

ENQUÊTECOMMISSIE

REGERINGSBELEID 1940-1945

VERSLAG HOUDENDE DE, UITKOMSTEN

VAN HET ONDERZOEK

DEEL 4^{C-I}

DE NEDERLANDSE GEHEIME DIENSTEN TE LONDEN

DE VERBINDINGEN MET HET BEZETTE GEBIED

(PUNT F VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERHOREN

*De Chronologische en de alphabetische lijst der verhoren
bevindt zich aan het einde van band C-11*

ZITTING VAN DINSDAG 18 MEI 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

JHR. WILLEM CORNELIS MARY
DE JONGE VAN ELLEMEET,
oud 69 jaar, wonende te Warnsveld,
gepensionneerd generaal-majoor der cavalerie,
oud-adjutant van H.M. de Koningin.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 11525 t/m 11555 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

11556. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets toe te voegen in het kader van hetgeen wij op het ogenblik besproken hebben of meent u, dat u alles, wat u uit eigen wetenschap kunt weten, wel ongeveer meegedeeld hebt?

A. Neen, van de dingen, die ik weet, is hetgeen u mij nu gevraagd heeft eigenlijk wel het voornaamste. Ik heb natuurlijk zeer zeker indrukken van allerlei dingen, die ik daar meegemaakt en gezien heb. Daarom dacht ik eigenlijk, dat u mij een vraag zou stellen over een bepaald iemand.

11557. De Voorzitter: Met name?

A. *van 't Sant*.

11558. De Voorzitter: Die was ook bij het gezelschap?

A. Ja.

11559. De Voorzitter: Hoe kwam hij bij het gezelschap?

A. Dat weet ik niet; ik had *van 't Sant* zelf nooit gesproken, ik had hem wel eens gezien, maar, als mij bijzonder rakend, heeft, ik meen, de Koningin mij gezegd, dat *van 't Sant* tijdelijk woonde in een van die huizen in de Koningspoort, naast het Paleis. Daar hebt u in dat poortje nog een paar kleine huizen, daar was mijnheer *van 't Sant* en daar moest ik maar eens naar toe gaan. Dat was de eerste keer, dat ik *van 't Sant* zag. *Van 't Sant* is toen meegegaan. Hij zat in de laatste auto en wat hij verder gedaan heeft en wat hij van te voren gedaan heeft, ja, dat weet ik niet. Maar het is een man, die, naar mijn idee, een, laat ik zeggen, zeer merkwaardige invloed heeft gehad op het gebeuren, op veel dingen in Engeland, dat geloof ik zeker en niet ten goede.

11560. De Voorzitter: Kunt u dit nader preciseren?

A. Dat kan ik in zover niet, omdat ik het eigenlijk niet kan bewijzen. Ik ben onder ede, dus wat ik verklaar... het zijn allemaal persoonlijke indrukken. Ik ben er van overtuigd, dat, als u eventueel generaal *Phaff* zou horen, hij volkomen zou delen in wat ik u zou vertellen.

11561. De Voorzitter: Maar kunt u terreinen aangeven, waarover de invloed van de heer *van 't Sant* zich uitstreckte? Het is ons b.v. bekend, dat hij in de eerste tijd zich ook heeft beziggehouden met de Inlichtingendienst, om nu maar eens een voorbeeld te noemen.

A. Dat was zijn vak. Maar, hetgeen ik weet, daar denkt *Phaff* niet eender over. *Phaff* kende hem nog wel, die had hem nog wel

vroeger ontmoet, ik had hem nooit ontmoet, maar ik heb dadelijk met hem gepraat de eerste dag, dat wij in Engeland waren. Toen heeft *van 't Sant*, naar mijn idee, gedacht, dit is het ogenblik — wat hij van zijn leven eigenlijk nooit gedroomd had —, waarop hij, wanneer hij ons maar weg kreeg, een soort indirecte, zeer sterke invloed op de Koningin zou kunnen krijgen en daar zijn wij beiden van overtuigd, dat hij dat gedaan heeft. Hij heeft ons toen uit de directe omgeving van de Koningin weggewerkt, langzaam, want hij doet al die dingen langzaam; hij heeft alles heel goed overdacht, hij heeft bewerkt, dat wij apart gingen wonen en dat de Koningin ons zo min mogelijk zag. Maar hij was de man, die bij de Koningin voor haar persoonlijke veiligheid bleef, dus alle maaltijden met de Koningin gebruikte en op deze wijze was het heel gemakkelijk om, als de Koningin zich uit zou laten over, laat ik zeggen, iets, wat Haar tegen is gevallen, of wat ook, van een bepaalde persoon, er dadelijk op in te gaan om dit nog een beetje aan te dikken. Daardoor werd langzamerhand, naar mijn idee, de invloed van die man zo groot, dat het een gevaar werd. In het begin hebben wij dat eigenlijk geen van allen beseft, maar hij kreeg de post van de Koningin mee. In normale omstandigheden komt de mijnheer van het Kabinet, die de dienst heeft, bij de Koningin; zij behandelt de stukken, doet ze in een tas, die tas gaat op slot, Kabinet neemt een en ander mee en distribueert het aan de verschillende Departementen. Maar *van 't Sant* kreeg de stukken mee in open enveloppen. Dat weet ik, want ik heb heel dikwijls gezien, dat hij 's morgens met al die stukken open voor zich zat en dat hij die aandachtig zat te bestuderen, zodat hij dus — maar dat is natuurlijk mijn persoonlijke overtuiging — de gelegenheid had om die dingen uit en door te geven aan het Engelse Gouvernement. Ik heb naderhand mensen van de Engelse inlichtingendienst gesproken en die hebben mij verteld, dat zij van ons alles af wisten, werkelijk alles, wat er bij ons gebeurde.

11562. De Voorzitter: U bedoelt dus, dat in Engeland ook nog zijn blijven doorbestaan de verbindingen, die de heer *van 't Sant*, naar gezegd wordt, vroeger reeds heeft gehad met de Engelse inlichtingendienst?

A. Ja, vast en zeker. De mensen van de Engelse inlichtingendienst, van de afdeling M.I. 5, dat is eigenlijk een militaire inlichtingendienst, die mensen waren er elke dag over de vloer.

11563. De Voorzitter: Weet u, dat het in dat vak, als ik het zo mag noemen, nogal gebruikelijk is, dat men contact heeft met de inlichtingendienst van een andere Mogendheid en dat die dan misschien wel eens profiteert van de inlichtingen, die hij krijgt van de Nederlandse kant, maar dat de man, die aan de Nederlandse kant zit, ook wel weer als tegenprestatie daartegenover inlichtingen kan krijgen van de andere kant?

A. Ja, maar dat is bovendien het gevaarlijke in de persoon van *van 't Sant*, dat hij zeer mededeelzaam was. Hij heeft ons van allerlei dingen verteld, dingen waar ik nog nooit van gehoord had, zodat in het begin hij mij ook trachtte te interesseren voor die inlichtingendienst, maar ik moest er niets van hebben. Maar nu is het volgende gebeurd op een gegeven ogenblik. Ik woonde bij Engelse kennissen, een Engelse familie, waar ik 3½ jaar gewoon heb, en die vertelden mij, dat zij kenden een Engelse mevrouw, die van geboorte Hollandse was. Dat was een dochter van mijnheer *van Oss* van de „Haagsche Post". Zij was getrouwd geweest met generaal *Temperley*. Die generaal *Temperley* was in de vorige oorlog militair attaché hier aan het Engelse gezantschap en toen heeft mej. *van Oss* hem leren kennen en is met hem gehuwd. Helaas was die, toen ik het voor het eerst hoorde, hoe zij zich daarover uitliet, enige maanden te voren gestorven, dus ik heb hem nooit meer gezien, maar die mevrouw, die was zo geïndigneerd over de positie, die *van 't Sant* innam en zoals men daarover sprak in Londen, dat zij had gezegd: „Als mijn man dit wist, dat die *van 't Sant* daar zo'n positie had, dan had hij zich in zijn graf omgekeerd." Ik heb eerst, omdat ik geen zin had om mij

daarin te steken, er niets aan gedaan en er eigenlijk mee rondgelopen, maar allerlei dingen, waar ik vroeger eigenlijk nooit op gelet had, vielen mij zo op, het was zo merkwaardig, wat er allemaal gebeurde. Toen heb ik daar met *Phaff* over gesproken en hij vond, dat wij er dadelijk werk van moesten maken. Hij vond, dat wij dat contact met mevrouw *Temperley* moesten opnemen. Toen heb ik mevrouw *Temperley* er over geschreven en gevraagd of ze bij ons wilde komen in Londen en toen hebben we daar een conferentie gehad. In die tijd waren overgekomen uit Indië de heer *Lovink* en de heer *Warners*. Zij waren zeer bevriend met de generaal *Phaff* en deze had dit ook aan hen verteld. Zij waren er erg gespist op en wilden er ook wel eens achter komen en wilden er ook wel graag bij de conferentie zijn. Toen was de heer *Lovink* er niet bij, maar de heer *Warners* is bij de conferentie geweest. We hebben toen twee conferenties gehad met haar. Zij deed precies hetzelfde verhaal en zei: „Ik doe er een eed op, dat mijn man, o.a. nog in Genève, toen wij daar eens waren bij een of andere conferentie en van 't Sant daar ook was, om welke mysterieuze reden ook, tegen mij heeft gezegd: zie je die man, dat is van 't Sant, dat is een man, die betalen wij, hij was bij de inlichtingendienst, die betalen wij, maar ieder ander, die hem meer betaalt, daar doet hij het ook voor." Vervolgens zei ze: „Dat diè man deze positie bij de Koningin heeft, dat is ongehoord, maar ik ken al die mensen nog van de Britse inlichtingendienst, dus ik ga daar naar toe en dan zullen zij u het dossier van van 't Sant laten zien, want er ligt zo'n dossier over hem." Generaal *Phaff* zei toen: „Mevrouw, ik denk, dat zij dat niet zullen doen." Zij is daarheen gegaan en kwam ontdaan terug. In de eerste plaats had zij een soort van uitbrander gekregen, dat zij het ons nooit had mogen vertellen, maar er was bovendien geen quaestie van, dat wij daar iets van te zien kregen, omdat het de Engelsen van veel te veel belang was, dat zij die man daar hadden. Die vonden het prachtig, dat hij daar zat. Zij kregen zo alle mogelijke inlichtingen. Nu was het gevaarlijke, doordat hij indirect en langzaam werkte, dat hij mensen, om zo te zeggen, kon afmaken, terwijl zij niet de minste kans hadden om zich zelf te verdedigen. Eigenlijk, naar mijn idee, waren de Ministers allemaal doodsbang van hem. Toen hebben *Warners* en *Lovink* een rapport er over opgesteld, want intussen was de heer *Gerbrandy* er ook van op de hoogte. De toestand met de heer *Gerbrandy* was ook zo, dat in het begin mijnheer van 't Sant wel elke morgen een uur in het hotel bij de heer *Gerbrandy* aan het ontbijt zat om alles te vertellen en te bepraten. Nu kan hij wel bijzondere capaciteiten en merites hebben op politieel gebied, maar politiek, dat was natuurlijk helemaal zijn vak niet. In elk geval, Minister *Gerbrandy* moest ook niets meer van hem hebben en die wilde hem helemaal niet meer ontvangen zelfs, maar intussen was het rapport gemaakt en toen heeft de heer *Gerbrandy* het rapport bij de Koningin ingediend.

11564. De **Voorzitter**: U vertelde zoëven, dat de heer *Temperley* erin in Genève, meen ik, had gezegd: „Van 't Sant werkt voor ons, maar wanneer hij door een ander beter betaald wordt, dan doet hij het ook voor die ander." Nu is de concrete vraag, die natuurlijk van uitermate groot belang is, deze: zijn er aanwijzingen, dat dit geval zich inderdaad voorgedaan heeft? Het zou natuurlijk een buitengewoon ernstig feit zijn, indien de heer van 't Sant bijv. aan de Duitsers ook inlichtingen zou hebben gegeven. Is daar enige aanwijzing voor?

A. Neen, dat ik weet, niet. Dat kan ik ook niet zeggen. Maar naar mijn idee weet de heer *Gerbrandy* daar toch wel meer van, want dat rapport is getekend door *Gerbrandy*, door van *Lidh de Jeude* en van *Haersma de With*, die daarna gezant in Parijs geworden is, die nu gestorven is. Hij was eigenlijk aan het Kabinet van de algemene oorlogvoering onder *Gerbrandy* en jhr. van *Haersma de With* heeft mij zelf gezegd, dat, naar zijn persoonlijk idee, het een gevaar was voor de Koningin en voor de dynastie.

11565. De **Voorzitter**: Mijnheer van 't Sant is, meen ik, tot het laatste toe in die functie gebleven, is het niet?

A. Ja.

11566. De **Voorzitter**: Hij is echter niet mee teruggekomen naar Nederland?

A. Neen. Ik heb gehoord, dat hij daarna nog eens hier geweest is, maar hij woont in Engeland, hij woont in Mortimer bij Reading (Berks). Op een gegeven ogenblik heb ik, toen ik bij de Koningin weggegaan ben, tegen H.M. gezegd,.....

11567. De **Voorzitter**: Welke datum was dat?

A. Dat is geweest op 27 November 1942; toen heb ik tegen de Koningin gezegd, dat de oorzaak van alles, van alle moeilijkheden en van alle dingen van 't Sant was en dat van 't Sant de man was, die haar dynastie ten val bracht, door de positie, die hij innam. Dat was de opinie van tal van goede Nederlanders in Engeland, maar ook van mensen in Indië en Amerika.

De **Voorzitter**: Zo ver is het in ieder geval niet gekomen.

A. Neen.

11568. De **Voorzitter**: Concrete feiten kunt u niet opgeven?

A. Dat heb ik vooropgesteld, nietwaar?

De **Voorzitter**: Wij zullen generaal *Phaff* hier ook nog eens naar vragen.

A. Ja, dat zou ik u aanraden.

11569. De **Voorzitter**: Mag ik u vragen of u in dit kader nog andere opmerkingen hebt, die u van belang acht om aan de commissie mede te delen?

A. Neen, ik zou zeggen van niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt.

W. C. M. DE JONGE VAN ELLEMEET.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 JUNI 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e en f.*

Verhoor van

HENDRIK JOHAN PHAFF,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor b.d., oud-adjutant van H.M. de Koningin.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 14294 t/m 14334 hebben betrekking op de punten *b, c, d en e* van het Enquêtebesluit.

14335. De **Voorzitter**: De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft hier een punt ter sprake gebracht, dat ik, nu het eenmaal ter sprake is gebracht, toch ook met u moet bespreken. Dit heeft juist betrekking op de heer *van 't Sant*. De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft zich, als ik het mag samenvatten, aldus uitgelaten, dat, nadat de Koningin enige tijd in Engeland was, de situatie zo was geworden, dat de heer *van 't Sant* zich voortdurend in de onmiddellijke omgeving van de Koningin bevond. Dat zou op zich zelf niet zo bijzonder zijn, maar hij heeft daaraan toegevoegd, dat hij de indruk had, dat de heer *van 't Sant* op die manier de gelegenheid had kennis te nemen van alle belangrijke Staatsstukken. Dat zou ook nog daar aan toe zijn, want Hare Majesteit is natuurlijk volkomen bevoegd de personen uit te kiezen, die zij in haar onmiddellijke omgeving heeft en die zij met bepaalde werkzaamheden wil belasten, maar de heer *de Jonge van Ellemeet* voegde er ook aan toe, dat hij de mogelijkheid aanwezig achtte, dat de heer *van 't Sant* die taak zo vervuld zou hebben, dat hij van de kennis, die hij uit dien hoofde verwierf, mededeling had gedaan aan een andere Mogendheid — dat doelde met name op Engeland —, maar — en nu wordt het nog iets erger —, hij liet doorschemeren, dat hij ook de mogelijkheid aanwezig achtte, dat de heer *van 't Sant*, indien hij daar bepaalde voordelen in zag, die kennis ook nog aan een andere Mogendheid zou hebben medegedeeld. Dat is geen kleinigheid. Ik wil dat bij u verifiëren.

A. Gezien de persoon van de heer *van 't Sant* acht ik de mogelijkheid aanwezig, dat hij van die gelegenheid een dergelijk gebruik heeft gemaakt. Ik weet er natuurlijk niets van. Als ik er iets van wist, zou ik het wel zeggen.

14336. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er geen enkele aanwijzing van deze vermoedens?

A. Neen.

14337. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *van 't Sant* was een inlichtingenman — dat wist iedereen —, maar men moest toch wel enige aanwijzing hebben, waarop die vermoedens gegrond waren.

A. Het gehele optreden van de heer *van 't Sant* heeft naar mijn gevoelens ontzaglijk veel tweespalt gezaaid onder de Regeringskringen en de hogere ambtenaren in Engeland. Al die pogingen in het begin om contact met Nederland te krijgen, mislukten steeds en die werden door hem verzorgd.

14338. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij was toen het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja. De heren *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* zijn tien keer met een motortorpedoboot naar de Nederlandse kust geweest om contact te krijgen, maar het is nooit gelukt. Dat vond ik heel vreemd.

14339. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *van 't Sant* er van op de hoogte, dat zij daarheen gingen?

A. Ja. De heer *van 't Sant* had de leiding daarvan. Het is nooit gelukt en dat heb ik niet kunnen begrijpen.

14340. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u daarover wel eens met het Kabinet in Londen gesproken?

A. Ja. Ik heb wel eens tegen Minister *Gerbrandy* gezegd, dat ik *van 't Sant* helemaal niet vertrouwde en dat ik vond, dat hij een funeste rol speelde.

14341. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft in dit verband over een rapport gesproken.

A. Door de heer *Warners* en de heer *Lovink*, de tegenwoordige secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken, is een groot rapport over *van 't Sant* geschreven. En dat heeft de Regering. Dat stuk zou al direct op de eerste regel beginnen met de mededeling, dat ik *van 't Sant* zo'n grote schurk vond, maar ik heb gezegd: laat dat er maar uit.

14342. De **Voorzitter**: De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft anders verklaard. Hij zeide, dat een nota was opgesteld aan de Koningin door de heren *Gerbrandy, van Lidth de Jeude* en *van Haersma de With*.

A. Daar heb ik wel van gehoord, maar was dst niet hetzelfde rapport als dat van *Lovink* en *Warners*?

14343. De **Voorzitter**: Vermoedt u, dat het hetzelfde is?

A. Ja.

14344. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is dus aan het Kabinet aangeboden en dit zou het hebben doorgegeven aan de Koningin?

A. Inderdaad.

14345. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* is dus meegegaan uitdrukkelijk in opdracht van H.M. de Koningin?

A. Ja. Hij was er de vorige dag al. Hij heeft overnacht in het huis, dat, wanneer u de Koningspoort doorgaat, even naar voren uitsteekt. Hij had daar zijn intrek genomen. Wij wisten nergens van, maar toen de Koningin vertrok, moest *van 't Sant* mee. Ik kende hem maar weinig, had hem wel eens gesproken, toen hij hoofdcommissaris van politie was. Toen wij naar Engeland gingen, heb ik gezegd: wij hebben allen de plicht Hare Majesteit zo goed mogelijk te dienen. Er was trouwens geen reden tot wantrouwen tegen hem. Wel was er die quaestie van *Vredenburg* geweest. Ik was toen werkzaam op de secretarie van de Koningin als ordonnance-officier. Ik heb toen gezegd, dat die praatjes me niet interesseerden. Wel heb ik de particulier secretaris van de Koningin, *van Geen*, gevraagd, wat *van 't Sant* eigenlijk voor iemand was, een behoorlijk man of niet. Hij gaf uitdrukkelijk te kennen, dat hij een van de beste vaderlanders was. en daarmee was voor mij de zaak afgelopen. Toen hij dan ook meeding, dacht ik bij mij zelf: dat en dat heb ik gehoord, dus die man is volkomen goed. Waarom niet!

14346. De **Voorzitter**: Wat was de aanleiding voor uw wantrouwen in Londen?

A. Hij speelde de mensen tegen elkaar uit. Hij trachtte steeds tweespalt te brengen tussen *van Ellemeet, van Pabst* en mij op een zo geraffineerde manier, dat ik er zelf een ogenblik ingelopen ben. Die mensen doen niet, wat zij behoren te doen, zei hij tegen mij. Totdat mij de ogen opengingen en ik merkte, in een gesprek met de anderen, dat hij van mij tegen de anderen hetzelfde zeide. Mejuffrouw *van Rijn* zei op een gegeven ogenblik, dat *van 't Sant* had gezegd: Och ja, nu zijn de heren vriendelijk voor u, maar als wij in den Haag terug zijn, kijken zij u niet meer aan. Dat was bepaald onbehoorlijk.

14347. De **Voorzitter**: De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft nog gezegd, dat vooral later, toen de Koningin haar intrek nam in Maidenhead, er eigenlijk in haar omgeving niemand meer aanwezig was dan de heer *van 't Sant* en mevrouw *Verbrugge*. Hij heeft voorts er de nadruk op gelegd, dat de heer *van 't Sant* de post verzorgde, enz.

Nu hebben wij van de heer *Beelaerts van Blokland* gehoord, dat hij meende uit de gang van zaken, die hij heeft geconstateerd, te kunnen afleiden, dat de heer *van 't Sant* die gelegenheid niet had, maar hij had die volgens de heer *de Jonge van Ellemeet* wel degelijk.

A. Hij nam de stukken mee en die kreeg hij open. Dat heb ik meermalen gezien.

14348. De **Voorzitter**: De Staatsstukken komen om te beginnen bij liet Kabinet van de Koningin. Waarschijnlijk was er dan een koeriersdienst van Londen naar Maidenhead?

A. Zij gingen van de Koningin en ook wel rechtstreeks van de Departementen naar het huis, waar de heer *van 't Sant* zat, Chester Square, en die ze meebracht naar Maidenhead. Dat was de gewone dagelijkse gang van zaken.

14349. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* kreeg ze waarschijnlijk verzegeld?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Er waren er wel in enveloppe, maar ook open. Verzegeld of niet, dat is voor de heer *van 't Sant* hetzelfde. Dat zei hij ook. Wij hebben wijze lessen van hem gehad over die inlichtingendienst. Men begint daar met het leren openen en weer dichtmaken van een brief, ook met een zegel er op, en dan moest er een haar op en moest men controleren of het dezelfde haar was, die er in zat. Of men de heer *van 't Sant* verzegelde stukken gaf, dat betekende niets.

De **Voorzitter**: Het is een moeilijke quaestie.

A. Men kan er natuurlijk niets zekers van zeggen, behalve dan, dat hij alle mensen tegen elkaar trachtte op te zetten.

14350. De **Voorzitter**: Als er in de omgeving van de Koningin iemand geweest zou zijn, die van de mogelijkheden daar gebruik maakte om de positie van ons land tegenover andere Mogendheden te benadelen, is dat een hoogst ernstig feit, dat voor ons van belang is.

A. Ik vrees, dat dat het geval is geweest.

14351. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kent u ook mensen, die ons daarover nog iets meer zouden kunnen zeggen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

14352. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat is de reden geweest van het vertrek van juffrouw *van Rijn van Alkemade*? Had dat iets te maken met de heer *van 't Sant* en de verhouding van de heer *van 't Sant* tot mevrouw *Verbrugge*? Is die altijd goed geweest?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

14353. De **Voorzitter**: U kunt ons dus ook niet op weg helpen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, anders had ik het allang gedaan.

14354. De **Voorzitter**: Is het niet zo, dat uw wantrouwen is aangewakkerd door moeilijkheden, die u met de heer *van 't Sant* persoonlijk hebt gehad?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, die zijn er heel weinig geweest, alleen op het laatst, want toen heb ik hem in zijn gezicht de waarheid gezegd.

14355. De **Voorzitter**: U baseert het op de kennis, die u in de loop van de tijd over zijn persoon en karakter hebt verworven?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Het betreft volstrekt geen persoonlijke spijt. Ik ben als generaal-majoor de dienst uitgegaan. Dat is dus goed genoeg. Hij heeft mij bovendien persoonlijk eigenlijk niet veel nadeel berokkend. Hij zal ook wel enigszins van mij gestookt hebben.

14356. De heer **Koersen**: Weet u ook, wanneer ongeveer dat rapport over de heer *van 't Sant* naar de Regering is gezonden?

A. Dat zal geweest zijn in 1941 of 1942. Ik weet niet, wanneer de heren *Lovink* en *Warners*, die uit Indië kwamen, precies in Engeland zijn aangekomen.

14357. De **Voorzitter**: De inhoud heeft u niet gekend?

A. Ik heb er heel vluchtig van kennis genomen.

14358. De **Voorzitter**: Had dat rapport ook betrekking op deze zaak? Ik kan mij voorstellen, dat er een heel relaas in heeft gestaan over wat de heer *van 't Sant* heeft gedaan met die inlichtingendienst. Is het punt, waarover wij het thans hebben gehad, echter ook in het rapport aangeroerd?

A. Dat weet ik niet, Mijnheer de Voorzitter! Het was een vrij dik rapport en dat heb ik eventjes mogen inzien. Ik heb het alleen maar doorgebiaderd.

14359. De **Voorzitter**: Hebben de heren *Warners* en *Lovink* u er over gehoord, voordat zij het rapport schreven?

A. Ja. Wij hebben er over gesproken. De aanleiding daartoe was een brief, die de generaal *de Jonge van Ellemeet* van mevrouw *Temperley—van Oss* had ontvangen en waarin zij schreef, dat zij tot haar ontsteltenis had gehoord, dat de heer *van 't Sant* in de onmiddellijke nabijheid van de Koningin was en dat haar man, de toenmalige generaal *Temperley*, die militair attaché was geweest, haar in Genève de heer *van 't Sant* had aangewezen en had gezegd: Die man werkt voor onze inlichtingendienst — dat deed hij al in de oorlog van 1914 tot 1918 en daarna —, maar wij verdenken hem er van, dat hij ook voor de Duitsers werkt, en daarom moet hij bijzonder in de gaten worden gehouden. Hij was bijzonder duur. Ik geloof, dat hij eens f 12 000 voor het een en ander had ontvangen. Het was in ieder geval heel veel. Zij kon dat wel bewijzen. Toen heb ik haar gezegd: Dat moet u bepaald doen. Zij had een bijzonder goede connectie bij het War Office, M.I. 5 (Military Intelligence), en daar lagen de rapporten. Ik zeide: Die moet u zeker zien te krijgen, maar ik voorspel u, dat u niets krijgt. Het is precies zo uitgekomen, want bij de tweede bespreking was zij verschrikkelijk zenuwachtig. Toen zat zij er mee, want zij had niets gekregen.

Toen is ons verzocht de heer *van 't Sant* met de Engelsen na te gaan, maar toer? hebben wij gezegd: Wij denken er niet aan de betrekkingen van de Koningin met behulp van de Engelsen na te gaan, nog afgezien van de vraag of dat enig resultaat zal hebben. want de heer *van 't Sant* is zeer slim.

14360. De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u wilde vragen. Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat u in dit verband van belang acht?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit ik het verhoor.

H. J. PHAFF.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 JUNI 1948

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Ruijs de Beerenbrouck, voorzitter, Algera en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. JAN MARGINUS SOMER,
oud 48 jaar, wonende te Wassenaar,
kolonel der infanterie K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

14752. De **Voorzitter**: Nu de commissie vandaag overgaat tot de behandeling van een nieuw hoofdstuk, punt f van het Enquêtebesluit, de verbindingen van uit Engeland met het bezette Nederlandse gebied en in het bijzonder de-militaire en civiele inlichtingendienst, wilden wij u als een van de meest deskundige personen hierover horen. In verband met uw aanstaand vertrek naar Indië bent u het eerst aan bod. U hebt een groot aantal stukken gereproduceerd en ook interessante uiteenzettingen, samenvattingen en overzichten gegeven, gedateerd 18 Mei. Het lijkt mij het eenvoudigste, wanneer ik u het woord geef om een en ander in grote lijnen toe te lichten, opdat dit in onze *Handelingen* wordt vastgelegd.

A. Het is maar een summier overzicht en u zult op alle mogelijke vragen stuiten, die het beste door u gesteld kunnen worden. In 1943 ben ik zelf naar Londen gekomen, maar over hetgeen vóór die tijd is gebeurd, kan ik niet oordelen. U zult daarover wel de betrokken Ministers en hoofden van diensten moeten horen.

14753. De **Voorzitter**: Aangezien dit de grondslag vormt voor verdere onderzoekingen is het wellicht het beste, wanneer u een exposé geeft van het verloop van zaken in Londen. Het eerste gedeelte hebt u niet uit eigen wetenschap. Als ik het goed heb begrepen, is de eerste periode begonnen met de benoeming van generaal van 't Sant; hij is toen generaal geworden. Er staat in de stukken een kleine onnauwkeurigheid: hij was geen hoofdcommissaris te Rotterdam, maar in den Haag.

A. Vóór die tijd is hij in Rotterdam geweest; hij was commissaris bij de rivierpolitie.

De **Voorzitter**: In den Haag was hij hoofdcommissaris.

A. Ja. Er zullen wellicht nog meer kleine onnauwkeurigheden in voorkomen, maar de feiten op zich zelf zijn natuurlijk wel juist.

14754. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk wel van belang, dat wij vandaag precies te weten komen wat volkomen juist is. .

Wij hebben vanmorgen de gelegenheid gehad om een van de punten van uw rapport over de Meidagen te controleren, nl. het verhaal, dat generaal-majoor Harberts in burger in den Haag zou zijn geweest. Hij heeft onder ede verklaard, dat dit niet waar is. Dat hadden wij uit andere mededelingen ook reeds gereconstrueerd.

A. Dat waren geruchten, die op het hoofdkwartier liepen.

14755. De **Voorzitter**: Juist. Kunt u thans iets mededelen over de periode, waarin de heer van 't Sant de leiding had?

A. Met de technische werking van de dienst ben ik weinig op de hoogte. Ik weet, dat de heer van 't Sant een aantal agenten heeft uitgestuurd. Ik heb genoemd van Brink, die later bij mij in dienst is geweest.

14756. De **Voorzitter**: Onder wiens verantwoordelijkheid geschiedde dat? Onder welk Departement ressorteerde de inlichtingendienst?

A. Dit Koninklijk besluit is, naar ik meen, getekend door de Ministers van Oorlog, van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en van Justitie. Dat waren de drie Ministers, die voor de inlichtingendienst verantwoordelijk waren.

14757. De **Voorzitter**: Gedurende de tweede periode, toen kapitein Derksena de leiding had, viel de dienst onder Justitie?

A. Voor zover ik weet, heeft hiermede te maken gehad Minister van *Boeyen*, tijdelijk waarnemend Minister van Oorlog.

14758. De **Voorzitter**: Het is omgekeerd: Onder de heer van 't Sant ressorteerde de dienst onder Justitie. Ik lees hier ten minste:

„Bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 no. 1 werd opgericht een Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.), onder leiding van de Raadadviseur bij het Ministerie van Justitie F. van 't Sant. Deze dienst ressorteerde onder de Minister van Justitie.”

Deze gegevens zijn ons medegedeeld in de brief van de Minister-President.

Gedurende de tweede periode, toen kapitein *Derksena* de leiding had, ressorteerde de zaak onder Binnenlandse Zaken. Hierop is gevolgd de periode, waarin de toenmalige kolonel der mariniers de *Bruyne* de leiding had, en toen viel de zaak, omdat hij van de mariniers was, onder Marine.

A. Neen.

14759. De **Voorzitter**: Dat staat er toch. Ik lees hier:

„Tevens werd bepaald, dat de C.I.D. tijdelijk zou ressorteren onder de Minister van Marine.”

Ten slotte werd „bij Koninklijk besluit van 28 November 1942 no. 1 — onder intrekking van de Koninklijke besluiten van 19 Juli 1940 no. 1, 14 Augustus 1941 no. 2 en 5 Februari 1942 no. 1 — ingesteld het Bureau Inlichtingen (B.I.), ressorterende onder de Minister van Oorlog. (Dit was dus geen civiele inlichtingendienst, doch veeleer een militaire).”

Deze punten zijn ons bij schrijven van 1 Mei 1948 van de Minister-President medegedeeld.

A. Ik heb u alleen gestuurd het Koninklijk besluit betreffende de instelling van het Bureau Inlichtingen. Daarin worden de Koninklijke besluiten betreffende de voorgaande inlichtingendiensten wel genoemd, maar ik weet niet, welke Ministers die besluiten gecontra-signeerd hebben.

14760. De **Voorzitter**: Wilt u ons mededelen, wat u over de periode van 't Sant naar voren kunt brengen?

A. Het is betrekkelijk weinig. Ik weet, dat er toen enkele agenten zijn uitgestuurd: van Brink en — naar ik meen — ook van Hamel. De werkwijze was, dat de agenten werden gerecruteerd door Nederlandse instanties en verder werden afgericht door de Engelsen. Voor zover ik weet, was de heer *Vrinten*, die thans werkzaam is aan het Departement van Justitie, in dienst van de C.I.D.

14761. De **Voorzitter**: Had hij vóór de oorlog ook contact met de Engelsen?

A. In verschillende rapporten wordt hij genoemd; daarin wordt gezegd, dat hij voor de Engelsen werkte. Van Brink heeft mij verteld, dat *Vrinten* hem zijn opleiding heeft gegeven en hem bij zijn dropping contact-adressen heeft verstrekt.

Welke agenten toen verder nog zijn uitgestuurd, weet ik niet

14762. ' De **Voorzitter**: Werd in die tijd blind gedropt?

A. De agenten werden blind gedropt, kregen een contact-adres en gebruikten niet de receptie-comité's, die zij later kregen. Zij klaagden er over, dat zij te weinig geld meekregen en niet voldoende steun ontvingen van het ondergrondse verzet, de illegaliteit. Mijn bezwaar tegen de dienst en de agenten is, dat men in de dienst in Londen mensen gebruikte, die in Nederland de bezetting niet hadden meegemaakt en dus totaal geen contact met het bezette Nederland hadden. *Van Brink*, een jongen, die uit Australië kwam en zich in Engeland heeft gemeld, zei: Ik wist van Nederland niets af en ben op de bonnefooi vertrokken; ik ben naar mijn vader gegaan en die heeft mij verder geholpen.

De eerste maanden heeft hij niets kunnen doen, doordat hij zich geheel moest inwerken. Dat is wel de drawback van alle diensten in Londen geweest, dat men zowel bij de opleiding als de uitzending van agenten zijn toevlucht moest nemen tot mensen, die Nederland niet kenden. Er waren geen andere mensen. Later, toen er Engelandvaarders waren, konden wij recruteren, konden wij mensen nemen, die hier bekend waren en bovendien hun contacten hadden.

Dat was ook het geval bij het B.B.O.

14763. De **Voorzitter**: Men had dus aanvankelijk geen geschikt materiaal om er eventueel agenten van te maken!

Nu zou ik hier een andere vraag willen stellen. Er waren wel deskundigen in de hogere regionen. Vóór de Meidagen was immers weggegaan generaal *van Oorschoot* en in de Meidagen *van de Plassche* en *Olifiers*. Zijn deze heren niet direct ingeschakeld bij dat bureau?

A. Neen. Ik heb wel eens gehoord van prof. *Gerbrandy*, dat de heren ter beschikking zijn gesteld van *van 't Sant*, voor adviezen en dergelijke, maar dat daardoor een wrijving is ontstaan. Er schijnt een zekere controverse te zijn geweest tussen *van 't Sant* en *van Oorschoot* en *van de Plassche*.

14764. De **Voorzitter**: *Van 't Sant* was geen militair; hij is militair gemaakt.

A. Ik kan er zelf niet over oordelen, maar ik heb het van prof. *Gerbrandy* gehoord. De heren hebben zich teruggetrokken en toen heeft *van 't Sant* het alleen gedaan.

14765. De **Voorzitter**: Hij heeft het niet lang gedaan.

A. Neen.

14766. De **Voorzitter**: In Augustus 1941 is de heer *van 't Sant* ontheven van zijn functie als hoofd van de C.I.D. Hij heeft dus ruim een jaar gefunctioneerd. U is niet bekend, waarom hij van zijn post is ontheven?

A. Neen. Daarover zou de heer *Gerbrandy* u volkomen kunnen inlichten. Hij is daarvan geheel op de hoogte.

14767. De **Voorzitter**: Toen is gekomen mr. *Derksen*. Kunt u daarover een mededeling doen?

In de stukken is mij opgevallen, dat omtrent die leiding van de inlichtingendienst nogal zware tegenstellingen bestonden tussen hem en een groepje, dat in opleiding was, waaronder *Hazelhoff Roelfzema* en *Tazelaar*. Dit groepje was naar voren gebracht om bepaalde dingen te doen. Er was toen een scherpe tegenstelling tegen *Derksen*.

A. Er zat ook in een zekere *d'Aulnis de Bourouill*. Deze ontzegde aan *Roelfzema* de kwaliteit om op te treden, omdat hij niet met de technische zaken op de hoogte was, zich weinig met de zaken bemoeide en zich te veel instelde op de buitendienst. Misschien schonk hij te weinig aandacht aan de inlichtingendienst. Het contact met de Engelse inlichtingendienst en met de S.O.E. schijnt heel slecht te zijn geweest. Daar schijnt *Derksen* geen geziene figuur te zijn geweest. Men ontliet hem en werkte liever met *Hazelhoff Roelfzema*. Hij is de voorman geweest van die groep agenten. Ik ken hem niet persoonlijk, maar het was iemand, die zeer fel was, driftig en kort aangelegd en hij had de grote steun van de Prins. Hij stond in de gunst bij de Koningin en de Prins. Daardoor werd die controverse aangewakkerd. De gehele opzet van de dienst in Londen is m.i. in het begin verkeerd geweest, doordat men aansluiting heeft gezocht bij S.O.E. Dat was een lichaam, dat in vreedstijd niet bestond, maar dat in oorlogstijd operaties moest uitvoeren op het gebied van de sabotage, het aankweken van verzet in de bezette landen, de voorbereiding van de invasie, enz.

14768. De **Voorzitter**: Dus het was een militaire instelling?

A. Ja, het was van huis uit geen inlichtingendienst, maar een zuiver militaire oorlogsdienst voor het opperbevel, om agenten te droppen, ten einde de invasie voor te bereiden. Het ging om het plegen van sabotage, het aankweken van het verzet, het droppen van allerlei blaadjes als „De Vliegende Hollander“, de „Wervelwind“, enz. Als zuiver inlichtingensapparaat was het niet ingesteld.

14769. De **Voorzitter**: Hoe waren onze diensten opgezet? Lag het hoofddaccent daar wel op inlichtingen?

A. Van Hollandse zijde wilde men zoveel mogelijk inlichtingen verkrijgen uit het bezette gebied. Dat is in de eerste jaren mislukt, omdat men geen behoorlijke entree had in Holland. Ik heb zelf tot 1942 hier in Holland gewerkt; het was onmogelijk om contact niet Engeland te krijgen. Altijd deed zich de moeilijkheid voor: sta je voor een provocateur of niet. Alle contact werd op een gegeven ogenblik afgebroken, omdat de technische uitvoering zo slecht was; S.O.E. was daarop niet ingesteld. De technische outillage van de agenten was zeer slecht. Ik heb zelf meegemaakt, dat een telegram werd aangeboden, maar er is nooit antwoord op gekomen. *Van Brink* b.v. heeft maar kort kunnen seinen; zijn apparaat was spoedig stuk; hij heeft het toen laten repareren bij de N.S.F., maar het ging weer kapot en er was geen mogelijkheid om aan een tweede apparaat te komen. Hij is toen onverrichterzake na 8 maanden teruggegaan. Zo is het ook met *van Hamel* gegaan. Deze is overigens bij zijn poging om terug te keren door de vijand gearresteerd.

14770. De **Voorzitter**: De apparatuur kreeg r u r o r i van Engelse ijd nietwaar? De Nederlandse instanties treft hierbij geen schuld.

A. Neen, de Nederlandse autoriteiten treft in dezen geen blaam. Wij verkeerden in een zeer moeilijke positie, omdat wij altijd alles van de Engelsen moesten hebben. Als men een agent opleidt, moet hij kunnen seinen, hij moet een parachutistenopleiding hebben, codes leren; daarvoor hadden wij geen mensen in Engeland. Voor elke kleinigheid moesten wij de Engelsen om hulp vragen. Voor één kristalletje voor een toestel moesten wij soms 4 maanden wachten. In arren moede zijn wij toen wel eens naar de Amerikanen gegaan om een kristalletje, omdat de Engelsen ze niet konden leveren. Bovendien werkte men niet alleen voor Holland. Ook andere landen, als Polen en Joego-Slavië, trouwens vrijwel geheel Europa hadden zij onder hun beheer. Elk land kreeg een bepaald aantal frequenties toegewezen en naar verhouding kreeg men dan kristalletjes voor de toestellen. Waren de frequenties uitgeput, dan konden wij geen agenten meer uitzenden. Voor Nederland waren 80 frequenties uitgetrokken. Waren die verbruikt, dan konden wij geen agenten meer uitzenden, omdat het centraal station in Londen met al die landen moest werken. Men kon voor Nederland geen frequenties beschikbaar stellen, die reeds beschikbaar gesteld waren voor Noorwegen b.v. of Polen of welk ander land ook.

Vandaar, dat wij ontzaglijke moeilijkheden hebben gehad. Wij hebben ook wel eens het verwijt van Nederland gehad, waarom niet meer agenten en kristallen werden gezonden. Zij waren er echter niet. De Engelsen hadden een algemeen plan en waren daaraan gebonden in de oorlog. Er was een bepaald aantal toestellen voor de oorlog uitgetrokken. Na de invasie in Frankrijk werd het beter, want toen vielen er frequenties uit. Toen Frankrijk en België bevrijd waren en men hier de bekende hongerwinter doormaakte, konden wij veel meer agenten uitzenden, omdat wij meer technische middelen kregen. Men kan het Engeland niet kwalijk nemen, want men kon met een betrekkelijk klein aantal personen maar een bepaald aantal verbindingen onderhouden. Ook de security eiste: niet meer dan 10 minuten seinen. Men deed het weleens langer, maar de gevolgen bleven dan niet uit, want men werd door de peildienst van de Duitsers zeker ontdekt.

Men kan in de oorlog niet een onbepaald aantal toestellen sturen, want dan loopt de centrale organisatie vast.

Er zijn ook wel klachten uit Nederland gekomen over het feit, dat in latere perioden het aantal agenten onvoldoende is geweest, maar daaraan kon noch de Nederlandse Regering, noch de Nederlandse inlichtingendienst iets doen, omdat men gebonden was aan het planningssysteem van de Engelsen. Wij hadden zelf geen vliegtuigen en moesten hun vliegvelden gebruiken bij nachtoperaties voor het droppen. Men kreeg geen kans om zelfstandig te seinen, want Engeland had het heft in handen. Als het echter vóór het uitbreken van de oorlog in Nederland door de toenmalige inlichtingendienst geregeld geweest was, zou het anders geweest zijn.

14771. De **Voorzitter**: Dat geldt nog sterker voor de beginperiode, toen Engeland het evenals wij nog moest opbouwen.

A. Dit is een heel moeilijke periode geweest. Men had dit eenvoudig vóór 1940 moeten voorbereiden, dan was de zaak direct in kannen en kruiken geweest. Als men hier vóór de oorlog een aantal frequenties had vastgesteld en toestellen had achtergelaten en een aantal agenten had opgeleid, die hadden kunnen meegaan, dan had men op het moment zelf kunnen gaan werken met agenten, die men had moeten achterlaten.

14772. De **Voorzitter**: Dan had men toch een vooruitziende blik moeten hebben! Het kan misschien wel voor de hand liggend geweest zijn, maar deze bijzonderheden, b.v. het vertrek naar Engeland, waren niet van te voren bekend.

A. Dit was de enige mogelijkheid geweest, dat de Regering had kunnen werken.

Men moet de Regering niet al te hard vallen, maar de omstandigheden, waaronder moest worden gewerkt, wel degelijk in aanmerking nemen. De Engelsen zijn op dit gebied wel heel bijzonder lastig.

14773. De **Voorzitter**: Omdat zij niets uit handen wilden geven?

A. Ja. Men moest ook voor infiltratie, die kon plaats hebben, oppassen.

Men klaagde hier: Wij horen niets. Men kreeg geen antwoord, als men seinde. In arren moede hield men dan op. U zult het allen meegemaakt hebben in de oorlogstijd. Vele amateurs hebben geprobeerd in oorlogstijd om verbinding met Engeland te krijgen, maar omdat zij geen antwoord kregen, hielden zij er mee op. Men gaf echter geen antwoord, omdat men in Engeland niet wist, of er Duitsers aan de toestellen zaten. Er waren amateurs, die dag in dag uit probeerden om verbinding te krijgen, maar daar ging men niet op in, en volkomen te recht. Deze beginperiode is ontzettend moeilijk geweest.

14774. De **Voorzitter**: Om die beginperiode nog even chronologisch te behandelen: Wij kregen na de periode van kapitein *Derksema* het Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 no. 1, waarbij kapitein *Derksema* eervol werd ontheven uit zijn functie van tijdelijk hoofd C.I.D. en als zodanig werd aangesteld de toenmalige kolonel der mariniers *de Bruyne*, hoofd van het Bureau Voorbereiding van de terugkeer naar Nederland (Bureau M.V.T.). Dat staat in een stuk, dat wij reeds hebben, doch u nog niet. Het is ons medegedeeld van de zijde van de Minister-President. Die periode loopt van 5 Februari 1942 tot 28 November 1942, toen uw bureau is opgericht.

A. Het Bureau Inlichtingen (B.I.) is opgericht op 28 November 1942.

14775. De **Voorzitter**: Kunt u daarover nog iets vertellen en eventueel mededelen, hoe de verhoudingen verder zijn geweest?

Dat bureau van generaal *de Bruyne* is toch immers ook nog de eerste maanden blijven bestaan? Althans dat tweede bureau, het M.V.T.,

A. Het bureau C.I.D. van *de Bruyne* is opgeheven, toen B.I. is opgericht, maar toen bleef M.V.T. nog bestaan. Hierin had *de Bruyne* een dienst gecreëerd, die hij Militaire Inlichtingendienst noemde, M.I.D.

Ik kan u hierover nog iets mededelen. Ik ben zelf pas in Maart 1942 uit Holland vertrokken en via Suriname, Curaçao en Amerika naar Engeland gegaan. Pas begin 1943 ben ik in Londen aangekomen. Over de voorafgaande periode kan ik u weinig mededelen. Alleen weet ik, dat men bepaalde diensten in het buitenland had. Begin 1943 zijn wij begonnen contact met Nederland te zoeken door middel van kustvaarders. Dit was de eerste keer, dat wij (B.I.) rechtstreeks met Nederland in contact kwamen.

14776. De **Voorzitter**: In die periode zijn de meeste agenten gedropt en de meeste ongelukken gebeurd?

A. Ja.

14777. De **Voorzitter**: Tussen Januari en November 1942 blijkbaar. Toen is er een grote activiteit ontwikkeld.

A. Het had een ongelukkig resultaat. Deze agenten werden steeds door middel van receptie-comité's gedropt.

Derksema heeft hier ook al agenten gehad, maar het is beter, dat u het aan de heren zelf vraagt.

14778. De **Voorzitter**: Waar is de gedachte, met receptie-comité's te werken, vandaan gekomen? Is het een idee, waarmee de Engelsen op de proppen zijn gekomen of is het van de heren zelf geweest?

A. Dat weet ik niet. S.O.E. deed het met receptie-comité's, S.I.S. deed de droppings altijd blind. De laatste dienst werkte echter op het verkrijgen van inlichtingen en de eerste moest wapens droppen, grote containers met stenguns en levensmiddelen. Hiervoor moesten receptie-comité's worden gevormd om de goederen op te halen.

14779. De **Voorzitter**: Achteraf geredeneerd, zou men kunnen zeggen: was het niet beter geweest, die kwestie van sabotage en wapens afzonderlijk te houden?

A. Ja, dit zou gescheiden hebben moeten zijn. Later is dit ook gebeurd.

Vandaar, dat S.O.E. met kolonel *de Bruyne* ging samenwerken en wij (B.I.) met S.I.S. Technisch moesten die mensen met receptie-comité's werken; anders kregen zij die grote hoeveelheid bagage niet weg.

14780. De **Voorzitter**: U zegt: S.O.E. correspondeerde met het Bureau M.V.T. Is dat ook blijven werken tot het einde van de oorlog?

A. Het is blijven bestaan, maar toen kolonel *de Bruyne* met de dienst ophield, na het England-Spiel, is voor hem in de plaats gekomen generaal *Doorman*. Hij heeft het bureau overgenomen en de naam veranderd. De M.I.D. van kapitein *Lieftinck*, die in de M.V.T. was geïncorporeerd, is later opgenomen in het B.B.O. Naast het B.I. — voor de inlichtingen — werkte na de opheffing van M.V.T. het B.B.O., het Bureau Bijzondere Opdrachten. Kolonel *de Bruyne* heeft zijn dienst, voor zover ik weet, overgedragen aan generaal *van Oorschot*; dat is begin 1944 geweest.

Met B.B.O. is dus een voortzetting geweest van M.V.T.-M.I.D. Het werkte ook met S.O.E. samen. Hier had toen majoor *Dobson* de leiding, de opvolger van *Bingham*. Deze laatste werkte samen met *Lieftinck*. *Bingham* was een eigenwijze vent, star en weinig mededeelzaam, die technisch de gehele Brits-Nederlandse dienst beheerste. Di: in tegenstelling tot *Dobson*, die een prima vent was, aangenaam in de omgang en correct.

Ook wat de samenwerking met B.I. betreft, heeft het B.B.O. goed gewerkt. Men had een nieuw systeem van werken gekozen. Na begin 1934 hebt u ook niet meer van die ongelukken gehoord. Natuurlijk gebeurde er wel eens een ongeluk; er werd wel eens een vliegtuig afgeschoten of een verkeerde landing gemaakt, maar dat kan men niet voorkomen; dat is het risico van het vak. Maar ik geloof, dat, wat S.O.E. betreft, de grote schuld bij *Bingham* zit.

14781. De **Voorzitter**: In het algemeen hebben de fouten dus meer bij de Engelsen dan bij de Nederlanders gezeten?

A. Wat de technische uitvoering betreft, ja. Toen men wist, dat er ongelukken gebeurd waren, heeft men b.v. nooit een contrôle-agent uitgestuurd en gedropt.

14782. De **Voorzitter**: Zoudt u nu eens in chronologische volgorde willen vertellen, wat u is overkomen? Als ik het goed heb, bent u aangekomen in Januari 1943.

A. Ja. Ik werd toen tweede-officier — second in command — bij B.I. Omdat ik uit Europa kwam, had ik verschillende contacten. Ik had bovendien in 1941 en 1942 koeriersdiensten voorbereid naar Zwitserland en Spanje. Een groot aantal oud-leerlingen van de K.M.A. uit Breda heeft zich beschikbaar gesteld om van uit Breda een groot aantal koerierlijnen te leggen naar Zwitserland en Spanje. Velen zijn hierbij omgekomen en door de Duitsers gepakt. Toen ik wegging, dat was in Maart 1942, was er een behoorlijke verbinding met Zwitserland en Spanje, waarvan later bij de verdere ontwikkeling der zaken een goed gebruik kon worden gemaakt. Toen ik in Zwitserland vertoefde, heb ik het ook ten aanzien van Frankrijk uitgewerkt, zodat ik in begin 1943 in Frankrijk ook goede contacten had.

Ik was door majoor *Broekman*, die bij de oprichting van B.I. tot hoofd was benoemd, voornamelijk belast met de opleiding van agenten, met het contact-Nederland, en hij zelf behandelde de algemene zaken, besprekingen met de Ministers en de Engelsen. Majoor *Broekman* had echter een hartkwaal en is in Maart ziek geworden. Hij is maar 3 maanden actief hoofd van B.I. geweest. Van Maart tot Juli 1943 heb ik toen de zaak waargenomen. In 1943 was zijn

gezondheidstoestand zodanig, dat hij niet meer als hoofd van B.I. kon terugkomen. Ik ben toen in Juli 1943 tot hoofd van B.I. benoemd. Ik heb niets dan lof voor majoor *Brockman*, want hij is in de moeilijke periode, toen de C.I.D. werd opgeheven, op een zeer tactische wijze met de Engelsen omgesprongen en heeft daardoor een zekere goodwill voor ons bij de Engelsen verkregen. Ook Minister van *Lidth de Jeude* was goed van alles op de hoogte. Hij heeft gesproken met lord *Selborne*. Deze zei: „This is the last chance” en als je die niet gebruikt, moeten wij de gehele zaak stop zetten. In deze periode is ook de S.O.E.-dienst door de Engelsen veranderd, want kolonel *Rabagliatti* heeft de dienst moeten verlaten. Major *Bingham* heeft later, na de grote mislukkingen, de dienst eveneens moeten verlaten. Hij werd naar Australië overgeplaatst. Men heeft van Engelse kant kleur bekend.

14783. De **Voorzitter**: Wie werd dan praktisch aansprakelijk gesteld voor de fout?

A. Dat was de leiding van S.O.E., die hem (*Rabagliatti*) en *Bingham* had aangesteld. Naar mijn mening kunt u de zaak tot heel eenvoudige proporties terugbrengen. Het Bureau M.V.T. recruteerde de Nederlandse jongelui. De jongens werden opgevangen en nadat hun politieke betrouwbaarheid was vastgesteld, werd uit hen een keus gedaan voor agenten. Wij — Bureau Inlichtingen — hadden een eigen opleidingshuis met eigen controle en administratie. Gingen de jongens naar een vliegveld, dan ging meestal een eigen officier mee; ook bij de radio-opleiding was een van onze eigen mensen. Kolonel *de Bruyne* gaf zijn agenten echter over aan de Engelsen. Zijn bureau was dus eigenlijk een zuiver recruiteringsbureau. Zo gauw als de recrutering was afgelopen, gaf hij alles, dus ook de instructie, aan de Engelsen over, waardoor de greep van kolonel *de Bruyne* op de agenten praktisch nihil was.

14784. De **Voorzitter**: Maar ook de aansprakelijkheid.

A. Ik zou het niet gedaan hebben. Men krijgt nu achteraf de verwijten.

14785. De **Voorzitter**: Maar het is de vraag of die billijk zijn.

A. Op dit puilt is men in Holland wel eens wat te onbillijk, doordat men de details van de zaak niet kent.

Vóór de oprichting van B.I. was het hele systeem Engels, maar *Broekman* heeft gezegd: uit! De Nederlanders moeten zeggenschap hebben, controle en verantwoordelijkheid.

14786. De **Voorzitter**: Men kan tweeërlei redenering volgen. U kunt bij de marine- en legereenheden hetzelfde verschijnsel zien. Men kan aldus redeneren: De Nederlandse Regering te Londen kan haar groepen, haar inlichtingendiensten ter beschikking van de geallieerde oorlogvoering stellen, dus deze inschakelen in de Britse eenheden, maar dan is de verantwoordelijkheid en leiding daar.

A. Dat vind ik normaal.

14787. De **Voorzitter**: De andere opvatting is: Ik wil de vloot in eigen hand houden, ik wil zelf baas blijven over de inlichtingendiensten. Dat zijn twee verschillende visies. De ene zal ait, de andere dat voor hebben. Als je voor de ene gekozen hebt, moet je ook de consequenties daaruit trekken!

A. Ik zal er ook geen critiek op uitoefenen. Hier zit echter het verschil in de verantwoordelijkheid voor de agenten. Wij waren tot in laatste instantie, tot de jongens in Holland waren, verantwoordelijk voor deze Nederlanders, terwijl M.V.T. de zaak overgaf aan de Engelse inlichtingendienst (S.O.E.), en dan was de verantwoordelijkheid voor de Nederlanders afgelopen. Dit zal misschien nodig geweest zijn voor de algemene oorlogvoering, doordat S.O.E. dezelfde dienst b.v. ook in Noorwegen uitoefende.

De grote verdienste van majoor *Broekman* is geweest, dat hij bij de oprichting van B.I. de voorwaarde heeft gesteld, dat de jongelui in opleiding waren bij de Nederlanders en dat de Nederlanders eigen instructies mochten geven, dat de Engelsen dus niets te maken hadden met de contacten met de Nederlandse illegaliteit. Als men dat de Engelsen in handen had gegeven, was er ook niets van terechtgekomen, dan was de zaak van het begin af mislukt.

Bij de Engelsen werkten wij samen met officieren, die vóór de oorlog in Nederland geweest waren, die de Nederlandse mentaliteit kenden en het land, wat zeer bevorderlijk was voor onze samenwerking.

14788. De heer **Korthals**: U zei zoëven, dat het werk ook mislukt zou zijn, als het werk in handen van de Engelsen was geweest.

A. Zij zouden eenvoudig de weg niet hebben geweten. Zij voelden het niet aan.

Het verhoor wordt voor enige tijd geschorst en daarna hervat.

h 14789. De **Voorzitter**: U vertelde zojuist, dat er tegenstellingen waren; in het ene geval was de leiding in handen der Engelsen gebleven en in het andere geval was de leiding in handen van Nederlanders. Volgens u zou dat laatste grote voordelen hebben gehad. Kunt u dat nog nader toelichten?

A. Wanneer de dienst in handen van Nederlanders was, had dit het grote voordeel, dat men de agenten, die uitgestuurd werden, rechtstreeks naar Nederlandse adressen kon sturen, wat niet het geval was, wanneer Engelsen de leiding hadden, die hier in Nederland tijdens de bezetting niet gewerkt hadden, het land niet kenden en ook de vooroorlogse situatie niet kenden. De mogelijkheid is dan aanwezig, dat men de mensen naar verkeerde adressen stuurt. De mensen hier waren soms verhuisd of verdwenen. Bovendien bestond er nog het verschil in mentaliteit tussen Engelsen en Nederlanders.

14790. De **Voorzitter**: Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men een stelsel opzet, waarbij ieder land afzonderlijk zou behandeld worden, maar waarbij ze te zamen gecoördineerd werden onder de opperste leiding.

A. Daar zou ik op zich zelf niet tegen geweest zijn, maar ik acht het in ieder geval een groot voordeel, wanneer de agenten onder Nederlandse leiding staan; vreemde officieren spreken onze taal niet; de jongens spraken veelal geen Engels; wij konden met hen Hollands praten. Dikwijls kwamen de jongens advies vragen bij onze eigen officieren, omdat ze sommige dingen niet begrepen.

14791. De **Voorzitter**: Dus van het begin af aan, van 1943 af, toen *Broekman* de leiding had, is het waarschijnlijk zo gelopen, dat men ook de opleiding in eigen hand hield?

A. De technische opleiding, b.v. het parachutespringen, was in handen van Engelse officieren, die bij onze dienst gelieerd waren. Men ging dan oefenen in een kamp in Schotland, waar de jongens praktisch werden afgesloten met het oog op de security. Hadden zij moeilijkheden, dan kwamen zij op het bureau — tweemaal in de week — en wij gingen ook geregeld naar Dulwich toe, waar een eigen tehuis voor de agenten was. Zij kwamen ook dikwijls op mijn flat. De laatste dagen werden zij in Londen geïnstrueerd tot in details, hetgeen ik een enorm groot voordeel vind ten opzichte van de Engelse methode. Men voelde zich meer vertrouwd en de laatste details konden aan hen worden meegedeeld aan de hand van de rapporten, die binnen kwamen uit bezet Nederland.

14792. De **Voorzitter**: Uw bezwaar tegen de vorige perioden is, dat het overwicht van de C.I.D. op S.O.E. niet voldoende was om van een Nederlandse Inlichtingendienst te kunnen spreken.

A. Ja, het accent lag aan de Engelse kant. In die perioden was men onvoldoende geïnformeerd over Nederland, hetgeen hun schuld niet was, omdat de zaak nog opgebouwd moest worden. Men was weinig op de hoogte van de gang van zaken. Dezelfde moeilijkheid hebben wij in den beginne ook gehad, toen wij van agent tot agent ons contact moesten uitbreiden. Later kwam men op de hoogte van de steeds wisselende toestand. Pas toen de radio werkte, kreeg men van dag tot dag inzicht in de gang van zaken.

14793. De **Voorzitter**: Nu is het misschien het meest praktische, als ik het samenvattend overzicht, dat u ons hebt gegeven, volg. Ik wil dan beginnen met u de gelegenheid te geven uw visie uitvoerig kenbaar te maken over de technische kwesties, die met het England-Spiel samenhangen. U zoudt ons — zo staat op blz. 4 van dat overzicht — hierover technische inlichtingen willen geven.

A. De grote vraag is geweest, waarom dit England-Spiel zo lang heeft geduurd, voordat men in Engeland dit geval bemerkte.

Ik kan niet beoordelen, hoe S.O.E. hierover dacht, maar voor mij is het een groot raadsel geweest, want — nu kom ik op de technische bijzonderheden — een agent, die door ons werd uitgestuurd, kreeg drie bijzondere checks mee.

Voor zijn telegrammen kreeg hij code-oproepletters mee, volgens een bepaald systeem. In de tweede plaats had elke agent zijn eigen code (zelfs kreeg hij er twee mee, één voor reserve). In de derde plaats hadden zij de mogelijkheid, in bepaalde telegrammen, b.v. het 3de, 6de, 9de, 14de — bij elke agent verschillend —, een bepaalde slagzin te seinen, zoals: de bomen bloeien mooi, of: Amsterdam staat in brand, waarvan de volgorde alleen aan de agent en aan onze dienst bekend was.

Kwam dus een agent in Duitse handen, dan kon hij rustig zijn code en zijn prefix vrijgeven, want hij had altijd het middel, in zijn 3de, 12de, 24ste telegram de slagzinnen weg te laten, wat voor ons een aanwijzing was, dat er iets niet in orde was.

14794. De **Voorzitter**: De Engelsen hadden toch hetzelfde systeem?

A. Dit was het systeem van de S.I.S. De agenten kregen een bepaalde code mee en in een bepaalde volgorde moesten zij slagzinnen seinen, waaruit wij konden controleren of zij goed waren en van agent A of van agent B. Er waren dus twee mogelijkheden om te controleren of er iets aan de hand was.

Eenmaal hebben wij gehad, dat een agent de goede code seinde, maar in een bepaald telegram — laten wij zeggen: het 17de — had hij moeten gebruiken de slagzin: Londen wordt gebombardeerd. Toen deze slagzin wegbleef, was dit voor ons een aanwijzing, dat er iets niet in de haak was.

14795. De **Voorzitter**: U is er dan ook niet ingetrapt. Hoe is het echter verklaarbaar, dat die voorafgaande combinatie van diensten, de Engelse en de Nederlandse samen, niet de conclusie hebben, getrokken, dat de zaak mis was?

Ik heb vóór mij het rapport over de Nordpol-affaire, waarin *Lauwers* een exposé geeft (Bijlage 5). Op blz. 4, onderaan, en blz. 5, bovenaan, lees ik:

„Van belang is nog een gesprek, dat de luitenant *Lauwers* had met de commandant der wireless-school, de toenmalige kapitein *Kaplowitch* (*Kay*), waarin deze hem mededeelde, dat een agent, uitgezonden door de Franse Country Section, reeds in zijn eerste bericht geen security-check gebruikte. Daar echter alle verdere bijzonderheden in orde waren, werd aangenomen, dat deze agent niet gearresteerd was.”

Hier is dus geen logische lijn?

A. Neen.

14796. De **Voorzitter**: Je maakt dergelijke afspraken en dan moet je je er ook aan houden.

A. Dit ben ik volkomen met u eens.

14797. De **Voorzitter**: Het is goed om de hele boel in de war te brengen!

A. Wat u aanhaalde, was een rapport van *Lauwers*. Ik heb mij er altijd van onthouden, partij te kiezen of enige mededeling aan de pers te verstrekken.

In Rotterdam vroeg de president van het hof mij ook: Hoe is het mogelijk? Ik antwoordde: „Dat kan ik u niet vertellen. Ik kan u wel vertellen, hoe het bij ons gebeurde. Hoe het bij de anderen ging, moet u aan hen vragen.”

Behalve bovengenoemde checks was er nog een extra-check, een bijzondere afspraak voor het geval, dat ze in Duitse handen vielen. Wij spraken een eenvoudige vraag met een antwoord af, vlak voordat de agent vertrok, b.v.: Waar hebt u gewoond in Londen? Het antwoord was dan b.v.: Oxfordstreet 43. In het geval, dat de gewone checks onvoldoende bleken, vroegen wij de extra-check: Waar hebt u gewoond in Londen? Als het antwoord dan niet was: Oxfordstreet 43, maar iets anders, b.v. Leicester Square 12, dan hadden wij het positieve bewijs, dat de agent in Duitse handen was gevallen. Dat wisten de Duitsers natuurlijk niet. Daarom is het mij een raadsel, hoe dit geval anderhalf jaar lang heeft kunnen spelen, zonder dat men in Londen er van op de hoogte was.

14798. De **Voorzitter**: Ik heb ergens in een publicatie gelezen, dat die noodseinen wel bij de Engelsen terecht zijn gekomen, maar dat ze niet doorgegeven zijn aan de Nederlandse dienst. Acht u dit mogelijk?

A. Eerlijk gezegd, neen. Vanaf het eerste telegram, in Maart 1943, en de eerste agent, die gedropt is, kwam het hoofd van de Nederlandse sectie van de Engelse dienst geregeld bij ons. Wij lazen de telegrammen dan samen door. Er zaten dikwijls moeilijkheden in door atmosferische storingen. Voor zover ik kan weten, stond er altijd op de telegrammen aangetekend: I.C. (*Identity check*) given, not given, unsatisfactorily given, enz. Klopte er iets niet, dan vroegen wij om een herhaling van het telegram en gingen in uiterste instantie over tot het vragen van de speciale check. Ik kan mij niet voorstellen waarom S.I.S., dat vanaf de eerste dag met ons samenwerkte, altijd vermeldde op de telegrammen, dat de checks gegeven waren of onvoldoende of half en S.O.E. dat nooit zou hebben gedaan. Dat zou bepaald fout zijn. Als u hoofd van de dienst was geweest, zou u dat ook niet geaccepteerd hebben, veronderstel ik. Als er een agent wordt uitgestuurd met een bepaalde check en een bepaalde opdracht en je krijgt een telegram binnen, waarvan je niet weet of het goed is, dan moet dat gecontroleerd worden en moet aan de Engelsen gevraagd worden of de checks wel in orde zijn.

14799. De **Voorzitter**: Ja, het is een duister geval. Ik haalde al aan het rapport over de Nordpol-affaire.

Op blz. 18 staat iets dergelijks:

„Uit een en ander trok de luitenant *Lauwers* de conclusie, dat zijn waarschuwing begrepen was, doch dat het hoofdkwartier plannen maakte verder op onschuldige manier met de vijand te spelen.

Naar hem thans uit gesprekken met miss *Bond* van S.O.E. bekend geworden is, werd de verandering in de security-check inderdaad geconstateerd. Hierover werden enige besprekingen gehouden, waarbij men tot de conclusie kwam, dat, hoewel de security-check was veranderd, andere bijzonderheden voldoende klopten om aan te mogen nemen, dat het hier geen geval van Gestapo-penetratie betrof.”

A. Dat is eenvoudig misdadig. Het is voor mij een raadsel, hoe dit zo lang heeft kunnen doorgaan. U kunt hierover alleen uitsluitel krijgen door de mensen van die dienst te horen, maar die laten niets los. Kolonel *de Bruyne* kan u misschien in zoverre uitsluitel geven, dat hij u zou kunnen mededelen of hij de telegrammen al dan niet met security-checks doorkreeg. In Rotterdam heeft hij bij het vooronderzoek van de zaak *van der Waals* gezegd, naar mij door mr. *van Doorn* is medegedeeld, dat hij alleen paraphrases van de telegrammen kreeg, maar niet de originele, en dan lijkt het mij heel onwaarschijnlijk, dat hij als chef van de dienst — kapitein *Lieftinck* was verantwoordelijk — nooit eens een helder idee heeft gehad en aan de Engelsen heeft gevraagd: hoe staat het met de checks van die jongens? Wij zijn in Mei 1943 begonnen te waarschuwen tegen *van der Waals* en dat is tot Januari, S à 9 maanden, doorgestaan; dan maakt u mij niet wijs, dat er in die tussentijd niet eens iemand een helder idee krijgt op het bureau en zegt: „Laten wij de zaak eens controleren en een contrôle-agent sturen.” Wij hebben ook wel eens getwijfeld of agenten goed waren; wij wantrouwden een paar jongens en waren onzeker van de situatie. Wij hebben toen een officier — een z.g. hoofdagent — uitgestuurd om de jongens — het waren er vijf — te controleren en toen bleek, dat de zaak in orde was. Dat had bij S.O.E.-C.I.D. ook moeten gebeuren; men moest met zekerheid weten, dat de dienst geopeneteerd was. Dat bleek reeds bij de arrestatie van de heer *Vorrink*. Toen hebben wij op B.I. de hoofden bij elkaar gestoken en gezegd: „Het is onmogelijk, dat dergelijke lange vellen van telegrammen door agenten kunnen worden gestuurd.” Die jongelui zaten o.i. urenlang in de lucht, hetgeen in strijd is met alle security. Ik ben naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heb gezegd: „Dit is fout; zo lang kan een jongen niet seinen.” Toen is er wantrouwen gerezen. Later kwamen er telegrammen binnen, waaruit bleek, dat van *der Waals* een provocateur was.

14800. De **Voorzitter**: Hoe reageerde kolonel *de Bruyne* er op?

A. Daarvan hoorden wij niets. Kapitein *Lieftinck* was er boos over en zei: waar bemoeien jullie je mee? Dit is ook niet uit te zoeken. Wij hebben gewaarschuwd vanaf Mei, toen het ons duidelijk was, dat de zaak geopeneteerd was.

De **Voorzitter**: Mei 1943.

A. Toen wist niemand, dat het spel *England-Spiel* of *E-spiel* werd genoemd. Dat moet ik er bij zeggen. Toen is er in zoverre op gereageerd, dat kolonel *de Bruyne* een tijdlang de uitzending van zgenten heeft stopgezet om de zaak te onderzoeken, maar later

zijn er toch weer agenten uitgestuurd. De agent, die b.v. naar „Het Parool" is gestuurd — de bekende *Brutus*, die in België bij Leuven met zijn vliegtuig is neergestort —, is door kapitein *Lieftinck* uitgezonden via *Ridderhof*. *Ridderhof* heeft ons in 1942 in Nederland al trachten op te rollen en was hier een van mijn gevaarlijkste tegenspelers. Toen wij, lste-luitenant *de Jong* en ik, met kapitein *Lieftinck* over het geval-*Brutus* spraken, zei hij: „Wij hebben met de illegale pers via *Ridderhof* contact." Ik vloek niet graag, maar toen zeiden wij beiden: „G.V.D." en vroegen ons af, hoe zo iets mogelijk was. Het is immers de meest gevaarlijke vent, die in Holland rondloopt. *Ridderhof* had *Brutus* als contact gebruikt voor „Het Parool".

14801. De **Voorzitter**: Dus in 1943 zond het bureau van kolonel *de Bruyne* ook nog agenten uit.

U hebt straks de werking van de bureaux naast elkaar behandeld. Toen uw bureau is opgericht bleef M.V.T. bestaan?

A. Voor sabotage.

14802. De **Voorzitter**: Maar stuurde men ook mensen uit? Ik heb in de stukken gevonden, dat er uwerzijds in gezien is een omzeilen van het Koninklijk besluit, waarbij dit terrein voor u was bestemd.

A. Het lijkt op concurrentie. Wij moesten wel streng splitsen, want wij wisten, dat de zaak gepenetreerd was.

In Maart bleek, dat de hele dienst van kolonel *de Bruyne* feitelijk door de Duitsers was gecontroleerd. Wij moesten van meet af aan erg voorzichtig zijn met de agenten. De C.I.D. had tot toen toe ook inlichtingendienst beoefend, o.a. met medewerking van de agent *Rinus*. Op een gegeven ogenblik hadden wij door middel van de inlichtingendienst-*Rinus* contact met de Belgen en hierdoor kregen wij ook contact met de groep-*Wim*. De moeilijkheden zijn toen veroorzaakt door de boodschap van Radio-Oranje aan *Juten* in Bergen op Zoom: „*Glymes* houdt het vuur warm; er komt iemand langs om de stukken af te halen." Het gevolg van deze ene boodschap was, dat de gehele inlichtingendienst van de groep *Rinus-Wim* werd opgerold.

Hieruit blijkt, dat de diensten van S.O.E. en M.V.T. nog wel degelijk op inlichtingengebied werkzaam waren; anders stuurde men immers geen mensen langs om stukken af te halen. Deze boodschappen passeerden kapitein *Lieftinck*. Ik heb in mijn archief nog een stuk, waarin ik kapitein *Lieftinck* adviseer: „Houd er mee op".

14803. De **Voorzitter**: Theoretisch zou men deze opmerking kunnen maken. Ik kan mij voorstellen, dat de geallieerden op een gegeven ogenblik iets in Nederland nodig vonden op het gebied van sabotage, d.w.z., dat de S.O.E. dit wenste, misschien met nuances, die niet precies klopten met ons Koninklijk besluit, en waarbij men de M.V.T. te hulp riep, maar waarin men eigenlijk meer bij u had moeten zijn!

A. Daartegen zou ik geen bezwaar hebben gehad. Die diensten moesten in elkaar overlopen. Wij hebben bij de oprichting van B.I. echter niets van hen overgekregen. Wij zijn begonnen met lege kamers en lege kasten, terwijl zij van ons vanaf den beginne alle informaties gekregen hebben. Zij waren van dag tot dag geïnformeerd over de toestand in Holland. Vooral toen in Maart bleek, dat de zaak niet klopte, had een veel grotere voorzichtigheid moeten worden betracht met Radio-Oranje-boodschappen. Ik wil niet eens zeggen: met het uitzenden van agenten, want dit moest doorgang hebben. Toch ging men mei de Radio-Oranje-boodschappen regelmatig door.

14804. De **Voorzitter**: 'Wie was hiervoor verantwoordelijk? In hoogste instantie zeker kolonel *de Bruyne*?

A. Ja. Toen ik hem had gewaarschuwd, moest hij daarmee toch rekening houden?

14805. De **Voorzitter**: Is dit schriftelijk gebeurd?

A. Misschien wel mondeling, want onze bureaux lagen maar ± tien huizen van elkaar af.

14806. De **Voorzitter**: Was er enige animositeit?

A. Van de kant van *de Bruyne* wel, want men vond het niet prettig, dat B.I. was opgericht. De oorspronkelijke bedoeling was, dat de hele zaak onder leiding van ir. *Wnners* zou komen. Deze zou

hoofd van de centrale dienst worden, waaronder de sabotage- en de inlichtingendienst zouden vallen. De Regering in Londen wilde deze twee diensten samensmelten en onder leiding van *Warners* stellen.

14807. De **Voorzitter**: Is dat de heer *Wnners*, die nu directeur van Waterstaat in Indië is?

A. Ja. Voor zover mij bekend, is *Warners* sterk gepropageerd door mr. *Gerbrandy*. Hierna hadden wij twee diensten, een inlichtingendienst en een sabotagedienst, en dat is de reden, waarom B.I. is opgericht. Er was een zekere rancune, vooral bij *Lieftinck*, tegen B.I. Wij hebben van het begin af alles doorgegeven wat voor hun dienst van belang was, maar het waren muggenzifters. Om u een voorbeeld te noemen. Ik richtte eens een brief aan kolonel *de Bruyne*. In plaats van „hoogedelgestreng" stond er „weledelgestreng" boven. Dat kan een typiste natuurlijk wel eens overkomen. Toen kreeg ik een officiële brief terug, waarin stond, dat hij nog steeds hoofdofficier was en met „hoogedelgestreng" moest worden aangesproken. En dat in oorlogstijd!

14808. De heer **Algera**: U zeide, dat de Engelse dienst bepaalde indicaties gaf over de checks. Kreeg de Nederlandse dienst ook gelegenheid dat bij de Engelse dienst te controleren?

A. Neen, wij kregen alleen maar doorslagen. Alle telegrammen uit het gehele Europese bezette gebied kwamen op het centrum binnen. Daar kwamen de telegrammen uit Holland op de Hollandse sectie en werden gedecodeerd. Ze werden getikt en wij kregen een doorslag.

14809. De heer **Algera**: Hebt u nooit behoefte gevoeld deze te vergelijken?

A. Dat kon niet. Dan zou je aan de radio hebben moeten zitten.

14810. De **Voorzitter**: Kende u de code?

A. Neen, niet voor elke agent, wel het systeem, maar dat werd telkens veranderd voor de codes.

14811. De **Voorzitter**: Als men u de originelen had gegeven, had u ze dan kunnen decoderen?

A. Zeker, wij kregen ze, zoals de agenten ze zonden, met de vermelding of de checks goed waren, of er wat aan ontbrak of dat ze maar half goed waren.

14812. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat *de Bruyne* te Rotterdam heeft verklaard, dat hij alleen maar paraphrases van de telegrammen ontving. Wat bedoelt u daarmee?

A. Dat ze waren omgewerkt. Wij gaven ook nooit aan de Regering de oorspronkelijke tekst. Die dingen zouden kunnen gaan slingeren en dan zou men uit de gedecodeerde telegrammen onmiddellijk de code kunnen vinden.

14813. De **Voorzitter**: Dan kon u er de fouten dus ook niet uit krijgen, wanneer die er in zaten?

A. Neen. Bovendien heb ik nooit op de afschriften de aantekening gemist, of de checks al dan niet gegeven waren. De checks zelf gaven ze mij niet; die kon ik niet controleren. Als je echter een agent uitstuurt met een bepaalde check, wil je ook wel weten, of die check ook gegeven wordt, daarom konden wij de checks altijd vragen en die werden onmiddellijk gegeven.

14814. De **Voorzitter**: Gaf de heer *de Bruyne* de checks mee?

A. Dat kan ik niet zeggen. Dat kunt u beter aan *de Bruyne* persoonlijk vragen, want daar zit de hele oplossing van het England-Spiel. Het enige is, dat hij dat verklaart; dan weet u het.

14815. De **Voorzitter**: U gaf aan de agenten zelf checks mee?

A. In overleg met de Engelse dienst.

14816. De **Voorzitter**: Het ging toch ook van u uit.

A. Wij spraken met de jongens een bepaalde zin af en deelden die aan de Engelsen mede. Dat ging in onderling overleg. Elke zin werd medegedeeld en met de Engelsen werd de instructie besproken.

14817. De **Voorzitter**: U noteerde het, de Engelsen noteerden het, en dan kwam er een telegram binnen. Bij wie? Bij het Centrum?

A. Ja.

14818. De **Voorzitter**: In uw periode kreeg u de tekst? U kreeg geen parafraze?

A. Neen, de oorspronkelijke tekst. De identity checks waren weggelaten; de prefix en de dummyletters waren weggelaten. De tekst kregen wij door, zoals hij werd geseind. Dat was pertinent noodzakelijk, want er kwam practisch geen telegram goed binnen. Wij hebben met hele kleine toestellen geseind en die hadden niet de capaciteit bijv. van Malabar. Dus wanneer er atmosferische storingen optraden, werden de telegrammen verminkt. Zij waren soms zo verminkt, dat wij urenlang zaten om een telegram te ontcijferen, om de letters te vinden en die in te passen en de plaats en de persoonsnaam te vinden. Dat deden wij persoonlijk met de Hollandse sectie van de Engelse dienst. Wij zaten soms hele Zondagen te plussen en te minnen en dan vroegen wij herhaling aan, als het gevaar kon opleveren.

14819. De **Voorzitter**: Aan de agenten in Nederland?

A. Ja.

14820. De **Voorzitter**: U werkte samen met de central section?

A. Een paar km buiten Londen was de centrale ontvangstinrichting voor heel Europa. Daar had men ook een Noorse en een Joego-Slavische afdeling, enz.

14821. De **Voorzitter**: Daar ging u naar toe?

A. Neen. Die telegrammen werden 's morgens — wij kregen 's avonds het meeste contact — bewerkt en per despatchrider naar de Engelse sectie gebracht en het hoofd kwam ook persoonlijk op ons bureau. Daar werden de telegrammen bekeken en werden onmiddellijk de antwoorden opgesteld. Er werd ook gekeken of de checks goed waren. Was er enige twijfel, dan werd overlegd wat gedaan moest worden, zodat elk telegram op zijn waarde werd bekeken en dan had men onmiddellijk door wat zij betekenden. Na 5, 6 telegrammen kent u de stijl van de steller. Als u de telegrammen hebt, legt u ze maar op tafel: u kent de steller zó; dat hebt u na 5, 6, 7 telegrammen door. Als u mij een telegram stuurt, Mijnheer de Voorzitter, en de heer *Algera* ook, dan zegt men na een aantal telegrammen: dit is van u en dat van de heer *Algera*. Dat is ook een middel om te checken. Sommige telegrammen leken fout door de vele Germanismen, die er in voorkwamen, en dan bleek het ook pertinent fout te zijn. Dit zou kapitein *Lieftinck* beter kunnen uitleggen. Ik denk, dat kolonel *de Bruyne*, die nog andere besognes had, zich persoonlijk niet al te veel met deze gelegenheid zal hebben bemoeid. Dit was zeker werk voor kapitein *Lieftinck*. Als u dit geheim ontsluit, bent u met het England-Spiel waar u zijn moet, want hier ligt de reden, waarom men het zolang heeft kunnen volhouden.

14822. De heer **Algera**: Welke relaties bestonden er tussen *Bingham* en *Lieftinck*?

A. Familierelaties?

14823. De heer **Algera**: Neen, algemene.

A. Zij woonden een tijd lang samen en zagen elkaar ook dagelijks. Als ik naar kapitein *Lieftinck* ging om deze te spreken, zag ik *Bingham* ook.

14824. De heer **Algera**: Wat was hij?

A. Hij was van S.O.E.

14825. De heer **Algera**: Was hij daar hoofd van een afdeling?

A. Hoofd was *Bingham* niet; dat was kolonel *Rabagliatti*. Hij was sous-chef van de Engelse sectie voor Hollandse bestemming, de British-Dutch Section, waarmee wij samenwerkten. Er was ook een Belgische en een Franse sectie. Zo was *Bingham* hoofd van de Hollandse sectie van S.O.E.

14826. De **Voorzitter**: Was die er ook nog in de tijd, dat uw bureau functioneerde?

A. Ja.

14827. De **Voorzitter**: Hij is later vervangen?

A. Ja, ik heb met hem te maken gehad tot in Januari 1944.

In December 1943, toen ik in Spanje was, is *Ubbink* uit de gevangenis van Lerida vrijgekomen met medewerking van een van de dames van het Nederlandse gezantschap te Madrid, mevrouw *Crince—le Roy*.

14828. De **Voorzitter**: Zat hij toen in de Spaanse gevangenis?

A. Ja. Generaal van *Tricht* had in Zwitserland gezorgd, dat hij langs de koerierslijn van B.I. door Frankrijk over de Pyreneeën kon ontsnappen. Alles, wat onder de 40 jaar was, werd in Spanje in de gevangenis gegooit.

Te voren had generaal *van Tricht* uit Bern bijzonderheden over *Ubbink's* en *Dourlein's* wedervaren naar B.I. te Londen geseind, welke aan generaal *de Bruyne* zijn doorgegeven, en deze heeft mij gevraagd, of ik hierover een rapport wilde laten opmaken na aankomst van hen in Spanje en dit naar Londen versturen. Hij dacht, dat het verzegeld uit de gevangenis te Lerida kon komen. Een van de dames in Madrid, die ik toevallig kende, is met veel geld naar de gevangenis in Lerida gegaan en heeft het rapport er uit gesmokkeld. Door dat rapport werd bewezen, dat de gehele dienst gepenetreerd was. Wij werden zodanig bedreigd door Radio-Oranje-boodschappen en de penetratie van de Duitsers, dat wij eenvoudig niet verder konden werken. Dit was de reden, dat de gehele M.V.T. is opgeheven.

14829. De **Voorzitter**: Op de volgende bladzijde staat, dat aan deze agenten in Engeland geen bijzonder prettige behandeling ten deel is gevallen. Hebt u destijds in Londen niet kunnen bereiken, dat deze mensen wel behoorlijk werden behandeld?

A. Contact heb ik niet met hen gehad, want toen ik in Spanje was, zaten zij in de gevangenis. Toen zij vrij waren, heeft de S.O.E. in Londen er voor gezorgd, dat zij een visum kregen en met een vliegtuig naar ik meen uit Gibraltar werden overgebracht. Zodra zij in Londen waren, kwam er niemand meer aan te pas; op elk vliegveld was de *Security*: daar kwam u niet bij. Dit zoudt u het best aan kolonel *de Bruyne* kunnen vragen. Voor zover ik echter weet, zijn zij heel slecht behandeld. Ik heb zelfs gehoord — ik kan dit niet onder ede bevestigen —, dat zij koude baden hebben gehad.

14830. De **Voorzitter**: Het verwondert mij, dat u, toen u officieel van wege uw dienst met hen contact had gehad en daaraan waarde hechtte — want op de basis van dit rapport heeft u zich gewend tot de Regering —, dan niet voor die mensen opkwam!

A. Dit heeft Minister *van Lidth* gedaan. Ik hoorde eerst; deze mensen komen naar Engeland, en enige weken later vernam ik, dat zij opgesloten waren. Dit is geregeld door de Engelse vliegdiens, de Royal Air-Force.

14831. De **Voorzitter**: Dat is de procedure. Ik vind het echter zonderling, dat deze mensen, die grote verdiensten hebben gehad, afgezien nog van de rol, die zij hier hebben gespeeld, toen zij in Engeland gearriveerd zijn, eigenlijk onbehoorlijk zijn behandeld, in plaats dat zij met vlag en wimpel zijn binnengehaald.

A. Ik vind het op zich zelf ook een rare behandeling, maar dat lag niet op mijn terrein; dat was een zaak voor de Minister van Oorlog. Ik kon niet zo maar naar een Engelse bevriende dienst lopen om daarnaar te vragen.

14832. De **Voorzitter**: Is er iets van waar, dat *Schreieder* het had laten voorkomen, alsof het niet uit de goede hoek kwam?

A. Dat heeft hij geprobeerd met *van der Waals* in Stockholm, maar deze heeft het niet ter sprake gebracht. Dat telegram zou

dan bij *de Bruyne* binnengekomen moeten zijn. *Schreieder* heeft wel gezegd, dat *van der Waals* deze twee jongelui verdacht moest maken, maar *van der Waals* heeft er geen woord over losgelaten.

14833. De **Voorzitter**: U kunt dus onder ede verklaren, dat er geen klacht bij u is binnengekomen?

A. Inderdaad. Bij B. I. niet.

14834. De **Voorzitter**: U hebt er dus pas na de bevrijding van gehoord?

A. Ja, naderhand in Nederland. Vooraf heb ik er nooit over horen spreken. Ik heb het pas bij het proces van *der Waals* gehoord. Als u de mededelingen van *Schreieder* ziet, dan zegt dat voldoende. Dat is zo lomp en satyrisch. Ik geloof, dat *Schreieder* erg overdrijft. Trouwens, de hele schrandtheid van *Schreieder* wordt erg overdreven. Als de Engelsen de checks goed gecontroleerd hadden, dan zou het hele spelletje in drie weken uitgespeeld zijn geweest. Het kan natuurlijk ook zijn — en die mening vindt helaas al geloof — dat de Engelsen het met opzet gedaan hebben.

14835. De heer **Algera**: Speelt hier bij *Bingham* de familie-relatie een rol? Hoe was die familierelatie?

A. Het waren twee broers. Ik heb er ook van gehoord door *de Graaf*, die een rapport heeft ingediend bij de Minister van Oorlog. Ik weet alleen wat wij via mijn dienst aan waarschuwingen hebben ontvangen en dat is doorgegaan naar *de Bruyne*. Maar u kunt het aan *de Graaf* vragen; hij woont hier in den Haag, Nassau Odijskstraat. U kunt hem trouwens steeds bij de B.P.M. bereiken.

De **Voorzitter**: Ik geloof wel, dat dit punt hiermede voldoende is toegelicht.

A. Dat was hetgeen ik bedoelde met de technische details. Ik ben van mening — en daar blijf ik bij — dat bij een behoorlijke contrôle, die een vademecum is voor het uitzenden van iedere agent, men na twee of drie weken had moeten merken, dat er iets aan de hand was, en als men dat heeft verwaarloosd, is er een andere reden voor, dat men het England-Spiel toch heeft doorgespeeld.

14836. De **Voorzitter**: Kunt u er een reden voor noemen?

A. Men verwijt nu de Engelsen, dat zij het spel hebben doorgespeeld — die mening hoor ik mondeling en ook in de pers uiten — om hun eigen inlichtingendienst te vrijwaren voor penetratie en dat zij hebben gezegd: laat het maar rustig doorgaan, onze inlichtingendienst is voor ons belangrijker. *Schreieder* had immers geen flauw vermoeden wat er achter zat. Bij de behandeling van de zaak van *der Waals* zei hij: „Lustig gespielt”, van de 68 agenten waren er 54 van M.I.D. en 1 van B.I. gearresteerd. Toen heb ik hem laten vragen, wie dat waren. Hij noemde toen o.a. *van Hamei* en *Alblas*, die z.i. waren uitgestuurd door B.I. Zij zijn echter uitgezonden door *Derksema* en bovendien hebben zij niet meegespeeld. Dat is bluf geweest van *Schreieder*. Dat heeft hij moeten intrekken. In een rapport aan de advocaat-fiscaal heeft hij gezegd: alle verbindingen met Engeland waren in mijn handen. Toen heb ik de advocaat-fiscaal daarover een overzicht gegeven: talloze er van waren niet in zijn handen. Dat kan de reden geweest zijn voor de Engelsen om te zeggen: „Laat het maar doorgaan”, om de Duitsers niet te laten zien, dat een andere dienst ook werkzaam is. Daarover kan kolonel *de Bruyne* u ook geen inlichtingen verstrekken.

M.i. is het zuiver nonchalance geweest; dit had nooit mogen voor komen.

14837. De heer **Algera**: Ik heb wel eens de theorie gehoord, dat de uitzending naar Nederland zou beginnen, dat het voor Nederland destijds nog te vroeg was om daarmee te beginnen en dat de Engelsen het toen hebben afgeremd.

A. Dat hebben zij ook, pertinent! Men wist in 1943, dat de invasie niet in Nederland zou plaats vinden.

14838. De heer **Algera**: Het heeft verschillende Nederlanders in de val laten lopen.

A. Men heeft de actie in Nederland willen remmen, omdat men wist, dat hier de invasie niet zou plaats vinden. Wij hebben veel

moeite gedaan om toch wapens te krijgen van Engeland. Minister *van Lidth de Jeude* heeft herhaaldelijk gevraagd toel te *gemoet* te komen aan de herhaalde drang van Nederland om wapens en munitie af te werpen. Toen de B.S. werd opgericht, is men een heel beperkt aantal wapens ter beschikking gaan stellen, maar dat is meer een geste geweest tegenover Prins *Bernhard*.

14839. De heer **Algera**: Dus u neemt niet aan, dat *Schreieder* in dienst van de Engelsen is geweest?

A. Uitgesloten! Dat is een fabel, te belachelijk om te geloven!

14840. De **voorzitter**: Is u nog bekend, of een andere *Bingham* hier familie was van major *Bingham*?

A. Dat heb ik pas gehoord bij de behandeling van de zaak van *der Waals*.

14841. De **Voorzitter**: Waren dat twee broers?

A. Dat zouden blijken twee broers te zijn.

14842. De **Voorzitter**: Is dat een feit?

A. Dat zoudt u de heer *de Graaf* kunnen vragen; deze heeft een rapport uitgebracht. Hij heeft mij persoonlijk enige maanden geleden bij de behandeling van de zaak van *der Waals* gezegd, dat hem dit bekend was en dat hij dit vlak na de bevrijding heeft gemeld aan de Minister van Oorlog met een rapport en het verzoek heeft gedaan daarnaar een onderzoek in te stellen. Wat echter de inhoud van dit rapport is, kan ik u niet vertellen. Ik kan mij niet mengen in anderen zaken, dan is het hek van de dam. Het ligt m.i. echter op uw weg dit te onderzoeken.

14843. De **Voorzitter**: U zegt, dat het op onze weg ligt. Verwacht u, dat dit hele onderzoek erg vruchtbaar zal zijn in verband met het feit, dat u noemde, dat het complement van de gehele zaak, nl. de Engelse sector, een gesloten boek zal blijven?

A. Ik heb er een paar weken geleden met een Engels vertegenwoordiger van de S.I.S. over gesproken en deze zei: „Wij verzamelen alle artikelen daarover en lachen er smakelijk om. Want een dergelijke nonsens, als hier in de pers wordt neergeschreven, hebben wij nog nooit in ons leven gezien. Ik stuur het trouw op naar het War Office in Londen en daar plakken zij het in. Wij hebben al lang een statement uitgegeven — in 1945 al —, dat in alle kranten heeft gestaan, nl. dat het England-Spiel onderzocht is en dat verder geen maatregelen kunnen worden genomen.”

Verder krijgt u het niet, dit geef ik u op een briefje. Het enige is, dat *de Bruyne* of *Lieftinck* hierover nog verdere inlichtingen verstrekken. Het enige, dat u kunt vragen, is het archief van *Meftinck*; daarin moeten alle boodschappen van *Schreieder* zitten en het gehele telegraphische verkeer.

14844. De heer **Algera**: Mocht u nooit de gecodeerde telegrammen zien?

A. Daar heeft u niets aan; dan zoudt u uw eigen code-officer moeten hebben; dan zoudt u bij het central station een Nederlands officier hebben moeten stationneren, die alle berichten zelf afliusterde met marconisten. Alle berichten werden door Engelse marconisten opgevangen; anders zou men ook andere groepen daar hebben zien werken. Wij hebben nooit een ogenblik getwijfeld aan de goede wil van S.I.S.; er is aan die kant m.i. ook nooit een fout gemaakt. Ik ben er vast van overtuigd, dat de S.O.E. wel degelijk de checks heeft opgevangen. Er zit dan echter het raadsel, dat er heel slordig is gehandeld.

De heer **Algera**: Er is dan altijd slordig gewerkt?

A. Het ergste is, dat er na verloop van zoveel tijd geen contrôle werd uitgeoefend. Kolonel *de Bruyne* had ook wel eens kunnen zeggen: „oefen eens contrôle uit.” *Lieftinck* had dit ook kunnen doen. Dan zou de zaak in orde zijn geweest; dit was de meest eenvoudige manier geweest. Men had niet één, maar bij voorbeeld drie of vier gevallen kunnen controleren. Dan zou onmiddellijk bekend zijn geweest, dat de zaak verkeerd was. Nu zal *de Bruyne* misschien antwoorden: ik heb toen geen agenten meer uitgestuurd. De zaak is gestopt en later hervat. Men gaf toen via Radio-Oranje de berichten

aan de agenten door, maar dezen werden hierdoor opgerold. Later werden door de Radio-Oranje-boodschappen geen agenten meer opgerold en opgeofferd, maar wel groepen van de illegaliteit. Dat is een even grote fout.

14845. De **Voorzitter**: Kon men dat weten?

A. Er werd toch herhaaldelijk gewaarschuwd. Dat werd doorgegeven.

14846. De **Voorzitter**: Waar stamden die Radio-Oranje-berichten vandaan? Van hen?

A. Er waren geen radio-berichten meer via B.I., nadat bekend was geworden, dat ze door *van der Waals* misbruikt werden. Toch ging men bij S.O.E. c.q. M.I.D. rustig door met het zenden van berichten via Radio-Oranje, maar dat is een kwestie, waarmede de Engelsen niet alleen te maken hadden. Het is een beetje pijnlijk, maar het zal toch ter sprake moeten komen, wilt u met uw onderzoek resultaat bereiken.

14847. De **Voorzitter**: Kunt u schriftelijke bewijzen overleggen, dat u gewaarschuwd hebt?

A. Die zijn bij de bijlagen.

14848. De **Voorzitter**: U verklaart dus onder ede, dat de stukken zo verzonden zijn?

A. Dat zijn afschriften van de originelen. Het is een uittreksel van een schrijven van mij en kapitein *van Houten* over de dienst van *de Bruyne* aan Minister *van Lith de Jeude*; het is een greep uit de correspondentie.

14849. De **Voorzitter**: Maar u kunt nu verklaren, dat die greep de zuivere waarheid is?

A. Zeker, zo liggen de zaken.

14850. De heer **Algera**: U kreeg dus de ongeparaphraseerde telegrammen door?

A. Ja, ontdaan van de checks.

14851. De heer **Algera**: Maar had *de Bruyne* ook niet op die wijze de telegrammen kunnen krijgen? Waaruit is dat verschil te verklaren?

A. Dat zou *de Bruyne* u moeten vertellen.

14852. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat zij een nieuw systeem hebben opgezet, toen zij met een nieuw bureau gingen werken.

A. Dat zullen *de Graaf* en *de Bruyne* u kunnen vertellen. Er is bovendien nog een ander ding. Kolonel *de Bruyne* had een erge hekel aan de O.D. Ik kan gerust zeggen, dat hij er de pest aan had. Daarom, weet ik niet, maar alles, wat uit de O.D.-hoek kwam, vond geen genade in zijn ogen. Hij schijnt iets met de O.D. te hebben gehad.

Ook stond men sceptisch tegenover de groep van het Comité *Vorrink*; men geloofde die berichten niet.

14853. De **Voorzitter**: Maar hij is toch niet in het bezette gebied geweest?

A. Neen, maar alles, wat uit de O.D.-hoek kwam, werd gewantouwd. En deze heeft het eerst de zaak aangepakt en heeft doorlopend gewaarschuwd.

14854. De heer **Algera**. Hoe zat het met de kosten?

A. De Engelsen betaalden de helft van deze dienst. Als een agent b.v. f 100 000 meekreeg, b.v. voor de Raad van Verzet, betaalden de Engelsen f 50 000 cash. Bovendien betaalden zij alle materialen, de technische opleiding, de code-opleiding, enz. Daar hebben wij nooit een cent aan betaald. Alleen van het opleidingshuis betaalden wij de helft. Dus zij hebben voor onze dienst meer betaald dan de Nederlandse Regering er ooit voor heeft betaald. Om proporties te noemen, zij hebben voor ons bureau zeker 3/4 van de onkosten betaald tegen de Nederlandse Regering 1/4. Bovendien hebben de Engelsen na de oorlog nog 7,5 ton beschikbaar gesteld voor

de nagelaten betrekkingen van de agenten. Dat is ook nog een aardige geste geweest. Ik heb alle lof voor de Engelsen. Ik kan niet anders zeggen dan dat hun medewerking buitengewoon goed is geweest.

14855. De **Voorzitter**: U zegt, wat onze Regering zelf heeft gedaan. Ik zou thans uw oordeel willen vragen als getuige en deskundige. Onze enquête gaat in de eerste plaats uit naar het Regeeringsbeleid. Op blz. 5 van uw samenvattend overzicht zegt u:

„Naar mij is gebleken te Londen, voldeed de C.I.D. niet aan het verlangen der Regering om een behoorlijke informatie te verstrekken over de toestanden in bezet Nederland, iets wat niet te verwonderen was, aangezien S.O.E., c.q. M.V.T., c.q. M.I.D., c.q. C.I.D., allen lichamen waren, die waren ingesteld op de actieve oorlogvoering en niet op de „pure intelligence”. Daarom werden in de loop van 1942 plannen ontworpen door de toenmalige Minister-President, Professor *Gerbrandy*, ten einde tot een verbeterde verbinding te komen met bezet Nederland. Vermoedelijk zal aan Professor *Gerbrandy*, evenals aan de toenmalige Minister van Oorlog, jhr. ir. *van Lidth de Jeude*, reeds bekend zijn geweest, dat er in de C.I.D. iets niet klopte, aangezien het aantal verkregen inlichtingen bijzonder klein was, vergeleken met het grote aantal uitgezonden agenten, die echter vrijwel allen in Duitse handen waren.”

In aansluiting hieraan zou ik u willen vragen, of u een uitvoerig exposé kunt geven over de gehele houding en mentaliteit van de Regering in de vorige periode en naderhand. Wat is uw indruk?

A. De indruk, die ik in Londen van de heren *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* heb gekregen, is, dat men zich er over verwonderde, dat een zo groot aantal agenten was uitgezonden en zo weinig inlichtingen binnenkwamen, hetgeen achteraf niet te verwonderen is, want *Schreieder* voorzag hen niet van inlichtingen. Men heeft toen gezegd: Het klopt niet met die dienst; hij is niet efficiënt, doordat er veel geld wordt uitgegeven, terwijl er voor andere zaken bijna geen geld beschikbaar was, en de Regering bijna geen inlichtingen kreeg. De Regering vroeg inlichtingen over de ondergrondse pers en de leiding van verschillende verzetsgroepen, en die kwamen niet binnen. Men vroeg zich af: Waarom geven wij zoveel geld uit voor het verkrijgen van berichten, terwijl er zo weinig inlichtingen binnenkomen? Toen is in de boezem van de Regering het plan geopperd een nieuwe dienst op te richten, die niet zozeer gericht was op de taak van de M.I.D., sabotage, als wel op die van een inlichtingendienst, en dat is de dienst, waarvan de heer *Warners* hoofd zou worden. De aanleiding daartoe is geweest het feit, dat men voelde, dat er veel te weinig inlichtingen binnenkwamen naargelang er geld werd uitgegeven voor de agenten, die werden uitgezonden. Professor *Gerbrandy* zal ook kunnen vertellen, dat hij aan kolonel *de Bruyne* vroeg: „Waar blijven al uw inlichtingen?” Ik weet niet, of u professor *Gerbrandy* gehoord hebt. Hij kan u het gehele geval uitleggen.

14856. De **Voorzitter**: Uw indruk is dus wel, dat zij er achter aangezetten hebben, actief geweest zijn?

A. Ja zeker. Er kwamen geregeld klachten binnen, dat de Regering te weinig richtlijnen gaf voor het verzet. Men vroeg: Wat moeten wij hier- en daarmee? Men vroeg geld en ondersteuning en er kwam nooit antwoord op. Toen heeft de Regering gezegd — en de heren *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* zijn daarbij actief geweest — Er moet iets worden veranderd, er moet een andere koers worden gevolgd. Toen heeft de grote strijd plaats gehad van professor *Gerbrandy* tegen het Engelse S.O.E., omdat S.O.E. de zaak in handen wilde houden. Toen is het plan zodanig geworden, dat men voor Nederland één grote dienst in samenwerking met Cr Engelsen projecteerde, waarin zowel de Inlichtingendienst als de afdeling „sabotage” zou worden geïnvesteerd, want dan kon men productiever werken, wel gescheiden, maar onder één leiding. Dat kon niet doorgaan, omdat er van hogerhand bepaalde bezwaren tegen deze opvatting waren.

Maar dit is ook iets van een zeer interne politiek, wat u liever niet hier ter sprake brengt, in verband met de persoonlijke tegenstellingen. Ik zou er niet graag meer over zeggen op dit moment.

14857. De **Voorzitter**: U kunt dus wel een getuigenis geven over de vraag, of het toenmalige Kabinet voldoende actief is geweest op dit punt?

A. Naar mijn mening wel.

14858. De **Voorzitter**: Het kon niet voldoende inlichtingen krijgen?

A. De vraag kwam hoe langer hoe urgenter naar voren, waarom er niet voldoende inlichtingen kwamen. In 1942 was er praktisch geen agent neer, die nog in verbinding stond met de Regering. Men wilde daarom een grotere dienst, die vooral op intelligence-gebied inlichtingen gaf, welke voor de leiding van grote waarde waren, maar die niet een militaire dienst was, welke alleen gegevens verzamelde omtrent kazematten, tankgrachten e.d. Wij hadden juist op verzoek van de Regering dus contact met de verzetsgroeperingen, met de O.D., met het grote comité, later met het college van vertrouwensmannen. Later kwam bij ons het accent te liggen op de militaire berichtgeving. Bij de invasie vroeg men, voorlopig de politieke berichten enigszins achterwege te laten en het accent te leggen op de militaire berichten. Daaraan was niet te ontkomen in die tijd.

14859. De **Voorzitter**: Volgens u is er dus einde 1942 een soort vacuum geweest, d.w.z. dat er praktisch geen verbinding bestond?

A. Ja, volgens mij wel. Alle telegrammen, die binnenkwamen, werden gecontroleerd door de Duitsers. Men kon ons alles seinen en niemand kon controleren, of het juist was. Vlak vóór de arrestatie zijn die lange telegrammen binnengekomen van *Vorrink* en dit was al erg verdacht.

14860. De **Voorzitter**: Was het geen fout van *Schreieder*, zulke lange telegrammen uit te sturen?

A. Dit is technisch bepaald een fout geweest. Ik herinner mij, dat wij ons er over verwonderd hebben, dat dergelijke lange telegrammen werden uitgezonden.

Direct daar overheen kwam de arrestatie van *Vorrink* en de anderen. Dit had het tactisch ogenblik moeten zijn geweest om alles af te breken, tenzij er een andere reden voor heeft bestaan om dit niet te doen, maar hierover kan ik u niet inlichten.

14861. De **Voorzitter**: Is het ook nog mogelijk, dat er Engelse agenten in die tijd hier waren?

A. Daar heb ik praktisch nooit iets van gemerkt. Ik geloof het niet. Er is door B.I. eens één Engelsman uitgestuurd, speciaal op verzoek van de Engelsen, omdat zij er ook graag iemand van hun nationaliteit wilden hebben. Hij sprak uitstekend Hollands. Hij is met een speciale opdracht als militair adviseur weggegaan, maar overigens hebben wij nooit speciale Engelse agenten hier gehad. Toen de oorlog in 1940 was afgelopen, hadden ze hier ook niets meer. Ik heb ten minste nooit geconstateerd, dat ze een eigen dienst hadden. Het kan natuurlijk wel het geval geweest zijn; dat kan ik niet controleren, maar dat zou een exceptie geweest zijn. Ze konden ten slotte iedereen neergooien, wie ze maar wilden; dat kan niemand nagaan. Ik heb nooit reden gehad ze te wantrouwen. S.I.S. was huiverig voor wat er bij S.O.E. gebeurde.

14862. De **Voorzitter**: Was er een tegenstelling tussen die twee Engelse bureaux?

A. Ja, een scherpe tegenstelling; er heerste animositeit. S.I.S. bestond uit twee afdelingen en die beoorloogden elkaar op alle mogelijke manieren. Je had er M.I. 6, dat was militair, en M.I. S, contra-spionage: die beide waren water en vuur. Er bestond een sterke controverse tussen die afdelingen, maar daar hielden wij ons liefst buiten; wij hadden er ten slotte niets mee te maken, maar het bemoeilijkt natuurlijk het werk.

U had het over *Dourlein* en *Ubbink*. Zij werden na aankomst in Engeland opgevangen door M.I. 5 en werden in de Patriotic School gebracht. Daar mocht niemand bij. Daar ging trouwens iedereen in en daar bleef je enige weken. Alleen voor de heer van *Heuven Goedhart* is een uitzondering gemaakt. Zijn reis was speciaal voorbereid en hij was per vliegtuig uit Spanje (Gibraltar) gekomen. Minister-President *Gerbrandy* heeft toen speciaal bij *Churchill* ingegrepen, maar alle anderen werden enige weken opgesloten. Nu moet u hierbij in aanmerking nemen, dat er natuurlijk ook Duitse spionnen en provocateurs doorkwamen. Ook waren er Nederlanders, die niet te vertrouwen waren. Die gingen naar speciale kampen in Schotland en op het eiland Man. De onhebbelijke behandeling van de jongens is het gevolg geweest van het feit, dat zij *Bingham* van verraad hebben beschuldigd.

14863. De heer **Algera**: Is er van Nederlandse zijde voldoende gedaan om de jongelui los te krijgen?

A. Ik heb er mijn verwondering over uitgesproken, dat dit allemaal kon gebeuren. Maar *Lieftinck* zeide: daar kunnen wij niets aan doen. U moet de macht van de Engelsen in oorlogstijd niet onderschatten. Daar kom je niet tussen. Daar blijf je af. Wij doppen onze eigen peultjes, zeggen ze.

14864. De heer **Algera**: Volgens u gaat Nederland dus vrijuit wat betreft de quaestie, dat die jongelui niet eerder vrij zijn gekomen?

A. Zeker.

14865. De **Voorzitter**: Waarom is dan één van die jongelui gedegradeerd tot korporaal?

A. Dat kan ik u niet vertellen. Dat heb ik nooit gemerkt, juist omdat ik mij van al die dingen distantieerde. Dat is een quaestie, die de Regering had moeten behandelen.

14866. De heer **Algera**: Bij wie berustte de verantwoordelijkheid voor die degradatie? Bij de Minister van Oorlog?

A. Dat waren Engelse rangen. Onze agenten hadden Hollandse rangen. Zij werden ingelijfd bij de Nederlandse dienst in Londen, werden in Wolverhampton ingeschreven bij de Prinses Irene-brigade en kwamen dan bij ons en waren reguliere Nederlandse militairen. S.O.E. gebruikte Nederlandse jongelui, die misschien wel waren ingeschreven bij de Nederlandse strijdkrachten, maar u vindt hen bijna allen bij S.O.E. als luitenant. De hoogste rang voor een agent bij B.I. was sergeant, behalve de beroeps- en reserve-officieren. Dezen behielden hun rang.

14867. De heer **Algera**: Dus de degradatie is een Engelse maatregel.

A. U vindt ze bij S.O.E. praktisch allemaal als „Luitenant”, een zuiver fictieve rang, hetgeen later heel veel schele ogen verwekt heeft, doordat de weduwen van onze sergeants maar het pensioen van sergeant en de mensen van B.B.O. officierspensioen kregen. Dat is een Engelse maatregel geweest. De Regering heeft bepaald, dat al onze mensen als sergeant werden uitgestuurd. Dit kan de heer van *Lidth de Jeude* u beter uitleggen, want hij heeft over deze affaire heel lang van gedachten gewisseld met Lord *Selborne*; prof. *Gerbrandy* ook, over dat England-Spiel. Wat daarvan bekend is aan stukken, ligt op het Departement van Oorlog.

14868. De **Voorzitter**: Is het een kwestie van zuinigheid geweest?

A. Dat is normaal. De jongens kwamen in Engeland. De meesten hadden niet gediend en vonden het heel mooi, dat zij sergeant werden. Het was een administratieve maatregel. Bovendien kregen zij boven hun sergeants-traktement een bepaalde Londen-toelage. Pas na de oorlog heb ik bemerkt, dat de jongens bij B.B.O. luitenant waren. Als de jongens uit het vliegtuig moesten springen, kregen zij een ster op hun kraag en waren luitenant. Ik weet niet in welk register van het Departement van Oorlog zij waren ingeschreven. Dat heeft met de quintessence van het England-Spiel niets te maken.

14869. De **Voorzitter**: Als ik nu dan mag doorgaan met uw „Samenvattend overzicht”, zou ik u willen vragen, waarom u op blz. 6 daarvan zegt:

„Mondeling ware over de strekking van dit K.B. verder uit te wijden.”?

A. Ik zou speciaal de aandacht willen vestigen op artikel 3, lid 2, van dat Koninklijk besluit, dat o.a. luidt:

„De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd Bureau.”.

D.w.z., dat bij het Bureau de bevoegdheid berust tot het verzamelen van inlichtingen in bezet gebied „welke van belang zijn voor de handhaving van de rust en veiligheid van het Koninkrijk, de oorlogvoering en de daaruit voortvloeiende deelneming aan de geallieerde oorlogvoering alsmede voor de voorbereiding tot het heroveren van het Nederlandsch grondgebied en het herstel en behoud van het wettig gezag daarover”. Men vindt dat in het tweede lid van artikel 1 van het Koninklijk besluit.

Ik stel er prijs op, dat u mij dat vraagt, omdat ons wel eens is ver- weten, dat wij niet voldoende contact hebben gehouden met de onder- grondse pers.

De ondergrondse pers was echter uitsluitend een privilege voor het bureau van kolonel de Bruyne. Alles wat de pers betrof, betrof het verzet en dit behoorde niet bij de Intelligence, maar bij het bureau S.O.E. Ons is herhaaldelijk verweten, dat wij de onder- grondse pers zo verwaarloosd hebben, maar het contact er mede was ons eenvoudig verboden. Dit was een kwestie, die het andere bureau aanging; wij hebben ons uitsluitend beziggehouden met het verzamelen van inlichtingen. Het zuivere „verzet“ behoorde bij het bureau van kolonel de Bruyne.

Het verstrekken van drukinkt, het organiseren en het financieren van bladen, enz. lag niet op ons terrein.

Verder zou ik dit artikel nog even willen toelichten, omdat — het is zoëven al even ter sprake gekomen — de andere dienst dat Koninklijk besluit wèl heeft overtreden. Ondanks het feit, dat ons bureau was ingesteld tot het verstrekken van inlichtingen, zijn de andere bureaux ook doorgestaan met het geven van inlichtingen, waardoor verschillende van onze contacten zijn gearresteerd.

14870. De heer **Algera**: Betekende artikel 3 per se een verbod voor elke particulier inlichtingen op politiek en economisch terrein te versturen uit bezet gebied?

A. Van het standpunt van de Regering uit wel.

14871. De heer **Algera**: U kon het een particulier niet verbieden.

A. Een particulier, die niet op de hoogte was van het Koninklijk besluit, kon een brief sturen via Lissabon naar Nederland.

14872. De heer **Algera**: Ik meen, dat u zich later heeft beroepen op dat Koninklijk besluit.

A. Wie niet op de hoogte was, kon een brief sturen.

De heer **Algera**: Iedere Nederlander wordt geacht de wet te kennen.

14873. De **Voorzitter**: De bedoeling is, of dit voorschrift wer- kelijk zo positief is.

A. Ja, de Regering vatte het wel zo op.

14874. De heer **Algera**: „De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd Bureau“; dit betekent niet, dat een ander het niet zou mogen doen.

A. Dit is voor mij hetzelfde.

14875. De heer **Algera**: Dit is een administratieve taakomschrij- ving, die hier wordt gegeven, en dat is niet hetzelfde.

A. Als wij achter een linie zitten in Eindhoven en daar komen een paar Duitse provocateurs, dan zou aan de Duitsers de gelegen- heid worden gegeven rustig op en neer te wandelen. Dit gevaar zit er in.

14876. De heer **Algera**: Dit is iets anders. Van *Heuven Goedhart* heeft een paar brieven geschreven, die onderschept zijn, en u meende het recht te hebben daaraan een einde te maken. Had u daartoe het recht?

A. Volgens mij wel.

14877. De **Voorzitter**: Als ik het goed zie, dan heeft de Over- heid deze bevoegdheid aan bepaalde Overheidsinstanties, met uit- sluiting van andere Overheidsinstanties, gegeven. Maar dit betekent niet per se, dat particulieren het niet mochten.

A. Volgens de staat van beleg was de grens afgesloten en mocht niemand daar een brief overheen sturen.

14878. De **Voorzitter**: Dan is er dus grond voor die andere wetsbepaling!

A. Men nam in het algemeen aan, dat, evenals het geval-*Vigeveno* in Lissabon, het een ontduiking van het Koninklijk besluit was.

14879. De **Voorzitter**: Omdat *Vigeveno* een ambtenaar in functie was?

A. Zo zou u het kunnen stellen. Hij probeerde een eigen lijn naar Holland te maken en trad daarbij als particulier op. Op zo'n manier zou iedereen het recht hebben om inlichtingen te gaan in- winnen en dan was het hek van de dam. Ten gevolge van dat Koninklijk besluit zijn er conflicten gerezen in Londen; daarom heb ik het ter sprake gebracht. Het geval-*Vigeveno* is zelfs een hevig conflict geworden, omdat men naast B.I. een tweede lijn wilde openen, die niet van een afzonderlijke Regeringsinstantie afkomstig was, maar van particuliere zijde, met ontduiking van het Koninklijk besluit.

14880. De **Voorzitter**: Had hij een ambtelijke verhouding tot de Nederlandse Regering of niet?

A. Hij stond in dienst van het Departement van Binnenlandse Zaken.

14881. De **Voorzitter**: Dan ben ik het met u eens, dat het een ontduiking van het Koninklijk besluit was. Hij was wel degelijk een ambtenaar van de Nederlandse Regering en blijkens het Koninklijk besluit behoorde dit tot uw jachtterrein.

A. Hij ging niet in zee voor Minister van *Boeyen*, maar voor een paar mensen in Londen. Dat was toch zeker wel merkwaardig. U moet niet vergeten, dat wij achter de linies ook met de security belast waren. De mensen, die in en uit kwamen, werden gescreend in Tilburg, waar ze door Nederlandse en Engelse security-officieren werden getest. Als hun politieke betrouwbaarheid vaststond, werden ze na enige dagen vrijgelaten.

14882. De **Voorzitter**: Dan is dit wel voldoende toegelicht. We krijgen nu dus de periode, toen het zuiden bevrijd was. U zelf bent met een groot gedeelte van uw bureau naar Eindhoven gegaan, terwijl een gedeelte in Londen is achtergebleven. Op blz. 7 wordt er het een en ander van vermeld. Een belangrijk deel van het werk is geweest de crossers over de grote rivieren. Kunt u daarvan iets naders vertellen?

A. Zeker. Een van de belangrijkste onderdelen van de oorlog- voering na de bevrijding van het zuiden was het tot stand brengen van een verbinding met het noorden. Dit is door hei B.I. georgani- seerd met een grote inlichtingengroep, die een aantal mensen had, die van uit Sliedrecht en Werkendam met de post enige keren per week, soms zelfs iedere nacht, overstaken en zo belangrijke berichten over- brachten. Bovendien hadden deze mensen ook tot taak om personen, die voor de oorlogvoering van belang waren, van het noorden naar het zuiden te brengen en omgekeerd, zoals b.v. mr. van Royen.

14883. De **Voorzitter**: Wie besliste over de vraag of ze belangrijk waren?

A. De Regering. Deze vroeg de overkomst van bepaalde per- sonen. Dat werd dan doorgegeven aan B.I. en dit zorgde, dat de mensen gehaald of gebracht werden. Zodoende is b.v. n.r. *Eint- hoven* enige malen in Eindhoven geweest. In verband met de voor- bereiding van het Militair Gezag en de politie heeft hij verschil- lende opdrachten overgebracht. De heer van Royen is overgekomen naar Londen voor andere opdrachten. De heer Brugzans is ook overgekomen. Zo hebben wij bijv. mensen van de politie gehaald en omgekeerd weer teruggebracht.

14884. De **Voorzitter**: Zij wisten er niets van af, kregen een uit- nodiging en gingen?

A. Op verzoek van de Regering werden zij overgebracht.

14885. De **Voorzitter**: Gelukte dat altijd?

A. Tot 6 Mei 1945 is er nooit iets van gemerkt. Op 6 Mei 1945 is een van onze crossers gepakt met de heer ir. *Lindo* met een radio- opdracht en is gefusilleerd. Op 6 Mei 1945, vlak vóór de bevrijding, is hij gefusilleerd.

14886. De **Voorzitter**: De 4de Mei is het eerste bericht van de capitulatie afgekomen.

A. Dan moet het 3 Mei geweest zijn. Dat is de enige keer, dat de Duitsers het hebben gemerkt. Hij is overgebracht naar de Coolsingel in Rotterdam. *Van der Zanden* heeft 23-maal gecrossst.

Ik moet voor deze crossings een bijzonder woord van hulde brengen aan de mensen, die het gedaan hebben, die vaak te midden van ijsgang, in koude en sneeuw in kano's en roeiboortjes de grote rivieren overstaken en daarmee bijzonder goed werk hebben verricht. Ook voor de geallieerden, die om ingenieurs vroegen voor het regelen van waterstaatkundige werken, zijn mensen overgebracht op deze wijze, in totaal enige honderden. Van deze lijnen is veel gebruik gemaakt door de Engelsen voor het terugbrengen van piloten, die in bezet gebied waren gestrand. Voor hen, die zich schuilhielden in de Betuwe, gebeurde dat in Renkum en Arnhem. Zij hebben later weer actief kunnen deelnemen aan de oorlog.

14887. De **Voorzitter**: Nu u daar toch over spreekt, wil ik u nog even deze vraag stellen — u deelt er in uw rapport ook iets over mede — is van een erkenning van Regeringswege voor deze mensen nog niets gebleken?

A. Helaas niet. Ik geloof, dat het geval weer in een nieuw stadium is gekomen. Wij hebben na de capitulatie naar eer en geweten een lijst opgemaakt van alle mensen, die voor ons bureau hebben gewerkt. Wij hebben al die mensen afgewerkt. Toen bleek, dat ongeveer 2000 mensen voor ons hebben gewerkt. Wij hebben er 10 % uit gehaald: hoofden van inlichtingengroepen en van radiodiensten, crossers, die een zeer belangrijk aandeel hebben gehad in de oorlogvoering; ook een aantal agenten van B.I., een 30-tal, heb ik voorgedragen, dus niet allemaal. Die voordracht is in Augustus of September 1945 bij de Regering ingediend en is doorgezonden naar de commissie voor militaire onderscheidingen, maar tot nog toe is nog geen enkele onderscheiding afgekomen, doordat bepaalde administratiefommaliteiten gelden voor die commissie; bovendien oppert men de vraag, of het wel gewenst is deze mensen militaire onderscheidingen te geven. Daarover heeft oorspronkelijk de twistvraag gelopen. De commissie ging uit van het idee, dat zij geen militairen waren geweest en dus niet voor een militaire onderscheiding in aanmerking kwamen, terwijl wij het standpunt huldigden, dat iemand, die in de militaire dienst, zij het in een burgerpak, in de militaire oorlogvoering zijn sporen verdiend heeft, wel degelijk voor een militaire onderscheiding in aanmerking komt. Ik had hen voorgedragen voor het bronzen kruis, kruis van verdienste, de bronzen leeuw of Militaire Willemsorde, aan welke onderscheidingen men zeker meer waarde zal hechten dan aan het verzetskruis, dat nog niet eens is erkend en ook nog niet uit is. Beroerd is, dat veel jongelui van buitenlandse zijde wel een bewijs van erkenning is gegeven. Enkelingen hebben Britse en Amerikaanse onderscheidingen gekregen. De Nederlandse Regering is in dit opzicht achterwege gebleven. Dat geeft wel erg pijnlijke gezichten.

14888. De **Voorzitter**: Er zijn toch wel staaltjes van grote plichtsbetrachting geweest.

A. Ik ben tweemaal gehoord en ik heb tweemaal enkele agenten voorgesteld voor de Militaire Willemsorde, maar in het reglement hiervan staat, dat men in rechtstreeks contact met de vijand moet zijn geweest en vuurgevechten moet hebben gehad. Ik heb gezegd: dergelijke mensen zijn voor ons onbruikbaar, maar het kapittel hield daaraan vast. Dit was een van mijn grootste grieven tegen de dienst. Als mensen, die geen enkel risico hebben gelopen, met onderscheiding worden behandeld, terwijl aan deze mensen niemand enig bewijs van erkenning heeft gegeven, dan geeft dit pijnlijke situaties. Ik hoop, dat deze zaak nog eens bekeken wordt. Ik heb er bij Minister *Fiévez* voor gepleit. Men is er mee bezig en eist, dat voor elk geval drie getuigen worden aangevoerd. Hiervoor moet ik mijn gehele dienst op straat gooien. Als ik voor een paar honderd mensen die dingen moet geven, dan kan ik ze wel schrapen, want zij willen geen getuigenis afleggen voor deze jongelui. Als u uw competentie hierin wilt laten gelden, zal dit heel belangrijk zijn.

De **Voorzitter**: In ieder geval kunnen wij aandacht aan deze zaak besteden.

A. Misschien kunt u vooral de gedachte bijbrengen, dat hier geen bloed mocht vloeien en dat men niet met klewangs mocht werken.

Ik heb aan Minister *de Quay* op diens verzoek voorgedragen: één voor de Militaire Willemsorde, twee voor de Bronzen Leeuw en zes voor een lagere onderscheiding, maar ik hoorde, dat alleen de eerste postuum kon worden verleend en de andere niet, zodat de mensen, die veel beter werk hadden gedaan, moesten worden voorgedragen voor de lagere onderscheiding. Toen is gezegd, dat ik alleen gelimiteerde voordrachten kon doen. Later is bepaald, dat het hoofd van het B.I. ongelimiteerde voordrachten kon indienen.

14889. De **Voorzitter**: Ik heb nu nog een ander vraagteken staan in uw rapport, nl. waar gezegd wordt, dat een Nederlander in Londen is aangekomen en gevraagd heeft als agent te mogen optreden, maar op grond van zijn antecedenten is geweigerd.

A. Dit is *Schrader* geweest.

14890. De **Voorzitter**: U maakt zelf de opmerking, dat het merkwaardig is, dat deze man is vrijgesteld van militaire dienst en toch is afgewezen.

A. *Schrader* is daar bij mij geweest. Meestal ontving ik dergelijke bezoeken pas, als ik het rapport van de politieke buitendienst had gekregen, waar alles genoteerd werd betreffende de politieke antecedenten en wat van belang was voor de opleiding. Vóór de oorlog was hij jeugdleider van de N.S.B. in Indië geweest. Hij heeft gesolliciteerd om uitgezonden te worden als agent van B.I., maar ik heb mij daartegen verzet. *Schrader* is toen boos geworden en is naar *de Bruyne* gelopen om te trachten via hem uitgestuurd te worden, maar deze heeft ook geweigerd. Daarna is *Schrader* te werk gesteld bij mr. *Burger* als secretaris en heb ik hem uit het oog verloren. Op een gegeven ogenblik was hij zoek; ik heb toen wel gehoord, dat hij in Engelse dienst was, als ingenieur bij een pioniersregiment. Dus niet in Nederlandse dienst, wat op zich zelf al verkeerd is, als ik deze kritiek op het algemene beleid mag geven. Een Nederlandse jongen behoort bij de Nederlandse dienst. *Schrader* heeft dus eerst helemaal niets gedaan; daarna werkte hij op het Departement van Binnenlandse Zaken en op een gegeven ogenblik was hij weg. Tot mijn grote verbazing kreeg ik na de bevrijding een rapport, waaruit bleek, dat hij door de Amerikaanse dienst naar Nederland was gestuurd. Hier hebt u weer zo'n voorbeeld. Het merkwaardige is, dat *Schrader* zich in zijn verhoor tegenover de Duitsers toch wel ver te buiten is gegaan.

14891. De **Voorzitter**: Ik meen gehoord te hebben, dat hij niet in dienst is geweest bij Minister *Burger*.

A. Toch wel.

14892. De **Voorzitter**: Het is ook wel ontkend.

A. Het is maar een klein détail. Hij is niet onmiddellijk ingelijfd als militair. Minister *Burger* is door middel van *Schrader* naar Engeland overgestoken; *Schrader* had behoorlijke contacten; daar wil ik niets op zeggen. Het feit, dat mij hindert, is, dat hij buiten de Nederlandse Regering om door een Amerikaanse instantie naar het Nederlandse bezette gebied is gezonden, tenzij natuurlijk de Nederlandse Regering daarvan op de hoogte is. Dat is gebleken na de bevrijding.

14893. De **Voorzitter**: Hebt u soms gedacht, dat het iemand was van de contra-spionage?

A. Neen, zover ging mijn wantrouwen niet.

14894. De **Voorzitter**: Zijn u, afgezien van deze persoon, nog meer dergelijke gevallen bekend?

A. Neen, daar heb ik verder nooit last van gehad.

14895. De **Voorzitter**: De Engelsen des te meer, geloof ik.

A. Ook niet; ten minste betrekkelijk weinig. Er waren maar 3 of 4 gevallen in de oorlog. Er is mij één geval bekend, toen *Driebeek* met een transport is meegekomen; daar zat een Duitse agent bij. Zij zijn toen allen opgesloten op Man; dat was niet zo erg. Maar overigens hebben de Duitsers maar weinig geprobeerd om in Engeland te penetreren. Dat spel hebben zij slecht gespeeld.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij uw rapport wel in grote lijnen hebben doorgenomen.

A. Ik heb u nog de raad gegeven de archieven van het B.B.O. op te vragen. Ik geloof, dat u daarvan zo spoedig mogelijk werk moet maken; dit om uw onderzoek te vergemakkelijken. Ik heb uit zeer betrouwbare bron gehoord, dat het archief van M.V.T. in Londen is verbrand.

De **Voorzitter**: Een gedeelte.

A. Ja. Dit is de enige weg, waardoor u uit het England-Spiel komt, en als het archief verbrand is, komt u er helemaal niet meer uit. Dan is het hopeloos, want van de Engelsen komt u niets te weten.

14896. De **Voorzitter**: Hebt u over de andere punten nog iets op te merken?

A. Punt 16 van mijn „Samenvattend Overzicht" zou ik gaarne nog even willen toelichten. Dat betreft de beruchte maandoverzichten.

Deze maandoverzichten hebben in Londen nogal sterk de aandacht getrokken en zijn sterk bediscussieerd, omdat wij daarin niets anders gaven dan een uittreksel van de rapporten uit bezet Nederland. Dit was echter zo objectief mogelijk. Er werd b.v. meegegeeld: „Vrij Nederland meldt", „Uit telegrammen blijkt het volgende", „Van Katholieke Werkgeverszijde wordt het volgende bekendgemaakt", „Van de zijde van het N.V.V. is het volgende opgemerkt", enz.; het was zuiver een resumé van alles, wat maandelijks in Londen binnenkwam. Als u rekent, dat er per dag honderden rapporten en telegrammen binnenkwamen, begrijpt u, dat niet iedereen te Londen die rapporten doorleest. Daarvoor had men geen tijd en gelegenheid. Daarom hebben wij in overleg met Minister van *Lidth de Jeude* besloten maandoverzichten uit te geven, waarin een beknopt overzicht van de toestand in bezet Nederland, vooral ten behoeve van buitenlandse vertegenwoordigers van hoofdsteden van landen, die niet bezet waren, werd gegeven. Die rapporten hebben nogal veel critiek ondervonden te Londen, omdat men vond, dat zij niet objectief waren samengesteld. Ik hoop, dat u de gelegenheid hebt de rapporten uit het archief van B.I. op te duiken, omdat er door de heer van *Blankenstein* nog veel over geschreven is in „De stem van Nederland" — hij heeft het later gelukkig ingetrokken — en ons het verwijt is gemaakt, dat wij bepaalde groeperingen bevoordeeld en andere benadeeld hebben. Ik moet verklaren, dat het hier zuiver een quaestie van bloot toeval is, want die rapport-11 waren niet anders dan een weerspiegeling van hetgeen aan rapporten uit Nederland binnenkwam. In de Ministerraad is hierover veel te doen geweest. De heer van *Lidth de Jeude* zal u hierover wel meer mededelen. Wij hebben echter naar eer en geweten in die rapporten verwerkt wat binnenkwam. Meer konden wij niet verwerken; wij konden niet iets uit onze duim zuigen en in die rapporten verwerken, als het er niet was. Dat zou ik bij punt 16 nog even willen aantekenen.

Ook is ons wel eens het verwijt gemaakt, dat wij te militair waren ingesteld. Ik heb het in mijn rapport enige malen laten uitkomen. Vooral in de tijd vóór de invasie werden van ons vooral militaire inlichtingen gevraagd. Er werd ons gevraagd naar de toestand op waterstaatkundig gebied, naar weerberichten voor de R.A.F., allerlei dingen, waarover wij ons hoofd moesten schudden, dat zij werden gevraagd. Wij moesten echter eenmaal aan het opperbevel gehoorzamen. Toen is de politieke en economische berichtgeving in het gedrang geraakt. Ook de bewerking van de ondergrondse pers is stopgezet, omdát wij geen personeel meer hadden; een gedeelte van het bureau was in Eindhoven en een gedeelte in Londen. De stapels ondergrondse bladen — ik noem „Vrij Nederland", „Je Maintiendrai", „De Waarheid", „Het Parool", „De vrije kathedraal" —, soms 6, 7 exemplaren tegelijk, en de micro's, die met een loupe werden bekeken, vormden een zaak op zich zelf. Toen is dat werk overgenomen door de Regerings Voorlichtings Dienst. Men begon toen van alle kanten te klagen, dat de ondergrondse pers niet meer werd doorgestuurd. Dat was niet onze schuld; wij konden met niet meer roeien dan met de riemen, die wij hadden.

14897. De heer **Algera**: Hoe werden die micro's overgedragen?

A. Langs alle wegen. Het meeste ging via Zwitserland.

In Zwitserland werd het voornaamste telegraphisch naar Londen overgeseind en dan gingen de micro's per koerier van Zwitserland

via Frankrijk naar Spanje; van daar naar Lissabon en dan naar Londen. Hierdoor duurde het ook vrij lang. Sommige koerierszendingen bleven veertien dagen uit en andere soms vier maanden, nl. wanneer een koerier ergens werd vastgehouden. Er vielen ook heel veel koerierszendingen in Duitse handen, b.v. in de Pyreneeën of op de weg van Nederland naar Zwitserland. Er zijn ook heel veel koeriers verongelukt.

Toen in 1943 Bern voor B.I. werd ingeschakeld, ging het van drie kanten: in de eerste plaats te voet over Frankrijk en Spanje, later ook via mevrouw van *Niftrik* en ten slotte ging het in de banden van boeken via een of ander wetenschappelijk persoon over Spanje, Lissabon of via Zweden. Meestal bleek dan een van de drie berichten zoek te zijn. Hieraan heeft de heer van *Niftrik* in Nederland mee-gewerkt van 1940 tot 1943, toen hij weg moest voor de Gestapo, nadat hij talloze malen de grens was gepasseerd van Nederland, via Frankrijk, naar de grens van Spanje, zodat hij toch zeker ook voor een onderscheiding in aanmerking komt.

14898. De **Voorzitter**: Zijn er veel agenten geweest, die een ogenblik gepakt zijn geweest, maar later toch vrij zijn gekomen en erg standvastig waren tijdens hun gevangenschap?

A. Ja, maar de meesten zijn toch dood.

14899. De **Voorzitter**: U sprak er van, dat het prijsgeven van identity-checks volkomen verraad betekende.

A. Heb ik dit in mijn rapport gezegd?

De **Voorzitter**: Ja. Ik ineen bij uw getuigeverklaring in het proces van *der Waals*.

A. Het was niet nodig. Een agent kon zijn sleutel vrijgeven, zijn code en zijn prefix, maar zijn identity-check behoefde hij niet vrij te geven; dat was verraad.

14900. De heer **Algera**: Dat wist *Schreieder* misschien.

A. Dat kon hij onmogelijk weten. Desnoods geeft de agent er één vrij, maar dan houdt hij de beide andere vast. En als hij het nu vrijgeeft, wanneer hij lamgeslagen wordt, maar er zijn er geweest, die het onmiddellijk hebben gegeven. Volgens de rapporten van *Schreieder* hadden sommigen binnen de 24 uur alles vrijgegeven.

Maar dat is de tactiek van de Duitsers geweest: wij weten alles al; je bent daar en daar op school geweest; die en die hebben je opgeleid; je woonde op die kamer, enz. Dan keek men met grote ogen op en vroeg zich af hoe ze dat wisten. Dat hebben wij van *Bingham*, was het antwoord; hij staat met ons in contact. En dan was de reactie: geef de rommel maar weg, als we toch verraden zijn. En dan gaven ze alles vrij. Vandaar, dat hij zo'n gemakkelijk spel had.

14901. De **Voorzitter**: Geeft u eens een voorbeeld van . zo'n identity-check.

A. Ik vertelde u dat al. Er moest in een bepaald telegram een bepaalde slagzin voorkomen. Aan het einde van het telegram hadden we een speciale check. Agent A moest b.v. al zijn telegrammen zó inrichten, dat het derde woord met een *s* begon; hij moest het dan ondertekenen met een jongens- of meisjesnaam, die met een *S* begon, b.v. Saartje; een ander moest het derde woord b.v. met een *m* laten beginnen; hij moest dan ondertekenen met een naam, die inet een *M* begon, Marie of Marinus b.v. Ieder telegram had dus een verschillende ondertekening, maar de beginletter moest altijd overeenstemmen met de beginletter van een bepaald woord in het telegram, het derde, vierde, negende of een ander. Dat was dus voor iedere agent verschillend. Het was een uitmuntende check op de security; dat konden de Duitsers nooit weten.

Schreieder heeft daarvan ook een keer gebruik gemaakt bij een agent van B.I. Deze tekende b.v. met Otto. Hij gebruikte toen ook de naam Otto voor de ondertekening, hoewel het niet klopte met de check; het kwam niet overeen met de beginletter van het afgesproken woord. Wij bemerkten dus, dat het fout was, en begonnen dadelijk de zaak te wantrouwen.

Er was verder een lettercombinatie, die telkens gewijzigd moest worden. Alles werd in groepen van vijf geseind. Drie letters moesten steeds wisselen; dat hing van het code-gedichtje af. Dat was een uitstekende check, die ze nooit vrij behoefden te geven. De letters werden steeds met twee loze letters opgevuld.

14902. De heer **Algera**: Hoe ging die wisseling in zijn werk?

A. Zij kregen een code-gedichtje mee, b.v. het Wilhelmus, een gedichtje van de *Genestet* of van Guido Gezelle. Men had dan als voorletters van dat gedicht b.v. W.I.L. van Wilhelmus. Verder kozen wij er 3 letters uit; de volgende keer weer 3 andere en deze werden opgevuld met loze letters en die gooiden ze door elkaar. De letters meesten dus telkens in een andere volgorde voorkomen. Die check behoeften de agenten nooit vrij te geven. Die hadden ze in hun hoofd, de slagzin trouwens ook. Ook die behoeften ze nooit vrij te geven. De Duitsers hebben er de aandacht op gevestigd, dat ze de code in handen hadden, maar dat geeft op zich zelf niets. Die code wordt toch op een zekere dag gebroken; die is nooit safe. Elke code werd door de Amerikanen na tien minuten cijferen in cijfermachines gebroken, mits men voldoende code-berichten had opgevangen.

14903. De heer **Algera**: Gebruikte het bureau van de Bruyne en Liefinck die checks dan niet?

A. Dat is mij onbekend.

14904. De heer **Korthals**: Kan het niet zijn, dat die checks vrij werden gegeven, toen de jongens zich al verraden voelden?

A. Dat is ook mogelijk, maar dan is het toch raar, dat al die jongens die checks vrijgegeven hebben, als u ten minste de lezing van Schreieder ziet. Is hier die brief van Schreieder niet bij? Ik heb toevallig van de week, toen de heer *Goedhart* in de Tweede Kamer mondeling aan de Minister vragen stelde, gehoord, dat de heer *Goedhart* heeft gezegd tegen de Minister van Justitie: Schreieder heeft de gearresteerde agenten in 4 categorieën ingedeeld. De Minister van Justitie heeft toen gezegd: Dat is niet bekend. Dat is echter al lang bekend. Dat is de lijst, die u onder Bijlage III aantreft. Die was bij de behandeling van de zaak-van der Waals te Rotterdam ook al lang bekend; ik heb die lijst zelf aan de advocaat-fiscaal overgelegd. Het verwonderde mij, dat de Minister van Justitie antwoordde, dat het niet bekend was. Ik heb hier in ieder geval een brief bij van Schreieder. U ziet hier de groepen I, II, III en IV. Schreieder zegt: groep I heeft ontzettend goed medegewerkt — geloof ik —, die kan worden vrijgelaten. Groepen II en III hebben niet zo goed medegewerkt, maar mogen ook vrijgelaten worden. Groep IV waren de onverzoenlijken. Dat is de brief, die de heer *Goedhart* bedoelde en die hier bijhoort.

Er is gezegd, dat Schreieder zo'n goede man was geweest, maar hij heeft wel degelijk aan zijn chef geschreven, dat een aantal agenten ter dood veroordeeld konden worden en dat de groep-Terlaak — van der Reyden — de laatste was N.S.B.-er geweest — moest gespaard worden, want die had zo goed medegewerkt met het England-Spiel; groep IV — Lauwers en Jordaan — niet, die moesten maar meteen ter dood veroordeeld worden. Van der *Reyden*, die vóór de oorlog N.S.B.-er was, is door *Derksema* aangeworven. Hij staat in groep I.

14905. De **Voorzitter**: Alle agenten moesten toch seinen?

A. Niet allemaal. Er waren twee soorten agenten: de feitelijke agenten en de organisatoren. De agenten moesten seinen en ontvangen; zij waren voor het grootste deel radio-telegrafist. Wij hadden ook een bepaalde categorie agenten, die men meer hoofdagenten kan noemen. Zij kregen geen opleiding in het seinen, omdat zij in betrekkelijk korte tijd klaar waren, doch kregen alleen een opleiding in parachutespringen, enz. en een algemene opleiding. Die opleiding in het seinen duurde het langst, enige maanden op zijn vlugst.

Men had bepaalde spoedopdrachten voor het overbrengen van micro's en photo's het beschikbaar stellen van geld en nam daar dan een vertrouwd iemand voor, die niet een seinopleiding had genoten, maar deze kreeg in Holland de beschikking over een operator.

Ook stuurden-wij (B.I.) ze vaak in een koppel uit, dus een organisator met een radio-telegrafist. De organisator moest b.v. een radio-groep stichten en hij kreeg ter beschikking zijn eigen marconist.

Het verhoor wordt voor enige ogenblikken geschorst en daarna hervat.

14906. De **Voorzitter**: Kan de touch van een marconist zeer slecht nagebootst worden?

A. Iedere marconist heeft een bepaalde aanslag en als u een ervaren opnemer heeft, hoort hij altijd, wie aan de toets zit. Dit kan zelfs op een gramfoonplaat worden vastgelegd. Wij hebben dit nooit gedaan, maar andere diensten wel.

14907. De **Voorzitter**: U ontving de berichten ook nooit zelf. Deze opmerking was eigenlijk meer van betekenis voor de Engelsen.

A. Neen, wij kregen ze toch niet.

14908. De **Voorzitter**: De Engelsen hadden het kunnen horen.

A. Wij doen het nu wel. Wij nemen het op de gramfoonplaat op; dan kunt u de touch horen. Ik weet niet, of het door de Engelsen gedaan is.

14909. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan een geheel ander punt, dat ook wel met de radio te maken heeft, maar in een ander verband moet worden genomen, nl. de kwestie van Radio-Oranje. U heeft in een van de stukken naar voren gebracht, dat u er liever over zwijgt, maar dat het wel op onze weg ligt, deze zaak te bekijken. Heeft u een zeker verwijt aan Radio-Oranje gemaakt?

A. Ik heb juist niet anders dan lof voor Radio-Oranje.

14910. De **Voorzitter**: U hebt dat gezegd bij het proces-van der Waals.

A. Hebt u daarvan de notulen? Wat de kranten daarvan schrijven, is allemaal verschillend.

14911. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u wenste te zwijgen over Radio-Oranje, maar u meent wel, dat het op de weg van de Enquêtecommissie ligt daarover te enquêteren?

A. Omdat aan Radio-Oranje het verwijt is gemaakt, dat deze al die radioboodschappen doorgegeven heeft. Dus zegt de pers: Radio-Oranje is even schuldig als die dienst, want zij heeft door die radioboodschappen meegewerkt de illegaliteit op te rollen. Radio-Oranje heeft daaraan echter geen schuld; zij kreeg die berichten eenvoudig van de Nederlands-Engelse dienst (S.O.E.) door: Wilt u dat maar even op dat en dat uur uitzenden? Zij wisten niet eens, wat die slagzinnen betekenden en wat de gevolgen daarvan waren. Ik wil juist Radio-Oranje vrijpleiten. Het is volkomen onjuist te beweren, dat zij heeft meegewerkt aan het England-Spiel. De boodschappen werden in een gesloten enveloppe overhandigd met het verzoek deze boodschappen op een bepaald uur uit te zenden en een bepaald aantal keren te herhalen. De mensen van Radio-Oranje waren dus volkomen te goeder trouw en waren zich in het geheel niet bewust van de betekenis van die boodschappen. Het is dus volkomen onjuist Radio-Oranje verantwoordelijk te stellen. Die verantwoordelijkheid moeten wij op ons nemen.

14912. De **Voorzitter**: Juist. Ik zou u nu nog iets willen vragen over dat rapport-Lauwers, bijlage V. Op blz. 17, alinea 3, lees ik:

„Bij zijn verhoor was gebleken, dat de Gestapo op de hoogte was van het door Engelse agenten gebruikte security-checksystem. Indien de 3 bij zijn arrestatie op hem gevonden berichten gedecodeerd werden, zou de vijand hieruit onmiddellijk zijn ware security-check hebben kunnen vinden.”

U hebt daarbij een aantekening gemaakt: neen. Wat hebt u daarover te zeggen?

A. Daar ben ik het niet mee eens. Voor de verschillende telegrammen waren de security-checks steeds anders. Voor het derde telegram b.v. anders dan voor het zevende. Als men drie telegrammen gestuurd heeft en men heeft van te voren afgesproken, dat, als het derde woord b.v. met een S begint, met Simon of Saartje getekend zal worden of, als een bepaald ander woord met een M begint, met Marie of Marinus, ja, dan kan het mogelijk zijn, maar met de speciale checks beslist niet.

14913. De **Voorzitter**: Ieder had er toch meer dan één?

A. Zeker, drie, althans bij B.I., die afwisselend werden gebruikt in geheel verschillende telegrammen.

14914. De **Voorzitter**: Geldt het hoogstens voor 3 checks?

A. Dit gaat in zijn algemeenheid niet op. Daarom heb ik er „neen” naast gezet. Hij heeft ook een heel ander systeem dan wij gebruiken. In de 16de letter van het bericht of een veelvoud daarvan moest een opvallende fout worden gemaakt. Het is natuurlijk goed, dat twee verschillende diensten verschillende systemen gaan toe-passen. Als hij maar één check heeft, is het te weinig.

14915. De **Voorzitter**: Wat is uw indruk van het rapport?

A. Mijn indruk is, dat het in grote lijnen wel juist is, maar dat het wel een beetje erg voor hem zelf pleit om het een beetje schoon te wassen.

14916. De **Voorzitter**: Was dan schoonwassen nodig? Is het iemand, die beleidsfouten heeft gemaakt of is het een dubieuze figuur?

A. Ik geloof niet, dat het een dubieuze figuur is, maar aan de hand van het rapport moet ik oordelen, dat hij te goeder trouw was. Enkele dingen zijn aanvechtbaar, maar ik geloof niet, dat hij de Duitsers heeft geholpen het spel door te spelen.

14917. De **Voorzitter**: Volgens de straks genoemde lijst stond hij met *Jordaan* op een van de gevaarlijkste plaatsen.

A. Daar zou hij voor de Duitsers dus het meest acceptabel zijn geweest.

14918. De **Voorzitter**: Het meest?

A. Het meest.

14919. De **Voorzitter**: En *Schreieder* zei, dat hij onmiddellijk moest worden doodgeschoten?

14920. De heer **Algera**: U zei: Het waren de onverzoenlijken.

A. Groep IV, dat waren de onverzoenlijken. Groep I, dat zijn de mensen, die het meest medegewerkt hebben. Het is jammer, dat ik het briefje er niet bij heb, zodat ik hier een vergissing maak. Het briefje van *Schreieder*, dat er bij is, zegt precies hoe de agenten van groepen I, II, III en IV moeten worden behandeld.

Dit rapport geeft mij de indruk, dat het, van zijn standpunt bekeken, volkomen objectief is, hetgeen niet wil zeggen, dat de Engelsen niet veel critiek op dit rapport hebben.

14921. De **Voorzitter**: Hebt u over de figuur van *der Waals* iets mede te delen? Zo niet, dan wilde ik u het volgende vragen: Bij zijn bezoek in Zweden is hij niet gepakt kunnen worden, omdat zijn signalement nog niet bekend was?

A. Dat was toen nog niet bekend. Het was overigens een toevallige samenloop van omstandigheden. *Van der Waals* was in Zweden. Hij was daar onder een valse naam gekomen en was ondergebracht bij de heer *van Rijckevorsel*. Hij kwam naar Zweden met een speciale opdracht, niet voor ons, maar voor kapitein *Lieftinck*. Hij kwam nl. aanbieden om sabotage te plegen. Daarover is door B.I. telegraphisch van gedachten gewisseld. Ik heb tegen *Lindenburg*, de vertegenwoordiger van B.I. te Stockholm, gezegd: Kom maar naar Londen, dat kan niet telegraphisch behandeld worden; neem alle gegevens mee, dan kun je met kapitein *Lieftinck* overleg plegen. Hij heeft er met kapitein *Lieftinck* over gesproken en heeft een afspraak gemaakt, altijd nog in de veronderstelling, dat baron *van Lynden* of *Cort*, of hoe *van der Waals* zich noemde, een bona fide persoon was. Deze zou bepaalde waarborgen moeten geven en dat zou uit zijn werk moeten blijken. Daarover zou hij moeten rapporteren uit Stockholm. In die tijd is uit Nederland het signalementblad afgekomen. Wij hebben het signalement van *van der Waals* per koerier laten overkomen en daaruit bleek, dat het hier voor 100 procent *van der Waals* moest zijn. Vóórdat echter de heer *Lindenburg* terug was in Stockholm — door mist is het vliegtuig, waarmee hij vertrekken zou, opgehouden —, was *van der Waals* verdwenen, anders hadden wij hem in Stockholm bij zijn kraag kunnen grijpen. Hij heeft echter nattigheid gevoeld en is na een paar dagen al verdwenen.

14922. De **Voorzitter**: Was dat in opdracht van *Schreieder*?

A. Ja, om te proberen, daar de zaak op te rollen en wat te weten te komen.

14923. De **Voorzitter**: Door wie heeft men eigenlijk voor het eerst gemerkt, dat *van der Waals* mis was?

A. In Mei 1943 hebben wij voor het eerst tegen hem gewaarschuwd. De O.D. had een telegram aan B.I. gezonden om te waarschuwen. Het beroerde was: *de Bruyne* had ook een agent in dienst

onder de naam van *de Wilde*. Ik ben met het telegram naar *de Bruyne* gegaan. Deze zei: wij hebben een *de Wilde* in Holland. *De Bruyne* keek natuurlijk naar het signalement van deze *de Wilde* en zei: er is geen Nederlandse agent met dat signalement in Nederland werkzaam. In Holland zeiden ze, dat dit wèl zo was. De signalementen klopten niet. Pas toen het signalementenblad uit Holland kwam, bleek, dat het inderdaad om een ander ging.

14924. De heer **Algera**: Heeft hij opzettelijk die naam gekregen van de Duitsers?

A. Vermoedelijk wel. Als hij ooit een kans heeft gehad, naar Engeland te gaan, dan was het in Stockholm. Er is hem aangeboden, mee te gaan naar Londen, maar di: wilde hij niet. Het zou dan met hem precies zo gegaan zijn als met *Aben*. Deze stapte uit het vliegtuig in Engeland na aankomst uit Stockholm en men heeft hem de boeien aangedaan en zijn stuurman, *van der Molen*, twee dagen later.

14925. De heer **Algera**: Ket is toch wel merkwaardig, dat hij later in Engelse dienst kwam.

A. Spreekt u mij daar, als het u belieft, niet van.

14926. De **Voorzitter**: Kunt u er iets meer van vertellen?

A. Men heeft hem willen gebruiken tegen de Russen. De Engelsen hebben *van der Waals* rustig in ontvangst genomen, terwijl de hele P.R.A. jacht maakte op *van der Waals*.

14927. De **Voorzitter**: Wisten de Engelsen dit?

A. Ja, en B.N.V. en *Eindhoven* ook. Het is mij zo grijs geworden, dat ik naar ir. *van der Meer* ben gelopen om te zeggen, dat de hele Nederlandse justitie en de P.R.A. naar *van der Waals* loopt te zoeken en dat iemand, waarvan ik geen naam zal noemen, zei: *van der Waals*, die hebben wij in onze klauwen!

Van der Waals werkte toen rustig in Duitsland, waar men hem met zijn vrouw in Bonn had neergezet, en toen is hij weggelopen. Hierover kunt u beter niet praten.

De **Voorzitter**: Dit hangt ook niet samen met het Regeringsbeleid.

A. Hier hebt u weer zo'n geval van Engelse druk.

14928. De **Voorzitter**: Er schijnt ook een Nederlandse officier een rol in te hebben gespeeld.

A. Ja, *Siedenburg* van het B.N.V., Bureau Nationale Veiligheid. Deze is rustig op last van zijn chef met *van der Waals* naar Bonn gegaan om hem te werk te stellen tegen de Russen en zaakjes te ontwarren.

14929. De **Voorzitter**: Misschien onder dwang van de Engelsen?

A. Vermoedelijk wel. Maar het had niet mogen gebeuren. *Van der Waals* was geen „prisoner of the King". Hij hoorde in Nederlandse handen. Denk u eens in, heel Nederland zat achter hem aan. Het was nog iets anders geweest, wanneer ze tegen de P.R.A. hadden gezegd: Wij hebben hem al, schei er maar mei uit. Het was eenvoudig belachelijk, dat *van der Meer*, die in Rotterdam het onderzoek leidde, met een paar honderd mensen jacht maakte op *van der Waals*, terwijl B.N.V. wist, dat hij in Duitsland zat. Dat was te gek, al was het alleen maar uit een oogpunt van geldverspilling.

Maar *van der Waals* is zo slim niet. Hij was een doodgewone uitvoerder van de opdrachten van *Schreieder*. Dat heeft hij op zich zelf wel handig gedaan, maar hij heeft nooit zelf enig initiatief getoond en hij heeft in het England-Spiel op zich zelf ook geen rol van betekenis gespeeld. Hij ging alleen naar een bepaald iemand toe en zei: Ik ben die en die; ik kom uit Engeland; wil je een bevestiging, dan zal ik Radio-Oranje een boodschap laten uitzenden. Die kwam daarop prompt. Dat is zijn hele rol geweest. In Zweden heeft hij geen enkel resultaat gehad.

Giskes, de chef van *Schreieder*, weet er veel meer van, maar het zou mij verwonderen, als deze vrijgegeven werd. Die zult u hier wel niet krijgen.

14930. De **Voorzitter**: In April 1943 is Engeland al gewaar-schuwtd. U hebt al gezegd, dat alle waarschuwingen binnengekomen zijn.

A. Ja, ook schriftelijk. Er zijn verschillende brieven over Stock-holm binnengekomen.

14931. De **Voorzitter**: Van *Dourlein*?

A. Ja, maar dat is pas later geweest.

14932. De **Voorzitter**: Maar in het rapport van *Dourlein* staat er iets over. Ik lees op blz. 4 (Bijlage VIII):

„Wij hebben toen het volgende bericht voor Engeland door-gegeven: „Alle agenten gearresteerd; gehele organisatie door ver-raad al maandenlang in Duitse handen.” † 14 Mei 1943 kregen wij het volgende antwoord: „Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal onderzocht worden.”

Wij vonden het te mooi om waar te zijn, maar wij waren optimistisch genoeg om het toch maar te geloven.”

A. Dit kunt u alleen maar door het archief van *de Bruyne* con-troleren. Daarom is het van zo groot belang daarop beslag te leggen.

Daarin moet alles voorkomen, ook uit het rapport-Lauwers. Daar moeten diens telegrammen ook in zitten. Dan kunt u controleren, of het juist is.

Op 13 Mei kregen wij de eerste waarschuwing over *de Wilde*. Toen is het onderzoek over *de Wilde* begonnen en op 28 Mei is bekend geworden, dat *van der Waals* de provocateur in de groep-*Vorrink* is geweest.

14933. De **Voorzitter**: Uit het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* van 10 September 1942 blijkt, dat *Seymour* over slechts twee betrouwbare contactmensen beschikte. Nu rijst de vraag, hoe het rijmen is, dat er maar twee betrouwbare contactmensen waren.

A. Er waren op dat moment twee agenten, die betrouwbaar waren.

14934. De **Voorzitter**: Hoe kunt u dat rijmen met het als maar laten doorgaan van het England-Spiel?

A. Ik heb er al op gewezen, dat de Regering zei, dat het aantal agenten niet in overeenstemming was met de prestaties, die geleverd werden. Die kapitein *Seymour* is hoofd geweest van de Engelse dienst, waarmee wij later samengewerkt hebben.

14935. De **Voorzitter**: Dat was iemand van de „Intelligence”. Hoe was de benaming van die dienst?

A. S.I.S. Hij is overgegaan van de dienst van *Rabagliatti* naar S.I.S. Daarmee hebben wij van de eerste dag af samengewerkt. „Mr. *Seymour* zou het zeer toejuichen, indien in de toekomst een zorgvuldig uitgewerkt programma, opgesteld door de Hollandse Inlichtingendienst in overleg met hem, als uitgangspunt kon worden genomen.” lees ik op blz. 7 van het rapport van de heren *Lovink* en *Warners*. Dat is het begin van de reorganisatie geweest. Op de inlich-tingendienst en niet op de sabotagedienst werd het accent gelegd.

14936. De **Voorzitter**: Maar zijn de berichten van *Ubbink* en *Dourlein* uit Bern bij u binnengekomen?

A. Ja. De toenmalige militaire attaché te Bern, generaal *van Tricht*, trad te Bern als vertegenwoordiger van B.I. op. Daarnaast had men te Bern een inlichtingendienst onder leiding van dr. *Visser 't Hooft* voor de politieke en economische berichtgeving. Die heeft af van 1940 af gewerkt met een speciale opdracht van prof. *Gerbrandy*.

14937. De **Voorzitter**: U hebt het bericht gegeven aan kolonel *de Bruyne*?

A. Dit kwam onmiddellijk door en een uur later lag het op tafel bij de kolonel. Toen heeft kolonel *de Bruyne* mij gevraagd: Kunt u zorgen, dat deze mensen naar Spanje komen? Toen hebben wij via generaal *van Tricht* gezorgd, dat zij naar Spanje kwamen. Op blz. 5 van Bijlage XIV, betreffende telegrammen, vindt u het telegram uit Bern, waarin bericht wordt, dat zij te Bern zijn aange-komen. Zij zijn vrijwel direct doorgereisd onder de schuilnamen *Uldenhout* en *Davids*. Zij zijn in een record tempo doorgereisd, want begin December waren zij al te Lerida in de gevangenis.

14938. De **Voorzitter**: Kunt u op deze plaats misschien een toe-lichting geven in het algemeen over de rol van onze buitenlandse posten op dit gebied? Ik denk aan Bern, Stockholm, Madrid en Lissabon.

A. Dit kan ik, voor zover het mijn dienst aangaat.

In Stockholm hadden wij *de Jong*, die sedert begin 1940 had ge-werkt. Later is hij overgenomen door *de Bruyne* en toen het B.I. is opgericht, heb ik hem overgenomen van *de Bruyne*.

14939. De **Voorzitter**: Heeft hij verdienstelijk werk gedaan?

A. Ja, hij heeft veel initiatief getoond en ik was in het begin dan ook bijzonder enthousiast over *de Jong*, omdat het een van de weinige mensen was waar wat uitkwam, en omdat hij direct contact had met Nederland via Delfzijl. U had aan *de Jong* veel meer dan aan tien radio-agenten, die niet werkten. *De Jong* had echter een moeilijk karakter. Hij was handelsman, consul-generaal, en lag nog-al eens overhoop met *de Bruyne*. *De Jong* was ontzettend vrijge-vochten. Ik ben in Augustus 1943 zelf naar Stockholm gegaan om verschillende dingen met hem te bespreken, waarbij mij bleek, dat hij er een dergelijke opvatting van zelfstandigheid op na hield, dat hij eigenlijk in een inlichtingendienst niet te handhaven was.

Hij heeft mij het volgende geleverd. Ik had een container naar Holland gestuurd met micro-photo's en ik had hem opgedragen, deze ongeopend naar Nederland te zenden. Wij vertrouwden de scheeps-kapitein *Aben* niet, maar *de Jong* wel. Deze zei: ik steek mijn hand voor hem in het vuur. Hij heeft het luciferdoosje met micro-photo's uit elkaar gepeuterd, de dingen vergroot en ze rustig met *Aben* mee-gegeven. Daarop is de gehele zaak opgerold en zijn *Boerema* en anderen gearresteerd. *De Jong* erkende zelf: ik kan niet in een ambtelijk verband dienen.

14940. De **Voorzitter**: Hij bleef consul-generaal?

A. Ja, maar hij ging volkomen uit de inlichtingendienst. Zijn werk is overgenomen door jhr. *Gevers Deynoot* en ir. *Lindenburg*.

Een ander argument was: wij hadden op een gegeven ogenblik geen Nederlands geld meer in Londen, doordat de coupures van f 1000 en f 100 vervielen. Er was nog ± 1 miljoen over, maar dit moest voor de Nederlandse agenten worden gebruikt; het werd telkens aangevraagd door de agenten. Toen zei *de Jong*, dat hij wel een bron wist. Zijn broer in Nederland stelde zich garant, mits hij het terug zou krijgen in Zweedse kronen. Daarop is een vrij groot bedrag via *de Jong* beschikbaar gesteld en dit is door de broer van *de Jong* in Nederland uitbetaald. Deze broer zat in de effectenhandel. De Nederlandse Bank heeft hiertegen later veel bezwaar gemaakt. Het is inderdaad in Zweedse kronen verrekend, maar geblokkeerd.

Maar ook in Nederland bestonden bezwaren tegen *de Jong*. Of ze al dan niet gerechtvaardigd waren, laat ik in het midden. Hem werd een Duitse, fanatieke houding verweten. Hij had een slechte naam in Holland, m.i. wel ten onrechte. Het enige bezwaar was m.i., dat hij niet in het ambtelijk gareel kon lopen. Het is natuurlijk volkomen fout, dat hij dwars tegen de instructies van zijn chef in zegt: vertrouw hem maar, neem het risico. Dit wat Stockholm betreft.

In Lissabon hadden wij *Maas Geesteranus*. Hij heeft daar ook onder *de Bruyne* gewerkt. Hij was een voortreffelijke inlichtingen-kracht, die een scherpe neus had ten aanzien van het verkrijgen van inlichtingen; ook voor contra-spionage, maar dat behoorde niet tot ons werkterrein. Hij zat voornamelijk in het contra-spionnagewerk, waar wij niets aan hadden. Wij moesten koerierlijnen naar het be-zette gebied hebben en inlichtingen uit Nederland, niet uit Spanje en Portugal. Bovendien had hij een slordige manier van boekhouden; dat liep werkelijk de spuigaten uit. Ik ben eind November 1943 per-sonlijk naar Lissabon geweest en dat heeft tot een conflict aanleiding gegeven. Hij is ten slotte ontslagen wegens zijn verregaande slordig-heid wat zijn boekhouding betreft. Het was meer dan verschrikkelijk. Het bekende rapport-*van Rhijn* behandelt het ook. Het is werkelijk een drama geweest. Wij (B.I.) zijn onder een ongelukkig gesternte begonnen. In December 1943 is een post te Madrid opgericht. Deze is waargenomen door kapitein *Herzberger*, die uit Zwitserland was overgekomen. Hij heeft het goed gedaan, maar is er slechts kort geweest.

In Bern hadden wij generaal *van Tricht*; deze heeft heel goed werk verricht. Wel kwam men daar in botsing inet *Visser 't Hooft*; deze had de oudste rechten en duldde geen tweede bureau naast zich. *Visser 't Hooft* had de oorspronkelijke verbindinglijn met Nederland, lijn A, maar als er een paar schakels uitvielen, was de verbinding verbroken. Daarom hebben wij het leggen van een tweede lijn aan-

gemoedigd, een B-lijn, maar daartegen heeft *Visser 't Hooft* zich met alle kracht verzet. Twee koeriers, *Kielstra* en *Jet Roosenburg* gingen voor die tweede lijn naar Zwitserland en het is zo hoog gelopen, dat *Jet Roosenburg* bijzonder onvriendelijk in Zwitserland is ontvangen. *Visser 't Hooft* schreef aan *Slotemaker de Bruine*: „Wij hebben bezoek gehad van een zekere juffrouw, die een tweede lijn wilde openen, en zij kreeg warempel nog strun var, de attaché ook! Deze zeide: hoe meer zielen, hoe meer vreugd. Er is veel moeite gedaan om hem dat uit zijn hoofd te praten, maar het is niet gelukt." Wij (B.I.) hadden liever vijf lijnen dan één lijn. Maar enfin, dat zijn van die dingen, die niet zo heel veel meer ter zake doen.

Van Tricht heeft nogal wat critiek ondervonden van de jongelui in Zwitserland. Zij konden niet gauw genoeg weg naar hun zin, maar dat heeft met de inlichtingendienst op zich zelf niets te maken. Bovendien was die critiek vaak onbillijk. *Van Triche* was ook gebonden aan bepaalde limieten. De Regering schreef voor, wie er weg konden; beroeps-officiëren, piloten, ambtenaren van de rechterlijke macht kregen b.v. prioriteit. Voor hen moesten de jongelui vaak wijken. Die critiek is dus vaak onbillijk geweest.

14941. De **Voorzitter**: Wij hebben straks een aantal keren gesproken over het rapport-*Lauwers*. Ik zou nog een vraag willen stellen over een bepaald onderdeel. Op blz. 19 komt voor, dat hij op verschillende manieren zó geseind heeft, dat het heel dicht bij het woord „caught” kwam.

A. Het morsesein voor „caught” is: — . — . . — .. — — — .
... —

Dat heeft *Schreieder* tijdens de zitting glashard ontkend: „Dat is nooit uitgestuurd”, zei hij.

14942. De **Voorzitter**: Zou dat een geflatteerd gegeven zijn?

A. Volgens *Schreieder* wel. Dit moet u natuurlijk in het archief vinden.

14943. De **Voorzitter**: Als het niet verbrand is!

A. Dat wil ik niet aannemen, maar ik zou u toch wel willen adviseren hiervan zo spoedig mogelijk werk te maken, Dat geeft u ten minste enig houvast. Krijgt u dat niet, dan komt u er nooit uit, dan is het afgelopen.

De **Voorzitter**: De commissie zal het zeker overwegen.

A. Dit geval lijkt mij een beetje griezelig, technisch niet erg aannemelijk, maar ik kan het niet controleren, ook niet tegen spreken.

14944. De **Voorzitter**: Dan willen wij uw oordeel horen over een figuur, die straks ook is genoemd en die wel voor nadere toelichting vatbaar is. Generaal *van 't Sant* is een jaar en een maand belast geweest met de leiding van dat voorafgaande bureau. Wat voor rol heeft hij verder nog gespeeld in Engeland?

A. Voor zover ik weet, is hij particulier secretaris van Hare Majesteit geweest.

14945. De **Voorzitter**: In het begin toch niet?

A. Dat was hij al toen ik in Londen kwam.

14946. De **Voorzitter**: En is hij dat gebleven tot het einde?

A. Voor zover ik weet wel.

14947. De **Voorzitter**: Maar hij is na de bevrijding niet naar Nederland gekomen. Is hij in Engelse dienst gegaan?

A. Neen. Hij heeft de bezittingen van de Koningin beheerd.

14948. De heer **Algera**: Acht u hem een betrouwbaar figuur?

A. Wat noemt u een betrouwbaar figuur?

De heer **Algera**: Begrenst u het zelf maar.

A. Wat betreft brieven?

De heer **Algera**: Misschien in politicis.

A. Ik vind hem een buitengewone intrigant.

14949. De heer **Algera**: Maar in de verhouding Nederland—Duitsland?

A. Daaraan is geen twijfel mogelijk. In Nederland is heel erg tegen hem gewaarschuwd, omdat men in hem de man zag, die verraad pleegde. Dat is volkomen uitgesloten. Ik mag grote bezwaren hebben tegen de heer *van 't Sant* als mens en als politieke figuur, maar als Nederlander en als getrouw aanhanger van de Koningin staat hij boven alle verdenking verheven. Daarvoor sta ik borg, absoluut. Hij deugde alleen niet voor dit werk. Dat heeft er niets mee te maken. Maar wat men hem in de tijd van de bezetting in de schoenen schoof, is niet juist, daarvoor steek ik mijn hand in het vuur.

14950. De heer **Algera**: Waarop heeft het intrigeren dan betrekking?

A. Als u met de heer *van 't Sant* bezig bent, zal hij rustig met u praten en bent u een prachtmens. En dan komt de heer *Ruijs de Beerenbrouck* bij hem en zegt de heer *van 't Sant* even later tegen hem: *Algera* is hier geweest; vindt u dat geen rotvent? Even later komt de heer *Korthals* bij de heer *van 't Sant* en gaan de heren *Ruijs de Beerenbrouck* en *Algera* beiden over de tong bij de heer *van 't Sant*. Daardoor heeft hij altijd een sfeer van intrigues om zich. Hij speelt altijd de een tegen de ander uit. Met wat voor bedoeling hij dit doet, weet ik niet. Hij heeft in Londen zeker ook in bepaalde kringen een zeer ongunstige invloed gehad.

14951. De heer **Algera**: Acht u hem in staat, Nederlandse gegevens aan de Engelsen te verstrekken?

A. Ja.

14952. De heer **Algera**: Acht u het ook waarschijnlijk, dat dit gebeurd is?

A. Ja.

14953. De **Voorzitter**: Ook vóór de oorlog?

A. Ik moet erg voorzichtig zijn, maar ik heb het vermoedeii van wel.

14954. De **Voorzitter**: U heeft gezegd, dat hij niet geschikt was voor dit werk.

A. U moet dit zeer strikt scheiden in twee dingen: het verzamelen van inlichtingen en het uitzenden van agenten, die behoorlijk geïnstrueerd moesten zijn, en daarnaast de contra-spionage — zeg maar: het werk van *Schreieder* — Voor dit laatste was hij bijzonder geschikt; hiervoor kan hij wel op 100 pct. gesteld worden, maar voor het andere werk op niet meer dan 20 pct. Hij is een politieman.

14955. De heer **Algera**: In een subcommissie zijn beschuldigingen tegen hem ingebracht.

A. U wilt weten, of ik hem tot zo iets in staat acht?

14956. De heer **Algera**: Mijn vraag is: Is het gebeurd?

A. Hij wordt door de Engelsen beschermd op alle mogelijke manieren. Er moest verleden jaar iemand bij hem komen en deze vroeg bij de locale politie het adres, maar deze antwoordde: dan zullen wij u er wel brengen, want u mag er zo maar niet heen. Hij wordt bepaaldelijk beschermd.

14957. De heer **Algera**: Tegen wie?

A. Tegen zich zelf.

14958. De **Voorzitter**: Is dit in uw visie wel een belangrijke getuige om te horen?

A. Hij zal niet veel vertellen.

Ik vind dit een griezelig onderwerp om aan te snijden. Ik wil er graag een boekje van 40 bladzijden over schrijven en er een zegel op doen; dan mag u het lezen, als ik dood ben. Ik vind dit een zeer glibberig onderwerp.

14959. De **Voorzitter**: Heeft u veel contact met hem gehad?

A. In het begin vrij veel. Ik heb altijd het principe gehad: geen vreemde in een inlichtingendienst, en daarop is het heel erg bekoeld. *Gerbrandy* heeft ook nogal de nodige moeite gehad met *van 't Sant*. Toen de telegrammen over hem inkwamen, moesten deze naar de Koningin en dit was niet zo prettig voor hem. Toen is aan prof. *Gerbrandy* het bewijs opgelegd, dat niet geleverd kon worden.

14960. De **Voorzitter**: Kunt u iets mededelen over de rol van van *Houten*?

A. Er zijn 2 of 3 van *Houten's* geweest; waarschijnlijk bedoelt u mr. C. H. J. F. van *Houten*. Ik kan alleen maar gunstig over hem oordelen. Hij was een bekwame vakman en heeft consciëntieus gewerkt. Hij was een beetje koppig, wat star, hetgeen overigens in ons vak ook zijn voordeel heeft, om b.v. niet te gauw te bezwijken voor aandrang van buiten. Ik kan alleen maar zeggen, dat hij voor onze dienst voortreffelijk werk heeft gedaan. Hij heeft een ernstig conflict gehad met de toenmalige Minister van *Heuven Goedhart* over een particuliere aangelegenheid, maar dat heeft met het Regeringsbeleid niets te maken.

14961. De **Voorzitter**: Welke functie had hij?

A. Hij is een tijdlang mijn tweede man geweest. In September 1943 is hij via Stockholm naar Engeland gekomen en hij heeft voornamelijk voor de politieke afdeling van B.I. gewerkt, waarvan hij plaatsvervangend hoofd was. Later is hij verbonden geworden aan de staf van Prins Bernhard. Hij is een bijzonder eerlijk man, recht door zee en een voortreffelijk werker. Overigens heeft hij aan veel critiek blootgestaan.

14962. De **Voorzitter**: Er zijn in de pers verschillende publicaties over deze kwestie verschenen. Hebt u daarover nog iets te zeggen? U hebt al verklaard, dat er nogal rijkelijk gefantaseerd is.

A. Ja, ik heb ook bezoek gehad van verschillende journalisten, maar vond dit gern aangelegenheid om in de pers te behandelen en aan het publiek bloot te geven. Dit is een kwestie van Regeringsbeleid en geen strafzaak. Met de pers is het zo: men phantaseert te veel en daardoor wordt de hele sfeer bedorven en vertroebeld. Wat in de pers geschreven wordt, wijkt dikwijls erg af van hetgeen in werkelijkheid is gebeurd. Alleen begrijp ik niet, hoe de pers aan die gegevens komt. Ik heb bij het proces van *der Waals* verschillende stukken moeten overleggen, die men later in de krant kon aantreffen, officiële stukken. Wij kregen dan het verwijt, dat wij met de pers in verbinding stonden, wat helemaal niet het geval is geweest. U zult de eerste journalist nog moeten vinden, die deze stukken van mijn bureau heeft gekregen. Ik heb o.a. bezoek gehad van de journalist van *Blankenstein*. Deze vroeg mij: is dit en dat nu wel waar? Maar ik vind het bepaald onjuist, dat een dergelijk geval in de pers wordt uitgevochten. Van alle kanten beginnen ze er mee. *Rodrigues Lopes* is er mee begonnen en nu is *den Doolaard* er ook al mee bezig.

14963. De heer **Algera**: *Den Doolaard* was toch goed op de hoogte van hetgeen er in Engeland gebeurde?

A. Ja zeker; hij heeft er middenin gezeten.

14964. De heer **Algera**: Nu zegt hij: „In het begin had ons inlichtingenbureau met wantrouwen bij de Engelsen te kampen, omdat zij de heer van 't Sant niet vertrouwden." Dit lijkt mij een heel wonderlijke verklaring in het licht van hetgeen u zei.

A. Dat moet *den Doolaard* gezegd hebben.

14965. De **Voorzitter**: Die heeft dus een andere visie op de houding van de heer van 't Sant dan u!

A. Het is best mogelijk, dat de Engelsen hem niet vertrouwd hebben, omdat hij zo'n glibberige figuur is, maar hem wel gebruikt hebben. Bij beroepsespionage gebruikt men soms schurken — ik

zeg niet, dat de heer van 't Sant dat is —, maar men moet soms werken met mensen, die men niet vertrouwt, omdat zij handig zijn.

14966. De heer **Algera**: Staat het nu wel vast, dat de naamgenoot van *Bingham* in Nederland bij de S.D. is geweest?

A. Dat durf ik niet te vertellen. Ik heb het toevallig gehoord van de heer *de Graaf*. Juist naar aanleiding van dat artikel van *den Doolaard* heeft hij het er over gehad. De heer *de Graaf* heeft mij persoonlijk gezegd: ik heb hierover al twee jaar geleden rapport uitgebracht aan de Minister. De heer *de Graaf* beweert ook, dat het zo is. U kunt aan alle twijfel een einde maken door de heer *de Graaf* een briefje te sturen.

14967. De **Voorzitter**: Maar als deze tweede *Bingham* er is, is hij dan soms verdwenen naar Engeland?

A. De ene heeft een strafoverplaatsing gehad naar Australië, maar is nu werkzaam in een kamp dicht bij de Nederlandse grens. Hij was ontheven van zijn functie in Engelse dienst. *Dobson* is voor hem in de plaats gekomen.

14968. De **Voorzitter**: Dus het was een soort strafoverplaatsing?

A. Hij is eenvoudig verwijderd. De Engelsen hebben maatregelen genomen en de schuldigen zijn gestraft.

14969. De heer **Algera**: Dat gaat wel speciaal om het *England-Spiel*.

De **Voorzitter**: Dat klopt niet met wat u straks zei, nl. dat zij het hebben laten doorgaan.

A. In Januari 1944 werd het al te bont. Toen kon *Bingham* er ook niet meer onder uit. Toen hebben prof. *Gerbrandy* en Minister van *Lidth de Jeude* ingegrepen. Ik weet, dat prof. *Gerbrandy* naar lord *Selborne* is geweest en dit geval ter sprake heeft gebracht. Dat zal prof. *Gerbrandy* u kunnen zeggen. Hij heeft de onderhandelingen gevoerd.

De **Voorzitter**: Wat ons betreft, hebben wij de zaak hiermede wel doorgenomen. Ik zou u nog volledig de gelegenheid willen geven om eventueel toelichtende opmerkingen te maken.

A. Ik geloof, dat ik het voldoende heb toegelicht. Mocht u op bepaalde punten nadere toelichting wensen, dan houd ik mij daarvoor altijd beschikbaar en wil ik dit gaarne schriftelijk doen.

De **Voorzitter**: Het verhoor is zeer vruchtbaar geweest.

A. U kunt hierover nog wel een paar dagen praten en dan komen er nog wel details af.

De **Voorzitter**: Het gaat om de grote lijn. Ik dank u zeer voor uw toelichting en sluit het verhoor.

J. M. SOMER.

RUIJS DE BEERENBROUCK, *voorzitter*.
ALGERA.
KORTHALS.
DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 30 JUNI 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaalf van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van:

ANTONIUS HERMANUS JOHANNES LOVINK

oud 46 jaar, wonende te Wassenaar,
buitengewoon gevolmachtigd ambassadeur en secretaris-generaal van
Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

15977. De Voorzitter: U hebt uit uw oproepingsbrief gezien, dat wij u willen horen over de heer *van 't Sant*.

A. Inderdaad.

15978. De Voorzitter: U hebt naar aanleiding daarvan mij een brief gerschreven onder dagtekening van 25 Juni jl., waarin u te kennen geeft, dat het u niet mogelijk zal zijn in een verhoor voor de commissie de persoon van een zuiver particulier dienaar van H.M. te bespreken.

A. Inderdaad.

15979. De Voorzitter: Nu heb ik de indruk, dat deze brief ietwat praematuur is geweest, omdat u niet precies wist en ook niet kon weten in welke casuspositie wij bij de verschillende verhoren beland zijn. Ik zal u dat even mededelen. De zaak is deze, dat door twee getuigen, nl. de heren *de Jonge van Elleineet* en *Phaff*, dingen zijn verklaard over de heer *van 't Sant*, die het ons toch moeilijk maken om deze zaak te negeren. Wat zij verklaard hebben, komt hierop neer. De heer *van 't Sant* had in zijn positie bij H.M. toegang tot practisch alle Staatsstukken. Dat zou op zich zelf helemaal niets bijzonders zijn, want H.M. is natuurlijk volkomen vrij om zich de medewerking te verzekeren van die personen, die Zij daarvoor geschikt acht. Maar deze heren hebben nog iets meer verteld. Zij hebben nl. gezegd, dat naar hun overtuiging de heer *van 't Sant* die taak zo vervuld zou hebben, dat hij van de kennis, die hij uit dien hoofde verwierf, mededeling had gedaan aan een andere Mogendheid. Dat doelde dan met name op Engeland. Maar wat zij verklaard hebben, gaat nog verder, want zij hebben gezegd, dat zij ook de mogelijkheid aanwezig achten, dat de heer *van 't Sant*, indien hij daar bepaald voordeel in zag, die wetenschap ook nog aan een andere Mogendheid zou hebben medegedeeld. U voelt wel, dat dat heel ernstig is.

A. Inderdaad.

15980. De Voorzitter: Daarbij komt nog, dat deze verklaring van genoemde twee heren voor een deel bevestigd is door nog een andere getuige, te weten de kolonel *Somer*.

U gevoelt wel: dit is een situatie, die wij als Enquête-commissie niet uit de weg kunnen gaan, want hier gaat het niet om daden en verrichtingen van de particuliere secretaris van Hare Majesteit, maar om de vraag of een bepaald persoon, welke nu ook zijn functie is, handelingen zou hebben verricht, die uitermate schadelijk voor de Nederlandse Staat zouden zijn. Dat is een zaak, die wij niet uit de weg kunnen gaan. Nu is verder door de beide eerstgenoemde heren verteld, dat u en de heer *Warners* van deze aangelegenheid op de hoogte zouden zijn en dat u beiden, die toen, naar ik meen, resp. secretaris-generaal en raadadviseur waart van het Departement van Algemene Oorlogvoering — het moet in 1942 geweest zijn —, een

rapport hierover zouden hebben opgesteld. Zodoende zijn wij dus bij u terechtgekomen en nu zouden wij gaarne van u willen weten wat hiervan is.

A. De persoon van de heer *van 't Sant* heb ik ambtelijk gekend, toen ik secretaris-generaal van het Ministerie van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en van de Minister-President in Londen was. Toentertijd bekleedde de heer *van 't Sant* de functie van particulier secretaris van Hare Majesteit de Koningin. Wat de heer *van 't Sant* in die functie aan Hare Majesteit mededeelde, wat de heer *van 't Sant* deed in die functie, is zuiver een particuliere aangelegenheid, waarmede ik ambtelijk niets te maken heb gehad en waarmee niemand ambtelijk als zodanig iets te maken heeft gehad. Ik heb de heer *van 't Sant* zuiver gekend in mijn officiële functie, als particulier secretaris van Hare Majesteit.

15981. De Voorzitter: Ik ben volkomen met u eens, dat hetgeen de heer *van 't Sant* met Hare Majesteit besproken heeft niet ter zake dienende is; daarin zal de Enquête-commissie zich ook in geen enkel opzicht willen begeven. Maar de vraag is deze: heeft de beschuldiging van landverraad — laat ik het nu maar precies zeggen — grond of heeft die geen grond. Dat is de vraag waarom het gaat en dat is de vraag, ten aanzien waarvan ik moet persisteren een antwoord te krijgen, voor zover u daarvan iets weet.

A. Ik kan op deze vraag, die u mij stelt, of de particuliere secretaris van Hare Majesteit landverraad heeft gepleegd, alleen dit zeggen, dat ik, afgezien van het feit of ik er zelfs over zou willen spreken, toch dat woord niet kan gebruiken ten aanzien van de persoon van de particuliere secretaris van Hare Majesteit. ...

15982. De Voorzitter: Ik vraag u of er naar uw weten grond is voor de beschuldiging, dat de heer *van 't Sant*, afgezien van de positie, welke hij heeft bekleed, zich schuldig heeft gemaakt aan landverraad, aan verraad tegenover zijn vaderland. Wat de heer *van 't Sant* was, secretaris van Hare Majesteit of chef van de Inlichtingendienst of particulier, dat laat ik er volkomen buiten. Ik wil alleen weten of deze beschuldiging waar is, nl. dat hij zich zou hebben schuldig gemaakt aan gedragingen, die niet anders kunnen gequalificeerd worden dan als landverraad.

A. Daarop kan ik u geen antwoord geven. Wanneer ik u zeg: neen, dan zou ik al beginnen aan een discussie, en een particulier secretaris van Hare Majesteit wil ik niet in verbinding brengen met het begrip „landverraad”. Dus dit onderwerp is voor mij niet te bespreken.

15983. De Voorzitter: Ik geloof, dat deze gedachtengang onjuist is. U moet zich de situatie eens even goed indenken. Er is een Enquête-commissie; die commissie steunt op de wet; ieder Nederlander is verplicht om voor deze commissie onder ede getuigenis af te leggen.

De grond, waarop men zich bij een weigering zou kunnen beroepen, zou het Staatsbelang kunnen zijn. De Enquête-commissie volgt bovendien nog de gedragslijn, dat zij zich niet bezighoudt met de daden, verrichtingen en uitingen van Hare Majesteit de Koningin als Regeringspersoon, omdat wij in ons land nu eenmaal de ministeriële verantwoordelijkheid kennen en wii alleen te maken hebben met de daden, die de Ministers gesteld hebben. Maar goed, op dit vlak ligt deze quaestie niet. Zij heeft niets te maken met de wilsvorming in de Regering en het aandeel, dat H.M. de Koningin en de Ministers daarin zouden hebben gehad. Blijft dus over de vraag van het Staatsbelang. Men kan dit van verschillende kanten bekijken. Het is zonder twijfel een Staatsbelang, dat blijkt of iemand zich al dan niet aan dergelijke gedragingen heeft schuldig gemaakt. Het wil mij voorkomen, dat een beroep op het Staatsbelang om het omgekeerde te betogen, nl. dat het niet wenselijk is, dat duidelijkheid in deze zaak komt, toch wel voor enige discussie vatbaar is.

A. Het is tóch, als u mij dit wilt veroorloven, wel een zeer vreemde vraag om zo maar ineens te stellen aan iemand, die hier binnenkomt, afgezien nog van het feit, over wie men spreekt. Als men de vraag stelt: heeft A landverraad gepleegd of niet, dan kan men daar geen antwoord op verwachten. Als ik spreek over een bepaald persoon, zijn gedragingen of zijn gedachten, dan kan onmogelijk de vraag gesteld worden: vindt u, dat hij landverraad gepleegd heeft? Het woord als zodanig kan ik zelfs niet in verband brengen met welke persoon dan ook, tenzij deze inderdaad landverraad gepleegd heeft of er van beschuldigd wordt. U kunt in deze geest niet vragen of een persoon landverraad heeft gepleegd of niet.

15984. De Voorzitter: Maar de beschuldiging ligt er!

A. Dat is geen beschuldiging. Dat is een losse aantijging van iemand, die beweert: die man heeft landverraad gepleegd. Maar u kunt die vraag niet aan mij stellen. Ik ben niet bereid de persoon in quaestie ook maar enigszins in verband te brengen met dit afschuwelijke woord, het meest ellendige woord, dat men zich denken kan.

15985. De Voorzitter: Het verband met u is toch niet zo los. De beide getuigen toch hebben ook verklaard, dat u en de heer *Warners* — zo hebben zij het althans verklaard; ik weet niet, wat er van waar is, maar dat moeten wij nu juist uitzoeken — een rapport hebben opgesteld over de beschuldiging, dat de heer *van 't Sant* mededelingen gedaan zou hebben over wetenschap, die hij uit de Staatsstukken putte, aan een bevriende Mogendheid.

A. Wat noemt u een bevriende Mogendheid in die tijd?

15986. De Voorzitter: Men heeft met name Engeland genoemd. Maar de getuigen voegden daaraan toe, dat zij de overtuiging hadden, dat, wanneer bedoelde heer daarvoor betaald werd, hij ook bereid zou zijn geweest om dergelijke mededelingen te doen aan andere Mogendheden, waarbij ik vermoed, dat zij gedacht hebben aan Duitsland.

A. Dat zijn maar zeer losse opmerkingen.

15987. De Voorzitter: Dat geef ik toe, maar u moet niet vergeten, dat wij herhaaldelijk in betrekkelijk losse opmerkingen, die geuit worden, aanknopingspunten vinden, die ons in de gelegenheid stellen een bepaalde zaak op te helderen, die nog niet opgehelderd is. Ik zou dit willen zeggen: Wanneer u kunt zeggen: uit eigen wetenschap is mij bekend, dat dit alles volkomen onjuist is, dan is de zaak uit de wereld. U maakt de zaak veel moeilijker dan zij is.

A. U vraagt mij een positief antwoord op de vraag of de heer *van 't Sant* in deze functie landverraad heeft gepleegd of niet.

15988. De Voorzitter: Ik vraag of u feiten bekend zijn en in de tweede plaats of u deze in een rapport hebt verwerkt, die in overeenstemming zijn met of steun geven aan de beschuldigingen, die door deze twee met name genoemde heren zijn geuit, nl. dat de heer *van 't Sant* van de wetenschap, die hij heeft geput uit de Staatsstukken, die voor hem toegankelijk waren, mededeling heeft gedaan aan een vreemde Mogendheid.

A. Ik zal u deze vraag dan beantwoorden. Als de heer *van 't Sant* over bepaalde dingen uit stukken, die te zijner beschikking stonden, zijnde particulier secretaris van H.M., heeft gesproken met — ik noem — de Engelsen, dan zou dit in vele gevallen helemaal geen bezwaar behoeven te zijn. Stelt u zich eens voor: aan de Nederlandse Regering in Londen, aan wie het dan ook mogen zijn — waar gezamenlijk een oorlog wordt gevoerd tegen Duitsland en Japan — wordt de vraag gesteld: heeft iemand dingen uit bepaalde stukken besproken met Engelse militaire of civiele autoriteiten? Dan kan dit natuurlijk het geval zijn. Dit ligt in de aard der zaak. Men voert dezelfde oorlog en dan is dit onderwerp van beschuldiging geen punt van bespreking.

15989. De Voorzitter: Dat is nog de vraag. Vindt u niet, dat, als Staatszaken moeten worden besproken met een bevriende Mogendheid, dat in de eerste plaats op de weg ligt van de betrokken leden van het Kabinet en niet van derden?

A. Welke opdracht Hare Majesteit aan Haar particulier secretaris geeft, zijn zaken, die mij niet aangaan. Als men samen een oorlog voert in Engeland, noemt u dan Engeland een vreemde Mogendheid? Dat is toch een heel andere zaak. Als u bedoelt: Duitsland, dan zou ik u het antwoord geven: daarvan is mij totaliter niets bekend.

15990. De Voorzitter: Mag ik het dan nog zó vragen: Hebben u en de heer *Warners* een rapport opgesteld, waarin zaken, als genoemd zijn in de beschuldigingen van de heren de *Jonge van Ellemeet* en *Phaff*, ter sprake zijn gebracht?

A. Daarin is gesproken over vele geruchten, die in tijden van oorlog altijd de ronde doen. Er is inderdaad een algemene weergave gemaakt van geruchten, die te dien aanzien bestonden. Inderdaad, als u dat een rapport wilt noemen, doch — ik gebruik hier het woord, omdat u mij er toe dwingt — het woord „landverraad” komt daarbij niet te pas.

15991. De Voorzitter: Ik vind het heel prettig, dat u dit kunt zeggen. Ik constateer inmiddels, dat in 1942 in Londen geruchten hierover liepen.

A. Waarover?

15992. De Voorzitter: Geruchten, die parallel liepen met de beschuldigingen van deze heren. De rest interesseert ons op het ogenblik niet. Ons interesseren alleen de beschuldigingen, die door deze heren geuit zijn. Het enige, dat voor ons van belang is, is of deze beschuldigingen gegrond zijn of niet. Wanneer zou blijken, dat zij niet gegrond zijn, zou het mij zo lief zijn als maar mogelijk is. Dat is het enige, dat ons interesseert. Ik constateer dus, dat in 1942 in Londen geruchten van die aard liepen.

A. Niet dergelijke geruchten. U brengt het steeds in verband met landverraad. Daarmede ben ik het niet eens. Als u „landverraad” bedoelt, ben ik verplicht u te vragen het woord „landverraad” volkomen buiten de discussie te houden, anders kan ik er niet over spreken.

15993. De Voorzitter: Dan zijn wij al een heel eind verder, want ik heb gezegd, dat de beschuldigingen van deze twee heren tweeledig waren. Die beschuldigingen hielden allereerst in het doen van mededelingen uit de voor hem toegankelijke Staatsstukken aan een bevriende Mogendheid.

A. Daar weet ik ook niets van.

15994. De Voorzitter: Ik zeg: die beschuldiging was tweeledig: allereerst het doen van mededelingen uit de voor hem toegankelijke Staatsstukken aan een bevriende Mogendheid en daarenboven eventueel het doen van mededelingen aan een andere, niet bevriende Mogendheid. Dus als uiterste consequentie hielden die beschuldigingen landverraad in. U is toch met mij eens, dat het doen van dergelijke mededelingen aan een niet bevriende Mogendheid betiteld kan worden als landverraad? U zegt thans: daarvan verklaar ik positief, dat mij daarvan niets gebleken is?

A. Inderdaad.

15995. De Voorzitter: Dan kunnen wij dus die qualificatie van landverraad op het ogenblik uit de discussie elimineren.

A. Gaarne.

15996. De Voorzitter: Ik heb het nog even duidelijk gesteld om aan te tonen, dat het begrijpelijk was, dat ik, de tweeledige beschuldiging van die heren besprekende, het woord „landverraad” als uiterste consequentie gebruikte.

A. Ja, in dat verband was dat inderdaad de consequentie.

15997. De Voorzitter: Dan zijn wij dus zover, dat u van dat tweede element, dat verder gaande element, positief zegt, dat u in uw functie indertijd daaromtrent niets gebleken is?

A. Inderdaad.

15998. De Voorzitter: Blijft dus alleen het eerste en ten aanzien daarvan constateerde ik, dat u geruchten van die aard, die in konden blijkbaar in die tijd liepen, in een rapport verwerkt hebt.

A. Wat bedoelt u met „geruchten van die aard”?

De Voorzitter: Geruchten, die betrekking hebben op het eerste gedeelte van de beschuldiging, nl. dat de heer *van 't Sant* van zijn wetenschap zou hebben gebruik gemaakt om feiten ter kennis te brengen...

A. ... van een bevriende Regering, die deze bevriende Regering niet mocht weten? Daarvan is mij ook niets bekend. Er is natuurlijk geen bezwaar tegen het doen van mededelingen aan een bevriende Regering.

15999. De Voorzitter: Dat weet ik niet. Er zijn verschillende gradaties. Ik kan mij voorstellen, dat men het in een bepaald stadium, waarin een zaak verkeert, wenselijk acht, dat deze nog in eigen kring blijft, ook tegenover een bevriende Regering, en dat dan de eigen Regering moet bepalen, op welk ogenblik men ten aanzien van zulk een zaak in contact moet treden met die bevriende Mogendheid. Dat is volkomen logisch en dan zou een ontijdige publicatie of een ontijdige mededeling daarvan inderdaad ongewenst geacht moeten worden.

A. Wanneer u zo de zaak stelt, zuiver hypothetisch, afgezien van de personen, kan ik met u meegaan. Maar mag ik u vragen: de functie, die de heer *van 't Sant* bekleedde, toen ik in Londen was, was de functie, die ik in mijn brief heb neergelegd; wat de heer *van 'f Sant* in deze functie heeft verricht, is mij niet bekend. Maar wat betreft zijn gedragingen, toen ik nog niet in Londen was, toen had de heer *van 't Sant* een functie, waarin hij contact had met personen van bepaalde diensten, die in Engeland hun werk verrichtten.

16000. De Voorzitter: U bedoelt de Centrale Inlichtingendienst?

A. Natuurlijk. Het lag in de aard van de zaak, dat hij toen die contacten wel had. Welke contacten hij had, toen hij de functie van particulier secretaris bij Hare Majesteit de Koningin bekleedde en niet meer bij de Inlichtingendienst was, weet ik niet.

16001. De Voorzitter: Laat ik het dan anders formuleren; ik hoop het dan zo scherp mogelijk geformuleerd te hebben. U spreekt voortdurend van wat de heer *van 't Sant* deed in zijn functie van particulier secretaris van Hare Majesteit de Koningin. Die formulering lijkt mij niet juist. Ik meen, dat, wanneer de heer *van 't Sant* zich schuldig zou hebben gemaakt aan indiscreties — daar komt het op neer, nietwaar? — hij dat dan niet gedaan heeft in zijn functie van particulier secretaris van H.M., maar als particulier persoon, want men moet aannemen, dat binnen de formele kring van zijn functie als particulier secretaris van H.M. de Koningin alleen *dusdanige* mededelingen en contacten vallen, die verantwoord zijn. Zodra men die grens overschrijdt, handelt men niet meer in zijn functie.

A. Het oordeel daarover is niet aan mij.

16002. De Voorzitter: U beroept zich steeds op de formulering: wat de heer *van 't Sant* als particulier secretaris van H.M. de Koningin heeft gedaan, valt buiten mijn beoordeling, zo zegt u. Dan zeg ik: daar ga ik mede akkoord, maar wanneer de heer *van 't Sant* zich aan indiscreties heeft schuldig gemaakt, heeft hij niet gehandeld als particulier secretaris van H.M. de Koningin, maar heeft hij een *onrechtmatige* daad verricht, om het in juridische vorm uit te drukken. Dan handelt hij buiten de formele kring van zijn bevoegdheden.

A. Dat is waar. Voor zover mij bekend, kan men in dit verband niet spreken van indiscreties. Ik herhaal: voor zover mij bekend.

16003. De Voorzitter: Natuurlijk, wat u niet bekend is, kunnen wij u niet vragen. Wij komen echter weer een stapje verder. U zegt dus, dat u een rapport hebt opgemaakt.

A. Neen, ik heb geen rapport opgemaakt.

16004. De Voorzitter: De heer *Warners* dan?

A. Er is wel een rapport opgemaakt.

16005. De Voorzitter: Wie heeft dat dan opgemaakt?

A. Het is opgemaakt voor het Ministerie van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

16006. De Voorzitter: Door wie? Door de heer *Warners*?

A. Inderdaad, door *Warners*.

16007. De Voorzitter: Er wordt gezegd, dat het rapport van u beiden is.

A. Neen.

16008. De Voorzitter: U hebt toch zelf ook wel rapporten opgemaakt?

A. Zeker, over allerlei onderwerpen.

16009. De Voorzitter: Ik heb ten minste een rapport van u over de centrale inlichtingendienst. Maar dit rapport is dus alleen van de heer *Warners*?

A. Ja, hij heeft de gegevens, die verzameld zijn door de inlichtingendienst, gegevens van allerlei aard, ter voorlichting van de Minister-President in een rapport verwerkt.

16010. De Voorzitter: Kent u dat rapport?

A. Ja.

16011. De Voorzitter: Nu zegt u: Dat rapport bespreekt de geruchten, die in Londen liepen over de heer *van 't Sant*. Zo begrijp ik het ten minste. Maar blijkbaar niet alleen geruchten over de heer *van 't Sant*, als man van de Inlichtingendienst, maar ook geruchten, die op hetzelfde niveau liggen als het eerste deel van de door mij vermelde beschuldiging, misschien zelfs geruchten over beide delen van de beschuldiging. U hebt reeds positief gezegd: van de gegrondheid van het tweede gedeelte van deze beschuldiging is mij niets gebleken. Nu is mijn vraag deze: Is u, ten aanzien van het eerste deel van de beschuldiging, nl. dat de heer *van 'f Sant* — ik gebruik nu maar het woord indiscreties — indiscreties begaan zou hebben, dat hij wellicht aan de Engelsen te veel zou hebben gezegd over bepaalde zaken op een ogenblik, waarop de Regering dit nog niet opportuun achtte, ook gebleken of die beschuldiging waar is of niet waar³

A. Neen, mij is niets daarvan gebleken. U specificeert het nu: of hij een indiscretie zou hebben begaan door bepaalde documenten, waarvan de Engelse Regering geen kennis mocht hebben, aan die Regering bekend te maken. Daarvan is mij niets bekend.

16012. De Voorzitter: Dan wordt het langzamerhand een raadsel, waarover dat rapport dan wel gelopen heeft!

A. Er is mij werkelijk niets van bekend.

16013. De Voorzitter: Maar het is u toch wel bekend, waarover dit rapport gaat?

A. Zeker.

16014. De Voorzitter: Op welk niveau ligt dat dan?

A. Daar ben ik niet bereid over te spreken. Over de persoon van *van 't Sant* als particulier secretaris van H.M. de Koningin kan ik u geen inlichtingen geven; daar kan ik niet over praten.

16015. De Voorzitter: Dus dat betekent, dat u het zo formuleert, dat de zaken, die in dit rapport behandeld zijn — en nu kom ik weer op mijn omschrijving van zoëven terug —, betrekking hadden op de werkzaamheden van de heer *van 't Sant* binnen de formele kring van zijn bevoegdheden en dat u dus zegt: omdat die werkzaamheden binnen de formele kring van zijn bevoegdheden liggen, meen ik, dat ik hierover om begrijpelijke redenen geen inlichtingen kan geven?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zo is het naar mijn bescheiden mening niet geheel juist gesteld. U hebt mij eerst een tweeledige vraag gesteld, waarop ik antwoord moest geven, op de eerste en op de tweede vraag. Verder hebt U geen vragen gesteld.

16016. De Voorzitter: Ik heb een conclusie getrokken, die misschien iets voorbarig is geweest.

A. U hebt mij twee vragen gesteld, die ik u positief heb beantwoord.

16017. De Voorzitter: Dan vraag ik u dit: Had datgene, wat in het rapport behandeld is — ik gebruik weer de onderscheiding, die ik zoëven heb gebruikt —, betrekking op de werkzaamheden van de heer *van 't Sant* binnen de formele kring van zijn bevoegdheden als particulier secretaris van Hare Majesteit of op de handelingen, die buiten de formele kring van zijn bevoegdheden vielen, m.a.w. daden, die men zou kunnen kwalificeren als onrechtmatig?

A. Dit rapport had geen betrekking op de vraag, die u mij in eerste instantie hebt gesteld en die ik u positief heb beantwoord.

16018. De **Voorzitter**: Wanneer dit rapport betrekking heeft op gedragingen van de heer *van 't Sant* binnen de formele kring van zijn bevoegdheden, dan begrijp ik uw antwoord, wanneer u zegt: het lijkt mij wenselijk, dat hierover door mij niet verklaard wordt. Maar zodra de heer *van 't Sant* dingen heeft gedaan, die niet juist zijn en die vallen buiten de formele kring van zijn bevoegdheden, dan kan ik geen reden zien, waarom enerzijds de Enquêtecommissie daarnaar niet zou mogen vragen en anderzijds een getuige zou kunnen zeggen: daarop antwoord ik niet.

A. Dan zou dit mij er toe leiden dit rapport te bespreken, maar dat kan ik niet doen.

16019. De **Voorzitter**: Wanneer het rapport zaken behandelt, die buiten de formele kring van zijn bevoegdheden vallen, dan zie ik dat niet in.

A. Daar moet u mij niet over vragen. Dan zoudt u het beste doen — ik weet niet, of u het al gedaan hebt — door daar degene, die destijds de functie van Minister-President bekleedde, over te vragen, maar niet mij.

16020. De **Voorzitter**: Dat is betrekkelijk. Wij verkeren hier niet in de positie, dat wij alleen, zoals de Tweede Kamer, met de verantwoordelijke Minister te maken hebben. De Enquêtecommissie kan iedere Nederlander horen, staat er in de wet, en wij zijn ten slotte geroepen de wet te handhaven en uit te voeren.

A. Ik heb u een zeer positief antwoord gegeven op de eerste twee vragen, die u mij stelde. Nu vraagt u mij over dat rapport te spreken.

16011. De **Voorzitter**: Ik heb u gezegd: Wanneer dat rapport handelt over de heer van 't Sant als particulier secretaris van Hare Majesteit, dan vraag ik u verder niet meer. Dan is er voor de commissie verder geen reden daarop in te gaan. Maar wanneer het handelt over tekortkomingen of andere onwenselijke handelingen van de heer van 't Sant buiten de formele kring van zijn bevoegdheden, dan is het een andere zaak en kan het voor ons wel van belang zijn.

A. U zult mij ten goede houden: Dit rapport is een rapport aan de Minister-President: dat handelt over de persoon in kwestie. Nu vraagt u mij over zaken, welke zich voorgedaan hebben tijdens mijn verblijf in Londen. In mijn functie van secretaris-generaal van het Departement van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk was mijn verhouding tot de heer van 't Sant zuiver en en alleen een verhouding tot hem als particulier secretaris van Hare Majesteit. Wat in dit rapport staat is een bespreking van de persoon van de heer van 't Sant, doch over deze bespreking kan ik mij niet uitlaten.

16022. De **Voorzitter**: De bespreking van die persoon interesseert ons maar zeer weinig. Wij weten allen, dat de heer van 't Sant een veel omstrede figuur is; het is best mogelijk, dat bepaalde rapporten zijn opgesteld pro of contra de heer van 't Sant. Ik wil u wel zeggen: dat laat de commissie Siberisch. Maar waar het ons wel om gaat is dit: zijn er in Londen door de heer van 't Sant bepaalde dingen verricht, die het belang van ons land geschaad hebben? Daarom zijn twee concrete beschuldigingen geuit, die ik u heb voorgelegd. U hebt verklaard: van de gegrondheid van die beschuldigingen is mij niets gebleken.

A. Inderdaad.

16023. De **Voorzitter**: Daarmede zijn deze beschuldigingen, voor zover wij u daarnaar kunnen vragen, van de baan; daarop heeft u een categorisch antwoord gegeven. Nu rest ons, omdat het rapport nu eenmaal ter sprake is gekomen, alleen deze vraag: zijn er nu naast de hier geuite beschuldigingen misschien andere tekortkomingen of handelingen van de heer van 't Sant, die ons land geschaad hebben? Ik wil u wel zeggen, dat de beschuldigingen, die geuit zijn door de heren de Jonge van *Ellemeet* en *Phaff*, niet door ons uitgelokt zijn. De heer de Jonge van *Ellemeet* was de eerste van deze twee getuigen, die gehoord werden; zij werden gehoord over het vertrek van Hare Majesteit. Ik stond op het punt het verhoor te sluiten, toen de heer de Jonge van *Ellemeet* zelf over deze kwestie is begonnen. Wanneer de zaken zo lopen, dan mag men dat niet negeren.

A. Neen, dat ben ik volmaakt met u eens

16024. De **Voorzitter**: Nu zitten wij op het ogenblik in een soortgelijke casuspositie, doordat wij, voor zover uw wetenschap daar-

over gaat, een categorisch antwoord hebben gekregen over de twee concrete beschuldigingen, doch tegelijkertijd in onze besprekingen naar voren is gekomen, dat er inderdaad een rapport is geweest van de heer Warners over de heer van 't Sant. En nu meen ik, om verantwoord te zijn, deze vraag te moeten stellen: werd in dat rapport melding gemaakt van andere tekortkomingen of gedragingen van de heer van 't Sant, die ons land zouden hebben kunnen schaden? Ik zeg u nogmaals: wat de heer van 't Sant heeft gedaan als particulier secretaris van Hare Majesteit, daar blijf ik buiten, of in dat rapport beschouwingen pro of contra de heer van 't Sant worden gegeven, dat kan mij ook niet schelen (ik kan mij levendig voorstellen hoe die beschouwingen zijn, zowel pro als contra; daarvan hebben wij al zoveel gehoord; dat interesseert ons verder niets), maar wat de enquêtecommissie wel interesseert, is deze vraag: zijn in dat rapport handelingen of tekortkomingen van de heer van 't Sant ter sprake gekomen, die geacht kunnen worden niet te zijn in het landsbelang?

A. Ik zal u daarop antwoord geven. U heeft het zelf reeds gedaan. Dit rapport bevat een weergave van alles, wat u waarschijnlijk ook al weet, nl. de geruchten waarom en hoe de heer van 't Sant, deze veelomstreden figuur, gehandeld heeft. Hei is een combinatie van alles wat op dit terrein over de heer van 't Sant gezegd is en wat u dus niet interesseert.

16025. De **Voorzitter**: Inderdaad, dat interesseert mij ook niet. Maar wat mij wel interesseert, is dit. Zijn er naast de doopceel van de heer van 't Sant, die in het rapport Warners is gelicht en naast die feiten uit het verleden, die wij allen, de een meer de ander minder, kennen, nieuwe feiten uit de Londense tijd genoemd, waaruit geconcludeerd kan worden, dat de heer van 't Sant het landsbelang zou hebben geschaad?

A. Wanneer het rapport mij aanleiding zou geven tot een andere conclusie te komen, zou ik nooit op de eerste twee vragen, die u stelde, hei antwoord hebben kunnen geven, dat ik u gaf.

16026. De **Voorzitter**: Hier geldt niet: Tertium non datur. Er kan wel degelijk een derde mogelijkheid zijn.

A. Nu spreekt u over het rapport, het rapport, waarin over deze figuur wordt gesproken. Er is voor mij natuurlijk geen aanleiding om in verband met dit rapport na de eerste twee vragen, die ik in eerste instantie heb beantwoord, nu in een andere vorm te antwoorden.

16027. De **Voorzitter**: U hebt inderdaad verklaard, dat het rapport geen materiaal bevat, dat steun geeft aan de twee beschuldigingen van de door ons gehoorde getuigen. Het zou echter mogelijk kunnen zijn, dat het ander materiaal zou bevatten, dat ook zou wijzen in de richting van schade doen aan het landsbelang tijdens de oorlogvoering. Ik zou u toch in allen gemoede dit willen zeggen: als een enquêtecommissie ergens nodig voor is, dan is het toch wel om uit te zoeken, of bepaalde personen al dan niet het landsbelang in oorlogstijd hebben geschaad.

A. Misschien mag ik in goeden moede dit antwoord geven. Schaden van het landsbelang is een zaak, die op dit ogenblik in wezen eigenlijk niet beoordeeld kan worden, wanneer het niet gaat om vaststaande feiten, zwart op wit. U kunt de atmosfeer, de stemming en de gevoelens van de mensen onder die omstandigheden wellicht niet aanvoelen. Dagelijks werd er gebombardeerd; men leefde onder absoluut abnormale omstandigheden; het gedachtenleven was volkomen „upset” door onrust, angst en vrees. U kunt allerlei problemen, die er in een rustige tijd niet zijn, allerlei gegevens, geruchten en personen als zodanig niet beoordelen naar de maatstaven, die men nu moet aanleggen, nu u rustig hier in den Haag om een tafel zit, zonder bombardement, zonder vrees en angst voor uw familieleden. Die gedachtensfeer kunt u niet meer beoordelen op dit ogenblik.

16028. De **Voorzitter**: Daar is natuurlijk veel van waar en ik zal dus de zaak nog iets meer preciseren. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat er in dat rapport, afgezien van al die oude geschiedenissen, feiten en omstandigheden genoemd werden uit de Londense tijd, waarvan men destijds beweerde, dat het landsbelang er door geschaad werd, terwijl zulks inderdaad niet het geval was. Dat zou mogelijk kunnen zijn, maar ook dat kan mij niet veel schelen; het interesseert mij niet wat men gezegd en beweerd heeft. Laat ik mijn vraag nauwkeuriger

formuleren. Bevatte het rapport, met betrekking tot dat derde terrein — dus buiten de twee genoemde beschuldigingen —, waarop de heer *van 't Sant* het landsbelang zou kunnen hebben geschaad, mededelingen van concrete feiten en omstandigheden, die de geruchten schraagden?

A. Wanneer men over geruchten spreekt en u spreekt over' een veelomstreden figuur, dan heeft men in zijn gedachten alleen psychologische factoren en als u alleen psychologische factoren in uw gedachten heeft, waarover een rapport geschreven wordt in die tijd over een veelomstredig figuur, dan krijgt u de materie, die. . . .

16029. De **Voorzitter:** Volkomen juist, maar wat betreft die andere twee punten, die hier ter sprake zijn gekomen, hebt u toch positief kunnen verklaren, dat u geen feiten en omstandigheden bekend zijn.

A. Inderdaad.

16030. De **Voorzitter:** En toch kan men zeggen, dat die twee beschuldigingen vallen in het kader van de geruchten omtrent deze persoon in de Londense tijd.

A. Inderdaad.

16031. De **Voorzitter:** En nu spreken wij over de derde categorie van die geruchten, die buiten die twee eerstgenoemde categorieën valt, ook uit de Londense tijd. Ten aanzien daarvan is nu mijn vraag: zijn er feiten en omstandigheden boven water gekomen, die deze geruchten schraagden, ja dan neen?

A. Laat ik u dit antwoord geven. Uit de aard van de zaak schaden degenen, die geruchten verspreiden zonder daarvoor de be wijzen te hebben, ook het landsbelang.

16032. De **Voorzitter:** Dat is geen antwoord op mijn vraag. De heer *Warners* verzamelde deze geruchten en nu kan ik mij twee dingen voorstellen: of de heer *Warners* heeft. . . .

A. Mag ik u even onderbreken. Ik distancieer mij helemaal niet van dit rapport. Het is alleen door de heer *Warners* getekend. Uit de aard der zaak ken ik het volkomen.

16033. De **Voorzitter:** U beiden hebt dus een beschrijving voor uw rekening genomen van de geruchten, die er waren, en van de verhalen uit het verleden. Zulk een rapport kan op twee manieren eindigen. Men kan zeggen: deze geruchten — nu heb ik het over de geruchten uit de Londense tijd — vinden in geen objectieve feiten en omstandigheden steun, of: de geruchten vinden in die of die feiten en omstandigheden wèl steun. Gradaties zijn niet denkbaar of het moest een „non liquet" zijn.

A. Dit rapport komt uiteraard tot geen conclusie, aangezien het niet tot een conclusie kan komen, omdat het geen antwoord geeft op de eerste twee vragen en daaraan moest ik toch voldoen.

16034. De **Voorzitter:** Ja, ten opzichte van die eerste twee vragen wel, maar u hebt duidelijk laten doorschemeren, dat er, wanneer men die twee beschuldigingen buiten beschouwing laat, verschillende andere zaken aan de orde zijn geweest, waarvan de meeste ons stellig niet interesseren. Ons interesseren alleen eventuele handelingen of gedragingen van de heer *van 't Sant*, waardoor in de Londense tijd de landsbelangen konden worden geschaad.

A. Ik zal er een positief antwoord op geven. Het rapport ken nende, er aan meegewerkt hebbende, kan ik zeggen: het is een rapport om de Minister-President — wat uit de aard der zaak mijn plicht ook was — een résumé, een samenvatting van al deze geruchten over een omstreden persoon te geven. De twee vragen, die u mij heeft gesteld, heb ik positief beantwoord. Als dit anders was, dus stelt u zich voor, dat deze twee vragen erkennend moesten worden beantwoord, zoudt u dan denken, dat daarop niets was gebeurd?

De **Voorzitter:** Neen. Wanneer u de derde vraag in dezelfde geest beantwoordt als de eerste twee. . . .

A. U hebt mij helemaal geen derde vraag gesteld.

De **Voorzitter:** Ik heb u die vraag bij herhaling gesteld.

A. Die derde vraag is eenvoudig een onderdeel van de tweede vraag. U hebt mij twee vragen gesteld en de derde vraag is volmaakt een onderdeel van de tweede vraag. Er kunnen ook maar twee vragen zijn, die u mij gesteld heeft; er kunnen geen andere zijn; dan komt u op geruchten en omstreden personen, die u niet interesseren.

16035. De **Voorzitter:** Dan zal ik de zaak nog even recapitulieren. Er zijn twee beschuldigingen geuit: de ene, de verst gaande beschuldiging luidt: mededelingen doen uit Nederlandse Staatsstukken en van wetenschap, die men uit Staatsstukken krijgt aan een vijandelijke Mogendheid. De tweede beschuldiging is: mededelingen doen uit Nederlandse Staatsstukken en uit de wetenschap, die men daaruit put, aan een bevriende Mogendheid, op tijdstippen en onder omstandigheden, dat dit door de Nederlandse Regering niet of nog niet wenselijk zou zijn geoordeeld. Ten aanzien van beide beschuldigingen heeft u gezegd: daarvoor hebben wij geen gegevens ontdekt.

A. Daarover zijn *mij* geen gegevens bekend.

16036. De **Voorzitter:** Zegt u „mij" of „ons"?

A. Ik kan alleen voor mijn persoon spreken.

16037. De **Voorzitter:** U heeft het samen besproken,

A. Dat is een geheel andere zaak. Ik word niet gehoord.

16038. De **Voorzitter:** Ik kan uw bezwaren begrijpen om ook voor de heer *Warners* te spreken.

Dus u zijn geen gegevens gebleken, die daaraan enigermate steun geven. Naast deze twee beschuldigingen, die hier geuit zijn, zou nu nog mogelijk zijn een derde geval, nl. dat de heer *van 't Sant* op andere wijze dan op de twee, die wij nu afgedaan hebben, in de Londense tijd — ik laat het verleden geheel buiten beschouwing — het landsbelang geschaad zou kunnen hebben. Dat is een derde categorie, die theoretisch overblijft. Nu is mijn vraag dus deze: was die derde categorie aanwezig of waren er slechts verhalen over die derde categorie van dezelfde aard als ten aanzien van de beschuldigingen, die wij reeds behandeld hebben?

A. Neen, als u over een derde categorie spreekt, dan zou ik daarover niet kunnen praten, want dat is een geheel andere materie, die op het psychologisch terrein ligt. U zou de stelling kunnen verdedigen: is het wenselijk of niet wenselijk, dat iemand, die besproken is, in 's lands dienst blijft of niet, maar daar gaat het niet om. Ik houd mij aan deze twee punten en dan zeg ik: het rapport als zodanig geeft ten aanzien van deze bepaalde punten geen enkele grond om dit te kunnen zeggen. Dat is het antwoord, dat ik u kan geven.

U heeft mij een eed laten zweren, dus wat ik zeg, is volgens mijn geweten de waarheid. Als u mij die derde vraag stelt, dan moet ik naar geweten het onderwerp in beschouwing nemen. Ik moet echter weigeren dit te doen, omdat dit een psychologisch karakter zou dragen. Daarom zou de persoon zelf in het gesprek moeten worden gebracht.

16039. De **Voorzitter:** Ik heb niet gevraagd naar psychologische zaken; ik heb eenvoudig gevraagd — er komt dus in het geheel geen psychologie bij te pas — of er handelingen of uitingen zijn van de heer *van 't Sant* in de Londense periode, waardoor buiten die twee besproken gevallen het landsbelang in ernstige mate geschaad is; dat interesseert ons. Het gaat ons niet om kleinigheden.

A. Daarop kan ik dit antwoord geven (en dat is heel logisch en begrijpelijk), dat ik het betreurt, dat in die tijd een persoon als die, waarover wij spreken, zoveel over de tong gegaan is; dat acht ik niet in het belang van het land. Dat is alles, wat ik er van kan zeggen, maar meer niet.

16040. De **Voorzitter:** Ik ben het met u eens, dat dat niet in het belang van het land is. Maar het gaat er om of die persoon in die tijd gedaan heeft wat ik nu als derde categorie betitel.

A. Dat ligt op een volmaakt ander terrein. U stelt mij twee vragen, die ik beantwoordde. Zodra ik daarvan afstap, ga ik de persoon bespreken.

16041. De **Voorzitter:** Dat wil ik ook niet. Die twee beschuldigingen liepen over daden en nu is mijn nuchtere vraag alleen, nadat

u op die twee eerste vragen een duidelijk antwoord hebt gegeven: zijn er buiten die twee gevallen andere daden, die het landsbelang geschaad kunnen hebben?

A. Daar gaf ik u een positief antwoord op. Ik heb u al gezeegd, dat ik meen, dat het feit, dat iemand in die functie besproken wordt, zoals u ook bekend is, niet ten voordele van het land is. In dat hele complex van vraagstukken kan ik het alleen maar betreuren, dat het gebeurd is.

16042. De **Voorzitter:** Maar dat is geen daad van de persoon zelf; daarnaar vraag ik.

A. Dat gaat over handelingen van de persoon; dat ligt op een ander terrein. Hoe die persoon zich heeft geuit, wat hij gezegd heeft, weet ik niet.

16043. De **Voorzitter:** Ik vraag u alleen — het is toch dood simpel — of u bij het opstellen van het rapport buiten de twee beschuldigingen, die wij hebben afgedaan, er bewijzen voor hebt gevonden, dat gedragingen, handelingen of uitingen van de heer *van 't Sant* het landsbelang in ernstige mate hebben geschaad. Het gaat dus om concrete gedragingen, handelingen of uitingen, waardoor hij het landsbelang in oorlofstijd geschaad kan hebben. Dat is toch een vraag, die een enquêtecommissie mag stellen. Ten opzichte van iedere Nederlander mag zij dat onderzoeken.

A. Daar zou ik dit op willen antwoorden. Als u die vraag stelt, komt u tot een subjectieve beoordeling van mij zelf en dat heeft met de zaak als zodanig niets te maken. Of ik hetgeen de persoon *van 't Sant* zegt of doet, wenselijk of niet wenselijk acht, in het belang of niet in het belang van het land, is een subjectief oordeel.

16044. De **Voorzitter:** Dan zal ik het nog anders zeggen. Wij spreken nu over die derde categorie. Zijn u gedragingen, handelingen of uitingen van de heer *van 't Sant* bekend, die van zodanig gewicht geacht moeten worden, dat zij hem met de strafrechter in aanraking zouden brengen?

A. Nu hebt u het gequalificeerd, zoals ik het gaarne wilde, en nu is mijn antwoord: Bepaald niet. Ik antwoord hierop dus op de zelfde wijze als op punt 2: Neen.

De **Voorzitter:** Nu, dan zijn wij er toch gekomen. Het heeft alleen wat moeite gekost.

A. U begrijpt waarom.

De **Voorzitter:** Ik heb u toch zo duidelijk mogelijk gemaakt, dat datgene, wat voor u een reden is om terughoudend te zijn in uw 'antwoord' een aangelegenheid is, waarin de enquêtecommissie zich niet wenst te begeven.

16045. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen:** U begrijpt toch, dat, wanneer zo'n zaak is aangebracht, wij daar doodeenvoudig niet omheen kunnen gaan. Dan zou ons verweten kunnen worden wat tegenwoordig in de kranten iedere keer wordt verweten, dat zulke zaken in de doofpot gaan. De geruchten in Londen zijn niet tot Londen beperkt gebleven. Ik weet niet of u bekend is hoe die geruchten ook in Nederland liepen. Door de heren de *Jonge van Ellemet* en *Phaff* is natuurlijk weer voedsel gegeven aan die geruchten. Het zou voor alle partijen het beste zijn, wanneer die geruchten nu maar eens radicaal de wereld uit waren. Daarvoor is uw medewerking nodig. Nu zegt u: over de persoon kan ik geen oordeel geven, maar het is toch blijkbaar zo geweest, dat de Regering in Londen, die geruchten ook gehoord hebbende, het nodig heeft gevonden aan één of twee heren op te dragen daarnaar een onderzoek in te stellen. En dat is natuurlijk, toen dat ons hier bekend is geworden, voor ons een reden geweest het nu te trekken in de sfeer van het Regeringsbeleid. Dat is het eerste contact, dat wij er mee hebben en waarom wij u dit moeten vragen.

A. Het is mij volmaakt duidelijk, waarom u mij deze vragen hebt gesteld, maar ik hoop, dat u het mij niet kwalijk neemt, dat ik, aangezien het mij ook volmaakt duidelijk is, waarom u Duiten deze vragen de zaak ook niet wenst te bespreken, alleen die vragen heb beantwoord, waarop ik een positief antwoord kon geven.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

A. H. J. LOVINK.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 30 JUNI 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquête-besluit: b, c, d, e, f, g, h, j en o.

Verhoor van:

LOUIS DE JONG,

oud 34 jaar, wonende te Amstelveen,
chef van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

Hij legt de belofte af als getuige en als deskundige.

De nos. 16067 t/m 16080 hebben betrekking op de punten b, c, d, e, g en h van het Enquêtebesluit.

16081. De **Voorzitter**: Zijn er intern nog conflicten of moeilijkheden geweest over de radio? U vertelde, dat er met de Engelsen nooit moeilijkheden waren; er zullen natuurlijk wel eens kleinigheden geweest zijn, maar blijkbaar nooit een conflict van groot politiek belang. Maar hoe was dit intern?

A. Neen, die hebben zich niet voorgedaan. Er zijn fouten, soms zelfs ernstige fouten gemaakt in de uitzendingen. Het zal u wel bekend zijn, dat althans één uitzending aanleiding is geworden tot het aftreden van enkele Ministers.

16082. De **Voorzitter**: Dat was in 1941?

A. Ja, maar daar was de uitzending alleen maar aanleiding en niet oorzaak.

16083. De **Voorzitter**: Het betrof het feit, dat een redevoering van de Minister-President niet te voren door andere Ministers was gezien?

A. Ja. Verder hebben zich geen conflicten of moeilijkheden voorgedaan, die, geloof ik, binnen het kader van uw commissie vallen. Overigens hebben de uitzendingen van Radio Oranje gedurende de eerste twee jaren zeer veel te wensen overgelaten.

16084. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Het peil, de kwaliteit, van de uitzendingen was niet zoals dit behoorde te zijn.

16085. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u dit toe?

A. In de eerste plaats aan onervarenheid van de personen, die medewerkten. In de tweede plaats aan het feit, dat de groep in Engeland, waaruit de Nederlandse medewerkers moesten worden gerecruiteerd, zeer klein was. Er waren maar heel weinig mensen, die geschikt konden zijn voor de radio, waarbij dan nog komt, dat die geschiktheid toevallig ook een vrij zeldzame factor is. In de derde plaats liet de verbinding met Nederland vrijwel alles te wensen over. Als tastbaar teken daarvan noem ik het feit, dat het tot Augustus 1942 duurde, voordat de eerste exemplaren van de ondergrondse bladen Engeland bereikten. Het gevolg hiervan was, dat het levende contact met het Nederlandse volk, dat de mogelijkheid zou scheppen tot het onmiddellijk reageren op de stemming, die op een bepaald ogenblik in Nederland heerste, op de meest pijnlijke wijze ontbrak. Wilde men iets aan de uitzendingen hebben, dan moest men als het ware 's avonds met de mensen kunnen spreken over de dingen, die pas waren gebeurd. Ik wijs er op, dat er zich in Amsterdam, in Februari 1941, een staking voordeed;

het duurde tien dagen voordat Radio Oranje er iets over zeide. De vierde factor is als het ware het menselijke conservatisme en wel in die zin, dat verschillende medewerkers, die er in de jaren 1940 en 1941 bij waren gekomen en die m.i. hadden getoond, dat zij, welke andere kwaliteiten zij ook mochten hebben, voor het radiowerk niet deugden, weigerden plaats te maken voor andere figuren, die er wel geschikt voor waren; maar dat zijn zo de gewone moeilijkheden, die zich in ieder bedrijf voordoen.

16086. De **Voorzitter**: U had het over de verbindingen met Nederland. Is het juist wat u zegt, dat pas in Augustus 1942 voor het eerst regelmatig de illegale bladen in Londen kwamen? Ik weet, dat inderdaad de regelmatige berichtgeving van later tijd is, toen de verbindingen door het Bureau Inlichtingen in het leven zijn geroepen. Maar er bestond toch ook de verbinding over Zwitserland?

A. Het is mij niet precies bekend, wanneer die verbinding over Zwitserland is begonnen, maar u hebt, naar ik vertrouw, voldoende middelen om dat uit te vinden. Ik heb gezegd Augustus 1932, maar laat ik zeggen: in de zomer van 1942 brak de dag aan, waarop ik bij de heer *Pelt* werd geroepen, die mij onder strikte geheimhouding de eerste exemplaren toonde van de Nederlandse illegale bladen, die in Londen waren ontvangen. Waarom dat moest worden geheimgehouden, onttrok zich aan mijn waarneming. Het werd dwaas gevonden. De heer *Pelt* verontschuldigde zich met te zeggen, dat personen in Nederland in gevaar zouden worden gebracht, wanneer zou blijken, dat illegale bladen in Londen aankwamen. Deze bladen werden mij toen getoond. Mij viel het voorrecht te beurt een artikel ten behoeve van de Amerikaanse pers te schrijven, dat in de „New York Times” is geplaatst. Het was het eerste nummer van „Vrij Nederland” en de nummers van April en Mei 1942 van het blad „De Oranjekrant”.

16087. De **Voorzitter**: Wat was uw werk tot 1942? U werkte regelmatig mede aan de uitzendingen van Radio Oranje. Wat waren toen uw bronnen voor hetgeen er in Nederland gebeurde? In de eerste plaats natuurlijk Radio Hilversum?

A. In de eerste plaats Radio Hilversum. Dat was een vergiftigde bron. Men kon deze natuurlijk zuiveren en hield dan over wat van belang was. *Max Blokzijl* is zeer informatief geweest.

In de tweede plaats moet ik de Nederlandse legale bladen noemen, die Londen wisten te bereiken na een verloop van 10 dagen. Wij kregen 10 dagen later altijd die bladen, b.v. „Het Handelsblad” en „Volk en Vaderland”. Deze kwamen over Zwitserland, Portugal en Zweden.

In de derde plaats waren er natuurlijk de mededelingen van de Engelandvaarders, waarvan er per jaar vele tientallen Engeland wisten te bereiken, waar zij uitvoerig over de toestanden werden gehoord.

In de vierde plaats werd door het Engelse Ministry of Information een dagelijks bulletin samengesteld, de News Digest, dat uittreksels bevatte uit de voornaamste kranten van Europa. Dit waren uittreksels, die hoogstens 48 uur ten achter waren bij de kranten zelf.

Dit zijn de belangrijkste bronnen geweest. Voordat het Bureau Inlichtingen, voor welks werkzaamheden ik grote bewondering heb, zijn werkzaamheden begon, was het voeren van een effectieve radio-berichtgeving onmogelijk.

16088. De **Voorzitter**: U zegt het Bureau Inlichtingen. De informatie van het Bureau Inlichtingen kreeg u toch niet allemaal? Die zullen toch wel geselecteerd zijn geweest? Ik begrijp, dat de inlichtingen van Bureau Inlichtingen bij de Regering binnenkwamen; daaruit zal toch wel een en ander uitgeschoten zijn. Kreeg u daarvan vrij veel?

A. Wij kregen van het Bureau Inlichtingen niet de militaire informatie, die waren uiteraard niet voor ons bestemd; wij kregen wel over dat bureau in de eerste plaats photo-copieën, gestencilde copieën of doorslagen van de gehele Nederlandse illegale pers van

uiterst links tot uiterst rechts, plus photo-copieën en doorslagen van alle rapporten, die door bemiddeling van het Bureau Inlichtingen Londen wisten te bereiken. In 1944 waren dit er vele honderd; het kostte veel tijd al die rapporten door te lezen. Het Bureau Inlichtingen maakte, juist omdat het zoveel materiaal rond zond, althans in 1943 en 1944, ook een maandelijks samenvatting van de verzonden berichten gereed; daaruit sprak soms een vrij reactionnaire O.D. (Ordedienst) geest. De personen, die daar spraken, konden zich niet van hun persoon en hun opvattingen losmaken; daarbij was, meen ik, de latere sous-chef van de staf van de Prins, mr. van Houten uit den Haag.

16089. De *Voorzitter*: Vond u dat dit positief bleek uit de wijze van samenstelling?

A. Ik wil niet zeggen, dat het eenzijdige voorlichting was, hoewel de sympathieën van hem er voldoende uit spraken. Ieder kon dat voldoende zien, maar van enig achterhouden door het Bureau Inlichtingen van het materiaal is mij nooit iets gebleken. Het was maar een gedeelte van het materiaal, dat Radio-Oranje elke dag toegezonden kreeg. De voorlichting was zo objectief en zo openlijk als maar enigszins gemotiveerd was.

16090. De *Voorzitter*: Ik heb korte tijd geleden in verschillende bladen een verklaring gelezen over de berichtgeving van Radio-Oranje in verband met het England-Spiel. Die verklaring kwam hierop neer, dat men Radio Oranje in dit opzicht nimmer enig verwijt mag maken, omdat dit slechts instrument in dezen is geweest en nooit heeft geweten van de strekking en betekenis van bepaalde oingeroepen mededelingen. Ik wil dit gaarne ook uit uw mond horen, dan kunnen wij vastleggen hoe dat geweest is.

A. Dat is inderdaad zo. Wij kregen die opdrachten van een dienst, die ons onbekend was, waarvan wij ook niet wisten, waar hij gevestigd was. Wij hebben ons dikwijls aan deze uitzendingen geërgerd, vooral, wanneer zij radio-technisch onjuist waren; zo hebben wij er ons zeer aan geërgerd, dat een tijdlang de uitzendingen van Radio Oranje moesten aanvangen met het eerste couplet van het Wilhelmus. Wij hebben ons evenzeer geërgerd aan de culinaire code-berichten, die wij moesten uitzenden in de hongerwinter. Alie betekenis daarvan is ons ontgaan; de betekenis daarvan was ons onbekend. De term England-Spiel heb ik voor het eerst gehoord in 1946; hoewel ik persoonlijk reeds zien kon in 1942 en 1943, dat aan de verbindingen veel haperde, was het mij volstrekt onbekend, dat daarbij zoveel slachtoffers vielen.

16091. De *Voorzitter*: Maar u begreep toch wel, dat de uitzending van die zinnen en uitdrukkingen betrekking had op de verbinding met de in Nederland aanwezige agenten?

A. Ja.

16092. De *Voorzitter*: U zeide, dat u die berichten van een bepaalde dienst kreeg. Wist u niet van welke dienst?

A. Neen, wij wisten niet van welke dienst dit binnenkwam.

16093. De *Voorzitter*: Waar kwam het dan vandaan? Het moest toch binnenkomen!

A. Het kwam via de British Broadcasting Company (B.B.C.). Wanneer er om 8.15 uur een uitzending was, kreeg onze verbindingsman bij de B.B.C., de heer van *Stuwe*, een berichtje, dat wij zo en zoveel tijd moesten openlaten voor code-berichten. Dan kregen wij die code-berichten 10 minuten van te voren binnen.

16094. De *Voorzitter*: Van wie?

A. Van de B.B.C. Laat ik het zó zeggen: Die berichten kregen wij van een bureau, een functie, een persoon bij de B.B.C., die als verbindingsman fungeerde tussen de diverse bureaux en instanties. Wie die instanties waren, was mij onbekend.

16095. De *Voorzitter*: Uw instructie was om de berichten van die mijnheer, die u aangeduid was als verbindingsman, onvoorwaardelijk uit te zenden? Als die mijnheer die berichten opgaf, moest u die uitzenden?

A. Ja.

16095. De *Voorzitter*: Is die man nooit door een ander opgevolgd?

A. Ik heb daarmee nooit contact gehad. Het waren militaire geheimen: daarin had men zich niet te verdiepen. Er moest een code-bericht worden uitgezonden; dat bereikte ons op de normale wijze en dan werd het uitgezonden.

16097. De *Voorzitter*: U moest berichten van een bepaalde mijnheer uitzenden. Is dit tegen u gezegd in de vorm van: in het vervolg zendt u uit de code-berichten, die u worden opgegeven door de vertegenwoordiger van die en die dienst, of is tegen u gezegd: in het vervolg zendt u uit de codeberichten, opgegeven door mijnheer X? Ik zou nl. graag willen weten waar die berichten vandaan kwamen.

A. Ik kan u daarover werkelijk geen informatie geven; ik weet het niet.

16098. De *Voorzitter*: Maar hoe is het tegen u gezegd?

A. Het is mij niet gezegd. Ik neem aan, dat het eveneens noch aan de heer Lebon, noch aan de heer van der *Broek* is gezegd. Wij kregen die berichten van de heer van *Stuwe*, die eenvoudig als postbode, naar ik meen, fungeerde. Ik neem aan, dat de heer van *Stuwe*, die thans in New York zit — ik ken zijn adres —, u misschien zal kunnen inlichten van wie hij die berichten van de B.B.C. kreeg. De zaak was in 1943, '44 en '45 goed georganiseerd. Jammer, dat, naar ik althans moet aannemen, in de periode 1941—1942, die juist voor het England-Spiel van zoveel belang is, de organisatie te wecsen overgelaten moet hebben. Ik heb reeds gezegd, dat wij de uitzending een week lang met een couplet van het Wilhelmus moesten beginnen, wat één van de codezinnen was, waarbij ook van der Waals was betrokken in zijn verbinding met de groep-Vorrink, wat ik toen natuurlijk niet wist. Ik zou mij echter met geen mogelijkheid kunnen herinneren wie ons die opdracht heeft gegeven en hoe ons die opdracht heeft bereikt. Ik meen, dat het buiten de Regeringsvoorlichtingsdienst omging en dat wij het kregen van Nederlandse instanties in Londen, in samenwerking met de Engelsen.

16099. De *Voorzitter*: U hebt dus wel de indruk, dat het van een Nederlandse instantie kwam?

A. Die indruk had ik toen. Het was echter een vage indruk, dus van weinig waarde. Hoewel ik mij daarmee niet erg heb bemoeid, komt het mij voor, dat het aanknopen van verbindingen met Nederland vaak op een wijze werd aangepakt, die erg dilettantisch was en zeker de eerste jaren niet vrij was van vrrmijdbare risico's. Het was mij b.v. bekend, dat identiteitspapieren, die werden medegenomen door personen, die in Nederland als agent werden „gedropt", door één van de medewerkers van Radio Oranje werden geschreven, omdat hij zo'n fraai schools handschrift had. Ik laat nu in het midden of het te recht was, dat die betrokken persoon die opdracht kreeg, maar het feit, dat die kennis mij ter ore kwam, duidt er toch wel op, dat men bij deze dingen niet de juiste en de vereiste security in acht nam. Er zouden ook door andere getuigen nog vele van die voorbeeldzinnen te noemen zijn.

Mij is ook in die jaren medegedeeld, dat er grote moeilijkheden ontstonden als gevolg van het feit, dat door Nederlandse officieren, die bij de uitzendingen waren betrokken, openlijk, met naam en toenaam over de gewone telefoon over de uit te zenden agenten werd gesproken. Dat ging alles in een amateuristische, dilettantische geest, waarmee zich allerlei figuren afgaven en ophielden en probeerden mede te werken, die er niets mede te maken hadden en er hun mond over hadden moeten houden.

16100. De *Voorzitter*: Is dat later beter geworden?

A. Dat is later aanzienlijk verbeterd. Ons volk heeft aan de toenmalige kolonel *Somer*, met wie ik het overigens op verschillende punten politiek oneens ben, buitengewoon veel te danken.

16101. De *Voorzitter*: Weet u ook, waarom in het begin officieren, die overgekomen waren en die toch eigenlijk als vakmensen eerder daarvoor in aanmerking zouden moeten komen, zoals generaal van *Oorschot* en de heren van de *Plassche* en *Olifiers*, zo volmaakt daarbuiten zijn gehouden?

A. Dat is mij niet bekend. Het is mij ook wel opgevallen, maar er was zoveel strijd, jalouzie en ruzie in alle regionen, dat men zich niet verbaasde over dergelijke verschijnselen. Ik zou u overigens

willen verwijzen naar de bijlage van het memorandum, dat aan de Nederlandse gezant in Berlijn is overhandigd op 10 Mei 1940. Het zal u bekend zijn, welke mededelingen daarin zijn vermeld over de door u genoemde personen. De Nederlandse autoriteiten waren misschien huiverig om deze personen in te schakelen, op wie onder bepaalde omstandigheden morele pressie zou kunnen worden uitgeoefend door de Engelsen.

16102. De **Voorzitter**: Aan de andere kant is men volop begonnen, mensen in te schakelen, die misschien goed wilden, maar nooit met dit werk te maken hadden gehad, behalve dan misschien de heer *van 't Sant*.

A. Deze was moreel geen onbesproken mens.

16103. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Ik geloof niet, dat ik mij duidelijker behoef uit te drukken. Ik wil alleen verwijzen naar de bijlage, die ik heb aangeduid.

16104. De **Voorzitter**: U wilt vermoedelijk verwijzen naar verbindingen van de heer *van 't Sant* met de Engelse Inlichtingendienst? Wij kunnen nu misschien afstappen van Radio Oranje en van het England-Spiel. Of meent u, dat u nog andere dingen hierover in het midden kunt brengen, die van belang zijn?

A. Neen.

L. DE JONG.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 13 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Schilthuis, Ruijs de Beerenbrouck, **Algera**, van Dis, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPH SCHREIEDER,

oud 43 jaar; tegenwoordige verblijfplaats: strafgevangenis te 's-Graverihage, Kriminal-Direktor.

Hij legt de eed af als getuige.

Tolk:

NERMAN FLAUMENHAFT,

oud 56 jaren, wonende te 's-Gravenhage, directeur N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

16860. De **Voorzitter**: Wat was uw functie in Nederland tijdens de bezetting?

A. Ik was chef van de „Spionageabwehr” en van de contra-spionage en „Referent” in het kader van de organisatie van de „Sicherheitspolizei”.

16861. De **Voorzitter**: Van wanneer tot wanneer hebt u die functie bekleed?

A. Van 15 Augustus 1940 tot de capitulatie.

16862. De **Voorzitter**: Was u chef van een bepaalde afdeling van de Sicherheitspolizei?

A. Van een „Referat”. De Sicherheitspolizei was ingedeeld in vijf afdelingen en elk van deze afdelingen was weer onderverdeeld in „Referate”. Ik was „Referent” van de afdeling vier (IV).

16863. De **Voorzitter**: Misschien kunt u dan meteen even zeggen — dit verhoor zal in hoofdzaak gaan over het bekende **England-Spiel** — hoe uw verhouding was ten opzichte van **Giskes**, die daar ook een aandeel in had.

A. Reeds sedert de wereldoorlog werd in Duitsland de spionage-afweer door twee sectoren behandeld, en wel door de weermacht en door de politie. In het kader van de politie was het de taak van de z.g. „politische Abteilung” van de commissariaten van politie. Ieder commissariaat van politie, iedere politiedirectie had reeds vóór de eerste wereldoorlog een politieke afdeling en in het kader van de weermacht waren het de z.g. „Abwehrstellen”, die eveneens werkten aan de spionage-afweer. Beide bureaux werkten samen. De uitvoerende macht lag in beginsel bij de politie. Oorspronkelijk, d.w.z. direct na de eerste wereldoorlog, was het zo gedacht, dat de officieren van de „Abwehrstellen” zich beperkten tot het rapport van deskundigen, dus tot het onderzoeken, resp. vaststellen in hoeverre zaken, die door de spionage van de tegenpartij ontdekt zijn, Staatsgeheimen volgens de bepalingen van het strafrecht zijn. Zo was het oorspronkelijk gedacht. Toen in 1935 de algemene dienstplicht ingevoerd werd, probeerde ieder ressort en ieder bureau in het Rijk zijn bevoegdheid te vergroten en zo

A. Ich war Chef der Spionageabwehr und der Kontra-Spionage im Rahmen der sicherheitspolizeilichen Organisation „Referent”.

A. Vom 15. August 1940 bis zur Kapitulation.

A. Eines Referats. Die Sicherheitspolizei war eingeteilt in fünf Abteilungen und jede dieser Abteilungen zerfiel wieder in Referate. Ich war Referent innerhalb der Abteilung vier (IV).

A. Schon seit dem Weltkrieg wurde in Deutschland die Spionageabwehr von zwei Sektoren bearbeitet und zwar von der Wehrmacht und von der Polizei. Im Rahmen der Polizei war es Aufgabe der sogenannten „politischen Abteilung” der Polizeiprasidien; jedes Polizeiprasidium, jede Polizeidirektion hatte schon vor dem ersten Weltkrieg eine politische Abteilung und im Rahmen der Wehrmacht waren es die sogenannten Abwehrstellen, die ebenfalls Spionage-Abwehr durchführten. Beide Stellen arbeiteten zusammen; die Exekutive lag grundsätzlich bei der Polizei. Ursprünglich, d. h. unmittelbar nach dem ersten Weltkrieg, war es so gedacht, dass die Offiziere der Abwehrstellen sich auf das fachmännische Gutachten, also auf die Untersuchung bzw. Feststellung beschränken sollten inwieweit Sachen, die von der gegnerischen Spionage erfasst worden sind, Staatsgeheimnisse im Sinn des Strafgesetzes sind. So war es ursprünglich gedacht. Als 1935 die „allgemeine Wehrpflicht” eingeführt worden ist, hat jedes Ressort und jede Dienststelle im Reiche die Zuständigkeit zu erweitern

kwam het, dat van dit tijdstip af de militaire „Abwehrstellen” steeds meer op de voorgrond kwamen en wel in die vorm, dat zij zich niet meer alleen tot het rapport beperkten, maar zelf ook eigen „Spiele” — zoals wij dat principieel noemden — deden plaats vinden. Hierdoor ontstond de noodzakelijkheid de bevoegdheid, in onderling overleg tussen het „Reichssicherheitshauptamt” en het oppercommando van de weermacht af te bakenen en vast te leggen, dat politie en weermacht het werk op het gebied van de afweer gelijkmatig verdelen, maar dat de politie principieel de uitvoerende macht heeft, d.w.z., dat de „Abwehrstellen” de afzonderlijke gevallen zover behandelen, tot ze rijp zijn voor arrestatie en dan de stukken aan de Sicherheitspolizei en wel aan de „Abwehrpolizei” in het kader van de Sicherheitspolizei afgeven. De Sicherheitspolizei moest onderzoeken of de stukken als opsporingsmateriaal gebruikt konden worden.

16864. De **Voorzitter**: Op welk moment was die afbakening van bevoegdheden, zoals u die nu omschreven hebt, ongeveer tot stand gekomen?

A. De „Staatspolizei” is in Juni 1936 ontstaan. Reeds eerder bestond echter een overeenkomst. Ik geloof (ik was grenspoliteichef), dat in 1935 de eerste afspraak tussen het oppercommando van de weermacht en het Reichssicherheitshauptamt gemaakt is.

16865. De **Voorzitter**: In ieder geval vóór de laatste oorlog?

A. Ja, vóór deze oorlog reeds. Dan is nog een tweede overeenkomst, door de ervaring concreter, tot stand gekomen, dat was medio 1938. Dat was de tweede overeenkomst, die principieel vastlegde, dat

a. de weermacht en politie gelijkmatig werken tot het geval rijp was voor uitvoering, de uitvoering alleen in handen is van de Sicherheitspolizei,

b. maar de officieren van de weermacht de bevoegdheid hebben de gevangenen, onverschillig of ze op grond van hun eigen „Spiele” of op grond van de „Spiele” van de Sicherheitspolizei, in ieder geval, wanneer mensen gevangen genomen waren wegens spionage, wel is waar niet te „verhoren”, maar vragen te stellen, en wel over dingen, die op militair gebied lagen, niet in het kader van het opsporingswerk. Deze situatie was nu ook in Holland zo, d.w.z. de Abwehrstelle Nederlande en de Sicherheitspolizei werkten in het kader van deze reeds vóór de oorlog vastgelegde richtlijnen samen. Nu mag ik echter zeggen: Het was een kwestie van persoonlijkheid, van de telkens tegenover elkaar staande chefs van de bevoegde ressorten.

Giskes was referent in het kader van de „Abwehrstelle”, zoals ik referent was in het kader van de Sicherheitspolizei. Wanneer ik dit van elkaar scheiden mag, dan was het zo: Wehrmachtsector *Christiansen*; Politiesector: *Rauter*; Chef van de Abwehrstelle: Oberst *Hauswaldt*; Chef van de Sicherheitspolizei: toentertijd Dr. *Harster*; mijn afdelingschef was toentertijd *Deppner*, afdelingschef van *Giskes* was de Oberstleutnant *Hempel*, dan kwam als referent IIIF *Giskes* en in de politiesector ik als referent IVE in het kader van de afdeling IV. Dus stonden wij tegenover elkaar in dezelfde rang, zoals ik dat aanschouwelijk voorstelde. In de samenwerking van de beide ressorten waren wij eveneens gecoördineerd, dus gelijkgerechtigd. Ik kon niet aan *Giskes* en *Giskes* kon niet aan mij bevelen geven, maar van hogherhand werd gewenst, dat wij zo goed mogelijk zouden samenwerken, en ik mag er de nadruk op leggen, dat juist de samenwerking tussen *Giskes* en mij door onze superieuren van O.K.W. en R.S.H.A., onder wie wij ressorteerden, als voorbeeldig beschouwd werd. Wij werkten samen zonder enige ressortnauwer of remmingen, ook in andere dingen, die niet in het kader van het England-Spiel lagen. Wij werkten zo samen, als het zijn moest, maar helaas was dat bij andere bureaux zeer zelden het geval.

16866. De **Voorzitter**: En uw beider ressort was het bezette gebied van Nederland?

A. Zakelijk was het gelijk, dat wil zeggen, *Giskes* deed, zoals het in het kader van de weermacht heet, de spionage-afweer en contra-spionage en ik had in mijn kader eveneens spionage-afweer en contraspionage; dus zakelijk gelijk en ook wat betreft het werkgebied gelijk, d.w.z. het gebied van *Giskes* was heel Holland en mijn gebied was heel Holland.

16867. De **Voorzitter**: Dus niet groter dan Holland?

A. Niet groter dan Holland.

versucht und so kam es, dass" von diesem Zeitpunkt ab die militärischen Abwehrstellen immer mehr in den Vordergrund kamen und zwar in der Form, dass sie sich nicht nur auf die Begutachtung beschränkten, sondern selbst auch eigene „Spiele” — wie wir das grundsätzlich nannten — durchführten. Hierdurch ergab sich die Notwendigkeit, die Zuständigkeit in Vereinbarungen zwischen dem Reichssicherheitshauptamt und dem Oberkommando der Wehrmacht abzugrenzen und festzulegen, dass Polizei und Wehrmacht gleichmassig auf dem Gebiete der Abwehr tätig sind, aber die Polizei grundsätzlich die Exekutive hat, d.h. dass die Abwehrstellen die einzelnen Fälle soweit behandeln bis sie „festnahmereif” sind und dann die Akten an die Sicherheitspolizei und zwar an die „Abwehrpolizei” im Rahmen der Sicherheitspolizei abgeben. Die Sicherheitspolizei musste überprüfen, ob die Akten ermittlungsmässig verwertet werden könnten.

A. Die Staatspolizei ist im Juni 1936 entstanden. Schon vorher aber bestand eine Vereinbarung; ich glaube (ich war Grenzpolizeichef), dass 1935 die erste Vereinbarung zwischen dem Oberkommando der Wehrmacht und dem Reichssicherheitshauptamt getroffen worden ist.

A. Ja, vor diesem Krieg schon. Dann ist noch eine zweite Vereinbarung, aus der Erfahrung heraus konkreter, gekommen; das war Mitte 1938. Das war die zweite Vereinbarung, die grundsätzlich festlegte, dass:

a) Wehrmacht und Polizei gleichmassig arbeiten bis zur Exekutive reife, die Exekutive allein durchgeführt wird von der Sicherheitspolizei,

b) aber die Offiziere der Wehrmacht die Befugnis haben, die festgenommenen Menschen, gleichgültig ob sie auf Grund ihrer eigenen, oder auf Grund sicherheitspolizeilicher Spiele, auf alle Fälle, wenn Menschen wegen Spionage festgenommen waren, wohl nicht zu „vernehmen” aber zu „befragen” und zwar über Dinge, die auf militärischem Gebiet lagen, nicht im Rahmen der Ermittlungstätigkeit. Diese Situation war nun auch in Holland so, d.h. die Abwehrstelle Nederlande und die Sicherheitspolizei arbeiteten im Rahmen dieser schon vor dem Krieg festgelegten Richtlinien zusammen. Nun darf ich aber sagen: Es war eine Persönlichkeits-Frage der jeweils gegenüberstehenden Chefs der zuständigen Ressorts. *Giskes* war im Rahmen der Abwehrstelle Referent, wie ich Referent war im Rahmen der Sicherheitspolizei. Wenn ich das gegenseitig abtrennen darf, dann war es so: Wehrmachtsector: *Christiansen*, Polizeisector: *Rauter*, Chef der Abwehrstelle: Oberst *Hauswaldt*, Chef der Sicherheitspolizei: seinerzeit Dr. *Harster*; mein Abteilungsleiter war seinerzeit *Deppner*, Abteilungsleiter von *Giskes* war der Oberstleutnant *Hempel*. Dann kam als Referent IIIF *Giskes* und — im Polizeisector — ich als Referent IV E im Rahmen der Abteilung IV. Also standen wir uns in der gleichen Dienststellung gegenüber, wie ich das bildhaft darstelle. In der Zusammenarbeit der beiden Ressorts waren wir ebenfalls koordiniert, also gleichberechtigt. Ich konnte nicht *Giskes*, *Giskes* konnte mir keine Befehle geben. Es war aber von den obersten Stellen gewünscht, das bestmöglichst zusammengearbeitet wird und ich darf betonen, dass gerade die Zusammenarbeit zwischen *Giskes* und mir von den beiden vorgesetzten Stellen O.K.W., R.S.H.A. als vorbildlich bezeichnet wurde. Wir arbeiteten ohne irgendwelche Ressortefersuchteilen oder Hemmungen, zusammen; auch in anderen Dingen, die nicht im Rahmen des England-Spiels lagen. Wir arbeiteten so zusammen, wie es sein sollte, aber leider war das an anderen Stellen sehr selten der Fall.

A. Sachlich war es gleich, d.h. *Giskes* machte, wie es im Rahmen der Wehrmacht hiesz, Spionage-Abwehr und Kontra-Spionage und ich hatte in meinem Rahmen ebenfalls Spionage-Abwehr und Kontra-Spionage; also sachlich gleich und auch räumlich gleich, d.h. *Giskes* Raum war ganz Holland und mein Raum war ganz Holland.

A. Nicht grösser als Holland.

16868. De **Voorzitter**: Dat is duidelijk. Ik wil u thans iets leggen over het doel van het onderzoek van deze commissie. De zaak is deze, dat de Nederlandse Tweede Kamer een commissie heeft ingesteld, die een onderzoek moet instellen naar het Regeringsbeleid, dat gevoerd is in de jaren 1940—1945 in Londen. Normaal is een Nederlandse Regering steeds verantwoording schuldig aan het Parlement. In die periode kon dat niet en nu gaat dus het Parlement achteraf, bij wege van deze enquête, na, in hoeverre het in Londen gevoerde Regeringsbeleid aan eisen van doelmatigheid, enz. voldeed. Eén van de onderdelen van dit onderzoek betreft de verbanden, die de Nederlandse Regering in Londen heeft onderhouden met het bezette gebied. In dat raam speelt natuurlijk het vraagstuk van het England-Spiel een grote rol. De vraag nl. of men in Londen al dan niet heeft gehandeld volgens de eisen, die men aan het beleid op dit punt mag stellen. Het zal u dus duidelijk zijn, dat ons onderzoek niets te maken heeft met eventuele andere moeilijkheden, welke u met de Nederlandse justitie heeft. Dat staat hier volkomen buiten. Wij maken deel uit van een commissie, belast met het onderzoek naar het Regeringsbeleid in Londen. Wij hebben dus na te gaan of de Regering in Londen, de ambtenaren onder die Regering daarbij inbegrepen, heeft gedaan, wat zij moest doen in die tijd. Dat is u, geloof ik, wel duidelijk, zoals ik het u nu vertel?

A. Ja.

16869. De **Voorzitter**: Er zijn nu twee methoden voor u om deze zaak hier te behandelen en daar wil ik even de nadruk op leggen. U kunt antwoorden op de concrete vragen, die ik u stel, en het daarbij laten. Maar u kunt ook zeggen: ik ben mijnerzijds bereid om alle wetenschap, die ik van de Duitse kant van dit England-Spiel heb, hier ter tafel te brengen. U voelt wel, dat het voor het resultaat van dit verhoor van belangrijke invloed kan zijn, welk standpunt u inneemt, want ik vlei mij niet met de hoop, dat ik, althans in dit stadium, in staat zou zijn alle vragen, die ter zake dienende zijn, te formuleren. Er zal hier en daar waarschijnlijk nog wel eens wat openblijven, dat u wel weet en dat ik niet vraag. Ik zou he: dus wel op prijs stellen, wanneer u voor deze commissie, die — ik herhaal — niets te maken heeft met uw overige moeilijkheden met de Nederlandse justitie, dat tweede standpunt zou kunnen innemen. Mijn vraag is dus of u bereid bent aan dit verhoor op de laatste wijze, welke ik hier noem, mede te werken?

A. Dat kan ik helaas niet. Ik was dit van plan. Ik heb mij tegenover de procureur-fiscaal in den Haag, toen ik vrijgelaten was — ik leg er de nadruk op, toen ik vrijgelaten was — bereid verklaard het schriftelijk uit te werken en wel zo uitvoerig, dat het de Enquêtecommissie mogelijk zou zijn op grond van de daarin uitgewerkte problemen een inzicht te krijgen zoals de voorzitter zelf zegt, dat u het nodig hebt, om de problemen werkelijk te zien en te kunnen beoordelen. Ik kan dat echter nu niet, omdat ik mij unfair behandeld voel, d.w.z., dat men mij gevangen neemt zonder mij ook maar te zeggen waarom; mij laat zitten zonder mij te verhoren; in geen enkel opzicht mij zo behandelt, als ik eigenlijk zou kunnen verwachten, nadat ik mij vrijwillig bereid vsrklaard heb hier te blijven. Ik ben echter bereid de vragen te beantwoorden, die u mij stelt. Ik weet, dat dit onbevredigend is voor u. Deze gedachte was voor mij een leidraad toen ik aan de uitwerking begon, die ik onvoldoende slechts tot blz. 50 uit handen gegeven heb. Maar het laatste 2/3 gedeelte, waar het op aankomt, heb ik niet meer op papier gezet, om dezelfde reden, omdat ik mij, zoals ik zeg, unfair behandeld voel, en bovendien is het ook zo, dat het er dan uitziet, alsof ik mij daarmede redden wil. Ik heb een goed geweten, daarom ben ik hier gebleven. Een krant beweerde, dat dat misschien pose van mij was. Daarop moet ik zeggen: Een levensgevaarlijke pose hier te blijven, wanneer ik geen goed geweten zou hebben. Ik had ten minste kunnen verwachten, dat men vóór mijn gevangenneming mij de twijfelachtige kwesties, die men tegen mij heeft, voor zou houden, want dat er enige komen zouden, was duidelijk. Buitenstaanders kennen de situatie niet zo, maar ik kon verwachten, dat men ze mij voorgehouden zou hebben en gezegd zou hebben: Mijnheer *Schreieder*, hoe staat u hier tegenover? En dan zou men, wanneer het antwoord onbevredigend geweest zou zijn, altijd hebben kunnen zeggen: „Wij nemen u gevangen!” Maar mij gevangen te nemen, zonder mij de reden op te geven, alleen een plaatsnaam te noemen, daarop, kan ik alleen maar zeggen: „Dat begrijp ik niet.” Ik verklaar dit, opdat u mijn standpunt zult begrijpen. Het is geen kwaadwilligheid. Mijn goede wil heb ik getoond. Ik heb 50 bladzijden geschreven, maar nu moet ik zeggen: „Neen, dat kan ik niet”. Ik voel mij unfair behandeld, maar ik ben bereid iedere vraag waarheidsgetrouw te beantwoorden.

A. Jawohl.

A. Das kann ich leider nicht. Ich hatte hierzu die Absicht. Ich habe mich gegenüber dem „procureur-fiscaal” in den Haag, als ich entlassen war — ich betone, als ich entlassen war — bereid erklärt, eine schriftliche Ausarbeitung zu machen und zwar in einer Breite, die es der Enquêtecommissie möglich machen sollte, auf Grund der darin ausgearbeiteten Probleme die Schau zu bekommen, wie der Herr Vorsitzende selbst sagt, die Sie brauchen, um die Probleme wirklich sehen und beurteilen zu können. Ich kann das aber jetzt nicht, weil ich mich unfair behandelt fühle, d.h. dass man mich festnimmt ohne mir überhaupt zu sagen warum, mich sitzen lässt, ohne mich zu verhören, in keiner Weise mich so behandelt, wie ich eigentlich erwarten konnte, nachdem ich mich freiwillig bereit erklärt hatte, hier zu bleiben. Ich bin aber bereit, die Fragen zu beantworten, die Sie mir stellen. Ich weiss, das ist unbefriedigend für Sie. Der Gedanke war für mich massgebend, als ich die Ausarbeitung begann, die ich bis zur Seite fünfzig unbeendet übergeben habe; aber die letzten Zweidrittel — auf die es ankommt — habe ich aus dem gleichen Grunde nicht mehr zu Papier gestellt, weil, wie ich sage, ich mich wirklich unfair behandelt fühle, und zudem ist es auch so, dass es dann aussieht als wenn ich damit meinen Kopf retten wollte. Ich habe ein gutes Gewissen; darum bin ich hier geblieben. Eine Zeitung behauptete: dies sei vielleicht eine Pose von mir. Da muss ich sagen: Eine lebensgefährliche Pose, hier zu bleiben, wenn ich kein gutes Gewissen gehabt hatte! Ich hatte zumindestens erwarten können, dass man vor meiner Festnahme mir die Zweifelsfragen, die man gegen mich hat, vorhielt, denn dass welche kommen, war klar. Aussenstehende kennen die Situation nicht so. Aber ich konnte erwarten, dass man sie mir vorgehalten hatte und gesagt hatte: Herr *Schreieder*, wie stehen Sie dazu? Und dann hatte man immer sagen können, wenn die Antwort unbefriedigend gewesen wäre: „Wir nehmen Sie fest!” Aber mich festzunehmen ohne mir den Grund zu sagen, nur einen Ortsnamen zu nennen, da kann ich nur sagen: Das verstehe ich nicht! Ich erkläre das, damit Sie meinen Standpunkt verstehen. Es ist keine Böswilligkeit. Meinen guten Willen habe ich bewiesen. Ich habe fünfzig Seiten geschrieben. Aber nun muss ich sagen: „Nein, das kann ich nicht!” Ich fühle mich unfair behandelt, aber ich bin bereit jede Frage der Wahrheit entsprechend zu beantworten.

16870. De **Voorzitter**: Ik begrijp uw gedachtengang, maar u hebt zich daarbij mijns inziens toch niet voldoende gerealiseerd, dat het onderzoek van deze commissie niets te maken heeft met de andere kwestie, welke u hier op het ogenblik aanroert.

Het komt eigenlijk hierop neer, dat u de grief, welke u tegen bepaalde instanties in ons land hebt, als motief naar voren brengt om hier een minder volledige uiteenzetting te geven dan u anders zoudt hebben kunnen geven.

A. Dat kan ik niet, om de redenen, die ik genoemd heb. Dat is geen dreigement, ge-n druk uitoefenen, maar alleen, omdat ik zeg: ik heb eer, goed geweten, ik voel mij unfair behandeld. Dat ik de goede wil had, bewees ik daardoor, dat ik zoals ik reeds gezegd heb, 50 bladzijden geschreven heb. Wanneer u daarvan kennis genomen hebt, zult u zien, dat ik mij werkelijk moeite gegeven heb uitvoerig te zijn in zoverre dit uit het geheugen mogelijk was. Ik wilde dit in dezelfde vorm voortzetten. Het zouden ongeveer 120 bladzijden geworden zijn, maar nu moet ik zeggen, dat gaat niet. Ik beantwoord echter hier de vragen. Het spijt mij, wanneer de ene Hollandse autoriteit aan de andere een nauwkeurig onderzoek onmogelijk gemaakt heeft.

16871. De **Voorzitter**: Dan zullen wij zien, hoever wij met die vragen komen.

Ik heb hier voor mij het rapport, dat u hebt geschreven, tot aan pagina 50, en dat zelfs midden in een zin afgebroken is. Dit rapport hebben wij laten vermenigvuldigen. Ik heb verzocht, dat u te voren één der kopieën zou worden uitgereikt, opdat u deze zou kunnen vergelijken met het origineel, en u daarbij laten vragen, of u bereid was deze kopie te ondertekenen. Ik constateer, dat hier op liet ogenblik onder geschreven staat: „Joseph Schreieder, Druckfehler Seite 36: „Witte Burg" Wassenaar *nicht* Witte Brug". Overigens is dus deze kopie, ook volgens uw oordeel, gelijkkluidend aan hetgeen u zelf geschreven hebt?

A. Ja.

16872. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus deze door u gewaarmerkte kopie beschouwen als origineel?

A. Ja, afgezien van enige tikfouten, die echter niet zinstorend werken, is het in orde.

16873. De **Voorzitter**: Dan is het misschien goed, dat we voor alle zekerheid beiden dit stuk nog even waarmerken. (Voorzitter en getuige waarmerken het stuk.)

Thans zou ik met u eerst enkele punten van dit rapport willen bespreken. Niet veel, omdat het eigenlijk slechts een inleiding is, wat hierin door u behandeld is. Er zijn een paar punten, waarover ik het echter met u zou willen hebben. In de eerste plaats vestig ik er uw aandacht op, dat u herhaalde malen spreekt van agenten, die uitgezonden zijn door het B.B.O. Zover onze wetenschap reikt, is dit niet juist. Ik heb de indruk, dat u geen volkomen duidelijke voorstelling hebt van de verschillende diensten, welke indertijd in Engeland gewerkt hebben. Het is nl. zo, dat men achtereenvolgens in Engeland verschillende inlichtingendiensten heeft gehad. Ten tijde van de aanvang van het England-Spiel was de Centrale Inlichtingendienst gekomen onder kolonel de *Bruyne*, die tevens hoofd was van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.), dat o.a. belast was met sabotage en samenwerkte met de Engelse dienst, genaamd Secret Operations Executive (S.O.E.). Dat waren toen dus militaire diensten, welke in hoofdzaak agenten uitzonden voor sabotagedoeleinden. Daarnaast werd 28 November 1942 opgericht het B.I. — Bureau Inlichtingen —, waarvan in 1943 de majoor *Somer* hoofd werd, en dat was uitsluitend een inlichtingendienst, die samenwerkte met een andere Engelse dienst, de Secret Intelligence Service (S.I.S.). Dat was dus een andere Engelse dienst, terwijl B.I. een zuivere inlichtingendienst was, zodat men de figuur had, dat van 28 November 1942 er twee Nederlandse diensten naast elkaar werkten, die ieder een Engelse tegenspeler hadden, nl. het M.V.T., waarin de M.I.D. was opgenomen met de S.O.E., en het B.I. met de S.I.S. Dat was dus de figuur van 28 November 1942 tot het begin van 1944. Toen heeft men het militaire bureau geliquideerd en is daarvoor in de plaats gekomen het Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.), eveneens een sabotage-instituut. U ziet hieruit, dat dit B.B.O. dus pas ontstaan is in het begin van 1944. Van 5 Februari tot 28 November 1942 had men het M.V.T., waarbij behoorde de M.I.D., welke instituten, voor zover ons op het ogenblik bekend, in hoofdzaak samenwerkten met het sabotagecentrum

A. Das kann ich nicht. Aus dem erwahnten Grund. Das ist keine Drohung, kein Erpressen, sondern nur, weil ich sage, ich habe ein gutes Gewissen, ich fuhle mich unfair behandelt. Dass ich den guten Willen hatte, bewies ich dadurch, dass ich, wie bereits erwahnt, funfzig Seiten geschrieben habe; wenn Sie Kenntnis davon genommen haben, werden Sie sehen, dass ich mich wirklich bemuht habe in die Breite zu gehen, soweit es aus dem Gedachtnis heraus moglich war. Ich wollte dies in der gleichen Form fortsetzen. Es waren ungefahr 120 Seiten geworden. Aber nun muss ich sagen: Das geht nicht. Ich beantworte aber hier die Fragen. Es tut mir leid, wenn eine hollandische Stelle der anderen die genaue Untersuchung unmoglich gemacht hat.

A. Jawohl.

A. Jawohl, abgesehen von einigen Tippfehlern, die nicht sinnstorend sind, ist es in Ordnung.

in Engeland, S.O.E. Van 28 November 1942 af had men naast genoemde instituten tevens het B.I., dat ook wel een militair bureau was, maar dat zuiver op inlichtingen gericht was. Dus in die periode werkten deze twee naast elkaar, terwijl men vanaf het begin 1944 naast elkaar had het B.B.O., voortzetting van de dienst van kolonel *de Bruyne*, en het B.I., dat de gehele verdere duur van de oorlog is blijven bestaan. U moet dat dus wel goed onderscheiden. Hieruit blijkt, dat in de periode van het England-Spiel van het B.B.O. nog geen sprake was. Dat bestond nog niet. De agenten van het England-Spiel zijn in het algemeen uitgezonden door de M.I.D. onder kolonel *de Bruyne* en kapitein *Lieftinck*. Daarnaast zijn agenten uitgezonden door het B.I., van de heer *Somer*. Maar daarvan zijn er door u geen in het kader van het England-Spiel gevangen genomen. Daarom is het ook verwonderlijk, dat, wanneer u een lijst van de door u gevangengenomen agenten opgeeft, u er enkelen noemt, waar u (B.I.) achter zet. Dat begint met *Terlaak* en *van der Reyden*, als de eersten. Dat kon natuurlijk nooit, want zij zijn gevangengenomen op 13 Februari 1942, toen het B.I. nog niet bestond. Het B.I. is pas ontstaan op 28 November 1942. *Terlaak* en *van der Reyden* zijn dus per se geen mensen van het B.I., dat kan niet. Vermoedelijk zijn de door u met (B.I.) aangegeven agenten nog afkomstig van de Centrale Inlichtingen Dienst, voordat deze onder kolonel *de Bruyne* kwam te ressorteren, dus van de dienst onder kapitein *Derksema*; dat is mogelijk. Ik kan dit op het ogenblik nog niet met zekerheid zeggen, omdat ik de desbetreffende lijsten nog niet heb. Maar u begrijpt nu wel, dat uw voorstelling, dat het B.B.O.-agenten waren, per se onjuist is. Dat kan niet. En dat de mensen, die vóór 28 November 1942 gearresteerd zijn, B.I.-agenten waren, kan ook niet, want het B.I. bestond toen nog niet.

A. Ja, hierbij moet men nagaan hoe zich alles ontwikkeld heeft. Ik kon dit slechts te weten komen uit de mededelingen van de agenten. De ene wist meer, de andere wist minder. De ene zag de dingen verkeerd, de andere vertelde ze mij misschien bewust verkeerd, en uit al die dingen moest ik natuurlijk het juiste midden nemen. Nu kon ik zelf niet precies het verloop van de ontwikkeling van de organisaties naar de tijdstippen vaststellen. Wanneer ik benamingen genomen heb, dan daarom, omdat het de laatste benamingen waren. Ik heb dus zo weinig mogelijk rekening gehouden met het verloop, zoals ik het uit de verklaringen van de agenten kende, maar alleen met het slot.

16874. De **Voorzitter**: Dat was het B.B.O., vanaf 15 Maart 1944.

A. De situatie, zoals ik ze dan aan het slot gezien heb, heb ik a priori genomen. Precies zo goed als ik b.v. bij de benaming van mijn referaat, die ook enige malen veranderde, steeds slechts IV E gezegd heb, ofschoon het ook herhaalde malen veranderde, om bij één benaming te blijven, en zo moet dat ook hier opgevat worden.

16875. De **Voorzitter**: Een ander punt betreft uw mededeling, dat de verbindingen radiografisch onderhouden werden, terwijl er later apparaten zijn gekomen, die u UKW-Geräte noemt.

A. Ja, ultrakortegolfapparaten.

16876. De **Voorzitter**: Er zijn blijkbaar in de loop van de tijd verschillende toestellen gebruikt, o.a. de z.g. walkie-talkies. Dat waren spreekapparaten. Dat waren vermoedelijk dezelfde soort spreekapparaten, welke men S-phones noemde?

A. Ja, Sprech-Phone.

16877. De **Voorzitter**: Dat zijn dus nieuwe vindingen, die men gebruikt heeft in de latere tijd. Hebt u daar wel eens iets van gemerkt tijdens uw werkzaamheden?

A. Deze S-Phone, welke benaming in het Engels en het Duits verschillend was, hadden, als ik mij kan herinneren, twee agenten in de mij bekende vorm, en wel *de Haas*, die een spreekapparaat had, geen ultrakortegolfapparaat, zoals later werd gebruikt, maar een z.g. S-Phon, dat was een apparaat, dat, men mag wel zeggen, zeer in de kinderschoenen stond. De batterijen droeg hij als een zwemvest. Hij sprak met een boot, enige mijlen van de kust verwijderd; dat was het eerste S-Phon-apparaat, dat wij hadden en ook S-Phon-apparaat noemden.

A. Ja, das kommt aus der Entwicklungsgeschichte. Meine Kenntnisse konnte ich nur aus den Angaben der Agenten schöpfen. Der eine wusste mehr, der andere wusste weniger. Der eine sah Dinge falsch, der andere erzählte sie mir vielleicht bewusst falsch. Und aus all den Dingen heraus musste ich natürlich die Mittellinie nehmen. Nun konnte ich von mir aus nicht genau den Verlauf der Entwicklung der Organisationen nach den Zeitpunkten feststellen. Wenn ich die Bezeichnungen genommen habe, dann deswegen, weil es die letzten Bezeichnungen waren. Ich habe also die Entwicklung, so wie ich sie aus den Erzählungen der Agenten habe, so wenig als möglich berücksichtigt, sondern nur den Schluss.

A. Die Situation, so wie ich sie dann am Schluss gesehen habe, habe ich vorweg genommen; genau so gut wie ich z.B. bei meiner Referatbezeichnung, die sich auch einige Male geändert hat, immer nur „IV E“ gesagt habe, obwohl sie sich wiederholte Male änderte, um bei einer Bezeichnung zu bleiben. Und so ist das auch hier zu verstehen.

A. Ja, Ultrakurzwellen-Geräte.

A. Ja, Sprech-Phone.

A. Diese S-Phone, deren Bezeichnung auf englischer und deutscher Seite verschieden war, hatten so wie ich mich erinnern kann, zwei Agenten in der mir bekannten Form, und zwar *de Haas*, der ein Sprechgerät hatte, kein Ultrakurzwellengerät wie später verwendet, sondern ein sogenanntes S-Phon. Das war ein Gerät, noch sehr, man darf sagen, in den Kinderschuhen befindlich. Die Batterien trug er ähnlich einer Schimmweste. Er sprach mit einem Boot, das einige Meilen entfernt von der Küste lag. Das war das erste S-Phon-gerät, das wir hatten und als „S-Phongerät“ auch bezeichneten.

16878. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer, denkt u?

A. Dat was in Mei 1942; maar zoals ik zeg, nog een tamelijk primitieve bedoening. Het werkte niet. De twee proeven, die wij genomen hebben, waren zonder resultaat. Het tweede apparaat zag ik in 1945. Dat was echter niet van de Engelse, maar van de Amerikaanse dienst, in het bezit van de agent *Bobbie Schrader*. Dat waren de twee apparaten, die ik mij als S-Phon-apparaten herinner.

16879. De **Voorzitter**: Dus spreekapparaten?

A. Ja, spreekapparaten.

16880. De **Voorzitter**: U hebt derhalve in uw carrière hier maar twee gevallen geconstateerd van „Sprechapparate“?

A. Van spreekapparaten, die ik zelf gezien heb, moet ik zeggen. Nu zijn er nog een aantal van deze ultra-kortegolfspreektoestellen door de weermacht, resp. Ordnungspolizei gepeild, waarop wij dan de gevangenen ondervraagd hebben. Ik heb echter de apparaten niet gezien, ik kan dus over deze apparaten niet spreken.

16881. De **Voorzitter**: Het is daarom van belang, omdat u in uw rapport zegt, hetgeen u ook bij verschillende andere gelegenheden verklaard hebt, dat u de indruk had, dat u in 1943 het hele verkeer van het bezette gebied uit met Engeland controleerde.

A. Ja, ik kan zeggen, tot het voorjaar 1943, dus Maart/April 1943.

16882. De **Voorzitter**: Toen zal er inderdaad een grote verandering in de toestand zijn gekomen, want vanaf Maart 1943 is het B.I., waar ik daarnet over sprak, op grote schaal agenten gaan uitzenden. En volgens de mededelingen van de chef van het B.I. is er van deze agenten geen één bij de dropping gevangengenomen. Er zijn er wel, die later, nadat ze een tijd gewerkt hadden, zijn gearresteerd. Maar de agenten van het B.I. werkten ook niet met ontvangstcomité's. Die werden blind gedropt.

A. Ja.

16883. De **Voorzitter**: Dat was in tegenstelling tot de agenten, die uitgezonden werden door het bureau van kolonel de *Bruyne*, dat samenwerkte met S.O.E. Dat waren sabotageagenten en daarvoor heeft men voor het overzenden van omvangrijk materiaal eerder ontvangstcomité's nodig dan voor zuivere inlichtingenagenten. Het is dus logisch, dat de agenten van het B.I. geen ontvangstcomité's hadden en zo naar beneden kwamen. Nu is er van die agenten van het B.I., ik heb er hier een lijst van, van Maart 1943 af een groot aantal in Nederland neergekomen, waarvan een belangrijk gedeelte nimmer gevangengenomen is, terwijl een gering aantal inderdaad gevangengenomen is en enkelen verongelukt zijn bij het afwerpen, enz. Zoals ik zei, zijn enkelen er van gevangengenomen, doch eerst nadat ze enige tijd hadden gewerkt. Het is echter wel duidelijk uit de lijst, welke ons verschaft is, dat er in 1943, dus van Maart 1943 af, buiten de verbindingen, welke u met het England-Spiel beheerste, wel degelijk andere verbindingen waren.

A. Ja, het is zo. Principieel: van alle agenten van B.I., wanneer ik bij de benaming B.I. blijven kan, dus van het bureau, waar op dit tijdstip majoor *Somer* aan het hoofd stond, zijn bij de droppings geen agenten gevangengenomen. Wel is in de loop van de latere tijd een deel van deze agenten dan in onze handen gevallen.

16884. De **Voorzitter**: Maar er zijn er ook, die nimmer gearresteerd zijn en die zich weer gemeld hebben bij de bevrijding.

A. Ja.

16885. De **Voorzitter**: M.a.w. is dus niet juist uw uiteenzetting in uw rapport, waar u zegt: wij beheersten in de periode van het England-Spiel alle verbindingen met Engeland.

A. „Beheersen“ bedoel ik zo. Ik wil daarmee zeggen: Van Maart 1942 tot Maart 1943, om het jaar af te ronden, was alles in onze handen. Van Maart 1943 af zijn naast dit England-Spiel, d.w.z. naast deze in het England-Spiel opgespoorde lijnen, door B.I. een groot aantal agenten uitgeworpen, die later voor een deel gevangengenomen zijn, voor een deel helemaal nooit gevangengenomen werden, van wier aanwezigheid ik echter op de hoogte was. Ik heb in mijn lijst,

A. Das war im Mai 1942. Aber, wie ich sage, noch eine ziemlich primitive Angelegenheit. Es funktionierte nicht. Die zwei Übungen, die wir gemacht haben, waren ergebnislos. Das zweite Gerät sah ich im 1945. Das war aber nicht vom englischen, sondern vom amerikanischen Dienst, im Besitz des Agenten *Bobbie Schrader*. Das waren die zwei Geräte, die mir als „S-phongeräte“ in Erinnerung sind.

A. Ja, Sprechapparate.

A. Von Sprechapparaten, die ich selbst gesehen habe, so muss ich sagen. Nun sind noch eine Anzahl dieser Ultra-Kurzwellen-Sprechgeräte von der Wehrmacht, bzw. von der Ordnungspolizei angepeilt worden, wo wir dann die Haftlinge vernommen haben. Ich habe aber die Geräte nicht gesehen, ich kann also über diese Geräte nicht sprechen.

A. Ja, bis, ich kann sagen, zum Frühjahr 1943, also März/April 1943.

A. Jawohl.

A. Ja, es ist so. Grundsätzlich: Von allen Agenten des B.I., wenn ich bei der Bezeichnung „B.I.“ bleiben kann, also von dem Büro, das zu diesem Zeitpunkt Major *Somer* geleitet hat, sind beim Dropping keine Agenten festgenommen worden. Wohl ist im Lauf der späteren Zeit ein Teil dieser Agenten dann in unsere Hände gefallen.

A. Jawohl.

A. „Beherrschen“ meine ich so. Ich will damit sagen: Von März 1942 bis März 1943 — um einen runden Begriff zu nennen — war alles in unsren Händen. Von März 1943 ab sind neben dem England-Spiel, d.h. neben den im England-Spiel erfassten Linien, vom E.I. eine grosse Anzahl von Agenten abgesetzt worden, die später zum Teil festgenommen worden sind, zum Teil überhaupt nie festgenommen wurden, von deren Anwesenheit ich aber Kenntnis hatte.

die ik hier uitgewerkt heb, alle mensen genoemd, zover ik ze nog in mijn hoofd had, ook de mensen, die mij bekend geworden zijn, echter niet gevangengenomen zijn.

16886. De **Voorzitter**: U noemt er twaalf, die u bekend waren, doch waar u niet de hand op hebt kunnen leggen.

A. Van Maart 1943 tot Maart 1944, om wat de tijd betreft bij afgeronde begrippen te blijven, zal ik wel 80 pct. van de situatie overzien hebben, maar toen, van Maart 1944 af, resp. vanaf de invasie, is het overzicht volkomen verloren gegaan, ook al op grond van het standpunt van de Sipo t.o.v. de organisatie.

16887. De **Voorzitter**: Maar als ik de lijst, welke majoor *Somer* ons heeft overgelegd van de agenten, die hij heeft uitgezonden, vergelijk met de gegevens in uw rapport over de twaalf, waarvan u wist, dat ze er waren, maar waar u niet de hand op hebt kunnen leggen, dan blijkt, dat de lijst van majoor *Somer* belangrijk groter is en dat er een aantal door hem genoemde agenten is, die niet op uw lijst voorkomen. De conclusie daarvan moet derhalve zijn, dat er buiten de categorie agenten, waarvan u wist, dat ze er waren, doch die u niet hebt kunnen arresteren, nog een categorie agenten geweest is, die er wèl waren, maar waarvan u het niet wist.

A. Dat is wel mogelijk.

16858. De **Voorzitter**: In dit verband kom ik nog eens terug op — dat is ook de reden, waarom ik het zoëven had over die spreekapparaten — de techniek, die mogelijk intussen zo vervolmaakt was, dat het veel moeilijker werd, dat alles onder contrôle te krijgen en te houden.

A. Dat klopt. Ik weet dat onze peiltroepen grote moeilijkheden hadden, in het begin helemaal niet peilen konden en pas ongeveer van eind 1943 af in staat waren deze spreekapparaten te peilen. Nu moet ik met betrekking tot mijn lijst de nadruk er op leggen, ik wil niet zeggen, dat ik alle agenten wist, dat was juist bij de spreekapparaten vanwege de moeilijkheden met het peilen niet meer mogelijk, maar het is ook mogelijk, dat een deel van de mensen, die mij nog bekend waren, nu niet meer in mijn geheugen is. Want ik moest de lijst uit mijn geheugen opschrijven.

16889. De **Voorzitter**: Dan nog even een ander punt uit uw rapport, betreffende *van der Waals*. Daar heb ik u maar een paar dingen over te vragen en dan kunnen wij hem verder, geloof ik, wel laten rusten.

In de eerste plaats zegt u in uw rapport, dat u de overtuiging hebt, dat *van der Waals* nimmer in de gelegenheid is geweest om zelf te seinen naar Engeland. Dat houdt u staande?

A. Ja.

16890. De **Voorzitter**: Is u ook van mening, dat *van der Waals* na 15 Mei 1940 niet zelf in Engeland geweest is?

A. Hij is beslist niet in Engeland geweest.

16891. De **Voorzitter**: Kunt u ook vertellen, hoe u aan *van der Waals* gekomen bent?

A. Ja, dat was in de laatste dagen van April 1941. Ik zat op het Binnenhof 7 en werd bij mijn afdelingschef gehaald. Dat was toentertijd dr. *Hammer*, die op Plein 1 zat. In zijn bureau waren *Harnzer* zelf, de chef van de Aussenstelle *Möller* uit Rotterdam en een mij nog onbekende man. Dat was *van der Waals*. *Hammer* zei tegen mij: „*Möller* brengt de heer *van der Waals* mee, die de dader van de zaak Haarlem kent, waar op een lid van de weermacht geschoten werd." *Hammer* droeg mij op de zaak te behandelen en zei: „Spreekt u met *van der Waals*." Ik heb *van der Waals* toen meegenomen naar mijn bureau en hem over de zaak ondervraagd. Uit deze eerste gesprekken heeft zich toen ontwikkeld, dat ik *van der Waals* als mijn V-man genomen heb en hem geleid heb. Dat was het opnemen van het contact met *van der Waals*.

16892. De **Voorzitter**: En u hebt niet de indruk, dat *van der Waals* vóórdien reeds contacten had gehad met Duitsland? Dat hij b.v. gewerkt had voor Duitse instanties?

A. Neen, logischerwijze zou hij mij dat beslist gezegd hebben, als aanbeveling voor zijn persoon. Hij heeft het echter op geen

Ich habe in meiner Liste, die ich hier ausgearbeitet habe, alle Menschen genannt soweit ich sie noch im Kopf hatte, auch die Menschen, die mir nur bekannt geworden, aber nicht festgenommen worden sind.

A. Von März 1943 bis März 1944, um bei zeitlich abgegrenzten Begriffen zu bleiben, werde ich doch zu 80 % die Situation übersehen haben. Aber dann, von März 1944 ab, bezw. von der Invasion ab, ist mir der Überblick vollkommen verloren gegangen, auch schon auf grund der organisatorischen Einstellung bei der Sipo.

A. Das ist wohl möglich.

A. Das stimmt. Ich weiss, dass unsre Peiltrupps grosse Schwierigkeiten hatten, zu Anfang überhaupt nicht peilen konnten und erst etwa von Ende 1943 ab in der Lage waren, diese Sprechgeräte anzupeilen. Nun muss ich hinsichtlich meiner Liste betonen: ich will nicht sagen, dass ich alle Agenten wusste, das war gerade bei den Sprechgeräten wegen der Peilschwierigkeiten nicht mehr möglich; aber es ist auch möglich, dass ein Teil der Menschen, die mir noch bekannt waren, nun nicht mehr im Gedächtnis sind, denn ich musste die Liste aus dem Gedächtnis schreiben.

A. Jawohl.

A. Er war bestimmt nicht in England.

A. Jawohl. Das war in den letzten Apriltagen 1941. Ich sass auf Binnenhof 7 und wurde zu meinem Abteilungsleiter geholt. Das war seinerzeit dr. *Hammer*, der auf Plein I sass. In seinem Büro waren *Hammer* selbst, der Aussenstellenleiter *Möller* von Rotterdam und ein mir noch unbekannter Mann: das war *van der Waals*. *Hammer* sagte zu mir: „*Möller* bringt Herrn *van der Waals* mit, der den Tater von der Sache Haarlem kennt, wo ein Wehrmichtsangehöriger angeschossen worden war." *Hammer* beauftragte mich, die Sache zu bearbeiten und sagte: „Sprechen Sie mit *van der Waals*". Ich habe *van der Waals* in mein Büro mitgenommen und zur Sache vernommen. Aus diesem ersten Zusammentreffen hat sich dann die Tatsache entwickelt, dass ich *van der Waals* als meinen V-Mann genommen und geführt habe. Das war die Kontaktaufnahme mit *van der Waals*.

A. Nein. Er hatte dies mir bestimmt logischer Weise gesagt. Als Referenz für seine Person. Er hat es aber in keiner Weise erwähnt.

enkele wijze vermeld. Ik wist, dat hij voor Rotterdam, dus voor Möller vroeger reeds als V-man gewerkt had, en toen ik nu vaststelde, dat van der Waals geen beroep en een zekere aanleg voor V-man had, heb ik hem overgenomen. Ik had niet graag mensen als V-mannen genomen, die een beroep hadden, want wanneer men ze uit het beroep nam, dan kwamen de vragen met levensverzekering en al die geschiedenissen, en men haalde de man uit zijn carrière. Daar van der Waals geen enkel beroep had en zijn hele persoon geschikt was voor V-man, zei ik tegen me zelf, dat hij op elk tijdstip te gebruiken was, dus niet slechts op bepaalde uren van de dag. Toen ik tegenover van der Waals dit plan opperde, zei hij, dat hem dit ook zeer aangenaam zou zijn, daar hij de indruk had, dat in Rotterdam de meldingen, die hij bracht, niet met die opmerksaamheid behandeld werden, zoals hij ze gaarne behandeld zou zien. En zo is het contact gekomen. Maar dat hij op de een of andere tijd met een of andere Duitse instantie en gedurende de Duitse bezetting met een instantie in het Rijk gewerkt zou hebben, is mij niet bekend.

16893. De **Voorzitter**: En wat is, naar uw oordeel, de voornaamste drijfveer van van der Waals? Geldzucht?

A. Ik wil het zo zeggen:

De mogelijkheid op een gemakkelijke manier geld te verdienen. Van der Waals zou evengoed voor de Negus van Abessinië gewerkt hebben, wanneer hij contact met hem gehad zou hebben. Dat is hem onverschillig. Het kwam dus bij hem niet op een politieke richting aan, echter slechts omdat hij van dit werk hield. Dat blijkt ook uit zijn houding na de capitulatie.

16894. De **Voorzitter**: Nu kom ik op een ander punt. U hebt zoëven gesproken over uw samenwerking met Giskes. U hebt gezegd, dat die samenwerking zeer goed was.

A. Ja.

16895. De **Voorzitter**: Wij hebben hier echter ook verklaringen, waarin gezegd wordt, dat er toch wel bepaalde tegenstellingen waren, die dan in verband worden gebracht met het feit, dat Giskes een man was van de Abwehr en u een man van de Sicherheitspolizei, dat Giskes behoorde tot of verwant was met de groep-Canaris en dat, toen die groep-Canaris geliquideerd is, de positie van Giskes ook ernstig bedreigd werd, hetgeen ook gevolgen had voor uw onderlinge verhouding. Is daar iets van waar?

A. Dat kan ik precies verklaren: Het was duidelijk, dat, toen Giskes midden 1941 uit Parijs kwam, waar de situatie een andere was dan hier, wij eerst aan elkaar moesten wennen. Hier was burgerlijk bestuur, had de weermacht dus geen uitvoerende macht, terwijl in een gebied met militair bestuur, zoals in België en Frankrijk, de „Abwehrstellen” de uitvoerende macht in de vorm van de geheime veldpolitie hadden. Toen nu Giskes hier naar toe kwam, moest hij zich deze manier van werken eerst afwennen. Ik kan ook het concrete geval noemen, de zaak Zomer, die 31 Augustus 1941 in Bilt-hoven gevangengenomen was, waardoor Giskes en ik in een bespreking principieel tot overeenstemming zijn gekomen.

16896. De **Voorzitter**: Was dat familie van majoor Somer?

A. Neen. Geen familie! Toen de agent gevangengenomen is, heeft Giskes zich niet helemaal aan onze bevoegdheid gehouden, resp. hij was niet helemaal eerlijk, en toen kwamen wij in een gesprek principieel tot overeenstemming. Ik heb gezegd: „Giskes, ik ben een Beier en wij spreken zoals wij denken! Wanneer u goed met mij wilt samenwerken, moet u eerlijk zijn; dan kunt u alles hebben, kunt u te allen tijde iedere gevangene zelf ondervragen en alles van mij verlangen, maar wanneer u zo begint, kunnen wij het niet eens worden”. Dit debat was binnen een kwartier in orde. En het geval was duidelijk. Sinds deze tijd heb ik met Giskes uitstekend samengewerkt. Wat van de groep-Canaris verteld wordt, zit zo in elkaar. Admiraal Canaris had in Holland reeds vóór de oorlog zijn beste vriend Onkel Richard, kapitein ter zee Protze, als zijn medewerker geplaatst. Nu kwam in 1941 Giskes. Met Onkel Richard had ik een zeer goed contact. Beter gezegd, hij met mij. Ik mag zeggen: wij waren zeer intiem bevriend en ik kan zeggen: beter dan Protze met Giskes, en dat kwam daardoor: Onkel Richard heeft na de eerste wereldoorlog de „Abwehr” mede opgebouwd, vooral de afweer in de sector contraspionage, te zamen met admiraal Canaris. En uit het feit, dat Protze vroeger ook in de Franse berichtendienst gewerkt heeft, zoals ik, en ook de Russische berichtendienst kende, zoals ik, waren er natuurlijk vele contactpunten ontstaan en hadden wij een heel

Ich wusste, dass er für Rotterdam, also für Möller schon als V-Mann vorher gearbeitet hatte, und als ich nun feststellte, dass van der Waals keinen Beruf und eine gewisse Eignung als V-Mann hatte, habe ich ihm übernommen. Ich hatte nicht gerne Menschen als V-Leute genommen, die im Berufe waren. Denn wenn man sie aus dem Beruf herausnahm, dann kommen die Fragen mit Lebensversicherung und all diesen Geschichten und man riss den Mann aus seiner Karriere. Da van der Waals keinerlei Beruf hatte und seine ganze Art für einen V-Mann geeignet war, sagte ich mir, dass er zu jederzeit zu verwenden ist, also nicht nur zu beschränkten Tageszeiten. Als ich van der Waals gegenüber diese Absicht ausserte, sagte er, dass ihm dies auch sehr angenehm sei, da er den Eindruck habe, dass in Rotterdam die Meldungen, die er bringe, nicht mit der Aufmerksamkeit behandelt werden, wie er sie gerne behandelt sehen würde. Und so ist der Kontakt zustande gekommen. Aber dass er irgendwann mit irgendeiner anderen deutschen Dienststelle und während der deutschen Besetzung mit einer Dienststelle im Reich gearbeitet hatte, ist mir nicht bekannt.

A. Ich will so sagen: Die Möglichkeit, auf eine bequeme Art Geld zu verdienen. Van der Waals hatte genau so gut für den Negus von Abessinien gearbeitet, wenn er zu ihm Kontakt gehabt hatte. Das ist ihm gleich. Es kam also bei ihm nicht auf eine politische Richtung an, sondern nur, weil er diese Art Tätigkeit liebte; das zeigt auch sein Verhalten nach der Kapitulation.

A. Ja.

A. Das kann ich genau erklären: Es war klar, dass wir, als Giskes, Mitte 41, aus Paris kam, wo die Situation eine andere war als hier, uns erst an einander gewöhnen mussten. Hier war Zivilverwaltung, hatte die Wehrmacht also keine Exekutive, während in einem Raum mit Militärverwaltung, wie in Belgien und Frankreich, die Abwehrstellen die Exekutive in Form der geheimen Feldpolizei hatten. Als nun Giskes hierher kam, musste er sich diese Art Arbeit erst abgewöhnen. Ich kann auch den konkreten Fall nennen, die Sache Zomer, der am 31 August 1941 in Bilt-hoven festgenommen worden war, wodurch eine grundsätzliche Aussprache zwischen Giskes und mir zustandekam.

A. Nein, nicht verwandt! Als der Agent festgenommen worden ist, hat sich Giskes nicht ganz an unsere Zuständigkeit gehalten, bzw. er war nicht ganz ehrlich. Und da hatten wir eine grundsätzliche Aussprache. Ich habe gesagt: „Giskes, ich bin Bayer und wir reden so wie wir es uns denken! Wenn Sie mit mir gut zusammenarbeiten wollen, müssen Sie ehrlich sein; dann können Sie alles haben, können Sie jederzeit jeden Häftling selbst befragen und alles von mir verlangen. Aber wenn Sie so anfangen, kommen wir nicht „auf gleich”. Diese Aussprache war innerhalb einer Viertelstunde erledigt und der Fall war klar. Seit dieser Zeit habe ich mit Giskes ausgezeichnet zusammengearbeitet. Was von der Gruppe Canaris erzählt wird, verhält sich folgendermassen: Admiral Canaris hatte in Holland schon vor dem Krieg seinen besten Freund, den Onkel Richard. Kapitän zur See Protze, als Mitarbeiter eingesetzt. Nun kam 1941 Giskes. Mit Onkel Richard hatte ich einen sehr guten Kontakt, besser gesagt: Er mit mir. Ich kann sagen: Wir waren sehr gut engstens befreundet, besser als Protze mit Giskes. Und das kam daher: Onkel Richard hatte die Abwehr nach dem ersten Weltkrieg mit aufgebaut, vor allem die Abwehr im Sektor Kontra-Spionage, zusammen mit Admiral Canaris. Und aus der Tatsache, dass Protze früher auch im französischen Nachrichtendienst gearbeitet hat, wie ich, und auch den russischen Nachrichtendienst kannte, genau so wie

goed contact en werden we vrienden. Dus de *Canaris*-man in Holland was niet Giskes, maar Onkel Richard. En nu kwam Giskes; tussen Giskes en Onkel Richard was het contact niet goed.

16897. De **Voorzitter**: Zegt u die naam nog eens precies.

A. „Onkel *Richard*”. Dat was zijn schuilnaam. Hij heette *Protze*, kapitein ter zee *Protze*. Giskes was noch familie van *Canaris*, noch iets anders. Hij was door majoor von Feldnzan, die een neef van admiraal *Canaris* was, in 1939 bij de Abwehr gekomen en leerde bij de Abwehrstelle in Hamburg, voor zover ik weet. Hij was eerst nog in Munster, geloof ik, en kwam toen naar Parijs, waar ook majoor von *Feldman* was. Toen na de invasie de „Abwehrstelle” Parijs naar het noorden uitweek, dus in de richting Holland, heeft majoor von *Feldman* in de herfst 1944 de afweer in Holland overgenomen en is dan later ook gevangengenomen. Dus de hele verhouding tussen Giskes en mij had met de groep-*Canaris* niets te maken, want met kapitein ter zee *Protze*, die hier *Canaris*-man was, was ik uiterst goed bevriend en omgekeerd was weer tussen *Feldman*, de neef van *Canaris*, en *Onkel Richard* enerzijds en Giskes anderzijds de verhouding niet zo intiem als met mij. Dus deze verhouding had met ons werk niets te maken. Bij Giskes en mij hebben, zoals ik reeds zei, enigerlei ressortvragen en politieke vragen nooit een rol gespeeld en hebben Giskes en ik elkaar van het begin tot het einde uitstekend verdragen.

16898. De **Voorzitter**: In het rapport, dat ik hier heb, maar waarvan de schrijver zijn verklaring onder ede hier nog niet heeft kunnen afleggen — het is nog maar een voorlopige mededeling —, wordt gezegd, dat uit Engelse en Amerikaanse rapporten, die dus na de oorlog zijn opgemaakt, gebleken is, dat de verhouding tussen Giskes en Schreieder zelfs zeer slecht was. En dat na de val van *Canaris* in Berlijn de S.D. de supervisie op de Abwehr kreeg en Giskes onder contrôle van Schreieder kwam.

A. Neen, wat de tijd betreft, klopt dat helemaal niet. Giskes is in April 1944 weggegaan, niet in April, maar Mei 1944, dus vóór de invasie. Giskes werd naar België verplaatst. Hij nam de leiding van het commando van de frontvoorlichting in Brussel over, no. 367, geloof ik. In ieder geval zat hij in Brussel. Tot aan dit tijdstip Mei 1944 hebben wij elkaar uitstekend verdragen en wanneer Giskes in Holland kwam, bezocht hij mij ook steeds. De zaak met de overname van de „Abwehr” is een heel andere aangelegenheid en wel niet op het plan Giskes—Schreieder, maar op het plan Berlijn tussen Himmler en het oppercommando van de weermacht. Dat was een oeroude vraag, reeds uit de eerste wereldoorlog. Reeds in aie tijd is de vraag opgedoken of het niet beter zou zijn de „Abwehr” éénsporig te maken, d.w.z. niet tweesporig, over de politie-sector en de weermachtsector, maar dat één sector de „Abwehr” behandelt, hetzij de politie, hetzij de weermacht, en deze vraag werd ook in verband met de douane steeds weer opgeworpen, tot nu midden 1944 en wel — was het nog vóór de invasie? Ja, het was zo omtrent de tijd, dat Giskes wegging — dus was deze vraag toen nog niet rijp om beslist te worden. Ik geloof, dat de invasie reeds voorbij was, dus het was omstreeks Juli 1944. Toen werd in Berlijn vastgelegd en wel door een z.g. Führerbefehl, dat de hele militaire geheime dienst (actieve en afweer) in de politie ingebouwd werd. Dit was dus een regeling van de centrale naar beneden op een tijdstip, toen Giskes reeds helemaal niet meer hier was, ze had dus met ons beiden helemaal niets te maken, d.w.z. deze regeling was van ons beiden geheel onafhankelijk. Het lag in het kader van de afspraak van de Rijkscentrale in Berlijn, dat de militaire afweer van nu af in de politie ingebouwd werd om de zaak over één instantie te laten lopen. Dat was een organisatorische maatregel in de „Reichsmarschallstab”, die vanzelfsprekend ook in Holland doorgevoerd werd.

16899. De **Voorzitter**: Waardoor de zaak dus geheel onder Himmler kwam?

A. Ja, door het oppercommando van de weermacht werd de sector „Abwehr” — daaronder werd de actieve en de afweerdienst verstaan — er uit genomen en in het Reichssicherheitshauptamt, de Rijkscentrale van de Duitse politie, ingebouwd en wel eigenaardigerwijze niet in het Ambt IV, waartoe ik als afweerman behoorde, maar in het Ambt VI, waar Schellenberg aan het hoofd stond. Amt VI van de actieve dienst heeft de hele afweersektor overgenomen, dus niet slechts de actieve inlichtingendienst, maar ook de afweersektor. Daardoor ontstond weer een strijd tussen de bureau-

ren, haben sich natürlich viele Berührungspunkte ergeben und so hatten wir einen sehr guten Kontakt, wurden wir Freunde. Also der *Canaris*-Mann in Holland war nicht Giskes, sondern Onkel Richard. Und nun kam Giskes; zwischen Giskes und *Onkel Richard* war der Kontakt nicht gut.

A. „Onkel *Richard*”. Das war sein Deckname. Er hiess *Protze*. Kapitän zur See *Protze*. Giskes war zu *Canaris* weder verwandt noch sonst etwas. Er war durch den Major von *Feldman*, der ein Neffe von Admiral *Canaris* war, im Jahr 1939 zur Abwehr gekommen und lernte in der Abwehrstelle Hamburg, so viel ich weiss. Ich glaube, er war erst noch in Munster und kam dann nach Paris, wo auch Major von *Feldman* war. Als nach der Invasion die Abwehrstelle Paris nach dem Norden auswich, also Richtung Holland, hat Major von *Feldman* im Herbst 1944 die Abwehr in Holland übernommen und ist dann später auch gefangen genommen worden. Also das ganze Verhältnis zwischen Giskes und mir hatte mit der Gruppe *Canaris* nichts zu tun; denn mit dem Kapitän zur See *Protze*, der *Canaris*-Mann hier war, war ich ausserst gut befreundet und umgekehrt war wieder zwischen *Feldman*, dem Neffen von *Canaris*, und zwischen Onkel *Richard* einerseits und Giskes andererseits das Verhältnis nicht so eng, wie das zu mir war. Also dieses Verhältnis hatte mit unserer Arbeit gar nichts zu tun gehabt. Überhaupt haben bei Giskes und mir wie ich schon sagte irgendwelche Ressort-Fragen und politische Fragen nie eine Rolle gespielt und haben Giskes und ich uns vom Anfang bis zum Ende tadellos verdragen.

A. Nein, das stimmt ja zeitlich schon gar nicht. Giskes ist in April 1944 weggekommen. Nicht im April, aber Mai 1944, also vor der Invasion. Giskes wurde nach Belgien versetzt. Er übernahm die Leitung des Frontaufklärungskommandos in Brussel, No. 367, glaube ich. Auf alle Fälle sass er in Brussel. Bis zu diesem Zeitpunkt — Mai 1944 — haben wir uns tadellos verdragen und wenn Giskes nach Holland kam, hatte er mich auch immer besucht. Die Sache mit der Übernahme der Abwehr ist eine ganz andere Angelegenheit und zwar nicht auf der Ebene Giskes-Schreieder, sondern auf der Ebene Berlin zwischen *Himmler* und dem Oberkommando der Wehrmacht. Das war eine uralte Frage schon seit dem ersten Weltkrieg. Schon seinerzeit ist die Frage aufgetaucht, ob es nicht besser wäre, die Abwehr eingeleisig zu machen, d.h. nicht zweigleisig auf dem Polizeisektor und Wehrmachtssektor, sondern dass ein Sektor die Abwehr behandelt, sei es nun die Polizei oder sei es die Wehrmacht. Und diese Frage wurde auch im Zusammenhang mit dem Zoll immer wieder aufgeworfen, bis nun Mitte 1944, und zwar — was es noch vor der Invasion? Ja, es ging so an, um die Zeit als Giskes weg kam — da war also diese Frage noch nicht spruchreif. Ich glaube, dass die Invasion schon vorüber war. Also etwa Juli 1944. Da wurde in Berlin festgelegt und zwar durch sogenannten Führerbefehl, dass der gesamte militärische Geheimdienst (Aktiver und Abwehr) in die Polizei eingebaut wird. Dies war also eine Regelung von der Zentrale nach unten und zu einem Zeitpunkt, als Giskes schon gar nicht mehr hier war, hatte also mit uns beiden gar nichts zu tun, d.h. diese Regelung war von uns beiden vollkommen unabhängig. Es lag im Rahmen der Vereinbarung der Reichszentrale in Berlin, dass die militärische Abwehr nunmehr in die Polizei eingebaut wurde, um die Sache eingeleisig zu machen. Das war eine organisatorische Massnahme im Reichsmarschallstab, die sich selbstverständlich auch auf Holland auswirkte.

A. Ja. Vom Oberkommando der Wehrmacht wurde der Sektor „Abwehr” — darunter wurde der Aktive und der Abwehrdienst verstanden — herausgenommen und in das Reichssicherheitshauptamt, der Reichszentrale der Deutschen Polizei, eingebaut und zwar, eigenartiger Weise, nicht in das Amt IV, wozu ich als Abwehrmann gehörte, sondern in das Amt VI, von *Schellenberg* geleitet. Das Amt VI Aktiver Dienst hat den gesamten Abwehrsektor übernommen, also nicht nur den aktiven Nachrichtendienst, sondern auch den *Abwehrsektor*. Das gab wiederum einen Streit zwischen den

chefs van onze eigen sectoren, nl. de bureauchef IV, die de politieke afweer leidde, dus ook aanspraak maakte op de militaire *afweer*-sector, en de bureauchef VI. Het was een verschrikkelijk gepraat over en weer.

16900. De **Voorzitter**: Was *Schellenberg* toen hoofd van Arnt VI?

A. *Schellenberg*, reeds sinds 1939 chef van Arnt VI, was nu ook als chef van Arnt VI chef van de militaire actieve spionage en van de militaire spionageafweer.

16901. De **Voorzitter**: Versta ik u goed, dat *Schellenberg* al vanaf 1939 hoofd van Arnt VI was?

A. Ja, van 1939. Eerst was het *Jost* en toen is het *Schellenberg* geworden en nu kwam midden 1944 de hele sector afweer uit het oppercommando van de weermacht ook in Arnt VI, zodat *Schellenberg* nu de chef van de gehele geheime dienst was, om het algemeen uit te drukken.

16902. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord van het Venlo-incident?

A. Ja, toentertijd kende ik het uit de pers. Ik zat toen nog als chef van de grenspolitie aan de Zwitserse grens.

16903. De **Voorzitter**: U weet, dat *Schellenberg* bij de overval in Venlo leider van die groep Duitsers was?

A. Ja, dat weet ik.

16904. De **Voorzitter**: Daarom vraag ik juist: was *Schellenberg* in 1939 al — want dit gebeurde in November 1939 — hoofd van Arnt VI?

A. Wanneer was dat?

De **Voorzitter**: November 1939.

A. Dan is hij begin 1940 chef van Arnt VI geworden, direct na deze zaak.

16905. De **Voorzitter**: Dadelijk na deze geschiedenis?

A. Ja, op dat tijdstip was hij het nog niet. Toen was *Schellenberg* nog een kleine man op de achtergrond. Na deze Venlo-zaak kwam hij „naar voren“. Het zal dus dan begin 1940 geweest zijn.

16906. De **Voorzitter**: U hebt gesproken over de overeenkomsten, die omtrent die bevoegdheidsafbakening van Sicherheitspolizei en Abwehr vóór de oorlog gemaakt waren. Het lijkt mij, dat die afbakening, die scheiding van bevoegdheden, veel gemakkelijker door te voeren is in een periode, wanneer er wél oorlog is. Ik wil zeggen, als er wél oorlog is, lopen die zaken veel eerder in elkaar over dan vóór een oorlog. Daarom vind ik de ontwikkeling, die u net schetste, dat ten slotte één van die twee instanties een overwicht begon te krijgen, niet zo wonderlijk, want het blijkt uit uw werk met *Giskes* hoe de zaak in elkaar liep.

A. Ik begrijp niet helemaal hoe u dat bedoelt.

16907. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit: U hebt zoëven, in de aanvang van dit verhoor, verteld, dat er vóór de oorlog een afbakening tot stand was gekomen van het werkgebied van de Abwehr en van de Sicherheitspolizei ten opzichte van de contra-spionage.

A. Ja.

16908. De **Voorzitter**: Nu zeg ik dit. Die afbakening lijkt mij veel gemakkelijker door te voeren in een periode, waarin er nog geen oorlog is, dan in een periode, waarin er wél oorlog is, want dan lopen die zaken zeker veel meer door elkaar dan in tijd van vrede.

A. Ja, dat is juist.

16909. De **Voorzitter**: Daarom vind ik de ontwikkeling, dat tijdens de oorlog één van die twee instanties uiteindelijk het overwicht kreeg — welke het nu geworden is, laat ik even buiten beschouwing —, niet helemaal onlogisch, omdat het werk zo door elkaar loopt.

Amtchefs unsres eigenen Sektoren, namlich dem Amtchef IV, der die polizeiliche Abwehr leitete, daher auch den militarischen *Abwehr*-sektor beanspruchte, und dem Amtchef VI. Es was ein furchtbares Hin und Her.

A. *Schellenberg*, schon seit 1939 Amtchef VI, war als Amtchef VI nun auch Chef der militarischen aktiven Spionage und der militarischen aktiven Spionage-Abwehr.

A. Jawohl, von 1939. Erst war es *Jost* und dann ist es *Schellenberg* geworden. Und nun kam Mitte 1944 der gesamte Sektor Abwehr aus dem Oberkommando der Wehrmacht auch zum Arnt VI, sodass *Schellenberg* nun der Chef des gesamten Geheimdienstes war, um das allgemeine auszudrücken.

A. Ja, ich kannte es seinerzeit aus der Presse. Ich sass zu dieser Zeit als Grenzpolizeichef an der Schweizer Grenze.

A. Ja, das weiss ich.

A. Wann war das?

A. Dann ist er Anfang 1940 Amtchef VI geworden, unmittelbar nach dieser Sache.

A. Ja, zu dem Zeitpunkt war er es noch nicht. Da war *Schellenberg* noch ein kleiner Mann im Hintergrund. Nach dieser Venlo-sache kam er „nach vorne“. Es wird also dann Anfang 1940 gewesen sein.

A. Ich verstehe nicht ganz, wie Sie das meinen.

A. Jawohl.

A. Ja, das ist richtig.

A. Ja! Het feit, dat deze dingen over twee instanties liepen, bracht natuurlijk steeds een zekere wrijving tussen de beide ressorten met zich mee. Dat is altijd zo, niet? En zoals ik reeds eerder gezegd heb: Het ging zuiver om de persoonlijkheid van de beide chefs; de beide exponenten: weermacht/politie, hoe zij met elkaar overweg konden, en dan moet ik zeggen, en dat blijkt ook uit het feit, dat het Reichssicherheitshauptamt zowel als het oppercomrnnao van de weermacht het herhaaldelijk bevestigd hebben, dat *Giskes* en ik voorbeeldig samengewerkt hebben. Dus kan de andere bewering niet kloppen. Nu kan ik mij voorstellen, dat buitenstaanders die dingen een beetje anders zagen, met het oog op de aard van *Giskes*. *Giskes* maakt naar buiten een harde indruk. Zijn aard is die van de Noord-Duitser. Zij hebben een harder: aard dan wij uit Beieren. Nu ben ik werkelijk een mens, die zelden zijn goed humeur verliest, en daardoor zijn wij het steeds weer „goed eens" geworden. Dat was echter zuiver een kwestie van persoonlijkheid. Niet minder wrijvingen waren er op andere plaatsen. Een langs elkaar heen werken, dat zelfs in Parijs er toe geleid heeft, dat twee mannen van de Sicherheitspolizei twee officieren van de „Abwehrstelle" doodgeschoten hebben. Zij voerden „Spiele" door, zonder dat het ene bureau het andere daarvan iets zeide. Ieder van de deelnemers geloofde, dat de anderen de illegalen waren, er. zo werden de officieren doodgeschoten. Dergelijke gevallen hebben er toe geleid, dat men er op aandrang de zaak onder één instantie te brengen, en *Himmler* had het op grond van zijn machtspositie, op grond waarvan hij ook indertijd de gehele douane overgenomen heeft, klaargespeeld de overhand te krijgen. Deze regeling was volgens mijn mening echter ook niet gelukkig.

16910. De **Voorzitter**: Dan hebt u het op pagina 37 van uw verslag gehad over de agent *de Jonge* en daarvan vertelt u, dat deze, die op 22 Mei 1942 gearresteerd was, u verklaard had, dat vooraanstaande Nederlandse persoonlijkheden in Londen tegen het doorvoeren van sabotagedaden in Holland waren.

A. Ja.

16911. De **Voorzitter**: Kunt u daar nog iets naders van zeggen! Heeft *de Jonge* dat nog nader omschreven?

A. Ja, hij sprak van Hare Majesteit. Ik wilde dat nu niet in het rapport schrijven.

16912. De **Voorzitter**: Heeft hij verder geen namen genoemd?

A. Admiraal *Furstner*, dat waren de twee namen, die hij noemde.

16913. De **Voorzitter**: Ik zou nu met u over de agenten van het England-Spiel willen spreken. U hebt in uw rapport gezegd, dat er 53 agenten in het kader van dat Spiel gearresteerd zijn. Nu wilde ik eerst eens van u weten of dit juist is. Ik ben namelijk tot de conclusie gekomen, dat er van die 53 nog vier in leven zijn. Ik meen gelezen te hebben, dat er 46 in Duitsland het leven hebben verloren, terwijl de drie, die betrokken zijn geweest bij de ontvluchttingspoging van November 1943, later bij *Haaren* het leven verloren hebben. Dat wordt dus 49.

A. Twee.

16914. De **Voorzitter**: Neen, drie, nl. *Wegner*, *van der Giessen* en *van Rietschotenz*.

A. Ja, maar doodgeschoten zijn slechts *van der Giessen* en *van Rietschoten*.

16915. De **Voorzitter**: Ja, maar *Wegner*?

A. *Wegner* is naar Duitsland gegaan.

16916. De **Voorzitter**: Die hoort dus bij de groep, die naar Duitsland is gegaan. Dan kom ik niet uit, want dan zou *Wegner* bij die 46 horen, plus 2 is 48, en dan zouden er 5 over moeten schieten. Ik houd echter over *Lauwers*, *Ubbink*, *Dourlein* en mejuffrouw *Terwindt*. Dat zijn er maar 4.

A. En *Groen*, de allerlaatste.

16917. De **Voorzitter**: Maar die hebt u niet genoemd onder die 53.

A. Toch wel, *Grün* of *Groen*, ik weet niet of het juist geschreven is. U hebt het Duitse *Grun* en het Hollandse *Groen*. *Grun* is de allerlaatste op de lijst.

A. Ja. Diese Zueigleisigkeit brachte natürlich immer eine gewisse Reibung zwischen den beiden Ressorts mit sich. Das ist immer so, nicht? Und wie ich schon vorher sagte: Es war eine reine Persönlichkeitsfrage der beiden Chefs, der beiden Exponenten: Wehrmacht-Polizei, wie sie sich vertrugen. Und da muss ich sagen, und das geht aus der Tatsache hervor, dass das Reichssicherheitshauptamt sowohl wie das Oberkommando der Wehrmacht es wiederholt bestätigt haben, dass *Giskes* und ich vorbildlich zusammengearbeitet haben. Also kann die andere Darstellung nicht stimmen. Nun kann ich mir vorstellen, dass Aussenstehende die Dinge etwas anders sahen mit Rücksicht auf die Art, die *Giskes* hat. *Giskes* wirkt nach aussen hin hart. Seine Art ist die der Norddeutschen. Sie haben eine härtere Art wie wir Bayern. Nun bin ich wirklich ein Mensch, der selten seinen Humor verliert und dadurch sind wir immer wieder gut „auf gleich" gekommen. Das war nun aber eine reine Persönlichkeitsfrage. Nicht wenig Reibereien gab es aber an anderen Orten. Ein Nebeneinanderarbeiten, das sogar in Paris soweit geführt hat, dass zwei Männer der Sicherheitspolizei zwei Offiziere der Abwehrstelle erschossen haben. Sie führten Spiele durch ohne dass eine Stelle der anderen etwas davon sagte. Jeder der Beteiligten glaubte, die anderen seien die Illegalen. Und so wurden die Offiziere erschossen. Derartige Fälle haben dazu geführt, dass man darauf drängte, die Sache auf ein Geleise zu bringen und *Himmler* hatte es eben verstanden auf Grund seiner Machtsposition, auf Grund deren er auch seinerzeit den ganzen Zoll übernommen hat, die Überhand zu bekommen. Diese Regelung war meiner Ansicht nach aber auch nicht glücklich.

A. Jawohl.

A. Ja, er sprach von Ihrer Majestat. Ich wollte das nun nicht in dem Rapport schreiben.

A. Admiral *Furstner*, das waren die zwei Namen, die er nannte.

A. Zwei.

A. Ja, aber erschossen sind nur *van der Giessen* und *van Rietschoten*.

A. *Wegner* ist nach Deutschland gekommen.

A. Und *Groen*, der allerletzte.

A. Doch, *Grun* oder *Groen*, ich weiss nicht, ob es richtig geschrieben ist. Sie haben das deutsche *Grun* und das holländische *Groen*. *Grün* ist der allerletzte in der Liste.

16918. De **Voorzitter**: Ik had nl. *Grün* onder een andere groep, waarover ik straks met u zou willen spreken.

Dat misverstand is ontstaan, doordat de naam *Grün* op zijn Hollands is geschreven. Daar zit het in. Dus *Grun* hoorde nog onder de 53?

A. Ja.

16919. De **Voorzitter**: En die is nog in leven. Dan kom ik tot de conclusie, dat er van de 53, voor zover mij bekend, 5 nog in leven zijn, t.w. *Lauwers*, *Ubbink*, *Dourlein*, mejuffrouw *Terwindt* en *Grün*.

A. Ja.

16920. De **Voorzitter**: U weet geen anderen?

A. Ik weet er anders geen.

16921. De **Voorzitter**: U denkt dat dit wel klopt?

A. Dus wat het aantal betreft, klopt het. Ik weet niet, wie er doodgeschoten is, dat is mij niet bekend.

16922. De **Voorzitter**: Wat is er met *van der Reyden* gebeurd? Die leeft ook nog, voor zover mij bekend is.

A. *Van der Reyden* en *Terlaak* moeten leven.

16923. De **Voorzitter**: Voor zover mij bekend is, zou van hen alleen *van der Reyden* nog in leven zijn.

A. *Van der Reyden* moet ook naar Duitsland meegegaan zijn. Dat kan ik niet precies zeggen. Ik geloof, dat *van der Reyden* nog enige tijd in Haaren gebleven is en toen wegging, dat kan ik niet precies zeggen. In elk geval heb ik *van der Reyden*, juist die *van der Reyden*, bij het England-Spiel-complex genomen ofschoon hij op zich zelf, wat betreft het bureau, dat hem uitgezonden heeft, niet bij het complex hoorde.

16924. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat u tot het England-Spiel rekent te behoren de agenten, die gevangengenomen zijn, behoudens dan *Lauwers*, toen de verbinding tot stand was gekomen? Dat is het begin voor U?

A. Ja.

16925. De **Voorzitter**: Eigenlijk zou *Lauwers* er ook niet onder vallen bij deze definitie.

A. Op zich zelf niet. Slechts in zoverre, omdat hij de man was, die de eerste verbinding voor ons tot stand gebracht heeft, terwijl *van der Reyden* er naar mijn definitie helemaal niet bij behoort. Hij hoort er niet bij, ten eerste, omdat hij niet op grond van het England-Spiel gevangengenomen is, ten tweede, omdat hij tot een heel ander bureau behoorde, nl. het bureau-Derkserna, om geen bureau-benaming te nemen. Maar ik rekende hem er toe, omdat hij de man was, die ons zoveel code-materiaal heeft verschaft, hetgeen ons mogelijk gemaakt heeft het England-Spiel op te bouwen.

16926. De **Voorzitter**: Juist, daar kom ik straks nog op terug. En wat is dan de reden, dat u b.v. *de Jonge*, *Ortt*, *Radema* en *Emmer* ook niet rekent tot het England-Spiel, hoewel ze gevangengenomen zijn, nadat het England-Spiel begonnen was? Dat doet u dus waarschijnlijk, omdat ze niet gevangen zijn op grond van het contact?

A. Ja. Ten eerste, omdat ze niet op grond van het England-Spiel gevangengenomen zijn; ten tweed: door een ander bureau uitgezonden zijn, ook andere opdrachten hadden, kort gezegd, omdat ze tot een andere dienst behoorden.

16927. De **voorzitter**: Waarom?

A. Ze waren zuivere spionage-agenten en werden niet door het bureau, dat later B.B.O. heette, gezonden, maar, wanneer ik dat zo zeggen mag, door de „Hollandse dienst".....

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Ich weiss sonst keinen.

A. Also zahlenmassig klappt es. Ich weiss nicht, wer erschossen ist; das ist mir nicht bekannt.

A. *Van der Reyden* und *Terlaak* müssen leben.

A. Ja, *van der Reyden* muss auch nach Deutschland mitgegangen sein. Das kann ich nicht genau sagen. Ich glaube, dass *van der Reyden* noch einige Zeit in Haaren geblieben ist und dann erst weg kam. Das kann ich nicht genau sagen. Auf alle Fälle habe ich *van der Reyden*, gerade den *van der Reyden*, zum E-Spielkomplex genommen, trotzdem er an sich, von der ihn aussendenden Stelle gesehen, nicht zu dem Komplex gehört.

A. Jawohl.

A. An sich nicht, nur in sofern, weil er der Mann war, der die erste Verbindung für uns hergestellt hat. Während *van der Reyden* überhaupt nicht hereingehört nach meiner Definition. Er gehört nicht herein, erstens weil er nicht auf Grund des England-Spiels festgenommen worden ist, zweitens weil ihn eine ganz andere Stelle eingesetzt hat, nämlich das Büro *Derksema*, um keine Büro-bezeichnung zu nehmen. Aber ich rechne ihn deswegen dazu, weil es der Mann war, der uns die Kodekenntnisse in einer derart breiten Form vermittelt hat, die es uns möglich machte, das England-Spiel aufzubauen.

A. Jawohl. Erstens weil sie nicht auf Grund des England-Spiels festgenommen sind, zweitens von einer anderen Stelle eingesetzt wurden, auch andere Aufträge hatten, kurz gesagt, weil sie zu einem anderen Dienst gehörten.

A. Sie waren reine Spionage-Agenten und wurden nicht von dem Büro, das später B.B.O. hiess, abgeschickt, sondern, wenn ich das so sagen darf, vom „holländischen Dienst".....

16928. De **Voorzitter**: Dus u rekent tot het England-Spiel bovendien alleen die agenten, die u kunt beschouwen als sabotage-agenten? Uitsluitend sabotage-agenten?

A. Ja. Ik verzoek u dat zo te zien: Toen ik constateerde, dat er nog 4 agenten in Holland waren, nl. jhr *de Jonge* en zijn 3 medewerkers, had ik op dit tijdstip nog geen overzicht hoeveel bureaux in Engeland agenten uitzonden. Pas toen ik ze gevangengenomen had, stelde ik vast, dat deze mensen van een heel ander bureau waren en met de England-Spiel-agenten niets te maken hadden. Ik had ze aan het Kriegsgericht moeten overgeven, omdat mijn afspraak met dr. *Gaykow* (Chefrichter **W.B.N.**) slechts betrekking had op de England-Spiel-agenten, die aanwezig waren, en op die, welke nog komen zouden. Maar ik zei, het zou gokken zijn, wanneer de ene mens, die door toeval op het ene bureau kwam en door dit bureau uitgezonden werd, aan het Kriegsgericht overgegeven werd en de andere niet. Omdat het op hetzelfde tijdstip was, terwijl het England-Spiel liep, heb ik ze naar Haaren gestuurd en steeds naar boven — tegenover mijn superieuren — tot het England-Spiel-complex gerekend, om vragen van bovenaf te vermijden. Anders had ik weer moeten zeggen, waarom, om welke reden en hoezo? Dus heb ik ze eenvoudig er bij genomen en mijn superieuren daardoor tevreden kunnen stellen, dat ik zeggen kon, aat er het een of ander contact in het spel was. Zo moet dat worden opgevat en daarom neem ik nu deze agenten uit het England-Spiel-complex. Op zich zelf moesten *van der Reyden* en *Terlaak* naar mijn definitie ook er uit genomen worden. Bij *van der Reyden* speelden echter de genoemde factoren een rol.

16929. De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik. *Dessing* hebt u nooit te pakken gekregen?

A. Neen.

16930. De **Voorzitter**: Ik bedoel, die is niet gearresteerd geweest?

A. *George Dessing* is nooit gevangengenomen, niettegenstaande mijn pogingen.

16931. De **Voorzitter**: Door middel van *Andringa*?

A. Door middel van *Andringa* en een jaar later door *van der Waals*, via *van Looi*. Toen wilde ik hem uit België terug laten halen. *Dessing* zat reeds in België bij de een of andere vrouw.

16932. De **Voorzitter**: Dus u hebt twee pogingen in het werk gesteld om *Dessing* te pakken te krijgen?

A. Ja.

16933. De **Voorzitter**: De ene door middel van *Andringa*?

A. Ja, April/Mei 1942 en de andere keer in April 1943.

16934. De **Voorzitter**: Toen was hij al in België op de terugreis?

A. Toen was hij in België en ik heb een jaar later, in 1943, pas vernomen, aat *Andringa* hem gewaarschuwd had. Dit kwam ik te weten via het contact *van der Waals—van Looi*. Ik gaf *van der Waals de* opdracht via *van Looi* te proberen *George Dessing* uit België terug te krijgen, omdat ik bang was, dat hij naar Engeland terug zou gaan en zou zeggen, dat *Andringa* gevangengenomen was.

16935. De **Voorzitter**: Dus dat moet geweest zijn vóór 1 April 1943?

A. Ja, dat moet in Maart 1943 geweest zijn.

16936. De **Voorzitter**: Maar *Dessing* had, meen ik, geen zendtoestel bij zich, niet waar?

A. Neen, hij was sabotage-agent en moest met *Andringa* samenwerken.

16937. De **Voorzitter**: Nu kom ik nog even op uw lijst van agenten. Majoor *de Graaf* heeft nog vier agenten genoemd, die gearresteerd zijn en die volgens hem per se hun code niet hebben afgegeven. Hij noemt dan vier namen, die ik in uw lijst nergens heb

A. Jawohl. Ich bitte das so zu sehen: Als ich feststellte, dass noch vier Agenten, nämlich Jhr. *de Jonge* und seine drei Mitarbeiter hier in Holland sind, hatte ich zu diesem Zeitpunkt noch keinen Überblick, wieviele Stellen in England Agenten abschickten. Erst als ich sie festgenommen hatte, stellte ich fest, dass diese Menschen von einer ganz anderen Stelle kamen und mit den England-Spiel-Agenten nichts zu tun hatten. Nun hatte ich sie dem Kriegsgericht übergeben müssen, weil meine Vereinbarung mit Dr. *Gaykow* (Chefrichter **W.B.N.**) sich nur auf die vorhündenen England-Spiel-Agenten bezog und auf die, welche nachkommen sollten. Aber ich sagte, es wäre Schicksal-gespielt, wenn der eine Mensch, der durch Zufall zu dem einen Bureau kam, von diesem eingesetzt wurde, dem Kriegsgericht übergeben wird und der andere nicht. Weil es zu dem gleichen Zeitpunkt war, während das England-Spiel lief, habe ich sie nach Haaren und immer nach oben hin — den vorgesetzten Stellen gegenüber — zum England-Spiel-Komplex gerechnet, um Fragen von oben zu vermeiden. Sonst hatte ich wieder sagen müssen warum, weshalb und wieso. So habe ich sie einfach hereingenommen und die vorgesetzten Stellen dadurch zufriedener stellen können, dass ich sagen konnte, dass irgendwelche Kontakte eine Rolle spielen. So ist das zu verstehen und deshalb nehme ich heute diese Agenten aus dem England-Spiel-Komplex aus. An sich müssten *van der Reyden* und *Terlaak* nach meiner Definition auch herausgenommen werden. Bei *van der Reyden* spielen aber die besagten Momente eine Rolle.

A. Nein.

A. *George Dessing* ist nie festgenommen worden, trotz meiner Versuche.

A. Durch *Andringa* und ein Jahr später von *van der Waals* über *van Looi*. Da wollte ich ihn aus Belgien zurückholen lassen. *Dessing* war bereits in Belgien bei irgendeiner Frau.

A. Jawohl.

A. Ja, April/Mai 1942 und das andere Mal in April 1943.

A. Da war er in Belgien und ich habe ein Jahr später (1943) erst erfahren, dass *Andringa* ihn gewarnt hatte. Dies erfuhr ich über den Kontakt *van der Waals—van Looi*. Ich gab *van der Waals* den Auftrag über *van Looi* zu versuchen *George Dessing* aus Belgien zurückzubekommen, weil ich befürchtete, dass er nach England zurückkehrte und sagen würde, dass *Andringa* festgenommen ist.

A. Ja, es wird im März 1943 gewesen sein.

A. Nein, er war Sabotage-Agent und sollte mit *Andringa* zusammenarbeiten.

kunnen vinden. Eén van die namen was *Grun*, die heb ik nu wel thuisgebracht. Ik houd er dus nog drie over en dat zijn *Cnoops*, van *Schelle* en *Schreve*. Kent u die namen?

A. Geen idee, ik heb de namen nooit gehoord,

De **Voorzitter**: Ik heb ze ook niet thuis kunnen brengen.

A. Neen. Wat heeft hij dan verder nog voor namen? Door welke instantie zijn zij uitgezonden? Door dezelfde instantie als de England-Spielagenten?

16938. De **Voorzitter**: Majoor *de Graaf* noemt als overlevende agenten, die hun security check — waar we straks over zullen praten — niet hebben afgegeven, *Ubbink*, *Dourlein*, mejuffrouw *Terwindt* — en daar voeg ik dan nog aan toe *Lauwers* — en dan noemt hij voorts *Cnoops*, van *Schelle*, *Grun* en *Schreve*. Dan zegt hij verder: *Cnoops* en van *Schelle* waren contrôle-agenten. *Schreve*, een Nederlander, was agent in Engelse dienst.

A. Wanneer zijn zij gedropt?

16939. De **Voorzitter**: Dat zegt hij hier niet. Wij moeten deze getuige nog horen over deze opgave, maar ik wilde het even verifiëren en vragen of u ze kent?

A. Geen idee.

16940. De **Voorzitter**: U kunt ze dus ook niet thuisbrengen?

A. Neen, onder deze naam ten minste niet.

16941. De **Voorzitter**: Dan zullen wij nu beginnen met de bespreking van de wijze, waarop het England-Spiel is opgebouwd. Ik mag misschien eerst dit nog even vragen. Het England-Spiel was eigenlijk één van de vele Spiele, die gespeeld werden of die de Duitsers trachtten te spelen.

Ik heb hier b.v. een verklaring, welke u afgelegd hebt, blijkbaar voor de Engelsen.

U is, meen ik, na de oorlog eerst nog in Duitsland geweest'?

A. Ja, bij de Secret Service. Ik was oorspronkelijk in **Diest**, in België. Het Hauptvernehmungsquartier van de Engelse geheime dienst was de eerste maanden in **Diest** in België. Daar waren ongeveer 15 arrestanten. Na drie maanden moest ik naar Londen komen. Ik ben hier dus weggegaan in Juli 1945. Toen moest ik in de herfst 1945 naar Londen komen, waar *Giskes* reeds was. Toen is het kamp in Londen gereorganiseerd en werd het uit een of andere doelmatigheidsoverweging verplaatst naar Nenndorf bij Hannover. Zo kwam het, dat ik niet naar Londen, maar naar Nenndorf ben gegaan, en *Giskes* kwam van Londen uit eveneens in Nenndorf. Daar zijn we weer samengekomen. Zowel in **Diest** alsook in Nenndorf werd ik ondervraagd. Soms met vragen, die dagelijks van uit Londen naar Nenndorf doorgegeven werden.

16942. De **Voorzitter**: Bent u direct in Mei 1945, bij de capitulatie, in handen van de Engelsen gekomen?

A. In de handen van de Canadezen hier op 16 Mei 1945. Ik ben op 3 Juli 1945 met een bijzonder transport samen met generaal *Kuhlwein* naar **Diest** in België gegaan.

16943. De **Voorzitter**: Hier in deze verklaring, die blijkbaar opgenomen is in een Engels proces-verbaal, staat, dat u hebt verteld, dat na het „Nordpol-Spiel” nog zes van dergelijke spelen geprobeerd zijn.

A. Ja, nog 6 spelen.

16944. De **Voorzitter**: Die echter geen van alle succes hebben gehad. U geeft hier dan op, welke dat zijn.

A. Ja.

16945. De **Voorzitter**: Alleen noemt U hier als aanvang van het Nordpol-Spiel 10 Maart 1942. Dat moet zijn: 12 Maart 1942. Verder heeft u hier verklaard, dat het England-Spiel geduurd heeft tot November 1943.

A. Ja, ik rekende hier tot aan de dag van de vlucht, want het andere, wat toen liep tot April 1944 was slechts nog een wegwijnen van een ter dood veroordeelde.

A. Kein Begriff, ich habe die Namen nie gehört.

A. Nein. Was hat er denn sonst noch für Namen? Von welcher Stelle sind die abgesandt worden? Von der gleichen Stelle, wie die England-Spielagenten?

A. Wann sind sie abgesetzt worden?

A. Nein, kein Begriff.

A. Nein, unter diesem Namen wenigstens nicht.

A. Ja, bei dem Secret Service. Ich war ursprünglich in **Diest**, in Belgien. Das Hauptvernehmungsquartier vom Englischen Geheimdienst war die ersten Monate in **Diest**, in Belgien. Da waren ungefähr 15 Haftlinge. Nach drei Monaten sollte ich nach London kommen. Also: Ich bin hier weggekommen im Juli 1945. Dann sollte ich im Herbst 1945 nach Londen kommen, wo *Giskes* bereits war. Dann ist das Lager in Londen umorganisiert worden und wurde aus irgendwelchen Zweckmässigkeitsgründen nach Nenndorf bei Hannover verlegt. So kam ich nicht nach London, sondern nach Nenndorf und *Giskes* kam von London ebenfalls nach Nenndorf. Da sind wir wieder zusammengekommen. Sowohl in **Diest**, wie auch in Nenndorf wurde ich vernommen, jeweils zu Fragen, die taglich von London nach Nenndorf durchgegeben wurden.

A. In die Hande der Canadesen hier am 16. Mai 1945. Ich bin am 3. Juli 1945 mit Sonder-Transport mit dem General *Kuhlwein* zusammen nach **Diest**, in Belgien, gekommen.

A. Jawohl, noch sechs Spiele.

A. Jawohl.

A. Ja, ich rechnete hier bis zum Tag der Flucht, denn das andere was dann noch lief bis April 1944 war nur noch ein Dahinsiechen eines zum Tode Verurteilten.

16946. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat op 6 Maart 1942 *Lauwers* gearresteerd is en dat u op 12 Maart 1942 voor het eerst kon gaan zenden?

A. Ja.

16947. De **Voorzitter**: Nu komt de vraag, hoe u gekomen is aan de code van *Lauwers*.

A. Dan moet ik zo beginnen. Wij zijn — ik zeg „wij“, *Giskes* en ik. Wij rekenen ons steeds te zamen, want ik mag vooropstellen, in de leiding was het een kwestie van samenwerken. *Giskes* ontwierp telegrammen als gevolg van een werkverdeling. Ieder had de taak, die aan zijn ressort was toebedeeld. Terwijl wij de telegrammen, die voor het Spiel van belang waren, gemeenschappelijk bespraken, heeft *Giskes* op eigen initiatief die gemaakt, die noodzakelijk uit het Spiel te voorschijn kwamen. In zoverre het dus kwesties waren, die beslissend voor het Spiel waren, hebben wij de koppen bij elkaar gestoken en de telegrammen besproken. Wij hadden immers voor dit doel beiden bureaux in Driebergen. Het England-Spiel is daardoor begonnen, dat zowel *Giskes* als de Sicherheitspolizei beiden een spel hadden lopen.

Het Spiel van *Giskes* heeft toen op 6 Maart 1942 tot de gevangenneming van *Lauwers* geleid en het Spiel van de Sicherheitspolizei op 9 Maart 1942 tot de gevangenneming van *Taconis*. Op 6 Maart 1942 is *Lauwers* verhoord.

De situatie was nu zo, dat bij de inval in het huis, van waar uit *Lauwers* gezonden heeft — ik weet niet meer waar het was, de naam van de straat is mij ontgaan, het was hier in den Haag —, al het schriftelijke materiaal van *Lauwers* werd gevonden. Er bestond wel een bevel van Londen, dat de agenten steeds alles moesten vernietigen, maar het spreekt vanzelf, dat de agent toch wat achterhoudt, omdat hij steeds een zeker overzicht moet hebben wat hij doorgegeven heeft en wat nog niet, en zo werd nu beslag gelegd op de gegevens, die *Lauwers* bij zijn codering gebruikte.

16948. De **Voorzitter**: Maar u kon daar niet de code uit vinden?

A. Nu was het zo: Reeds tijdens het Spiel van *Giskes* werden de telegrammen van *Lauwers* door de peiltroep van de Ordnungspolizei gepeild, d.w.z. de telegrammen, die *Lauwers* doorgegeven had, werden opgenomen. Zij konden echter slechts *opgenomen* worden, echter niet *ontcijferd* worden, omdat de sleutel niet bekend was. Deze gepeilde telegrammen lagen daar nu echter. Dat was het eerste materiaal, dat reeds gedurende het Spiel verzameld werd. Ten tweede nu het materiaal, dat gevonden werd. Dat waren de beide dingen, die *Lauwers* reeds — hoe moet ik het zeggen — in zijn mededelingen in een bepaalde richting drongen. Hij kon niet meer zo maar wat in het wilde weg vertellen. Er waren reeds bepaalde dingen voorhanden. Nu moet ik echter eerst nog iets zeggen. Men moet steeds onderscheid maken tussen het „systeem“ en tussen de „gegevens“, die bij de codering gebruikt worden. Het „systeem“ kan een getallensysteem of kan een cijfersysteem zijn. De Russen hebben een cijfersysteem. Ik wilde zeggen een lettersysteem of een getallensysteem. De Russen hebben het getallensysteem, een bijzonder moeilijk geval, terwijl de Duitsers, evenals de Engelsen en de Hollanders, de Belgen en de Fransen het lettersysteem gebruiken. In het lettersysteem wordt, naargelang van de dienst in verschillende vormen, zoals men dat noemt, in vierkanten verdeeld. Nu moet ik vooropstellen, dat *van der Reyden* reeds toentertijd het in het kader van de Nederlandse dienst, ik bedoel daarmede het bureau *Derksema*, gebruikte systeem uiteengezet, d.w.z. beschreven heeft. Wij wisten nu, dat de Engelse berichtendienst precies hetzelfde gebruikt. Wij wisten precies: het systeem is het z.g. „Doppelwürfelverfahren“ (werkwijze met het dubbele vierkant) Principieel „Doppelwürfelverfahren“, omdat het delen in vierkantjes tweemaal doorgevoerd werd. Het kon ook bijvoorbeeld 6 maal doorgevoerd worden. Dat levert echter moeilijkheden op bij het decoderen, omdat het des te langer duurt, omdat hoe langer het duurt hoe meer misverstanden mogelijk zijn en een fout dagenlang ophoudt teweeg kan brengen. Zo wisten wij dus reeds, dat *Lauwers* het „Doppelwürfelverfahren“ had. Dai kon hem reeds gezegd worden. Wij wisten ook, dat er z.g. „Sicherungen“ bestonden, om een Duitse uitdrukking te gebruiken. Dat wil zeggen een bepaalde afspraak tussen de afzender dienst en de agent, dat hij, wanneer hij in vrijheid is, bepaalde letters of bepaalde woorden weglaat of bijvoegt, als teken, dat hij nog Oké is. En deze dingen konden *Lauwers* dus reeds voorgehouden worden. Hij moest dus reeds uit de vragen van de hem ondervragende ambtenaren vaststellen, dat de man zelf op de hoogte is. Daarbij kwam nu, dat hem ook het materiaal voorgelegd werd, en nu was het natuurlijk zo: Wij wisten niet welke security-checks *Lauwers* had. Dat wisten wij niet. Die moest

A. Jawohl.

A. Da muss ich so anfangen. Wir sind — ich sage „wir“, *Giskes* und ich. Wir rechnen uns immer zusammen, denn ich darf vorausschicken, in der Führung war es eine Gemeinschaftsarbeit. *Giskes* entwarf die Funksprüche, als Folge einer Aufteilung der Arbeit. Jeder hatte die seinem Sektor entsprechenden Aufgaben. Während wir für das Spiel wesentliche Funksprüche gemeinsam besprachen, hat *Giskes* von sich aus jene gemacht, die sich zwangsläufig aus dem Spiel heraus ergaben. Soweit es also Fragen waren, die entscheidend waren für das Spiel, haben wir uns zusammengesetzt und die Telegramme besprochen. Wir hatten ja zu dem Zweck beide Bureaus in Driebergen. Angefangen hat das England-Spiel dadurch, dass sowohl *Giskes* ein Spiel laufen hatte als die Sicherheitspolizei. Das Spiel von *Giskes* hat dann am 6. März 1942 zur Festnahme von *Lauwers* geführt und das sicherheitspolizeiliche Spiel am 9. März 1942 zur Festnahme von *Taconis*. Am 6. März 1942 ist *Lauwers* vernommen worden.

Die Situation war nun so, dass bei dem Einfall in das Haus, in dem *Lauwers* gesendet hat — ich weiss nicht mehr wo es war, der Name der Strasse ist mir entfallen, es war hier in den Haag —, das gesamte schriftliche Material von *Lauwers* gefunden wurde. Es bestand wohl ein Befehl von Seiten London, dass die Agenten immer alles vernichten sollten; aber es ergibt sich aus der Natur der Sache, dass der Agent doch etwas zurückbehält, weil er immer einen gewissen Überblick haben muss, was er schon durchgegeben hat und was noch nicht. Und so wurden nun Unterlagen erfasst, die *Lauwers* bei seinem Kodieren verwendete.

A. Nun war es so: Es wurde schon während des Spiels von *Giskes* der Funkverkehr von *Lauwers* durch den Peiltrupp der Ordnungspolizei angepeilt, d.h. die Funksprüche, die *Lauwers* durchgegeben hatte, wurden aufgenommen. Sie konnten aber nur *aufgenommen*, nicht aber *entschlüsselt* werden, weil der Schlüssel nicht bekannt war. Diese angepeilten Funksprüche lagen aber nun da. Das war das erste Material, das bereits während des Spiels gesammelt wurde. Zweitens nun das Material, das gefunden wurde. Das waren die beiden Dinge, die nun *Lauwers* schon, wie soll ich sagen, in eine gewisse Richtung in seinen Angaben drangen. Er konnte nicht mehr aus dem Blauen heraus etwas erzählen. Es waren schon gewisse Dinge da. Nun muss ich aber vorher noch etwas sagen. Man muss immer unterscheiden zwischen dem „System“ und zwischen den „Unterlagen“, die bei einer Kodierung verwendet werden. Das „System“ kann ein Zahlensystem, kann ein Ziffernsystem sein. Die Russen haben ein Ziffernsystem. Ich wollte sagen ein Buchstabensystem oder ein Zahlensystem. Die Russen haben das Zahlensystem, eine besonders schwierige Geschichte, während die Deutschen sowohl als auch die Engländer, Holländer, Belgier und Franzosen das Buchstabensystem verwendeten. Im Buchstabensystem wird je nach Art des Dienstes, in verschiedenster Form, wie man das nennt, „gewürfelt“. Nun muss ich vorausschicken, dass *van der Reyden* uns bereits das seinerzeit im Rahmen des niederländischen Dienstes — ich meine damit das Büro *Derksema* — verwendete System entwickelt, d.h. beschrieben hatte. Wir wussten nun, dass der englische Nachrichtendienst genau dasselbe verwendet. Wir wussten genau: das System ist das sogenannte Doppelwürfelverfahren. Grundsätzlich „Doppelwürfelverfahren“, weil das „Würfel“ zweimal durchgeführt wurde. Es konnte auch z.B. sechsmal durchgeführt werden. Das hat aber seine Schwierigkeit beim Dekodieren, weil es umso länger dauert, umso mehr Missverständnisse möglich sind und ein Fehler tagelang aufhalten kann. So wussten wir also bereits, dass *Lauwers* das Doppelwürfelverfahren hat. Das konnte ihm schon mal gesagt werden. Wir wussten auch, dass sogenannte „Sicherungen“ bestehen, um einen deutschen Ausdruck zu gebrauchen, d.h. gewisse Vereinbarungen zwischen der absendenden Stelle und dem Agenten, dass er, wenn er in Freiheit ist, gewisse Buchstaben oder gewisse Worte weglässt oder hinzu setzt, als Zeichen dafür, dass er noch „oké“ ist. Und diese Dinge konnten also *Lauwers* schon vorgehalten werden. Er musste daher schon aus den Fragen des ihn vernehmenden Beamten feststellen, dass der Mann an sich im Bilde ist. Dazu kam nun, dass ihm auch das Material vorgehalten wurde. Und nun war es natürlich so: Wir wussten nicht, *welche* Sicherungen *Lauwers*

hij ons zeggen. Dat was ook in de latere gevallen zo. Dus wij konden wel zeggen: u hebt het Doppelwurfelverfahren! Wij konden vragen: Welke security-checks hebt U? Maar de samenstelling van de security-checks was bij iedere agent verschillend. Ook de codegegevens als zodanig, waaruit hij het woord nam, waarop hij zijn telegram opbouwde, het z.g. sleutelwoord, waarin men het telegram, zoals men dat noemde „würfeln“ moest (in vierkantjes moest zetten).

16949. De **Voorzitter**: Dat was meestal een gedicht, niet waar?

A. Dat was meestal een gedicht, in vele gevallen ook een boek. De agent had het boek er bij. Dat had echter het nadeel, dat bij huiszoeking het boek gevonden kon worden. Meestal was het een gedicht en uit dit gedicht moest hij nu ergens een woord nemen. Dan moest hij natuurlijk in zijn telegram steeds mededelen, welk woord hij in een bepaald geval genomen heeft. Bij ieder telegram nam hij een ander woord, opdat de tegenstander het niet zou kunnen ontcijferen. Nu moest hij zijn bureau in Londen natuurlijk ook mededelen welk woord hij gekozen had. Dus zeggen: ik heb uit mijn gedicht van de vijfde regel het zesde woord genomen. Dat geschiedde in die vorm, dat hij door cijfers zei: die en die regel, dat en dat woord en zo en zoveel letters komen in aanmerking. Deze cijfers gaven als uitkomst een getal van 4 of 5 cijfers. Opdat nu de tegenstander, wanneer hij mischien het gedicht in handen zou krijgen of hoe dan ook kennis van het gedicht had, het niet zou kunnen decoderen, moest de agent bij dit getal van 4 of 5 cijfers een z.g. sleutelgetal tellen, dat kan een telefoonnummer of een geboortedatum of een ander getal zijn, dat de agent gemakkelijk bij de hand had. De som, die bij het optellen de uitkomst vormt, zet hij op het telegram en geeft hij door. Dus was practisch ieder telegram tweemaal beveiligd. Enerzijds door de afgesproken security-checks, waarbij ofwel bepaalde letters veranderd of bepaalde namen er bij gezet werden en anderzijds door het sleutelgetal, dat diende om de sleutelwoorden vast te stellen. Deze twee security-checks moesten wij hebben om de tegenstander het telegram zo te kunnen brengen, dat hij geen argwaan zou krijgen.

Ik weet niet — het is tamelijk moeilijk zonder stukken dit uit te leggen — of ik mij duidelijk genoeg uitgedrukt heb. Ik wil daarmee slechts zeggen, dat wij bij alle agenten wisten, wat het „systeem“ was, en het feit, dat er security-checks bestonden. Welke security-checks de agent had en welk sleutelgetal hij gebruikte om het sleutelwoord bekend te maken, moest de agent ons zeggen.

16950. De **Voorzitter**: En wat had nu van der Reyden u medegedeeld? Die had u blijkbaar helemaal op de hoogte gesteld van het systeem. Had hij ook mededeling gedaan van zijn code?

A. U bedoelt van der Reyden?

De **Voorzitter**: Ja, de allereerste.

A. Het heeft zich zo ontwikkeld, dat wij eerst slechts van Hamel die niets zei, Zomer, die bijna niets zei, en toen nog een agent *Homburg*, die ontsnapt is, gevangengenomeen hebben. Toen kwam van der Reyden met *Terlaak*. Wij wisten uit het materiaal, dat wij bij Zomer gevonden hadden, iets over het codesysteem. Hoe moet ik dat zeggen? Wij hadden een voorstelling van de zaak. Ik moet vermelden, dat ik chef van de grenspolitie aan de Zwitserse grens was en deze dingen wel kende, dat de Engelse dienst mij echter vreemd was, voor mij in zoverre ook iets nieuws was. Dus had ik er natuurlijk belang bij, vast te stellen, welk codesysteem er bestaat en nu heeft van der Reyden niet slechts het systeem zelf bekendgemaakt, maar ook precies de bijzonderheden, die op zijn geval betrekking hadden. Wij hebben ook geprobeerd een spel te beginnen, het is echter bij één telegram gebleven.

16951. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat?

A. Dat weet ik niet.

16952. De **Voorzitter**: Had van der Reyden naar uw overtuiging ook afgegeven, wat men dan noemt, zijn security-checks?

A. Volgens mijn mening ja. Van der Reyden heeft van zijn kant alles gedaan, wat hij volgens onze begrippen doen kon.

16953. De **Voorzitter**: Ja, maar waarom is die eerste poging dan mislukt?

hatte. Das wussten wir nicht. Die musste er uns sagen. Das war auch in den späteren Fällen so. Also wir konnten wohl sagen: Sie haben das Doppelwurfelverfahren! Wir konnten fragen: Welche Sicherungen haben Sie? Aber die Arten der Sicherungen waren bei jedem der Agenten verschieden. Auch die Kode-Unterlagen als solche, aus denen er das Wort entnahm, auf dem er seinen Funkspruch aufbaute: das sogenannte Schlüsselwort, innerhalb dessen er den Funkspruch, wie man das nennt, „würfeln“ musste.

A. Das war meistens ein Gedicht, in vielen Fällen auch ein Buch. Der Agent hatte das Buch dabei. Das hatte aber den Nachteil, dass bei Hausdurchsuchung das Buch gefunden werden konnte. Meistens war es ein Gedicht und aus diesem Gedicht musste er nun irgendein Wort entnehmen. Dann musste er natürlich in seinem Funkspruch immer mitteilen, welches Wort er in dem einzelnen Fall genommen hat. Bei jedem Funkspruch nahm er ein anderes Wort, damit ihn der Gegner nicht entschlüsseln konnte. Nun musste er seiner Leitstelle in London natürlich auch mitteilen, welches Wort er genommen hat, also sagen: Ich habe aus meinem Gedicht von der 5. Zeile das 6. Wort genommen. Das erfolgte in der Form, dass er durch Ziffern sagte: die und die Zeile, das und das Wort, und so und soviel Buchstaben kommen in Frage. Diese Ziffern ergaben eine vierstellige oder funfstellige Zahl. Damit nun aber der Gegner, wenn er vielleicht das Gedicht in Händen oder sonstwie Kenntniss von dem Gedicht hat, nicht dekodieren kann, muss der Agent zu dieser vier-fünfstelligen Zahl eine sogenannte Schlüsselzahl dazuzählen. Das kann eine Telefonnummer, eine Geburtszeit oder sonst irgendeine dem Agenten gelaufene Zahl sein. Die Summe, die beim Addieren herauskommt, setzt er auf den Funkspruch und gibt sie durch. Also war praktisch jeder Funkspruch zweimal gesichert: Einerseits durch die vereinbarten Sicherungen, sei es dass bestimmte Buchstaben geändert, bestimmte Namen dazu gesetzt wurden und andererseits durch die Schlüsselzahl zur Feststellung des Schlüsselwortes. Diese zwei Sicherungen mussten wir haben, um dem Gegner den Funkspruch so bringen zu können, dass er kein Misstrauen hatte.

Ich weiss nicht — es ist ziemlich schwierig ohne schriftliche Unterlagen das zu erklären — ob ich mich deutlich genug ausgedrückt habe. Ich will damit nur sagen, was wir bei allen Agenten wussten, war das *System* und die *Tatsache*, dass es Sicherungen gab. Welche Sicherungen der Agent hatte und welche Schlüsselzahl er gebrauchte, um das Schlüsselwort bekanntzugeben, musste der Agent uns sagen.

A. Sie meinen van der Reyden?

A. Die Entwicklungsgeschichte war die, dass wir vorher nur van *Hamel*, der nichts sagte, *Zomer*, der fast nichts sagte, dann noch einen Agenten, *Homburg*, der entsprungen ist, festgenommen hatten. Dann kam *van der Reyden* mit *Terlaak*. Wir wussten aus dem Material, das wir bei Zomer gefunden hatten, einiges über das Codesystem, wie soll ich sagen, wir hatten eine Vorstellung von der Sache. Ich muss erwähnen, dass ich Grenzpolizeichef an der Schweizer Grenze war und wohl diese Dinge kannte, mir aber der englische Dienst fremd war. Er war für mich insofern auch Neuland. So hatte ich natürlich Interesse daran, festzustellen, welches Codesystem besteht und nun hat van der Reyden nicht nur das System an sich bekanntgegeben, sondern auch genau die Einzelheiten, die für seinen Fall zugetroffen haben. Wir haben auch versucht, ein Spiel zu beginnen; es ist aber beim ersten Funkspruch geblieben.

A. Das weiss ich nicht.

A. Meiner Ansicht nach ja. Es hat van der Reyden von seiner Seite alles getan, was er nach unseren Begriffen tun konnte.

A. Dat weet ik niet. Wanneer hij alleen zijn code gegeven zou hebben, dan zou ik zeggen: Hij heeft ons misschien nog iets verzwegen, maar hij heeft ons niet alleen zijn code, maar ook zijn hele code, dat wil zeggen de codegegevens van *Alblas*, medegedeeld, wat op zich zelf, zou ik willen zeggen, helemaal niet nodig geweest zou zijn. Het hoorde er praktisch niet bij, dat was een zaak, die helemaal apart lag.

16954. De **Voorzitter:** Bij *Alblas* had u de proef op de som, omdat u, als ik het goed begrepen heb, *Alblas*, toen hij nog in vrijheid was, gepeild hebt?

A. Wij hebben hem gepeild en konden al zijn telegrammen op grond van de mededelingen van *van der Reyden* decoderen.

16955. De **Voorzitter:** Op grond van de opgave, die *van der Reyden* had gedaan?

A. Ja, en dat was het grote voordeel voor ons, dat wij — dat was een afspraak tussen *Giskes* en mij — *Alblas* lieten staan, omdat we dan de mogelijkheid hadden vast te stellen of van het „England-Spiel“ iets naar buiten drong.

16956. De **Voorzitter:** Maar lijkt u dat nu niet een fout, dat *van der Reyden* kennis droeg van twee codes, nl. van die van hem zelf en van een andere agent? Wat had dat voor zin, dat hij ook de code van een andere agent had?

A. Ja. *Alblas* moest zijn code veranderen; het systeem was hetzelfde. Hier moet ik weer de nadruk op leggen. Hij moest een nieuw gedicht gebruiken en dit nieuwe gedicht, voor zover ik mij herinner de „Erlkönig“, precies kan ik het niet meer zeggen, er waren, geloof ik, ook security-checks bij, moest *van der Reyden* aan *Alblas* mededelen.

16957. De **Voorzitter:** Dus hij had een nieuwe code voor *Alblas* meegebracht?

A. Ja. Dus *Alblas* had tot aan dit tijdstip andere gegevens voor de code, een ander gedicht.

16958. De **Voorzitter:** Heeft *van der Reyden* inderdaad vóórdat hij gearresteerd was die nieuwe code aan *Alblas* overhandigd?

A. Ja. Hij had van de overkant de opdracht, zoals hij zei, van kapitein *Derksema*, de nieuwe codegegevens aan *Alblas* te overhandigen. Dat heeft hij ook gedaan via het contact dr. *Krediet* in Wassenaar en na dit tijdstip is hij gevangengenomen. Hij had medegedeeld:

a. dat hij de opdracht doorgegeven heeft;

b. dat de codegegevens in die en die vorm waren. Op grond van deze mededelingen konden wij het telegramverkeer van *Alblas* tot Juli 1942, dus tot zijn gevangenneming, nagaan.

16959. De **Voorzitter:** U hebt *Alblas* dus een tijd kunnen controleren?

A. Ja.

16960. De **Voorzitter:** Een van de belangrijkste punten is de z.g. security-check. Er zijn bepaalde nadere afspraken, die een zekere verstoring van de orde of iets anders opleveren, die gevolgd moeten worden en als ze niet gevolgd worden, dan weet men aan de andere kant, dat het fout is. Hebt u nu, toen u *Alblas* controleerde, gemerkt, dat *van der Reyden* u ook de security-check van *Alblas* heeft gegeven? Ik weet natuurlijk niet, hoe die check van *Alblas* was, maar als die b.v. was, dat hij in het 6de, 12de en 18de woord de beginletters fout moest opgeven — gesteld, dat dat zijn check geweest was —, dan had u dat bij de controle van de opgevangen berichten toch moeten merken?

A. Ja, dat konden wij vaststellen. Ik kan nu niet meer met besttheid zeggen of *van der Reyden* ook de security-checks mededeelde. Ik kan zeggen, dat hij ons de codegegevens, die ons de decodering mogelijk maakten, overhandigd heeft. Nu is het echter zo, dat ik uit een rij van telegrammen de regelmatigheid, wanneer ik het zo zeggen mag, van bepaalde afwijkingen vast kan stellen. Ik kan van een serie van 10 of 12 telegrammen vaststellen: Hij doet principieel dat en dat fout. Dus dat is een security-check. Dat kan ik nu zelf uitzoeken. Daar heb ik helemaal niemand bij nodig.

A. Dass weiss ich nicht. Würde er nur seinen Code allein gegeben haben, dann würde ich sagen: er hat vielleicht uns doch irgend etwas verschwiegen. Aber er hat uns nicht nur seinen Code, sondern auch den ganzen Code, d.h. die Code-Unterlagen von *Alblas*, mitgeteilt. Was an sich, möchte ich sagen, gar nicht notwendig gewesen wäre. Es gehörte praktisch nicht dazu. Das war eine Sache, die ganz abseits davon lag.

A. Wir haben ihn gepeilt und konnten alle seine Funksprüche auf Grund der Angaben von *van der Reyden* dekodieren.

A. Jawohl. Und das war ja der grosse Vorteil für uns, dass wir — das war eine Vereinbarung zwischen *Giskes* und mir — *Alblas* stehen liessen, weil wir dann die Möglichkeit hatten, festzustellen ob von dem „England-Spiel“ etwas nach aussen dringt.

A. Ja. *Alblas* sollte seinen Code verändern; das System war das gleiche. Dies muss ich wieder betonen. Er sollte ein neues Gedicht verwenden. Und dieses neue Gedicht, nach meiner Erinnerung „der Erlkönig“, genau kann ich es nicht mehr sagen, es waren, glaube ich, auch security-checks dabei, sollte *van der Reyden* an *Alblas* übermitteln.

A. Jawohl. Also *Alblas* hatte bis zu dem Zeitpunkt eine andere Code-Unterlage, irgendein andres Gedicht.

A. Jawohl. Er hatte den Auftrag von drüben, wie er sagte, von Kapitän *Derksema*, die neue Code-Unterlage an *Alblas* zu übermitteln. Das hat er auch gemacht über den Kontakt dr. *Krediet* in Wassenaar und nach diesem Zeitpunkt ist er festgenommen worden. Er hatte angegeben:

a. dass er den Auftrag übermittelt hat;

b. dass die Code-Unterlage in der und der Form war.

Auf Grund dieser Angaben konnten wir den Funkspruchverkehr von *Alblas* bis zum Juli 1942, also bis zu seiner Festnahme, überwachen.

A. Jawohl.

A. Ja, das konnten wir feststellen. Ich kann heute nicht mehr mit Bestimmtheit sagen, ob *van der Reyden* auch die security-check angegeben hat. Ich kann sagen: er hat uns die Code-Unterlage, die uns die Dekodierungen ermöglichte, übermittelt. Nun ist es aber so, dass ich aus einer Reihe von Funksprüchen die Gesetzmässigkeit, wenn ich so sagen darf, gewisser Abweichungen feststellen kann. Ich kann von einer Reihe von 10 oder 12 Funksprüchen feststellen: er macht grundsätzlich das und das falsch. Also ist das eine security-check. Das kann ich nun selbst herausfinden. Da brauche ich einen andren gar nicht dazu.

16961. De **Voorzitter**: Dat weet u alleen van iemand, die u hebt kunnen controleren. Van iemand, die u vandaag pakt en waarvan u voor het eerst hoort hoe zijn code is, kunt u het niet controleren.

A. Dan weet ik het niet. Dan moet hij het mij zeggen.

16962. De **Voorzitter**: Natuurlijk. Dus de mogelijkheid bestaat, dat u bij *Alblas* de security-check gevonden hebt uit de gecontroleerde telegrammen?

A. Uit de regelmatigheid . . .

16963. De **Voorzitter**: Het is dus niet per se nodig, dat *van der Reyden* u dat gezegd heeft.

A. Neen.

16964. De **Voorzitter**: Was *van der Reyden* vrij makkelijk in het doen van mededelingen?

A. Ja, hij zei, dat hij in 1940 N.S.B.-er geworden was, dat hij in Indië gevangengenomen was, een mogelijkheid gekregen had om naar Engeland te gaan en door kapitein *Derksema* voor de keus was gesteld: of wel mee te werken, of weer gevangengenomen te worden.

16965. De **Voorzitter**: Dat heeft hij u positief verteld?

A. Ja, en daarop heeft hij gezegd: Goed, ik ga naar Holland, en van dit standpunt uit heeft hij gesproken.

16966. De **Voorzitter**: U hebt ook de overtuiging, dat de mededelingen van *van der Reyden* voor u van waarde zijn geweest om met *Lauwers* zover te komen, als u gekomen bent?

A. Ja.

16967. De **Voorzitter**: *Lauwers* zou uit zich zelf niet zo gemakkelijk zover gekomen zijn als van *der Reyden*, is dat uw indruk?

A. *Lauwers* had direct na de gevangenneming verklaard, dat hij meewerkte. Dus hoe moet ik het zeggen, nog terwijl hij gevangengenomen werd. Toen heeft hij direct al ja gezegd. Hij sprak met *Kupp*, de V-man van *Giskes*. *Kupp* was Duitser, hij woonde reeds lang in Holland en sprak vloeiend Hollands. Ik kwam toentertijd als Beier en verstond heel weinig en nu was het duidelijk, dat *Kupp* met *Lauwers* onderhandelde.

16968. De **Voorzitter**: Is *Kupp* nog hier?

A. Dat weet ik niet, maar *Giskes* moet het verloop van de zaak ook precies kennen. Ik weet niet of *Giskes* op dat moment in de kamer was. Ik was wel in de kamer, maar ik kon niet spreken. *Kupp* heeft gesproken en *Kupp* zei toen: Zie zo, hij werkt met ons mee. Dat was nog in de woning. En toen is *Lauwers* op Binnenhof 4 gekomen en werd daar ondervraagd. Daar heeft hij — hoe zal ik het zeggen — zich bedacht. Tijdens de ondervraging begon hij te aarzelen. *Giskes* heeft toen urenlang met hem gesproken. Ik heb met hem gesproken. Toen aan het slot heeft hij zich bereid verklaard zelf aan het apparaat mee te werken. Ik kan dus slechts zeggen: de oorspronkelijke houding van *Lauwers* was uitgesproken welwillend.

16969. De **Voorzitter**: Hij kan natuurlijk ook onder de indruk van het ogenblik geweest zijn.

A. Het kan de schok van de gevangenneming geweest zijn. Daarna werd hij, zoals gezegd, geremd. Men moet een onderscheid maken tussen zijn mededelingen en tussen de vraag, of hij wilde medewerken, d.w.z. medewerken aan het apparaat. Zoals ik het mij herinner, heeft *Lauwers* op zich zelf tijdens het verhoor geen moeilijkheden veroorzaakt, maar slechts over de vraag „medewerking“. En dat was het probleem. *Lauwers* was praktisch uit het spel van *Giskes* voortgekomen en op grond van onze samenwerking zou *Giskes* ook met *Lauwers* spreken en zo heeft toen *Giskes* nog zeer lang met hem gesproken. Ten slotte is toch de medewerking tot stand gekomen.

16970. De **Voorzitter**: U weet, dat *Lauwers* verklaart, dat hij zich wel bereid heeft verklaard om mee te werken en dat hij ook zijn code heeft afgegeven, maar dat hij zegt: Ik heb niet mijn speciale check afgegeven. Als dat juist is, zou dat een verklaring kunnen zijn voor het verloop van zaken, zoals u nu verteld hebt, nietwaar?

A. Da weiss ich es nicht. Da muss er es mir sagen.

A. Aus der Regelmässigkeit. ....

A. Nein.

A. Ja, er sagte, er sei 1940 N.S.B.-er geworden, sei in Indien festgenommen gewesen, habe eine Möglichkeit gehabt nach England zu kommen, sei durch Kapitän *Derksema* vor die Wahl gestellt worden, entweder mitzuarbeiten oder wieder festgenommen zu werden.

A. Ja. Und worauf er dann gesagt hat: Gut, ich gehe nach Holland und aus dieser Ebene heraus hatte er gesprochen.

A. Jawohl.

A. *Lauwers* hatte unmittelbar nach der Festnahme erklärt, dass er mitarbeite. Also, wie soll ich sagen, noch während der Festnahmeaktion. Da hat er gleich schon gesagt: jawohl. Er sprach mit *Kupp*, V-Mann von *Giskes*. *Kupp* war Deutscher. Er wohnte schon lange in Holland und sprach fließend holländisch. Ich kam seinerzeit als Bayer und verstand sehr wenig. Und nun war es klar, dass *Kupp* mit *Lauwers* verhandelte.

A. Das weiss ich nicht, aber *Giskes* muss den Verlauf der Sache auch genau kennen. Ich weiss nicht ob *Giskes* in diesem Moment im Zimmer war. Ich war wohl im Zimmer, aber ich konnte nicht sprechen. Gesprochen hat *Kupp* und *Kupp* sagte dann: Also, er arbeitet mit uns. Das war noch in der Wohnung. Und dann ist *Lauwers* auf Binnenhof 4 gekommen und wurde dort vernommen. Da hat er, wie soll ich sagen, Bedenken bekommen. Er hat im Laufe der Vernehmung angefangen zu zögern. Es hat dann *Giskes* mit ihm stundenlang gesprochen. Ich habe mit ihm gesprochen. Dann am Schluss hat er sich bereit erklärt, selbst am Apparat mitzuarbeiten. Ich kann also nur sagen, die ursprüngliche Einstellung von *Lauwers* war eine ausgesprochen zusagende.

A. Es kann der Festnahmeschock gewesen sein. Er hat dann, wie gesagt, Hemmungen bekommen. Man muss unterscheiden zwischen seinen Angaben und zwischen der Frage seiner Mitarbeit, d.h. seine Mitarbeit am Apparat. So, wie ich es in Erinnerung habe, hat *Lauwers* an sich in der Vernehmung keine Schwierigkeiten gemacht, sondern nur in der Frage „Mitarbeit“. Und das war das Problem. Er war praktisch aus *Giskes*' Spiel herausgekommen und auf Grund unserer Zusammenarbeit sollte *Giskes* auch mit *Lauwers* sprechen und so hat dann *Giskes* noch sehr lange mit ihm gesprochen. Am Schluss ist doch die Mitarbeit zustande gekommen.

Want dan zou dat kunnen verklaren, dat hij gezegd heeft: Goed, tot zover kan ik gaan. Hij zegt ook, dat men in Londen gezegd heeft: je mag eventueel je code afgeven, maar niet je check, en dat hij toen gedacht heeft: die laatste houd ik voor mij. Maar daar zullen wij straks over praten, als wij op het belangrijke punt komen van wat de Engelsen konden begrijpen. Daar wil ik nu niet verder op ingaan. Ik zeg alleen, het zou een verklaring kunnen zijn voor zijn gedachten-gang.

A. Ja, nu moet ik zeggen, zoals ik mij herinner, heeft *Lauwers* zijn security-checks medegedeeld.

16971. De **Voorzitter**: Dat is nogal een ingewikkeld punt, dat ik dadelijk afzonderlijk zal behandelen. De kwestie van dat „stop”, enz. Daar kom ik dadelijk wel op terug. Ik wil thans eerst even afhandelen het verloop van zaken, hoe het England-Spiel opgebouwd is. Het komt dus hierop neer, dat u aan *van der Reyden* veel hebt gehad voor de uiteenzetting van het systeem en dat *van der Reyden* zijn wetenschap, naar uw overtuiging, helemaal heeft afgegeven?

A. Ja.

16972. De **Voorzitter**: En bovendien de wetenschap, die hij had over de code, enz. van *Alblas*. Met *van der Reyden* hebt u ook geprobeerd een „Spiel” op te zetten, maar dat is niet gelukt. Met de wetenschap, van *van der Reyden* verkregen, stond u bij *Lauwers* alweer veel sterker. U wist toen, hoe u het aan moest pakken. U bent toen met *Lauwers* opnieuw begonnen en dat is wel gelukt. Had *Terlaak* ook een zender?

A. Hij was ook marconist, ja. Hij had ook mededelingen gedaan, maar hoe moet ik het zeggen, hij heeft mededelingen gedaan, die niet van belang waren naast de mededelingen van *van der Reyden*. Hij had ook mededelingen gedaan, dat weet ik, maar ik heb meer steun gehad aan de mededelingen van *van der Reyden* dan aan die van de anderen.

16973. De **Voorzitter**: Op deze wijze kreeg u dus op 12 Maart 1942 een eerste verbinding?

A. Ja.

16974. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, dat u *Lauwers* zelf hebt laten seinen, terwijl u dat met alle anderen niet gedaan hebt, maar dat hebt laten doen door beampten van de Ordnungspolizei?

A. Dat was een kwestie van ontwikkeling, van ervaring. Wij hadden in 1942 ook nog niet de ervaring, zoals we die in 1943 en 1944 hadden. In het bijzonder over de kwestie van het handschrift. Dat wil zeggen: over de aard en de karakteristieke momenten van het seinen, precies zoals bij schrijfmachineschrift. Iedere typiste schrijft anders, d.w.z. de ene slaat hard aan, de andere zacht, de ene heeft een regelmatige aanslag en de andere een onregelmatige, en zo is het ook bij het seinen.

16975. De **Voorzitter**: Ik ken deze toestellen niet, waar zij mee werkten, maar was het een toestel met een toetsenbord of zo iets?

A. Ja.

16976. De **Voorzitter**: Dus hij moest die morsetekens aanslaan'?

A. Ja, hij moet aanslaan. Nu is het heel verschillend. Ten eerste de vraag van oefening, ten tweede de vraag van de omstandigheden. Als men nerveus is, slaat men anders aan, precies zoals bij schrijfmachineschrift, dus of men in rust of onder andere omstandigheden is.

16977. De **Voorzitter**: Dus ook naar uw overtuiging bestaat de mogelijkheid, dat men aan de andere kant de aanslag van een marconist kan herkennen?

A. Ja. Nu moet ik zeggen, dat ik geen seinspecialist ben. Ik ben afweerspecialist. Ik heb echter in zoverre moeite gedaan om de zaak te leren kennen als ik het voor mijn werk nodig had. Ik ben geen seintechnicus. Ik heb echter, evenals *Giskes*, zeer veel over deze kwestie met de chef van de peiltroepen gesproken. Nu hebben de agenten steeds verklaard, dat hun handschrift daarginds op griimfoonplaten opgenomen zou zijn en zonder meer herkend zou worden, wanneer

A. Ja, nun muss ich sagen, so wie ich in Erinnerung habe, hat *Lauwers* seine security-checks angegeben.

A. Jawohl.

A. Er war auch Funker, ja. Er hatte auch Angaben gemacht, aber wie soll ich sagen, er hat Angaben gemacht, die keine Bedeutung neben den Angaben von *van der Reyden* hatten. Er hatte auch Angaben gemacht, das weiss ich. Aber ich habe mich mehr auf die Angaben von *van der Reyden* gestützt wie auf die der anderen.

A. Ja.

A. Das war eine Frage der Entwicklung, der Erfahrung. Wir hatten 1942 auch noch nicht die Erfahrung wie wir sie in 1943 und 1944 hatten. Besonders über die Frage der Handschrift, d.h. über die Art und die charakteristischen Momente des Morsens, genau so wie bei Schreibmachineschreiben. Jede Typistin schreibt anders, d.h. die eine schlägt fest und die andre weich, die eine hat einen regelmässigen Anschlag, die andre hat einen unregelmässigen und so ist es auch beim Morsen.

A. Ja.

A. Ja, er muss anschlagen. Nun ist es ja ganz verschieden. Erstens die Frage der Übung, zweitens die Frage der Umstände. In der Nervosität gibt man anders, genau so wie bei Schreibmachineschreiben, also ob in Ruhe oder anderen Umständen.

A. Ja, ich bin nun kein Sendefachmann, muss ich sagen. Ich bin Abwehrspezialist. Habe mich aber soweit gekümmert, als ich es für meine Arbeit benötigte. Ich bin kein Sendetechniker. Ich habe mich aber sehr viel wegen dieser Frage, genau so wie *Giskes*, mit dem Chef des Peiltrupps unterhalten. Nun haben die Agenten immer erklärt, ihre Handschrift sei druben auf Schallplatten aufgenommen worden und würde ohne weiteres erkannt werden, wenn ein anderer

een ander het zond, terwijl onze peiltroëpspecialisten zich op het standpunt stelden, dat dit niet mogelijk is. Want, zeiden zij, de kwestie van de atmosfeer speelt een rol en ook het feit, dat het handschrift in Londen onder rustige omstandigheden was opgenomen, terwijl de agent hier toch onder andere voorwaarden, in een nerveuze toestand, werken moest. Snelheid, het zich bewust zijn van gevaar en van andere moeilijkheden brengen veranderingen met zich mede, zodat het onmogelijk is zonder meer, wanneer het zenden onder geheel andere omstandigheden geschiedt dan bij de opname, het handschrift weer te herkennen. En door deze ervaring is het gekomen, om uw vraag te beantwoorden, dat wij later niet meer de agenten zelf tijdens de seintijden aan het apparaat zetten, maar de ambtenaren van de Ordnungspolizei, die echter vooraf telkens iedere agent afzonderlijk een contrôle-uitzending hebben laten seinen.

16978. De **Voorzitter**: Maar dan bleef toch het gevaar, dat men in Londen het handschrift van de agent kende? En als hier direct iemand van de Ordnungspolizei het seinen overnam, betekende dat toch in ieder geval een andere aanslag?

A. Ja, nu liet echter juist tot dit doel de ambtenaar van de Ordnungspolizei, die de agent aan het apparaat moest vertegenwoordigen, de agent proefseinen. Daarvoor behoeft hij geen aansluiting te hebben, maar hij laat hem voor het toestel plaats nemen en zegt: Zend nu maar. Als vakman kon hij vaststellen hoe de agent tikt. Tikt hij zuiver, tikt hij snel, welke moeilijkheden heeft hij bij het seinen? Ieder had bepaalde letters, die hij goed of slecht tikte.

16979. De **Voorzitter**: Ze probeerden dan de aanslag te imiteren?

A. Ja. En wanneer hij het essentiële begreep, dan zei hij: „Dat kan ik“. De chef van de peiltroepen beweerde, dat na een half uur proefseinen iedere specialist onderkennen kan, welke bijzonderheden in aanmerking genomen moeten worden en daardoor kwam het, dat *Lauwers* en ook *Jordaan* zelf geseind hebben, omdat wij op dit tijdstip nog niet zeker waren, terwijl later de andere agenten door de ambtenaren van de Ordnungspolizei vervangen werden.

16980. De **Voorzitter**: Ik volg hier nu op het ogenblik een verklaring, die u hebt afegelegd in December 1947 voor de P.R.A.-rechercheur *Ridderikhoff*. Herinnert u zich deze verklaring nog wel?

A. Ja.

16981. De **Voorzitter**: Daarin wordt de opbouw van het England-Spiel vrij uitvoerig omschreven. Nu zie ik hier toevallig op pagina 2 staan, dat u gezegd hebt, dat er in totaal door Engeland 54 parachutisten afgeworpen werden boven Nederland, dat moet waarschijnlijk 53 zijn?

A. Dat is een drukfout. Dat moet 53 zijn.

16982. De **Voorzitter**: U geeft in deze verklaring verder aan, hoe dit allemaal gebeurd is. Hoe het met de droppings is gegaan en wat dan met de agenten plaats vond, de verhoren, ook de verhoren door uw beambte *May* in *Haaren*, de code-specialist, en al dergelijke dingen meer. Dan vertelt u verder, dat u van mening bent, dat men in Engeland pas op 1 April 1944 definitief heeft geweten, dat hier in *Holland* dit spel gespeeld werd, hoewel sedert Augustus 1943 geen parachutisten meer gedropt werden en de laatste dropping van het materiaal plaats vond in December 1943.

A. Ja, November, December 1943.

16983. De **Voorzitter**: Nu zegt u hier, maar daar hebben wij daarnet over gesproken: in de tijd, dat het E-Spiel liep van Maart 1942 tot 1 April 1944, is het onmogelijk geweest vanuit *Holland* radio-verbindingen met Engeland op te nemen, zonder dat het ons bekend was. Dan vertelt u nog van een paar gevallen, waarin de Ordnungspolizei er in geslaagd was om een zender te peilen. Wij hebben echter op het ogenblik gegevens, die aantonen, dat er wel degelijk anderen zijn geweest.

A. Ja.

16984. De **Voorzitter**: Maar u zegt, dat dit dan in ieder geval geweest moet zijn na Maart 1943?

A. Ja, na Maart 1943.

„gibt“, während unsre Peiltruppspezialisten sich auf den Standpunkt stellten, dass dies nicht möglich ist. Denn es spielt die Frage der Atmosphäre und dann auch die Tatsache eine Rolle, dass die Handschrift in London unter ruhigen Umständen abgenommen ist, während ja der Agent hier doch unter anderen Bedingungen, in einer nervösen Art, arbeiten muss. Schnelligkeit, das Bewusstsein der Gefahr und anderer Schwierigkeiten, bringen Veränderungen mit sich, sodass es unmöglich ist, ohne weiteres, wenn ganz andre Umstände beim Geben vorliegen als bei der Aufnahme, die Handschrift wiederzuerkennen. Und aus dieser Erfahrung heraus ist es gekommen, um Ihre Frage zu beantworten, dass wir später nicht mehr die Agenten selbst während der Sendezeiten an den Apparat setzten, sondern die Beamten der Ordnungspolizei, die aber vorher jeweils von den einzelnen Agenten eine Kontrollsendung abgenommen haben.

A. Ja, nun liess aber eben zu dem Zweck der Beamte der Ordnungspolizei, der den Agenten am Apparat vertreten musste, von dem Agenten eine Probesendung machen. Da braucht er keinen Anschluss zu haben, sondern er setzt ihn vor den Apparat hin und sagt: „Geben Sie mal“. Als Fachmann konnte er feststellen, wie der Agent gibt, gibt er sauber, gibt er schnell, welche Schwierigkeiten hat er beim Geben? Jeder hatte gewisse Buchstaben, die er gut oder schlecht gab.

A. Jawohl. Und wenn er das Wesentliche erfasst hatte, dann sagte er „das kann ich“. Der Chef des Peiltrupps behauptete, dass nach einer halben Stunde Probesendung jeder Spezialist erkennen kann, welche besonderen Merkmale zu berücksichtigen sind. Und daher kam es, dass *Lauwers* und auch *Jordaan* selbst gesendet haben, weil wir uns zu diesem Zeitpunkt noch nicht sicher waren, während später die andren Agenten durch die Beamten der Ordnungspolizei vertreten wurden.

A. Ja.

A. Das ist ein Druckfehler. Das muss 53 sein.

A. Ja, November, Dezember 1943

A. Jawohl.

A. Ja, nach März 1943.

16985. De **Voorzitter**: Dan spreekt u hier verder over *Sonderführer Huntemann*. Dat is de man, die de zaak vertaalde, niet waar?

A. Ja, die was tolk bij *Giskes*.

16986. De **Voorzitter**: Hetgeen vermeld staat op pagina 4 van uw verklaring, is mij niet helemaal helder geworden. Daar schijnt op het eerste gezicht een haat in te zitten. U spreekt daar over het feit, dat omstreeks het begin van het E-Spiel er in Holland nog 10 agenten waren, die voordien, in het begin van 1942, ingezet waren. Vervolgens vertelt u, hoe *Andringa* gearresteerd is. Dat is het Spiel „Pijl en Boog”. Vervolgens zegt u even daarna — dan hebt u het dus nog maar alleen over *Andringa* gehad en nog even over *Baatsen*, maar deze laatste is ten slotte direct gepakt — .....

A. Die is gedropt, die hoort er niet bij.

16987. De **Voorzitter**: Dus die kan niet onder die tien gerekend worden?

A. Neen.

16988. De **Voorzitter**: Dan zegt u even daarna: Het was mij bekend, dat er nog 6 parachutisten van B.B.O. in Holland waren. Eén dezer zes was *Akki (Andringa)*. Daar zit een sprong in. Want zo is niet verklaard, hoe u ineens van 10 op 6 komt. Blijkbaar is dat niet voldoende opgenomen.

A. Zo moet het zijn, ja. In vrijheid waren *Andringa*, eerst noem ik die agenten die tot het England-Spiel behoord hebben, *Andringa*, *Pijl*, dus *de Haas*, *Jordaan*, *Sebes*, *Ras*, *Kloos*, dat waren die zes. Dan komen daarbij jhr. *de Jonge*...

16989. De **Voorzitter**: 0, die vier? Dat zijn dus *de Jonge*.....

A. Ja, *de Jonge*, *Ortt*, *Radema* en *Emmer*.

16990. De **Voorzitter**: Zijn het die vier? Er waren dus 10 agenten en dan zegt u, in uw gedachtengang, vier van die tien hoorden niet tot het England-Spiel, en zo springt u terug van 10 op 6?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan is het volkomen duidelijk.

A. En dan is het zo: *Ridderikhoff* had uit een heel ander gezichtspunt de dingen opgenomen, uit het gezichtspunt van *van der Waals*. En deze dingen, die ik uitvoerig verklaard heb, heeft hij slechts beknopt opgenomen en daarom een beetje bekort.

16991. De **Voorzitter**: Ja, zo is het volkomen duidelijk. Dus er waren er in het kader van uw England-Spiel geen 10, maar 6, die bij het begin van dat „Spiel” nog in vrijheid opereerden?

A. Ja.

16992. De **Voorzitter**: En daarvan hebt u *Andringa* toen gekregen, vervolgens.....

A. *Andringa* met *der Haas (de Haas)* via het Spiel Haarlem met *Poos*. En *Jordaan* door *van der Waals*; *Sebes* door *van der Waals*; en *Ras* en *Kloos* zijn in café Terminus in Utrecht op grond van de mededelingen van *Akki (Andringa)* gevangengenomen.

16993. De **Voorzitter**: Nu zegt u verder, dat op grond van de verklaringen van *Jordaan* de tweede radioverbinding met Engeland in gebruik kon worden genomen.

A. Ja.

16994. De **Voorzitter**: *Jordaan* was niet de eerste van deze zes, die gearresteerd werd?

A. Neen.

16995. De **Voorzitter**: Kwam dat hierdoor, dat *Jordaan* het gemakkelijkst was in het verklaren?

A. Neen, maar *Andringa* en *Pijl* zijn op 28 April gevangengenomen. Zij hadden met liet seinen op dit tijdstip niets te maken. Toen kwamen *Ras* en *Kloos*; dat waren weer twee saboteurs, die

A. Ja, der war Dolmetscher bei *Giskes*.

A. Der ist gedropt, der gehört nicht dazu.

A. Nein.

A. So muss es sein, ja. Es waren in Freiheit *Andringa* — zuerst nenne ich die Agenten, die zum E-Spiel gehörten — *Andringa*, *Pijl*, also *de Haas*, *Jordaan*, *Sebes*, *Ras*, *Kloos*, das waren die sechs. Dann kommen dazu jhr. *de Jonge*...

A. Jawohl, *de Jonge*, *Ortt*, *Radema* und *Emmer*.

A. Jawohl.

A. Und dann ist es so: *Ridderikhoff* hat von einer ganz anderen Schau aus die Dinge aufgenommen, vom Gesichtspunkt *van der Waals* aus, und diese Dinge, die ich in der Breite erklarte, hatte er nur in Kurze hineingenommen und daher etwas zusammengedrängt.

A. Jawohl.

A. *Andringa* mit *der Haas (de Haas)* über das Spiel Haarlem mit *Poos*. Und *Jordaan* durch *van der Waals*; *Sebes* durch *van der Waals*; und *Ras* und *Kloos* sind in Café Terminus in Utrecht auf Grund der Angaben von *Akki (Andringa)* festgenommen worden.

A. Jawohl.

A. Nein.

A. Nein, sondern *Andringa* und *Pijl* sind am 28. April festgenommen worden. Sie hatten mit dem Funkverkehr zu diesem Zeitpunkt nichts zu tun. Dann kamen *Ras* und *Kloos*, das waren wieder zwei

ook met het seinen niets te maken hadden, maar eerst *Jordaan*. *Jordaan* was de marconist voor de hele groep, want de marconist van *Andringa* is bij het afspringen doodgefallen en zo was in de hele sabotagekring *Jordaan* de marconist voor de hele kring, voor de zes mannen.

16996. De Voorzitter: Dus toen had u op een gegeven moment al deze agenten gearresteerd en had u twee verbindingen, nl. één over *Lauwers* en één over *Jordaan*?

A. Ja.

16997. De Voorzitter: Dan komt de geschiedenis van *Alblas*. Die is in een later stadium gearresteerd, want die hebt u een tijd zijn gang laten gaan, omdat u van *van der Reyden* zijn code vernomen had en hem kon controleren en u het van belang achtte om die controle inderdaad uit te oefenen.

A. Ja.

16998. De Voorzitter: Toen liep dat op een gegeven moment spaak, omdat *Alblas* bekend was geworden, dat er iets met de agent *Jambroes* niet klopte, en toen dacht u: dat kan mislopen?

A. Ja.

16999. De Voorzitter: Dus moest er aan de zenderij van *Alblas* een einde gemaakt worden?

A. Ja.

17000. De Voorzitter: Nu was de arrestatie van *Jambroes*, als ik het goed begrepen heb, van het allergrootste belang, omdat *Jambroes* een provinciegewijze organisatie moest opzetten en dus m.a.w. elf radioverbindingen moest scheppen. U hebt daarop, toen u *Jambroes* gearresteerd had, in de plaats van *Jambroes* geleidelijk die elf radioverbindingen opgebouwd in overleg met Londen, als ik het goed begrijp?

A. Ja. De opdracht van *Jambroes* was om de groepen op te bouwen en Londen zou dan op grond van de meldingen van de uitvoering voor de afzonderlijke provincies een dienovereenkomstig aantal organisatoren met hun marconisten droppen, d.w.z. de mensen, die *Jambroes* in de afzonderlijke provincies aangeworven had, moesten door agenten, z.g. „organisatoren“, in de sabotage opgeleid worden zoals de agenten in Engeland opgeleid waren. Voor de verbinding met Engeland moesten deze groepen in de afzonderlijke provincies een marconist bij zich hebben. Zo kwam het, dat door de opdracht van *Jambroes* seinverbindingen tot stand kwamen, omdat Engeland telkens na de melding, van uitvoering voor de opbouw in een afzonderlijke provincie een groep agenten zond.

17001. De Voorzitter: U had die elf verbindingen, maar hebt u ze ook kunnen gebruiken?

A. Ja, wij hebben ze gebruikt in de vorm, die het spel vereiste. Via de verbinding werd aan *Jambroes* gemeld, dat die en die provincie met de organisatie klaar was, waarop voor deze provincie 2 of 3 organisatoren met marconist gedropt werden. Dan moest deze groep de seinverbinding met Engeland opnemen, d.w.z. dat, wat Engeland wenste, in ontvangst nemen en de opdrachten, die doorgegeven waren, uitvoeren. Dat was natuurlijk in de loop van de tijd de moeilijkheid, de opdrachten, die van Engeland kwamen, niet uit te voeren en dit desondanks de Engelsen niet te laten merken.

17002. De Voorzitter: Ik heb b.v. gelezen, dat u zelfs hier en daar sabotage-opdrachten werkelijk en soms schijnbaar moest laten uitvoeren om de zaak gaande te houden. Is dat juist?

A. In twee gevallen, ja.

17003. De Voorzitter: Ik heb gevonden een z.g. sabotage-aanslag op de zender Kootwijk, waarvan medegedeeld is, dat deze niet door kon gaan, omdat er een mijnenveld lag.

Saboteure, die auch mit dem Funkverkehr nichts zu tun hatten, sondern erst *Jordaan*. *Jordaan* war der Funker für die ganze Gruppe, denn der Funker von *Andringa* ist beim Absprung totgefallen und so war im ganzen Sabotierkreis *Jordaan* der Funker für den ganzen Kreis, für die sechs Männer.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Jawohl. Der Auftrag von *Jambroes* war, die Gruppen aufzubauen und London sollte dann auf Grund der Vollzugsmeldungen für die einzelnen Provinzen die entsprechende Zahl von Organisatoren mit ihren Funkern absetzen, d.h. die Menschen, die *Jambroes* in den einzelnen Provinzen geworben hatte, sollten durch Agenten, sogenannte „Organisatoren“, in der Sabotage ausgebildet werden wie die Agenten in England ausgebildet waren. Zur Verbindungsmit England sollten diese Gruppen in den einzelnen Provinzen einen Funker bei sich haben. So kam es, dass durch den Auftrag des *Jambroes* Funkverbindungen zustande kamen, da England jeweils nach der Vollzugsmeldung des Aufbaus in der einzelnen Provinz eine Gruppe von Agenten einsetzte.

A. Ja, wir haben sie in der Form gebraucht, wie es das Spiel verlangte. Über die Linie wurde *Jambroes* gemeldet, dass die und die Provinz mit der Organisation fertig ist, worauf für diese Provinz zwei oder drei Organisatoren mit Funkern abgesetzt wurden. Dann musste diese Gruppe die Funkverbinding mit England aufnehmen, d.h. das, was England wünschte, in Empfang nehmen und die Aufträge, die durchgegeben waren, durchführen. Das war natürlich im Lauf der Zeit die Schwierigkeit, die Aufträge, die von England kamen, nicht durchzuführen und dies trotzdem der englischen Seite nicht merken zu lassen.

A. In zwei Fällen, ja.

A. Jawohl.

17004. De Voorzitter: En een schip in de haven van Rotterdam, dat inderdaad opgeblazen is.

A. Ja, dat weet ik niet meer precies. Is dat door ons gebeurd? Dat deed indertijd *Giskes* met de weermacht. Ik weet niet, hoe dat afgelopen is.

17005. De Voorzitter: Maar dat geval van Kootwijk, is dat juist?

A. Kootwijk is juist. Die zaak met het schip, ik weet dat er iets was met een schip, dat moet *Giskes* beter weten. Ik weet, dat wij nog in twee gevallen in de sector Arnhem twee sabotagedaden aan het spoorwegnet, dus op de spoorwegrails, uitgevoerd hebben.

17006. De Voorzitter: Alleen maar om het spel gaande te houden?

A. Ja, omdat wij in dat geval vreesden, daarmede rekening moesten houden, dat van Engelse zijde door een van ons onafhankelijke controle de uitvoering van de opdrachten gecontroleerd werd. Daarom zeiden wij tegen ons zelf, dat wij in deze gevallen de opdrachten in die vorm moesten uitvoeren.

17007. De Voorzitter: Ze moesten aan de overkant tot op zekere hoogte waar voor hun geld krijgen. Was dat eigenlijk de gedachte?

A. Ja. Het was natuurlijk duidelijk, dat van Engelse zijde op alle 18 lijnen, die nu liepen, ook steeds naar de uitvoering van de sabotagedaden en wat er gebeurd was werd gevraagd. Zo namen wij alles, wat praktisch, hetzij door sabotage of door een ongeluk gebeurde, om het zover het ging op rekening van onze agenten te stellen en naar Engeland door te geven.

17008. De Voorzitter: Dus u gaf willekeurige ongevallen door als sabotagedaden?

A. Ja. Als onze sabotagedaden. Wanneer wij dit alles hadden moeten uitvoeren of uitgevoerd zouden hebben, wat door Engeland gewenst werd en wat noodzakelijk geweest zou zijn, dan zou het tamelijk moeilijk geworden zijn.

17009. De Voorzitter: Ja, maar men kon toch niet altijd een willekeurig ongeval opgeven, want meestal was er toch een sabotageopdracht, die bedoeld was voor een bepaalde plaats, voor een vliegveld of zo?

A. Zo bij Kootwijk en dergelijke gevallen, voor zover het bepaalde plaatsen waren. Wij hebben dan doorspeeld, òf in de vorm, die u reeds vermeld hebt, òf, voor zover het algemene opdrachten waren, opdat wij de hoofdopdracht konden ontwijken. Er waren concrete opdrachten gesteld, waarbij wij zeiden, dat ze niet uitgevoerd zouden kunnen worden, maar wij hebben hier of daar iets gedaan om de eigenlijke opdrachten uit te stellen.

17010. De Voorzitter: Wij hebben dus thans besproken de twee verbindingen van *Lauwers* en *Jordaan*, plus die elf, dat is dertien. Waar zijn die andere vijf vandaan gekomen? U had er achttien, zei u.

A. Ja, daar was de derde verbinding, in chronologische volgorde, *Andringa* met *Pijl*, want *Andringa* had zijn marconist verloren. *Pijl* had zelf de opdracht met zijn spreekapparaat met die S-phon te werken. Deze zaak had geen succes. Daarop gaf Londen de opdracht, dat *Pijl*, die als marconist opgeleid was, voor *Andringa* als marconist werken moest. *Andringa* had de opdracht als sabotagechef in Noordbrabant en Limburg te werken. U moet dat zo zien: *Jambroes*, die in Juni 1942 kwam, stelde voor heel Holland een organisatie op. Deze 11 groepen waren aan de Duitse kant in het England-Spiel verenigd, terwijl de andere overige groepen daarnaast liepen. Van Engeland uit gezien, waren dat van elkaar onafhankelijke groepen en zo kwam het, dat naast deze *Jambroes-groep*, die dus later kwam, ook *Andringa* in het gebied van Noordbrabant en Limburg werkte en nu een marconist moest hebben voor zijn grote gebied. En zo werd hem van Engelse zijde ~~Pijl~~ toegevoegd. *Pijl* heeft de seinverbinding opgenomen en uitgevoerd. Dat was de derde marconist. De vierde zendgroep was (ik denk aan *Baatsen*, die geen seinverbinding had) *Parlevliet* en *van Steen*, dat waren op zich zelf saboteurs, die onder *Andringa* moesten werken. Zij zijn in de nacht van 30 Mei 1942 naar beneden gesprongen.

A. Ja, das weiss ich nicht mehr genau. War das von uns? Das machte seinerzeit *Giskes* mit der Wehrmacht. Ich weiss nicht, wie das abgelaufen ist.

A. Kootwijk ist richtig. Die Sache mit dem Schiff, ich weiss, es war etwas mit einem Schiff, muss *Giskes* besser wissen. Ich weiss, dass wir noch in zwei Fallen im Raum Arnhem zwei Sabotage-Akte am Eisenbahnnetz, also auf der Eisenbahnschiene, durchgeführt hatten.

A. Jawohl, weil wir in dem Fall befurchteteten, damit rechnen mussten, dass von englischer Seite durch eine von uns unabhängige Kontrolle die Ausführung der Aufträge nachgeprüft wird. Daher sagten wir uns, dass wir in diesen Fallen die Aufträge in der Form durchführen müssten.

A. Jawohl. Es war natürlich klar, dass von englischer Seite auf den gesamten achtzehn Linien, die nun liefen, auch immer nach der Durchführung der Sabotage-Akte und was gemacht worden ist, nachgefragt wurde. So nahmen wir alles, was praktisch, sei es nun durch Sabotage oder durch Unfall, geschah, um es, so weit es ging, auf Konto unsrer Agenten zu nehmen und nach England durchzugeben.

A. Ja, als unsre Sabotage-Akte. Wenn wir das alles hätten durchführen müssen oder durchgeführt hatten, was von England aus gewünscht war und was notwendig gewesen wäre, áann wäre es ziemlich schwierig geworden.

A. So bei Kootwijk und ähnliche Falle, soweit es bestimmte Plätze waren. Wir haben dann entweder in der Form durchgespielt wie Sie schon erwahnten oder, soweit es allgemeine Aufträge waren, damit wir vom Hauptauftrag ablenken konnten. Es waren konkrete Aufträge gestellt, bei denen wir sagten, dass sie nicht durchgeführt werden könnten; aber wir haben da und dort irgendeine Sache gemacht, um die eigentlichen Aufträge hinauszuschieben.

A. Ja, da war die dritte Verbindung der Zeitfolge nach, *Andringa* mit *Pijl*; denn *Andringa* hatte seinen Funker verloren. *Pijl* hatte an sich den Auftrag mit Sprechgerät mit diesem S-Phon zu arbeiten. Diese Sache hatte keinen Erfolg. Daraufhin gab London den Auftrag, dass *Pijl*, der als Funker ausgebildet war, für *Arzdringa* als Funker arbeiten sollte. *Andringa* hatte den Auftrag, als Sabotagechef in Noordbrabant und Limburg zu arbeiten. Sie müssen dass so sehen: *Jambroes*, der im Juni 1942 kam, stellte für ganz Holland eine Organisation auf. Diese elf Gruppen waren auf deutscher Seite im E-Spiel vereinigt, während die anderen übrigen Gruppen daneben liefen; von England aus gesehen waren das von einander unabhängige Gruppen. Und so kam es, dass neben dieser *Jambroes-Gruppe*, die also später kam, auch *Andringa* im Raum von Noordbrabant und Limburg arbeitete und nun einen Funker für seinen grossen Bereich haben musste. Und so wurde ihm von englischer Seite *Pijl* zugeteilt. *Pijl* hat die Funkverbinding aufgenommen und durchgeführt. Das war der dritte Funker. Die vierte Funkgruppe war (ich denke an *Baatsen*, der keine Funkverbinding hatte), *Parlevliet* und *van Steen*. Das waren an sich Saboteure, die unter *Andringa* arbeiten sollten. Sie sind in der Nacht zum 30. Mai 1942 abgesprungen.

Nu is echter gebleken, dat het gebied Limburg — Noordbrabant voor *Andringa* te groot was: daarom moesten *Parlevliet* en *van Steen* zelfstandig met een eigen marconist werken. Zij moesten zich een marconist van hier (Holland) zoeken, dus geen agent gebruiken. Er werd nu ook in het „Spiel“ doorgespeeld, dat een marconist voorgesteld werd; het was een ambtenaar van de peiltroepen, waarmede Engeland akkoord ging. Zo kwam de vierde lijn tot stand. Toen kwamen in de nacht van 23 Juni *van Rietschoten* en zijn marconist *Buizer*. Dat was de vijfde lijn. Op 1 October dropte *van der Giessen*, die de zaklantaarn voor *Niermeyer* meebracht. *Niermeyer* was na zijn gevangenneming in Amsterdam de zesde lijn. Dat zijn de 6 lijnen.

17011. De **Voorzitter**: *Niermeyer* was er toch al eerder?

A. Ja, hij werkte in Amsterdam sinds midden 1942 als marconist, hij werd echter in het England-Spiel opgenomen.

17012. De **Voorzitter**: Juist, hij is op 10 Maart 1943 gearresteerd?

A. Neen, hij is gearresteerd op 6 October 1942.

17013. De **Voorzitter**: Ja, daar hebt u gelijk in. Maar hij was al een poos hier werkzaam?

A. Hij werkte ongeveer sinds een halfjaar en werd toen in het „Spiel“ opgenomen.

17014. De **Voorzitter**: U hebt verteld, hoe u met de agenten sprak. In uw rapport hebt u het over Dauervernehmungen en dan zegt u: daarvan heb ik er hoogstens twee toegepast. Mijn vraag is, op wie hebt u die toegepast?

A. De ene was *Griinz*. Bij de ander betrof het op zich zelf geen „Dauervernehmung“ in de vorm, zoals ze bevolen was, maar hij werd vrij lange tijd ondervraagd. Het was *Taconis*. Hij kwam des avond 9 uur uit Arnhem en is tot aan de volgende voormiddag aan één stuk door ondervraagd.

17015. De **Voorzitter**: Dat was 9 Maart 1942?

A. Ja.

17016. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat deze twee agenten voor een Dauervernehmung in aanmerking kwamen?

A. Bij *Taconis* ging het daarom, dat hij zijn identiteit niet bekend wilde maken. Hij wilde zijn naam niet mededelen. *Taconis* was een halfbloed, dus zeer taai, zoals alle halfbloeden, en dus moest de ondervraging uitgesteld worden, totdat de Hollandse bureaux geopend waren en men iemand van het personeel van het Centrale Distributiekantoor kon spreken, om in de registers, op grond van de daar aanwezige bewijsstukken, vast te stellen, dat het werkelijk *Taconis* was. Daarom werd de zaak zo lang gerekt.

17017. De **Voorzitter**: En wat was bij *Grun* de reden?

A. Bij *Grun* was het op grond van het feit, dat hij in het kader van zijn opdracht bepaalde artikelen, die door Engeland gewenst waren, in de Hollandse pers reeds gelanceerd had.

17018. De **Voorzitter**: Is *Grun* niet gearresteerd bij het parachuteren, bij het droppen?

A. Neen, *Grun* is gedropt in België en wel in Juni 1943 (het kan ook September, dus na de eerste ontsnapping van agenten geweest zijn). Wij moesten vooraf een adres in België opgeven. *Giskes* gaf een adres in Brussel — van zijn V-man *George Ridderhof* — op. Bij dit adres is toen *Grunz* onder de schuilnaam *Brutus* aangelopen. Hij was met een tweede man naar beneden gesprongen, wiens schuilnaam *Apollo* was, de juiste naam weet ik niet. Deze is weer — misschien omdat hij achterdocht gekregen had — van Brussel naar Engeland teruggekeerd. *Griin* werd door *Giskes* uit België via V-mannen naar Zeist, naar *Bram van Oord*, een illegale, met wie *Ridderhof* contact had, gebracht. Daar werd *Griin* ondergebracht, dus *Bram van Oord* geloofde, dat *Ridderhof* een illegale was, die werkelijk een man van de overkant bracht. Hij kon vaststellen, dat *Griin* werkelijk agent was. Bij *Bram van Oord* heeft *Griin* enige maanden gewoond, tot *Ridderhof* *Giskes* meldde, dat *Grun* met *van Oord* om de een of andere persoonlijke reden ruzie gekregen had en daarom van plan was naar Amsterdam te gaan. Toen zei *Giskes*: Ik kan het spel niet meer

Nun hat sich aber ergeben, dass der Raum Limburg-Noordbrabant für *Andringa* zu gross war. Darum sollten *Parlevliet* und *van Steen* selbständig mit einem eigenen Funker arbeiten. Sie mussten sich einen Funker von herüber (Holland) suchen, also keinen Agenten gebrauchen. Es wurde nun in n-Spiel auch durchgespielt, dass ein Funker vorgeschlagen wurde (es was ein Beamter des Peil-Trupps), den England bewilligte. So kam die vierte Linie zustande. Dann kamen in der Nacht vom 23. Juni *van Rietschoten* und sein Funker *Buizer*; das war die 5. Linie. Am 1. October dropte *van der Giessen*, der die Stablampe für *Niermeyer* mitbrachte. *Niermeyer* war nach seiner Festnahme in Amsterdam die 6. Linie. Das sind die 6 Linien.

A. Ja, er arbeitete in Amsterdam seit Mitte 1942 als Funker, wurde aber ins E-Spiel hereingenommen.

A. Nein, der ist arrestiert am 6. Oktober 1942.

A. Der arbeitete seit einem halben Jahr ungefähr und wurde dann in das Spiel übernommen.

A. Einer war *Grun*. Beim andern war es an sich keine Dauervernehmung in der Form wie sie angeordnet war, aber er wurde längere Zeit vernommen. Es war *Taconis*. Er kam abends um neun Uhr aus Arnhem und ist bis zum nächsten Vormittag durchvernommen worden.

A. Ja.

A. Bei *Taconis* hat es sich darum gehandelt, dass er seine Identität nicht bekanntgeben wollte. Er wollte seinen Namen nicht angeben. *Taconis* war Halbblut, also sehr zähe, wie alle Halbbluts. Und so musste die Vernehmung hinausgeschoben werden, bis die holländischen Büros geöffnet waren, und man vom Personal der Centrale Distributie jemand sprechen konnte, um in den Registern auf Grund der dortigen Unterlagen festzustellen, dass es tatsächlich *Taconis* ist. Daher hat sich die Sache so lange hinausgezogen.

A. Bei *Grun* was es auf Grund der Tatsache, dass er in Rahmen seines Auftrags bestimmte Artikel, die von England aus gewünscht waren, in der holländischen Presse bereits lanciert hatte,

A. Nein, *Griin* is gedropt worden in Belgien und zwar im Juni 1943 (es kann auch September, also nach dem ersten Agentenausbruch gewesen sein); wir mussten vorher eine Adresse in Belgien angeben. *Giskes* gab eine Adresse in Brüssel — von seinem V-Mann *Georg Ridderhof* — an. Bei diesem ist dann *Grun* unter dem Decknamen *Brutus* angelaufen. Er war mit einem zweiten Mann abgesprungen, dessen Deckname *Apollo* war; den richtigen Namen weiss ich nicht.

Dieser ist wieder — vielleicht weil er Verdacht geschöpft hatte — von Brussel aus nach England zurückgekehrt. *Griin* wurde von *Giskes* aus Belgien über V-Leute nach Zeist zu *Bram van Oord*, einem illegalen, mit dem *Ridderhof* Kontakt hatte, gebracht. Dort wurde *Griin* untergebracht. Also *Bram van Oord* glaubte, dass *Ridderhof* ein Illegaler sei, der wirklich einen Mann von drüber bringt. Er konnte feststellen, dass *Griin* tatsächlich Agent sei. Bei *Bram van Oord* hat *Griin* einige Monate gewohnt bis *Ridderhof* dem *Giskes* meldete, dass *Grun* mit *van Oord* sich aus irgendwelchen persönlichen Gründen überworfen und daher die Absicht hatte, nach Amsterdam

volhouden, want wanneer *Grun* naar Amsterdam gaat, gaat het contact van *Ridderhof* met *Griin* via *Bram van Oord* verloren, daarom is het noodzakelijk, *Griin* te arresteren. *Giskes* heeft toen ook op de een of andere manier opdracht gegeven te zorgen, dat *Griin* op een bepaalde plaats, ik geloof op het station in Driebergen, gevangen genomen kon worden.

17019. De **Voorzitter**: En wat was toen de noodzaak tot Dauervernehmung?

A. De „Dauervernehmung” op zich zelf, zoals ik ze in het rapport beschrijf, zoals ze is doorgevoerd, was een idee van mij. In dit geval heb ik ze echter niet bevolen. *Griin* werd niet door mijn dienst, maar door „algemeine Widerstand” (IV C) ondervraagd. Voor zover ik weet, was de Dauervernehmung bevolen vanwege de vraag naar zijn werkzaamheid na zijn dropping.

17020. De **Voorzitter**: Ik weet niet, wat u precies een Dauervernehmung noemt, maar ik heb hier b.v. een rapport van *Dourlein* en deze zegt daarin dan het volgende:

„Ik ben toen tot 's nachts 2 uur aan één stuk ondervraagd, beginnende met mijn hele levensloop. Op het laatst viel ik elk ogenblik in slaap, maar steeds maakte hij mij wakker en ging door met ondervragen. Ik hoef niet te ontkennen, dat ik zo mak werd als een lammetje. Alleen mijn radio-code heb ik lang kunnen verzwijgen. Ik ben 3 weken lang gedurende 3 à 4 uur per dag ondervraagd.” (Dus dat „tot 's nachts 2 uur” sloeg op de eerste dag) „Ze hebben mij net zo lang uitgewrongen tot ze alles wisten. Ieder antwoord, dat ik gaf, werd vergeleken met de verklaringen van *Boogaart* en *van Os*. Het minste geringste, dat ik fout zeide, verbeterde hij mij onmiddellijk. Op mijn vraag, waarom hij mij ondervroeg, als hij toch al alles wist, antwoordde hij: Ik wil alles uit je eigen mond horen.”

A. Waar is hij dan verhoord?

De **Voorzitter**: In Haaren, door *May*.

A. Dat is een niet helemaal juiste voorstelling. Er is, zoals ik ook in mijn rapport zeg, een verschil tussen het *algete verhoor*, d.w.z. een verhoor over zijn persoon, zijn opleiding, zijn opdracht, en het *code-verhoor*. In kan mij niet voorstellen, dat het code-verhoor tot na 2 uur 's nachts geduurd heeft. Het kan slechts betrekking hebben op het algemene verhoor. Het algemene verhoor was een heel langdurig en precies werk.

17021. De **Voorzitter**: Dat zegt hij ook. „Ik ben toen tot 's nachts 2 uur aan één stuk ondervraagd, beginnende met mijn gehele levensloop.”

A. Dat is iets anders. Maar van welk tijdstip af?

De **Voorzitter**: Dat staat er niet bij.

A. Ik weet niet, wanneer *Dourlein* naar beneden gesprongen is.

17022. De **Voorzitter**: Op 10 Maart 1943.

A. Op 10 Maart 1943. Hij is in de nabijheid van Driebergen naar beneden gesprongen. Ja, dat kan ik mij niet voorstellen. Ik kan mij dat zó voorstellen, wanneer hij in Driebergen verhoord is; maar het is steeds zó: Om ongeveer 12 uur des nachts geschiedde het naar beneden springen. Dan kan ik mij wel voorstellen, dat hij tot 2 uur ondervraagd is, want ik moest natuurlijk onmiddellijk na de dropping verhoren. Ten eerste om psychologische redenen en ten tweede in verband met de eerstvolgende seintijd. Dus werden de agenten natuurlijk direct verhoord. Het verschil echter tussen een „lang verhoor” en een „Dauervernehmung” is dit, dat ik bij de „Dauervernehmung” hoogstens 6 vragen liet stellen, terwijl een lang verhoor, hetwelk de honderd punten immers ook vereisten, iedere dag voortgezet werd. Het was aan geen tijd gebonden. De agent werd iedere dag enige uren verhoord, of de gehele dag. Er gingen natuurlijk weken mee heen eer dat alles duidelijk was. Met velen heb ik ook zelf gesproken, onafhankelijk van het officiële verhoor.

zu gehen. Da sagte *Giskes*: Ich kann das Spiel nicht mehr halten, denn wenn *Grun* nach Amsterdam geht, reisst der Kontakt des *Ridderhof* mit *Grun* über *Bram van Oord* ab. Aus diesem Grund ist es notwendig, *Grun* festzunehmen. *Giskes* hat dann auch irgendwie veranlasst, dass *Grun* an einem bestimmten Ort, ich glaube am Bahnhof in Driebergen, festgenommen werden konnte.

A. Die Dauervernehmung an sich, wie ich sie in meiner Ausführung beschreibe, so wie sie durchgeführt worden ist, war ein Gedanke von mir. In diesem Fall habe ich sie aber nicht angeordnet. *Grun* wurde nicht von meinem Dienst, sondern vom allgemeinen Widerstand (IV C) vernommen. So viel ich weiss, war die Dauervernehmung wegen der Frage seiner Tätigkeit nach seiner Dropping angeordnet.

A. Wo ist er denn vernommen worden?

A. Das ist eine nicht ganz richtige Darstellung. Es ist, wie ich auch in meiner Ausarbeitung sage, ein Unterschied zwischen der *allgemeinen Vernehmung*, d.h. eine Vernehmung zu seiner Person, zu seiner Ausbildung, zu seinem Auftrag, und der *Code-Vertiehmung*. Ich kann mir nicht vorstellen, dass die Code-Vernehmung bis nach zwei Uhr früh durchgeführt worden ist. Es kann sich nur auf die allgemeine Vernehmung beziehen. Die allgemeine Vernehmung war eine sehr langwierige und genaue Arbeit.

A. Das ist etwas anders. Aber von welchem Zeitpunkt ab?

A. Ich weiss nicht, wann *Dourlein* ist abgesprungen.

A. Am 10. März 1943. Er ist in der Nähe von Driebergen abgesprungen. Ja, das kann ich mir so nicht vorstellen. Ich kann mir das so vorstellen, wenn er in Driebergen vernommen worden ist; aber es ist immer so: Um 12 Uhr Nachts ungefähr erfolgte der Absprung: dann kann ich mir schon vorstellen, dass er bis zwei Uhr vernommen worden ist, denn ich musste natürlich gleich unmittelbar nach der Dropping vernommen. Erstens aus psychologischen Gründen und zweitens wegen der nächsten Sendezeit. So wurden die Agenten natürlich gleich vernommen. Der Unterschied aber zwischen einer „langen Vernehmung” und einer „Dauervernehmung” ist der, dass ich bei der Dauervernehmung höchstens 6 Fragen stellen liess, während eine lange Vernehmung, die ja die 100 Punkte auch beanspruchten, jeden Tag fortgesetzt wurde. Sie war an keine Zeit gebunden. Der Agent wurde jeden Tag einige Stunden oder den ganzen Tag vernommen. Das zog sich natürlich Wochen hin, bis alles klar war. Ich habe mich mit vielen auch selbst unterhalten, unabhängig von der offiziellen Vernehmung.

17023. De **Voorzitter**: Om nu nog even op Alblas terug te komen. Het is dus zo, dat Alblas een waarschuwing naar Londen heeft gestuurd, die u opgevangen hebt?

A. Ja.

17024. De **Voorzitter**: U weet niet, of er nog bericht terug is gekomen op die waarschuwing?

A. Neen, er is niets meer gekomen. Wij hadden alle uitzendingen afgeluisterd.

17025. De **Voorzitter**: Onmiddellijk daarop?

A. Ja.

17026. De **Voorzitter**: Was die waarschuwing duidelijk of weet u niet de inhoud daarvan?

A. Ja, ik kan nog zeggen, dat Alblas gemeld heeft, dat een man gedropt zou zijn en dat hij niet op het contactpunt aangekomen is. Ik geloof zelfs, dat hij zijn naam noemde in verband met de O.D., dus het was een tamelijk precieze melding. Hij zei, dat er een agent gedropt zou zijn, die met de O.D. verbinding moest opnemen. De man was echter verdwenen. Alblas noemde ook ongeveer de tijd: waarop hij naar beneden gesprongen is, zodat wij konden zeggen, dat hij slechts *Jambroes* bedoelen kon. Met dit telegram kwam Giskes naar mij toe. Ik zat in die tijd in den Haag, terwijl Giskes in Driebergen zijn bureau had, naast de peiltroep van de Ordnungspolizei. De peiltroep gaf de telegrammen aan Giskes, omdat zijn tolk *Huntemann* de telegrammen vertaalde. Giskes kwam dus bij mij en zei, dat Alblas van *Jambroes* afwist. Het telegram was zo opgesteld, dat men kon zien, dat Alblas over de dropping van *Jambroes* en over het feit, dat *Jambroes* helemaal niet opgedoken was en men op hem wachtte, tamelijk nauwkeurig op de hoogte was.

17027. De **Voorzitter**: Dat is heel merkwaardig, want men kreeg aldus in Londen op 15 of 16 Juli 1942 een duidelijke waarschuwing, dat er iets mis was.

Waren er toen al verbindingen over de *Jambroes*-lijnen?

Ja, waarschijnlijk?

A. Ja, bij *Jambroes* is het tamelijk snel begonnen.

17028. De **Voorzitter**: Ik bedoel, op het moment, dat Alblas zijn waarschuwing stuurde, waren er toen al verbindingen uwerzijds op *Jambroes*-lijnen?

A. Ja, *Jambroes* is reeds in Juni, op 27 Juni, afgesprongen. *Alblas* is op 16 Juli gevangengenomen. Toen bestond de lijn reeds.

17029. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat men in Londen een waarschuwing kreeg, dat er iets mis was met *Jambroes* op het moment, dat Londen met één of meer lijnen van de *Jambroes*-groep contact had.

A. Dat klopt. Wij rekenden steeds met het normale geval. Wanneer een agent gedropt werd, dan moest hij één of twee dagen op die plaats blijven, waar het ontvangst-comité hem onderbracht. Dan moest hij daar vandaan gaan zonder te zeggen, waar hij heen ging. Tot hij dan een huis vond, waar hij zeggen kon, dat hij enigszins veilig zenden kon, verliepen 8 tot 10 dagen en zo, van 27 Juli af gerekend, kan men zeggen, dat ongeveer op 5 tot 7 Juli de seinverbinding door ons opgenomen is. Dus bestond op het tijdstip, dat Alblas gevangengenomen is, de seinverbinding Engeland-*Jambroes* reeds.

17030. De **Voorzitter**: Dat maakt het dus wonderlijk, dat Londen hier niet op heeft gereageerd.

A. Londen heeft, voor zover ik mij herinner, op een in het Engeland-Spiel reeds opgevangen lijn, ook doorgegeven vast te stellen, wat er met *Jambroes* gebeurd is.

17031. De **Voorzitter**: Dus men heeft er wel op gereageerd?

A. Ja, men heeft daarop gereageerd en op een van onze lijnen het bevel gegeven, dat de agent moest vaststellen, wat er van *Jambroes* geworden was.

A. Ja.

A. Nein, da ist nichts mehr gekommen. Wir hatten die sämtlichen Funksprüche abgehört.

A. Ja.

A. Ja, ich kann noch sagen, dass Alblas gemeldet hat, dass ein Mann gedropt worden sein soll und dass er am Kontaktpunkt nicht angekommen ist. Ich glaube sogar, er nannte seinen Namen im Zusammenhang mit dem O.D. Also es war eine ziemlich genaue Meldung. Er sagte, es sei ein Agent gedropt worden, der mit dem O.D. Verbindung aufnehmen sollte. Der Mann sei aber verschwunden. Alblas nannte auch ungefähr die Zeit, wann der abgesprungen ist, sodass wir sagen konnten, dass er nur den *Jambroes* meinen könne. Mit diesem Funkspruch kam Giskes zu mir. Ich sass in dieser Zeit in den Haag, während Giskes in Driebergen neben dem Peiltrupp der Ordnungspolizei sein Büro hatte. Der Peiltrupp gab die Funksprüche an Giskes, weil sein Dolmetscher Huntemann die Telegramme verdolmetschte. Giskes kam also zu mir und sagte, dass Alblas von *Jambroes* wisse. Der Funkspruch war so abgefasst, dass man sehen konnte, dass Alblas über die Dropping von *Jambroes* und über die Tatsache ziemlich genau im Bilde war, dass *Jambroes* gar nicht aufgetaucht war und man auf ihn wartete.

A. Ja, bei *Jambroes* ist es ziemlich schnell angefangen.

A. Ja, *Jambroes* ist schon im Juni, am 27. Juni, abgesprungen. *Alblas* ist am 16. Juli festgenommen worden; da bestand also bereits die Linie.

A. Ja, das stimmt. Wir rechneten immer mit dem Normalfall: Wenn ein Agent gedropt wurde, dann musste er ein oder zwei Tage an dem Ort verbleiben, wo das Empfangskomitee ihn unterbrachte. Dann musste er sich davon trennen, ohne zu sagen, wohin er ging. Bis er dann ein Haus fand, wo er sich sagen konnte, dass er einigermassen gesichert senden kann, vergingen acht bis zehn Tage. Und so, vom 27. Juni ab gerechnet, darf man sagen, dass ungefähr am 5. bis 7. Juli die Funkverbinding von uns aus aufgenommen worden ist. So hat also zu dem Zeitpunkt, als Alblas festgenommen worden ist, bereits dieser Funkkontakt England—*Jambroes* bestanden.

A. London hat, soviel ich mich erinnere, auf einer im Engeland-Spiel schon aufgefangenen Linie auch durchgegeben, festzustellen, was aus *Jambroes* geworden sei.

A. Ja, man hat darauf reagiert und auf einer unserer Linien den Befehl gegeben, dass der Agent feststellen sollte, was aus *Jambroes* geworden sei.

17032. De **Voorzitter**: En daarop hebt u het antwoord gegeven?

A. Wij hebben doorgegeven, dat deze constatering heel moeilijk was, daar wij (dus de agenten van de lijn), wanneer de zaak werkelijk reeds in Duitse handen is, gevaar lopen zelf in Duitse handen te vallen. Wij hebben niets meer gehoord.

17033. De **Voorzitter**: Daar is het mee gesust?

A. Toen was het uit.

14034. De **Voorzitter**: Dan een ander punt. Wij hebben het zoeven over *Niermeyer* gehad, *Niermeyer*, die gearresteerd is op 6 October 1942. Wij hebben nu al vastgesteld, dat *Niermeyer* tot degenen behoorde, die niet gearresteerd zijn op het moment van de dropping, maar die al geruime tijd gewerkt hadden, eer het zover was.

A. Ja.

17035. De **Voorzitter**: Nu hebt u gezegd, en dat kan haast niet kloppen, dat op *Niermeyer* de foto van de kinderen van de heer *Suiyser* gevonden is. Ik zal u vertellen, waarom dat onwaarschijnlijk lijkt. In de eerste plaats, omdat *Niermeyer's* opdracht — ten minste zover onze inlichtingen strekken — was spoorwegsabotage, terwijl, als hij die foto had van de kinderen van *Sluyser*, hij zich in de tijd, toen hij nog vrij was, had moeten wenden tot *Vinus*. Dat heeft hij niet gedaan, hoewel hij toch enige maanden bezig is geweest. Dat is vrij onwaarschijnlijk, niet waar? Hij had die foto van de kinderen van *Sluyser*, dus dan zou hij de opdracht moeten hebben gehad zich in verbinding te stellen met *Vinus* en hij is enige maanden bezig geweest met ander werk en heeft die foto rustig in zijn zak gehouden en is niet in contact getreden met *Vinus*. Dat maakt het dus wel onwaarschijnlijk, dat *Niermeyer* de man is, die deze foto bij zich had. Het is veel begrijpelijker, dat die foto komt uit de zak van een parachutist, die onmiddellijk neerkomt uit Londen of, zoals door de heer *Sluyser* zelf in een krantenartikel is verondersteld, uit de zak van de agent, die doodgevallen is. Hoe de heer *Sluyser* aan die veronderstelling komt, weet ik niet, maar hij heeft dat in een krantenartikel geschreven. Op zich zelf is het logisch, dat, wanneer de agent, die uit Londen komt met die foto en de opdracht heeft zich met *Vinus* in verbinding te stellen, doodvalt of onmiddellijk gesnapt wordt, u die foto dan kunt gebruiken. Maar dat u die foto gevonden hebt bij iemand, die een paar maanden lang rondgelopen heeft en die blijkbaar zijn opdracht op dit punt nooit vervuld heeft, is veel minder waarschijnlijk. Zou het dus niet zo kunnen zijn, dat u bij nader inzien of bij nader nadenken zegt: Ja, die foto is toch niet afkomstig van *Niermeyer*, maar van een ander?

A. Ik moet bij deze aantekening wel nog zeggen, dat ik omtrent deze vraag niet helemaal zeker ben; dat moet in een voetnoot of ergens anders zijn. Zoals ik daar zeg, weet ik niet precies of dat portret van *Niermeyer* was. Ik kan slechts het volgende zeggen: Het was de agent, op wiens lijn in November 1942 de opdracht gekomen is met „*Vinus*” contact op te nemen. Deze agent had de photo. Nu weet ik echter niet meer, welke agent de opdracht kreeg. Het kan slechts *Niermeyer* geweest zijn, daarom al, omdat hij ook, geloof ik, het adres van *Karel van Staal* bij zich had, dus een Amsterdams adres. *Van Hemert*, die ook een zendlijn had en op 24 Juli afgesprongen was, of Akki, wiens marconist doodgevallen was. Wie de opdracht gekregen heeft, dat weet ik, zoals ik al gezegd heb, niet. Het moet een van de 3 lijnen geweest zijn.

17036. De **Voorzitter**: Dus u acht het ook mogelijk, dat het *Molenaar* is geweest, want dat is degene, die doodgevallen is?

A. Dat is mogelijk.

17037. De **Voorzitter**: Het is wel merkwaardig, dat de heer *Sluyser* in een artikel geschreven heeft, dat het portret — u weet, dat was het tweede portret; *Dessing* had het eerste — is meegekomen met een agent, die doodgevallen is. Dat zou er op wijzen, dat het *Molenaar* geweest zou moeten zijn.

A. Dan moet het via Akki gegaan zijn, maar ik heb altijd het idee, dat het *niet* de lijn Akki was, waarover het spel tegen het Nationale Comité liep. Daar houdt mijn herinnering op. Ik weet niet meer, of het spel-Nationale Comité liep op de lijn van *Andringa*, wiens marconist *Pijl* in plaats van *Molenaar* was, of op de lijn van *Henierf*, die op 24 Juli 1942 gedropt werd, of dat het spel liep over

A. Wir haben durchgegeben, dass diese Feststellung sehr schwierig sei, da wir (also die Agenten der Linie), wenn die Sache wirklich schon in deutschen Händen ist, Gefahr laufen, selbst in deutsche Hände zu fallen. Wir haben nichts mehr gehört.

A. Dann war es aus.

A. Jawohl.

A. Ich muss bei dieser Aufzeichnung irgendwo noch sagen, dass ich mir in dieser Frage nicht ganz sicher bin; dass muss in einer Fussnote oder sonstwo sein. Wie ich sage, weiss ich es nicht genau ob das Bild von *Niermeyer* war. Ich kann nur folgendes sagen: Es war der Agent, auf dessen Linie im November 1942 der Auftrag gekommen ist, mit „*Vinus*” Kontakt aufzunehmen; dieser Agent hatte das Foto. Nun weiss ich aber nicht mehr, welcher Agent den Auftrag bekam. Es kann nur gewesen sein. *Niermeyer*, deswegen schon weil er auch, ich glaube, die Adresse von *Karel van Staal* bei sich hatte, also eine Amsterdamer Adresse, *van Hemert*, der auch eine Fuiiklinie hatte und am 24. Juli abgesprungen war, oder Akki, dessen Funker totgefallen war; wer den Auftrag bekommen hat, das weiss ich, wie gesagt, nicht mehr. Es muss eine von den drei Linien gewesen sein.

A. Das ist möglich.

A. Dann muss es über Akki gegangen sein, aber ich habe immer die Vorstellung, dass es nicht die Linie-Akki war, über die das Spiel gegen das Nationalkomitee lief. Also, da ist mein Gedächtnis zu Ende. Ich weiss nicht mehr, lief das Spiel-Nationalkomitee auf der Linie von *Andringa*, dessen Funker *Pijl* anstelle von *Molenaar* war, oder auf der Linie von *Henierf*, der am 24. Juli 1942 gedropt

de lijn-Niermeyer. Ik kan alleen maar zeggen, bij de lijn, waarover het spel liep, was ook de photo, want ik kan niet eenvoudig van een andere lijn de photo nemen, dat zou onnatuurlijk zijn. Ik kan niet van de een of andere man een portret nemen en zeggen: „Legitimeert u zich daarmee”, wanneer het niet ter zake dienende is. Dat moet in de Engelse opdracht gestaan hebben, in het telegram, dat hij zei: „Ga heen, neem de photo en legitimeer je”. Ik weet alleen, dat ik het portret reeds vrij lange tijd had en dat ik tegen mijzelf zei: Wanneer ik dat vermoed zou hebben, dat achter de hele zaak *Vorrink* steekt, had ik die zaak reeds eerder gedaan, dat weet ik nog.

17038. De **Voorzitter**: Maar bent u het niet met mij eens, dat het feit, dat *Niermeyer* iemand was, die al enige maanden rondliep, terwijl hij geen enkele poging gedaan heeft om met *Vinus* in contact te komen, het onwaarschijnlijk maakt, dat hij het geweest is?

A. Dat geef ik toe.

17039. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat het hoogstwaarschijnlijk een van die twee anderen is geweest?

A. Ja.

17040. De **Voorzitter**: Wanneer dan nog waar is de mededeling van de heer *Sluysen*, dat die agent doodgevallen is.....

A. Wanneer *Sluysen* zegt, dat de agent doodgevallen is, dan kan dat zowel *Molenaar* als *Akki* geweest zijn, juister gezegd: *Andringa*.

17041. De **Voorzitter**: Zoudt u nog eens even in het kort kunnen vertellen, hoe u het spel tegen de heer *Vorrink* en het Nationaal Comité verder hebt gespeeld? Dat is wel van belang, lijkt mij.

A. Daarbij moet ik nu het volgende vooropstellen: Er is een artikel verschenen in „De Waarheid” en wel een verhoor van *Wölk* uit Rotterdam, waarin *Wölk* als mijn „naaste medewerker” in de zaak „Nationale Comité” genoemd is. *Wölk* heeft nooit bij mij behoord. *Wölk* was in de zelfde dienststrang als ik. *Wölk* heeft nooit voor mij gewerkt, nooit onder mij gewerkt. Hij is Aussenstellenleiter en heeft met de hele zaak „Nationale Comité” helemaal niets te maken. Ik zou nog slechts één feit nader willen uiteenzetten. *Wölk* zei, dat ik de opdracht gegeven had, dat niemand met *Koos Vorrink* mocht spreken, alleen ik. Ik kan zeggen, dat ik nooit met *Koos Vorrink* gesproken heb. Nu wat de zaak zelf betreft. *Koos Vorrink* was voor mij op zich zelf een begrip. Dat ligt aan de hele positie, die *Koos Vorrink* in het politieke leven en in de illegaliteit had. En nu kwam eind November 1942 een telegram, waarin gezegd werd, dat de agent in Amsterdam bij een bepaald adres, bij *Bob Wins*, moest aanlopen en naar „*Vinus*” moest vragen.

17042. De **Voorzitter**: U spreekt voortdurend van *Bob Wins*. Moet dat niet zijn *Alex Wins*?

A. Toen was het *Bob Wins*, ik weet niet, waar het vandaan kwam.

17043. De **Voorzitter**: Omdat *Alex Wins* op 14 Mei 1948 een artikel geschreven heeft in „De Vlam”, waarin hij zijnerzijds vertelt hoe het gegaan is. Enfin, dat moet natuurlijk dezelfde zijn.

A. Ja. Toentertijd was het *Bob Wins*. Misschien is het een bijzondere benaming van hem. Er was nog een schuilnaam aangegeven, die ik niet meer weet.

17043. De **Voorzitter**: *Wins* vertelt er *nl.* nog bij, dat gevraagd moest worden naar *Sander Rewochein*, dit is de Hebreeuwse naam voor *Alex Wins*. Is u dat bekend?

A. Dat herinner ik mij niet meer. Dat weet ik niet. Toen ik het telegram via *Giskes* kreeg, heb ik er *van der Waals* voorgespannen. Ik wist op dat tijdstip niet, wie achter het adres stak; wist slechts, dat de opdracht luidde: Ga naar dit adres en haal daar materiaal. Ik stelde mij voor, dat het om spionagemateriaal ging, en daarop kwam *van der Waals* terug en zei tegen mij: „Wie gelooft u, dat achter dit adres steekt?” Ik had geen idee. Toen zei hij: „Daarachter steekt *Koos Vorrink*”. Toen zei hij nog tegen mij, dat *van Looi* verlangd had, dat door Radio-Oranje een bericht gegeven zou worden, waarin de naam voorkomt, waarmee hij de laatste illegale

wurde, oder lief das Spiel auf der Linie *Niermeyer*. Ich kann nur sagen, bei der Linie, über die das Spiel lief, war auch das Lichtbild, denn ich kann von einer andren Linie nicht einfach das Lichtbild nehmen, das wäre ja unnatürlich. Ich kann nicht von irgendeinem Mann ein Bild nehmen und sagen: „Legitimieren Sie sich damit,” wenn es nicht zur Sache gehört. Das muss ja im englischen Auftrag gestanden haben, im Funkspruch, dass er sagte: „Gehe hin, nimm das Lichtbild und legitimeere dich.” Ich weiss nur, dass ich das Lichtbild schon längere Zeit hatte und dass ich mir sagte, wenn ich das gehant hatte, dass hinter der ganzen Sache *Vorrink* stehe, hatte ich die Sache schon früher gemacht. Das weiss ich noch.

A. Das gebe ich zu.

A. Ja.

A. Wenn *Sluysen* sagt, der Agent ist totgefallen, dann kann das sowohl *Molenaar* gewesen sein als auch *Akki*, richtig: *Andringa*.

A. Da muss ich mal folgendes vorausschicken: Es ist ein Artikel erschienen in „De Waarheid” und zwar eine Vernehmung von *Wölk* aus Rotterdam, worin *Wölk* als mein „engster Mitarbeiter” in der Sache „Nationalkomitee” bezeichnet worden ist. *Wölk* hat nie zu mir gehört — *Wölk* war in gleichem Dienstgrad wie ich — *Wölk* hat nie für mich gearbeitet, nie unter mir gearbeitet. Er war Aussenstellenleiter und hatte mit der ganzen Sache „Nationalkomitee” überhaupt nichts zu tun. Ich möchte nur eine Tatsache herausstellen: *Wölk* sagte, ich hatte den Auftrag gegeben, dass niemand mit *Koos Vorrink* sprechen dürfe, nur ich. Ich kann sagen, ich habe nie mit *Koos Vorrink* gesprochen. Nun zur Sache selbst. *Koos Vorrink* war mir an sich ein Begriff. Das liegt an der ganzen Stellung, die *Koos Vorrink* im politischen Leben und in der Illegalität hatte. Und nun kam Ende November 1942 ein Funkspruch, in dem es hiess, dass der Agent in Amsterdam bei einer bestimmten Adresse, bei *Bob Wins*, anlaufen und nach „*Vinus*” fragzn sollte.

A. Es hiess seinerzeit *Bob Wins*, ich weiss nicht woher es kam.

A. Also seinerzeit hiess es *Bob Wins*. Vielleicht ist es eine besondere Bezeichnung von ihm. Es war noch ein Deckname angegeben, den ich nicht mehr weiss.

A. Das ist mir nicht in Erinnerung. Das weiss ich nicht. Als ich den Funkspruch nun über *Giskes* erhalten hatte, habe ich *van der Waals* angesetzt. Ich wusste zu diesem Zeitpunkt nicht, wer hinter der Adresse steht, wusste nur, dass der Auftrag lautet: Gehe zu dieser Adresse und hole dort Material. Ich stellte mir vor, dass es sich um Spionagematerial handele. Und daraufhin kam *van der Waals* zurück und sagte zu mir: „Wer, glauben Sie, dass hinter dieser Adresse steht?” Ich hatte keine Ahnung. Dann sagte er: „Dahinter steht *Koos Vorrink*.” Dann sagte er mir noch, aass *van Looi* verlangte hatte, dass ein Rundspruch durch Radio Oranje kommt, in

brief aan zijn vriend in Engeland ondertekend had, en toen kwam er een bericht, waarin de naam *Fina* en nog een tweede naam voorkwam.

17045. De Voorzitter: Kurt en Fina.

A. Ja.

De Voorzitter: En bovendien moest — naar ik meen — voor-gelezen worden het onderschrift van de tweede brief, welk onderschrift men natuurlijk alleen in Londen kon weten?

A. Wat zij alleen in Londen konden weten, jawel. Ik heb dus naar Londen via de peiltroep van de Ordnungspolizei doorgegeven, wat van *Looi* verlangde. De samenwerking met *Giskes* en de Ordnungspolizei was zo, dat ik nu met de zaak, die van *der Waals* mij bericht had, naar *Giskes* ging. Wij bespraken de zaak en zeiden: van *Looi* verlangt een uitzending met die en die inhoud. *Giskes* en ik zaten bij elkaar.

Giskes nam conceptpapier en schreef het bericht op, tot wij tegen elkaar zeiden, dat de inhoud nu zo was, als wij ons dat voorstelden. Toen gaf *Giskes* het concept aan zijn tolk *Huntemann*, die vertaalde. Toen ging *Huntemann* met het telegram naar de peiltroep, waar het gecodeerd en naar Engeland doorgegeven werd. Ik heb dat doorgegeven, wat van *Looi* verlangde, en daarop kwam in Radio-Oranje inderdaad het bericht, en daarna is van *der Waals* voor de tweede keer van *Looi* gaan ontmoeten. En uit deze samenkomst heeft zich een derde samenkomst, die met *Koos Vorrink*, ontwikkeld. En op dit tijdstip, toen nu het spel met *Koos Vorrink*, beter gezegd tegen *Koos Vorrink*, begon, heb ik de Aussenstellenleiter medegedeeld, dat geen van de chefs van de Aussenstelle aan *Koos Vorrink* of een van zijn medewerkers mocht komen, d.w.z., dat niemand er tussen mocht komen met een of andere gevangenneming. *Wöik* stelt dat ook in één van zijn artikelen verkeerd voor. Het had geen andere betekenis dan die, dat ik zei: „Blijf van de zaak af, dat is mijn zaak.” Vanzelfsprekend heb ik ook de Aussenstellenleiter om redenen van geheimhouding niet verteld, wat er aan de hand was. Ik heb hem slechts gezegd: „Wanneer u aan *Koos Vorrink* of aan zijn naaste medewerkers komt, zelfs wanneer u gelooft, dat u hem in het eerstvolgende kwartier gevangen kunt nemen, blijft met uw vingers er van af. Dat is mijn zaak. Geef de zaak aan mij door.” Dat is dus de feitelijke verklaring voor het bevel, dat ik destijds gegeven heb aan de Aussenstellen, niets tegen *Koos Vorrink* te ondernemen. Alle andere vermoedens, dat ik van dit tijdstip af probeerde met *Koos Vorrink* samen te werken, zijn niet slechts onzakelijk, maar kinderachtig. Want het hele verloop heeft toen bewezen, tot 1 April 1944, dat het mij niet om de persoon *Koos Vorrink* te doen was, maar om het hele Nationale Comité en om zijn hele kring, d.w.z. de kopstukken telkens te pakken te krijgen, zodat ongeveer 50 personen werkelijk gevangengenomen zijn. Uit het eerste contact tussen van *der Waals* en *Koos Vorrink* zijn nog een aantal samenkomsten tussen van *der Waals* en *Koos Vorrink* ontstaan, waarbij ik van *der Waals* steeds precies zei, wat ik weten wilde en in welke richting hij zijn gesprekken met *Koos Vorrink* leiden moest. Daarbij kwam ook het feit, dat ik van *der Waals* zei, dat hij *Koos Vorrink* er toe brengen moest het seinverkeer met Londen op te nemen. Volgens het Engelse telegram was het doel immers om contact op te nemen. Daarop kwam het bekende seinverkeer tussen *Koos Vorrink* en de Nederlandse Regering via mij tot stand, d.w.z. dat *Koos Vorrink* steeds aannam, dat de zaak direct naar de Nederlandse Regering ging en *Vorrink van der Waals* materiaal gegeven heeft, vanzelfsprekend materiaal, dat in telegrammen verwerkt moest worden. Niet zo omvangrijk, maar dingen, die ik weten wilde en die nu dus over mij, resp. *Giskes'* peiltroep naar Engeland doorgegeven zijn, en toen kwam de gevangenneming op 10 Februari 1943 van van *Tijen*, die toen enorm veel materiaal bij zich had in de veronderstelling, dat hij door bemiddeling van van *der Waals* via Hoorn per vliegtuig naar Engeland gebracht werd.

En toen heb ik dat, wat de telegrammen mij niet vertelden, uit deze schriftelijke gegevens, die zich in de bij van *Tijen* in beslag genomen koffer bevonden, genomen. Het lag oorspronkelijk in mijn bedoeling, het spel langere tijd te laten lopen, om de zaak, hoe zal ik het zeggen, te kunnen sturen, niet waar, van mijn standpunt uit. Maar ik had nu gezien, dat van *der Waals*, ondanks het Engeland-Spiel in de rug, trots de radio-uitzendingen op den duur niet tegen *Koos Vorrink* opgewassen was, dat *Koos Vorrink* langzaam van *der Waals* teruggedrong, en zo zag ik het gevaar, dat van *der Waals* plotseling alleen zou staan en *Koos Vorrink* zich zelfstandig zou maken. Daarom zei ik: „Het spel kan niet te lang lopen. Het kan slechts zolang lopen, tot ik precies weet, welke personen in aanmerking komen”.

derm der Name vorkommt, mit dem er den letzten illegalen Brief an seinen Freund in England unterschrieben hatte. Und dann kam ein Rundspruch, der den Namen *Fina* und noch einen zweiten Namen enthielt.

A. Jawohl.

A. Was sie nur in London wissen konnten, jawohl. Ich habe also nach London über den Peiltrupp der Ordnungspolizei durchgegeben, was van *Looi* verlangte. Die Zusammenarbeit mit *Giskes* und Orpo war so, dass ich nun mit der Sache, die mir van *der Waals* berichtet hatte, zu *Giskes* ging. Wir besprachen die Sache und sagten, van *Looi* verlangt einen Rundspruch, mit dem und dem Wortlaut. *Giskes* und ich sassen beisammen.

Giskes nahm Konzeptpapier und schrieb den Funkspruch auf, bis wir uns sagten, dass der Inhalt nun so war, wie wir uns das vorstellten. Dann gab *Giskes* das Konzept seinem Dolmetscher *Huntemann*, der verdolmetschte. Dann ging *Huntemann* mit dem Funkspruch zum Peiltrupp, wo er kodiert und nach England durchgegeben wurde. Ich habe das durchgegeben, was van *Looi* verlangte und daraufhin kam in Radio-Oranje tatsächlich der Rundspruch und danach ist van *der Waals* zu dem zweiten Treff mit van *Looi* gegangen und aus diesem Treff heraus hat sich dann als dritter Treff die Zusammenkunft mit *Koos Vorrink* entwickelt. Und zu diesem Zeitpunkt, als nun das Spiel mit *Koos Vorrink*, besser gesagt, gegen *Koos Vorrink* begann, habe ich den Aussenstellenleitern bekanntgegeben, dass keiner der Aussenstellenleiter an *Koos Vorrink* oder an seinen Mitarbeiterkreis herandarf, d.h. dass mir keiner mit irgendeiner Festnahme dazwischen komme. *Wölk* stellt das auch in einem seiner Artikel falsch dar. Es hatte keine andere Bedeutung als die, dass ich sagte: „Lasst Ihr die Hände von der Sache weg, das ist meine Angelegenheit.” Selbstverständlich habe ich auch dem Aussenstellenleiter aus Geheimhaltungsgründen nicht erzählt, was los ist. Ich habe ihnen nur gesagt: „Wenn Ihr an *Koos Vorrink* oder an seinen engeren Mitarbeiterkreis herankommt, selbst wenn Ihr glaubt, Ihr könnt ihn in der nächsten Viertelstunde festnehmen, lasst nur die Finger weg. Das ist meine Angelegenheit, gebt mir nur die Sache durch.” Das ist also die tatsächliche Erklärung für meine seitenzeitigen Befehle an die Aussenstellen, nichts gegen *Koos Vorrink* zu unternehmen. Alle anderen Unterstellungen, dass ich von diesem Zeitpunkt ab versuchte, mit *Koos Vorrink* zusammenzuarbeiten, sind nicht nur unsachlich, sondern kindisch. Denn der ganze Verlauf hat ja dann bewiesen — bis zum 1. April 1944 —, dass es mir nicht nur um die Person *Koos Vorrink* ging, sondern um das ganze Nationalkomitee und um seinen ganzen Kreis, d.h. die Spitze jeweils zu erfassen, sodass ungefähr 50 Personen tatsächlich gefangen worden waren. Es hat sich nun aus dem ersten Kontakt heraus eine Anzahl von Treffs zwischen van *der Waals* und *Koos Vorrink* ergeben, wobei ich van *der Waals* immer genau sagte, was ich wissen wollte und in welche Richtung er seine Gespräche mit *Koos Vorrink* lenken musste. Dazu kam auch die Tatsache, dass ich van *der Waals* sagte, er müsse *Koos Vorrink* veranlassen, den Funkverkehr mit London aufzunehmen. Nach dem englischen Funkspruch war ja der Zweck die Kontaktaufnahme. Daraufhin kam der bekannte Funksprungsverkehr zwischen *Koos Vorrink* und der niederländischen Regierung über mich zustande, d.h. dass *Koos Vorrink* immer annahm, dass die Sache direkt zur niederländischen Regierung ginge, und *Vorrink* dem van *der Waals* Material gegeben hat, selbstverständlich Material, das in Funksprüche zu verarbeiten war. Nicht so umfangreich, aber Dinge, die ich wissen wollte und die nun dann über mich, bzw. *Giskes'* Peiltrupp nach England durchgegeben worden sind, und dann kam die Festnahme am 10. Februar 1943 von van *Tijen*, der nun ein ungeheures Material bei sich hatte, in der Annahme, dass er ja durch Vermittlung des van *der Waals* über Hoorn mit Flugzeug nach England gebracht werde.

Und da habe ich nun das, was die Funksprüche mir nicht sagten, aus diesen schriftlichen Ausarbeitungen in dem bei van *Tijen* beschlagnahmten Koffer herausgenommen. Ich hatte ursprünglich die Absicht, das Spiel langere Zeit laufen zu lassen, um die Sache, wie soll ich sagen, steuern zu können, nicht wahr, von meinem Standpunkt aus. Aber ich hatte nun gesehen, dass van *der Waals*, trotz des Engeland-Spiels im Rücken, trotz der Radio-Rundsprüche, *Koos Vorrink* auf die Dauer nicht gewachsen war, dass *Koos Vorrink* den van *der Waals* langsam abdrängte und ich so die Gefahr sah, dass van *der Waals* plötzlich allein stehe und *Koos Vorrink* sich selbst

En het was toen, dat ik zei: „Goed, op 1 April worden zij gevangengenomen”, en daar heb ik zelf nog de lijst van opgesteld met de namen van al die personen, die gevangengenomen moesten worden. Ik deed dit reeds acht dagen van te voren. Dat was een lijst, die ik in drievoud klaarmaakte. Het origineel behield ik zelf. De doorslag kreeg de Kriminaal-Kommissar Harders, de derde doorslag heb ik in verschillende coupons met de namen geknipt, zoals ik ze opgeschreven heb. De naam, zijn plaats in de organisatie, of er huiszoeking gedaan moest worden en waar, en welke punten de arrestant direct voorgelegd moesten worden. Zo kreeg ieder arrestatiecommando zo'n coupon en daarmee begonnen ze te werken. De meesten werden direct met Koos Vorrink op 1 April 1943 gevangengenomen en de anderen op de 2de April. Bij verschillenden heeft hel nog enige dagen geduurd. Maar alles, wat gevangengenomen werd, was het resultaat en het gevolg van hetgeen ik wist uit het seinspel en uit het materiaal, dat ik bij van Tijen gevonden had.

17046. De Voorzitter: Wat was uw oordeel over de gegevens, die u hebt gekregen? Waar bestond de actie van de groep-Vorrink en het Nationaal Comité uit?

A. Het Nationale Comité moest een soort — zoals ik dat toentertijd betitelde — „illegale Regering” zijn. Tot op zekere hoogte een verlengstuk van de Londense Regering in Holland. Ik zou willen zeggen, een uitvoeringscomité van de Nederlandse Regering in het Hollandse gebied.

17047. De Voorzitter: En dat speciaal ook op moest treden, heb ik begrepen, op het moment van de capitulatie?

A. Ja. Reeds tijdens de bezettingstijd was het Nationale Comité wederom in twee kringen te verdelen: de nauwere „werkkring” en een ruimer Nationaal Comité als zodanig. De nauwere werkkring was primair en door mij zijn ook, zoals een nader onderzoek van de zaak thans bewijzen kan, slechts de leden van de nauwere werkkring gevangengenomen, terwijl ik de anderen, die mij wel bekend waren, weglief.

17048. De Voorzitter: Hield het Nationaal Comité of de groep-Vorrink zich ook bezig met sabotagedaden?

A. Ja, het Nationale Comité zelf niet, dat was een zuivere Regeringsinstantie, wanneer ik het zo zeggen mag. Dat was de z.g. Vorrink-kring. Dat was op zich zelf een sabotagegroep, waar van Looi en de overige mensen bij behoorden. Zij behoorden niet tot het Nationale Comité. Van Looi en Karel van Staal behoorden tot deze sabotagegroep, die echter volgens de wil van Vorrink, zoals hij zich toentertijd tegenover van der Waals uitte, zich niet op actieve sabotage, niet op actieve tegenstand moest toelagen, inaar meer op de passieve tegenstand, d.w.z. niet op het verrichten van actieve sabotagedaden, maar op het niet-uitvoeren van bevelen, b.v. zoals Vorrink het toentertijd uitdrukte: een postbode, die zijn brieven verkeerd bezorgt, of spoorwegwagens, die op verkeerde stations neergezet worden, wat ook in de laatste tijd in het Duitse leger zeer vaak het geval was, enz. Dat was het doel van de sabotage, die Koos Vorrink in zijn kring wilde doorvoeren.

17049. De Voorzitter: Er doet zich hier nog een merkwaardig technisch punt voor, dat weer van belang is, als wij dadelijk aan ons hoofdpunt koineii, en wel het volgende. U hebt hier ook verteld, dat Vorrink een uitvoerige mededeling heeft opgegeven, die naar Londen doorgezonden moest worden.

A. Ja.

17050. De Voorzitter: En nu meen ik, dat het zo gegaan is, dat daarvoor de zenders, die u gebruikte, urenlang in de lucht zijn geweest.

A. Koos Vorrink had oorspronkelijk de telegrammen zelf opgesteld, precies zoals hij ze doorgegeven wilde hebben. Nu kwam uit Engeland een telegram, waarin gezegd werd, dat dat niet ging, te lang duurde. Dat het niet in verhouding tot de waarde van de zaak stond. Het telegram was toentertijd tamelijk onbeleefd, moet ik zeggen.

17051. De Voorzitter: Men heeft ons hier meegedeeld, dat de opdracht aan de agenten was, dat zij niet langer dan 10 minuten mochten seinen op de afgesproken tijdstippen, omdat het anders te gevaarlijk werd met het oog op peilen, enz. Nu schijnt hier veel langer gezonden te zijn?

ständig machte. Daher sagte ich: „Das Spiel kann nicht zu lange laufen. Kann nur so lange laufen, bis ich genau weiss, welche Personen in Frage kommen.” Und das war dann, dass ich sagte: Gut, am 1. April werden die Festnahmen gemacht. Und da habe ich selbst noch die Listen mit den Namen all derjenigen Personen, die festzunehmen waren, aufgestellt. Ich machte dies schon so acht Tage vorher. Das war eine Liste, die ich in dreifacher Fertigung machte. Das Original behielt ich selbst. Den Durchschlag bekam der Kriminalkommissar Harders, den dritten Durchschlag habe ich in einzelne Coupons mit den Namen zerschnitten so, wie ich sie aufgeschrieben habe. Den Namen, seine Stellung in der Organisation, ob Durchsuchung zu machen ist und wo und welche Punkte den Festgenommenen sofort vorzuhalten sind. So bekam jedes Festnahmekommando einen solchen Koupon und damit gingen sie los. Die meisten wurden sofort mit Koos Vorrink am 1. April '43 festgenommen. Die andren am 2. Bei manchen hat es sich noch einige Tage hinausgezogen. Aber alles, was festgenommen wurde, war der Ausfluss und die Folge meiner Kenntnisse aus dem Funkspiel und aus dem Material, das ich bei van Tijen erfasst hatte.

A. Das Nationalkomitee sollte eine Art, wie ich das seinerzeit bezeichnete, „illegale Regierung” sein. Gewissermassen eine Verlängerung der Londoner Regierung in Holland. Ich möchte sagen, ein Exekutiv-Komitee der niederländischen Regierung im holländischen Raum.

A. Jawohl. Schon während der Besatzungszeit war das Nationalkomitee wiederum in zwei Kreise zu verteilen: den engeren „Arbeitskreis” und ein weiteres Nationales Komitee als solches. Der engere Arbeitskreis war das primäre und von mir sind auch, wie heute eine Überprüfung der Sache beweisen wird, nur die Mitglieder des engeren Arbeitskreises festgenommen worden, während ich die andren, die mir wohl bekannt waren, weglief.

A. Ja, das Nationalkomitee selbst nicht, das war eine reine Regierungsinstanz, wenn ich so sagen darf. Das war der sogenannte „Vorrink”-Kreis. Das war an sich eine Sabotagegruppe, zu der van Looi und die ubrigen Leute gehörten. Sie gehörten nicht zum Nationaalkomitee. Van Looi und Karel van Staal gehörten zu dieser Sabotagegruppe, die aber nach dem Willen Vorrink's, so wie er sich seinerzeit van der Waals gegenüber ausserte, sich nicht auf aktive Sabotage, nicht auf aktiven Widerstand verlegen sollte, sondern inehr auf passiven Widerstand, d.h. nicht auf die Durchführung von aktiven Sabotage-Akten, sondern auf das Nichtdurchführen gewollter Befehle, z.B. wie Vorrink sich seinerzeit ausdrückte, ein Brieftrager, der seine Briefe verkehrt austragt, das Eisenbahnwagens an falschen Bahnhöfen abgestellt werden, was auch in der letzten Zeit in der deutschen Armee sehr häufig der Fall war, u.s.w.

Das war das Ziel der Sabotage, die Koos Vorrink in seinem Kreis durchzuführen wollte.

A. Jawohl.

A. Koos Vorrink hatte ursprünglich seine Funksprüche selbst gemacht, genau so wie er es durchgegeben haben wollte. Nun kam aus England ein Funkspruch, in dem es hiess, dass das nicht gehe, zu lange dauere. Das stehe nicht in Verhältnis zum Wert der Sache. Der Funkspruch war seinerzeit ziemlich unhöflich, muss ich sagen.

A. Er werd langer geseind. Het is 20 minuten geworden, omdat de telegrammen van *Vorrink* tamelijk lang waren. Ik geloof, dat het eerste een telegram van 12 delen was en zeer lang. En daarop heeft Engeland gezegd, dat dat niet ging, dat de agent te lang in de lucht bleef. „Dat zijn interne, politieke dingen, die ons toch niet interesseren. Beperk u zich tot dat, wat wij willen, dus op het militaire". En daarop heb ik tegen *van der Waals* gezegd: Zegt u tegen *Koos Vorrink*, dat hij in de toekomst slechts nog dat opschrijft, wat hij hebben wil, en dat uw marconist dan de zaak in telegramvorm brengt.

17052. De **Voorzitter**: Is er verder toen gezonden binnen de tijd van tien minuten?

A. En toen is het verkort, iets meer dan 10 minuten. Ook de andere telegrammen waren nog lang, maar ik heb ze toen zeer sterk onderverdeeld.

17053. De **Voorzitter**: Alles bij elkaar, ettelijke malen?

A. Ja.

17054. De **Voorzitter**: En wat was het antwoord van Londen? Met name ten opzichte van de vorming van een bewind?

A. Dat was dadelijk bij het eerste telegram. Het was tamelijk kort. *Koos Vorrink* sprak daarin over het Nationale Comité en over de toestemming van de kant van de Nederlandse Regering en de toestemming is gekomen.

17055. De **Voorzitter**: De toestemming om hier een bewind te vormen?

A. Ja. De toestemming tot opbouw van dit Nationale Comité en lot de arbeid van dit Nationale Comité is dus van uit Londen gegeven.

17056. De **Voorzitter**: En die hebt u doorgegeven aan *Vorrink*?

A. Ja. Ik heb ze aan *Vorrink* doorgegeven. Ik was practisch slechts, hoe zal ik het zeggen, de postbode. Ik heb datgene doorgegeven, wat voor hem of van hem kwam.

17057. De **Voorzitter**: Nu een ander punt, dat hiermee verband houdt. *Van der Waals* heeft zich in deze groep binnengedrongen onder de naam *de Wilde*. Daar is nogal het een en ander over te doen geweest. Kunt u zeggen of er een reden is geweest, waarom hij de naam *de Wilde* heeft gebruikt?

A. *Van der Waals* heeft zeer vele namen gebruikt, die ik hem zelf liet kiezen. Ik vroeg slechts dan in het Spiel, zoals hier b.v., welke naam hij voerde. Dat was dus een aangelegenheid, die *van der Waals* zelf aanging. Het interesseerde mij niet, welke namen hij koos; ik nam er slechts kennis van, omdat ik in de acten, die aan de rechtbank doorgegeven werden, vermelden moest, dat de man in ieder geval mijn V-man was, die onder die naam gewerkt heeft.

17058. De **Voorzitter**: Maar de kwestie is deze. Later is er in Londen een vrij grote verwarring over ontstaan, in de zomer van 1943, na de arrestatie van *Vorrink*. Want wat was het geval? Op 19 Maart 1943 waren de twee neven *van der Wilden*, *Willem* en *Piet van der Wilden*, gedropt en direct gearresteerd.

A. 19 Februari 1943.

17059. De **Voorzitter**: Ik dacht Maart?

A. Neen, 19 Februari 1943. Dat waren twee marconisten, die heetten echter *van der Wilden*. Want op 10 Maart 1943 kwamen *Dourlein*, *Boogaart* en *Arendse*. *Pief van der Wilden* en *Willem* kwamen reeds vroeger.

17060. De **Voorzitter**: Dus *Willem* en *Piet van der Wilden* zijn op 19 Februari 1943 gedropt?

A. Da ist langer gesendet worden. Es sind 20 Minuten geworden, weil die Funksprüche von *Vorrink* ziemlich lang waren. Ich glaube, der erste war ein zwölfteiliger Funkspruch und war sehr lange. Und daraufhin hat England gesagt, das gehe nicht. Der Agent bleibe zu lange in der Luft. „Das sind innerpolitische Dinge, die uns sowieso nicht so interessieren. Reschrankt euch auf das, was wir wollen, also auf das militärische." Und daraufhin habe ich dann *van der Waals* gesagt: Sagen Sie *Koos Vorrink*, dass er in Zukunft nur noch entwirft, was er haben will und dass Ihr Funker die Sache erst in Funkspruchform fasst.

A. Und dann ist es abgekürzt worden, etwas über zehn Minuten. Es waren auch die andren Funksprüche noch lang, aber ich habe sie dann sehr stark untergeteilt.

A. Ja.

A. Das war gleich der erste Funkspruch. Er war ziemlich kurz. *Koos Vorrink* sprach darin von National Komitee und von der Zustimmung seitens der niederländischen Regierung und die Zustimmung ist gekommen.

A. Jawohl. Die Zustimmung zum Aufbau dieses National Komitees und zur Arbeit dieses National Komitees ist also von London aus gegeben worden.

A. Jawohl! Ich habe sie an *Vorrink* durchgegeben. Ich war praktisch nur, wie soll ich sagen, der Briefträger. Ich habe das durchgegeben was an ihn oder von ihm kam.

A. *Van der Waals* hat sehr viele Namen gebraucht, die ich ihn selbst wählen liess. Ich fragte nur dann im Spiel, wie hier z.B., dass ich fragte welchen Namen er fuhr. Das war also eine Sache, die *van der Waals* für sich machte. Es interessierte mich nicht, welche Namen er wählte. Ich nahm nur Kenntnis, da ich in den Akten, die an das Gericht abgegeben wurden, vermerken musste, dass der Mann sowieso mein V-Mann ist, der unter diesem Namen gearbeitet hat.

A. 19. Februar 1943.

A. Nein, 19. Februar 1943. Das waren zwei Funker, die hiessen aber *van der Wilden*. Denn am 10. März 1943 kamen *Dourlein*, *Boogaart* und *Arendse*, *Piet van der Wilden* und *Willem* kamen schon früher.

17061. De **Voorzitter**: Dat waren dus agenten van de M.I.D. uit Londen. Nu is er later enige verwarring ontstaan, toen nien van Londen uit hoorde, dat bij het oprollen van het Nationaal Comité en van de *Vorrink-groep* een zekere *de Wilde* betrokken was. Toen is daar een bepaalde verwarring ontstaan, omdat men op 19 Februari 1943 twee *van der Wilden's* had uitgezonden. Naar uw overtuiging kan dat geen verband met elkaar houden, want *van der Waals* had de naam *Anton de Wilde* al reeds aangenomen iang voordat deze twee *van der Wilden's* neerkwamen. *Van der Waals* is, geloof ik, al begonnen in November.

A. Ja, 29 November 1942 liep hij voor het eerst bij *van Looi* aan.

17062. De **Voorzitter**: Dus het kan geen verband met elkaar houden. Naar uw oordeel is het dus volkomen toeval, dat *van der Waals* de naam *Anton de Wilde* heeft gebruikt?

A. Dit blijkt niet slechts uit het tijdsbestek, maar ook uit het feit, dat *van der Waals* zich *Antorz de Wilde* noemde en de beiden *van der Wilden* en niet *de Wilde* heetten.

17063. De **Voorzitter**: Ja, maar het is begrijpelijk, dat in Londen daaromtrent verwarring is ontstaan.

A. Ja, dan moet ik echter zeggen, dat *Anton de Wilde* onder „*Anton*” een begrip was. Ik meen, dat het zwaartepunt lag op „*Anton*”, dus moest naar Engeland doorgegeven zijn, dat „*Anton de Wilde* hier een rol speelde, want hij werd „*Anton*” genoemd en de beide agenten heetten „*Willem van der Wilden* en „*Piet van der Wilden*. Dus het waren heel andere voornamen, daarbij was de naam nog een heel andere. Ik moet wel zeggen, dat er een heleboel is om verwarring te scheppen.

17064. De **Voorzitter**: *Van der Waals* heeft dus de naarn *Anton de Wilde* niet met een bepaalde bedoeling gekozen?

A. Neen, dat heeft met de twee niets te maken. Dat was een vrije keuze van *van der Waals*.

17065. De **Voorzitter**: Ik wil nog even vaststellen, dat ook in het uitzenden van de telegrammen van *Vorrink* voor Londen iets eigenaardigs had kunnen zitten, doordat er zo lang geseind is. Want het was niet in overeenstemming, het was positief in strijd met ae strikte opdracht, die alle agenten kregen, nl. niet meer dan tien minuten te seinen.

A. Ja, nu kwam daarbij, dat het telegrammen met politieke inhoud waren en dat op dat tijdstip reeds mijnerzijds geprobeerd werd voor *Koos Vorrink* een eigen marconist te krijgen en daarom in Londen ook reeds seinapparaat en codegegevens opgevraagd waren. Dus kon, van Londen uit gezien, de zaak zo opgevat zijn, dat de telegrammen met politielte inhoud automatisch langer en omvangrijker zijn en dat, om de agenten niet in gevaar te brengen, een nieuwe lijn opgebouwd moest worden, die dan haar eigen seinverkeer had, slechts beperkt tot de zaak van het Nationale Comité.

17066. De **Voorzitter**: Jawel, maar in de eerste plaats was die nieuwe verbinding er nog niet. Het ging dus over de bestaande verbinding. En in de tweede plaats heb ik begrepen, dat die tien minutengrens gesteld was om te voorkomen, dat men door langer te zenden uitgepeild werd. Hoe korter men zendt, hoe minder kans men heeft, dat men in die tijd uitgepeild wordt.

A. Dat ja. Men had dus van Londen uit kunnen zeggen, hoe zou het komen, dat de agent zo de moed heeft, wil ik maar zeggen, om zo lang te seinen.

17067. De **Voorzitter**: Ja, en hoe komt het, dat hij niet wordt gesnapt?

A. Ja. Men zou kunnen zeggen: waarom had ik mij, resp. *Giskes* aan het gevaar blootgesteld zo lang te seinen? Nu moet dat zo gezien worden: *Giskes* was eigenlijk tegen deze lange telegrammen, maar ik moest zoveel doorgeven om weer een reactie van daarginds te krijgen, anders zou het Spiel nog een half jaar duren en dat hield *van der Waals* niet vol. Daarom moest ik zien in de seintijd zoveel mogelijk door te geven. *Giskes* had de leiding bij het seinverkeer, ik was echter ook voor het Spiel-*Koos Vorrink* ver-

A. Ja, am 39. November 1942 war der erste Anlauf bei *van Looi*.

A. Dies ergibt sich nicht nur aus der zeitlichen Spanne, sondern auch aus der Tatsache, dass *van der Waals* sich *Anton de Wilde* nannte und die beiden *van der Wilden* und nicht *de Wilde* hiessen.

A. Ja, dann muss ich aber sagen, dass *Anton de Wilde* unter „*Anton*” ein Begriff war. Ich meine, es lag das Schwergewicht auf „*Anton*”. Also muss nach England durchgegeben worden sein, dass „*Anton de Wilde* hier eine Rolle spielt. Denn er wurde „*Anton*” genannt und die beiden Agenten hiessen „*Willem van der Wilden* und „*Piet van der Wilden*. Also waren es ganz andre Vornamen, zudem war der Name ein ganz anderer. Ich muss schon sagen, es gehört schon viel zur Verwirrung.

A. Nein, es hatte mit den beiden nichts zu tun. Das war eine freie Wahl von *van der Waals*.

A. Ja, nun kam dazu, dass es Funksprüche mit politischem Inhalt waren und dass zu diesem Zeitpunkt bereits meinerseits versucht wurde, für *Koos Vorrink* einen eigenen Funker zu bekommen und deswegen in Londen auch schon Funkgerät und Codeunterlagen angefordert worden waren. Also konnte, von London aus gesehen, die Sache so aufgefasst worden sein, dass die Funksprüche politischen Inhalts zwangsläufig länger und umfangreicher sind und, um die Agenten nicht zu gefährden, eine neue Linie aufgebaut werden sollte, die dann ihren eigenen Funkverkehr hatte, nur beschränkt auf die Angelegenheit des National Komitees.

A. Das ja. Man hatte also von London aus sagen können, wie so es kommt, dass der Agent solche Nerven hat, will ich mal sagen, um so lange zu senden.

A. Ja. Man könnte auch sagen, warum hatte ich mich, bezw. *Giskes* in die Gefahr begeben, so lange zu senden? Nun ist das so zu sehen: *Giskes* war an sich gegen diese langen Funksprüche, aber ich musste ja viel durchbringen, um wieder die Reaktion von druben zu haben, sonst dauerte ja das Spiel noch ein halbes Jahr und dann hielt *van der Waals* nicht durch. Darum musste ich sehen, in der Sendezeit möglichst viel durchzubringen. *Giskes* war nur für den Funkverkehr inassgebend. Ich war aber auch für das Spiel-*Koos*

antwoordelijk. Ik moest deze beide dingen dus bij elkaar brengen. En nu kwam daar het telegram van Engeland tussen, dat op een tamelijk duidelijke wijze zei, dat de telegrammen veel te lang waren. Dat was nu in zekeren zin datgene, wat in de lijn van *Giskes* lag. Maar ik *moest* mijn Spiel onderbrengen.

17068. De **Voorzitter**: Hebt u zich dus toen het gevaar al gerealiseerd? Het gevaar van die lange uitzendingen?

A. Hoe bedoelt u dat?

17069. De **Voorzitter**: Hebt u er toen al aan gedacht, dat het lange uitzenden een gevaar zou kunnen zijn?

A. Ja, vanzelfsprekend, want ik wist al van de agenten, dat zij slechts tien minuten mochten seinen, en wist, dat het moest opvallen, wanneer lange telegrammen doorgaan. Maar het is nu eenmaal zo: Men moet wel eens ergens iets riskeren, omdat het niet anders gaat. Toen zei ik: Nu goed, zij hebben zoveel geloofd, dan moet dat ook nog gaan.

17070. De **Voorzitter**: Vervolgens spreekt u over gevallen, waarin Londen gewaarschuwd werd of had kunnen zijn. Nu is er een rapport van *Ubbink* en deze vertelt daarin, dat, toen *Dourlein* en *Ubbink* ontsnapt waren, zij ondergebracht zijn in een boerderijtje in Moergestel en hij zegt dan verder:

„Wij zijn daar ongeveer tien dagen geweest, waar we door middel van een illegale zender een telegram naar Engeland gestuurd hebben met voldoende gegevens van ons om in Engeland te laten weten hoe de vork in de steel zat. Tot onze geërgerde verwondering kregen wij een telegram terug met de mededeling, dat ons geadviseerd werd in Holland te blijven, indien wij geen kans zagen naar neutraal gebied te vluchten.”

Dit verhaal van *Ubbink* komt derhalve hierop neer, dat hij er in geslaagd is om langs de een of andere verbinding, de een of andere illegale zender — zij zijn ontsnapt in Augustus 1943, niet waar —

A. Ja, 29 of 30 Augustus 1943,

17071. De **Voorzitter**: Het moet dus begin September geweest zijn, dat zij er in zijn geslaagd een telegram naar Engeland te sturen, waarop zij ook een antwoord hebben gekregen. Nu is mijn vraag, weet u daar iets van? Is dat telegram misschien in uw handen gekomen?

A. Neen, die telegrammen kwamen niet in mijn handen. Die ken ik niet.

17072. De **Voorzitter**: U kent het niet?

A. Uit een inbeslagneming in November of December 1943, in de een of andere zaak, ik kan niet meer zeggen welke, ben ik te weten gekomen, dat van hieruit telegrammen naar Londen gegaan zijn. Deze telegrammen zelf en de zender, waarover deze telegrammen doorgegeven zijn, waren op het tijdstip, dat zij doorgegeven werden, niet in mijn handen. Dat was dus een echte, werkelijke verbinding.

17073. De **Voorzitter**: *Dourlein* vertelt ook nog, dat ze van uit de gevangenis een bericht naar buiten hebben gesmokkeld. Hij zegt: „We hebben toen het volgende bericht voor Engeland doorgegeven” — ik neem aan, dat ze iemand gevonden hebben, die een briefje uit de gevangenis heeft gebracht —, „luidende: Alle agenten gearresteerd, gehele organisatie door verraad al maandenlang in Duitse handen.” En dan zegt hij: „± 14 Mei 1943 kregen we het volgende antwoord: Uw bericht is in Londen ontvangen. De zaak zal worden onderzocht.” Dus dat was waarschijnlijk weer via een boodschapper. Hij voegt hier aan toe: „Wij vonden het te mooi om waar te zijn.” Ik vermoed, dat hier weinig serieuze achtergrond achter zit. U weet er waarschijnlijk ook niets van?

A. Dat ken ik niet. Dat weet ik niet. Het is mogelijk, dat het een zaak was, die in mijn handen gevallen is. Dat is mogelijk. Want er zijn vele dingen gegrepen. Het kan zijn, dat die zaak ook daaronder was. Ik verwonder mij echter over het antwoord. Ik zou mij niet kunnen voorstellen, dat ik een antwoord gegeven zou hebben. Dan moet ik aannemen, dat dit werkelijk over een serieuze lijn gelopen is. Want ik zou van mijn kant, wanneer ik mij de zaak voorstel, **geen** antwoord gegeven hebben, omdat, zoals *Ubbink* daar heel juist zegt, hij het zo mooi gevonden zou hebben, dat men zo uit Haaren smokkelt en het antwoord er weer insmokkelt.

Vorrink verantwoordelijk. Ich musste die beiden Dinge zusammenbringen. Und nun kam der Funkspruch von England dazwischen, der in einer ziemlich deutlichen Weise sagte, dass die Funksprüche viel zu lange seien. Das war nun gewissermassen etwas, dass in die Linie von *Giskes* passte. Aber ich *musste* ja mein Spiel unterbringen.

A. Wie meinen Sie das?

A. Ja, selbstverständlich, denn ich wusste ja von den Agenten, dass sie nur 10 Minuten senden sollten und wusste, dass es auffallen muss, wenn lange Funksprüche durchgehen. Aber es ist nun mal so: Man muss irgendwo etwas riskieren, weil es nicht anders geht. Dann sagte ich: Nun gut, sie haben so viel geglaubt, wird das auch noch gehen.

A. Ja, 29. oder 30. August 1943.

A. Nein, die Telegramme kamen nicht in meine Hände. Die kenne ich nicht.

A. Aus einer Beschlagnahme in November oder Dezember 1943, in irgend einer Sache, ich kann nicht mehr sagen welche, habe ich Kenntniss bekommen, dass von hier aus Telegramme nach London gegangen sind. Diese Telegramme selbst und der Sender, auf dem diese Telegramme durchgegeben worden sind, waren zum Zeitpunkt der Durchgabe nicht in meinen Händen. Das war also eine echte, richtige Verbindung.

A. Das kenne ich nicht. Das weiss ich nicht. Es ist möglich, dass es eine Sache war, die in meine Hände gefallen ist. Das ist möglich. Denn es sind viele Dinge erfasst worden. Es kann sein, dass die Sache auch darunter war. Ich wundere mich aber über die Antwort. Ich könnte mir nicht vorstellen, dass ich eine Antwort gegeben hatte. Dann muss ich annehmen, dass dies wirklich auf einer seriösen Linie gelaufen ist. Denn ich hatte meinerseits, wenn ich mir die Sache vergegenwärtige, keine Antwort gegeben, weil, wie *Ubbink* da ganz richtig sagt, er es zu schön gefunden haben würde, dass man so aus Haaren schmuggelt und wieder die Antwort hinein schmuggelt.

17074. De **Voorzitter**: Ik heb thans de opbouw van het Eng-land-Spiel met u behandeld, mede aan de hand van het verhoor, dat u afgenomen is door *Ridderikhoff*. Nu heeft majoor *Somer*, naar aanleiding van dat verhoor, een rapport geschreven. Zijn opmerkingen hebben wij eigenlijk al voor een deel tussendoor behandeld, want de opmerkingen van majoor *Somer* zijn voor een groot gedeelte hierop gericht, dat hij zegt: Het is onjuist, wanneer *Schreieder* beweert, dat er naast de verbindingen, welke hij had, geen andere verbindingen meer waren. Ik zal met u even een paar punten van het rapport van majoor *Somer* doornemen.

In de eerste plaats geeft majoor *Somer* daarin ook een uiteenzetting van wat het B.B.O. en die andere instituten waren. Die organisatorische kwesties hebben wij in de aanvang van uw verhoor hier behandeld. Daar behoeven we verder niet op in te gaan. Maar dan zegt hij, dat het B.I., dus dat is zijn bureau, het Bureau Inlichtingen, van het voorjaar van 1943 af tot Mei 1945 uit Engeland in totaal 43 agenten heeft gearachuteerd, van welke geen enkele bij de parachutering of als gevolg daarvan in handen van de S.D. is gevallen.

A. Juist.

17075. De **Voorzitter**: Hij zegt: „Wel is waar werden van deze agenten van B.I. later, nadat zij kortere of langere tijd met hun radioverbindingen in actie waren geweest, verschillenden gearresteerd als gevolg van peiling, doch van de aankomst, de landing en de contactpunten van al deze agenten zijn de Duitsers nooit op de hoogte geweest, om de eenvoudige reden, dat de agenten van B.I. nooit werden gearachuteerd door middel van een selectiecomité, zoals met de agenten van de M.I.D. het geval was.”

A. Juist.

17076. De **Voorzitter**: De heer *Somer* vervolgt: „De S.D. heeft dan ook nooit gebruik kunnen maken van enige radioverbinding van de agenten van B.I. en de één of twee keren, dat men zulks geprobeerd heeft na de arrestatie van een agent, werd dit te Londen door de leiding van B.I. onmiddellijk opgemerkt wegens het ontbreken van de speciale checks, die aan de agenten werden meegegeven.” Dat punt hebben we daarnet besproken. U geeft op het ogenblik ook wel toe, dat de mogelijkheid bestaat, dat na Maart 1943 er inderdaad een aantal andere agenten hier in Nederland geweest is.

A. Ja. Dat is juist.

17077. De **Voorzitter**: Hij zegt verder, dat mededelingen van de droppings, die gebeurden door de M.I.D., via de B.B.C. of door de zenders geschieden. Dan werd er aangekondigd, dat er weer een agent kwam.

A. Ja.

17078. De **Voorzitter**: Dat heeft het B.I. ook nooit gedaan. Het heeft nooit gebruik gemaakt van het afroepen van slagzinnen door de B.B.C.

A. Dat was niet noodzakelijk, omdat hij geen ontvangstcomités had.

17079. De **Voorzitter**: Ja, inderdaad. En hij zegt ook: „B.I. werkte alleen met persoonlijke contacten.” Met andere woorden, de agent, die naar beneden kwam, moest zelf naar de contacten gaan, die waren opgegeven.

A. Ja.

17080. De **Voorzitter**: U neemt dus ook wel aan, dat deze methode heel wat meer waarborgen bood om niet gesnapt te worden dan de methode, die gevolgd werd door de M.I.D.?

A. Ja.

17081. De **Voorzitter**: Majoor *Somer* zegt bijv. hier: „Het zou interessant zijn *Schreieder* de bundels met duizenden telegrammen, die door de agenten van B.I. zijn verzonden, te kunnen tonen.”

A. Zeer interessant. Ja, wanneer men bedenkt, ik schat, dat in het Eng-land-Spiel alleen 4000 telegrammen gewisseld zijn.

A. Richtig.

A. Richtig.

A. Jawohl. Das ist richtig.

A. Ja.

A. Das war nicht notwendig, weil er keine Empfangskomitees hatte.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Sehr interessant. Ja, wenn man bedenkt, ich schätze dass im Eng-land-Spiel allein 4000 Telegrammen gewechselt worden sind.

17082. De Voorzitter: Hoeveel?

A. 4000.

De Voorzitter: Vier duizend?

A. Die heb je heel gauw.

17083. De heer **Ruijs** de Beerenbrouck: Hebt u er iets van gemerkt, toen het B.I. begon te werken, dat er plotseling een heel andere richting .....

A. Ja, majoor *Somer* had een andere manier van werken.

17084. De heer Ruijs de Beerenbrouck: Had u dat dan niet direct kunnen merken?

A. Dat heb ik gemerkt. Niet slechts, dat ik het wist, maar ook aan de manier van werken kon ik het vaststellen.

17085. De Voorzitter: Ik mag er nog even dit aan toevoegen, dat door de agenten van B.I. in het begin van de zomer van 1943, ik meen al in Mei, te Londen tegen *van der Waals* gewaarschuwd werd en dat via een zender van B.I. aan Londen de vraag werd gesteld: „Vertel eens, wie is *de Wilde*?” Dat heb ik zoëven reeds met u behandeld.

A. Ja. Ik begrijp het volgende niet: Wanneer het in Mei 1943 was ... in deze tijd liep het Spiel tegen de „Dienst *Wim*”, en wel met ir. *Juten* in Bergen op Zoom. De gevangenneming was in Juli (de 20ste Juli 1943). En zo verwonderde het mij, wanneer reeds twijfel aan de persoon van *van der Waals* van Londense zijde zou hebben bestaan; van Holland uit geuit werd, dat men dan niet in de een of andere vorm de „Dienst *Wim*” gewaarschuwd heeft.

17086. De Voorzitter: Ja, maar men wist vermoedelijk op dat moment het signalement nog niet precies, want daar zijn ook telegrammen over gewisseld. Ik heb hier bijv. een telegram van 13 Mei 1943, dat dus uit bezet gebied kwam: „Kent u *de Wilde*, hier optredend namens u?” Dit is van 13 Mei 1943 en dan komen er andere berichten over Bern enz., waarin over deze zaak gesproken wordt. Als men die telegrammenwisseling doorleest, dan blijkt, dat er eerst geleidelijk aan meer en meer klaarheid over begon te komen.

In de eerste telegrammen begrijpt men niet, hoe het zit, maar geleidelijk komt er meer klaarheid over. Ik wil hiermede alleen maar zeggen, dat ook hieruit blijkt, dat er voortdurend een telegramwisseling via B.I. was.

A. Maar dat was pas in Mei, niet?

17087. De Voorzitter: Ja, de eerste agent van B.I. werd gedropt in Maart 1943. Het B.I. is opgericht op 28 November 1942, maar is pas begonnen met de droppings in 1943.

U hebt in de zomer van 1943, September meen ik, *van der Waals* nog naar Stockholm gestuurd?

A. Ja.

17088. De Voorzitter: Als ik het goed begrepen heb, had dat tweërlei doel?

A. Ja. Het eerste was vast te stellen of en welke spionagelinien in Holland, Zweden, Engeland nog bestonden en ten tweede, om de mededelingen, dat *Dourlein* en *Ubbink* voor de Duitsers werkten, ook via Zweden naar Engeland door te geven.

17089. De Voorzitter: Dat zou *van der Waals* volgens majoor *Somer* niet gedaan hebben. Daar zijn geen mededelingen van doorgekomen.

A. Deze opdracht gaf ik in ieder geval aan *van der Waals*. *Van der Waals* meldde, toen hij terugkwam, dat hij haar uitgevoerd had. Of hij het werkelijk gedaan heeft, zoals hem gezegd is, weet ik niet; ik kan slechts zeggen, toen *van der Waals* uit Zweden terugkwam, wantrouwe ik hem, omdat hij te veel vertelde. Ik had de indruk, dat hij zijn mislukking of negatieve dingen van een of andere aard met te grote en te veel woorden wilde verbergen.

A. 4000.

A. Das ergibt sich sehr schnell.

A. Ja, Major *Somer* hatte eine andere Arbeitsweise.

A. Das habe ich gemerkt, nicht nur dass ich es wusste, sondern auch an der Arbeitsweise konnte ich das feststellen.

A. Jawohl. Ich verstehe folgendes nicht: Wenn es im Mai 1943 war ... zu dieser Zeit lief das Spiel gegen den „Dienst *Wim*” und zwar mit dem Ingenieur *Juten* in Bergen op Zoom. Die Festnahme war im Juli (20sten 1943). Und so wunderte ich mich, wenn schon Zweifel an der Person *van der Waals* von Londoner Seite bestanden habe, von Holland aus geäußert wurde, dass man dann nicht in irgend-einer Form den Dienst *Wim* gewarnt hat.

A. Aber das war erst im Mai, nicht?

A. Ja.

A. Ja. Das erste war, festzustellen ob und welche Spionagelinien in Holland, Schweden, England noch bestehen; und zweitens. um die Mitteilungen dasz *Dourlein* und *Ubbink* für die Deutschen arbeiten, auch über Schweden nach England weiterzugeben.

A. Diesen Auftrag gab ich auf alle Fälle an *van der Waals*. *Van der Waals* meldete, als er zurück kam, dasz er ihn erledigt habe. Ob er es wirklich gemacht hat, wie ihm gesagt worden ist, weisz ich nicht. Ich kann nur sagen, als *van der Waals* aus Schweden zurück kam, misstraute ich ihm, weil er zu viel erzählte. Ich hatte den Eindruck, dasz er seinen Misserfolg, oder irgendwelche negative Dinge mit zu groszen und zu vielen Worten verheimlichen wollte.

17090. De **Voorzitter**: En hebt u zelf ook nog een andere poging gedaan met betrekking tot de ontvluchting van *Dourlein* en *Ub-bink* door een telegram te sturen?

A. Ja. Daarbij ben ik van het volgende feit uitgegaan: Ik moet vooropstellen, dat men in de geheime dienst drie werkzaamheden onderscheidt: de actieve inlichtingendienst, dus de dienst, die spionagemateriaal in beslag neemt; de afweer, die zich alleen er toe beperkt de agenten van de tegenstander gevangen te nemen, en de contra-spionage, die probeert door een spel de inlichtingendienst van de tegenstander lam te leggen, d.w.z. de tegenstander de situatie zo voor te stellen, alsof de zaak in orde was, met zijn eigen krachten te spelen en hierdoor op een dwaalspoor te brengen. Waarbij ik zou willen zeggen, dat het „spelen” niet nieuw is. Er werd in een krant geschreven: „Alleen de Duitsers kunnen het woord „spel” uitdenken.” Ik stel vast, dat dit een Terminus Technicus is voor dit soort werk in het kader van de contra-spionage in alle landen. De mentaliteit van de actieve inlichtingsofficier is, zoals ik uit mijn jarenlange praktijk vastgesteld heb, nu zo, dat de actieve inlichtingsofficier het niet graag hoort, wanneer men hem zegt, dat zijn agent, zijn zaak, zijn apparaat, dat hij eens opgebouwd heeft, niet goed is.

In twijfelgevallen wordt door de inlichtingsofficier steeds weer de voorkeur gegeven aan dat bericht, dat zijn apparaat goedkeurt, en van deze ervaring ben ik uitgegaan, toen ik *Giskes* voorstelde en zei: „De zaak is nu toch al scheef, meer dan scheef kan ze dus niet meer. Laten wij dit telegram nog doorzenden, dat is het laatste”. *Giskes* zei: „Ja, maar wanneer die zaak geen succes heeft?” Ik antwoordde: „Meer dan mislukken kan het niet; het is toch al kapot.” En toen hebben wij het telegram doorgezonden, dat wij voor de beide agenten waarschuwen, omdat zij na hun gevangenneming zich bereid verklaard hebben voor de Duitsers naar Engeland te gaan en blijkbaar heeft de officier van de Engelse actieve inlichtingendienst dezelfde mentaliteit als de Duitse.

17091. De **Voorzitter**: Is daar een antwoord op gekomen?

A. Dat weet ik niet meer. In ieder geval liep het spel zoals tot nu verder. Van een gevangenneming van die twee aan de overkant is niets doorgekomen. Wij moesten uit het verdere verloop van het spel vernemen, dat men de berichten aan de overkant geloofd heeft.

17092. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan het hoofdpunt van de zaak. Dat is, hoe men in Engeland bij de M.I.D. blijkbaar lange tijd niets gemerkt heeft en hoe dat mogelijk is. Dat zou ik dus thans met u willen gaan bespreken. Eerst echter zal ik voor een kwartier het verhoor schorsen.

Ik wilde u nog één vraag stellen over het voorafgaande. U hebt verteld, dat in de telegrammen van *Vorrink* een lange uiteenzetting van politieke aard werd gegeven.

A. Ja.

17093. De **Voorzitter**: En dat van uit Londen daarop gereageerd werd in die voege, dat men zei: voor die politieke beschouwingen hebben we geen interesse.

A. Ja.

17094. De **Voorzitter**: Nu wilde ik u dit vragen. Er schijnt ergens een verklaring te zijn afgelegd, dat deze politieke uiteenzettingen van *Vorrink* ook betrekking hadden op de Jodenvervolgingen hier te lande, dat *Vorrink* mededeelde, hoever die Jodenvervolgingen hier al waren gekomen, enz. Had het antwoord van Londen, dat men geen interesse had, ook betrekking op de Jodenvervolgingen, waar *Vorrink* het over had? Herinnert u zich daar iets van?

A. Jawel. Ik herinner mij er iets van, maar kan het echter niet meer in de nauwkeurige tekst weergeven. De berichten, die door *Vorrink* zijn doorgegeven, bevatten ook dingen van binnenlands-politiek karakter. Ook een bericht over het Jodenvraagstuk, waarin *Koos Vorrink* tegen de behandeling van het Jodenvraagstuk door de Duitsers in een verontwaardigde vorm stelling heeft genomen. De hele reactie van de andere kant was een telegram van de volgende inhoud: „Die dingen interesseren ons niet, voor ons is in de eerste plaats doorslaggevend, dat men zich aan de seintijd houdt”. Dat was praktisch de inhoud van het telegrein. Het had betrekking op het Jodenvraagstuk. Ik kan me herinneren, dat ik toentertijd met *Rauter* of liever gezegd *Rauter* met mij gesproken heeft en dat *Rauter* zei: „Dit telegram moest men in de Hollandse pers publiceren!”

A. Ja. Dabei bin ich von folgender Tatsache ausgegangen: Ich musz voraus schicken, dass man im Geheimdienst drei Tätigkeiten unterscheidet: den aktiven Nachrichtendienst, also den Dienst, der Spionagematerial erfasst, die Abwehr, die sich allein darauf beschränkt den gegnerischen Agenten fest zu nehmen, und die Kontra-Spionage, die versucht durch ein Spiel den gegnerischen Nachrichtenapparat lahmzulegen, das heisst dem Gegner die Situation so darzustellen, als ob die Sache in Ordnung sei, mit seinen eigenen Kräften zu spielen und hierdurch zu täuschen. Wobei ich sagen möchte, dass das „Spielen” nicht neu ist. Es wurde in einer Zeitung geschrieben: „Nur die Deutschen können das Wort „Spiel” erfinden.” Ich stelle fest, dass dies ein Terminus Technicus für diese Art Tätigkeit im Rahmen der Kontra-Spionage in allen Ländern ist. Die Mentalität des aktiveren Nachrichtendienstes ist, wie ich aus meiner jahrelangen Praxis festgestellt habe, nun so, dass der aktive Nachrichtendienst es nicht gerne hört, wenn man ihm sagt, sein Agent, seine Sache, sein Apparat, den er irgendwo aufgebaut hat, ist nicht gut. In Zweifelfällen wird der Nachrichtendienst immer wieder die Nachricht vorziehen, die seinen Apparat gutheisst. Und von dieser Erfahrung bin ich ausgegangen, als ich *Giskes* vorschlug und sagte: „Die Sache ist nun sowieso schief. Mehr wie schief gehen kann sie also nicht mehr. Senden wir noch den Funkspruch hinüber, das ist das letzte”. *Giskes* sagte: „Ja, aber wenn die Sache keinen Erfolg hat?” Ich erwiderte: „Mehr als Misserfolg kann es nicht haben; es ist ja sowieso schon kaput.” Und dann haben wir den Funkspruch hiniibergegeben, dass wir vor den beiden Agenten warnen, weil sie nach ihrer Festnahme sich bereit erklärt haben für die Deutschen nach England zu gehen. Und anscheinend scheint der Offizier des aktiven Englischen Nachrichtendienstes dieselbe Mentalität zu haben wie der Deutsche.

A. Das weisz ich nicht mehr, auf alle Fälle lief das Spiel wie bisher weiter. Von irgend einer Festnahme der beiden druben ist nichts durchgekomen. Wir mussten aus dem weiteren Verlauf des Spieles entnehmen, dass man die Nachrichten druben geglaubt hat.

A. Ja.

A. Ja.

A. Jawohl. Ich erinnere mich daran, kann es aber nicht mehr in genauem Wortlaut wiedergeben. Die von *Vorrink* durchgegebenen Meldungen enthielten auch solche innerpolitischen Charakters, auch eine Meldung über die Judenfrage, in der *Koos Vorrink* gegen Behandlung der Judenfrage durch die Deutschen in einer entrusteter Form Stellung genommen hat. Die ganze Reaktion von der anderen Seite war ein Funkspruch, der folgenden Sinn hatte: „Die Dinge interessieren uns nicht, für uns ist primär die Einhaltung der Sendezeit massgeblich.” Das war praktisch der Inhalt des Funkspruchs. Er bezog sich auch auf die Judenfrage. Ich kann mich erinnern, dass ich seinerzeit mit *Rauter*, besser gesagt *Rauter* mit mir, gesprochen hat und dass *Rauter* sagte: „Diesen Funkspruch sollte man in der holländischen Presse veröffentlichen!”

17095. De **Voorzitter**: U herinnert zich dus, dat het antwoord van Londen, waarbij verklaard werd, dat men geen interesse had voor politieke uiteenzettingen, betrekking had op de mededelingen van *Vorrink* over de Joden?

A. Dat had beslist ook daarop betrekking. Uit de gang van zaken bleek, dat deze reactie, dit telegram uit Engeland, ook sloeg op de Jodenvervolging.

17096. De **Voorzitter**: *Vorrink* heeft een uiteenzetting gegeven over politieke vraagstukken, een opsomming daarvan.

A. Ja.

17097. De **Voorzitter**: Nu is het mogelijk, dat Londen gezegd heeft: Voor die politieke uiteenzettingen, dus de totaliteit van de door hem aangesneden vraagstukken, hebben wij geen interesse. Het kan echter ook zijn, dat Londen met name heeft gezegd: het onderdeel „de Jodenvervolgingen” interesseert ons niet. Welke van deze betekenissen nu had het antwoord? U begrijpt het verschil, niet waar?

A. Ja, ik begrijp het. Zoals ik reeds zei, kan ik het niet meer woordelijk weergeven. Maar wij hebben het toentertijd zo opgevat, dat juist ook de vraag van de Jodenvervolging daarbij betrokken was. Ik kan het telegram niet meer herhalen, hei is mogelijk, dat het zelfs in het telegram stond, maar dat kan ik niet meer met beslistheid beweren. Onze overtuiging was, dat deze reactie uit Engeland betrekking had op het Jodenvraagstuk. Anders had het helemaal geen zin gehad, dat *Rauter* er op gereageerd had in de vorm, zoals ik vermeld heb. *Rauter* wilde steeds de telegrammen zien en de reactie vaststellen. Zo nam hij ook kennis van dit telegram.

17098. De **Voorzitter**: Weet u ook waar de archieven, waarin van Duitse zijde deze telegrammen bewaard werden, gebleven zijn?

A. Die zijn allemaal vernietigd.

17099. De **Voorzitter**: Weet u zeker, dat dit nog vóór de capitulatie gebeurd is?

A. Neen. De telegrammen, die ik had, zijn vernietigd, toen ik juist niet hier was. Dat was in September 1944, op Dolle Dinsdag.

17100. De **Voorzitter**: In 1944 dus?

A. Ja, in 1944. Op dit tijdstip werden zij vernietigd. Al mijn aantekeningen, schema's, alles wat ik gemaakt had, in drie kisten verpakt, is verbrand. Zelfs mijn instructiemateriaal heeft men verbrand.

17101. De **Voorzitter**: Opzettelijk verbrand?

A. Op bevel van Berlijn.

De **Voorzitter**: O juist, ja.

A. Ook de telegrammen, die in Berlijn bij mijn centrale waren, werden verbrand. In hoeverre de weermachtsector de telegrammen verbrand heeft, weet ik niet. Dat zou *Giskes* moeten weten. Ik kan het slechts zeggen van uit de politiesector. In ons kader was alles verbrand. Nu is echter later gebleken, dat *Himmler's* archief grotendeels gevonden is. Ik weet niet of misschien daaronder nog iets was.

17102. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Welk argument gaf Londen, dat voor hen die Jodenkwesties en die politieke aangelegenheden niet van betekenis waren? Wat was dan wel hun speciale interesse?

A. Ik kan, zoals ik zeg, het telegram niet woordelijk herhalen. De tendenz, de zin van het telegram was, dat Londen zei: „Eerst komt het militaire materiaal in aanmerking, voor alles het zich houden aan de seintijd”, omdat de seintijd te lang was. Deze lange telegrammen met politieke inhoud waren niet van belang, maar slechts militaire telegrammen met korte inhoud. Dat was dus de quintessens. Misschien weet *Rauter* of *Giskes* dat nog nauwkeuriger, ik herinner het mij niet meer precies.

A. Das bezog sich bestimmt auch darauf. Aus dem Sachablauf ging hervor, dass diese Reaktion, dieser Funkspruch aus England, sich auch auf die Judenverfolgung bezog.

A. Ja.

A. Ja, ich verstehe. Wie ich schon sagte, ich kann es wörtlich nicht mehr wiedergeben. Aber wir haben es seinerzeit so aufgefasst, dass gerade auch die Frage Judenverfolgung damit betroffen war. Ich kann den Funkspruch nicht mehr wiederholen. Es ist möglich, dass es selbst im Funkspruch stand, aber das kann ich nicht mehr mit Bestimmtheit behaupten. Unsere Überzeugung war, dass die Reaktion aus England sich auch auf die Judenfrage bezog. Sonst hatte es gar keinen Sinn gehabt, dass *Rauter* in der erwähnten Form Stellung genommen hatte. *Rauter* wollte immer die Funksprüche sehen und die Reaktion feststellen. So nahm er auch von diesem Funkspruch Kenntnis.

A. Die sind alle vernichtet.

A. Nein. Die Funksprüche, die ich hatte, sind vernichtet worden, als ich gerade nicht hier war. Das war im September 1944, am „tollen Dienstag”.

A. Ja, 1944. Zu diesem Zeitpunkt wurden sie vernichtet, meine sämtlichen Aufzeichnungen, meine Schemas. Alles was ich gemacht hatte, in drei Kisten verpackt, ist verbrannt worden. Selbst mein Unterrichtsmaterial hat man verbrannt.

A. Auf Befehl von Berlin.

A. Auch die Funksprüche, die in Berlin bei meiner Zentrale waren, wurden verbrannt. In wieweit der Wehrinachtssektor die Funksprüche verbrannt hat, weisz ich nicht; das musste *Giskes* wissen. Ich kan es nur vom Polizei-sektor aus sagen. In unserem Rahmen war alles verbrannt. Nun hat sich ja später herausgestellt, dass *Himmler's* Archiv zum groszenteil gefunden worden ist. Ich weisz nicht, ob vielleicht darunter noch etwas war.

A. Ich kann, wie ich sage, den Funkspruch nicht wörtlich wiederholen. Die Tendenz, der Sinn des Funkspruchs war, dass London sagte: „Primär kommt militärisches Material im Frage, vor allem die Innehaltung der Sendezeit”; weil die Sendezeit zu lang war. Diese langen Funksprüche mit politischem Inhalt interessierten nicht, sondern nur militärische Funksprüche mit kurzem Inhalt. Das war so die Quintessenz. Vielleicht weiss das *Rauter* oder *Giskes* noch genauer; ich erinnere mich nicht mehr genau.

17103. De **Voorzitter**: Dan gaan we nu over tot het hoofdpunt, de vraag dus: „Hoe komt het, dat de M.I.D. in Londen zo laat is gaan twijfelen?" Ik spreek nu van de M.I.D. in Londen, het kan natuurlijk in Londen bij twee instanties zitten, want ik heb u verteld, dat de M.I.D., de Nederlandse instantie, nauw samenwerkte met S.O.E., de Engelse instantie. Deze laatste was er natuurlijk in de eerste plaats bij betrokken, omdat het zenden en ontvangen gebeurde via de Engelse inrichting, die daarvoor bestond, dat spreekt natuurlijk vanzelf. Nu hebben we zoëven al besproken, bij verschillende gelegenheden, gebeurtenissen, die Londen kopschuw hadden kunnen maken. We hebben het gehad over de waarschuwing, die gegeven is door *Alblas* met betrekking tot hetgeen er gebeurd zou zijn met *Jambroes*. We hebben het gehad over de waarschuwing, die gegeven is door *Dourlein* en *Ubbink*, waarvan nog de vraag is of die werkelijk doorgekomen is naar Engeland, dat weten wij op het ogenblik nog niet, dat moeten we verder nog onderzoeken. *Ubbink* heeft in ieder geval verteld, dat, toen zij in Moergestel zaten, zij via een illegale zender een telegram hebben kunnen doorsturen, en dat ze daar ook een antwoord op hebben gehad. En u hebt verteld, dat dit telegram en dit antwoord niet in uw handen is gekomen.

A. Ja.

17104. De **Voorzitter**: Dus de mogelijkheid bestaat, dat het door is gekomen. Verder de lange telegrammen van *Vorrink*, die verstuurd zijn en die hen misschien ook argwanend hadden kunnen maken. Mag ik nog even vragen, is dat maar één keer gebeurd, dat er 20 minuten gezonden is of is dat een paar keer gebeurd, voordat er een waarschuwing uit Londen kwam, dat ze dat meer moesten beperken?

A. Dat is meerdere malen gebeurd, omdat de inhoud van deze telegrammen afgesteld is op gelijke lengte. Er zijn dus meerdere telegrammen van gelijke lengte doorgegaan, omdat dat ook code-technisch een rol speelt; pas toen, op grond van de waarschuwing, zijn de telegrammen korter gemaakt.

17105. De **Voorzitter**: Met is dus in ieder geval enige malen gebeurd?

A. Ja.

17106. De **Voorzitter**: En u denkt het langst twintig minuten?

A. Ja, langer was het beslist niet.

17107. De **Voorzitter**: Dat was in ieder geval het dubbele van hetgeen toegestaan was.

A. Het was langer dan de normale seintijd.

17108. De **Voorzitter**: Vanaf de zomer 1943 is er blijkbaar wel een zekere aarzeling te Londen ontstaan. Dat werd ook hierdoor bevestigd, dat de laatste dropping van agenten in Augustus 1943 en de laatste dropping van materiaal in December 1943 was.

A. Ja.

17109. De **Voorzitter**: Terwijl het zendverkeer ook begon af te nemen?

A. Het seinverkeer begon af te nemen, nadat voor de tweede maal agenten gevlucht waren. Na de eerste vlucht in de nacht van 30 Augustus 1943 liep de zaak verder. Toen hadden wij niet de indruk, dat er iets gebeuren zou. Men zou kunnen zeggen, dat wij hadden kunnen twijfelen op grond van het feit, dat geen agenten meer gedropt werden. Dat was ook toentertijd onze gedachtengang, maar aan de andere kant is er toch nog materiaal gekomen.

17110. De **Voorzitter**: Toch ook minder?

A. Ook minder, dat kon echter ook in de aard van de zaak liggen, omdat practisch alle provincies opgebouwd waren. En toch al alles aan agenten en materiaal aan het apparaat was toegevoegd wat er toe behoorde.

17111. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat er ruimte was voor de mening, dat, als men van het totaal uitging van hetgeen er aan materiaal was gezonden, er voorlopig voldoende materiaal was?

A. Dat het materiaal genoeg was, zowel mensenmateriaal als ook sabotagemiddelen.

A. Ja.

A. Das ist mehrere Male geschehen, weil der Inhalt dieser Funksprüche auf gleiche Länge abgestrllt worden ist. Es sind also mehrere Funksprüche in gleicher Länge durchgegangen, weil das auch codetechnisch eine Rolle spielt; erst dann, auf Grund der Warnung, sind die Funksprüche kurzer gemacht worden.

A. Ja.

A. Ja, langer war es bestimmt nicht.

A. Er war länger als die normale Sendezeit.

A. Ja.

A. Der Sendeverkehr begann nach dem zweiten Agentenausbuch abzunehmen. Nach dem ersten Ausbruch in der Nacht vom 30sten Augustus 1943 lief die Sache weiter. Da hatten wir nicht den Eindruck, dass irgendwie was geschehen werde. Man könnte sagen, wir hatten zweifeln können auf Grund der Tatsache, dass keine Agenten mehr abgesetzt worden sind. Das war auch seinerzeit unsere Überlegung, aber andererseits ist noch Material gekommen.

A. Auch weniger. Das konnte aber auch in der Natur der Sache liegen, weil praktisch die ganzen Provinzen aufgebaut waren. Und sowieso alles an Agenten und Material in den Apparat hineingesetzt war, was hinein gehörte.

A. Dass das Material genug war, sowohl Material an Menschen, wie auch Material an Sabotagemitteln.

17112. De **Voorzitter**: Is het verkeer in December 1943 praktisch gestaakt of werden er toen toch nog wel telegrammen gewisseld?

A. Op enige lijnen heeft Londen gewaarschuid, dat wil zeggen, deze lijnen werden door Londen gewaarschuid hier de betrekkingen met de overige lijnen, wanneer er contacten bestonden, af te breken. Dat sloeg zowel op de zeven lijnen buiten de Jambroes-groep, als op de lijnen van de *Jambroes*-groep, zodat nog misschien 4 of 5 lijnen volgens onze mening, van uit Londen gezien, in orde waren.

17113. De **Voorzitter**: Wanneer kwamen die waarschuwingen?

A. Dat was in de loop van December.

17114. De **Voorzitter**: Ook in December?

A. December, ja. De andere lijnen werden toen van Londen uit deels stopgezet, deels ook nog aangehouden. Dat ging toen tamelijk onregelmatig. Maar ook de lijnen, die door Londen gewaarschuid werden, hadden een seinverkeer, dat ons niet meer bevredigde. Men merkte, dat men van Engeland uit zeer voorzichtig was, zodat wij niet wisten: „Speelt men met ons of laat men de zaak inslapen, of is men aan de overkant het nog niet met zich zelf eens of werkelijk alle lijnen kapot zijn?” Dat waren de gronden, die wij aan de Duitse kant hadden. En zo is het Spiel eigenlijk, zoals wij zeggen, voortgesleept, tot Giskes toen zei: „Ik scheid er mee uit!” Hij heeft het bekende slottelegram aan Blunt en *Bingham* doorgegeven, hetgeen hij mij achteraf gaf. Dat heeft Giskes alleen gedaan. Daarmede had ik niets te maken.

17115. De **Voorzitter**: Wat was nu uiteindelijk de reden van het besluit van 1 April 1944 om het af te breken?

A. Dat kwam in de eerste plaats uit het Spiel voort. Wij zeiden: „Daar halen wij niets meer uit.” En slechts te spelen ter wille van het Spiel, heeft geen zin. Het tweede was, dat de situatie nu toch al veranderd was. Wij waren intussen ook met de groep *Bob Celosse* een V-manspel begonnen. Wij hoopten in deze zaak weer een nieuw seinspel te kunnen opbouwen, de andere zaak was ziek. Wij konden ons niet meer op het Spiel verlaten. Dus zeiden wij: „Wij houden er mee op.”

17116. De **Voorzitter**: Er was dus geen speciale aanleiding, waarom het nu juist op die eerste April werd afgebroken?

A. Dat zou Giskes moeten weten, waarom hij precies de eerste April nam. Misschien, omdat het de eerste April was.

17117. De **Voorzitter**: Ik bedoel niet de datum, maar dat het omstreeks 1 April was afgelopen, daar was geen onmiddellijke aanleiding voor?

A. Neen, rechtstreeks, maar het zou mogelijk kunnen zijn, dat Giskes juist de eerste April nam, omdat het de eerste April was. In ieder geval had het geen zakelijke achtergrond.

17118. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot het belangrijke punt. Het lijkt mij, dat de grote vraag deze is: Hoe komt het, dat men aan de overkant niet heeft opgemerkt, althans er niet is op ingegaan, dat de security-checks ontbraken? Nu kunt u natuurlijk zeggen: „Daar konden ze niet over vallen, want ik had alle security-checks”. Indien dat inderdaad zo was, dan zou het duidelijk zijn. Als u werkelijk van alle agenten, behalve hun code en sleutel, ook had gekregen de security-checks, dan kon men daar in Londen uit de telegrammen geen argwaan putten, want dan waren ook de security-checks in orde geweest.

A. Ik beweer niet, dat ik alle security-checks had. Dat kan ik ook niet, omdat ik geen controle had. Ik kan slechts zeggen, dat de mededelingen, die wij hadden, in de telegrammen gebruikt werden en ik geen geval ken, waarin een telegram uit Londen gekomen zou zijn, waarin slechts ook maar de minste achterdocht tot uitdrukking gekomen zou zijn. Dat was natuurlijk voor Giskes en mij steeds het probleem, of er nu helemaal geen antwoord op de nieuwe lijn zou komen op de een of andere vraag, waaruit we konden zien, dat Londen schichtig geworden was. Maar er kwam niets, zodat wij moesten zeggen, dat alles in orde was, de opgaven juist en volledig waren.

A. Auf einigen Linien hat London gewarnt, das heisst, diese Linien wurden von London gewarnt, hier die Beziehungen zu den ubrigen Linien, wenn Kontakte bestehen, abubrechen. Das traf sowohl fur die sieben Linien ausserhalb der *Jambroes*-Gruppe, wie auch fur Linien der *Jambroes*-Gruppe zu, sodass noch vielleicht vier oder funf Linien unserer Ansicht nach, von London aus gesehen, in Ordnung waren.

A. Das war im Laufe des Dezember.

A. Dezember, ja. Die andere Linien wurden dann von London aus zum Teil eingestellt, zum Teil auch noch beibehalten; das ging dann ziemlich unregelmassig. Aber auch die Linien, die von London aus gewarnt wurden, hatten einen Sendeverkehr, der uns nicht mehr befriedigte. Man merkte, dass man von England aus sehr vorsichtig ist, dass wir nur nicht wussten: „Spielt man mit uns oder lasst man die Sache einschlafen, oder ist man sich druben noch nicht ganz im Klaren ob tatsachlich samtliche Linien kaput sind?” Das waren die Grunde, die wir auf deutscher Seite hatten. Und so ist das Spiel eigentlich, wie wir sagen, noch hingeschleppt worden, bis dann Giskes sagte: „Ich mache Schluss!” Er hat den bekannten Schluss-Funkspruch an Blunt und *Bingham* durchgegeben, den er mir nachtraglich gab. Das hat Giskes allein gemacht. Damit hatte ich nichts zu tun.

A. Das ging erstens aus dem Spiel hervor. Wir sagten: „Da holen wir nichts mehr heraus. „Und nur um des Spiels wegen zu spielen hat keinen Sinn. Das zweite war: dass nun sowieso die Situation geandert war. Wir hatten auch inzwischen mit der Gruppe *Bob Celosse* ein V-Mannspiel begonnen. Wir hofften in dieser Sache wieder ein neues Funkspiel aufbauen zu konnen; die andere Sache war krank. Wir konnten uns nicht mehr auf das Spiel verlassen. So sagten wir: „Wir machen Schluss”.

A. Das musste Giskes wissen, warum er gerade den ersten April nahm, vielleicht weil es der 1. April war.

A. Nein, unmittelbar, aber es ware moglich, dass Giskes gerade den ersten April nahm, weil es der erste April war. Auf alle Falle hatte es keinen sachlichen Hintergrund.

A. Ich behaupte nicht, dass ich alle security-checks hatte. Das kann ich nicht, weil ich keine Kontrolle hatte. Ich kann nur sagen, dass die Angaben, die wir hatten, in den Funkspruchen verwendet wurden, und ich keinen Fall kenne, in dem aus London ein Funkspruch gekommen ware, in welchem nur ein Mindestmass von Misstrauen zum Ausdruck gekommen ware. Das war naturlich fur Giskes und mich immer das Problem, ob nun uberhaupt eine Antwort auf der neuen Linie kommt oder irgend eine Frage, aus der wir sehen konnen, dass London stutzig geworden ist. Aber es kam nichts, sodass wir sagen mussten, dass alles in Ordnung ist, die Angaben richtig und vollkommen sind.

17119. De **Voorzitter:** Maar nu is de moeilijkheid om dit thans te onderzoeken, terwijl de meeste agenten dood zijn. Wij kunnen dit niet meer bij de agenten verifiëren. Echter zijn er drie gevallen bekend, die toch twijfel doen rijzen, of u alle security-checks hebt gekend. Die drie gevallen wilde ik nu nog eens even met u doornemen. Dat is in de eerste plaats het geval *Lauwers*. *Lauwers* heeft indertijd een uitvoerig rapport geschreven. Wij hebben *Lauwers* zelf nog niet gehoord. Hij moet het dus hier nog bevestigen. In dat rapport heeft hij dan verteld, dat bij de opleiding in Londen aan de agenten altijd ingeprint was, dat zij, als het heel moeilijk werd, wel hun code mochten prijsgeven en zelfs eventueel mochten seinen voor de vijand, maar dat zij niet hun security-checks mochten afgeven. Voorts zegt hij, dat hem bij zijn verhoor gebleken was, dat de Gestapo op de hoogte was van het door Engelse agenten gebruikte security-checksysteem. Dat is natuurlijk logisch, want dat had u al gehoord van van der *Reyden*?

A. Ja.

17120. De **Voorzitter:** En nu besloot hij om een valse security-check te geven, die een zekere contrôle kon weerstaan en die tevens Engeland op de hoogte zou stellen van het feit, dat hij gearresteerd was, alsmede, dat het tot op dat tijdstip gebruikte systeem aan de vijand bekend was.

Nu zegt u, als ik het goed begrepen heb, dat u de security-check van *Lauwers* gekend hebt. Want ik heb begrepen, dat u die security-check meent gevonden te hebben in de verandering van de derde letter van het woord „stop”. Is het zo niet?

A. Ja, voor zover ik mij kan herinneren. Het kan meer geweest zijn. Ik weet nog, dat er aanmerkingen gemaakt werden op een telegram van *Lauwers*. Er waren te zamen ongeveer 15 van dergelijke security-checks. Iedere agent had er ongeveer 4. Bij *Lauwers* weet ik alleen nog de zaak met de verandering van de klinker van „stop”. Wat hij verder nog opgegeven heeft, weet ik niet, ik kan slechts zeggen, dat wij *Lauwers* konden voorleggen, dat hij security-checks had, ten eerste op grond van de mededeling van van der *Reyden*, ten tweede op grond van de telegrammen, die de peiltroep opgenomen heeft, waaruit men aan de regelmatigheid vaststellen kon, dat hij principieel deze fouten maakt. Nu bleef echter altijd nog de derde vraag, de derde mogelijkheid open, dat hij security-checks had, die hij nog niet gebruikt had. Nu was van onze kant heel kort samengevat tegenover hem vastgesteld: „Mijnheer *Lauwers*, wij weten, dat er security-checks zijn. Welke security-checks heeft u?” Hij heeft nu de security-checks opgegeven. Of het alle of de juiste waren, konden wij niet beoordelen, omdat de mogelijkheid tot contrôle ons ontbrak. Wij konden slechts zeggen: „Laten wij het beste er van hopen; nu geven wij het eerste telegram door!” Wij hadden mogelijkheid tot vergelijken met de gepeilde telegrammen, met zijn eigen materiaal, dat wij gevonden hadden, en konden nu zeggen: „Op zich zelf zijn er geen dingen, die elkaar tegenspreken, ten minste geen in het oog springende tegenstrijdigheden aanwezig.” Nu hebben wij het telegram doorgegeven en moesten zeggen: „Ja, goed, wanneer men aan de overkant dienovereenkomstig reageert, moeten wij aannemen, dat *Lauwers* al zijn security-checks medegedeeld heeft!” *Lauwers* was de eerste man, de eerste agent, die bijna een half jaar zelf aan het toestel gewerkt heeft, en de zaak is goed gelopen. Ofwel *Lauwers* heeft alle security-checks opgegeven, zodat Engeland niets opvallends kon vaststellen, of men is in Engeland, zoals we zeggen, er in gelopen. Nu zou mij dat verwonderen. Dat kan men misschien bij één telegram, maar niet bij een serie van telegrammen. Juist de lijn van *Lauwers* liep het langste, van Maart 1942 tot 1 April 1944, dus twee jaar lang. Dat men nooit vaststelde, dat feitelijk iets aan de zaak ontbrak, is, op zijn zachtst uitgedrukt, enig in zijn soort. Men moet niet alleen de tijd nemen, waarin *Lauwers* aan het toestel zat, maar de hele duur van het spel en het is nooit, noch bij de afgezonden, noch bij de aangekomen telegrammen, noch direct, noch naderhand vastgesteld, dat ergens iets aan de telegrammen van *Lauwers* ontbroken zou hebben. Dus moesten wij natuurlijk zeggen, dat alles in orde was, *Lauwers* niets gelogen, niets verzwegen heeft.

17121. De **Voorzitter:** *Lauwers* zegt, dat zijn security-check werd afgeleid uit zijn agentennummer. Zijn agentennummer was 1672 en de som van de cijfers van dit getal, dat is 16, gaf aan, dat in de zestiende letter van het bericht of van een veelvoud daarvan een opvallende fout moest worden gemaakt.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja, soviel ich mich erinnern kann. Es kann mehr gewesen sein. Ich weiss noch, dass bei *Lauwers* ein Funkspruch beanstandet wurde. Es gab insgesamt ungefähr 15 von derartigen Sicherungen. Jeder Agent hatte ungefähr vier. Bei *Lauwers* weiss ich nur noch die Sache mit der Vokal-Veränderung von „stop”. Was er sonst noch angegeben hat, weiss ich nicht. Ich kann nur sagen, dass wir *Lauwers* entgegenhalten konnten, dass er security-checks hat, erstens auf Grund der Angabe von van der *Reyden*, zweitens auf Grund der Funksprüche, die der Peiltrupp abgenommen hat, aus denen man an der Regelmässigkeit feststellen konnte, dass er grundsätzlich diese Fehler macht. Nun blieb aber immer noch die dritte Frage, die dritte Möglichkeit offen, dass er security-checks habe, die er noch nicht verwendet hat. Nun war unsererseits, ganz kurz zusammengefasst, ihm gegenüber festgestellt worden: „Herr *Lauwers*, wir wissen, dass es security-checks gibt. Welche security-checks haben Sie?” Er hat nun security-checks angegeben. Ob es alle, ob sie richtig waren, konnten wir nicht beurteilen, weil uns die Möglichkeit der Kontrolle fehlte. Wir konnten nur sagen: „Hoffen wir das beste, nun geben wir den ersten Funkspruch durch!” Wir hatten Vergleichsmöglichkeit mit den angepeilten Funksprüchen, mit seinem eigenen Material, das wir gefunden hatten, und konnten nun sagen: „Es sind an sich keine Widersprüche, wenigstens keine ins Gesicht springende Widersprüche vorhanden”. Nun haben wir den Funkspruch durchgegeben und mussten sagen: „Ja, gut, wenn man drüben entsprechend reagiert, müssen wir annehmen, dass *Lauwers* seine sämtlichen security-checks angegeben hat!”. *Lauwers* war der erste Mann, der erste Agent, der, fast ein halbes Jahr, selbst am Apparat gearbeitet hat. Und die Sache ist gut gelauten. Entweder hat *Lauwers* alle security-checks angegeben, sodass England nichts auffallendes feststellen konnte, oder man ist in England, wie wir sagen, „darüber gefallen”. Nur wurde mich das wundern. Das kann man bei einem Funkspruch vielleicht, aber doch nicht in einer Reihe von Telegrammen. Gerade die Linie von *Lauwers* lief am langsten: Von März 1942 bis 1 April 1944, also zwei Jahre lang. Dass man nie feststellte, dass tatsächlich irgend etwas an der Sache fehlt, ist, gelinde ausgedrückt, einzigartig. Man darf ja nicht nur die Zeit nehmen, in der *Lauwers* am Apparat sass, sondern die ganze Dauer des Spiels. Und es ist nie — weder bei den abgesandten noch angekommenen Funksprüchen — weder sofort noch nachträglich festgestellt worden, dass irgend etwas an den Funksprüchen von *Lauwers* gefehlt hatte. So müssten wir uns natürlich sagen, dass alles Ordnung ist, *Lauwers* nichts gelogen, nichts verschwiegen hat.

A. Ja.

17122. De **Voorzitter**: Door toevallige omstandigheden, zegt hij, was in twee van de drie bovengenoemde gecodeerde berichten deze fout gemaakt in het woord „stop”. U had drie gecodeerde berichten van hem, niet waar?

A. Ja.

17123. De **Voorzitter**: En nu was toevallig in twee van die berichten die fout gemaakt in de klinker van het woord „stop”; dat was dus waarschijnlijk toevallig steeds de zestiende letter geweest, begrijpt u wel?

A. Ja, ik begrijp het.

17124. De **Voorzitter**: En toen besloot luitenant *Lauwers* om als zijn security-check op te geven, dat de fout gemaakt diende te worden door één der in het bericht voorkomende woorden „stop” te veranderen in step of stip.

A. Ja.

17125. De **Voorzitter**: Het klinkt niet onaannemelijk, niet waar?

A. Ja.

17126. De **Voorzitter**: Verder zegt hij: „Daar hij er voor gezorgd had de voor de vijand te verzenden berichten zelf te coderen, kon hij er hierdoor tevens voor zorgen, dat de security-check nooit toevalligerwijze op de juiste plaats zou worden aangebracht.” Dat is dus zijn gedachtengang. U kon weten, immers u had kunnen constateren, dat de fout gemaakt werd in het woord „stop”, en doordat dit door toevallige omstandigheden in twee van de drie telegrammen was geschied, kon u daar de conclusie uit trekken: Net zal wel in dat woordje „stop” zitten, terwijl hij zegt: „Nee, het zat maar door toeval in die telegrammen in het woord „stop”, want mijn security-check was gebaseerd op het cijfer 16.” Dat is zijn gedachtengang.

A. Ja. De bijzonderheden van zijn mededelingen herinner ik mij niet meer. Ik zou de situatie weer opnieuw moeten reconstrueren. Maar ik kan slechts zeggen, deze formulering, deze verklaring kon hij ons wel geven, maar dan zou toch de reactie aan de Engelse zijde een andere hebben moeten zijn.

17127. De **Voorzitter**: Ja, daar kom ik dadelijk op. Daar zal ik u nog iets van vertellen. Maar u zegt toch niet bij voorbaat: „Wat hij hier vertelt, dat is onmogelijk”. Het is toch mogelijk, dat het is, zoals hij het zegt?

A. Dat is mogelijk.

17128. De **Voorzitter**: En nu vertelt hij verder, dat in de eerste door hem voor de vijand ontvangen berichten door Engeland werd aangekondigd een nieuwe dropping, waarbij tevens de agent *Baatsen* zou worden meegestuurd. Ten gevolge van zijn veranderde security-check werd in een volgend bericht medegedeeld, dat de agent *Baatsen* plotseling ziek geworden was en dus niet kon komen. De dropping ging echter door; hoewel hiervoor in het eerste bericht een S-phone was aangekondigd met definitieve instructie, dat dit apparaat nooit in handen van de vijand mocht vallen, bevatte de werkelijke zending slechts een bundel Franse pamfletten en enig onbelangrijk sabotagemateriaal. Uit een en ander trok luitenant *Lauwers* de conclusie, dat zijn waarschuwing begrepen was, doch dat het hoofdkwartier plannen maakte verder op onschuldige wijze met de vijand te spelen. Dus redeneert hij: „Het gevolg van mijn niet opgeven, niet gebruik maken van de security-check, was in ieder geval, dal de aangekondigde dropping van *Baatsen* niet doorging, dat er een bericht kwam, dat *Baatsen* ziek was en dat er in plaats van *Baatsen* wat pamfletten en sabotagemateriaal werden neergeworpen.” En hij zegt verder, dat hem later na de oorlog door Miss Bond, dat is een var, de dames van S.O.E., verteld is, dat de verandering in zijn security-check inderdaad geconstateerd werd en dat hierover enige besprekingen gehouden werden, waarbij men tot de conclusie kwam, en dat is nu het onbegrijpelijke, dat, hoewel de security-check was veranderd, andere bijzonderheden voldoende klopten om aan te mogen nemen, dat het hier geen geval van Gestapo-penetratie betrof. En dat is nu het onbegrijpelijke.

A. Daarop kan ik slechts zeggen: Wanneer het zo is, dan begrijp ik het ook niet. Wanneer *Lauwers* dat aangeeft en het van Engelse zijde door de dame bevestigd wordt, schijnt het te kloppen.

A. Ja.

A. Jawohl, ich verstehe.

A. Jawohl.

A. Ja.

A. Jawohl. Die Einzelheiten seiner Angabe habe ich nicht mehr in meiner Erinnerung. Ich musste mir die Situation wieder rekonstruieren. Aber ich kann nur sagen, diese Formulierung, diese Erklärung, konnte er uns wohl geben, aber dann hatte doch die Reaktion auf englischer Seite eine andere sein müssen.

A. Das ist möglich.

A. Da kann ich nur sagen: Wenn es so ist, dann begreife ich es auch nicht. Wenn *Lauwers* das angibt und von englischer Seite von der Dame bestätigt wird, scheint es richtig zu sein.

17129. De **Voorzitter**: Kunt u zich herinneren of inderdaad het afwerpen van *Baatsen* een keer niet door is gegaan? U herinnert zich zo veel, misschien, dat u zich dat ook herinnert? Want dat zou dan natuurlijk een bevestiging zijn van het verhaal van *Lauwers*.

A. Wat de tijd betreft: Op 12 Maart 1942 is het „Spiel“ begonnen, 12 Maart 1942. *Baatsen* is reeds op 27 Maart 1942 afgesprongen. Dus in de eerste volle-maanperiode. Daarin is geen vertraging, want dan moest hij pas in de volgende volle-maanperiode afgesprongen zijn. Het was toen nog zo, dat steeds de volle-maanperiode genomen werd. Later toen de bijzondere peilinstallaties gebruikt konden worden, kon ook bij nacht en mist gearachuteerd worden. Maar op dit tijdstip was het bij de volgende volle-maanperiode; op 12 Maart 1942 werd het „Spiel“ begonnen. Op 27 Maart 1942, dus in de eerste volle-maanperiode, zelfs in de eerste dagen van deze volle-maanperiode, sprong *Baatsen* af. Dus was er geen vertraging. Wanneer het afspringen wegens ziekte verschoven zou zijn, dan moest het op zijn vroegst een maand later, dus eind April, plaats gevonden hebben.

17130. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft verder verteld, dat hij er in geslaagd is in de betekenisloze letters, waarmee elk telegram begon en eindigde, enige malen een combinatie te brengen, die veel leek op het Engelse woord caught (gevangengenomen). Hij blijkt er enige keren in geslaagd te zijn om dat te seinen.

A. Het werk van *Lauwers* werd op twee manieren gecontroleerd. Ten eerste door een ambtenaar van de Ordnungspolizei, die tijdens het seinen naast hem zat en ten tweede door peiling. Ons eigen seinverkeer werd eveneens door een peilwagen van de Ordnungspolizei gepeild. Ik was niet daarbij, kan dus slechts zeggen, dat het eigenlijk gedurende het halve jaar de ambtenaar van de Ordnungspolizei wel eens opgevallen zou moeten zijn, want daarvoor waren zij er bij, dat *Lauwers* nog steeds ergens een woord vooraf schreef, of het zou bij het afluisteren opgevallen moeten zijn. Mij is niets gemeld, ook *Giskes* niet; want dan zou ik het van *Giskes* weten.

17131. De **Voorzitter**: En wie is de man, die dat kan weten?

A. Er is niemand meer. De peilgroep van de Ordnungspolizei is op een gegeven moment naar Duitsland gegaan; er is niemand meer hier.

17132. De **Voorzitter**: *Lauwers* zegt er nog bij, dat maakt het nog te merkwaardiger, dat hij hierop ten minste tienmaal het teken R, dat schijnt „begrepen“ te zijn, heeft gekregen, zodat hij aannam, dat ditmaal zijn poging inderdaad was geslaagd, te meer áaar door zijn veranderde security-check minstens reeds argwaan moest zijn gewekt.

A. Ik heb geen enkele melding van de peilgroep gekregen, dat er iets in het seinverkeer opgevallen zou zijn. Ook *Giskes* niet. De mannen van de peilgroep waren oude ervaren seintechnici. Het waren seinspecialisten.

17133. De **Voorzitter**: En in de verandering van het handschrift, van de aanslag — want hij heeft immers nog lange tijd zelf geseind — hebben naar uw mening geen mogelijkheden voor hem gezeten?

A. Neen, want iedere security-check moet van weerskanten afgesproken zijn. Ik heb uw vraag niet helemaal begrepen. Ik begrijp haar nu. Ik zou het zo willen zeggen: Wanneer *Lauwers* zijn handschrift veranderd zou hebben, dan had het in Londen moeten opvallen. Dus zo veranderd, dat men aan de overkant zou moeten zeggen: Ook als men rekening houdt met de atmosferische storingen er, met de zenuwachtigheid in het vijandelijke gebied te werken, dus met inachtneming van al deze dingen klopt het handschrift niet met het handschrift van *Lauwers*. Dat zou men toch zonder meer hebben kunnen vaststellen, wanneer hij van zijn normale handschrift zodanig afgeweken zou zijn.

17134. De **Voorzitter**: Dus die mogelijkheid zou bestaan?

A. De mogelijkheid zonder meer.

17135. De **Voorzitter**: Was dat ook de reden, waarom u in het vervolg de agenten niet meer zelf liet zenden?

A. Ja. Dat was juist bij ons steeds de vraag, dat wij zeiden, dat een agent ons wel eens iets in de weg zou kunnen leggen. Daarom plaatsten wij geen agenten meer aan het toestel.

A. Zeitlich gesehen: Am 12. März 1942 hat das Spiel begonnen, am 12. März 1942. *Baatsen* ist bereits am 27. März 1942, also in der ersten Vollmondperiode, abgesprungen. Darin ist keine Verzögerung, denn dann müsste er erst in der nächsten Vollmondperiode abgesprungen sein. Es war zu diesem Zeitpunkt noch so, dass immer die Vollmondperiode genommen wurde. Später, als die besonderen Peilgeräte verwendet wurden, konnte auch bei Nacht und Nebel abgeworfen werden. Aber zu dem Zeitpunkt war es bei der nächsten Vollmondperiode. Am 12. März 1942 wurde das Spiel begonnen, am 27. März 1943, also in der ersten Vollmondperiode, sogar in den ersten Tagen dieser Vollmondperiode, sprang *Baatsen* ab. Also war keine Verzögerung. Wenn der Absprung wegen Krankheit verschoben worden wäre, dann müsste er frühestens einen Monat später, also Ende April, stattgefunden haben.

A. Die Arbeit von *Lauwers* wurde auf doppelte Weisr kontrolliert: Erstens von einem Beamten der Ordnungspolizei, der während des Funkens neben ihm saß, und zweitens durch Peilung. Unser eigener Funkverkehr wurde ebenfalls von einem Peilwagen der Ordnungspolizei angepeilt. Ich war nicht dabei, kann also nur sagen, dass es eigentlich irgendwann in dem halben Jahr den Beamten der Ordnungspolizei aufgefallen sein musste, denn deswegen waren sie ja dabei, dass *Lauwers* noch immer irgendein Wort vorher gibt. Oder es musste beim Abhören aufgefallen sein. Mir ist nichts gemeldet worden, auch *Giskes* nicht; denn dann wüsste ich es von *Giskes*.

A. Da ist niemand mehr da. Der Peiltrupp der Ordnungspolizei ist irgendwann nach Deutschland gekommen; da ist niemand mehr da.

A. Ich habe keinerlei Meldung vom Peiltrupp bekommen, auch *Giskes* nicht, dass irgendetwas im Senderverkehr aufgefallen wäre. Die Männer vom Peiltrupp waren alte Praktiker in der Sendetechnik; es waren Sendefachleute.

A. Nein, denn jede Sicherung muss gegenseitig vereinbart sein. Ich habe Ihre Frage nicht ganz verstanden; ich begreife sie jetzt. Ich möchte so sagen: hatte *Lauwers* seine Handschrift verändert, dann hatte es in London auffallen müssen. Also so verändert, dass man drüben sagen musste, auch bei Einrechnung der atmosphärischen Störungen und der Nervosität, im feindlichen Raum zu arbeiten, also bei Berücksichtigung all dieser Dinge, stimmt diese Handschrift nicht mit *Lauwers'* Handschrift überein. Das hatte man ohne weiteres feststellen können, wenn er von seiner normalen Handschrift derart abgewichen wäre.

A. Die Möglichkeit ohne weiteres.

A. Ja. Das war eben bei uns immer die Frage, dass wir sagten, dass ein Agent uns mal irgendetwas dazwischen machen kann. Deswegen setzen wir keinen mehr an den Apparat.

17136. De **Voorzitter**: Nu heeft Lauwers verder nog eens een poging gedaan. Hij vertelt dat als volgt: Toen in de eerstvolgende weken verdere afwerpen plaats vonden, trachtte hij opnieuw een waarschuwing te zenden. Hij maakte hierbij gebruik van de reeds genoemde, aan een te verzenden bericht voorafgaande en daaropvolgende betekenisloze letters. Dat is dus weer dezelfde geschiedenis met die letters zonder betekenis. Het lag in zijn bedoeling door middel van deze letters het volgende bericht te zenden: WORKED BY JERRY SINCE MARCH 6TH JEFFERS SINCE MARCH 3rd.

A. Jeffers was de schuilnaam van Jordaan.

De **Voorzitter**: Van?

A. Van Jordaan.

17137. De **Voorzitter**: Juist. Daar dit bericht te lang was om in één keer door te zenden, moest dit worden gesplitst achter het eerste woord SINCE. Opnieuw gebruikmakend van de letters, welke in het morse-alphabet op elkaar gelijken en door bij het coderen deze letters op ongebruikelijke wijze te schrijven, slaagde hij er inderdaad in Mei 1942 in, het eerste deel van dit bericht zijn bestemming te doen vinden. Ten gevolge hiervan werden gedurende enige maanden over de zender RLS geen nieuwe afwerpen of parachutisten aangekondigd. Het tweede gedeelte van bovenstaand bericht kon niet meer worden verzonden, daar hierna de te coderen berichten door een der beide Duitse marconisten aan de luitenant Lauwers werden gedicteerd.

A. Feitelijk was het steeds de vraag, of van de kant van Engeland wantrouwen tegen de lijn RLS, dus tegen de lijn-Lauwers, bestond. Dat is hier eveneens de vraag.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Op 24 Juli 1942 was van *Hemert* afgesprongen en hij bracht de opdracht voor *Taconis* mede om de zender van Kootwijk in de lucht te laten vliegen. Dus wanneer van Engeland uit wantrouwen tegen *Taconis*, wiens marconist Lauwers was, bestaan zou hebben, dan zou men deze belangrijke opdracht op 24 Juli 1942 niet aan *Taconis* hebben laten overbrengen. Dat is de gevolgtrekking, die ik maak. De opdracht de zender van Kootwijk in de lucht te laten vliegen, was voor de weermacht zeer belangrijk, omdat het gehele verkeer van de onderzeeboten in het westen geregeld werd over de zender Kootwijk. De opdracht, die doorkwam, was een grote opdracht, gecodeerd in de code van *Taconis*, en bestond uit drie delen. Het eerste deel bevatte de opdracht als zodanig in alle bijzonderheden, het tweede deel de nauwkeurige beschrijving van de zender Kootwijk, vooral van de zendmasten, waar het op aankwam, welke voor de sabotage meest gevoelige plekken naar de Engelse mening de zender van Kootwijk had, en het derde deel de mogelijkheden om het in de lucht te laten vliegen, zoals men ze van Engelse zijde zag. Hoe dus de sabotage op zijn best doorgevoerd zou kunnen worden. Dat was een enorm lang ding, van drie of vier kantjes, en wel gecodeerd. Nu moet ik zeggen, dat ik mij met het oog op de waarde en samenstelling van de hele opdracht niet voorstellen kan, dat men van Engelse zijde juist aan *Taconis* de opdracht gegeven zou hebben, wanneer men zijn marconist Lauwers niet volkomen vertrouwd zou hebben.

17138. De **Voorzitter**: Lauwers beweert daarentegen, dat hij in Mei 1942 het eerste stuk van dit bericht, dat dan zou zijn: „*Worked by jerry since*“, in deze betekenisloze letters zou hebben kunnen doorzenden. En hij verbindt daaraan de mededeling: „Ten gevolge hiervan werden gedurende enige maanden over de zender RLS, dat was de zijne, geen nieuwe afwerpen of parachutisten aangekondigd.“ Kunt u zich herinneren, dat men gedurende die periode van deze zender geen gebruik heeft gemaakt om droppings aan te kondigen?

A. Ik kan moeilijk meer zeggen op welke lijn afgeworpen is. Maar uit de afloop van de zaak is het mij niet opgevallen. Het hele spel heeft zich natuurlijk op een of andere manier logisch ontwikkeld. Het was niet onlogisch, dat de lijn-Lauwers of andere tot dan toe bestaande lijnen soms wel eens geen afwerpen hadden. Jordaan werd in Mei 1942 gevangengenomen. Hij behoorde tot de agenten, die er reeds waren, reeds werkten en in Mei gevangengenomen zijn. *Baatsen* is op 27 Maart 1942 afgesprongen. Dan kwamen van *Rietschoten* en *Buizer* op 23 Juni 1942. Zij kunnen ook alleen maar op de lijn-Jordaan of op de lijn-Taconis (Lauwers) gekomen zijn. Het is op geen enkele manier opgevallen, dat op de lijn RLS op een of ander tijdstip

A. Jeffers war der Deckname von *Jordaan*.

A. Von Jordaan.

A. Tatsächlich war immer die Frage, ob von Seiten Englands Misstrauen gegen die Linie RLS, also gegen die Linie-Lauwers, bestand. Das ist ja hier ebenfalls die Frage.

A. Am 24. Juli 1942 war von *Hemert* afgesprongen. Er brachte einen Auftrag für *Taconis* mit, den Kootwijker Sender zu sprengen. Also, wenn von England aus Misstrauen gegen *Taconis*, dessen Funker Lauwers war, bestanden hätte, so hätte man diesen wichtigen Auftrag am 24. Juli 1942 nicht an *Taconis* übermitteln lassen. Das ist die Schlussfolgerung, die ich ziehe. Der Auftrag, den Kootwijker Sender zu sprengen, war für die Wehrmacht sehr wichtig, weil über den Kootwijker Sender der gesamte Unterseebootsverkehr im Westen gesteuert wurde. Der Auftrag, der durchkam, war ein grosser Auftrag, verschlüsselt im Code von *Taconis* und hatte drei Teile. Der erste Teil enthielt den Auftrag als solchen in allen Einzelheiten, der zweite Teil die genaue Beschreibung des Kootwijker Senders, vor allem der Sendemasten, auf die es ankam, welche sabotage-empfindlichsten Stellen nach englischer Ansicht der Kootwijker Sender hat, und der dritte Teil die Möglichkeiten der Sprengung wie man sie von englischer Seite sah, wie also die Sabotage am besten durchgeführt werden sollte. Es war eine ungeheuer lange Sache mit drei oder vier Seiten und zwar verschlüsselt. Da muss ich sagen, dass ich mir mit Rücksicht auf den Wert und die Aiihmachung des ganzen Auftrages nicht vorstellen kann, dass man von etiglischer Seite aus an *Taconis* den Auftrag gegeben haben würde, wenn man seinen Funker Lauwers nicht vollkommen vertraut hatte.

A. Ich kann noch schwer sagen, auf welchen Linien abgesetzt worden ist. Aber aus dem Ablauf der Sache ist es mir nicht aufgefallen. Das ganze Spiel hat sich natürlich irgendwie logisch entwickelt. Es war nicht unlogisch, dass die Linie Lauwers oder andere bis dahin bestehende Linien irgendwann keine Abwürfe hatten. Jordaan wurde im Mai 1942 festgenommen, er gehörte zu den Agenten, die schon da waren, schon arbeiteten und im Mai festgenommen worden sind. *Baatsen* ist am 27. März 1942 afgesprongen. Dann kamen von *Rietschoten* und *Buizer* am 23. Juni 1942. Sie können auch nur auf der Linie Jordaan oder auf der Linie von *Taconis* (Lauwers) gekommen sein. Es ist in keiner Weise aufgefallen, dass auf der Linie

geen agenten meer afgezet zijn. *Baatsen* bijv. zou een medewerker van *Taconis* worden. Hij is op de lijn van *Lauwers* gekomen. Ik geloof me te kunnen herinneren, kan het echter niet met beslistheid beweren, dat ook van *Hemert* op de lijn RLS aangekondigd is. De man had de opdracht voor *Taconis* bij zich. Principieel bestond van de overkant, dus van Engeland uit, het bevel, dat de agenten onder elkaar geen contact mochten opnemen. Wannr er nu reeds van *Hemert* de opdracht had, *Taconis* de opdracht, die betrekking had op de zender van Kootwijk, over te brengen, dan moest ook in de verdere manier van werken een contact tussen deze beiden bestaan hebben. Dus stelt men de nieuwe agenten niet aan gevaar bloot, wanneer men reeds wantrouwen tegen een oude lijn heeft.

17139. De **Voorzitter:** *Lauwers*, die echter daarbij geen data noemt, behandelt deze verschillende kwesties in deze volgorde, dat die geschiedenis van de Kootwijker zender valt tussen het seinen van het woord „*Caught*” en tussen het seinen van de woorden „*Worked by jerry since*”. De opdracht tot sabotage aan de zender schijnt daartussen te vallen, als ik het verhaal ten minste goed begrijp. Weet u de datum nog van de Kootwijkgeschiedenis?

A. 24 Juli 1942.

17140. De **Voorzitter:** 24 Juli, dat is dus later dan die waarschuwingen van *Lauwers*. U zegt daarom natuurlijk: „Dus het ophouden van het sturen van aankondigingen van parachutisten over de zender RLS moet dus veel later geweest zijn.”

A. Ja.

17141. De **Voorzitter:** Als ik u goed begrepen heb, kan het ook zijn, dat men in Londen meende, dat de groep, die met de zender RLS werkte, voldoende voorzien was van personen en materiaal?

A. Ja.

17142. De **Voorzitter:** Het zou derhalve aan heel andere omstandigheden gelegen kunnen hebben, dat men over deze zender geen parachutisten meer aangekondigd heeft, en wei omdat het, van uit Londen gezien, geen zin had. Daaruit zou *Lauwers* ten onrechte de conclusie hebben getrokken, dat zijn waarschuwingen de aandacht hadden getrokken. Is dit mogelijk?

A. Onmogelijk is het niet.

17143. De **Voorzitter:** Als *Lauwers* dus zegt, dat hij deze poging heeft gedaan, dan zegt u: „Wet is niet geheel onmogelijk”.

A. Ik kan het niet precies zeggen, maar voor zover het om het tijdstip gaat, zou ik zeggen: „Het is onmogelijk”. Wat de andere zaak betreft, zou ik zeggen: „Het is mogelijk”. Maar ik verwonder mij, dat men in Engeland daarop niet gereageerd heeft. Dat is niet te begripen.

17144. De **Voorzitter:** Het is dus zo, dat, als miss *Bond* inderdaad zou bevestigen wat haar hier in de mond wordt gelegd, er dan twee getuigen zouden zijn van het feit, dat hij zijn security-check niet heeft afgegeven, nl. de verklaring van *Lauwers* zelf, benevens de verklaring van miss *Bond*, die zegt: „Wij hebben het wel gemerkt, maar wij vonden het niet zo erg belangrijk.”

17145. De heer **Ruijs de Beerenbrouck:** Wat was de indruk bij de Duitse instanties, dat u luitenant *Lauwers* liet medewerken? Vertrouwen deed u hem blijkbaar niet, want later hebt u iemand anders in zijn plaats gezet.

A. Wij moesten natuurlijk tegenover Berlijn tegen een mislukken van de zaak gedekt zijn. Wij hebben alles gedaan om *Lauwers* op die plaats te houden, doch in Berlijn vond men dat lichtzinnig.

17146. De heer **Ruijs de Beerenbrouck:** U hebt aanvankelijk luitenant *Lauwers* geheel vertrouwd?

A. Ja.

17147. De **Voorzitter:** Dan is er nog een ander geval, dat ook berust op een verklaring van *Lauwers*. Deze zegt nl. in zijn verslag:

„Na de arrestatie van de luitenant *Andringa*, wiens marconist, de luitenant *Molenaar*, bij het afspringen om het leven kwam,

RLS zu irgend einem Zeitpunkt keine Agenten mehr abgesetzt worden sind. *Baatsen*, zum Beispiel, sollte ein Mitarbeiter von *Taconis* werden. Er is auf *Lauwers'* Linie auch gekommen. Ich glaube mich erinnern zu können, kann es aber nicht mit Bestimmtheit behaupten, dass auch von *Hemert* auf der Linie RLS angekündigt worden ist. Der Mann hatte den Auftrag für *Taconis* bei sich. Grundsätzlich bestand von drüben, also von England aus, der Befehl, dass die Agenten untereinander keinen Kontakt aufnehmen dürfen. Wenn nun schon von *Hemert* den Auftrag hatte, *Taconis* den Auftrag bezüglich des Kootwijker Senders zu übermitteln, dann muss auch in der weiteren Tätigkeit ein Kontakt zwischen diesen beiden bestanden haben. Also gefährdet man nicht den neuen Agenten, wenn man schon Misstrauen gegen die alte Linie hat.

A. 24. Juli 1942.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Unmöglich ist es nicht.

A. Ich kann es nicht genau sagen. Aber soweit es sich um den Zeitpunkt handelt, wurde ich sagen: „Est ist unmöglich”. Was die andere Sache anbelangt, würde ich sagen: „Es ist möglich.” Aber ich wundere mich, dass man in England darauf nicht reagiert hat. Das ist nicht zu verstehen!

A. Wir mussten natürlich gegenüber Berlin gegen ein Misslingen der Sache gedeckt sein. Wir haben alles getan um *Lauwers* auf dieser Stelle zu halten, jedoch in Berlin fand man dies leichtsinnig.

A. Jawohl.

werd een Duitse marconist voor deze zender gebruikt. De eveneens gearresteerde luitenant *Jordaan* kreeg via zijn door de vijand gebruikte zender van Engeland opdracht deze marconist in het gebruik van de code en het werkplan in te wijden. Natuurlijk vergat hij hierbij over een security-check te spreken. Dat de leiding in Engeland hierop een bericht kon zenden: „Instruct new operator use of security check” is een doorslaggevend bewijs van onvermogen. Het had weinig gescheeld of deze „vergissing” van de luitenant *Jordaan* was hem toen reeds noodlottig geworden.”

Met andere woorden, hier hebben wij, indien de mededeling van *Lauwers* juist is, het geval, dat *Jordaan* de security check niet heeft gebruikt, dat de marconist de security check eveneens niet heeft gebruikt, en men in Engeland, in plaats van daaruit conclusies te trekken, gaat zeggen: „Je moet de marconist de opdracht geven de security check te gebruiken.” Ik moet zeggen: Dit is wel een wonderlijk verhaal.

A. Ik weet, dat eens iets niet in orde was. De bijzonderheden van het voorval kan ik mij niet meer herinneren, in ieder geval niet meer het essentiële van de zaak. Wel kan ik zeggen, dat omstreeks die tijd iets gebeurd is, dat niet in orde was, en dat wij van Engelse zijde, om zo te zeggen, tot de orde geroepen werden.

17148. De **Voorzitter:** En dan is er een derde geval, dat betrekking heeft op *de Jonge*.

A. Jonkheer *de Jonge*?

De **Voorzitter:** Ja. Wij hebben hier een brief, die door één van de officieren van S.I.S. gericht is aan majoor *Somer*.

Daar komen verschillende andere mededelingen in voor, maar hetgeen voor ons van belang is, gaat over *de Jonge* en *Radema*. De hierop betrekking hebbende passage luidt vertaald als volgt:

„Tot de 18de Mei 1942 wees alles er op, dat de berichten, die van deze twee mensen ontvangen werden, echt waren en van vrije agenten afkomstig waren. De identity-checks werden gegeven en de berichten waren behoorlijk gecodeerd. Toen volgde er een breuk in het contact tot de 6de Juni . . . .”

De Jonge is gearresteerd op 22 Mei, niet waar?

A. Ja, op 22 Mei, dat klopt.

17149. De **Voorzitter:**

„Toen volgde er een breuk in het contact tot de 6de Juni, toen er een bericht kwam van *de Jonge*, dat slecht gecodeerd was en geen identity-check bevatte. Dit bericht werd door ons verdacht gevonden, wij meenden, dat het van de Duitsers kwam en dit werd bevestigd op de 18de Juni 1942, toen de Nederlandse Regering een bericht uit Zwitserland kreeg, dat *de Jonge* in Duitse handen was. Na de 6de Juni tot de 27ste Juli 1942 kregen wij bij elkaar negen „W/T messages”, alle uitgezonden door de Duitsers. Sinds de laatste datum, dus 27 Juli 1942, werd geen verder contact gemaakt.”

Dit zou kloppen in uw mededeling van straks, dat u geprobeerd hebt — ten minste als ik mij goed herinner, hebt u dat verteld — met *de Jonge* een „Spiel” op te zetten.

A. Ja.

17150. De **Voorzitter:** Het klopt ook aardig met de data.

A. De marconist van *de Jonge* was *Radema*.

De **Voorzitter:** Ja.

A. *Radema* had de code en *Radema* was, hoe zal ik het zeggen, nogal gesloten. Wij hadden reeds de indruk, dat de zaak waarschijnlijk niet in orde was. *Giskes* en ik gingen echter toch door met het spel, omdat we zeiden: Er is niets aan verloren, wanneer we een spel proberen, dat misschien niet functioneert. Daardoor leiden wij de opmerkzaamheid van de Engelse zijde af van het England-Spiel, dat juist was begonnen. Functioneert het, dan is het goed, functioneert het niet, dan hebben wij bereikt, dat men zegt: „Daar hebben de Duitsers tevergeefs geprobeerd iets te doen”. Dat was de zaak. Zoals ik de zaak geschilderd heb, is zij, van daarginds uit gezien,

A. Ich weiss, dass einmal etwas nicht in Ordnung war. An die Einzelheiten des Vorfalles kann ich mich nicht mehr erinnern, jedenfalls nicht mehr an das Wesentliche der Sache. Wohl kann ich sagen, dass um diese Zeit eine Sache passierte, die nicht in Ordnung war und dass wir von englischer Seite gewissermassen zur Ordnung gerufen wurden.

A. Jonkheer *de Jonge*?

A. Ja, am 22. Mai, das stimmt.

A. Ja.

A. Der Funker von *de Jonge* war *Radema*.

A. *Radema* hatte den Code und *Radema* war, wie soll ich sagen, nicht „aufgeschlossen.” Wir hatten schon den Eindruck, dass wahrscheinlich die Sache nicht in Ordnung sei. *Giskes* und ich machten aber das Spiel trotzdem, weil wir sagten. Es schadet gar nichts, wenn wir ein Spiel probieren, das vielleicht nicht funktioniert. Dadurch lenken wir auf englischer Seite die Aufmerksamkeit vom England-Spiel, das eben begonnen war, ab. Funktioniert es, ist es gut, funktioniert es nicht, dann haben wir erreicht, dass man sagt: „Da haben mal die Deutschen vergebens versucht, etwas zu tun.” Das war die Sache. So, wie ich die Sache geschildert habe, ist sie, von

juist. Wij hebben het geprobeerd, maar de zaak sliep in. Ik geloof, dat er eens een telegram kwam. Toen hebben wij het voortgezet; Engeland heeft gezwegen. Toen was het definitief uit,

17151. De **Voorzitter**: Hier hebben we derhalve een concreet geval, nl. dat van *de Jonge*, waarin vaststaat, dat de agent zijn security-check aan u niet heeft afgegeven.

A. Ja, dat is juist.

17152. De **Voorzitter**: U begrijpt wel de moeilijkheid in deze hele zaak, nl. dat er zo weinig van deze agenten meer in leven zijn. Want van de 46 of 48 overledenen kunnen wij dat niet meer nagaan. Wij zijn omtrent de vraag, of zij hun security-check hebben gegeven of niet, een vraag, die u ook niet beantwoorden kunt, omdat u niet weet, wat zij als security-checks hadden, aangewezen op de 5, die niet overleden zijn. Alleen hier hebben wij ten opzichte van een overleden agent of van twee overleden agenten, t.w. *de Jonge* en *Radema*, het positieve bewijs, dat zij hun identity-checks niet hebben afgegeven.

A. Dat is juist, ja.

17153. De **Voorzitter**: Ja, precies. En dat men dat in Engeland ook gemerkt heeft.

A. Ja.

17154. De **Voorzitter**: Daar komt bovendien nog iets anders bij. Ik heb nu verschillende gevallen met u doorgelopen, waarvan men kan zeggen: hieruit blijkt, dat alle security-checks niet zijn afgegeven. Natuurlijk is er daarnaast nog een heel terrein van onderzoek, waar wij op het ogenblik mee bezig zijn, maar waarvan wij het resultaat nog niet hebben, dat zijn nl. de archieven uit Londen, waaruit zou kunnen blijken, dat er een aantal telegrammen zijn verstuurd, die geen security-checks bevatten. Dat zou ook een bewijs kunnen opleveren, dat de agenten niet allemaal deze checks hebben afgegeven.

A. Ja. Iedere agent heeft security-checks medegedeeld; of hij ze allemaal opgegeven heeft, weet ik niet. Uit het feit, dat van Londen uit op geen enkele manier ook maar één telegram gekomen is, dat een wantrouwen liet merken, moesten wij zeggen: „Blijkbaar is alles opgegeven!”

17155. De **Voorzitter**: Aan de andere kant is het toch zeer onwaarschijnlijk, dat alle 53 agenten hun security-checks zouden hebben afgegeven. Dat is toch eigenlijk niet aan te nemen?

A. Van de 53 agenten komen er ongeveer 34 in aanmerking, twee derde, er zijn er enigen bij, die geen code hadden, en sommigen, die twee of drie codes hadden. Dus ongeveer 34 agenten hebben wij, die codes hadden, en met wier codes werd gewerkt.

17156. De **Voorzitter**: U vindt toch ook wel, dat, als men nu 34 mensen neemt, die bereid zijn gevonden om hun leven in te zetten voor dit werk, er onder die 34 toch zonder enige twijfel een percentage zal zijn, dat, onder welke omstandigheid dan ook, weigert om een security-check af te geven? Dat vind ik eigenlijk vanzelfsprekend.

A. Ja, er was er een bij, die officieel, dus openlijk, geweigerd heeft. Dat was *Roelof Jongelie*, afgesprongen op 25 September 1942. Hij was de enige, die geweigerd heeft, die zei: „Ik deel niets mede” en die ook geprobeerd heeft ons wijs te maken, dat hij zijn aankomst in een bijzondere vorm melden moest. Dat was de man, die wij aan een hersenschudding lieten sterven. Hij was de agent, die op deze manier en op deze wijze uit het „Spiel” moest verdwijnen. Natuurlijk, ik leg er de nadruk op, in het spel is hij „gestorven”, niet in werkelijkheid. Precies zo was het — na veel langere speeltijd — met *Andringa*. Bij de anderen was het altijd zo, dat wij de opgaven hadden en wij op grond van de reactie uit Engeland moesten zeggen: „Het is voldoende!”

17157. De **Voorzitter**: Ik bekeek het nu daarnet van uit dit psychologische standpunt, dat men moet erkennen, dat deze agenten in het algemeen toch moedige kerels geweest zijn.

A. Ja, beslist.

drüben aus gesehen, richtig. Wir haben es versucht, aber die Sache schlief ein. Ich glaube, es kam mal ein Funkspruch, dann haben wir weiter gemacht; England hat geschwiegen. Dann war es endgültig aus.

A. Jawohl. Das ist richtig.

A. Das ist richtig, jawohl.

A. Ja.

A. Ja. Jeder Agent hat security-checks angegeben; ob er alle angegeben hat, weiss ich nicht. Aus der Tatsache, dass von London aus in keiner Weise irgendwelche Funksprüche gekommen sind, die ein Misstrauen erkennen liessen, mussten wir sagen: „Anscheinend ist alles angegeben worden!”

* A. Es kommen von den 53 Agenten ungefähr 34 in Frage, zwei drittel; da sind einige dabei, die einen Code und manche, die 2 oder 3 Codes hatten. Also etwa 34 Agenten haben wir, die Codes hatten und mit deren Codes gearbeitet worden ist.

A. Ja, es war einer dabei, der sich offiziell, also offen geweigert hat. Das war *Roelof Jongelie*, afgesprongen am 25. September 1942. Er war der einzige, der sich geweigert hat, der sagte: „Ich mache keine Angabe”, und der auch versucht hat uns vorzutauschen, dass er seine Ankunft in einer besonderen Form melden musste. Das war der Mann, den wir an „Gehirnerschütterung” sterben liessen. Er war der Agent, der auf diese Art und Weise aus dem Spiel ausscheiden musste, natürlich, ich betone im Spiel ist er „gestorben”, nicht tatsächlich. Genau so war es — nach längerer Spielzeit — bei *Andringa*. Bei den anderen war es immer so, dass wir die Angaben hatten und wir auf Grund der Reaktion von England sagen mussten: „Es genügt!”

↳ Ja, bestimmt.

17158. De **Voorzitter**: Daarom moet er onder die 34 een belangrijk percentage geweest zijn, dat niet bereid is geweest om uit veiligheidsoverwegingen de security-check af te geven. Daar komt — afgezien van moed — nog bij, dat het voor een agent onder deze omstandigheden verbazend aantrekkelijk geweest moet zijn om het geheim, dat hij heeft, niet af te geven of verkeerd af te geven, omdat hij de betekenis er van voor de berichtgeving volledig begrijpt. Dat is ook nog een factor, die er toe leiden moet om de checks niet af te geven. Daarom kan ik niet aannemen, dat de figuur zo is geweest, dat al deze 34 mensen, behalve dan nog de uitzonderingen, die openlijk geweigerd hebben, volledig open kaart hebben gespeeld ten opzichte van hun security-checks. Dat lijkt mij in hoge mate onwaarschijnlijk.

A. Dat hebben *Giskes* en ik ook steeds zo overwogen. Wij zeiden: „Nu weten wij niet, of de agenten nu werkelijk alles mededelen of dat men het in Londen niet meer merkt door de lange duur van het „Spiel” en de daardoor gewonnen zekerheid”. Er zijn veel agenten gedropt, die de erkentelijkheid van de R.A.F. en van de Nederlandse Regering moesten overbrengen voor het goed functioneren van de droppings in Holland, in tegenstelling tot België en Frankrijk, waar de ontvangstcomité's niet op het juiste tijdstip kwamen of ook de droppings niet zonder haperen verliepen, zodat wij dikwijls zeiden: „Eigenlijk moesten ze in Engeland argwaan krijgen door het goed functioneren in Holland”. Dat was steeds ons bezwaar. Men kan zich in samenhang met deze uitvoeringen slechts voorstellen, de zaak zo verklaren, dat men door het goed functioneren aan de Engelse kant wat te veel vertrouwen gekregen heeft en misschien niet meer ieder afzonderlijk telegram nauwkeurig nagegaan heeft en eventuele weglatingen door de agenten niet gemerkt heeft. Anders is het niet te verklaren.

17159. De **Voorzitter**: Neen, dat is ook inderdaad het grote raadsel hier.

Met wat u nu gezegd hebt, bent u al aangeland op het punt, waar ik het nu over wilde hebben.

Wat is nu de verklaring van dit raadsel? Uitgaande van deze gedachtengang, die m.i. niet voor betwisting vatbaar is, dat toch een aantal van deze mensen niet alles zullen hebben verteld van hun security-checks, moet er in Engeland een aantal telegrammen ontvangen zijn, die wantrouwen moesten opwekken.

En dan komt men voor de vraag hoe is dit mogelijk geweest, dat men hier maar kalm mee door is gegaan, ondanks dit feit. Het blijkt wel, dat men zeer zorgeloos was, getuige het verhaal van *Lauwers* over Jordaan, dat u toch ook min of meer bevestigt, volgens hetwelk men op een gegeven moment van uit Engeland zegt: „Je berichtgeving is niet helemaal in de haak, maak het nu in orde.”

A. Maak geen grapjes, of zo.

17160. De **Voorzitter**: Dat wijst op een grote zorgeloosheid, want ten slotte zijn de fouten in een identity-check er juist om te waarschuwen. Dan gaat men niet zeggen, doe het nu... .

A. Het is in ieder geval in de geheime dienst nog nooit voorgekomen, dat de thuispost zegt: „Waar blijven de security-checks?”

17161. De **Voorzitter**: Ja, juist. Een ander punt, dat ook op zorgeloosheid wijst, is, dat men in die periode — B.I. heeft dat later wel gedaan — nooit controle-agenten heeft afgezonden.

A. Ja, dat is nu een probleem met de controle-agenten. Mijnheer de Voorzitter, stelt u zich nu eens in de plaats van de man in Engeland, die hier zijn apparaat in Holland heeft en die nu controle-agenten stuurt. U inoet de agenten bij de posten, waar zij aanlopen, op de een of andere manier aankondigen. Dat kunt u óf door hun een schriftelijk bewijs mee te geven, opdat ze aan de post ook herkend zullen worden óf u meldt ze met seinen vooruit. De seinlijnen echter waren in mijn hand. Dus ik wil daarmee zeggen: ook het systeem van controle-agenten is niet het zekerste middel ter controle. Zou een van de controle-agenten gevangengenomen worden, omdat hij op de lijn aangekondigd zou zijn, die zich in mijn hand bevindt, dan zou men nu met recht zeggen: „Hoe kan men dan op deze lijn, die men controleren wil, de controle-agenten aankondigen?” Zet men de controle-agenten in een andere vorm af, zonder ontvangstcomité, dan moet men hun een legitimatiebewijs meegeven om zich aan de posten, waar zij moeten aangaan, als controle-agenten te legitimeren, want een controle-agent, die opdracht heeft andere agenten te controleren, moet met een bijzondere legitimatie uitgerust zijn, niet zoals de eenvoudige agent, die voor zich zelf werkt. Zou ik ooit een man ge-

A. Das war auch immer die Erwägung zwischen *Giskes* und mir. Wir sagten: „Jetzt wissen wir nicht, geben die Agenten wirklich alles an, oder merkt man es in London nicht mehr infolge der langen Dauer des Spiels und der dadurch gewonnenen Sicherheit.” Es sind viele Agenten gedropt worden, welche die Anerkennung von der K.A.F. und von der Niederländischen Regierung zu übermitteln hatten für das gute Funktionieren der Droppings in Holland, im Gegensatz zu Belgien und Frankreich, wo die Empfangskomitees nicht zum richtigen Zeitpunkt kamen, oder auch die Droppings nicht reibungslos funktionierten, sodass wir oft sagten: „Eigentlich müsste man in England auf Grund des guten Funktionierens in Holland verdacht schöpfen. Das waren immer unsere Bedenken. Man kann sich im Zusammenhang mit diesen Ausführungen nur vorstellen, die Sache so erklären, dass man durch das gute Funktionieren auf englischer Seite etwas zu vertrauensselig geworden ist und vielleicht nicht mehr den einzelnen Funkspruch genauestens überprüft und eventuelle Weglassungen durch die Agenten nicht bemerkt hat. Anders ist das nicht zu erklären.

A. Maak geen grapjes, oder so.

A. Es ist auf alle Fälle im Geheimdienst einzigartig, wenn die Heimatstelle sagt: „Wo bleiben die security-checks?”

A. Ja, das ist nun ein Problem, mit den Kontroll-Agenten. Versetzen Sie sich mal, Herr Vorsitzender, an die Stelle des Mannes in England, der hier seinen Apparat in Holland hat, und dass Sie Kontroll-Agenten abschieken. Sie müssen die Agenten bei den Stellen an denen sie anlaufen sollen, irgendwie ankundigen. Das können Sie entweder dadurch, indem Sie ihnen eine schriftliche Bestätigung mitgeben, damit sie an der Stelle auch anerkannt werden, oder Sie melden sie mit Funk voraus. Die Funklinien aber waren in meiner Hand. Also, ich will damit sagen, auch das System von Kontroll-Agenten ist nicht das sicherste Mittel zur Nachprüfung. Ware ein Kontroll-Agent festgenommen worden, weil er auf der in meiner Hand befindlichen Linie angekündigt wurde, dann würde man heute mit Recht sagen: „Wie kann man denn auf diesen Linien, die man kontrollieren will, den Kontroll-Agenten ankundigen?” Setzt man den Kontroll-Agenten in einer anderen Form ab, ohne Empfangskomitee, dann muss ihm eine Legitimation mit gegeben werden um sich an den Anlaufstellen als Kontroll-Agent zu legitimieren. Denn ein Kontroll-Agent, der den Auftrag hat, andere Agenten zu kontrollieren, muss mit einer besonderen Legitimation ausgestattet sein. Nicht so,

vangengenomen hebben met zo'n legitimatie, dan zou de tweede contrôle-agent *van der Waals* geweest zijn. Dan zou men nu zeggen: „Ja, hoe kan men dan een contrôle-agent aan het werk zetten met een legitimatie, dan hebben de Duitsers de beste gelegenheid tot een „Spiel“.

Ik wil daarmee zeggen: In de Inlichtingendienst is het risico beduidend groter dan op een ander gebied. Er zijn overal steeds weer dingen, die er tegen zijn, zo ook bij de contrôle-agenten. Of wanneer men zegt: „Ja, had men maar eerst het contrôle-net gemaakt en pas later de agenten aan het werk gezet, het contrôle-net reeds vóór de oorlog opgebouwd om de agenten na het begin van de oorlog aan het werk te kunnen zetten.“ Een contrôle-net kan ook weer slechts uit zo en zoveel mensen bestaan. Wanneer één man daarvan dan in de loop van de oorlog naar de andere kant overloopt, is ook weer het hele apparaat kapot. Dat is het grote risico bij het aan het werk zetten van agenten.

17162. De **Voorzitter**: Ja, maar aan de andere kant schijnt het B.I. onder leiding van majoor *Somer* toch wel contrôle-agenten te hebben afgezet. Ik weet niet precies, wat zijn systeem en zijn stelsel daarbij geweest zijn. Wel staat het vast, dat al zijn agenten blind werden gedropt. Daar waren geen ontvangst-comités bij, het waren zuiver intelligence-mensen, agenten, die alleen inlichtingen verzamelden. Dus ik veronderstel, dat zijn contrôle-agenten ook blind gedropt werden en bepaalde adressen opkregen, die zij moesten bezoeken en waar zij iets te weten konden komen ten opzichte van wat de vorige agenten al of niet verricht hadden. Dat zou ik nog eens moeten vragen, hoer dat in feite gebeurde, maar het schijnt een feit te zijn, dat men bij B.I. wel contrôle-agenten heeft gebruikt en dat dat mogelijk is geweest.

A. Ja. Nu was het bij de B.I. zo. Es waren zg. Regeringagenten, ik weet niet, in hoeverre zij tegelijkertijd als contrôle-agenten werkten. Deze Regeringsagenten hadden bijzondere legitimatiepapieren, die een origineel schrijfmachineformaat hadden en dan gefotografeerd werden. De agenten hadden slechts een kleine photo (negatief) bij zich. De inhoud van het legitimatiebewijs kwam hierop neer, dat de met name genoemde door de Nederlandse Regering voor bijzondere opdrachten in Holland te werk gesteld werd en de Hollandse instanties hem bij de uitvoering van zijn opdrachten moesten ondersteunen. Ik geloof, dat het was getekend „*Gerbrandy*“. Toen ik in Maart 1943 zo'n photo in handen kreeg, heb ik *Anton van der Waals* met een dergelijke opdracht uitgerust. Ik liet de photo op de oorspronkelijke grootte vergroten, zette een andere naam met de schrijfmachine er in en liet het geheel nu fotograferen. Het negatief in klein formaat kreeg *van der Waals*. Niet ten onrechte zei een mij verhoorende Hollands? ambtenaar: „Ja, hoe kan men toch van Engeland uit zo'n bewijs meegeven, dat ieder de mogelijkheid heeft het te misbruiken“. Ik wilde daarmee maar zeggen, onverschillig hoe de contrôle-agent te werk gesteld wordt, ook hij heeft weer zwakke plekken, daar kan men in de inlichtingendienst niets tegen doen. Loopt het goed, dan is het in orde, wordt de agent gevangengenomen, dan zegt men later: „Ja, hoe kan dat dan?“ Dat is het moeilijke in de inlichtingendienst.

17163. De **Voorzitter**: Het raadsel, hoe dat alles nu in Engeland mogelijk is geweest, heeft al vele hersenen beziggehouden en daarover zijn ook al vele veronderstellingen geuit. Eén van de stoutste veronderstellingen op dit gebied is geweest in de pers, dat *Schreieder* en *van der Waals* in wezen in Engelse dienst stonden. Wat zegt u daarop?

A. Ik zou me schamen, wanneer ik zeggen moest: „Jawel, ik was in Engelse dienst!“ Ofschoon het misschien nu voor mijn positie aangener zou zijn. Maar met mijn verzekering als zodanig kunt u praktisch niets beginnen. Zakelijk kan ik deze bewering in de volgende vorm weerleggen. Zoals ik reeds in mijn eerste 50 blz. uiteenzette, was het niet zo, dat ik alleen het England-Spiel deed, maar dat *Giskes* eveneens aandeel er in had. Ik zou bijna willen zeggen, in het seinverkeer nog meer, omdat hij telegrammen ontwierp. Ik zelf kon dus helemaal niets seinen, want dat was het werk van *Giskes*, die de telegrammen ontwierp, door zijn tolk liet vertalen en dan kreeg de Ordnungspolizei ze om ze te coderen en door te geven. Dat is de eerste zaak. Ten tweede moest ik zelf over de telegrammen en over het hele verloop van de dingen steeds weer verslag uitbrengen aan dr. *Harster*, die toendertijd mijn chef was, chef van de afdeling IV, mijn onmiddellijke chef, dan aan *Rauter* en verder moest ik naar Berlijn berichten, de telegrammen inzenden en op ieder afzonderlijk telegram commentaar leveren, d.w.z. precies uitleggen waarom het telegram zo opgesteld werd, op grond van welke omstandigheden en welke reactie wij op grond van deze opstelling verwachtten. Pre-

wie der einfache Agent, der für sich arbeitet. Hätte ich je solch einen Mann festgenommen, mit einer solchen Legitimation, dann wäre der zweite Kontroll-Agent *van der Waals* gewesen. Dann würde man heute sagen: „Ja, wie kann man denn einen Kontroll-Agenten mit einer Legitimation einsetzen; da haben ja die Deutschen die beste Möglichkeit zum Spiel.“

Ich will damit sagen: Im Nachrichtendienst ist das Risiko bedeutend grösser als auf einem anderen Gebiet. Es gibt überall immer wieder Dinge, die dagegen sprechen, so auch bei den Kontroll-Agenten. Oder wenn man sagt: „Ja, hatte man das Kontrolli-Netz zuerst geschaffen und erst nachher die Agenten eingesetzt, das Kontroll-Netz schon vor dem Kriege aufgebaut um die Agenten nach Kriegsbeginn einsetzen zu können.“ Ein Kontroll-Netz kann auch wieder nur aus so und soviel Menschen bestehen. Wenn ein Mensch davon dann im Laufe des Krieges auf die andere Seite überläuft, ist auch wieder der ganze Apparat kaput. Das ist das grosse Risiko beim Einsatz von Agenten.

A. Ja, nun war es bei B.I. so. Es gab sogenannte Regierungsagenten. Ich weiss nicht, in wie weit sie zu gleicher Zeit als Kontroll-Agenten arbeiteten. Diese Regierungsagenten hatten besondere Ausweise, die ein Original Schreibmaschinenformat hatten und photographiert wurden. Der Agent hatte nur ein Kleinfoto (Negativ) bei sich. Sinn gemäss war der Wortlaut, dass der mit Namen Cienannte von der niederländischen Regierung für besondere Aufträge in Holland eingesetzt wurde und die holländischen Behörden ihn bei Durchführung seiner Aufträge zu unterstützen haben. Ich glaube, es war die Unterschrift „*Gerbrandy*“. Als ich im März 1943 ein solches Photo in Händen bekam, habe ich *Anton van der Waals* mit einem derartigen Auftrag ausgestattet. Ich liess das Photo auf die ursprüngliche Grösse vergrössern, setzte einen anderen Namen mit Schreibmaschine ein und liess nun das Ganze photographieren. Das Negativ in Kleinformat bekam *van der Waals*. Es sagte nicht mit Unrecht ein mich vernehmender holländischer Beamter: „Ja, wie kann man denn von England aus eine solche Bestätigung mitgeben, dass jeder die Möglichkeit hat, sie zu missbrauchen.“ Ich möchte nur damit sagen, gleichgültig wie der Kontroll-Agent eingesetzt wird, auch er hat wieder angriffsempfindliche Stellen. Das lässt sich im Nachrichtendienst nicht verhindern. Läuft es gut, ist es in Ordnung. Wird der Agent gefangen, dann sagt man später: „Ja, wie kann man denn?“ Das ist das Schwere im Nachrichtendienst.

A. Ich würde mich schamen, wenn ich sagen musste: „Jawohl, ich war im englischen Dienst!“ Trotzdem es vielleicht heute für meine Situation angenehmer wäre. Aber mit meiner Beteuerung als solcher, können Sie praktisch nichts anfangen. Sachlich kann ich diese Behauptung in folgender Form widerlegen: Wie ich schon in meinen ersten 50 Seiten ausführte, war es nicht so, dass ich allein das England-Spiel machte, sondern dass *Giskes* ebenso beteiligt war. Ich möchte fast sagen, im Funkverkehr noch mehr, weil er die Funksprüche entwarf. Also ich von mir aus konnte gar keinen Funkspruch geben, denn dass war die Arbeit von *Giskes*, der die Funksprüche entwarf, durch seinen Dolmetscher verdolmetschen liess, und dann bekam ich die Ordnungspolizei, um sie zu verschlüsseln und durchzugeben. Das ist die erste Sache. Zweitens musste ich von mir aus die Funksprüche und den ganzen Lauf der Dinge immer wieder vortragen an Dr. *Harster*, der seinerzeit mein Befehlshaber war, dem Abteilungsleiter IV, meinem unmittelbaren Chef, dann an *Rauter*, wiederhin musste ich nach Berlin berichten, die Funksprüche einsenden und jeden einzelnen Funkspruch kommentieren, das heisst, genau darlegen, warum der Funkspruch so abgefasst wurde, auf Grund

cies zo moest Giskes het in zijn sector doen. Het meest voor de hand liggende zou zijn geweest, dat Giskes en ik voor de Engelse Inlichtingendienst zouden gewerkt hebben. Dit zou een mogelijkheid geweest kunnen zijn, dat wij gezegd zouden hebben: „Wij beiden werken voor de Engelse Inlichtingendienst". Maar zelfs wij beiden konden het niet samen doen; want Giskes moest ook weer aan het oppercommando van de weermacht in Berlijn bericht zenden.

17164. De **Voorzitter**: De conclusie van deze redenering zou zijn, dat het alleen mogelijk was geweest, wanneer ook *Rauter*, *Himmler* en *Keitel* er aan mee hadden gedaan?

A. Juist, dus wanneer allen meegedaan zouden hebben en dat is praktisch onmogelijk. De controle bij ons was sterk, bijzonder sterk en er is een oud spreekwoord bij onze afweermensen, dat zegt: „Zo lang de chef van de afweer niet verdacht wordt van spionage, zo lang is hij geen figuur van betekenis". Wij wisten dus, dat wij zelf verdacht moesten zijn inlichtingendienst tegen Duitsland te onderhouden, iedere verstandige afweerchef heeft zich natuurlijk van te voren dienovereenkomstig gedekt. Er zijn situaties, waarin de buitenstaander niet meer weet, of het spel nu naar links of rechts, naar boven of naar beneden gaat. Dat hebben mijn ambtenaren mij zelf herhaaldelijk voorgelaten. En slechts uit de gehele gang van zaken kon ik naar boven, dat wil zeggen tegenover mijn chefs, steeds weer uitleggen, hoe de situatie in werkelijkheid was. Dus zelfs wanneer ik gewild zou hebben, zou ik in het England-Spiel helemaal niet voor de Engelse Inlichtingendienst hebben kunnen werken, omdat de controle te sterk was. Bovendien waren er twee sectoren: weermacht en politie.

17165. De **Voorzitter**: Maar *Canaris* kon toch op hoog niveau wel een dubbel spel spelen?

A. Ja, nu was dat weer zo, dat door deze dubbele verankering het ons in de politiesector opgevallen zou moeten zijn, wanneer in de weermachtsector iets eigenaardigs gebeurd zou zijn. Omgekeerd kon de weermachtsector vaststellen, wanneer de politie iets verkeerd deed. Zover ik op de hoogte ben, lagen de lijnen, die *Canaris* speelde, in een geheel andere richting.

17166. De **Voorzitter**: Dit is dan de eerste veronderstelling. Maar nu is er een tweede veronderstelling, die ook vrij druk gepropageerd wordt en niet alleen in de kranten, maar ook zelfs door mensen, die toch wel bevoegd tot oordelen zijn, dat is de quaestie-Bingham. Dat is de theorie, dat de Engelse captain *Bingham* een bloedverwant zou hebben, die aan deze zijde bij de Duitsers werkte. Wat is daar van waar?

A. Dat is mij niet bekend. *Bingham* is voor mij alleen maar een naam, die me bekend is uit het England-Spiel, verder niet. Dat is mijn zuiver persoonlijke ervaring. Zakelijk kan ik het zo weerleggen: Wanneer van Duitse zijde in de politie- of weermachtsector een verbinding met Engeland bestaan zou hebben, dat wil zeggen, van Engelse zijde iemand voor ons gewerkt zou hebben, dan zou de opbouw van het England-Spiel, het begin, ik zou willen zeggen, de organisatie van het hele spel, geheel anders geweest zijn. Wanneer u zelf op grond van ook van andere zijde vastgelegde feiten het begin van het England-Spiel ziet, dan moet u ook vaststellen, dat het op zich zelf een zeer, ik zou willen zeggen, moeizame zaak was, tot alle agenten, die bij het begin van het spel reeds gedropt waren, gevangengenomen waren.

Wanneer wij een man gehad zouden hebben, die aan de overkant voor ons werkte, dan zouden wij niet gewacht hebben tot de mensen afgezet waren en werkten, maar zouden direct begonnen zijn. Wanneer u het spel reconstrueert, dan zult u vaststellen, dat wij niet reeds de eerste agenten gevangengenomen hebben, maar dat reeds tien agenten in het land zaten, totdat wij met twee Spieles er bij kwamen. Daarbij was het ook zo, dat wij na Lauwers een halfbloed gevangenenamen, van wie wij bij vergissing geloofden, dat hij *Taconis* was. Dat was van *Haafden*, de chef van de I.D. Wij stelden ons misverstand vast, toen van *Haafden* zei: „Ik ben helemaal niet de man, die u zoekt. Ik ben nooit in Engeland geweest!" En eerst op grond van een ander spel, dat de Sipo in Arnheim leidde, hebben wij *Taconis* gekregen. Uit deze moeilijkheden moet u zien, dat ons spel niet met behulp van een man in Engeland is opgebouwd. Deze samenwerking met Binyham zou niet pas hebben kunnen ontstaan, wat mij betreft, midden Juni 1942, maar zou reeds van het begin af aan hebben moeten bestaan.

17167. De **Voorzitter**: Maar u wilt toch niet beweren, dat de Duitsers in Engeland gedurende de oorlog geen enkele verbinding hebben gehad?

welcher Umstande, und welche Reaktion wir uns auf Grund dieses Wortlautes versprechen. Genau so musste es Giskes in seinem Sektor machen. Der nächste Fall wäre, dass Giskes und ich für den englischen Nachrichtendienst arbeiteten; dies wäre eine Möglichkeit, dass wir gesagt hätten: „Wir zwei arbeiten für den englischen Nachrichtendienst". Aber selbst wir zwei zusammen konnten das nicht machen; denn Giskes musste auch wieder an das Oberkommando der Wehrmacht nach Berlin berichten.

A. Richtig, also wenn der ganze Verein mitgemacht hätte, und das ist praktisch unmöglich. Die Kontrolle war stark bei uns, bewusst stark. Es gibt ein altes Sprichwort bei unseren Abwehrleuten, das heisst: „So lange der Abwehrchef nicht verdächtigt wird Spionage zu treiben, so lange hat er kein Format". Wir wussten also, dass wir selbst in Verdacht kommen mussten Nachrichtendienst gegen Deutschland zu treiben, und jeder vernünftiger Abwehrchef hat sich natürlich von vorneherein entsprechend gedeckt. Es gibt Situationen, wo der Aussenstehende nicht mehr weiss, ob das Spiel nun nach links oder rechts, nach oben oder nach unten geht. Das haben mir selbst meine Beamten wiederholt vorgehalten. Und nur aus dem ganzen Sachverhalt heraus konnte ich nach oben, d.h. meinen Vorgesetzten gegenüber, immer wieder darlegen, wie die Situation tatsächlich sei. Also selbst, wenn ich gewollt hätte, hätte ich in England-Spiel gar nicht für den englischen Nachrichtendienst arbeiten können, weil die Kontrolle zu stark war. Zudem waren zwei Sektoren beteiligt: Wehrmacht und Polizei.

A. Ja, nun war das wieder so, dass durch diese doppelte Verankerung es uns im Polizeisektor aufgefallen sein müsste, wenn im Wehrmachtssektor etwas Eigenartiges geschehen wäre. Umgekehrt konnte der Wehrmachtssektor feststellen, wenn die Polizei etwas falsch machte. Soweit ich im Bilde bin, lagen die Linien, die *Canaris* spielte, in einer ganz anderen Richtung.

A. Mir nicht bekannt. Bingham ist mir lediglich dem Namen nach aus dem England-Spiel bekannt, sonst nicht. Das ist meine rein persönliche Erfahrung: sachlich kann ich das so widerlegen: Wenn deutscherseits — im Polizei- oder Wehrmachtssektor — eine Verbindung mit England bestanden, das heisst, von englischer Seite jemand für uns gearbeitet, hatte, dann wäre der Aufbau des England-Spiels, der Beginn, ich möchte sagen, die Organisation des ganzen Spiels ganz anders gewesen; wenn Sie selbst auf Grund der auch von anderer Seite festgelegten Tatsache den Beginn des England-Spiels sehen, dann müssen Sie auch feststellen, dass es an sich eine sehr, ich möchte sagen, muhselige Angelegenheit war, bis all die Agenten, die beim Spielbeginn schon gedropt gewesen sind, festgenommen waren.

Hätten wir einen Mann gehabt, der drüben für uns arbeitete, dann hätten wir nicht gewartet, bis die Leute abgesetzt waren und arbeiteten, sondern hätten am Anfang begonnen. Wenn Sie das Spiel zurückverfolgen, dann werden Sie feststellen, dass wir nicht schon den ersten Agenten festgenommen haben, sondern dass bereits zehn Agenten im Lande sassen, bis wir mit zwei Spieles hineinkamen. Dabei war es auch so, dass wir nach Lauwers ein Halbblut festnahmen, von dem wir irrträglich glaubten, er sei *Taconis*. Das war van *Haafden*, der Chef vom I.D. Wir stellten unsern Irrtum erst fest, als van *Haafden* sagte: „Ich bin ja gar nicht der Mann, den Sie suchen, ich war nie in England!" Und erst auf Grund des anderen Spieles, das die Sipo in Arnheim führte, haben wir *Taconis* bekommen. Aus diesen Schwierigkeiten müssen Sie sehen, dass unser Spiel nicht mit Hilfe irgendeines Mannes in England aufgebaut worden ist. Diese Zusammenarbeit mit *Bingham* hatte nicht erst entstehen können, meinestwegen Mitte Juli 1942, sondern schon von vorneherein bestanden haben müssen.

A. Dat wil ik daarmee niet zeggen. Ik wil slechts zeggen, dat deze verbindingen, die van Duitse zijde bestonden, met het England-Spiel niets te maken hebben.

Ik moet nog eens terugkomen op mijn verdeling in drieën. Men moet onderscheid maken tussen de actieve inlichtingendienst, wat bij de Abwehrstelle van de weermacht afdeling I was, de sabotage, afdeling II, en dan de spionageafweer, afdeling III, die tegelijkertijd ook de contraspionage deed. Wanneer de afdeling I agenten in Engeland te werk stelde, hetzij van Holland uit of van het O.K.W. uit, of wanneer het Amt VI van de Sicherheitspolizei, dat ook in de actieve inlichtingendienst werkte, agenten te werk stelde, dan hadden deze mannen heel andere opdrachten. Geen afweeropdrachten, dus geen opdrachten om aan de overkant vast te stellen wie aan het vijandelijke inlichtingenapparaat werkte, maar zij hadden opdracht Engelse Staatsgeheimen vast te stellen en in Duitse handen te brengen. Er bestond geen verbinding tussen agenten van de afzonderlijke ressorten van de Duitse inlichtingendienst. Zelfs wanneer in Engeland afweer-agenten te werk gesteld zouden zijn, zouden zij met het England-Spiel of „Fall Nordpol“, zoals het bij de weermacht heette, niets te doen gehad hebben. Dit seinspel is ontstaan zonder enige medewerking van Engelse mensen daarginds in Engeland of van Duitse agenten, die in Engeland te werk gesteld waren.

17168. De Voorzitter: U kunt hier derhalve onder ede verklaren, dat geen bloedverwant, geen familielid van een Engelsman van de Engelse dienst hier gewerkt heeft aan de Duitse zijde. Dat is positief niet het geval geweest?

A. Neen. Ik weet niet, wat in Berlijn was, maar ik kan zeggen, dat mij daarvan niets bekend is en dat ik in het England-Spiel niets te maken had met de een of andere agent of met de een of andere Engelsman of met de een of andere bloedverwant van *Bingham* in Holland of Duitsland.

17169. De Voorzitter: En er is bij u of bij Giskes of bij andere takken van dienst niemand werkzaam geweest, die de naam Bingham droeg?

A. Neen.

17170. De Voorzitter: Het hoeft natuurlijk niet per se iemand met de naam Bingham te zijn, het kan evengoed een familielid met een andere naam zijn.

A. Neen. Niets; in mijn sector niet. Ik ken niet alle agenten van *Giskes*, maar wanneer er zo'n man geweest zou zijn, zou ik het beslist gehoord hebben, wanneer hij in het kader van het England-Spiel gewerkt zou hebben.

17171. De Voorzitter: Het was bovendien een essentieel punt, dus dan zou u daar wel van gehoord moeten hebben.

A. Juist; daarom moet ik zeggen: Neen, ook bij *Giskes* niet.

17172. De Voorzitter: Dus naar uw oordeel heeft deze theorie geen enkele vaste grond?

A. Neen. Dat is een vermoeden, dat op geen enkele manier op een reële basis beruht.

17173. De Voorzitter: Blijft dan naar uw gedachten alleen over de mogelijkheid van grote zorgeloosheid aan de Engelse kant?

A. Dat is nu een open vraag: Enerzijds het feit, dat de agenten, voor zover ze er nog zijn, zeggen: „Niet alle security-checks zijn aangegeven“, en anderzijds, dat in Engeland geen fouten geconstateerd zijn.

17174. De Voorzitter: Ja, en wat is uw verklaring daarvan? Hebt u er een idee over, wat de oplossing hiervan is?

A. Dat is een open vraag, die ik niet kan oplossen.

17175. De Voorzitter: U hebt er ook geen vermoeden van, in welke richting men zou moeten zoeken?

A. Neen.

A. Das will ich nicht damit sagen. Ich will nur sagen, dass diese Verbindungen, die deutscherseits bestanden, mit dem England-Spiel nichts zu tun haben.

Ich muss noch mal zuruckkommen auf meine Dreiteilung. Man muss zwischen dem aktiven Nachrichtendienst, was bei den Abwehrstellen der Wehrmacht die Abteilung I war, der Sabotage, Abteilung II, und dann der Spionage-Abwehr, Abteilung III, die zu gleicher Zeit auch die Kontraspionage machte, unterscheiden. Wenn die Abteilung I Agenten in England einsetzte, sei es von Holland aus oder vom O.K.W. aus, oder wenn das Amt VI der Sicherheitspolizei, das auch in aktiven Nachrichtendienst arbeitete, Agenten einsetzte, dann hatten diese Männer ganz andere Aufträge, keine Abwehraufträge, also keinen Auftrag, um druben festzustellen, wie der gegnerische Nachrichtenapparat arbeitete, sondern sie hatten Aufträge, englische Staatsgeheimnisse festzustellen und in deutsche Hand zu bringen. Es bestand keine Verbindung zwischen Agenten der einzelnen Ressorts des deutschen Nachrichtendienstes. Selbst wenn in England Abwehragenten eingesetzt worden waren, hätten sie mit dem England-Spiel oder „Fall Nordpol“, wie es bei der Wehrmacht hiess, nichts zu tun gehabt. Dieses Funkspiel ist ohne irgendeine Mithilfe von englischen Menschen druben in England oder von deutschen Agenten, die in England eingesetzt waren, entstanden.

A. Nein. Ich weiss nicht, was in Berlin war, aber ich kann sagen, mir ist davon nichts bekannt und ich habe im England-Spiel nichts zu tun gehabt mit irgendeinem Agenten, mit irgendeinem Engländer, oder mit irgendeinem Blutverwandten von *Bingham* in Holland oder in Deutschland.

A. Nein.

A. Nein, nichts; also in meinem Sektor nicht. Ich kenne nicht alle Agenten von *Giskes*, aber wenn es ein solcher Mann gewesen wäre, hätte ich bestimmt davon gehört, wenn er im Rahmen des England-Spiels gearbeitet hatte.

A. Eben; daher muss ich sagen: Nein, auch bei *Giskes* nicht.

A. Nein, das ist eine Vermutung, die in keiner Weise auf einer realen Basis beruht.

Das ist nun das offene Problem: Einerseits die Tatsache, dass die Agenten, soweit sie noch da sind, sagen: „Es sind nicht alle security-checks angegeben“, und andererseits, dass in England keine Fehler festgestellt worden sind.

A. Das ist eine offene Frage, die ich nicht klären kann.

A. Nein.

17176. De Voorzitter: U hebt hier natuurlijk ook eindeloos over gedebatteerd met Giskes?

A. Ja, dat was steeds onze vraag: De mogelijkheid, dat of de agenten alles aangegeven hebben of dat men in Engeland, omdat de zaak zo lang, zo goed liep, onoplettend en onnauwkeurig geworden is.

17177. De Voorzitter: Dat hebben wij daarnet besproken en daar was u het ook volkomen mee eens, dat men niet kan aannemen, dat al deze 34 agenten alles hebben afgegeven. Dat is niet aan te nemen. Dus dan moeten er aan de Engelse kant fouten gemaakt zijn.

A. Ik zou willen zeggen: Toen wij het England-Spiel begonnen zijn, wisten wij niet, dat het twee jaar zou lopen. Wij zagen natuurlijk steeds bij het te werk stellen van een nieuwe agent, een nieuwe marconist, de moeilijkheid, achter de security-checks te komen en de mogelijkheid, dat, ten gevolge van verkeerde mededelingen, het „Spiel” kapot zou gaan. Wij moesten echter weer tot onze verwondering en tot onze opluchting vaststellen, dat het spel steeds weer verder liep. Wij zeiden steeds weer: Dus of heeft de agent alles medegedeeld of aan de overkant merken ze het niet.”

17178. De heer **Stokvis**: Of het was een „Gegenspiel”?

A. Ja, wanneer het een „Gegenspiel” was, dan verwondert het volgende mij: De dynamiek van het „Spiel” eist bepaalde offers, voortkomende uit de logische ontwikkeling, maar waarom heeft men in het „Spiel” meer gedaan dan het „Spiel” tegenover ons verlangde? D.w.z. waarom heeft men toen in Juli 1942 de opdracht voor de zender Kootwijk gegeven? Waarom heeft men op 1 October 1942 van der Giessen afgezet met de opdracht de merklijk goede marconist *Niormeyer* in Amsterdam de zaklantaarn te brengen? Wanneer men aan de overkant al een „Spiel” maakt en van deze gedachte uitgaat, waarom geeft men ten derde de opdracht, eind November 1942 met *Koos Vorrink* contact op te nemen, waarbij men toch weten moest, wie achter het opgegeven adres steekt? Waarom heeft men in maart 1943 of Februari 1943 de opdracht gegeven bij Juten, Bergen op Zoom, aan te lopen en contact met de „Dienst *Wim*” op te nemen?

Dat waren dingen, die, wanneer het een Engels „Spiel” geweest zou zijn, van Engelse zijde niet noodzakelijk waren, dat eiste de dynamiek niet. Dat had achterwege kunnen blijven. Men had kunnen zeggen: „Goed, wij weten, de agenten komen naar Haaren, daar worden ze goed verzorgd en zo. Dat is in orde. Zij kunnen afwachten tot het vrede is en een tegenspel eist bepaalde offers.” Maar deze dingen, zoals ik ze boven opsomde, waren niet noodzakelijk. Was het een Engels „Spiel”, dan is het reeds in het Rauter-proces genoemde doorgeven van een iedere inlichtingendienst compromitterende opdracht, zoals de liquidering van 10 tot 12 leden van de N.S.B. er een was, niet te begrijpen. Een inlichtingendienst moet al werkelijk zeker van zijn apparaat zijn, wanneer hij een dergelijke opdracht door gaf en daarbij nog in het telegram zei, toen wij de uitvoering weigerden, dat in andere landen met dergelijke ondernemingen goede successen waren bereikt. *Taconis* had deze opdracht op de lijn RLS gekregen, en op nog een lijn, dus op twee lijnen kwam de opdracht om niet name genoemde N.S.B.ers te liquideren. Wij lieten *Taconis*, als de oudste saboteur, zeggen: „Dat gaat niet, de Duitsers nemen grote représailles”. Van Engelse zijde werd geantwoord: „Doe het maar, wij hebben in andere landen op dit gebied goede ervaringen gehad.” Wanneer dus de Engelse inlichtingendienst het apparaat hier enigszins wantrouwde, dan kon hij een dergelijke opdracht onder geen omstandigheid geven.

Dus moet ik zeggen, dat tot midden 1943, toen dit telegram ongeveer gekomen is, Engeland beslist de overtuiging gehad moet hebben, dat het apparaat in orde was. Dat was nog vóór de eerste ontsnapping (29-8-43).

17179. De heer **Stokvis**: Het is niet een suppositie van mij. Ik wil er alleen op wijzen, dat er nog een derde mogelijkheid is.

De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk.

De heer **Stokvis**: Uit uw uiteenzettingen leid ik af, dat u het zeer onwaarschijnlijk acht.

A. De vraag, die u opwerpt, hebben Giskes en ik herhaaldelijk besproken en ook op de manier beantwoord, zoals ik het zojuist deed. Wij zeiden, dat enerzijds deze mogelijkheid bestond, maar anderzijds agenten gedropt en wapens uitgeworpen werden, andere dingen gedaan werden, zodat wij de gevolgtrekking moesten maken, dat het geen „Spiel” kon zijn.

A. Ja. Das war immer unsere Frage: Die Möglichkeit, dass entweder die Agenten alles angegeben haben, oder man in England, weil die Sache so lange, so gut lief, unaufmerksam, ungenau geworden ist.

A. Ja, ich möchte so sagen: Als wir das England-Spiel begonnen haben, wussten wir nicht, dass es zwei Jahre laufen würde. Wir sahen natürlich immer mit dem Einsatz eines neuen Agenten, eines neuen Funkers, die Schwierigkeit, die security-checks zu erfahren und die Möglichkeit, dass infolge falscher Angaben das Spiel kaputt ginge. Wir mussten aber immer wieder zu unserer Verwunderung und zu unserer Erleichterung feststellen, dass das Spiel jeweils weiter lief. Wir sagten immer wieder: „Also entweder hat der Agent alles angegeben, oder die drüben merken das nicht.”

A. Ja, wenn es ein Gegenspiel war, dann wundert mich nur folgendes: Die Dynamik eines Spieles verlangt gewisse Opfer aus der logischen Entwicklung heraus. Aber warum hat man im Spiel mehr getan als das Spiel uns gegenüber verlangte; d.h. hat man dann im Juli 1942 den Auftrag für den Kootwijker Sender gegeben, warum hat man am 1. Oktober 1942 von der Giessen mit dem Auftrag abgesetzt den wirklich tüchtigen Funker Niermeyer in Amsterdam die Stablampe zu bringen, wenn man drüben schon ein Spiel machte und, von diesen Gedanken ausgehend, warum gibt man drittens den Auftrag Ende November 1942, mit *Koos Vorrink* Kontakt aufzunehmen, wobei man doch wissen musste, wer hinter der aufgegebenen Adresse steht. Warum hat man im März 1943 oder Februar 1943 den Auftrag gegeben, bei *Juten*, Bergen op Zoom, anzulaufen und Kontakt mit dem Dienst *Wim* aufzunehmen? Das waren Dinge, die, wenn es ein englisches Spiel gewesen sein soll, von englischer Seite nicht notwendig waren. Das verlangte die Dynamik nicht; das halte wegbleiben können. Man hätte sagen können: „Gut, wir wissen, die Agenten kommen nach Haaren, dort werden sie gut gepflegt und so, das ist in Ordnung. Sie können abwarten bis es Frieden ist und ein Gegenspiel verlangt gewisse Opfer.” Aber diese Dinge, wie ich sie oben aufzählte, waren nicht notwendig. War es ein englisches Spiel, so ist die schon im Rauter-Prozess erwähnte Durchgabe eines jeden Nachrichtendienstes kompromittierenden, Auftrages, wie es die Liquidierung von 10 oder 12 angehörigen der N.S.B. darstellte, nicht begründbar. Ein Nachrichtendienst muss schon wirklich seines Apparates sicher sein, wenn er einen derartigen Auftrag durchgibt und dabei noch im Funkspruch sagte, als wir die Durchführung ablehnten, dass in anderen Ländern mit derartigen Unternehmungen gute Erfolge erzielt worden seien. *Taconis* hatte diesen Auftrag auf der Linie-RLS bekommen und noch einer Linie. Also auf zwei Linien kam der Auftrag die namentlich aufgeführten N.S.B.-er zu liquidieren. Wir liessen *Taconis* als dem ältesten Saboteur sagen: „Das geht nicht, die Deutschen nehmen grosse Repräsentationen”. Von englischer Seite wurde geantwortet: „Macht es nur, wir haben in andern Ländern auf diesem Gebiete gute Erfahrungen gemacht.” Wenn also der englische Nachrichtendienst dem Apparat hier nur einigermaßen misstrauete, so konnte er einen derartigen Auftrag unter keinen Umständen geben.

Also muss ich sagen, dass bis Mitte 1943, als dieser Funkspruch ungefähr gekommen ist, England bestimmt der Überzeugung gewesen sein muss, dass der Apparat in Ordnung war. Das war noch vor dem ersten Ausbruch (29.8.43).

A. Die Frage, die Sie aufwerfen, haben Giskes und ich wiederholt besprochen und auch in der Weise beantwortet, wie ich es eben machte; wir sagten, dass einerseits diese Möglichkeit bestehe, aber andererseits Agenten abgesetzt, Waffen abgeworfen werden, andere Dinge gemacht werden, sodass wir folgern mussten, dass es kein Spiel sein könne.

17180. De Voorzitter: Er zijn nog meer veronderstellingen. De veronderstelling is ook wel geuit, dat men in Engeland wist, dat deze verbindingen fout waren, maar dat men die eenvoudig door liet gaan om andere verbindingen te camoufleren. Men liet de Duitsers zich werpen op deze verbinding om daarmee te bereiken, dat ze hun tijd niet besteedden aan andere bestaande verbindingen.

A. Ja, maar nu moet ik herhalen, wat ik juist reeds zei. Waarom dan al die dingen, te beginnen met *van der Giessen* tot aan deze opdrachten, die in het „Spiel” helemaal niet noodzakelijk waren? Die kon men, die moest men achterwege laten, wanneer men reeds wist, dat de lijnen in Duitse handen waren. Dan offert men behalve de 50 agenten niet nog honderden mensen op. Dat zo weinigen gevangengenomen zijn, b.v. in het Nationale Comité of in de „Dienst *Wim*”, was een gevolg van mijn manier van werken, maar wanneer een man op mijn plaats gezeten had, die waarde hechtte aan massa-arrestaties, dan zou hij honderden hebben kunnen gevangennemen. Daarmede moest de Engelse inlichtingendienst rekening houden, dus kon hij niet verantwoord een onbeperkt aantal op te offeren, te meer, omdat het ging om leidende persoonlijkheden van Holland, om het werk van misschien 2 of 3 agenten te beveiligen. In de inlichtingendienst moet de inzet steeds in verhouding tot het succes staan, of het nu mensenlevens of zuiver zakelijke dingen betreft.

17181. De Voorzitter: Ik meen, dat we thans van dit punt kunnen afstappen. Ik heb nu nog een paar losse vragen. In de eerste plaats: is het u bekend, of *Giskes* ook een uiteenzetting heeft geschreven over het England-Spiel?

A. Ik weet, dat hij iets geschreven heeft. Ik geloof, dat het zo ongeveer 10 bladzijden zijn. Nu is het bij *Giskes* zo, dat zult u misschien zelf uit ervaring weten, dat, wanneer ik een verhoor van iemand lees, die ik niet zelf verhoord heb, ik het niet zo in mijn geheugen houd als wanneer ik een verhoor zelf afnam. *Giskes* heeft die dingen wel gelezen, maar ik geloof niet, dat hij de zaak zo in zijn hoofd heeft als bij mij vanzelf het geval moet zijn, omdat ik de dingen meer in de praktijk beleefde en dagenlang met de agenten gesproken heb.

Zoals gezegd, *Giskes* behandelde meer dat, wat het seinen betrof, maar wat zo daaromheen was, de bewijsstukken hiervoor, en al die dingen hiervoor bij elkaar te halen, dat was mijn taak, van de kant van de politie uit gezien. Ik weet slechts, dat hij iets geschreven heeft, ik geloof, 10 bladzijden, dat echter beperkt bleef tot de afloop van het „Spiel”.

17182. De Voorzitter: Nu een heel andere vraag. Hebt u iets geweten van het feit, dat men dr. *Wiardi Beckman* zou afhalen aan de Nederlandse kust — het was, geloof ik, op 18 Januari 1942 — of is hij slechts toevallig gearresteerd? Het betrof hier *Wiardi Beckman*, *Goedhart* en *Pasdeloup*.

A. Dat was een zaak van *Giskes*. Wilt u dat *Giskes* vragen, dat heeft *Giskes* samen met de Duitse douane gedaan. Dat was geen zaak van mij. De Sipo heeft de zaak pas overgenomen, toen *Pasdeloup* gevangengenomen was. *Wiardi Beckman* en de tweede zijn, voor zover mij bekend, gevlucht.

17183. De Voorzitter: Op de vraag kunt u dus geen antwoord geven?

A. Neen. Omdat ik het „Spiel” niet gemaakt heb. Dat heeft *Giskes* gedaan. Dat was een tamelijk mislukte zaak. Ik geloof, dat ik er helemaal niet was. Ik was met verlof. Toen ik terugkwam, was *Pasdeloup* gevangengenomen.

17184. De Voorzitter: Dan, welke rol heeft *Lindemans* (*King-Kong*) gespeeld? Wat heeft deze gedaan?

A. Met het England-Spiel had hij helemaal niets te maken. Eind 1943 vertelde *Giskes* mij, toen ik hem in Driebergen bezocht, dat *Lindemans* zich in België aan één van de V-mannen van *Giskes* aangeboden had voor de Duitsers te werken, wanneer daarvoor zijn, ik geloof, in Brussel gevangen zittende-verloofde vrijgelaten zou worden. *Giskes* is zelf naar België gegaan, heeft met *Lindemans* onderhandeld. Op grond van deze bespreking is ten eerste de samenwerking tot stand gekomen tussen *Lindemans* en *Giskes* en werd ten tweede de verloofde van Brussel onder mijn toezicht gesteld. Ik heb haar toen vrijgelaten.

A. Ja, aber da muss ich wiederholen, was ich eben schon sagte. Warum denn all die Dinge, angefangen von *van der Giessen* bis herauf zu diesen Aufträgen, die im Spiel gar nicht notwendig waren? Die konnte, die musste man weg lassen, wenn man schon wusste, dass die Linien in deutschen Händen seien. Dann opfert man neben den fünfzig Agenten nicht noch Hunderte von Menschen. Dass so wenig festgenommen worden sind, zum Beispiel im Nationalkomitee oder im „Dienst *Wim*” war eine Folge meiner Arbeitsweise. Aber wenn ein Mann an meiner Stelle gesessen hatte, der Wert auf Massenfestnahme legte, dann hatte er Hunderte festnehmen können. Damit musste der englische Nachrichtendienst rechnen. Also konnte er es nicht verantworten, eine unbeschränkte Zahl zu opfern, noch dazu wo es sich um führende Männer Hollands handelte, um die Arbeit von vielleicht zwei oder drei Agenten abzuschirmen. Es muss im Nachrichtendienst immer der Einsatz im Verhältnis zum Erfolg stehen, sei es an Menschenleben, sei es rein sachlich.

A. Ich weiss, er hat eine Sache geschrieben. Ich glaube, es waren so ungefähr 10 Seiten. Nun ist es bei *Giskes* so, das werden Sie vielleicht selbst aus Erfahrung wissen, dass wenn ich eine Vernehmung von einem Mann lese, den ich nicht selbst vernommen habe, ich sie nicht so im Gedächtnis behalte, als wenn ich eine Vernehmung selbst durchführe. *Giskes* hat wohl die Dinge gelesen, aber ich glaube nicht, dass er die Sache so im Kopf hat, wie es bei mir zwangsläufig sein muss, weil ich die Dinge im Praktischen mehr mit erlebt, mich tagelang mit den Agenten unterhalten habe.

Wie gesagt, *Giskes* behandelte mehr das Funkspielmassige, aber was so darum war, die Unterlagen hierzu, und die ganzen Dinge herbeizuschaffen, das war meine Aufgabe aus der polizeilichen Schau heraus. Ich weiss nur, er hat eine Sache geschrieben, ich glaube zehn Seiten, die sich aber auf den Ablauf des Spiels beschränkt.

A. Das war eine Sache von *Giskes*. Ich bitte, *Giskes* zu fragen. Das hat *Giskes* zusammen mit dem deutschen Zollgrenzschutz gemacht. Das war keine Sache von mir. Die Sipo hat die Sache erst dann übernommen, als *Pasdeloup* festgenommen war. *Wiardi Beckman* und der zweite sind, soviel mir bekannt, geflüchtet.

A. Nein. Weil ich das Spiel nicht gemacht habe; das hatte *Giskes* gemacht. Das war eine ziemlich verfehlte Sache. Ich glaube, ich war gar nicht da, ich war in Urlaub. Als ich zurückgekommen bin, war *Pasdeloup* in Haft.

A. Mi: dem England-Spiel hatte er überhaupt nichts zu tun. Ende 1943 erzählte mir *Giskes*, als ich ihn in Driebergen besuchte, dass *Lindemans* sich in Belgien einem der V-Leute von *Giskes* angeboten hatte, für die Deutschen zu arbeiten, wenn dafür seine, ich glaube, in Brussel sitzende Braut entlassen würde.

Giskes ist selbst nach Belgien gefahren, hat mit *Lindemans* verhandelt. Auf Grund dieser Besprechung ist erstens die Zusammenarbeit zwischen *Lindemans* und *Giskes* zustande gekommen und wurde zweitens die Braut von Brussel aus mir überstellt. Ich habe sie dann entlassen.

17185. De **Voorzitter**: In een Engels rapport, dat ik hier heb, slaat, dat het om *Lirzdemans'* broer ging.

A. Ja, zijn broer, die zat hier gevangen. Hij werd ook vrijgelaten. Dat was tot op zekere hoogte een nevenverschijnsel, kan ik zeggen. Primair was het *Lindenzans* om zijn verloofde te doen. En dat kwam er nog bij. Hij zei, dat hij nog een broer had, die in Scheveningen zat, dus werd ook zijn broer vrijgelaten en toen heeft *Lindemans*, in opdracht van *Giskes*, tegen de groep-Bob *Celosse* in Amsterdam gewerkt. Bob *Celosse*, *Seyben*, *Sipma* en *Tony Ven* vormden de groep-*Celosse*, dat waren 4 saboteurs, die door Bureau Bijzondere Opdrachten gedropt waren. Dit waren de eerste B.B.O.-agenten, die na het England-Spiel te werk gesteld waren. *Giskes* en ik wisselden onze ervaringen uit, wanneer wij een nieuw „Spiel” maakten, en zo berichtte *Giskes* mij, dat hij een nieuw spel tegen de sabotage-groep in Amsterdam met zijn V-man *King-Kong* speelde, en ik deelde...

17186. De **Voorzitter**: Werd hij *King-Kong* genoemd?

A. Ja. Zo werd hij genoemd. *Giskes* noemde hem zo.

17187. De **Voorzitter**: Had deze die naam uitgevonden?

A. Ja, hij noemde hem toen later alleen nog „V-man C.” (C. van *Caesar*.) Hoe hij aan de naam kwam, weet ik niet. Ik weet, dat hij hem zo noemde. Ik deelde *Giskes* mede, dat de commissaris *Frank*, die toentertijd onder mij werkte, ook een „Spiel” tegen een sabotage-groep had lopen. Nu hebben wij de schriftelijke berichten met elkaar uitgewisseld, tot ik op een goede dag vaststelde en tegen *Giskes* zei, dat *Frank* tegen dezelfde groep agenten speelde. Bij *Frank* liep de zaak over *Ab van Straaten* en nog een tweede V-man, en nu is *Lindemans* in Rotterdam in een lokaal opgevalen. Hij heeft zich op een of andere manier eigenaardig gedragen en daarop heeft iemand de Sicherheitspolizei gewaarschuwd en twee ambtenaren hebben *Lindemans* gevangen willen nemen.

De ambtenaren beweren, dat *Lindemans* naar zijn pistool wilde grijpen en schieten. Om hem vóór te zijn hebben de ambtenaren geschoten en hem aan de schouder gewond.

Toen *Lindemans* in het ziekenhuis verhoord werd, heeft hij zich op mij beroepen. Hij wist van *Giskes*, dat wanneer hij moeilijkheden had met de Sicherheitspolizei, hij zich op mij moest beroepen. Ik belde *Giskes* op, *Giskes* stuurde zijn V-man *Kupp* naar Rotterdam. Deze stelde inderdaad vast, dat *Lindemans* de V-man C was. *Giskes* zat er nogal mee. Ik zei tegen hem: „Buitenstaanders zouden kunnen zeggen, dat ik uw V-man neergeschoten heb, opdat ik het „Spiel” alleen zou kunnen doen.

Giskes vroeg: „Hoe brengen wij die man weer uit het ziekenhuis? De illegaliteit mag van dit incident niets weten.” Het schot was niet al te erg. Ik zei: „Wij kunnen dat z6 doen. Ik laat hem in het Zuidwal-ziekenhuis onderbrengen en dan moet u hem daar bevrijden. De illegalen krijgen hun mensen er ook uit, dus moet u het ook klaarspelen.” *Giskes* ging er op in; ik liet C. in het Zuidwal-ziekenhuis brengen en *Kupp* organiseerde de bevrijding. Toen ze uit het ziekenhuis kwamen, hadden ze het ongeluk, dat *Lindemans* juist verbonden werd. Dus moesten zij weer naar huis gaan. De bevrijding kon niet meer herhaald worden. *Giskes* vroeg: „Wat doen we nu?” Ik antwoordde: „Ik laat hem naar een ander ziekenhuis in Leiden brengen. Dan moet u het nog eens proberen.”

De tweede maal is het toen gelukt, en zo is *Lindemans* er uit gekomen. Toen *Giskes* in Mei 1944 naar België overgeplaatst is, heeft hij *Lindenzans* meegenomen. Ik hoorde nog eenmaal van hem op 17 September 1944, dus op de dag van de luchtlanding in Arnhem, toen ik bij majoor *Kiesewetter*, de opvolger van *Giskes*, was. Ik bezocht hem 's Zondagsochtends en toen zei hij tegen mij: „Ja, *Lindemans* was juist hier. Maar ik weet niet, ik heb de indruk, dat de man van twee wallen eet.” Verder vertelde hij mij, dat *Lindemans* toentertijd het plan van de geallieerden betreffende Arnhem aan *Giskes* medegedeeld had. Hij ging voort: „Maar desondanks weet ik niet, of hij nu voor ons of voor de andere kant werkt!” Dat was het laatste, wat ik van *Lirzdemans* gehoord heb, en dat is in grote lijnen alles.

17188. De **Voorzitter**: Hij is dus blijkbaar na de bevrijding van België aar, gene zijde van het geallieerde front gebleven of gekomen. En toen van daar weer via Arnhem over de rivieren enige keren in Holland geweest.

A. Ja. Zoals ik de zaak zag, was het oorspronkelijke motief, dat hij voor de Duitsers werkte, zijn verloofde. Nu heeft hij enige tijd meegedaan en toen hij de militaire situatie zag, probeerde hij weer

A. Ja, sein Bruder, der hier in Haft sass. Er wurde auch entlassen.

Das war gewisserinassen eine Nebenerscheinung, kann ich sagen. Primar war es *Lindemans* um seine Braut zu tun. Und das kam dann noch dazu. Er sagte, er habe noch einen Bruder, der in Scheveningen sass. So wurde auch der Bruder entlassen. Und dann hat *Lindemans* im Auftrag von *Giskes* gegen die Gruppe-Bob *Celosse* in Amsterdam gearbeitet. Bob *Celosse*, *Seyben*, *Sipma* und *Tony Ven* bildeten die Gruppe *Celosse*. Das waren 4 Saboteure, die vom B.B.O. abgesetzt waren. Dies waren die ersten B.B.O.-Agenten, die nach dem England-Spiel in Einsatz gekommen waren. *Giskes* und ich tauschten unsere Erfahrungen aus, wenn wir ein neues Spiel machten, und so berichtete mir *Giskes*, dass er ein neues Spiel gegen die Sabotagegruppe in Amsterdam mit seinem V-mann *King-Kong* fuhrte und ich teilte.....

A. Ja, so wurde er genannt. *Giskes* nannte ihn so.

A. Ja, er nannte ihn dann später nur noch „V-Mann C . C von *Caesar*. Wie er auf den Namen kam, weiss ich nicht. Ich weiss, dass er ihn so nannte. Ich teilte *Giskes* mit, dass der Mommissar *Frank*, der seinerzeit unter mir arbeitete, auch ein Spiel gegen eine Saboteur-Gruppe laufen habe. Nun haben wir die schriftlichen Berichte gegeneinander ausgetauscht, bis ich eines schönen Tages feststellte und zu *Giskes* sagte, dass *Frank* gegen die gleiche Agenten-Gruppe spiele. Bei *Frank* lief die Sache über *Ab van Straaten* und noch einen zweiten V-Mann. Und nun ist *Lindemans* in Rotterdam in einem Lokal aufgefallen; er hat sich irgendwie eigenartig benommen. Daraufhin hat irgend jemand die Sicherheitspolizei Rotterdam verständig und zwei Beamten haben *Lindemans* festnehmen wollen.

Die Beamten behaupten, *Lindemans* wollte nach seiner Pistole greifen und schiessen. Um ihm zuvorzukommen, haben die Beamten geschossen und ihn an der Schulter verletzt.

Als *Lirzdemans* im Krankenhaus verhört wurde, hat er sich auf mich berufen. Er wusste von *Giskes*, dass wenn er Schwierigkeiten mit der Sicherheitspolizei habe er sich auf mich berufen sollte. Ich rief *Giskes* an. *Giskes* schickte seinen V-Mann *Kupp* nach Rotterdam; dieser stellte tatsächlich fest, dass *Lindenzans* der V-Mann C ist. *Giskes* war ziemlich erschuttert. Ich sagte zu ihm: „Aussenstehende könnten sagen, dass ich Ihren V-Mann abgeschossen habe, damit ich das Spiel allein machen kann!”

Giskes fragte: „Ja, wie bringen wir den Mann wieder aus dem Krankenhaus heraus? Die Illegalität darf von diesem Zwischenfall nichts wissen”. Der Schuss war nicht all zu schlimm. Ich sagte: „Ja, wir können das nur so machen: Ich lasse ihn ins Zuidwal-Krankenhaus einliefern und dann müssen Sie ihn dort befreien. Die Illegalen kriegen ihre Leute auch heraus; also werden Sie es auch fertig bringen!” *Giskes* ging darauf ein, ich liess den C ins Zuidwal-Krankenhaus bringen und *Kupp* organisierte die Befreiung. Als sie ins Krankenhaus kamen, hatten sie das Unglück, dass *Lindemans* gerade beim Verbinden war. So mussten sie wieder nach Hause gehen. Die Befreiung konnte nicht mehr wiederholt werden. *Giskes* fragte: „Was machen wir jetzt?” Ich erwiderte: „Ich lasse ihn in ein Krankenhaus in Leiden verlegen, dann müssen Sie es nochmal versuchen!”

Das zweite Mal ist es dann gelungen. Und so ist *Lindemans* herausgekommen. Als *Giskes* im Mai 1944 nach Belgien versetzt worden ist, hat er *Lindenzans* mitgenommen. Ich hörte noch einmal am 17. September 1944, also am Tage der Luftlanding in Arnhem von ihm als ich bei Major *Kiesewetter*, dem Nachfolger von *Giskes*, war. Ich besuchte ihn Sonntagvormittag und da sagte er zu mir: „Ja, *Lindemans* war gerade da, aber ich weiss nicht, ich habe den Eindruck, dass der Mann auf zwei Schultern tragt”. Weiterhin erzählte er mir, dass *Lindemans* seinerzeit die Absicht der Alliierten bezüglich Arnhem an *Giskes* mitgeteilt hatte. Er fuhr fort: „Aber trotzdem weiss ich nicht, arbeitet er nun für uns oder arbeitet er für die andere Seite!” Das war das letzte, was ich von *Lindemans* gehört habe und das ist im Grossen und Ganzen alles.

A. Jawohl. Wie ich die Sache sah, war das ursprüngliche Motiv, dass er für die Deutschen arbeitete, seine Braut. Nun hat er einige Zeit mitgemacht und als er die militärische Situation sah,

aan de andere kant te komen. Hij kon zich echter op de een of andere manier niet van *Giskes* losmaken, wist misschien ook niet hoe de oorlog verder zou gaan en stond toen steeds zo daartussen in.

17189. De **Voorzitter**: Ja. Dus wat hij verder gedaan heeft in die tijd, dat weet u niet?

A. Dat weet ik niet.

17190. De **Voorzitter**: Dat weet *Giskes* wel?

A. Dat weet *Giskes*, ja, want hij leidde hem tot aan het eind.

17191. De **Voorzitter**: Precies. En nu de figuur van *Ridderhof*. Dat was ook een V-man van *Giskes*, is het niet?

A. *George Ridderhof*, het type van een misdadiger. Ik had met *Ridderhof* weinig contact. Nu is het op zich zelf zo, dat iedere V-man fouten heeft, anders was hij geen V-man. Ik heb *Ridderhof* in Maart 1942 bij de dropping van *Baatsen* leren kennen. Toen heb ik hem voor de eerste maal gezien. *Ridderhof* was de „chef” van het ontvangstcomité.

17192. De **Voorzitter**: Bij het ontvangstcomité?

A. Hij was bij het ontvangstcomité.

17193. De **Voorzitter**: Dus toen was hij al in dienst van de Sicherheitspolizei?

A. Neen, het was altijd zo, dat *Giskes* en ik samen op de dropingsplaats waren. Zijn mensen en mijn mensen deden alles samen. De taken werden verdeeld, zo was bij de ontvangst van *Baatsen* ook *Ridderhof* aanwezig, omdat hij in dit verband nog met „*Cherry Brandy*” te maken had. Dat was een oude Engelse agent, die onder de naam *Cherry Brandy* in het Noorden werkte en over de lijn *Lauwers* geld moest krijgen, dat *Ridderhof* hem in opdracht van *Giskes* ter hand gesteld heeft. Uit dit werk in het England-Spiel is naar voren gekomen, dat *George Ridderhof*, die al in het Spiel tegen *Lauwers* als kapitein van *den Berg* aan de O.D. deelgenomen had, aan de eerste dropping deelnam. Op deze manier leerde ik hem kennen. Hij was toentertijd de chef van het ontvangstcomité. Toen waren *Ridderhof*, *Slagter* en *Poos* aanwezig.

Hij heeft om zo te zeggen voor chef gespeeld en *Slagter* en *Poos* hebben *Baatsen* gevangengenomen. Dat was echter de enige keer, dat *George Ridderhof* daarbij was. Daarna heb ik niets meer van hem gehoord; alleen van *Giskes* het feit, dat *Ridderhof* zeer veel geld verspeelde. Ik zei toentertijd tegen *Giskes*: „God zij dank, niet alleen mijn V-man van *der Waals* haalt stommiteiten uit!”

Ik hoorde nu, dat *Ridderhof* in Brussel zat en dat *Giskes* hem daar tegen de „Witte Brigade” aan het werk gezet heeft. Later speelde *Ridderhof* nog eens de rol in de droppingzaak *Griin*, als aanloopplaats, die wij naar Engeland hadden doorgegeven. Hij had ook verbindingen met *Bram van Oord*, waar *Griin* gebracht werd in Zeist. Verder ken ik *George Ridderhof* niet.

17194. De **Voorzitter**: Is er in zoverre niet een verschil tussen de figuur van *der Waals* en die van *Ridderhof*, dat *Ridderhof* ook nog een tijdlang van Engelse kant vertrouwd werd? Of heb ik dat verkeerd begrepen? Dat men dus van uit Londen het idee had, dat *Ridderhof* eigenlijk een man was van de illegaliteit?

A. Neen, in Londen was *Ridderhof* niet bekend. Het contact van *Ridderhof* met *Cherry Brandy* kwam tot stand door een telegram van Londen aan *Taconis* om *Cherry Brandy* geld te geven. *Giskes* heeft als de man, die deze opdracht moest uitvoeren, *George Ridderhof* aan het werk gezet. Dat was dus geen vertrouwensvraag van Engeland, maar een V-man-werk, zoals dat van *van der Waals*.

17195. De **Voorzitter**: Is de naam van luitenant *Sporre* u ook bekend?

A. Die zegt mij op het ogenblik niets.

17196. De **Voorzitter**: Wat zegt u? Niet?

A. Neen.

17197. De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat wij deze vraag aan *Giskes* moeten stellen.

Er is verband met *Hornburg*, die terug is gegaan naar Engeland.

A. *Homburg*, *Piet Homburg*?

versuchte er, wieder auf die andere Kante zu kommen. Er konnte sich aber irgendwie nicht ganz von *Giskes* lösen, wusste vielleicht auch nicht, wie der Krieg weitergeht, und stand dann immer so dazwischen.

A. Das weiss ich nicht.

A. Das weiss *Giskes*, ja, denn er führte ihn bis zum Schluss.

A. *George Ridderhof*, der Typ des kriminellen Menschen. Ich hatte mit *Ridderhof* wenig Kontakt. Nun ist es ja an sich so, dass jeder V-Mann seine Fehler hat, sonst wäre er kein V-Mann. Ich habe *Ridderhof* in März 1942, anlässlich des Droppings von *Baatsen* kennen gelernt. Da habe ich ihn zum ersten Mal gesehen. *Ridderhof* war der „Chef” des Empfangkomitees.

A. Da war er beim Empfangkomitee dabei.

A. Nein! Es war immer so, dass *Giskes* und ich gemeinsam auf dem Droppingsplatz waren. Seine Leute und meine Leute machten alles gemeinsam. Die Aufgaben wurden aufgeteilt. So war beim Empfang *Baatsen* auch *Ridderhof* dabei, weil er in diesem Zusammenhang noch mit „*Cherry Brandy*” zu tun hatte. Dies war ein alter englischer Agent, der unter dem Namen „*Cherry Brandy*” im Norden arbeitete, und über die Linie *Lauwers* Geld bekommen sollte, das ihm im Auftrag von *Giskes*. *Ridderhof* übermittelte hatte. Aus dieser Arbeit im England-Spiel hat es sich ergeben, dass *George Ridderhof*, der schon im Spiel gegen *Lauwers* als Hauptmann von *den Berg* am O.D. beteiligt war, am ersten Dropping teilnahm. Auf diese Weise lernte ich ihn kennen. Er machte da seinerzeit den Chef des Empfangkomitees. Es waren *Ridderhof*, *Slagter* und *Poos* anwesend.

Er hat so gewissermassen den Chef gemacht und *Slagter* und *Poos* haben den *Baatsen* festgenommen. Das war aber das einzige Mal dass *George Ridderhof* dabei war. Dann habe ich nichts mehr von ihm gehört; nur von *Giskes* die Tatsache, dass *Ridderhof* sehr viel Geld verspielte. Ich sagte seinerzeit zu *Giskes*: „Gott sei Dank, nicht mein V-man von *der Waals* allein macht Dummheiten!”

Ich hörte nun, dass *Ridderhof* in Brüssel sass und dass *Giskes* ihn dort gegen die „Witte Brigade” eingesetzt hatte. Später spielte *Ridderhof* noch eine Rolle in der Droppingssache *Griin* als Anlaufstelle, die wir nach England durchgegeben hatten. Er hatte auch Verbindung zu *Bram van Oord*, in Zeist, zu welchen *Griin* gebracht wurde. Sonst kenne ich *George Ridderhof* nicht.

A. Nein! In London war *Ridderhof* nicht bekannt. Der Kontakt des *Ridderhofs* mit *Cherry Brandy* kam durch einen Funkspruch von London an *Taconis*, *Cherry Brandy* Geld zu geben, zustande. *Giskes* hat als der Mann, der diesen Auftrag auszuführen hatte, *George Ridderhof* eingesetzt. Dass war also keine Vertrauensfrage von England aus, sondern eine V-Manns-Arbeit, wie jene von *van der Waals*.

A. Es sagt mir momentan nichts.

A. Nein.

A. *Homburg*, *Piet Hornburg*?

17198. De **Voorzitter**: U heeft dus de naam van luitenant *Sporre* niet in dit verband gehoord?

A. Neen, *Homburg* is voor mij wel een begrip, maar *Sporre* niet.

17199. De **Voorzitter**: Dan zullen wij het aan *Giskes* vragen. Nu kom ik nog even op die Dauervernehmungen. U zegt, dat u dit systeem bij uitzondering gebruikte en dat u de „verschärfte Vernehmung“ geheel afwees.

A. Jawel.

17200. De **Voorzitter**: Nu heb ik in de verklaring van *Ubbink* iets gevonden, dat daarmede in strijd is.

h. Principieel verklaar ik, dat geen var. de England-Spiel-agenten „verschärfte vernommen“ werd, noch in het kader van het algemene verhoor, noch in het codeverhoor.

17201. De **Voorzitter**: Ik heb het, naar ik meen, gelezen in de verklaring van *Ubbink*, doch het kan ook zijn in die van *Dourlein*. Daarin was sprake van een agent, die zo geslagen was, dat het bloed over zijn rug liep.

A. En wie moet dat geweest zijn?

De **Voorzitter**: Ja, als ik de plaats kon vinden, dan zou ik u het meteen vertellen, maar ik heb blijkbaar hier een verkeerde notitie gemaakt, en daardoor kan ik de plaats op het ogenblik niet vinden.

De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Als ik er even tussendoor iets mag vragen?

A. Alstublieft.

17202. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U hebt gesproken over kapitein ter zee *Protze*. Ik heb daarover een Amerikaans rapport. Hij was zeer bevriend met admiraal *Canaris*?

A. Ja.

17203. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Zijn schuilnaam was *Onkel* . . . . .

A. *Onkel Richard*.

17204. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Is u er iets van bekend, dat hij ook al vóór de oorlog, omstreeks 1937, hier in Nederland actief optrad op spionagegebied?

A. Ja. *Onkel Richard* was onder de naam *Bartman*, geloof ik, of zo iets dergelijks, reeds jaren vóór 1940, het kan drie, vier of vijf jaar geweest zijn, in Holland in opdracht van admiraal *Canaris*. Hij was op zich zelf afweerman, afweerofficier, maar hij heeft ergens ook op actief gebied gewerkt. Hij zat, zoals men dat bij de afweer noemde, als „Meldekopf“ hier en nam alles op, wat de Duitsers interesseerde. Toen in 1940 de Abwehrstelle Nederlande werd opgericht, was steeds de vraag onder wie *Onkel Richard* stond. De Abwehrstelle Nederlande, met Oberst *Hauswaldt* als chef, zei, dat *Onkel Richard* onder haar commando stond. *Onkel Richard* verklaarde: „Neen, ik zit reeds langer hier dan u. Ik blijf onder admiraal *Canaris*.“, en daaruit, uit deze zaak zijn steeds grote meningsverschillen voortgekomen tussen *Onkel Richard* en de Abwehrstelle, van wie hij slechts geld en levensmiddelenbonnen wilde hebben. Maar *Protze* gaf haar geen meldingen, maar direct aan *Canaris* en zo kwam het, dat *Onkel Richard* zijn berichten aan *Canaris* gaf en, voor zover uitvoerende macht noodzakelijk was, direct aan mij. Pas hierna deelde hij de Abwehrstelle mee: „*Canaris* heeft bericht, het andere heeft *Schreieder* en dat krijgt u“, en zo was het contact: Admiraal *Canaris*, *Onkel Richard* en ik, vandaar ook de spanning tussen *Onkel Richard* en *Giskes* in het bijzonder, omdat *Giskes* in dezelfde sector als *Onkel Richard* werkte. Dat was de situatie.

17205. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Was hij marine-officier?

A. Hij was oud marine-officier. Hij heeft zich van scheepsjongen af opgewerkt. Een heel oude marineman.

A. Nein. *Homburg* ist mir wohl ein Begriff, aber *Sporre* nicht.

A. Jawohl.

A. Grundsätzlich erkläre ich, dass keiner der England-Spiel-Agenten verschärft vernommen worden ist, weder im Rahmen der allgemeinen Vernehmung, noch bei der Code-Vernehmung.

A. Und wer sollte das gewesen sein?

A. Bitte.

A. Ja.

A. *Onkel Richard*.

A. Ja. *Onkel Richard* war unter dein Namen *Bartman*, glaube ich, oder so ähnlich, schon Jahre vor 1940, es können, drei, vier oder fünf Jahre gewesen sein, in Holland im Auftrag von Admiral *Canaris*. Er war an sich Abwehrmann, Abwehroffizier, aber er hat auch irgendwie auf aktivem Gebiet gearbeitet. Er sass, wie man das bei der Abwehr nannte, als „Meldekopf“ hier, und hat alles entgegengenommen, was deutscherseits interessierte. Als 1940 die Abwehrstelle Nederlande errichtet wurde, war immer die Frage, wem *Onkel Richard* untersteht. Die Abwehrstelle Nederlande mit Oberst *Hauswaldt* als Chef sagte: *Onkel Richard* steht unter meinem Kommando; *Onkel Richard* erklarte: „Nein, ich sitze schon länger hier wie Ihr, ich bleibe Admiral *Canaris* unterstellt.“ Und daraus, aus dieser Sache, hat es immer grosse Differenzen zwischen *Onkel Richard* und der Abwehrstelle, von der er nur Geld und Lebensmittelmarken haben wollte, gegeben. Aber *Protze* gab ihr keine Meldungen, sondern direkt an *Canaris*. Und so kam es, dass *Onkel Richard* seine Berichte an *Canaris* gab und, soweit exekutive Tätigkeit notwendig war, direkt an mich. Erst hernach teilte er der Abwehrstelle mit: „Bericht hat *Canaris*, das Andere hat *Schreieder*, und das bekommt Ihr.“ Und so war der Kontakt: Admiral *Canaris*—*Onkel Richard* und ich. Daher auch die Spannung zwischen *Onkel Richard* und *Giskes* ins Besondere, weil *Giskes* auf dem gleichen Sektor wie *Onkel Richard* arbeitete. Das war die Situation.

A. Ja, er war alter Marine-Offizier. Er hat sich von Schiffsjungen heraufgearbeitet. Ein ganz alter Marine-Mann.

17206. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Dat klopt met wat u daar juist zegt. Hij heeft ook naderhand zijn informatie aan admiraal *Canaris* gegeven, en na diens val ook nog aan militaire instanties.

A. Jawel. Hij heeft zo zijn geheel eigen manier. Hij gaf zijn berichten daarheen door, waar hij geloofde, dat men ze nodig had. Hij heeft niets aan de Abwehrstelle gegeven, opdat *Giskes* het niet aan *Canaris* zou kunnen geven, maar deed het zelf. Hij zei slechts tegen de Abwehrstelle, resp. *Giskes*: „Ik heb dat en dat gedaan, bericht aan *Canaris* voorgelegd, het overige heeft *Schreieder*.”

17207. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Nu wilde ik u nog iets over een andere persoon vragen, die u een paar keer genoemd hebt, *Willy Kupp*.

A. *Willy Kupp*, ja.

17208. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Die was in Elten geboren, meen ik?

A. Ik weet het niet; hij was Noordduitsers, naar zijn uitspraak te oordelen, hij moet echter lange tijd in Holland geweest zijn.

17209. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Ja, hier aan de grens.

A. Jawel. Hij kwam ergens uit het grensgebied. Het was niet ver weg, dat weet ik.

17210. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Kunt u over die persoon nog iets mededelen? Ik heb hier ook nog een rapport van een onderzaking door de geallieerden na de oorlog van een zekere, ik weet niet of u die kent, *Fritz Leinung*?

A. Die ken ik niet.

17211. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Deze deelde daarbij o.a. mede: *Kupp* ist ein Mann, der viel weiss und sehr wichtig ist.”

A. Ja. *Kupp* en *Bodens*, misschien is deze naam ook reeds genoemd, waren twee Duitsers, die beiden bij *Giskes* behoorden. Zij waren geen V-mannen als andere V-mannen (agenten) maar twee mensen, die „ingezogen” waren, zoals wij dat noemden, dat wil zeggen als Duitse militairen verplicht waren bij de weermacht dienst te doen en als zodanig bevel kregen bij de Abwehrstelle te werken, en deze beiden waren nu, hoe zal ik het zeggen, de twee organisatoren voor het V-man-apparaat van *Giskes*. *Bodens* en *Kupp* spraken Hollands als een Hollander en hebben de V-mannen aangeworven, het apparaat georganiseerd. Zij waren onder *Giskes* de chefs van de V-mannen. *Giskes* ging slechts in weinige gevallen direct met de V-mannen om.

17212. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U weet ook niet, waar hij thans verblijft?

A. Dat weet ik niet; dat moet *Giskes* weten.

17213. De **Voorzitter**: Ik heb inmiddels de plaats gevonden, waar ik het zojuist over had. Zij is te vinden in het rapport van *Dourlein*. Deze vertelt het volgende: „Tijdens het baden is het mij gelukt, om briefjes uit te wisselen met *Klaas van der Bor*, die toen nog steeds niet volledig bekend had. Ze hebben hem zo geslagen, dat het bloed over zijn rug liep. Later is hij vastgelopen en heeft hij alles bekend.” Dus dat speelt in de gevangenis in Haaren.

A. Hoe heet de agent, *van der Bor*?

De **Voorzitter**: *Van der Bor*.

A. *Klaas van der Bor*. Waar behoort die dan? Ja, *Klaas van der Bor* is voor mij een begrip. *Van der Bor* is afgesprongen na *Beatrix Terwindt*.

De **Voorzitter**: *Klaas van der Bor*.

A. Ik spreek uit „*Bor*”. Dat is onmogelijk, dat kan niet. Neen, omdat, zoals ik zei, geen man, geen agent „verschärft vernommen” is.

A. Jawohl. Er hatte so seine ganz eigene Weise. Er gab seine Berichte dahin, wo er glaubte, dass man sie brauchte. Er hat nichis der Abwehrstelle gegeben, damit *Giskes* es nicht an *Canaris* geben konnte, sondern machte es selbst. Er sagte nur der Abwehrstelle bezw. *Giskes*: „Ich habe das und das gemacht, Bericht *Canaris* vorgelegt, das Ubrige hat *Schreieder*.”

A. *Willy Kupp*, ja.

A. Ich weiss nicht; er war Norddeutscher seiner Aussprache nach, muss aber lange Zeit in Holland gewesen sein.

A. Jawohl; er war irgendwo von der Grenze; es war nicht weit weg, das weiss ich.

A. Den kenne ich nicht.

A. Ja, *Kupp* und *Bodens*, vielleicht ist dieser Name auch schon genannt, waren zwei Deutsche, die beide zu *Giskes* gehörten. Sie waren keine V-Leute in der Art wie sonst V-Leute (Agenten), sondern zwei Menschen, die „ingezogen” waren, wie wir das nannten, das heisst, als Deutsche militärisch verpflichtet waren bei der Wehrmacht Dienst zu tun und zur Abwehrstelle kommandiert waren. Und diese beiden waren nun, wie soll ich sagen, die zwei Organisatoren für den V-Mann-Apparat von *Giskes*. *Bodens* und *Kupp* sprachen holländisch wie Holländer und haben die V-Leute angeworben, den Apparat organisiert. Sie waren unter *Giskes* die Chefs der V-Leute. *Giskes* verkehrte nur in wenigen Fällen direkt mit den V-Leuten.

A. Das weiss ich nicht; das müsste aber *Giskes* wissen.

A. Wie heisst der Agent, *van der Bor*?

A. *Klaas van der Bor*. Wo gehört denn er hin? Ja! *Klaas van der Bor* ist mir ein Begriff. *Van der Bor* ist afgesprongen nach *Beatrix Terwindt*.

A. Ich spreche aus „*Bor*”. Das ist unmöglich, das gibt es nicht. Nein, weil, wie ich sagte, kein Mann, kein Agent verschärft vernommen worden ist.

17214. De **Voorzitter**: Deze man zegt het toch in zijn rapport. Het is merkwaardig, want hij heeft geen enkele aanleiding om dit te vertellen. Het volgt onmiddellijk op het punt, dat ik daar straks met u besproken heb, nl. dat ze er in geslaagd waren om briefjes uit de gevangenis te smokkelen met een boodschap voor Engeland, waar ze nog een antwoord op hadden gekregen. U weet wel, dat hebben wij zoëven besproken.

A. Ja.

17215. De **Voorzitter**: Deze passage eindigt zo: „We vonden het te mooi om waar te zijn, maar we waren optimistisch genoeg om het toch maar te geloven.” En dan volgt onmiddellijk daarop: „Tijdens het baden is het mij gelukt om briefjes uit te wisselen met *Klaas van der Bor*, die toen nog steeds niet volledig bekend had, ze hebben hem zo geslagen, dat het bloed over zijn rug liep, later is hij vastgelopen en heeft alles bekend.”

A. Neen, dat kan niet! Ik weet niets daarvan. Dat is het eerste; ten tweede moet ik zeggen, dat de ambtenaar, die ik in Haaren had, dat was *May*, zo betrouwbaar was, dat ik zeggen moet, dat hij dat zeker niet gedaan heeft. Ik kan me dat niet voorstellen. Ik weet niet meer, wie hem verhoord heeft, maar ik kan mij niet voorstellen, dat men tegen mijn bevel in een agent op deze manier behandeld heeft, trouwens nergens in mijn dienst. Dat zou het eerste geval in mijn dienst geweest zijn, dat een man ooit geslagen werd. Dat zou het eerste geval geweest zijn, bij alle onderzoeken, die 3 jaar lang liepen, dat een man in mijn dienst geslagen werd. Ik verzoek u dit verder te laten onderzoeken, omdat het mij zelf interesseren zou. *May* moet weten, wie de man verhoord heeft.

17216. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: In deze geallieerde verhoren staat het volgende: „Dat alleen na zeer bijzondere instructies een lid van het FAK veroorloofd was om te spreken met een gevangene en dan alleen in tegenwoordigheid van een lid van de Gestapo.” Is dat waar? Hoe zit dat?

A. Het was zo. Principieel was door mij bevolen, dat behalve de Sachbearbeiter, d.w.z. de ambtenaar, die een gevangene verhoord heeft, andere mensen slechts in tegenwoordigheid van de Sachbearbeiter met de gevangenen spreken mochten en wel op praktische gronden. Diegenen, die verhoren geleid hebben, zullen mij gelijk geven, dat ieder een bijzondere manier heeft om een gevangene te behandelen. In de loop van de tijd krijgt men een zeker contact met de gevangene. Komt nu iemand, die van het verhoor geen idee heeft, om de gevangene over iets te ondervragen, dan pakt hij de gevangene op een manier aan, waardoor deze bedorven wordt, d.w.z., dat de vreemde manier van behandelen hem niet ligt, of men vraagt dingen, die niet bij de zaak horen, of stuurt de ondervragingstactiek van de verbalisant in de war.

Wanneer *Giskes* een gevangene spreken wilde, was ik altijd daarbij, opdat ik zou weten, dat de gevangene zo behandeld werd als ik dat hebben wilde en ook de verbalisant wist, wat van de zijde van anderen met de gevangene besproken werd. Dat was een oude methode, die ik reeds gedurende 20 jaar toepaste, niet pas in Holland.

17217. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Er waren altijd twee personen bij dus?

A. Er waren altijd twee personen bij. Nooit één alleen, maar dat lijkt mij onwaarschijnlijk, dat *Klaas van der Bor* mishandeld zou zijn. Dat kan ik mij niet voorstellen.

17218. De **Voorzitter**: Dan wilde ik tot slot nog met u spreken over de lijst, waarop de agenten, verdeeld in vier groepen, staan. Daarbij bevindt zich een brief, die geschreven is op 6 December 1943, welke wij hier hebben in een Engelse vertaling. Die brief is blijkbaar gevonden door de geallieerden. Hij is geschreven, dat is duidelijk, na de laatste ontsnapping uit Haaren en daarin wordt dan gesproken over die indeling in vier groepen en worden voorstellen gedaan ten opzichte van die vier groepen. Is die brief u bekend?

A. De brief werd mij vóór mijn vrijlating voorgelegd, dat is een brief van de Abwehrstelle, dus niet van mij.

17219. De **Voorzitter**: Juist. Er staat hier onder als handtekening, (doch met een vraagteken, de naam, die u daar straks ook genoemd hebt, *Hempel*.

A. *Hempel*, dat was de chef van *Giskes*, ja.

A. Ja.

A. Nein, das gibt es nicht! Ich weiss nichts davon. Das ist das Erste; zweitens muss ich sagen, der Beamte, den ich in Haaren hatte, das war *May*, war so zuverlässig, dass ich sagen muss, dass er das bestimmt nicht getan hat. Ich kann mir das nicht vorstellen. Ich weiss nicht mehr, wer ihn vernommen hat, aber ich kann mir nicht vorstellen, dass man entgegen meinem Befehl einen Agenten in dieser Form behandelt hat, überhaupt innerhalb meines Dienstes. Dies wäre der erste Fall, dass in meinem Dienst überhaupt ein Mann geschlagen worden ist. Dies wäre der erste Fall bei allen Untersuchungen, die drei Jahre lang liefen, dass ein Mann in meinem Dienst geschlagen worden ist. Ich bitte, dies zur Untersuchung weiterzugeben, weil es mich selbst interessieren würde. *May* inusste wissen, wer den Mann vernommen hat.

A. Es war so. Grundsätzlich war von mir angeordnet, dass ausser dem Sachbearbeiter, das heisst dem Beamten, der einen Festgenommenen vernommen hat, andere Menschen nur in Gegenwart des Sachbearbeiters mit dem Haftling sprechen dürften, und zwar aus einem praktischen Grund. Diejenigen, die Vernehmungen gemacht haben, werden mir Recht geben, dass jeder eine besondere Art hat, einen Haftling zu behandeln. Im Laufe der Zeit bekommt man einen gewissen Kontakt mit einem Haftling. Kommt nun ein Mensch, der vom Vernehmen keine Ahnung hat, um den Haftling in irgend einer Sache zu fragen, dann fasst er den Haftling in einer Form an, dass dieser verdorben wird, das heisst, die fremde Behandlungsweise ihm nicht liegt, oder man fragt Dinge, die nicht zur Sache gehören, oder kommt zwischen die Vernehmungstaktik des Sachbearbeiters.

Wenn *Giskes* einen Haftling sprechen wollte, war ich immer dabei, damit ich wusste, dass der Häftling so behandelt wird, wie ich es haben wollte, und auch der Sachbearbeiter wusste, was von anderer Seite mit dem Haftling besprochen wurde. Das war eine alte Methode, die ich schon seit zwanzig Jahre anwendete, nicht erst in Holland.

A. Es waren immer zwei Personen dabei. Nie einer allein. Aber das ist mir unwahrscheinlich, dass *Klaas van der Bor* misshandelt worden sein soll. Das kann ich mir nicht vorstellen.

A. Der Brief wurde mir vor meiner Entlassung vorgelegt. Das ist ein Brief von der Abwehrstelle, also nicht von mir.

A. *Hempel*, das war der Chef von *Giskes*, ja.

17220. De **Voorzitter**: Dat zou dus mogelijk kunnen zijn?

A. Ja.

17221. De **Voorzitter**: Het kan inderdaad *Hempel* geweest zijn?

A. *Hempel*, jawel, dat zal hij zijn.

17222. De **Voorzitter**: Dat is een brief van *Hempel* aan de . . .

A. Waarschijnlijk aan het oppercommando van de weermacht.

17223. De **Voorzitter**: Ja. Aan *Christiansen* en *Nauinann*, de Bevelshaber der Sicherheitspolizei.

A. Ja.

17224. De **Voorzitter**: In deze brief worden voorstellen met betrekking tot de agenten gedaan. Daaruit blijkt, en in zoverre is dat van belang in verband met hetgeen we daar straks besproken hebben over de onwaarschijnlijkheid, dat alle agenten hun security-checks zouden hebben afgegeven, dat ten opzichte van bepaalde groepen geen tegemoetkoming wordt voorgesteld, terwijl in tegenstelling daarmee ten opzichte van een andere groep wordt gezegd, dat deze mensen niet direct berecht behoeven te worden, en ten opzichte van een bepaalde groep zelfs, dat ze vrijgelaten kunnen worden. Dat bewijst dus, dat de medewerking aan het England-Spiel bij de verschillende agenten verschillend is geweest. Dat is uit deze brief duidelijk af te leiden.

A. Daarop kan ik het volgende zeggen: Dit schema is niet van mij. Er is ook een dergelijk schema door mij niet gemaakt. Ik heb wel een groot aantal lijsten, schetsen, schema's, samenstellingen van uit verschillende gezichtshoeken gemaakt: volgens de opleiding als agent, naar beroepen, of de agenten tot het Hollandse leger of tot het Engelse leger behoorden, sinds wanneer zij officier zijn, of zij officier zijn en al deze dingen. En ook van uit het gezichtspunt in hoeverre de agenten mededeelzaam zijn. Ik moet echter de nadruk er op leggen, dat het niet slechts aanvragen van, Arnt IV, maar ook van Arnt VI van het R.S.H.A. waren, dus van de actieve inlichtingendienst. Er was ook eens geruime tijd een ambtenaar van Arnt VI in Haaren, die de agenten ondervraagd heeft van uit het gezichtspunt van de actieve inlichtingendienst, wat de actieve inlichtingendienst interesseerde. Hij heeft ook de vraag onderzocht in hoeverre agenten uit het England-Spiel eventueel voor de Duitse inlichtingendienst te werk gesteld konden worden. Dergelijke opstellingen zijn dus herhaaldelijk gemaakt. Een opstelling in de mij voorgehouden vorm is mij echter niet bekend. Ik moet nog het volgende vermelden: Toen op 23 November 1943 de 3 agenten uitgebroken waren, heeft *Rauter* mij het beschikkingsrecht over de agenten afgenomen en het aan *Deppner*, dus mijn directe chef overgedragen. Deze kwam overeen met *Hempel* in de weermachtssector. *Deppner* moest nu ook de correspondentie met het Reichssicherheitshauptamt voeren in zake het overbrengen van de agenten naar Duitsland. Deze beoogde maatregel was tegen mijn tot dan toe gevoerd beleid. Juist op deze plaats moet ik de nadruk er op leggen, (omdat vroeger reeds over mijn samenwerking met *Giskes* gesproken werd) dat *Giskes* toentertijd degene was, die op kameraadschappelijke manier mij van de kant van de weermachtssector tegenover *Rauter* gesteund heeft. *Rauter* wilde mij in verband met de ontsnaptingen door een proces ter zake van het door nalatigheid laten ontvluchten van gevangenen en landverraad door schuld, zoals wij zeiden, „fertig machen” (de das om doen). Hij gaf de chef van „S.S. und Polizeigericht” opdracht tegen mij een proces aanhangig te maken. En toen deze daar niet op inging, gaf hij hem opnieuw het bevel.

17225. De **Voorzitter**: Heeft *Rauter* een aanklacht tegen u ingediend?

A. Ja. Omdat hij zei, dat ik er de schuld van was; ook tegen dr. *Harster* heeft hij een aanklacht naar Berlijn gericht, omdat deze reeds commandant in Italië was. *Rauter* heeft beweerd, dat het mijn schuld was, dat die agenten uitgebroken zijn, en *Harster* in de hand gewerkt had, dat ik de agenten niet aan het gerecht heb overgeleverd, maar hen op lichtzinnige manier in Holland gelaten heb. *Giskes* heeft mij van uit de weermachtssector op een fantastische manier via het oppercommando van de weermacht tegenover de Reichsführer en tegenover het hoofdkwartier gerechtvaardigd. Anders zou *Rauter* mij nog de das om hebben gedaan. Ik meld dit als feit uit mijn samenwerking met *Giskes*.

A. Ja.

A. *Hempel*, jawohl, dass soil er sein.

A. Wahrscheinlich an das Oberkommando der Wehrmach?.

A. Jawohl.

A. Dazu kann ich folgendes sagen: Diese Aufstellung ist nicht von mir. Es ist auch eine ähnliche Aufstellung von mir nicht gemacht worden. Ich habe wohl eine grosse Anzahl von Aufstellungen, Skizzen, Scheinas, Zusammenstellungen nach den verschiedenen Gesichtspunkten gemacht: nach der Art der Ausbildung als Agent, nach den Berufen, ob die Agenten zur holländischen Arinee oder zur englischen Armee gehören, seit wann sie Offiziere sind, ob sie Offiziere sind und all diese Dinge, und auch nach dem Gesichtspunkt, wie die Agenten angabefreudig sind. Ich muss aber betonen, dass es nicht nur Anfragen von Arnt IV, sondern auch von Arnt VI des R.S.H.A. also voin aktiven Nachrichtendienst waren. Es war auch mal langere Zeit ein Beamter vom Arnt VI in Haaren, der die Agenten vom Gesichtspunkt des aktiven Nachrichtendienstes aus, was den aktiven Nachrichtendienst interessierte, vernommen hat. Er hat auch die Frage geprüft, inwieweit Agenten aus dem England-Spiel eventuell für den deutschen Nachrichtendienst eingesetzt werden können. Derartige Aufstellungen sind also häufig gemacht worden. Eine Aufstellung in der mir vorgehaltenen Form ist mir aber nicht bekannt. Ich muss noch folgendes erwähnen: Als am 23. November 1943 die drei Agenten ausgebrochen waren, hat mir *Rauter* die Verfügungsgewalt über die Agenten abgenommen, und sie *Deppner*, also meinem unmittelbaren Chef, übergeben. Dieser stand in gleicher Linie mit *Hempel* im Wehrmachtssektor. *Deppner* musste nun auch den Briefverkehr mit dem Reichssicherheitshauptamt wegen der Übernahme der Agenten ins Reich führen. Diese beabsichtigte Massnahme war gegen meine bisherige Gezogenheit. Gerade an dieser Stelle muss ich betonen, (weil vorher schon von meiner Zusammenarbeit mit *Giskes* gesprochen wurde), dass *Giskes* seinerzeit derjenige war, der in kameradschaftlicher Art und Weise mich aus dem Wehrmachtssektor heraus gegenüber *Rauter* gestützt hat. *Rauter* wollte mich wegen der Ausbrüche durch ein Verfahren wegen fahrlässigen Gefangenenbefreiung und fahrlässigen Landesverrats, wie wir sagen, „fertig machen”. Er beauftragte den Chef des S.S. und Polizeigerichts gegen mich ein Verfahren einzuleiten und als dieser es ablehnte, beauftragte er ihn neuerdings.

A. Ja, weil er sagte, ich sei daran Schuld; auch gegen Doktor *Harster* hat er eine Anklage nach Berlin gerichtet, weil dieser schon Befehlshaber in Italien war. *Rauter* behauptete, dass die Agenten ausgebrochen seien, sei meine Schuld und *Harster* habe es begünstigt, dass ich die Agenten nicht dem Gericht übergestellt, sondern sie leichtzinniger Weise in Holland gelassen habe. *Giskes* hat mich aus dem Wehrmachtssektor heraus in einer fantastischen Art und Weise über das Oberkommando der Wehrmacht dem Reichsführer und dem Hauptamt gegenüber gerechtfertigt. Sonst hätte mich *Rauter* noch fertig gemacht. Ich erwähne das als Tatsache aus meiner Zusammenarbeit mit *Giskes*.

17226. De **Voorzitter**: Mag ik u misschien even onderbreken? Hoe rijmt dat met het volgende? Ik heb hier, ook uit Engelse stukken, een brief van *Giskes*, waarin *Giskes* schrijft, dat in de nacht van 22/23 November 1943 drie Engelse agenten uit de gevangenis van de Sicherheitspolizei in Haaren uitgebroken en ontsnapt zijn. Daarop volgt een heel verhaal, dat hier niet ter zake doet, maar dan staat er: „De Sicherheitspolizei draagt alleen de verantwoordelijkheid voor deze toestand, die ik uitermate gevaarlijk acht uit een oogpunt van veiligheid." Dus met andere woorden, hier verwijt *Giskes* de Sicherheitspolizei hetzelfde, wat u zegt, dat *Rauter* u verwijt.

A. Ja, met het onderscheid, dat *Rauter* zei: „*Schreieder* is schuldig; die heeft de gevangenen hier gelaten; hij is dus schuldig aan het ontsnappen van de agenten." Nu zei *Giskes* van zijn standpunt uit, dat de Sicherheitspolizei schuldig was. Hij liet mij echter niet aan mijn lot over, maar heeft mij van uit zijn sector gesteund. Juist is, wanneer hij zegt, dat ik de verantwoording voor de agenten droeg, maar hij heeft ook gemotiveerd, dat mijn maatregel, mijn houding juist was. Hij heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat de Sicherheitspolizei de verantwoordelijkheid voor de toestand droeg, respectievelijk ik, d.w.z. ik was daarvoor verantwoordelijk, waar en hoe de gevangenen ondergebracht waren en hoe zij behandeld werden. Dat was mijn zaak. En uit deze overweging heeft ook *Rauter* gezegd: dus *Schreieder* is de schuld er van, dat de agenten ontsnapt zijn. Nu kwam *Giskes* en zei: „Jawel, hij heeft schuld, maar zijn houding was op zich zelf juist". Ik was wel de oorzaak, wanneer men het zo zeggen wil, beter uitgedrukt, ik was wel de oorzaak, dat de mensen ontsnapt zijn. maar mij trof geen schuld in strafrechtelijke zin.

17227. De **Voorzitter**: Alleen blijkt van die tweede stelling uit deze brief niets. Hier wordt alleen gesproken over de verantwoordelijkheid van de Sipo voor deze situatie. En deze brief is gericht aan: „O.K.W., Amt Ausland-Abwehr, ...

A. Ja.

17228. De **Voorzitter**: Abteilung III en dan staat er „for the attention of Oberst von *Bentivegni*."

A. Ja, dat is juist. Ja, nu begrijp ik het. Ik geloofde dat dat een brief van *Giskes* was, die hij in Engeland heeft geschreven. Dat moet de brief zijn, de eerste brief waarschijnlijk, dat zal uit de datum blijken, die *Giskes* direct na de ontsnapping geschreven heeft, waarbij het voor *Giskes* daarom ging zich tegenover zijn superieuren te rechtvaardigen. En dan is het duidelijk, dat *Giskes* zei: „Ik heb met deze zaak niets te maken. Dat is een zaak van de Sicherheitspolizei." Dat is vanzelfsprekend. In de eerste schrik, kan ik zeggen, heeft *Rauter* de weermacht de schuld gegeven, ook tegenover Berlijn, en gezegd: „De Abwehr is er aan schuldig, dat de mensen ontsnapten" en toen heeft *Giskes* gezegd: „Pardon, dat gaat mij helemaal niets aan. Dat was een zaak van de Sicherheitspolizei". Dat was de eerste reactie. Nu heeft *Rauter* zich teruggetrokken en gezegd: „Ja, dat klopt ook. U hebt helemaal geen schuld, maar *Schreieder* heeft schuld." En toen heeft *Giskes* gezegd: „Ik laat u vanzelfsprekend niet aan uw lot over.....".

17229. De heer **Koersen**: Mag ik even vragen, heb ik goed begrepen, u heeft gezegd, dat *Hempel* niet uw chef was.

A. Neen, *Hempel* was de chef van *Giskes*; hij was „Oberstleutnant". Ik heb *Rauter* tegenover *Christiansen* gezet, *Harster* tegenover Oberst *Hauswaldt*, en Regierungsrat *Deppner* tegenover *Hempel*, als chef van de afdeling III bij de weermacht en heb mij tegenover *Giskes* gesteld. Ik wilde daarmee slechts zeggen, dat in het kader van de organisatie *Giskes* en ik gelijke plaatsen innamen.

17230. De **Voorzitter**: Thans zou ik gaarne vernemen, wat u nog te zeggen hebt over die vier lijsten.

A. Ja. En daar wilde ik nu zeggen: Op het tijdstip, toen nu deze lijsten ontstaan zijn, dat moet einde 1943 geweest zijn, had ik met de agenten praktisch niets meer te doen. Daardoor komt het ook, dat ik deze zaak niet meer ken en door mij een dergelijke lijst niet is gemaakt.

17231. De **Voorzitter**: Dus op 6 December 1943, toen *Hempel*, als ten minste *Hempel* de ondertekenaar is, deze brief heeft geschreven.....

A. Ja. Mit dem Unterschied, dass *Rauter* sagte: „*Schreieder* sei die Schuld; dieser hat die Häftlinge hier gelassen, er hat also Schuld an den Agentenausbrüchen." Nun sagte *Giskes* von seinem Standpunkt heraus, dass die Sicherheitspolizei Schuld hat. Er überliess mich aber nicht meinem Schicksal, sondern hat aus seinem Sektor heraus mich gestützt. Richtig ist, wenn er sagt, dass ich die Verantwortung für die Agenten trug; aber er hat nun auch begründet, dass meine Massnahme, mein Verhalten, richtig war. Er hat Recht, wenn er sagt, die Verantwortlichkeit für den Zustand trug die Sicherheitspolizei, beziehungsweise ich, das heisst, ich war dafür verantwortlich, wo und wie die Haftlinge untergebracht waren und wie sie behandelt wurden. Das war meine Angelegenheit. Und aus dieser Erwägung heraus hat auch *Rauter* gesagt, also ist der *Schreieder* daran Schuld, dass die Agenten ausgebrochen sind. Nun kam *Giskes* und sagte: „Jawohl, er ist Schuld, aber sein Verhalten war an sich richtig." Ich war wohl die Ursache, wenn man so sagen will, besser ausgedrückt, ich war wohl die Ursache, dass die Menschen ausgebrochen sind, aber es traf mich keine Schuld im strafrechtlichen Sinn.

A. Ja.

A. Jawohl, das ist richtig. Ja, jetzt verstehe ich. Ich habe geglaubt, das sei ein Brief von *Giskes*, den er in England geschrieben hat. Das muss der Brief sein, der erste Brief wahrscheinlich, das wird aus dem Datum hervorgehen, den *Giskes* unmittelbar nach dem Ausbruch geschrieben hat, wobei es sich für *Giskes* darum handelte, sich seiner vorgesetzten Stelle gegenüber zu rechtfertigen. Und da ist es klar, dass *Giskes* sagte: „Ich habe mit der Sache nichts zu tun, das ist eine Sache der Sicherheitspolizei". Das ist selbstverständlich. Im ersten Schreck, kann ich sagen, hat *Rauter* der Wehrmacht Schuld gegeben, auch Berlin gegenüber, und gesagt: „Die Abwehrstelle ist Schuld daran, dass die Leute ausbrochen". Und dann hat *Giskes* gesagt: „Verzeihung, das geht mich ja gar nichts an; das war Sache der Sicherheitspolizei". Das war die erste Reaktion. Nun hat sich *Rauter* zurückgezogen und gesagt: „Ja, das stimmt auch. Sie sind gar nicht schuld, sondern der *Schreieder* ist Schuld daran," und dann hat *Giskes* gesagt: „Ich lasse Sie selbstverständlich nicht Ihrein Schicksal über.....".

A. Nein, *Hempel* war Chef von *Giskes*; er war Oberstleutnant. Ich habe *Rauter* *Christiansen* gegenüber gestellt. *Harster* dem Oberst *Hauswaldt* und den Regierungsrat *Deppner* dem *Hempel* als Abteilungsleiter III bei der Wehrmacht, und habe mich *Giskes* gegenüber gestellt. Ich wollte nur sagen, dass im Rahmen der Organisation *Giskes* und ich gleiche Stellungen einnahmen.

A. Ja, und da wollte ich nun sagen: Zu dein Zeitpunkt, als nun diese Listen entstanden, das muss Ende 1943 gewesen sein, hatte ich mit den Agenten praktisch nichts mehr zu tun. Daher kommt es auch, dass ich diese Sache nicht mehr kenne und von mir aus eine solche Liste nicht gemacht worden ist.

A. Dat zal ook zo bij *Giskes* geweest zijn. *Giskes* had het natuurlijk toentertijd ook niet gemakkelijk. Het was juist op het tijdstip toen *Giskes* zijn bovenvermelde brief naar Berlijn schreef. De superieuren hebben natuurlijk toen op *Giskes* en mij gehakt. Dus had natuurlijk ook *Giskes* het moeilijk. Daardoor komt het ook, dat niet *Giskes* deze lijst gemaakt heeft, maar *Hempel*, als zijn chef. Ik kan mij voorstellen, dat eventueel *Giskes* de geschiedenis van het ontstaan van de lijst ook niet helemaal kent. Anders zou *Giskes*, die anders alle berichten naar Berlijn ontworpen heeft, dat ook zelf ondertekend hebben; want *Giskes* ondertekende zijn dingen naar Berlijn zett.

17232. De **Voorzitter:** O, u kent de inhoud van de brief?

A. Ja, omdat deze mij voorgelegd werd. Niet van vroeger, maar omdat hij me kortgeleden voorgelegd is.

17253. De **Voorzitter:** U hebt dus gezien, dat hier een verschil gemaakt wordt tussen.....

A. Tussen afzonderlijke groepen van agenten.

17234. De **Voorzitter:** Een verschil uit een oogpunt van collaboratie. Uit een oogpunt van samenwerking met de Duitsers.

A. Ja.

17235. De **Voorzitter:** Dat bewijst toch wel, dat bij de ene agent meer bereikt is dan bij de ander. Dat is op dit punt een belangrijke aanwijzing.

A. Ja.

17236. De **Voorzitter:** Met betrekking tot de vierde groep, dat zijn no. 54 en 55, wordt gezegd, dat zij niet voor het gerecht zullen komen om redenen van utiliteit. Door hun vrijwillige en langdurige collaboratie hebben deze agenten het mogelijk gemaakt het England-Spiel te beginnen en door te zetten. Dit gaat over *Lauwers* en *Jordaan*. En dan staat er verder bij, dat de Abwehrstelle voorstelt om deze agenten in vrijheid te stellen, zodra er aanwijzingen zijn, dat de vijand van het England-Spiel op de hoogte is. Op dit voorstel is men blijkbaar niet ingegaan. Want *Lauwers* en *Jordaan* zijn ook meegegaan naar Duitsland.

A. Zij gingen naar Duitsland. Ik weet nog, dat begin 1944 *Giskes* in Haaren met *Lauwers* en *Jordaan* over een inzet tegen Rusland gesproken heeft en dat beiden (wij zaten in de tuin en dronken koffie) toestemden, dat het gesprek dus positief was. En nu kwamen al die gebeurtenissen, invasie e.d. Ongeveer in Augustus 1944 heeft *Giskes* *Huntemann* naar mij toegestuurd om de agenten *Lauwers* en *Jordaan* uit Oraniënborg, waar zij zaten, te krijgen, opdat hij ze te werk kon stellen. Ik heb *Hurztemann* een bewijs voor het kamp Oraniënborg gegeven en gezegd: „Gaat u naar Oraniënborg en haalt u ze af”. Aan het kamp Oraniënborg schreef ik: „Ik verzoek u de beide gevangenen aan de weermacht over te geven, ter attentie van die en die”. Aan het R.S.H.A. stuurde ik een telegram van de volgende inhoud: „In verband met de afspraak met Oberstleutnant *Giskes* heb ik de beide agenten ter beschikking van hem gesteld”. Daarop kwam direct een telegram van Berlijn: „Geen sprake van. Het bewijs moet direct weer van *Huntemann* afgenomen worden. De beide agenten worden niet vrijgelaten”. Toen heb ik aangenomen, dat de beide agenten door het Reichssicherheitshauptamt in Berlijn te werk gesteld zouden worden. Dat was alles, wat ik van de zaak hoorde.

17237. De **Voorzitter:** Dat is blijkbaar niet gebeurd?

A. Ja, dat was een veronderstelling van mij, omdat men de agenten niet vrij gegeven heeft. Omdat ik wist, dat zij zich beiden bereid verklaard hadden, wat ook in Berlijn bekend was, dat zij voor ons tegen Rusland zouden werken.

17238. De **Voorzitter:** *Lauwers* is niet uit het concentratiekamp gekomen. Dan heeft het blijkbaar ook niet plaats gevonden.

A. Dan is het niet gebeurd.

17239. De **Voorzitter:** Hij is eerst na de bevrijding uit het kamp gekomen. Verder wordt in deze brief ook ten aanzien van *van der Reyden* en *Radema* een gunstig voorstel gedaan in verband met hun collaboratie in een vroeger G-V-Spiel. Waarop slaan deze woorden: in een vroeger G.V.-Spiel?

A. Ja, „G.V. Spiel”; daaronder verstond de weermacht een V-Mannspiel in de contraspionage, afgekort „G.V. Spiel”.

A. Das wird so bei *Giskes* gewesen sein. *Giskes* hatte natürlich auch zu der Zeit keinen leichten Stand. Es war gerade zu dem Zeitpunkt, als *Giskes* seinen oben erwähnten Brief nach Berlin schrieb. Die Vorgesetzten haben natürlich jetzt auf *Giskes* und mich hineingehauen. So hatte natürlich auch *Giskes* einen schweren Stand. Daher kommt es auch, dass nicht *Giskes* diese Liste gemacht hat, sondern *Hempel* als sein Chef. Ich kann mir vorstellen, das eventuell *Giskes* die Entstehungsgeschichte der Liste auch nicht ganz kennt. Sonst müsste *Giskes*, der sonst selbst alle Berichte nach Berlin gefertigt hat, auch das selbst unterschrieben haben; denn *Giskes* unterschrieb seine Sachen nach Berlin selbst.

A. Ja, weil dieser mir vorgelegt wurde. Nicht von früher, sondern weil er mir vor kurzem vorgelegt worden ist.

A. Zwischen einzelnen Gruppen von Agenten.

A. Jawohl.

A. Ja.

A. Sie kamen nach Deutschland. Ich weiss noch, dass Anfang 1944 *Giskes* in Haaren mit *Lauwers* und *Jordaan* über einen Einsatz gegen Russland gesprochen hat. Und dass beide, wir sassen im Garten und haben Kaffee getrunken, zusagten, das Gespräch also positiv war. Und nun kamen die ganzen Ereignisse, Invasion und dergleichen. Etwa im August 1944 hat *Giskes* den *Huntemann* zu mir geschickt, um die Agenten *Lauwers* und *Jordaan* aus Oraniënborg, wo sie sassen, herauszubekommen, darnit er sie einsetzen könnte. Ich habe dem *Huntemann* eine Bescheinigung für das Lager Oraniënborg gegeben und gesagt: „Fahren Sie nach Oraniënborg und holen Sie sie ab.” An das Lager Oraniënborg schrieb ich: „Ich bitte, die beiden Haftlinge der Wehrmacht zu übergeben, zu Händen von so und so.” An das R.S.H.A. gab ich ein Fernschreiben mit folgendem Inhalt: „Entsprechend der Vereinbarung mit Oberstleutnant *Giskes* habe ich die beiden Agenten ihm zur Verfügung gestellt.” Daraufhin kam sofort ein Fernschreiben von Berlin: „Kommt nicht in Frage, die Bescheinigung ist von *Huntemann* wieder abzunehmen, die beiden Agenten werden nicht freigegeben.” Da habe ich dann angenommen, dass die beiden Agenten vom Reichssicherheitshauptamt Berlin aus eingesetzt werden sollten. Das war alles, was ich von der Sache hörte.

A. Ja, das war eine Annahme von mir, weil man die Agenten nicht frei gegeben hat, da ich wusste, dass sie sich beide bereit erklärt hatten, was auch in Berlin bekannt war, dass sie für uns gegen Russland arbeiten.

A. Dann ist es nicht geschehen.

A. Ja, „G.V.-Spiel”; darunter verstand die Wehrmacht ein V-Mann-Spiel in der Gegenspionage, abgekürzt „G.V.-Spiel”.

17240. De **Voorzitter**: Er staat hier echter in een *vroeger G.V.-Spiel*. Waarop heeft dat betrekking?

A. U moet dat van het standpunt van oberstleutnant *Hempel* zien, die de zaak niet precies kende. Daaruit ziet men ook, dat *Giskes* de zaak niet gedaan heeft. *Giskes* kende de zaak precies. *Hempel* wist slechts, dat zij iets gedaan hadden en daardoor komt hij nu op het idee en zei G.V. Spiel; dat was het echter niet, *van der Reyden* was belangrijk voor ons vanwege zijn codezaak en *Radema* was de man, die geprobeerd had een seinspel te maken; jonkheer *de Jonge* was zijn chef.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Dat toen later op niets uitgelopen is. Dat heeft schijnbaar *Hempel* ergens in zijn hoofd gehad en het in deze vorm geschreven.

17241. De **Voorzitter**: Het resultaat is in ieder geval geweest, dat dit voorstel niet opgevolgd is, want ten slotte zijn alle agenten naar Duitsland gebracht.

A. Die waren op dat tijdstip reeds.....

17242. De **Voorzitter**: Neen, deze brief is van 6 December 1943.

A. Toen waren zij nog hier.

17243. De **Voorzitter**: Het ging om de vraag of ze voor de krijgsraad zouden komen. In de brief wordt er gezegd: die en die komen er zeker voor in aanmerking en die en die zouden er uitgehouden kunnen worden enz. Dat is allemaal niet gebeurd, ze zijn allen naar Duitsland gegaan.

A. Ze zijn allen naar Duitsland gegaan.

17244. De **Voorzitter**: En wie dat ten slotte beslist heeft, weet u dat?

A. Dat weet ik niet.

17245. De **Voorzitter**: Weet u dat werkelijk niet?

A. Dat is mij onbekend.

17246. De **Voorzitter**: Hebt u dat nooit gehoord?

A. Neen. Ik heb later nog eens geprobeerd van Berlijn de een of andere mededeling te krijgen en heb een zakelijke grond voor een aanvraag gezocht om op de een of andere manier een reactie uit Berlijn te krijgen. Het antwoord luidde op een zeer scherp toon, dat de zaak door het hoofdkwartier behandeld werd en ik met de zaak niets meer te maken had.

17247. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een slotvraag. In een van de kranten heeft in een artikel gestaan, dat *van der Giessen* en *van Rietschoten* verraden zijn door *King Kong*, door *Lindermans*, toen ze dus ontvlucht waren en in vrijheid waren.

A. Ik weet niet meer, of *Lindemans* daarmee iets te maken had. Ik weet alleen, dat *Willy Kupp* daarbij was. Hij lieft indertijd het spel gemaakt en is met commissaris *Frank* samen in den Haag op de trein gegaan richting Bergen op Zoom/Belgische grens. Op deze reis zijn de mensen gevangen genomen. Ik weet, dat de gevangenneming, die de commissaris *Frank* uitgevoerd heeft, door bemiddeling van *Willy Kupp* gebeurde. Welke V-man *Kupp* gebruikt heeft, moet *Giskes* weten.

De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk.

A. Dat weet ik niet. Het was in ieder geval een Spiel van de Abwehrstelle.

17248. De **Voorzitter**: En dan het laatste punt. Wie heeft tot hun vermoordening het bevel gegeven?

A. Dat weet ik niet, waar het bevel vandaan kwam. Ik weet slechts, dat *Deppner* het naar Haaren doorgegeven heeft.

A. Sie müssen das vom Standpunkt des Oberstleutnants *Hempel* aus sehen, der die Sache nicht genau kannte. Daraus sieht man auch, dass *Giskes* die Sache nicht gemacht hat. *Giskes* kannte die Sache genau. *Hempel* wusste nur, dass sie irgend etwas gemacht hatten. Und daher kommt er nun auf die Idee und sagte G.V.-Spiel; das war es aber nicht, *van der Reyden* war wichtig für uns wegen seiner Code-Sache und *Radema* war der Mann, der versucht hatte ein Funkspiel zu machen; jonkheer *de Jonge* war sein Chef.

A. Das dann später im Sande verlaufen ist. Das hat anscheinend *Hempel* irgendwie noch im Kopf gehabt und es in dieser Form geschrieben.

A. Die waren zu dein Zeitpunkt schon .....

A. Dann waren sie noch hier.

A. Sie sind alle nach Deutschland gegangen.

A. Das weiss ich nicht.

A. Das ist mir unbekannt.

A. Nein. Ich habe später noch mal versucht, von Berlin irgend eine Mitteilung zu bekommen und habe einen sachlichen Grund zu einer Anfrage gesucht, um irgend eine Reaktion von Berlin zu bekommen. Die Antwort lautete in einem schroffen Ton, dass die Sache vom Hauptamt aus gemacht wird und ich mit der Sache nichts mehr zu tun habe.

A. Ich weiss nicht mehr, ob *Lindemans* etwas damit zu tun hatte. Ich weiss nur, dass *Willy Kupp* dabei war. Er hatte seinerzeit das Spiel gemacht und sich mit dem Kommissar *Frank* zusammen in Den Haag auf die Bahn, Richtung Bergen op Zoom/Belgische Grenze, begeben. Auf dieser Fahrt sind die Menschen festgenommen worden. Ich weiss, dass die Festnahme, die der Kommissar *Frank* durchgeführt hat, durch Vermittlung von *Willy Kupp* erfolgte. Welchen V-Mann *Kupp* verwendet hat, muss *Giskes* wissen.

A. Das weiss ich nicht. Es war auf alle Fälle ein Spiel von der Abwehrstelle.

A. Das weiss ich nicht, woher der Befehl kam. Ich weiss nur, dass *Deppner* ihn nach Haaren durchgegeben hat.

17249. De **Voorzitter**: Het bevel?

H. Ja, waar *Deppner* het bevel vandaan had, weet ik niet.

17250. De **Voorzitter**: Was u op dat moment niet meer in uw bevoegdheid ten opzichte van de agenten hersteld?

A. Dat was bij mij reeds ten einde. Ik heb het pas van *May*, die mij opbelde en zei: „De mensen moeten doodgeschoten worden”, gehoord. *Deppner* en ik hadden onze bureaux tegenover elkaar, gescheiden door onze ontvangkamers (Vorzimmer).

17251. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, als u de bevoegdheid nog had gehad, zoals u die vroeger had gehad, dan had *Deppner* het bevel aan u gegeven?

A. Dan had ik het moeten krijgen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Dan zou hij het mij hebben moeten geven om het naar Haaren verder te geven. Maar hij had het direct naar Haaren gegeven op de een of andere eigenaardige oniweg, via een man, die naar Haaren gegaan is. Ik hoorde het pas later van *May*. Ik ging naar *Deppner* en vroeg naar het hoe en waarom. *Deppner* zei: „Die mensen zijn ter dood veroordeeld en moeten doodgeschoten worden.” Ik zei weer: „Ja, maar waarom doet men niet zoals met de andere agenten en brengt ze eenvoudig naar Duitsland?” *Deppner* zei: „Ja, die zijn niet vanwege hun agent-zijn veroordeeld, maar vanwege hun werkzaamheid na hun ontsnapping op grond van bewijsmateriaal, spionagemateriaal, dat bij hen gevonden is.” Dat waren enige films, die gevonden zijn. En op grond van dit feit zijn zij ook veroordeeld. Ik zei: „Waarom moet de Sicherheitspolizei dat doen; laat toch de Ordnungspolizei de executie uitvoeren, zoals in alle andere gevallen. Spreekt u hierover met *Rauter*.” *Deppner* zei tegen mij: „Om Gods wil, ik wil niet meer met hem spreken. Dan begint hij weer met het hele England-Spiel.” *Deppner* heeft daarop toch de executie uitgesteld, deze werd echter enige dagen later desondanks uitgevoerd.

17252. De **Voorzitter**: Bovendien niet in de vorm van een gewone executie, maar van een neerschieten op de vlucht.

A. Ja.

17253. De **Voorzitter**: Hetgeen wel uitermate weezinwekkend is. Maar u kunt dus positief verklaren, dat op het moment, dat dit gebeurde, *Rauter* u de zeggenschap over de agenten onttrokken had?

A. Ja. Dat zal *Rauter* ook zonder meer bevestigen. Hij heeft mij direct (de ontsnapping was in de nacht van 23 op 24 November 1943) de bevoegdheid ontnomen.

17254. De **Voorzitter**: De volgende dag al?

A. Ja, direct. Dat was een vreselijke geschiedenis. Hij had ook direct op dezelfde dag het proces tegen mij aanhangig laten maken. Daar was nog de vraag of ik uit de dienst gezet zou worden of niet. Berlijn heeft vreselijk kabaal erover gemaakt. Het ging helemaal tot aan *Hitler*. En toen werd ik practisch uitgeschakeld, omdat mijn zaak nog in onderzoek was. Het onderzoek liep tot ongeveer Maart/April 1944, geloof ik. En toen was er dan eindelijk een zitting in Haaren en toen stelde ik pas vast, dat ik niet aangeklaagd werd, omdat ik niet gedagvaard ben. Maar tot dan toe heeft men mij in onzekerheid gelaten.

17255. De **Voorzitter**: Maar hebt u wei in die tijd overleg gepleegd met *Giskes* over het restant van het England-Spiel, dat er nog was, over die weinige telegrammen, die nog overgestuurd werden?

A. Wat er nog was, dat heb ik nog gedaan, maar zoals reeds gezegd, dat was al zo slap en onzeker.

A. Ja. Woher *Deppner* den Befehl hatte, weiss ich nicht.

A. Da war es bei mir schon zu Ende. Ich habe es erst durch *May*, der mich anrief und sagte: „Die Menschen sollen erschossen werden”, erfahren. *Deppner* und ich hatten unsere Buro's gegenüber, getrennt durch unsere Vorzimmer .....

A. Dann hatte ich ihn bekommen müssen.

A. Dann hätte er ihn mir geben müssen, um ihn nach Haaren weiterzugeben. Aber er hatte ihn direkt nach Haaren gegeben, auf irgend einem eigenartigen Umweg, über einem Mann, der nach Haaren gefahren ist. Ich erfuhr erst später durch *May*. Ich ging zu *Deppner* hinüber und fragte nach dem wieso und weshalb. *Deppner* sagte: „Die Menschen sind zum Tode verurteilt; sie müssen erschossen werden”. Ich erwiderte: „Ja, warum hat man es nicht gemacht wie mit den anderen Agenten, und bringt sie einfach nach Deutschland?” *Deppner* sagte: „Ja, die sind nicht wegen ihre Agenteneigenschaft verurteilt, sondern wegen ihrer Tätigkeit nach ihrem Ausbruch auf grund Beweismaterials (Spionagematerial), das bei ihnen gefunden wurde.” Das waren einige Filme, die gefunden worden sind. Und auf Grund dieser Tatsache sind sie auch verurteilt worden. Ich sagte: „Warum muss die Sicherheitspolizei das machen; soll doch die Ordnungspolizei die Exekution durchführen wie in allen anderen Fällen. Sprechen Sie mit *Rauter* darüber.” *Deppner* sagte zu mir: „Um Gottes Willen, ich will nicht mehr mit ihm sprechen. Dann fängt er wieder mit dem ganzen England-Spiel an.” *Deppner* hat daraufhin doch die Exekution ausgesetzt, wurde aber einige Tage später trotzdem durchgeführt.

A. Ja.

A. Jawohl. Das wird auch *Rauter* ohne weiteres bestätigen. Er hat mir gleich (der Ausbruch war in der Nacht von 23. auf 24. November 1943) die Befugnis entzogen.

A. Ja sofort. Das war eine furchtbare Geschichte. Er hatte auch gleich am gleichem Tag das Verfahren gegen mich einleiten lassen. Da war noch die Frage, ob ich aus dem Dienst gesetzt werde oder nicht. Berlin hat furchtbare Geschichten gemacht, es ging hinauf bis zu *Hitler*. Und dann war ich praktisch ausgeschaltet, weil ich nun im Untersuchungsstadium war. Die Untersuchung lief bis, ich glaube, März/April 1944. Und da war dann endgültig eine Verhandlung in Haaren, und da stellte ich dann erst fest, dass ich nicht angeklagt wurde, weil ich nicht vorgeladen worden bin. Aber bis dahin hat man mich im Unklaren gelassen.

A. Was noch da war, das habe ich noch gemacht, aber, wie schon gesagt, das war schon so lahm und ungewiss.

17256. De *Voorzitter*: Ik bedoel, u was dus niet van al uw bevoegdheden ontzet?

A. Alleen maar wat de agenten aanging. De vraag waar en hoe worden de agenten ondergebracht. Die vraag, dus de zeggenschap over de agenten heeft *Rauter* mij afgenomen, niet echter de bevoegdheid het Spiel verder te voeren. Omdat hij toch zei: „Dat is niet veel meer waard, dat gaat toch kapot.”

De *Voorzitter*: Dan zijn wij hiermede aan het eind van dit verhoor gekomen.

J. SCHREIEDER.

DONKER, *voorzitter*.

SCHILTHUIS.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

A. Nur was die Agenten betraf. Die Frage, wo werden die Agenten verwahrt und wie werden sie verwahrt. Die Frage, als, die Verfügungsgewalt über die Agenten hat *Rauter* mir entnommen, nicht aber die Befugnis, das Spiel weiterzumachen. Weil er sowieso sagte: „Das ist nicht mehr viel wert, das geht sowieso kaput.”

ZITTING VAN DINSDAG 13 JULI 1948

Plenaire-Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Berenbrouck, Algera, van Dis, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HERMANN JOSEPH GISKES,
oud 51 jaar, Wehrmachtsoffizier, tijdelijke verblijfplaats
Cellenbarakken Scheveningen.

Hij legt de eed af als getuige.

Tolk:

HERMAN FEAUMENHAFT,
oud 56 jaren, wonende te 's-Gravenhage, directeur
N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

17257. De **Voorzitter**: Welke was uw functie in Nederland tijdens de bezetting?

A. Ik was leider van de afdeling III F. De afdeling III F was een deel van de „Abwehrstelle Niederlande“.

17255. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u die functie aanvaard?

A. In Augustus 1941.

17259. De **Voorzitter**: En te voren was u?

A. Daarvóór was ik in Frankrijk, Parijs.

17260. De **Voorzitter**: In dezelfde functie?

A. In dezelfde functie.

17261. De **Voorzitter**: Hebt u die functie in Nederland bekleed tot het eind van de oorlog?

A. Neen. Hier in Holland was ik tot April 1944.

17262. De **Voorzitter**: Waarheen bent u toen gegaan?

A. Toen ging ik naar Brussel in dezelfde functie.

17263. De **Voorzitter**: Omvatte uw ressort, toen u hier in Nederland was, geheel Nederland?

A. Het omvatte het ressort van de „Abwehrstelle Niederlande“, d.w.z. het hele land. Het hele Nederlandse gebied behoorde tot het ressort van de „Abwehrstelle Niederlande“.

17264. De **Voorzitter**: En u was het hoofd van een afdeling daarvan?

A. Van de afdeling III F.

17265. De **Voorzitter**: Wat was Afdeling III F precies?

A. III F was de afdeling, die de militaire contra-spionage leidde tegen buitenlandse vijandelijke geheime diensten.

A. Ich war Leiter von der Abteilung III F. Die Abteilung III F war ein Teil der Abwehrstelle Niederlande.

A. Im August 1941.

A. Vordem war ich in Frankreich, Paris.

A. In derselben Funktion.

A. Nein. Hier in Holland war ich bis April 1944.

A. Dann ging ich nach Brussel in der gleichen Dienststellung.

A. Es umfasste den Bereich der Abwehrstelle Niederlande, das heisst das gesamte Land. Das ganze niederländische Gebiet gehörte zum Bereich der Abwehrstelle Niederlande.

A. Von der Abteilung III F.

A. III F war die Abteilung, die die militärische Kontraspiration leitete gegen ausländische feindliche Geheimdienste.

Noot van de commissie: De commissie kan generlei verantwoordelijkheid aanvaarden voor de door het vertaalbureau vervaardigde Nederlandse tekst van de door Duitse getuigen afgelegde verklaringen. Zij adviseert de lezers zoveel mogelijk de Duitse tekst te raadplegen.

17266. De **Voorzitter**: Juist, speciaal contraspionage?

A. Speciaal contra-spionage tegen buitenlandse vijandelijke geheime diensten.

17267. De **Voorzitter**: In welke verhouding stond u tot *Hempel*?

A. *Hempel* was de leider van groep III van de „Abwehrstelle Niederlande“. De groep III had 6 of 7 verschillende referaten. Daarvan was III F één referaat.

17268. De **Voorzitter**: Juist, dan is het mij duidelijk. *Hempel* was dus eigenlijk de chef in Nederland van Gruppe III en deze Gruppe was weer een onderdeel van de Abwehrstelle.

A. *Hempel* was de chef van afdeling III, maar hij stond weer onder de leider van de Abwehrstelle.

17269. De **Voorzitter**: En dat was?

A. Dat was Oberst *Hauswaldt*.

17270. De **Voorzitter**: Deze was dus de hoogste chef van de Abwehr in Nederland?

A. Van de „Abwehr“ in Holland.

17271. De **Voorzitter**: *Hauswaldt* was gevestigd in Driebergen, meen ik?

A. Tot eind 1942 hier in den Haag en vanaf eind 1942 in Hilversum.

17272. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u het volgende vragen. Het verkeer, dat vanaf — *Schreieder* stelt, dat op 12 Maart 1942 het eigenlijke England-Spiel begonnen is — het moment, dat het eerste contact met Engeland gelegd werd, met Engeland plaats vond, geschiedde, als ik het goed begrepen heb, radiografisch?

A. Alleen radiografisch.

17273. De **Voorzitter**: Ja, maar later zijn er andere toestellen gekomen. Is u daar ook iets van bekend? *Schreieder* spreekt ten minste over U.K.W.-Sprechgeräte. Of is deze nieuwe techniek niet tot u doorgedrongen?

A. In het Noordpoolspel, dat ik geleid heb, zijn spreektoestellen gebruikt, die door Londen geleverd werden, en er zijn ook proeven genomen met ultra-kortegolf spreektoestellen. Deze hebben echter geen succes gehad.

17274. De **Voorzitter**: D.w.z., u hebt dit misschien niet gemerkt, maar die toestellen schijnen buiten het England-Spiel bij andere agenten toch wel een rol gespeeld te hebben.

A. Dat is zeker mogelijk. Ik bedoel in het Noordpoolspel zelf zijn ze wel getoetst, en wel op een verbinding, die lopen moest van uit Katwijk naar een Engels schip op zee. Dat heeft echter niet gewerkt. De oorzaak is mij onbekend.

17275. De **Voorzitter**: Enfin, daar kom ik dadelijk nog nader op terug. De naam „Nordpol-Spiel“ was een speciale naam van de weer-macht, als ik het goed begrepen heb?

A. Ik gaf het seinspel de schuilnaam „Noordpool“.

17276. De **Voorzitter**: Wat was daar de reden van?

A. Als benaming kozen wij voor ieder geheim werk in de eerste plaats een schuilnaam. De reden voor „Noordpool“ was die, dat er eens een van mijn onderofficieren naar mij toekwam en mij iets meldde, dat ik voor onwaarschijnlijk hield. Ik zei tot hem: „U hebt mij over die geschiedenis al zoveel medegedeeld, loopt u naar de Noordpool er mee, ik wil er niets meer van horen.“ Dat was echter 3 maanden vóór de zaak ernstig begon, d.w.z. ongeveer in November 1941.

17277. De **Voorzitter**: Zijn er in dat England-Spiel of Nordpol-Spiel in totaal 53 agenten gearresteerd?

A. Het aantal kan ik niet precies aangeven. Het is mogelijk, dat het klopt. Het zijn er ongeveer 50 geweest. Ik kan het juiste aantal niet zeggen.

A. Spezial Kontraspionage gegen ausländische feindliche Geheimdienste.

A. *Hempel* war der Leiter der Gruppe III der Abwehrstelle Niederlande. Die Gruppe III hatte sechs oder sieben verschiedene Referate, davon war III F ein Referat.

A. *Hempel* war der Chef von Abteilung III, aber er unterstand dann noch dem Leiter der Abwehrstelle.

A. Das war Oberst *Hauswaldt*.

A. Von der Abwehr in Holland.

A. Bis Ende 1942 hier in den Haag, und von Ende 1942 an in Hilversum.

A. Nur über Funkverkehr.

A. Im Nordpol-Spiel, das ich geführt habe, sind Sprechgeräte zwar gekommen, geliefert von London. Und es sind auch Versuche gemacht worden mit Ultra-Kurzwellensprechgeräte. Diese haben nicht zum Erfolg geführt.

A. Unbedingt möglich. Ich meine im Nordpol-Spiel selbst sind sie wohl versucht worden, und zwar auf einer Verbindung die laufen sollte von Katwijk aus zu einem englischen Schiff draussen. Das hat aber nicht funktioniert. Gründe mir unbekannt.

A. Ich gab dem Funkspiel den Decknamen „Nordpol“

A. Als Namensbezeichnung wählten wir für jeden geheimen Vorgang, zunächst mal deinen Decknamen. Der Grund für „Nordpol“ war der, dass mal einer meiner Unteroffiziere zu mir kam und mir eine Meldung gab, die ich für sehr unwahrscheinlich hielt. Ich sagte ihm: „Sie haben mir über die Geschichte schon soviel gemeldet, gehen Sie zum Nordpol damit. Ich will nichts mehr davon hören.“ Das war aber drei Monate bevor die Sache dann ernsthaft anging, das hasst etwa im November 1941.

A. Die Zahl kann ich nicht präzise angeben. Es ist möglich, dass es stimmt; es sind um die 50 herum gewesen. Ich kann nicht die genaue Zahl angeben.

17278. De **Voorzitter**: Ik heb nagegaan met *Schreieder*, welke mensen daarvan nog in leven zouden kunnen zijn. En wij zijn gekomen tot 5. Dat wil ik met u nog eens even verifiëren. Dat zouden dan zijn: *Lauwers*, *Ubbink*, *Dourlein* (dat zijn de twee, die in Augustus 1943 ontsnapt zijn), mej. *Terwindt* en *Grun*. We zijn tot de conclusie gekomen, dat alleen deze 5 nog in leven zijn. Komt dat overeen met uw mening hieromtrent? *Grün* is de allerlaatste agent, die in het England-Spiel gevangengenomen is.

A. *Grun* is de man, die in België afgesprongen is.

De **Voorzitter**: Juist. *Brutus*.

A. Ja. Hij had echter nog een kameraad, genaamd „*Apollo*“. Leeft die niet meer?

17779. De **Voorzitter**: Jawel, maar deze is, voor zover mij bekend, niet gevangengenomen.

A. *Apollo* en *Brutus* zijn samen in België afgesprongen.

17280. De **Voorzitter**: Buiten deze vijf weet u ook geen anderen? U hebt wel idee, dat dit klopt?

A. Ja. Er is anders niemand meer over.

17281. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat, als er 53 gevangengenomen zijn, er 48 uiteindelijk om het leven zijn gekomen?

A. Ja.

17282. De **Voorzitter**: Waarvan dan twee, *van der Giessen* en *van Rietschoten*, z.g. op de vlucht doodgeschoten zijn, terwijl de anderen via Assen naar een kamp in Duitsland zijn gegaan, waar ze later om het leven gekomen zijn?

A. Ja.

17283. De **Voorzitter**: Is u ook iets bekend, wat het uiteindelijk lot is geweest van *van der Reyden*? *Van der Reyden* wordt door *Schreieder* niet tot het England-Spiel gerekend, omdat via hem nog geen verbinding tot stand was gekomen, maar hij heeft door het verstrekken van inlichtingen in belangrijke mate bijgedragen om de eerste verbinding van *Lauwers* mogelijk te maken. *Van der Reyden* is blijkbaar ook naar Duitsland gegaan en voor zover onze inlichtingen strekken, is hij teruggekomen. Hij valt echter buiten die 53, omdat *Schreieder* hem niet tot het England-Spiel rekent.

A. Ja

17284. De **Voorzitter**: Is u van zijn lot niets bekend?

A. Mij volledig onbekend.

17285. De **Voorzitter**: Weet u ook, dat *Dessing* een agent is, die niet gearresteerd is?

A. Ik heb de naam eerst niet geweten en later pas gehoord, dat de man *Dessing* heette.

17286. De **Voorzitter**: Weet u dan ook niets van het feit, dat hij eigenlijk de dans ontsprongen is, doordat *Schreieder Andringa* of *Akki* gebruikt heeft om hem op te sporen en dat deze hem toen ergens in een café nog tijdig gewaarschuwd heeft?

A. Ja. Het feit van de samenkomst in het café is mij bekend, maar ik heb pas later gehoord, dat de man *Dessing* heette.

17287. De **Voorzitter**: Juist. Dan heeft majoor *de Graaf*, dat is één van de leiders geweest van het latere B.B.O., dat in begin 1944 in Engeland is opgericht, nog een paar agenten genoemd, waarvan hij zegt, dat zij nog in leven zijn en dat zij stellig nimmer hun code hebben afgegeven. Maar hij noemt daarbij drie namen, die wij op het ogenblik niet thuis kunnen brengen. Dat zijn *Cnoops*, *van Schelle* en *Schreve*. Ook *Schreieder* kan ze niet thuisbrengen. U hebt ze onder deze namen ook nooit horen noemen.

A. Mij volkomen onbekend.

A. *Grün* ist der Mann, der in Belgien abgesprungen ist.

A. Jawohl, der hatte aber noch einen Kameraden, namens „*Apollo*“. Lebt der nicht mehr?

A. *Apollo* und *Brutus* sind zusammen in Belgien abgesprungen.

A. Ja. Da ist sonst niemand übrig.

A. Jawohl.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Mir völlig unbekannt.

A. Ich habe den Namen zuerst nicht gewusst und später erst gehört, dass der Mann *Dessing* hieß.

A. Jawohl. Der Umstand mit dem Treffen in dem Café ist mir bekannt, aber ich habe erst später gehört, dass der Mann *Dessing* hieß.

A. Mir völlig unbekannt.

17288. **De Voorzitter:** U kent ze dus ook niet. Misschien wel onder andere namen. Wij hebben ze echter ook nog niet kunnen nasporen.

A. Ik heb de naam *Cnoops* wel eens in een krantenbericht in Holland gelezen, maar dat is het enige, wat ik van de man weet.

17289. **De Voorzitter:** Hij schijnt een zgn. contrôle-agent geweest te zijn.

A. Volgens het krantenbericht, ja.

17290. **De Voorzitter:** Hebt u dat gelezen in Nederland, in een Nederlands krantenbericht?

A. Ja, in een Hollands blad, en wel in „Trouw“ van begin April 1948.

17291. **De Voorzitter:** U bedoelt dus na de oorlog?

A. Ja.

17292. **De Voorzitter:** Maar er is u uit eigen wetenschap niets van bekend?

A. Neen, mij volkomen onbekend.

17293. **De Voorzitter:** Ik wil nu even met u doorlopen, hoe zich het England-Spiel ontwikkeld heeft. Ik zei zoëven al, dat volgens *Schreieder* het begin is geweest de 12de Maart 1942, dat is de dag, waarop voor het eerst een verbinding tot stand is gekomen. Daaraan was voorafgegaan de gevangenneming van de agent *Lauwers* op 6 Maart. Echter daaraan was weer iets anders voorafgegaan, nl. de arrestatie van *van der Reyden*. Dat was al eerder; deze is op 13 Februari 1942 gearresteerd. *Schreieder* heeft ons hier verteld, dat hij eigenlijk van *van der Reyden* voor het eerst goed vernomen heeft volgens welk systeem deze agenten werkten, enz. Hebt u die gang van zaken in het begin ook al meegemaakt of bent u pas later in contact met *Schreieder* gekomen?

A. Ik kende *Schreieder* natuurlijk uit de samenhang van de dingen in zoverre hij de leiding had van de afdeling van de Sicherheitspolizei, die zaken bewerkte, die de interne veiligheid in Holland betroffen, in verband met de werkzaamheid van een vijandelijke geheime dienst. Toentertijd was mij niet duidelijk, dat *van der Reyden* een agent was, die door dezelfde Engelse groep uitgezonden is als de Noordpoolagenten. Ik geloof ook niet, dat het klopt. De man heeft, zover ik mij herinner, andere opdrachten gehad.

17294. **De Voorzitter:** Maar werkte u in Februari 1942, toen *Schreieder* bezig was om van *van der Reyden* te vernemen, mrt welke opdrachten dergelijke agenten kwamen, wat hun code-systeem was en al dergelijke dingen meer, nog niet samen met *Schreieder*? U hebt dat toen nog niet gezamenlijk gedaan?

A. Neen.

17295. **De Voorzitter:** Wanneer is dan eigenlijk uw samenwerking begonnen?

A. *Schreieder* heeft mij natuurlijk er van verwittigd, toen de agent *van der Reyden* gevangengenomen was. Toen het duidelijk was, dat de agent *van der Reyden* uit Londen naar Nederland was gestuurd met opdrachten, die mij als militaire contra-spionage interesseerden, heeft hij mij verwittigd van het feit, dat de man gevangen zat.

De Voorzitter: Juist.

A. Ik heb *Schreieder* gevraagd en wij hebben er over gesproken of het mogelijk zou zijn via het seintoestel van *van der Reyden*, dat nimmer geconfisqueerd was, een seinspel te beginnen. Ik kan mij niet herinneren of het geprobeerd is of niet. In ieder geval, wanneer het geprobeerd is, en of hêt geprobeerd is, weet ik zelf niet meer precies, is het volkomen zonder resultaat geweest.

17296. **De Voorzitter:** Dat wil zeggen, het is in zoverre niet zonder resultaat geweest, dat de wetenschap, die *Schreieder* over vele zaken van *van der Reyden* had gekregen, hem zeer te stade is gekomen, toen hij met *Lauwers* begon te praten, want dientengevolge kon hij tegenover *Lauwers* al van bepaalde gegevens uitgaan.

A. Ich habe wohl den Namen *Cnoops* in einem Zeitungsbericht in Holland gelezen. Aber das ist das einzige, was ich weisz von dem Mann.

A. Nach dem Zeitungsbericht, jawohl.

A. Ja, in einem holländischen Blatt, und zwar in „Trouw“ vom Anfang April 1948.

A. Jawohl.

A. Nein, mir völlig unbekannt.

A. Ich kannte natürlich *Schreieder* aus dem Zusammenhang der Dinge heraus insofern, als er die Abteilung bei der Sicherheitspolizei fuhrte, die Angelegenheiten bearbeitete, die die innere Sicherheit in Holland angingen, in Verbindung mit der Tätigkeit eines feindlichen Geheimdienstes. Mir ist damals nicht klar gewesen, dass *van der Reyden* ein Agent war, der von der gleichen englischen Gruppe entsandt worden ist wie die „Nordpol“-Agenten. Ich glaube auch nicht, dass das stimmt. Der Mann hat, soweit mir erinnerlich ist, andere Aufträge gehabt.

A. Nein.

A. *Schreieder* hat mich natürlich verstandigt, als der Agent *van der Reyden* festgenommen war. Als es klar war, dass der Agent *van der Reyden* aus London nach den Niederlanden geschickt worden war, mit Aufträgen, die mich als militärische Kontraspionage interessierten, hat er mich von der Tatsache verstandigt, dass der Mann gefangen sass.

A. Ich habe *Schreieder* gefragt und wir haben darüber gesprochen, ob es möglich wäre über das Funkgerät von *van der Reyden*, das ja sichergestellt war, ein Funkspiel zu beginnen. Ich kann mich nicht erinnern, ob der Versuch stattgefunden hat, oder nicht. Jedenfalls, wenn es versucht worden ist, und ob es versucht worden ist, weisz ich selbst nicht mehr genau, ist es völlig resultatlos gewesen.

A. Ja. Iedere gevangenneming van een marconist, die vóórdien geschied is, was natuurlijk wat dat betreft van belang. Bewijsstukken hadden wij in zoverre ook reeds van andere marconisten, die te voren in Holland gevangengenomen waren. B.v. is in Bilthoven eind Augustus 1941 een Hollandse marconist gevangengenomen.

17297. De Voorzitter: Hoe heette die?

A. Ik geloof, dat het een zee cadet (adelborst) was en wanneer ik mij goed herinner, heette hij *Zomer*.

De Voorzitter: *Zomer*, ja.

A. In zoverre hadden wij reeds bepaalde gegevens over de manier van werken en geheimschrift en alle daarmee samenhangende details van de Londense dienst. Daarbij kwam, dat tevoren ook een aantal agenten in Frankrijk en in België gevangengenomen was, die eveneens meer of minder door de Engelse dienst geleid werden en gelijksoortige systemen voor hun werkmethode hadden.

17298. De Voorzitter: Werden die gegevens uitgewisseld tussen de Abwehrstellen van de verschillende landen?

A. Ja. De vonnissen gingen naar Berlijn, naar een afdeling bij het oppercommando van de weermacht, genaamd „Wehrmachtnachrichtenverkehr Funk“. Dit was de hoogste bevoegde instantie. Daar werden alle details betreffende het seinverkeer van alle buitenlandse vijandelijke geheime diensten zeer nauwkeurig verzameld, gesorteerd en aan de competente III F-leiders van de „Abwehrstellen“ doorgegeven. Uit deze bronnen was belangrijk materiaal aanwezig, zowel van algemene aard alsook over de manier van werken in details.

17299. De Voorzitter: Hebt u met *van der Reyden* zelf wel eens gesproken?

A. Heel kort, in tegenwoordigheid van *Schreieder*.

17300. De Voorzitter: Juist. U hebt dus waarschijnlijk zijn vroegere levensloop niet uit zijn mond gehoord? Ik vraag het daarom, omdat *Schreieder* verteld heeft, dat hij van *van der Reyden* gehoord heeft, dat deze vroeger in Indië geweest is en daar aangesloten was geweest bij de N.S.B. Dat hebt u nooit gehoord?

A. Is mij onbekend.

17301. De Voorzitter: Dat is u dus onbekend?

A. Ik heb de man even bekeken en een paar woorden met hem gesproken om een algemene indruk van hem te krijgen, omdat het plan bestond een seinspel met zijn apparaat te beginnen.

17302. De Voorzitter: Sprak u zelf in het algemeen wel met deze agenten? Of geschiedde dat heel weinig en liep het contact met hen hoofdzakelijk over *Schreieder*?

A. Ik sprak met de mensen slechts dan, wanneer ik een persoonlijk beeld van de man zelf wilde hebben. Eigenlijk alleen met het doel er achter te komen, wat het voor iemand was. Het was de taak van de Sicherheitspolizei de technische bijzonderheden en de verdere omstandigheden van de opdracht en de opdrachtgever vast te stellen.

17303. De Voorzitter: Moet ik daaruit concluderen, dat u een minder heldere voorstelling hebt van de opbouw van het England-Spiel dan *Schreieder*, die stukje bij beetje bij alle agenten de nodige gegevens heeft vergaard?

A. Ja. In zoverre weet hij natuurlijk ontzettend veel meer over alles, wat hier in Holland gebeurd is. Deze dingen hier in Holland interesseerden mij wat de dienst betreft slechts in zoverre, als daaruit duidelijke aanwijzingen kwamen voor ons verdere seinverkeer naar de overkant. Omgekeerd was het, wanneer uit het seinverkeer, dat ik leidde, bijzonderheden naar voren kwamen, die voor de interne veiligheid van Holland, dus voor de Sicherheitspolizei van belang waren. Dat ging dan van mij direct naar *Schreieder*. Maar de behandeling en de beoordeling van de gegevens, voor zover zij vervolging van illegale activiteit in Holland betroffen, waren uitsluitend de taak van de Sicherheitspolizei.

A. Jawohl. Jede Festnahme eines Funkers, die vorher erfolgt war, war natürlich insofern von Wichtigkeit. Unterlagen hatten wir ja in soweit auch schon von anderen Funkern, die vorher in Holland festgenommen worden waren. Zum Beispiel ist in Bilthoven Ende August 1941 ein holländischer Funker festgenommen worden.

A. Ich glaube es war ein Seekadett und wenn ich mich richtig erinnere, hiess er *Zomer*.

A. Insofern hatten wir schon gewisse Unterlagen über Arbeitsweise und Chiffriermethoden und alle damit zusammenhängenden Details des Londoner Dienstes. Dazu kam, dass bis dahin auch eine Anzahl Agenten in Frankreich und in Belgien gefasst worden waren, die ebenfalls mehr oder weniger vom englischen Dienst gesteuert worden waren und ähnliche Systeme für die Arbeitsweise hatten.

A. Ja. Die Erkenntnisse gingen nach Berlin zu einer Abteilung beim Oberkommando der Wehrmacht, genannt „Wehrmachtnachrichtenverkehr Funk“. Dies war die höchste zuständige Stelle. Dort wurden alle Details, betreffend Funkverkehr aller ausländischen feindlichen Geheimdienste genauestens gesammelt, ausgewertet und den zuständigen III F-Leitern der Abwehrstellen überstellt. Aus diesen Quellen war erhebliches Material vorhanden, sowohl allgemeiner Art, als auch über die Arbeitsweisen im einzelnen.

A. Ganz kurz, in Gegenwart von *Schreieder*.

A. Ist mir unbekannt.

A. Ich habe mir den Mann kurz angesehen und ein Paar Worte mit ihm gesprochen um ein allgemeines Bild von ihm zu bekommen, weil die Absicht bestand ein Funkspiel über sein Gerät zu beginnen.

A. Ich sprach mit den Leuten nur dann, wenn ich ein persönliches Bild von dem Mann selbst bekommen wollte. Nur zu dem Zweck eigentlich um mir klar zu machen, was es für ein Mensch sei. Es war die Aufgabe der Sicherheitspolizei, die technischen Einzelheiten und die sonstigen Umstände des Auftrages und den Auftraggeber festzustellen.

A. Ja, insofern weisz er natürlich ungeheuer viel mehr über alles was hier in Holland vor sich gegangen ist. Diese Dinge hier in Holland interessierten mich dienstlich nur soweit, als daraus klare Hinweise kamen für unseren weiteren Funkverkehr nach drüben. Umgekehrt war es, wenn sich aus dem Funkverkehr, den ich ja führte, Einzelheiten ergaben, die für die innere Sicherheit Hollands, also für die Sicherheitspolizei von Interesse waren. Das ging dann von mir unmittelbar an *Schreieder*. Aber die Behandlung und die Auswertung der Erkenntnisse, soweit sie Verfolgung von illegaler Aktivität in Holland betraf, war ausschliesslich Aufgabe der Sicherheitspolizei.

17304. De **Voorzitter**: Maar wat er aan telegrammen over en weer ging, passeerde u, meen ik, wel?

A. Ja. De telegrammen werden normaal door mij ontworpen, te zamen met mijn Sonderfuhrer *Huntemann*, die de Engelse taal bijzonder goed beheerste. Wanneer het dingen betref, dir meer in de sector van de Sicherheitspolizei vielen, dan werden de telegrammen door Schreieder en mij uitgekend. In enkele gevallen kwam hij naar mij toe en zei: „Ik moet hier in de zaak X ongeveer dat en dat naar Londen seinen.“ Dan werden de telegrammen gemeenschappelijk opgesteld en naar de overkant doorgegeven.

17305. De **Voorzitter**: Dus bijv. vragen van deze aard, van welke agent de tweede verbinding met Londen was, hoe de daaropvolgende verbindingen zijn tot stand gekomen, enz., kunt u waarschijnlijk niet beantwoorden?

A. Kan ik tot mijn spijt niet precies beantwoorden, Mijnheer de Voorzitter.

17306. De **Voorzitter**: Maar het is u waarschijnlijk wel bekend, dat een groot gedeelte van de achttien verbindingen, die er uiteindelijk waren, te weten elf verbindingen, opgebouwd is uit de actie, die Jainbroes moest opzetten? Dat is u waarschijnlijk wel bekend?

A. Ja. De taak van *Jambroes* kan ik mij nog enigszins herinneren. Ik heb *Jambroes* zelf ook eens gesproken. Hij was de man, die met de opdracht naar Holland kwam, om hier, ik geloof, 16 groepen samen te stellen, of 11.

17307. De **Voorzitter**: Elf, voor elke provincie één. Zo zegt althans Schreieder het.

A. Ik verzoek u mij te verontschuldigen, wanneer ik mij met de getallen vergis. Veel is mij niet meer duidelijk en de getallen herinner ik mij niet meer precies.

17308. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat men van Duitse zijde als Spiel heeft voldaan aan de opdracht, die Jainbroes meegekregen had?

A. De opdracht-Jambroes is in de loop van een half jaar na zijn aankomst tegenover Londen met alle bijzonderheden doorgespeeld, zodat de „situatiekaart Holland“ in Londen de voortgang van de ontwikkeling van de actie-Jambroes moest aangeven.

17309. De **Voorzitter**: Het Spiel om de Groep-Vorrink en het Nationaal Comité lag zeker ook meer op het gebied van Schreieder?

A. Dat was een aangelegenheid, die door Schreieder alleen afgewerkt is. Ik heb op een goede dag van hem één of twee bladen schrijfmachineschrift gekregen, met het verzoek de tekst naar Engeland door te geven. Het waren, zoals ik toen vernam, telegrammen, die de heer Vorrink aan een agent van Schreieder gegeven had om ze naar Londen door te geven.

17310. De **Voorzitter**: Was die agent van der Waals?

A. Dat was van der Waals. Deze uitvoerige aantekening is toen voor het seinverkeer pasklaar gemaakt en in 8 of 10 telegrammen, elk van misschien 4 of 5 regels, overgeseind. Dat is het, wat ik van de actie-Vorrink weet.

17311. De **Voorzitter**: U herinnert zich waarschijnlijk ook wel, dat de eerste gedeelten van de mededelingen van Vorrink uitgezonden zijn in tijden, die veel langer waren dan een agent in het algemeen mag seinen?

A. Dat klopt. Daarop moet ik zeggen, dat Londen zich eerst principieel er tegen verzet heeft dit bericht radiografisch aan te nemen. Wij hebben eens een mededeling gekregen, waarin gezegd werd, dat slechts bijzonder belangrijke en dringende zaken als telegrammen doorgegeven mochten worden. In de loop van het doorgeven van de Vorrink-tekst, die natuurlijk 14 dagen of 3 weken nodig gehad heeft, werd ook nog eens gezegd: „Deze serie slechts verder seinen, wanneer u gelooft, dat dit zonder gevaar gebeuren kan“. Er heeft dus ook een waarschuwing van Londen uit plaats gevonden.

17312. De **Voorzitter**: Was in het algemeen aan de agenten voorgeschreven, dat zij slechts maximaal tien minuten mochten seinen?

A. Ik herinner mij niet meer, dat een tijd voorgeschreven was. Wel was er steeds gezegd: zo kort mogelijk.

A. Ja. Die Telegramme wurden normaler Weise von mir entworfen, zusammen mit meinem Sonderfuhrer *Huntemann*, der ein besonders guter Kenner der englischen Sprache war. Wenn es Dinge betraf, die mehr in den Sektor der Sicherheitspolizei fielen, dann wurden die Funksprüche zwischen mir und Schreieder abgestimmt. In einigen Fallen kam er zu mir und sagte: „Ich muss hier in der Sache X ungefähr das und das nach London funken.“ Dann wurde der Funkspruch gemeinsam aufgesetzt und hinübergegeben.

A. Kann ich leider nicht genau beantworten, Herr Vorsitzender.

A. Ja. Die Aufgabe-Jambroes ist mir einigermassen noch erinnerlich. Ich habe *Jambroes* selbst auch mal gesprochen. Er war der Mann, der mit dem Auftrag nach Holland kam, hier, ich glaube, sechzehn Gruppen aufzustellen, oder elf.

A. Ich bitte zu entschuldigen, wenn ich mich mit den Zahlen vergreife. Vieles ist mir nicht mehr klar und die Zahlen sind mir nicht mehr genau erinnerlich.

A. Der Auftrag-Jambroes ist im Laufe eines halben Jahres nach seiner Ankunft gegenüber London mit allen Einzelheiten durchgespielt worden, sodass die „Lagekarte Holland“ in London den Vorgang der Entwicklung der Aktion-Jambroes zeigen musste.

A. Das war eine Angelegenheit, die von Schreieder allein geführt worden ist. Ich habe eines Tages von ihm ein oder zwei Blatt, mit Schreibmaschine geschrieben, bekommen mit der Bitte, den Text nach England hinüberzugeben. Es waren, wie ich dann erfuhr, Funksprüche, die Herr *Vorrink* einem Agenten von Schreieder gegeben hatte, um sie London zu übermitteln.

A. Das war van der Waals. Diese ausführliche Note ist dann für einen Funkverkehr zurechtgestutzt worden, und in acht oder zehn Funksprüchen von je vielleicht vier, fünf Zeilen hinübergegeben worden. Das ist das, was ich von der Aktion-Vorrink weisz.

A. Das stimmt. Ich muss dazu sagen, dass London sich zunächst prinzipiell gestraubt hat, überhaupt diese Nachricht auf dem Funkweg anzunehmen. Wir haben einmal eine Mitteilung bekommen, in der es hiess, dass nur besonders wichtige und dringende Sachen als Funksprüche durchzugeben sind. Im Laufe der Hinübergabe der Vorrink-Texte, die natürlich vierzehn Tage oder drei Wochen beansprucht hat, wurde auch noch mal gesagt: „Nur weiter funken, diesen Turnus, wenn ihr glaubt, dass es ohne Gefahr geschehen kann.“ Es ist da also eine Warnung erfolgt von London.

A. Es ist mir nicht erinnerlich, dass eine Zeit vorgeschrieben war. Es hiesz wohl immer: So kurz wie möglich.

17313. De **Voorzitter**: Neen, dan begrijpt u mij verkeerd. Ik doelde op een voorschrift, dat de agenten bij hun opleiding in Londen hadden gekregen. Was hun bij hun opleiding in Engeland voorgescreven, dat zij in het algemeen niet meer dan maximaal 10 minuten mochten seinen? Een voorschrift, dat heel begrijpelijk was, want hoe langer men zendt, des te meer kans men heeft . . . .

A. Dat kan wel zo zijn.

17314. De **Voorzitter**: Waarom is u er dan toe overgegaan om die stukken van de mededelingen van de heer *Vorrink* de eerste malen in zo lange tijden te verzenden? Want u moest toch ook overwegen, dat men dan in Londen misschien zou zeggen: „Wat is dat vreemd, dat deze agent zo lang achter elkaar kan seinen. Kan daar niet iets achter zitten?”.

A. Ik zou graag nog eens herhalen, wat ik zoëven zei. Wij hebben de hele boodschap, zo te zeggen, verdeeld in normale telegrammen.

17315. De **Voorzitter**: Ik heb van u begrepen, dat inderdaad de eerste stukken veel langer dan 10 minuten zijn geweest. U zegt zelf, dat er gewaarschuwd is, dat ei een bericht van Londen is gekomen, waarin men zei: „alleen als er geen gevaar bij is, kunt gij deze berichten overseinen”.

A. Het is juist, dat er gewaarschuwd is.

17316. De **Voorzitter**: Ja, en dat kwam — ten minste, zo is het ons medegedeeld —, omdat de eerste uitzendingen, waarbij de eerste gedeelten van de boodschap van de heer *Vorrink* werden uitgezonden, te lang hadden geduurd. Die schijnen wel een minuut of twintig achter elkaar te hebben geduurd.

A. Ik kan de tijd onmogelijk zeggen, hoe lang ze geseind hebben.

17317. De **Voorzitter**: Hebt u het van te voren overwogen of het verstandig was het zo lang te doen? Hebt u overwogen, dat daar het risico aan verbonden was, dat men in Engeland wantrouwend zou worden?

A. Ja. Dat hebben wij eigenlijk niet overwogen. Ik weet ook niet of bij de eerste telegrammen een normale seinduur overschreden is.

17318. De **Voorzitter**: Herinnert u zich dat niet meer?

A. Kan ik onmogelijk weten. Ik was zelf niet bij het seinen. Ik weet wel precies, dat konden zei: „Geef ons in 's hemels naam niets, wat niet absoluut noodzakelijk geseind moet worden.”

17319. De **Voorzitter**: En herinnert u zich ook, dat van uit Londen gezegd is: „Het politieke gedeelte van het verhaal interesseert ons niet zo erg”?

A. Juist, dat klopt precies.

17320. De **Voorzitter**: Is dat waar?

A. Wij waren natuurlijk heel benieuwd, wat Londen in het algemeen op de voorstellen van de heer *Vorrink* zou zeggen, of welke reactie nu uit Londen zou komen, en nu moet ik zeggen, dat ik eigenlijk stomverbaasd was, dat die hele geschiedenis, dat hele voorstel, of hoe men het noemen wil, als bijzaak behandeld werd. Meer of minder zo: Dat heeft de tijd, dat interesseert ons eigenlijk niet. Ik kan, jammer genoeg, de tekst van het telegram niet meer aangeven, maar de inhoud was zo, dat wij zeiden: „Dat is geen succes voor de heer *Vorrink*.”

17321. De **Voorzitter**: Dat zat waarschijnlijk voor een deel hierin, dat toentertijd deze zaak in Londen door een uitsluitend militair bureau behandeld werd, dat zich in het bijzonder met de sabotage pleegde bezig te houden en minder met inlichtingen.

A. Ja. Dat is wel juist. Dezelfde indruk had ik, zoals ik al gezegd heb, ook.

17322. De **Voorzitter**: Want het **B.I.**, het Bureau Inlichtingen, is eerst opgericht op 28 November 1942, terwijl de eerste agenten van dit bureau pas zijn uitgezonden in Maart 1943.

A. Ja.

A. Das dürfte so sein.

A. Ich darf noch mal wiederholen was ich soeben sagte. Wir haben diese ganze Botschaft, so zu sagen, zerhackt in normale Funksprüche.

A. Es ist richtig, dass gewarnt worden ist.

A. Ich kann die Zeit unmöglich sagen, wie lange sie gefunkt haben.

A. Ja, das haben wir uns eigentlich nicht überlegt. Ich weiss auch nicht, ob bei diesen ersten Funksprüchen eine normale Dauer der Funkzeit überschritten worden ist.

A. Kann ich unmöglich wissen. Ich war ja beim Funken selbst nicht dabei.

Ich weiss wohl genau, dass London sagte: „Gebt uns um Himmelswillen nichts, was nicht unbedingt gefunkt werden muss.”

A. Richtig, das stimmt genau.

A. Wir waren natürlich sehr gespannt auf das, was London im Allgemeinen zu den Vorschlägen des Herrn *Vorrink* sagen würde, oder welche Reaktion nun kommen würde aus London. Und da muss ich sagen, dass ich eigentlich erstaunt war, dass diese ganze Geschichte, dieser ganze Vorschlag, oder wie man es nennen will, als nebensächlich behandelt wurde. So mehr oder weniger: Das hat Zeit, Jas interessiert uns eigentlich nicht. Ich kann leider den Wortlaut des Funkspruchs nicht mehr angeben, aber dein Sinne nach war es so, dass wir sagten: „Das ist kein Erfolg für Herrn *Vorrink*.”

A. Ja, das ist wohl richtig. Den gleichen Eindruck hatte ich wie gesagt auch.

A. Jawohl.

17323. De **Voorzitter:** Dat was een zuiver inlichtingenbureau, ook wel een militair bureau, maar toegespitst op de intelligence. Het feit, dat u in het England-Spiel alleen verbinding had met het sabotagebureau, zal waarschijnlijk de reden geweest zijn, dat men dat antwoord heeft gegeven. De M.I.D. van kolonel de *Bruyne* interesseerde zich voornamelijk voor mededelingen van militaire aard.

A. Wij konden niet beoordelen, waarom men zich niet interesseerde voor dat, wat wij doorgaven in de zaak-Vorrink. De oorzaak ligt echter voor de hand.

17324. De **Voorzitter:** Kunt u zich ook herinneren, dat onder de mededelingen, die de heer Vorrink doorzond, zich ook een verslag bevond over de Jodenvervolgingen in Nederland?

A. Dat kan ik mij niet meer herinneren.

17325. De **Voorzitter:** Dat weet u niet meer?

A. Neen.

17326. De **Voorzitter:** Herinnert u zich, dat de agent Alblas een tijdlang, nog in de begintijd van het England-Spiel, op vrije voeten is gebleven en dat Schreieder hem opzettelijk heeft vrijgelaten om zijn berichten te controleren? Schreieder beweert dit n.l. en zegt, dat hij van een andere agent de nieuwe code van Alblas had vernomen en dat hij dus op die manier kon controleren wat Alblas uitzond, waarin hij blijkbaar voordeel zag. Kunt u zich daar iets van herinneren?

A. Ik weet op het ogenblik niet precies, wie Alblas is.

17327. De **Voorzitter:** Dus u herinnert zich het hele geval niet?

A. Misschien heb ik een andere naam, een schuilnaam van de man in mijn hoofd en ik weet op het ogenblik niet precies wie *Alblas* is. De mensen hadden n.l. 3 namen buiten hun echte naam.

17328. De **Voorzitter:** Hij zou ten slotte toch gearresteerd zijn, nadat hij een waarschuwing had doorgezonden met betrekking tot *Jambroes*. Hij had dus iets er van vernomen, dat het met *Jambroes* mis was, en is daarover gaan seinen naar Londen. Toen heeft Schreieder blijkbaar gezegd: „Ja, dan moet ik hem wel arresteren, want dat wordt te gevaarlijk.”

A. De zaak staat mij niet voor de geest, moet ik zeggen.

17329. De **Voorzitter:** Dat is u dus niet bekend. In Augustus 1943 zijn de agenten *Ubbink* en *Dourfein* uitgebroken.

A. Ja.

17330. De **Voorzitter:** *Ubbink* heeft in een verslag, dat ik hier heb, verteld, dat zij, toen zij vrij waren, vertoefden in Moergestel en er toen in geslaagd zijn om over een illegale zender een bericht naar Engeland door te sturen, waar ook een antwoord op gekomen is. Weet u daar nog iets van?

A. Ik weet natuurlijk uit die tijd niets er van, want van het ogenblik af dat de mensen ontsnapt waren, hebben wij immers van deze beide agenten niets meer gehoord.

17331. De **Voorzitter:** Weet u wel, dat er door Schreieder een telegram naar Londen is gestuurd om deze mensen verdacht te maken?

A. Ik geloof van wel, maar ik kan mij niet precies herinneren. Ik geloof, dat er een verdachtmaking heeft plaats gevonden.

17332. De **Voorzitter:** Hebt u in het kader van het England-Spiel om de zaak gaande te houden u wel eens genoodzaakt gezien om bepaalde sabotage-opdrachten van uit Engeland uit te voeren of schijnbaar uit te voeren?

A. Ja. Er zijn immers in bepaalde gevallen duidelijk vastgelegde opdrachten gekomen. De eerste betrof de zender *Kootwijk*.

17333. De **Voorzitter:** Wilt u daar een nadere mededeling over doen?

A. Bij de voorgewende uitvoering van de opdracht is natuurlijk in *Kootwijk* zelf helemaal niets gebeurd. Maar er is alleen ongeveer

A. Wir konnten nicht beurteilen, warum man sich nicht interessierte für das, was wir durchgaben in der Sache-Vorrink. Der Grund ist ja sehr naheliegend.

A. Das ist mir nicht erinnerlich

A. Nein.

A. Ich weisz im Augenblick nicht genau, wer *Alblas* ist.

A. Vielleicht habe einen anderen Namen, einen Decknamen von dem Mann im Kopf und ich weisz im Moment nicht genau wer *Alblas* ist. Die Leute führten nämlich drei Namen, ausser ihrem richtigen Namen.

A. Die Sache ist mir nicht gegenwärtig, musz ich sagen.

A. Ja.

A. Ich weisz natürlich aus der betreffenden Zeit davon nichts, denn von dem Augenblick an, wo die Leute ausgebrochen waren, haben wir ja von diesen beiden Agenten nichts mehr gehört.

A. Ich glaube ja, aber ich kann mich nicht genau erinnern. Ich glaube, es ist eine Verdachtigmachung erfolgt.

A. Ja, es sind ja in Einzelfällen genau festgelegte Aufträge gekommen. Der erste betraf den Sender *Kootwijk*.

A. Bei der vorgetäuschten Durchführung des Auftrags ist natürlich in *Kootwijk* selbst überhaupt nichts geschehen, sondern es ist

het volgende naar Engeland geseind: „De aanslag op de zender Kootwijk is door een mijneveld, dat om één van de zendmasten ligt, mislukt. Er zijn verliezen geleden. „Engeland heeft dat goed opgevat, aangezien het toen zei: „Iedere activiteit staken en geen contacten opnemen tot volkomen duidelijk is, dat u niet herkend bent en opgerold wordt.” In dat geval was de reactie uit Londen dus juist.

17334. De **Voorzitter**: Is er ook niet een keer iets gebeurd met een schip in de haven van Rotterdam?

A. Ja. Daar hebben wij een schuit laten zinken.

17335. De **Voorzitter**: Expres?

A. Ja! Het was een Rijnaak van ongeveer 900 ton. Hij was beladen met oud vliegtuigmateriaal, schroot van neergekomen vliegtuigen, en toen uit de haven ten westen van Rotterdam dwars door Rotterdam geslept tot boven de bruggen. Daar hebben wij hem laten springen. Wij wilden natuurlijk het feit van het springen naar Engeland melden, om een sabotagedaad voor te wenden. Verder wilden wij zoveel mogelijk ook andere lijnen, die hier nog bestonden en die wij niet kenden, door deze demonstratie in Rotterdam gelegenheid geven hetzelfde naar de overkant te melden, onafhankelijk van onze verbindingen.

17330. De **Voorzitter**: En is dat gelukt? Hebt u.....

A. Dat is gelukt. Ik was er zelf bij. Wij hebben de opgeblazen schuit op de linker Maasoever goed zichtbaar laten aandrijven.

17337. De **Voorzitter**: Hebt u daardoor nog andere zenders ontdekt?

A. Neen, dat hebben wij niet. Wij deden het midden in Rotterdam, alleen met het doel: „Er zal over gesproken worden en het bericht zal zo mogelijk ook via andere kanalen Engeland bereiken.”

De **Voorzitter**: Juist, ja.

A. En om daardoor een bevestiging van onze melding te hebben.

17338. De **Voorzitter**: Zijn dat de twee enige gevallen, waarin u zelf wat hebt gedaan om Engeland.....

A. Praktisch ja. Er zijn verder ook in enige gevallen treinrails opgeblazen, die echter zodanig uitgevoerd werden in verband met de dienstregeling van de treinen, enz., dat geen ongeluk gebeuren kon.

Wij hebben dit in misschien 3 of 4 gevallen op zijlijnen; uitgevoerd, omdat ik er mee rekening hield, dat het talrijke Hollandse spoorwegpersoneel zeggen zou: „Jawel, op die en die plaats is er iets opgeblazen.” Ik hield er altijd rekening mee, dat deze berichten ook via andere wegen naar Engeland gingen en daar de onjuiste indruk wekten van een activiteit in Holland.

17339. De **Voorzitter**: Nu heeft *Schreieder* wel eens gezegd en ook wel eens geschreven in stukken, die hij heeft opgesteld, dat, toen het England-Spiel in volle gang was, hij het hele radiografische verkeer met Engeland beheerste en dat daarnaast andere zenders niet meer bestonden. Ik heb dat met hem doorgenomen, mede aan de hand van een rapport, dat opgesteld is door majoor *Somer*, de leider van het B.I., en nu is *Schreieder*, geloof ik, van deze stelling wel teruggekomen. Het B.I. heeft zijn agenten laten neerkomen vanaf Maart 1943 en dat waren, zoals ik u reeds zei, andere agenten, nl. zuiver inlichtingsagenten, die kwamen dus blind gedropt neer, die kwamen niet met een ontvangstcomité enz., dat ging veel en veel eenvoudiger. Uit het rapport van majoor *Somer* blijkt nu, dat B.I. vanaf Maart 1943 tot 1945 heeft laten neerkomen 43 agenten, waarvan er zelfs niet één bij de dropping gesnapt is. Er zijn er wel een paar, later als ze een poosje gewerkt hadden, uitgepeild, enz., en is er ook wel eens een enkele bij de dropping verongelukt, maar er is er geen één gearieesterd bij de dropping, zoals met de agenten van het England-Spiel geschiedde. Daar blijkt dus zonneklaar uit, dat er vanaf Maart 1943 verschillende andere zenders bestonden naast het England-Spiel. Dat heeft *Schreieder* thans ook wel als juist erkend. Nu wilde ik u vragen, wat uw visie daarover toen geweest is en nu is?

A. Daarop zou ik willen zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat de bewering, dat men het gehele seinverkeer uit het ene gebied naar een ander gebied gecontroleerd zou hebben, een aanmatiging van *Schreieder* is. Niemand kan beweren, dat hij dat deed, niet tijdens

nur etwa folgendes nach England gefunkt worden: „Der Angriff auf den Sender Kootwijk ist durch ein um die Sendemasten herum gelegtes Minenfeld gescheitert. Es sind Verluste entstanden.” England hat das auch richtig aufgefasst, weil es dann sagte: „Jede Aktivität unterbrechen und keine Kontakte aufnehmen bis vollkommen klar gestellt ist, dass ihr nicht erkannt seid und aufgerollt werdet.” In dem Fall war die Londoner Reaktion also richtig.

A. Ja, da haberi wir einen Kahn versenkt.

A. Ja! Es war ein Rheinkahn von einigen neunhundert Tons. Er wurde beladen mit altem Flugzeugmaterial, Schrott von abgestürzten Flugzeugen und dann aus dem Hafen westlich Rotterdam, quer durch Rotterdam geschleppt, bis oberhalb der Brücken. Dort wurde er gesprengt. Wir wollten natürlich die Tatsache der Sprengung nach England melden, um einen Sabotageakt vorzutäuschen. Ferner wollten wir nach Möglichkeit auch andern Linien, die hier noch bestanden und die wir nicht kannten, durch diese Demonstration in Rotterdam Gelegenheit geben, das Gleiche hinüber zu melden, unabhängig von unseren Verbindungen.

A. Das ist geglückt. Ich war selbst anwesend. Wir haben den gesprengten Kahn auf dem linken Maasufer gut sichtbar antreiben lassen.

A. Nein, das haben wir nicht. Wir machten es mitten in Rotterdam, nur in der Absicht: „Es wird darüber gesprochen und die Nachricht gelangt wo möglich durch andere Kanäle auch nach England.”

A. Und um dadurch eine Bestätigung unserer Meldung zu haben.

A. Praktisch ja. Es sind ferner in einzelnen Fällen auch Sprengungen von Eisenbahnlinien erfolgt, die aber so abgedeckt waren bezüglich Zeiten zwischen der Zugfolge und so weiter, dass keine Unglücke passieren konnten. Wir haben dies in vielleicht drei oder vier Fällen auf Nebenstrecken durchgeführt, weil ich damit rechnete, dass das zahlreiche holländische Eisenbahnpersonal erzählen würde: „Jawohl, es ist an der und der Stelle gesprengt worden”. Ich rechnete immer damit, dass diese Nachrichten auch auf anderen Wegen nach England gingen und dort eine Aktivität in Holland vortäuschten.

A. Dazu darf ich sagen, Herr Vorsitzender, dass die Behauptung, dass man den gesamten Funkverkehr aus einem Gebiet in ein anderes Gebiet kontrolliert habe, eine Anmassung von *Schreieder* ist. Es kann niemand behaupten, dass er das tat, weder zu der Zeit

de loop van het Noordpoolspel, en nog veel minder later. Want er waren ook reeds in de jaren 1943 en 1944 seinverbindingen, die op ultra-kortegolf werkten en die voor ons toentertijd niet te peilen waren.

17340. De **Voorzitter**: *Schreieder's* stelling is hierop gebaseerd, dat de peilinstallatie en de peilinstrumenten zo goed waren, dat er eigenlijk geen zender aan ontsnappen kon.

A. Ik geloof, dat het de wetenschap van de heer *Schreieder* op dit gebied te boven gaat, wat hij hier beweerd heeft. Daarvan ben ik wat beter op de hoogte.

17341. De **Voorzitter**: Ja?

A. Het is steeds en in ieder geval een aanmatiging, wanneer ik zeg: ik controleer alle seinlijnen in een gebied, al is het ook slechts door peiling. Want wij hebben door het peilwerk, dat immers over geheel Europa ging en in Berlijn gecentraliseerd was, bij de autoriteiten, die ik te voren noemde, nl. O.K.W., „Wehrmachtnachrichtenverkehr Funk". vastgesteld, dat zenders maandenlang gewerkt hebben, zonder dat men ook maar er achter kon komen, dat zij bestonden. Daarom is het een aanmatiging, wanneer *Schreieder* beweerde, dat hij toentertijd alle zenders in Holland controleerde.

17342. De **Voorzitter**: Wist u dat toen ook al? Ik bedoel: U vertelt het nu als uw wetenschap, maar wist u dat toen ook al?

A. Ik heb steeds verondersteld, dat er zenders konden zijn, die wij niet kenden! Ik ben steeds van de veronderstelling uitgegaan, dat er seinverbindingen waren, die wij niet eens hadden kunnen peilen. Nog minder, dat wij wisten waar ze werkten, hoe vaak ze werkten, wanneer zij werkten, hoeveel verkeer zij hadden en duizend andere bijzonderheden.

17343. De **Voorzitter**: En had naar uw indruk de ontwikkeling van de techniek van de zendapparaten daar ook invloed op? De eerste apparaten van de agenten waren radiografische apparaten, waardoor morsetekenen werden overgezonden.

A. Er werd geseind, ja.

17344. De **Voorzitter**: Waren dat zenders met toetsen of zo iets?

A. Heel normale seinapparaten.

17345. De **Voorzitter**: Maar toen zijn er later ultra-kortegolfzenders gekomen.

A. Dat is echter slechts een verschil in de golflengte. Die moesten ook aangeslagen worden.

17346. De **Voorzitter**: Maar die waren waarschijnlijk moeilijker te peilen?

A. Ze waren veel moeilijker te peilen.

17347. De **Voorzitter**: In zoverre waren dus de ultra-kortegolfzenders een vooruitgang?

A. Een vooruitgang voor de veiligheid van de agenten.

17348. De **Voorzitter**: Daarna heeft men gekregen de zgn. walkietalkies en S-phones. Dat waren spreekapparaten. Dat schijnt weer een ander soort instrumenten te zijn.

A. Dat zijn spreektoestellen op ultra-kortegolfbasis, die echter slechts een zeker bereik hebben. Ze waren volgens mijn herinnering bij de Engelsen ontwikkeld tot een afstand van ongeveer 15 km.

17349. De **Voorzitter**: Dus die waren niet te gebruiken voor het verkeer met Engeland?

A. Neen. Voor het verkeer Holland-Engeland onbruikbaar bij de toenmalige stand van de techniek.

17350. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport van één van de latere agenten en wel van een agent van de Amerikaanse Geheime Dienst, nl. *Schrader*, Bobby *Schrader*. Dit rapport heeft men gevonden in Duitsland. Ik heb het hier in de Engelse vertaling; het is dus

des „Nordpol-Spiels", noch viel weniger später. Denn es hat auch schon im Jahre 1943 und 1944 Sendeverbindungen gegeben, die auf Ultra-Kurzwellen arbeiteten und die für uns damals peilmässig nicht erfassbar waren.

A. Ich glaube, dass es über die Kenntnisse des Herrn *Schreieder* auf diesem Gebiet hinausgeht was er da behauptet hat. Darüber bin ich etwas besser unterrichtet.

A. Es ist immer und in jedem Fall eine Anmassung, wenn ich sage, ich kontrolliere, auch wenn nur erfasst durch Peilung, alle Funklinien in einem Gebiet. Denn wir haben durch die Funkpeilarbeit, die ja über ganz Europa ging und in Berlin zentralisiert war bei der Behörde, die ich vorhin nannte, nämlich O.K.W., „Wehrmachtnachrichtenverkehr Funk" feststellte dass Sender monatelang gearbeitet haben, ohne dass man überhaupt erkannt hatte, dass sie da waren. Deshalb ist es Anmassung, wenn *Schreieder* sagte, dass er damals sämtliche Sender in Holland kontrollierte.

A. Ich habe immer unterstellt, dass Sender da sein könnten, die wir nicht kannten! Ich bin immer von der Voraussetzung ausgegangen, dass noch Sendeverbindungen da seien, die wir nicht einmal peilmässig erfasst haben. Viel weniger, dass wir wussten, wo sie arbeiteten, wie oft sie arbeiteten, wann sie arbeiteten, wieviel Verkehre sie hatten und tausend andere Einzelheiten.

A. Es wurde gemorst, ja.

A. Ganz normale Funksender.

A. Das ist aber nur eine Differenz in der Wellenlänge. Die mussten auch getastet werden.

A. Sie waren sehr viel schwieriger zu peilen.

A. Ein Fortschritt in der Sicherheit für die Agenten.

A. Das sind Sprechgeräte auf Ultra-Kurzwellenbasis, die aber nur eine bedingte Reichweite haben. Sie waren nach meiner Erinnerung bei den Engländern entwickelt bis zu einer Entfernung von etwa 15 Kilometer.

A. Nein. Für den Verkehr Holland—England unbrauchbar bei dem damaligen Stand der Technik.

blijkbaar via de Geallieerden hier gekomen. Daarin wordt medegedeeld, dat deze man zo'n spreekapparaat had. Maar dat was in het begin van 1945. Kan het zijn, dat toen die spreekapparaten al zover ontwikkeld waren, dat het ook mogelijk was om daarmee met Engeland te spreken? Of hebt u dat nooit gemerkt?

A. Uit 1945 heb ik geen persoonlijke ervaringen meer. Die ik tot einde 1944 heb leren kennen, reikten over een afstand van 20 km en het verkeer speelde zich af tussen de agenten en de andere kant, niet naar Engeland maar naar een grondvliegtuig. Het vliegtuig kwam op de een of andere zfgesproken tijd bij dag of bij nacht op een bepaald punt, cirkelde op een willekeurige hoogte — de hoogte was meer of minder onverschillig — en sprak dan via de S-phone met de agenten op de grond.

17351. De **Voorzitter**: Dus op die manier was er wel contact met Engeland?

A. Zonder meer mogelijk, echter niet direct, maar slechts met het vliegtuig als partner.

17352. De **Voorzitter**: Zulk een S-phone was waarschijnlijk ook veel moeilijker uit te peilen?

A. Het was practisch helemaal niet te peilen, omdat het geen draagwijdte had.

17353. De **Voorzitter**: Juist. En wanneer u spreekt over de toestellen, die u gezien hebt, bedoelt u de Geallieerde toestellen, die u gevonden hebt? Dan spreekt u niet over Duitse toestellen?

A. Ja! Ik kende slechts die van geallieerde zijde, ik kende de Duitse niet.

17354. De **Voorzitter**: Dit zijn echter allemaal aanwijzingen voor de stelling, dat er buiten het aantal verbindingen, dat voor het Engeland-Spiel bestond, toch nog een aantal andere verbindingen daarnaast mogelijk was en ook inderdaad bestaan heeft.

A. Zonder meer mogelijk.

17355. De **Voorzitter**: Ja, precies. En nu komen we aan het punt, dat eigenlijk wel het belangrijkste is en dat ik dus graag wat uitvoeriger met u wil bespreken. Dat is ook het punt, dat onze commissie het meeste interesseert. Wij vormen een Enquête-Commissie uit de Tweede Kamer, die een onderzoek moet instellen naar het beleid, dat de Regering heeft gevoerd in de periode van 1940—1945, dus in de periode, waarin de gewone parlementaire contrôle niet werkte. Het gaat ons dus in hoofdzaak om het Regeringsbeleid en om het beleid, dat de verschillende ambtelijke instanties onder die Regering hebben gevoerd. En één van die ambtelijke instanties is de dienst, die voornamelijk in 1942 en ook nog in 1943 als sabotage-instituut agenten heeft neergelaten in Nederland en het daarbij zo ver heeft laten komen, dat er een groot aantal verbindingen van de Duitsers tot stand kwam, waardoor steeds meer agenten in handen van de vijand vielen. De vraag is: hoe is dit mogelijk geweest? Dat is tot op zekere hoogte een raadsel. Nu was het zo, dat de M.I.D. in Londen, dat was de Nederlandse instantie, samenwerkte met een Engelse soortgelijke instantie S.O.E. (Secret Operations Executive). Dat was het instituut bij de Engelsen, dat zich bezighield met het sterk maken van het verzet en de sabotage in de bezette gebieden, terwijl daarnaast nog een andere Engelse dienst bestond, S.I.S. (Secret Intelligence Service), die zich met het verzamelen van inlichtingen bezighield.

A. Ja.

17356. De **Voorzitter**: S.I.S. was dus ook een Engels instituut, maar dat hield zich alleen bezig met intelligente-werk. Met deze Engelse dienst werkte het B.I. samen, waar ik het over had, het Bureau Inlichtingen onder majoor *Somer*, dat in November 1942 was opgericht.

A. Ja.

17357. De **Voorzitter**: Men moet die twee heel goed onderscheiden. Nu was het dus zo, dat spreekt vanzelf, dat de binnenkomst en het uitgaan van alle telegrammen van de agenten van het Engeland-Spiel plaats vond bij de Engelse S.O.E. De verschillende Regeringen van de bezette landen, die in Londen vertoefden, hadden

A. Aus 1945 habe ich keine persönlichen Erfahrungen mehr. Die ich bis Ende 1944 kennen gelernt habe, hatten eine Reichweite bis zu 20 Kilometer und der Verkehr rollte ab zwischen den Agenten und der Gegenstelle, nicht nach England, sondern nach einem Bodenflugzeug. Das Flugzeug kam zu irgendeiner vereinbarten Tages- oder Nachtzeit an einem bestimmten Punkt an, kreiste in einer beliebigen Höhe, mehr oder weniger war die Höhe gleichgültig, und sprach dann über S-Phone mit den Agenten am Boden.

A. Ohne weiteres möglich, aber nicht direkt, sondern nur mit dem Flugzeug als Gegenstelle.

A. Das war praktisch überhaupt nicht anzupeilen, weil es ja keine Reichweite hatte.

A. Ja! Ich kannte nur die von alliierter Seite, ich kannte nicht die deutschen.

A. Ohne weiteres möglich.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

natuurlijk geen eigen zendapparatuur daar. Daarvoor was één centrum. Men kreeg dus bij de Nederlandse dienst in Londen de berichten door van S.O.E. We behoeven hier op het ogenblik niet uit te zoeken, wat het aandeel is geweest van S.O.E. en van M.I.D. in de fouten, die gemaakt zijn. Er zijn aan die kant in ieder geval fouten gemaakt; er is in ieder geval niet voldoende opgelet. Nu is de vraag, hoe is dat mogelijk geweest? Ik heb zoëven al gesproken over waarschuwingen, die aan Engeland zijn gegeven. Er zijn verschillende van die waarschuwingen bekend. Ik noemde u daarnet de waarschuwing, die gegeven is door *Alblas* in de tijd, toen hij nog vrij was, met betrekking tot de Jambroes-verbinding. Daarop is ook een reactie gekomen. We hebben het gehad over de lange telegrammen, die gestuurd werden namens de heer Vorrink, waarbij men had moeten bedenken: hoe is het mogelijk, dat die agent zo lang rustig door kan seinen? Ik wil niet zeggen, dat dit geval beslissend had moeten zijn, maar het was toch weer even iets om op te letten. Dan hebben we gehad de waarschuwingen van Ubbink en *Dourlein*. Dat was al na Augustus 1943, maar het is ons nu ook gebleken uit telegrammen, die we gevonden hebben, dat er bijv. in Mei 1943 radiografisch van de kant van de O.D. geïnformeerd is in Londen, wie Anton de Wilde was. Daarop zijn meerdere waarschuwingen gevolgd. Dat bewijst ook al weer, dat er toen zenders waren, die u niet kende. In ieder geval, er werd herhaaldelijk gewaarschuwd. In de loop van de tijd is men inderdaad wel wat kopschuw geworden, want, en daarvan wil ik nog even graag de bevestiging van u horen, het is zo, dat na Mei 1943, behoudens een enkele uitzondering, geen agenten meer gedropt zijn en dat in December 1943 de laatste dropping van materiaal heeft plaats gevonden.

A. Ik geloof, dat het November was. Misschien was het eind October.

17355. De **Voorzitter**: In ieder geval na Mei 1943 zijn er in het algemeen geen agenten meer gekomen.

A. Neen.

17359. De **Voorzitter**: En toen is ook geleidelijk aan het radioverkeer gaan verminderen?

A. Het verkeer werd van eind November 1943 af zonder betekenis. Er kwam eerst wel ongeveer hetzelfde aantal telegrammen binnen. Dit verminderde echter toen van week tot week, van maand tot maand; vooral echter werd de inhoud van de telegrammen zo onbelangrijk, dat het mij volkomen duidelijk was, dat men het spel door had.

17360. De **Voorzitter**: Dus men kan uit dit alles concluderen, dat men in de zomer van 1943 al wantrouwend was geworden, want er werden geen agenten meer afgezet.

A. Vanaf Augustus 1943 kan men bijna met zekerheid aannemen, dat men gestopt heeft om eerst te onderzoeken: wat is nu eigenlijk nog echt en wat is door de Duitsers gepenetreerd.

17361. De **Voorzitter**: Ja, precies. En van November 1943 tot April 1944 heeft het England-Spiel eigenlijk heel weinig meer te beduiden gehad?

A. Er kwamen in October of November nog 2 agenten, die echter in België afsprongen. Eén van hen, *Grün*, kwam naar Holland, de andere, *Apollo*, is door mij naar Londen teruggestuurd. Hier in Holland is in verband met het „Noordpoolspel” na Augustus niemand meer gekomen. Het was ons duidelijk, dat op grond van de meldingen van de ontsnapte agenten Ubbink en *Dourlein* de zaak waarschijnlijk ontdekt was.

17362. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u het in April 1944 afbrak? Ik bedoel, was er toen nog een bepaalde aanleiding voor of hebt u gezegd: „Wij moeten het toch op een goede dag maar eens afbreken, want het wordt toch niets meer en dat is dan toevallig de eerste April geworden”?

A. Ja.

17363. De **Voorzitter**: Of was er een concrete aanleiding voor, dat het toen afgebroken werd?

A. Ik wilde eigenlijk reeds in Januari of Februari 1944 de zaak afbreken. Daar ik echter wist, dat de Engelsman ontdekt had, dat

A. Ich glaube, dass es November war. Vielleicht war es Ende Oktober.

A. Nein.

A. Der Verkehr wurde ab Ende November 1943 inhaltslos. Die Spruchzahl setzte sich zwar zunächst ungefähr fort, verminderte aber dann von Woche zu Woche und von Monat zu Monat; vor allen Dingen aber wurde der Inhalt der Sprüche so belanglos, dass es mir vollkommen klar war, dass das Spiel erkannt war.

A. Ab August 1943 ist es fast sicher anzunehmen, dass man abgestopt hat, um erst nachzuprüfen: was ist jetzt überhaupt noch echt und was ist penetriert von den Deutschen.

A. Es kamen in Oktober oder November noch zwei Agenten, die aber in Belgien absprangen. Der eine von ihnen, *Grün*, kam nach Holland, der andere, *Apollo*, ist von mir nach Londen zurückgeschickt worden. Nier in Holland ist in Verband mit dem Nordpoolspiel nach August niemand mehr gekommen. Es war uns klar, dass auf Grund der Meldungen der entflohenen Agenten Ubbink und *Dourlein* die Sache wahrscheinlich erkannt war.

A. Ja.

A. Ich wollte an sich schon im Januar oder Februar 1944 die Sache abbrechen. Da ich aber wusste, dass der Engländer erkannt

de lijnen in onze handen waren, liet ik de Engelsman nog proberen ons op een dwaalspoor te brengen met telegrammen, die hij ons misschien gaf in de veronderstelling, dat wij niet ontdekt hadden, dat hij het wist.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Dat werd echter toen in Maart ook zo overbodig en vervelend, dat ik aan Berlijn voorstelde de zaak te beëindigen, omdat doorspelen van de lijnen volkomen zinloos was. Het spel, dat in onze ogen geen resultaat had, nam voortdurend een aantal goede ambtenaren in beslag, die doelloos aan het werk gezet waren. Dat was eigenlijk de reden, waarom het afgebroken werd.

17364. De **Voorzitter**: Nu de telegrammenwisseling, die u hebt gehad. Waar zijn de archieven daarvan?

A. Zover ze bij ons geweest zijn, op ons bureau, zijn ze op bevel verbrand.

17365. De **Voorzitter**: Wanneer is dat gebeurd?

A. Dat is waarschijnlijk geweest in Maart/April 1945. Ik kan daarop het volgende zeggen: Alles, wat het Noordpoolspel betrof, wat aan papieren aanwezig was, bleef op het bureau in Driebergen, onder majoor *Kiesewetter*, leider van het bureau. Majoor *Kiesewetter* was mijn ondergeschikte. Ik leidde hem van Brussel uit tot September 1944. Daarna had ik geen zeggenschap meer over het Hollandse gebied. Ik heb later, ongeveer in Maart 1945, nog gehoord, dat de stukken zich bij een bureau in het gebied van Enschede bevonden. In Maart 1945 zijn de stukken daarheen gebracht en vernietigd.

17366. De **Voorzitter**: Weet u positief, dat ze daar vernietigd zijn?

A. Ik geloof zeker te kunnen zeggen, dat ze vernietigd zijn! Ik heb hier in Holland in de loop van het jaar 1946 een onderofficier ontmoet, die toentertijd bij dit commando in Enschede was. Hem heb ik ook gevraagd: „Waar zijn de Noordpoolstukken gebleven?" Want dat interesseerde mij, toen ik in 1946 naar Holland kwam. Wanneer ik de stukken op tafel had kunnen leggen, zou ik waarschijnlijk anderhalf jaar geleden al thuis geweest zijn. Daarom interesseerde mij dit. De onderofficier *Schramm* heeft mij ten stelligste verzekerd, dat de stukken vernietigd zijn. *Schramm* is in November van het vorige jaar (1947) naar Duitsland gegaan. Er was een heel duidelijk bevel, dit materiaal in ieder geval te vernietigen.

17367. De **Voorzitter**: Dus er bestaat niet veel kans, dat er nog iets van over is?

A. Dat houd ik voor onmogelijk. Ik mag misschien vermelden, dat de....

17368. De **Voorzitter**: Er waren natuurlijk in Berlijn kopieën, want die stuurde men van... .

A. Ja. In Berlijn moeten kopieën geweest zijn en de hele telegrammenwisseling ligt ook in Londen.

17369. De **Voorzitter**: In de archieven aan de Londense kant bedoelt u?

A. Ja. Ik ben in Londen verhoord en ben daar 4 maanden geweest. De hele geschiedenis is reeds in Mei en Juni 1945 zeer grondig doorgewerkt met een Engelse commissie en daar had men alle telegrammen op tafel liggen.

17370. De **Voorzitter**: Maar spreekt u nu over de Engelse archieven of over de Nederlandse archieven?

A. Over mijn telegrammen, die ik naar de overkant gestuurd heb, en de Engelse telegrammen, die via de Engelse seindienst aan ons gestuurd zijn.

17371. De **Voorzitter**: Neen, dan begrijpt u mij verkeerd. U was in Londen en daardoor weet u, dat daar archieven waren?

A. Ja.

hatte, dass die Linien in unserer Hand waren, liess ich den Engländer noch versuchen, uns irrezuführen mit Sprüchen, die er uns vielleicht in der Annahme gab, dass wir nicht erkannt hatten, dass er es wusste.

A. Das wurde aber dann im März auch so überflüssig und langweilig, dass ich in Berlin vorschlug, die Sache zu beenden, weil das Durchspielen der Linien völlig sinnlos war. Das in unseren Augen ergebnislose Spiel erforderte ständig eine Anzahl tüchtiger Beamten, die zwecklos eingesetzt waren. Das war eigentlich der Grund warum es abgebrochen wurde.

A. Soweit sie bei uns gewesen sind, bei der Dienststelle, sind sie befehls-gemäss verbrannt worden.

A. Das ist sehr wahrscheinlich gewesen im März, April 1945. Ich darf dazu folgendes sagen: Alles was das Nordpol-Spiel anging, was an Akten da war, blieb bei der Dienststelle in Driebergen, unter Major *Kiesewetter*, Leiter der Dienststelle. Major *Kiesewetter* war mein Untergebener. Ich leitete ihn von Brussel aus bis September 1944. Nachher war ich für den holländischen Raum nicht mehr zuständig. Ich habe später, etwa im März 1945, noch gehört, dass die Akten sich bei einer Dienststelle im Raum von Enschede befanden. Im März 1945 sind die Akten dorthin hingeschafft und vernichtet worden.

A. Ich glaube sicher sagen zu können, dass sie vernichtet worden sind! Ich habe hier in Holland im Laufe des Jahres 1946 einen Unteroffizier getroffen, der damals bei diesem Kommando in Enschede war. Dem habe ich auch gefragt: „Wo sind die Nordpol-Akten geblieben?" Denn mich interessierte das im Jahre 1946 als ich nach Holland kam. Wenn ich die Akten hatte auf den Tisch legen können, wäre ich wahrscheinlich vor 1½ Jahren schon zu Hause gewesen; deshalb interessierte mich das. Der Unteroffizier *Schramm* hat mir auf das Bestimmteste versichert, dass die Akten vernichtet worden sind. *Schramm* ist im November vergangenen Jahres (1947) nach Deutschland gegangen. Es war auch ein ganz klarer Befehl, dieses Material unbedingt zu vernichten.

A. Das halte ich für unmöglich. Ich darf vielleicht erwähnen, dass die....

A. Jawohl. In Berlin müssen Kopien gewesen sein und der gesammte Spruchwechsel liegt auch in London vor.

A. Ja. Ich bin in London vernommen worden und war dort vier Monate. Das Ganze ist bereits im Mai und Juni 1945 sehr eingehend durchgearbeitet worden mit einer englischen Kommission und da hatte man sämtliche Funkprüche auf dem Tisch liegen.

A. Über meine Sprüche, die ich hinübergeschickt habe, und die englischen Sprüche, die über die englische Senderstelle an uns gegangen sind.

A. Jawohl.

17372. De **Voorzitter**: Maar nu kunnen die archieven zijn de archieven van S.O.E., de Engelse instelling, maar het kunneh ook zijn de archieven van M.I.D., de Nederlandse instelling. Waar spreekt u over?

A. Ik geloof zeker, dat het de Engelse geweest zijn.

17373. De **Voorzitter**: De Engelse. Bent u naar Londen gevoerd in verband met het England-Spiel?

A. Ja.

17374. De **Voorzitter**: En bent u daar alleen gehoord door Engelse instanties of ook door Nederlandse instanties?

A. Alleen door een Engelse instantie.

17375. De **Voorzitter**: Dus dat is een Engels onderzoek geweest?

A. Een Engels onderzoek, dat reeds in Mei 1945 begon.

17376. De **Voorzitter**: Weet u ook door wie dat onderzoek gevoerd werd?

A. De leider van het onderzoek was een majoor *Hughes*. Zo noemde hij zich in ieder geval. Ja, hij zei eigenaardig genoeg, *Hughes*. *Hughes* is de Engelse uitspraak. Of hij werkelijk zo heet, weet ik niet, maar hij noemde zich zo.

17377. De **Voorzitter**: En met hem had u voornamelijk te maken'?

A. Dat was de man, die tot taak had het Noordpoolspel te onderzoeken.

17378. De **Voorzitter**: En vandaar bent u weer hierheen gevoerd?

A. Ik ben door de Amerikanen gevangen genomen in April 1945, reeds vóór de capitulatie. Toen ben ik in Mei 1945 direct naar Londen gebracht, omdat ze wisten wie ik was. Ik werd in het vliegtuig gezet en ging naar Londen. Nauwelijks was ik er 2 dagen of de commissie was er ook al. Het waren deze majoor en nog een kapitein. De zaak begon direct. Ze hadden er erg veel haast mee. Na nauwelijks drie maanden was het hele onderzoek klaar.

17379. De **Voorzitter**: Daarna bent u toen weer in Nederland gekomen?

A. Nog niet.

17380. De **Voorzitter**: Niet?

A. Ik ben toen in Engelse krijgsgevangenschap gebleven tot Juni 1946. In Juli 1946 ben ik in Holland gekomen.

17381. De **Voorzitter**: En u is uit de aard der zaak niets bekend van conclusies, waartoe men bij het onderzoek gekomen is? Is u dat uit gesprekken ook niet gebleken? Want u heeft natuurlijk uitvoerig gesproken met majoor *Hughes* en de andere ondervrager?

A. Ja.

17382. De **Voorzitter**: Is u daarbij gebleken in welke richting het onderzoek ging?

A. Ja, majoor *Hughes* was buitengewoon kritisch ten opzichte van dat, wat gebeurd was, en wel negatief natuurlijk! Dat weet ik wel. Hij heeft bij zeer veel gelegenheden in de loop van het onderzoek persoonlijk zich tegenover mij in deze richting geuit. Wat toen later in het proces-verbaal gestaan heeft, kan ik niet overzien.

17383. De **Voorzitter**: Neen, maar als u nu eens met uw eigen woorden weergeeft, wat u voor indruk hebt gekregen van zijn opvattingen over de wijze, waarop men van de Engelse kant het England-Spiel gespeeld heeft, hoe is die indruk dan?

A. De indruk van de majoor, die het onderzoek leidde, was zonder twijfel, dat op zijn minst „verbazingwekkende gebeurtenissen" hebben plaats gevonden, dat hem veel daarbij volkomen onmogelijk scheen, en ik geloof, dat zijn indruk wel deze was, dat men van dit Engelse bureau uit de mogelijkheden van de afweer, van de contra-spionage, onderschat had. Dat een onderschatting van de tegenstan-

A. Ich glaube sicher, dass es die englischen gewesen sind.

A. Jawohl.

A. Nur durch eine englische Instanz.

A. Eine englische Untersuchung, die bereits im Mai 1945 begann.

A. Der Führer der Untersuchung war ein Major *Hughes*, so nannte er sich jedenfalls. Ja, er sprach sich komischerweise *Hughes* aus. *Hughes* ist die englische Aussprache. Ob er richtig so heisst, weiss ich nicht, er nannte sich so.

A. Das war der Mann, der damit beauftragt war, das Nordpol-Spiel zu untersuchen.

A. Ich bin von den Amerikanern gefangen genommen worden im April 1945, schon vor der Kapitulation. Dann bin ich im Mai 1945 gleich nach London gebracht worden, weil sie wussten wer ich war. Ich wurde ins Flugzeug gesetzt und ging ab nach London. Kaum war ich zwei Tage da, als die Kommission auch schon dort war. Es waren dieser Major und noch ein Kapitän. Die Sache ging sofort los. Sie hatten es sehr eilig damit. Nach kaum drei Monaten war die ganze Untersuchung erledigt.

A. Noch nicht.

A. Ich bin dann in englischer Kriegsgefangenschaft geblieben bis Juni 1946. Juli 1946 bin ich nach Holland gekommen.

A. Ja.

A. Ja. Major *Hughes* war ausserordentlich kritisch hinsichtlich dessen, was da geschehen war und zwar negativ natürlich. Das weiss ich wohl. Es waren seine persönlichen Äusserungen mir gegenüber bei sehr vielen Gelegenheiten im Laufe der Untersuchung. Was dann nachher in dem Protokoll gestanden hat, kann ich nicht übersehen.

A. Der Eindruck des untersuchungsführenden Majors war unbedingt der, dass zum mindesten „erstaunliche Vorkoinnisse" dabei gewesen sind. Dass ihm manches dabei vollkommen unmöglich erschien, und ich glaube, dass sein Eindruck wohl der war, dass man von dieser englischen Stelle aus die Möglichkeiten der Abwehr, der Kontraspionage, unterschätzt hatte. Dass eine Unterschätzung des

der wel de hoofdoorzaak geweest is. Of ook de onderschatting van de mogelijkheden, die juist in een seinspel of door een seinspel aanwezig zijn.

17384. De Voorzitter: Is daarbij ook ter sprake gekomen het punt, dat ons ook nogal interesseert, de kwestie van de zgn. security-checks?

A. Die is slechts bij één geval ter sprake gekomen, en wel ging het daarbij om de telegrammen van Lauwers. Ik herinner mij uit de code van Lauwers, dat hij, zoals ik meen, iedere tweede of derde o bij het woord stop met een e moest schrijven. Dat is eigenlijk het enige wat ik mij daarvan herinner.

17385. De Voorzitter: Heeft die Engelse majoor niet ter sprake gebracht, dat men niet voldoende gelet had op de security-checks? Heeft u dat niet gehoord?

A. Tegenover mij heeft hij het niet ter sprake gebracht.

17386. De Voorzitter: Daarover wilden wij echter met u wel eens spreken. U kent natuurlijk de werking van de code en wat dies meer zij? Dat alles kent u natuurlijk precies?

A. Ja.

17387. De Voorzitter: En ook de werking van security-checks?

A. Ik weet niet precies, wat u nu security-checks noemt.

17388. De Voorzitter: Een agent krijgt een code mee, die hij gebruikt voor de omzetting van zijn telegram in codeschrift. Maar nu heeft hij daarnaast nog enkele afspraken over onregelmatigheden, die hij op bepaalde plaatsen in zijn telegram moet aanbrengen om duidelijk te maken, dat hij het is. Met andere woorden, als een ander, al kent hij precies de hele code, de sleutel en al dergelijke dingen, zodat hij een prachtig gecodeerd telegram kan maken, de security-checks niet kent, dan verzuimt hij de checks aan te brengen en dan kan men daaruit zien, dat het niet de agent is, die het afzendt, maar een ander.

A. Ja. Dat is een methode van de security-checks in één geval. Zij is door zeer veel agenten gebruikt op de een of andere manier of in de een of andere vorm, maar er waren ook variaties. Ik weet nu niet precies, wat ik u als voorbeeld zeggen moet. Alleen de zaak-Lauwers staat mij bij, die is mij duidelijk.

17389. De Voorzitter: Daar wilde ik dadelijk over spreken. Maar eerst nog even over de security-checks in het algemeen. Het is natuurlijk zo, dat, als vast komt te staan, dat de agenten hun security-checks voor een gedeelte niet hebben afgegeven, er bij het zenden van Duitse kant afwijkingen zijn voorgekomen. En dan wordt het gemis aan wantrouwen aan de Engelse kant nog onverklaarbaarder. Dat begrijpt u, niet waar?

A. Ja.

17390. De Voorzitter: Wanneer u, wat theoretisch mogelijk zou zijn, van alle agenten alle security-checks had gekregen, dan zouden de Engelsen niets gemerkt hebben, ten minste wat de opbouw van de telegrammen betreft.

A. Ja.

17391. De Voorzitter: Nu was het zo, dat de agenten, ten minste, zo is het ons medegedeeld, bij hun opleiding in Engeland gezegd werd, dat zij, als zij gevangen genomen werden, desnoods hun code mochten afgeven, maar nooit hun security-checks. De Duitsers konden natuurlijk naar hun code vragen, want die moest er zijn, dat spreekt vanzelf.

A. Ja.

17392. De Voorzitter: En daarvan kon u ook nagaan of dat de goede code was. Dat was allemaal wel te controleren. Maar of een agent zijn goede security-check gaf, dat kon u niet controleren; dat was een onmogelijkheid.

A. Ik geloof niet, dat de agenten alle security-checks in die zin ooit gehad hebben.

Gegners wohl der Hauptgrund gewesen ist. Oder auch die Unterschätzung der Möglichkeiten, die gerade in einem Funkspiel, oder für ein Funkspiel da sind.

A. Die ist nur bei einem Fall zur Sprache gekommen und zwar handelte es sich dabei um die Funkprüche von Lauwers.

Es ist mir erinnerlich aus dem Code von Lauwers, dass er, wie ich glaube, jedes zweite oder dritte o beim Wort Stopp mit einem e zu schreiben hatte. Das ist eigentlich das Einzige was mir davon noch erinnerlich ist.

A. Er hat es mir gegenüber nicht erwähnt.

A. Ja.

A. Ich weiss nicht genau was Sie jetzt als security-checks bezeichnen.

A. Jawohl. Das ist eine Methode der Security in einem Fall. Sie ist bei sehr vielen Agenten in Gebrauch gewesen, irgendwie und in irgendeiner Form, aber es gab auch Abwandlungen. Ich weiss nun nicht genau, was ich Ihnen als Beispiel sagen soll. Mir ist eben nur die Lauwers-Geschichte gegenwärtig, die ist mir klar.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ich glaube nicht, dass die Agenten alle security-checks in der Art überhaupt gehabt haben.

17393. De **Voorzitter**: Dat is toch, dacht ik, vrij waarschijnlijk, want dat was het algemene systeem.

A. In ieder geval kan ik me geen speciaal geval herinneren. Ik moet daarbij zeggen, dat het vaststellen van de code, die de agent had, door een verhoor bij de Sicherheitspolizei geschiedde, en de waarnemingen, die daarbij gemaakt werden, gingen dan naar de leider van het seincontrôlebureau in Driebergen. Die stelde t.z.t. volgens deze code dan zijn telegrammen op. Ik ben in zoverre niet bekend met de materie. Persoonlijk heb ik ine daarmede nooit beziggehouden en ik kan niet precies zeggen, of iedere agent die checks gehad heeft of hoevele of welke, dat is mij volkomen onmogelijk. Over de bijzonderheden daarover kan ik u tot mijn spijt geen inlichtingen geven.

17394. De **Voorzitter**: Er is een voorbeeld, dat het u duidelijk kan maken. U herinnert zich *de Jonge*, jonkheer *de Jonge*? Dat was één van de mensen, die door *Schreieder* niet tot het England-Spiel wordt gerekend. Hij is in Mei 1942 gevangen genomen.

A. *De Jonge* is een man, die, voor zover ik weet, met een „snelboot“ is gekomen.

17395. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft geprobeerd om met *de Jonge*, die met *Radema* samenwerkte, een Spiel op te zetten. Dat is niet gelukt, naar hij heeft verteld. Het klopt precies, dat het niet gelukt is, want ik heb hier een brief van de Engelse dienst S.I.S. aan majoor *Somer*, waarin ongeveer het volgende staat: Tot de 18de Mei 1942 wezen de berichten, die ontvangen werden van deze twee mensen, *de Jonge* en *Radema*, er op volkomen echt te zijn en van vrije agenten. De identity-checks dus, dat zijn security-checks, waren opgegeven en de berichten waren volkomen correct gecodeerd. Dan volgde er een onderbreking in het contact tot de 6de Juni. (Dat klopt ook precies, want tussen 18 Mei en 6 Juni zijn ze gearresteerd.), en daarna werd er een bericht ontvangen van *de Jonge*, dat slecht gecodeerd was en dat geen identity-checks bevatte. Deze boodschap of dit bericht werd er van verdacht, dat het van de Duitsers kwam, en dat werd bevestigd op de 18de Juni, toen de Nederlandse Regering een bericht uit Zwitserland kreeg, dat *de Jonge* in Duitse handen was. Van de 6de Juni tot de 27ste Juli 1942 ontving men 9 berichten, alle door de Duitsers gestuurd, en toen was het afgelopen. U ziet, dat hier het systeem van de identity-checks feilloos heeft gewerkt.

A. Ja, feilloos gewerkt.

17396. De **Voorzitter**: En nu is dus het merkwaardige, dat dit bij die andere gevallen in het England-Spiel niet het geval is. Dit bewijst ook wel, dat het toepassen van die identity-checks het algemene systeem was. Trouwens, u zegt, zo heeft iedere inlichtingendienst in elk land van de wereld eigenlijk gewerkt. Dat is op zich zelf niets bijzonders, die identity-checks.

A. Ja, er waren ook andere methoden van security. Bij voorbeeld, dat een agent een z.g. identiteitsvraag kreeg.

De **Voorzitter**: Ja, dat was ook mogelijk.

A. Dat was eigenlijk nog veel zekerder dan het systeem van de checks, want wanneer ik een zender een lange tijd af luister, wanneer de man in vrijheid werkt en laat het hele seinverkeer opnemen door mijn ontvanger, laten wij zeggen 10 of 20 seingelegenheden, en de man wordt dan gepakt en hij geeft zijn code prijs, dan kan ik uit deze 10 of 20 of 30 telegrammen, die ik afgeluisterd heb, die dan ontcijferd worden, de identity-check, wanneer het een letterwisseling volgens een bepaald systeem betreft, zonder meer er uit halen.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Daarom is de z.g. identity-vraag veel veiliger.

17397. De **Voorzitter**: Dat was bijv. een vraag, waar de agent in Londen gewoond had of iets dergelijks?

A. Het een of andere niet ter zake doende verhaal. Bijv. de vraag: „Wat kost tegenwoordig de dollar op de zwarte markt te Amsterdam?“ Daarop moest hij antwoorden: „Mijn grootmoeder is niet thuis“, of zo iets. Dan was de man goed, en werd deze vraag niet juist beantwoord, dan was de man dus in Duitse handen.

A. Ich kann mich jedenfalls an keinen speziellen Fall erinnern. Ich muss dazu sagen, dass das Feststellen des Codes, den der Agent hatte, ja durch Vernehmung bei der Sicherheitspolizei geschah und die Feststellungen die darüber getroffen waren, gingen dann an den Führer der Funküberwachungsstelle in Driebergen. Dieser setzte zu gegebener Zeit nach diesem Codr seine Funksprüche auf. Ich bin insoweit mit der Materie nicht bekannt. Persönlich habe ich mich damit nie befasst und ich kann nicht genau sagen, ob jeder Agent die Checks gehabt hat, oder wieviele oder welche, das ist mir völlig unmöglich. Über die Einzelheiten darüber kann ich Ihnen leider keine Auskunft geben.

A. *De Jonge* ist ein Mann, der, soviel ich weiss, mit Schnellboot gekommen ist.

A. Jawohl, tadellos gearbeitet.

A. Ja. Es gab ja auch noch andere Methoden der Sicherung. Zum Beispiel dass ein Agent eine sogenannte Identitäts-Frage bekam.

A. Das war eigentlich noch viel sicherer als das System der Checks, denn wenn ich einen Sender eine Zeit lang abhöre, wenn der Mann in Freiheit arbeitet, und lasse den gesamten Funkverkehr aufnehmen durch meinen Hörer, sagen wir 10 oder 20 Funkverkehre, und der Mann wird dann gefasst und er gibt seinen Code preis, dann kann ich aus diesen 10 oder 20 oder 30 Funksprüchen, die ich abgehört habe, die ja dann entcodiert werden, den identity-check, wenn es sich um eine Buchstabenverstellung nach bestimmtem System handelt, ohne weiteres herauslesen.

A. Deshalb ist die sogenannte „Identity-Frage“ viel sicherer.

A. Irgendeine abwegige Geschichte. Zum Beispiel die Frage: „Was kostet augenblicklich der Dollar auf dem schwarzen Markt in Amsterdam?“ Darauf musste er antworten: „Meine Grossmutter ist nicht zu Hause“, oder irgendwo etwas. Dann war der Mann echt. Und wurde diese Frage nicht richtig beantwortet, dann war der Mann eben in deutscher Hand.

17398. De **Voorzitter**: En dat kon u nooit weten!

A. Dat was voor ons absoluut onmogelijk geweest, omdat een dergelijk identiteitsbewijs zelfs uit een groot aantal afgeluisterde telegrammen nooit kan blijken.

17399. De **Voorzitter**: Inderdaad is het zo, daar hebt u volkomen gelijk in, dat de identity-checks van verschillende aard waren.

A. Ja.

17400. De **Voorzitter**: Men kan dat op verschillende manieren doen, maar dat iedere agent zo'n identity-check had, dat staat wel vast.

A. Ja, in de een of andere vorm.

17401. De **Voorzitter**: Wat u zoëven zei met betrekking tot het opsporen uit een aantal telegrammen van de check, die bestond in de verwisseling van letters, gaat echter niet op ten opzichte van deze agenten van het England-Spiel, die allemaal gearresteerd werden op het moment, dat ze neerkwamen. Want daar had u geen telegrammen van.

A. Ja. Een deel van deze mensen had immers reeds.....

17402. De **Voorzitter**: Ja, er zijn er enkelen bij, bijv. *Niermeyer*, die een paar maanden gewerkt hebben.

A. Enige maanden heeft hij geseind, jawel.

17403. De **Voorzitter**: Ook *Lauwers* en *Alblas*, maar dat zijn toch uitzonderingen.

A. De grote meerderheid niet.

17404. De **Voorzitter**: Op de meesten van deze agenten kon u dat systeem niet toepassen.

A. Volkomen juist.

17405. De **Voorzitter**: Van de 53 gevangengenomen agenten waren er vier en dertig marconisten.

A. Marconisten.

17406. De **Voorzitter**: In het algemeen zijn het moedige mensen, die zich voor een dergelijke taak opgeven.

A. Absoluut.

17407. De **Voorzitter**: Er is waarschijnlijk een groot aantal bij, dat zich ook nog heeft laten leiden door idealistische overwegingen.

A. Zeer zeker, ja!

17408. De **Voorzitter**: Dan neem ik niet aan, dat, wanneer zij een identity-check zonder risico konden achterhouden — want daar is weinig risico aan verbonden, de Duitsers konden deze check niet controleren —, zij allen zonder uitzondering deze check hebben afgegeven.

A. Ja.

17409. De **Voorzitter**: Dat deze 34 allen hun identity-check medegedeeld hebben, dat neem ik niet aan, dat lijkt mij onwaarschijnlijk.

A. Ja, wat zal ik daarop zeggen.

De Voorzitter: Dat wil ik graag horen, wat u er van zegt.

A. Bij beschouwing van deze vraag en in het algemeen bij dat, wat de agenten medegedeeld hebben in verhoren, moet men zeer sterk rekening houden met de psychische schok, die de mensen toen hebben ondergaan. Dat ging zover, dat de mensen uit zich zelf — ik ben daar persoonlijk niet bij geweest, maar het is mij gemeld — zeiden: „Dat is alles slechts mogelijk, wanneer wij van Londen uit verraden worden." En zo was eigenlijk de houding van al deze zeer dappere en fatsoenlijke mensen. Zij voelden zich van Londen uit op de een of andere manier in gevaar gebracht of verraden, want op de gedachte, dat alles van hieruit gespeeld werd, konden deze mensen niet komen! Bovendien zijn de mensen natuurlijk bij de verhoren zeer bewust beïnvloed in die zin, dat verraad uit Londen in het spel was!

A. Das wäre für uns völlig unmöglich gewesen, weil ein derartiger Identitäts-beweis selbst aus einer grossen Zahl von abgehörten Funksprüchen niemals hervorgehen kann.

A. Jawohl.

A. Jawohl. In irgendeiner Form.

A. Ja, ein Teil dieser Leute hatte ja schon . . .

A. Einige Monate hat er gefunkt, jawohl.

A. Die grosse Mehrzahl nicht.

A. Vollkommen richtig.

A. Funker.

A. Absolut.

A. Ganz bestimmt so, ja!

A. Ja.

A. Ja, was soll ich dazu sagen.

A. Bei Betrachtung dieser Frage und überhaupt dessen, was die Agenten ausgesagt haben in Vernehmungen, muss man sehr weitgehend den psychologischen Schock berücksichtigen, dem die Leute damals unterlagen. Das ging so weit, dass die Leute von sich aus — ich bin persönlich nicht dabei gewesen, aber es ist mir berichtet worden — sagten: „Das alles ist ja nur möglich, wenn wir von London aus verraten werden." Und so war eigentlich die Grundeinstellung all dieser sehr tapfern und ordentlichen Leute. Sie fühlten sich von London aus irgendwie gefahrdet oder verraten, denn die Vorstellung, dass das aller von hier aus gespielt war, konnten diese Leuten nicht kommen! Obendrein sind die Leute natürlich bei den Vernehmungen ganz bewusst beeinflusst worden in dem Sinne, dass Verrat aus London im Spiel sei!

De Voorzitter: Ja, dat begrijp ik.

A. Dit alles om de mensen er toe te bewegen hun kaarten open op tafel te leggen en ik geloof, dat dit zeer veel daartoe bijgedragen heeft.

17410. De Voorzitter: Ik heb daarnet al gezegd, dat het middel om dit te verifiëren ons ontbreekt, omdat wij deze agenten niet meer kiinneri ondervragen, daar zij inmiddels overleden zijn. Maar van enkele overlevenden heeft *Lauwers* verklaard, dat hij zijn juiste identity-check niet heeft prijsgegeven. Ik heb u voorts medegedeeld, dat wij over *de Jonge* een bericht hebben van de Engelse leiding van S.I.S., waaruit blijkt, dat hij zijn security-check ook niet heeft afgegeven, want anders was het spel over zijn verbinding misschien wèl gelukt.

A. Volkomen duidelijk.

17411. De **Voorzitter**: Verder heeft *Lauwers* verklaard, dat ook *Jordaan* zijn check niet heeft afgegeven. Dat berust wel is waar op de verklaring van dezelfde getuige, te weten *Lauwers*, maar deze verklaring is onder ede afgelegd.

A. Ja.

17412. De Voorzitter: Echter zelfs met dit beperkte materiaal heb ik hier nu al twee gevallen, waarin de identity-check niet is afgegeven. Van de ruim 30 anderen weten wij inderdaad niets. Daaromtrent zal misschien later nog een en ander blijken, als we de gegevens uit Londen krijgen, nl. de archieven met de telegrammen, enz. Misschien dat daar nog iets uit blijkt.

Toch vind ik in hetgeen wij wèl weten reeds een sterke aanwijzing in de richting, dat er van die 34 wel een aantal zal geweest zijn, dat de identity-check niet of niet helemaal juist afgegeven heeft. Dat lijkt mij toch vrij waarschijnlijk.

A. Ongetwijfeld! Ik kan mij duidelijk een poging herinneren van een van deze mannen om ons op een dwaalspoor te brengen. Een van deze mensen heeft zelfs geprobeerd ons direct na de gevangenneming volkomen op een dwaalspoor te brengen.

17413. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Ik geloof, dat de man *Arie Jongelie* heette.

17414. De Voorzitter: Ja, die heeft geweigerd zijn check af te geven.

A. Hij heeft geweigerd en heeft bovendien geprobeerd ons een telegram op te dringen, dat direct naar Londen overgebracht moest worden, hetgeen in Londen bewezen zou hebben, dat hij in de val zat. Deze pogingen zijn dus gedaan. Ook *Lauwers* en *Jeffers* hebben.....

17415. De Voorzitter: *Jeffers* was *Jordaan*?

A. Ja. Het is zeer wel mogelijk, dat *Lauwers* en *Jordaan* iets verzwezen hebben. Deze beide mensen stonden immers nog niet onder de indruk van het ondubbelzinnige verraden zijn van de gehele zaak.

17416. De Voorzitter: Toen was *Schreieder* nog niet zo op de hoogte van de Londense omstandigheden?

A. Helemaal niet.

De Voorzitter: Ja, natuurlijk.

A. Het is *Lauwers'* noodlot geworden, dat inderdaad al zijn telegrammen, die hij vóór zijn gevangenneming doorgegeven heeft, geheel opgenomen, afgeluisterd en genoteerd waren.

17417. De Voorzitter: Bij *Lauwers* heeft men enkele code-telegrammen, die hij te voren had verzonden, gevonden?

A. Een heel aantal. Ik schat het op ten minste 20.

17418. De Voorzitter: Hij zegt zelf 2 of 3.

A. Die hij vóór zijn gevangenneming weggestuurd heeft?

De Voorzitter: Ja.

A. Dat moeten er meer geweest zijn.

A. Dies alles um die Leute zu veranlassen, ihre Karten offen auf den Tisch zu legen. Ich glaube, dass das sehr viel dazu beigetragen hat.

A. Vollkommen klar.

A. Ja.

A. Unbedingt! Ich kann mich an einen klaren Irreführungsversuch einer dieser Leute erinnern. Einer dieser Leute hat von sich aus versucht, uns gleich nach der Festnahme vollkommen irrezuführen.

A. Ich glaube der Mann hiess *Arie Jongelie*.

A. Er hat sich geweigert und hat ausserdem versucht uns einen Funkspruch zur sofortigen Übermittlung nach London aufzudrängen, der in London bewiesen hatte, dass er in der Falle sass. Die Versuche sind also gemacht worden. Auch *Lauwers* und *Jeffers* haben...

A. Ja. *Lauwers* und *Jordaan* haben sehr wohl möglicherweise etwas verschwiegen. Diese beiden Leute standen ja noch nicht unter dem Eindruck des eindeutigen Verratenseins der ganzen Angelegenheit.

A. Überhaupt nicht.

A. *Lauwers* ist es zum Verhängnis geworden, dass tatsächlich sein gesamter Fiinkverkehr, den er vor seiner Festnahme abgegeben hatte, restlos aufgenommen, abgehört und notiert war.

A. Eine ganze Anzahl. Ich schätze mindestens 20.

A. Die er vor seiner Festnahme abgeschickt hat?

A. Das müssen mehr gewesen sein.

17419. De **Voorzitter**: Dat klopt niet.

A. Ja, 20? Pardon, het kunnen er ook 10 geweest zijn. Ik heb me misschien vergist, maar 10 neem ik wel aan.

17420. De **Voorzitter**: Wij hebben *Lauwers* zelf nog niet gehoord, maar hij heeft indertijd een rapport opgesteld. Daarin zegt hij: „Bij zijn verhoor was gebleken, dat de Gestapo op de hoogte was van het door Engelse agenten gebruikte security-check-systeem." Dat had dus *Schreieder* te voren vernomen van *van der Reyden*?

A. Ja.

17421. De **Voorzitter**: Dan vervolgt hij:

„Indien de drie bij zijn arrestatie op hem gevonden berichten gedecodeerd werden, zou de vijand hieruit onmiddellijk zijn ware security-check hebben kunnen vinden."

A. Ja.

17422. De **Voorzitter**:

„Ondervraagd, besloot hij daarom een valse security-check te geven, welke een zekere contrôle kon weerstaan en die tevens Engeland op de hoogte zou stellen van het feit, dat hij gearresteerd was, alsmede dat het tot op dat tijdstip gebruikte systeem aan de vijand bekend was."

En hoe heeft hij dat nu gedaan? Ten minste volgens zijn lezing dan.

„De security-check, gebruikt door de luitenant *Lauwers*, werd afgeleid uit zijn agentennummer, 1672. De som van de cijfers van dit getal, 16, gaf aan, dat in de zestiende lettergreep van het bericht, of een veelvoud daarvan, een opvallende fout moest worden gemaakt. dus elke zestiende letter. Door toevallige omstandigheden was in twee van de drie bovengenoemde gecodeerde berichten deze fout gemaakt in het woord „stop". De luitenant *Lauwers* besloot daarom als security-check aan te geven, dat de fout gemaakt diende te worden door één der in het bericht voorkomende woorden „stop" te veranderen in „step" of „stip". Daar hij er voor gezorgd had, de voor de vijand te verzenden berichten zelf te coderen, kon hij er hierdoor tevens voor zorgen, dat de security-check nooit toevalligerwijze op de juiste plaats zou worden aangebracht."

Dus met andere woorden: door toevallige omstandigheden was die zestiende letter enige keren de klinker in „stop", zodat hij met enige schijn van redelijkheid kon aangeven, dat zijn security-check bestond in het verwisselen van die klinker. En dus ging hij nu verzenden telegrammen, waar in in dat woord „stop" die fout gemaakt werd. Dan moest men in Londen zeggen: „Dat is gek, want hier hebben we het woord „stop" veranderd met een andere klinker op een plaats, die niet de zestiende letter is." Terwijl de zestiende letter op een gegeven moment niet veranderd werd. Dat was zijn voorstelling van zaken.

A. Neemt u mij niet kwalijk, Mijnheer de Voorzitter, toen ik daarstraks van 10 of 20 telegrammen sprak, had ik bij dit getal inbegrepen de telegrammen, die uit zijn verkeer afgeluisterd waren.

17423. De **Voorzitter**: Ja, maar die kon u toen nog niet decoderen?

A. Neen.

17424. De **Voorzitter**: Want u had de code nog niet?

A. Maar toen hij gevangengenomen was, konden wij ze ontcijferen.

17425. De **Voorzitter**: Nadat hij de code afgegeven had, ja.

A. De code was immers vooral duidelijk geworden uit delen van het bij hem gevonden materiaal. Op dat ogenblik konden natuurlijk ook alle voorgaande telegrammen ontcijferd worden. Hoe dat nu geweest is met die zestiende letter of met dat woord „stop", kan ik u tot mijn spijt niet zeggen.

17426. De **Voorzitter**: Maar u weet dus zeker, dat de voorgaande telegrammen van *Lauwers* opgevangen zijn?

A. Een aantal daarvan is opgevangen. Dat is heel zeker.

17427. De **Voorzitter**: Dus u kende meer van hem dan die twee of drie telegrammen?

A. O ja, natuurlijk.

A. Ja, 20? Pardon, es können auch 10 gewesen sein. Ich habe mich vielleicht geirrt. Aber 10 nehme ich wohl an.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Verzeihen Sie, Herr Vorsitzender, wenn ich vorhin von 10 oder 20 Funksprüchen sprach, so hatte ich bei dieser Zahl auch die Funksprüche mit einbegriffen, die aus seinem Verkehr abgehört waren.

A. Nein.

A. Aber als er festgenommen war, da konnten wir sie decodieren.

A. Der Code war ja vor allen Dingen ersichtlich geworden aus Teilen des bei ihm gefundenen Materials. In dem Augenblick konnten natürlich auch alle vorhergehenden Sprüche decodiert werden. Wie das nun gewesen ist mit dem sechzehnten Buchstaben oder dein Wort „Stop", kann ich Ihnen leider auch nicht sagen.

A. Eine Anzahl davon ist aufgefangen, das ist ganz bestimmt.

A. O ja, natürlich.

17428. De **Voorzitter**: Dat zou dus betekenen, dat ontdekt had kunnen worden, dat de security-check een andere was dan hij had opgegeven?

A. Ja, maar ten dele waren ze, dat weet ik nog precies, niet te ontcijferen volgens zijn code, omdat ze verminkt opgevangen waren. En wanneer ik ze verminkt opvang, dan ben ik meestal niet in slaat het telegram te decoderen, omdat het code-telegram één geheel is. Het is mogelijk, dat er sommige niet gedecodeerd zijn, andere weer wel. Ik weet er enkele, die beslist niet bij hem gevonden waren, maar die op grond van vroegere af luistering later ontcijferd zijn.

17429. De **Voorzitter**: Ja, maar in ieder geval komt het dus hierop neer, dat dit een voorbeeld is van een agent, die zijn security-check voor zich houdt en die in het geval, dat de vijand er iets van te weten komt, juist niet meer prijsgeeft dan hij behoeft prijs te geven, is het niet?

A. Jawel, volkomen juist.

17430. De **Voorzitter**: En dat vind ik een gedragslijn, zo vanzelfsprekend, dat ik zeg, dat alle 34, zonder uitzondering, hun security-checks helemaal hebben afgegeven, dat lijkt mij onwaarschijnlijk. Een aantal zal het wel gedaan hebben, maar dat ze het allen gedaan zouden hebben, lijkt mij onaannemelijk. Ik vind daarvoor steun in het feit, dat juist één van de overlevenden in ieder geval zo gehandeld heeft. Dat geeft toch wel enige aanwijzing in die richting en dat maakt, want daarom ga ik er zo diep op in, het Londense probleem des te moeilijker.

A. Ja, volkomen duidelijk.

17431. De **Voorzitter**: Nu komt er bovendien nog bij, dat *Lauwers* gezegd heeft, dat hij nog enige pogingen gedaan heeft om Londen te waarschuwen. Dat heeft hij gedaan door middel van de zgn. betekenisloze letters, de letters zonder betekenis, waarmee een telegram begint en eindigt. Hij heeft met die betekenisloze letters zo weten te manoeuvreren, dat hij er een paar keer in geslaagd is om de lettercombinatie c a u g h t (het Engelse „gevangengenomen“) te maken.

A. Ik houd het beslist voor mogelijk, dat dat gebeurd is. Ik ben ongeveer in April 1942 door de leider van de seinafdeling bij ons er attent op gemaakt, dat hij *Lauwers* niet vertrouwde en dat het wel goed zou zijn, wanneer *Lauwers* zo snel mogelijk door een eigen marconist van ons, dus door een ambtenaar van de seindienst, vervangen zou worden. Dat is ook gebeurd, misschien hebben de ambtenaren het een of ander gehoord, dat hun niet beviel. Wanneer *Lauwers* aan het toestel zat en seinde, zat er natuurlijk een ambtenaar naast hem met een koptelefoon en luisterde precies af wat hij seinde. Wanneer hij nu niet heel precies opgelet heeft, is het natuurlijk zonder meer mogelijk, dat hij een paar letters, waarschuwingsletters, gegeven heeft. Dat is zonder meer mogelijk.

17432. De **Voorzitter**: *Lauwers* zegt zelfs, dat hij op een gegeven moment er nog één keer in geslaagd is om een stuk van een dn in die letters te verwerken, dat nl. inhield „worked by Jerry since“. De rest ging niet meer. Waarmede hij dus te kennen gaf, dat hij door de Duitsers werd gebruikt.

A. Ja.

17433. De **Voorzitter**: En wat ook merkwaardig is, is dat hij in zijn rapport vertelt, dat hij later, na de oorlog, gesproken heeft met Miss Bond, dat is een dame van S.O.E., die hem gezegd heeft, dat men die verandering in zijn security-check, waar ik over gesproken heb, te weten de verandering in „stop“ in plaats van in de zestiende letter, inderdaad geconstateerd heeft, dat daarover besprekingen zijn gehouden en dat men tot de conclusie is gekomen, dat, hoewel de security-check was veranderd, andere bijzonderheden voldoende kloppen om aan te mogen nemen, dat het hier in geen geval Gestapo-penetratie betrof. Dan vraagt men zich af, waar zijn security-checks dan voor?

A. Dat is meer dan naïef!

17434. De **Voorzitter**: Ja, als dat waar is, wij moeten het nog verifiëren, dan is het wel heel vreemd.

A. Zo is het.

A. Ja, aber zum Teil waren sie, das weiss ich noch genau, nicht zu entziffern nach seinem Code, weil sie verstummelt aufgefangen waren. Und wenn ich sie verstummelt auffange, dann bin ich meistens nicht in der Lage den Spruch überhaupt zu decodieren, weil die Vercodierung eine Gesamtheit ist. Es ist möglich, das einzelne nicht decodiert worden sind, andere wieder wohl. Ich weiss einzelne, die bestimmt nicht bei ihm gefunden waren, sondern die auf Grund der vorherigen Abhörung nachher entziffert worden sind.

A. Jawohl, vollkommen richtig.

A. Ja, vollkommen klar.

A. Ich halte es für unbedingt möglich, dass das geschehen ist. Ich bin ungefähr im April 1942 von dem Leiter der Funkabteilung bei uns darauf aufmerksam gemacht worden, dass er *Lauwers* nicht traute und dass es wohl richtig wäre, wenn *Lauwers* baldigst durch einen eigenen Funker von uns, also durch einen Beamten der Funkerstelle, ersetzt wurde. Das ist dann ja auch geschehen. Vielleicht haben die Beamten irgendetwas gehört, was ihnen nicht gefallen hat. Es sass natürlich, wenn *Lauwers* am Gerät sass und funkte, ein Beamter daneben mit dem Kopfhörer und hörte genau ab, was er funkte. Wenn er nun nicht ganz exakt aufgepasst hat, ist es natürlich ohne weiteres möglich, dass er ein paar Buchstaben — Warn-Buchstaben — gegeben hat. Das ist ohne weiteres möglich.

A. Jawohl.

A. Das ist mehr als naïv!

A. So ist es!

17435. De **Voorzitter**: En ten slotte zullen dan, behalve deze enkele gegevens, die we op het ogenblik hebben, de telegrammen uit de archieven ons misschien nog meer licht kunnen verschaffen. Maar dat is iets, waar we nog niet aan toe zijn. Uit deze dingen, die we nu behandeld hebben, blijkt wel dat hier toch iets is, dat men wel kan qualificeren met het woord raadsel. De reactie in Londen ten opzichte van al deze onvolkomenheden is iets raadselachtigs.

A. Mijnheer de Voorzitter, mag ik hierover in het algemeen iets zeggen?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Betreffende deze vraag?

De **Voorzitter**: Ja, gaarne.

A. Ik heb natuurlijk, zowel in de tijd van het seinspel, alsook in de jaren sedertdien mijn gedachten er over laten gaan hoe dat alles mogelijk is geweest. En toen ben ik tot twee conclusies gekomen, wat betreft de motieven. Ten eerste: het massawerk, in dienst van dit centrale ontvangstation, dat men daarginds in Londen klaarblijkelijk gehad heeft. Ik ken niet precies de organisatie, zoals ze was, maar ik meen te weten, dat het een centraal ontvangstation was, dat in doorlopend verkeer dag en nacht door een aantal marconisten bezet was om nu van een groot aantal agenten op het continent voortdurend telegrammen op hun vaste tijden op te nemen.

17436. De **Voorzitter**: Van alle mogelijke landen.

A. Juist. Nu moet men zich dat zo voorstellen, dat bij dit werk de opnemende ambtenaar niet steeds dezelfde is. die met dezelfde agent contact heeft. Dat is al een heel grote bron van onveiligheid vanwege de aanslag van degene, die opvangt. De opnemende ambtenaar kent helemaal niet precies de aanslag van de man.

17437. De **Voorzitter**: Ja, maar nu hebt u behalve met *Lauwers* altijd gewerkt met eigen Funkers.

A. Ja.

17438. De **Voorzitter**: Bij *Lauwers* was het nog zo, dat hij misschien door wijziging te brengen in zijn aanslag iets duidelijk had kunnen maken. En aan het seinen door *Lauwers* hebt u blijkbaar een eind gemaakt, omdat u risico ontdekt hebt?

A. Ja. Wanneer men de bron zoekt voor fouten, die in Londen gemaakt zijn, dan is volgens mijn inzicht beslissend, dat men de agenten niet zoveel mogelijk met dezelfde opnemende ambtenaar heeft laten werken, maar een aantal opname-ambtenaren nam op de tijd, waarop ze toevallig dienst hadden, op wat de man seinde. Dat is de eerste bron van fouten. Dan — ik stel nu voorop naar mijn voorstelling van de gang van zaken, zoals hij aan de overkant geweest is — gebeurde de decodering van de binnenkomende telegrammen in een gigantische stroom, zodat sommige decodeerders misschien niet precies op al die aangebrachte checks en andere bijkomstigheden konden letten. Het zou natuurlijk later bij de dienst hebben moeten opvallen, wanneer iets niet klopte. Ik wil zeggen, dat een zeer grote onveiligheidsfactor steeds dan ontstond, wanneer men een agent niet regelmatig met dezelfde opname-ambtenaar liet werken. Dat is ook in Londen klaarblijkelijk het geval geweest.

17439. De **Voorzitter**: Ja, maar dat verklaart de zaak toch niet helemaal, want het merkwaardige is, dat, toen op 28 November 1942 is opgericht het B.I., dat samenwerkte met S.I.S....

A. Ja.

De **Voorzitter**: . . . . . het B.I. een samenwerking heeft gehad met S.I.S., die in dit opzicht feilloos was. B.I. kreeg, dat weten we, want we hebben de leider van B.I., kolonel *Somer*, hier gehoord, de gedecodeerde telegrammen, en dan stond in de marge van die telegrammen precies aangegeven: „checks given“, „checks not given“, „half given“, enfin met alle op- en aanmerkingen, die er op het telegram te maken waren, in de marge. Dus met andere woorden, met S.I.S. ging het wel goed, daar deed men het wel goed. Maar in de samenwerking M.I.D. (dat was dus dat Nederlandse sabotage-instituut) en S.O.E., het Engelse, daar schijnt dat niet gelopen te hebben.

A. Mag ik vragen of beide diensten een gemeenschappelijk ontvangstation voor telegrammen hadden, of waren het gescheiden stations?

A. Herr Vorsitzender, darf ich dazu allgemein etwas sagen'?

A. Zu dieser Frage?

A. Ich habe mir natürlich sowohl zu der Zeit des Funkspiels selbst, als auch in den Jahren seitdem meine Gedanken gemacht, wie dass ganze möglich gewesen ist. Und da bin ich zu zwei Schlüssen gekommen, hinsichtlich der Gründe. Zum ersten der Massenbetrieb, im Dienste dieser zentralen Aufnahmestelle, die man druben in London offenbar gehabt hat. Ich kenne nicht genau die Organisation wie sie war, aber ich glaube zu wissen, dass es eine Zentral-Aufnahmestelle war, die im fortlaufenden Verkehr Tag und Nacht von einer Anzahl von Funkern besetzt war, um nun von einer grossen Zahl von Agenten auf dem Kontinent laufend Sprüche zu deren Zeiten entgegenzunehmen.

A. Eben. Nun muss man sich das so vorstellen, dass bei diesem Turnus der aufnehmende Beamte nicht immer der gleiche ist, der mit dem gleichen Agenten verkehrt. Das ist schon einmal eine ganz grosse Unsicherheitsquelle, wegen der Tastschrift des Horchers. Der aufnehmende Beamte kennt überhaupt nicht genau die Tastschrift des Mannes.

A. Jawohl.

A. Jawohl. Wenn man die Quellen sucht für die Fehler, die in London gemacht wurden, dann ist nach meiner Ansicht massgeblich, dass man den Agenten nicht möglichst mit dem gleichen aufnehmenden Beamten hat verkehren lassen, sondern eine Zahl von Aufnahmebeamten nahm zu der Zeit, wo sie gerade Dienst hatten, den Verkehr mit dem Mann ab. Das ist die Fehlerquelle Nr. 1. Dann — ich schicke nun voraus nach meiner Vorstellung des Ablaufs, wie er druben gewesen ist — geschah die Dekodierung in einem Mammutarbeitsgang von einlaufenden Telegrammen, sodass der einzelne Dekodierer vielleicht nicht genau auf die ganzen eingebauten Checks und sonstigen Schikanen achten konnte. Es hätte natürlich nachher beim Dienst auffallen müssen, wenn etwas nicht stimmte. Ich wil sagen, dass ein sehr grosser Unsicherheitsfaktor immer dann entstand, wenn man einen Agenten nicht regelmässig mit dem gleichen Aufnahmebeamten arbeiten liess. Und das ist auch in London offenbar der Fall gewesen.

A. Jawohl.

A. Darf ich fragen, ob beide Dienste das gemeinsame Aufnahmestitut für die Funkprüche hatten, oder waren das getrennte Institute?

17440. De **Voorzitter:** Nu vraagt u mij iets, wat ik op het ogenblik niet weet.

A. Dat houd ik voor zeer belangrijk, wanneer ik dat opmerken mag.

17441. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat er twee afzonderlijke ontvangstations waren, hoewel aan de andere kant de vraag gesteld kan worden waarom men in Londen twee instituten daarvoor zou hebben. Maar in ieder geval, het is een punt, dat we kunnen onderzoeken.

A. Dat moet te onderzoeken zijn.

De **Voorzitter:** Ja, inderdaad, dat is misschien na re gaan. Dat kunnen we onderzoeken.

A. En wanneer de ene dienst oppervlakkiger was of niet zo precies als de andere, is daarmee een tweede bron van fouten mogelijk.

De **Voorzitter:** Ja, dat is natuurlijk waar.

A. Mijnheer de Voorzitter, mag ik dan ten derde nog iets zeggen betreffende deze vraag. Het was bij de Duitse geheime diensten zo, dat het verkrijgen van inlichtingen, dus de spionagedienst, Afdeling I was, en de Afdeling II de sabotagevoorbereidingen behandelde, overeenkomend met de dienst van de S.O.E. Beide diensten wisten meestal zeer weinig af van de mogelijkheden van de vijandelijke contra-spionage. Ik heb zeer dikwijls onze diensten I en II, wanneer ik van het een of andere voornemen of plan hoorde, op omstandigheden opmerkzaam gemaakt, die deze officieren ontgingen. Dezelfde mogelijkheid tot het maken van fouten, die nu bij ons bestond, heeft ook bij de Engelse diensten I en II bestaan.

17442. De **Voorzitter:** Ja, maar zou zich dat wellicht bij diensten als B.I. en S.I.S. niet minder gauw voordoen? Want dat waren diensten, die uitsluitend op de intelligence waren gericht en dus waarschijnlijk ook de mogelijkheid van de contra-intelligente beter kenden.

A. Mogelijk ja, maar gelooft u dat alstublieft niet vast. Zelfs goede Duitse officieren van I en II waren over de mogelijkheden van het G.V. seinspel niet helemaal op de hoogte. Zij wisten wel, dat men dat kon en dat men de agenten security-checks moest geven, maar hoever dat gaan kon met een seinspel, dat hebben de mensen zich in zeer veel gevallen niet gerealiseerd. Ze hebben wel hun eigen security-checks voor toereikend gehouden, maar die waren het nu juist niet. Voor het overige is het zo geweest, dat er spelen zijn gespeeld, niet alleen van uit Holland, maar ook in zeer uitgebreide omvang met Engeland van uit België en Frankrijk. Dan is er ook van België en Frankrijk uit met Rusland gespeeld. Met Rusland bij voorbeeld anderhalf jaar lang. Dus wat over het algemeen de mogelijkheden van een G.V. seinspel, zoals wij zeggen, aangaat, is het geval „Nordpol" niet zo helemaal alleenstaand. Dat is het wat betreft de duur en de polariteit van de geschiedenis, omdat alles daarbij inbegrepen was, wat aan sabotagewerk toenmaals van Londen uit in Holland gebeurde. In zoverre is het geval wel tamelijk op zich zelf staand. Maar het feit, dat ook van Frankrijk en van België en van Duitsland uit naar Engeland en naar Rusland seinspelen lange tijd gelopen hebben, bevestigt eigenlijk, dat zo iets toch steeds mogelijk is en het geval niet op zich zelf staat.

17443. De **Voorzitter:** Neen, maar dan blijft er toch wel dit merkwaardige verschil, dat de zaak met B.I. en S.I.S. zonder mankeren gelopen heeft. Dat is wel merkwaardig.

A. Dat is dan blijkbaar juist een uitstekend geleide dienst geweest.

17444. De **Voorzitter:** Ja, want het staat vast, dat geen enkele B.I. agent van de 43, die na Maart 1943 zijn afgeworpen, bij het parachuteren gepakt is.

A. Ja.

17445. De **Voorzitter:** Wel later, als hij in het land werkte, maar dat staat hier buiten. Verder staat vast, dat men onmiddellijk aan alle mogelijke dingen merkte, dat hij gearresteerd was. En men had het systeem, om zo gauw als er iets was, iemand op contrôle uit te sturen. Bovendien werden de agenten blind gedropt, zonder ontvangstcomité's en al dergelijke dingen meer. Als geheel werkten deze

A. Das halte ich für sehr wichtig, wenn ich das erwähnen darf.

A. Das musste zu klaren sein.

A. Und wenn der eine Dienst oberflächlicher war, oder nicht so exakt wie der andere, ist damit eine zweite Fehlerquelle möglich.

A. Herr Vorsitzender, darf ich dann drittens noch etwas sagen zu dieser Frage. Es war bei den deutschen Geheimdiensten so, dass die Nachrichtengewinnung, also der Spionagedienst, die Abteilung I war und die Abteilung II die Sabotagevorbereitungen betrieb, entsprechend dem Dienst der S.O.E. Beide Dienste hatten meistens sehr wenig Kenntnis von den Möglichkeiten der feindlichen Kontraspionage. Ich habe sehr oft unsere I und II-Diensten, wenn ich von irgendwelchen Vorhaben oder Plänen hörte, auf Umstände aufmerksam gemacht, die diesen Offizieren unklar waren. Die gleiche Fehlermöglichkeit, die da bei uns bestand, hat auch beim englischen I und II-Diensten bestanden.

A. Möglich ja, aber bitte glauben Sie das nicht sicher. Selbst gute deutsche I und II-Offiziere waren über die Möglichkeiten des G.V. Funkspiels nicht ganz im Bilde. Sie wussten wohl, man kann das und man muss dem Agenten einen Sicherheitscheck geben, aber wie weit das gehen konnte mit einem Funkspiel, das haben die Leute sich in sehr vielen Fällen nicht realisiert. Sie haben wohl Ihre eigenen Sicherungen für ausreichend gehalten, und diese waren es nun eben nicht. Im übrigen ist es ja so gewesen, dass Funkspiele nicht allein von Holland gespielt worden sind, sondern auch in sehr erheblichem Umfang mit England von Belgien und von Frankreich aus. Dann ist auch von Belgien und von Frankreich aus mit Russland gespielt worden. Mit Russland zum Beispiel, auf eine Dauer von 1½ Jahren. Also was die Möglichkeit eines G.V. Funkspiels, wie wir sagen, überhaupt angeht, ist der Fall „Nordpol" nicht so ganz allein stehend. Es ist es hinsichtlich der Dauer und der Polarität der Geschichte, weil alles darin einbegriffen war, was an Sabotagedienst damals von London aus in Holland geschah. Insofern ist der Fall wohl ziemlich allein stehend, aber die Tatsache, dass auch von Frankreich, von Belgien und von Deutschland aus nach England und nach Russland Funkspiele lange Zeit gelaufen sind, erhärtet eigentlich, dass so etwas doch immer möglich ist und der Fall nicht für sich allein steht.

A. Das ist dann eben ein offenbar ausgezeichnet geleiteter Dienst gewesen.

A. Jawohl.

diensten, dus B.I. en S.I.S., voldoende en goed. En nu is zo merkwaardig, dat bij die andere combinatie, M.I.D. en S.O.E., deze grote fouten eigenlijk systematisch plaats vonden, want het ging eigenlijk aan één stuk door.

A. Daarbij komt echter nog een ander punt, nl. dat een **sabotagedienst**, die de taak had eerst groepen te organiseren, dan materiaal in ontvangst te nemen, het materiaal te bevrachten, te stapelen, enz., veel sterker aan het gevaar van een ontdekking blootgesteld is dan een zuivere inlichtingendienst. Dat gaf aan de hele geschiedenis van het begin af aan feitelijk meer risico. Dit zou dus nog grotere voorzorgsmaatregelen nodig gemaakt hebben tegenover een inlichtingendienst.

17446. De **Voorzitter**: Maar nu heeft men, toen dan deze zaak helemaal misgelopen was, in begin 1944 naast B.I., dat dus al een hele tijd bestond, als vervanging van het M.I.D., waar ik het hier over had, opgericht B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten), dat ook sabotage had te verzorgen. En dat Bureau heeft ook heel goed gewerkt, daar is ook niets schokkends meer gebeurd. Tegelijkertijd met de oprichting van het B.B.O. heeft ook een reorganisatie van de Nederlandse afdeling van S.O.E. plaats gevonden.

A. Ja.

17447. De **Voorzitter**: Een aanwijzing, dat de fout wel daar gezeten moet hebben.

A. Ik mag me niet veroorloven een oordeel uit te spreken, maar men komt er gemakkelijk toe zich daarover een mening te vormen.

17448. De **Voorzitter**: U kunt natuurlijk ook niet met positieve zekerheid zeggen, het is zo en zo. Maar aan de andere kant, u hebt een grote mate van deskundigheid op dit gebied en u hebt er geregeld uw gedachten over laten gaan. Pus als u aangeeft, wat u als mogelijkheden veronderstelt, dan zullen we dat zeker op prijs stellen.

A. Ten eerste moet ik vermelden de bijzondere voorzichtigheid, die geboden zou zijn geweest tegenover een zuivere inlichtingendienst. Ontzaglijk veel grotere voorzichtigheid was geboden, omdat het afwerpen van materiaal steeds een onderneming is, die in 6 van de 10 gevallen achterdocht opwekt en daarmee de groep in gevaar brengt. Dat is een gewichtig punt, want er hebben in Holland in de loop van het spel in totaal meer dan 90 droppings plaats gevonden. en wel min of meer op een beperkt aantal droppingsplaatsen. Dat is een factor, die ons tijdens de oorlog vaak te denken gaf. Maar het was niet onze taak daarop te letten! Men had in Londen moeten weten, dat een droppingsplaats, die onder de toenmalige verhoudingen meer dan 5 of 6 maal gebruikt werd, niet meer absoluut safe kon zijn.

17449. De **Voorzitter**: En dat gebeurde?

A. Dat is gebeurd en dat is voortgezet. Ik moest tegenover Londen de rol van een agent spelen, die zich wel over zijn eigen veiligheid zorgen maakt, maar niet zo diepgaand, dat hij zegt: „Ik moet nu van mijn kant eens een andere plaats zoeken.“ Dat heb ik aan de mensen in Londen overgelaten.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Er zijn in enige gevallen aanwijzingen gekomen betreffende een verandering van de plaats, maar pas nadat op deze plaats wel 10 droppings achter elkaar gebeurd waren. Dat is natuurlijk onder de toenmalige controleverhoudingen een onmogelijkheid. Men heeft waarschijnlijk in Londen ook daarmee geen rekening gehouden, dat ieder binnenkomend vliegtuig, vooral ieder alleen binnenkomend vliegtuig, door radarapparaten opgenomen en geleid wordt om zijn route te registreren? Wat voert hij hier in zijn schild: Wat wil de man daar?

17450. De **Voorzitter**: Was de Duitse radar in 1942 al zo, dat dat mogelijk was?

A. Ja zeker.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ik heb na het begin van het spel, ongeveer vanaf Mei 1942, iedere dag een kaart gekregen van het Luftgau-Kommando Amsterdam, waarop ieder vliegtuig, dat in de voorgaande nacht boven Holland

A. Es kommt dazu aber noch ein anderer Punkt. Nämlich der, dass ja ein Sabotagedienst, der die Aufgabe hatte erst mal Gruppen zu organisieren, dann Material in Empfang zu nehmen, das Material zu verfrachten, zu stapeln usw., viel stärker der Gefahr einer Entdeckung ausgesetzt ist als ein reiner Nachrichtendienst. Das gab der ganzen Angelegenheit von vornherein wesentlich mehr Risiko. Dies hatte deshalb noch grössere Vorsichtsmassnahmen erfordert, gegenüber einem Inlichtingendienst.

A. Jawohl.

A. Ich darf mir nicht erlauben, ein Urteil auszusprechen, aber es liegt nahe sich darüber Gedanken zu machen.

A. Zuerst muss ich die besondere Vorsicht erwähnen, die geboten gewesen wäre gegenüber einem reinen Nachrichtendienst. Ungeheuer viel grössere Vorsicht war geboten, denn das Abwerfen von Material ist immer ein Unternehmen, das in sechs von zehn Fällen Verdacht erregt und damit die Gruppe gefährdet. Das ist ein wichtiger Punkt, denn es sind insgesamt im Verlauf des Spiels in Holland über neunzig Droppings erfolgt und zwar mehr oder weniger an einer begrenzten Anzahl von Abwurfplätzen. Das ist ein Faktor, über den wir uns während des Krieges oft Gedanken gemacht haben. Aber es war ja nicht unsere Aufgabe darauf zu achten! Man hatte in Londen wissen müssen, dass ein Abwurfplatz, der unter den damaligen Verhältnissen mehr als fünf oder sechs Mal gebraucht worden war, nicht mehr unbedingt safe sein könnte.

A. Das ist geschehen und das ist fortgesetzt worden. Ich hatte gegenüber London die Rolle des Agenten zu spielen, der sich wohl über seine eigene Sicherheit Gedanken macht, aber nicht so weittragend, dass er sagt: „Ich muss jetzt von mir aus mal einen anderen Platz suchen.“ Das habe ich den Leuten druben überlassen.

A. Es ist in einigen Fällen eine Anweisung gekommen bezüglich einer Platzänderung, aber erst nachdem auf dem betreffenden Platz wohl zehn Abwürfe hintereinander erfolgt waren. Das ist natürlich unter den damaligen Umständen der Überwachung eine Unmöglichkeit. Man hat wahrscheinlich in London auch nicht damit gerechnet, dass jedes einfliegende Flugzeug, vor allen Dingen jedes allein einfliegende Flugzeug, vom Radargerät gefasst und geführt wird um seine Route festzuhalten und festzustellen: Was plant er hier? Was will der Mann dort?

A. Jawohl.

A. Ich habe nach Beginn des Spiels, ungefähr ab Mai 1942, tagtäglich eine Karte bekommen vom Luftgaukommando Amsterdam, auf der jedes Flugzeug, das in der vorhergehenden Nacht über

gecirkeld of gekruist had, opgetekend was, in zoverre het niet een massavlucht betrof, die doorvloog naar Duitsland en terug. Deze werden niet op de kaart aangetekend, maar speciaal de afzonderlijke tliegtuigen bij nacht werden zo nauwkeurig opgenomen, dat men precies op deze kaart kon nagaan waar en op welke hoogte de vlieger heeft gecirkeld. Aangenomen, dat wij toenmaals het Noordpoolspel niet gespeeld hadden, dan zou mij uit deze kaarten reeds na een klein aantal droppings duidelijk zijn geworden, dat hier in Holland een groots opgezette sabotage-actie aan de gang was, en wel slechts op grond van het afluisteren, zoals u ziet. Dat is bij voorbeeld ook een van de punten, die een officier, die de sabotage leidt in Londen, had moeten weten, en waarbij hij met het maken van zijn plannen rekening had moeten houden. Wanneer hij dat niet weet en niet doet, dan is het een fout! Maar eigenlijk moet hij het weten.

17451. De **Voorzitter**: U hebt ook in Brussel gewerkt?

A. Ja.

17452. De **Voorzitter**: Hebt u ook iets gemerkt van wat er in de loop van de jaren in België gebeurd is? Ik bedoel, zijn daar ook dergelijke dingen gebeurd?

A. Ja.

17453. De **Voorzitter**: De actie aldaar werd ten slotte gevoerd van uit dezelfde dienst in Londen?

A. Ja, het was een onderafdeling van S.O.E., de sectie België.

17454. De **Voorzitter**: Men had natuurlijk verschillende secties bij S.O.E.

A. Men had Dutch section en Belgian section, enz.

17455. De **Voorzitter**: Maar zijn daar dezelfde fouten gemaakt?

A. Daar is precies hetzelfde gebeurd.

De **Voorzitter**: Ach!

A. Neen, zoals ik reeds zei, was de onderneming niet van die omvang en duur als in Holland. Maar België, dus de Ast. Brussel III F, heeft in de tijd van 1942 tot voorjaar 1944 heel matig gerekend toch misschien 25 droppings gekregen, volgens afspraak met Engeland. En ook agenten.

17456. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn die ook allemaal gepakt?

A. Niet allemaal. Hier in Holland werd, door toedoen van de Engelse sabotagedienst, practisch 95 pct. gepakt en in Brussel schat ik misschien 30 pct. Ast. III F in Brussel had steeds slechts afzonderlijke lijnen van het net in handen, die ze dan speelden: in Holland daarentegen liep de zaak toevallig direct in het begin zo, dat het ons helemaal in handen viel. Maar gespeeld werd ook van België uit en in de twee jaren 1942 en 1943 zijn beslist 25 droppings volgens afspraak gemaakt.

17457. De **Voorzitter**: Waarbij in beginsel dezelfde fouten gemaakt zijn?

A. Ja. Precies dezelfde.

17458. De **Voorzitter**: Van Frankrijk weet u niets?

A. In Frankrijk zijn ook seinspelen met de Engelse S.O.E. met succes gespeeld.

17459. De **Voorzitter**: Is u dit bekend?

A. Ja! Dat is me nauwkeurig bekend, en wel ongeveer in dezelfde omvang als in België.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Waarbij in Frankrijk het percentage gepakte agenten van de volgens afspraak met Londen plaats vindende droppings veel geringer was dan in België, omdat de actie van S.O.E. in Frankrijk 2-3 maal groter was dan in België. Of anders uitgedrukt, heeft men in Frankrijk in 1942 en 1943 te zamen ongeveer 300 maal gedropt, daarvan zijn volgens afspraak in het seinspel ongeveer 30 droppings gepakt, dus rond 10 pct. Naar schatting; ik kan de getallen niet precies zeggen.

Holland gekreist oder gekreuzt hatte, eingezeichnet war, sofern es sich nicht um Masseneinflüge durchgehend nach Deutschland und zurück handelte. Diese wurden nicht eingezeichnet. Aber speziell die nächtlichen Einzelflüge, wurden so präzise erfasst, dass man genau auf diesen Karten erkennen konnte, wo und in welcher Höhe hat der Flieger gekreist. Angenommen, wir hätten das Nordpol-Spiel nicht geführt damals, so wäre mir aus diesen Karten schon nach einer kleinen Anzahl von Abwürfen deutlich geworden, dass hier in Holland eine gross angelegte Sabotageaktion im Gange ist, und zwar nur auf Grund des Abhorchens, wie Sie sehen. Das ist zum Beispiel auch einer der Punkte, die ein Sabotageleitender Offizier in London hatte wissen und in seine Plane hatte mit einkalkulieren müssen. Wenn er das nicht weiss und nicht tat, dan ist es ein Fehler! Aber wissen müsste er es eigentlich.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja. Es war eine Unterabteilung von S.O.E., die Belgienaktion.

A. Man hatte Dutch- und Belgienaktion. Und so weiter.

A. Ja, das ist genau das gleiche passiert.

A. Nicht, wie ich vorhin schon sagte, nicht in dem Umfang und nicht von der Dauer des Unternehmens wie es in Holland war. Aber Belgien, also die Ast. Brussel III F, hat in der Zeit von 1942 bis Frühjahr 1944 ganz gering gerechnet doch vielleicht 25 Abwürfe empfangen auf Verabredung mit England. Und auch Agenten.

A. Nicht alle. Hier in Holland war von der Tätigkeit der englischen Sabotageleitstelle praktisch 95 p.c. erfasst, und in Brussel, schätze ich, vielleicht 30 p.c. Ast. III F in Brussel hatte immer nur einzelne Linien des Netzes in der Hand, die sie dann spielten, wogegen in Holland die Sache zufällig gleich im Anfang so anliefe, dass das gesamte Netz uns in die Hand fiel. Aber gespielt wurde auch von Belgien aus und in den zwei Jahren 1942/1943 sind bestimmt 25 Abwürfe auf Verabredung gemacht worden.

A. Jawohl. Genau das gleiche.

A. In Frankreich sind auch Funkspiele mit der engl. S.O.E. mit Erfolg gelaufen.

A. Ja! Das ist mir genau bekannt und zwar ungefähr im gleichen Umfang wie in Belgien.

A. Wobei in Frankreich der Prozentsatz der auf Verabredung mit London erfassten Abwürfe viel geringer war als in Belgien, weil die Aktion der S.O.E. in Frankreich zwei-dreimal grosser war als in Belgien. Oder anders ausgedrückt, hat man in Frankreich 1942 und 1943 insgesamt etwa 300 Mal gedropt. Davon sind erfasst worden auf Verabredung im Funkspiel etwa 30 Abwürfe also rund 10 p.c. Geschätzt, ich kann die Zahlen nicht genau sagen. In Belgien ist in

In België is in deze beide jaren 80 of 90 maal gedropt; Jan zijn echter 25 tot 30 ontvangsten ongeveer 1/3. In Holland is het echter een nog hoger percentage geweest. Maar met succes werd er gespeeld in het seinspel, ook met de Franse sectie en met de Belgische sectie van de S.O.E. Dat is wel duidelijk.

17460. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hoe verklaart u, dat het van uit Londen naar België eerder gestopt is, en ook naar Frankrijk. Eerder dan hier?

A. In Frankrijk en België was het zo, dat zich daar groepen genesteld hebben, die „echt“ werkten. Zij werden door ons wel gespeeld, konden echter meerdere malen geruime tijd stand houden en droppings ontvangen. Daardoor kwam een naar verhouding hoog percentage van echte droppings tot stand. Ook afzonderlijke agenten, die nieuwe groepen moesten samenstellen, zijn in het een of andere geval gepakt. Hun seinapparaat werd dan „gespeeld“ en kreeg ook droppings.

17461. De Voorzitter: Is het eigenlijk niet zo, dat dezelfde fouten in Holland in veel sterkere mate tot gevolgen hebben geleid door de Jambroes-affaire?

A. Het geval *Jambroes* heeft zelf de zeer snelle quantitatieve uitbreiding van deze dingen aanzienlijk bevorderd.

17462. De Voorzitter: De fout in de zending van *Jambroes* was, dat zijn opdracht het hele land moest omvatten.

A. De opdracht was voor één man te veel omvattend.

De Voorzitter: Inderdaad.

A. Wanneer deze man gevangengenomen werd, bestond het grote gevaar, dat de verdere opbouw in het hele land in handen van de tegenstander viel. De opdracht was te gevaarlijk globaal.

17463. De Voorzitter: Men is hier eigenlijk te systematisch geweest, doordat men de opbouw van elf sabotage-organisaties voor de verschillende provincies door één man heeft willen doen geschieden.

A. Men heeft zeer schematisch gedacht en heeft er geen rekening mede gehouden, dat men zich zelf ontzaglijk in gevaar bracht, en nimmer gedacht aan de mogelijkheden voor de vijand, nl. voor de militaire afweer en voor de afweer van de Sicherheitspolizei.

17464. De Voorzitter: Gegeven het feit, dat men in alle elf provincies sabotagegroepen wilden oprichten, was het uit een oogpunt van security eigenlijk volkomen onjuist om dat aan één man op te dragen en had men veiliger gedaan, wanneer men daarvoor elf agenten onafhankelijk van elkaar uitgestuurd had?

A. Zeker, dat is zonder twijfel! Men zou wel is waar niet het grote overzicht gehad hebben en men zou misschien ook niet het schijnbare succes zo snel verkregen hebben, als het thans tot stand is gekomen, maar de veiligheid was onvergelyklijk veel groter geweest, dat is heel duidelijk.

17465. De Voorzitter: Want doordat u *Jambroes* in handen had, kon u geleidelijk aan elf verbindingen opbouwen, die inviteerden om meer agenten en materiaal te sturen?

A. Ja.

17466. De Voorzitter: U hebt thans getracht om verklaringen voor het succes van het England-Spiel te geven, die mede gebaseerd zijn op uw eigen ervaringen.

A. Ja.

17467. De Voorzitter: En dan zegt u: „Ik kan mij indenken, dat die en die organisatorische fouten zijn gemaakt. Voorts meent u, dat deze fouten in Holland geculmineerd hebben, waarbij de *Jambroes*-affaire een belangrijke rol gespeeld heeft. In Nederland is volgens u de samenloop van een aantal van de factoren sterker geweest dan in België en in Frankrijk. Dat is een zeer natuurlijke verklaring van het geval, een verklaring, die met beide benen op de grond staat, doch die, naar het mij voorkomt, nog niet alles oplost. U weet, dat in de pers hierover ontzaglijk veel te doen is geweest en dat men alle mogelijke veronderstellingen heeft geopperd. De meest gewaagde veronderstelling is geweest, dat Schreieder en van der Waals in Engelse dienst waren. Misschien hebt u dat ook wel eens gehoord?

A. Ja, dat heb ik gelezen.

diesen beiden Jahren 80 oder 90 Mal gedropt worden. Dann sind aber 25—30 Empfänge ungefähr ein Drittel. In Holland ist es eben ein noch höherer Prozentsatz gewesen. Aber erfolgreich gespielt wurde im Funkspiel auch mit der Frankreichsektion und mit der Belgiensektion der S.O.E. Das ist wohl klar.

A. In Frankreich und in Belgien war es so, dass dort Gruppen Fusz gefasst hatten, die „echt“ arbeiteten. Sie wurden von uns wohl funkhorchmassig erfasst, konnten sich aber mehrfach langere Zeit halten und Abwürfe empfangen. Dadurch kam ein verhältnismässig hoher Prozentsatz von echten Abwürfen zustande. Auch einzelne Agenten, die neue Gruppen aufzustellen hatten, sind im einen oder anderen Fall gefasst worden. Ihr Funkgerät wurde dann gespielt und bekam auch Abwürfe.

A. Der Fall *Jambroes* hat von sich aus die sehr schnelle zahlenmassige Ausbreitung dieser Dinge erheblich gefördert.

A. Der Auftrag war für einen Mann zu umfassend.

A. Wenn dieser Mann festgenommen wurde, bestand die grosse Gefahr, dass der weitere Aufbau im ganzen Land dem Gegner in die Hand fiel. Der Auftrag war zu gefährlich global.

A. Man hat sehr schematisch gedacht und hat sowohl die eigene ungeheure Gefährdung wie die Möglichkeiten für den Feind, nämlich für die militärische oder sicherheitspolizeiliche Abwehr, ausser Acht gelassen.

A. Unbedingt, das ist zweifellos! Man hätte zwar nicht die grosse Übersicht gehabt und man hätte vielleicht auch nicht den scheinbaren Erfolg so schnell bekommen, wie er dann zu Stande gekommen ist, aber die Sicherheit wäre unvergleichlich grösser gewesen, das ist ganz klar.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Ja, das habe ich gelesen.

17468. De **Voorzitter**: En dat wijst u waarschijnlijk volkomen van de hand?

A. Dat is volkomen uitgesloten.

17469. De **Voorzitter**: Maar nu is er een andere theorie, en daar wilde ik toch nog wel eens met u over spreken. Er wordt door sommigen met klem beweerd, dat er verraad in het spel is geweest, en wel in deze zin, dat de Engelse officier *Bingham*, die bij S.O.E. zat, hier een bloedverwant of een familielid zou hebben gehad, die voor de Duitsers werkte, dat er tussen die twee, op de een of andere manier, samenwerking heeft bestaan en dat op deze wijze verraad werd gepleegd. Dat is een stelling, die met zeer veel nadruk — op het ogenblik echter nog niet door bepaalde concrete bewijzen gestaafd — door, toch niet de eerste de beste, wordt verkondigd. Eén van hen is b.v. één van de leiders van het B.B.O., waar ik het zoëven over had, dat in het voorjaar van 1944 is opgericht. Het laatste sabotagebureau dus. Deze officier verdedigt ook deze stelling. Nu wilde ik u vragen: is er enige aanwijzing voor, dat er aan de Duitse kant iemand gewerkt heeft, die familierelaties had met een officier aan de Engelse zijde?

A. De voorstelling, dat op deze wijze een of andere invloed bij het begin of in de loop van het „Nordpol-Spiel” geweest zou zijn, is volkomen uitgesloten! Of de heer *Bingham* hier een familielid gehad heeft, die een of andere verbinding met een Duitse officier gehad heeft, kan ik niet zeggen, maar wanneer dat het geval zou zijn geweest, wat ik natuurlijk niet weet, dan bevestig ik, dat ik nooit iets van een familielid van de heer *Bingham* gehoord of gezien heb.

17470. De **Voorzitter**: En als er verraad geweest was, dan had u dat moeten weten? Dan zou u er gebruik van gemaakt hebben?

A. Wanneer deze verbinding iets te maken zou gehad hebben met het spel-Noordpool of met het England-Spiel van *Schreieder*, dan zou ik het beslist geweten hebben.

17471. De **Voorzitter**: Ja, want dan had u er gebruik van moeten maken?

A. Ik zou er op de een of andere manier achter gekomen moeten zijn, en dat is niet het geval geweest. Nooit is iets dergelijks ook maar ter sprake gekomen of gemerkt of bekend geworden.

17472. De **Voorzitter**: En u kent ook niet bij uw ondergeschikten of bij de ondergeschikten van *Schreieder* een man, die de naam *Bingham* gedragen heeft?

A. Neen, mij onbekend.

17473. De **Voorzitter**: Hij kan natuurlijk een andere naam gevoerd hebben, die ons niet bekend is. In ieder geval de naam *Bingham* bent u niet tegengekomen?

A. De naam *Bingham* was ons toentertijd zo bekend uit de verbinding met Londen, dat ik het beslist vernomen zou hebben, wanneer hier een man of een vrouw met de naam *Bingham* opgedoken zou zijn en op de een of andere manier bekend geworden zou zijn; dat zou ik heel beslist te weten gekomen zijn. Dat kan ik wel beweren.

17474. De **Voorzitter**: Ik wil nu van dit punt afstappen. Meent u, dat u aan uw uiteenzettingen over uw opvattingen betreffende het verloop van zaken en de vraag, waar men de oorzaken van dat verloop moet zoeken, nog iets hebt toe te voegen? Of meent u, dat u volledig uw opvattingen hebt weergegeven?

A. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik daarover wel alles gezegd heb, wat ik zeggen kan. Ik heb mij natuurlijk afgevraagd, wat ik daarover zou zeggen, omdat ik immers moest aannemen, dat het ter sprake zou komen. Ik geloof niet, dat ik u iets uitvoerigers hierover kan zeggen.

17475. De **Voorzitter**: Ook niet op grond van de besprekingen, die u in Engeland hebt gehad met majoor *Hughes*?

A. Neen, de telegrammen lagen daar op de tafel. Wij hebben onderzocht, hoe kwam dit tot stand, hoe kwam dat tot stand en hoe dat? Maar hij heeft nooit tegenover mij zijn gevolgtrekkingen geuit.

A. Das ist völlig ausgeschlossen.

A. Die Darstellung, dass auf diese Weise irgend ein Einfluss beim Beginn oder im Verlauf des „Nordpol-Spiels” gewesen wäre, ist völlig ausgeschlossen! Ob Herr *Bingham* hier eine Verwandte gehabt hat, die irgend eine Verbindung mit einem deutschen Offizier gehabt hat, kann ich nicht sagen. Aber sollte das der Fall gewesen sein, was ich natürlich nicht weiss, so bestätige ich, dass ich nie etwas von einer Verwandten des Herrn *Bingham* gehört oder gesehen habe.

A. Wenn diese Verbindung irgend etwas zu tun gehabt hatte mit dem Spiel „Nordpol” oder mit dem England-Spiel von *Schreieder*, würde ich das bestimmt gewusst haben.

A. Ich hatte es irgendwie erfahren müssen, und das ist nicht der Fall gewesen. Niemand ist etwas derartiges überhaupt erwähnt, oder gemerkt, oder bekannt geworden.

A. Nein, mir unbekannt.

A. Der Name *Bingham* war mir damals so gelaufig aus der Londoner Verbindung, dass ich es unbedingt erfahren hatte, wenn hier ein Mann oder eine Frau namens *Bingham* aufgetaucht wäre und irgendwie bekannt geworden wäre; das wäre ganz bestimmt zu meiner Kenntnis gekommen. Das kann ich wohl behaupten.

A. Ich glaube, Herr Vorsitzender, dass ich dazu wohl alles gesagt habe, was ich sagen kann. Ich habe mir natürlich überlegt was ich dazu sagen würde, weil ich ja annehmen musste, dass das zur Sprache käme. Ich glaube nicht, dass ich Ihnen ausführlicher etwas dazu sagen kann.

A. Nein. Die Funksprüche lagen dort auf dem Tisch und wir sind durchgegangen, wie kam das zustande, wie kam das zustande und wie das? Aber er hat niemals mir gegenüber seine Schlussfolgerungen geäußert.

17476. De **Voorzitter**: Wat mij wel opvalt, is, dat u zegt, dat bij die besprekingen in Engeland de kwestie van de security-checks niet ter sprake is gekomen. Dat is wel merkwaardig.

A. Niet ter sprake gekomen. In ieder geval niet verder dan het punt, dat ik genoemd heb, en wel daarom, omdat ik ook toentertijd niet meer wist over deze vraag dan ik nu weet.

17477. De **Voorzitter**: Toch blijft dit vreemd. De operatie-opdrachten van de agenten met hun codes en al dergelijke dingen zullen nog wel aanwezig geweest zijn. Dit kon men op elk tijdstip, dus ook in 1945, naast de telegrammen leggen, zoals die gewisseld waren. Dan had men dus toen ook nog, ook al had men er in 1942 en 1943 niet voldoende op gelet, achteraf kunnen zeggen: Het is merkwaardig, dat bij de telegrammen de checks niet zijn aangegeven. Ik moet aannemen, dat majoor *Hughes* dat toch wel degelijk achteraf nog eens bekeken zal hebben.

A. Ik ben er heel zeker van, dat de Engelse dienst dit feit heel nauwkeurig bekeken heeft! Maar hij heeft bij mij niet verder onderzocht en zal zijn conclusies hieromtrent zonder mij getrokken hebben. Verder kan ik hierover niets zeggen.

17478. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk ook mogelijk, dat hij dit punt oin bepaalde redenen niet met u besproken heeft, maar dat hij dit weer langs andere wegen heeft trachten te onderzoeken. Dat gebeurt bij een verhoor zo dikwijls, nl. dat men een bepaald punt met de een bespreekt, en een ander punt met een ander.

A. Ik neem als zeker aan, dat de Engelsen er naar gestreefd hebben en geprobeerd hebben uit te vinden, hoe dat alles mogelijk geweest is en dat het niet op tijd bemerkt is, en alle omstandigheden onderzocht hebben, die ook u bezighouden.

17479. De **Voorzitter**: Weet u ook of *May* in Londen is geweest?

A. Neen, *May* is niet in Londen geweest. Toentertijd waren slechts *Huntemann*, die bij mij gewerkt heeft, en ik daar. Verder was er helemaal niemand.

17480. De **Voorzitter**: U weet ook niet of *Huntemann* hiernaar gevraagd is? Naar die checks?

A. In Londen niet. Wij zijn steeds samen over het geval „Nordpol“ ondervraagd en wij wisten over deze identity-geschiedenis slechts zoveel als ik nu zeg.

17481. De **Voorzitter**: Is *Huntemann* nog hier?

A. *Huntemann* is nooit in Holland geweest na de capitulatie. Hij is in Duitsland, en ik neem aan, dat men hem daar verhoren kan.

17482. De **Voorzitter**: Stonden op de telegrammen, die u in Londen gezien hebt, aantekeningen? Aantekeningen op de wijze, zoals ik daarstraks verteld heb van de telegrammen van B.I., waar in de marge alle mogelijke opmerkingen over checks en alle andere technische bijzonderheden vermeld stonden? Kunt u zich dat nog herinneren?

A. Daarover kan ik niets nauwkeurig zeggen. Op een hele serie telegrammen waren opmerkingen geschreven met blauw of rood potlood, maar over de betekenis kan ik niets zeggen.

17483. De **Voorzitter**: Dan heb ik u nog enkele dingen te vragen, die hier buiten staan. Er is in verschillende stukken ook ter sprake gekomen de onderlinge verhouding tussen u en *Schreieder*. Hoe was die in het algemeen?

A. De verdeling van de taken kwam voort uit de verschillende doelstellingen van beide instanties. Mijn taak was vaststellen: „Wat is de Engelse geheime dienst in Londen van plan? Wat is hij van plan op het gebied van militaire ondernemingen en op het gebied van spionage en sabotage in de rug van ons front, dus achter de Atlantik Wall hier in het westen? Mijn taak was dus: Het achterhalen van deze plannen en de vaststelling van de middelen tot het verkrijgen van inlichtingen, de wegen, waarlangs de inlichtingen kunnen gaan, enz. voor deze ondernemingen. De andere sector was zuiver die van de politie resp. van de Sicherheitspolizei, die *Schreieder* bewerkte. Aan deze grens scheidten zich onze taken. Daaruit kwam voort, dat ik de seinlijnen in handen had, de politiek van de afzonderlijke seinlijnen bepaalde en vastlegde hoe in elk geval afzonderlijk in het seinverkeer naar de overkant gehandeld moest worden. *Schreieder* daar-entegen werkte alle aanwijzingen en bijzonderheden, die uit het seinverkeer bekend werden, uit voor zijn taak bij de Sicherheitspolizei in Holland.

A. Nicht erwähnt. Jedenfalls nicht über den Punkt den ich genannt habe hinaus, und zwar deshalb, weil ich auch damals nicht mehr wusste über diese Frage als ich heute weiss.

A. Ich bin ganz sicher, dass der englische Dienst sich diesen Umstand sehr genau angesehen hat! Aber er hat bei mir nicht weiter geforscht und wird seine Feststellungen dazu ohne mich getroffen haben. Weiter kann ich nichts dazu sagen.

A. Ich nehme als sicher an, dass die Engländer hingegangen sind und versucht haben zu erforschen, wie das alles möglich gewesen ist und dass es nicht rechtzeitig bemerkt worden ist; und alle Umstände erforscht haben, die auch Sie beschäftigen.

A. Nein, *May* war nicht in London. Es waren zu der Zeit nur da, *Huntemann*, der bei mir gearbeitet hat, und ich. Sonst war niemand da.

A. In London nicht. Wir sind dort immer gemeinsam zum „Nordpol“-Fall gefragt worden und wir wussten über die Identity-Geschichte nur soviel wie ich jetzt sage.

A. *Huntemann* ist nie in Holland gewesen nach der Kapitulation. Er ist in Deutschland und ich nehme an, dass man ihn dort hören kann.

A. Dazu kann ich nichts Präzises sagen. Es waren auf einer ganzen Reihe von Telegrammen mit Blau oder Rotstift Bemerkungen geschrieben. Aber über die Bedeutung kann ich nichts sagen.

A. Die Teilung der Aufgaben ergab sich aus den unterschiedlichen Zwecken beider Dienststellen. Meine Aufgabe war Feststellung: Was plant der englische Geheimdienst in London? Was plant er an militärischen Unternehmungen auf dem Gebiet der Spionage und Sabotage in Rücken unserer Front, also hinter dem Atlantik-Wall hier im Westen? Meine Aufgabe war also das Erfassen dieser Pläne und die Feststellung der Nachrichtenmittel, der Nachrichtenwege u.s.w. für diese Unternehmungen. Der andere Sektor war der rein polizeiliche, respektive sicherheitspolizeiliche, den *Schreieder* bearbeitete. An dieser Grenze schieden sich die Aufgaben. Daraus ergab sich, dass ich die Funklinien führte, die Politik der einzelnen Funklinien bestimmte und festlegte, wie in dem oder jenem Fall, im Funkverkehr nach drüben, prozediert werden sollte. Wogegen *Schreieder* alle Hinweise und Einzelheiten, die aus dem Funkverkehr bekannt wurden, auswirkte für seine sicherheitspolizeilichen Aufgaben in Holland.

17484. De Voorzitter: Hoe was uw persoonlijke verhouding?

A. Kameradschappelijk.

17485. De Voorzitter: Dus goed?

A. Ja, met één beperking. Ik wist en hij wist ook, dat zo'n samenwerking voor dit geval, waar de belangen zo nauw in elkaar liepen, noodzakelijk was. Afgezien hiervan bestond de bekende rivaliteit tussen Abwehr en politie en de verdere algemeen bekende tegenstellingen.

In het geval Noordpool en het werk, dat hierbij hoorde, heb ik met hem zo samengewerkt als noodzakelijk was, wilde de zaak ook maar enigszins succes hebben.

17186. De Voorzitter: Ik vraag het u daarom, omdat ons hier verklaard is, dat de verhouding tussen u en *Schreieder* zeer slecht geweest zou zijn. Dat zou gebleken zijn uit Engelse en Amerikaanse rapporten. *Schreieder* zou zelfs bedreigd hebben u een kopje kleiner te maken. Na de val van *Canaris* in Berlijn verkreeg de S.D. de supervisie op de Abwehr en kwam *Giskes* onder controle van *Schreieder*, zo zegt men. Wat is daarvan waar?

A. Dat is een zeer oppervlakkige en te korte beschrijving van de toestand van 1943. Het was zo, dat het Reichssicherheitshauptamt probeerde de leiding van de militaire contra-spionage in handen te krijgen op grond van de rivaliteit en het wantrouwen tegenover de militaire afweer.

17487. De Voorzitter: Met name tegen *Canaris*?

A. Tegen *Canaris*, tegen generaal *Hansen*, generaal *Oster* en andere afweerleiders. Uit deze spanning had zich toen in de loop van de tijd een spanning in vele buitendiensten en tussen de afzonderlijke personen ontwikkeld. Dat is bij *Schreieder* en mij niet het geval geweest, althans werd het niet openbaar voordat het spel afgelopen was. Ik heb sedert April 1944 geen contact meer met hem gehad.

17488. De Voorzitter: Wanneer bent u naar België gegaan?

A. Ongeveer midden April 1944.

17489. De Voorzitter: Dus na de afsluiting van het England-Spiel?

A. Ja, na de afsluiting. Ik ben reeds eerder tijdelijk in Brussel geweest, maar definitief ben ik in April er naar toe gegaan. Het persoonlijke contact was niet meer vereist. De wederkerige samenwerking werd steeds slechter en is toen door mij ten gevolge van de 20ste Juli geheel afgebroken.

17490. De Voorzitter: Na de 20ste Juli 1944?

A. Ja, na de aanslag. Ik weet niet, of het zo ver ging, dat de heer *Schreieder* eens geuit heeft, dat hij mij een kopje kleiner zou willen maken. Dat kan ik natuurlijk niet zeggen.

17491. De Voorzitter: Ik weet het ook niet. Het zou blijken uit de Engelse en Amerikaanse rapporten.

A. Zoiets is mogelijk! Ik zeg dat niet, omdat hij boosaardig was, maar het kwam voort uit de toenmalige situatie. Ik heb met de bevelhebbende commandant van de Sicherheitspolizei in Holland, de heer *Naumann*, op 10 Augustus 1944 een laatste zeer ernstig gesprek gehad, dat zich van de zijde van *Naumann* tot duidelijke dreigementen tegen mij ontwikkelde. Ik neem aan, dat het misschien uitingen van *Naumann* tegen mij geweest zijn, die men *Schreieder* in de mond legt, dat dat op de een of andere manier verkeerd begrepen is.

17492. De Voorzitter: Over welk punt liep die moeilijkheid met *Naumann*?

A. Het liep helemaal daarover, dat de militaire afweer na 20 Juli door de politie geregeerd moest worden.

17493. De Voorzitter: U hebt hier nu de algemene tegenstelling geschetst tussen de Abwehr en *Himmler*, zal ik nu maar zeggen, want zo was de zaak toch eigenlijk.

A. Ja.

A. Kameradschaftlich.

A. Ja, mit einer Einschränkung. Ich wusste, und er wusste auch, dass eine solche Zusammenarbeit für diesen Fall, wo die Interessen so eng gemeinsam liefen, notwendig war. Darüber hinaus bestanden die bekannte Rivalität zwischen Abwehr und Polizei und die sonstigen, allgemein bekannten Gegensätze.

Im „Nordpol“-Fall und bei dessen Aufgaben habe ich mit ihm so zusammengearbeitet wie es erforderlich war, wenn die Sache überhaupt Erfolg haben sollte.

A. Das ist eine sehr oberflächliche und zu kurze Darstellung der Lage von 1943. Es war so, dass das Reichssicherheitshauptamt versuchte, die Leitung der militärischen Kontra-Spionage in die Hand zu bekommen, begründet durch Rivalität und Misstrauen gegenüber der militärischen Abwehr.

A. Gegen *Canaris*, gegen General *Hansen*, General *Oster* und andere Abwehrführer. Aus dieser Spannung hatte sich dann mit der Zeit eine Spannung in vielen Aussenstellen und zwischen den einzelnen Persönlichkeiten entwickelt. Das hat bei *Schreieder* und mir nicht eingesetzt, bezw. wurde dies nicht offen bis zu der Zeit als das Spiel abgeschlossen war. Ich habe seit April 1944 mit ihm keinerlei Kontakt mehr gehabt.

A. Ungefähr Mitte April 1944.

A. Ja, nach Abschluss. Ich war schon vorher zeitweise in Brussel, aber definitiv bin ich im April 1944 dort hingegangen. Der persönliche Kontakt war nicht mehr erforderlich. Die wechselseitige Zusammenarbeit wurde zunehmend schlechter und ist dann von mir im Gefolge des 20. Juli ganz abgebrochen worden.

A. Ja, nach dem Attentat. Ich weiss nicht ob das soweit ging, dass Herr *Schreieder* mal geaussert hat, er möchte mich einen Kopf kurzer machen. Das kann ich natürlich nicht sagen.

A. Möglich ist so was! Ich sage das nicht, weil er bösaartig war, aber das ergab sich aus der damaligen Lage. Ich habe mit dem Befehlshaber der Sicherheitspolizei in Holland Herrn *Naumann* am 10. August 1944 eine letzte, sehr ernsthafte Auseinandersetzung gehabt, die sich von Seiten *Naumann's* zu sehr klaren Drohungen gegen mich verdichtete. Ich nehme an, dass es vielleicht Äusserungen von *Naumann* gegen mich gewesen sind, die man *Schreieder* in den Mund legt. Dass das irgendwie falsch verstanden worden ist.

A. Es lief ganz darüber, dass die militärische Abwehr nach dem 20. Juli mit Polizeigewalt regiert werden sollte.

A. Jawohl.

17494. De **Voorzitter**: Maar zag men in u persoonlijk misschijn ook een aanhanger van *Canaris*, *Hansen* en *Oster*?

A. Ik was natuurlijk een goede kennis van admiraal *Canaris*.

17495. De **Voorzitter**: Dat heeft hierbij waarschijnlijk een grote rol gespeeld?

A. Dat was natuurlijk ook bekend aan *Naumann*.

17496. De **Voorzitter**: Vandaar die bedreigingen?

A. Ja. Hij zzi: Hij zou er voor zorgen, dat ik geen onheil meer zou kunnen aanrichten. Hij was het met zijn collega's in Parijs en Brussel er over eens, dat ik zo snel mogelijk zou moeten verdwijnen. Ik heb dit gesprek reeds uitvoerig op schrift laten stellen door een andere Hollandse instantie. Daar zult u het terug kunnen vinden.

17497. De **Voorzitter**: En wat verstaat u onder „zu verschwinden hadde?" Uit de dienst of uit het leven?

A. Dat is in dit geval niet te zeggen.

17498. De **Voorzitter**: In ieder geval het bewoog zich wel op een hoog ernstig niveau?

A. Ja. De bespreking heeft hier in den Haag plaats gevonden, in zijn kantoor. Nadat hij mij dat persoonlijk gezegd had, had ik geen groot vertrouwen meer in de situatie en heb mij gehaast weer terug naar Brussel te gaan en heb toen geen contact meer opgenomen met den Haag en ook met geen andere dienst van de Sicherheitspolizei. Dat gebeurde op 10 Augustus 1944.

17499. De **Voorzitter**: Maar u had in Brussel toch ook nog een taak bij de Abwehr?

A. Ja.

17500. De **Voorzitter**: Dan moest u toch nog wel contact houden?

A. In België was de zaak in zoverre anders, dat daar een militaire bevelhebber was, geen weermachtsbevelhebber, zoals in Holland, maar een militaire bevelhebber. Er was geen civiel bestuur zoals in Holland en de politionele afweer, dus de instantie, die moest zorgen voor het handhaven van de interne veiligheid in België op de afweersector, was daar niet taak van de Sicherheitspolizei, maar van de „geheime-Feldpolizei" en de „geheime-Feldpolizei" was een militaire politie-organisatie. Met deze werkte ik toen samen, zij had de afweertaak in handen, die hier in Holland in handen was van de Sicherheitspolizei.

17501. De **Voorzitter**: Bent u toen in België nog werkzaam gebleven tot September 1944?

A. Tot begin September, ja.

17502. De **Voorzitter**: Toen België bezet werd?

A. Ja.

17503. De **Voorzitter**: Waar bent u toen gebleven?

A. Toen werd ik op 5 September overgeplaatst naar de staf van de „Heeres-Gruppe Model", met standplaats bij Bonn, en wél kreeg ik de frontsector van Roermond tot Trier.

17503. De **Voorzitter**: Was dat ook bij de Abwehr?

A. Ja. Met dezelfde taak, die ik ook in België gehad had. Met de frontsector Luxemburg, België en het stukje Limburg tot Roermond.

17505. De **Voorzitter**: Dus u bent ten slotte ondanks alle bedreigingen tot het einde bij de Abwehr gebleven?

A. Ja, maar de afweerformatie, waartoe ik behoorde, kon niet overgenomen worden door het Reichssicherheitshauptamt. In 1943 waren wij reeds besloten de formaties III F van de afweerdiensten, dus de militaire contra-spionage, van „Dienststellen" te veranderen in beweeglijke troependelen. Deze verandering is geschied op de datum 1 Januari 1944. Dat was ook eigenlijk de reden, waarom ik in het voorjaar van 1944 naar Brussel ging. Op het moment, dat de militaire contra-spionage in een troep veranderd werd, was het

A. Ich war natürlich mit Admiral *Canaris* persönlich sehr gut bekannt.

A. Das war natürlich dem *Naumann* auch bekannt.

A. Ja. Er sagte: Er würde dafür sorgen, dass ich kein Unheil mehr Anrichten könne. Er sei sich mit seinen Kollegen in Paris und Brussel darüber einig, dass ich so schnell wie möglich zu verschwinden hatte. Ich habe diese Unterredung schon ausführlich vor einer anderen holländische Behörde zur Akte gegeben. Sie wird dort zurückzufinden sein.

A. Das steht offen in dem Fall.

A. Ja. Die Besprechung hat hier im Haag stattgefunden in seinem Dienstgebäude. Nachdem er mir das persönlich gesagt hatte, hatte ich kein grosses Vertrauen mehr zu der Lage, und habe mich beeilt wieder zurückzukommen nach Brussel. Und habe dann mit den Haag keinen Kontakt mehr aufgenommen, und auch mit keiner anderen Sicherheitspolizeilichen Stelle. Das passierte am 10. August 1944.

A. Ja.

A. In Belgien war die Sache insofern anders, als dort ein Militär-Befehlshaber war. kein Wehrmachtsbefehlshaber wie in Holland, sondern ein Militär-Befehrshaber. Es gab dort keine Zivilverwaltung, wie in Holland und die polizeiliche Abwehr, also Aufrechterhaltung der inneren Sicherheit in Belgien auf dem Abwehr-Sektor, war dort nicht Aufgabe der Sicherheitspolizei, sondern der geheimen Feldpolizei und die geheime Feldpolizei war eine militärische Polizeiorganisation. Mit dieser arbeitete ich dann zusammen, bzw. sie erledigte die Abwehraufgaben, die hier in Holland die Sicherheitspolizei bearbeitete.

A. Bis Anfang September, ja.

A. Jawohl.

A. Dann wurde ich am 5. September versetzt zum Stab der Heeres-Gruppe Model, mit Standort bei Bonn und zwar bekam ich den Frontabschnitt von Roermond bis Trier.

A. Ja, mit der gleichen Aufgabe, die ich auch in Belgien gehabt hatte. Mit dem Frontabschnitt Luxemburg, Belgien und dem Stücken Limburg bis Roermond.

A. Ja, aber die Abwehr-Formation, der ich angehörte, konnte nicht übernommen werden vom Reichssicherheitshauptamt. 1943 waren wir bereits entschlossen die Formationen III F der Abwehrstellen, also die militärische Kontra-Spionage, aus Dienststellen umzuwandeln in bewegliche Truppenteile. Diese Umwandlung ist erfolgt mit Datum vom 1. Januar 1944 und dies war auch der eigentliche Grund warum ich Frühjahr 1944 nach Brussel ging. Im Augenblick wo die militärische Kontra-Spionage in eine Truppe umgewandelt wurde,

daardoor onttrokken aan de bemoeiingen van het Reichssicherheitshauptamt. Het doel daarbij was een zelfstandige militaire geheime dienst te laten voortbestaan, die niet onder de invloed of het commando van het Reichssicherheitshauptamt stond.

17506. De **Voorzitter**: Maar op welk moment heeft dan het Reichssicherheitshauptamt die grote bevoegdheden ten opzichte van de Abwehr gekregen? Was dat vóór de 20ste Juli 1944 of daarna?

A. Het Reichssicherheitshauptamt kreeg in Mei/Juni 1944 alle delen van de afweer onder zich, met uitzondering van de militaire contra-spionage. Ongeveer 4 weken vóór de aanslag werd alles wat niet militaire contra-spionage was gedeeltelijk direct, gedeeltelijk indirect onder het Reichssicherheitshauptamt geplaatst. De afdelingen III F bleven er buiten, omdat wij het eind 1943 klaargespeeld hadden van O.K.W. een bevel los te krijgen volgens hetwelk de militaire contra-spionage een zelfstandig troependeel werd. Deze afdeling was reeds van 1 Januari 1944 af ingesteld om deze greep naar de macht te voorkomen.

17507. De **Voorzitter**: Maar nu wordt in het rapport, dat ik hier heb, gesproken van de val van *Canaris* en als ik goed ben ingelicht zijn *Canaris* en *Oster* verdwenen in 1942.

A. Neen, *Canaris* werd uit zijn functie als chef O.K.W. Amt Ausland Abwehr ontheven in Januari 1944. Het kan December 1943 geweest zijn, maar hij werd niet vóór de winter 1943/1944 van zijn functie ontheven.

17508. De **Voorzitter**: Met *Oster*? Of is *Oster* al eerder van zijn functie ontheven?

A. *Oster* eerder, voor zover ik weet. *Oster*, geloof ik, reeds in 1942 of in het voorjaar van 1943.

17509. De **Voorzitter**: Ik zeg het u daarom, omdat voor onze commissie enige tijd geleden onze toenmalige militaire attaché in Berlijn, die, zoals u misschien weet, zeer nauw bevriend was met *Oster*, verteld heeft, dat *Canaris* en *Oster* niet daadwerkelijk betrokken zijn geweest in de aanslag van Juni 1944, omdat zij reeds vroeger afgezet en in een concentratiekamp opgesloten waren.

A. Dat is een vergissing. Zij hebben zonder twijfel deelgenomen aan de aanslag, niet direct bij de uitvoering, maar bij de voorbereiding. In geen geval waren zij langere tijd daarvoor in het concentratiekamp. Van *Oster* kan ik het niet zeker zeggen, wanneer hij gevangengenomen werd, maar van admiraal *Canaris* weet ik het precies, dat hij nog in het voorjaar en de zomer 1944 een admiraalspost bekleedde als chef van de vloot, die ten doel had de blokkade te breken. Er bestond toen een vloot van z.g. „Blockadebrecher”, die uit Bordeaux, La Rochelle, enz. uitvoer.

17510. De **Voorzitter**: Hij was toen dus niet meer bij de Abwehr?

A. Toentertijd was hij niet meer chef van de afweer. Nadat hij bij ons wegging en als chef van de afweer buiten dienst gesteld werd, kreeg hij de opdracht de leiding op zich te nemen van de vloot „Blockadebrecher”.

17511. De **Voorzitter**: Dat is waarschijnlijk toch wel gebeurd op grond van een zeker wantrouwen, dat men tegen hem had?

A. Ja, dat is heel duidelijk. Het wantrouwen tegen *Oster* had reeds vroeger bestaan. *Oster* is ook reeds vroeger van zijn dienst ontheven. Ik kan de datum niet precies zeggen.

17512. **Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen**: Heeft men hem toen eerst nog vrij rond laten lopen?

A. Ik geloof niet, dat men *Oster* toen reeds gevangengenomen heeft. Op zijn vroegst in de herfst van 1943 of in de winter 1943/1944. *Canaris* is in ieder geval gevangengenomen begin Augustus of einde 1944.

17513. De **Voorzitter**: Dus na de aanslag?

A. Ik geloof na de aanslag. Het kan ook veertien dagen vroeger geweest zijn, ik weet het niet precies.

17514. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hij is ten slotte ook om het leven gebracht meen ik?

A. Op 9 April 1945 opgehangen.

17515. De **Voorzitter**: En *Oster* ook?

war sie dadurch dem Zugriff des Reichssicherheitshauptamts entzogen. Die Absicht war dabei, einen selbstständigen militärischen Geheimdienst weiter bestehen zu lassen, der nicht dem Einfluss oder der Befehlsgebung des Reichssicherheitshauptamts unterstand.

A. Das Reichssicherheitshauptamt bekam Mai/Juni 1944 alle Teile der Abwehr unterstellt, mit Ausnahme der militärischen Kontra-Spionage. Etwa vier Wochen vor dem Attentat wurde alles dem Reichssicherheitshauptamt, teilweise direkt teilweise indirekt unterstellt was nicht militärische Kontra-Spionage war. Die Abteilungen III F blieben heraus, weil wir es Ende 1943 fertig gebracht hatten, vom O.K.W. einen Befehl zu erwirken, wonach die militärische Kontra-Spionage ein selbstständiger Truppenteil wurde. Diese Truppe war bereits ab 1. Januar 1944 aufgestellt worden um diesem Zugriff vorzubeugen.

A. Nein, *Canaris* wurde von seiner Dienststellung als Chef O.K.W. Amt Ausland Abwehr enthoben im Januar 1944. Es kann Dezember 1943 gewesen sein, aber er wurde seiner Dienststellung nicht vor dem Winter 1943/1944 enthoben.

A. *Oster* eher soviel ich weiss. *Oster* glaube ich schon 1942 oder Frühjahr 1943.

A. Das ist ein Irrtum. Sie sind zweifellos an dem Attentat beteiligt gewesen. Nicht unmittelbar bei der Ausführung, aber bei der Vorbereitung. Keinesfalls waren sie langere Zeit vorher im Konzentrationslager. Von *Oster* kann ich es nicht sicher sagen, wann er festgenommen wurde, aber von Admiral *Canaris* weiss ich genau, das er noch im Frühjahr und Sommer 1944 eine Admiralstellung inne hatte als Chef der Blockadebrecherflotte. Es bestand damals eine Flotte von Blockadebrecher, die aus Bordeaux, La Rochelle, u.s.w. ausfuhren.

A. Damals war er nicht mehr Chef der Abwehr. Nachdem er bei uns wegging und als Chef der Abwehr ausser Dienst gestellt wurde, bekam er den Auftrag, die Blockadebrecherflotte zu führen.

A. Ja, das ist ganz klar. Das Misstrauen gegen *Oster* hat schon früher bestanden. *Oster* ist auch schon früher des Dienstes enthoben worden. Ich kann das Datum nicht genau sagen.

A. Ich glaube nicht, dass man *Oster* damals schon festgenommen hat. Frühestens im Herbst 1943 oder in Winter 1943/44. *Canaris* ist jedenfalls festgenommen worden Anfang August oder Ende Juli 1944.

A. Ich glaube nach dem Anschlag. Es kann aber 14 Tage früher gewesen sein, ich weiss es nicht genau.

A. Am 9 April 1945 aufgehängt worden.

17516. De **Voorzitter**: Mag ik misschien in dit verband de vraag stellen, of u zelf lid van de Partij bent geweest?

A. Neen.

17517. De **Voorzitter**: Dan wil ik u thans nog enige detailvragen stellen.

U weet, dat in Januari 1942 — ik meen, dat het 18 Januari 1942 was — uit Scheveningen zou worden afgehaald dr. *Wiardi Beckman*?

A. Ja.

17518. De **Voorzitter**: En dat deze met *Goedhart* en *Pasdeloup* gearresteerd is op het strand in Scheveningen?

A. Ja.

17519. De **Voorzitter**: Nu is mijn vraag deze. Is die arrestatie een toevallig iets geweest of wist men toen al van de plannen tot het afhaken en zijn zij dus gearresteerd op een moment, dat de Duitsers wisten, dat zij zich op het strand bevonden om afgehaald te worden naar Scheveningen?

A. Voor zover ik mij herinner is het zo geweest, dat de agent *Ridderhof*, die in het vorige jaar hier in Holland geëxecuteerd is, een bericht bracht, volgens hetwelk op een bepaalde nacht een Engels snelvarend motorvaartuig voor Scheveningen zou liggen om personen af te halen. De termijn zou door het spelen van het Oranjelied in de Oranjezender des avonds meegedeeld worden. Namen waren niet bekend.

17520. De **Voorzitter**: Dus daaruit mag ik afleiden, dat men het vooruit geweten heeft?

A. Ja.

17521. De **Voorzitter**: En dat het geen toevallige arrestatie is geweest, maar dat men doelbewust de overtocht verhinderd heeft?

A. Volkomen duidelijk. Het is een georganiseerde geschiedenis geweest. Ik weet, dat ik 's avonds om 10 uur opgebeld werd en mij gezegd werd: „Er werd in Radio Oranje een lied gespeeld, waarover een bericht aanwezig is”. Daarop heb ik de officier van de dienst van de Abwehrstelle opgebeld en die heeft toen de verdere nodige maatregelen genomen. De mensen zijn gevangen genomen door de kustwachten, die steeds op het strand patrouilleerden. De nauwkeurige dienstbenaming was: Douane-grenscontrôledienst-kust.

17522. De **Voorzitter**: Derhalve in opdracht?

A. In ieder geval met de opdracht, uit te kijken of hij wat bijzonders ziet. Er zou wellicht geprobeerd kunnen worden een boot te starten of zo iets.

17523. De **Voorzitter**: Maar ik bedoel: was het te voren bekend, dat dit een belangrijke Nederlander was, die .....

A. Er waren geen namen bekend.

17524. De **Voorzitter**: Geen namen bekend? Dus ook niet de naam van dr. *Wiardi Beckman*?

A. Er was slechts bekend, dat een Engels snelvarend motorvaartuig zou proberen aan de kust te komen, dan een rubberboot uit zou zetten om er drie personen af te halen.

17525. De **Voorzitter**: U sprak over *Ridderhof*. Dat was een V-Man van de Abwehr?

A. Hij was een vertrouwensman van III F.

17526. De **Voorzitter**: En kunt u nog vertellen hoe u aan hem gekomen bent? Wat het voor een man was?

A. De man is met ons in contact gekomen door een onderofficier *Kupp*, die bij mij in dienst was. Hoe *Kupp* hem had leren kennen, kan ik tot mijn spijt niet zeggen. Hij heeft hem op de een of andere manier leren kennen en heeft hem toen aangesteld.

17527. De **Voorzitter**: Maar was het niet zo, dat in de loop van het England-Spiel men van Londen uit van de persoon van *Ridderhof*, nl. onder de naam *George*, op de hoogte was en dat men hem

A. Nein.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Nach meiner Erinnerung ist es so gewesen, dass der Agent *Ridderhof* der im vergangenen Jahr hier in Holland exekutiert worden ist, eine Meldung brachte, wonach in einer bestimmten Nacht ein Englischs Schnellboot vor Scheveningen sein wurde, um eine Abholung von Personen durchzuführen. Der Termin würde durch Spielen des Oranje-Liedes im Sender Oranien Abends mitgeteilt worden. Namen waren nicht bekannt.

A. Jawohl.

A. Vollkommen klar. Es ist eine organisierte Geschichte gewesen. Ich weiss, dass ich an dem Abend um 10 Uhr angerufen wurde und mir gesagt wurde: „Es ist im Radio Oranien ein Lied gespielt worden worüber eine Meldung da ist.” Darauf habe ich den Offizier vom Dienst von der Abwehrstelle angerufen und der hat dann das Weitere veranlasst. Die Leute sind festgenommen worden durch die Kustrnwache, die immer am Strand patrouillierte. Die genaue bezeichnung was: Zoll-Grenzaufsichts-Dienst-Küste.

A. Jedenfalls mit dem Auftrag, Ausschau zu halten ob er etwas besonderes sieht. Es wurde möglicherweise versucht werden, ein Boot zu starten oder so etwas.

A. Es waren keine Namen bekannt.

A. Es war nur bekannt, dass ein Englischs Schnellboot versuchen wurde an die Küste zu kommen, dann ein Gummiboot aussetzen wurde um dort drei Personen abzuholen.

A. Er war ein Vertrauensmann von III F.

A. Der Mann ist mit uns in Kontakt gekommen durch einen Unteroffizier *Kupp*, der bei mir im Dienst war. Wie *Kupp* ihn kennen gelernt hatte, kann ich leider nicht sagen. Er hat ihn irgendwie kennen gelernt und hat ihn dann angesetzt.

beschouwde als een illegaal man? Of vergis ik me daarin, dat het zo was?

A. Wanneer hij in Londen bekend geweest is, dan is hij beslist daar door ons als een figuur uit de illegaliteit via de seinweg geïntroduceerd.

17528. De **Voorzitter:** Van Duitse kant geïntroduceerd?

A. Ja, via de seinweg in het Noordpoolspel.

17529. De **Voorzitter:** En weet u of dat inderdaad gebeurd is?

A. Ja, dat is beslist gebeurd.

17530. De **Voorzitter:** Hij is dus een andere figuur geweest dan *van der Waals*?

A. Een heel andere figuur. Hij had immers ook andere soorten taken en opdrachten.

17531. De **Voorzitter:** Hoe anders?

A. Hij had bij voorbeeld de opdracht op te treden als een man, die tot de Hollandse illegaliteit behoorde, om een andere man er toe te bewegen naar Londen te gaan. Hij liet deze man in de waan, dat hij, *Ridderhof*, een lid van de illegaliteit was. Dat is bij voorbeeld gebeurd in het geval *Knoppers*. *Knoppers* is een door *Ridderhof* geleide man geweest, die naar Londen gegaan is in de mening voor de Hollandse illegaliteit naar Londen te gaan. Dan heeft *Ridderhof* bij voorbeeld een Amerikaanse en een Engelse kapitein-vlieger naar Spanje gelooft, als z.g. vertegenwoordigers van de Hollandse illegaliteit. Dit gebeurde in mijn opdracht om Londen te bewijzen, dat de afvoerlijnen, die de door Londen hiernaartoe gestuurde agenten zogenaamd via Brussel en Parijs naar Spanje gemaakt hadden, functioneerden. De lijnen bestonden in werkelijkheid niet, maar tegenover verscheidene geallieerde vliegerofficieren deed men als of ze wel bestonden. Dezen moesten naar Spanje komen en moesten daar berichten: Ja, wij zijn daar geweest en daar en daar. De zaak is duidelijk en safe. Dat gebeurde allemaal slechts om aan de echtheid van het „Nordpolspiel” een nog steviger fundering te geven. Het was een zeer belangrijk deel van mijn taak, steeds weer uit zo oneindig veel aanwijzingen de mensen in Londen te tonen: Ja, het functioneert.

17532. De **Voorzitter:** Met een andere figuur dan *van der Waals* bedoelde ik dit. Van het optreden van *van der Waals* als zodanig was men in Londen niet op de hoogte. *Van der Waals* speelde hier zijn ...

A. Ik geloof niet, dat men *van der Waals* in Londen ook maar gekend heeft.

17533. De **Voorzitter:** Neen, men heeft hem niet gekend. Maar men schijnt *Ridderhof* wel gekend te hebben.

A. Ja. Natuurlijk.

17534. De **Voorzitter:** Deze kwam dus als een andere figuur naar voren dan *van der Waals*.

A. Ja. Hij moest immers in Londen bekend worden en moest door mij bekend worden als illegale medewerker op een afvoerlijn via Brussel, Parijs, enz.

17535. De **Voorzitter:** Kunt u verder vertellen, welke rol *Lindemans* alias *King Kong* gespeeld heeft?

A. Ja, dat kan ik verklaren. *Lindemans* heeft tot Maart 1944 voor de Engelse dienst gewerkt.

17536. De **Voorzitter:** Voor de Engelse dienst?

A. Ja.

17537. De **Voorzitter:** In Nederland?

A. In Holland, België en Frankrijk, en wel, voor zover ik weet, met groot succes.

17538. De **Voorzitter:** Dus m.a.w. waarschijnlijk rechtstreeks voor S.I.S.?

A. Ik weet niet, voor welke dienst in Londen hij gewerkt heeft.

A. Wenn er in London bekannt gewesen ist, dann ist er bestimmt dort von uns als eine Figur aus der Illegalität auf dem Funkweg introduziert worden.

A. Ja. Auf dem Funkweg im „Nordpol-Spiel”.

A. Ja, das ist bestimmt geschehen.

A. Eine völlig andere Figur. Er hatte ja auch anders geartete Aufträge und Aufgaben.

A. Er hatte zum Beispiel die Aufgabe als ein Mann aufzutreten, der der holländische Illegalität angehört, um einen anderen Mann zu veranlassen nach London zu gehen. Er liess diesen Mann im Glauben, dass er, *Ridderhof*, ein Mitglied der Illegalität sei. Dies ist z.B. geschehen im Fall *Knoppers*. *Knoppers* ist ein durch *Ridderhof* gesteuerter Mann gewesen, der nach Londen gegangen ist in der Meinung, für die holländische Illegalität nach London zu gehen. Dann hat *Ridderhof* z.B. einen amerikanischen und einen englischen Flieger-Kapitan nach Spanien geschickt als angeblicher Vertreter der holländischen Illegalität. Dies geschah in meinem Auftrag, um London zu beweisen, dass die Schleusungslinien, die die von London hergeschickten Agenten angeblich via Brussel und Paris nach Spanien aufgezogen hatten, funktionierten. Die Linien bestanden in Wirklichkeit nicht, aber sie wurden gegenüber mehreren alliierten Fliegeroffizieren gespielt. Diese sollten nach Spanien gelangen und sollten dort berichten: Jawohl, wir sind da gewesen und da und da. Die Sache ist klar und safe. Das geschah alles nur um die Echtheit des „Nordpolspiels” weiter zu fundieren. Es war ein sehr wichtiger Teil meiner Aufgaben, immer wieder aus solchen unendlich vielen Indizien den Leuten in England zu zeigen: Jawohl, es funktioniert ja.

A. Ich glaube nicht, dass man *van der Waals* in London überhaupt gekannt hat.

A. Ja, natürlich.

A. Ja. Er musste ja in London bekannt werden und sollte von mir aus bekannt werden als illegaler Mitarbeiter auf einer Schleusungslinie via Brussel, Paris und so weiter.

A. Ja, das kann ich erklären. *Lindemans* hat bis März 1944 für den englischen Dienst gearbeitet.

A. Ja.

A. In Holland, Belgien und Frankreich und zwar nach meiner Kenntniss mit grossem Erfolg.

A. Ich weiss nicht für welche Stelle in London er gearbeitet hat.

17539. De Voorzitter: Maar rechtstreeks voor de Engelsen? Niet door bemiddeling van een Nederlands bureau, zoals de agenten van het England-Spiel?

A. Neen, hij werd niet direct door Engeland geleid. Ik weet niet precies hoe zijn verbindingen naar Engeland liepen. Ik weet slechts, dat hij in grote omvang voor het geallieerde kamp illegaal gewerkt heeft. Dat staat zeker vast en hij is toen slechts in Duitse dienst, nl. in mijn dienst getreden, omdat zijn broer gevangengenomen en ter dood veroordeeld was.

17540. De Voorzitter: Die is vrijgelaten, meen ik?

A. *Lindemans* had een broer, die wel 10 jaar jonger was dan hij en die op aansporing van *King Kong* illegaal voor de geallieerden gewerkt heeft; daarbij werd hij gepakt en door een krijgsraad ter dood veroordeeld. Dit feit heeft *Lindemans* genoopt in onze dienst te treden om zijn broer te redden. Hij heeft zich in Brussel in Maart 1944 bij mij aangeboden met het zeer duidelijke doel en het zeer duidelijke voorstel zijn broer te redden. Ik heb hem dat beloofd. Zijn broer werd vrijgelaten en ging naar Duitsland. Hij had in de buurt van Aken familie wonen en heeft daar gewoond. *Lindemans* heeft sindsdien voor mij gewerkt.

17541. De Voorzitter: In de zomer van 1944?

A. Ja.

17542. De Voorzitter: Maar wat is er toen gebeurd in September 1944? Wat heeft *Lindemans* toen gedaan?

A. Op 15 September 1944 is *Lindemans* door de linies gekomen bij Eindhoven. Vrijdags vóór de luchtlanding bij Arnhem.

17543. De Voorzitter: Dus van geallieerd gebied naar .....

A. Van Brussel naar Eindhoven.

17544. De Voorzitter: Dus naar gebied, dat nog door de Duitsers bezet was?

A. Ja, *Lindemans* had de opdracht in Brussel achter te blijven en na het oprukken van de geallieerden met de Engels-Canadese geheime dienst contact op te nemen, daar zich dan als agent aan te bieden onder verwijzing naar zijn vroegere activiteit als illegaal werker. Hij moest daarbij de plannen van de Canadese geheime dienst, wat betreft Holland, vaststellen en zo snel mogelijk door de linies terugkomen om het resultaat van zijn navorsingen te melden. Dit was zijn opdracht. Hij kreeg ze op de 3de September, op de dag van de val van Brussel. Ik ging op dezelfde dag naar Antwerpen terug, waar op de volgende dag toen de Canadezen ook binnentrokken. Ik weet verder slechts zoveel, dat hij reeds op 4 September des middags de verbinding met de chef van de Canadese inlichtingendienst had. Het was een kapitein *Baker*, van het korps, dat in Brussel gelegerd was. *Lindemans* is toen op 15 September, gehoor gevend aan een opdracht naar Holland te komen, die hij van mij gekregen had, in het door Duitsland bezette gebied gekomen. Ik heb hem niet kunnen spreken, hem ook niet kunnen observeren. Ik heb hem nooit meer teruggezien, omdat ik toentertijd niet meer hier was. Ik was intussen reeds in het Rijnland. *Lindemans* is toen naar Driebergen, naar het bureau van majoor *Kiesewetter* geloodst. Deze had mij in Holland opgevolgd. Daar heeft hij over een reeks door hem gemaakte waarnemingen gerapporteerd.

17545. De Voorzitter: Waarnemingen aan geallieerde kant?

A. Conclusies over plannen van de Engelsen en Canadezen.

17546. De Voorzitter: Met name bedoelingen en voornemens, die betrekking hadden op de toekomstige slag bij Arnhem?

A. Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaar stond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden; hij heeft zeer beslist *niet* gemeld, dat een aanval op *Arnhem* zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft.

17547. De Voorzitter: Dat werd wel beweerd?

A. Dat is van Engelse zijde beweerd, voor zover mij bekend is. Ik heb in Londen een speciaal proces-verbaal ondertekend, dat slechts

A. Nein, er wurde nicht unmittelbar von England gesteuert. Ich weiss nicht genau wie seine Verbindungen nach England liefen. Ich weiss nur, dass er in grossem Umfang für die alliierte Seite illegal gearbeitet hat. Das steht sicher fest. Und er ist dann nur in den deutschen Dienst, nämlich in meinen Dienst, getreten, weil sein Bruder festgenommen und zum Tode verurteilt war.

A. Ja. *Lindemans* hatte einen Bruder, der wohl zehn Jahre jünger war als er und der auf Veranlassung von *King Kong* illegal für die Alliierten gearbeitet hat. Dabei wurde er gefasst und durch ein Kriegsgericht zum Tode verurteilt. Diese Tatsache hat *Lindemans* genötigt in unseren Dienst zu treten um seinen Bruder zu retten. Er hat sich mir in Brussel im März 1944 angeboten, in der ganz klaren Absicht und mit dem ganz klaren Vorschlag seinen Bruder zu retten. Ich habe ihm das zugesagt. Sein Bruder wurde entlassen und ging nach Deutschland. Er hatte in der Nähe von Aachen Verwandten und hat da gewohnt. *Lindemans* hat seitdem in meinem Auftrag gearbeitet.

A. Ja.

A. Am 15. September 1944 ist *Lindemans* durch die Linien gekommen bei Eindhoven. Freitags vor dem Arnhem-Unternehmen.

A. Von Brussel nach Eindhoven.

A. Ja. *Lindemans* hatte den Auftrag, in Brussel zurückzubleiben und nach Einrücken der Alliierten mit dem englisch-kanadischen Geheimdienst Verbindung aufzunehmen. Dann sich dort als Agent anzubieten unter Hinweis auf seine frühere Tätigkeit als Illegaler. Er sollte dabei die Absichten des kanadischen Geheimdienstes hinsichtlich Holland feststellen und sobald wie möglich durch die Linien zurückkommen um über seine Erkundungen zu melden. Dies war seine Aufgabe. Er erhielt sie am 3. September — am Tag des Falls von Brussel. Ich selbst ging am gleichen Tag nach Antwerpen zurück, wo am nächsten Tag dann die Kanadier auch einrückten. Ich weiss dann nur soviel, dass er schon am 4. September nachmittags die Verbindung mit dem kanadischen Nachrichten-Chef hatte. Es war ein Kapitän *Baker* von dem Korps, dass in Brussel quartierte. *Lindemans* ist dann am 15. September in Erledigung des Auftrags nach Holland zu kommen, den er von mir erhalten hatte, in das deutsch-besetzte Gebiet gekommen. Ich habe mit ihm nicht sprechen können, ihn auch nicht wahrnehmen können, ich habe ihn nie mehr wieder-gesehen, weil ich damals nicht mehr hier war. Ich war inzwischen bereits im Rheinland. *Lindemans* ist dann nach Driebergen zu der Dienststelle von Major *Kiesewetter* geschleust worden. Dies war meine Nachfolge-Dienststelle in Holland. Dort hat er über eine Reihe von ihm gemachter Beobachtungen Meldungen erstattet.

A. Feststellungen über Absichten der Engländer und Kanadier.

A. Er hat gemeldet, dass eine grosse englische Luftlandungsmacht angriffsbereit stehe und dass am Sonntagmorgen ein Angriff auf Eindhoven stattfinden würde. Er hat ganz bestimmt *nicht* gemeldet, dass ein Angriff auf *Arnhem* stattfinden würde. Das ist absolut sicher. Ich weiss es deshalb genau, weil ich in England gerade mit dieser Geschichte sehr eng befasst worden bin. Ich konnte es absolut sicher beurkunden, dass er Arnhem in seiner Meldung nicht genannt hat.

A. Das ist von englischer Seite behauptet worden, soweit mir bekannt ist. Ich habe in London ein besonderes Protokoll unter-

op deze zaak betrekking had, en mij werd van Engelse zijde gezegd: Wanneer u in dit geval niet de waarheid zegt, zal u dat zeer slecht bekomen. Ik sprak echter de waarheid en het bekwam mij goed.

17548. De **Voorzitter**: Daarna is *Lindemans* weer teruggegaan?

A. Hij is op Zaterdagavond teruggegaan naar Eindhoven.

17549. De **Voorzitter**: Dus dat was de 16de September?

A. Ja. Hij moest zich binnen 3 dagen weer melden bij de eerste dienst van een divisie in de buurt van Eindhoven, om verder rapport uit te brengen. Daartoe is het echter niet meer gekomen. Hij heeft geen verdere berichten meer gebracht en geen Duitse instantie heeft hem meer gezien of gesproken.

17550. De **Voorzitter**: M.a.w. hij is dus weer door de linies gekomen en heeft weer het geallieerde gebied bereikt?

A. Het is hem gelukt bij de aanval op Eindhoven weer achter de geallieerde linies te komen. Toen is hij niet meer op Duits gebied teruggekeerd. Buiten het bovengenoemde bericht, dat hij op de 15de gebracht heeft, heeft hij voor de Duitse kant geen meldingen gedaan.

17551. De **Voorzitter**: Dat wilde ik u juist vragen. Als ik goed ben ingelicht, heeft men ook beweerd, dat hij enige malen dat soort van meldingen zou hebben gedaan. Is het niet waar, dat hij enige malen door de linies is gekomen?

A. Neen, het is heel duidelijk, dat hij een enkele maal door de linies gekomen is en wel op de 15de September.

17552. De **Voorzitter**: Hoe hebt u daarvan kennis gekregen? U zei, dat u begin September naar het Rijnland gegaan was. Hebt u dat later gehoord van majoor *Kiesewetter*?

A. Ja, het is mij toen des avonds al doorgeseind. 's Zondags kreeg ik het telegram, dat hij daar geweest was, maar al weer weg was, met de opdracht binnen 3 dagen weer terug te komen. Dat is mij geseind uit Driebergen.

17553. De **Voorzitter**: Waarom gaf men u dat door? Had u dan nog wat met Driebergen te maken?

A. Neen, ik was niet meer chef van Driebergen, maar chef van *King Kong*. Daarom deelde men mij dat mede. Hij was eigenlijk naar Driebergen gegaan, of eigenlijk hij had zich daarheen laten loodsen, omdat hij wist, dat ik daar gezeten had. Toen ik hem op 3 September voor het laatst zag, wist ik nog niet, dat ik op de 5de afgelost zou worden en in Bonn zou zijn. Dus ging hij naar Driebergen.

17554. De **Voorzitter**: Hoe had hij de naam *King Kong* gekregen?

A. Ik geloof, dat hij die vroeger al gehad had. Bij ons heette hij niet *King Kong*.

17555. De **Voorzitter**: Het is dus een naam, die hem niet door uw dienst gegeven is?

A. Ja.

17556. De **Voorzitter**: Maar als ik het goed begrepen heb, hebben de Engelsen dit geval *King Kong* daarom zo hoog opgevat, omdat zij het vermoeden hadden, dat *King Kong* betrokken was bij verraad, dat betrekking had op Arnhem?

A. Ja.

17557. De **Voorzitter**: Wanneer ik u goed beluisterd heb, hebt u zoëven een verklaring afgelegd, die aan deze veronderstelling van de Engelsen geen steun gegeven heeft?

A. Juist, ik kon helemaal niets anders doen dan dat, want het was werkelijk zo, dat hij Arnhem niet genoemd heeft. Dat er uit vele andere waarnemingen aan de Duitse kant aanwijzingen waren voor een parachutistenaanval, waarvoor op dat tijdstip slechts Arnhem in aanmerking kon komen, dat is natuurlijk een andere zaak.

17558. De **Voorzitter**: Maar *Lindemans* heeft daarover geen inlichtingen verschaft?

A. Neen. Er waren andere aanwijzingen voorhanden, dat, wanneer een grote luchtlandingsaanval zou komen, deze het gebied Nijmegen—Arnhem tot doel zou hebben.

schrieben, das sich nur auf diese Angelegenheit bezog, und mir wurde von englischer Seite gesagt: Wenn Sie in diesem Fall nicht die Wahrheit sagen, wird Ihnen das sehr schlecht bekommen. Ich sprach aber die Wahrheit und es bekam mir gut.

h. Er ist am Samstagsabend zurückgegangen nach Eindhoven.

A. Ja.

Er sollte sich innerhalb von drei Tagen wieder melden bei der Ien Stelle einer Division in der Nähe von Eindhoven um weitere Meldung zu machen. Dazu ist es aber dann nicht mehr gekommen. Er hat keine weitere Meldung mehr gebracht und ist von keiner deutschen Dienststelle mehr gesehen worden oder gesprochen worden.

A. Er ist bei dem Angriff auf Eindhoven wieder hinter die alliierten Linien gelangt. Dann ist er nicht mehr auf deutsches Gebiet zurückgekehrt. Ausser obiger Meldung, die er am 15. brachte, hat er der deutschen Seite keine Meldungen gemacht.

A. Nein, es ist ganz klar, dass er ein einziges Mal durch die Linien gekommen ist und zwar am 15. September.

A. Ja, es ist mir dann abends schon gefunkt worden. Am Sonntag bekam ich den Funkspruch, dass er da gewesen sei, aber schon wieder weg sei, mit dem Auftrag, in drei Tagen wiederzukommen. Das ist mir gefunkt worden von Driebergen.

A. Nein. Ich war nicht mehr Chef von Driebergen, aber ich war Chef von *King Kong*. Deshalb teilte man mir das mit. Er war eigentlich nach Driebergen gegangen, bezw. hatte er sich dahin schleusen lassen, weil er wusste, dass ich da gesessen hatte. Als ich ihn am 3. September zuletzt sah, wussie ich noch nicht, dass ich am 5. abgelöst und in Bonn sein wurde. Deshalb ging er nach Driebergen.

A. Ich glaube, den hat er schon früher gehabt. Bei uns hiess er nicht *King Kong*.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Richtig. Ich konnte garnichts anderes tun als das, denn es war wirklich so, dass er Arnhem nicht genannt hat. Dass aus vielen anderen Beobachtungen auf deutscher Seite Hinweise vorlagen für einen Parachutistenangriff, wofür zu diesem Zeitpunkt nur Arnhem in Frage kommen könnte, das ist natürlich eine andre Sache.

A. Nein. Es waren andre Hinweise dafür da, dass, wenn ein grosser Luftlandeangriff kommen wurde, dieser den Raum Nijmegen—Arnhem zum Ziel haben wurde.

17559. De Voorzitter: U wilt dus zeggen, dat de Duitsers met betrekking tot de aanval op Arnhem niet helemaal onvoorbereid waren, maar de reden daarvan was niet gelegen in de mededelingen van *King Kong*?

A. Volkomen juist.

17560. De Voorzitter: Dat bedoelt u?

A. Ja.

17561. De Voorzitter: Herinnert u zich de naam Luitenant *Sporre*?

A. Neen, mij onbekend.

17562. De heer Ruijs de Beerenbrouck: Mag ik even een vraag op militair terrein stellen, in verband met wat u zo juist gezegd hebt, nl. dat er aanwijzingen waren, dat eventueel een dergelijke lucht-aanval bij Arnhem zou kunnen plaats hebben. Men zou toch als leek eerder moeten veronderstellen, dat het zuidelijker, meer in de richting van Wesel, in ieder geval ten zuiden van de splitsing van Rijn en Waal, misschien veel eenvoudiger zou zijn geweest.

A. Mag ik daarop zeggen, dat reeds op 25 Augustus, toen het front nog ongeveer op de linie Lille—Charleville—Sedan liep, bij de opperbevelhebber-West bekend was, dat de massieve doorstoot van de geallieerden Maasafwaarts zou plaats vinden, om langs de IJssel-linie naar de Zuiderzee te gaan. Op deze veronderstelling was in ieder geval de operatieve afweer aan de Duitse zijde opgebouwd. Dat de plannen zo lagen en dat het zo geprobeerd is, bewijst Arnhem.

17563. De heer **Ruijs** de Beerenbrouck: Naderhand, zoveel maanden later, is het toch zuidelijker gebeurd?

A. Ja, inderdaad, en wel daarom, omdat het gehele gebied ten noorden van de Kleverberg tot Holland toe dermate overstroemd was, dat in die richting geen enkele aanval meer succes zou kunnen hebben. De Engelsman heeft daarom naar het oosten door het Reichswald richting Wesel moeten doorstoten.

17564. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: *Schreieder* heeft verklaard, dat *King Kong* naar de Duitsers zou zijn overgelopen om zijn vrouw, die gevangen zat.

A. Dat was slechts een bijkomstige toevalligheid. Zijn vrouw was in Parijs en werd daar gevangengenomen.

17565. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: In Parijs?

A. Ja. Zij werd toevallig gevangengenomen bij het doorzoeken van een hotel en toen heeft hij mij op een dag gevraagd: „Kunt u mij niet helpen, mijn vrouw is in moeilijkheden." Toen hebben wij geseind en ze werd vrijgelaten. Dat was niet de oorzaak. De oorzaak was zijn broer.

17566. De Voorzitter: Ik heb inmiddels het geval van luitenant *Sporre* opgezocht. Dat heeft gespeeld in de allereerste tijd van *Lauwers*, toen deze nog op vrije voeten was. Toen is luitenant *Sporre* in gezelschap van een B.I. agent van het strand in Petten vertrokken naar Engeland zonder de luitenant *Homburg*, die blijkbaar ook met hen mee moest, hiervan in kennis te hebben gesteld. Noch luitenant *Sporre*, noch zijn begeleider, dat is dan die onbekende B.I. agent, zijn ooit in Engeland aangekomen. De identiteit van de B.I. agent is de luitenant *Lauwers* niet bekend. Deze mededelingen zijn uit het rapport van *Lauwers*.

Hij weet slechts, dat deze B.I.-agent vroeger inspecteur van politie te Hilversum was, na de capitulatie naar Engeland ging en gedurende enige tijd als transportofficier gedetacheerd was bij de stafcompagnie van het 2de bataljon der Brigade Prinses Irene. Mochten deze beide agenten — zo zegt *Lauwers* in zijn rapport — bij hun overtocht in handen van de vijand zijn gevallen, dan behoort de chef der Abwehr **III**, majoor *Giskes*, hierover nadere inlichtingen te kunnen verstrekken.

A. Ja. Dat zou ik ook kunnen, wanneer dat het geval zou zijn, maar wij hebben nooit iets van deze mensen gehoord. Ik geloof, dat toentertijd iets bij ons is gemeld over een vertrek met een boot bij Petten. Toen is in verband daarmee ook gemeld, dat een gezelschap, dat per boot vertrokken is, verloren zou zijn gegaan. Ik geloof, dat dit betrekking kan hebben op dit gezelschap, dat niet in Engeland is aangekomen. Zij zijn in Holland nooit gevangengenomen.

A. Vollkommen richtig.

A. **Jawohl.**

A. Nein. mir unbekannt.

A. Darf ich dazu sagen, dass bereits am 25. August, als die Front noch ungefähr auf der Linie Lille—Charleville—Sedan verlief, beim Oberbefehlshaber West bekannt war, dass der massive Durchstoss der Alliierten Maasabwärts erfolgen würde um langs der IJssel-linie zur Zuiderzee zu verlaufen. Auf dieser Annahme war jedenfalls die operative Abwehr auf deutscher Seite aufgebaut. Dass er so geplant war und versucht wurde, beweist Arnhem.

A. Ja, und tatsächlich wohl deshalb, weil der ganze Raum nördlich des Kleverbergs bis nach Holland derartig überflutet war, dass in der Richtung kein Angriff mehr Erfolg haben konnte. Der Engländer hat deshalb nach Osten durch den Reichswald Richtung Wesel durchstossen müssen.

A. Das war nur ein kleines Akzident am Rande. Seine Frau sass in Paris und wurde dort festgenommen.

A. Ja. Sie wurde zufällig festgenommen bei der Überholung eines Hotels und dann hat er mich eines Tages gebeten: „Sehen Sie doch zu, meine Frau ist in Schwierigkeiten." Dann haben wir hingefunkt und sie wurde entlassen. Das war nicht der Grund. Der Grund war der Bruder.

A. **Jawohl.** Das würde ich auch können, wenn das der Fall wäre, aber wir haben niemals von diesen Leuten etwas gehört. Ich glaube, dass damals etwas gemeldet worden ist bei uns, wegen einer Abfahrt mit einem Boot bei Petten. Es ist dann auch gemeldet worden im Zusammenhang damit, dass eine Bootpartie verlorengegangen sei. Ich glaube, dass es sich um diese Bootpartie, die nicht in England angekommen ist, handeln kann. Sie sind niemals in Holland festgenommen gewesen.

17567. De **Voorzitter**: Er zijn natuurlijk maar drie mogelijkheden: Ó zij zijn in Engeland gekomen, òf zij zijn hier door de Abwehr ingerekend, òf zij zijn vergaan op zee?

A. Jawel.

17568. De **Voorzitter**: In Engeland zijn zij niet aangekomen. De tweede mogelijkheid, dat u inlichtingen over hen kunt verscheffen, nl. dat u weet, dat zij gearresteerd zijn, is dus blijkbaar ook niet aanwezig?

A. Neen.

17569. De **Voorzitter**: Dan is de enige conclusie, dat ze verdronken zijn.

A. Dat is de enig mogelijke veronderstelling.

17570. De **Voorzitter**: Heeft *Schreieder* u wel eens gesproken over zijn Dauervernehmungen?

A. Ik wist, dat er verhoren plaats vonden, waarbij de ambtenaren afgelost werden. Maar dat dat zo vaak voorkwam, als men nu hier in de couranten leest, had ik niet voor mogelijk gehouden.

17571. De **Voorzitter**: Pleegde hij met u overleg over de wijze, waarop hij verhoorde?

A. Neen, over de methode van verhoren helemaal niet. Hij deelde mij de resultaten mede, wanneer hij iets te weten kwam, wat mij zou kunnen interesseren.

17572. De **Voorzitter**: Hij beweert nl., dat hij een groot tegenstander was van wat men dan blijkbaar noemt de „verschärfte Vernehmung" en dat hij daarom een tussenmethode had uitgedacht voor bepaalde gevallen, waarin het dringend noodzakelijk was, welke methode hij dan noemde een „Dauervernehmung".

A. Dat zulke „Dauervernehmungen" afgenomen werden, weet ik daarom, omdat mij bekend is, dat zijn ambtenaren elkaar bij het verhoor afgelost hebben.

17573. De **Voorzitter**: U hebt dus ook de indruk, dat de z.g. „verschärfte Vernehmung" bij de agenten van het England-Spiel niet heeft plaats gevonden?

A. *Schreieder* was er niet vóór, dat moet ik eerlijk zeggen

17574. De **Voorzitter**: Dat gelooft u dus niet?

A. Neen. Ik houd het er niet voor, dat hij dat gedaan heeft.

17575. De **Voorzitter**: U acht hem daar de man niet voor?

A. Ik geloof het vooral daarom niet, omdat mijn „Sonderführer", zoals *Huntemann* en anderen, zeer nauwe menselijke en persoonlijke contacten hadden met de meeste gevangenen, in ieder geval voor zover zij iets met het „Nordpol"-spel te maken gehad hebben. De mensen zouden hun beslist iets daarover gezegd hebben, wanneer dat het geval zou zijn geweest. Daarvan ben ik volkomen zeker.

17576. De **Voorzitter**: U zou er ook geen voorstander van geweest zijn, als dat gebeurd was?

A. Neen. Dat kunt u zich toch wel indenken. Bovendien ging mijn belangstelling niet in deze richting. Wat hier in Holland op het gebied van de Sicherheitspolizei gebeurde, was mij min of meer onverschillig.

17577. De **Voorzitter**: Dan wil ik nu nog even met u spreken over de indeling in groepen van de gevangengenomen parachutisten. Is u daar iets van bekend? Er is, nadat de tweede ontsnapping had plaats gevonden — dat is dus geweest in November 1943 — een lijstje opgemaakt, waarbij 55 agenten in vier groepen verdeeld werden. Bij deze lijst bevindt zich een brief van 6 December 1943, die ik hier voor me heb in het Engels, dus die blijkbaar door de geallieerden vertaald is uit Duitse stukken. Daarin worden bepaalde voorstellen gedaan aan *Christiansen* en aan *Naumann* omtrent hetgeen er met die parachutisten moest gebeuren. Ten opzichte van de eerste categorie wordt gezegd, dat zij direct voor de krijgsraad kunnen gebracht worden, terwijl twee volgende categorieën weer anders beoordeeld worden. Voor een vierde groep, dat zijn dan *Lauwers* en *Jordaan*, nos. 54 en 55, wordt om redenen van utiliteit voorgesteld om ze niet voor de krijgsraad te brengen, waarbij wordt gezegd, dat dezen door

A. Jawohl.

A. Nein.

A. Das ist die einzig mögliche Annahme.

A. Ich wusste, dass Vernehmungen stattfanden, bei denen sich die Beamten abwechselten. Aber dass das in die Zahlen hineinging, die man jetzt hier in den Zeitungen liest, das habe ich nicht für möglich gehalten.

A. Nein, über die Vernehmungsmethode überhaupt nicht. Er teilte mir die Ergebnisse mit, wenn er etwas erfuhr, was mich interessieren könnte.

A. Dass Dauervernehmungen dieser Art gemacht wurden, weiss ich deshalb, weil mir bekannt ist, dass sich Beamte von ihm in der Vernehmung abgewechselt haben.

A. *Schreieder* war nicht dafür, dass inuss ich ehrlich sagen.

A. Nein, ich halte nicht dafür, dass er das gemacht hat.

A. Ich glaube es vor allen Dingen deshalb nicht, weil meine Sonderführer, wie *Huntemann* und andre, sehr enge menschliche und persönliche Kontakte hatten mit den meisten der Festgenommenen, jedenfalls soweit sie etwas mit dem „Nordpolspiel" zu tun gehabt haben. Die Leute wurden ihnen ganz bestimmt irgendetwas darüber gesagt haben, wenn das der Fall gewesen sein sollte. Da bin ich vollkommen sicher.

A. Nein. Das können Sie sich doch wohl denken. Ausserdem lagen meine Interessen nicht in der Richtung. Was hier in Holland, sicherheitspolizeilich gesehen, passierte, war mir mehr oder weniger gleichgültig.

hun vrijwillige en langdurige samenwerking — collaboration — het mogelijk hebben gemaakt om het England-Spiel te beginnen en door te zetten. De Abwehrstelle — het is blijkbaar een brief van de Abwehrstelle — stelt voor deze twee agenten vrij te laten zo gauw er aanwijzingen zijn, dat de vijand op de hoogte is gekomen van het Spiel. Dat is een brief, waaronder staat, dat de handtekening onleesbaar is, doch behalve dat, staat er nog met een vraagteken onder: *Hempel*? Is u daar iets van bekend?

A. Deze brief op zich zelf is mij niet bekend geweest, maar ik weet, dat toentertijd na de tweede ontsnapping op initiatief van de bevelhebber der Sicherheitspolizei, toentertijd *Naumann*, overwogen werd, de agenten op de een of andere manier zo onschadelijk te maken, dat zij ons geen schade meer zouden kunnen berokkenen. Daartegenover stond, dat aan de mensen, voor zover zij in het geval „Nordpol” betrokken waren, beloofd was, dat zij in geen geval de maximum straf zouden krijgen. Toentertijd zijn wel op aandrang van de zijde van de Sicherheitspolizei inlichtingen omtrent het standpunt van de leider van Afdeling III van de afweer tegenover deze kwestie ingewonnen.

17578. De **Voorzitter**: Dat was dus *Hempel*?

A. Wat moest nu met deze mensen gebeuren? En ik neem aan, dat het standpunt, het probleem, brandend was: Wat gebeurt nu met de mensen? De ene groep na de andere was ontsnapt. Wij konden ze hier niet zo in verzekerde bewaring houden als dat op andere plaatsen mogelijk was. Wat moest nu eigenlijk gebeuren?

17579. De **Voorzitter**: Was dit inderdaad een zaak, die niet door u behandeld moest worden, maar op een één trap hoger niveau, door *Hempel*? Lag dat voor de hand?

A. Dat is zeer duidelijk door de leider van Afdeling III beantwoord, want dat waren dingen, die buiten mijn competentie, de III F-competentie, van de contra-spionage gingen. Dat lag weer op een heel ander niveau.

17580. De **Voorzitter**: Eén trap hoger?

A. Een trap hoger. De mensen waren voor mij op dat tijdstip geheel uitgeschakeld; in December 1943 bestond het spel in de oude vorm niet meer. Het was een hogere instantie, die zich nu met het verdere lot en het verloop der dingen moest bezighouden.

17581. De **Voorzitter**: Weet u positief — omdat er enige onzekerheid schijnt te bestaan over de handtekening —, dat deze brief van *Hempel* afkomstig is?

A. Wanneer hij door leider III geschreven is, kan het *Hempel* zijn of *von Soppe*.

17582. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk kan dit opschrift u uitsluitend geven?

A. Ja, dat is heel duidelijk. „Geheime Kommandosache, Leiter III”.

17583. De **Voorzitter**: Dus deze brief is zonder enige twijfel van *Hempel*?

A. Van *Hempel* of van zijn opvolger Oberstleutnant *von Soppe*.

17584. De **Voorzitter**: Is deze hem juist in die tijd opgevolgd?

A. In die tijd hebben zij elkaar opgevolgd. Ik weet niet meer precies hoe lang *Hempel* er was.

17585. De **Voorzitter**: Uit deze brief blijkt duidelijk hoe gegrond de veronderstelling was, welke ik straks geuit heb, nl. dat toch waarschijnlijk niet alle agenten even vlot hebben meegewerkt en dat dus de waarschijnlijkheid ook bestaat, dat ze niet allen volledig hun security-checks hebben afgegeven. Dat wordt bevestigd door deze indeling in vier groepen, een indeling, die gebaseerd is op de vraag of ze meer of minder hebben meegewerkt.

A. Mag ik de indeling even zien?

17586. De **Voorzitter**: Ja, hier hebt u de indeling.

A. Ik moet daarop zeggen, dat het duidelijk is, dat de eerste groep niet met de zaak-Noordpool te maken had, voor zover ik hier de namen lees. Bij het begin van het seinspel was aan de marconist *Lauwers* beloofd, dat, wanneer hij zijn medewerking zou verlenen,

A. Dieser Brief ist mir an sich nicht bekannt gewesen, aber ich weiss dass damals nach der zweiten Flucht Erwägungen vorlagen, angeregt vom Befehlshaber der Sicherheitspolizei, damals *Naumann*, die Agenten auf irgendeine Weise so unschädlich zu machen, dass sie uns nicht mehr schaden könnten. Dem stand gegenüber, dass den Leuten soweit sie im Fall Nordpol angekommen waren, versprochen war, dass sie unter keinen Umständen die Höchststrafe bekommen würden. Es ist damals wohl auf Andringen von sicherheitspolizeilicher Seite aus die Stellungnahme vom Leiter III der Abwehr zu dieser Frage eingeholt worden.

A. Was soll nun geschehen mit diesen Leuten? Und ich nehme an, dass die Stellungnahme, das Problem, brennend war: Was geschieht jetzt mit den Menschen? Eine Partie nach der anderen war entflohen! Wir konnten sie hier nicht so in Sicherheit halten, wie das andererseits möglich war. Was sollte jetzt überhaupt geschehen?

A. Das ist ganz klar durch den Leiter III beantwortet worden, denn das waren Dinge, die über meine Kompetenz, die III F-Kompetenz der Gegenspionage, hinausgingen. Das lag wieder auf einem ganz anderen Niveau.

A. Eine Treppe höher. Die Leute waren für mich zu dem Zeitpunkt völlig ausgeschaltet; Dezember 1943 bestand das Spiel in der alten Form nicht mehr. Es war eine höhere Instanz, die sich nun mit dem weiteren Schicksal und dem Verlauf der Dinge zu beschäftigen hatte.

A. Wenn er vom Leiter III geschrieben ist, kann es *Hempel* sein oder *von Soppe*.

A. Ja, das ist ganz klar. Geheime Kommandosache, Leiter III.

A. Von *Hempel* oder von seinem Nachfolger Oberstleutnant *von Soppe*.

A. In der Zeit haben sie gewechselt. Ich weiss nicht mehr genau wie lange *Hempel* da war.

A. Darf ich die Einteilung mal sehen?

A. Ich muss dazu sagen, dass es klar ist, dass die erste Gruppe nichts mit der Nordpolsache zu tun hatte, soweit ich die Namen hier lese. Es war bei dem Anlauf des Funkspiels dem Funker *Lauwers* zugesagt worden, dass, wenn er seine Mitarbeit geben würde, sein

zijn kameraad *Taconis* en hij niet ter dood veroordeeld zouden worden. Deze belofte is ongeveer 44 dagen later door mij uitgebreid tot de mensen, die als gevolg van het seinspel uit Engeland nog zouden komen. Deze mensen zouden niet ter dood veroordeeld worden. Nu zie ik hier de groep 1. In groep 1 zullen wel diegenen zijn, waarvoor de maximumstraf in aanmerking kon komen. Deze eerste groep had met het Noordpools spel niets te maken.

17587. De **Voorzitter**: Dat weet ik nog niet. Noemt u ze eens even op.

A. *Terlaak en van der Reyden*.

17588. De **Voorzitter**: Ja, die rekent *Schreieder* ook niet tot het England-Spiel. Hij zegt, dat dezen van de tijd daarvoor waren.

A. *De Jonge, Orft, Emmer, Brinkman, Alblas, Niermeyer en Radema*. Waren dat agenten, die gedropt werden volgens afspraak?

17589. De **Voorzitter**: Neen. Dat zal waarschijnlijk het verschil zijn. *Schreieder* noemt in zijn opsomming deze agenten B.I.-agenten, wat natuurlijk niet juist is, omdat B.I. in Londen pas ontstaan is in November 1942 en zijn eerste agenten heeft afgeworpen in Maart 1943. Hij heeft trouwens ook toegegeven, dat die aanduiding onjuist was. Maar al deze agenten, die u hier noemt, zijn agenten, waarvan *Schreieder* zegt: die heb ik wel in die zelfde periode gearresteerd, maar niet door middel van de radioverbindingen van het England-Spiel.

A. Ja. Dat zijn geen mensen, die door het seinspel gevangengenomen zijn.

17590. De **Voorzitter**: Ja, dat is volkomen juist, dat is de eerste groep.

A. Ik neem aan, dat leider III bij deze brief zich heeft laten leiden door de overweging, dat immers aan de door dit seinspel gevangengenomen agenten gratie verzekerd was.

17591. De **Voorzitter**: *Hempel* zegt hier op pagina 2 bovenaan „The first group of nine prisoners can be tried immediately.” Dus de eerste groep van negen gevangenen kan onmiddellijk voor de krijgsraad komen, niet waar?

A. Ja.

17592. De **Voorzitter**: „They are no longer needed in W/T Spiele and have no connection with the „Nordpol” case.” Zij hebben niet te maken met het Nordpol-Spiel. Die eerste groep kan derhalve voor de krijgsraad gebracht worden. „In this group prospects of pardon” — dus dat slaat waarschijnlijk op dat wat toegezegd was — „have been held out to *van der Reyden* en *Radema*.” Dus dat betekent, dat deze twee er van worden uitgezonderd om voor de krijgsraad gebracht te worden.

A. Ja.

17593. De **Voorzitter**: „The second group comprises seventeen prisoners. They were arrested during the G.V.-Spiel „Nordpol.” En dan staat er: „These seventeen prisoners come into question for a remission of the supreme penalty.” M.a.w. Voor deze groep II, voor die zeventien, behoort niet de hoogste straf in aanmerking te komen.

A. Dus ze mochten in ieder geval niet ter dood veroordeeld worden.

17594. De **Voorzitter**: Omdat zij het Nordpol-Spiel mogelijk hebben gemaakt. Dan komt de derde groep van 27 gevangenen. Dezen zijn gearresteerd gedurende het Nordpol-Spiel en daarvoor zouden dezelfde bezwaren tegen een onmiddellijke berechting gelden: „The objections laid down in one to three above apply also to this group.” M.a.w. ook tegen een onmiddellijke berechting van deze agenten gelden dezelfde bezwaren. Maar „in the opinion of the Ast, however, there are no grounds for pardon”. M.a.w. de Abwehrstelle zegt hier: Ondanks de toezegging, welke is gedaan, meen ik, dat er voor her geen reden is voor begnadiging of voor verzachting van hun straf. Bij de vierde groep komt *Hempel* weer tot een heel andere beoordeeling. Dat zijn dan *Lauwers* en *Jordaan*. Daarvan zegt hij: die kunnen eigenlijk wel in vrijheid gesteld worden.

A. Ik zie deze brief zo, dat de leider III geprobeerd heeft de oorspronkelijk gegeven belofte om de doodstraf niet uit te spreken achteraf nog eens te motiveren. Het was immers zo, dat door de tweemaal

Kamerad *Taconis* und er nicht zum Tode verurteilt werden sollten. Diese Zusage ist etwa 14 Tage später von mir erweitert worden auf die Leute, die durch das Funkspiel aus England noch kommen sollten. Diese Leute wurden nicht zum Tode verurteilt werden. Nun sehe ich hier die Gruppe Nr. 1. In der Gruppe Nr. 1 sind ja wohl die, für die die Höchststrafe in Frage kommen konnte. Diese erste Gruppe hatte mit Nordpol nichts zu tun.

A. *Terlaak und van der Reyden*...

A. *De Jonge?, Orft, Emmer, Brinkmann, Alblas, Niermeyer und Radema*. Waren das Agenten, die abgeworfen wurden auf Verabredung?

A. Ja, das sind keine Leute, die durch das Funkspiel zur Festnahme gekommen sind.

A. Ich nehme an, dass sich der Leiter III bei diesem Brief von der Erwägung hat leiten lassen, dass ja den durch das Funkspiel gefassten Agenten Begnadigung zugesichert war.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Also sie durften jedenfalls nicht zum Tode verurteilt werden.

A. Ich sehe diesen Brief so, dass der Leiter III versucht hat, die ursprünglich gegebene Zusage auf Nicht-Todesstrafe nachträglich nochmals zu begründen. Es war ja so, dass durch die zweimalige

herhaalde vlucht van agenten het spel in gevaar gebracht werd en dat het spel inderdaad aan zijn einde gekomen is door de eerste vlucht. Men heeft daaruit in ieder geval van de zijde van de Sicherheitspolizei, enz. geconcludeerd: Ja, wanneer de mensen nu deserteren, hebben ze natuurlijk ook geen aanspraak meer op de beloofde gratie. Ongeveer zo, misschien niet precies zo woordelijk. Ik zie deze brief zo, dat de leider III getracht heeft een verklaring te geven, waarom ondanks de vlucht van 5 personen de anderen toch nog voor gratie in aanmerking zouden komen.

17595. De Voorzitter: Behalve dan de derde groep. Die laat hij vallen!

A. Ja, de derde groep toch in ieder geval, niet waar? Want dat waren immers de mensen, die inderdaad meegewerkt hadden in de eerste plaats, en dit, ten minste volgens onze opvattingen, correct gedaan hadden: *Lauwers* en *Jordaan*.

17596. De Voorzitter: Deze twee vormen niet de derde, maar de vierde groep. De derde groep laat *Hempel* vallen, want hij zegt, dat voor de derde groep dezelfde bezwaren tegen onmiddellijke berechting zouden moeten gelden, maar volgens de mening van de Abwehrstelle zijn er geen gronden voor begnadiging.

A. Hij zegt: We moeten dezelfde behandeling toepassen als bij de tweede groep. Volgens onze opvatting hebben de mensen zich niet zo gedragen, dat dit zonder meer zeker is of zonder meer het geval moet zijn. Daar echter de belofte tot het niet toepassen van de maximumstraf gegeven is, moet deze voorwaarde ook nagekomen worden. Redenen daarvoor zijn niet aanwezig. Zo zie ik het.

17597. De Voorzitter: Indien het waar is, dat deze brief de bedoeling heeft om gronden te geven voor de toezegging, die destijds ook uwerzijds is gedaan, dan laat *Hempel* hierbij er toch 27 vallen, want hij zegt ten opzichte van deze 27, dat daarvoor de toezegging ook wel is gedaan, maar dat er volgens de mening van de Abwehrstelle toch geen gronden zijn voor begnadiging.

A. Ik kan niet in bijzonderheden zeggen hoe de leider III juist hier tot deze beslissing omtrent de mensen gekomen is. Wat betreft *Lauwers* en *Jeffers* is het mij tamelijk duidelijk, hoe hij er toe kwam.

17598. De Voorzitter: Dat is de vierde groep, dat begrijp ik.

A. En bij de derde groep zei hij minder juist: Zij hebben wel is waar helemaal niet meegewerkt. Helemaal niet meegewerkt aan onze kant.

17599. De Voorzitter: Daar zegt hij niets van. Hij zegt ten opzichte van de 2de groep van 17, dat dezen in aanmerking komen voor een vermindering ten opzichte van de hoogste straf, omdat de uitvoering van het Nordpol-Spiel mogelijk was gemerkt door hun medewerking en van de 3de groep zegt hij alleen dit: De 3de groep bestaat uit 27 gevangenen, 27 van de 55. Zij zijn gearresteerd gedurende het Nordpol-Spiel. De bezwaren, welke hierboven zijn uiteengezet — dus de bezwaren tegen het terstond naar de Krijgsraad zenden —, gelden ook voor deze groep, maar in de opinie van de Abwehrstelle zijn er echter geen gronden voor begnadiging. Dus hij neemt hier de toezegging terug.

A. Ja, dat kan men zo lezen. Maar hij zegt: De toezegging is gedaan! Het gedrag van de mensen geeft geen aanleiding tot gratie.

17600. De Voorzitter: Maar dat is dan toch een regelrechte invite om ze niet te begnadigen, als men er dat aan toevoegt?

A. Maar hij zegt toch: Wat omtrent de tweede groep gezegd is, geldt ook voor deze groep.

17601. De Voorzitter: Maar daar volgt op: „in the opinion of the Ast, however, there are no grounds for pardon“. Dus er zijn geen gronden voor begnadiging. Dus dit is in strijd met de oorspronkelijk gedane toezegging. Tenzij men het geheel anders leest, nl. in deze zin, dat men voor alle agenten van het England-Spiel in deze brief van de Abwehrstelle inderdaad de toezegging over de hele lijn wil doortrekken en wel aldus, dat geen dezer agenten voor de doodstraf in aanmerking behoort te komen, doch een aantal van hen wel voor mindere straffen. Men zou het dan als volgt moeten verstaan: „In the opinion of the Ast, however, there are no grounds for total pardon“. Dan zou uw opvatting juist zijn. Ik heb aanvankelijk gelezen: No grounds for pardon — geen reden voor enige begnadiging.

A. Ja, dat is duidelijk.

Flucht von Agenten die Gefährdung des Spiels geschaffen wurde und dass das Spiel tatsächlich zu Ende gebracht worden ist durch die erste Flucht. Man hat daraus jedenfalls von Seiten der Sicherheitspolizei u.s.w. konkludiert: Ja, wenn die Leute jetzt desertieren, haben sie natürlich auch keinen Anspruch mehr auf die zugesagte Begnadigung. Ungefähr, vielleicht nicht so präzise wörtlich. Ich sehe diesen Brief so, dass der Leiter III versucht hat, eine Erklärung zu geben, warum, trotz der Flucht der fünf Personen, die anderen dennoch fuhr die Begnadigung zu berücksichtigen seien.

A. Ja, die dritte Gruppe doch sowieso, nicht wahr? Denn das waren ja die Leute die tatsächlich mitgearbeitet hätten zunächst, und wenigstens nach unsrer Auffassung korrekt mitgearbeitet hatten: *Lauwers* und *Jordaan*.

A. Er sagt: Wir müssen dieselbe Behandlung anwenden wie bei der zweiten Gruppe. Nach unsrer Auffassung haben die Leute sich nicht so gehalten, dass dies ohne weiteres sicher ist oder ohne weiteres der Fall sein muss. Da aber die Zusage auf Nicht-Aussprechung der Höchststrafe gegeben ist, muss diese Bedingung eingehalten werden. Gründe dafür sind nicht vorhanden. So sehe ich es.

A. Ich kann nicht im einzelnen sagen, wieso der Leiter III gerade hier zu diese Entschliessung bezüglich der Leute gekommen ist. Es ist mir wegen *Lauwers* und *Jeffers* ziemlich klar, wieso er dazu kam.

A. Und bei der dritten Gruppe sagte er wenig richtig: Sie haben zwar gar nicht mitgearbeitet. Überhaupt nicht mitgearbeitet an unsrer Seite.

A. Ja, das kann man so lesen. Aber er sagt: Die Zusage ist erfolgt! Aus dem Verhalten der Leute besteht keine Begründung für die Begnadigung.

A. Aber er sagt ja: Was hinsichtlich der zweiten Gruppe gesagt ist, gilt auch für diese Gruppe.

A. Jawohl, das ist klar.

17602. De **Voorzitter**: Men kan het natuurlijk — dat geef ik toe — ook zo lezen: er is geen reden voor algehele bevestiging. In die gedachtengang zou deze brief dus een bevestiging betekenen van de toezegging, die vroeger gegeven was aan deze mensen.

A. Daarop kan ik in het algemeen zeggen, dat er nooit twijfel bestaan heeft, dat deze belofte zou worden nagekomen. In ieder geval niet in mijn kring of in de kring van de „Ast“.

17603. De **Voorzitter**: Maar hoe komt het nu, dat de toezegging door u is gedaan en dat deze brief geschreven moest worden door uw chef?

A. Dat kwam daardoor, omdat ik persoonlijk en alleen met *Lauwers* onderhandelde. Allereerst toen hij gevangengenomen was. Toentertijd was het spreken met hem en het aanvoelen van de mogelijkheid of hij zou meewerken een speciale taak van III F, dus mijn taak.

17604. De **Voorzitter**: Dus dat kon u doen zonder medewerking van *Hempel*?

A. Ik kon dat doen en moest het natuurlijk naderhand door Berlijn laten bevestigen. *Hempel* kon dat ook niet in zo'n geval, maar de bevestiging is immers niet alleen door de afdeling Abwehr gegeven, maar ook door het Reichssicherheitshauptamt. Ik weet niet, of dat bekend is. Ik zou hier echter de nadruk op willen leggen! Het Reichssicherheitshauptamt heeft een mededeling aan de Sicherheitspolizei in Den Haag gedaan, dat het daarmee akkoord ging, dat de agenten, die uit het Noordpoolspel kwamen, niet voor de maximumstraf in aanmerking kwamen. Deze mededeling kreeg ik schriftelijk van *Schreieder*, althans van het bureau van de Sicherheitspolizei. Ik weet niet, wie het ondertekend heeft, dat deze belofte ook van de kant van het Reichssicherheitshauptamt was erkend.

17605. De **Voorzitter**: De conclusie moet dan zijn, dat hetgeen er uiteindelijk met deze mensen gebeurd is in flagrante strijd is met de toezegging, die gedaan is?

A. Ja, voor zover de mensen niet meer leven. Hoe de mensen aan hun einde gekomen zijn, weet ik niet Voorlopig kan ik niet zeggen, dat een bewust vergrijp tegen deze belofte heeft plaats gevonden, daar ik niet weet hoe deze mensen omgekomen zijn.

17606. De **Voorzitter**: Wij hebben nog geen getuigen hierover gehoord, maar in de stukken lees ik, dat deze mensen eerst van Haaren naar Assen zijn gebracht en vervolgens naar een bepaald kamp in Duitsland, alwaar zij reeds in het najaar van 1944 om het leven gebracht zijn.

A. Ja, wanneer dat het geval zou zijn geweest of wanneer dat het geval geweest is, dan is dat vanzelfsprekend in zeer duidelijke tegenpraak met dat, wat het Reichssicherheitshauptamt in 1942 hier aan de bevelhebber van de Sicherheitspolizei medegedeeld heeft, nl. dat het er mede akkoord ging, dat de mensen uit dit Spiel niet tot de maximumstraf veroordeeld werden. Ik heb, zoals gezegd, in 1942 ongeveer 4 of 6 weken na het begin van het Spiel, van de kant van de Sicherheitspolizei een mededeling gekregen, dat het Reichssicherheitshauptamt er mee akkoord ging, dat deze belofte gehouden werd.

17607. De **Voorzitter**: Maar waarom was het dan nog nodig, dat *Hempel* op de 6de December 1943 een brief schreef, die ook gericht was aan *Naumann*, om als het ware nog te bepleiten, dat deze mensen niet tot de doodstraf veroordeeld zouden worden? Men zou zo zeggen, dat er een verzekering gegeven was door het Reichssicherheitshauptamt, dat verder toch niet meer nodig was.

A. Ja, dat is ontstaan uit de situatie na deze twee ontvluchtingen.

17608. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat verzekeringen, die door het Reichssicherheitshauptamt worden gegeven, altijd maar voorwaardelijk zijn?

A. Dat moet men er bovendien van zeggen. Maar er bestond een zeker recht van de kant van *Naumann*, nu te zeggen: Ik moet deze mensen nu op de een of andere manier opbergen of ze verhinderen ons verder te verraden. Desnoods ook daardoor, dat hij ze toch voor de maximumstraf in aanmerking laat komen.

17609. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog een rapport van u gevonden, dat ook uit de geallieerde stukken afkomstig is en dus ook in het Engels luidt. Dat is een rapport, dat opgemaakt is na de

A. Dazu kann ich allgemein sagen, dass niemals ein Zweifel bestanden hat, dass diese Zusage eingehalten werden wurde. Jedenfalls nicht in meinem Kreis, oder im Kreise der „Ast“.

A. Das kam daher, weil ich persönlich und allein mit *Lauwers* verhandelte. Zunächst als er festgenommen war. Damals war das Sprechen mit ihm und die Anfihlung einer Möglichkeit ob er mitarbeiten wurde eine spezielle III F-Aufgabe, meine Aufgabe nämlich.

A. Ich konnte das tun und musste es mir natürlich nachher von Berlin bestätigen lassen. *Hempel* konnte das auch nicht in einem solchen Fall. Aber die Bestätigung ist ja nicht allein von der Abwehrabteilung gegeben worden, sondern auch vom Reichssicherheitshauptamt. Ich weiss nicht ob das bekannt ist. Ich möchte das hier aber betonen! Das Reichssicherheitshauptamt hat eine Mitteilung an die Sicherheitspolizei Den Haag gegeben, dass es damit einverstanden ist, dass die Agenten, die aus dem Nordpol-Spiel kommen, nicht für die Höchststrafe in Frage kommen. Diese Mitteilung ist mir von *Schreieder* bzw. vom Büro der Sicherheitspolizei schriftlich zugegangen. Ich weiss nicht wer es unterschrieben hat, dass diese Zusage auch von Seiten des Reichssicherheitshauptamtes anerkannt worden war.

A. Ja, insofern als die Leute nicht mehr leben. Wie die Leute umgekommen sind, weiss ich nicht. Vorerst kann ich nicht sagen, dass ein bewusster Verstoß gegen diese Zusage erfolgt ist, da ich nicht weiss wie die Leute umgekommen sind.

A. Ja, Wenn das der Fall gewesen sein sollte, oder wenn das der Fall gewesen ist, dann ist das selbstverständlich ein ganz klarer Widerspruch zu dem, was das Reichssicherheitshauptamt 1942 hier an den Befehlshaber der Sicherheitspolizei mitgeteilt hat, nämlich dass es damit einverstanden war, dass die Leute aus diesem Spiel nicht zur Höchststrafe verurteilt wurden. Ich habe, wie gesagt, 1942 etwa 4 oder 6 Wochen nach Beginn des Spiels von Seiten der Sicherheitspolizei eine Mitteilung bekommen, dass das Reichssicherheitshauptamt damit einverstanden ware, dass die Zusage gehalten wurde

A. Ja, das ist entstanden aus der Lage nach diesen zwei Fluchten.

A. Das muss man ausserdem dazu sagen. Aber es bestand eine gewisse Berechtigung von Seiten *Naumanns* nunmehr zu sagen: Ich muss diese Leute jetzt so oder so sicherstellen oder daran hindern uns weiter zu verraten, notfalls auch dadurch, dass er sie doch für die Höchststrafe vormerkt.

laatste ontvluchting. Daar staat in, dat in de nacht van 22 op 23 November 1943 drie Engelse agenten uitgebroken zijn uit de Sipo-gevangenis in Haaren en ontsnapt zijn. Daarin staat verder, dat alleen de Sipo verantwoordelijk is „for this extremely threatening security position". U verstaat het?

A. Volkomen.

17610. De **Voorzitter**: Dat hebt u geschreven. Is dat juist?

A. Het is zeker mogelijk, dat ik dat geschreven heb. Ik herinner het mij niet op dit ogenblik, maar mogelijk is het. In ieder geval om mijn superieuren in Berlijn duidelijk te maken, dat er nu gevaar dreigt en wie voor dit gevaar verantwoordelijk is.

17611. De **Voorzitter**: Nu heeft *Schreieder* vanmiddag verteld, dat hij ten gevolge van deze ontvluchting grote onaangenaamheden heeft gekregen.

A. Dat is goed mogelijk.

17612. De **Voorzitter**: Ik heb hem daarop gevraagd: is daar ook van invloed op geweest datgene, wat *Giskes* heeft geschreven, nl. dat alleen de Sipo voor de ontvluchting verantwoordelijk is? Waarop *Schreieder* antwoordde: Neen, dat geloof ik niet. Ik geloof, dat dit voornamelijk is geschreven door *Giskes* met het oog op zijn eigen verantwoordelijkheid, want de brief is ook gericht aan Oberst *von Bentivegni* — kan dat?

A. Ja, dat was mijn chef in Berlijn.

17613. De **Voorzitter**: U hebt deze brief inderdaad met het oog op uw eigen verantwoording geschreven?

A. Zeker.

17614. De **Voorzitter**: Indien ik het mij goed herinner, heeft *Schreieder* er zelfs nog bij gezegd, dat u later bij zijn chefs *Rauter* en *Naumann* voor hem opgekomen bent.

A. Ik kan het mij niet herinneren, maar het is mogelijk. Ik weet, dat hij in een zeer onaangename positie was na de ontsnapping, en het was beslist geen kleinigheid, wanneer het Reichssicherheitshauptamt een man aanpakte, die verantwoordelijk was voor zo iets. Daar kon onder bepaalde omstandigheden concentratiekamp of zo iets mee gemeend zijn. Ik weet echter nu niet meer, hoe ik hem geholpen heb. Dat is mij niet meer duidelijk. Mogelijk is het.

17615. De **Voorzitter**: De brief, waarover het hier gaat, is dus uw verantwoording geweest tegenover uw eigen chef?

A. Slechts tegenover mijn eigen chef om te zeggen: „De mensen zijn gevlucht; er is een zeer gevaarlijke situatie ontstaan, verantwoordelijk is .....

17616. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft het niets te maken met een regelrecht conflict tussen u beiden, tussen *Schreieder* en u?

A. Neen, ik wilde slechts van het begin af alles duidelijk maken. Er was een directe vraag om nadere inlichtingen uit Berlijn te verwachten, hoe dat mogelijk was en wie verantwoordelijk was.

17617. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan het laatste punt. U weet, dat twee van de agenten, die in November 1943 ontsnapt zijn, t.w. *van der Giessen* en *van Rietschoten*, later weer gearresteerd zijn. In een publicatie in de pers is medegedeeld, dat zij weer gearresteerd zijn door verraad van *King Kong*. Is dat juist?

A. Ja, maar één beperking moet ik daarbij maken. Noch *King Kong*, noch ik wisten vóór de gevangenneming, dat dit de beide agenten waren. De zaak is zo geweest, dat *King Kong* op een zekere dag gemeld heeft, dat er twee mensen naar Zeeland gingen met belangrijk spionagemateriaal in films. Deze beide mensen zouden op een bepaald punt in Zeeland door een Engelse U-boot, die radiografisch daarheen gestuurd was, afgehaald worden. Dat was de mededeling van *King Kong*. Toen werd door één van mijn officieren, ik weet niet meer wie, de volgende maatregel genomen: *King Kong* kreeg twee doorlaatbewijzen voor Zeeland, voor deze mensen. Zij moesten personalia opgeven, die natuurlijk vals waren. Met behulp van deze persoonlijke gegevens werden toen voor de beide mensen doorlaatbewijzen voor Zeeland afgegeven. Men had toentertijd om naar Zeeland te reizen een speciale kleine pas, een toelating voor

A. Volkomen.

A. Es ist unbedingt möglich, dass ich das geschrieben habe. Ich erinnere es mich nicht in diesem Augenblick, aber möglich ist es. Jedenfalls um meiner vorgesetzten Dienststelle in Berlin klar zu machen, dass jetzt Gefahr droht und wer für diese Gefährdung verantwortlich ist.

A. Das ist gut möglich.

A. Ja, das war mein Chef in Berlin.

A. Unbedingt.

A. Ich kann mich nicht erinnern, aber es ist möglich. Ich weiss, dass er in einer sehr unangenehmen Lage war nach der Flucht und es war bestimmt keine Kleinigkeit, wenn das Reichssicherheitshauptamt einen Mann anfasste, der verantwortlich war für solche Sache. Da konnte unter Umständen Konzentrationslager oder so was damit verbunden sein. Ich weiss aber nun nicht mehr, wie ich ihm geholfen habe. Das ist mir nicht mehr klar. Möglich ist es.

A. Nur gegenüber meinem eigenen Chef, um zu sagen: Die Leute sind geflohen; es ist eine sehr gefährliche Lage entstanden; verantwortlich ist .....

A. Nein, ich wollte nur von vornherein alles klarstellen. Es war eine sofortige Rückfrage von Berlin zu erwarten wie das möglich war und wer verantwortlich war.

A. Ja. Aber ich muss dabei eine Einschränkung machen. Weder *King Kong* noch ich wussten vor der Festnahme, dass dies die beiden Agenten waren. Die Sache ist so gewesen, dass *King Kong* eines Tages gemeldet hat, es gingen zwei Leute nach Zeeland mit umfassendem Spionagematerial in Filmen. Diese beiden Leute würden an einem bestimmten Punkt in Zeeland durch ein englisches U-Boot, das mit Funk dort hingesteuert sei, abgeholt werden. Das war die Meldung von *King Kong*. Es wurde dann von einem meiner Offiziere, ich weiss nicht mehr wer, folgendes veranlasst: Der *King Kong* bekam zwei Passierscheine für Zeeland, für diese Leute. Sie mussten Personalien aufgeben, die natürlich falsch waren. Auf diese Personalien wurden dann für die beiden Leute Passierscheine für Zeeland ausgestellt. Man brauchte damals um nach Zeeland zu reisen einen besonderen kleinen Pass, eine Zulassung für Zeeland, die die Leute

Zeeland nodig, die de mensen niet hadden. De mensen werden door de Sicherheitspolizei gevangengenomen in de trein tussen Rotterdam en Roosendaal. Daarbij bleek, dat het de beide agenten waren.

17618. De **Voorzitter**: Deze twee mensen zijn ten slotte gewoonweg vermoord. Ze zijn z.g. op de vlucht doodgeschoten, maar .....

A. Daarover kan ik u niets zeggen, omdat ik er niets van weet. Toentertijd is mij gemeld, dat de mensen weer getracht hadden te ontsnappen, dat zij echter weer gepakt waren. Enige weken later werd gemeld, dat de mensen opnieuw een poging tot ontvluchten gewaagd hadden en daarbij doodgeschoten zouden zijn. Dat is wat ik toen te weten ben gekomen.

17619. De **Voorzitter**: Dus wat er geschied is, is uitsluitend gebeurd op bevel van de een of andere autoriteit van de Sicherheitspolizei?

A. Wie het bevolen heeft en of iemand het bevolen heeft, daaromtrent kan ik niets zeggen.

17620. De **Voorzitter**: Er gaat het verhaal, dat te voren aan deze mensen is meegedeeld, dat ze doodgeschoten zouden worden. *May*, die dat 's avonds in hun cel aan hen zou hebben medegedeeld, heeft hun toen nog een handvol cigarettens gegeven. Des nachts zijn zij weggevoerd en onderweg zijn ze vermoord. Ze zijn niet eens .....

A. Mocht dat het geval geweest zijn, dan kan ik dat alleen maar als een oorlogsmisdad betitelen.

17621. De **Voorzitter**: Ten minste, ik heb uit datgene, wat hierin in de stukken te vinden is, geen andere indruk kunnen krijgen.

A. Wanneer dat zo het geval geweest is, zoals u zegt, dan moet ik het noemen, zoals ik reeds gezegd heb.

17622. De **Voorzitter**: U hebt dus zelf alleen vernomen, dat ze op de vlucht zijn doodgeschoten?

A. Ja.

17623. De **Voorzitter**: Dit kunnen wij nader informeren bij *May*. Die kan ons dat nader vertellen, want, als het verhaal juist is, moet hij dat weten.

A. Ja.

17624. De **Voorzitter**: Wij hebben nu het gehele England-Spiel de revue laten passeren. Meent u, dat u uwerzijds de gelegenheid hebt gehad om alles te zeggen, wat u zelf hiervoor van belang acht? Zo niet, dan wil ik u gaarne nog de gelegenheid geven om nadere opmerkingen te maken.

A. Zoals ik reeds met nadruk heb gezegd, Mijnheer de President, heb ik natuurlijk overlegd, wat ik u zou moeten zeggen en wat voor u van belang is. Ik heb immers de oproeping reeds 10 dagen in handen. Ik geloof, dat wat ik gezegd heb, wel alles is, wat ik wat de hoofdzaken betreft daartoe kan bijdragen. Ik heb geen enkel bezwaar, later, wanneer mij enige punten, die voor u van belang zijn, nog bekend zouden worden, of wanneer ik mij deze door de een of andere omstandigheid nog zou herinneren, u daarvan mededeling te doen. Ik ben te allen tijde bereid, ook wanneer ik naar Duitsland teruggekeerd ben, te uwer beschikking te staan. Ik woon vlak bij de grens in het Rijnland, Bezirk Dusseldorf, en ben daar steeds te bereiken.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij praktisch, dat u ons uw adres opgeeft. Dat is ook daarom van belang, omdat u t.z.t. het stenogram van dit verhoor nog toegezonden krijgt om het te corrigeren.

A. Ja, mijn adres is: *Hermann Giskes*, Schaephuysen 22a, Kreis Moers, Duitsland. Britse zone.

Ik geloof, dat ook in mijn verhoren, die verder in Holland bij de diverse instanties plaats vonden, de er bij betrokken heren vastgesteld hebben, dat ik mij moeite gegeven heb de dingen zo duidelijk mogelijk voor te stellen, voor zover ik hiertoe in staat was. Ik respecteer volkomen de wens van de Hollandse openbare mening en van de Hollandse autoriteiten deze zaken in een duidelijk licht te brengen. Ik heb geen enkele reden om iets anders voor te stellen of ook maar iets te verbloemen. Integendeel.

nicht hadden. Die Leute wurden festgenommen, im Zug zwischen Rotterdam und Roosendaal. Dabei stellte es sich heraus, dass es die beiden Agenten waren.

A. Darüber kann ich Ihnen nach meiner eigenen Kenntnis nichts sagen. Mir ist gemeldet worden damals, die Leute hatten einen weiteren Fluchtversuch gemacht, seien aber wieder gefasst worden. Einige Wochen später wurde gemeldet, die Leute hatten einen erneuten Fluchtversuch gemacht und waren dabei erschossen worden. Das ist es, was ich damals erfahren habe.

A. Wer es befohlen hat und ob es jemand befohlen hat, darüber kann ich nichts sagen.

A. Sollte das der Fall gewesen sein, so kann ich das nur als ein Kriegsverbrechen bezeichnen.

A. Wenn das so gewesen ist, wie Sie es sagen, so muss ich es bezeichnen wie ich gesagt habe.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Wie ich schon betonte, Herr Präsident, habe ich mir natürlich überlegt was ich Ihnen sagen muss und was für Sie von Wichtigkeit ist. Ich habe ja die Vorladung schon 10 Tage in der Hand. Ich glaube, dass das, was ich gesagt habe, wohl alles ist, was ich wesentlich dazu beitragen kann. Ich habe keinerlei Bedenken, später, wenn mir irgendwelche Punkte, die für Sie wichtig sind, noch bekannt werden sollten oder mir in Erinnerung kommen sollten aus irgendwelchen Umständen heraus, Ihnen davon Mitteilung zugehen zu lassen. Ich bin jederzeit bereit mich, auch wenn ich nach Deutschland zurückgekehrt bin, zu Ihrer Verfügung zu halten. Ich wohne unmittelbar jenseits der Grenze im Rheinland, im Bezirk Dusseldorf, und bin immer dort zu erreichen.

A. Jawohl. Meine Adresse ist: *Hermann Giskes*. Schaephuysen 22a, Kreis Moers, Duitsland, Britse zone.

Ich glaube, dass auch in meinen Vernehmungen, die sonst in Holland bei den verschiedenen Instanzen stattgefunden haben, die betreffenden Herren festgestellt haben, dass ich mich bemüht habe die Dingen nach aller Möglichkeit so klar zu ziehen wie ich dazu in der Lage war. Ich respektiere vollkommen den Wunsch der holländischen Öffentlichkeit und der holländischen Amtstellen, über diese Angelegenheiten Klarheit zu schaffen. Ich habe keinerlei Grund irgendetwas anders darzustellen oder irgendetwas zu verheimlichen. Ganz im Gegenteil.

17625. De **Voorzitter**: Hebt u in de afgelopen tijd voor de een of andere instantie wel eens een schriftelijk overzicht gemaakt van deze kwestie?

A. Ja.

17626. De **Voorzitter**: Voor welke instantie?

A. Het laatste in November 1946 in Blauwkapel bij het B.N.V. Van het schriftelijk overzicht, dat ik toen gemaakt heb, liggen bij mijn stukken hier in den Haag, bij de P.R.A., doorslagen, en wel in een Hollandse vertaling.

17627. De **Voorzitter**: Ik heb gisteren laten informeren bij de P.R.A. in den Haag en toen heb ik de mededeling gekregen, dat men geen schriftuur van u had. Dat heb ik bij de procureur-fiscaal laten informeren. Het is natuurlijk mogelijk, dat deze niet volledig was voorgelicht.

A. Of ze er nu nog zijn, kan ik natuurlijk niet zeggen. Van de zomer lagen er nog vertalingen.

17628. De **Voorzitter**: Indien ik het goed begrijp, moet deze uiteenzetting uwerzijds zich bevinden in een dossier in de zaak-Giskes?

A. Ja. In mijn geval heeft er een centraal onderzoek plaats gevonden door twee instanties.

17629. De **Voorzitter**: Door de P.R.A. in den Haag en verder door . . . . . ?

A. Eerst door B.N.V. in het jaar 1946 en door de P.R.A., den Haag, afdeling K, in het jaar 1947.

17630. De **Voorzitter**: Hebt u voor beide instanties een eigen geschreven samenvatting gemaakt of waren het verhoren?

A. Ik heb over het Noordpool-spel in Blauwkapel een schriftelijk overzicht gemaakt voor het B.N.V. Deze is vertaald in het Hollands en bevond zich bij mijn stukken bij de P.R.A.

17630a. De **Voorzitter**: Dus er is maar één uiteenzetting van u zelf, die u oorspronkelijk gemaakt hebt voor het B.N.V. en die van het B.N.V. weer doorgezonden is naar de P.R.A.?

A. Ja.

176306. De **Voorzitter**: Dan moet dit stuk daar te vinden zijn.

A. Dat zou er eigenlijk moeten zijn.

De **Voorzitter**: We zijn hiermee aan het einde gekomen. Ik sluit het verhoor.

H. J. GISKES.

DONKER, voorzitter.
RUIJS DE BEERENBROUCK.
ALGERA.
VAN DIS.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
KOERSEN.
STOKVIS.
SCHUIJT, griffier.

A. Jawohl.

A. Zuletzt im November 1946 in Blauwkapel bei B.N.V. Von der Niederschrift, die ich damals gemacht habe, liegen bei meinen Akten hier in Den Haag bei P.R.A. Durchschlage und zwar in holländischer Übersetzung.

A. Ob sie jetzt noch da sind, kann ich natürlich nicht sagen. Im vergangenen Sommer lagen davon Übersetzungen vor.

A. Jawohl. In meinem Fall ist eine zentrale Untersuchung erfolgt durch zwei Instanzen.

A. Zunächst von B.N.V. im Jahre 1946 und durch P.R.A., den Haag, afd. K, im Jahre 1947.

A.—Ich habe über das Nordpol-Spiel in Blauwkapel eine Niederschrift gemacht für B.N.V. Diese ist übersetzt worden ins holländische und befand sich bei meiner Akten bei der P.R.A.

A. Ja.

A. Das musste eigentlich da sein.

ZITTING VAN WOENSDAG 21 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *a, b, c, d, e* en *f*.

Verhoor van

JACOBUS GEORGE MARIE VAN DE PLASSCHE,
oud 60 jaar, generaal-majoor, militair attaché,
wonende te Praag.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 18310 t/m 18391 hebben betrekking op de punten *a, b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit.

18392. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan het voornaamste onderwerp, dat ik met u wilde bespreken: de kwestie van de Londense inlichtingendiensten. In de eerste plaats deze vraag: Is er bij G.S. III vóór de oorlog enige voorbereiding geweest met betrekking tot de inlichtingendienst en wat dies meer zij voor het geval, dat men het land moest verlaten? Heeft men de vraag wel eens onder ogen gezien, hoe men eventueel elders een inlichtingendienst zou opbouwen?

Heeft men overwogen om officieren van de inlichtingendienst het land tijdig te doen verlaten, eventueel met de Regering, met het restant van het leger, om in den vreemde een inlichtingendienst op te bouwen, die ook de verbindingen met het bezette Nederland zou kunnen onderhouden?

A. Zeker niet. Het enige, waarop ik heb aangedrongen, is het hebben van een militaire attaché te Londen.

18393. De **Voorzitter**: Mag ik u in dit verband vragen, wie het initiatief heeft genomen, dat u en kapitein *Olifiers*, die op de Fahndungsliste stonden, naar Engeland gingen? U bent met de torpedo-bootjager, waarop de Koningin was, naar Engeland gegaan?

A. Ja.

18394. De **Voorzitter**: De heer van *Blankenstein* heeft verklaard, dat hij u in de ochtend heeft ontmoet op het Engelse gezantschap. Heeft de opperbevelhebber het u gezegd, heeft u het gevraagd aan de opperbevelhebber of is het op een andere wijze aan de gang gekomen?

A. Voor zover ik mij herinner, heeft de opperbevelhebber tegen mij gezegd: U moet weg en ik zou u aanraden uw vrouw mee te nemen. Toen heb ik de opperbevelhebber gevraagd: Kunt u daarvan een schriftelijke lastgeving verstrekken? Toen keek hij vreemd op en zei: Natuurlijk! Toen heb ik die zelf geschreven en werd zij ondertekend door generaal *Winkelman*. Kapitein *Schoonenberg* heeft tegen mij gezegd: Ik sta wel niet op die lijst, maar heb toch ook veel op mijn geweten; ik geloof, dat, als ik wegging, ik daar meer zou kunnen doen dan hier. En aangezien hij niet zo heel goed bij de Duitsers bekendstond, heb ik voorgesteld hem mee te nemen.

18395. De **Voorzitter**: U bent met uw vrouw gegaan?

A. Ja, en voor *Olifiers* heb ik aan de opperbevelhebber gevraagd, of hij zijn vrouw en dochter mocht meenemen. Zijn dochter was 16 jaar en die achter te laten, was niet prettig.

18396. De **Voorzitter**: U bent beiden daartoe geautoriseerd door de opperbevelhebber?

A. Wij hebben schriftelijk opdracht gekregen ons te begeven naar de militaire missie te Londen.

18397. De **Voorzitter**: Wij hebben een en ander vernomen over de wijze, waarop men te Londen inlichtingendiensten in het leven heeft geroepen. Dat zijn er verschillende geweest. Wij hebben eerst gehad de C.I.D. onder leiding van de heer van *'t Sant*, daarna onder leiding van de heer *Derksema*, vervolgens onder leiding van kolonel de *Bruyne*. Daarna werd in 1942 opgericht het B.I., aanvankelijk onder leiding van de reserve-majoor *Broekman*, later onder leiding van de toenmalige majoor dr. *Somer*. Verder is er in 1944 nog tot stand gekomen het B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten) onder leiding van generaal van *Oorschot*. Nu waren er in 1940 officieren van G.S. III, van de inlichtingendienst, te Londen: U, generaal van *Oorschot*, kapitein *Olifiers*, de heer van *Helvoirt*, ...

A. Van *Helvoirt* is later gekomen. Dat was een luitenant.

18398. De **Voorzitter**: Wanneer is hij gekomen?

A. Niet veel later. In de eerste maand.

18399. De **Voorzitter**: Voorts de heer *Molenburgh* meen ik.

A. *Fikkert* en nog een kapitein *Ubachs*.

18400. De **Voorzitter**: Deze heren hebben, als ik het goed heb begrepen, van die verschillende inlichtingendiensten te Londen nimmer deel uitgemaakt, behalve dan generaal van *Oorschot* in 1944, toen hij aan het hoofd van B.B.O. werd gesteld.

A. Het is zó gegaan. Wij moesten ons melden bij de militaire missie te Londen. Generaal van *Oorschot* was hoofd van de militaire missie, had daar een bepaalde functie en had bij zich overste *Zegers*. Daar heb ik mij gemeld. Ik heb daar met *Olifiers* de landmachtzakeri behandeld.

18401. De **Voorzitter**: Overste *Zegers*?

A. Ja.

18307. De **Voorzitter**: Is deze later gearresteerd?

A. Ik behandelde de landmachtzaken en hij de luchtvaartzaken.

18403. De **Voorzitter**: Overste *Zegers* is toch gearresteerd?

A. Ja.

18404. De **Voorzitter**: Kwam dat, omdat de Engelsen wantrouwen tegen hem koesterden?

A. Dat geloof ik niet.

18405. De **Voorzitter**: Waardoor kwam het clan?

A. Dat zou generaal *Dijxhoorn* u beter kunnen toelichten dan ik. Dat heb ik van horen zeggen.

Laat ik echter niet afdwalen. Ik wilde u vertellen hoe ik in Londen gekomen ben en wat ik deed bij generaal van *Oorschot*. Later ben ik weer aan hem onttrokken en ingedeeld bij het Departement van Oorlog. Toen ben ik daar doorgedaan met het bureau inlichtingendienst, misschien enige weken of maanden. Toen verzochten de Engelsen en Fransen mij om er mee door te gaan. Dat was in Mei 1940 en ik heb toen geprobeerd er mee door te gaan. Ik had contact met de Engelse en de Franse inlichtingendiensten. Toen heb ik tot de Minister gezegd: Excellentie, geef mensen, alleen kan ik niets doen. Het heeft een tijdje geduurd vóórdat ik antwoord kreeg en toen zei

de Minister: Spreek eens met de heer *van 't Sant*, die heeft relatie met de Engelse inlichtingendienst. Ik heb toen gezegd: Die relatie hebben wij al gehad; toen ik in Londen kwam, trok de man van de inlichtingendienst mij aan mijn jas en ik geloof, dat het al de volgende dag was, dat wij een bespreking hadden over wat er gebeuren zou.

Ik kon de heer *Dijxhoorn* niet overtuigen, dat ik met *van 't Sant* niets te maken had. Ik ben toen bij hem gekomen en de heer *van 't Sant* zei: Praat eens met de heer *Hooper*. Deze man was van de paspoortencontrole aan de Parklaan; hij sprak vloeiend Nederlands en hij was daar vandaan gekomen op een onplezierige manier. Ik heb hem aangehoord met zijn plannen en het gerapporteerd aan de heer *Dijxhoorn*. Ik heb er toen een tijd niets van gehoord, ik kreeg geen geld en mensen; ik bleef toen alleen omgaan met de militaire attaché.

18406. De **Voorzitter**: Speelde bij die besprekingen generaal *van Oorscot* geen rol?

A. Neen, die had met de inlichtingendienst niets te maken.

Ik kreeg dus van de Minister geen antwoord, maar op een gegeven ogenblik is het hoofd van de afdeling Landmacht naar Canada gegaan voor de recrutering. Dat was overste *Sas*, Ik was toen de enige stafofficier en ik moest toen de afdeling Landmacht overnemen. *Olifiers* verzamelde toen verder allerlei berichten. Ik weet er alleen nog van, dat ons op een keer verboden werd aan inlichtingendienst te doen — wat wij bovendien *niet* deden —; dat macht niet moer. Ik heb er mij ook niet mee bemoeid. Op een goed ogenblik is de heer *van 't Sant* benoemd tot hoofd van de inlichtingendienst.

18407. De **Voorzitter**: Op 19 Juli 1940 is de Centrale Inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* opgericht.

A. Daarover zal de Minister alleen inlichtingen kunnen geven, die had het Koninklijk besluit ondertekend. Mijn taak was dus geëindigd.

18408. De **Voorzitter**: En hoe vond u dat? De inlichtingendienst was uw beroep, uw werk geweest.

Vond u dit alles vanzelfsprekend?

A. Meer dan dwaas.

18409. De **Voorzitter**: Wilt u dat nog eens nader illustreren? Wij hebben er wel een idee van wat de reden was, dat de te Londen aanwezige officieren, van wie ik mag aannemen, dat zij het vak wel kenden, buiten deze inlichtingendiensten werden gehouden, doch willen ook gaarne uw oordeel in dezen vernemen.

A. Ik heb een indruk gekregen uit een gesprek met *Hooper*. Minister *Dijxhoorn* stelde mij, op mijn aandringen om de inlichtingendienst voort te zetten, voor om met de heer *van 't Sant* te gaan praten. Deze ontving mij en verwees mij naar de heer *Hooper*. Bij het gesprek met *van 't Sant* deelde deze mij mede, dat hij belast was met de bewaking van H.M. de Koningin, en wees hij mij op een pistool, dat in de vensterbank lag. *Van 't Sant* zei o.a. nog, dat hij geen betrekking had en dat men er naar zocht om iets voor hem te creëren. Toen begreep ik het wel. *Van 't Sant* verwees mij naar *Hooper* om over de inlichtingendienst te praten.

Hooper vertelde mij, dat er een geweldige inlichtingendienst zou komen. In Holland was het niet goed gegaan. *Van Angeren* was vijand no. 1. Ik moest van de aardbodem verdwijnen en mijn vrouw ook. Ik zou het militaire gedeelte en *van 't Sant* zou een ander gedeelte krijgen. Ik heb gezegd: Mijnheer *Hooper*, ik verdwijn nooit van de aardbodem, ik ben beroepsofficier en sta onder de Minister van Oorlog; dat gaat niet, die moet er van af weten. Ja, zei hij. Er waren veel dingen volgens *Hooper* niet goed en dat moest nu veranderen. Of ik onder de heer *van 't Sant* kwam of niet, was niet uit te maken, aldus deze heer *Hooper*, de weggejaagde van het paspoortenbureau. Ik heb dat maar een beetje aangehoord en op een gegeven ogenblik, toen ik mij niet zo vreselijk enthousiast toonde, zei hij: Of u gaat naar de troep of u komt onder de heer *van 't Sant*. Toen heb ik gezegd: Ik kan niet van de wereld verdwijnen; dat moet ik aan de Minister van Oorlog vertellen — een van de weinige Ministers, die *Hooper* nog tolerabel vond —.

18410. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Hooper* was toch een Engelsman?

18411. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En had hij een oordeel over Nederlandse Ministers?

A. Dat hebben veel mensen.

18412. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar dat is niet zo acceptabel van iemand, die weggejaagd is van het paspoortenbureau.

A. Hij is daar weggejaagd. Ik vond *Hooper* nooit zo'n prettig man. Ik vond het gek en heb het tegen Minister *Dijxhoorn* gezegd en die heeft het verhaal aangehoord.

18413. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Stond *Hooper* boven de heer *van 't Sant* of stond de heer *van 't Sant* boven *Hooper*?

A. In de praktijk was *Hooper* werkzaam voor de Engelse inlichtingendienst, het Home-Office, en hulp en steun van de heer *van 't Sant*. De heer *van 't Sant* schijnt altijd wel contact gehad te hebben met het Home-Office. De Engelsen hebben zoveel inlichtingendiensten en daarom hebben wij er later waarschijnlijk ook zoveel gekregen. Ik heb de gehele zaak fout gevonden en betreurd.

18414. De **Voorzitter**: Uit welk oogpunt?

A. Er waren officieren van de inlichtingendienst in Engeland aanwezig en die gebruikte men niet. Of zij deugen niet en dan ontslaat men ze. of zij deugen wel en dan zet men de dienst zoveel mogelijk op dezelfde voet voort.

Toen ik de afdeling Landmacht kreeg, vond ik het een prettige militaire taak. Ik heb de inlichtingendienst nooit buitengewoon aangenaam gevonden en heb dat werk 4 jaar gedaan. Men loopt er allerlei risico's mee. Ik heb er toen op aangedrongen de dienst voort te zetten. Er waren onderhandelingen aan de gang en midden in die onderhandelingen moest ik er mee uitscheiden. Ik kreeg geen verdere hulp en steun. Dat is het beleid van de Regering, de Ministers. Ik kon er verder niets aan doen. Ik kon niet met mijn pistool gaan dreigen en zeggen: Ik ben de aangewezen man om het te doen.

18415. De **Voorzitter**: In later tijd zijn er met de inlichtingendienst, zoals u wel weet, grote ongelukken gebeurd.

A. Dat heb ik horen zeggen.

18416. De **Voorzitter**: Hebt u dat in de Londense tijd horen zeggen?

A. Ja, dat heb ik altijd horen zeggen. Ik heb het betreurd, dat de generaal *de Bruyne*, die er voor uit Indië werd geroepen en die een uitstekend soldaat was . . . , die man deed het met volledige ernst en op een militaire manier; hij heeft veel moeilijkheden gehad, maar heeft geloof ik nooit iets te maken gehad met ongelukken. Ik kende hem van vroeger, maar heb altijd vermeden ergens met hem over te praten.

18417. De **Voorzitter**: In de loop van 1943 is het aan de Londense instanties duidelijk geworden, dat er in Nederland grote verliezen werden geleden ten gevolge van het z.g. England-Spiel; wist u het in die periode ook al of hebt u het later pas gehoord?

A. Die dingen hoorde men in Londen altijd fluisteren. In die tijd waren de Ministers dikwijls niet zo gemakkelijk bereikbaar en ze hoorden ook niet gaarne critiek; om critiek vragen deden ze zeker niet. Het is in Londen een „réfugés-wereld” geweest; daarin doen van allerlei geruchten de ronde en een heleboel mensen liepen er in.

18418. De **Voorzitter**: U hebt aan het slot van uw vorige verhoor gezegd: „Ik zou niet weten wat ik hieraan nog zou moeten toevoegen; allerlei vragen hebben mij overvallen; ik dacht, dat u mij over het Londense beleid zoudt vragen.” Daaruit zou zijn af te leiden, dat u daaromtrent iets op uw hart hebt.

A. Ik had toen het vermoeden, dat u mij zoudt vragen niet over de oude koeien van 1940, maar over Londen.

18419. De **Voorzitter**: Mijn vraag is nu deze: Toen u dat de vorige keer zei, had dat toen betrekking op de inlichtingendienst of ook op andere dingen?

A. Misschien op beide, maar op de inlichtingendienst in elk geval wel. Later kwamen er nog andere dingen bij, die ook ons zwaar op de maag lagen, het uitschakelen van allerlei krachten, die aanwezig waren. De heer *Evekink* heeft lange tijd niets gedaan en ik ben op nonactief gesteld!

18420. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak van dat uitschakelen?

A. Dat ging zo: je vond op een gegeven ogenblik op je tafel een papier van het Departement en je was er in eens niet meer!

18421. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kreeg u salaris?

A. Ja, min 15 pct.

18422. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik meen, dat iemand eens een tijd lang geen salaris heeft gehad.

A. Ja, ik geloof de heer Schaepin.

18423. De **Voorzitter**: In welke tijd was dat, dat u op nonactief gesteld was?

A. Nadat de heer van *Boeyen* Minister is geworden. Ik denk een maand daarna.

18424. De **Voorzitter**: Dus in 1941?

A. Ja, ik ben toen met mijn vrouw en Minister Dijkhoorn naar Schotland gegaan; daar gingen wij op een berg zitten!

18425. De **Voorzitter**: Zijn dat de punten, die u speciaal over het Londense beleid te zeggen hadt?

A. Ik dacht, dat u mij zoudt vragen over Londen en wat ik daarmee te maken had.

18426. De **Voorzitter**: Wij behandelen de materie onderwerps-gewijs; wij zijn nu speciaal bezig aan de quaestie van de inlichtingendienst. Als u echter andere dingen op het hart hebt over het Londense beleid, wil ik u gaarne in de gelegenheid stellen daarvan mededeling te doen, want u bent niet dagelijks hier.

A. Wanneer men in Londen rondloopt als Nederlands burger, wat ik in de eerste plaats ben — in de tweede plaats ben ik officier —, en men hoort er nooit wat van en heeft gesn gelegenheid critiek op de Regering uit te oefenen en zijn stem te laten horen, is dat een toestand, die niemand voldoening kan geven. Daaraan was op geen enkele wijze te ontkomen. Er was nooit enig goed contact. Er is een raad gevormd en daarin werden opgenomen de mensen, die het meest representatief waren, en hun werd het zwijgen opgelegd.

18427. De **Voorzitter**: U bedoelt de Buitengewone Raad van Advies?

A. Ja. Die mochten nooit iets naar buiten zeggen. Alles ging de doofpot in. Daaraan heb ik mij als Nederlander doodgeërgerd.

18428. De **Voorzitter**: Is de kwestie van de inlichtingendienst, zoals wij die besproken hebben, een van uw ergste grieven van die tijd geweest?

A. Neen. Mijn ergste grief was, dat ik 8 maanden op nonactief ben gesteld. Dat heeft men later hersteld, toen men mij weer onder de wapenen riep. Acht maanden op nonactief in een tijd, waarin je land in oorlog is, is het summum. Dan vraag je: Waarom word ik niet naar het leger teruggezonden?

18429. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Had u geen mogelijkheid van beklag om deze zaak te bespreken?

A. Die was er niet. Ik heb het Minister Dijkhoorn, met wie ik samen een huis bewoonde, uitgelegd, en hij vond het hoogst onaangenaam. Ik ben het niet altijd met Minister Dijkhoorn eens geweest, o.a. wat betreft het geval van de inlichtingendienst. Dat is zijn zaak. Dat is misschien ook een beetje vreemd gelopen, maar ik geloof wel, dat hij het altijd vrij moeilijk heeft gehad. Hij was zelfs een zeer ontevreden man. Waar kon ik mij beklagen? Ik heb ten slotte een middel gevonden. Ik heb er over gedacht om de gehele dag op Piccadilly te gaan lopen. Men kon bij niemand terecht. Iedereen zei: Het is gek, raar. Mogelijkheid van beroep hadden wij niet.

18430. De **Voorzitter**: Londen demonstreerde dus het nut van een Parlement!

A. Ja, dal kan ik u verzekeren, van een critisch Parlement!

18431. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u bij wijze van demonstratie daar willen lopen?

A. Dat zeg ik bij wijze van farce. Ik had een heel vervelende positie.

18432. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Aan wie schrijft u die merkwaardige maatregelen toe? Was dat de betreffende Minister of had hij raadgevers?

A. Dat denk ik niet.

18433. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Werd het gemotiveerd met reorganisatie?

A. Ja. De afdeling Landmacht stond er niet meer op. Deze kreeg kapitein *Kruls*. Hij is een van de weinigen van onze stafofficieren, die gebleven is.

18434. De heer **Koersen**: Weet u ook op welke wijze de heer van 't Sant de opdracht kreeg om de leiding te hebben van de inlichtingendienst?

A. Ik heb het nooit begrepen. De heer van 't Sant schijnt wel meer met inlichtingendiensten in connectie te hebben gestaan.

18435. De **Voorzitter**: Is u uit de tijd van vóór 1940 bekend, dat de heer van 't Sant wel eens met de Engelse Inlichtingendienst in connectie heeft gestaan?

A. Ik heb wel eens gehoord, dat hij met de Engelse Inlichtingendienst in connectie heeft gestaan.

18436. De **Voorzitter**: U hebt zelf geen feiten geconstateerd?

A. Later heeft Olifiers mij verteld, dat de heer van 't Sant weer opgedoken was bij generaal Fabius. Ik kende de heer van 't Sant persoonlijk niet en heb hem voor het eerst op de destroyer ontmoet, die ons naar Engeland overbracht. Van de z.g. geschiedenis van 't Sant weet ik niets af. Ik heb het niet gelezen, het interesseerde mij niet. Ik heb hem alleen op de destroyer ontmoet en heb toen gehoord, dat hij zich voor de inlichtingendienst interesseerde.

18437. De **Voorzitter**: U zoudt nog een nadere toelichting kunnen geven op de gevangenneming van de heer *Zegers*.

A. Daarvoor moet u zijn bij de heer Dijkhoorn. *Zegers* ken ik van vroeger. Zijn gevangenneming heeft ons zeer verwonderd. *Zegers* is nogal een stijfkop.

Hij was vroeger N.S.B.-er geweest; zijn naam kwam waarschijnlijk voor op oude lijsten van de inlichtingendienst, ook op een lijst, die de heer van 't Sant had. De heer Olifiers heeft de lijst een tijd lang bewerkt; die had de heer van 't Sant meegebracht uit Nederland. In elk geval heeft *Zegers* mij eens gezegd, dat hij niet overtuigd was, dat de N.S.B.-ers landverraders waren. Toen heb ik met *Zegers* laten we zeggen een beetje lievig gedebatteerd en ik heb tegen hem gezegd: Hoor eens, *Zegers*, de bewijzen heb ik niet meer, maar de N.S.B.-ers zijn onbetrouwbaar; ze hebben een Duits program; of ze daadwerkelijk iets hebben gedaan, interesseert ons niet; zeg nu maar niets goeds meer van de N.S.B. Toen begon *Zegers* weer te zeggen: Ja, maar als je mij niets kunt bewijzen....., enz. Hij was een belangrijk officier, aangewezen door generaal Winkelman. Het verwondert mij, dat hij op zekere dag gevangengenomen werd. Toen zei generaal van Oorschot: Ga direct naar onze Engelse vrienden; ze hebben *Zegers* gevangengenomen en wij kunnen hem niet missen; zorg, dat hij vrijkomt.

18438. De **Voorzitter**: Was hij door de Engelsen gevangengenomen?

A. Die indruk had generaal van Oorschot. Hij is gearresteerd in het Kabinet van de Minister.

18439. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U zei straks, dat hij niet gearresteerd werd omdat de Engelsen hem verdachten, dat hij onbetrouwbaar was.

A. Ik weet het niet zeker; de heer Dijkhoorn weet het wel zeker.

18440. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Uw eerste antwoord was, dat niet bij de Engelsen verdenking bestond; daaruit concludeer ik, dat u wist, dat het anders was.

A. Ik heb de indruk, dat hij gearresteerd werd en gevangen genomen op verdenking bij de Nederlandse instanties en dat die in contact waren met het Home Office. Men heeft daarmee een grote fout gemaakt.

18441. De heer **Algera**: Acht u het juist, dat een Nederlands N.S.B.-er wordt toegevoegd aan de Nederlandse militaire missie in Engeland?

A. Als hij geen lid meer is — nadat de Regering gewaarschuwd heeft — van dat moment af is die man voor mij zonder blaam.

18442. De heer **Algera**: Het kan ook een formele verdenking zijn.

A. Het kan van alles zijn. Ik ken veel mensen, die N.S.B.-er waren, maar geen landverrader, die er mee uitgescheiden zijn toen de Regering het lidmaatschap verbood; veel beroepsofficieren zijn er ingevlogen door de leuze: Koningin en een sterk leger en een sterke vloot. Anderen hebben het anders ingezien. In het begin was de partij gevaarlijk voor mensen, die weinig politiek inzicht hadden. Later werd het duidelijker. Mensen, die ook toen nog geheim lid bleven, waren in overtreding, dat is landsverraderlijk.

18443. De heer **Algera**: Maar het is geen kleinigheid iemand te zetten bij de Nederlandse militaire missie in Engeland!

A. Ik moet aannemen, dat hij van alle blaam vrij was, anders stuurt de opperbevelhebber dergelijke officieren niet uit. Maar ik laat tussenbeide, wat voor verdenkingen er tegen *Zegers* waren ingebracht. Die waren er niet — dit heb ik later nagegaan — evenmin als tegen *van Buuren*. Men kon echter niets op tafel leggen.

De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat wij hiermede aan het einde zijn gekomen van wat wij u te vragen hadden. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

J. G. M. VAN DE PLASSCHE.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 21 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS DE GRAAF,
oud 31 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
employé Koninklijke Shell-groep.

Hij legt de eed af als getuige.

18444. De **Voorzitter**: U bent in Januari 1944 van uit Nederland in Engeland gekomen. Kunt u ons vertellen hoe zich dat toegedragen heeft? Had u te voren in Nederland al contact met de illegaliteit en hoe bent u hier weggegaan en in Engeland gekomen?

A. Ik had inderdaad contact met de illegaliteit. Dat is nogal een lang verhaal, wanneer ik dat uitgebreid zou moeten vertellen. Het gedeelte van de illegaliteit, waarmee ik samenwerkte, was gepenetreerd door de Duitse politie.

18445. De **Voorzitter**: Kunt u het gedeelte van de illegaliteit, waarmee u samenwerkte, iets nader omschrijven?

A. Ja, een belangrijk gedeelte, waarmee ik samenwerkte, droeg de naam C. S. 6. Deze organisatie was gepenetreerd door de Gestapo en wel in belangrijke mate door toedoen van *Ridderhof*, alias *van Vliet*, „*George*”, die via Radio Oranje het vertrouwen had weten te verkrijgen van bepaalde leden van die organisatie, die voornamelijk door zijn toedoen is opgerold. Ik ben op 21 November 1943 — het kan ook 33 November geweest zijn — naar Frankrijk vertrokken. Het was de bedoeling, dat ik binnen 5 dagen in Engeland zou zijn. Mijn komst is aangekondigd via een der lijnen van de illegaliteit.

18446. De **Voorzitter**: Bent u naar Engeland gegaan met een opdracht of omdat u de wijk moest nemen, aangezien het hier voor u moeilijk werd?

A. Inderdaad werd het voor mij hier heel gevaarlijk, maar vóórdat het hier voor mij gevaarlijk werd, had ik al besloten naar Engeland te gaan.

18447. De **Voorzitter**: Hield dat verband met de penetraties?

A. Ja, met de penetraties in de illegaliteit en ook met de maatregelen, welke daartegen moesten worden genomen.

18448. De **Voorzitter**: Dus het was om te waarschuwen en maatregelen te bepleiten ter voorkoming van verdere penetraties?

A. Dat was een van de onderdelen van de opdracht.

18449. De **Voorzitter**: Van wie hebt u die opdracht gekregen?

A. Van de topgroep van de toenmalige illegaliteit in Nederland, waarmee wij regelmatig in contact stonden — ik denk niet aan de O.D., maar wel aan de andere groepen —, de Raad van Verzet en C.S. 6, plus enkele daarmee gebundelde organisaties. Het had niets te maken met de illegale pers. Het waren de organisaties, die

zich onder geallieerde directieven bezig wilden houden met het verstrekken van inlichtingen aan de geallieerden over en tegen de vijand en met militaire of semi-militaire operaties in bezet of vijandelijk gebied.

18450. De **Voorzitter**: Stond uw organisatie in regelmatig contact met de agenten van B.I., die vanaf Maart 1943 in vrij groten getale zijn gedropt?

A. Onze organisatie was vrij regelmatig met de agenten van B.I. in contact. Dit was eigenlijk niet de juiste procedure, omdat in die tijd de organisatie in contact behoorde te staan met speciale sabotage-agenten, maar die waren voor een groot gedeelte ingerekend.

18451. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd nog wel contact gehad met sabotage-agenten?

A. Operatieve agenten waren niet in vrijheid; er waren er wel enkele, maar daarmee hadden wij geen contact. Wij hebben wel contact gehad met de agent *Brutus* — zijn werkelijke naam is *Griin* — maar dat is heel gauw afgebroken, doordat ook zijn organisatie werd gepenetreerd.

18452. De **Voorzitter**: In de zomer van 1943?

A. Het was, meen ik, in de winter.

18453. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens iets gemerkt van Engelse agenten, agenten dus, die volkomen buiten de uitzending, waarbij Nederlandse instanties betrokken waren, stonden?

A. Ja. Er was b.v. *Cherry Brandy*, werkelijke naam *Bottema*, een kustvaartkapitein; daar was b.v. de voormalige Engelse agent *Allert van Straaten*; *Brinkzan* was zijn werkelijke naam.

18454. De **Voorzitter**: Als u dus spreekt van Engelse agenten, bedoelt u daarmee Nederlanders, die door de Engelse dienst werden uitgezonden, onafhankelijk van de Nederlandse instanties te Londen?

A. Britse agenten.

18455. De **Voorzitter**: Maar *Bottema* was geen gedropt man.

A. Neen.

18456. De **Voorzitter**: Hij woonde ergens in Groningen.

A. Juist. Het is niet nodig om een agent te „droppen”.

18457. De **Voorzitter**: Alleen, men moet verbinding met hem weten te krijgen.

A. Inderdaad.

18458. De **Voorzitter**: U bent dus om verschillende redenen eind 1943 uit Nederland weggegaan met het doel: Engeland?

A. Ik ben gegaan over Parijs, de z.g. escape-line, die onder geallieerde supervisie hier in stand gehouden werd, M.I. 9. Deze lijn was belangrijk gepenetreerd; de overtocht binnen vijf dagen was niet mogelijk, omdat de contacten, die ik van de organisatie M.I. 9 in Nederland had gekregen, alle waren gepenetreerd. Op het ogenblik, dat ik aankwam, werden de contactlieden gearresteerd door de Duitsers. Ik ben er een tijd geweest en heb moeilijkheden gehad, maar ben er ten slotte in geslaagd andere contacten van M.I. 9 te vinden; ik ben toen via Bordeaux door de Pyreneeën gegaan en zo via Gibraltar per vliegtuig naar Engeland.

18459. De **Voorzitter**: Hebt u de Spaanse gevangenschap kunnen omzeilen?

A. Ik heb wel in Spanje gevangen gezeten, maar ben er heel spoedig uitgehaald.

18460. De **Voorzitter**: U is in Januari 1944 in Londen gekomen?

A. Ik geloof 5 Januari. Ik ben direct in verhoor genomen door M.I. 5, een dienst, ongeveer equivalent aan onze centrale veiligheidsdienst. Daar heb ik mijn verhaal verteld, voor zover het voor M.I. 5 van belang was.

18461. De **Voorzitter**: Was dat de doortocht door de „Royal Victorian Patriotic School“?

A. Daar ben ik maar kort geweest; later ben ik apart verhoord in Londen zelf. Daarna kwam ik in contact met het bureau, waaronder dit soort van organisaties ressorteerde, de M.I.D. Ik kwam direct in aanraking met het bureau van *Somer*, maar mijn contact met de M.I.D. was inniger, omdat men daar uiteraard meer belang stelde in mijn kwesties dan het bureau, dat zich uitsluitend met intelligence bezighield. Ik heb daar uitgebreide gesprekken met de heren *de Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp* gevoerd en heb later, toen kwam vast te staan, dat ik niet, zoals oorspronkelijk het plan was, zou teruggaan naar Nederland, althans voorlopig te Londen zou blijven, toestemming gekregen om kennis te nemen van de geheimen van dat bureau.

18462. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat besloten werd, dat u niet zou teruggaan naar Nederland?

A. De reden was in de eerste plaats, dat men daar iemand kon gebruiken, die iets van de toestand en van het illegale leven in Nederland afwist, en in de tweede plaats — dat was een punt van latere orde, dat overigens heel belacrijk was —, omdat bleek, dat M.I.D. gedurende ongeveer 1½ jaar een spel had gespeeld met de Duitsers in plaats van met de eigen agenten zonder zich dat bewust te zijn. Er zijn verschillende punten, waaruit dat gebleken is. In de eerste plaats uit de verklaringen van de uit Haaren ontsnapte agenten *Ubbink* en *Dourlein* en in de tweede plaats uit de alarmerende rapporten van andere agenten; ik noem hier bij voorbeeld de agenten *Cnoops* en *van Schelle*.

18463. De **Voorzitter**: Ik heb de eerste niet helemaal thuis kunnen brengen. *Van Schelle* was *Apollo*?

A. Ja.

18464. De **Voorzitter**: Dus die hoorde bij *Brutus*. *Van Schelle* is kunnen teruggaan, naar de Duitsers zeggen, met medeweten van de Duitsers, omdat zij vonden, dat er toch eigenlijk eens een moest teruggaan. Zij hebben eerst *Knoppers* laten gaan en ook een Amerikaanse vliegerkapitein, en ten slotte hebben zij van het paar *Brutus* en *Apollo Apollo* terug laten gaan.

A. Ja.

18465. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, waar *van Schelle* zich op het ogenblik bevindt?

A. Ik meen in Brazilië, te Rio de Janeiro.

18466. De **Voorzitter**: Als hoedanig?

A. Als farmer.

18465. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden: hij komt niet meer terug?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen. Misschien komt hij wel eens naar Holland terug.

De **Voorzitter**: Als hij een Nederlandse ambtelijke betrekking had, was het veel waarschijnlijker.

A. Hij is daar gevestigd.

18468. De **Voorzitter**: Wat was *Cnoops* voor een man?

A. *Cnoops* was een typisch Zuid-Afrikaanse boer. Hij is dat nog steeds, hoewel hij zich op het ogenblik niet zozeer met farmen als wel met het boren van water bezighoudt. Hij woont daar en heeft daar zijn gezin.

18469. De **Voorzitter**: *Cnoops* was een contrôle-agent?

A. Inderdaad.

18470. De **Voorzitter**: Was hij gedropt in Nederland?

A. In Frankrijk, meen ik. Hij is, volgens zijn opdracht, van daar naar Nederland gegaan.

18471. De **Voorzitter**: In welke tijd zal dat geweest zijn?

A. Dat moet geweest zijn ongeveer October 1943. Misschien was het November 1943.

18472. De **Voorzitter**: Juist. En hij was dus al terug, toen u in Londen kwam, want u zeide, dat men mede op grond van zijn mededelingen ongerust was geworden. Hij is derhalve maar betrekkelijk kort in Nederland geweest.

A. Ja.

18473. De **Voorzitter**: Het is duidelijk geworden uit het verhoor van *Schreieder*, dat de Duitsers van zijn bestaan niet hebben geweten.

A. Inderdaad hebben zij dat niet geweten, althans niet gedetailleerd. Zij hebben geweten, dat er iets met hem aan de hand was. Zij hebben hem gevolgd, maar hij heeft zijn achtervolgers weten af te schudden en is er in geslaagd veilig terug te komen.

18474. De **Voorzitter**: Heeft hij contact gehad in Nederland?

A. Inderdaad.

18475. De **Voorzitter**: Wat voor een Zuid-Afrikaan, die over Frankrijk in Nederland binnenkomt, nog niet zo gemakkelijk lijkt.

A. Helemaal niet gemakkelijk. Hij sprak niet goed Nederlands; hij sprak met een typisch Zuid-Afrikaans-Engels accent; gooide er veel Engelse woorden door.

18476. De **Voorzitter**: En toch heeft hij serieus werk gedaan?

A. Inderdaad heeft hij serieus werk gedaan; hij heeft zijn best gedaan; hij is een moedige kerel.

18477. De **Voorzitter**: Hij had waarschijnlijk opdracht te ontdekken of de contacten, die men meende te hebben, inderdaad goed waren. Was dat niet zijn werk?

A. Inderdaad, dat was zijn werk, na te gaan of agenten of tussenadressen allright waren.

18478. De **Voorzitter**: Hij had geen zender?

A. Neen; hij had opdracht zo gauw mogelijk terug te komen.

18479. De **Voorzitter**: Ik vraag dat daarom, omdat u in de gegevens, die u verstrekt hebt, zegt, dat de overlevende agenten geen security-checks hebben afgegeven, en in dat verband noemt u ook *Cnoops* en *van Schelle*, maar die kunnen daarover toch niets verklaren, want zij zijn niet in handen van de Duitsers geweest.

A. Het is niet mijn bedoeling geweest deze overlevende agenten te noemen in verband met het al dan niet weggeven van de security-checks. Toch is *van Schelle* wel in handen van de Duitsers geweest, maar men heeft hem niet om zijn security-check gevraagd. *Cnoops* had het ook; iedere agent had het.

18480. De **Voorzitter**: Met het oog waarop?

A. Met het oog hierop: Als zij een bericht moesten zenden, moest het zo zijn, dat de agent zijn security gaf, indien hij niet in vijandelijke handen was.

18481. De **Voorzitter**: Ging dat niet over de code van de operator?

A. Over zijn eigen code, tenzij hij zijn eigen code kwijtgeraakt was; dan ging het wel over de code van een operator, maar het was gebruikelijk het te doen in de eigen code.

18482. De **Voorzitter**: Dan noemt u in dit verband ook *Schreve*.

A. Ja, ik heb hem in dat verband genoemd; zijn opdracht lag hoofdzakelijk in Frankrijk. Het enige, waarin hij te maken heeft gehad met de inlichtingendienst van *de Bruyne*, is, dat hij door deze dienst is afgestaan aan de Britten.

18483. De **Voorzitter**: Hij was dus eigenlijk een zuiver Engelse agent?

A. Ja.

18484. De **Voorzitter**: Hij is niet in Nederland geweest?

A. Neen.

18485. De **Voorzitter**: Hij kan dus over het al of niet afgeven van codes en security-checks niets verklaren?

A. Hij is ook in Duitse handen geweest in Frankrijk en heeft lang in de gevangenis en het concentratiekamp gezeten.

18486. De **Voorzitter**: *Schreve* is Nederlander?

A. Inderdaad; hij woont thans in Brussel.

18487. De **Voorzitter**: Hij zou er dus wel iets over kunnen verklaren of hij al dan niet code en checks heeft afgegeven?

A. Ja.

18488. De **Voorzitter**: *Schreve* is dus inderdaad een goed voorbeeld?

A. Ja.

18489. De **Voorzitter**: Dit was even een uitstapje. U was aan het vertellen, dat u in Londen aangekomen was.

A. Ik kreeg inzage in de geheime documenten van het bureau en kwam tot de conclusie, dat een van de contact-adressen een zekere *George Ridderhof*, alias *van Vliet*, was, en ik wist, dat deze *George Ridderhof*, alias *van Vliet*, voor de vijand werkte. Dat verwonderde mij dus. Punt twee, dat mij verwonderde, was, dat deze telegramwisseling plaats vond met agenten, van wie bekend was — althans ten aanzien van wie het vermoeden bestond —, dat zij zich in Duitse handen bevonden, hetgeen daar helemaal niet bekend was; dat men heel lang vóór mijn komst in Engeland in de mening verkeerde, dat zij nog in vrijheid waren en in Nederland goed werk deden. Ik heb gevraagd, hoe zij dat konden zien, hoe zij dat konden opchecken.

18490. De **Voorzitter**: Had u een officiële opdracht of had u slechts een persoonlijk contact met de M.I.D.?

A. Ik was op dat moment reeds van December 1943 af agent van Special Operations Executive. Ik stond op de agentenlijst, werd als zodanig behandeld en kon als zodanig met deze heren over deze zaak praten. Een opdracht had ik nog niet ontvangen, maar het was wel bekend, dat ik deze binnenkort zou ontvangen, en aangezien er haast was bij deze kwestie en dit zo spoedig mogelijk in orde moest komen, zijn wij er zo spoedig mogelijk mee begonnen. Ik heb dus vragen gesteld over de herkenningstekens, die zich natuurlijk op de telegrammen zouden moeten bevinden, en kreeg toen als antwoord, dat dit niet bekend was, dat men niet op de hoogte was van deze dingen. Wij hebben toen met zijn drieën een proces-verbaal opgemaakt. Dat is ondertekend door de toenmalige kapitein *Lieftinck*, de toenmalige luitenant ter zee *Schilp* en mij. Daarin stond, dat wij tot de conclusie kwamen, dat er geen herkenningstekens stonden op de telegrammen van de agenten, zoals het toch behoorde. Later zijn de Engelsen over de brug gekomen met die herkenningstekens, die zij tot nu toe geheim gehouden hadden. Zij hebben gezegd: Ja, inderdaad, zij bestaan; zij staan alleen niet op de telegrammen. Dit was een eigenaardig punt. Dit gebeurde op hetzelfde ogenblik, waarop major *Bingham* van Special Operations Executive, Netherland country section, werd overgeplaatst of althans uit deze dienst werd ontslagen.

18491. De **Voorzitter**: Mag ik u even onderbreken? U spreekt over het proces-verbaal, dat door u drieën is opgesteld, maar dit is van 3 April 1944.

A. Pardon, dan is dat papier niet goed. Dat is dan niet juist gedateerd. Naar mijn beste weten en overtuiging kende ik major *Dobson* op dat moment nog niet, maar ik zie mijn handtekening hieronder staan. Het zal dus wel authentiek zijn. Naar mijn beste herinnering is het nl. zó, dat major *Bingham* op het moment, dat dit geconstateerd werd, nog in functie was. Wat volkomen juist is, is, dat wij op dat ogenblik bij het doorgaan van de details van de M.I.D. waren gestuit op een telegram van *Heck Blue*.

18492. De **Voorzitter**: Wie is dat?

A. Dat is de naam van een operatie. Iedere lijn heeft een naam. Ik weet niet precies welke agent dat was. Naar aanleiding van dat feit zijn wij gaan praten met de Engelsen. Ik herinner mij, dat major *Bingham* in de kamer heeft gestaan, als de dag van gisteren. De datum van de verklaring komt mij zeer vreemd voor. Ik moet aannemen, dat 3 April juist is, maar dit is een heel vreemde datum, want in de nacht van 31 Maart/1 April was ik al lang in functie als uitvoerend officier van het B.B.O.; toen zijn wij onze eigen operaties begonnen. Het is duidelijk, dat wij hier achteraf nog wel over deze dingen kunnen gesproken hebben, maar het alarmerende van dat telegram was veel eerder. Het is mogelijk, dat wij achteraf met major *Dobson* gesproken hebben.

18493. De **Voorzitter**: En dat u toen pas op het idee kwam om er een verklaring van op te maken?

A. Dat wil ik zeker niet ontkennen. Het is ten slotte vier of vijf jaar geleden; het stond mij een beetje anders voor de geest. Het kan zijn, dat wij later een tweede verklaring hebben opgemaakt.

18494. De **Voorzitter**: In elk geval komt het zakelijk hierop neer, dat u bij het doorlopen van dat telegram constateerde... zegt u het maar met uw eigen woorden.

A. Het komt hierop neer, dat wij geïnformeerd hebben hoe men aan dat telegram kon zien of de agent zich al dan niet in veiligheid bevond, een logisch iets, dat er moet zijn, maar dat was niet bekend.

18495. De **Voorzitter**: Dat konden zij dus niet constateren?

A. Neen. Ik kan met de meeste pertinentie zeggen, dat *Lieftinck* mij heeft meegedeeld, dat de M.I.D. van dergelijke dingen weinig of niets afwist en dat pas later bepaalde geheimen langzaam aan bekend werden.

18496. De **Voorzitter**: Heeft *Lieftinck* bij die gelegenheid inderdaad gezegd: Wat zijn security-checks?

A. Ik wil niet zeggen: letterlijk, maar in deze geest is wel zijn antwoord geweest.

18497. De **Voorzitter**: Van het systeem van de checks wist hii derhalve niets af?

A. Neen, helemaal niets.

18498. De **Voorzitter**: En was dat telegram van die aard — de opstelling daarvan en de gegevens —, dat daarin voor hem aanleiding geweest had moeten zijn te informeren, wat die gegevens betekenden?

A. Zij stonden er dikwijls helemaal niet in, in de meeste gevallen zelfs, en, zo ja, dan was het in afgekorte vorm, bijv. met een volgnummer en vergezeld van een collationneringsteken.

Dit zijn dingen, waarop buitenstaanders niet letten, omdat zij niet belangrijk zijn, en ik beschouw *Lieftinck* in deze periode als een buitenstaander.

18499. De **Voorzitter**: Wat had men bij de M.I.D. nu aan opdrachten van agenten en dat soort dingen; c.q. wat wist men daarvan?

A. Men wist de geallieerde directieven — die wist een aantal mensen in Nederland ook — voor het uitvoeren van speciale operaties, het verstrekken van inlichtingen, het uitvoeren van sabotage-daden en dergelijke zaken. Die waren vrijwel eensluidend voor de

agenten; de een had dit, de ander dat gedeelte. Deze orders kreeg men ook te zien. Die waren in het bezit van M.I.D. Wat men lang niet altijd, meestal niet — om de gedachten te bepalen: in 98 pct. van de gevallen niet — had, waren operational details, de annexes (de bijlagen), waarin een zee van details was vermeld.

18500. De **Voorzitter**: Dat zou men kunnen noemen: de speciale opdracht van een agent?

A. De gespecificeerde opdracht van een agent.

18501. De **Voorzitter**: Men kende dus van een agent niet zijn gespecificeerde opdracht....

A. Neen.

18502. De **Voorzitter**: .... en bovendien ook niet de wijze, waarop hij zich op een veilige manier met Engeland in verbinding moest stellen? Kende men zijn code?

A. Neen. Voor zover ik het achteraf kan bekijken en het mij herinner, was het enige, dat *Lieftinck* en *Schilp* van deze agenten afwisten, dat de agenten vertrokken met een vliegtuig, daaruit gedropt werden — het was tamelijk vaag — en dat zij, wanneer zij optraden als operator, een zendertje — *Lieftinck* en *Schilp* wisten in de verste verte niet hoe dat in elkaar zat — en een code bij zich hadden, door middel waarvan zij in morseseinen het contact met het hoofdkwartier konden onderhouden. Verder wisten zij er niets van af.

18503. De **Voorzitter**: Behalve dan dat zij af en toe een telegram kregen.

A. Die telegrammen kregen zij op hun bureau.

18504. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat M.I.D. de agenten aanwierf en hen bij wijze van spreken direct overleverde aan de Engelsen voor de opleiding.

A. Het is eigenlijk zo. Er is een bepaald contingent agenten nodig. Een stuk of 10 bijv. moeten er worden opgeleid, dit met het oog op een mogelijk toekomstige behoefte. Het is nog niet helemaal zeker; het wordt geraamd. Daarvoor richt men zich dan bij voorkeur tot de Engelandvaarders of de Prinses Irene-brigade. Er werden vrijwilligers uitgehaald voor speciale jobs. Meestal werd gezegd, dat het was voor een spoedoperatie, en later bleek, dat zij agent zouden worden. Dan zeiden zij ja of neen, dat wil ik niet doen. Zij werden eerst getest, 5 dagen... .

18505. De **Voorzitter**: Wie testte hen?

A. Dat deden Britse psychiaters en officieren, speciale personen. Daarvoor gingen zij naar geïsoleerde plaatsen. Zij werden daar zwaar getest. Ik weet niet of deze test gedurende de gehele periode, dat M.I.D. dit werk heeft gedaan, zo is geweest, maar ik weet wel, dat in het laatste gedeelte de test nog vele maanden daarna duurde. De agenten werden steeds geobserveerd.

18506. De **Voorzitter**: Waren zij steeds onder de hoede van de Engelse instantie?

A. Ja.

18507. De **Voorzitter**: Dus wat ik zoëven zeide, is juist, nl. dat de rol van M.I.D. in hoofdzaak beperkt was tot het uitzoeken van de agenten en die leveren aan de Engelse dienst?

A. Inderdaad.

18508. De **Voorzitter**: M.I.D. had dus geen eigen opleiding, in tegenstelling met wat ik begrepen heb van B.I., dat wel een eigen opleiding, althans een zekere medezeggenschap in de opleiding had.

A. Het B.I. deed wel samen met de Engelsen; men instrueerde zijn eigen mensen.

18509. De **Voorzitter**: Men was er in elk geval zelf bij?

A. Inderdaad.

18510. De **Voorzitter**: En M.I.D. was er niet bij?

A. Juist.

18511. De **Voorzitter**: M.I.D. stond in contact met S.O.E. S.O.E. en S.I.S. waren twee Engelse intelligente-diensten...

K. Inderdaad.

18512. De **Voorzitter**: .... welker verhouding niet steeds 100 % was, als ik het goed begrepen heb.

A. In de lagere regionen was wrijving, in de hogere niet.

18513. De **Voorzitter**: Er was een ontvangstation, waar telegrammen ontvangen werden uit alle mogelijke bezette gebieden. Was nu hei ontvangstation voor S.I.S. en S.O.E. hetzelfde?

A. Neen, dat was verschillend. Het is mogelijk, dat de zaak wel eens door elkaar gelopen is, maar het is een heel aparte zaak, de zaak van de decodering, een zeer geheime kwestie. Wanneer er bij S.O.E. een telegram werd ontvangen, was er geen sprake van, dat S.I.S. dat zag.

18514. De **Voorzitter**: Dat kan ik mij voorstellen. De bedoeling van mijn vraag was echter of de technische dienst, die ontving, voor beide diensten dezelfde was?

A. Dat is goed mogelijk, maar ik durf het niet te zeggen. Het is mogelijk, dat ze in hetzelfde gebouw zaten.

18515. De **Voorzitter**: De vraag is van belang, omdat de aanslag van de marconisten een rol speelt.

A. De z.g. vingerafdruk.

18516. De **Voorzitter**: Daaruit schijnt veel te leren te zijn. Nu had B.I. blijkbaar een redelijke controle daarop; M.I.D. had zulk een controle niet. Men zou daarvoor een verklaring kunnen vinden. als de diensten bij de Engelsen ook gescheiden waren voor wat de ontvangst betreft, want dan zou de mogelijkheid kunnen bestaan, dat de technische inrichting bij de ene dienst goed en bij de andere slecht was.

A. Ik weet, dat de technische ontvangsmethodes bij beide diensten volkomen dezelfde waren, het uitpeilen van de agenten en de controle op de fingerprint.

18517. De **Voorzitter**: Het verschil tussen B.I. en M.I.D. wordt echter frappanter, wanneer de technische ontvangst plaats vond door hetzelfde Engelse technische station. Maar of dat inderdaad het geval was, weet u niet?

h. Dat kan ik u niet zeggen.

18518. De **Voorzitter**: U spreekt in uw verslag van majoor *Bingham*, *Seymour Bingham*. Is dat zijn volle naam?

A. Voor zover mij bekend wel.

18519. De **Voorzitter**: *Seymour* is hier een voornaam?

A. Inderdaad. Die andere *Seymour* is een volkomen andere persoon.

18520. De **Voorzitter**: Ik heb die andere naam *Seymour* aange-merkt als te zijn van een ander persoon.

A. Zeker, die werd op dezelfde wijze geschreven. maar het was een achternaam. Deze *Seymour* werkte voor S.I.S., maar het waren twee verschillende personen.

18521. De **Voorzitter**: Dus *Seymour* is van S.I.S. en *Bingham* van S.O.E.?

A. Juist.

18522. De **Voorzitter**: Uw conclusie is dus, dat *Lieftinck* en *Schilp* er niet van op de hoogte waren hoe de zaak werkte en, bovenal, hoe zij werken moest?

A. Zij wisten er niets van. Zij waren wel zeer enthousiast. Ik probeer hen in het geheel niet zwart te maken. Zij hebben zich er wel degelijk voor geïnteresseerd, hebben de antecedenen van hun agenten voor de uitzending gecontroleerd om hun geschiktheid voorlopig vast te stellen en hebben meegepraat over de geallieerde directieven en het geven van opdrachten. De Engelsen kwamen hen bezoeken. Ik geloof, dat de Engelsen meer bij hen kwamen dan zij bij de Engelsen, omdat de laatsten liever geen vreemden op hun hoofdkwartier hadden. Ik denk, dat de Engelsen dan hebben gewacht tot zij uitgepraat waren, maar verder hun eigen zin hebben gedaan en verder zich niets hebben aangetrokken van hun ideeën, althans voor zover ik het kan nagaan. Achteraf heb ik wel zeer sterk de indruk, dat dit het geval was.

18523. De **Voorzitter**: Ik heb hier de fotokopieën van een bundel telegrammen uit het archief van M.I.D. Deze zijn van de jaren 1942 en 1943. Als ik het goed zie, zijn het uitgaande en binnenkomende telegrammen, en dan komt het dus in hoofdzaak aan op de binnenkomende telegrammen. Is dit nu iets van dezelfde aard als u gezien hebt bij de heren *Lieftinck* en *Schilp*?

A. Dit zijn paraphrases.

18523. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder paraphrases? Niet de letterlijke tekst?

A. Dit is niet de letterlijke tekst.

18525. De **Voorzitter**: D.w.z. wel de zakelijke inhoud?

A. Misschien wel de zakelijke inhoud, maar niet letterlijk.

18526. De **Voorzitter**: Laten wij elkaar goed begrijpen. Wat verstaat u onder „niet letterlijk”? Verstaat u daaronder, dat de doelbewust gemaakte fouten uit de telegrammen zijn weggelaten, of verstaat u er onder, dat ook de woorden, die wel inhoud hebben, niet precies in dezelfde formatie voorkomen?

A. Ik bedoel het laatste. Mag ik deze opmerking nog even opschorten tot ik het gezien heb? Het is een ongewone, rare stijl.

Het kan inderdaad wel zijn, dat dit de tekst van de telegrammen is, maar het zijn geen fotokopieën van de originele telegrammen.

18527. De **Voorzitter**: Verstaat u onder „paraphrase”, dat wel de gehele tekst van het telegram is gegeven, maar dat niet is gegeven het telegram zoals het te voorschijn komt met al zijn fouten?

A. Het is zelfs mogelijk, dat in een paraphrase iets wordt weggelaten.

18528. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat een paraphrase ook kan zijn een soort samenvatting van de materiële inhoud van het telegram? Doch, als ik u goed begrijp, noemt u het, zelfs al bevat het de gehele tekst, doch het telegram wordt niet precies weergegeven met alle eventuele onregelmatigheden zoals het te voorschijn komt, toch een paraphrase.

A. Inderdaad.

18529. De **Voorzitter**: Misschien kunt u even het telegram van Heck Blue van 22/8 '42 nazien. Het is natuurlijk mogelijk, dat het niet in deze bundel zit.

A. Het is er niet bij. Dit is een resumé van telegrammen, getikt op een machine en toen gefotografeerd. Het zijn niet de telegrammen, die men op M.I.D. had.

De **Voorzitter**: Dat is vreemd.

A. Het is een getikt resumé van telegrammen en later gefotografeerd; ze zijn niet letterlijk in hun geheel overgenomen, niet zoals ze bij M.I.D. lagen. Hier ontbreekt dan ook van alles aan. Dit waren niet de originele telegrammen. Met is een ander lettertype. Het waren oorspronkelijk stukjes papier van een gele, groene of blauwe kleur.

18530. De **Voorzitter**: U vermoedt dus, dat dit zijn fotokopieën van b.v. een verzameling, waarin men telegrammen heeft bijeengebracht?

A. Fotokopie van een onvolledige kopie.

18531. De **Voorzitter**: Wat wij dus moeten hebben, zijn de exemplaren zoals deze voor M.I.D. als origineel gelden?

A. Inderdaad,

18532. De **Voorzitter**: Het eerste origineel is datgene, wat bij S.O.E. voor de dag komt, en dat kreeg M.I.D. nooit te zien.

A. Dat waren potloodkrabbeltjes, waarvan een blauwdruk wordt gemaakt, die het origineel werd genoemd.

Het is natuurlijk onmogelijk, dat kladpapiertje met potloodkrabbeltjes, waarop de wireless-ontvanger zit te schrijven, als officieel document te gebruiken. Aan dat codetelegram heeft men ook niets. Net moet eerst gedecodeerd zijn en in zijn volledige vorm aan de commanding officer zijn aangeboden.

18533. De **Voorzitter**: Men zou origineel kunnen noemen het exemplaar, dat in behoorlijk leesbaar Engels is uitgewerkt. Het origineel voor M.I.D. is dan de kopie, die M.I.D. daarvan kreeg van S.O.E.

A. Ik zou niet willen zeggen: de kopie daarvan, want M.I.D. heeft zelf een kopie. M.I.D. en S.O.E. krijgen beide een kopie van het origineel, een gedrukt ding, in limited circulation.

18534. De **Voorzitter**: Het origineel is in deze gedachtengang het eerste stuk, waarin in gewone taal is neergeschreven hetgeen bij het ontvangststation is opgevangen. Van dat origineel ging een doorslag naar S.O.E. en M.I.D.?

A. Die doorslag noemt men bij M.I.D. het origineel.

18535. De **Voorzitter**: Nu zegt u: Datgene, wat voor M.I.D. origineel was, zit hier niet in.

A. Dat zit hier niet in. Ik zie er niet één. Daaronder zijn deze dingen van nul en gener waarde.

18536. De **Voorzitter**: Dat betekent, dat men ons met deze kopieën iets anders heeft geleverd dan wij moeten hebben?

A. Ik geloof, dat het dat inderdaad betekent.

18537. De **Voorzitter**: Is het dus zo, dat u, toen u daar in het begin van 1944 was en met de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze zaak hebt bekeken, andere dingen hebt gezien dan deze?

A. Ja zeker. Ik heb de originele kopieën gezien.

18538. De **Voorzitter**: En waarin onderscheiden die originele kopieën zich van deze dingen?

A. Die onderscheiden zich hierin, dat die originele kopieën nummers dragen, afkortingen en eventuele vervalste identity-checks bevatten. Verder staan er fouten in de originele kopieën. Als een agent een fout maakt, komt deze ook in de originele kopie voor. Dan is het doorge-x-t.

18539. De **Voorzitter**: Zo hebt u ze gezien?

A. Ja.

18540. De **Voorzitter**: Ook met opmerkingen er naast, bijv.: identity-check omitted?

A. Ja, althans opmerkingen in deze geest; ook wel heel veel zonder enige opmerking.

18541. De **Voorzitter**: En ondanks het feit, dat er bij waren, waarin werd gesproken over identity-checks, wist de heer *Lieftinck* toch niet, wat een security-check was?

A. Het woord „security-check” was nog niet gevallen, totdat wij ons in verbinding hebben gesteld met onze „opposite-numbers” en vroegen: Hoe zit dat precies? Toen is naar mijn beste weten van *Bingham* het antwoord gekomen. Dat een agent goed is, kunt u zien aan de identity- of security-check. Natuurlijk is dat een tamelijk sensationele mededeling geweest en het is zeer goed mogelijk — dat zullen wij ongetwijfeld hebben gedaan —, dat wij er dagenlang over hebben gesproken en daaruit geresulteerd is de verklaring, die u daar heeft. Ik denk, dat er nog een vroegere verklaring moet zijn.

18542. De **Voorzitter**: Wist u zelf wat identity-checks waren?

A. Neen, het woord identity-check kende ik niet, maar ik wist wel, dat er een geheime aanduiding was. Het was een bekend iets. Het was voor mij een verrassing te horen, dat het niet bekend was bij M.I.D. Het is al tientallen jaren oud. Een agent moet zich op die manier bekendmaken. Dat is zelfs in de commerciële code gebruikelijk.

18543. De **Voorzitter**: De naam „identity-check” en de speciale techniek er van hebt u pas in Engeland geleerd?

A. Ja, inderdaad.

18544. De **Voorzitter**: Uw conclusie is dus, dat wij in de archieven van M.I.D. verder moeten speuren, dat u andere telegrammen hebt gezien dan die ons hier zijn verschaft.

A. Zeker, ik heb stapels andere gezien.

18545. De **Voorzitter**: Nu nog even de persoon van *Bingham*. U had het niet erg op *Bingham*?

A. Ik kende hem niet. Ik heb hem leren kennen als hoofd van de Britse agentendienst en had niets tegen hem, maar in de loop van mijn aanwezigheid op dat bureau hoorde ik allerlei verhalen; ik wist niet of ze juist of niet juist waren, maar wel kreeg ik sterk de indruk — door zijn wijze van praten en lopen niet alleen — dat er iets buitengewoons met hem aan de hand was. In bepaalde kringen was het bekend, dat hij een afwijking had, nl. dat hij homosexueel was. Dat ik het verder niet erg op hem zou hebben, is niet juist; ik sta er volkomen objectief tegenover. Ik meen alleen, dat bepaalde indicaties sterk in zijn richting wijzen; als er in het Nordpol-Spiel in de boezem van de geallieerde dienst verraad is gepleegd, zijn er sterke indicaties in de richting van *Bingham* in de eerste plaats. Bij het horen van agenten nl. is komen vast te staan, gedurende een onderzoek, dat ik in Engeland en later in Nederland heb proberen in te stellen, dat de Duitsers de agenten verhoord hebben over iedereen, die bij deze dienst betrokken was, terwijl ze over de figuur van *Bingham* nooit iets gevraagd hebben.

18546. De **Voorzitter**: Dat staat o.a. in de verklaringen van *Ubbink* en *Dourlein*.

A. Ik geloof, dat het uit nog meer verklaringen blijkt. Dat was een heel frappant feit. Verder was er de eigenaardige samenloop van omstandigheden, waarvan bleek bij het ingestelde onderzoek, o.a. met medewerking van kapitein *Zembsch-Schreve*, dat er een figuur met de naam *Bingham* bij de Duitse Sicherheitsdienst werkzaam was geweest.

18547. De **Voorzitter**: Dat wordt met grote nadruk ontkend door *Skreieder* en *Giskes*.

A. Dat verwondert mij helemaal niet. Wel verwonderde het mij eerst een beetje, dat *Giskes* en *Skreieder* op het ogenblik op zo goede voet schijnen te zijn, maar dat behoeft bij nader inzien niet zo vreemd te zijn; het kan zijn, dat hun belangen zo parallel lopen, dat het voor hen essentieel is, goede vriendjes te zijn. Wanneer zij dat zijn en de figuur *Bingham*, die bij de Sicherheitsdienst gewerkt heeft, weet iets van deze heren af, dan is het van belang, dat zij helemaal niets van hem afweten, want — komt hij boven water — dan is hij de man, die misschien direct of later alles zou vertellen, want daar heeft hij wel belang bij. En dan ziet het er lelijker uit voor de heren *Giskes* en *Skreieder* dan op het ogenblik, hoewel ik wel moet zeggen, dat ik tijdens het verhoor van belangrijke personen en ook van ondergeschikten, van *Giskes* zelf en van *Lauwers* en anderen, die door hem verhoord zijn, de indruk kreeg, dat *Giskes* zich ongetwijfeld altijd heel netjes heeft gedragen tegenover de gevangengenomen parachutisten.

18548. De **Voorzitter**: Maar mij is nog niet helemaal duidelijk, hoe het bestaan van die andere *Bingham* aan deze kant zou hebben kunnen leiden tot het bevorderen van het verraad eventueel door de Engelse *Bingham*.

A. Dat is helemaal niet nodig. Het is mogelijk, dat de *Bingham*, die aan deze kant zat, inderdaad een lid is van de Nederlandse tak of althans van de zich in Nederland bevindende *Binghams*. Dat kan een indicatie te meer zijn. Het is daarom zo belangrijk, omdat de

Bingham, die in Londen zit, die — naar wij veronderstellen — van dezelfde familie is, inderdaad ook dezelfde sympathieën heeft als zijn broer of neef, of wat het dan ook zij.

15549. De **Voorzitter**: Luitenant *Lauwers* heeft over deze zaak rapporten gemaakt?

A. Hij heeft actief medegewerkt aan het onderzoek in deze kwestie. Ik meen mij wel te herinneren, dat in een door hem ondertekend rapport deze naam *Bingham* voorkomt en dat daarin stond, hoe het is.

18550. De **Voorzitter**: Wanneer heeft hij deze rapporten opge-
maakt?

A. Eind 1945 en misschien nog gedeeltelijk in Januari 1946.

18551. De **Voorzitter**: In welke functie?

A. In de functie van officier, belast met de organisatie, te zamen met kapitein *Zembsch-Schreve*.

18552. De **Voorzitter**: Bij B.B.O.?

A. Ja.

18553. De **Voorzitter**: Toen werkte hij dus onder u?

A. Ja.

18554. De **Voorzitter**: Waar zijn die rapporten gebleven?

A. Bij het Bureau Nationale Veiligheid. Ik weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer *Sanders*, toen hoofd van dat bureau.

18555. De **Voorzitter**: Dus er zijn door u en door onder u res-
sorterende officieren in 1945 verschillende rapporten opgemaakt, die
betrekking hebben op dit aspect van het England-Spiel?

A. Met name tot 28 Februari 1946, halfvijf.

18556. De **Voorzitter**: Waarom noemt u dit tijdstip?

A. Omdat ik mij het moment herinner, waarop het B.B.O. is
opgeheven.

18557. De **Voorzitter**: Deze rapporten zijn dus opgemaakt bij
B.B.O. en overgedragen aan B.N.V.?

A. Ja.

18558. De **Voorzitter**: Is het onderzoek niet helemaal voltooid?

A. De activiteit van het bureau moest op 28 Februari 1946
worden gestaakt en daarmee dus ook dit onderzoek. Er is wel
degelijk naar voren gebracht, dat het onderzoek in een belangrijk
stadium was gekomen, want wat ook een rol speelde in deze kwestie
en wat verraad kan betekenen, is het feit, dat de figuur van *Cherry
Brandy* nog bestond. Dit is een andere kwestie. *Cherry Brandy*, alias
Bottema, was met de Duitsers in contact geweest. Hij was tijdens de
oorlog ook agent in Nederland en hij bleef contact-adres voor de
agenten. Deze man stond in contact met *Ridderhof*, alias *van Vliet*,
en agenten, die met hem in contact stonden, konden dus heel ge-
makkelijk door *Ridderhof* worden nagegaan. Dit is ook een moge-
lijkheid. Wij waren bezig deze mogelijkheid te bestuderen. Men is er
echter noodgedwongen mede opgehouden. Om anderen echter in de
gelegenheid te stellen door te gaan met dit onderzoek, zijn de rap-
porten overgegeven aan B.N.V.

18559. De **Voorzitter**: Wanneer men het echter in de richting
van verraad wil zoeken, zijn er nog wel andere mogelijkheden van
contact tussen de Duitsers en personen in Engeland. Uit een ons ter
beschikking staand rapport blijkt b.v., dat *Bottema* op een bepaald
ogenblik aangezocht is door de Duitsers om met een kottier Duitse
agenten in Engeland af te zetten en dat verschillende schepen in die
tijd met zulk werk bezig waren. Daaruit zou kunnen volgen, dat de
Duitsers nog wel andere mogelijkheden hadden om eventueel pen-
etraties in Engeland tot stand te brengen.

A. Daar twijfel ik geen moment aan. Niets was gemakkelijker
dan in Engeland als vijandelijk spion onder te duiken.

18560. De **Voorzitter**: Daarom is de theorie van de Nederlandse *Bingham*, die nog steeds niet ontdekt is, misschien minder waarschijnlijk dan zo'n theorie. De laatste is althans eerder begrijpelijk.

A. Dat kan ik niet helemaal met u eens zijn, in de eerste plaats, omdat, hoewel die *Bingham* nog niet blijkt te zijn gevonden; het bekend is, dat er een tak van die familie hier in Nederland is.

18561. De **Voorzitter**: Hebt u dat kunnen verifiëren?

A. Ik weet, dat het in de oorlog zo was; u zou daarover onder meer kunnen vragen de reserve-majoor van de artillerie voor speciale diensten W. den Boer; die kende deze *Bingham*.

18562. De **Voorzitter**: Is dat de Dordtse ir. den Boer?

A. Ja, dat is b.v. iemand, die ze kende, en zo zullen er ongetwijfeld meer zijn.

18563. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u, waar ze gewoond hebben?

A. Ik geloof, dat er een in den Haag woonde en een in Zaandam.

18564. De **Voorzitter**: U had het over het beëindigen van de taak van het B.B.O. op de datum, die u noemde. Was dat in verband met dit onderzoek?

A. Ik vermoed, dat het in de bedoeling lag om de oorlogsdiensten om te schakelen in vredessamenstelling. Ik vind het allern vreemd, dat het Bureau Bijzondere Opdrachten volkomen gestaakt werd op 28 Februari 1946, niettegenstaande het feit, dat de afwikkeling nog niet klaar was. Uiteraard moesten de bevelen worden opgevolgd en dat is ook gebeurd, maar de taak was niet afgelopen en zeker niet dit onderzoek; ook andere dingen zijn nog niet klaar.

18565. De **Voorzitter**: Hebt u een bepaalde wenk gekregen om dit onderzoek te staken?

A. Niet toen. Toen wij later na de opheffing van het bureau ons in verbinding hebben gesteld met de Minister-President, met de secretaris van zijn Kabinet, mr. *Sanders*, en met leden van de commissie-le Poole — ik meen, dat overste Six daartoe behoorde, ook met Fock heb ik gesproken —, toen heb ik wel begrepen, dat het aanbevelenswaardig werd geacht deze kwestie volkomen los te laten. Ik ben dikwijls in het Kabinet geweest, heb veel brieven geschreven en heb zelden antwoord gekregen. Ik heb wel eens antwoord gekregen van de Minister-President, maar verder heb ik nooit antwoord terugontvangen op de ellenlange aide-mémoires en uiteenzettingen over deze kwestie aan de overste Six bijv. Dat vond ik in zoverre onaangenaam, omdat hierbij een zeer belangrijke kwestie betrokken was.

18566. De **Voorzitter**: In welke qualiteit deed u dat? Uw functie was toch opgehouden?

A. Ja. Ik deed het o.a. voor luitenant Lauwers, als voormalig commandant van het continentale detachement B.B.O. en verder als reserve-officier.

18567. De **Voorzitter**: In ieder geval, er is, voor zover het onder u ressorteerde, een aantal rapporten, meer dan één, overgedragen aan het B.N.V. Liepen die rapporten over het geval-*Bingham* of ook over het England-Spiel in het algemeen?

A. Die liepen over het England-Spiel en andere penetraties, speciaal penetraties. Wat enigermate beschouwd kon worden te behoren tot de taak van het Bureau Nationale Veiligheid is aan dat hiureau overhandigd.

18568. De **Voorzitter**: Wij hebben een dossier gekregen van het B.N.V. en daarin bevinden zich alleen een rapport van Ubbink — die blijkbaar een afzonderlijk rapport heeft geschreven over de *Bingham*-kwestie — en een rapport van u van October 1946 aan de heer Six. Maar dat gaat over Lauwers. Verder hebben wij hierover echter geen rapporten van het B.N.V. gekregen.

A. Die moeten er zijn, een kist vol. Er is een heel grote kist ingeleverd.

18569. De **Voorzitter**: Er zijn dus nog andere rapporten over die *Bingham*-kwestie?

A. Inderdaad.

18570. De **Voorzitter**: Is het juist, dat *Lieftinck* te Londen in hetzelfde huis heeft gewoond als *Bingham*?

A. Dat was indertijd een algemeen bekend verhaal, dat de ronde deed. Ik heb noch *Lieftinck*, noch *Bingham* ooit in dit huis opgezocht, maar, als ik juist ben ingelicht, werd het helemaal niet onder stoelen of banken gestoken. Het was helemaal niet vreemd. Hollanders woonden vaak samen in grote flats of huizen. Dat was een heel gewone zaak. Ik zeg „Hollanders". *Bingham* was natuurlijk een Engelsman, maar hij was in de omgang volkomen Nederlander. Hij scheen zich ook Nederlander te voelen en sprak goed Nederlands.

18571. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar had hij dat geleerd?

A. Ik veronderstel, dat hij dat geleerd heeft in Nederland.

18572. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij een Hollandse moeder?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik kan niet vertellen, hoe de familiebetrekkingen in elkaar zitten.

18573. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heette hij werkelijk *Bingham*?

A. Het was niet gebruikelijk, dat de officieren onder een andere naam werkten.

18574. De **Voorzitter**: Het kwam heel weinig voor, dat Engelsen goed Nederlands spreken.

A. Ik weet, dat hij heel lang in Nederland heeft gewoond en gewerkt. Hij sprak beter Nederlands dan heel veel, zo niet de meeste Nederlanders. Hij sprak zeer beschaafd Nederlands, zelfs een beetje geaffecteerd, op een manier, zoals dat alleen een landsman kan. Hij sprak ook goed Engels en Duits.

18575. De **Voorzitter**: Om nu even terug te keren tot de toestand in Londen. U had dus de indruk, dat men daar bij de M.I.D. van de Engelsen maar zeer weinig en in ieder geval niet precies alle gegevens kreeg en dat men er zich daar eigenlijk niet van bewust was, dat men niet alles kreeg, wat men hebben moest?

A. Inderdaad.

18576. De **Voorzitter**: Is er misschien in het begin nog een tijd geweest, dat men niets kreeg, ook geen telegrammen?

A. Ik ben in die tijd niet te Londen geweest. Ik heb wel vernomen — ik ben niet in de gelegenheid geweest dat te controleren —, dat heel in het begin kolonel de Bruyne paraphrases kreeg. „Stop" kwam er dus niet in voor. Het waren gewoon zinnen met onderwerp, gezegde en lijdend voorwerp, zonder verder iets er bij. Daarover moet hij geprotesteerd hebben.

Maar dat is een kwestie, die ik helemaal niet heb meegemaakt en ook niet heb kunnen controleren, maar, naar mij werd meegedeeld in Londen, is hij daartegen met succes gaan protesteren.

18577. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets gehoord van de lotgevallen van Ubbink en *Dourlein*, toen zij terugkwamen?

A. Het is mij bekend, dat zij door dat deel van M.I. 5, dat zich bezighield met de zaken van S.O.E., werden gearresteerd en verhoord en dat ieder in een gevangenis als gevangene is behandeld. Ze waren zeer ontgoocheld en zijn later uit de gevangenis ontslagen. Ik weet, dat kolonel de Bruyne heeft gedaan wat hij kon, om ze er uit te krijgen; hij heeft zich ook met ons in verbinding gesteld, ik bedoel daarmee speciaal met generaal van *Oorschot* en mij.

18578. De **Voorzitter**: Zaten zij dan nog in de gevangenis in het voorjaar van 1944?

A. Neen, ik zei juist, dat kolonel de Bruyne zich met ons in verbinding stelde om achteraf nog iets te doen. Hij was niet meer verantwoordelijk voor deze dingen, maar wij wilden graag onze medewerking verlenen.

18579. De **Voorzitter**: Wie was majoor *Tom Wells*?

A. De toenmalige captain *Tom Wells* was iemand, die deze zaak behandelde; men kan het wel zo beschouwen, dat hij door M.I. 5 was gedetacheerd. Hij was een heel lastig man en had weinig begrip

van dit vak en hoe het in Nederland was. Hij moet voor een belangrijk deel verantwoordelijk worden gesteld voor wat Ubbink en Dourlein is overkomen in Engeland. Het is zeer vermoedelijk die overweging, die de Engelsen er toe heeft gebracht om te besluiten majoor Wells niet mee te nemen naar het continent, omdat men bang was, dat men zich op hem zou wreken over deze kwestie en ook omdat de Engelsen wel inzagen, dat zij aan deze man weinig zouden hebben op het continent.

18580. De **Voorzitter**: Ubbink en Dourlein hebben gezegd, dat zij, nadat zij ontsnapt zijn, een telegram hebben weten te zenden naar Londen en dat zij daarop een weinig bevredigend antwoord hebben gekregen.

A. Ik weet, dat dit gebeurd is, maar weet er verder niets van.

18581. De **Voorzitter**: U weet niet of het ontvangen is?

A. Ik weet, dat zij dit gedaan hebben, maar weet niet, dat het in Londen is ontvangen.

18582. De **Voorzitter**: U hebt de stukken van M.I.D. later, meen ik, nog eens gezien, na de bevrijding?

A. Inderdaad, een officier, verbonden aan mijn bureau... of liever, ik heb persoonlijk toestemming gekregen van de Minister van Marine om daar een officier naar toe te sturen met een phototoestel om daar deze zaken te fotokopiëren.

18583. De **Voorzitter**: En die fotokopieën zitten weer bij uw rapporten? Hebt u toen reeds geconstateerd, dat de stukken, die u vroeger hebt gezien, niet allemaal meer aanwezig waren?

A. Ik heb wel degelijk geconstateerd, dat het volume van het materiaal zeer aanmerkelijk was ingedund. Nu kan het natuurlijk zijn, dat er heel veel dingen dubbel waren en dat men, omdat het geheime stukken zijn, een der exemplaren heeft verbrand, maar het is mij toch ook wel opgevallen, dat, waar er vroeger enige operational annexes van een vroegere periode, nl. van M.I.D., bij zaten, deze er toen niet meer waren, althans, zij konden door de officier, die er heenging, niet worden gevonden. Wij kunnen dus rustig aannemen, dat zij er ook niet waren. De gespecificeerde opdrachten van de agenten waren dus weg.

18584. De **Voorzitter**: Kunt u het nog van de gespecificeerde opdrachten van bepaalde agenten zeggen?

A. Van Schelle, de *Brutus*- en Apollo-operatie. Dat was juist een van de opdrachten, waarvan wel een operational annex aanwezig was.

18585. De **Voorzitter**: Hebt u ook kunnen constateren, hoe de verhouding was tussen majoor Somer en kolonel de Bruyne?

A. Deze verhouding kon moeilijk slechter zijn.

18586. De **Voorzitter**: Van weerskanten?

A. Ja. Wie begonnen is, deze moeilijke verhouding te scheppen, kan ik niet zeggen. Ik was er niet bij. Wanneer ik er met de heren over sprak — ik kon met beiden goed opschieten; ik heb er in het begin iets aan proberen te doen —, kreeg ik de indruk, dat beiden er aan begonnen waren. Iedereen heeft zijn fouten, maar de Bruyne was een militair, die zijn inlichtingendienst wilde handhaven; daartoe had hij hij ook opdracht, voor zover ik dat ten minste uit hetgeen ik van zijn officieren hoorde, heb begrepen. Hij heeft het majoor Somer kwalijk genomen, dat deze overal, aan de Minister-President, de toenmalige Minister van Oorlog en de andere Ministers, zou hebben verteld, dat de M.I.D. een noodzakelijk kwaad was geworden, waarvan hij het nut betwijfelde. Later is dat ook in brieven openlijk geschreven en toen is de kwestie bij de Minister van Oorlog besproken en is er gezegd: Hij weg of ik. Dat was juist op het moment, dat M.I.D. zoveel fouten had gemaakt en werd opgeheven.

18587. De **Voorzitter**: Er moet ook nog een brief geweest zijn van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog, waarin kolonel de Bruyne te velde trekt tegen majoor Somer en hem connecties met de O.D. verwijt. Daarin moet een passage over een houten sabeltje hebben gestaan. Weet u daar iets van?

A. Inderdaad. Wat in die brief stond — ik kan mij de woorden helaas niet meer herinneren —, komt bijna woordelijk hierop neer, dat majoor Somer bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden en als O.D.-er als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen.

18588. De **Voorzitter**: Heeft u die brief gezien?

A. Ja, op het bureau van kolonel de Bruyne en op dat van majoor Somer. Ik zag de brief vóórdat hij verzonden werd en toen hij was aangekomen.

18589. De **Voorzitter**: U hebt zelf gewerkt onder leiding van generaal van Oorschot bij B.B.O. Heeft dat bureau veel agenten uitgezonden? Het is begin 1944 opgericht. Is het tot ontwikkeling gekomen?

A. Het is tot grote ontwikkeling gekomen. Nadat men jaren niets had kunnen doen, is er reeds in de eerste 6 maanden van het bestaan van het bureau zulk goed werk gedaan, dat de resultaten bij ons beter waren dan bij de Fransen en de Noren.

18590. De **Voorzitter**: Hoeveel agenten heeft het B.B.O. uitgezonden?

A. Ik denk — als ik het mag schatten — 40 agenten.

18591. De **Voorzitter**: Die agenten waren dus sabotage-agenten?

A. Onder andere met sabotage-opdracht. In het algemeen is het zo, dat agenten, die door Special Forces Headquarters werden uitgezonden, agenten waren, die in de eerste plaats hun intelligence-opdracht hadden en daarnaast opdracht voor actie volgens geallieerde directieven.

18592. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit. De agenten van het bureau van de Bruyne waren sabotage-agenten, moesten daarom ontvangen worden door de z.g. reception-committees; ze brachten containers mede, enz. Dan zou men moeten redeneren, dat uw agenten ook zo ontvangen en bevoorradt moesten worden.

A. Ze werden dikwijls zo ontvangen, maar dikwijls werden ze zogenaamd „blind“ afgeworpen.

18593. De **Voorzitter**: Hebt u geen ongelukken gehad met die 40 agenten?

18594. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is er geen een van gepakt?

A. Zeker, maar het percentage was bij ons kleiner dan bij de R.A.F.

18595. De **Voorzitter**: Bij de dropping zijn ze nooit gearresteerd?

A. Neen, geen enkele.

18596. De **Voorzitter**: Zijn er verder veel slachtoffers gevallen?

A. Een zeer gering percentage.

18597. De **Voorzitter**: Dat zijn degenen, die later, na kortere of langere tijd gewerkt te hebben, gearresteerd zijn?

A. Inderdaad, en op een heel logische wijze.

18598. De **Voorzitter**: Hoe zijn de agenten van het B.B.O., die gearresteerd zijn, door de Duitsers behandeld? Heeft men bij hen ook geprobeerd hun checks te krijgen?

A. Zeker, maar voor zover men de code weggaf, heeft men toch zeker niet de security-check weggegeven.

18599. De **Voorzitter**: Zijn er onder, die hun gevangenschap bij de Duitsers overleefd hebben?

A. Zeer zeker.

18600. De **Voorzitter**: En hebben die gezegd, dat zij hun security-check niet hebben prijsgegeven?

A. Ze hebben de Duitsers een security-check gegeven, maar niet de hunne. Dat heb ik geconstateerd in Londen.

18601. De **Voorzitter**: Hoe kon u dat constateren?

A. Ik kon soms uitrekenen het uur, waarop zij gepakt werden en waar zij gepakt werden; wij konden alles reconstrueren en controleren via andere lijnen. Het is kinderlijk eenvoudig. Het is gevaarlijk, maar het controleren van agenten is heel eenvoudig. Het kan op veel manieren gebeuren.

18602. De **Voorzitter**: Kent u namen van agenten van uw bureau, die op deze manier gevangengenomen zijn?

A. *Cnoops* b.v.; die is later weer uitgegaan met vier anderen, omdat hij het klappen van de zweep kende; verder *Seijben*, *Celosse*, maar deze laatste is niet teruggekomen.

18603. De **Voorzitter**: Dat klopt, aangezien *Schreieder* verteld heeft, dat hij na het Nordpol-Spiel nog zes andere Spiele geprobeerd heeft, die niet gelukt zijn, en daarin komen enkele van de namen, die u noemt, voor. Men zou dus kunnen zeggen: Dit is de proef op de som.....

A. Inderdaad, volkomen juist.

18604. De **Voorzitter**: Dat het anders kan?

A. Ja.

18605. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u nog het volgende vragen. Ik heb hier vóór mij een rapport, dat door u is geschreven op 29 October 1946 en dat in hoofdzaak handelt over *Lauwers*. Daarin komt u tot de conclusie, dat *Lauwers* volkomen gerehabiliteerd kan worden geacht.

A. Inderdaad.

18606. De **Voorzitter**: Dat was blijkbaar al eerder het geval, want hij werkte al voor uw bureau in Londen?

A. Hij heeft op mijn bureau gewerkt. Op mijn bureau werd hij dus beschouwd als volkomen bona fide.

18607. De **Voorzitter**: Hij is kort na de capitulatie uit Duitsland teruggekomen. Is hij toen direct in contact gekomen met u?

A. Hij heeft zich toen bij mij gemeld.

18608. De **Voorzitter**: Waarom bij u? Hij hoorde toch niet onder uw bureau?

A. Ik geloof, dat wij hem gezocht hebben en dat hij ook zocht naar een dienst, waar hij zich moest melden. Hij heeft zich bij mij gemeld en ik ben toen direct naar Londen gegaan — ik vertrouwde hem nl. niet helemaal — om dat te onderzoeken en heb deze kwestie uitgebreid met mijn Britse opposite-numbers, met name met luitenant-kolonel *Dobson* besproken. Bij dat onderzoek is komen vast te staan, dat *Lauwers* inderdaad op allerlei manieren geprobeerd heeft Londen te waarschuwen in ieder telegram, dat hij stuurde, niet alleen door zijn identity-check te veranderen, maar ook door in open taal te seinen.

18609. De **Voorzitter**: Daarbij denkt u aan .....?

A. Ik denk daarbij aan dat bekende telegram, waarin driemaal het woord „caught” voorkwam. Hij heeft zijn uiterste best gedaan.

18610. De **Voorzitter**: Hebt u die telegrammen gevonden?

A. Die telegrammen zijn nog steeds aanwezig. Ik heb die telegrammen niet allemaal gezien, omdat ik ze niet had. Die telegrammen zijn echter gezien op de Dutch section van S.O.E.

18611. De **Voorzitter**: Dat is u dus medegedeeld door *Dobson*? Het is natuurlijk uitermate belangrijk, dat men het woord „caught” heeft herkend?

A. Inderdaad.

18612. De **Voorzitter**: Ik begrijp er langzamerhand niets meer van. *Lauwers* zegt in zijn rapport, dat hij na de oorlog heeft gesproken met miss *Bond*. Dat gesprek liep hoofdzakelijk over die kwestie

van zijn security-check, die niet zou hebben bestaan in het veranderen van de klinker in het woord „stop”, maar in een fout in de 16de letter of een veelvoud daarvan. Nu zegt u, dat hij al het mogelijke gedaan heeft, dat hij o.a. zijn security-check dusdanig heeft gebruikt, dat men het had moeten merken. *Lauwers* rapporteert zelf, dat hij later gesproken heeft met miss *Bond*, die toen verklaard zou hebben: wij hebben het wel gemerkt, maar het scheen toch zo weinig duidelijk, dat wij dachten, dat het wel in orde zou zijn. De commissie zal van hem zelf moeten horen, dat hij inderdaad dat gesprek heeft gehad, maar aannemende, dat dit het geval is geweest, is het toch phsntastisch!

A. Dit is phantastisch, maar miss *Bond*, in werkelijkheid mrs. *Blizzard*, was een zeer sentimentele vrouw, die volkomen onlogisch dacht. Neemt u het mij niet kwalijk, ik zeg het niet omdat het een vrouw was. Zij zat daar een beetje voor de administratie en voor welfare-aangelegenheden op dat bureau.

18613. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vind het toch levensgevaarlijk om zulke mensen los te laten op die codes.

A. Zij heeft er een klein beetje van meegesnoept. Zij wist een beetje hoe het in elkaar zat.

Maar zij had er verder eigenlijk helemaal niets mee te maken.

18614. De **Voorzitter**: Zij had er misschien zelf weinig mee te maken, doch volgens *Lauwers*' rapport bestond haar mededeling hierin, dat zij de opvatting op haar bureau weergaf. Hoe dit echter zij, u hebt verklaard, dat u meegedeeld is door *Dobson*, dat men het woord „caught” heeft opgemerkt en ook de fouten in de security-check.

A. Maar *Dobson* was er niet bij toen de betreffende telegrammen werden ontvangen.

18615. De **Voorzitter**: Hoe is het dan in vredesnaam mogelijk, dat men rustig gaat doorzenden en nog agenten gaat afzetten?

A. Er is m.i. maar één verklaring. Er is een verantwoordelijk hoofdofficier; dat was *Bingham*; die krijgt het telegram en die heeft te beslissen wat er gebeuren moet.

18616. De **Voorzitter**: Wat zei *Dobson* er van, toen u dit besproken hebt met hem? U moet toch tegen hem hebben gezegd: Hoe is het mogelijk, dat men, deze dingen ontvangen hebbende, toch is doorgegaan? Hebt u in de bespreking met *Dobson* de mogelijkheid onder het oog gezien van grove nonchalance, verraad en dergelijke dingen?

A. Ik heb wel als mijn mening te kennen gegeven, dat ik nonchalance volkomen uitsloot.

18617. De **Voorzitter**: Wat zei hij daarvan?

A. Geen woord; daar heeft hij zich niet over uitgesproken. Dat kon hij blijkbaar niet doen. Hij heeft er gewoon geen antwoord op gegeven.

18618. De **Voorzitter**: Maar wel gezegd, dat hij het onbegrijpelijk vond?

A. Inderdaad.

18619. De **Voorzitter**: Er komt bovendien bij, dat *Lauwers* ook nog gerapporteerd heeft, dat, toen *Jordaan* niet werkte met zijn checks, hij een telegram terugkreeg, dat hij zijn checks moest gebruiken.

A. Dat telegram is er. I-let heeft mij ook gefrappeerd. Dat is een telegram over de Trumpet-line geweest. Ik weet het niet zeker, maar ik meen, dat het gesteld is op de wijze — ik weet het niet precies meer — van een catch-question. Ik geloof, dat het over Trumpet-line geweest is, over zijn identity-check. Als een agent op een catch-question geen goed antwoord geeft, dan is deze agent fout, maar als je er op terugkomt en zegt: waarom beantwoord je dat fout, dan is de hele proef niet meer van waarde.

18620. De **Voorzitter**: *Schreieder* en *Giskes* zeggen: Security-checks berusten b.v. op een onregelmatige letter op bepaalde plaatsen; daar kan men vaak achter komen. Er zijn wel eens agenten gearresteerd, wier telegrammen een tijdlang opgevangen waren, waar

men b.v. 20 telegrammen van had, Zij beweren: wanneer men die telegrammen ijverig bestudeert, heeft men een goede kans, dat men, als men de code eenmaal kent, die zo'n agent dan wel afgeeft, achter de security-checks komt. Doch bij een catch-question is dat, naar ik begrijp, niet mogelijk, wanneer de agent zijn antwoord niet bekendmaakt?

A. De catch-question is er alleen maar pour acquit de conscience. Er zijn meer contrôle-methodes.

18621. De **Voorzitter:** De security-check kan min of meer ingewikkeld zijn, doch het is in principe mogelijk deze op de door Schreieder en Giskes aangegeven wijze te ontdekken. Maar bij een catch-question is dat niet mogelijk. Voor mij is voorts -- daarop kom ik steeds weer terug -- het volgende in hoge mate onwaarschijnlijk. Van de 53 in het kader van het England-Spiel gearresteerde agenten waren er 34 marconisten. Deze agenten zijn van huis uit moedige mensen, want anders doet men het niet. Dat al deze mensen hun security-check zouden hebben prijsgegeven, terwijl zij zonder veel gevaar een valse zouden hebben kunnen geven, kan ik niet aannemen.

A. Althans „met niet meer gevaar". Zij zeiden: wij gaan met jullie spelen. Als je gepakt wordt, dan laten wij je niets weten. Wij proberen je er uit te halen.

18622. De **Voorzitter:** Er zijn in ieder geval ook bij uw dienst gevallen bekend van agenten, die hun code hebben afgegeven en met wie de Duitsers een spel hebben proberen te spelen, terwijl zij toch geen contact hebben gekregen, omdat de zaak niet klopte, waardoor men van de overkant er niet op is ingegaan. Er schijnt ook een geval geweest te zijn, waarin wel gedurende korte tijd een spel is gespeeld, doch waarin dat op een gegeven moment als revanche op het telegram van 1 April 1944 van Giskes afgebroken is van de kant van de Engelsen door een spottend telegram. Ik herinner mij op het ogenblik niet precies meer, welk geval dat was.

A. Ik geloof, dat het laatste geval anders ligt. Ik geloof, dat het spottende telegram van de Engelsen op het telegram van 1 April van Giskes is teruggezonden over dezelfde golf lengte aan de Duitsers.

18623. De **Voorzitter:** Mag ik u tot slot nog het volgende vragen? Ik heb hier vóór mij -- ik zal het u tonen -- het rapport, dat u hebt ingediend en ondertekend, alsmede een begeleidende brief van 29 October 1946, die u ook ondertekend hebt, aan de heer Six, in zijn hoedanigheid van lid van de commissie-Ze *Poole*. Kunt u hier verklaren -- derhalve onder het verband van de door u afgelegde eed --, dat de inhoud van dat rapport door u nog als juist wordt erkend? Dan behoeven wij het hier verder niet meer in details te bespreken. Dat is het rapport, dat over Lauwers gaat.

A. Naar mijn beste weten -- een vergissing hier of daar is natuurlijk niet uitgesloten -- is dit wel juist.

18624. De **Voorzitter:** Laat ik het nog anders formuleren. Het rapport strekt tot rehabilitatie van Lauwers. Beschouwt u de daarvoor door u opgegeven gronden nog steeds als juist?

A. Ja.

18625. De **Voorzitter:** Er moge dan misschien een datum of een ander detail ten gevolge van een mogelijke vergissing niet kloppen, de strekking van het rapport en de gronden, die u daarvoor hebt opgegeven, neemt u volledig voor uw verantwoording?

A. Inderdaad.

18626. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt straks verteld, dat u uw rapporten aan het B.N.V. had afgegeven in Februari 1946. Toen bent u daarover nog gaan corresponderen. U schreef brieven aan de heren Six en Sanders. U hebt verder gezegd: Ten slotte kreeg ik de indruk, dat het beter was er mee op te houden.

A. Maar ik heb in deze brieven niet gerefereerd aan rapporten, die berusten bij het B.N.V.

18627. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** U begreep niet, waarom de zaak werd stopgezet, en daar wilde u achter komen?

A. Dat was niet de reden van mijn correspondentie. Het opheffen van het bureau was een geheel andere zaak. Deze correspondentie werd alleen gevoerd om te bewerken, dat de nagedachtenis van deze agenten, die bij verhoren gedurende rechtsgedingen tegen verraders als Ridderhof e.d. door de modder gesleurd werden, in ere te herstellen. Na dat geval-Lauwers is het mij duidelijk geworden, dat deze mensen zich voorbeeldig gedragen hebben en dat er geen reden is voor de president van een gerechtshof om te zeggen: „Het is wel eigenaardig, dat u voor de Duitsers hebt kunnen seinen en dat u nog vrij rondloopt.", en dergelijke opmerkingen. Dat gold ook voor de mensen b.v. van de Trumpet-line, die dood waren, waarvan wij weten, dat ze eerder de Militaire Willemsorde hadden verdiend dan dat ze achteraf door de modder gesleurd worden, terwijl bovendien de Regering officieel weigert hier verder iets aan te doen; een démenti plaatsen kon ik niet meer doen, omdat ik buiten dienst was. Ik heb het verzocht o.a. aan overste *Six*; daarvoor was deze hele correspondentie.

18628. De **Voorzitter:** Mag ik u nog dit vragen: U hebt het over het verwijt, dat de president van het hof maakte, omdat men de code heeft afgegeven. Nu heeft Lauwers in zijn rapport verklaard, dat aan de agenten bij hun opleiding gezegd werd, dat, als de nood aan de man kwam, zij hun code mochten afgeven en zelfs voor de Duitsers mochten seinen, maar dat zij hun bijzondere checks nimmer mochten afgeven. Dat zegt hij in zijn rapport en daarnaar heeft hij volgens zijn voorstelling van zaken gehandeld. Of die opdracht zo luidde, weet u natuurlijk niet, maar u weet wel, welke opdracht u aan uw eigen mensen hebt gegeven. Liep die daarmee parallel?

A. Ik zou willen zeggen, dat mij bekend is, dat ook vroeger gezegd werd: Wij bevelen het aan om het te doen; niet: Je moet het doen, maar: Doe het maar, wij hebben het liever. Er waren verschillende categorieën agenten: agenten, die hun code moesten afgeven, en agenten, die dat niet mochten doen... .

18629. De **Voorzitter:** Waar zat dat in?

A. ... in elk geval hun cover-story mochten vertellen; dat hangt van de aard van de opdracht af. De agent *Celosse* b.v. heeft geen woord gezegd, maar de code-*Celosse* is nooit gebruikt.

18630. De **Voorzitter:** U vindt het dus, als er geen opdracht was om onder geen beding de code af te geven, niet te laken, wanneer een agent zijn code afgeeft en eventueel voor de Duitsers seint, mits hij zijn security-check maar niet afgeeft?

A. Dit is, in welk opzicht ook, helemaal niet verwonderlijk of fout. Iedereen in Londen, die er iets mee te maken had, wist: Als deze man zijn code weggeeft, is dat logisch.

18631. De **Voorzitter:** Men zou het ook kunnen beschouwen als een verdeling van risico's. De agent heeft het risico, dat men hem gevangenneemt, en mag dan zijn code weggeven en seinen. Het risico van dat laatste ligt bij het homestation in Engeland; dit moet dan maar opletten of de security-checks goed zijn.

A. Er is geen risico aan verbonden.

18632. De **Voorzitter:** Ja, er is wel een verdeling van risico's, want als de man niets mag afgeven, rust het volle risico op hem, en als hij alles mag afgeven, rust alle risico op de ontvanger. In zoverre is er een verdeling van risico's.

A. Inderdaad, zo is het juist gesteld. Ik bedoelde dit te zeggen -- ik begreep u in het begin niet goed -- Er behoeft helemaal geen risico voor het homestation aan verbonden te zijn om een agent toestemming te geven zijn code weg te geven. Daaraan behoort geen risico verbonden te zijn, omdat het homestation het direct kan controleren.

18633. De **Voorzitter:** Aan de checks.

A. Ja, en aan meer dingen.

18634. De **Voorzitter:** Hebt u verstand van de techniek van de radio-uitzending, met name van de aanslag?

A. Ik weet er wel iets van, maar ben geen technicus.

18635. De **Voorzitter**: *Schreieder* had, naar hij beweerde, op een gegeven moment 18 verbindingen in handen. Nu liet hij die verbindingen gebruiken door Duitse Funkers; alleen *Lauwers* heeft hij zelf laten seinen. Wanneer men dat nu doet niet met 18, maar met 5 mensen, betekent het, dat verschillende van die zenders bediend worden door dezelfde mensen. Nu heb ik ergens in een rapport van een deskundige gelezen — ik zal het zo nodig hier te zijner tijd onder ede laten bevestigen —, dat men dat zo goed kan controleren, dat het, wanneer men 18 verbindingen door 5 mensen laat bedienen, in een minimum van tijd te constateren is.

A. Dat was mij ook bekend. Ik zou er echter op willen wijzen, dat, wanneer *Schreieder* zegt, dat hij 18 verbindingen had, dit theoretisch misschien wel waar is, maar hij seinde maar over 6 lijnen. Als hij dus 5 Funkers had, liet hij 1 man 2 lijnen bedienen en de anderen de overige lijnen, maar ook dan nog kan het homestation direct zien, dat is niet de agent Jan of Klaas.

18636. De **Voorzitter**: U zegt, dat men het kan zien, maar ik heb de indruk, dat het homestation een geweldig groot apparaat was en dat daar bij de ontvangst werkzaam was een groot aantal mensen, die elkaar volgens een bepaalde rooster afwisselden, terwijl het bovendien mensen waren, die een agent en zijn aanslag niet uit zijn opleiding kenden. Als het nu zo geschiedt, dat de agent uit Nederland seint, en de man, die zijn berichten in Engeland ontvangt, zijn opleider is, dan weet die ontvanger precies of de zaak in orde is, maar als in Engeland een geweldig groot apparaat met mensen, die elkaar volgens een bepaalde rooster afwisselen, aan het werk is, kan dat een reden zijn, dat de contrôle niet effectief is.

A. Het gaat anders. De fingerprint, de vingerafdruk van een agent, wordt op een gegeven moment, bij wijze van steekproef, speciaal gecontroleerd.

18637. De **Voorzitter**: Dan zou mijn redenering toch in een aantal gevallen kunnen opgaan; slechts niet in de gevallen, waarin men opzettelijk controleert.

A. Een agent behoort op een zekere tijd te worden gecontroleerd. Dan komt er bij voorbeeld boven dat rapport te staan: „fingerprint checked”, en dan zal er wel eens onder gestaan hebben: correct, doubtful of possibly wrong.

18638. De **Voorzitter**: U zegt: dan staat dat en dat er onder. Kreeg u wel telegrammen door met dit soort van opmerkingen er bij?

A. Neen, het kwam niet op het telegram.

18639. De **Voorzitter**: Kreeg u de telegrammen dan ook niet met alle opmerkingen door? U hebt toch gezegd: ik kon volkomen beoordelen of er iets mis of niet mis was?

A. Inderdaad. Verder ging ik er over praten met de Engelsen.

18640. De **Voorzitter**: Wij moeten dus tot de conclusie komen, dat de heren *Lieftinck* en *de Bruyne* in de meeste gevallen aan de hand van de gegevens, die zij van de Engelsen kregen, eenvoudig niet konden zien of het mis was?

A. Neen.

18641. De **Voorzitter**: Voor zover er dus sprake is van een fout van hun kant, zou die fout dan meer hierin gelegen zijn, dat zij niet aan de Engelsen hebben gezegd: Wij moeten een dusdanige vorm van samenwerking hebben, dat wij het zelf ook kunnen constateren?

A. Ik geloof, dat het wel door hen gezegd is, maar dat het niet gerealiseerd is.

18642. De **Voorzitter**: Waarom hebben *Somer* en *van Oorschot* dat dan wel bereikt?

A. Hef antwoord is misschien dit, dat de mentaliteit van majoor *Somer* anders was dan die van *de Bruyne*. *Somer* zou driftig worden en zeggen: Ik doe het niet meer, maar *de Bruyne* ging naar het hoofdkwartier van de Engelsen en zei: Ik zou dat zo niet doen; hij ging er over praten, denk ik, op de beste manier, maar zijn eisen werden eenvoudig niet ingewilligd. Dat het *van Oorschot* wel gelukt is, is hierom, omdat ik op een gegeven ogenblik tegen mijn oppositie-

numbers heb moeten zeggen: Wanneer ik niet alles weet en alles zelf doe, gaat er geen agent meer naar Nederland toe. ook geen Engelse agent, want daarvoor moesten zij de toestemming van de Nederlandse Regering hebben. Misschien hadden zij, als die toestemming niet gegeven was, het toch wel gedaan op een geheime manier, maar dan zou de samenwerking volkomen afgelopen zijn geweest. Toen is er even enige moeilijkheid over geweest. In het begin is er wat gesaboteerd, dat kan ik u wel sub rosa zeggen, maar na enige tijd, een maand misschien, is het volkomen in orde gekomen.

18643. De **Voorzitter**: Ten slotte heeft *Somer* het spits afgebeten bij S.I.S., want dat was eerder.

A. Dat kunt u niet vergelijken.

18644. De **Voorzitter**: B.B.O. kon zich in 1944 beroepen op de fouten, die gemaakt waren en die toen aan het licht gekomen en erkend waren.

A. Dat was een belangrijk punt.

18645. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk ook zo, dat, wil men tegen de Engelsen opponeren en met klem betogen, dat het anders moet, men ook deskundig moet zijn.

A. Ik geloof, dat iedere frisse schooljongen, die ziet hoe dit in elkaar zit en het dan ook begrijpt — want zo moeilijk is het niet —, inderdaad de zaak bij de Engelsen goed zou kunnen bepleiten.

18646. De **Voorzitter**: Maar als men, zoals de heren van M.I.D., begin 1944 nog vraagt: Wat zijn security-checks? .....

A. Ja, dan houdt alles op; dat is tamelijk erg; ik bedoel, dat men mensen heeft aangesteld, die er niets van afwisten, die zich in elk geval niet op de hoogte hadden kunnen stellen. Dat is zeer vreemd. Wanneer er goede samenwerking was geweest, was dit vast en zeker niet gebeurd.

18647. De **Voorzitter**: Heeft generaal *van Oorschot*, sprekende over deze ongelukken, zich nooit aldus uitgedrukt, dat deze ongelukken niet zouden zijn gebeurd, als men van het begin af aan met deskundigen had gewerkt? Toen men in 1940 in Engeland begon met de inlichtingendienst, had men daar toch enige intelligence-officieren: generaal *van Oorschot*, majoor *van de Plassche*, enz.

A. De generaal heeft zich op deze wijze tegenover mij niet uitgelaten; misschien heeft hij dat tegen zijn vriend *van de Plassche* of een van deze heren gezegd, maar niet tegen mij, hoewel hij heel openhartig was tegenover mij. Ik geloof echter, dat hij wat te bescheiden was om te zeggen: zij hadden mij moeten nemen. Dat heeft hij nooit gezegd.

18648. De **Voorzitter**: Maar u hebt toch ook het gevoel, dat er iets in zit?

A. Ja.

18649. De **Voorzitter**: De door mij genoemde officieren van G.S.III zullen dit soort werk wel niet tot in de perfectie gekend hebben, omdat in vreedstijd daaraan geen behoefte bestond. Zij hadden echter een vak uitgeoefend, dat hen er mee in aanraking gebracht had.

Ik ben hiermede gekomen aan het einde van het verhoor. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

A. Mocht ik mij nog iets herinneren, dan zal ik u dat direct schrijven.

De **Voorzitter**: Ik sluit het verhoor.

K. DE GRAAF.

DONKER, *voorzitter*.

RUTJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 21 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Vet hoor van

ERNST GEORG MAY,
oud 42 jaar,
tegenwoordige verblijfplaats: Cellenbarakken Scheveningen,
oud-Kriminal Obersekretar.

Hij legt de eed af als getuige.

Tolk:

JOZEF VAN HESSEN,
oud 70 jaar, wonende te Voorburg, oud-leraar H.B.S.

Hij legt de eed af als tolk.

18650. De Voorzitter: Wanneer bent u in Nederland gekomen?

A. Ik ben in Nederland gekomen op 10 Maart 1941.

A. Ich bin nach den Niederlanden gekominen am 10. Marz 1941.

18651. De Voorzitter: U bent toen direct, naar ik meen, ingedeeld onder *Schreieder*?

A. Ja.

A. Jawohl.

18652. De Voorzitter: Bent u daar al betrekkelijk gauw in aanraking gekomen met verschillende code-zaken?

A. Ja, dat was de eerste maal ongeveer in September/October 1941.

A. Ja, das war das erste Mal etwa im September/Oktober 1941.

18653. De Voorzitter: Dat was het geval-Zomer?

A. Ja, dat was de zaak Zomer.

A. Ja, das war die Sache Zomer.

18654. De Voorzitter: Had u toen op dat moment al enige technische kennis en ervaring van codes?

A. Neen, dat had ik niet.

A. Nein, das hatte ich nicht.

18655. De Voorzitter: Helemaal niet?

A. Helemaal niet.

A. Gar nicht.

18656. De Voorzitter: U was vroeger bij de grenspolitie geweest, meen ik?

A. Ja.

A. Jawohl.

18657. De Voorzitter: U bent daar dus eigenlijk voor het eerst aan begonnen, toen u uw krachten moest beproeven op de code van Zomer?

A. Ja.

A. Jawohl.

18658. De Voorzitter: Dat viel zeker eerst niet mee?

A. Dat was tamelijk moeilijk voor mij.

A. Das war ziemlich schwierig fur mich.

18659. De Voorzitter: Daar kwam bovendien bij, als ik het goed begrepen heb, dat *Zomer* ook niet zo maar direct bereid was om zijn code op tafel te leggen?

A. Neen, dat was hij beslist niet. Maar er was zoveel materiaal gevonden...

A. Nein, das war er bestimmt nicht, aber es war soviel Material gefunden worden...

18660. De **Voorzitter**: Bedoelt u: Hij had in de tijd, dat hij nog vrij was, geseind en dat was opgevangen?

A. Neen, het materiaal was bij zijn gevangenneming gevonden, en wel in verscheidene grote ordners. In deze ordners zaten ongeveer honderd telegrammen, en wel zoals zij gewoonlijk slechts door de marconist opgemaakt worden voordat hij ze verzendt. Dus gecodeerd. Eveneens zoals hij ze ontvangt en decodeert. Ook de nummering van de sleutelzin was op deze bladen te vinden.

18661. De **Voorzitter**: Maar waren bij het materiaal, dat gevonden is, ook zijn code en zijn sleutel of waren deze er niet bij?

A. De code en de sleutel als zodanig — afzonderlijk — waren er niet bij, maar men kon bij deze telegrammen boven uit het opschrift nauwkeurig aflezen: hier heeft hij deze woorden gebruikt, daar heeft hij die woorden gebruikt. Men moest dan nagaan om te kunnen vaststellen waar het vandaan komt.

18662. De **Voorzitter**: Bent u er achter gekomen door de vergelijking van niet gecodeerde met gecodeerde telegrammen?

A. Het waren allemaal gecodeerde telegrammen; men kon nauwkeurig aflezen, hoe deze telegrammen in code gebracht zijn. Het was zo. De man gebruikt een sleutelzin. De lengte van de sleutelzin richt zich naar de lengte van zijn telegram. Het moet altijd zo gedaan worden, dat het resultaat ongeveer een rechthoek is. Dan schrijft hij daarboven zijn sleutelzin. Daaronder wordt de sleutelzin genummerd, en wel van links naar rechts, volgens de letters van het alfabet. Bij voorbeeld: Helemaal rechts staat de letter a in zijn sleutelzin, dan krijgt deze letter een 1. Staat dan vooraan aan de linkerkant h, dan krijgt deze letter 2. Komt nog een b daarin voor, van links naar rechts, dan krijgt zij, 3, 4, enz., steeds volgens het alfabet. Dan wordt, zoals de man dat geleerd heeft, ingeschreven, eerst de eerste in horizontale volgorde, waarin zich ongeveer 5, 6 of 7 z.g. loze letters bevinden. Dat zijn letters, die geen enkele betekenis hebben, die echter ingeschakeld worden om het ontcijferen van de telegrammen moeilijker te maken. Dan volgt na deze loze letters het nummer of de datum, al naargelang is afgesproken. Men kan afspreken, dat hij eerst de nummers brengt of dat hij eerst de datum brengt, of dat hij de nummers en de datum eenvoudig midden in het telegram aanbrengt. Dan wordt de telegramtekst op deze manier van links naar rechts heel normaal ingevuld. En zo was alles, wat geseind is, opgemaakt. Het ging om telegrammen, die de man zelf verzonden had, en ook om telegrammen, die hij ontvangen had en die op deze wijze ontcijferd waren, zodat men dus bij al deze telegrammen de sleutelzin kon vaststellen. Het is vanzelfsprekend, dat bij dit grote aantal van telegrammen verscheidene sleutelzinnen gebruikt zijn. Dus dat men aan de hand van het gebruik van verscheidene sleutelzinnen ongeveer, omdat er Duitse sleutelzinnen gebruikt waren, kon vaststellen, waar dit vandaan kwam. Als ik mij goed herinner — dat weet ik echter niet meer helemaal zeker —, ging het om het gedicht Erikonig, het kan echter ook een ander geweest zijn, want er waren zoveel gedichten.

18663. De **Voorzitter**: Was dat het systeem, dat in de meeste gevallen gevolgd werd, dat het een gedeelte van een gedicht was?

A. Neen. Dat was verschillend. In de eerste gevallen werden gedichten gebruikt, maar er waren natuurlijk verschillende soorten van coden. Zo bij voorbeeld de boekcode, waarbij de sleutelzin uit een boek genomen werd, dan was er een gedichtcode, dan was er een getallencode, er was ook een briefcode en een adressencode. Er bestonden dus verschillende codes op dit gebied.

18664. De **Voorzitter**: Maar was de gedichtcode niet een van de meest voorkomende codes?

A. In de meeste gevallen werd de gedichtcode gebruikt.

18665. De **Voorzitter**: Hebt u, voordat u van Zomer de mededeling kreeg, dat dat inderdaad zijn code was, eerst zelf de hele zaak moeten uitzoeken?

A. Ja.

18666. De **Voorzitter**: En toen heeft hij ten slotte gezegd, dat het door u gevondene inderdaad zijn code was?

A. Toen hij gezien had, dat ik er zo achter gekomen was, heeft hij dat, wat ik eventueel nog te kort kwam, ook gezegd, omdat ik hem

A. Nein, das Material war bei seiner Festnahme gefunden worden und zwar in verschiedenen grossen Ordern. In diesen Ordnern sassen etwa 100 Telegramme und zwar so, wie sie normalerweise nur von dein Funker aufgemacht werden, bevor er sie versendet, also codiert. Ebenso wie er sie empfängt und decodiert. Auch die Schlüsselsatznummerierung war auf diesen Blättern zu finden.

A. Der Code und der Schlüssel als solche — extra — waren nicht dabei, aber man konnte bei diesen Telegrammen oben aus dem Kopf genau ablesen: hier hat er diese Wörter gebraucht, da hat er diese Wörter gebraucht. Man musste dann studieren um feststellen zu können, wo das herkommt.

A. Es waren alles codierte Telegramme; man konnte genau ablesen, wie diese Telegramme codiert sind. Es war so: der Mann benutzt einen Schlüsselsatz. Die Länge des Schlüsselsatzes richtet sich nach der Länge seines Telegrammes. Es soll immer so gemacht werden, dass es so ungefähr ein Viereck ergibt. Dann schreibt er oben darüber seinen Schlüsselsatz, darunter wird dieser Schlüsselsatz nummeriert und zwar von links nach rechts, entsprechend den Buchstaben des Alphabets. Steht z.B. ganz rechts der Buchstabe „a“ in seinem Schlüsselsatz, dann bekommt dieser Buchstabe 1. Steht dann vorne auf der linken Seite „b“, so bekommt der Buchstabe 2. Kommt noch ein „b“ darin vor von links nach rechts, dann bekommt er 3, 4, u.s.w., immer entsprechend dem Alphabet. Dann wird, so wie der Mann das gelernt hat, eingetragen, zuerst die erste waagerechte Reihe, in der sich zunächst 5 oder 6 oder 7 sogenannte Leerbuchstaben befinden. Das sind Buchstaben, die keinerlei Bedeutung haben, die aber eingeschaltet werden um das Entschlüsseln der Telegramme schwieriger zu machen. Dann folgt nach diesen Leerbuchstaben die Nummer oder das Datum, je nach Vereinbarung. Man kann vereinbaren, dass er zuerst die Nummer bringt oder dass er zuerst das Datum bringt oder dass er die Nummer und das Datum einfach mitten im Telegramm anbringt. Dann wird der Telegrammtext in dieser Weise von links nach rechts ganz normal eingetragen. Und so waren alle diese Sachen, die gefunkt worden sind, aufgemacht. Es handelte sich um Telegramme, die der Mann selbst versandt hatte, sowie um Telegramme, die er empfangen hatte und die in dieser Weise entschlüsselt worden waren, sodass man also bei allen diesen Telegrammen den Schlüsselsatz feststellen konnte. Es ist selbstverständlich, dass bei dieser grossen Anzahl von Telegrammen mehrere Schlüsselsätze gebraucht worden sind, also dass man an Hand des Gebrauchs der mehreren Schlüsselsätze ungefähr, nachdem es sich um deutsche Schlüsselsätze gehandelt hat, feststellen konnte wo das herkam. Wenn ich mich recht erinnere — das weiss ich aber nicht mehr ganz sicher —, war es das Gedicht „Erikönig“. Es kann aber auch ein anderes gewesen sein, denn es waren soviele Gedichte da.

A. Nein, das war verschieden. In den meisten Fällen wurden Gedichte verwendet. Aber es gab natürlich verschiedene Codearten. So z.B. den Buchcode, bei dem der Schlüsselsatz aus einem Buch genommen wurde; dann gab es einen Gedichtcode; dann gab es einen Zahlencode. Es gab einen Briefcode und einen Adressencode. Es waren also verschiedene Codes auf diesem Gebiete vorhanden.

A. In den meisten Fällen wurde der Gedichtcode gebraucht.

A. Jawohl.

A. Als er gesehen hatte, dass ich so dahintergekominen war, hat er das, was mir eventuell noch fehlte, auch gesagt, weil ich ihm

zei: „Als ik u alles vertellen kan, dan is dat reeds doorslaggevend. Wat heeft het dan nog voor zin, wanneer u mij het andere niet zegt?”

18667. De **Voorzitter**: U zegt hier in een verklaring, die u hebt afgelegd of die u zelf hebt opgemaakt, dat kan ik niet zien, dat *Zomer* zich zeer goed gehouden heeft. Heeft dar speciaal betrekking op het niet afgeven van zijn code of op zijn algemene houding?

A. Op zijn algemene houding, inclusief de afgifte van zijn code. Het is echter niet zo, dat de man direct van het begin af aan gezegd heeft: Ja, dat is zo, maar hij heeft zich pas langzaam laten overtuigen aan de hand van zijn materiaal, dat hem is vorgelegd, zodat hij ten slotte tot de overtuiging kwam, dat ik eigenlijk al alles wist.

18668. De **Voorzitter**: Toen, dat was dus in 1941, is nog niet de gedachte opgekomen om hier een „Spiel” mee op te zetten?

A. Neen, zulke gedachten waren er niet en er is daarover ook niet gesproken.

18669. De **Voorzitter**: De enige bedoeling was dus te weten, wat *Zomer* had verzonden?

A. Om te weten wat er eigenlijk aan de hand is en hoe zo'n geschiedenis eigenlijk gaat.

18670. De **Voorzitter**: Was de volgende stap, die u op deze weg kon zetten, de code van *van der Reyden*?

A. Ja, dat was de code van *van der Reyden*.

18671. De **Voorzitter**: Deze werd gearresteerd op 13 Februari 1942, kan dat?

A. Dat kan ongeveer uitkomen.

18672. De **Voorzitter**: Had hij veel materiaal bij zich, zo op de wijze, als *Zomer* dit had?

A. Ik geloof, dat er enig materiaal was, maar beslist niet veel.

18673. De **Voorzitter**: Dus niet, dat hij een serie telegrammen had?

A. Neen, het zullen er enige geweest zijn, maar beslist niet veel, want de man had nog niet veel gewerkt.

18674. De **Voorzitter**: Heeft men bij *van der Reyden* wel een poging gedaan om een „Spiel” te spelen?

A. Ja, bij *van der Reyden* is het geprobeerd, daar dook voor het eerst de vraag op of men daar eventueel een „Spiel” kon maken.

18675. De **Voorzitter**: Maar dat heeft geen succes gehad?

A. Neen, dat had geen succes, want het was in de tussentijd practisch al te laat geworden. Van de gevangenneming tot aan het tijdstip, waarop men de verbinding had kunnen opnemen, waren, geloof ik, 14 dagen verstreken en had het helemaal geen zin meer nog iets te beginnen.

18676. De **Voorzitter**: Dus u beschouwt dit tijdsverloop als de oorzaak, dat het niets opgeleverd heeft?

A. Dat beschouw ik als de oorzaak.

18677. De **Voorzitter**: Is het zo, dat, wanneer een agent 14 dagen gezwegen heeft, men wel wantrouwend is geworden?

A. Dat men dan zegt: Ja, daar klopt iets niet.

18678. De **Voorzitter**: Hoe dikwijls seinden ze in het algemeen?

A. De agenten in het algemeen?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ja, het kwam helemaal er op aan, wat zij te verzenden hadden. Had de agent veel telegrammen, dan moest hij vaker zenden.

sagte: „Wenn ich Ihnen das alles erzählen kann, dann ist das schon entscheidend. Was hat es dann noch für einen Zweck, wenn Sie das andere nicht dazu sagen”.

A. Auf seine allgemeine Haltung einschliesslich der Abgabe seines Codes. Es ist aber nicht so, dass der Mann gleich von vorneherein gesagt hat: Ja, das ist so, sondern er hat sich erst langsam überzeugen lassen an Hand seines Materials, das ihm vorgelegt worden ist, sodass er schliesslich die Meinung bekam, dass ich eigentlich schon alles wusste.

A. Nein, es waren keine derartigen Gedanken vorhanden und es ist auch nicht darüber gesprochen worden.

A. Um zu wissen: was geht eigentlich vor sich und wie geht eigentlich die Geschichte vor sich.

A. Ja, das was der Code des *van der Reyden*.

A. Das kann ungefähr stimmen.

A. Ich glaube, dass einiges Material da war, aber bestimmt nicht viel.

A. Nein, es werden einige gewesen sein, aber bestimmt nicht viel, denn der Mann hatte noch nicht viel gearbeitet.

A. Ja, bei *van der Reyden* ist der Versuch gemacht worden. Da tauchte zum ersten Mal die Frage auf, ob man da eventuell ein Spiel machen könnte.

A. Nein, das hatte keinen Erfolg; denn es war in der Zwischenzeit schon praktisch zu spät geworden. Von der Festnahme bis zu dem Zeitpunkt, wo man die Verbindung hatte aufnehmen können, waren, glaube ich, 14 Tage vergangen und hatte es keinen Zweck mehr überhaupt noch so etwas anzufangen.

A. Das bezeichne ich als die Ursache.

A. Dass man dann sagt: Ja, da stimmt was nicht.

A. Die Agenten allgemein?

A. Ja, das kam ganz darauf an, was sie zu versenden hatten. Hatte ein Agent viele Telegramme, dann musste er öfters senden.

18679. De **Voorzitter**: Ja, maar ze hadden toch alleen maar vaste zendtijden; ze konden toch niet op elk ogenblik zenden, wanneer ze maar wilden?

A. Ja, zij hadden wel vaste zendtijden, maar zij hadden een zendplan. Op dit zendplan was ook een bepaalde code, waarmee men dan bijzondere zendtijden kon afspreken. Wanneer nu de marconist tijdens zijn zendtijd in de lucht was — hij mocht slechts heel kort werken — dan kon hij één of twee telegrammen doorgeven. Had hij echter ineerdere telegrammen, die eveneens nog weg moesten, dan sprak hij aan de hand van deze code in zijn zendplan een bijzondere zendtijd af. Op deze bijzondere zendtijd gaf hij dan de overige telegrammen door.

18680. De **Voorzitter**: Veertien dagen tussen twee uitzendingen zou op zich zelf wel bevreemding gewekt hebben?

A. Ja, dat wekt bevreemding.

18681. De **Voorzitter**: U schrijft het dus daaraan toe. De reden zou natuurlijk ook geweest kunnen zijn, dat *van der Reyden* zijn security-check niet heeft opgegeven en dat men dus aan de telegrammen, die voor hem verzonden zijn, aan de overkant direct gemerkt heeft, dat er iets haperde met zijn security-check. Dit zou toch ook kunnen?

A. Deze mogelijkheid zou kunnen bestaan, maar ik heb destijds op grond van mijn ervaringen, die ik inmiddels verzameid had, mij voorgesteld, dat slechts op grond van deze grote tussenpoos .....

18682. De **Voorzitter**: U bedoelt waarschijnlijk op grond van de ervaringen, die u later opgedaan had, want op dat moment had u alleen nog maar ervaringen met *Zomer*. Bedoelt u op grond van de ervaringen, die u later gekregen hebt? Nu achteraf beschouwt u het zo?

A. Neen, ik heb het toentertijd al zo bekeken.

18683. De **Voorzitter**: Ja, maar toen had u die ervaring nog niet!

A. Wij hebben destijds al geschat: hoe moeten wij dat beoordelen. Wanneer een marconist, die met ons in verbinding gestaan heeft, 14 dagen plotseling niet komt en plotseling duikt hij weer op, dan zouden wij ook achterdochtig geworden zijn.

18684. De **Voorzitter**: Ja, maar het kan toch op zich zelf ook begrijpelijk zijn. Ik bedoel, als hij in die 14 dagen vervolgd is en zich dus heeft moeten verbergen, dan kan dat toch een heel aanmerkelijke reden zijn, waarom hij 14 dagen niets van zich heeft laten horen?

A. Dat, ja. Nu was het bij *van der Reyden* zo: Zijn zendtoestel is bij zijn landing (hij is over zee gekomen) in het water gevallen en hij heeft het zendtoestel van een andere agent, en wel van *Terlaak*, in gebruik genomen en ook zijn oproeptekens gebruikt. Daardoor is het natuurlijk mogelijk, dat men achterdochtig gekregen heeft, toen hij na 14 dagen niet met zijn eigen oproep, maar met de oproep van een andere agent aangekomen is.

18685. De **Voorzitter**: Hoe was de houding van *van der Reyden*, toen u hem begon te ondervragen over zijn code? U had dus, toen u begon met hem te ondervragen, eigenlijk nog niets kunnen constateren met betrekking tot zijn code, want daarvoor had u geen materiaal, niet waar?

A. Ik had bijna geen materiaal. Ik geloof, dat er iets was, maar beslist niets essentieels.

18686. De **Voorzitter**: En hoe reageerde hij daarop?

A. Daarop moet ik zeggen, dat hij mij eigenlijk geen enkele moeilijkheid bezorgd heeft.

18687. De **Voorzitter**: Dus dat hij het spoedig zei?

A. Ja.

A. Ja, sie hatten wohl feste Sendezeiten, aber sie hatten einen Sendeplan und in diesem Sendeplan war auch ein bestimmter Code enthalten, mit dem man dann besondere Sendezeiten vereinbaren konnte. Wenn nun der Funker zu seiner Sendezeit in der Luft war -- er sollte nur ganz kurz arbeiten -- so konnte er ein oder zwei Telegramme durchgeben. Hatte er aber mehr Telegramme, die ebenfalls noch weg sollten, dann hat er an Hand des Code in seinem Sendeplan eine besondere Sendezeit vereinbart. Zu dieser besonderen Sendezeit hat er dann die übrigen Telegramme durchgegeben.

A. Das ist befremdend, ja.

A. Diese Möglichkeit könnte bestehen, aber ich habe seinerzeit auf Grund meiner Erfahrungen, die ich inzwischen gesammelt hatte, mir vorgestellt, dass nur auf Grund dieser Zwischenpause...

A. Nein, ich habe es seinerzeit schon so gesehen.

A. Wir haben seinerzeit schon geschätzt: wie würden wir das beurteilen. Wenn ein Funker, der mit uns in Verbindung gestanden hat, 14 Tage plötzlich nicht kommt und plötzlich taucht er dann wieder auf, so würden wir auch misstrauisch geworden sein.

A. Das, ja. Nun war es bei *van der Reyden* so: Dessen Sende-gerät ist bei seiner Landung, er ist auf dem Seeweg gekommen, ins Wasser gefallen und er hat das Sendegerät eines anderen Agenten und zwar das des Agenten *Terlaak* in Benutzung genommen und auch dessen Rufzeichen gebraucht, und dadurch ist es natürlich möglich, dass man Misstrauen bekommen hat, als er nach 14 Tagen nicht mit seinem eigenen Rufzeichen, sondern mit dem Rufzeichen eines anderen Agenten angekommen ist.

A. Ich hatte fast kein Material. Ich glaube, dass etwas da war, aber das war bestimmt nicht wesentlich.

A. Dazu muss ich sagen, dass er mir eigentlich keinerlei Schwierigkeiten bereitet hat.

A. Jawohl.

18688. De Voorzitter: Maar ik heb hier van u staan in dit verslag, dat afgesloten is op 20 Juni 1946 in Scheveningen: „Zu **seinem** Code befragt, gab mir *van der Reyden* zunächst nichts zu. Erst später liess er sich **herbei** mir seinen Code bekannt zu **geben**“.

A. Daarop moet ik het volgende zeggen: Toen deze verklaring opgeschreven werd, was ik niet van plan de zaak zo te zeggen, zoals ze geweest is.

18689. De Voorzitter: In 1946?

A. Ja.

De Voorzitter: Verklaart u dat eens nader.

A. Ik dacht toen, dat ik de man zou benadelen, wanneer ik zou zeggen, dat hij mij eigenlijk geen moeilijkheden bereid heeft. Dat wilde ik toen niet.

18690. De Voorzitter: U realiseert zich natuurlijk wel, dat u op het ogenblik onder ede uw verklaring aflegt?

A. Vanzelfsprekend, daarom voer ik dit ook aan, wat ik toen gedacht heb en waarom dat in deze verklaring zo staat. Ik ben mij volkomen bewust van de betekenis van de eed. Ik ben zelf 24 jaar bij de politie geweest, zodat ik volkomen op de hoogte ben, wat zoiets betekent.

18691. De Voorzitter: Kunt u dan misschien nog even vertellen, hoe het met *van der Reyden* precies is gegaan? De wijze, waarop hij zijn code heeft vrijgegeven?

A. De man is reeds — vóór ik bij hem kwam — ondervraagd en wel in de eerste plaats omtrent algemene vragen. Toen is — staande dit onderzoek — uitgekomen, dat de man marconist was. Daarop werd ik naar het onderzoek gestuurd. Ik heb met de dat hij zei: „ja, ik heb een code“. In het verdere verloop van de onderhandelingen stelde ik vast, dat hij meerdere codes had. Hij moest in Nederland marconisten opleiden en hun de verschillende codes leren.

18692. De Voorzitter: En heeft hij u toen verteld, waaruit die codes bestonden?

A. Ja.

18693. De Voorzitter: Uit zich zelf?

A. Ik mag wel zeggen, dat hij het uit zich zelf gezegd heeft en dat het mij weinig moeite gekost heeft de code van hem te krijgen.

18694. De Voorzitter: U zegt hier in uw verslag, dat hij bij zijn arrestatie twee of drie codetelegrammen bij zich had, die het u mogelijk gemaakt hadden om vóór het verhoor al een gedeelte althans van zijn code te leren kennen.

A. Deze kleine dingen, die hij daarbij had, waren helemaal **niet** doorslaggevend. Alleen met deze had ik niet alles helemaal kunnen oplossen. Ik wil hierbij nog aanvoeren, dat *van der Reyden* heel moeilijke codes had en dat ik door deze codes eigenlijk het **meeste** geleerd heb.

18695. De Voorzitter: U wilt dus zeggen, dat *van der Reyden* met zijn codes er veel toe heeft bijgedragen, dat uw inzicht in deze gehele nogal moeilijke materie verhelderd werd?

A. Dat de verdere zaak mij toen betrekkelijk gemakkelijk geworden is, omdat hij de moeilijkste code had, die ik in al die tijd ben tegengekomen.

18696. De Voorzitter: Ook van de latere codes?

A. Ook van de latere codes.

18697. De Voorzitter: Maar had u toen al, toen u met *van der Reyden* zover was, het idee of de wetenschap, dat er behalve de codes nog andere dingen waren, die men dan, zoals u weet, „security-checks“ noemt? Was u toen al zo ver, dat u dat wist, of hebt u dat voor het eerst van *van der Reyden* gehoord?

A. Dazu muss ich folgendes sagen: Als diese Erklärung **nieder-**geschrieben wurde, hatte ich nicht die Absicht die Sache so zu sagen, wie sie **gewesen** ist.

A. Jawohl.

A. Ich dachte **damals**: ich wurde dem Manne schaden, wenn ich sagen wurde, dass er **mir** eigentlich keine Schwierigkeiten **gemacht** hat. Das wollte ich **damals** nicht.

A. Selbstverständlich. Aus diesem Grunde führe ich auch das an, was ich **damals** gedacht habe und warum das in dieser Erklärung so steht. Ich bin mir vollkommen der Bedeutung des Eides bewusst. Ich bin selbst 24 Jahre bei der Polizei **gewesen**, sodass ich darüber vollkommen im Klaren bin, was so etwas bedeutet.

A. Der Mann ist bereits — bevor ich zu ihm kam — vernommen worden und zwar zunächst zu **allgemeinen** Fragen. Dann hat sich im Verlaufe dieser Vernehmung herausgestellt, dass der Mann Funker war. Daraufhin wurde ich noch zur Vernehmung hingeschickt. Ich habe mich mit dem Mann unterhalten und dann kam es im Laufe des Gespraches so weit, dass er sagte: Ja, ich habe einen Code. Im weiteren Verlauf der Unterhaltung stellte ich fest, dass er **mehrere** Codes hatte. Er sollte in den Niederlanden Markonisten ausbilden und sie die verschiedenen Codes lehren.

A. Jawohl.

A. Ich darf wohl sagen, dass er es von sich aus gesagt hat iind dass **es** mir wenig Mühe gemacht hat, den Code von ihm **zu** bekommen.

A. Diese kleinen Sachen, die er dabei hatte, waren gar nicht **aus-**schlaggebend. Mit diesen **allein** hatte ich nicht alles vollkommen lösen können. Ich will hierzu noch anführen, dass *van der Reyden* sehr schwierige Codes gehabt hat und dass ich durch diese Codes eigentlich das **meiste** gelernt habe.

A. Dass mir eigentlich die weitere Sache dann **verhältnismässig** Leicht **gefallen** ist, weil er den schwierigsten Code gehabt hat, der mir in **dieser** ganzen Zeit **begegnet** ist.

A. Auch von den **späteren** Codes.

A. Tot op zekere hoogte wist ik dit al van *Zomer*, die in zijn telegrammen bij bepaalde letters in plaats van de goede letters verkeerde letters zenden.

Ik heb van *van der Reyden* toen de bevestiging gekregen en verder natuurlijk verklaringen over verdere veiligheidsmaatregelen, die tussengelast konden worden.

18698. De **Voorzitter**: Had *Zomer* u dat ook al verteld, dat er zuike checks waren?

A. Ja, dat hij op bepaalde plaatsen verkeerde letters moest zetten, als een veiligheidsmaatregel.

18699. De **Voorzitter**: Maar dat was maar één van de vele methodes, die er waren.

A. Ja, dat was er een.

18700. De **Voorzitter**: Het is immers zo, dat een security-check onder meer kan bestaan uit het gebruiken van verkeerde letters op bepaalde plaatsen. Deze check is — vooral wanneer men een groot aantal telegrammen heeft — soms wel uit te vinden. Er zijn echter andere security-checks, waar men, als ze niet medegedeeld worden, nooit achter komt.

A. Ja, dat is zeker.

18701. De **Voorzitter**: Als de agent bij voorbeeld een antwoord moet geven op een bepaalde vraag — dat is ook een van de methodes —, komt u daar nooit achter, wanneer de agent het u niet zegt.

A. Neen, dan niet.

18702. De **Voorzitter**: U kende toch waarschijnlijk ten tijde van *van der Reyden* nog niet alle methodes, die op dat gebied bestonden?

A. Door *van der Reyden* kwam ik achter verschillende soorten van veiligheidsmaatregelen, die ingelast konden worden, o.a. ook al dat bepaalde vragen konden worden gesteld, waarop een heel bepaald antwoord gegeven moest worden.

18703. De **Voorzitter**: Dat hebt u al gehoord van *van der Reyden*?

A. Ja.

18704. De **Voorzitter**: Hij heeft dus ook gezegd, wat zijn security-checks waren?

A. Dat heeft hij mij gezegd, ja.

18705. De **Voorzitter**: D.w.z.: U moet dan . . .

A. Ik moet ten minste aannemen, dat hij mij deze gezegd heeft.

18706. De **Voorzitter**: U kunt dat natuurlijk nooit zeker weten. Ik bedoel: Hij kan er twee noemen en kan er vijf hebben.

A. Ja, ik kan nu eenmaal zijn gedachten niet lezen, dat gaat niet.

18707. De **Voorzitter**: Hebt u ook zelf dat verhoor van *van der Reyden* afgenomen, waarbij hij verklaard heeft, hoe hij bij de dienst in Engeland gekomen was?

A. Ja, dat heb ik later zelf nog gedaan. Zover ik mij herinner, heeft hij mij toen verklaard, dat hij in Indië geweest is en daar na het uitbreken van de oorlog eerst enige tijd geïnterneerd geweest is — enige dagen of enige weken, dat weet ik niet meer precies — omdat hij een korte tijd lid van de N.S.B. was geweest. Toen is hij weer vrijgelaten, op een schip gezet en naar Engeland gekomen. In Engeland heeft men hem van het schip afgehaald en naar een bureau gebracht, ik geloof in Chester Square, en daar bij kapitein *Derksema* gebracht.

Daar zou men hem, zoals hij mij verteld heeft, gezegd hebben: „Of je gaat naar Holland als agent of je wordt hier geïnterneerd.”

18708. De **Voorzitter**: Dus daaruit zou volgen, dat hij geen agent uit eigen roeping was?

A. Dat neem ik aan. Hij heeft zich ook geen moeite gegeven.

A. Das war mir in gewisser Beziehung schon von *Zomer* bekannt, der in seinen Telegrammen bei bestimmten Buchstaben an Stelle der richtigen Buchstaben falsche Buchstaben setzen musste. Ich habe von *van der Reyden* dann die Bestätigung bekommen und weiterhin natürlich Erklärungen über weitere Sicherheitsmassnahmen, die eingebaut werden konnten.

A. Ja, das; er an bestimmten Stellen falsche Buchstaben setzen musste als eine Sicherheitsmassnahme.

A. Jawohl, das war eine.

A. Das ist sicher.

A. Nein, dann nicht.

A. Durch *van der Reyden* erhielt ich Kenntnis von verschiedenen Arten von Sicherheitsmassnahmen, die eingebaut werden konnten. Unter anderem auch schon, dass bestimmte Fragen gestellt werden würden, auf die eine ganz bestimmte Antwort gegeben werden musste.

A. Jawohl.

A. Das hat er mir gesagt, ja.

A. Ich muss zum Mindesten annehmen, dass er mir diese gesagt hat.

A. Ja. Ich kann ihm nun 'mal nicht ins Gedächtnis schauen, das geht nicht.

A. Jawohl, das habe ich später selbst noch gemacht. Soweit ich mich erinnere, hat er mir damals erklärt, dass er in Indien gewesen ist und dort nach Ausbruch des Krieges erst einige Zeit interniert gewesen sei — einige Tage oder einige Wochen, das weiss ich nicht mehr genau —, weil er kurze Zeit der N.S.B. angehört hatte. Dann sei er wieder freigelassen, auf ein Schiff gesetzt worden und nach England gekommen. In England hat man ihn vom Schiff heruntergeholt zu einem Büro, ich glaube in Chester Square, und dort zu Kapitän *Derksema* gebracht. Dort soll man ihm, wie er mir gesagt hat, gesagt haben: „Entweder du gehst nach Holland als Agent oder du wirst hier interniert“.

A. Das nehme ich an. Er hat sich auch keine Mühe gegeben.

18709. De **Voorzitter**: Hoezo?

A. Omdat hij, voor zover ik weet, in December gekomen is en tot aan zijn gevangenneming ongeveer tweemaal en wel met het toestel van *Terlaak* geprobeerd heeft, verbinding te krijgen met Engeland.

18710. De **Voorzitter**: Ja, maar dan kom ik weer terug op die 14 dagen: dan zou hij dus in de tijd van twee maanden ook maar een keer of twee, drie gezonden hebben. Dan maakte hij dus een goede kans, dat hij, wanneer hij bij voorbeeld zo'n uitzending in Januari, een maand vóór zijn arrestatie, gedaan had, ook geen antwoord gekregen had, omdat men het wantrouwe.

A. Neen, maar daar komt nog bij, dat *van der Reyden* reeds verbindingen had in Holland. Zo met een dr. *Krediet* en via deze dokter met een marconist *Alblas*, en ook met een agent *Tazelaar*, zodat ook voor ons vaststond, dat van de gevangenneming van *van der Reyden* over een van deze lijnen reeds naar Engeland bericht gezonden was.

18711. De **Voorzitter**: In die tijd hebt u ook *Terlaak* gehad?

A. *Terlaak* kwam enige dagen later.

18712. De **Voorzitter**: Hoe ging het met diens code?

A. Dat bezorgde mij ook geen moeilijkheden. Intussen had ik mijn ervaringen verzameld en kon hem alvast iets vertellen, zodat hij mij zonder meer gezegd heeft: Ja, dat is zo en zo.

18713. De **Voorzitter**: Alleen over de inhoud van de code van *Terlaak* had u toch geen gegevens, of wel? U kon hem zeggen: U werkt volgens dit systeem, maar u had toch geen gegevens over de inhoud van zijn code?

A. Dat kan ik nu niet meer met beslistheid zeggen of daar waf was of niet. Ik kan mij slechts herinneren, dat het voor mij niet moeilijk was van *Terlaak* de code te krijgen.

18714. De **Voorzitter**: Toen is dan daarna gekomen *Lauwers*, die het begin van het „England-Spiel” is geworden. niet waar?

A. Ja.

18715. De **Voorzitter**: Hij is op 6 Maart 1942 gearresteerd en 6 dagen later, de 12de Maart 1942, kon men met de eerste uitzending beginnen, was het niet zo?

A. Wanneer de eerste uitzending precies was, weet ik niet.

18716. De **Voorzitter**: In ieder geval was het toch kort daarna?

A. Ja, het moet in ieder geval kort daarna geweest zijn.

18717. De **Voorzitter**: Wat voor materiaal had *Lauwers* bij zich?

A. Op *Lauwers* was enig materiaal gevonden bij zijn gevangenneming.

18718. De **Voorzitter**: Kan het zijn twee of drie telegrammen?

A. Dat is mogelijk, het kunnen er ook een paar meer geweest zijn.

18719. De **Voorzitter**: U weet dat niet zeker?

A. Ik kan niet precies meer zeggen, wat toen gevonden is.

18720. De **Voorzitter**: Ik vraag het daarom, omdat *Lauwers* zegt, dat bij zijn arrestatie op hem gevonden werden twee of drie telegrammen. *Giskes* daarentegen zegt, dat men hem een tijd gepeild had.

A. Ja, er is zeker gepeild.

18721. De **Voorzitter**: Dus als hij gepeild was, werd genoteerd, wat uitgezonden was.

A. Ja, dat werd allemaal genoteerd.

A. Weil er, soviel ich weiss, im Dezember gekommen ist und bis zu seiner Festnahme etwa zwei Mal und zwar mit dem Gerät des *Terlaak* versucht hat Verbindung mit England zu bekommen.

A. Nein, aber da kommt hinzu, dass *van der Reyden* bereits Verbindungen hatte in Holland. So zu einem Doktor *Krediet*, und über diesen Doktor zu einem Funker *Alblas*, sowie zu einem Agenten *Tazelaar*, sodass also für uns feststand, dass von der Festnahme des *van der Reyden* über eine dieser Linien bereits nach England berichtet worden war.

A. *Terlaak* kam einige Tage später.

A. Das bereitete mir auch keine Schwierigkeiten. Inzwischen hatte ich meine Erfahrungen gesammelt und konnte ihm bereits etwas erzählen, sodass er mir ohne weiteres gesagt hat: „Ja, das ist so und so.“

A. Das kann ich heute nicht mehr mit Bestimmtheit sagen, ob etwas da war oder nicht. Ich kann mich nur erinnern, dass es für mich nicht schwierig war von *Terlaak* den Code zu bekommen.

A. Jawohl.

A. Wann die erste Aussendung genau war, weiss ich nicht.

A. Ja, es muss jedenfalls kurz danach gewesen sein.

A. Bei *Lauwers* war einiges Material gefunden worden bei seiner Festnahme.

A. Das ist möglich. Es können auch einige mehr gewesen sein.

A. Ich kann nicht mehr genau sagen, was damals gefunden worden ist.

A. Ja, sicher ist gepeilt worden.

A. Das wurde alles notiert, ja.

18722. De **Voorzitter**: Uit de peiling kreeg men een gecodeerd telegram. Zeg ik het zo juist?

A. Het is natuurlijk bij de peiling zo: de peiling als zodanig slaat niet op het opvangen van de doorgegeven telegrammen.

18723. De **Voorzitter**: Het gaat daarbij in de eerste plaats natuurlijk om de plaats?

A. De peiling heeft ten doel de plaats waar de zender staat te vinden. Natuurlijk werden in Berlijn, ook door de peildienst hier, alle telegrammen van de hier in het Hollandse gebied werkende zenders opgevangen en naar Berlijn opgestuurd en daar probeerde men natuurlijk deze telegrammen te ontcijferen.

18724. De **Voorzitter**: Dat gebeurt dus los van de peiling?

A. Dat gebeurt los van de peiling.

18725. De **Voorzitter**: Me! andere woorden: Men vangt een telegram op, zonder dat men precies de plaats weet, waar het vandaan komt?

A. Ja, de peiling heeft met het telegram niets te maken.

18726. De **Voorzitter**: Maar kunt u zich nu herinneren, dat, toen Lauwers eenmaal gearresteerd was, men ook nog een aantal opgevangen telegrammen van hem had?

A. Neen. Maar het is mogelijk.

18727. De **Voorzitter**: Dan zou men eerst moeten hebben uitgezocht of ze wel van hem afkomstig waren. Dat heeft men toch zeker ook maar niet een-twee-drie uitgezocht? Want als men in het wilde weg enige telegrammen opvangt, weet men toch nog niet direct of het van deze agent is?

A. Dat weet men niet. Men weet slechts: het is van die en die zender. Deze zenders, die gepeild werden, hadden alle bepaalde nummers en de telegrammen, die opgevangen zijn, liepen onder het nummer, die deze zender op deze lijst van de zendplaatsen had.

18728. De **Voorzitter**: Dus het was vrij goed uit te zoeken, welke telegrammen van hem geweest waren?

A. Dat kon men natuurlijk vaststellen.

18729. De **Voorzitter**: Vrij spoedig?

A. Ja, dat ging zeer snel.

18730. De **Voorzitter**: Maar u hebt de indruk, dat dat niet het geval is geweest bij hem?

A. Ik geloof het niet. Ik kan me niet herinneren, dat er behalve de bij de gevangenneming gevonden telegrammen nog iets was.

18731. De **Voorzitter**: Toen bent u dus met uw kennis, die u geleidelijk uit de voorgaande gevallen had vergaard, en die paar telegrammen, die u van hem had, met hem gaan praten?

A. Ja.

18732. De **Voorzitter**: En hoe reageerde **Lauwers** daarop?

A. In het begin probeerde hij ons enige moeilijkheden te berokkenen, omdat hij tegen zich zelf zei: Misschien weet hij helemaal niets. Ik wil eerst eens kijken. In het latere onderhoud hebben wij elkaar toen zo langzaam aan gevonden.

18733. De **Voorzitter**: U kende zijn code nog niet?

A. Ik kende de code niet. Ik kende slechts het systeem, dat hij gebruikte.

18734. De **Voorzitter**: Natuurlijk. Dus u kon direct gaan praten over een bepaald systeem?

A. Ja.

A. Es ist natürlich bei der Peilung so: die Peilung als solche bezieht sich nicht auf das Auffangen der durchgegebenen Telegramme.

A. Die Peilung hat den Zweck den Platz, wo der Sender steht, ausfindig zu machen. Selbstverständlich wurden in Berlin, auch durch die Funkmesstelle hier, sämtliche Telegramme der hier im holländischen Raume arbeitenden Sender aufgefangen und nach Berlin geschickt und dort versuchte man natürlich diese Telegramme zu decodieren.

A. Das geschieht gesondert von der Peilung.

A. Jawohl. Die Peilung hat mit dem Telegramm nichts zu tun.

A. Nein! Aber es ist möglich.

A. Das weiss man nicht. Man weiss nur: es ist von dem und dem Sender. Diese Sender, die angepeilt worden sind, haben alle bestimmte Nummern gehabt und die Telegramme, die aufgefangen worden sind, liefen unter der Nummer, die dieser Sender in diesem Verzeichnis der Funkstellen hatte.

A. Das konnte man natürlich feststellen.

A. Ja, das ging sehr schnell.

A. Ich glaube nicht, ich kann mich nicht erinnern, dass ausser den bei der Festnahme gefundenen Telegrammen noch irgendetwas da war.

A. Jawohl.

A. Anfangs versuchte er uns einige Schwierigkeiten zu bereiten, weil er sich sagte: Vielleicht weiss er gar nichts, ich will erst 'mal sehen. In der späteren Unterhaltung haben wir uns dann so langsam gefunden.

A. Ich kannte den Code nicht. Ich kannte nur das System, das er gebrauchte.

A. Jawohl.

18735. De **Voorzitter**: Binnen welke tijd heeft hij u nu eigenlijk zijn code gegeven?

A. Ja, dat is nu moeilijk te zeggen. Het is mogelijk, dat het 4 uren geweest zijn, dat wij met elkaar gepraat hebben, het kunnen er ook meer geweest zijn.

18736. De **Voorzitter**: Maar geen kwestie van dagen?

A. Neen.

18737. De **Voorzitter**: Over zijn zender is dus toen een „Spiel” begonnen?

A. Ja.

18738. De **Voorzitter**: Merkte u daar nog veel van of ging dat buiten u om?

A. Daarvan heb ik niet veel gemerkt. Ik mag wel zeggen, helemaal niets.

18739. De **Voorzitter**: Dat was uw afdeling niet?

A. Neen.

18740. De **Voorzitter**: U wist wel direct, dat het geprobeerd zou worden?

A. Ik wist, dat het gebeurde. Mag ik nog iets over *Lauwers* zeggen? Toen ik de code van *Lauwers* had — dat wilde ik graag nog te berde brengen —, had hij mij nog niets van zijn veiligheidsmaatregelen, zijn „checks” gezegd, dat zei hij mij eerst later, toen ik reeds zijn code, zoals hij mij deze gegeven had, opgeschreven had.

18741. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog herinneren, waaruit die „checks” van *Lauwers* bestonden?

A. Dat was de ene keer het zetten van verkeerde letters in plaats van de juiste. Ik geloof, dat het woordje „stop” veranderd moest worden, en bovendien een speciale vraag, die ik mij overigens niet meer precies herinneren kan. Ik geloof, dat het een vraag was, die luidde: „Hoeveel lampen heb je?”, of zoiets dergelijks, of „Zijn je lampen schoon?”. Zoiets moet het geweest zijn en daarop moest een heel bepaald antwoord gegeven worden.

18742. De **Voorzitter**: U weet natuurlijk niet positief of het antwoord, dat hij genoemd heeft, het juiste geweest is?

A. Dat kan ik niet weten, ik nam toen aan, dat het juist geweest is, maar met stelligheid zeggen: het was juist, dat kan ik natuurlijk niet.

18743. De **Voorzitter**: En die andere „check” bestond dus hierin, als ik het goed begrepen heb, dat hij in het woord „stop”, dat dus voortdurend voorkomt in de telegrammen, de klinker, de vocaal, moest veranderen in een andere klinker?

A. Dat het op een of andere manier veranderd moest worden en ook, dat in het telegram bij de 10de, 20ste of 30ste letter, enz. steeds weer een letter veranderd moest worden.

18744. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige — wij hebben *Lauwers* nog niet zelf gehoord, maar we hebben wel een rapport van hem — dat men hier nu duidelijk geïllustreerd krijgt de moeilijkheid van een „check”. *Lauwers* heeft het volgende geschreven: nl. dat u twee of drie telegrammen van hem had, en daar kwamen die veranderingen van het woord „stop” in voor. Toen schijnt u dus bij het verhoor het er op aangestuurd te hebben of dat verband hield met zijn „check”, hetgeen te begrijpen is, als men die fouten ziet. Toen heeft hij gezegd, dat zijn „check” bestond uit het veranderen van de klinker in het woord „stop”. Dat was niet waar, want zijn check bestond in het veranderen van de zoveelste letter in het telegram. Dat was nu door zuiver toevallige omstandigheden in die paar telegrammen bijna altijd net in het woord „stop” terechtgekomen. Zoals hij zegt, zuiver toevallig. Doordat hij dus als zijn „security check” aangaf de verandering van de klinker in het woord „stop”, heeft hij dus niet de juiste „security-check” afgegeven, want die was — ik zal nu maar zeggen — de 16de, de 32ste, de 48ste letter, enz. in een bepaalde regelmaat. Als dit alles nu juist is, dan toont dit aan, dat men ten aanzien van die „security-checks” nooit helemaal zeker kan zijn of zij zijn afgegeven of niet.

A. Ja, das ist nun schwierig zu sagen. Es ist möglich, dass es 4 Stunden gewesen sind, dass wir uns unterhalten haben, es können auch mehr gewesen sein.

A. Nein.

A. Jawohl.

A. Davon habe ich nicht viel bemerkt; ich darf wohl sagen überhaupt nichts.

A. Nein.

A. Ich wusste, dass es geschah. Darf ich noch zu *Lauwers* etwas sagen? Als ich den Code des *Lauwers* hatte — das möchte ich noch anführen —, hatte er mir noch nicht seine Sicherheitsmassnahmen, seine „checks” gesagt. Diese sagte er mir erst später, als ich bereits seinen Code, so wie er mir diesen angegeben hatte, niedergeschrieben hatte.

A. Das war einmal das Setzen von falschen Buchstaben an Stelle der richtigen Buchstaben, — ich glaube, dass das Wörtchen „stop” verändert werden musste —, und ausserdem eine spezielle Frage, aeren ich mich allerdings nicht mehr genau erinnern kann. Ich glaube es war eine Frage, die hiess: „Wieviel Lampen hast du?”, oder so etwas anliches oder „Sind deine Lampen sauber?”. Irgendetwas Ähnliches muss es gewesen sein und darauf musste eine ganz bestimmte Antwort gegeben werden.

A. Das kann ich nicht wissen, ich nahm damals an, dass sie richtig gewesen ist, aber mit Bestimmtheit zu sagen: es war richtig, das kann ich natürlich nicht.

A. Dass das irgendwie geändert werden musste und auch dass innerhalb des Telegrammes beim 10., 20. oder 30. Buchstaben und so weiter immer der Buchstabe geändert werden musste.

A. Ik heb al eerder vermeld, dat zijn security-check ook daarin bestond, dat hij voor mijn part bij de 10de, 20ste en 30ste letter enz. in plaats van de goede letters verkeerde letters moest zetten en niet slechts het woord „stop“ moest veranderen. Een fout in het woord „stop“ kan ook door de persoon, die zendt, gemaakt worden, of de man, die aan het toestel zit en opvangt, vangt verkeerd op, zodat hij een andere letter neerschrijft.

18745. De **Voorzitter**: Dus nu is uw gedachtengang, dat hij eigenlijk twee van die „checks“ had, nl. zowel de verandering in het woord „stop“ als in die zoveelste en zoveelste letter. U dacht dus eigenlijk, dat er twee naast elkaar waren. Zijn lezing is echter — ten minste als ik het goed begrepen heb, we zullen dat nog van hem zelf horen —, dat het alleen maar de veranderingen in die letters waren en niet ook in het woord „stop“.

A. Dat is natuurlijk mogelijk.

18746. De **Voorzitter**: Dat wil dus zeggen, dat — als het waar is, zoals *Lauwers* het gezegd heeft — er voor de overkant fouten in de telegrammen, die namens hem door de Duitsers zijn verzonden, zouden hebben moeten zitten. En dan komen we op het algemene probleem: Waarom heeft men daar aan de overkant geen erg in gehad? Dat is natuurlijk het grote probleem.

A. Het is natuurlijk zo: wanneer bij voorbeeld in het woord „stop“ in plaats van de „o“ een „a“ of een andere letter staat, zal men dit in het algemeen niet als fout beschouwen. Het is toch zo, dat de man, die aan het apparaat zit en tikt, haast maakt en daarbij een misgreep doen kan, zodat een letter nu in plaats van „a“ „o“ of in plaats „o“ „e“ heet.

18747. De **Voorzitter**: Goed, maar als dat in elk woord „stop“ voorkomt, dan wordt het toch wel een beetje vreemd.

A. Dat wel. Ik weet natuurlijk ook niet meer of bij ieder woord „stop“ fouten gemaakt moesten worden of niet. Dat weet ik natuurlijk niet meer. Dat is al te lang geleden. Vanzelfsprekend, wanneer iedere keer in het woord „stop“ een fout was, dan moest men wel zeggen: Dat klopt niet, dat kunnen geen doorgave- of opvangfouten neer zijn, maar daar is iets fout aan het toestel.

18748. De **Voorzitter**: Trouwens er zijn ook andere aanwijzingen, dat agenten hun „security-checks“ niet hebben afgegeven. Herinnert u zich nog de agent jhr. *Ernst de Jonge*?

A. Ja.

18749. De **Voorzitter**: Wat voor indruk hebt u van die agent?

A. Ik had van hem een zeer goede indruk.

18750. De **Voorzitter**: Hij was dus ook niet erg mededeelzaam?

A. Dat was hij beslist niet.

18751. De **Voorzitter**: En bent u er toch in geslaagd om zijn code te breken of had hij materiaal bij zich, waaruit u het kon vinden?

A. Ja. Dat is nu voor mij heel moeilijk te zeggen of er materiaal was of niet. Er was zoveel materiaal, dat ik nu niet meer precies kan zeggen: het was van deze of van gene.

18752. De **Voorzitter**: Nu heb ik hier een rapport voor mij, waaruit blijkt, dat met deze agent ook geprobeerd is een „Spiel“ te beginnen, doch dat is niet gelukt. Ons is gebleken, dat men in Londen eerst een tijd zijn telegrammen ontvangen heeft met feilloze „security-checks“, toen een periode, dat zij niets hoorden — dat was dus de periode van zijn arrestatie —, en toen kwam hij weer met verkeerde „security-checks“, waarna zij gezegd hebben: Daar moeten wij verder afblijven, daar moeten wij niets mee te maken hebben. Dus dat klopt volkomen, niet waar? Hier aan deze kant wordt gezegd: We hebben geprobeerd een „Spiel“ te spelen; aan de andere kant is gebleken, dat de telegrammen niet beantwoordden aan de „security-checks“. Naar mijn gevoel kan hierop maar één conclusie volgen, nl. dat *de Jonge* er inderdaad in geslaagd is om zijn „security-checks“ verborgen te houden.

A. Dat is natuurlijk mogelijk. Of met de zender van *de Jonge* een spel gespeeld is, weet ik niet.

A. Ich habe vorher erwähnt, dass sein „security-check“ auch darin bestand, dass er meinetwegen beim 10., 20., 30. Buchstaben u.s.w. an Stelle der richtigen Buchstaben falsche Buchstaben setzen musste, und nicht nur das Wort „stop“ zu verändern hatte. Ein Fehler in dem Wort „stop“ kann auch vom Geber gemacht werden oder der Mann, der am Apparat sitzt und abhört, verhält sich, sodass er einen anderen Buchstaben niederschreibt.

A. Das ist natürlich möglich.

A. Es M natürlich so: wenn z.B. im Wort „stop“ anstatt des „o“ „a“ oder irgendein anderer Buchstabe steht, dann wird man dies im allgemeinen nicht als Fehler betrachten. Es ist doch so, dass der Mann, der am Apparat sitzt und tikt, sich beeilt und dabei leicht einen Missgriff machen kann, sodass ein Buchstabe nun anstatt „a“ „o“ oder anstatt „o“ „e“ heisst.

A. Das wohl. Ich weiss natürlich auch nicht mehr ob bei jedem Wort „stop“ Fehler zu machen waren oder nicht. Das weiss ich natürlich nicht mehr, das ist schon zu lange her. Selbstverständlich wenn jedesmal im Wort „stop“ ein Fehler war, dann musste man sich sagen: Das stimmt nicht, das können ja keine Gebe- oder Hörfehler mehr sein, sondern da ist irgendetwas falsch am Apparat.

A. Ja.

A. Ich habe von ihm einen sehr guten Eindruck gehabt.

A. Das war er bestimmt nicht.

A. Ja. Das ist heute für mich furchtbar schwer zu sagen, ob Material da war oder nicht..... Es gab soviel Material, dass ich heute nicht mehr genau sagen kann: es war von dem oder es war von jenem.

A. Das ist natürlich möglich. Ob mit dem Sender des *de Jonge* ein Spiel gemacht worden ist, weiss ich nicht.

18753. De Voorzitter: Dat is hier verklaard door *Schreieder*.

A. Dat weet ik natuurlijk niet. Ik dacht, dat er geen spel mee gespeeld werd, omdat het een spionage-agent betrof en met spionage-agenten niet gespeeld werd.

18754. De Voorzitter: Dat weet ik niet; er is in ieder geval geprobeerd om verbinding te krijgen.

G Als *Schreieder* dat zegt, dan moet het natuurlijk zo geweest zijn.

18755. De Voorzitter: Hiermee wil ik dus zeggen, dat daaruit blijkt, dat er gevallen zijn, waaruit men kan constateren, dat men niet de stelling kan verkondigen, dat zonder enige twijfel alle agenten alle „security-checks” hebben afgegeven. Dat zegt u trouwens zelf ook niet?

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik nam natuurlijk aan, dat het zo geweest is, want ik had een heleboel security-checks en zogenaamde identity-checks, die in alle variaties bestaan, en ik heb ze in alle variaties gehad en gebruikt en het spel liep zo, dat ik moest aanemen, dat ik eigenlijk altijd alles juist had.

18756. De Voorzitter: U weet, dat *Lauwers* de enige was, die zelf geseind heeft. Bij de anderen hebben de uitzendingen plaats gevonden door beampten van de „Orpo”.

A. Ja.

18757. De Voorzitter: Nu heeft dat ook betekenis voor het handschrift. Maar op dat gebied hebt u misschien geen speciale deskundigheid?

A. De vraag van het handschrift dook ook bij ons op. Nadat de peildienst met de codes, die ik haar gaf, werken moest, was de verbinding met deze deskundigen, met de officieren, marconisten en mij zeer goed, zodat wij ook over liet handschrift gesproken hebben. Het scheen ons toen een moeilijk probleem, omdat het handschrift in Engeland op gramfoonplaten opgenomen werd. Ik had op dit gebied geen grote ervaring. Ik heb daarover met *Schreieder* gesproken en die zei, dat we dat met de deskundigen bespreken moesten. Het werd toen met de deskundigen besproken, die verklaarden, dat . . . . .

18758. De Voorzitter: Bent u ook bij die besprekingen geweest?

A. Ja. Het werd mij persoonlijk door de officieren en door de marconisten gezegd, dat aan het handschrift eigenlijk niet die betekenis toegekend mag worden, zoals men zich dat voorstelt. De zaak is zo: Wanneer het handschrift van een agent in Engeland op de gramfoonplaat opgenomen wordt, heeft de man, waarom het gaat, geen haast. Hij zit daar rustig en werkt dus heel rustig normaal verder. Is hij eenmaal in Holland en werkt, dan staat hij steeds onder grote spanning, omdat hij tegen zich zelf zegt: ik moet haast maken, opdat ze me niet betrappen. Door de spanning kunnen er allerlei veranderingen in het schrift komen, zodat het niet meer met de opname op de gramfoonplaat overeenstemt. Daarbij komt nog, dat het handschrift door atmosferische storingen enz. vervormd wordt. Verder komt er nog bij, dat volgens de uitspraak van deze deskundigen het handschrift door een geoefende marconist in zeer korte tijd precies kan worden nagemaakt.

18759. De Voorzitter: Er zijn deskundigen, die hierover anders oordelen. Alleen wilde ik u dit nog vragen: *Schreieder* zegt, dat hij in de beste tijd voor hem ongeveer 18 verbindingen had. Hoeveel Duitse „Funker” waren daarvoor nodig om die te bedienen?

A. Het hele seinen werd op verschillende tijden en op verschillende dagen gedaan, dus niet alle achttien op dezelfde dag en op dezelfde tijd. Dat ging niet, er waren bij de peildienst heel speciale mensen, die steeds één of twee of drie bepaalde zendlijnen te bedienen hadden. Hoeveel mensen daar waren, kan ik niet zeggen. Het zullen 4, 5 of 6 man geweest zijn, die steeds dezelfde zenders bediend hebben.

18760. De Voorzitter: Maar het waren er geen achttien?

A. Neen, niet achttien.

A. Das weiss ich natürlich nicht. Ich dachte, es wurde kein Spiel damit gemacht, weil es sich um einen Spionage-Agenten handelt: und mit Spionage-Agenten nicht gespielt wurde.

A. Wenn *Schreieder* das sagt, dann muss es selbstverständlich so gewesen sein.

A. Das kann ich nicht sagen. Ich nahm natürlich an, dass es so gewesen ist, denn ich hatte ja eine ganze Unzahl von „security-checks” und sogenannte „identity-checks”, die in allen Variationen bestehen, und ich habe sie in allen Variationen gehabt und verwendet und das Spiel lief, sodass ich annehmen musste, dass ich eigentlich immer alles richtig hatte.

A. Jawohl.

A. Die Frage der Handschrift tauchte auch bei uns auf. Nachdem die Funknienstelle mit den Codes, die ich ihr gab, arbeiten musste, war die Verbindung mit diesen Fachleuten, mit den Offizieren, Funkern und mir sehr gut, sodass wir auch über die Handschrift gesprochen haben. Es erschien uns damals ein schwieriges Problem, weil die Handschrift in England auf einer Schallplatte aufgenommen wurde. Ich hatte in dieser Angelegenheit keine grosse Erfahrung. Ich habe darüber mit *Schreieder* gesprochen und dieser sagte, dass wir das mit den Fachleuten besprechen müssten. Es wurde dann mit den Fachleuten besprochen, die erklärten, dass . . .

A. Jawohl, es wurde mir persönlich von den Offizieren und von den Funkern gesagt, dass der Handschrift eigentlich nicht die Bedeutung zugemessen werden darf, wie man sich das vorstellt. Die Sache ist so: Wenn die Handschrift des Agenten in England auf der Schallplatte aufgenommen wird, hat der Mann, um welchen es geht, keine Eile. Er sitzt ruhig dort, arbeitet also ganz ruhig normal weiter. Ist er einmal in Holland und arbeitet, dann steht er immer unter grosser Spannung, weil er sich sagt: „Ich muss mich beeilen, damit sie mich nicht erwischen”. Durch die Spannung kann es schon leichte Veränderungen der Handschrift geben, sodass sie nicht mehr mit der Aufnahme auf der Schallplatte übereinstimmt. Ausserdem kommt hinzu, dass die Handschrift durch atmosphärische Störungen u.s.w. verzerrt wird. Weiter kommt noch hinzu, dass nach Aussage dieser Fachleute die Handschrift von einem geübten Funker in sehr kurzer Zeit genau nachgemacht werden kann.

A. Diese ganzen Funklinien wurden zu verschiedenen Zeiten und an verschiedenen Tagen betrieben, also nicht alle 18 an gleichen Tag und zu gleicher Zeit, das ging nicht. Es gab bei der Funkmessstelle ganz bestimmte Leute, die immer ein oder zwei oder drei bestimmte Sendelinien zu bedienen hatten. Wieviel Leute das waren, kann ich nicht sagen, es werden vier, fünf oder sechs Mann gewesen sein, die immer dieselben Sender bedient haben.

A. Nein, nicht achtzehn.

18761. De **Voorzitter**: Dus ook volgens uw mening werden meer verbindingen onderhouden door één Funker.

A. Door een marconist, ja.

18762. De **Voorzitter**: Dat staat vast?

A. Ja.

18763. De **Voorzitter**: Dan gaat de quaestie van het handschrift natuurlijk iets meer spreken. Ik bedoel dit: Als dezelfde man drie of vier verbindingen bedient, dan zou dat eerder moeten opvallen dan wanneer vier verschillende mensen dit deden, want die ene man kan natuurlijk van zijn eigen handschrift wel heel moeilijk af, niet waar?

A. Dat weet ik natuurlijk niet, ik ben geen marconist geweest en kan daarover niet oordelen, maar het waren beslist de beste marconisten, die ingeschakeld werden. Zij hadden jarenlange ervaring en waren in staat om zich het handschrift van verschillende mensen zeer goed eigen te maken.

18764. De **Voorzitter**: Maar dit weet u toch in ieder geval zeker, dat men niet over zoveel Funker beschikte om elke verbinding individueel door een aparte Funker te laten bedienen, die zich alleen bezig had te houden met het imiteren van het handschrift van één agent? Zo was het toch niet?

A. Neen, dat zeker niet. Er waren beslist zoveel marconisten, dat men alle lijnen door één marconist kon laten bedienen, maar men heeft voor dit doel slechts de meest geoefende en betrouwbaarste mensen uitgezocht.

18765. De **Voorzitter**: Het staat dus vast, dat één Funker de verbindingen van meer dan één agent bediende?

A. Voor zover mij bekend is, ja.

18766. De **Voorzitter**: Dan hebt u in Mei 1942 *Jordaan* gehad.

A. Ja.

18767. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een man? Kunt u hem zich nog goed herinneren?

A. Ik kan mij hem nog herinneren. Hij kwam in de nacht aan en werd toen verhoord, maar niet door mij. Ik heb hem de volgende avond toen over zijn code verhoord en in aansluiting daarop werd hem gevraagd of hij bereid was mee te werken. Deze vraag werd niet door mij gesteld, maar door *Schreieder*. Hij heeft zich toen bereid verklaard voor ons te werken.

18768. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat hij gemakkelijk meewerkte of niet gemakkelijk?

A. Dat kan ik niet zeggen, want ik was er niet bij, toen dat besproken is. Toen ik hem over zijn code ondervroeg, had ik beslist het gevoel, dat de man mij geen bijzondere moeilijkheden zou geven.

18769. De **Voorzitter**: Nu heeft zich bij *Jordaan* ook een merkwaardigheid voorgedaan. Dat is nl. deze: *Jordaan* zou zijn „security-check" niet hebben afgegeven en toen zou men — wat eigenlijk onbegrijpelijk is — van de Engelse kant hebben medegedeeld, dat hij zijn „security-checks" behoorde te gebruiken. Hebt u daar wel eens iets van gehoord?

A. Dat is mij niet bekend.

18770. De **Voorzitter**: Ik weet ook niet zeker of het zo is — dat moeten wij nog verifiëren bij getuigen, voor zover dat mogelijk is —, maar als het waar is, is het eigenlijk onbegrijpelijk, niet waar? De „security-checks" zijn er toch om te gebruiken en als ze niet gebruikt worden, dan is het mis, en dan gaat men niet zeggen: „Gebruik ze".

A. Ja, daarvoor worden ze afgesproken, dat zij zonder meer gebruikt worden.

18771. De **Voorzitter**: Maar u hebt daar niets van gehoord?

A. ik kan me niet herinneren, iets dergelijks gehoord te hebben. Het kan natuurlijk mogelijk zijn, dat ik dat in de loop des tijds vergeten ben, maar iets daarvan zou ik dan toch nog onthouden moeten hebben.

A. Durch einen Funker, ja.

A. Ja.

A. Das weiss ich natürlich nicht, ich bin kein Funker gewesen und kann darüber nicht urteilen. Aber es waren bestimmt die besten Funker, die eingesetzt worden sind. Sie hatten jahrelange Übung und waren in der Lage, sich die Handschriften einzelner Leute sehr gut einzupragen.

A. Nein, das bestimmt nicht. Es waren bestimmt soviel Funker da, dass man alle Linien durch einen Funker bedienen lassen konnte, aber man hat zu diesem Zweck nur die geübtesten und zuverlässigsten Leute ausgesucht.

A. Soviel mir bekannt ist, ja.

A. Ja.

A. Ich kann mich noch an ihn erinnern, ja. Er kam in der Nacht an und wurde dann vernommen, aber nicht von mir. Ich habe ihn am nächsten Abend dann zu seinem Code vernommen und anschliessend wurde er gefragt, ob er bereit wäre mitzuarbeiten. Diese Frage wurde nicht von mir gestellt, sondern von *Schreieder*. Er hat sich dann bereit erklärt für uns zu arbeiten.

A. Das kann ich nicht sagen, denn ich war nicht dabei, als das besprochen worden ist. Als ich ihn zu seinem Code hörte, hatte ich unbedingt das Gefühl: Der Mann wird mir keine besonderen Schwierigkeiten geben.

A. Das ist mir nicht bekannt.

A. Ja, dafür werden sie abgesprochen, dass sie ohne weiteres gebraucht werden.

A. Ich kann mich nicht erinnern etwas derartiges gehört zu haben. Es kann natürlich möglich sein, dass mir das entfallen ist im Laufe der Zeit, aber etwas davon wurde mir dann doch noch im Gedächtnis sein.

18772. **De Voorzitter:** Het was natuurlijk wel zo, dat, naarmate de Duitsers beter geïnformeerd raakten, niet alleen over de codes, maar ook over de omstandigheden, waaronder deze mensen in Londen waren opgeleid, en hoe zij daar geëld hadden en al wat dies meer zij, de ontgoucheling van de mensen groter werd, wanneer zij bemerkten, dat dit alles bij de Duitsers bekend was, en dat heeft er natuurlijk wel sterk toe bijgedragen om hun weerstand tegen het afgeven van codes te verminderen.

A. Zeker heeft dit zeer veel daartoe bijgedragen. U moet zich voorstellen: U komt uit Engeland, u weet, dat uw kameraden op dezelfde avond eventueel ook weggaan. Zij gaan onder bepaalde omstandigheden op verschillende tijden van verschillende vliegvelden weg of ze gaan van hetzelfde vliegveld weg — dat is natuurlijk ook mogelijk —, komen echter hier op verschillende plaatsen naar beneden. Zij komen naar beneden en vallen in handen van de Duitsers.

Eén of twee uur, nadat u afgesprongen bent, zit u aan een gemeenschappelijke tafel ergens in den Haag, of ergens anders, drinkt een glas cognac en wordt in tegenstelling tot hetgeen u daarginds gezegd is, niet mishandeld, maar zeer goed behandeld. U bent er al door in de war, dat u na het afspringen direct in handen van de Duitsers gevallen bent, en bent verrast, dat u niet mishandeld wordt. Ze kunnen u vertellen, je bent met die en die opgeleid, die en die zijn je leraren geweest, en vragen: hoe gaat het met die en hoe gaat het met die? Ja, wanneer men u zulke dingen, ook kleinigheden vertellen kan, wanneer ik u bij voorbeeld vertellen kan: U bent daar in die kamer geweest en er is aan de deur een rode portière en daar hing dat en dat schilderij, daar staat een bureau, dat staat zo, daar staat dit en dat, niet waar, al deze kleinigheden, die wij deze mensen al vertellen konden, dan moesten die mensen wel zeggen: Ja, hoe is dat mogelijk? Wij waren toch in Engeland en hier zitten wij in Holland. De mensen kregen het gevoel, dat ze eigenlijk verraden waren, en zo gebeurde het ten slotte natuurlijk, dat de mensen, die afgesprongen en in onze handen gekomen waren, die goed behandeld werden en wie wij dit en dat vertellen konden, tot zich zelf zeiden: „Ja, wij behoeven helemaal niet meer te zwijgen, die weten toch alles al”.

18773. **De Voorzitter:** Hebt u gemerkt, dat de gedachte van verraad bij hen ook wel aansloeg?

A. Ja, bij zeer velen.

18774. **De Voorzitter:** Uitte zich dat tegen een bepaalde persoon?

A. Neen, een bepaalde persoon heb ik nooit horen noemen. Zij vroegen: Wie kan dat gedaan hebben? Zij wisten eigenlijk niet, wie dat gedaan kon hebben.

18775. **De Voorzitter:** Hebt u onder hen — want u was toch in Haaren al die tijd, waar zij allemaal waren — niet een bepaalde naam horen noemen? Dat zij bij voorbeeld zeiden: Als het verraad is, dan moet het bij die of die gelegen zijn?

A. Ik heb een bepaalde naam gehoord, maar die naam is niet door de agenten het eerst, maar door een of andere kameraad eens gebruikt. Hij heeft de naam ongelukkigerwijs tegenover een agent gebruikt en dat was bij de agenten bekend geworden. Zij zaten allen vlijtig te zenden en dat gaven zij natuurlijk door, zodat op het eind iedereen het wist en zei: Ja, dat zal wel *van 't Sant* geweest zijn.

18776. **De Voorzitter:** Wie had dat de eerste maal gezegd, zegt u?

A. Iemand van onze eigen mensen.

18777. **De Voorzitter:** Dus een van de Duitsers? Die had die naam dus gesuggereerd?

A. Ik weet niet hoe hij op de naam gekomen is, dat weet ik niet. In ieder geval werd hij gebruikt. Wanneer wij het reconstrueren willen, dan kan het zo geweest zijn, dat een agent gevraagd heeft: Wie zou dat verraden kunnen hebben? Daarop heeft de ondervrager misschien gezegd: Kan het niet die en die geweest zijn? Hij heeft daarbij de naam gebruikt om te weten te komen, wat eigenlijk daarginds aan de hand was, wie eigenlijk nog daar was, omdat er eens gezegd was — bij een verhoor werd dat vastgesteld —, dat in het huis Chester Square naast de kamer van kapitein *Derksema* ook een kamer voor de gewezen commissaris van politie *van 't Sant* uit den Haag vrijgehouden werd. Hij moet chef of zo iets bij dit bureau geweest zijn.

A. Sicher hat dies sehr viel dazu beigetragen. Sie müssen sich vorstellen: Sie kommen aus England, Sie wissen, dass ihre Kameraden am gleichen Abend eventuell auch weg gehen. Sie gehen unter Umständen zu verschiedenen Zeiten von verschiedenen Flugplätzen weg oder sie gehen vom gleichen Flugplatz weg — das ist natürlich auch möglich —, kommen aber hier an verschiedenen Plätzen herunter. Sie kommen herunter und kommen in die Hände der Deutschen.

Ein oder zwei Stunden, nachdem Sie afgesprongen sind, sitzen Sie gemeinsam an einem Tisch irgendwo im Haag oder irgendwo anders, trinken ein Glas Kognak und werden in Gegensatz zu dem, was Ihnen drüben gesagt worden ist, nicht misshandelt, sondern sehr gut behandelt. Sie sind schon erschüttert dadurch, dass Sie nach dem Absprung direkt in die Hände der Deutschen gefallen sind. Sie sind überrascht, dass Sie nicht misshandelt werden. Sie können Ihnen erzählen: Du bist mit dem und dem ausgebildet worden, das und das sind die Lehrer gewesen, und fragen: Wie geht es dem, wie geht es jenem? Ja, wenn man Ihnen solche Dinge — auch Kleinigkeiten — erzählen kann... Wenn ich Ihnen z. B. erzählen kann: Sie sind da in diesem Zimmer gewesen und da ist an der Tür eine rote Portiere oder da hing dieses und jenes Bild, da steht ein Schreibtisch, das steht so, da steht dieses und jenes, nichtwahr, all diese Kleinigkeiten, die wir diesen Leuten schon erzählen konnten, dann müssen die Leute ja sagen: Ja, wie ist das möglich? Wir waren doch in England und hier sitzen wir in Holland. Die Leute bekamen das Gefühl, dass sie eigentlich verraten wären. Und so ergab es sich natürlich zum Schluss, dass die Leute, die afgesprongen und in unsere Hände gekommen waren, die anständig behandelt wurden und denen wir dieses und jenes erzählen konnten, sich sagten: „Ja, wir brauchen ja überhaupt nicht mehr zu schweigen, die wissen ja sowieso schon alles.”

A. Ja, bei sehr vielen.

A. Nein, eine bestimmte Person habe ich nie nennen gehört. Sie fragten: Wer kann das getan haben? Sie wussten eigentlich nicht, wer das getan haben könnte.

A. Ich habe einen bestimmten Namen gehört, aber dieser Name ist nicht von den Agenten zuerst, sondern von irgendeinem Kameraden 'mal gebraucht worden. Er hat den Namen unglücklicherweise einem Agenten gegenüber gebraucht und das war bei den Agenten bekannt geworden. Sie saszen ja alle fleissig zu funken und das gaben sie natürlich durch, sodass es am Ende jeder wusste und sagte: Ja, das wird der *van 't Sant* gewesen sein.

A. Irgendeiner unserer Leute.

A. Ich weiss nicht wie er auf den Namen gekommen ist, das entzieht sich meiner Kenntnis. Jedenfalls wurde er gebraucht. Wenn wir das umreden wollen mag es so gewesen sein, das ein Agent gefragt hat: Wer könnte das verraten haben? Daraufhin hat der Vernehmer vielleicht gesagt: Kann es nicht der und der gewesen sein? Er hatte dabei den Namen gebraucht, um heraus zu bringen, was überhaupt los war, wer überhaupt noch da war, weil es einmal geheissen hat — bei irgendeiner Vernehmung wurde das festgestellt —, dass in dem Haus Chester Square neben dem Zimmer des Kapitäns *Derksema* auch ein Zimmer für den ehemaligen Polizeipräsidenten *van 't Sant* aus den Haag freigehalten wurde. Er sollte Chef oder sonst irgendetwas bei diesem Büro sein.

18778. De **Voorzitter**: Werd er in dit verband ook niet een Engelse naain genoemd?

A. Neen.

18779. De **Voorzitter**: Hebt u die nooit horen noemen!

A. Neen, nooit gehoord.

18780. De **Voorzitter**: Hebt u in dit verband nooit de naam *Bingharn* horen noemen?

A. De naam *Bingham* ken ik, maar niet in verband met verraad.

18781. De **Voorzitter**: Hoe kent u die dan wel?

A. Uit de verhoren van de mensen, want toentertijd zat *Bingham* samen met major *Blunt* in de leiding van de Engelse afdeling. Daarvandaan ken ik de naam, maar de naam *Bingham* heb ik beslist niet in verband met verraad gehoord.

18782. De **Voorzitter**: Hebt u de naam *Bingham* ook wel eens in Nederlandse of in Duitse kringen gehoord? Kent u iemand, die in verband stond met de S.D. of Duitse politie-instanties, misschien Duitse militaire instanties, die hier in Nederland de naam *Bingham* voerde?

A. Ik heb nooit deze naam hier gehoord.

18783. De **Voorzitter**: Nooit gehoord?

A. Neen, nooit. Ik ken de naam *Binghanz* slechts uit deze verhoren, als plaatsvervanger van de toenmalige major *Blunt* en later als zijn opvolger. Anders ken ik de naam niet. Noch van de zijde van de „Abwehr”, noch bij ons is ooit de naam *Bingham* genoemd of ook maar bekend geweest, behalve in verband met deze verhoren uit het Spiel.

18784. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, dat de mensen bij de verhoren behoorlijk behandeld zijn?

A. Ja zeker, die zijn zeer goed behandeld.

18785. De **Voorzitter**: Een z.g. „verschärfte Vernehmung” ....

A. Dat gebeurde bij de agenten in geen geval.

18786. De **Voorzitter**: Buiten de agenten toch wel?

A. Ja, een „verschärfte Vernehmung” vond wel eens plaats, maar niet, dat er een in dit verband bij ons heeft plaats gevonden.

18787. De **Voorzitter**: Maar wel kwamen z.g. „Dauervernehmungen” voor?

A. Die kwamen later wel eens voor.

18788. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft met name twee agenten genoemd, op wie deze „Dauervernehmung” toegepast zou zijn. Kunt u zich deze ook herinneren*?

A. Twee agenten uit het England-Spiel? Ik kan me voorstellen, dat het *Taconis* geweest zou kunnen zijn. Op de tweede kom ik niet.

18789. De **Voorzitter**: Waarom kunt u zich voorstellen, dat het *Taconis* geweest is?

A. Omdat ik gehoord heb, dat *Taconis* niets zei.

18790. De **Voorzitter**: *Taconis* was geen „Funkler”, meen ik?

A. *Taconis* was geen marconist.

18791. De **Voorzitter**: Dus die hebt u ook niet gehad?

A. Neen.

A. Nein.

A. Nein, nie gehört.

h. Den Namen *Bingham* kenne ich, aber nicht in Bezug auf Verrat.

A. Aus den Vernehmungen der Leute; denn damals sass *Bingham* zusammen mit dem Major *Blunt* in der Leitung der englischen Abteilung. Daher kenne ich den Namen. Aber den Namen *Bingham* habe ich bestimmt nicht im Zusammenhang mit Verrat gehört.

A. Ich habe niemals diesen Namen gehört hier.

A. Nein, niemals. Ich kenne den Namen *Bingham* nur aus diesen Vernehmungen, als Stellvertreter des damaligen Majors *Blunt* und später als seinen Nachfolger. Anders kenne ich den Namen nicht. Weder von Seiten der Abwehr noch bei uns ist jemals der Name *Bingham* genannt worden, oder irgendwie bekannt gewesen, ausser im Zusammenhang mit diesen Vernehmungen aus dein Spiel.

A. Ja sicher, die sind sehr gut behandelt worden.

A. Das geschah bei den Agenten auf gar keinen Fall.

A. Ja. Eine verschärfte Vernehmung fand wohl statt, aber nicht dass irgendeine in diesem Zusammenhang bei uns durchgeführt worden ist.

A. Die kamen später wohl vor.

A. Zwei Agenten aus dem England-Spiel? Ich kann mir vorstellen, dass es *Taconis* gewesen sein könnte. Auf den Zweiten komme ich nicht.

A. Weil ich gehört habe, dass *Taconis* nichts sagte.

A. *Taconis* war kein Funkler.

A. Nein.

18792. De Voorzitter: Maar van *Taconis* hebt u horen vertellen. . .

A. Van hem heb ik gehoord, omdat hij niets zei.

18793. De Voorzitter: Toch kwamen er af en toe wel eens mishandelingen voor. Dat hebt u in uw verslag, dat ik hier heb, ook ergens verteld. U zegt daarin, dat dit wel eens gebeurd is en dat u dit bemerkt hebt.

A. Ja, maar niet bij de agenten.

18794. De Voorzitter: Niet bij de agenten? Maar u hebt het verteld van *ten Haaft*. Dat is dan toch wel gebeurd?

A. Dat is toentertijd in Apeldoorn gebeurd. Dat heb ik nog vastgesteld en gemeld.

18795. De Voorzitter: Dat was nogal erg, niet waar?

A. Volgens mij beslist.

18796. De Voorzitter: Ja, want hier staat, dat hij met „einem glühenden Schüreisen an den Schienbeinen und den Wangen gebrannt worden und mit einer Flachzange in das Nasenbein gezwickt worden ist“. Dat overschreed de grenzen toch verre; dat was een afschuwelijke mishandeling!

A. Bepaald. Ik heb dat ook direct laten vaststellen en heb het zeer nauwkeurig gemeld.

18797. De Voorzitter: En wat is daartegen gebeurd?

A. Er is toen een onderzoek ingesteld. De man — zoals toentertijd bekend geworden is een Vlaming —, die dat gedaan heeft, is bij een of andere actie door de illegalen doodgeschoten. Wat verder gedaan is, weet ik niet, want dat was de taak van de leider van het onderzoek. Ik heb daarvan niets meer gehoord.

18798. De Voorzitter: Dan heb ik hier nog een verklaring van *Dourlein*, waarin hij zegt, dat in Haaren *Klaas van der Bor*, die toen nog steeds niet volledig bekend had, zo geslagen is, dat het bloed over zijn rug liep en dat hij later is vastgelopen en alles heeft bekend.

A. Dat is gelogen. Geen enkele agent is ooit een haar gekrenkt.

18799. De Voorzitter: Daar staat u voor in?

A. Ja. Zeker niet in Haaren.

18800. De Voorzitter: En u kunt het zich van *van der Bor* ook niet herinneren?

A. Neen, hij is beslist niet geslagen, want *van der Bor* heb ik zelf ondervraagd en ik geloof, dat het bekend is, dat door mij niemand mishandeld en niemand een haar gekrenkt is. Verscheidene van de agenten hebben samen met mij gegeten, hebben koffie met me gedronken, bier met me gedronken of wat er verder was, hebben met mij sigaren en sigaretten gerookt. Er is daar geen mens mishandeld, dat klopt niet. Wanneer *Dourlein* dat beweert, dan liegt hij, en juist van deze man zou ik het niet verwacht hebben.

18801. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Van hoelang tot hoelang bent u precies in Haaren geweest?

A. Ik ben van Mei 1942 tot 4 September 1944 in Haaren geweest.

18802. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Welke dokters waren daar toen in die tijd?

A. Eén dokter was daar, dat was dr. *Steyns*.

18803. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Er was nog een andere dokter ook, dacht ik, dr. *Tellegen*.

A. Dat is natuurlijk mogelijk, maar ik ken de man werkelijk niet. *Dourlein* zelf zal niet zeggen, dat hem wat overkomen is.

De Voorzitter: Dat zegt hij ook niet.

A. En evenmin als hem wat gebeurd is, is *van der Bor* wat overkomen.

A. Von dem habe ich gehört, weil er nichts sagte.

A. Ja, aber nicht bei den Agenten.

A. Das ist seinerzeit in Apeldoorn geschehen. Das habe ich noch festgestellt und zur Meldung gebracht.

A. Meiner Ansicht nach bestimmt.

A. Das bestimmt. Ich habe das auch sofort feststellen lassen und habe das genauestens zur Meldung gebracht.

A. Eine Untersuchung ist dann eingeleitet worden. Der Mann — so wie seinerzeit bekannt geworden ist ein Flame —, der das gemacht hat, ist bei irgendeiner Aktion von Illegalen erschossen worden. Was weiter gemacht worden ist, entzieht sich meiner Kenntnis; denn das war die Sache des Untersuchungsführers. Ich habe nichts mehr davon gehört.

A. Das ist gelogen. Es ist keinem Agenten auch nur ein Haar gekrümmt worden.

A. Jawohl. Sicher nicht in Haaren.

A. Nein, er ist bestimmt nicht geschlagen worden; denn *van der Bor*, habe ich selbst vernommen und ich glaube, dass es bekannt ist, dass von mir niemand misshandelt und niemand ein Haar gekrümmt worden ist. Verschiedene der Agenten haben zusammen mit mir gegessen, haben mit mir Kaffee getrunken, Bier getrunken oder was es sonst gab, haben mit mir Zigarren und Zigaretten geraucht. Es ist da draussen kein Mensch misshandelt worden, das stimmt nicht. Wenn *Dourlein* das behauptet, dann lügt er und gerade von diesem Mann hätte ich das nicht erwartet.

A. Ich war von Mai 1942 bis 4 September 1944 in Haaren.

A. Ein Dokter war da, das war Dr. *Steyns*.

A. Das ist natürlich möglich, aber ich kenne den Mann wirklich nicht. *Dourlein* selbst wird nicht sagen, dass ihm etwas geschehen ist.

A. Und genau so wenig, wie ihm etwas geschehen ist, ist *van der Bor* etwas geschehen.

18804. De Voorzitter: Dan wilde ik u het volgende vragen: Na de ontvluchting van *Wegner, van der Giessen* en *van Rietschoten* zijn de agenten overgebracht naar Assen en later naar Duitsland?

A. Ja.

18805. De Voorzitter: Toen zijn echter achtergebleven: *Van der Reyden, Lauwers, Jordaan* en, als ik goed ben ingelicht, ook mejuffrouw *Terwindt*. En verder nog iemand, dacht ik, maar dat weet ik op het ogenblik niet zeker. Of waren het deze vier?

A. Die zijn het geweest, ja.

18806. De Voorzitter: Wat was naar uw overtuiging nu de reden, dat deze vier achterbleven?

A. *Terwindt* was een vrouw, die toch al altijd afzonderlijk gezeten had en niet te zamen met de mannen gebracht werd. *Lauwers, Jordaan* en *van der Reyden* hielden wij hier wegens hun werk.

18807. De Voorzitter: U bedoelt: Medewerking'

A. Ja.

18808. De Voorzitter: Beschouwt u deze drie als dzgenen, die het meest hebben samengewerkt?

A. Ja, die het beste met ons hebben samengewerkt.

18809. De Voorzitter: Alleen met het voorbehoud, dat we zoëven hebben vastgesteld, dat u natuurlijk nooit kon weten, dat zij ten opzichte van hun security-checks helemaal open kaart gespeeld hadden?

A. Dat kan ik niet beweren, want dat weet ik niet. Ik kan slechts zeggen, dat ik aangenomen heb, dat alles in orde was, omdat het Spiel liep.

18810. De Voorzitter: *Lauwers* zegt, dat hij ook nog een keer geprobeerd heeft te waarschuwen door gebruik te maken van de zinloze letters aan het begin van een telegram of aan het eind van een telegram door daar zijn tekens zo te combineren, dat hij zo dicht mogelijk kwam bij het Engelse woord „caught” (gevangengenomen!), en dat hem dat een aantal keren gelukt is en dat dit ook blijkbaar in Engeland opgevangen is.

A. Dat weet ik natuurlijk niet.

18811. De Voorzitter: U hebt dus nooit over hem de mededeling gekregen, dat het de opmerkzaamheid had getrokken, dat hij iets uitgezonden had in die zinloze letters, dat leek op het woord „caught”?

A. Dat is mij niet bekend, want de telegrammen kreeg ik niet, maar die ontving de peidiienst.

18812. De Voorzitter: Ik bedoel dit: Als het opgevallen was, had het bericht u misschien bereikt?

A. Wanneer het opgevallen zou zijn, zou ik natuurlijk daarvan gehoord hebben.

18813. De Voorzitter: Als het waar is — wij moeten dit natuurlijk nog uitzoeken —, dat hij daarin geslaagd is, dan voelt u wel, dat de mededeling, dat *Lauwers* onder degenen behoorde, die het beste heeft medegewerkt, maar betrekkelijke waarde heeft. Iemand kan voor de schijn zo goed mogelijk meewerken en toch proberen om te waarschuwen.

A. Natuurlijk. Ik zeg hier weer alleen, wat ik toentertijd aanvoelde heb, want wat werkelijk in Engeland angekommen is, kon ik niet vaststellen. Wat werkelijk in Engeland gebeurd is, weet ik niet, want ik ben daar niet geweest en daarover zullen slechts de originele telegrammen opheldering geven, wanneer die nog bestaan.

18814. De Voorzitter: Aan de Duitse kant zijn er geen telegrammen meer?

A. Neen, er is niets meer.

A. Jawohl.

A. Diese sind es gewesen, ja.

A. *Terwindt* war eine Frau, die ohnehin immer gesondert gesessen hat und nicht mit den Männern zusammengebracht worden ist. *Lauwers, Jordaan* und *van der Reyden* behielten wir hier wegen ihrer Tätigkeiten.

A. Jawohl.

A. Jawohl, die am besten mit uns zusammengearbeitet haben.

A. Das kann ich nicht behaupten, denn das weiss ich nicht. Ich kann nur sagen, dass ich angenommen habe, dass alles richtig war, weil ja das Spiel gelaufen ist.

A. Das weiss ich natürlich nicht.

A. Das ist mir nicht bekannt; denn die Telegramme bekam ich nicht, sondern die empfang die Funkmesstelle.

A. Wenn es aufgefallen ware, wurde ich natürlich davon erfahren haben.

A. Selbstverständlich. Ich sage ja auch hier wieder das nur, was seinerzeit mein Gefühl gewesen ist; denn was wirklich in England angekommen ist, konnte ich nicht feststellen. Was wirklich in England geschehen ist, weiss ich nicht; denn ich bin nicht dort gewesen und darüber werden nur die Originaltelegramme Auskunft geben, wenn die noch da sind.

A. Nein, es ist nichts mehr da.

18815. De **Voorzitter**: U hebt, als ik het goed begrepen heb, op 4 September 1944 uw codemateriaal vernietigd?

A. Het grootste deel van het codemateriaal heb ik in de nacht van 3—4 September in Haaren zelf verbrand. De kleine rest, waarvan ik dacht hem nog nodig te hebben, heb ik zelf in April of Mei 1945 verbrand. In Haaren heb ik bijna alles verbrand. Ik had nog slechts een kleine rest, die ik later zelf in het begin van Mei 1945 in den Haag verbrand heb.

18816. De **Voorzitter**: Had het zoveel zin om dat codemateriaal te vernietigen? Stelt u voor, dat men het had gevonden, wat dan nog? Men wist toch, dat er een „Spiel” bestaan had!

A. Het zou beter zijn, wanneer het materiaal er nog was, dat zou een heleboel gemakkelijker zijn.

18817. De **Voorzitter**: Stelt u voor, dat de Engelsen dit code-materiaal gevonden hadden, dan zou dat op zich zelf hun niet zoveel nieuws geleerd hebben, want ze wisten al, dat er een „Spiel” geweest was.

A. Wat daarin stond, kon voor de mensen eigenlijk niet nieuw zijn. Het materiaal is op hoger bevel uit Berlijn vernietigd. Het bevel luidde, dat alles vernietigd moest worden. Bovendien waren wij natuurlijk de mening toegedaan: De mensen hebben met ons samengewerkt, nu moet juist niet dat, wat zij verklaard hebben, gevonden worden.

18818. De **Voorzitter**: Is u ook wel eens iets bekend geworden over de persoonsbewijzen, die deze mensen hadden?

A. De eerste persoonsbewijzen, die de mensen meegebracht hebben, waren op het eerste gezicht al als vals te herkennen. Ik heb zelf wel eens zo'n ding in de hand genomen, zonder dat ik te voren andere gezien had, en ik zei direct: Dat is toch een valse.

18819. De **Voorzitter**: Over welke tijd spreekt u nu, waarin dit nog het geval was?

A. Dat was begin 1942, toen het England-Spiel korte tijd liep.

18820. De **Voorzitter**: Is dat later aanmerkelijk verbeterd?

A. Het is later verbeterd. Ja. Het was in zoverre verbeterd, dat men hier bij enkele gemeenten goede persoonsbewijzen uit de archieven genomen had en.....

18821. De **Voorzitter**: Ja, maar ik bedoel voor de agenten, die kwamen. Als zo'n agent neerkwam, ook die van de latere tijd, moest hij toch ook een persoonsbewijs bij zich hebben. Zijn die persoonsbewijzen, die uit Engeland meegebracht waren, in de loop van de tijd ook beter geworden?

A. Voor zover ik mij herinneren kan, geloof ik gehoord te hebben, dat ook die persoonsbewijzen beter geworden waren. Ik kan me voorstellen, dat men een goed formulier op een of andere manier naar Engeland gezonden heeft en dat men dat daarginds als voorbeeld gebruikt heeft en zo in staat was.....

18822. De **Voorzitter**: Was het zo, dat de persoonsbewijzen van de agenten uit het England-Spiel van de eerste tijd van die aard waren, dat men ze op het eerste gezicht als vals kon onderkennen?

A. Zoals gezegd, toen ik er voor de eerste keer zo een zag, kon ik op het eerste gezicht zeggen: dat is vals.

18823. De **Voorzitter**: U bedoelt dus het persoonsbewijs van een agent?

A. Ja. Op het eerste gezicht kon ik zeggen: dat is onmogelijk goed, dat moet vals zijn. We hebben de andere er bij gehaald en er naast gehouden en zonder meer kon men het onderscheid vaststellen. Het papier was anders, de watermerken ontbraken en verschillende andere kleinigheden waren niet in orde. Wat het allemaal geweest is, weet ik nu niet meer precies, in ieder geval kon men de persoonsbewijzen als nagemaakt herkennen.

A. Den grössten Teil des Codematerials habe ich in der Nacht vom 3. auf 4. September in Haaren selbst verbrannt. Den kleinen Rest, von dem ich dachte ihn noch notwendig zu haben, habe ich selbst im April oder anfangs Mai 1945 verbrannt. In Haaren habe ich fast alles verbrannt, nur noch einen kleinen Rest hatte ich, den ich dann selbst anfangs Mai im Haag verbrannt habe.

A. Es wäre besser wenn das Material noch da wäre, dann wäre manches leichter.

A. Was darin stand, konnte für die Leute eigentlich nicht neu sein. Das Material ist auf höhere Anordnung aus Berlin vernichtet worden. Der Befehl lautete, dass alles zu vernichten wäre. Ausserdem waren wir natürlich der Meinung: Die Leute haben mit uns zusammengearbeitet, jetzt muss ja nicht gerade das, was sie ausgesagt haben, gefunden werden.

A. Die ersten Personsbeweise, die die Leute mitgebracht haben, waren auf den ersten Blick als falsch zu erkennen. Ich habe selbst 'mal solch ein Ding in die Hand genommen, ohne dass ich zuvor andere gesehen hatte, und sagte sofort: Das ist doch ein falscher.

A. Das war anfangs 1942, als das England-Spiel kurzr Zeit lief.

A. Es ist später verbessert, ja. Es war insofern verbessert, dass man hier bei den einzelnen Gemeinden richtige Personsbeweise aus den Archiven entnommen hatte und.....

A. Soviel ich mich erinnern kann, glaube ich gehört zu haben, dass auch diese Personsbeweise besser geworden waren. Ich kann mir vorstellen, dass man ein richtiges Formular auf irgendeinem Wege nach England gesandt und man das druben als Unterlage benutzt hat und so in der Lage war.....

A. Wie gesagt, als ich zum ersten Mal einen solchen sah, konnte ich auf den ersten Blick sagen: Der ist falsch.

A. Ja. Auf den ersten Blick konnte ich sagen: Der ist unmöglich richtig, der muss falsch sein. Wir haben andere dazu geholt und neben sie gehalten und da konnte man ohne weiteres den Unterschied feststellen. Das Papier war anders, die Wasserzeichen fehlten und verschiedene andere Kleinigkeiten waren nicht in Ordnung. Was es alles gewesen ist, weiss ich heute nicht mehr genau. Jedenfalls konnte man die Ausweise als nachgemacht erkennen.

18824. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Het was natuurlijk wel voor de hand liggend om te denken, dat het vals was, want een agent zou waarschijnlijk geen echt persoonsbewijs bij zich hebben?

A. Ja, wanneer een agent natuurlijk uit de lucht kwam en hij kwam hier aan, dan was het geen moeilijkheid. Ik bedoel, het gaat hier om die agenten, die in vrijheid geweest zijn en die ook persoonsbewijzen van daarginds meegekregen hebben.

18825. De Voorzitter: Hebt u er met *Schreieder* en de anderen wel eens over gesproken, dat het wonderlijk was, dat er geen controle-agenten afgeworpen werden?

A. Ja, ik moet zeggen, dat wij ons zelfs verwonderd hebben, dat het Spiel steeds zo liep, en dat wij tegen elkaar gezegd hebben: Dus wanneer het Spiel zo loopt, dan moet dat, wat we hier aan codes hebben en wat wij aan verdere gegevens hier hebben, eigenlijk juist zijn. Hoe is het echter, wanneer er nu werkelijk controle komt? Dat is natuurlijk mogelijk. Aan de andere kant moet men zich echter ook weer het volgende voor ogen houden: Bij zulke dingen is het doelmatig, dat weinig mensen van een dergelijke zaak weten, en wanneer men ginds in Londen de indruk had, dat het hier in Holland eigenlijk goed gaat — wat men de agenten ook steeds weer gezegd heeft: „Jullie behoeven niet bang te zijn, in Holland is alles in orde” — en wanneer men daar ginds in Londen het gevoel had, dat alles in orde was, is het niet juist, nog een persoon in te schakelen en er zo weer één meer te hebben, die van deze aangelegenheid weet.

18826. De Voorzitter: Zo stonden echter de zaken niet. U hebt thans gehoord — dat staat nu op het ogenblik wel vast —, dat niet alle agenten hun security-checks hebben afgegeven, althans niet de goede. Het is niet zo gemakkelijk na te gaan, want de meesten van de agenten zijn helaas dood, maar ten opzichte van sommigen hebben we op het ogenblik gegevens, waaruit blijkt, dat ze hun security-checks niet hebben afgegeven. Zelfs ten opzichte van een enkele, die het leven er bij gelaten heeft, is dat ook gebleken, b.v. ten opzichte van jhr. *de Jonge*, die ik u daareven noemde. Dat is een zeer duidelijk geval, dat blijkt uit de Engelse correspondentie, die hierover gevoerd is en die wij hier hebben. Dat ligt dus wel vast.

Waarom zouden nu toevallig die paar, waarvan we het kunnen controleren, het niet hebben gedaan en al die 40 of 50 anderen, die nu dood zijn en die wij dus niet meer kunnen horen, het allemaal wel gedaan hebben? Dat is niet aannemelijk. Daaronder moet er toch ook een aantal zijn geweest, die hun security-checks niet hebben afgegeven, want het waren over het algemeen moedige mensen, niet waar?

A. Het staat buiten enige twijfel, dat er beslist iets voor nodig was om als agent hier naar beneden te springen, met het risico gepakt te worden en met de gedachte: Wanneer ik nu gesnapt word, dan is het met mij gedaan.

18827. De Voorzitter: M.a.w.: het is dus niet aan te nemen, dat onder al deze mensen er niet een aantal geweest is, die in staat zijn geweest om hun laatste geheimen te bewaren en die deze ook hebben bewaard. Wanneer u daar nu van uitgaat, dat er zo een aantal geweest is, kunt u er dan een verklaring voor geven, waarom men in Engeland daarmee is doorgedaan?

A. Daarover kan ik geen verklaring geven.

18828. De Voorzitter: Daar hebt u toch waarschijnlijk vaak over gedacht?

A. Ik kan echter geen verklaring daarover geven. Wanneer inderdaad de voorzorgsmaatregelen in de telegrammen ontbraken en men daarginds vaststelde, dat ze ontbraken en men desondanks toch verder gaat, ja... dan weet ik niet wat ik daarvan zeggen moet.

18829. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Werd daar in uw kringen niet over gesproken? Onder elkaar werden er toch wel veronderstellingen gemaakt, bijv. van: Wat zijn ze in Engeland naïef, of een andere veronderstelling?

A. Neen. Wij zeiden tegen elkaar: de gehele geschiedenis schijnt in orde te zijn. Vanzelfsprekend waren er wel momenten, waarop we twijfelden en zeiden: Ja, misschien is er toch iets niet helemaal in orde, en men zich afvroeg: Zal het goed gaan of zal het niet goed

A. Ja, wenn ein Agent natürlich aus der Luft kam und er kam hier an, dann war es keine Schwierigkeit. Ich meine, es geht hier um die Agenten, die in Freiheit gewesen sind und die auch Personsbeweis von druben mitbekommen haben.

A. Ja, ich inuss sagen, dass wir uns selbst gewundert haben, dass das Spiel immer so lief und dass wir uns gesagt haben: Also, wenn das Spiel schon so läuft, dann muss das, was wir an Codes hier haben und was wir an sonstigen Angaben hier haben, ja eigentlich richtig sein. Wie ist es aber, wenn nun wirklich Kontrolle kommt? Das ist natürlich möglich. Auf der anderen Seite musste man sich aber auch wieder folgendes vorhalten: Bei derartigen Dingen ist es zweckmässig, dass wenig Leute von einer solchen Sache wissen und wenn man druben in London den Eindruck hat, dass es hüben (Holland) eigentlich gut geht — was man den Agenten auch wieder immer gesagt hat: „Sie brauchen keine Angst zu haben, in Holland ist alles in Ordnung” — und wenn man druben in London das Gefühl hat, dass alles in Ordnung ist, ist es nicht richtig noch 'mal eine Person einzuschalten und so einen Mitwisser in dieser Angelegenheit mehr zu haben.

A. Es steht ausser jedem Zweifel, dass dazu bestimmt etwas gehörte als Agent hier abzuspringen mit dem Risiko gefasst zu werden und mit dem Gedanken: Wenn ich jetzt erwischt werde, dann bin ich fertig.

A. Darüber kann ich keine Erklärung geben.

A. Ich kann aber keine Erklärung darüber geben. Wenn tatsächlich die Sicherheitsmassnahmen in den Telegrammen fehlten und man druben feststellte, dass sie fehlten, und man dann trotzdem weiter macht, ja ..... dann weiss ich nicht was ich dazu sagen soll.

A. Nein. Wir sagien uns: die ganze Geschichte scheint in Ordnung zu gehen. Selbstverständlich gab es wohl Momente, in denen man zweifelte und sagte: Ja, vielleicht ist da doch etwas nicht ganz richtig, und man sich abfragte: Wird es gut gehen oder wird es nicht out

gaan? Als het dan weer goed ging, zeiden we: Het schijnt toch in orde geweest te zijn. Wij gingen natuurlijk steeds daarvan uit, dat de gegevens, die wij hadden, juist waren, want wij mochten toch in geen geval aannemen, dat men op de leidende posten in Londen mensen gezet had, die helemaal niets kenden of nergens verstand van hadden. Dat konden wij toch niet aannemen.

18830. De Voorzitter: Omgekeerd had het feit, dat er van uit Londen niet gereageerd werd, tot resultaat, dat u destijds versterkt werd in de gedachte, dat u wel alle security-checks had?

A. Ja, zeker. Ik kan me herinneren, dat het eenmaal voorgekomen is, ik weet echter niet meer bij welke agent dat geweest is, dat een bijzondere vraag kwam, die op een bijzondere manier beantwoord moest worden. Het ging, geloof ik, om de vraag: „Waar waren de laatste..” of zo iets. Daarop moest een heel bepaald antwoord gegeven worden. Toen dit antwoord gegeven werd, liep de zaak verder.

18831. De Voorzitter: Liep die toen verder?

A. Ja, ze liep toen verder.

De Voorzitter: In dat speciale geval, bedoel ik.

A. Ja, zeker. ze liep verder. Dat kan ik me nog herinneren, dat eenmaal een vraag — beslist eenmaal een vraag — gekomen is. die op een bepaalde manier beantwoord moest worden. Dat is gebeurd en de zaak is verder gelopen.

18832. De Voorzitter: Dan is er bovendien nog een ander merkwaardig feit, dat is nl. dit, dat, nadat het England-Spiel afgelopen was, nog een aantal andere „Spiele” geprobeerd is.

A. Ja.

18833. De Voorzitter: *Schreieder* noemt er 6 met name. Het is merkwaardig, dat die „Spiele” daarna alle mislukt zijn. Of u kreeg geen contact, of u kreeg een ogenblik contact en dan werd het weer afgebroken, terwijl er zelfs één is, waar men u met gelijke munt heeft terugbetaald, nl. ook met een spottend telegm geëindigd heeft, niet waar?

A. Ja, zeker, na ongeveer 2 maanden.

18834. De Voorzitter: Dat was het spel.. .

A. Saskia, meen ik.

18835. De Voorzitter: De naam doet er minder toe, in ieder geval is het een keer gebeurd. Dat wijst er dus op, dat deze agenten, waarmee het geprobeerd is, hun checks niet hebben afgegeven.

A. Dat wil ik niet beslist beweren. Die mensen zijn gepakt, nadat ze reeds contact met andere mensen gehad hadden, dus aan andere mensen bekend waren. Bij de gevangenneming op dit tijdstip was het immers zo, dat wij eigenlijk niet meer de controle over alle zenders hadden. Door het observeren van de zenders wisten wij precies, dat in Holland bij voorbeeld nog 3 zenders geregeld werkten, maar we hadden ze niet onder controle, konden ook de telegrammen niet verzenden.. .

Maar die mensen hadden reeds contact met andere mensen gehad. Ze waren dus bekend, hun gevangenneming was bekend geworden. Door hun verbinding met de illegaliteit werd er ruchtbaarheid aan gegeven. En ten slotte werd naar Engeland doorgegeven. Die en die is gevangengenomen. Op grond van het bekend worden, dat gedurende geruime tijd een „Spiel” bestaan heeft, wordt men natuurlijk zeer voorzichtig, vooral dan, wanneer men eventuele goede telegrammen in handen krijgt, waarin niets ontbreekt.

18836. De Voorzitter: Toch zijn er wel aanwijzingen, dat het daarmee wel zo gelegen was, als ik zoëven zei. U hebt dat misschien in die tijd ook niet geweten, maar deze mensen, die later gekomen zijn, zijn uitgezonden door een ander bureau, door het B.I., terwijl de agenten van het England-Spiel door de M.I.D. uitgezonden zijn. Dat B.I. werkte volgens heel andere principes. In de eerste plaats waren de agenten van het B.I. alleen intelligente-mensen, zij waren geen sabotage-agenten, terwijl de agenten van de M.I.D. voor het grootste gedeelte sabotage-agenten waren. Die agenten van het B.I. konden dus het best blind gedropt worden, daarvoor had men geen ontvangstcomité's nodig. Zij kwamen veel eenvoudiger binnen en bovendien

gehen? Na und als es dann wieder gut ging, sagten wir: Es scheint doch in Ordnung gewesen zu sein. Wir gingen natürlich immer davon aus, dass diese Unterlagen, die wir hatten, gut waren: denn wir durften doch keinesfalls annehmen, dass man an den leitenden Stellen in London irgendwelche Leute eingesetzt hatte, die überhaupt nichts konnten oder irgend etwas verstanden. Das konnten wir doch nicht annehmen.

A. Ja, sicher. Ich kann mich erinnern, dass es einmal vorgekommen ist — ich weiss aber nicht mehr bei welchem Agenten das gewesen ist —, dass eine besondere Frage ankam, die auf besondere Weise beantwortet werden musste. Es handelte sich, glaube ich, um die Frage: Wo gab es die letzten.. . oder irgend so etwas. Darauf musste eine ganz bestimmte Antwort gegeben werden. Als diese Antwort dann gegeben wurde, lief die Sache weiter.

A. Ja, sie lief dann weiter.

A. Ja, sicher, sie lief weiter. Das kann ich mich noch erinnern, dass einmal eine Frage — bestimmt einmal eine Frage — gekommen ist, die in bestimmter Weise beantwortet werden musste. Das ist geschehen und die Sache ist weiter gelaufen.

A. Ja.

A. Ja, sicher, nach etwa zwei Monaten.

A. Saskia, meine ich.

A. Das will ich nicht unbedingt behaupten. Diese Leute sind festgenommen worden, nachdem sie bereits Kontakt mit anderen Leuten gehabt hatten, also anderen Leuten bekannt waren. Bei der Festnahme zu diesem Zeitpunkt war es ja so, dass wir eigentlich nicht mehr die Kontrolle über alle Sender hatten. Funküberwachungsmässig wussten wir genau, dass in Holland beispielsweise noch drei Sender ständig arbeiteten, aber wir hatten sie nicht unter der Kontrolle, konnten auch die Telegramme nicht verschicken.. .

Aber diese Leute hatten schon Kontakt mit anderen Leuten gehabt, sie waren also bekannt. Ihre Festnahme ist bekannt geworden. Bei ihrer Verbindung zur Illegalität sprach sich das herum, und schliesslich wurde nach England hinübergegeben: Der und der ist festgenommen. Auf Grund des Bekanntwerdens, dass längere Zeit 'mal ein Spiel bestanden hat, wird man natürlich sehr vorsichtig, überhaupt dann wenn man eventuell richtige Telegramme in die Hand kriegt, in denen nichts fehlt.

was het B.I. veel beter georganiseerd. Het is zo, dat van het B.I., waarvan de eerste agenten in Maart 1943 gedropt zijn en waarvan er tot de bevrijding gedropt zijn, er niet één gearresteerd is bij de dropping, wel een paar later. Die zaak was dus veel beter georganiseerd en men heeft van deze agenten ook meer materiaal. Hierbij zijn er verschillende, waarvan men wel kan nagaan, dat zij hun „security-checks” niet hebben afgegeven.

A. Dat is natuurlijk mogelijk.

18837. De Voorzitter: Ik bedoel: Als er onder die latere groepen zijn, die het niet hebben gedaan, maakt dit het dus ook weer waarschijnlijker. dat er bij die eerste groep ook geweest zijn, die het niet gedaan hebben, en dat maakt dus het probleem, waarom Londen niet wantrouwend is geworden, des te groter.

A. Ja, daar komt natuurlijk nog bij, dat de mensen bij hun landing hier niet direct gevangengenomen zijn, zij hadden bovendien geruime tijd daarbuiten vrij gewerkt, stonden er dus ook heel anders tegenover, wanneer ze in onze handen kwamen.

De Voorzitter: Ja, ze hadden natuurlijk niet die schok gekregen.

A. Ze hadden een heel andere instelling. Ik bedoel, men kan het de mensen absoluut niet kwalijk nemen, wanneer ze iets zeggen. Wanneer ze naar beneden komen en men kan ze met hun in Engeland afgesproken naam aanspreken, enz. en kan hun de namen van hun vrienden in Engeland zeggen en kan hun alles vertellen, daar is deze en daar die kamer, dan heeft dat natuurlijk op hen een heel andere uitwerking. Wanneer men dit tactisch goed benut, dan zeggen de mensen je dat, wat je nog te kort komt. Bijvoorbeeld, men heeft 80 pct. van een of andere zaak duidelijk in handen, benut men dan op een handige manier deze dingen tegenover de mensen, dan hebben ze je misschien vóór ze het zelf bemerkt hebben ook de rest gezegd.

18838. De Voorzitter: Van die latere agenten, waar we het zoëven over hadden, dus die B.I.-agenten, schijnt u — volgens de verklaring van u, die ik hier vóór mij heb — zeer veel waardering te hebben voor de houding van van Borssum *Buisman*?

A. Ja.

15839. De Voorzitter: Hoe kwam het, dat u diens houding zo waardeerde?

A. Zijn houding in het algemeen. Hij heeft zich kranig gedragen in ieder opzicht. Hij heeft me ook zijn code niet gezegd, zoals dat normaal bij de andere agenten daarvóór gegaan was. Maar wij hebben na urenlang praten een compromis gesloten. Er was veel materiaal gevonden, over de 100 telegrammen, waarbij ook zijn codegegevens. Normaal was het zo, dat men de gebruikte code moest afsnijden en wegwerpen direct nadat zij gebruikt was. Van Borssum *Buisman* werd gevangengenomen bij een verhuizing en had dus zijn hele materiaal bij zich. Ongelukkigerwijze had hij zijn gebruikte codes niet afgesneden. Ook waren de verzonden telegrammen nog aanwezig. Aan de hand van deze gegevens kon ik toen vaststellen, dat de telegrammen zo en zo gecodeerd waren. Na een urenlang gesprek zei hij: Wanneer u zelf de code er uit haalt, dan zeg ik u of het goed is of niet.

Toen ben ik de hele nacht er voor gaan zitten en het gelukte mij. 's Morgens ben ik met alles vaar hem toe gegaan en heb gezegd: zo en zo is de zaak. En toen zeide hij mij: „Ja, zo is het”. Ik kan me nog herinneren, dat van Borssum *Buisman* geen namen genoemd heeft, ten minste niet tegenover mij.

18840. De Voorzitter: De uitzendingen naar Engeland over de verschillende verbindingen gebeurden toch van verschillende plaatsen? Dat geschiedde toch niet allemaal van uit een centraal punt?

A. Neen, ze geschieden van uit verscheidene plaatsen: Soms in Utrecht of den Haag, soms in Driebergen, enz.

18841. De Voorzitter: Omdat men anders in Engeland had kunnen „uitpeilen”, dat er van uit één plaats gezonden werd?

A. Omdat men er van uitging, dat er toch wel eens gepeild zou kunnen worden, en men dan zou kunnen vaststellen, dat steeds van uit dezelfde plaats geseind werd, en dat kon niet doelmatig zijn.

18842. De Voorzitter: Dan is er nog een ander geval, waarin u zelf grote twijfel uit of de gegevens u wel volkomen verstrekt zijn. Dat is nl. het geval-Skrader. Daarvan zegt u het wel heel positief.

A. Das ist natürlich möglich.

A. Ja, es kommt hier natürlich hinzu, dass die Leute bei ihrer Landung hier nicht gleich festgenommen worden sind; sie hatten ausserdem längere Zeit draussen frei gearbeitet, hatten also auch eine ganz andere Einstellung, wenn sie in unsere Hände kamen.

A. Sie hatten eine ganz andere Einstellung. Ich meine, man kann es den Leuten absolut nicht übel nehmen, wenn sie etwas sagen. Wenn sie herunterkommen und man kann sie mit ihren in England besonders vereinbarten Namen ansprechen u.s.w., man kann ihnen Namen ihrer Freunde in England sagen u.s.w. und kann ihnen erzählen: da gibt es dieses und dort jenes Zimmer, so hat das natürlich auf sie eine ganz andere Wirkung. Wenn man dies taktisch gut auswertet, sagen einem die Leute dann das, was einem noch fehlt. Man hat z.B. 80 % irgendeiner Sache klar in Händen. Wertete man dann diese Dinge den Leuten gegenüber geschickt aus, so haben sie uns vielleicht bevor sie es selbst bemerkt haben auch den Rest gesagt.

A. Jawohl.

A. Seine Haltung ganz allgemein. Er hat sich sehr aufrecht gehalten in jeder Beziehung. Er hat mir auch seinen Code nicht gesagt, so wie das normalerweise bei den andern Agenten vorher gegangen war, sondern wir haben nach stundenlangem Reden ein Kompromis geschlossen. Es war viel Material gefunden worden, etwa über 100 Telegramme. Dabei auch seine Code-Untererlage. Es war normalerweise so, dass man den benutzten Code abschneiden und wegwerfen sollte, sofort nachdem er gebraucht ist. Van Borssum *Buisman* wurde festgenommen bei einem Umzug und hatte also sein ganzes Material dabei. Er hatte unglücklicherweise seine gebrauchten Codes nicht abgeschnitten. Auch waren die versandten Telegramme noch vorhanden. An Hand dieser Unterlagen konnte ich dann feststellen, dass die Telegramme so und so verschlüsselt waren. Nach stundenlangem Unterhaltung sagte er: Wenn Sie selbst den Code herausbringen, dann sage ich Ihnen ob es richtig ist oder nicht.

Dann habe ich mich die ganze Nacht hingesetzt und es gelang mir. Am Morgen bin ich mit den Sachen zu ihm gegangen und habe gesagt: So und so ist die Sache und dann sagte er mir: Ja, so ist es. Ich kann mich noch erinnern, dass van Borssum *Buisman* keinerlei Namen genannt hat, wenigstens nicht mir gegenüber.

A. Nein, sie fanden von verschiedenen Plätzen aus statt: Einmal in Utrecht oder im Haag, einmal in Driebergen u.s.w.

A. Weil man davon ausging, dass eventuell doch einmal gepeilt werden könnte, und man dann feststellen konnte, dass immer von demselben Ort aus gefunkt wurde, und das konnte nicht zwecknässig sein.

A. Dat moest ik natuurlijk aannemen. De zaak-Schrader — het betrof daarbij een spreekzendtoestel — was eigenlijk moeilijker dan de bediening van een normaal zendtoestel, omdat men immers de stem van de man daarbij nodig had.

18843. De **Voorzitter**: Aangenomen, dat de man in het vliegtuig die stem kende.

A. De stem moest men herkennen, want de stem was op een gramofoonplaat opgenomen.

18844. De **Voorzitter**: En hij nam het waarschijnlijk ook op een wasplaat op?

A. Neen, hij niet.

18845. De **Voorzitter**: Nam de vlieger het ook niet op...

A. De vlieger nam het op een plaat op.

18846. De **Voorzitter**: Dan kon men het aldus vergelijken of het dezelfde stem was?

A. Ja.

18847. De **Voorzitter**: Maar Schrader heeft toch zelf gesproken, meen ik?

A. Hij heeft zelf gesproken.

18848. De **Voorzitter**: Dus daarvoor hebt u geen ander gebruikt?

A. Neen, dat kon niet.

18849. De **Voorzitter**: Tenzij er natuurlijk iemand was, die zijn stem kon nabootsen?

A. Neen. dat is niet mogelijk. Dat is een heel andere zaak dan het namaken van het handschrift van een marconist.

18850. De **Voorzitter**: Op een gegeven moment was het apparaat kapot, niet waar?

A. Op een avond was het apparaat plotseling kapot.

18851. De **Voorzitter**: Ik lees hier tussen de regels door, dat u er zo'n vermoeden van had, dat Schrader daar niet helemaal onschuldig aan was?

A. Dat heb ik zeker.

18852. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat hebt u toen gedaan met die man?

A. De man is niets gebeurd, want de man is eind April 1945 in Scheveningen vrijgelaten, geloof ik.

18853. De **Voorzitter**: Alleen begrijp ik dit niet: Wat was dat voor een wonderlijke overeenkomst, welke men met die man had gesloten, want men liet hem vrij? Als ik het goed begrepen heb, was dat op het moment. dat de geallieerden voor de Grebbelinie stonden en het Westen van Holland afgesloten was. Hij zou volgens die afspraak door de linies gaan.

A. Hij wilde zelf naar Engeland terug.

18854. De **Voorzitter**: Maar had men met hem een overeenkomst gesloten, dat hij voor de Duitsers zou werken, als hij door de linies .....

A. Neen.

18855. De **Voorzitter**: Maar waarom liet men hem dan gaan?

A. Ik weet niet hoe dat gekomen is, dat weet Schreieder beter. In ieder geval stond het vast, dat hem niets mocht gebeuren. Later wilde hij naar Engeland terug. Natuurlijk werd met hem afgesproken, dat, wanneer hij goed daarginds was, hij eens op een of andere manier over de radio iets zeggen moest, opdat wij zouden weten. ...

A. Das musste ich natürlich annehmen, Die Sache-Schrader — es handelte sich dabei um ein Sprechfunkgerät — war wesentlich schwieriger als die Bedienung eines normales Funkgerates, weil man ja die Stimme des Mannes dazu brauchte.

A. Die Stimme musste man erkennen, denn die Stimme war auf einer Schallplatte aufgenommen.

A. Nein, er nicht.

A. Der Fiieger nahm es auf einer Platte auf.

A. Jawohl.

A. Er hat selbst gesprochen.

A. Nein, das konnte nicht.

A. Nein, das ist nicht möglich. Das ist eine ganz andere Sache als das Nachmachen der Handschrift eines Funkers.

A. Eines Abends war plötzlich der Apparat kaput.

A. Das habe ich sicher.

A. Dem Mann ist gar nichts geschehen; denn der Mann ist, Ende April '45 meine ich, in Scheveningen entlassen worden.

A. Er wollte selbst nach England zurück.

A. Nein.

A. Ich weiss nicht wie das gekommen ist, das weiss der Schreieder besser. Jedenfalls stand fest, dass dem Mann nichts geschehen durfe. Später wollte er nach England zurück. Selbstverständlich wurde mit ihm vereinbart, wenn er gut drüben ist, soll er 'mal irgendwie über den Rundfunk irgendetwas durchsagen, damit wir wussten .

18856. De **Voorzitter**: Dat is toch wel enigszins eigenaardig. Deze aandoenlijke zorg voor een agent om, als hij zegt: „Ik wil naar huis”, hem dan in de gelegenheid te stellen naar huis te gaan, was toch eigenlijk wel nieuw, want dit had zich te voren toch nog niet voorgedaan?

A. Ja, maar de oorlog was ten einde en de man was op geen enkele manier meer nodig.

18857. De **Voorzitter**: Dus u schrijft het toe aan het feit, dat men zei, dat de oorlog toch verloren was?

A. Wij zeiden, wat heeft het nog voor zin, het heeft geen zin meer en wanneer hij naar de overkant wil, laat hij het proberen.

18858. De **Voorzitter** Alleen is het merkwaardig, dat *Schrader*, die volgens uw vaste overtuiging meer met u gespeeld heeft dan u met hem, zeer uitvoerige verklaringen heeft afgelegd over alle mogelijke dingen, over toestanden in Engeland, enfin, buitengewoon uitvoerige verklaringen.

A. Ja.

18859. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een proces-verbaal van de verklaringen, die hij heeft afgelegd, en dat is van een uitvoerigheid, ook over politieke toestanden en militaire toestanden e.d., die nogal ver gaat.

A. Ja, daar zou men de vraag kunnen stellen: Is dat, wat hij ons toentertijd verteld heeft en wat wij aanvankelijk geloofden, totdat het apparaat kapot ging en wij achterdochtig werden, waar? Komt het overeen met de feiten of werd het slechts vermeld, opdat wij hem zouden geloven? Of het vertelde klopt of niet klopt, kon natuurlijk op geen enkele manier gecontroleerd worden.

18860. De **Voorzitter**: Weet u op welke agent de meisjesphoto gevonden is, waarmede *van der Waals* gewerkt heeft in de zaak-*Vorrink*?

A. Daarop kan ik alleen zeggen: Ik vermoed, dat het *van der Giessen* geweest is.

18861. De **Voorzitter**: *Van der Giessen*? U hebt in uw verslag gezegd: *Niernzeyer*.

A. Dat moet een vergissing zijn. Ik geloof, dat het *van der Giessen* was, die hield echter op een of andere manier met *Niermeyer* verband.

18862. De **Voorzitter**: Ja, *van der Giessen* had de lantaarn, die bij *Niermeyer* moest worden afgegeven.

A. De lantaarn met geld en ik geloof met persoonsbewijzen.

18863. De **Voorzitter**: Ja, en *van der Giessen* was gearresteerd bij zijn dropping. Maar nu hebt u hier gezegd: „Auf Grund dieses Fundes war die Festnahme des Agenten *Niermeyer*, Deckname *Meyering*, möglich. Einzelheiten darüber sind mir aber nicht bekannt. Wenn ich mich recht erinnere, wurde bei ihm auch die Fotografie eines Mädchens gefunden.”

A. Ja, dat slaat op *van der Giessen*.

18864. De **Voorzitter**: Ja, zo kan men het misschien lezen. Alleen heeft *Schreieder* verklaard, dat hij meende — hij is er echter ook niet helemaal zeker van —, dat het *Niernzeyer* was.

A. Ik neem aan — ik heb de photo wel eens gezien en een agent had deze meegebracht —, dat het *van der Giessen* was, maar ik kan het niet met zekerheid zeggen.

18865. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u het volgende vragen: U beschrijft hier in uw verklaring twee feestelijke gelegenheden, waarbij de mensen, die bij het England-Spiel betrokken waren, bij elkaar kwamen, een gezellige avond hadden en bovendien nog enige beloningen kregen. Dat lijkt mij — tussen twee haakjes — een tamelijk gevaarlijke onderneming. Bij zo'n geheime zaak als het England-Spiel was het volgens mij niet erg tactvol om alle betrokkenen bij elkaar te brengen en daardoor te laten blijken, dat zoveel mensen er in betrokken waren.

A. Dat is natuurlijk een fout, die echter overal gemaakt kan worden en overal kan voorkomen.

A. Ja, aber der Krieg war zu Ende und der Mann war in keiner Weise mehr nötig.

A. Wir sagten: Was hat es noch für einen Zweck? Es hat keinen Zweck mehr und wenn er dann hintüber wili, soll er es versuchen.

A. Ja.

A. Ja, da ist die Frage zu erheben: Ist das, was er uns seinerzeit erzählt hat und was wir anfänglich glaubten bis das Gerät kaput ging und wir misstrauisch wurden, wahr? Entspricht es den Tatsachen oder wurde es nur erzählt, damit wir ihm Glauben schenken? Ob das Gesagte stimmt oder nicht stimmt, konnte natürlich in keiner Weise nachgeprüft werden.

A. Dazu kann ich allein sagen: „Ich vermute, dass es *van der Giessen* gewesen ist”.

A. Das muss ein Irrtum sein. Ich glaube es war *van der Giessen*, der hing aber irgendwie mit *Niermeyer* zusammen.

A. Die Lanterne mit Geld und ich glaube mit Personsbeweisen.

h. Ja, das bezieht sich auf *van der Giessen*.

A. Ich nehme an — ich habe das Foto 'mal gesehen und ein Agent hatte es mitgebracht —, dass es *van der Giessen* war, aber ich kann es nicht mit Bestimmtheit sagen.

A. Ja, das ist selbstverständlich ein Fehler, welcher aber überall gemacht werden kann und überall vorkommen wird.

18865. De **Voorzitter**: Is daarbij ook geweest een dame, die van zich zelf *Crack* genaamd was en getrouwd de naam *Cieraad* droeg, d.w.z. indien ze op dat moment reeds getrouwd was, maar dit weet ik niet zeker.

A. Ja, maar dat die daarbij was, geloof ik niet.

18867. De **Voorzitter**: Wie was die dame? Heette ze toen al *Cieraad*, was re al getrouwd of niet?

A. Op dat tijdstip heette ze nog *Crack*.

18868. De **Voorzitter**: Dus Fraulein *Crack*?

A. Ja, Fräulein *Crack*.

18869. De **Voorzitter**: Weet u, dat ze later getrouwd is, of weet u dat niet?

A. Dat weet ik.

18870. De **Voorzitter**: Met wie is ze getrouwd? Wat was die *Cieraad* voor een man?

A. Hij was een jonge Hollandse politiebeambte.

18871. De **Voorzitter**: Was deze dame secretaresse van *Schreieder*?

A. Neen, zij was secretaresse van *Deppner*.

18872. De **Voorzitter**: Is zij dat lang geweest?

A. Hoe lang ze dat was. weet ik niet. maar het was beslist minstens een halfjaar.

18873. De **Voorzitter**: In de periode van het England-Spiel?

A. Ik geloof niet, dat ze daar toen reeds was.

18574. De **Voorzitter**: Zij was van huis uit Duitse?

A. Ze was Duitse, ja. Voor zover ik mij herinneren kan, waren daar toen helemaal geen dames.

18875. De **Voorzitter**: U hebt hier opgegeven: Fräulein *Boswinkel*, Fraulein *Wattenberg*.

A. Dat is de tweede avond geweest.

18876. De **Voorzitter**: Bij die tweede avond was ook uw secretaresse tegenwoordig. Wie was dat?

A. Mejuffrouw *de Bruyn*.

18877. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat een Hollandse?

A. Ja.

18878. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is die secretaresse van *Deppner* gebieven'?

A. Dat weet ik niet.

18879. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u nog het volgende vragen: U zegt hier aan het slot van uw verslag, dat u de indruk had, dat het agentenmateriaal niet goed geselecteerd was. Er waren er bij, die nog nooit in Nederland geweest waren; er waren er bij, voor wie het voornaamste motief gold, dat zij naar huis wilden en dat op die manier wilden bereiken: dat er verder mensen waren, die alleen gedreven werden door het avontuur, en dat maar een gering gedeelte zich uit zuiver idealisme ter beschikking had gesteld.

A. Dat was inderdaad mijn mening.

18880. De **Voorzitter**: Kunt u **met** name mensen noemen, waarvan u de overtuiging hebt, dat zij aan die laatste eis beantwoordden, dus dat zij door idealisme gedreven werden?

A. Ja zeker, daartoe behoorde volgens mijn opvatting ook *Lauwers*, afgezien daarvan, dat hij later omgedraaid is. Ik geloof echter beslist, dat *Lauwers* idealist was. Dan *Taconis*, zijn chef, jhr. *de Jonge*, *Droogleever Fortuyn*, *Jongelie*, *Ras*, *Beukema toe Water*.

A. Ja, aber dass diese dabei war, glaube ich nicht.

A. Zu diesem Zeitpunkt hiess sie noch *Crack*.

A. Ja, Fraulein *Crack*.

A. Das weiss ich.

A. Er war ein junger holländischer Polizeibeamter.

A. Nein, sie war Sekretarin von *Deppner*.

A. Wie lange sie das war, weiss ich nicht, aber es war bestimmt mindestens ein halbes Jahr.

A. Ich glaube nicht, dass sie da schon anwesend war.

A. Sie war Deutsche, ja. Soviel ich mich erinnern kann, waren damals überhaupt keine Damen da.

A. Das ist der zweite Abend gewesen.

A. Fräulein *de Bruyn*.

A. Jawohl.

A. Das entzieht sich meiner Kenntnis.

A. Das war in der Tat meine Meinung.

A. Ja sicher, dazu gehörte meiner Ansicht nach auch *Lauwers*, abgesehen davon, dass er später umgefallen ist. Ich glaube aber bestimmt, dass *Lauwers* Idealist war. Dann *Taconis* — sein Chef — jhr. *de Jonge*, *Droogleever Fortuyn*, *Jongelie*, *Ras*, *Beukema toe Water*.

18881. De **Voorzitter**: En onder de lateren bij voorbeeld iemand als *van Borssum Buisman*?

A. Onder de lateren *van Borssum Buisman* heel beslist.

18882. De **Voorzitter**: Wat is er eigenlijk met *Jongelie* geweest? Dat was, naar ik meen, een heel bijzonder geval?

A. *Jongelie* was een man, die, voor zover ik mij nog herinner, op spionagegebied werken moest. Hij is, geloof ik, ergens uit Indië gekomen. Hij had een of andere scheepvaartonderneming of zo iets. Hij was eigenlijk een man, die niets zeggen wilde, die helemaal niets zeggen wilde en bij wie *Schreieder* gezegd heeft: „Het „Spiel” gaat toch in ieder geval door”, laten wij genoeg nemen met dat wat hij ons zegt. Het was niet veel, wat hij gezegd heeft, en wij hebben hem laten uitvallen, omdat *Schreieder* gezegd heeft: We kunnen toch verder spelen, we zeggen: Hij is hier gestorven of zo iets en dan is de geschiedenis uit en men gaat niet verder op zijn persoon in.

18883. De **Voorzitter**: Dus met *Jongelie* was niet veel te bereiken?

A. Met *Jongelie* was niet veel te bereiken, net zo min als met *Taconis*.

18884. De **Voorzitter**: Is het juist, dat ten opzichte van *van der Reyden*, *Lauwers* en *Jordaan* met zoveel woorden toegezegd is, dat zij vrijgelaten zouden worden?

A. Dat weet ik niet. Oorspronkelijk bestond, voor zover ik weet, het plan, de agenten alleen tot aan het einde van de oorlog vast te houden en ze dan vrij te laten. Dat gold in het algemeen en niet voor bepaalde personen, zoals bovengenoemd.

18885. De **Voorzitter**: En daarvoor was het initiatief, meen ik, wel in sterke mate van *Giskes* uitgegaan?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen, dat het van *Giskes* uitgegaan is, doch de hele zaak was een samenwerking tussen *Giskes* en *Schreieder* en is volgens mijn opvatting samen gedaan.

18886. De **Voorzitter**: Ja, dat was ook wel *Schreieder's* mening.

A. Ja, natuurlijk. Ik kan mij nl. niet herinneren, dat er wel eens een initiatief van de Abwehrstelle uitgegaan zou zijn, doch dat alles gemeenschappelijk besproken is.

18887. De **Voorzitter**: Dan spreekt u hier nog ergens over de inlichtingen, die u hebt gekregen over Londen, en hebt u het over de Engelse „Oberleutnant namens *Seymour*”. Bedoelt u daarmee eigenlijk niet *Bingham* of bedoelt u...

A. Neen, dat is niet *Bingham*.

18888. De **Voorzitter**: Inderdaad brengt u de man, die u *Seymour* noemt, in verbinding met het Nederlandse bureau onder *Derksema*. Echter *Bingham* heette *Seymour* (voornaam) *Bingham* en verder was er bij een andere Engelse dienst, die hier niets mee te maken had, nog een *Seymour*, wiens achternaam zo luidde. Hebt u nu inderdaad *Seymour* bedoeld. of *Seymour Bingham*?

A. Neen, de laatste beslist niet. *Bingham* was beslist niet daarmee bedoeld. Want de persoonsbeschrijvingen van de beide mannen waren verschillend. De persoonsbeschrijving van de ene stemde in geen geval met die van de andere overeen. Het waren dus twee verschillende personen.

18889. De **Voorzitter**: *Seyniour* en *Bingham*, ja, dat is zo, maar wij hebben gehoord, dat *Bingham* de voornaam *Seymour* had.

A. Dat kan natuurlijk mogelijk zijn.

18890. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Hoe zag *Bingham* er uit?

A. Ja, dat is nu te veel verlangd, dat kan ik . . . .

A. Unter den späteren *van Borssum Buisman* ganz bestimmt.

A. *Jongelie* war ein Mann, der, soviel mir noch in Erinnerung ist, auf dem Spionagegebiet tätig sein sollte. Er ist irgendwo aus Indien, glaube ich, gekommen. Er hatte irgendein Schiffahrtsunternehmen oder so etwas ähnliches. Er war eigentlich ein Mann, der auch nichts sagen wollte, überhaupt nichts sagen wollte und bei dem *Schreieder* gesagt hat: „Das Spiel geht ja so wie so durch, begnügen wir uns mit dem, was er uns sagt.“ Es war nicht viel, was er gesagt hat, und wir haben ihn dann ausfallen lassen, weil *Schreieder* gesagt hat: „Wir können doch weiter spielen. Wir sagen: er ist hier gestorben oder so etwas und dann ist die Geschichte aus und man geht nicht weiter auf seine Person ein.“

A. Mit *Jongelie* war nicht viel anzufangen, genau so wenig wie mit *Taconis*.

A. Das entzieht sich meiner Kenntnis. Ursprünglich bestand meines Wissens der Plan die Agenten lediglich bis zum Kriegsende festzuhalten und sie dann frei zu lassen. Das galt ganz allgemein, nicht nur für bestimmte Leute wie obengenannt.

A. Das könnte ich nicht sagen, dass es von *Giskes* ausgegangen ist, sondern die ganze Sache war eine Gemeinschaftsarbeit zwischen *Giskes* und *Schreieder* und ist meiner Ansicht nach gemeinsam gemacht worden.

A. Ja, selbstverständlich. Ich kann mich nämlich nicht erinnern, dass 'mal irgendwie die Initiative von der Abwehrstelle ausgegangen wäre, sondern dass das alles gemeinsam besprochen worden ist.

A. Nein, das ist nicht *Bingham*.

A. Nein, Letzteren bestimmt nicht. *Bingham* war bestimmt nicht damit gemeint, denn die Personenbeschreibungen der beiden Männer waren verschieden. Die Personbeschreibung des einen stimmte auf gar keinen Fall mit der des anderen überein. Es waren also zwei verschiedene Personen.

A. Das kann natürlich möglich sein.

A. Ja, das ist heute zu viel verlangt, das kann ich . . .

18891. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U zei toch, dat dat de persoonsbeschrijvingen aan twee verschillende personen beantwoordden. Ik bedoel: Is de een lang en de ander niet lang geweest bij voorbeeld?

A. Dat weet ik nu natuurlijk niet meer. Ik weet slechts, op grond van de beschrijvingen, die gemaakt zijn, en op grond van het kaartstelsel, dat aangelegd werd, dat het heel verschillende persoonsbeschrijvingen geweest zijn. Of de ene blond en groot of zwart en klein was, weet ik niet meer.

18892. De Voorzitter: Nu een heel andere vraag: Werden er ook wel Duitse agenten in Engeland afgezet?

A. Dat is wel aan te nemen, maar daarover weet ik helemaal niets.

18893. De Voorzitter: Hebt u daar nooit mee te maken gehad?

A. Neen, want ik was alleen in de spionage-afweer, dus in de contra-spionage werkzaam op mijn speciale gebied.

18894. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Hoorde u nooit van Duitse instanties, die bij voorbeeld van hier uit agenten naar Engeland zonden?

A. Neen, dat hoorde beslist niemand bij ons, dat werd streng geheim gehouden.

18895. De Voorzitter: Ik heb hier nog een verklaring, die ook spreekt over de codes, enz., en in die verklaring wordt het volgende gezegd: „Slechts van *van der Bor* herinner ik mij, zoals reeds vroeger vermeld, dat hij oorspronkelijk een verkeerde briefcode opgaf“. Klopt dat? Hoe zat dat precies in elkaar?

A. Het was slechts een deel van de briefcode, want het ging niet om een brief. Iedere agent, of bijna iedere agent, kreeg één of meer adressen in codeschrift in de dubbele bodem van een lucifersdoosje mee, en wel waren dit adressen, waartoe zij zich in geval van nood — wanneer zij dus vluchten moesten — konden wenden. Er waren adressen in Parijs, er waren adressen in Bern, dus in Zwitserland, en er waren adressen in Zweden bij, en zo'n adres had ook *van der Bor* meegebracht. Dit adres was opgenomen in de z.g. play-fair-code, d.i. een deel van de briefcode. Daartoe werd een klein codevierkant gebruikt met 25 kleine vierkanten — dus 5 maal 5 vierkanten — ongeveer hetzelfde, als bij het Nederlandse leger gebruikt werd. Daartoe werd een heel speciaal sleutelwoord, dat de agent meekreeg, gebruikt. Dit werd zo nodig in de eerste rij van dit sleutelvierkant en zo nodig ook in de tweede ingevuld en wel zo, dat iedere in het sleutelwoord voorkomende letter slechts eenmaal ingeschreven werd. Dan werd de rest van dit vierkant met de ontbrekende letters van het alfabet aangevuld. Hiertoe was een bepaalde soort van codering afgesproken. De hele tekst moest telkens in twee groepen verdeeld worden. D.w.z. dat steeds twee letters samengenomen werden. Dan begon men met coderen. Bevonden zich, laat ik maar zeggen, beide te coderen letters in dezelfde horizontale rij, dan werd — naargelang afgesproken was — de codering van rechts naar links doorgevoerd. Dus werd de letter, die rechts van de te coderen letter stond, daaronder geschreven en bij de andere precies zo. Waren ze in dezelfde verticale rij, dan werd telkens de daaronder liggende letter genomen. Men kan het natuurlijk ook anders afspreken. Dat was een afspraak, zoals ze over het algemeen gemaakt werd. Waren de letters in de verschillende horizontale en verticale rijen, dan moest men zich om deze letters een rechthoek denken, zodat van de twee te coderen letters de ene in de bovenste rechter- of linkerhoek en de andere in de onderste linker- of rechterhoek lag. Dan moest de telkens in de andere hoek liggende letter daarvoor genomen worden, zodat men dus de letters in een rechthoek had. Op deze manier is het adres van *van der Bor* gecodeerd.

18896. De Voorzitter: En heeft *van der Bor* daar een verkeerde opgave van gedaan?

A. Hij had de man, die hem daarover verhoord heeft, een verkeerd sleutelwoord gezegd.

A. Das weiss ich heute natürlich nicht mehr. Ich weiss nur auf Grund dieser Beschreibungen, die gemacht worden sind, und auf Grund der Karteikarten, die angelegt worden sind, dass es ganz verschiedene Personenbeschreibungen gewesen sind. Ob der eine blond und gross oder schwarz und klein war, weiss ich nicht mehr.

A. Das ist wohl anzunehmen, aber darüber weiss ich überhaupt nichts.

A. Nein; denn ich war lediglich in der Spionage-Abwehr, also in der Kontra-Spionage tätig auf meinem Spezialgebiet.

A. Nein, das hörte bestimmt niemand bei uns, das wurde streng geheim gehalten.

A. Es war nur ein Teil des Briefcodes; denn es handelte sich nicht um einen Brief. Jeder Agent oder fast jeder Agent bekam eine oder mehrere verschlüsselte Adressen im doppelten Boden einer Zundholzschnabel mit und zwar waren das Adressen, an die er sich im Falle von Not — wenn er also fliehen musste — wenden konnte. Es waren Adressen in Paris, es waren Adressen in Bern, also in der Schweiz, es waren Adressen in Schweden dabei und eine solche Adresse hatte auch *van der Bor* mitgebracht. Diese Adresse war mit dem sogenannten „play-fair“-Code — das ist ein Teil des Briefcodes — verschlüsselt. Dazu wird ein kleines Schlüsselquadrat mit 25 kleinen Quadraten — also 5 x 5 Quadraten —, etwa dasselbe, wie es beim Niederländischen Militär gebraucht wurde, benutzt. Dazu wurde ein ganz bestimmtes Schlüsselwort, das der Agent mitbekam, gebraucht. Dieses wurde in die erste Reihe dieses Schlüsselquadrates und so nötig auch in die zweite eingetragen und zwar so, dass jeder im Schlüsselwort vorkommende Buchstabe nur einmal eingeschrieben wurde. Dann wurde der Rest dieses Quadrates mit den fehlenden Buchstaben des Alphabets ausgefüllt. Hierzu war eine bestimmte Art der Verschlüsselung vereinbart. Der ganze Text musste jeweils in zwei Gruppen abgeteilt werden, das heisst, dass immer zwei Buchstaben zusammengenommen werden. Dann ging es ans Verschlüsseln. Befanden sich meinetwegen die beiden zu verschlüsselnden Buchstaben in der gleichen waagerechten Reihe, dann wurde — je nachdem das vereinbart war — die Verschlüsselung von rechts nach links durchgeführt. Es wurde also der Buchstabe, der rechts von dem zu verschlüsselnden Buchstaben stand, darunter geschrieben und bei dem andern genau so. Waren sie in der gleichen senkrechten Reihe, dann wurde der jeweils darunterliegende Buchstabe genommen. Man kann es natürlich auch anders vereinbaren. Das war eine Vereinbarung, wie sie allgemein gemacht wurde. Waren die Buchstaben in verschiedenen waagerechten und senkrechten Reihen, dann musste man sich um diese Buchstaben ein Viereck denken, sodass von den zwei zu verschlüsselnden Buchstaben der eine in der oberen rechten oder linken Ecke und der andere in der linken oder rechten unteren Ecke lag. Dann musste der jeweils in der anderen Ecke liegende Buchstabe dafür genommen werden, sodass man also die Buchstaben in einem Viereck hatte. In dieser Weise ist die Adresse des *van der Bor* verschlüsselt gewesen.

A. Er hatte dem Mann, der ihn dazu vernommen hatte, ein falsches Schlüsselwort gesagt.

18897. De Voorzitter: Is dat later toch gemerkt?

A. Ja, natuurlijk. Toen het bij mij gebracht werd, heb ik het direct geconstateerd en het indertijd tegen mijn kameraad gezegd. Hij wilde mij natuurlijk eerst niet geloven.

18898. De Voorzitter: Waaraan hebt u dat zo direct kunnen vaststellen?

A. Dat was zo: Toen ik het adres kreeg — mij waren in de tussentijd zeer vele adressen bekend —, heb ik de letters afgeteld en stelde vast, dat de letters van zijn adres met een van deze adressen precies overeenkwamen. Dus moest dat dit adres zijn. Toen ben ik begonnen met het door *van der Bor* aangegeven sleutelwoord het geheel te ontcijferen. Dat ging echter niet. Daarop heb ik tot *van der Bor* gezegd, dat het sleutelwoord niet het juiste was.

18899. De Voorzitter: Heeft hij u toen het adres gegeven?

A. Ja. Ik heb heb toen gezegd: Dit adres is zo en zo. Toen zei hij: Dat weet ik niet. Ik zei: Hier hebt u papier, probeert u zelf eens. Daarop gebruikte hij zijn juiste sleutelwoord en ontcijferde het. Het ontcijferde stemde precies overeen met het door mij genoemde adres.

18900. De Voorzitter: Dan wilde ik tot slot, dat u nog eens vertelt, wat er precies gebeurd is in Juni 1944 met *van der Giessen* en *van Rietschoten*. Dit vind ik een ernstige zaak en dat wil ik nog wel eens uit uw mond horen.

A. *Van der Giessen* en *van Rietschoten* zijn ongeveer midden Juni op last van *Deppner* doodgeschoten. *Deppner* heeft mij op een dag opgebeld en mij medegedeeld, dat *Ortmann* en ik op een bepaalde tijd in Vught moesten zijn. Daarheen zou *Wilfert* — die toevallig bij hem in den Haag was — ons een bevel overbrengen. *Ortmann* en ik zijn er naar toe gegaan. Wij moesten enige tijd wachten. Toen kwam *Wilfert* aan. Hij zei: *Deppner* heeft mij het volgende bevel meegegeven: *Van der Giessen* en *van Rietschoten* zijn ter dood veroordeeld en moeten doodgeschoten worden. Ik vroeg: Waarom door ons?

18901. De Voorzitter: U zegt: Ter dood veroordeeld, maar ze waren helemaal niet ter dood veroordeeld.

A. Dat konden wij niet controleren, dat wisten wij niet. Wij moesten dat aannemen, wat ons gezegd werd. Daarop heb ik gevraagd: Waarom moet dat door ons gedaan worden? Het zijn geheime agenten en daarom moet dat door ons gedaan worden.

Ik heb mij daarop met *Schreieder* in verbinding gesteld, die tegen me zei: „Houdt u buiten die hele geschiedenis. U hebt daarmee niets te maken.” De zaak kwam mij aan de telefoon beslist zo voor, dat hij zelf daarvan niets geweten heeft en er woedend over was. Hij wilde nog weten, wie de ambtenaar („Sachbearbeiter”) was, die het behandelde. Ik zei hem, dat het *Bauer* was, die de zaak na de gevangenneming te behandelen gekregen had. Ik heb hem ook nog gezegd: dat gaat niet, dat onze mensen dat doen. Wij zijn er ten slotte toch niet voor om executies uit te voeren. Ik heb hem ook uitdrukkelijk gevraagd mij hier buiten te laten en gezegd: Ik neem in geen geval hieraan deel, want u weet heel goed, dat ik met *van der Giessen* en *van Rietschoten* op zeer goede voet stond, zolang ze bij ons geweest zijn en ook daarna, toen ze voor de tweede maal gevangengenomen werden. U zult begrijpen, dat ik in geen geval daaraan kan deelnemen. Wanneer men een executie-commando moet hebben, dan moet men anderen hiervoor nemen. Daarop zei *Schreieder*: „In ieder geval houdt u zich buiten de hele zaak”. Maar *Deppner* bleef op zijn bevel staan en zei: „Ze moeten door de leden van de Sicherheitspolizei in Haaren doodgeschoten worden.” Ze zijn, meen ik, de volgende dag 's avonds doodgeschoten. Ik dacht, dat ik eventueel zou kunnen bereiken, dat ze niet door ons doodgeschoten behoeften te worden. In aanmerking genomen wat er bekend was: dat ze gevlucht waren, weer een heleboel waardevol spionagemateriaal, dat ons zeer grote schade had kunnen berokkenen, bij zich hadden, stond het voor ons zonder twijfel vast, dat zij doodgeschoten zouden worden, maar toch dacht ik, dat ik zou kunnen bereiken, dat ze niet door ons doodgeschoten moesten worden, want in Haaren zaten slechts mensen, die verhoren afnamen, die ook arrestaties, verrichtten, die echter nooit iets met executies te maken hadden.

A. Ja, selbstverständlich. Als das zu mir kam, habe ich es sofort festgestellt und habe es dem Kameraden seinerzeit gesagt. Er wollte mir zuerst natürlich nicht glauben.

A. Das war so: Als ich die Adresse bekam — mir waren in der Zwischenzeit sehr viele Adressen bekannt —, habe ich die Buchstaben abgezählt und stellte fest, dass die Buchstaben seiner Adresse mit einer dieser Adressen genau übereinstimmten. Also musste das diese Adresse sein. Dann bin ich daran gegangen mit dem von *van der Bor* angegebenen Schlüsselwort die Sache zu entschlüsseln. Das ging aber nicht. Daraufhin habe ich zu *van der Bor* gesagt, dass das Schlüsselwort nicht das Richtige sei.

A. Ja. Ich habe ihm dann gesagt: Die Adresse heisst so und so. Dann sagte er: Das weiss ich nicht. Ich sagte: Hier haben Sie Papier, probieren Sie es selbst 'mal. Daraufhin benützte er sein richtiges Schlüsselwort und entschlüsselte. Das Entschlüsselte stimmte genau mit der von mir genannten Adresse überein.

A. *Van der Giessen* und *van Rietschoten* sind etwa Mitte Juni auf Anordnung von *Deppner* erschossen worden. *Deppner* hat mich eines Tages angerufen und mir mitgeteilt, dass *Ortmann* und ich zu einem bestimmten Zeitpunkt in Vught zu sein hätten. Dorthin würde uns *Wilfert* — der zufälligerweise bei ihm in Den Haag war — einen Befehl überbringen. *Ortmann* und ich sind hinüber gefahren. Wir mussten einige Zeit warten, dann kam *Wilfert* an. Er sagte: *Deppner* hat mir folgenden Befehl erteilt: *Van der Giessen* und *van Rietschoten* sind zum Tode verurteilt und müssen erschossen werden. Ich fragte: Warum von uns?

A. Das konnten wir nicht nachprüfen, das entzieht sich unserer Kenntnis. Wir mussten das annehmen, was uns gesagt wurde. Daraufhin habe ich gefragt: Warum muss das von uns gemacht werden? Es sind Geheimagenten und darum soll es von uns gemacht werden.

Ich habe mich daraufhin mit *Schreieder* in Verbindung gesetzt, der mir gesagt hat: „Halten Sie sich aus dieser ganzen Geschichte heraus, Sie haben damit nichts zu tun.” Die Sache kam mir am Telefon unbedingt so vor, dass er selbst davon nichts gewusst hat und darüber wütend gewesen ist. Er wollte noch wissen, wer der Sachbearbeiter war. Ich sagte ihm, dass dies *Bauer* sei, der die Angelegenheit nach der Festnahme zur Bearbeitung erhalten hatte. Ich habe ihm auch noch gesagt: Das geht nicht, dass es unsere Leute machen. Wir sind doch schliesslich nicht dafür da um Exekutionen durchzuführen. Ich hatte ihm auch ausdrücklich gebeten, mich davon auszunehmen und gesagt: Ich beteilige mich in keinem Fall daran; denn Sie wissen genau, dass ich mit *van der Giessen* und *van Rietschoten* auf sehr gutem Fuss stand, solange sie bei uns gewesen sind und auch danach als sie das zweite Mal gefangen genommen wurden. Sie werden verstehen, dass ich mich in keinem Fall daran beteiligen kann. Wenn man ein Exekutionskommando haben müsse, so solle man andere Leute hierzu nehmen. Daraufhin sagte *Schreieder*: „Jedenfalls halten Sie sich aus der ganzen Angelegenheit heraus.”

Aber *Deppner* blieb auf seinen Befehl bestehen und er sagte: Sie müssen von den in Haaren befindlichen Angehörigen der Sicherheitspolizei erschossen werden. Sie sind, ich meine, am nächsten Tag abends erschossen worden. Ich dachte, ich konnte eventuell erreichen, dass sie nicht von uns erschossen zu werden brauchten. Nach dem, was bekannt war, sie waren geflüchtet, sie hatten wieder eine Unmenge wertvolles Spionage-Material, das uns sehr groszen Schaden hätte zufügen können, bei sich, stand für uns ohne Zweifel fest, dass sie erschossen werden würden. Aber trotzdem dachte ich, ich konnte es erreichen, dass sie nicht von uns erschossen werden müssten; denn in Haaren sassen nur Leute, die Vernehmungen machten, die sich auch an Festnahmen beteiligten, die aber nie etwas mit Erschiessungen zu tun hatten.

18902. De **Voorzitter**: Goed, oorlog is oorlog, en ik kan mij voorstellen, dat dan op een gegeven moment iemand, die aan spionage heeft gedaan, krachtens een vonnis wordt doodgeschoten. Maar wat hier met deze mensen gebeurd is, is heel wat anders. Men heeft ze eenvoudig in de loop van de nacht weggevoerd en men heeft ze onderweg doodgeschoten. Zó is het toch gebeurd, niet waar?

A. Zo is het gebeurd, ja, maar op last van *Deppner*, die uitdrukkelijk gezegd heeft: „Die beide mensen zijn ter dood veroordeeld.” Ik kan me voorstellen, dat dat eventueel zo geweest is, ofschoon we ook het vonnis niet gezien hebben, want op dit tijdstip waren de rechtbanken, die nog in Holland waren, zeer overbelast, zodat sommige gevallen gezonden werden naar de Duitse rechtbanken. Wie dat van hieruit gedaan heeft, weet ik niet, maar er zijn ook zaken naar de Duitse rechtbanken gegaan. Ik zou me kunnen voorstellen, dat het in dit geval eveneens zo geweest is.

18903. De **Voorzitter**: Het lijkt mij, dat u zich dal moeilijk kon voorstellen, want zij zijn niet voor een gerecht geweest. Dat wist u.

A. Ja, dat zegt niets.

18904. De **Voorzitter**: Neen, dat geef ik toe, maar dat is juist een van de grieven, die wij tegen de Duitsers hebben, dat mensen veroordeeld werden, zonder dat ze voor een gerecht geweest waren. Dat noem ik geen rechtspraak. Een van de meest elementaire begrippen van rechtspraak is toch, dat degene, die veroordeeld wordt, ten minste de gelegenheid heeft om zelf te zeggen, wat hij te zeggen heeft.

A. Ja zeker, maar ik kan me echter voorstellen, dat het zo geweest is, dat men al direct gezegd heeft: Dat zijn twee agenten, die uit Engeland gekomen en daarom reeds eenmaal gevangen genomen zijn en daarom volgens de bestaande wetten reeds de doodstraf verdiend hebben.

Toentertijd werd hun de doodstraf kwijtgescholden. Nu zijn ze gevlucht, hebben zich met de illegaliteit in verbinding gesteld, hebben een heleboel foto's en belangrijk spionagemateriaal bij zich gehad. Ik weet het niet precies, ik geloof zelfs, dat ze een pistool bij zich hadden, en daarop staat weer de doodstraf, zodat men in Duitsland eventueel gezegd heeft: „Het is doelloos die mensen nog te verhoren. Dat, wat zij verklaard hebben, ligt hier voor ons. De mensen worden veroordeeld en doodgeschoten.”

18905. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat dit uit opvattingen voortvloeit, die bij beschaafde volkeren niet in trek zijn. Hoe dit echter zij, in de eerste plaats zijn zij niet veroordeeld en in de tweede plaats, als ze ter dood veroordeeld waren, dan pleegt men bij de executie van een vonnis toch altijd nog bepaalde gebruiken en vormen in acht te nemen. Deze mensen zijn echter eenvoudig op de weg of in een bos vermoord. Men heeft hun te voren gezegd, dat ze op de vlucht doodgeschoten zouden worden, dat ze de gelegenheid zouden krijgen om te vluchten en dat ze dan doodgeschoten zouden worden. Ik bedoel, die vorm heeft men er aan gegeven. Dat heeft echter met executie van een doodvonnis niets meer te maken, ten minste volgens mijn opvattingen.

A. Neen, wij waren ook absoluut niet van plan, dat zo te doen. Maar de mensen, die daarbuiten zaten en die het uitvoeren moesten, waren lieden, die beslist nog nooit in hun leven een mens gedood hebben en nooit aan zo iets gedacht hadden en die zich dat zeer aantrokken, en ze verbeeldden zich, dat het misschien op deze manier het doelmatigst was. Zo dachten misschien de mensen, die echter nooit de wil gehad hebben uit zich zelf deze mensen dood te schieten, maar die het op grond van het bevel doen moesten en die het daarmee absoluut niet eens waren.

18906. De **Voorzitter**: Daar gaat het nu niet over. Het gaat mij alleen hierom: U bevestigt ook, dat dit op deze manier gebeurd is?

A. Ja.

18907. De **Voorzitter**: Wij zijn hier geen college, dat uit gaat zoeken, wie daarvoor verantwoordelijk is en wie de schuld daarvan draagt. Daar zijn ten slotte de rechterlijke colleges voor en niet wij. Het gaat mij dus alleen om het feit, dat u ook inderdaad bevestigt, dat zij op deze wijze om het leven zijn gebracht. Er is bevel gekomen, dat ze doodgeschoten moesten worden, en hun is medegedeeld — dat is blijkbaar dus nog een vorm, die men er aan gegeven heeft —, dat ze konden vluchten en dan op die manier doodgeschoten zouden worden.

A. Omdat ik persoonlijk met de mensen op goede voet stond, heb ik deze mensen medegedeeld, dat zij doodgeschoten zouden worden.

A. So ist es geschehen, ja, aber auf Anordnung von *Deppner*, der ausdrücklich gesagt hat: Die beiden Leute sind zum Tode verurteilt. Ich kann mir auch vorstellen, dass das eventuell so gewesen ist, wenn wir auch das Urteil nicht gesehen haben; denn zu diesem Zeitpunkt waren die Gerichte, die noch in Holland gewesen sind, sehr überlastet, sodass manche Fälle deutschen Gerichten zugeschickt worden sind. Wer das von hier aus gemacht hat, weiss ich nicht, aber es sind auch Sachen an deutsche Gerichte gegangen. Ich könnte mir vorstellen, dass es in diesem Fall ebenso gewesen ist.

A. Ja, das sagt nichts.

A. Ja, sicher. Ich kann mir aber vorstellen, dass es so gewesen ist, dass man von vorneherein gesagt hat: Das sind zwei Agenten, die aus England gekommen und deswegen schon einmal festgenommen waren und nach den bestehenden Gesetzen daher schon die Todesstrafe verdient haben.

Seinerzeit wurde ihnen die Todesstrafe erlassen. Nunmehr sind sie geflüchtet, haben sich mit der Illegalität in Verbindung gesetzt, haben eine grosse Menge Fotos und wichtiges Spionagematerial bei sich gehabt. Ich weiss es nicht genau, ich glaube aber, sie hatten sogar eine Pistole bei sich und darauf steht wieder die Todesstrafe, sodass man in Deutschland eventuell gesagt hat: es ist zwecklos die Leute noch zu hören. Das, was sie ausgesagt haben, liegt hier vor uns, die Leute werden verurteilt und erschossen.

A. Nein, es ist auch absolut nicht unsere Absicht gewesen, das so zu machen. Aber es handelte sich bei den Leuten, die da draussen sasssen und die es durchfuhren sollten, um Leute, die bestimmt noch nie in ihrem Leben einen Menschen umgebracht haben und nie an so etwas gedacht hatten und denen das sehr nahe ging, sich vorstellten, das es vielleicht in dieser Weise am zweckmassigsten sei. Das waren vielleicht die Gednken der Leuten, die aber niemals den Willen gehabt haben von sich aus überhaupt diese Leute zu erschliessen, sondern das auf Grund des Befehls machen mussten, und die absolut nicht damit einiggegangen sind.

A. Ja.

A. Weil ich persönlich mit den Leuten auf gutem Fuss stand, habe ich diesen Leuten mitgeteilt, dass sie erschossen werden würden.

18908. De **Voorzitter**: En ook, dat het zo zou gebeuren?

A. Ik heb ze extra daarop opmerkzaam gemaakt, dat bij vlucht direct geschoten zou worden.

18909. De **Voorzitter**: Het was dus niet de opdracht van *Deppner*. dat dit op de vlucht gebeuren moest?

A. De opdracht zal precies zo geweest zijn, dat *Wilfert* waarschijnlijk — dat kan ik nu niet zeggen, ik weet het ook niet — tegen *Deppner* gezegd heeft: „Waarom moeten wij dat doen, wij zijn daarvoor toch niet de geschikte personen”, en dan zal deze tegen hem gezegd hebben: „Wanneer u dat niet goed zo kunt doen, dan maar op de vlucht”.

15910. De **Voorzitter**: Het is inderdaad een sinistere zaak. U hebt uit u zelf, als ik het goed begrepen heb, het nodig gevonden om hen althans te voren te waarschuwen?

A. Ik ben zelf naar hen toegegaan en heb het hun gezegd. Ik stond met de mensen op zeer goede voet, zodat ik gezegd heb: „Die mensen moeten weten, wat er aan de hand is”. Natuurlijk neem ik aan, dat ook de latere commandoleider het hun misschien nog gezegd heeft, dat weet ik niet, ik ben daarvan niet op de hoogte. Maar ik wilde het hun persoonlijk zeggen, omdat ik met deze mensen vroeger altijd op zeer goede voet gestaan heb.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermee gekomen aan het eind van wat ik u te vragen had en sluit ik het verhoor.

E. MAY.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBKOUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

A. Ich habe sie extra darauf aufmerksam gemacht, dass bei der Flucht sofort geschossen werden wurde.

A. Der Auftrag wird genau so gewesen sein, dass *Wilfert* wahrscheinlich — das kann ich heute nicht sagen, ich weiss es auch nicht — zu *Deppner* gesagt hat: „Warum sollen wir das machen, wir sind dafür doch nicht die geeigneten Leute”, und dann wird dieser ihm gesagt haben: „Wenn Ihr das so nicht richtig könnt, dann eben auf der Flucht”.

A. Ich bin selbst zu ihnen gegangen und habe es ihnen gesagt. Ich stand mit den Leuten sehr gut, sodass ich gesagt habe: Die Leute müssen wissen, was los ist. Selbstverständlich nehme ich an, dass auch der spätere Kommandoführer das ihnen vielleicht noch gesagt hat, das weiss ich aber nicht, das entzieht sich meiner Kenntnis. Aber ich wollte es ihnen persönlich sagen, weil ich mit diesen Leuten früher immer sehr gut gestanden hatte.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ADRIAAN QUIRINUS HENDRIK DIJXHOORN,
oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal,
lid van het Hoog Militair Gerechtshof,
oud-Minister van Defensie.

Hij legt de eed af als getuige.

19981. De **Voorzitter**: Wij zijn u zeer erkentelijk, dat u op ons mondeling verzoek bereid bent geweest reeds vandaag hier te verschijnen.

Aan de orde is de behandeling van punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten.

U hebt in uw functie in 1940 en 1941 daarmee ook een en ander te maken gehad. In de eerste plaats zou ik u het volgende willen vragen. Wij hadden vóór het uitbreken van de oorlog bij de generale staf een sectie G.S. III, de inlichtingendienst. Nu is het, meen ik, zo, dat vóór 1940 bij G.S. III generlei voorbereidingen zijn getroffen voor het geval, dat de Regering naar een ander land moest uitwijken om daar direct een voortzetting van de bestaande inlichtingendienst, dan aangepast aan de nieuwe verhoudingen, te waarborgen en een verbinding te onderhouden met het bezette gebied. Op dat punt zijn geen voorbereidingen getroffen. Is dat juist?

A. Dat is juist.

19982. De **Voorzitter**: Dat heeft men nimmer overwogen?

A. Voor zover mij bekend nimmer.

19983. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat men, toen men in Londen was aangekomen, ten aanzien van dit punt volkomen blank stond?

A. Ja.

19984. De **Voorzitter**: Men moest dus gaan overwegen, wat op dit punt gedaan moest worden. Misschien is het het beste, dat ik u nu het woord geef om te vertellen hoe een en ander is gebeurd en wat u daarmee zelf te maken hebt gehad.

A. Gaarne. Bij de capitulatie zijn van de inlichtingendienst in Mei 1940 naar Engeland overgestoken de toenmalige luitenant-kolonel van de *Plassche* met gezin en majoor *Olifiers* met gezin.

19985. De **Voorzitter**: Omdat ze op de in een Duits vliegtuig gevonden Fahndungsliste stonden?

A. Die behoorden tot G.S. III en stonden op de z.g. zwarte lijst. Van Engelse zijde — de Engelsen hadden blijkbaar deze lijst in handen gekregen — is toen de opperbevelhebber gewaarschuwd, waarop deze heren met hun gezin op last van de opperbevelhebber naar Engeland zijn overgestoken. Generaal van *Oorschot*, die vóór het Venlo-incident hoofd van de inlichtingendienst was, was reeds in Engeland als chef der militaire missie. Hij was een van de eerste oorlogsdagen naar Engeland overgestoken. Ik heb als Minister van Defensie getracht in Engeland onmiddellijk een inlichtingenbureau te creëren.

19986. De **Voorzitter**: Er waren, meen ik, ook nog een paar lagere officieren van de inlichtingendienst daar? Ons zijn o.a. genoemd de namen van de heren van *Helvoirt* en *Fikkert*. Kan dat?

A. Die namen heb ik ook gehoord. Zij kunnen wel ten behoeve van de inlichtingendienst gewerkt hebben, maar voor zover mij op dat ogenblik bekend was, maakten zij geen deel uit van het bureau.

Ik trachtte dus een bureau te creëren. Daartoe probeerde ik generaal-majoor van *Oorschot*, luitenant-kolonel van de *Plassche* en majoor *Olifiers* in te schakelen. Het opzetten van een werkelijk militaire inlichtingendienst werd echter bemoeilijkt door het feit, dat de Minister van Justitie, de heer *Gerbrandy*, en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Bernhard* de voormalige hoofdcommissaris van politie van 's-Gravenhage, de heer van 't *Sant*, pousseerden. Dat geschiedde omstreeks Juni en Juli 1940. Voor zover mij bekend, was de heer van 't *Sant* naar Engeland overgekomen voor de persoonlijke veiligheid van H.M. de Koningin, waartoe hij in verbinding stond met de Engelse veiligheidsdienst. Daar de heer van 't *Sant* geen militair was en ik ook uit anderen hoofde bezwaren tegen hem had, vond ik hem geen geschikt persoon voor die inlichtingendienst.

19987. De **Voorzitter**: U zegt, dat u ook uit anderen hoofde bezwaren had tegen de heer van 't *Sant*. Kunt u dat nader toelichten?

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar vindt u het goed, dat ik dat straks doe?

De **Voorzitter**: Uitstekend.

A. Ik doe dat liever straks in één geheel.

Ik heb mijn bezwaren uitvoerig aan de Minister van Justitie kenbaar gemaakt. Zij kwamen in hoofdzaak hierop neer, dat het verzamelen en verwerken van zakelijke inlichtingen vereist zakenkennis en kennis van de inwendige gang van zaken bij de betrokken Departementen. Ik heb in een onderhoud met de heer *Gerbrandy* als leidraad gevolgd iets, dat ik zwart op wit had gesteld en in mijn archief heb teruggevonden. Ik kan u achtereenvolgens de punten opgeven, waarop ik de heer *Gerbrandy* heb gewezen. Het waren de volgende:

Het gaat niet alleen om berichten uit Holland of om gegevens omtrent personen of omtrent het werken met geheime agenten.

Hei gaat mede om zuiver zakelijke inlichtingen, waarop en waarmee verschillende Departementen hebben te werken.

Het vragen en verwerken van deze zakelijke inlichtingen vereist zakelijke kennis en is geheel en al een kwestie van de cuisine intérieure van het betrokken Departement.

Deze zakelijke inlichtingen worden voor een deel verkregen door:

a. inlichtingen van overeenkomstige Departementen van andere Mogendheden;

b. het putten uit kranten en andere schrifturen.

Ik heb toen aangevoerd, dat de heer van 't *Sant* noch *a* noch *b* kon verrichten, omdat hij van de cuisine intérieure van alle Departementen niet op de hoogte kon zijn en dat hij de berichten nog minder volledig kon verwerken, omdat hij niet kon beoordelen, welk Departement in een bepaald bericht belang zou kunnen stellen.

De heer van 't *Sant* kon bepaalde berichten, die een bepaald Departement behoefde, ook niet verkrijgen: 1°. omdat hij niet kon onderhandelen met het War Office en het Foreign Office of met gezanten, en 2°. omdat het War Office en het Foreign Office wensten te werken met Nederlandse officieren en Nederlandse diplomaten. Het enige, wat de heer van 't *Sant* misschien kon doen, was het werken met geheime agenten, omdat hij contact met de Engelse geheime dienst had, en dan nog alleen in nauw overleg met het betrokken Departement.

Nu komen er twee zaken, die ik niet meer kan reconstrueren. Ik zou ze echter volledigheidshalve willen noemen. Er waren alreeds twee markante deraillementen van de heer van 't *Sant* geweest.

Ik heb hier de desbetreffende aantekening: 1°. het diner van *Tuyll Beelaerts jr.* — ik weet niet meer, wat dit betekent — en 2°. het verzoek aan de heer *Beelaerts jr.* om op de gezantschappen contact te krijgen.

Van het laatste herinner ik mij, dat hij een poging aanwendde buiten de Minister van Buitenlandse Zaken om, om mensen van zijn club op gezantschappen te krijgen, zoals hij er in geslaagd is zijn agenten in Stratton House te krijgen, dit laatste om daarmee handelingen van bepaalde Ministers te controleren.

19988. De **Voorzitter**: Hij vatte de inlichtingendienst dus ook als een interne zaak op?

A. Inderdaad. Op een gegeven moment wilde een zekere *Maas*, die bij mij thuis beëiende was, weg. Tot mijn grote verbazing bleek enige tijd later, dat hij op het bureau van de heer *van 't Sant* zat. De heer *van 't Sant* had ook ingeschakeld een telefoniste, voor zijn interne aangelegenheden. Daarin heeft hij zich echter vergist, want die speelde onder één hoedje met mijn adjudant, zodat dit uitkwam en geen resultaat meer had.

19989. De **Voorzitter**: U hebt zoëven verteld, dat er in de aanvang een debat tussen u en de Minister van Justitie was. Hoe kwam de Minister van Justitie er toe, die dienst voor zich te claimen? Waarom was dat juist de Minister van Justitie? Het was wel zo, dat vóór 1940 in Nederland, met name voordat de staat van beleg er was, de werkzaamheden van Justitie voor een deel parallel liepen met de werkzaamheden van G.S. III, voor zover deze althans betrekking hadden op de inwendige veiligheid. Kan daarin misschien de oorzaak gelegen zijn, met andere woorden, dat men het als een continuïteit van de toestand van toen heeft opgevat?

A. Daarin kan zeer zeker de oorzaak gelegen zijn. Ik wil hieraan toevoegen, dat ik de heer *Gerbrandy* bij herhaling heb verzekerd, dat de inlichtingendienst niet alleen was een dienst om boeven te vangen, maar er moest natuurlijk een Minister voor dit plan gevonden worden en blijkbaar dacht men bij de Minister van Justitie aan het goede adres te zijn.

19990. De heer **Koersen**: Heeft de heer *Gerbrandy* ook nog gemotiveerd, waarom hij de heer *van 't Sant* aan het hoofd van deze dienst wilde en niet een der aanwezige militairen?

A. Hij vond de heer *van 't Sant* de aangewezen man voor deze dienst. Men had blijkbaar enige bezwaren — al dan niet te recht — tegen de overgekomen functionarissen van het vroegere G.S. III, nl. generaal *van Oorschot*, overste *van de Plassche* en majoor *Olifiers*.

19991. De **Voorzitter**: In welk vlak lagen die bezwaren?

A. Dat werd niet gezegd; men had bezwaren. Toen wij pas in Engeland waren, bleek dat aan een lunch, waar overste *van de Plassche* aanzat en een zekere loopjongen tussen de heer *van 't Sant* en de Engelse geheime dienst, genoemd *Hooper*. Deze laatste zeide tegen *van de Plassche*: u moet maar geen werk meer maken van de inlichtingendienst, want u komt onder *van 't Sant* of u moet maar naar de Nederlandse troepen toe. Dit alles, terwijl ik als Minister van Defensie nog van niets wist.....

19992. De **Voorzitter**: Was dat een Engelsman?

A. Dat was een Engelsman, een loopjongen tussen *van 't Sant* en de Engelse geheime dienst.

19993. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Was die man oorspronkelijk niet hier te lande werkzaam geweest op een passensbureau?

A. *Hooper* is werkzaam geweest bij de Engelse geheime dienst en was, naar ik meen, geplaatst op het passensbureau aan de Parklaan te 's-Gravenhage en is daar op een gegeven moment weggevoerd. Ik kan het u wel even voorlezen, zoals ik het toen terstond opgeschreven heb; hei zijn aantekeningen uit de jarrn 1940/1941: In een onderhoud, hetwelk ik in het begin van 1941 had met luitenant-kolonel *van de Plassche* verklaarde deze hoofdofficier als volgt:

„In Mei 1940, kort na mijn overkomst uit Nederland, had ik een gesprek met *van 't Sant* over de inlichtingendienst; het gesprek had plaats in Eton Square. De heer *van 't Sant* raadde mij aan eens met een zekere heer *Hooper* te spreken. In hotel Claridge heb ik — het was meen ik 31 Mei — met de heer *Hooper* een onderhoud gehad. *Hooper* vertelde mij, dat hij met de heer *van*

't Sant van plan was een geweldige inlichtingendienst te vormen; hij — *van de Plassche* — moest in een afzonderlijk huis gaan wonen en tijdelijk van de wereld verdwijnen.

De verhouding tot de heer *van 't Sant* zou nader worden geregeld. U komt, zo zei *Hooper* tegen mij (*van de Plassche*) onder de heer *van 't Sant* of u gaat naar de troep.

Hooper vertelde voorts, welke Ministers niets waard waren. Blijven moesten de heren *Welter*, *Dijxhoorn*, *van Kleffens* en *Gerbrandy*. In dat zelfde gesprek heeft de heer *Hooper* tegen mij (*van de Plassche*) gezegd: „de *Geer* moet verdwijnen en *Gerbrandy* moet Minister-President worden.”

U vroeg mij, Mijnheer de Voorzitter, welke bezwaren ik nog meer tegen de heer *van 't Sant* had. Ik meende hem niet geheel te mogen vertrouwen. Dat baseerde ik daarop, dat hij kort na onze aankomst in Londen mij inlichtingen vroeg aangaande de heren *Steenberghe*, *Furstner*, *van Angeren*, *Welter* en *van Blankenstein*, een functionaris aan Economische Zaken, personen, die ik boven iedere verdenking verheven achtte. Ik heb geweigerd hem die inlichtingen te geven.

Daarna heeft de heer *van 't Sant* zich gewend tot een zekere heer *van Buuren*. De heer *van Buuren*, die ik amper kende, heeft ons vóór de capitulatie in Mei 1940 zeer belangrijke gegevens verstrekt, o.m. omtrent het tijdstip van de Duitse aanval. De heer *van Buuren* en de heer *van 't Sant* tutoyeerden elkander. Toen de heer *van 't Sant* hem die vraag stelde, heeft de heer *van Buuren* hem uitgelachen en gezegd, dat hij niet van plan was, zijn relaties met de adjudanten van de Minister van Defensie te misbruiken om deze inlichtingen te verstrekken.

19994. De **Voorzitter**: Welke inlichtingen wilde de heer *van 't Sant* geven? Over de betrouwbaarheid van die Ministers?

A. Ja, en de heer *Furstner*. Enige dagen later werd de heer *van Buuren* geïnterneerd.

19995. De **Voorzitter**: Op wiens last?

A. Het geval van *Buuren* heb ik niet volledig bij mij; het beslaat enige honderden bladzijden. Resumerende, kan ik wel zeggen, dat dit gebeurd is op instigatie van de heer *van 't Sant*, omdat na enige tijd de Engelsen vroegen, welke bezwaren de Nederlandse Regering toch tegen mijnheer *van Buuren* had. Aangezien de heer *van 't Sant* niet van plan was de invrijheidstelling van deze man te verzoeken, is er een vergadering geweest tussen generaal *van Oorschot*, Minister *Gerbrandy*, de heer *van 't Sant*, de heer *Steenberghe*, naar ik meen, en mij. Toen is de heer *van 't Sant* opgedragen de vrijlating van die mijnheer te verzoeken.

19996. De **Voorzitter**: Welke functie had de heer *van Buuren* vóór zijn internering?

A. Hij was burger, geen militair. Aangezien men van mening was, dat hij op de zwarte lijst stond, is hij, door de Engelsen gewaarschuwd, naar Engeland uitgeweken, hetgeen klopte met de door hem verstrekte inlichtingen. Toen *van Buuren* niet vrijkwam, ben ik naar de Minister van Justitie gegaan en heb ik gezegd: hij komt blijkbaar niet vrij; ik zal zelf een verzoek aan het Home Office schrijven. Uit eigen beweging zeide de heer *Gerbrandy* mij, dat ik er in mocht zetten, dat de Minister van Justitie met deze aanvraag akkoord ging. Nu was ik er helemaal.

De Minister van Justitie zeide mij voorts: de heer *van 't Sant* heeft verzekerd, dat hij om vrijlating heeft gevraagd. Ik heb daarop geantwoord: dan zal ik een van mijn adjudanten er op uitsturen om het te onderzoeken. Toen bleek, dat bij het Home Office een aanvraag om vrijlating niet was binnengekomen. Mijn verzoek is daarop in zee gegaan. Een paar dagen later was *van Buuren* vrij. Mijn adjudant, kapitein *Kruls*, belde toen naar *van 't Sant* en vroeg: mag de heer *van Buuren* zijn kleren, die in beslag genomen zijn, want die hebt u. Waarop de heer *van 't Sant* antwoordde: hij kan niet vrij zijn, want ik heb er niet om gevraagd. Mijn adjudant zeide daarop: hij staat naast mij. De heer *van 't Sant* antwoordde: dat kan niet, want ik heb het niet gevraagd.

Toen heeft mijn adjudant het maar opgegeven en iemand gestuurd om de kleren te halen; die heeft hij dan ook gekregen.

Wat het geval-Zegers betreft, moet ik beginnen met te zeggen, dat *Zegers* lid van de N.S.B. is geweest, doch ten gevolge van het ambtenarenverbod van Minister *Colijn*, dus in 1936, heeft bedankt. Deze *Zegers* was toegevoegd aan de militaire missie van generaal *van Oorschot* en ook naar Engeland gekomen. Op een gegeven moment hoorde ik, dat *Zegers* door de Engelsen geïnterneerd zou worden. Ik krnde hem heel goed. Ik had als hoofd van de 2de afdeling van het Departement van Defensie met hem samengewerkt in verband met de op-

bouw van onze luchtstrijdkrachten. Hij was bovendien een promotiegenoot van de Koninklijke Militaire Academie. Ik had hem daarnaast op de hogere krijgsschool leren kennen. Ik had hem altijd beschouwd als een uiterst bekwaam officier, impulsief, maar volkomen betrouwbaar. Ik was niet bereid *Zegers* zo maar te laten interneren en stuurde mijn adjudant Post *Uiterweer* om contact op te nemen met de Engelse dienst, Scotland Yard, en te vertellen, dat de Minister daartoe niet bereid was, tenzij men mij kon vertellen, welke bezwaren tegen *Zegers* gerezen waren.

Enige tijd later kwam Post *Uiterweer* terug en deelde mij mede, dat hij gegaan was naar de heer van 't Sant, waarop deze hem had gezegd, dat hij maar niet naar de Engelsen moest gaan. De heer van 't Sant had, toen hij van de internering hoorde, ook al pogingen aangewend bij de Engelse dienst om dat niet te laten doorgaan, maar het was hem niet gelukt. De Engelsen schenen veel bezwaren te hebben tegen *Zegers*; hij zou volgens de heer van 't Sant lid van de N.S.B. geweest zijn en een sergeant-N.S.B.-er de hand boven het hoofd gehouden hebben bij een krijgstuuchtelijke overtreding. In elk geval was het hem niet gelukt de internering te voorkomen. Er werd bijgevoegd: „Zeg maar tegen de Minister, dat ik hem sterk aanraad zich niet met deze zaak te bemoeien, anders compromitteert hij zich misschien ook nog”. Op deze mededeling van de heer van 't Sant heb ik inderdaad mij verder, denkende, dat dat allemaal waar was, van inmenging onthouden en werd *Zegers* op 28 Mei 1940 geïnterneerd. Ik heb er toen op aangedrongen *Zegers* terstond te doen horen door de Nederlandse dienst, met name de heer van 't Sant. Het heeft echter een jaar geduurd, voordat eindelijk *Zegers* door de Nederlandse dienst, met name door de heer Molenaar, op 9 Mei 1941 werd gehoord. In die tussentijd was mij echter bekend geworden, dat de heer *Zegers* geïnterneerd was geworden door de Engelsen op aanbrengen van de heer van 't Sant, althans van één van zijn medewerkers.

19997. De **Voorzitter**: Zulk een internering vond plaats op het eiland Man, niet waar?

A. *Zegers* heeft tot het eind van de oorlog op Man gezeten. In de tijd van mijn aftreden, Juni 1941, was ik juist bezig aan de Engelsen te vragen hem los te laten. De heer van *Boeyen* heeft dat overgenomen, maar is ten slotte niet in het Engelse voorstel getreden, dat m.i. zeer acceptabel was, want ze zeiden: „Wij laten *Zegers* los, wanneer ge hem weer in dienst neemt.” Van *Boeyen* is daar niet ingetrapt en *Zegers* is tot 1944 geïnterneerd gebleven. Eindelijk werd hij toen ontslagen, waarna hij in Londen een betrekking heeft gekregen, ik meen bij het Rode Kruis.

19998. De **Voorzitter**: Lag het geval-Zegers niet anders dan het geval-van *Buuren*? Ik vraag dat hierom. In verband met het geval-van *Buuren* meende u zelf uw inlichtingen te moeten inwinnen bij de Engelsen buiten de heer van 't Sant om en bij *Zegers* mernde u de inlichtingen, die u ontving, niet verder te moeten onderzoeken. Wat is daarvan de oorzaak?

A. Het geval-Zegers speelde het eerst in Mei 1940. Vóórdat ik echter zekerheid had, dat er tegen *Zegers* geen voldoende bezwarende feiten bestonden, verliep er geruime tijd. Kort daarop, in Juli, speelde het geval-van *Buuren*, maar dit was spoedig veel duidelijker voor mij. Het geval kwam bij het Home-Office terecht en ik kon er direct inklimmen, omdat het Home-Office zelf liet vragen: „Wat heeft de Nederlandse Regering toch tegen van *Buuren*?” Dat geval lag ook anders. Ik wist van huis uit, dat de heer van *Buuren* door toedoen van de heer van 't Sant geïnterneerd moest zijn geworden naar aanleiding van diens vraag omtrent de betrouwbaarheid van de Ministers. Dit geval was dus van stonden aan veel duidelijker dan het geval-Zegers.

19999. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Nu het geval- van *Buuren* toch even ter sprake komt, zou ik u het volgende willen vragen. Zijn, toen u en de andere heren, die bij die bespreking aanwezig waren en die opdracht hadden gegeven aan de heer van 't Sant, achteraf bemerkten, dat de heer van 't Sant het verzork om invrijheidstelling niet had doorgegeven aan de Engelse autoriteiten, geen maatregelen genomen en is geen opheldering gevraagd aan de heer van 't Sant?

A. Ik heb, bemerk ik, toch de dossiers *Zegers* en van *Buuren* bij mij. Het zijn, zoals u ziet, lijvige dossiers geworden. Daarin bevinden zich afschriften van de originele brieven, die gewisseld zijn tussen de Minister-President en mij. Natuurlijk heb ik geprotesteerd, maar zonder resultaat.

20000. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Tijdens die bespreking, waarbij nog enige andere Ministers aanwezig waren — u noemde de

heren *Gerbrandy* en *Steenberghe* — is een zeer positieve opdracht gegeven. De heer van 't Sant heeft medegedeeld, dat hij daaraan gevolg had gegeven. Enige tijd daarna is gebleken, dat dit pertinent onwaar was. Het prestige van het college, dat de opdracht had gegeven, bracht toch mede, dat men dit niet liet zwemmen?

A. Ik ben zo ver gegaan, dat ik op een gegeven ogenblik aan de Minister van Justitie heb geschreven, dat ik voor de heer van 't Sant geen enkele verantwoordelijkheid meer wilde dragen. Die brief werd in het laatje gelegd en er gebeurde verder niets. Dat is kort vóór mijn aftreden geweest. Dit was ook één van de redenen, waarom ik aftreden ben. Ik duldde dat niet. Ik heb in brieven, gericht tot de Minister van Justitie, tegen de heer van 't Sant, in verband met het liegen, dat hij deed, de meest zware beschuldigingen geuit, maar dan kwamen er brieven terug, waarvan mijn haren te berge rezen. De schuld lag dan ten slotte bij mij! Ik kreeg nota bene een bemerking van de Minister van Justitie, omdat ik buiten de heer van 't Sant om de vrijlating van de heer van *Buuren* had gevraagd, terwijl de Minister van Justitie mij machtiging had gegeven om in de brief, die ik aan het Home-Office schreef, te zeggen, dat de Minister van Justitie „shares this opinion”. Zo waren de toestanden in Londen.

20001. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Is deze zaak nooit in het Kabinet ter sprake gekomen? U zei straks, dat „men” bezwaren had tegen verschillende Nederlandse officieren, die naar Londen waren gekomen. Met „men” was waarschijnlijk bedoeld: het Kabinet. Ik vraag dat in verband met het merkwaardige feit, dat Justitie deze dienst kreeg, terwijl de inlichtingendienst oorspronkelijk een kwestie van Defensie was. Dat is dus vermoedelijk een gevolg geweest van een Kabinetsbesluit. Hoe zit dat?

A. Als u het goedvindt, zou ik daarop liever straks terugkomen.

20002. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke functie had de heer van 't Sant precies?

A. Hij was chef van de Centrale Inlichtingendienst.

20003. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan was hij toch niet meer dan een ambtenaar?

A. Met de rang van raadgever van het Departement van Justitie, in rang gelijkgesteld, protocolair, met generaal-majoor.

20004. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan is men dus in ieder opzicht ondergeschikt ambtenaar?

A. Volkomen.

20005. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Men kan dus zeggen: U doet dit!, en hij heeft het te doen.

Zoals u het nu zegt, krijgen wij de indruk, dat het een instantie was à la Himmler, die naast en boven de Regering stond. Dat is het vreemde van dit alles.

A. Ik heb de Himmler-tijd in Nederland niet meegemaakt, maar naar wat ik er van gehoord heb, zou ik zeggen, dat het er aan grenst.

20006. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Zijn die tegenstellingen, b.v. ter gelegenheid van de kwestie-van *Buuren*, nooit in het Kabinet behandeld?

A. Inderdaad zijn de interneringen verschillende malen in het Kabinet ter sprake gekomen. Het is zelfs zo ver gekomen, dat de heer van 't Sant op een gegeven moment in de Kabinetsvergadering werd uitgenodigd om inlichtingen omtrent de interneringen te geven. Het gesprek is toen zo gelopen, dat hij op een gegeven moment zeide: „Er zijn thans 51 mensen door mijn bemoeiing uit de internering ontslagen, waarvan 50 met mijn toestemming en de 1ste niet.”, waarop ik prompt aan de President vroeg: Zoudt u de heer van 't Sant willen vragen wie die 1ste is? De heer van 't Sant antwoordde daarop: Van *Buuren*, waarop de President niets deed, niettegenstaande het feit, dat de heer van 't Sant opdracht had gekregen de vrijlating van van *Buuren* te verzoeken.

20007. De **Voorzitter**: Hoe groot was het aantal geïnterneerden in totaal?

A. Ik heb thuis de lijsten, die toen verstrekt zijn aan de Ministerraad, maar het zijn vellen vol. Ik durf het getal niet uit mijn hoofd te zeggen; ik wil het wel opzoeken.

20008. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren het allen onbetrouwbare Nederlanders?

A. Mensen, van wie men dacht, dat zij onbetrouwbaar waren.

20009. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zoudt u ons misschien die lijsten kunnen doen toekomen?

A. Ja, zeker.

20010. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren de heren *Zegers* en *van Buuren* onder dit aantal de meest prominente figuren of bevonden er zich wel meer belangrijke personen onder?

A. Ik herinner mij twee namen, waar nog al rumoer om geweest is, een zekere heer *François*, toen nog van het Departement van Koloniën, en de heer *van Duinen*, die naar ik meen als inspecteur voor de scheepvaart onder Minister *Albarda* ressorteerde en over wie Minister *Albarda* zich nogal warm gemaakt heeft.

20011. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *Albarda* vóór of tegen die meneer?

A. Hij was vóór die meneer.

20012. De heer **Korthals**: Kunt u nog iets zeggen over dat onderzoek, dat een jaar geduurd heeft, maar toch nog plaats gehad heeft van Nederlandse zijde naar de daden van de heer *Zegers*?

A. Ik zal het u snel uit mijn toentertijd gemaakte aantekeningen voorlezen:

„Nadat de overste *Zegers* was geïnterneerd, kwam hij als burger te behooren tot de bemoeiingssfeer van het Departement van Justitie ¹⁾, terwijl de Minister van Binnenlandsche Zaken was belast met de behartiging van de geestelijke en stoffelijke belangen der geïnterneerden. Het spreekt echter wel vanzelf, dat ik mij voor den Overste *Zegers* bleef interesseeren. In het bijzonder stelde ik belang in de *feiten*, die grond opleverden voor de bewering, dat *Zegers* nog steeds N.S.B.-neigingen zou hebben. Zijn gewezen-lidmaatschap van de N.S.B. — hij was lid geweest tot aan het uitvaardigen van het zoogenaamde ambtenarenverbod — zeide mij niet voldoende om tegenover mijzelf zijn interneering te kunnen rechtvaardigen. Hoe velen waren tot aan het tijdstip van het ambtenaren-verbod lid van de N.S.B. geweest en daarna volkomen bekeerd. Dat ambtenaren-verbod dagteekende — indien ik mij niet vergiste — uit het jaar 1934; moest men dan na 6 jaren het vroegere lidmaatschap nog aan iemand nahouden?

In de gesprekken, die ik hierover met den Heer *Gerbrandy* voerde, bleek mij, dat hij (*Gerbrandy*) iemand, die vroeger (ook vóór het uitvaardigen van het ambtenaren-verbod) lid van de N.S.B. was geweest, te eeuwig en dage onbetrouwbaar bleef achten. Inmiddels bleef ik volslagen in het duister tasten of aan den Overste *Zegers* nog andere *feiten* werden ten laste gelegd. Hierdoor — wegens gebrek aan gegevens dus — was het voor mij uitermate moeilijk (om niet te zeggen onmogelijk) om voor *Zegers* in de bres te springen. Men kan zich voorstellen, welk een figuur ik zou slaan, indien ik op vrijlating ging aandringen en het mocht dan later blijken, dat de Engelschen over meer, mij onbekend, bezwarend feiten-materiaal zouden beschikken. Ik kon dus aanvankelijk niet veel anders doen, dan betoogen, dat iemand, die voor het ambtenaren-verbod lid van de N.S.B. was geweest, sindsdien bekeerd kon zijn en niet per se onbetrouwbaar behoefde te wezen, alsmede er op aandringen, dat men mij open en eerlijk alle feiten zou mededeelen, welke aan *Zegers* ten laste werden gelegd.

Ik kreeg echter geen enkele nadere mededeeling, waarna ik — mede naar aanleiding van het request, dat de Heer *Zegers* op 9 Juni tot den Minister-President (Jhr. *de Geer*) had gericht — e x p o s i t i o n e e x p o n e n s e poging deed om voor hem toelating te verkrijgen tot een der overzeesche gebiedsdeelen. Mijn ambtgenoot *Welter* eischte echter van mij, dat ik zou verklaren, dat de Heer *Zegers* politiek geheel onverdacht was. Ik mocht deze verklaring echter niet afgeven, omdat ik nog maar steeds niet wijzer was geworden omtrent hetgeen de Engelschen ten aanzien van *Zegers* wisten en de Minister van Justitie bij hoog en bij laag vol hield, dat *Zegers* terecht was geïnterneerd, zonder mij nochtans feiten, die hout sneden, te

¹⁾ Na de reconstructie van het Kabinet als gevolg van mijn aftreden als Minister van Defensie, onder het Departement van Binnenlandsche Zaken.

kunnen noemen. Het wachten was blijkbaar op nadere gegevens, die zouden kunnen worden verstrekt, zoodra *Zegers* hetzij door den Engelschen, hetzij door den Nederlandschen dienst zou zijn gehoord. De Engelschen liepen echter niet hard en de onder het Departement van Justitie ressorteerende Nederlandsche dienst onder leiding van den Heer *van 't Sant* al evenmin.)

Begin November 1940 vernam ik uit een brief, die de Overste *Zegers* mij zond, dat hij door de Engelsche autoriteiten verhoord was geworden. Van den Nederlandschen dienst hoorde ik hieromtrent evenwel niets. Begin November was mijn geduld uit en vond ik het oogenblik gekomen om aan mijn ambtgenoot van Justitie, den Heer *Gerbrandy*, officieel, schriftelijk, te vragen, welke redenen nu eigenlijk wel tot de interneering van den Overste *Zegers* hadden geleid.

Ik schreef den Heer *Gerbrandy* daarom den volgenden brief:

Minister van Defensie

(Netherlands Ministry of Defence)

Afd. I.

No. 93 P.

Persoonlijk.

Stratton House, Piccadilly, Londen, W.I.

20 November 1940.

Zooals Uwer Excellentie bekend is, werd op 28 Mei 1940 te Londen door ambtenaren van Scotland Yard ter interneering gearresteerd de luitenant-kolonel J. G. W. *Zegers*.

Deze arrestatie vond plaats op grond van het feit, dat de Engelsche autoriteiten in *Zegers* voornoemd een onbetrouwbaren persoon zagen. Mij werd medegedeeld, dat hij lid was geweest van de N.S.B., eerst toen het ambtenarenverbod werd ingesteld, daarvoor had bedankt en voorts een sergeant-NSB.-er de hand boven het hoofd zou hebben gehouden toen tegen dien onder-officier een onderzoek met betrekking tot een begane overtreding werd ingesteld.

Op mijn vraag aan de Engelsche autoriteiten of de arrestatie niet kon worden voorkomen (mondeling overgebracht door één mijner adjudanten) luidde het antwoord ontkennend. De Engelsche autoriteiten wenschten *Zegers* te interneeren en daarmede was het uit.

Uit correspondentie, welke ik op 8 November van Luitenant-kolonel b.d. *Zegers* ontving, blijkt mij, dat hij thans aan verhoor door Engelsche autoriteiten onderworpen is geweest.

Ik zou het bijzonder op prijs stellen, indien U bij de Engelsche autoriteiten inlichtingen zoudt willen doen inwinnen omtrent de redenen, welke er toe hebben geleid *Zegers* te interneeren en geïnterneerd te houden en mij daarin in kennis zoudt willen stellen."

Eerst op 15 Januari, dus twee maanden later, kreeg ik antwoord, een nietszeggend ding: alles werd geschoven op de heer *van 't Sant*.

20013. De **Voorzitter**: In de correspondentie?

A. Ja. De Minister van Justitie was, om het populair te zeggen, nooit thuis en schoof alles op de rug van de heer *van 't Sant*. De Minister van Justitie heeft zelf blijkbaar nooit wat gedaan.

20014. De **Voorzitter**: Deze interneering behoorde staatsrechtelijk gesproken onder de Minister van Justitie?

A. Aanvankelijk wel. Naderhand is zij overgedragen aan de Minister van Binnenlandse Zaken.

20015. De **Voorzitter**: Dat was in Augustus 1941, toen de Centrale Inlichtingendienst kwam onder de Minister van Binnenlandse Zaken.

A. Inderdaad.

20016. De heer **Algera**: De heer *van 't Sant* had dus geen autonome positie en de Minister van Justitie was volledig verantwoordelijk voor de gedragingen van de heer *van 't Sant*?

A. Ja.

¹⁾ Zooals hierna zal blijken, werd de luitenant-kolonel *Zegers* eerst op 9 Mei 1941 — dus bijna een jaar na zijn arrestatie — door den Nederlandschen Dienst gehoord.

20017. De **Voorzitter**: U hebt straks de uitdrukking „de club van de heer van 't Sant" gebruikt. Doelde u toen op bepaalde medewerkers van hem of bedoelde u de Centrale Inlichtingendienst.

A. Daarmede bedoelde ik eigenlijk de Centrale Inlichtingendienst.

20018. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Ik heb het enigszins anders begrepen. U sprak er nl. over, dat hij een paar van zijn mensen in bepaalde functies gebracht wilde zien. Waren dat alleen maar ambtenaren van de inlichtingendienst? Ik had de indruk, dat u meer bepaald bedoelde een stelletje vriendjes.

A. Neen, hij werkte met agenten. Hij duwde overal mensen in, die voor hem spionneerden. Daarop kwam het neer. Het was zelfs zo, dat wij op een gegeven ogenblik de mededeling kregen, dat de boden in Stratton House de stukken lazen. Ik zou het stuk van degene, die mij dat gerapporteerd heeft, wel kunnen opzoeken. Hij gaf ook opdracht aan de telefoonjuffrouwen om de gesprekken van de Minister van Defensie af te luisteren e.d. Een van de telefoonjuffrouwen heeft dat gezegd aan een mijner adjudanten, zoals ik u reeds hiervoren mocht mededelen.

20019. De **Voorzitter**: Toen u dat bemerkte, hebt u daar toch zeker ook wel tegen geprotesteerd bij de Minister van Justitie?

A. Ik heb gezegd: Al die mensen, die de heer van 't Sant hier neergezet heeft, gaan weg, of ik kom niet meer op Stratton House terug, althans woorden van die strekking. Toen schijnen inderdaad veel van die mensen verdwenen te zijn. Ik had doorlopend meningsverschil met de Minister van Justitie over de gedragingen van de heer van 't Sant. Ik wil u met genoeg het gehele dossier van *Buuren* en *Zegers* ter inzage geven. Dan kunt u zien, hoe met de Minister van Defensie door de heer van 't Sant werd gesold. Daarop komt het ten slotte neer.

20020. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Kunt u zich enigszins voorstellen, welke motieven de heer van 't Sant voor al die gedragingen had? Waar zat het in? Was het wantrouwen tegen iedereen en alles?

A. Ik geloof, dat hij een rol wilde spelen. Op een gegeven ogenblik, toen ik op Eton Square kwam, kort na mijn aankomst in Engeland, zei hij mij: „Als u zaken hebt," — en dat werd verschrikkelijk beleefd en geheimzinnig gezegd — „als u zaken hebt van belang met Hare Majesteit, kent u mij dan daarin, want ik ben de vertrouwensman van Hare Majesteit. Hare Majesteit doet niets buiten mij om." Ik heb dat voor kennisgeving aangenomen.

Een ander voorval, dat de man typeert, is het volgende. Na een bespreking met de heer *Gerbrandy* in de maand April 1941 heeft er een onderhoud plaats gehad in Brown's Hotel, waar de Engelsen, die ook steen en been klaagden over de heer van 't Sant — ik kom daarop straks nog terug —, ten slotte gezegd hebben: Wij doen niets meer zonder tussenkomst van de Minister van Defensie. Ik liep kort daarop met de heer van 't Sant over Piccadilly, waarbij hij mij durfde zeggen: Als u mij generaal-majoor maakt, van *Voorst Evekink* van uw bureau zet en dr. *Koch* voordraagt voor de Oranje-Nassau-orde, dan hebt u ge-n moeilijkheden meer.

Ik antwoordde daarop: Dan wordt u geen generaal-majoor, van *Voorst Evekink* blijft op het Departement, de decoratie van dr. *Koch* zal ik overwegen en ik houd de moeilijkheden.

20021. De heer **Algera**: U behoorde nog wel tot een van de favorieten!

A. In het begin. Hij dacht vermoedelijk, dat ik in zijn schuitje zou varen.

20022. De **Voorzitter**: U zeide zoëven, dat de Engelsen ook steen en been over hem klaagden. Kunt u dat misschien nader toelichten? Uit hetgeen u tot nog toe verklaard hebt, zou men kunnen afleiden, dat hij bij de Engelsen persona grata was.

A. Ik mag u misschien even een verslag voorlezen van een onderhoud tussen de Minister van Defensie en de marine-attaché bij Hr. Ms. Gezantschap, de luitenant-ter-zee eerste klasse *de Booy*, op 17 December 1940. Dit verslag luidt:

„De Heer *de Booy* kwam mij mededeelen, dat hij een onderhoud had gehad met een Engelsman R. om aan deze te vragen of de door den Minister van Defensie gestelde vragen inzake de ontvangst van de uitzendingen van Radio Oranje in Nederland en de mogelijkheid om lichten in Nederland (na terugkeer) op te roepen naar Nederland waren doorgegeven en of bericht daarop was binnen gekomen. R. antwoordde aan den

Heer *de Booy*, daarvan niet te hebben gehoord, doch zeide toe hiernaar navraag te zullen doen, omdat het hem ontgaan kon zijn.

Het gesprek kwam op den heer van 't Sant. R. lachte veel-beteekenend. R. zeide zelden iemand te hebben ontmoet, die in zijn eigen omgeving zoo'n slechte naam had en zoo weinig geacht werd. Naar het oordeel van K. werkte de heer van 't Sant te veel met den Prins en was hij te veel mat hem in contact. Dergelijk werk is „wrong", zeide R.

Verder zeide R., dat er ook gekke dingen gebeuren. Kort geleden was er nl. iemand op verzoek van de Nederlandsche Regeering ontslagen uit de interneering (*van Buuren*) en nu deed de heer van 't Sant weer moeite hem in arrest te krijgen. ¶ moogt gerust de bevoegde instanties daarvoor waarschuwen, zeide de heer R.

Als zijn meening gaf de heer R. te kennen, dat het contact met vorstelijke personen ongewenscht was. R. zeide, dat hij niet kon begrijpen, wat men in den heer van 't Sant zag. Er waren mensen, waarmede de Engelschen veel liever zouden werken. Hij noemde: generaal-majoor *van Oorschoot* (most helpful and charming); luitenant-kolonel *van de Plassche* (very nice); kapitein *Derksema*, zeide R., is allright, maar is altijd „between the fires."

Een ander voorbeeld.

Op 2 April 1941 had een onderhoud plaats in Brown's Hotel, waarbij tegenwoordig waren de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, alsmede de heren *Rabagliati*, *Laming* en van 't Sant en gedurende hetwelk de Engelsen verklaarden, dat de samenwerking met van 't Sant volkomen was vastgelopen en dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben.

20023. De **Voorzitter**: De Engelsen? Welke instantie?

A. De Engelse Intelligence Service.

20024. De **Voorzitter**: Dat is op zich zelf een merkwaardige uiting. Dit is van 2 April 1941. Het heeft nog lang geduurd, voordat de Nederlandse inlichtingendienst in militaire handen kwam.

A. Dat is het juist. Men deed het niet. Al dergelijke dingen werden doorgerapporteerd aan de Minister van Justitie, maar die legde ze naast zich neer. De heer van 't Sant zat op die stoel en bleef er zitten. Deze man is werkelijk zo phantastisch, dat u, als ik nog even doorga, de haren te berge zullen rijden.

„Op 16 April 1941 te 1500 uur vervoegde zich bij mij in mijn bureau in Stratton House de heer *Laming*, die mij mededeelde, dat na afloop van het onderhoud, dat onlangs (2 April) had plaats gehad in Browns-Hotel tusschen Minister *Gerbrandy*, Minister *Dijxhoorn*, luitenant-kolonel *Rabagliati*, den heer *Laming* en den heer van 't Sant, de heeren R. en van 't S. in de hall hadden staan praten, waarbij de heer van 't Sant aan den heer R. zou hebben gezegd, dat hij (*van 't Sant*) net zo lang zou werken tot de heer *Dijxhoorn* uit het Kabinet was verdwenen.

Op mijn verzoek heeft nog dienzelfden middag de heer L. deze zelfde inedeeling aan den heer *Gerbrandy* gedaan. Afgesproken werd, den heer R. in contact te brengen met den heer *Gerbrandy*; de heer L. zou hiervoor zorgen.

Eenigen tijd later deelde de heer *Gerbrandy* mij mede, dat hij een onderhoud met den heer R. had gehad en dat was gebleken, dat de heer van 't Sant wel met den heer R. over Minister *Dijxhoorn* had gesproken, maar niet op de wijze, zooals door den heer L. was medegedeeld. De heer van 't Sant zou alleen gezegd hebben, dat Minister *Dijxhoorn* ook niet altijd Minister bleef en het best mogelijk was, dat hij eens wegging. De heer *Gerbrandy* trok bij deze mededeeling aan mij een bedenkelijk gezicht en maakte een gebaar alsof hij zeggen wilde: ik weet niet, wat ik er van denken moet.

Aangezien ik niet veel wijzer was geworden, besloot ik zelf met den heer R. te spreken. Het onderhoud had eenige dagen later plaats. De heer R. deelde mij mede, dat in de hall van Browns-Hotel hij inderdaad nog een tijdje met den heer van 't Sant had staan praten en dat het gesprek over mij had gelopen. De heer van 't Sant had daarbij opgemerkt, dat het toch beter was alles wat op de inlichtingendienst betrekking had over hem, van 't Sant, te laten loopen, omdat de heer *Dijxhoorn* maar een Minister was, die natuurlijk ieder oogenblik kon verdwijnen."

Toen was voor mij de zaak uit.

20025. De **Voorzitter**: U bent toen ook niet lang meer Minister gebleven.

A. Ik kan u een brief laten lezen, die ik, voordat ik hem verzond, in April, even mijn ambtgenoot *Steenberghe* ter inzage heb gegeven. Daarin kwam de zin voor, dat ik voor deze man, de heer *van 't Sant*, geen enkele verantwoordelijkheid meer wilde dragen. De heer *Steenberghe* zei na de lezing: Een mooie brief, je doodvonnis!

In Juni waren mijn moeilijkheden inderdaad zo ver opgeschroefd, dat ik uit eigen beweging ben weggegaan.

20026. De **Voorzitter**: Ons uitgangspunt was de organisatie van de inlichtingendienst in Londen en wij zijn nu afgedwaald op een ander terrein. Ik zou nu willen terugkeren tot de organisatie van de inlichtingendiensten, maar vooraf wil ik toch nog één concrete vraag stellen. Er is hier nl. door enige getuigen — ik kan wel zeggen wie, het waren de heren *de Jonge van Ellemeet* en *Phaff* — verklaard, dat de heer *van 't Sant* in zijn hoedanigheid van particulier secretaris van H.M. de Koningin toegang had tot praktisch alle staatsstukken en dat zij voor zich de overtuiging hadden, dat hij van de inhoud van die Staatsstukken mededeling deed aan een bevriende Mogendheid, waarmede Engeland bedoeld werd, waaraan zij toevoegden, dat het hen niet zou verwonderen, wanneer hij, als hij daarin bepaalde voordelen zag, die mededeling ook aan een andere Mogendheid zou hebben gedaan. Dat is een zeer ernstige beschuldiging. Het eerste deel van die beschuldiging is tot op zekere hoogte hier ook nog onderschreven door kolonel *Somer*, die een zelfde opvatting had. Is u daarvan iets bekend?

A. Ik vermoedde wel, dat hij inzage kreeg van alle belangrijke Staatsstukken. En wat zijn werk voor vreemde Mogendheden betreft, mag ik u zeggen wat mij, ongevrraagd, van de zijde van de Engelse inlichtingendienst is medegedeeld.

Op 1 Juli 1941 had ik met een Engelsman van de Secret Service in de Royal Automobile Club een gesprek. Deze vertelde mij, dat na afloop van de oorlog 1914—1918 de heer *van 't Sant* van de Engelsen had ontvangen een bedrag van £25 000 voor tijdens de oorlog aan de Secret Service bewezen diensten.

20027. De **Voorzitter**: Wanneer heeft hij dat bedrag ontvangen?

A. Na afloop van de oorlog 1914—1918.

De Engelsman voegde daaraan toe: de heren *Tinsly* en *Dalton* hebben dat bedrag aan de heer *van 't Sant* overhandigd. Omdat de heer *van 't Sant* toen naar ik meen commissaris van politie te Rotterdam was, dus in Overheidsdienst, rezen mijn haren ten berge en vroeg ik, of dat alles wel juist was, waarop de Engelsman enigszins verstoord zeide: „Ik noem u toch de namen van de lui, die het hem gegeven hebben!”

Dit wat betreft het werken van de heer *van 't Sant* voor andere Mogendheden, terwijl wij op dat ogenblik strikt neutraal waren. Hij heeft zich toen als politieman niet ontzien voor de Engelse Intelligence te werken en liet zich betalen met £25 000.

20028. De **Voorzitter**: Persoonlijk hebt u uit de Londense periode geen feiten van die aard bemerkt?

A. Neen.

Niet alleen ik, ook de heer *van Kleffens* had bezwaar tegen de heer *van 't Sant*. Het bleek echter niet mogelijk zijn benoeming tot hoofd van de nieuw in te stellen Centrale Inlichtingendienst, ressorterend onder de Minister van Justitie, tegen te houden zonder reeds in Juni 1940 een Ministercrisis te risqueren. Ik heb er altijd tegen geopponneerd, maar het heeft niet mogen helpen. Bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 werd de heer *van 't Sant* benoemd tot hoofd van genoemde dienst in de functie van raadadviseur bij het Departement van Justitie. De heer *van 't Sant* noemde zich toen generaal-majoor; als zodanig is hij echter nooit benoemd geweest.

20029. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Ik had begrepen, dat hij die benoeming wel had gekregen.

A. Neen, hij noemde zich generaal-majoor.

In het Koninklijk besluit staat — omdat hij protocolair ergens tussen geschoven moest worden —

„Aan het hoofd van den in het vorig artikel bedoelden dienst staat, in de functie van raadadviseur bij het Departement van Justitie, F. van 't Sant, die — naar de verhoudingen in het leger — in rang gelijk staat met een generaal-majoor.”

20030. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hij heeft dus ook niet op voordracht van de Minister van Defensie die militaire rang gekregen?

A. Neen, dat was zijn grote grief. Hij was ontzettend ijdel. Vandaar dat hij zeide: als u mij generaal-majoor maakt, is alles in orde. Hij noemde zich ook overal generaal-majoor.

20031. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Droeg hij een uniform?

A. Neen. Als hij mij dat geleverd had, had ik hem door de Engelsen laten arresteren.

Als een van de eerste agenten, die naar Nederland werden uitgezonden, trad op de luitenant-ter-zee *van Hamel*, die reeds van Mei 1910 af in Engeland was. Deze werd door mij aangezocht en kreeg 24 uur bedenktijd. Toen hij vrijwillig bereid was boven Nederland uitgeworpen te worden, is hij in contact gekomen met de Engelse dienst. Als Minister van Defensie mocht ik mij met de uitvoering van de inlichtingendienst niet bemoeien. Een paar onduidelijke inlichtingen, door *van Hamel* verzonden, hebben mij door middel van de heer *van 't Sant* bereikt. Later kwam de heer *van 't Sant* met het bericht, dat *van Hamel* in moeilijkheden verkeerde en een soort s.o.s. had uitgezonden. Ik heb er toen bij de heer *van 't Sant* herhaaldelijk op aangedrongen hem te helpen. Zelf was ik daartoe niet in staat, omdat ik geen contact met de betrokken geheime dienst van Engeland had. Enige tijd later kreeg ik onverwacht het bericht, dat *van Hamel* gepakt was en door de Duitsers ter dood veroordeeld was. Ik heb toen onmiddellijk contact opgenomen met Buitenlandse Zaken. met de heer *van Vredenburg*, waarna een voorstel via de Zweedse Legatie naar Berlijn is gegaan om *van Hamel* uit te wisselen tegen tien Duitse krijgsgevangenen, in Engeland aanwezig, naar keuze van de Duitsers.

Maar de Duitsers zijn helaas in dit verzoek niet getreden. De Nederlandse militaire autoriteiten waren in die dagen volledig uitgeschakeld bij de uitzending van agenten en voorbereiding daartoe. De verantwoordelijkheid daarvan berustte geheel bij het Departement van Justitie. Herhaaldelijk heb ik er bij de Minister-President de heer *Gerbrandy* op aangedrongen de inlichtingendienst onder te brengen bij het Departement van Defensie. De heer *Gerbrandy* weigerde dit echter en liet de zaak in handen van de heer *van 't Sant*. Op 29 October 1940 heb ik nog een ontwerp voor een beschikking betreffende een nieuw te formeren inlichtingendienst ingediend. Ik weet niet of u er prijs op stelt dat ontwerp te hebben.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Dat ontwerp is echter nooit serieus in behandeling genomen. De militaire inlichtingendienst, voor zover die nog bestond, was een doorn in het oog van de heer *van 't Sant*.

20032. De **Voorzitter**: Wat was er dan nog van overgebleven?

A. Wij deden er zelf nog een beetje aan, voor zover het mogelijk was.

20033. De **Voorzitter**: Wie waren dat?

A. Dat waren *van de Plassche* en *Olifiers*, maar wij deden het zonder op zijn terrein te komen. Wij hielden b.v. contact met militaire attachés. Al het mogelijke heeft hij geprobeerd om deze zuiver militaire zaken naar zich toe te halen en er invloed op uit te oefenen en meer dan mij lief was, is hij daarin geslaagd. Zo was hij, om een voorbeeld te noemen, de leidende man bij het verhoren van uit het vaderland gevluchte Nederlanders; hij zorgde voor het in Nederland uitzetten van berichtgevers; hij was de man, die contact onderhield met de Engelse Intelligence Service en ook wenste hij de leiding te hebben bij de voorbereiding en de uitvoering van sabotage in Nederland. Dit laatste ging echter, zolang ik Minister van Defensie was, niet door, want de Engelsen weigerden pertinent met hem samen te werken en verklaarden alleen met mij te doen te willen hebben. Gedurende mijn ambtsperiode heb ik weinig gezien van berichten uit Nederland; aanvankelijk kreeg ik nog wel eens een bericht, doch nadat luitenant *van Hamel* door de Duitsers gevangen genomen was, waren des heren *van 't Sant*'s bronnen blijkbaar allemaal opgedroogd. In elk geval staat vast, dat ik van 17 November 1940 tot aan mijn aftreden op 12 Juni 1941 geen enkel bericht meer heb ontvangen en op alle door mij gestelde vragen van militair belang, waartoe ik wel eens een lijstje aan de heer *van 't Sant* heb gegeven, geen enkel antwoord heb ontvangen, een en ander tot grote ergernis van de Engelsen, die steen en been bij mij klaagden, waarover ik u zoëven heb gesproken. Ik heb meer-

malen Minister *Gerbrandy* voorgesteld de gehele Centrale Inlichtingendienst aan mij over te dragen, doch ik kreeg nul op het request. Men beseftte blijkbaar niet, dat er een oorlog aan de gang was. Maar de klap op de vuurpijl voor mij was wel, dat, na mijn aftreden als Minister, men mij vertelde — zulks geef ik u, om, tenzij u het wist, u op een spoor te zetten —, mijn opvolger terstond de afdeling Inlichtingen bij het Departement van Oorlog had opgeheven en een bureau Documentatie onder majoor *Olifiers* had opgericht, welk bureau kranten mocht lezen en in den vervolge zou ressorteren onder het Departement van Binnenlandse Zaken. Voorts kwam er een nieuw bureau bij, „Zuivering”, bedoeld als zuivering van onbetrouwbare elementen na terugkeer in Nederland, onder de kapitein van de Koninklijke marechaussee *Suijlen*, welk bureau eveneens onder het Departement van Binnenlandse Zaken kwam te staan, terwijl de raadadviseur *van 't Sant* van het Departement van Justitie werd overgeplaatst naar het Departement van Binnenlandse Zaken en belast met de reorganisatie van de politie in Nederland na terugkeer, en de reserve-kapitein *Derksema*, een medewerker van de heer *van 't Sant*, chef van de centrale inlichtingendienst werd en eveneens gesteld werd onder de Minister van Binnenlandse Zaken.

20034. De **Voorzitter**: Toen was dus, als ik het goed begrijp, alles op dit gebied gecentraliseerd bij de Minister van Binnenlandse Zaken.

A. Ja, en dat terwijl er een oorlog aan de gang was.

20035. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat toen nog de heer *van Boeyen*?

A. Ja. Ik durf niet te zeggen, of hij dit allemaal alleen gedaan heeft — hij is niet zo erg lang ad interim geweest — of dat ook de heer *van Lidth de Jeude* daaraan heeft medegewerkt.

20036. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hij had ook een tijdlang Oorlog ad interim.

20037. De heer **Algera**: Maar betekende het feit, dat de heer *Derksema* de opvolger werd van de heer *van 't Sant*, een vermindering van de invloed van de heer *van 't Sant*?

A. Na de heer *Derksema* zijn er nog anderen gekomen, zo bij voorbeeld de heren *de Bruyne*, *Somer* en *Lieftinck*, maar de heer *van 't Sant* bleef altijd achter de schermen. Hij was de leidende persoonlijkheid, althans trachtte hij dat te zijn, en het hing er maar van af met wie hij te maken had, of er vroeger of later ruzie ontstond. Als het een flinke kerel was, kwam er al direct ruzie. Ik herinner me vagelijk de ruzie, welke ontstaan is met kolonel *Warners*.

20033. De heer **Algera**: Was er een hiërarchisch verband tussen het bureau van de raadadviseur en de inlichtingendienst?

A. Aanvankelijk was hij als raadadviseur het hoofd daarvan. Dat was juist het kromme, dat hij als raadadviseur, als burger, zich bemoeide met en orders gaf aan militaire autoriteiten. Kolonel *de Bruyne* van de mariniers, die ook nog een blauwe Maandag hoofd van de afdeling inlichtingen is geweest, zou u daaromtrent precies kunnen inlichten. In naam was kolonel *de Bruyne* wel zijn eigen baas, maar de heer *van 't Sant* — dat is mij altijd verteld en dat heb ik ook bemerkt — zat altijd achter de schermen.

20039. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar toen kolonel *de Bruyne* leider van de inlichtingendienst was, ressorteerde die dienst toch onder de marine?

A. Inderdaad.

20040. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar ook toen speelde de heer *van 't Sant* achter de schermen?

A. Mij is verzekerd, dat hij altijd achter de schermen zat. Van daar, dat hij aanvankelijk ook met de heer *Derksema* begonnen is.

20041. De heer **Algera**: Maar was het inderdaad achter de schermen?

A. Inderdaad was het achter de schermen, zo handig was hij wel. De heer *Derksema*, die benoemd werd tot chef van de Centrale Inlichtingendienst, was een reserve-kapitein, die in het kamp bij de troep niet voldeed. Hij is bij de heer *van 't Sant* terechtgekomen en naar mijn oordeel als stroman chef van de Inlichtingendienst gemaakt.

20042. De **Voorzitter**: Maar de vraag is deze: Welke was de hiërarchische verhouding tussen de chef van de Centrale Inlichtingendienst, de heer *Derksema*, die als zodanig optrad van 14 Augustus 1941 af, en wiens dienst toen onder Binnenlandse Zaken kwam, en de heer *van 't Sant*, die raadadviseur bij het Departement van Justitie bleef?

A. Geen.

20043. De **Voorzitter**: Dus de mate van invloed hield naar uw indruk verband met de persoonlijke verhoudingen?

A. Ja. De oorzaak van alle narigheid bij de inlichtingendienst ligt in het voorafgaande. Ik heb de heer *Gerbrandy* er herhaaldelijk op gewezen, dat de inlichtingendienst geen dienst was om boeven te vangen, maar een dienst om berichten uit Holland te krijgen, die voor de oorlogvoering van belang waren. Daarbij moest niet aan het lot worden overgelaten, welke berichten toevallig uit Nederland Engeland zouden bereiken. Het moest zo zijn, dat de militaire autoriteiten moesten opgeven, welke gegevens zij voor de oorlogvoering nodig hadden, en dat de inlichtingendienst het middel vormde, waardoor op die vragen antwoord kon worden gegeven. Daaruit blijkt, dat de inlichtingendienst in handen van de militaire autoriteiten moest zijn.

20044. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* schijnt vroeger verband te hebben gehad, al lange tijd, met de Engelse inlichtingendienst, maar hij is als zodanig ten hoogste opgetreden als agent daarvan. Wanneer men de ontwikkeling in Londen ziet, treft het, dat iemand, die dus alleen die werkzaamheid heeft gehad, belast wordt met de leiding van de Nederlandse inlichtingendienst en met een taak van organisatorische aard.

Daartegenover had men de beschikking over enige officieren, die vroeger bij G.S. III zulk leidend werk hadden verricht. De heer *van de Plassche* had een leidende functie bij G.S. III. De heer *Olifiers* was wel is waar ondergeschikt aan de heer *van de Plassche*, maar behoorde toch ook tot de hogere officieren, om niet te spreken van generaal *van Oorschot*, die lange tijd chef van G.S. III is geweest.

Het maakt op ons een heel wonderlijke indruk, dat men, waar men mensen had, die een soortgelijke organisatie geleid hadden en die voor een dergelijke organisatorische arbeid de aangewezen personen waren, komt tot een constructie, waarbij de heer *van 't Sant*, die dergelijk werk nooit verricht had, aan het hoofd van de inlichtingendienst wordt gesteld. Die tegenstelling heeft ons in sterke mate gefraspeerd, los van alle bijzonderheden, die u er bij verteld hebt. Ik zou hieromtrent gaarne nog eens duidelijk uw visie willen horen, niet over de kwestie van personen, eventuele intriges e.d., maar over de zaak, zuiver organisatorisch bekeken.

A. De aangewezen weg was dus m.i., dat men de hele inlichtingendienst aan het militaire Departement had opgedragen; dan had ik natuurlijk bij de opzet van deze dienst gebruik gemaakt van de heren, die met dit bijltje meer hadden gehakt. Maar dat kon niet; ik kreeg om een marine-uitdrukking te gebruiken, geen slag aan de bak, want *van 't Sant* zou en moest het worden en deze drie heren moesten weggewerkt worden; *van 't Sant* moest het worden. Ik kan u zeggen, dat en de Minister van Justitie de heer *Gerbrandy* en Prins *Bernhard* mij hebben bezworen, dat ik zou toegeven; er kon gebeuren wat er gebeurde, *van 't Sant* zou chef worden van de inlichtingendienst. Zo is het Koninklijk besluit met betrekking tot zijn benoeming ook tot stand gekomen. *Van Kleffens* en ik hebben daarbij gereedeneerd: Laten wij eens kijken hoe het loopt, want er is nog geen man over boord. Wij hebben het een tijdje aangekeken en het heeft tot mijn aftreden geduurd vóórdat men er verandering in aanbracht.

20045. De **Voorzitter**: Die nog niet van principiële aard was.

A. Die was helemaal verschrikkelijk. Ik hield het nog een beetje tegen, maar toen ik weg was, was het hek helemaal van de dam.

20046. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Wanneer is het besluit van het Kabinet genomen?

A. Op 19 Juli 1940. Daarna heb ik, 29 October 1940, een nieuw voorstel — dat ik u overleg — over de centrale geheime dienst ingediend. Ik heb er nooit meer van gehoord.

20047. De **voorzitter**: Is dat nog in het Kabinet besproken?

A. Neen; het is wel besproken met *Gerbrandy*. Ik heb er mij — in een speciaal geval — op beroepen in een brief dd. 23 Januari

1941, Afdeling I, no. 18, Persoonlijk, gericht tot de Minister van Justitie en gezegd: Doe het nu, zoals het in het ontwerp staat, waarop Gerbrandy bij brief van 29 Januari 1941, no. 222, antwoordde:

„Of en wat er eventueel in het genoemde K.B. (van 29 Juli 1940) moet gewijzigd worden, is een vraag, die apart behandeling vereischt; in elk geval praevaleert dit besluit nu boven eventuele ontwerp-beschikkingen.”

20048. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Volgens de tekst van de nieuwe Enquêtewet mogen wij alleen vragen naar de in de Minister-raad gevallen beslissingen en de gronden, waarop zij berusten. Kunt u nog gronden aangeven? U zegt: van 't Sant moest het worden, maar kunt u er verder niets over mededelen?

A. Neen, ik geloof, dat het beter is, dat ik het niet doe.

20049. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Twee dingen zou ik u gaarne nog willen voorleggen in verband met het verhoor, dat gisteren gehouden is; het betreft punt a van het Enquêtebesluit, maar dit zou misschien thans het best nog even kunnen plaats vinden.

Het eerste punt betreft het feit, dat u gisteren hebt medegedeeld, dat u van een Engelse démarche in begin November 1939 absoluut niets bekend was. Nu is gisteren juist in druk verschenen het op 18 Mei 1948 gehouden verhoor van de heer van Kleffens, die tegenover Sub-Commissie I het volgende verklaard heeft:

„Ik moet eerlijk zeggen: de Engelse gezant is, als ik mij goed herinner, tweemaal bij mij geweest, met lange tussenpozen, en die zeide: ze hadden een bericht, het was heel ernstig. Ik kan mij niet veroorloven een dergelijke mededeling naast mij neer te leggen; de Britse Regering, later ook de Amerikaanse, was uitstekend ingelicht en wist veel, en: un homme averti en vaut deux. Ik achtte het mijn plicht het ter kennis te brengen van degenen, die het behoorden te weten, en aangezien ik geen direct contact had met generaal Reynders, heb ik de Minister van Defensie gevraagd bij mij te komen en hem er van in kennis gesteld, en die zeide: dat moet worden bekeken. Ik neem aan, dat de conclusie was, dat generaal Reynders, die vlak bij was, gevraagd zou worden even langs te komen.”

Verder heeft de heer van *Kleffens* in verband met het opbellen van generaal Reynders nog gezegd:

„Ik was daar de heer des huizes; in zoverre is het niet gek. In elk geval vestig ik er de aandacht op, dat ik eerst de heer *Dijxhoorn* heb gevraagd te komen en dat wij toen samen tot die conclusie zijn gekomen.”

A. Dat zit zo: er kwamen tientallen inlichtingen per dag binnen en zo heb ik dit bericht ook beschouwd als een van de gewone inlichtingen. De internuntius gaf inlichtingen, de militaire attachés, de gezanten, enz. Ik heb het onderhavige bericht niet opgevat als een speciale démarche. Zoals gezegd, beschouwde ik dit als een van de vele inlichtingen. Ik was herhaaldelijk bij de heer van *Kleffens* voor het ontvangen van inlichtingen. Dat dit een démarche van de Engelsen geweest zou zijn, als zodanig heb ik het niet opgevat. Wij kregen zoveel van die inlichtingen. Vele gezanten gaven ze. Dit noemde ik geen démarche. Ik heb het wel opgevat als een ernstige zaak, als een waarschuwing, dat er dringend en eminent gevaar was, maar niet als

een démarche. Een démarche noem ik een stap, als gedaan door Graf Zech, toen hij naar de heer Snouck Hurgronje is gegaan om te vragen, of wij bereid waren een Duitse doortocht door het zuiden van Nederland vrij te laten. Maar een gewone inlichting, zoals wij die ook van andere gezanten kregen en van ieder, die wat hoorde, noem ik geen démarche. Dan heb ik u verkeerd begrepen. Ontegenzeggelijk is het juist, zoals de heer van *Kleffens* het zegt, dat wij die inlichting inderdaad gekregen hebben.

20050. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Dan is dat ook verduidelijkt. Het andere punt gaat u niet rechtstreeks aan, maar u kunt daaromtrent uw getuigenis geven. Wij hebben gisteren generaal Reynders voorgelezen hetgeen oud-Minister Meijnen voor de Enquêtecommissie verklaard heeft, wat hij u aanvankelijk ook schriftelijk had medegedeeld. Nu had ik u willen vragen, of het gehele onderhoud, dat de heer Meijnen toen met generaal Reynders heeft gehad, naar uw mening sloeg en alleen kon slaan op het publiceren van de eerste brochure-Reynders, dan wel of het mogelijk is, dat het heeft geslagen op de tweede brochure-Reynders. Heeft de heer Meijnen zich in die richting uitgelaten?

A. Het moet op de eerste brochure geslagen hebben, want ik wil, nu dit ter sprake komt, er wel bij zeggen, dat generaal Reynders het niet alleen tegen de heer *Meijnen* heeft gezegd, maar ook tegen de Prins. Dat is geweest toen de Prins zijn hoofdkwartier had in Apeldoorn, kort na de bevrijding. Toen was er van publicatie van de eerste brochure nog geen sprake. Zij moest nog gedrukt worden. Toen heeft generaal Reynders reeds gezegd, dat hij tot publicatie zou overgaan, omdat hij geen Koninklijke onderscheiding had gekregen of lid was geworden van de Raad van State, althans heeft hij woorden met die strekking gebezigd. Naderhand, toen dit gesprek blijkbaar geen resultaat heeft gehad, is de brochurekwestie met de heer Meijnen besproken. De uitlatingen van generaal Reynders slaan dus in ieder geval zowel op de eerste als op de tweede brochure.

20051. De **Voorzitter**: De heer Reynders heeft uitdrukkelijk verklaard, dat het onderhoud met oud-Minister Meijnen alleen betrekking heeft gehad op het publiceren van de tweede brochure.

A. Voor zover ik weet: per se niet! Doch al was dit zo, dan heeft, afgescheiden hiervan, het gesprek met Zijne Koninklijke Hoogheid plaats gehad vóór het publiceren van de eerste brochure.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. Q. H. DIJXHOORN.

DONKER, voorzitter.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: j.

Verhoor van

CORNELIS JOHANNES GEORGE SPOELSTRA,

zich noemende en schrijvende A. den Doolaard, oud 47 jaar,
wonende te Blaricum, letterkundige.

Hij legt de eed af als getuige.

20052. De **Voorzitter**: U hebt in het dagblad „Trouw” enige artikelen geschreven over het z.g. England-Spiel; u hebt daarin een aantal mededelingen en suggesties gedaan, waarin wij aanleiding hebben gevonden u te vragen hier te verschijnen om nog eens mondeling in het kort uiteen te zetten, wat u hiervan weet en eventueel wat op sommige punten uw visie is. Misschien is het het beste, dat ik u daartoe nu de gelegenheid geef; uw relaas geeft mij dan wel weer aanleiding bepaalde vragen te stellen.

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die dingen opzettelijk in „Trouw” geschreven, omdat ik het wilde doen in een blad, dat niet direct in verband stond met een Regeringspartij, en om voort te borduren op een paar artikelen, die ongetekend reeds in „Trouw” verschenen waren, waarin de auteur naar ik vermoed geen namen kon noemen, omdat zijn ambtseed hem dat verbood. Ik heb twee artikelen geschreven, nl. op 1 Mei en op 5 Juni. In het eerste heb ik details weergegeven, die mij persoonlijk bekend zijn, omdat het een zaak betrof, die mij zelf aanging, een deel van mijn aangetrouwde familie en een agent, die ik persoonlijk kende.

20053. De **Voorzitter**: *Van Rietschoten?*

A. Ja. In dat artikel heb ik Nederlandse namen voluit genoemd, maar Engelse niet.

20054. De **Voorzitter**: U hebt verder daarin een bepaalde Duitse emigrant met een pseudoniem aangeduid, nl. *Jan Hendriks*?

A. Stelt u er prijs op, dat ik die hier noem? Dat was de Duitse emigrant *Werner Blumenberg*; *Jan Herder*, die ik hier *Hendriks* genoemd heb, omdat ik het niet nodig vond zijn naam voluit te noemen; hij weet verder van deze zaak niets af en ik geloof dus, dat het niet nodig is over deze zaak nog nader uit te weiden. De namen, die ik verder enkel met initialen heb genoemd, zijn majoor *B.*, of voluit majoor *Bingham*.

20055. De **Voorzitter**: Door de heer de *Graaf* is hier gesproken van majoor *Seymour Bingham*. Nu is er enige verwarring ontstaan, doordat men bij één van de andere Engelse geheime diensten een officier had, wiens achternaam *Seymour* was.

A. Dat was *Seymore*, die majoor *Rabagliatti* heeft opgevolgd als chef van de geheime dienst voor de afdeling Nederland.

20056. De **Voorzitter**: Maar was de voorman van majoor *Bingham* inderdaad *Seymour*?

A. Hij heette *S. Bingham*, maar zijn voornaam werd gespeld: *Seymour*, terwijl de achternaam van die andere officier werd gespeld: *Seyniore*. Die twee personen hebben dus niets met elkaar uit te staan.

Verder heb ik nog aangeduid een captain *P.*, die op het bureau van majoor *Bingham* heeft gewerkt. Dat is captain *Pinnock*.

Mijnheer de Voorzitter! Kan ik ook mededelingen doen, waarvan ik zeker kan zijn, dat zij niet in het verslag gepubliceerd worden?

20057. De **Voorzitter**: Dat is moeilijk, want het wezen van een parlementaire enquête is juist, dat de dingen openbaar worden, dat de zaak in het openbaar kan worden behandeld. Overigens zou ik dit willen opmerken: uw gehele artikel is doordrenkt van de wens om deze zaken juist openbaar te maken.

A. Maar ten opzichte van de Engelsen wil ik liever voorzichtig zijn. Ik kan dan slechts zeggen, dat ik u te zijner tijd, zo ik daarin slaag, een document hoop te overhandigen in verband met deze zaak, dat niet van Nederlandse zijde afkomstig is.

20058. De **Voorzitter**: Gaarne. Ik wil u nog even het volgende vragen. U spreekt in uw artikel ook over een mr. *L.* Is dat *Laming*?

A. Ja, *Dick Laming*, de handelsattaché, die zojuist met pensioen gegaan is en met wiens wegzending uit Londen, volgens mij, het ongeluk is begonnen, want zijn opvolger was majoor *Binghanz*. *Laming* is uit Londen weggezonden, omdat de heer *van 't Sant* de aanklacht had ingediend, dat *Laming* hem naar het leven stond. Dat is misschien voor u een nieuw gezichtspunt.

20059. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, was het dus zo, dat *Laming* hoofd was van de Nederlandse sectie van S.O.E., want dat was toch later ook de functie van *Bingham*?

A. Voor zover mij bekend wel. Wat hij verder voor functies had, weet ik niet.

20060. De **Voorzitter**: Wanneer heeft die opvolging plaats gevonden? Kunt u dat ongeveer aangeven?

A. Ik durf de datum niet precies te zeggen. Dat zou ik mijn vrouw moeten vragen. Zij werkte voor *Laming*. Hij is plotseling naar Beyrouth verdwenen, nadat prof. *Gerbrandy* een bezoek had gebracht aan *Churchill* en had gezegd: De heer *Laming* moet er uit, met hem kunnen wij niet samenwerken.

20051. De **Voorzitter**: U sprak zojuist over het indienen van een aanklacht tegen *Laming* door de heer *van 't Sant*. Hoe hebt u dat vernomen? Via uw vrouw?

A. Van *Laming* zelf. *Laming* en *van 't Sant* waren niet bepaald vrienden, en *van 't Sant* meende goede gronden te hebben voor de mening, dat *Laming* hem naar het leven stond. Eénmaal zou dat gebeurd zijn via vergiftiging op een diner, waarvan de heer *van 't Sant* zeer ziek naar huis was gegaan, terwijl niemand anders ziek was, en éénmaal via een aanrijding in de mist, wat in Londen in de mist meer voorkomt.

De heer *Laming* is plotseling overgeplaatst naar Beyrouth en heeft met het gehele England-Spiel niets te maken.

20062. De **Voorzitter**: Weet u ook iets van de samenwerking, die er bestond tussen de heer *Laming* en de heer *van 't Sant*, of liever van de samenwerking, die er blijkbaar niet bestond? Dat was derhalve in de eerste periode, toen het England-Spiel nog niet aan de gang was. Boterde het toen ook al niet tussen de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst en de Nederlandse sectie van S.O.E.?

A. Ik geloof, dat het nooit geboterd heeft tot het optreden van het Bureau Inlichtingen aan de ene kant en van het Bureau Bijzondere Opdrachten aan de andere kant. Vóór die tijd is in Londen op levensgevaarlijke wijze, voor agenten, die uitgezonden werden, geheime dienst gespeeld.

20063. De **Voorzitter**: Het B.I. heeft echter steeds samengewerkt met een ander onderdeel van de Engelse geheime dienst, S.I.S., terwijl het B.B.O., samenwerkte met S.O.E.

A. Ja.

20064. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de samenwerking van S.O.E. met de Nederlandse tegenspeijende diensten pas in behoorlijke vorm is gekomen in het begin van 1944, toen het B.B.O. werd opgericht?

A. Inderdaad.

20065. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u het toe, dat, toen het B.B.O. optrad, er wel een behoorlijke samenwerking was tot stand te brengen, terwijl het daarvoor steeds hokte en stokte?

A. Ongetwijfeld voor een deel aan het feit, dat majoor *Bingham* toen niet meer het corresponding number was, dat met het B.B.O. behoefde samen te werken.

20066. De **Voorzitter**: Was *Bingham* toen van het toneel verdwenen?

A. Officieel wel, voor zover mij bekend.

20067. De **Voorzitter**: Waarom is hij verdwenen?

A. Omdat die zaak langzamerhand was uitgelekt.

20058. De **Voorzitter**: Was zijn verdwijning een gevolg van het feit, dat het onder zijn leiding met het England-Spiel zo noodlottig was gelopen, of was dat een gevolg van het feit, dat er van Nederlandse zijde met meer klem op aangeurongen werd, dat men meer zeggenschap wilde hebben?

A. Ik geloof, dat ik aan hetgeen ik gezegd heb niets zou kunnen toevoegen en veel en veel minder weet dan de getuigen, die u ongetwijfeld verhoord heeft of verhoren zult, zoals majoor *de Graaf*.

20059. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat u met de heer *Laming* een vrij nauw contact had. U zou daarom misschien nog wel iets meer kunnen weten omtrent de vraag, hoe de samenwerking tussen de heer *van 't Sant* en de heer *Laming* was. Was er voortdurend wrijving? Waren het persoonlijke of organisatorische kwesties?

A. Wat dit betreft, kan ik mij slechts refereren aan de persoonlijke uitlatingen van de heer *Laming* tegenover mij. U zult zich misschien aivragen, waarom hij dat deed en hoe ik met hem in aanraking kwam.

Dat is heel eenvoudig. Hij kwam bij mij thuis. Daar werd wekelijks een vergadering gehouden om het beleid te bespreken van een in Engeland staande geheime zender, de Flitspuit, waarvan mijn vrouw tweede-secretaresse en eindredactrice was.

20070. De **Voorzitter**: Daardoor had u vrij regelmatig contact?

A. Daardoor zag ik hem nogal eens en heb ik kennis gemaakt met zijn rechterhand, kapitein *Pinnock*, die zich tegenover mij ten eerste heet beklaagd over de persoon van majoor *Bingham*.

20071. De **Voorzitter**: Die is dus gebleven toen *Laming* wegging?

A. Ja, die is gebleven. Hij is bij mij geweest met *van Rietschoten*. Later is hij uit de dienst weggewerkt.

20072. De **Voorzitter**: In welke periode en waarom?

A. De heer *Pinnock* was een typisch Engelse secret-service man, die nooit meer zeide dan nodig was en die, toen dat ongeluk eenmaal gebeurd was, mij altijd angstvallig heeft ontweken. Ik weet alleen, dat hij zich beklaagd heeft over het optreden van *Bingham*, ook over het geval, dat *Bingham* in besonken toestand in een Londense bar zo luid gesproken had, dat het door verschillende personen verstaanbaar was, over het parachuteren van agenten in Nederland.

20073. De **Voorzitter**: Nu zijn wij echter van de eerste vraag afgedwaald, nl. hoe de verhoudingen lagen in de eerste periode, toen

de heren *van 't Sant* en *Laming* aan bod waren. Het gaat ons niet alleen om het England-Spiel, maar ook hierom, hoe geleidelijk de diensten opgebouwd zijn en hoe zij functioneerden, omdat daarin misschien gedeeltelijk de sleutel kan liggen waarom het zo verkeerd gelopen is.

A. Het England-Spiel is begonnen voordat eigenlijk de Militaire Inlichtingendienst van kolonel *de Bruyne* is opgetreden. Omtrent de samenwerking of niet-samenwerking onder *Laming* en *van 't Sant* kan ik alleen dit zeggen, dat deze twee heren elkaar, in goed Hollands gezegd, haatten als de pest en elkaar lieten bespionneren.

20074. De **Voorzitter**: Hebt u er wel eens iets van gemerkt, dat de heer *van 't Sant* zijn dienst niet uitsluitend gebruikte om inlichtingen uit Nederland te krijgen, maar ook om in belangrijke mate de Nederlanders in Engeland te bespionneren en voorstellen te doen tot het nemen van maatregelen tegen die Nederlanders?

A. Deze laatste procedure was, voor zover mij bekend, opgedragen aan de Nederlandse politie in Engeland, de Politie-Buitendienst, die zijn bureau had in Eaton Square.

20075. De **Voorzitter**: Daar zat de heer *van 't Sant*, nietwaar?

A. Oorspronkelijk; later is hij verhuisd naar Chester Square, wat niet zeggen wil, dat hij daar niet „a finger in the pie” had, via kapitein *Derksema*.

20076. De **Voorzitter**: Was die hoofd van de Politie-Buitendienst?

A. Althans geweest; nauwkeurige data daaromtrent weet ik niet.

20077. De **Voorzitter**: Er is hier gezegd, dat bij de interneringen, zoals die plaats vonden op het eiland Man, de adviezen van de heer *van 't Sant* een belangrijke rol zouden hebben gespeeld.

A. Daaromtrent kan ik u niets zekers meedelen; ik heb er wel iets over gehoord, maar elke immigratie is altijd een broeinest van praatjes en dat wil ik niet voor mijn verantwoording nemen.

20078. De **Voorzitter**: Is uw kennis van de persoon van *Bingham* beperkt tot de mededeling, die u zoeven deed over zijn loslippigheid op plaatsen, waar men zeker niet loslippig moet zijn in zo'n functie, of kent u nog meer feiten over deze *Bingham*?

A. Feiten van een zodanige aard, dat zij moeilijk te bewijzen vallen. Mij was slechts bekend, dat majoor *Bingham* een afwijking vertoonde, die hem volgens mij niet geschikt maakte voor zijn taak. Hij was nl. homosexueel. Omtrent de hele geschiedenis van het verraad in het England-Spiel heb ik, maar dan als schrijver, mijn eigen theorie, die hierop neerkomt, dat een van de afwijkingen, die dikwijls gepaard gaan met homosexualiteit, is: sadisme. Ik acht het heel goed mogelijk — ik zeg nogmaals: dat is zuiver een hypothese van mij —, dat majoor *Bingham* een serie agenten verraden heeft zuiver uit sadistische neigingen. Dat is iets, dat nooit te bewijzen zal zijn. Bovendien is deze persoon voor ons onbereikbaar.

20079. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat hij onder Engelse jurisdictie verkeert.

20080. De **Voorzitter**: Hij is na afloop van het England-Spiel van het toneel verdwenen. Weet u, wat er met hem gebeurd is?

A. Men heeft hem naar Australië laten verdampen, maar ik heb gehoord — kolonel *Somer* zou u daarover misschien nadere inlichtingen kunnen verschaffen —, dat hij weer is opgedoken bij de Allied Control Commission en zich op het ogenblik in Westfalen bevindt. Ik geloof intussen niet, dat dit iets kan bijdragen tot uw onderzoek, dat er toch ongetwijfeld op gericht is, vast te stellen in hoeverre hier mede schuld, wanneer daarvan sprake is, aan Nederlandse kant bestaat.

20081. De heer **Algera**: Had majoor *Bingham* een bijzondere relatie met de heer *Lieftinck*?

A. De heer *Lieftinck* heeft een tijdlang in dezelfde flat gewoond als *Bingham*.

20082. De **Voorzitter**: Dat heb ik ook gelezen op verschillende plaatsen. Maar als men zegt: „Hij heeft in dezelfde flat gewoond”

bedoelt men dan, dat hij kamers gedeeld heeft met *Bingham*, of bedoelt men, dat hij in een zelfde flatgebouw gewoond heeft, wat iets heel anders is?

A. Dat is inderdaad iets heel anders. Laten wij het zo zeggen: zij bevonden zich buiten diensttijd in elkanders onmiddellijke nabijheid. Zij hadden hetzelfde adres.

20083. De **Voorzitter**: Als men in een groot flatgebouw met iemand woont, is het heel goed mogelijk, dat men niet het minste contact met hem heeft.

A. Ik zou niet willen beweren, dat deze twee heren buiten hun diensttijd contact met elkander gehad hebben. Het is slechts mogelijk, dat de omstandigheden zodanig waren, dat zij gemakkelijk contact konden hebben. Dit is mijnerzijds geen insinuatie of verdachtmaking van de heer *Lieftinck* in verband met *Bingham*.

20084. De **Voorzitter**: Met dat samenwonen wordt dus niet bedoeld, dat zij op één zelfde flat gewoond hebben, dat zij kamers gedeeld hebben?

A. Dat heb ik gehoord.

20085. De **Voorzitter**: Toch wel?

A. Ik weet niet of het waar is, maar het geschiedde in Londen dikwijls bij de heersende woningnood, dat men samen één flat had.

20086. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U bedoelt dus niet alleen in hetzelfde gebouw — daar heeft men aparte gesloten deuren, waarachter verschillende mensen wonen —, maar ook in hetzelfde appartement?

A. Ja. Ik kan het echter niet bewijzen. Misschien kunt u die vraag het best aan de heer *Lieftinck* zelf stellen.

20087. De **Voorzitter**: Het is altijd goed, dat wij, vóórdat wij de betrokkene zelf de vraag stellen, ons zoveel mogelijk oriënteren. U hebt het dus zelf niet kunnen constateren?

A. Neen, ik heb het nooit zelf geconstateerd.

20038. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar zij woonden wel in hetzelfde gebouw?

A. Dat buiten enige twijfel. Ik weet niet, hoe lang het geduurd heeft. Ik heb het in mijn artikel alleen vermeld als bijkomende omstandigheid, omdat men in Londen veelvuldig contact had. Dat kwam voor niet alleen in, maar ook buiten dienst. Waar het natuurlijk allereerst om gaat, is hei contact in de dienst en de samenwerking daar. Ik heb in het artikel in verband met die samenwerking ook een vijftal vragen gesteld, omdat deze bij het proces van *der Waals* helaas nooit gesteld zijn.

Ten aanzien van vraag 3: „Was de Militaire Inlichtingendienst van het bestaan en de werkwijze der identity-checks precies op de hoogte” is mijn persoonlijke opvatting, dat de Militaire Inlichtingendienst het niet was.

20089. De **Voorzitter**: Hebt u daarvoor een aanwijzing?

A. Mijn aanwijzing is slechts indirect hypothetisch. Wanneer de heren hiervan wel op de hoogte waren, dan moeten zij ō naar de lagere school terug of zij zijn misdadigers. Dat zij misdadigers zijn, wil ik niet veronderstellen tot nader bewijs. Dat zij naar de lagere school terugmoeten ook niet!

Het is alleen mijn stellige indruk, dat in elk geval kolonel *de Bruyne* en kapitein *Lieftinck*, hoe goed zij als mariniers geweest zijn — hun tegenwoordige functie is het bewijs —, voor dit werk absoluut niet deugden.

Wat betreft kolonel *de Bruyne* wil ik nog wel een voorbeeld geven.

Een van de vele Engelandvaarders, die bij mij thuis kwamen, was een jonge man, die mij na de derde borrel bekende naar Londen te zijn gekomen, in opdracht van zijn groep in Nederland, om de heer *van 't Sant* uit de weg te ruimen, aangezien de heer *van 't Sant* naar de mening van die groep een verrader was.

Ik heb geprobeerd hem te kalmeren. Hij was echter zeer opgewonden, zoals vele Engelandvaarders. Men verkeerde dikwijls in overspannen toestand en dat was bij die man duidelijk merkbaar. Ik ben naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heb tegen hem gezegd: Ik meen, dat ik u dit en dat moet overbrengen, want dat gaat toch een beetje te ver. Ik weet niet, hoe u over *van 't Sant* denkt, maar

dergelijke terroristische methodes kunnen wij in Londen niet gebruiken.

De dag daarop bezocht deze jonge man mij bij Radio Oranje in nog opgewondener toestand. Hij zeide, dat ik een vuile verrader was en dat ik naar *de Bruyne* was gelopen. Op mijn vraag: „Hoezo?“, zntwoorde hij: „Ja, ik ben bij *de Bruyne* geroepen, die mij gevraagd heeft: Wat is er waar van het verhaal, dat *den Doolaard* mij verteld heeft?”

Ik heb toen tegen kolonel *de Bruyne* gezegd, dat een journalist zijn zegslieden nooit noemt, dat een chef van de Militaire Inlichtingendienst dit ook nooit moest doen en dat ik het vertrouwen in zijn organisatie verloren had. Ik heb er nooit meer een been binnen de deur gezet! Dit voorval was voor mij het bewijs van een zo vèrgaand amateurisme, dat het zich ook kon uitstreken tot andere gebieden, wat wel gebleken is. Ik schrijf deze gehele tragedie in de eerste plaats toe aan de volkomen ongeschiktheid van deze heren voor dit werk. In de tweede plaats neem ik het de heren kwalijk, dat zij niet zijn ingegaan op de goedbedoelde en zeer pertinente berichten, van Nederlandse zijde, toen het England-Spiel volop aan de gang was.

20090. De **Voorzitter**: U bedoelt de berichten, die in de loop van 1943, met name na de arrestatie van het Nationaal Comité, geleidelijk begonnen door te komen?

Er zijn toen verschillende telegrammen gekomen, voorts berichten uit Bern en te langen leste zijn ook *Ubbink* en *Dourlein* in Londen gekomen.

A. Er zijn verschillende Engelandvaarders geweest, officieren, die na hun aankomst in Londen dringend de Inlichtingendienst hebben gewaarschuwd; dat waren, behalve majoor *Somer* zelf, zijn plaatsvervanger, majoor *van Houten*, *Leen Pot*, die belangrijke inlichtingen zou kunnen geven, is met hevige ruzie bij *de Bruyne* en *Lieftinck* weggelopen. En dan de telegrammen, die generaal *van iricht* uit Bern had doorgegeven, met het gevolg, dat *Ubbink* en *Dourlein* in de bak geschoven zijn, omdat men meer geloof hechtte aan de mededelingen van *Schreieder*.

20091. De **Voorzitter**: Is die mededeling van *Schreieder* ontvangen?

A. Ik kan niet anders veronderstellen dan wel. Waarom zouden de heren *de Bruyne* en *Lieftinck* *Ubbink* en *Dourlein* zolang in de bak hebben laten zitten?

20092. De **Voorzitter**: Die zijn door de Engelsen vastgezet, vermoedelijk omdat zij de aandacht hadden gevestigd op *Bingham*. Dat zou althans de reden kunnen zijn.

A. Ik geloof met u, dat dit de reden is. Ik geloof, dat *Bingham* het niet prettig vond, dat er twee agenten terugkwamen.

20093. De **Voorzitter**: Maar u is het toch wel met mij eens, dat de grote moeilijkheid blijft het vaststellen van het Engelse aandeel in het drama van het England-Spiel. Men zal misschien kunnen constateren, dat bij de Nederlandse Inlichtingendienst niet gehandeld is met de vakbekwaamheid, waarmee latere diensten, B.I. en B.B.O., gewerkt hebben en waarmee zij bereikt hebben, dat zij in een andere positie kwamen tegenover de Engelsen, maar dan blijft het feit, dat in de eerste plaats de fouten gemaakt moeten zijn bij de Engelsen.

A. Ik geloof, dat ook nagegaan zou moeten worden, wat er afgesproken is, toen de organen van de Militaire Inlichtingendienst begonnen te werken, welke de verhouding zou zijn tegenover de Engelsen, welke de rechten zouden zijn wat betreft inzage van telegrammen, enz.

20094. De **Voorzitter**: Het is vrij waarschijnlijk, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* niet die positie had tegenover de Engelsen, die de andere twee instituten hadden. Dat is op zich zelf een zaak, die tot beoordeling en critiek aanleiding kan geven, maar als er bij de Engelsen geen fouten waren gemaakt, was het zover niet gekomen.

A. Primair is, dat er fouten door de Engelsen zijn gemaakt, maar secundair, dat het Nederlandse orgaan deze fouten had kunnen voorkomen.

20095. De **Voorzitter**: Dat hield weer verband met de positie van het Nederlandse orgaan. Als dit gezegd had: Wij willen wel samenwerking, maar moeten medezeggenschap hebben in het uitkiezen van de agenten, de opleiding, het beoordelen der ontvangen

telegrammen, enz., dan is dat heel wat anders dan wanneer men die positie niet heeft weten te verwerven. Indien dit laatste inderdaad het geval was en de Engelse dienst had feilloos gewerkt, dan waren er nog geen ongelukken gebeurd. Dat zou tot de conclusie moeten leiden, dat de fout in de eerste plaats moet gezocht worden in de opzet. Had de Nederlandse dienst voldoende bevoegdheden gehad, dan zouden eventuele fouten bij de Engelsen onmiddellijk, althans veel eerder, ontdekt zijn.

A. Dat zou kunnen blijken uit de oprichtingsakte van de Militaire Inlichtingendienst en de verdere archiefstukken van die dienst, voor zover deze nog bestaan.

20095. De **Voorzitter**: Ik zeg dat, omdat ik wil komen tot de suggestie, die u in uw artikel heb geuit, nl. dat er aan de Engelse kant niet alleen fouten zouden zijn gemaakt, maar dat ook de mogelijkheid bestaat, dat er verraad is geweest. In dat verband hebt u de naam *Bingham* genoemd en dan komt u tot de mededeling, dat het heel merkwaardig is, dat er ook een *Bingham* zou zijn geweest aan de Duitse kant in Nederland. Of dit laatste inderdaad het geval is geweest, hebben wij niet kunnen vaststellen. Wij hebben verschillende Duitsers hierover gehoord, maar zij ontkennen met de meeste stelligheid, dat er ooit een *Bingham* in hun kring gewerkt heeft. Ik weet niet of dat veel zegt, maar ik constateer het feit. U weet ook niet, wie het is en waar hij gezeten heeft?

A. Deze persoon is blijkbaar verdampt. Mag ik hier alweer refereren aan iemand, die hiervan meer weet en hierover meer kan zeggen, majoor *de Graaf*? Dat verraad zou een bezwarende omstandigheid voor de Engelse majoor *Bingham* kunnen vormen, maar ik kan mij voorstellen, dat het verraad kon plaats hebben zonde dat *Bingham* een familielid had bij de S.D. in Nederland.

20097. De **Voorzitter**: Ik zou mij dat laatste inderdaad veel beter kunnen voorstellen. Ik vraag mij nl. af of ook, wanneer er hier te lande een Nederlandse *Bingham* is geweest, er zonder meer enige aanleiding is om te veronderstellen, dat die Nederlandse *Bingham* een instrument van dat verraad zou zijn geweest. Wel kan ik mij andere mogelijkheden denken, b.v. — om een vlak voor de hand liggende veronderstelling te uiten — dat de Duitsers agenten in Engeland hebben afgezet, die daar opereerden en contact hadden met mensen van de Engelse geheime dienst. Dat vind ik een begrijpelijker constructie dan dat een Engelse majoor hier een broer of neef had. Ik bedoel: ik zie niet direct de mogelijkheid, dat dat het verraad kon bevorderen. Het kan teil hoogste betekenen: in zijn naaste familie heeft hij mensen, die sympathie hebben voor de Duitsers. Maar dat zegt niet veel. Hij kon een broer hebben, die verkeerd was, en zelf goed zijn.

A. Dat hebben wij meermalen gezien, b.v. bij de gebroeders *Woudenberg*. Maar ik kan mij heel slecht voorstellen, dat, zo er van verraad sprake is geweest, *Bingham* dat zou hebben bewerkstelligd door contact met agenten, die de Duitsers hadden geparachuteerd. Het zou onmogelijk zijn geweest, dat dezen op vrije voeten bleven, terwijl de verbinding ten behoeve van verraad tussen Engeland en een persoon in Nederland — ik laat in het midden welke — heel gemakkelijk was via het neutrale Portugal. Het was voor iemand in Duitse dienst heel gemakkelijk om van Nederland naar Portugal te reizen. Er is in Engeland niet één chef van de geheime dienst geweest, of hij heeft van uit Londen één of meer reizen naar Portugal gemaakt.

20098. De **Voorzitter**: Dat zou een mogelijkheid zijn. Achter verraad zit nu eenmaal meestal iets anders: b.v. het nastreven van bepaalde voordelen, en deze zouden zelfs langs een dergelijke weg overgebracht kunnen zijn.

A. Dat is in elk geval mogelijk. De mogelijkheid van contact tussen een Engels ambtenaar van de geheime dienst en Duitse parachutisten in Engeland zou ik echter voor 99,99 pct. uitgesloten willen achten.

20099. De **Voorzitter**: Ik laat daar of het parachutisten zouden moeten zijn geweest. Er schijnen met kustvaarders Duitse agenten in Engeland afgezet te zijn.

A. Die hebben ook nooit lang geleefd. Het Engelse apparaat en de Engelse afweerspiionage waren zeer goed. Bovendien wijs ik er op, dat de neergekomen agenten zich in een vijandelijk land bevonden, terwijl de door de Engelsen uitgezonden agenten op het vasteland te midden van een medewerkende welwillende bevolking neerkwamen.

20100. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Er konden toch ook nog agenten van vóór de oorlog zijn?

A. De Duitsers hadden twee ringen van spionnen in Engeland, te zamen enige honderden. Dezen zijn in de eerste 48 uur na het uitbreken van de oorlog zonder uitzondering opgeruimd. Zij waren allen bekend en zijn allen gearresteerd.

20101. De heer **Algera**: Als ik het goed begrijp, voelt u het meest voor de theorie van het sadisme en minder voor de theorie van het verraad ten opzichte van *Bingham*?

A. Eerlijk gezegd wel, hoewel ik nogmaals zeg, dat het een theorie is. Het was een hoogst eigenaardig persoon. Ik vraag mij af, hoe zo iemand chef van zulk een afdeling kan worden. Dat hebben wij ons in Londen wel meer afgevraagd, op alle mogelijke gebieden, maar iemand, die dergelijke kenmerken vertoonde .....!

20102. De heer **Hoogcarspel**: Weet u of hij reeds langer in Engeland was, dan wel of hij in de oorlog in Engeland is gekomen! Mij schijnt in ieder geval lang in Nederland gewoond te hebben.

A. Ik kan u hieromtrent geen pertinente mededeling doen. Ik heb gehoord, dat hij nog niet zo lang in Engeland was. Als uit waar is, bevreedt het mij des te meer, dat hij het eerst gebracht heeft tot een belangrijke betrekking bij de Patriotic School en toen die belangrijke sectie onder zich gekregen heeft.

20103. De **Voorzitter**: Omdat hij vóór de oorlog lang in Holland schijnt geweest te zijn, kan ik mij voorstellen, dat hij goed in de Nederlandse toestanden op de hoogte was, goed Nederlands sprak en daarom bij de Patriotic School en bij S.O.E. belast werd met de behandeling van Nederlandse aangelegenheden.

A. Veel van dergelijke onbegrijpelijkheden moeten worden gezocht in het feit, dat men in bezet Nederland nooit heeft begrepen, nl. het ontzaglijke personeelstekort op elk gebied bij alle geallieerden, ook bij de Engelsen. Daarom kon men niet altijd voor een bepaalde functie de juiste persoon hebben.

20104. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Dat gold voor de Nederlandse Regering in Londen in nog veel sterkere mate. Desondanks waren er, voor wat de inlichtingendienst betreft, toch verschillende personen, die ter zake kundig waren en die buiten spel gezet werden. U zegt, dat er een tekort aan krachten was, maar daar staat tegenover, dat in het onderhavige geval de aanwezige krachten niet benut zijn.

A. Dat is ook dikwijls gebeurd, vooral op dit gebied. B.v. generaal *van Oorschot* heeft lang werkloos rondgelopen; ook majoor *den Boer*, die gek gepest is, en overste *van de Plassche*.

De indruk van buitenstaanders in Londen ten aanzien van de inlichtingendienst is geweest, vooral in de eerste jaren: alles is mogelijk, niets is te gek. Men heeft de indruk gehad, dat de voornaamste bezigheid was: de poten van de stoelen onder elkanders lichaam wegzagen, in plaats van het streven naar goede verbindingen met het bezette gebied.

20105. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Wie was hier de boze genius in uw ogen?

A. Ik geloof, dat de heer *van 't Sant* de eerste boze genius geweest is.

20106. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: En later nog anderen?

A. De boze genius is ook de grote boosaardigheid geweest; de goede wil ontbrak in Londen om zich in te denken in de toestand in bezet gebied. Het begin van het ongeluk moet gezocht worden in de wijze van samenwerking en de bevoegdheid van de Militaire Inlichtingendienst. Gevraagd moet worden: Wie heeft deze werkwijze, die zo beperkt was, dan goedgekeurd? Dat kan niet anders zijn dan de Minister van Algemene Oorlogvoering, prof. *Gerbrandy*, die ik heb leren kennen als iemand met een zeer warm hart voor Nederland en die ontzaglijk veel heeft bereikt, maar die op deze gebieden te kort is geschoten.

20107. De **Voorzitter**: Het vreemde is dit: In 1940 waren leidende figuren van G.S. III in Londen; die werden niet gebruikt en zij zullen toch meer vakbekwaamheid hebben gehad dan de heer *van 't Sant*.

A. Dat zij niet gebruikt zijn, staat buiten twijfel. Een van de indirecte slachtoffers van de slechte loop van de dienst is geneest het instituut, dat de enige openbare verbinding vormde, nl. Radio Oranje, die geen enkele inlichting kreeg.

20108. De **Voorzitter**: Ik wilde gaarne, dat u even uiteenzette de positie van Radio Oranje in het England-Spiel.

A. Als u het mij toestaat, wilde ik het nog uitbreiden. Welke mogelijkheden had Radio Oranje om op de hoogte te komen van de toestand in bezet gebied? Binnen kwam er helemaal niets. De Februari-staking is in Londen bekend geworden via een bericht uit Stockholm, omdat een Zweedse correspondent het naar zijn blad geseind had; torn heeft Radio Oranje desondanks doodleuk de Watergeus uitgezonden. De Mei-staking is ook alweer in Engeland eerst bekend geworden door een telegram uit Stockholm van een Zweedse correspondent. Toen is er één telegram gekomen met veel bijzonderheden over de staking in Twente en over de volksopstand. Prof. *Gerbrandy* had in het algemeen grote vrees, dat Radio Oranje door te uitvoerige berichtgeving de Duitsers een spoor zou geven, waardoor zij tot de ontdekking zouden kunnen komen, dat er een geheime radioverbinding was: hij vreesde, dat de Duitsers daarnaar zouden speuren en dat er daardoor misschien bloed zou vloeien. Dat was de toestand op het ogenblik van de Mei-staking. Toen was het Radio Oranje verboden het woord staking te noemen en zwamen wij er niaar een beetje omheen, tot grote ergernis van *van den Broek* en mij zelf. Ik heb toen een memorandum geschreven — dat wil ik wel overleggen — aan prof. *Gerbrandy*, waarin ik, hoewel ik geen chef was van Radio Oranje, zei, dat wij ons niet langer konden vergenoegen met de kruimels, die van de inlichtingentafel vielen, en er op aandrong, dat een apart apparaat zou worden geschapen voor civiele inlichtingen. Dat is nooit gebeurd. Wel heeft de heer *Somer* later, op onze aandrang, zijn agenten geïnstrueerd ons toch zoveel mogelijk civiele inlichtingen te geven.

20109. De **Voorzitter**: Meent u, dat de heer *Somer* op dit gebied verdienstelijk werk heeft gedaan?

A. Ik ben absoluut die mening toegedaan. Ik wens driedubbel te onderstrepen, dat de heer *Somer* en de hem vervangende officieren, zoals majoor *van Houten* en majoor *Fock*, naar wier politieke richting ik nooit gevraagd heb — als ik dat had gedaan, zou mijn conclusie waarschijnlijk zijn geweest, dat ik daarmee niet sympathiseerde, maar dat vond ik niet van belang —, op dit gebied buitengewoon verdienstelijk. werd hebben gedaan, zo zelfs, dat op het einde van de oorlog, tijdens en na de hongerwinter, de stapel rapporten, die binnenkwam en ons ook werd doorgegeven, niet meer te verwerken was. Er waren dagen, dat wij 40, 50, 60 rapporten kregen, waar ik niet doorheen kon komen, rapporten van de grootste uitvoerigheid, op allerlei gebied. Er is nooit een direct contact geweest tussen Radio Oranje en het Bureau Inlichtingen, tot na Dolle Dinsdag, en dat contact heb ik zelf moeten leggen. Het contact daarvoor bestond daaruit, dat er éénmaal per week een vergadering was, waar aanwezig waren de Minister van Algemene Oorlogvoering, prof. *Gerbrandy*, zijn raadadviseur, de thans overleden heer *van Haersma de With*, later gezant te Parijs, en de heer *van den Broek*. Dan vroeg de heer *van den Broek* aan het einde van de vergadering — dat heeft hij mij medegedeeld —: „Mijnheer *de With*, zijn er nog berichten uit bezet gebied?“, waarop de heer *van Haersma de With* uit zijn portefeuille enige dunne velletjes haalde en zei: „Dat is niet voor u, dat is te geheim, maar dat kan ik u wel laten kijken“, en dan kwam er een of andere onbenullige inlichting voor de dag. De heer *van den Broek* heeft dat, om redenen, die hij beter zelf kan verklaren, nooit gepousseerd, maar toen hij naar Eindhoven, in bevrijd gebied, vertrok, deelde prof. *Gerbrandy* mij mede, dat ik chef van Radio Oranje was geworden, waarop ik zeide: Op één voorwaarde, dat ik alle telegrammen, die uit Nederland komen, ook krijg en zo mogelijk eerder, anders doe ik het niet en neem ik mijn ontslag. Daarvoor is hij bezweken. Van dat ogenblik af had ik niet alleen het recht om het Bureau Inlichtingen te bezoeken, wat ik clandestien voordien ook al deed, maar kreeg ik ook afschriften van de telegrammen uit Nederland, voor zover zij niet dierik militaire inlichtingen bevatten, tegelijkertijd en zelfs voordat zij ter kennis van de Ministers kwamen, eenvoudig om zo spoedig mogelijk via de radio op de vragen en wensen uit de kring van het verzet — dat was toen Delta — te kunnen antwoorden.

Ik mag u misschien een voorbeeld daarvan geven. Op een ochtend, om 10 uur, kwam een uitvoerig telegram binnen, waarin allerlei bijzonderheden voorkwamen omtrent de aanslag, die de vorige avond had plaats gehad op de Duitse agent *Öhlschlegel* en de daarop gevolgde Duitse représailles: het neerschieten van mensen in Amsterdam en het in brand steken van enige huizen. In de kringen van het verzet was de wens, dat dit zo snel mogelijk over de radio werd doorgegeven, met enige fikse bedreigingen voor de auteurs van die kwestie. Majoor *Fock* belde mij op. Wij hebben samen een stuk opgesteld en ik ben naar Arlington House gegaan, waar Ministerraad

was. Omdat ik gemilitariseerd was, heb ik de dienstdoende wachtmeester het bevel kunnen geven de heer *van Heuven Goedhart*, die in dit geval de in aanmerking komende Minister was, uit de vergadering te halen. Ik heb het bericht aan zijn goedkeuring onderworpen, waarop hij een paar kleine wijzigingen er in heeft aangebracht, en zo was het mogelijk, dat een reactie op een bericht, dat 's morgens uit Nederland was geseind, om kwart over twaalf door Radio Oranje naar Nederland werd teruggeroepen. Zo is dat in zeer vele gevallen geweest, maar na Dolle Dinsdag.

20110. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de radio-uitzendingen pas goed aan hun doel konden beantwoorden, wanneer men volledig gebruik kon maken van de gegevens van de inlichtingendienst, met name van een goede inlichtingendienst.

A. Ja. Verder zou de reactie vrijwel onmiddellijk kunnen zijn.

20111. De **Voorzitter**: Ik kom thans echter nog eens terug op de rol van Radio-Oranje in het England-Spiel, met name op de mededelingen, die tijdens het England-Spiel door Radio Oranje werden uitgezonden. Deze waren in code gesteld?

A. Van de betekenis daarvan was niemand bij Radio Oranje op de hoogte. Vóór de middag- of avonduitzending kreeg de dienstdoende omroeper één of meer berichten van de censor, die de uitzendingen bijwoonde, een Engelsman, een Nederlander, in Engeland geboren, de heer *Reyneke van Stuwe*.

20112. De **Voorzitter**: Was dat een Engelse of een Nederlandse functionaris?

A. Een Engelse functionaris van de B.B.C., die verantwoordelijk was voor de gehele inhoud van de uitzending en die de bevoegdheid had de uitzending te onderbreken op elk door hem gewenst ogenblik. Deze persoon gaf aan de omroeper één of meer op schrijfmachinepapier geschreven bijzondere berichten.

20113. De **Voorzitter**: Uit een oogpunt van verantwoordelijkheid zou men dus kunnen zeggen, dat, wanneer Radio Oranje zulk een code-boodschap uitzond, dit geschiedde in opdracht van een Engelse instantie?

A. Ja. Het was als laatste trap de B.B.C., die in een speciale kamer de boodschap aan de ticker ontving. Die boodschap moest in de uitzending worden uitgezonden. Wanneer er onverwachts twaalf codeberichten kwamen, die twee minuten eisten, en de uitzending bevatte b.v. een toespraak, die te lang was, dan moesten die twee minuten geschrapt worden. Het was een „must“.

20114. De **Voorzitter**: Hiervoor was derhalve geen Nederlandse instantie verantwoordelijk, behalve de Nederlandse instantie, die de regeling had getroffen, dat de opdracht door de censor gegeven kon worden?

A. Behalve eventueel de Nederlandse bureaux, zoals de Militaire Inlichtingendienst of het Bureau Bijzondere Opdrachten, die deze loodschappen doorgaven.

20115. De **Voorzitter**: Dan moesten zij het toch via de Engelsen doen?

A. Dat gebeurde allemaal via een centraal kantoor, voor alle uitzendingen van de B.B.C. Meermalen werden boodschappen, voor Nederland bestemd, aan de Belgische radio doorgegeven en omgekeerd. Wij hadden enkele malen Franse boodschappen. De berichten kwamen binnen bij de B.B.C. en werden over de verschillende omroepen verdeeld.

20116. De **Voorzitter**: Als een Nederlandse instantie, bijv. de M.I.D., het wenselijk oordeelde, dat een bepaalde boodschap werd uitgezonden, had deze zich dan te wenden tot de Engelse dienst, die er voor zorgde, dat het bericht via de censor als de allerlaatste schakel bij de omroeper terecht kwam?

A. Zo werden ook berichten van Engelandvaarders doorgegeven aan de Engelse instantie, die er voor zorgde, dat zij bij Radio Oranje terecht kwamen.

20117. De **Voorzitter**: Alleen is er op een bepaald ogenblik een eind gemaakt aan het omroepen van radio-boodschappen.

A. Op welk ogenblik bedoelt u?

De **Voorzitter**: Eind 1/43.

A. Dat was in verband met het stopzetten van zeer veel actief verzet op verzoek van de Engelsen. Toen zijn er ook geen bood-

schappen meer omgeroepen; er is een periode geweest, dat de hele zaak was ondergedoken; er is een periode geweest zonder code-boodschappen en daarna, toen het weer begonnen is, zijn er een hele boel loze boodschappen geweest.

20118. De **Voorzitter**: In een brief van 13 December 1943, ondertekend door de heer *van Houten* namens het hoofd B.I. en geschreven aan de heer *Lieftinck*, wordt o.m. gezegd:

„Met het oog op de veelvuldige klachten, welke wij ontvingen uit Nederland over misbruik van radio-omroep-boodschappen, moge ik hierbij nog eens schriftelijk bevestigen, dat ik in overleg met onze Engelsche vrienden besloten heb om met ingang van 11 dezer, en tot nader order, aan geen aanvragen om radio-boodschappen meer te voldoen. Zulks is reeds aan onze relaties in Nederland en elders doorgegeven.”

A. Dat staat nog steeds in verband met het England-Spiel.

20119. De **Voorzitter**: Ja, dat bedoel ik ook. Men heeft blijkbaar op een gegeven moment gezegd: Dat moet uit zijn.

A. Nu begrijp ik wat u bedoelt. Er is nog eens een periode geweest, dat er zoveel kapot was door het England-Spiel, dat alles weer opgebouwd moest worden; dat is een periode geweest, waarin er geen code-boodschappen geweest zijn; dat staat hiermee in direct verband; daarna, toen men weer begonnen is met code-boodschappen, zijn er veel loze boodschappen doorgegeven om niet de aandacht van de Duitsers er op te vestigen, dat er een grote activiteit zou zijn in Nederland. Toen er 8 à 12 waren, betekenden 4 daarvan misschien iets.

20120. De **Voorzitter**: Thans zou ik nog iets willen vragen naar aanleiding van uw opmerking over de Flitspuit. Van wanneer tot wanneer heeft die gewerkt, in welke periode zo ongeveer?

A. Ben ik hier volkomen ontslagen van alle ambtsgeheimen?

20121. De **Voorzitter**: Het lijkt mij wel, tenzij u meent, dat het Staatsbelang er door in het gedrang zou komen; dan zoudt u zich daarop kunnen beroepen, maar ik nieën, dat dit wel tot het verleden gerekend kan worden.

A. Zou ik dan u mogen vragen alle vragen betreffende de Flitspuit in de eerste plaats te stellen aan de heer *Meijer Sluysers*?

20122. De **Voorzitter**: U hebt er toch ook bemoeienis mee gehad?

A. Volkomen indirect, via mijn vrouw, en ik kan namens haar geen mededelingen doen. Dit ging onder verantwoordelijkheid van een Engelse instantie. De Britten zijn op dit punt altijd buitengewoon gevoelig. Dingen, die ik toevallig door een familierelatie te weten gekomen ben..... ik bedoel, wat zou u mij speciaal willen vragen wat wel van belang is, maar wat de heer, die ik u genoemd heb, veel beter zou kunnen vertellen?

20123. De **Voorzitter**: Ik had u willen vragen, in welke periode de Flitspuit heeft gewerkt. Blijkbaar was dat al in een vrij vroege periode?

A. Ik meen, dat het begonnen is in Augustus of September 1941.

20124. De **Voorzitter**: U sprak er over in verband met het ontslag van de heer *Laming*. Toen bestond blijkbaar de Flitspuit al. Het is dus in een vroeg stadium geweest. De Flitspuit gaf een reactie op de gebeurtenissen, die in Nederland plaats vonden. Ik kom dus onmiddellijk op de kwestie van de berichtgeving. In die tijd was de berichtgeving erg slecht. Deze is pas up to date geworden in de loop van 1943, met het B.I. De vraag ligt dus onmiddellijk voor de hand: Hoe kon dat?

A. Had men in bezet gebied de indruk, dat de Flitspuit zo buitengewoon goed op de hoogte was?

20125. De **Voorzitter**: Ja. Wij hadden de indruk: die zender kan niet in Engeland staan, hij moet in Nederland staan.

20126. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In het begin wel, later niet meer.

A. Daarom is hij ook opgehouden. Deze indruk, die verwekt is, is, geloof ik, voor drie kwart te danken aan de buitengewone handigheid van degenen, die de berichten samenstelden. Hun bronnen waren uiterst beperkt, maar met verbeelding kun je veel doen, tot op een gegeven ogenblik.

20127. De **Voorzitter**: Het waren toch dikwijls snelle reacties.

A. Er is een legende omtrent de Flitspuit ontstaan. Ik heb meer dan één persoon in Nederland gesproken, die beweerde, dat hij inlichtingen had geleverd aan en onmiddellijk in contact stond met de Flitspuit. Dat is allemaal legende. Het kwam gewoon uit de Nederlandse dagbladen en uit niets anders.

20128. De **Voorzitter**: U bedoelt: uit de kranten, gecombineerd met een stuk verbeeldingsvermogen?

A. Ja, en een uitstekende kennis van Nederland en Nederlandse toestanden.

20129. De heer **Hoogcarspel**: Ik heb nooit iemand ontmoet, die dergelijke beweringen uitte als waarop u zojuist doelde. Ik herinner mij alleen wat hier gezegd werd. Men dacht over het algemeen, dat die zender in Nederland stond. Er werden namen genoemd van mensen, die aan de Flitspuit zouden medewerken.

A. Die legende werd ook onderhouden. Vandaar b.v. dat gezegd werd: vandaag zijn wij hier, morgen daar. De geschiedenis van de Flitspuit kunt u afleiden uit de gebeurtenissen. Toen er plotseling ernstige gebeurtenissen in Nederland aan de orde kwamen, zoals de Februari- en de Mei-staking, hield de Flitspuit op. Toen liep de Flitspuit met haar beperkt materiaal en gebrek aan directe berichtgeving een veel te groot risico. Men verwachtte in Nederland een onmiddellijke reactie en dat kon niet.

20130. De **Voorzitter**: U maakt nu toch een fout in de tijdrekening. U zei, dat de Flitspuit is begonnen omstreeks 1941. De Februari-staking was in Februari 1941.

A. Ik gaf het maar als voorbeeld. Ik zei: ernstige gebeurtenissen, zoals de Februari- en Mei-staking. Op dergelijke gebeurtenissen kon de Flitspuit niet reageren.

20131. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat de Flitspuit eerder was begonnen.

A. Hij is niet eerder begonnen.

20132. De **Voorzitter**: Naar uw schatting is de Flitspuit begonnen Augustus of September 1941?

A. Ja.

20133. De **Voorzitter**: En hoe lang heeft hij gewerkt?

A. Dat zou ik aan mijn vrouw moeten vragen.

20134. De **Voorzitter**: Kunt u het niet ongeveer zeggen?

A. Hij is later, na een lange periode van zwijgen, nog weer eens in de lucht geweest.

20135. De **Voorzitter**: Heeft hij een halfjaar gewerkt, één jaar, anderhalf jaar?

A. Ik geloof ruim één jaar. Maar nog eens: u kunt beter de heer *Meijer Sluysers* daarnaar vragen, die weet er veel meer van.

20136. De heer **Hoogcarspel**: Volgens u zijn de uitzendingen van de Flitspuit dus geen bewijs er voor, dat er inderdaad een zeer snelle berichtgeving van hier naar Engeland bestond?

A. Absoluut niet. Dat de indruk gewekt werd, dat de Flitspuit zo goed op de hoogte was, was te danken aan de buitengewone journalistieke qualiteiten van de samenstellers van de berichten, die een grote verbeeldingskracht hadden en een handig gebruik wisten te maken van de berichten, die te hunner beschikking stonden.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

C. J. G. SPOELSTRA.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het enquêtebesluit: f.

Verhoor van

mr. JACOB LE POOLE,

oud 34 jaar, wonende te Noordwijk, directeur ener stichting.

Hij legt de belofte af als getuige.

20137. De Voorzitter: U bent voorzitter geweest (misschien bent u het nog; dat weet ik niet) van een commissie, die ingesteld is door de Minister-President en welke taak verband hield met wat men dan noemt het England-Spiel.

Misschien zoudt u ons willen vertellen, hoe deze commissie in het leven gekomen is, wanneer dat is geschied, wie er lid van waren, wat haar taak was en hoe het verloop van zaken is geweest?

A. Kort vóórdat in 1946 verkiezingen plaats vonden, heb ik als lid van de Tweede Kamer aan de toenmalige Minister-President vragen gesteld omtrent de zaak, die dan tegenwoordig algemeen bekend staat als England-Spiel. Die vragen zijn, meen ik, beantwoord, nadat de nieuwe Kamer was opgetreden. Kort daarop ben ik bij de heer *Beel* geweest, die mij heeft gezegd: wij willen een nader onderzoek naar deze zaak doen instellen, en wel in hoeverre Nederlandse ambtenaren, die ten tijde van de bezetting in Londen werkzaam waren, met name o.a. de generaal-majoor *de Bruyne*, omstreeks 1942 hoofd van de z.g. Militaire Inlichtingen Dienst, M.I.D., verantwoordelijk kunnen worden gesteld en geacht voor een zekere zorgeloosheid, die mogelijkwijze heeft plaats gevonden bij de dropping van agenten, die door deze dienst — er waren er nog vele andere — werd uitgevoerd. De werkzaamheden der bedoelde commissie zouden hieruit bestaan, dat wij een soort instructie zouden instellen, ten einde na te gaan of er aanleiding bestond om de heer *de Bruyne* en eventueel andere personen, verbonden aan de M.I.D., te zijner tijd ter verantwoording te roepen. Het zou een zuiver voorbereidende taak zijn, die enigszins is te vergelijken met de taak van een rechter-commissaris in een strafprocedure. De bedoeling was niet, dat de commissie een oordeel zou uitspreken over de gedragingen of het beleid van de M.I.D., maar zich zou beperken tot een onderzoek naar de vraag of het gewenst ware, dat de heren, die daarvoor in aanmerking kwamen, zich hierover nader zouden verantwoorden. Ik ben van deze commissie voorzitter geworden, terwijl daarin voorts zaten overste mr. P. J. Six, verbonden aan het Kabinet van de Minister-President, en de kapitein-luitenant ter zee C. *Moolenburgh*.

Wij hebben ons toen afgevraagd, hoe wij deze zaak op de beste wijze konden aanpakken. Wij hebben gemeend gebruik te moeten maken van zekere onderzoeken, die waren verricht in de tijd, waarin het B.N.V. nog werkte, door een aan het B.N.V. verbonden onderzoeker, de heer *de Ruyter*, de volgende getuige, die door uw commissie zal worden gehoord. Deze heeft destijds in verband met het onderzoek naar de gedragingen van enige ambtenaren van de Sicherheitsdienst een onderzoek op dit punt ingesteld. In overleg, eerst met de heer *Beel*, en later, na Januari 1946, toen de heer *de Ruyter* het B.N.V. verliet, in overleg met de heer *Tenkink*, heeft de heer *de Ruyter* als onbezoldigd ambtenaar van de Rijkspolitie een vrij omvangrijk onderzoek ingesteld, er is een groot aantal getuigen gehoord, hetgeen er toe heeft geleid, dat ongeveer in Februari 1947 een aantal processen-verbaal van zijn verrichtingen aan ons is overgelegd, waaraan was toegevoegd een lijst van 24 vragen, naar ik meen, ten aanzien waarvan de heer *de Ruyter* het noodzakelijk oordeelde in verband met de voortgang van het onderzoek, dat deze

vragen zouden worden beantwoord door de heer *Schilp*, die in 1947 hoofd was van de Marine Inlichtingendienst in Nederland en gedurende de oorlog was verbonden aan het M.I.D., het bureau van de generaal-majoor *de Bruyne*. Wij hebben voorts de heer *de Ruyter* opdracht gegeven zich naar de heer *Schilp* te begeven. De heer *Schilp* heeft van de commissie een schrijven gekregen, waarin de commissie mededeelde, dat zij hem wenste te horen en dat het haar doelmatig voorkwam, dat hij enige schriftelijke memories zou indienen naar aanleiding van die reeks vragen. Dat is door de heer *Schilp* geweigerd, die zich daarbij beriep op zijn geheimhoudingsplicht in het landsbelang. Ik ben toen in Maart of April naar de Minister van Oorlog de heer *Fiévez* toegegaan, omdat de dienst, waarvan de heer *Schilp* in Londen deel uitmaakte, onder het Departement van Oorlog ressorteerde. De heer *Fiévez* heeft in beginsel gezegd, dat er aanleiding voor scheen te bestaan de heer *Schilp* van zijn geheimhoudingsplicht te ontheffen. Wij hebben ons schriftelijk tot de Minister van Oorlog gewend. De datum weet ik niet meer, het was waarschijnlijk Juni of Juli. Na enige tijd is er antwoord op gekomen. Het was in de begrotingstijd, dus torn is die zaak even blijven slepen. Daarna ben ik ziek geworden. Inmiddels was de Enquêtecommissie haar werkzaamheden begonnen. Het leek mij volkomen rationeel, dat wij niet verder gingen, te meer daar de vraag was gerezen, of het wenselijk was, de zaak op te zetten als instructie. Ik heb mij in al de stukken ingewerkt en ik neem aan, dat de dossiers daar liggen. Inderdaad vergt het vrij veel tijd. Wanneer men er in zit, geloof ik, dat een ingestelde commissie de zaak to the bottom moet behandelen en niet in étappes.

20138. De Voorzitter: Bent u bij dat onderzoek tot enige voorlopige conclusies gekomen, die eventueel voor de Enquêtecommissie van belang kunnen zijn? Is het mogelijk aan de hand van dit onderzoek bepaalde vingerwijzingen te geven, die voor ons van betekenis kunnen zijn?

A. Ik geloof, dat uit de stukken, die in hoofdzaak door de heer *de Ruyter* zijn verzameld, blijkt, dat men omstreeks Mei 1943 in Londen met 100 % zekerheid moet hebben kunnen constateren, dat de zaak in Holland niet pluis was. Laat ik mij beperken tot de periode na Mei 1943. Met name is dit het geval, doordat in April 1943 het land hebben kunnen verlaten de heren *Pot* en *Six*, welke laatste ook deel uitmaakte van de commissie, en de heer *van Houten*. Deze heren zijn in de loop van Mei in Stockholm aangekomen. Zij hebben contact gehad met de niet altijd even gelukkige vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen, de consul-generaal de heer *de Jong*. Zij hebben onmiddellijk schriftelijk verslag uitgebracht van hun bevindingen, met name over het optreden van van *der Waals*. Er bleek toen dus, dat er een infiltratie was tussen de verbindingen van Nederland en de Intelligence Service. Die brief is 28 Juni in Londen aangekomen bij de Minister-President, terwijl men daarnaast in Londen in de loop van Mei — ik meen in de eerste week — telegrafisch is gewaarschuwd, dat er een zeer sterke infiltratie van Duitse zijde in de verbindingen had plaats gevonden. Deze inlichtingen zijn alle terechtgekomen bij het Bureau Inlichtingen, dat in Januari 1943 onder leiding van de heer *Somer* is gekomen. Dat stond naast de dienst van de generaal-majoor *de Bruyne*. Mijn vaste overtuiging is, dat om wat voor redenen ook — het kunnen prestigerekenen zijn geweest of een gevolg van omstandigheden, die psychologisch zijn te verklaren — men niet heeft willen aanvaarden, dat men twee jaar lang nutteloos werk heeft verricht en een aantal mensen, zoals ook is gebleken, de dood heeft ingejaagd. In Juli— Augustus was er een zekere onderbreking in het zenden van agenten. In Augustus trad de figuur, die bij de geallieerden als *Brutus* bekend stond, op. Ik heb destijds contact niet deze *Brutus* gehad.

20139. De Voorzitter: Destijds? Wanneer was dat?

A. In October— November. Deze man heeft in zoverre geboft, dat hij niet boveri Nederland is gedropt. Dan was hij zeker direct in

handen van de Duitsers gevallen. Hij is afgeschoten in de buurt van Leuven of boven Vlaanderen. Hij had voor een noodgeval een adres in Brussel opgelijst; dat was natuurlijk ook mis: ik meen, dat hij in handen van de provocateur *Ridderhof* is gevallen (die inmiddels is geëxecuteerd). Daar heeft men met deze man enige maanden het spel gespeeld. In November 1944 is het geëindigd door zijn arrestatie op het station in Zeist of Utrecht.

Verder is de agent van *Schelle* gezonden.

20140. De *Voorzitter*: Dat was de pendant van *Brutus, Apollo*.

A. Die heb ik zelf niet ontmoet.

20141. De *Voorzitter*: Die is niet in Nederland geweest.

A. Dan is, meen ik, in November nog een agent afgeworpen, maar dat kan ik mij op het ogenblik niet precies voor de geest halen; dat blijkt uit de stukken.

Dat is de periode na 1 Mei 1943 (om een richtdatum te nemen).

Wanneer men komt in de periode vóór 1 Mei 1943, zit men in de eerste plaats met het probleem, dat hier natuurlijk van grote betekenis is, wat voor telegramwisseling heeft plaats gevonden.

De centrale figuur in deze zaak is de agent *Lauwers*, die beweert, dat hij op allerlei wijzen heeft gewaarschuwd door bij het coderen een bepaalde fout te maken. Men had in Engeland gezegd: je kan de code aan de Duitsers bekendmaken, mits je hun niet de check doet weten. Hij beweert, dat hij overeenkomstig zijn instructies heeft gehandeld en dat hij herhaalde malen heeft gewaarschuwd. Hij heeft gewoon geseind zonder check en dat zou men in Londen niet bemerkt hebben. Toen hij dit constateerde, heeft hij enige andere bijzonderheden uitgehaald.

De zaak is, dat in Londen bij de Engelse Intelligence de archiefstukken zijn verbrand: er heeft mogelijkerwijze een brand in het archief plaats gevonden.

20142. De *Voorzitter*: Is u dat meegedeeld?

A. Ja.

20143. De *Voorzitter*: Door wie is dat u meegedeeld?

A. Wij hebben dat gehoord door middel van de heer *Fock*.

20144. De *Voorzitter*: Had dat inderdaad betrekking op de archieven van de Engelse Intelligence? Er wordt nl. ook beweerd, dat een deel van de archieven van de M.I.D. door brand is verwoest.

A. De zaak was zo, dat in die tijd bij de telegrafische verbinding tussen Nederland en Engeland de telegrammen werden opgevangen door de Engelsen, die aan de Nederlandse instanties z.g. geparafrazeerde berichten gaven. Daaruit kon je nooit afleiden, of iets met de verbinding niet in orde was.

20145. De *Voorzitter*: Wij hebben van de telegrammen, die de M.I.D. kreeg (dus van die parafrazen), de indruk, dat wij ze op het ogenblik ook maar zeer ten dele hebben gezien. Weet u daar iets van? Weet u, of zij er nog allemaal zijn? Er schijnt nl. ook een verhaal te zijn, dat daarvan in Londen een deel door brand is verloren gegaan.

A. Dat weet ik niet. Wij zijn in eerste instantie van het standpunt uitgegaan, dat wij, om enige zekerheid te krijgen wat betreft de vraag, in hoeverre de verklaringen van *Lauwers* conform de waarheid konden worden geacht, in de eerste plaats de *originele* telegrammen moesten zien. Wij zijn niet eens aan het horen van *Schilp*, de eerste functionaris van M.I.D., die wij wilden horen, toegekomen. Voordat de commissie is ingesteld, heeft men mij, omdat ik juist na de bevrijding nog enig contact met Engelse connecties uit de bezettingstijd heb gehad, doen vragen, waarom ik meende dergelijke allersympathiekste vragen te moeten stellen, waarmee ik toch niet opschoot; dat hoorde ik via *Fock*; de zaak was er niet meer en was toch niet meer na te gaan.

Ik meen, dat het achteraf bevestigd is.

Nu de zaak zelf, waarbij ik direct wil zeggen, dat men in het oog moet houden, dat deze zaak achteraf wordt gezien. Ik geloof, dat *Lauwers* in Februari is gearresteerd.

20140. De *Voorzitter*: *Lauwers* is 6 Maart 1942 gearresteerd; op 12 Maart 1942 zijn zijn uitzendingen in Duitse gevangenschap begonnen.

A. Ja, wat ik wilde zeggen, is dit. Er zijn toch bepaalde feiten — ik zeg nog eens: deze zaak achteraf beredenerende —, die voor

een geroutineerde intelligence-dienst bepaalde aanwijzingen hadden kunnen vormen. Ik wil hiervan enige voorbeelden noemen, die ik mij globaal herinner. Ik heb nog getracht mijn aantekeningen, die ik hiervan thuis moet hebben, te vinden, maar dat is mij niet gelukt. *Lauwers* is op 7 November 1941 boven Nederland afgeworpen. Toen hij in Velp zijn zendapparaat wilde gaan gebruiken, bleek, dat de kristallen te zwak waren, ten gevolge waarvan hij in November en December niet heeft kunnen werken, althans geen verbinding heeft kunnen krijgen. Hij heeft via zijn kennissen hier te lande of via kennissen van *Taconis*, met wie hij tegelijk was afgeworpen, goede kristallen kunnen krijgen, die voldoende geluid produceerden. Die onderbreking nu van twee maanden had voor Londen reeds aanleiding moeten zijn op de uiterste quivive te zijn. Dat men dat had moeten zijn, blijkt ook uit het volgende. Toen op een goede nacht een andere agent boven Nederland afgeworpen zou worden en men boven het terrein vloog, waar de dropping zou gebeuren, heeft de agent de piloot gewaarschuwd, dat hij auto's langs de kant van de weg meende te zien staan. Hij is niet afgesprongen, maar naar Engeland teruggevlogen. En wat zei men in Londen? „Die vent was natuurlijk bang en daarom is hij niet afgesprongen”, verder is er niet meer over de zaak gesproken. Ik herinner mij zelfs een niet onvermakelijke geschiedenis, nl. het geval van de fictieve opblazing van de zender te Kootwijk, waartoe opdracht was gegeven. Bij het doorseinen werd de mededeling gedaan, dat de betrokken agent zich bijzonder verdienstelijk had gemaakt, doch dat, toen men tot het opblazen van de zender wilde overgaan, was gebleken, dat er een cordon van Duitse troepen om de zender was getrokken, waarna er een bloedig gevecht zou zijn ontstaan. Toen is er een telegram uit konden gekomen, dat die man een of andere onderscheiding was toegekend, ik geloof, dat hij de Bronzen Leeuw heeft gekregen. Wanneer een dienst goed werkt, dan moet men verifiëren wat er gebeurt; zo had men in dit geval moeien verifiëren wat er in Kootwijk werkelijk was gebeurd, en niet maar klakkeloos moeten aannemen wat er werd geseind. Zo zijn er nog meer gevallen, die ik mij thans niet alle herinner. Er zitten in die beginperiode allerlei aanwijzingen, waarvan men zou kunnen zeggen, dat men niet de nodige zorgvuldigheid heeft betracht, die men juist bij een dergelijke dienst per se moest gebruiken. Een vraag is nu of dit verwijt alleen aan de Engelsen moet worden gedaan of niet. Ik heb zo het vermoeden, gezien de wijze, waarop de Nederlandse inlichtingendiensten te Londen sedert Mei 1940 hebben gewerkt, dat er ook bij andere nogal wat tekortkomingen waren. Overigens was er in ons land op dit gebied niets georganiseerd. Wat er is gebeurd, is te zien als een vorm van verzet, het is gebeurd zonder verschaffing van geld, hetgeen een enorme tekortkoming is. De Stijklgroep b.v. — ik wil niet zeggen, dat zij er anders op een of andere dag toch niet zou zijn ingelopen — is op een gegeven ogenblik in Duitse handen gevallen als gevolg van het feit, dat men zwart effecten moest gaan verkopen om aan geld te komen. En juist in dit werk is er veel geld, vaak zelfs grof geld, nodig. Men heeft ook tot medio 1943 volkomen ongecoördineerd gewerkt. Ik meen, dat sinds Januari 1943 het vliegveld Deelen door 7 groepen, die onafhankelijk van elkaar werkten, in kaart is gebracht.

Nu kan men ook zeggen, dat hoe meer inlichtingen men, behalve door luchtkarteringen, kreeg, des te beter men daaruit zijn conclusies kon trekken.

Ik zou de laatste zijn om te beweren, dat alles, wat hier te lande in kaart is gebracht, op de juiste wijze is geschied. Het is dikwijls een kwestie van schatten. Ik kan mij voorstellen, dat er daarom in Londen weinig behoefte bestond aan meer coördinatie. Hier tegenover stond, dat men, gezien de verhoudingen in Nederland, waardoor er zeer vele levens op het spel stonden, de morele plicht had, waar dit vrijwillige bijdragen in de geallieerde oorlogvoering waren, voorzichtigheid te betrachten. Men kan zeggen, dat men tot einde 1943 praktisch op eigen initiatief heeft getuind, zonder dat hier enige leiding bij te pas kwam uit Londen. Er is ten slotte in Augustus/September 1943 via Bern een inspecteur van politie gekomen, waarvan wij na een week constateerden, dat hij N.S.B.-er was geweest. (Overigens heeft hij, zodra de Jodenvervolgingen begonnen, geweigerd daaraan mede te doen. Hij is dus in 1941 omgedraaid. Het is echter toch niet beoaald vertrouwenwekkend, wanneer men iemand, die tot Maart 1941 hoofd van de inlichtingendienst van de Rotterdamse politie is geweest, hetgeen toch een zeer verdachte dienst was, hierheen zendt.) Hij had tot opdracht besprekingen te voeren over de coördinatie van de inlichtingenarbeid en over de verbetering van de grensovergangen naar Zwitserland.

20147. De *Voorzitter*: Wie was dat?

A. De heer de Jong.

Ik trof hem na de bevrijding aan als hoofd van de afdeling Interne Zuivering van de P.R.A. te Amsterdam. Overigens is dit een ver-

dienstelijk man, die zich na 1941 goed heeft gedragen. Ik heb nog een andere ervaring gehad met de dienst van de heer de *Bruyne*. In November 1942 hebben wij hier contact gekregen met een Nederlander, woonachtig te Brussel, die daar werkzaam was bij de Belgische inlichtingendienst. Hij had een opdracht van de Nederlandse Regering, volgens zijn zeggen, om te komen tot een herstel van de volkomen ontwrichte verbindingen — met name de koeriersverbindingen — tussen Nederland en Engeland. Op zich zelf lijkt het mij een ongebruikelijke vorm, dat via een andere inlichtingendienst te laten doen. Ik kende de familie van deze man. Achteraf hebben wij er de meest onaangename ervaringen mede gehad. Op een goed ogenblik arriveerde plotseling een parachutist met vele Engelse sigaretten en postduiven. Het leek mij te mooi om waar te zijn. Dit bleek de beruchte van der Waals te zijn, die evri geweldige opruiming heeft gehouden in Nederland, België en Frankrijk.

20148. De **Voorzitter**: Kunt u in verband met dit geval nog andere namen noemen? Wij kunnen het dan vergelijken met hetgeen in de stukken staat vermeld.

A. Dit is een zaak, die ook gespeeld heeft in de zaak van der Waals. Het betrof hier de dienst WIM. Een zekere Vandermeerssche uit Gent heeft die zaak in België op touw gezet.

20149. De **Voorzitter**: Was die z.g. parachutist inderdaad van der Waals?

A. Ja.

In de commissie-Clevering; (over het beleid van de buitenlandse vertegenwoordiging ten aanzien van Nederlandse vluchtelingen) zijn wij gestuit op een figuur, die zich tot de Enquêtecommissie moet hebben gewend, de heer Maas Geesteranus, die als vertegenwoordiger van de dienst van, ik geloof, Warners of *Derksema* — dat heeft hij zelf nooit precies begrepen — in Lissabon heeft gewerkt. Dat is je reinste dilettantisme! Ik heb voorts het een en ander meegemaakt van de consul-generaal de Jong te Stockholm, die vertegenwoordiger was van het bureau Inlichtingen, waar op de meest onverantwoordelijke wijze is gewerkt. Ik weet niet, of u de geschiedenis met kapitein Aben kent; ik heb zelf in de bezettingstijd contact met een tussenschakel van *Aben* gehad. Er kwamen ook hier ridderorden in doosjes. In het uitdelen van ridderorden waren zij bijzonder sterk.

20150. De **Voorzitter**: Waar kwamen die vandaan?

A. Die kwamen uit Stockholm.

Ik heb in een commissie gezeten, die het beleid van de heer de Jong, in hoofdzaak ten aanzien van Nederlandse vluchtelingen in Zweden, heeft beoordeeld. Wij hebben in ons rapport aan de Minister van Buitenlandse Zaken ook geconstateerd, dat hij wel is waar zonder behoorlijke instructie werkte, doch op volkomen onverantwoordelijke wijze die verbinding met Delfzijl destijds om zeep heeft gebracht.

20151. De **Voorzitter**: De verbindingen over neutrale landen regarderden ons ook min of meer. Misschien kunt u zeggen, onder wiens voorzitterschap de commissie stond, die het beleid van de heer de Jong heeft beoordeeld. Dan kunnen er eventueel termen zijn om het rapport van die commissie op te vragen.

A. Het was de heer van Rappard, oud-gezant in Kopenhagen. Het is een commissie, die naast de commissie-Cleveringa heeft beoordeeld: a. het beleid van de heer de Jong met betrekking tot de hulp aan Nederlandse vluchtelingen; b. zijn beleid als vertegenwoordiger van het bureau Inlichtingen en c. min of meer terloops, omdat het er nu eenmaal bijkwam, zijn beleid als vertegenwoordiger van de inkoopdienst (Netherlands Purchasing Commission (N.P.C.)). Uit dien hoofde waren er nogal klachten. Hij had namelijk naast het ambt van consul-generaal (dat was een honorair ambt) een of andere agenturenzaak; hij was o.a. vertegenwoordiger van Lips.

In de eerste plaats was de verdenking gerezen, dat hij in strijd met de bepalingen van A I transacties met door Duitsland bezette gebieden had verricht, ik geloof met name met Polen; in de tweede plaats waren er bezwaren tegen hem gerezen, omdat hij zich in zijn functie van vertegenwoordiger van de N.P.C. zou hebben bevoordeeld door aankopen te verrichten bij bepaalde relaties, die zijn firma had, maar op dat punt is zeer weinig komen vast te staan.

20152. De **Voorzitter**: Wat is de conclusie van de commissie van Rappard geweest?

A. Wij hebben, geloof ik, in September 1946 rapport uitgebracht en daarin gezegd, dat het wenselijk was, zo snel mogelijk over te gaan tot opheffing van het consulaat-generaal en de werkzaamheden over te dragen aan een handels-attaché en de heer de Jong een onderscheiding, die hem in verband met de overkomst van het prinselijk paar naar Stockholm normaliter zou ten deel gevallen zijn, te onthouden.

Ik geloof, dat dienovereenkomstig ook is beslist en men tegen hem gezegd heeft, dat hij met ingang van 1 Januari 1947 ontslag diende te nemen.

20153. De **Voorzitter**: Woont hij nog steeds in Stockholm?

A. Dat weet ik niet. Het zou mij overigens wel zeer verwonderen, indien hij zich nog niet tot u heeft gewend, anders zal hij in ieder geval nog wel komen.

Ook de wijze, waarop men de agenten materieel had voorzien, was slecht. Men had b.v. in Londen persoonsbewijzen laten drukken, die kant noch wal raakten. Men kwam b.v. voor de verassing te staan, dat in de dagen, dat de oproepen en acties voor de Arbeitseinsatz een hoogtepunt hadden bereikt, men een jongeman van ongeveer 20 jaar, zonder papieren, voor de neus kreeg te staan. Ondanks allerlei adviezen, het toezenden van modellen van persoonsbewijzen e.d., heeft men dit steeds totaal onvoldoende verzorgd.

20154. De **Voorzitter**: Was dit ook het geval ten aanzien van de agenten, die van Maart 1943 af door B.I. werden gedropt?

A. Ja, dat was allemaal slecht in orde.

20155. De **Voorzitter**: Het is toch wel zeer merkwaardig, dat men er nooit in is geslaagd een behoorlijk persoonsbewijs te maken.

A. Dit geldt niet alleen ten aanzien van de kwestie van de persoonsbewijzen. Er zijn gevallen, ik kan ze niet concreet noemen, dat zou ik thuis moeten nazien, dat de mensen in het Sperrgebiet vierden afgeworpen.

20156. De **Voorzitter**: Die slechte persoonsbewijzen hebben er ia verschillende gevallen toe geleid, dat de mensen naar een adres in Pijnacker werden gestuurd om een goed persoonsbewijs te verkrijgen, op welke plaats *Schreieder* toen o.a. Poos en *Slagter* heeft gestationneerd.

A. Ik heb toevallig dit relaas van 2 uit Haaren ontvluchte agenten nog thuis kunnen vinden. Eind October of begin November heb ik namelijk contact gehad met de agenten van der Giessen en van Rietschoten, die ontvlucht zijn uit Haaren, na *Ubbink* en *Dourlein*.

20157. De **Voorzitter**: Dat was in de nacht van 22 op 23 November 1943.

A. Die heb ik laten optekenen, wat zij in Haaren hebben geconstateerd. Net is een soort mededeling in telegram-stijl van hetgeen men, naar ik achteraf vernam, van Dourlein en *Ubbink*, die men echter niet vertrouwde, reeds kon weten, omdat Dourlein en *Ubbink* in November 1943 in Bern zijn aangekomen. Van die mededeling nu is een afschrift toegezonden aan het gezantschap te Bern.

20158. De **Voorzitter**: Door wie is dat gedaan?

A. Ik had geregeld contact met het gezantschap te Bern.

20159. De **Voorzitter**: Dat gebeurde door een koerier?

A. Ja.

20160. De **Voorzitter**: Weet u of die mededeling in Engeland is aangekomen?

A. Achteraf kreeg men uit Bern daarover wel eens een bevestiging. Overigens moet dit te informeren zijn bij de leiding van de z.g. weg-A, die precies wist of die zendingen aankwamen en wat er in zat. Ik weet niet of van Rietschoten of van der Giessen het stuk heeft geschreven, maar één van de twee heeft het opgesteld.

20161. De **Voorzitter**: Het stuk, dat u ons hier toont, is dus door één van hen zelf geschreven?

A. Ja.

20162. De **Voorzitter**: Zij zijn later weer door *King Kong* tegen de lamp gelopen?

A. Ja.

20163. De **Voorzitter**: Het heeft mij altijd zeer gefraspeerd op welke wijze de zending van *Jambroes* was georganiseerd, d.w.z., dat men één agent, nl. *Jambroes*, dropte met de opdracht om in geheel Nederland verzetsgroepen te organiseren; hij moest 11 groepen oprichten, geloof ik. Dat lijkt mij toch een gevaarlijke methode. Als men 11 verzetsgroeper: wil vormen, dan kan men naar mijn gevoel toch beter 11 agenten neerwerpen dan alles van één afgeworpen man te laten afhangen. Dit heeft er ook toe geleid, dat *Schreieder* zelf die verbindingen is gaan opbouwen, toen hij eenmaal die ene man had. Ik zeg het, omdat in het kader van hrtgeen u aanvoert als handelingen, die onvoorzichtig waren, dit er stellig bij vermeld moet worden, althans indien de lezing van de opdracht van *Jambroes*, die ik hier geef en die van *Schreieder* afkomstig is, juist is.

A. Er schiet mij te binnen, dat ook bij de agenten, die in de periode vóór Mei 1943 door de M.I.D. zijn uitgegooid, zich een man bevond, die de zaak niet vertrouwde en ten slotte in Brussel terecht is gekomen en niet verder kon komen. Hij beweert, dat hij mrt behulp van een Belgische zender dit heeft doen weten en dat hem verzekerd is, dat dit telegram is verzonden. Wij zijn er niet toe gekomen dit te verifiëren. Ik weet niet, wie het geweest is. Ik zou op deze omstandigheid ook even de aandacht willen vestigen.

20164. De **Voorzitter**: Hebt u later zelf nog contact gehad met agenten, die door het B.I. zijn gedropt? Dezen zijn geen van allen gearresteerd bij de droppings. Verschillenden zijn uit handen van de Duitsers kunnen blijven.

A. Ik heb contact gehad met de agent *Mooiweer*, thans in Australië verblijvende. Hij is in de nacht van 5 op 6 Juli gedropt met *Tony Visser*. Na de dropping heb ik contact gehad met *Visser* en naderhand met *Mooiweer*. Hij is door de lines gegaan en naderhand weer gedropt. Ook met *de Brauw* heb ik contact gehad.

20165. De **Voorzitter**: Is deze naderhand gearresteerd?

A. Hij is hier gekomen met een walky-talky. Toen ik hem sprak, was een van de eerste zaken, waarmede hij zich bezig moest houden, naast een aantal opdrachten, die hij bij zich had, hoe hij met dat apparaat geïnstalleerd zou worden. Wet was zo gemakkelijk met dat apparaat, want het was, naar men zeide, niet te peilen. Ik heb hem ondergebracht op een adres in Wassenaar. Daar heeft hij een zekere tijd gewerkt.

Toen men daar VII's ging afschieten en de overhaaste evacuatie van Wassenaar begon, kon ik hem niet direct aan een nieuw adres helpen. Hij is toen in Leiden aan een nieuw adres geholpen. In de loop van September heeft hij aan een koerierster medegedeeld, dat er 's avonds enige keren een auto om het huis, waar hij werkte, had gereden. Hij was echter van mening, dat dit auto's waren, die verkeerdeden, want het apparaat was volgens hem niet te peilen. Wij zeiden hem, dat hij er mede moest ophouden, doch dit heeft hij niet gedaan. Een week later werd hij gepeild. Hieromtrent verklaarde *Haubrock*, de assistent van *Schreieder*:

„Etwa in Oktober 1944 wurde *de Brauw* durch einen Wehrmacht U.K.W. Peiltrup angepeilt und im Hause der Familie *van Leeuwen* in Leiden festgenommen.“

20166. De **Voorzitter**: Voor die walky-talky had men toch een vliegtuig nodig? Het toestel had toch maar een radius van enkele kilometers?

A. Wij lieten seinen, waar hij zich bevond en op welke hoogte. Toen hij eenmaal zelf verbinding had, gaf hij zelf op waar hij zich zou bevinden en maakte dan b.v. de afspraak: wij komen Donderdagavond terug of anders Zaterdagavond.

20167. De **Voorzitter**: *Schreieder* en *Giskes* hebben verteld, dat het inderdaad veel moeilijker was met die walky-talkies. Dat ligt ook wel

voor de hand: hun radius is veel kleiner. Wanneer iemand een gewone zender heeft, kan men — zo stel ik het mij voor —, in étapprs peilen: eerst in het ruwe en daarna steeds meer gepreciseerd. Met zo'n spreekapparaat, dat een veel kleinere radius heeft, kan men dat natuurlijk niet. Als men eenmaal toevallig door bepaalde omstandigheden weet, in welke buurt het zit, kan men het wel, stel ik mij voor.

A. Deze man heeft mij enige malen nadrukkelijk verzekerd op het moment, dat hij aankwam, maar ook daarna, toen het door een bijzondere gelegenheid ter sprake kwam, dat hem te Londen gezegd is: dit is onpeilbaar.

20168. De **Voorzitter**: Dat is misschien wat sterk uitgedrukt; het kan moeilijk peilbaar geweest zijn.

A. Op zich zelf waren de agenten van het B.I. goed geïnstrueerd, ook wat betreft de veiligheidsfactoren, die in acht genomen moesten worden. Verder was het contact-zoeken in het land veel beter georganiseerd.

Nu valt mij nog dit in, over de agenten-uitzending van de M.I.D. Verscheidene mensen hebben destijds geweigerd; zij hebben tijdens de opleiding een indruk gekregen van de onsolide opzet van het geheel. Hei was o.a. mr. B. *ter Haar*; ik geloof, dat hij bij de brouwerij De Oranjeboom of bij Heineken werkt of werkte. Verder is het ook, meen ik, geweest — ik kan het niet met 100 pct. zekerheid zeggen — de broer van de vertegenwoordiger van Suriname hier te lande, mr. R. *Pos*.

20169. De **Voorzitter**: Die er in Londen geen zin in hadden?

A. Bie zeiden: „Wat wij hier meemaken alleen op het gebied van de security, de zorgeloosheid .....!“ In ieder geval weet ik, dat *ter Haar* in opleiding was en gezegd heeft: Hier waag ik mij niet aan.

20170. De **Voorzitter**: Vóórdat wij deze zijweg insloegen, was u aan het opsommen van de namen van de agenten, met wie u contact hebt gehad.

A. De double van *de Brauw* was *van der Stadt*; of was het *Smit*?

De **Voorzitter**: M. A. *Smit*.

A. Dan met *Lijsterbes*; die heette *Hooyer*. Dat was een knaap, die in ieder geval op een moment, dat het toch voor jongelieden van 19 jaar een vrij risquante beweging was, zonder enig papier werd gedropt. Wij hebben hem toen een inschrijvingskaart voor de gemeente-universiteit te Amsterdam bezorgd.

Dat is een punt, waarover men zich bij het B.I. ook weinig zorgen maakte.

Verder heb ik met *Brutus* ook vrij veelvuldig contact gehad.

En met een van de eerste operators, die van jhr. mr. E. *W.* de *Jonge*; dat was in 1941; ik meen, dat hij *Radema* was. Hij heeft van 10 Mei 1942 af in Noordwijk gewerkt en daar ben ik in de eerste plaats gestoten op die allerbelabberdste persoonsbewijzen, die niet alleen, wat samenstelling betrof, zeer slecht waren, maar bovendien in de opdrukken fouten bezaten. Hier werd toen nog zo gewerkt: je liet iemand een persoonsbewijs verliezen en trachtte er een andere foto in te plakken.

20171. De **Voorzitter**: Ik heb ergens gelezen, dat *de Jonge*, dat was dus in het voorjaar van 1942, ook reeds opdracht zou hebben gehad zich met de heer *Vorrink* in verbinding te stellen. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen. *De Jonge* was een man, die voor niets stond. Ik heb hem jaren gekend. Hij was echter een knaap, die in geheel West-Holland bekend was, eer: bekende roeier. Ik wist van te voren, dat hij hier in liet land rondliep. De Nederlander heeft nu eenmaal de aard te zeggen: „Moet je eens horen, weet je wie ik tegengekomen ben?“

20172. De **Voorzitter**: Men zou dus zo zeggen, dat hij op grond van zijn grote bekendheid eigenlijk een van de minst geschikte mensen was voor deze taak.

A. Ja, inderdaad.

20173. De **Voorzitter**: Zeer merkwaardig is wel het volgende, dat zich met *de Jonge* heeft voorgedaan. Hij is gevangen genomen en heeft blijkbaar zijn security check niet goed opgegeven en dat heeft men in Londen gemerkt, zodat het Spiel, dat de Duitsers met

de Jonge wilden spelen, niet is gelukt. Dit is daarom merkwaardig, omdat hieruit proefondervindelijk blijkt, dat het in gevangenschap raken van de agent wel degelijk daaruit ontdekt kon worden.

A. Ja.

20174. De **Voorzitter**: U citeerde zoëven *Waubrock*. Deze heeft een ontzaglijk verhaal opgesteld van ik meen wel 200 pagina's. Wanneer men dat verhaal leest, dan krijgt men de indruk, dat het zijn bedoeling is aan te tonen, dat in elk geval, waarin een agent of verzetsman niet is gefusilleerd, dit aan hem is te danken. Hebt u enige indruk omtrent de betrouwbaarheid van dat verhaal?

A. In Juni 1944 is mijn schoonzuster gearresteerd met nogal compromitterende papieren in de trein tussen Amsterdam en den Haag. Zij is overgebracht naar het Huis van Bewaring te Rotterdam. Ik wilde haar uiteraard vrij zien te krijgen. Nu was ik destijds in aanraking gekomen met de directeur van het Rijksbureau voor IJzer en Staal van der Voort, een N.S.B.-achtige figuur. Deze had zich bij de arrestatie van de heer *Menten* nogal wat moeite gegeven bij *Haubrock* om *Menten* vrij te krijgen. Inderdaad heeft *Haubrock* een vrij invloedrijke rol gespeeld bij de invrijheidstelling van *Menten*. In het geval van de arrestatie van mijn schoonzuster heb ik mij via die van der Voort tot *Haubrock* gewend en inderdaad: één dag voordat de vrouwen naar Vught zouden worden vervoerd, kwam de invrijheidstelling. Ook toen de *Brauw* was gearresteerd, heb ik via die van der Voort contact opgenomen met *Haubrock* en *Frank* en ik kreeg de mededeling, dat men in ieder geval door het inroepen van de bemiddeling van het Zweedse gezantschap te Berlijn alles zou doen om deze man in het leven te houden. De eerste week van Maart 1945, toen de aanslag op *Rauter* is gepleegd, werd ik via een contact gewaarschuwd, dat van der Voort mij wilde spreken. Ik ben naar hem toegegaan en hij zei: „*Haubrock* vroeg mij vanmiddag bij hem te komen; hij heeft mij gezegd, dat er in verband met de aanslag op *Rauter* grote represaillemaatregelen zullen worden genomen”.

Hij kan geen enkele garantie geven — omdat deze zaak door het Reichs Sicherheits Hauptamt werd behandeld — dat de agenten hierbij niet zullen worden betrokken. Hij vroeg zich af, of het niet het beste was, deze mensen af te voeren naar Duitsland. Ik heb toen gezegd, dat dit volgens mij de beste oplossing was. Misschien heb ik onjuist gehandeld door dit te zeggen, want al deze mensen zijn omgekomen bij het bombardement van het schip bij Neuengamme. Deze hele zaak is overigens door *Haubrock* zo beschreven, dat alles, wat belastend voor hem is, er uit weggebleven is. In een aantal gevallen heeft hij in het kader van zijn werkzaamheden echter op zeer kalme wijze gehandeld. Hij is in het Huis van Bewaring van Rotterdam; het vooronderzoek is nog niet gesloten.

20175. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Was die contactpersoon de heer ir. van der Voort?

A. Hij was directeur van het Rijksbureau voor IJzer en Staal. Zo hij geen lid van de N.S.B. was, dan had hij sterke pro-Duitse sympathieën. Hij woonde in Heerlen en heeft na de eerste wereldoorlog voor de geallieerden een Duits bedrijf beheerd.

20176. De **Voorzitter**: Heeft u wel eens contact gehad met *d'Aulnis de Bourrouill*?

A. Ja, hij is een zeer voortreffelijk gewerkt hebbend agent.

20177. De **Voorzitter**: Hij is een merkwaardig voorbeeld van een agent, die het zeer lang heeft volgehouden.

A. Met hem heb ik vrij regelmatig contact gehad in Amsterdam, met zakelijk, maar omdat ik hem kende. Wij werkten volkomen naast elkaar.

20178. De **Voorzitter**: Hij is gedropt in de nacht van 10 op 11 Juni 1943. Hij is dus een B.I.-agent, die tot de bevrijding heeft gewerkt. Hij heeft toch wel gewerkt?

A. Hij heeft zelfs een uitermate goed opgezette bron van inlichtingen gehad.

20179. De **Voorzitter**: Heeft u verder nog iets mede te delen, dat van belang voor ons kan zijn?

A. Ik heb een brief van u ontvangen met het verzoek, enige dingen zwart op wit te zetten. Misschien, dat ik in het kort enige algemene bezwaren, die ik heb tegen de wijze, waarop men hier te lande heeft moeten werken, volkomen los van de leiding, die hierbij vanuit Londen had moeten komen, mag laten horen.

De **Voorzitter**: Als u dit op schrift wilt zetten, kunnen wij bezien of er aanleiding is u daarover te zijner tijd nog nader te horen.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. LE POOLE.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JACOB DE RUYTER,
oud 37 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur ener
naamloze vennootschap.

Hij legt de eed af als getuige.

20180. De **Voorzitter**: Wij hebben zojuist van de heer *le Poole* gehoord van de werkzaamheden der commissie, waarvan hij voorzitter was, en van het feit, dat u een deel van het onderzoekingswerk hebt gedaan. U was in die tijd zelf verbonden aan het B.N.V.?

A. Ik ben enige tijd aan het B.N.V. verbonden geweest.

20181. De **Voorzitter**: U had, toen u de opdracht van de Commissie-le Poole kreeg, enige werkzaamheden op dit gebied gedaan?

A. Ja.

20182. De **Voorzitter**: Daarmee bent u voortgegaan?

A. Daarmee ben ik enige tijd voortgegaan.

20183. De **Voorzitter**: Was u tegelijkertijd aan het B.N.V. verbonden of was u daar al weg?

A. Ik was daar al weg.

20184. De **Voorzitter**: Hoe was daarbij de verhouding tot het B.N.V.? Kon u van de gegevens van het B.N.V. gebruik blijven maken er, werd u van eventuele nieuwe gegevens op de hoogte gesteld?

A. Er is mij toestemming verleend, de stukken, die ik had, verder te gebruiken. Ik ben opnieuw door de heer *le Poole* beëdigd, toen mijn dienstverband bij het B.N.V. was afgelopen, om het werk enige maanden te kunnen voortzetten.

20185. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij nog enig contact met het B.N.V. gehad?

A. Neen.

20186. De **Voorzitter**: U kreeg het materiaal, dat u te voren bewerkt had?

A. Dat had ik.

20187. De **Voorzitter**: Dat kon u verder gebruiken en u bent opnieuw materiaal gaan verzamelen?

A. Juist.

20188. De **Voorzitter**: Nu hebben wij een aantal stukken gekregen van het B.N.V. en in een vrij groot aantal daarvan vinden wij hier en daar verband met hetgeen u hebt gedaan.

A. Die stukken, die u als B.N.V.-stukken beschouwt, vormen vermoedelijk het gehele dossier, zoals ik dat aan uw griffier, de heer *Duisterwinkel*, heb overhandigd.

20189. De **Voorzitter**: Inderdaad, wij hebben die stukken van u gekregen, maar wij hebben ook een exemplaar gekregen van het B.N.V., dat zijn de rode mappen.

A. Die rode mappen hebt u van mij gekregen, Mijnheer de Voorzitter.

20190. De **Voorzitter**: Ja, maar soortgelijke rode mappen hebben wij ook van het B.N.V. gekregen; daarin blijkt zo ongeveer hetzelfde te zitten, niet helemaal. Daarnaast hebben wij ook enige andere stukken van u gehad. De vraag is nu: hebben wij daarmee alles, wat door u is bewerkt?

A. U hebt alles, wat ik had, en dus ook alles, wat ik heb bewerkt.

20191. De **Voorzitter**: Hoe hebt u gewerkt? U bent stap voor stap verder gegaan en hebt de ene getuige na de andere gehoord?

A. Ik heb voor mij zelf een soort kaartsysteem gemaakt en alle vragen, die naar voren kwamen, heb ik geprobeerd zo goed mogelijk te achterhalen. Uiteraard heeft de tijd, dat de heer *le Poole* mij verzocht verder te gaan, niet mijn uiterste aandacht gehad, gezien het feit, dat ik geen dienstverband had en ik mijn eigen belangen boven de belangen van het England-Spiel meende te moeten stellen. In de tijd, dat ik opsporingsambtenaar bij het B.N.V. was, is dit natuurlijk anders geweest. Het grootste gedeelte van het werk is gebeurd bij het B.N.V. in samenwerking met de heer *Goinga*.

20192. De **Voorzitter**: Kunt u ons nog bepaalde aanwijzingen geven, die eventueel bij het verdere onderzoek van belang kunnen zijn? Zijn er nog punten, waarvan u meent, dat zij zo belangrijk zijn, dat u daarvan voor deze commissie melding moet maken?

A. Het is lang geleden, dat ik deze stukken voor de volle honderd procent in mij had opgenomen; ik ben de materie enigszins kwijtgeraakt; ik zou u, zonder mijn aantekeningen te raadplegen, geen exposé kunnen geven van het geheel. Ik zou de stukken even moeten doorlezen, resp. mijn aantekeningen, misschien dat ik u aan de hand daarvan op bepaalde punten zou kunnen wijzen, die van belang zijn.

20193. De **Voorzitter**: Concrete dingen staan u op het ogenblik dus niet voor de geest?

A. Misschien, als ik even mijn notities zou doorlopen. Ik heb hier nog wel een brief van mevrouw *Landzaat* ontdekt, die voor u interessant kan zijn. Overigens is het mij niet geheel duidelijk, wat u van mij verlangt, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ket is mij ook niet geheel duidelijk, wat ik van u kan verwachten.

A. Ik moet erg oppassen met wat ik zeg. Ik heb in het onderzoek gemeend een volkomen objectiviteit te moeten bewaren, hetgeen vanzelfsprekend is, hoewel ik daarnaast over verschillende punten natuurlijk wel een eigen mening heb. Ik voel er weinig voor om als getuige daarover een soort mening ten beste te gaan geven.

20194. De **Voorzitter**: Ik heb het mij zó voorgesteld.

Er is een aantal verballen geproduceerd, die van u afkomstig zijn. Is u in staat, onder ede, de juistheid van die verballen te bevestigen?

A. Voor zover ze van mij afkomstig zijn, **zeer zeker**.

20195. De **Voorzitter**: De verbalen kunnen wij zelf lezen en appreciëren. Wij kunnen dan zien of wij er op doorgaan. Dat is allenaal duidelijk. Het zou echter kunnen zijn, dat in het stadium, waarin u de zaak hebt afgebroken — op een gegeven moment is uw onderzoek doodgelopen —, u met de gedachte rondliep: nu zou in die en die richting het onderzoek zich verder moeten uitstrekken. Daarin zou een belangrijke informatie gelegen kunnen zijn.

A. Dat vindt u gekristalliseerd in de vragen, die ik de heer *Schilp* heb gesteld.

20196. De **Voorzitter**: Het gaat mij om de vraag of u met de gedachte rondliep: dit heb ik nog niet kunnen onderzoeken, maar in die richting lijkt mij nog wel wat meer te bereiken.

A. Een van de wensen, die bij mij leefde, was de gehele correspondentie voor mij te hebben, die is gevoerd, en b.v. de telegrammenwisseling per lijn, zoals die geëxploiteerd is door de Duitsers. Als ik alle stukken doorlees, komen er legio vragen naar voren.

20197. De **Voorzitter**: U bent dus tot de conclusie gekomen, dat een van de belangrijkste sleutels voor de oplossing van dit raadsel ligt in de telegrammenwisseling?

A. Zonder dat kunt u zich geen mening vormen.

De **Voorzitter**: Als u zelf geen bepaalde punten meer hebt, die wij nu kunnen behandelen, geloof ik, dat wij dit verhoor kunnen sluiten.

A. Ik heb gemeend, dat u een aantal stukken, stuksgewijs, zoudt willen bespreken, en gedacht: dan komen de vragen naar voren. Het is geen lesje, dat ik uit mijn hoofd heb geleerd.

20198. De **Voorzitter**: Voor zover u bepaalde mensen hebt gehoord, kunnen wij beter direct op die personen zelf teruggrijpen. Het kan natuurlijk zijn, dat de figuur ontstaat, dat in verband met de houding, die dergelijke personen aannemen, wij degene, die hen heeft ondervraagd, nader zullen moeten horen. Maar om zonder de betreffende personen gehoord te hebben deze verbalen te bespreken, lijkt mij weinig zin te hebben.

A. Dan kan ik misschien volstaan met de heer *Duisterwinkel* mijn kartotheek te overhandigen?

Be Voorzitter: Gaarne. Mocht het zijn, dat wij u nog eens nodig hebben, dan mogen wij misschien nog wel een beroep op u doen?

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. DE RUYTER.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

HUBERTUS MATTHEUS GERARDUS LAUWERS,
oud 33 jaar, wonende te Utrecht, tandheelkundig student.

Hij legt de eed af als getuige.

20199. De **Voorzitter**: U bent een van de weinige in leven gebleven zijnde agenten uit het z.g. England-Spiel. Wij zouden graag datgene, wat u hebt meegemaakt, met u willen doorlopen.

Wilt u beginnen met ons mede te delen, hoe u in Londen en in contact met de betrokken dienst bent gekomen?

A. Ik was vóór het uitbreken van de oorlog werkzaam bij de Singapore Rubberworks Ltd., te Singapore, en werd in 1939 overgeplaatst naar het bijkantoor te Manilla. Toen de oorlog uitbrak, heb ik mij gemeld als oorlogsvrijwilliger. In Manilla kon ik niet aangenomen worden en daarom ben ik met de „Eurymedon” naar Engeland gegaan, waar ik 20 of 22 Augustus 1940 in Liverpool aankwam. Ik heb mij daarna gemeld bij het Nederlandse legioen. Van 3 September 1940 tot begin Mei 1941 heb ik bij het legioen gediend. Omdat de werkzaamheden bij het legioen op dat ogenblik hoofdzakelijk bestonden uit aardappelen schillen en wachtlopen, meende ik, dat het misschien beter was ander emplooi te zoeken en toen een oproep werd gedaan voor een op te richten parachutisten-bataljon, heb ik mij daarvoor gemeld.

20200. De **Voorzitter**: Uit die oproep bleek helemaal niet, dat zij betrekking had op het uitzenden als agent van de geheime dienst; u had meer het idee, dat het een zuiver militair parachutisten-bataljon was?

A. Ja, ik dacht, dat het zuiver militair was.

20201. De **Voorzitter**: U hebt u dus gemeld en dat betekende uw vertrek uit het kamp.

A. Nadat ik mij gemeld had, kwamen enige officieren (major Lane en Lt. Dawson), die alle personen, die zich voor deze taak hadden gemeld, hebben ondervraagd en voorlopig geselecteerd.

20202. De **Voorzitter**: Hadden er velen zich gemeld?

A. Er waren zeker 30 vrijwilligers.

20203. De **Voorzitter**: Hoeveel hebben zij er uitgehaald?

A. Daarvan zijn 9 mensen overgebleven. Men vroeg ons bij de voorlopige selectie of wij eventueel bereid waren ook in burger te springen. Daaruit bleek zonneklaar, welke taak voor ons zou zijn weggelegd.

20204. De **Voorzitter**: Dat vond u geen reden om u terug te trekken?

A. Neen,

20205. De **Voorzitter**: Hoe is het verder gelopen?

A. Nadat ik mij voor deze dienst had aangemeld, kreeg ik een oproep om mij in Londen te melden bij kapitein *Derksema*.

20206. De **Voorzitter**: Mag ik u nog even vragen: was hetgeen plaats vond in het kamp, testen? Werd u onderzocht op uw eventuele kwaliteiten?

A. Men ging af op een persoonlijkz indruk van de ondervraagden.

20207. De **Voorzitter**: Gebeurde dat door Engelse officieren? Of deden het ook Nederlandse officieren?

A. Het gebeurde door Engelse officieren.

20208. De **Voorzitter**: Toch moest u zich desondanks wenden tot de Nederlandse instanties?

A. Ik kreeg opdracht naar kapitein *Derksema* te gaan, omdat de dienst, waartoe deze officier behoorde, een groot tekort had aan marconisten.

20209. De **Voorzitter**: Dat was in het voorjaar van 1941?

A. In April 1941.

20210. De **Voorzitter**: Toen was de heer van 't Sant nog leider van de Centrale Inlichtingendienst en kapitein *Derksema* assisteerde hem.

A. Dat weet ik niet.

De **Voorzitter**: Ik zeg dit even om de phase aan te geven, waarin dit plaats vond.

A. Ik ben dus bij kapitein *Derksema* gekomen. Deze vertelde mij, dat hij wist, dat wij ons voor deze Engelse dienst hadden opgegeven, en vroeg of wij niet liever bij hem wilden komen, omdat hij gebrek aan personeel had.

20211. De **Voorzitter**: Op het bureau?

A. Neen, aan marconisten, die uitgezonden konden worden naar Nederland.

20212. De **Voorzitter**: Voor hetzelfde doel?

A. Ja. Ik was bij kapitein *Derksema* te zamen met sergeant *Terlaak*, die zich eveneens voor het op te richten „parachutisten-bataljon” had gemeld. Wij werden hiervoor uitgekozen, omdat wij behoorden tot de verbindingdienst van het Nederlands legioen in Engeland, en dus op dit gebied enige kennis hadden.

20213. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gezegd?

A. Dat ik het gaarne wilde doen.

20214. De **Voorzitter**: Dus liever bij een Nederlandse instantie. Dat was toch de bedoeling van de vraag van de heer *Derksema*, als ik het goed heb begrepen?

A. Ik wilde zo snel mogelijk actief werkzaam zijn; bij welke dienst, was voor mij van ondergeschikt belang. De oproep voor vrijwilligers werd in het kamp te Wolverhampton aangeplakt, zodat de kapitein *Derksema* reeds hierdoor van een en ander op de hoogte kon zijn.

20215. De **Voorzitter**: Ik vraag het u daarom, omdat het schijnt, dat de Engelse dienst ook geheel los van de Nederlandse dienst agenten uitzond, dus dat geheel zelfstandig deed, zonder dat de Nederlandse dienst het wist. Daarom is het van belang te weten hoe dit precies is gegaan.

A. Ik ben ten slotte los van de Nederlandse dienst gearachuteerd.

20216. De **Voorzitter**: Maar ook als dat gebeurde voor de Nederlandse dienst, dan geschiedde de uitvoering toch door de Engelse dienst, omdat de Nederlandse dienst daarvoor niet voldoende geoutilleerd was.

A. Ik ben door kapitein *Derksema* geweigerd om voor uitzending naar Nederland in aanmerking te komen.

20217. De **Voorzitter**: Hij vroeg u dus: wilt u bij mijn dienst komen; u vond het best blijkbaar, maar u werd geweigerd?

A. Ja. Wij werden onderworpen aan een soort van verhoor op kleine schaal.

20218. De **Voorzitter**: Door de Nederlanders?

A. Door kapitein *Derksema*. Ook hebben wij een serie tests moeten afleggen; deze waren blijkbaar bevredigend.

20219. De **Voorzitter**: Had u ervaring op het gebied van seinen?

A. Ik was bij de verbindingdienst van het Nederlandse legioen in Engeland.

20220. De **Voorzitter**: U had praktische ervaring?

A. Ja. Kapitein *Derksema* oordeelde het echter niet wijs mij naar Nederland uit te zenden, omdat ik ten gevolge van een vijfjarig verblijf in het buitenland niet over voldoende relaties in Nederland zou beschikken, zodat ik in geval van nood niet zelf direct een onderduikadres zou kunnen vinden.

20221. De **Voorzitter**: Heeft hij dat met zoveel woorden uitgesproken?

A. Ja.

20222. De **Voorzitter**: Dat was in het voorjaar van 1941?

A. Ja, April 1941.

20223. De **Voorzitter**: U was toen op een gegeven ogenblik met kapitein *Derksema* klaar?

A. Ja. Ik ben teruggekeerd naar het kamp te Wolverhampton en daar bleek, dat een aantal vrijwilligers voor het parachutistenbataljon was afgevoerd. z.g. met groot verlof was gezonden en dat ik ook daartoe zou hebben behoord, indien ik in het kamp aanwezig was geweest. In plaats daarvan zou ik nu voor verdere opleiding naar een normale Engelse seinschool gaan om tot seiner bij I-II van het legioen te worden opgeleid. Op het ogenblik, dat mijn Coy's commandant deze zaak in orde maakte, kreeg ik bevel mij te melden bij kapitein *Kruls* in Stratton House. Daar vond ik luitenant *Dawson*, die mij mededeelde, dat ik van af dit ogenblik in Engelse dienst was.

20224. De **Voorzitter**: U zeide: Kapitein *Kruls*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Thans luitenant-generaal *Kruls*. Deze gaf mij over aan luitenant *Dawson*.

20225. De **Voorzitter**: Moet dit worden beschouwd als een symptoom, dat er twee Nederlandse instanties naast elkaar agenten hebben aangeworven?

A. Twee instanties werkten onafhankelijk van elkaar; de ene Engels, de andere Nederlands.

20226. De **Voorzitter**: Wat had kapitein *Kruls* hiermede te maken?

A. Hij was daar uitsluitend om mij over te dragen. Hij had, geloof ik, verder met deze zaak niets te maken.

20227. De **Voorzitter**: U hebt in die periode niet gekend *Jan F. Straatman*, Nederlands onderdaan, destijds wonende in Engeland?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

20223. De **Voorzitter**: Deze schrijft ons, dat hij het verzoek om zich aan te melden, regelrecht heeft gekregen van de Engelsen. U kent hem dus niet?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ik behoorde tot de tweede groep, die werd aangeworven. Vóór die tijd is er nog een groep aangeworven.

20229. De **Voorzitter**: *Straatman* spreekt over October 1941. Dat is dus later. U bent toen dus in Engelse dienst gegaan? Wat voor rang had u, toen u in het kamp aankwam?

A. Ik was soldaat.

20230. De **Voorzitter**: En wat voor rang kreeg u bij de Engelsen?

A. De rang van soldaat. Ik heb later, vóórdat ik gearachuteerd werd, een aanstelling gekregen als luitenant. Dit gebeurde eind Juli of begin Augustus 1941.

20131. De **Voorzitter**: Dat was een Engelse rang? Had die rang ook geldigheid voor het Nederlandse leger?

A. Neen. Toen ik in Nederland terugkwam in 1945, was ik opnieuw soldaat. Daarna ben ik pas bevorderd tot eerste-luitenant.

20232. De **Voorzitter**: U hebt dus toen, als ik het goed heb begrepen, aan luitenant *Dawson* medegedeeld op welke gronden u door de Nederlandse inlichtingendienst bent geweigerd? Wat zeide daarop de heer *Dawson*?

A. Hij achtte dit van weinig belang, omdat, wanneer wij naar Nederland gingen, wij voldoende adressen zouden krijgen om ons te kunnen behelpen.

20233. De **Voorzitter**: Dat is later nog eens bevestigd door de heer *Laming*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20234. De **Voorzitter**: Was de heer *Laming* in die tijd de chef?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20235. De **Voorzitter**: Hij was dus de voorganger van de heer *Bingham*, die in een latere periode de chef was?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20236. De **Voorzitter**: Hoe was uw ervaring later ten opzichte van het punt, waaromtrent een verschil van inzicht bleek bij de Nederlandse en de Engelse instanties? Wat heeft de praktijk u ten opzichte hiervan geleerd?

A. Dat het zeer noodzakelijk was, hier over veel adressen te beschikken.

20237. De **Voorzitter**: Was u al lang weg uit Nederland?

A. Vijf jaar.

20238. De **Voorzitter**: Kende u veel mensen in Nederland of had u in een betrekkelijk kleine kring geleefd?

A. Ik kende vrij veel mensen, maar had slechts met een beperkt aantal vrienden het contact bewaard. Men kon in deze tijd nooit zeker weten, wie van deze mensen eventueel tot de N.S.B. zouden zijn overgegaan. Later bleek mij b.v., dat een van mijn kennissen, *W. Hulsteyn*, v.m. hoofdredacteur van de „Bussumsche Courant" naar het vijandelijk kamp was overgelopen. In dit geval is ook het verraad van de agent *Homburg* door zijn intieme vriend *de Vos*, met wie hij als vaandrig in Zwolle had gediend, zeer typerend en *Homburg* was slechts enkele maanden uit Nederland weg geweest.

20239. De **Voorzitter**: U bent opgeleid in Winterfold?

A. Wij ontvingen in verschillende scholen onderricht: Eerst in Winterfold, toen in Arissaig, daarna in Ringway, waar de parachutistenopleiding was, en vervolgens in Beaulieu.

20240. De **Voorzitter**: Daar hebt u verschillenden ontmoet van degenen, die later ook als agent in Nederland zijn terechtgekomen?

A. Uitsluitend de mensen van mijn eigen groep; in Ringway ook de leden van de eerste groep: waartoe behoorden de luitenant *Jordaan* en de man uit Naaldwijk, die later contact met de heer *Vorrink* heeft gehad, *Dessing*. Van de gehele eerste groep werden alleen zij gearachuteerd. Deze groep hebben wij alleen meegemaakt gedurende de paar dagen in Manchester (Ringway).

20241. De **Voorzitter**: U hebt u in die korte tijd geen oordeel over de persoon van *Dessing* kunnen vormen?

A. Neen; ik weet alleen, dat hij op verzoek van zijn kameraden is afgevoerd van de lijst.

20242. De **Voorzitter**: Omdat hij te loslippig was, is het niet?

A. Ja.

20243. De **Voorzitter**: Maar aan de andere kant zou men uit het feit, dat hij, in Nederland gedropt zijnde, een jaar lang uit de handen van de Duitsers is gebleven en Engeland weer heeft weten te bereiken, kunnen concluderen, dat hij over een zekere vindingrijkheid beschikte.

A. Ongetwijfeld.

20244. De **Voorzitter**: Hebt u *Taconis* goed gekend?

A. Ik heb met *Taconis* samen mijn opleiding gekregen. Van het begin (Mei) af tot Augustus hebben wij samengewerkt; in October 1941 zijn wij samen in Londen gekomen; wij hebben in Nederland vijf maanden samengewerkt.

20245. De **Voorzitter**: Wat is uw indruk van *Taconis*?

A. Een uitstekend agent, een man zonder vrees.

20246. De **Voorzitter**: Dit wordt met nadruk bevestigd door de Duitsers, die wij gehoord hebben, en die zeiden, dat hij een van de agenten was, voor wie zij respect hadden.

A. Hij had slechts één fout voor dit werk: Hij kon niet liegen.

20247. De **Voorzitter**: De indruk, die wij uit de verklaringen hebben gekregen, is, dat hij zeer onverzettelijk was.

A. Volkomen!

20248. De **Voorzitter**: Iets minder duidelijk is de indruk, die wij hebben van *Jordaan*; daarom wil ik graag van u horen, hoe u hem ziet.

A. *Jordaan* was een uitstekend agent, maar heeft het ongeluk gehad, niet in dezelfde positie te zijn als ik bij mijn arrestatie, namelijk, dat men mij nodig had voor het zenden. Hij heeft volkomen zijn instructie uitgevoerd door niet zijn security-check af te geven.

20249. De **Voorzitter**: Daarop komen wij straks terug; dat is van uitermate groot belang. Ik begrijp, dat u voor de persoon van *Jordaan* waardering hebt.

A. De grootste achting!

20250. De **Voorzitter**: Dan bent u ook samen geweest met *Baatsen*, *Andringa*, *Kloos* en *Ras*, die alle vier ook uitgezonden zijn.

A. Alle vier zijn gearachuteerd.

20251. De **Voorzitter**: Hebt u van hen ook enige indruk of is die niet zo scherp meer?

A. Al deze agenten waren uitstekend, behalve misschien, ik zou zeggen: bijna zeker, de heer *Baatsen*.

20252. De **Voorzitter**: In welk opzicht was hij niet uitstekend?

A. Ik heb hem nooit voor volkomen betrouwbaar gehouden; hij was te veel op eigenbelang uit.

20253. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan later iets in gevangenschap gemerkt?

A. Nooit; ik heb hem in gevangenschap niet meer teruggezien.

20254. De **Voorzitter**: Hebt u ook *ter Haar* gekend?

A. Ja.

20255. De **Voorzitter**: Is het waar, dat deze heeft geweigerd zich te laten droppen?

i. De gehele eerste groep heeft en bloc, uitgezonderd *Dessing* en *Jordaan*, geweigerd zich te laten parachuteren, omdat zij niet tevreden waren met de organisatie.

20256. De **Voorzitter**: Het lijkt mij van belang, dat u daarvan iets meer vertelt en tegelijk mededeelt hoe die organisatie en opleiding waren, waarbij u dan de critiek kunt vermelden, die daarop bestond, en de redenen, waarom men aanleiding meende te hebben te weigeren zich te laten parachuteren.

A. Ik weet niet precies, welke critiek zij hadden. Ik heb later gehoord, toer? wij op het punt stonden weg te gaan, dat zij hadden geweigerd. De eerste en tweede groep zijn altijd gescheiden gehouden, behalve in Manchester, toen zijn wij enige tijd bijeen geweest. Daar werd geen wanklank gehoord. Zij hebben echter meer gelegenheid gehad om achter de schermen te kijken. Wij hadden uitsluitend contact met het hoofdkwartier door middel van major *Lane* en Lt. *Dawson*; tweemaal hebben wij de chef van de Nederlandse Country Section, de heer *Laming*, ontmoet. Zij hebben waarschijnlijk meer contact gehad en meer ervaring over de meningen van verschillende heren in Londen. Ik weet alleen, dat een strijdpunt was het feit, dat de heer *Laming* voorstelde om, wanneer enige agenten in Nederland zich zouden hebben „established”, over deze lijnen parachutisten af te werpen. Daarmede waren zij het niet eens; wij zouden het daarmede evenmin eens geweest zijn, indien het ons ooit gezegd was, omdat het gevaar in die tijd daarvoor veel te groot was en men ons op de security-school steeds voor ogen stelde, dat, wanneer er meer agenten in een land werkzaam zijn, het fnest moet worden geacht, wanneer zij elkaars verblijfplaats kennen of zelfs van het feit op de hoogte zijn, dat zij b.v. in Nederland werkzaam zijn. De eerste groep zei: het wordt zelfmoord, wanneer wij hiermede verder gaan; wij doen het niet; wij willen gaarne ons leven inzetten, maar niet onder deze omstandigheden; dat zou nutteloos zijn. Dus hebben zij en bloc geweigerd. *Jordaan* wist dat toen niet, omdat hij samen met mij op de opleidingsschool voor marconisten te Bicester (Grendon-Underwood) zat; hij heeft het ook pas later gehoord.

20257. De **Voorzitter**: Dat is dus de reden, waarom door hem niet werd medegedaan aan de weigering?

A. Ja.

20258. De **Voorzitter**: Waarom *Dessing* niet heeft medegedaan aan de weigering weet u niet?

A. Hij is waarschijnlijk vóór die tijd afgevoerd op verzoek van zijn kameraden, die hem voor dit werk ongeschikt achtten. Hij heeft het lot gedeeld van elke agent, die van de lijst werd afgevoerd, nl. geïsoleerd te worden in Schotland. Later heeft men hem uit zijn isolement verlost en is hij toch gearachuteerd.

20259. De **Voorzitter**: De opleiding van u en de andere agenten heeft zich zuiver in de Engelse sfeer afgespeeld?

A. Geheel in de Engelse sfeer; wij hebben nooit een enkele Nederlandse officier of een andere Nederlander zelfs ook maar gezien.

20260. De **Voorzitter**: Zo sterk zelfs, dat er geen contact met Nederlanders was?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter! De dienst was in die tijd volkomen Engels.

20261. De **Voorzitter**: En vrij geïsoleerd blijkbaar.

A. Tot ik op de seinschool in Grendon Hall kwam, was het verboden, ons op te houden op andere plaatsen dan die, welke ons gezegd werden. Wij mochten b.v. het park om het landgoed niet verlaten. Wij mochten ons niet vrij door Londen bewegen. Toen het in Augustus vrijwel zeker was, dat wij zouden worden uitgegooid, kregen wij verlof om ons naar Londen te begeven.

20262. De **Voorzitter**: Natuurlijk met de boodschap om nergens over te spreken?

A. Vanzelfsprekend.

De opleiding zelf was inderdaad uitmuntend en was in handen van officieren uit het Britse leger. Op de eerste scholen was de opleiding para-militair en voornamelijk gericht op sabotage, dus b.v. het omgaan met springstoffen; ook kregen wij hier een guerilla-training. Op de school in Beaulieu was de opleiding in handen van officieren van de Secret Service, beroepsmensen, die zelf in het veld waren geweest, b.v. in Roemenië. Zij kenden het klappen van de zweep en hebben getracht ons een geconcentreerd en zeer grondig gevoel voor security bij te brengen.

20263. De **Voorzitter**: Heeft u daar de code geleerd?

A. Hier was de code-opleiding meer theoretisch. De code, die door mij werd gebruikt, heb ik gekregen in Grendon Hall, op de seinschool.

20264. De **Voorzitter**: Daarvoor kreeg u een behoorlijke opleiding, zodat u er goed mee kon opereren?

A. Daarvoor werden wij zeer grondig opgeleid.

20265. De **Voorzitter**: Nu is een belangrijk punt, dat hierbij speelt: Waar werd u gezegd wat u moest doen, wanneer u gearresteerd zou worden, en wat werd u daarbij gezegd?

A. Op de securityschool in Beaulieu werd gezegd: De mogelijkheid bestaat natuurlijk — die mogelijkheid is zeer klein —, dat jullie wordt gearresteerd. Mocht dit echter gebeuren, dan zullen de Duitsers vragen, je code af te geven. Jullie denkt: Wij vliegen liever de lucht in. De Gestapo beschikt echter over middelen om zelfs de meest moedige man aan het spreken te krijgen. Wanneer men eenmaal aan een third-degree-verhoor is onderworpen, zal men niet alleen zijn code afgeven, maar ook de punten, waarover zwijgen volstrekende plicht is.

20266. De **Voorzitter**: U bedoelt de punten van uw opdracht?

A. Bij voorbeeld.

20267. De **Voorzitter**: En uw contacten?

A. Juist. Men zeide: Het is dus verstandiger, het niet tot een third-degree-verhoor te laten komen, maar een goede cover story te vertellen. Nooit weigeren om je code af te geven. Geef die natuurlijk niet ogenblikkelijk af, maar geef die z.g. onder dwang. De code kan dus worden afgegeven, maar denk er om: Geef nooit je security check af, want dit is het enige middel om ons te laten weten, dat je gearresteerd bent.

20268. De **Voorzitter**: Onder „code” verstaat u dus, laat ik zeggen: de code-woorden, een gedeelte van een gedicht, de sleutel... .

A. Wat ons werd gegeven, was geen werkelijke code; het was een chiffré. „Code” betekent technisch een lijst van woorden, die een bepaalde betekenis hebben, terwijl in een chiffré de letters door elkaar worden gegooid, waardoor een soort anagram ontstaat. In mijn tijd werd een gedicht gebruikt, voor iedere agent verschillend, dat de sleutel vormde voor het chiffreren en dechiffreren van het bericht.

20269. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij ons niet al te ver in de techniek behoeven te begeven; het komt hierop neer, dat de codering (en uit de aard der zaak de decodering) van een telegram gebeurde met behulp van een „poem-code”.

A. Het poem, het gedicht zelf, was de sleutel. Men nam een fragment van het gedicht, laten wij zeggen: men nam van de derde

regel het vierde woord en van het vierde woord de vijfde letter. Die getallen werden achter elkaar geschreven. Daarbij werd opgeteld het agtencijfer, uitsluitend om eventuele decodering moeilijker te maken. De letters van het fragment van het gedicht werden alfabetisch genummerd en daaronder werd het bericht geschreven, voraafgegaan door 5 tot 10 letters zonder betekenis en gevolgd door 5 tot 10 letters zonder betekenis. De kolommen, die horizontaal geschreven waren, werden verticaal gelezen en opnieuw horizontaal in hetzelfde systeem neergeschreven, daarna opnieuw verticaal gelezen en in groepen van vijf letters horizontaal neergeschreven.

20270. De **Voorzitter**: Dat is wat *Schreieder* noemt: het „Doppel-Würfelsystem”, want het behoeft in beginsel niet tweemaal te gebeuren, maar kan ook tienmaal gebeuren, doch dan zou de kans op het begaan van vergissingen groter worden.

A. Ja.

20271. De **Voorzitter**: Men zei dus: Als het nu eenmaal niet anders kan, kun je — maar dan met een zeker beleid — deze gegevens prijsgeven, behoudens de security check. Is daarbij ook gesproken over het eventueel meedoen aan het seinen?

A. Ja, dat was het volgende punt, dat te voorschijn kwam. „Want”, zei men, „nadat je je code hebt afgegeven, is het eerste, dat men je zal vragen, te gaan zenden. Nu zeg je: „nooit”, maar ook dat is dwaasheid, want zolang jullie voor de Duitsers werkt, zijn jullie een asset; zij zullen je niet dadelijk liquideren, je hebt kans te ontsnappen en naar Engeland terug te komen en bovendien — en dat is wel het belangrijkste —: wanneer wij door jullie security check weten, dat je gearresteerd bent, is het voor ons mogelijk, met de vijand een spel te spelen.”

20272. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat de theorie deze was, dat, als zij op een gegeven moment constateerden, dat aan de andere kant wel de agent zat te seinen, maar dat hij gevangen was, zij eventueel de verbinding konden gebruiken om aan de Duitsers kwijt te raken, wat zij wilden?

A. Men legde er speciaal de nadruk op, dat het in oorlogstijd van het grootste gewicht is om over een onverdachte verbinding met de vijand te beschikken, waardoor men hem op een dwaalspoor zou kunnen brengen.

20273. De **Voorzitter**: Dat betekent, dat uw opleiders het spel van te voren wel zeer goed doordacht hadden.

A. Zeer zeker, deze mensen waren ook beroepsmensen.

20273. De **Voorzitter**: Dat maakt het des te wonderlijker, dat zij niet hebben gespeeld, maar met zich hebben laten spelen.

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat men op een dusdanige wijze met zich heeft laten spelen; daarvoor zijn de blunders te flagrant.

20275. De **Voorzitter**: De feiten liggen er. In het licht van wat u vertelt, is het des te merkwaardiger.

A. Inderdaad. Ik moet er bij zeggen, dat de mensen, die ons opleidden, beroepsmensen waren, terwijl, voor zover ik tot op heden heb kunnen nagaan, degenen, die later de leiding in Londen kregen, uitsluitend geselecteerd waren voor deze taak, omdat zij wel wat Nederlands spraken of wel eens in Nederland waren geweest.

20276. De **Voorzitter**: U bedoelt de leiders van wat men noemt: the Dutch Section of the S.O.E.?

A. Ja. Ik heb de indruk gekregen, dat onze toenmalige dienst niets te maken had met de Secret Service en dat er zelfs een zekere rivaliteit bestond tussen de officieren, die ons opleidden, en het hoofdkwartier; ook heeft men in Engeland op het hoofdkwartier nooit de moeite genomen om de opleiding, die wij kregen, zelf te volgen, zodat men misschien zelfs niet volledig wist, welke instructies wij op de scholen ontvingen.

20277. De **Voorzitter**: Ik kom nu aan een belangrijk punt. Er is hier reeds enige malen op gewezen, dat de z.g. aanslag van de agent van uitermate groot belang is; dat men uit die aanslag, zijn fingerprint, zijn handschrift, belangrijke conclusies kan trekken. Dat moest

natuurlijk gebeuren op het home station, waar de berichten binnenkwamen. U vertelt, dat uw opleiding onafhankelijk was van dat home centre. Heeft men dan van te voren uw handschrift op gramofoonplaten opgenomen, want anders zou men het daar niet hebben kunnen controleren, aangezien daar geheel andere mensen zaten?

A. Waarschijnlijk nooit, maar dat was ons toen niet bekend. Men had zeer vele mogelijkheden om het handschrift van een agent vast te leggen. Op de seinschool zonden wij over zenders, die door geheel Engeland konden worden opgevangen, zodat men altijd een gramofoonplaat van ons handschrift kon maken.

20278. De **Voorzitter:** U wilt zeggen: Het kan gebeurd zijn, zonder dat u het wist?

A. Ja.

20279. De **Voorzitter:** Het feit, dat men tegen u heeft gezegd: „Desnoods zend je voor de Duitsers”, wijst daar ook op.

A. Inderdaad.

20280. De **Voorzitter:** Zei men er bij: Wij kunnen eventueel zien als het misgaat, dat er een ander seint?

A. Neen, men heeft uitsluitend gezegd, dat iedere marconist zijn eigen handschrift had. Wel verzekerde de commandant van Grendon Hall, capt. „Kay” mij, dat de arrestatie van een agent binnen drie weken op H.Q. bekend was, ook al gebruikte hij zijn „security check” niet om te waarschuwen. Ik beschouw dit nu als bluf.

20281. De **Voorzitter:** Hoe werkt men met zo'n seintoestel?

A. Het is uitsluitend een kwestie van rythme; ieder heeft een bepaald rythme. Men gebruikt een morsesleutel, een gewone telegrafische sleutel, zoals die op ieder postkantoor wordt gebruikt; men seint als iedere andere marconist.

20282. De **Voorzitter:** Hoe manifesteert zich dat bij het ontvangstation?

A. Door het gehoor. Zoals een ieder verschillend schrijft, zo heeft ook iedere marconist een bepaald rythme van seinen. Men seint volgens het systeem: een punt (duurt één tel), een streep (duurt drie tellen). Voor de tussenruimte tussen de tekens van een zelfde letter neemt men één tel, de tussenruimte tussen twee letters duurt drie tellen, tussen twee woorden vijf tellen. Wanneer men volgens dit systeem werkt, krijgt men spoedig zijn eigen rythme, omdat men een bepaalde gewoontefout maakt. Toen ik later werd vervangen door een Duitse marconist, maakte deze man een typische gewoontefout, door als onderbrekingsteken in plaats van BT, BA te zenden.

20283. De **Voorzitter:** Het is dus uw overtuiging, dat men bij voldoende oplettendheid kan constateren, dat het handschrift van een ander is?

A. Men kan, zeker bij een juiste organisatie, weten of de agent zelf zendt of niet.

20284. De **Voorzitter:** Tenzij een ander een tijdlang probeert, dit zoveel mogelijk na te bootsen. Als u een geroutineerd Duits marconist naast u had, zou hij er iets van kunnen maken?

A. Ik heb altijd gewerkt met twee Duitse marconisten. Degene, die mijn toestel heeft overgenomen, heeft enkele malen met mij gewerkt. Ik geloof niet, dat hij tijdens mijn zendtijd naar mij heeft geluisterd.

20285. De **Voorzitter:** Dat betekent dus, dat, nadat men met u is opgehouden, er opmerkelijke veranderingen in het handschrift moeten hebben plaats gevonden?

A. Zijn handschrift leek niet in het minst op het mijne. Hij maakte een beslissende gewoontefout. Bovendien lijkt het mij principieel onmogelijk een morsehandschrift gedurende langere tijd na te bootsen.

20286. De **Voorzitter:** De conclusie is dus, dat, als er een goede organisatie was, men inderdaad daaruit, volgens uw idee, conclusies had kunnen trekken?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter!

20287. De **Voorzitter:** Als de Duitsers op een gegeven moment, zoals *Schreieder* beweert, 18 verbindingen hadden en zij zouden die door 4 of 5 marconisten hebben laten bedienen, betekende dit, dat men in Engeland kon bemerken, dat niet op elke verbinding een andere marconist zat, maar dat één marconist verschillende verbindingen bediende. Dit laatste is ons niet zeker bekend, maar als dit het geval is, behoeft men niet de handschriften van de afzonderlijke marconisten te hebben, maar dan kan men, los van alles, constateren, hoeveel mensen er op de 18 verbindingen zenden?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter!

20288. De **Voorzitter:** Wanneer zou blijken, dat over vier verbindingen telegrammen aankwamen in hetzelfde handschrift, zou dat dan reden geven om te denken: Wat kan dat betekenen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20289. De heer **Hoogcarspel:** Is het mogelijk, dat, zoals bij gewoon handschrift op papier, een marconist zijn handschrift verdraait?

A. Men kan het proberen, maar het is een bekend feit, dat, wanneer iemand de gewoonte heeft met zijn vingers op tafel te trommelen, hij dit onbewust altijd in hetzelfde rythme doet. Zo heeft ook de marconist zijn eigen rythme. Hij kan proberen het te veranderen, maar zal ten slotte in zijn eigen rythme terugvallen.

20790. De heer **Hoogcarspel:** Ook niet, als de Duitsers, zoals zij wel zullen hebben gedaan, hun bekwaamste marconisten hebben ingezet?

A. Dan juist minder. De marconisten, die door de Duitsers werden gebruikt voor dit werk, waren mensen van standing, routinemensen, die misschien wel 20 jaar achter de seinsleutel hadden gezeten. Dan wordt verandering van gewoonte natuurlijk nog moeilijker. Men zou misschien een nieuwe marconist kunnen opleiden en dan, wanneer zou blijken, dat hij gevoel voor rythme had, hem opleiden op een dusdanige wijze, dat hij handschriften kan imiteren. Wanneer iemand lang achter de seinsleutel heeft gezeten, lijkt het mij nagenoeg onmogelijk.

Ik moge hier nog het volgende aan toevoegen. Alle zenders, die in handen van de vijand vielen, werden steeds gebruikt in Scheveningen, Noordwijk, Hoek van Holland, Dribergen en omgeving. Bij een doeltreffend controlesysteem was het door peiling mogelijk geweest, aan te tonen, dat een zender, die b.v. in Maastricht en omgeving behoortde te werken, in bovenvermeld rayon seinde, c.q. dat alle zenders van dit gebied gebruik maakten.

20291. De **Voorzitter:** Ik lees in uw rapport:

„Gedurende de training in Grendon Hall werd herhaaldelijk verzekerd, dat het voor de Duitse afweerorganisatie nagenoeg niet mogelijk was een ultrakortegolfzender uit te peilen.”

A. Dat is ons inderdaad herhaaldelijk verzekerd.

20292. De **Voorzitter:** Maar het is niet in overeenstemming met de feiten?

A. Zeker niet. Het was voor de Duitsers mogelijk om, na één vóórpeiling verricht te hebben, in twintig minuten voor het huis te staan, waar een geheime zender werkte.

20293. De **Voorzitter:** U mocht niet langer dan tien minuten zenden. Is het aantal minuten genoemd?

A. Men heeft gezegd: het is gewenst het tot tien minuten te beperken, terwijl ik, toen ik voor de Duitsers zond, een uur en meer dan een uur werkte.

20294. De **Voorzitter:** Hebt u dat meermalen gedaan?

A. Ik heb het verkeer altijd getraineed.

20295. De **Voorzitter:** Dat is een volmaakt novum. Het is ons namelijk wel bekend, dat men voor de telegrammen, die uitgezonden zijn voor de heer *Vorrink*, een paar langere tijden heeft laten doorgaan, maar dat werd juist aangevoerd als een van de risico's voor de Duitsers. Dit is het enige voorbeeld, dat ik er van kende. Maar het is volmaakt nieuw, dat u het ook zo lang hebt gedaan.

Kwam dat meermalen voor?

A. Het kwam herhaaldelijk voor, dat ik drie kwartier in de lucht was.

20296. De **Voorzitter**: En dacht u: als ze niets anders begrijpen, zullen zij dit wel begrijpen?

A. Inderdaad. Maar ik kan u nog veel sterkere staaltjes vertellen.

20297. De **Voorzitter**: Jawel, maar laten wij dit punt even afhandelen; het is hoogst merkwaardig.

Hoe kwam het, dat de Duitsers dit deden?

Ik bedoel dit: *Schreieder* heeft volmondig toegegeven, dat in het lange zenden een zeker risico zat, en men is bij de telegrammen van de heer *Vorrink* heel snel gaan verminderen: men heeft ze in stukken geknipt en is die stukken bij verschillende gelegenheden met korte tijd gaan verzenden. Heeft men bij u, zonder over het risico te praten, geen aanmerking er op gemaakt?

A. Men heeft er bij mij nooit aanmerking op gemaakt. Dit is misschien te verklaren uit het feit, dat ik een van de eerste marconisten was, die voor de Duitsers naar Engeland zonden. Het is mogelijk, dat zij later het systeem hebben veranderd.

20298. De **Voorzitter**: Over dit risico is nooit door de Duitsers gesproken?

A. Daarover is nooit gesproken door de Duitsers.

20299. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, hebt u heel wat gezonden.

A. Ik heb gezonden van einde Maart tot einde October.

20300. De **Voorzitter**: En hoe vaak?

A. Dat was zeer verschillend, soms tweemaal, soms driemaal in de week; ook meer, wanneer „droppings” werden verwacht.

20301. De **Voorzitter**: In de meeste gevallen, begrijp ik, tien minuten?

A. In de meeste gevallen ten minste een half uur.

20302. De **Voorzitter**: Er zou dus een grote bundel telegrammen van u uit die periode aanwezig moeten zijn.

A. Die moet er zeker zijn.

20303. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit: Ik heb hier nu een stelletje telegrammen, (*Spreker toont een verzameling telegrammen*), maar van u alléén moet het reeds zo iets zijn.

A. Ik schat, dat in mijn tijd alleen reeds in het verkeer ALS/UBL 60 of 70 telegrammen door de Duitsers zijn verzonden.

De **Voorzitter**: Enfin, wij keren weer terug naar uw opleiding.

A. Ik wilde u in dit verband een merkwaardig feit noemen.

Wij kregen een toestel mee uit Engeland, waarvan men ons verzekerde, dat het voldoende draagwijdte had om zonder de minste bezwaren in verbinding met het hoofdkwartier in Engeland te treden. Men zei zelfs, dat het met een kleine kamerantenne mogelijk was, Engeland goed te krijgen. In de praktijk is mij gebleken, dat ik minstens een grote buitenantenne nodig had, wilde ik voldoende duidelijk doorkomen, hetgeen mij destijds noopte mij te veel te beperken tot een en hetzelfde zendadres, waar een dergelijke lange antenne aanwezig was. Vlak vóór mijn arrestatie is het voorgekomen, dat ik op mijn tijd, waarop ik met Engeland moest seinen, mijn roepsein uitstuurde op de golflengte, waarop Engeland mij behoorde te antwoorden. Plotseling hoorde ik, dat de zender in de voor mij bestemde tijd van roepsein verwisselde. Om het eenvoudig te zeggen: *hij* noemde zich zelf eerst Jansen en begon toen plotseling te zeggen, dat hij Pieterse heette, en riep mij op. Een en dezelfde zender gebruikte toen twee namen. Ik kreeg opdracht om te wachten en de zender wendde zich na verloop van ongeveer tien minuten weer tot mij met de vraag of ik berichten had voor hem, na dus eerst met een ander doorgewerkt te hebben. In deze minuten had ik door de Duitsers uitgepeild kunnen zijn. Ik kreeg dus bevel te wachten totdat homestation met die ander klaar was. De Duitsers hebben mij achteraf verteld, dat er in Engeland één station was, dat alle gezamenlijke agenten op het continent bediende. Dat hadden de Duitsers al gauw door, zodat men alle telegrammen opving door deze ene zender te beluisteren en men, wanneer er een nieuw oproepsein werd gegeven, direct wist, dat er een nieuwe agent op het continent was aangekomen, waarna men direct ging zoeken.

20304. De **Voorzitter**: Maar dan moesten zij op het gehele continent zoeken.

A. Dat is snel te localiseren.

20305. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Was u van die procedure niet op de hoogte gesteld? Hoe had men een en ander aan u op de opleiding toegelicht?

A. Men heeft ons altijd verre gehouden van het home-zendstation. Wij hebben gevraagd het te mogen zien tijdens onze opleiding en kennis te mogen maken met de marconisten, die met ons zouden samenwerken. Dat is ons steeds geweigerd; wij hebben uitsluitend de opleidingschool gezien.

20306. De heer **Koersen**: Voerde men daarvoor motieven aan?

A. Security.

20307. De **Voorzitter**: Als ik goed heb begrepen, meent u hiermede te signaleren een fout in de organisatie aan de overkant. U zegt: Als men afspreekt met een bepaalde marconist, dat hij zo en zo laat aan bod is, dan behoort men hem bij wijze van spreken onmiddellijk te bedienen, want als men zegt: wacht nog maar even, want ik ben bezig met een agent in Polen op deze golflengte verbinding te zoeken, dan betekent dit, dat de man in Holland zoveel langer aan het toestel moet blijven en groter gevaar loopt, te worden gearresteerd.

A. Ja. Het is volslagen fout m.i. en bovendien een gebrek aan security al deze agenten door één zender te laten bedienen, omdat de Duitsers slechts naar deze ene zender behoefden te luisteren om te weten te komen wanneer er een nieuwe marconist was gedropt.

20308. De **Voorzitter**: Maar die zender kon toch werken op verschillende golflengten?

A. Dat was het hem juist, Mijnheer de Voorzitter! Het gebeurde altijd op één en dezelfde golflengte! Londen werkte misschien met 25 a 30 agenten op dezelfde golflengte. Op deze golflengte, die eigenlijk voor mij bestemd zou behoren te zijn geweest, hoorde ik plotseling deze Engelse zender onder een voikomen andere naam met een andere agent werken.

20309. De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik volkomen, maar het lijkt mij toch voor de hand liggend, dat men niet éérlengte reserveert voor de twee of drie keer tien minuten per week voor één marconist. Die golflengte moest: bij wijze van spreken, de gehele week worden gebruikt.

A. Het is een kleine moeite, de golflengte voortdurend te veranderen. Zelfs indien men technisch genooddaakt zou zijn, steeds op dezelfde golflengte te werken, is het zeer opvallend, wanneer men steeds van naam verandert, want dan legt men de Duitsers in de mond om te zeggen: Dit is een zender, die met B-bedoelingen werkt. Als het station Scheveningen als roepletters heeft PSQ, vijf minuten zendt met PSR en dan zegt: ik ben PSX, dan moet dit toch opvallend zijn.

20310. De **Voorzitter**: Als men de oproepletters verandert, weet men niet, dat u aan bod bent.

A. Er waren twee stellen oproepletters. Ik was RLS en de roepletters van het homestation waren USL. Homestation zond dus uit RLS (dit driemaal herhalen) en dan: USL. Wanneer homestation nu tracht het volgend ogenblik een andere agent op te roepen, dan behoort het zich opnieuw USL te noemen.

20311. De **Voorzitter**: Koe weet een agent, dat de boodschap voor hem is?

A. Omdat hij zijn eigen naam hoort roepen.

20312. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat men een bepaalde golflengte voor een hele week bezette en dat men die gebruikte voor de afgesproken zendtijden van een aantal agenten op het continent. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat het station daarnaast ook nog op een aantal andere golflengten uitzond en daarbij hetzelfde systeem toepaste.

A. Het systeem was fout en de Duitsers hebben mij verteld, dat waarschijnlijk 20 tot 30 agenten op dezelfde golflengte werden bediend.

De Voorzitter: Dat begrijp ik.

A. Men had waarschijnlijk de beschikking over verscheidene golflengten, maar omdat men dezelfde fout maakte, was het voor de Duitsers eenvoudig om mee te luisteren, ook al gebruikte men vier verschillende golflengten.

20313. De Voorzitter: Was het te voorkomen geweest?

h. Natuurlijk. De „mark six“, welke voor militaire doeleinden werd gebruikt, b.v. voor verbindingen in het regiment, had een verwisselbare golflengte. Met dit zelfde toestel kon men steeds van golflengte veranderen. Men had in Engeland voor iedere agent een golflengte kunnen reserveren.

20314. De Voorzitter: Voor die driemaal 10 minuten in de week uitsluitend reserveren?

A. Ja, dat is mogelijk.

20315. De Voorzitter: Is dat geen verspilling van golflengten?

A. Dat komt er in oorlogstijd weinig op aan.

20316. De Voorzitter: Dat moet natuurlijk door technici worden gezien. U meent dus, dat het in ieder geval mogelijk was?

A. In de praktijk was het in het leger om security-redenen mogelijk. Wanneer het in het leger mogelijk was, moet het ook voor dergelijke zenders mogelijk zijn geweest. Het was geen grote zender, zoals b.v. Hilversum. Het zou zeer eenvoudig geweest zijn gedurende ieder verkeer een andere frequentie vast te stellen, waarvan home-station en agent bij een volgend contact gebruik konden maken. De taak van de Funkabwehr zou hierdoor enorm verzwaard zijn, ja bijna onuitvoerbaar worden. Eveneens mogelijk was het, blind te zenden, zodat de agent niet, H.Q. wel in de lucht kwam voor berichten var, Engeland voor de agent. Dit zou de zendtijd met 50 % hebben verminderd. Deze procediure werd door mij „in the field“ aan Engeland voorgesteld, maar H.Q. weigerde. Later evenwel werd het systeem toch ingevoerd en dit betekende een grote verbetering.

20317. De Voorzitter: Ik zou thans terug willen komen op uw opleiding. U hebt ons dus verteld, wat u allemaal in die tijd is geleerd. Is de betekenis van de security check u duidelijk uiteengezet?

A. Wanneer het woord „code“ werd genoemd, werd ook het woord „security check“ gebruikt.

20318. De Voorzitter: Er is dus voortdurend de nadruk op gelegd, dat dat de hoofdzaak was?

A. Inderdaad.

20319. De Voorzitter: *Homburg* en *Sporre* zijn toen eerder gegaan dan u?

ia. Die zijn September 1941 met een motortorpedoboot (M.T.B.) aan land gezet.

20320. De Voorzitter: De bedoeling was, dat zij terug zouden zijn, vóórdat u ging?

A. Inderdaad. Er is niets van terechtgekomen, doordat *Homburg* is gearresteerd en *Sporre* niet kon terugkomen, omdat de M.T.B. hem niet kon vinden.

20321. De Voorzitter: Hij is spoorloos verdwenen.

A. Inderdaad, maar ik weet, dat hij getracht heeft samen met een agent van kapitein *Derksema* naar Engeland over te steken.

20322. De Voorzitter: Kent u de naam van die agent?

A. Ik weet, dat hij een tijdlang commandant van de motor-transportsectie van het Legioen is geweest. Hij was destijds 1ste-luitenant en moet daarvóór inspecteur van politie in Hilversum zijn geweest.

20323. De Voorzitter: Hebt u zijn naam wel eens horen noemen?

A. Ja.

20324. De Voorzitter: Denkt u, dat, als ik zijn naam noem, u hem zult herkennen?

A. Waarschijnlijk wel.

20325. De Voorzitter: Ik heb toevallig verleden week gesproken met iemand, die contact heeft gehad met degene, met wie *Sporre* is weggegaan; hij noemde *Schrage*.

A. Inderdaad, het is luitenant *Schrage*.

20326. De Voorzitter: Dat zij niet zijn teruggegaan, is voor u en de heer *Taconis*, met wie u samen zou gaan, een handicap geweest, omdat het moeilijk was goede contacten voor u te vinden. Ten slotte bent u desondanks gegaan.

Welke opdrachten zijn u ten opzichte van de contacten gegeven?

A. Wij kregen ieder drie contactadressen mee en wij waren er bijna zeker van, dat deze adressen onvoldoende betrouwbaar waren, althans dat de manier, waarop deze adressen verstrekt en verkregen waren, niet voldoende zeker was. Een van de adressen, die *Taconis* meekreeg, was dat van dr. *Taconis* in Laren; toen wij enige maanden in het veld waren, kregen wij plotseling uit Londen de opdracht, het contact met hem op te geven, omdat hij N.S.B.-er zou zijn. Wij hadden gelukkig nooit contact met de man gehad en liepen hierdoor dus geen gevaar, maar de mogelijkheid bestond, dat, indien de informatie, die Londen ons gaf, juist was en wij volgens onze instructie naar hem toe waren gegaan, wij direct na onze aankomst in Nederland gearresteerd zouden zijn geworden.

20327. De Voorzitter: U zat helemaal in de Engelse sfeer; ik kan mij bijna niet voorstellen, dat de Engelsen contactadressen hadden zonder hulp van Nederlandse instanties; die zouden toch de adressen beter kunnen beoordelen dan de Engelsen.

A. Er bestond een zekere rivaliteit tussen de Engelsen en de Nederlanders. Die was zelfs zo groot, dat, toen ik de eerste keer in contact kwam met de heer *Laming*, hij mij onmiddellijk vroeg of ik iets tegen de heer *van 't Sant* wist aan te voeren.

20328. De Voorzitter: Heeft hij dat gemotiveerd?

A. Ja. Generaal *van 't Sant* werd zeer weinig gewaardeerd en was een zeer suspect man. Ik meen, dat hij zelfs een tijdlang door de Engelsen is geschaduwd.

20329. De heer **Hoogcarspel**: Noemde u hem generaal?

A. Het is generaal *van 't Sant*, meen ik.

20330. De Voorzitter: Dus u denkt, dat de contactadressen door de Engelsen met hun eigen hulpmiddelen waren gevonden?

A. Ja; ik ken die hulpmiddelen ook.

20331. De Voorzitter: Vertelt u ze mij dan eens.

A. Het was de gewoonte Engelandvaarders, die in Engeland kwamen, aan de tand te voelen om hun betrouwbaarheid te onderzoeken en vijandelijke infiltraties onmogelijk te maken. Wanneer men tot de overtuiging was gekomen, dat deze mensen betrouwbaar waren, zei men: je hebt betrouwbare vrienden in Nederland, geef ons wat adressen.

20332. De Voorzitter: Uit de verklaringen der Duitsers zou volgen, dat *Taconis* een halfbloed zou zijn. Is dat juist?

A. Neen, volbloed Nederlander.

20333. De Voorzitter: Ook niet wat zijn uiterlijk betreft?

A. Hij had een zeer donker uiterlijk, maar was zeker geen halfbloed.

20334. De Voorzitter: Maar afgaande op zijn uiterlijk kon men hem als een halfbloed beschouwen?

A. Ja, dat wel.

20335. De **Voorzitter**: In de stukken van de Duitsers wordt dat gezegd. Ik vestig hierop juist de aandacht, omdat het eigenlijk toch ook weer aan een zekere critiek onderhevig kan zijn, dat men mensen naar Nederland stuurt, die door hun uiterlijk opvallend zijn. Was *Taconis* zo iemand?

A. Hij had een sprekend gezicht, maar ik zou niet willen zeggen, dat, wanneer men hem eenmaal had gezien, men hem de volgende keer direct zou herkennen, als u dit ten minste bedoelt.

20336. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat het in Londen toch zo langzamerhand bekend kon zijn, dat de Duitsers er rassentheorieën op nahielden en dat een ieder, die er van verdacht kon worden Jood te zijn of misschien op andere wijze niet van zuiver arischen bloede was, zoals de Duitsers dat toen noemden, eerder in moeilijkheden zou kunnen komen dan een ander.

A. Wanneer *Taconis* op een halfbloed leek, dan was die gelijkenis voor ons in ieder geval niet erg duidelijk, voor een Duitser was dit misschien meer het geval. Maar hij kon misschien worden beschouwd als Eurasian en er is mij in die tijd nooit iets van bekend geworden, dat er rasvervolgingen tegen de Eurasians plaats vonden.

20337. De **Voorzitter**: Op de duur is dat inderdaad nogal losgelopen, maar in de eerste tijd zijn wij hierop geenszins zo gerust geweest. Er is een periode geweest in 1940, in verband met de geïnterneerde Duitsers in Nederlandsch-Indië, dat de Duitsers dreigden alle Indische mensen en de mensen met relaties in Indië te arresteren. Dat is ten slotte niet gebeurd, maar in deze eerste periode was men er niet zo zeker van, dat er in dit opzicht niets zou gebeuren. Daarom is bij mij de vraag gerezen: was het wel tactvol zo iemand uit te zenden? Als men een agent uitzendt, moet hij zo opvallend mogelijk zijn, dunkt mij.

A. Inderdaad, maar in de praktijk heeft *Taconis* daarvan nooit last gehad.

20338. De **Voorzitter**: Wat was uw opdracht?

A. Mijn persoonlijke opdracht bestond in hoofdzaak uit het onderhouden van de verbinding met Engeland voor *Taconis*, dus ten dienste van de organisatie, die hij in Nederland zou opbouwen.

20339. De **Voorzitter**: Dat was een sabotage-organisatie?

A. Ja.

20340. De **Voorzitter**: Wat voor sabotage?

A. Economische sabotage, sabotage aan de spoorwegen, fabrieken e.d., waartoe wij speciale opdrachten zouden krijgen.

20341. De **Voorzitter**: Betrof het actieve sabotage in de vorm van verwoesting of betrof het meer sabotage van de organisatie?

A. Sabotage door middel van springstoffen,

20342. De **Voorzitter**: Had u die medegekregen?

A. Wij zouden eerst de organisatie hier opbouwen en dan om springstoffen vragen.

20343. De **Voorzitter**: **Dan** zouden dus de beroemde containers komen, die later door de Duitsers zijn aangevraagd?

A. Precies.

20344. De **Voorzitter**: U was dus eigenlijk de man, die voor *Taconis* de verbinding in stand houden moest?

A. Ja. Ik had verder de persoonlijke opdracht een kleine, maar goed georganiseerde inlichtingendienst op touw te zetten en de „Flitspuit” van nieuws te voorzien.

20345. De **Voorzitter**: Daarover wil ik u iets vragen. De „Flitspuit” was toch een Nederlandse organisatie?

A. De heer *Laming* heeft mij verzekerd, dat deze „Flitspuit” min of meer een privé bezigheid van hem was en dat zijn vrouw ook als omroepster voor de „Flitspuit” fungeerde.

20346. De **Voorzitter**: Had hij een Hollandse vrouw?

A. Dat weet ik niet. Hij had jarenlang in Nederland gewoond. Hij sprak uitstekend Nederlands, dus zijn vrouw vermoedelijk ook.

20347. De **Voorzitter**: Weet u niets van de organisatie van de „Flitspuit”?

A. Neen.

20348. De **Voorzitter**: U hebt daartoe opdracht gekregen van de heer *Laming*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Hij heeft gezegd, dat hij de zaak had georganiseerd en dreef. Ik heb mij weinig met die „Flitspuit” bemoeid.

20349. De **Voorzitter**: Uw roepletters waren RLS en die van het homestation USL?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20350. De **Voorzitter**: Hoeveel zendtijd had u?

A. Ik had drie zendtijden in de week, die ieder 10 minuten behoorden te zijn. Deze tijd moest zo min mogelijk worden overschreden. Natuurlijk kon men, wanneer nodig, extra-zendtijd aanvragen.

20351. De **Voorzitter**: Kon men, als men wilde, elk ogenblik op die golflengte komen?

A. Men kon na een verkeer zendtijd aanvragen. Wanneer ik b.v. Vrijdagavond moest zenden, zou ik zendtijd vóór Zaterdag 10 uur kunnen aanvragen. Dat kon uitsluitend tijdens een zending gebeuren. Ik moest dus eerst contact met Engeland hebben om zendtijd aan te vragen.

20352. De **Voorzitter**: U had geen mogelijkheid, u tussentijds aan te dienen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

20353. De **Voorzitter**: U schrijft in uw rapport: „terwijl noch hij, noch de luitenant Lauwers beschikte over een code voor „innocent-letters”. Wat bedoelt u hiermede?

A. Dit was één van de codesystemen, die ons werden geleerd in Beaulieu. Men kan een brief aan oma schrijven over de poes, die is overreden, over een tante, die ziek is geweest, en over Marietje, die een baby heeft gekregen. Hieruit zou Engeland kunnen opmaken, dat in Haarlem een bataljon luchtmacht is gelegerd. Dit werd op deze wijze doorgevoerd. Het was uitsluitend een kwestie van afspraken. Men schrijft een brief en spreekt van te voren af, dat de beginletter van het vierde woord van elke regel, te beginnen met de derde regel, een letter van het bericht is. Nu kan men het natuurlijk op een dusdanige wijze doen, dat men zijn bericht eerst chiffreert, er een anagram van maakt en het op deze wijze in zijn brief onderbrengt. De letters worden in rijen geplaatst en de woorden vervolgens er tussenin geschreven.

20354. De **Voorzitter**: Dat gold voor brieven. Dat ging er dus van uit, dat er een middel was om brieven naar Engeland te zenden?

A. Men heeft mij opdracht gegeven, zodra ik in Nederland was gearriveerd, Engeland per mail te laten weten, dat ik was aangekomen. Wanneer ik veilig was aangekomen, zou ik ondertekenen met „Wim”; had ik moeilijkheden, dan zou ik ondertekenen met „Jan”. Dit is gebeurd en het nieuws bereikte Engeland vlot.

20355. De **Voorzitter**: Hoe moest u die brief weggrijpen?

A. Daarvoor had ik een adres in Zwitserland gekregen.

20356. De **Voorzitter**: Hoe moest u hem in Zwitserland krijgen?

A. Er was vrij postverkeer met Zwitserland; de brieven moesten alleen de censor passeren.

20357. De **Voorzitter**: Kon dat zonder moeilijkheden?

A. Dat ging uitstekend.

20358. De **Voorzitter**: Als u maar zorgde, dat de inhoud van de brief geen aanleiding tot verdenking bij de censuur gaf? Vandaar, dat dit systeem werd gebruikt?

A. . . . dat het gebruikt behoorde te worden! Ik kende het code-systeem wel, maar bij mijn vertrek zijn geen afspraken gemaakt. Een afspraak periodiek een dergelijke „innocent-letter“ te zenden, had het England-Spiel wellicht onmogelijk gemaakt.

20359. De **Voorzitter**: Dus u kon niets schrijven, want de brief inoest met het oog op de censuur een onschuldige inhoud hebben.

A. Precies!

20360. De **Voorzitter**: U hebt een bedrag aan geld meegekregen; daarbij had men een minder gelukkige greep gedaan, niet waar?

A. Ik kreeg zilveren guldens en rijksdaalders mee.

20361. De **Voorzitter**: En die waren sinds geruime tijd ingetrokken!

A. Ja; dat wist men blijkbaar in Engeland niet.

20362. De **Voorzitter**: Merkwaardig! U bent ook een van degenen, die daarmee moeilijkheden hebben gehad; u hebt zonder eigenlijk te weten, wat u deed, voor een glas bier met een zilveren gulden betaald; en toen keken de mensen zeer verbaasd?

A. Ja, zij keken zeer vreemd.

20363. De **Voorzitter**: Hebt u ook moeilijkheden met uw persoonsbewijs gehad!

A. Wij zijn vertrokken in de nacht van 6 op 7 November 1941 en wij zouden eigenlijk vertrokken zijn omstreeks 2 November, maar wegens slecht weer werd ons vertrek steeds uitgesteld. Het was natuurlijk noodzakelijk, dat wij vóór ons vertrek een persoonsbewijs hadden. Wij werden van Londen overgebracht naar de Holdingschool in de buurt van het vliegveld, waar de agenten, die op het punt stonden gearachuteerd te worden, verbleven en waar wij nog een persoonsbewijs zouden krijgen vóór ons vertrek, dat ieder ogenblik kon plaats hebben.

Nu was het zo, dat wij eigenlijk 2 November in het bezit van ons persoonsbewijs hadden moeten zijn, maar op de 2de en ook op de 3de November kwam het niet. Pas toen men in Londen bericht kreeg, dat wij die avond zouden worden gearachuteerd, kwam major *Lane* op 6 November naar de Holdingschool; hij zei, dat nu eindelijk de persoonsbewijzen in orde waren, dat hij speciaal was gekomen met speciale inkt en dat wij speciaal moesten tekenen en dat daarmee de zaak natuurlijk voor elkaar was. Wij bekeken het persoonsbewijs, maar hadden er nooit eerder een gezien. Het zag er zeer officieel uit, maar zonder vergelijking met een normaal persoonsbewijs had het natuurlijk voor ons geen waarde. Wij hebben gevraagd of wij een normaal persoonsbewijs mochten zien. Major *Lane* zei, dat het hem buitengewoon speet, er geen te hebben. Wij zeiden: „Dit is normaal, er moet dus een normaal persoonsbewijs zijn, laat dat hier komen, het is voor ons van buitengewoon groot belang.“ Toen had major *Lane* plotseling wel een officieel persoonsbewijs bij zich, dat hij ons liet zien. Het bleek, dat onze persoonsbewijzen donkerder van tint waren, en het was vrij duidelijk, dat dit geen officiële persoonsbewijzen waren. Alleen al het watermerk: in het Nederlandse persoonsbewijs stond een tot in vele details uitgewerkte leeuw en in ons persoonsbewijs . . . een hobbelpaard! Ik weet niet, hoe ik het anders zal noemen.

20364. De **Voorzitter**: Dat hebt u direct gezien?

A. Ja. Wij hebben major *Lane* daarop opmerkzaam gemaakt; hij heeft gezegd: „Ja, jongens, ik weet het wel, het is niet in orde. Je hoeft niet te gaan, als je het liever niet doet. Als je niet gaat, zal niemand je er boos op aankijken.“ Maar wij hadden de parachute bij wijze van spreken op de rug.

20365. De **Voorzitter**: Hebt u hier geopereerd met hetzelfde persoonsbewijs of bent u er in geslaagd, een beter te krijgen?

A. Wij hebben geprobeerd een nieuw persoonsbewijs te krijgen. De persoonsbewijzen werden nog steeds uitgegeven. In deze tijd was het distribueren van valse persoonsbewijzen of het lichten van per-

soonsbewijzen uit gemeentesecretarieën nog niet georganiseerd. *Taconis* heeft contact gehad met dr. *Krediet*; hij zou via de heer *Krediet* een persoonsbewijs hebben gekregen, maar het is niet doorgegaan, aordat dr. *Krediet* werd gearresteerd. Voordien hadden wij ook een ander contact. Men wilde ons een aantal goede persoonsbewijzen geven, indien wij er een gelijk aantal valse voor in de plaats konden stellen. Londen weigerde echter zijn medewerking.

20366. De **Voorzitter**: U hebt altijd hetzelfde persoonsbewijs gehad?

A. Ja.

20367. De **Voorzitter**: Is dat wel eens gecontroleerd?

A. Nooit. Het is alleen gecontroleerd na mijn arrestatie. Toen zeiden de Duitsers: „Aha, wieder einer aus England“.

20368. De **Voorzitter**: U hebt niet de indruk, dat met het verschaffen van kledingstukken e.d. de nodige zorgvuldigheid is betracht?

A. Inderdaad. *Taconis* en ik waren nagenoeg gelijk gekleed: dezelfde regenjassen, dezelfde dassen, dezelfde overhemden, dezelfde aktetassen, alleen onze pakken waren verschillend, die hadden wij zelf gekocht. Wat de kleding betreft, leken wij tweelingbroers. U kunt begrijpen, dat wij ons afvroegen, wat een marechaussee, van wie wij niet konden weten of hij goed was, dacht, toen hij 'smorgens om 8 uur op een weg tussen Mariënberg en Almelo twee mannen zag lopen met dezelfde jassen, tassen, dassen, overhemden. Ook uitermate belangrijk was het feit, dat de radiotoestellen, die de agenten in Engeland kregen, in kleine koffertjes zaten, die allemaal hetzelfde waren. Iedere agent kreeg zo'n massaproduct. De Duitsers hebben mij later verteld, dat, toen zij eenmaal van die koffertjes van onze mensen te pakken hadden, zij willekeurige mensen, die met een dergelijk koffertje liepen, alleen al op grond van dat feit aanhielden, fouilleerden en het koffertje open lieten maken. Het was een klein weekendkoffertje van gewoon formaat.

20369. De **voorzitter**: U bent in de nacht van 6 op 7 November 1941 gedropt boven het Stegerveld in de omgeving van Ommen?

A. Ja.

20370. De **Voorzitter**: U bent niet ontvangen door een receptie-comité; daarvan was toen nog geen sprake?

A. Neen.

20371. De **Voorzitter**: Dat is eigenlijk betrekkelijk goed gelukt?

A. Ja.

20372. De **Voorzitter**: U bent de fiets kwijtgeraakt?

A. Ja.

20373. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat wij verder uw belevenissen van die tijd op de voet behoeven na te gaan; dat kunnen wij ook in uw verslag lezen. Voor ons is het essentiële punt veel meer het radiografische verkeer met Engeland.

A. Van belang is misschien nog, dat de zender, die ik bij mijn vertrek uit Engeland had meegekregen, niet bleek te functioneren. Een tweede punt van belang is, dat wij er ten slotte in zijn geslaagd *Homburg* te vinden en met hem een afspraak hebben gemaakt om de man, die hem had verraden, te liquideren.

20374. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. *De Vos*.

20375. De **Voorzitter**: Dat is toch niet gebeurd?

A. Neen. Wij hadden afgesproken, om représaillemaatregelen op zijn familieleden te voorkomen, dat dit zou gebeuren, wanneer hij veilig in Engeland terug was en wanneer mocht worden aangenomen, dat dit ook aan de Duitsers bekend was geworden.

20376. De **Voorzitter**: Wanneer er in deze periode nog iets is, waarvan u meent, dat het van belang is er melding van te maken, vóórdat wij overgaan tot hetgeen er met de codes is gebeurd, wil ik u daartoe gaarne in de gelegenheid stellen.

A. Ik geloof niet, dat er nog iets is.

20377. De **Voorzitter**: Ik zie in uw verslag nog iets staan over de contactadressen van *Homburg*; daaronder bevond zich ook de heer *Willem Ruys*, directeur van de Rotterdamse Lloyd, die eveneens werd gearresteerd, maar later bij gebrek aan bewijs weer is vrijgelaten, waarschijnlijk dezelfde, die later in Goirle is gefusilleerd. De manier, waarop deze contactpersonen werden uitgezocht, was volmaakt eenzijdig. Men bekeek dal bij de Engelsen van de Engelse kant, maar men wist niet hoe die personen er over dachten.

A. De heer *Ruys* was een persoonlijk vriend van de heer *Laming*.

20378. De **Voorzitter**: Op deze manier zou een aantal personen gearresteerd kunnen zijn, die van de prins geen kwaad wisten, omdat zij niet wisten, dat zij als contactpersonen waren opgegeven. U schrijft in uw rapport over de tocht van luitenant *Sporre* met een B.I. agent, en daarvan zegt u, dat zij niet in Engeland zijn aangekomen; u houdt de mogelijkheid open, dat deze agenten bij de overtocht in handen van de vijand zijn gevallen. *Giskes* moet daarover nadere inlichtingen kunnen verschaffen, zegt u. Doch deze verklaart met de meeste nadruk, dat deze mensen niet door de Duitsers zijn gearresteerd. Wij hebben ook in de stukken geen enkele aanwijzing kunnen vinden, dat dit het geval zou zijn geweest. Wij moeten dus aannemen, dat zij op zee zijn omgekomen. Heeft u daarvan een bevestiging gekregen?

A. Neen, zij zijn spoorloos verdwenen.

20359. De **Voorzitter**: U is dus ten slotte na tal van lotgevallen gearresteerd. Is dat gebeurd in den Haag?

A. Ja, in een zijstraat van de Fahrenheitstraat.

20380. De **Voorzitter**: U vertoefde toen in het huis van de heer *Teller*?

A. Mijn zendadres was bij de heer *Teller*, mijn woonadres bij *J. Nakken*, Schuytstraat 143, den Haag.

20381. De **Voorzitter**: Even vóórdat u werd gearresteerd, had u in de gaten, dat er Duitsers in de buurt waren, en heeft u geprobeerd uit huize *Teller* weg te komen. Er is gebleken, dat één van de Duitse politieagenten het vermoeden had, dat u het wel kon zijn. Daarop heeft men u gearresteerd.

A. De organisatie van *Taconis* was gepenetreerd door *Johnny den Droog*. Sinds die tijd is *Taconis* geschaduwd. Ik ben eenmaal bij hem geweest. De man, die mij gezien had, was *Willy Kupp*. Deze was aanwezig bij de overval. Hij zag mij op straat lopen en toen heeft men mij op zijn aanwijzing gearresteerd.

20382. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Wanneer gebeurde dat?

A. 6 Maart 1942.

20383. De **Voorzitter**: Toen heeft men direct geprobeerd van u te weten te komen, wat uw code was. Ik geloof, dat u eerst bent verhoord door...

A. *Bayer*.

20384. De **Voorzitter**: Eerst heeft toch *Giskes* met u gesproken?

A. Ja, op de flat, waar de heer *Teller* woonde.

20385. De **Voorzitter**: Hoe was zijn optreden?

A. Niet onaangenaam. Hij gedroeg zich wel niet als mijn vriend, doch wel correct.

20386. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw verdere verhoren moeilijkheden gehad, nl. uit deze gezichtshoek: al of niet correcte behandeling?

A. Men heeft mij slechts één keer bedreigd met „third degree”; dat heeft *Ernst May* gedaan, en wel naar aanleiding van een zaak, waar ik volkomen buitenstond en waarbij men begreep, dat ik er inderdaad niets van wist.

20387. De **Voorzitter**: Gebeurde het tussen de 6de en de 12de Maart?

A. Neen, het is veel later geweest.

20388. De **Voorzitter**: Toen men al aan het zenden was?

A. Inderdaad.

20389. De **Voorzitter**: Maar het is niet doorgegaan?

A. Dat „degree“-verhoor? Neen.

20390. De **Voorzitter**: Wad u de indruk, dat hei een ernstige bedreiging van *May* was?

A. Ik had de indruk, dat het tot de gewoonten van de heren behoorde, een gevangene, die niet goedschiks wilde praten, op deze manier daartoe te dwingen.

20391. De **Voorzitter**: Had u aanwijzingen, dat dit inderdaad gebeurde? *Schreieder* en *May* verklaren, dat in hun handen niemand een haar gekrenkt is.

A. Een agent waarschijnlijk niet, maar er zijn per slot van rekening door de S.D. meer mensen gearresteerd, b.v. sergeant *Bierman* en *Bouma*. Herr *Huntemann* heeft mij verteld, dat *Bierman* gedurende diens verhoor dezelfde houding heeft aangenomen als *Thijs Taconis* en niets heeft willen zeggen, en toen dusdanig is mishandeld, dat de heren Duitsers op een gegeven moment ineditijden kregen en zeiden: Zeg het maar, kapitein van *den Berg* heeft ook al bekend”, waarop hij antwoordde: „Dat doet mijn kapitein niet”. Hij is toen met kapitein van *den Berg* geconfronteerd en deze heeft gezegd, dat de zaak verraden was en het verder geen zin had te zwijgen. Maar vóór die tijd is hij wel degelijk mishandeld.

Ik meen, dat *Frits Bouma*, een van de naaste medewerkers van *Thijs Taconis*, ook is mishandeld.

20392. De **Voorzitter**: Hebt u later nog contact met *Bouma* gehad?

A. Nooit meer, althans niet meer gedurende de oorlog.

30393. De **Voorzitter**: Wat is uw indruk van *May*?

A. Een niet bijzonder schrandere, maar wel consciëntieuze boerenjongen.

20394. De **Voorzitter**: En in zijn optreden tegenover u?

A. Zeer correct.

20395. De **Voorzitter**: U zei: „Niet bijzonder...”?

A. Schrandere.

20396. De **Voorzitter**: Maar hij is er toch op de duur in geslaagd, die code-geheimen uit te plussen!

A. Hij heeft niets uitgeplust.

20397. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Toen ik gearresteerd werd, was het systeem poem-code bij de Duitsers reeds lang bekend en wanneer het systeem eenmaal bekend is, is het zo eenvoudig de code verder op te lossen, dat een klein kind he! ook kan doen.

20398. De **Voorzitter**: Wanneer men gegevens heeft!

A. Wanneer de agent zijn sleutel prijsgeeft. *May* heeft mij nooit mijn code afhandig gemaakt.

20399. De **Voorzitter**: Wie heeft dat dan wel gedaan?

A. Ik had mijn code indertijd afgegeven. Dat is enigszins vreemd gegaan. Het was direct na mijn arrestatie; men begon toen meteen

te vragen: „Je code”, waarop ik natuurlijk zei: „Die krijg je niet!” Toen heeft luitenant *Heinrich* van de Funk-Abwehrstelle gezegd: „Scheid toch uit, doe niet zo flauw; wij vragen het niet omdat wij het zo graag willen weten, maar uitsluitend om je te helpen!” Daar haalde ik mijn schouders over op. Toen zei hij: „Ik wil je laten zien, dat het het geval is; ik zal je precies vertellen hoe de code werkt.” Hij dreunde de poem-code op: alle details daarvan waren bekend.

Nu werden bij mijn arrestatie op mij gevonden drie berichten in code. Eén van die berichten bevatte de mededeling, dat de „Prinz Eugen” in Schiedam zou liggen. Dat bericht had ik gekregen via de organisatie van kapitein *van den Berg*, die het mij Vrijdagavond omstreeks 6 uur kwam brengen, terwijl ik om halfzeven in de lucht moest zijn.

20400. De **Voorzitter**: Dat was waarschijnlijk een bericht, dat van de Duitsers afkomstig was?

A. Dat moet een bericht zijn geweest, dat van de Duitsers afkomstig was, want ik zei tegen luitenant *Heinrich*: „Als jullie het werkelijk zo goed weet, decodeer het dan, gaat uw gang maar”. Hij zei: „20 minuten, dan hebben we het er uit.” Ik werd verder in beslag genomen. Er waren misschien 20 Duitsers in een betrekkelijk kleine kamer, onder wie *Giskes* was. Er werden mij verschillende vragen gesteld; ik verstond natuurlijk geen Duits, dus moest de zaak worden vertaald, hetgeen nogal enige tijd in beslag nam. Toen, plotseling, sprong luitenant *Heinrich* op en zei: „Also, der „Prinz Eugen” liegt in Schiedam.” En daar ben ik ingevlogen; ik heb toen mijn code afgegeven. Had men in Engeland gezegd: „U mag uw code niet prijsgeven”, dan had ik het niet gedaan, althans tot het uiterste geprobeerd het niet te doen, maar onder deze omstandigheden, en met de opmerking van luitenant *Heinrich* voor ogen, en gezien de toestemming van Engeland, heb ik de code afgegeven.

20401. De **Voorzitter**: Begrijp ik u goed, dat u verband ziet tussen uw arrestatie en het bericht omtrent de „Prinz Eugen”?

A. Ik zie in het mij toespelen van het bericht van de „Prinz Eugen” een poging om mij mijn code afhandig te maken. Neen, eigenlijk zie ik het verband zó: De Duitsers kenden mijn zendtijden; er waren drie zendtijden: zij wisten, dat ik Vrijdagsavonds in de lucht behoorde te zijn, indien ik berichten voor Engeland had; om er nu van verzekerd te zijn, dat ik in de lucht zou zijn, heeft men mij een bericht doen toekomen en later daarvan een bijzonder handig gebruik gemaakt om mij te bewegen mijn code af te geven.

20402. De **Voorzitter**: Als ik u begrijp, dan wilt u zeggen, dat men u waarschijnlijk een bericht heeft toegespeeld, ten einde bij uw arrestatie een telegram te kunnen ontcijferen, waarvan men de inhoud kon vermoeden?

A. Dat is mogelijk, maar zover wil ik niet eens gaan. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat men door mij een dergelijk belangrijk bericht in handen te spelen, mij heeft willen dwingen in ieder geval die avond te seinen.

20403. De **Voorzitter**: Primair was het doel u te arresteren?

A. Ja, secundair heeft men getracht mij mijn code afhandig te maken.

20404. De **Voorzitter**: Dat gebeurde op de eerste avond van uw gevangenschap?

A. Ja.

20405. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hoe is dat bericht u toegespeeld?

A. Via de kapitein *van den Berg*: ik meen, dat hij het heeft gekregen van *George Ridderhof*.

20406. De **Voorzitter**: Wanneer is men met u begonnen te praten over zenden?

A. Ik weet het niet precies meer; deze tijd is betrekkelijk vaag voor mij, omdat ik continu verhoord ben van Vrijdag tot Maandagmorgen.

20407. De **Voorzitter**: Zonder rust?

A. Ja, zonder rust.

20408. De **Voorzitter**: Zonder te slapen?

A. Ja, zonder te slapen. *Bayer* deed het, die bleef rustig doorwerken.

20409. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat *Schreieder* hier heeft beweerd, dat hij op alle agenten maar twee z.g. Dauervernehmungen heeft toegepast; daaronder behoorde u niet.

A. Ik weet niet wat hij daaronder verstaat.

20410. De **Voorzitter**: Maximaal twee dagen en twee nachten; hij kon het, naar hij zegt, zelf vier dagen en vier nachten uithouden.

A. Ik ben op Vrijdagavond gearresteerd en ik meen te weten — ik kan dit echter niet onder ede verklaren —, dat ik 's Maandags teruggegaan ben naar het Oranjehotel. Ik zeg echter nog eens: Dit is vaag voor mij. Het gehele verhoor is geleid door de Kriminalsekretar *Bayer*. Het zenden is daarbij niet ter sprake gekomen. Dat is pas gebeurd toen ik een paar dagen in het Oranjehotel zat; toen is *Giskes* bij mij gekomen.

20411. De **Voorzitter**: U was aan het einde van dat verhoor zeker totaal op?

A. Neen, niet eens zo heel erg, Mijnheer de Voorzitter.

20412. De **Voorzitter**: Bent u er positief van overtuigd, dat u gedurende dat verhoor uw werkelijke security-check niet hebt afgegeven?

A. Dat heeft *Giskes* u kunnen verklaren.

20413. De **Voorzitter**: Daarop wil ik niet vooruitlopen. Hebt u voor u zelf de overtuiging, dat u, gezien de toestand, waarin u zich bevond, hem niet hebt afgegeven?

A. Daarvan ben ik zeker.

20414. De **Voorzitter**: Toen is dus enige dagen na uw arrestatie *Giskes* bij u in Scheveningen gekomen en heeft u gevraagd voor Abwehrstelle III berichten naar Engeland te verzenden. Wat zijn uw overwegingen bij uw antwoord hierop geweest?

A. Ik had na mijn arrestatie verschillende dingen te doen. In de eerste plaats had ik te zorgen, de Duitsers zoveel mogelijk om de tuin te leiden omtrent de werkelijke bedoelingen van onze organisatie. Verder moest ik voorkomen, dat *Taconis* werd gearresteerd. Hij en ik hadden de afspraak gemaakt, dat bij arrestatie de gearresteerde de ander 24 uur de tijd zou geven om onder te duiken. In de derde plaats had ik te zorgen, mijn medewerkers zoveel mogelijk buiten de zaak te laten. Om de Duitsers op een dwaalspoor te brengen omtrent mijn eigenlijke opdracht heb ik voorgegeven, gezonden te zijn door de kapitein *Derksema*. Dit was mogelijk, omdat de kapitein *Derksema* zijn functie niet meer bekleedde. Ik had dit gehoord van *Peter Tazelaar*. Ik heb dus over sabotage niet gesproken, doch gezegd, dat het mij te doen was om inlichtingen voor kapitein *Derksema*. Men heeft mij natuurlijk direct gevraagd: Van wie kreeg je die inlichtingen? Ik noemde het café „De Kroon” als de plaats, waar ik iemand zou ontmoeten. Deze man zou mij verschillende vragen stellen en zorgen, dat ik berichten kreeg. Ik heb degene, die mij berichten bezorgde, nooit gezien, want deze deed hij bij mij in de bus.

20415. De **Voorzitter**: Dit heeft u dus allemaal moeten construeren, toen u werd verhoord? Of heeft u dat van te voren gedaan?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Dat kan haast niet.

20416. De **Voorzitter**: Met de kans natuurlijk, dat alles niet van te voren goed urtgebalanceerd was?

A. Wanneer ik op een gegeven ogenblik definitief moest zwijgen, zei ik: Ik ben een reuzenstommeling, maar nu moeten jullie niet denken, dat ik een kleine jongen ben. Ik wist wel, dat ik gearresteerd kon worden en op dat punt niets moest weten. Als iemand iets wil vergeten, dan kan hij het vergeten. *May* heeft het mij echter nooit werkelijk lastig gemaakt.

20417. De **Voorzitter**: *Schreieder* ook niet?

A. Door hem ben ik nooit verhoord.

20418. De **Voorzitter**: Wie heeft u verhoord over de bijzonderheden van de opleiding in Engeland?

A. Dat heeft *May* gedaan.

Mijn eerste verhoor is mij afgenomen door *Bayer*. Na ongeveer drie weken is *May* met het onderzoek begonnen. Dat heeft twee maanden geduurd en toen zijn wij nooit verder gekomen dan tot mijn aankomst in Nederland. Daarna is hij op een ander onderzoek overgegaan en een ander heeft mijn verhoor overgenomen. Ik heb die man verwezen naar het eerste verhoor, dat ik heb gehad; „dat was ook goed, daar stond alles in.”

20419. De **Voorzitter**: Hebben zij u ook wel eens verteld, dat zij het code-systeem en alles, wat er mee samenhang, voor een groot deel van *van der Reyden* vernomen hadden?

A. Dat hebben zij mij nooit verteld.

20420. De **Voorzitter**: U hebt *van der Reyden* nooit ontmoet?

A. Ik heb hem na de oorlog ontmoet.

20421. De **Voorzitter**: Waar hebt u hem ontmoet?

A. In Londen. in Hereford House.

20422. De **Voorzitter**: Was hij ook uit Duitsland gekomen, gelijk met u?

A. Hij was uit Duitsland teruggekomen.

20423. De **Voorzitter**: Hebt u de zaak met *van der Reyden* besproken?

A. Neen. Ik heb hem voor het eerst gezien bij het transport van de gevangenen uit Haaren naar Duitsland, dus in September 1944. Toen hebben wij even met elkaar kunnen praten (ik kende hem verder niet) en begreep toen voor het eerst, dat hij een agent van de Nederlandse dienst was. Na de oorlog hebben wij wel over verschillende dingen gepraat en ervaringen uitgewisseld, maar ik meen. dat hij direct gearresteerd werd, toen hij hier kwam.

20424. De **Voorzitter**: Hebt u geen indruk van de persoon van *van der Reyden*?

A. Ik heb misschien een persoonlijke indruk, maar die is van betrekkelijk weinig waarde.

20425. De **Voorzitter**: U meent, dat die op weinig gebaseerd kan zijn?

A. Die kan op niets gebaseerd zijn. Ik heb hem maar heel kort meegemaakt.

20426. De **Voorzitter**: Ik was eigenlijk bezig met u te spreken over de overwegingen, die u ten slotte hebt gehad om te voldoen aan het verzoek van *Giskes* om te zenden.

A. Er waren verschillende dingen. Ik had mijn code afgegeven en het was voor de Duitsers mogelijk, zelf te gaan seinen. Daar had niemand iets aan. Ik had toestemming van Engeland om te seinen. Ik heb hiervan gemaakt een soort van voorwaarde om de Duitsers te bewegen alle mensen, die zij op dat ogenblik in onze zaak hadden gearresteerd, „abzutrennen”. Dat heeft *Giskes* mij beloofd en dat is, voor zover ik weet, inderdaad gebeurd.

20427. De **Voorzitter**: Hebt u niet overwogen, dat het risico daarvan kon zijn (ik geef toe: als de Duitsers zelf hadden gezonden, zou het niet anders zijn), dat andere agenten werden aangevraagd en in handen van de Duitsers zouden vallen?

A. In de eerste plaats kon ik nooit verwachten, dat agenten over onze lijnen zouden worden geparachuteerd. Dat was niet de afspraak geweest; men heeft het later op eigen gezag in Engeland zo maar gedaan. Maar het feit, dat ik heb toegestemd in het seinen, heeft niet de minste invloed gehad op het al of niet doorgaan van het England-Spiel. Ik wist van te voren, dat dat niet kon, omdat ik mijn security-check niet heb afgegeven.

De mogelijkheid, al of niet te seinen. was mij in Engeland opengelaten; het was mij min of meer aanbevolen, in een dergelijk geval te gaan seinen. De overweging, dat, als ik ging seinen, ik wist, wat

er gebeurde en misschien iets kon doen, en verder net feit, dat ik daardoor misschien mijn eigen mensen kon helpen, hebben mij er toe gebracht voor de Duitsers te gaan seinen.

20428. De **Voorzitter**: Heeft *Giskes* met zoveel woorden gezegd niet alleen, dat de betrokken agenten behoorlijk zouden worden behandeld, maar ook, dat hun zaak zou worden „abgetrennt”? Wat wordt daarmee bedoeld?

A. Dat zij niet voor een Duits gerechtshof zouden verschijnen, waarbij zij ogenblikkelijk ter dood zouden worden veroordeeld, maar dat de zaak als het ware in de doofpot zou gedaan worden en zij alleen zouden worden vastgehouden. Dat heeft *Giskes* toegezegd.

20429. De **Voorzitter**: Aan de andere kant was dit toch wel een grote tegenprestatie voor uw handeling, die, zoals u zelf zegt, niet zo heel veel betekenis had, want zij konden ook zelf seinen.

A. Ja, maar de Duitsers konden niet anders denken op dat moment dan dat het belangrijk voor hen was, dat ik zelf zond.

20430. De **Voorzitter**: Op dat moment misschien nog wel.

A. Ja. Later is men er van afgestapt. Men heeft later verschillenden van onze agenten overgehaald te seinen, ze drie keer aan het toestel laten zitten met de bedoeling om daardoor tegen Berlijn te kunnen zeggen: Deze mensen hebben voor ons gewerkt; daar gebeurt verder niets mede.

20431. De **Voorzitter**: Volgens een mededeling van *Sckreieder* heeft niemand, behalve u, gelegenheid gekregen om zelf te zenden; blijkbaar waren de ervaringen met u niet erg aanmoedigend.

A. Ik weet niet om welke reden men mij destijds heeft afgevoerd, maar ik heb van *Huntemann* gehoord, dat men anderen op die grond liet seinen.

20432. De **Voorzitter**: U hoorde het van *Huntemann*?

A. Ja, die vertelde mij, dat men hem medegedeeld had, dat dit tegen Berlijn was gezegd.

20433. De **Voorzitter**: Dat men het gezegd heeft tegen Berlijn om de agenten te sparen?

A. Ja.

20434. De **Voorzitter**: U hoorde dit dus uit de derde hand; hij kon u dit verteld hebben zonder dat het waar was.

A. Dat kan ik van de heer *Huntemann* niet aannemen, dat kan ik mij van hem niet indenken.

20435. De **Voorzitter**: U zegt: Dat kan ik mij van *Huntemann* niet indenken. Hebt u een goede indruk van hem?

A. Ja.

20436. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Zeer correct, eerlijk, een gentleman. fel anti-nazi.

20437. De **Voorzitter**: Hij behoorde tot de Abwehr?

A. Ja, die was anti-nazi.

20438. De **Voorzitter**: Hebt u dat toen kunnen constateren'?

A. Ja. *Giskes* zowel als *Huntemann* hebben mij verzekerd, dat zij zeer fel anti-nazi waren; ik heb nooit de minste reden gehad om daaraan te twijfelen. Ik weet bovendien, dat er steeds onenigheid bestond tussen de Gestapo en de Abwehr.

20439. De **Voorzitter**: Was dat de algemene sfeer?

A. Ja. Na mijn arrestatie werd ik overgebracht naar de cellenbarakken in Scheveningen. *Giskes* heeft alle mogelijke moeite gedaan om mij daaruit te krijgen. Dat is een zeer grote bokspartij geworden tussen *Sckreieder* en *Giskes*, die ten slotte door *Giskes* is gewonnen.

20440. De **Voorzitter**: Uw contact met *Schreieder* is zeer gering geweest?

A. Ja.

20441. De **Voorzitter**: U hebt geen indruk over hem?

A. Ik vind *Schreieder* een hoogst onsympathiek mens, enfin laat ik het verder ook maar niet zeggen.

De **Voorzitter**: Neen, zegt u het maar gerust.

A. Hij geeft zich op het ogenblik uit voor de man, die het England-Spiel heeft geleid. Dat kan ik eenvoudig niet geloven. Ik weet, dat *Giskes* een man van bijzonder grote intellectuele gaven is, die op dit gebied ontzaglijk veel heeft gepresteerd. Ik weet ook, dat *Schreieder*, omdat hij bij de S.D. was, als het ware automatisch een gedeelte van de roem heeft gekregen, maar gedurende de tijd, dat *Giskes* en *Schreieder* samengewerkt hebben, is het England-Spiel vlot verlopen; sedert de tijd, dat *Giskes* er uit is gewerkt, is er echter nooit meer iets gelukt en hebben zij zich voortdurend in de vingers gesneden.

20442. De **Voorzitter**: Er is niets nieuws gelukt, maar dat behoeft niet te betekenen, dat er een causaal verband was. Er waren intussen zeer ernstige dingen gebeurd, die Londen voorzichtig maakten. Er is opvolging in tijd, maar dat behoeft geen causaal verband te zijn.

A. Mijn persoonlijke indruk van *Giskes* en *Schreieder* is: *Giskes*: wit, *Schreieder*: zwart, zeer sterk. *Giskes* heeft mij verschillende dingen beloofd en hij heeft als wat hij als Duitser noemde: Ehrenmann, het vuur uit zijn sloffen gelopen om die beloften te vervullen. *Schreieder* heeft mij ook verschillende dingen beloofd, maar hij heeft nooit iets gedaan.

20443. De **Voorzitter**: Hebt u de toezegging van *Giskes*, nl. dat uw zaak „abgetrennt” zou worden, ook gekregen van de S.D.?

A. Uitsluitend van *Giskes*.

20444. De **Voorzitter**: De S.D. is er mede akkoord gegaan, doch in een later stadium niet meer. Toen is zij er op teruggekomen.

A. Terwijl het voor *Schreieder* zeer wel mogelijk moet zijn geweest, te zeggen: deze mensen hebben wij nog voortdurend nodig.

20445. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Heeft u met *Schreieder* een kort onderhoud gehad?

A. Ja, een paar maal.

Schreieder heeft mij nooit de toezegging gedaan over behoud van leven; dat heeft alleen *Giskes* gedaan. Wat *Schreieder* wel zeide, was: Sigaretten zal ik je brengen. Daarvan kwam echter nooit iets. *Giskes* zei zulke dingen nooit, maar zorgde b.v., dat ik een radiotoestel in mijn cel kreeg.

20446. De heer **Algera**: Zijn er ook agenten van Engelse nationaliteit gearresteerd?

A. Gedurende het England-Spiel zijn er nooit agenten van Engelse nationaliteit gearriveerd en dus nooit gearresteerd.

20447. De heer **Algera**: Men zou dus niet kunnen zeggen, dat de Engelsen het England-Spiel opzettelijk hebben medegespeeld met de bedoeling om door de Nederlanders op te offeren de aandacht der Duitsers van Engelse parachutisten af te leiden?

A. De Engelsen hebben op hun beurt goede dingen gedaan. Er is meer Engels dan Nederlands bloed gevloeid.

De heer **Algera**: Dit kunnen wij dus uitschakelen.

A. Het is mij wel opgevallen, dat ik nooit van de Duitsers heb vernomen, dat zij agenten van Engelse nationaliteit zouden hebben gearresteerd. Nu kan het natuurlijk zijn, dat deze mensen zo goed werkten, dat zij niet gearresteerd werden. Wanneer het mensen van de Secret Service zijn geweest, ben ik bereid dit aan te nemen. Onze dienst had niets te maken met de Secret Service. Ik ineem te weten, dat wij werden uitgezonden voor het Ministry of Economic War Effort. Met de Secret Service had onze dienst toen niets te maken. Misschien is de Secret Service op de hoogte geweest en heeft gewaarschuwd en misschien heeft men het niet ter harte genomen.

20448. De **Voorzitter**: Had u één security-check of meer dan een?

A. Ik had er maar één.

20449. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk mogelijk, dat men er meer dan één medegeeft.

A. Later is het systeem ingevoerd, dat men bepaalde volzinnen als controle kon gebruiken als antwoord op een vraag.

20450. De **Voorzitter**: Wat natuurlijk een heel goede check is?

A. Ja, omdat men die nooit behoefde prijs te geven.

20451. De **Voorzitter**: Want een security-check, zoals u had, zou men misschien, als men veel telegrammen zou decoderen, kunnen vinden. Waaruit bestond die van u?

A. Die was gebaseerd op mijn agentnummer. Dat was 1672. De cijfers werden bij elkaar geteld. De som van deze cijfers was 15. Dit getal gaf aan, dat in de 16de letter van het bericht of een veelvoud daarvan, een opvallende fout moest zijn gemaakt.

20452. De **Voorzitter**: Dus in de 16de of 32ste. Niet in beide? In het hele telegram dus maar éénmaal? Alles bij elkaar vind ik dit maar een zeer simpele security-check. Ik vind dit buitengewoon eenvoudig.

A. Maar hij is afdoende, zolang de agent hem niet prijsgeeft. Nu was het in mijn geval bijzonder moeilijk.

20453. De **Voorzitter**: Het was dus zo, niet waar? Een opvallende fout in elk telegram op de plaats van de 16de letter of een veelvoud daarvan. U had, toen u gearresteerd werd, drie gecodeerde berichten op u?

A. Ja. Het was voor de Duitsers een flauw kunstje geweest, die berichten te decoderen en op die manier mijn security-check te vinden; zij zijn nooit op het idee gekomen.

20454. De **Voorzitter**: Zij hebben ze toch gedecodeerd?

A. Zij hebben er wel fouten in gezien, maar dat nooit in verband gebracht met mijn security-check, of misschien ook wel. In ieder geval, toen ik gearresteerd was en toegezegd had te zullen zenden en mijn code had afggeven, was het eerste, dat *Giskes* zei: Welke fout maak je? Toen ben ik verschrikkelijk geschrokken: Hij kende het systeem en wist, dat er een fout moest worden gemaakt. Ik heb gewoon gezegd, dat ik geen fout maakte en hem afgewimpeld, met het idee hierover nog eens rustig te kunnen nadenken. Mijn redenering was als volgt: Wanneer de Duitsers deze telegrammen controleren, is het voor hen direct mogelijk, mijn security-check te vinden; ik moet hen dus op de een of andere manier op een dwaalspoor brengen en tegelijkertijd Engeland op de hoogte stellen van het feit, dat het systeem security-check, zoals het wordt gebruikt (dus het maken van een fout) bij de Duitsers bekend is en dit is alleen mogelijk door een verkeerde security-check te gebruiken. Hoe moest ik hem veranderen? Nu heb ik in dit geval bijzonder veel geluk gehad, doordat er bij deze drie berichten twee waren, waarin de fout werd gemaakt in het woord „stop”.

20455. De **Voorzitter**: Beide keren op dezelfde manier, begrijp ik.

A. Op dezelfde manier, maar in deze drie telegrammen op de juiste plaats; ik had dds zolang geteld, dat ik ten slotte mijn veelvoud kreeg in het woord „stop”, dit om verminking van het bericht te voorkomen.

Toen ik voor de Duitsers zou gaan seinen en *Giskes* het mij opnieuw vroeg, zei ik hem: „Ik werk nu zo ver met jullie mee, ik zal dit nu ook maar zeggen; ik maak de fout in het woord „stop”; ik verander de „o” in „e” of „i”.”

20456. De **Voorzitter**: Dat betekende dus: Ik maak de fout in elk telegram in het woord „stop”. Hebben zij dat geaccepteerd?

A. Dat antwoord hebben zij geaccepteerd. Ik heb deze weg gekozen, omdat zij nu konden gaan controleren en konden zien, dat ik in twee van de drie telegrammen van het woord „stop” de „o” had veranderd in een „e” of een „i”.

20457. De **Voorzitter**: Maar in het derde niet?

A. Dat kon een vergissing zijn.

20458. De **Voorzitter**: Daar zijn ze nooit over gevallen?

A. Nooit.

20459. De **Voorzitter**: U heb bij alles, wat u gezonden hebt, steeds de fout gemaakt in „stop“?

A. Ja.

20460. De **Voorzitter**: Dus ook al was de „o“ de vierde of vijfde letter?

A. Ik heb, speciaal om te kunnen zorgen, dat nooit de verandering in het woord „stop“ accidenteel de security-check zou kunnen zijn, tegen de Duitsers gezegd: Laat mij voor jullie coderen; ik heb dat meer gedaan; ik kan het vlugger. Dat vonden zij goed, en ik heb voor hen sedert die tijd de meeste berichten gecodeerd, zodat ik er dus op heb kunnen letten, dat de verandering in het woord „stop“ nooit per ongeluk security-check werd. Van die tijd af was dus elk telegram, dat door mij naar Engeland werd verzonden, een waar-schuwing, dat ik was gearresteerd.

20461. De **Voorzitter**: U zegt, dat zij twee of drie telegrammen hadden van u?

A. Ja.

20462. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat *Giskes* heeft gezegd, dat hij van 20 telegrammen van u de tekst had, die was opgevangen van uit Berlijn, terwijl u aan het seinen was, en hij zegt: Wij hadden zoveel materiaal, dat wij die security-check zelf hadden kunnen vinden. Hij neemt aan, dat die geschiedenis van het woord „stop“ niet opgaat. Toen heb ik daarna aan *May* met nadruk gevraagd of het juist was, dat zij behalve die twee of drie telegrammen, die u bij u had, er nog meer hadden opgevangen. Toen heeft *May* gezegd: Daarvan is geen sprake; het waren er maar drie. Voor wat dit betreft, zijn de verklaringen van *Giskes* en *May* met elkaar volkomen in strijd.

A. Op het ogenblik, dat ik voor het eerst in de lucht kwam, wisten de Duitsers, dat ik in Nederland was. Het verkeer met de zender in Engeland werd steeds gecontroleerd. De telegrammen, die van Engeland werden uitgezonden, werden opgenomen. Nadat ik één bericht uit Nederland naar Engeland had gestuurd, vond men mij op mijn golflengte en konden ook mijn telegrammen worden opgenomen. Van dat ogenblik af werden al mijn telegrammen en de telegrammen uit Engeland afgelegd tot het ogenblik, waarop de marconist gearresteerd zou zijn. Ik hrd dit niet verwacht, de bijzonderheden over Englands wijze van zenden waren mij toen nog niet bekend. In Engeland heeft men dit blijkbaar ook niet verwacht en het is voor de Duitsers een belangrijke aanwijzing geweest, in welke richting onze organisatie werkte; dat kon men uit de gewisselde telegrammen opmaken, toen men kon decoderen. Men heeft mij dat laten doen. Een gedeelte daarvan heb ik teruggegeven als zijnde niet te decoderen; een ander gedeelte is wel gedecodeerd; daarvan was de tekst vrij volledig of gedeeltelijk verminkt.

20463. De **Voorzitter**: Dat verhaal van de verandering van het woord „stop“ ging op in twee van de drie telegrammen door de toevallige omstandigheid, dat het woord in twee telegrammen voorkwam. Als zij meer telegrammen van u hebben gehad — ik begrijp uit hetgeen u zojuist gezegd hebt, dat *Giskes* gelijk heeft gehad en niet *May* —, dan zouden zij hebben moeten merken, dat die fout zich niet precies zo voordeed in die andere 20 telegrammen als in die 2 telegrammen.

A. Het is zó, Mijnheer de Voorzitter: In de telegrammen, die ik voor de Duitsers heb gedecodeerd, stonden vrij veel fouten, verkeerd opgenomen letters... .

20464. De **Voorzitter**: Nu begrijp ik het. Die twee of drie telegrammen had u zelf bij u.

A. ....terwijl de drie telegrammen, die ik in mijn zak had, eigenhandig door mij waren geschreven.

20465. De **Voorzitter**: Die waren dus zuiver, terwijl die andere waren opgevangen en niet zuiver waren?

A. Ja, daarin stonden fouten en daarom kon men die niet gebruiken voor het controleren van de security-check.

20466. De **Voorzitter**: M.a.w.: *Giskes* heeft gelijk, als hij zegt: Wij hadden veel meer telegrammen van hem, maar *Giskes* heeft niet gelijk, als hij zegt: Hij kan ons met die security-check niet genomen hebben, want als wij 20 telegrammen van hem hebben, dan kunnen wij dat zelf wel uitplussen. Deze telegrammen waren zo verminkt, dat het niet mogelijk was?

A. Ja, dat heb ik zelf gezien. Ik heb ze allemaal gezien. Dat is de verklaring.

20467. De **Voorzitter**: Wij blijven dus voor het raadsel staan, dat men in Engeland steeds de telegrammen ontving, waarin het woord „stop“, onverschillig waar de derde letter van „stop“ tere-htkwam, een keer veranderd was. Volgens u moet dus, wanneer men een security-check niet gebruikt, zulks afdoende zijn?

A. Wanneer er iets aan de security-check mankeerde, hoorde men op grond van security ogenblikkelijk een dergelijke zender uit te schakeien. Later heeft men, als extra-beveiliging, slagzinnen ingevoerd, die werden gebruikt, wanneer men ging twijfelen aan een zender. Dat Engeland dit systeem had ingevoerd, hoorde ik van *Huntemann*.

20468. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat zal in 1943 geweest zijn.

20469. De **Voorzitter**: U weet, dat er met de B.I.-agenten niet die ongelukken zijn gebeurd als met de M.I.D.-agenten. Zij werkten samen met een andere Engelse instantie. Het merkwaardige is, dat men uil de fouten niet voldoende consequenties heeft getrokken, anders had men wel andere maatregelen genomen. Men heeft echter in ieder geval op den duur wel de checks verbeterd?

A. U krijgt dan weer de tegenstrijdigheid, dat men deze verbeterde security-checks, telegrafisch aan de agenten liet toekomen, nadat zij reeds in handen van de vijand waren gevallen.

20470. De **Voorzitter**: Is dat voorgevallen?

A. Anders kon *Huntemann* het niet weten.

20471. De **Voorzitter**: Het kon toch zijn, dat hij agenten had opgevangen, die ook deze nieuwe methode hadden en deze hadden prijsgegeven?

A. Dat lijkt mij, de mensen kennende, uitgesloten. Zolang het systeem niet bekend was, zal geen enkele agent dit systeem vrijwillig hebben prijsgegeven.

20472. De **Voorzitter**: De opleiding kennende, bedoelt u? Men hoeft er echter maar één te hebben, die het prijsgegeven heeft.

A. Ik meen mij te herinneren, dat *Huntemann* mij heeft gezegd, dat men agenten per telegram de instructie had gegeven: Als er wat gebeurt, moet je dit of dat seinen.

20473. De **Voorzitter**: Wat u in uw rapport vertelt over *Jordaan*, vind ik meer dan ontstellend. Als het waar is, dat *Jordaan* het bericht kreeg: Je moet je security-check gebruiken, dan houdt elke redenering op. Die dingen zijn er nu eenmaal om niet te gebruiken als het mis is.

A. Mijnheer de Voorzitter: Ik zit hier onder ede; ik heb dit direct, nadat ik met *Jordaan* in een cel ben samengekomen, van hem zelf gehoord. Hij heeft het mij zó verteld.

20174. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat *Huntemann* moet hebben gezegd, welk telegram er was gekomen, want *Jordaan* seinde niet zelf.

A. Men moet hem gezegd hebben: „Nu krijg ik bericht uit Engeland, dat de vent zijn security-check moet gebruiken.“

20475. De **Voorzitter**: Toen heeft men natiuurlijk aan *Jordaan* gevraagd: wat is de security-check?

A. Die heeft hij toen afgegeven.

20476. De **Voorzitter**: Is hij daarvóór bedreigd?

A. Dat weet ik niet; dat denk ik niet.

20477. De **Voorzitter**: Dit heeft *Jordaan* positief zó verteld?
- A. Ja.
20478. De **Voorzitter**: Dus hij is de laatste tijd in **Haaren** geweest?
- A. Hij is de eerste tijd in Scheveningen geweest. Ik ben samen met *Jordaan* gekomen, ik meen 23 Juli 1942, omstreeks die tijd, de tweede helft van Juli.
20479. De **Voorzitter**: U hebt, *Jordaan* kennende, geen reden hieraan te twijfelen?
- A. Niet in het minst.
20480. De **Voorzitter**: Was het niet een man, die „verhalen” zou vertellen?
- A. Absoluut niet. Hij was een eerlijke, oprechte kerel en een buitengewoon goede kerel. Bovendien intelligent.
20481. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Men kan toch aan *Jordaan* hebben gezegd, om hem zijn security-check te ontfutselen: nu wordt uit Engeland gevraagd, waarom je security-check niet wordt meegezonden.
- A. Dat is inderdaad een mogelijkheid.
20482. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u daaraan zelf nooit gedacht?
- A. Neen.
20483. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Daar denk ik direct aan!
- A. Maar er zijn zoveel andere dingen, waaraan ik heb moeten denken. Het is mogelijk. U zou het direct kunnen navragen bij *Giskes* of *Huntemann*; die behoren het te weten.
20484. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is de vraag, of zij het nu zullen zeggen.
20485. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Kunt u even herhalen, wat u in het begin van het verhoor gezegd hebt? U hebt gezegd: er was een markant verschil tussen u en *Jordaan*, namelijk, dat hij bij zijn arrestatie geluk had en u niet, of omgekeerd.
- A. Ik denk, dat u in de war bent met het verhaal over *Taconis*, die nooit kon liegen.
20486. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Neen, dat bedoel ik niet. U hebt gezegd, dat hij het geluk had, dat hij wel (of niet) gebruikt kon worden. Zoudt u dit willen toelichten?
- A. Het was zo: Toen ik was gearresteerd, vonden de Duitsers het noodzakelijk, mij te laten zenden. Op die manier ben ik in de gelegenheid geweest te waarschuwen, dat ik gearresteerd was. *Jordaan* heeft dat geluk nooit gehad. *Jordaan* — dit maakt de zaak veel erger — werkte samen met agent *Ras*. *Ras* werd gearresteerd en hoewel *Jordaan* niet wist, dat *Ras* gearresteerd was, was diens verdwijning natuurlijk alarmerend. *Jordaan* nam dus maatregelen om onder te duiken en zelf de organisatie, die door *Ras* begonnen was, over te nemen en voort te zetten. Maar in dat geval had hij nodig een Nederlandse marconist, die hem kon vervangen bij het zenden van berichten naar Engeland. Hij heeft daarvoor iemand gezocht en gevonden. Hij heeft naar Engeland geseind, dat hij het contact met *Ras* kwijt was, dat naar zijn mening *Ras* gearresteerd zou zijn, dat hij zou onderduiken en daarom een andere marconist wilde aannemen. Engeland antwoordde, dat de marconist dan maar moest proefzenden.
- In die zelfde tijd is *Jordaan* gearresteerd. De Duitsers kregen daarbij in handen het bericht, dat *Jordaan* een andere marconist zou hebben aangesteld. Toen was het voor hen gemakkelijk, een Duitse marconist in te zetten. Engeland is daar nooit over gevallen.
- Wel had het feit, dat *Jordaan* seinde, dat hij de verbinding met *Ras* was kwijtgeraakt en vreesde, dat *Ras* gearresteerd was, voor Engeland aanleiding moeten zijn, deze zender zeer te wantrouwen.
20487. De **Voorzitter**: Nu zegt u in uw rapport:
- „Ten gevolge van zijn veranderde security-check werd in een volgend bericht medegedeeld, dat de agent *Baatsen* plotseling ziek was geworden en dus niet kon komen.”
- Daar hebt u een ogenblik uit afgeleid, dat men het begrepen had. U zegt er echter onmiddellijk achter: „De dropping ging echter door”; daarin zit een flagrante tegenstelling.
- A. Londen had in deze tijd de komst van *Baatsen* — *Abor*, zoals hij in het telegram werd genoemd — aangekondigd met een zending wapens, munitie, sabotagemateriaal en een speciale radiotelefoniezender, waarbij er de grootste nadruk op werd gelegd, dat deze zender nooit in Duitse handen zou mogen vallen, waarom daarin een „booby trap” was aangebracht, opdat de zender in geval van gevaar ogenblikkelijk kon worden vernietigd. Het volgende telegram, dat de Duitsers kregen, en het eerste na de veronderde security-check, hield in, dat de agent ziek geworden was, maar dat de zending overigens doorging. Dit was inderdaad het geval. Ik heb deze zending met eigen ogen aanschouwd en daarin bevonden zich Franse strooibiljetten, een stuk of wat pistolen, wat springstoffen; dat was ongeveer alles. Het zendertje was er echter niet bij.
20488. De **Voorzitter**: Maar *Baatsen* kwam toen niet?
- A. Neen, de agent kwam niet, maar de containers kwamen wel en die bleken, men zou kunnen zeggen, een loze inhoud te bevatten.
20489. De **Voorzitter**: U weet, dat de agent *Baatsen* later is gekomen?
- A. Ja, later.
20490. De **Voorzitter**: Hij is gekomen op 27 Maart 1942. U bent op 12 Maart bij *Schreieder* begonnen te zenden. *Schreieder* zegt nu: Het kan niet, dat *Baatsen* is afbesteld in de tijd van 12 tot 27 Maart, want men kan alleen maar droppen met volle maan. M.a.w., als *Baatsen* is afbesteld, dan kan hij eerst een maand later komen.
- A. Er is gedurende tien dagen in de periode van volle maan gelegenheid om te droppen.
20491. De **Voorzitter**: Dan zou het zó moeten zijn, dat er omtrent 27 Maart 1942 een periode van tien dagen volle maan is geweest, waarin het droppen kon gebeuren. Hebt u daarna het bericht gekregen: nu komt hij wel?
- A. Ja.
20492. De **Voorzitter**: Vlak daarop?
- A. Ja.
20493. De **Voorzitter**: Zo zou het dus mogelijk kunnen zijn, dat het vlak er op is geweest en niet in een latere periode?
- A. Ik weet niet hoeveel tijd er is verlopen tussen het tijdstip, waarop werd bericht, dat alleen de containers zouden komen, maar *Baatsen* niet inedekwam, omdat hij ziek was geworden, en het tijdstip, waarop later werd bericht, dat hij wel zou komen.
20494. De **Voorzitter**: Dat moet kort daarop zijn geweest.
20495. De heer **Hoogcarspel**: Trok u uit het feit, dat dat aangekondigde, waardevolle radiozendertje niet in de containers zat, niet de conclusie, dat men in Engeland wel wat in de gaten had?
- A. Inderdaad. Later is mij ook uit een gesprek, dat ik had met mensen van het hoofdkwartier te Londen, gebleken, dat men daar de verandering in de security-check wel had opgemerkt, maar heeft gezegd: Och, een agent in het veld kan heel rare dingen doen.
20496. De **Voorzitter**: Dat zou in een gesprek gezegd zijn van u met miss *Bond*?
- A. Ja.
20497. De **Voorzitter**: Zij was toch eigenlijk mrs. *Blizzard*?
- A. Ja.

20498. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, bestond haar taak meer uit het verrichten van sociaal werk?

A. Inderdaad.

20499. De **Voorzitter**: Zijn dan die mededelingen van haar wel van zo heel veel waarde?

A. Ik geloof van wel. Als ik achteraf de totale security beschouw, geloof ik, dat het zeer wel mogelijk is geweest, dat zij iets dergelijks hoorde, te meer, omdat zij was getrouwd met kolonel *Blizzard*, die hoofd van deze sectie was.

De **Voorzitter**: Dan is het een redenering om er een dozijn op toe te geven.

A. Deze explicatie schijnt te zijn gekomen, althans volgens mijn bronnen, voor rekening van de Radiodienst. Dit was weer een separate dienst. De telegrammen werden geleid over een centrale dienst, die de verschillende landen bediende. De mensen van deze dienst schijnen tegen *Bingham* gezegd te hebben: Och, een man in het veld, daarvan is het best mogelijk, dat hij zijn security-check verandert; het behoeft niets te betekenen. Ik neem aan, dat men toen maar heeft geprobeerd, of de zaak goed liep.

20500. De **Voorzitter**: Bij u moet dat toch aan één stuk zijn doorgestaan? Dat is toch onbegrijpelijk? Heeft u dat niet tegen *Miss Bond* gezegd?

A. Ja, en ik heb zeer krachtige bewoordingen gebruikt.

20501. De **Voorzitter**: Erkende zij niet, dat het fout was?

A. Zij had een zekere loyaliteit tegenover de dienst en haar echtgenoot.

20502. De **Voorzitter**: U bent na de bevrijding naar Londen gegaan. Bent u over dit geval door de Engelsen verhoord?

A. Ik ben gebracht naar Guildford en tijdelijk geïnterneerd in een villa. Ik heb gezegd, dat ik veel wist en dat ik een verhoor wilde ondergaan. Ik wilde dit, omdat men, wanneer men wordt verhoord, altijd meer weet dan men denkt te weten. Ik moest een rapport maken, maar ik wilde daarmee niet beginnen. Ik had liever, dat men mij eerst verhoorde. Dit werd definitief geweigerd, onder mededeling, dat ik zou blijven waar ik was tot dit rapport was geschreven. Ik heb toen een rapport gemaakt van twee pagina's quarto formaat. Dat heb ik ingeleverd en sinds die tijd heb ik nooit meer iets van de heren gehoord.

20503. De **Voorzitter**: U bent dus niet door de Engelsen uitputtend verhoord?

A. Alleen door de instantie van de heer de *Graaf*, toen ik aan dat bureau was verbonden.

20504. De **Voorzitter**: Hebt u majoor *Bingham* en andere personen, die aan het hoofd stonden, nog teruggezien?

A. De heren *Binghain* en *Blizzard* heb ik nooit gekend. *Miss Bond* heb ik leren kennen door mijn werkzaamheden aan het bureau Bijzondere Opdrachten, waar zij vele bezoeken aflegde om verschillende zaken over nagelaten betrekkingen te vernemen.

20505. De **Voorzitter**: Dus van de oude staf, die u had uitgezonden, was er niemand over?

A. Van de mensen van het hoofdkwartier was niemand over. De heer *Laming* had mij bij mijn parachuteren gezegd: Binnenkort zul je het bericht vernemen, dat ik weg ben; daarvan moet je je echter niets aantrekken, want ik blijf hier. Voor security reasons is het nodig, dat ik in Engeland ergens onderduik. Het is beter, dat ik naar een klein plaatsje ga en dat men niet weet, dat ik met deze zaak iets te maken heb. Jullie zult horen, dat ik naar Syrië ga, doch dit is een doekje voor het bloeden, een alibi.

20506. De **Voorzitter**: Zou u dat horen, wanneer u hier gedropt was?

A. Och, misschien wel, of wanneer ik een keer terugging of iemand ontmoette, die naar mij werd toegestuurd, of op welke wijze dan ook.

Later is mij gebleken, dat waarschijnlijk al op dat ogenblik was besloten, de heer *Laming* te vervangen door de heer *Bingham* (of

Blizzard dan), wat de heer *Laming* bekend moet zijn geweest. Hij is korte tijd later inderdaad naar Syrië vertrokken. Het zou mijns inziens beter geweest zijn, indien *Taconis* en ik gelegenheid hadden gekregen met zijn opvolger kennis te maken.

20507. De heer **Hoogcarspel**: U had drie zendtijden. Maar toen u gearresteerd was, heeft u niet op de normale tijden gezonden. Bestond nu de afspraak, dat u, wanneer u door het een of ander verhinderd was van de u toegewezen tijd gebruik te maken, u zou verantwoorden?

A. Neen. de zendtijden bleven dezelfde.

20508. De heer **Hoogcarspel**: Maar men moet toch in Londen bemerkt hebben, dat u niet kwam?

A. Ja. Ik ben, vóórdat ik gearresteerd werd, teil gevolge van slecht weer tien dagen niet in de lucht geweest; na mijn arrestatie heeft het ongeveer een week geduurd, vóórdat ik in de lucht kwam: ik ben in totaal zeker veertien dagen niet in de lucht geweest. Toen zijn eerst de drie telegrammen verstuurd, die op mij gevonden waren; daarna zijn alle telegrammen verzonden met de veranderde security-check. Maar de zendtijden bleven, zoals zij geweest waren.

20509. De heer **Hoogcarspel**: Verwekte het geen verwondering aan de andere kant, wanneer u een tijdje niet zond?

A. Dat behoorde argwaan te wekken, maar heeft het blijkbaar niet gedaan.

20510. De heer **Hoogcarspel**: Dat had toch ook een reden geweest kunnen zijn, tenzij u ziek was geweest. Maar in geval van ziekte behoort men zich te verantwoorden. Die verantwoording kwam niet en toch accepteerde men u?

A. Ja.

De heer **Hoogcarspel**: Dat vind ik ongerijmd.

20511. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat het hierbij niet is gebleven, want toen *Baatsen* toch was gekomen, hebt u gedacht: „zij begrijpen het nog niet" en naar andere middelen gezocht.

A. Ja, toen ben ik erg geschrokken en heb ik naar andere middelen gezocht om Engeland duidelijk te maken, in welke positie ik mij bevond. Gezien het feit van de veranderde security-check, de eerste dropping en het z.g. ziek zijn van de agent *Baatsen*, meende ik te mogen aannemen, dat mijn zender althans verdacht was en dat men *Baatsen* zeer zeker opdracht zou hebben gegeven, speciale maatregelen te nemen, ingeval hij direct in handen van de Duitsers viel. In alle geval meende ik, dat mijn zender nauwkeurig zou worden bewaakt, en heb ik gedacht: hoe kan ik Engeland er van op de hoogte stellen, dat ik gearresteerd ben?

Een van de eerste dingen, waartoe ik kwam, was dit. Het verkeer werd gedaan in de Q-code, de normale commerciële code. QRU betekent in deze code: „ik heb verder geen berichten voor u", een zinsnede, die in ieder verkeer ten minste eenmaal voorkomt. Ik heb het veranderd in CAU. Deze verandering behoort iedere marconist terstond op te vallen, indien althans aanwijzingen gegeven werden mijn verkeer bijzonder scherp te bewaken, waarvoor H.Q. alle reden moet hebben gehad. Verder heb ik mijn frequentiewisseltekens — ik weet niet precies meer, wat het was, maar veronderstel PSF — veranderd in GHT, zodat de marconist in Engeland, althans wanneer hij waakzaam was en er inderdaad een zekere argwaan bestond, moet hebben kunnen zien, dat ik steeds groepen zond, die eigenlijk niet bestonden, en hij, wanneer hij ze had gecombineerd, tot het woord „caught" zou zijn gekomen.

20512. De **Voorzitter**: Konden de Duitsers dat niet controleren?

A. Ja, maar het was allemaal een verschil van punten en strepen. Het is moeilijk definitief te zeggen. Je zendt iets anders dan je behoort te zenden, maar één punt verschil hoort men niet zo gauw en als het één punt verschil is, kan het een vergissing van de marconist zijn, of een gewoontefout.

20513. De **Voorzitter**: U hebt het enige keren gedaan?

A. Ik heb het herhaaldelijk gedaan, weken achter elkaar.

20514. De **Voorzitter**: Bent u zo ver geweest, dat u tot het woord „caught" kwam?

A. Na deze wijze van waarschuwen heb ik in plain language gezonden het woord „caught". Dus niet, zoals eerst, twee losse groepen

„CAU" en „GHT", die verder geen verbinding met elkaar hadden en die door een intelligent luisteraar eerst moesten worden samen-gevoegd, maar werkelijk het woord „caught".

Omdat ik de berichten voor de Duitsers codeerde, kon ik de jumbled letters zelf kiezen.

Nu komen er in de Engelse taal vrij veel klinkers voor. Ik dacht: Als ik nu maar veelvuldig gebruik maak van de letters *c*, *g*, *h* en *t*, dan zal op een gegeven moment in het gecodeerde bericht een groep letters optreden, die lijkt op „caught", althans door mij bij het zenden gemakkelijk in het woord „caught" is te veranderen. Ik maakte dus bij het coderen van de Duitse berichten veelvuldig gebruik van de jumbled letters *c*, *g*, *h* en *t*. Al spoedig kwam ik in het gecodeerde bericht inderdaad een groep tegen, die misschien „cargs" is geweest. Ik zag, dat ik dit woord gemakkelijk kon transponeren in het woord „caught" door toevoeging van punten en/of strepen c.q. weglating van punten en/of strepen. Ik heb toen, in plaats van de groep, zoals deze in het te verzenden bericht stond, de groep „caught" gezonden en nogmaals de groep „caught" — het is gewoonte om, wanneer de ontvangst niet sterk is, iedere groep tweemaal te zenden; ik deed toen, alsof ik aan de volgende groep begon; seinde een *t*, gaf daarna een vergissingsteken en begon opnieuw met de zelfde groep: zond tweemaal „caught" en een *t*; gaf opnieuw een vergissingsteken; seinde toen weer „caught" — „caught", gevolgd door een *t*, gaf opnieuw een vergissingsteken en zond ten slotte de groep, zoals zij werkelijk moest zijn. Dit verhaal komt er op neer, dat men in Engeland een bericht heeft ontvangen, waarin driemaal het woord „caught" voorkwam, waarop door de voortdurend herhaalde vergissingstekens de aandacht werd gevestigd. Voor de ontvangende marconist was het absolute plicht, het gehele verkeer letterlijk in zijn logboek neer te schrijven, inclusief de door de zender gemaakte vergissingen en de gebruikte Q-code. Dubbel geseinde groepen werden slechts eenmaal neergeschreven en de tweede maal alleen gecontroleerd. Het moet dus reeds zijn opgevallen, dat ik, ondanks herhaalde vergissingstekens, in totaal zes keer dezelfde foute groep zond.

In het logboek van de ontvangende marconist moet het bericht er dus als volgt hebben uitgezien:

Nr. 31 (het serienummer van de door dezelfde zender aangeboden berichten).

Gr. 47 (het aantal groepen, die het bericht bevat).

19751 (het sleutelcijfer voor decoderen).

PLSRN CAUGH T Gr. 2 CAUGH T Gr. 2 CAUGH T Gr. 2
CARGS

SONTE UUSGE LFGHS etc.etc. etc. OOTRG KIH

233 (het aantal letters in het bericht).

19781 (de herhaling van het codecijfer).

20515. De heer **Korthals**: Was het niet vreemd, dat u een dergelijk bericht kon zenden?

A. In ander verband ging dat ook door mijn hoofd. Ik heb nl. kans gezien met medewerking van *Jordaan* een bericht naar de overkant te krijgen. In plaats van de jumbled letters, die voor het bericht uitgaan... .

20516. De **Voorzitter**: Waartoe dienden die letters'?

A. Het zijn letters zonder betekenis, die voor het bericht uitgaan en het volgen om het z.g. breken van de code te bemoeilijken. Ik heb daar gebruik van gemaakt door in die jumbled letters een bericht te zenden, dat luidde: „worked by Jerry since... In een volgend bericht zou dan op dezelfde wijze staan „March sixth *Jordaan* may third". Dit laatste kon echter niet meer gezonden worden. Ik meende aanvankelijk, dat men in Engeland op grond van dit bericht een andere houding aannam, want enige maanden lang zijn er toen over mijn lijnen geen droppings meer geweest van agenten en/of containers. Toen ten slotte de droppings toch weer gewoon doorgingen, is de gedachte door mijn hoofd gegaan: Het moet voor de Engelsen buitengewoon vreemd zijn, dat een gevangen marconist in staat is op deze wijze te waarschuwen; zouden de Engelsen misschien menen, dat de Duitsers argwaan koesteren en nu proberen of ze in Engeland inderdaad een spelletje spelen? In dit geval behoort de Engelse reactie te zijn: niets doen, geen agenten sturen, afwachten en zich na verloop van een paar maanden laten overtuigen, dat de zaak „goed" is, om dan opnieuw te beginnen.

20517. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers niet gemerkt, dat u die woorden „worked by Jerry since..." zond?

A. Als zij het gemerkt zouden hebben, zou ik thans niet vóór u zitten.

20518. De **Voorzitter**: Het is wel vreemd, dat zij het niet hebben gemerkt.

A. Om dat te begrijpen, moet u eigenlijk precies de code kennen.

Wanneer ik als jumbled letters gebruik: W.G.R.K.T.D., dan vormen deze geen woord. De Duitse controierende marconist zal daaruit zeker niet het woord „worked" halen. Voor mij was de moeilijkheid, dat ik de G en de T tijdens het zenden in O en E moest veranderen. Hiervoor had ik de hulp van *Jordaan* nodig. Deze ging mede op het advies van *Huntmann*, onder het motto: Dan kunnen jullie nog eens gezellig in de zon liggen.

20519. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging u dan naar Noordwijk met begeleiding?

A. Ja, met begeleiding. Ik had dus de hulp van *Jordaan* om mij duidelijk te maken, welke letters ik moest veranderen. Ik had met hem afgesproken: ais je aan de G toe bent, dan kuch je even of je trekt maar aan je neus. Maak het mij in ieder geval duidelijk wanneer je bij de te veranderen letter bent, opdat je hem, ook na de eerste maal coderen, nog gemakkelijk kunt herkennen schrijf ik de G anders dan ik hem normaal zou schrijven. Op deze wijze wist ik dus, welke geschreven G door mij als O moest worden gezonden. De O is — — — — —, de G — — — — —. Dat is dus niet opvallend voor de Duitsers. Voor „by" schreef ik BK. Een K is — — — — — en de Y is — — — — —. Op die manier kon ik het voor elkaar krijgen.

20520. De **Voorzitter**: Dat zijn dus de pogingen, die u hebt aangewend om de Engelsen op uw arrestatie te attenderen.

A. Er kwam bericht uit Engeland, dat luitenant *Lauwers*, althans onze groep, een geschreven rapport moest opmaken over onze werkzaamheden in Nederland. Natuurlijk kwamen de Duitsers bij mij en zeiden: Nu moet jij dat bericht schrijven. Ik heb daarover met *Jordaan* gesproken en hij zeide, dat hij wel beschikte over een innocent lettercode. Wij hebben toen afgesproken er in toe te stemmen, daar wij dan de Engelsen precies konden vertellen hoe de situatie in werkelijkheid was. De eerste moeilijkheid was, Engeland aan het verstand te brengen, dat men in de brief, die van mij afkomstig was, moest zoeken naar de code van luitenant *Jordaan*. Wij hebben dit op de volgende manier opgelost. *Jordaan* was in Londen vrij veel uit geweest met een meisje van het kantoor, die mij niet kende en die ook ik niet kende. Hij ging vaak samen met dit meisje naar een bepaald café in een bepaalde straat. Ik heb daarom deze brief besloten met te zeggen, dat men de hartelijke groeten aan „Peggy" moest doen en haar moest vertellen, dat ik nog steeds aan die zalige eetpartijtjes dacht, die wij daar en daar hadden gehad. Wanneer dit in Engeland aan het bewuste meisje zou worden overgebracht, kon zij slechts zeggen: *Lauwers* ken ik niet, maar ik heb daar wel vaak gegeten met *Jordaan*. Dit was dus de waarschuwing. Wij meenden, dat dit bericht was doorgegaan, maar later is ons gebleken, dat H.Q. geen moeite heeft gedaan het uit Nederland te krijgen.

20521. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op het woord „caught". U zegt, dat u ten minste het teken R: Begrepen hebt gekregen. Moet dat naar uw gevoelens hierop slaan of kan dat op iets anders hebben geslagen?

A. He: was de gewoonte, dat, wanneer een fout werd gemaakt en de ontvanger het bericht ten slotte had begrepen, hij één of twee keer R seinde, hetgeen betekent: received, begrepen. Maar ditmaal gebeurde het niet één keer, maar tien of vijftien keer, het ging achter elkaar door.

20522. De **Voorzitter**: Dus dat is ook heel wonderlijk.

A. Zeer wonderlijk!

20523. De **Voorzitter**: Wat was het gevolg er van? Dat u er helemaal geen touw aan kon vastknopen?

A. Ja, ik begreep er niets meer van. Luitenant *Jordaan* en ik zijn samen tot de conclusie gekomen, dat niet de Duitsers, maar de Engelsen het spel speelden. Wij waren hiervan zo volkomen overtuigd, dat, toen wij een opgelegde kans kregen om te ontsnappen, wij niet zijn gevluht, om het spel niet te bederven.

20524. De **Voorzitter**: Had u de mogelijkheid om te ontvluchten?

A. Wij hadden een prachtige mogelijkheid om te ontvluchten in de tijd, dat wij in Noordwijk kwamen met twee Duitse marconisten,

die ons langzamerhand gingen vertrouwen en tot wie wij in een vrij vriendschappelijke verhouding waren gekomen, een chauffeur, die altijd lag te slapen, en een wagen, die beneden voor de deur bleef staan.

20525. De **Voorzitter**: U hebt het uitsluitend op deze overweging niet gedaan?

A. Wij hebben het uitsluitend op deze overweging niet gedaan. Zeker drie dagen hebben wij in onze cel zitten debatteren, of wij het wel of niet moesten doen.

20526. De **Voorzitter**: Die beslissing heeft *Jordaan* dus het leven gekost?

A. Ja, dat wil zeggen: dit was inderdaad een mooie kans om weg te komen, maar de mogelijkheid, dat wij later gearresteerd werden, had toch bestaan.

20527. De **Voorzitter**: Is er iets gebeurd, waarom u in October 1942 niet meer mocht zenden? Is er een bepaald conflict geweest? Is er een bepaalde aanleiding toe geweest?

A. Ik heb nooit begrepen, waarom het precies gebeurd is. Ik neem aan, dat de Duitsers gedacht hebben: als *Lauwers* begint te overzien, wat de consequenties van het spelletje zijn, waaraan hij zijn medewerking heeft verleend, zou het wel eens kunnen zijn, dat hij alle voorzichtigheid overboord gooit en naar Londen seint, dat de zaak fout is. Toen zijn zij waarschijnlijk gaan inzien, dat ik deze zaak kon gaan saboteren. In ieder geval was ik een zwakke plek in het spel.

20528. De **Voorzitter**: Hoe is de Duitse marconist ingeschakeld?

A. Men heeft naar Engeland het bericht gezonden, dat het werk voor luitenant *Taconis* te zwaar werd, dat het noodzakelijk was, dat ik hem ging assisteren en dat wij hier een nieuwe marconist zouden recrutereren. Engeland heeft daarop geantwoord, dat de nieuwe marconist maar een keer moest gaan proefseinen. Een van de meest ervaren Duitse marconisten kwam aan de sleutel te zitten. Ik was amateur en hij was beroepsmarconist met een ervaring van 20, 25 jaar. Per eerstvolgende gelegenheid kregen wij van Engeland het bericht terug, dat deze man ongeschikt was om als marconist dienst te doen en *Lauwers* zijn taak moest voortzetten. Toen heb ik natuurlijk alleen maar gelachen en gedacht: zie je nu wel, ze weten het dus.

20529. De **Voorzitter**: Die conclusie trok u voor u zelf?

A. Ja. Ik dacht: hier zit een beroepsmarconist, die tienmaal beter seint dan ik, maar het niet goed genoeg doet; ik moet blijven zenden; H.Q. houdt mij dus de hand boven het hoofd, omdat het weet, dat, zolang ik voor de Duitsers zend, ik niet word geliquideerd. Dat was voor mij op dat ogenblik klaar en duidelijk. Als u mij op het ogenblik vraagt: wat kan de reden geweest zijn, dan zou ik er nog geen andere verklaring voor kunnen vinden.

20530. De **Voorzitter**: Terwijl zij, toen de Duitse marconist door bleef zenden, geen bezwaar hebben gemaakt?

A. Ja.

20531. De **Voorzitter**: Dat is ook weer inconsequent. U hebt de nieuwe man zien zenden?

A. Inderdaad.

20532. De **Voorzitter**: Kwam u tot de conclusie, dat er verschil in het seinen was, of heeft hij geprobeerd u te imiteren?

A. Toen de Duitsers besloten hun eigen marconist te laten seinen, heeft hij de keren, dat ik er bij was, zijn seinwijze niet veranderd. Het behoorde wel een groot risico te zijn, maar daarvan trokken zij zich blijkbaar niets aan. Men had blijkbaar zeer veel zelfvertrouwen gekregen, of liever, men nam de tegenstander niet meer volkomen au sérieux. Zoals ik reeds heb gezegd, maakte de nieuwe marconist een gewoontefout door als scheidingsteken —BA in plaats van —BT te zenden.

20533. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hebt u het bericht, dat Engeland seinde, dat die Duitse marconist ongeschikt was, zelf opgevangen?

A. Dat heb ik zelf gedecodeerd.

20534. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Want indien dit niet het geval zou zijn geweest, zouden de Duitsers u dit wijs hebben kunnen maken.

A. Ik heb het bericht zelf gezien.

20535. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hebt u ook zelf het bericht opgevangen betreffende de opdracht, die *Taconis* kreeg om een aanslag te doen op de zender Kootwijk?

A. Ja.

20535. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U hebt ook het bericht gezien, door *Giskes* uitgezonden, dat de overval op de zender mislukt was in verband met de mijnenvelden, die daar onverwachts werden aangetroffen, en dat er enige slachtoffers waren gevallen?

A. Ja.

20537. De **Voorzitter**: In uw rapport zegt u ook nog, dat u in de gevangenis in Scheveningen aan iemand bericht hebt gegeven, dat u gevangen zat, zulks met de bedoeling, dat dit naar Engeland verzonden zou worden. Het was in de eerste dagen van uw verblijf in de gevangenis in Scheveningen.

A. Ja. Dat was aan een gevangene, die naast mij in de cel zat. Het was algemeen gebruikelijk de stenen langs de verwarmingsbuis weg te breken. Daardoor was contact mogelijk en konden zelfs boeken worden geïllustreerd.

20538. De **Voorzitter**: U zegt in uw rapport:

„Het is niet bekend of dit bericht door deze persoon inderdaad is doorgegeven, maar in ieder geval werd door een in Nederland werkende geheime zender, waarvan de code de vijand bij een razzia in handen was gevallen, een bericht verzonden: Is *Lauwers* still o.k.? Volgens Sonderführer *Huntemann*, van wie deze informatie afkomstig is, zou door Engeland hierop geantwoord zijn: Leave *Lauwers* entirely alone.“

Hebt u dat gehoord van *Huntemann*?

A. Dat heelt hij mij zo verteld. Hij heeft er de volgende explicatie bijgegeven. Er was indertijd een zender werkzaam voor de dienst van mr. *Derksema*. De Duitsers hadden deze zender uitgepeild en daarop was een overval gedaan. De marconist was met zijn zender ontkomen, maar had bij zijn overhaaste vlucht de code achtergelaten. Het verkeer van deze zender met Engeland was aan de Duitsers volkomen bekend, doordat zij voortdurend slechts één zender in Engeland hadden te controleren. De vijand wist dus precies welke berichten deze agent met Engeland had gewisseld en toen zij de code vonden, bleek, dat deze man het bericht: „Is *Lauwers* still o.k.“ naar Engeland had gezonden, waarop Engeland had geantwoord: „Leave *Lauwers* entirely alone“. Zo heeft *Huntemann* mij dit verteld, waaruit ik weer bepaalde conclusies trok.

20539. De **Voorzitter**: Namelijk?

A. Dat er een bepaald spel door Engeland werd gespeeld.

De **Voorzitter**: Ik begreep wel wat u bedoelde, maar ik wilde dat bevestigd hebben.

20540. De heer **Hoogcarspel**: Hebt u enig idee welk spel er werd gespeeld? Men kon het bericht zeiden, dat er een aanslag moest worden gedaan op de zender Kootwijk, wetende, dat het een spel is, ten einde daardoor de aandacht van andere acties af te leiden. In hetgeen hier echter is gebeurd, kan ik dit niet zien.

A. Het is een bijzonder moeilijke zaak. In Engeland was ons destijds voorgehouden, dat het kleinste beetje informatie, dat wij naar Engeland stuurden, ook al kwam het ons nog zo onbelangrijk voor, toch voor de dienst in Engeland van het allergrootste belang kon zijn. „Wij beschikken over een dienst, die al deze stukjes bij elkaar legt, daarvan een puzzle maakt en daaruit bepaalde gegevens distilleert. Wet is te gecompliceerd om dat jullie uit te leggen.“

Ik neem aan, dat ook de Duitsers over een dergelijke dienst beschikten, een centrale dus, waar alle informatie binnenkwamen en waar men op een gegeven ogenblik tot bepaalde conclusies kwam. Ik weet niet of u het boek kent „Entlarvter Geheimdienst“, geschreven door een Oostenrijks officier, die in de eerste wereldoorlog in

de Oostenrijkse geheime dienst heeft gewerkt. Deze beschrijft in dit boek, hoe b.v. uit de Rode Kruis-correspondentie de gehele opstelling van het Servische leger kon worden vastgelegd. Ook kan het nuttig zijn hieruit kennis te nemen van de verbluffende flaters, die in deze verwante diensten werden gemaakt. Ik heb gedacht: Wanneer de Engelsen berichten, dat de zender Kootwijk moet worden opgeblazen, dan trekken de Duitsers daaruit bepaalde conclusies. De Engelsen, wetende, dat zij nooit een invasie in Nederland zullen beginnen, proberen de Duitsers door het verstrekken van kleine wetenswaardigheden tot de conclusie te laten komen, dat daar juist wel de invasie moet plaats hebben.

20541. De **Voorzitter**: Was de inhoud van die correspondentie van 60 telegrammen van enig belang?

A. Niet van belang voor mij. Ik zou daaruit geen conclusies kunnen trekken, omdat ik daarvoor niet ben opgeleid. Ik kan mij voorstellen, dat alleen al het feit, dat men op een gegeven oogenblik heeft gezegd: er moet een actieve sabotagegroep in Arnhem worden gevormd — dergelijke berichten kwamen door — van belang was.

20542. De **Voorzitter**: U is later al die tijd in Haaren geweest. Nu zijn na de ontvluchting van *Wegner, van der Giessen* en van *Rietschoten* de agenten overgebracht naar Assen en later naar Duitsland. Merkwaardigerwijze zijn daarbij u, de heren *Jordaan, van der Reyden* en *Terlaak* en mejuffrouw *Terwindt* achtergebleven. Wat is daarvan de reden?

A. Wij stonden op goede voet met overste *Giskes*, hetgeen ook niet anders kon, want hij kon slechts van ons denken, dat wij als brave jongens hadden medegewerkt, ten einde hem dergelijke successen te laten behalen. Dit is wel degelijk een soort van beloning geweest. Voor mejuffrouw *Terwindt* gold dit niet; zij is hier achtergebleven, omda zij een vrouw is.

20543. De **Voorzitter**: U gelooft, dat dit de reden is?

A. Dat neem ik aan.

20544. De **Voorzitter**: U bent pas later weggevoerd?

A. In September 1944 ben ik weggevoerd naar Oraniënburg. Dit was na dolle Dinsdag.

20545. De **Voorzitter**: U bent op 25 April 1945 bevrijd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, omstreeks die tijd.

20546. De **Voorzitter**: U bent 21 Mei aangekomen op Croydon, terwijl *Jordaan* 3 Mei 1945 ten gevolge van uitputting is overleden. U hebt verteld, dat u door Engelsen in Londen slechts kort bent verhoord. Dat heeft dus geen betekenis gehad. Wanneer bent u op het B.B.O. gekomen?

A. Ik ben 21 Mei in Londen aangekomen. 1 Augustus ben ik overgedragen aan het B.B.O.

20547. De **Voorzitter**: Blijkbaar nadat men uitvoerig met u over uw geschiedenis had gesproken?

A. Neen. Men heeft mij nooit iets gevraagd.

20548. De **Voorzitter**: Hoe zegt u?

A. Men heeft mij van 21 Mei 1945 tot 1 Augustus 1945 in Engeland vastgehouden, maar nooit verhoord.

20549. De **Voorzitter**: Dus men heeft u bij het B.B.O. aangenomen zonder te verifiëren?

A. O neen, niet bij het B.B.O.

20550. De **Voorzitter**: Dan hebben wij elkaar verkeerd begrepen. Mijn bedoeling was te vragen: bent u bij het B.B.O. aangenomen, nadat u uitvoerig over deze zaak voorlichting had gegeven?

A. Ik ben teruggegaan 1 Augustus en ik heb van majoor *de Graaf* mijn aanstelling gekregen in September.

20551. De **Voorzitter**: Hij heeft u niet aangesteld dan nadat hij zich uitvoerig vergewist had omtrent uw gedrag gedurende de bezettingstijd?

A. Hij is gedurende de maand Augustus ettelijke keren op en neer naar Londen geweest om de zaak uit te zoeken. Hij heeft mij verzekerd, dat hij, toen hij mij de eerste maal zag, dacht: dat is de man, die tegen de muur gaat.

20552. De **Voorzitter**: Omdat hij dacht, dat u had meegewerkt aan het Duitse spel?

A. Ja.

20553. De **Voorzitter**: In ieder geval: majoor *de Graaf* heeft *n* uitvoerig gehoord en is op die grond tot de conclusie gekomen, dat u geen verwijt kan treffen.

A. Niet op grond van wat hij van mij heeft gehoord, maar wel, neem ik aan, op grond van wat hij in Engeland heeft gehoord en gezien.

20554. De **Voorzitter**: Dus door de gehele visie, die hij kreeg op het England-Spiel?

A. En ook door de documenten, die hem in Engeland ter beschikking stonden.

20555. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik.

U spreekt in uw rapport, als ik het goed begrijp, enige critiek uit op luitenant *Dessing*, hoewel u eigenlijk uit eigen ervaring heel weinig kunt weten.

A. Ik meen nog steeds, dat er een zekere critiek op hem moet worden geoefend.

20556. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Hij had in 1942, onmiddellijk nadat hij van *Andringa* de waarschuwing had ontvangen, dat de zaak fout was, daarvan schriftelijk rapport aan Engeland moeten uitbrengen.

20557. De **Voorzitter**: Schriftelijk rapport? Hij was geen marconist, beschikte niet over een zendtoestel.

A. Maar hij zal wel beschikt hebben over een innocent lettercode. *Jordaan* is gearachuteerd met een innocent lettercode en het lijkt mij zeer waarschijnlijk, dat alle agenten, die na *Jordaan* zijn gearachuteerd, eveneens over deze code beschikten.

20558. De **Voorzitter**: *Dessing* behoorde ook tot de allereersten.

A. Hij is gearachuteerd na *Jordaan*. Ik zou het niet uit mijn hoofd kunnen zeggen, maar ik geloof: *Jordaan* in Februari 1942 en *Dessing* omstreeks April 1942.

20559. De **Voorzitter**: In ieder geval is dit een verduidelijking van wat u in uw rapport hebt geschreven, waarin staat: „Indien het waar is, dat hij zich gedurende 6 maanden in Amsterdam ophield zonder pogingen in het werk te stellen Engeland van de hem door luitenant *Andringa* gegeven waarschuwing op de hoogte te stellen,“; dit is niet helemaal duidelijk voor wie bedenkt, dat *Dessing* geen zendtoestel had. Maar u verduidelijkt het nu door te zeggen, dat hij het had kunnen doen door een brief over Zwitserland. Dit is een punt, dat inderdaad nader bekeken kan worden.

A. Ik moet er bijvoegen, dat ik, toen ik dit schreef, luitenant *Dessing* uitsluitend kende van reputatie, of laat ik liever zeggen van verhalen; dat ik hem nadien gesproken heb en dat ik toen heb gehoord, dat hij op zijn terugreis in Brussel getracht heeft rapport uit te brengen aan Londen; dit rapport werd verzonden door een der Belgische zenders van de Belgian Section, waar het werd afgelegd; eerst na de terugkeer van *Dessing* in Engeland bereikte het de Dutch Section.

20560. De **Voorzitter**: Dat zou dus betekenen, dat hij het wel heeft geprobeerd.

A. Later! ¹⁾

20561. De **Voorzitter**: Wat is uw visie op de oorzaken van de débacle, die er geweest is, of hebt u daarover geen bepaalde theorie?

¹⁾ De heer **Lauwers** deelde na het verhoor het volgende mede:

„Naar ik na mijn verhoor uit een publicatie van het dagblad „*Trouw*“ opgemaakt, werd *Dessing* reeds in Januari 1942 gearachuteerd. Indien dit juist is, zal hij niet beschikt hebben over een innocent lettercode — een grove fout van H. Q. — en dan zijn dus mijn betreffende opmerkingen voorbarig en niet ter zake.“

A. Ik heb er lange tijd verschillende theorieën op nagehouden. Natuurlijk heb ik over deze zaak ontzettend veel nagedacht. Naarmate ik echter meer over deze zaak nadacht en meer gegevens ter beschikking kreeg, des te verbaasder werd ik iedere dag weer. Het raadsel wordt steeds groter. Hiervoor is haast geen oorzaak aan te wijzen. Ik kan mij b.v. niet voorstellen, dat majoor Bingham zó kinderlijk in zijn opvattingen zou zijn geweest, dat hij dit allemaal zo gedaan zou kunnen hebben. Ik kan mij evenmin voorstellen, dat een dienst als de Secret Service van het Noordpol-Spiel niet op de hoogte is geweest. Er waren zoveel Duitsers, die van deze zaak afwisten, dat het welhaast onbegrijpelijk moet worden geacht, dat men in Londen daarvan nooit zou hebben gehoord.

20562. De Voorzitter: Er is ook een theorie, o.a. onlangs uitgesproken in het artikel van den Doolaard in „Trouw“, die zegt, dat er ook een Nederlandse Bingham bij de Duitsers werkzaam is geweest.

A. Ik weet, dat er inderdaad onderzoeken zijn geweest, die misschien in die richting zouden kunnen wijzen, maar, voor zover ik weet, heeft men dit onderzoek nooit beëindigd.

20563. De Voorzitter: Een onderzoek door B.B.O.?

A. Ik heb aan dergelijke onderzoeken nooit medegewerkt. Men heeft mij, en ik heb mij ook zelf, systematisch buiten alle Noordpol-zaken gehouden, omdat ik ten slotte min of meer partij in deze was.

20564. De Voorzitter: U hebt nog een geval in uw rapport vermeld, waarvan ik u zou willen vragen dit nog even nader te verklaren, nl. die kwestie van *de Vos*.

A. Toen Homburg in Hillegom was, hebben Taconis en ik hem verschillende malen opgezocht. Wij hebben daar een soort kriegsraad gehouden. Homburg vroeg ons deze *de Vos* te elimineren. Dat zou gebeuren op een ogenblik, dat Homburg alweer in Engeland zou zijn, opdat zijn familieleden geen gevaar voor Duitse représailles zouden hebben te duchten. Wij spraken met hem af, dat hij ons van uit Engeland kenbaar zou maken, wanneer hij vond, dat de tijd om de liquidatie van *de Vos* uit te voeren, was aangebroken. Hij zou dan praten over een „wolf masquerading in fox clothes“. Toen Homburg in Engeland was gearriveerd, is na enige tijd inderdaad dit bericht door Engeland doorgegeven; dat gebeurde in een van de eerste weken na mijn arrestatie. Toen dat bericht bij de Duitsers kwam, voelde ik er zeer weinig voor tegen Giskes over die mijnheer *de Vos* te beginnen en dus de zaak-Homburg op te rakelen. Ik moest voor dat bericht dus een andere explicatie zien te vinden.

Ik zei: „Nu is het uit. Het is afgelopen.“ Toen Giskes mij vroeg: Hoezo? antwoordde ik hem — ik had tijdens het decoderen de zaak langzaam zien groeien en dus wist ik wat ik moest zeggen — ik heb deze zaak verraden en nu zijn dit aanwijzingen om mij te liquideren. Machen Sie sich keine Sorgen, zei hij, ik zorg wel voor je. Dat komt wel in orde. Hij merkte verder op, dat het dan wel afgelopen zou zijn. Hij zeide: Wij zullen dan gewoon vragen, hoe de zaak in elkaar zit. Dat is gebeurd. Ik geloof niet, dat zij er antwoord op hebben gegeven. In ieder geval had dit een reden te meer voor argwaan in Engeland moeten zijn.

20565. De Voorzitter: Is die informatie positief ingewonnen?

A. Helemaal zeker ben ik er niet van. Ik weet echter positief, dat Giskes mij zeide: die informatie gaan wij inwinnen. Ik meen, dat het is gebeurd en ik weet, dat Giskes later via *Bjz* heeft gehoord, hoe de zaak in elkaar zat. Of Engeland verder iets in deze zaak heeft gedaan, kan ik niet zeggen.

20566. De Voorzitter: Ik ben thans aan het einde van mijn ondervraging. Ik geloof wel, dat wij alle punten van belang uitvoerig hebben doorlopen. Indien u zelf nog iets heeft, dat van belang voor ons zou kunnen zijn, wil ik u gaarne de gelegenheid geven, dat hier nog naar voren te brengen.

A. Het is mij bekend, dat de vijand mede zo grote waarde aan het England-Spiel toekende, omdat men hoopte op deze wijze bijzonderheden omtrent de invasie te weten te komen. In hun veriangen hierover iets definitiefs te vernemen, zijn de Duitsers er zelfs toe overgegaan in telegrammen aan H.Q. te vragen de invasidatum te willen opgeven (bron Sf. *Huntemann*). Natuurlijk heeft dit nooit succes gehad; de Dutch Country Section kende, Gode zij dank, deze datum zelf niet. Een dergelijke krankzinnige Vraag had echter wel onmiddellijk aanleiding moeten geven de status van de betrokken agent te doen onderzoeken. Deze vraag, gedaan door een zich op vrije voeten bevindend agent, zou zeker voldoende reden geweest

kunnen zijn hem te doen liquideren. Althans voor een instantie met enig begrip van security. Het is mij altijd opgevallen, dat *Schreieder* er zich steeds op heeft beroepen — dit in verband met de zaak-van der Waals — dat hij geen moment de vrees heeft gehad, dat het verkeerd zou gaan. Ik kan mij voorstellen, dat het voor de Duitsers een wonder moet zijn geweest, dat dit spel zolang doorging. Maar waar haalde *Schreieder* de zekerheid vandaan, dat het spel zou doorgaan? Waarom is hij nooit bang geweest?

20567. De Voorzitter: Dit zou wijzen in de richting van de contact-theorie.

A. Juist, Mijnheer de Voorzitter.

20568. De Voorzitter: Dat is juist zo moeilijk om te ontdekken, omdat men daarvoor ook autoriteit zou moeten hebben tegenover mensen, die wij thans niet voor onze commissie kunnen krijgen. Ten aanzien van Nederlanders hebben wij die bevoegdheden natuurlijk wel.

A. Er is beweerd, althans in courantenartikelen — en dat heeft mij bijzonder geschokt — dat de agenten niet voor hun taak waren berekend en er is gesproken over bedrog en verraad, dat deze agenten uit Londen pleegden. Ik verklaar, dat ik de grootste hoogachting heb voor mijn gesneuvelde kameraden en ik zou het op prijs stellen als dit rechtgezet kon worden.

20569. De Voorzitter: Ik geloof, dat nu reeds in de publieke opinie daarover anders wordt geoordeeld. Ik kan u verzekeren, dat hetgeen wij in de stukken hebben gezien — en dat is heel wat — ons geen enkele aanleiding geeft om — uitzonderingen misschien daargelaten — tot die veronderstelling te komen. Integendeel.

Ubbink en *Dourlein* hebben in hun rapporten geschreven, dat in de gevangenis in Haaren heel sterk de gedachte bij een aantal agenten leefde, dat inderdaad verraad in het spel was. Dat die gedachte kon leven, is ook wel te begrijpen. Althans het systeem van de Duitsers was — dat gold niet zo sterk voor u als voor de later aangekomenen — te vertellen, hoe men in Londen leefde tot in alle bijzonderheden. Dat gaf deze mensen een geweldige schok.

Daarbij werden genoemd Bingham en van 't Sant.

Hebt u daarvan ook wel iets bemerkt, of bent u in Haaren zo geïsoleerd geweest, dat u niet kunt spreken van „opvattingen, die daar leefden“?

A. Neen, heel in het begin hebben wij met elkaar contact gehad via de verwarmingsbuizen; dat hebben de Duitsers heel gauw in de gaten gekregen; wij zijn overgeplaatst en kregen toen aan iedere kant een lege cel naast ons, waardoor elk contact onmogelijk was.

20570. De Voorzitter: U zou ons onmogelijk kunnen zeggen, waarop die opvattingen gegrond zouden zijn — indien zij al gegrond waren! —?

A. Neen; zij zouden waarschijnlijk, zoals u zegt, gegrond zijn op beweringen van de Duitsers.

De Voorzitter: Ik kom nog even terug op wat u aan het slot hebt gezegd. Ik kan begrijpen, dat het u bijzonder ter harte gaat (omdat u het aan den lijve hebt meegemaakt) hoe men in de publieke opinie per saldo denkt over de agenten, die hier dit werk hebben gedaan. Ik kan u de verzekering geven, dat deze zaak door de Enquête-commissie met de alleruiterste zorg zal worden behandeld en dat wij er dus naar zullen streven, deze mensen, die voor het vaderland gevallen zijn, recht te laten wedervaren. In welke zin dit zal zijn, kan ik op het ogenblik niet zeggen, omdat wij nog niet aan het einde van ons onderzoek zijn.

Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

Ik sluit het verhoor.

H. M. G. LAUWERS.

DONKER, voorzitter.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN BERNARD UBBINK,

oud 27 jaar, wonende te Rotterdam, scheepvaartinspecteur.

Hij legt de eed af als getuige.

20578. De Voorzitter: Misschien kunt u ons eerst even vertellen hoe u naar Engeland gegaan bent.

A. Toen de oorlog uitbrak, was ik in Holland, in Delfzijl, student op de Zeevaartschool. Toen de Duitsers enige maanden in ons land waren, het was inmiddels al 1941 geworden, heb ik geprobeerd om neutraal gebied te bereiken, ten einde op die manier Engeland te bereiken, en dat is mij omstreeks Maart 1941 gelukt. Ik ben toen gemonsterd als kok-lichtmatroos op een Hollandse coaster, die naar Zweden voer. In Zweden ben ik van boord gestapt en naar de Hollandse instanties gegaan.

20579. De Voorzitter: U bent dus in Zweden aan land gekomen, doordat u, als ik het goed begrijp, het schip, waarop u aangemonsterd was, verlaten hebt. U bent toen, blijkens een vroeger door u geschreven rapport, dat ik hier heb, in verbinding gekomen met de consul-generaal, die u, nadat u door de Zweedse autoriteiten was gearresteerd, weer vrij wist te krijgen. Vervolgens hebt u pogingen in het werk gesteld om in Engeland te komen, maar dat ging ook weer niet zo vlot, want daarvoor hebt u, naar ik zie, een halve wereldreis moeten maken. Langs welke route bent u gegaan?

A. Ik heb de grote route genomen, die ging via Rusland, Perzië en Irak. Van de Perzische Golf ben ik in Brits-Indië terechtgekomen en vandaar via Zuid-Afrika en Canada naar Engeland.

20580. De Voorzitter: Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Augustus—September 1941.

20581. De Voorzitter: Aanvankelijk hebt u daar een functie gekregen bij de marine?

A. Ik werd opgeroepen door de marine. Ik werd aangesteld als matroos 2de klasse.

20582. De Voorzitter: Hoe bent u toen bij de dienst van kolonel *de Bruyne* terechtgekomen?

A. Ik heb bij de marine eerst 3 maanden gediend als matroos, daarna werd ik geselecteerd om tot officier te worden opgeleid. Dit gebeurd zijnde, ben ik niet direct als officier aangesteld, waarschijnlijk omdat mijn capaciteiten niet voldoende of mijn cijfers niet hoog genoeg waren. Nu had ik een kennis in Engeland, die mij aanraade met kolonel *de Bruyne* te gaan spreken, omdat hij wel vond, dat ik de geschikte persoon was om voor diens organisatie te werken. Toen heb ik een onderhoud met kolonel *de Bruyne* aangevraagd, die mij heeft voorgesteld aan het Engelse hoofd van de Intelligence, major *Blizzard*, waarna zij mij hebben geaccepteerd.

20583. De Voorzitter: Hebt u zelf dus het initiatief genomen om als agent uitgezonden te worden?

A. Ja, mijnheer, dat is van mij uitgegaan.

20584. De Voorzitter: Had u toen al de wetenschap, dat dit eventueel kon betekenen, dat u in Nederland gedropt zou worden? Of had u meer gedacht aan ander werk?

A. Het was geen geheim in Engeland, dat er agenten in Holland gedropt werden, want in de Hollandse club en andere gelegenheden ving ik op, dat de „Dutch Secret Service neither secret nor service” was, dus ik wist wel wat er aan verbonden was; dat heeft kolonel *de Bruyne* mij trouwens ook verteld.

20585. De Voorzitter: Dus u had eigenlijk al direct voor ogen, wat zoal tot de mogelijkheden kon behoren?

A. Ja.

20586. De Voorzitter: Wanneer bent u aangenomen door major *Blizzard*?

A. Dat is geweest in Maart 1942.

20587. De Voorzitter: Dat wil zeggen: u wist toen nog niet, dat hij zo heette, want hij werd u voorgesteld als *Blunt*?

A. Ja.

20588. De Voorzitter: Hebt u daarna nog contact gehad met de Nederlandse dienst of kwam u, toen u was overgegeven aan de Engelse dienst, in de Nederlandse niet meer in aanraking?

A. Practisch niet. Wij hadden af en toe een paar dagen verlof, die wij in Londen konden doorbrengen, en dan zagen wij de adjudant van kolonel *de Bruyne*, kapitein *Lieftinck*, wel eens, maar dat was meer toevallig dan van te voren afgesproken.

20589. De Voorzitter: Ging dat eigenlijk meer van u uit, als u hem zag? U werd niet ontboden om b.v. rapport uit te brengen?

A. Eén keer ben ik officieel ontboden, toen kolonel *de Bruyne* mij beëdigd heeft als luitenant ter zee 3de klas.

20590. De Voorzitter: Ja, maar men heeft u nimmer opgeroepen om op de hoogte gesteld te worden van uw opleiding bij de Engelse dienst?

A. Neen.

20591. De Voorzitter: Het contact vloeide derhalve alleen hieruit voort, dat u beëdigd moest worden, en niet uit het feit, dat u inlichtingen moest geven omtrent uw opleiding of iets anders. Toen u eenmaal via kolonel *de Bruyne* overgegeven was aan de Engelse dienst van major *Blizzard*, hebt u feitelijk in de Nederlandse dienst als zodanig niets meer te maken gehad?

A. Neen.

20592. De Voorzitter: De Nederlandse dienst heeft zich niet meer met u bemoeid?

A. Keen, Mijnheer de Voorzitter.

20593. De Voorzitter: U hebt het zojuist gehad over die beëdiging. Nu moet u eens precies vertellen, welke rang u had. Was dat een Engelse rang of Nederlandse rang of was het beide?

A. Ik had beide rangen, maar de Engelse rang was eigenlijk geen officiële rang; ik kreeg een uniform aan met uitmonstering van 2de-luitenant, hoewel ik daarvoor niet beëdigd was of officieel aangesteld.

20594. De Voorzitter: Dat is nooit gebeurd?

A. Dat is nooit gebeurd.

20595. De Voorzitter: En had u die Engelse rang al, vóórdat u beëdigd werd als luitenant ter zee 3de klasse van de Nederlandse Marine?

A. Ja.

20596. De Voorzitter: Hield uw beëdiging tot luitenant ter zee 3de klasse verband met de Engelse rang, die u gekregen had?

A. Dat hield geen enkel verband met elkaar.

20597. De Voorzitter: Hoe lang heeft uw opleiding als agent geduurd?

A. Die opleiding heeft geduurd van Maart 1942 tot eind November 1942.

20598. De Voorzitter: Wanneer bent u precies uitgezonden? In welke nacht is dat gebeurd?

A. De 29ste November 1942.

20599. De Voorzitter: Wat had u alles bij elkaar voor een indruk van de opleiding, die u dus in Engelse kampen en scholen hebt genoten?

A. Ik kan natuurlijk moeilijk beoordelen of het een goede opleiding was, die wij kregen, omdat ik natuurlijk niets meer van het intelligence-werk afgewist dan wat ik vroeger in mijn jongenstijd in boekjes had gelezen, maar ik heb wel enige indrukken opgedaan. Ik bezat een heel goed kostuum, dat ik in Holland aangeschaft had vóórdat ik naar Engeland ging, en dat kostuum wilde ik ook graag aan hebben, wanneer ik weer terugging naar Holland, maar dat was te Amerikaans van snit en derhalve kreeg ik een ander kostuum, dat in Londen voor mij gekocht werd. Dit werd op alle mogelijke manieren z.g. oud gemaakt en ook de schoenen werden z.g. oud gemaakt en de wasmerken en de merken van de kleermakers werden verwijderd. Ik kreeg wel het idee, dat, wanneer ik in Holland gearriveerd zou zijn, ik op mij zelf aangewezen zou zijn en dat de officieren in Engeland niet goed wisten, hoe de ware toestand in Holland in oorlogstijd in werkelijkheid was.

20600. De Voorzitter: Bedoelt u, dat de Engelse officieren in de veronderstelling verkeerden, dat de mensen in Nederland in die tijd per se geen goede kleding meer konden hebben?

A. Inderdaad. Onder meer werden verschillende collega's van mij bij de Intelligence, die al jarenlang niet meer in Holland geweest waren en niet helemaal meer op de hoogte met de toestanden in Nederland, zelfs niet eens met de toestand van vlak vóór de oorlog, daar zij al een jaar of 5, 6 in Luid-Afrika waren geweest, zo uit een kamp uitgekozen om opdrachten in Nederland te gaan vervullen.

20601. De Voorzitter: Hebt u er zo verschillenden aangetroffen bij uw opleiding?

A. Ik heb er verschillenden aangetroffen.

20602. De Voorzitter: Waren de jongelui, met wie u de opleiding genoot, allemaal Hollanders?

A. Dat waren allemaal Hollanders.

20603. De Voorzitter: Waren er geen personen bij van Engelse nationaliteit?

A. Niet, met wie ik werd opgeleid.

20504. De Voorzitter: Hebt u er ergens anders wel aangetroffen, die van Engelse nationaliteit waren?

A. Neen, onze instructeurs waren natuurlijk Engelsen.

20605. De Voorzitter: Juist. Hoe vond u de opleiding uit een technisch oogpunt? Werd er zorg besteed aan uw opleiding, aan uw vorming op alle mogelijke gebied, voor zover dat nodig was voor deze taak?

A. Ik heb wel de indruk, dat die opleiding goed was, voor Lovar ik dat kan beoordelen.

20606. De Voorzitter: U werd natuurlijk ook geoefend in parachutespringen?

A. Ja.

20607. De Voorzitter: U bent toch ook marconist geweest?

A. Ja, ik ben marconist geweest.

20608. De Voorzitter: Dus u kreeg ook een opleiding als marconist?

A. Ja.

20609. De Voorzitter: Was dat uw eerste opleiding als zodanig? U had vroeger toch nog niets aan seinen gedaan, of wel?

A. Neen, behalve op de Zeevaartschool, waar ik iets aan seinen had gedaan, en later bij de marine ook. Dat is ook een van de redenen geweest, waarom ik als marconist ben uitgestuurd.

20610. De Voorzitter: Wat was dat voor een geschiedenis — ik volg hier een der rapporten, die u indertijd hebt opgesteld — dit er tijdens uw opleiding plaats vond, toen u, nadat u een middag afwezig was geweest, merkte, dat uw papieren verdwenen waren? Wat had dat voor betekenis?

A. Dat was een security-test. Ik was toen met verlof in Londen en wij kregen een flat aangewezen, waar we slapen en eten konden; ik had verschillende studieboeken en cahiers medegenomen om gedurende mijn vakantie nog het een en ander na te kijken. 's Middags kwam ik thuis met mijn vriend, een collega, en toen bemerkten wij, dat onze bagage doorgesnuffeld was en verschillende boeken werden gemist.

20611. De Voorzitter: Wie was die vriend?

A. Zijn ware naam was luitenant *Mooy*, zijn schuilnaam *Kolenbrander*.

20612. De Voorzitter: Wist u niet met zekerheid de ware namen van uw collega's?

A. Neen, we werden allemaal voorgesteld onder een z.g. security-naam.

20513. De Voorzitter: Hielden zij zich daar allen aan of vertelden ze onder elkaar uiteindelijk wel wat de ware naam was?

A. Men hield zich er wel aan, hoewel ik wel van enkele jongens de namen te weten ben gekomen.

20514. De Voorzitter: Wat was uw security-naam?

A. *Udema*.

20615. De Voorzitter: Waarom had men uw papieren weggenomen? Omdat men bang was, dat u gevaarlijke dingen mee zou nemen, wanneer u gedropt werd? Was dat de bedoeling of was het, omdat men niet wilde, dat andere mensen in die flat eventueel te weten zouden komen wat uw werkelijke naam was?

A. Dat hadden ze toch niet kunnen ontdekken uit onze papieren, omdat wij ook op alle papieren onze schuilnaam gebruikten. Maar ik denk, dat het geweest is om ons een beetje angst in te boezemen, zodat we dan in het vervolg meer secuur op onze papieren zouden zijn.

20516. De Voorzitter: Dus u zag het meer als een paedagogische maatregel?

A. Inderdaad.

20617. De Voorzitter: Waar hebt u uw opleiding als radio-telegrafist gehad?

A. In Thame.

20618. De Voorzitter: Bij Oxford?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

20619. De **Voorzitter**: Uw dropping is niet direct gelukt, meen ik?

A. De eerste avond kwam er een defect aan de machine, vóórdát we Hollands grondgebied bereikt hadden; we zijn derhalve weer teruggekeerd.

20620. De **Voorzitter**: En bent u toen kort daarop weer weggegaan of heeft dat nog een poos geduurd?

A. Toen zijn we de volgende avond weggegaan.

20621. De **Voorzitter**: Op welke dag bent u uiteindelijk gedropt?

A. Ik ben er niet zeker van, óf de 29ste óf de 30ste November. Het is alweer ongeveer 6 jaar geleden, dus ik heb niet precies al de data onthouden.

20622. De **Voorzitter**: Is dat dan een vergissing in uw rapport? Hier staat: „Op 30 Augustus 1942 kreeg ik bericht, dat ik mij voor vertrek gereed moest maken.“ Dat moet wel een vergissing zijn, want dat scheelt drie maanden.

A. Het is November geweest.

20623. De **Voorzitter**: Ik heb hier een ander rapport, dat u geschreven hebt in Madrid. Daar zegt u inderdaad, dat u in de nacht van 29 op 30 November gedropt bent. Dus dan moeten we aan nemen, dat die 30ste Augustus in dat eerste rapport 30 November moet zijn, dus dat die datum fout is?

A. Ja.

20624. De **Voorzitter**: Dat is toen ten slotte heel tragisch verlopen, niet waar? U werd daar ontvangen door liet receptiecomité, waarvan u wist, dat het er zou zijn. Dat is volgens het gewone recept verlopen; men ging u eerst een halfuurtje uithoren en bespald informaties inwinnen. Weet u nog wat men u toen gevraagd heeft?

A. Degene, die mij ontving, toonde grote belangstelling voor major *Blunt* en ze vroegen mij mijn ware naam te zeggen en mijn stamkaart af te geven en later ook mijn wapen af te geven.

20625. De **Voorzitter**: En hebt u dat gedaan?

A. Neen, het wapen heb ik, niet direct afgegeven.

20626. De **Voorzitter**: Wel uw naam gezegd?

A. Mijn naam heb ik ook niet gezegd.

20627. De **Voorzitter**: En uw stamkaart?

A. Die heb ik wel afgegeven, omdat de persoon, die mij ontving, vertelde, dat hij mij dan officieel kon laten inschrijven in het bevolkingsregister in den Haag en ik dan niet op illegale manier mijn bonkaarten behoefde te krijgen.

20628. De **Voorzitter**: Op welk moment bent u toen gearresteerd? **Hoe** is dat gegaan?

A. Ik was al ongeveer een halfuur met de persoon, die mij ontvingen had, in gesprek.

20629. De **Voorzitter**: U weet niet wie dat geweest zijn?

A. Dat was *Slagter* met nog anderen, die ik me niet meer herinneren kan. Maar *Slagter* was degene, die het meeste te vertellen had. Ik was samen gesprongen met sergeant *Overes*, die in een boom is blijven hangen. Ze hebben even moeite gehad om die jongen los te krijgen. Toen ze ons bij elkaar gebracht hadden, werden we plotse ling geboeid, waarna *Slagier* vertelde hoe de vork in de steel zat.

20630. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft ergens geschreven, dat psychologisch het beste moment om zo'n parachutist te arresteren, was het moment, waarop hij zijn trainingspak uittrok, want dan kon hij nagenoeg geen bewegingen maken. Is dat misschien volgens dit recept bij u gebeurd of niet?

A. Ik weet daar niets van. Ik had het vóór die tijd al uit.

20631. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u geen enkele achterdocht, toen u daar neergekomen bent?

A. Niet in het minst.

20632. De **Voorzitter**: Dus het was op zich zelf een ontzettende schok voor u?

A. Ja, het was wel een schok.

20633. De **Voorzitter**: Op welke wijze bent u toen behandeld door de Duitsers? Wie heeft u ondervraagd?

A. *Lahr*.

20634. De **Voorzitter**: Heeft hij het eerste verhoor geleid? Of heeft hij u verschillende keren ondervraagd?

A. *Lahr* heeft mij ongeveer 4 tot 5 dagen verhoord.

20635. De **Voorzitter**: In Scheveningen?

A. Neen, in den Haag, hier op het Binnenhof.

20636. De **Voorzitter**: Kwam *Schreieder* daar niet aan te pas?

b. Neen, *Schreieder* kwam af en toe even binnenlopen, wanneer het onderhoud niet zo'n vlot verloop had, om met mij te spreken en de indruk te vestigen, dat ze toch alles wisten en dat het helemaal geen zin had om iets te verzwijgen.

20637. De **Voorzitter**: Ging dat verhoor volgens het recept, dat ons ook uitvoerig beschreven is, nl. dat men u alle mogelijke bijzonderheden uit uw Londense opleiding, enz. voor ogen hield en zei, dat ze het allemaal al wisten, om op die manier indruk op u te maken?

A. Ja, onder meer werden mij dictaten getoond van agenten, die vóór mij gearresteerd waren, waarin alle mogelijke inlichtingen stonden, zodat ik het idee kreeg, dat zij practisch alles wisten. Wat ook inderdaad te begrijpen was.

20638. De **Voorzitter**: Nu was het natuurlijk voor de heren in hoofdzaak om één ding te doen, dat was uw code. Hoe is het daarniede gegaan?

A. Aan het eind van het verhoor heb ik die code ook verteld, omdat ik vermoedde, dat er zwaar verraad gepleegd was in deze zaak, omdat *Lahr* nog veel meer wist van personen en opleiding en andere agenten dan ik zelf wist. En ook omdat ik tijd wilde winnen om plannen te beramen om deze zaak te onderzoeken, heb ik die code gezegd, omdat ik vermoedde, dat, wanneer ik die code niet zou zeggen, ik direct geliquideerd zou worden.

20639. De **Voorzitter**: Bent u bij die verhoren onbehoorlijk behandeld?

A. Ik ben al die tijd geboeid geweest en de verhoren duurden erg lang.

20640. De **Voorzitter**: Zonder slapen?

A. Ik kreeg wel gelegenheid tot slapen, maar het verhoor duurde ongeveer van 9 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds en dat ongeveer 5 dagen na elkaar en daar ik al die tijd geboeid was, was dat dus zeer vermoeiend.

20641. De **Voorzitter**: U bent niet mishandeld?

A. Ik ben niet mishandeld.

20642. De **Voorzitter**: Kreeg u op tijd eten?

A. Ja.

20543. De **Voorzitter**: Dus de omstandigheden en de onder vragers in aanmerking genomen, kon men dat redelijk noemen?

A. Ja zeker, ook de behandeling later in de gevangenis.

20644. De **Voorzitter**: Was die ook behoorlijk?

A. Ja, althans in beschouwing genomen, dat wij spionnen waren, kregen wij een behoorlijke behandeling. Wij waren in cellen opgesloten; het voedsel was niet zo slecht, we hadden ook niet zo'n heel erge honger en kregen nog wel eens sigaretten.

20645. De **Voorzitter**: Daar had u voornamelijk te maken met *May*?

A. Herr May was ook in Haaren gestationneerd

20646. De **Voorzitter**: Hoe is die geweest?

A. Die is ook behoorlijk geweest.

20647. De **Voorzitter**: Nu kom ik terug op de code. Is bij uw opleiding ook wel eens gesproken over datgene, wat u wel en wat u niet moest doen, wanneer u onverhoopt gearresteerd zou worden, in het bijzonder met betrekking tot de code, enz.? Zijn u daarvoor richtlijnen gegeven?

A. Wat ik mij herinneren kan van de code-instructie is, dat ik een code moest opstellen, waarmee zij akkoord gingen. Zij hebben mij echter geen instructies gegeven wat wel en wat niet te zeggen, in het geval ik gearresteerd zou worden.

De **Voorzitter**: Oh, neen?

A. Hoewel ik natuurlijk wel vermoedde of zeker wist, wat ik niet zou moeten zeggen, indien ik gearresteerd zou worden.

20648. De **Voorzitter**: Namelijk?

A. Niets.

20649. De **Voorzitter**: Dus er is niet met zoveel woorden met u over gesproken?

A. Het is mogelijk, dat het onderwerp aangevoerd is, maar ik kan het mij niet herinneren. Het is logisch, dat wij niets zouden zeggen en zeer zeker de code niet.

20650. De **Voorzitter**: Wat was het voor een code? Een poem-code?

A. Ja.

20651. De **Voorzitter**: Met nog andere bijzonderheden?

A. Ik kan mij niet meer herinneren, hoe ik de code opgemaakt heb.

20652. De **Voorzitter**: Dat weet u niet precies meer. Maar het systeem was, dat er behalve de code ook nog bijzondere voorzorgsmaatregelen werden getroffen in de vorm van afspraken over security-checks. Hebt u ook security-checks meegekregen?

A. Die heb ik ook meegekregen.

20653. De **Voorzitter**: En kunt u zich nog herinneren, hoe die luiden?

A. Dat kan ik mij niet meer herinneren. Het enige, dat ik mij kan herinneren, is, dat ik een security-check gehad heb, maar ik weet niet meer welke.

De **Voorzitter**: Dit is toch wel belangrijk.

A. Ik heb een vrij slecht geheugen, data en dergelijke dingen vergeet ik gauw. Ik weet nog wel de poem ongeveer, waar mijn code uit bestond. Het was een bewerking van: Wie de schoen past, trekt hem aan, wie hem niet past, laat hem staan.

20654. De **Voorzitter**: Daar moest u een gedeelte van gebruiken?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20655. De **Voorzitter**: Maar kunt u zich helemaal niet meer herinneren, wat voor soort security-check u had? Was het b.v. een check, die hierin bestond, dat u bepaalde letters in uw telegram fout moest seinen? Dat is een voorkomende vorm, niet waar?

A. Bepaalde letters moest ik bijvoegen of weglaten, maar ik weet beslist niet meer op welke manier dat geschied is.

20656. De **Voorzitter**: En hebt u ook meegekregen die andere security-check, die ook wel gebruikt werd, nl. dat, wanneer u eer aapaalde vraag werd gesteld van uit Londen, u daar een bepaald antwoord, dat van te voren afgesproken was, op moest geven?

A. Neen; die heb ik nooit gehad.

20657. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?

A. Ik weet het niet zeker meer, maar, zover ik mij herinneren kan, niet. Dezelfde avond voordat wij naar Holland vertrokken, kregen wij nog in een leeg lucifersdoosje een kleinbeeld photo mee, waar onder meer de zendtijden opstonden en ook, naar ik meen, enkele woorden, die ik helemaal niet begreep. Ik heb later zelf in de courant gelezen, dat mijn code-naam hier in Holland *Jacques* is geweest, maar dat hebben zij mij nooit verteld gedurende mijn opleiding, en het is goed mogelijk, dat die naam ook op die kleinbeeldphoto stond. Ik kreeg dat photo'tje in mijn handen en in de haast van het ogenblik heb ik er waarschijnlijk niet genoeg aandacht aan besteed, maar ik begreep absoluut niet, waar dat allemaal over ging. Ik had natuurlijk wel het idee, dat, wanneer ik in Holland was en moest seinen, het heus niet zo gemakkelijk zou gaan.

20658. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers nooit geprobeerd om u zelf te laten seinen?

A. Neen.

20659. De **Voorzitter**: Dat hebben zij u nooit gevraagd?

A. Ik geloof wel, dat zij het onderwerp een keer aangevoerd hebben, of ik eventueel genegen zou zijn voor de Duitsers te werken.

20660. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarop geantwoord?

A. Ik ben er niet op ingegaan. Ik geloof zelfs, dat ik het niet helemaal afgewezen heb om de vrije hand te houden, maar dat kan ik mij niet precies meer herinneren.

20661. De **Voorzitter**: Maar weet u van die security-check positief zeker, dat u die niet afgegeven hebt?

A. Ik heb hem wel afgegeven. Ik heb niet gezegd, dat ik die security-check niet heb afgegeven.

20662. De **Voorzitter**: Oh, dus die hebt u ook afgegeven!

A. Die heb ik ook afgegeven.

20663. De **Voorzitter**: Juist, dat verandert. Hebt u dat bij dat verhoor van vijf dagen gedaan?

A. Of later bij *May*, dat weet ik ook niet precies meer.

20664. De **Voorzitter**: Maar het was toch met de security-check ietwat anders dan met de code. Ik bedoel: dat u een code had, dat wisten de Duitsers.

A. Maar de security-check wisten ze ook, althans ze wisten het bestaan van de security-checks. Ze vroegen mij haar.

20665. De **Voorzitter**: Die had u waarschijnlijk gemakkelijk fout kunnen opgeven?

A. Ja, die had ik eventueel fout op kunnen geven, maar dat wist ik toen **niet**.

20666. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Ik was het idee toegedaan, dat de Duitsers alles en alles wisten. *Lühr* vertelde mij, dat zij iemand hadden in Engeland en dat het niet de minste zin had om iets verkeerd te zeggen, daar zij alles konden controleren, en waar zij zo ontzettend veel wisten, nam ik aan, dat dit de waarheid was. Dat was logisch.

20667. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei, dat *Lühr* u vertelde, dat zij daar iemand in Engeland hadden?

A. Ja.

20668. De **Voorzitter**: Dus het komt eigenlijk hierop neer, dat u door de Duitsers volkomen overdonderd bent?

A. Ja.

20669. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar was er geen verbod om die security-check af te geven? Is u dat in Engeland nooit ingeprent?

A. Neen, zover ik mij herinneren kan, niet.

De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Dat is, meen ik, hier toch wel verklaard.

20670. De **Voorzitter**: Dat is wel wonderlijk. Anderen hebben verklaard, dat hun bij de opleiding duidelijk is gemaakt, dat er een verschil was tussen de code en de security-check. Dat is o.a. ook hier verklaard door kolonel **Somer**, die de leider was van het latere **Bureau Inlichtingen**, dat over het algemeen heel goed gewerkt heeft. Deze heeft ook zeer nadrukkelijk gezegd: Een agent moet goed het onderscheid begrijpen tussen een code en een security-check. Een code kan hij afgeven, maar een security-check geeft hij nimmer af.

A. Zij hebben mij wel gezegd, dat ik eventueel wel een code zou afgeven, hoewel ik natuurlijk met mijn gezond verstand wel begrijpen kon, dat ik een security-check niet zou afgeven, want dan zou natuurlijk het hele doel van de security-check weg zijn. Ik maak mij sterk, dat ik ook zeer zeker noch de security-check, noch de code afgegeven zou hebben, wanneer ik in Holland normaal als agent gewerkt zou hebben en in dat verband gearresteerd zou worden, maar nu overviel alles mij direct. Ik wil niets tot mijn verontschuldiging aanbieden, maar de Duitsers hebben het psychologisch moment mee gehad om mij die security-check afhandig te maken. Per slot van rekening, mijn hele ruggesteun viel plotseling weg, toen ik daar beneden gearresteerd werd, en toen zich openbaarde, dat de Duitsers totaal alles wisten, wist ik (ik was toen ongeveer 22 jaar) ook niet meer hoe te handelen, waar ik stond en wat voor een spel er met mij gespeeld werd.

20671. De **Voorzitter**: Wanneer u een tijdlang in Nederland gewerkt had en u was dan gearresteerd, had u allemaal kunnen overwegen, wat u in dat geval zou doen en zou zeggen, maar nu u uit de lucht neerkwam en meteen werd ingerekend door de Duitsers, die u bovendien vertelden, dat u eigenlijk niets behoefde te zeggen, omdat zij bij wijze van spreken wisten, wat u in Engeland van de vroege ochtend tot de late avond gedaan had, was dat zoiets verrassends, dat bedoelt u eigenlijk, dat het u volkomen in de war bracht?

A. Ja.

20672. De **Voorzitter**: Hebt u uw code reeds in die eerste vijf dagen aan Lahr afgegeven?

A. Ja.

20673. De **Voorzitter**: En u weet niet of u uw security-check ook reeds in die eerste vijf dagen afgegeven hebt of later aan May?

A. Neen. Lahr was geen code-specialist. En May wel. Ik heb eerst een paar keer die Lahr wat op de mouw gespeld, maar toen kwam hij na verloop van tijd tot de ontdekking, dat het niet juist was. wat ik hem zei en dan begon hij weer van voren af aan. Nu weet ik niet of ik met Lahr zelfs over een security-check gesproken heb, ik geloof het wel, maar ik weet het niet zeker.

20674. De **Voorzitter**: Is May nog lang met u bezig geweest?

A. Toen ik in Haaren gevangen zat, ben ik ongeveer 3 of 4 keer bij Lahr geweest voor een verhoor.

20675. De **Voorzitter**: Bij Lahr weer?

A. Neen, bij *May*.

20676. De **Voorzitter**: Oh, bij *May*. Dus niet zo heel vaak?

A. Niet zo vaak.

20677. De **Voorzitter**: Heeft men u dan ook niet uitvoerig onderzocht over alle mogelijke Londense bijzonderheden, waar u opgeleid was, hoe dit er uitzag en hoe dat er uitzag, al die details, heeft men u die niet gevraagd?

A. Dat heeft Lahr mij gevraagd. In het onderhoud van vijf dagen.

20678. De **Voorzitter**: Aan de hand van dat lange schema met al die vragen werd bij u dus ook nog geverifieerd, hoe al die dingen in Engeland waren. Echter op het moment, dat u verhoord werd, wisten zij practisch gesproken reeds de kleinste details?

A. Bijv. als mij iets gevraagd werd en ik wilde het niet zeggen, dan vroeg Lahr: „Is het niet zo?“, en dan sloeg hij precies de spijker op de kop. Dus dan had ik het maar te beamen. Of hij sloeg een ander dictaat op van één van de andere jongens en hij vertelde mij precies hoe die scholen daar er uitzagen en wie onze instructeurs waren en wat zij instrueerden.

20679. De **Voorzitter**: Zij zullen dus op uw golflengte en op uw zendtijden een volkomen veilige verbinding hebben gehad met Engeland?

A. Dat is mogelijk geweest.

20680. De **Voorzitter**: Want doordat zij beschikten over code en security-checks, kon er eigenlijk weinig falen.

A. Alles kon falen. Zover ik het van te voren kon beredeneren, vermoedde ik, dat zij ongeveer twee weken die code hadden kunnen gebruiken, omdat ik vermoedde, dat Engeland toch zeker iedere paar weken een koerier naar Holland zou sturen om te kijken of de zaak in Holland nog in orde was.

20681. De **Voorzitter**: U bedoelt een contrôle-agent?

A. Ja, een contrôle-agent.

20682. De **Voorzitter**: Waarom vermoedde u dat? Was er bij uw opleiding wel eens over gesproken, dat er contrôle-agenten zouden worden afgezet?

A. Dat weet ik niet, maar die indruk heb ik wel gekregen en dat lijkt mij toch ook heel logisch. Als ik geweten had, dat zij inderdaad meer dan een jaar van mijn code gebruik zouden hebben kunnen maken, dan zou ik die code waarschijnlijk minder vlug gezegd hebben dan ik het nu gedaan heb, maar ik achtte het slechts van zeer tijdelijk belang voor de Duitsers en ook, zoals ik u gezegd heb, omdat ik tijd wilde winnen om te overdenken wat ik moest doen en hoe ik het beste deze zaak kon aanpakken, heb ik die code gezegd, hoewel mijn logisch verstand mij zei, dat Engeland, toch ook, ingeval ik mijn code afgaf, na verloop van enige weken zou weten, dat alles niet zuiver was.

20683. De **Voorzitter**: U zegt: opdat u kon overwegen, hoe u de zaak kon aanpakken. Toen u eenmaal de code had afgegeven, was er toch niet heel veel meer aan te pakken?

A. Ik heb een vrij groot zelfvertrouwen en ik heb wel eens vaker in moeilijkheden verkeerd, waar ik me veelal nog heb weten uit te redden, dat is in deze zaak ook gebleken.

20684. De **Voorzitter**: Dacht u toen al aan de mogelijkheid om te vluchten?

A. Direct dacht ik aan de mogelijkheid om te ontvluchten, maar als ik hier vandaan wilde, moest ik eerst alles bestuderen.

20685. De **Voorzitter**: Die plannen hebben u derhalve niet losgelaten, nl. om een poging te wagen om te ontvluchten?

A. Neen.

20686. De **Voorzitter**: U bent daar uiteindelijk in geslaagd in gezelschap van Dourlein. U had daar ook wel eens met anderen over gesproken, maar die durfden het niet aan, is het niet?

A. Mijn celgenoten durfden het niet aan. Ze hadden wel moed genoeg, maar ze zagen niet de minste kans op resultaat, waarom ze het toen achterwege lieten.

20687. De **Voorzitter**: Was te voren door de Duitsers wel eens gedreigd, dat, als er iemand zou ontvluchten, er dan iets gebeuren zou met de overblijvenden?

A. Dat kan ik mij niet herinneren.

20688. De **Voorzitter**: U hebt die kant van de zaak ook niet overwogen?

A. Ik heb het wel overwogen met mijn celgenoten en die hebben mij ook verzekerd, dat het hun niets kon schelen wat er met hen gebeuren zou, wanneer ik een ontvluchttingspoging zou wagen. Ik heb ze dit inderdaad onder ogen gehouden.

20689. De **Voorzitter**: Daarbij speelde waarschijnlijk ook een rol de overweging, dat een geslaagde ontvluchttingspoging zou betekenen, dat men in Engeland zou te weten komen wat er met de agenten gebeurd was?

A. Dat was voor ons het belangrijkste natuurlijk, behalve, dat wij ons leven daarmee zouden kunnen redden, omdat, zover ik het toen kon weten, er nog steeds agenten gedropt en gearresteerd werden.

20690. De **Voorzitter**: Dat wilde ik juist vragen, wist u daar iets van? Wist u, dat er in de gevangenis in Haaren een groot aantal agenten zat en dat er nog steeds nieuwe bijkwamen?

A. Wij hadden nauw contact met elkaar. Tussen de verschillende cellen seinden wij met morsetekens en het is bewonderenswaardig, hoe gauw de berichten doorgeseind werden. Wij wisten iedere keer weer, wanneer er nieuwe agenten bijgekomen waren en ook vaak wie het waren.

20691. De **Voorzitter**: Daardoor wist u dus vermoedelijk ook, dat er door de Duitsers een spel gespeeld werd? Of was u nog niet tot die conclusie gekomen?

A. Wij wisten wel, dat er een spel gespeeld werd, maar wij konden dat spel niet begrijpen.

20692. De **Voorzitter**: Neen, vanzelf. Maar uit het feit, dat er steeds nieuwe agenten kwamen, leidde u waarschijnlijk af, dat er een spel gespeeld werd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20693. De **Voorzitter**: Had men daar toen bepaalde theorieën over?

A. Er werd practisch over niets anders gepraat. Er zijn alle mogelijke theorieën opgeworpen en weer verworpen, hoewel er wel algemeen werd aangenomen, eigenlijk zonder grond, bij nader inzien, dat er in Engeland ook een persoon in de Intelligence werkte voor de Duitsers, althans dat werd als vaststaand aangenomen. Daar werd vooral de naam van majoor *Bingham* bijgehaald. Dat is ook de reden geweest, waarom ik in Zwitserland een telegram heb weggestuurd met vermelding van de naam *Bingham*.

20694. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hoe kwamen zij aan die naam *Bingham*? Waarom vermoedden zij, dat hij de schuldige was?

A. Ik geloof, dat één de naam *Bingham* genoemd heeft, terwijl een ander *Bingham* niet graag mocht. De naam *Bingham* klonk elke avond door de muren. Op het laatst wist niemand beter dan dat *Bingham* de grote verrader was.

23695. De **Voorzitter**: Hebt u zelf *Bingharn* ook gekend?

A. Ik heb *Bingham* gekend.

20696. De **Voorzitter**: Wat voor indruk heeft hij op u gemaakt?

A. Ik vond hem niet ongeschikt, maar ook niet zeer sympathiek. Het is een echt gezellige man om een borrel mee te drinken, maar of hij een zeer kundig Intelligence-officier was, zou ik niet durven verklaren.

20697. De **Voorzitter**: Maar u heeft nooit onaangename dingen van hem gemerkt?

A. Nooit.

20698. De **Voorzitter**: Werd er onder de agenten ook niet nog een andere naain genoemd, in dit verband?

A. Niet zover ik mij herinneren kan.

20599. De **Voorzitter**: In Nederland werd er wel een andere naam genoemd. Dus onder de agenten blijkbaar niet?

A. Neen.

20700. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Werd geen Nederlander verdacht? Alleen Engelsen?

A. Ja. Velen kenden echter *Bingham* als een Nederlander, want hij sprak vloeiend Hollands, velen wisten niet eens of hij Nederlander dan wel Engelsman was.

20701. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is er wel eens aan gedacht, dat *Bingham* misschien een schuilnaam kon zijn voor een Nederlander?

A. Ik weet niet of ik daaraan gedacht heb, hoewel het natuurlijk wel mogelijk is.

20702. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u ook waar *Bingham* gebleven is?

A. *Bingham* is na mijn terugkomst in Engeland op transport gesteld naar Australië.

20703. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Op transport gesteld? Bij wijze van straf?

A. Waarschijnlijk overgeplaatst.

20704. De **Voorzitter**: U hebt dan met *Dourlein* een ontvluchttingspoging gewaagd. Hebt u *Dourlein* daar pas leren kennen of kende u hem al uit Engeland?

A. Ik kende hem niet uit Engeland, maar hij is verscheidene maanden mijn buurman geweest in de gevangenis; ik had hem natuurlijk nooit gezien, wij hebben zeer veel samen gesproken en ik heb hem pas persoonlijk gezien gedurende de ontvluchttingspoging.

20705. De **Voorzitter**: Hebt u hem toen voor het eerst gezien?

A. Ja.

20706. De **Voorzitter**: U zegt, dat u in de gevangenis zo'n druk contact met elkaar onderhield. *Lauwers* daarentegen verklaart, dat hij weinig contact heeft gehad met de anderen. Waar zat dat dan in?

A. *Lauwers'* aangrenzende cel aan de linkerzijde was onbewoond en aan de andere kant zat ik, in de latere tijd. Het contact met *Lauwers* was vrij moeilijk tot stand te brengen, omdat de muur tussen *Lauwers* en mijn cel tweemaal zo dik was als een gewone muur, zodat wij niet konden praten, of althans, we moesten klopsen maken op de verwarmingsbuizen, dat ging niet zo erg gemakkelijk.

20707. De **Voorzitter**: Dus het is wel juist, als hij zegt, dat hij eigenlijk weinig contact met de anderen heeft gehad?

A. Dat is heel goed mogelijk.

20708. De **Voorzitter**: U bent dan ten slotte samen er in geslaagd om te ontvluchten. U bent toen naar Tilburg gegaan, waar u de apotheker, wiens adres u opgegeven was, niet thuis trof; daarop hebt u uw toevlucht gezocht in een kerk en ten slotte heeft de pastoor u geholpen door u in verbinding te brengen met de heer *van Bilsen*. Deze heeft u weer een adres gegeven, Ringbaan Oost 14, Tilburg.

A. Neen, dat was het adres van mijnheer *van Bilsen* zelf, waar we later ondergedoken zijn, maar *van Bilsen* heeft ons eerst in aarakings gebracht met een boer, die in Moergestel woonde, waar we de eerste dagen ondergedoken zijn geweest.

20709. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers toen in die tijd foto's van u doen opnemen in het filmjournaal?

A. Ja.

20710. De **Voorzitter**: Als zijnde straatrovers, die ontvlucht waren?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20711. De Voorzitter: Wist u dat toen al? Is u dat verteld?

A. Die zelfde avond nog.

20712. De Voorzitter: Dus dat was een afdoende reden om voorlopig rustig ergens te blijven?

A. Ja.

20713. De Voorzitter: U bent toen, tijdens uw onderduiken, in contact gekomen met een zekere heer *Vinken*. Deze heer *Vinken* heeft gezegd, dat hij relaties had met iemand, die contact kon krijgen met Engeland, en daar hebt u gebruik van gemaakt om een waarschuwing naar Engeland te zenden. Kunt u nog ongeveer aangeven, wat voor een bericht u opgesteld hebt?

A. Ik weet niet of wij een bericht opgesteld hebben of dat mijnheer *Vinken* dat heeft gedaan.

20714. De Voorzitter: In ieder geval, u hebt hem dus gevraagd om van zijn relatie gebruik te maken om Engeland te waarschuwen, dat zij geen agenten moesten sturen, omdat de hele organisatie in de handen van de Duitsers was? Daar kwam het op neer?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20715. De Voorzitter: En heeft de heer *Vinken* dat op zich genomen?

A. Ja. Althans hij heeft het gezegd. Ik geloof niet, dat hij veel resultaat heeft gehad.

20716. De Voorzitter: U hebt, dacht ik, antwoord gekregen van hem?

A. Ja, maar ik betwijfel of dat wel degelijk een antwoord van de Engelsen is geweest. Ik kan mij ook niet herinneren wat het antwoord geweest is.

20717. Jonkvrouw *Wttewaall* van Stoetwegen: Was die mijnheer *Vinken* helemaal betrouwbaar?

A. Ja.

20718. De Voorzitter: Maar u hebt hier in dit rapport gezegd, dat.....

A. Dat wij tot antwoord hebben gekregen, dat we op eigen initiatief Engeland moesten zien te bereiken. Dat heeft hij ons inderdaad ook gezegd.

20719. De Voorzitter: Neen, dat u tot het einde van de oorlog in Nederland moest blijven of anders op eigen risico naar neutraal gebied moest trachten te ontsnappen.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Dat heeft hij ons ook inderdaad gezegd, maar ik weet natuurlijk niet zeker of hij dat bericht inderdaad uit Engeland gekregen heeft, omdat hij die informatie ook via andere kanalen ontvangen kan hebben.

20720. De Voorzitter: U hebt geen vermoeden, wie die relatie van de heer *Vinken* geweest kan zijn? Hebt u hem later nog wel eens gesproken?

A. Ik heb hem wel gesproken, maar hij heeft die relatie nooit willen zeggen en wij hebben er ook niet naar gevraagd.

20721. Jonkvrouw *Wttewaall* van Stoetwegen: Na de oorlog ook niet?

A. Neen, ik heb hem wel nog een keer gezien na de oorlog.

20722. De Voorzitter: Hoe bent u toen verder ontsnapt?

A. We zijn toen enkele maanden ondergedoken geweest in Tilburg en kregen maar steeds geen contact met Engeland, waarna wij mijnheer *van Bilsen*, waar we bij ondergedoken waren, voorgesteld hebben om dan de reis maar te wagen. Toen heb ik contact met mijn broer gezocht, die ons geld verschaft heeft, terwijl *van Bilsen* ons valse paspoorten verschaft en ons toen met behulp van de *marechaussee* over de Hollands-Belgische grens heeft gebracht naar Antwerpen.

20723. De Voorzitter: U hebt voor de heer *van Bilsen* niet anders dan lof over de manier, waarop hij u behandeld heeft?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Daarna bereikten we via België en Frankrijk Zwitserland, waar we in contact zijn gekomen met generaal *van Tricht*, die ons de weg aangewezen heeft om neutraal gebied, Spanje, te bereiken.

20724. De Voorzitter: En u hebt generaal *van Tricht* waarschijnlijk uitvoerig verslag gedaan van de *débacle*, die in Nederland met agenten had plaats gevonden?

A. Ja.

20725. De Voorzitter: Wist generaal *van Tricht* daar toen al iets van?

A. Ik geloof niet, dat hij er al iets van wist.

20726. De Voorzitter: U kreeg althans die indruk. Toen u in Zwitserland kwam, was het al geworden . . . .

A. Ik denk December 1943, Januari 1944. Ik ben 31 Augustus 1943 ontsnapt en ik ben ongeveer 2 of $2\frac{1}{2}$ maand ondergedoken geweest. Neen, het zal ongeveer November 1943 geweest zijn.

20727. De Voorzitter: November 1943. Weet u cog op welke datum u in Londen aangekomen bent?

A. Ook niet meer precies.

20728. De Voorzitter: Nog in 1943? Het rapport, dat u opemaakt hebt in Spanje, is gedateerd 19 December 1943.

A. Dat kan uitkomen. Ik ben in Londen ongeveer Maart, April 1944 aangekomen.

20729. De heer *Ruijs* de Beerenbrouck: Met welke inlichtingensen hebt u in Spanje contact gehad? Herinnert u zich dat nog?

A. Met een zekere mijnheer *Herzberger*.

20730. De heer *Ruijs* de Beerenbrouck: Ook nog met majoor *Somer*?

A. Met de heer *Somer* heb ik geen contact gehad. Ik wist wel, dat hij in Spanje was gedurende die tijd. Ik geloof, dat, toen ik in Madrid kwam, de heer *Somer* weer vertrokken was.

20731. De heer *Ruijs* de Beerenbrouck: Weet u dat heel zeker? Ik meen, dat hij verklaard heeft, dat hij juist contact heeft gehad met u.

A. Ja, maar niet persoonlijk. Hij heeft toen een assistente van het consulaat naar ons toegestuurd, toen wij in Lerida woonden, in het hotel, waar ik dat rapport geschreven heb.

20732. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Dat was mevrouw *Crince—le Roy*. Ik meen, dat zij voor kolonel *Somer* werkte, maar ik kan mij niet herinneren, dat ik hem persoonlijk gesproken heb.

20735. De Voorzitter: Toen u generaal *van Tricht* hebt gesproken, moet het dus November 1943 geweest zijn. Wanneer dit rapport door u op 19 December 1943 in Spanje geschreven is. zal uw aankomst in Zwitserland misschien een maand eerder geweest zijn?

A. Hoogstens ongeveer 14 dagen vroeger.

20734. De Voorzitter: U hebt generaal *van Tricht* uitvoerig op de hoogte kunnen stellen van wat er gebeurd was?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20735. De Voorzitter: En u neemt aan, dat generaal *van Tricht* dat weer door heeft gegeven aan Londen?

A. Hij heeft een telegram gestuurd. De inhoud daarvan heeft hij ons ook medegedeeld.

20736. De **Voorzitter**: U bent dus niet zo heel lang in Spanje geweest?

A. In ieder geval enkele maanden.

20737. De **Voorzitter**: Zo lang toch nog wel?

A. Ja, het was nogal moeilijk om ons weg te krijgen en naar Engeland te komen.

20738. De **Voorzitter**: Het rapport, dat u geschreven hebt, heeft blijkbaar ook meegewerkt om u enige moeilijkheden in Engeland te bezorgen. Of dacht u niet?

A. Ik vermoed van wel, althans als het vooroordeel bestaan heeft, dat ik voor de Duitsers heb gewerkt of dat een dergelijk bericht door de Duitsers naar Engeland werd gezonden, dan kon dat idee door mijn rapport misschien enigszins bevestigd geworden zijn.

20739. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Omdat ik een zekere categorie mensen nogal aangevallen heb, welker ideeën ook met die van de Duitsers overeenkwamen.

20740. De **Voorzitter**: Verklaart u dat even nader.

A. Omdat ik mij erg anti-Joods heb uitgelaten en misschien niet erg tactvol ben geweest in het vinden van verschillende beoordelingen tegenover die mensen.

20741. De **Voorzitter**: Was dat over mensen, die u in Spanje ontmoet had?

A. Onder meer.

20742. De **Voorzitter**: Hebt u in dat rapport ook uiting gegeven aan de vermoedens, die bij de agenten in Haaren leefden, dat majoor *Bingham* een minder fraaie rol zou hebben gespeeld? U kunt aannemen, dat dit rapport ook in handen is gekomen van de Engelse Inlichtingendienst.

A. En ook omdat ik, neen ik, in het rapport melding heb gemaakt, dat onze behandeling niet slecht is geweest in Haaren; dergelijke dingen verstevigden de indruk waarschijnlijk.

20743. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is iets, dat men in Engeland helemaal niet kon begrijpen, dat men in Duitse gevangenschap niet slecht behandeld zou zijn.

A. Neen, van de hogere officieren weet ik dat niet, maar in ieder geval „the man in the street” geloofde dat niet. Gezien het feit, dat zij iedere dag in de courant konden lezen, hoe slecht die kampen waren.

20744. De **Voorzitter**: En wat is u toen in Engeland overkomen, toen u daar eindelijk aankwam?

A. Toen ik in Engeland gearriveerd was, vermoedde ik, dat toch in ieder geval een Hollands officier ter ontvangst aanwezig zou zijn, maar op het vliegveld was alleen een Engels sergeant van de Intelligence Service, die ons naar een plaatsje buiten Londen gebracht heeft, waar wij maar moesten afwachten wat er met ons zou gebeuren, en hoewel wij niet gevangen zaten, hadden wij toch niet de minste bewegingsvrijheid, want de sergeant had ons voortdurend onder zijn controle. Na enige dagen daar vertoefd te hebben, werden wij voor een verhoor naar Londen geroepen en daarna kregen wij na enkele weken weer een verhoor.

20745. De **Voorzitter**: Boor de Engelsen?

A. Alleen door de Engelsen, niet door Hollanders. Nadat wij verschillende verhoren gehad hadden, werden deze veel minder prettig.

20746. De **Voorzitter**: Was daar ook majoor *Bingham* bij, of niet?

A. *Bingham* was er niet bij.

20747. De **Voorzitter**: Weet u ook, wie er wel bij waren?

A. Ik weet niet, hoe deze officieren heetten. Bij een van de laatste verhoren werd ik er zonder meer van beschuldigd een Duitse spion te zijn. Omdat ik fysiek nogal veel geleden had, door de Pyreneëtocht, was mijn lichamelijke gesteldheid er nog slecht aan toe, waarom ik gevraagd heb in het ziekenhuis opgenomen te worden. Dat werd niet toegestaan, tot ik naar een dokter ben gegaan, die gezegd heeft, dat het hoogst noodzakelijk was, dat ik in een ziekenhuis opgenomen werd, waarna dat eindelijk gebeurd is. Toen ik uit het ziekenhuis kwam, werd ik voor enkele maanden in een militair kamp ondergebracht en van dat militaire kamp werd ik naar Londen ontboden, waar we weer gearresteerd werden en naar de gevangenis gebracht.

20748. De **Voorzitter**: En hoever was het toen intussen geworden in de tijd? U spreekt hier weer over enkele maanden.

A. De tijd, dat wij in de gevangenis gestopt werden, was dezelfde tijd, toen de invasie in Frankrijk plaats vond.

20749. De **Voorzitter**: Dat is dus in Juni 1944 geweest?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20750. De **Voorzitter**: En in die gevangenis heeft u het zeer slecht gehad?

A. Het was althans een heel slechte gevangenis. De behandeling op zich zelf was niet zo slecht, maar we zaten daar in verschrikkelijke cellen opgesloten tussen dieven en moordenaars.

20751. De **Voorzitter**: U hebt natuurlijk verschillende pogingen gedaan om in contact te komen met uw eigen dienst, met de dienst van *de Bruyne* en *Lieftinck*?

A. Ik heb verschillende brieven geschreven, ook van uit het militaire kamp, en *Dourlein* en ik hebben ook verzocht of wij kolonel *de Bruyne* persoonlijk spreken konden, maar daar is nooit iets van gekomen. De eerste keer, dat ik kolonel *de Bruyne* gezien heb, was, toen hij ons bezocht in de Brixton Prison, in gezelschap van zijn adjudant, kapitein *Lieftinck*.

20752. De **Voorzitter**: Dat heeft toen geholpen?

A. Hij heeft ons toen nog beloofd, dat hij alles zou doen, wat hij menselijkerwijze gesproken kon doen om ons vrij te krijgen. Dat is hem inderdaad ook gelukt.

20753. De **Voorzitter**: Heeft het toen nog maar heel kort geduurd?

A. Toen heeft het nog maar heel kort geduurd.

20754. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: De dame, met wie u in Spanje contact hebt gehad, ressorteerde toch onder het Bureau Inlichtingen van de heer *Somer* en niet onder het bureau van kolonel *de Bruyne*, als ik het goed heb?

A. Neen, daar mevrouw *Crince—le Roy* van geboorte Spaanse is, vermoed ik, dat zij minder onder *Somer* werkte dan wel dat zij aan het consulaat toegevoegd was, omdat mensen met de Spaanse nationaliteit zich vrij in het land konden bewegen. Derhalve kon mevrouw *Crince—le Roy* goed dergelijke baantjes opknappen, zoals zij toen met ons gedaan heeft door bijv. naar Lerida te komen, voor welke reis Hollanders van het consulaat geen machtiging konden krijgen.

20755. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: De heer *Somer* heeft hier over dat contact een verslag aan ons uitgebracht. Daaruit zou men moeten opmaken, dat het via hem gelopen heeft. Kunt u er dan een verklaring voor geven, dat de heer *Somer* in Londen, chef zijnde van het Bureau Inlichtingen, zich niets van u heeft aangetrokken? Men zou toch moeten verwachten, dat hij ook stappen zou hebben ondernomen om u te helpen.

A. Ik kan natuurlijk niet beoordelen of kolonel *Somer* wel of niet iets voor ons gedaan heeft, maar daarvan afgezien, stonden de M.I. (Military Intelligence) en het Bureau Inlichtingen geheel los van elkaar. Ik weet natuurlijk ook niet of de verhouding tussen de gezaghebbenden van de verschillende diensten bijzonder goed is geweest.

20756. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Hebt u reden om aan te nemen van niet?

A. Neen. het zijn slechts vermoedens, die ik niet kan bewijzen. Wel weet ik. dat de verhouding tussen de Hollanders en de Engelsrn der M.I. zeer slecht was, in ieder geval, dat er veel ruzie is geweest.

20757. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat de heer *Somer* niet geweten heeft, dat u in Engeland was, want u had uw brieven gericht aan kolonel *de Bruyne*.

A. Ik wist niets van het bestaan van de heer *Somer* af.

20758. De **Voorzitter**: Dus u hebt zich niet gewend tot de heer *Somer*. Deze heeft wel geweten, dat u in Spanje was, maar hij heeft misschien niet het tijdstip geweten, dat u in Engeland kwam.

A. Dat is mogelijk, omdat wij ook door de Engelsen vastgehouden werden en het contact met Hollanders ons verboden was, of liever het contact met iedereen was voor ons verboden en een onderhoud met Hollanders werd ons niet toegestaan.

20759. De **Voorzitter**: Er waren blijkbaar een heleboel dingen, die u niet meehad, omdat naar het schijnt ook nog gespeeld heeft de vraag of de heer *van Bilsers*, die u genoemd had als degene, die u opgenomen had. wel te vertrouwen was. Die vraag schijnt in Londen in die periode ook gespeeld te hebben.

A. Ja, dat vermoed ik wel, want op dat punt waren ze zeer fel.

20760. De **Voorzitter**: Over de heer *van Bilsen*?

A. Ik was aan de andere kant zeer fel in mijn betogen, dat *van Bilsers* wel zuiver was, omdat ik wekenlang bij hem in huis ben geweest en het hele gezinsleven en ook zijn illegaal werk heb meegeemaakt, waaruit ik concludeerde, dat *van Bilsen* wel degelijk goed was.

20761. De **Voorzitter**: De heer *van Bilsen* is van dergelijke geruchten zelfs het slachtoffer geworden, niet waar? Men heeft dus blijkbaar in die tijd in Londen al kennis van die geruchten gedragen en het feit, dat u dus, op grond van uw eigen ervaringen, de heer *van Bilsen* ging verdedigen. schiep natuurlijk weer een nieuw wrijvingsvlak. Maar nu kom ik tot hetgeen er verder met u gebeurd is. Ten slotte bent u vrijgekomen. Wat gebeurde er toen met u beiden, militair gesproken?

A. Wij werden door kapitein *Lieftinck* uit de gevangenis gehaald, waarna hij ons naar het bureau van kolonel *de Bruyne* bracht en ons heeft beloofd, dat wij allebei weer een plaats bij de marine zouden krijgen. Toen *de Bruyne* ons ontving, kregen wij een heel grote sigaar van hem en hij vertelde ons toen, hoe alles hem gespeten had, waarna hij *Dourlein* zeide, dat het hem speet, maar dat, waar *Dourlein* vroeger bevorderd was van korporaal tot sergeant, omdat hij voor de M.I. werkte, zich vrijwillig aangemeld had voor deze dienst en nu niet meer in deze dienst gebruikt kon worden, hij derhalve weer tot korporaal gedegradeerd werd. Toen heb ik alleen een onderhoud met kolonel *de Bruyne* gehad. Kolonel *de Bruyne* vertelde mij, dat hij op grond van het feit, dat hij mij tot officier bevorderd had, omdat ik ook in deze dienst gegaan was en omdat ik hem een vertrouwelijke brief geschreven had, hij mij ook weer van officier tot sergeant zou degraderen, maar dat hij dat niet zonder mijn toestemming kon doen. waarom hij een ontslagverzoekschrift aan de Koningin voor mij had laten opstellen. Dit heb ik getekend onder voorwaarde, dat ik dan niet tot sergeant gedegradeerd zou worden, maar het hele dienstverband bij de marine zou beëindigen.

20762. De **Voorzitter**: Wat was dat voor vertrouwelijke brief?

A. Om dat uit te leggen, moet ik u een confidentie doen. Toen ik nl. op mijn eerste reis in Stockholm aankwam, heb ik onjuiste gegevens verstrekt betreffende diploma's, die ik had. Ik beschikte de facto helemaal niet over diploma's, maar om met twee vrienden van me, die ik inmiddels in Stockholm ontmoette, samen te kunnen wonen, moest ik over een zekere opleiding beschikken, b.v. iemand, die marine-officier was, kreeg betere kamers toegewezen dan jongens, die matroos waren. Daarom heb ik verteld, dat ik de 3-jarige H.B.S. beëindigd had, wat niet een juiste mededeling was, maar een leugen. Die opmerking heeft er toe geleid, dat ik met die jongens samen kwam te wonen, zodat ik niet bij een zekere categorie jongens werd ingedeeld, die evenmin over diploma's beschikten.

20763. De **Voorzitter**: En wist kolonel *de Bruyne* dat? Was hij dat later te weten gekomen?

A. Neen, daar wist hij niets van. Dat heeft hij nooit geweten ook. Maar toen ik bij de marine opgeroepen werd, moest ik natuurlijk die zelfde leugen volhouden, dat is ook de aanleiding geweest, dat ik voor de officiersopleiding werd opgeroepen. Toen ik in Nederland in de gevangenis zat, heb ik er erg veel spijt van gehad en mijn geweten begon te spreken en toen heb ik me zelf beloofd, dat. wanneer ik de gelegenheid zou krijgen om die leugen ongedaan te maken, ik dat zou doen. Met als gevolg, dat ik direct, toen ik in Engeland aankwam, een brief aan *de Bruyne* heb geschreven, waarin alles vermeld stond. Toen heeft hij die brief als een stok achter de deur gebruikt.....

20764. De **Voorzitter**: Dus u hebt niet de indruk, een indruk, die wel gevestigd is in krantenberichten hierover, dat de maatregelen, die getroffen werden ten opzichte van *Dourlein* en van u, reacties waren op of verband hielden met uw gedragingen als agent? Want als ik nu dit verhaal van u hoor, dan houdt het noch ten opzichte van u, noch ten opzichte van *Dourlein* daarmee verband. Want met *Dourlein* was het zo, dat hij korporaal was, dat hij de rang van sergeant kreeg, omdat hij als agent uitgezonden werd, dus eigenlijk tijdelijk sergeant was geworden voor dat doel, zodat, toen dat afgelopen was, hij automatisch weer terugkeerde in zijn vorige rang, terwijl bij u ook de kwestie, dat u verkeerde inlichtingen had gegeven, heeft gespeeld.

A. Dat is niet de hoofdreden geweest.

20765. De **Voorzitter**: Wat was de hoofdreden dan?

A. De hoofdreden was, dat kolonel *de Bruyne* mij beëdigd had als officier, omdat ik in deze dienst trad, maar nu ik niet meer in deze dienst werkzaam kon zijn, werd ik gedegradeerd tot sergeant.

20766. De **Voorzitter**: Dus dat was hetzelfde motief als bij *Dourlein*?

A. Hetzelfde motief als bij *Dourlein*.

20767. De heer **Hoogaarspel**: Was het niet zo, dat agenten, die op deze wijze werden uitgezonden, de rang van luitenant kregen, omdat ze daardoor, wanneer ze in handen van de vijand vielen, een andere behandeling ondergingen dan wanneer zij een rang beneden die van officier hadden?

A. Lang niet alle agenten werden tot luitenant benoemd.

20768. De heer **Hoogaarspel**: Ook niet degenen, die als agent gedropt werden?

A. Die werden niet als luitenant aangesteld, ten minste de laagste rang was sergeant en veel zijn er ook als sergeant naar Holland vertrokken.

20769. De heer **Hoogaarspel**: Ook als ze gedropt werden?

A. Ook als ze gedropt werden. Wat u aanhaalt, zou wel het geval zijn, indien wij in uniform gedropt werden en als militaire gevangenen zouden worden beschouwd, maar dat werden we niet, omdat we in civiel gekleed waren.

20770. De **Voorzitter**: Maar nu heeft, als ik het gord heb, kolonel *Somer* verteld, dat hij van mening was, dat, wat genoemd wordt uw degradatie, met name had plaats gevonden in de Engelse rangen. U had ook een Engelse rang, zo heeft u verteld, en zo zal *Dourlein* ook wel een overeenkomstige Engelse rang hebben gehad.

A. De rang van sergeant.

20771. De **Voorzitter**: Dus deze had ook een overeenkomstige Engelse rang?

A. De Engelse rang had niets meer te betekenen, dan dat wij het uniform droegen van een Engelsman, ook in hoedanigheid van sergeant of luitenant.

20772. De **Voorzitter**: U hebt derhalve nooit een bericht gekregen, dat u van die Engelse functie vervallen bent verklaard?

A. Neen.

20773. De **Voorzitter**: Van een degradatie door de Engelsen in de Engelse rangen is helemaal geen sprake geweest?

A. Neen.

20774. De **Voorzitter**: En wat de Hollandse rangen betreft, is er in ieder geval geen sprake van terugstellen met een minder eervolle kant er aan? Dat is niet het geval geweest?

A. Neen.

20775. De **Voorzitter**: Of meent u wel?

A. Neen, wat u zegt, is juist, hoewel ik wel vermoed, dat, wanneer alles niet fout gelopen zou zijn, wij zeker niet gedegradeerd zouden zijn.

20776. De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk, dat is de andere kant van de zaak. Wanneer alles vlot was verlopen in Londen en al die wrijvingsvlakken waren er niet geweest en men had u onmiddellijk binnengehaald als de mensen, die met „het” bericht waren gekomen van de débacle in Holland, dan had het voor de hand gelegen, dat u die rangen minstens had gehouden uit erkentelijkheid daarvoor.

A. Maar dat hing vooral van kolonel *de Bruyne* af, want, omdat ik marine-officier was, is hij bij de marine gaan informeren, wat er eventueel met mij gedaan zou worden, wanneer ik in de rang van sergeant teruggesteld zou worden. Toen heeft de marine gezegd, dat terugstelling in rang niet zonder de toestemming van een officier zelf kon gebeuren, en de personeelschef van de marine raadde aan om mij in de rang van luitenant te handhaven, in welke functie ik ook heel goed werk zou kunnen verrichten. Maar toen heeft kolonel *de Bruyne* er op aangedrongen, dat ik in ieder geval tot sergeant teruggezet zou worden.

20777. De **Voorzitter**: En u ten slotte in overweging heeft gegeven, om dan maar uw ontslag in te dienen?

A. Ja.

20778. De **Voorzitter**: En daarbij heeft bij u zijdelings nog gewerkt de kwestie van die onjuiste gegevens?

A. Ja, althans die vertrouwelijke brief, die ik hem geschreven heb.

20779. De **Voorzitter**: Heeft kolonel *de Bruyne* die brief niet als een stok achter de deur gebruikt?

A. Hij heeft, terwijl hij mij een en ander uitlegde, ook de brief aangehaald. Hij erkende nl. de goede ontvangst van die brief, waaruit ik natuurlijk veel kon begrijpen.

20780. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kolonel *de Bruyne* gelooide toch, dat het volkomen in de haak was met u? Ik bedoel: alle achterdocht, die er tegen u en *Dourlein* gerezen was, was toch weggevallen, toen u in vrijheid was gesteld in Engeland?

A. Ja.

20781. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U werd daar toen dus beschouwd als een teruggekeerde agent. Ik bedoel: u hebt daar toch verteld, dat u uitgekomen was met *Dourlein* en wat er verder allemaal gebeurd was. U had daarvoor een ongelooflijke massa door-gemaakt. Dat uitbreken uit de gevangenis was toch in ieder geval iets buitengewoon gedurfd en gewaagds en u bent daarin geslaagd. Dan begrijp ik die achteruitstelling bijzonder slecht. Als ik het goed begrepen heb, heeft men u bewogen om die rangsverlaging zelf aan te vragen.

A. Neen, een officier kan niet zonder meer in rang achteruit gesteld worden; deze moet dat zelf aanvragen of hij inoet ontslagen worden. Een onderofficier kan automatisch in rang verlaagd worden, maar een officier niet, omdat hij beëdigd is. Dus toen heeft kolonel *de Bruyne* voor mij een verzoekschrift op laten stellen, waarin ik aan de Koningin om ontslag verzocht.

20782. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En doordat u moreel geknakt was door al het gebeurde hebt u dat gedaan?

A. Toen heb ik dat gedaan, onder voorwaarde, dat ik niet meer met het marineverband te maken zou hebben.

20783. De **Voorzitter**: Het komt hierop neer, dat er geen openlijke degradatie heeft plaats gevonden, zoals dat bijv. geschiedt bij wijze van straf, maar dat men de administratieve voorschriften ten opzichte van u en *Dourlein* op de benepenste wijze te uwen ongunste heeft toegepast, terwijl bij een andere opvatting de administratieve voorschriften ook zeer goed in een andere richting hadden kunnen worden toegepast. Zo is het eigenlijk, geloof ik?

A. Ja, ik geloof het ook.

20784. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar wat heeft bij u het meest gegolden, toen u zich bereid heeft verklaard om dat verzoekschrift in te dienen, persoonlijke overwegingen of nationale overwegingen? Ik had mij kunnen voorstellen, dat u gezegd had: ik vind het toch wel een kras voorstel, dat doe ik niet.

A. Ja, ik vond het natuurlijk zeer jammer, ik was nog een jonge kerel en ik vond dat marine-uniform prachtig en ik kon wel huilen, dat ik het weer af moest leggen, en ook omdat ik verschillende vrienden had in Londen, die mij kenden als marine-officier, vond ik het niet prettig om later met sergeantsstrepen door Londen te lopen en met die zelfde mensen in contact te komen; dit is ook één van de redenen geweest, waarom ik verzocht heb om dan helemaal uit het dienstverband te treden en op een andere manier iets goeds voor mijn vaderland te kunnen doen.

20785. De heer **Hoogcarspel**: Wat zou er gebeurd zijn, als u geweigerd had?

A. Dan was er niets gebeurd. Ik heb later met hogere officieren gesproken en die zeiden mij: Dat is het stomste wat je hebt kunnen doen. Kolonel *de Bruyne* is echter iemand, die een grote indruk op iemand weet te maken, en per slot van rekening was hij kolonel, welke rang bij de marine een zeer hoge is. Ik kon dus moeilijk tegen het verzoek van kolonel *de Bruyne* ingaan, vooral daar ik in Londen weinig relaties had en betrekkelijk alleen stond.

20786. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Dus u hebt het niet uit persoonlijke overtuiging gedaan, maar enkel en alleen onder druk, althans min of meer?

A. Ja.

20787. De heer **Korthals**: Heeft men u daarbij ook nog voor ogen gehouden, dat u zich niet juist had gedragen, toen u eenmaal hier door de Duitsers werd gegrepen?

A. Neen.

20788. De **Voorzitter**: Is er met name bijv. u geen verwijt gemaakt over het afgeven van uw code en security-check?

A. Neen.

20789. De **Voorzitter**: Het is wel ter sprake gekomen natuurlijk?

A. Het is wel ter sprake gekomen.

20790. De **Voorzitter**: U heeft dat dus in die tijd reeds verteld. En dat werd u niet als grief aangerekend?

A. Neen, die indruk heb ik niet gekregen.

20791. De **Voorzitter**: Kunt u misschien nog even toelichten wat u bedoelde te zeggen, toen u in uw rapport neerschreef, dat *Miss Bond* na de oorlog nog op bezoek is geweest bij de ouders van uw overleden vriend *Overes*? Wat bedoelde u daarmee precies te zeggen?

A. Ik weet niet precies, wat ik geschreven heb.

20792. De **Voorzitter**: U schrijft: „*Miss Bond* heeft hun echter een geheel verkeerde toedracht van de zaak gegeven. Waarom dit noodzakelijk was, is mij een raadsel. Alleen al uit gevoel van piëteit zou het wenselijk zijn, wanneer er meer aandacht zou worden besteed aan de achterblijvende der gevallen agenten, die toch niet alleen hun leven in de waagschaal gezet hebben, maar het ook gegeven hebben.”

A. Dat is dit geweest. De ouders van *Overes* hebben links en rechts informaties ingewonnen bij het Rode Kruis en overal. Zoals zij het mij verteld hebben, hebben zij op een goede dag alleen de

koffers van hun zoon thuisgekregen en kort daarop of kort daarvoor is Miss *Bond* met een Hollands officier op bezoek geweest om de mensen mededeling te doen van hetgeen er met hun zoon gebeurd was. Maar dezen hebben hen van alles op de mouw gespeld en hetgeen ik later ontdekte, is, dat dit niet alleen bij de ouders van *Overes* is gebeurd, maar ook bij de ouders van andere agenten. Zij heeft gezegd, dat die jongens veel goed werk hebben gedaan en nog lange tijd als agent hebben rondgelopen, enz., dit natuurlijk om daardoor die ouders het idee te geven, dat het geven van het leven van hun zoons niet helemaal vruchteloos geweest was. Nu die mensen er achter komen, dat die jongens direct gearresteerd zijn bij de drop-ping, hebben zij het gevoel, dat zij aan alle kanten voor de gek gehouden werden.

20793. De **Voorzitter**: Bovendien leidde Miss *Bond* daarmee ook de aandacht af van de *débaclé* van de dienst.

20794. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat wilde ik juist vragen. Was het domheid van Miss *Bond* of was het opzet van haar?

A. Ik denk, dat zij wel haar instructies daarvoor gekregen heeft.

20795. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was zij ook bij de Engelse dienst?

A. Ja, zij is een tijdje de vrouw geweest van major *Blizzard*.

20796. De **Voorzitter**: Wilt u misschien nog even vertellen — ik heb dat zoëven vergeten te vragen — wat uw opdracht precies was, toen u naar Nederland werd gezonden?

A. Ik heb helemaal geen opdracht gekregen. De enige, die ik gekregen heb, is, dat ik een opdracht af moest wachten, die ik in Holland van de chef van het receptiecomité zou krijgen. In Engeland was slechts gezegd, dat ik in Holland mijn instructies zou krijgen.

20797. De **Voorzitter**: Dus u kreeg geen speciale opdracht mee?

A. Geen speciale opdracht.

20798. De heer **Hoogcarspel**: Kreeg u ook niets anders mee?

A. Ik kreeg wel 2 zenders mee. althans, dat vermoed ik, ik heb die zenders zelf nooit gezien, zij schijnen wel uit het vliegtuig gedropt te zijn en natuurlijk ook direct door de Duitsers in ontvangst genomen.

20799. De **Voorzitter**: Dat is dus weer een nieuwe figuur. U hebt geen opdracht meegekregen; u moest die opdracht krijgen van de chef van het receptiecomité?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

20800. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen wat u van belang acht?

A. Niet wat ik van belang acht, wel wat ik graag zou zeggen. Ik heb een paar keer een onderhoud met een journalist gehad aan wie ik zo het een en ander heb medegedeeld. Toen ik de couranten thuisbezorgd kreeg, stond er meestal een heel andere lezing van het geval in geschreven.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat heeft men wel meer met kranten.

A. Dat is op zich zelf misschien niet zo erg, maar er zijn enkele couranten geweest, die zich over kolonel *de Bruyne* hebben uitgelaten op een manier, alsof dit mijn opinie over kolonel *de Bruyne* zou zijn, hetgeen niet waar is. Ik heb niet het minste tegen kolonel *de Bruyne* en volgens mij is kolonel *de Bruyne* een man van eer en een goed officier, terwijl ik niet anders aan de journalisten heb verklaard dan dat ik betwijfelde of hij over de capaciteiten zou beschikken om aan het hoofd te staan van een dergelijke dienst. In de courant heeft echter een heel andere lezing gestaan.

20801. De **Voorzitter**: Maar ik heb toch wel begrepen, dat hetgeen u overkomen is bij uw terugkomst in Londen, speciaal ten opzichte van uw functie bij de marine, u toch wel gegriefd heeft.

A. Het heeft mij zeer zeker gegriefd.

20802. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Wilt u dat niet speciaal aan kolonel *de Bruyne*? Houdt u hem dat niet speciaal na?

A. Zover er van een verwijt sprake kan zijn, verwijt ik aan kolonel *de Bruyne* het moment, waarop hij dat gedaan heeft. Wij kwamen zo de gevangenis uit en een uur later wisten wij, dat wij onze rang niet zouden kunnen behouden. Het was psychologisch gezien een verkeerd moment. Dat is het, wat ik kolonel *de Bruyne* wel verwijt.

20803. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Maar u kunt zich eniger-mate indenken wat zijn overwegingen en zijn mentaliteit daarbij geweest zijn? Achttente hij u te zeer gecompromitteerd of.....? Daar zat het bij hem in, vermoed ik.

A. Kolonel *de Bruyne* is van zijn 17de jaar af officier geweest. Zijn hele denken is op het militaire ingesteld. en volgens zijn militair denken moet slechts iemand officier zijn, die als officier inderdaad in functie kan zijn; iemand, die niet meer een functie met de rang van officier kan handhaven, moet derhalve een andere rang toegewezen worden of de dienst uitgaan.

20804. De **Voorzitter**: Waarom niet meer gehandhaafd kon worden in uw geval?

A. U moet het zo voorstellen. Kolonel *de Bruyne* had mij gedurende mijn opleiding tot officier beëdigd; waarschijnlijk op zijn initiatief. Toen ik terugkwam in Engeland, wist hij niet wat met me te doen. Hij had mij beëdigd en nu ik weer terugkwam in Engeland, wilde hij ook niet voor mijn rang langer verantwoordelijk zijn.

20805. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Dat weet ik ook niet.

20806. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: Veronderstelt u niet, dat die H.B.S.-kwesie bij hem ook wel een rol heeft gespeeld?

A. Neen, absoluut niet. Want ik heb toch gedurende mijn opleiding in Engeland altijd de beste resultaten getoond en altijd goede cijfers gehad, ik was één van de beste studenten bij de *M.I.*

20807. De **Voorzitter**: Maar waarom kon hij dan niet meer verantwoordelijk zijn voor u als officier?

A. Niet als marine-officier. Die indruk heb ik ten minste gekregen; hij had mij gepromoveerd van sergeant tot officier en hij wilde mij dan ook weer in de rang van sergeant afleveren; mijn dienst in de rang van officier was afgelopen.

20808. De heer **Hoogcarspel**: Dan moet hij u toch gecompromitteerd achten als officier, anders kan hij dat toch niet doen?

A. Hij kon het officieel ook niet doen, maar hij heeft gevraagd of ik er mee akkoord ging.

20809. De **Voorzitter**: Wij zullen dat in ieder geval te zijner tijd aan kolonel *de Bruyne* zelf vragen. Is er nog iets anders wat u van belang acht?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u ten zeerste voor de inlichtingen, die u ons gegeven hebt en sluit ik het verhoor.

J. B. UBBINK.

DONKER, voorzitter.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

WTTWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPSEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Kort-hals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

BEATRIX ALBERTINA WILHELMINA MARIA TERWINDT,
oud 37 jaar, wonende te Amsterdam,
hoofdstewardess bij de K.L.M.

Zij legt de eed af als getuige.

20810. De **Voorzitter**: Waar was u op het moment van het uitbreken van de oorlog?

A. In Amsterdam.

20811. De **Voorzitter**: Hoe bent u in Engeland gekomen? En wanneer?

A. In Maart 1942.

20812. De **Voorzitter**: Hebt u de tocht gemaakt over België, Frankrijk en Spanje?

A. Onbezet Frankrijk, daarna 3 maanden in Zwitserland. Van Spanje ben ik toen niet naar Amerika gegaan, want ik wilde rechtstreeks naar Engeland. Ik ben 2 weken in Spanje gebleven en via Portugal naar Engeland gegaan.

20813. De **Voorzitter**: U hebt dus niet in Spaanse gevangenissen gezeten?

A. Neen.

20814. De **Voorzitter**: Dat hoorde er in het algemeen wel bij. Bent u met een opdracht naar Engeland gegaan?

A. Neen, helemaal niet.

20815. De **Voorzitter**: U bent weggegaan, omdat u er hier genoeg van had?

A. Ik heb de eerste van vijf bezettingsdagen al geprobeerd om weg te komen.

20816. De **Voorzitter**: Het was dus uw persoonlijk initiatief?

A. Ja.

20817. De **Voorzitter**: Had u voordat u wegging hier te lande contacten gehad met de illegaliteit of was dat niet van betekenis?

A. Niet van betekenis. Ik wist wel iets van vliegers af, die afgeschoten waren, waar ze ongeveer aanwezig waren. Ik verrichtte wel eens koeriersdiensten daarvoor, maar niet bepaald omdat ik in een verzetsbeweging zat.

20818. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Londen aangekomen?

A. Ik ben aangekomen in Londen 26 Augustus 1942.

20819. De **Voorzitter**: Wat hebt u daar toen gedaan?

A. Ik ben eerst drie dagen in Engelse quarantaine geweest, politieke quarantaine in Patriotic-school, daarna ben ik overgegaan in Hollandse politieke quarantaine en heb ik eerst een paar dagen in Fleet op een buiten gezeten. Toen werd dat nieuwe Engelandvaardershuis in Putney bij Wimbledon geopend en ben ik daar naar toe gegaan; daar ben ik ongeveer 14 dagen geweest en ben metern in Engelse handen overgegaan.

20820. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met: in Engelse handen overgegaan?

A. In Engelse dienst. Ik ben onmiddellijk door de Hollanders losgelaten en in Engelse dienst overgegaan.

20821. De **Voorzitter**: In Engelse dienst als... .

A. De eerste maand heb ik helemaal niets gedaan, alleen op een flat in Londen gezeten, tot de Nederlandse Regering toestemming gaf een vrouw aan de Engelse dienst over te geven.

20822. De **Voorzitter**: Was dat de Engelse inlichtingendienst?

A. Ja.

De **Voorzitter**: U bent dus direct bij de Engelse inlichtingendienst gekomen?

A. Ja, onmiddellijk, met de bedoeling naar Holland terug te gaan.

20823. De **Voorzitter**: Ging dat van u uit of was u daartoe aangezocht?

A. Dat is niet heel duidelijk gegaan. Ik heb daar verteld, hoe ik eerst ontkomen was in Holland en wat ik van de piloten afwist en toen stelden ze voor, dat het wel nuttig zou zijn, als ik er aan medewerkte, omdat ik verschillende van die mensen kende. Toen langzamerhand is het uitgegroeid totdat ik op een gegeven moment mij zelf realiseerde, dat ik ja gezegd had om naar Holland terug te gaan.

20824. De **Voorzitter**: Dat is dus uit verschillende gesprekken voortgevloeid, speciaal uit gesprekken met de Engelsen?

A. Ja.

20825. De **Voorzitter**: Werd dat mede beïnvloed door het feit, dat U in Holland bemoeiingen met Engelse piloten had gehad?

A. Ik heb ze zelf nooit gezien. Maar ik kende verschillende Hollanders, die aan die groepen werkten.

20826. De **Voorzitter**: Is uw komen bij de Engelse inlichtingendienst geheel buiten bemoeienis van de Nederlandse instanties omgegaan?

A. In zoverre, dat mr. *Derksema* — daar ben ik natuurlijk geweest de eerste dagen van die Hollandse quarantaine om allerlei vragen te beantwoorden — mij heeft voorgesteld aan een Engelsman, die geïnteresseerd was bij mijn ontvluchttingsverhaal.

20827. De **Voorzitter**: Wie was die Engelsman?

A. Captain Neave. Zo ben ik in contact met de Engelsen gekomen en zo ben ik helemaal overgegaan naar de Engelsen.

20828. De **Voorzitter**: Deze captain **Neave** behoorde bij de dienst van.....

A. Van het War-Office.

20829. De **Voorzitter**: Dus niet van *Bingham*?

A. Deze heeft er niets mee te maken. *Bingham* is het, die de geschiedenis van de uitzending verzorgd heeft en Neave is degene, waar ik voor gewerkt heb.

20830. De **Voorzitter**: Juist. Bent u wel uitgezonden door de organisatie van S.O.E.?

A. Het schijnt zo te zijn.

20831. De **Voorzitter**: Dat moet wel. U bent immers opgevangen in het *England-Spiel*. Dat liep met die organisatie, niet waar?

A. Ja.

20832. De **Voorzitter**: Hebt u toen een opleiding voor uw uitzending genoten?

A. Ja.

20833. De **Voorzitter**: Heeft die lang geduurd?

A. Neen, erg kort.

20834. De **Voorzitter**: Wat noemt u erg kort?

A. De hele geschiedenis, geloof ik, drie maanden.

20835. De **Voorzitter**: De bedoeling was niet, dat u ...

A. Ik zou een tijdlang in Holland blijven werken.

20836. De **Voorzitter**: U heeft geen opleiding gehad als marconiste?

A. Neen, ik zou een marconist meekrijgen, die zou een maand later komen.

20837. De **Voorzitter**: Dus u ging met een speciale opdracht?

A. Ik werd eigenlijk opgeleid om een lijn van geleidepiloten, een „escape-line”, te reorganiseren, maar een week of veertien dagen, vóór ik wegging, is deze lijn gesprongen, dus ik ging eigenlijk het laatste moment met de opdracht een nieuwe escape-lijn te bouwen.

20838. De **Voorzitter**: Men wist dus op dat moment, dat deze lijn gesprongen was?

A. Ja, dat wist men.

20839. De **Voorzitter**: Wanneer bent u toen gedropt?

A. In Februari 1943.

20840. De **Voorzitter**: U hebt natuurlijk van te voren nog een opleiding gekregen in parachute-springen?

A. Ja.

20841. De **Voorzitter**: Hoe intensief was die opleiding? Ik bedoel: hoeveel keer moest u „proefspringen”, voordat u bekwaam geacht werd om ....

A. Eén minder dan de mannen. De mannen werden opgeleid om in groepen te springen. Dat zou bij mij toch niet het geval zijn. Ik hoefde niet in groep te springen. Ik heb er 4 daar gedaan en de 5de in Holland.

20842. De **Voorzitter**: Hebt u het maar 4 keer gedaan?

A. Vier keer in Engeland.

20843. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u zich reeds terstond er toe bereid verklaard om niet alleen als agente, doch ook als parachutiste te gaan; wist u al van de aanvang af, dat u moest springen?

A. In het begin nog niet. Maar ja, hoe gaat dat? Ik bedoel, je zit daar in Engeland, je ziet dat leven daar, je kunt er een prachtige baan krijgen en een erg leuk leven leiden, maar daarvoor ben je niet in Engeland gekomen, wanneer je ziet, dat je iets werkelijks doen kunt. dan zeg je ja. Dan ga je eerst met een boot, maar dan zeggen ze, een boot is gevaarlijk geworden, wat ik heel logisch vond. want toen ik

wegging, was het al zo gevaarlijk. De enige manier is springen. Anders moet je aldoor de grenzen over als je via Spanje wilt. Dat is logisch, dat is, hoe je redeneert.

20844. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u vroeger wel gevlogen?

A. Ik was stewardess vóór de oorlog. Ik had alleen nog nooit gesprongen.

20845. De **Voorzitter**: Hoe bent u gedropt? Bent u, wat men noemt, blind gedropt?

A. Neen, ontvangstcomité.

20846. De **Voorzitter**: Was er voor u ook al een ontvangstcomité? U kwam toch niet naar beneden met een stel containers, enz.?

A. Inderdaad, met een radiotoestel en alles.

20847. De **Voorzitter**: Maar u zei, dat uw marconist later zou komen.

A. De marconist was nog niet klaar. Die is een maand later gegaan. Die zou een maand later nakomen.

20848. De **voorzitter**: Nam u dan alvast het toestel mee?

A. Dat heb ik niet geweten, toen ik uit Engeland ging. Dat heb ik naderhand pas gemerkt. Dat komt misschien, omdat er een andere organisatie is geweest.

20849. De **Voorzitter**: U wist dus, dat er een receptie-comité zou zijn?

A. Ja. Er was een telegram in Engeland ontvangen van het receptie-comité.

20850. De **Voorzitter**: Hebt u dat telegram gezien?

A. Ik heb het niet gezien. Ik heb de woorden doorgekregen.

20851. De **Voorzitter**: Van wie hebt u die doorgekregen?

A. Van de Engelsen.

20852. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat stond er'in? Hartelijk welkom of zo iets?

A. Welcome to the most courageous woman.

20853. De **Voorzitter**: En door wie was het ondertekend?

A. Door het ontvangstcomité. Dat werd niet gezegd. Het werd inderdaad verzonden, want de Duitsers vroegen of ik het ontvangen had.

20854. De **Voorzitter**: Weet u wie u ontvangen heeft?

A. Dat weet ik nu niet meer, dat is het ongeluk. Hadden zij mij alles onmiddellijk gevraagd na de oorlog, dan had ik alles kunnen vertellen. Ik kan er geen eed op doen. Volgens mij was het een naam, die leek op *Slagter*, maar ik kan er geen eed op doen. Een uur voor dat ik wegging uit Engeland, kreeg ik een papier van de Engelsen, waar een naam op stond, dat was degene, die mij ontvangen heeft.

20855. De **Voorzitter**: Waar bent u neergekomen?

A. Drenthe. Maar de Engelsen waarschuwden mij voor die naam.

20856. De **Voorzitter**: Hoe waarschuwden zij u?

A. Even vóórdat ik vertrok, kreeg ik een stuk papier, daar stond een naam op, waar ik voor op moest passen, als ik die naam tegenkwam. Toen werd ik ontvangen en de hele geschiedenis uitgeleverd aan de Duitsers en toen het verhoor begonnen was, heb ik pas die naam gehoord, het was een van het ontvangstcomité. De Engelsen hadden berichten van Hollanders, dat die en die gevaarlijk waren, dat zij de agenten moesten waarschuwen. Ik ben ontvangen, maar daar

heb ik die naam niet van gehoord, alleen voornamen. Daarna werd ik uitgeleverd aan de Duitsers en werd ik verhoord. Op het veld had ik eerst gezegd, dat ik een code had en dat heb ik ontkend bij de Duitsers. Toen hebben zij een getuige van het veld opgeroepen om te bewijzen, dat ik het gezegd had, en hebben zij de naam genoemd, die in Engeland op het papier stond.

20857. De **Voorzitter:** Door wie bent u verhoord?

A. Door o.a. *Schreieder* en *Bartels* en nog een, waarvan ik de naam niet meer weet.

20858. De **Voorzitter:** En is dat behoorlijk geweest?

A. Heel behoorlijk, correct.

20859. De **Voorzitter:** Men heeft het u niet moeilijk gemaakt?

A. Helemaal niet. Ik heb er nog gegeten met een van de Duitse officieren en een secretaresse. Daar heb ik zelfs nog een paar uur mogen slapen, ik heb nog een bad mogen nemen.

20860. De **Voorzitter:** Hebben zij u niet onmatige tijden bezighouden?

A. Ja, zij hebben wel aan één stuk doorgedraaid, allicht, maar dat zouden de Engelsen ook gedaan hebben. Het duurde drie dagen en drie nachten, maar ik heb tussendoor mogen slapen, ik heb een nacht mogen slapen.

20861. De **Voorzitter:** Had u een code of had u er geen?

A. Ik had een code.

20862. De **Voorzitter:** Had u er een? Dat interesseert mij. Wat is daarmee gebeurd?

A. Ik had de code in mijn hoofd zitten. Ik heb ontkend.

20863. De **Voorzitter:** U hebt de code niet prijsgegeven?

A. Neen.

20864. De **Voorzitter:** U behoefde dus niet te spreken over security-checks? Immers, de Duitsers zijn niet eens te weten gekomen, dat u een code had.

A. Neen, inderdaad niet, want de security-checks heb ik per ongeluk in Engeland eens verkeerd gedaan, dus ik dacht, als ik die code weggeef, dan zijn ze in Engeland nog niet zeker, dat ik het gedaan heb, want die fout had ik in Engeland ook gemaakt.

De **Voorzitter:** Dat begrijp ik niet goed.

A. Dat is ook heel ingewikkeld. Ik ken de code nu niet meer. Het is in ieder geval zo, dat aan het eind moest iets veranderd worden of iets bijgevoegd, ik weet niet meer precies, hoe het was, maar in elk geval, je moest een fout maken.

20865. De **Voorzitter:** Dat was dus de security-check?

A. Ja, maar die fout heb ik een keer bij het oefenen gemaakt in Engeland, dat komt, doordat je betrekkelijk snel werd opgeleid, en mijn geheugen is niet geweldig. Ik maakte dus die fout een keer in Engeland, de leraar zei toen, dat ik voorzichtig moest zijn, want dit is een teken, dat wij weten, dat je in Duitse handen bent. Dus toen ik in Duitse handen was, dacht ik, als ik nu die fout maak, dan zijn zij nog niet zeker, want ik heb die fout in Engeland gemaakt. Ik dacht dus: je kunt beter die code niet weggeven, en ik heb haar ook niet weggegeven.

20866. De **Voorzitter:** Had u de code niet in een lucifersdoosje?

A. Neen, helemaal niet. Ik had haar in mijn hoofd.

20867. De **Voorzitter:** Er waren wel agenten, die hun code in een lucifersdoosje hadden.

A. Ik had wel een code voor iemand anders bij mij, voor dat ontvangstcomité, die heb ik toen afgegeven.

20868. De **Voorzitter:** Oh, dus die hebt u afgegeven.

A. Die zat in die „lighter“, ja, dat was mijn code niet; ik mocht niet met het ontvangstcomité werken, ik moest mijn eigen gang gaan.

20869. De **Voorzitter:** Dachten de Duitsers toen, dat zij uw code hadden? Was dat de reden, dat ze u niet.....

A. Neen, maar ik heb eerst gezegd, dat ik een code had, en toen heb ik het ontkend en heb ik gezegd, dat het gewoon bluf was, omdat die Hollanders mij zo hadden ontvangen van: „Ik begrijp niet, dat zij een vrouw zenden, wij hebben al lang tegen Engeland gezegd, wij begrijpen er niets meer van, zij weten daar niets van de toestanden af en voor hoe lang blijf je“? Ik zei: „Voor drie maanden hoogstens“. Zij zeiden: „Oh, je komt er niet meer uit, ze weten er niets meer van.“ Dat heb ik allemaal gehoord, dus naderhand dacht ik, het kan best zijn, dat zij mijn code als bluf aannemen, dat heb ik tegen de Duitsers gezegd en zij hebben mij geloofd. Zij hebben nog meer dingen geloofd, die gek zijn. Voor mij was het nogal gemakkelijk, omdat ik de eerste vrouw was, die ging.

20870. De **Voorzitter:** Ja, ja, u had een streepje voor.

A. Inderdaad. Ik heb de hele opleiding ontkend trouwens.

20871. De **Voorzitter:** Zijn u ook de 100 vragen van *Schreieder* gesteld, waarin hij alles precies vroeg? Waar u in Engeland geweest bent, waar u opgeleid bent, enz., enz.?

A. Neen, want ik heb de hele opleiding ontkend. Ik kon het ontkennen, want ik was de eerste vrouw, die ging, dus ik kon zeggen, dat ik alleen maar had leren springen. Ik heb überhaupt gezegd, dat ik de Engelsen gevraagd heb om terug te komen, omdat ik heimwee had, en ze hebben het geloofd. Het is zelfs zo sterk, dat zij mij na drie maanden vrij wilden laten.

De **Voorzitter:** Wat zegt u?

A. Na drie maanden had *Schreieder* gedacht om mij vrij te laten. Hij dacht, dat ik gewoon een speelbal van de Engelsen was.

20872. De **Voorzitter:** Maar zij konden toch wel begrijpen, dat de Engelsen niet iemand naar beneden lieten springen, enkel omdat deze heimwee had naar zijn vaderland.

A. Ik weet het van de secretaresse. Zij heeft het mij zelf verteld, de secretaresse van *May*; later heeft zij het nog eens verteld. Zij dachten, dat ik dom was, ik heb blijkbaar erg dom gedaan. De hele geschiedenis was nogal raar. Ik ben blij, dat ik er af ben.

20873. De **Voorzitter:** Dus met andere woorden: aan uw opdrachten zijn zij helemaal niet toegekomen?

A. Jawel, natuurlijk wel. Ik heb wel iets losgelaten.

20874. De **Voorzitter:** Over hetgeen u moest komen doen?

A. Ja, iets wel natuurlijk. Je kunt niet alles ontkennen, dat geeft geen steek, je moet iets vertellen vooral omdat je op het veld alles al gezegd hebt. Ik bedoel, je wordt ontvangen door het ontvangstcomité en je krijgt de opdracht van absolute gehoorzaamheid aan het ontvangstcomité gedurende de eerste 24 uur. Het was op een Zondag. Zaterdag op Zondag, dat ik aankwam; vóór de Maandag mocht ik niet van het ontvangstcomité weg. Ik was weer een jaar uit Holland weg, dus ik wist de toestanden niet meer. Een Duits generaal was pas in Amsterdam aangevallen, het was dus curfew hier en curfew daar. Enfin, het was zeer spannend rond die tijd. Dus de lieden van het ontvangstcomité zeiden, het is zo veranderd in Holland, ze geven allerlei verkeerde berichten en verkeerde adressen door op het ogenblik en die zijn al lang in Duitse handen; de Engelsen zijn niet meer up to date er mee, enfin, wij hebben de plicht, de eis van onze leider is, dat je de adressen weggeeft om te controleren, anders mogen wij je niet laten gaan. Ik was gehoorzaamheid verschuldigd, dus ik gaf die adressen direct weg.

20875. De **Voorzitter:** Hebben de lieden van het ontvangstcomité lang met u gepraat?

A. Dat was op het veld, een paar uur ongeveer.

20876. De **Voorzitter:** Nog wel een paar uur? U hebt dus vrij veel kunnen vertellen?

A. Neen, ik heb eerst gewoon met hen zitten praten, om een beetje bij te komen. Torn hebben zij dat gezegd. Zij wilden mij eerst helemaal niet laten gaan. Zij zeiden, dat het poppekast was, dat men een vrouw gestuurd had, en zij vertrouwden het niet, enz. Ik had niet de indruk, dat ik in Duitse handen was. Ik dacht nog altijd, dat zij mij op de proef stelden, ik heb er ook niets van gezegd. Toen heb ik mij zelf maar beziggehouden met te denken, zij probeerden maar of ik durf. Toen ik de boeien aankreeg, dacht ik nog, zij proberen maar.

20877. De **Voorzitter**: Maar de Duitsers wisten toch, dat er een vrouw zou komen, deze keer?

A. Zij wisten het wel, ja.

20878. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat stond in het telegram?

A. Ja.

20879. De heer **Hoogcarspel**: Had u ook een opleiding als marconiste gehad?

A. Neen, ik had even leren seinen, maar heel vaag.

20880. De heer **Hoogcarspel**: Ik vraag het, omdat u een code meekreeg.

A. De marconist zou nakomen, die was niet klaargekomen. Zij hadden moeite gehad om een marconist te vinden. Zij zeiden: ga maar, hoe eerder hoe beter, want het wordt steeds spannender; hij komt een maand later.

20881. De **Voorzitter**: Wat had het dan voor zin, dat u een code meekreeg? Die kon hij dan toch zelf meebrengen?

A. Het was niet voor de code. Ik zou helemaal apart gaan werken. Ik zou niet met het ontvangstcomité werken. Ik zou zelf die lijn op gaan bouwen en dan moest er toch een marconist zijn.

20882. De **Voorzitter**: Ja, maar die moest nog komen.

A. Die zou komen, ja.

20883. De **Voorzitter**: Dus die had zijn eigen code.

A. Jawel, maar ik moest intussen naar dat adres in den Haag, die o.a. aan de escape-line gewerkt had, die intussen gesprongen was, enfin, gedeeltelijk gesprongen was, en ook voor andere dingen werkte, voor echte spionage, enz., en die waarschijnlijk ook verbinding had met Engeland. De Engelsens zijn zo, zij zeggen zo min mogelijk, net zo goed als ik niet wist, hoe ik uit Holland weg moest komen, dat zouden zij pas zeggen tegen de tijd, dat ik uit Holland weg zou gaan. Dus je gaat naar een adres en dan zul je wel verder horen.

20884. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat u de ware betekenis van het feit, dat u ook zelf een code meekreeg, op dat moment niet kende en dat u slechts vermoedde, dat deze u pas later precies medegedeeld zou worden?

A. Neen, dat was natuurlijk om contact met Engeland te houden. Ik zou toch zelfstandig werken, daarbij moest ik die man waarschuwen, want die werkte voor verschillende afdelingen tegelijk, wat natuurlijk reuzen gevaarlijk was. Ik moest er los van blijven.

20885. De **Voorzitter**: U bent dus heel spoedig naar Haaren gebracht?

A. Na twee dagen ben ik naar Haaren gebracht.

20886. De **Voorzitter**: Op welke datum was dat?

A. Op 13 Februari ben ik afgesprongen en ongeveer 16 of 17 Februari ben ik weggegaan naar Haaren.

20887. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u daar geweest?

A. Tot Mei 1944. Op 10 Mei ben ik in Ravensbrück aangekomen. dat weet ik nog heel goed.

20888. De **Voorzitter**: Dat was dus geruime tijd na de ontvluchting van *Wegner, van Rietschoten* en *van der Giessen* in de nacht van 22 op 23 November 1943?

A. Zij waren al lang weg, toen ik nog in Haaren zat, dat is zo.

20889. De **Voorzitter**: Kort na deze ontvluchting zijn alle agenten uit Haaren weggevoerd, eerst naar Assen en later naar Duitsland. In Haaren zijn toen achtergebleven *Lauwers, van der Reyden, Terlaak, Jordaan* en u. Enfin, u hebt van elkaar misschien niets gemerkt?

A. Neen, de enige, waar ik mee in contact geweest ben, dat was *Ubbink* met zijn celgenoot en naderhand *van der Bor*, die is omgekomen in Mauthausen. Hij kwam uit Barneveld. *Van der Bor*, geloof ik, dat hij heette.

20890. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen: Klaas van der Bor**.

A. Dat hebben zij ontdekt en tegelijk de celdeuren opengegooid, waar wij aan het kloppen waren. Wij hadden natuurlijk afgesproken, dat, mochten ze vragen wat wij deden, wij als antwoord moesten geven, dat wij het Wilhelmus klopten. Maar toen hebben zij toch na die tijd iemand naast mij weggehaald en was er steeds een lege cel tussen twee bewoonde cellen.

20891. De **Voorzitter**: U bent dus blijkbaar op een ander tijdstip, veel later dan de anderen, uit Haaren weggevoerd?

A. Ik heb nog aan *Schreieder* gevraagd, want *Schreieder* had, toen hij mij gevangennam, gezegd: „Ik kan niets beloven, alleen dat u in leven blijft." Ik vroeg hem of ik ook bij mijn kameraden mocht blijven. Het was een soort saamhorigheidsgevoel te weten hetzelfde gedaan te hebben. Het enige contact was het, dat je „überhaupt" met de wereld had. Ik heb natuurlijk gehoord, dat zij weggingen, je hoort alles. Toen heb ik *Schreieder* geroepen en is *Schreieder* gekomen en ik heb gevraagd of ik daarheen mocht, waar zij heengingen. Toen zei hij: Ik geloof, dat je beter hier bent, ik zal je zo lang mogelijk hier houden. Dat heeft hij ook inderdaad gedaan, hij heeft mij tot 8 Mei in Haaren gehouden.

20892. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat u op 8 Mei 1944 weg bent gegaan. Toen was er toch, voor zover u bekend, geen directe aanleiding, wel?

A. Ja, die heb ik ook nooit geweten. Ik ben nog naar *May* in zijn bureau geweest. *May* kwam dikwijls mij in mijn cel opzoeken om zo erns te praten over politiek en alle mogelijke dingen. Op mijn verzoek ben ik naar *May* gebracht en ik heb gevraagd waarom ik opeens weg moest; dat was de eerste keer, dat ik de cel echt uitkwam. Toen hij zei: Ik weet ook niet waarom; wij hebben bericht gekregen. Het kunnen twee dingen zijn: of je gaat naar Duitsland, of je komt vrij. Maar je moet naar den Haag. Ik weet niet, wat het is.

20893. De **Voorzitter**: Wat was uw indruk van *May*?

A. Hij is uiterst correct geweest, ik kan niet anders zeggen. Hij heeft alle mogelijke dingen voor mij gekocht en alles voor mij gedaan. Ik bedoel, wij mochten niet werken; wij zaten in een vrij donkere cel, daar zat ik 10 maanden alleen in. Ik kon er niet tegen, ik werd er gek van. Lichamelijk en geestelijk ging ik absoluut kapot. Toen is *May* mij een keer komen opzoeken en heeft het gezien. Het was Kerstmis; die zelfde dag nog is hij naar *Schreieder* gegaan in den Haag. De volgende dag had ik weermachtseten, kreeg ik een meisje in mijn cel (hetgeen reuzen gevaarlijk was voor de S.D.). Ze mocht nl. corresponderen met de mensen buiten de gevangenis, wat ik natuurlijk niet mocht. En ik mocht werken en hij zei: Wat wil je nog meer hebben? Ik zeg: Graag muziek, een radio. Ik heb radio gekregen. En ook andere gevangenen hebben toen radio gehad. Tegen Pasen heb ik duidelijk gehoord, dat zij in andere cellen ook radio's hadden, zij speelden de Matthaüs-Passion.

20894. De **Voorzitter**: Hoe was u over *Schreieder* te spreken?

A. Ik kan niet anders zeggen dan: uiterst correct. Ik heb niets op hem aan te merken gehad. De eerste dagen, dat ik in Haaren was, kwam hij mij opzoeken. Toen zei hij: „Hoe gaat het, is er iets aan te merken?" Ik zei: „Ja, het eten vind ik vreselijk, dat zure brood en dan zit er altijd nog iets zuurs of zoiets op." Hij heeft dat onmiddellijk veranderd. De volgende dag kregen wij margarine er op. Je kreeg alles gedaan wat je vroeg, als het maar enigszins kon,

20895. De **Voorzitter**: Hebt u *Giskes* ook wel eens ontmoet?

A. Neen, ik ken hem niet. Ik heb naderhand ook Engelse leerboeken gevraagd, alle mogelijke dingen, daar heeft *Schreieder* allemaal voor gezorgd. Deed *Schreieder* het niet, dan deed May het.

Ik kreeg kleren, schoenen, ik had een hele doos vol kleren, toen ik naar Duitsland ging. Ik heb er natuurlijk verschillende achter moeten laten.

20896. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Mocht u ook schrijven naar familie of kennissen?

A. Neen, dat mocht niet, dat is ook heel logisch. Een Rode Kruispakket mochten wij niet hebben, maar hij liet wel het Rode Kruis aan de gevangenis komen en dan werd het uitgepakt in de gevangenis en dan kwamen zij met zo'n etenswagentje langs de cellen en dan werd het verdeeld. Dus uiteindelijk kregen wij toch van het Rode Kruis, alleen kregen wij geen pakketten. Ik heb in de gevangenis in Bellechasse in Zwitserland gezeten, maar het was honderdmaal beter in die Gestapo-gevangenis, zowel wat de behandeling betreft als het eten.

20897. De **Voorzitter**: U bent dus op 8 Mei 1944 naar Ravensbrück gegaan?

A. Eerst naar Scheveningen, ik ben nog twee nachten in Scheveningen geweest, 10 Mei ging ik naar Ravensbrück.

20898. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u daar gebleven?

A. Daar ben ik gebleven tot eind Januari 1945, toen ben ik naar Mauthausen gebracht. Daar ben ik een paar dagen vóór het einde van de oorlog uitgehaald door het Rode Kruis en naar St. Gallen gebracht en daar heb ik een hele tijd in het ziekenhuis gelegen. Toen in de bergen en vervolgens naar Engeland.

20899. De **Voorzitter**: En was u ook ongeveer op de grens?

A. Inderdaad, ik heb op het randje van de dood gelegen. Zo gauw je in Zwitserland aankwam, had je geen morele drang meer nodig, je trots alles op te houden en aan je lichamelijke ellende weerstand te bieden. Je zakte zo in en je was weg.

20900. De **Voorzitter**: U was er dus ook lichamelijk slecht aan toe?

A. Oh ja, ik was wel een van de slechtste. Wij lagen met 30. Ongeveer 30 zijn er over in St. Gallen van de paar honderd. Ik ben er nog reuzen goed afgekomen. Ik ben de enige, die weer normaal werkt: de anderen zijn er allemaal óf aan dood gegaan óf een hartkwaal, óf liggen in Zwitserland of zo iets.

20901. De **Voorzitter**: Hebt u er verder geen nadelige gevolgen van gehad?

A. Dat kan ik niet zeggen. Het laatste halfjaar begin ik pas „mens^w te worden, maar ik heb de kracht niet meer van vóór de oorlog.

20902. De **Voorzitter**: U hebt in ieder geval een ervaring gehad, die niet veel vrouwen u zullen kunnen navertellen.

A. Gelukkig niet.

20903. De **Voorzitter**: Ik vermoed, dat, wanneer u er weer eens voor zou komen te staan, u zich misschien nog wel eens bedenken zou.

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat, toen ik in Engeland er voor stond om naar Holland te gaan en de Engelsen zeiden, dat het in Holland reuzen gevaarlijk was, omdat de Gestapo het verste binnengedrongen was in de illegale wereld in Holland, ik mijn kans op 50 % heb getaxeerd. Toen dacht ik: levend of dood. Maar nooit heb ik aan de gevangenis gedacht.

20904. De **Voorzitter**: Ons is gebleken, dat op de meeste agenten de sterkste indruk maakte het feit van hun ogenblikkelijke arrestatie. Zij kwamen naar beneden en dachten: nu gaat het werk beginnen, en vielen dan meteen in de handen van de Duitsers. Daar kwam dan bovenop — en dat was dan meestal de allergrootste schok —, dat de

Duitsers hun precies konden vertellen, hoe zij in Londen geleefd hadden, waar ze geleefd hadden en hoe alle verhoudingen daar waren, enz., hetgeen direct de gedachte bij hen deed opkomen, dat er verraad in het spel was. Ik heb het idee, dat dit op u niet zoveel indruk heeft gemaakt.

A. Neen, helemaal niet. Ik had een enorm vertrouwen in de Engelse Intelligence, want ik heb, toen ik uit Holland wegkwam, zo ontzaglijk veel goeds gezien van de Engelse parachutists, ik had er een enorm vertrouwen in. Ik zag wel, dat er verraad was, maar ik had in Holland geen moment aan een fout van de Engelsen gedacht.

20905. De **Voorzitter**: Dus die schok, die...

A. Die schok was voor mij, dat ik dat adres weggegeven heb. Daar heb ik enorm onder geleden. Ik bedoel de verantwoording, die je had voor die man.

20906. De **Voorzitter**: Dat heeft ernstige gevolgen gehad, niet waar? Dat betrof de heer *Smit*, is het niet?

A. Inderdaad. Maar ik ben er nog niet achter, wat er eigenlijk met hem gebeurd is.

20907. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u?

A. Of hij gefusilleerd is of omgekomen in het kamp.

20908. De **Voorzitter**: Hij is in ieder geval niet teruggekomen?

A. Hij is niet teruggekomen. Hij is, geloof ik, hier gefusilleerd, in Holland.

20909. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U wist toch, dat er verraad in Nederland was gepleegd?

A. Ja, het ontvangstcomité, dat is verraden natuurlijk, ik bedoel, dat waren verraders. Dat op de een of andere manier de Duitsers ingedrongen waren in de illegaliteit vond ik heel logisch. Als u gezien had, wat de Hollanders voor stomiteiten begingen, overal natuurlijk ongewild, maar hoe weinig verstandig zij waren en hoe ontzettend veel gepraat ook van alle kanten. Ik zal niet zeggen die agenten in Engeland — die Hollandse agenten heb ik trouwens ook niet gekend, ik werd helemaal tussen de Engelsen gehouden —, maar de Hollanders in Engeland, wat die niet allemaal hardop zeiden, vertelden en deden. Dat moest naar de Duitsers overgaan. Ook wat ik meegemaakt heb met dat meisje bij mij in de cel, dat ook hele boekjes met adressen en afspraken en alles er in bij zich had. Dan wordt zij gevangengenomen en zeggen de Duitsers: nu zullen wij doen net alsof je in België bent, je mag met je familie corresponderen. Dat heeft zij aangenomen. Daar kreeg zij onmiddellijk antwoord op van haar zuster en weer allemaal natuurlijk verhalen er in, waarop de Duitsers al die mensen gevangen konden nemen. Ik was 24 uur met dat meisje in de cel, ik heb haar laten praten en ik zei: „Ik zal het je maar eerlijk zeggen, ik zit hier voor de Gestapo“, toen schrok zij zich dood, natuurlijk. Ja, dat had net zo goed kunnen gebeuren. De mensen kunnen zo ontzettend onverantwoordelijk doen. Toen zei zij: ja luister eens, wij zijn volontair en jij bent beroeps. Dat is natuurlijk nonsens. Als je er ten slotte aan mvewerkt, heb je de verantwoording te dragen.

20910. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat, naar u meent, in dit kader van belang kan zijn?

A. Ik geloof juist helemaal niet. Want ik heb mrt de Nederlandse Regering eigenlijk niets te maken gehad. Ik ben één keer bij het Ministerie van Oorlog geweest, kort voordat ik wegging. Toen heb ik de heer *Lieftinck* gezien.

20911. De **Voorzitter**: Oh, dus dat toch wel?

A. Ja, één keer.

20912. De **Voorzitter**: Bent u maar één keer daar geweest?

A. Ja.

20913. De **Voorzitter**: Waar was dat eigenlijk voor? U verkeerde, naar u medegedeeld hebt, helemaal in de Engelse sfeer.

A. Ik denk, dat het is, omdat ik de eerste Nederlandse vrouw was, die in Engelse dienst overging. Zij hebben toch zeker wel een maand gewacht om te beslissen of het goed was, dat dit gebeurde.

Dus dat ze een soort verantwoordelijkheidsgevoel hadden en dat ze mij nog wilden spreken vóórdat ik wegging. Toen hebben zij onmiddellijk gevraagd, hoe ik er toe kwam om zoveel vertrouwen in de Engelsen te hebben. Ik heb gezegd, dat wat ik ondervonden had van de Nederlanders, langs de route naar Engeland, met de Engelsen niet zo'n enorm verschil was.

20914. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er een mening over, waar de fout in het z.g. England-Spiel lag?

A. De fout is, dat zij niet „opgecheckt” hebben. Als je een of andere lijn opbouwt of zo iets, dan moet je toch regelmatig van de andere kant er weer iemand naar toe sturen om contact daar te zoeken en voorzichtig „opchecken”. Als je een jaar zoiets laat rollen, dat kan niet. Dat leer je trouwens in Engeland ook. De eerste maanden zijn het minst gevaarlijk, maar hoe langer je het werk doet, hoe gevaarlijker het wordt. Dus ze moeten na een bepaalde tijd „opchecken” en dat hebben zij niet gedaan.

20915. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus in hoofdzaak een fout van de Engelse kant? Men had naar uw mening contrôle-agenten moeten sturrn?

A. Ja.

20916. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie trof u in Haaren nog meer? Kwam er wel eens een dokter of ....

A. Het was heel streng. Alleen de wachtmeesters heb ik gesproken.

20917. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werden er geen veronderstellingen gemaakt in de gevangenis?

A. Hoe bedoelt u?

20918. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Over de vraag, waar de fout zou liggen. Weet u niet, hoe de veronderstellingen daaromtrent geweest zijn?

A. Neen, dat weet ik niet.

20919. De **Voorzitter**: U had, als ik u goed begrepen heb, ook vrijwel geen contacten met de andere agenten?

A. Ik heb het heel in het begin even gehad met *Ubbink* en toen is hij uit de cel gegaan, daarna is van *der Bor* daar geweest, maar verder nooit. Ja, *Ubbink* heeft contact met beneden gehad, dat weet ik nog wel. Maar ik heb wel contact met de buitenwereld gehad via een S.S.-er, een S.D.-bewaker of hoe noem je dat, zo'n Hollander, die voor de S.D. of voor de S.S. buiten moest waken. Enorm veel heeft hij voor ons gedaan, nu heeft hij 7 jaar gevangenisstraf.

De **Voorzitter**: Werkte hij mee aan het buiten de gevangenis brengen van correspondentie?

A. Berichten. Berichten uitgezonden naar de K.L.M., dat ik gevangen zat. Die heeft hij doorgegeven naar Engeland.

20920. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn deze doorgekomen naar Engeland?

A. Op het laatste, toen wisten de Engelsen het echter al langs andere weg. Het heeft te lang geduurd vóórdat het door was. Eerst kreeg ik mijn K.L.M.-speldje terug. Hij gooide mij mijn K.L.M.-speldje toe, als bewijs dat hij er was geweest. Ik heb naderhand geïnformeerd bij de K.L.M., hij is er inderdaad geweest.

20921. De **Voorzitter**: En hebben zij het bericht van uw gevangenneming door kunnen sturen naar Engeland?

A. Ja, maar dat heeft te lang geduurd; het heeft zo lang geduurd, dat het is doorgekomen, toen de Engelsen het al wisten.

20922. De **Voorzitter**: In welke tijd moet dat ongeveer geweest zijn?

A. Ik heb het doorgegeven in Juli, nadat ik drie maanden gevangen zat.

20923. De **Voorzitter**: Juli 1943?

A. Ongeveer, ja.

20924. De **Voorzitter**: En wanneer kan dat bericht aangekomen zijn?

A. Dat weet ik niet.

20925. De **Voorzitter**: Maanden later, dacht u?

A. Oh ja, maanden later. Ik weet niet precies, wanneer het in Engeland is aangekomen, ik heb het nooit meer gehoord eigenlijk.

20926. De heer **Ruijs de Beerenbrouck**: U had de opdracht om te gehoorzamen aan zo'n receptie-comité, maar is er, vóórdat u vertrok, in Engeland nooit critiek uitgeoefend op het hele stelsel?

A. Neen, u bedoelt op het receptiecomité? Neen, dat heb ik zelf nog opgeworpen. „Als het receptiecomité nu eens niet deugt?” Ze zeiden: „O, daar werken we zo mee, dat werkt zo prachtig.” Ja, het is een fout geweest van Engeland. Maar wie is zonder fouten? Ik bedoel: het is een spel, je geeft je er aan, je weet, dat er risico aan is, dan moet je ook die dingen kunnen slikken.

20927. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn er nog meer vrouwen uitgezonden? Niet als parachutiste — als zodanig was u de enige —, maar op andere wijze?

A. Verder was vóór mij *Lotti Röell* uitgezonden. Die heeft met mij in Ravensbruck gezeten. Zij was van Engeland naar Nederland gereisd via Portugal en Spanje.

20928. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was die ook door dezelfde Engelse dienst uitgezonden?

A. We hebben dezelfde codeman gehad, hebben wij ontdekt. Dat is, geloof ik, het enige, dat ik mij herinner.

20929. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is zij op het ogenblik?

A. Op het ogenblik zou ik het niet weten. Zij heeft een tijd in Engeland gezeten nog; haar vader woont in Soest, hij is dokter.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die is juist overleden.

A. Dat wist ik niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt. Ik sluit het verhoor.

B. A. W. M. TERWINDT.

DONKER, voorzitter.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPSEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN ZATERDAG 24 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

LEENDERT POT,

oud 38 jaar, wonende te Scheveningen,
ambtenaar op arbeidscontract bij het Departement van Algemene Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

20930. De **Voorzitter**: U bevond zich in het voorjaar 1942 in ons land en u hebt toen contact gekregen met een agent, die uit Engeland was gedropt, met name jhr. E. W. de Jonge?

A. Hij was aan de kust afgezet.

20931. De **Voorzitter**: Inderdaad. Misschien wilt u even vertellen, hoe dat contact tot stand gekomen is, wat er toen gebeurd is en hoe dat geleid heeft tot uw arrestatie.

A. In het begin van de bezetting heb ik, zoals ieder, een beetje getracht wat te doen en was daardoor in contact gekomen met *Piet Feith*, jhr. P. F. Feith, die eerst in de van der Aastraat woonde en later in Marlot. Hij vertelde mij, dat hij voor iemand werkte. Hij zei mij niet, hoe het in elkaar zat, maar vroeg mij of ik zo in het algemeen eens wilde rondkijken. Ik heb dat een tijdlang gedaan en dat is waarschijnlijk vrij onbelangrijk geweest. Later heb ik bemerkt, dat hij waarschijnlijk een uitloper is geweest van *van Hamel*, die hier een dienst was begonnen, maar dat heb ik nooit zeker geweten.

Deze zaak kwam tot haar einde, toen *Feith* om het leven kwam doordat hij tegen een paaltje reed en ik niet wist, hoe de zaak verder in elkaar zat. Voor *Feith* werkte iemand, die ik ook weer kende, nl. *Maarten Reuchlin*.

Ik heb hem later wel eens gevraagd hoe de zaak in elkaar zat, maar hij wist het ook niet. Een half jaar later, dus in Februari, begin Maart 1942, kwam hier *Ernst de Jonge*. Die is eerst naar een oom van hem in Zutphen gegaan en is vervolgens bij *Maarten Reuchlin* komen aanzetten, die voor hem voor onderdak moest zorgen. Hij heeft o.a. onderdak gevonden bij *van Driel van Wageningen*. Ik kende *de Jonge* een beetje van vroeger. Hij was een erg wilde, maar flinke vent. Het bleek, dat hij een zeer uitgebreide opdracht had. Deze omvatte spionage en verder moest hij zich op de hoogte stellen van de voedselvoorziening, moest hij economische inlichtingen inwinnen en moest hij contact hebben met bepaalde politieke figuren, o.a. *Vorrink*.

20932. De **Voorzitter**: Hebt u dat later vernomen, toen u in Engeland was, of heeft hij u dat verteld?

A. Dat heeft hij mij verteld. Hij heeft mij toen gevraagd of ik het militaire gedeelte van zijn opdracht wilde doen. Toen heb ik gezegd: Dat vind ik prachtig. Dat was een betere kans dan ik ooit te voren had gehad om iets reëls te doen. Daarvóór was het altijd vrij vaag geweest. Ik wist niet, waarvoor en hoe hij werkte. Het enige bezwaar was, dat ik van dit soort werk toen helemaal niets afwist. Ik moest dus bekijken, wat hier het Duitse leger, de vloot en de luchtmacht uitspookten. Ik ben nogal ijverig hieraan begonnen en na enige tijd begon dat wel te lopen. Ik heb toen gemerkt, dat je die zaak alleen kunt doen, wanneer je de theorie er van beheerst, wanneer je weet hoe het Duitse leger en de Duitse vloot in elkaar zitten. Dan zie je oneindig veel meer en kun je oneindig veel meer bereiken. Dat is helaas maar een korte vreugde geweest, want ik werd op

22 Mei samen met *Ernst de Jonge* en *Althoff* in Rotterdam opgepakt.

20933. De **Voorzitter**: Ik wil bij dit punt u even onderbreken en nog iets vragen over de tijd, die daaraan voorafging. U zegt, dat u gearresteerd bent met *de Jonge* en *Althoff*. Wat had *Althoff* er mee te maken?

A. *Althoff* was de vertegenwoordiger van *Vorrink*. *De Jonge* had tot taak *Vorrink* naar Engeland te brengen of althans er met hem over te praten. *Vorrink* was daartoe niet bereid en hij heeft als representant *Althoff* aangewezen. Ik heb ten minste met *Althoff* een avond meegemaakt in Noordwijk. Wij hadden namelijk in die tijd een huis in Noordwijk gehuurd, „de Duindistel”. De boulevard was toen al verboden en wij hadden het eerste huis in de Rembrandtstraat van af de boulevard gehuurd om operaties van uit zee te doen. Daar is nooit veel van gekomen. Er zijn dikwijls telegrammen overgestuurd. Op een goede avond — ik vermoed half April — zouden zij aan de kust komen en *Althoff* ophalen en van ons een aantal spullen meenemen.

20934. De **Voorzitter**: U bedoelt het blijkbaar zo, dat de heer *Vorrink* zelf niet naar Engeland wilde gaan, maar dat hij iemand wilde sturen?

A. Hij wilde zelf niet gaan en in zijn plaats of namens hem — ik weet niet, hoe dat precies gesteld moet worden — zou iemand anders gaan en dat was *Althoff*. Dus toen die boot aan de kust verwacht werd, was *Althoff* in dat huis aanwezig.

20935. De **Voorzitter**: Het staat dus vast, dat *de Jonge* dit deel van zijn opdracht, nl. contact te zoeken met de heer *Vorrink*, heeft uitgevoerd?

A. Ja.

Het bezwaar was, dat hij te actief was. Dat kan in dit werk nooit goed gaan. Je kunt maar een bepaalde hoeveelheid werk verzetten; doe je te veel, dan worden de kansen slechter.

Toen ik tegelijk met hem gepakt werd, wist ik niet, hoe het in elkaar zat. Ik kwam op die flat aan het Ungerplein, te Rotterdam; het was de verjaardag van *de Jonge* en ik zou met hem gaan eten. Toen hoorde ik een andere geschiedenis. Hij woonde daar met *van Driel van Wageningen*, die bevriend was met *Kortland*, de havenmeester te Rotterdam. Deze gaf inlichtingen over schepen, die in- en uitgingen. *Kortland* had in een andere zaak gezeten, een O.D.-geschiedenis; hij was wat aangebrand en voelde zich niet lekker en wilde weg. Wij hadden toen een vrij aardige weg naar Zwitserland, maar *Kortland* wilde niet; hij zeide: dan blijf ik daar hangen en kom niet verder. In die tijd hadden wij ook een geschiedenis gehoord van een boot, die van uit IJmuiden zou vertrekken. *Kortland* wilde daarmee meegaan. Wij hebben hem toen films van gegevens, die wij verzameld hadden, meegegeven. Toen ik evenwel op 22 Mei bij *Ernst* kwam, zeide hij: het is misgelopen met *Kortland*; op 19 Mei was het gebeurd. Ik heb toen tegen hem gezegd, dat hij daar niet moest blijven. Ik ga met jou mee, zeide hij, ik heb nog veel te doen en bovendien: dadelijk komt *Lex* nog bij me. Toen hij kwam, ging ik de kamer uit; ik vond het niet nodig bij dat onderhoud aanwezig te zijn. Ik ging dus naar de achterkamer. Tien minuten later werd er weer gebeld en toen kwam er een aantal mensen binnen met pistolen in de hand. Het zag er toen natuurlijk erg slecht uit; bovendien wist ik niet, hoe het in elkaar zat. Ik wist niet of zij gewoon de lijn hadden gevolgd via *Kortland* naar zijn vriendenkring of dat *Althoff* gevolgd was of dat ze *de Jonge* in de gaten hadden of wellicht mij zelf. Het laatste leek mij onwaarschijnlijk.

Ik ben toen meegenomen. u weet wel, naar een paar huizen hier vandaan en daar ben ik gelukkig weer ontkomen. Tijdens het verhoor was ik geboeid aan een stalen stoel. Dat duurde een nacht en toen moest ik ergens anders heen. Die boeien deden het toen niet en daarom werd ik ongeboeid over straat gevoerd. Ik kneep hem als de ziekte en ik dacht: dat gaat mis. Toen de bewakers een halve pas voor mij uit waren, ben ik weggelopen, hierlangs en langs de House of Lords.

Toen kwam een belangrijk punt aan de orde. Ik was er eenmaal mee begonnen en hei begon goed te gaan. Ik overlegde met iemand anders, *Dutilh*, die ook voor *de Jonge* had gewerkt; het was een clubgenoot van hem uit Leiden; wij besloten de zaak voort te zetten. De enige moeilijkheid was, dat wij de andere mensen, die er van wisten, niet tijdig konden waarschuwen. Het was Pinksteren; bovendien wist ik niet, waar de fout zat en waarheen ik moest gaan. Ik ben toen naar Oud Eik en Duinen gegaan en zei tegen mezelf: nu moet je geen domme dingen doen. Ik ben toen weer op mijn benen terechtgekomen en ben een paar dagen weer met *Dutilh* in contact gekomen. Met hem heb ik overlegd, hoe wij de zaak zouden voortzetten. Eén ding stond hierbij vast: wij gaan niet beginnen met alles te doen, wat *de Jonge* deed, want dat blijft nooit goed gaan. Als je met veel mensen bezig bent, loop je zoveel risico, dat het op de duur mis gaat, en de waarde van het werk is, dat je het lang kunt doen.

Al spoedig deden zich grote moeilijkheden voor, urant de marconist van *de Jonge*, die ergens in de Vondelstraat woonde — ik meen op no. 28 — bleek een paar dagen later gearresteerd te zijn. Dat was *Reuter*. In werkelijkheid heette hij, geloof ik, *Radema*. Wij kwamen toen direct voor de moeilijkheid van de verbindingen te staan. Op dat gebied had ik al meer iets meegemaakt, wat ik in die tijd niet helemaal begreep. De kwestie was, dat, toen *Ernst de Jonge* in Nederland kwam, hij twee zenders bij zich had. Hij vertelde mij, dat het de bedoeling was, die ene zender te geven aan een groep, die zonder zender geraakt was. In Engeland was het hem aldus voorgesteld: er is een groep A en een groep B; groep A heeft gemeld, dat groep B zonder zender zit. Eén van die twee zenders heeft eerst een tijd bij mij gestaan — ik woonde toen in de Heulstraat — en moest later worden afgeleverd bij een dr. *Krediet*.

Wij zijn met het ding eerst naar den Deijl gefietst en hebben toen opgebeld. Dat kwam goed uit, want er werd aan de andere kant in het Duits geantwoord!

Dat was het eerste, waaraan wij bemerkten, dat er met de verbindingen wel eens iets niet helemaal in orde kon zijn. Mijn verdere ervaringen wezen veelal ook in die richting.

Wij hadden het ons zo voorgesteld, dat wij de berichten, die wij verzamelden, eerst op een microfoto zouden laten brengen en deze op de een of andere manier hetzij naar het zuiden, hetzij naar het noorden zouden laten brengen. Voor dingen, die eventueel spoed vereisten, zouden wij trachten een zender te vinden. In een lange verbinding slaagden wij al spoedig. Door bemiddeling van een andere clubgenoot van *Dutilh*, *Bosch van Rosenthal*, kresen wij gelegenheid de zaken naar Zwitserland te sturen. Door een relatie uit mijn diensttijd kwam ik weer in contact met een dokter *Oosterhuis* uit Delfzijl. Hij was een nogal levendig man met veel ondernemingsgeest. Hij was dokter, maar tevens reder en hij deed van alles.

Ik dacht: Dat zou wel eens prijs kunnen zijn. Ik zei tegen hem: Kunt u er voor zorgen, dat er spullen naar het noorden gaan? Het antwoord was: Natuurlijk. Ik stuurde van die tijd af, een paar maanden na mijn arrestatie, berichten naar het noorden en naar het zuiden. Daarnaast hebben wij getracht een zender te krijgen, waarin ik echter tot mijn vertrek, ongeveer een jaar later, nooit geslaagd ben.

In deze zaken hebben wij echter een hoop ervaring opgedaan, die heel bedenkelijk was. *Dutilh* kwam ongeveer in Augustus 1942 in contact met of zocht op een dr. *Bolle* in Pijnacker. Deze had enige mensen geherbergd of die kwamen daar, die uitgezonden waren uit Engeland. De een heette *Jan*, en dat zou de vent zijn, die de berichten kon overbrengen. *Jan* bleef evenwel lang weg en later kwam *Dutilh* in contact met *Dick*, een vriend van *Jan*, die trouwens al samen met *Jan* bij *Bolle* was geweest.

Na enige tijd vertrouwden wij de zaak niet erg. Die *Dick* stelde de zaak te mooi voor en vertelde te pas en te onpas, dat hij een ondergedoken officier was. Dat interesseerde mij helemaal niet en het maakte alleen een slechte indruk. Het eind van het liedje is geweest, dat wij er achter zijn gekomen, dat deze *Dick* en consorten een fout gezelschap waren. Op een gegeven ogenblik zou *Dick* met zijn vriend een bezoek brengen aan het huis van *Dutilh* vlak bij het Staatsspoor en toen bleek, dat er 6 kerels met een S.D.-auto aankwamen. Bij die gelegenheid werd *Bosch van Rosenthal* opgepakt. Wij hadden hem bij de brug neergezet om uit te kijken. *Dick* en zijn vriend belden aan en hun werd niet opgedaan. Zij keken toen rond en zagen *Bosch van Rosenthal*, die daar stond te schilderen.

Deze mijnheer *Dick* vertelde altijd, dat hij een agent was, die door Londen was uitgestuurd om sabotage te plegen. Dat was de eerste keer, dat ik een agent tegenkwam, die dat beweerde. Door *Bolle* kwamen wij in contact met andere mensen, die inderdaad sabotage deden.

Een daarvan was *Kastein*, een vriend van *Bolle*. *Kastein* was een communist en hij kon het daardoor nogal goed vinden met *Dutilh*, die ook sympathieën in die richting had. *Kastein* was wel een aardige vent, maar hij was veel te wild en veel te schieterig. Het was niet goed, als er niet geknald werd. Hij wilde ons altijd met wapens opschepen. Aan de andere kant was hij bijzonder behulpzaam. Als je wat nodig had, kon je altijd bij hem terecht, maar hij was naar mijn smaak te wild en dat moest vroeg of laat mislopen. Die *Kastein* vertelde altijd, dat hij nog nooit iemand uit Engeland was tegengekomen met de opdracht hier sabotage te organiseren. Ik had dus een pseudo-sabotage-agent gezien en *Kastein*, die zeer actief was, had nog nooit zo iemand ontmoet. Korte tijd later bemerkte ik hetzelfde met de groep *Pahud* en consorten uit Delft, waarmee ik in aanraking was gekomen. Dat was ook een jongen, die sabotage deed. Hij had door familiebanden nogal goede contacten aan de scheepswerven aan de Kinderdijk. Hij vroeg mij of er soms wat te saboteren viel. Ik zei: Saboteur ben ik niet en ik weet niets vari saboteren, maar als er een Duitse divisie doorkomt, kunnen jullie misschien een paar bruggetjes opblazen. Ik weet te voren, als een Duitse divisie doorkomt, en ik weet waarlangs zij komen. Als je een spoorbrug opblaast, kun je de zaak aanzienlijk stagneren. Ook deze jongen was nooit een sabotage-agent tegengekomen, hoewel hij zeer actief was en veel mensen kende.

Bij ons verder zoeken naar radioverbindingen kwamen wij in contact met de bekende *Anton de Wilde*. Het was ook weer *Dutilh*, die daarmee in aanraking kwam. Deze vertelde ook weer, dat hij sabotage-agent was, dat hij uit Engeland kwam en allerlei mensen kende. Hij was bijzonder goed geïnformeerd. Daar ik door mijn vroegere ervaringen nogal schuw was geworden, ben ik daarbuiten kunnen blijven. Hij vroeg mij te spreken, maar ik heb altijd gezegd, dat ik voor hem niet te spreken was, omdat ik niet aan sabotage deed en hij alleen een postbus kon zijn om berichten over te brengen.

Ik had dit tegen deze man: als hij met *Dutilh* sprak, had hij altijd een grote aktentas met wapens bij zich. Ik wist van *Ernst de Jonge*, dat de mensen geleerd werd, dat zij bij voorkeur niet met wapens moesten lopen. Toen wij hem daarop attent maakten, zei hij, dat het nodig was, omdat, wanneer hij gepakt zou worden, hij er een eind aan zou maken. Dat smoeseje lustten wij niet. Bovendien was hij de enige, die dat werk moest doen. Vanwege die wapens was hij of fout of onvoorzichtig en dat zijn beide categorieën mensen, met wie ik liever niet sprak. Wanneer hij goed was, dan was hij in ieder geval erg stom; waarom zou zo iets aan één man opgedragen worden? Het zijn op zich zelf misschien maar kleine dingen, maar daarom heb ik nooit met hem willen praten. Ik heb *Dutilh* er ook gedeeltelijk van af weten te brengen om met hem te praten. Ik zei tegen hem: ik lust die man niet en ik heb liever niet, dat je met hem praat.

De berichten zouden alleen maar via tussenpersonen overgebracht worden. *Van der Waals*, die intussen wist, wie *Dutilh* was, noemde *Wilton*; deze zou als tussenpersoon fungeren. Op een van de bijeenkomsten van *Dutilh* met *Wilton* is deze gepakt. Ik kon vrij gemakkelijk nagaan, dat hij daar was opgepakt. Ik woonde in hetzelfde huis als *Dutilh*: wij bespraken des morgens samen de dingen, die wij zouden gaan doen. Ik wist, dat hij toen wat in Leiden ging doen. Hij is daar wel aangekomen, want hij heeft een film afgeleverd bij *Pelinck* in de Lakenhal, maar hij is niet op de lunch gekomen, die afgesproken was.

Toen *Dutilh* gepakt was, dacht ik bij mij zelf: dat blijft met jou ook niet eeuwig goed gaan. Ik moet zien, dat ik de zaken aan anderen overdraag, en dan langzamerhand vertrekken. Ik had het voordeel, dat ik met betrekkelijk weinig mensen werkte. Doordat ik de theorie van de zaak vrij aardig was gaan leren, had ik een goed inzicht van wat er in Nederland aan Duits militair apparaat aanwezig was en hoe het in elkaar zat. Ik heb toen aan *Sieuwert de Koe*, met wie ik enige tijd het samen heb gedaan, gevraagd de zaak over te nemen. Nadat dus *Dutilh* in Maart 1943 gepakt was, heb ik twee maanden met *de Koe* samengewerkt en ben toen einde Mei via mijn relatie *Oosterhuis* naar Zweden vertrokken.

Toen ik in Nederland zat, heb ik mij dikwijls afgevraagd of het wel verantwoord was die dingen te doen en of er niet velen waren, die het veel beter deden.

Ik had tegen een aantal jongens, die betrekkelijk weinig wisten, gezegd, dat het goed was en dat zij goed werk deden, maar ik had feitelijk vrijwel geen taal of teken gehoord sinds *de Jonge* opgepakt was. Vóór die tijd kregen wij nog wel antwoord op onze berichten, maar later vrijwel niet meer. Op een gegeven ogenblik heb ik tegen Zwitserland gezegd — en dat zal waarschijnlijk wel in Londen terechtgekomen zijn — dat, als ik geen antwoord kreeg, ik aannam, dat het werk niet geapprecieerd werd.

20936. De **Voorzitter**: U zeide, dat u enkele keren antwoord kreeg. Dat ging toch via de Zwitserse weg en niet over de zender?

A. Zeker.

20937. De **Voorzitter**: Dan nog dit. Ik lees hier, dat u verklaard hebt, dat u, naar u meent einde 1942, in contact kwam met *Niermeijer*. Die had toch een zender, niet waar?

A. Ja, met *Niermeijer* zat het zo. Ik ben met *Niermeijer* in contact gekomen via een relatie van *Dutilh*. Zijn werkelijke naam ken ik niet. Hij kwam aan met het verhaal, dat hij een agent ontmoet had en dat wij via die man zouden kunnen gaan zenden. Alles, wat de vent vertelde, leek heel goed. Ik geloof wel, dat het in orde was. Hij had één nadeel: hij was heel raar met vrouwen en was in alle mogelijke zaken verwickeld. Een van de eerste dingen, die hij vroeg, was of wij f 10000 voor hem hadden. In die tijd leefde ik ook zo'n beetje van mijn vrienden en f 10000 was een machtige som gelds, die ik niet kon produceren. Wij hebben twee of driemaal een bericht aan *Niermeijer* gestuurd. Toen vertelde hij, dat hij een adres had gekregen in Amsterdam op de Herengracht, via zijn zender, waar hij geld kon krijgen. Van deze escapade is *Niermeijer* niet teruggekeerd. Ik heb de nalatenschap van *Niermeijer* gekregen, via die relatie, welke nalatenschap o.a. bestond uit gegevens omtrent spoorwegverbindingen — daar was hij goed in —, een monsterboekje en wat Zweeds geld. Dat laatste is mij van pas gekomen toen ik later zelf naar Zweden ging. Het monsterboekje durfde ik niet te gebruiken. Ik ben gewoon als verstekeling gegaan.

20938. De **Voorzitter**: Er is twijfel over de vraag, bij welke agent *Schreieder* heeft gevonden de bekende photo, die van *der Waals* een introductie heeft verschaft in de kring-Vorrink. Nu geeft *Schreieder* als naam van die agent op: *Niermeijer*. Wij zijn er nog niet achter of dit juist is. Er zijn nl. ook enige feiten, die daaraan doen twifelen. Mijn vraag is nu of *Niermeijer*, die u een paar malen hebt gesproken .....

A. Ik heb hem helemaal niet gesproken. Via een relatie van *Dutilh* heb ik van zijn bestaan geweten. Daardoor heb ik die spullen gekregen, maar zelf heb ik hem niet gesproken.

20939. De **Voorzitter**: Dus hierover hebt u niets gehoord?

A. Daar weet ik niets van.

20940. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander punt. Er werd in het algemeen heel sterk over geklaagd, dat de agenten, die hier werden afgezet, waren voorzien van zeer slechte persoonsbewijzen. Hebt u daarvan wel eens iets bemerkt? Ik meen, dat o.a. dr. *Bolle*, te Pijnacker, iets te maken heeft gehad met het verschaffen van betere persoonsbewijzen aan de agenten.

A. Dat weet ik niet zeker. Wel weet ik, dat *Ernst de Jonge* geen goed persoonsbewijs bij zich had.

20941. De **Voorzitter**: Was dat zo op het eerste gezicht niet erg best?

A. Dat weet ik niet, maar wij hebben er indertijd over gesproken en *Dutilh*, die in deze zaken beter thuis was dan ik, zei: Dat en dat deugt er niet aan. Wij hebben hem toen, geloof ik, een ander persoonsbewijs verschaft. Hij had een persoonsbewijs onder de naam van *der Plas*, naar ik meen.

20942. De **Voorzitter**: Dus er waren wel klachten over?

A. Het was in elk geval niet helemaal goed.

Toen ik nog in Holland zat, heb ik mij dikwijls afgevraagd of het zin had dat werk te doen. Ik was eigenlijk bang, dat zeker 50 mensen het beter zouden doen. Verder had ik het idee, dat wij in die tijd allemaal hadden, dat de echte experts in Londen zaten en dat ik daar een hoop zou kunnen leren. De eerste desillusie op dit gebied beleefde ik toen ik in Zweden kwam. Toen ik in Juli 1943 daar kwam, werd ik heel goed ontvangen. Via de zender — in die tijd had dr. *Oosterhuis* zelf een zender — was medegedeeld, dat ik kwam, zodat de ontvangst heel goed was.

Toen ik daar kwam, zei de consul-generaal *de Jong*: Daar hebben wij nu net op zitten wachten; jij komt hier werken. Ik vond het heel best daar een tijdje te zitten, maar aan de andere kant had ik geen zin eindeloos in Zweden te blijven hangen. Toen ik in Zweden werkte,

was ik dus een onderknuppeltje van *de Jong*, die mij wel een handig ventje vond, die van een en ander wat wist. Hij duldde natuurlijk niet, dat ik er een eigen mening op nahield. Toen ik daar ongeveer een halve maand had gezeten en *de Jong* enige suggesties deed, die eventueel tot verbetering van dit werk zoude kunnen leiden, had ik het gedaan bij hem en was bijzonder ver uit de gratie. Dat was eigenlijk mijn eerste tegenslag. Ik had gedacht: het zal een geweldige vent zijn, die dat doet; maar niets bleek minder waar te zijn. *De Jong* was iemand, die van bijzonder goede wil was, maar die helaas zo'n ijdelheid bezat, dat hij ten enenmale ongeschikt was om dat werk te doen. Ik heb daar een belangrijke ruzie gekregen en het eind van het liedje is geweest, dat ik naar Engeland ben gegaan.

20943. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Ik ben in Augustus 1943 naar Engeland gevlogen en was voorzien van nette introducties van mensen, die ik inmiddels in Zweden had leren kennen. Toen ik in Londen was, ging ik mij melden. Ik behoefde vanwege het werk, dat ik had gedaan, niet naar de Patriotic School. Ik kwam 's avonds om 8 of 9 uur in ..... aan. Ik was nog nooit in Engeland geweest. Ik ging naar een telefooncel en zocht onder het hoofd „Netherlands” en vond het Ministerie van Oorlog. Na veel moeite vond ik een taxi en ging daarheen. Ik dacht — weer een waandenkbeeld, dat ik had — een geweldige activiteit te vinden. Ik liep door die flat heen en vond helemaal niemand.

20944. De **Voorzitter**: Was dat in Arlington House?

A. Ja. Het was 9 uur, halftien. Eindelijk vond ik een bode, die bezig was zijn sokken te wassen. Ik zei, dat ik mij kwam melden bij het Nederlandse leger. Deze man keek sceptisch en zei: Dat ziet er niet zo best uit op dit uur van de dag; u zult bij het Leger des Heils moeten slapen. Ik zei: Dat nooit. Ik had via de gezant, de heer *Willems*, en anderen een zakvol introducties voor alle mogelijke mensen. Toen kwam ik in contact met *Somer*, die ik later op de avond heb gevonden en bij wie ik die nacht heb geslapen.

Mij werd de vraag gesteld, waar ik wilde werken. Dat vond ik eigenlijk een beetje vreemde vraag. Ik was reserve-officier en ik stelde mij dus op het standpunt, dat zij moesten uitmaken, waar ik zou komen. Daar had ik zelf eigenlijk weinig mee te maken. Men dacht, dat ik wel een bruikbaar krachtje was, en toen kwam ik terecht op het bureau M.V.T. bij de kolonel *de Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp*. Ik ben de 17de aangekomen en de 20ste ben ik bij *Lieftinck* en *Schilp* komen aanzetten. Die ontvingen mij bijzonder hartelijk en vertelden mij o.a., dat de rapporten, die ik had gestuurd, de basis voor hun werk waren. Ik was daardoor natuurlijk zeer verheerlijkt. Toen vroegen zij verder, wat ik eigenlijk wist van sabotage, want dat dat hen speciaal interesseerde. Toen ben ik gaan vertellen, wat ik gemerkt heb van sabotage. Ik wist niet, hoe de zaak precies in elkaar zat, maar ik wist wel, dat er met de verbindingen iets mis was en zeer zeker, dat er met de sabotage iets mis was.

Ik heb dat tegen *Schilp* en *Lieftinck* verteld en de reactie, die daarop volgde: had ik nooit verwacht. Ze zeiden: God, wat flauw; dat zeg je alleen om ons te pesten.

20945. De **Voorzitter**: Zeiden ze dat met zoveel woorden? Was dat op 20 Augustus 1943?

A. Ja zeker, zo zeiden zij het; het was inderdaad 20, 21 of 22 Augustus.

20946. De **Voorzitter**: Ik zeg dit, omdat er toen al verschillende waarschuwingen binnengekomen waren.

A. Dat was nu de mentaliteit van die mensen. Hun ontbrak iedere zelfcritiek. Ieder, die hun iets vertelde, beschouwden ze als een belager, die afgunstig was, die het zelf wilde doen en die hun onaangenaam wilde zijn.

Iedere aanmerking, die je maakte, wierpen ze verre van zich; daar gingen ze niet op in en als je bleef doorzanicen werd je versleten voor een verhitte Engelandvaarder, een uit het lood geslagen element.

Na deze entrée was ik eigenlijk maar een vrij slechte vent; ik werd op een kamer gezet en kreeg geen werk. Ik mocht zelfs mijn eigen rapporten, die ik had gestuurd, niet bekijken. Wat ik daar gezien heb, is volgens mij wel het allerslechtste, dat men zich kan denken. Ik heb hen voor mezelf dikwijls geclassificeerd: *Lieftinck* is een vent, die niets wist en niets begreep. *Schilp* was een vent, die veel wist en niets begreep. Ik zal u eens een voorbeeld geven. Wij hadden in Nederland kaartentrommels, die noodzakelijk waren om

aan te geven, waar een bepaald punt zich bevindt. Kort vóór de oorlog was de Nederlandse Regering begonnen deze kaarten te veranderen. Er werd een ander projectiesysteem ingevoerd en een andere nummering. Hierdoor vielen de oude kaartenbladen niet met de nieuwe samen. Door het veranderde projectiesysteem lagen de kaarten schuin over elkaar; ze waren verplaatst en gedraaid en ze hadden bovendien een andere nummering. Het gevolg was, dat, als je oude kaartenbladen had, je er niet de nieuwe naast kon leggen en daarop werken. Je moest óf de oude kaarten gebruiken óf de nieuwe. Voorschrift was, dat je de oude kaarten moest gebruiken, wanneer niet alle omliggende kaarten vernieuwd waren. Deze lui waren bezig met een punt te bepalen, waar iets naar beneden moest gaan. Zij moesten daarvoor coördinaten opgeven. Ik zei: dat gaat zo niet, en het antwoord was: waar bemoei je je mee? Ze namen nooit iets van een ander aan: je kon geen enkele aanmerking maken, want dat namen zij niet en zij weigerden met iemand samen te werken. Het gevolg was, dat ik daar in die tijd een soort van bezienwaardigheid werd. Op die grond moest ik bij de Minister van Oorlog komen en op een gegeven ogenblik ging ik naar hem toe. Toen ik terugkwam, moest ik bij *Lieftinck* komen en hij vroeg mij: wat heb je gezegd? Ik antwoordde: dat gaat je geen bal aan, maar één ding zal ik je vertellen. Ik heb gezegd, dat er tussen het Bureau Inlichtingen en jullie dienst een verrekt goede verstandhouding moet zijn. Wie geeft je het recht dat te zeggen, zei *Lieftinck*. Ik antwoorde: als de Minister van Oorlog mij vraagt te komen, dan mag ik dat gerust zeggen; dat gaat je geen bal aan.

Het typeert alleen de mentaliteit en die mentaliteit was speciaal aanwezig bij *Lieftinck* en *Schilp*, die ik verregaande prullen vond. Deze kerels zaten te modderen op een manier, die meer dan erg was.

Ik mag u in dit verband misschien het volgende geval vertellen. *Sieuwert de Koe*, mijn opvolger, stuurde nog steeds ijverig zijn rapporten en op een gegeven ogenblik bevond zich daarbij een foto van een Duitse tank. Ten aanzien van een tank is het belangrijk hoe hij gebouwd is, het kanon, het aantal wielen, dat hij heeft, de pantsring, de nummering, het onderdeel, waartoe hij behoort. Die foto was waarschijnlijk genomen van de fiets af. Dat ding was vervolgens weer gefotografeerd op een blad papier en was via Zweden of Zwitserland naar Engeland gekomen. De photo was enigszins aan de vage kant. Deze kerels wisten over het Duitse leger niets. Zij zaten daar enigszins te liefhebben en lieten mij aan de kant staan. Ik mocht het rapport zelf niet zien, maar ik kreeg te horen: Je moet eens kijken wat voor rotpoto's je vriendjes sturen!

20947. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: Wie imiteert u nu, *Lieftinck* of *Schilp*?

A. *Schilp*. Hij sprak altijd zo lijsig. Ik heb toen een paar heel lelijke woorden gebruikt. Dat doet hier niet ter zake, maar ik trok mij dat in die tijd ontzettend aan. Het totale wanbegrip van deze kerels valt niet te schilderen. De nargheid was: zij werden gedekt door de kolonel *de Bruyne*, een beste, brave man, geloof ik, maar iemand, die het ook niet begreep.

Ik mag in dit verband misschien nog een geval vermelden. Ik zat op een kamertje en had helemaal niets te doen. Ik kon er slecht tegen. Ik trok het mij aan en zei tot mij zelf: Ik wil genoegdoening hebben voor het werk, dat mijn vrienden en ik gedaan hebben. Ik was door *Ernst de Jonge* aangetrokken, omdat hij de opdracht had een reserve-officier te vinden. Hij had gemeld aan Londen, dat hij mij gevonden had, en had ten antwoord gekregen, dat de mensen betaald werden voor huil bereidwilligheid. Ik had een tijdlang dat werk gedaan. Toen ik in Engeland kwam, zeiden ze, dat het gehonoreerd zou worden, maar daar bleef het bij. Ik zei: Ze wilden een reserve-officier hebben, ik wil over die periode mijn salaris als officier hebben. Ik heb toen via mijn chef, kolonel *de Bruyne*, een request opgestuurd naar de Minister van Oorlog om mijn salaris te krijgen over die tijd. Dat moest gebeuren via kolonel *de Bruyne*. Deze zei op een gegeven ogenblik tot mij: „Ik moet met je spreken. Je hebt iets doms gevraagd.“ Ik vroeg: „Hoezo?“ Hij antwoordde: „Je hebt om geld gevraagd.“ Ik zei: „Dat is de enige manier, waarop ik iets gedaan kan krijgen. Bovendien heb ik er recht op.“ Toen zei kolonel *de Bruyne*: „Toch zal ik daarop afwijzend moeten adviseren“. Ik vroeg weer: „Hoezo?“ „Ja,“ was het antwoord, „er zijn zoveel mensen, die aan het verzet gedaan hebben.“ Ik zei: „Ik wil niet met elke vent, die beweert, dat hij aan verzet doet, op één lijn gesteld worden. Ik heb daartoe opdracht gekregen, ik heb goed gewerkt en ik wil mijn geld hebben.“ „Neen“, zei kolonel *de Bruyne*, „dat moet je niet doen, dat gaat niet. Je moet eigenlijk een decoratie hebben; die kan je krijgen, als je handzamer bent.“ Ik antwoordde: „Ik vind dat een Poolse methode om een decoratie te krijgen, die wil ik niet hebben.“

Het eind was, dat ik noch het geld, noch de decoratie kreeg. Zij begrepen dat niet. Zij vonden dat belachelijk. Kolonel *de Bruyne* heeft afwijzend geadviseerd en het antwoord van de Minister was, dat „alleen reeds om der gevolgen wille“ het verzoek niet in behandeling kon worden genomen. Ik ben toen op audiëntie gegaan bij de Minister van Oorlog en heb hem gezegd, dat ik tot mijn verbazing een afwijzend antwoord had gekregen en dat ik daarvan niets begreep.

Hij zei: *De Bruyne* heeft het wat onhandig voorgesteld; dat moet u eigenlijk anders zien: dit werk doet u uit patriotisme. Toen zei ik: Ja, Excellentie, dat ben ik heel erg met u eens, maar ik zie niet in, waarom goed werk in Nederland niet betaald moet worden en slecht werk in Engeland heel zwaar. Toen zei hij: U bent wat cynisch; dat is helaas de enige manier, waarop u dit werk tot een goed einde kunt brengen.

Ik ben daar later verwijderd, omdat ik daar veel slechte woorden heb gezegd en duidelijk heb laten merken, dat ik voor deze zaak de grootste minachting had.

Toen ik in Engeland was, wist ik natuurlijk niet in hoeverre het mis was, maar bij mij stond vast, dat het mis was, en later merkte ik van anderen, dat het mis was. Ik merkte bijv. op een gegeven ogenblik, dat *Beukema* was uitgezonden. Dat merkte ik in Engeland. Ik werkte hier in Nederland ook met een zekere *Beukema*. Ik wist, dat hij een broer had, die bij de Koninklijke was, en toen ik in Engeland was, heb ik geprobeerd hem te bereiken. Toen hoorde ik, dat hij weg was. Als hij hier in Nederland was geweest, had ik dat ongetwijfeld van zijn broer, die voor mij werkte, geweten. Er was voor mij dus wel een aantal dingen, waaruit ik merkte, dat het niet goed was. Koe het mis zat, wist ik natuurlijk niet. In die tijd kon je er helemaal niets aan doen, naar wie je ook toeliep. Ik heb het eindeloos geprobeerd. Als je in Engeland kwam, interesseerde het de mensen alleen of je eventueel lid of secretaris was geweest van de plaatselijke kiesvereniging van Westdongeradeel of dat je hun familie kende. Andere dingen interesseerden hen nauwelijks. Die mensen wilden heel goed, maar zij konden niet. Dat was elk jaar 10 pct. minder geworden. Hoewel zij van goeden wille waren, begrepen zij het niet meer. Ik zal een voorbeeld geven, dat ik altijd nog een van de allerbeste vind.

Kort nadat ik in Engeland was gekomen, werd ik op de een of andere borrel uitgenodigd, waar zeer belangrijke lieden waren, die uit de aard der zaak vroegen of ik hun tante of nicht gezien had. In die tijd was ik nog een beetje fel en wilde graag praten over wat ik hier gezien had en hoe de mensen dachten. Toen ik hier werkte, reisde ik elke dag het land rond. Ik had eindeloos veel mensen gesproken en ik had in volle treinen tussen de werklieden gezeten. Maar ik was niet aangesloten bij de kiesvereniging in de plaats van mijn inwoning en daarom was ik voor veel mensen weinig interessant. Als ik daarover begon, interesseerde het hen niet. Ik stond op een gegeven ogenblik met de secretaris-generaal van A.O.K., *van Haersma de With*, te praten. Ik deed een heel verhaal, dat hem eigenlijk niet interesseerde. Hij stond verveeld te kijken. Ik zei op een gegeven ogenblik: Mijnheer *de With*, toen ik in Nederland was, zat ik veel in de trein en keek ik veel uit het raampje. Ik zat nogal veel in de trein tussen Amersfoort en Zwolle en als ik dan in de nabijheid van Nijkerk uit het raampje keek, zag ik daar een mooi stukje wild staan; daar zaten aardige fazanten en heel wat konijnen. Toen zei hij: Maar mijnheer Pot, dat interesseert mij in hoge mate en dat zal mijn vrouw ook bijzonder interesseren; ik zou het prettig vinden, als u een weekend bij ons zoudt willen doorbrennen. Van deze mijnheer *van Haersma de With* kan niemand vertellen, dat hij een slecht mens was of zijn best niet deed, maar deze mensen leefden heel anders dan wij het hier hadden. Of je daarover lang praatte of kort praatte, het hielp niet. Dat was voor ons zeer vreemd. Op een gegeven ogenblik heb ik gezegd: Die mensen interesseren mij niet. Later ben ik naar een cursus gegaan en ben op het Bureau Inlichtingen terechtgekomen.

20948. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u bij M.V.T. bent weggegaan, en nu zegt u, dat u op het Bureau Inlichtingen bent terechtgekomen. Wanneer heeft die overgang plaats gevonden?

A. Op een gegeven ogenblik heb ik met kolonel *de Bruyne* een slecht gesprek gehad, dat waarschijnlijk niet in overeenstemming was te brengen met de krijgstuucht. Het ging erg onaangenaam toe en op een gegeven ogenblik zei ik: ik zie wel in, dat ik een fout heb gemaakt. Hoe zo, vroeg hij. Wel, dat ik hier levend ben aangekomen. Hoe bedoel je dat, vroeg hij weer. Mijn antwoord was: die vrienden van mij zijn dood, en doden zijn zo prettig, want die zwijgen. Er uit! zei hij. Toen heb ik een tijdlang zonder werk gelopen en moest ik bij de Minister van Oorlog komen om te horen, of ik ergens anders

re werk gesteld kon worden. Dat geeft ook weer een beeld van de toestand en de verhoudingen in Londen. Ik was reserve-kapitein en was door mijn chef, kolonel *de Bruyne*, weggestuurd wegens onhebbelijk gedrag. Ik moest bij de Minister komen en het leek mij natuurlijk waarschijnlijk, dat hij zou zeggen: dat is fout en verkeerd en ik zal je leren wat patriotisme bij te brengen bij de bosnegers of zo iets, en dan: geen klachten meer! Maar hij zei: Ja, ziet u eens, ik had gedacht: zou u niet voor dit voelen? Ik zeide: neen, daar denk ik niet over. Dat nam hij nota bene ook nog. Ik heb daar werkelijk de raarste dingen meegemaakt. De eerste keer, dat ik hem zag, ging het zo. Ik moest bij alle Ministers komen en ook bij Minister *van Lidth de Jeude* en wel om halfdrie. Hij kwam zelf om drie uur; hij had een beste lunch gehad; het rook er erg lekker. Een kleine man met een dik hoofd achter een groot bureau. Hij haalde een grote sigaar te voorschijn; vuurtje aan en toen zei hij: Zo, u komt uit Nederland; naar hebben de mensen het daar, tja. Zo hebben we een beetje „tja, tja“ zitten doen en toen ben ik weer vertrokken. Ik heb niets tegen *van Lidth de Jeude*; u moet me goed begrijpen; het is een beste man, maar in die tijd deed het toch werkelijk een beetje belachelijk aan.

Zo ging het met alles. Ik was eens ergens en daar kwam Minister *Kerstens* aanzetten met mevrouw *Kerstens*. Het portier van de limousine werd geopend en degene, die dat deed, zei tegen mevrouw *Kerstens*: hoe gaat het met u? Och, zei ze, ik heb het nog nooit zo goed gehad! Kijk, als je dar, op een gegeven ogenblik geladen met een zekere felheid daar aankomt en je treft daar een dergelijke mentaliteit aan, dan denk je bij jezelf: ben ik nu gek of zijn zij het?

Ik ben Januari 1944 weggegaan; heb toen een tijdje niets gedaan en ben toen bij *Somer* in dienst gekomen, waar ik als taak kreeg toegewezen de gedeeltelijke opleiding van de agenten en het bekijken van berichten van militaire aard.

20949. De *Voorzitter*: Hoe vond u de sfeer daar bij B.I.?

A. *Somer* is een man, met wie ik helaas later grote moeilijkheden heb gehad. Hij wist van veel dingen weinig af, maar hij had het grote voordeel, dat hij ten minste iets voor ogen had, nl. het maken van een behoorlijke inlichtingendienst. Hij had daarvoor allerlei vreemde vogels om zich heen, maar het geheel ging nogal aardig. *Somer* zei: we moeten zien, dat wij één inlichtingendienst krijgen en dat wij niet met Jan, Piet en Klaas moeten modderen. Ondanks zijn fouten heeft hij veel goede dingen gedaan.

Hij heeft er in die tijd met een enorm élan voor gevochten, dat niet iedereen hieraan ging zitten morrelen. Het liefst wilde natuurlijk de heer *Visser 't Hooft* via zijn trawanten daaraan mededoen, trouwens iedereen. Maar of het nu was de heer *Warendorf*, die wat zat te knoeien, of een andere vent, de heer *Somer* heeft gezegd: Wij moeten het doen, want als wij het allemaal verschillend doen, gaat de zaak in de war lopen. Ik geloof, dat de heer *Sonzer*, die overigens een hoop fouten heeft, dat wel goed gezien heeft. Hij heeft daarvoor met een enorme ijver gevochten. Ik geloof, dat de heer *Somer*, hoewel veel mensen hem niet mogen, uiteindelijk een hoop dingen verrekt goed heeft gedaan. Dat de inlichtingendienst toen vrij aardig op de been is gekomen, is naar mijn mening voor een groot deel aan hem te danken.

20950. De *Voorzitter*: Met zijn agenten heeft hij in ieder geval niet dezelfde ongelukken gehad.

A. Ik heb met de heer *Somer* over de O.D. gesproken, een instelling, die ik persoonlijk niet lustte. Ik vond dat een organisatievorm, die voor ondergronds werk niet deugde. Bovendien dachten de mensen van de O.D., dat zij de wijsheid in pacht hadden. Zij beschouwden zich als *de* mensen. De heer *Somer* is onvermijdelijk begonnen met die O.D. Hij moest beginnen, en waar begin je dan mee? Met datgene, waaruit je zelf gekomen bent. Het is dus begrijpelijk, dat hij met de O.D. begonnen is. Ik heb hem dikwijls gezegd, dat ik liever zag, dat hij de mensen op een andere manier uitstuurde, en dat hij moest proberen, speciaal voor het inlichtingenwerk, met een kleine groep te werken, zodat je iemand uitstuurde, die je met een klein aantal mensen liet werken en zo iemand niet ophing aan een grote organisatie. Doordat een man alleen moeilijk kon werken, waren wij min of meer gedwongen ze aan een of andere organisatie op te hangen. De mensen van de Packardgroep deden het verrekt goed. Daarmede zijn over het algemeen ook betrekkelijk weinig ongelukken gebeurd. Dat kwam ook door het systeem. Wij hebben die mensen over het algemeen los naar Nederland gestuurd. Het had op een gegeven ogenblik wat risico, maar aan de andere kant is dat systeem, geloof ik, veel beter dan het systeem van de ketting.

20951. De *Voorzitter*: Als er dan wat gebeurde, was het ongeluk niet zo groot.

A. Ik heb veel mensen naar familieleden en kennissen van mij gestuurd en nooit hebben wij enig ongeluk daarmee gehad. Wij hebben de mensen in Zuidholland en Utrecht laten neerkomen en dat ging over het algemeen heel goed.

Ik geloof, dat de heer *Somer* dikwijls te fel was in zijn strijd tegen de mensen, die het, waarschijnlijk ook met goede bedoelingen, zelf wilden doen, maar hij heeft daaraan altijd vastgehouden. Wie het ook betrof, of het mensen waren met alleen heel goede bedoelingen of mensen, die het om particuliere redenen wilden doen, hij heeft er altijd geweldig tegen gestreden.

20952. De *Voorzitter*: Bent u tot het einde bij het B.I. gebleven!

A. Ja. Ik ben later naar Eindhoven gegaan. Wij dachten eerst, dat wij zo konden doorlopen, maar dat zat niet mee. In September 1944 ben ik uit Londen vertrokken, samen met de heren *van Houten* en *Gerbrands*, benevens 3 Amerikanen en 3 Engelsen. Wij zijn in Eindhoven blijven steken en zijn daar hetzelfde werk gaan doen, dat wij in Engeland deden. Een paar maanden later is de heer *Somer* daar ook gekomen. Ik heb daar gezeten tot Januari. Toen heb ik een beetje meningsverschil met de heer *Somer* gekregen en ben ik weggegaan.

Dat was ook weer een beetje raar. *Somer* was in die tijd niet op z'n allerbest; hij maakte ruzie met iedereen en deed het werk slecht. Ik was dus na *Somer* de hoogste officier daar en als *Somer* er niet was, was ik de baas. Hij kon zich niet verenigen met wat ik deed. Hij zei het wel is waar niet tegen mij, maar tegen anderen. Toen heb ik gezegd: Dan vertrek ik. Ik was goed met de Engelsen en Amerikanen, met wie ik samenwoonde, en met de staf van de Prins, en tegen al die mensen had hij gezegd, dat hij *Pot* er uit ging knikkeren. Toen ben ik naar hem gegaan en heb gezegd: Ik weet alles; die oorlog loopt zowat af, het lijkt mij het beste, dat ik wegga. De Amerikanen hadden mij gevraagd, of ik voor hen wilde werken en of ik naar China wilde gaan. Toen zei hij: Wanneer wil je weggaan?, waarop ik antwoordde: Morgen. Ik had mijn passage via de Amerikanen al voor elkaar gebracht. Dat is niet doorgegaan. Het is anders gelopen. Ik ben in ander werk gestrikt.

20953. De *Voorzitter*: Het hoofdpunt voor ons is op het ogenblik de geschiedenis van de M.I.D. in Londen. Meent u, dat u in het voorafgaande uw visie daarop hebt geënsven?

A. Ja, ik geloof, dat het vrij compleet is. Ik wil u nog het volgende vertellen.

In Augustus 1944 zou de heer *Doorman*, onder wie toen M.V.T. ressorteerde, naar het vasteland gaan en toen hadden zij gezegd, dat ik daar nog moest blijven om op eventuele vragen van Nederlandse instanties over Nederland, of van wie ook, te antwoorden. Daar is achteraf niets van gekomen, maar ik ben toen gaan kijken in het gebouw, dat zij hadden. Ik wilde spreken over wat ik eventueel zou kunnen doen, wie zouden meegaan naar België en wie daar zouden blijven. Bij die gelegenheid heb ik *Schilp* weer gesproken en hem gevraagd, waar hij de spullen had, die vrij incompleet waren. Bij die gelegenheid heb ik hem gevraagd: Waar is uw correspondentie van de tijd, toen u die agenten runde? Toen gaf *Schilp* een heel vuil antwoord, want toen zei hij: Wij hebben een brandje gehad. Toen dacht ik — het is misschien een conclusie, die enigszins ligt buiten hetgeen ik vertellen kan en mag —: Wat laat je je in je kaart kijken. Toen het mis was, zijn zij in die correspondentie gaan kijken en hebben gezegd: Dat deugt niet, weg met deze laatste bewijsstukken.

Nog een ander ding. Wij hebben in Londen dus met dezelfde kwestie zitten werken als B.B.O. of *Schilp* en *Lieftinck*, nl. dat wij die telegrammen moesten bekijken. Dat is dikwijls een vervelend werk. Hoe kregen wij die dingen? Het waren een aantal letters, waar de Engelsen, als zij het konden vinden, streepjes tussenzetten. Helaas waren de marconisten niet altijd even goed. Er zaten veel fouten in. Ik heb dikwijls telegrammen zitten bekijken, waar ik niet uit kon komen. De een heeft er bovendien een grotere handigheid in dan de ander. Je kunt uren zitten kijken, wat er in zo'n telegram staat. Als de letters achter elkaar staan en er zijn op de tien regels vijftien letters fout, dan is het een geweldige kunst om er uit te komen. Heb je eenmaal de tekst, dan kun je, als je die kritisch bekijkt, er achter komen, of die vent goed is of niet. Als je iemand uitstuurt en je bekijkt kritisch, wat hij stuurt, dan kun je misschien de eerste keer er in lopen, maar de tweede keer zeg je: Neen, dat lust ik niet heleniaal.

Als *Somer* iets had, dat hij niet goed begreep, zei hij altijd tegen *Gerbrands* of mij: wat denk je er van, zou die vent mis zijn? Afgezien van de identity-check. Dat is een heel aardig middel, maar dat houdt nooit stand op de duur. Je kunt er niet compleet op rekenen. De agenten hadden de double transposition, het liedje, dat voor de code diende, en daarnaast de identity-check. Die konden zij net zo goed aan de moffen vertellen, als dat zij hun code konden vertellen; alleen konden zij die gemakkelijker achterhouden. Ik kan mij voorstellen, dat de mensen, die naar beneden kwamen, zo onthutst waren, dat ze dachten: Geef het maar over.

20954. De **Voorzitter**: U hebt zich ook beziggehouden met de telegrammen, die werden toegezonden door de Engelse dienst, waar de berichten binnenkwamen. U zegt — en dat valt mij op —, dat die telegrammen in een vorm waren, zodanig, dat u ze moest bestuderen.

A. Niet allemaal; er waren er bij, waar ze niet uitkwamen en dat was te begrijpen. Wanneer je b.v. in een of ander Engels woord twee letters verandert, dan is het een geweldige toer om er uit te komen; u begrijpt, dat de Engelsen er dan helemaal niet uitkwamen. Zij gaven de telegrammen dan dikwijls aan ons, als zij er niets van begrepen.

20955. De **Voorzitter**: M.a.w., u hebt de indruk, dat de telegrammen, die u gezien hebt, door de Engelsen werden toegezonden zoals en voor zover zij ze hadden kunnen ontcijferen. Nu heb ik hier een stel telegrammen van M.I.D., maar, zoals die daar liggen, zou ik zeggen, dat zijn geen telegrammen, maar parafrasen van telegrammen. Zo keurig kreeg u ze toch niet?

A. In die vorm hadden ze die ook. *Somer* heeft ze nog.

20956. De **Voorzitter**: Ja, van B.I. Deze zijn van M.I.D., dus de telegrammen, die bij *Schilp* en *Lieftinck* binnenkwamen. Hebt u die ook bekeken?

A. Neen. Toen ik mijn verhaal had verteld, lustten ze mij daar niet meer.

20957. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen u in Engeland aankwam, is uw eerste werk geweest *Lieftinck* en *Schilp* en *de Bruyne* ernstig te waarschuwen. Als ik uw verhaal goed heb begrepen, waren *de Jonge* en *Dutilh* gepakt en wist u ook, dat *van der Waals* een verrader was. U begreep, dat er iets mis was, maar u had er geen idee van, hoe het in elkaar zat. U hebt toen toch — dat zou ik graag even willen vastleggen — ernstig gewaarschuwd, nietwaar?

A. De eerste, met wie ik contact had, was *Somer*.

20958. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar uw inlichtingen hadden geen betrekking op zijn dienst.

A. Ik wist niet, hoe de zaak in elkaar zat. Ik heb het aan *Somer* verteld en het in het kort opgeschreven en ik heb er eindeloos met *Somer* over gepraat. De eerste dag, toen ik bij *Schilp* en *Lieftinck* kwam, heb ik er over gesproken; *de Bruyne* heb ik pas later gesproken; hij had het te druk; ik heb hem pas gesproken, toen ik er tien dagen was, maar kolonel *de Bruyne* bemoeide zich over het algemeen niet met de dagelijkse gang van zaken.

20959. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik mag constateren, dat het toch van het grootste belang was, dat degenen, die rechtstreeks uit Nederland kwamen en in het verzetswerk gezeten hadden, uitvoerig werden verhoord, dat hetgeen zij te vertellen hadden uitvoerig werd vastgelegd en dat hun gegevens werden geverifieerd. Men moet toch in Londen toen al begrepen hebben, dat er iets mis was. Of was men zo ver niet?

A. *Lieftinck* en consorten kennelijk niet.

20960. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wisten zij, dat *de Jonge* en *Dutilh* gepakt waren?

A. Ja.

20961. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat vonden ze dan blijkbaar heel gewoon en geen reden tot ongerustheid.

20962. De **Voorzitter**: Toen *de Jonge* gevangen was genomen, hebben de Duitsers getracht met hem uit te zenden. Dat heeft men indertijd aan de Engelse kant geconstateerd, omdat de security-check

niet goed was. Toen heeft men gezegd: „Dat is mis” en heeft men de verbinding afgebroken. Dat feit staat vast uit correspondentie. Dat heeft al gespeeld direct in Juni 1942, vlak nadat *de Jonge* gevangen was genomen. Of zij van het bestaan van *Dutilh* geweten hebben, kan ik uit de stukken niet nagaan.

A. Zeker, dat wisten zij. Ik heb via de weg *van Bosch van Rosenthal* laten weten, dat hij gepakt was, en later, toen ik in Zweden was, heb ik deze gehele geschiedenis ook verteld. Die kritiek duldden zij echter niet. Ze zeiden: Dat is die vuile *Somer*, die het niet goed doet. Als er gemeld werd, dat de een of andere vent een provocateur was, zeiden zij: Die is niet van ons, onze zaak is helemaal schoon! Waar je ook kwam, je hoorde altijd: daar hebben wij niets mee te maken.

20963. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het staat dus vast, dat u alles gezegd hebt en uitdrukkelijk gewaarschuwd hebt?

A. Het verhaal, dat ik hier heb verteld, heb ik, althans wat het eerste deel betreft, ook aan *Somer*, *Lieftinck* en *Schilp* verteld.

20964. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En u hebt gezegd: Het is mis?

A. Ja. Hoe het mis was, wist ik echter niet. Ik heb altijd gezegd: als je één vent naar beneden gooit en hij breekt zijn nek, kan je zeggen: dat is één vent; maar ik beweer, dat elke vent, die gepakt wordt, 50 mensen met zich mee in het graf sleurt.

20965. De **Voorzitter**: U wist niet, dat zij bij de dropping al gepakt werden?

A. Neen. Ik wist alleen, dat het mis was, maar hoe het mis was, wist ik niet.

20966. De **Voorzitter**: U wist ook niet, dat de Duitsers een spel speelden?

A. Neen, dat wist ik niet.

20967. De **Voorzitter**: Is het nooit bij u opgekomen, dat het zo zou kunnen zijn? Hebt u nooit gedacht: „Hoe is het mis? Ligt de schuld bij de agenten, die gedropt worden, ligt de schuld in Engeland of waar ligt de moeilijkheid?”

A. Ik had het idee, dat men veel minder mensen stuurde in die tijd en dat de mensen, betrekkelijk kort nadat zij neergekomen waren, gepakt waren, zoals ik had meegemaakt in het geval van *Jan*, die bij dr. *Bolle* was geweest, te zamen met *Dick*. Later is er nog eens een briefkaart uit Zwitserland gekomen van *Jan*, gericht aan dr. *Bolle*, waarop stond, dat hij het zo prettig had gehad, maar plotseling weg moest! Ik wist, dat *Jan* in het gevang zat. Dat was dr. *Bolle* ook weer te weten gekomen. Later bleek, dat er provocateurs tussen zaten.

20968. De **Voorzitter**: U kon natuurlijk niet het geheel overzien. U kon alleen mededelen, wat u in uw onmiddellijke omgeving had geconstateerd. Men kan dus zeggen: aan de Londense kant had men de gegevens, die u meebracht, zeer uitvoerig moeten bewerken en eventueel moeten toetsen. Zo had men ieder, die in Engeland kwam, moeten bewerken, het geheel nauwkeurig in elkaar moeten passen en het, bij wijze van spreken, dag in, dag uit moeten bestuderen om een overzicht te krijgen van het geheel. Dat overzicht over het geheel kon u niet verschaffen, omdat u slechts in een beperkte kring werkte. Zo zeg ik het toch goed?

A. Ja, precies.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

L. POT.

DONKER, voorzitter.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTewaall van STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN ZATERDAG 24 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig: de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Kort-hals en Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTONIUS HERMANUS JOHANNES LOVINK,
oud 46 jaar, wonende te Wassenaar, buitengewoon gevolmachtigd
ambassadeur, Secretaris-Generaal van het Ministerie van
Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

20969. De **Voorzitter**: U hebt enige bemoeienis gehad met de organisatie van de Londense Inlichtingendiensten. Misschien is het goed, dat u eerst even precies vertelt, in welke tijd u in Londen bent geweest. Dan weten wij de grenzen van uw werkzaamheden uit een oogpunt van de tijd.

A. De eerste keer, dat ik er mee te maken heb gehad, althans zijdelings, was, toen ik secretaris-generaal was van het Ministerie van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

20970. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Londen gekomen?

A. De datum weet ik niet precies meer. Ik ben 5 Maart wegge-vlogen van Bandoeng naar Melbourne en ik ben eind Maart uit Australië weggegaan. Ik ben in April 1941 in Londen aangekomen en ik ben eind April — ik weet niet meer precies, wanneer dat is ge-weest: daarvoor zou ik het benoemingsbesluit moeten zien — secre-taris-generaal geworden van het Ministerie van Algemene Oorlog-voering van het Koninkrijk. Dat ben ik geweest tot ik ambassadeur werd in Tsjoenking in het eind van Februari 1942.

20971. De **Voorzitter**: Was dat in dezelfde tijd, dat de heer Warners daar was? Hij heeft toch samen met u enige van die zaken behandeld?

A. Warners was raadadviseur bij hetzelfde Ministerie. Hij is daar nog langer gebleven; hoe lang precies, weet ik niet.

20972. De **Voorzitter**: Is hij bij de oprichting van het Ministerie raadadviseur geworden?

A. Even daarna. Er moesten mensen gezocht worden. Het zal ongeveer een maand na de oprichting geweest zijn.

20973. De **Voorzitter**: Toen u in April 1942 daar kwam, waren wij al in de derde phase van de Londense Inlichtingendienst. De eerste phase was de Centrale Inlichtingendienst, opgericht op 19 Juli 1940, onder leiding van de heer van 't Sant, ressorterende onder het Ministerie van Justitie. Toen hebben wij gekregen het Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941: de Centrale Inlichtingendienst kwam onder leiding van de heer Derksema en ressorteerde onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Vervolgens het Koninklijk be-sluit van 5 Februari 1942, waarbij de Centrale Inlichtingendienst ge-bracht werd onder het toenmalige hoofd van het bureau M.V.T. kolonel de Bruyne, waarmede de zaak kwam te ressorteren onder Marine. Toen u secretaris-generaal werd, waren wij in die phase.

A. Ja, de **Bruyne** deed het toen.

20974. De **Voorzitter**: U bent dus uit Londen weggegaan in Februari 1943 en niet in Februari 1942?

A. Ja, het is in 1942 en 1943 geweest.

20975. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bent toch naar Australië gegaan op het moment van de ineenstorting in Indië? Dat was Maart 1942.

A. Ja, 5 Maart 1942. Het is dus in 1942 en 1943 geweest; van April 1942 tot Januari 1943.

20976. De **Voorzitter**: Juist, zo had ik het ook begrepen. Toen u dus in April 1942 die functie aanvaardde, bestond er de inlichtingen-dienst, ressorterende onder kolonel de Bruyne, evenals M.V.T., het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Toen was de inlich-tingendienst geïncorporeerd in M.V.T. U bent weggegaan omstreeks Februari 1943?

A. Ja, ik heb mijn geloofsbriefen in Tsjoenking aangeboden op 23 April 1943.

20977. De **Voorzitter**: Dat is dus duidelijk. De waarschuwingen uit Nederland, dat hier de zaak mis was, dat hier door de Duitsers een groot spel gespeeld werd, enz., zijn eigenlijk pas in groten getale binnengekomen in de loop van 1943, met name nadat op 1 April 1943 de groep-Vorrink en het Nationale Comité gearresteerd waren.

Dat heeft zich dus afgespeeld, nadat u daar was. U hebt alleen bemoeienis gehad met de besprekingen over een reorganisatie en andere vraagstukken, die aan de orde kwamen met betrekking tot het toen bestaande bureau, waarbij blijkbaar die dramatische kwestie in die vorm nog niet speelde. Hebt u echter toen reeds enig wan-trouwen kunnen constateren in deze zin, dat men dacht: het gaat niet goed met de parachutisten en de uitgezonden agenten, of kwam dat nog niet sterk aan de dag?

A. Nog niet sterk. Er waren wel aanwijzingen, zoals altijd in een oorlog, wanneer bepaalde dingen mislopen. Dan zegt men: hoe is het mogelijk dat het misgelopen is. Ik stond er echter buiten. Die dingen werden niet door het Ministerie van Algemene Oorlogvoering gedaan.

20978. De **Voorzitter**: Het ressorteerde onder Marine?

A. Inderdaad. Wij hoorden er wel van, maar de dessous van de zaak waren ons natuurlijk niet bekend, wat betreft de parachutering, enz.

20979. De **Voorzitter**: U hebt toen nog geen alarmberichten ge-hoord over wat er in Nederland gebeurde?

A. Wat deze actuele feiten betreft, het arresteren van mensen en de mogelijkheid, dat de Duitsers in het bezit zouden zijn van codes, dus mensen arresteerden en dezen lieten doorseinen, ten einde op die wijze bepaalde inlichtingen te krijgen, daarover liepen natuurlijk wel geruchten. Men vertrouwde bepaalde dingen niet, wat ook lo-gisch is, omdat men onder die omstandigheden, wanneer zaken mis-lukken, zich natuurlijk altijd die vraag stelt, daar men niet weet, hoe het ter plaatse verder verlopen is.

20980. De **Voorzitter**: Men moet trouwens in deze zaken altijd wantrouwend zijn.

A. Inderdaad.

20981. De **Voorzitter**: Althans zeer kritisch.

A. Ja. Maar in die geest, zoals u het mij vroeg, was men het nog **niet**.

20982. De **Voorzitter**: Dat is mij ook opgevallen, want het rapport, dat ik hier heb van u en de heer *Warners* — dat is een rapport van 10 September 1942 — loopt eigenlijk in hoofdzaak over details. Dat loopt over de kwestie, wat eventueel gedaan moet worden met bepaalde functionarissen, over de quaestie *Hazelhoff Roelfzema*, over bepaalde moeilijkheden met *Keus*, *Bosselaar*, *Bongers* en *Smit* — u gaf aan, wat er met deze mensen het best kon gebeuren —, maar het komt niet tot de grote vragen van de organisatie e.d.

A. Dat rapport is samen gemaakt, omdat ik het als mijn plicht beschouwde ongelukken te voorkomen.

20983. De **Voorzitter**: Er waren met name ten opzichte van luitenant *Hazelhoff Roelfzema* bepaalde dingen aan het licht gekomen, die het twijfelachtig maakten, of hij wel het nodige beleid en de nodige voorzichtigheid aan de dag legde.

A. In algemene zin zoudt u het zo kunnen qualificeren, dat dit bedrijf niet iets is, waar men zo maar mee kan beginnen, zonder er enigszins een studie van te hebben gemaakt. Men kan met een grote moed en een wegcijferen van zich zelf veel doen, maar niet alles, en het is natuurlijk zonde, wanneer mensen, die die moed, die overtuiging en die levenskracht bezitten, worden opgeofferd door een slechte organisatie en te weinig begrip van het spel van de tegenpartij. Voor ons, die dit vak eigenlijk nooit hadden bedreven, is het soms wel eens een beetje padvinderij geweest. Dat is de kern van alles. Ik heb mij dan ook met deze zaak moeten bemoeien, omdat ik dat vak wel kende, en ik heb dat rapport geschreven om in de eerste plaats de levens te behouden van de mensen, die daarin gemoeid waren, en in de tweede plaats .....

20984. De **Voorzitter**: Uit welken hoofde kende u dat vak?

A. Mag ik u het antwoord schuldig blijven? Dit doet niet ter zake. Het staat in verband met mijn vroegere functies.

20985. De **Voorzitter**: Ik bedoel: hebt u in uw diplomatieke functies daarmee contact gehad?

A. Dat staat in verband met mijn vroegere functie in Indië, toen ik in het bijzonder de gehele Japanse oorlog heb zien aankomen. Misschien kent u het boek, waarin dat is neergelegd en dat zes maanden vóór de oorlog is gemaakt: „Tien jaar Japans gewroet in Nederlandsch-Indië". Dat is uitgekomen na het uitbreken van de oorlog. Dat is ons Witboek geworden.

20986. De **Voorzitter**: Dus u hebt er wel enige indruk van gekregen, hoe men daar te werk ging?

A. Inderdaad.

20987. De **Voorzitter**: Misschien wilt u die indruk hier even weer geven.

A. Die komt eigenlijk neer op hetgeen ik zo juist zei: een grote wil, vertrouwen en moed, maar niet bij allen begrip van wat men eigenlijk daarmee deed. Dat was, geloof ik, ook bij velen in Nederland het geval. De mensen, die alles willen opofferen voor hun vaderland, stonden tegenover een organisatie, die was opgericht door een totalitaire Staat, die in geen enkel opzicht enige scrupules had om het doel te bereiken, hoe dan ook. Dat was voor ons Nederlanders niet een bedrijf, dat ons eigen was. Daarop komt het hoofdzakelijk neer.

20988. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het nodig is de details van het rapport van 10 September 1942 met u te bespreken. De inhoud van dit rapport onderschrijft u natuurlijk nog. U kent het waarschijnlijk niet geheel meer?

A. Mijn handtekening staat er onder. Als ik het nu nog eens zou beoordelen, zoveel jaren later, zou ik misschien zeggen, dat ik sommige dingen beter zus of zo had gezegd. Dit is geschreven op het ogenblik, waarop ik vond, dat het noodzakelijk opgeschreven moest worden. Als u daarover een oordeel wilt vellen, zou ik u dus willen vragen het te beoordelen naar het ogenblik, waarop het is geschreven.

20989. De **Voorzitter**: Het is mij opgevallen, dat u in het rapport spreekt over de meerdere of mindere geschiktheid van een aantal figuren, die aan het praktische werk deelnamen. Ik heb al genoemd de figuur van luitenant *Hazelhoff Roelfzema*. In dit rapport wordt

echter niet gezegd, hoe het stond met de figuren, die meer leidende functies hadden, dus met name kolonel *de Bruyne*, kapitein *Lieftinck* en de heer *Schilp*. Uit wat wij nu weten, begint duidelijk te worden, dat in ieder geval de gestes van deze leidende figuren zeer kritisch beschouwd moeten worden. Daarvan blijkt in dit rapport nog niets. Het is heel goed mogelijk, dat u daar toen nog niet heel veel aanleiding voor had, maar die tegenstelling valt wel op.

A. De aangelegenheid, die u daar voor u hebt, is een aangelegenheid, die ik persoonlijk heb geëntameerd omdat mij dat op dat ogenblik, ook in verband met de gegevens, die mij bekend waren, noodzakelijk leek en ik daartoe opdracht heb gekregen. Dit is zuiver een incidenteel geval; het behandelt uit de aard der zaak niet het gehele systeem, dat, ook nog ga de koinst van de Regering in Londen, is opgebouwd, want daar stond ik buiten.

20990. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat uw bemoeienis hiermee eigenlijk van betrekkelijk incidentele aard was, want wij hebben al vastgesteld, dat deze zaak ressorteerde onder het Departement van Marine. Dit ging dus in de eerste plaats de Minister van Marine aan. Het Departement van Algemene Oorlogvoering had misschien hier wel eens een taak, maar die was dan slechts incidenteel, voor zover de algemene oorlogvoering daarbij zeer sterk betrokken was.

Maar bent u bijv. niet toegekomen aan een vraagstuk als het volgende: hoe werd M.I.D. ingelicht door de Engelse dienst? Dat is een belangrijk punt. Wat kreeg M.I.D. van de Engelse dienst? Hebt u aan dat vraagstuk geraakt in die tijd?

A. Ik wist, dat het bestond en heb er natuurlijk wel het een en ander van gehoord, maar ik heb er mij nooit direct mee kunnen bemoeien om deze reden, dat als al zoveel mensen zich met een zaak bemoeien het nooit goed is, wanneer er nog iemand bij komt. Zo is het in vele gevallen. Als u de inlichtingendiensten bespreekt, komt u op een terrein, dat eigenlijk buiten het normale leven staat. Men pleegt een bedrijf, dat bepaalde dingen noodzakelijk maakt, dat streeft naar bepaalde successen, waardoor, omdat niet één, maar meerderen ongecoördineerd naar hetzelfde doel streven, de uitvoering niet altijd parallel loopt. Het gevolg is, dat men elkaars inlichtingen ook niet altijd vertrouwt en men dus een complex krijgt, dat de zaak niet altijd ten goede komt. Daaraan hebben wij ook geleden. In die tijd bestonden er in Londen inlichtingendiensten van, zeer diverse pluimage. Alle landen, die bezet waren en die een Regering in Londen hadden, deden wat en dat werd zoveel inogelijk gecoördineerd, ook door de Engelsen natuurlijk. Dat heeft niet altijd geklopt; dat kunt u trouwens ook niet vergen. Men stond tegenover een zeer geperfectionneerd Duits systeem, dat al tien jaar werkte. Het is met Duitsland gegaan, zoals het met Japan ging. De oorlog is tien jaar voorbereid en wanneer je een oorlog voorbereidt en men streeft naar de wereldheerschappij, dan is wat u inlichtingendienst noemt een organisatie, die men in vredetijd opbouwt om er in oorlogstijd het nut van te kunnen trekken. Bij ons bestond in vredetijd totaliter niets!

20991. Jonkvrouw **Witwaal van Stoetwegen**: Behalve G.S. III.

A. Inderdaad, maar wanneer u dat vergelijkt met wat de totalitaire Staten deden, kunt u gerust zeggen, dat dit kinderkamerwerk is. Men moet dus bij de beoordeling daarvan niet te kritisch zijn om de eznvoudige reden, dat de nadelen, die men in het begin ondervond en natuurlijk ook gedurende de eerste jaren van de oorlog, geleid hebben tot grote moeilijkheden, tot geweldige teleurstellingen en tot het gevoel van er niet tegen op te kunnen.

20992. De **Voorzitter**: Maar dan doet het toch wel heel vreemd aan, gezien de moeilijkheden, die u zelf in den brede schetst, dat men bij de opbouw van deze inlichtingendienst in Londen stelselmatig aan de kant heeft laten staan de mensen, die er althans iets van konden weten, nl. de officieren van G.S. III, die waren overgekomen.

A. Ik geloof niet, dat u enige vergelijking kunt treffen tussen het werk van G.S. III en dat werk, dat na de oorlog moest worden gedaan.

20993. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat de enige man van G.S. III, die in Londen vóór 1944 aan bod is gekomen, majoor *Sorner*, het wel goed gedaan heeft. En in 1944 heeft men voor de leiding van het toen opgerichte B.B.O. een beroep moeten doen op generaal *van Oorschot*. Ook dat B.B.O. heeft voortreffelijk gewerkt.

h. Van dit onderwerp weet ik niets.

20994. De **Voorzitter**: Dit heeft betrekking op een tijd, waarin u er niet bij betrokken bent geweest, maar waar u zegt, dat het moeilijk werk was, wil ik toch even opmerken, dat het dan wel zeer merkwaardig is, dat men de mensen, die er althans iets van hebben geweten — ik geef toe: wat zij in vredetijd hebben gedaan, was lang niet wat in oorlogstijd van hen gevergd zou worden —, er buiten heeft gehouden en men eerst in 1944, toen alles mis was, generaal van *Oorschot* aan het hoofd van het B.B.O. heeft gesteld.

A. Als men dit retrospectief bekijkt, is er reden om dat te zeggen, maar u moet in het oog houden, dat een vak als dit niet iets is, waar ieder in eerste instantie en onmiddellijk de juiste keus kan doen, omdat men gewoonlijk niet weet, wie men moet nemen, daar men de mensen niet kent. En het doen van een juiste keuze is nodig om succesvol te werk te kunnen gaan.

20995. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik wil dan toch opmerken, dat, wanneer men niet weet wie men nemen moet, het toch voor de hand ligt, dat men, in Engeland komende, in de eerste plaats uitkijkt naar mensen, die al eens met dat bijltje gehakt hebben. U sprak over de geringe voorbereiding — dat die voorbereiding gering was, kan ik volmaakt toegeven; een voorbereiding om deze zaak in Engeland voort te zetten, is er waarschijnlijk helemaal niet geweest — en in dit verband zei u: „Men moet in zijn critiek enigzins gematigd zijn“, maar ik geloof, dat men van uit Londen niet kritisch genoeg heeft kunnen zijn tegenover de mensen, aan wie men dit toevertrouwd. Ik geloof, dat het a-b-c van dit vak dit is, dat men begint zo kritisch te zijn, dat men ieder haast wantrouwend bekijkt voordat men gaat uitzoeken: hoe zullen wij gaan werken.

A. Inderdaad.

20996. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vraag mij af, of deze maatstaven inderdaad zijn aangelegd.

A. De richtlijn, die men in dit vak moet volgen, is: ik wantrouwen een ieder totdat ik zeker weet, dat ik hem kan vertrouwen. Dat is het a-b-c van het vak. Als je dat niet doet, zijn de risico's veel te groot.

20997. De **Voorzitter**: Dat is één kant van de zaak. De andere kant is: de positie van de Nederlandse inlichtingendiensten tegenover de Engelsen. Nu is het vrij duidelijk, dat de inlichtingendiensten, die wij in Londen hebben gehad, behalve het B.I. en het B.B.O., tegenover de Engelsen eenvoudig geen positie hadden. Het is uit vele stukken en verklaringen duidelijk geworden, dat de drie inlichtingendiensten, die er eerst geweest zijn, ten hoogste een agent konden aanwerven, dat die agent dan onmiddellijk werd overgegeven aan de Engelsen, die voor zijn gehele opleiding zorgden; dat die diensten vaak niet eens op de hoogte waren van de opdracht, welke die agent meekreeg, en dat zij de gewisselde telegrammen niet letterlijk en met opgave van de eventuele gebreken kregen, maar paraphrasen daarop. Dat was in het kort de positie van deze inlichtingendiensten tegenover de Engelsen, terwijl daarentegen bij B.I. en B.B.O. die verhouding anders was. Deze Nederlandse diensten hadden eer, positie tegenover de Engelsen en werkten op een behoorlijke manier op voet van gelijkheid met hen samen. Zij konden dus zelf tot activiteit en tot oordelen komen. Dat is dus het grote organisatorische probleem, dat op een gegeven ogenblik ging spelen, toen bleek, dat de hele zaak mis was. Nu is mijn vraag deze: dit organisatorische probleem heeft dus, als ik het goed begrijp — want uw rapport loopt over de vraag, wat met bepaalde ambtenaren, die niet goed werkten, moest gebeuren, of het niet beter was hen over te plaatsen en wat dies meer zij —, in uw periode nog niet gespeeld?

A. Inderdaad.

20998. De **Voorzitter**: Uw bemoeiingen met deze kwestie, toen u secretaris-generaal van het Departement van Algemene Oorlogvoering was, zijn niet zo intensief geweest, dat u op dit probleem bent gestuit?

A. Dat is een gewetensvraag.

20999. De **Voorzitter**: U hebt reeds bemerkt, dat wij vaak heel moeilijke vragen stellen.

A. Dat u die vraag stelt, vind ik normaal. Ik moge haar als volgt beantwoorden: Met de stand van zaken was ik bepaald niet gelukkig.

21000. De **Voorzitter**: U wilt daarmee dus zeggen, dat u ten opzichte van deze problemen toch wel enige feeling had, dat het niet geheel in orde was?

A. Laat ik niet zeggen, dat het niet in orde was, want dan zou ik te ver gaan, maar laat ik zeggen, dat het naar mijn smaak niet georganiseerd was, zoals het behoorde.

21001. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilt zeggen, dat u u over het gehele geval urieasy gevoelde?

A. Inderdaad.

21002. De **Voorzitter**: Was het al tot u doorgedrongen, dat de Nederlandse Inlichtingendienst onder kolonel *de Bruyne* tegenover de Engelsen eenvoudig geen positie had?

A. De positie was op dat ogenblik moeilijk, ook om deze reden, dat wij absoluut geen materiaal tot onze beschikking hadden, in welke vorm dan ook. Wij waren dus, zelfs wat de kleinste dingen betreft, volmaakt afhankelijk van de Engelse organisatie. Dat is een feit, dat u misschien ook hierin zoudt kunnen verdisconteren. Misschien behoeft dat niet opgeschreven te worden.

De **Voorzitter**: U behoeft niet bang te zijn iets te zeggen. Er worden hier veel dingen gezegd.

A. U spreekt over deze zaak en dan zou ik in bepaalde gevallen toch ook wel verzachtende omstandigheden een rol willen laten spelen, omdat, zoals ik u zei, ik weet, hoe moeilijk het is. Zoals de freule zoëven zei: het wantrouwen komt voorop. Het is een akelig ding, maar in dit vak bestaat een grotere afgunst dan in welk vak dan ook ter wereld.

De **Voorzitter**: Dat is ons wel duidelijk geworden.

A. Daarom ook kunt u in dit vak geen mensen gebruiken, die willen klimmen. De keuze is uitermate beperkt. De keuze, die u doet, kan goed zijn, wanneer u die keuze kunt doen uit duizenden, maar is zeer moeilijk wanneer u moet kiezen uit een handjevol.

21003. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik volkomen, maar dan wordt het toch te bevreedender, dat men die paar mensen, die in ieder geval in vergelijking met de mensen, die er wat in geliefhebberd hebben, veel deskundiger zijn — hetgeen door de Regering later ook ten opzicht van generaal *van Oorschot* erkend is, door hem hoofd van het B.B.O. te maken — aan de kant zet. Dan zeg ik: dat is op zich zelf al niet juist, maar wanneer er dan later de verschrikkelijkste ongelukken gebeuren, dan komt toch wel de neiging op om te spreken van een enorme beleidsfout.

A. In algemene zin geloof ik, dat er veel ongelukken zijn gebeurd, omdat er een volmaakte afwezigheid bestond wat betreft een organisatie achter het front, in zoverre, dat er geen voorbereidingen waren getroffen om te zorgen, dat men bij het vertrek uit Nederland bepaalde contacten had, die nuttig zouden kunnen zijn. Dat hebben wij nooit gedaan in die vorm, zoals wij veel dingen niet gedaan hebben, die wij wel gedaan zouden hebben, wanneer men begrepen had, dat *Hitler* uit was op de wereldheerschappij, net zoals men in Japan uit was op de wereldheerschappij; wanneer wij dus een mentaliteit hadden als de totalitair. Omdat wij die niet hadden, hebben wij het niet gedaan. Als men zo iets organiseert, kan men dat niet in een paar maanden doen: daar heeft men jaren voor nodig.

21004. De **Voorzitter**: Het staat als een paal boven water, dat hetgeen vóór 1940 met betrekking tot de nodige voorbereiding gebeurd is, nul komma nul was.

A. Dat is ook weer begrijpelijk, omdat wij die zaken niet kenden en wij te veel vertrouwen hadden. Als je zo iets organiseert, moet je het zo doen, dat het niemand bekend is. Veel van de dingen, die gebeurd zijn, zouden misschien kunnen worden teruggevoerd op het verleden.

21005. De **Voorzitter**: Zeker, maar wat niet op het verleden terug te voeren is, is de kwestie, dat men te Londen nu eenmaal een inlichtingendienst heeft geschapen: Nu laat ik verder buiten beschouwing, hoe men dat gedaan heeft. Maar als deze er eenmaal is,

dan is het probleem, dat dadelijk aan de orde komt — een probleem, dat zich voordeed bij het gehele Regeringsbeleid, dat dus alle Departementen betreft, omdat men voortdurend moest samzwerven met de Engelse instanties — hoe krijgen wij een zo goed mogelijke positie in samenwerking met de Engelsen. Dat is toch vanzelfsprekend. Men speelt toch tot op zekere hoogte zelf mee en heeft zijn eigen verantwoordelijkheid. Dat lijkt mij toch het a, b, c van de samenwerking in Londen, zoals die moest zijn. En dat moet ik constateren, dat die eigen positie van de Nederlandse tak van de inlichtingendinsten pas bereikt is na de oprichting van het B.I. en het B.B.O. Deze twee instituten namen die positie inderdaad in, maar de inlichtingendienst er vóór hadden die positie absoluut niet.

A. Mag ik er toch iets tegenover stellen? Mijn indruk was in die tijd, dat, zelfs al hadden wij het gehad, de Engelsen toch niet gewild zouden hebben, dat wij dat organiseerden buiten hen of naast hen.

21006. De **Voorzitter:** Dat is een opmerking, die natuurlijk van belang is. Ik stelde vast, hoe de feitelijke situatie was in het ene geval en hoe zij was in het andere geval en dan komt men voor de vraag te staan: zijn er, behalve misschien fouten, die aan onze kant gemaakt zijn, wellicht ook algemene redenen, waarom men in een bepaalde positie iets dergelijks niet kan bereiken? Als u daarover iets kunt zeggen — men moet de zaak van alle kanten belichten —, is dat zeker van belang.

A. Ik geloof, dat dit inderdaad een factor is geweest, die ook een rol heeft gespeeld. Nu zullen de moeilijkheden, die aan elke organisatie van dit karakter verbonden zijn, natuurlijk ook aan Engelse kant gespeeld hebben.

De **Voorzitter:** Natuurlijk.

A. Maar in het algemeen waren de Engelsen er erg tegen, dat wij dat zelf deden. Dat is van hun kant ook begrijpelijk, want het was oorlogstijd en vooral dat eerste jaar — later was het natuurlijk veel gemakkelijker, omdat de balans oversloeg ten gunste van de geallieerden — de moeilijkheden, die in eerste instantie bestonden, werden gemakkelijker opgelost naarmate men zijn positie versterkte. Het was, van hun kant gezien, noodzakelijk om er voor te zorgen, dat niet elk land, dat in Londen vertegenwoordigd was, op eigen houtje een soort inlichtingendienst ging organiseren voor het bezette Europa.

21007. De **Voorzitter:** Dat is ook later niet gebeurd. Bij die twee andere Nederlandse instituten heeft men maar niet zelfstandig kunnen doen wat men wilde. Men heeft zich alleen kunnen verwerven een positie naast en in samenwerking met de Engelsen. Meer was onder de gegeven verhoudingen ook niet mogelijk.

A. Maar er waren ook geen mensen in eerste instantie. Men moet materiaal ter beschikking hebben, zoals men mensen noemt. Die mensen waren er niet. Ik spreek niet over de leiding, maar zelfs als er een andere leiding was geweest, had deze, welke dan ook, voor dezelfde moeilijkheden gestaan, omdat er geen mensen waren.

21008. De **Voorzitter:** Dat gaat toch tot op zekere hoogte niet op. U bedoelt de agenten?

A. Ja.

21009. De **Voorzitter:** Die werden in die periode opgediept b.v. uit de brigade Prinses Irene. Maar wat deden onze inlichtingendinsten? Zij verleenden misschien enige bemiddeling om die mensen uit te zoeken of op te roepen, maar zodra dat gebeurd was, gingen die mensen naar de Engelse kant en hadden de Nederlandse diensten er verder — dat is onze indruk — nagenoeg geen eigen bemoeienis meer mede. Laten wij de zaak ook eens algemeen stellen: dat was, ook wanneer men het van de Engelse kant bekijkt, niet de beste weg, want als men agenten gaat uitzenden naar het bezette Nederlandse gebied, is het, ook van Engelse kant gezien, van belang, dat men een nauwe samenwerking heeft met de Nederlandse autoriteiten, die uiteraard met de omstandigheden in het bezette gebied, de volksaard en alle mogelijke eigenaardigheden beter op de hoogte zijn dan de Engelse dienst, hoe goed deze ook geëquipeerd mag zijn. Zo bezien, is het ook van Engelse kant van belang, dat die samenwerking zo goed mogelijk is. Zoals het later bij het B.I. was, voldeed het aan redelijke eisen. Aan Nederlandse kant had men meer in de melk te brokkelen, men kon de originele telegrammen zien, men ging samen na wat er mis kon zijn en al dergelijke dingen meer.

Men had invloed op de opleiding en de opdrachten. Aan de andere kant profiteerden de Engelsen van de bijzondere kennis van de Nederlandse diensten. Misschien had het iets beter gekund — dat laat ik allemaal daar —, maar als men dit zet tegenover de positie van de dienst van de heer *de Bruyne*, dan is er naar mijn gevoelen een verschil als tussen dag en nacht.

A. Dan zou ik daaronder niet kolonel *de Bruyne* willen betrekken.

De **Voorzitter:** Daar ben ik nog niet aan toe.

A. Ik zeg dit, omdat u zoëven zijn naam noemde. De verhouding van kolonel *de Bruyne*, nu generaal, met zijn Engelse collega's was uitstekend.

21010. De **Voorzitter:** Ja, maar de vraag is natuurlijk, of kolonel *de Bruyne*, die behalve die M.I.D. nog enige andere dingen aan zijn hoofd had, wel de gelegenheid had zich met de techniek van deze zaak voldoende in te laten en op dit gebied ook voldoende contact met zijn Engelse collega's op te nemen. Kan het niet zo geweest zijn, dat hij, omdat hij ook enige andere functies had, de techniek meer heeft geleegd in handen van zijn ondergeschikten?

A. Ik geloof, dat u hem dat beter zelf vraagt.

21011. De **Voorzitter:** Dat zoudt u hebben kunnen constateren uit de verhouding, die u hebt gezien.

A. Ik vond de verhouding van kolonel *de Bruyne* met zijn Engelse collega's uitstekend.

21012. De **Voorzitter:** Daaraan doe ik ook niets af. Had u de indruk, dat kolonel *de Bruyne* zich ten volle aan de leiding van de inlichtingendienst kon wijden, of had u de indruk, dat hij op ander gebied zozeer was belast, dat hij zoveel mogelijk aan zijn ondergeschikten moest overlaten?

A. Dat geloof ik niet.

21013. De **Voorzitter:** U had de indruk, dat hij zich intensief er mee bezighield?

A. Ja.

21014. De heer **Ruijs de Beerenbrouck:** Als u de positie van de Nederlandse inlichtingendinsten vergelijkt met die van de andere Nederlandse Overheidsinstanties, wie hadden er dan meer mogelijkheden en meer zelfstandigheid?

A. Dat is een heel moeilijke vraag. Nu u mij deze vraag doet, stel ik er toch wel prijs op in het algemeen te kunnen zeggen, dat de Nederlandse Regering en wij allen in Engeland een zeer grote vrijheid van handelen hebben gehad en dat van Engelse zijde bepaald niets ongedaan is gelaten om ons het gevoel te geven, dat wij als Regering bestonden op een territorium, dat niet het Nederlandse was, dus ons in alle mogelijke opzichten het gevoel te geven, dat ons bestaan ook het hunne was.

21015. De heer **Ruijs de Beerenbrouck:** Ik vermoed, dat men bij de inlichtingendinsten minder ver is gegaan en dat dit een gevolg is geweest van het feit, dat men bij dit werk voorzichtig moet zijn en men wantrouwen moet hebben tegenover iedereen, zelfs tegenover bondgenoten.

A. Er waren Engelse levens mee gemoeid, omdat de transporten en het materiaal Engels waren. Het is dus vanzelfsprekend, dat men eisen stelde en men volledige zeggenschap over de uitvoering wenste te hebben.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Het hemd is nader dan de rok.

21016. De **Voorzitter:** Juist, maar waarom was in 1940, 1941 en 1942 niet mogelijk wat in 1943 en 1944 met name bij B.I. en B.B.O. wel mogelijk was, nl. dat de Nederlandse inlichtingendienst een positie had tegenover of, als u liever wilt: naast en in samenwerking met de Engelsen?

A. Ik ben er niet mede bekend hoe het in 1944 was. Het is voor mij moeilijk die vergelijking te maken.

21017. De **Voorzitter**: Ik kan u verzekeren, dat het toen anders was. U bent het toch met mij eens, dat de positie van het bureau, waarmede u te maken had, tegenover de Engelsen niet veel was, niet waar?

A. Het was inderdaad moeilijk.

21018. De **Voorzitter**: Maar dat vraagstuk werd in die tijd blijkbaar niet zo aangevoeld, dat men er alle kracht achter zette om het anders te krijgen. Dat blijkt ook uit het rapport, dat wij hier van u hebben. Dat gaat over interne personeelsaangelegenheden, maar raakt niet het probleem van de verhouding en de coördinatie van de Engelse en Nederlandse dienst. De vraag van die coördinatie was in eerste instantie een zaak van het Departement van Marine. Daar had men maatregelen moeten treffen. U hebt dit rapport geschreven, omdat het hier een zaak betrof, enige personeelskwesties, die een dusdanige algemene kant had, dat de Minister voor Algemene Oorlogvoering ook a finger in the pie wilde hebben. Dat is ongeveer de positie. Het lag zo, dat het blijkbaar niet geheel binnen de muren van het Departement van Marine afgedaan kon worden.

A. Die zaak moest binnen de kortst mogelijke tijd worden opgelost.

21019. De **Voorzitter**: Dat blijkt ook uit uw rapport. U zegt ook geen „neen“ op de paraphrase, die ik gaf?

A. Ik zou die dan nog wel eens graag willen horen, Mijnheer de Voorzitter!

21020. De **Voorzitter**: U bent in die inlichtingenzaak eigenlijk alleen gemoeid, omdat zich enkele personeelsvragen voordeden, die blijkbaar een dusdanig algemeen karakter hadden, dat zij niet binnen de muren van het Departement van Marine alleen afgedaan konden worden; om de een of andere reden wilde blijkbaar de Minister van Algemene Oorlogvoering ook een finger in the pie hebben.

A. De bedoeling was in het algemeen, zoals u zegt, een onderdeel met de grootste spoed weer terug te doen keren tot meer normale bezigheden.

21021. De **Voorzitter**: En was daarvoor de werkzaamheid van meer dan één Departement nodig?

A. Ja, er moest een bepaalde, snelle beslissing genomen worden.

21022. De **Voorzitter**: En op een bredere grondslag dan in het algemeen nodig zou zijn geweest. In de meeste gevallen pleegt men personeelsaangelegenheden, vooral wanneer het ondergeschikte ambtenaren betreft, in de boezem van één Departement af te doen.

A. Inderdaad, dat is eenvoudiger en dat pleegt zo te gebeuren.

21023. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat u met de algemene problemen, waarover wij hier hebben gesproken, krachtens uw werkzaamheden eigenlijk niet te maken had?

A. Niet in eerste instantie.

21024. De **Voorzitter**: U hebt ook geen opdracht gekregen u met de algemene organisatie van de inlichtingendienst bezig te houden?

A. Neen.

21025. De heer **Hoogcarspel**: Het is natuurlijk zeer begrijpelijk, dat de Engelsen, als deskundigen op dit gebied, als vakmensen, de verschillende vertegenwoordigers van de bezette gebieden in Europa, die zij als amateurs beschouwden en dat voor een deel ook waren, althans als padvindders, die hun weg nog moesten zoeken, daaraan niet niet plein pouvoir wilden laten werken, maar anderzijds was het toch voor elk van die landen van grote betekenis, dat zij voor hun eigen diensten, die zij in coördinatie met de Engelsen hadden opgezet, de beste krachten ter beschikking hadden. En dan blijft het toch verwonderen — de Voorzitter heeft er al op gewezen — dat degenen, die reeds enige ervaring op dit gebied hadden — hoe gering hun ervaring was, zij waren toch vooruit bij degenen, die nog moesten beginnen — op de achtergrond zijn gehouden en voor die werk niet in de eerste plaats zijn uitgekozen. Ik zou gaarne willen weten, of u daar toen misschien hebt bemerkt, ontdekt of gevoeld aan welke invloeden dat was toe te schrijven. Het blijft verwonderen, dat die mensen op de achtergrond zijn gehouden. Eerst later zijn zij op de voorgrond gekomen en toen hebben zij het werk uitstekend gedaan.

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Dit zijn beslissingen, door een Regering of wie het ook moge zijn genomen. De redenen daarvoor weet ik niet.

21026. De **Voorzitter**: Dat was vóór uw tijd?

A. Inderdaad, vóór mijn tijd.

21027. De heer **Hoogcarspel**: U hebt dus niet op enigerlei wijze gehoord of bemerkt — u bent toch ook in die sfeer in Londen opgenomen geweest — welke invloeden dat zijn geweest? Er zijn natuurlijk bepaalde invloeden geweest, welke die mensen op de achtergrond hebben gehouden.

A. Als ik daarover zou spreken, zou het zuiver in het vage zijn. Ik zou u daarover werkelijk geen verstandig woord kunnen zeggen.

De **Voorzitter**: Dan is het beter, dat u dat niet zegt. Daarbij komt, dat andere zeer competente beoordelaars daarover in het geheel niet in het vage zijn gebleven. Dat maakt het voor ons in zoverre gemakkelijker.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. H. J. LOVINK.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN ZATERDAG 24 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig: de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, de heren Korthals, Hoogcarspel en Bruins Slot, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

PIETER BRIJNEN, gezegd VAN HOUTEN,
oud 40 jaar, wonende te Wassenaar,
journalist, radio-commentator.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 21028 t/m 21041 hebben betrekking op de punten h, c, d en e van het Enquêtebesluit.

21042. De **Voorzitter**: Wij kunnen nu afstappen van het Venlo-incident. Ik zou nu over willen gaan tot een bespreking van hetgeen u weet over de inlichtingendiensten in Engeland. Misschien mag ik u weer het woord geven om ons mede te delen wat u over dit onderwerp weet.

A. Toen ik in Londen kwam, tegelijk met de Koningin...

21043. De **Voorzitter**: U bent toch niet met dezelfde boot overgestoken?

A. Neen, met een boot, die tegelijk aankwam. Ik was op 9 Mei 1940 in Brussel en had daar een bespreking met de Belgische inlichtingendienst. De opdracht daartoe heb ik bij mij. Ik ben daarna teruggegaan naar den Haag en heb een bureau ingericht met mijn kaartsysteem van N.S.B.-ers en verdachte personen. Wij waren toen gereed voor actie, maar de inlichtingendienst van de generale staf, waar ik mij gemeld had, heeft er geen gebruik van gemaakt. Ik moest wachten, maar het werd mij te gevaarlijk om langer te blijven en ik ben weggegaan. Ik ben in Londen op het Engelse hoofdkwartier terechtgekomen. Men vroeg mij daar: „are you willing to render this country a service?” Ik verklaarde, dat ik daartoe bereid was. Ik moest toen maar naar Tilbury gaan en tegen de hoofdcommissaris zeggen, dat ik van kolonel Adam kwam. Toen bleek, dat ik de security-control kreeg van de haven van Tilbury. Daar lag een groot aantal Nederlandse schepen. Ik heb daar aanvankelijk gewerkt; later haalde kolonel Webster, die het gehele Londense gebied commandeerde, mij naar Londen. Kolonel Webster kreeg trombose en ging naar de provincie en toen werd ik belast met practisch de gehele zorg voor de openbare veiligheid. Ik heb aanvankelijk niets anders gedaan dan N.S.B.-ers, Rexisten, Francisten en dergelijk soort lieden uitwieden. Men had geen behoorlijke voorbereiding en geen zwarte lijsten. Er was ongetraind personeel. Door mijn langdurige ervaring kende ik vele nationaal-socialisten en verdachte personen uit mijn hoofd. Het was dus N.S.B.-ers en wat in andere landen daarmee te vergelijken was, opvangen en internen. Dat was natuurlijk nog maar het ruwe werk; aan de spionnen waren wij nog niet toe.

21044. De **Voorzitter**: Had, voor zover dit Nederlanders waren, de Nederlandse Regering in Londen daar iets mee te maken?

A. Aanvankelijk zeker niet. Detineren kon ik de verdachten zonder meer. Maar de praktische verhouding was natuurlijk wel anders. In de eerste plaats werd ik al gauw uitgenodigd door de heer F. van 't Sant op Eton Square te komen, waar de Koningin woonde. Met hem had ik al gepraat. Ik onderhield een zeker contact met hem.

Ik heb er toevallig brieven over bij mij. Die correspondentie liep over bepaalde kwesties: „Pieterse zit in de gevangenis, daar en daar, en dat lijkt mij niet nodig”; „wilt u eens uitkijken naar die en die”, en in die geest.

21045. De **Voorzitter**: De heer van 't Sant had op 19 Juli 1940, bij de oprichting van de eerste Civiele Inlichtingendienst, ook een officiële status gekregen.

A. Van die officiële status waren wij zelf in onze bureaux niet precies op de hoogte. Het was een goede gewoonte daarna niet te informeren. Men vroeg niet: hoe zit dat, als iemand kennelijk het aangewezen adres was.

Dat was ook niet nodig. Als je maar wist, waar de zaken heen moesten. Alles, wat inkwam en uitging, passeerde door mijn handen. Daarom moest ik weten, wat ik aan „Jan” en wat ik aan „Piet” moest geven. Ik heb toen met de heer van 't Sant een aantal gesprekken gehad en ik heb de indruk gekregen, dat hij mij in het verband van zijn dienst — ik wist niet, hoe deze in elkaar zat — had willen plaatsen in de positie, die later is ingenomen door de heer Derksema, inspecteur van politie te Zutphen, en dat dit om de een of andere reden niet gebeurd is. Dat is mijn indruk. Ik stond toen echter nog aan de buitenkant en wist niet, wat zich achter de schermen afspeelde. Ik had het ook veel te druk met het detineren van verdachten. Er was altijd overal een zeker percentage van de mensen fout. Als de hele koopvaardijvloot ineens in de havens wordt geveegd, zit er zoveel percent politiek foute mensen op. Daarna kreeg ik wel meer armslag en toer, heeft men mij ook gevraagd, mij tevens te belasten met het aanwerven van agenten voor de uitzending naar het bezette gebied.

21046. De **Voorzitter**: De Engelsen?

A. Ja.

21047. De **Voorzitter**: Speciaal voor het bezette Nederlandse gebied?

A. Neen, ik had natuurlijk als dienstdoend Engels ambtenaar — als zoon had ik de Koninklijke toestemming gekregen — met alle bezette gebieden te maken.

21048. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat men u een bepaalde sector wilde geven.

A. Dat is wel ter sprake geweest, maar in elk geval is er van de zaak niets gekomen. Ik vertrouwde deze geschiedenis niet. Het leek mij, dat het werk niet deskundig gebeurde. Ik ben geweest bij een mijnheer, die ondertekende met „Louis Vereke”. Dat was mogelijk camouflage. Hij maakte gebruik van briefpapier van het Seamen Benevolent Fund en zat in een mooi flatgebouw te zamen met een hoge marine-officier, die min of meer fungeerde als „visite-kaartje”. Het moet toen wel in de eerste plaats over Nederland gegaan zijn, want zij vroegen mij over mijn relaties in Nederland. Ik had in Nederland de gehele persdienst van „Eenheid door Democratie”. Uit een totaal van een kleine 30000 leden had ik overal kernen gevormd, die bedoeld waren als voorbereiding van de verzetskernen. Zo een was o.a. de groep *Boschart* (de „Vrij Nederland”-groep te Amsterdam). Het was voor mij een grote verleiding om met hen in contact te komen, want ik kon hen hanteren; die mensen waren gewoon te doen wat ik hun vroeg. Ik had echter geen vertrouwen in de wijze, waarop de zaak werd behandeld. Ik zei toen: Ik wil daarmee wel te maken hebben, maar dan wil ik hoofd zijn van de uitzending naar Nederland, anders doe ik het niet. Anders zou ik mensen leveren, die in goed vertrouwen op mij zich in handen van een andere groep stelden, terwijl ik niet zou weten wat er verder met hen gebeurde. Die verantwoordelijkheid wilde ik niet doen dragen. Er werd mij een goed (extra-)salaris aangeboden. Dat was voor mij

wel belangrijk, want ik moest in die tijd geld van mijn broer uit Indië laten komen om mijn functie naar behoren te kunnen uitoefenen. Ik heb het voorstel van „Louis Vereke” echter niet aanvaard. Dat is het enige directe contact, dat ik met deze organisatie heb gehad. Overigens ben ik in mijn eigen arbeid wel op hun werk gestuit.

21049. De **Voorzitter**: Wat is uw werk geweest?

A. Tot en met December 1942 had ik contra-spionage, de beveiliging van de Britse havens en van de scheepsbewegingen, en werkte ik in Londen. Wij hebben toen die convooien naar Moermansk gekregen en daarvoor ben ik in New Castle gedetacheerd. Later hadden wij de invasie in Noord-Afrika en bij de beveiliging van de voorbereiding daartoe heb ik in Glasgow en Gourrock gewerkt.

Daarna ping ik over naar een Nederlands Ministerie.

21050. De **Voorzitter**: Is u toen in Nederlandse dienst gekomen?

A. Ja, bij Binnenlandse Zaken. Ik moet u nog even iets vertellen over die eerste periode. Ik heb toen ook typische ervaringen opgedaan over het uitzenden van mensen naar Nederland.

Op zekere dag was er een schip binnengelopen, waarvan ik mij de naam niet kan herinneren. Misschien, dat ik te zamen met andere mensen daar weer op kan komen. Ik had iedere dag met een rij schepen te maken. Er was mij gevraagd dit schip van mijn kant gauw vrij te geven. Dat betekende, dat de mannen de wal op mochten. Er waren schurftpatiënten aan boord. Men was energiek bezig die schurft uit te roeien. Wanneer zo'n boot binnenkwam, gingen die lieden er onmiddellijk af en werden ergens gecureerd. Toen heb ik dat schip bekeken. Er was een marconist op, die voor mij niet direct helemaal aanvaardbaar was, omdat mij bekend was — ik weet niet meer hoe —, dat hij vroeger lid van de N.S.B. was geweest. Ik kan nu niet zeggen: De man was dat nog op zoveel Mei 1940, maar hij was eenmaal N.S.B.-er geweest en of hij dat nog was, weet ik niet precies. Ik moest hem in elk geval in het oog houden. De volgende dag kreeg ik bericht, dat deze man was gedeserteerd. Ik ging er op uit en daar ik genoeg relaties had. Was ik er gauw achter, wat er te doen was. De man was gedoken op last van de heren, die mensen naar Nederland uitzonden. Deze man was in Goring's Hotel, waar de uit te zenden agenten werden ondergebracht. Ik had gewoon, zoals mijn verantwoordelijkheid was, een formeel opsporingsbevel doen uitvaardigen voor de gehele area, dus overal het signalement en de bijzonderheden van de man verspreid. Dat leverde resultaat op. Ik werd opgebeld door *Seymour*, die mij zei: Wat doe je nu? Ik antwoordde: Er loopt een man bij mij weg zonder mijn toestemming en die man laat ik opsporen. Hij antwoordde: Ja, maar ik wil die man uitzenden. Ik zei toen: Als je dat wilt doen, moet je niet op een dergelijke stumperige manier die man laten onderduiken, want dan pakken wij hem toch weer; als je het gezegd had, had ik in plaats van vier er vijf voor schurft van het schip kunnen afhalen. Dan was die ene man officier en die 4 anderen van lagere rang en zo hadden zij naar verschillende inrichtingen kunnen gaan. Nu praten alle zeelui er over en binnen enkele dagen weet iedereen, dat een marconist weg is, die zo en zo heet. Dat vertellen ze over tien dagen in Buenos Aires.

21051. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In de zomer van 1941.

21052. De **Voorzitter**: Waar hoorde die mijnheer *Seymour* thuis?

A. Ik meen, dat het dezelfde is, die zich later op Wassecaar heeft gevestigd. Hij staat in het telefoonboek als kolonel P. O. *Seymour*, Kerkeboschlaan 4, Wassenaar.

21053. De **Voorzitter**: Behoorde hij bij S.I.S.?

A. Dat weet ik niet. Ik weet absoluut niet, welk organisatorisch verband hij had. Ik weet alleen, dat hij mij plotseling opbelde. Ik wist, dat het goed was. Wij hadden bij het telefoneren bepaalde code-woorden, die telkens wisselden. Als iemand opbelde, die zei: „Any tobacco?” en ik gaf een bepaald antwoord, dan wisten wij van elkaar, dat wij bij de inlichtingendienst waren. Bovendien wist ik van zijn bestaan af.

Hij noemde zich zo en was als zodanig bekend. Ik heb hem toen verweten, dat dit een gevaarlijke manier van werken was en heb hem gevraagd, of het hem bekend was, dat die marconist althans vroeger

N.S.B.-er was. Dat wis: hij niet. Ik zei toen: „Waarom vraagt u daar niet eerst naar?” Het was niet bepaald een aangenaam telefoongesprek. Het gaf de indruk van een volkomen nutteloos, kinderachtig gespeel van zijn kant. Dat laten onderduiken uit de handen van eigen autoriteiten is het domste wat men doen kan.

21054. De heer **Hoogcarspel**: Wie had *Seymour* op dat spoor gezet?

A. Dat weet ik niet. De marconist moet aangeworven zijn vóór het schip binnenkwam. Die schepen gingen van haven tot haven rondom Engeland. Die zaak kan b.v. geregeld zijn in Liverpool en daarbij kan hem gezegd zijn: duik maar onder in Londen en ga naar dat hotel.

21055. De **Voorzitter**: Weet u de naam van die marconist?

A. Neen, die weet ik niet meer. Ik heb nog wel een zakboekje en andere boekjes, waarin ik allerlei dingen heb opgeschreven, maar ik zou enkele dagen nodig hebben om die na te zoeken t-n dan is het nog de vraag, of ik het zo duidelijk heb aangetekend, dat u er wat aan hebt.

21056. Jonkvrouw **Wttewaali van Stoetwegen**: Hebt u geen naam in uw gedachten?

A. Neen; op de Nederlandse schepen waren zoveel mensen; dat is nu niet meer uit elkaar te houden.

21057. De **Voorzitter**: Dat zijn dus uw ervaringen over de periode tot 1942?

A. Tot en met December 1942 ben ik bij het Intelligence corps geweest. Daarna heb ik verlof gehad en op 15 April 1943 werd ik als officier ingedeeld bij het bureau van de (latere) overste *Olijfiers*, het Bureau-Documentatie. Dat is zó gegaan. Ik had gesproken met Minister *van Lidth de Jeude*, die ik vóór de oorlog al kende. Hij zei: hom bij ons, en toen heb ik bij kolonel *Adam* een verzoek tot ontslag ingediend. Ik kon toen geplaatst worden zowel op het bureau van dr. *Somer* als op het bureau van de majoor *Olijfiers*. Ik moest bij beiden een bezoek afleggen en dat heb ik gedaan. Bij dr. *Somer* werd ik erg scherp ontvangen, omdat ik uit „Eenheid door Democratie” kwam. „Dat waren allemaal defaitisten en rooien, landverraders, enz.,” zeide dr. *Somer*. Ik heb toen getracht uit te leggen, dat mijn overgrootvader reeds grenadier was en dat ik zelf lid van „De Garde”, „Volksweerbaarheid” en van de Koninklijke Vereniging „Ons Leger” was en dat ik niets anders had gedaan dan te trachten op mijn manier oorlog te voeren tegen de vijand. Dat mocht alles niet baten. Zowel „Eenheid door Democratie” als de socialisten moesten tegen de muur. Ir. *Albarda* en dr. *van den Tempel* moesten ook regen de muur. Ik weet niet of dr. *Somer* misschien wat overspannen was, maar hij barstte vreselijk uit. Ik heb toen natuurlijk ook een paar dingen gezegd en ben niet op het bureau van dr. *Somer* aangesteld.

De **Voorzitter**: Dat kan ik mij voorstellen.

A. Het was heel erg. De majoor *Olijfiers* kende ik al van vroeger. Met hem waren er géén moeilijkheden. Hij zei: „Graag, ga daar maar zitten.” Daar ben ik toen gaan werken. De taak van dat bureau was het verzamelen van politieke gegevens over Nederlanders en de ontwikkelingen in Nederland, twee verschillende dingen. De pers-rapporten van het bureau zullen u wel bekend zijn. Er werd een zeer uitvoerig kaartsysteem gemaakt, dat ten slotte 125 000 personen omvatte. De gegevens daarvoor verzamelden wij uit alle mogelijke bronnen en wij vergeleken die. Daar heb ik gewerkt onder majoor *Olijfiers*. Ten slotte ben ik zelf hoofd van het bureau geworden en er mede naar Nederland gekomen.

Dal bureau is met grote zuinigheid te werk gegaan. Ik moet zeggen, dat ik in de eerste plaats grote eerbied heb voor de ijver en de toewijding, waarmede majoor *Olijfiers* in Londen heeft gewerkt. Op dit bureau hebben zelfs hoofdofficieren — en dat zegt wat voor Londen — op de gang gezeten, die was afgesloten door een kamerscherm. Wij zaten daar vreselijk op de tocht. Dat alles om te voorkomen, dat wij een flat morsten huren. Het was anders dan in Arlington House, waar, naar ik vernomen heb, iedere officier een badkamer had en over een soldaat beschikte, die voor de koffie moest zorgen. Er is naar mijn stellige overtuiging op het Bureau Documentatie zeer hard gewerkt. De verrichtingen van het onder mij ressorterende personeel werden elke dag geteld en geboekt. Daarvan werd dan een grafiek gemaakt, zodat ik kon zien wat iedere

man per dag deed en bijv. kon zeggen: „Jij presteert de laatste tijd iets minder“. Intussen was dat haast niet nodig, want de algemene sfeer was zeer goed.

21058. De **Voorzitter**: Waar kreeg u de gegevens vandaan?

A. Die waren van verschillende aard. Een deel was van mij zelf. Vóór de oorlog had ik nl. al verschillende gegevens. Ik had mijn gegevens willen exporteren in geval van nood, maar ik kon daarvoor geen toestemming krijgen, of beter: geen medewerking, want ten slotte waren die gegevens van mij, zodat ik er zelf over beschikken kon. Ik ben zo vrij geweest, een deel naar de universiteit van Witwatersrand, een ander deel naar Curaçao te sturen om het vervolgens, na de bezetting, naar Londen te laten terugkomen.

De voornaamste bron vormden de couranten. De couranten uit het bezette gebied werden gefotografeerd. Wij lazen die en de namen en berichten van betekenis werden aangestreept. Bij de foto-afdelingen werden zoveel afdrukken gemaakt als bij elk bericht was aangegeven. Die afdrukken werden op naam en op kaart gebracht en de kaarten werden gesorteerd. Was *Jansen* aanwezig geweest bij de eerste collecte van Winterhulp in een bepaald dorp, dan kwam er een kaart van mijnheer *Jansen* en werd dat bericht er op geplakt. Kwam er een advertentie voor in „Volk en Vaderland“ van bijv. deze inhoud: „Gevraagd een dienstbode, van zo laat tot zo laat, zich aanmelden daar en daar“, dan werd nagezocht wie op dat adres woonde, werd een kaart van de familie gemaakt en de advertentie er op geplakt. Dat was een vrij objectieve manier om inlichtingen te krijgen. Verder kregen wij gegevens van het bureau van kapitein *Derksema*.

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen...

A. Dat was de Politie Buitendienst.

De **Voorzitter**: D.w.z., dat was het bureau, waar de heer *Derksema* later is gekomen.

A. Die gegevens waren het resultaat van verhoren van Engelandvaarders over het algemeen. Over die gegevens heb ik in een rapport geschreven. Ik heb diverse stukken niet, omdat ik die bij de andere commissie heb achtergelaten, maar ik heb nog gevonden een concept-rapport, dat wij over die gegevens hebben gemaakt. Het was met die gegevens als volgt. Op een kaart, die ik van het bureau-*Derksema* kreeg, stond: „Jansen“ — als het kon nog zonder voorletters — „Enschede“, en dan als inhoud van het verhaal: „is een reuze schoft en helemaal fout“.

Nu was onze opvatting, dat op zo'n kaart moest staan: Jansen met één of twee s'en. W. Goorstraat. enz. Daaronder: de zoveelste van de zoveelste — zo dicht mogelijk benaderd — door die en die gezien met een N.S.B.-speldje op of in uniform, of een ander concreet feit, waarmee je iets kon doen. Je kunt iemand niet vangen voor het feit, dat hij „een schoft“ of „helemaal fout“ is. Dat werd voor een groot deel gedaan door de heer *Wolters*, met wie ik heel weinig contact heb gehad. Ik heb alleen heel veel van het werk gezien, dat op die kaarten terecht kwam. Die kaarten werden gemaakt door onderofficieren van de marechaussee, b.v. door adjudant *Wijlhuizen*. Ik weet zijn naam niet precies. Die mensen werkten met grote ijver. Ik weet dat, want dat heb ik kunnen zien. Zij zijn tot 's nachts 12 uur, onder luchtaanvallen, aan hun schrijfmachine blijven zitten om maar veel kaarten te produceren. Het is natuurlijk nodig een onderofficier van de marechaussee te vertellen, hoe hij die kaarten moet maken. Daaraan ontbrak het helaas. Zij kwamen stralend van trots 1000 kaarten op het bureau van de heer *Derksema* brengen. Die kaarten waren keurig bijgewerkt, maar zij deugden niet. Dat was niet de schuld van die mannen. Hun toewijding is boven alle twijfel verheven. Ik geloof, dat men zich op die bureaux te veel met de representatie naar buiten bezighield, zodat men te weinig tijd had voor het personeel en voor het werk.

21059. De **Voorzitter**: Kreeg u ook inlichtingen van B.I.?

A. Ja, ten dele. Ik heb de indruk, dat het vaak zéér ten dele was. Wij hebben wel eens een duplicaat van een fotocopie van een stuk gevraagd — ik ben er zelf naar toe gegaan —, maar het origineel was in het archief niet meer te vinden.....

21060. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd, dat u in Londen was, zowel vóór 1943 als daarna, concrete dingen ervaren of meegemaakt van de inlichtingendiensten? Ik denk aan de C.I.D., aan B.I. en B.B.O.

A. De heer *Bingham* zal u misschien interesseren.

De **Voorzitter**: Ja, dergelijke dingen.

A. Ik wilde — u zult het misschien vreemd vinden — met die mijnheer niets te maken hebben, omdat hij in de eerste plaats op mij de indruk maakte een persoonlijke eigenschap te bezitten, die mij altijd verschrikkelijk irriteert, en verder omdat hij zo'n griezelige amateur was dat hij gevaarlijk was. Hij was op bezoek op het bureau, dat stond onder majoor *Derksema*. Het was, meen ik, op de kamer van de heer *A. J. J. Vrinten*. Daar belt de telefoon. Nu ken ik die mijnheer *Vrinten* al jaren. Hij is al 30 jaren in het vak. Hij trouwt mij, maar ik zou er niet aan denken zijn telefoon op te nemen. Al hoor ik misschien niets bijzonders, ik hoor toch in elk geval een stem en de heer *Vrinten* behoeft niet te willen weten, dat hij met die stem in relatie staat. *Bingham* griste echter de telefoon voor hem op, terwijl hij alleen maar toevallig op bezoek was! Ik wilde daarom deze mijnheer niet over mijn drempel hebben en ik wilde nooit iets met hem te maken hebben.

Dan was er de heer *Lieftinck*; die was officier van de mariniers, en daar heb ik dezelfde indruk van. In de eerste plaats ging hij ook door voor een „eigenaardig“ type, maar daarnaast had mijn jaargenoot majoor *J. Vel*, die met hem op dezelfde destroyer uit Hoek van Holland was overgekomen, mij verteld, dat hij een zeldzaam onhandige en ontactische knaap was.

Ik heb mij er zeer over verwonderd, dat hij in dat soort werk betrokken werd. Ik ben met *Vel* opgeleid en heb naast hem geslapen in mijn soldatentijd; ik had vertrouwen in hem; hij was een pientere vent. Als hij zegt: „Pas op“, dan blijf ik er liever buiten. Ik heb de indruk gekregen, dat men in Londen vaak mensen met moeilijke inlichtingenfuncties belastte, terwijl zij op dat terrein niet de minste ervaring hadden. Op zich zelf kun je natuurlijk nooit weten, of iemand op dat gebied ervaring heeft, want hij kan het zo goed gespeeld hebben, dat je het niet weet. Positief zeggen: „Hij is een outsider“, doe je dus niet graag. Ik kreeg de indruk, dat kolonel *de Bruyne* een outsider was. Wanneer men mij opdraagt een appendicitisoperatie te verrichten, dan is er een redelijke kans, dat de patiënt succombeert. Wanneer men ondanks alle waarschuwingen dergelijke heren belast met zulk soort werk (al had kolonel *de Bruyne* een keurige naam, dat wil ik uitdrukkelijk zeggen), dan heeft een man als *Schreieder* daar niet zoveel last mee; dat kan een ieder begrijpen. Men zag dat blijkbaar niet zo in; ik heb er prof. *Gerbrandy* over gesproken en hem gezegd, dat dit een beroep was, waarvoor men ervaring moest hebben.

21061. De **Voorzitter**: U hebt dat de heer *Gerbrandy* dus onder het oog gebracht? Wanneer was dat?

A. Van Juni 1940 af tot het bittere einde, om de zoveel tijd. Ik zal u nog een voorbeeld geven. Er was een paardenarts, een zekere majoor *Vullings*, een Limburger, een aardige man. Maar er waren geen paarden en toen hebben ze die majoor *Vullings* maar bij ons gezet, in het bureau van majoor *Olifiers*. Als laatstgenoemde ziek of weg was, moest ik toezicht houden op het werk van die majoor. Dan moest ik hem beleefd op zijn fouten opmerkzaam maken: „Neemt u mij niet kwalijk, maar ik moet er u op wijzen“, enz. Hij begreep er niets van. Als je een wachtmeester van de militaire politie neemt, dan begrijpt deze, wat je zegt. Misschien heeft zo iemand, als majoor *Vullings*, veel verstand van het inenten van kuikens, maar daar heb je in deze dienst niets aan.

21062. De **Voorzitter**: Hoe vond u het, dat mensen als van *Oorschot*, van de *Plassche* en *Olifiers* systematisch van het begin af aan hier buiten zijn gehouden?

A. Ik heb de indruk gekregen, dat overste *Olifiers* — dat is ook later bij het Militair Gezag gebleken — overste *Olifiers* zou medewerken aan de eerste oefening, die generaal *Kruls* in „Elsevierts Tijdschrift“ heeft beschreven, maar hij is op zij gezet en vervangen door *Derksema*, tot mijn verbijstering, *Derksema*, nota bene, van wie ik aanwijzingen had, dat hij van de inlichtingendienst niets verstond — dat *Olifiers*, een fatsoenlijk en getraind beroepsofficier was met zekere begrenzingen, mag ik wel zeggen, die ik gekend heb en zeer kritisch gekend heb — bij „Eenheid door Democratie“ heeft men de officieren kritisch bekeken — en die altijd ten volle zijn plicht heeft gedaan. Hij zou nooit een enveloppe van het Rijk ook maar gebruiken om zijn particuliere sleutels in zijn bureaulade op te bergen. Dat zou het Rijk een cent kunnen kosten! Zulke mensen werden aan de kant gezet en vervangen door lieden, die bijv. voor representatiedoeleinden tegenover de Amerikanen voortreffelijk voldeden, maar die niet voor het eigenlijke werk geschikt waren.

21063. De **Voorzitter**: Misschien wist **G.S. III** van de wijze, waarop de inlichtingendienst zich in de oorlog moest ontwikkelen, niet alles. Dat neem ik gaarne aan, maar ten slotte wisten zij waarschijnlijk wel waar de knepen zaten.

A. En zij hadden toch ervaring. Deze mensen waren echter onvoldoende geschoold. Er was een tekort in de opleiding van de oudere beroepsofficieren, dat hier wat schrijnend aan de dag trad. Maar deze mensen hadden in elk geval zoveel jaren ervaring en liepen niet als kleine kinderen in alle mogelijke stompzinnige valletjes.

21064. De **Voorzitter**: Blijkbaar moest men ten slotte in 1944 toch weer terugvallen op generaal *van Oorschoot*, toen het **B.B.O.** werd opgericht.

A. Ja, en ook de overste *Klijzing*, de tegenwoordige waarnemende hoofdcommissaris van politie te 's-Gravenhage, van wie ik ook een voortreffelijke indruk heb gekregen. Ik zeg dat om de volgende reden. Deze man heeft, toen hij in Engeland kwam en gehoord werd, mededelingen gedaan over ongeveer 150 personen. Ik heb de moeite genomen deze verklaringen alle te toetsen tot in details en alles was volkomen juist. Dat was iets ongehoords.

21065. De **Voorzitter**: Heeft die toetsing later plaats gehad?

A. Neen. in Londen.

21066. De **Voorzitter**: Aan de hand van uw gegevens?

A. Ja. Als je jarenlang een dergelijk kaartstelsel hebt gemaakt, moet het al heel gek zijn als je die gegevens niet verifiëren kunt. De verklaringen van de Engelandvaarders werden bij ons getaxeerd op 30 pct. Als iemand u voor 100 pct. **N.S.B.**-er noemde, werd u — wij hadden daarvoor een waarderingssysteem — onder de 30 pct. **N.S.B.**-ers genoteerd (dus 70 pct. niet-**N.S.B.**-er). Alleen als er andere objectieve gegevens bij kwamen, b.v. dat u een dienstbode had gezocht door middel van „Volk en Vaderland“, liep het op en steeg u in notering, tot u ten slotte 100 pct. kreeg en in het boek der stamboeknummers werd ingeschreven.

De verklaringen van de Engelandvaarders werden dus getaxeerd op 30 pct. Wij weken daarvan nimmer af, in de eerste plaats al, omdat de Engelandvaarders, direct nadat zij uit Nederland gekomen waren (dat was een fout, een kwestie van onbekwaamheid van de groep van *Derksema* en *Wolters*), al gehoord werden. Mijn ervaring was, dat zelfs sterke naturen 3 maanden nodig hadden om weer normaal te worden. Zij waren volkomen de kluts kwijt. Naar Engeland kwam b.v. over dr. *Bram Meerlo*, de psychiater, zeker geen domme man. Wij hebben hem laten verklaren en hij gaf de naam van de inspecteur van de volksgezondheid, met wie hij regelmatig omging, fout op, bij herhaling, terwijl er 3 maanden later, toen hij weer gewoon was, geen schijn van twijfel was, dat hij de naam juist kon spellen. De pas-aangekomen Engelandvaarders maakten de zotste fouten. Zij waren zeer geëxalteerd in hun mededelingen door hun ervaringen en de spanning, die zij hadden doorgemaakt. Hun mededelingen waren veel meer uitingen van persoonlijk gevoel ten aanzien van bepaalde andere personen dan objectieve mededelingen, waarmee je iets kon doen. Je moest wachten tot zij in zoverre weer normaal waren, dat alle heftigheid er af was. Dat deden ze op het bureau van kapitein *Derksema* echter niet en ze maakten daar kaarten, waarop stond: „Hij is een schoft en hij is fout.“ Dat was amateurisme, zij het, mogelijk, met de beste bedoelingen.

Ik moet nog dit zeggen: ik heb wel de indruk gehad, dat mensen, die inderdaad bereid waren in het algemeen belang persoonlijke offers te brengen, zeer weinig werden gewaardeerd. Ik noem met name majoor *den Boer*, die u wellicht hier hebt gehoord en die zich misschien geëxalteerd heeft uitgelaten. Dat heeft hij in Londen ook een tijdlang gedaan, als gevolg, naar mijn stellige overtuiging, van de wijze, waarop zijn onmetelijke trouw, toewijding en moed daar werden geconfronteerd met de heren in de lounge van Ritz. Een man van die leeftijd, die de moed bezat om met een parachute uit een vliegtuig te springen, kwam te staan tegenover heren met prachtpakken, in Ritz, die voor iets serieus niet te vinden waren.

Zo'n man geraakt over zijn toeren. Ik weet niet, of u die ervaring hebt gehad, maar ik zou willen, dat u het in dit verband uitdrukkelijk aantekent. Ik heb de grootste eerbied voor deze mijnheer *den Boer*, die niet bang was zijn leven te wagen en het niet alleen serieus meende, maar die ook niet het een en ander heeft bijverdiend uit declaraties.

21067. De **Voorzitter**: Is *Bingham* vóór de oorlog in Nederland geweest?

A. Ik meen in Rotterdam.

21068. De **Voorzitter**: Als wat?

A. Ik meen, dat hij iets met handel te maken had. Ik meen ook, dat hij voor de Engelsen de firma's rapporteerde, die met de Duitsers handelden. Dat was ten behoeve van hun pre war black list.

21069. De **Voorzitter**: Was hij een Engelsman?

A. Ja. Ik geloof, dat zijn vader consul is geweest. Wij zeiden wel eens onder elkaar, dat hij allen rapporteerde, behalve de firma *Bingham*.

21070. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kwam het, dat hij zo goed Nederlands sprak?

A. Door zijn wonen hier. Die mijnheer, *Lane Loewe* genaamd, had er ook op de een of andere manier mee te maken, evenals kolonel *Rabagliatti*. Mijn indruk is geweest, dat men zich nodeloos heeft aangesteld. Als ik inlichtingendienst officier wil spelen, is niets eenvoudiger dan dat ik een blanco vel papier neem, het opvouw en in een enveloppe doe, waarop ik „secret“ zet. Dat imponeert. Dan komt men bij mij binnen en denkt: „Wat zou daar wel in zitten?“ Zo speelden deze lieden inlichtingendienst officiertje. Dat is machtig mooi, en diep indrukwekkend, maar het is een goedkoop spelletje.

21071. De **Voorzitter**: Hebt u *Hooper* gekend?

A. *Jacky Hooper*? Er zijn twee *Hoopers*.

21072. De **Voorzitter**: Ik bedoel *Hooper*, die bij de Engelse dienst was.

A. *Jack* heeft later bij de Prins op Het Loo gezeten.

21073. De **Voorzitter**: Het moet de heer *Hooper* zijn uit de aller-eerste tijd van onze inlichtingendienst, die in nauw contact met de heer *van 't Sant* heeft gestaan.

A. Ik wil u ook zeggen, dat verschillende heren nodeloos en aanhoudend tegen elkaar zaten te liegen. Ik heb de indruk gekregen, dat men eigenlijk meer de invloed van een bepaalde inlichtingendienst op de Regering wilde vestigen dan dat men probeerde zijn werk te doen. Het was enorm nuttig, wanneer je de Regering kon vertellen, hoe de toestand en de gedachtesfeer in Nederland was. Dat kon je dorn in *O.D.*-stijl, zodat het land een politiestaat moest worden met complete dictatuur. Bepaalde heren stonden dat voor en die probeerden hun invloed te vestigen. De Regering is daardoor ook sterk beïnvloed. Het plan om de vertegenwoordigende lichamen op zij te zetten, is voor het grootste deel daarvan het gevolg geweest. Daarom moet u een inlichtingendienst uit die tijd niet hoofdzakelijk zien als een apparaat, dat probeert inlichtingen te geven, maar als een apparaat, dat de inlichtingen, op een bepaalde manier gekleurd, aan Harer Majesteits Regering voordraagt.

21074. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, denkt u hier zeer speciaal aan *B.I.*

A. Zeer in het bijzonder. Dat ligt in dezelfde sfeer als de opmerking van die mijnheer dr. *Somer*, dat alle socialisten tegen de muur moesten. Ik moest erg mijn best doen die inlichtingenman te vertellen, dat ik een socialist was. Dat wist hij niet en dat vond ik op zich zelf al zo gek, omdat ik mij op politiek gebied nooit onbetuigd heb gelaten.

Ik wil nog een voorbeeld noemen hoe deze heren waren. Ik werd bij de heer *van 't Sant* geroepen. Hij was uiterst voorkomend tegen mij. Ik weet niet waarom. Ik kende hem zeer oppervlakkig; ik had hoogstens het een en ander van hem gehoord. Ik kwam ten huize van Hare Majesteit en toen zei hij: „Mijnheer *van Houten*“ — dat was de naam, die ik in opdracht van de Engelsen droeg — „ik ben blij, dat u komt; u bent zo'n busy man, dat weet ik. U hoeft niet naar mij toe te komen; als u mij nodig hebt, roept u maar even en dan kom ik wel.“ Hij voerde de titel van generaal. Ik weet niet, of dat te recht was. „Ja, generaal,“ zei de luitenant toen. Dat is op zich zelf al vreemd, maar nog vreemder is het, als die generaal mededeelt, dat hij al zijn werk belangeloos doet. Ik zou het volkomen onredelijk hebben gevonden als hij zonder salaris had gewerkt. Bovendien wist ik, uit hoofde van mijn Engelse functie, welke betalingen aan hem werden gedaan; als ik wilde, tot in pennies nauwkeurig. U voelt, dat ik daar een vreemde indruk van kreeg. Dit verklaart ook, dat, hoewel ik 8 jaar daarvoor nooit iets anders had gedaan, ik mij in Londen steeds verder van deze bedrijven heb gedistancieerd.

Bij de heer *Derksema* was het hetzelfde. Ik kwam bij hem en zei: „U gaat om met een zekere *W. van Embden*; dat moet u niet doen; ik heb veel last door hem gehad." Bij het Nederlandse Scheepvaartcomité moest ik toezicht houden. Ik kende die mensen goed en als ik iets uit het archief vroeg, gaf men mij dat. *Van Embden* vrijde met de typiste en liet haar een extra velletje carbonpapier in de machine doen en zo werden daar brieven via *van Embden* gestolen, totdat het in de gaten liep en er een rel over kwam, die weer op mijn hoofd terecht kwam. Ik was daar toen de enige bekende inlichtingenman ter plaatse en iedereen dacht natuurlijk, dat ik van het geknoei van *van Embden* op de hoogte was geweest. De Koningin woonde toen op Chester Square 77. Daar was men eenmaal bezig via de garage in te breken, natuurlijk in opdracht van *Derksema*, waarop de Britse instanties van Scotland Yard de inbreker, *van Embden*, weer arresteerden en waarbij ik mij op de achtergrond bevond en erg moest lachen, omdat wij met ons drieën achter elkaar aan waren. Dat was een gekke vertoning; en alles voor Rijksrekening! Zulke mensen als *van Embden* hadden een goede baan. Ik weet nog wel, dat mijn salaris bij de Engelsen 5 pond zoveel per week bedroeg. (Zij hebben het toen verhoogd en ik heb een toeslag gekregen van 100 pct. op mijn salaris, omdat ik van dat bedrag met mijn gezin in het gebombardeerde Londen niet leven kon.) *Van Embden* had van de heer *Derksema* 10 pond in de week, voor Rijksrekening. Ik zeide tegen *Derksema*: „Dat is een rare kerel, met wie u omgaat, dat kan men niet doen." Het antwoord was: „Met dieven vang je dieven". „Maar die dieven hebben de Nederlandse Staatskas bestolen en verder niets gevangen," zei ik. Hij zei toen, dat hij met die man niets te maken had. Hij begreep blijkbaar niet, dat ik wist, dat in zijn boek stond (dat geschreven werd door *Molenaar* van het gevangeniswezen), dat deze *van Embden* 10 pond per week kreeg.

21075. De **Voorzitter**: U had het zojuist over uw contact met de heer *van 't Sant* en toen sprak u over uw wetenschap over betalingen, die van Engelse kant aan hem plaats vonden.

A. Ik wist, door mijn functie aan Engelse kant, wat *van 't Sant* ontving.

21076. De **Voorzitter**: U sprak over uw wetenschap ten aanzien van betalingen, die van Engelse zijde aan de heer *van 't Sant* werden gedaan.

A. Ik zeide, dat ik door mijn functie wist, dat de heer *van 't Sant* wél betaling ontving. De Nederlanders speelden inlichtingendienst op hun eigen niveau. Ik zat bij de Engelsen en kon gemakkelijk door dat vlak heen kijken. Als deze man en die man met elkaar telefoonde, was het voor mij geen kunst om te weten wat zij tegen elkaar zeiden. Ik wil zeker niet zeggen, dat de heer *van 't Sant* door de Engelsen betaald werd, maar ten gevolge van mijn functie behoefden zij mij niets voor te jokken. Ik wist hoeveel hij van Nederlandse zijde kreeg. Ik heb dus de indruk, dat er gefabeld werd. In verband met de heer *van 't Sant* heb ik ook te maken gehad met de hoofdinspecteur van de scheepvaartinspectie *W. van Duin*. Ik had deze man op goede gronden — o.a. de inhoud van zijn dagboek — gearresteerd en in de gevangenis in bewaring gesteld.

Minister *Albarda* was daarover zeer boos, wat echter dom van hem was, aangezien hij mijn gegevens niet kende en er ook niet naar gevraagd had. Hij stuurde een kistje sigaren naar de gevangenis. De Engelsen lieten mij eerst die kist inspecteren. Dat was niet prettig, maar er zat niets anders op. Toen ik bij de heer *van 't Sant* zat, belde iemand op. Nu moet u zich die sfeer van de inlichtingendienst voorstellen. Het was blijkbaar de heer *Albarda*, die de tussenkomst van de heer *van 't Sant* zocht om van mij gedaan te krijgen, dat ik zijn hoofdambtenaar zou loslaten. Alsof je op die manier dergelijke zaken behandelt! Het leek de S.S. wel! De heer *van 't Sant* legde zijn hand op de hoorn en zei tot mij: „Dat is *Albarda*, die wil inet mij lunchen, hij wil natuurlijk trachten, dat en dat gedaan te krijgen, maar ik trap er niet in", waarop hij door de telefoon antwoordde: „Het spijt mij wel" en de hoorn op de haak legde. Daar is Monaco niets bij!

21077. De **Voorzitter**: U hebt straks gesproken over een mijnheer *Hooper*. Hebt u die gekend in Nederland? Hij is vóór de oorlog in Nederland geweest.

A. Ik geloof het haast wel. Ik geloof, dat *Bill (William) Hooper* toen al werkte voor majoor *Stevens* bij British Passport Control. Daarmede had hij, naar ik meen, toen al relaties.

21078. De **Voorzitter**: Maar is er met die mijnheer *Hooper* in Nederland niet iets gebeurd?

A. Ja. Wat ik zojuist zeide, is niet waar. Hij heeft niet voor *Stevens* gewerkt, maar voor diens voorganger. Maar nu vraagt u mij iets, dat wel heel lang geleden is.

21079. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor betrekking had hij oorspronkelijk?

A. Dat weet ik niet meer. De voorganger van *Stevens* heeft, meen ik, zelfmoord gepleegd. Hij had gestolen of iets dergelijks. Er is een schandaal geweest in de Engelse inlichtingendienst en daarmede heeft, naar ik meen, *Bill Hooper* ook iets te maken gehad. Maar dat is van horen zeggen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet het dus niet precies.

A. Neen. Ik heb in de tijd, dat ik hem heb zien werken, de indruk gekregen, dat hij zijn werk behoorlijk deed, maar dat is alles, wat ik weet. Ik heb hem op zijn bureau herhaaldelijk opgezocht en ik had de indruk, dat hij zijn best deed. Ik herinner mij wel, dat er héél vroeger iets met hem geweest is.

21080. De **Voorzitter**: Omtrent de organisatie van de Engelse diensten, zoals S.I.S. en S.O.E., kunt u dus niets mededelen?

A. Zeer bepaaldelijk niet. Als u er lang over spreekt, zoudt u af en toe een mij bekend fragment kunnen raken, maar ik weet niet hoe het technisch in elkaar zit. Ik heb gezegd: ik doe er alleen aan mee, als ik hoofd er van word.

21081. De **Voorzitter**: Over de inrichting van de ontvangstations en de verhouding daarvan tot de diensten S.O.E. en S.I.S. weet u dus niets?

A. Er werd vreselijk over opgeschept.

21082. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Dat het zo belangrijk was. Die mijnheer *Lieftinck* was zo vreselijk belangrijk! En die mijnheer *Bingham* was zo erg belangrijk! U begrijpt wel, dat, als dat al gezegd wordt, het niet zo goed is.

21083. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets op te merken, dat voor ons van belang kan zijn?

A. Ik weet niet of het belangrijk is, maar ik heb nog een botsing gehad met het bureau B.I. Ik heb mij daarover beklaagd bij de Minister van Oorlog; er is een commissie van onderzoek ingesteld en ik heb ten slotte van de Minister een brief gekregen, waarin stond, dat hij kolonel *Somer* onder het oog had gebracht, dat deze onjuist had gehandeld. De aanleiding was een dienstweigeraar, een zekere mijnheer *Gans*. Hij schreef in Londen sensationele open brieven over alle mogelijke mensen. Hetgeen hij schreef, was wel eens juist en was ook wel eens niet juist.

Die mijnheer *Gans* bleek een agent van dr. *Somer* te zijn. Dat vond ik toen al dadelijk vreemd, tenzij men er een „heel grote vis" mee had willen vangen. Ik dacht niet, dat hij contra was. Ik kreeg eerder de indruk, dat met *Gans* politiek werd gevoerd, dus dat hij Jan, Piet en Klaas zwart maakte in zijn open brieven om politieke — wat men „politieke" noemt — doeleinden na te jagen. Ik heb zelf een botsing met hem gehad, want *Gans* bazuinde rond, dat overste *Olifiers* zijn plicht had verzaakt op de dag van de invasie. Kapitein dr. *Somer* heeft nl. de vrijmoedigheid gehad tijdens de bezetting voor een onderzoekcommissie in Nederland te vertellen, dat de heren *van de Plassche* en *Fabius* zo zonderling hadden gereageerd op de aankondiging van de invasie. Dat heeft prof. mr. dr. *van Genechten* ook over de radio uitgebazuind. Ik heb dat dr. *Somer* niet vergeven, omdat ik vond, dat, als hij klachten over genoemde officieren had, hij bij de Nederlandse Regering in Londen moest zijn en hij niet een verklaring op zodanige tijd en wijze moest afleggen, dat zij in handen van de tegenpartij kon vallen. *Gans* kraamde toen in Londen uit, dat overste *Olifiers* de man was geweest, die bij het vernemen van het invasiebericht had gezegd: „Zij komen toch niet, ik ga een biertje drinken in Trocadero.". Als u overste *Olifiers* kent, kunt u weten, dat hij überhaupt geen biertjes drinkt in Trocadero.

21084. De **Voorzitter**: Ik meen, dat dat op de heer *van de Plassche* betrekking had.

h. *Gans* zeide, dat het verhaal op de overste *Olijfers* betrekking had. Ik heb *Gans* gezegd, dat dr. *Somer* dergelijke voorname berichten niet in handen van de Duitsers mocht laten vallen, waarop ik prompt voor de vierschaar bij dr. *Somer* ben gedaagd. *Gans* behoorde blijkbaar tot de organisatie van dr. *Somer*.

Wat ik u nu vertelde, is één voorbeeld uit vele; er was een ratjetoe van geintridgeer en een volledig gebrek aan samenwerking.

Ik broadcastte uit Londen — de teksten staan vast — op Donderdagavond altijd over de S.D. en de Gestapo.

Zo broadcastte ik eens over een S.D.-agent, een Joodse jongen uit Amsterdam, met de naam, de voornaam, het uiterlijk, enz. Een paar dagen later kwam er een juichend rapport uit het bevrijde gedeelte van het land, dat de bevolking op grond van mijn radioverhaal deze man van achter het stuur van een auto had weggesleurd. Hij was namelijk tolk-chauffeur van een Amerikaanse kolonel, in opmars naar Nijmegen, voorzien van papieren van de Amerikaanse Secret Service en het Nederlandse Militaire Gezag, waarin verklaard werd, dat hij betrouwbaar was. Hij legde een bekentenis af, die helemaal klopte met het verhaal, dat ik voor de radio had gehouden.

Wanneer wij uit ons archief iets voor de radio gaven, was dat cut and dried en dan moesten de heer *Derksema* en andere bureaux daar ook wel van weten. Als zij het niet wisten, kwam dat eenvoudig, omdat zij niet gekeken of niet gevraagd hadden.

Wij wisten op het Bureau Documentatie, dat de S.S. in Avegoor gelegerd was, toen de luchtlandingen bij Arnhem begonnen. Men heeft het ons nooit gevraagd. Ik weet niet of andere mensen het geweten hebben. Het zou beter zijn geweest, als er eerst een paar bommen op Avegoor waren gegooid. Men vroeg zulke dingen eenvoudig niet. Men was ten dele bezig met representatie — „besprekingen met buitenlandse officieren" heette dat —, ten dele met intriges tegen andere bureaux.

Wij waren „getrouwd" aan het Bureau Zuivering en Documentatie van de overste *van der Kroon*. Dat wil zeggen, hij zat steeds in het ene gedeelte van het gebouw en wij in het andere. De overste *F. van der Kroon* heeft keurig geleefd. Ik zeg dat, omdat het zeer uitzonderlijk is. Dat bureau heeft heel hard gewerkt, maar men heeft het volkomen in de lucht laten hangen. Waarom werd van al dat

materiaal van de Bureaux Zuivering en Documentatie zo weinig gebruik gemaakt? Het werd welwillend in een hoek geschoven en men ging zitten werken met de kletspraatjes van mensen in plaats van met objectief materiaal.

De overste *van der Kroon* zou naar Duitsland gaan. Dit is wel interessant uit een oogpunt van financieel beleid. Ik weet dat toevallig, omdat de overste *van der Kroon* heeft gezegd, dat hij mij als stafchef mee wilde hebben. Ik meen, dat men dat voor Duitsland bestemde bureau een jaar lang op de plaats rust heeft laten staan, o.a. met een Nederlandse majoor iiiiit Canada er bij, majoor *Tap*, die de duurste officier van het Nederlandse leger heette te zijn. Hij had 40 dienstjaren en vrouw en kinderen. Toen is het bureau ten slotte toch niet naar Duitsland gegaan. Er moesten weer andere lieden naar toe! Zo ging het altijd. De algemene opvatting bij ons was, dat, als iemand naar Engeland kwam en hij was bakker, men zei: Laten wij eens zien, hoe wij van deze man een slager maken!

21085. De **Voorzitter**: Ik meen, dat wij hiermede dit verhoor wel kunnen besluiten. Of hebt u wellicht zelf nog iets mede te delen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor uw inlichtingen en sluit ik het verhoor.

P. BRIJNEN.

DONKER, *voorzitter.*

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWRGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

BRUINS SLOT.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN ZATERDAG 24 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig: de heren Donker, voorzitter, Ruijs de Beerenbrouck en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Kort-hals, Hoogcarspel en Bruins Slot, leden, alsmede de heer Duister-winkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANNA WALBURGA CIERAAD—CRACK,
oud 24 jaar, wonende te Arnhem, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

21086. De **Voorzitter**: Wij hebben een brief gekregen van ds. *Keers* uit Arnhem, bij wie u inwoont. Hij heeft ons in deze brief verteld, dat u bepaalde inlichtingen zou kunnen geven, die verband houden met wat men het „England-Spiel” noemt. Is dat juist?

A. Zeker.

21087. De **Voorzitter**: Kunt u aangeven in welke richting die inlichtingen gaan of welke inlichtingen dat zijn?

A. Die inlichtingen houden verband met verschillende wendingen, die *Schreieder* in het England-Spiel tracht te brengen.

21088. De **Voorzitter**: Op welke wijze hebt u deze wetenschap verkregen? U bent immers secretaresse van Regieringsrat *Deppner* geweest? In hoeverre had u met *Schreieder* te maken?

A. Ja. Regieringsrat *Deppner* was de chef van *Schreieder*.

21089. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u bij *Deppner* gewerkt?

A. **¶** werkte op afdeling IV. IV E was de afdeling Terror, IV C de afdeling Spionnage. Ik heb in IV gewerkt van September 1941 tot September 1944, in den Haag, dus drie jaar lang. Van September 1944 tot ongeveer Januari 1945 heb ik in Zwolle gewerkt, maar niet meer bij de staf, maar in het Einsatzkommando.

21090. De **Voorzitter**: Kwam u in die functie nogal eens met *Schreieder* in aanraking?

A. Ik werkte iedere dag met hem samen.

21091. De **Voorzitter**: Maar u was toch secretaresse van *Deppner*?

A. Maar de kamers waren naast elkaar. Practisch alles, wat over Leitung IV liep, werd doorgegeven over *Schreieder*. Er kwam nooit iets door, dat ik niet gezien had. Geheime Rijkszaken liepen ook allemaal over de voorkamer, en daar zat ik.

21092. De **Voorzitter**: Dus alles, wat aan correspondentie over deze zaak uitging of inkwam, zag u?

A. Ja, en grotendeels heb ik het zelf ook geschreven.

21093. De **Voorzitter**: Ook voor zover het *Schreieder* betrof?

A. Niet alles van *Schreieder*. Voor *Schreieder* heb ik enkele gedeeltes geschreven. *Schreieder* had Fraulein *Geigerseder* als secretaresse. Als wij het erg druk hadden, wisselden wij wel eens en hielp de een de ander. Zo heb ik heel vaak voor *Schreieder* stenogrammen opgenomen.

21094. De **Voorzitter**: Wat kunt u mededelen, dat naar uw mening van belang is in deze zaak? U zinspeelde op wendingen, die *Schreieder* thans wil aanbrengen in het England-Spiel.

A. *Schreieder* geeft zich nu alle moeite om naar voren te brengen, dat hij met de Secret Service samengewerkt heeft en al het mogelijke gedaan heeft om zoveel mogelijk aan de geallieerde kant te staan. Dat is niet juist.

21095. De **Voorzitter**: Waarom niet? Hebt u bewijzen van het tegendeel?

A. Hij heeft altijd, zoals ieder van de interne staf, geheel aan onze kant gestaan. Bovendien heeft hij maatregelen laten nemen en zelf genomen, die helemaal niet zo zacht en zo menslievend waren als hij nu naar voren brengt.

21096. De **Voorzitter**: Waaraan denkt u in het bijzonder, wanneer u spreekt over maatregelen, die allesbehalve zacht en menslievend waren?

A. De krasse maatregelen, verband houdende met de Aktion Silbertanne, welke Aktion een uitvloeisel was van het England-Spiel, want die verschillende Aktionen grepen alle in elkaar. Dat was één keten van oorzaken en gevolgen, waar *Schreieder* altijd in zat en in werkte, evenals *Deppner*.

21097. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat *Schreieder* persoonlijk betrokken was bij de Silbertanne-moorden?

A. In zoverre, dat hij ook die berichten in ontvangst nam en ook berichten doorgaf, als *Deppner* er niet was.

21098. De **Voorzitter**: Maar waar kwamen die berichten vandaan?

A. Van verschillende Auszendienststellen uit Groningen, Utrecht, Amsterdam, Arnhem, uit verschillende delen van het land.

Ik heb met ds. *Keers* over deze dingen gesproken. Ik wist toen niet, dat hij het zou doorgeven naar den Haag. Intussen is het zo gelopen, dat ik op Zondagavond in het bijzijn van ds. *Keers* en zijn zoon gezegd heb, dat, als ik definitief wist, dat *Schreieder* aan twee kanten gewerkt had, ik niet van plan was verder stil te zijn, want ik haat alle mensen, die aan twee kanten niet alleen stonden, maar ook nu nog staan. Vooral omdat hij nu naar voren brengt: Ik heb aan de geallieerde kant gestaan en ik ben zo'n allerliefste man, heb ik gezegd: Als ik definitief weet, dat hij voor de Secret Service heeft gewerkt, ben ik niet van plan stil te blijven.

21099. De **Voorzitter**: Ik kan u niet zeggen of hij voor de Secret Service heeft gewerkt — dat is wel een zeer ver gaande mogelijkheid —, maar wel brengt hij met veel nadruk naar voren, dat hij in geen enkel opzicht zo hard is geweest als waarvan men hem wel eens beschuldigt. Hij doet het voorkomen, dat hij op alle mogelijke manieren heeft geprobeerd om met name de gearresteerde agenten van de kriegsraad weg te houden en te zorgen, dat zij het leven konden behouden, hetgeen intussen niet is gebeurd, zoals u weet. Meent u, dat deze voorstelling van zaken van *Schreieder* niet juist is?

A. Het is in zoverre juist, dat die 65 agenten in Haaren inderdaad heel goed en menselijk zijn behandeld, maar dat heeft men gedaan, omdat zij altijd nog nodig waren voor verhoren. Dat England-Spiel liep nog door en de eerste eis in deze zaak was die mensen niet alleen in materieel opzicht, maar ook geestelijk volkomen aan onze kant te krijgen.

21100. De **Voorzitter**: Na die twee ontvluchtingen, eerst van twee agenten in Augustus 1943 en daarna van drie agenten in November

1943, zijn de anderen weggevoerd naar Assen en later naar Duitsland, waar het grootste gedeelte schijnt te zijn gefusilleerd. Dat was volkomen in strijd met de toezeggingen, die gedaan waren.

A. Zonder meer, want ik was een enkele keer er bij, dat Schreieder aan alle agenten beloven liet: Als u de waarheid zegt, zonder iets te verzwijgen, beloof ik, dat u niet ter dood wordt veroordeeld.

21101. De **Voorzitter:** Is dat bij verschillende gelegenheden gezegd? Dat was ook één van de argumenten, waarmee bij de verhoren werd gewerkt, niet waar?

A. Ja.

21102. De **Voorzitter:** Dat hebt u zelf meegemaakt?

A. Ja.

21103. De **Voorzitter:** Later, toen die ontvluchtelingen hadden plaats gehad, is men daarvan teruggekomen. Nu is de vraag: Wie is daarvan teruggekomen, Schreieder of een hogere instantie?

A. Officieel is het England-Spiel niet aan een Kriegsgericht overgegeven.

21104. De **Voorzitter:** Maar het resultaat was hetzelfde: de agenten zijn uit Haaren weggevoerd en later gefusilleerd.

A. Niet in Nederland. Ik heb pas na de oorlog gehoord, dat de mensen niet meer leven. Zij zijn begin September naar Duitsland gebracht, toen de Engelse troepen dicht bij 's-Hertogenbosch waren.

21105. De **Voorzitter:** De meeste van de agenten zijn reeds vlak na de laatste ontvluchting, die in de nacht van 22 op 23 November 1943 plaats vond, naar Assen gebracht.

A. Als ik mij niet vergis pas na 6 Juni, na de invasie in Frankrijk.

21106. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het gebeurd was vlak na de laatste ontvluchting. May heeft hier trouwens verklaard, dat zij het in Assen zoveel slechter hadden en dat hij van uit Haaren naar Assen is gegaan om bepaalde voorzieningen te treffen, waardoor dit zou worden verbeterd.

Ik meen, dat dit was in het eind van 1943, maar dat kunnen wij verder buiten beschouwing laten. Zij zijn op een later tijdstip naar Duitsland gebracht en voor het grootste gedeelte gefusilleerd.

Men is de toezegging niet nagekomen. Nu is de vraag: heeft Schreieder daarbij een rol gespeeld, toen zij in 1943 naar Assen en daarna verder weggevoerd zijn?

A. Zolang zij in Nederland waren, was Schreieder verantwoordelijk voor hen, maar ik geloof niet, dat hij nog voor hen verantwoordelijk was op het ogenblik, dat zij over de grens gingen.

21107. De **Voorzitter:** Schreieder heeft verteld, dat, toen de laatste ontvluchting plaats had, *Rauter* hem de zeggenschap over de agenten ontnomen heeft. Weet u daar iets van?

A. Daar is mij niets van bekend.

21108. De **Voorzitter:** Hij vertelde, dat, toen de tweede ontvluchting plaats had van de laatste drie agenten, *Rauter* des duivels zou zijn geweest. Hij zou Schreieder die zelfde avond of de dag daarop alle zeggenschap over de agenten ontnomen hebben, maar bovendien zou een onderzoek zijn ingesteld, waarvan Schreieder vreesde, dat dit hem zijn positie of nog erger zou kosten. Zijn positie schijnt toen enige maanden lang, tijdens het onderzoek, zwevend te zijn geweest. Zo stelt hij het ten minste voor. Klopt dat?

A. Daarvan is mij niets bekend, noch dat zijn positie zwevend zou zijn geweest, noch het andere. Integendeel, in de laatste maanden is hij tot Kriminal-Direktor bevorderd. Dat is in de zomer van 1944 gebeurd.

21109. De **Voorzitter:** Die kwestie zou gespeeld hebben in de eerste maanden van 1944.

A. Begin 1944 was die bevordering al in voorbereiding. In de zomer van 1944 is zij afgekomen.

21110. De **Voorzitter:** De bevordering was dus al eerder in de maak?

A. Zeker, van begin 1944 af.

21111. De **Voorzitter:** Dan is er nog een ander punt. Van die 3 jongelui, die de laatste keer ontvlucht zijn, is er één betrekkelijk spoedig gearresteerd, nl. Wegner, Van der Giessen en van *Rietschoten* zijn langer in vrijheid geweest, maar ook weer gearresteerd door toedoen van Lindemans (*King Kong*), die contact met hen had gezocht en hen heeft overgeleverd aan de Duitsers. Zij zijn, naar ik meen in Mei 1944, weer teruggebracht naar Haaren. Toen de invasie kwam, is bevel gegeven, dat zij doodgeschoten moesten worden. Dat is gebeurd zonder veroordeling, zonder proces. Het is in de nacht op straat gebeurd, z.g. doodgeschoten op de vlucht. Dit is niet anders te kwalificeren dan als een doodgewone moordpartij. Weet u, wie dat bevel daartoe heeft gegeven?

A. Dat bevel houdt verband met de Aktion-Silbertanne. Het was na de aanslag op Hitler.

21112. De **Voorzitter:** Dit was vóór die tijd, in Juni 1944; de aanslag op Hitler heeft plaats gehad in Juli 1944.

A. Omstreeks die tijd is de Keitel-Erlasz afgekomen, volgens welke alle terroristen en spionnen standrechtelijk doodgeschoten moesten worden, dus niet overgegeven aan een Kriegsgericht, niet verhoord, als bewijsmateriaal aanwezig is, maar meteen gefusilleerd. *Rauter* heeft zich daartegen verzet en wilde het in Holland niet doorvoeren. Uit deze Keitel-Erlasz is voortgevloeid de Aktion-Silbertanne, die niet, zoals ik in verschillende couranten hier heb gelezen, al sinds ongeveer 1943 liep, maar pas in 1944 is tot stand gekomen, nadat er verschillende aanslagen waren gepleegd, die praktisch niet altijd door officiële repressaillemaatregelen konden worden gevolgd. Toen was quasi een stiekem en wild vermoorden officieel geoorloofd.

21113. De **Voorzitter:** Dat begrijp ik. Hetgeen gebeurd is met van der Giessen en van Rietschoten, kan dus misschien vallen binnen het kader van hetgeen volgens de Keitel-Erlasz mogelijk was, nl. dat men iemand direct standrechtelijk ter dood bracht zonder vonnis, hoewel ik nog een verschil zie tussen het zonder vonnis ter dood brengen en het doodschieten, dat hier heeft plaats gehad. Maar waar het mij om gaat, is dit: zelfs als het zo gebeurt, moeten er bevelen voor gegeven worden. Wie heeft nu in dit geval het bevel gegeven? Wie heeft in Haaren het bevel gegeven, dat het zo moest gebeuren? Er is een opdracht gekomen, dat het zo moest gebeuren; er werden bepaalde mensen voor aangewezen — ik heb hier de namen — en er is een bevel uit den Haag gekomen.

A. In dit geval kan het niemand anders zijn dan *Rauter*, Deppner of Schreieder.

21114. De **Voorzitter:** Inderdaad, maar wie?

A. Dat weet ik niet positief.

21115. De **Voorzitter:** Schreieder beweert nl., dat het Deppner is geweest, althans dat hij zelf het niet is geweest. Dat weet u dus niet?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

21116. De **Voorzitter:** Nu iets over het England-Spiel zelf. Spraken de heren daarover wel eens in uw tegenwoordigheid?

A. Ik was er zelfs altijd bij om stenogrammen op te nemen, want de dossiers werden bijgehouden. Alle gesprekken werden opgemaakt in Aktenvermerk. Als een of andere bijzondere maatregel genomen was of zou worden, werd dat opgenomen in Aktenvermerk.

21117. De **Voorzitter:** Hadden de besprekingen tussen Schreieder en Giskes ook wel eens daar op het kantoor plaats?

A. Meestal in Zeist of Driebergen, maar een enkele keer ook op het bureau in den Haag.

21118. De **Voorzitter:** Hebt u ook besprekingen meegemaakt, waarin zij zeiden: „Hoe is het mogelijk, dat dat England-Spiel zo lang duurt, dat het zo lang gelukt? Het is verwonderlijk, dat men het aan Engelse kant nog niet in de gaten heeft." Spraken zij wel eens in die geest of niet?

A. Wij hadden zelfs gedacht, dat het nog veel langer zou doorlopen, want wij hadden de meeste vertakkingen in handen en alle agenten gaven prompt hun code en alle verdere berichten en adressen, die zij bij zich hadden, af, eenvoudig, omdat hun gezegd werd: U blijft in leven en er gebeurt u niets, als u ons verder helpt; de gehele zaak is ons bekend, want de anderen, die vóór u gekomen zijn, hebben wij ook; het enige, dat u kunt doen is, uw medewerking verlenen.

21119. De **Voorzitter**: Maar dan wist men natuurlijk nooit zeker of zij inderdaad alles afgegeven hadden. Zij gaven inderdaad wel materiaal af, hun code, enz., maar er waren te voren toch bepaalde afspraken gemaakt omtrent kentekenen, waaruit kon blijken, dat zij in handen van de vijand waren, en men kon nooit controleren, of zij die kentekenen hadden afgegeven. Dat risico zat er nog altijd in.

A. Inderdaad moeten wij in de zomer van 1944 iets verkeerd gedaan hebben, want sinds die tijd.....

21120. De **Voorzitter**: U bedoelt: 1943.

A. Neen, 1944, want in April/Mei 1944 liep het England-Spiel nog gewoon door. Zelfs in de zomer hebben wij telkens agenten opgepakt.

21121. De **Voorzitter**: Het is geëindigd met het telegram, dat *Giskes* op 1 April 1944 naar Londen heeft gestuurd.

A. Daarna zijn ook nog agenten gekomen.

21122. De **Voorzitter**: Dat zijn andere agenten geweest. Het bekende England-Spiel, dat begonnen is met de agent *Lauwers*, is afgelopen op 1 April 1944, maar reeds in de tweede helft van 1943 is het minder intensief geworden.

A. Dan zijn er vertakkingen geweest, die uit het England-Spiel voortkwamen en die bij ons onder de naam „England-Spiel” doorliepen. Dat liep allemaal onder hetzelfde dossier. Het liep door tot ongeveer Juni, Juli, Augustus 1944. Wij hebben zelfs nog in de zomer van 1944 agenten ontvangen.

21123. De **Voorzitter**: Nu is mijn vraag deze: Er konden alle mogelijke dingen gebeuren, waardoor het mis kon lopen, bijv. doordat de agenten niet alles hadden opgegeven en men dus in Engeland uit de telegrammen kon opmaken, dat het mis was, of doordat men andere berichten uit Nederland kreeg. Er waren alle mogelijke kansen, dat het zou mislopen. Werd er in uw tegwoordigheid wel eens over gesproken of bleek uit brieven, die naar Berlijn gingen, dat men over de kansen, die er in zaten, sprak?

A. Als de kans zou keren, was men van plan agenten van onze kant naar Engeland te sturen om het England-Spiel te kunnen voortzetten, maar door de militaire operaties in September is alles aan het wankelen en door elkaar geraakt, zodat in September 1944 het England-Spiel practisch helemaal kapot was.

21124. De **Voorzitter**: U sprak over het zenden van agenten naar Engeland. Wat hadden die agenten daar kunnen doen?

A. Die moesten er voor zorgen, dat Engeland meer agenten naar Nederland uitzond en dat hier dus het England-Spiel kon worden voortgezet.

21125. De **Voorzitter**: Dat was toch alleen mogelijk, wanneer die agenten contact zouden kunnen opnemen met de Engelse diensten?

A. Dat was inderdaad de bedoeling van *Schreieder*. Ik heb na de oorlog bemerkt, dat het niet is doorgedaan.

21126. De **Voorzitter**: Dat was toch niet zo eenvoudig. Men zou dus contact moeten hebben met officieren — het zou wel nodig zijn zo hoog te komen — van de Engelse geheime dienst, die agenten uitzond. Was er enige verwachting en enige kans, dat, wanneer men agenten naar Engeland uitzond, dezen zo'n contact zouden kunnen vinden?

A. Het plan is geweest *van der Waals* naar Engeland te zenden. Hij is inderdaad een poos naar Zweden geweest, maar kwam weer terug. De bedoeling was hem door te sturen naar Engeland, maar dat ging niet door. Ondertussen gingen de militaire operaties niet meer zoals de bedoeling was.

21127. De **Voorzitter**: Heeft men wel eens agenten in Engeland weten te krijgen, die op die manier invloed hebben uitgeoefend?

A. Van IVE niet.

21128. De **Voorzitter**: Waar dan wel van?

A. Misschien van VI. Amt VI was een speciale afdeling voor het uitzenden van agenten.

21129. De **Voorzitter**: Wie stond daar aan het hoofd?

A. Hauptsturmfuhrer *Ahrens*.

21130. De **Voorzitter**: Weet u, dat het gebeurd is?

A. Van Holland uit niet; dat weet ik zeker.

21131. De **Voorzitter**: In ieder geval is uit die gesprekken, die u gehoord hebt, niets gebleken van het feit, dat men contact had of zocht met de overkant om daar invloed uit te oefenen op het voortduren van het England-Spiel, dat men probeerde bepaalde mensen te beïnvloeden en te penetreren?

A. Absoluut niet. Misschien dat van VI uit met Berlijn daaraan gewerkt is, maar van IVE uit niet.

21132. De **Voorzitter**: En als het van Berlijn uit gebeurd was, zou men het hier toch wel geweten hebben? Als men van Berlijn uit invloed in Engeland probeerde uit te oefenen, moest *Schreieder* dat toch weten voor zijn Spiel?

A. Als het zover was misschien wel. Misschien dat in Berlijn plannen bestonden om het te doen, maar in feite is er niets gedaan. Dan zou ik het geweten hebben.

21133. De **Voorzitter**: Hebt u de naam *Bingham* wel eens gehoord?

A. Die naam kan ik mij niet herinneren.

21134. De **Voorzitter**: Hebt u nooit gehoord van iemand, die *Bingham* heette en voor de Duitsers in Nederland werkte?

A. Misschien heeft hij onder een andere naam gewerkt?

21135. De **Voorzitter**: Zulke namen zijn ons niet bekend; dus onder zijn naam *Bingham*? Het is niet zo'n gewone naam. U zou zich die zeker moeten herinneren, als u hem gehoord had.

A. Neen, ik kan mij die naam niet herinneren.

21136. De **Voorzitter**: Dat is eigenlijk alles, wat ik te vragen heb. Hebt u misschien zelf nog iets mede te delen, dat voor ons van belang kan zijn?

A. Als u het goedvindt, zal ik enkele dingen over het England-Spiel opschrijven. Ik zal daar wel een poosje voor nodig hebben. Twee dagen geleden ontving ik pas de oproep.

21137. De **Voorzitter**: Wat voor dingen?

A. De totstandkoming van het England-Spiel; het verloop er van, de ontvangst van de agenten en het materiaal.

21138. De **Voorzitter**: Weet u daar vrij veel van?

A. Ik heb het England-Spiel van het begin af tot September 1944 iedere dag meebeleefd van de vroege morgen tot de late avond. Als ik des morgens op het bureau kwam, lagen de gegevens op tafel, hoeveel agenten en hoeveel materiaal er gekomen waren. De mannen kwamen soms om 3, 4 of 5 uur of later terug. Als ik op de Dienststelle kwam, stelde ik de Fernschreiben naar Berlijn op. De mannen kwamen vaak pas in de middag. Het eerste, dat gedaan moest worden, was per Fernschreiben doorgeven hoeveel agenten en hoeveel materiaal er gekomen waren.

21139. De **Voorzitter**: Hebt u de verhoren ook bijgewoond?

A. Enkele malen.

21140. De **Voorzitter**: Moest u die opnemen?

A. Twee- of driemaal heb ik het opgenomen, omdat er niet genoeg schrijfkraften waren. Aangezien de verhoren soms dag en nacht doorgingen, losten de schrijfkraften elkander af, en zo heb ik ook een enkele keer geholpen.

21141. De **Voorzitter**: Kwam dal dag en nacht door verhoren veel voor?

A. Bij de England-Spiel-agenten altijd.

21142. De **Voorzitter**: Kregen de agenten daarbij geen gelegenheid tot slapen?

A. Niet eerder dan wanneer het verhoor afgelopen was, soms twee, drie dagen niet. Het ging dag en nacht door.

21143. De **Voorzitter**: Heette dat niet een Dauervernehmung?

A. Ja.

21144. De **Voorzitter**: *Schreieder* beweert echter, dat hij ten hoogste één of twee Dauervernehmungen van agenten heeft doen plaats vinden.

A. Het gebeurde heel vaak. De England-Spiel-agenten kwamen niet in Haaren dan nadat zij verhoord waren en die verhoren gingen steeds door, ook op Zaterdag en Zondag.

21145. De **Voorzitter**: *Schreieder* zegt, dat hij op de agenten van het England-Spiel nooit bijzondere methoden toepaste. Volgens hem had een z.g. verscharfte Vernehmung nooit plaats, maar had hij in uiterste gevallen één of tweemaal een Dauervernehmung toegepast.

A. Een Dauervernehmung voor England-Spiel-agenten was gewoon.

21146. De **Voorzitter**: Volgens u is die bewering van *Schreieder* dus positief onjuist?

A. Die is onjuist, want die verhoren moesten vlot achter elkaar worden afgewerkt om zo spoedig mogelijk de contacten in Nederland te leggen. Het is dus logisch, dat zij vlot achter elkaar afgewerkt moesten worden.

21147. De **Voorzitter**: Dat klopt dan niet met wat *Schreieder* zegt. Hij stelt het mooier voor.

Welke indruk had u van *Schreieder*? Wat voor een man vond u hem?

A. Hij was enerzijds wel een goed vakman, aan de andere kant geloof ik achteraf, dat je nooit voor 100 pct. op hem aankon. Dus de kans, dat hij aan twee kanten gewerkt heeft .....

21148. De **Voorzitter**: U vond, dat dat mogelijk was?

A. Ja, enkel om interessant te lijken, om te laten zien: Ik ben Kriminoldirektor *Schreieder*.

21149. De heer **Korthals**: Was hij erg met zich zelf ingenomen?

A. Ja.

21150. De heer **Korthals**: Het ging hem niet direct om geldelijk voordeel?

A. Neen, dat geloof ik niet. Het was alleen eerezucht.

21151. De heer **Bruins Slot**: Waarom zei u: *Achteraf* geloof ik, dat je niet voor 100 pct. op hem aankon?

A. Omdat ik hem toen absoluut vertrouwde. Wij kenden elkander in die interne staf heel goed. Er kwam nooit een vreemde in. Wij hadden met de buitenwereld praktisch geen contact. Wij hadden geen Nederlandse kennissen. Niemand kwam er bij. Wij wisten, dat wij absoluut op elkander aan konden. Dat gevoel had ik toen. Nu ik enige afstand van al die dingen heb genomen en er overheen kan Lijken, zie ik *Schreieder* anders dan toen.

21152. De heer **Korthals**: Hebt u voor u zelf bepaalde aanwijzingen er voor, dat hij inderdaad een dubbele rol speelde?

A. Ik vind het nu vreemd van hem, dat hij het doet voorkomen alsof hij zo lief en aardig was in die jaren, die voorbij zijn.

21153. De heer **Korthals**: Maar herinnert u zich uit de periode, waarin hij werkte, niet bepaalde dingen, waarvan u achteraf moet zeggen: Het is mogelijk, dat dat niet helemaal klopte?

A. Het klopt in zoverre niet, dat hij beweert, dat hij toen zo vriendelijk was. terwijl hij inderdaad bevelen en aanwijzingen heeft gegeven, die allesbehalve menslievend zijn geweest. Ik vind, dat je, als je niet zo menslievend bent geweest, niet voor de dag moet komen met de bewering: Ik ben het wel geweest. Dan houd je je stil.

21154. De **Voorzitter**: In ieder geval klopt hetgeen *Schreieder* heeft beweerd ten aanzien van de Dauervernehmungen niet met hetgeen u hebt gezegd. U staat er voor in, dat Dauervernehmungen regel waren?

A. Daar sta ik voor in. Dezelfde verklaring kan Fraulein *Geigerseder* afleggen.

21155. De **Voorzitter**: Is zij in Nederland?

A. Neen, zij is in Duitsland.

21156. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van mishandelingen?

A. Die heb ik nooit gehoord of meegemaakt. Ik herinner mij alleen een geval in Amersfoort van een vooraanstaand persoon uit den Haag — ik weet zijn naam niet meer —, die mishandeld was. Hij zat daar 5 of 6 maanden. Hij werd ontslagen en diende een klacht in bij Obergruppenführer *Rauter*. Die klacht is doorgegeven aan *Deppner* en toen heeft deze zich met Amersfoort in verbinding gesteld en is de betrokken S.S.-Obersturmführer disciplinair vervolgd. Die mishandeling is niet ongestraft gebleven. Dat is een mishandeling, die mij heel goed in herinnering is gebleven.

21157. De **Voorzitter**: Maar dat had niets met agenten uit het England-Spiel te maken?

A. Neen, de agenten zijn, voor zover ik weet, niet mishandeld en er is niet eens een grof woord tegen hen gebruikt. Er is alleen tegen hen gezegd: Als u de waarheid zegt, wordt u niet ter dood veroordeeld, dan blijft u in leven. Verdere pressie is niet op de mensen uitgeoefend.

21158. De heer **Bruins Slot**: Wat is de speciale reden, waarom u zegt, dat *Schreieder* zich nu zo menslievend voordeed, terwijl hij dat toen niet was? Waar bleek dat destijds uit?

A. Omdat hij het vanzelfsprekend vond om, wanneer een geval klaar was om aan een Kriegsgericht te worden overgegeven, bij het dossier voor te stellen: die man is met wapens gepakt, een terrorist: doodstraf; die man had een wapendepot aan huis: 20 jaar. Dat was nog geen veroordeling van onze kant, maar *Schreieder* kende de mensen en hij kon zich enigszins een beeld maken over hun persoon. Als ik aan de geallieerde kant sta en daar medewerk, dan werk ik niet aan de andere kant net zo fanatiek mee als de rest. *Schreieder* heeft mijns inziens in de oorlog ten volle aan onze kant gestaan, aan de kant van *Deppner*, *Schöngarth* en *Rauter*.

21159. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat ten opzichte van de agenten tegemoetkomendheid werd betracht, omdat hij speciale bedoelingen met hen had en hij hen nodig had, terwijl, wanneer het om andere mensen ging, die men niet speciaal nodig had, hij niet de minste moeite had eventueel de hardste maatregelen voor te stellen?

A. Die andere mensen werden gewoon behandeld. *Schreieder* bemoeide zich in het bijzonder met de agenten. Die werden bijzonder behandeld, omdat men die mensen nodig had.

21160. De **Voorzitter**: Bij die andere mensen hebt u van menselijkheid of van bijzondere gevoeligheid van *Schreieder* nooit iets gemerkt? Dat bedoelt u te zeggen?

A. Ja, absoluut. Dat is mijn bedoeling.

De **Voorzitter**: Ik ben nu aan het einde gekomen van wat ik u wilde vragen. Wanneer u nog iets op schrift wilt stellen, zullen wij dat gaarne in ontvangst nemen. Wilt u daarmee dan niet te lang wachten en het bijv. binnen veertien dagen aan het adres van de griffier van de Tweede Kamer sturen? Ik sluit het verhoor.

A. W. CIERAAD—CRACK.

DONKER, *voorzitter*.

RUIJS DE BEERENBROUCK.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

BRUINS SLOT.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 27 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Roosjen, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HERMANUS GERHARDUS BROEKMAN,

oud 54 jaar, wonende te Amsterdam, gemeente-ambtenaar.

Hij legt de eed af als getuige.

21161. De **Voorzitter**: Wanneer en hoe bent u in Engeland gekomen?

A. In ben in Engeland gearriveerd op 19 of 20 September 1941.

21162. De **Voorzitter**: Was u vóór die tijd in Nederland?

A. Ja.

21163. De **Voorzitter**: Was u in 1940 in militaire dienst?

A. Ik was als gemobiliseerde van Augustus 1939 tot 24 Juni 1940, na de overgave, in militaire dienst. Daarna heb ik als burger geleefd. Door mijn contact met de illegaliteit is het plan opgekomen uit te wijken naar Engeland. Daartoe hebben voorbereidingen plaats gehad van December 1940 tot September 1941, toen de poging definitief werd ondernomen. Deze had plaats van de Groote Keten uit, 6 km noordelijk van de Hondsbosse zeevering.

21164. De **Voorzitter**: Had u daar een vissersschuit?

A. Ja. Een combinatie van vijf personen had een boot. Na een vergeefse poging in Augustus 1941 hebben wij de boot daar een maand gelaten, tot wij in September de definitieve poging ondernamen.

21165. De **Voorzitter**: Wie waren in uw gezelschap?

A. *Klaas Schilp*, die werkzaam is geweest bij de M.I.D., *Jan Emmer*, *de Jong* en *Sanders*.

21166. De **Voorzitter**: De tweede poging is dus gelukt?

A. Ja.

21167. De **Voorzitter**: Bij welk onderdeel bent u tijdens de mobilisatie in dienst geweest?

A. Ik was commandant van de 16de batterij Luchtdoelartillerie in Vlissingen.

21168. De **Voorzitter**: Hebt u tijdens uw mobilisatieperiode geen contact gehad met of werk verricht voor G.S. III?

A. Neen.

21169. De **Voorzitter**: Had u vóór uw vertrek bepaalde opdrachten van uit Nederland meegekregen?

A. Ik bracht een boodschap over van de geheime organisaties, hoofdzakelijk de O.D. en het toenmalige zogenaamde Burger-comité of het Comité-14, zoals de naam toen luidde. Daarbij was o.a. een memorandum van dr. *Wiardi Beckman*, hetwelk ik aan de Nederlandse Regering heb overhandigd.

21170. De **Voorzitter**: Was dat een uitvoerig stuk? Wij hebben hier een memorandum van hem, dat nogal uitvoerig is.

A. Neen, het stuk was gemakkelijk geschreven op een foliovel.

21171. De **Voorzitter**: Het was dus eigenlijk meer een boodschap?

A. Ja, maar in memorandum-vorm.

21172. De **Voorzitter**: Kent u de strekking er van?

A. Ja. Het was een mededeling aan de Regering, dat zich in Nederland verschillende verzetsgroepen hadden gevormd, die overkoepeld werden door een politieke combinatie, waardoor de zekerheid bestond, dat die groepen vertegenwoordigden het gehele Nederlandse volk en dat zij geen militaire dictatuur op het oog hadden; zij verzochten hulp en medewerking van de Nederlandse Regering en verwezen — maar hier ben ik in dubio of het er ook in stond — naar voorgaande contacten. Het kan ook zijn, dat dit laatste behoorde tot de mededeling door mij overgebrachte boodschappen.

21173. De **Voorzitter**: In ieder geval kunt u dus concluderen, dat het niet het eerste contact was?

A. Dat wist ik met zekerheid, althans dat meende ik bij aankomst in Londen nog steeds met zekerheid te weten.

21174. De **Voorzitter**: Is die zekerheid later twijfel geworden?

A. Ja.

21175. De **Voorzitter**: Kunt u dit iets nader aanduiden?

A. Bij de besprekingen, die ik had met *Vervoorn*, *van Asch* en *Roose*, welk driemanschap in de illegaliteit optrad als contactorgaan voor de O.D., de L.O.V. en andere groepen, is mij medegedeeld, dat een mededeling was gedaan aan de Regering in Engeland, waarin in het kort de boodschap van *Wiardi Beckman* was vervat, waarin werd gevraagd om hulp aan Nederland en medegedeeld, dat zij bereid waren, een vertegenwoordiger naar Engeland te sturen. Op dat telegram zou het antwoord zijn binnengekomen: de Nederlandse Regering gaat met uw voorstellen akkoord, begroet uw initiatief, waardeert het streven; verzending van een afgevaardigde uwerzijds op dit ogenblik niet nodig, aangezien dezerzijds iemand kan worden gezonden. Het kengetal — of het code-nummer, als u wilt — heeft geluid R-137 of R-173, dit is geheugenwerk.

Bij mijn aankomst in Londen refereerde ik dus aan dit bericht. Het bericht is nagevraagd bij alle mogelijke instanties — het is een soort hobby van mij geworden —, maar het is niet gevonden.

21176. De **Voorzitter**: U spreekt over een telegram. Dit zou er dus op wijzen, dat er in die periode een verbinding was via een zender?

A. Ja.

21177. De **Voorzitter**: U weet niet met positieve zekerheid, dat die zender er is geweest?

A. Ik weet met positieve zekerheid, dat *Vervoorn*, *van Asch* en *Roose*, die in verbinding stonden met de toenmalige commandant van de Koninklijke marechaussee en *van Kesteren* — wiens naam u ook gehoord zult hebben en onder wiens directe bevelen ik stond als kwartier-commandant voor Amsterdam-Oost —, draadloos contact hadden. Van beide zijden is mij dit bevestigd.

21178. De Voorzitter: D.w.z. zij konden een zender hebben gehad, maar dar, was het nog de vraag of zij contact hadden. Dat was vooral in het begin twijfelachtig.

A. Daarom zeg ik, dat men van beide zijden heeft verzekerd, dat men contact had. Vandaar het antwoord met codenummer R-173 of R-137. Ongeveer in Mei 1941 werd door *Vervoorn* aan mij medegedeeld, dat het contact verbroken was. Hij vroeg mij: zie je kans het te herstellen? Ik zei: ik weet het niet, maar ik zal het proberen. Ik heb toen contact gekregen met de zender-Heemstede, welke onder leiding stond van een Katholiek geestelijke te Haarlem of Heemstede. Via *de Jong*, een van mijn latere metgezellen, kwam ik met die pater in contact. Ik vroeg een onderhoud aan en het antwoord op die aanvraag was: Op het ogenblik heb ik het ontzettend druk, maar over een paar maanden zal ik misschien gelegenheid hebben u een onderhoud over uw godsdienstige moeilijkheden toe te staan. Dat zou dus begin Augustus zijn geweest. Dit weet ik positief, omdat ik het contact vóór Augustus wilde leggen. Ik wilde het vóór mijn vertrek in orde hebben. De groep is echter einde Juni of begin Juli gearresteerd. Toen wij dus in Augustus onze eerste poging ondernamen, bestond er geen contact. In September 1941 was de situatie onveranderd. Bij mijn aankomst in Londen bleek mij, dat er reeds hard gewerkt werd aan het herstel van het contact.

21179. De Voorzitter: Door wie of door welke instantie?

A. Die instantie zal zijn geweest de Nederlandse geheime dienst, waarvan de kapitein *Derksema* was belast met de praktische leiding.

21180. De Voorzitter: Dat was na de wijziging in de leiding van de C.I.D., die plaats heeft gevonden bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941.

A. Het is net vóór mijn aankomst geweest. Ik meen, dat de heer *van 't Sant* het hoofd van de inlichtingzndienst was.

21181. De Voorzitter: Die is het hoofd van de inlichtingendienst geworden, toen deze op 19 Juli 1940 was opgericht. De heer *Derksema* schijnt daaraan ook verbonden te zijn geweest. Na de reorganisatie in Augustus 1941 werd de heer *Derksema* het tijdelijk hoofd van de C.I.D.

A. Maar verschillende besprekingen in die periode werden ook met de heer *van 't Sant* gehouden. Ik kan hier positief zijn.

21182. De Voorzitter: Had u de indruk, dat de heer *Derksema* het officiële hoofd was, maar dat de heer *van 't Sant*, zij het niet officieel, daadwerkelijk er aan medewerkte?

A. Ik kreeg meer de indruk, dat de heer *van 't Sant* het hoofd en de heer *Derksema* het plaatsvervangend hoofd was.

Dit is echter een indruk, die ik kreeg als Engelandvaarder, die in een vreemde omgeving komt te staan en natuurlijk niet in staat is de situatie onmiddellijk in al haar details te overzien.

21183. De Voorzitter: Hoorde u bij die besprekingen, dat het telegram R-137 niet verzonden was?

A. Inderdaad.

21184. De Voorzitter: En ergens anders heeft u het ook niet kunnen opsporen?

A. Ik heb de Engelse instanties daarover reeds in het begin onderzocht. Wij kwamen, zoals u bekend is, in Engeland voor een securitp-onderzoek. Daar ik papieren bij mij had, zoals die van *Wiardi Beckman*, die aanleiding gaven tot een vrij uitvoerige onderzaging, kwam ook het telegram ter sprake. De heren hebben niets kunnen vinden; ik heb er althans nooit iets van gehoord. Er was daar toen werkzaam de heer *Jackson* — Engelse naam voor de heer *Pinto* —, die later verbonden was aan het bureau van de heer *Derksema*.

21185. De Voorzitter: Dat was een Nederlander?

A. Ja. Hij nam de verschillende verhoren af, waarbij mij reeds duidelijk was, dat ik met een Nederlander te doen had, zodat ik die naam *Jackson* geen ogenblik geloofde. Later is mij gebleken, dat dit vermoeden juist was en toen heb ik in vertrouwelijke gesprekken met *Pinto* nog eens gevraagd of zij er iets van gevonden hadden en daarop hoorde ik, dat dit niet het geval was.

21186. De Voorzitter: Was die mijnheer *Pinto* een schrale, gebogen lopende man?

A. Ja, met buitenwaarts staande voeten. Hij is op het ogenblik werkzaam bij het C.G.R., het Commissariaat-Generaal voor de Recupatie. Ik heb hem althans enige tijd geleden nog als zodanig gezien.

21187. De Voorzitter: Waar is hij werkzaam?

A. Vermoedelijk in Amsterdam. Daar is het Commissariaat-Generaal gevestigd aan de Keizersgracht, nr. 115.

21188. De Voorzitter: Heeft u nog gehoord hoe het verder met dat contact is gegaan? Is ten slotte niet aan *Wiardi Beckman* gevraagd, over te komen, bij een poging waartoe hij begin 1942 is gearresteerd? Hoe is dat precies gegaan? Of heeft u daarmee geen bemoeienis gehad?

A. Neen, geen bemoeienis en geen verantwoordelijkheid er voor. Van hetgeen ik daaromtrent heb gehoord, heb ik geen bewijzen, zodat ik het niet onder ede voor de commissie zou kunnen verklaren. Wel zou ik een verwijzing kunnen geven naar de heer *Hazelhoff Roelfzema*, die alle bijzonderheden kent.

21189. De Voorzitter: Ja, deze heeft pogingen gedaan om Scheveningen met een boot te benaderen. Ik meen, dat hij zelfs aan wal is geweest, maar het is ook vele malen mislukt.

A. Verder is als getuige te horen de heer *Tas*. Dit is de agent geweest, die in Scheveningen het strand heeft bereikt. Bij de overval heeft hij zich in zee schuil gehouden en daarna heeft hij kans gezien, de vaste wal te bereiken en na verloop van enige tijd naar Engeland terug te keren.

21190. De Voorzitter: Volgens de voorstelling, die u op het ogenblik geeft, is er dus op het moment van de arrestatie van *Wiardi Beckman* inderdaad een boot geweest?

A. Ja.

21191. De Voorzitter: Wij hebben hier ook rapporten van *Hazelhoff Roelfzema*. Deze is, geloof ik, een 20 keer over zee geweest en dit liep nog al eens mis. Hij heeft daarbij o.m. gepoogd de agent *Tazelaar* terug te halen.

A. Ik vergis mij. Het is niet *Tas*, doch *Peter Tazelaar* geweest.

21192. De Voorzitter: Nu is dus de vraag: Is *Tazelaar* op die dag meegekomen? U zegt: hij heeft zich schuilgehouden.

A. Voor zover mij bekend is, ja. Bij de overval is *Tazelaar* teruggevlucht in zee.

21193. De Voorzitter: Was hij dan aan boord?

A. Hij was aan land. De situatie was deze: Onder de Nederlandse kust werden de mensen in een gummibootje van boord gezet. Toen de gummiboten de wal bereikten, grepen de Duitsers in. *Tazelaar* heeft de motorboot niet meer kunnen bereiken en heeft zich in zee schuil gehouden tot het ogenblik, waarop hij dacht, dat de Duitsers hun pogingen hadden opgegeven. Hij heeft toen in zijn eentje de vaste wal bereikt en heeft later weer kans gezien in Engeland terug te komen.

21194. De Voorzitter: Dat is echter niet geschied bij dezelfde gelegenheid, dat *Wiardi Beckman* is gearresteerd. Uit de gegevens, die wij hebben, blijkt, dat *Tazelaar* door *Hazelhoff Roelfzema* reeds lang te voren is afgezet, ten einde contact met *Wiardi Beckman* op te nemen. Wij hebben een uitvoerig rapport van *Hazelhoff Roelfzema*, waaruit blijkt, dat hij verschillende pogingen heeft gedaan om *Tazelaar* weer terug te krijgen.

Dis is mislukt. Het moet daarna wel zijn gelukt, maar daarover zegt het rapport, dat op een zekere datum is afgesloten, niets. Bovendien vertelt hij in dat rapport, dat hij dergelijke tochten ook heeft gemaakt om *Wiardi Beckman* te halen. Het is natuurlijk mogelijk, dat hij *Tazelaar* heeft teruggehaald en zij er daarna weer op uit zijn geweest om *Wiardi Beckman* te halen.

A. Mijn lezing hieromtrent is niet ambtelijk, want ik heb het nooit onderzocht. Nu wij er over spreken, deel ik mede, wat ik mij herinner.

21195. De **Voorzitter**: Het is dus van horen zeggen?

A. Ja, niet van de eerste de beste, maar van mensen, van wie ik mocht aannemen, dat zij op de hoogte waren.

21196. De **Voorzitter**: Na uw aankomst in September 1941 is er sprake van majoor *Broekman*. Ik moet dus aannemen, dat u weer in militaire dienst bent gegaan?

A. Ik was reserve-kapitein en als zodanig ben ik direct in dienst gekomen. Mijn bestemming zou zijn geweest Wolverhampton, maar Minister *van Boeyen* heeft mij verzocht in Londen te blijven, ten einde advies te geven over de toestanden in bezet Nederland, in het bijzonder over de contacten en dergelijke. Ik heb mij toen bereid verklaard zelf opdrachten uit te voeren, derhalve om naar Holland terug te gaan en de contacten te herstellen. Ik werd hiertoe in opleiding genomen. Bij het parachute-springen heb ik een ongelukkige sprong gedaan, waardoor ik, zij het niet ernstig, werd gewond. Hierdoor kon het niet doorgaan. Daarna zijn er plannen beraamd om per boot terug te gaan. Hiervan is echter niets terechtgekomen. Dat heeft vrij veel wrevel gegeven. Wat de eigenlijke reden was, waarom ik niet werd uitgezonden, is mij niet duidelijk.

21197. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat bepaalde krachten zich daartegen verzetten?

A. Ja.

21198. De **Voorzitter**: Welke krachten waren dat?

A. Dat is juist de grote moeilijkheid. Ik kan wel zeggen: het waren die en die, maar bewijzen heb ik niet, alleen vermoedens en daaraan hebt u niets.

21199. De **Voorzitter**: Dat wil dus zeggen: u zoudt uw vermoedens kunnen uiten. Ik weet niet of wij er niets aan zullen hebben. Wij zullen uw mededelingen registreren als vermoedens.

A. Ik vermoed, dat de heer *van 't Sant* daartegen gekant was.

21200. De **Voorzitter**: Heeft u ook een vermoeden, wat de reden daarvan was?

A. Dit is zo ontzettend lastig ie zeggen.

21201. De **Voorzitter**: Ik ga er op in, omdat het mij in verband met andere verklaringen, die hier al zijn afgelegd, niet helemaal onbelangrijk voorkomt.

A. Toen mijn uitzending, die aanvankelijk zou worden verzorgd door *Derksema*, telkens misliep, heb ik mij in Januari of Februari 1942 in verbinding gesteld met kolonel *de Bruyne*, die intussen belast was met de leiding van de inlichtingendienst. Deze heeft, nadat hij kennis had genomen van de gehele situatie, gezegd: Je gaat wel. Verdere besprekingen zijn er daarop geweest tussen kolonel *de Bruyne* en de Regeringsinstanties, waarvan ik, als agent in spe, natuurlijk niet al te veel mocht horen.

Op een zekere dag kreeg ik toen te horen: *Broekman*, je uitzending gaat definitief niet door. Ik had een stuk opgesteld, dat ik privé aan de leden van de Ministerraad persoonlijk heb gestuurd. Dit stuk heeft kolonel *de Bruyne* van te voren gezien, maar het is niet doorgestuurd dan nadat ik reeds de mededeling had ontvangen: Je gaat niet naar Nederland. Toen heb ik gezegd: Nu kan het uitzenden van deze brief dus geen schade meer doen aan mijn uitzending.

Op deze brief heb ik geen schriftelijke reactie gekregen.

21202. De **Voorzitter**: Wat hield die brief in?

A. Die brief hield, kort gezegd, dit in, dat ik de overtuiging uitsprak, dat, indien de omstandigheden weer anders zouden zijn dan die van Londen en de leden van de Eerste en Tweede Kamer de Regering zouden kunnen interpellieren, er zeker vragen zouden komen over het contact tussen de Regering in Londen en het bezette gebied. Ik heb gezegd — zonder mij bevoegdheden toe te meten, die mij niet toekwamen — dat er zeker zou worden gevraagd: waarom wordt er niemand gestuurd, terwijl er in Londen officieren aanwezig zijn, die geschikt en bereid zijn om die taak op zich te nemen?

21203. De **Voorzitter**: Dit sloeg op uw geval?

A. Ja, en op dat van majoor *den Boer*, die helaas bij een parachute-ongeval nog veel ernstiger gewond was en dus geheel uitgeschakeld was.

Daarop is geen reactie aan mij rechtstreeks gekomen, maar ik weet — zij het niet officieel — dat er een schrijven gericht werd door de heer *van 't Sant* aan de Minister-President, waarin hij betoogde, dat *Broekman* door het zenden van zijn memorandum — waartoe hij natuurlijk het volste recht had — te kennen gaf, dat hij zo ernstige critiek had op de Nederlandse Regering, dat het toch wel onjuist zou zijn, deze man uit te zenden naar Nederland met een dergelijke taak.

21204. De **Voorzitter**: Wanneer zou dat laatste schrijven ongeveer verzonden moeten zijn?

A. Ik vermoed in Mei 1942.

21205. De **Voorzitter**: Ik zeg het daarom, omdat het blijkbaar is gebeurd op een moment, dat het England-Spiel aan de gang was.

A. Is u de datum bekend van het uitzenden van de agent *Janzbroes* naar Nederland?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Daar ligt het een paar weken vóór. Het is namelijk zo gegaan. Toen het definitief niet doorging, kon ik niet bij de pakken blijven neerzitten. In die tijd is *Jambroes* gekonien. Ik heb hem gesproken en hem bereid gevonden een bepaalde taak te verrichten. Ik heb hem in contact gebracht met kolonel *de Bruyne*. Zijn uitzending is buiten mij om geregeld. Men heeft mij wel verzocht om bij mijn omgaan met hem over de moeilijkheden, aan mijn uitzending verbonden, te zwijgen, hetgeen ik ook heb gedaan.

21206. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat u niet alleen de indruk had, maar dat u aan de hand van de feiten hebt kunnen constateren, dat bij de inlichtingendienst, nadat deze ingevolge het betreffende Koninklijk besluit onder leiding was gesteld van de heer *Derksema*, de heer *van 't Sant* nog een rol speelde. Nu kom ik aan de periode, waarin de inlichtingendienst onder leiding stond van kolonel *de Bruyne*. Nu blijkt, dat de heer *van 't Sant*, indien het juist is, wat u omtrent die brief hebt medegedeeld, ook daar een bepaalde rol heeft gespeeld.

A. Die conclusie is niet juist. De heer *van 't Sant* was als secretaris van H.M. de Koningin op de hoogte van verschillende Regeringsstukken. Het Regeringsstuk, dat ik aan de Ministerraad heb geschreven, is vermoedelijk door de Minister-President doorgestuurd naar H.M. de Koningin.

21207. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat het een incidenteel geval is geweest?

A. Ja. Het was echter voor mij een betrekkelijk flink aanknopingspunt, dat de heer *van 't Sant* die brief schreef, nadat het memorandum was geschreven, terwijl ik er voor gewaakt heb het niet te versturen vóór het definitief van de baan was. Hij heeft daarop dus een slag te laat gereageerd, waardoor ik de indruk moest krijgen: de weerstand kwam van die kant.

21208. De **Voorzitter**: U vertelde zoëven, dat u niet naar het kamp was gegaan, maar ter beschikking bleef om bepaalde werkzaamheden te verrichten in verband met de inlichtingendienst. Is dat zo gebleven, toen het bureau onder kolonel *de Bruyne* begon te functioneren?

A. Ik werd ingedeeld bij de inlichtingendienst. Minister *van Boeyen* heeft gezegd: je bent een van de eersten, die uit Nederland kwam, je hebt rapporten uitgebracht, die ons interesseren; er komen meer dingen binnen en dan hebben wij je liever in Londen bij de hand dan dat wij je in Wolverhampton moeten oprotrommelen.

21209. De **Voorzitter**: U had dus een andere militaire functie?

A. Ja, ik had een functie bij het bureau documentatie, waar de heer *Oliifers* zat. Ik heb daar weinig gewerkt, omdat de gebeurtenissen elkaar nogal snel opvolgden en ik mij beschikbaar stelde voor uitzending naar Nederland, waartoe ik trainingen volgde op allerlei gebied.

21210. De Voorzitter: Die werkzaamheden van het bureau documentatie waren met het oog op de verbindingen met het bezette gebied niet van zo groot belang, want het ging daar om het verzamelen van gegevens omtrent verdachte Nederlanders in het bezette gebied, welke gegevens men bij de bevrijding wilde gebruiken.

A. Het bureau was ook niet als zodanig bedoeld. Daarna ben ik te werk gesteld op het bureau van kolonel *de Bruyne*. Dit zal ongeveer geweest zijn in Mei of Juni 1942, dus nadat de uitzending definitief niet doorging. Ik heb daar kartotheekwerkzaamheden verricht, d.w.z. het maken van een overzicht van de gegevens, die wij in de verschillende rapporten uit Nederland kregen van de illegale organisaties en de contacten. Zoals u bekend is, werd de personen, die uit Nederland kwamen, gevraagd naar de verschillende contacten en door deze te vergelijken met mijn gegevens konden wij de diverse groepen reconstrueren. Wij wisten daardoor, welke contacten een bepaalde groep had met andere groepen.

21211. De Voorzitter: Maakte u daarbij ook gebruik van de telegrammen, die uit Nederland kwamen en die achteraf zijn gebleken te komen uit handen van *Schreieder* en *Giskes*?

A. Practisch niet.

21212. De Voorzitter: Waarom niet? Dat was toch ook materiaal?

A. Die zaken werden behandeld door kapitein *Lieftinck*, die de telegrammen uit veiligheidsoverwegingen niet afgaf.

21213. De Voorzitter: U was werkzaam op het bureau M.V.T.; de heer *Lieftinck* zat op het bureau M.I.D. en daar kwam u niet?

A. Neen, daar werkte ik niet.

21214. De Voorzitter: Hoe was de verhouding tussen M.V.T. en M.I.D.? M.V.T. was de hoofdtak van kolonel *de Bruyne*, niet waar?

A. Wij moeten het zo zien, dat kolonel *de Bruyne* de gehele inlichtingendienst had en ook de gehele verbinding met Nederland. Er wordt dikwijls gesproken over een militaire inlichtingendienst en een civiele inlichtingendienst, maar die onderscheiding is mijns inziens niet geheel juist. Men moet naar mijn mening spreken over de inlichtingendienst en de verzets- en sabotagedienst. Dit is de kern. De beide organisaties lagen in die periode in handen van kolonel *de Bruyne*.

21215. De Voorzitter: Hoe verhieldden zich die twee? Was M.I.D. een onderdeel van M.V.T.?

A. De kapitein *Lieftinck* was militair ondergeschikt aan kolonel *de Bruyne*, die zijn chef was in ieder opzicht.

21216. De Voorzitter: Had kolonel *de Bruyne* naast die taak nog andere militaire functies?

A. Ja, hij is inspecteur geweest — of het in die periode was, is niet met zekerheid te zeggen — van de Nederlandse troepen. Ik weet zeker, dat hij ook andere opdrachten van de Regering kreeg, die hij met ons niet besprak.

21217. De Voorzitter: Is het op zich zelf niet vreemd in de eerste plaats, dat een bureau als M.V.T. en in sterkere mate nog M.I.D. niet stond onder een deskundige op het gebied van sabotage en intelligence, en in de tweede plaats, dat de man, die de leiding daarvan had, waarvoor de volle mens nodig was, daarnaast nog andere militaire functies vervulde?

A. Het antwoord daarop is m. i. zeer kort: men had de nodige mensen niet.

21218. De Voorzitter: Men had toch generaal *van Oorschot*, overste *van de Plassche*, *Olifiers*? Dit waren mensen, die in G.S. 111 hadden gewerkt. Ik weet wel, dat die werkzaamheden van ietwat bescheidener omvang geweest zullen zijn dan het werk, dat in de oorlog op dit gebied moest worden verricht, maar het waren toch mensen, die de sfeer enigermate kenden. Onze commissie vindt het heel vreemd, dat men, als men zo slecht in z'n mensen zit, de enige deskundigen, die men heeft — zoals generaal *van Oorschot*, die de leiding van G.S. 111 had gehad —, aan de kant zet.

A. Welke redenen de Regering daarvoor heeft gehad, is mij totaal onbekend.

21219. De Voorzitter: Neen, maar u zegt: men had de mensen niet. Daar kom ik tegen op. Wat ik nu zeg, onderschrijft u dat?

A. Dat onderschrijf ik zeker, met dit voorbehoud: tenzij de Regering voldoende aanleiding had van de diensten van deze heren op dit gebied geen gebruik te maken.

21220. De Voorzitter: Natuurlijk, als wij de betreffende Ministers horen, zal wel blijken, waarom zij het niet hebben gedaan. Dat is een quaestie van Regeringsbeleid.

A. Wanneer men deze heren uitschakelt, van wie mij bekend was, dat men van hen geen gebruik wilde maken, was er inderdaad niemand anders.

De Voorzitter: Dan zijn wij het eens.

A. Een van de bezwaren, die ik naar voren zou moeten brengen, wanneer men mij vraagt: waar ziet u de fout, dat daar betrekkelijk zoveel ongelukken zijn gemaakt, zie ik in het feit, dat er nooit iemand is opgeleid, dat wij maar met onze goede wil en onze ambitie er van hebben moeten trachten te maken, wat wij er van konden maken, terwijl wij kwamen te staan voor mensen, die in het vak door- en vaker waren.

21221. De Voorzitter: U noemde zoëven de naam *Jambroes*. U hebt dus met de uitzending van hem het een en ander te maken gehad. Daarom wil ik u in dit verband de volgende kwestie voorleggen. De redenering van *Schreieder* is deze: „De opdracht aan *Jambroes* is voor ons eigenlijk een geweldig buitenkansje geweest. Zijn opdracht was om een aantal sabotage-organisaties, verspreid over het gehele land, te stichten, waarbij in totaal ruim 1000 mensen zouden betrokken zijn. Toen wij dat wisten — *Jambroes* werd nl. meteen gearresteerd, toen hij neerkwam —, hebben wij gezegd: dan gaan wij die sabotage-organisaties oprichten en gaan wij voor elke organisatie een verbinding met Engeland maken.” Op deze manier, zo beweert *Schreieder*, heeft hij 11 lijnen weten op te bouwen uit de *Jambroes*-affaire. Ik vraag mij nu af: is het uit een oogpunt van security verantwoord, als men sabotagegroepen wil oprichten, één man met een totale opdracht voor het gehele bezette Nederland te belasten? Ligt het niet meer voor de hand daarvoor een aantal mensen te sturen? Men heeft dan meer kans, dat de zaak niet in handen van de vijand komt, want met die ene man is men alles kwijt. Hoe heeft men dit van de Londense kant bekeken?

A. Hoe men het bekeken heeft, weet ik niet. De opdracht van *Jambroes* is mij onbekend. *Jambroes* kende ik uit de illegaliteit en uit vroegere werkzaamheden bij het regiment motorartillerie. Ik ontmoette hem weer. Ik kreeg de indruk, dat dit de man was, die bereid zou zijn het werk te doen. Toen heb ik gezegd: als je dat wilt, zal ik je in contact brengen met de enige man, die je kan helpen en in wie je vertrouwen kunt hebben. Maar geen gepraat met anderen, alleen contact met die officier en verder met niemand. Zo heb ik hem bij kolonel *de Bruyne* gebracht. Ik heb gezegd: mijn zaak is mis gegaan, ik heb in de gang iemand zitten, die volgens mij geschikt is.

21222. De Voorzitter: U weet dus niet, welke opdracht hij gekregen heeft?

A. Neen.

21223. De Voorzitter: Stelt u zich voor, dat het is gebeurd, zoals *Schreieder* zegt, vindt u het dan verstandig om hem een opdracht te geven tot het organiseren van verzetsgroepen voor het gehele land, waarbij men alles op één kaart zet?

A. Die vraag is een studie op zich zelf waard.

Ik ben voor die puzzle niet gesteld, maar ik zou het moeten bestuderen. Er is natuurlijk tegen en er is voor. In de vorm, die u er nu aan geeft, zal hij het, geloof ik, nooit gezegd hebben: ga als kermisreiziger het hele land door en organiseer hier en organiseer daar. Zo dwaas is niemand. Ik vermoed veeleer, dat zijn opdracht heeft geluid: Jij gaat als eerste en begint met een schone lei. Het doel is ten slotte, dat wij krijgen een verzetsorganisatie over het gehele land, en daarvoor zullen wij nodig hebben een goede 1000 mannen; maar piano-aan, het kost ons alleen onze zenuwen; probeer dan te krijgen medewerkers, die je misschien gewestelijk aanstelt als medewerkers voor bepaalde districten. Ik kan mij voorstellen, dat hij zijn opdracht zo kreeg en uitvoerde, dat hij, beginnende b.v. in Noord-holland, twee of drie mensen tot zijn naaste medewerkers maakte,

die hem kenden, en verder niets. Die mensen gaan dan b.v. volgens een vijfvingersysteem te werk, terwijl *Jambroes* slechts het eerste contact met de agenten moest leggen en zich daarna zo spoedig mogelijk distantiëren, opdat hij absoluut veilig was tegen overvallen. De organisatie zou dan langzamerhand, naargelang van de omstandigheden, uitgroeien. Er zouden zenders hebben moeten worden gestuurd en wapens. Ik weet niet, wat zijn opdracht is geweest. Wanneer men op een gegeven ogenblik met een blank stuk papier voor zich zit en zegt: dat is Nederland en formeer daar nu een dergelijke organisatie, dan zou ik daarvoor ook niet à bout portant een verdere regeling kunnen geven. Men moet eenvoudig beginnen.

21224. De **Voorzitter**: Men kan ook beginnen met vandaag als eerste een agent A uit te sturen, die een verzetsgroep in Amsterdam organiseert, en kijken, hoe dit gaat. Vervolgens kan men dan een agent B sturen, die een groep organiseert in Friesland, en zo kan men dooraan.

A. Dit is een ander systeem. Hier is ook, iets voor en iets tegen. Het systeem had in Nederland gesloten als een bus, wanneer er niet had geheerst wantrouwen en aan de andere kant veel te goed vertrouwen. Wat hebben wij zelf meegemaakt? Wanneer wij heel goed contact hadden met illegale groepen en wij probeerden te checken, hoe de zaak lag, dan kregen wij over dezelfde persoon van de ene kant de inlichting: die kerel is prachtig, en van de andere zijde: pas op, ik heb hem zus of zo gezien! Waar moesten wij dan de lijn trekken? Het was ontzettend moeilijk, uit te maken de werkelijke waarde van de berichten uit Nederland. In het begin stonden 'de contacten nog vrij behoorlijk. Wanneer er b.v. in den Haag een politieke kring was met een man van naam, dan kon men zeggen: wat hij zegt, is werkelijk de mening uit het gehele land. Dan wist men de politieke richting er bij en had men een bepaalde indeling. De kringetjes werden echter hoe langer hoe kleiner, zodat men moest zeggen: die man, die vóór de oorlog een bericht gaf, dat men als prima kon beschouwen, heeft nu slechts het overzicht over een heel klein kringetje.

Wij hebben heel veel berichten, die elkaar per se tegenspreken. Wat moet men daar nu uit abstraheren en wat is de werkelijke waarde?

21225. De **Voorzitter**: Wij zullen te weten moeten zien te komen, en daarvoor moeten wij bij de heer *de Bruyne* zijn, welke de opdracht aan *Jambroes* is geweest.

A. Ik ken zijn opdracht niet, maar dat hij een opdracht van een dergelijke kinderlijke strekking zou hebben gekregen, neem ik geen ogenblik aan.

21226. De **Voorzitter**: Nu de vraag: is de opdracht wel door kolonel *de Bruyne* gegeven, want ik krijg de indruk uit de wijze, waarop de werkzaamheden tussen de Engelsen en de Nederlanders waren verdeeld, dat de Nederlandse inlichtingendienst niet zo heel veel meer deed in die periode dan een agent vinden en hem aan de Engelsen overleveren voor een opleiding en wat dies meer zij. Was de samenwerking van die aard, dat de opdracht van een aldus door de Engelsen opgeleide agent tot stand kwam in samenwerking tussen het Nederlandse bureau en de Engelsen?

A. Ik heb nooit de indruk gekregen, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* werkte als recruitersbureau. Integendeel, ik kan mij zeer slecht voorstellen, dat de kolonel er genoeg mee zou nemen, dat de mensen werden uitgestuurd, gedekt door zijn autoriteit, van wie hij de opdracht niet kende. De mogelijkheid, dat de een of andere Engelsman heeft gezegd: als je er toch bent, zoek dan dit of dat uit, is natuurlijk altijd aanwezig.

21227. De **Voorzitter**: Kolonel *Somer* heeft een tegenstelling gemaakt tussen de wijze, waarop zijn bureau met de Engelsen werkte, en de wijze, waarop de vorige bureaus het deden, want onder zijn bureau hadden de Nederlanders met de opleiding te maken en dat was bij kolonel *de Bruyne* per se niet het geval.

De Nederlandse dienst had daar toen praktisch geen bemoeienis mede.

A. Het woord bemoeien is niet juist. De taak was verschillend. Wij konden onze jongens in eigen hand houden. Ik heb dit als conditie gesteld bij het B.I. en mijn opvolger heeft die conditie aangehouden. Dat moesten onze jongens weten. Die hadden een veel kleiner werkprogramma dan de sabotageploegen. Nederland kon de opleiding niet zelf organiseren, omdat het daarvoor de krachten niet

had. Ook bij onze dienst waren de instructeurs Engelsen, maar de uitvoerende macht werd gevormd door de Engelsen en ons samen. De opdrachten werden door ons gegeven. Ook mijn opdracht heb ik ontvangen van kolonel *de Bruyne* en van de Minister-President, niet van de Engelsen.

21228. De **Voorzitter**: Wat was uw opdracht?

A. Mijn opdracht was het herstellen van het contact met de geheime organisaties en het verrichten van die werkzaamheden, die er verder aan verbonden waren.

21229. De **Voorzitter**: Hebt u verder ook iets gezien van de telegrammen, zoals die bij M.I.D. werden ontvangen, met name van de vorm, waarin zij binnenkwamen?

A. Ik meen een paar keer een telegram gezien te hebben, en in code en in tekst.

21230. De **Voorzitter**: Wilt u dat nader toelichten, hoe u dat bedoelt?

A. De ontvanger neemt het telegram in code op. Dan gaat het bij de Engelsen naar de codekamer, waar de tekst wordt overgeschreven. Men krijgt dan een klein strookje papier, waarop staat het telegram zelf, en een ander stuk papier, waarop de tekst staat. Ik meen die dingen een paar keer bij *Lieftinck* gezien te hebben.

21231. De **Voorzitter**: Hebt u ze ook wel eens anders gezien?

A. Ik heb zo weinig van hem gezien.

21232. De **Voorzitter**: Ik heb hier een stel fotokopieën van telegrammen, zoals ze in het archief van M.I.D. beruften. Dit zijn echter geen telegrammen, d.w.z. zij zien er niet als telegrammen uit. Een telegram heeft nummers en het begint met betekenisloze letters en eindigt met betekenisloze letters. Het heeft ook hier en daar fouten, wat voor de checks van groot belang is. De dingen, die ik hier heb, bevatten verhalen, zo gaaf als het maar kan. Als dit nu de telegrammen zijn, zoals M.I.D. die kreeg van de Engelsen, zoudt u bij B.I. daarmee dan genoeg hebben genomen?

A. Vermoedelijk wel.

Ja, dit zijn de dingen, zoals ik ze daar heb gezien.

21233. De **Voorzitter**: Dit begrijp ik niet, want kolonel *Somer* vertelde ons hier, dat bij de telegrammen, die hij kreeg, was aangegeven, wat er mee was — b.v.: security-checks omitted —, maar dit vindt u hier nergens.

A. Bij ons waren er ook bij aangegeven de fouten.

21234. De **Voorzitter**: Die vindt u hier niet.

A. Het zou de grootste zonde zijn tegen de security, wanneer u bij een van deze telegrammen tegelijk ook de code gaf.

21235. De **Voorzitter**: Dat zou ook niet nodig zijn.

A. Neen. De codes werden geïnstrueerd door de Engelsen en iedere agent kreeg zijn eigen code mee. De telegrammen werden ontvangen door de Engelsen en door hen gedecodeerd. Gaf dit moeilijkheden, dan werd de zaak gemeenschappelijk besproken. Ik heb er genoeg mee moeten nemen, dat de Engelse dienst de klare tekst gaf. Soms zei men: het is niet duidelijk wat daarmee bedoeld is; kan het dit of dat zijn? Dan werd de zaak nog eens nagezocht om de fouten er uit te krijgen, wat soms gelukte en soms niet.

21236. De **Voorzitter**: Maar deze telegrammen, zoals u die hier ziet, zouden u nooit op de gedachte hebben kunnen brengen, dat er fouten in waren?

A. Neen, maar ik vermoed, dat er behalve die telegrammen ook nog wel een mondelinge bespreking zal zijn geweest tussen *Lieftinck* en de Engelsen.

21237. De **Voorzitter**: Dat is de vraag. Een van de getuigen, majoor *de Graaf*, heeft hier gezegd, dat hij in 1944 de zaak met *Lieftinck* besprak en het had over security-checks, waarop *Lieftinck* vroeg: wat zijn security-checks? Dit is hier in ieder geval verklaard.

A. Maar dat kan niet!

21238. De **Voorzitter:** Ik heb hier een verklaring, die vermoedelijk op 3 April 1944 is opgemaakt, waaruit blijkt, dat door major *Dohson*, de chef van de Nederlandse sectie van S.O.E., werd medegedeeld, dat aan hem bij het nalezen van de telegrammen, ingekomen van *Heck Blue*, was gebleken, dat het eerste telegram van deze agent, ontvangen 22 Augustus 1942, onontcijferbaar was en dat in ten minste vier der daarop onmiddellijk volgende telegrammen de „identity-check” ontbrak. Major *Dobson* heeft voorts medegedeeld, dat het ontbreken van de identity-check op de telegrammen vermeld was door de afdeling, belast met het ontcijferen, met de woorden: „identity-check omitted”. Dit had aanleiding moeten zijn tot een onderzoek naar de betrouwbaarheid van deze zender, welk onderzoek niet had plaats gehad. Bovendien waren ten minste nog 7 personen gezonden naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemde telegrammen waren ontvangen.

Dit is een mededeling van 3 April 1944, gedaan over gebeurtenissen, die zich in 1942 bij S.O.E. hebben voorgedaan. Dit wijst er op, dat er bij S.O.E. in ieder geval wel telegrammen zijn ontvangen, waarop stond: „identity-check omitted”. Die hebben wij echter bij de telegrammen, door M.I.D. ontvangen, niet gevonden.

A. Ik betwijfel daarom zo sterk of de uitdrukking ten aanzien van *Lieftinck* juist is, omdat, toen ik zou worden uitgezonden, er plannen bestonden om mij na drie maanden terug te halen. De bedoeling was, dat ik zou worden afgehaald door de vlieger *Schaap*. Ik heb met *Schaap* en *Lieftinck* besprekingen gevoerd en in die besprekingen zijn wij de code overeengekomen voor het afhalen en daarin heb ik een security-check ingelast. Toen heeft hij in ieder geval van een security-check gehoord.

21239. De **Voorzitter:** Maar volgens deze verklaring zijn er bij S.O.E. telegrammen ontvangen met de woorden: „identity-check omitted”, en er is toch niets gebeurd. Ik weet niet, of die telegrammen door S.O.E. aan M.I.D. zijn doorgegeven.

A. Ik kan het niet aannemen, want toen ik die afspraak heb gemaakt, hebben wij over een security-check gesproken.

21240. De **Voorzitter:** Nu wilde ik dit vragen. Bij Koninklijk besluit van 28 November 1942 is opgericht het Bureau Inlichtingen, het B.I. Daarvan bent u de chef geworden. Kunt u ons vertellen, welke de aanleiding voor de oprichting van dit bureau is geweest, want de oprichting zal toch zonder twijfel mede beïnvloed zijn door het feit, dat men meende, dat de bestaande organisatie niet aan haar doel beantwoordde?

A. De moeilijkheden, die kolonel *de Bruyne* in Londen ondervond, hebben hem aanleiding gegeven ontheffing van zijn functie te vragen als hoofd van de inlichtingendienst, waardoor dus de inlichtingendienst op dat moment zonder hoofd kwam. In die periode zijn er pogingen gedaan om te komen tot de oprichting van een nieuwe inlichtingendienst.

21241. De **Voorzitter:** Welke waren de moeilijkheden, die kolonel *de Bruyne* ondervond?

A. Voor zover ik kan spreken, o.a. de moeilijkheden met mijn uitzending. Verder moeilijkheden, waarover hij wel eens sprak in deze zin, dat hij zeide: het loopt niet vlot, doch die hij mij niet mededeelde. Het waren moeilijkheden met instanties, waarmede ik mij niet had te bemoeien.

21242. De **Voorzitter:** Neen, maar het is mogelijk, dat u het te weten bent gekomen, doordat u leider bent geworden van dat nieuwe bureau.

A. Ik wist, dat hij die functie had neergelegd en dat men een nieuw bureau wilde oprichten en lang had gezocht om een hoofd te vinden, dat daarvoor in aanmerking kon komen. Ik weet, dat de heer *Warners* een tijdlang met de voorbereidingen daarvoor bezig is geweest. Ik weet, dat hij ook een tijdlang door verschillende mensen al gedoodverfd was als hoofd van de inlichtingendienst of althans als zodanig was beschouwd. Ik weet, dat er ook besprekingen zijn gevoerd met pater *Monchen*, die intussen in Engeland aangekomen was, totdat ik op een gegeven ogenblik voor de vraag werd gesteld, die taak op mij te nemen. In eerste instantie stond ik hier afwijzend tegenover, omdat ik meende, dat mijn opleiding niet zodanig was, dat ik die verantwoordelijkheid op mij kon nemen. Er is mij geantwoord: je hebt je altijd ingesteld voor de opleiding voor de uitzending naar Holland en het contact met Holland en je kunt de zaak nu niet in de steek laten. Dit sneed naar mijn mening wel hout.

Omdat ik mij niet heel veilig voelde met hetgeen er van te voren was gebeurd, heb ik besloten, bestaande contacten niet over te nemen; ik wilde niet beginnen met iets, waarvan ik niet de positieve zekerheid had, dat het goed was.

21243. De **Voorzitter:** Dit was in November 1942, toen er nog niet het flauwste vermoeden bestond, dat er zo iets was als het Engeland-Spiel. De ongerustheid kwam pas na de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité in April 1943.

A. In April 1943 ben ik ziek geworden en toen ben ik weggegaan.

21244. De **Voorzitter:** Toen is in Mei de eerste waarschuwing van de O.D. gekomen.

A. Wij hebben vóór die tijd nog iets gehad.

21245. De **Voorzitter:** Vóórdat u ziek werd?

A. Ja. Toen is een mededeling binnengekomen bij *Lieftinck*, die aanleiding gaf, te onderstellen, dat het bij ons niet klopte.

21246. De **Voorzitter:** Bij B.I.?

A. Ja. Er werd gezegd: je mag wel oppassen, want de moffen schijnen je code te hebben. Ik herinner het mij zo positief, doordat het mij aanleiding heeft gegeven, onze code te laten onderzoeken, en dit is vóór mijn ziekte geweest. Of misschien was het, toen ik uit het hospitaal terugkwam.

21247. De **Voorzitter:** U bent zelf begonnen met agenten uit te zenden in Maart 1943?

A. Het zal geweest zijn naar aanleiding van mijn eerste telegram. Toen hebben wij de codes, die door ons werden gebruikt, in de Engelse dienst laten controleren.

Ik heb met de Engelsen gesproken en ook met de Nederlandse Minister *van Lidth de Jeude*. Deze zei naar aanleiding van mijn uitzettingen en voorstellen: ik wil zekerheid hebben; deugen de codes van de Engelsen niet, dan moeten zij nieuwe maken, maar deugen ze wel, dan moet de hand niet in eigen boezem worden gestoken, maar ergens anders. Wij moeten medewerking hebben van de code-expert van de Nederlandse dienst, die met die van de Engelse dienst te zamen de codes zal kunnen bekijken.

21248. De **Voorzitter:** Wanneer is dit ongeveer geweest?

A. Ik ben in dubio of het vóór of na mijn ziekte was. Vermoedelijk was ik uit het ziekenhuis en nog niet met ziekenverlof.

21249. De **Voorzitter:** Wanneer zal dit geweest zijn?

A. Het zal in Juni of Juli 1943 geweest zijn.

21250. De **Voorzitter:** Maar u zegt: men ging het met de Engelsen bespreken. U had echter met andere Engelsen te maken dan kolonel *de Bruyne*.

A. Ja, maar wanneer men mij een hint geeft: denk er aan, er klopt iets niet met je code, dan begin ik te onderzoeken of er inderdaad iets niet klopt.

21251. De **Voorzitter:** Met welke functionarissen had uw bureau te maken?

A. Met *Seymour* en *Cordeaux*.

21252. De **Voorzitter:** Dat waren dus functionarissen van S.I.S., die op hetzelfde niveau stonden als *Bingham* en *Blizzard* bij S.O.E.?

A. Men zou *Bingham* en *Seymour* op één lijn kunnen stellen. Hetzelfde kan men doen met *Blizzard* en *Cordeaux*.

21253. De **Voorzitter:** Waren de laatsten de twee chefs?

A. Ja.

21254. De **Voorzitter:** Majoor *de Graaf* spreekt steeds, als hij het over *Bingham* heeft, over *Seymour Bingham*. Is dat een voornaam?

☛ **A.** Ja. Hij heet ook *S. Bingham*. Maar *de Graaf* had voor zijn werk met *Seymour* niets te maken.

21255. De **Voorzitter**: Het gaf enig misverstand, dat hij sprak over *Seymour Bingham*, omdat er bij S.I.S. ook een captain *Seymour* was. *Bingham* kan echter inderdaad met zijn voornaam zo geheten hebben.

De samenwerking tussen u en S.I.S. liet weinig te wensen over, maar hoe was de samenwerking van M.I.D. met S.O.E.?

A. Daar sta ik ook buiten. Ik heb wel de indruk gekregen, wanneer ik de heren ontmoette, dat er dezelfde vriendschappelijke omgang was, die wij hadden.

21256. De **Voorzitter**: Dat zegt niets.

A. Inderdaad, het wil niet zeggen, hoe hun ambtelijke verhoudingen waren.

21257. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat uw dienst, het B.I., tegenover de Engelsen een positie had?

A. Ja.

21258. De **Voorzitter**: Daar komt het op aan. Hebt u dat — want u hebt in eerste instantie deze zaak opgezet —, met of zonder moeite voor elkaar gekregen of was het misschien zo, dat de ervaringen, die men had gehad, er vanzelf toe leidden de verhoudingen anders te doen zijn?

A. In de periode van mijn uitzending had ik regelmatig contact niet *Seymour*.....

21259. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet goed. Ik heb juist gezegd, dat *Seymour* een officier was van S.I.S. Nu spreekt u over de periode van uw uitzending en deze ligt toch in de periode van M.V.T. en M.I.D. Toen was toch S.O.E. de Engelse tegenspeler?

A. Toen ik in eerste instantie zou worden uitgezonden, was het onder leiding van majoor *Derksema* en hadden wij te maken met *Seymour* en zijn chef *Kabagliatti*.

21260. De **Voorzitter**: Dus de Centrale Inlichtingendienst werkte ook met S.I.S. samen?

A. Daar had men in het begin de figuur *Rabagliatti-Seymour* en later *Cadeaux-Seymour*.

21261. De **Voorzitter**: Er is ook genoemd captain *Larning*. Waar hoort die thuis?

A. Of hij bij S.I.S. in dienst is geweest, betwijfel ik nog. Dat hij er contact mee had, weet ik.

21262. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat *Larning* de voorganger is geweest van *Bingham*.

A. De Engelsen hebben ons nooit volledig inzage gegeven van hun werkwijze, hun indeling en het gebruik van hun officieren. Men wist het van de dienst, waarmee men in aanraking was, maar van de andere instanties wist men het niet.

Hoe die *Larning* er bij gekomen is, wret ik niet; ik geloof niet, dat hij officieel aan S.I.S. verbonden is geweest, maar hij heeft er wel aan meegewerkt.

21263. De **Voorzitter**: U was juist aan het vertellen over *Seymour*.

A. Ja, daarmee heb ik contact gehad in de eerste periode. Dit verliep als contact tussen twee mensen heel vlot, maar voor wat de zaken betrof heel slecht. Als ik vroeg: hoe zit het er mee en wanneer gaan wij de eerste sprong maken, dan gaf hij al spoedig niet thuis.

Toen moest ik weer met hem werken als hoofd van B.I. Ik heb gezegd: dan moet ik met *Seymour* een uiteenzetting hebben, waarbij wat harde woorden zullen vallen. Worden wij het eens. dan doe ik het, en anders niet. Wij zijn het eens geworden. Het is een gesprek onder vier ogen geweest. *Seymour* was, zoals ik veronderstelde, ook gehandicapt door de instructie, die hij van zijn chef kreeg.

21264. De **Voorzitter**: Wie was dit?

A. *Rabagliatti* en later *Cordeaux*.

Wij zijn toen tot een werkbasis gekomen, die van beide zijden goedgekeurd is.

21265. De **Voorzitter**: Wat hield die in ten opzichte van belangrijke punten? Hoe ging het met de agenten?

A. Dezen werden door ons gerecruiteerd en door hem bekeken. Wanneer hij akkoord ging, dan kwamen zij in de opleiding. Als hij bezwaar had, dan werden ze niet genomen.

21266. De **Voorzitter**: Had u met de keuring ook iets te maken?

A. Ja. Omdat mij in de vorige periode was gebleken, dat niet de nodige veiligheid werd betracht, heb ik gezegd: ik wil niet, dat onze agenten in Londen zitten. Ik had gehoord, dat een bar-meisje in Piccadilly had gezegd: Mijnheer die en die is terug naar Holland. Wij zijn er daarom toe gekomen, een huis te huren buiten Londen, waar onze agenten zouden worden opgeleid.

21267. De **Voorzitter**: Dat huis werd gehuurd door B.I.?

A. Ja, samen met de Engelse dienst. Het stond toevallig op onze naam, maar het had ook op beider naam kunnen staan. Gebrek aan personeel belette mij, een Hollandse officier te hebben als toezicht. Het toezicht werd echter regelmatig door ons uitgeoefend. Minstens éénmaal in de week gingen wij er naar toe en spraken wij met de agenten en overtuigden ons van de vorderingen, die zij maakten, zodat wij steeds contrôle en toezicht hadden.

21268. De **Voorzitter**: U was er in ieder geval bij?

A. Ja.

21269. De **Voorzitter**: De oefeningen in parachute-springen gebeurden in het leger? Die speelden geen rol in deze zaak?

A. Neen. Bovendien had ik dit zelf meegemaakt, zodat ik dus geen aanleiding had, daarvoor een dagje uit te breken. Het kostte drie dagen en die konden wij niet missen.

21270. De **Voorzitter**: Als een agent een opdracht kreeg, dan werd deze toch geformuleerd volgens uw wensen?

A. Ja.

21271. De **Voorzitter**: Dit had u allemaal in handen?

A. Ja.

21272. De **Voorzitter**: En de vorm, waarin de agent zijn opdracht kreeg?

A. Die werd natuurlijk gezamenlijk besproken en bepaald, maar de verantwoordelijkheid lag ten slotte bij mij.

21273. De **Voorzitter**: De tekst, die werd opgeschreven, werd dus door u opgesteld?

A. Ja.

21274. De **Voorzitter**: U had ook bemoeiingen met al de hulpmiddelen en de uitvoering?

A. Ja.

21275. De **Voorzitter**: Maar de code dan? Kende u die ook?

A. Neen.

21276. De **Voorzitter**: Dus als een agent wegging, wist u zijn code niet?

A. Neen.

21277. De **Voorzitter**: Dat hield verband met het feit, dat u alleen gedecodeerde telegrammen kreeg. Anders hadden ze u het gedecodeerde telegram kunnen geven. U zoudt dan een contrôle hebben kunnen uitoefenen. maar dat had het bezwaar, dat dan het geheim van de code eerder verloren kon gaan.

A. Waar nog bij kwam — en dit schijnt de hoofdreden te zijn geweest —, dat men zeide: Dat doen wij niet.

21278. De *Voorzitter*: Dus van de security-check wist u niets?

A. Ik wist, dat ze er een hadden, maar niet welke.

21279. De *Voorzitter*: Was u op de hoogte van de check, die niet bestond in een foute letter of iets van die aard, maar in het geven van een bepaald antwoord op een bepaalde vraag?

A. Ik wist, dat het systeem werd toegepast.

21280. De *Voorzitter*: Maar u wist niet het concrete antwoord op een concrete vraag?

A. Neen. Het was overigens zo gemakkelijk voor mij, omdat ik de gehele periode zelf doorgemaakt had. Ik kende de instructeurs. Het was een serie fijne en knappe koppen. Ik kende *Seymour*. Er moet in een dergelijke dienst een grote samenwerking zijn.

21281. De *Voorzitter*: U kreeg dus de doorslagen van de gedecodeerde telegrammen. Die hadden zowel S.I.S. als uw dienst. Hoe zag zo'n telegram er nu uit?

A. Wij kregen de tekst met vraagtekens voor de letters, die verminkt waren. Wij kregen in de marge de opmerking bijv.: one word missing. Wij kregen de opmerking: this is not clear, no security-check e.d. Maar wij kregen die dingen niet over de post. Ze werden gebracht. Wanneer het normale kwesties betrof, bracht een bode ze, maar zodra er iets haperde, kregen wij een telefoontje en dan zei *Seymour*: Ik heb iets, kan ik komen? Ik zei dan: Kom over een kwartiertje, en dan bespraken wij het samen.

21282. De *Voorzitter*: Maar u zag enkel het gedecodeerde telegram?

A. Ja.

21283. De *Voorzitter*: Hoe kon u nu als de security-check bestond in het fout opgeven van de zoveelste letter nagaan . . .

A. Dat is geen goede security-check.

21284. De *Voorzitter*: Hij kwam toch voor, ten minste bij de agenten van het England-Spiel. *Lauwers* heeft verteld, dat zijn nummer als agent was 1673. Als men deze cijfers optelt, komt men tot 16. Nu moest van de 16de, 32ste, 48ste of 64ste letter er één fout zijn, dus de 16de of de 32ste, of de 48ste of de 64ste.

A. Dit geeft een vrij aannemelijke kans om ongelukken te vermijden.

21285. De *Voorzitter*: Als nu in een bepaald geval deze security-check aan de agent was meegegeven, wat had er dan in uw gedecodeerd telegram in plaats van die letter gestaan? Had het er fout of goed gestaan?

A. Dan had hij gezegd: de 16de letter is goed, had fout moeten zijn.

21286. De *Voorzitter*: Had hij er dat bij gezegd?

A. Ja.

21287. De *Voorzitter*: Op die manier kon u dus iets te weten komen?

A. Hij zei b.v.: „Man” is goed, maar in dit telegram had iets anders moeten staan.

21288. De *Voorzitter*: Dus daar werd u op geattendeerd?

A. Inderdaad, wij konden niet met zekerheid aannemen, dat iets niet in orde was.

21289. De *Voorzitter*: Dit stond dus in de marge van het telegram. U heeft de telegrammen van M.I.D., waarvan wij hier de fotokopieën hebben gezien. En daarin is van deze aard niets te vinden. Daarmee zou u, wanneer u de leiding van M.I.D. gehad had, geen genoeg hebben genomen?

A. Neen; dan zou ik hebben gevraagd aan mijn medewerkers: zit er geen fout in, hoe zit het eigenlijk? Hoe staat het met de security-checks? Worden zij gecontroleerd? Er werd dikwijls gezegd: de security-checks deugen niet; wij hebben een controlevraag gesteld. Dan moest je dikwijls enige tijd wachten.

21290. De *Voorzitter*: Er kwamen dus bij M.I.D. telegrammen, die voor een Nederlandse dienst eigenlijk onacceptabel waren.

Ik heb u zoëven gesproken over de verklaring van major *Dobson*, waaruit bleek, dat het eerste telegram van *Heck Blue*, ontvangen op 22 Augustus 1943, onbegrijpelijk was en dat in ten minste vier der daaropvolgende telegrammen de identity-check ontbrak, en dat dit ontbreken vermeld was met de woorden: „identity-check omitted”. S.O.E. had dus telegrammen in de juiste vorm, maar het eigenaardige is, dat men blijkbaar geen onderzoek heeft ingesteld naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van de afzender. Bovendien zijn nog ten minste zeven personen gezonden naar het receptiecomité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemde telegrammen waren ontvangen. Hier had de Nederlandse dienst dus, indien deze die telegrammen ook aldus gekregen heeft, al moeten reclameren; hij had er op moeten zitten.

A. Natuurlijk. Dat is geen telegram, maar integendeel een rode lantaarn.

21291. De *Voorzitter*: Wij krijgen dus voor de Nederlandse dienst tweeërlei mogelijkheid van tekortkomingen. In de eerste plaats, dat men accepteert telegrammen, waaraan men niet kan zien of zij goed of fout zijn. Aan de andere kant zijn er misschien telegrammen ontvangen, die duidelijk fout waren, maar waaraan men niets gedaan heeft.

Maar nu een andere vraag. Het had eigenlijk in de eerste plaats op de weg van S.O.E. moeten liggen, daaraan iets te doen, vooral bij de verhoudingen, zoals die nog onder kolonel *de Bruyne* waren, toen de bevoegdheid van de Nederlandse dienst tegenover de Engelsen zoveel geringer was. Wanneer de bevoegdheid van het Nederlandse bureau minder was dan in de latere situatie, kwam de verantwoordelijkheid van het Engelse apparaat des te zwaarder te wegen. Is dat ook uw mening?

A. Inderdaad. Het is de vraag, hoe de precieze verhouding is geweest tussen *Lieftinck* en S.O.E. Daar ben ik niet bijgehaald.

21292. De *Voorzitter*: Dus *Lieftinck—Bingharn*. Wij moeten aannemen, dat van Nederland uit gedurende anderhalf jaar een reeks van telegrammen is binnengekomen, waaraan wat mankeerde.

Er is een geval, te weten dat van *de Jonge*, waarin uit de stukken vaststaat, hoe een security-check veel onheilen kan voorkomen. Daarentrent heb ik een correspondentie gevonden van captain *Seymour* aan de Nederlanders, waarin hij zegt: er zijn eerst goede telegrammen van *de Jonge* gekomen, vervolgens een pauze en daarna fouten; het zal dus wel mis zijn. Ik heb mij aanvankelijk afgevraagd: hoe kwam *Seymour*, die een man was van S.I.S., hieraan te pas? Maar nu begrijp ik het: dat was in de eerste periode, onder *Derksema*, wiens dienst niet met S.O.E., doch met S.I.S. samenwerkte.

De brief van *Seymour* is gericht aan majoor *Somer* in Juli 1943. Dat hield verband met de waarschuwing voor de penetratie in Nederland, die B.I. had gehad. Blijkbaar is majoor *Somer* toen oude geschiedenissen gaan opduiken. Hij heeft inlichtingen gevraagd aan *Seymour* en heeft deze gevraagd over de kwestie van *de Jonge* van Mei en Juni 1932. *Seymour* vertelt daarin, wat ik gerecapituleerd heb. De Duitsers van hun kant hebben verklaard, dat zij met *de Jonge* hebben geprobeerd een Spiel te spelen, maar dat is niet gelukt. Dat was Mei/Juni 1942. Toen stond echter de inlichtingendienst reeds onder *de Bruyne*. Dan begrijp ik toch niet goed hoe *Seymour* in Mei/Juni 1942 een rol kon spelen, want toen was S.O.E. de Engelse tegenspeler van *de Bruyne*.

A. Toen kolonel *de Bruyne* was benoemd als hoofd van M.V.T. en van de Inlichtingendienst, had hij contact, voor zover betreft de Inlichtingendienst met *Seymour* en, voor zover het S.O.E. betreft, met *Bingham—Blizzard*.

21293. De *Voorzitter*: Is dat zo gebleven?

A. Neen, toen hij zijn functie neerlegde als hoofd van de inlichtingendienst, begon die tweede tak te zweven.

21294. De **Voorzitter**: Op welk moment is dat geweest, want op 28 November is opgericht B.I. Daartussen is een vacuum geweest, waarvan ik gezegd heb, dat toen de heer *Warners* enige bemoeiing met de dienst had. Heeft dat enige maanden geduurd?

A. Ja. Kolonel *de Bruyne* heeft vermoedelijk in de zomer van 1942 bedankt.

21295. De **Voorzitter**: In welk geval had hij te maken met *Seymour* en in welk met *Bingham*?

A. Hij had te maken met *Seymour*, zodra het inlichtingen betrof. Wanneer het sabotage betrof, had hij te maken met *Bingham*.

21296. De **Voorzitter**: Maar de mensen, die in het England-Spiel werden uitgezonden, waren toch allemaal sabotage-agenten? Deze mensen werden ontvangen door een receptie-comité. Dat was de manier, waarop *Schreieder* en *Giskes* ze inrekenen.

A. De uitzending in die periode is tijdelijk geschied door *Bingham* en dat was ook aannemelijk, want *Seymour*—*Derksema* hadden op dat moment niet de zekerheid van behoorlijk contact. S.O.E. zei dan tegen *Seymour*: Dat kan ik voor je opknappen; stuur hem naar een receptiecomité: dan gaat hij zijn gang wel. Daarvan is gebruik gemaakt. Men heeft een ogenblik gehad, dat de inlichtingendienst en de sabotagedienst onder één hoofd stonden. Dit is later gesplitst.

21297. De **Voorzitter**: Maar in de periode, dat ze onder één hoofd stonden, zijn er overwegend sabotage-agenten uitgezonden en had men dus overwegend te maken met S.O.E. en zeer incidenteel met *Seymour* en S.I.S.?

A. Ja.

21298. De **Voorzitter**: Men zou dus eigenlijk kunnen zeggen, dat er in die eerste tijd maar weinig aan inlichtingen werd gedaan? De Centrale Inlichtingendienst was een zuivere inlichtingendienst en B.I. was een zuivere inlichtingendienst, maar bij M.V.T. en M.I.D. onder kolonel *de Bruyne* lag het zwaartepunt op de sabotagewerkzaamheden?

A. Daarvoor zouden wij de conclusie moeten trekken uit de instructies van de uitgezonden agenten.

21299. De **Voorzitter**: Ik trek de conclusie hieruit, dat al die agenten met receptie-comité's zijn ontvangen.

U kunt zeggen: misschien is dat ook voor inlichtingenagenten nodig, maar dan vraag ik: is dat verstandig? Receptie-comité's brengen gevaar mee. Ik geloof, dat een receptie-comité noodzakelijk is, als men materiaal naar beneden gooit. Is er echter een reden, ook een receptie-comité te laten optreden voor een inlichtingenagent?

A. Dit kan naar het eigen inzicht van de dienst gebeuren. Het kan best zijn, dat men zegt: die knaap gooien wij zonder meer neer. Of men het gedaan heeft. weet ik niet.

21300. De **Voorzitter**: U zoudt dus ook zeggen: als men een receptiecomité niet nodig heeft, dan moet men het ook niet gebruiken?

A. Natuurlijk niet. Men heeft het mij ook aangeboden, maar ik heb bedankt. Als je valt in donker en je breekt een arm, dan ben je weg; het is onwaarschijnlijk, dat je je dan de volgende morgen nog kunt redden. Ik kan mij daarom voorstellen, dat een agent zegt: een receptie-comité lijkt mij wel. Dit beïnvloedt de chef. Men moet de zekerheid hebben: deze agent durft het.

21301. De **Voorzitter**: U heeft daaraan echter niet toegegeven bij uw agenten?

A. Ik had het niet nodig en ik was er principieel tegen.

21302. De **Voorzitter**: Ik kan me voorstellen, dat een agent zegt: die extra-service lijkt me wel. Maar het was voor u een regel, dat u ze blind hebt gedropt? U gaf die andere mogelijkheid niet?

A. Neen.

21303. De **Voorzitter**: Uit een oogpunt van security?

A. Ja. De paar agenten, die ik heb uitgestuurd, zijn blind gedropt na de goede training, die zij hebben gehad. De ervaring heeft geleerd, dat het goed gezien is geweest.

31304. De **Voorzitter**: Nu kom ik op een ander punt. In deze geschiedenis speelt ook een rol het zogenaamde handschrift van de marconist, dat men zeer goed kan herkennen. Op dit punt zijn alle kwade kansrn door de Duitsers zo goed mogelijk omzeild, doch aan de andere kant schijnt dit niet geheel mogelijk te zijn geweest en schijnt men niet voor elke zender esn Duitse marconist te hebben gehad, zodat het voorgekomen moet zijn, dat verschillende zenders door één marconist werden bediend. Dit op zich zelf is al gevaarlijk, want het ontvangstation kon dan merken, dat niet verschillende marconisten over de verschillende lijnen uitzonden, maar één man. Bovendien kon men een marconist voor contrôle oproepen.

Nu is mijn vraag: hoe werkte dat Engelse ontvangstation? Heeft u daarvan ooit iets bemerkt?

Ik kan mij voorstellen, dat, als er aan het ontvangstation iemand is, die het handschrift van de marconist kent, met name degene, die hem heeft opgeleid, men het merkt, wanneer de afzender fout is, maar wij hebben begrepen, dat het ontvangstation zeer groot was en dat daar samenkwamen de berichten uit alle bezette gebieden. Ik kan mij voorstellen, dat men daar een roulerende dienst had, zodat nu eens de esn, dan weer de ander daar zat. Dit zou dus tot gevolg hebben, dat er geen contrôle kon worden uitgeoefend, behalve wanneer men op een bepaald moment een bepaalde marconist oppriep, ten einde zijn handschrift te controleren. Hoe werkte dat?

A. Ik stel mij voor, dat, zolang de telegrammen voorzien waren van een security-check en alle verdere bijzonderheden en er geen aanleiding bestond tot wantrouwen, ze zonder meer werden geaccepteerd. Wanneer nu de security-check gaat wegvallen of er zijn andere dingen, waardoor men zou kunnen denken, dat er iets aan de hand was, dan zal men onmiddellijk zeggen: wie is het? *Pietersen*? Bij wie heeft hij zijn opleiding gehad? Bij *Smith*? Dan moet *Smith* ontvangen.

21305. De **Voorzitter**: Hebt u dat wel meegemaakt bij uw dienst?

A. Niet in deze vorm. Wij hebben het wel een keer andersom meegemaakt. Wij kregen nl. een telegram, waaraan de security-check ontbrak, terwijl de ontvangende telegrafist zei: Maar ik weet zeker, dat het van hem is. Dit was voor ons een kleine geruststelling, maar het heeft ons niet weerhouden toch de contrôle-vragen te stellen.

21306. De **Voorzitter**: Was het ontvangstation hetzelfde voor S.O.E. en S.I.S.?

A. Ik vermoed het niet, maar ik heb daaromtrent geen zekerheid.

21307. De **Voorzitter**: Waarom vermoedt u dat? Dacht u, dat er twee van die kostbare apparaten geweest zijn? Want ze zullen toch wel kostbaar zijn geweest?

A. Ik geloof niet, dat het hetzelfde was.

21308. De **Voorzitter**: Dat zou kunnen betekenen, dat men bij S.I.S. een andere werkwijze had dan bij S.O.E.?

A. Met zekerheid kan ik niets zeggen. Ik heb het gevoel, dat het niet hetzelfde was.

21309. De **Voorzitter**: Wie zou ons kunnen inlichten?

A. Ik geloof niemand, want de Engelsen zeggen dat natuurlijk niet.

21310. De **Voorzitter**: En in de Nederlandse sfeer is er verder niemand, die dit kan weten?

A. Neen. De jongens kregen bij de oefeningen niets in de gaten. Zij merkten er niets van.

21311. De **Voorzitter**: Wij hebben dus geconstateerd, dat in de tijd van kolonel *de Bruyne* de Nederlandse dienst niet voldoende positie had tegenover de Engelse dienst, en dan is het een beleidsvraag, waarover wij t.z.t. een oordeel zullen moeten uitspreken of men niet had moeten proberen een dergelijk positie te verwerven. Dat neemt echter niet weg, dat, wanneer er concrete fouten worden gemaakt, reeds op grond daarvan onzerzijds had moeten zijn opgetreden. En fouten zijn er gemaakt, want dat is gebleken, doordat de Duitsers die verbindingen hebben kunnen onderhouden, en het is ook gebleken uit de verhoren van *Schreieder* en *Giskes*, die hebben

moeten toegeven, dat zij niet de zekerheid hadden, dat alle security-checks waren afgegeven. Wanneer dat wel het geval was geweest, had men in Engeland natuurlijk niet zo gemakkelijk iets kunnen merken. Ik heb *Schreieder* en *Giskes* kunnen wijzen op voorbeelden, waarin vaststaat, dat de security-check niet afgegeven is.

Wij hebben o.m. *Lauwers* hier gehad en deze heeft verklaard, dat hij het niet heeft gedaan. *Ubbink* daarentegen wel. Men mag wel aannemen, dat niet alle 34 marconisten van de 53 gearresteerde agenten zonder meer hun security-checks hebben prijsgegeven. Dit neem ik niet aan; daar is het materiaal van deze agenten niet naar.

A. Hierbij moet ik een opmerking maken voor wat betreft die agenten. Deze jongens werden gedropt met veel enthousiasme. Zij wisten, dat zij een gevaarlijke taak onder handen namen, en zij hadden het volste vertrouwen in degenen, die in Engeland op hen rekenden: anders gingen zij niet. Wanneer zij nu op het moment van de dropping worden gearresteerd, dan gaan zij twijfelen.

21312. De **Voorzitter:** Dit is de kwestie van de psychische schok, die hier uitvoerig is besproken. Ik begrijp, dat deze van invloed is geweest, maar er zijn toch ook bewijzen van personen, die daartegen bestand zijn geweest. Iemand, die ook niet gesproken heeft, is bijv. *Jongelie*. Die hebben de Duitsers dan ook niet kunnen gebruiken. Deze agent heeft zelfs zijn code niet afgegeven. De Duitsers laten zich ook zeer bijzonder gunstig uit over *van Borssum Buisman*. Men mag dus aannemen, dat de Duitsers niet altijd de security-checks hebben gekregen. Er moeten dus telegrammen zijn binnengekomen, waaraan die security-checks ontbraken. Bovendien hebben wij dan het handschrift. Hoe verklaart u nu, dat het bij de Engelsen zo is gelopen?

A. ik kan er geen verklaring voor vinden.

21313. De **Voorzitter:** U heeft zelf met S.I.S. zulke ervaringen niet gehad. Daarom heb ik u gevraagd: zou er een ander ontvangstation voor S.O.E. kunnen zijn geweest?

A. Het ontvangstation heeft er zelf niet zoveel mee te maken.

21314. De **Voorzitter:** Het gaat om de decodering, maar ik dacht, dat deze op het station zelf plaats vond.

A. Dit is zeker niet het geval. Het gaat natuurlijk om de bureaux van S.I.S. en S.O.E. Voor de decoderingsdienst, die fouten vindt, daarop niet reageert en geen reactie uitlokt, kan ik geen woorden vinden.

21315. De **Voorzitter:** Betreft dit zowel *Bingham* als *Seymour*?

A. *Seymour* niet. Bij S.I.S. kwam ik, toen ik van de hele zaak niets afwist, in opleiding en begon de codes te leren. De instructeur sprak over de security-checks en over het gehele systeem. Niet omdat het een hobby was, maar omdat rekening moest worden gehouden met de graad van ontwikkeling. Bij de ene moest hij volstaan met een betrekkelijk eenvoudige security-check, maar iemand, die het kon hebben, gaf hij nog veel meer, want je kon nooit te veel hebben. Dit systeem zat dus al voor bij de instructeur, die instructie kreeg van zijn chef.

21316. De **Voorzitter:** Als de agenten meer security-checks hadden, dan had dit ook het voordeel, dat zij ondanks de psychische schok, die de Duitsers hun bereidden, niet zo gemakkelijk alle zouden afgeven.

A. Ik had mijn code kunnen geven en na een half uur verhoor kunnen zeggen: hier is de security-check. Er bleven dan nog steeds enige over.

21317. De **Voorzitter:** Aan *Lauwers* is bij zijn opleiding gezegd: je mag je code afgeven en in het uiterste geval zelfs voor de Duitsers zenden, maar geef nooit je security-checks af.

Was dit inderdaad de gedraglijn?

A. Of die gedraglijn overal gevolgd is, weet ik niet, maar ik weet wel, dat die gedraglijn meer dan eens is toegepast.

21318. De **Voorzitter:** *Lauwers* zegt dus, dat hij zijn code heeft afgegeven, maar dat hij de Duitsers omtrent zijn security-check heeft misleid. Die heeft dus correct gehandeld?

A. Ook in mijn geval had ik mijn code kunnen afgeven. Ik had zelfs van mijn security-checks er een paar kunnen bekendmaken, maar dan nog had men in Engeland onmiddellijk begrepen, dat ik gevangen zat.

21319. De **Voorzitter:** U kunt dus voor de tekortkomingen van de Engelse dienst geen verklaring geven?

A. Neen.

21320. De **Voorzitter:** Daarbij komen verschillende beroemde ver-raadtheoriën naar voren. Hebt u daarvoor bewijzen?

A. Neen.

21321. De **Voorzitter:** Hebt u de heer *Bingham* gekend?

A. Ja.

21322. De **Voorzitter:** Wat was hij voor iemand?

A. Hij heeft lang in Nederland gewoond, sprak heel behoorlijk Nederlands. Misschien voor dit werk iets te vlot.

21323. De **Voorzitter:** Hoe zo?

A. Misschien te nonchalant.

21324. De **Voorzitter:** *Den Doolaard* beweert in het artikel, dat hij in „Trouw" heeft geschreven, dat *Bingham* zich uitlatingen veroorloofde in openbare gelegenheden. Acht u hem daartoe in staat?

A. Wat voor uitlatingen?

De **Voorzitter:** Over de dienst.

A. Dat zou mij heel erg tegenvallen.

21325. De **Voorzitter:** Een andere beschuldiging, die geuit was, was, dat hij homosexueel was.

A. Er waren er zoveel. Als iemand van een ander iets kwaads wilde zeggen, zei men: Hij is homosexueel.

21326. De **Voorzitter:** Er is het verhaal, dat hij een broer of ander familielid had in Nederland, die voor de Duitsers werkte. Is daarvoor enige aanwijzing?

A. Neen.

21327. De **Voorzitter:** Er is ook een verhaal, dat *Bingham* en *Liefjnick* in dezelfde flat gewoond hebben, waarbij echter niet duidelijk is of zij in dezelfde flat of in hetzelfde flatgebouw woonden. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen.

21328. De **Voorzitter:** Het komt dus hierop neer, dat, als wij ons afvragen: hoe is het mogelijk, dat de Engelsen die fout hebben gemaakt, ons verstand stilstaat?

A. Ja. De werkwijze van B.I., die door mij is opgezet en die gelukkig door *Somer* op dezelfde voet is voortgezet, bewijst u, dat wij er verbaasd van moeten staan, dat een ander het anders doet.

21329. De **Voorzitter:** Heeft in de periode, dat u bij het B.I. werkte, de heer *van 't Sant* er zich ook wel eens mee bemoeid?

A. Ik zou zeggen: een ondeugende vraag. Positieve aanwijzingen daarvoor ontbreken mij. Er heeft zich een geval voorgedaan, waarover ik even zal nioeten uitweiden. Ik sprak zoëven over het huis, dat wij hadden gehuurd. In de periode, dat pater *Monchen* was gedoodverfd als het toekomstige hoofd van B.I., heeft hij een huis gehuurd. Hij heeft dus dezelfde gedachtengang gevolgd: de jongelui apart opleiden. Toen ik werd benoemd, kwam hij bij mij en zei: ik heb een huis. Ik zei: wat moet ik doen? Overnemen, zei hij. Ik zei: het is goed. Wij zijn het gaan bekijken, maar ik heb het niet overgenomen. Ik zei: wie weten er van het bestaan van dit huis? Hierop noemde hij drie namen, waarvan de een de naam *van 't Sant* was.

Ik heb gezegd: ik zal er over nadenken en telefonisch berichten, maar voor mij stond vast, dat ik het niet zou doen. Hierover ben ik persoonlijk onderhouden door Minister *van Lidth de Jeude*, die vroeg: is dat nu wel nodig, want dan moeten wij twee huizen betalen? Ik heb gezegd: daar kan ik niets aan doen; om die en die reden kan het niet anders. Na verloop van enige weken werd ik bij de Minister ontboden, die zei: Nu zitten we met de brokken; dat huis van jou is bekend.

21330. De **Voorzitter**: Dat tweede?

A. Neen. Ik antwoordde: dat is mooi! Laten wij eerst eens vaststellen, welk huis bekend is. Wie heeft het gezien, en waar! De Minister zei: Ja, men heeft dat huis gezien van uit de spoorweg. Ik antwoordde: dan mag u mij feliciteren met mijn eigenwijsheid, want dan gaat het om het huis, dat ik niet wilde hebben. Ik vraag mij af: waarom heeft men daar rondgesnuffeld? Wat heeft het voor doel, op die manier de dienst te bemoeilijken? Ik zou deze zaak wel eens heel strak willen stellen en dat mannetje voor de krijgsraad willen zien, omdat hij in oorlogstijd het werk van een Nederlandse dienst heeft bemoeilijkt.

De pap wordt niet zo heet gegeten, als ze gekookt wordt, maar hieruit blijkt in ieder geval, dat ik heel verstandig had gedaan.

21331. De **Voorzitter**: Wie waren hierbij betrokken?

A. Pater *Monchen*, van 't *Sant* en, naar ik meen, *Derksenza*.

21332. De **Voorzitter**: Hoe wist de heer van 't *Sant* het? Hij had er niets mee te maken!

A. Als u die vraag zoudt willen stellen over al de dingen, die van 't *Sant* wist, dan zou de commissie, geloof ik, nooit tot een einde komen.

21333. De **Voorzitter**: Hield hij er in het laatst ook nog een informatiebureau op na of had hij mensen, die voor hem werkten?

A. Bewijzen hieromtrent ontbreken mij ten enenmale. Wanneer wij hier spreken over militaire en civiele inlichtingendiensten, dan vraag ik mij nu nog wel eens af of er buiten B.I. en S.O.E. nog verbindingen zijn geweest tussen bezet Nederland en Londen, die wij niet kennen. Hoe hebben deze verbindingen gelopen? Dit uitzoeken is net zo iets als uitzoeken, wie het telegram R-137 heeft verzonden.

21334. De **Voorzitter**: U heeft geen enkele aanwijzing in welke richting hiervoor zou moeten worden gezocht?

A. Er is geweest een political information, of iets dergelijks, een Engels bureau, dat verbindingen onderhield met Nederlanders.

21335. De **Voorzitter**: Met welke Nederlanders?

A. Vermoedelijk met Nederlanders, verbonden aan de pers, „Vrij Nederland" of zijdelings daaraan verbonden mensen.

21336. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bedoelt u „Vrij Nederland" hier of in Engeland?

A. In Engeland. Wanneer wij spreken over de Inlichtingendienst in Londen, bedoelen wij, wat van Londen uit opereerde. In Londen

was de situatie heel anders dan in bezet Nederland. Iedereen, die van bezet Nederland uit probeerde in contact te komen met Londen, was daartoe volkomen gerechtigd.

Van Londen uit is het iets anders. Daar moet men zeggen: dit zijn officiële Nederlandse instanties. Door deze wordt gewerkt en door niemand anders, zoals het trouwens ook door B.I. is gezegd.

21337. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het van belang is voor de opheldering van dit mysterie?

A. De verschillende verhoudingen maakten het niet gemakkelijk te werken. Daardoor zullen natuurlijk ook wel moeilijkheden zijn ontstaan, die hadden kunnen worden vermeden, wanneer men elkaar niet zozeer op de vingers zat te kijken en wanneer niet zoveel afgunst de boventoon had gevoerd. Maar om nu aan de commissie te zeggen: dit zijn de punten, waarop u speciaal moet letten om tot nieuwe trouvailles te komen, ik geloof niet, dat mij dat mogelijk is. Ik heb het idee, dat de heren datgene, wat ik zou willen of zou kunnen zeggen?, al tien keer gehoord hebben.

21338. De **Voorzitter**: U bent in Juni 1943 ten gevolge van uw ziekte afgetreden als hoofd van het B.I. en opgevolgd door majoor *Somer*. Bent u later niet meer in dienst gekomen?

A. Niet meer bij de dienst van het B.I. Officieel is die wisseling gebeurd in September 1943, maar in feite heeft majoor *Somer* he! werk overgenomen, toen ik ziek werd. Daarna heb ik gewerkt onder Minister *van Lidth de Jeude*. Veel zuivere B.I.-aangelegenheden, de uitwerking van rapporten, het geven van adviezen aan de Regering in zake acties ten opzichte van het bezette gebied en dergelijke. De Minister kon niet alle rapporten zelf lezen. Mijn ziekte is een gevolg geweest van overspanning en een hartkwaal, die ik nog heb. Doordat wij èn het technische gedeelte van de nieuwe dienst moesten verzorgen èn alle besprekingen met de officiële instanties moesten voeren, kwam men 24 uur op elke 24 uur te kort. In principe heb ik gezegd: *Somer*, jij hebt de Inlichtingendienst en de technische zijde daarvan. Welke antwoorden zullen moeten worden gegeven en wat met de Minister kan worden geregeld, behoort tot mijn ressort.

21339. De **Voorzitter**: Was u toen militair nevensgeschikt?

A. Neen, wij hadden steeds dezelfde rang. Ik heb toe? een instructie gekregen, waarin stond: Hij houdt zich op de hoogte van de gang van zaken bij het B.I. en dient bij de Regering daaromtrent zo nodig rapporten in. Het was een vriendschappelijke samenwerking tussen ons beiden, waar mijn werk hem verlichtte.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. G. BROEKMAN.

DONKER, *voorzitter*.

ROOSJEN.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 27 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Roosjen, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van de heer

MEYER SLUYSER,
oud 47 jaar, wonende te Bussum, journalist.

Hij legt de eed af als getuige.

21340. De Voorzitter: Wij wilden u in hoofdzaak vragen naar uw wetenschap in zake de penetratie, welke heeft plaats gevonden in het Nationaal Comité en de groep-Vorrink, waarover u al iets heeft geschreven, met name in „Het Vrije Volk” van 24 April 1943, en daarvan in het bijzonder over de geschiedenis van het portretje. Het is ons echter gebleken, dat er vóór deze gebeurtenissen al verschillende andere pogingen zijn geweest om speciaal met de heer *Vorrink* contact te krijgen. Hierbij is o.a. genoemd de naam van de agent jhr. de Jonge.

A. Daar weet ik niets van. Ik heb deze naam wel eens gehoord, maar ik ben er persoonlijk nooit bij betrokken geweest.

21341. De Voorzitter: Wanneer is uw bemoeienis met deze zaken begonnen?

A. Omstreeks einde 1940.

Als de commissie het mij toestaat, zal ik de aanloop eerst moeten vertellen, omdat uiteraard aan een dergelijk contact persoonlijke voelingsname voorafgaat, vóórdat men in het werk enigermate aandeel neemt.

Ik kreeg in begin Augustus 1940 van de heer W. *Gillies*, de internationale secretaris van de Labour-Party, met wie ik natuurlijk veel contact had, het verzoek, eens met hem te praten. Hij zeide: Wij stellen er grote prijs op, dat er contact wordt gelegd met — wat toen nog was — de S.D.A.P. in Nederland. Om de een of andere reden scheen dat via de Nederlandse Regering niet te kunnen; ik laat in het midden, waar de schuld van dat onvermogen lag, bij de Engelsen of bij de Nederlanders, maar ik herhaal ongeveer, wat hij gezegd heeft: vrienden van mij zouden het op prijs stellen, als zij daarover eens met jou konden praten.

Ik heb mij daartegen uiteraard niet verzet. Er heeft toen een gesprek plaatsgevonden in het thans kapotgebombardeerde Carltonhotel in Lower Regentstreet.

Er waren enkele heren bij aanwezig. Ik had Lebon, de secretaris-penningmeester van de V.A.R.A., meegenomen, omdat ik het plezieriger vond. zo'n gesprek niet alleen te hebben.

Er werd Engels gesproken. Men praatte over alle mogelijke dingen, over de situatie in Nederland en in Engeland.

Deze bespreking heeft voortgang gevonden op 4 September 1940. Ik weet deze datum precies, want liet was de dag, waarop het eerste bombardement in Londen op het vliegveld Croydon plaats vond.

Het gesprek werd gevoerd bij iemand thuis in Hampstead. Het bleek een Belg te zijn. De heren, die Engels hadden gesproken, spraken toen Nederlands.

In dat gesprek is in het algemeen gepraat over de politieke situatie in de wereld en over de noodzakelijkheid van Engelse zijde contact te hebben met die politieke groeperingen in het bezette gebied, die geacht konden worden grote massa's van het volk achter zich te hebben. Men redeneerde, dat de militaire situatie voor Engeland niet zo gunstig was, en men hield er rekening mede, dat men binnen het jaar overal van het vasteland zou zijn verjaagd, ook uit de Middle

East, en dat Engeland een belegerd fort zou zijn. Het was daarom noodzakelijk de stemming op het vasteland te kennen, ten einde de pogingen van *Hitler* om de nieuwe orde te stichtzn door skilful propaganda onmogelijk te maken. Daarmede heeft u de grote lijn var het gesprek. Er werd mij gevraagd of ik bereid was daarbij van advies te dienen. Ik heb gezegd, dat ik in dienst van de Nederlandse Regering stond en dat ik zulks niet wilde doen zonder de heer *Pelt*, mijn chef, op de hoogte te stellen. Die hield ik, als het zo uitkwam, op de hoogte. Niet van alle dingen, maar daar kom ik nog op terug.

Ik kreeg toen inniger contact met een zekere heer *Laming*. Deze was vroeger handelsattaché bij de Britse legatie geweest, maar ik had hem in Nederland nooit ontmoet. Hij liet af en toe doorschemeren, dat hij mensen naar Holland zou willen zenden. Toen dat contact een paar weken oud was, vroeg hij mij om een vertrouwelijk onderhoud. Hij zei toen ongeveer: „Ik ben verplicht op hetzelfde niveau samen te werken met de heer van 't Sant, die chef van de Nederlandse geheime dienst is. Daarin heb ik geen zin.”

Ik moge hier tussen twee haakjes opmerken, dat u de heer Laming zelf kunt horen. Hij is op 1 Juli uit de diplomatieke dienst gegaan en woont thans Ruyschrocklaan 185, den Haag.

21342. De Voorzitter: Welke positie had de heer *Laming*?

A. Dat zoudt u het beste kunnen informeren op Whitehall. Als ik het goed heb begrepen, had hij de verantwoordelijkheid voor een tak van dienst, die mensen moest uitsturen voor de zwarte propaganda op het vasteland. Hij zei dus: „Ik ben volgens een overeenkomst tussen de Nederlanders en de Engelsen verplicht deze man van alles op de hoogte te houden, maar ik weet zeker, dat de heer van 't Sant in de jaren van 1914 tot 1918 zich niet heeft gedragen op een wijze, die mij aanleiding zou kunnen geven hem belangrijke geheimen toe te vertrouwen.” Hij heeft deze ietwat vage omschrijving duidelijker uitgesproken dan ik thans doe, maar laat de heer Laming het u liever zelf vertellen.

21343. De Voorzitter: Heeft hij het gepreciseerd met een bedrag? Er is hier een bedrag genoemd. Het zou van belang kunnen zijn, dit te verifiëren.

A. Ik wil er vanaf zijn of het 20 of 25 duizend pond sterling was. Hij zeide: „Ik vertik het. Ik ben een te goed vriend van de Nederlanders en een te goed Engelsman om dat te doen.”

Ik had de reputatie, dat ik met prof. *Gerbrandy*, die ik hoogacht, op goede voet stond.

Daarvoor heb ik een paar dagen bedenktijd gevraagd, want het was geen kleinigheid. Ik ben naar de heer *Gillies* gegaan en heb hem gezegd: „Deze boodschap heb ik gekregen, maar — houd het mij ten goede — ik weet niet achter welk karretje ik moet lopen. Zou jij willen informeren of er inderdaad dergelijke opvattingen omtrent van 't Sant bestaan?” Ik kreeg ten antwoord: „We have heaps about him!”

Ik schrok er wel een beetje van. Ik heb daarop de heer Laming gezegd, dat het mij beter leek, wanneer hij deze kwestie persoonlijk verder behandelde. Ik zei hem: „U staat, wat betreft de brhartiging van de Nederlandse belangen, boven elke twijfel verheven; van *Kleffens* kent je goed. Wat belet je, zelf naar van *Kleffens* te gaan? Ik heb de indruk, dat het de ernst van de zaak verkleint, wanneer ik of een ander de boodschap overbreng.”

Laming heeft mij later gezegd: „Ik ben bij Gerbrandy geweest.” Hij heeft mij van dat gesprek uitvoerige mededelingen gedaan. Laat *Laming* dat zelf vertellen. Het is 8 jaren geleden en ik weet ook niet of wat ik uit de tweede hand zou vertellen een woordgetrouw verslag is.

Kort daarna is *Laming* naar Beyrouth gestuurd. Als ik toen in 1940 had geweten, wat ik nu weet, dan had ik *Laming* geadviseerd, helemaal niet naar Gebrandy te gaan, omdat ik moet aannemen, dat deze van die mening omtrent de heer van 't Sant reeds volkomen op de hoogte was, de beschuldiging had onderzocht en onjuist had bevonden, want anders had men immers al dadelijk maatregelen ge-

nomen. Immers, bij het proces te Neurenberg is 'gebleken, dat bij de stukken ook een nota was — niet van *von Ribbentrop*, maar door een van de Ministers aan *Hitler* uitgebracht —, waarin ook de naam van *van 't Sant* voorkwam.

De **Voorzitter**: Ja, dat is het rapport van *Frick* en *Himmler* van 29 Maart 1940, dat met een rapport van *Keitel* grondslag is geworden van het memorandum van *von Ribbentrop* van 10 Mei 1940.

A. Dit schijnt op 10 Mei 1940 door *von Ribbentrop* aan onze gezant in Berlijn te zijn overhandigd. Als ik het goed weet, dan is dit memorandum van *von Ribbentrop* met de bijlage niet zo heel lang geleden aan alle Nederlandse vertegenwoordigende posten gezonden en werd daarbij de naam van *van 't Sant* ook genoemd als hebbende diensten bewezen aan Engeland in de oorlog van 1914 tot 1918. Iets anders heeft *Laming* mij ook nooit verteld.

Ik heb dit moeten vertellen om duidelijk te maken, dat ik een beetje wantrouwig stond tegenover geheime diensten, die in Engeland werkten.

Niet zo heel lang daarna is *van 't Sant* als leider van deze dienst afgetreden, althans officieel. Ik heb bemerkt, dat hij tot de laatste dag van de oorlog nog a finger in the pie heeft gehad.

21344. De **Voorzitter**: Hoe heeft u dit bemerkt?

A. Dat is tijdens het proces van *der Waals* aan de dag gekomen.

21345. De **Voorzitter**: Dus dat heeft u niet in Londen bemerkt?

A. Dat was voor mij een van de grote verrassingen in de stukken voor het proces van *der Waals*. Het ging over een boodschap — maar ik vermoed, dat de heren het zelf ook wel weten —, waarin wordt gezegd: van alle namen, die wij hebben doorgegeven, draagt ook de heer *van 't Sant* kennis, die regelmatig op de hoogte moet worden gehouden van hetgeen wij doen.

Intussen bleef de aandrang van de zijde van de Labour-Party voortduren om contact met de S.D.A.P., met de heer *Vorrink*, op te nemen. De heer *van 't Sant* werd opgevolgd door de heer *Derksema*.

Ik heb persoonlijk het volgende ervaren. Bij de voorlichtingsdienst, waar ik werkte, kwam ik in het koffieuur op kantoor, en op het tafeltje van een van de typistes lag een rapport van de dienst van de heer *Derksema*, waarin de namen genoemd werden van personen, met wie men contact had. Dergelijk diletantengedoe was voor mij voldoende om er niets mede te maken te willen hebben. Men miste mijns inziens de elementaire vakbekwaamheid. Ik had geen zin mijn vrienden daaraan te wagen. Op een gegeven ogenblik kreeg ik bezoek van iemand van de Engelse dienst. Men wilde iemand naar Holland sturen, die contact moest opnemen met *Vorrink*. Men had inlichtingen, dat de heer *Vorrink* de man was, bij wie men moest zijn, wilde men terecht komen bij de groep, die in het politieke contact werkte. Naar Nederland zou worden gezonden de agent *Gerrit Dessing*. Ik weet niet of de commissie het plan heeft *Dessing* te horen. Zijn adres is wel te krijgen. Zijn vader is architect en woont in Naaldwijk. Hij staat in het telefoonboek. Als ik goed ben ingelicht, had hij de schuilnaam *Dirksen*.

21346. De **Voorzitter**: Was *Dessing* klein van stuk?

A. Ja, hij is niet groot. Een flinke vent voor het overige. Toen moest men adressen hebben, waar hij zich kon melden, want het adres van *Vorrink* was te gevaarlijk. Ik heb toen drie adressen uitgezocht van mensen, die ik heel goed kende. Met behulp van een telefoonboek, dat via Stockholm in Londen belandde, was het mogelijk na te gaan of die adressen nog klopten, of de betrokkenen niet verhuisd waren. Die drie adressen waren: *Karel van Staal*, *Alex Wins* en de dames *Lelie*. De keuze was niet toevallig. Het waren alle drie huisvrienden van ons, bij wie ik om een bepaalde introductie te verzorgen veel gemakkelijker terecht kon dan bij mensen, die mij niet of ternauwernood kenden. *Karel van Staal*, zijn solidariteit in het verzet spreekt reeds voor zich zelf, en wat *Wins* en de dames *Lelie* betreft, zij zijn beiden van Joodse origine. Er behoefde geen vrees te bestaan, dat zij verkeerd waren. Na lang peinzen ben ik tot de conclusie gekomen, dat het zó goed was. Ik stel er prijs op, dit te zeggen, omdat er zulke baarlijke nonsens in de kranten heeft gestaan, dat het goed is de zaak tot behoorlijke proporties terug te brengen. Er moest een introductie verkregen worden. Alle drie kwamen regelmatig bij ons thuis, kenden mijn kinderen heel goed en wanneer ik dus een foto van mijn dochter zou meegeven in een kledij, die zij niet kenden, dan zou dit een bewijs zijn, dat dit een foto was, die gemaakt was, nadat zij was weggegaan. De foto op zich zelf was, als men scherp keek, onmiddellijk te begrijpen.

Bovendien had ik kans gezien, via Lissabon een kletsbriefje aan de *Lelie's* te schrijven, waarin ik zei, dat *Marijke* het zo goed maakte en dat wij nieuwe kleertjes hadden gevonden, waarbij ik een beschrijving daarvan gaf, zodat deze zaak op de een of andere manier klopte.

21347. De **Voorzitter**: Er staan twee meisjes op dit medaillon.

A. Het ene is een popje. Het origineel is nog te krijgen. Bij wijze van curiositeit is het misschien de moeite waard.

Er was natuurlijk het gevaar, dat *Dessing* in handen zou vallen van de moffen, vóórdat hij zijn boodschap had gedaan, en dat dezen gebruik zouden maken van zijn security-check. Daarop moest dus iets bedacht worden. Wij hebben een avond gepraat en ik heb *Dessing* o.a. gevraagd wat het beroep was, dat hij vroeger in Zuid-Afrika had uitgeoefend. Dit bleek het beroep van accountant te zijn. In het kletsbriefje schreef ik daarom ook, dat ik iemand kende, die vroeger accountant was. Als de man, die zich aandiende met het portretje, geen accountant was, dan klopte het niet. *Dessing* was daarvan niet op de hoogte; hij had er geen notie van, dat het feit, dat hij vroeger accountant was geweest, van enig belang was voor de *Lelie's*. Dit leek in overleg met *Laming* de beste security.

Er heeft ook nooit wat aan gehaperd. *Dessing* is naar Holland gegaan. Hij is vlak achter een S.S.-kazerne neergekomen — hij is er nog er niet overheen —, maar het is goed afgelopen. Hij is bij de *Lelie's* gekomen. Het portretje was verkleind tot een medaillon. Zij hebben hem gevraagd wat hij vroeger had gedaan en toen hebben deze beide alleenwonende meisjes hem drie maanden in huis genomen, wat geen kleinigheid was. *Dessing* is nooit wat overkomen.

21348. De **Voorzitter**: Had hij van de Engelsen een opdracht gekregen?

A. Ja, allicht, maar wat het geweest is, weet ik niet.

21349. De **Voorzitter**: Uw bemiddeling is dus alleen geweest de introductie?

A. Ja. Wat hij in Nederland heeft uitgespookt, wist ik niet. Men had in Londen de wonderlijkste voorstellingen omtrent de toestand in Nederland. Alle politieke partijen zouden weggevaagd zijn en er was een zodanige geest, dat zelfs het feit van de bijzondere school krankzinnig werd gevonden! Hiermee heeft u ongeveer het beeld, dat men zich in Londen van Nederland maakte. Voor mij was er maar één ding nodig: er moesten agenten in Nederland komen, die Londen duidelijk maakten, dat de principiële geaardheid van ons volk niet was veranderd. Dit was uiteraard van belang, omdat elke emigranten-Regering de neiging had, háár voorstelling van zaken op het land van terugkeer te projecteren. Soms heeft men mij wel eens voor ongeluksprofeet uitgekreten, maar ik was dit, naar later is gebleken, niet ten onrechte.

Wij moesten agenten hebben, die:

- a. te vertrouwen waren;
- b. goede contacten hadden;
- c. rapporten stuurden, waarmee niet kon worden geknoeid.

Het feit, dat *Gillies* van de Labour-Party om deze verbinding had gevraagd, was voldoende aanwijzing, dat, wat er in dit opzicht ook aan rapporten zou komen, deze in elk geval in onverminkte vorm zouden arriveren. Als men weet, dat zowel het Kabinet als de Koningin in die dagen nog geheel dreven op hetgeen op deze wijze uit Nederland kwam, dan begrijpt u wel van hoe grote politieke betekenis het was, dat er betrouwbare ogen en oren in Nederland werden gestationneerd.

21350. De **Voorzitter**: Hebt u *Dessing* later nog gesproken?

A. Ja zeker, na de bevrijding. In Londen heb ik hem nooit meer gezien. *Laming* was toen weg en daarmee is eigenlijk mijn contact met deze mensen verloren gegaan. Na de bevrijding heb ik hem ontmoet, toen hij geen pas en geen visum kon krijgen om naar Zuid-Afrika te gaan.

21351. De **Voorzitter**: Wij hebben een rapport, waarin over *Dessing* wordt gezegd, dat hij een aantal maanden in Amsterdam is ondergedoken gebleven — u weet, dat hij bijna in de val is gelopen in het café „De Leidse Poort“. waar hij toen door *Andringa* is gemaarschuwd —, maar dat hij geen gelegenheid heeft gezocht om de

Nederlandse Regering te waarschuwen, dat agenten in Duitse handen waren gevallen. Hij wist dit, want *Andringa* was in Duitse handen.

A. Ik herinner mij, dat *Dessing* mij na de bevrijding iets dergelijks heeft verteld. Er was een afspraak bij „De Leidse Poort”. Er kwam een vent binnen, die ging naar de *W.C.*, en daar heeft hij hem gesproken of hij maakte een bepaalde beweging en zei: *S.S.* of Gestapo, waarop *Dessing* is weggegaan.

21352. De **Voorzitter:** Er wordt hem het verwijt gemaakt, dat hij in Amsterdam geen gelegenheid heeft gezocht om de Nederlandse Regering te waarschuwen. Hij was geen marconist, maar misschien was er een andere weg geweest.

A. Daarvan weet ik niets. Mijn aanraking met deze zaak is betrekkelijk zijdelings geweest. Maanden daarna, *Laming* was toen al weg, kreeg ik bezoek van captain *Frank Dawson*. Hij zei: Wij hebben een vent naar Holland gestuurd en die gaat contact opnemen met *Vorrink*. Zij vroegen mij niet om een introductie. Hij zei: Wij hebben al aanloopadressen, die oude. Zijn ze nog goed? Ik zei: als de mensen niet verhuisd zijn, zijn de adressen nog goed. Het waren de adressen van *Wins* en van *van Staal*. Een paar dagen later zei hij: het contact is tot stand gekomen, maar ze vertrouwen de zaak niet. Ze vragen om bevestiging, dat de man te vertrouwen is. Ik zei: hoe vragen ze dat? Hij antwoordde: wij hebben een radioboodschap gekregen. Ik heb toen tegen *Dobson* gezegd: ben je er zeker van, dat degene, die om bevestiging vraagt, dezelfde knaap is, die je naar Holland hebt gestuurd? Hij zei: wij hebben zijn radiohand vergeleken met de gramfoonplaat. Een ieder schijnt nl. bij het seinen één of meer bepaalde individuele kenmerken te hebben en hiervan maakt men gebruik om van het seinen een gramfoonplaat te maken, ten einde controle mogelijk te maken. Hij zei: wat zullen wij voor boodschap doorgeven? Ik had wel eens een briefkaart van *van Looi* gekregen, de ene keer ondertekend met *Fina*, de andere keer met *Koert*. Ik zei: zet er maar bij: „*Koert* en *Fina*, hebt vertrouwen.”

Van Looi beweert — maar zijn geheugen laat hem op dit punt per se in de steek —, dat hij gevraagd heeft naar de laatste woorden van een brief, die hij mij geschreven heeft, maar dat moet mis zijn, want hij heeft mij nooit een brief geschreven, die met de door hem bedoelde twee woorden eindigt.

Er bestond de regel, dat Radio Oranje alleen boodschappen door gaf, die van de verantwoordelijke plaatsen kwamen. Ik heb dus niet anders gedaan dan de redactie ontwerpen voor de boodschappen. Captain *Dawson's* dienst heeft de controle gehad en ook de boodschap doorgegeven.

Dawson is toen weggegaan en ik was niet verbaasd, dat ik een dag later die boodschap hoorde; dit was de boodschap in zake *van der Waals*. Ik heb nooit begrepen waar *van der Waals* het portretje vandaan gekregen heeft; dit hebben ook *Vorrink* en anderen mij gevraagd. Intussen is het een en ander bekend geworden over *van der Waals* en het England-Spiel in de verschillende publicaties.

21353. De **Voorzitter:** Het portretje, dat *Dessing* had meegebracht, bevond zich bij de dames *Lelie*?

A. Ja, en daar is het nog steeds.

Er is steeds sprake van twee kinderen. Merkwaardig is, dat u het ook vroeg. Het ene is een popje; dit is duidelijk te zien, geloof ik.

Ik heb voor mijzelf de volgende reconstructie gemaakt: De Engelsen hebben — zeer tegen de gewoonte en tegen elke traditie bij dit werk in — voor een tweede maal gebruik willen maken van dezelfde introductie en zonder mijn voorkennis van het portretje een tweede medaillon gemaakt. Dit hebben zij meegegeven aan een parachutist, die is doodgevallен; ik herinner mij zijn naam niet. Wanneer ik het mij goed herinner, is dit bij de zaak-*van der Waals* en de getuigenissen van *Schreieder* voor de dag gekomen. Toen zijn lijk werd onderzocht, vonden zij het portretje, en niemand wist, wat het betekende, totdat uit Engeland — waar men dacht, dat de zaak in orde was — de boodschap kwam: er komt een man met een portretje van een paar kinderen en die zal zich melden bij *Wins*.

Dit klopt niet helemaal, want het veronderstelt, dat het England-Spiel al aan de gang was, vóórdat *van der Waals* zich in de groep had ingedrongen.

21354. De **Voorzitter:** U zegt, dat die tweede afdruk van de foto gevonden moet zijn bij een agent, die doodgevallен is. Waar steunt die conclusie op? Meent u dit gelezen te hebben in de stukken van het proces-*van der Waals*?

A. Ik meen in de stukken van het proces-*van der Waals*.

21355. De **Voorzitter:** Ik zit voor dit raadsel: *Schreieder* noemt een geheel andere agent, die niet doodgevallен is, nl. *Niermeyer*. *Schreieder* heeft in zijn rapport en ook hier gezegd, dat hij bijna zeker weet, dat het portret is gevonden op *Niermeyer* en dat dit een van de weinige agenten is, die niet direct zijn gepakt, maar nog enige tijd hebben gewerkt.

A. Dit kan niet. Het klopt allemaal, maar er is een belangrijk feit niet verklaard. Waarom heeft deze man, toen hij niet gepakt was, *van der Waals* moeten introduceren?

21356. De **Voorzitter:** *Van der Waals* is pas opgetreden na de arrestatie van deze agent.

A. Dat kan niet, want enkele dagen na zijn dropping werd gevraagd om bevestiging of hij te vertrouwen was.

21357. De **Voorzitter:** Weet u zeker, dat het zo kort daarna was?

A. Ja, daar kan geen veertien dagen tussen zijn geweest. Ik heb voortdurend het gevoel gehad, dat om het portretje draait het grote geheim, dat *Schreieder* niet wil prijsgeven. Als ik een hypothese opstel, blijft er altijd één punt over, dat niet klopt. Ook in uw hypothese klopt er één punt niet.

21358. De **Voorzitter:** Het is niet mijn hypothese, maar de lezing van *Schreieder*. *Niermeyer* heeft echter een paar maanden rond gelopen. Waarom heeft hij het contact niet direct opgenomen? Dat is mijns inziens in deze lezing de vraag.

A. Dat is meer voorgekomen. Er is in September iemand naar Holland gezonden. Die is bij zijn vrouw gaan wonen. Hij was van de Transportarbeidersbond.

21359. De **Voorzitter:** Maar deze man werkte in die tijd, want hij seinde.

A. Dat kan niet. Het verhaal van *Schreieder* moet gelogen zijn. Toen om bevestiging gevraagd werd, klopte de hand nog en toen de bevestiging gegeven werd, was het een bevestiging voor *van der Waals*. Toen deugde het dus reeds niet.

21360. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Men kan zich in de hand vergist hebben.

A. Dat is mogelijk, ik ga er van uit, dat de mededeling juist was. Men zei: wij hebben de hand vergeleken.

21361. De **Voorzitter:** Het blijft raadselachtig. Ik zie voor deze zaak geen oplossing. Om het tweede portretje hangt iets geheimzinnigs, waarvoor ik geen hypothese kan vinden, die alle verschijnselen verklaart.

21362. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Weet u ook wie het medaillon heeft gemaakt?

A. Dat weet ik niet. Ze hadden een dienst, waar alles werd vervalst, zoals bonkaarten, persoonsbewijzen, enz. Op een gegeven ogenblik geef je het portretje en je ziet er nooit meer iets van.

21363. De **Voorzitter:** Dit heeft u toch al veel eerder gegeven?

A. Inderdaad, aan een assistent van *Laming*.

21364. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Er zijn dus meerdere afdrucken gemaakt.

A. Dat is althans de verklaring, die ik vind.

21365. De **Voorzitter:** En staat vast, dat het exemplaar van de dames *Lelie* nooit is weggevoerd?

A. Dat is het interessante. Er is een ogenblik geweest, dat men gezegd heeft: *Dessing* heeft het aan *van der Waals* gegeven. Het portretje is nooit uit het huis van de dames *Lelie* weg geweest.

21366. De **Voorzitter:** Hebt u dat na afloop met hen besproken?

A. Niet in de zin van een rechter van instructie. Ik geloof niet, dat *Dessing* het aan *van der Waals* heeft gegeven. Als ik het goed heb begrepen, heeft *Dessing* nauwelijks contact gehad met *van der Waals*.

21367. De **Voorzitter**: In een paar verhoren is hier ook ter sprake gekomen de Flitspuit. Dit heeft enige interesse bij ons opgewekt, omdat gebleken is, dat die uitzendingen uit Engeland kwamen. Kunt u aarover nog iets vertellen?

A. Tot de dienst van *Laming* behoorde ook wat ik zoëven de „zwarte propaganda" heb genoemd, nl. het werken met zenders van deze soort. Dit geschiedde met voorkennis van de Nederlandse Regering. Er was een discussie geweest over aether-piraterij. Nu was de positie van de Nederlandse Regering in dit opzicht niet zo eenvoudig, want eigenlijk was de taak van de zwarte propaganda, ten koste van alles onrust in de bezette landen te verwekken, en dit kon een verantwoordelijke Regering veel minder doen dan een comité, zoals dat van de *Gaulle*, en zelfs dan een organisatie, zoals *Benesj* die in het begin had. Ik heb toen met voorkennis van de heer *Pelt* -- en ook van *Gerbrandy*, meen ik -- deze zaak opgenomen. De Engelsen hebben het geval ingericht en de min of meer officieuze afspraak gemaakt: *Sluysen* houdt er toezicht op. Het was in Engeland niet te horen en het wekte in Nederland de indruk, dat de zender daar stond. Er waren wel eens Engelandvaarders, die vertelden, dat zij de Flitspuit verzorgden!

21368. De **Voorzitter**: Wanneer is het opgehouden?

A. Vrij vroeg; eind 1941 of begin 1942.

21369. De **Voorzitter**: Men had hier de indruk, dat de Flitspuit vrij snel reageerde op de gebeurtenissen, die plaats vonden.

A. Dat was niet zo moeilijk. De Engelsen hebben een slechte naam voor wat hun organisatie betreft, maar de feiten waren precies tegenovergesteld. Zij hadden een voortreffelijke berichtenorganisatie via Stockholm, de „Parrot"-dienst, die binnen 24 uur alle Nederlandse kranten, tot de onmogelijkste blaadjes toe, ontving en deze telegrafisch doorgaf. De dienst van de zwarte propaganda had belangstelling voor het onbetekenende detail. Een losgebroke stier in Loppersum had bijv. de belangstelling, omdat de zwarte propaganda daarmee de indruk gaf: Deksel, die kerels weten het!

21370. De **Voorzitter**: Men maakte dus gebruik van gepubliceerde gegevens!

A. Ja. Het zat goed in elkaar. De paar mensen in Londen, die het deden, wisten beter dan velen in Nederland, wat er gebeurde, want in Nederland waren de gemeenschappen zo afgesloten.

21371. De **Voorzitter**: Wie verzorgden het programma voor de Flitspuit?

A. Het eigenlijke uitzendwerk gebeurde in een dorp, Bletchley; wie daar zat, kwam er niet uit.

21372. De **Voorzitter**: Het waren dus geen Nederlanders?

A. Neen. Ik was de enige, die het wist. De vrouw van den Doolaard, mevrouw Spolstra, was secretaresse. Verder heeft niemand het ooit geweten wat de Flitspuit was, wie er aan werkte en hoe het in elkaar zat.

21373. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat u met een aantal Nederlanders deze zaak dreef?

A. Neen, dat wilden de Engelsen in geen geval. De heer Gerbrandy, Pelt, de vrouw van den Doolaard en ik wisten er van.

21374. De **Voorzitter**: Maar het zijn stellig Nederlanders geweest, die gesproken hebben?

A. Dat was de dochter van de tekenaar Louis *Ramakers*, dat hoorde ik althans later, maar ik heb haar nooit ontmoet. Ik weet niet hoe zij er uit ziet. Ik heb zelf van die uitzendingen een heel enkele keer iets kunnen horen, want de uitzending was zo afgestemd, dat zij in Engeland niet te beluisteren was. Er waren maatregelen getroffen, dat ik althans tegenover de Regering de verantwoordelijkheid kon dragen, dat er geen gekke dingen gebeurden. Men kan via de radio ten slotte tot grove waanzin opwekken.

21375. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, waarom het werd beëindigd?

A. De aardigheid ging er af. Men zei, dat het niet meer werkte in Nederland. Bovendien zijn de Duitsers met hetzelfde begonnen. Die zijn begonnen met de Notenkraaker. Daarvan heb ik reportages gezien in „Monitordienst". Men heeft parallel aan de Flitspuit een zender, de Blauwvoet, gehad, die sterk op de tegenstelling tussen N.S.B.-ers en Groot-Duitsers speculeerde. Daarvoor hadden ze een mannetje, dat vroeger lid van het V.N.V. was geweest en die al die lieden bij naam kende. Dat zat goed in elkaar.

21376. De **Voorzitter**: Hebt u in dit kader nog bepaalde mededelingen te doen, waarvan u meent, dat ze van belang zijn?

A. 'Neen, ik geloof het niet.

21377. De heer **Koersen**: U hebt gezegd, dat u de heer *Pelt* niet van alles op de hoogte hield. U zoudt daarop terugkomen.

A. De kwestie-*Dessing* heb ik niet verteld. Ik hoefde dit ook niet te doen, want er was een overeenkomst tussen Nederland en Engeland, volgens welke zij elkaar op de hoogte zouden houden. Ik wist niet of ik gerechtigd was aan Pelt te zeggen: er is een man naar Nederland gezonden.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. SLUYSER.

DONKER, voorzitter.

ROOSJEN.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 27 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Roosjen, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

mr. CORNELIS LAURENS WILLEM FOCK,
oud 43 jaar, wonende te 's-Gravenhage, raadadviseur in algemene dienst bij het Departement van Algemene Zaken.

Hij legt de belofte af als getuige.

21378. De **Voorzitter**: Kunt u ons vertellen, wanneer en hoe u in Engeland gekomen bent?

A. In Juli 1940 ben ik in Engeland gekomen van uit Oost-Afrika.

21379. De **Voorzitter**: U was derhalve bij het uitbreken van de oorlog niet in Nederland. Wat zijn in Engeland eerst uw werkzaamheden geweest?

A. Eerst ben ik bij de troep ingedeeld geweest. Een zeer korte periode was ik bij de Scheepvaartcommissie, daarna ben ik bij de troep gekomen. Daar ben ik eerst ondercommandant geweest en later commandant van een compagnie, die een vliegveld bewaakte in Zuid-Wales, een Nederlandse compagnie dus.

21380. De **Voorzitter**: Hoe lang heelt uw militaire dienst geduurd?

A. Tot Januari 1941. Daarna ben ik met een speciale opdracht uitgestuurd naar Indië en China, dus toen ben ik een geruime tijd weg geweest.

21381. De **Voorzitter**: Wanneer kwam u weer in Engeland terug?

A. Eind Februari 1941 ben ik weggegaan en begin Augustus 1941 in Engeland teruggekomen.

21382. De **Voorzitter**: U begrijpt, ik stuur eigenlijk aan op het moment, dat u.....

A. Ik ben toen voor inlichtingen door de toenmalige inlichtingendienst uitgezonden naar China, in 1941. Toen ik daarvan terugkwam, ben ik enige maanden geplaatst bij het Departement van Oorlog en toen in Januari 1942 naar Washington gegaan als officier bij de Nederlandse Missie bij de Combined Chiefs of Staff, tot October 1943. Van November 1943 — met onderbreking van 1 maand — tot Augustus 1944 ben ik in Portugal geweest voor de inlichtingendienst en eind Augustus 1944 ben ik in Engeland gekomen en heb daar toen de leiding van het Bureau Inlichtingen (B.I.) te Londen overgenomen.

21383. De **Voorzitter**: Juist, dat was dus in de zomer van de invasie.

A. Ik zat dus gedurende de zomer — om het zo uit te drukken — in Portugal en ben in die zomer van 1944 een maand in Londen geweest om mij op de hoogte te stellen van wat er in Londen omging. Er werd toen overeengekomen, dat ik begin September 1944, toen de Engelsen voldoende gevorderd waren, naar Nederland zou gaan als hoofd van het Bureau Inlichtingen in Nederland.

21384. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrepen heb, was de heer van *Houten* aanvankelijk de eerste vervanger van de heer *Somer*. Deze is, meen ik, later bij de staf van de Prins gekomen?

A. Ik ben ten slotte vervanger van de heer *Somer* in Londen geweest vanaf begin September 1944. Het was oorspronkelijk de bedoeling, dat ik naar Nederland zou gaan en *Somer* in Londen zou blijven. Toen heeft men dat veranderd — ik was er nogal boos over — in verband met het feit, dat het onmogelijk was geworden, daar *Somer* plotseling ging.

21385. De **Voorzitter**: U bent dus eigenlijk bij het B.I. in Londen gekomen op een moment, dat de taak van het B.I. aldaar, nl. de verzorging van de inlichtingen uit het bezet gebied, belangrijk gereduceerd werd. Immers, begrijp ik het goed, dat de heer *Somer* toen in Eindhoven een gedeelte van deze taak overnam?

A. Neen, de werkzaamheden te Eindhoven werden aan de taak van het B.I. toegevoegd.

21386. De **Voorzitter**: Maar daarbij werd waarschijnlijk het gedeelte van het B.I., dat in Londen bleef, veel geringer van omvang?

A. Neen, dat bleef, wat de werkzaamheden betreft, hetzelfde.

21387. De **Voorzitter**: Toch hetzelfde? Ik had mij zo voorgesteld, dat, omdat de verbindingen van het bezette gebied met Eindhoven gemakkelijker waren, men daar de meeste berichten kreeg en verwerkte.

A. Er zijn meer berichten bijgekomen. Men heeft dus meer verbindingen kunnen leggen, omdat Eindhoven er bijkwam. Maar dat wil niet zeggen, dat er van Londen verbindingen werden afgebroken.

De **Voorzitter**: Dat dacht ik een ogenblik.

A. Neen, integendeel, want we hadden in de periode, dat ik in Londen het bureau heb geleid, er verbindingen bijgemaakt, zodat dus niet slechts de bestaande verbindingen, voor zover ze niet werden opgerold of kapotgingen, bleven bestaan. Daarnaast heb ik er nog bijgemaakt. Dus het aantal verbindingen werd aanmerkelijk groter, omdat bovendien Eindhoven er bij kwam.

21388. De **Voorzitter**: Ik zie, dat ook vanaf Augustus 1944 nog verschillende agenten gedropt zijn.

A. Inderdaad.

21389. De **Voorzitter**: De heer *de Brauw* had, als ik me goed herinner, de bekende opdracht voor vertrouwensmannen?

A. Ja.

21390. De **Voorzitter**: Was u er toen al?

A. Toen was ik er niet. Ik bedoel, tijdens de voorbereidingen van zijn uitzending was ik in Londen geweest, dus ik wist er veel van. Ik was in het algemeen op de hoogte van de loop van het bureau, ik kende dus precies de algemene gang van zaken.

Ik was intussen zeer uitvoerig op de hoogte gehouden van wat er vóór die tijd was gebeurd.

21391. De **Voorzitter**: Kunt u met enige woorden aangeven wat uw taak in Lissabon is geweest?

A. Mijn taak was de verbindingen met het bezette gebied te onderhouden met de koeriers, die er waren. Bovendien het testen van

Engelandvaarders, die daar doorkwamen, het verzenden en ontvangen van koeriers, die in Lissabon aankwamen, en verder alle voor de Regering belangrijke inlichtingen te verzamelen en werkzaamheden, welke door de Nederlandse Regering daar werden opgedragen.

21392. De **Voorzitter:** Op het komen van Engelandvaarders via Lissabon had de invasie natuurlijk een belangrijke invloed? In deze zin, dat er veel minder doorkwamen, niet waar?

A. Ja.

21393. De **Voorzitter:** Werden de verbindingen daar onderhouden met koeriers? Geschiedde het verkrijgen van inlichtingen met koeriers?

A. Dat ging op alle mogelijke manieren, o.a. heb ik enige koeriers uit Nederland ontvangen.

21394. De **Voorzitter:** Er was dus geen lijn, die als het ware continu werkte? Kwamen er alleen koeriers voor speciale doeleinden? In zoverre was dus b.v. de verbinding over Stockholm waarschijnlijk intensiever?

A. Die was zeker intensiever, althans „was“, want ik geloof niet, dat zij op dat moment nog intensief was. Maar de verbinding met Zwitserland was inderdaad heel intensief.

21395. De **Voorzitter:** Hoe werd de verbinding van Zwitserland naar Lissabon onderhouden?

A. Ook via Spanje en Portugal. Maar daar was in Zwitserland al uitgehaald wat urgent was.

21396. De **Voorzitter:** Dat blijkt ook uit de telegrammen, die ik hier voor mij heb.

A. Daar gaat het om, dat gedurende de oorlog de telegrafische verbinding Zwitserland—Engeland steeds heeft gewerkt.

21397. De **Voorzitter:** En de radio-telegrafische verbinding van Zwitserland naar Londen had onbeperkte capaciteit?

A. Deze liep over de P.T.T. of liever de Zwitserse Posterijen.

21398. De **Voorzitter:** Daar was dus geen enkele moeilijkheid?

A. Neen, het was gewoon een code-verbinding.

21399. De **Voorzitter:** De moeilijkheid was dus gelegen in de verbinding van Zwitserland met Nederland?

A. Ja.

21400. De **Voorzitter:** Dat is echter een geschiedenis op zich zelf. U hebt waarschijnlijk nooit bemoeienis gehad met die verbindingen van Zwitserland met Nederland?

A. Ik heb daarmee in zoverre bemoeienis gehad, omdat ik natuurlijk de uiteinden van deze verbindingen in Portugal had.

21401. De **Voorzitter:** Ja, maar met de organisatie van die verbindingen toch niet?

A. Neen, dat niet.

21402. De **Voorzitter:** Wat was uw totale indruk in de tijd, dat u er was, van de verbindingen, die Lissabon als eindpunt hadden en die dus door België, Frankrijk en Spanje of over Zwitserland liepen? Wat was uw indruk van de toestand in die tijd?

A. Mijn indruk was, dat die bijzonder veel resultaten opleverde, vooral via Zwitserland. Zwitserland had verreweg het grootste aandeel.

21403. De **Voorzitter:** Maar daar zat natuurlijk de grote moeilijkheid aan vast, dat men stukken van Zwitserland moest zenden door het bezette gebied van Frankrijk?

A. Ja, maar dat gebeurde dan ook clandestien.

21404. De **Voorzitter:** Leidde dat nog wel eens tot ongelukken?

A. Ja, dat is natuurlijk enige malen gebeurd.

21405. De **Voorzitter:** Ging dat wel eens een normaal risico te boven? Wij hebben gezien, dat b.v. in het England-Spiel ongelukken regel zonder uitzondering werden.

A. Ja, maar dit waren ongelukken, die gewoon het risico van het bedrijf waren.

21406. De **Voorzitter:** U zou dus niet willen zeggen, dat het abnormale risico's waren?

A. Ik bedoel, de risico's waren groot, maar er was helemaal geen sprake van een gepenetreerde verbinding, waar elke man kon worden opgevangen.

21407. De **Voorzitter:** Behoudens onvoorziene incidentele ongelukken kon men een geregelde verbinding in stand houden?

A. Ja, met een zekere risicofactor, die, naarmate de Duitsers strenger werden bij controle van papieren e.d., al doende groter werd.

21408. De **Voorzitter:** Dan keer ik nu weer naar de Londense verhoudingen terug. U hebt dus niet meegemaakt — want toen was u weg — de oprichting van het B.B.O.?

A. Neen, de oprichting niet, ik heb alleen het begin er van meegemaakt, tijdens een tussentijds verblijf in Londen.

21409. De **Voorzitter:** Hebt u dat toch wel meegemaakt? Hoe is dat eigenlijk in zijn werk gegaan? Welke overwegingen hebben daarbij gegolden, dat men er ten slotte toe gekomen is om een nieuw en afzonderlijk B.B.O. onder leiding van generaal *van Oorschot* op te richten?

A. Ik geloof, omdat men tot de overtuiging was gekomen, dat de militaire inlichtingendienst, die een onderdeel was van de M.V.T. (Militaire Voorbereiding en Terugkeer), niet had gewerkt zoals het behoorde te zijn.

21410. De **Voorzitter:** Spreekt u nu niet over iets anders? De inlichtingendienst is eigenlijk al naar het B.I. overgeschakeld in November 1942, niet waar?

A. Ja, eind 1942, begin 1943.

21411. De **Voorzitter:** De eerste agenten van het B.I. zijn vertrokken in Maart 1943. Dat was dus de overschakeling van de inlichtingendienst. Maar in begin 1944 bleek het noodzakelijk, dat ook de sabotagetaak naar een nieuw bureau ging.

A. Maar die was toevertrouwd aan de Militaire Voorbereiding en Terugkeer onder de militaire inlichtingendienst.

21412. De **Voorzitter:** Inderdaad. Aanvankelijk ressorteerden onder kolonel de *Bruyne* de M.V.T., waardoor de sabotage-agenten uitgezonden werden en de.....

A. Neen, pardon, die werden uitgezonden door de militaire inlichtingendienst; dat was een onderdeel van de M.V.T. en deze dienst had de sabotagekant van het „spel“.

21413. De **Voorzitter:** Ja, maar men zond ook wel eens een enkele keer, indien ik het goed begrepen heb, een zuivere inlichtingensagent uit.

A. Ja, maar dat was niet zijn taak. Als ze dat gedaan hebben, dan.....

21414. De **Voorzitter:** Er was op dat moment vóór de oprichting van B.I. toch niets anders?

A. Ja, er was wel iets anders, want er was nog steeds tot de oprichting van het Bureau Inlichtingen een Centrale Inlichtingendienst.

21415. De **Voorzitter:** Neen, dat is, geloof ik, zo gesteld, niet helemaal juist.

A. Was die toen ook al opgeheven?

21416. De **Voorzitter:** Ik denk, dat dit uwerzijds een vergissing is. Men heeft eerst de Centrale Inlichtingendienst gehad. Deze stond onder leiding van de heer *van 't Sant* en is opgericht bij Koninklijk

besluit van 19 Juni 1940. Vervolgens kwam op 14 Augustus 1941 deze Centrale Inlichtingendienst onder leiding van de heer *Derksema* en op 5 Februari 1942 kwam hij onder kolonel *de Bruyne*, die hoofd was van het M.V.T. Tevens werd bepaald, dat de C.I.D. tijdelijk zou ressorteren onder de Minister van Marine. Dus de C.I.D. kwam toen ook onder kolonel *de Bruyne*. Het was derhalve zo, dat in de periode van 5 Februari 1942 tot 28 November 1942 er geen andere inlichtingendienst was.

A. Neen, omdat bij de overname van de C.I.D. onder M.V.T., die toen M.I.D. werd genoemd, dit de inlichtingendienst bleef.

21417. De **Voorzitter:** Precies. Er werden toen hoofdzakelijk sabotage-agenten uitgezonden, waar die receptie-comité's, enz. aan vastzaten, en er schijnt ook een enkele keer wel eens iemand uitgezonden te zijn, die een speciale.....

A. Ja, maar de C.I.D. is begonnen met enige mensen uit te sturen. Ik ben zelf een van de allereerste mensen geweest; toen heb ik een opdracht gekregen, die mij naar China bracht, hetgeen ik u verteld heb.

Toen de inlichtingendienst deze bepaalde opdracht gaf, stond dat in verband met de verbindingen naar Holland, aangezien Rusland toen nog niet in oorlog was. Aangezien er nog verbinding was met Japan — de oorlog met Japan was toen nog niet uitgebroken —, was de verbinding met Nederland via Duitsland, Japan, China, Nederlandsch-Indië mogelijk, de bekende verbinding, waarover ook de heren *Jongejan* en *Boerstra* naar Shanghai gegaan zijn.

21418. De **Voorzitter:** Maar die heeft natuurlijk niet lang kunnen werken.

A. Tijdens mijn aanwezigheid in Shanghai — zoals u weet, ben ik onmiddellijk teruggegaan — is de Russische oorlog uitgebroken, zodat deze kans tot verbinding leggen met Nederland werd gemist.

21419. De **Voorzitter:** Maar in het eerste gedeelte van de periode van kolonel *de Bruyne*, waar wij het zojuist over hadden, stond dit alles, omdat het allemaal samenliep in de bureaux M.V.T. en M.I.D., onder dezelfde leiding. Daarna kregen wij op 28 November 1942 de oprichting van het B.I., dat dus de zuivere inlichtingen-agenten uitzond. Daarvan heeft men toen een afzonderlijke dienst gemaakt. De wordingsgeschiedenis daarvan heeft u niet meegemaakt; daar bent u niet bij betrokken geweest. De motieven, die daartoe precies geleid hebben, kent u derhalve ook niet?

A. Ja, die waren toch duidelijk.

21420. De **Voorzitter:** Ja, eigenlijk niet helemaal duidelijk, omdat de belangrijke waarschuwingen ten opzichte van wat er in Nederland gebeurde pas gekomen zijn na 1 April 1943, nadat van *der Waals* de groep-Vorink en het Nationaal Comité had opgerold. Toen is er in Mei een telegram van de O.D. gekomen, gevolgd door een aantal andere waarschuwingen. Maar dat was al 1943. De oprichting van B.I. dateert echter reeds van 28 November 1942.

A. Daar had men dus een speciale reden voor.

21421. De **Voorzitter:** De heer *Broekman* heeft ons vanmiddag verteld, dat vóórdat dit gebeurd was, enige maanden te voren al, kolonel *de Bruyne* had gevraagd ontheven te worden van zijn leiderschap van de C.I.D. Daaruit volgt, dat toen de inlichtingendienst een paar maanden gezwefd heeft.

A. En ook uiteraard omdat de inlichtingen, die verkregen werden — om welke reden dan ook —, onvoldoende waren. Het werkte niet, evenzeer als het geval van de heer *van 't Sant* niet heeft gewerkt. Ook wat het inlichtingenwerk betreft, heeft in elk geval de M.I.D. niet gewerkt in die mate, zoals hij had moeten werken. Ze hadden allemaal een tekort aan personeel en ook een tekort aan ervaring en voorbereiding.

21422. De **Voorzitter:** In 1944 is men zelfs zover gegaan om ook voor de sabotage een hele nieuwe organisatie op te bouwen. Misschien kunt u ons vertellen, hoe dat in zijn werk gegaan is.

A. Nadat duidelijk was geworden, dat inderdaad de penetratie van verbindingen van de sabotageploegen van de M.I.D. zodanig was geworden, dat er eigenlijk een volmaakte penetratie had plaats gehad, heeft men alles afgesneden en is men opnieuw begonnen. Dit viel

samen met de aankomst van Engelandvaarders, die aan de andere kant, reeds in Nederland, met deze weinig gelukkige omstandigheden rechtstreeks te maken hadden gehad. Men heeft toen onder generaal *van Oorschot*, eigenlijk onder dagelijkse leiding van de toenmalige kapitein *de Graaf*, het Bureau Bijzondere Opdrachten opgericht.

Dit bureau was dus uitsluitend bestemd om sabotage te plegen, waaronder ook is te verstaan de voeding van de illegale pers in de vorm van berichten. Dit bureau werkte dus ook samen met een Britse dienst, echter een andere Britse dienst dan waarmee het Bureau Inlichtingen werkte.

21423. De **Voorzitter:** Het B.B.O. werkte, als ik het goed begrepen heb, samen met S.O.E., waar ook M.V.T. en M.I.D. mee samenwerkten, niet waar?

A. Zij werkten samen met de *gereorganiseerde* S.O.E. Omtrent dezelfde tijd, dat het B.B.O. werd opgericht, heeft men S.O.E., althans de afdeling, die zich met het onderdeel Nederland bezighield, van nieuw personeel voorzien en gereorganiseerd.

21424. De **Voorzitter:** Dus m.a.w. men was ook aan de Engelse kant tot de conclusie gekomen, dat het mis was?

A. Inderdaad.

21425. De **Voorzitter:** Ik meen er iets van gelezen te hebben, dat daarover een bepaald rapport geweest is. Weet u daar iets van? Kan dat zijn een rapport van Lord *Selborne*? Dat heb ik eens in de krant gelezen.

A. Neen, daar weet ik niets over te vertellen.

21426. De **Voorzitter:** Wat weet u dan van de reorganisatie van S.O.E.?

A. Die vraag zou ik liever niet beantwoorden, Mijnheer de Voorzitter; ik geloof niet, dat ik mij kan uitlaten over de aard der geallieerde diensten.

De **Voorzitter:** Dat is inderdaad een moeilijk punt, dat begrijp ik.

A. Ik kan u alleen zeggen, dat er een personeelwisseling heeft plaats gehad.

21427. De **Voorzitter:** Weet u ook, dat de heer *Bingham*, het hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E., in die tijd verdwenen is?

A. Dat kan wel zijn, dat weet ik niet.

21428. De **Voorzitter:** Op dat andere probleem kom ik zo dadelijk in een ander verband terug. U hebt dus de werkzaamheid van het B.B.O., als zijnde een zusterorganisatie, waarschijnlijk van vrij nabij gezien?

A. Ik kan zeggen van zeer nabij, omdat van het moment af, dat Nederlands grondgebied in de militaire operaties werd betrokken, wij een dagelijkse vergadering hebben ingesteld, waarbij de twee Engelse instanties en de twee Nederlandse instanties elke middag om twee uur bij elkaar kwamen.

21429. De **Voorzitter:** De Engelsen waren dus S.O.E. en S.I.S.?

A. Ja. Daar ben ik dus 8 maanden lang elke dag geweest.

21430. De **Voorzitter:** En wie waren toen de leidende figuren van S.O.E. en S.I.S.?

A. Pardon, mag ik hierop het antwoord schuldig blijven?

De **Voorzitter:** Die zijn hier al enige keren genoemd.

A. Als u ze dan weet.

21431. De **Voorzitter:** Hier zijn ten minste verschillende malen genoemd de namen *Cordeaux* en *Seymour* van S.I.S. en *Gubbins* en *Dobson* van S.O.E.

A. Ik sta op het standpunt, en u zult dit begrijpen en billijken, dat ik niet kan praten over geheime diensten van onze bondgenoten,

waarvan ook de namen in Engeland niet bekend zijn. U zult geen enkel papier vinden, in welke buitenlandse publicatie dan ook, waar ooit namen in voorkomen van mensen, die zich in deze organisatie bewegen.

Dus lijkt het mij onjuist, dat ik als vroeger functionaris van B.I. aan de Enquêtecommissie die namen zou noemen en deze laat publiceren.

21432. De **Voorzitter:** Enfin, het blijkt wel, dat het, uit wat ik zojuist gezegd heb, niet zo'n grote leemte zal zijn. Maar u was dus zover, dat u vertelde, dat u regelmatig dagelijks contact had, niet waar? Een contact dus van de vier organisaties?

A. Ja, daar werden alle telegrammen ter tafel gebracht, die in de afgelopen 24 uur waren binnengekomen en uitgegaan. Daar werden de orders officieel bekendgemaakt en besproken en werd het programma opgesteld naar aanleiding daarvan en werd dus de „policy” bepaald.

21433. De **Voorzitter:** En vond u de wijze, waarop de telegrammen te uwer kennis kwamen — zoals die van de decoderingsdienst kwamen en zoals zij ingericht waren —, bepaald bevredigend?

A. Van het Bureau Inlichtingen vond ik dit zeker het geval.

21434. De **Voorzitter:** En van B.B.O.? Daar zag u ze toch ook van?

A. Ja, die hadden echter een ander codeer-systeem. Ik laat me niet over dit systeem uit.

21435. De **Voorzitter:** Dat was ook de strekking van mijn vraag niet. Ik bedoelde eigenlijk meer of men aan de telegrammen, door de gegevens, die er bij vermeld stonden, kon zien wat mis was en wat niet. Was dat bepaald bevredigend?

A. Ja, die waren bepaald bevredigend.

21436. De **Voorzitter:** Kunt u misschien nog even aangeven wat men er aan kon zien?

A. Men kon er aan zien of „identity-checks” in orde waren of niet.

21437. De **Voorzitter:** Ja, d.w.z. alleen mededelingen over de identity-check? Men kon de identity-check zelf niet zien, niet waar?

A. Neen, die kon men niet zien. Er stond op: „identity-check O.K.”, of „identity-check omitted”, of „identity-check wrong”. Dus er was altijd een mededeling ten aanzien van de identity-check.

21438. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stel fotokopieën van telegrammen, zoals die binnenkwamen bij de M.I.D. Dat zijn allemaal prachtverhalen. Daar mankeert niets aan; zo'n telegram loopt keurig en er staat geen enkele aantekening bij.

A. Ja, het is een prachtverhaal, maar het is waardeloos.

21439. De **Voorzitter:** Dat is dus ook uw mening? Zo zijn ze vrijwel allemaal.

A. Er staat niet bij van wie het telegram is en op welke dag het is geseind of hoe de identity-check was.

21440. De **Voorzitter:** En al die gegevens stonden op uw telegrammen wel?

A. Ja, er stond bovendien een schuilnaam bij. Had men deze schuilnaam van een agent, dan wist men onmiddellijk, welke zender het had geseind. Dan stond er ook onder „identity-check O.K.” of „identity-check wrong”.

21441. De **Voorzitter:** Waar schrijft u het nu aan toe, dat men zich dergelijke telegrammen thuis liet sturen of in de hand liet drukken?

A. Bedoelt u, waarom de Nederlandse instanties dit accepteerden? Gebrek aan vakkennis: amateurisme.

21442. De **Voorzitter:** Ik krijg meer en meer de indruk, dat men nog wel iets verder kan gaan en dat men kan zeggen, dat de Nederlandse dienst — dat zal vermoedelijk met de daaraan voorafgaande ook wel het geval geweest zijn, dat weet ik echter niet; het gaat hier om M.V.T. en M.I.D. —, dat die dienst feitelijk tegenover de Engelsen geen positie had. Er is ons medegedeeld, dat de latere diensten, B.I. en B.B.O., evenals M.V.T. en M.I.D., agenten aanwierven. Maar dan werden zij ten tijde van M.V.T. en M.I.D. overgeleverd aan de Engelsen en dan had men met de gehele opleiding en wat dies meer zij vrijwel niets meer te maken. Dat was allemaal in handen van de Engelsen. Daarentegen heb ik de indruk, dat het bij de twee latere diensten, B.I. en B.B.O., zo was, dat men wel is waar zelf niet beschikte over de technische mogelijkheden om agenten op te leiden, maar dat men overal recht van medespreken had, dat men er bij was, dat men op voet van gelijkheid samenwerkte met de Engelsen.

A. Niet alleen, dat Nederlandse officieren er bij waren, maar deze agenten stonden tot op zekere hoogte onder Nederlands commando.

De agenten werden dus in een Nederlands huis gezet, dat wij gehoord hadden. Nederlanders werkten dus mede met Engelse instructeurs. Er was een Nederlandse officier permanent bij, die woonde ook in dat huis, hetgeen rouleerde. De agenten werden uiteindelijk naar bezet gebied uitgestuurd op instructies van de Nederlandse instantie; dus de instructie voor de agent werd vastgesteld door de Nederlandse instantie.

21443. De **Voorzitter:** Alleen de code werd vastgesteld door de Engelsen, niet waar? Die kende men niet?

A. Ja. De code als zodanig niet, maar wel het systeem. Want wij hebben enige malen met de Engelsen overlegd, welke code-systemen moesten worden gebruikt, en dat is na overleg vastgesteld.

21444. De **Voorzitter:** Ik bedoel de concrete code.

A. De concrete code of die A, B of C was, neen.

21445. De **Voorzitter:** Dat betekende dus ook, dat de telegrammen, zoals u ze in handen kreeg, alleen gedecodeerde telegrammen waren en niet, wat b.v. ook denkbaar geweest zou zijn, het gecodeerde en daarnaast het gedecodeerde telegram? Als u dat had gekregen, dan had men daaruit de code kunnen afleiden. Daarom kreeg u alleen het gedecodeerde telegram?

A. De codekamer als zodanig was in Engelse handen. Maar we zijn uiteraard nooit van de veronderstelling uitgegaan, dat het mogelijk zou zijn, dat men bepaalde aanduidingen op het telegram zou zetten, die pertinent onjuist waren. Wanneer een identity-check werd gezegd „O.K.” te zijn, dan moest natuurlijk voor 100 pct. ook worden aangenomen, dat deze inderdaad O.K. was.

21446. De **Voorzitter:** Het schijnt echter ten tijde van de M.I.D. voorgekomen te zijn — daar hebben wij een bepaalde duidelijke aanwijzing voor —, dat er, ik meen in Augustus 1942, bij S.O.E. enige telegrammen zijn binnengekomen van een bepaalde agent, *Heck Blue*, waar inderdaad op stond, dat de identity-check ontbrak, doch waaraan men geen aandacht heeft geschonken, terwijl men met de droppings gewoon is doorgegaan. Dit is natuurlijk een zeer ernstige fout.

A. De behandeling van de telegrammen was bij B.I. ook anders dan daar. Daar beantwoordden dus de Engelsen. Dat blijkt wel uit het telegram uit de bundel fotokopieën, die u mij gaf. Er werd daar gewoon medegedeeld: dit telegram is ontvangen en dat en dat is teruggeseind. Dat gebeurde bij het Bureau Inlichtingen niet. Bij het Bureau Inlichtingen kwamen de telegrammen binnen en die werden door het Bureau Inlichtingen beantwoord. Zij gingen dan in concept weer terug naar de Engelsen, die ze dan codeerden en uitzonden.

21447. De **Voorzitter:** U zegt dit, maar dat volgt niet met zoveel woorden uit het telegram uit de bundel fotokopieën van M.I.D., die u thans voor u hebt. Er staat hier: „The following message is sent to..... We have sent to..... the following reply”, enz. Dat laat nog de mogelijkheid open, dat het in overleg gebeurde. Het volgt er dus niet automatisch uit. U wilt het misschien nog even zien?

A. (Leest telegram hardop): The following message is sent to..... We also sent the following message to..... We sent the following reply.....

21448. De **Voorzitter**: Of wilde u zeggen, dat u uit eigen wetenschap wist, dat de praktijk bij M.I.D. aldus was?

A. Neen, ik leid het af uit deze bewoordingen.

De **Voorzitter**: Dan is het geen absoluut bewijs.

A. Neen, dat is inderdaad nog geen bewijs. Maar in elk geval werden bij het B.I. de antwoorden nooit gemaakt dan door ons, tenzij het een technisch telegram was over een golflengte, die men niet goed hoorde, en dat men besloten had over te gaan op een andere golflengte of zo iets dergelijks.

21449. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat bij het B.B.O. precies hetzelfde systeem gold met betrekking tot de telegrammen?

A. Dat was ongeveer hetzelfde. De Engelsen hadden daar iets meer in de melk te brokkelen, maar zeker niet zo, dat daar aanmerkingen op gemaakt konden worden.

21450. De **Voorzitter**: Zond het B.B.O. ook mensen naar receptie-comité's uit?

A. Ja zeker.

21451. De **Voorzitter**: O, dat wel?

A. Bij B.I. toch ook.

21452. De **Voorzitter**: Meestal toch niet? Er is hier verklaard, dat de meeste agenten van B.I. blind werden gedropt. Bij het B.I. moest men juist van die receptie-comité's niets hebben, omdat dat extra-gevaar opleverde.

A. Voor zover ik weet, is dat bepaald onjuist.

21453. De **Voorzitter**: U zijn dus gevallen bekend, dat het B.I. ...

A. Ja, als u mij vraagt: wilt u die gevallen even opschrijven, dan kan ik dat niet doen.

21454. De **Voorzitter**: Maar het staat u wel voor de geest?

A. Ja, het staat mij voor de geest, dat wij zelfs gezamenlijk in enige gevallen met één receptie-comité werkten. Eén geval weet ik zeker. Ik heb een agent uitgestuurd, die op een receptie-comité van B.B.O. is gevallen.

21455. De **Voorzitter**: In het algemeen is natuurlijk het receptie-comité veel meer voor de hand liggend bij een sabotage-agent, omdat die ook materiaal moet hebben. Dat kan men anders niet weg krijgen.

A. Ja, het is uiteraard zo geweest.

21456. De **Voorzitter**: Maar de nadelen zijn, dat men niet altijd zeker weet, welke mensen er op de grond staan, niet waar?

A. Dat was het risico.

21457. De **Voorzitter**: In ieder geval gebeurde dit volgens u bij B.I. ook wel eens. Maar de meeste agenten van B.I. werden toch blind gedropt?

A. Ja, er werden er ook veel blind gedropt.

21458. De **Voorzitter**: Vond u, of liever gezegd, vond men in uw tijd de positie, die de Nederlandse diensten hadden ten opzichte van de Engelsen, alleszins bevredigend?

A. Ik zou zeggen: hoogst bevredigend.

21459. De **Voorzitter**: Op al die punten, waar de goede samenwerking en dus ook de eigen werkzaamheid van de Nederlandse dienst bij die laatste twee diensten tot uiting kwamen, schijnt het eigenlijk stuk voor stuk bij M.V.T. en M.I.D. ontbroken te hebben. Indien die uiteindelijk, nadat alle getuigen gehoord zijn, zou blijken duidelijk het geval te zijn, zal men tot de conclusie moeten komen, dat men van de kant van de Nederlandse dienst, c.q. van de Nederlandse

Kegeering, er op aan had moeten dringen, dat men een positie kreeg tegenover de Engelsen. Dat is eigenlijk de kwestie. Maar ook dan blijft er een ander punt over en nu raak ik weer dat tere terrein, dat u zoëven hebt proberen te vermijden. Dat bestaat nl. hierin, dat zelfs, al zou men duidelijk aanwijsbaar deze fouten bij de Nederlandse dienst kunnen aantonen, de zaak toch niet zo erg misgelopen had kunnen zijn, wanneer bij de Engelse dienst, met name in de codekamer, ook niet iets gebeurd was, dat niet juist was. Dat kan eenvoudig niet anders. Het is nu wel gebleken uit de verhoren, die wij hier hebben gehad van *Schreieder* en *Giskes*, dat dezen niet kunnen volhouden, dat zij van alle agenten, die zij in hun macht hebben gekregen, alles geweten hebben. Ik bedoel, als zij gezegd zouden hebben: wij staan er voor in, dat wij alles wisten, elke code, elke security-check, dan zou men Londen natuurlijk veel minder gemakkelijk iets kunnen verwijten, want de telegrammen zouden dan feilloos doorgekomen zijn. Maar *Schreieder* en *Ciskes* geven dat toe. Het is ook niet vol te houden, dat het anders zou zijn, want er zijn bepaalde gevallen, waarin het heel duidelijk gebleken is. Bijv. het geval van de *Jonge*, waar uit correspondentie van captain *Seymour* met majoor *Somer* duidelijk blijkt, dat men eerst goede berichten kreeg, dat het toen een poos stopte — dat was op het moment van zijn gevangenneming — en dat er daarna telegrammen met verkeerde security-checks kwamen. Daar heeft men een voorbeeld van een man, die zijn checks niet heeft afgegeven. *Lauwers* beweert hetzelfde. Dat is dus een agent uit het England-Spiel. Mejuffrouw *Terwindt* zegt, dat zij zelfs haar code niet heeft afgegeven. Nu zou het wel toevallig zijn, dat alleen onder de 5 overlevenden er zouden zijn, die hun geheime gegevens niet hebben afgegeven. Inderdaad heeft Ubbink, ook een der overlevenden, zijn code en zijn security-check weggegeven, maar met *Lauwers* en mejuffrouw *Terwindt* ligt het geval anders. Zou het nu geen wonder zijn, wanneer alleen deze overlevenden dat niet gedaan hadden en er bij de anderen geen een was, die het ook niet had gedaan? Dat is hoogst onwaarschijnlijk. Dus wij moeten aannemen, dat er agenten zijn geweest, die niet hun checks hebben weggegeven. In dit verband zou ik u willen vragen of u daar ook ervaring mee hebt, want ook B.I. heeft een aantal agenten gehad, die wel is waar niet gepakt zijn bij de drooping, maar die later, tijdens hun werkzaamheden, gearresteerd zijn. Wat is uw ervaring daarmee? Zijn die er ook in geslaagd om hun security-check voor zich te houden? Allemaal of.....?

A. Ja. Mij is niet ter ore gekomen, dat gefaald is met de security-checks. Als wij niet zeker waren, dan begonnen wij met test questions.

21460. De **Voorzitter**: U heeft dus bij verschillende van deze mensen, later toen zij bevrijd waren, de zaak nog eens kunnen verifiëren. En hebben die positief verklaard, dat zij hun checks niet hebben afgegeven?

A. Neen, die hebben ze niet afgegeven.

21461. De **Voorzitter**: Zij waren natuurlijk in iets gunstiger omstandigheden dan de agenten van het England-Spiel, omdat de Duitsers toen het geraffineerde systeem hadden om die agenten te overbluffen met de gedetailleerde kennis, die zij geleidelijk hadden vergaard van het Londense milieu. Deze mensen kregen dan, gelijk vanzelf spreekt, een onnoemelijke schok, wanneer bleek, dat de Duitsers eigenlijk alles wisten. Dat mnet op hun moreel natuurlijk van funeste invloed zijn geweest. Dat hebben de gevangengenomen B.I.-agenten natuurlijk niet gehad. Zonder twijfel een belangrijk verschil. Ik kan echter niet aannemen, dat toevallig enkele van de overlevenden uit het England-Spiel de enigen zijn geweest, die hun geheimen niet hebben afgegeven. Dat lijkt mij onwaarschijnlijk. Maar dan komen wij voor deze vraag: „Hoe is het mogelijk, dat men in Londen niets gemerkt heeft?”

A. De conclusies, die elk normaal mens daaruit trekt, kan ik ook trekken. Ik geloof, dat de conclusies elkaar volkomen dekken.

21462. De **Voorzitter**: Dat weet ik niet, want er zijn verschillende conclusies mogelijk, vanaf verregaande veronachtzaming tot verraad toe. Al die mogelijkheden zijn er. Hoe komen wij daarbij?

A. Ik geloof niet, dat u daar ooit uitkomt, althans niet positief.

21463. De **Voorzitter**: Neen, dat vraag ik mij ook wel eens af. Een ander merkwaardig punt is het z.g. handschrift van de marconist. Dat schijnt, zoals verschillende deskundige getuigen ons verklaard hebben, een zeer goed middel te zijn om te controleren of de man

zelf gezonden heeft of niet. Daar had men waarschijnlijk ook een en ander uit kunnen ontdekken?

A. Ja, dat is natuurlijk een andere fase. Ik bedoel, de ontvanger, dus de telegrafist, die uit de aether seinen opvangt, is een andere man dan degene, die in de codekamer zit. De ontvangstcentrale is volkomen afgescheiden van de codeer- en decodeercentrale.

21464. De **Voorzitter:** Deze fouten liggen dus bij een andere instantie?

A. Alleen als deze twee centrales bij elkaar zouden zitten, dan zou men kunnen zeggen: ze hadden dit moeten merken en, zo niet, zo is zulks dom. Wanneer zij echter van elkaar afgescheiden zijn, is een dergelijk verwijt natuurlijk veel minder sterk.

21465. De **Voorzitter:** Dat zou betekenen, dat men op twee plaatsen fouten heeft gemaakt. *

A. Ja, maar ik geloof niet, dat u kunt zeggen, dat de schrijfwijze van een seiner volkomen 100 pct. waterdicht is. Daar kunnen allerlei mogelijke individuele stoornissen doorheen lopen en bovendien atmosferische storingen, zodat ik niet geloof, dat u kunt zeggen, dat dit een volkomen waterdichte wijze is om een telegrafist te herkennen. Men kan wellicht in vele gevallen zeggen: „O, dat is natuurlijk die telegrafist.” Maar het omgekeerde is niet altijd het geval.

21466. De **Voorzitter:** Uit verklaringen, die wij hier van Duitse zijde gekregen hebben, blijkt, dat het aan de Duitse kant — *Schreieder* beweert, dat hij op een gegeven moment 18 verbindingen had — niet mogelijk was om voldoende marconisten te hebben om al deze 18 verbindingen individueel te bedienen. Daardoor kon zich het geval voordoen, dat een zelfde marconist meer lijnen bediende. Dat is natuurlijk wel gek, als men van verschillende agenten, want men moest in Londen denken, dat het agenten waren, niet waar, hetzelfde handschrift kreeg.

A. Ik geloof, dat u een onjuist aantal verbindingen noemde. Zei u niet 28?

21467. De **Voorzitter:** Hij heeft gezegd, dat hij er maximaal 15 heeft gehad.

A. Er zullen er niet meer dan 13 zijn geweest.

21468. De **Voorzitter:** Het aantal nu even daargelaten; ik weet niet of het juist is. *Schreieder* beweert het. Het is misschien ook wel zo geweest. Hij kan ze misschien wel alle 18 gehad hebben, maar de ene schijnt intensiever gebruikt te zijn dan de andere. Daar kan het verschil in het aantal natuurlijk ook aan liggen. Maar het schijnt wel waar te zijn, dat men niet elke verbinding door een individuele man heeft kunnen laten bedienen. Dat is toch wel heel vreemd, als het handschrift een vrij duidelijk aanwijsbaar iets is met betrekking tot de afzender.

A. Ik geloof niet, dat u dat zeggen kunt.

21469. De **Voorzitter:** Ik heb hier in deze dossiers, die van het B.N.V. afkomstig zijn, een verklaring van iemand, die wij te zijner tijd ook als deskundige zullen moeten horen, maar die blijkbaar in een politieverhoor heeft gezegd, dat dit niet onopgemerkt kan blijven. Deze deskundige is chef-telegrafist van de K.L.M. Hij zegt: „Dat moet men merken, wanneer de verbindingen van bijv. 4 agenten door 1 man bediend worden, dan moet men er op stuiten, dat dit hetzelfde handschrift is.”

A. Dat hangt er helemaal van af, hoe de bezetting was van de ontvangstcentrale.

De **Voorzitter:** Ja, dat zegt hij er bij.

A. Ik zou het nooit zo positief durven zeggen.

21470. De **Voorzitter:** Dat zegt hij ook en daar wil ik juist in dit betoog naar toe. Hij zegt: „Tenzij de bezetting van het ontvangststation dusdanig is, dat daar een roulering plaats vindt, dat men eenvoudig de controle op de verschillende verbindingen uit dit oogpunt niet meer kan beoordelen, omdat er dan op dit tijdstip een toevallige man zit en er op een ander tijdstip eveneens een toevallige man zit.”

A. Dat lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat dit het geval is geweest.

De **Voorzitter:** Dacht u, dat . . . .

A. Dat lijkt mij helemaal niet onwaarschijnlijk.

21471. De **Voorzitter:** Het ligt natuurlijk voor de hand, dat het inderdaad het geval is geweest. Wanneer aan de Londense kant de man zat, die de agent had opgeleid, dan zou men het direct merken, wanneer het mis was. Maar het is voor de hand liggend, dat het anders was.

A. Een reden om te zeggen, dat ik denk, dat het rouleerde, is, dat het mij dikwijls is opgevallen, dat in bepaalde groepen telegrammen weinig fouten voorkwamen, die toch van alle mogelijke kanten kwamen, van verschillende afzenders. Daaruit heb ik afgeleid, dat de telegrafisten, die deze opvingen, minder goed waren dan andere groepen van Engelse telegrafisten. Dat kan natuurlijk ook ten gevolge van atmosferische stoornissen hebben plaats gevonden, dat is natuurlijk allemaal niet na te gaan. Maar ik geloof wel, dat de dienstdoende seiner vrij regelmatig rouleerden.

21472. De **Voorzitter:** Maar er was toch nog een methode, waarbij men, als men twijfelde, de agent kon testen op zijn handschrift?

A. Een test question dus.

21473. De **Voorzitter:** Nee, een test question is weer iets anders. Dat was een security-check, waarbij men iemand een bepaalde vraag op een bepaalde wijze liet beantwoorden. Neen, men kon hem op zijn handschrift testen. Ik heb dat zo begrepen, dat men dat handschrift op een plaat had opgenomen en het dan later daarmee kon vergelijken.

A. Dat kan, geloof ik, wel. Men kan dat uitmeten op een klankbord op welke wijze de.....

21474. De **Voorzitter:** Het is u niet bekend, hoe dat technisch gebeurde?

A. Neen.

21475. De **Voorzitter:** Is dit in uw dienst bij uw weten niet voorkomen?

A. Dat was niet nodig. Er werden identity-checks gebruikt, zoals ze gebruikt moesten worden. Dus al die andere middelstjes, die hulp-middelstjes hoogstens, zou men kunnen zeggen.....

21476. De **Voorzitter:** U zegt nu wel: het was niet nodig. *Schreieder* heeft gezegd, dat hij na het England-Spiel nog 6 Funkspiele, zoals hij dat dan noemt, heeft geprobeerd.

A. Die zijn allemaal mislukt.

21477. De **Voorzitter:** Ja, maar u zegt: dat was niet nodig. Dat moet toch mislukt zijn, omdat er toen van de kant van uw dienst en van de Engelse dienst de nodige controle werd uitgeoefend?

A. Uitsluitend op de identity-checks.

21478. De **Voorzitter:** Uitsluitend op de checks?

A. Ja. En daarop onmiddellijk aansluitende test questions en wat we nog meer hadden.

21479. De **Voorzitter:** Juist. Dus u kwam eigenlijk aan dat ultimatum *remedium* niet toe?

A. Neen.

21480. De **Voorzitter:** Herinnert u zich die zes „spelen” nog, die hij noemt? Hij noemt b.v. het spel „Egmont”. Of is dat geen bekende naam voor u?

A. Dat herinner ik mij niet meer.

21481. De **Voorzitter:** Maar u herinnert zich wel, dat u gevallen hebt gehad, waarin u telegrammen kreeg en waarbij u zei: „Dat is mis.”

A. Het is nog zelfs gebeurd in 1945.

21482. De **Voorzitter**: Welk geval was dat'!

A. De naam weet ik niet meer. Het was in het crosten van het land, Assen.

21483. De **Voorzitter**: *Schrader*?

A. Neen, het was een agent, die bij Assen zat, en wij vroegen hem zijn identity-check. Wij hebben toen test questions gevraagd. De man is ook gefusilleerd.

21484. De **Voorzitter**: U had dus als vast systeem, dat uw agenten meerdere checks hadden? Lauwers is uitgestuurd met een buitengewoon simpele security-check. Deze was nl. afgeleid uit zijn agentennummer 1672. Wanneer men de cijfers daarvan optelt, komt men op 16 en nu moest de 16de of de 32ste of de 48ste letter fout zijn. Slechts één van die letters. Dat was wel heel simpel. En van een test question was hem helemaal niets bekend. Hij had dus een buitengewoon simpele security-check. Bovendien was hem geen test question meegegeven. U zou waarschijnlijk in uw tijd zo niemand hebben weggestuurd. Dat is nu weer een fout, die, gezien de verhouding tussen de Engelse en Nederlandse dienst, volkomen op rekening van de Engelsen komt. De Nederlanders hadden daar eenvoudig niet mee te maken in die tijd. De agenten werden aangeworven door de Nederlanders en overgegeven aan de Engelsen, die dan verder alles met heil behandelden. Dan is er nog een andere vraag, die zich voordoet. Dat is nl. deze. Werkten de Engelse diensten — dat is, geloof ik, een vraag, die u veilig kunt beantwoorden, daar zit geen moeilijkheid in, maar het is een vraag, die zich sterk opdringt, gezien het gebeurde —, werkten de Engelse diensten S.O.E. en S.I.S. met hetzelfde ontvangststation en met dezelfde decoderingskamer of hadden ze ieder een afzonderlijk apparaat?

A. Ja.

21485. De **Voorzitter**: Juist. Elke dienst had dus een eigen ontvangststation en een eigen codekamer. Dat is heel belangrijk. Dat weet u positief?

A. Ja.

21486. De **Voorzitter**: U bent de eerste, die dit positief weet. De andere getuigen wisten het niet, ze konden het hoogstens vermoeden. Dit is ook merkwaardig in verband met het geval van *de Jonge*. *De Jonge* is uitgezonden begin 1942, geloof ik. In Mei zond hij goede telegrammen, toen is er een hiaat geweest en daarna kwamen de verkeerde telegrammen. Hoe komt het nu, dat, zoals blijkt uit de brief, waarin dit verteld wordt — een brief van captain *Seymour* aan de heer *Somer*, waarover ik het straks reeds had —, hoe komt het nu, dat men met betrekking tot *de Jonge* samenwerkte met S.I.S.? Moet men daaruit afleiden, dat men, als het een zuivere inlichtingenagent betrof, ook in die tijd samenwerkte met S.I.S. in plaats van met S.O.E.?

A. Ik geloof, dat u het even verkeerd ziet. *De Jonge* is uitgestuurd onder verantwoordelijkheid van *Derksema*. Hij is uitgestuurd vlak vóór mijn vertrek naar Washington. Ik heb hem toen zeer afgeraden om te gaan. Hij was een man, die te veel bekend was in Nederland.

21487. De **Voorzitter**: Hoe is dat mogelijk, want in Februari 1942 is het bureau van *Derksema* reeds overgegaan naar *de Bruyne*?

A. *De Jonge* is helemaal opgeleid onder verantwoordelijkheid van *Derksema* in Londen. Hij heeft dus van de Britten een opleiding gehad ook met de organisatie van *Derksema*. Ik weet niet precies wanneer zijn uitzending is geweest, maar als ik zou moeten schatten, zou ik zeggen Februari 1942. Ik dacht, dat hij eind Januari of Februari 1942 was afgetraind. Hij is toen uitgestuurd onder verantwoordelijkheid van die leiding.

21488. De **Voorzitter**: De vraag is nu: Waar kwamen in Mei en Juni 1942 zijn telegrammen binnen?

A. Die kwamen inderdaad bij die organisatie van S.I.S. binnen.

De **Voorzitter**: Juist, precies. Dan zijn we nu weer op de goede lijn.

A. Hij was opgeleid door deze mensen en hij had daar ook verbinding mede.

21489. De **Voorzitter**: Wij krijgen dus deze merkwaardige figuur, dat B.I. samenwerkte met S.I.S. Geen moeilijkheden. B.B.O. werkte samen met S.O.E., d.w.z. de gereorganiseerde S.O.E. Geen moeilijkheden. De telegrammen van *de Jonge* kwamen terecht bij S.I.S., hoewel het in de periode was, dat de dienst onder *de Bruyne* samenwerkte met S.O.E. Geen moeilijkheden, want bij S.I.S. heeft men de gevangenneming van *de Jonge* direct geconstateerd.

A. Ik was het in het begin daarom niet helemaal met u eens, omdat het niet juist is om te zeggen, dat er geen inlichtingendienst was, toen de M.I.D. of M.V.T. werd opgericht. Wel degelijk is toen de organisatie van *Derksema* overgenomen in de M.I.D. inlichtingenzaak. Dus ook wat daaraan vast had gezeten, in casu een man als *de Jonge*, wel is waar met kolonel *de Bruyne* als oppertoezicht.

21490. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat in al de gevallen, waarin men te maken heeft met de Engelse tegenspeler S.I.S. of met de gereorganiseerde S.O.E. het goed gaat. Maar de narigheid is geweest bij S.O.E. in de periode vóór de reorganisatie van S.O.E. Dan kom ik dus weer aan de vraag, die ik zo straks heb gesteld en die u positief hebt beantwoord, nl. of deze beide organisaties met aparte ontvangststations en aparte decoderingskamers werkten.

A. Zelfs aparte systemen van codes hadden.

21491. De **Voorzitter**: Dus dan zou daaruit de conclusie getrokken kunnen worden, dat, voor zover er van Engelse zijde fouten zijn gemaakt, dat geweest is bij S.O.E. in de periode vóór de reorganisatie van S.O.E.

A. Dat is de reorganisatie van de Hollandse afdeling geweest, want S.O.E. was een veel groter lichaam dan alleen Nederland betreffende.

21492. De **Voorzitter**: Juist. Ik weet niet of u het zich realiseert, maar daar maakt u een zeer belangrijke opmerking. U zegt, dat de reorganisatie betrof de Hollandse afdeling van S.O.E. Wij spraken zojuist over ontvangststations en decoderingskamers. De splitsing zal wel niet zover gegaan zijn, dat men bij S.O.E. een afzonderlijk Hollands ontvangststation had?

A. Neen, dat was een algemeen.

21493. De **Voorzitter**: Wat moet daarvan de conclusie zijn? Dat het dus niet kan zitten in het ontvangststation als zodanig. Moet het dus niet zitten in de decoderingskamer als zodanig?

A. Omtrent het ontvangststation ben ik het met u eens, doch in zake de decoderingskamer weet ik het niet.

21494. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat het mogelijk is..... Men had dit moeilijke bedrijf natuurlijk jaren kunnen spelen, zonder dat er brokken zouden zijn gekomen, zelfs indien slordigheden en nalatigheden als deze waren voorgekomen, zolang de Duitsers niet door geluk of slimheid achter deze nalatigheden zouden zijn gekomen. Het feit, dat iets niet verkeerd is gegaan, betekent nog niet, dat het allemaal goed was.

21495. De **Voorzitter**: Dat gaat maar ten dele op. Ook daarover hebben wij interessante gegevens. *Giskes*, die door zijn positie zowel de Abwehr in Nederland als in België en Frankrijk kende, heeft ons hier positief verklaard, dat alleen in Nederland zulk een spel gespeeld is kunnen worden.

Hij zegt daaromtrent ongeveer het volgende. Natuurlijk slaagden wij er ook in België en Frankrijk wel eens in om agenten in de val te lokken en ook wel eens om even een Spiel te spelen. Dat lukte wel eens. Met Rusland is het zelfs mogelijk geweest om er een te spelen van anderhalf jaar. Als ik het echter in procenten moet uitdrukken, dan was de kans in België 30 %, in Frankrijk 10 % en in Nederland 95 %, aldus *Giskes*. Ik meen, dat hij het zo ongeveer zei, maar ik wil er van af zijn, hoe die percentages precies waren. Ze waren echter wel ongeveer in deze orde van grootte. Wanneer er nu één decoderingskamer voor al deze landen werkte en er werden algemene fouten gemaakt, dan was natuurlijk de kans voor de Duitsers in België en Frankrijk even groot als in Nederland.

A. Inderdaad.

21496. De **Voorzitter**: In hetgeen wij nu op het ogenblik bespreken, ligt derhalve een aanwijzing, dat men het moet beperken tot de

Nederlandse sectie van S.O.E. Het ontvangstation kan men vermoedelijk wel uitschakelen.

A. Definitieve conclusies kunt u niet trekken.

21497. De **Voorzitter**: Ik heb alleen gezegd, dat daarin een aanwijzing ligt. Wij hebben nog geen conclusies. Wij hopen slechts, dat wij op het eind enige conclusies zullen kunnen trekken. Maar men moet er ten slotte door redenering proberen te komen. Al zet men dan misschien aanvankelijk wel eens een redenering op, die fout is.

A. Dat kan inderdaad.

21498. De **Voorzitter**: Ik zie thans, dat *Schreieder* in zijn rapport de aankomst van *de Jonge* stelt in Januari 1942 met een vraagteken er achter. Hij wist het blijkbaar ook niet zeker meer.

A. Het was ook in Januari. En dat was nog wel degelijk onder verantwoordelijkheid van de organisatie van de heer *Derksema*.

De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik.

Dan zou ik u nog een paar andere gegevens willen vragen. Ik heb in de stukken gevonden een lijst van de door B.I. gedropte agenten. Die heeft de hees *Sonzer* ons bezorgd. Dat zijn 43 agenten. Komt u dat weinig voor?

A. Ik weet het niet meer. Als men het mij gevraagd had, zou ik een hoger getal genoemd hebben. Ik heb echter de cijfers niet. Het zal wel goed zijn.

21499. De **Voorzitter**: Het begin is in de nacht van 11 en 12 Maart 1943. Het loopt door tot 11/12 April 1945.

A. Ja, dan is het goed. Dan klopt het.

21500. De **Voorzitter**: Met de lotgevallen er bij. De lijst van agenten van B.B.O. hebben wij echter nog niet. Weet u daaraan te komen?

A. Neen.

21501. De **Voorzitter**: Waar is het archief van B.B.O.?

A. Dat moet bij „Oorlog” zijn.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ik neem aan, dat het bij „Oorlog” is gekomen.

21502. De **Voorzitter**: Dan heeft de heer *de Graaf* hier verklaard, dat er rapporten van hem en zijn medewerkers zijn, die, als ik mij goed herinner, op 28 Februari 1946 bij de liquidatie van B.B.O. overhandigd zijn aan de heer *Sanders* van het B.N.V. Wij hebben echter bij de stukken, die wij van het B.N.V. hebben gehad, alleen aangetroffen het rapport over *Lauwers*, dat de heer *de Graaf* heeft opgemaakt en ondertekend, een rapport, dat strekt tot rehabilitatie van *Lauwers*. Maar de andere rapporten, waar hij over spreekt — hij had het zelfs over een kist vol rapporten —, hebben wij niet gekregen. Dat zijn rapporten, die o.m. betrekking hebben op het hele England-Spiel. Weet u misschien een weg, hoe wij deze kunnen krijgen?

A. U zou het de heer *Sanders* kunnen vragen.

21503. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat van de heer *Sanders* alle stukken — wanneer men ten minste de jongste Regeringsbescheiden te dien opzichte leest — bij B.N.V. zijn teruggekeerd.

A. Dat is, geloof ik, maar gedeeltelijk. Ik geloof, dat er in dit opzicht nog wel een en ander is, dat niet meer is teruggekomen.

21504. De **Voorzitter**: Bovendien is de stelling van de heer *Sanders*, dat er voor een deel duplicaten en triplicaten waren, zodat er altijd nog een exemplaar aanwezig was bij het B.N.V. Hoe dit echter zij, mijn vraag is deze: Zou u nog eens kunnen laten zoeken speciaal naar deze rapporten, dus de rapporten, die opgemaakt zijn door de heer *de Graaf* en zijn medewerkers? Het moeten verschillende rapporten zijn. Hij noemt bijv. een rapport, waarin ook gegevens staan omtrent de beide *Binghams*. Dat is ook een bekende mysterieuze geschiedenis, dat weet u wel. Deze heeft hij ingeleverd bij het B.N.V. Op dat rapport heeft hij nooit meer iets gehoord.

A. Weet u ook een datum?

De **Voorzitter**: Dat moet geweest zijn begin 1946. Hij heeft verklaard, dat hij met enige van zijn mensen met een onderzoek daarvan bezig was, en toen is op een gegeven moment het B.B.O. opgeheven. Dat is geweest op de datum, die ik zoëven noemde: 28 Februari 1946. Toen is dus het B.B.O. opgeheven en zijn de dossiers overgedragen aan de heer *Sanders*, dus aan het B.N.V.

A. Dat betekent niet precies hetzelfde, Mijnheer de Voorzitter!

21505. De **Voorzitter**: Op dat moment wel. Hij moest de rapporten van B.B.O. overgeven aan B.N.V.

A. Dat is anders zeer merkwaardig.

21506. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat de dossiers van het B.B.O. bij het B.N.V. terechtgekomen zijn. Als ik hierin onjuist ben, dan wil ik graag horen, wat hierin onjuist is.

A. Ik weet het niet, maar ik vind het zo onlogisch.

21507. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het B.B.O. werd opgeheven en de stukken gingen over naar het B.N.V. Dus de heer *de Graaf* moest hetgeen hij onder zich had, afgeven.

De **Voorzitter**: Ja, zo hebben wij het begrepen.

A. Ik meende, dat het naar het Ministerie van Oorlog zou zijn gegaan, naar de verantwoordelijke Minister.

De **Voorzitter**: Z6 is het ons medegedeeld.

A. Ik zal het nakijken.

21508. De **Voorzitter**: Graag, als u wilt.

Weet u ook wat de reden is geweest, dat het B.B.O., toen het opgericht werd, onder leiding kwam van generaal *van Oorschot*?

A. Dat is een persoonskeuze.

21509. De **Voorzitter**: Wat waren daar de motieven voor?

A. Ik denk, dat men in de eerste plaats generaal *van Oorschot* aan de gang wilde hebben, want hij was op dat ogenblik renteloos burger. En in de tweede plaats omdat men wist, dat generaal *van Oorschot* vrij behoorlijke verbindingen in Engeland had.

21510. De **Voorzitter**: Men moet aannemen, dat hij enigermate deskundig was op dit gebied.

A. Dat heeft men misschien aangenomen.

21511. De **Voorzitter**: Acht u dat niet juist?

A. Neen, totaal niet.

21512. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschot* is hier in Nederland toch de leider geweest van G.S. III? Ik begrijp, dat hetgeen hier in vredestand bij G.S. III gebeurde niet in de schaduw zal hebben kunnen staan van datgene, wat onder de harde noodzakelijkheden van de oorlog moest gebeuren. Maar aan de andere kant zou men kunnen zeggen, dat, vooral in de eerste tijd in Engeland, de heren van G.S. III dan toch in dat beperkte gezelschap, dat men daar had, mensen waren, die althans iets af konden weten van spionage en contra-spionage.

A. Dit was natuurlijk geen contra-spionage. Dit was sabotage en ik geloof niet, dat generaal *van Oorschot*, toen hij bij G.S. III was, iets afgeweten heeft van sabotage, noch iets geweten heeft van het uitzenden van agenten in dit verband, noch iets van verbindingen op dit gebied. Misschien, dat hij voor sommige dingen goed was, maar ik geloof niet, dat hij de hele vóorgeschiedenis kende.

21513. De **Voorzitter**: Het is in 1940 begonnen met de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst en daarbij doet de gang van zaken ons toch enigermate vreemd aan. Het was een zeer klein gezelschap toen in Londen; men had een tekort aan deskundigen op alle mogelijke gebieden. Door toevallige omstandigheden had men echter enkele officieren, die aan de leiding hadden gestaan van G.S. III. Het doet dan toch wel merkwaardig aan, dat men die stelselmatig er

buiten heeft gehouden, ook in 1942, toen de Inlichtingendienst in militaire handen kwam. Ik vind het een wonderlijk iets, dat men dan andere mensen, waarvan ik gaarne aanneem, dat het voortreffelijke officieren zijn geweest, maar die ten slotte van deze zaak niets wisten, die er absoluut geen ervaring van hadden, uitkoos.

A. Behalve kolonel *Somer* en degenen, die zijn opgeleid. Er zijn 11 mensen opgeleid.

21514. De Voorzitter: Dat was later, maar ik denk nu meer aan de tijd daarvóór. Het doet in ieder geval op het eerste gezicht wonderlijk aan. Waarom is dat zo gegaan?

A. U moet één ding niet vergeten, nl. dat het niet mogelijk zou zijn geweest om die officieren van G.S. III op te gaan leiden, want die „wisten“ het. Het klinkt erg onaangenaam natuurlijk, maar zij wisten het natuurlijk niet. Het feit, dat, buiten die 11 mensen, geen enkel persoon er eigenlijk iets van wist en er geen enkele voorbereiding van de kant van G.S. III is geweest vóór 1940, voor het geval van een vijandelijke bezetting, is de fout van het vóóroorlogse denken van de betrokken officieren van de Inlichtingendienst. Daarmede heeft men zich zelf naar mijn gevoel als inlichtingenman al een volkomen bewijs van onvermogen gegeven.

21515. De Voorzitter: Daarbij heeft onze neutraliteitspolitiek ook wel een rol gespeeld.

A. Desalniettemin. Met of zonder neutraliteitspolitiek is het natuurlijk zeer wel mogelijk om voorbereidingen te treffen.

21516. De Voorzitter: U spreekt nu wel van opleiding en opgeleiden, maar degenen, die het ten slotte gingen doen, zijn .....

A. In het begin helemaal niet opgeleid, inderdaad.

21517. De Voorzitter: Dus het blijft een wonderlijke geschiedenis. Ik geloof wel, dat ik thans het voornaamste van hetgeen ik u te vragen had aan u heb voorgelegd. Ik zou deze vraag nog aan u willen stellen: Meent u, dat u voor dit moeilijke onderzoek — want het gaat hier ten slotte om enige klaarheid te krijgen in een ontzaglijk mysterieuze geschiedenis — nog over gegevens of bepaalde aanwijzingen beschikt, die ons verder op weg kunnen helpen? Wij zijn pas aan het begin van een zaak, die, naar ik voorzie, nog heel wat arbeid zal kosten. Wanneer u ons hierbij zou kunnen helpen, zou ik dit buitengewoon op prijs stellen.

A. Mag ik even een opmerking maken? U hebt nl. in uw oproepingsbrief gevraagd om eventueel in mijn bezit zijnde papieren mede te brengen, maar die heb ik niet. U spreekt dus over het rapport betreffende het England-Spiel.

Als ik een verdere opmerking zou mogen maken, dan is het een opmerking, die u misschien onaangenaam in de oren klinkt, doch die wel juist is, nl. dat het geen enkele zin heeft om te trachten het onderzoek geheel sluitend te krijgen. De Engelsen zullen, naar mijn gevoel, en niet helemaal zonder reden volkomen, niet antwoorden op de door u gestelde vragen. De Britten zien namelijk dit heel anders dan wij dit zien. Zij zien dit vermoedelijk als een fout, die in de oorlog inderdaad ook gemaakt is, die aan een aantal mensen het

leven heeft gekost; een fout, die er één is van de zovele in de oorlog, waardoor mensenlevens werden opgeofferd. Zij zien dit bepaald niet in — ik zou haast zeggen — het dramatische licht, waarin wij dit zien. Het is voor hen een aantal mensen, dat in de oorlog is gesneuveld, zoals door een fout van een stuurman van een landingsboot de bemanning daarvan kan zijn gesneuveld. Dus zij vinden er zich bepaald niet over op. Ze zijn dus ook niet bereid zo ver te gaan als wij om achter de waarheid te komen.

21518. De Voorzitter: Dit verschil van inzicht is natuurlijk te begrijpen. Maar het standpunt van de Nederlandse kant is ook te begrijpen, omdat het voor ons niet alleen gaat om het feit, dat een aantal agenten, dat ingezet is, het leven heeft verloren, maar ook om het feit, dat als gevolg daarvan in Nederland een groot aantal landgenoten, dat aan het verzet deelnam, waaronder zich vele voortreffelijke vaderlanders bevonden, het leven heeft verloren. Daarom bekijken wij het enigszins anders.

A. Ja, ik begrijp ook volkomen het Nederlandse standpunt. Ik wijs hier alleen op het Engelse standpunt, dat een volkomen negeren zal zijn van elke vraag, die u hun eventueel zult stellen.

21519. De Voorzitter: Omdat dit laatste facet de Engelsen niet beroert en niet beroeren kan.

A. Indien u aan de Engelsen de vraag zou stellen, op welke wijze de decodering van telegrammen bij hen geschiedde, krijgt u daar bepaald nooit antwoord op.

21520. De Voorzitter: Dus de enige mogelijkheid — ik stel het op het ogenblik alleen als een theoretische mogelijkheid, ik zeg dus niet, dat wij daarvoor enige aanwijzing, laat staan voldoende aanwijzingen hebben — is, dat wij zouden kunnen bewijzen, dat er daar verraad is gepleegd.

Dat zou dus de enige mogelijkheid zijn, die overblijft. Want dat zouden zij inderdaad moeten toegeven, wanneer wij het konden bewijzen.

A. En dat toegeven zou aan hun kant wellicht de enige reactie zijn.

21521. De Voorzitter: De reactie laat ik daar. Hebt u nog andere punten, die van belang zouden kunnen zijn?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u ten zeerste voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt en sluit ik het verhoor.

C. L. W. FOCK.

DONKER, *voorzitter*.

ROOSJEN.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 27 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Roosjen, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit f.

Verhoor van

WILLEM DEN BOER,
oud 59 jaar, wonende te Dordrecht,
scheepsbouwkundig ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

21522. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij de tekst van een voordracht, die u op 10 Februari 1947 te Dordrecht hebt gehouden. Kunt u datgene, wat u toen verteld hebt, hier onder ede bevestigen?

A. Ja, absoluut. Ik sta daar voor in.

21523. De **Voorzitter**: Dan heb ik u naar aanleiding daarvan nog enige vragen te stellen. Misschien is het het beste, dat ik de zaak maar aan de hand van deze voordracht met u doorneem. U is in Juni 1941 van hier naar Engeland overgestoken als afgezant, zoals in uw voordracht staat, van alle toen bestaande grote organisaties, als „De Oranjewacht”, „de O.D.”, „de L.O.F.” en de groep van uw vriend *Erkens*. Had u een bepaalde opdracht, toen u wegging?

A. Ja. Het was de bedoeling, dat ik mij in verbinding zou stellen met onze Regering in Londen en er bij haar op aan zou dringen de leiding van het verzet hier te lande op zich te nemen, om zowel financieel als militair hulp te verlenen en ook om de eenheid te bevorderen; de tweedracht, die er toen heerste, was zeer groot. In verband hiermede kan ik u ook vertellen, dat ik teruggezonden zou worden .....

21524. De **Voorzitter**: Ja, dat wilde ik u juist vragen. Uit hetgeen u vertelt over het doel van uw uitzending blijkt, dat daar aan vast zat, dat u, nadat u de autoriteiten in Engeland op de hoogte had gesteld en nadat u de verzekering van de verwachte hulp en de nodige aanwijzingen had gekregen, weer terug zou gaan. Dat was eigenlijk de opzet?

A. Ja. Toen ik in Engeland aangekomen ben, heb ik mij ook direct opgegeven om terug te gaan.

21525. De **Voorzitter**: Hoe bent u overgestoken naar Engeland?

A. Ik ben overgestoken met een bootje. Het relaas van mijn overtocht moet ik wel even van het begin af aan vertellen. De Duitsers wilden mij gevangennemen in December 1940. Dit is hun echter niet gelukt. Ik ben ondergedoken en wilde toen voor de verzetsorganisaties naar Engeland gaan. Ik heb in die tijd contact opgenomen met alle organisaties. Ik ben ondergedoken geweest in Arnhem. Daar heb ik kennis gemaakt met een zekere mevrouw *Bakker*. Haar man was gearresteerd; deze was een van de eerste redacteurs van „Vrij Nederland”. Hij woonde in Velp. Bij deze mevrouw *Bakker* kwam dr. *Sajet*, een raadslid uit Amsterdam. Deze vertelde haar, dat hij het plan had om naar Engeland te gaan. Mevrouw *Bakker* vertelde hem nu, dat zij een hoge officier kende, die ook naar Engeland wilde gaan. Toen heeft hij aan mevrouw *Bakker* gevraagd, deze officier te verzoeken hem te willen waarschuwen, als deze de gelegenheid kreeg; omgekeerd was ook hij bereid de officier te waarschuwen. Enige maanden later belde mevrouw *Bakker* mij op en deelde mij mede,

dat ik naar Amsterdam moest komen. Daar heb ik een bootje geïnspecteerd, waarmede dr. *Sajet* met zijn twee zoons en nog enige anderen naar Engeland wilde gaan. Als scheepsbouwkundig ingenieur vond ik dat bootje er geschikt voor. Wij moesten het met zijn vieren kunnen dragen. Wij hebben het toen gekocht en het is op de dag van ons vertrek in een dichte vrachtwagen van Amsterdam tot ten noorden van Alkmaar vervoerd. Daar hebben zij het in een zijweg gereden en in een vliet te water gelaten en zo is dat bootje naar de Hondsbossche zeeuwering gebracht.

Dr. *Sajet* en ik zijn van Amsterdam met de trein naar Alkmaar vertrokken en met de bus naar Bergen. Toen zijn wij naar de plaats gegaan, waar het bootje lag. Het punt van vertrek was van te voren verkend. Hierbij was gebleken, dat er om de drie kwartier een patrouille langs de dijk aan de zee kant ging. Op het punt aangekomen, gingen wij boven aan de dijk liggen en zagen wij de patrouille passeren. Toen was het de tijd om het bootje uit het water te trekken en over de dijk te dragen.

21526. De **Voorzitter**: Was het donker?

A. Het was lichte maan. Het was 12 uur 's nachts, de 18de Juni 1941. Nadat het bootje over het strand gedragen was, werd het in zee te water gelaten. Van te voren had ik het gezelschap geïnspecteerd, omdat ik de deelnemers niet allen kende. Ik kreeg toen de indruk, dat ik het beste kon roeien en besloot daarom het bootje zelf door de branding heen te roeien. 500 m uit de kust konden wij dan de motor aanzetten. Wij hadden nl. een aanhangmotor. Het is wel interessant om nog het volgende te vertellen. Ik dacht nl. dat wij met z'n zessen waren en toen ik de lui telde, bleek het, dat wij met z'n zevenen waren. Wij hadden nl. een verstekeling aan boord. Er was gauw een jongen aan boord gekropen, die wij mee naar Engeland hebben genomen. Enfin, onze overtocht vormt nog een heel verhaal, maar ten slotte ben ik Engeland aangekomen.

21527. De **Voorzitter**: Hebt u in Engeland toen contact gekregen met de autoriteiten?

A. Ja, dat is heel interessant. Laat ik u even mogen vertellen, dat ik, vóórdat ik wegging — dat is ook van groot belang — door de ondergrondse (ik heb daarover nog niet in het publiek gesproken) gewaarschuwd ben voor de heer *van 't Sant*, die in Engeland was. Ik kwam in Engeland aan, waar men op zijn betrouwbaarheid nauwkeurig werd onderzocht en als het ware door een zeef ging. In de Patriotic School vond dit onderzoek plaats. Ik ben zeer voorkomend behandeld, dat moet ik zeggen. Daar ontmoette ik een heer, die ik herkende, hoewel ik hem eigenlijk nooit gezien had. Hij geleek sprekend op de heer *Laming*, van IJsselmonde, een houthandelaar. Toen ik hem zag, zei ik tot hem: „U heet *Larning*”. Hij bevestigde dit. „U bent zeker een broer van de heer *Laming* uit IJsselmonde, want u lijkt sprekend op hem”, zei ik. Dit bleek ook juist te zijn. Deze heer *Laming* waarschuwde mij ook voor de heer *van 't Sant*, omdat hij niet te vertrouwen was. Wij kwamen Vrijdag de 20ste Juni in Engeland aan en ik meen, dat wij 's Woensdags daarop al werden vrijgelaten. Wij werden toen overgebracht naar het Grosvenor Hotel, bij het Victoria Station in Londen. Daar kreeg ik de order mij de volgende morgen om 10 uur bij *van 't Sant* te melden. Ik zei: „Oh neen, dat doe ik nooit”. Om 10 uur zat ik die dag bij de eerste Minister, de heer *Gerbrandy*. Toen ik op zijn Kabinet kwam — het was in Brown's Hotel in Doverstreet, waar hij logeerde — was de heer *van 't Sant* ook daar. Daarom zei ik tot de heer *Gerbrandy*: „Excellentie, ik wens u onder vier ogen te spreken, het is van groot belang”. Toen heb ik de eerste Minister verteld, wat er aan de hand was. Die gaf mij de volgende verzekering: „Waarom het gaat, is mij bekend. In mijn qualiteit van Minister van Justitie heb ik kennis genomen van de stukken, maar in die zaken komt de heer *van 't Sant* geen blaam toe, maar de hoogste lof. U kunt met de heer *van 't Sant* in zee gaan.” Dat heb ik ook gedaan. De heer *van 't Sant* zat toen nog op Chester Square in Londen, waar de Koningin ook altijd kwam, als Zij in Londen was. Ongeveer twee maanden heb ik

daar dagelijks vertoefd en heb ik mijn rapporten geschreven. Ik heb een rapport geschreven over de strijd in en rondom Dordrecht, die ik meegemaakt heb. Ik wist nl. niet, of ik ooit in de gelegenheid zou zijn later een rapport te schrijven en dacht, dat het misschien voor de geschiedenis van belang zou zijn. Een tweede rapport heb ik geschreven over de geheime organisaties in Nederland. Ten slotte heb ik nog aangegeven, wat er eigenlijk met die organisaties gebeuren moest, dat er een commandant moest komen, dat er eenheid moest zijn, enz. Deze rapporten heb ik alle bij de heer van 't Sant ingediend. Reeds direct heb ik de heer van 't Sant medegedeeld, dat ik bereid was om terug te gaan. Hij voelde daar echter blijkbaar niet veel voor en vertelde mij, dat ik eerst gekeurd moest worden. Telkens drong ik op deze keuring aan, maar er kwam niets van. Ik herinner mij nog, dat hij op een Maandag naar mij toe kwam en zeide: „Ik heb gisteren de eerste Minister over je gesproken en ik heb een prachtbanaan voor je”. Op mijn vraag: „Welke?”, antwoordde hij: „Kijk eens, ik heb gehoord uit de berichten uit Nederland, dat de Duitsers alle brandspuiten uit Nederland hebben meegenomen. Op een der eerste schepen, die naar Nederland gaan, zullen brandspuiten mee vervoerd moeten worden. Ik verzoek u een studie te maken van brandspuiten hier in Londen en bij mij een rapport in te dienen.”. Ik zeide: „Mijnheer van 't Sant, het spijt me zeer. Ik ben niet voor brandspuiten naar Londen gekomen, maar voor het verzet in het bezette vaderland. Daar wil ik voor werken; voor iets anders voel ik niets.” Deze toestand heeft ongeveer 2 maanden geduurd. In die tijd heb ik die man leren kennen en kreeg hem een beetje door. Van 't Sant vertelde mij bv., dat het ontslag van Minister Dijkhoorn eigenlijk zijn werk was geweest.

21528. De Voorzitter: Dat Minister Dijkhoorn afgetreden was?

A. Ja juist. Volgens van 't Sant zou er een grote verandering in de Regering plaats hebben. Men was van plan een putsch te doen.

21529. De Voorzitter: Wie?

A. Nu ja, daar was een geheel complot van Hazelhoff Roelfzema, ir. Vos en anderen. Ik heb later vernomen — dat kan ik niet bevestigen, want ik heb er geen bewijs voor — dat Hazelhoff Roelfzema zelfs bij het Home Office, het Engelse Ministerie van Binnenlandse Zaken, geweest is om te vragen of dit zou willen toestaan, dat ze de Regering wegjaagden. Bij mij zijn zij voor deelname nooit geweest, want ze wisten wel, dat ze dan bij mij aan het verkeerde kantoor waren. Achter dit alles zat de heer van 't Sant.

21530. De Voorzitter: U bedoelt achter die voorgenomen putsch?

A. Ja. Hij verzekerde mij, dat er binnenkort een grote verandering zou komen, dus dat ik maar geduld moest hebben. Maar die verandering is nooit gekomen. Toen is eind Augustus 1941 de inlichtingendienst van van 't Sant afgenomen en kwam deze dienst te ressorteren onder Binnenlandse Zaken, onder Minister van Boeyen. Ik kreeg toen met Minister van Boeyen te maken. Die heeft ons inderdaad willen helpen.

21531. De Voorzitter: U zegt „ons”?

A. Ja, het verzet. Ik herinner mij nog — ik geloof niet, dat het in het verslag van mijn voordracht staat — dat ik Minister van Boeyen eens heb horen zeggen, dat het werk van het verzet in Nederland nog eens met gulden letters in de geschiedenis vermeld zal staan. Ik kreeg het zover gedaan, dat ik terug zou gaan naar Nederland. Daarvoor was nodig, dat ik parachutesprong. Ik heb een hele training meegemaakt, welke zeer interessant was. Ik hield er wel van. Op een Zondag ben ik toen naar het vliegerterrein gegaan. Maar — dat kan ik u ook vertellen — ik vertrouwde de zaak niet. Ik had eigenlijk een voor gevoel, dat er met mij wat zou gebeuren. Omdat ik er zeker van was, dat de heer van 't Sant niet wilde hebben, dat ik terugging, mede in verband — wat ik direct nog zal vertellen — met de rivaliteit, die er was, voelde ik mij er zeer onprettig aan toe. Er waren verschillende groepen, die lijnrecht tegenover elkaar stonden, ook bij de Engelsen, waarop ik direct nog hoop terug te komen. Ik heb zelfs gedacht, dat ze mij dood zouden laten vallen. Dit was een vermoeden, welk ik aan Minister van Boeyen mededelen wilde op de Zaterdag vóór ik ging parachutespringen. Maar aangezien hij helaas ziek was, ging dit dus niet. Ik heb toen admiraal Furstner opgebeld en gevraagd of hij mij ontvangen wilde. Aan hem heb ik mijn vermoeden medegedeeld. Deze vond dit vermoeden wel een beetje erg. Hij vertrouwde in ieder geval van 't Sant. Ik zei echter:

„Nou, ik vertrouw hem niet”. 's Zondagsmorgens ben ik in de Schotse kerk geweest, waar onze Minister Gerbrandy ook altijd kwam. Na afloop van de dienst heeft de heer Gerbrandy mij gevraagd of ik met hem wilde lunchen, hetgeen ik ook gedaan heb. Na de lunch hebben wij samen gebeden voor de goede afloop. Het is wel van belang, dat u dat weet. Bij de lunch was ook tegenwoordig de heer Kasteel, later Gouverneur van Curaçao. Deze vond het nodig, dat ik, als ik terugging, ook voeling zou opnemen met Aartsbisschop de Jong. 's Avonds ben ik toen weggegaan met een Engelsman, later het hoofd van de Engelse Geheime Dienst, de heer Seymour. In de daaropvolgende week heb ik parachutesprongen. Mijn vermoeden is helemaal niet bewaarheid geworden. De parachute, waarmee ik sprong, heb ik zelf uitgezocht. Ik had allerlei maatregelen voor mijn veiligheid genomen. Bij de tweede sprong heb ik een ongeluk gekregen. Ik maakte een verkeerde landing en heb toen eigenlijk mijn rug gebroken; mijn tweede lendewerf van boven werd in elkaar gestuit. Ik ben toen in een ziekenhuis opgenomen en heb 6 maanden in een gipsverband gelopen. Van een terugkeer naar Nederland kwam zodoende niets. Parachutespringen mocht ik niet meer. Als opvolger van mij is toen kapitein Broekman aangewezen. Deze zou in mijn plaats naar Nederland teruggaan.

21532. De Voorzitter: Met de uitzending van de heer Broekman is het ook niet voorspoedig verlopen.

A. Neen. Deze heeft ook een ongeluk gehad. Later mocht hij trouwens niet van de Engelse Geheime Dienst, omdat hij te veel wist en omdat hij, als men hem aan het praten zou krijgen, indien hij gevangen zou worden, dan te veel zou kunnen vertellen. Dit werd althans als reden opgegeven. Om de heer van 't Sant nog verder te typeren, kan ik u het volgende vertellen. Terwijl ik in het hospitaal lag, heb ik twee zeer deelnemende brieven van hem ontvangen. Maar in die zelfde tijd heeft hij tegen generaal van Ellemeet gezegd, die was toen nog adjutant van de Koningin: „Ik wou, dat hij maar doodgevallen was”. Toen de generaal mij dit mededeelde zei ik: „Generaal, ik geloof niet, dat hij dat gezegd heeft. ik zie hem daar niet voor aan.” Ik vroeg hem daarop, of hij dat later onder ede wilde bevestigen. Hij zeide: „Direct”. Ik geef hier weer, wat de generaal van Ellemeet mij gezegd heeft. Verder kan ik u nog het volgende mededelen. Toen ik in een gipsverband in Londen terugkwam, ben ik 's Zondags, als gewoonlijk, weer naar de Schotse kerk gegaan. Na afloop van de dienst heb ik Gerbrandy weer gesproken. Hij kwam naar mij toe en zeide: „Zo majoor den Boer, hoe gaat het niet u?” Ik zei: „Uitstekend”. Daarop zei hij: „U ziet er goed uit.”. Ik antwoordde: „Ja, Excellentie, dat is zo. Maar ik vind het zo jammer, dat het niet nodig was geweest”. Wat was nl. het geval? In die tijd was er een ferry-dienst op de kust hier, die verzorgd werd door de heer Hazelhoff Roelfzema en een zekere Krediet. Dezen hebben o.a. de heer Tazelaar op de kust gezet. Ik wist, dat de heer Gerbrandy dit bekend was. Daarom antwoordde ik de heer Gerbrandy: „Het is zo jammer, want liet was niet nodig geweest, Excellentie. Ik had niet behoeven parachute te springen; ik had met een bootje naar de overkant gekund.”

21533. De Voorzitter: Wanneer hebt u die parachute-oefeningen gedaan?

A. In October 1941. Om precies te zijn: liet ongeluk vond plaats 23 October 1941. Gerbrandy zeide mij toen: „Dat zijn dingen, waarmee de Regering geen rekening kan houden.”. Ik zeide: „Ik dank u, Excellentie.”. Dus een man van 52 jaar moest parachutespringen, terwijl er een bootje aanwezig was om mij naar de overkant te brengen. Dat wilde ik u nog even vertellen. Maar nu wil ik u nog iets vertellen van die Geheime Dienst.

Toen ik in Londen kwam, begreep ik er eigenlijk niets van, hoe het in elkaar zat. De heer van 't Sant was in die tijd chef van onze geheime dienst. Aan de Engelse kant trof ik kolonel Rabagliatti aan, terwijl er aan de Engelse kant ook weer een andere geheime dienst was, die eigenlijk onder leiding van de heer Laming stond. Later is Rabagliatti weggegaan en opgevolgd door Seymour. Dit was meer de spionage-afdeling. Deze stond later in verbinding met onze spionage-afdeling. Behalve voor de spionage diende zij ook voor het burgerlijk verzet, terwijl de andere groep diende voor de sabotage en voor het agressieve verzet. Ik zou dus, omdat ik voor het agressieve verzet overgekomen was, meer te doen gehad hebben met de groep Laming c.s. Bij ons had men dus de heer van 't Sant en aan de andere kant had men Minister Dijkhoorn en de toenmalige kapitein Kruls; zij leverden jongelui aan de Engelse Geheime Dienst van Laming, die hier gedropt zijn. Want nadat ik in Londen was aangekomen, ontmoette ik oaar 2 jongens, die teruggedaan zijn. Het waren Homburg en Sporre. Zij zijn allebei dood. Dat is heel jammer.

Dezen zijn door *Laming* teruggezonden. Ik had *Laming* over een en ander reeds gesproken, toen ik in de Patriotic School zat. *Laming* vertelde mij, dat hij hier een ondergrondse organisatie wilde tot stand brengen. Hij vroeg mij of ik *Willem Ruys* kende. Neen, die kende ik niet. Hij wilde namelijk niet *Ruys* beginnen. Ik deelde hem mede, dat die organisaties er reeds waren, en zei hem verder: „Als u gebruik maakt van mijn contactpunten, kunt u met allen in verbinding treden. Ik vertel u echter alles niet uitvoerig, want ik wii eerst contact hebben met onze Regering; alles moet van onze Regering uitgaan. Ik ga niet met u afzonderlijk onder één hoedje spelen, dat doe ik niet.” Dat heb ik ook nooit gedaan. *Laming* heeft *Homburg* en *Sporre* uitgezonden. Ik was zo gelukkig geweest om die twee personen een paar contactpunten van mij mede te geven. Ze zijn terechtgekomen in Rotterdam bij de heer *van Wijlen*. Ik heb hun medegedeeld — omdat het toen al bekend was, dat ik als parachutist opgeleid zou worden —, mijn vrienden te berichten, dat ze spoedig hulp zouden krijgen en dat ik misschien zelf terug zou komen. *Homburg* is gevangengenomen, aangezien hij door een vriend, die tandtechniker in Amsterdam was, verraden werd. Hij kwam in het Oranjehotel terecht, waaruit hij heett weten te ontsnappen. Is het u misschien ook bekend?

De **Voorzitter**: Ja.

A. *Homburg* is met twee vrienden, van wie één *de Haas* heette, in IJmuiden aan boord gegaan van een trawler. Ze zijn, toen de trawler op zee voer, te voorschijn gekomen en hebben toen de kapitein genoodzaakt naar Engeland te varen. Daar heb ik *Homburg* weer ontmoet; *Sporre* niet. Die schijnt wel weer een poging te hebben gedaan om naar Engeland te gaan, maar hij is door de Duitsers gevangengenomen, naar men mij verteld heeft.

21534. De **Voorzitter**: *Sporre* is niet gevangengenomen, hij is waarschijnlijk op zee verongelukt.

A. Het eerste, wat *Homburg* mij zei, was: „Majoor, waarom hebben zij de strafgevangenis in Scheveningen niet leeggehaald?” Ik zei: „Man, dat kon niet.” Ik had, toen ik in Engeland kwam — dit moet ik u om een goed relaas te geven nog vertellen —, een ontmoeting gehad met Prins *Bernhard*, die een „raid” wilde doen op de Nederlandse Kust. Hij wilde een kamp leeghalen in Noordholland, het kamp bij Bergen (Schoorl). Ik zeide: „Koninklijke Hoogheid, als wij toch een „raid” doen, moeten wij het goed doen. Dan moeten wij de stralgevangenis in Scheveningen leeghalen, daar zitten een hele massa goede vaderlanders, die wel ter dood veroordeeld zullen worden.” Hij vond dat een prachtidee. Ik heb hem toen gevraagd een plan te mogen maken en kreeg hiervoor toestemming. Door mij werd toen een plan gemaakt van een bruggehoofd van de kust tot de gevangenis. Ik had de tekeningen van de Duitse invasielichters naar Engeland meegenomen. Deze geleken veel op de Engelse *Thamesbarges*. Zij hadden hetzelfde model. Ik ben toen naar een bekende makelaar in Londen gegaan, alwaar ik een plan heb gevraagd en gekregen. Met behulp van dit plan werd door mij een ontwerp gemaakt voor ombouw in een invasielichter. Wij hadden deze heel goed kunnen gebruiken om op het strand bij Scheveningen te zetten en daarna de gevangenis leeg te halen. Enige weken na de indiening deelde Prins *Bernhard* mij mede, dat de voorgestelde „raid” niet kon doorgaan. Een groot deskundige op het gebied van het gevangeniswezen, in Londen aanwezig, was adviseur geweest bij de bouw van de gevangenis in Scheveningen en had het plan als onuitvoerbaar afgekeurd, o.m. omdat het alarmsysteem in de gevangenis zo uitstekend was. Deze deskundige was niemand anders dan de heer *van 't Sant*; die heeft het plan afgekeurd. Ik betreur het ten zeerste, want volgens mij was het zeker geslaagd. Ik weet, dat b.v. prof. *Schoemaker* uit Delft, terwijl hij in de gevangenis zat, zeide: „Wij worden niet doodgeschoten, want ze komen ons van uit Engeland halen.” Op zekere avond zei hij zelfs: „Vannacht gebeurt het.” Ik weet dit alles van de heer *Bokhoven* uit Rotterdam, die met hem in één cel heeft gezeten. Maar het gebeurde niet. Een hele tijd later, toen ik in Engeland was, las ik in „Vrij Nederland” een stukje van een jongen, die in het Oranjehotel had gezeten. Daar kwam een drukker uit Arnhem in voor, die lid van mijn groep „de Oranjewacht” geweest was. In „Vrij Nederland” stond, dat die man er ook van overtuigd was: „Wij worden vast verlost; zij komen uit Engeland ons halen.” En evenals prof. *Schoemaker* zei hij op een avond: „Vannacht gebeurt het.” Maar zij kwamen niet. Het plan werd afgekeurd.

21535. De **Voorzitter**: Als ik goed begrijp, bent u, nadat u dat ongeluk hebt gehad en dus niet meer terug kon, terechtgekomen op het Bureau M.V.T.?

A. Eigenlijk niet. Ik ben wel door Minister *van Boeyen* te werk gesteld op dat bureau. Maar kolonel *de Bruyne* wilde mij niet hebben. Waarom, dat weet ik nog niet. Vermoedelijk kan het volgende opheldering geven. Eens zei hij mij: „Je wilt op mijn stoel gaan zitten.” Ik was stomverbaasd en zei: „Kolonel, hoe komt u daar bij? Het zou mij het liefste zijn als ik onder u kon werken, desnoods als soldaat, als ik maar wat kan doen voor mijn vrienden aan de overzijde.” Dus vermoed ik, dat het uit rivaliteit geweest is. Het was daar, laat ik zeggen, een echte marinierskliek. Hij heeft daar *Lieftinck* ingehaald. Zij zijn ook de oorzaak geweest van het *England-Spiel*.

21536. De **Voorzitter**: U hebt daar inderdaad een tijd gewerkt?

A. Ja, ik heb heel veel gewerkt.

21537. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u daar gewerkt?

A. Op dat bureau heb ik nooit gewerkt.

21538. De **Voorzitter**: Bent u daar helemaal niet geweest?

A. Neen, zij wilden mij niet hebben.

21539. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat u daar een korte tijd gewerkt had.

A. Neen, ik ben nooit op dat bureau geweest. Ik heb kolonel *de Bruyne* op allerlei manieren gesteund, want door hem werd de zaak van de organisaties opgevat, maar hij wilde mij niet op zijn bureau hebben.

Ik betreur dat ook ten zeerste, omdat men waarschijnlijk *van der Waals* was misgelopen, indien van mijn contacten gebruik was gemaakt. Ik weet niet of het in dat boekje staat... Ja, dat heb ik in dat boekje ook gezet. Mijn vriend *Erkens* wilde *van der Waals* met mij mede naar Engeland sturen. Ik wist alleen niet, dat zijn naam *van der Waals* was. Hij was een monteur, die een gewichtige uitvinding had gedaan. Die uitvinding van groot belang voor de geallieerde zaak. Hij moest daarom naar Engeland. Dat gebeurde niet, want op een keer zei *Erkeiu*: „Die vent is niet te vertrouwen.” Hij probeerde ook mijn adres te weten te komen. Als hij dat geweten had, was ik ook prompt gevangengenomen. De groep-*Erkens* was volkomen op de hoogte van het gedrag van de heer *van der Waals* en heeft hem zelfs in 1941 willen liquideren. Dus als men in Engeland van mijn contact*, b.v. van de heer *van Wijlen* in Rotterdam, de zoon van de bekende *van Wijlen*, gebruik had gemaakt, dan was men *van der Waals* misgelopen. Men zou dan met *Erkens* in verbinding gekomen zijn en *van der Waals* had geen onheil kunnen stichten. Helaas heeft men dat niet gedaan.

21540. De **Voorzitter**: Maar wat zijn nu uw verdere werkzaamheden geweest in Londen?

A. Ik ben nog enige tijd werkzaam geweest op een bureau van kapitein *Doorman*, de tegenwoordige souschef van de staf. Daar ben ik bezig geweest om gegevens te verzamelen voor de krijgsgeschiedenis, van mensen, die in Engeland waren aangekomen en die hier iets van de oorlog hebben meegemaakt. Daarna ben ik te werk gesteld bij kolonel *de Bruyne*, maar die had geen werk voor me, dus toen had ik niets meer te doen. In die tussentijd heb ik heel veel geschreven, ik heb dat allemaal niet bij me. Ik heb b.v. in 1943 nog een brochure geschreven „Het Ideaal der geheime Organisaties in Nederland” en daarin precies uiteengezet, hoe eigenlijk de zaken van het agressieve verzet in Londen geregeld hadden moeten worden. Dat we een staf hadden moeten hebben, éénhoofdige leiding, die alle bureaux onder zich had en alles had voorbereid.

21541. De **Voorzitter**: U bent wel altijd in militaire dienst geweest?

A. Ja, ik ben altijd in militaire dienst geweest. Ik stond in Londen als een zeer lastig man bekend. Ik heb gevochten voor mijn vrienden en kon geen gehoor vinden, terwijl ik van nature helemaal niet lastig ben; mijn moeder zei altijd, dat ik zo'n gemakkelijke jongen was. Het was echter zo'n schandaal, wat ik daar zag, dat ik dikwijls uit mijn vel ben gesprongen. Ik ben door Minister *van Lidth de Jeude* op nonactiviteit gezet, zogenaamd „om redenen, dat er voor mij voor het tegenwoordige geen militaire functie beschikbaar was”. Ik kreeg toen geen salaris maar een ondersteuning, die ik echter geweigerd heb aan te nemen. Ik wilde geen ondersteuning hebben. Wij hadden in Londen reuzentractementen. Ik had natuur-

lijk mijn vrouw en 11 kinderen niet bij me en ontving mede door de kindertoeslag van nog 8 kinderen zoets van f 130 in de maand. Ik was dus in staat geweest geld over te sparen en had *van Lidth de Jeude* voor ondersteuning niet nodig. Ten slotte kreeg ik van hem een lief briefje, dat ik het zo niet moest opvatten. Het geld, dat ik ontving, moest ik als salaris beschouwen, al was dit dan gehalveerd. Ik heb het toen maar geaccepteerd. Dit heeft 11 maanden geduurd. Daarna ben ik te werk gesteld bij het Militair Gezag, maar daar ben ik door generaal *Kruls* weer uitgezet. In die tussentijd heb ik heel veel geschreven, o.m. twee rapporten over het herstel van de scheepsbouw.

21542. De **Voorzitter:** Het hoofdthema van uw voordracht is, meen ik, dat men het actieve verzet in Nederland had moeten gebruiken voor de bevrijding van Nederland. Het is echter naar uw oordeel zo gelopen, dat het verzet niet voldoende geactiveerd is en dat van uit Londen het Militair Gezag in het gevolg van de geallieerden hier is gekomen, niet waar?

A. Ja, de heren van het Militair Gezag waren zogenaamd de eerste bevrijders. Het is mijn grote grief, dat wij miskend zijn. Ik heb in mijn voordracht, die ik heb laten drukken en waarvan u daar een exemplaar hebt, over die stoomketel gesproken. Er was hier een ontzettende hoeveelheid energie aanwezig. Die hadden we kunnen gebruiken. Dan waren de Duitsers omstreeks de Dolle Dinsdag er uitgeslagen. Dat was altijd mijn hoop geweest. Ik had es zelf een zeer actief aandeel in willen hebben; daar had ik alles voor over gehad. Maar die kans hebben we niet gekregen. Men wilde van ons niets weten. In de reeds genoemde brochure, die ik in 1943 geschreven heb: „Het ideaal der geheime organisaties in Nederland”, heb ik op de voorpagina het volgend motto gebruikt: „Een volk, dat zijn goed en zijn bloed voor zijn vrijheid niet veil heelt, is die vrijheid niet waard”. Wij, agressieve verzetslieden, hadden die bereidheid, maar wij hadden een Regering in Londen, die deze bereidheid niet had en die ons tegenwerkte. Enfin, dat geldt bijna voor alle tijden; ook thans nog tegenover de Russen.

21543. De **Voorzitter:** Een van de onderwerpen van het Enquêtebesluit betreft de verbindingen van uit Engeland met het bezette gebied. In dit verband wordt door ons in het bijzonder het z.g. England-Spiel onderzocht. Daarbij komt de vraag aan de orde, welke fouten er aan de overkant zijn gemaakt. Hebt u uit uw Londense tijd nog bepaalde ervaringen opgedaan, die van belang kunnen zijn met betrekking tot de beoordeling van het verloop van zaken met het England-Spiel?

A. Neen, eigenlijk niet. Ik heb in 1943 al gehoord, dat het mis was. Door mijn toedoen zijn er een massa jongelui naar kolonel *de Bruyne* gegaan om zich als agent te melden, ook o.a. *Dourlein*; ik weet niet of u dat bekend is. Het is van belang, dat u die eens hoort.

De **Voorzitter:** Ja, maar die bevindt zich in Indië.

A. Ja, dat is heel jammer. Daar wilde ik ook nog iets over zeggen, want die lui hebben ontzettend veel gedaan. *Dourlein* werd met zijn vriend *Ubbink* uitgezonden, prompt gevangengenomen, komt in Haaren en vindt daar zijn vrienden. Zij kwamen toen tot de overtuiging, dat er twee lui naar Engeland moesten om een eind aan het spelletje te maken. Het lukt hun in Engeland te komen, maar zij worden daar gevangengenomen en zijn daar als een hond behandeld. *Dourlein* is, toen wij in Engeland aankwamen, gelijk met onze ploeg Engelandvaarders door H.M. de Koningin ontvangen, dus kende ik hem heel goed. Toen heeft hij dienst genomen, ik meen op de „Tjerk Hiddes” als luchtschutter. Op een keer was hij met verlof in Londen en ontmoette ik hem. Hij zei mij: „Majoor, ik vind het eigenlijk niks wat ik doe; er zit geen muziek in. Weet u niets anders voor mij? Ik heb gehoord, dat het mogelijk is om naar Nederland terug te gaan; dat zou iets voor mij wezen.” Ik zei hem: „Daar kan ik niets aan doen; ik zit niet in onze geheime dienst, omdat kolonel *de Bruyne* mij niet wil hebben. Maar ga jij maar naar kolonel *de Bruyne* toe en zeg maar, dat ik je gestuurd heb.” Dat heeft hij gedaan. Hij is toen aangenomen, hier gedropt, gevangengenomen, naar Haaren vervoerd, ontsnapt en weer teruggekomen in Engeland. Daarna ontmoette ik hem weer.

21544. De **Voorzitter:** Heeft u hem toen ook weer gesproken?

A. Ja, toen heb ik het hele verhaal gehoord. Het is ontzettend, zoals *Ubbink* en hij behandeld zijn na hun terugkeer in Londen.

Daarna is hij naar de Marine-vliegdienst gegaan en heb ik hem later nog meermalen gezien — hij is trouwens ook later, na de bevrijding, nog bij mij geweest —, echter voor het laatst in Engeland in April 1945. Toen zei hij: „Majoor, nu ben ik wanhopig.” Ik vroeg hem: „Wat is er dan aan de hand? Hij antwoordde: „Nou ben ik helemaal klaar en afgericht en nu worden wij niet meer uitgezonden.” Hij had nog zo graag verder met de moffen willen afrekenen; hij was een heel flinke jongen.

Ik vind het echter zo treurig, dat een officier als kolonel *de Bruyne* als overste in Londen is gekomen, generaal der Mariniers is geworden en ridderorden heeft gehad, terwijl lui als *Dourlein* c.s. zijn getrap en achteruit gezet, terwijl de kolonel toch hun chef was. Ik hoop, dat de commissie ook daaraan haar aandacht eens wil besteden en dat alles wordt rechtgezet, zodat die jongens weer geëerd en gerehabiliteerd worden. Dan heb ik ook reeds in dat opzicht mijn doel bereikt.

21545. De **Voorzitter:** Hebt u ook generaal *van Oorschoot* gekend?

A. Ja, dat is het juist. Ik heb in genoemde brochure geschreven, dat wij een éénhoofdige leiding hadden moeten hebben. Nu had *Gerbrandy* mij wel eens gezegd, dat er niemand was, maar dat was ik niet met hem eens. Volgens mij was generaal *van Oorschoot* voor deze functie uitstekend geschikt geweest. Hij had er heel goed slag van met mensen om te gaan. Deze eigenschap was nodig met het oog op de geweldige rivaliteit, die er ook bij de Engelsen heerste. Men had daar de groep van *Rabagliatti*, later *Seyrnour*, met de andere groep van *Laming*, waar ook *Bingham* bij hoorde. De Engelsen stonden ook als leeuwen en beren tegenover elkaar. Toen ik eens een opmerking daarover maakte, zei een Engelsman tegen me: „Have you never heard of the battle of Whitehall?” Het was dus daar ook al geen pais en vree.

Volgens mij is dit ook een der oorzaken geweest, waardoor het England-Spiel begonnen is, nl. met *Lauwers*. Ik weet niet of deze u reeds bekend is. *Lauwers* is uitgezonden door *Laming*. Terwijl *Lauwers* hier was en nog niet gevangengenomen, heeft er in Engeland een verandering plaats gehad in de leiding. Toen is *Laming* weggegaan en dat is bewerkt geworden door *Gerbrandy*. Die is er voor naar *Churchill* geweest en heeft hem verzocht die lui uit de geheime dienst weg te halen.

21546. De **Voorzitter:** Welke lui weg te halen?

A. Nu ja, men wilde andere mensen hebben.

21547. De **Voorzitter:** Om *Laming* weg te krijgen?

A. Ja juist, en in die zelfde tijd is generaal *van Oorschoot* op non-activiteit gezet. Te voren had zich de zaak-van *Buuren* afgespeeld. Daar weet generaal *van Oorschoot* ook meer van, die heeft dat helemaal meegemaakt. Generaal *van Oorschoot* was volgens mij de man geweest om ook die Engelse groepen bij elkaar te krijgen of althans er mee samen te werken. Hij is een man met zeer veel tact en is hier vroeger hoofd geweest van G.S. III. Later ben ik, nadat ik door generaal *Kruls* uit het Militair Gezag ontslagen was, bij het Bureau „Bijzondere Opdrachten” terechtgekomen, onder generaal *van Oorschoot*. Dat was in September of October 1944. Toen kreeg ik eigenlijk de orders van *Klijzing*; die regelde daar de werkzaamheden. *Klijzing* nu wilde mij aanvankelijk niet hebben, maar ten slotte kwam ik toch op het bureau. Ik mocht me van hem niet met de uitzendingen, enz. bemoeien en werd daar zo'n beetje als boekhouder aangesteld en moest de kas houden. Dit heb ik in het begin gedaan, later niet meer, want iedereen haalde maar uit de kas, terwijl ik weg was. Ik had geen contrôle, dus voelde ik er niets voor. Maar ik heb in die tijd heel veel met generaal *van Oorschoot* gesproken. Het is voor mij een heel aangename tijd geweest, nl. de periode, die ik op dat bureau doorgebracht heb.

21548. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Bent u er daar niet uitgezet?

A. Neen. Ik kan u in verband hiermede nog mededelen wat generaal *van Oorschoot* mij later thuis in Dordrecht verteld heeft. Toen hij naar de heer *van Lidth de Jeude* ging en hem verzocht de majoor *den Boer* op zijn bureau te werk te stellen, zei deze hem: „Neem die vent nooit, want binnen de veertien dagen hebt gij hooglopende ruzie met hem.” Verder zei hij: „En dan is hij nog Christelijk ook.” Ik heb mij in Londen nooit met partijpolitiek bemoeid, omdat bij onze organisaties leden van alle partijen waren. *Erkens*,

mijn beste vriend, was Katholiek en ook bij de „Oranjewacht” waren veel Rooms-Katholieken. Naderhand ben ik met dr. *Sajet* en met *Kees de Graaf*, die socialist waren, naar Engeland gegaan. Ik heb me dus met politiek nooit willen bemoeien, maar toch heb ik mijn beginselen niet willen verloochenen. Dus vandaar die uitdrukking van Minister *van Lidth de Jeude*.

21549. De *Voorzitter*: U hebt dus eigenlijk de werkzaamheden van het B.B.O. het dichtst van nabij meegemaakt. En was daar de opzet bevredigend?

A. Ja, die vond ik bevredigend. Ik heb daar de latere majoor *de Graaf* meegemaakt en die deed het uitstekend, wat ik er ten minste van gezien heb.

21550. De *Voorzitter*: Werden er door B.B.O. ook nog vrij veel agenten uitgezonden?

A. Jawel, maar ik ken die namen allemaal niet meer. Er zijn ook nog wel enkelen door de Duitsers gepakt en doodgeschoten. Maar wie dat geweest zijn, weet ik niet. Daar zult u misschien majoor *de Graaf* over kunnen horen, die is daar wel van op de hoogte. Ik weet het niet, omdat ik mij met de uitzendingen niet mocht bemoeien.

21551. De *Voorzitter*: Ik heb u thans wel de hoofdzaak gevraagd van hetgeen ik van plan was u te vragen. Hebt u zelf nog iets, dat u meent, dat in dit kader voor ons van belang zou zijn?

A. Ja, ik zou nog eens willen onderstrepen de miskening van het agressieve verzet. Daarom heb ik in het publiek o.a. in mijn voordracht, die in dat boekje staat, er altijd op aangedrongen, dat er een parlementaire enquête zou komen, die het Londense Regeeringsbeleid zou onderzoeken en dat juist ook zou nagaan. Volgens mij is dat van het grootste belang voor ons land geweest. Ik heb in dat boekje uiteengezet, dat, wanneer wij onze kans gekregen hadden, Nederland in Septemoer 1944 bevrijd zou zijn, en volgens mijn opvatting zou de oorlog door ons toedoen in 1944 afgelopen geweest zijn. Ik herinner mij nog, dat *Churchill* een rede hield in Maart 1945 en dat hij daarin zei, dat het heel weinig gemankeerd had, dat de oorlog in 1944 was afgelopen. Door ons toedoen was het zeker gebeurd, dat staat bij mij als een paal boven water. Het is de nalatigheid geweest van en het niet aanpakken van de zaak van liet agressieve verzet door onze Regering in Londen.

21552. De *Voorzitter*: Als ik goed begrijp, is uw idee in dezen geweest, dat na de Dolle Dinsdag het actieve verzet had kunnen optreden en dan met de Engelsers in Rotterdam had kunnen omsingelen en dat de geallieerden dan via de haven van Rotterdam West-Europa hadden kunnen binnenstromen?

A. Mijn hobby was de Moerdijkbrug te nemen. Ik heb in een mijner rapporten in Engeland geschreven: „In de 80-jarige oorlog begon bij Alkmaar de victorie en nu in deze oorlog zal bij Dordrecht de victorie beginnen.” Maar we hebben de kans niet gekregen. Ik had er mijn leven voor over gehad. Dat is mijn grote grief. En tot mijn dood toe zal ik daarvan getuigen en zal ik daarvoor vechten. Vooral ook omdat mijn vriend *Erkens* en vele anderen met mij hetzelfde ideaal hadden en het offer van hun leven gebracht hebben. Als men dat alles dan van de materialistische kant b-kijkt, zijn die offers eigenlijk voor niets geweest. Waarom hebben die mensen dat dan gedaan?

Ik heb in 1943 al aan Minister *van Lidth de Jeude* geschreven, dat dat de grootste gekken geweest zijn, die in Nederland geboren zijn.

21553. De *Voorzitter*: Maar een ding moet u daarbij toch in ogenschouw nemen, en wel dat bij de vraag in hoeverre van uit Engeland het verzet in Nederland geactiveerd mocht en kon worden de geallieerden natuurlijk ook een woordje meespraken.

A. Ja, maar die hadden ons graag willen helpen. Het staat bij mij als een paal boven water, dat, als wij generaal *van Oorschot* vanaf het begin gehad hadden en het plan klaar gehad hadden, het direct door *Montgomery* overgenomen zou zijn. De chef van de staf van generaal *Eisenhower* vroeg onze liaison officier — dat was de tegenwoordige generaal *Doorman* — „Hoe staat het met de partisanen in Nederland?” Maar *Doorman* wist er niets van.

Toen is hij ten slotte terechtgekomen bij generaal *van Oorschot*, dat was ongeveer Mei 1944. Generaal *van Oorschot* was pas in ac-

tieve dienst terug en zat er ook helemaal niet in. Deze is toen naar het hoofdkwartier gegaan en heeft het een en ander medegedeeld.

Maar als wij toen gezegd hadden: „Kijk eens, hier heb je ons plan, jullie hebben maar op een knopje te drukken en het begint tegelijk wanneer jullie „air-borne”-divisies aanvallen”, dan was het volgens mij zeker gebeurd. Trouwens, *Roosevelt* heeft voor de radio ook over hulp aan de partisanen gesproken. Wij konden alles krijgen. *Rabagliatti* heeft mij eens gezegd: „Kijk eens majoor, als het nodig is, krijg je van ons een slagschip.”

21554. De *Voorzitter*: Kunt u nog mededelen wat de reden was, dat u bij het Militair Gezag wegging of weg moest?

A. Dat kwam eigenlijk zo. Toen ik bij het Militair Gezag was, behoorde ik bij de staf van de militaire commissaris voor Rotterdam, omdat ik Rotterdam goed ken; eerst onder kolonel *Hoeke* en later onder kolonel *van Leeuwen*. In een onderhoud met generaal *Kruls* vertelde ik hem, dat, wanneer ik naar Rotterdam zou gaan, leden van de geheime organisaties aldaar naar mij toe zouden komen, o.a. mijn vrienden *van Wijlen*, *Backer Dirks*, de tandarts, en anderen. „Dat mag volstrekt niet,” zei hij mij. Ik zei: „Maar daar kan ik toch niets aan doen, die komen vanzelf.” Hij voegde mij daarop toe: „Dat kan ik niet hebben, dan moet je maar weg.” Ik vond het goed; alleen was ik toen weer even ver als voordien en was er voor mij geen mogelijkheid van terugkeer na de bevrijding. In verband hiermede kan ik u nog het volgende vertellen. Na aankomst van de heer *van Heuven Goedhart* in Engeland kon ik deze maar niet te spreken krijgen. Hij werd als het ware gevangengehouden door *Gerbrandy* en hij was reeds zes weken in Londen, toen ik een onderhoud met hem had. Aan het einde hiervan vertelde hij mij, dat hij dictator zou worden gedurende de eerste dagen, nadat Nederland bevrijd was. Dat heb ik in mijn oren geknoopt. Toen ik dus bij het Militair Gezag vandaan ging, ben ik weer naar *van Heuven Goedhart* gestapt en zei hem: „Ik ben bij het Militair Gezag ontslagen, dus zal ik genoodzaakt zijn na de bevrijding van Nederland hier te blijven. Ik verlang naar mijn vrouw en elf kinderen. U heeft mij gezegd, dat u voor de eerste dagen dictator in Nederland zal zijn, dus kunt u er voor zorgen, dat ik direct terugga?” Hij verwees mij naar *Kruls* en schrok er van, toen ik hem aan zijn mededeling herinnerde.

21555. De *Voorzitter*: Hebt u nog iets anders mede te delen, waarvan u meent, dat het voor ons van belang kan zijn?

A. Ik zou wel tot morgenochtend door kunnen gaan met vertellen van mijn ervaringen over de behandeling van het verzet in Londen. Over *van 't Sant* zou ik ook nog het een en ander kunnen mededelen. Ik ben nog bezig enige zaken te onderzoeken en tracht nadere gegevens te krijgen.

21556. De *Voorzitter*: Als u gegevens hebt, die verder gaan dan vermoedens, dan is het natuurlijk wel van belang.

A. Ja, dat is waar. Ik ben ook niet zeker van alles. Als ik nadere gegevens krijg, mag ik die dan nog aan de commissie mededelen?

21557. De *Voorzitter*: Acht u dat mogelijk?

A. Ja. Zou ik misschien nog een nader onderhoud mogen hebben van een halfuur?

De *Voorzitter*: Als u nieuwe gegevens heeft, kunt u dat altijd eerst schriftelijk mededelen en dan kunnen wij deze nadien nog eens bespreken.

A. Goed. Mijn hoofdbezwaar is de miskening van het verzet. Ik had de voordracht, die in dat boekje staat, ook kunnen houden met als titel: „Hoe de ondergang van Nederland is voorbereid”.

De *Voorzitter*: Mag ik u dan dank zeggen voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt? Ik sluit het verhoor.

W. DEN BOER.

DONKER, voorzitter.

ROOSJEN.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES DE GEUS,
oud 37 jaar, wonende te Wassenaar,
kapitein der infanterie.

Hij legt de eed af als getuige.

21609. De **Voorzitter**: Kunt u ons vertellen, wanneer u in Engeland bent gekomen en op welke wijze?

A. Ik ben in Engeland aangekomen op de volgende wijze: Op 6 September 1944 heb ik een telegram van de Regering gekregen om mij met de grootst mogelijke spoed naar het hoofdkwartier van de geallieerde strijdkrachten te begeven.

21610. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op die datum?

A. Hier in den Haag.

21611. De **Voorzitter**: Dus u bent nagenoeg de gehele oorlog hier geweest?

A. Ik ben het grootste gedeelte van de oorlog hier geweest, althans 4 jaar.

21612. De **Voorzitter**: Eerst na Dolle Dinsdag bent u vertrokken?

A. De dag na Dolle Dinsdag ben ik vertrokken.

21613. De **Voorzitter**: Waar bent u toen de linies doorgegaan?

A. Bij Antwerpen ben ik toen door het vechtende front gegaan.

21614. De **Voorzitter**: Was u het doel van het verzoek in het telegram op dat moment al duidelijk?

A. Ja, dat was mij duidelijk, omdat ik gedurende 4 jaar met de overkant had samengewerkt.

21615. De **Voorzitter**: In welke organisatie had u dat gedaan?

A. Het is zo gegaan: Vóór 1940 had men mij eigenlijk al eens gecontact voor het eventueel verschaffen van inlichtingen e.d. Vóór 1940 ben ik daar niet op ingegaan, omdat ik meende, dat het niet juist zou zijn in het kader van onze neutraliteitspolitiek, en mede door het feit, dat ik ook toen al reserve-officier was, weshalve ik mij te onthouden had van alles, wat zou kunnen wijzen op een partij kiezen in onenigheid tussen buitenlandse Mogendheden bij voorbeeld. Maar, toen direct na de capitulatie in 1940, toen ik nog met mijn compagnie te velde was, eigenlijk in afwachting van of naar Duitsland of ergens anders heengebracht te worden, men mij vroeg, of ik toen bereid was om, voor zover dat mogelijk was, te helpen, heb ik dat zonder enige twijfel gedaan. Ik ben direct met de 2 mensen, die daartoe bij mij kwamen, aan het werk getogen en we hebben toen het begin gemaakt eigenlijk met het verstrekken van inlichtingen betreffende de vijandelijke activiteit op ons grondgebied. Het gevolg daarvan is geweest, dat, toen deze mensen, die in dienst waren van de Engelsen (en geen Hollanders waren, al spraken zij in zekere mate Hollands), in October 1940 zijn weggegaan, zij mij hun code en meerdere gegevens achterlieten.

21616. De **Voorzitter**: Waren dat mensen, die in Mei 1940 achtergebleven waren en die vóór Mei 1940 reeds in ons land waren?

A. Ja.

21617. De **Voorzitter**: Het waren toch geen mensen, die gedropt waren?

A. Neen, ik had ze al in Juli 1939 voor het eerst ontmoet.

21618. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren het Hollanders?

A. Neen, het waren Engelsen.

21619. De **Voorzitter**: Kent u de namen van deze mensen?

A. Ik ken de namen in zoverre, dat mij nog nooit is duidelijk geworden of het hun juiste namen waren dan wel hun „covernames”.

21620. De **Voorzitter**: Wat waren die namen?

A. Ik weet niet of het zin heeft om deze namen hier te noemen, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer u er op staat, dan wordt het natuurlijk een andere zaak. Natuurlijk ben ik in alles bereid u die inlichtingen te geven, die ik weet, maar aan de andere kant vind ik, dat we altijd heel voorzichtig moeten zijn, waar het betreft bevriende diensten, te meer daar men toch al meer dan eens aanmerking gemaakt heeft op het feit, dat hier over het algemeen te veel gekletst en te veel geschreven wordt, juist over die dingen, waar toch een zo groot mogelijke zwijgzaamheid geboden is.

21622. De **Voorzitter**: Ik heb op het ogenblik nog geen bepaalde aanleiding om bij mijn vraag te persisteren, maar toch zweven om deze zaak enige elementen, die het op een gegeven moment wel eens gewenst zouden kunnen doen zijn om enige namen te weten. Maar ik zou zeggen, laat u het op het ogenblik maar rusten.

A. Mag ik het u zo zeggen, Mijnheer de Voorzitter — het zit misschien zo —, u doelt wellicht op de namen van *Johnny* e.d., die dat mogelijk wel geweest zouden kunnen zijn. Zij kunnen het per se niet geweest zijn; dit kan ik u positief en zonder enig voorbehoud verklaren, daar deze mensen met niemand, maar dan ook met niemand buiten mij om in contact geweest zijn.

21623. De **Voorzitter**: En wat is er met deze mensen gebeurd?

A. Deze mensen zijn gepakt in 1940 op de grens in Limburg, toen ze getracht hebben om achter Maastricht om via Canne over het Aibertkanaal te komen en zo hun weg verder zuidelijk te vinden om natuurlijk naar hun eigen basis terug te kunnen gaan. Zij zijn daar gepakt, naar grote waarschijnlijkheid, en later zijn ze in Sachsenhausen terechtgekomen en daar gezien en ontmoet door een van de mensen, waar ik ook wel mee samengewerkt heb. Die heeft mij verteld, dat ze gefusilleerd zijn in de nacht, volgende op de ontvluchting van de neef van *Churchill* uit dat kamp (nacht 1 op 2 Februari 1945).

21624. De **Voorzitter**: Ze hebben het leven er dus niet afgebracht?

A. Neen.

21625. De **Voorzitter**: En daarna bent u met uw werkzaamheden door blijven gaan?

A. Toen zij dus weg waren, zou de zendapparatuur op een afgesproken plaats bezorgd worden, waar ze niet gekomen is, waarschijnlijk zijn zij te erg op de huid gezeten, maar ik ben toch doorgegaan. Ik heb de hele oorlog verder gewerkt onder een eigen code-naam en onder enige schuilnamen.

21626. De Voorzitter: En hebt u in die tijd steeds over een zender beschikt?

A. Ik heb in die tijd over diverse zenders beschikt.

21627. De Voorzitter: Hebt u dat gedurende de gehele tijd gedaan, tot 1944 toe?

A. Tot op het moment, dat ik weggegaan ben en nadat ik weggegaan ben.....

21628. De Voorzitter: Ik zeg het daarom, omdat bijv. *Schreieder* min of meer triomfantelijk beweert, dat hij op een gegeven moment alle verbindingen naar Engeland controleerde.

A. Maar daar heeft hij één uitzondering op gemaakt, op de zitting, toen hij heeft gezegd: „Es gab nur einen Agenten, den wir niemals gesehen haben, den wir niemals identifizieren könnten, das war „L. 63”.”

21629. De Voorzitter: Meent u, dat hij u daarmee bedoeld heeft?

A. Dat weet ik zeker.

21630. De Voorzitter: Maar hoe hebt u dan een verbinding tot stand kunnen brengen? Ik bedoel, op een gegeven moment heeft u een zender gekregen, maar daarmee had u nog geen verbinding.

A. Om te beginnen hebben deze Engelsen, waarmee ik gewerkt heb, en dat is mij gebleken, al mijn antecedenten en datgene, waarover ik beschikken kon, naar Engeland doorgegeven. Want anders was het onmogelijk geweest, dat ik op een zeker moment in het agentenalbum van de Engelsen, waar ik een onbescheiden blik in kon slaan, mijn eigen naam, zij het dan met een fout erin en zij het met een verkeerd regiment erbij, terug kon vinden.

Maar ik heb in 1941 de eerste man bij mij ontvangen, die uitgezonden was uit Engeland, hij wist zelf wel niet goed, door wie hij nu eigenlijk was uitgezonden, wie zijn directe chef was.....

21631. De Voorzitter: Was dat een Nederlander?

A. Dat was een Nederlander, dat was *Aart Alblas*. Deze is toen, behalve bij anderen, ook bij mij gekomen en ik heb hem van heel veel militaire gegevens voorzien en met hem gewerkt. Ik heb al mijn gegevens en al mijn berichten via hem onder eigen naam gespuid; hij is in Juli 1941 bij Nieuweschans gedropt en hij was ongeveer Augustus bij mij, toen heb ik met hem contact gekregen en heb ik met hem gewerkt tot in Juli 1942.

21632. De Voorzitter: Volgens het verhaal van *Schreieder* werd hij gecontroleerd.

A. Dat wil zeggen, hij werd in zoverre gecontroleerd, dat men van zijn bestaan wist en zijn uitzendingen kon volgen zonder te weten wat de inhoud van de berichten was, doch pas op het uiterste nippertje, want zij hebben hem niet lang gecontroleerd. Zij hebben hem pas gecontroleerd, toen er een andere agent werd gedropt, de nieuwe codes voor hem mee zou brengen en nog meerdere dingen. Van dat moment af hebben zij hem kunnen controleren, omdat de aanvankelijke code, die deze agent bij zich had, dezelfde was als die *Aart Alblas* gebruikte. Dat was die met het sleutelwoord „Oranje boven" en de code was: „Wer reitet so spat durch Nacht und Wind, es ist der Erlkönig mit seinem Kind".

21633. De Voorzitter: Inderdaad heeft *Alblas* de eerste tijd ongecontroleerd gezonden. *Schreieder* zegt, dat hij pas gecontroleerd is vanaf de komst van *van der Reyden*, die een nieuwe code voor hem meebracht. *Van der Reyden* arriveerde in Februari 1942.

A. De eerste tijd heeft hij absoluut ongecontroleerd gezonden en bovendien, al zou hij gecontroleerd gezonden hebben, dan zou dat niet erg geweest zijn, om de doodeenvoudige reden, dat in de berichten, althans in die, welke hij voor mij verzonden heeft, men alléén maar heeft kunnen lezen, dat praktisch alles, wat de heren hier deden, en elke stelling, die zij gingen ontwerpen, al werd er nog maar met piketten in de grond geslagen, naar de overkant werd overgeseind. Maar behalve via de radio ging het toch ook wel via de koeriersweg. Die wetenschap gaf hen echter geen vat op de agent.

21634. De Voorzitter: *Schreieder* stelt het zo voor, dat hij *Alblas* een tijd zijn gang heeft laten gaan, omdat, toen hij eenmaal gecontroleerd werd, *Schreieder* daar sok een zeker voordeel in zag. Maar toen op een gegeven moment door *Alblas* waarschuwingen werden uitgezonden over *Jambroes*, liep het mis, althans was *Schreieder* bang, dat het mis zou lopen, en toen is hij tot de arrestatie van *Alblas* overgegaan, althans zo stelt hij het ten minste voor.

A. Ik geloof niet, dat het helemaal juist is, Mijnheer de Voorzitter! Men had al veel eerder getracht hem te arresteren.

21635. De Voorzitter: Maar u weet wel, dat hij het zo voorstelt?

A. Ik heb al zoveel voorstellingen van zaken gehoord, dat het mij niet meer mogelijk is al die beuzelingen uit elkaar te houden. En eigenlijk ben ik ook niet van plan de moeite te nemen om mij erop die wijze in te verdiepen, omdat ik op dit punt wel meen te weten, hoe het zo ongeveer gegaan is. Want wanneer *Schreieder* beweert, dat hij eerst prijs stellen op de gevangenneming van *Aart Alblas*, nadat hij meende aan te moeten nemen, of meende te mogen aannemen, dat telegrammen uitgezonden werden, waarin gewaarschuwd werd, dan geloof ik, dat hij de waarheid per se niet spreekt, en wel hierom, omdat betrekkelijk kort na de aankomst van *Alblas* in bezet gebied (precies weet ik dat niet meer uit mijn hoofd, dus wanneer u lateï mocht horen, dat die datum of tijdsaanduiding niet juist was, houdt u mij dan ten goede, want dat wil wel eens door elkaar gaan, want ik heb er nooit iets over opgeschreven), dit moet ongeveer October of September 1941 geweest zijn, dus toen hij 3 maanden hier was, de S.D. getracht heeft hem gevangen te nemen. Toen werkte hij met een zender op de 80 m band. Meer dan eens heeft hij daarmee in de Paulinastraat 6, hier in het Bezuidenhoutkwartier, gewerkt. Daar is hij gepeild op ern morgen. Het heeft verder geen zin u dat hele verhaal te vertellen, want het is verder ook helemaal niet belangrijk, maar het feit is, dat zij het in de gaten kregen en hij er op de fiets tussenuit is gekomen, en één van de meisjes, die daar waren, van die familie, waar hij dan in huis was, heeft kans gezien om het koffertje met de zender achter op de fiets te binden en het hier in de Bijenkorf in bewaring te geven. Maar op dat moment was de hele buurt rondom de Paulinastraat afgezet en het is alleen aan hun eigen stommiteit en aan het absoluut doortastend optreden van *Aart Alblas* en die twee meisjes te danken, dat zij er doorheen geslipt zijn. Dus toen zaten zij al achter hem aan en hadden zij zijn zender al gepeild. En van die tijd af hebben zij niet nagelaten om te trachten hem steeds beter in de peiling te krijgen, want zij hebben zelfs van vliegtuigen gebruik gemaakt om hem op die wijze te peilen. Toen hij in de buurt van de Loosdrechtsche Plassen gezonden heeft, hebben zij zelfs getracht met peilingen uit de lucht steeds nader en naderbij te komen, totdat zij op het laatst precies boven de boerderij cirkelden, waar hij inzat. Toen was het ook maar beter om de benen te nemen. Toen hij bij de grote weg kwam, passeerden hem al de wagens met de Sicherheitsdienst, op weg naar die boerderij, dus u voelt wel, dat dat ook wel kort aan was.

En toen was het onmogelijk, dat zij de code van *Aart Alblas* hadden. want *Aart Alblas* is al die tijd, zeker meer dan een halfjaar, hier alleen geweest.

21636. De Voorzitter: Dus *Alblas* behoorde blijkbaar wel tot de agenten, die over een grote dosis moed en vindingrijkheid beschikten?

A. Meer dan dat zelfs. Men heeft mij destijds van Engelse zijde gevraagd om over *Alblas* het een en ander te zeggen en toen heb ik gemeend aan het slot dit te moeten samenvatten in de volgende woorden:

„In my opinion he has by acting thus most commendably carried out his Anglo-Dutch assignment and given proof of *Courage*: by going in to Holland as the second agent in a period of the deepest depression and forcing his way among an extremely dangerous enemy; *Prudence*: by holding his own for more than a year in a clever manner and inflicting harm to the enemy, with the aid of means which were out of all proportion to those of his opponents; and *Faith*: by sacrificing himself knowingly to serve others, that is the Allied Warfare, even in the greatest ordeals, keeping his device „for Queen and Country”.

21637. De Voorzitter: Dus niet alleen de eigenschappen, die ik u zoëven noemde, maar ook een groot idealisme?

A. Zeker! En hij wist ook waarvóór hij vocht. Hij is niet één van diegenen, die ik ook meegemaakt heb, die zich door de romantiek en

alles, wat er meer in die richting is, hebben laten leiden, dat in geen geval. Hij is juist één van die jongeren geweest, die precies begrepen hebben waarom het ging en die ook doelbewust hebben getracht om hun plicht te doen en misschien zelfs meer dan hun plicht.

21638. De **Voorzitter**: U bent er dus in geslaagd om al die tijd uit de handen van de Duitsers te blijven. Was dat nu, wanneer u het achteraf bekijkt, te danken aan een grote dosis geluk of kwam het misschien, omdat u volgens een bepaalde methode werkte, die de mogelijkheid van uw ontdekking tegenging?

A. Ik geloof, dat u met die laatste veronderstelling de werkelijkheid het dichtst benadert.

21639. De **Voorzitter**: Werkte u helemaal op u zelf?

A. Neen. dat niet, want alles bij elkaar had ik toch zeker wel een 40 tot 50 medewerkers. Alleen tot op heden heb ik nog nooit de namen van al deze mensen genoemd, omdat die er net zo als ik over denken: wanneer je je zelf nutteloos wilt maken, moet je dat per se doen. Ik wil hierover u nog wel iets opmerken. Ik heb hier nog een fotokopie van een brief van *Aart Alblas*. Per ongeluk heb ik, dat zult u zelf ook wel gemerkt hebben, mijn eigen codenaam laten vallen. Er zijn er nog wel meer, die het door zekere omstandigheden weten, maar u zou mij toch wel een plezier doen, wanneer u dit zoveel mogelijk binnen deze kamer en deze commissie hield. Ik ben er helemaal niet op gesteld, dat men weet, dat ik onder die naam geopereerd heb, althans dat ik het ben.

De **Voorzitter**: De moeilijkheid is, zoals u weet, dat al deze verhoren genotuleerd worden.

A. Ja, inderdaad, maar ik bedoel het zo, ik ben niet op publiciteit gesteld.

De **Voorzitter**: Ja, maar uiteindelijk worden die verslagen ook afgedrukt, als bijlagen van het verslag van de Enquêtecommissie. Nu weet ik niet of heel veel mensen zich zullen verdiepen in die verhoren, maar de kans bestaat altijd.

A. Ja, maar dan bestaat er toch altijd de mogelijkheid, dacht ik, dat niet het verband tussen de juiste naam en de z.g. codenaam gelegd wordt. De één kan verklaard hebben of de ander kan verklaard hebben, dat is toch ook een mogelijkheid.

In dat verband wil ik u dan dit nog even laten horen:

„After more than half a year I was told, that more people from Utrecht had supplied me with informations. Those people were caught in connection with other things and had said such. Of course I could only deny. Also I had to tell what L 63 meant, which was written at the top of a letter wich dealt about me. Of this I was absolutely ignorant.”

Dit briefje heeft hij op een verbazend slimme wijze uit de gevangenis weten te krijgen naar zijn verloofde en op deze wijze heeft hij mij gewaarschuwd. Zij begreep er natuurlijk niets van, maar hij heeft mij op deze wijze gewaarschuwd: „Maak je geen zorgen, want ze weten absoluut je identiteit niet.” Voelt u wat een meesterlijk spel hierin zit? Dit is niet het spel van „smeer hem, duik onder”, of „het wordt gevaarlijk voor je”, maar het is het spel van een man, die begrijpt waarom het gaat: „je hebt de tijd nog”. Wanneer hij hier durft te schrijven: „Of this P was absolutely ignorant”, dan wil dat zeggen, met het voorgaande er bij, dat de Duitsers niet in staat waren om enige beschrijving over die L 63 te geven.

21640. De **Voorzitter**: Ik vind het daarom belangrijk wat u op het ogenblik zegt, omdat met betrekking tot de agenten van het England-Spiel van de kant van de Duitsers nogal eens gezegd wordt: „wij hadden het op de duur zo perfect in orde met alle gegevens, die we hadden over hun Engelse opleiding, enz., dat zij bijna direct vertelden wat hun code was, omdat de schok zo ontzaglijk groot was.” Dat kan ik echter niet als juist aannemen. In bepaalde gevallen zal dat wel zo geweest zijn, maar op een totaal van 53 agenten hebben zij 34 marconisten gehad en dat al deze 34 zo zouden hebben gehandeld, neem ik bij dit type van mensen eenvoudig niet aan. Bovendien is het dan wel heel toevallig, dat juist één van de weinige overlevenden zijn security-check niet op de juiste wijze heeft prijsgegeven. *Lauwers* namelijk. Het zou wel zeer toevallig zijn, dat alleen één van de overlevenden dat niet gedaan had. Dat neem ik niet aan. Bovendien komt er bij, dat gebleken is, dat latere agenten van B.I.,

die gevangengenomen zijn, ook niet hun checks hebben prijsgegeven, hoewel men toe kan geven, dat dezen onder minder ongunstige omstandigheden gearresteerd zijn, niet met dat hele theater, dat de Duitsers opvoerden bij de agenten van het England-Spiel. Maar goed, het is eenvoudig niet aan te nemen, dat deze mensen allemaal door de mand zouden zijn gevallen. Nu zijn *Schreieder* en *Giskes* in deze verhoren wel zover gekomen, dat ze erkend hebben, dat zij inderdaad niet de zekerheid hadden, dat ze alles van deze mensen te weten waren gekomen. Dat hebben ze wel erkend. Daar hecht ik grote waarde aan, omdat dat natuurlijk voor de beoordeling van de Londense kant van het allergrootste belang is. Ik bedoel: ware het zo, dat zij inderdaad de absolute zekerheid konden hebben, dat zij alles wisten, dan zijn natuurlijk de fouten aan de Londense kant tot een geringere proportie gereduceerd.

A. Ja, ik heb hier gezeten en ik heb er dus in die zeer gevaarlijke periode praktisch elke dag mee te doen gehad, want elke minuut van je leven was per saldo in gevaar, maar ik heb persoonlijk nimmer de indruk gehad, dat er met ons gespeeld werd, ik bedoel, dat er gespeeld werd van de zijde van onze Regering. Ik heb wel eens de indruk gekregen, dat er fouten gemaakt werden, maar die werden hier óók gemaakt, en de fouten, die hiër gemaakt werden, vormden de redenen, waarom ik star en stijf mijn eigen systeem tot op het laatste moment heb volgehouden en mij nooit heb laten verleiden door anderen om mee te doen met iets, dat ik hier niet kon beheersen. Omdat de mensen zo absoluut roekeloos waren bijv., is het voorgekomen, dat ik van een van de mensen, waar ik wèl mee samenwerkte, wist, dat hij 's morgens om 8 uur hier vandaan met de trein naar een aridere plaats in een heel andere hoek van het land zou gaan. Hij had 'lier een kamer ergens in de stad en ik dacht: „Ik loop er nog even langs, om te kijken of hij — hij was nogal slordig — niets heeft laten liggen.” Ik kwam boven op die kamer (waar ik komen kon, door doodleuk mijn hand door de deur te steken en het slot open te maken) zonder dat een sterveling zich met mij bemoeide. Ik ging op die kamer en vond daar n.b. niet alleen de code, d.w.z. de sleutel en alles, wat bij de code behoort, maar ook een half gedecodeerd bericht, waaraan hij bezig was geweest, de tijd had ontbroken om het af te maken, daar hij bemerkte had: „Oh, mijn trein”, kennelijk in de haast de zaak maar neergegooid had en weggelopen was. Kijkt u eens, wanneer zulke dingen gebeuren, dan moet het toch duidelijk zijn, dat dat klappen kan geven.

De **Voorzitter**: Ja, dat is inderdaad zeer frappant.

A. Deze man heeft het toch nog overleefd.

21641. De **Voorzitter**: Zijns ondanks dan, wilt u zeggen.

A. Zijns ondanks, inderdaad. En dit waren allemaal redenen voor mij om ontzaglijk voorzichtig te zijn en het dan maar op mijn eigen wijze te doen.

21642. De **Voorzitter**: Maar hebt u toch ook wel de indruk gehad — u hebt dit tot 1944 meegemaakt —, dat in de tijd van het England-Spiel, dus dat is van Maart 1942 tot eind 1943, het met de verbindingen, behalve die, welke Duitsers hadden opgebouwd, vrij sober gesteld was? Hebt u die indruk wel?

A. Sober was het.

21643. De **Voorzitter**: In 1943 kwamen natuurlijk vanaf 8 Maart de B.I.-agenten er bij en die zijn over het algemeen vrij gelukkig gedropt. Maar hebt u bijv. over 1942 de indruk, dat men toen inderdaad niet over veel verbindingen beschikte buiten de agenten van het England-Spiel, en dat waren dan natuurlijk geen verbindingen?

A. Neen. In de jaren 1940, 1941 en 1942 zijn de radioverbindingen werkelijk minimaal geweest. Ik heb steeds het gevoel gehad, dat er hier op dit gebied niets voorbereid was.

De **Voorzitter**: Neen, dat is wel duidelijk gebleken.

A. Althans dat, indien het voorbereid was, de mogelijkheid niet bestaan heeft om datgene, wat voorbereid was, te gebruiken. Dus diegenen, die in de gelegenheid waren en die daartoe de wil en de mogelijkheden bezaten, hebben die eerste jaren moeten gebruiken om te tasten en te zoeken om een weg te vinden om contact met de overkant te krijgen. En nu kon je dat natuurlijk op diverse manieren doen, bijv. een zender van de N.S.F. gaan huren en dan maar eens

gaan proberen, met zovéél mogelijk capaciteit er in. U begrijpt wel, dat zo iets maar één keer ging, dus dat deed men niet. Daarom ging men proberen een weg te zoeken, die werkelijk safe was, en dat kostte veel tijd. Daarom heb ik gezegd, toen het eenmaal goed ging lopen en we konden spreken van een goed georganiseerde verbinding tussen hier en de overkant, want zover is het gekomen.....

21644. De Voorzitter: Van welke tijd spreekt u nu?

A. Van 1943. Toen het zaakje werkelijk vlot liep, zodat je bijv. vandaag een telegram uitstuurde en de volgende dag weer antwoord had en omgekeerd, en er een vlotte correspondentie ontstond; maar ik heb altijd gezegd: voordat het zover heeft kunnen komen, hebben wij veel leergeld moeten betalen. En dat leergeld zijn juist al die beste, brave jongens, die er aan gegaan zijn. Dat is ons leergeld geweest, het leergeld van diegenen, die het overleefd hebben.

21645. De Voorzitter: Kolonel *Somer* heeft hier gesproken over een zekere *van Brink* en daarvan heeft hij gezegd, dat deze hier was geweest in de tijd van *van Hamel*, en hij zegt dan vervolgens: „later heeft hij nog bij mij gewerkt.” Daar zijn wij toen niet verder op ingegaan, maar ik heb het daarna nog eens nagekeken. Hij staat echter niet op de lijst van agenten, die door B.I. zijn uitgezonden. Moet ik aannemen, dat deze *van Brink* alleen op het bureau werkzaam geweest is? Dus niet meer als agent is uitgezonden?

A. Op het bureau alleen en niet meer als agent uitgezonden.

21646. De Voorzitter: Leeft deze *van Brink* nog?

A. Ja zeker, hij zit op het ogenblik in Lissabon.

21647. De Voorzitter: Bij de een of andere Regeringsdienst of als particulier?

A. Ik denk het wel; als ik mij niet vergis, maar zeker weet ik dat niet, is hij daar verbonden aan de legatie. Ik heb hem hier wel eens zien rijden met een wagen met een CD-nummer er op.

21648. De Voorzitter: U had dus in 1943 en 1944 voldoende contacten om uw berichten op een behoorlijke wijze over te kunnen sturen?

A. Inderdaad.

21649. De Voorzitter: Maar had u verder ook contacten met de organisaties van het verzet, die in de latere tijd zich zijn gaan bundelen?

A. Wij hebben getracht, al in 1940, om tot een bundeling te komen. Toen hebben de kapitein *van 't Wout* en de toenmalige kapitein *Thomsen, van Medenbach de Rooy*, mr. *Carel Abraham*, ir. *Breukelman*, van de spoorwegen, *Zandberg*, hier uit den Haag, de vroegere secretaris van de B.V.L., getracht om de zaak bij elkaar te krijgen. Ik heb daar meerdere malen ook besprekingen over gevoerd met de overste *Velu* en anderen.

21650. De Voorzitter: Betrof dat hoofdzakelijk organisaties uit de militaire wereld?

A. Neen, toch niet, want daar zaten ook bij de z.g. Geuzen, die begonnen toen net. Het L.O.F. begon, de *groep-Westerveld*. Dat zijn eigenlijk allemaal voorlopers geweest van de O.D., of het is de O.D. op de een of andere manier geweest, maar de O.D., die was er óók al wel, maar het was een danig „wild-west” op dit gebied, d.w.z. zoveel hoofden als er waren, zoveel groepen wilde men vormen. Iedereen wilde eigenlijk de baas zijn. Zelfs herinner ik mij het geval, dat het hoofd van een van de groepen, die ik noemde, op zijn ziekbed eigenlijk nog niet zijn commando over wilde geven, waarover zijn opvolger zich beklaagde. U voelt wel, dat wij hebben getracht om deze zaak zoveel mogelijk bij elkaar te krijgen. Toen heb ik o.a. met prof. *Oranje* en met *Wiardi Beckman*, één van de mensen, waarmee ik heel prettig samen heb gewerkt en een betrekkelijk lange tijd ook, ook niet *Breukelman*, prof. *Rutgers*, prof. *Paul Scholten*, die hele zaak nog eens doorgenomen. Het makkelijkste contact lag mij via prof. *Oranje*, ik heb toen de heren gewaarschuwd en gezegd: „Als dat zo nog even doorgaat, gaat u er allemaal aan.” Ik heb ze toen laten zien het bevel, dat iemand uitgegeven had, „ja, wat te doen”, die een hele organisatie blootgaf. Ik ga daar liever niet op in, want het heeft weinig zin en voor de toekomst ook geen enkel nut meer.

21651. De Voorzitter: Dat moet u niet zeggen. Het heeft wel degelijk nut; men kan zich spiegelen aan het verleden.

A. Inderdaad, maar dit was zo kinderlijk van opzet, zo absoluut gespeend van enig inzicht omtrent hoe te handelen, wanneer men van alle kanten bekeken wordt, dat wij het nodig vonden om al die mensen te waarschuwen en te zeggen: „doe het toch in Godsnaam eens anders, houdt daarmee op. Jullie met je lange lijsten met namen, jullie geven gewoon de sleutel in handen en bereikt daarmee, dat je stuk voor stuk opgehaald wordt.”

21652. De Voorzitter: En heeft die critiek enig succes gehad of duurde dat nog lang?

A. Het succes van die critiek heb ik eigenlijk bemerkt, toen die mensen in de gevangenis terechtkwamen, zo stuk voor stuk.

21653. De Voorzitter: Toen de eerste grote slagen vielen?

A. Nu, toen heeft dat ook nog niet eens direct geholpen. Ik herinner mij nog bij voorbeeld *Twiss Quarles van Ufford*; die had ik gewaarschuwd en gezegd: „Man, je gaat er aan.” Die zat in Utrecht in de kroeg met een stel vriendjes zomaar alles luikeels te bespreken. „Beste jongen, doe dat niet,” zei ik nog, „want je gaat er aan.” „Ben je gek, neem een borrel joh!” Kijk, ziet u, al deze mensen werden een prooi van de S.D., doch u moet vooral niet denken, dat ik op hen een blaam zou willen werpen, want in de eerste plaats hadden zij de moed, die de meesten ontbroken heeft.

21654. De Voorzitter: Maar dit soort werk lag hun natuurlijk allemaal even vreemd?

A. Ja, dit was dilettantisme en dit zijn wij allemaal te boven moeten komen. Met deze schets, van wat ik hier op mijn weg ontmoet heb, daar bedoel ik slechts mee aan te geven, dat men hier dus met improvisatie te doen had en dat wij daardoor leergeld hebben moeten betalen. De één had voor dit werk meer feeling dan de ander. Degenen, die hier niet een zekere feeling voor hadden, dat heeft de praktijk geleerd, gingen er allemaal, stuk voor stuk, aan. Die werden er gewoon uitgevist. Zo hebben wij getracht deze groepen te bundelen, getracht er een eenheid van te maken, maar het bleek al betrekkelijk gauw, dat dat onbegonnen werk was en dat wij door dit te proberen ons zelf in de waagschaal stelden. Het heeft, dit proberen, ook *Abraham* het leven gekost en *Zandberg*, naar ik meen, *Van 't Woudt, van Mederzsch de Rooy*....

21655. De Voorzitter: Hebt u enige kijk er op, wat de onmiddellijke aanleiding is geweest tot de arrestatie van *Wiardi Beckman*? *Schreieder* doet het voorkomen alsof het eigenlijk min of meer toevallig was, dat hij op het strand te Scheveningen gearresteerd werd.

A. Neen, dat is niet zo.

21656. De Voorzitter: Weet u hoe het gegaan is?

A. Ik weet het ten naasten bij wel, want ze hebben als volgt de boel in scene gezet: Ik had het kort te voren met hem besproken en tegen hem gezegd: „Ik zou het nooit doen op die wijze, er zijn veel betere manieren.” Ik wilde hem ergens anders uit hebben en dat was hem, volgens mij, zeker gelukt, maar dat is kaarten achteraf, maar toen hij mij zijn plan blootlegde, dat was dan dat organiseren van dat z.g. diner, in smoking, en dan het strand op, en in het water lopen, daar geloof ik niet in, dat is mij veel te risquant, want in de eerste plaats moest hij staande in het water een lichtsignaal geven. Dan gebruik je Œ een gewone zaklantaarn, zo iets dat naar alle kanten straalt, Œ je gebruikt een gerichte bundel. Je kunt niet verwachten van de M.T.B., die je op komt halen, dat die een behoorlijk seinteken naar de kust zal geven, want dan trekt hij direct vuur, daar past hij wel voor op, dat doet hij dus niet. Dan kun je dus nooit weten in welke richting jij met een eventueel gerichte bundel moet schijnen, met andere woorden, je bent gedwongen om rond te draaien. Dat is dan ook de beste kans om meteen zelf gezien te worden. En nu wil ik wel geloven, dat die knapen, die daar op de pier waren in Scheveningen, een dosis geluk hadden, maar aan de andere kant geloof ik, dat dat zaakje bekeken was.

21657. De Voorzitter: Dat men het van te voren wist?

A. Ja, dat men het wist.

21658. De Voorzitter: Wat voor aanwijzing hebt u daarvoor,! Waar baseert u dat op?

A. Ik baseer dit hierop, dat men blijkbaar in Scheveningen op die pier en in die buurt uitkijkende was naar iets, dat zou kunnen gebeuren.

21659. De Voorzitter: Maar ook dan zijn er nog twee mogelijkheden. De Duitsers kunnen iets gemerkt hebben van de vele pogingen, bijv. van *Hazelhoff Roelfzema* om contact met de wal te krijgen, en dat kan de aandacht getrokken hebben op een gegeven moment, als gevolg waarvan men daar een verscherpte bewaking heeft neergezet, en daar kan *Wiardi Beckman* het slachtoffer van geworden zijn. Daarnaast is er de mogelijkheid, dat de Duitsers op de een of andere manier van te voren op de hoogte gesteld zijn van dit concrete gebeuren.

A. Ik voor mij ben niet overtuigd, dat zij de code, waarin dit overgeseind is, niet hebben kunnen breken, want er werd algemeen een systeemcode gebruikt en een systeemcode is altijd te breken.

21660. De Voorzitter: Wil u daarmee zeggen, dat de systeemcode eigenlijk voor dit doel ongeschikt is?

A. Ja.

21661. De Voorzitter: Is men daar later van teruggekomen?

A. Nu, dat heeft wel lang geduurd, omdat men met de moeilijkheid zat, dat men kiezen moest uit twee kwaden voor de agenten.

Punt 1: De agent moet iets in zijn hoofd hebben, zodat hij, wanneer hij alles verspeelt, toch een codebericht kan overbrengen. Dan vervalt men al in een systeemcode. Dan was het tweede, dat, wanneer men niet een systeemcode gebruikt, men de man materiaal mee moet geven, en dan is het minste, wat men hem meegeeft, boekjes van een vrij klein formaat, 2 stuks, en die moet hij dan ook overal mee naar toe sjouwen of hij moet ze ergens opbergen en het risico lopen, dat hij er op een keer eens niet bij kan komen. Dus u begrijpt, dat het verbazend moeilijk is om een keus te maken tussen een systeemcode, die iemand in het hoofd kan houden, en een absoluut onbrekbare code, maar die het bezwaar heeft van compromitterend te zijn, wanneer die gevonden wordt, zeker wanneer men daarmee in de zak loopt. Dus laat men altijd voorzichtig zijn met degene, die de keuze gedaan heeft uit deze codes, te beschuldigen van een fout, want dit is een beleidsaestie.

21662. De Voorzitter: Wat was het systeem, dat bij de samenwerking van S.I.S. en B.I. later werd gevolgd?

A. B.I. heeft ook systeemcodes gebruikt tot het laatst toe.

21663. De Voorzitter: Algemeen gebruikt?

A. Algemeen gebruikt.

21664. De Voorzitter: Waarin onderscheidt een systeemcode zich van die andere methode?

A. Die andere methode bevat geen systeem, die is zo absoluut systeemloos, dat ern willekeurige letter of cijfer net zo goed een paard als een huis, straat of auto kan betekenen, terwijl er bij een systeemcode een zeker aantal mogelijkheden is.

21665. De Voorzitter: Dus u noemt de veelgebruikte poem-code ook een systeemcode? Men gebruikt dan een gedicht of een gedeelte uit een boek en met een of andere sleutel kan men dan te werk gaan.

A. Dat is geen poem-code, dat is een double-transposition, zoiets wordt 2 maal overgezet.

21666. De Voorzitter: Is dat wat *Schreieder* noemt een „Doppelf-würfel-verfahren“?

A. Ja.

21667. De Voorzitter: Misschien kunt u dat even nader toelichten. Door verschillende getuigen is hier de uitdrukking „poem-code“ gebruikt voor de gevallen, waarin een gedeelte van een bepaald gedicht gebruikt werd. Waarom is volgens uw oordeel die uitdrukking niet juist?

A. Neen, ik zeg niet, dat de uitdrukking als zodanig niet juist is, het kan heel wel zijn, dat anderen dat systeem een andere naam geven, maar bij ons is het bekend, ik bedoel hier speciaal die kringen, die dit werk gedaan hebben, als double-transposition.

21668. De Voorzitter: Is het niet zo, dat men dat systeem kan uitbreiden? Maar dat het dan veel risquantier wordt met het oog op eventuele vergissingen? Men kan het 4 dubbel doen .....

A. Natuurlijk, u kunt er bij voorbeeld 2 gebruiken, de een met de ene sleutel en de code-tekst, die men dan krijgt, nog eens met een heel andere sleutel gaan coderen, maar ja, wanneer men dan een vergissing maakt, komt die er ook nooit meer uit. Kijk, in dit verband, juist over dit coderen, wil ik u dit nog even zeggen: men heeft beweerd (en dan heeft men er allerlei vervalende conclusies uit getrokken en beschuldigingen aan vastgeknoopt, waar ik mij in de pers nogal eens aan geërgerd heb, niet dat het mij raakte, want het ging buiten mij om, ik ben nog nooit aangevallen), dat bijv. *Lauwers* gewaarschud heeft in een telegram, dat hij over moest seinen. Dit wordt dan uitgesponnen tot en met en men zegt dan: goed .....

21669. De Voorzitter: Maar *Lauwers* heeft inderdaad gewaarschud.

A. Maar ik kan u zo een voorbeeld geven. Dat ziet men niet als men op die wijze waarschuwt, wanneer men een bericht in code-tekst over moet seinen. De Duitsers maakten, zo stel ik mij het ten minste voor, een codetelegram, dat hij over moest seinen naar „Central“. En midden er tussen door heeft *Lauwers* kans gezien om bij voorbeeld te tikken „ik ben gevangen“ en dan gaat hij weer door. Zo iets ziet men niet.

21670. De Voorzitter: Ja, maar hij vertelt dat enigszins anders en zegt, dat hij het gedaan heeft in de betekenisloze letters, waarmee het telegram begon.

A. Ja?

21671. De Voorzitter: Hij zegt, dat hij daarin allerlei combinaties heeft weten aan te brengen, die op een gegeven moment het Engelse woord „caught“ benaderden. Ik weet niet meer precies uit mijn geheugen, hoe hij dat verteld heeft, maar het zou in de morse-tekens mogelijk zijn, dat hij letters kon gebruiken, die daar dichtbij lagen.

A. Inderdaad is dat mogelijk, maar kijkt u eens aan, dan moet men dat te allen tijde nog goed begrijpen, wanneer dat in het begin of aan het einde in die zogenaamde meaningless letters gedaan wordt, in die dummyletters, die je er bijzet. Men seint nl. altijd in 5 lettergroepen, dus wanneer men bijv. 3 letters op een groep te kort komt, zet men er 3 z.g. dummy- of meaningless letters bij. Wanneer u dat daarin gaat doen, hebt u de allergrootste kans, dat dat nimmer tot zijn recht komt. Heeft u bijv. zelf wel eens geprobeerd, willekeurige codegroepen te maken van 5 letters en daar midden tussen door te zetten, bijv. „ik ben gevangen“, waarna u weer doorgaat met willekeurige groepen van 5 letters? Dat moet u dan eens iemand voorleggen en vragen „wat staat daar?“. Ik heb het met ettelijke mensen geprobeerd, óók met hen, die gewend waren om te coderen en te decoderen. Zij halen er niets uit, om de doodeenvoudige reden, dat ze alleen maar 5-lettergroepen lezen.

21672. De Voorzitter: Hebt u de lezing van *Lauwers* wel eens onder ogen gehad, waarin hij vertelt, dat hij het zo gedaan heeft?

A. Inderdaad, ik heb zijn rapport wel gelezen.

21673. De Voorzitter: Het rapport, dat bij het B.N.V. was? Vindt u dat niet overtuigend?

A. Ach, hij heeft van zijn kant wellicht gelijk. Maar dat hoeft nog niet een beschuldiging tegenover anderen te zijn.

21674. De Voorzitter: Neen, maar hij vertelt er bij, dat hij bovendien de Duitsers nog misleid heeft met zijn security-check, die, als ik het goed begrepen heb, wel vrij simpel was in vergelijking met de methode, die men op dit gebied later gebruik heeft. Hij had bijv. een „test-question“. Maar goed, hij heeft dan geprobeerd de Duitsers te misleiden met betrekking tot zijn security-check. En nu zegt hij, dat hij later na de oorlog een gesprek heeft gehad met Miss *Bond* van S.O.E. en dat deze hem verteld heeft, dat men het wel

gemerkt had, maar dat men zei „het kijkt zo weinig af, het zal wel goed zijn“. Wat zegt u daar dan van, gesteld, dat dat waar is?

A. Wanneer u zegt „gesteld, dat het waar is“, dan kunnen wij, ik weet niet hoeveel supposities maken.

21675. De **Voorzitter**: Er is ten slotte een beëdigde getuigeverklaring van.

A. Ja, d.w.z., u noemt dat een beëdigde getuigeverklaring, maar ik ben altijd zo bang hiervoor; is deze man eigenlijk niet meer partij?

21676. De **Voorzitter**: Tot op zekere hoogte, maar dat zijn zovele mensen. Wanneer wij hier Ministers ondervragen over het Regeringsbeleid, waarbij zij zelf nauw betrokken zijn geweest, dan verklaren zij ook onder ede en moeten wij in beginsel de waarde van zulk een beëdigde getuigeverklaring ook aanvaarden. Hier ligt dus een beëdigde getuigenverklaring van *Lauwers*. Ik heb er de reserve bij gemaakt: gesteld, dat het inderdaad waar is. Wat zegt u dan van die reactie, dat men gezegd heeft: „ja, die security-check deugt inderdaad niet, maar hij kijkt zo weinig af, het zal wel goed zijn“?

A. Daar kan ik maar één antwoord op geven. Ik heb nogal wat ervaring opgedaan voor wat betreft security, ook later, toen ik zelf ingedeeld was bij de staven, en ik heb nog nooit meegemaakt, dat men zei: „het lijkt er veel op“; ik heb alleen maar meegemaakt, dat er bij het minste geringste op het formulier kwam „check incorrect“, „check and repeat“, ik heb het nooit anders gezien. Bij het minste geringste zei ik: „dat klopt niet, niets er mee“.

21677. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u opvangen, wat er door de Duitsers werd uitgezonden, zoals bijv. de telegrammen van *Lauwers*, onder pressie van de Duitsers verzonden?

A. Persoonlijk kon ik dat niet, want ik kan wel iets opnemen...

21678. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar had u uw mensen er voor?

A. Neen, op die wijze niet, maar andere mensen hebben wel eens iets opgevangen, doch denkt u niet, dat wij in staat geweest zijn om de door de Duitsers uitgeseinde teksten naar Engeland op te vangen en daar iets uit te halen, want daar heeft men een goed geoutilleerde dienst voor nodig.

21679. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar ik meen, dat u gezegd heeft, dat u een zender had en er een heleboel mensen met u samenwerkte en dat u ook antwoorden kreeg. Dus u had ook een ontvangtoestel. Wat teruggeseind werd aan *Lauwers*, zou u dus ook hebben kunnen opvangen met dat ontvangtoestel?

A. Kunnen wel, maar dat deed men niet om de dooeenvoudige reden, dal wij daar geen belang bij hadden. Wij waren niet een opsporingsdienst van Duitse methodes of van het Duitse England-Spiel, wij wisten niet eens, dat het England-Spiel als zodanig gespeeld werd, hoewel ik wel wist en zelf gewaarschuwd heb, dat de Duitsers met die zenders werkten.

21650. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar u had toch wel contact met neergelaten agenten, ten minste met een gedeelte daarvan?

A. Ik had juist geen contact met ze, omdat er diversen bij waren, waar ik geen contact mee wenste, daar de manier, waarop die mensen werkten, mij niet aanstond.

21681. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u b.v. van *Hamel* ontmoet?

A. Met van *Hamel* heb ik geen contact gehad, wel met *Aart Alblas*. Ik wist wel, dat van *Hamel* hier was.

21682. De **Voorzitter**: U bent ook werkzaam geweest bij het B.I.?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter.

21683. De **Voorzitter**: Wij hebben geleidelijk deze indruk gekregen, dat de latere diensten, die men in Londen had, B.I. en B.B.O., waarvan B.I. samenwerkte met S.I.S. en B.B.O. met S.O.E., als

Nederlandse dienst een positie tegenover de Engelse dienst hadden. Een behoorlijke positie naast en in samenwerking met de Engelse dienst. Is dat inderdaad ook uw oordeel?

A. Ik ben hiervan overtuigd en mijn ervaring is, dat die positie hoe langer hoe meer een gelijkwaardige werd. En er is zelfs een tijd gekomen, waarin ik daarvan de resultaten gezien heb, waarin geen sprake meer was van het feit, dat men zei: „nu ja, het jongere broertje“ of zo iets, en ik heb zo heel dikwijls meegemaakt, dat ze zo volkomen voor vol werd aangezien.

21684. De **Voorzitter**: Langzamerhand krijgen wij dit beeld, dat de instituten, die samen hebben gewerkt met S.I.S., geen of althans geen grote moeilijkheden hebben gehad. Daar zijn geen ongelukken gebeurd. Dat is bij B.I. niet voorgekomen, dat samenwerkte met S.I.S. Ook is dat niet het geval in de eerste periode bij de Centrale Inlichtingendienst uit de eerste tijd, die blijkbaar ook samenwerkte met S.I.S. Zelfs tijdens de periode van *de Bruyne*, althans daar vlak vóór, zijn er nog agenten uitgezonden, uitsluitend zij, die contacten hadden met S.I.S.. Ik denk bijv. aan het bekende geval van jhr. *de Jonge*, die in Februari 1942 is uitgezonden en die in Mei of Juni 1942 gearresteerd is, terwijl men dat betrekkelijk vrij snel heeft ontdekt. Wij hebben hier correspondentie tussen de betreffende Engelse officier *Captain Seymour* en majoor *Sonzer*, waarin de eerste dat geval vertelt. *Seymour* was de man van S.I.S.. Dan komt men dus tot de conclusie, dat de moeilijkheden er zijn geweest bij S.O.E. En wel in een bepaalde periode, want de gereorganiseerde S.O.E., die in 1944 en 1945 samenwerkte met B.B.O., heeft ook geen moeilijkheden opgeleverd! Het zit dus in de periode van S.O.E., vóórdat deze dienst in 1944 gereorganiseerd werd, tel minste, dat is ongeveer de indruk, die wij hieruit krijgen.

A. Ja, dat geloof ik ook wel.

21635. De **Voorzitter**: Er waren grote verschillen — misschien kunt u zeggen of ik dat juist zie — in de positie, die B.I. en B.B.O. hadden tegenover de Engelsen en in die, welke het bureau onder *de Bruyne* had. Een voorbeeld van verschillen is bijv. de opleiding. Onder het bureau van *de Bruyne* wierf men een agent aan en gaf hem dan over aan de Engelsen en men had dan met zijn opleiding niet heel veel meer te maken. Terwijl de latere bureaus — er was natuurlijk wel veel Engelse hulp nodig bij de opleiding — als gelijkwaardige zich met de opleiding konden bemoeien. Als ik het goed begrepen heb, was het zelfs zo, dat men bij B.I. later de mensen in een eigen huis had, waar de Nederlandse officieren ook voortdurend waren, al waren de instructeurs dan ook Engelsen. Het gebeurde in ieder geval in samenwerking en dat was, ten minste zover het ons tot nog toe gebleken is, niet het geval onder de M.I.D.

A. Neen. Volgens mij moeten wij dit vooral zien in het licht, dat ik u ook op ander gebied, hier te lande, getracht heb duidelijk te schilderen. Het was dit, dat men het nog moest leren, men moest nog leergeld betalen.

21686. De **Voorzitter**: Bovendien was de zaak bij de M.I.D. in handen van mensen, die, al waren zij misschien op ander gebied voortreffelijke mensen, met dit bijltje nooit gehakt hadden. Dat kwam hier natuurlijk ook bij. Een tweede belangrijk verschil was de wijze, waarop men de telegrammen kreeg. Het is hier al herhaalde malen verklaard, dat, wanneer B.I. of B.B.O. een telegram ontvingen, daar alle bijzonderheden in stonden, die het karakter van het telegram aangaven, m.a.w., wanneer er wat mis was, stond het er bij.

A. Ja, dat is het bekende stempel. Ik vermoed, dat kolonel *Somer* wel een handvol van die telegrammen voor u meegebracht heeft. Dat was het bekende stempel, dat er bovenop stond en werd ingevuld. Op de latere formulieren stond het er zelfs op gedrukt: checks correct, etc.

21687. De **Voorzitter**: En zo gauw als de heer *Somer* aan iets twijfelde, ging hij dat met de Engelsen bepraten, zo is ons verteld, en ging hij uitpuzzelen wat er wel en niet mis kon zijn. Vóór u liggen een aantal photo-kopieën van telegrammen van de M.I.D. en waar u die nu opslaat, zijn het allemaal prachtige mooie verhalen, maar van die aantekeningen ziet men niets.

A. Typisch, dat er juist een paar namen bovenop liggen, die ik wel heel goed ken. Mag ik ook weten waar deze telegrammen vandaan komen?

21685. De **Voorzitter:** Dit zijn foto-copieën van de telegrammen uit het archief van de M.I.D. Ik weet niet of zij volledig zijn.

A. Ja, maar dat is zo volkomen afwijkend van de manier, waarop dat gebeurde, in de gevallen waar ik dan altijd mee te maken gehad heb.

21689. De **Voorzitter:** Inderdaad, want hier kan men niets aan zien.

A. Neen, ik heb deze nooit gezien.

21690. De **Voorzitter:** Dat was voor de Nederlandse dienst toch eigenlijk waardeloos materieel? Ik ineem uit een oogpunt van controle of er iets mis mee was?

A. Inderdaad. Heeft u al deze telegrammen doorgelezen, of één van de heren hier, dan kan ik misschien iets controleren. Ik heb al het onmogelijke gedaan om iets te vinden, waar ik nooit in geslaagd ben. Ik heb het geluk nl. wel eens gehad, ook een onvoorzichtigheid te begaan, dat is dit: toen mijn huis gebombardeerd was, en ik terugkwam en de boel eigenlijk uit elkaar lag, heb ik zo hier en daar nog wel eens in een kast gekeken of er per ongeluk iets was blijven hangen in een schuilplaatsje en toen vond ik nog wat dingetjes, die eigenlijk al lang vernietigd hadden moeten zijn en daar heb ik nu toch wel enig gemak van. Hier haal ik er bijv. een telegram uit, dat ik verzonden heb op 30 Augustus 1943. Daar heb ik om een marconist gevraagd en: „Geef goede wisselende codes mee.” Nier heb ik een korte inhoud van een telegram van 1941, waar ze het een en ander over werven aan mij vragen: Welke werf? Waar? Wat maken ze? Welke versperringen? Toen ging het over blockships en over sperrbrechers, over torpedonetten, invasieschepen en over de bemijning hier van de kust. Dat was in Augustus 1931, toen was Aart Alblas pas terug, want het is een telegram, dat Aart Alblas voor mij verzonden heeft, en ook weer heen en terug. Maar ik zoek eigenlijk naar een copie, dat is geweest in Augustus 1942, toen heb ik een telegram gestuurd en dat heb ik nooit ergens terug kunnen vinden en het is aangekomen, dat weet ik zeker, waarin ik verteld heb, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O. zender van *Alblas*, P.L.B./D.N.O. zender van *Zomer*, V.A.L./A.L.P. zender van *Schragen*, in handen van de Duitsers waren.

21491. De **Voorzitter:** Dat was in Augustus 1942?

A. Dat was in Augustus 1942?

21692. De **Voorzitter:** Dan zou het van het allergrootste belang zijn om na te gaan, of dat telegram aangekomen is.

A. Dat zou het zeker.

21693. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus u heeft toen reeds gewaarschuwd?

A. Ja, ik heb gewaarschuwd, maar niet omdat ik, zoals u vroeg, berichten opving van hen, maar omdat ik op zekere wijze tot de conclusie komen moest, dat die en die zenders in handen van de Duitsers waren.

21694. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat was u niet te weten gekomen door het op te vangen, maar uit gegevens, die u op andere wijze had verkregen?

A. Neen, aat had ik door op een zekere wijze steeds maar weer te trachten te weten komen: „Wat doen die Duitsers” en „waar blijft dit en dat”, en dan op een zeker moment komt men tot de conclusie: hé, daar werken zij zelf mee. En die zekerheid kreeg ik, dat kunt u nog al gemakkelijk nagaan, want dit heb ik in Augustus 1942 gedaan, dat was een maand, nadat Aart Alblas gevangen genomen is, en toen bleek, dat op zeker moment ook U.C.B. in de lucht kwam, nu wist ik niet of de overkant U.C.B. opriep (dat was U.C.B./T.B.O. en dan wordt van de ene kant het een gebruikt en van de andere kant het andere) of dat hier vandaan met de letters U.C.B. geroepen werd of wat dan ook, dat wist ik niet, daar moest ik maar naar raden, maar wat ik wèl begrijpen kon, was dit: als de een van de ander niet af weet (en het bestaat niet, dat die in goede handen is) dan gaan er ongelukken gebeuren, dus ik moest waarschuwen. Ik heb toen in Augustus 1942 gewaarschuwd en een jaar later kreeg ik een telegram terug van de Regering in Londen als volgt: „De Regering laat u weten, indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder

te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.” Nu, dat wist ik ook wel. Nu kon ik de bedoeling hiervan wel begrijpen, die was heel goed, maar de woordenkeus was niet gelukkig.

21695. De **Voorzitter:** Hetgeen u heeft medegedeeld, kunnen wij eventueel nog verder uitzoeken, want de mogelijkheid bestaat, dat dit nog maar een gedeelte is van de telegrammen uit het archief van de M.I.D. Er zijn ten minste getuigen, die gezegd hebben, dat er veel meer waren. Maar dit zijn allemaal telegrammen, die van die aard zijn, dat men uit die telegrammen omtrent de zekerheden, die het verschaft, niets kan lezen. Dit zijn parafrasen van telegrammen, zonder de technische bijzonderheden van het telegram. Toen later in 1944 de heer *de Graaf* daar aan het rondneuzen was, zijn er enige telegrammen opgeduikeld van de agent *Head Blue*, dat heeft hij in samenwerking gedaan met *Schilp* en major *Dobson*, toen hebben ze dat nagekeken en toen bleek, dat er enige telegrammen waren, die niet in de haak waren en waarop stond: „Identity-check omitted” en desondanks is men doorgedaan, dit is weer een heel andere fout. Hier zitten de gegevens in over de checks, uit die verklaring blijkt, dat de heren *de Graaf*, *Schilp* en *Dobson* in 1944 telegrammen hebben opgeduikeld, waarin wel stond „identity-checks omitted”, maar dat men er eenvoudig mee doorgedaan is. Dat lijkt mij ook een evidente fout, daar behoeven wij niet langer over te praten. Maar wat ik in dit verband nog even mag vragen, hoe hebt u zekerheid, dat uw telegram van Augustus 1942 aangekomen is?

A. Wel, omdat ik een jaar later het antwoord kreeg — indien u nog in contact zijt met U.C.B./T.B.O., P.L.B./D.N.O., V.A.L./A.L.P. ogenblikkelijk onderduiken.

21696. De **Voorzitter:** En u hebt de indruk, dat dit antwoord niet een gevolg is geweest van latere waarschuwingen van andere zijde?

A. Neen, men schreef: indien u *nog* in contact is met die en die zenders, precies dezelfde zenders.

21697. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Maar dat is geen antwoord op uw waarschuwing. Want u hebt gewaarschuwd, wanneer ik het goed begrepen heb, dat die zenders in Duitse handen waren. Dus dan kunnen zij antwoorden: „U wordt bedankt en we weten het dus”, maar dan gaan ze niet van hun kant weer waarschuwen. Dit zou er op kunnen wijzen, dat uw waarschuwend telegram van Augustus 1942 niet is ontvangen.

A. Neen, ze waarschuwen niet, ze zeggen: indien u *nog* in verbinding is met die en die, raden wij u aan om ogenblikkelijk onder te duiken, tenzij u kans ziet om gevaarloos verder te werken. Ik vond het eigenlijk mosterd na de maaltijd, ik kon dat ten slotte zelf wel beoordelen, maar achteraf, en dat is ook in zekere zin eigenwijs om het eerlijk te zeggen, om de doodeenvoudige reden, dat zij misschien meer konden weten dan ik wist en dus met deze boodschap wel iets konden bedoelen, wat ik niet beoordelen kon. Dus u ziet alleen maar, en dat zou ik hier ook bij willen zeggen, dat de mogelijkheid te allen tijde daar is, dat men allerlei misverstanden krijgt, ook zonder dat men dat wil en van alle kanten, ofschoon met Se beste wil bezielde, is de mogelijkheid voor misverstanden nml groot, omdat men niet in staat is om even rustig met elkaar uit te praten.

21698. De **Voorzitter:** Wat die telegrammen dus betreft, had in verschillende opzichten de M.I.D. tegenover de Engelse dienst ook niet die positie, die onze latere diensten B.I. en B.B.O. hadden. Wij hebben het in dit verband reeds gehad over de opleiding. Nu is er nog een ander punt, de zaak van het handschrift van de marconist, dat hier ook al enige keren in het geding is gekomen. Hebt u daar ook ervaring mee gehad, of is dat een materie, die in uw tijd in Londen niet zo sterk speelde?

A. Ervaring op dit gebied heeft alleen een marconist, maar wat wij met marconisten op dit gebied gehad hebben, is eigenlijk alleen maar van horen zeggen en mijn ervaring, als u dit ervaring wilt noemen, is, dat mij wel gebleken is, staande naast diverse marconisten, dat ze, wanneer ze eenmaal aan het seinen waren, direct zeiden: „Oh, die zit er weer achter of die”, dus daaruit bleek voor mij de mogelijkheid, dat twee goede marconisten, ook al hebben zij elkaar nooit persoonlijk gezien, elkaar leren kennen aan de wijze van seinen.

21699. De **Voorzitter:** Daarbij doet zich in het England-Spiel nog dit merkwaardige voor, dat blijkbaar de Duitsers voor hun vrij groot aantal verbindingen, dat zij met Engeland hadden — *Schreieder* beweert, dat hij in de tijd van zijn hoogconjunctuur 18 verbindingen

nad — niet voldoende marconisten hadden om al die verbindingen individueel te bedienen, zodat in die tijd verschillende verbindingen voor dezelfde marconist werden bediend. Nu zou men toch veronderstellen, dat men aan de andere kant, wanneer men goed oplet, in ieder geval dit moet bemerken, want dan is ten opzichte van de verbindingen, die door dezelfde marconist bediend worden, elke individualiteit weg, die wel zou bestaan, wanneer er steeds een aparte marconist voor elke verbinding was. Nu staat er tegenover, dat het ontvangstation wel een of ander continubedrijf geweest zal zijn. Wanneer het zo was, dat de man die de marconist heeft opgeleid, daar zou zitten om te ontvangen, zou die het natuurlijk onmiddellijk merken, want die moet hem door en door kennen. Maar het zal wel een continubedrijf geweest zijn, vermoed ik. Alleen kan ik mij weer wel voorstellen, dat, wanneer men op een gegeven moment ging twifelen, men het handschrift kon checken. Ik meen ook, dat dat ook wel voorkwam.

A. Dat was wel mogelijk in het kleine bestek, dat wij in Eindhoven hadden, waar de marconisten ginds en hier elkander vaak kenden, die op de hoogte waren van elkanders handschrift. Dus met een zich afvroegen, wie er nu toch weer achter die seinsleutel zat, „want die vent die slaat er op als een smid op een aambeeld”, maar ik kan mij niet voorstellen, dat dat in dat hele grote Central (dat de Engelsen toch ongetwijfeld gehad moeten hebben en dat heus niet in één plaats gecentraliseerd geweest zal zijn, maar vermoedelijk over diverse stations in Engeland verdeeld geweest is) op deze wijze kon gaan, want het zullen toch zeker wel enige duizenden verbindingen geweest zijn, die onderhouden moesten worden op dit gebied.

21700. De **Voorzitter**: Ja, maar, als ik mij goed herinner, heeft de heer *de Graaf* hier verteld, dat, wanneer er twijfel was, de mogelijkheid bestond van een test op de „fingerprints”. Men had het handschrift van iedere uitgezonden marconist te voren op een plaat opgenomen, zodat men, wanneer men twijfelde, hem een proef kon laten afleggen.

A. Ja, maar volgens mij was dat alleen zo, dat, wanneer men ging twifelen, dus als er een telegram of check niet in orde was of men vond een fout, die bevreemdend was, men dan zei: „Zit die vent zelf wel achter zijn toestel?” en dan zei men: „Check op of het zijn handschrift is”, dus met andere woorden, werd bij een volgend contact zijn handschrift print er bij genomen, of iemand, die daar in gespecialiseerd was, kreeg de opdracht om even dat handschrift te vergelijken.

21701. De **Voorzitter**: Dat gebeurde dus toch wel?

h. Ik denk het wel, zelf ben ik er nooit bij geweest.

21702. De **Voorzitter**: In die gedachtengang had, toen bij *Lauwers* bepaalde afwijkingen naar voren kwamen, niet, zoals volgens *Lauwers* miss *Bond* heeft medegedeeld, de reactie moeten zijn: „die afwijkingen zijn zo minuscule, het zal wel in orde zijn”, maar had die proef genomen moeten worden. Nu had dat bij *Lauwers* niet geholpen, want *Lauwers* is de enige agent geweest, die door de Duitsers zelf is gebruikt om te seinen. Verder hebben ze echter allemaal Duitse marconisten er aan gezet. Bij *Lauwers* zou het dus waarschijnlijk niet geholpen hebben, tenzij hij ook in zijn handschrift wijzigingen zou hebben aangebracht.

A. En heeft hij dat ook gedaan, in zijn handschrift wijzigingen aangebracht?

21703. De **Voorzitter**: Dat weet ik niet. Dat kan ik mij op het ogenblik niet meer herinneren. Hij heeft hier een zeer uitvoerige verklaring afgelegd, maar ik heb het stenogram nog niet. Het wil mij echter voorkomen, dat de door miss *Bond* weergegeven reactie van de Engelse kant in ieder geval verkeerd was; die had toen niet moeten zijn, wanneer er aan een check iets mankeerde: „het scheelt zo weinig, het zal wel in orde zijn”, maar die had moeten zijn, daargelaten, of het nu wel of niet geholpen had: De test van de „fingerprint”.

A. Inderdaad, maar dat zou dan niet geholpen hebben.

21704. De **Voorzitter**: U zei zoëven, en dat vind ik ook van belang, dat u de indruk had, dat het ontvangstation Central niet één was, maar dat er meerdere waren. Nu is mijn vraag: weet u of S.I.S. en S.O.E. zich van verschillende ontvangstations bedienden? Wij hebben hier een getuige gehad, die positief beweerde, dat dat wel zo was.

A. Ik geloof, dat u hier het beste kunt doen, door dit langs de officiële kanalen te laten vragen.

21705. De **Voorzitter**: Ja, maar daar zullen wij wel geen antwoord op krijgen, denk ik. Ik vermoed, dat de Engelsen niet erg bereid zullen zijn om hier veel inlichtingen over te geven. Behalve het ontvangstation was er echter ook iets, dat wij de codekamer zouden kunnen noemen, waar de decoding plaats vond. En dan neem ik aan, dat de codekamers van S.I.S. en S.O.E. wel afzonderlijk geweest zullen zijn; dat waren geheel afzonderlijke diensten. Nu kunnen wij bij S.I.S. op geen enkel punt enige critiek uitoefenen, die hebben de telegrammen, voor zover het ten minste bij ons bekend is, en u bevestigt het ook, voor zover u er mee te maken hebt gehad, correct overgegeven met alle opmerkingen er bij. Er was gelegenheid om er over te praten, etc. Dus bij S.I.S. zit niets!

A. Neen, dat was voortreffelijk.

21706. De **Voorzitter**: En bij S.O.E. was het na de reorganisatie van 1944 ook in orde, want dat verklaren ons de heren van het B.B.O. Het is bij S.O.E. niet in orde geweest in de periode 1942—'43. Ik ga verder: de codekamer van S.O.E. had niet alleen te maken met Nederland, maar had te maken met verschillende bezette gebieden. Men had een Dutch Section, maar men had natuurlijk ook andere sections; dus ik stel mij voor, dat de codekamer of de codekamers berichten behandelden van alle mogelijke bezette gebieden. Nu hebben wij hier uitvoerige verklaringen gehad van *Giskes*. Deze was door zijn positie niet alleen op de hoogte van de Abwehr in Nederland, maar ook van die in België en in Frankrijk.

A. Dat is Abwehr-West.

De **Voorzitter**: En deze zegt, dat de verhoudingen in Nederland voor de Duitsers oneindig veel gunstiger hebben gelegen, dan in België en Frankrijk. Hij heeft hier percentages genoemd, die ongeveer hier op neerkwamen, dat voor het arresteren van agenten, na afspraak over gecontroleerde verbindingen, de kansen in Frankrijk 10 pct., in België 30 pct. en in Holland 95 pct. waren. Hij heeft voorts verteld, dat de Duitsers met Rusland ook eens een *Spiel* hebben gespeeld van anderhalf jaar. Dit alles geeft ten slotte ook te denken, want dat wijst in de richting, dat het geen algemene fouten waren van de decoderingskamer, want als het algemeenere fouten waren van de decoderingskamer, b.v. hierin bestaande, dat zij daar helemaal geen aandacht aan de security checks hebben geschonken, dan was hetzelfde in België en Frankrijk ook mogelijk geweest. Dan hadden de Duitsers daar met hetzelfde succes zulk een zaak op kunnen zetten. Wanneer men deze dingen beziet, komt men tot een vermoeden, ik zeg niet „conclusie”, maar tot een vermoeden in deze richting, dat het speciaal bij de Dutch Section van de S.O.E. in die periode mis geweest is. Wat zegt u van deze redenering?

A. Ik vind deze redenering helemaal niet gek.

21707. De **Voorzitter**: Dan beoordeelt u haar dus uit een oogpunt van logica?

A. Inderdaad.

21708. De **Voorzitter**: U had echter ook tot de conclusie, dat u het niet gek vond, langs een andere weg kunnen zijn gekomen en wel omdat de redenering strookt bijv. met ervaringen, die u zelf heeft gehad, derhalve op grond van wetenschap, die u zelf hebt. Dat zou natuurlijk van belang zijn.

A. Inderdaad zou dat van belang zijn, maar in die richting heb ik juist helemaal geen ervaring. De enige ervaring, die ik heb, is, dat alles, waarin ik met hen samengewerkt heb, en van hen in handen gekregen heb, correct was. Ik kan u dit zeggen, ik heb de nodige ervaring hier opgedaan in de bezettingstijd en toen ik tegen het einde er uit gekomen ben, hebben zij mij nog eens in theorie en ook op ander gebied geleerd hoe je het doen moest, de „finishing touch” er aan te geven. Fouten worden er overal gemaakt en ik heb ook heus wel eens dingen meegemaakt, waarvan ik zei „dat is netjes”, maar ja, dat maakt men overal mee, dat is een slip. Het grote geheel echter genomen zeg ik, als wij het voorlopig zo doen, dan zijn wij een stuk verder. Ik heb nooit enige reden gehad om te klagen over onvoorzichtigheden of over het maken van fouten zo in het algemeen. Wanneer er eens iets was, dan was het altijd incidenteel. Een fout, en soms ook wel een stomme streek van iemand, maar niet van de dienst als zodanig. En ik heb zelf, zo alles horende en ziende, dit hele drama meegemaakt en ik heb ook nogal eens wat stukken in handen gehad en dan vind ik eigenlijk datgene, wat u veronderstelt, die mogelijkheid dan, en verder kan ik ook niet komen, maar die mogelijkheid

acht ik aanvaardbaar en er zijn nu eenmaal mensen, die een gebrek aan veraniwoordelijkheidsgevoel hebben; ik heb zelf ook wel eens met dergelijk soort mensen te kampen gehad, die hetzij zich bedrinken of aan andere dingen te buiten gaan op momenten, waarop het juist eis is, dat men vóór alles nuchter is, nuchter op elk gebied.

21709. De **Voorzitter**: De concrete vraag wordt derhalve: Zijn er aanwijzingen, dat er inderdaad bij de Dutch Section van S.O.E. in die periode iets mis was? Daar komt het op neer. Dat ontslaat natuurlijk de Nederlandse dienst niet van zijn verantwoordelijkheid, dat men er in berust heeft om met zo'n gebrek aan positie tegenover de Engelse dienst te werken. Dat is natuurlijk weer een andere vraag, die daarnaast staat, maar de zaak is niet uitsluitend te verklaren door een gebrek aan positie van de Nederlandse dienst.

A. Ten minste wanneer zij mij persoonlijk gezegd zouden hebben: „ja, dat gaat je niet aan“, dan had ik gezegd: „dan doen jullie het maar zelf“. Als ik verantwoordelijkheid moet dragen, dan moet ik ook weten op welke wijze ik die draag, maar ja, dat conflict heb ik al meerdere malen gehad, dus het is helemaal niet vreemd en het kan ook aan de persoon liggen, die het niet gauw goedvindt, want ik weet, dat het onder diverse omstandigheden wel eens wenselijk kan zijn om maar soepel te zijn.

21710. De **Voorzitter**: Ja, maar dan toch alleen tot op zekere hoogte.

A. Dit is nu mijn mening en dat wordt mij inderdaad nogal eens kwalijk genomen.

21711. De **Voorzitter**: Neen, maar wanneer men ziet, dat het geheel misloopt, dan heeft dat ook zijn grenzen.

A. Volgens mijn mening is die grens vrij snel bereikt. Dat is volgens mij het moment, dat men wijst op een fout en dat van die fout geen notitie wordt genomen, dan is volgens mij de grens bereikt.

21712. De **Voorzitter**: De vraag is nu, of wij in de door mij aangegeven richting nog verder kunnen komen. U kunt dus uit eigen wetenschap hieromtrent niets mededelen?

A. Neen, uit eigen wetenschap weet ik daar absoluut niets van.

De **Voorzitter**: U weet nu hoe de zaak staat. Wanneer u op een of andere wijze nog nadere gegevens kunt verschaffen, houd ik mij daarvoor aanbevolen. Dan kunnen wij daar eventueel in een nader verhoor nog eens op terug komen. Op dit ogenblik zou ik het hierbij willen laten, tenzij u meent, dat u ons nog bepaalde dingen moet mededelen. In dat geval wil ik u daartoe de gelegenheid natuurlijk graag geven.

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt. en ik sluit het verhoor.

J. DE GEUS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FREDERIK JACOB KLIJZING,
oud 43 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
commissaris van politie.

Hij legt de eed af als getuige.

21713. De **Voorzitter**: U bent werkzaam geweest bij het B.B.O. Misschien kunt u ons eerst vertellen, wanneer en hoe u in Engeland gekomen bent?

A. Ik ben vertrokken op 25 Januari 1944.

De **Voorzitter**: Dus reeds laat in de oorlog.

A. Ik kwam in Spanje aan in 1944 op 3 Februari, van daar ben ik met behulp van een aan mij door de gezant verstrekt paspoort en de hulp van de Britse Ambassade met een groep Nederlanders van uit Madrid vertrokken ongeveer eind Februari 1944 en 2 dagen later in Gibraltar aangekomen. Van Gibraltar ben ik begin Maart vertrokken per troepenschip met een groep Hollanders van ongeveer 120 man naar Engeland, waar ik op 16 Maart 1944 in Liverpool aankwam.

21714. De **Voorzitter**: En hoelang heeft het toen nog geduurd voordat u bij het B.B.O. kwam?

A. Daar ben ik, evenals de andere Hollanders, geplaatst in de Patriotic School, waar ik ongeveer 3 weken ben gebleven, en ik werd de 1ste of de 2de week van April 1944 losgelaten. En daarna, dus in de loop van April, ben ik bij het Bureau Bijzondere Opdrachten in Londen gekomen.

21715. De **Voorzitter**: Welke positie bekleedde u daar?

A. Generaal van Oorschot was de commandant van dat bureau en ik was de oudst aanwezige officier.

21716. De **Voorzitter**: Juist, en hoe was uw verhouding tot de heer de Graaf?

A. De heer de Graaf stond in rang onder mij.

21717. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u wegging uit Nederland? Was dat, omdat u er hier genoeg van had en dus uit Nederland weg wilde of bent u met een bepaalde opdracht weggegaan?

A. Ik was ondergedoken op 4 Juni 1942, naar aanleiding van het feit, dat de Duitsers mij zochten voor de organisatie van illegale groepen. In het najaar van 1943 kwam ik o.a. in contact met mr. J. le Poole en van hem kreeg ik het verzoek mee om enige dingen in Engeland mede te delen. Ongeveer 2 maanden vóór mij was op zijn verzoek al een ander naar het Zuiden gegaan, maar voor de zekerheid kreeg ik ongeveer dezelfde opdracht mee en één van die opdrachten was, te trachten bewapening te krijgen voor verzetsgroepen in Nederland. Ik heb in Madrid hierover een uitgebreid rapport geschreven en dit is, via diplomatieke kanalen, naar Engeland gegaan.

In Engeland heb ik nog eens het een en ander verteld over de toestand in Nederland en wat men hier wenste en naar aanleiding daarvan blijkbaar ben ik geplaatst op het B.B.O.

21718. De **Voorzitter**: Dus de bedoeling was niet, dat u direct weer terug zou gaan?

A. Neen.

21719. De **Voorzitter**: Fungeerde het Bureau Bijzondere Opdrachten, toen u daar kwam, enigermate of was het nog in zijn beginstadium?

A. Het was nog in zijn beginstadium, omdat het pas opgericht was op 15 Maart 1944.

21720. De **Voorzitter**: Verder bent u daar voortdurend aan verbonden gebleven?

A. Ja, tot ongeveer 13 April 1945, want met ingang van die datum kreeg ik een andere opdracht van de Regering.

21721. De **Voorzitter**: Die niets met dit werk te maken had?

A. Neen, die niets met dit werk te maken had, nl. de zorg voor de veiligheid van de leden van het Koninklijk Huis.

21722. De **Voorzitter**: Hoe was u te spreken over de samenwerking van het B.B.O. en zijn Engelse tegenspeler S.O.E.?

A. Ik heb altijd zeer prettig met dat bureau kunnen werken. De enige moeilijkheid, die wij eigenlijk hebben ondervonden, is, dat de „Security”-afdeling van S.O.E. niet de wapens wilde verstrekken aan een bepaalde groep in Nederland. In Nederland bestond, zoals u weet, de O.D., de R.V.V. en de K.P. Men had in Engeland in de voorgaande jaren bittere ervaringen opgedaan in verband met de verbandingen met Nederland. Men kende enigermate de doelstellingen van die drie verzetsgroepen en de O.D. werd beoordeeld door de „security” van S.O.E. als te zijn zwaar gepenetreerd door de Duitsers, terwijl bovendien de doelstellingen van de O.D. door de Engelsen niet geacht werden te beantwoorden aan de doelstellingen van een verzetsgroep, die zij nodig achtten in verband met de opmars van de geallieerde legers. Zij zeiden met andere woorden, dat de O.D. alleen als doelstelling had eerst op te treden na de bevrijding en niet vóórdien. Daarna hebben wij enige moeilijkheden gehad met die zelfde „security” van S.O.E. over de R.V.V., omdat men niet zeker wist of het inderdaad een groep was, die daadwerkelijk verzet of sabotage zou willen plegen, en in dit verband is dan ook, ik meen in Mei of begin Juni 1944, een bespreking geweest tussen bepaalde Engelse officieren en de toenmalige Minister van Justitie, de heer van Heuven Goedhart, waarbij de heer van Heuven Goedhart zijn zienswijze heeft kenbaar gemaakt over de R.V.V.

21723. De **Voorzitter**: Was dat in Mei 1944?

A. Mei of Juni 1944, dus na de aankomst van de heer van Heuven Goedhart. Dit hield dus verband met de huiverigheid van Engelse zijde om contacten op te nemen met deze Nederlandse verzetsgroep.

21724. De **Voorzitter**: Hetgeen u nu aansnijdt, was in het kader van een behoorlijke samenwerking waarschijnlijk slechts een verschil van mening over een concreet beleidspunt?

A. Inderdaad.

21725. De **Voorzitter**: Vond u in het algemeen de positie van uw bureau tegenover de Engelsen een behoorlijke?

A. Ja.

21726. De **Voorzitter**: Dat is ons gebleken ook het geval geweest te zijn met B.I. Ook ten opzichte van het B.I. zijn daaromtrent geen klachten, het werkte sanien met een ander Engels instituut S.I.S. De positie van B.I. en B.B.O. staat in tegenstelling tot die van de vroegere M.I.D., dat eigenlijk tegenover de toenmalige S.O.E. geen positie had.

A. Daar kan ik niet over oordelen, omdat ik dat vanzelfsprekend niet heb meegemaakt.

21727. De **Voorzitter**: Die tegenstelling komt op verschillende punten naar voren. Zo bijv. bij de opleiding, waarmede het bureau van kolonel de *Bruyne* praktisch niets te maken had.

A. Wij ook niet, want die was volkomen in Engelse handen.

21728. De **Voorzitter**: Ja, maar u kwam er voortdurend, u had contact er mee. U had zelfs een eigen huis, waar de opgeleide agenten werden ondergebracht. Of was dat alleen bij B.I. het geval?

A. Dat was alleen bij B.I. Dat hadden wij wel, maar het was in handen van onze tegenspeler, de S.O.E. Dus als onze mensen, in opleiding zijnde, in Londen kwamen, werden zij in het algemeen ondergebracht op die flöt van S.O.E.

21729. De **Voorzitter**: Juist, maar u kon toch die opleiding volledig volgen?

A. Wij hadden de bevoegdheid om hem volledig te volgen, maar wij hadden er geen tijd voor.

21730. De **Voorzitter**: Kende u bij voorbeeld de opdrachten aan de agenten?

A. De opdrachten van onze agenten werden van te voren altijd besproken.

21731. De **Voorzitter**: Dus daar nam u kennis van?

A. Ja, wij droegen volledig kennis van de opdrachten, met uitzondering misschien van een enkel onderdeelje, de code betreffende, die pas op het allerlaatste moment in handen van de agenten gegeven werd, vóórdat zij in het vliegtuig stapten.

21732. De **Voorzitter**: De code kende u niet. Dat lag ook voor de hand?

A. Neen, die kende ik niet.

21733. De **Voorzitter**: Daar is toch geen critiek op uit te oefenen?

A. Neen, daar was geen critiek op uit te oefenen.

21734. De **Voorzitter**: Nu komen wij meteen op de kwestie van de telegrammen. Was het bij u ook zo, dat op de telegrammen, die u kreeg, alle opmerkingen betreffende het al of niet ontbreken van de security-checks aangegeven waren?

A. Ja, ieder telegram, dat wij kregen, was gedecodeerd en daar stond op of de security-checks al dan niet aanwezig waren.

21735. De **Voorzitter**: U heeft daar vóór u liggen een aantal foto-copieën van telegrammen, die door de M.I.D. zijn ontvangen. Bekijkt u die eens. Zoudt u met die telegrammen tevreden geweest zijn? U kunt een willekeurige greep doen . . . . .

A. Dit telegram niet, dit ook niet.

Hier vind ik iets wat wel iets zou kunnen zijn, maar dat kan ik niet bepalen, er staat hier de zin: „Up to now here, there is no need for worry”, dat kan een security-check zijn, dat weet ik niet.

21736. De **Voorzitter**: Wilt u even de datum van dat telegram aangeven?

A. Dat is 27 Juni 1943 Er staat nergens bij, dat de security-checks „present” zijn.

21737. De **Voorzitter**: Dit is dus, wat men noemt, een parafraze van een telegram?

A. Inderdaad, dit is een parafraze van een telegram.

21738. De **Voorzitter**: En wat zoudt u gezegd hebben, als u zulke telegrammen verstrekt werden van de Engelse kant?

A. „Dat accepteer ik niet. Ik moet zien of de checks aanwezig zijn”, of er moet mij de verzekering gegeven worden, dat ze aanwezig zijn.

21739. De **Voorzitter**: Dit telegram vindt u dus waardeloos?

A. Dit vind ik waardeloos, om te beoordelen althans of de checks aanwezig zijn.

21740. De **Voorzitter**: U werkte wel met receptie-comité's?

A. Niet altijd, want in het begin hadden wij eigenlijk niets, wij moesten de zaak van de grond af weer opbouwen en dus werden de agenten in het begin „blind” gedropt. Twee van die vliegtuigen zijn neergeschoten, één bij de afsluitdijk bij Makkum en één is neergeschoten boven Breda, het derde kwam goed aan, dat waren de drie mannen: *Mulholland, de Goede* en *van Duin*, die gedropt werden op de Veluwe, toen ik op het B.B.O. werkzaam was (Juli 1944). Want in de nacht van 31 Maart op 1 April waren er enige droppingen geweest, waar ik niets van wist, dat was in het begin, toen ik nog niet aanwezig was. Ik ben pas in de loop van April daar gekomen.

21741. De **Voorzitter**: Is het zo, dat met sabotage-agenten ontvangstcomité's moeilijk te vermijden zijn?

A. Die zijn niet te vermijden, omdat u een zekere hoeveelheid materiaal moet verstoppert. En het wegbrengen moet geschieden door mensen, men kan dat niet zo maar op de grond laten liggen.

21742. De **Voorzitter**: Maar staat u op het standpunt, dat, wanneer u het zonder receptie-comité kon doen, u het ook zonder zou doen?

A. Als het alleen maar om het droppen van agenten gaat, dan wel. Dat geeft voor mij meer zekerheid dan met een receptie-comité.

21743. De **Voorzitter**: Wij hebben nog geen lijst gehad van de agenten, die door het B.B.O. zijn gezonden naar het bezette gebied, terwijl wij die wel van het B.I. hebben gehad. Waren het er veel?

A. Wij hebben van Maart 1944 tot 5 Mei 1945 naar schatting ongeveer 100 man uitgezonden.

21744. De **Voorzitter**: En hoeveel zijn er daarvan naar uw raming aangekomen?

A. Drie vliegtuigen daarvan zijn er neergeschoten, dat is 11 man, die dus bij het aanvliegen zijn neergeschoten. Door de Duitsers zijn er ongeveer 8 pct. gepakt, welke verdwenen zijn, hetzij gefusilleerd, hetzij in een concentratiekamp overleden.

21745. De **Voorzitter**: U bedoelt 8 pct. van die 90, die overschoten?

A. Van de 90, die overschoten, en de rest heeft gewerkt.

21746. De **Voorzitter**: Er zijn er toch ook wel, die gearresteerd en na de bevrijding teruggekeerd zijn, of niet?

A. Van de arrestatie zijn er 2 teruggekomen

21747. De **Voorzitter**: Wie waren dat?

A. Dat waren operator *van Duin* en operator *Steman*.

21748. De **Voorzitter**: Zijn deze mensen nog bereikbaar?

A. Ik ken hun adressen niet. Ik vrees, dat ze allebei in Engeland zitten. Beiden zijn zij, meen ik, getrouwd met Engelse vrouwen en ze zullen hebben getracht om daar een betrekking te vinden. U moet niet vergeten, dat ik sinds 13 April 1944 geen letter meer van het dossier heb gezien. Ik weet zelfs niet eens waar het is. En de afwikkeling van het bureau heeft alleen majoor *de Graaf* gedaan.

21749. De **Voorzitter**: Dat is ons bekend. U wilt dus zeggen, dat, wanneer er enige kans is om hun adressen te vinden, wij daarvoor bij majoor de Graaf moeten zijn?

A. Zij zijn te bereiken, zeker.

21750. De **Voorzitter**: De grootste kans om er achter te komen, is bij majoor de Graaf?

A. Dat denk ik wel, of anders luitenant Lauwers, die later ook nog enige stukken afgedaan heeft, misschien zou die het ook kunnen weten.

21751. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk wel van belang, want deze mensen zijn in gevangenschap geweest bij de Duitsers en weer teruggekeerd. Hebben deze mensen hun security-checks afgegeven?

A. Neen.

21752. De **Voorzitter**: Is dat uw overtuiging?

A. Naar mijn overtuiging staat vast, dat deze mensen direct hebben opgegeven, dat zij gevangen waren. *Steman* bijv. heeft het niet bij zich gehad, want hij is gearresteerd bij een razzia, alleen omdat hij in het bezit was van een revolver. Dus de mogelijkheid bestaat, dat de Duitsers niet geweten hebben, dat hij een operator van Engeland was, en van van *Duin* durf ik niet met zekerheid te zeggen of hij met of zonder „set" is gearresteerd. Van wie ik het wel weet, is de groep Boeschoten geweest. Die is in de nacht van 31 Maart op 1 April uitgezonden, is gearresteerd ongeveer 18 Mei 1944, dus toen ik pas aan het bureau was, en hun „set" kwam in Duitse handen. De Duitsers, hebben ook getracht om daar mee door te werken, maar daar zijn ze mee gestopt, omdat we direct door hadden, dat zij in Duitse handen waren.

21753. De **Voorzitter**: Dat is dus blijkbaar een geval van agenten, die niet levend teruggekomen zijn. Daarvan hebt u dus onmiddellijk kunnen constateren, dat zij gearresteerd waren?

A. Ja.

21754. De **Voorzitter**: Wist u niet, welke security-checks er medegegeven werden?

A. Ja, die stonden in de opdracht.

21755. De **Voorzitter**: Dus u kent niet de code, maar wel de security-checks?

A. Ja.

21756. De **Voorzitter**: Waren dat in uw tijd ingewikkelde checks?

A. Meestal een eenvoudige zin.

21757. De **Voorzitter**: Dus een testvraag.

A. Een testvraag.

21758. De **Voorzitter**: Niet bij voorbeeld, zoals bij Lauwers, het gebruiken van bepaalde foute letters?

A. Neen, want dat kan zeker niet geconstateerd worden, want de telegrammen kwamen over het algemeen zwaar verminkt binnen. Hetzij door atmosferische storingen of omdat het toestel zwak was of omdat men te weinig stroom had of de operator zenuwachtig was geworden door langdurig werk in bezet gebied. De telegrammen kwamen over het algemeen verminkt en sommige zelfs zwaar verminkt over, zodat men vaak moest raden wat er in zo'n telegram bedoeld werd. Maar het werd altijd gedaan met bepaalde testzinnen of, wat natuurlijk ook kan, met woorden, maar zeker niet met letters.

21759. De **Voorzitter**: Kent u de geschiedenis van Lauwers?

A. Neen, ik weet alleen van hem, dat hij gearresteerd is in de Fahrenheitstraat in den Haag. Dit weet ik, omdat ik er toevallig als illegaal man achter gekomen was en dat hij is blijven doorzenden volgens zijn opdracht.

21760. De **Voorzitter**: Als dus een security-check uit letters bestond, dan vindt u dat niet doelmatig?

A. Dat vind ik absoluut ondoelmatig.

21761. De **Voorzitter**: Dus zo bezien, is een der fouten in het England-Spiel het ondoelmatige van de gebruikte security-checks?

A. Inderdaad.

21762. De **Voorzitter**: Kregen uw agenten ook een gedragslijn mede met betrekking tot hetgeen zij mochten doen, wanneer zij in Duitse handen kwamen?

A. Dat was „doorzenden". Security-check niet vrijgeven.

21763. De **Voorzitter**: Maar wel de code?

A. Ja, die mochten zij gerust geven.

21764. De **Voorzitter**: En ze mochten ook voor de Duitsers zenden?

A. Ja, dat mocht ook.

21765. De **Voorzitter**: Werd hun dat altijd bij de opleiding gezegd?

A. Ja, maar het enige ding, dat zij nooit weg mochten geven, was hun security-check. Zij mochten alles weggeven, behalve natuurlijk hun verbindingen, enz.; ze mochten de Duitsers de code laten doorzenden, maar hun security-check moesten zij behouden en mochten zij niet prijsgeven.

21766. De **Voorzitter**: Hebt u enige ervaringen omtrent de controle van het z.g. handschrift van een marconist?

A. Neen, geen enkele, de z.g. „fingerprints" bedoelt u?

21767. De **Voorzitter**: Ja. Naarmate de security-checks beter waren, behoefde men minder aandacht aan de fingerprint te schenken, niet waar?

A. Ja, maar het werd altijd toch gedaan door de Engelsen.

21768. De **Voorzitter**: Weet u zeker, dat dezen op die „fingerprints" ook letten?

A. Ik heb regelmatig gevraagd: „Letten jullie ook op die fingerprints?" en er werd altijd gezegd: „Ja".

21769. De **Voorzitter**: Dus dat heeft u regelmatig gevraagd? Hierbij doet zich nog een andere kwestie voor, die wij nog niet hebben kunnen ophelderen, en wel deze: De Duitsers hebben, zoals u weet, in de beste tijd van het England-Spiel ongeveer 18 verbindingen gehad, zoals zij beweren, en die verbindingen bedienden zij met Duitse marconisten; alleen Lauwers heeft voor hen gezonden. En nu schijnt het wel zó te zijn, dat ze niet zo goed geëquipeerd waren op dat punt, dat zij elke verbinding met een aparte marconist konden laten bedienen, zodat dus bij het ontvangstation over verschillende lijnen een gelijk handschrift moest binnenkomen. Dat lijkt op zich zelf toch wel heel vreemd. Er werd blijkbaar niet voldoende gecontroleerd of het handschrift leek op dat van een bepaalde agent, maar hier doet zich het geval voor, dat, waar het individueel verschillend moest zijn, het gelijk was. Dat moet dan toch direct argwaan opwekken. Er staat alleen dit tegenover, ten minste, dat vond ik in een verklaring van een deskundige, die hier nog niet gehoord is en die zegt: Het is de vraag, hoe het ontvangcentrum georganiseerd is, want dat zal waarschijnlijk, zegt hij, wel zijn een apparaat met een rouleersysteem voor het personeel en wanneer dat rouleersysteem niet behoorlijk uitgebalanceerd is, dan bemerkt men er nog niets van.

A. Zo is het precies.

21770. De **Voorzitter**: Ja, weet u dat het zo is?

A. Neen, maar dat is ook mijn indruk van het geval. Ik heb hier alleen over kunnen spreken, ik heb het niet meegemaakt, maar de meisjes, want dat waren het over het algemeen, die deze dingen opvingen, naar mij verzekerd is van Engelse zijde, moesten in roulerend verband werken. De ene keer werd er vóór de middag en de andere keer na de middag gezonden, ook wel 's nachts, dus dat kon nooit dezelfde doen. Hier moest dus een organisatie van roulerend mensensmateriaal werkzaam zijn.

21771. De **Voorzitter**: Een ideale toestand zou zijn, dat het bericht opgevangen werd door degene, die de agent in Engeland had opgeleid, maar dat is natuurlijk uitgesloten. Maar hoe controleerde men het dan? U zei: „ze controleerden het”.

A. Ik zeg nogmaals, dat ik hier af moest gaan op wat mij hierover van Engelse zijde verzekerd werd, nl. dat dit op „fingerprints” getoetst werd.

21772. De **Voorzitter**: Maar het systeem, de wijze, waarop het gebeurde, kent u niet?

A. Dat kan nooit volledig zijn. Omdat de mensen dan 's morgens, dan 's middags en dan 's nachts terug moesten komen.

21773. De **Voorzitter**: Goed, dus u hebt nooit gehoord hoe dat daar technisch geschiedde. Kunt u ook aangeven met wie u aan de Engelse kant in hoofdzaak samenwerkte?

A. Ik heb altijd alleen samengewerkt met de latere overste *Dobson*, de leider van de Nederlandse afdeling van S.O.E.

21774. De **Voorzitter**: Nu is merkwaardig, dat, voor zover Nederlandse diensten samenwerkten met S.I.S., t.w. het B.I., en dit geldt ook in de vroegere periode vóór het England-Spiel, toen ook een Nederlandse dienst samenwerkte met S.I.S., er met S.I.S. nooit moeilijkheden zijn geweest. Met S.O.E. heeft het B.B.O. ook nooit moeilijkheden gehad. Dus de moeilijkheden blijven, voor wat de tijd betreft, beperkt tot de tijd van samenwerking met S.O.E. vóór de reorganisatie van eind 1943 of begin 1944.

A. 15 Maart 1944.

21775. De **Voorzitter**: Is S.O.E. op dezelfde datum als waarop het B.B.O. werd opgericht gereorganiseerd?

A. Dat durf ik niet met zekerheid te zeggen, maar ongeveer 15 Maart moet het ook gereorganiseerd zijn.

21776. De **Voorzitter**: Derhalve is het in de periode geweest vóór 1944 — de periode van het England-Spiel — en dan alleen bij S.O.E., niet bij S.I.S., dat de zaak mis was. En daarbij is wellicht niet gewaagd de conclusie, dat hetgeen er bij S.O.E. mis was, niet betrof de gehele S.O.E., maar dat het met name betrof de Dutch Section van S.O.E. Meent u ook, dat het zo is?

A. Ja, dat meen ik ook.

21777. De **Voorzitter**: Wij hebben daar nog een zekere controle op in de verklaring van *Giskes*, die de Abwehr kent in Nederland, België en Frankrijk en die zegt, dat zij in België en Frankrijk ook wel eens wat hebben kunnen doen, maar bij lange na niet dat, wat in Nederland mogelijk geweest is. Hij heeft er zelfs de percentages van opgegeven. De vraag rijst dan of de bron van de misère niet kan geweest zijn de codekamer. De mogelijkheid is stellig niet uitgesloten. dat er aparte codekamers geweest zijn voor de verschillende landen en dus ook voor Nederland; er werden natuurlijk telegrammen gencodeerd uit alle mogelijke bezette gebieden. Hetgeen *Giskes* vertelt, wijst er op, dat het geen algemene fouten van de codekamers waren, want als het algemene fouten waren geweest, dan had men in België en Frankrijk het spel ook precies zo kunnen spelen. Dit is een redenering langs de weg van veronderstellingen, waar misschien wel een fout in kan zitten, die ik op het ogenblik nog niet weet. Maar er is veel, dat er op wijst, dat er iets mis was bij de Dutch Section van S.O.E. in die periode. En nu is mijn vraag of u enige wetenschap bezit, die deze, alleen op grond van veronderstellingen — en misschien nog niet eens van goede veronderstellingen — opgebouwde redenering met bepaalde feiten kan ondersteunen? U hebt gezegd, dat u altijd zeer aangenaam hebt samengewerkt met major *Dobson*, en *Dobson* was, naar ik meen, de opvolger van *Bingham*. Misschien dat u over die reorganisatie wel eens iets gehoord hebt? Hoe weinig het dan misschien ook is. het kan toch waardevol zijn.

A. Ik heb er niets over gehoord, want de Engelsen waren zeer gesloten. Het enige, wat ik er van gehoord heb, is, dat de Hollanders de schuld gaven aan de Engelsen en omgekeerd hetzelfde het geval was. Dat is het enige, wat ik met zekerheid kan zeggen van datgene, wat ik er over gehoord heb.

21778. De **Voorzitter**: Zoals het op het ogenblik lijkt, moet de schuld aan beide kanten gelegen hebben.

A. Naar mijn mening ook.

21779. De **Voorzitter**: De wijze, waarop M.I.D. heeft willen samenwerken met S.O.E., lijkt niet verantwoord. Dat ziet men aan de telegrammen, enz. Maar dat verklaart de hele zaak nog niet. Met de tekortkomingen bij de Nederlandse dienst is het England-Spiel nog niet te verklaren, want daarvoor moet er nog wat anders bij S.O.E. gebeurd zijn. En dat is een punt, dat wij misschien niet zullen kunnen oplossen.

A. Dat vrees ik ook, dat dat niet kan.

21780. De **Voorzitter**: U kunt dus in deze richting geen mededelingen doen, die opheldering kunnen geven?

A. Neen. Het enige, dat ik misschien zou kunnen zeggen, is dit, dat ik wel heb opgemerkt, dat noch bij de Hollanders, noch bij de Engelsen er enig begrip was hoe de feitelijke toestand in Nederland was.

21781. De **Voorzitter**: Over welke tijd spreekt u nu?

A. De tijd, dat ik in Engeland aankwam.

21782. De **Voorzitter**: Dus in '44?

A. Ja, begin '44, toen wist men niet hoe de toestand hier in Nederland was.

21783. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Men wist bijv. niet welk papier er gebruikt werd voor de identiteitskaarten.

21784. De **Voorzitter**: Ja, dat schijnt altijd een zwak punt geweest te zijn, want de agenten klaagden er van het begin af aan ook over, dat zij met buitengewone slechte persoonsbewijzen toe gerust werden.

A. Inderdaad. Het papier dat hier gebruikt werd, kon men daar niet maken. Men maakte het wel, maar zij werden er direct op attent gemaakt, dat deze papieren niet goed waren, dus zo snel mogelijk van de hand gedaan moesten worden, en men moest dus maar zo snel mogelijk in het bezit trachten te komen in Nederland van een vals persoonsbewijs.

21785. De **Voorzitter**: Is dat nog gelukt?

A. In het algemeen lukte dat wel.

21786. De **Voorzitter**: U hebt mij verkeerd begrepen. U bedoelt, dat de agenten in Nederland moesten trachten er een te bemachtigen. Ik bedoelde echter te vragen of men in Londen aan de hand van een Nederlands persoonsbewijs er ten slotte in geslaagd is om dat goed te maken.

A. Neen, dat kostte te veel geld en dat waren de Engelsen niet van plan. Men had niet de bepaalde papiersoorten of de bepaalde grondstoffen, die hier gebruikt werden. Zo is het mij althans uitgelegd.

21787. De **Voorzitter**: Dus ook voor uw agenten was dit nog een zwak punt?

A. Ja.

21788. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen of daarmee nog ongelukken gebeurd zijn? Er zijn maar enkele van uw agenten gearresteerd.

A. Neen, want er zijn er maar een paar gepakt.

21789. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen een paar gepakt, die levend teruggekomen zijn. Van de andere kunt u het vanzelf niet meer nagaan.

U zei zojuist, dat er begin 1944 noch bij de Hollanders noch bij de Engelsen enig begrip was van de feitelijke toestand in Nederland.

Maar toen functioneerde toch al meer dan een jaar — en vrij bevreemdend — het bureau B.I., dat geleidelijk al heel wat wetenschap uit Holland had overgebracht. U zegt wel zo, dat men er helemaal niet van op de hoogte was, hoe de toestanden in Nederland waren, maar hetgeen wij hier vernomen hebben over de werkzaamheden van B.I., wijst in de richting, dat er toen al enorme verbeteringen waren aangebracht.

A. Ja, B.I. kreeg ze wel. B.I. gaf deze aan de Regering en de Regering bestudeerde de laatste afwerking. Zij gaven bepaalde onderdelen hiervan uit aan bepaalde ambtenaren.

21790. De **Voorzitter:** Dus u vond, dat het daarin haperde?

A. Ik kreeg de indruk, dat de ambtenaren niet wisten, wat er in Holland gebeurde, wel dat zij bepaalde ambtenaren een onderdeelje van de inlichtingen verstrekten en dezen daarmee moesten werken en zich gaan inleven in dat onderdeelje van de toestand hier, maar dat in het algemeen de mensen, die langer uit bezet gebied waren, niet op de hoogte waren van de toestand en het dus niet konden aanvoelen.

21791. De **Voorzitter:** De algemene toestand over de hele lijn bedoelt u?

A. Juist.

21792. De **Voorzitter:** Misschien was het aan de andere kant ook wel wat veel gevraagd van de Regering om aan alle mogelijke ambtenaren alle inlichtingen te verstrekken. Dat kon ook zelfs zijn bezwaren hebben.

A. Voor bepaalde onderdelen ongetwijfeld.

21793. De **Voorzitter:** Hebt u zelf nog iets, waarvan u meent, dat het van belang voor ons is in het kader van dit onderzoek? Wij zijn erkentelijk voor elke kleinigheid, want het blijkt soms, dat ook een kleinigheid in het geheel, dat wij hier bijeengaren, wel eens van belang kan zijn. Wanneer u derhalve nog bepaalde dingen hebt, waarvan u meent, dat zij niet onbelangrijk geacht moeten worden, zal ik u nog graag de gelegenheid geven om ons dat te vertellen.

A. Eén ding wilde ik nog wel zeggen. Ik heb het financiële deel overgenomen van de M.I.D. en de lijst van agenten, die zij hadden uitgestuurd, maar ik heb niet het betreffende dossier gekregen met hun opdrachten en alles, wat zij er aan gedaan hadden. Dat heb ik nimmer gezien of in handen kunnen krijgen.

21794. De **Voorzitter:** Bedoelt u de dossiers van de agenten?

A. De dossiers van de M.I.D., de opdrachten.

21795. De **Voorzitter:** U veronderstelt, dat daar een apart dossier van geweest is?

A. Wij hadden toch ook een dossier van onze opdrachten. En dat dossier, is gezegd, zou bij de Marine zijn. En in dat dossier zal, naar mijn mening, wel het een en ander gevonden kunnen worden.

21796. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk de vraag — dat moeten wij ook nog bekijken — hoever de besprekingen van de M.I.D.-functionarissen met de Engelsen gingen. Bij uw dienst was het ten slotte zo, dat u de opdrachten uitvoerig besprak met de Engelsen en ook invloed had op de samenstelling van die opdrachten, de inhoud er van. Was dat bij de M.I.D. ook het geval?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Maar wij hebben, en zeker generaal *van Oorscot*, pogingen aangewend, om dit dossier in handen te krijgen, maar het enige, dat ik over gekregen heb, is de financiële verantwoording, het geld, dat er nog was, en de persoonlijke dossiers van de door hen uitgezonden agenten. Die persoonlijke dossiers bestonden in het algemeen uitsluitend uit hun namen en voorletters, de datum van vertrek en hoeveel salaris zij nog te goed hadden.

21797. De **Voorzitter:** En de telegrammen hebt u ook nooit gekregen?

A. Nooit gezien. Ik heb nooit één letter gezien van de dossiers van M.I.D.

21798. De **Voorzitter:** En de bedoeling was, dat het archief werd overgedragen aan B.B.O.? Dat is de uitgesproken bedoeling geweest?

A. Ja natuurlijk. Vandaar, dat ook mijn eerste vraag was, waar de dossiers waren.

21799. De **Voorzitter:** Maar nu zijn hier een paar telegrammen voor de dag gekomen. Die hebt u daar dus ook niet meegekregen?

A. Ik heb nooit iets meegekregen.

21800. De **Voorzitter:** Dit zijn vermoedelijk ook lang niet alle telegrammen.

A. Maar generaal *van Oorscot* en ik hebben eens gepraat met de toenmalige kolonel *de Bruyne* en ook daar hoorden wij, dat die dossiers opgeborgen waren bij de marine, want het was een marine-onderdeel, dus daar zullen deze, naar mijn mening, nog moeten zijn.

21801. De **Voorzitter:** U heeft geen poging gedaan om die toen bij de marine los te krijgen?

A. Ik moest dat vragen aan de Minister van Oorlog — ik stond onder de Minister van Oorlog — en de Minister van Oorlog heeft naar alle waarschijnlijkheid gesproken met de Minister van Marine over deze dossiers. Ik heb toen het bericht gekregen, dat zij niet aan ons verstrekt werden, en daar heb ik mij toen maar bij neergelegd, omdat er ten slotte geen hogere instantie bestond, waar ik terecht kon.

De **Voorzitter:** Ja, dat begrijp ik.

A. Dus die dossiers moeten naar mijn mening nog bij Marine zijn of vernietigd zijn.

21802. De **Voorzitter:** Er is ons gezegd, dat het archief van M.I.D. op het ogenblik bij Marine berust en tot dat archief hebben wij toegang. Daaruit zijn bijv. deze fotokopieën gekomen, die u hier ziet. Maar van andere kanten zijn er aanvijzingen, dat dit nog lang niet alle telegrammen zijn. Het ligt trouwens ook voor de hand, dat dit maar een heel klein gedeelte is.

A. Dit is een aantal telegrammen van één dag.

21803. De **Voorzitter:** We zullen dit dus verder moeten nazoeken en dan zullen wij ook aandacht schenken aan hetgeen u zo juist genoemd hebt, nl. het „dossier opdrachten.”

A. Zij zullen, naar ik verwacht, toch wel opdrachten gekregen hebben. Hun agenten kregen een opdracht en die moeten zij per se geweten hebben en daarvan moeten zij een afschrift hebben, want ik kreeg ze ook altijd in handen.

21804. De **Voorzitter:** Dat zegt natuurlijk niets, omdat de positie van uw bureau en van B.I. tegenover de Engelsen toch wel zonneklaar een andere en een betere is geweest dan die van de M.I.D. In ieder geval moeten wij ter dege aandacht schenken aan de vraag of en in hoever M.I.D. in dit opzicht bij de Engelsen iets in de melk te brokkelen had.

A. En ook op het punt van deze dossiers zou u generaal *van Oorscot*, hoofd van het Bureau Bijzondere Opdrachten, kunnen vragen.

21805. De **Voorzitter:** Die kan ons, althans misschien eerder dan u, mededelen of inderdaad de Minister van Oorlog zich in dit verband heeft gewend tot de Minister van Marine?

A. In het algemeen hadden dergelijke besprekingen plaats in het bijzijn van generaal *van Oorscot* en mij zelf.

21806. De **Voorzitter:** Maar hier bent u niet bij geweest, althans u weet het niet. Dus dan is er nog een kansje, dat generaal *van Oorscot* er iets van weet?

A. Het is besproken met de Minister van Oorlog.

12807. De **Voorzitter**: U heeft er dus wel op aangedrongen, maar u weet niet of het gebeurd is?

A. In het algemeen hield ik de besprekingen met de Minister van Oorlog, in dit geval generaal van Oorschot.

12808. De **Voorzitter**: Maar u weet niet of de Minister van Oorlog het gevraagd heeft aan de Minister van Marine?

A. Neen. Ik heb alleen het antwoord gekregen, dat we ze niet kregen. Zoals ik reeds zei, alle besprekingen met de Engelsen werden door mij alleen of door mij, vergezeld van majoor de Graaf, gevoerd. En met de Nederlandse autoriteiten deed ik het altijd. Behalve wanneer het op „high level” moest gebeuren, dan deed generaal van Oorschot het.

12809. De **Voorzitter**: Had u nog andere punten?

A. Ik geloof het niet. Ja, het enige is, ik weet van de afwikkeling na de bevrijding verder niets.

12810. De **Voorzitter**: Omdat u al eerder met een speciale opdracht was vertrokken?

A. Ja. En het enige dat ik nog wel wil zeggen, is dit, dat het Bureau Bijzondere Opdrachten niet was een inlichtingendienst, maar een bureau, dat tot opdracht had de verzetsgroepen te benaderen en te voorzien van sabotagemateriaal in de ruimste zin van het woord.

12811. De **Voorzitter**: Ik wilde u nog het volgende vragen: *Schreieder* beroemt zich er op, dat hij — hij geeft het precies aan hoeveel het is — grote hoeveelheden materiaal in handen heeft gekregen van de verschillende droppings en dat lijkt inderdaad nogal wat, wanneer men dat naleest. Is het Bureau Bijzondere Opdrachten er ook in geslaagd in het jaar van zijn werkzaamheid een aanzienlijke hoeveelheid materiaal in Nederland af te zetten?

X. Wij zijn er in geslaagd om zeer grote hoeveelheden af te zetten en daarvan zijn vanzelfsprekend uit de bergplaatsen grote hoeveelheden in Duitse handen terechtgekomen, maar ik betwijfel of de heer *Schreieder* verklaard heeft, dat hij ze rechtstreeks door de droppings heeft binnengekregen?

12812. De **Voorzitter**: Ja, want hij spreekt natuurlijk over de tijd van het England-Spiel, nl. van 1942 en 1943. Daar zegt hij van, dat hij het door de droppings heeft binnengekregen.

A. Dat kan ook, d.w.z. na Maart of April 1944 zal hij alleen gekregen hebben de wapenen, die ergens geborgen waren.

12813. De **Voorzitter**: Die vermeldt hij niet; hij vermeldt alleen het materiaal, dat hij tijdens het England-Spiel heeft binnengekregen.

A. Ja, want voor mij staat vast, dat wij grote hoeveelheden wapenen gedropt hebben, zeer grote hoeveelheden, en bij de droppings is daar geen onderdeel van in Duitse handen gevallen.

12814. De **Voorzitter**: U hebt zo straks gezegd, dat u ongeveer honderd agenten hebt uitgezonden; thans vertelt u, dat u grote hoeveelheden wapenen hebt neergelaten. Dan moeten er toch alles bij elkaar een zeer groot aantal droppings hebben plaats gevonden?

A. Dat hebben er ook. Wij hebben ongeveer gemaakt 600 vluchten, waarvan er een goede tweehonderd gelukt zijn.

12815. De **Voorzitter**: U komt derhalve tot een totaal van wel 200 droppings. Dat betekent, als u dat over een jaar berekent, ongeveer... .

A. Dat kan niet. Het is allemaal in hoofdzaak vanaf Juli 1944 tot April 1945 gebeurd.

12816. De **Voorzitter**: Dus over een maand of negen. Dat is dan wel zeer veel.

A. Wij hebben ongeveer 35 duizend handvuurwapens gedropt. Geweren, pistolen, Amerikaanse karabijnen, Bazooka's, Piats, anti-tankwapens, een paar miljoen patronen en sabotagemiddelen. Wij

hebben speciale droppings gemaakt voor het laten zinken van schepen in de haven van Rotterdam, waarmede de Duitsers van plan waren de Nieuwe Waterweg af te sluiten. Wij hebben speciale droppings gemaakt voor het laten zinken van een enkel schip in de haven van Amsterdam, waarvoor speciale „limpets” nodig waren. Speciaal materiaal hebben wij moeten „droppen” voor het in de lucht laten vliegen van spoorlijnen, speciale „droppings” t.b.v. de illegale pers, geldmiddelen en materiaal, maar dit heeft geen grote omvang gehad. Wat de bewapening betreft en sabotagemiddelen, daarvan hebben wij zeer grote hoeveelheden gedropt in een zeer kort tijdsbestek, want wij konden pas droppen toen onze verbindingen tot stand gekomen waren. Wij hadden een paar maanden nodig om onze verbindingen tot stand te brengen, waarvan, zoals ik u gezegd heb, de eerste twee vliegtuigen al aangeschoten werden bij het binnenvliegen. Eigenlijk is onze dienst eerst goed op toeren gekomen na Juli 1944 en de droppings zijn pas op toeren gekomen na September 1944.

12817. De **Voorzitter**: U komt bijna op één gelukte dropping per nacht in die periode.

A. Er vonden soms 6 tot 8 vluchten per nacht plaats. 1/3 deel is ongeveer geslaagd en 2/3 deel slaagde niet, hetzij omdat het receptiecomité niet aanwezig was, of de lampen niet brandden doordat er Duitsers gesignaleerd waren en ze niet gebruikt werden, of door slecht zicht door de weersomstandigheden. De meeste kwamen niet tot stand door de slechte weersomstandigheden, omdat hier boven Nederland blijkbaar altijd een soort waas hangt, waardoor de betrekkelijk zwakke lichten niet konden worden waargenomen, zodat de vliegtuigen onverrichter zake konden terugkeren.

12818. De **Voorzitter**: Hetgeen u op het ogenblik vertelt, wijst in de richting, dat het verloop van het England-Spiel niet in de eerste plaats toegeschreven moet worden aan de intelligentie van de Duitsers, maar dat daarvoor andere oorzaken zijn.

A. Helemaal niet, er is helemaal geen sprake van de intelligentie van de Duitsers in deze zaak. Zij hebben alleen gebruik gemaakt van de dingen, die zij in handen kregen. Van kaarten, die zij in handen kregen.

12819. De **Voorzitter**: Van de fouten, die ergens anders gemaakt werden. Hetgeen u hier opsomt, is over een periode van een jaar vrijwel allemaal goed verlopen. Enig risico heeft men natuurlijk altijd. Maar veel grote ongelukken zijn er niet gebeurd?

A. Het enige ongeluk, dat daarna nog gebeurd is, is dat een vliegtuig — sinds die 2 eerste, die in April—Juni afgeschoten waren — naar beneden gehaald is en dat was nadat de boel en onze voornaamste agent gedropt waren. Onze voornaamste agent, dit de verbinding moest onderhouden met de latere generaal *Koot*. Maar ik zeg nogmaals, onze dienst kreeg wel inlichtingen, bepaalde militaire inlichtingen, maar meestal waren dat uitsluitend verzoeken tot bombardementen, die dan besproken werden. Ik weet nie of het u bekend is, dat vanaf eind September 1944 dagelijks op het bureau van overste *Dobson* besprekingen plaats hadden en tussen de heer *Fock* en zijn tegenspeler van S.I.S. en de heer *Dobson* en mij zelf om alle binnengekomen berichten ten opzichte van de bewapening en eventuele bombardementen te bespreken, iedere dag. Vandaar dat ik kan zeggen, dat er een behoorlijke samenwerking geweest is. En als er een bombardement moest plaats vinden, waarbij een bevolkingscentrum betrokken was, dan werd altijd nog via kolonel *Moolenburgh* de zienswijze van de Nederlandse Regering gevraagd. Want het kon wel eens zijn, dat de Duitsers een munitietrein in een stad plaatsten en dat er dan gevraagd werd om een bombardement, maar dat wij daar dan niet direct op gingen, omdat het een te groot gevaar voor de burgerbevolking inhield. En in het najaar van 1944 hebben ook nog enkele droppings over onze lijnen plaats gehad van agenten voor het bureau B.I., welks verbindingen toen een beetje wankel werden.

12820. De **Voorzitter**: Zijn deze agenten van het B.I. door een receptie-comité ontvangen?

A. Ja, die werden door een receptie-comité ontvangen en moesten dan van daar uit een bepaalde verbroken lijn weer opvatten. Dit hebben wij niet vaak gedaan, omdat onze groepen niet te veel mochten samenvloeden met de groepen, welke van uit het B.I. gingen.

21821. De **Voorzitter**: U heeft dus van penetratie van receptie-comité's niet veel gemerkt?

A. Weinig of niets.

21822. De **Voorzitter**: Het is een merkwaardige tegenstelling tussen deze periode en de voorafgaande.

A. Inderdaad. Wij hebben dan ook van Engelse zijde duidelijk te verstaan gekregen, dat ons werk zeer op prijs werd gesteld, omdat wij in feite voor de S.H.A.E.F. werkten. Onze mensen in het veld waren dus in feite verbindingsmensen tussen de bezette gebieden en de S.H.A.E.F., vandaar dat onze mensen in het algemeen, en op dat standpunt heb ik altijd gestaan, als officier werden gebruikt en niet als onàerofficier of als burger, zodat onze agenten, die uitgezonden werden, in het algemeen een tijdelijke benoeming kregen tot reserve-luitenant in algemene dienst.

21823. De **Voorzitter**: Een Nederlandse benoeming?

A. Ja.

21824. De **Voorzitter**: Kregen zij ook een Engelse rang?

A. Ze kregen geen Engelse rang, maar wel kregen zij in Engeland een Engelse uniform aan, zodat zij in Engeland niet te onderscheiden waren van Engelse officieren.

21825. De **Voorzitter**: Dus niet met Nederlandse distinctieven er op?

A. Sommigen wel en anderen weer niet. Hoe dat precies was, weet ik niet.

21826. De **Voorzitter**: Hebt u de overtuiging, dat al die wapens, die hier neergekomen zijn, ook weer in handen van de wettige Overheid zijn teruggekeerd?

A. Ik heb de overtuiging, dat ongeveer 2/3 deel in Duitse handen terechtgekomen is, omdat de bezetting te lang geduurd heeft. Men kon hier in Nederland nu eenmaal niet voor langere tijd een grote hoeveelheid wapens opbergen en zeker niet in een tijd, waarin zoveel verraad heeft plaats gevonden. En een groot deel daarvan is weer in bevoegde handen teruggekomen en misschien is nog een klein deel in handen van onbevoegden. Ik weet, dat mijn mening hieromtrent staat tegenover die van iemand van de O.D., nl. die van kolonel *Six*, die meent, dat nog een groot aantal wapens van deze droppings in handen van bepaalde groepen hier in Nederland is. Ik deel zijn mening niet, althans geen hoeveelheden.

De **Voorzitter**: Mag ik u dan dank zeggen voor de inlichtingen, die u ons verstrekt heeft?

Ik sluit het verhoor.

F. J. KLIJZING.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

AQRIAN BREED,
oud 27 jaar, gedetineerd te 's-Gravenhage.

Hij legt de eed af als getuige.

21827. De **Voorzitter**: U is werkzaam geweest tijdens de bezetting voor de Sicherheitsdienst (S.D.) en deswege is u veroordeeld tot de doodstraf door het bijzonder gerechtshof te 's-Gravenhage. Is u in cassatie gegaan?

A. Ja.

21828. De **Voorzitter**: Dat beroep moet nog behandeld worden?

A. Ja.

21829. De **Voorzitter**: Omstreeks welk tijdstip is u met die werkzaamheden begonnen?

A. Omstreeks Mei 1944.

21830. De **Voorzitter**: Dus betrekkelijk laat in de bezettingstijd?

A. Ja.

21831. De **Voorzitter**: Heeft u ooit geconstateerd, dat bij de Duitsers of voor de Duitsers werkzaam was iemand, die de naam *Bingham* droeg?

A. Deze naam heb ik nog nooit ontmoet of gehoord bij of in betrekking tot de Sicherheits-Polizei of in verband met geheime politie.

21832. De **Voorzitter**: Nog nimmer van gehoord?

A. Neen.

21833. De **Voorzitter**: U kent ook niemand onder die naam?

A. Onder die naam ken ik niemand.

De **Voorzitter**: Ik sluit het verhoor.

A. BREED.

DONKER, *voorzitter*.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
HOOGCARSPHEL.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. JACOB ALBERTUS WILHELMUS BURGER,
oud 44 jaar, wonende te Dordrecht,
advocaat, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Minister van Binnenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

21834. De *Voorzitter*: Wij hebben u gevraagd hier te komen, omdat in een rapport van kolonel *Somer* uw naam genoemd is in verband niet een bepaalde kwestie. Dit is herhaald bij het verhoor van kolonel *Sonzer*, dat nadien heeft plaats gehad.

De heer *Somer* klaagt zich er over, dat het voorgekomen is, dat een Nederlander, die zich had aangemeld bij B.I., ten einde als agent te worden uitgezonden, en die door B.I. was geweigerd op grond van zijn antecedenten — betrokkene zou vóór de oorlog N.S.B.-er zijn geweest —, later om onverklaarbare redenen vrijstelling van Nederlandse militaire dienst kreeg en daarna, zonder dat de Nederlandse of de Britse instanties hiervan op de hoogte waren, naar bezet gebied werd uitgezonden. Dat is gebeurd niet door de officiële Amerikaanse inlichtingendienst, maar door een Amerikaanse neveninstantie, die zich in het bijzonder interesseerde voor gegevens uit Nederland. B.I. is hier achter gekomen door middel van een Duits rapport, dat na de bevrijding gevonden is. Het was *Anton Schrarler*, die blijkens dit rapport na zijn gevangenneming nog al het een en ander aan de Duitsers verteld heeft. In het rapport, dat wij hier hebben in een Engelse vertaling van het gevonden Duitse stuk, staat: „Bobby — dat was de codenaam — has made a full confession”, terwijl voorts in dit rapport alle mogelijke door hem gegeven inlichtingen vermeld worden over de toestanden in Engeland. Hieruit is gebleken, dat het mogelijk was, dat een agent, die door de Nederlandse dienst in Londen als politiek onzeker werd beschouwd, toch werd uitgezonden.

Ik moet hieraan toevoegen, dat wij over *Schrader* ook gehoord hebben *Schreieder* en *May*, die zeggen, dat hij hun wel veel verteld heeft, maar dat zij uiteindelijk het vermoeden hebben, dat *Schrader* met hen meer gespeeld heeft dan zij met *Schrader*. In dat vak is van alles mogelijk.

Het verband met u is dit, dat de heer *Sonzer* gezegd heeft, dat *Schrader*, voor zover hij weet, een tijdlang secretaris van oud-Minister *Burger* geweest is. Hij zegt: deze zal wellicht over deze aangelegenheid inlichtingen kunnen verstrekken.

Dit slaat natuurlijk voornamelijk op de wijze, waarop *Schrader* toch uitgezonden is, terwijl hij door B.I. was afgekeurd. Waar hier met zoveel nadruk uw naam genoemd is, vond de commissie het niet meer dan redelijk u in de gelegenheid te stellen hierop uw visie te geven.

A. Die visie kan, strikt formeel gesproken, uitermate kort zijn. Op welke wijze *Schrader* bij de Amerikaanse inlichtingendienst gekomen is, is mij niet bekend, evenmin, dat hij ooit mijn secretaris is geweest. Wel kan ik met een enkel woord — het contact met *Schrader* is waarschijnlijk wel intensief, maar niet zo langdurig geweest — verklaren, hoe de zaak in elkaar zit.

Bij een boer in de Biesbos, *Dirk Boonstoppel*, die ik kende, kwamen mensen, die zich met contacten bezighielden. Die wisten

van tijd tot tijd, wanneer er mensen zouden weggaan. Ik heb met hem hierover gesproken en enige tijd later kwam er een man bij mij, die ik niet kende en die *Schrader* bleek te zijn.

21835. De *Voorzitter*: Over welke tijd spreekt u nu?

h. Dat is geweest voorjaar 1943.

21836. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Vóór uw vertrek?

A. Ja. Hij zei, dat hij moeilijkheden had. Hij had de zorg voor een vrij groot aantal jongelui, die gezocht werden en die daarom naar Engeland moesten. Het toeval wilde, dat hij niemand kon vinden, die met het vaarwater op de hoogte was. Het was hem bekend, dat ik vrij veel had gezeild, en daarom vroeg hij mij of ik de overtocht niet op mij wilde nemen. Ik heb mijn plannen om naar Engeland te gaan vervroegd in verband met deze mensen. Het was levensgevaarlijk bij *Schrader* doordat zoveel gezochte personen bij hem huisden. Er was er één ontsnapt uit het Oranje-hotel. Ik heb met *Schrader* een arrangement getroffen. Wij hebben een boot gezocht. Er is nog een twist tussen ons beiden geweest. Ik wilde zeilen, terwijl hij als ingenieur de voorkeur gaf aan een motorschip. Zijns inziens was snelheid de hoofdzaak. Er is een boot gekomen. Die is boven Leiden in orde gemaakt en voorzien van een reserve-tank. Alles werd door *Schrader* gearrangeerd. Het is een motorboot geworden. Ik heb achteraf moeten toegeven, dat hij gelijk had. Op een goede dag kwam hij met een hoogst gewichtige tang aanzetten. Hij werkte bij de Voedselvoorziening en daar had hij die tang geleend. Hij verzegelde het hele schip van onder tot boven met allerlei loodjes, waarop een adelaar stond. Wij hebben dit op een Zondag gedaan. Hij zei: Maandag moet die tang weer in de brandkast liggen. Die loodjes hebben een goede dienst gedaan, want toen de boot naar buiten werd gesleept, sloeg zij los en kwam tussen Duitse schepen terecht. Onder de indruk van de loodjes, zijn zij behulpzaam geweest om te zorgen, dat de boot terechtkwam, waar zij hoorde. Hoe hij dit heeft weten gedaan te krijgen, heb ik nooit gevraagd. Ik vond het belangrijkste, dat het op die manier gebeurde. Alles wat men meer wist dan strikt noodzakelijk was, was bezwaarlijk. Met een zekere schipper *Rees* zijn wij gesleept naar de plaats van vertrek aan de mond van het Spui. Dit was dus in dat stadium alles wat ik van *Schrader* wist. Het is een man, waardoor je niet heen kunt kijken. Hij heeft een Japanse inslag. Het is ondoornlijk te weten, wat er in hem om gaat. De feiten liggen in zijn voordeel, wat dit betreft.

21837. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Is hij met u overgestoken?

A. Neen. Hij heeft op dezelfde manier diverse andere schepen laten oversteken. De naam van *Schrader* is mij in Engeland het eerst genoemd door majoor of kapitein *Pinto*, die op het bureau van de heer *Derksema* zat. Deze moest de mensen, nadat ze door de Engelsen waren getest, testen op hun politieke betrouwbaarheid. *Pinto* maakte op mij een bijzonder intelligente indruk, wat niet altijd regel was bij onze intelligence. Nadat hij met mij enkele dingen had besproken, begon hij te spreken over *Schrader*. Hij zei: Wat is dat voor een man? Ik gaf het verhaal, zoals ik dit zojuist heb verteld. Hij zei: Weet u, dat hij vroeger met de N.S.B. in contact is geweest en dat in die en die kast van dat en dat huis zijn uniform van de jeugdstorm ligt? Ik zei: Het is maar gelukkig, dat ik dat niet heb geweten, want dan zou ik hier wellicht niet zijn gekomen, omdat ik hem dan niet vertrouwd zou hebben.

Hij zei: Ja, die man moet overkomen; wij kunnen eenvoudig niet precies hoogte krijgen wat wij aan hem hebben; er gaat een boodschap naar hem toe, dat hij naar Engeland moet komen; als hij niet komt, zouden wij daaruit conclusies in zijn nadeel kunnen trekken en dat zou voor hem in Nederland zeer onaangename gevolgen kunnen hebben. Ik weet niet of hij dat gezegd heeft, maar ik had de indruk, dat *Schrader*, wanneer zij hem van spionage of contra-spionage zouden verdenken, dan van kant gemaakt zou zijn. Ik

heb daarover met de heer *Pinto* niet verder gesproken; dat was een verrassing; dat was *zijn* taak. Er is nog een boot geweest na de mijne, maar met de daaropvolgende is *Schrader* overgekomen. Ik neem dus aan en houd rekening met de mogelijkheid, dat dit gebeurd is op aanwijzing van de heer *Pinto* dat hij moest overkomen. *Schrader* was altijd zeer zorgvuldig in het meegeven van veel paperassen; wij hadden van hem ook een loden kist met allerlei paperassen er in, die helemaal geprepareerd was en die wij in Engeland moesten overgeven. Die kist was met lood bezwaard; als wij gesnapt werden, zou die kist overboord worden gegooid en zou ze zinken. Toen is *Schrader* dus overgekomen, al of niet op die boodschap van uit Engeland; dat weet ik niet. Ik zeg alleen, dat de heer *Pinto* mij aanleiding heeft gegeven te denken, dat het op verzoek van Engeland is gebeurd. *Schrader* is dus overgekomen en na enige tijd op vrije voeten gekomen, na de gebruikelijke intelligence procedure. Toen deed zich het onaangename feit voor, dat men deze man maar zo'n bertje liet rondlopen, terwijl het toch naar mijn mening op grond van deze feiten een verdienstelijke vent was: een intelligente vent. Hij was eerst in Bandoeng als ingenieur afgestudeerd; toen heeft hij in Utrecht Indologie gestudeerd en vervolgens heeft hij nog een zeevaarddiploma gehaald. Hij was 25 jaar; hij was een hyper-intelligent ventje. Men heeft hem toen zo'n beetje laten lopen; dat beviel mij niet al te zeer. Dat kwam wel eens meer voor. Wanneer men in Engeland aankwam, ressorpteerde men onder de categorie „vluchtelingen”; wanneer men in de termen viel om naar de Irene-brigade te gaan, dan leverde dat niet veel moeilijkheden op; dat kon naar believen uitgebreid worden. Er waren echter ook andere diensten, die niet onbeperkt konden worden aangevuld, waarvoor men niet onbeperkt mensen kon gebruiken, en waar men de mensen liever niet bij zag komen, omdat zij een bedreiging konden zijn voor de positie van de boven hun intellectuele stand levende functionarissen aldaar. Toen ik deze man dan zag rondlopen, heb ik getracht hem op het Departement van Economische Zaken te brengen, bij de voedselvoorziening. Hij had echter een enigszins irriterende wijze van optreden; er waren zekere weerstanden tegen zijn aanstelling. Toen vond ik dat te bar en toen heb ik hem bij mij genomen, niet op mijn Departement; ik was toen Minister zonder Portefeuille en had dus geen Departement. Ik heb hem toen een rapport laten schrijven over de voedselvoorziening in Nederland op zodanige wijze, dat onmiddellijk na de bevrijding met de organen van het Militair Gezag aansluiting gevonden zou kunnen worden. Daarover heeft hij toen een zeer goed rapport geschreven, dat ik nog in mijn bezit heb; dat is indertijd ook gedistribueerd. Maar toen was ik aan het eind van de mogelijkheden wat betreft het gebruik maken van zijn capaciteiten; ik moest hem laten gaan. Hij heeft enkele maanden gewerkt over de taak, die ik voor hem gecreeerd had om hem van de straat te houden; ik zal hem misschien nog een week zijn salaris uitbetaald hebben, maar toen moest ik tot hem zeggen: nu moet je er uit.

Wat hij verder gedaan heeft; is mij niet bekend. Hij zal ongetwijfeld overal bij de diverse geheime diensten geprobeerd hebben een onderkomen te vinden. Ik weet er echter niets van. Ik heb hem in zoverre uit het oog verloren, dat ik hem slechts heb teruggezien, toen hij in Amerikaanse dienst was. Hij heeft mij niet ingelicht over de wijze, waarop hij er bij gekomen is. Toen is hij in Nederland afgeworpen. Ik heb hem nadien wel weer gesproken. Hij heeft nl. van Engelse zijde een zekere erkenning gevonden, waarvoor hij in Cambridge mocht studeren. Soortgelijke appreciatie ondervond hij van Amerikaanse zijde, waardoor hij naar Newhaven, naar de Amerikaanse Yale-universiteit, kon gaan. Daar heb ik hem in dat najaar nog gesproken. Ik heb tevens ontmoet een van de mensen, met wie hij bij die bepaalde dienst was, een Amerikaan, die een uitermate groot vertrouwen in hem had. Hij was een gevierd man. Ik heb veel en veel later — betrekkelijk kort geleden — bij geruchte iets vernomen over het proces-verbaal, waarover u sprak. Er staat mij iets bij van een marteling, die hem is aangedaan, een verhaal over lucifers onder de nagels. Dat durf ik echter niet met zekerheid te zeggen. Ik heb er niet bij stilgestaan. De man is voor mij, hoe ondoorgrondelijk ook, nooit een te wantrouwen persoon geweest, anders zou ik nooit in Engeland zijn gekomen. Ik heb hem niet met wantrouwende ogen beschouwd. Hoe hij vrijgekomen is uit Duitse gevangenschap na zijn gevangenneming als parachutist is mij niet bekend. Dat is een kwestie, die het Departement van Oorlog betreft.

Wanneer gezegd wordt door de Duitse instanties, dat zij het gevoel hebben, dat *Schrader* meer met hen heeft gespeeld dan zij met hem, dan wil ik er op wijzen, dat het een man is, die die mogelijkheid in zich heeft.

Het onaangename is, dat men ten aanzien van een ander in zulk een situatie eenvoudig kan zeggen: hoor hem zelf. Maar dit is een

wonderlijke vent, waaromtrent het een open vraag is of hij zich zal willen verdedigen. Hij zit nog in Newhaven. Ik neem aan, dat hij voorlopig niet hier te verwachten is, hoewel hij langzamerhand wel afgestudeerd zal raken. Wat bindt hem echter aan Nederland waar zijn familie op Java woont?

21838. De **Voorzitter**: Kolonel *Somer* schijnt min of meer een vermoeden te hebben, dat deze man door uw voorspraak op de een of andere manier bij de Amerikaanse dienst is gekomen. Dat hebt u echter met de meeste stelligheid ontkend?

A. Ik kende niemand van die Amerikaanse dienst. Ik heb pas nu iemand daarvan ontmoet. Ik heb de indruk, dat hij allerlei verdienstelijke dingen gedaan heeft; hij is een man, die daartoe in staat is.

21839. De **Voorzitter**: Wij hebben in de stukken — wij zijn thans bezig met de verbindingen van Engeland naai het bezette gebied, het England-Spiel in het bijzonder — niets aangetroffen, waaruit zou blijken, dat u enige bemoeienis hiermede gehad hebt, maar ik zou in ieder geval pour acquit de conscience nog even willen weten of u over het England-Spiel of over de verbindingen in het algemeen nog iets te zeggen hebt, dat van belang is.

A. Van het England-Spiel heb ik uiteraard niets gehoord, behalve na de oorlog. Van het contact tussen Nederland en Engeland vice versa kan ik alleen negatieve dingen zeggen. Ik ging in de Meidagen 1943 over naar Engeland. Wij hadden in die Mei-dagen een grote staking in Nederland. De berichtgeving van Engeland uit was toen abominabel. Daaruit bleek, dat men nauwelijks benul had wat er om ging. Uit een reeks van feiten kreeg men het gevoel, dat men in Engeland slecht georiënteerd was. Ik had dus voor dat contact van Nederland met Engeland en omgekeerd grote belangstelling. Ik heb dan ook toen ik Minister zonder Portefeuille werd daarop de bijzondere aandacht gevestigd. Er is een arrangement getroffen, dat alle inkomende en uitgaande dingen mij zouden passeren, waardoor ik hoopte de berichtgeving duidelijker en begrijpelijker voor Nederland te maken. Ik nam aan, dat ik daartoe meer de mogelijkheid had dan degenen, die langer in Engeland waren, omdat ik psychologisch wat dichter bij het bezette gebied stond. Dit is overigens een toezegging geweest, die niet of nauwelijks gerealiseerd is, zoals dit wel meer in Engeland gebeurde. Ik heb hierover enige correspondentie tussen de heer *Gerbrandy* en mij.

Verder heb ik een brief van mij aan de heer *Gerbrandy*, waarin ik mij er over beklag, dat dat niet gebeurt. De heer *Gerbrandy* is altijd uitermate scherp geweest op het feit, dat hij het contact van en naar Nederland zou hebben, zowel langs de geheime weg als via Radio Oranje. Het is altijd heel moeilijk geweest daartussen te komen. Als er in Engeland een radiorede moest worden uitgesproken, dan werd er aan gevild en geschaafd, zodat het ten slotte een soort van ambtelijk stuk werd, vóórdat de rede werd uitgesproken. Wat mij voorts opviel, was, dat alles, wat uit Nederland kwam, gruwelijk geheim was. Ik heb daar allerlei geheime blaadjes aangetroffen, die ik in Nederland al lang en breed had gelezen. Die werden daar als zeer geheim behandeld. Verder kwamen van het B.I. rapporten binnen, die werden gequalificeerd in graden als: zeer weinig of niet betroubaar. Ik was op het Departement van Sociale Zaken bij Minister *van den Tempel* en trof daar een rapport aan, dat als zeer behoorlijk betrouwbaar werd gequalificeerd. Het was eenvoudig afgrijselijk. Het had met Nederland niets gemeen. Ik ging naar *van den Tempel* en zei: nu begin ik te begrijpen, waarom niemand er iets van schijnt te snappen. Als je zulke berichtgeving krijgt, dan moet je wel in de war raken. Toen zei hij: dat is nog niet het ergste. Daarop haalde hij andere dingen te voorschijn, die nog veel erger waren.

Hij vertelde mij toen, dat het de heer *Somer* was, die daarover ging. Ik dacht toen: Die man wordt misleid, ik moet hem direct even inlichten; ik heb toen direct de heer *Somer* opgebeld en heb toen geprobeerd het hem duidelijk te maken, maar toen bleek — ik dacht in mijn naïveteit, dat ik hem daarmee zou helpen; dat was de bedoeling, maar dat pakte hopeloos averechts uit —; dat ik hem iets zeide, dat hem al twintig keer gezegd was. Hij pakte erg uit; ik had blijkbaar tegen het zere been geschopt; het was duidelijk, dat hij dat alles wist. Ik heb later ook de indruk gekregen — dit zijn informatie van militaire zijde geweest —; dat hij voor politieke dingen, die toen in het Nederlandse volk leefden, geen aandacht had. Hij had naar één ding; straks komt de Koningin terug; dan is het één en al Oranje en verder niets. Hoe men dat met democratie wilde rijmen, was mij niet duidelijk.

Een andere bron van inlichtingen was de lijn over Genève, die veel en veel beter was, die naar mijn mening prima was, maar die van

B.I.-zijde altijd als een tweederangsgelegenheid beschouwd is; dat was de lijn van de heer Visser 't Hooft; die was uitstekend; die was goed op de hoogte met verscheidene zaken.

21840. De **Voorzitter**: Er was ook voortdurend wrijving tussen het Bureau Inlichtingen (B.I.) en de lijn Visser 't Hooft over de berichtgeving.

A. Die was er ook; dat was niet zo precies na te gaan. Men had direct het gevoel, dat er een hopeloze concurrentie was tussen de verschillende inlichtingendiensten. Deze mensen konden altijd met het argument komen, dat zij uit veiligheidsoverwegingen geen behoorlijke inlichtingen over diverse details konden geven. Die strijd speelde zich achter de schermen af; wanneer men zo'n gesprek had met die mensen, kwam het er altijd op: Die en die was het slachtoffer geworden van die en die concurrerende dienst. Er werd een soort berichtgeving gevolgd hier, die wel eens de indruk gaf uitgevochten te worden op de rug van de jongens, die er mee in zee gestuurd werden, die vaak van de intenties van de hogere instanties niet op de hoogte waren, die vaak niet op de hoogte waren van de intenties van hen, die aan de knop zaten van dat gaan naar Nederland, omdat de voorlichting onvoldoende was. Omdat ik wilde weten, wat er uitging, is getracht door mij dit tot in hoogste instantie te regelen. Dat is niet gelukt. In een brief van 9 December 1943 aan de heer Gerbrandy heb ik mij over deze gang van zaken beklagd. Ik heb toen een uitvoerige brief van hem terug gehad. Dat hierin zulk een onwaarachtig element zat, bleek uit het volgende tekenende feit: de voorstelling van zaken met betrekking tot het Militair Gezag; te dezer zake is een telegram uitgegaan. De voorstelling van zaken was deze, dat dan enkele mensen naar Nederland zouden overkomen om dat hier zo'n beetje in militair uniform te regelen. Ik heb toen tot de heer Gerbrandy gezegd: dat is Quatsch; er lopen hier honderden mensen in uniform rond, het leek wel een September-sterrenhemel. Er is toen een commissie geïnstalleerd, bestaande uit de heren van *Haersma de With*, van *Lidth de Jeude*, Gerbrandy en ik; in die commissie heeft men eens een gehele middag gedebatteerd over de formulering van een bepaald telegram, met het gevolg, dat niemand in Nederland er nog iets van snapte; dat werd een soort wettekst; niemand wist wat er mee bedoeld werd.

Ik zie hier, hoe de kwestie van het Militair Gezag is opgelost.

Ik lees hier:

„De zinsnede, waartegen u bezwaar had, over „enige personen“, enz. is gewijzigd in: In Engeland is daarvoor slechts een kern gevormd, maar de bedoeling is die aanstonds in Nederland uit te breiden met enige tientallen personen uit alle groepen van de bevolking“.

Het is kennelijk in strijd met de daarna gebleken feiten. Het was niet juist H.M. de Koningin te laten zeggen: het Militair Gezag duurt enkele dagen, enkele weken, terwijl er een apparaat werd opgebouwd van zo ver gaande strekking, dat het eenvoudig onverantwoord was op die wijze de berichtgeving naar Nederland te doen plaats vinden.

Die brief gaat verder:

„Met Uwe tweede opmerking inzake O.D. kan noch de Minister van Oorlog, noch ik mij verenigen. De redactie is naar ons oordeel juist, en is dus gehandhaafd gebleven.

De Minister van Algemene Oorlogvoering
van het Koninkrijk,
w.g. Gerbrandy.“

Dat was mijn zeggenschap in deze materie. Ik kreeg zonder meer de mededeling: Het gebeurt eenvoudig niet. Dit was onbevredigend, te meer, daar ik nooit kon controleren, aangezien degenen, die deze taak moesten uitvoeren, ambtenaren van een ander Departement, onder de heer Gerbrandy, waren: ook of er andere telegrammen uitgingen of inkwamen bleef mij verborgen, tegen uitdrukkelijke afspraak in.

Vertrouwenwekkend ware het voor mij geweest, als ik het had kunnen controleren.

21841. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat er een arrangement was getroffen, waarbij u enige bemoeiing zou hebben met de berichtgeving uit Nederland, en dat het resultaat is geweest, dat u zegt: van dat arrangement is praktisch niets terechtgekomen?

A. Ja. Er is een commissie gevormd en enkele malen heb ik een telegram gezien.

21842. De **Voorzitter**: Dat alles schrijft u toe aan bepaalde weerstrevenende krachten?

A. Ik had de indruk, dat men er niet de minste behoefte aan had, dat ik mijn neus daarin stak. Natuurlijk is het zo moeilijk na te gaan, wat er waar is van het argument, dat het uit een oogpunt van veiligheid geschiedde. Ik heb mij meer dan eens bij de heer Gerbrandy beklagd. Ten slotte heb ik het er bij gelaten. Hier was sprake van een element, waaromtrent men zich kan voorstellen, dat de verantwoordelijke personen gereserveerd waren. Dat kan dan tevens de dekmantel voor minder gewenste situaties zijn, maar het kan ook echt zijn. Dat is de grote moeilijkheid, wanneer men er niet werkelijk in zit.

21843. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u een opdracht, toen u naar Engeland kwam?

A. Neen. Alleen was mij uiteraard bekend, dat zich dicht bij H.M. de Koningin een figuur bevond, die met een zekere reserve moest worden bekeken, nl. de heer van 't Sant. Ik heb het prompt aan de andere kant overgebracht, maar persoonlijk kende ik heni toen niet. Ik ben niets anders dan de spreekbuis geweest.

21844. De **Voorzitter**: Deed u deze mededelingen ten opzichte van die functionaris naar aanleiding van de geruchten, die u vernomen had, of hebt u met name van mensen van de verzetsbeweging het verzoek gekregen een dusdanig bericht over te brengen?

A. Ik had het „via via“, maar daar het van een gezaghebbende bron kwam, had ik de zekerheid, dat men deze man in die bepaalde kring sterk wantrouwde.

21845. De **Voorzitter**: Vond uw vertrek plaats na de arrestatie van het Nationale Comité en de groep-Vorrink?

A. Vlak daarna. Ik heb hierover onmiddellijk vóór mijn vertrek zeer uitvoerig gesproken met *Stufkens* en ben toen het een en ander te weten gekomen.

21846. De **Voorzitter**: Was er toen al wantrouwen tegen *Anton de Wilde*?

A. Dat kan wel. Het kan zijn, dat het iets later is geweest.

21847. De **Voorzitter**: Hebt u geen berichten meegekregen in die richting, dat de verbindingen met Engeland gecontroleerd werden door de Duitsers?

A. Neen.

21848. De **Voorzitter**: Dan begrijp ik niet goed, waar die geruchten over van 't Sant op doelden, omdat deze geruchten juist in dit verband, ook over Zwitserland, naar Londen zijn gekomen. Toen duidelijk werd, dat de verbindingen met de agenten werden gecontroleerd en voor een deel zelfs in handen van de Duitsers waren, werd in dat verband de naam van de heer van 't Sant genoemd. Dat kon niet het geval zijn, toen u daarover sprak, omdat het gerucht over dit verband toen blijkbaar nog niet voldoende bekend was. Zijn naam moet dus in een ander verband zijn genoemd.

A. Ik weet niet van enig verband. De mededeling, zoals zij mij bereikte, was eenvoudig deze, dat er onbetrouwbare elementen in Engeland in de onmiddellijke nabijheid van de Koningin waren en dat bleek bij nader praten van 't Sant te zijn. Dat ging met een zekere onduidelijke gewichtigheid, zodat ik er niet precies achter kon komen. Ik heb het prompt zo overgebracht. Er is wat betreft de afgeworpen parachutisten in Engeland blijkbaar een vrij geruime tijd van onzekerheid geweest. De echtgenoot van mijn secretaresse heette van der Wilden. Deze is bij die geschiedenis omgekomen.

21849. De **Voorzitter**: Was dat een van de twee neven van der Wilden?

A. Ja. Zij trachtte via een kapitein bij de Engelse dienst te vernemen of haar man berichten doorzond. Deze kapitein had een psychologische taak. Als zij jarig was, zorgde hij, dat er namens haar echtgenoot bloemen waren. Hij zei dan, dat haar man bericht gezonden had, dat er voor bloemen moest worden gezorgd. Zij zei mij later, dat zij het gevoel had, dat hij gevangen zat, dat het meer een service van hem was. Het is altijd met een zekere aarzeling, dat

men zich in die dingen begeeft. Ik was niet nieuwsgierig en aan de andere kant was voorzichtigheid gewenst. Dat hier een tijd van onzekerheid heeft bestaan, is duidelijk.

21850. De **Voorzitter:** Ging de kist, die *Schrader* meegaf, naar een bepaald Departement en, zo ja, welk?

A. Die ging naar Economische Zaken. Een zekere jongen, ik meen, dat hij *Pim* heette, heeft die kist meegenomen; die had hem van *Schrader* meegekregen.

21851. De **Voorzitter:** Zijn belangstelling ging nogal in economische richting? Ik leid dit af uit het feit, dat hij heeft medegedeeld, dat hij niet was uitgezonden door de officiële Amerikaanse Inlichtingendienst, de O.S.S., maar door een nevenorganisatie, die zich voornamelijk en in het bijzonder interesseerde voor economische gegevens uit Nederland.

A. Ja. Ik heb later nog wel een aanduiding gekregen, dat die mededeling juist was. Hij had nl. aan één van die jongens, die speciaal

zijn vertrouwen had, die loden kist meegegeven. Wanneer nu die jongens naar Engeland kwamen, hadden zij het geenszins overvloedig; zij waren er dan nogal slecht aan toe. Maar die jongen, ik meen, dat hij *Pim* heette, was toen zo goed bij kas, dat hij naar een bioscoop kon gaan; dit wekte verbazing, omdat over het algemeen die jongens zich allesbehalve ruim konden bewegen toen, maar die jongen *Pim* vertelde toen het verhaal, dat hij dat geld gekregen had van Economische Zaken als beloning voor het brengen van die dingen. Dat klopte toen; daaraan is trouwens nooit getwijfeld.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. A. W. BURGER.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK SIEDENBURG,

oud 40 jaar, wonende te Kortenhoef (N.-H.),
kunsthandelaar, res.-kapitein der artillerie,

Hij legt de eed af als getuige.

21852. De Voorzitter: Ik heb u maar over één onderwerp vragen te stellen, een onderwerp, dat betrekking heeft op *van der Waals*. Ons is uit een aantal publicaties gebleken, dat *van der Waals* na de bevrijding niet linea recta ingerekend is, maar dat hij in Engelse dienst is terechtgekomen. Hoe is dat mogelijk geweest?

A. Zoals u dat zegt, is het ongeveer juist. Ik was in April 1945 gedetacheerd bij een Engelse S.C.I. (Special Counter Intelligence). Deze eenheid was een onderdeel van datgene, wat met een groot woord heet: Engelse geheime dienst. De speciale taak van S.C.I. was de contra-spionage. De leiding van S.C.I. zat in Londen. Op het oorlogsterrein had zij verschillende kleine groepen, de z.g. S.C.I.-units, waarvan één in Holland. Daarvan was de heer *Pidcock* commandant. Ik was als Nederlands officier aan de heer *Pidcock* toegevoegd. De ware taak van deze unit was bij de Nederlandse instanties niet bekend.

De heer *Pidcock* en zijn mensen werden door de Nederlandse instanties beschouwd als een soort field-security, of een politie-instantie, wat zij stellig niet waren. De taak van de dienst was in de eerste plaats het verzamelen van gegevens omtrent de vijandelijke inlichtingendiensten. Dit bracht met zich mede operaties met „dubbele agenten“, vijandelijke agenten, die in geallieerde handen vielen en die men, hetzij gedwongen, hetzij vrijwillig, kon terugspelen op de vijand. Er bestonden in bevrijd gebied opvangkampen (zoals in Engeland de Patriotic School) voor line-crossers en suspecte elementen. Kapitein *Pidcock* ging herhaaldelijk deze kampen langs om te zien of er lieden in zaten die van belang konden zijn voor de taak van de Unit. Het kamp 030 was in April 1945 gevestigd in de „Oxerhof“ bij Deventer, de unit in Lochem. S.C.I. had de bijzondere bevoegdheid om uit 030 gedetineerden te reserveren zonder aan de commandant van het kamp inlichtingen te verstrekken omtrent de beweegredenen daartoe. De administratieve commandant van kamp 030 was in die tijd een Canadese kapitein, de hoofdondervrager de (Britse) captain *Tovry*. Wij kwamen wekelijks in 030 en bij een van die bezoeken hoorden wij het volgende: Wij hebben een man gekregen van de Field Security in Groningen, die opgeeft *Verneer* te heten, die van zich zelf zegt, dat hij een zeer belangrijk uitvinder is en dat hij bijzondere gegevens heeft over de Duitse geheime wapenen; een man, die mogelijk interessant kan zijn. Deze man is toen met ons in een kamer afgezonderd en in mijn aanwezigheid door captain *Pidcock* ondervraagd. Bij die ondervraging bleek al spoedig, dat de man de befaamde *van der Waals* was.

21853. De Voorzitter: Gaf hij dat zelf op of kreeg u het vermoeden?

A. Hij stuurde het zelf in die richting totdat captain *Pidcock* hem zei, dat hij *van der Waals* moest zijn, hetgeen hij toegaf. Hij doelde o.m. op een reis naar Zweden, die hij had gemaakt, en uit alle mogelijke gegevens bleek, dat hij het inderdaad was. De man werd door de Engelsen niet gezien, zoals hij naderhand hier werd gezien. Wier wordt door de pers wel eens gezegd, dat deze man de

vader, de maker van het England-Spiel was. Dat was hij stellig niet. Hij was een instrument in handen van de Duitsers, waar hij een zeer gevaarlijk wapen bleek te zijn.

Het lag in de taak van S.C.I. dit wapen thans te gebruiken tegen Duitsland. Daarin te worden gekend was voor mij als Nederlander een betrekkelijk moeilijk geval. In die tijd was *van der Waals* echter niet zo notoir als hij geworden is door alle verhalen er om heen. Hij was een provocateur, die veel op zijn geweten had, maar die anderzijds zeer „keen“ was om te werken, want hij zat in doodsangst.

21854. De Voorzitter: U zegt: Niet zo notoir. Ik weet niet, waar u in 1943/1944 is geweest, maar toen was in Engeland bij de betreffende dienst al bekend, dat *van der Waals* een van de belangrijke V-mannen van *Schreieder* was. U hebt dat toen toch al geweten?

A. Stellig.

21855. De Voorzitter: U was toen toch in Londen, bij het B.I.?

A. Ja, en bij S.C.I. wist men nog meer details omtrent *van der Waals*. Men was daar immers gespecialiseerd op dat soort lieden, wat B.I. niet was.

21856. De Voorzitter: Het B.I. heeft ook vele waarschuwingen over *van der Waals* doorgegeven.

A. Inderdaad, we waren van de door *van der Waals* tijdens de bezetting gepleegde daden volkomen op de hoogte, doch we konden in April 1945 nog niet vermoeden, welk een storm in de publieke opinie zou opsteken bij het verdwijnen van *van der Waals*, die immers voor ons slechts een listig en geweteloos provocateur uit velen was en onbetekenend in verhouding tot figuren als *Schreieder*, *Giskes*, *Protze*, enz. Duitsland stond in April 1945 voor de nederlaag, maar de geallieerden beschikten over gegevens — het bleek ook herhaaldelijk bij deze unit — die er op wezen, dat er een langdurige en een langjarige tegenstand zou komen, hetzij in Zuid-Duitsland, hetzij door sabotage-groepen. Er waren stay-behind-agents en men meende op dat ogenblik, dat de oorlog niet zo snel zou zijn afgelopen. Er bestonden allerlei gegevens, die er op wezen, dat een zeer grote ondergrondse beweging was georganiseerd. Deze is overigens volmaakt in elkaar gezakt. Het idee van S.C.I. was, *van der Waals* tegen die ondergrondse organisatie in te zetten. *Van der Waals* leek daartoe geschikt, omdat hij ten eerste het vertrouwen zou hebben van de Duitsers, daar deze Duitsers immers zouden inzien, dat hij, indien hij door de geallieerden zou zijn gepakt, onmiddellijk gevangen zou zijn gezet en zijn hoofd zou verliezen. Het zou dus geen achterdocht opwekken, wanneer hij in Duitsland zou opduiken om zich opnieuw bij zijn S.D.-chefs aan te melden. Ten tweede was hij geschikt, omdat de omstandigheden van zijn identificatie met zich medebrachten, dat buiten S.C.I. noch Nederlandse, noch geallieerde of Duitse instanties en personen wisten waar hij zich bevond.

Ten derde omdat hij aanloopadressen had in Duitsland, o.a. bij mejuffrouw *Geigerseder*, de secretaresse van *Schreieder*. Langs deze weg meende hij zich opnieuw bij de S.D. te kunnen aansluiten. S.C.I. meende, dat er geen gevaar bestond, dat *van der Waals* deloyaal zou zijn of kon deserteren, omdat dergelijk werk zijn enige levenskans was. Ik ben aanwezig geweest bij praktisch alle verhoren van *van der Waals* door captain *Pidcock*. Hem is nimmer beloofd, dat hij door werken voor de Britten buiten vervolging of voorgoed in vrijheid zou komen. Hem werd slechts voorgespiegeld, dat hij zijn positie tegenover de Nederlandse justitie kon verzachten, indien hij voor de geallieerde zaak even doeltreffend zou werken als hij voor *Schreieder* had gewerkt. *Van der Waals* wilde deze kans met beide handen aangrijpen. Het lag buiten captain *Pidcock's* bevoegdheid zelf de operatie *van der Waals* ter hand te nemen. In dit stadium legde hij dan ook de rapporten en mogelijkheden voor aan zijn Londense chefs. Ik zie helaas mijn naam dikwijls in couranten, waarin men het doet voorkomen, alsof de operatie een particuliere „stunt“ was van *Pidcock* en mij. Londen heeft de operatie echter goedgekeurd en bevolen. *Van der Waals* is van uit Oxerhof tijdelijk ondergebracht in een huis in

Utrecht; de bedoeling was hem daar te laten tot nadere instructies uit Londen kwamen voor overdracht aan een in Duitsland werkende S.C.I.-unit.

21857. De **Voorzitter**: Omstreeks welke tijd ongeveer zat hij in Utrecht?

A. Dat was in Mei 1945, betrekkelijk kort na de Duitse capitulatie. In deze periode werd het Bureau Nationale Veiligheid opgericht. Kolonel *Einthoven* bezocht geallieerde instanties, die hem advies gaven bij het oprichten van dat bureau. Daarbij bezocht hij de Britse Civil Security Liaison Mission te Utrecht, welke het cover vormde voor S.C.I.-C.S.L.M. en S.C.I., woonden samen in hetzelfde kwartier. Captain *Pidcock* en ik maakten kennis met mr. *Einthoven* en deze werd omtrent het bestaan en de taak van S.C.I. ingelicht. Er werd besloten, dat ik voorlopig dezelfde taak zou blijven vervullen als verbindings-officier tussen S.C.I. en kolonel *Einthoven*.

Toen dit vaststond, heb ik kolonel *Einthoven* medegedeeld wat met *van der Waals* gaande was. Daarmede werd kolonel *Einthoven* in een zeer moeilijke positie geplaatst. Enerzijds was dit een operatie van de Engelsen, waarin zij in die periode veel mogelijkheden zagen: de Engelsen waren degenen, die mr. *Einthoven* adviseerden en steunden bij de oprichting van Nationale Veiligheid, en hij kon dus bezwaarlijk beginnen met obstructie. Anderzijds bestonden er toentertijd nog geen publicaties, waaruit kon blijken hoe groot het publiek het belang van *van der Waals* (ten onrechte) achtte. *Van der Waals* is vanzelfsprekend door S.C.I. zo nauwkeurig mogelijk ondervraagd, over het England-spiel en daarbij is reeds toen komen vast te staan, dat hij niet anders was dan een instrument van *Schreieder*, dat hij geen rol speelde in het Duitse beleid bij het England-Spiel en slechts voor penetratie werd gebruikt.

In Nederland heeft men zijn rol ook zeer overschat. Kolonel *Einthoven* toonde zich verre van enthousiast. Vermoedelijk zag hij met een zeker respect tegen S.C.I. op, zodat hij meende, dat ondanks zijn bezwaren de operatie in bevoegde handen was. Hij beschouwde mij, die eerst enkele maanden met S.C.I. werkte, als een man met ervaring op dit gebied.

In ieder geval vond hij het niet mooi. Maar, zeide hij, wanneer de Engelsen zeggen, dat er iets goeds uit voortkomen kan, laat het dan maar doorgaan, maar noem mij daar liever niet in.

Daardoor is hij in een heel lastige positie gekomen. Naderhand zijn de P.R.A. in Rotterdam en anderen aan *van der Waals* gaan trekken en heeft de heer *Einthoven* steeds moeten zeggen: Ik weet niet, waar hij is. Hij wist dit ook niet. Hij wist wél, dat er iets met de man gebeurde, maar hij wist geen enkel detail. Hij is echter na verloop van tijd bij de Engelsen druk gaan uitoefenen om *van der Waals* voor de Nederlandse justitie te produceren. Daarbij komt, dat de val van Duitsland heel anders verliep dan was voorzien en de operatie als zodanig overbodig werd. *Van der Waals* toonde zich te ijverig. Hij voelde, dat er voor hem geen emulooi meer was, en meende zich op andere wijze bij de Britten onmisbaar te kunnen maken.

Hij deserteerde bij de Britse officier, die in Duitsland toezicht op hem uitoefende, begaf zich naar de Russische zone en keerde bij de Engelsen terug met het verhaal, dat hij alle mogelijke interessante gegevens over de Russen wist. Dat was echter iets, dat de Engelsen in dat stadium niet wensten. Men wilde hem uitsluitend gebruiken tegen de Duitsers en stellig niet tegen de Russen. Op het moment, waarop hij terugkwam en dacht een goede beurt te maken, werd hij in de kraag gepakt en vastgezet.

21858. De **Voorzitter**: Er is ook sprake van, dat hem, toen hij naar Duitsland ging, van uit Rotterdam papieren zouden zijn verschafft.

A. Ja, dat klopt. Ik resorteerde dus in die tijd onder het B.N.V. *Van der Waals* moest zich in Duitsland als een uit Nederland uitgezonden Duits burger kunnen legitimeren. Daartoe waren papieren nodig, aanvaardbaar voor de civiele autoriteiten in Duitsland. Hij heeft de naam *Noffmange* gekregen en zou zich voordoen als een Duitser, die reeds 30 jaar in Nederland had gewoond, relaties had gehad met de B.S. en dus niet was geïnterneerd. Als zodanig kreeg hij een persoonsbewijs, evenals zijn vrouw. Het waren persoonsbewijzen voor vreemdelingen ten name van *Hoffman* en voorzien van een soort stempel, waarop binnenkomst in Duitsland was gemeld. Het was de bedoeling, dat hij zich zou kunnen melden bij een Duits Melde-amt, ten einde Duitse distributiebescheiden, alsmede een verblijfsvergunning te krijgen, hetgeen ook gebeurd schijnt te zijn.

21859. De **Voorzitter**: Door wie zijn die papieren uitgerektd?

A. Die heeft hij zelf gemaakt. De blanco persoonsbewijzen zijn door mij uitgerektd.

21860. De **Voorzitter**: Welke papieren heeft hij zelf gemaakt?

A. Hij heeft de formulieren zelf ingevuld. De blanco formulieren heb ik hem gegeven. Die heb ik in Rotterdam verkregen. Ik ben daar naar de politie gegaan en heb medegedeeld voor een operatie twee blanco persoonsbewijzen voor vreemdelingen, gemeente Rotterdam, nodig te hebben. Zij werden mij afgegeven. Het is van de zijde van de Engelsen niet erg elefant geweest, dat zij ze niet na gebruik in Duitsland in de kachel hebben gestopt. Zij zijn met *van der Waals* hier teruggekomen. Men heeft de nummers gezien en klaarblijkelijk nagegaan, waar zij vandaan zijn gekomen en wie ze heeft afgehaald.

21861. De **Voorzitter**: Er bevond zich in het bevolkingsregister geen tegenwaarde voor die papieren?

A. Ik tekende een reçu voor ontvangst. Ik ondertekende het met de toevoeging „Kapitein B.N.V.“, hetgeen ik op dat moment was. Ik ben eerst bij de hoofdcommissaris geweest. Zulk-, kwam voor operaties van de politie bij uitzondering ook wel eens voor. De vraag naar deze blanco formulieren werd niet gek gevonden. Die werden mij vrij vlot verstrekt.

21862. De **Voorzitter**: Is daar de tussenkomst van de heer *Einthoven* niet nodig geweest of heeft hij er zich wel mede bemoeid?

A. Dat is een moeilijk punt. Ik heb een introductie gekregen van de hoofdcommissaris van politie in Rotterdam. Die heb ik vanzelfsprekend van de heer *Einthoven* gekregen. Ik herinner mij -- het klinkt vreemd -- de details niet erg goed meer, doordat het een zeer drukke tijd was. Het spreekt vanzelf, dat de hoofdcommissaris niet aan willekeurige personen persoonsbewijzen zou laten geven. Ik herinner mij niet of de heer *Einthoven* heeft geweten, waartoe deze persoonsbewijzen zouden dienen.

De **Voorzitter**: Dat is toch wel raar!

A. Dat klinkt nu, na zo'n lange tijd, raar, maar de heer *Einthoven* was ingelicht omtrent hetgeen de S.C.I.-unit deed. Hij zat tot over de oren in het werk met de opzet van het B.N.V. en beschouwde mij, in die tijd als een zijner beste en vertrouwde medewerkers. Wanneer ik hem iets verzocht, dat, naar mijn mening, een dienstbelang bevorderde, willigde hij zo iets zonder meer in.

Ik heb mogelijk gezegd: ik heb documentatie voor een S.C.I.-operatie nodig: kunt u mij bij de hoofdcommissaris in Rotterdam introduceren? Misschien heb ik slechts gezegd. Kunt u mij introduceren bij de hoofdcommissaris in Rotterdam, omdat ik iets te bespreken heb? Dan had hij het eveneens ingewilligd.

21863. De **Voorzitter**: Het zou mij in verband met de voorafgegangene bespreking over *van der Waals* logisch geleken hebben, als u gezegd zou hebben: Ik heb persoonsbewijzen nodig voor *van der Waals* en zijn vrouw.

A. Ik weet, dat ik onder ede sta, maar ik kan het mij niet herinneren. Ik weet zeker, dat de heer *Einthoven* zal zeggen, dat hij hier niets van weet, zelfs niet van de introductie van de hoofdcommissaris, en dat hij zulks thans oprecht gelooft. Maar hij was zodanig overbelast, dat dit er tussen door is gegaan. Het was voor hem geen belangrijke affaire, niet iets, waarover hij nadacht. Als mijnheer *Siedenburg* kwam en iets vroeg, zei hij: Dat is goed, en hij liet er over opbellen.

21864. De **Voorzitter**: Als u zonder zulk een introductie zou zijn gekomen, had u alleen de introductie van uw uniform gehad.

A. Ja, en dat zou niet voldoende zijn geweest. De feitelijke gang van zaken is als volgt geweest. Ik bezocht de hoofdcommissaris te Rotterdam, legitimeerde mij als behorend tot het kabinet van mr. *Einthoven*, gedetacheerd bij een Brits Intelligence onderdeel, en deelde mede, dat dit Britse onderdeel buitenlandse agenten in Duitsland wilde laten werken, die zich moesten kunnen documenteren als in Rotterdam te hebben gewoond, en dat men daartoe gaarne twee blanco persoonsbewijzen voor vreemdelingen wilde hebben. De hoofdcommissaris voegde mij daarop een politie-ambtenaar toe, die zich met mij naar het eveneens in het stadhuis gelegen bevolkingsregister begaf, waar mij na een kort onderhoud tussen de politie-ambtenaar en een ambtenaar van het bevolkingsregister tegen het genoemde reçu de formulieren werden overhandigd.

Het betrekkelijke gemak, waarmee dit geschiedde, deed mij veronderstellen, dat een dergelijke samenwerking tussen gemeentepolitie en bevolkingsregister niet ongewoon was. Bij deze uitreiking speelde vanzelfsprekend een rol:

- a. het veelvuldig voorkomen van valse persoonsbewijzen voor verzet en onderduikers, veelal afkomstig van ambtelijke instanties gedurende de bezetting;
- b. de omstandigheid, dat het zeer kort na de bevrijding was;
- c. de „glamour”, die geallieerde uniformen en Britse Intelligence toen nog bezaten.

Naar mijn mening treft dan ook gemeentepolitie en bevolkingsregister in Rotterdam geen enkele blaam in deze aangelegenheid.

21865. De **Voorzitter**: Met dat al blijft het een wonderlijke geschiedenis, dat men in Nederland naar *van der Waals* laat jagen en zoeken, terwijl een bepaalde Overheidsinstantie wist, wat er met hem was gebeurd.

A. Het is een wonderlijk geval geweest, maar het kon moeilijk anders. Het S.C.I.-standpunt was: hij komt terug, maar men behoeft ons niet onnodig bloot te geven. Men wenste *van der Waals* op normale wijze te produceren en op verzoek uit te leveren. Het is moeilijk u dat duidelijk te maken. Men bevond zich in een tijd van afbraak na de gevechtshandelingen, waarin nieuwe instanties, commandowisselingen, mutaties ontstonden, vooral bij de Britten in Duitsland. Er gingen mensen weg, die de aangelegenheid hadden behandeld, er kwamen anderen, die niet op de hoogte waren.

Captain *Pidcock* zelf b.v. werd maanden te laat ingelicht over het verloop van de operatie in Duitsland. Het feit van *van der Waals*' arrestatie vernam hij, naar ik ineen, eerst in November of December 1945, niet eerder, en dan nog zonder enig detail en met slechts een vaag verhaal er bij, dat hij in de Russische zone en zelfs naar Rusland zou zijn geweest. Alvorens te beslissen hoe en wanneer *van der Waals* naar Nederland moest terugkeren, behoorde *Pidcock* te weten, wat in Duitsland had plaats gehad en onder welke instantie de gearresteerde *van der Waals* thans kwam te vallen (Londen of 21 Army Group).

21866. De **Voorzitter**: Hierover zullen wij de heer *Eindhoven* moeten ondervragen. Deze is in ieder geval ook verantwoordelijk voor deze situatie.

A. Theoretisch en gezien de verhoudingen van begin 1946 is dit juist, maar hij is hierin betrokken (dat is voor hem het moeilijke punt geweest) zonder dat hij het zelf wist. Er bestond in April 1945 geen Nederlandse veiligheidsdienst; er was geen verantwoordelijke chef waarmee de geallieerden konden samenwerken. Op het ogenblik dus, dat kolonel *Eindhoven* deze gehele zaak in de schoot werd geworpen, was het ongeluk al gebeurd en zou het van het standpunt van de heer *Eindhoven* een deloyale daad zijn geweest tegenover de Engelsen om de operatie in de kiem te smoren. De operatie werd door de Engelsen als zó geheim beschouwd, dat zij daarin liefst niemand betrokken, die niet operationeel absoluut noodzakelijk was.

21867. De **Voorzitter**: Dat is mogelijk, maar anderzijds was het toch ook een onjuiste daad tegenover de Nederlandse autoriteiten: die met man en macht een jacht op een bepaald misdadiger hadden ontzetend, welke jacht de heer *Eindhoven* met de nodige wetenschap in zijn binnenste kalmweg gadesloeg.

A. De heer *Eindhoven* heeft van zijn kant alle mogelijke moeite gedaan (daarvan weet ik de details niet nauwkeurig) om de zaak opgelost te krijgen, ook bij de Engelsen. Hij is daartoe ook naar Londen gegaan en heeft daar ongeveer gezegd: De onhoudbare situatie met deze man moet nu uit zijn, wij moeten hem terug hebben. In afwachting var, een beslissing moest de heer *Eindhoven* echter in Nederland

voortdurend ophouden en afduwen, wat voor hem een hoogst onaangename positie was, waaruit veel narigheid is voortgekomen, vooral voor hem zelf. Er zijn alle mogelijke duistere conclusies aan vastge maakt, die volkomen uit de lucht zijn gegrepen.

21868. De **Voorzitter**: Dan is het goed, dat hier de feiten vastgesteld worden; dat is de beste remedie tegen dergelijke dingen.

A. Maar ik geloof ook, dat de heer *Eindhoven* mij als verantwoordelijk man zal noemen. En feitelijk was ik ook de meest verantwoordelijke. Ik ben mede aansprakelijk voor de moeilijkheden, waarin hij door de Engelse unit is geraakt, terwijl hij ter zake nog allermest deskundig was. Men kan het geval thans beoordelen met de nodige geringschatting, maar bij het ontstaan werd de operatie door experts gezien als een belangrijke, welke veel nut zou opleveren. Naar achteraf eerst bleek, was dat niet het geval.

21869. De **Voorzitter**: Men zou zeggen, dat men, wanneer men voor een dergelijke zaak gesteld wordt als Nederlands ambtenaar, dat ter kennis moet brengen van de hoogste justitiële autoriteiten.

A. Neen, in die tijd niet. Dit was een militaire operatie; wij allen waren militairen in de eerste plaats en stonden onder bevel van generaal *Eisenhower*.

Dat is mij door de Engelsen nadrukkelijk medegedeeld.

21870. De **Voorzitter**: Nu was het ter kennis gebracht van één Nederlandse autoriteit, terwijl de justitiële autoriteiten van niets wisten. Als de hoogste chef van de justitiële sector hiervan op de hoogte was gesteld, had deze zijn maatregelen kunnen nemen. Deze had, als juist is uw lezing, dat de Engelsen op dit punt volledige bevoegdheid hadden en dat deze operatie, als zijnde een militaire operatie, tot hun bevoegdheid behoorde, er misschien niets aan kunnen doen, maar toch de maatregelen kunnen nemen ten aanzien van zijn eigen apparaat, in die zin, dat men niet voor gek door Nederland draafde.

A. U hebt theoretisch gelijk, maar in de praktijk zou dat niet mogelijk zijn geweest. U moet niet vergeten, dat men, vanaf het moment, waarop het aan de justitiële autoriteiten was medegedeeld, niet alleen hoge ambtenaren van Justitie, maar in die tijd ook alle P.O.D.'s en P.R.A.'s had moeten vertellen: er moet voorlopig niets gebeuren.

21871. De **Voorzitter**: Ik laat daar, welke maatregelen men had moeten nemen, maar de bevoegde man was de hoogste Nederlandse autoriteit. Wij hadden nog het kabinet-Gerbrandy. De Minister-President was tevens Minister van Algemene Oorlogvoering. Als zodanig had deze hiervan op de hoogte moeten worden gesteld.

A. Ik ben bang, dat wij en daardoor ook kolonel *Eindhoven* te zeer hebben gewerkt volgens het Engelse voorbeeld, waarbij in dit soort zaken de betreffende Minister stellig *niet* bekend wordt gemaakt met de feiten en waarbij men zich op meesterlijke wijze van dit soort operatiën weet te distantiëren. Men weet van niets meer!

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstreckte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. SIEDENBURG.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Aanwezig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. LOUIS EINTHOVEN,

oud 52 jaar, wonende te Wassenaar,
hoofdamtenaar bij het Departement van Algemene Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

21872. De **Voorzitter**: Het verhoor zal slechts betrekking hebben op één punt, nl. de befaamde geschiedenis na de oorlog met *van der Waals*, die door de Engelsen is overgenomen en gebruikt, terwijl in Nederland een heel politie-apparaat zich uitsloofde om hem op te sporen. Misschien kunt u ons vertellen hoe dit, voor zover u er mede te maken had, is gegaan?

A. Tot welke periode wilt u het begrenzen?

21873. De **Voorzitter**: Wanneer was uw eerste aanraking met het geval?

A. Dat is geweest in Augustus of September 1945.

21874. De **Voorzitter**: Ik dacht eerder. Maar vertelt u, hoe het verloop van zaken is geweest; dan kunnen wij het nagaan.

A. Door de mijnheer, die hier zoëven wegging, de heer *Siedenburg*, of door zijn chef is het volgende verhaal verteld, waarvan ik de juistheid niet kan beoordelen. Zijn Engelse chef en hij hadden in April 1945 in Groningen *van der Waals* ontdekt. Zij hadden hem onmiddellijk herkend, zij zelf of andere Engelsen. Zij hebben hem naar een kamp gebracht en hem, na hem van te voren te hebben gehoord, naar Duitsland gestuurd. Zij vertelden mij dit verhaal na mij van te voren verzocht te hebben de strikste geheimhouding in acht te nemen. Ik wist niet, waarover het zou gaan. Ze zeiden: U moet het weten. We zullen u een verhaal vertellen, maar u mag er niet verder over spreken. Dit is mij verteld als een fait accompli. Ik heb tegen die Engelsman gezegd: dit is afschuwelijk, want hij is enemy number one van ons allen. De man was echter al weg, naar men mij mededeelde.

21875. De **Voorzitter**: Ik moge opmerken, dat hier enig verschil is met de lezing van de heer *Siedenburg*. Deze stelt het zo voor: Men heeft *van der Waals* in de buurt van Deventer ontdekt. Daar is men er achter gekomen, dat hij *van der Waals* was. Kapitein *Pidcock* zag er wat in. Daarna zou *van der Waals* omstreeks Mei 1945 nog een tijd in Utrecht vertoefd hebben, vóórdat hij naar Duitsland ging; vervolgens zouden hem papieren verschaft zijn van uit Rotterdam, waarvoor de heer *Siedenburg* gezorgd heeft, nadat hij van u een introductie had gekregen voor de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam. Dat zou dus gespeeld moeten hebben betrekkelijk kort na Mei 1945. Voor u begint echter de zaak, zoals u het vertelt, eerst met Augustus 1945.

A. In Mei 1945 kende ik de heer *Siedenburg* in het geheel niet.

21876. De **Voorzitter**: Omstreeks die tijd zou u hem ontmoet hebben.

A. Ik heb hem eerst in Juni 1945 ontmoet; mijn eerste ontmoeting met hem is geweest enige weken na de oprichting van het Bureau

Nationale Veiligheid op 2 Juni 1945; vóórdien had ik hem geen enkele keer ontmoet. Hij zou er trouwens ook niets aan gehad hebben; ik had toen geen enkele functie.

21877. De **Voorzitter**: Er is ons verklaard door de heer *Siedenburg*, dat, toen *van der Waals* in Utrecht vertoefde, in afwachting van zijn vertrek naar Duitsland, hij nog papieren nodig had en dat de heer *Siedenburg* zich toen tot u gewend had om een introductie voor de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam. Het zou inderdaad weinig zin gehad hebben daarover te gaan praten vóór de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid. Dit kan dus moeilijk eerder dan na de oprichting van het B.N.V. geweest zijn. Begrijp ik echter uw voorstelling van zaken goed, dan was *van der Waals* al weg naar Duitsland, toen u van het geval hoorde?

A. Ja, zo is het. Mij is nooit gevraagd een introductie om papieren aan *van der Waals* te bezorgen, want toen ik er van hoorde, zat hij al hoog en breed in Duitsland. Ik zou die introductie ook pertinent geweigerd hebben, omdat hij een Nederlands oorlogsmisdadiger was. Op 15 Juli was het legal agreement opgeheven. Vóór die datum hadden de geallieerden het recht om naar goedvinden met Nederlanders te handelen. Er was geen sprake van, dat er enig verband heeft bestaan tussen het bezoek van de heer *Siedetiburg* of van de heer *Pidcock* aan mij en het vragen om papieren voor *van der Waals*; die zou ik pertinent geweigerd hebben voor deze man. *Pidcock* en *Siedenburg* kwamen niet anders dan op grond van deze motivering: gij zult dat moeten weten, omdat gij u misschien een ongeluk zult zoeken naar *van der Waals*, die er niet is, want die hebben de Engelsen naar Duitsland gebracht om hem tegen de Russen te gebruiken. En aangezien dit gebeurd was vóór de opheffing van het legal agreement, hadden de mensen de volledige bevoegdheid dit te doen. Confronteert u mij maar met de heer *Siedenburg*. Of liever: Haalt u die Engelsman er bij, die heeft mij nog uitdrukkelijk bevestigd, dat er geen sprake van was, dat ik iets geweten zou hebben van deze zaak, vóórdat ze in kannen en kruiken was. Nu heb ik enkele maanden geleden gehoord, dat de heer *Siedenburg*, misbruik makende van de naam van het Bureau Nationale Veiligheid, bij de politie valse papieren gehaald heeft voor *van der Waals*; dat is mij pas enkele maanden geleden ter ore gekomen; daarvan wist ik niets.

21878. De **Voorzitter**: Kan het ook niet zijn, dat hij u een introductie heeft gevraagd voor de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam, zonder te vermelden, waarvoor deze introductie zou dienen?

A. Dat is mogelijk, maar nooit vóór 2 Juni 1945.

21879. De **Voorzitter**: Dit zou dus gebeurd kunnen zijn, doch in elk geval alleen na 2 Juni 1945.

A. Van zijn bestaan wist ik pas later, omstreeks medio Juni. In Mei was het Bureau Nationale Veiligheid nog niet opgericht.

Het heeft enige tijd geduurd, vóórdat ik wist, wie *Siedenburg* was. Hij zat bij een Engelse instantie.

21880. De **Voorzitter**: U hebt hem eerst enige tijd overgekregen?

A. Hij is geruime tijd bij de Engelsen in betaling geweest. De details zou ik misschien kunnen nagaan, maar ik weet pertinent zeker, dat de Engelsman *Pidcock* mij dit verhaal verteld heeft om mij te laten weten: gij zoekt naar *van der Waals*, dat is nutteloos, want hij is weg. Bij dit fait accompli heb ik mij neergelegd. Ik had beloofd, dat ik niets zou zeggen omtrent hetgeen zij mij vertelden. *Van der Waals* bleek volkomen zoek te zijn.

21881. De **Voorzitter**: Heeft *Pidcock* dit in een of andere schriftuur vastgelegd?

A. Hij is verhoord door de politie.

21882. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Vorige zomer.

31883. De **Voorzitter**: Was hij toen toevallig in Holland?

A. Hij is met een Hollandse vrouw getrouwd en woont in Engeland, ooch was met vakantie met zijn vrouw in Friesland. Hij vertelde mij, dat men hem gehoord had in de zaak-*van der Waals*.

21884. De **Voorzitter**: Weet u, waar dit proces-verbaal berust?

A. Ik geloof bij de officier van justitie in den Haag.

21885. De **Voorzitter**: Deze zaak ressorteert toch onder de procureur-fiscaal?

A. Dan zou het begrijpelijk zijn, als het bij de procureur-fiscaal was. Dat kan ik informeren. Pidcock is gehoord door de Rijks-recherche.

21886. De **Voorzitter**: Dit ambtsedig proces-verbaal kan natuurlijk van belang zijn voor de beoordeling van uw beider verklaring. Als u ons misschien kunt opgeven, waar het is, dan kunnen wij proberen het los te krijgen.

A. Dat zal ik zonder twijfel doen.

21887. De **Voorzitter**: Er werd u van hetgeen men met *van der Waals* gedaan had kennis gegeven. Waarom eigenlijk? Waarom heeft men daarvan geen kennis gegeven aan de hoogste justitiële autoriteit in Nederland? Deze mededeling kon pas effectief zijn, wanneer zij de hoogste justitiële autoriteit bereikt had, want die had enigermate kunnen voorkomen, dat een groot deel van zijn apparaat voor gek door Nederland draafde.

A. Het lag op de weg van het apparaat, dat ik onder mij had, om *van der Waals* te vinden.

21888. De **Voorzitter**: Maar op een gegeven moment ook op de weg van de organen van de bijzondere rechtspleging, die onder de Minister van Justitie ressorteerden!

A. Op dat moment nog niet. Het was Augustus, wij hadden het Militair Gezag. Ik heb eind 1945 of begin 1946 mensen uit Rotterdam bij mij gekregen, dat was *van der Meer*, een ingenieur, en nog iemand. Zij kwamen met de volledige stukken op tafel, waaruit bleek, dat zij bij hun onderzoek er op gestuit waren, dat *van der Waals* door de Engelsen naar Duitsland was getransporteerd. Ik heb gezegd: Geef hier! Met die stukken ben ik naar de Engelsen gegaan.

Ik heb tegen de Engelsen gezegd: Nu zal hij terug! Ik heb mijn mond moeten houden, maar het is een ontzaglijke blamage voor jullie, dat je een dusdanige vent hebt weggehaald. Het is thans bekend, hier zijn de stukken, nu moet die vent terug. Ik heb geen antwoord gekregen. Ik heb twee keer naar Duitsland geschreven. Ten slotte heb ik in Engeland met de hoogste Engelse autoriteiten een bespreking gehad, ten einde *van der Waals* terug te krijgen. U begrijpt, dat, als ik *van der Waals* verdoezeld had, ik er niet als een gek achteraan zou hebben gezeten om hem terug te krijgen, want als ik mijn mond had gehouden, zou er niets zijn gebeurd. Die Engelsen hadden er geen belang bij. Ze hebben toen gezegd: Je krijgt allerlei moeilijkheden met het feit, dat hij is weggehaald. Ik zei: Dat zijn jullie zaken, niet de onze. Je hebt mij op de hoogte gesteld, toen het niet meer ongedaan kon worden gemaakt, maar nu is het bekend. Ik heb na veel moeite, veel geschrijf en persoonlijk bezoek *van der Waals* ten slotte teruggekregen.

21889. De **Voorzitter**: Het blijft toch een rare figuur. Men heeft het u in Augustus of September medegedeeld in deze vorm: Wij willen u iets mededelen, maar het moet onder ons blijven. U hebt zich blijkbaar van te voren gebonden gevoeld en hebt later alleen stappen gedaan om de zaak ongedaan te maken. Dit gaat mij op het eerste gezicht te ver. Als het in vertrouwen nemen van een Nederlands ambtenaar tot gevolg heeft, dat de hoogste Nederlandse autoriteiten, wie het aangaat, daardoor niet op de hoogte kunnen komen van zo iets, dan lijkt mij dit toch te ver te gaan. Ik wil niet beweren, dat men op een gegeven ogenblik dat vertrouwen zou moeten verbreken — dat heeft ook zijn bezwaren —, maar zou men eigenlijk in zulk een geval niet moeten zeggen: ik wil wel iets aanhoren, maar ik moet een voorbehoud maken ten aanzien van het Nederlandse Staatsbelang?

A. Hoe wist ik van te voren, wat ze zouden zeggen?

21890. De **Voorzitter**: Ik zal een ander uiterste nemen. Iemand komt bij u en zegt: Ik zal u in vertrouwen iets mededelen. Over drie dagen breken de Russen door het ijzeren gordijn. Wat zoudt u in zo'n geval zeggen? Zoudt u zich gebonden achten?

A. Dan zou ik een strafbaar feit plegen, wanneer ik het niet mededeelde. Deze mensen kwamen op een gegeven moment bij mij. Zij hadden een groot aantal dingen gedaan, die ik nooit goedgekeurd zou hebben, wanneer het geen oorlogstijd was. Zij zeiden: wij hebben u iets bijzonders mede te delen; wij moeten het u wel mededelen, omdat u anders tevergeefs naar iemand zou zoeken. Het moet echter onder ons blijven, want deze man is met een zeer gevaarlijks opdracht belast. Ik wist niet, dat het over *van der Waals* ging. Toen kwamen zij met dat verhaal aan. Ik had mij gebonden er niets over te zeggen. Zij hadden de wettelijke rechten iets dergelijks te doen. Zij hadden geen misdrijf gepleegd. Zij hadden niets gedaan, wat niet volkoinen overeenkomstig de wettelijke bepalingen uit die tijd was. Dat stond als een paal boven water en nu zou ik op een gegeven ogenblik moeten zeggen: Het kan mij niet schelen, ik heb het wel beloofd, maar dat gaat te ver, dzaraan houd ik mij niet, dat gaat alle kanten rond.

21891. De **Voorzitter**: Neen, zover ga ik voorlopig nog niet.

A. Het gaat er ten slotte om, dat *van der Waals* op de een of andere wijze moest terugkomen.

21892. De **Voorzitter**: Ik kom nog eens op die hoogste autoriteiten. U spreekt wel over het Militair Gezag (M.G.), maar ik heb het over de burgerlijke autoriteiten. Er was een hlinister van Justitie, er was een Minister van Oorlog en er was tot Juli 1945 een Minister van Algemene Oorlogvoering, die tevens Minister-president was, kortom: er was een Regering. Die Regering had zich kunnen wenden tot de Engelsen, indien zij het geweten had.

A. Op dat ogenblik had noch de Minister van Justitie, noch de Minister van Algemene Oorlogvoering enige rechtstreekse bemoeïing met dit geval. Dit betrof uitsluitend het Militair Gezag.

21893. De **Voorzitter**: Het Militair Gezag stond toch onder de Regering en het had bovendien alleen binnenslands wat te zeggen; de vertegenwoordiging in het buitenland berustte bij de Regering. De Regering was er toch ook nog?

A. Nu heeft u het over iets anders. U heeft gezegd: alle justitiële autoriteiten moesten gewaarschuwd worden, maar ik zeg: neen. Op dat ogenblik was het Militair Gezag de enige, die naar *van der Waals* zocht. Alleen het Militair Gezag zocht hem dus; *van der Waals* ressorteerde toen al onder het Militair Gezag. Het Bureau Nationale Veiligheid had allereerst achter *van der Waals* aan moeten zitten. Wat had ik moeten doen: ik lap deze belofte aan mijn laars, ik ga daarmee naar de Regering? Of had ik moeten zeggen: je vindt zeker wel goed, dat ik dit aan de Regering mededeel? Ik heb geprotesteerd; ik heb gezegd: dat is een man, die wij onder alle oinstandigheden nodig hebben. Het is gemakkelijk om na drie jaren kritiek uit te oefenen, maar wat moest ik op dat ogenblik doen? Die mensen hebben mij te voren een belofte gevraagd; zij hebben gezegd: je moet te voren beloven, dat je dat niet verder zal vertellen. Als ik gezegd had: ik doe dat niet, dan hadden zij niets gezegd.

21894. De **Voorzitter**: Die belofte heeft tot consequenties geleid, die nogal ver strekkend zijn.

A. Wanneer ik de belofte niet gegeven had, dan hadden zij niets gezegd; wanneer ik het niet beloofd had, had ik niets geweten en had ik die man nooit teruggekregen.

21895. De **Voorzitter**: Dan hadt u hem misschien wel op een andere manier teruggekregen.

A. Dan was die man nooit van de Engelsen teruggekomen; hij was nooit met dit zondenregister uit eigen beweging naar Nederland gekomen.

21896. De **Voorzitter**: Het was de vraag, of zij hem hadden laten lopen.

A. Dan was hij naar de Russische zone gegaan, was hij nooit meer hierheen gekomen. Achteraf gezien, is dit de enige methode geweest om *van der Waals* nog in handen te krijgen. Ik heb tegen

de Engelsen gezegd, toen zijn wegvoering bekend bleek te zijn: nu van *der Waals* naar ons toe. Zij hebben mij gewaarschuwd: daarmee krijg je moeilijkheden; ik heb toen gezegd: ik ben mij van geen schuld bewust, jullie hebt de man weggehaald. Vanaf het ogenblik, dat ik dat wist, heb ik gezegd: nu die man terug. Achteraf blijkt het inderdaad ook zo te zijn, dat ik daarmee moeilijkheden gekregen heb. Ik heb tot de Engelsen gezegd: Het geheim van jullie is bekend aan anderen, nu is er geen enkele reden meer die vent niet naar Nederland te krijgen. De Engelsen hebben mij voor dit onderhoud gewaarschuwd, Mijnheer de Voorzitter; zij wisten echter niet, dat er een enquêtemissie zou komen. Ik heb gezegd: van *der Waals* zal terugkomen, jullie hebt hem weggehaald.

Vanaf het ogenblik, dat ik kans zag hem terug te krijgen, heb ik daarvoor alle mogelijke moeite gedaan.

21897. De **Voorzitter**: Een enquêtemissie is ook een belangrijk middel om lessen uit het verleden te trekken voor de toekomst. We hebben hier een instituut, het B.N.V., waarvan de chef vertrouwelijk een bepaalde mededeling krijgt en die deze vertrouwelijkheid zo opvat, dat zijn Regering van die mededeling niet op de hoogte wordt gesteld. Dan zeg ik: Dat is voor de Regering onaanvaardbaar. De Regering draagt in laatste instantie de verantwoordelijkheid en behoort die ook te kunnen dragen. Een andere kwestie is, dat de Regering verstandig doet de chef van zulk een instituut zoveel mogelijk de vrije hand te laten, maar het is toch een onmogelijke toestand, dat de Regering in laatste instantie niet alles weet, wanneer zij dat wil of wanneer dat nodig is.

A. Aannemend, dat het de Regering bekend zou zijn geweest, vraag ik: wat dan?

Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Dan was u in ieder geval van de verantwoordelijkheid af geweest.

De **Voorzitter**: Het gaat over de verhouding.

A. Nu gaan wij eigenlijk een soort staatsrechtelijke theorie houden. Als ik een belofte doe, aan wie dan ook, dan schend ik die belofte niet. Als ik weiger die belofte te doen, dan hoor ik niets. Ik heb ten slotte van *der Waals* in handen gekregen. Daar ging het mij om! Ik had hem nooit in handen gekregen, op geen enkele andere manier. Ik heb van *der Waals* hier gebracht.

21898. De **Voorzitter**: U zegt: Daar ging het mij om!, maar in laatste instantie moet als beslissend gelden, waar het de Regering om kan gaan. U kunt vandaag op een andere zaak stuiten, waarvan u denkt, dat de quintessens in een bepaald facet of een bepaald onderdeel is gelegen, maar waarvan uit een oogpunt van algemeen Regeringsbeleid het belang van geheel andere aard kan zijn. Het is zelfs niet onmogelijk, dat, vooral bij dit soort zaken, overwegingen van buitenlandse politiek, die u b.v. niet behoeft te weten, maar die de Minister van Buitenlandse Zaken bekend kunnen zijn, in een bepaald geval van beslissend belang kunnen zijn. Dan zou ten gevolge van het feit, dat u zegt: Het ging mij hierom!, een inlichting aan de Regering worden onthouden, die van uitermate groot belang kan zijn in het kader van de inlichtingen, die de Regering uit anderen hoofde heeft en waarop het algemeen Regeringsbeleid steunt, hetgeen weer tot gevolg kan hebben, dat de Regering mistast.

Ik laat daar, of u in het onderhavige geval naar eer en geweten anders kon handelen, maar een dergelijke gang van zaken kan leiden tot consequenties, die onhoudbaar zijn.

A. Dit is een theoretisch debat.

De **Voorzitter**: Waarachtig niet.

A. Ik had ten hoogste naar mijn hoogste chef, generaal *Kruls*, kunnen gaan.

21899. De **Voorzitter**: Dan had hij de verantwoordelijkheid moeten dragen.

A. Tot de Regering had ik per se niet gekomen.

De **Voorzitter**: Dat is mogelijk.

A. Er zijn twee problemen. In de eerste plaats de vraag: Was ik bevoegd om, gezien de belofte, die ik had gedaan, het aan anderen

mede te delen? Zo ja, had ik het dan aan de Regering moeten mededelen? Hierop antwoord ik: Neen. Ik zou het dan aan generaal *Kruls* hebben moeten mededelen. Hij was de man, die belast was met de opsporing van politieke delinquenten.

21900. De **Voorzitter**: De verantwoordelijkheid, waarover wij spraken, was dan overgegaan naar generaal *Kruls*. Dan had deze de positie tegenover de Regering moeten bezien. De figuur echter, dat een bepaald feit te uwer kennis is, terwijl de verantwoordelijke Minister of Ministers hiervan geen kennis dragen op grond van een bepaalde belofte, door u gedaan, lijkt mij niet houdbaar. Misschien moet de consequentie dan zijn, dat men een dergelijke belofte niet aflegt of slechts onder het voorbehoud van uw eventuele mededelingsplicht aan de Regering, al moet ik toegeven, dat men dan minder hoort.

A. Achteraf, na drie jaar, is het allemaal erg eenvoudig om te critiseren. In deze materie waren wij volslagen vreemdelingen. Ik had nooit met dergelijke dingen gewerkt. Ik wist niet, wat zij allemaal in de oorlogstijd hadden uitgespookt. Die mensen komen bij mij en zeggen: wij hebben je iets strikt vertrouwelijk mede te delen. Dit moet je om de een of andere reden weten. Nu kan men thans wel zeggen: U hadt die belofte niet mogen geven, maar op dat ogenblik was er voor mij geen keuze. Als ik de belofte niet had gegeven, zou het antwoord geweest zijn: dan vertellen wij het niet, want dan gaat het verhaal van mond tot mond en dan is deze man onbruikbaar. Zij waren doodsbenuwd om met de andere geallieerden moeilijkheden te krijgen. De Russen mochten niet weten, dat er een mannetje tegen hen was ingezet. Dat waren in die dagen nog hun bondgenoten.

21901. De **Voorzitter**: Ik trek geen definitieve conclusie. Ik begriep de moeilijkheid. Ik overweeg echter welke de consequenties in een bepaald geval kunnen zijn. Het is naar mijn gevoelen een van de meest waardevolle dingen bij deze enquête, dat men een bepaalde situatie beziet om daaruit voor de toekomst lessen te trekken.

Zo is het ook gebeurd bij een ander probleem, dat uit en ter na hier besproken is, nl. de staatsrechtelijke positie van de opperbevelhebber. Daarover bestaan ook alle mogelijke theorieën. Hetgeen in de commissie behandeld is, zal ongetwijfeld een belangrijk licht op die positie werpen. Daaruit kan men zijn lessen trekken. In uw geval stuiten wij thans ook op een probleem, zij het dan wellicht van kleinere proporties. Het is interessant daarop even in te gaan, ook al wordt het probleem niet direct volledig tot een oplossing gebracht. U heeft de feitelijke gang van zaken intussen duidelijk medegedeeld. Aangezien deze op enkele punten afwijkt van hetgeen de heer *Siedenburg* heeft gezegd, acht ik het proces-verbaal van het verhoor van de heer *Pidcock* wel van belang; dat kan de doorslag geven. Het onderhoud, waar het op aan komt, heeft zich tussen drie mensen afgespeeld.

A. Ik zie in het geheel niet in in welk opzicht dit proces-verbaal de doorslag kan geven; dit heeft ten hoogste betrekking op de tijd, nl. op de vraag: Juni of Augustus.

21902. De **Voorzitter**: Ik heb alleen gezegd, dat het de doorslag geeft ten aanzien van het verschil in de mededelingen, die gedaan zijn. Dit punt is echter mijns inziens van niet zo groot belang als het andere vraagstuk, dat wij daarna hebben aangesneden. Maar dat is ten slotte geen reden om niet ook het twijfelpunt, waaromtrent het proces-verbaal wellicht klaarheid kan verschaffen, tot een oplossing te brengen.

A. Ik zal informeren waar dit proces-verbaal thans is en een afschrift voor u vragen.

De **Voorzitter**: Wij behoeven geen afschrift te hebben; wij kunnen het origineel opvragen. Alleen weten wij op het ogenblik niet, waar wij het zoeken moeten. Mocht u omtrent de plaats, waar het zich bevindt, geen zekerheid kunnen verschaffen, dan kunnen wij aan de Minister van Justitie vragen, waar het is.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

L. EINTHOVEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Mr. GERRIT JAN VAN HEUVEN GOEDHART,

oud 47 jaar, wonende te Amstelveen,
hoofdredacteur van „Het Parool“, oud-Minister van Justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

21903. De **Voorzitter**: Wij hebben het op prijs gesteld u te horen, omdat wij ontvangen hebben een nota van kolonel *Somer*, waarover deze vóór zijn vertrek naar Indië de vorige maand een nadere verklaring voor de commissie heeft afgelegd. Daarin wordt ook uw naam genoemd, en wel in nog al critische geest. Omdat wij gaarne ieder het zijne geven, hebben wij het niet meer dan redelijk gevonden u hierover te horen.

Het komt hierop neer, dat de heer *Somer* op het standpunt staat, dat krachtens het desbetreffende Koninklijk besluit, waarbij het Bureau Inlichtingen is ingesteld, aan deze dienst bij uitsluiting het recht zou zijn gegeven inlichtingen te verzamelen uit bezet gebied en verbindingen met bezet gebied te onderhouden. Men kan natuurlijk ook zo redeneren, dat een dergelijke bepaling in een Koninklijk besluit, dat staatsrechtelijk in de administratieve sfeer ligt, alleen betrekking heeft op de verhouding tot andere administratieve instanties. Als men bij uitsluiting aan een bepaalde dienst dit recht geeft, behoeft dat niet automatisch te betekenen, dat deze bepaling ook geldt voor iedere burger. Daarvoor zou een andere terminologie meer aangewezen zijn, b.v.: Het is aan een ieder verboden..... Bovendien zou dan het Koninklijk besluit in ieder geval de kracht van een wetsbesluit moeten hebben. Wat echter de betekenis van dit Koninklijk besluit betreft, daar ben ik op het ogenblik nog niet geheel uit.

De heer *Somer* zegt nu, dat u een zeer ernstige poging tot ontduiking van het aan Bureau Inlichtingen toegekende privilege hebt gedaan, nl. dat u in begin 1945 door middel van een u bekende relatie in bevrijd Nederlands gebied getracht hebt een aantal brieven door de linies naar bezet Nederlands gebied te sturen. Zij zijn bij toeval door een geallieerde instantie onderschept, welke instantie de brieven, zonder ze gelezen te hebben, aan de heer *Somer* ter hand heeft gesteld. De heer *Somer* zegt in zijn nota verder:

„Ik ben nog steeds dankbaar, dat de betreffende geallieerde instantie deze brieven ongelezen heeft doorgezonden, aangezien de inhoud dezer stukken wel zeer compromitterend geweest ware voor vele Nederlandse instanties.“

Als bijlagen heeft hij die brieven overgelegd. Ik moet toegeven, dat u in die brieven van uw hart geen moordkuil hebt gemaakt.

A. Ik wil beginnen met mij niet te onttrekken aan de mogelijkheid, dat men het Koninklijk besluit zó interpreteert, dat het voor iedere burger gold, ofschoon het nimmer in de bedoeling heeft of kan hebben gelegen.

Dat Koninklijk besluit is in Londen tot stand gekomen en het had de bedoeling te verzekeren, dat geen ambtelijke of half ambtelijke instanties, andere dan het Bureau Inlichtingen, zouden trachten verbindingen met bezet gebied te onderhouden. Niemand wist ten tijde van het maken van het Koninklijk besluit, dat wij in een toestand

zouden komen te verkeren van een half bevrijd land, en wanneer de interpretatie van kolonel *Somer* juist was, zou een of andere daarvoor in te stellen of bestaande instantie alsnog een zeer groot aantal lieden moeten achterhalen, die nl. allemaal van het zuiden naar het noorden met elkaar in verbinding hebben gestaan. Ik weet alleen al vijf hoge ambtenaren, die het hebben gedaan.

21904. De **Voorzitter**: Dat is juist de grief.

A. Dat begrijp ik, maar ik wil vaststellen, dat het de meest gewone zaak van de wereld was. In de tweede plaats zou ik willen zeggen, dat de voorstelling van de heer *Somer*, als zou ik van een „bevriende zijde“ hebben gebruik gemaakt, een met de feiten volstrekt strijdige voorstelling van zaken is. Bij mij in het hotel „Bosch en Ven“, waar ik als liquidateur van mijn eigen ministeriële boedel bezig was allerlei zaken op te ruimen, verscheen een auto van de staf van de Prins, inhoudende, behalve de chauffeur, een mij volstrekt onbekende jongedame. Deze kwam bij mij en zei: Ik ben freule *van Hardenbroek*; ik kom bij u in opdracht van de heer *Bosch van Rosenthal*. Daar ik voldoende illegale scholing had om niemand te vertrouwen, zei ik: Dat kunt u nu wel vertellen, maar dat neem ik niet zonder meer aan. Dat zult u waar moeten maken. Zij zei: Dat kan ik. In Leiden aan de Stille Rijn is in een huis een kamer met een bed en daarboven bevindt zich een ouderwets koord. Als je 's morgens met moede leden omhoog wilt komen, dan kun je je daaraan optrekken. U hebt daar enige keren geslapen. De heer *Bosch van Rosenthal* ook en u hebt onderling altijd grapjes over dat koord gemaakt. Ik zei: Dat klopt. Het was nl. de studentenkamer van de jongste zoon van de heer *Bosch van Rosenthal*. Hiermede gaf zij mij een aanwijzing, dat zij inderdaad van hem kwam. Zij zei: De kwestie is deze. Mijnheer *Bosch van Rosenthal* en vrijwel iedereen in het noorden begrijpen niets van wat er hier gebeurt. Hij vraagt dringend hem een brief te schrijven, waarin het een en ander wordt uitgelegd, vooral ten aanzien van het nieuwe Kabinet. Men kan er in het noorden geen touw aan vastknopen. Mijn antwoord is geweest: Dat kan ik niet doen, want ik krijg geen brieven over. Ik zou het nl. hebben moeten doen via de enige weg, die ik kende, en dat was via kolonel *Somer* en van kolonel *Somer* had ik gedurende acht maanden ervaren hoe hij over mij dacht en wie hij was. Ik heb een brief van majoor *van Houten* aan mij, waaruit luce clarius blijkt, dat die zich als mijn geslagen vijand beschouwt. Iedere opvatting, die niet strookt met de zijne, wordt niet doorgegeven. Zij zei: U vergist zich. Ik heb uitnemende contacten met de staf van de Prins en ik weet, dat het B.I. bereid is om andere opvattingen dan de eigen door te geven. Ik zei: Dat is interessant. Dat is een revolutie, die zich op korte termijn in het bureau moet hebben voltrokken. Zij zei: Bovendien, als het bureau het niet wil doen, dan doe ik het zelf. Ik ben al drie keer heen en weer gegaan. Ik zei: Boeiend, ik zal er eens over nadenken. Zij is weggegaan met achterlating aan mij van haar adres, zijnde het adres van prof. *Casimir* in Eindhoven. Ik heb er over nagedacht. Als ik de kans kreeg een paar mensen te vertellen wat een zonderlinge toestand het in het bevrijde zuiden was, dan was dit toch wel hoogst belangrijk. Ik heb twee brieven opgesteld, die u wel wilt zien als brieven van mij aan twee van mijn vrienden.

Ik weet helemaal niet en ik wens mij er niet in te verdiepen, hoe u met vrienden correspondeert; ik doe het openhartig en heb geen reden het anders te doen. Ik heb dus zo eerlijk en zo duidelijk mogelijk op papier gezet hetgeen ik kwijt wilde en ten aanzien waarvan ik het nuttig oordeelde, dat mijn vrienden in het noorden er van zouden weten.

21905. De **Voorzitter**: Begrijp ik goed, dan was een van die vrienden de heer *Bosch van Rosenthal*, voorzitter van het College van Vertrouwensmannen?

A. Vertrouwensmannen ontlenen hun naam aan het feit, dat men hen vertrouwt. Waar het hier betraf een vertrouwensman, die ik al sinds lange tijd tot mijn particuliere vrienden rekende, had ik geen enkele reden om hem niet te laten weten wat in die brief stond.

Dat vind ik heden ten dage nog onverzwakt. Ik ben naar prof. *Casimir* gegaan, maar daar was freule *van Hardenbroek* niet. Om u te doen zien hoe „officieel” ik haar vond: ik ben toen gegaan naar het stafkwartier van de Prins. Daar ben ik ontvangen door een luitenant, die mij mededeelde, dat freule *van Hardenbroek* er toen niet was, maar dat ik weer gauw terug moest komen. Daaruit bleek, dat zij bij die staf een bekende was. Ik heb toen gezegd: Dan kom ik wel eens terug. Ik ben toen 's avonds wederom naar Eindhoven gegaan; ik heb toen freule *van Hardenbroek* gevonden en haar gevraagd: Wat doet u met die brieven? Zij antwoordde, dat zij ze meenam en dat ik het verder aan haar kon overlaten. Ik heb die brieven open meegegeven; ik heb haar gezegd: Leest u ze maar waar ik bij ben, ik weet wat er in staat; oordeelt u maar of er enig risico bij is; dan mag u beslissen of u ze wilt meenemen; ik vind het prettig als ze in handen van mijn vriend komen. Daarmede heb ik afscheid genomen. Freule *van Hardenbroek* zei nog: Als het Bureau Inlichtingen (B.I.) het niet doet, doe ik het zelf. Haar relaties met B.I. zijn mij altijd nog volkomen verborgen; ik heb haar nooit meer ontmoet. Ik heb zelfs achteraf sterk het gevoel gehad, dat het feit, dat zij zich niet meer bij mij gemeld heeft, wijst op een doorgestoken kaart tussen haar en het B.I. Ik heb die freule nooit meer aanschouwd; zij heeft mij nooit meer enige rekenschap gegeven van het lot van die brieven.

Het volgende bedrijf was de mededeling van de heer *Gerbrandy*, dat ik uitgenodigd werd voor een borrel in het Browns Hotel in Londen. Ik ben altijd zeer vatbaar voor een uitnodiging voor een borrel, maar toen ik binnenkwam, bleek, dat ik daarvoor niet was uitgenodigd, maar om door prof. *Gerbrandy* in het bijzijn van kolonel *Nuboer* als notulist op de meest formele wijze over die „schandaal” van die brief te worden verhoord. Ik heb toen hetzelfde gezegd als nu; ik heb toen gezegd, dat het volkomen ridicul was om het ook maar in het minst dwaas te vinden, dat een burger in het zuiden — en dan nog wel een burger, die achter de rug had met het B.I. wat ik met het B.I. achter de rug had — had geprobeerd een paar brieven naar de overzijde te krijgen. Evenals *Cor van der Hoof*, de illegale werker uit Breda, op een avond tot mij zeide: Ik ga mijn vrouw en kinderen uit Dordrecht halen; die kwam de volgende dag met vrouw en kinderen terug, zo enorm „risquant” was het oversteken toen. Ik heb er zelf ook over gedacht om naar bezet gebied te gaan.

21906. **De Voorzitter:** U hebt nadien van de heer *Gerbrandy* hierover niets meer gehoord?

A. Van de heer *Gerbrandy* niet. Ik heb de wijze, waarop ik na mijn aftreden ben behandeld, gemaakt tot een onderwerp van een ernstige grief, naast de vele andere ernstige grieven tegen de heer *Gerbrandy*, in een gesprek, dat ik heb gevoerd met de heer *Schermerhorn*. De heer *Schermerhorn* heeft, het gehele verhaal vernemend, gezegd: Als jij het niet was, zou ik zeggen, dat ik hiervan geen steek geloof.

Twee dagen later heeft hij gezegd: Ik heb de heer *Gerbrandy* in mijn Kabinet laten verschijnen en hij heeft met bevende snor gezegd, dat het allemaal waar was en dat het hem vreselijk speet.

21907. **De Voorzitter:** De heer *Somer* schrijft in zijn nota:

„Over de inhoud zal dezerzijds geen debat worden gevoerd. Aan uwe commissie mogen echter slechts tastbare bewijzen worden overgelegd, dat de tucht zelfs in Regeringskringen op bepaalde momenten verre was te zoeken.”

A. In de eerste plaats moet ik opmerken, dat ik gaarne eveneens aan uw beoordeling wil overlaten, hoe het zat met de tucht bij de leiding van het B.I. Neemt u maar eens kennis van de brief van 12 Augustus 1944 van de majoor *van Houten* aan de Minister van Justitie, de heer *Van Heuven Goedhart*. Ik wil hieraan toevoegen, dat het ook dáárom met de tucht bij het bureau van kolonel *Somer* niet zo best gesteld was, omdat het noodzakelijk is gebleken hem te weerhouden van een zekere politieke activiteit in Eindhoven, achter de rug van het Kabinet om, recht op de Koningin gericht. Dit heeft aanleiding gegeven tot een bespreking in kamer 7 van het hotel „Bosch en Ven” tussen kolonel *Somer*, Minister *van Lidth de Jeude* en mij, waarbij de laatste twee de kolonel hardhandig hebben geschrobbeerd, omdat hij dergelijke dingen had gedaan, waarna de heer *Somer* verklaarde, dat hij het onjuiste van zijn gedrag inzag, zijn verontschuldiging maakte en wij zijn overgegaan tot de orde van de dag.

In de tweede plaats wil ik er op wijzen, dat, wanneer over de tucht in Regeringskringen wordt gesproken, de heer *Somer* lichtelijk

abusis is. Ik behoorde sinds 23 Februari 1945 tot de oud-Regeringskringen.

21908. **De Voorzitter:** Wanneer u het hebt over de politieke actie in Eindhoven, doelt u waarschijnlijk op het bekende adres?

A. Eigenlijk meer op de bron van het adres. Zoals u weet, is het voortgevloeid uit het bestaan in Eindhoven van een soort debatclub, waarvan de heer *Somer* zoal niet de initiatiefnemer dan toch een van de leden was, waar ook de heer *van Houten* herhaaldelijk aanwezig was en waar men over de politiek sprak. Op zich zelf is dit nuttig en een te waarden tijdverdrijf, maar het lijkt mij toe, dat het niet lag op de weg van de leider van het B.I. Uit die besprekingen is dit adres voortgevloeid, maar het is maar een van de facetten van het politieke doel. Hij heeft verscheidene bijeenkomsten bijgewoond, zoals hij tijdens de besprekingen in „Bos en Ven” erkend heeft. Dat lijkt mij onjuist, gelet op zijn ambtelijke positie.

Er is toen afgesproken, dat de heer *van Lidth de Jeude* en ik dit de heer *Somer* onder het oog zouden brengen.

21909. **De Voorzitter:** Wij hadden het zoëven over de betekenis van het Koninklijk besluit, waarin de woorden „bij uitsluiting” op het eerste gezicht alleen kunnen slaan op andere administratieve instanties. De heer *Somer* heeft in zijn nota een ander geval naar voren gebracht, dat waarschijnlijk iets meer in de sfeer van een andere administratieve instantie ligt, n.l. het geval, dat een zekere mijnheer *Vigevano* via Lissabon heeft getracht een nieuwe lijn te creëren buiten het B.I. om. Na een relaas over het verloop van zaken zegt de heer *Somer*: Daarbij was ook betrokken de heer mr. *Warendorf*, die bij „Het Parool” een functie had bekleed en als Engelandvaarder naar Londen was gekomen. Uit het onderzoek bleek, dat *Warendorf* een leidende rol had gespeeld. Toen hij bij het Militair Gezag door de heer *Kruls* was ontslagen, ontfermde Minister *van Heuven Goedhart* zich over hem en benoemde hem prompt tot hulpofficier van justitie bij de rechtbank te Londen. Het ware aangewezen, dat deze kwestie grondig wordt onderzocht, aldus de heer *Somer*.

A. Inderdaad, ik geloof, dat dit aanbeveling verdient. Ik kan over de zaak *Warendorf* niet veel zeggen. Er zouden wellicht redenen kunnen zijn hem zelf te horen. Hij zit als advocaat in Amsterdam en heeft evenmin als ik een „functie” bij het illegale Parool gehad. Hij is in 1942 via Parijs gevlucht, is lang in Parijs gebleven en ten slotte in Londen gearriveerd. Ik heb contact met hem gekregen, toen ik in 1944 daar aankwam. Ik kende *Warendorf* van de vierde klas van het gymnasium af als een man van een door en door betrouwbaar karakter, iemand, voor wie ik grote hoogachting had. Hij kan niet in staat worden geacht iets te willen of te hebben willen ondernemen, dat strijdig was met de belangen van het land. Toen ik ik dat verhaal dus hoorde van de zijde van de heer *Kruls* — maar dat weet ik niet zeker —, heb ik direct gezegd: Daarvan geloof ik niets, dat wil ik onderzoeken. Ik heb mij gewend tot de Minister van Oorlog; deze bleek met het geval vreselijk in zijn maag te zitten. Hij had zich laten overdonderen door generaal *Kruls* en deze was op zijn beurt weer overdonderd door B.I. De Minister van Oorlog dorst hem geen ontslag te geven. Over dat ontslag werd voortdurend gecorrespondeerd.

Op een bepaald ogenblik was mijn summier onderzoek zover, dat ik vast overtuigd was en nog ben, dat hier van een mug een olifant was gemaakt, dat men hier op belachelijke wijze en volkomen disproporcioneel had gereageerd op iets, dat misschien wel verkeerd was, maar dat niemand heeft geschaad. Ik heb toen met de Minister van Oorlog overleg gepleegd. Ik heb gezegd: Wanneer ik op enigerlei wijze deze man een benoeming geef, die voor hem de waarde van een rehabilitatie heeft, hoe ziet ge dit dan? De Minister van Oorlog zag dat, zoals ik mij wel voorstellen kon, als een *deus ex machina*. Dan was men van het „gedonder” af, dan was de heer *Warendorf* gerehabiliteerd. Aldus heb ik na overleg met de toenmalige officier van Justitie in Londen, de heer *Schürmann*, en na overleg met mr. dr. *de Moor*, de toenmalige president van de rechtbank in Londen, de heer *Warendorf* inderdaad en tot mijn tot op heden onverzwakte vreugde voorgedragen voor een benoeming als substituut-officier van justitie, een ambt, dat hij sedertdien, naar ieder bevoegd oordeel, op voortreffelijke wijze heeft waargenomen.

21910. **De Voorzitter:** Zoals u het vertelt, betekent het, dat de critiek van de heer *Somer* niet alleen gericht is tegen u, maar ook tegen zijn eigen hoogste chef, de Minister van Oorlog?

A. Ja zeker.

21911. De *Voorzitter*: Als ik het goed heb begrepen, is deze benoeming gebeurd in overleg met de Minister van Oorlog?

A. Ja. Ik wil er nog aan toevoegen, dat deze benoeming door mij is gedaan — ik zou de datum niet meer weten — in een vroeg stadium, kort vóór mijn aftreden als Minister. Dat blijkt uit de brief van majoor *van Houten* aan mij, die van 12 Augustus dateerde en waarin al kritiek op deze zaak geïllustreerd wordt; toen was ik dus één maand Minister van Justitie. Ik hoop niet, dat het nodig is, dat ik u zeg, dat ik, één maand dat Ministersambt bekleedende, mij wel er voor heb gehouden in een dergelijke, toch ietwat netelige zaak op mijn eentje te gaan varen. Ik heb deze zaak besproken met de Minister van Oorlog, maar bovendien met de Minister-President, wiens volledige instemming de benoeming eveneens had.

21912. De *Voorzitter*: Maar niet de instemming van het hoofd van het militaire gezag, generaal *Kruls*?

A. Dat is mij nooit gebleken.

21913. De *Voorzitter*: Dat blijkt uit die brief.

A. Dat kan men er bij wijze van consequentie uit afleiden. Het enige concrete bezwaar tegen de benoeming is gekomen van de zijde van de heer *van Houten*, die het voorstelde alsof ik iets heel verkeerd deed.

21914. De *Voorzitter*: Dat zijn de punten uit de brief van de heer *Somer*, die hij bij zijn verhoor nog eens heeft onderstreept. Deze raken slechts ten dele en betrekkelijk oppervlakkig het onderwerp, dat de Enquêtecommissie thans te behandelen heeft, n.l. de verbanden met het bezette gebied, in het bijzonder de inlichtingendiensten en daarvan meer in het bijzonder het England-Spiel. Meent u in dit kader uit eigen ervaring nog iets te kunnen mededelen, dat van belang zou kunnen zijn met betrekking tot het England-Spiel en de verbanden in het algemeen?

A. Van het England-Spiel weet ik niets uit eigen wetenschap; wel heb ik daaromtrent van anderen gehoord. Wat de verbanden betreft, is het redelijk en behoorlijk vast te stellen, dat het B.I. onder de leiding van de heren *Somer* en *van Houten*, op wie ik zoveel kritiek heb, bijzonder belangrijk en voortreffelijk werk heeft gedaan. Dat is ook de enige reden geweest, waarom ik na de ontvangst van de brief er op heb gestaan, dat niet zou gebeuren wat ik van de Minister van Oorlog met alle recht kon veriangen om mij satisfactie te geven, n.l. die beide heren de laan uit te sturen. Ik heb uitdrukkelijk gezegd: Deze zaak moge voor mij persoonlijk zwaar wegen, zwaarder moet wegen, dat de verbanden van het B.I. met het bezette gebied zo goed zijn, dat wij er eenvoudig geen betere leiders voor zouden hebben kunnen vinden. De wijze, waarop het B.I. de verbanden met het bezette gebied heeft behandeld, is inderdaad voortreffelijk geweest. De andere weg, de z.g. Zwitserse weg, deed in geen enkel opzicht voor die van B.I. in voortreffelijkheid onder. Ik stel er prijs op nu vast te zeggen — ik hoop, dat u mij gelegenheden zult geven daarop nog eens terug te komen —, dat de kritiek, die het B.I. heeft geïllustreerd op de wijze, waarop met name de heer *Visser 't Hooft* in Genève de Zwitserse weg heeft behandeld, op geen enkele wijze ook maar enigszins hout snijdt. Daaromtrent bestaat een uitvoerig accusatief rapport van het B.I. ter denigratie van de heer *Visser 't Hooft* en zijn werk, welk rapport einde 1944 aan een aantal Ministers is overhandigd door het Bureau Inlichtingen (B.I.). Ik ben een van de Ministers geweest, die dit rapport hebben ontvangen. Dat lijkt zo van buiten gezien een overtuigend stuk. Daarom zou ik gaarne, als u het mij toestaat, willen waarschuwen tegen het hanteren van dit stuk. Het is zo opgezet, dat men allerlei berichten produceert, waarvan men zegt: Die berichten zijn uit Nederland verzonden, nochtans zijn zij nooit in Londen aangekomen. Dan krijgt de lezer het gevoel, dat de heer *Visser 't Hooft* zit te schiften en de hem onwelgevallige berichten heeft achtergehouden, Niets van die aard is echter gebleken. De heer *Visser 't Hooft* heeft alleen die berichten niet doorgezonden, waarvan hem was gebleken, dat zij door de als schandelijk te qualificeren spionage, die de O.D. in Nederland op de Zwitserse weg heeft uitgeoefend, langs een andere weg naar Londen waren verzonden. Toen men in Genève wist, dat van October 1943 tot April 1944 elk stukje, dat verzonden werd via de Zwitserse weg, door fotografen tweemaal werd gemicro-fotografeerd, eenmaal op last van de Zwitserse weg, de tweede maal op ongeoorloofde last van de O.D., en dat het andere ten onrechte gemaakte micro-filmpje, van het bestaan waarvan de Zwitserse weg volkomen onkundig was, via de O.D. naar Engeland ging, heeft de heer *Visser*

't Hooft het te recht niet nodig geoordeeld alles, wat uit dien hoofde was verdubbeld en verzonden, weer van Zwitserland via Portugal naar Engeland te laten gaan. Ik weet, dat de heer *Visser 't Hooft* de beschuldigingen in dit lijvige, maar opgeblazen rapport geen ogenblik en voor geen procent heeft aanvaard, dat hij er op gestaan heeft de heer *Somer* te ontmoeten, ten einde met hem daarover de degen te kruisen. Dat is geschied en de heer *Somer* heeft moeten erkennen, dat alle beschuldigingen aan het adres van de heer *Visser 't Hooft* op niets steunen. Daardoor voelde de heer *Visser 't Hooft* zich gerehabiliteerd, maar ik meen te weten, dat hij ook heeft gevraagd en gekregen een schriftuur van de heer *Somer*, dit bevestigend.

21915. De *Voorzitter*: Kunt u omtrent die besprekingen nog iets naders mededelen?

A. Ik geloof niet, dat ik betreffende dit punt nog iets belangrijks heb te zeggen.

21916. De *Voorzitter*: Hebt u ook ervaringen ten aanzien van de tendentie van de berichten, die binnenkwamen? U kreeg gedurende de tijd, dat u Minister was, toch de informatie van B.I. regelmatig toegezonden?

A. Ik heb alles ontvangen, wat het B.I. heeft gedistribueerd. Het is aanvankelijk van bepaalde zijde de bedoeling geweest het B.I. wat de zeggenschap betraf, over te brengen van de Minister van Oorlog naar de Minister van Justitie, wat ik toen was. Dit plan is opgekomen in de zomer van 1944, niet in mijn brein. Het B.I. heeft zich daartegen, voornamelijk bij de Minister van Oorlog, ten sterkste verzet, hetgeen ik mij levendig kan voorstellen. Het is echter niet gebeurd. Men kwam toen tot een voor niemand bevredigend compromis, hierin bestaande, dat gezegd werd: Alles, wat binnenkomt en uitgaat, moet mede de Minister van Justitie hebben gepasseerd.

Ik had dus redenen om te onderstellen, dat ik al hetgeen binnenkwam en dat door het B.I. werd gedistribueerd, ook in afschrift zou ontvangen. Ik zou daaraan willen toevoegen, dat bij mijn weten niemand enige controle had op de vraag of er een bepaalde kwantitatieve verhouding bestond en, zo ja, welke tussen enerzijds al het ontvangen en anderzijds al het gedistribueerde materiaal. Dat weet ik niet. Ik heb alleen op één concreet punt te dien aanzien gerecht twijfel.

Toen ik na de bevrijding in het noorden van het land terugkeerde, hoorde ik van mijn vriend *Slotemaker de Bruine*, dat hij op zes genoteerde data een exemplaar van het illegale „Parool” via de Zwitserse weg aan mij heeft gezonden, op kennisgeving waarvan ik uit de aard der zaak bijzonder was gebrand. Gedurende de gehele periode van 17 Juli 1944 tot 10 Mei 1945 heb ik echter nimmer een „Parool” uit handen van het B.I. ontvangen. Nu zijn er twee mogelijkheden: of ze hebben het B.I. ook niet bereikt, en dat zou er op moeten wijzen, dat de Zwitserse weg op dit punt erg deficitair is geweest, of het Bureau Inlichtingen heeft ze nooit doorgegeven, ofschoon het ze wel ontving. In dat geval bestaat er reden een onderzoek in te stellen naar de kwantitatieve verhouding tussen het ontvangen en het gedistribueerde materiaal. Ik moet zeggen, dat ik voorlopig niet aanneem, dat zes op verschillende data via de altijd perfect gelopen hebbende communicatie aan mijn persoon verzonden „Parools” alle in de Pyreneeën zouden liggen en aldaar zouden zijn verongelukt, terwijl de stroom van overig materiaal is doorgestaan. Dat komt mij vreemd voor. Ik heb het bureau daarover wel opgebeld en gevraagd: Krijg ik geen „Parool”? Bovendien had ik in 1942 en 1943 contact gehad met voor mij bestemde parachutisten, die mij mededeelden, dat zij in Londen krachtens opdracht van „Het Parool” voortdurend moesten kennis nemen. Blijkbaar werd het dus ontvangen. Ik heb gezegd: Hoe krijgen jullie het? Hierop was het antwoord: Wij krijgen het met de regelmaat van een klok. Als het uitgegeven wordt, komt het vier weken later in Londen. Dat is opgehouden nadat ik in Londen was gearriveerd. Daarna heb ik nooit iets ontvangen. Dat zou kunnen wijzen op een discrepantie tussen ontvangen en distribueren, in welk geval het bureau zich een eigen toetssterm heeft aangemeten, op grond waarvan het zeide: Dit wel en dit niet distribueren.

21917. De *Voorzitter*: Dat baseert u dus op dit ene geval. Maar als u de gehele zaak voor ogen houdt, komt u dan tot de conclusie, dat de informatie redelijk dar! wel gebrekkig of tendentius was?

k. Ik kan niet zeggen, dat ik vind, dat de informatie-methode tot belangrijke kritiek aanleiding heeft gegeven. Het enige, waaraan ik mij heb geïrriteerd, maar daaraan is mede op grond van die ergernis

een einde gemaakt, was het verstrekken door het Bureau Inlichtingen van een samenvatting van allerlei materiaal, dat men om redenen van tijd of geld niet alles in originali distribueerde, maar samenvatte. Die samenvatting werd voorzien van een soort van preambule. Tegen dat ding heb ik herhaaldelijk bezwaren gevoeld. Het leek mij in een zekere richting te duwen, het leek mij eenzekerere „twisting”. Daartegen had ik wel bezwaar.

De **Voorzitter**: Dan ben ik aan het einde van wat ik te vragen heb.

A. Zou ik nog een opmerking mogen maken van strikt particuliere aard? Ik kan in het geheel niet beoordelen in hoever uw commissie reden kan vinden dit te bezien. Ik word sinds een jaar of wat voortdurend achtervolgd door de beschuldiging, als zou ik — dit slaat dan op de beide brieven, waarover de heer *Somer* zich zo ongezond heeft opgewonden — het leven van andere mensen hebben gewaagd om mijn particuliere belangen te bevredigen of te behartigen. Dit is een buitengewoon ernstige beschuldiging, die mij zwaar weegt en waarvan ik weet, dat er eenvoudig zelfs niet een schijn van enig bewijs voor zou kunnen worden bijgebracht. Laatstelijk is die beschuldiging in druk verschenen in de brochure van H. A. *Lunshof*, getiteld: „Vlag halfstok”. Ik zou het van groot belang achten voor mij zelf, wanneer de Enquêtecommissie zou willen overwegen of de mogelijkheid bestaat, dat op dit punt openbaar door de Enquêtecommissie enige uitspraak zou worden gedaan. Zou de Enquêtecommissie daarbij zeggen, dat dit niet op haar weg ligt, dan zou ik het op prijs stellen, dit te weten; ik zou dan proberen, via de daarvoor geschikte instanties enigerlei eraad aan te vragen, die dit tot klaarheid brengt. Ik ben niet van plan rustig verder te wandelen met de beschuldiging, als zou ik in bezettingstijd het leven van één of meer landgenoten in de waagschaal hebben gesteld. Dit wordt nu weer in de brochure van de heer *Lunshof* opgelepeld: Terwijl de mensen hier in de benauwenis zaten, zou de Minister van Justitie zulke schurkenstreken hebben uitgehaald.

21918. De **Voorzitter**: Slaat dat op de bewuste brieven?

A. Dat kan ik niet nagaan, maar het enige, wat ten bewijze van deze schandelijke beschuldiging wordt aangevoerd, op blz. 37 bovenaan van deze brochure, is een passage uit een brief van mij aan *Frans Goedhart*, welke passage letterlijk wordt weergegeven. Het spijt mij, dat de heer *Somer* naar Indië is vertrokken; ik had hem nl. willen vragen, wie eigenlijk de leverancier aan H. A. *Lunshof* is geweest van die brief van mij aan de heer *Goedhart*. Dat zou een boeiende vraag geweest zijn. Ik weet niet waar de heer *Lunshof* zijn wijsheid vandaan haalt. Er zijn drie mensen in het land, die over deze brief ooit hebben beschikt; ik ken hen met name; het zijn nl. kolonel *Somer*, de procureur-generaal de heer *Wijnveldt*, en de oud-Minister-President de heer *Gerbrandy*. De heer *Gerbrandy* heeft hem

niet aan de heer *Lunshof* verstrekt; dat weet ik met volstreekte zekerheid; deze beschouwt deze beschuldiging dan ook als een volstrekt schandelijke. Van de heer *Wijnveldt* weet ik ook volkomen zeker, dat hij die brief niet aan de heer *Lunshof* gegeven heeft; deze heeft mij verzekerd, dat hij deze gehele zaak belachelijk vindt en dat hij niet begrijpt, dat men mij verwijt, dat ik op uitdrukkelijk verzoek van jonkvrouw *van Hardenbroek* brieven, al of niet via het Bureau Inlichtingen, heb meegegeven. Dan blijft slechts kolonel *Somer* over.

De **Voorzitter**: Ik kan op het ogenblik niet beoordelen of deze zaak onder de taak van de Enquêtecommissie zal vallen. Naast de hoofdvragen komen wij echter een aantal andere kwesties tegen en wij plegen daarvoor in het algemeen niet op zijde te gaan.

Het is best mogelijk, dat wij op deze kwestie nader stuiten. Het zal mijns inziens niet zo lang duren, voordat zal blijken of hierop inderdaad verder ingegaan moet worden, ja dan neen. Het onderzoek naar het England-Spiel vordert vrij snel.

A. Ik begrijp het volkomen. Het was niet anders dan een vraag, die ik gesteld heb, omdat ik enerzijds persoonlijk deze zaak als grievend beschouw, doch het anderzijds niet geheel van algemeen belang ontbloeit acht, dat men een man, die, hoewel naar het oordeel van de heer *Lunshof* ten onrechte, een tijdlang tot de dragers van een uitermate belangrijk ambt heeft behoord, dergelijke dingen zwart op wit ten overstaan van het Nederlandse volk kan gaan nadragen, zonder dat hij enig verweer heeft. Ik heb mij al die jaren onthouden van enigerlei publicatie of reactie, mijn beleid of wanbeleid betreffend. omdat ik altijd het vertrouwen heb gehad, dat dit te zijner tijd door een parlementair onderzoek zou worden beoordeeld. Ik ben bijzonder dankbaar, dat dit thans gebeurt, maar ik heb wel reden te hopen, dat alles tot de grond wordt uitgezocht en dat dan ook in het openbaar zal worden vastgesteld, hoe de verantwoordelijkheid heeft gelegen.

De **Voorzitter**: De commissie zal zonder enige twijfel nagaan of deze zaak op haar weg ligt en als zij meent, dat zij op haar weg ligt, zal zij niet schromen haar zo grondig mogelijk te behandelen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

G. J. VAN HEUVEN GOEDHART.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van:

HERMANN JOSEPH GISKES,
oud 51 jaar, tijdelijke verblijfplaats Cellenbarakken
Scheveningen, Wehrmachtsoffizier.

De **Voorzitter**: Wij hebben op 13 Juli jl. uitvoerig met u gesproken over het England-Spiel. Nu zijn er nog een paar vragen, die overblijven en die wij u nog willen voorleggen. Ik vestig er uw aandacht op, dat u de antwoorden op deze vragen geeft onder het verband van de destijds door u afgelegde eed.

A. Ja.

A. Jawohl.

De **Voorzitter**: U wordt dus niet opnieuw beëdigd, maar de eed van de vorige keer geldt ten volle voor deze verklaringen.

A. Ja.

A. Jawohl.

21919. De **Voorzitter**: Het punt, waar het over gaat, is het volgende. Wij hebben uit verschillende verklaringen, die in processen-verbaal te vinden zijn en die opgemaakt zijn met betrekking tot het England-Spiel, gegevens gevonden met betrekking tot het feit, dat door de Duitse instanties gepoogd is om Duitse agenten in Engeland te krijgen. Is dat juist?

A. Pogingen agenten naar Engeland te sturen zijn zonder twijfel wel ondernomen door de Duitse afweer.

A. Versuche, Agenten nach England zu schicken sind zweifellos gemacht worden von der deutschen Abwehr.

21920. De **Voorzitter**: Daarin is de Abwehr natuurlijk ook wel eens geslaagd?

A. Dat is wel mogelijk. Ik echter behoorde tot de groep III van de afdeling afweer en de groep III hield zich niet bezig met het actieve inwinnen van inlichtingen.

A. Das ist wohl möglich, jedoch gehörte ich zu der Gruppe III der Abwehrabteilung und die Gruppe III betrieb nicht selbst aktive Nachrichtengewinnung.

21921. De **Voorzitter**: Dat was die driedelige indeling, welke hier de vorige keer ter sprake is gekomen?

A. Ja. Het actieve inwinnen van inlichtingen, dus datgene, wat in Engeland of in de Hollandse dienst de inlichtingendienst was, was de taak van groep I van de afdeling afweer.

A. Jawohl. Die aktive Nachrichtengewinnung, also das, was in Engeland oder im holländischen Dienst der Inlichtingendienst war, war die Aufgabe der Gruppe I der Abwehrabteilung.

21922. De **Voorzitter**: Maar de vraag doet zich nu voor, of dergelijke verbindingen ook een rol hebben gespeeld bij het England-Spiel.

A. Dat kan ik wel absoluut ontkennen.

A. Das kann ich wohl absolut verneinen.

21923. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat ik nooit in verbinding met het England-Spiel op een bestaande verbinding van de groep I gestoten ben of iets daarmee te maken gehad heb. In geen geval. Ik zelf heb ook geen agenten in Engeland geleid.

A. Weil ich in keiner Verbindung mit dem England-Spiel jemals auf eine bestehende Verbindung der Gruppe I gestossen bin oder damit zu tun gehabt habe. In keinem Fall. Ich selbst habe auch keine Agenten in England geführt.

21924. De **Voorzitter**: Ik vraag het daarom, omdat de zaak toch altijd nog een groot aantal onduidelijkheden heeft. Wij zijn op het ogenblik zonder enige twijfel een eind verder gekomen. Er blijkt, dat er een aantal fouten gemaakt is bij de Nederlandse dienst.

Fouten, die b.v. in later tijd bij toen functionerende diensten niet gemaakt zijn. Om u een voorbeeld te noemen, wij hebben gesproken over het Bureau Bijzondere Opdrachten. Dat is het bureau, dat in het voorjaar van 1944 is opgericht, het B.B.O.

A. Dat heb ik later gehoord.

21925. De **Voorzitter**: Wij hebben de leidende figuren van dat bureau hier gehad en dezen hebben ons verteld, dat ze in het jaar 1944 tot April 1945 ongeveer honderd agenten afgezet hebben,.....

A. Dat houd ik zonder meer voor mogelijk en juist.

21926. De **Voorzitter**: .....die niet gearresteerd zijn, enkele uitzonderingen daargelaten. Ook zijn toen grote hoeveelheden materiaal neergelaten. Er is ons b.v. vandaag nog verteld door een van de officieren van dat bureau, dat, toen men — het bureau is opgericht in Maart 1944 — eenmaal de verbindingen gelegd had, waarvoor men natuurlijk een paar maanden nodig had, er in de overblijvende negen maanden ongeveer 200 geslaagde droppings hebben plaats gehad van agenten en materiaal. Dat is dus een heel andere figuur dan tijdens het England-Spiel, toen, door fouten, die gemaakt zijn, precies het omgekeerde resultaat bereikt werd. Het is nu ook wel duidelijk geworden, waar die fouten voor een deel in gelegen zijn. Maar dan blijft altijd nog dat ene punt, dat moeilijk op te helderen is: welke fouten zijn er gemaakt bij de Dutch Section van de S.O.E., dus bij de Engelse dienst. U weet, wij hebben hier de Bingham-theorie besproken, die u, als ik het goed begrepen heb, volkomen verwerpt, nl. de gedachte, dat hier een Hollandse *Bingham* zou hebben gewerkt.

A. Dat moet ik, zoals gezegd, afwijzen. Wanneer dat het geval geweest zou zijn, zou ik het moeten weten.

21927. De **Voorzitter**: Maar nu zou er toch tenslotte nog een andere mogelijkheid zijn. Ik zeg niet, dat wij daar aanwijzingen voor hebben, maar theoretisch bestaat die mogelijkheid zonder enige twijfel, nl. dat men door Duitse agenten in Engeland invloed kon uitoefenen op functionarissen van de Dutch Section van de S.O.E. of eventueel ook, dat wil ik in theorie ook niet uitsluiten, op personen van de Nederlandse dienst.

A. Ja, dat is theoretisch natuurlijk denkbaar en de gedachte komt natuurlijk op grond van hetgeen geschied is gemakkelijk op, maar ik kan ten stelligste verzekeren, dat dit nooit het geval geweest is. Ik heb van zo'n verbinding nooit iets gehoord of zo'n verbinding ooit gekend of gebruikt. Ik geloof niet, dat de Sicherheitspolizei zo'n verbinding gehad heeft. Ik heb hier immers uitvoerig beschreven hoe de onderneming begonnen is en dat ze volkomen zonder zo'n verbinding tot stand gekomen is. Ook in het latere verloop is er nooit zo'n verbinding geweest.

21928. De **Voorzitter**: Dus met uw medeweten is het niet gebeurd?

A. Ja, dat is absoluut zeker.

21929. De **Voorzitter**: De mogelijkheid, dat een dergelijke verbinding bestaan heeft en gebruikt is tot dat doel, buiten uw medeweten — dus dat er een samenloop is geweest — .....

A. Ik kan niet betwisten, dat er misschien een verbinding van de een of andere Duitse afweerdienst met een Engelse instantie bestaan heeft, maar ik heb van zo'n verbinding nooit gehoord en heb nooit zo'n verbinding gebruikt. Vooral niet met betrekking tot het England-Spiel.

21930. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige, dat *Schreieder* na zijn verhoor een brief heeft geschreven — hij heeft er trouwens meerdere geschreven —, waarin hij met betrekking tot zijn verhoor voor deze commissie zegt (u weet, dat hij later opnieuw gearresteerd is en dat schijnt hem nogal hoog te zitten): „Ik heb de mij gestelde vragen beantwoord." Hij heeft die inderdaad ook uitvoerig beantwoord. „Maar er zijn punten, die naar mijn oordeel essentieel zijn, die niet aangeroerd zijn." In één van zijn brieven zegt hij dan het volgende (dat is een brief, die gericht is aan de procureur-fiscaal), dat hij door een voorbeeld de juistheid van die stelling wil aantonen. „Die Aufgabe der Kommission", dat zijn wij dan, „ist die Feststellung ob und in wie weit holländische Dienststellen für das England-Spiel verantwortlich sind. Die an mich gerichteten

A. Das habe ich später gehört.

A. Das halte ich ohne weiteres für möglich und richtig.

A. Das muss ich, wie gesagt, ablehnen; das musste ich wissen wenn es der Fall gewesen wäre.

A. Ja, das ist theoretisch natürlich denkbar und der Gedanke liegt auf Grund dessen, was geschehen ist, sehr nahe. Aber ich kann auf das bestimmteste versichern, dass das niemals der Fall gewesen ist. Ich habe von einer solchen Verbindung niemals etwas gehört, noch eine solche Verbindung jemals gekannt oder benutzt. Ich glaube auch nicht, dass die Sicherheitspolizei ein solche Verbindung gehabt hat. Ich habe ja hier eingehend geschildert, wie das Unternehmen angelaufen ist und dass es vollkommen ohne eine solche Verbindung zustande gekommen ist. Es hat auch im späteren Verlauf niemals eine solche Verbindung gegeben.

A. Ja, das ist absolut sicher.

A. Ich kann nicht bestreiten, dass vielleicht eine Verbindung von irgendeinem deutschen Abwehrdienst zu einer englischen Stelle bestanden hat, aber ich habe niemals von einer solchen Verbindung gehört und habe eine solche Verbindung auch niemals benutzt. Vor allen Dingen nicht im Zusammenhang mit dem England-Spiel.

Fragen bewegten sich aber in der Hauptsache in Richtung englischen Dienst und Agenten. Man stellte mir aber, abgesehen von allgemeinen Fragen des niederländischen Dienstes, die zum Teil keinen Einfluss auf das England-Spiel hatten, nicht die konkrete Frage ob ich ein Versagen des niederländischen Dienstes in England beim England-Spiel behaupten und beweisen kann." Hij zegt dus met andere woorden dit: Mij is niet de vraag gesteld of ik iets kan beweren en bewijzen ten opzichte van tekortkomingen bij de Nederlandse dienst.

A. Ja. Het is mogelijk, dat hij daarover iets beweren wil, ik weet echter niet, wat hij zich daarbij voorstelt. Het is mij niet duidelijk.

21931. De Voorzitter: Dus het is u niet duidelijk?

A. Het is mij niet duidelijk, wat hij zich daarbij voorstelt. Het is echter, voor zover ik weet, onmogelijk, dat hij daarmee veronderstellen wil, dat er een verbinding zou hebben bestaan met Londen op de manier, zoals u, Mijnheer de President, mij zoëven vroeg. Dat houd ik voor volkomen uitgesloten.

21932. De Voorzitter: Dan wordt het wel raadselachtig, wat hij daar wèl mee kan bedoelen. We hebben met hem zeer uitvoerig — dat hebben wij trouwens ook met u gedaan — de kwestie van de codes en de security-checks behandeld. Zowel hij als u hebben gezegd: Wij zijn er inderdaad in geslaagd veel van deze agenten te weten te komen, maar wij zouden niet graag willen beweren, dat wij *alles* van hen, dus codes, met inbegrip van alle security-checks, gekend hebben. U hebt zelf nog gezegd: Ik weet wel, dat *Schreieder* een tijdlang wel in die veronderstelling heeft verkeerd en dat hij er zich zelfs nog wel eens op beroemd heeft, maar dat u — ten minste, zo hebt u het hier gezegd — in die tijd dat eigenlijk gehouden hebt voor phantasie van *Schreieder*. U dacht daar anders over.

A. *Schreieder* heeft beweerd, dat hij alle radioverbindingen op een zeker tijdstip onder contrôle zou hebben gehad.

21933. De Voorzitter: Ja, dat is een ander punt. Daaromtrent hebt u gezegd: Dat geloof ik niet. Maar u hebt ook met nadruk gezegd: Wij hebben veel geweten van deze agenten, maar ik zou niet kunnen zeggen .....

A. Dat wij alles geweten hebben, dat moet ik in ieder geval ook volhouden.

21934. De Voorzitter: Dus moeten wij m.a.w. er van uitgaan — wij hebben ook besproken waarom —, dat het aan te nemen is, dat een aantal van deze agenten niet hun security-checks volledig hebben afgegeven.

A. Dat is mogelijk, dat zij dat niet gedaan hebben.

21935. De Voorzitter: Er zijn maar enkele overlevenden, wij hebben twee van hen gehoord. De een heeft gezegd: ik heb ook mijn security-check afgegeven. En de ander heeft gezegd, dat hij die positief niet heeft afgegeven. Het zou wel een groot toeval zijn, wanneer dat geval zich nu alleen zou hebben voorgedaan bij deze overlevenden. We mogen veilig aannemen, dat ook bij de overleden agenten dergelijke gevallen zijn voorgekomen. Wanneer dat het geval is, dan moeten er aan de overkant fouten gemaakt zijn, hetzij bij de Engelsen, hetzij bij de Nederlanders, want als de security-checks niet zuiver zijn en men heeft er geen aandacht aan geschonken, dan moet er een fout gemaakt zijn.

A. Men kan wel aannemen, dat er fouten gemaakt zijn, en in zoverre heeft *Schreieder* gelijk met zijn bewering in zijn brief, maar ik kan me zelf niet het recht aanmatigen nu te zeggen: die en die fout is gemaakt. Daarvoor weet ik te weinig van de dingen af.

21936. De Voorzitter: Maar het merkwaardige is, dat hij suggereert, dat hij het niet alleen „behepten”, maar ook „beweisen” kan. Hij zegt: Mij is niet gevraagd, niet de concrete vraag gesteld „ob ich ein Versagen des niederländischen Dienstes in England beim England-Spiel behaupten und beweisen kann". Het is onjuist, dat hem dit niet gevraagd is, want wij hebben de mogelijkheid van deze fouten wel degelijk met hem besproken, evenals wij deze ook met u besproken hebben. Hij onderstreept dat „beweisen” nog. Hij wil dus suggereren, dat hij bewijzen kan, welke concrete fouten er gemaakt zijn en dat geeft mij dus aanleiding tot de vraag: Wat kan hij daarmee bedoeld hebben?

A. Ja, es ist ja möglich, dass er dazu etwas behaupten will, nur weiss ich nicht was er sich darunter vorstellt. Es ist mir unklar.

A. Es ist mir nicht klar, was er sich darunter vorstellt. Es ist aber, soviel ich weiss, unmöglich, dass er damit unterstellen will, dass eine Verbindung bestanden hat nach London in der Art, wie Sie, Herr Präsident, mich soeben fragten. Das halte ich für völlig ausgeschlossen.

A. *Schreieder* hat behauptet, er hatte zu einem gewissen Zeitpunkt alle Radioverbindungen unter Kontrolle gehabt.

A. Das wir alles gewusst haben. Das muss ich unbedingt auch festhalten.

A. Das ist möglich, dass sie das nicht getan haben.

A. Es ist wohl anzunehmen, dass Fehler gemacht worden sind, und in sofern hat *Schreieder* recht mit seiner Behauptung in seinem Schreiben, aber ich halte mich nicht für berechtigt nun zu sagen, der und der Fehler ist gemacht worden. Das kann ich nicht nach meiner Kenntnis der Dinge.

A. Ik, Mijnheer de President, kan zo'n bewering niet naar voren brengen en het is mij ook niet duidelijk, wat hij daarmee bedoelt. Daar hij, wat de verhoren met de agenten betreft, een veel nauwer contact gehad heeft dan ik, weet hij misschien een heleboel uit deze verhoren, wat mij niet medegedeeld is: wat ik niet direct nodig had voor het algemene verder spelen van het spel. Misschien weet hij bepaalde interne dingen uit de Engels-Nederlandse dienst, die hij van de een of ander van de mensen wel eens gehoord heeft. Dat is mogelijk, maar mij is niets bekend. Ik was wat dat betreft aangewezen op de berichten, die ik van de Sicherheitspolizei kreeg, op de uittreksels uit de verhoren van de agenten en die kreeg ik eigenlijk tamelijk volledig, voor zover ze nodig waren voor het verder spelen van het seinspel. Het is echter mogelijk, dat de een of andere man iets gezegd heeft over dingen, die niet direct met het spel samenhangen, over verhoudingen in Londen of over controverses tussen de diensten of tussen afzonderlijke personen, die een agent misschien bekend geworden zijn. Misschien slechts aanduidingen.

21937. De **Voorzitter:** Ik heb intussen de indruk, dat wij van de verhouding van die diensten in Londen geleidelijk door de vele personen, die wij daarover gehoord hebben, waaronder ook een aantal personen met leidende functies zijn, meer weten dan *Schreieder* uit de mond van agenten, die ten slotte toch maar een beperkt terrein konden overzien, ooit te weten kon komen.

A. Mijnheer de President, ik kan mij niet voorstellen, wat hij daarmee zeggen wil. Misschien is het een poging van hem uit zijn tegenwoordige situatie weer in de daarvoor bestaande situatie teruggeplaatst te worden.

21938. De **Voorzitter:** Mag ik u misschien nog deze concrete vraag stellen? Hebt u in dit verband wel eens de naam van *van 't Sant* horen noemen?

A. De naam van *van 't Sant* is bij de Sicherheitspolizei en ook bij ons bekend geweest als een of andere functie bij de Nederlandse dienst in Londen bekleedende, en wel voor zover ik mij herinner ook uit de mededelingen van agenten. Maar welke functie *van 't Sant* had en in welk opzicht en hoe groot zijn invloed was, dat kan ik onmogelijk zeggen.

21939. De **Voorzitter:** U hebt dus geen enkele wetenschap van handelingen, daden, uitingen van de heer *van 't Sant*, die een verklaring zouden kunnen opleveren van de mislukking van het Engeland-Spiel of die aannemelijk zouden maken, dat hij daarbij betrokken zou zijn geweest?

A. Geen enkele. Dat kan ik positief zeggen.

21940. De **Voorzitter:** Dan zou ik u tot slot nog een vraag willen stellen. Ik heb u nu enige concrete vragen voorgelegd, in de eerste plaats de vraag met betrekking tot eventuele mogelijkheden, die er waren niet agenten, die door de Duitsers naar Engeland werden uitgezonden. Ik heb u verder een concrete vraag gesteld over de heer *van 't Sant*. Thans wil ik u nog één vraag stellen en dat is een vraag, die het hele terrein omvat. Kert u nog aspecten van deze zaak, welke wij niet besproken of niet behoorlijk besproken hebben, die enig nader licht op het probleem, dat er nu eenmaal ligt, hoe dit alles mogelijk is geweest in Londen, kunnen werpen?

A. Voor zover ik mij onze lange besprekingen van 14 dagen geleden nog in bijzonderheden herinner, is daarbij wel alles besproken. Ik geloof ook toen gezegd te hebben, dat ik een zekere onderschatting van de tegenstander, namelijk van de Duitse afweerdienst, politie of afweer, dat laat ik in het midden, als hoofdzaak zie en verder de onvoldoende kennis van de afweermethoden.

21941. De **Voorzitter:** Welke kennis blijkbaar de latere diensten, zoals B.I. en B.B.O., zich wel verworven hebben?

A. Ja, de latere diensten hebben door de kennis, die men intussen verzameld had op grond van het duidelijk geworden fiasco, waarschijnlijk grotere en nauwkeurigere voorzorgsmaatregelen getroffen.

21942. De **Voorzitter:** Dus om het nog even samen te vatten: u beschikt niet over wetenschap, welke u ons nog niet hebt medegedeeld, die bij kan dragen tot de oplossing van het probleem?

A. Ik geïoof, Mijnheer de Voorzitter, u alles gezegd te hebben, wat van mijn kant op de een of andere manier tot opheldering kan bijdragen.

A. Ich, Herr Präsident, kann eine solche Behauptung nicht aufstellen und es ist mir auch nicht klar was er damit meint. Da er vernehmungsmässig mit den Agenten einen viel engeren Kontakt gehabt hat als ich, weiss er vielleicht manches aus diesen Vernehmungen, was mir nicht mitgeteilt worden ist; was ich nicht unmittelbar brauchte zur allgemeinen Weiterführung des Spiels. Vielleicht weiss er gewisse Dinge internitas, aus dem englisch-niederländischen Dienst, die er von dem einen oder andren der Leute mal gehört hat. Das ist ja möglich, aber mir ist es nicht bekannt geworden. Ich war ja, was das anging, angewiesen auf die Berichte, die ich von der Sicherheitspolizei bekam, auf die Auszüge aus den Vernehmungen der Agenten und die bekam ich eigentlich ziemlich vollständig, soweit sie zur Weiterführung des Funkspiels erforderlich waren. Es ist aber möglich, dass der eine oder andre Mann etwas gesagt hat über Dinge, die nicht unmittelbar mit dem Spiel zusammenhängen, über Verhältnisse in London oder über Kontroversen zwischen den Diensten oder zwischen einzelnen Personen, die einem Agenten vielleicht bekannt geworden sind. Veilleicht nur Andeutungen.

A. Kerr Präsident, ich kann mir kein Bild davon machen was er damit sagen will. Vielleicht ist es ein Versuch von ihm, aus seiner gegenwärtigen Lage wieder in die davor bestehende Lage zurückversetzt zu werden.

A. Der Name von *van 't Sant* ist bei der Sicherheitspolizei und auch bei uns bekannt gewesen als in irgendeiner Funktion beim niederländischen Dienst in London tätig. Und zwar, soviel ich mich erinnere, auch aus Agentenaussagen. Aber welche Funktion *van 't Sant* hatte und in welcher Beziehung und wie gross sein Einfluss war, das kann ich unmöglich sagen.

A. Nicht eine einzige. Das kann ich positiv sagen.

A. Soweit ich mich unsrer langen Besprechung von vor 14 Tagen noch in den Einzelpunkten erinnere ist dabei wohl alles besprochen worden. Ich glaube auch damals gesagt zu haben, dass ich eine gewisse Unterschätzung des Gegners, nämlich des deutschen Abwehrendienstes, Polizei oder Abwehr, das steht dahin, als den Hauptgrund ansehe. Und ferner die Unkenntnis der Abwehremethoden.

A. Ja. Die späteren Dienste haben durch die Erkenntnisse, die man inzwischen gesammelt hatte und auf Grund des offenbar gewordenen Fiaskos wahrscheinlich grössere und exaktere Vorsichtsmaßnahmen getroffen.

A. Ich glaube, Herr Präsident, Ihnen alles gesagt zu haben, was von mir aus irgendwie zur Aufklärung beitragen kann.

21943. De heer **Hoogcarspel**: Acht u het mogelijk, dat *Schreieder* meer van deze dingen weet dan u en dat daarom de inhoud van die brief niet ongegrond behoeft te zijn?

A. Het is mogelijk, dat hij daarvoor een wezenlijke grond heeft. Ik dacht er zojuist over na, waar vandaan hij zoiets weten kan. Ik vermoed, zoals gezegd, dat in de besprekingen met de agenten en bij de lange verhoren, het een of ander over verhoudingen aan de overkant gesproken is, wat niet bleek uit de uittreksels, die ik kreeg. Dat is mogelijk en ik houd het voor waarschijnlijk, dat hij veel meer over interne dingen kan zeggen.

21944. De heer **Hoogcarspel**: Bestond er ook een tegenstelling tussen *Schreieder* en u?

A. Niet op deze manier. Ik kreeg van hem dat, wat ik voor het spel nodig had, voor de leiding van liet seinspel, want anders zou de zaak helemaal niet mogelijk geweest zijn. Dat echter van de kant van de Sicherheitspolizei principieel dingen niet doorgegeven werden, die men geheim wilde of kon houden voor de afweer, dat is wel zeker.

21945. De heer **Hoogcarspel**: *Schreieder* was bovendien ook lid van de partij?

A. Ik geloof van wel. Ik weet het niet zeker.

21946. De heer **Hoogcarspel**: Ook op grond daarvan is natuurlijk de mogelijkheid niet uitgesloten . . . . .

A. Wanneer hij achter dingen kwam, die mij voor de voortzetting van het spel niet beslist medegeedeeld moesten worden, dan is het mogelijk, dat hij deze niet aan mij doorgegeven heeft, want de algemene tendenz van de Sicherheitspolizei was die, ons niets mede te delen, wat wij niet absoluut uit zakelijke gronden direct moesten weten.

21947. De heer **Hoogcarspel**: De mogelijkheid is natuurlijk ook, dat hij, als lid van de partij, bepaalde dingen niet aan u bekendmaakte.

A. Dat is mogelijk. Hij kon dat als lid van de partij doen. Maar meer voor de handliggend is het uit de principiële tegenstelling tussen het Reichssicherheitshauptamt en de afdeling Abwehr, wanneer mij wel eens iets niet is medegeedeeld, wat ik niet nodig had en ook het seinspel niet. Dat is eerder mogelijk.

21948. De **Voorzitter**: Maar was uw positie bij de Abwehr van die aard, dat, wanneer er door andere of hogere instanties verbindingen met Engeland tot stand waren gebracht, die betekenis hadden voor het England-Spiel, men u dat meegedeeld zou hebben?

A. Wanneer er een verbinding zou hebben bestaan, die van belang was voor het England-Spiel, dan zou ik het beslist hebben moeten weten, Mijnheer de President.

21949. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat dan anders een factor, waarvan ik niets wist, onder bepaalde omstandigheden het hele gebouw had kunnen doen instorten.

21950. De **Voorzitter**: Wanneer u dit gegeven niet gekend had, zou u door het niet kennen daarvan in het England-Spiel of Nordpol-Spiel daden verricht kunnen hebben, die deze kostbare schakel wellicht zouden hebben tenietgedaan?

A. Zonder meer mogelijk.

21951. De **Voorzitter**: Dus u acht het niet mogelijk, dat *Schreieder* ook nog een eigen spel speelde?

A. Dat is volkomen uitgesloten. In de tijd, dat het seinspel-Nordpol liep, heeft hij in ieder geval geen eigen seinspel naar Engeland gehad, dat is volkomen onmogelijk. Ik geloof, dat ik dat reeds eenmaal met nadruk heb gezegd, en ik geloof ook niet, dat hij een andere verbinding, dus behalve de radioverbinding, naar Londen gehad heeft. Dat houd ik voor uitgesloten.

A. Es ist möglich, dass er dafür einen tatsächlichen Grund hat. Ich überlegte soeben, woher er eine solche Kenntnis haben kann. Ich vermute, wie gesagt, dass in den Besprechungen mit den Agenten und bei den langen Vernehmungen das eine oder andere über Verhältnisse druben gesprochen worden ist, was nicht aus den Auszügen, die ich bekam, hervorging. Das ist möglich und ich halte es für wahrscheinlich, dass er manches mehr über Internitas sagen kann.

A. Nicht in der Art. Ich bekam von ihm das, was ich für das Spiel notwendig hatte, für die Leitung des Funkspiels; denn sonst wäre ja die Sache überhaupt nicht möglich gewesen. Dass aber von Seiten der Sicherheitspolizei grundsätzlich Dinge nicht weiter gegeben wurden, die man der Abwehr verheimlichen wollte oder konnte, das ist wohl eben so sicher.

A. Ich glaube ja. Ich weiss es nicht sicher.

A. Wenn er Kenntnis erhielt von Dingen, die mir zur Fortsetzung des Spiels nicht unbedingt mitgeteilt werden mussten, so ist es möglich, dass er diese nicht an mich weitergegeben hat. Denn die allgemeine Tendenz der Sicherheitspolizei war die, uns nichts mitzuteilen, was wir nicht unbedingt aus sachlichen Gründen akut wissen mussten.

A. Das ist möglich. Er konnte das als Parteimitglied tun. Erklärlicher ist es aber aus dem prinzipiellen Gegensatz des Reichssicherheitshauptamts und der Abwehrabteilung wenn mir manches nicht zur Kenntnis gekommen ist, was ich nicht brauchte und auch das Funkspiel nicht. Das ist eher möglich.

A. Ich musste es unbedingt gewusst haben, Herr Präsident, wenn irgendeine Verbindung bestanden hatte mit Belang für das England-Spiel.

A. Weil dann sonst ein Faktor, von dem ich keine Kenntnis hatte, unter Umständen das ganze Gebäude zum Einsturz bringen konnte.

A. Ohne weiteres möglich.

A. Das ist vollkommen ausgeschlossen. Zu der Zeit wo das Funkspiel „Nordpol“ gelaufen ist, hat er jedenfalls kein eigenes Funkspiel nach England gehabt. Das ist vollkommen unmöglich. Ich glaube, ich habe das schon mal betont und ich glaube auch nicht, dass er eine andere Verbindung, also ausser Radioverbinding, nach London gehabt hat. Das halte ich für ausgeschlossen.

21952. De **Voorzitter**: Op welke grond?

A. Dat zou in ieder geval iets geweest zijn, wat hij mij gezegd zou hebben of zou hebben moeten zeggen.

21953. De **Voorzitter**: Deze redenering kan alleen klemmend zijn, wanneer — ingeval hij het niet gezegd had — er iets misgelopen was of u het toch te weten was gekomen.

A. Ik wil niet beweren, dat het onmogelijk geweest is, maar ik zou willen beweren, dat ik het geweten zou hebben, wanneer het wel zo geweest was.

21954. De **Voorzitter**: Op grond van uw overzicht van de technische kant van de zaak?

A. Ja, ik geloof zeker, dat ik het gevonden zou hebben, wanneer zo'n verbinding zou hebben bestaan. Nog een verder bewijs geloof ik te kunnen aanvoeren. Hij kwam met alle dingen en altijd bij mij, wanneer hij iets de Londense dienst wilde doen weten. Hij kwam vaak met kleinigheden en soms met dingen, die wij dan afgeketst hebben, omdat ze te bijkomstig waren om in het seinspel behandeld te worden. Wanneer hij nog een andere verbinding of een andere weg gehad zou hebben, zou hij niet met al deze dingen steeds weer gekomen zijn, zoals bijv.: Ik zou nog graag een telegram van deze of die inhoud doorgeven, of zo iets.

21955. De **Voorzitter**: Derhalve, in de talloze gesprekken, die u met *Schreieder* over deze zaak hebt gehad, is nooit een persoon in Londen ter sprake gekomen, die een rol speelde in het England-Spiel?

A. Nooit, en ik geloof, dat ik bij mijn zeer grondig verhoor in Londen, waarvan ik mededeling heb gedaan, waarschijnlijk ook iets ervan gehoord zou hebben in het een of ander opzicht. Dat zou immers de Engelse dienst ook bekend geweest moeten zijn. Er is daarvan nooit sprake geweest.

21956. De **Voorzitter**: In 1945 bedoelt u?

A. Ja, in 1945.

21957. De **Voorzitter**: Voor zover uw wetenschap gaat, kunt u dus positief deze gedachte afwijzen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede aan het slot gekomen. Ik sluit het verhoor.

H. J. GISKES.

DONKER, *voorzitter*.
KORTHALS.
HDOGCARSPHEL.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier*.

A. Das ware unbedingt etwas gewesen, was er mir gesagt hatte oder hatte sagen müssen.

A. Ich will nicht behaupten, dass es unmöglich gewesen ist, aber ich möchte behaupten, dass ich es erfahren hatte, wenn es gewesen ware.

A. Ja. Ich glaube sicher dass ich es erkannt hatte. wenn irgendeine Verbindung noch bestanden hatte. Noch einen weiteren Beweis glaube ich ausführen zu können. Er kam mit allen Dingen und immer zu mir, wenn er irgendetwas dem Londoner Dienst beibringen wollte. Er kam oft mit Kleinigkeiten und manchmal mit Sachen, die wir dann abgelehnt haben, weil sie uns zu abwegig waren um im Funkspiel behandelt zu werden. Wenn er noch eine andre Verbindung oder einen andren Weg gehabt hatte, würde er nicht mit diesen vielen Dingen immer wieder gekommen sein. Wie z.B.: Ich möchte nun gerne einen Spruch in dem oder dem Sinne hinübergeben, oder so etwas.

A. Niemals, und ich glaube, dass ich bei meiner sehr grundlichen Vernehmung in London, von der ich ja berichtet habe, warscheinlich davon auch etwas gehört haben wurde, in irgendeiner Beziehung. Das musste ja dann dem englischen Dienst auch bekannt gewesen sein. Es ist niemals davon die Rede gewesen.

A. Ja, in 1945.

A. Jawohl.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GARRELT ANDREAS VAN BORSSUM BUISMAN,
oud 33 jaar, wonende te Wassenaar, ritmeester der cavalerie.

Hij legt de eed af als getuige

21958. De **Voorzitter**: De reden, dat wij u als getuige opgeroepen hebben, is hierin gelegen, dat van de agenten, die uitgezonden zijn in het bekende England-Spiel, bijna allen om het leven zijn gekomen, zodat maar enkelen het overleefd hebben, die bovendien nog gedeeltelijk niet hier te lande vertoeven, zodat het dus moeilijk is een oordeel te krijgen over de wijze van behandeling in Duitse gevangenschap en de mogelijkheden, die voor agenten overbleven om eventueel de Duitsers te misleiden met betrekking tot hun code, security-checks e.d. Nu behoort u wel is waar tot een andere groep, u was agent van B.I. en u bent later pas hier afgezet, maar u bent na enige tijd gewerkt te hebben ook in Duitse gevangenschap geraakt.

A. Juist.

21959. De **Voorzitter**: Misschien kunnen wij even de zaak van begin af aan opnemen. Wanneer bent u in Engeland gekomen en hoe bent u er gekomen?

A. Ik ben als Engelandvaarder in Engeland gekomen in December 1942.

21960. De **Voorzitter**: Langs welke weg?

A. Via België, Frankrijk, Spanje, Portugal, Zuid-Amerika, Noord-Amerika en Canada.

21961. De **Voorzitter**: Wat was de reden van uw vertrek uit Nederland?

A. Te voorkomen in krijgsgevangenschap te geraken en om dienst te nemen in Engeland.

21962. De **Voorzitter**: U had geen bepaalde opdracht van de ondergrondse bewegingen hier te lande?

A. Ik was lid van de Ordedienst (afdeling Haarlem en omgeving) en ik had voor die afdeling (speciaal Bloemendaal) meerdere gegevens bij mij, die ik in Lissabon heb kunnen overdragen.

21963. De **Voorzitter**: U had wel bepaalde gegevens bij u. U hebt echter niet een bepaalde opdracht gehad, b.v. dat u moest bevorderen, dat bepaalde verbindingen tot stand kwamen of iets dergelijks?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Wanneer zei u ook weer, dat u in Engeland bent aangekomen?

A. December 1942.

21904. De **Voorzitter**: Dan begrijp ik, dat u reeds kort daarna contact moet hebben gekregen met de inlichtingendienst. Want u bent al vrij spoedig daarna gedropt. Wanneer was dat?

A. In Juni 1943.

21965. De **Voorzitter**: Daar zit nog een opleidingstermijn voor, dus u moet al vrij spoedig met B.I. in contact zijn gekomen.

A. Ik ben eerst bij de Prinses Irene-brigade geweest, daarna heb ik in Londen een opleiding voor liaison officer bij een Engels onderdeel gevolgd en toen ontmoette ik de tegenwoordige kolonel *Sotner*, die ik van vroeger kende en die mij daarop vroeg bij hem in dienst te komen.

21966. De **Voorzitter**: Direct met de bedoeling om u uit te zenden?

A. Oorspronkelijk met de bedoeling om agenten op te leiden, doch toen bleek, dat er plotseling iemand nodig was, ben ik zelf gegaan en heb ik de opleiding er aan gegeven.

21967. De **Voorzitter**: Uw opleiding is waarschijnlijk verlopen volgens het gewone schema, dat wij hier nu al enige keren gehoord hebben. Dat ging via Engelse instructeurs, is het niet?

A. Ja zeker.

21968. De **Voorzitter**: Waarmede toch de functionarissen van B.I. wel regelmatig contact hadden?

A. In mijn geval was er heel kort tijd voor opleiding, dus ik had alleen bij Engelse instructeurs een opleiding gehad, in „Trading Craft” en daarna een week op de Springschool, mijn gehele opleiding heeft niet langer dan drie weken geduurd.

21969. De **Voorzitter**: U hebt dus geen opleiding als marconist gehad?

A. Ik had een marconist bij mij. Ik had zelf geen speciale opleiding hiertoe gehad. Wij zijn met ons tweeën gegaan.

21970. De **Voorzitter**: Wie was uw partner?

A. De tegenwoordige lste-luitenant *Letteboer*.

21971. De **Voorzitter**: Bent u beiden tegelijk gedropt?

A. Ja.

21972. De **Voorzitter**: In Juni 1943?

A. Ja.

21973. De **Voorzitter**: Dat gebeurde waarschijnlijk zonder receptiecomité.

A. Ja, blind gedropt.

21974. De **Voorzitter**: En waar is dat gebeurd?

A. In Marienberg bij Ommen.

21975. De **Voorzitter**: Hoe verliep dat?

A. Heel gunstig. Wij zijn goed terechtgekomen.

21976. De **Voorzitter**: U had waarschijnlijk contactadressen meegekregen?

A. Wij hadden ieder een contactadres en wij zouden elkaar daarna weer vinden.

21977. De **Voorzitter**: U bent dus direct uit elkaar gegaan, wilt u zeggen?

A. Wij zijn 's nachts gedropt en zijn bij het kriecken van de morgen uit elkaar gegaan en een paar dagen later (drie dagen) hebben we elkaar weer ontmoet om eerst af te wachten of er iets gesignaleerd was in de buurt. Daarna zijn wij langs vele omwegen in Amsterdam terechtgekomen, waar wij aan het werk zijn gegaan.

21978. De **Voorzitter**: U bent geruime tijd op vrije voeten gebleven, niet waar?

K. Tot 5 Februari 1944.

21979. De **Voorzitter**: En *Letteboer*?

A. Die was enige dagen eerder gepeild en gearresteerd (een week eerder ongeveer).

21980. De **Voorzitter**: Hielden beide arrestaties verband niet elkaar?

A. Helemaal geen verband. Dat was bloot toeval. Daarover hebben wij de S.D. uitgebreid gehoord, na de capitulatie.

21981. De **Voorzitter**: Wat hebt u in die tussentijd kunnen doen? Ik bedoel, wat voor werk hebt u kunnen doen?

A. Mijn hoofdopdracht was een boodschap van de Regering aan de Ordedienst, die ik dan ook eerst heb overgedragd. Daarna ben ik gedetacheerd geweest als contactofficier voor het Bureau Inlichtingen (voor de Regering) bij de Ordedienst (= de „O.D.”); bij het algemeen hoofdkwartier.

21982. De **Voorzitter**: Is de boodschap, die u had voor de Ordedienst, nog iets van algemeen belang?

A. Het was de boodschap, die inhield, dat de Ordedienst zou worden ingeschakeld, wanneer er een interregnum zou ontstaan. Die boodschap is hoofdzakelijk opgemaakt door Minister van *Lidrh de Jeude*. Ik zou de formule eerst uit mijn hoofd leren en overdragen, maar omdat hij juist nogal zeer nauw luisterde, de juiste bewoording, heb ik de boodschap op een micro-photo (goed verborgen in een sleutel) meegenomen. De micro-photo heb ik zelf overgedragen aan de tegenwoordige kolonel *Six*.

21983. De **Voorzitter**: Zulk een opdracht werd in Londen zeker helemaal met u besproken door de functionarissen van B.I.? Daaraan kwamen de Engelsen waarschijnlijk maar zijdelings te pas?

A. Ja, bij zo'n opdracht kwamen de Engelsen helemaal niet te pas. Ik ben daarvoor enige keren bij Minister van *Lidrh de Jeude* geweest. De Engelsen waren niet eens op de hoogte van de juiste bewoordingen van de opdracht.

21984. De **Voorzitter**: Toen was uw verdere werkzaamheid deze, dat u contactofficier werd bij de Ordedienst met de bedoeling waarschijnlijk om via *Letteboer* verschillende berichten door te geven?

A. Ja.

21985. De **Voorzitter**: En bent u daarin geslaagd?

A. Inderdaad, wij hebben vele honderden berichten doorgegeven.

21986. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk hoofdzakelijk van militaire aard?

A. Zowel militaire als economische berichten en daarnaast natuurlijk speciale berichten, technische aanwijzingen voor de Inlichtingendienst en ook betreffende provocateurs en dergelijke lieden, de samenstelling van het signalementenblad van S.D.'ers en Nederlandse collaborateurs en ten slotte aanwijzingen voor het droppen van agenten, dat gebeurde in het begin niet zo gunstig, dus moest het worden verbeterd.

21987. De **Voorzitter**: U heelt derhalve ook nieuwe droppings voorbereid?

A. Ik heb enige droppings voorbereid voor een aantal agenten.

21988. De **Voorzitter**: Maar geen agenten ontvangen?

A. Ook heb ik agenten ontvangen.

21989. De **Voorzitter**: Toch wel? Dan fungeerde u dus eigenlijk als receptiecomité?

A. Met enige anderen te zamen, met dat verschil, dat het niet zo was als bij het England-Spiel, dat wij ter plaatse aanwezig waren om meteen de mensen te ontvangen. Maar je wees ze aan, waar ze heen moesten, naar welk huis, naar welke boerderij en hoe zij moesten lopen. Hoe het het minste opviel. Op de bewuste adressen werden zij dan verder ontvangen.

21990. De **Voorzitter**: Bij die ontvangsten met receptiecomité's was de plaats, waar gedropt kon worden, met lichten aangeduid. Ten minste, zoals *Schreieder* dat vertelt, werd daarvoor een bepaalde driehoek afgebakend, waardoor men vrij nauwkeurig kan berekenen, waar de agent gedropt moet worden. Maar wanneer men blind gedropt wordt, komen er zeker wel eens verrassingen voor met betrekking tot de plaats, waar men neerkomt?

A. Niet wanneer men heel goed het terrein uitzoekt. Ik ben altijd tegenstander geweest van die lichten, dat trekt de aandacht, met enige moeite kan heel goed een terrein worden uitgezocht, waar je geen licht nodig hebt, omdat het van uit het vliegtuig goed genoeg te zien is, zodat je daardoor volstrekt niet voor grote verrassingen hoeft komen te staan.

21991. De **Voorzitter**: U bedoelt b.v. een open terrein, dat scherp afgebakend is door een bosrand of zo?

A. Ja, inderdaad, ik ben zelf gedropt in een veenderij, turfafgravingen. Wij zijn er twee keer omheengecirkeld, toen was het nauwkeurig te zien. Dus het was helemaal niet nodig om daar met lichten te gaan werken.

21992. De **Voorzitter**: Het gebeurt altijd bij lichte maan?

A. Ja, nu niet altijd bij volle maan, maar ten minste bij opkomende maan. Dan moest het althans gebeuren. Het is natuurlijk meermalen gebeurd, dat de omstandigheden niet gunstig genoeg waren en dat de dropping toch is doorgezet, omdat men iemand aringend voor iets nodig had.

21993. De **Voorzitter**: U vertelde zojuist van het contact, dat u met Londen had. Hoe intensief was dat contact? Ik bedoel, hoeveel keer per week zond u, via *Letteboer* dan?

A. Hij had 3 keer in de week een vaste zendtijd volgens het zendschema en hij kon daarnaast, als hij erg veel berichten had, afspraken maken op andere uren.

21994. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat men die afspraken voor een extra-uur alleen kon maken in de voorgeschreven zendtijd? Men kon niet tussen twee zendtijden een nieuwe tijd aanvragen?

A. Neen, want dan werd er niet geluisterd.

21995. De **Voorzitter**: Dat ging dus alleen tijdens een uitzending, die afgesproken was. Werd de maximum zendtijd in het algemeen, ook in uw geval, gehouden op een minuut of tien?

A. Tien minuten was het maximum.

21996. De **Voorzitter**: Dat was met het oog op het gevaar van uitgepeild te worden?

A. Ja, het werd natuurlijk vaak genoeg overschreden, maar dat was eigenlijk het voorschrift: tien minuten. Maar als het een erg belangrijk bericht was en de receptie was goed, dan was het vaak beter om nog even een paar minuten door te gaan dan weer de moeilijkheden te risqueren van opnieuw oproepen.

21997. De **Voorzitter**: Men kon natuurlijk niet in zo'n afgesproken zendtijd direct het antwoord krijgen?

A. Het antwoord op het telegram?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat kon niet meteen, want dat werd in code geseind.

De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk.

A. Dat decoderen nam nogal tijd en bovendien moest het van de Engelse dienst eerst naar Bureau Inlichtingen.

21998. De **Voorzitter**: Kwam het antwoord dus in de volgende zendtijd?

A. Ja, tenzij natuurlijk het telegram van die aard was, dat er eerst langdurig overleg over gepleegd moest worden. Het duurde zelfs wel eens één tot twee weken totdat er antwoord op een bepaald telegram kwam. Dat bracht juist de noodzaak voor ons mee om het telegram te bewaren, wat aan de ene kant risquant was, maar er werd vaak maanden later naar een telegram verwezen of pas er op geantwoord en daarom moest je het telegram wel bij je houden (om precies te weten wat het resultaat was dus).

21999. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk bij arrestatie een groot risico?

A. Daar is veel over te doen geweest, maar dat was inderdaad niet te voorkomen. Die telegrammen waren zo uitgezocht, dat ze zo min mogelijk woorden behoeften. Er werd verwezen naar b.v. de derde zinsnede in het tweede telegram of zoiets dergelijks om zo min mogelijk woorden nodig te maken, daarom moest men wel het andere telegram bewaren, anders kon men onmogelijk nagaan waar het antwoord op sloeg.

22000. De **Voorzitter**: Dus dan was het eigenlijk zaak om te proberen die telegrammen te bewaren op een andere plaats dan waar men gewoonlijk vertoefde?

A. Ja, inderdaad, dat gebeurde.

22001. De **Voorzitter**: Zijn er bij uw arrestatie telegrammen op u gevonden?

A. Ik had inderdaad een aantal telegrammen bij mij en toevallig een telegram meldende, dat ik zou vertrekken, dat ik naar Engeland terug zou gaan, dus, dat is voor mijn geval zeer gunstig geweest, daar kon ik steeds aan vasthouden tegenover de S.D. en ik kon zeggen: Ik heb al mijn contacten afgesloten, ik kan niemand meer bereiken, kijkt u maar naar dat telegram, dat ik in mijn zak heb.

22002. De **Voorzitter**: Is het juist — u was dan wel geen marconist, maar u weet toch waarschijnlijk ook wel hoe dat gebeurde —, dat er bij de opleiding gezegd werd aan de marconisten, dat, als zij in Duitse handen vielen, zij gerechtigd waren om eventueel hun code af te geven en zelfs te seinen voor de Duitsers, mits zij hun security-checks niet afgaven?

A. Ja, inderdaad.

22003. De **Voorzitter**: Hoorde dat tot de theorie?

A. Ja.

22004. De **Voorzitter**: Wat hebt u, toen u eenmaal gearresteerd was, ondervonden? Wat wilde men van u?

A. In de eerste plaats weten met wie ik in contact stond. Maar doordat een van de agenten, die eerder gearresteerd was, was door- geslagen, wisten zij mijn ware naam, hetgeen natuurlijk zeer ongunstig voor mij was. Ik werd ontvangen met mijn valse persoonsbewijs in mijn zak, maar zij noemden mij meteen bij mijn ware naam.

22005. De **Voorzitter**: Mag ik u even onderbreken? U spreekt over een persoonsbewijs. Hebt u in uw tijd ook de ervaring gehad, dat de persoonsbewijzen, die uit Londen medegegeven werden, niet aan alle eisen voldeden?

A. Ja, inderdaad, het mijne heb ik terstond verwisseld tegen een goed persoonsbewijs.

22006. De **Voorzitter**: Wist men in Londen wel, dat die persoonsbewijzen niet goed waren?

A. Neen, dat wist men in Londen niet. Zo gauw ik hier was aangekomen, liet ik het aan de falsificateur van de Ordedienst zien en deze man zei meteen — hij behoeft er maar een kwartier op te kijken — „er zitten zes fouten in“, waarop ik een ander persoonsbewijs kreeg.

22007. De **Voorzitter**: U zegt: Dat wist men in Londen niet. Dat is toch wel merkwaardig.

A. Toen nog niet, ik heb het natuurlijk meteen geseind, dat die persoonsbewijzen niet goed waren. Toen is er ook verder het systeem gevolgd, omdat zij eigenlijk niet zo goed bij machte waren om die persoonsbewijzen te verbeteren, om de man alleen dat Engelse persoonsbewijs bij zich te laten houden op de dag van zijn dropping en op de dag daarna, en vervolgens zou hij hier een goed persoonsbewijs krijgen.

22008. De **Voorzitter**: Een van de leidende figuren van de dienst heeft ons hier verteld, dat het grote bezwaren opleverde om in Engeland te komen tot fabricatie van goede persoonsbewijzen. Dat scheen in verband te staan met papersoorten en de nabestelling daarvan. Het schijnt eigenlijk nooit geheel gelukt te zijn om volkomen goede persoonsbewijzen mede te geven.

A. Het was ook een heel moeilijk papier. Het was niet eenvoudig, om het na te maken.

22009. De **Voorzitter**: Maar het was natuurlijk mogelijk geweest hier op de duif volmaakt in te voorzien?

A. Zeker, volmaakt waren de persoonsbewijzen, die uit de kantoren werden ontfreemd. Dus de echte.

22010. De **Voorzitter**: Daar mankeerde vanzelf niets aan.

A. Ja, die waren natuurlijk de meest gunstige.

22011. De heer **Hoogcarspel**: Ze hebben hier ook falsificaties gemaakt, die niet van de echte te onderscheiden waren.

A. Inderdaad.

22012. De heer **Hoogcarspel**: En zelfs met de hand. Het lijkt mij zo onwaarschijnlijk, dat men in Engeland daartoe niet in staat was. Ik vind het toch wel een zeer grote nonchalance, om mensen hier aan dat gevaar bloot te stellen met niet voldoende zekerheden bij zich.

22013. De **Voorzitter**: Dit schijnt de hele tijd door ern leemte geweest te zijn.

A. Deze technische dingen waren helemaal in Engelse handen en de Nederlanders misten het apparaat om een falsificatie-afdeling op te richten. Ten eerste waren er geen vakmensen en ten tweede hadden zij ook niet de verdere benodigdheden daarvoor, dus men was inderdaad in dit opzicht aan de Engelsen overgeleverd.

22014. De heer **Hoogcarspel**: Ging het dan ook zo bij anderen? Er zijn toch niet alleen in ons land mensen gedropt?

A. Ook in andere landen natuurlijk.

22015. De heer **Hoogcarspel**: Waren die mensen ook van zulke slechte papieren voorzien of weet u dat niet?

A. Dat heb ik nooit gehoord, maar wij hebben er niet te veel bezwaren tegen gemaakt; ik vond het ten minste, omdat je de goede persoonsbewijzen hier gemakkelijk kon krijgen, niet zo'n bezwaar! Waarom niet direct bij aankomst hier een goed persoonsbewijs en dan het andere weggooien?

22016. De **Voorzitter**: Het was maar een kwestie van een dag, bedoelt u?

A. Ja.

22017. De heer **Hoogcarspel**: Maar die ene dag kan wel funest zijn.

A. Dit waren natuurlijk finesses, waar je de Engelsen over het algemeen niet gemakkelijk toe krijgt, ik bedoel niet alleen tegenover ons land, ook tegenover hun eigen mensen. Het ligt niet in hun aard.

22018. De heer **Hoogcarspel**: Maar de secret service staat toch bekend als wereldvermaard?

A. Die staat wel als zodanig bekend, maar dat is een kwestie van: „happy go lucky”. Wij echter hebben ook geen bijzondere aandacht op betere persoonsbewijzen uitgeoefend. Hadden wij dit (in onze telegrammen) wel gedaan, dan waren zij er mogelijk toe overgegaan.

22019. De heer **Hoogcarspel**: Maar het moet toch duidelijk zijn, dat men in een vrij land, waar men alles tot zijn beschikking heeft, dergelijke dingen toch veel volmakter kan namaken dan hier, waar onder allerlei moeilijkheden en allerlei bezwaren en in het geheim gehandeld moet worden.

De **Voorzitter**: Men kwam natuurlijk in die tijd waarschijnlijk al te weten, dat men hier te lande blanco echte exemplaren wist te vermeesteren.

De heer **Hoogcarspel**: Ja, men heeft hier o.a. het geluk gehad, dat een grote rol van dat papier gestolen is. Daar zijn er veel van gemaakt.

De **Voorzitter**: U was dus met uw relaas gekomen tot het moment, dat u gearresteerd was. Ik vroeg u: wat wilden de Duitsers toen in het bijzonder van u weten?

A. Toen ook mijn code natuurlijk.

22020. De **Voorzitter**: Was dat de code van Letteboer?

A. Neen, ik had mijn eigen code. Liever gezegd: ik stuurde mijn telegrammen in mijn eigen persoonlijke code via Letteboer. Ook hij had zijn eigen code voor diensttelegrammen en andere geheime berichten. Letteboer kende mijn code natuurlijk niet. Hij wist niet wat er in die telegrammen stond en ik vertelde hem dit ook nooit uit een oogpunt van security.

22021. De **Voorzitter**: Blijkbaar heeft May er zijn krachten op beproefd om van u die code te krijgen?

A. Ja.

22022. De **Voorzitter**: En hoe is dat verder gegaan?

A. Het meest merkwaardige daarbij was, dat zij mijn code grotendeels reeds hadden. Ik weet niet of u het systeem bekend is van de dubbele transpositie. Toen wij weggingen, was ons gezegd, dat het een absoluut persoonlijke code zou zijn, die men meekreeg, die niemand anders had. „Denk er om (zo zei men ons), vertel haar nooit aan iemand, ook niet aan collega's, want het mag niet onderling bekend zijn.” En toen bleek (na mijn arrestatie), dat iedereen hetzelfde systeem had en dat de Duitsers inderdaad, tot in details, wisten hoe de code in elkaar zat, op enkele woorden na. Men kreeg namelijk een versie mee, dat ingevuld werd, enfin, dat is vrij ingewikkeld. Maar de S.D. moest dus nog maar een paar woorden weten en die hebben zij nog kunnen halen uit de telegrammen, die later gevonden zijn, namelijk uit die, welke ik bij mij had, en uit die van Letteboer. Dus mijn versie hadden zij compleet. Maar daar heb ik mij uiteraard niet bezorgd over gemaakt, want de afsnraak was, dat er met mijn code geseind kon worden, wanneer men die „identity-checks” maar niet bezat. Zij zijn toen ook aan het seinen geweest (we hebben later natuurlijk Haubrock en consorten kunnen verhoren), maar dat is op niets uitgelopen. Zij hebben namelijk een nieuw Spiel proberen te maken, het Spiel-*Egnont*, maar dat is niet gelukt en men heeft het verder op zijn be'oop gelaten. Inderdaad echter zijn enige telegrammen, die in mijn code zijn gesteld, wel door de overkant in eerste instantie geloofd, terwijl deze de identity-checks toch niet bevatten. Dat is een slordigheid geweest.

22023. De **Voorzitter**: Dus dat kwam ook in deze periode voor?

A. Dat betrof één of twee telegrammen. Ook had kunnen blijken uit de manier van stellen van de telegrammen, dat het niet in

de haak was, en bovendien is ook door de O.D. geseind, dat ik gearresteerd was, dus ook daarvoor heeft de Engelse dienst natuurlijk een indicatie gehad, dat hij zich in een Spiel gestoken had.

22024. De **Voorzitter**: Had u een ingewikkelde identity-check of was dat betrekkelijk eenvoudig?

A. Nu, het was toch wel zo ingewikkeld, dat deze er niet toevallig in kon verzeild raken. Dat zou wel een toeval van één op 10 000 zijn geweest.

22025. De **Voorzitter**: Waar bestond hij uit?

A. De bovenkant van het vierkant, waar het bericht in wordt gesteld (= de bovenste regel), wordt geformeerd door enige woorden uit een versje, dat makkelijk te onthouden was, voor ieder telegram verschillend. Dan moesten de laatste twee klinkers in die bovenste regels de eerste en laatste letter zijn van een eigennaam. B.v. als het eindigde op twee o's, dan moest het bericht eindigen met Otto, en als het eindigde op a.e. dan moest het eindigen met Annie, als ondertekening, dus het zou wel een bijzonder toeval zijn, als de S.D. daar ook een eigennaam had gezet, die juist aan deze voorwaarde voldeed.

22026. De **Voorzitter**: Had u daarnaast ook nog een test in het antwoord op een bepaalde vraag?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

22027. De **Voorzitter**: Maar dat kwam toch ook herhaalde malen voor?

A. Dat kwam ook voor, het werd nogal eens gevarieerd.

22028. De **Voorzitter**: U had dus maar één security-check?

A. Neen, ik had er drie, waarvan ik er één mocht prijsgeven, twee niet.

22029. De **Voorzitter**: Was de check, die u beschreven hebt, er een, die u niet mocht prijsgeven?

A. Ja, dat was mijn secret, mijn zeer speciale identity-check, die ik dus nooit mocht prijsgeven. Ik geloof, dat ik die andere ook niet verteld heb, want ik begon direct te vertellen, dat ik niets van identity-checks in 't algemeen afwist. Zij begonnen er meteen over, dat er nog een afspraak in moest zitten. Dat wisten zij reeds. Ik heb volgehouden, dat ik daar nooit van gehoord had, en zij hebben het toen opgegeven.

22030. De **Voorzitter**: U denkt, dat u die twee andere ook niet hebt prijsgegeven?

A. Neen, maar ik ben 110 uur achter elkaar verhoord.....

22031. De **Voorzitter**: Zonder onderbreking?

A. Ja, dus van die laatste uren kan ik mij niet veel meer herinneren.

22032. De **Voorzitter**: Door wie werd dat gedaan? Door May?

A. Afwisselend. Ik zat aan een stoel gebonden met handboeien en steeds kwamen anderen achter de tafel, die elkaar om de zoveel uren aflosten.

22033. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat *Schreieder* verklaard heelt, dat hij die Dauervernehmungen maar in hoogst enkele gevallen toepaste. Hij heeft gezegd: „In het hele England-Spiel (u viel buiten het England-Spiel) was dat maar in hoogstens twee gevallen voorgekomen”. Als ik dan nu hoor, dat u 110 uren achter elkaar verhoord bent, dan begin ik een beetje aan die uitspraak van hem te twifelen.

22034. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Was dat hier in Den Haag?

A. Ja freule, hier op het Binnenhof.

22035. De Voorzitter: En werd u overigens onbehoorlijk behandeld? Bent u mishandeld?

A. Ik ben bij die Dauervernehmungen wel geslagen.

De Voorzitter: O, toch wel?

A. Ja zeker. door *Bauer*.

22036. De Voorzitter: Was *May* daarbij niet tegenwoordig?

A. Ja zeker, *May* heeft mij steeds over de code gevraagd. Ook uren achter elkaar.

22037. De Voorzitter: Maar *May* heeft hier verklaard, dat er nog nooit een agent.....

A. Ik ben door *May* ook nooit geslagen, die had een heel andere tactiek van verhoren. Evenmin ben ik door *Haubrock*, die mijn voornaamste ondervrager is geweest, ooit geslagen. Door *Bartels* één of twee keer en door *Bauer*, maar die is dood.

22038. De Voorzitter: En was dat slaan erg?

A. In zulke omstandigheden wel. Ik herinner mij er overigens niet veel meer van. Ik meen: van die laatste uren.

22039. De Voorzitter: Er is een groot verschil tussen een klap en een ernstige mishandeling.

A. Wat dat betreft: Ik liep geen wonden op, een draai om de oren en zo eens een trap tegen de stoel of tegen het been; inderdaad geen mishandeling.

22040. Jonkvrouw *Wttewaall* van Stoetwegen: Kreeg u eten tussentijds?

A. Ik heb normaal eten gekregen, met hen mee. Merkwaardigerwijze.

22041. De Voorzitter: Lieten zij u roken?

A. Ja, zij wilden het wel, maar ik nam het niet aan.

22042. De Voorzitter: Het is zeer waarschijnlijk, dat u van die security-checks niets hebt afgegeven, want de heren hebben (van Muy herinner ik mij zeker en ik meen trouwens ook van *Schreieder*) van u de herinnering, dat u een harde was.

A. Ik herinner mij die dingen van de laatste uren helemaal niet meer, want ik weet wel, dat toen ik wakker werd in het Oranjehotel, ik aanvankelijk meende, dat ik alles verteld had. Daarom neem ik het één van onze B.I.-agenten, die is doorgeslagen, niet kwalijk.

Ik ben op het eind van het verhoor bewust onzin gaan praten, dat was mijns inziens de enige manier om hen te doen denken, dat ik het niet meer volgen kon, hetgeen inderdaad is gelukt.

22043. De Voorzitter: U gebruikte zojuist de uitdrukking: *May* had eer, andere methode van ondervraging. Wat bedoelde u daarmee!

A. Die had de methode van nooit schelden, nooit hard praten, steeds maar dezelfde vragen stellen. Bijv. zei hij: „Van wie hebt u dat gehoord?” En dat zei hij dan zo'n paar honderd keer achter elkaar. In die uitgeputte toestand van half slapen, half waken zijn er bepaalde mensen, die daar niet tegen kunnen en die dan onbewust het antwoord zeggen. Die *May* had daar nogal studie van gemaakt.

22044. De Voorzitter: Waar bent u toen verder gebleven ná deze verhoren?

A. Ik ben daarna naar *Haaren* (eerst een paar dagen in het Oranjehotel) weggevoerd, waar ik nog lange tijd verhoord ben door *Haubrock*. Nog ± een maand achter elkaar, om zo te zeggen iedere dag.

22045. De Voorzitter: Dat ging waarschijnlijk in het bijzonder over alle finesses uit het Londense leven?

A. Ja, er kwamen steeds maar weer kwesties in verband met de andere agenten, omdat zij wisten, dat ik de leider van die andere agenten was (daar waren zij achtergekomen), dus zij dachten, dat zij bij mij wel alles te weten konden komen.

22046. De Voorzitter: Dus dat ging over de groep, waarmede u in verbinding stond?

A. Ja, steeds maar weer, of ik bepaalde mensen kende, en daar werd dan uren lang over doorgezaagd.

22047. De Voorzitter: Maar volgden zij bij u ook de methode, die zij bij het England-Spiel hebben toegepast, dat zij van u precies alles wilden weten tot in de kleinste finesses over uw verblijf in Londen.....

A. Inderdaad, die wisten zij reeds, toen ik verhoord werd. Ik heb geweigerd om daar iets over mede te delen, doch op een gegeven moment zeiden ze: doe maar niet zo halsstarrig, want we weten het al lang, en daarop kwamen zij met hele verhalen van: „als je daar in *ParkStreet* aankomt, dan ga je met de lift naar boven, die gaat maar tot de vijfde etage, en naar de zesde etage moet je lopen”, enfin in alle details, zodat ik hier aanvankelijk inderdaad verwonderd over was, maar ik realiseerde mij terstond, dat zij dit van andere arrestanten te weten waren gekomen.

22048. De Voorzitter: Dus daar hebt u ook niet op gereageerd?

A. Aan de manier, waarop zij het deden, had ik gauw genoeg bemerkt, dat het de bedoeling was mij te doen uitroepen: „Wij zijn dus verraden door de overkant.”

22049. De Voorzitter: O juist; maar die gedachte is bij u niet opgekomen?

A. Neen, omdat zij het te „goedkoop” deden, te slecht gespeeld, te grof. Zij begonnen steeds maar: „die mijnheer *Somer* daar bij jullie, die werkt voor twee kanten. Die wordt door ons betaald, kost ons een hoop geld, een paar duizend gulden in de maand, maar ja, dat hebben wij er graag voor over.” En voorts wilden zij steeds namen weten. Zij wilden o.a. weten, wie de commandant van de O.D. was, waarop ik steeds het antwoord gaf: „Gelukkig, dat ik de naam niet weet, want als ik hem geweten had, dan was die via majoor *Somer* bij u terechtgekomen, met alle gevolgen van dien.”

22050. De Voorzitter: Hebt u met *Schreieder* nog bepaalde ervaringen gehad?

A. Die heb ik maar een enkele keer gezien. Eén of twee keer hier op het Binnenhof en een paar maal te *Haaren*. *Haubrock* was mijn „Sachbearbeiter”.

22051. De Voorzitter: Hoe oordeelt u over *Haubrock*?

A. *Haubrock* heeft mij correct behandeld. Ik kan niet anders zeggen. Hij was heel handig, hij heeft heel wat arrestanten bijzonder vriendelijk onthaald en in *Haaren* flessen wijn opengetrokken tijdens het verhoor. Bepaalde mensen zeiden daardoor meer dan zij mochten. Dit was zijn tactiek, doch m.i. was dat toelaatbaar.

22052. De Voorzitter: Waar is toen uw verder verblijf geweest?

A. Ik ben toen naar Utrecht gevoerd en daar ter dood veroordeeld.

22053. De Voorzitter: Daar heeft men dus in die periode direct werk van gemaakt?

A. Ik ben samen met de nu omgekomen overste *Tonnet* voor het „Kriegsgericht” geweest in Utrecht en daar ben ik 3 keer ter dood veroordeeld.

22054. De Voorzitter: Welke dag was dat?

A. Eind Juli 1944.

22055. De Voorzitter: Dat was derhalve in een paar maanden na uw arrestatie gebeurd.

A. Ja, toen mijn verhoor klaar was, hebben zij gezegd: we kunnen hem „afvoeren”.

22056. De Voorzitter: Hoe bent u daaraan ontkomen?

A. Achter de finesses ben ik nog steeds niet gekomen. Er zijn verschillende lezingen. Ik heb van uit de cel de hulp ingeroepen van de heer jhr. mr. *Pieter de Brauw*, advocaat, te den Haag. Deze heeft

via enige tussenpersonen kans gezien om iemand naar Berlijn te sturen, ten einde een ruilpoging te bewerkstelligen tegen Duitse agenten te Londen. Daar hebben de Engelsen nooit metterdaad op willen ingaan, doch zij hebben het aangehouden om tijd te winnen. In afwachting van die eventuele ruil heeft men mij met een groep van een man of veertig naar Duitsland getransporteerd. Daarop heb ik in twee gevangenissen in Duitsland gezeten. Voorts ben ik tijdens het vervoer naar een derde gevangenis uit de trein gesprongen, samen met wijlen overste *Tennet*. En ieder voor zich zijn wij weer teruggekeerd naar Nederland.

22057. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In November 1944.

22058. De **Voorzitter**: En bent u er toen in geslaagd om u verborgen te houden tot de bevrijding?

A. Mijn vriend *Tonnet* is in één week terug komen lopen naar Nederland van uit Detmold, waar wij uit de trein waren gesprongen. Hij verkeerde in een betere fysieke toestand dan ik. Ik ben trouwens slecht neergekomen. Ik had een hersenschudding en 2 ribben gebroken. Ik kon niet verder lopen. Om de risico's te verdelen, hebben wij toen afscheid van elkaar genomen en is hij alleen doorgedaan. Ik ben hierop gearresteerd door de Duitse politie. Daar heb ik toen het verhaal gedaan, dat ik Nederlands arbeider was, die tijdens het bombardement in Dusseldorf verzeild was geraakt. Ook zei ik, dat ik mijn geheugen had verloren. Dit verhaal hebben zij geloofd. Zij hebben mij in een ziekenhuis te Detmold $\pm 1\frac{1}{2}$ maand verpleegd (als Nederlands arbeider) en nadat ik weer hersteld was, heb ik daar om papieren gevraagd. Zo ben ik gewoon met een pas en allerlei „Bescheinigungen” per trein teruggekomen.

22059. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er gingen hier geen treinen meer. Moest u dus lopen vanaf de grens?

A. Ik heb tot Oldenzaal in een Duitse trein gereisd. Daarop in een goederentrein, samen met andere afgevoerde Nederlandse arbeiders (met inderdaad gebombardeerde Nederlandse arbeiders) en vervolgens ben ik te Amsterdam uitgestapt en heb ik mij weer teruggemeld bij mijn chef, de commandant van de Ordedienst.

22060. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat was toen Januari 1945.

22061. De **Voorzitter**: Toen hebt u waarschijnlijk niet veel meer kunnen doen?

A. Ik ben toen weer in functie getreden bij de O.D. Ik zou met berichten teruggaan naar het zuiden. Ik heb nog in Sliedrecht gecrosst door de Biesbosch. Wij zijn daar halverwege beschoten in het bootje en wij moesten terugkeren. Dat was de laatste keer, dat er daar ter plaatse gecrosst is, en zo is de missie mislukt. Dat was midden April. Zij hadden grote schepen bij Kop van 't Land laten zinken, vanwaar zij schoten. Ik ben hierop teruggegaan naar Amsterdam en ik heb de bevrijding te Amsterdam meegemaakt.

22062. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd van Januari 1945, het moment van uw terugkomst in Amsterdam, totdat u die poging hebt gedaan om over de rivieren te komen weer berichten verzonden of bent u daar niet aan toegekomen?

A. Ja, ik heb ais agent van B.I. mijn oude functie weer opgevat.

22063. De **Voorzitter**: Dus u hebt een marconist gevonden, die voor u zond?

A. Ja, een marconist van de O.D. Deze had intussen weer een goede zendgroep opgericht en ik heb allerlei berichten over Militair Gezag doorgezonden.

22064. De **Voorzitter**: Met welke code deed u dat toen?

A. Ik had een nieuwe code.

22065. De **Voorzitter**: Was die voor u aangevraagd?

A. Die was door de O.D. aangevraagd. Ik heb deze code in een zending toegestuurd gekregen, die door de linies is gekomen, dus door de Biesbosch.

22066. De **Voorzitter**: U hebt, meen ik, voor uw gedragingen in deze tijd een Engelse onderscheiding gekregen, is het niet?

A. Ja.

22067. De **Voorzitter**: Heel kort geleden nog, meen ik?

A. Hier in de Ridderzaal is deze uitgereikt.

22068. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Donderdag vóór twee weken.

22069. De **Voorzitter**: Hebt u ook een Nederlandse onderscheiding gekregen?

A. Ik heb, toen ik in Engeland aankwam, het kruis van verdienste gekregen als Engelandvaarder.

22070. De **Voorzitter**: Ik bedoel: na afloop van de oorlog.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

22071. De **Voorzitter**: Ja, maar dat is van vóór die tijd geweest. Ik bedoel echter: ter zake van uw verrichtingen als agent? Waarom hebt u die Engelse onderscheiding gekregen?

A. Die heb ik gekregen voor dit werk, voor diensten, aan Engeland bewezen.

22072. De **Voorzitter**: Dus voor diensten ná 1942?

A. Ja, voor hulp aan Engelse agenten ook.

22073. De heer **Hoogcarspel**: U hebt geen Nederlandse onderscheiding?

A. Neen.

22074. De heer **Hoogcarspel**: U zei, dat uw marconist drieënaal per week een zendtijd van 10 minuten had. U hebt daarbij gezegd, dat het ook wel, wanneer het bericht belangrijk was, eens wat langer duurde. Maar in het algemeen niet een half uur of iets dergelijks, dat waagde uw marconist toch zeker in het algemeen niet?

A. Neen, een halfuur was wel te lang. Maar er waren natuurlijk wel omstandigheden, b.v. wanneer ik er speciaal bij zei, dat het van belang was, dat een bericht die dag uitmoest, dan nam hij wel eens meer risico's dan eigenlijk verantwoord was.

22075. De heer **Hoogcarspel**: Maar hij zou dat toch niet bij herhaling doen, zo'n lange tijd uitzenden?

A. Niet bij herhaling.

22076. De heer **Hoogcarspel**: Het zou toch aan de andere zijde zeer veel verdenking moeten opwekken, wanneer er herhaaldelijk zo'n lange tijd werd uitgezonden.

A. Inderdaad. Bovendien moest de overkant de hand van seinen kennen van de marconist. Iedere marconist krijgt langzamerhand een bepaalde manier van seinen.

22077. De **Voorzitter**: Ik betwijfel of dit altijd afdoende was, omdat het vrij waarschijnlijk is, dat het ontvangstation in Engeland bediend werd volgens een systeem van roulering, omdat er natuurlijk alle mogelijke berichten uit alle mogelijke landen van het bezette continent binnenkwamen. Wanneer het zo was, dat de man, die de marconist heeft opgeleid, ook de berichten ontving, was het natuurlijk heel eenvoudig, omdat die het onmiddellijk zou kunnen constateren, wanneer het mis was. Maar als daar een reeks mensen volgens een bepaald rooster de berichten opnam, is het toch niet zeker, dat dit direct de aandacht trekt.

A. Dat is dezelfde kwestie als bij onze dienst in Engeland. Er was gebrek aan personeel. Wanneer zij genoeg mensen hadden bij het eindstation, zodat zij inderdaad wel ieder bericht op een band konden opriemen, dan is het per se wel een afdoend middel volgens de technici, maar men miste ook bij de Engelsen natuurlijk de nodige mensen.

22078. De **Voorzitter**: En waarschijnlijk zal men daar ook niet zoveel aandacht aan geschonken hebben; zolang de security-checks goed waren?

A. Inderdaad.

22079. De **Voorzitter**: Dat speelde natuurlijk ook wel een rol. Ik vermoed, dat het systeem aldus was, dat, als men ging twijfelen aan de echtheid van de telegrammen, men dan een meer speciale controle op de fingerprint maakte. U weet niet, hoe dat precies in praktijk gebeurde? Dat hebt u nooit gezien?

A. Ik heb dat nooit gezien.

22080. De **Voorzitter**: En ook niet gehoord of het zo gebeurde, zoals ik het hier nu schets?

A. Ik heb gehoord, dat het niet zo gebeurde, omdat zij de mensen daarvoor niet hadden. Dit heb ik van Engelse zijde gehoord.

22081. De heer **Hoogcarspel**: De berichten, die van hier uit geseind werden, kwamen bij de Engelse dienst binnen en die gingen dan over naar de Nederlandse dienst, het B.I. Weet u ook in welke vorm die overgingen? Ging dat telegram in zijn oorspronkelijke staat over of gedecodeerd of misschien ook gearaphraseerd?

A. Zij gingen gedecodeerd over, maar niet gearaphraseerd.

22082. De heer **Hoogcarspel**: Alleen gedecodeerd?

A. Dat heb ik nadien kunnen nakijken in mijn map, waar mijn telegrammen in ontvangen werden, het was het Engelse bericht, acfiter elkaar — alle letters achter elkaar —, dus nog niet leesbaar (men moest nog streepjes zetten om de woorden er uit te halen). Op deze manier kwamen de telegrammen binnen, dus met alle fouten er in.

22083. De heer **Hoogcarspel**: Dus ook de security-checks?

A. Of de dummies daar vóór en achter ook bij staan, zou ik eerst moelen nakijken in mijn telegrammendossier.

22084. De **Voorzitter**: Maar was het niet zo, dat naast de telegrammen in een bepaald schema alle opmerkingen opgesteld werden, die te maken waren in verband mei de security-checks, enz?

A. Daar stond bij „security-checks given” of „half given” of „not given”, doorgaans stond er bij „security-checks given”, maar die eers'e telegrammen, die door de S.D. met mijn code zijn verzonden, ik geloof de eerste vier, daar stond bij „half given”. Wat zij daar mee bedoelden, is mij niet duidelijk, want volgens mij moet er geen enkele security-check in hebben gezeten.

22085. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat zij deze niet kenden.

22086. De **Voorzitter**: U hebt zelf zo straks verklaard, dat u drie checks had. Van de laatste weet u positief, dat u die niet afgegeven hebt, maar van de eerste twee zegt u, dat u het niet zeker weet.

A. Ik vermoed van niet, maar ik kan het niet positief zeggen.

22087. De **Voorzitter**: Uit de aantekeningen bij de eerste vier van de S.D. ontvangen telegrammen zou misschien afgeleid moeten worden, dat u die twee checks wel hebt afgegeven.

A. Maar dit sloeg toch op de uiteindelijke security-check, die men nooit mocht afgeven.

Die andere deden niet ter zake. Waar het de Engelsen om moest gaan, was de uiteindelijke topsecret-check, of die er in zat of niet.

22088. De **Voorzitter**: Dan is natuurlijk de vraag, wat zij verstaan...

A. Wat zij onder „half given” precies verstaan, dat heb ik nooit geïnformeerd. Maar ik kan mij op het ogenblik niet precies herinneren of die dummies — het bericht begint dus met een aantal willekeurige letters — bij het bericht, dat de Engelsen afdroegen aan B.I., er bij stonden of niet. Dit zou ik moeten nakijken.

22089. De **Voorzitter**: Dat kunnen wij zien, als wij een aantal fotokopieën van zulke telegrammen hebben.

22090. De heer **Hoogcarspel**: U hebt die telegrammen zelf gezien, die u hebt gezonden?

A. Ja, ik heb de telegrammen gezien, die van mij in Engeland zijn aangekomen.

22091. De heer **Hoogcarspel**: Kunt u daar niet zelf in zien of u de identity-checks daarin gegeven hebt?

A. Dat kan ik mij op het ogenblik niet herinneren.

22092. De **Voorzitter**: U had wel de indruk, toen u die telegrammen zag, dat uw volledige correspondentie aanwezig was?

A. Inderdaad, er waren natuurlijk enkele telegrammen, die zeer gebrekkig overgekomen waren. Eén of twee, die eigenlijk verkeerd waren gedecodeerd, maar het gros van de telegrammen was overgekomen, zoals ik het verzonden had, en daaraan is nog een stapeltje telegrammen, die ik nooit verzonden had, toegevoegd!

22093. De **Voorzitter**: Waren die van de S.D.?

A. De S.D. seinde er blijkbaar gewoon achteraan.

22094. De heer **Hoogcarspel**: Heeft het England-Spiel mede zolang kunnen duren, doordat men geen controle-agenten dropte? Is dat later verbeterd, heeft men daar later verandering in gebracht? Ik bedoel dus agenten, die gedropt werden zonder receptie-comité, enz., die als voornaamste taak hadden om te controleren of de vorige droppings goed gegaan waren, zoals u onmiddellijk naar Londen gerapporteerd hebt, niet waar, dat het met de droppings niet goed gegaan was?

A. Kolonel *Somer* was geen voorstander van de methode om steeds de een door de andere te laten ontvangen. Ik heb b.v. twee of drie keer een dropping ontvangen, maar ook een van mijn collega's heeft een paar keer „ontvangen”, waar ik weer niets van afwist. Zo heeft kapitein *d'Aulnis* meerdere droppings gehad, waar ik nooit van gehoord had, dat was een security-maatregel.

22095. De heer **Hoogcarspel**: Maar hebt u er iets van vernomen of men tijdens het England-Spiel ook controle-agenten gedropt heeft?

A. Neen, daar heb ik nooit van vernomen.

22096. De heer **Hoogcarspel**: Dat zou dan toch wel een groot verzuim geweest zijn?

A. Inderdaad, het is een zeer verkeerde methode om steeds de een door de andere te laten ontvangen. Maar hier is de kwestie van adviezen uit bezet gebied van belang. Toen ik aankwam als agent, heb ik meteen berichten geseind om de methode van dropping te verbeteren. Het was een kwestie van allerlei details. Het lag, zoals gezegd, in de aard van de Engelsen om het niet in finesses voor te bereiden. Zo ook bij mijn dropping. Wij waren met z'n tweeën en een parachute met bagage bij ons, met de seintoestellen en allerlei onderdelen en verdere benodigdheden. De Engelse despatcher in het toestel zei ons: eerst spring jij en dan jij en dan gooi ik die parachute wel achteraan. Wij echter kwamen op het idee of het niet handiger zou zijn dat eerst de één sprong, dan de parachute met bagage en ten slotte de ander. Beneden zouden wij naar elkaar toe lopen om samen de parachute te zoeken; dit vond hij een heel goed idee. Doch toen wij boven het pin-point waren gekomen, was hij het reeds vergeten. Iedereen was natuurlijk enigszins gespannen op het moment van springen. Op dit ogenblik zei hij: „Ik geef eerst jou een tik als je springt, dan geef ik jou een tik en daarna gooi ik de bagage er wel achteraan.” Op het nippertje moesten wij dus zeggen: „Neen, dat zouden wij anders doen.” En wanneer dit niet gebeurd was, waren wij per se die bagage kwijt geweest, die in een gat was gevallen van zo'n turfafgraving. Wij sprongen natuurlijk uit een veel snellere Halifax-machine dan met die oefensprongen en wij waren dus een heel eind uit elkaar gekomen. Wij hebben nog ruim een uur gezocht naar de parachute, die tussen ons in moest liggen, dus als deze nog veel verder had gelegen, hadden wij haar nooit gevonden. Dit hebben wij terstond geseind naar de B.I. Een soort voorschrift voor het droppen hebben wij toen opgemaakt. Daar heeft men zich ook aan gehouden. Zoiets is natuurlijk bij het England-Spiel nooit mogelijk geweest, omdat de een na de ander de agenten meteen gearresteerd werden, zodat geen informatie konden doorgegeven worden.

22097. De heer **Hoogcarspel**: Maar men had natuurlijk, afgezien van de identity-checks, moeten merken, dat die mensen gearresteerd waren, als men onafhankelijk daarvan controle-agenten had gedropt?

A. Ja, inderdaad.

22098. De **Voorzitter**: *Letteboer* leeft toch nog?

A. Ja zeker, hij is in Indië. Hij is op het ogenblik tijdelijk 1ste-luitenant bij de genie.

22099. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog samengewerkt met *d'Aulnis*?

A. Niet samengewerkt. Dat was het principe. Ik wist, dat hij hier was, maar ik heb met opzet geen contact met hem willen opnemen.

22100. De **Voorzitter**: Hij heeft, ten minste volgens de gegevens, die ik hier heb, wel buitengewoon fortuinlijk gewerkt. Hij is iets eerder nog dan u gedropt en is niet in handen van de vijand gevallen.

A. Hij is tot het einde toe vrijgebleven.

22101. De **Voorzitter**: Dan ben ik voor wat mij betreft aan het einde van wat ik u te vragen heb. Hebt u zelf misschien nog iets, dat u meent van belang te zijn voor ons?

A. Speciaal op het gebied van het zenden?

22102. De **Voorzitter**: Ja, ik heb u gezegd: wij vragen dit in het bijzonder in het kader van het England-Spiel om vergelijkingen te kunnen trekken, enz.

A. Ja, inderdaad, het droppen was dus niet voldoende in Nederlandse handen, doch geheel een Engelse zaak.

22103. De **Voorzitter**: Maar dat kon moeilijk anders?

A. Dat kon natuurlijk moeilijk anders.

22104. De **Voorzitter**: Zij hadden de vliegtuigen, zij hadden de opleiding voor het parachuteren.

A. Dat maakte natuurlijk de positie moeilijk tegenover de Engelsen. Hierbij hing natuurlijk veel af van het persoonlijk contact tussen het hoofd van de Engelse dienst en het hoofd van de Nederlandse dienst. In het geval van kolonel *Sorner* en kolonel *Seymour* ging dit goed en werd het gaandeweg nog steeds beter. Ik herinner mij wel, dat de laatste in de eerste tijd hem misschien niet de codetelegrammen zou hebben gegeven, maar later zeker wel. Maar het droppen is inderdaad vaak erg mis geweest: een paar keer is het voorgekomen, dat B.I.-agenten b.v. 20 km verkeerd terechtgekomen zijn, met alle gevaren van dien, zoals: het contactadres niet kunnen vinden en de bagage niet kunnen vervoeren. Zo is ook eer? van mijn marconisten daar bij een vuurgevecht omgekomen in Brabant, nadat hij neergekomen was. Dat is gebeurd, doordat de container, die zij hadden meegenomen, niet open kon, u kent ze misschien wel, het zijn langwerpige bussen, waar splitpennen in zitten. Het was maar een kleinigheid, maar men had er niet aan gedacht om de agenten gereedschap mede te geven om die splitpennen te openen. Het openen bleek niet mogelijk, dus moesten zij die container afgeven bij een boer en zeggen, dat zij over een paar uur wel terug zouden komen. De volgende ochtend zijn zij teruggekomen en intussen was die boer bang geworden en een politieman, die hij er over gesproken had, had de Duitsers er bij gehaald. Toen zij aankwamen aan die boerderij, zaten de Duitsers hen op te wachten. Het is een vuurgevecht geworden en één van de marconisten is daarbij omgekomen.

22105. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was wachtmeester *Hoekman*. Dus dat is terug te brengen op een nalatigheid. Daarom heb ik toen weer uitgebreid geseind, dat zij in finesses dergelijke dingen moesten voorbereiden. Maar dat kon men van Nederlandse kant alleen aan de Engelsen voorleggen en vragen: wilt u dat zo doen? Men kon natuurlijk niet zeggen: „Ik wil het zo hebben.”

22106. De **Voorzitter**: Het was eigenlijk een betrekkelijke kleinigheid, die de oorzaak van die hele ramp werd.

22107. De heer **Hoogcarspel**: Men gaf de mensen toch ook, als zij naar een contactadres gingen, een bepaald herkenningsteken mee?

A. Inderdaad; de avond van de dropping werd door Radio Oranje veelal bekendgemaakt, dus degene, die ontvangen moest, wist, dat de man kwam. En de man zelf, die aankwam, had ook een introductie, meestal doordat hij een bepaalde herkenningsszin zou bezigen. Daar zijn feitelijk niet veel ongelukken mede gebeurd. Van het moment af, dat de man hier op Nederlandse bodem stond, had hij het zelf in de hand, dan kon hij voor zijn veiligheid zijn eigen methode volgen.

22108. De heer **Hoogcarspel**: Maar deed men dat altijd met een bepaalde herkenningsszin of ook met een voorwerp?

A. Voorwerp of met een herkenningsteken. Het was natuurlijk zaak om dat zo veel mogelijk te variëren.

22109. De **Voorzitter**: En werd dat te voren voorbereid door telegrammen!

A. Ja, ik ben u eigenlijk vergeten te zeggen, dat ik eigenlijk twee codes ter beschikking had, een breekbare, dus die versjescode, en dan had ik nog de cijfercode, die dus één keer gebruikt kon worden en daarna vernietigd, en die is per se onbreekbaar. Achter de inhoud van het telegram, dat opgevangen wordt, kwamen zij nooit; dus bepaalde werkafspraken voor herkenningsszinnen en -telegrammen, waar eigennamen in genoemd werden, verzond ik steeds in die code. Er is b.v. eens een keer afgesproken, dat er bij de boeren, die enige agenten zouden ontvangen, een speelgoedkonijn van de kinderen op de kast zou staan. Als de man binnenkwam, zou hij er alleen op wijzen. Dus die had geen bepaalde herkenningsszin en dit was weer eens een variatie.

22110. De **Voorzitter**: Wisten de Duitsers, dat u twee codes kon hebben?

A. Inderdaad. Maar die andere code was weg, dat was een klein mica velletje, waar hele kleine cijfertjes op staan. Wanneer men dat gebruikt heeft, wordt het verbrand, dus daar blijft niets van bewaard. Van mijn telegrammen zijn er meerdere opgevangen en in Duitsland (Berlijn) gedecodeerd. Die heb ik ook nog gezien tijdens mijn verhoor. Daarboven stond de Duitse Code breekdienst of iets dergelijks en daaruit bleek, dat zij enige van mijn telegrammen hadden gebroken. Dus dat versjes-systeem was inderdaad breekbaar. Maar dan had men alleen het ene telegram en wist men nog niet de volledige versregel, dus bij ieder volgend telegram zaten zij er weer dagen lang op te zwoegen.

22111. De **Voorzitter**: Maar u zegt, dat zij u naar die andere code niet gevraagd hebben.

A. Zij wisten, dat ik die bij mij had. Het had niet veel zin om er over te praten, want zij hebben mij wel een paar telegrammen voorgelegd in blok-code, maar ik zei, dat ik die ook niet meer kon decoderen, daar ik dat papiertje er bij nodig had.

22112. De **Voorzitter**: Dus dat is absoluut afhankelijk van het bezit van het papiertje met de cijfers?

A. Ja, zelf kon ik ook de inhoud niet meer nagaan. Dus dat is afdoende geweest. Daar in die telegrammen stonden eigennamen en adressen; hadden zij deze gevonden, dan ware het heel onaangenaam geweest.

22113. De heer **Hoogcarspel**: Als ik het goed begrijp, werkte men in het algemeen niet met voorwerpen als herkenningsteken, b.v. een portret?

A. Neen, dat hebben wij nooit toegepast. Dan had men een portret bij zich, hetgeen de aandacht trekt; een zin is altijd aantrekkelijker.

22114. De heer **Hoogcarspel**: Dus het zou alleen maar door oningewijden kunnen gebeuren, dat zij inderdaad in zo'n portret een soort legitimatie zouden zien?

A. Dat is natuurlijk nogal een persoonlijk inzicht. Het zou best kunnen zijn, dat andere mensen deze introductiemethode wel hebben toegepast.

22115. De heer **Hoogcarspel**: Maar het B.I. heeft het toch niet gedaan?

A. Althans niet systematisch.

De **Voorzitter**: Als u dan zelf niets meer hebt, dank ik u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit ik het verhoor.

G. A. VAN BORSSUM BUISMAN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

JOHAN WILLEM VAN OORSCHOT,
oud 73 jaar, wonende te Farnham (Surrey) Engeland,
oud-hoofd Inlichtingendienst en B.B.O., generaal-majoor b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 22324 t/m 22343 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

22344. De **Voorzitter**: Er is ons uit de verschillende verhoren gebleken, dat er een zekere animositeit bestond tussen majoor *van de Plassche* en de toenmalige kapitein *Somer*. Hebt u daarvan ook wel eens iets gemerkt in uw periode?

A. Daarvan heb ik in mijn periode nooit iets gemerkt.

22345. De **Voorzitter**: Toen was de heer *Somer* er toch wel?

A. Ja, hij was leraar aan de Militaire Academie. Toen de mobilisatie kwam, moest men iets voor hem vinden. Gewoonlijk werden dergelijke mensen bij de Inlichtingendienst geplaatst. Dat was de methode om iemand, met wie men geen raad wist, gemakkelijk onder te brengen. De heer *Somer* was een man met capaciteiten, die daar op zijn plaats was. Hij heeft zeker goed werk gedaan.

22346. De **Voorzitter**: U was tevreden over hem?

A. Ja, hoewel ik, als ik hem zo sprak — ik was op dat gebied zeer veeleisend —, hem niet anti-Duits genoeg vond.

De **Voorzitter**: O ja?

A. U kijkt min of meer verwonderd, Mijnheer de Voorzitter. Ik was altijd anti-Duits, maar in het Nederlandse leger waren de mensen grotendeels pro-Duits. Ik geloof, dat 90 pct. van de Nederlandse officieren pro-Duits was.

22347. De **Voorzitter**: Ook in de tijd van 1939/1940?

A. Tot in 1939 wel, totdat de Duitsers ons land aanvielen. Daarna zijn heel veel mensen anti-Duits geworden. De oud-opperbevelhebber, generaal *Snijders*, was b.v. zeer pro-Duits.

22348. De **Voorzitter**: Ja, maar dat was in 1914/1918.

A. Goed, maar dat is zo doorgedaan en dat is zo gebleven tot 1935. En men was nog sterker anti-Engels, wat trouwens, naar mijn mening, hier in Nederland in het algemeen een karaktertrek is.

22349. De **Voorzitter**: Hebt u er ondervinding van, dat dat in zijn werk tot uitdrukking kwam?

A. Neen, niet in zijn werk. Het enige, dat ik van hem kan zeggen, is, dat hij pro-Duits was. Daarbij was hij echter niet zo'n grote uitzondering op de anderen. Hij uitte zich misschien meer dan de anderen.

22350. De **Voorzitter**: Wat is uw oordeel over de heer *van de Plassche*?

A. Dat is in het algemeen zeer gunstig. Hij is een zeer bekwaam man en zeer vlot en handig. Hij was uitstekend geschikt voor de Inlichtingendienst.

22351. De **Voorzitter**: Hij was eigenlijk de derde man, als ik het goed heb begrepen.

A. Hij was de tweede man onder mij. *Roelofsen* hoorde niet bij het bureau; hij was een outsider en was burgerbezuinigingsinspecteur.

22352. De **Voorzitter**: Jawel, maar hij was in 1939 weer gemobiliseerd.

A. Na de mobilisatie is hij weer bij de Inlichtingendienst gekomen, maar hij deed buitenwerk, niet op het bureau.

22353. De **Voorzitter**: Was *van de Plassche* op het bureau uw plaatsvervanger?

A. Ja, hij was de tweede man in commando.

22354. De **Voorzitter**: Acht u *van de Plassche* een bekwaam man?

A. Ik acht hem een zeer bekwaam man en ook de chef van de generale staf, generaal *Reynders*, achtte hem bekwaam. Toen zijn voorganger wegging — hij werd gepromoveerd en ging naar het leger —, vroeg ik of hij niet blijven kon. Toen zei generaal *Reynders*: ik zal je *van de Plassche* geven, het neusje van de zalm.

22355. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Ongeveer twee jaar vóór de mobilisatie. Hij was volkomen ingewerkt en deed alles op vlotte wijze. Ik was zeer tevreden over hem.

De nos. 22356 t/m 22414 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

22415. De **Voorzitter**: Hoe bent u toen gegaan?

A. Ik ben naar de opperbevelhebber gegaan en hem heb ik gezegd: De Ministers hebben mijn vliegtuig afgepakt en ik ben maar teruggegaan. Ik had 'smorgens eerst naar de Kaag moeten gaan. Ik kon er niet doordringen, want er waren parachutisten tussen mij en de Kaag. Ik ben teruggegaan naar de chef marinestaf, *Furstner*, die draadloos bericht gaf, dat er twee watervliegtuigen naar Scheveningen kwamen. Toen de twee vliegtuigen daar aankwamen, arriveerden ook de twee Ministers, die er mede vertrokken. Het andere vliegtuig was vernietigd. Het was een ontzaglijk gewaagde onderneming om te midden van een zee van vijandelijke vliegtuigen naar Engeland te vliegen. Er waren zeker vijftig vliegtuigen in de lucht, die links en rechts schoten. Wij zaten toe te kijken, hoe de Ministers rustig met dat vliegtuig naar Engeland vlogen. Men doet zoiets alleen op de eerste dag van de oorlog; dan heeft men de soort heldenmoed, die op onwetendheid berust. Het vliegtuig deed het heel goed, want het vloog twee meter boven de zeespiegel, waardoor het voor andere vliegtuigen moeilijk te zien was. Het andere vliegtuig, dat bij de Pier lag, werd met de mensen, die zich er in bevonden, aan stukken geschoten. Ik ben toen teruggegaan naar de chef staf en vroeg hem, wat ik nu moest doen. Hij zou toen de Minister van Defensie opbellen; hij vroeg hem hoe het in elkaar zat en vertelde hem, dat de Ministers het vliegtuig genomen hadden. De heer *Dijxhoorn* zeide daarop, dat dit volkomen juist van hen was. Toen ik dat hoorde, vroeg ik de chef staf: Wat moet ik nu doen? Hoe moet ik naar Engeland komen? Hij wist het toen ook niet meer. Daarna ben ik gegaan naar de haven en heb een visserman gevraagd of er niet aan een bom te komen was om naar de

overkant te gaan. Deze zeide: dat moet u aan hem — hij wees iemand aan — vragen, maar niet aan die en die, want dat zijn nazi's. De mij aangewezen man kon mij geen logger geven, want er stond maar een duim water in de haven en ik moest maar wachten tot de vloed. Hij zeide: de vliegtuigen komen overdag en bombarderen mijn scheepje. Hij zeide: Als u naar Hoek van Holland wilt gaan, dan zal ik zorgen, dat daar een logger is. Deze zal u medenemen naar de Belgische kust en daar zal wel gelegenheid bestaan naar Engeland te komen. Ik ben toen naar Hoek van Holland gegaan, hetgeen een reis is geweest van drie uur. Ik werd onderweg opgehouden door parachutisten en eigen soldaten, die voortdurend met geweren voor ons hoofd stonden. Het was een van de meest gevaarlijke tochten, die ik ooit heb gemaakt. Zij trokken aan de trekker, voordat iemand het wist. Zij dachten, dat ik een verklede Duitser was. Heel gelukkig was het, dat, wanneer zij mij bij hun commandant brachten, deze mij kende. Deze zeide dan: God, generaal, hoe gaat het met u? Ik was bang van die soldaten, want als ik niet gauw genoeg mijn handen opstak, zouden zij mij hebben neergeschoten.

Ik ben ten slotte na ongeveer drie uur in Hoek van Holland gekomen en daar trof ik twee Engelse destroyers aan. Ik ben naar de commandant gegaan en heb hem gevraagd: Wilt u mij meenemen naar Engeland? Dat wil ik gaarne, zei hij, maar ik ga voorlopig nog niet; ik moet eerst order hebben van de admiraliteit; ik moet eerst naar Rotterdam. Toen heb ik in het fort in Hoek van Holland overnacht en daar kwam om 12 uur die visserman met zijn blauwe trui. Dat was een prachtig moment. Hij zeide: Ik heb hier mijn logger liggen, mijnheer. Het bracht mij haast de tranen in de ogen, moet ik u zeggen. Toen heb ik hem bedankt en hem het geld gegeven voor die overtocht. Ik dacht: daarop heeft hij recht. Ik heb hem te midden van al die soldaten, die er omheen stonden, hartelijk bedankt voor zijn vaderlandsliefde en mensenliefde. Ik heb hem hartelijk de hand gedrukt en hem nooit meer gezien. Pinksterzondag ben ik met die Engelse destroyer overgegaan.

22416. De **Voorzitter**: Bestond die missie alleen uit u zelf of uit nog andere officieren?

A. Uit mij en de overste *Zegers*. Er waren nog twee zee-officieren, maar die behoorden niet, bij mij, die moesten naar de marine-attaché in Londen.

22417. De **Voorzitter**: Dus die missie bestond uit u en de overste *Zegers*?

A. Ja.

22418. De **Voorzitter**: De overste *Zegers* is het niet best vergaan in Londen?

A. Die is vrijwel verongelukt. Hij is ingepikt door mijnheer *van 't Sant*.

22419. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel te recht of ten onrechte?

A. Ten onrechte. Maar *Zegers* maakte het je wel moeilijk. Hij is een man, die nooit liegt. Dat was de enige manier om na 24 uur in de gevangenis te zitten. Als je b.v. zei: Die *Mussert* is toch een lamstraal, dan zei hij: Ken je die *Mussert*? Als je dan antwoordde: Neen, ik heb hem nooit gezien, dan zei hij: Hoe weet je dan, dat het geen goede Hollander is? Dan zei je: Weet ik veel, vent, zanik niet. Heb je *Mussert* al eens gesproken? Ook niet; iedereen zegt, dat die *Mussert* een lamstraal is. Als men daarop doorgaat en zegt: Zolang ik niet zeker weet, dat die *Mussert* werkelijk gemeen en onvaderlaadlievend is, kan ik die man niet veroordelen, is dat heel Christelijk, maar dan komt men in de gevangenis. Dat is met hem dan ook gebeurd. Maar de wijze, waarop hij in de gevangenis is gekomen, is een heel ander iets. Hij is op een verkeerde lijst van *van 't Sant* in de gevangenis gekomen. *Van 't Sant* vluchtte ook naar Engeland uit angst voor de Duitsers en hij had een collega, een Engels contactje, die hij al in den Haag gekend had. Ik kan niet op de naam van die man komen. Hij is een Engelsman. *Van 't Sant* was in ongenade gevallen bij de Hollandse politie en dat Engelse contact was in ongenade gevallen bij de Engelse Inlichtingendienst.

22420. De **Voorzitter**: Was dat mijnheer *Hooper*?

A. Ja, inderdaad. Ik was zijn naam vergeten, maar u kent hem blijkbaar. *Hooper* en *van 't Sant* hebben samen een contractje gesloten en gezegd Wij gaan ons bij Scotland Yard onmisbaar maken. *Hooper* zei: Ik zal u bij Scotland Yard introduceren en dan komt u met uw papieren. *Van 't Sant* had een lijst van alle nationaal-socialisten meegebracht. Die lijst hadden wij op de Inlichtingendienst ook. Daarmee ging hij toveren bij Scotland Yard. Hij zei: U krijgt hier al die vluchtelingen, maar u weet niet, wat daaronder voor spionnen zitten. Dat was ook volkomen juist. Er konden mensen komen, die zeiden: Wij zijn gevlucht voor de Duitsers, maar die Duitse spionnen waren. Toen zei hij: Ik heb de gegevens om de nationaal-socialisten te onderkennen. Daarvoor waren zij zeer dankbaar en zo kreeg hij die macht. Als *van 't Sant* zei: Dat is een nazi, dan zei Scotland Yard: Pik hem in.

22421. De **Voorzitter**: Dat was de overste *Zegers* dus stellig niet?

A. Neen, maar hij stond op zijn lijst, want hij was vroeger nationaal-socialist geweest, zoals talloze Nederlandse officieren waren geweest.

22422. De **Voorzitter**: Vóór het verbod?

A. Toen hield hij er natuurlijk mee op; 98 % is er toen mee opgehouden; het mocht niet meer. Er was een lijst van vóór het verbod, daar stond *Zegers* op.

22423. De **Voorzitter**: Was u persoonlijk overtuigd van de goede trouw van overste *Zegers*?

A. Hij was een sterk vaderlandlievend man en fel tegen de Duitsers, toen zij het land waren binnengevalen.

7,2424. De heer **Koersen**: Is niemand voor hem in de bres gesprongen?

A. Zeker, ik zelf o.a.

22425. De heer **Koersen**: Hoe kwam het dan, dat het niet hielp?

A. Omdat *van 't Sant* het niet wilde hebben. Wat dat betreft, zou ik u verhalen kunnen vertellen, die u niet zou geloven. Als u daar soms prijs op stelt, wil ik van hem wel wat vertellen.

De **Voorzitter**: Als u ons daarover iets kunt mededelen, gaarne.

A. Ik herinner mij één geval, waarover ik haast ruzie met hem heb gekregen, hoewel ik overigens goed met hem was. *Van 't Sant* was een man, die nooit de waarheid sprak. Zo iemand leer je nooit kennen. Je hebt mensen, die wel eens liegen en die wel eens de waarheid zeggen, maar *van 't Sant* was iemand, die nooit de waarheid sprak.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u was toch goed met hem?

A. Ik heb nooit ruzie met hem gehad.

De heer **Koersen**: U wist eenmaal, dat hij loog?

A. Bij de Inlichtingendienst valt men over zo iets niet. Daar hebt u met niets dan schurken te maken. *Colijn* zei eens van iemand: maar dat is toch een geweldige ploert, Toen vroeg ik: wilt u het dan doen? Maar om op dat geval terug te komen. Minister *Dijrhoorn* riep mij in Londen eens bij zich. Morgenmiddag om 4 uur is er een vergadering bij *van 't Sant*, zei hij, en daar wil ik, dat u bij bent. Ik ben dus om 4 uur naar zijn bureau op Chester Square gegaan. Ik trok aan de bel en de deur werd geopend door een Hollandse marechaussee. Is de heer *van 't Sant* thuis, vroeg ik. Ja, zei hij, de generaal is boven. Ik antwoordde: Neen, ik moet niet bij generaal *de Jonge van Ellemeet* zijn; ik moet bij *van 't Sant* zijn. Ja zeker, was het antwoord, de generaal is boven. Toen zei ik: kijk eens, je kunt je smoesjes wel aan een ander verkopen of aan de eerste de beste, maar ik verdom het om hem generaal *van 't Sant* te noemen. Ik ben toen naar boven gegaan en daar werd ik in een kamer gelaten. *Van 't Sant* kwam binnen en zei: Generaal, wat kan ik voor u doen? Niets, antwoordde ik, maar er is hier een vergadering om 4 uur. Wat, een vergadering om 4 uur? Daar wist hij niets van. De dienst was zo stom geweest hem niet te waarschuwen. Goed, dat u het zegt, zei hij, want ik wist nergens van;

ik wilde juist uitgaan. Hij belde toen de Minister van Oorlog op. Het spijt mij, zei deze, dat wij u niet gewaarschuwd hebben, maar wij komen. Daar kwamen toen *Dijxhoorn*, *Steenberghe* en de premier *Gerbrandy*. De *Geer* was al weg. Minister *Dijxhoorn* nam het eerst het woord: Mijnheer van 't Sant, u kent mijnheer van *Buuren*. Mijnheer van *Buuren* was een Hollander, die naar Londen was gekomen en die ik niet kende; hij was door *Scotland Yard* ingepikt op instigatie van van 't Sant.

Die man was een groot vriend van *Sfeenberghe* en van de heer *Dijxhoorn*. De heer *Dijxhoorn* zeide mij: Zeg, van *Oorschot*, jij hebt connecties in Engeland. Kun jij niet proberen van *Buuren* er uit te krijgen? Ik heb toen mijn vriend *F. C. B. Wood* opgebeld en hem gevraagd: Weet jij iets van van *Buuren*? Hij antwoordde: Ja, die hebben wij in de kast zitten. Ik weet niet waarom, maar van 't Sant heeft het ons verzocht. Ik vroeg hem: Kun je hem niet loslaten, want de Minister heeft mij verzocht, te proberen om hem los te krijgen. Hij had echter strikte orders van zijn Regering, hem uitsluitend op order van van 't Sant los te laten. Ik heb de Minister toen gezegd: Excellentie, mijn connecties zeggen, dat hij alleen losgelaten kan worden op verzoek van van 't Sant. Daarom was die vergadering en daarom ben ik er bij geweest. Ik heb op die vergadering niets gezegd. *Dijxhoorn* zeide tegen van 't Sant: U kent van *Buuren*. Ik heb vernomen, dat slechts wanneer u een briefje schrijft aan de instanties, deze man wordt losgelaten. Wilt u zo goed zijn, dit briefje te schrijven? Hierop antwoordde van 't Sant: -Excellentie, ik zal u wat vertellen. Mijnheer van *Buuren* is mijn intiemste boezemvriend. Hij kwam in Den Haag geregeld tweemaal per week bij mij bridgen en wij noemden elkaar bij de voornamen. Wij zijn trouwe vrienden en ik heb alles gedaan om die man uit de kast te krijgen. *Scotland Yard* is echter onverbiddelijk. Ik zeide niets, maar ik dacht. Hij vervolgde: Ik geef u de verzekering, dat het vergeefse moeite is, zo'n briefje te schrijven. Hij vertelde ook nog: Ik heb veel invloed bij de Inlichtingendienst, want zij luisteren naar mij meer dan naar hun eigen mensen, want als er inlichtingen van de Yazidienst binnenkomen, geloven zij het niet, maar vragen het aan mij. — Het ging in dit geval alleen maar over Hollanders. — De chef van dien dienst zegt dan: Allemaal geklets van jullie, wat van 't Sant zegt, is waar. Ik heb dus veel invloed, maar voor van *Buuren* krijg ik niets gedaan. *Gerbrandy* nam toen het woord: Mijnheer van 't Sant, ik heb alles met veel genoegen gehoord. Ik zou graag willen, dat u een brief schrijft, waarin u verzoekt, de heer van *Buuren* los te laten. Hierop antwoordde van 't Sant: Als u dat zegt, zal ik het doen, maar ik kan u nu reeds zeggen, dat het niets uithaalt. Een hele tijd hoorden wij er niets meer van. Drie weken daarna kwam er een mijnheer op mijn bureau, genaamd *Grootenhuis*, die mij zeide: Generaal, u bent toch ook tegenwoordig geweest bij die vergadering, waar de heer *Dijxhoorn* ook was, bij van 't Sant? Die van *Buuren* is nog altijd niet uit de kast. Die vriend van u houdt u voor de gek. Die zegt wel, dat hij hem er uithaalt, maar dat doet hij niet, want ik heb de brief van van 't Sant gezien. Ik zeide: Dan zal ik mijn vriend laten komen. Dat was *Wood*. Ik heb hem toen opgebeld.

Ik zei tegen *Wood*: Ik moet je noodzakelijk spreken; neem een taxi op mijn rekening en kom hier. Een kwartier later was *Wood* op mijn bureau. Ik stelde *Wood* en *Grootenhuis* aan elkaar voor en zei tegen *Wood*: Als je een brief van van 't Sant krijgt om van *Buuren* vrij te laten, laat je hem dan er uit? Hij antwoordde: Dan laat ik hem los. Toen zei ik: Heb je nooit een brief gehad? Neen, die had hij nooit gehad. Ik zei: Die kan toch niet zoekgeraakt zijn bij de post? Neen. Hij is toch niet op je bureau zoek geraakt? Ook uitgesloten. Toen zei *Grootenhuis*: De minute van die brief ligt — dat weet ik zeker — in het mandje van *Piet Kasteel*. Die was een tijdje Minister geweest.

De **Voorzitter**: Hij is secretaris van de Minister geweest.

A. Inderdaad, bij Justitie. Ik zei: Dan moet hij uit dat mandje worden gehaald. Dat zou *Post Uiterweer* kunnen doen, ook een dikke vriend van van *Buuren*. Hij wordt opgebeld door mijn telefoon: *Post Uiterweer*, die brief betreffende van *Buuren* ligt in het mandje van *Piet Kasteel*; kun je die er uithalen? Ja zeker, zegt hij, ik weet hem precies te liggen. Ik zei: Neem een taxi en breng hem even hier. Na zes minuten komt de derde persoon binnen, *Post Uiterweer*, met de minute van van 't Sant, geparafeerd „v. 't S." Ik zei tegen *Wood*: Als je die brief krijgt, laat je dan van *Buuren* los? Ja. *Sevat* — dat was mijn sergeant —, tik die brief af. Ik heb er „afschrift" boven laten zetten en er onder „w.g. van 't Sant". Alsjeblief, mijnheer *Wood*. En de volgende morgen was van *Buuren* vrij. Later zei hij tot van *Blankenstein*: Een minute niet versturen? Dat is een gewoon trucje

van de politie, dat doen wij altijd. Maar op een bureau is dat moordend.

Dat is het enige, dat ik met van 't Sant heb gehad. Dat weet hij en daarom haat hij mij. Ik heb die minute gehouden; die heb ik nog altijd thuis.

22426. De heer **Koersen**: Zijn voor de heer *Zegers* later pogingen aangewend om hem vrij te krijgen?

A. Ik heb het nooit gemerkt. Ik zou niet weten, wie het had moeten doen. Regeringspersonen hadden het kunnen doen, maar die hebben het nooit gedaan.

22427. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de Minister van Oorlog nooit iets gedaan voor overste *Zegers*?

A. Neen. Het was een hoogst onplezierige toestand. Men had een geweldig gevoel van onzekerheid. Als van 't Sant het in zijn kop kreeg je te laten inrekenen, ging je naar een concentratiekamp. Men was voor *Hitler* uitgeweken, maar men was in handen van van 't Sant gevallen.

22428. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**:GINGEN er meer mensen op zijn instigatie naar het eiland Man?

A. Hij heeft alle militairen aan de dijk gezet. Hij heeft de heer de *Jonge van Ellemeet* aan de dijk gezet, de adjudant van de Koningin. Die mensen zaten te huilen. De Koningin heeft tegen hem gezegd: Ik wil je niet meer zien. En de heer *Phaff*. Hij heeft iedereen aan de dijk gezet en hij bleef alleen op het Hof achter. Tegen de marechassees en alles wat militair was had hij een soort vervolgingswaanzin; die moesten allemaal weg. De marechassees, die het paleis van de Koningin in Maidenhead bewaakten, mochten daar wezen, maar onder de conditie, dat de Koningin hen nooit zou zien. Als de Koningin in de tuin kwam, renden zij weg naar alle kanten,

De nos. 22429 t/m 22456 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

22457. De **Voorzitter**: U zei zoëven, als ik goed heb geluisterd, dat u de minute nog hebt, die van 't Sant had geparafeerd.

A. De minute heb ik niet; die moest terug naar het mandje van *Kasteel*. Ik heb wel een afschrift. *Sevat* heeft verschillende afschriften gemaakt, één voor *Wood*, één voor mij en één voor het bureau.

22458. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is de inhoud van dat mandje van *Kasteel* gebleven?

A. Dat weet ik niet. Die was op het Departement van Justitie. Om u een indruk te geven, hoe die Ministers in Londen waren, wil ik u nog het volgende vertellen.

Minister *Dijxhoorn* gelooft nu nog, dat hij heeft gezorgd, dat van *Buuren* er uitkwam. Dat gun ik hem gaarne, want dat kan mij niet schelen, maar wat er daarna gebeurde, kan mij wel schelen.

Van *Buuren* komt uit de gevangenis en gaat onmiddellijk naar *Dijxhoorn* toe. Het zijn dikke vrienden. Hij zegt: *Dijxhoorn*, mag ik u hartelijk danken voor uw hulp, enz. *Dijxhoorn* zegt: Man, je ziet, het is ten slotte gelukt. Zij hebben daar zitten praten en toen zei van *Buuren*: Ik wil nog graag mijn bagage hebben; die heb ik in het Grosvenor Hotel moeten achterlaten; waar is die gebleven? De Minister zei: Ik zal het van 't Sant even vragen. U moet u goed herinneren, dat ik gezegd heb, dat zij de dikste vrienden waren en dat hij alle moeite zou doen om te proberen hem uit de gevangenis te krijgen. De Minister belt van 't Sant op en zegt: Wat is er met de bagage van van *Buuren* gebeurd? Van 't Sant zegt: Dat weet ik niet; waarvoor wilt u dat weten, Excellentie? Hij zit hier, hij is uit de gevangenis. Is hij uit de gevangenis? Dat kan niet! Dan zou ik hebben gezegd: Veertien dagen geleden hebt u dit en dat gezegd; kom eens even hier. Dan vraag ik *Gerbrandy* en *Steenberghe* om ook te komen en dan zeg ik: van 't Sant zegt: Het kan niet, dat op zijn verzoek van *Buuren* ontslagen is, en toch is het gebeurd; hoe zit dat? Maar dat slikten zij maar.

22459. De **Voorzitter**: Ik wil u nog iets vragen in verband met het Venlo-incident. Misschien wilt u daarover uw oordeel geven.

U weet, dat het Venlo-incident op 9 November heeft plaats gehad. Ik heb u verteld, dat wel vaststaat, dat de Duitsers toen van plan

waren op 12 November Nederland binnen te vallen. Dat is door bepaalde omstandigheden niet doorgegaan. U weet, dat op 10 Mei 1940 in het memorandum van *von Ribbentrop* het Venlo-incident wordt gebruikt als een van de redenen, waarom de Duitsers meenden, dat Nederland zijn neutraliteit niet in acht had genomen. Dat was één van de grieven. Nu zou men kunnen redeneren, dat de aanslag op 9 November is gepleegd met het doel dit incident te gebruiken als een rechtvaardigingsgrond of een van de rechtvaardigingsgronden voor de inval in Nederland, welke, naar men meende, op 12 November zou plaats vinden. Acht u het mogelijk, dat dit het doel van het incident is geweest?

A. Dat is natuurlijk wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk.

22460. De **Voorzitter:** Waarom niet? Op 10 Mei 1940 is het ten slotte wel gebruikt. Het is dan toch niet uitgesloten, dat zij het geësceneerd hebben om het op 12 November te gebruiken.

A. Ja, het is natuurlijk wel mogelijk.

22461. De **Voorzitter:** Het merkwaardige is, dat, toen het niet doorgegaan is op 12 November, zij het lijk van luitenant *Klop* maanden lang gebalsemd hebben laten staan.

A. Dat weet ik niet. Ik heb wel het laatste verhoor van *Klop* gezien.

22461. De **Voorzitter:** Dat zou ook een bewijs van voorbedachten rade zijn geweest, het bewaren van de bewijsstukken.

A. Zij hebben aanvankelijk niet geweten, dat zij een Hollander bij de hand hadden.

22463. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Dat meen ik uit de stukken te moeten opmaken. Dat blijkt uit het proces-verbaal duidelijk.

22464. De **Voorzitter:** Dat proces-verbaal over het verhoor van *Klop* zegt mij weinig. Het is de vraag, of dat verhoor ooit heeft plaats gehad. Ik acht het mogelijk, dat het nooit heeft plaats gehad. Bij dergelijke dingen is alles mogelijk. Er staat ook in, dat hij gezegd heeft, dat er besprekingen tussen de stafofficieren plaats gehad hebben en dat hij dat wist, omdat hij zelf als officier van de Hollandse inlichtingendienst bij een bespreking met Engelse en Belgische officieren tegenwoordig was geweest.

A. Dat is uitgesloten. Dat kan hij niet gezegd hebben.

22465. De **Voorzitter:** U onderschrijft dus, dat dit een argument is tegen de authenticiteit van dit verbaal?

A. Dat is er klaarblijkelijk aan toegevoegd of het is uit zijn mond gepeuterd. Het is totaal onjuist.

De **Voorzitter:** Dan heb ik hiermede de punten, die vóór de Engelse tijd liggen, afgehandeld. Ik zou nu graag met u willen spreken over de inlichtingendienst in Engeland, maar stel u voor tot 8 uur te pauzeren.

(De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.)

21466. De **Voorzitter:** U weet, dat in 1940, om precies te zijn op 19 Juni 1940, is opgericht de Centrale Inlichtingendienst, onder leiding van de Raadadviseur van het Departement van Justitie, de heer *F. van 't Sant*, die tevens in rang gelijkgesteld werd met een generaal-majoor.

A. Ik moet u even in de reden vallen, want dat is wel de moeite waard. Die rang had hij niet. Ik heb dat besluit gelezen. Er stond in, dat hij de rang kreeg van Raadadviseur, hetgeen in de burgermaatschappij een rang is, die overeenkomt met die van generaal-majoor in het militaire, zo stond het er in. Hij had de rang van generaal-majoor eigenlijk niet als zodanig ontvangen. Hij werd Raadadviseur, een rang, als ik het mij wel herinner, zo ongeveer stond het in het besluit, dat ik gelezen heb, die in de burgermaatschappij overeenkomt met de rang van generaal-majoor in het leger. Enfin, hij liet zich noemen generaal-majoor.

22467. De **Voorzitter:** Hebt u met de oprichting van deze Centrale Inlichtingendienst onder de heer *van 't Sant* nog iets te maken gehad of iets van .....

A. Absoluut niets. Zelfs niets van geweten. Ik hoorde wel eens van de een en ander, die er zo over sprak .....

22468. De **Voorzitter:** Op zich zelf was het natuurlijk wel vreemd, dat, waar in Nederland de inlichtingendienst had geressorteed onder de generale staf, dus onder de hlinister van Oorlog, men hier in Londen een heel ander systeem opzette.

A. Ja, dat is wel vreemd, ik weet echter niet wat daarvan de overweging is geweest.

22469. De **Voorzitter:** Daar kwam bovendien bij, dat er enkele officieren van G.S. III in Londen aanwezig waren.

A. Ja, de hele dienst was — om zo te zeggen — aanwezig. Ik had de overste *van de Plassche*, kapiteins van de dienst. Het gros van de dienst was daar aanwezig.

22470. De **Voorzitter:** *Olifiers* bedoelt u o.a.?

A. Ja, die was ook aanwezig.

22471. De **Voorzitter:** En nog lagere officieren ook?

A. Neen, ik geloof niet, dat die aanwezig waren. Maar die twee waren er dan toch en ik dan als chef. Maar ik was toen al geen hoofd meer van de Inlichtingendienst, zoals u weet.

22472. De **Voorzitter:** U was toen hoofd van de Nederlandse missie?

A. Ja, maar ik was zelf in Holland liever hoofd van de Nederlandse missie geweest.

22473. De **Voorzitter:** Inderdaad, ja. Maar, u hebt er in die tijd toch zeker uw opvattingen over gehad, toen u dat zag gebeuren.

A. Ik dacht, dat zal mijnheer *van 't Sant* op zich genomen hebben, maar dat was mijn persoonlijke opvatting en die kan heel goed verkeerd zijn geweest. Volgens mij heeft hij gedacht: „Ik ben er de beste man voor en ik wil hier wel wat te doen hebben, dus ik zal zien, dat ik dat gedaan krijg”, en dat is hem gelukt. Dat was mijn opvatting. Ik weet echter niet of dat de juiste opvatting is.

22474. De **Voorzitter:** Er is natuurlijk een verschil, dat men werkzaam is geweest als agent van een inlichtingendienst, zoals waarschijnlijk de heer *van 't Sant* gewerkt heeft voor de Engelse Inlichtingendienst of dat men werkzaam is geweest in de organisatie van de inlichtingendienst, daar zit nog wel een verschil, niet waar?

A. Ja zeker, dat zal een groot verschil maken, maar hij zal gedacht hebben, dat hij daar goed voor was. Misschien te recht, want ik wil niet zeggen, dat hij het slecht deed. Ik weet daar heel weinig van af, ik heb daar nooit iets van gemerkt.

22475. De **Voorzitter:** Maar u vond het persoonlijk waarschijnlijk teleurstellend, dat het zo liep?

A. Toen ik het hoorde, dacht ik wel: wat gek, dat zij nu niet alleen mij niet, maar geen van de heren nemen. Maar ik geloof, dat de heer *Olifiers* toch nog bij hem in dienst was.

22476. De **Voorzitter:** De heer *Olifiers* is op Binnenlandse Zaken terechtgekomen bij een documentatiedienst.

A. Juist, ja, dat was niet de Inlichtingendienst. Toen dacht ik te recht: „Wat vreemd, dat geen enkele van de heren van de Inlichtingendienst bij die dienst komt.”

22477. De **Voorzitter:** De heer *Olifiers* moest, geloof ik, lijsten opmaken van verdachte Nederlanders in Nederland.

A. Ja, zo iets, hij heeft mij nooit precies gezegd wat hij deed. Dat mocht hij ook niet zeggen.

22478. De **Voorzitter**: En wat hebt u zelf in die tijd gedaan?

A. Op een gegeven moment heeft de Regering alle beroepsofficieren aan de dijk gezet, zowel niet als wel gepensionneerd, maar met een bepaling er bij, dat zij hun traktement zouden blijven genieten. Zij gingen dus op nonactief.

22479. De **Voorzitter**: Waar was dat voor?

A. Dat weet ik niet, wij werden allemaal aan de dijk gezet.

22430. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In welk jaar was dat?

A. Dat was 1941. Ik ben 31 Augustus 1941 er uitgezet.

22481. De **Voorzitter**: De heer *van de Plassche* heeft hier verteld, dat hij op deze wijze — ik weet het tijdstip niet precies — voor 8 maanden op nonactief is geweest.

A. Ten minste, dat wil zeggen: niet met de bepaling, dat hij 8 maanden nonactief zou blijven, maar het toeval heeft gewild, dat hij acht maanden nonactief is gebleven en dat hij toen weer een betrekking heeft gekregen.

22482. De **Voorzitter**: Had men toen geen officieren meer nodig? Men was toch bezig met de opbouw van de Prinses Irene-brigade?

A. Meestal gebruikte men daar reserve-officieren voor. Maar beroepsofficieren werden allemaal ontslagen, behalve de tegenwoordige generaal *Kruls* en de generaal *Noothoven van Goor*, die was commandant van het kamp in Wolverhampton.

De **Voorzitter**: O juist.

A. Maar de anderen werden allen aan de dijk gezet.

22483. De **Voorzitter**: En hebt u daar een verklaring voor, waarom dat gebeurd is?

A. Ja, ik heb het gevraagd.

De Jonge van Ellemeet heeft mij toen gezegd „denk er om, ik heb gezien, dat jij — onder ons gezegd en gezwegen, zei hij — met 1 September gepensionneerd wordt". Ik zei: „ik weet er niets van". Dat was 20 Augustus. Toen ben ik naar de toenmalige Minister van Oorlog *van Boeyen* gegaan — die kende ik nog wel van vroeger van het Departement van Binnenlandse Zaken — en die heb ik in het oor geblazen, dat ik dat gehoord had en of dat misschien waar was. „Ja, generaal", antwoordde hij, „dat is inderdaad het geval. Wij moeten fris bloed in het leger krijgen, daarom moeten de ouden weten, dat zij plaats moeten maken voor de jongeren." Dat was de uitleg, die hij aan mij gaf.

22484. De **Voorzitter**: U had het over beroepsofficieren. Maar, ik veronderstel, dat toch niet alle beroepsofficieren in Engeland boven een leeftijd waren, waarvan men zegt: er moet fris bloed in komen. Er zullen toch ook wel jongere beroepsofficieren geweest zijn?

A. Ja, o.a. *van de Plassche*.

22485. De **Voorzitter**: Daar gebeurde het dus ook mee?

A. Ja.

22486. De **Voorzitter**: Maar dan klopt de uitleg van de heer *van Boeyen* niet .....

A. Neen, maar dat was ook maar een voorwendsel. Hij moest natuurlijk wat zeggen. Maar die had order gekregen. Het begon al met de Minister van Oorlog, de heer *Dijxhoorn*, die was eerst gevallen, die werd er uit gezet en langzamerhand gingen alle beroepsofficieren er uit.

Dat was allemaal het werk van de heer *van 't Sant*. Die wilde ze niet hebben.

22487. De **Voorzitter**: Bemoeide die zich ook met het leger?

A. Ja, die bemoeide zich met alles. Hij was een dictator. Ik heb zoëven gezegd, wij waren *Hitler* en consorten ontvlucht en hebben *van 't Sant* terug. Maar, dat was inderdaad het geval. Als u daar was geweest, had u op een gegeven moment op een mooie morgen de politie bij u kunnen krijgen, die zei: „gaat u maar mee". Daar kraait verder geen haan naar, daar wordt geen uitleg gegeven, daar wordt

niet gezegd waarom, je gaat gewoon de doos in. Eerst een paar dagen in de cel en naderhand weken in een andere gevangenis en dan eindelijk getransporteerd naar een kamp.

22488. De **Voorzitter**: Dus zo ongeveer als wij het hier in Nederland hadden?

A. Ja, zoals het onder de Duitse bezetting vermoedelijk is geweest. Precies eender.

22489. De heer **Koersen**: En dienden de getroffen en geen klacht daarover in bij de Regering?

A. Dat gaf allemaal niets. Ik heb hier het geval van de heer *van Buuren*. Deze heer *van Buuren* — dat is het vreemde — was bevriend met *van 't Sant*, kende hem heel goed en had niet gedacht, dat hem zo iets zou overkomen. Maar *van 't Sant* had dat nodig om in de gunst te geraken — ten minste, dat is mijn idee en dat zal ook wel het juiste zijn — hij had het nodig om in het gevecht te komen bij Scotland Yard. Hij moest met stof komen, niet waar? Hij ging intussen met halm en spaan Hollandse officieren bepraten, zo eens met hen in de kroeg zitten, theedrinken in een tea-room en dan hoorde hij ze uit. Die mensen kwamen bij mij en zeiden: „Generaal," — ik was in het begin het hoofd van de missie — „ik heb gisteren bij Lyons gezeten, een kop thee gedronken en er kwam een vent bij mij zitten, die zegt, dat hij *Hooper* heet, die sprak Hollands met mij en zei die en die dingen, wat moet ik daar op antwoorden?"

Ik zei: spreek dan niet tegen die man, daar heb je toch niets mee te maken. Daar maakte ik uit op, dat zij uitgehoord werden. En als zij dan iets zeiden, dat hem niet beviel, dan dacht hij: „Zo, wij hebben er weer een". Wij hadden daar, het klinkt nu vreemd, het klinkt nu eigenaardig, wij hebben daar een hele tijd geweldig onder geleden. Dat was lang niet plezierig.

22490. De **Voorzitter**: Dat kan ik mij voorstellen. U ging daarnet zover, dat u zei, dat eerst de Minister van Oorlog er uit moest en toen de beroepsofficieren. Dus u ging eigenlijk van de gedachte uit, dat het een plan de campagne was, dat zo in étappes werd uitgevoerd?

A. Ja, dat geloof ik ook zeker.

22491. De **Voorzitter**: U zegt: dat geloof ik ook zeker. Maar het zou natuurlijk voor ons prettiger zijn, wanneer wij daar bepaalde concrete aanwijzingen voor hadden, die uw vermoeden aannemelijk maakten.

A. Ja, dat kan ik niet geven, ik weet niet van wie mijnheer *van 't Sant* zijn orders kreeg, waarom de Minister dat deed; als u het misschien aan mijnheer *van Boeyen* wil vragen, als áie het wil zeggen.

De **Voorzitter**: De heer *van Boeyen* is overleden.

A. Oh, is hij dood, dat wist ik niet.

22492. De **Voorzitter**: Dus u bent op 31 Augustus 1941.....

A. Ben ik er uitgegaan en ben ik in Farnham gaan wonen, waar ik een huis had, en heb ik een maand niets gedaan. Een beetje in de tuin gewerkt, wat je zo doet, het leven van een gepensioneerde. Toen kwam de British Council en die vroeg aan een vereniging van Hollandse heren en ook andere buitenlanders, — maar daar hadden wij niets mee te maken —, waar o.a. professor *de Boer* lid van was, die nu bij de Unilever zit in Engeland — deze was daar ook officier — of zij mensen wisten, die lezingen konden houden. Ik had mij opgegeven. Hij had aan verschillende mensen gevraagd: Ben je bereid om lezingen te houden in het Engels voor de Engelsen? Daar had ik op gezegd: „ja, ik ben wel genegen, als het nodig is".

Toen kreeg ik ook een uitnodiging van de British Council en van de Britse Regering en van andere verenigingen, Rotary Clubs en dergelijke dingen, om lezingen te houden. Toen heb ik twee jaar lang, bijna dagelijks, lezingen gehouden, in alle delen van Engeland tot in Glasgow en Belfast.

22493. De **Voorzitter**: Over een speciaal onderwerp?

A. Altijd over Holland. Propaganda gemaakt voor Holland voor Engelse soldaten, Engelse scholen, Engelse Rotaryclubs, Engelse verenigingen enz. En dat vond ik heel prettig werk, want ik zag heel Engeland en ik ontmoette overal mensen en ik had er veel succes mee. Dus, dat is goed uitgelopen, in dat geval voor mij ten minste. Ik

vond het een prettige werkring tot ik op 14 Maart 1941 bij de Minister moest komen en die heeft mij toen gevraagd of ik bereid was om een betrekking te aanvaarden en toen ben ik ook hoofd geworden van het zogenaamde B.B.O.

22494. De Voorzitter: Dat was de Minister van Lidth de Jeude, die u dat vroeg?

A. Ja, de Minister van Lidth de Jeude. Var, te voren had hij mij ook nog een betrekking aangeboden als lid van een commissie in Washington, waar de generaal Dijkhoort lid van was, welke commissie contact onderhield tussen de geallieerden in Washington met de Amerikanen. Dijkhoorn zou terugkomen naar Engeland en zou hoofd worden van een legerkorps, dat opgeleid zou worden, georganiseerd zou worden om ons Indië te gaan heroveren. Maar daar heeft Dijkhoorn van afgezien en hij is gebleven, anders had ik de plaats van Dijkhoorn daar ingenomen. Toen dat afgeketst was, ben ik daarna geweest bij de Minister en die vroeg mij toen de functie van hoofd van B.B.O. te willen aanvaarden, wat ik toen gedaan heb. En dil ben ik tot het eind van de oorlog geweest.

22495. De Voorzitter: Nu is de vraag, wat heeft de Minister u toen voor motieven opgegeven, dat dit B.B.O. moest worden opgericht?

A. Ik kreeg een briefje van de Minister of ik even bij hem wilde komen. Ik ben naar hem toe gegaan. Hij zei: „Generaal, ik heb u laten komen om u te vragen of u bereid zou zijn (het heette toen geen B.B.O., dat is de naam, die ik verzonnen heb) om het bureau over te nemen onder de toenmalige kolonel de Bruyne. Het is geen plezierige opdracht, laat ik u dat er bij zeggen. Ik wil u geen kat in de zak verkopen, ik wil u er dadelijk bij zeggen, het bureau is, zoals het op het ogenblik is, hopeloos in de war. Kolonel de Bruyne wenst het niet langer te doen, hij zegt, dat hij het ook niet meer kan doen, fysiek lijdt hij er te veel onder, de hele dienst is door en door gepenetreerd door de Duitsers en hij heeft mij voorgesteld om met het hele werk uit te scheiden. Maar de geallieerden willen hiervan niet weten. De Engelsen vooral niet, die zeggen: wij doen het in Frankrijk, in België, het moet in Holland doorgaan. Nu wilde ik u vragen of u dat van hem over wilt nemen. Ik zeg u echter nog eens: het is geen plezierige betrekking." Toen heb ik gezegd: „Ik wil het graag doen." Hij zei: „Stelt u zich in verbinding met kolonel de Bruyne en ik zeg u er dadelijk bij, dat u zijn personeel onder geen voorwendsel meer mag gebruiken." Dat heb ik ook niet gedaan. Ik heb wel met die heren kennis gemaakt, het waren de heren *Lieftinck* en *Schilp*, zoals u misschien weet. Toen kwam ik bij de Bruyne en die zei dadelijk tegen mij: „Ik feliciteer je niet hoor, het is een afschuwelijk baantje", en hij vertelde mij, dat het hopeloos in de war was. Toen ben ik begonnen. Ik vroeg aan de Minister: waar is mijn bureau? Ja, antwoordde hij, dat heb ik niet; er is geen bureau, dat moet je zelf maar gaan zoeken. Ik vroeg, hebt u personeel? Neen, dat moet je ook zelf maar zoeken, maar je mag het personeel van de Bruyne niet gebruiken. Dat was de tweede keer, dat mij dat overkomen is, want de eerste keer, dat ik in Londen kwam, heb ik ook gevraagd: waar is mijn bureau? aan de gezant, want ik was Hoofd van de Militaire Missie en kwam op Pinksterzondag 1940. En die zei ook, ik heb geen bureau, ik heb geen geld, ik heb niets. Toen was ik moedeloos. Ja, men staat in een totaal vreemde stad, in Londen, toen ben ik moedeloos de straten in gelopen en mijn goed gesternte heeft mij gelukkig het woord C. en A. doen lezen en ik dacht, dat is een Hollander. Ik ben de winkel ingegaan. Er kwam een juffrouw naar mij toe, die dacht, dat ik een japon wilde kopen. Hier is het ook voor heren voordelig, maar daar is het alleen voor vrouwen. Maar die juffrouw dacht, wat is het vreemd, dat er een heer in uniform binnenkomt. Wat wenst u, mijnheer? Ik wens de directeur te spreken. Zij keek mij aan en zei: ik zal het eens vragen. Toen liet zij een chasseur roepen en zei: „deze mijnheer wenst de directeur te spreken." Ik ben in de lift gestapt en boven zat de heer *Brenninckmeijer*, een dikke Groninger, en die zei: „Generaal, gaat u zitten, wat kan ik voor u doen?" Ik zei, ik ben een beetje hopeloos, ik ben hier belast met de Militaire Missie, maar ik heb geen bureau, ik heb niks, ik heb geen geld en de gezant heeft ook niets. Oh, wenst u een bureau te hebben en geld, daar kan ik u goed aan helpen. Hij heeft mij meegenomen in een heel groot huis in een van de kamers en heeft mij daar een prachtig bureau gegeven, ern speciaal voor bureau ingericht gebouwd. Tal van kamers, wij kregen er twee van, een om te zitten en een om vergaderingen te houden als het nodig was, daar dachten wij toen nog niet over in die dagen. Ik kwam

daar om negen uur zowat aan en om elf uur had ik een schrijftafel, een luie stoel, in die vergaderzaal een grote tafel met 12 stoelen er om heen. Ik had schrijfbehoeften en inkt, ik had papier, net zoveel als ik hebben wilde. Zij waren bezig drie telefoons aan te leggen. Eén gewone telefoon, één directe lijn met het Ministerie van Oorlog en één directe lijn met het Ministerie van Luchtvaart.

De Voorzitter: In dit geval was C. en A. inderdaad voordeliger!

A. Ja, dat was het inderdaad. Ik heb respect voor die service van C. en A. Zij hebben er geweldig plezier van gehad, want zij zitten er nog.

22496. De Voorzitter: Wie bedoelt u?

A. De marine zit er nog. Ze zitten toch in het Herefordhouse; dat is het huis van C. en A. Een reusachtig huis, met flatwoningen en bureaugebouwen. In één flatje zit de militaire attaché. Ik zat in dat bureau, dat was heel aardig, maar ik heb er niet lang plezier van gehad, want een week daarna kwam de marine aan uit Holland en die nam het over en zei: dat is een goed bureau voor ons, ga jij er maar uit.

22497. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Werd u er toen uitgezet?

A. Ja, toen werd ik er uitgezet. Die nam al die bureaux. Een hele rij. Toen zeiden zij tegen mij: U moet maar weer naar een bureautje gaan zoeken, en toen ben ik maar weer naar *Brenninckmeijer* gegaan en hij zei mij: „Neemt u dan een flatje," en op een gegeven moment zat ik in de „best bedroom". Op die zelfde manier ben ik op die dag bij het B.B.O. gekomen. Toen zocht ik weer naar ruimte en ben ik weer naar dat Herefordhouse getrokken, maar daar was niets meer over, daar was alles bezet. Geen bureaux meer over, want de Amerikanen zaten er ook, ook andere Engelse bureaux en ik geloof nog andere buitenlanders. De Prins had er een bureau, de Bruyne had er zijn bureau, maar voor mij was er niets. Toen heeft de heer Phaff echter — toen nog in het leger en oorspronkelijk bij de Koningin, tevens hoofd van de Militaire Missie, welke functie hij van mij had overgenomen — mij de helft van zijn bureau aangeboden. Hij had een kamer zoals deze. Daarin lieten wij een schot middenin maken en in dat helftje ben ik begonnen.

22498. De Voorzitter: Dus dat was Bureau Bijzondere Opdrachten?

A. Dat was het B.B.O. Ik was de enige. Ik had al gauw begrepen, dat de fout van het voorgaande bureau was geweest (ik geloof niet, dat zij veel fouten hebben gemaakt, maar in ieder geval was het een nadeel), dat zij er geen van allen iets van wisten. Men kan een heel knap officier zijn, maar niets van een ondergrondse beweging weten. Ik wist er althans niets van, want ik had altijd in Engeland gezeten. Wat wist ik van die ondergrondse beweging hier? Daar kon ik ook niets van weten. Toen dacht ik: als ik er niets van weet, dan moet ik ten minste ondergeschikten hebben, die er wel van weten, en ben ik gegaan naar de Oranjevaren, daar heb ik iemand uitgezocht, waarvan ik op het oog dacht, dat hij mij wel aan zou staan, de heer de Graaf, en deze is gebleken een uitstekende kracht te zijn. Die wist het wel. Die kon een telegram zien en wist dadelijk te zien of het fout was en de heer de Graaf kende al de namen van die mensen, daar hij hier in de ondergrondse gewerkt had. Zo'n man moest ik hebben en toen is het ook werkelijk gegaan. Ik heb er ten minste nooit verdriet van gehad.

22499. De Voorzitter: U noemt de naam van de heer de Graaf, maar u hebt, geloof ik, ook de heer Klijzing gehad.

A. Ja.

22500. De Voorzitter: Hebt u die op dezelfde manier.....

A. Die kwam ook uit Holland..... Van Klijzing heb ik dit gehoord en ik geloof ook wel, dat dit waar is, dat mijnheer van 't Sant (nu komen wij weer terug op de heer van 't Sant) gedacht schijnt te hebben: „Ik moet daar eens iemand op dat bureau hebben, een dwarskijker, iemand van mij, die mij vertelt hoe dat daar toe gaat." Iemand kwam mij dat vertellen. Ik weet niet meer wie het geweest is, het kan ook een van de heren van het hof geweest zijn. Iemand kwam het mij in ieder geval vertellen, een betrouwbaar man wel. Hij

zei tegen mij: „Denk er om, die *Klijzing*, die jij krijgt, dat is een mannetje van van 't *Sant*." Ik zei: die moet ik juist hebben, want dan ben ik van 't *Sant* kwijt en heb ik geen last meer van van 't *Sant*. Als ik zijn ondergeschoven man op het bureau heb, dan is hij gerust en die man maak ik wel in. En als u nu mijnheer *Klijzing* vraagt naar mij, dan zult u het horen. De heer *Klijzing* is een uitstekend man, die is hier in den Haag. Ik heb niets dan plezier van die man gehad. Een zeer actief iemand. Ik dacht: als ik mijn zaken goed doe, dan mag van 't *Sant* dit gerust weten. Waarom niet?

De Voorzitter: En hoe was de verhouding hiërarchisch? Stond *Klijzing* onder u?

A. Hij stond alleen onder mij. *De Graaf* en *Klijzing* stonden naast elkaar. Misschien stond *de Graaf* iets onder *Klijzing*, maar ze werkten samen. Zij hebben dadelijk gezegd: wij moeten veranderen, de samenwerking met de Engelsen moet veel inniger worden. Dat was in de dagen van *de Bruyne* niet innig. Men had er ook bezwaren; het is dikwijls moeilijk om die dingen te beoordelen. Er was daar een bureau van *Somer*, dat was inlichtingendienst.

22501. **De Voorzitter:** B.I.?

A. Ja, B.I., en die had een „opposite-number", ik weet er geen goed Hollands woord voor, maar u weet wat ik bedoel.

De Voorzitter: Ja.

A. En dan was er een ander bureau, van de heer..... Ik weet zijn naam niet meer, ik heb het wel geweten.

22502. **De Voorzitter:** Was dat het bureau S.I.S.?

A. S.I.S., ja, maar de naam van die mijnheer ben ik vergeten.

22503. **De Voorzitter:** Captain *Seymour*?

A. Ja, dat kan wel, en die werkten daar samen. Dan had je het bureau, waar ik mee samenwerkte en waar *de Bruyne* ook mee samenwerkte.

22504. **De Voorzitter:** Dat was S.O.E.?

A. S.O.E., ja, maar die *Seymour* en die S.O.E. hadden de hoogste ruzie. *De Bruyne* en *Somer* hadden ook de grootste ruzie. En als die diensten ruzie met elkaar hebben, dan komt er geen werk uit hun handen, dat is de grootste ramp, die er is. Ik heb altijd tegen de heren gezegd: wat je ook doet, ga naar *Somer* toe, maar maak nooit ruzie met hem, doe precies wat hij wil; als hij lastig is, mag hij lastig zijn, maar zorg er voor ruzie te vermijden, want dan ga je elkaar bestrijden en ga je dingen voor elkaar geheim houden en krijg je niets als ellende. Ze vergeten, dat zij een zaak dienen, begrijpt u. Ze dienen hun eigen liefhebberijtjes. Ze maken ruzie met elkaar, omdat zij op hun tenen getrapt zijn, dat is allemaal persoonlijk gedoe, maar wij moeten bedenken, dat wij een zaak dienen. En daarom zei ik: dat moet je voor ogen houden, en word je op je tenen getrapt door *Somer*, dan komt dat er niets op aan, als je de goede inlichtingen maar krijgt en als jij maar de goede mensen dropt en als de zaak maar goed gaat, daar gaat het om. En dat heb ik altijd getracht te bereiken. Ik zal niet zeggen, dat ik het altijd bereikt heb, maar u zult het toch met mij eens zijn, dat dat toch het enige goede doel is.

22505. **De Voorzitter:** Inderdaad. En het „opposite-number" van u was major *Dobson*?

A. Ja, *Dobson*. Hij was een heel geschikte man om mee samen te werken; hij werkte alsof hij een landgenoot van ons was.

De Voorzitter: Ja, juist.

A. Maar nu is er één ding, dat misschien moeilijk uit te leggen is, nl. dat het niet zo gemakkelijk is om met de Engelsen te werken. Het is wel gemakkelijk, als je maar weet hoe het te doen, maar als men begint met het even fout te doen, dan krijgt men nooit meer samenwerking. Engelsen zijn eigenaardige mensen. Je moet ze een beetje kennen. Nu kende ik ze toevallig wel door jarenlange ervaring. Ik had het geluk, dat ik wist hoe ik met die mensen om moest gaan. Bv. flink zijn, wat wij dan noemen „dat is een flinke vent", die kan flink van zich afbijten en zo, dat neemt een Engelsman niet, dat

doet hij zelf ook nooit en dat slikt hij van anderen ook niet. Dan trekt hij zijn voelhorens in, dan is het afgelopen en is het gordijn gevallen. Daar is het ijzere gordijn daarginds nog niets bij. Zo zijn die heren. Een man als *Lieftinck*, die een heel geschikte en flinke marine-officier is, was b.v. uiterst ongeschikt om met de Engelsen om te gaan. Die man behoef ik maar twee minuten te spreken en kan dan zeggen, die man heeft morgen ruzie met zijn „opposite-number".

Ruzie wordt het dan wel niet. Zij zeggen eenvoudig niets meer en lachen. Dan is het afgelopen. Ik kon alles van die mensen gedaan krijgen. Ik heb het gehad in de eerste week, dat er een vergadering met de Engelsen was op mijn bureau, met *Dobson*, de generaal en de kolonel. Die kwamen op mijn bureau onder mijn leiding vergaderen, heel gezellig, wij namen beslissingen; in drie kwartier hadden wij alles voor elkaar. De heer *Lieftinck* zei toen nog: „Generaal, hoe hebt u dat voor elkaar gekregen? Ik heb nog nooit die kerels bij mij kunnen hebben." Ik kon natuurlijk niet zeggen, waarom dit hem niet gelukt was.

22506. **De Voorzitter:** U had dus, als ik het goed begrijp, niet alleen een regelmatige samenwerking met S.O.E., maar ook met het B.I. van *Somer*. En ook met S.I.S., of had u daar minder mede te maken?

A. Daar had ik niets mee te maken.

22507. **De Voorzitter:** Daar had alleen *Somer* mee te maken?

A. Ja. Ik heb wel eens met de man van S.I.S. gesproken en ook wel eens met hem gegeten, maar ik heb nooit dienstverhouding met hem gehad, want als ik dat gedaan had, dan had ik natuurlijk danig op de tenen van *Somer* gestaan. Maar dat had ik ook niet nodig. Dat kon *Somer* wel doen. Dat laat ik hem graag doen. Maar met *Somer* heb ik altijd contact gehad, omdat ik tegen hem zei: „Kijk eens, vriend, als jij een man dropt en ik een man drop, dan moeten die elkaar niet in de wielen zitten, die moeten van elkaar weten." Als een jongen gedropt wordt in Nederland en die loopt morgen tegen een ander op en die zegt: ik ben gisteren uit Londen gekomen, en die man zegt, wie is dat nu, dan moet hij dit weten; als *Somer* dat doet, dan moet hij dat niet geheim houden, dan moet die man van mij dat weten. Zodat, als zij elkaar tegen komen: o ja, je bent er ook, dan weet hij, dat hij niet verraden wordt door die kerel.

22508. **De Voorzitter:** Dat zegt u nu op het ogenblik, maar het is toch ook niet juist, dat een gedropte agent als het ware in een boekje heelt staan, welke andere agenten er rondwandelen?

A. Dat is de bedoeling niet. Maar als zij zo ongeveer gelijk gedropt worden.

22509. **De Voorzitter:** U bedoelt alleen degenen, die in dezelfde tijd gedropt worden?

A. Ja. Althans wij moeten her in elk geval weten. En hij moet het van ons weten. En wij hebben zelfs zijn mensen wel gedropt, als hij geen gelegenheid had, want wij hadden meer gelegenheid; wij kregen meer gelegenheid om mensen te droppen. Hij was voor inlichtingen, maar wij waren voor actie.

22510. **De Voorzitter:** U had vlottere medewerking op dit punt van de Engelsen?

A. Ja, van de Engelsen. Wij hadden veel meer.

22511. **De Voorzitter:** U had prioriteit?

A. Ja, omdat zij ons belanggenoten vonden, want *Somers* inlichtingen waren voor de Hollandse Regering, maar ons werk was voor de geallieerden.

22512. **De Voorzitter:** De heer *Klijzing* hier heeft ons enige cijfers gegeven, die inderdaad nogal van betekenis waren. Hij heeft gezegd, dat in de periode van B.B.O. tegen de honderd agenten gedropt zijn. En dat er op 600—700 vluchten — als ik mij goed herinner — een 300 droppings in totaal hebben plaats gevonden van agenten en materiaal. Klopt dat?

A. Ja, dat klopt. Hij was actief. Die cijfers kan ik niet precies controleren en als hij dat gezegd heeft, kunt u aannemen, dat dit juist

is. Hij was een geweldig actieve man. Hij had de volle medewerking..... Hij was elke dag op zijn bureau en ging geregeld naar die mensen toe, ik stuurde hem er naar toe, omdat ik dat zelf niet allemaal kon doen, maar het was ook beter, wanneer hij dat deed.

22513. De **Voorzitter:** *Klijzing* onderhield het contact met *Dobson* of wie deed dat?

A. *Klijzing* en *de Graaf* en ik. Als men generaal is, staat men wel een beetje op een hoger standpunt dan een overste en hij vindt zich dan te hoog om daar elke dag zo compagnon mee te zijn, maar ik deed het toch wel met hem.

22514. De **Voorzitter:** Maakte u de besprekingen over de telegrammen en zo dus niet mee?

A. Ik zag wel de resultaten er van, maar ik maakte het zelf niet mee.

22515. De **Voorzitter:** Maar u weet wel hoe de telegrammen, die u kreeg van de S.O.E., er uit zagen?

A. Ja.

22516. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stel fotokopieën van telegrammen, die bij de dienst van de *Bruyne* zijn binnengekomen, en nu wilde ik u vragen: zagen die van u er nu anders uit dan deze?

A. Ja, die zagen er wel anders uit, die waren lang niet zo mooi verzorgd, mijn telegrammen; dit is kunstmatig.

22517. De **Voorzitter:** Kunt u hieraan zien of er iets mis is of niet mis is?

A. Ja, ik weet niet of het mis is, maar het ziet mij er veel te mooi uit.

22518. De **Voorzitter:** Goed, maar dat bedoel ik niet. Hier staat niets bij, geen opmerkingen.

A. Nee, geen opmerkingen. Dat is een ontvangen telegram, helemaal afgewerkt. Dat is helemaal niet gecontroleerd, gecheckt, dat is een dwaas telegram. Ik dacht, dat het een afschrift was van een telegram. Het is een bepaald afgewerkt zaakje.

22519. De **Voorzitter:** Dat is blijkbaar wat zij kregen.

A. Dat moet gecheckt worden natuurlijk, daar is geen enkel kenteken op.

22520. De **Voorzitter:** U wilt zeggen: dit is waardeloos?

A. Ja, dit is waardeloos. Ten minste, zoals het hier ligt wel.

22521. De **Voorzitter:** Dus op uw telegrammen stonden wel dezelfde opmerkingen over de checks?

A. Ja, daar stonden opmerkingen over de checks op, dat zetten zij er op. Maar ik weet niet, hoe *de Bruyne* dat deed, daar weet ik allemaal niets van.

22522. De **Voorzitter:** Hier hebt u nu een voorbeeld, hoe hij dat deed.

A. Ja, maar hij kan het wel op een apart papiertje hebben gezet.

22523. De **Voorzitter:** Dit zijn telegrammen, die wij gefotokopieerd hebben, zoals zij daar waren.

A. Die heeft hij van de Engelsen gekregen. Hij ontvangt bij wijze van spreken zelf geen telegrammen.

22524. De **Voorzitter:** U kreeg ze ook van de Engelsen?

A. Ja, maar wij stuurden ze zelf.

22525. De **Voorzitter:** Hoe bedoelt u?

A. Wij maakten zelf de telegrammen. Wij kregen ze van de Engelsen.

22526. De **Voorzitter:** Een ontvangen telegram kreeg u toch ook van de Engelsen?

A. Ja.

22527. De **Voorzitter:** Maar u kreeg ze van de Engelsen in zodanige vorm, dat aangegeven was, hoe het met de checks stond?

A. Ja, hoe het met de checks stond: „Check in orde”, enz

22528. De **Voorzitter:** Ja, en bij M.I.D. kregen zij ze blijkbaar zo.

A. Ik heb nog nooit zo'n mooi telegram gezien. Zo netjes, .zonder enige opmerking er bij.

22529. De **Voorzitter:** Dus met andere woorden: U trekt hier de conclusie uit, dat, als zij de telegrammen zo kregen, zij ook zelf niet de minste controle hadden of een agent in handen van de Duitsers was of niet?

A. Nee, dat konden zij niet hebben. Ze hebben ten slotte wel gemerkt, dat ze allemaal in handen van de Duitsers waren, want dat zeiden zij tegen mij.

Maar dat zijn allemaal dingen, die vóór mijn tijd zijn gebeurd. Ik weet er natuurlijk betrekkelijk weinig van.

22530. De **Voorzitter:** Bij ons vond door de opheffing van het bureau van *de Bruyne* en de oprichting van het B.B.O. een reorganisatie plaats. Hebt u er iets van gehoord, dat er tegelijkertijd bij de tegenspeler, dus bij S.O.E., ook een reorganisatie had plaats gevonden?

A. Ja. Zeker.

22531. De **Voorzitter:** Als u mij daar eens iets van vertelt. Weet u daar iets van of niet?

A. Ik weet er van.....

22532. De **Voorzitter:** Met een nieuwe man, op dezelfde tijd gekomen .....

A. Een nieuwe man, net op dezelfde tijd gekomen, zij hebben daar de boel blijkbaar gereorganiseerd. Daar was een man *Bingham*, die is weggegaan. Die heb ik nooit gezien.

22533. De **Voorzitter:** En weet u wat er met *Bingham* gebeurd is?

A. Neen, dat weet ik niet. Die heeft vermoedelijk een andere betrekking gekregen.

22534. De **Voorzitter:** Maar nu heeft b.v. *de Bruyne* tegen u gezegd: „Het is hier hopeloos mis, de dienst is gepenetreerd en de agenten zijn in handen van de Duitsers gevallen.” Heeft *Dobson* u nu ook niet eens iets van die zelfde aard gezegd (*Dobson* was het hoofd van wat men noemt The Dutch Section van de S.O.E.) en tegen u gezegd, de Dutch Section van de S.O.E. is ook juist gereorganiseerd in verband met de dingen, die mis zijn gegaan?

A. Neen, dat heeft hij tegen mij niet gezegd, misschien wel tegen die andere heren, ik sprak hem nu niet zo veel. Ik sprak meer zijn chef, de generaal, die zei echter niet veel, wist vermoedelijk ook niet veel. Zij laten het in de regel maar door een mijnheer doen en die generaals, die daar boven staan, zijn meer de ornamenten.

22535. De **Voorzitter:** Gold dat ook voor u?

A. In zekere zin wel. Als ik met die generaal wel ben, en daar zorgde ik voor, dan zorgde hij, dat zijn personeel met mijn personeel werkte, en dat is al veel, maar ik nam ten slotte beslissingen en droeg de verantwoording.

22536. De **Voorzitter:** U hebt dus, als ik goed begrijp, deze zaak in hoofdzaak bekeken als een zaak van goede organisatie en goede verhoudingen?

A. Ja. En ik heb gedacht: ik moet gebruik maken van de mensen, die er verstand van kunnen hebben. Ik zelf heb dat niet en als ik nu weer een Nederlandse officier neem, heb ik daar ook niets aan.

22537. De **Voorzitter**: En hebt u zich ook nog verdiept in de technische bijzonderheden van de dienst? Wij hebben het nu over die telegrammen gehad. Hebt u zich ook verdiept in die kwesties van codes en checks?

A. Ja, verdiept niet, maar ik weet er toch wel iets van. Ik weet niet wat u daarvan weten wilt. U bedoelt die zenders?

De **Voorzitter**: Bij voorbeeld.

A. Ja, de zenders werden meegegeven. Hoe zo'n zender werkt, dat weet ik niet.

22538. De **Voorzitter**: Hebt u in uw periode wel eens geconstateerd, dat de een of andere agent door de Duitsers werd gevangengenomen en dat de Duitsers dan probeerden om, precies zoals zij het bij het England-Spiel hadden gedaan, met uw dienst een z.g. „Spiel” op te zetten?

A. Dat hebben zij wel eens geprobeerd, maar dat werd gauw bemerkt.

22539. De **Voorzitter**: Aan de hand van die checks?

A. Ja, want zij kenden die checks precies. Zij konden dat beter dan ik, want als ik zo'n telegram zie, zeg ik, ja ....., maar zij voelden het als het ware, omdat zij er zelf mee gewerkt hadden. *Klijzing* en de *Graaf* waren daar zeer in geverseerd en die legden het mij dan ook uit. Het was hoogst interessant. Het was een geluk, dat ik die mensen had, want ik was er misschien ook ingelopen, omdat ik geen ervaring had op dat gebied. Maar dat is blijkbaar goed gegaan, want zij hebben er betrekkelijk weinig ongelukken mee gehad.

22540. De **Voorzitter**: Inderdaad. Was die verhouding, die u had met S.O.E., ook zo, dat uw dienst buiten de opleiding werd gehouden?

A. Neen, want wij waren daar zeer in geïnteresseerd en wij gingen er zelf naar toe en wij hadden daar ook, wat de Engelsen noemden, „a finger in the pie”. Het was als het ware één bureau.

22541. De **Voorzitter**: U had zelfs een tijd. meen ik, de op te leiden mensen in een eigen huis? Of was dat alleen bij het B.I. het geval?

A. Ja zeker, daar zorgden wij voor. Mijn doel was om te zorgen, dat die twee bureaux als het ware Cén bureau werden, en dat werden zij. Zij werkten alsof het een bureau van hetzelfde land was. Zij hadden geen geheimen meer en werkten innig samen. Dat is de enige manier om iets goeds voor elkaar te krijgen.

22542. De **Voorzitter**: De codes kende u natuurlijk niet?

A. Neen.

22543. De **Voorzitter**: Dat was ook niet nodig. Het was zelfs beter, dat u ze niet kende?

A. Ja.

22543. De **Voorzitter**: Dat behoorde dus het geheim van de codekamer te blijven?

A. Ja.

22545. De **Voorzitter**: Maar werden de opdrachten, die een agent meekreeg, en al dergelijke dingen wel volledig met uw dienst besproken?

A. Deze maakten wij als het ware. Wij keken die opdrachten in.

22546. De **Voorzitter**: Ook bij het B.B.O.? Ik bedoel: bij het 131. kan ik mij dat volkomen begrijpen, want B.I. moest informatie inwinnen in het bezette gebied, terwijl het daarentegen bij het B.B.O. ging om sabotage-opdrachten, die verband hielden met de algemene oorlogvoering, dus ook met die van de Engelsen. Ik kan mij daarom voorstellen, dat de Engelsen bij het opstellen van deze opdrachten grote zeggenschap wilden hebben.

A. Zij maakten de opdracht aanvankelijk. Dan kwam het bij ons. Dan schrapten wij er in wat wij wilden schrappen, wat voor ons nadelig kon zijn en voegden er aan toe wat voor ons voordelig was.

22547. De **Voorzitter**: Het werd dus volledig besproken?

A. Absoluut volledig besproken. *Klijzing* ging 's morgens om een uur of half tien naar dat Engelse bureau toe en bleef daar de hele dag. Dat deden zij dan allemaal samen. Zij maakten samen die opdrachten.

22548. De **Voorzitter**: En de *Graaf*?

A. En de *Graaf* net eender. Toen ik dat bureau kreeg, zei ik: ja, het is hopeloos gepenetreerd, maar heb je nu mensen, die je vertrouwen kunt en die je er naar toe kunt sturen? De *Graaf* zei: ja, ik weet er twee. Die zijn uitstekend (ik ben nu de naam *vergeten*), trouwens, die namen waren allemaal schuilnamen, die vergeet ik natuurlijk. Hij zei: ik heb drie mannen, die ik persoonlijk ken. Daar heb ik mee samengewerkt, dus die ken ik volledig. Ik zei: stuur die nu naar Holland toe, drop ze daar, maar zij mogen niets doen, maar zij moeten ons seinen wat fout is en wat goed is, waar wij dus verder kunnen gaan.

22549. De **Voorzitter**: Wie waren die drie mensen?

A. Ik zou het wel na kunnen gaan, ik heb daar geen aantekeningen van. Dat is een opdracht, die ik uitsluitend alleen aan ons bureau gaf, daar hadden de Engelsen niets mee te maken. Dat hebben zij ook goedgekeurd, dat is verstandig om dat zo te doen, als die zaak zo hopeloos gepenetreerd is. Die lui zijn gegaan en hebben ook geseind. Dat kunnen wij doen en dat... Eén of twee daarvan zijn teruggekomen en hebben gesproken met ons. Dat waren mensen, die kwamen geregeld over. *Bialosterski* b.v., een Amsterdammer, die zag ik elk ogenblik voor mijn neus. Ik zei: hoe kom je hier weer? Ja, ik ben weer eens uit Holland weggegaan.

22550. De **Voorzitter**: Hoe kwamen zij dan terug? Over land?

A. Over land. Via Gibraltar. Dan waren zij er zo. Zij hadden soms zeer moeilijke tochten, maar zij kwamen er. Die B. was de man, die altijd wilde hebben, dat ik dat Kleykamp in elkaar sloeg. En dat wilde de *Bruyne* niet doen. Hij zei: ik doe dat niet, want er gaan zoveel mensen mee naar de maan; als zij Kleykamp gaan bombarderen, dan bombarderen zij de helft van de Scheveningse weg en de hele buurt en al die onschuldige Hollanders, ik kan het niet op mijn geweten krijgen. En die *Bialosterski* heeft mij er toe overgehaald en gezegd: doe het nu maar.

22551. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heet die mijnheer?

A. *Bialosterski*. Later is hij hier gesneuveld in een gevecht met Duitsers. Hij was ten slotte onvoorzichtig, hij was een geweldige „gladjanus” en een geweldig handige kerel. Hij kwam mij later vertellen van dat bombardement, want hij had het meegemaakt. Toen hij hoorde, dat het zou gebeuren, heeft hij zich weer in Holland laten droppen, heeft de Hollanders hier verteld, dat het zou gebeuren, en hij wilde het ook wel eens zien. Toen kwam hij mij in Londen weer vertellen hoe het gebeurd was. Ik vroeg: hoe weet je dat zo precies? Oh, ik stond in het Vredespaleis. Ik moet u zeggen, ik heb aan het hoofd van dat B.B.O. gestaan, ik heb al die mensen gezien en ik heb ook wel tegen hen gezegd: het is voor mij een hele dienst. maar het onaangename, dat ik heb meegemaakt, is voor mij uitgewist door het genot om aan het hoofd te staan van die kerels. Dat ik dat heb mogen meemaken, daar ben ik zeer dankbaar voor; dat ik die lui heb mogen sturen, die jonge kerels, die dit uitsluitend uit vaderlandsliefde gedaan hebben — men mag het avontuurlijk noemen, maar het is toch wel wat om daar gedropt te worden en daar te gaan vechten en het leven te wagen —, daar heb ik het grootste respect voor en ben zeer dankbaar, dat ik aan het hoofd van die dienst heb mogen staan.

22552. De **Voorzitter**: Waar haalde u de agenten vandaan?

A. Zij kwamen er zelf om. Het waren Engelandvaarders. Zij kwamen naar Engeland en hadden daar een club die „Oranjehaven” heette en daar woonden zij. Daar kon je ze vandaan halen.

22553. De **Voorzitter**: Maar dat moest toch wel met de nodige voorzichtigheid gebeuren? Het was geen recruterings, waarvoor men een bekendmaking neer kon hangen!

A. Zo deden we het ook niet. *De Graaf* kende enkele van die mensen en ging daar eens naar toe en dat waren lui, die met hem in verband hadden gestaan vroeger en die samen gewerkt hadden in de ondergrondse beweging. Alle lui, die daar kwamen, werden eerst aan een geweldig onderzoek onderworpen door de Engelsins. Wij hadden daar niets mee te maken.

22554. De **Voorzitter**: Weet u ook iets van de organisatie van de Engelse diensten, S.I.S. en S.O.E., af? Of hebt u er nooit veel van gemerkt, hoe of die georganiseerd waren?

A. S.O.E. was de dienst van *Dobson*. Daar weet ik alles van af. Die werkte precies eender als wij. Maar die had een afdeling voor Holland, België en Frankrijk en *Dobson* was voor Holland. De andere werkten ongeveer hetzelfde.

22555. De **Voorzitter**: Was het ontvangstation, waar de berichten ontvangen werden, een algemeen station, dat zowel voor S.T.S. als voor S.O.E. dienst deed, of hadden deze diensten ieder afzonderlijk een ontvangstation?

A. Die hadden een verschillend ontvangstation.

22556. De **Voorzitter**: Zij hadden dus niet hetzelfde ontvangstation?

A. Neen, zij hadden ieder een eigen ontvangstation.

22557. De **Voorzitter**: Dus dat weet u zeker?

A. Zeker wil ik natuurlijk niet zeggen, maar ik zou zeggen: dat weet ik zeker. Ik heb het nooit gezien, maar ik heb toch altijd die indruk gekregen.

22558. De **Voorzitter**: Waar werden de telegrammen gedecodeerd? Niet op het ontvangstation waarschijnlijk?

A. Neen, op het bureau van S.O.E. en op ons bureau.

22559. De **Voorzitter**: Geschiedde het decoderen ook bij u?

A. D.w.z. onze mensen waren daarbij. Geen onbevoegden konden daarbij, maar onze mensen kwamen daarbij. Die gingen daar naar dat bureautje toe en decodeerden het.

22560. De **Voorzitter**: Dus die deden mee aan het decoderen?

A. Ja zeker.

22561. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat alle secties van S.O.E., de Franse, de Belgische, de Poolse, de Hollandse, enz., bij elkaar zaten?

A. Neen, ik heb er nooit anders dan *Dobson* gezien met een paar andere lui, die .....

22562. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, ...

A. Het is mogelijk, dat zij in hetzelfde huis hebben gezeten, maar ik heb er nooit andere lui gezien.

22563. De **Voorzitter**: Dus „de Dutch Section van S.O.E.” zat afzonderlijk?

A. Ja.

22564. De **Voorzitter**: En daar geschiedde de decodering?

A. Ja zeker.

22565. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En onze mensen hadden daarbij ook toegang?

A. Onze mensen kwamen daar ook.

22566. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: B.v. de heren *de Graaf* en *Klijzing*?

A. Ja, ik zal maar zeggen: wij hadden ons bureau hier in deze kamer en zij hadden een huis „Het Gouden Hoofd”. Dan hadden zij in „Het Gouden Hoofd” 2 of 3, 4 kamers en daar zaten alle mensen, waar ik ooit mee in aanraking ben geweest. Met die Belgen en Fransen heb ik nooit iets te maken gehad.

22567. De **Voorzitter**: Voor een vergelijking met S.O.E., toen dit tegenspeler was van de dienst van *de Bruyne* — aangenomen dat S.O.E. toen ook zo georganiseerd was —, is het wel van belang om even dit schema vast te houden. Verschillende van onze diensten hebben samengewerkt met S.I.S. B.v. B.I. en, als ik goed ben ingelicht, ook de Inlichtingendienst van de eerste jaren, 1940 en 1941. Met S.I.S. zijn nooit grote moeilijkheden geweest, de agenten van B.I. zijn ook nimmer bij de dropping gearresteerd, kortom, bij S.I.S. is het goed gegaan. Vandaar, dat ik even vroeg of S.O.E. en S.I.S. verschillende ontvangstations hadden, begrijpt u wel?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Als dat waar is, dan is, voor zover het betreft het ontvangstation, de zaak althans gelocaliseerd tot het ontvangstation van S.O.E. Wanneer het decoderingssysteem bij S.O.E. in de tijd van *de Bruyne* ook zo was als in uw tijd, dan zijn de fouten, die eventueel bij de Engelsins gemaakt zijn bij de decodering, waarschijnlijk ook te localiseren, en wel tot de Dutch Section van S.O.E. Daar zaten echter de mensen van de dienst van *de Bruyne*, in tegenstelling tot de toestand ten tijde van het B.B.O., niet bij, laten wij dat even vaststellen.

A. Daar zaten zij zeker niet bij.

22568. De **Voorzitter**: Zo bezien, is het niet onwaarschijnlijk, dat eventuele fouten, bij de Engelsins gemaakt, gelocaliseerd zijn gebleven tot de Dutch Section van de S.O.E. Dus tot de afdeling, die onder de leiding van *Bingham* stond.

A. Dat kan heel goed,

22569. De **Voorzitter**: Dan behoeven het geen algemene fouten van S.O.E. te zijn geweest.

A. Neen, volstrekt niet. Dat kan heel goed een lokale kwestie geweest zijn van het bureau *Bingham*. Dat zal ook wel zo geweest zijn, denk ik.

22570. De **Voorzitter**: Er blijft echter een groot raadsel. We kunnen vermoedelijk wel tot een conclusie komen met betrekking tot de fouten aan de Nederlandse kant. Waarschijnlijk zijn die fouten hoofdzakelijk te herleiden tot één, nl. dat men te weinig deskundigheid had en daardoor ook te weinig prestige om de dienst een positie te verzekeren tegenover S.O.E. Dat is eigenlijk de zaak.

A. Ja. Dat is eigenlijk de zaak.

22571. De **Voorzitter**: Maar dat verklaart natuurlijk de mogelijkheid van het England-Spiel nog geenszins, want al had de dienst van *de Bruyne* niet voldoende positie tegenover de Engelse dienst, indien bij de Dutch Section van S.O.E. alles feilloos verliep en men lette daar dus goed op de security-checks, dan was er nog niets gebeurd.

A. Uit uw redenering volgt, dat de fout moet hebben gelegen bij de Engelse sectie.

22572. De **Voorzitter**: En bij de Nederlanders, omdat die.....

A. Bij de Nederlandse Sectie van de Engelse Afdeling.

22573. De **Voorzitter**: En bij de Nederlandse dienst, die er niet voldoende opzat, want de Nederlandse dienst had dan moeten doen wat uw dienst steeds heeft gedaan, te weten zelf met de Engelsins .....

A. Maar dat konden zij niet gedaan krijgen. Hoe dat kwam, weet ik niet. Dat begrijp je toch niet, dat zij dat niet hebben gedaan kunnen krijgen. Dat deden zij niet.

22574. De **Voorzitter**: U hebt het andere meegemaakt. Kunt u er geen verklaring van geven, waarin dit zit? Waarom zij dat niet gedaan konden krijgen?

A. Ik kan het alleen zo verklaren, dat zij die mensen op een of andere manier geforceerd hebben, niet voldoende geweten hebben hoe met de Engelsen om te gaan. Wat bij ons in Holland in militaire kringen b.v. juist is, flink zijn, dat gaat niet op in het verkeer met de Engelsen, dat kan de reden geweest zijn, maar het kan ook een andere reden geweest zijn. Ik weet het niet. Maar zij deden hun best en deden wat zij konden en de Bruyne was een buitengewone man. IJverig. Ik vond het een heel prettige man.

22575. De Voorzitter: Als de zaak inderdaad blijkt zo te liggen, kunnen wij misschien zover komen, dat wij kunnen aangeven, wat bij de Nederlandse dienst anders had behoren te zijn. Maar dan hebben wij nog niet de volledige oplossing van dit mysterie, omdat zonder fouten bij de Engelsen het toch niet zo ver was gekomen. U zegt, dat u zo goed met Engelsen om kunt gaan.

A. Pardon, dat heb ik niet gezegd. Ik heb wel gezegd wat fout is bij de Engelsen.....

22576. De Voorzitter: U hebt het langs een omweg gezegd. U hebt gezegd, hoe men met Engelsen om moet gaan en u hebt verder verklaard, dat het bij uw dienst goed liep. Daaruit mag ik wel de conclusie trekken, dat u met de Engelsen.....

A. Ik heb niet bedoeld om dat te zeggen.

22577. De Voorzitter: Hoe dat zij, u kent dus de Engelse verhoudingen, de militaire verhoudingen en de verhoudingen bij de geheime dienst. Bestaat er naar uw oordeel een mogelijkheid voor een commissie als de onze om ook in dit laatste mysterie door te dringen, nl. wat er eventueel fout is gegaan bij de Nederlandse Sectie van S.O.E.?

A. Ik denk niet, dat u daar de gelegenheid voor krijgt. Dan zult u bij de Engelsen belanden.

22578. De Voorzitter: Daarom vraag ik wat uw visie daarop is. Bestaat daar een mogelijkheid of komen wij daar aan een deur, die gesloten blijft?

A. Ik denk, dat u daar aan een gesloten deur klopt. Want als het fout is geweest, als zij iets mis hebben gedaan, dan laten zij het zeker niet weten.....

22579. De Voorzitter: Dat is ook een Engelse eigenschap wilt u zeggen?

A. Ja, en als het goed is geweest, dat het alleen bij ben is geweest, dan zeggen zij: „Nu ja, wij houden er niet van,“

22580. De Voorzitter: Dan lopen zij er ook niet mee te koop?

A. Neen, ik denk niet, dat het zal lukken. Het zou kunnen gebeuren, maar ik denk, dat het mislukt. Ik geef dat niet veel kans. Op dat gebied valt plotseling het gordijn en is het afgelopen. Dan kun je daar bij wijze van spreken nog een jaar of drie over schrijven, maar dan kom je nooit verder.

De Voorzitter: Dat is niet erg bemoedigend.

A. Neen, dat is het ook niet, maar ja.....

22581. De Voorzitter: De feiten zijn zo?

A. Ja, maar vindt U het noodzakelijk om dat te weten? Dat is een andere kwestie. Is het noodzakelijk voor ons dat te weten?

22582. De Voorzitter: Het is zo, dat de Nederlandse publieke opinie nu eenmaal erg ontdaan is over hetgeen er zo geleidelijk aan het licht is gekomen over het England-Spiel. U moet u goed voorstellen, dat het voor de Nederlandse publieke opinie ten slotte nog een andere zaak is dan voor de Engelsen. Dezen vinden het ook wel erg, dat al die parachutisten in handen van de Duitsers zijn gekomen en het leven hebben verloren, maar er komt voor de Nederlanders nog iets anders bij, nl., dat door dit England-Spiel ook honderden illegale werkers, die op de een of andere wijze in contact stonden met die parachutisten, het leven verloren hebben. Daardoor heeft deze zaak hier een nog veel grotere betekenis gekregen. Er heeft hier een getuige gezegd, dat de Engelsen het niet zullen begrijpen, dat wij ons over de zaak van het England-Spiel zo druk maken, want voor de Engelsen is het eenvoudig een operatie, die minder goed verlopen is,

gelijk wel meer in de oorlog is voorgekomen. Maar voor de Nederlanders ligt het enigszins anders. Nu heeft deze Parlementaire Enquêtecommissie als een van haar opdrachten de taak om ook hier licht te verschaffen. Ik geloof wel, dat aan de hand van de vele getuigenverklaringen en van de vele gegevens, die wij hebben kunnen verzamelen — want wij hebben ook uit de betrokken archieven heel wat opgediept —, wij, voor zover het de Nederlandse instanties betreft, er wel in zullen slagen tot een vrij nauwkeurige vaststelling te geraken van datgene, wat minder goed is geweest, maar dan blijft het feit, dat niet alles opgehelderd is, dat er een duister punt blijft zitten. Zouden wij ook dat kunnen ophelderen, dan wordt deze geheimzinnige zaak zo helder als glas. Ten minste, zo zie ik het op het ogenblik.

A. Ja, dat begrijp ik heel goed. U weet nu precies hoe het bij de Hollanders is geweest; men komt tot de conclusie, dat, als al die dingen zijn voorgekomen, het England-Spiel nooit zo geraffineerd kan zijn gespeeld, wanneer er ook niet aan Engelse kant grote fouten zijn geweest, en dan moet daar ook iets gehaperd hebben. En nu wilde u weten, wat er daar gehaperd heeft. Ik geloof wel, dat er daar wat gehaperd zal hebben, alhoewel ik er persoonlijk niets van weet, maar door deductie kom ik tot die overtuiging. Maar om nu te weten wat er gehaperd zal hebben, ik denk niet, dat de Engelsen dat zullen zeggen. Neem aan, dat daar een verrader heeft gezeten, dat kan natuurlijk, dat zeggen zij nooit.

22583. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Op welke manier zou het dan verraden kunnen zijn? Hoe zou u dat theoretisch zien?

A. Op die Engelse afdeling?

Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Ja.

A. Die niet rapporteert wat hij hoort of verkeerd rapporteert of die opzettelijk ..... ja, men kan verrader zijn en dat men geld ontvangt, men kan verrader zijn om allerlei andere redenen. Het lijkt mij vreemd, maar het kan bijna niet anders of dat is het geweest. Wat kan het anders zijn geweest? Stomheid kan het niet zijn, want het zijn allemaal handige kerels.

22584. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Dus u dacht toch wel aan verraad?

A. Mijn conclusie na hetgeen de Voorzitter zegt, is, dat er in dit geval alleen aan verraad gedacht kan worden, dat er een spion heeft gezeten.

22585. De Voorzitter: En dan een spion — laten wij dat even goed begrijpen —, een Duitse spion in Engeland, die hoogstwaarschijnlijk alleen interesse had voor de Nederlandse Sectie van S.O.E. Daar zit een indicatie in.

A. Ja, natuurlijk. Maar u zult het met mij eens zijn, dat, wanneer dat gebleken is in Engeland, het dan heel moeilijk is voor de Engelsen om daarover te spreken tegen buitenlanders, hoewel het voor ons van belang is. Zij zullen echter altijd blijven zeggen: „Die operatie is mislukt. Wij begrijpen, dat jullie dat beroerd vinden, maar wij kunnen er niets aan doen. Iedereen maakt fouten.“ Ik weet niet hoe u dat zou willen proberen.

De Voorzitter: Dat weet ik ook nog niet. Vandaar, dat ik u die vraag stelde.

A. Ik weet niet of de militaire attaché daar iets aan zou kunnen doen. Het is allemaal al weer zo oud.

22586. De Voorzitter: Enfin, dat zullen wij eens moeten bekijken. Maar in ieder geval, u vindt het, de verhoudingen kennende, niet iets, dat erg gemakkelijk lijkt?

A. Het lijkt mij zeer moeilijk.

22587. De Voorzitter: Bijna een onbegonnen zaak?

A. Ja, het lijkt misschien gemakkelijk, maar ik geloof het niet.

22588. De heer **Algera**: Gingen er ook destijds geruchten bij de Nederlandse instanties te Londen over de mogelijkheid van verraad?

A. Daar heb ik nooit iets van gehoord. Ik heb nooit van verraad horen spreken, van de Nederlandse kant zelfs nooit gehoord.

22589. De heer **Algera**: Dus er is ook nooit over gesproken, waarom b.v. *Bingham* overgeplaatst is en waarom *Dobson* op zijn plaats is gekomen?

A. Wij dachten, dat het was, omdat zij ruzie met elkaar hadden, want *Bingham* had ook ruzie met S.O.E.

Wij dachten, dat zij er andere mensen in wilden hebben. Wij dachten toen echter niet aan verraad, daar hebben wij helemaal niet aan gedacht.

22590. De Voorzitter: Hebt u daar straks niet gezegd, dat u verzekerd was, ik meen door *Dobson*, dat het bij S.O.E. ook mis gegaan was?

A. Dat heb ik niet gezegd.

De Voorzitter: Ik kan mij vergissen, maar ik dacht.....

A. Neen, dat heb ik niet gezegd, ik weet het ook niet. Ik heb het nooit van *Dobson* gehoord. Maar misschien heeft hij dat tegen *Klijzing* of *de Graaf* gezegd, maar tegen mij niet.

22591. De Voorzitter: Dat heeft hij tegen u gezegd?

A. Neen.

22592. De Voorzitter: Wist u, toen u de zaak overnam, reeds, dat het England-Spiel zo'n omvang had als tegenwoordig gebleken is?

A. Neen, daar wist ik niets van. Ik keek tegen dat geval aan als tegen een berg, want ik wist nergens van. Maar toen kolonel *de Bruyne* tegen mij zei: „Het is helemaal geopenetreerd”, vroeg ik: „Hoe komt dat?” „Ja, allemaal verraad.” Ik zei: „Verraad, wat voor verraad?” „Ja, van Hollanders.”

22593. De Voorzitter: In Nederland?

A. Ja, in Nederland. Ik vond het een ellendig geluid, want ik had niet verwacht, dat er zoveel Hollanders elkaar zouden verraden.

22594. De Voorzitter: Het verraad in Nederland was natuurlijk aanwezig, maar het blijkt nu uit het hele inzicht, dat wij in de zaak krijgen, dat zonder zeer ernstige fouten en misschien verraad aan de Londense kant de zaak niet die omvang had kunnen krijgen.

A. Niet die omvang had kunnen hebben. Maar ik dacht, dat het alles verraad was, hier in het land. Dat nam de *Bruyne* toen ook aan.

22595. De Voorzitter: In de loop der jaren is het dus nodig geweest in Londen een heel apparaat op te bouwen voor intelligence en sabotage om te werken in het bezette Nederlandse gebied. Het blijkt wel uit alles, wat wij er van vernomen hebben, dat men vóór 1940 aan deze mogelijkheden nimmer gedacht heeft, althans geen enkele voorbereiding in dezen heeft getroffen.

A. In Nederland? Neen, daar is nooit aan gedacht. Daar denken Nederlandse militairen niet aan. Ja, er is aan zoveel dingen, die gebeurd zijn, niet gedacht.

22596. De Voorzitter: Hebt u het vóór 1940 ook nooit in uw overwegingen betrokken?

A. Als wij eenmaal bezet zouden zijn, wat wij dan zouden moeten doen?

De Voorzitter: Ja.

A. Nooit in de vorm, die het aangenomen heeft. Neen, ik geloof niet, dat wij daar ooit over gedacht hebben. Het is wel jammer, maar zij hebben het goed gedaan niettemin in Nederland.

22597. De Voorzitter: Wie?

A. De Nederlanders hebben het goed gedaan.

22598. De Voorzitter: Ja, maar ik bedoel nu meer de diensten, die van uit Engeland inlichtingen moesten verwerven en sabotage-agenten afzetten.

A. Ja, maar ik heb idee, dat zij dit in andere landen ook nooit zo van te voren hebben bekeken. Ik geloof, dat dit allemaal gedurende de oorlog is begonnen.

22599. De Voorzitter: U bedoelt, dat in de oorlog 1914—1918 dergelijke dingen niet in die omvang .....

A. Neen, lang niet. Wij hadden in de oorlog 1914—1918 toch het bezette België. Daar hebben wij nooit iets van die aard gehoord. Ja, wel eens een enkele keer een beetje ruzie, en dan hebben zij nogal wat mensen neergeschoten, maar zo'n echte doorgefourneerde ondergrondse beweging .....

22600. De Voorzitter: Ja, maar ik bedoel niet de ondergrondse beweging, ik bedoel de verbinding van buiten met het bezette gebied, diensten, die werkten met vliegmaachines, met droppings, met agenten, met zendstations en zendapparaten?

A. Dat deden ze vroeger ook niet, want toen was de gelegenheid er niet zo goed voor. Met vliegmaachines kan men natuurlijk veel meer bereiken dan wanneer men die niet heeft.

Je kunt ook met postduiven werken. Zij hebben hier wel inlichtingen gehad. In België in de vorige oorlog moesten zij over de draad heen berichten brengen. Die berichten werden verzameld in het noorden van België en dan was er iemand, die over die draad wist te komen, dan kwam dat in den Haag en ging het van den Haag verder. Nederland was een vrij land en kon dit dus doen, maar wij hadden in deze oorlog geen neutrale landen, die daarvoor geschikt waren; Zwitserland lag te ver weg.

22601. De Voorzitter: U wilt zeggen, dat men in die tijd eigenlijk niet verder kwam dan wat men in de laatste oorlog noemde de landsverbindingen b.v. over Zwitserland en over Zweden, die ten dele te vergelijken zijn met wat men in de vorige oorlog had. Hetgeen er in de laatste oorlog is geschied, moet men beschouwen als een nieuwe verworvenheid van de moderne techniek en van de moderne totalitaire oorlog.

A. Wij hebben nooit gerekend op de parachutisten, die gedropt zijn, niet waar, in Holland. De militairen hebben zich daar nooit rekenschap van gegeven, zij lachten er een beetje om, en zeiden: ach, parachutisten! Daar deden zij niet aan. Maar toen zij kwamen, was het een geweldige kracht. Maar ik moet zeggen: zij hebben het goed gedaan, de Hollandse soldaten hier in Holland.

De Voorzitter: Dan ben ik hiermede aan het einde van wat ik u te vragen had. Als u meent, dat u nog iets hebt, dat voor ons van belang is, wil ik u echter gaarne de gelegenheid geven om dit nog te zeggen.

A. Ik geloof niet, dat ik hieraan iets toe te voegen heb.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

J. W. VAN OORSCHOT.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 JULI 1948

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS HENDRIK SCHILP,
oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kapitein-luitenant ter zee K.M.R.S.D.

Hij legt de eed af als getuige.

22602. De **Voorzitter**: Kunt u, om te beginnen, mij vertellen, wanneer en hoe u in Engeland gekomen bent?

A. Ik ben op 17 September 1941 overgestoken naar Engeland.

22603. De **Voorzitter**: U hebt dus nog geruime tijd hier in Holland verblijf gehouden?

A. Tot 17 September 1941.

22604. De **Voorzitter**: Was er een bepaalde aanleiding voor, dat u wegging? Ging u weg, omdat u er hier genoeg van had of omdat u dienst wilde nemen in Engeland, of ging u weg met een bepaalde opdracht?

A. Ik mag wel zeggen het is een mengelmoes van deze alle te zamen. In de eerste plaats had ik er schoon genoeg van en op de tweede plaats wilde ik dienst nemen en op de derde plaats ben ik in zekere zin ook naar Engeland gegaan met een opdracht.

22605. De **Voorzitter**: Van wie had u die opdracht gekregen?

A. Van de O.D.

22606. De **Voorzitter**: Hoe bent u naar Engeland gegaan?

A. Per motorboot.

22607. De **Voorzitter**: Van uit?

A. Tussen Grote Keeten en Callantssoog, vanaf het strand.

22608. De **Voorzitter**: Dat was een plaats, die blijkbaar wel meer daarvoor gebruikt werd.

A. Ik geloof niet, dat die plaats ooit meer gebruikt is.

22609. De **Voorzitter**: Ik heb het pas nog gehoord van de heer *Broekman*.

A. Ja, dat is een van de mensen, die met mij mee gegaan is.

De **Voorzitter**: Dat verklaart de hele zaak.

A. Wij waren met zijn vijven. Dat was *Broekman*, *Sanders*, de *Jonge*, *Emmer* en ik.

22610. De **Voorzitter**: In Londen bent u waarschijnlijk spoedig in dienst gekomen?

A. Neen. Ik ben in Londen, zoals gebruikelijk, eerst in de Patriotic School gekomen en daar ben ik na zeven dagen uitgekomen; daarna heb ik de gewone weg gevolgd, via Eaton Square, om bij de Nederlandse autoriteiten te komen; daarna heb ik getracht dienst te nemen, waar echter enige moeilijkheden aan verbonden waren. Ik heb daar een hele tijd rondgelopen, ongeveer drie weken.

22611. De **Voorzitter**: Maar u was van huis uit toch marine-officier?

A. Neen, ik ben koopvaardij-officier. Daarna heb ik mij tot mijn oude maatschappij gewend, de Koninklijke Hollandse Lloyd, en mijn oude inaatschappij heeft mij toen onmiddellijk een betrekking aangeboden. Hierop heb ik de heer *van 't Sant* verzocht mij vrij te geven, aangezien hij zijn beloften toch niet in daden om kon zetten. Hierna heb ik de toestemming gekregen om bij de Shipping in dienst te treden. Toen ben ik bij de Shipping gekomen, dat is de Netherlands Shipping and Trading Committee Ltd. in Londen, dat werd kortweg Shipping genoemd. Daar ben ik op het Crew Department gekomen. Op het Crew Department ben ik geweest bij de afdeling discipline van de kustvaart, totdat ik op 9 Februari 1942 het verzoek van de toenmalige kolonel *de Bruyne* ontving om op het hoofdkwartier van de Marine te komen. Ik heb toen kolonel *de Bruyne* daar bezocht en deze had de rapporten doorgezien, die bij onze overkomst opgemaakt waren en waarbij wij aangeboden hadden om het contact met Nederland tot stand te brengen, wat ook een van de redenen was geweest, waarvoor wij gekomen waren.

22612. De **Voorzitter**: U zegt: 9 Februari 1942. Op 5 Februari 1942 is mr. *Derksema* ontheven uit zijn functie van waarnemend hoofd van de C.I.D. en werd kolonel *de Bruyne* daarvan tijdelijk hoofd. Hij was dus waarschijnlijk op dat moment bezig om medewerkers te zoeken?

A. Waarschijnlijk, dat kan ik u niet zeggen.

22613. De **Voorzitter**: De data wijzen wel daarop.

A. Ja, ik ben 9 Februari 1942 als burger bij kolonel *de Bruyne* gekomen en hij heeft mij alleen verzocht of ik nog bereid was om mijn medewerking te verlenen om het contact met Nederland tot stand te brengen. Daar heb ik mij toen op beraden, aangezien ik nog al enige desillusies had gehad in Londen op dit gebied, maar na een lang gesprek met kolonel *de Bruyne* heb ik mij hiertoe bereid verklaard. Daarna heb ik op 20 Februari 1942 als burger een tocht naar Nederland gemaakt, ten einde mensen af te zetten. Bij deze gelegenheden is het, door de slschte voorbereiding, door de weersomstandigheden en moeilijke landverkenning, niet gelukt om mensen af te zetten. De mensen, die op deze tocht afgezet zouden worden, waren *Ernst de Jonge*, *Emmer*, *Radema* en nog een telegrafist, waarvan ik mij de naam niet meer herinner.

22614. De **Voorzitter**: Maar die zijn later toch wel afgezet?

A. Kijkt u eens, het punt, waar ik vandaan kwam uit Nederland, het noorden, kende ik speciaal goed en daar wist ik ook de mogelijkheden van. Ofschoon die mogelijkheden op dat moment natuurlijk alweer wat minder waren geworden, daar wij in September uit Nederland waren weggegaan en ik toen de omstandigheden zeer nauwkeurig kende, kon er in Februari zeer veel veranderd zijn. Ik heb daar toen inlichtingen over gevraagd, maar de inlichtingen, die mij toen verstrekt werden, waren zeer miniem. Ik heb toen b.v. luchtphoto's te zien gekregen van het betrokken gedeelte van het strand, die ook al weer drie maanden oud waren; deze waren van buitengewoon klein formaat, zodat ze ontzettend weinig zeiden. U zult misschien ook weten, dat een landing op het Nederlandse strand alleen maar mogelijk is bij zeer goed weer. Normaal gesproken alleen bij een oostenwind. De wind was die avond, of die nacht, van een windkracht 4 à 5 ongeveer en waaide uit N.W.-richting. Dus een landing was absoluut uitgesloten, althans met de middelen, waarover wij beschikten. Daarna is — nu spreek ik niet meer uit eigen ervaring, nu spreek ik op grond van hetgeen ik later in archieven heb gevonden — eerst op 23 Februari 1942, dit moet het ongeveer geweest zijn, de *Jonge* afgezet met *Radema* bij Katwijk aan Zee. Later is *Emmer* afgezet en hierbij is de man, die hen landde, in gevangenschap geraakt, een Engelse officier, met een Nederlandse matroos, dat was *Maarsen*.

22615. De **Voorzitter**: Geschiedde dat afzetten van *de Jonge* reeds onder verantwoordelijkheid van de dienst van kolonel *de Bruyne*? Deze is, volgens het Koninklijk besluit van 5 Februari 1942, op die datum hoofd van de C.I.D. geworden en u noemt 23 Februari 1942 als de datum, waarop het afzetten van *de Jonge* uiteindelijk geschied is. Men zou dat er uit kunnen afleiden, maar er zit een onduidelijk punt in, en wel het volgende. Wij hebben hier correspondentie, die afkomstig is van captain *Seymour* over *de Jonge*, die immers later gearresteerd is, bij welke gelegenheid de Duitsers nog even geprobeerd hebben om een Spiel op te zetten, wat niet gelukt is. *Seymour* behoorde echter niet tot de dienst, waarmee kolonel *de Bruyne* samenwerkte, want captain *Seymour* was van S.I.S. en de dienst, waarmee kolonel *de Bruyne* samenwerkte, was S.O.E. Ik begrijp daarom niet precies, hoe dat in elkaar zit.

A. Ik moet u op de voorgrond zeggen, dat ik met deze dingen slechts bekend ben door latere kennisgeving van de archieven. Ik heb deze landingspogingen gedaan, toen ik nog burger was en niet in militaire dienst; ik werd dus uitsluitend geroepen om een bepaalde opdracht uit te voeren, om iemand ergens af te zetten. De verdere achtergrond kende ik toentertijd niet. Later, veel later pas, ben ik bij deze dienst gekomen en toen pas heb ik inzage gekregen van een aantal bescheiden, waardoor ik een inzicht in deze zaken heb gekregen. Dus ik spreek hier uit de archieven, zoals ik ze ken, en uit de besprekingen, die hierover gevoerd zijn.

22616. De **Voorzitter**: Maar kunt u er een verklaring van geven?

A. Ja zeker, ik zeg dit alleen ter inleiding, omdat dit niet mijn eigen ervaring is.

De **Voorzitter**: Akkoord.

A. Kijkt u eens, in het allereerste begin, bij de benoeming van kolonel *de Bruyne*, was hij hoofd van M.V.T. (Militaire Voorbereiding Terugkeer). Toen hij hier enige tijd mee bezig was, misschien enige dagen, dat kan ik niet precies zeggen, bleek hem, dat hij deze taak niet uit kon voeren zonder dat hij over uitgebreide inlichtingen uit Nederland kon beschikken. Daartoe is toen een contact tot stand gekomen, ik weet niet op welke manier, met de man, die bij de Engelsen de Inlichtingendienst (de zuivere Inlichtingendienst) leidde.

22617. De **Voorzitter**: De man van S.I.S. dus?

A. Dat was niet *Seymour*, maar dat was kolonel *Rabagliatti*, de chef van *Seymour*. Kolonel *Rabagliatti* werkte toen, ik weet niet hoelang, al enige tijd met twee Nederlanders, misschien met nog meer, dat weet ik niet. De twee enigen, die ik ken, waren *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*. *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* waren eerder in Engeland gekomen, ik weet niet precies wanneer, ik meen in de zomer van 1941, en hadden al een aantal pogingen ondernomen om mensen te landen, gedeeltelijk gelukt, en om mensen af te halen. De afhaalpogingen waren, voor zover mij bekend, allemaal mislukt. Deze twee mensen en de dienst van kolonel *Rabagliatti* zijn toen gaan samenwerken met kolonel *de Bruyne*. Dus de dienst van kolonel *de Bruyne* werkte in Februari 1942 met de Inlichtingendienst van de Engelsen samen.

22618. De **Voorzitter**: Met S.I.S.?

A. Met S.I.S. Toen was er nog geen sprake van S.O.E.

22619. De **Voorzitter**: Dat is dus pas in een later stadium gekomen?

A. S.O.E. komt pas in een later stadium. De daadwerkelijke samenwerking tussen S.O.E. en kolonel *de Bruyne*, ik spreek weer uit archieven, komt pas tot stand omstreeks Juni 1942. D.w.z. de eerste uitzending van agenten, die door kolonel *de Bruyne* in samenwerking met S.O.E. werden uitgezonden, had plaats, naar ik meen, op 23 Juni 1942.

22620. De **Voorzitter**: Betekent dit, dat de agenten, die vóór 23 Juni 1942 werden uitgezonden, allemaal zuivere inlichtingen-agenten waren en dus nog geen sabotage-agenten? S.O.E. had toch, als ik het goed begrepen heb, alleen te maken met de uitzending van sabotage-agenten?

A. Mijnheer de Voorzitter, mag ik het misschien eerst op mijn manier vertellen. Dan kan ik er u misschien een inzicht in geven.

De **Voorzitter**: Graag.

A. Kolonel *de Bruyne* werkte toen dus samen met *Rabagliatti* en de agenten, die voor die dienst zijn uitgezonden, waren uitsluitend en alleen inlichtingen-agenten. Deze mensen, die voor die dienst, voor zover mij bekend, zijn uitgezonden (ofschoon ik weet, dat er meer zijn, waarvan de namen mij niet bekend zijn en die waarschijnlijk bij hun werkelijke naam ook niet aan kolonel *de Bruyne* bekend zijn) en waarvan de namen bekend zijn, zijn: *Ortt*, dat was een derde-stuurman bij van Nievelt en Goudriaan, naar ik meen; *Radema*, secretaris bij de Internationale Transportfederatie; jhr. *de Jonge*; en *J. Emmer*, van het eskadron pantserwagens. Dit zijn, voor zover mij bekend, de enige inlichtingen-agenten, die in samenwerking met de Engelse Inlichtingendienst door kolonel *Rabagliatti* en kolonel *de Bruyne* uitgezonden zijn. Uit de ingekomen berichten is mij echter gebleken, dat er een aantal agenten waren, die niet in samenwerking met kolonel *de Bruyne* zijn uitgezonden: dus die vóór die tijd reeds uitgezonden zijn. Die namen ken ik echter niet. Daarvan ken ik alleen een aantal codenamen, omdat ik de militaire inlichtingen, die deze mensen gezonden hebben, geregistreerd heb en daardoor de codenamen heb gezien.

22621. De **Voorzitter**: Weike bij voorbeeld?

A. Bij voorbeeld *Aramis* en *van Dijk*. Dat zijn inlichtingen-agenten. Dus dit is de samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en *Habagliatti*. Op een gegeven ogenblik is hier kwestie ontstaan.

22622. De **Voorzitter**: Ik begrijp het nog niet. Het Bureau M.V.T. van kolonel *de Bruyne* was reeds begonnen te werken vóór 5 Februari 1942. Daarna, dus op 5 Februari 1942, is de C.I.D. van de heer *Derksema* als M.I.D. ook onder kolonel *de Bruyne* gekomen, omdat, zoals u zegt .....

A. Neen, pardon, de kwestie van M.I.D. moet u hierbij nog even buiten beschouwing laten, want de M.I.D. ontstaat pas veel later.

22623. De **Voorzitter**: Het heette dus aanvankelijk nog .....

A. Het heette aanvankelijk M.V.T. en de officiële naam is ook altijd M.V.T. gebleven.

22624. De **Voorzitter**: Het Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 houdt in, dat mr. F. P. J. *Derksema* eervol is ontheven uit zijn functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. en dat als zodanig werd aangesteld de toenmalige kolonel der mariniers M. R. *de Bruyne*, hoofd van liet Bureau Voorbereiding Terugkeer naar Nederland, Bureau M.V.T. Tevens werd bepaald, dat de C.I.D. tijdelijk zou ressorteren onder de Minister van Marine. Om het nog eens precies te stellen: het was dus zo, dat vóór die datum van 5 Februari 1942 het M.V.T. onder leiding van kolonel *de Bruyne* reeds bestond?

A. Ja.

22625. De **Voorzitter**: Op 5 Februari 1942 werd kolonel *de Bruyne* tevens tijdelijk hoofd van de C.I.D., die naast M.V.T. bleef bestaan, terwijl later de M.I.D. ontstaat. Dat zult u straks dan nog vertellen. Maar in de periode na 5 Februari hebben wij naast elkaar M.V.T. en C.I.D., beide onder leiding van kolonel *de Bruyne*. Zo is het toch?

A. Ja.

22626. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige, dat u zegt, dat die vier agenten, *de Jonge*, *Ortt*, *Radema* en *Emmer*, zijn uitgezonden in Januari 1942 .....

A. Neen, later.

22627. De **Voorzitter**: Ik heb hier de opgave van *Schreieder* en deze geeft hen op als in Januari uitgezonden.

A. Neen, op 23 Februari zette *Maarsen de Jonge* en *Radema* op het strand bij Katwijk af.

22628. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Schreieder* geeft op in Januari (met een vraagteken) 1942; wij hebben hier een getuige gehad, die ook dacht, dat het in Januari was.

A. Neen, het was niet in Januari, maar op 23 Februari 1942.

22629. De **Voorzitter**: Kent u b.v. de namen *Lauwers* en *Jordaan*?

A. Mag ik nog even doorgaan, dan wordt het u vanzelf duidelijk, althans dat hoop ik. Kijkt u eens, in Februari 1942 ongeveer wordt de kolonel in contact gebracht door de Minister-President met de majoors *Blizzard* en *Keswick*. De majoors *Blizzard* en *Keswick* behoorden tot de S.O.E. en op dat moment vangen de bespiekingen aan tussen de S.O.E. en kolonel *de Bruyne*. Aanvankelijk eerst tussen beide majoors en kolonel *de Bruyne*, daarna, aangezien de kwestie op een veel hoger niveau behandeld moest worden, met de chefs van S.O.E., waarvan ik u de namen niet precies kan zeggen, omdat ik de volgorde niet precies weet, o.a. generaal *Mockler Ferryman* en nog een paar, maar dat blijkt uit de stukken. Hierover is een lange tijd onderhandeld, want hier waren beslissingen bij, die op Regerings-level lagen en ten slotte is het tot een praktische samenwerking gekomen in Juni 1942 ongeveer; toen kwam de samenwerking pas tot stand. Vóór die datum was de breuk ontstaan tussen kolonel *de Bruyne* en kolonel *Rabagliatti*, dus toen eindigde weer de samenwerking met de Britse Inlichtingendienst, met S.I.S. Dat moet ongeveer geweest zijn in April of Mei, na de overkomst van *Dogger* en *Tazelaar*, namen, die u waarschijnlijk kent. Daardoor is de kwestie ontstaan en daarmee is ook de samenwerking opgehouden.

22630. De **Voorzitter**: Wat voor kwestie kreeg men bij de terugkomst van *Dogger* en *Tazelaar*? U zegt, toen kwam er een kwestie.

A. Ja, er waren eerder moeilijkheden gerezen over uitzending en de kwestie was deze, dat kolonel *de Bruyne* kolonel *Rabagliatti*, laten wij maar rustig zeggen, onbetrouwbaar achtte en niet een persoon, waarmee hij in een zo vertrouwelijke kwestie kon samenwerken. In het kort is de kwestie deze, dat door kolonel *Rabagliatti* was toegezegd, dat adelborst *Dogger* onmiddellijk na aankomst ter beschikking van de Nederlandse Regering, van admiraal *Furstner* en kolonel *de Bruyne*, zou worden gesteld, en na ongeveer drie of vier dagen bleek, dat zij al die tijd al in Engeland waren en door *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* aan een lange ondervraging en ook door de Engelsen aan lange ondervragingen blootgesteld waren en vervolgens met een aantal mensen in contact waren gebracht, zonder dat kolonel *de Bruyne* er ook maar iets van wist. Dit ondanks de verklaring van kolonel *Rabagliatti*. Eén van de mensen, waarmee zij, naar ik meen, in contact werden gebracht, was de heer *van 't Sant*. Waartegen kolonel *de Bruyne* uitgebreide bezwaren had.

22631. De **Voorzitter**: Ik meen mij uit de rapporten van *Hazelhoff Roelfzema* te herinneren, dat deze reeds tijdens de heer *Derksema* werkte.

A. Ik zou u niet kunnen zeggen of *Hazelhoff Roelfzema* onder de heer *Derksema* werkte.

22632. De **Voorzitter**: Ik drukte mij dan ook aldus uit, dat ik zei: tijdens de heer *Derksema*.

A. Tijdens de heer *Derksema*. Kijk eens, voor zover ik uit eigen ervaring weet, geloof ik eigenlijk niet, dat u het zo moet beschouwen, dat *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* onder de heer *Derksema* werkten, want ik meende, dat er nogal enig verschil van mening tussen deze beiden bestond.

22633. De **Voorzitter**: Dat is inderdaad juist. Maar was het niet zo, dat *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* aan kolonel *de Bruyne* ondergeschikt waren?

A. Zij waren militair gesteld onder kolonel *de Bruyne*. Kolonel *de Bruyne* was hun militaire chef, dus zij waren wel degelijk.....

22634. De **Voorzitter**: En was daarvóór kapitein *Derksema* hun chef?

A. Daar kan ik u niet over inlichten, daar weet ik niets van. Of zij rechtstreeks onder de Engelsen stonden of onder de heer *Derksema*. Zij moesten natuurlijk als Nederlandse officieren en minderen een militaire chef hebben, een Nederlandse militaire chef, maar of dit kapitein *Derksema* was, dat weet ik niet, dat kan ook, laat ik zeggen, generaal *van de Vijver* geweest zijn, dat kan ik u niet zeggen.

22635. De **Voorzitter**: Maar het was dus wel zo, dat, al was kolonel *de Bruyne* dan in de periode, die u kunt overzien, hun militaire chef, zijn zeggenschap over deze heren maar zeer gering was, omdat zij zich veel meer richtten op de samenwerking met *Rabagliatti*? Zo was het toch wel?

22636. De **Voorzitter**: En dat gaf natuurlijk moeilijkheden?

A. Ja, dat gaf ook moeilijkheden.

22637. De **Voorzitter**: Vandaar later waarschijnlijk het rapport, dat opgemaakt is door de heren *Lovink* en *Warners*, waarbij de werkzaamheid, d.w.z. de zelfwerkzaamheid, van *Hazelhoff Roelfzema* en de zijnen onder de loupe wordt genomen en beëindigd.

A. Van het bestaan van dit rapport weet ik niets af.

22638. De **Voorzitter**: Dat kent u dus niet. Het is van 10 September 1942.

A. Ik heb wel gehoord, dat hij later bij de inlichtingendienst is overgegaan naar de heren *Lovink* en *Warners* en ik heb wel gehoord, dat er toen een eind is gemaakt aan de werkzaamheden van *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*, maar of hier rapporten over bestaan en wat precies de oorzaak daarvan is, kan ik u niet zeggen, dat weet ik niet.

22639. De **Voorzitter**: U was met uw betoog zo ver gekomen, dat u zei, dat in April of Mei 1942 de samenwerking, die aanvankelijk bestond tussen kolonel *de Bruyne* en S.I.S., tot een einde is gekomen. Een samenwerking, waaronder met name de vier door u genoemde agenten zijn uitgezonden. Toen liepen er al besprekingen met S.O.E. over een samenwerking met S.O.E., die, zoals u gezegd hebt, in Juni 1942 een feit is geworden.

A. In zoverre een feit is geworden, dat in Juni 1942 de eerste uitzending van agenten heeft plaats gehad, in samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E.

22640. De **Voorzitter**: Maar dan rijst, als in samenwerking met S.I.S. alleen de agenten zijn uitgezonden, die u genoemd hebt, de vraag: in samenwerking met welke instantie zijn dan de andere agenten in die tussentijd tot Juni 1942 uitgezonden? Ik noem b.v. *Baatsen*, die op 27 Maart 1942 bij zijn dropping is gearresteerd, nadat hij over de zender van *Lauwers* was aangekondigd. In samenwerking met welke instantie is die uitgezonden? In contact met S.I.S., zegt u, zijn alleen die vier agenten uitgezonden en met S.O.E. waren de besprekingen nog gaande, met S.O.E. was er dus nog geen samenwerking.

A. Waren de besprekingen nog gaande, maar dat nam niet weg, dat, zoals ons later gebleken is, S.O.E., vóórdat de samenwerking ontstond, al 21 agenten in Nederland geplaatst had.

22641. De **Voorzitter**: Zonder dat kolonel *de Bruyne* er iets van wist?

A. Ja, want toen bestond er geen samenwerking.

22642. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat de agenten vanaf Juni 1942 werden uitgezonden in samenwerking tussen S.O.E. en kolonel *de Bruyne* en dat daarvoor door kolonel *de Bruyne* in samenwerking met S.I.S. werden uitgezonden de vier agenten, die u genoemd hebt, terwijl daarnaast vóór Juni 1942 nog 21 agenten door S.O.E. op eigen gelegenheid uitgezonden zijn? Dat is het beeld dus?

A. Juist.

22643. De **Voorzitter**: Hebt u van die 21 ook een lijst?

A. Ja, die heb ik hier. Zal ik ze even voor u opnoemen?

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Ik kan ze alleen maar opnoemen in de volgorde, waarin ik ze heb; dat is, meen ik, een alfabetische volgorde. De volgorde van uitzending weet ik niet. Die heb ik later wel samengesteld, maar die heb ik samengesteld uit de krant. Het zijn dus: *Andringa, Leonardus; Baatsen, Arnoldus Albert; Buizer, Johannes Jan Cornelis; Desing, George; Gankema, Harm.*

22644. De **Voorzitter**: *Gankema* ken ik niet, dat is een nieuwe naam voor ons.

A. *Haas, Johannes Hendrikus Marie de; Homburg, Huib Albert; Jordaan, Hendrik Johan; Kloos, Berend; Koning, Willem de; Lauwers, Hubertus Mattheus Gerardus; Molenaar, Jan; Parlevliet, Herman; Ras, Goswin Hendrik Gerard; van Rietschoten, Jan Jacob; Sebes, Hendrik; Sporre, Cornelis; Heen, Antonius van;* (dit is slecht leesbaar),

22645. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoeiwegen**: Is het niet van *Steen*?

A. Ik kan er geen van *Steen* uit opmaken.

22646. De **Voorzitter**: Hoe is zijn voornaam?

A. *Antonius van...*

De **Voorzitter**: Dan is het *Antonius Steen*.

A. *Taconis, Thijs Wijnberg, Abraham Victor* en van der *Goot*. Het is mogelijk, dat hier een paar mensen bij zijn, die niet gebruikt zijn, dat kan zijn, maar dit is de lijst van de mensen, die wij later van de Engelsen opgekregen hebben.

32647. De **Voorzitter**: De namen van de *Koning, Wijnberg* en van der *Goot* zijn ons ook niet bekend. Het zou interessant zijn om te weten, welke van deze 21 mensen na 12 Maart 1942 zijn uitgezonden. 12 Maart 1942 is nl. het begin van het z.g. England-Spiel.

A. Daar kan ik u niet over inlichten, want ik weet absoluut niets anders van deze mensen dan alleen de namen, ik ken geen orders van deze mensen. Ik weet geen datum van uitzending. De data van uitzending heb ik later voor mij zelf verzameld en daar is de krant „Trouw” mij nog behulpzaam bij geweest, want die heeft een complete lijst gepubliceerd.

22648. De **Voorzitter**: En daar geven de archieven waarschijnlijk ook geen uitsluitel over, want er was, toen deze agenten werden uitgezonden, geen samenwerking met de dienst van kolonel *de Bruyne*....

A. Ik kan u ook zeggen, waarom wij deze lijst later in handen hebben gekregen. Dat is, omdat bij de later uitgezonden agenten een financiële regeling was, waarbij door de Nederlanders het salaris van de mensen werd betaald; de Engelsen betaalden de gehele opleiding van de mensen, de uitrusting van de mensen en het geld, dat zij nodig hadden voor hun operaties in Holland, was voor 50 % van de Hollanders en voor 50 % van de Engelsen. Bij deze overeenkomst is toen naar voren gekomen, dat deze mensen ook bestonden en ik meen, dat de Engelsen ook deze mensen in deze regeling wilden laten delen, maar dat weet ik niet zeker. Maar dat wij de namen van deze mensen op moesten krijgen, was ook daarvoor nodig, omdat deze mensen allen militairen waren en hun soldijen en gages werden door de beiaalmeester van land- of zeemacht overgemaakt naar ons bureau, dat deze verder weer overdroeg aan het Engelse bureau. Dit was een zuiver financiële quaestie.

22649. De **Voorzitter**: Het is toch wel voor een deel te reconstrueren. Ik heb hier de lijst, die *Schreieder* heeft opgemaakt van de agenten, die in het England-Spiel zijn gearresteerd. U hebt op uw lijst nog genoemd *Johannes Buizer*?

A. Ja.

22650. De **Voorzitter**: En *George Jambroes* hebt u niet meer genoemd?

A. Neen, *Jambroes* en *Bukkens* waren de twee eerste agenten, die uit werden gezonden in samenwerking met S.O.E.

22651. De **Voorzitter**: Juist, dan heb ik hier een antwoord op mijn vraag, want vóór 27 Juni 1942, zijnde de datum, waarop *Jambroes* en *Bukkens* gedropt en tegelijkertijd gearresteerd zijn, zijn door de Duitsers 13 agenten plus de vier, die u genoemd hebt als te zijn afgezet in samenwerking met S.I.S. gevangengenomen. Die 13 zijn: *Lauwers, Taconis, Baafsen, de Haas, Andringa, Kloos, Ras, Jordaan, Sebes, Steen, Parlevliet, van Rietschoten* en *Buizer*. Alleen noemt *Schreieder* hier ook bij *Terlank* en van der *Reyden*, die u niet hebt genoemd, maar die waarschijnlijk al dateren uit de tijd van het bureau van *Derksema*, want die zijn veel vroeger uitgezonden.

A. Dat is mogelijk.

22652. De **Voorzitter**: Van uw lijst vind ik er hier dus als zijnde gearresteerd vanaf 6 Maart 1942, de datum van arrestatie van *Lauwers*, tot en met 23 Juni 1942, zijnde de datum van arrestatie van *van Rietschoten* en *Buizer*, 13 van de 21.

A. Er staan er hier b.v. twee bij, waarvan ik weet, dat zij teruggekomen zijn, dat zijn *George Dessing* en *Sporre*. *Homburg* is ook teruggekomen.

22653. De **Voorzitter**: *Homburg* is inderdaad teruggekomen. *Schreieder* zegt hier, dat hij na zijn arrestatie weer ontvlucht is, *Dessing* is veel later teruggekomen.

A. Die is via Zwitserland teruggekomen.

22654. De **Voorzitter**: *Sporre* heeft een poging gedaan om per boot terug te keren en is niet in Engeland aangekomen. Ik heb met nadruk aan *Giskes* gevraagd of, nadat *Sporre*, die in gezelschap was van *Schrage*, uitgevaren was, deze mensen nog gearresteerd zijn. *Giskes* ontkent dat pertinent; *Schreieder* wist van het hele geval niets; dus moet de conclusie zijn, dat zij op zee verongelukt zijn. In ieder geval blijkt dus, dat de eerste dertien agenten, die *Schreieder* noemt als agenten van het England-Spiel, zich bevinden onder de 21, die uitgezonden zijn door S.O.E. alleen.

A. Ja, door S.O.E. alleen.

22655. De **Voorzitter**: Dat is dus duidelijk. Dan is het misschien het beste dat u nu uw beschouwingen over de ontwikkeling van de samenwerking en van de dienst verder vervolgt. U was gekomen tot Juni 1942, toen de samenwerking een feit was geworden.

A. Mag ik u er eerst nog even opmerkzaam op maken, dat, hoewel ik in Februari diensten voor de marine had verricht, ik op 18 Maart 1942 pas luitenant ter zee 2de klasse K.M.R. ben geworden, maar dat ik toen nog altijd met groot verlof was en nog altijd bij de shipping bleef werken. Dat ik alleen maar, wanneer er een opdracht uit te voeren viel, in werkelijke dienst kwam voor een dag of een nacht en dan de opdracht uitvoerde en verder nergens iets van wist.

22656. De **Voorzitter**: Bestonden die twee diensten van kolonel *de Bruyne*, het bureau M.V.T. en de C.I.D., ook nog in Juni 1942 als afzonderlijke diensten?

A. Nu kom ik veel later, Mijnheer de Voorzitter. Ik ben op 17 Augustus 1942 in werkelijke dienst gekomen op verzoek van kolonel *de Bruyne* en toen ben ik geplaatst op het Bureau M.V.T. Ik verving daar kapitein *Broekman*, die toen naar het kabinet van de Minister-President ging. De werkzaamheden, waarvoor ik aangenomen was bij het M.V.T., waren het inboeken, het uitzoeken en het evalueren en registreren van alle mogelijke inlichtingen, die uit Nederland kwamen. Dus op dat moment, dat ik daar kwam en ook in de eerste maanden, dat ik daar geweest ben, wist ik bij wijze van spreken niets van S.O.E. af. Want ik ontving militaire inlichtingen, die kwamen ergens vandaan, die schreef ik in, die registreerde ik en maakte een kaartsysteem.

22657. De **Voorzitter**: En wie verzorgde de samenwerking met de Engelsen?

A. Die samenwerking werd toen geheel verzorgd door de toenmalige majoor van de mariniers *Lieftinck*.

22658. De **Voorzitter**: Juist, maar was u toen met de heer *Lieftinck* het enige personeel van kolonel *de Bruyne* op dat bureau?

A. Daar was meer personeel. Daar was generaal *de Bruyne*, zijn adjudant, de luitenant der mariniers baron *Lewe van Aduard*, de majoor der mariniers *Lieftinck*, verder was daar de tegenwoordige generaal *Doorman*, toen nog majoor, de tegenwoordige kolonel *de Broekert* en dan enig administratief personeel.

22659. De **Voorzitter**: Was dat alleen personeel van M.V.T. en had de C.I.D. daarnaast afzonderlijk personeel of liep dat door elkaar?

A. Dat liep geheel door elkaar, d.w.z. wat het administratieve personeel betreft. Dit personeel werkte zowel voor M.V.T. als voor C.I.D. De functies van de officieren waren geheel gescheiden.

De enige, die, voor zover mij althans bekend, ik spreek hier weer vóór mijn tijd, iets van de samenwerking met *Rabagliatti* afwist, was, meen ik, de kapitein van de mariniers *Lieftinck*.

22660. De **Voorzitter**: Nu noemt u een aantal namen van personen, die daar werkten, maar daaruit is niet duidelijk hoe het hiërarchisch stond, vooral ook omdat u, als ik goed geluisterd heb, sommigen hebt genoemd met hun tegenwoordige rang. Ik zou daarom gaarne willen weten hoe toentertijd hiërarchisch de verhouding was.

A. Kolonel *de Bruyne* was het hoofd, luitenant van de mariniers *Lewe van Aduard* was zijn adjudant, de toenmalige kapitein of majoor, die titels lopen door elkaar, *Lieftinck*.

22661. De **Voorzitter**: Dus *Lieftinck* was na *de Bruyne* de eerste man?

A. D.w.z. op dit gebied, inlichtingen en S.O.E., want de beide toenmalige majoors van het leger, *Doorman* en *de Broekert*, zaten als stafofficieren bij kolonel *de Bruyne*, dus voor zover mij bekend is, geloof ik, dat deze zeer weinig van de inlichtingen- en de S.O.E.-kwesties afwisten.

22662. De **Voorzitter**: Maar had kolonel *de Bruyne* dan naast zijn M.V.T. en zijn C.I.D. nog andere taken?

A. Voor zover ik weet in die tijd niet. Later zijn er andere taken bijgekomen.

22663. De **Voorzitter**: Hij had dus geen andere militaire taak op dat moment?

A. Neen, voor zover ik weet niet.

22664. De **Voorzitter**: Dit was zijn uitsluitend werk?

A. Ja.

22665. De **Voorzitter**: Dan begrijp ik het niet goed, als u zegt, dat de heren van zijn staf er niet zoveel mee te maken hadden, wat deden die dan? Ik bedoel, als de heer *Lieftinck* de Inlichtingendienst verzorgde en ook de samenwerking met S.O.E., wat bleef er dan voor de andere heren over?

A. M.V.T.-stafkwesities. Daar kan ik u ook niet verder over inlichten. Daar weet ik verder niets van. Planning voor de terugkeer. Strategische kwesities, al dergelijke dingen, zuiver militaire kwesities. De samenwerking tussen S.O.E. b.v. en het bureau van kolonel *de Bruyne*. Hij wierp een aantal militaire problemen op, die verder bekeken werden door zijn beide stafofficieren.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Kijkt u eens, de Inlichtingendienst had in het begin niet veel om het lijf, het aantal inlichtingen, dat binnenkwam, was gering, en dat hield op met enkele vellen papier per dag. Maar dat steeg in de loop van de jaren zozeer, dat zij later, ik mag wel zeggen, bij postzakken werden binnengebracht. In de loop van die tijd breidde dit bureau zich ook regelmatig uit, zodat het werk, waar ik dan hoofdzakelijk mee belast was, dat is het registreren van de inlichtingen en vooral de maritieme inlichtingen, op de duur een bureau wettigde, waar een zeer wisselend personeel was, omdat er nooit personeel voor beschikbaar was, maar dat tussen de 20 à 30 man lag, waarvan de helft ongeveer officieren waren.

22666. De **Voorzitter**: De heer *Lieftinck* is al die tijd dus meer speciaal belast geweest met de leiding van alles, wat te maken had met inlichtingen en sabotage?

A. Ja.

22667. De **Voorzitter**: En dus de samenwerking met S.O.E.?

A. Ja. Daarna ben ik later geheel als zijn plaatsvervanger gekomen. D.w.z. de leiding bleef bij hem; ik belastte mij in hoofdzaak met het inlichtingenwerk, maar als de heer *Lieftinck* er niet was, kwam de zaak bij mij.

22668. De **Voorzitter**: Wanneer was die toestand ongeveer ontstaan, dat u als zijn plaatsvervanger optrad?

A. Die toestand is ongeveer ontstaan in het najaar van 1942. Dat is geleidelijk zo gegroeid, omdat de heer *Lieftinck* en ik op dezelfde kamer zaten en het dus heel erg moeilijk was om zonder één van de twee van de kamer af te sturen besprekingen te houden, en buitendien, omdat de heer *Lieftinck* nogal eens wegging en hij voor dienst op reis moest in Engeland, dan was er niemand anders, dus dan nam ik als vanzelf het voor hem waar.

22669. De **Voorzitter**: Wilt u ons thans nog eens duidelijk maken, waar de M.I.D. ten slotte vandaan kwam?

A. M.I.D. Militaire Inlichtingendienst, dat is eigenlijk nooit officieel vastgelegd, daar zult u ook nooit een Koninklijk besluit of iets dergelijks van vinden, maar dat is langzamerhand ontstaan, doordat het bureau, dat onder kolonel *de Bruyne* de inlichtingen verzamelde, verwerkte, er van alles mee deed, zó groeide, dat dit een apart bureau werd. Omdat dit naar buiten toe ook een naam moest hebben, is dit genoemd: „Militaire Inlichtingendienst“.

22670. De **Voorzitter**: Dus dat was niet meer de C.I.D. (Centrale Inlichtingendienst), die in Februari 1942 onder leiding vart kolonel *de Bruyne* was gekomen?

A. Neen, de Centrale Inlichtingendienst moet u helemaal beschouwen als een dienst, die later is overgenomen door het bureau B.I., die zich belastte met het uitzenden van agenten en het verzamelen van de inlichtingen. Het verwerken van de inlichtingen, dat is een heel ander werk. Dat werd door de M.I.D. gedaan. De naam van het bureau M.I.D. slaat uitsluitend op het verwerken van die inlichtingen. Het samenstellen van rapporten voor S.H.A.E.F.; het maken van kaarten; het corrigeren van kaarten; het samenstellen van de z.g. I.S.T.D.-rapporten, (I.S.T.D. = Inter Service Topographical Department), die later door de Engelsen omgewerkt werden.

22671. De **Voorzitter**: Als ik het dus goed begrijp, is het zó, dat de C.I.D., onder leiding van kolonel *de Bruyne*, als zodanig is blijven bestaan tot 28 November 1942, toen het B.I. werd opgericht?

A. Neen, niet onder kolonel *de Bruyne*, want in die tussentijd krijgt u nog een periode, nadat er kwestie geweest is in het voorjaar van 1942, toen kolonel *de Bruyne* ontheven is van zijn functie als chef van de Inlichtingendienst (van de C.I.D.) en deze in handen gekomen is van de heren *Lovink* en *Warners*. Dat is die tussenperiode, totdat in Januari 1943 het B.I. wordt opgericht.

22672. De **Voorzitter**: Neen, 28 November 1942 werd het opgericht. Bij Koninklijk besluit van 28 November 1942 no. 1 werd, onder intrekking van de Koninklijke besluiten van 19 Juli 1940, 14 Augustus 1941 en 5 Februari 1942 ingesteld het Bureau Inlichtingen — B.I. —, ressorterende onder de Minister van Oorlog. Dit was dus geen civiele inlichtingendienst, doch veeleer een militaire. Dit bureau werd aanvankelijk geleid door de reserve-majoor H. G. *Broekman*, en na een periode van waarneming van 26 Juli 1943 af door de toenmalige majoor dr. J. M. *Somer*.

A. Ik meende, dat dit Koninklijk besluit, of althans één van deze, van 1 Januari 1943 was; maar dat moet dan zijn 28 November 1942.

22673. De **Voorzitter**: Dat is inderdaad 28 November 1942. In de ons verstrekte inlichtingen is dus een fase overgeslagen. Dat is de oorzaak, waardoor ik ben misleid. Uit de ons door het Kabinet van de Minister-president verstrekte gegevens krijgt men de indruk, dat de C.I.D. onder kolonel *de Bruyne* is gebleven tot 28 November 1942 en toen is overgegaan in het B.I. Maar volgens u zit er een fase tussen, namelijk de periode vanaf het ogenblik, dat kolonel *de Bruyne* van de leiding van de C.I.D. ontheven werd. Wanneer werd hij daarvan ontheven?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen.

22674. De **Voorzitter**: Een aantal maanden, nà 5 Februari 1942 en vóór 28 November 1942 is hij dus van deze functie ontheven en toen heeft de C.I.D. onder leiding gestaan van de heren *Lovink* en *Warners* tot 28 November 1942. Dus is eigenlijk, als ik het goed begrijp, het bureau M.I.D. nimmer een officieel instituut geweest, d.w.z. het had geen status, het berustte niet op een Koninklijk besluit of iets anders, maar die naam is in de wandeling ontstaan.

A. Die naam is in de wandeling ontstaan, omdat het noodzaak was, maar die is nooit in een Koninklijk besluit of ministerieel besluit, of wat dan ook, vastgelegd. Ook de taak van dit bureau is nooit vastgesteld, want het was een onderdeel van het bureau M.V.T.

22675. De **Voorzitter**: Zolang de C.I.D. nog onder kolonel *de Bruyne* ressorteerde en zoals u zegt het personeel van M.V.T. en C.I.D. niet voikomen gescheiden werkte, zou men dus moeilijk kunnen zeggen, wie nu eigenlijk in het bijzonder belast was met de uitzendingen en met het contact met S.O.E. Maar toen eenmaal de C.I.D. overgegaan was naar de heren *Lovink* en *Warners*, werd dit werk uitsluitend verricht door de M.V.T. Daar komt het op neer?

A. Ja.

22676. De **Voorzitter:** Dat is feitelijk de figuur?

A. Maar later had ik er wel weer iets mee te maken, b.v. omdat er een vrij innige samenwerking bestond.

22677. De **Voorzitter:** Tussen wie bestond die samenwerking?

A. Tussen al deze bureaux. Ik herinner mij b.v., dat in het na-jaar van 1943 arriveerde in Engeland een aantal instrumenten, waarin inlichtingen zaten. Deze inlichtingen waren gesteld op gestripte films en die waren ontzettend moeilijk te hanteren. Die werden door de heer *Warners* of de heer *Lovink* ontvangen, wie kan ik u niet precies zeggen, want zij werden mij overhandigd door kolonel *de Bruyne*, en zijn toen door mij ontleed en leesbaar gemaakt en deze hele inlichtingenbron, deze hele stapel inlichtingen, werd door mij alleen maar bewerkt en in een leesbare vorm gegoten. Dan werd de **hele** zaak zo weer overgeheveld naar het oorspronkelijke bureau, dat voor de verdere distributie en behandeling zorg droeg, daar had ik verder niets mee te maken.

22678. De **Voorzitter:** Weet u ook wat de reden was, dat in de zomer van 1942 kolonel *de Bruyne* ontheven werd van de leiding van de C.I.D. en deze dienst toen voor een tijdje nog onder leiding heeft gestaan van de heren *Lovink* en *Warners*?

A. Voor zover ik weet, op eigen verzoek, maar voor zover ik weet, is de aanleiding geweest de kwestie met kolonel *Rabagliatti*.

22679. De **Voorzitter:** Waar u daarstraks over sprak?

A. Ja.

22680. De **Voorzitter:** Dus ook de kwestie-Hazelhoff Roelfzema?

A. Ja.

22681. De **Voorzitter:** Ik vind de status van de C.I.D. in die periode, nadat kolonel *de Bruyne* van de leiding ontheven was, nogal wonderlijk. Wij hebben hier gehoord de heer *Lovink* en deze heeft ons dit zo niet meegedeeld. Ik heb met hem besproken een rapport, dat in ons bezit was, gedateerd 10 September 1942, ondertekend door de heer *Lovink* en de heer *Warners* — dus dat was in de periode, dat zij de Centrale Inlichtingendienst onder zich hadden —, waarin een aantal organisatorische kwesties van deze inlichtingendienst behandeld wordt, o.a. het probleem, dat geschapen was door het optreden van luitenant *Hazelhoff Roelfzema*, van wie ik zo de indruk krijg, dat hij moeilijk binnen de grenzen te houden was, die uit een oogpunt van goede organisatie door de heren *Lovink* en *Warners* nodig werden geoordeeld. Deze heren stellen hierin dan maatregelen voor, o.a. me? betrekking tot *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*; voorts is er nog sprake van andere heren: *Bosselaar*, *Keus* en *Bongers*.....

A. Ken ik helemaal niet, *Keus* ken ik wel. *Keus* was een stuurman van de kustvaart.

22682. De **Voorzitter:** Enfin, in dat rapport werd besproken, wat daar het beste mee gebeuren kon. De heer *Lovink* heeft ons daarbij helemaal niet medegedeeld, dat de C.I.D. onder leiding van hem en de heer *Warners* heeft gestaan.

A. Ik vertel het u, voor zover het mij bekend is, maar hierbij moet u ook nog in aanmerking nemen, dat ik op 17 Augustus 1942 in werkelijke dienst kwam.

22683. De **Voorzitter:** En toen was de C.I.D. al van kolonel *de Bruyne* weg?

A. Om kapitein *Broekman* te vervangen, die naar het Kabinet van de Minister-President ging voor inlichtingenwerk en die daar samenwerkte met de heren *Warners* en *Lovink*, anders heb ik het nooit gezien. Ik zou zeggen, hieruit trek ik de conclusie, dat mijn gedachtengang juist is.

22684. De **Voorzitter:** Het kan natuurlijk ook zo geweest zijn — en dat is misschien de meest voor de hand liggende verklaring —, dat op een gegeven moment het verzoek van kolonel *de Bruyne* om van de leiding van de C.I.D. ontheven te worden, is ingewilligd en dat toen aan de heren *Lovink* en *Warners* is opgedragen te onder-

zoeken, hoe het met de inlichtingendienst verder moest, waaruit aan **ts** voortgevloeid de oprichting van het B.I. op 28 November 1942, zodat zij in die tijd niet officieel hoofd van de Centrale Inlichtingendienst waren, zoals kolonel *de Bruyne* was, maar in hun kwaliteit van secretaris-generaal en raadadviseur van het Departement van Algemene Oorlogvoering slechts de zaak gaande moesten houden.

A. Dat is mogelijk.

De **Voorzitter:** Wij zullen in ieder geval nog nader nagaan hoe dat gegaan is.

A. Maar in ieder geval, bij kolonel *de Bruyne* was het niet meer, want die is definitief ontheven in die tijd.

22685. De **Voorzitter:** Maar dit veranderde dus praktisch niets aan de werkzaamheden van kolonel *de Bruyne* met betrekking tot de uitzending van agenten?

A. Neen, alleen de kwestie van de uitzending van andere agenten, van inlichtingenagenten en verzetsagenten, wat twee volkomen verschillende organisaties waren.

22686. De **Voorzitter:** Wij hebben juist uitgemaakt, dat de samenwerking met S.O.E. pas begonnen is in Juni 1942. De ontheffing van kolonel *de Bruyne* zal wel niet heel veel later gelegen hebben?

A. Ik meen, dat hij zelfs voor die tijd is ontheven van zijn functie.

22687. De **Voorzitter:** Dus zullen er praktisch gesproken nadien ook geen inlichtingenagenten meer uitgezonden zijn?

A. Neen, die zijn ook praktisch niet meer uitgezonden.

22688. De **Voorzitter:** Men kan dus gerust zeggen, dat het M.V.T., afgezien van die eerste 21 agenten, die door S.O.E. alleen zijn uitgezonden, gedurende de periode, dat met S.O.E. werd samengewerkt, alleen saootage-agenten uitgezonden heeft.

A. Ja.

22689. De **Voorzitter:** Daar komt het op neer?

A. Daar komt het praktisch op neer, alleen zou ik het woord sabotage niet willen gebruiken, omdat de eerste agenten, die uitgezonden zijn, dus buiten medeweten van kolonel *de Bruyne* en ook vóór zijn tijd, definitief agenten waren, die met sabotage-opdrachten uit zijn gezonden, terwijl kolonel *de Bruyne* zich altijd gedistancieerd heeft van alles, wat sabotage was, en zuiver en alleen mensen wilde uitzenden, die definitief geen sabotage-opdrachten hadden. Alleen maar verzetsopdrachten.

22690. De **voorzitter:** Is daar een duidelijke scheidingslijn tussen te maken?

A. Zonder enige twijfel.

22691. De **Voorzitter:** De agenten, die door kolonel *de Bruyne* zijn uitgezonden, waren toch ook agenten, die door receptie-comité's moesten worden ontvangen, omdat zij materiaal met containers, enz. meekregen, en dat materiaal had toch waarschijnlijk een bepaalde bedoeling?

A. Ja, maar daar mocht definitief geen sabotage mee gepleegd worden, dat was alleen de bedoeling om een eventuele landing van de geallieerden, waar toen sprake van was, te steunen. Dus om een organisatie in Nederland op te bouwen, die een eventueel offensief van de geallieerden op het moment, dat zij Nederland naderden, kon steunen.

22692. De **Voorzitter:** Was hun taak dan het oprichten van verzetsorganisaties en deze te steunen en met het materiaal, dat de agenten meekregen, alvast uit te rusten, met de bedoeling, dat zij dat materiaal in die tussentijd niet voor sabotage zouden gebruiken, maar dat zij dit materiaal zouden gebruiken op het moment, dat het in verband met de algemene oorlogvoering nodig was?

A. Ja, dat was de opzet. Daarvoor had u het plan A, phase A, daarna had u phase B en later is er nog een phase C ontstaan.

Dat hield definitief geen sabotage in. Daarom zou ik in dezen het woord sabotage niet willen gebruiken, omdat dat aanleiding tot misverstand zou geven. Kijk eens, als er in een later stadium wel eens een agent wordt uitgezocht voor een bepaald soort sabotage, dan ligt het helemaal in de lijn van de actie, die op dat moment gevoerd wordt. Laten wij zeggen, op een later tijdstip wordt een agent uitgestuurd om Duitse luchtafweermunitie te saboteren. Na de successen, die hiermee bereikt waren met de Afrikaanse campagne, wilde men dat, daar Nederland een zeer slecht land was wat de luchtafweer betrof, ook in Nederland proberen. Dus werd een agent uitgezonden, maar dat was er alleen maar een, die zich van één of twee medewerkers moest voorzien, om de Duitse luchtafweermunitie te saboteren.

22693. De **Voorzitter**: Ja, maar aan de andere kant is het zo, dat Duitse getuigen hier verklaard hebben, dat zij over de lijnen van het England-Spiel toch wel berichten moesten sturen, die op sabotage-werkzaamheid van de agenten wees. Zo hebben zij b.v. een aantal doodgewone ongelukken, die altijd voorkomen, in hun berichtgeving op rekening van sabotage geschreven. Zij vertellen bovendien zelfs, dat er op een gegeven moment van uit Londen de opdracht kwam om de zender Kootwijk te vernielen en dat zij toen zeiden: dat wordt te gevaarlijk, als wij daar niets aan doen, want dan krijgt men aan de overkant misschien argwaan, dus zullen wij maar in optima forma een aanval op de zender Kootwijk laten doen en die laten mislukken. En dat is ook zo gebeurd. Toen hebben zij het bericht gestuurd, dat er een aanval op de zender Kootwijk was gedaan, die echter mislukt was, omdat de ploeg, die de opdracht had gekregen, op landmijnen stuitte, waarbij ook enige slachtoffers gevallen waren.

Dat wijst er toch op, dat de Duitsers ten gevolge van de omschrijvingen van de opdrachten van de agenten, die zij gearresteerd hadden, en ook ten gevolge van de berichten, die zij uit Londen kregen, het nodig oordeelden, om het af en toe te doen voorkomen alsof de uitgezonden, doch gevangengenomen agenten inderdaad sabotage-daden hadden verricht. Zij hebben b.v. op een ander moment een schip midden bij de Rotterdam bij de bruggen ten aanschouwen van het publiek, opdat vooral veel mensen het zouden weten, laten zinken, om te kunnen berichten, dat er sabotage verricht werd door de agenten.

A. Ja, u moet niet vergeten, die eerste groep van agenten in Nederland, die definitief haar sabotage-opdrachten had, die zonder medeweten... .

22694. De **Voorzitter**: Ja, maar dit was later. Dit deed men, omdat men wat van zich moest laten horen. Er kwamen blijkbaar uit Londen toch steeds vragen aan die agenten of zij sabotage-daden verricht hadden en er kwamen ook concrete opdrachten, zoals in het geval van de zender Kootwijk.

A. Ik heb in geen enkele opdracht, die ik ooit gezien heb van een agent, die uitgezonden is, nooit een bepaalde opdracht voor sabotage aangetroffen.

22695. De **Voorzitter**: Neen, maar u weet natuurlijk ook niet alles, wat de Engelsen aan de agenten hebben opgedragen, niet waar?

A. Dat is mogelijk, maar dan buiten ons medeweten om. Het plan was om deze agenten uitsluitend te gebruiken voor de opbouw van een verzetsorganisatie en daar waren ook al hun schriftelijke orders op gebaseerd.

22696. De **Voorzitter**: Dat hebben de Duitsers toch blijkbaar anders begrepen. Zij hebben gedacht, dat zij althans van tijd tot tijd iets moesten leveren op het gebied van sabotage. B.v. voor de organisatie-Jambroes.

A. Had definitief geen sabotage-opdracht. Leest u de orders van Jambroes maar eens na.

22697. De **Voorzitter**: Zijn die aanwezig?

A. Die zijn aanwezig.

22695. De **Voorzitter**: Die hebben wij nog niet. Jambroes was de eerste agent, die in samenwerking met S.O.E. werd uitgestuurd? Hoe luidde de opdracht van Jambroes?

A. Jambroes werd uitgezonden vóór dat ik er was, dus ik ken de zaak weer alleen later uit archieven. Jambroes werd uitgezonden

om contact op te nemen met de O.D. in Nederland, om daar, nadat hij 3 maanden hiermede overleg gepleegd had, althans 3 maanden kreeg hij om zijn opdracht uit te voeren, het contact en besprekingen met de O.D., met de top van de O.D. te voeren, om dan terug te keren naar Engeland en dan rapport uit te brengen.

22699. De **Voorzitter**: En moest dat contact met de O.D. leiden tot de oprichting van een aantal verzetsgroepen?

A. Van een aantal verzetsgroepen.

22700. De **Voorzitter**: Dat is een punt, waarop in het verhaal van Schreieder de nadruk gelegd wordt. Deze zegt: Jambroes had een opdracht om over het hele land verzetsgroepen op te richten met over de duizend deelnemers. Stond inderdaad in zijn opdracht, dat het totaal aantal deelnemers zo groot moest zijn?

A. Dat kan ik u niet precies zeggen.

22701. De **Voorzitter**: Het is heel merkwaardig, dat Schreieder dat aantal precies weet. Toen zij Jambroes hadden, hebben zij gezegd: wij gaan zelf nu aan die opdracht voldoen en daarop hebben zij quasi de ene verzetsgroep na de andere in verschillende delen van ons land opgericht en verbindingen gecreëerd tussen die verzetsgroepen en Londen. Het geval Jambroes demonstreert zeer duidelijk, hoe gevaarlijk het was, dat men één man stuurde met een centrale opdracht, daar, toen die man in handen van de Duitsers viel, er natuurlijk veel grotere rampen gebeurden dan wanneer men een aantal mensen had uitgezonden, die ieder een afzonderlijke groep hadden moeten oprichten. Dat was het risico van de opdracht van Jambroes.

A. Dat was het risico.

22702. De **Voorzitter**: Het schijnt ook wel, dat dit door de Duitsers uitgebuit is, want Schreieder zegt, dat hij in de tijd van zijn hoogconjunctuur 18 verbindingen had, waarvan er 11 van de Jambroes-groepen waren.

A. Dat is mogelijk. Ik weet niet hoeveel verbindingen er waren.

De **Voorzitter**: Ik geef alleen maar een . . .

A. De hele kwestie van verbindingen ging buiten ons om.

22703. De **Voorzitter**: Alleen, het werpt dus de vraag op of het in het algemeen gesproken verstandig is om — ik wil er nog geen definitief oordeel over uitspreken — een agent uit te zenden met een centrale opdracht voor het hele land. Dat geeft ook zijn risico's.

A. Zonder enige twijfel.

22704. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, is de definitieve situatie, waarin alles, wat betrekking had op het uitzenden, de berichtgeving, enz., in handen van kapitein Liefinck, met u als zijn vervanger, ongeveer ontstaan in het najaar van 1942? Zo hebt u het daarnet gezegd.

A. Ja.

22705. De **Voorzitter**: Ik heb u een aantal keren onderbroken, maar dat was om verduidelijking te krijgen in datgene, wat u verteld hebt. Hebt u nu over die periode tot Juni 1942, toen de samenwerking met S.O.E. tot stand kwam, datgene, wat u had willen zeggen, ook gezegd?

A. Ja.

22706. De **Voorzitter**: Ondanks mijn onderbrekingen?

A. Ja.

22707. De **Voorzitter**: Goed. Dan S.O.E. Met welke personen werkte men nu samen, toen de samenwerking met S.O.E. in Juni 1942 tot stand kwam? Wie waren toen de opposite-numbers bij S.O.E., bij the Dutch Section of S.O.E.?

A. Tegenover kolonel de Bruyne vindt u de top van de S.O.E. natuurlijk. Ik herinner mij de namen niet precies, maar het waren dan: Mockler Ferryman, Gubbins en Brook en nog enkelen. Dus waar de besprekingen op een zeer hoog level plaats vonden. Voor een lager level waren het toentertijd in het begin majoor Blizzard en majoor Bingham.

22708. De **Voorzitter**: Waren die nevenschikt?

A. Neen, majoor *Blizzard* was de chef. *Bingham* was toen nog kapitein. *Blizzard* is later weggegaan. Ik meen, dat het ongeveer geweest is in . . . , dat kan ik niet precies zeggen, maar dat moet ongeveer in voorjaar 1943 zijn geweest.

22709. De **Voorzitter**: En door wie is *Blizzard* vervangen?

A. En die is toen opgevolgd door *Bingham*, die toen gelijk ook majoor werd.

22710. De **Voorzitter**: Is er toen geen nieuwe tweede man bijgekomen?

A. Dat wil zeggen, daar zat nog een heel bureau bij.

22711. De **Voorzitter**: Ja, maar voor de beginperiode noemde u een top van twee mensen en voor de latere periode alleen *Bingham*, die *Blizzard* opvolgde. Of is *Bingham* eigenlijk steeds de man voor de Hollanders gebleven?

A. Ja, dat is het contact, waar wij het meeste mee te maken hadden. Daarnaast had u nog b.v. captain *Knight*, maar dat was, ik zou bijna zeggen, iemand, die op een veel lager plan stond. Dat was eigenlijk de loopjongen.

22712. De **Voorzitter**: Dus men kan wel zeggen, dat in die hele periode 1942 en 1943 *Bingham* de man was, met wie men het meeste te maken had?

A. Ja, de andere officieren van S.O.E. kwamen ook wel bij ons, *Knight* kwam bij ons voor bepaalde documenten, als hij die nodig had. Om geldkwesties kwam hij wel eens over, over opleidingen kwam hij praten, ten minste als er moeilijkheden bij de opleiding waren. Dan had je nog een luitenant *Snewing*, die kwam vrijwel alleen maar om brieven te brengen. Dat was het enige, wat wij van hem zagen. Dan was er nog een andere captain, ik meen, dat dit *Wells* was, maar die naam kan ik slechts gissen; dat was de man, die alleen maar de financiële aangelegenheden regelde.

22713. De **Voorzitter**: U hebt dus nooit te maken gehad met *Laming*?

A. Bij S.O.E. nooit. Ik ken de beide *Lamings* wel.

22714. De **Voorzitter**: Waren er twee?

A. Ja zeker, twee *Lamings*.

22715. De **Voorzitter**: Wij hebben er tot nog toe maar één horen noemen. Misschien kunt u even ophelderen hoe dat zit?

A. Een van de twee *Lamings* heb ik leren kennen op de Royal Victoria Patriotic School, waar hij mij een aantal vragen stelde. Later heb ik de oudste *Laming* weer ontmoet, omdat het een speciale vriend was van iemand, die op de Shipping werkte, van mijn chef op de Shipping, en omdat hij mij later een voorstel heeft gedaan om in Engelse dienst te treden, toen ik op de Shipping werkte.

22716. De **Voorzitter**: Waren de beide *Lamings* bij de Inlichtingendienst?

A. Beide *Lamings* waren bij de inlichtingendienst. De jongere *Laming* was *R.N.V.R.*, die was ongeveer 22 of 23 jaar en die was, voor zover ik het toen begrepen heb, belast met het landen van mensen; hij was zee-officier. Die is er bij gebleven en heb ik later opnieuw ontmoet in België.

22717. De **Voorzitter**: Hoorde hij onder S.I.S.?

A. Dat kan ik u niet zeggen, dat weet ik niet. U moet niet vergeten, dat was in de periode, toen ik burger was en ik met de hele zaak niets te maken had.

22718. De **Voorzitter**: Weet u dus van geen van tweeën of zij te maken hadden met S.O.E. of met S.I.S.?

A. Ik geloof, dat zij met S.O.E. te maken hadden.

22719. De **Voorzitter**: Zij waren niet in functie in dezelfde tijd als *Bingham*?

A. Neen.

22720. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat S.O.E. en S.I.S. volkomen gescheiden instituten waren?

A. Aan de ene kant, dat zij volkomen gescheiden instituten waren, aan de andere kant, dat er ongetwijfeld een zekere mate van samenwerking bestond.

22721. De **Voorzitter**: Maar aparte organisaties?

A. Ja, zeer zeker aparte organisaties. Maar, die elkaar op bepaalde punten moesten vinden.

22722. De **Voorzitter**: Hebt u enig idee of het ontvangstation voor de telegrammen voor beide diensten hetzelfde was of dat er voor elke dienst een afzonderlijk ontvangstation was, dan wel of misschien elke dienst enige ontvangstations had?

A. Geen idee van.

22723. De **Voorzitter**: Hebt u er nooit iets van gemerkt?

A. Absoluut niets.

22724. De **Voorzitter**: De organisatie van S.O.E. was natuurlijk een veel grotere organisatie dan wat u daarvan merkte? S.O.E. had natuurlijk ook een taak in de andere bezette gebieden?

A. U kunt dus praktisch zeggen, dat er voor ieder land een aparte Section was.

22725. De **Voorzitter**: U had natuurlijk alleen te maken met de Dutch Section?

A. Alleen de Dutch Section.

22726. De **Voorzitter**: Kwam u wel eens op kantoor bij *Bingham*?

A. De juiste data kan ik u niet meer zeggen, maar praktisch komt het toch wel hierop neer, dat in de tijd van *Blizzard* ik, en naar ik meen *Lieftinck* ook, zelfs de plaats, waar het kantoor zich in Londen bevond, niet wist. Dus uitsluitend *Bingham* of *Blizzard*, of iemand, die een boodschap kwam doen, kwam bij ons, maar wij konden hen niet bereiken dan alleen maar via een telefoonnummer op het War Office. Dus via dat telefoonnummer kon u ook niet de plaats van een bureau vinden.

22727. De **Voorzitter**: Is dat altijd zo gebleven?

A. Dat is zo gebleven, tot nadat *Blizzard* is weggegaan.

22728. De **Voorzitter**: Wanneer zal dat ongeveer geweest zijn?

A. Dat moet ongeveer in het voorjaar van 1943 zijn geweest.

22729. De **Voorzitter**: Is het toen veranderd en waarom is het toen veranderd?

A. Nu, ik zou eigenlijk zeggen, er kwam een meer vriendschappelijke samenwerking, een iets minder stugge samenwerking.

22730. De **Voorzitter**: Tussen *Bingham* en de heer *Lieftinck*?

A. Ja. Voor zover u van samenwerking kunt spreken, maar in ieder geval, *Lieftinck* is toen eerst nog eens een keer bij de S.O.E. geweest en later ben ik ook wel eens een keer bij de S.O.E. geweest.

22731. De **Voorzitter**: Was op de plaats, waar u kwam, de S.O.E. in zijn geheel gevestigd of was daar alleen de Dutch Section van de S.O.E., die een afzonderlijk bureau had?

A. De Dutch Section zat zeker niet apart, maar wij kwamen toch nooit ergens anders dan alleen bij de Dutch Section.

22732. De **Voorzitter**: Wat was het voor een gebouw, waar u kwam?

A. Dat zou ik u zo niet kunnen zeggen. Wat het oorspronkelijk was? Het is zeker geen flatgebouw geweest.

22733. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik niet. Ik kan mij voorstellen, dat er één gebouw was, waarin de hele S.O.E. was ondergebracht, waar men b.v. op de eerste etage achter de Nederlandse Section had en op de eerste etage vóór de Belgische Section, terwijl b.v. een trap hoger de Poolse Section te vinden was, dus alle secties in één gebouw. Ik kan mij ook voorstellen, dat er ergens een bureau was, waar *Bingham* zat, dus de man van de Dutch Section, en dat daar van de rest van de S.O.E. niets te bespeuren was, dat er desnoods een meelhandelaar naast zat.

A. Kijkt u eens, dat hebt u niet alleen bij de S.O.E., maar dat heeft u ook op het War Office en ook op de Admiralty. U komt in Engeland of Amerika niet op een Departement of op een kantoor, waar u vrij kunt rondlopen. U wordt bij de portier opgevangen, daar moet u zich legitimeren en u wordt door iemand naar de kamer gebracht, waar u moet zijn. en wanneer het onderhoud afgelopen is. wordt u door iemand afgehaald, die u weer naar de uitgang toebrengt, en verder ziet u er niets van.

22734. De **Voorzitter**: Blijkbaar was dat het geval met uw dienst, maar wij hebben hier enkele uren geleden van generaal *van Oorschot* gehoord, dat het in de verhouding B.B.O.—S.O.E. heel anders was.

A. Kan ik mij levendig voorstellen.

22735. De **Voorzitter**: Die was bij the Dutch Section, die toen onder leiding van major *Dobson* stond, als het ware kind aan huis.

A. Dat kan ik mij levendig voorstellen.

22736. De **Voorzitter**: Waarom kunt u zich dat levendig voorstellen?

A. Kijkt u eens, na de eerste mislukking waren de Engelsen in tijdnood gekomen en niet alleen in tijdnood, maar zij hadden ook geen contacten meer in Nederland, dus toen kon men van de andere zijde eisen stellen en zeggen: kijk, dit is nu mis gegaan en dat is nu mis gegaan en nu stel ik op deze en deze punten mijn eisen. Dat is ook het hele geheim van het later beter werken van B.I.

22737. De **Voorzitter**: Maar B.I. is opgericht op 28 November 1942 en is begonnen met het droppen in Maart 1943, terwijl eerst daarna de ernstige waarschuwingen in zake het Engeland-Spiel gekomen zijn, en wel na 1 April 1943, na het verraad van *van der Waals* met betrekking tot het Nationaal Comité in de groep-Vorriink. Toch had B.I. reeds, vóór 1 April 1943, die betere verhouding, zij het dan met S.I.S.

A. Vergeet u niet, dat in het najaar van 1942 de Engelsen geen verbindingen met Nederland meer hadden, d.w.z. de inlichtingendienst had geen enkele agent in Nederland en kreeg ook geen berichten meer uit Nederland. Toen is de heer *Seymour*, de kapitein *Seymour*, nog wel eens bij de majoor van de mariniers *Lieftinck* geweest en bij kolonel *de Bruyne* of hij a.u.b. niet kon samenwerken en een inlichtingendienst of althans een uitzending van agenten tot stand kon brengen. De chefs van de generale staf in Engeland drongen steeds aan op het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland en als *Seymour* die op een gegeven ogenblik niet kon verschaffen, dan was het met *Seynzour* gedaan, vandaar dat toen de samenwerking ontstond tussen majoor *Broekman* en major *Seymour*. Ik herinner mij, dat majoor *Broekman* bij ons kwam en zei: wat er met *Seymour* gebeurd is, weet ik niet, maar hij eet uit mijn hand. Geen wonder, want hij zat verder helemaal vast aan de Hollanders.

22738. De **Voorzitter**: Om echter terug te komen op de vraag waar *Bingham* nu precies resideerde en of dat een duidelijk afgescheiden gedeelte was van de rest van S.O.E., daar kunt u geen antwoord op geven? Bent u wel eens op de kamer van *Bingham* geweest?

A. Op de kamer van *Bingham* ben ik wel eens geweest, dat was, naar ik meen, op de derde of vierde verdieping van een gebouw in Baker Street, en wij gingen met de lift naar boven toe.

22739. De **Voorzitter**: Op een verderstrekkende vraag zult u dus vermoedelijk zeker geen antwoord kunnen geven, nl. deze: of elke sectie van S.O.E. een eigen codekamer had?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Dat weet ik niet. Ik zou hier een verhandeling kunnen houden hoe het zou kunnen zijn, maar ik kan u zelfs niet zeggen of de codekamer een onderdeel was van de verbindingsdienst of dat het een onderdeel was van the Dutch Section.

22740. De **Voorzitter**: Het is in ieder geval van groot belang om dit te weten, want als de codekamer heel S.O.E. bediende, dan betekent dat, als er fouten worden gemaakt, dat die in alle sectoren tot uiting moesten komen. En het eigenaardige is, dat dit laatste niet het geval is geweest. Want wij hebben hier mededelingen gekregen van *Giskes*, waaruit duidelijk blijkt, dat de mogelijkheden voor de Duitsers in België en Frankrijk om een Spiel te beginnen, veel geringer waren m.a.w. als er algemene fouten werden gemaakt door één codekamer voor heel S.O.E., moest datgene, wat in Holland mogelijk is geweest, ook in België en Frankrijk mogelijk geweest zijn. Dat is u duidelijk, niet waar?

A. Ja.

22741. De **Voorzitter**: Dat zou er dus op wijzen, dat de decoderingsinstituten per sectie verschillend waren. De veronderstelling, dat iedere sectie zijn eigen-codekamer had, past in hetgeen er in Nederland met de agenten gebeurd is. Als er maar één codekainer was, is niet te begrijpen, waarom de fouten nu speciaal bij de Dutch Section tot uiting kwamen.

A. Daar kan ik u geen antwoord op geven, ofschoon ik het betwijfel of òn bij de Fransen òn bij de Belgen geen ongelukken gebeurd zijn.

22742. De **Voorzitter**: Dat heeft *Giskes* niet gezegd. *Giskes* heeft gezegd, dat ook in België en ook in Frankrijk soortgelijke dingen zijn gebeurd, maar als hij de kansen aan de Duitse kant verhoudingsgewijze moest weergeven, dan taxeert hij het ongeveer in de verhouding 10 % (Frankrijk), 30 % (België) en 95 % (Nederland), terwijl hij er nog bij verteld heeft, dat de Duitsers er in geslaagd zijn ook met Rusland een Spiel te spelen, dat 1½ jaar heeft geduurd. In ieder geval, dat verschil is toch wel frappant, niet waar? En dan gaat men zoeken, waar de oorzaak kan zijn gelegen. Hebt u van de heer *Bingham* een bepaalde indruk? Als u moet zeggen, wat u denkt van de heer *Bingham*, wat zou u dan zeggen?

A. Een bekwaam officier.

22743. De **Voorzitter**: Toch wel?

A. Ja.

22744. De **Voorzitter**: Ook op dit gebied?

A. Ja.

22745. De **Voorzitter**: Met bekwaamheid alleen is men er niet. Maakte hij ook een betrouwbare indruk?

A. Ja, hij heeft op mij altijd een betrouwbare indruk gemaakt.

22746. De **Voorzitter**: Hij was vroeger in Nederland geweest?

A. Ja.

22747. De **Voorzitter**: Bij de Engelse legatie of als particulier?

A. Voor zover ik weet, heeft *Bingham* vroeger gewerkt bij Bruynzeel in Zaandam.

22748. De **Voorzitter**: Juist. Had hij nog familie in Holland?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

22749. De **Voorzitter**: Heeft hij daar nooit over gesproken?

A. Nooit over gesproken. *Bingham* was een buitengewoon gesloten type, waar bijna niets uitkwam.

22750. De **Voorzitter**: En wat is uw mening over de verhalen, die over hem geschreven worden? U hebt die publicaties in de kranten natuurlijk ook wel gelezen. Er wordt van *Bingham* verteld, dat hij een

homosexueel was; er wordt van hem verteld, ik meen, dat *den Doolaard* dat geschreven heeft, dat hij in openbare gelegenheden onder invloed van sterke drank mededelingen deed, die een officier van een inlichtingendienst zeker nooit moet doen. Hebt u er enige aanwijzing voor, dat deze aantijgingen op waarheid berusten?

A. Ik heb daar nooit een enkele aanwijzing voor gehad.

22751. De **Voorzitter**: Noch voor het een, noch voor het ander?

A. Noch voor het een, noch voor het ander.

22752. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er nooit van gehoord, dat dit gezegd werd?

A. Nooit. In Engeland nooit.

22753. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Totaal niets van gehoord?

A. Nooit. Ik heb ze nooit anders gezien dan hier in Nederland in de courant, maar ik heb ze in Engeland nooit gehoord. Ik kan b.v. zeggen: ik heb de heer *Bingham* nooit met een dame zien uitgaan, maar wat zegt dat verder?

De **Voorzitter**: Dat zegt niets.

A. In Engeland heeft iemand mij waarschijnlijk ook nooit met een dame zien uitgaan. Maar ik weet, dat *Bingham* met bepaalde dames uitging. Persoonlijk heb ik hei nooit gezien. Ik ben met *Bingham* ook wel eens in Londen naar een cocktail-party of ergens naar toe geweest. Ik heb *Bingharn* nooit iets uit de school horen klappen. Voor mijn persoonlijke overtuiging geloof ik er niets van.

22754. De **Voorzitter**: En wat is er waar van het verhaal, dat ook in de kranten gestaan heeft, dat de heer *Bingham* en de heer *Lieftinck* samengewoond hebben in een flat?

A. Ja, ze hebben een tijdlang samen een flat gedeeld.

22755. De **Voorzitter**: Een appartement?

A. Ja.

22756. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet goed. U zei, dat er pas in 1943 een betere verhouding kwam.

A. Ja.

22757. De **Voorzitter**: Vóór die tijd, zei u, was het..

A. Ik heb niet gezegd een betere verhouding, werd de verhouding iets gemakkelijker, meer vriendschappelijk, laten wij het zo zeggen.

22758. De **Voorzitter**: Was dat samenwonen dan van na die tijd, van de latere tijd?

A. Waarschijnlijk wel, dat kan ik u niet.. . Ja, dat is zo, dat dateert ook van die tijd.

22759. De **Voorzitter**: Ja, want het zou heel wonderlijk zijn, dat dit samenwonen al had plaats gevonden in de tijd, dat de ambtelijke verhouding nog moeilijk was, niet waar?

A. Ja. Moeilijker. U moet niet denken, dat er ooit een pijnlijke of een slechte verhouding is geweest. Alleen een stroeve verhouding. Als er eens iemand kwam van de S.O.E. bij ons op kantoor, hetzij *Blizzard* of *Bingham*, die bracht daar een stukje papier, waar een mededeling op stond en dan ging hij weer weg en meer zagen wij nooit van de mensen. Dat was alles. Daarna is toen gekomen, ik meen, dat dat in de tijd gekomen is, dat *Lieftinck* samen met hem een flat gedeeld heeft, dat wij elkaar ook 's avonds wel eens ontmoetten en dat wij ook wel eens bij S.O.E. op kantoor kwamen. Wat volkomen natuurlijk groeide door de langere periode, dat je elkaar kende en dat je samenwerkte.

22760. De **Voorzitter**: En was, zover u het hebt kunnen constateren, de heer *Lieftinck* ook te spreken over de persoon van *Bingham*?

A. Voor zover ik weet wel, ik heb nooit iets van enige moeilijkheden ontmoet.

22761. De **Voorzitter**: Later, toen bij ons het B.B.O. werd opgericht, heeft er toch ook een reorganisatie bij S.O.E. plaats gevonden?

A. Toen had de reorganisatie bij S.O.E. al plaats gevonden. *Bingham* is in het najaar van 1943 overgeplaatst.

22762. De **Voorzitter**: Najaar 1943?

A. Ja. Daarna hebben wij toen nog samengewerkt met de major *Dobson*.

22763. De **Voorzitter**: Is deze onmiddellijk na *Bingham* gekomen?

A. Ja.

22764. De **Voorzitter**: En hebt u er iets van gehoord, waarom major *Bingham* overgeplaatst werd?

A. Neen, de reden hebben wij nooit gehoord, maar de reden lag voor de hand.

22765. De **Voorzitter**: Ja goed, maar heeft major *Dobson* dat nooit verteld?

A. Neen.

22766. De **Voorzitter**: Hij zei dus: Ik kom in de plaats van *Bingham*, en gaf verder geen enkele uitleg?

A. Neen, de reden was zo voor de hand liggend; een officier heeft een mislukking gehad, dus wordt hij overgeplaatst, dus dat werd ook als zodanig geaccepteerd.

22767. De **Voorzitter**: Heeft *Bingham* het ook zelf niet gezegd, bij zijn afscheid of zo?

A. Neen.

22768. De **Voorzitter**: Dat is allemaal nogal laconiek, de manier, waarop dat gebeurde. Er werd over zakelijke dingen dus blijkbaar geen woord gewisseld.

A. Kijkt u eens, hier zijn natuurlijk besprekingen aan voorafgegaan en hier zijn zekere beschuldigingen geuit in die tijd in Londen en er is een Engelse commissie van onderzoek geweest en die heeft die zaak onderzocht, maar wat het resultaat is geweest, kan ik u ook niet zeggen, want dat is nooit aan ons medegedeeld.

22769. De **Voorzitter**: Maar u weet, dat er een Engelse commissie van onderzoek is geweest?

A. Ja zeker, natuurlijk. Die is er geweest, en wie in die commissie zaten.....

22770. De **Voorzitter**: Onder wiens leiding stond die commissie?

A. Kan ik u niet zeggen, weet ik niet.

22771. De **Voorzitter**: Maar hoe wist u, dat er een Engelse commissie van onderzoek was?

A. Uit mededelingen van *Bingham*.

22772. De **Voorzitter**: Dus dat heeft hij wel gezegd?

A. Ja zeker. Dat er een onderzoek werd ingesteld naar de mislukking, waar of die plaats had gevonden, daar heeft *Bingham* wel eens over gesproken en naar ik meen kolonel *de Bruyne* ook, maar het resultaat hiervan is ons nooit medegedeeld.

22773. De **Voorzitter**: Wie spoorde de agenten op, die uitgezonden werden? Wie wierf deze aan?

A. Dat gebeurde van beide zijden. Er zijn b.v. agenten, die definitief door ons opgespoord zijn en aangesteld. Er zijn andere agenten, waar de S.O.E. ons opmerkzaam op heeft gemaakt en die b.v. door de S.O.E. al ergens anders waren gebruikt en voor hen ergens anders geen nut meer hadden.

22774. De **Voorzitter**: En als nu zo'n agent aangenomen werd, werd hij dan in Nederlandse dienst aangenomen?

A. In Nederlandse dienst, ja.

22775. De **Voorzitter**: Ook wanneer hij door de Engelsen aangenomen was?

A. Ja.

22776. De **Voorzitter**: En kreeg hij een Nederlandse rang?

A. Ja.

22777. De **Voorzitter**: Welke rang kreeg hij dan in de regel?

A. Gewoonlijk was het sergeant. Sergeant voor speciale diensten. Of bij de marine een overeenkomstige rang.

22778. De **Voorzitter**: Gebeurde het wel eens, dat zij er een Engelse rang naast kregen? De verklaringen van sommige agenten wijzen in die richting.

A. Neen.

22779. De **Voorzitter**: Alleen Nederlandse rangen?

A. Ja, d.w.z. in de tijd, dat zij in opleiding waren, droegen zij Engelse uniformen en Engelsche onderscheidingstekens, dus laten wij zeggen, dat er enkelen waren, b.v. een Nederlands luitenant, die in opleiding is, droeg Engelse pips, maar geen Nederlandse onderscheidingstekens, maar hij had een Nederlandse rang. Je kon het natuurlijk, als je zeer goed bekend was, aan de uniformen zien, want hij had uitsluitend Engelse pips en droeg verder geen onderscheidingstekens.

22780. De **Voorzitter**: Had het M.V.T. met de opleiding niets te maken?

A. Niets, helemaal niets.

22781. De **Voorzitter**: Wist u waar dat gebeurde?

A. Enkele opleidingsscholen waren aan *Lieftinck* bekend, ik ben nooit op een opleidingsschool geweest.

22782. De **Voorzitter**: Kwam *Lieftinck* wel op die opleidingsscholen?

A. Er waren enkele opleidingen, waar hij in de tijd van *Bingham* naar toe mocht.

22783. De **Voorzitter**: Dus van een regelmatig contact en een regelmatig overleg was eigenlijk geen sprake?

A. Hoe bedoelt u, met de agenten?

De **Voorzitter**: Met de Engelsen, met de instructeurs.

A. Neen, het was een zuiver Engelse aangelegenheid, zuiver een operationele Engelse aangelegenheid.

22784. De **Voorzitter**: Dus het hoorde niet tot de gewone gang van zaken, dat de Nederlandse instanties daar ook maar iets in te zeggen hadden?

A. Neen, absoluut niets, zelfs in de selectie niet.

22785. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u: in de selectie?

A. De selectie .... op een gegeven ogenblik bood zich iemand bij ons aan of wij vonden iemand, die dat werk wilde doen. Dan ging hij eerst naar een selectie-afdeling toe, waar de Engelsen uitmaakten of hij geschikt was, ja of neen, en daar hield de zaak verder mee op. Als tijdens de opleiding bleek, dat een agent niet geschikt was, werd hij door de Engelsen ook afgezonderd voor een bepaalde tijd, in een z.g. icebox, daar hadden wij ook absoluut niets in te zeggen. Wij konden de tijd niet bepalen, dat die man afgezonderd moest worden, wij wisten zelfs niet waar hij naar toe ging. Dat was geheel door de Engelsen geregeld.

22786. De **Voorzitter**: Nu de kwestie van de opdrachten, die de mensen kregen. Had u daar enige zeggenschap in?

A. Neen. Vrijwel niets. De opdrachten werden door de Engelsen samengesteld, door de Engelsen helemaal uitgewerkt, ze mochten over een detail misschien eens een enkele keer overleg met ons plegen, maar gewoonlijk kregen wij onze kopie van de opdracht pas op de dag vóór vertrek of op de dag van vertrek.

22787. De **Voorzitter**: Maar u kreeg de opdracht ten slotte wel?

A. De opdracht, d.w.z. de order kregen wij.

22788. De **Voorzitter**: Waarom legt u de nadruk op de order? Waar wilt u onderscheid mee maken?

A. Omdat de order nooit volledig was natuurlijk.

22789. De **Voorzitter**: Wat hoorde daar dan nog meer bij?

A. Daar hoorden bepaalde bijlagen bij de order, die je niet krijgt.

22790. De **Voorzitter**: En wat is dan het verschil tussen de order en de bijlage? Waar zit dat in?

A. Omdat de contactpunten en codes en al dergelijke kwesties in de bijlage behandeld werden, dus wat wij te zien kregen, was de zuivere verzetsopdracht van de man.

22791. De **Voorzitter**: Hebt u de opdracht van *Jambroes* gezien?

A. Daar kan ik u niets over zeggen, want die is vóór mijn tijd tot stand gekomen. Maar als wij b.v. een veel latere nemen, als wij b.v. een opdracht nemen van *Jongelie*, dan is de order geheel door de Engelsen samengesteld en daar kregen wij een kopie van. Dan kwamen er bijlagen in, de bijlagen kunt u in de order onmiddellijk vinden, niet waar, want er staat in de order: U zult op *die* en *die* nacht gedropt worden op een punt *daar* en *daar* en dan vindt u *a*. Punt *a* werd pas op het vliegveld medegedeeld, dan krijgt u een soort contact opnemen met, dan krijgt u *b*, dat werd later pas medegedeeld. Over codes werd in deze opdracht helemaal niet gesproken.

22792. De **Voorzitter**: Van de codes begrijp ik dat volkomen, want een code moet natuurlijk niet verder komen dan de code-kamer.

A. Dat ben ik volkomen met u eens.

22793. De **Voorzitter**: Daar had u ook niet het minste belang bij.

A. Niet het minste of geringste.

22794. De **Voorzitter**: Maar b.v. de contactvunten, daarvan zou men kunnen zeggen, afgezien van het belang, dat u er bij had, dat het voor de Engelsen toch ook wel enige waarde kon hebben om daarover overleg te plegen met de Nederlandse instanties, die misschien wel van sommige dingen iets meer op de hoogte waren of konden zijn misschien.

A. Die mogelijkheid zou natuurlijk bestaan, theoretisch, maar ik geloof praktisch niet. Wel later, maar in het begin niet. Ik kreeg zeer sterk de indruk, dat de eerste contactvunten, die door de Engelsen gebruikt zijn, allemaal hun eigen contactpunten zijn geweest of contactpunten, die zij zelf gevonden hebben. Dus hadden zij verder niet de minste of geringste noodzaak om ons ooit daarover nog eens een keer te vragen.

22795. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de Nederlandse Inlichtingendienst in die tijd ook zeer minimaal was en deze dus de Engelsen weinig materiaal kon leveren. Toen later inlichtingen van het B.I. begonnen te stromen, kon men van de Nederlandse kant natuurlijk veel meer inlichtingen geven. Maar die situatie was in 1942 niet aanwezig.

A. Neen, in die tijd was deze niet aanwezig, d.w.z. de militaire inlichtingen over toestanden en zo wel, maar het B.I. gaf natuurlijk niet zijn contacten door. Die hielden zij voor zich zelf, dus ook in dat opzicht, niet waar, kreeg u verder natuurlijk van de Nederlandse kant niets.

22796. De **Voorzitter**: En dan de telegrammen? In welke vorm kreeg u die?

A. Daar liggen ze.

22797. De **Voorzitter**: In deze vorm? Maar daar kan men niets aan zien.

A. Niets, helemaal niets.

22798. De **Voorzitter**: Dat waren bewerkingen of paraphrases van telegrammen.

A. Ik zelf kreeg sterk de indruk, dat al die telegrammen, die hier liggen, allemaal praphrases zijn, maar het kan zijn, dat er enkele zijn, die minder goed geparaphraseerd zijn, maar het zijn allemaal paraphrases.

22799. De **Voorzitter**: Keurig kiaargemaakt, maar u had er natuurlijk alleen wat aan gehad, als er ook uit bleek, wat bij de decodering gebleken was.

A. Dit was een zuiver operatieve aangelegenheid natuurlijk, waar wij geheel buiten stonden.

22800. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u: een zuiver operatieve aangelegenheid?

A. De hele kwestie van de verbindingdienst was een operatieve aangelegenheid, waar wij geen zeggenschap in hadden.

22801. De **Voorzitter**: Ja, maar dat was bij B.B.O. toch niet het geval?

A. Ween.

22802. De **Voorzitter**: En daar was het ook een operatieve aangelegenheid.

A. Ja, maar dan komt u ook tot het feit weer toe, niet waar, dat na de mislukking B.B.O. een aantal mensen had, die hun eigen contacten hadden en die voor hun eigen contacten toen konden zeggen: ja, kijk eens hier, ik wil mijn eigen contacten ook controleren. Terwijl wij hier spreken over contacten, die allemaal door de Engelsen gelegd zijn.

22803. De **Voorzitter**: De vraag is of men, wanneer men tegenover de Engelsen, zo nodig op Regeringsniveau, had gezegd: wij willen hier ook een taak en een positie hebben, of men dan misschien op den duur ook in die tijd niet hetzelfde bereikt had als later bij B.I., B.B.O. wel bereikt is.

A. Ik kan hier verder geen oordeel over vellen natuurlijk, maar ik geloof het niet.

22804. De **Voorzitter**: Dus u schrijft dat resultaat van B.I. en B.B.O. alleen toe aan het feit, dat de Engelsen ten gevolge van de ontstane moeilijke situatie soepeler waren geworden. Maar het B.I. had te maken met een heel andere instantie, nl. met S.I.S. Lagen de verhoudingen daar anders?

A. De verhoudingen waren soortgelijk natuurlijk, maar.....

22805. De **Voorzitter**: Gemakkelijker?

A. Ja, zodanig, het is veel vroeger makkelijker geworden, doordat de Engelsen geen inlichtingen meer kregen; omdat zij vastgelopen waren.

22806. De **Voorzitter**: Uw opvatting is eigenlijk deze, dat de Engelsen pas tot soepelheid geneigd waren, toen zij zagen, dat zij op deze manier op de koffie kwamen, om het maar eens heel huiselijk te zeggen.

A. Ja, bij alle onderhandelingen met de Engelsen, wat u wilt en op welk terrein u het ook wilt doen, zult u nooit iets van ze toegegeven krijgen, wanneer zij niet zelf in tijdnood of in de een of andere nood verkeren, en anders doen zij het niet. Kijkt u eens, bij het begin hadden zij al een aantal agenten in Nederland. Zij hebben toen voorgesteld een samenwerking en daarbij zijn waarschijnlijk wel enige eisen gesteld en daar hebben zij onmiddellijk tegenovergesteld: wanneer u het niet doet, gaan wij toch door.

22807. De **Voorzitter**: Zoals zij het in de eerste tijd deden fot Juni 1942?

A. Ja.

22808. De **Voorzitter**: Maar hebt u wel eens over die telegrammen geklaagd van uw kant en gezegd: daar zien wij nu eigenlijk niets aan, wij willen het zelf ook wel eens zien, althans willen wij in ieder geval weten of zo'n telegram behoorlijk van checks voorzien is en al dergelijke dingen meer? Of kende u de hele techniek van dat geval niet in die tijd?

A. Dat een agententelegram bepaalde kenmerken draagt, dat is ten slotte volkomen natuurlijk, maar hoe de Engelse techniek was, daar wist ik niets van.

22809. De **Voorzitter**: En u verklaart ook, dat M.V.T. de bijlagen van de opdrachten niet te zien kreeg?

A. Ja, d.w.z. in ons gedeelte stond niets en ook werd de code helemaal niet aangeroerd, maar de code moet natuurlijk door iemand van de Engelsen opgesteld zijn. Maar ik kan u niet zeggen of de Dutch Section van de S.O.E. de mensen zijn, die de code met de agent behandelden, of dat het coderingsbureau of de verbindingdienst de dienst was, die dit met de agent behandelde. Dat kan ik u niet zeggen.

22810. De **Voorzitter**: Maar wist u b.v. in die tijd — aangezien u met de codes niets te maken had, want dat was een zaak van de Engelsen — überhaupt wel, dat de security-checks bestonden?

A. Dat zeg ik u, u kunt het woord security-check gebruiken, niet waar, maar ik wist natuurlijk, dat er bepaalde manieren zijn, laten wij het zo zeggen, om een telegrafist op te checken. Dat was de kwestie om bepaalde fouten in de codes te maken of bepaalde afspraken te maken; u kunt onder bepaalde omstandigheden het handschrift opchecken, daar was ik mee bekend.

22811. De **Voorzitter**: Dat kwam bij die telegrammen natuurlijk nooit .....

A. Kwam dat nooit tot uiting.

22812. De **Voorzitter**: Werd er wel eens door uw dienst gevraagd: zijn die telegrammen wel in orde? Want dat was de vraag, waar het eigenlijk op aankwam. Zij kwamen zo binnen in de vorm, waarin wij ze hier zien liggen, en dan zou men zeggen: ze zien er mooi uit, maar dat zegt niet veel.

A. Deze kwestie is wel eens naar voren gebracht, waarop altijd de verzekering van Engelse zijde werd gegeven, dat deze zaak in orde was, maar nooit anders dan de verzekering.

22813. De **Voorzitter**: U weet waarschijnlijk niets van *de Jonge*, want toen was u er nog niet?

A. Ik heb *de Jonge* alleen gekend, omdat ik op een gegeven ogenblik *de Jonge* moest ontmoeten, omdat ik hem af zou zetten op de Nederlandse kust; maar wat zijn opdracht was, enz., daar weet ik absoluut niets van.

22814. De **Voorzitter**: Had u in Juni 1942 nog geen dusdanige contacten met M.V.T., dat u toen op de hoogte had kunnen zijn van de telegrammen van *de Jonge*?

A. Van hem heb ik nooit een telegram gezien. Ik heb vóórdat ik op het bureau van kolonel *de Bruyne* kwam, op 17 Augustus 1942, nooit een enkel telegram gezien; zelfs in die eerste maanden heb ik nooit een telegram gezien.

22815. De **Voorzitter**: M.a.w., deze geschiedenis met *de Jonge* is absoluut vóór uw tijd geweest?

A. Ja, geheel.

22816. De **Voorzitter**: Toen was de heer *Lieftinck* er wel. Was hij er van het begin af aan?

A. Wanneer de heer *Lieftinck* precies gekomen is, kan ik u ook niet zeggen, want toen was ik er niet. Toen ik voor het eerst bij kolonel *de Bruyne* ben gekomen, was daar alleen kolonel *de Bruyne* met zijn adjudant, anders niemand. Toen ik er op 18 Maart 1942 was, dus in midden Maart, was de heer *Lieftinck* er ook.

22817. De **Voorzitter**: Weet u wie *Heck Blue* was?

A. *Heck Blue* was de codenaam van een van de agenten-telegrafisten van S.O.E. Wie dat is, zou ik niet kunnen zeggen.

22818. De **Voorzitter**: Met zijn telegrammen is wat aan de hand geweest.

A. Ja zeker, met de checks. Dat herinnert aan de Engelse voor geschiedenis. Toen kolonel *de Bruyne* al weg was, heeft *Dobson* in tegenwoordigheid van *Lieftinck* en *de Graaf* ons verklaard, dat de identity-check in de telegrammen van *Heck Blue* had ontbroken.

22819. De **Voorzitter**: Moet ik daaruit afleiden, dat M.V.T. de telegrammen van *Heck Blue* in keurig bijgeschaafde vorm heeft gekregen, zoals de fotokopieën, die hier voor ons liggen, en zoals gebruikelijk was, dus zonder enige mededeling over de checks? De mededeling van *Dobson* slaat immers niet op de telegrammen, die door M.V.T. van S.O.E. werden ontvangen, maar die slaat op de telegrammen, die S.O.E. van de codekamer kreeg?

A. Van de telegrammen en van de vorm er van, zoals de Hollandse sectie van S.O.E. die kreeg, kan ik u niets zeggen.

22820. De **Voorzitter**: De verklaring van *Dobson* slaat niet op telegrammen, die u hebt gekregen, doch slaat op telegrammen, die de Dutch Section van S.O.E. van de codekamer heeft gekregen. De verklaring van *Dobson* zouden wij kunnen omschrijven als één van de weinige indiscreties van Engelse zijde aan een Nederlandse instantie over wat in de Engelse keuken gebeurde.

A. Zonder enige twijfel en vandaar, dat wij de zaak onmiddellijk op schrift gesteld hebben en alle drie ondertekend hebben, want dit was de eerste keer, mag ik wel zeggen, dat er van Engelse zijde over een bepaalde check gesproken werd.

22821. De **Voorzitter**: Dus m.a.w. de woorden „identity-check” en „security-check”, die hier in dit verhoor zo vaak gebruikt zijn ...

A. Die zeggen mij helemaal niets.

22822. De **Voorzitter**: U hoorde toen deze benamingen eigenlijk pas voor het eerst?

A. Ja, die hoorde ik toen voor het eerst.

22823. De **Voorzitter**: U had misschien een idee, dat men kon proberen een agent door bepaalde afspraken te controleren, maar daar hield het feitelijk mee op?

A. Ja, d.w.z. omdat ik al enige tijd dit bedrijf ken, wist ik van het beginsel van wat men checks noemt wel iets meer.

22824. De **Voorzitter**: Ik bedoel in de tijd van 1942, toen . . .

A. Ja, als inlichtingenman droeg ik natuurlijk een zekere kennis van hoe je dergelijke dingen aanpakt. Als ik op het ogenblik een bepaalde dienst zou moeten organiseren of een bepaalde agent zou moeten uitzenden, dan kan ik natuurlijk voor deze dienst de checks en alles helemaal zelfstandig opmaken. En als ik het in die tijd had moeten opmaken, had ik natuurlijk ook bepaalde checks — laten wij het woord checks nu gebruiken — er in opgenomen, maar hoe dit van Engelse zijde gedaan werd, daar wisten wij verder helemaal niets van. Toen zij over een identity-check spraken, was het voor de eerste keer, dat ik er enig idee van kreeg, op welke manier de Engelsen het deden.

22825. De **Voorzitter**: En is dat gebeurd op de 3de April 1944, de datum, die genoemd wordt in dat stuk, dat u met de heren *Lieftinck* en *de Graaf* heeft opgemaakt?

A. De major *Dobson* heeft 's morgens bij ons zitten praten, het was de tijd ongeveer, dat *de Graaf* in de geheimen van dit vak ingeleid werd, en toen zaten wij met 'n vieren op onze kamer te praten en toen deelde de major *Dobson* dat mede. Nadat de heer *Dobson* was weggegaan, hebben wij het onmiddellijk op schrift gesteld.

22826. De **Voorzitter**: En waarom deelde hij dat toen mee? Omdat men toen praatte over de mislukking, die plaats gevonden had?

A. Omdat men praatte over de mislukking, die plaats gevonden had en omdat tegelijkertijd werd gepraat — dat was een gesprek van enkele uren — over . . . . .

22827. De **Voorzitter**: De nieuwe samenwerking tussen B.B.O. en S.O.E.?

A. Ik zou verder willen gaan, over de orders van de eerste agenten, die door B.B.O. uitgezonden zouden worden, want die eerste orders waren deze keer door *Lieftinck* en mij inderdaad opgesteld. De orders voor *Cnoops*, de orders van *Bialosterski*, die uitgezonden werden in die tijd, zijn door *Lieftinck* en mij opgemaakt en daarna aan *Dobson* overgelegd en zijn toen door *de Graaf* overgenomen.

22828. De **Voorzitter**: Dus het is juist, dat, zoals ik daarnet zei, dit een van de bij uitzondering voorkomende gelegenheden is geweest, dat door een Engelse ambtenaar verklaard is, dat er bij de Dutch Section van de S.O.E. fouten zijn gemaakt?

A. Ja.

22829. De **Voorzitter**: Volgens het bewuste schriftelijke stuk heeft hij verder gezegd, dat de telegrammen van *Heck Blue* volgens hem voor de Dutch Section aanleiding hadden moeten zijn tot een onmiddellijk onderzoek naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van deze zender, welk onderzoek volgens hem niet had plaats gehad, terwijl hij ook gezegd zou hebben, dat bovendien nog ten minste zeven personen gezonden waren naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat deze telegrammen waren ontvangen, dus m.a.w., hier heeft hij te kennen gegeven, welke fouten er bij de Engelse dienst gemaakt zijn, althans heeft hij een slip van de sluiër opgelicht. Dat is de betekenis van deze verklaring? Daar komt het op neer?

A. Ja.

22830. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 27 Februari 1942, die gericht is aan kolonel *de Bruyne* en die geschreven is door *Rabagliatti* en verzonden is van het War Office. Daarin wordt wel degelijk gesproken over security-checks.

A. Ja, inderdaad.

22831. De **Voorzitter**: Hier wordt toch eigenlijk aan kolonel *de Bruyne* te verstaan gegeven, dat men aan de Engelse kant de checks controleerde. Had kolonel *de Bruyne* toen niet kunnen zeggen: de resultaten daarvan wil ik graag in de telegrammen zien? Ik weet niet of het gebeurd is. Dat zou uit de fotokopieën moeten blijken.

A. Daarna vindt u er nooit meer een. Ik voor mij beschouw dit als een slip van *Rabagliatti*. *Dobson* heeft ook verklaard, dat er iets niet in orde was. Dit had hij, bezien van uit het Engelse security-standpunt, nooit mogen verklaren.

22832. De **Voorzitter**: *Rabagliatti* heeft in de door mij bedoelde brief verklaard, dat het in orde was. Dat is het verschil. Terwijl *Dobson* verklaard heeft, dat het niet in orde was.

A. In zoverre is dat van *Dobson* natuurlijk van veel grotere betekenis.

22833. De **Voorzitter**: Maar een ander punt is, dat dit stel fotokopieën, dat wij hier hebben, benevens nog een klein aantal telegrammen in deze mappen, bij elkaar maar een zeer beperkt aantal telegrammen opleveren. Dat kan nooit alles zijn, wat er aan telegrammen is binnengekomen en uitgegaan.

A. Er zijn veel meer telegrammen uitgegaan. Hier vindt u ook maar heel weinig uitgaande telegrammen onder, want dit zijn vrijwel allemaal binnengekomen telegrammen en maar een heel enkel uitgaand telegram.

22834. De **Voorzitter**: Zijn er dan in de archieven nog uitgaande telegrammen?

A. Neen.

22835. De **Voorzitter**: Waar zijn die dan gebleven?

A. Die kregen wij niet. Er zijn talloze telegrammen, die wij niet kregen. Wij kregen ten slotte alleen die telegrammen, die de Engelsen voor ons van belang achtten te zijn. Maar alle operationele telegrammen, b.v. telegrammen over codes en al dergelijke dingen, kregen wij helemaal niet.

22836. De **Voorzitter**: Dus van de telegrammen, die door de Duitsers zijn verstuurd, hebt u waarschijnlijk ook een groot deel niet gehad?

A. Waarschijnlijk niet. Er is een veel grotere traffic geweest dan hieruit blijkt, zonder enige twijfel.

22837. De **Voorzitter**: Dat was dus ook weer heel anders dan b.v. bij B.I. en B.B.O.? Die kregen duizenden telegrammen. Die kregen vermoedelijk alles.

A. Ja.

22838. De **Voorzitter**: Dus de zaak is deze. Uw dienst kreeg alleen datgene, waarvan de Engelsen zeiden: dat mogen ze wel hebben.

A. Wij kregen alleen wat van belang voor ons kon wezen voor de plannen, die door de legerleiding gemaakt werden. Verder niets. Maar aan alles, wat zuiver operatief was, kwamen wij niet te pas.

22839. De **Voorzitter**: Is niet waar hetgeen hier en daar beweerd is, dat een gedeelte van het archief van M.V.T. en M.I.D. door brand vernield is in Londen?

A. Er is geen kwestie van. Er is geen enkel stuk van het archief ooit vernietigd of zoek geraakt.

22840. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, u kunt met een gerust hart zeggen, dat wat hier aan fotokopieën ligt en wat in deze kleine mapjes zit alles is, wat u ontvangen hebt?

A. Dan vindt u nog enkele telegrammen en dat vindt u in een paar andere portefeuilles, die daar betrekking op hebben, b.v. laten we zeggen het dossier van *Dourlein* en *Ubbink*, dat hier niet aanwezig is, dat moet bij B.B.O. aanwezig zijn, want dit was een zich afwikkend geval, dus wat overgenomen werd door B.B.O. Daar is de hele historie in samengesteld van het hele geval-*Ubbink* en *Dourlein* en daarin zijn toen opgenomen de telegrammen, die daarop betrekking hadden. Zo vindt u b.v. in het dossier van de Graaf alles, wat betrekking heeft op de overkomst van de *Graaf*. Daarin vindt u ook een telegramwisseling, die niet van ons afkomstig is, maar een telegramwisseling, die van B.I. afkomstig is. Daar vindt u eerst de telegrammen, daarna de andere stukken, zodat u verder het verloop van het hele geval kunt nagaan.

22841. De **Voorzitter**: B.v. zoals in de map, waarin de zaak van *Anton de Wilde* behandeld wordt? Daar zit ook een aantal telegrammen in.

A. Precies, daarin zijn de telegrammen verzameld, die daarop betrekking hadden en die zijn in die map samengevoegd, zodat u de hele zaak kunt nagaan; maar dat is indertijd in Londen al gebeurd.

22842. De **Voorzitter**: Bevindt zich onder de telegrammen, die hier op tafel liggen en die in die afzonderlijke mappen zitten, geen enkele van de waarschuwingstelegrammen, die uit Holland gezonden zijn?

A. Die konden niet in deze mappen zijn, want dit zijn mappen van telegrammen, die uitsluitend van S.O.E. afkomstig zijn. En die waarschuwingstelegrammen zijn nooit over S.O.E. gekomen. Die zijn allemaal over andere kanalen gekomen. Die zijn over Zwitserland gekomen.

22843. De **Voorzitter**: Bij wie?

A. Bij B.I. Die zijn van B.I. bij ons gekomen.

22844. De **Voorzitter**: Zijn die wel bij u gekomen?

A. Ja zeker.

22845. De **Voorzitter**: Voor zover ze van B.I. zijn gekomen, heeft M.V.T. ze dus ontvangen. Dat is de telegrammenreeks, die de heer *Somer* heeft overgelegd, die begint met het bekende telegram van de O.D. van Mei 1943, waarin voor het eerst gewaarschuwd wordt en dat gevolgd is door verschillende telegrammen uit Bern?

A. Ja.

22846. De **Voorzitter**: Blijkbaar is het telegram-O.D. regelrecht uit Holland binnengekomen, want anders hebben de aantekeningen „Berg” en „O.D.” bij deze telegrammen geen zin.

A. Dat kan ik u verder niet zeggen, niet waar, want het D.I. deelde aan ons niet mee, hoe hun contacten liepen. Dat interesseerde ons in dezen ook niet verder, want wij gingen uitsluitend af, en dat gingen wij bij iedere inlichting, op de bron evaluatie-datum. Dat zijn de enige dingen, die voor ons de waarde bepalen van een telegram of een stuk.

22847. De **Voorzitter**: Er zijn voor en na in de ons van verschillende zijden ter hand gestelde stukken gevallen vermeld, waarin mensen van uit Nederland waarschuwingen naar Engeland hebben gestuurd. Er moet zijn een telegram van *Ubbink* en *Dourlein*, die dat na hun ontvluchting hebben opgegeven aan een zekere heer *Vinken*. Deze heeft het weer doorgegeven aan een ander en die ander heeft het ten slotte gebracht bij iemand, die het kon verzenden. Zo zijn er telegrammen, waarbij bemiddeling is verleend door de dokters in de gevangenis in *Haaren*, die een bericht hadden doorgesmokkeld en dat naar bepaalde adressen hebben gebracht, van waaruit het verzonden kon worden. Er is een telegram opgegeven aan de vice-admiraal *Heeris*, die verklaart, dat hij het bij iemand heeft laten bezorgen, die het verzonden heeft. Zijn telegrammen van die aard ook ontvangen?

A. Praat u er op het ogenblik over, dat deze van uit Nederland verzonden zijn?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ja, kijkt u eens, er zijn hier zoveel mensen geweest, die geseind hebben en die gezegd hebben, dat zij een verbinding hadden met Engeland, maar verbindingen, die nooit bestaan hebben.

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk mogelijk. Maar.....

A. Maar met een normale agentenzender, een goed uitgedachte agentenzender, zoals ze verstrekt werden, zelfs daar kon je niet altijd contact mee tot stand brengen. Herhaaldelijk hadden we telegrammen, die niet doorkwamen en waarvan herhaling gevraagd moest worden en deze zenders waren nog het beste, wat er op dit gebied was. In die tijd, toen ik nog in Holland was, is er ook bij ons altijd gesproken over de verbinding met Engeland. Ik ben er op het ogenblik heilig van overtuigd, dat alles, wat over die z.g. verbinding is geseind, nooit in Engeland is aangekomen.

22848. De **Voorzitter**: Enfin, dat zullen we nu geval voor geval moeten controleren, als we daar aan toe zijn. U hebt in ieder geval wel waarschuwingen via B.I., gekregen?

A. Ja, wel waarschuwingen gekregen van B.I., maar na stopzetting van de uitzendingen.

22849. De **Voorzitter**: Is er via S.O.E. wel eens een waarschuwing binnengekomen?

A. Neen, nooit, voor zover ik mij herinneren kan.

22850. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft bij zijn voor de Duitsers verzonden telegrammen een verkeerde security-check gebruikt. Dat kon u niet zien, want u kreeg de telegrammen in een vorm, dat u eenvoudig niet kon weten of de security-check goed of niet goed was?

A. Neen, maar buiten dat, u zult geen enkel telegram van *Lauwers* hierbij vinden.

22851. De **Voorzitter**: U hebt er dus geen één van *Lauwers* gehad, terwijl *Lauwers* er een zeer groot aantal voor de Duitsers heeft verzonden?

A. Neen, want *Lauwers* was al gevangengenomen lang voordat wij telegrammen kregen.

22852. De **Voorzitter**: U bent met S.O.E. tot samenwerking gekomen in Juni 1942, maar *Lauwers* heeft tot in het najaar geseind. Dat wil zeggen: *zèlf* geseind en daarna hebben de Duitsers het op zijn verbinding met een Duitse marconist gedaan.

A. Ja, maar kijkt u eens. ik kan niet eens nagaan of hier een telegram van *Lauwers* bij zou zitten, want ik ken de codenamen van *Lauwers* niet; ik ken zijn agentennaam niet, ik ken zijn telegrafisten-naam niet, daar weet ik allemaal niets van.

22853. De **Voorzitter**: Dus als er boven staat: telegram van *Bill*, dan weet u niet eens van wie het is?

A. Van *Bill*, dat weet ik wel, dat is een-agent, die door ons is uitgezonden.

22854. De **Voorzitter**: Juist, maar van die vroegere wist u het niet!

A. Van die vroegere, daar weet ik helemaal niets van.

22855. De **Voorzitter**: Met andere woorden: van *Lauwers* heeft men u waarschijnlijk nooit iets doorgegeven, omdat de Engelsen het standpunt innamen, dat *Lauwers* tot die *21* behoorde, en die behoorden tot hun privé-terrein?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Juist. Ik moet thans met het oog op het zeer late uur dit verhoor afbreken. Het zal op een nader te bepalen dag worden voortgezet.

Ik dank u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen.

K. H. SCHILP.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel, en Koersen. Ieden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. ROBERT JAN PIETER DERKSEMA,
oud 47 jaar, wonende te Gorssel,
raadsheer in het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem.

Hij legt de eed af als getuige.

23051. De **Voorzitter**: Hoe en wanneer bent u in Engeland gekomen?

A. Ik ben 's avonds enige uren na de capitulatie uit Nederland weggegaan met een speciale opdracht voor het wegbrengen van de laatste Duitse krijgsgevangenen. Ik was reserve-officier.

23052. De **Voorzitter**: Dat was dus niet het grote transport, waarvoor de toenmalige kapitein *Somer* heeft gezorgd?

A. Dit was het tweede transport van 300 à 400 man.

23053. De **Voorzitter**: Waar vandaan is dat transport vertrokken?

A. Van IJmuiden.

23054. De **Voorzitter**: Op Engelse schepen?

A. Op een Nederlands schip, de „Texelstroom”.

23055. De **Voorzitter**: Een koopvaardijship?

A. Ja.

23056. De **Voorzitter**: U bent dus in Engeland gewoon in dienst gebleven?

A. Ja.

23057. De **Voorzitter**: De gehele tijd door?

A. Ja.

23058. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij de C.I.D. gekomen?

A. In Augustus 1940.

23059. De **Voorzitter**: Dus ongeveer bij de oprichting?

A. Kort daarna.

23060. De **Voorzitter**: Hij is opgericht op 19 Juli 1940.

A. Toen ik er kwam, was hij al in werking.

23061. De **Voorzitter**: Was toen de heer *van 't Sant* al in functie?

A. Ja.

23062. De **Voorzitter**: Kunt u misschien iets vertellen van de eerste opzet? Ik heb begrepen, dat die tamelijk beperkt was.

A. Die was zeer beperkt. Toen ik er kwam, waren er, als ik mij goed herinner, drie marechaussee-onderofficieren en een officier. Dat was het hele bureau.

23063. De **Voorzitter**: Toen was de dienst gevestigd in Chester Square?

A. Ja.

23064. De **Voorzitter**: Is het spoedig uitgebreid of is er een tamelijk geringe bezetting gebleven?

A. Het is langzamerhand uitgebreid, maar op Chester Square is er altijd een vrij kleine bezetting gebleven.

23065. De **Voorzitter**: Wat waren de werkzaamheden in de eerste tijd voornamelijk? De verbinding met Nederland was toen waarschijnlijk in een zeer embryonale toestand?

A. Die was er toen nog niet. De hoofdzaak was administratief werk, het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, die in de eerste plaats kwamen van mensen, die overkwamen. De mensen, die overkwamen, werden gehoord. Ook werd geprobeerd kranten en andere tijdschriften uit het bezette gebied te krijgen. Dat moest ook opgezet worden.

23066. De **Voorzitter**: Toen de eerste mensen overkwamen — er zijn er, geloof ik, nogal wat over Frankrijk gekomen —, bestond nog lang niet die organisatie, die men later had, om hen op te vangen, zoals de Patriotic School?

A. Neen.

23067. De **Voorzitter**: Dat onderzoek is dus vrij globaal gebeurd?

A. Ik geloof, dat de mensen uit Frankrijk er al waren, toen ik in Londen kwam, want die heb ik nog meegemaakt in het kamp in Wales.

23068. De **Voorzitter**: Was dat een Engels kamp?

A. Voor Nederlandse militairen. Toen ik in Dover aankwam, waren er al enkele militairen, die via Hoek van Holland waren weggekomen. Ik had zelf ongeveer 30 man bij mij.

Van daar zijn wij eerst naar Londen gegaan. Daar is een detachement gevormd van de militairen, die er al waren. Toen het grote werd, is het verplaatst naar Wales.

23069. De **Voorzitter**: Bij die militairen was waarschijnlijk niet zoveel te onderzoeken?

A. Daar is door ons niets onderzocht.

13070. De **Voorzitter**: Zijn er toen van Frankrijk uit nogal wat burgers gekomen of niet zoveel?

A. Later wel.

23071. De **Voorzitter**: Ik bedoel met de *débaclé*, toen de zaak misliep?

A. Ik geloof heel weinig. Die zijn ook nooit van Nederlandse zijde onderzocht.

23072. De **Voorzitter**: Eer? gedeelte van de bevolking uit Brabant en Zeeland is in de oorlogsdagen op drift geraakt en in Frankrijk terechtgekomen.

A. Daarvan is weinig in Engeland gekomen.

23073. De **Voorzitter**: Dus later werd het dan het testen van de mensen, die zo geleidelijk binnenkwamen?

23074. De **Voorzitter**: Wanneer is de Patriotic School in werking getreden? Is dat veel later?

A. De Engelsen hebben wel dadelijk de mensen in verschillende Lampen vastgehouden en onderzocht.

Ik weet niet of het vóór Augustus was; die heb ik ook niet mee-gemaakt. Ik geloof, dat de Patriotic School al vrij gauw werkte. Ik weet niet of het toen al Patriotic School heette. Er was een bepaald centrum, dat in Augustus, September al werkte.

23075. De **Voorzitter**: Had de Nederlandse instantie met dat testen iets te maken?

A. Officieel niet.

23076. De **Voorzitter**: Men moest eerst deze Engelse instantie passeren en werd dan eventueel vrijgegeven?

A. Ja.

23077. De **Voorzitter**: En dan konden de Nederlanders zelf nog zien, wat zij verder deden?

A. Ja. Nu werden wij later wel te hulp geroepen. Er kwamen later geregeld mensen van ons in de Patriotic School.

23078. De **Voorzitter**: Was die Patriotic School voor alle nationaliteiten?

A. Ja.

23079. De **Voorzitter**: Had zij afdelingen?

A. Ja.

23080. De **Voorzitter**: Zaten de Nederlanders afzonderlijk?

A. Alle nationaliteiten zaten door elkaar.

23081. De **Voorzitter**: Had men er functionarissen, die speciaal op Nederland georiënteerd waren en de Nederlandse belangen behandelden?

A. Ja.

23082. De **Voorzitter**: Ging dat vrij serieus?

A. Ja.

23083. De **Voorzitter**: Maar ook in de eerste tijd zijn er volgens onze inlichtingen nogal wat Nederlanders gewogen en te licht bevonden.

A. Ja.

23084. De **Voorzitter**: Die werden dan blijkbaar aan de Engelsen voorgedragen voor internering?

A. Ja, door de Engelse dienst aan het Home Office. De voordracht ging niet uit van een Nederlandse instantie.

23085. De **Voorzitter**: Staan u daarvan getallen voor de geest?

A. Ik meen, maar dat durf ik niet zeker te zeggen, dat het maximum is geweest ongeveer 250.

23086. De **Voorzitter**: Werden die op het eiland Man geïnterneerd?

A. Later. Er waren verschillende kampen. Ik herinner mij het Lingfieldkamp.

23087. De **Voorzitter**: Als u spreekt van een maximum van 250, spreekt u dan over het totaal of over een maximum op een gegeven ogenblik?

A. Ik bedoel het laatste.

23088. De **Voorzitter**: Dus er zijn veel meer Nederlanders geïnterneerd.

A. Die zijn weer vrijgelaten,

23089. De **Voorzitter**: Er is over sommige gevallen deining geweest. Wij hebben mededelingen gekregen over overste *Zegers* en de heer van *Buuren*. Wat over de internering van deze heren verteld is, is niet mis. Hebt u daarmee bemoeienis gehad?

A. Ja, met het geval van *Buuren* in het begin; dat is heel weinig geweest. Ik weet de finesses niet meer. Het is helemaal door de heer van 't Sant behandeld.

23090. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk gekregen, dat de heer van 't Sant zich zeer intensief met deze dingen bemoeide ...

A. Ja.

23091. De **Voorzitter**: ..... en dat zijn beslissing in deze gevallen wel zeer zwaar woog.

A. Ja.

23097. De **Voorzitter**: Ik zou het bijna zo kunnen formuleren, dat, als de heer van 't Sant iets wilde of niet wilde, er dan voor Regeringsinstanties zelfs niet heel veel meer aan te doen was. Klopt dat ook met uw indruk?

A. Bedoelt u Engelse of Nederlandse Regeringsinstanties?

De **Voorzitter**: Nederlandse.

A. Neen, dat geloof ik niet.

23093. De **Voorzitter**: De mededeling b.v., die wij over het geval van *Buuren* hebben gehad, gaat toch wel erg in die richting.

A. Ik herinner mij wel, dat er een geval van *Buuren* is geweest, maar ik weet niet meer, hoe lang dit heeft geduurd. Ik heb het geval van *Buuren* zelf helemaal niet behandeld.

23094. De **Voorzitter**: Dit heeft van 't Sant persoonlijk behandeld?

A. Ik zal er wel eens een brief over geschreven of over gepraat hebben.

23095. De **Voorzitter**: U weet niet in finesses, hoe het is verlopen?

A. Neen.

23096. De **Voorzitter**: En het geval van de overste *Zegers*?

A. Dit heeft veel langer geduurd.

23097. De **Voorzitter**: Hij is de gehele tijd geïnterneerd geweest?

A. Hij is op het allerlaatste ogenblik vrijgelaten, op aanwijzing van .....

23098. De **Voorzitter**: Er zijn hier verschillende getuigen geweest, die betreurden, dat deze internering heeft plaats gevonden en het zó hebben voorgesteld, dat de overste *Zegers* jaren vóór 1940 lid is geweest van de N.S.B., maar dat hij zijn lidmaatschap onmiddellijk heeft opgezegd, toen het verbod kwam voor officieren, en dat, naar hun overtuiging, op zijn nationale gevoel — zeker, toen de Duitsers Nederland waren binnengetrokken — niets was aan te merken.

U trekt een bedenkelijk gezicht?

A. Ik weet niet meer alle bijzonderheden. De beslissing lag natuurlijk bij de Engelsen. Ik herinner mij nog, dat men bij de beslissing in de zaak *Zegers* zeer positief is geweest. Allerlei Nederlandse instanties hebben geprobeerd, *Zegers* vrij te krijgen, maar dit is niet gelukt. Men heeft steeds het hoofd gestoten. Ik heb veel later ook nog wel persoonlijk met de overste *Zegers* gesproken.

Nu was de overste *Zegers* een heel lastig mens, ook voor zich zelf. Hij had nationaal-socialistische ideeën, zonder pro-Duits te zijn, en dit is altijd een enorm struikelblok voor hem geweest. Het was zijn overtuiging en daaraan hield hij altijd vast. Het is ook nooit gelukt, voor de overste *Zegers* een gunstige indruk bij de Engelsen te wekken.

23099. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat zijn uitingen ten opzichte van het nationaal-socialisme niet duidelijk maakten, dat er bij hem een onderscheid moest worden gemaakt tussen algemene sympathieën voor het nationaal-socialisme en zijn opvattingen omtrent trouw aan het vaderland? Heeft u de indruk, dat deze laatste wel aanwezig was?

A. Ik geloof, dat de trouw wel aanwezig was, maar dat uit zijn houding — hij schreef heel lange brieven en requesten — bleek, dat hij tot op zekere hoogte overtuigd nationaal-socialist bleef.

23100. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe uitte zich dit in die brieven? Geeft u eens een voorbeeld. Die brieven zijn er natuurlijk nog; daar is een dossier van. Waar is dit?

A. Of bij het Ministerie van Justitie of in Londen bij de ambassade. Er is een dossier-Zegers. Het heeft heel lang geduurd, voordat de Nederlandse Regering er achter is gekomen, wie in Engeland geïnterneerd waren. Deze zaak was in Engeland nog niet georganiseerd.

23101. De **Voorzitter**: De Engelsen moesten dan toch voorlichting van een Nederlandse instantie krijgen?

A. Het heeft heel lang geduurd, voordat de Nederlandse instanties bericht kregen, wie er geïnterneerd waren. Er zijn gevallen, waarvan men na een jaar nog niet wist, dat zij geïnterneerd waren.

23102. De **Voorzitter**: Ook niet bij de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja. Het is vreselijk geweest. Er werden van Nederlandse kant bezoeken gebracht aan de Nederlandse kampen. Er waren heel veel kampen.

Je kwam de eerste jaren altijd nieuwe mensen tegen. Ik weet, dat het herhaaldelijk met Minister *Gerbrandy* is besproken. Wij wisten de eerste tijd niet, wie daar zaten. Het was hopeloos iemand uit te zoeken.

23103. De **Voorzitter**: Door verscheidene getuigen is gezegd, dat naar hun overtuiging in de meeste gevallen de inlichtingen over de Nederlanders, die voor internering in aanmerking kwamen, door de heer van 't Sant werd verschafte.

A. Neen.

23104. De **Voorzitter**: Er wordt ook verteld, dat de Engelsman, die daarover ging, een zekere mr. *Wood*, in dezen geheel op het kompas van de heer van 't Sant voer, zoals b.v. in het geval van *Buuren*.

A. Neen, zeker niet. Later wel. toen de gevallen eenmaal bekend waren. De Engelsen hebben herhaaldelijk uit zich zelf, zonder vragen en zonder medeweten van Nederlandse instanties, Nederlanders geïnterneerd.

23105. De **Voorzitter**: Ik spreek nu alleen over de gevallen, waaraan ook Nederlanders hebben medegewerkt. Ten aanzien van die gevallen werd gezegd, dat de hele zaak om de heer van 't Sant draaide en dat de verhouding eigenlijk zo was, dat de betreffende autoriteiten alleen afgingen op wat de heer van 't Sant zei. Wannest Ministers of andere personen daarover schreven, had dat niet de minste betekenis. Als er een brief van de heer van 't Sant kwam, was de zaak in orde. Nu is de vraag: lag de zaak inderdaad zo?

A. Theoretisch lag de zaak wel enigszins zo.

23106. De **Voorzitter**: Practisch, bedoelt u?

A. Neen. De Engelse diensten hadden een zeer grote vrijheid. Zij stonden in de oorlog, voor zover ik weet — het was altijd heel moeilijk een volledig-overzicht te krijgen van hun verhouding naar boven —, regelrecht onder de Prime Minister. Zij hadden een zeer grote zelfstandigheid in de praktijk en zij verwachtten die ook van de diensten van de andere geallieerden, de Nederlanders, de Noren, de Belgen, enz. Op dit punt voelde men de Nederlandse tegenspelers met een even grote macht. Ik geloof, dat er zeer weinig gevallen zijn geweest — ik zou het mij niet meer kunnen herinneren; er is natuurlijk een register aangelegd van de mensen, die geïnterneerd zijn geweest —, die op verzoek van de Nederlandse instanties zijn geïnterneerd. Toen eindelijk een complete lijst werd aangelegd van de

mensen, die geïnterneerd waren, hebben de Nederlandse instanties zich met een groot aantal van die interneringen verenigd, ook vaak noodgedwongen.

23107. De **Voorzitter**: U bedoelt dus de leiding van de C.I.D.?

A. Ja. Op enkele van die gevallen is men teruggekomen. De eerste tijd duurde het heel lang voordat wij in staat waren die Nederlanders te horen. Er werd dus afgegaan op de inlichtingen, die de Engelsen verstrekten. Ik kan mij voorstellen, dat men de mensen, die lid waren geweest van de N.S.B., zelfs tot het begin van 1940, en die hadden bedankt, maar heeft geïnterneerd. Er zijn maar zeer weinig gevallen geweest, die geïnterneerd zijn op verzoek van de Nederlandse Regering.

23108. De **Voorzitter**: Het gaat mij op het ogenblik om die laatste categorie. Is met name de overste *Zegers* op verzoek van Nederlandse instanties geïnterneerd?

A. Neen.

23109. De **Voorzitter**: Hoe kwamen de Engelsen dan aan de wetenschap? De internering van de overste *Zegers* moet gebaseerd zijn geweest op het feit, dat hij een aantal jaren vóór de oorlog lid van de N.S.B. is geweest. Ik kan mij voorstellen, dat de Nederlanders een lijst daarvan hadden.

A. Voor zover ik weet, was die er niet. Hij was geïnterneerd, toen ik bij de dienst kwam. Als ik mij niet vergis. Ik moet hier andere mensen beschuldigen. De overste *Zegers* is de eerste dagen na zijn aankomst in Engeland vrij geweest.

23110. De **Voorzitter**: Hij was lid van de Nederlandse militaire missie onder generaal van Oorschot.

A. Als ik mij niet vergis, zijn er van militaire zijde — ik durf niet te zeggen door wie; ik durf die militaire missie niet te beschuldigen — aan Engelse instanties inlichtingen verschaft over *Zegers*.

23111. De **Voorzitter**: Nu zijn er ten opzichte van het optreden van de C.I.D., met name over de heer van 't Sant, nog andere klachten geuit, nl. dat de werkzaamheden zich niet alleen beperkten tot het terrein, dat wij nu hebben besproken, en eventueel het zoveel mogelijk verzamelen van inlichtingen uit het bezette gebied, maar dat men zich van die kant ook bezighield met — laat ik het woord gebruiken — interne spionage. Er is hier nl. door een van de getuigen over geklaagd — het is door hem ontdekt —, dat op een gegeven ogenblik bleek, dat de telefoonjuffrouw in Stratton House de opdracht had de gesprekken met de Ministers af te luisteren en aan de heer van 't Sant over te brieven. Is u dat bekend?

A. Het is mij onbekend.

23112. De **Voorzitter**: Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat het niet gebeurd is.

A. Het is mij onbekend.

23113. De **Voorzitter**: Een ander geval is, dat een van de Ministers heeft verteld, dat hij een huisbediende had, van wie op een gegeven moment bleek, dat hij connecties onderhield met de heer van 't Sant. Als dat soort van dingen waar is, vind ik dat nogal ernstig.

A. Het is mij onbekend.

23114. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Mag ik nog even terugkomen op het geval-Zegers? U zegt, dat er klachten waren ingediend bij de Engelsen door een militaire instantie.

A. Als ik mij goed herinner: door een Nederlandse militaire instantie.

23115. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat lijkt mij zo wonderlijk. Er was een officiële missie gestuurd onder generaal *van Oorschot* en daarvan maakte *Zegers* deel uit. Ik denk, dat de Nederlandse militaire instanties geen enkel wantrouwen tegen hem konden hebben; anders sturen zij hem niet aldus naar Engeland op het meest kritieke moment.

A. De toestand was in het begin natuurlijk vrij verward. Het is heel goed mogelijk, dat het een initiatief is geweest van een Nederlandse militair.

23116. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Een militair, die, toen hij aankwam, ging vertellen, dat overste *Zegers* een N.S.B.-er was? Dan moeten de Engelsen toch eerst verdere informaties ingewonnen hebben. Zij kunnen het toch niet zo accepteren van een Nederlandse militair?

A. Dat is ook gebeurd. Het dossier-Zegers is vrij dik. Er is heel veel over geschreven en gesproken. Het begin kan ik mij niet precies herinneren. Toen ik kwam, was overste *Zegers* opgepakt.

23117. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Als men alle officieren, die tot 1936 N.S.B.-er zijn geweest, had willen oppakken, vrees ik, dat men een groot aantal had gehad.

A. Het is gebeurd naar aanleiding van uitlatingen van overste *Zegers*.

23118. De **Voorzitter**: In Londen?

A. Ja.

23119. De heer **Koersen**: Welke normen nam men aan voor internering, als de Nederlandse instanties daarvoor advies gaven?

A. Wij van onze kant namen aan — daardoor zijn voor ons onaangename dingen gebeurd; wij zijn het daarover nooit niet de Engelsen eens geworden — politieke onbetrouwbaarheid. De Engelsen hebben echter geïnterneerd iedereen, die gevaar voor de veiligheid in Engeland opleverde. Wij hebben er jarenlang tegen gevochten. Er is een zeeman geweest — zijn naam weet ik niet meer, het was een lastpost —, die de zaak op stelten zette, opruide en het gedeelte van een nationaal-socialist was. Die is in Mei 1940 geïnterneerd.

23120. De heer **Koersen**: Wanneer noemt u iemand politiek onbetrouwbaar? Had u er normen voor? Men kon toch niet zeggen: als iemand lastig is, moet hij geïnterneerd worden?

A. De Engelsen interneerden geheel zelfstandig wel iemand, Indien hij lastig was en die *zij* niet in de havens of op een schip wilden hebben. Deze man hoorde echter niet thuis op het eiland Man. Deze man was lastig, ruide op tot werkstakingen, maar deze man behoorde niet op het eiland Man. Dit is niet gelukt. De Engelsen hebben deze man vastgehouden. Ik durf niet te zeggen: tot het einde van de oorlog, maar toch heel lang.

23121. De heer **Koersen**: Hoe denkt u zich de omschrijving van „politiek onbetrouwbaar“?

A. Het gaat om de vraag: zijn de gedragingen of het lidmaatschap van de N.S.B. zodanig geweest, dat deze man als „politiek onbetrouwbaar“ moest worden aangemerkt?

Ik kan mij nog een geval herinneren van iemand van de koopvaardij. Ik durf niet zeker te zeggen of deze man tot de inval lid is geweest van de N.S.B., maar ik geloof het wel. Hij heeft als schipper van een klein bootje overgebracht vooraanstaande figuren van de Koninklijke en hiermede heeft hij volgens deze heren te kennen gegeven: ik wil niet samenwerken met de Duitsers. Voor deze man is van die zijde ook jarenlang gevochten, maar dit heeft niet tot resultaat geleid, want hij was tot April lid van de N.S.B.

23122. De heer **Koersen**: Was de richtlijn door van 't Sant bepaald?

A. Dit meen ik wel. Ik ken geen richtlijnen, die van 't Sant gekregen heeft over de normen van de politieke onbetrouwbaarheid.

23123. De heer **Koersen**: Kende u de speciale richtlijnen van van 't Sant?

A. Neen. Feitelijk werd ieder geval afzonderlijk bekeken.

23124. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot de kwestie van de inlichtingen en de verbinding met het bezette gebied. Is hieraan in de periode van 19 Juli 1940 tot 14 Augustus 1941, toen de C.I.D. onder de heer van 't Sant stond, al iets gedaan en, zo ja, wat?

A. Ja. Toen ik er kwam, was de eerste, die aangezocht was om naar Nederland te vertrekken, de luitenant ter zee van Hamel. Deze was eigenlijk helemaal overgegeven aan de Engelse dienst. Doordat ik van *Hamel* persoonlijk kende, heb ik hem tweemaal mogen spre-

ken. Ik heb tweemaal met hem thee gedronken, meen ik; ik geloof, dat ern van de mensen van de Engelse dienst er bij was. Ik mocht niet spreken over zijn taak van het naar Holland gaan. Over hetgeen hij ging doen en de wijze, waarop hij geïnstrueerd was, wist ik niets.

23125. De **Voorzitter**: Welke Engelse dienst was dat?

A. Dit is altijd heel moeilijk uit elkaar te houden. Het contact liep via de toenmalige liaison-officier, de heer *Hooper*. Deze had de verbinding via zijn afdeling met alle andere Engelse diensten.

23126. De **Voorzitter**: Later is er een duidelijke en scherpe tegenstelling tussen S.I.S. en S.O.E. Ik meen, dat S.O.E. pas later is ontstaan. He: latere B.I. werkte samen met S.I.S. Waren M.I.-5 en M.I.-6 hiervan afdelingen?

A. Neen, voor zover ik weet, heeft het Bureau Inlichtingen geen contact gehad met M.I. 5.

23127. De **Voorzitter**: Wat was dat laatste voor een bureau?

A. Wij kunnen dat bureau het best noemen de veiligheidsdienst voor Engeland zelf. M.I.5 was dus de dienst, waarmee contact moest worden onderhouden in verband met de interneringen in Engeland. M.I. 6 kunnen wij het best zien als een soort van veiligheidsdienst, contraspionage, buit-n Engeland.

23128. De **Voorzitter**: Naderde dat niet de werkzaamheden van S.I.S.?

A. Neen, M.I. 5, noch M.I. 6, had iets te maken met het uitzenden van mensen naar Nederland.

23129. De **Voorzitter**: Wanneer u inlichtingen wilde hebben, was een van de middelen het uitzenden van mensen?

A. Ja, maar dat liep over een andere afdeling. Ik geloof, dat zij 19 afdelingen hadden. Ik herinner mij ten minste nog M.I. 19.

23130. De **Voorzitter**: In uw periode hebt u niets gemerkt van het bestaan van S.O.E.? Dat is blijkbaar later eerst ontstaan.

A. Neen. Misschien bestond het wel, maar ik heb er nooit mee gewerkt en toen ook nooit van gehoord.

23131. De **Voorzitter**: M.I. 5 hield zich volgens u niet bezig met het uitzenden van agenten. U zegt echter, dat luitenant van *Hamel* werd overgegeven aan de Engelsen, die zijn uitzending hebben bewerkstelligd.

A. Ja, dat is ook zo, maar ten aanzien van het verkrijgen van die mensen hadden wij contact met een Engelse liaison-officier, die voor ons was aangewezen en die alles, wat alle mogelijke andere Engelse afdelingen betrof, behandelde.

23132. De **Voorzitter**: Dus u verkeert eigenlijk in het onzekere ten aanzien van de vraag, welke speciale afdeling luitenant van *Hamel* heeft uitgezonden?

A. Ja, dat zou ik niet weten.

23133. De **Voorzitter**: Zijn er in de periode van luitenant van *Hamel* bij uw weten nog meer mensen naar Nederland gestuurd?

A. Ja.

23134. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan namen noemen?

A. Dat zijn geweest Schrage en Zomer en ik geloof ook van Brink.

23135. De **Voorzitter**: Van Brink is teruggekomen?

A. Ja.

23136. De **Voorzitter**: Dat is dus de enige?

A. Ja.

23137. De **Voorzitter**: Is bij betrekkelijk spoedig teruggekomen?

A. Vrij gauw, na een maand of drie, vier. Ik taxeer het zo uit mijn hoofd. *Alblas* was er ook bij. Ik geloof, dat dat alles is.

23138. De **Voorzitter**: In de periode onder kolonel de *Bruyne* was de wijze, waarop van de telegrammen door de Engelsen aan de dienst van kolonel de *Bruyne* mededeling werd gedaan, wel voor enige critiek vatbaar. Die was minder goed dan b.v. bij de latere diensten B.I. en B.B.O. Werden aan uw dienst telegrammen medegedeeld?

A. Bij C.I.D. zijn telegrammen van *van Hamel* binnengekomen.

23139. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: de tekst van de telegrammen?

A. Ja.

23140. De **Voorzitter**: Hoe zagen die telegrammen er uit?

A. Die waren volledig bijgewerkt.

Soms waren de telegrammen niet bijgewerkt, nl. indien zij volkomen onbegrijpelijk waren, en dan kwamen de Engelsen ons vragen wat of er wel kon staan, of geheel verminkte woorden wel Nederlands waren, enz. Doch meestal waren zij bijgewerkt.

23141. De **Voorzitter**: M.a.w., dan waren het dus keurige telegrammen?

A. Ja.

23142. De **Voorzitter**: Dat is eigenlijk niet wat men moet hebben?

A. Helemaal niet.

23143. De **Voorzitter**: Men moet, wil men zelf enige contrôle kunnen uitoefenen, het telegram natuurlijk gedetailleerd met al zijn gebreken en ook met de aanduiding of de checks goed of niet goed zijn, ontvangen. En dat kreeg u stellig niet?

A. Neen. Wij kregen de telegrammen wel eens met heel veel fouten, maar dan waren zij voor de Engelsen onbegrijpelijk.

23144. De **Voorzitter**: Maar als u een telegram kreeg, dat begrijpelijk en goed leesbaar was, stond er dan niet in de kantlijn op — zoals later het geval was —, ik zal maar zeggen: „identity-check given” of „identity-check not given”?

A. Neen. Wij kregen ze getikt op een gewoon stukje blanco papier.

23145. De **Voorzitter**: Dus ook *u* miste elke contrôle op het telegram zelf?

A. Volkomen.

23146. De **Voorzitter**: En waarschijnlijk hebt u zich in die tijd ook nog niet gerealiseerd, wat daaraan kon vastzitten?

A. Ongelukken waren er toen nog niet gebeurd. Er was geen reden om aan de kunde van de Engelse dienst, die er al vóór de oorlog was, te gaan twijfelen. Het bleek ons uit niets, dat deze berichten óf onjuist óf onbetrouwbaar of wat ook waren. Dus op dat ogenblik, toen de zaak dus nog goed liep en er nog geen ongelukken waren gebeurd, was er ook geen reden hierop dieper in te gaan.

23147. De **Voorzitter**: Er is in Nederland blijkbaar vrijwel gedurende de gehele bezetting één man constant in de lucht geweest ondanks de werkzaamheid van *Schreieder* en anderen. *Schreieder* zinspeelt er op, dat er één was, die hij niet heeft kunnen krijgen. Hier zijn verklaringen afgelegd, waaruit gebleken is, dat dit geweest is de latere kapitein *de Geus*. Kunt u zich herinneren, dat er berichten van hem gekomen zijn?

A. Neen. Ik kan mij zelfs de naam niet herinneren.

23148. De **Voorzitter**: Ik weet niet onder welke naam hij heeft geopereerd.

A. Is hij van Engeland uit naar Nederland gezonden?

23149. De **Voorzitter**: Hij is hier te lande begonnen en is pas heel laat naar Engeland gekomen.

A. Ik heb nooit van hem gehoord.

23150. De **Voorzitter**: Laat ik het dan anders formuleren. Kreeg u wel eens telegrammen uit Nederland van mensen, die niet van Engeland uit waren uitgezonden?

A. Nooit.

23151. De **Voorzitter**: Nooit?

A. Ik heb er nooit één gezien. Ik ben er altijd wel van overtuigd geweest, dat de Engelsen buiten iedere Nederlandse instantie om mensen naar Nederland hebben gezonden. Ik heb in verband daarmee aan de Engelsen een voorwaarde gesteld. Ik heb tegen hen gezegd: Goed, ik ben bereid verder te gaan, maar ik wil van iedere uitzending naar Nederland kennis dragen, want als wij een agent een adres opgeven en jullie sturen via een andere instantie een ander naar hetzelfde adres, begrijpt deze man niet, dat er twee vlak na elkaar komen, en krijgt men altijd ongelukken. Men heeft mij verzekerd, dat het niet zo was, maar ik heb de overtuiging, dat het wel zo was. Ik heb er nooit enig bewijs van gehad.

23152. De **Voorzitter**: Dat waren de uitgezonden mensen. Ik had het echter zoëven over het feit, dat in Nederland zeer veel mensen bezig zijn geweest contact te krijgen met de overkant. Meestal hebben zij zelf in onwetendheid verkeer, of dat contact werd bereikt: zij hebben met zenders gewerkt, maar wisten niet, of hun uitzendingen werden ontvangen. Uw mededeling stemt niet erg optimistisch ten aanzien van de vraag of zij werden ontvangen.

A. Ik heb er nooit van gehoord; zij zijn dus nooit doorgegeven.

23153. De **Voorzitter**: Dat is nogal merkwaardig, want het ligt voor de hand, dat die berichtgeving uit Nederland meestal niet in de eerste plaats werd gedreven door de wens, de Engelse Regering over bepaalde dingen in te lichten, maar om de Nederlandse Regering bepaalde dingen te laten weten.

A. Men zou zeggen: als zo'n telegram werd opgevangen — er zullen ook wel veel ondeugdelijke pogingen zijn gedaan — en als de inhoud voor de Nederlandse Regering en voor de Nederlandse sfeer van belang was, dan zouden de Engelsen het bericht hebben moeten doorgeven en dan zou het in elk geval het meest voor de hand liggen, dat zij doorgegeven waren aan de C.I.D., wat echter nimmer gebeurd is.

23154. De **Voorzitter**: Dit kunt u dan verklaren over de periode tot 5 Februari 1942, toen de C.I.D. onder de heer *de Bruyne* is gekomen?

A. Ja.

23155. De **Voorzitter**: Maar de heer *de Geus* heeft wel contact gehad.

A. Er kwamen regelmatig mensen over en zeker 60 pct. van deze mensen had contact gehad. De een verklaarde, dat hij met dit of dat illegaal werk bezig was, de ander verwees naar een broer of naar een vriend, die in Haarlem woonde en die weer een broer in Amsterdam had, die in contact stond met Engeland. Met een dergelijk verhaal kwam iedereen. Bij de eerste vijf, die overkwamen, hebben wij zeer sceptisch hiertegenover gestaan en gezegd: dat zal wel een verhaaltje zijn geweest, zoals in die tijd iedereen in Holland graag contact wilde hebben met Engeland. Dit is al heel in het begin zo geweest, ook vóór het optreden van *Schreieder*. Overgekomenen zeiden dan: „Dit weet ik heel zeker, want hij heeft bericht of antwoord gekregen van .....”. Maar dit heeft nooit over de C.I.D. gelopen.

23156. De **Voorzitter**: Het is niet denkbaar, dat er een andere Nederlandse Regeringsinstantie is geweest, die dit bericht heeft gekregen?

A. Neen.

23157. De **Voorzitter**: Kreeg u in die tijd ook al berichten over andere wegen, d.w.z. via Zwitserland of Zweden, of was dit ook zeer minimaal?

A. Neen, ik geloof, dat dit allemaal later is geweest, ik meende einde 1941, maar toen stond het ook nog in de kinderschoenen.

23158. De **Voorzitter**: Dit betekent, dat de Nederlandse Regering in Londen — om het nu eens globaal te zeggen — de eerste twee jaar niet beschikte over een authentieke berichtgeving over hetgeen er in Nederland gebeurde? Men had dus slechts de officiële bronnen, radio-Hilversum en de kranten?

A. En men had de mededelingen van de mensen, die overkwamen.

23159. De **Voorzitter**: Ja, maar men kan dus wel zeggen, dat een weg, waarlangs men regelmatig werd ingelicht over de ondergrond van de dingen, de eerste twee jaar niet aanwezig is geweest?

A. Dit is ook de bedoeling geweest van de uitzending van *van Hamel* en de anderen. Deze zou geleid contact met personen in Nederland opnemen en rapporteren.

In die tijd zijn geen mensen uitgezonden voor het plegen van sabotage of iets dergelijks, maar wel voor het leggen van contact met vooraanstaande mensen uit de illegaliteit in Nederland.

23160. De **Voorzitter**: In totaal zijn dus in de eerste tijd, afgezien van de mensen, die de Engelsen zelf hebben uitgezonden, met medeweten van de Centrale Inlichtingendienst slechts enkele mensen uitgezonden. U hebt de namen van drie of vier mensen genoemd. Het zullen er in totaal niet zoveel meer zijn geweest?

A. Ik heb helemaal geen dossiers meer, maar ik heb in een oud notitieboekje wel iets gevonden. Behalve de namen, die ik zoëven noemde, heb ik daarin de naam van *Terlaak* gevonden.

23161. De **Voorzitter**: Is die uitgezonden met medeweten van de Nederlandse dienst?

A. Ja. *Terlaak* is uitgezonden met medeweten van Nederlandse instanties.

23162. De **Voorzitter**: En van *der Reyden*?

A. *Van der Reyden* beslist niet. Ik ben er later pas achter gekomen, hoe dat allemaal gegaan is. Hij is ontdekt door luitenant-kolonel *Rabagliatti*. Ik geloof, dat deze een keer bij ons is gekomen en heeft gezegd: Ik heb er weer een; ik ben bij admiraal *Furstner* geweest en die heeft mij toestemming gegeven, dat een marconist uit de koopvaardij wordt vrijgemaakt. Dat was *van der Reyden*. Hij is bij ons gekomen en hij maakte als persoon een onbetrouwbare indruk. Het was een man, die niet de kracht had om, als er iets gebeurde, zich ergens tegen te verzetten. Toen hebben wij gezegd: Die *van der Reyden* deugt niet daarvoor; hij kan niet worden uitgezonden. De Engelsen hebben toen, geloof ik, gezegd: Dan komt hij terug. Misschien hebben zij niets gezegd. In ieder geval, toen ik er 14 dagen niets van hoorde en ik vroeg: Hoe zit het met *van der Reyden*?, zeiden zij: Die is verleden week weggegaan.

23163. De **Voorzitter**: Hij was uit Indië gekomen, niet waar?

A. Ja.

23164. De **Voorzitter**: Daar schijnt hij vóór zijn vertrek korte tijd geïnterneerd te zijn geweest, omdat hij lid van de N.S.B. was. Nu is hier verteld, dat het zo zou zijn gegaan, dat hij bij de Nederlandse dienst is gekomen en dat men daar heeft gezegd: Dat weten wij van jou; nu heb je de keus je te laten droppen als agent of geïnterneerd te worden.

A. Ik kan u niet zeggen, of dat met anderen is besproken, maar ten opzichte van mij is het absoluut onwaar. Daarvan is geen sprake.

23165. De **Voorzitter**: Het kan natuurlijk met anderen besproken zijn?

A. Ja. Ik heb *Schreieder* nogal eens als getuige gezien. Ik heb enige tijd geleden, in overleg met mr. *Zaayer* en de inspecteur *van Dien* van de P.R.A., heel even met hem gesproken. Ik heb hem laten praten over het England-Spiel, omdat mij dat interesseerde. Ik heb hem gevraagd: Hoe bent u begonnen?, en toen heeft hij gezegd: De eerste, die wij kregen, was *van der Reyden*. Toen ik hem vroeg: Weet u, hoe *van der Reyden* hier gebracht is?, antwoordde hij: Ik geloof, dat *van der Reyden* overgezet is met een bootje. Hij heeft verteld, dat hij door mij was uitgezonden. Toen heb ik gevraagd: Door wie is hij gebracht? Daarop antwoordde hij: Ik geloof, dat hij gebracht is door *Hazelhoff Roelfzema*. Dat heb ik nooit geweten; in

de oorlog ook niet. Ik dacht, dat hij alleen door de Engelsen was gebracht. De heer *Hazelhoff Roelfzema* was niet in mijn dienst en ik had geen contact met hem. Ik kende hem wel en ik wist, dat hij met de Engelse dienst wel contact had. De Engelsen vonden, dat jongelui, van wie zij wat gedaan konden krijgen, die niet zoveel bezwaren hadden en die de Engelsen behulpzaam waren. Hij heeft mij verteld — of het waar is, weet ik niet; ik heb het in Engeland nooit gehoord — dat *van der Reyden* is overgebracht door *Hazelhoff Roelfzema*. Ik heb zeer ernstig bij de Engelsen, toen zij mij mededeelden, dat hij vertrokken was — zulks volkomen tegen onze wil — geprotesteerd.

23166. De **Voorzitter**: Dus van dat voor de keus stellen . . .

A. Daar is geen sprake van.

23167. De **Voorzitter**: Als het gebeurd is, moet het door een ander gebeurd zijn?

A. Door een geheel andere instantie.

23168. De **Voorzitter**: Of door een andere autoriteit van de Nederlandse instantie, bijv. door de heer *van 't Sant*?

A. Als ik mij niet vergis, is het na 1 Augustus geweest.

23169. De **Voorzitter**: Toen had de heer *van 't Sant* toch helemaal geen bemoeienis meer met de C.I.D.? In het Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941 staat, dat de heer *van 't Sant* eervol werd ontheven uit zijn functie van hoofd van de C.I.D. en dat als tijdelijk hoofd van deze dienst werd aangewezen mr. *Derksema*. U werd dus als tijdelijk hoofd aangewezen. Waarin zat dat?

A. Ik werd met de waarneming belast toen de heer *van 't Sant* wegging. Anderen waren er niet.

23170. De **Voorzitter**: Lag het niet voor de hand, dat u hoofd werd?

A. Dit is niet in overleg met de Engelsen gebeurd. Ik herinner mij, dat de toenmalige verbindingsofficier kolonel *Rabagliatti* tegen mij zei: *Derksema*, dit kunt u prachtig verzorgen, maar dan moet men u generaal-majoor maken, zodat u gemakkelijker op de schouder van een Minister kunt kloppen. Men zocht een hogere in rang, maar kon die niet vinden.

23171. De **Voorzitter**: Men had toch kolonel *de Bruyne* en anderen?

A. Ja.

23172. De **Voorzitter**: U sprak over *Rabagliatti*. Dat was, zoals ik heb begrepen, een man van S.I.S.?

A. Als ik mij niet vergis, is hij zo ongeveer in December 1940 als verbindingsofficier van de Engelse dienst in de plaats gekomen van *Hooper*, die is weggegaan. Tot welk onderdeel *Rabagliatti* zelf hoorde, is mij nooit helemaal duidelijk geweest. Hij was op dat punt zeer gesloten. Hij behoorde niet tot M.I. 5.

23173. De **Voorzitter**: Dus zijn positie was een andere dan die van de heren van M.I. 5 en M.I. 6, met wie u tot dan toe te maken had gehad?

A. Ja.

23174. De **Voorzitter**: Uiteindelijk hebt u dus wel contact gehad met S.I.S., aangenomen, dat *Rabagliatti* daartoe behoorde?

A. Dat weet ik nu nog niet. *Rabagliatti* is gekomen in de tijd van de heer *van 't Sant*. Beiden hebben in een persoonlijk gesprek — ik ben er bij geweest — als voorwaarde tegenover elkaar gesteld, dat alle contacten van Engelse zijde via de heer *van 't Sant* moesten lopen en de contacten van Nederlandse zijde — ook met M.I. 5, M.I. 6 of M.I. 10 — via kolonel *Rabagliatti*.

23175. De **Voorzitter**: U had het over *Terlaak*. Is hij uitgezonden door de Engelsen of is er overleg gepleegd?

A. Ik geloof het wel.

23176. De **Voorzitter**: U weet het niet precies?

A. Ik ben er niet zeker van, maar ik geloof het wel. Ik ken *Terlaak* wel. Schrage en Zomer heb ik zelf uitgezonden. Dat weet ik van *Terlaak* niet meer uit mijn hoofd. Ik weet niet of de Engelsen hem gevonden en bij ons gebracht hebben en of zij hebben gevraagd: „Kijkt u eens, hoe u hem vindt” en ook niet of wij na een onderzoek hebben gezegd: wij vinden hem goed. *Terlaak* is echter met toestemming van de Nederlandse instanties naar Nederland gegaan.

23177. De **Voorzitter**: Als u de mensen eenmaal gevonden had en u had het aan de Engelsen medegedeeld, had u met de opleiding, uitzending en wat er verder mee verbonden was, niets meer te maken?

A. Neen.

23178. De **Voorzitter**: U gaf hen aan de Engelsen over en daarmee was het uit?

A. Wij zagen hen nog wel en hadden wel contact met hen. Wij bespraken verschillende dingen met hen en vroegen of zij tevreden waren en of het goed ging.

23179. De **Voorzitter**: Maar het was niet zo, dat u bij de Engelse instantie kwam, welke de opleiding behartigde, en dat u samen besprak hoe de opdracht zou luiden en dergelijke dingen? Dit overleg was er niet?

A. Ja en neen. Ik heb altijd wel de overtuiging gehad, dat afspraken, die van Nederlandse zijde met Nederlanders werden gemaakt, door de Engelsen werden tegengewerkt en verboden.

Ik zal u een voorbeeld noemen, dat dit misschien illustreert. Er is later door ons uitgezonden de heer de Jonge, die uit Curaçao kwam.

23180. De **Voorzitter**: Daarmee hebt u geen bemoeienis gehad?

A. Neen. Ik ken de Jonge. Ik heb later geen bemoeienis meer gehad met de uitzending. De zakk-van der *Reyden* is daarvan eigenlijk het slot geweest. Ik heb zoveel bezwaren gehad, dat ik heb gezegd: nu doe ik het niet meer; jullie zenden mensen uit buiten ons om. De Engelsen zijn toen naar andere instanties gegaan en hebben geklaagd. Toen is de Jonge gekomen en ik heb gevraagd of hij zich beschikbaar stelde. Het was een zeer flinke man, die daarvoor in aanmerking kwam en capabel was. Met de Jonge heb ik een afspraak gemaakt, dat hij, behalve eventueel seinen, kon schrijven onder een geheel andere naam aan persoonlijke vrienden in Zweden, met wie ik ook persoonlijk contact had over mijn familie in Nederland. Toen de Jonge nog enkele dagen vóór zijn vertrek langs mij kwam om afscheid te nemen, zei ik: dat is het adres in Zweden. Daarop antwoordde hij: ja, maar daaraan mag ik niet schrijven, want ik heb een ander adres van de Engelsen gekregen.

Zo heb ik altijd het gevoel gehad, dat zij, enkele dagen voordat zij weggingen, instructies meekregen van de Engelsen, die misschien in strijd waren met de Nederlandse belangen.

23181. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat moest de heer *de Jonge* doen met dat adres in Zweden?

A. Dan kon hij mij schrijven als zijn toestel stuk was. Hij heette Ernst, maar ik zei: onderteken maar met *Karel* of *Wim* en schrijf maar, dat hij zijn voet gebroken heeft, dan begrijpen wij, dat het toestel stuk is. Dit mocht echter niet.

23182. De **Voorzitter**: In de stukken is er hier en daar sprake van, dat de heer *de Jonge* ook een opdracht zou hebben gehad om zich in verbinding te stellen met de heer *Vorriink*. De vraag rijst, hoe dit mogelijk is, wanneer de Nederlandse dienst met de uitzending van de Jonge generlei bemoeienis heeft gehad en dit geheel en al een zaak van de Engelsen is geweest.

A. Ik weet niet wanneer *de Jonge* is uitgezonden.

23183. De **Voorzitter**: Dit moet in het begin van 1942 zijn geweest. Wij is in Mei 1942 gearresteerd en had toen al enige tijd hier gewerkt.

A. Neen, dat is mij onbekend.

23184. De **Voorzitter**: Nu een heel ander punt. Er zijn heel veel pogingen gedaan om contact op te nemen met *Wiardi Beckman* en ook om hem over te krijgen. Daarmee heeft zich in het bijzonder de groep-Hazeihoff *Roelfzema* beziggehouden. Weet u daarvan iets af of is dat helemaal buiten u omgegaan?

A. Ja.

23185. De **Voorzitter**: Als ik mij niet vergis, is dat ook de eerste opdracht van *van Hamel* geweest.

A. Het is mij wel bekend, dat van *Hamel* ook contact moest opnemen met *Wiardi Beckman*.

23186. De **Voorzitter**: Is van *Hamel* wel toegestaan, dat een deel van zijn opdracht op zuiver Nederlandse aangelegenheden en zelfs op Nederlandse Regeringsaangelegenheden betrekking had?

A. Dat had het zeker. De algemene opdracht van iedereen, die uitging, voor zover wij wisten, dat zij uitgingen, werd met Nederlandse instanties besproken, maar of men er zich op het laatste ogenblik altijd aan gehouden heeft, betwijfel ik.

23187. De **Voorzitter**: De definitieve opdracht hebt u nooit gezien?

A. Neen.

23188. De **Voorzitter**: U kon wel bepaalde wensen kenbaar hebben gemaakt, maar hoe de opdracht er ten slotte uitzag, weet u niet?

A. Ik weet niet meer wie het zijn. Met de mensen, die weggingen en opdrachten kregen, is er zeker over gesproken.

23189. De **Voorzitter**: De latere diensten B.I. en B.B.O., die een heel goede samenwerking hadden met de Engelse tegenspelers, kregen alle stukken, bij wijze van spreken. Dat was in uw tijd niet het geval?

A. Neen.

23190. De **Voorzitter**: Als die pogingen om contact te zoeken met dr. *Wiardi Beckman* inderdaad hebben gelopen over de groep-*Hazelhoff Roelfzema* — wat ik ook wel geloof —, moest dat toch ten slotte uitmonden bij de heer *Rabagliatti*, niet waar?

A. Ja.

23191. De **Voorzitter**: Wie heeft nu het contact met de heer *Rabagliatti* over deze kwestie gehad?

A. Hij zelf met de groep-*Hazelhoff Roelfzema*.

23192. De **Voorzitter**: Dan krijgen wij dus de merkwaardige figuur, dat deze Engelsman zich interesseert voor het overbrengen van een persoon, die door de Nederlandse Regering van belang werd geoordeeld. Daar kon hij toch nooit uit zich zelf op komen. In de eerste plaats kon hij niet weten, welke persoon belangrijk was, en in de tweede plaats kon hij niet weten, of de Regering het belangrijk vond, dat een dergelijk persoon overkwam. Dat moet hem toch langs min of meer officiële weg zijn duidelijk gemaakt'?

A. Ja.

23193. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat de Nederlandse Regering, toen zij het gewent achtte, dat de heer *Wiardi Beckman* overkwam, contact heeft gezocht met de Engelse instantie, die pogingen daartoe zou kunnen doen. Dat zou zij gedaan kunnen hebben via de C.I.D. Dat is blijkbaar niet gebeurd, want u weet dat niet?

A. Neen.

23194. De **Voorzitter**: Dan blijft over de vraag, hoe *Rabagliatti* dan wel benaderd is. Hij moet dat weten en met dat doel instemmen.

A. De groep *Hazelhoff Roelfzema* had eigen contacten.

23195. De **Voorzitter**: Met de Nederlandse Regering?

A. Ja.

23196. De **Voorzitter**: Daar wil ik juist heen. Daarom stel ik het ook zo. Met welke instanties had die groep *Hazelhoff Roelfzema* contacten?

h. Ik weet het niet. Die groep-*Hazelhoff Roelfzema* heeft een eigen dienst opgezet, die later door Minister *Gerbrandy* is ontbonden. Het was een stel flinke jongens, die toegang hadden tot iedereen.

Nu geloof ik niet, dat *Hazelhoff Roelfzema* speciaal contact had met de Minister van Oorlog of van Marine, of wie ook. Voor iedereen, die in Engeland aankwam, was veel belangstelling. De ene Minister wilde die en een andere weer die zien. Hare Majesteit wilde iedereen, die naar Engeland kwam, gaarne zien. Bij Haar kwamen 7ij altijd. Zo hebben bepaalde mensen op alle mogelijke manieren kans gezien zich ergens in te dringen. Dat is met die groep-*Hazelhoff Roelfzema* ook het geval geweest. Als u mij echter vraagt met wie van de Ministers die groep-*Hazelhoff Roelfzema* speciaal contact had, moet ik u antwoorden, dat ik het niet weet.

23197. De **Voorzitter**: Dat contact moet er geweest zijn; anders hadden zij die opdracht niet kunnen krijgen. Het is niet via de C.I.D. geschied?

h. Neen.

23198. De **Voorzitter**: Het is wel eigenaardig, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* geëxerceerd heeft buiten de C.I.D. om. Het zou organisatorisch voor de hand gelegen hebben, dat die groep werd ingeschakeld. Hoe kwam het, dat zij niet is ingeschakeld?

A. Daarvoor kan ik u geer. speciale redenen opgeven.

23199. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport van de heer *Hazelhoff Roelfzema*, dat hij blijkbaar al lang geleden heeft geschreven en waarin hij die kwestie ter sprake brengt en het zeer toespitst op uw persoon. Kent u dit rapport?

A. Neen.

23200. De **Voorzitter**: Hij schrijft daarin o.a.:

„Hiertegenover staat in de geschiedenis van het contact-Holland de waarnemend chef der C.I.D.\" — dat moet dus geweest zijn na Augustus 1941 — „Kapitein *Derksema*, de man, wiens persoonlijke waardigheid het niet kan verkroppen een pas ter zijde te gaan voor het gemeenschappelijke doel.

Het is niet aan mij om als militair een hoger officier te critiseeren, maar als mij de opdracht is gegeven een rapport naar waarheid op te schrijven, dan zou dit niet het rapport op het tot stand komen van het Contact Holland kunnen zijn, zonder tenminste aan te stippen het volledig gebrek aan medewerking, zoo niet openlijke en vastberaden tegenwerking, die deze onderneming van de zijde van den Kapitein *Derksema* heeft te verduren gehad.”

A. Het is mij onbekend. Zij zijn aangekomen vóór Augustus 1941.

23201. De **Voorzitter**: Het zijn Engelandvaarders?

A. Ja. Ik weet niet, wanneer zij zijn aangekomen. Ik vermoed in het voorjaar van 1941, misschien nog wel eerder.

23202. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: 1 Augustus 1941. Dus vlak vóór het aftreden van de heer van 't *Sant*.

De **Voorzitter**: Dat is 14 Augustus 1941 geweest.

A. Ik herinner mij, dat deze groep mensen is geweest op Chester Square. Toen zij eenmaal werkten, heb ik wel ernstige bezwaren gemaakt tegen het feit, dat *Rabagliatti* contact met hen had. Dit zou in de oude dossiers wel weer te vinden zijn. De tegenwerking, die *Hazelhoff Roelfzema* van mij meent te hebben ondervonden, kan alleen liggen in de organisatorische kwestie, maar zeker niet in het hebben van contact met Nederland.

73203. De **Voorzitter**: Hij zegt dan, dat hij veel gelukkiger is terechtgekomen bij kolonel *Rabagliatti* en dat het contact-Holland — zoals hij het dan noemt — geheel buiten de dienst van de kapitein *Derksema* om tot stand moest komen.

Na hetgeen ik zoëven heb aangehaald, gaat de heer *Hazelhoff Roelfzema* voort:

„Misschien waren wij evenwel hierom eerder gelukkig te prijzen, want toen ik reeds na minder dan een week van „samenwerking“ de kolonel *Rabagliatti* mededeelde van mening te zijn,

dat het contact-Holland geheel buiten de kapitein *Derksema* en zijn dienst om tot stand moest komen of anders tot mislukken gedoemd was, kreeg ik tot antwoord: „Gode zij dank, dat ten slotte eindelijk iemand van uw eigen landgenoten tot dit inzicht is gekomen. De incompetentie van dit bureau is het treurigste, wat ik in deze oorlog aanschouwd heb.”.

Dit is de mening van *Rabagliatti* volgens *Hazelhoff Roelfzema*. Deze gaat dan verder met te vertellen, hoe het is gegaan, a. de eerste week, waarin hij nog via de C.I.D. zou werken, en b. toen hij als het ware aan de Engelsen werd toegevoegd.

„De periode a zette in, toen Z.K.H. mij vroeg..... het contact in zoverre toch over de C.I.D. te doen plaats vinden, dat mijn samenwerking met de Engelsen via de schakel *Derksema* zou lopen.

Hiertegen zag ik geen enkel bezwaar. Integendeel, het leek een groot voordeel van de connecties van de dienst gebruik te kunnen maken, en ongetwijfeld had de samenwerking zeer gunstige resultaten voor het gemeenschappelijke doel kunnen afwerpen, ware er van enige samenwerking sprake geweest. Dit heeft echter de C.I.D. niet willen verwezenlijken.

Ik wil niet treden in de vele kleinigheden, waaruit dit bleek, dat nooit iets kon, dat er nooit tijd voor mij was, dat alles beloofd en niets gedaan werd, dat de geheimhouding met de voeten getreden werd.

Ik wil slechts binnen de grote lijnen van dit verslag blijven en zo was het, dat ik terstond na het ontvangen van mijn autorisatie mij opmaakte om geen minuut verloren te laten gaan.

Diezelfde dag echter, Zaterdag 31 Augustus, vernam ik, dat kapitein *Derksema* van plan was de daarop volgende Dinsdag voor veertien dagen met verlof te gaan.

Waar ik wist hoe in Holland vele dappere mannen dagelijks en zonder vacantie hun hoofd in de strop staken door het zenden met door Duitsers afgetapte zenders, leek het mij geen onredelijk verzoek aan de kapitein, te willen overwegen, zijn vacantie een week uit te stellen, om mij zodoende in staat te stellen enigszins in het zadel te komen en tijdens zijn afwezigheid verder te werken. Dit verzoek deed ik hem des middags tijdens de festiviteiten, maar kreeg nul op het request.

Veertien kostbare dagen schenen verloren: Ik zal mijn gevoelens van die middag niet op het papier zetten, noch ook de woorden, die enkele dagen later de Minister-President in Brown's Hotel voor de vacantie van de net benoemde waarnemend chef der C.I.D. over had.”.

Ik zeg nog eens: deze verklaring is niet onder ede bevestigd kunnen worden, doordat *Hazelhoff Roelfzema* in Canada vertoeft. Dit rapport is echter overgelegd en het komt hierop neer: ik heb willen samenwerken met de C.I.D., maar daarvan is niets kunnen komen om de redenen, die hier zijn genoemd. Hij zegt ook nog, dat van 't *Sant* het betreunde, dat hij niets meer met de geheime dienst te maken had en dat hij zijn bemiddeling aanbood.

A. Dit verbaast mij in hoge mate. Ik kan mij er niets van herinneren en ik geloof ook niet, dat hij het verzoek heeft gedaan, zoals hij het daar stelde, om niet met vacantie te gaan en deze iets uit te stellen in verband met zijn zending. Er is misschien — dit durf ik ook niet meer niet zekerheid te zeggen — over gesproken, dat *Hazelhoff Roelfzema* of *Krediet* of een ander bij onze dienst zou komen. Ik zie dit heel anders, nl. dat de kolonel *Rabagliatti* blij was, dat hij contact had met *Hazelhoff Roelfzema* en consorten. Dat wijt ik daaraan, dat wij veel moeilijker waren dan die zeer enthousiaste en zeer flinke jongelui, die alles goedgevonden en alles aandurfd. Wij hebben tegenover de Engelsen altijd zeer veel bezwaar gemaakt en gros mensen uit te sturen, in de hoop, dat er van de twintig één terecht zou komen en inlichtingen zou kunnen geven. Dat was het systeem, waarvoor de Engelsen heel veel voelden. Als je het zei, ontkenen zij het natuurlijk. Zij drongen er dag in, dag uit op aan: Wij moeten meer mensen hebben, hoe meer hoe beter; waartegenover wij stelden: Stuur slechts enkelen, maar degenen, die gaan, moeten goed en door en door betrouwbaar zijn. Na Augustus/September 1941 is daardoor de verstandhouding tussen kolonel *Rabagliatti* en mij nogal bekoeld, juist door die zakelijke moeilijkheden. Ik heb voor mij zelf altijd het gevoel gehad, dat ik tegenover de Engelsen lastig ben geweest. Dat was hem te lastig. Toen heeft hij vier zeer enthousiaste jongelui gevonden, die tot alles bereid waren en die alles wilden doen, wat hij graag wilde, waardoor dat contact zo gemakkelijk tot stand kwam.

23204. De **Voorzitter**: De kwestie van die vacantie komt er dus op neer, dat zij aankwamen en in hun eerste enthousiasme wilden,

dat alles direct zou medewerken om hun plannen te verwezenlijken. Het idee, dat het geen dag en geen uur kon wachten, is naar uw mening niet juist?

A. Ik herinner mij niets er van. Het is mogelijk, dat hij gezegd heeft: Mag ik over dit of dat met u spreken? en dat ik gezegd heb: Wacht tot de volgende week; ik ga er net uit. Ik ben in Engeland nooit veertien dagen, maar hoogstens een week met vakantie geweest. Dat heb ik nooit op een dergelijke manier gezegd, dat hij boos is weggelopen.

Ik heb met Minister van Boeyen besproken, dat geen nieuwe Nederlanders ter beschikking zouden worden gesteld voor uitzending, zolang wij van de Engelse instanties geen toezegging hadden, dat wij volledig in alles, wat de uitzending betrof, zouden worden gekend. Ik heb deze zakelijke moeilijkheden met de Engelse dienst niet medegedeeld aan de heer *Hazelhoff Roelfzema* en vermoedelijk alleen aan hem gezegd dat hij wat geduld moest hebben.

Toen hij echter contact kreeg met luitenant-kolonel *Rabagliatti*, vond hij bij deze laatste, die er kennelijk niet voor voelde om mij in alles te kennen, een gewillig oor en deze had toen een goede gelegenheid om over mijn dienst te klagen.

Ik had het echter onjuist gevonden om tegenover de heer *Hazelhoff Roelfzema* te klagen over de Engelse dienst.

De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft ten gevolge van een en ander een verkeerde conclusie getrokken.

23205. De **Voorzitter**: U hebt nadien met de werkzaamheden van deze groep geen contact meer gehad? Dat liep allemaal over *Rabagliatti*?

A. Ja.

23206. De **Voorzitter**: *Hazelhoff Roelfzema* heeft een zeer uitvoerig rapport opgesteld over een twintigtal pogingen om de Nederlandse kust te bereiken, welke af en toe gelukt zijn.

A. Dat is helemaal buiten ons omgegaan.

23207. De **Voorzitter**: U weet niet, dat *Tazelaar* is afgezet?

A. Ik heb er wel van gehoord, maar dat is buiten ons omgegaan.

23208. De **Voorzitter**: Het is dus wel vrij waarschijnlijk, dat deze groep toch contact heeft gehad met een bepaalde Nederlandse Regeringsinstantie. Maar u weet die niet nader te definiëren.

A. Neen, ik niet. Praat hij daarover zelf ook niet?

23209. De **Voorzitter**: De kwestie is, dat dit rapport afbreekt op een ogenblik, voordat de mislukking-Wiardi *Beckman* zich heeft voorgedaan. Vandaar, dat hij wel steeds zinspeelt op die gebeurtenis, maar daar zeer omzichtig over spreekt, wat te begrijpen is. Als het rapport later was gemaakt, had hij precies kunnen vertellen, hoe het gebeurd is. Het eindigt op een ogenblik, waarop hij zegt: Wij gaan door met onze pogingen. De bijzonderheden zijn er dus niet met zoveel woorden uit te halen, wat te begrijpen is, gezien de datum, waarop het rapport is tot stand gekomen.

Wij zullen er op een andere manier achter moeten komen.

In de perioden, gedurende welke u te maken had met de C.I.D., dat is de eerste periode onder de heer *van 't Sant* en de tweede periode, toen u als waarnemend hoofd van de Inlichtingendienst optrad, beperkte zich dus het aantal agenten, dat naar Nederland is uitgezonden met uw medeweten en dus in samenwerking van de C.I.D. met de Engelsen, tot enkele personen, die u hier hebt genoemd: *van Hamel*, *Schrage*, *Zomer*, *Alblas* en *Terlaak*?

A. Ja. Ik weet niet meer, wanneer *Terlaak* is weggegaan. De uitzending van *Terlaak* is door ons in gemeenschappelijk overleg geregeld of goedgekeurd, of de man is door hen gevonden en naar ons gebracht.

23210. De **Voorzitter**: Daarover kan iets bekend geweest zijn?

A. Ja. Het is echter mogelijk, dat de uiteindelijke uitzending van *Terlaak* heeft plaats gehad, toen wij ons niet meer met de uitzending bemoeiden.

23211. De **Voorzitter**: Met de uitzending van *van der Reyden* hebt u generlei bemoeienis gehad?

A. Beslist niet.

23212. De **Voorzitter**: Daar beperkt het zich toe?

A. Ja.

23213. De **Voorzitter**: Dat wil ik even vastknopen aan de mededeling, die de heer *Schilp* hier gisteravond heeft gedaan. Hij zei nl., dat op het moment, dat de samenwerking tussen het bureau van kolonel *de Bruyne* en S.O.E. was tot stand gekomen — het heeft enige tijd geduurd; dat was in Juni 1942, terwijl de Inlichtingendienst op 5 Februari 1942 onder kolonel *de Bruyne* is gekomen —, was gebleken, dat de Engelsen 21 agenten hadden uitgezonden zonder medeweten van de Nederlandse Inlichtingendienst. Dat past in het beeld, dat u gegeven hebt, en met name bij uw opmerking, dat u de overtuiging had, dat de Engelsen los van de Nederlandse dienst agenten uitzonden.

A. Ik heb die mededeling van de heer *Schilp* nooit gehoord. Dit heeft hij mij nooit verteld.

23214. De **Voorzitter**: Van deze agenten hebben wij er 13 gevonden op de lijst van *Schreieder*, als zijnde gevangengenomen in het England-Spiel en enige anderen hebben wij nog niet thuis kunnen brengen. Ik heb het stenogram van de verklaring van de heer *Schilp* uit de aard der zaak nog niet; anders had ik u dit kunnen voorlezen en had u daarover nog iets kunnen zeggen. Dat kunnen wij echter bij een volgend verhoor nog nagaan. Hieruit blijkt wel, dat de Engelsen de uitzending voor een groot gedeelte zelfstandig regelden zonder medeweten van de Nederlandse dienst.

A. Ja. Mag ik nog even een kleine toelichting geven? *Van Hamel* is einde 1940 uitgezonden. Van *van Brink* weet ik het niet meer. *Schrage*, *Zomer* en — ik vermoeci — ook *Alblas* zijn nog uitgezonden vóór 14 Augustus 1941. Toen ik in Augustus 1941 begonnen ben, heb ik aan de Engelsen voorwaarden gesteld. Ik heb gezegd, omdat ik toen al voelde en er van overtuigd was, dat er nog andere mensen werden uitgezonden: Goed, ik wil beginnen met een schone lei en de zekerheid en toezegging, dat er van Engelse zijde niemand wordt uitgezonden. Over de organisatie van de uitzending en over onze stem in het kapittel, wat die uitzending betreft, is lang gesproken en veel gescreven. Men hield de zaak aan het lijntje en misschien heeft men in die tussentijd wel mensen uitgezonden, maar dat heb ik niet geweten. Ik geloof niet, dat er tot Februari 1942 mensen zijn uitgezonden, maar misschien is in die tussentijd *Terlaak* nog weggegaan.

23215. De **Voorzitter**: Dus met uw medeweten? *De Jonge* is ook met uw medeweten uitgezonden?

A. Ja. Laat ik het zo zeggen: *De Jonge* is met mijn medeweten gezonden. Hij is bij mij gekomen met de mededeling, dat hij zich beschikbaar stelde en graag uitgezonden wilde worden. Toen heb ik er met de Engelsen over gesproken. Daarop is *de Jonge* ter beschikking gesteld. Of nu de datum van vertrek van *de Jonge* ten slotte is geweest na Februari 1942, weet ik niet, maar het feit, dat *de Jonge* zou worden uitgezonden, was ons bekend en had onze instemming.

23216. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u er nooit aan gedacht, dat *de Jonge* in Nederland veel te bekend was om gedropt te worden? Vond u dit geen bezwaar?

A. Dat was mij niet bekend.

23217. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het uitzenden van iemand, die in Leiden zo'n rol had gespeeld en die iedereen gekend heeft, was toch wel een buitengewoon gevaarlijk iets.

A. Ik weet ook niet, wat zijn opdracht was en waar hij naar toe moest. Ik heb hem vroeger niet gekend.

23218. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is wel eens als bezwaar hier genoemd — en ik geloof ook, dat het niet onjuist is —, dat hij relaties had in vrij grote kring en daardoor te bekend was.

A. Dat is altijd moeilijk. Ik herinner mij, dat wij bezwaar hebben gemaakt tegen de uitzending van *Klaas van der Bor*. Deze stond signaleerd in het „Politieblad“ wegens moord op een Duitser en zijn portret kon men, bij wijze van spreken, overal aan de muur zien zitten.

23219. De heer **Koersen**: Zijn de besprekingen, die u heeft gehad, uitsluitend gevoerd met *Rabagliatti*?

A. Ja.

23220. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, dat op 5 Februari 1942 de C.I.D. overging van u naar kolonel *de Bruyne*?

A. Hierachter zat waarschijnlijk, dat men — maar ik weet het niet zeker — in Augustus 1941 had gezocht naar iemand, die hoger in rang was. Ik herinner mij, dat ik zelf bij Minister *Gerbrandy* namen heb genoemd van mensen, die niet geaccepteerd werden of niet konden. Op zeker ogenblik kwam de mededeling, dat majoor — of was hij toen al kolonel — ....

23221. De **Voorzitter**: Ja, hij was toen kolonel der mariniers.

A. .... *de Bruyne* gekomen was. Ik vermoedde destijds — dit is alleen een vermoeden —, dat het misschien gedaan was op verzoek van kolonel *Rabagliatti*, wiens zakelijke verstandhouding met mij toen niet al te best was.

23222. De **Voorzitter**: Heeft u toen verder met de Inlichtingendienst en het werk, dat daarmee verband hield, niets meer te maken gehad?

A. Wij zijn gebleven tot het einde van de oorlog. Wij zijn maar kort onder de wapenen geweest.

23223. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie bedoelt u met dit „wij“?

A. De toenmalige dienst van C.I.D. Langzamerhand is deze uitgebreid. Wij zijn in Augustus 1941, toen *van 't Sant* wegging, ook verhuisd naar Chester Square. Toen is de dienst van Justitie naar Binnenlandse Zaken gegaan.

De mensen, die toen bij mij gezeten hebben, zijn de gehele oorlog bij mij gebleven. Ons bureau is daarna gekomen onder kolonel *de Bruyne*, die zijn eigen bureau ergens anders had. Dat bureau heeft zich bemoeid met de uitzendingen, terwijl ons bureau als geheel intact bleef, maar niets met die uitzendingen had te maken en uitsluitend had te maken met de veiligheid in Engeland en in het buitenland, M.I. 5 en M.I. 6. Later is dat onder kolonel *de Bruyne* weggegaan en weer gekomen onder de Minister van Justitie. Later heette het Politie Buitendienst. Behalve de heer *van 't Sant* is de oorspronkelijke groep personeel — er is wel eens iemand afgefallen of bijgekomen — als één geheel in hetzelfde gebouw gebleven en is een deel van de taak, die zij oorspronkelijk hadden, het verkrijgen van inlichtingen van mensen uit Nederland en betrouwbaarheidsonderzoek van mensen in Engeland en in het buitenland, altijd gebleven.

23224. De **Voorzitter**: Dat wil dus zeggen: als Politie Buitendienst?

A. Het heeft die naam pas gekregen, toen het kort daarna onder kolonel *de Bruyne* is weggegaan. Ik weet niet, wanneer dat is geweest.

23225. De **Voorzitter**: Dus op 5 Februari 1942 bleef de C.I.D. als zodanig bestaan onder kolonel *de Bruyne* en u ressorteerde daar ook onder hem?

A. Ja.

23226. De **Voorzitter**: Hij heeft in de zomer van 1942 ontheffing gekregen als hoofd van de C.I.D. (hij was ook hoofd van M.V.T.) en toen is die C.I.D. onder de hoede gekomen van de heren *Lovink* en *Warners*. heb ik begrepen.

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. De heren *Lovink* en *Warners* zijn op een zeker ogenblik door Minister *Gerbrandy* aangezocht te trachten, misschien met de bedoeling een van de heren als hoofd van de gehele C.I.D. te verkrijgen, een schema op te stellen, hoe naar hun mening de inlichtingendiensten — als ik ze zo even mag noemen — georganiseerd moesten worden. Vermoedelijk hebben de heren een rapport daarover ingediend. Toen kolonel *de Bruyne* wegging als hoofd van de C.I.D., viel ik met de dienst, die late. Politie Buitendienst is genoemd, niet meer onder hem.

23227. De **Voorzitter**: Toen was u afgesplitst.

A. Ja.

23228. De **Voorzitter**: Was u hoofd van de Politie Buitendienst?

A. Ja.

23229. De **Voorzitter**: Dus u bent een paar maanden onder kolonel *de Bruyne* gebleven en toen bemoeide u zich waarschijnlijk met het werk, dat later Politie Buitendienst zou worden. Kwam u daarvoor wel op het bureau M.V.T.?

A. Ja.

23230. De **Voorzitter**: U bent dus, voordat kolonel *de Bruyne* ontheven werd van de functie van leider van C.I.D., als zelfstandige Politie Buitendienst weggegaan?

A. Ja.

23231. De **Voorzitter**: Men zou dus kunnen zeggen, dat de taak van de C.I.D. op de duur in drieën is uiteengespat, nl. in Politie Buitendienst, B.I. en M.V.T. met M.I.D.?

A. Ja, zo is het gegaan.

23232. De **Voorzitter**: Kunt u aangeven wat de taak van de Politie Buitendienst was?

A. Dat is geweest de veiligheidsdienst in Engeland en in het buitenland.

23233. De **Voorzitter**: Wat verstaat u daaronder?

A. In beperkte vorm de contraspionnage en de politieke betrouwbaarheid van Nederlanders buiten Nederland.

23234. De **Voorzitter**: Dat systeem was wel zeer ingewikkeld, want wij hebben ook gehoord, dat bij Binnenlandse Zaken de heer *Olifiers* bezig was met de betrouwbaarheid van Nederlanders in Nederland.

A. Dat deden wij er ook nog bij.

23235. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat werd dus dubbel gedaan?

A. Ja. Toen ik onder Marine wegging — kolonel *de Bruyne* was marine-officier en viel dus onder Marine —, ben ik onder de Minister van Justitie gekomen.

Minister *van Boeyen* wist hier zelfs niets van. Hij had een zware operatie ondergaan en lag in het ziekenhuis. Dit is buiten hem omgegaan. Toen hij beter was en dit hoorde, was hij daarover zeer verontwaardigd. Ik heb hierover herhaaldelijk met hem gesproken.

23236. De **Voorzitter**: Waarover?

A. Over het feit, dat deze dienst van hem was afgenomen, terwijl hij net in het ziekenhuis lag, er net niets aan kon doen en zijn stem er niet over had kunnen laten horen. Minister *van Boeyen* wilde graag als Minister van Binnenlandse Zaken op de hoogte zijn van de politieke gezindheid van alle ambtenaren in het algemeen bij de terugkomst van de Regering in Nederland. Dat heb ik ook met hem besproken. Ik heb daarvoor een kaartsysteem van 1 of 14 Augustus 1940 af bijgehouden. Wij kregen ook de inlichtingen van de mensen, die overkwamen; verder werd o.m. „Volk en Vaderland“ gelezen. Wij hadden tienduizenden kaarten. Minister *van Boeyen* wilde als Minister van Binnenlandse Zaken een overzicht hebben, wilde kunnen beschikken over de gegevens betreffende politieke betrouwbaarheid van de ambtenaren en toen onze dienst bij Minister *van Boeyen* werd weggehaald, is hij kwaad geworden en heeft gezegd: Dan doe ik het zelf ook.

De **Voorzitter**: Dat is inderdaad een wonderlijke geschiedenis. Er komt nog een andere wonderlijke geschiedenis bij, nl. deze, dat de heer *Olifiers*, die afkomstig was van G.S. III, practisch gebruikt werd voor werk, dat dubbel werd verricht.

A. Ja.

23237. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk, dat in Londen met officieren van G.S. III wel wat raar omgesprongen is.

A. Ja.

23238. De Voorzitter: Er waren er 3 uit hogere rangen: generaal *van Oorschot*, overste *van de Plassche* en de toenmalige kapitein *Olifiers*. Nu zou men zo op het eerste gezicht zeggen, dat het voor de hand had gelegen, dat men, toen de Inlichtingendienst werd opgericht, van deze krachten had gebruik gemaakt. Hebt u er enige verklaring voor, waarom dit niet is gebeurd? Pas veel later is generaal *van Oorschot* gekomen aan het B.B.O.

A. Ik kan u alleen zeggen — ik kan het geen verklaring noemen —, dat, toen de heer *van 't Sant* de C.I.D. had en dus al dadelijk benoemd werd tot hoofd van de C.I.D., deze die hoofd-officieren niet wilde hebben.

23239. De Voorzitter: Om welke reden niet?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Dat heeft hij mij nooit verteld. Ik zal hem wel eens gevraagd hebben, waarom dit niet gebeurd was en dan zal hij wel niets gezegd hebben. Ik geloof niet, dat hij het ooit heeft gezegd. Generaal *van Oorschot* is pas later bij het B.B.O. gekomen.

23240. De Voorzitter: In 1944. Bovendien rijst de vraag of de heer *van 't Sant*, ten opzichte van dit werk, de uitvoering en de organisatie er van, als meer geschikt dan generaal *van Oorschot* moet worden gequalificeerd. Generaal *van Oorschot* was in Nederland lange jaren hoofd van een dergelijke dienst geweest en dat was de heer *van 't Sant*, ondanks alle relaties, die hij had, stellig niet geweest. Dat maakt een wonderlijke indruk.

A. Ja.

23241. De heer **Hoogcarspel**: Kunt u zich ook niet herinneren in welke bewoordingen de heer *van 't Sant* zich tegenover u heeft uitgelaten, toen u dit zelf ter sprake hebt gebracht? Hij kan b.v. gezegd hebben: Die lui moet ik niet.

A. Ik heb straks ook even gearzeld. Ik geloof niet, maar dat weet ik niet zeker, dat hij dat als argument heeft gebruikt. Toen ik er bij kwam, dus heel in het begin, stond ik er ook heel vreemd tegenover. Onze hoofdzaak was dus eigenlijk de „politieke betrouwbaarheid“; de contra-spionage van Nederlanders in het buitenland en de gegevens over Nederlanders in het bezette gebied; zoals bij G. S. III onder *Rooseboom*. Als ik mij niet vergis, zaten overste *van de Plassche* en kapitein *Olifiers* in de afdeling buitenland.

23242. De Voorzitter: Kapitein *Olifiers* bij de afdeling Duitsland en *van de Plassche* bij de gehele afdeling buitenland.

23243. De heer **Korthals**: U noemde zoëven *Hooper*. Voor welk Engels bureau werkte deze eigenlijk? Dat was toch onder uw relaties een vrij belangrijke figuur?

A. Dat was de verbindingsman met alle Engelse instanties, net als *Rabagliati*. Laat ik u een voorbeeld noemen. Wij liepen in burger. Als wij gevraagd zouden hebben: Mogen wij een revolver hebben?, dan hadden wij dit aan *Hooper* moeten vragen.

23244. De heer **Korthals**: Was *Hooper* door de Engelsen daartoe aangewezen?

A. Ja.

23245. De heer **Korthals**: Had u het idee, dat hij aangesteld was in overleg met *van 't Sant*, of was hij zo op zijn dak gevallen?

A. Toen ik kwam, kenden zij elkaar al. Ik kwam begin Augustus en ik meen, dat de dienst ingesteld was in Juli. Ik weet niet of de heren elkaar in Nederland gekend hebben. *Hooper* kwam uit Nederland. Ik weet niet of hij in Nederland geboren was.

23246. De heer **Korthals**: U wist verder niets over *Hooper* en zijn plannen?

A. *Hooper* was hier voor spionage door de Engelsen neergczet al vóór de oorlog.

23247. De Voorzitter: Is er met *Hooper* in Nederland niet iets aan de hand geweest?

A. Dit is mij onbekend. Er zijn twee broers. De andere *Hooper* is heel veel later, in begin 1945, denk ik, ook nog liaison-officier geweest bij onze Politie Buitendienst ten behoeve van de invasieplannen. Deze is als officier in dienst gegaan en bij de invasie mee overgekomen.

23248. De heer **Korthals**: Kende u de heer *van 't Sant*, vóórdat u in Engeland kwam?

A. Neen. Ik had hem nooit gesproken.

23249. De Voorzitter: Was er een bepaalde aanleiding, waardoor u bij de C.I.D. kwam? Uw vroegere werkring of iets anders?

A. Ik ben er op aanbeveling van generaal *de Jonge van Ellemeet* en generaal *Phaff* gekomen. Dezen hebben mij gevraagd. Ik kende *van 't Sant* niet.

23250. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Kende u generaal *de Jonge van Ellemeet* uit Zutphen?

A. Ja.

23251. De heer **Algera**: Bemoeide de heer *van 't Sant* zich ook nog met de dienst, nadat u hoofd was geworden?

A. Neen. althans niet met mij. Of *van 't Sant* buiten mij om contact heeft gehad met de Engelse instanties weet ik niet, maar ik heb, nadat *van 't Sant* is weggegaan, practisch geen contact meer met hem gehad. Ik mag hem misschien nog eens iets gevraagd of gezegd hebben.

23252. De Voorzitter: Hebt u gemerkt, dat hij contact met uw personeel onderhield?

A. Neen. De verhouding bij ons op kantoor was, voor zover ik weet, buitengewoon goed. Er is wel eens iemand geweest, die zei: Ik heb *van 't Sant* vanmiddag gesproken; maar ik heb nooit gemerkt van interne spionage bij mij.

23253. De heer **Algera**: Stond hij als raadadviseur hiërarchisch boven u?

A. Toen hij als hoofd van C.I.D. wegging?

De heer **Algera**: Ja.

A. Neen.

23254. De heer **Algera**: Daarna ook niet?

A. Neen. Hij was raadadviseur bij Justitie en ik ressorteerde toen met de C.I.D. onder Binnenlandse Zaken.

23255. De Voorzitter: Met de rang van generaal-majoor. Hij stond dan toch hiërarchisch hoger?

A. Met de rang, maar hij was niet gemilitariseerd.

23256. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Titulair stond hij boven u.

A. Ja.

De Voorzitter: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

R. J. P. DERKSEMA.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen, en de heren Korsthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRICUS LIEFTINCK,

oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-kolonel der mariniers.

Hij legt de eed af als getuige.

23257. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Engeland gekomen?

A. In Mei 1940.

23258. De **Voorzitter**: Hoe is dat gebeurd?

A. Ik werd aangewezen om een transport Duitse krijgsgevangenen van IJmuiden uit naar Engeland over te brengen en daarna terug te komen. Dat laatste was echter niet meer mogelijk.

23259. De **Voorzitter**: Ik heb ontdekt, dat er twee transporten zijn geweest. Was u bij het eerste transport, waarmede de toenmalige kapitein *Somer* bemoeienis heeft gehad?

A. Ja, ik was bij dat grote transport.

23260. De **Voorzitter**: Is dat geweest op Zondag of Maandag?

A. Maandagmorgen zeven uur is het vertrokken.

23261. De **Voorzitter**: Van dat terugkomen is niets meer gekomen?

A. Neen.

23262. De **Voorzitter**: Wat zijn uw werkzaamheden in de eerste tijd geweest?

A. In de eerste tijd ben ik geweest aan boord van verschillende schepen voor het uitvoeren van kleine marine-opdrachten, verband houdende met personeelsvoorzieningen, inwrdige dienstmaatregelen, e.d. en had dus zuiver de functie van een officier der mariniers aan boord van een schip.

23263. De **Voorzitter**: Ressorteerde u toen al onder kolonel *de Bruyne*?

A. Neen, kolonel *de Bruyne* was toen nog niet aangekomen.

23264. De **Voorzitter**: Is hij uit Indië gekomen?

A. Hij is pas eind 1941 uit Indië gekomen.

23265. De **Voorzitter**: Is kolonel *de Bruyne* toen vrijwel direct belast met het leiderschap van het bureau M.V.T.?

A. Dat kan ik niet precies zeggen, maar ik geloof het wel. Ik was toen nl. nog niet bij dat bureau. Naar ik meen eind Februari 1942 ben ik pas bij dat bureau gekomen.

23266. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* was eerst hoofd van het bureau M.V.T. Bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 is toen mr. *Derksema* ontheven uit zijn functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. en werd als zodanig aangesteld de toenmalige kolonel dar

mariniers *de Bruyne*, het hoofd van het bureau M.V.T. Dus het bureau M.V.T. had hij al en toen is daar op 5 Februari 1942 bijgekomen de C.I.D. D.w.z., hij werd hoofd van beide instituten naast elkaar. Zo was toch de figuur?

A. Zo was de figuur op dat ogenblik wel, Mijnheer de Voorzitter, dat de kolonel „*waarnemend*” hoofd C.I.D.” was.

23267. De **Voorzitter**: Had nu kolonel *de Bruyne* naast deze twee functies nog andere functies? Was hij ook nog belast met werkzaamheden voor de marine in het algemeen of was hij daarvan geheel ontheven in verband met deze speciale werkzaamheden?

A. Voor zover mij bekend, was hij daarvan geheel ontheven.

23268. De **Voorzitter**: Dus deze twee functies maakten zijn totale werkzaamheden uit?

A. Hij is zelfs — voor zover mij bekend — uit Indië teruggeroepen om de functie van hoofd M.V.T. te gaan vervullen.

23269. De **Voorzitter**: Hij is dus blijkbaar uit Indië teruggekomen vóórdat de oorlog daar was uitgebroken. U bent in Februari 1942 bij zijn bureau gekomen?

A. Ik geloof, dat het eind Februari was, maar het kan ook begin Maart zijn geweest.

23270. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* is pas veel later gekomen?

A. Ja, in de zomer van 1942.

23271. De **Voorzitter**: Had hij te voren wel eens speciale opdrachten gehad?

A. Ja, maar ik ben daarin niet gekend.

23272. De **Voorzitter**: Hij was dus in los-vaste dienst bij het bureau, vóórdat hij definitief werd geplaatst?

A. Ja.

23273. De **Voorzitter**: Men had aanvankelijk twee instituten, M.V.T. en C.I.D., naast elkaar. Kolonel *de Bruyne* was hoofd van beide instituten. Maar werd het werk hiervan uit elkaar gehouden? Was het zo, dat een deel van de mensen, die werkzaam waren, niets anders deed dan C.I.D.-werk en het andere deel alleen M.V.T.-werk?

A. Ik geloof, dat u daarvan een verkeerde indruk heeft, wanneer u zegt, dat de kolonel *de Bruyne* hoofd was van de C.I.D. Als chef van het bureau M.V.T. had hij nodig een inlichtingendienst. In hoeverre deze inlichtingendienst reeds bestond, weet ik niet precies.

23274. De **Voorzitter**: Dat was het apparaat van de heer *Derksema*.

A. Dit is mogelijk.

23275. De **Voorzitter**: Het was de C.I.D.

A. Ik heb niet de indruk, dat dit een apparaat is geweest. Als toelichting moge ik hieraan toevoegen, dat het ten enenmale onmogelijk bleek om het C.I.D.-archief over te nemen. Toen de kolonel begon, had hij geen behoorlijke gegevens op militair gebied voor zijn voorbereiding voor de terugkeer.

23216. De **Voorzitter**: Het was een bureau met personeel, aan het hoofd waarvan de heer *Derksema* stond. Deze heeft ons verklaard, dat hij op 5 Februari 1942 ~~onder~~ kolonel *de Bruyne* kwam te staan.

Na enige tijd is Derkserna er uit getrokken met personeel en later is hij hoofd geworden van het bureau Politie Buitendienst. Het werk van de Politie Buitendienst ging dus na een paar maanden ergens anders heen. Dit klopt toch wel?

A. Ja.

23277. De **Voorzitter**: Bovendien heeft kolonel de *Bruyne* onthefing gevraagd van zijn functie als hoofd van de C.I.D. Dit is toch ook juist?

A. Ja. Ik geloof zelfs, dat hij het verschillende keren gedaan heeft.

23278. De **Voorzitter**: Wat was de aanleiding hiervan?

A. Dat was een zeer ernstig meningsverschil met het hoofd van de Engelse Intelligence Service, afdeling Nederland (misschien Nederland en België), de kolonel Rabagliatti. De wrijving tussen kolonel de Bruyne en kolonel Rabagliatti heb ik meegemaakt. Kolonel Rabagliatti hield zich niet aan de afspraken, die hij met kolonel de Bruyne had. Hij gaf niet direct alle berichten uit Nederland door; deze kwamen dus niet vers bij kolonel de Bruyne, maar er gingen enige dagen overheen. Dat gaf moeilijkheden met Rabagliatti, waaruit een onaangename verhouding ontstond. Voor zijn werk als hoofd M.V.T. wenste kolonel de Bruyne een innig contact met Nederland, en wel meer speciaal met de daar bestaande organisaties, b.v. de O.D.

23279. De **Voorzitter**: Met de verzetsorganisaties?

A. Niet direct verzetsorganisaties op dat ogenblik, maar ondergrondse organisaties, zowel politieke als militaire. Het woord „verzet“ komt op dat ogenblik nog niet op de proppen.

23280. De **Voorzitter**: Met illegale organisaties dus?

A. Ja. Hiervoor was bestemd majoor *Broekman*, een oudere Nederlander, die was overgekomen uit Nederland, en die was te zien, als ik mij goed herinner, als de vertegenwoordiger van de O.D. De kolonel wenste zo spoedig mogelijk — ik weet niet of dat de mening was van de kolonel alleen of ook van de Regering, ik neem aan ook van de Regering — contact met Nederland gelegd te zien en daarvoor de persoon van majoor *Broekman* te gebruiken. Op alle mogelijke manieren is dat door Rabagliatti tegengewerkt. Ten slotte heeft hij gezegd, dat het verzenden van majoor *Broekman* geen militaire waarde had. Hij was alleen belast met het verkrijgen van militaire inlichtingen, ter bevordering van de war effort.

23281. De **Voorzitter**: Rabagliatti behoorde bij S.I.S.?

A. Dat is wel mogelijk. Daarmee heb ik mij zelf vaak vergist. Wij hebben daar maar kort contact mee gehad. Ik weet niet of het S.I.S. of M.I. 5 was. Wij spraken over het bureau-Rabagliatti.

23282. De **Voorzitter**: Hij behoorde in ieder geval niet bij S.O.E.?

A. Neen. Ik zie hem als een man van de oude British Intelligence Service, die in tegenstelling met S.O.E. honderden jaren bestaat.

23283. De **Voorzitter**: Was toen ook niet gebleken, dat van Engelse zijde een vrij groot aantal mensen was uitgezonden, waarvan men eenvoudig niets wist? De heer *Schilp* heeft gezegd, dat er 21 mensen zijn uitgezonden, vóórdat de uitzending door het bureau van kolonel de Bruyne in samenwerking met S.O.E. een begin nam.

A. Dat is juist, maar dat heeft hiermee niet uit te staan.

23254. De **Voorzitter**: De dienst van Rabagliatti was een geheel andere dan S.O.E.?

A. Die lui kenden elkaar niet, bij wijze van spreken.

23285. De **Voorzitter**: Dus die 21 mensen waren niet door Rabagliatti op eigen houtje uitgezonden?

A. Zeker niet. Het was een heel andere dienst, die ze had uitgezonden.

23286. De **Voorzitter**: Dat wil ik juist weten. Het bleek, dat 21 mensen waren uitgezonden, waarmee de Nederlanders geen bemoeienis hadden gehad?

A. Dat bleek toen helemaal niet. Later bleek — nu stap ik van dit onderwerp af — toen wij S.O.E. leerden kennen, dat deze organisatie bereids een aantal agenten in Nederland had. Wij wisten niet hoeveel en wij wisten ook niet, wie het waren. Die stonden dus volkomen los van de agenten van *Rabagliatti*.

23287. De **Voorzitter**: Dus die kwestie speelde in het conflict de Bruyne—Rabagliatti geen rol? Met die uitzending had *Rabagliatti* niet te maken gehad?

A. Neen.

23288. De **Voorzitter**: Dan keren wij terug tot het conflict de Bruyne—Rabagliatti.

A. Het uiteindelijk niet willen uitzenden van *Broekman* was dus een van de hoogtepunten.

Een zeer belangrijk punt was, dat er eindelijk uit Holland een vertegenwoordiger van de O. D. kwam, de heer Dogger. Het bleek zelfs, dat deze vertegenwoordiger door Tazelaar uit Nederland was afgehaald. Ik wist dat toen nog niet. Ik weet nu, dat *Tazelaar* naar Nederland is vertrokken met de opdracht om *Wiardi Beckman* naar Engeland te brengen. Hij is echter teruggekomen met Dogger. Kolonel de Bruyne was op de hoogte van de komst van Dogger. Ik weet niet, van waar het hem is gemeld, hetzij uit Bern, hetzij uit Lissabon. Hij heeft toen aan de luitenant Hazelhoff *Roelfzema* opdracht gegeven om deze mensen, wanneer zij in Engeland kwamen, zo spoedig mogelijk bij admiraal Furstner te brengen. Ik meen mij te herinneren, dat ons te voren bekend was, dat deze mensen kwamen met de opdracht zich te melden bij admiraal Furstner. Ik meen, dat het ons bekend was door telegrammen uit Bern of Lissabon. Dat is toen niet gebeurd. Dit is een hele historie op zich zelf. Het komt hierop neer, dat Hazelhoff *Roelfzema* en kolonel *Rabagliatti* willens en wetens deze twee afgezanten weghielden van kolonel de Bruyne. Hazelhoff *Roelfzema* heeft ook positief verklaard, dat hij dit willens en wetens deed.

23289. De **Voorzitter**: Met welke bedoeling?

A. Hij deed het in opdracht van Rabagliatti. Ik herinner mij de zuivere bedoeling, die hierachter zat, niet, maar het komt er op neer, dat Rabagliatti Hazelhoff *Roelfzema* had opgedragen, dat deze mensen eerst door Rabagliatti en Hazelhoff *Roelfzema* zouden moeten worden verhoord en dat hierover een rapport zou zijn opgesteld, vóórdat kolonel de Bruyne een rapport over deze mensen kreeg.

23290. De **Voorzitter**: Dit paste precies in de conflictstof tussen de beide heren?

A. Ja. Vervolgens — en dit heeft geleid tot het uiteindelijke conflict — zou er een onderneming op touw worden gezet, waarbij rechtstreeks uit Holland iemand van de ondergrondse beweging, c.q. Koos Vorrink of een plaatsvervanger van hem, zou worden gehaald. Die onderneming was gebaseerd op telegrammen uit Nederland, die via Rabagliatti bij de kolonel waren gekomen. Reeds eerder lag het dus al in de bedoeling om *Koos Vorrink* of diens plaatsvervanger naar Engeland over te brengen. Dat was allemaal heel in het begin van 1942. De kolonel heeft mij toen opgedragen om die onderneming voor te bereiden. Wij wisten toen nog niet precies, hoe wij dat zouden moeten doen en welke tactische organen wij daarvoor zouden moeten gebruiken. Rabagliatti had die natuurlijk wel. De kolonel heeft toen een brief geschreven aan *Rabagliatti*, waarin hij hem mededeelde, dat hij zou beginnen met de onderneming-Cowley — zoals zij werd genoemd — om *Vorrink* af te halen. Daarna heeft *Rabagliatti* mij verzocht bij hem op het bureau te komen; hij heeft toen op een zeer driftige manier al zijn grieven, die hij tegen kolonel de Bruyne had, gespuid. Ik heb die op papier gezet en een rapport daarover aan kolonel de Bruyne overhandigd. Dit was de laatste duit in het zakje, omdat iemand, die kolonel de Bruyne uit zijn dienst had verwijderd en die hij niet meer wenste te gebruiken, namelijk de heer *Hazelhoff Roelfzema*, nu door *Rabagliatti* zou worden gebruikt om die onderneming — het afhalen van *Koos Vorrink* — uit te voeren.

23291. De **Voorzitter**: Dus dit leidde tot het afbreken van de betrekkingen — wanneer men het zo mag uitdrukken — tussen

kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti* en zijn dienst? Dit betekende echter, dat er een andere partner moest komen, want men kon deze zaken niet doen zonder Engelse hulp.

A. Neen, dit was onmogelijk.

23292. De **Voorzitter**: Speelde dus in die zelfde tijd het opnemen van het contact met de S.O.E.?

A. Op 26 Januari 1942 zijn er twee officials van S.O.E. bij *de Bruyne* gekomen; dezen hebben gezegd, dat zij graag medewerking wilden hebben voor het leveren van Nederlanders.

23293. De **Voorzitter**: S.O.E. was een nieuw instituut, dat pas in de oorlog was opgericht?

A. Ja.

Twee heren, *Keswick* en *Blizzard*, zijn bij de kolonel geweest en hebben gevraagd, Nederlanders uit te zoeken, die in Nederland sabotage konden gaan plegen. De kolonel heeft dit aangehoord en gezegd, dat hij daaraan niet meedeed, omdat hij geen Nederlanders wilde aanzoeken, ten einde voor de Engelsen in Nederland sabotage te gaan plegen, waarin noch hij, noch de Regering enig inzicht had of zou kunnen krijgen en waarin de grote reeds bestaande illegale groepen niet waren gekend. Wanneer S.O.E. ook maar enig contact wilde hebben met Nederlanders door middel van Nederlandse instanties, dan zou dit moeten gebeuren in contact met de het Nederlandse volk vertegenwoordigende illegale organisaties. Na deze mededeling zijn de heren verdwenen, maar zij zijn eind April teruggekomen met een geheel ander plan, waarbij bleek, dat zij hun visie hadden gewijzigd en bereid waren, in behulp van de ondergrondse organisaties — en uitsluitend met behulp hiervan — een organisatie in Nederland op te richten, waarvan het doel zou zijn, van ondergrondse zijde militair te ageren op de verbindinglijnen van de Duitsers met hun achterland op een ogenblik, aan te geven door de opperbevelhebber van het invasieleger, c.q. de Supreme Staff Interallied Command.

23294. De **Voorzitter**: Het is vermoedelijk geen te gewaagde onderstelling, wanneer men zegt, dat de verschillende plannen van S.O.E. — u noemde er twee — moeten worden gezien tegen de achtergrond van de algemene krijgsplannen? Men was dus van plan, op een gegeven ogenblik met een invasie te beginnen, en daarmee hield dit verband?

A. Hierop is moeilijk te antwoorden.

De **Voorzitter**: Ik geef het ook alleen maar als een veronderstelling.

A. Ik zou dit kunnen zeggen: het was, uit militair oogpunt bezien, een tactisch logisch plan, bepaalde verbindinglijnen, telegraaflijnen, spoor-, land- en waterwegen op een bepaald ogenblik voor de vijand onbruikbaar te maken. Hetzelfde zal in Frankrijk en België hebben plaats gevonden. Daarbij kwam het woord „invasie” niet direct op de proppen.

23295. De **Voorzitter**: Maar ik kan mij toch voorstellen, dat de intensiteit, waarmee men dergelijke dingen op een gegeven ogenblik bevordert, verband kan houden met eventuele invasieplannen. Ik heb b.v. ergens gelezen, dat men op een gegeven ogenblik van de invasie in Europa zou hebben afgezien en dat daarvoor het plan-Afrika in de plaats is gekomen. Ik kan mij voorstellen, dat dit van invloed is geweest op de intensiteit van de werkzaamheden in Nederland van een instituut als S.O.E.

A. Neen, dat geloof ik niet. Men had zich een bepaald doel voor ogen gesteld en ik geloof, dat er, toen dit voor het eerst ter sprake kwam, dus in April 1942, niet veel pressie bestond, dat zo snel mogelijk te bereiken, maar wel er zo snel mogelijk mee te beginnen. Zij konden niet zeggen: Denk er om, over zes maanden is de invasie, dus jullie moeten opschieten. Ik geloof, dat dat de bedoeling van uw vraag is.

23296. De **Voorzitter**: Ik bedoelde, dat de algemene krijgsplannen hun weerslag kunnen hebben op de werkzaamheden van S.O.E., dat men op een bepaald ogenblik ergens meer interesse voor heeft dan op een ander ogenblik.

A. Dat heeft nooit enige rol gespeeld. Later, toen eenmaal de zaak mislukt bleek te zijn, zat S.O.E. helemaal toebloks (marine-term — in danige verlegenheid →). Wat daarna gebeurd is, weet ik

natuurlijk niet. Van de kant van S.O.E. is wel eens getracht de kolonel te zeggen: Zie het niet zo somber in; het is heus niet mis. Men heeft getracht hem te overreden van het standpunt: er gebeurt niets meer, af te komen. Maar dat is in een latere fase gebeurd.

23297. De **Voorzitter**: Om terug te komen op de periode van April 1942: de Engelsen kwamen toen met hun tweede plan. Heeft dat geleid tot een regelmatige samenwerking met S.O.E.?

A. Dat plan is aanleiding geweest tot een regelmatige samenwerking met S.O.E. Dat plan is door de kolonel bekeken, zijn staf-officieren hebben daarop hun visie gegeven en het plan is hier en daar wat gewijzigd. De kolonel heeft daarin zeer nadrukkelijk laten opnemen, dat, vóórdat er iets gebeurde, toestemming moest worden gevraagd aan de Nederlandse organisaties; dat er eerst een contactman naar toe moest. Maar ten slotte heeft dat plan — dat is het plan-Holland, zoals wij het noemden en zoals het ook bij de Engelsen heette — geleid tot een samenwerking met S.O.E.

23298. De **Voorzitter**: Is het juist, dat de eerste agenten, die in het kader van die samenwerking werden afgezet, *Jambroes* en *Bukkens* waren?

A. Ja.

23299. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft gezegd, dat, toen, of later — dat weet ik niet precies — is gebleken, dat vóórdien door S.O.E. reeds 21 agenten waren afgezet, waarvan u uit de aard der zaak niets hebt geweten, omdat die samenwerking nog niet bestond. Hij had daarvan een lijst en wij hebben aan de hand van een lijst van *Schreieder* kunnen nagaan, dat van die 21 er door *Schreieder* 13 worden opgegeven als te zijn gearresteerd in het kader van het England-Spiel. Dan blijft er een aantal over, dat wij op het ogenblik nog niet thuis kunnen brengen.

Komt dat ook overeen met uw visie van die eerste uitzendingen?

A. Wij wisten, dat S.O.E. een aantal agenten in Nederland had. Wij hadden er echter verder niets mede te maken. De generaal wenste daar verder geen contact mee en zei: „Ik heb van de Regering de opdracht gekregen om het plan-Holland uit te voeren. Daar blijft bet bij.” Wij wisten ook, dat S.O.E. in Nederland een organisatie had. De Engelsen deelden ons mede, dat zij met die organisatie geregeld uitmuntende contacten hadden en ook geregeld munitie, wapens en andere zaken aan die organisatie zonden. Aan de generaal deelden zij mede, dat het een perfecte organisatie was.

23300. De **Voorzitter**: Op dat moment was het England-Spiel al aan de gang?

A. Dat weten wij nu!

23301. De **Voorzitter**: Wist u op dat moment wat precies de opdracht van *Jambroes* was?

A. Dat wist ik.

23302. De **Voorzitter**: Is die opdracht in onderling overleg opgesteld of is zij u medegedeeld?

A. Die opdracht werd mij medegedeeld en het is wel voor honderd procent zeker, dat zij in overleg tussen de kolonel en S.O.E. is opgesteld. Ik had deze opdracht later onder mijn beheer, zij was mij bekend. Zij was nogal omvangrijk.

23303. De **Voorzitter**: Kunt u haar ook mededelen? Het is wel van belang, omdat in de lezing van *Schreieder* de omschrijving van de opdracht een rol speelt.

A. Als ik daarvoor mijn notities mag raadplegen, kan ik u dat wel precies zeggen. Het eerste punt van de order was het opnemen van contact met de O.D. en het aan de O.D. voorleggen van het gehele plan-Holland. Het tweede punt hield in, dat aan de O.D. moest worden medegedeeld, dat het in de bedoeling lag en in het kader van het plan-Holland juist moest worden geacht, dat in 17 in dat plan aangegeven areas door leden van de O.D. een aparte organisatie of aparte groepen moesten worden gevormd. Het derde punt van de opdracht hield in het inrichten van 3 of 4 aparte receptiecomité's, waarbij als minimumeis werd gesteld, dat een receptiecomité in staat moest zijn om gelijktijdig te ontvangen een organisator, een instructeur en 6 containers van 100 kg per stuk, terwijl dit zo mogelijk na enige weken geregeld moest zijn.

23304. De Voorzitter: Dit komt wel overeen met de lezing van Schreieder. Alleen spreekt *Schreieder* van 11 van die groepen, maar dat is geen principieel verschil.

A. Dat kan wel. De groep Overijssel bestond uit 2, de groep Gelderland uit 2, de groep Limburg uit 2, de groep Brabant uit 3 en de groep Holland uit 2 gedeelten.

23305. De Voorzitter: Dan komt u op 11 groepen. Het is dus een indeling provinciegewijs, terwijl sommige provincies weer zijn onderverdeeld.

A. Men had: Groningen, Drenthe, Noord-Overijssel, Zuid-Overijssel, Noord-Gelderland, Zuid-Gelderland, Noord-Limburg, Zuid-Limburg, Oost-Brabant, Centraal-Brabant, West-Brabant, Zeeland, Zuidholland, Utrecht, Noordholland, Texel en Friesland.

23305. De Voorzitter: Goed, dus dat komt in principe inderdaad op hetzelfde neer. Dan heeft hij er nog bij gezegd, dat men moest bereiken een aantal van tussen de 1000 en 1100 actieve deelnemers. Is dit ook nog genoemd?

A. Dit komt nog. De opdracht bestaat uit vele punten. Het totaal aantal deelnemers zou bedragen 1070.

23307. De Voorzitter: Hierbij kan men nu de volgende vraag opwerpen. Schreieder zegt, dat hij in zijn beste tijd 18 verbindingen heeft gehad met Engeland, en hij verklaart: daarvan hebben wij er 11 opgebouwd uit de affaire-Jambroes. Deze heeft hij dus met *Giskes* opgebouwd. Hij heeft steeds materiaal gevraagd en agenten en dit werd dan allemaal binnengehaald. De vraag rijst nu, of het, in het algemeen gesproken, verstandig was, dat men in Engeland, waar men 11 groepen wilde oprichten, één man stuurde met het doel, de gehele organisatie op te zetten. Was het niet verstandiger geweest, 11 mensen te sturen, die ieder een deel van de organisatie opzetten? Voor beide methoden is misschien iets te zeggen, maar het is een feit — het is ook in de practijk gebleken — dat, als het eerste systeem wordt gevolgd en de ene man wordt gesnapt, de gehele organisatie wordt meegesleept, terwijl dit bij het andere systeem niet zo gauw het geval behoefde te zijn. Wat vindt u hiervan?

A. Ik ben het volkomen met u eens. Het was de opzet, een organisatie te bouwen, die bestond uit een aantal groepen, welke rechtstreeks contact zouden hebben met Engeland en wisten, dat zij door een bepaalde figuur, die hun nog zou worden bekendgemaakt, in contact konden staan met hun leider. De omstandigheden waren echter zo listig opgesteld, dat het aanvankelijk niet anders kon, of het contact had plaats door middel van de radio van de leider. De omstandigheden aan de andere kant liepen, wat de technische uitzending betreft, daarmee als het ware hand in hand. Het is moeilijk, dit uit te leggen. Ik zou het aan de hand van de papieren en de data moeten laten zien.

De ene agent valt dood — althans, dit wordt gezegd — en er is geen radioverbinding. Een andere man maakt contact en wordt bij dat contact aangevallen; er is weer geen radioverbinding. Een derde radio-seiner is vrij en krijgt opdracht, contact op te nemen met de chef om de radioverbinding tot stand te brengen. Dit gebeurt ook. Zo is het zaakje in elkaar gezet. Nu is de vraag van 11 of 1 een kwestie, die ik aan de hand van de archieven zou moeten nakijken. Ik geloof niet, dat alle verbindingen over die ene agent liepen. Het is helemaal niet waar. Ik zou het eerst moeten nakijken en dan zou ik het precies kunnen vertellen, maar ik geloof het zo één, twee, drie niet. Er blijkt toch uit de telegrammen — waarvan u een afschrift heeft, zoals de heer *Schilp* mij mededeelde —, dat van meerdere radio-operators telegrammen binnenkwamen. Dus niet alle berichten liepen over die ene radioman.

23308. De Voorzitter: Neen, dat is een misverstand; dan hebt u mij verkeerd begrepen. *Schreieder* stelt het zo voor: Hij had ten slotte 18 verbindingen, waarvan er 11 waren opgebouwd uit de Jambroes-verbinding. Jambroes is gekomen met de opdracht — laten wij het getal 11 aanhouden — 11 verzetsorganisaties op te bouwen. Die opdracht van *Jambroes* is in handen van de Duitsers gevallen. Toen heeft men gezegd: Nu gaan wij die verzetsorganisaties quasi opbouwen. Dat heeft enige tijd geduurd en elke keer als in een bepaalde streek van het land zo'n verzetsorganisatie quasi was opgebouwd, werd er een verbinding tussen die verzetsorganisatie en Londen tot stand gebracht. M.a.w.: men kreeg geleidelijk 11 verbindingen, onafhankelijk van elkaar. Mijn tegenwerping was, dat door het feit, dat men dit plan aan één man in handen heeft gegeven, ook het gehele

plan in handen van de Duitsers viel, met alle consequenties daarvan. Was het niet beter geweest 11 organisaties onafhankelijk van elkaar op te bouwen? Dan had men 11 kansen gehad.

A. Dat is zo, maar zoals u het nu ziet, was het in strijd met hetgeen mensen als Dogger ons omtrent de O.D. mededeelden. Hij zei: Je kunt in Holland, wanneer je behoorlijk succes wilt hebben, niets op eigen houtje beginnen; dan moet je bij de chefs zijn. Die lui moeten worden ingelicht, anders maken zij je agenten af. Hij stelde het zo voor: Er is in volmaakte zin een organisatie, de O.D., met een leider, een staf en onderafdelingen, vertakt over het gehele land. Dat werd ook door andere mensen bevestigd. Wanneer je de leiding een plan wilt voorleggen, zoals de bedoeling van de Regering was, dan moet je die lui het gehele plan voorleggen en kun je niet zeggen: Ik ben wat van plan in je land, maar ik vertel je er niets van. Inderdaad is het een ietwat gewaagd gedeelte van het geheel, waarmee je in deze verhoudingen moet beginnen: ik geef één man dit plan mee in zijn hoofd, niet op papier, en hij krijgt opdracht de leiding van de O.D. te zoeken. Heeft hij die te pakken en weet hij, dat die mensen er tegen zijn, dan moet hij hun dat plan mededelen.

23309. De Voorzitter: Als het gelukt, is er op zich zelf natuurlijk veel voor te zeggen, maar de vraag is, of het risico van het mislukken, waardoor het gehele plan viel, niet zo groot was, dat andere wegen hadden moeten worden gezocht.

A. Wat had die man dan moeten vertellen, wat minder gevaarlijk was?

23310. De Voorzitter: Ik weet het niet. Misschien was het mogelijk geweest met een aantal Contactpunten, over het gehele land verspreid, afzonderlijke organisaties op te bouwen.

A. Maar dat waren juist de punten, waarom het hier ging. De eis, dat met de O.D. moest worden gewerkt, bracht dit mee. U kunt ook zeggen: Nu ga ik in 11 verschillende plaatsen in Nederland militaire organisaties oprichten, los van de Hollanders. Dat is iets anders. Het was de onverbiddelijke eis, dat het met de O.D. moest gebeuren en daarom moest de eerste man het plan meekrijgen.

23311. De Voorzitter: U wilt dus zeggen, dat u niet theoretisch, los van alle mogelijke praktische redenen, bent gekomen tot de opzet: wij sturen één man, die het voor het gehele land gaat regelen, maar dat er voor u een klemmende praktische reden was gelegen in Holland, nl. het bestaan van de O.D. en de noodzaak daarmee contact te zoeken?

A. Als u zegt: „voor u”, dan is dat voor de kolonel. Ik speelde daarin maar een ondergeschikte rol.

23312. De Voorzitter: Voor uw dienst.

A. En voor de Regering.

Hoe de Regering tot de eis van samengaan met de O.D. is gekomen, is een tweede punt. Of zij het zelf naar voren heeft gebracht of dat de generaal dit uit militaire overwegingen heeft gedaan, weet ik niet.

23313. De Voorzitter: U wilt zeggen, dat dit plan zeer nadrukkelijk met de Regering is besproken?

A. Ja. De generaal heeft dit plan in het Engels ontvangen, heeft het helemaal vertaald, voor de Regering uitgewerkt en heeft daarover beschouwingen laten geven door zijn stafofficieren. Toen is hij er mee naar de Regering gegaan en heeft gezegd: „Dit plan hebben de Engelsen voor ons; dit is er vóór en dit er tegen; dit zou moeten worden gewijzigd. Wat denkt u er van?” Op een gegeven moment heeft men gezegd: Daarmee kunt u in zee gaan.

23314. De Voorzitter: In die periode moet dat overleg met de Regering dus hebben gelopen over de Minister van Marine, want de zaak ressorteerde onder hem.

A. Inderdaad. Maar of hij nu ook nog rechtstreeks naar prof. *Gerbrandy* is gegaan, weet ik niet. De generaal stond echter onder *Furstner*.

23315. De Voorzitter: Ik neem aan, dat de Minister-President hiermede ook wel bemoeienis zal hebben gehad. Dat ligt voor de hand.

A. Ja.

23316. De **Voorzitter**: Mag ik nu vóór ik verder op deze zaak inga, nog even terugkomen op enige punten, die ik bij het voorafgaande heb laten liggen en die toch min of meer van belang zijn? U hebt het gehad over de groep-Hazelhoff Roelfzema.

A. Over de persoon Hazelhoff *Roelfzema*.

23317. De **Voorzitter**: Hij had toch medewerkers, zoals Krediet en Tazelaar, met wie hij voortdurend opereerde? Zo heb ik het begrepen. Of lag dat anders? Ik heb hier ten minste uitvoerige rapporten van Hazelhoff Roelfzema, die hij in de tweede helft van 1941 heeft geschreven en waarin deze namen steeds terugkeren als zijn naaste medewerkers.

A. Dat is mogelijk, maar ik heb Hazelhoff Roelfzema nooit anders gezien dan als een Nederlands officier, die samenwerkte met de Britse Intelligence Service en misschien ook met de heren *Derksema* en *van 't Sant*, maar het laatste weet ik niet zeker.

23318. De **Voorzitter**: Het is ons gebleken, dat van samenwerking met de dienst van de heer *Derksema* niet in het minst sprake was. Dat is juist het wonderlijke van de geschiedenis. Hazelhoff Roelfzema werkte samen met *Rabagliatti* en zijn lezing is, dat, toen hij in Engeland kwam, hij eerst geprobeerd heeft contact op te nemen met de dienst van de heer *Derksema*, maar daar zoveel tegenwerking heeft ondervonden, dat hij zich van deze dienst heeft losgemaakt en toen verder met *Rabagliatti* in zee is gegaan. Ik laat daar, hoe het is, maar het is een wonderlijke figuur, dat een Nederlandse officier al of niet in samenwerking met enkele andere militairen op eigen gelegenheid met een Engelse instantie samenwerkte, terwijl er een Nederlands bureau voor was. Dat was de situatie onder de heer *Derksema*. Dat is — geloof ik — wel duidelijk geworden. Hoe was dat nu onder kolonel de Bruyne? De werkzaamheden van Hazelhoff Roelfzema en de zijnen zijn later geliquideerd. Naar ik begrepen heb, hebben de heren *Lovink* en *Warners* zich daarmee bemoeid. Er is ten minste een rapport daarover van deze heren. Er is echter een periode geweest, dat dit nog niet het geval was, de periode kort na 5 Februari 1942. Had toen de dienst van kolonel de Bruyne nog iets te maken met Hazelhoff Roelfzema en de zijnen of bleven dezen op eigen gezag of eigen gelegenheid opereren?

A. Dat laatste weet ik niet.

23319. De **Voorzitter**: U had er dus geen contact mee?

A. Op een gegeven ogenblik heeft de kolonel aan de admiraal *Fursfner* gerapporteerd, dat hij Hazelhoff Roelfzema uit zijn dienst had weggestuurd.

23320. De **Voorzitter**: Was deze ook marine-officier?

A. Neen, maar hij behoorde tot de dienst van de kolonel; vóórdat hij ontslag vroeg, heeft hij Hazelhoff Roelfzema als een in zijn ogen onbetrouwbaar en ongeschikt officier weggestuurd en voorgedragen voor verwijzing naar de krijgsraad.

23321. De **Voorzitter**: Die opvatting van de kolonel lijkt mij niet geheel onaanvechtbaar. Ik geloof, dat wel toegegeven kan worden, dat Hazelhoff Roelfzema niet een man was, die gemakkelijk in een bepaald verband was te houden.

A. U heeft een dienst en bij die dienst een officier, die een bepaalde opdracht krijgt, maar deze opdracht niet uitvoert, zelfs tegenwerkt, en dit niet alleen, maar hiervan zelfs geen mededeling doet. Men moest dus zeggen: die man kunnen wij niet vertrouwen.

23322. De **Voorzitter**: Dus ook onder kolonel de Bruyne was het zo, dat hij organisatorisch behoorde bij de dienst, zoals hij ook onder de bevelen van de heer *Derksema* had gestaan? Hiermee was alles gezegd, want opdrachten voerde hij niet uit.

A. Ik bedoel uitsluitend, dat hij de opdracht om *Dogger* en *Tazelaar* voor de generaal te brengen niet uitvoerde. Dit is het enige geval geweest.

23323. De **Voorzitter**: Had u, vóórdat dit zich voordeed, van het bestaan van deze tot het bureau behorende officier iets bemerkt?

A. Ik heel weinig, doordat ik zelf toen nog pas kwam kijken. Ik wist helemaal niet, waar de hele zaak om draaide. Ik was mij aan het

inwerken; ik heb Hazelhoff Roelfzema wel gezien en had in het begin wel een flauw idee van wat hij deed, maar ik behoorde dit niet te weten in verband met de geheimhouding. Ik heb er dus niet verder naar gevraagd.

23324. De **Voorzitter**: Van de pogingen, die Hazelhoff Roelfzema heeft gedaan om *Wiardi Beckman* af te halen, weet u ook niet veel?

A. Alleen, wat ik daarvan heb gelezen.

23325. De **Voorzitter**: In rapporten?

Ik vraag dit, omdat wij een rapport hebben gekregen van *Hazelhoff Roelfzema*, dat zeer uitvoerig is en vertelt van vele pogingen om op de Hollandse kust te komen, die wel eens een enkele keer gelukt zijn. Hieruit blijkt, dat een van de doelstellingen was, *Wiardi Beckman* af te halen. Dit wordt in het rapport in zeer voorzichtige termen gezegd. Dat is begrijpelijk, omdat het rapport werd afgesloten op een moment, dat het doel nog niet was bereikt. Op dat moment was *Tazelaar* ook nog niet terug. Wij hebben hierover verder nog niets kunnen opsporen, maar er schijnt ook een rapport-*Tazelaar* te zijn. Als u in een paar woorden — dus niet uit eigen wetenschap, maar naar de indruk, die u heeft gekregen — kunt zeggen, hoe de zaak zich heeft toegeleden, dan brengt dat ons misschien weer een stapje verder.

A. Om de waarheid te zeggen: De zaak is mij een volslagen raadsel. Ik weet niet, wat in 1941 en begin 1942 is gebeurd met *Hazelhoff Roelfzema* en met het heen en weer varen naar Holland, en van de gezagsverhoudingen van die verschillende inlichtingengroepen heb ik nooit iets begrepen. Ik weet ook niet, wie de opdrachten gaf. Daarover zijn in Londen alle mogelijke gissingen gedaan.

23326. De **Voorzitter**: Dat zal toch niet uit eigen initiatief van *Rabagliatti* zijn geweest, want die had bij het overkomen van *Wiardi Beckman* niet heel veel belang. Dat moet ergens anders vandaan gekomen zijn.

A. Dat kan van de Regering gekomen zijn.

23327. De **Voorzitter**: Dat weet u niet?

A. Neen.

23328. De **Voorzitter**: U weet ook niet via welke boodschapper of seiner het contact tot stand gebracht is?

A. Het zal niet de bedoeling zijn geweest een andere seiner te gebruiken dan die van *Rabagliatti*. Voor zover ik de figuur heb gezien, is de *British Intelligence Service* de enige, die het radiocontact kon leveren.

23329. De **Voorzitter**: Dan zou het contact over *Tazelaar* en *Rabagliatti* kunnen hebben gelopen.

A. *Tazelaar* is toch uitgezonden?

23330. De **Voorzitter**: Uit het rapport blijkt, dat *Tazelaar* in Nederland is afgezet — wanneer dat precies is geweest, weet ik niet — vóór de datum, waarop *Wiardi Beckman* is gearresteerd. Men heeft enige pogingen gedaan om *Tazelaar* af te halen en men is aan de wal geweest, maar *Tazelaar* was er niet. Ik neem aan, dat het *Tazelaar* is geweest, die contact met *Wiardi Beckman* heeft gehad.

A. Wat er, vóórdat ik in Londen kwam, op het gebied van het inlichtingenwerk is gebeurd, weet ik niet. Ik begrijp er ook niets van. Ik weet alleen, dat in die tijd *Tazelaar* naar Holland is gezonden. Ik weet niet precies, welke opdracht hij had. Alleen is mij uit rapporten en bij geruchte bekend, dat het was om *Wiardi Beckman* te contacteren. Ik weet, dat hij is teruggekomen met *Dogger*. Van dat ogenblik weet ik er alles van. *Rabagliatti* moet het middel geweest zijn.

23331. De **Voorzitter**: Wanneer is hij met *Dogger* teruggekomen?

A. Omstreeks Maart 1942.

23332. De **Voorzitter**: Juist. In ieder geval is dat geweest, nadat *Wiardi Beckman* is gearresteerd, want dat heeft plaats gevonden op 18 Januari 1942. Was u al bij de dienst toen *Tazelaar* terugkwam?

A. Inderdaad.

23333. De **Voorzitter**: U hebt genrgd, dat u kort na 5 Februari bij de dienst bent gekomen. Het moet dus in ieder geval daarna zijn geweest.

A. Ja. Ik moet de juiste datum hier ergens hebben, maar ik kan hem zo gauw niet vinden.

23334. De **Voorzitter**: U hebt gesproken over pogingen om in verbinding met de heer *Vorrink* te komen. Wat dit betreft, zijn er ook enige onduidelijkheden, die wij nog niet hebben kunnen oplossen. Er is o.a. sprake van, dat de *Jonge* een dergelijke opdracht heeft gehad. Dat is natuurlijk ook vóór uw tijd geweest?

A. Ja.

23335. De **Voorzitter**: Dus u weet niet of hij die opdracht heeft gehad?

A. Ik meen, dat ik daarvan wel heb gehoord. Ik weet niet, of hij de opdracht heeft gehad. Op 20 April kregen wij via *Rabagliatti* kennis van een telegram van *Ernst de Jonge*, die daarin een methode aangaf om *Vorrink* af te halen.

23336. De **Voorzitter**: Deze wilde *Althoff* als zijn plaatsvervanger sturen.

A. *Rabagliatti* weigerde op een gegeven ogenblik zijn medewerking aan het afhalen van *Vorrink*.

23337. De **Voorzitter**: Bij *de Jonge* hebben wij weer een zelfde figuur als wij zoëven hebben besproken. *De Jonge* is uitgezonden door *Rabagliatti* en heeft misschien behalve een opdracht, die de Engelsen interesseerde, een opdracht, die kennelijk moest komen van de een of anaere Nederlandse instantie en een zekere politieke betekenis had. Het is duidelijk gebleken, dat hij die opdracht niet heeft gekregen van de Nederlandse dienst. Dat wijst er dus allemaal op, dat *Rabagliatti* behalve met de dienst ook nog bepaalde contacten met de Nederlandse Regering had. Dat ligt precies zo als bij de kwestie-*Wiardi Beckman*.

A. Dat is logisch: *Rabagliatti* was de enige man, die kon helpen aan contact met Nederland.

23338. De **Voorzitter**: Als de Regering contact wil hebben met de chef van de Engelse dienst, ligt het voor de hand, dat het loopt via de Nederlandse dienst, tenzij het is een zaak, die ligt op het niveau van de Regering. Dan wendt de Minister of wenden enige Ministers zich tot de leden van het Engelse Kabinet. Maar als het op het niveau van *Rabagliatti* ligt, is het logisch, dat de Nederlandse autoriteiten op hetzelfde niveau worden ingeschakeld.

A. Ik weet niet, of de Nederlandse dienst er mee op de hoogte was. Ik weet niet, wie in die Nederlandse dienst waren.

23339. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* weet er niets van. Hij heeft verklaard, dat hij er niets van weet.

A. Heeft de heer *van 't Sant* de dienst ook niet gehad?

23340. De **Voorzitter**: Dat is daarvóór; vóór 14 Augustus 1941.

A. Is toen *Tazelaar* niet weggezonden?

23341. De **Voorzitter**: Ik meen, dat dat later was. Maar afgezien van *Tazelaar* hebben wij nog de kwestie-*de Jonge* en deze is stellig in de periode van de heer *Derksema* uitgezonden. Ik weet de datum, wat *Tazelaar* betreft, niet precies. Het is echter heel eenvoudig. *Hazelhoff Roelfzema* is nl. 1 Augustus 1941 in Engeland gekomen. Een maand later is hij pas gaan samenwerken met *Rabagliatti*. De C.I.D. is op 14 Augustus 1941 onder de heer *Derksema* gekomen. Dat betekent dus, dat dat geval heeft gespeeld onder de heer *Derksema*. En deze wist er niets van.

A. Ik wil erg voorzichtig zijn en niet zeggen, dat ik had gehoord, dat *de Jonge* opdracht had om contact op te nemen met *Vorrink*. Ik weet alleen, dat hij in relatie heeft gestaan met *Vorrink*.

23342. De **Voorzitter**: Via diens plaatsvervanger *Althoff* dan altijd.

A. Het is mogelijk, dat uit een verklaring van de heer *van Houten* zou kunnen blijken op welke wijze deze *de Jonge* aan het contact met *Vorrink* is gekomen en of het een opdracht is geweest of niet.

23343. De **Voorzitter**: *Dessing* is daarna ook uitgezonden met een opdracht om contact met *Vorrink* te zoeken. Is u dat bekend?

A. Het is mij wel bekend . . . . .

23344. De **Voorzitter**: Was dat in uw periode?

A. Dat weet ik helemaal niet. Ik had er niets mee te maken. Ik geloof, dat hij vóór mij is weggegaan. Het is mij door het lezen van de stukken bekend, dat *Dessing Meyer Sluysers* contact heeft willen opzoeken in Nederland.

23345. De **Voorzitter**: Maar *Dessing* was toch een agent, die uitgezonden werd door S.O.E.? Nu is alleen de vraag: was het in de periode vóór Juni 1942 of na Juni 1942? Was het na Juni 1942, dan was het in overleg met u.

A. Ik acht het helemaal niet uitgesloten, dat een lichaam als S.O.E. buiten het plan-Holland om agenten uitzond naar Nederland.

23345. De **Voorzitter**: U kunt zich dus niet herinneren, dat u contact heeft gehad over *Dessing* met S.O.E.?

A. Ik was de eerste, die de namen had, omdat deze, als er gelden of brieven binnenkwamen, bij ons bekend waren. Er was een lijstje — mijn betalingslijstje dus — van 18 of 19 mensen.

23347. De **Voorzitter**: Met de opdracht van *Dessing* heeft u dus, omdat hij bij de eerste groep door S.O.E. uitgezonden agenten behoorde, niet te maken gehad?

A. Neen.

23348. De **Voorzitter**: Nu het volgende: De laatste poging om met de heer *Vorrink* contact te zoeken, welke poging heeft geleid naar *van der Waals*, is aldus begonnen: *Dessing* had als legitimatiebewijs meegekregen een photo van een dochtertje van *Sluysers*. *Sluysers* heeft, naar hij mededeelt, deze photo aan de Engelse dienst verschaft en deze heeft er blijkbaar een kopie van gemaakt, die aan *Dessing* is meegegeven. De constructie, die *Sluysers* later heeft gemaakt, is nu, dat er meer kopieën zijn gemaakt, want *Schreieder* heeft gezegd, dat hij op een latere agent precies hetzelfde portretje heeft gevonden. Het is natuurlijk niet onmogelijk — *Sluysers* zelf heeft de photo gegeven en teruggekregen —, dat er ook een kopie is meegegeven aan een latere agent. Het is echter niet zeker, wie dit geweest is. Weet u dit?

A. Neen.

23349. De **Voorzitter**: *Schreieder* zegt, dat het *Niermeyer* geweest moet zijn. Dit lijkt ons echter niet onomstotelijk vast te staan; het kan ook een ander geweest zijn. *Niermeyer* is een van de weinigen, die niet direct gearresteerd werden; hij heeft nog een tijd lang hier gewerkt en is toen later, via *van der Giessen*, gearresteerd.

A. Was *Niermeyer* betrokken in het England-Spiel? Ik dacht, dat dit een man van *Rabagliatti* was. Hij stond niet op mijn lijstje.

23350. De **Voorzitter**: Dit wilde ik nu juist weten. *Willem Niermeyer* is gearresteerd op 6 October 1942. Het is wel merkwaardig, dat u dit op het ogenblik zegt, want *Schreieder* heeft achter enkele van deze mensen gezet: B.I., wat technisch natuurlijk onjuist is, omdat B.I. veel later is ontstaan. Dit blijken juist de mensen te zijn van *Rabagliatti: de Jonge, Ortt, Radema, Emmer, Alblas, Terlaak* en *van der Reyden*. Dit zijn allemaal mensen van *Rabagliatti* en nu zet hij achter *Niermeyer* „B.I.” met een vraagteken.

A. Ik zie het nu ook niet staan. *Schilp* heeft een opgave gemaakt van de mensen, die van *Rabagliatti* waren en die wij ook niet kenden.

Dat kan generaal *de Bruyne* u waarschijnlijk precies beantwoorden. Ik weet wel, dat *Niermeyer* op het bureau is geweest. Ik geloof, dat ik die man Hollands geld heb gegeven. Dat moet dus wel een man voor *Rabagliatti* zijn geweest.

23351. De **Voorzitter**: U hebt hem in ieder geval niet staan op uw lijst van de S.O.E.-agenten?

A. Hij staat niet op de lijst van de 21 man.

23352. De **Voorzitter**: Hij is 6 October 1942 gearresteerd.

A. Hij is er stellig niet bij. Bij de agenten, waarvoor ik heb zorgd, staat hij positief niet.

23353. De **Voorzitter**: Dus u komt tot de conclusie, dat hij van *Rabagliatti* is?

A. De namen *Ortt*, *Niermeyer*, *de Jonge* en *Radema* zijn de eerste namen, die ik hoorde, toen ik pas in dienst kwam, als zijnde de namen van agenten.

23354. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat de opdracht, die aan deze agenten is meegegeven om contact te zoeken met de heer *Vorrink*, ook buiten uw dienst is omgegaan?

A. Ja.

23355. De **Voorzitter**: Dus alle pogingen om contact te zoeken met de heer *Vorrink* behoren in de sfeer van de dienst van *Rabagliatti*?

A. Neen; dat is ook weer niet zo. Dan moet ik u zeggen, wat ik er van gehoord heb. *Dessing* — ik meen, dat hij het was — of *Buizer* zou naar Nederland gaan voor S.O.E. *Meyer Sluyser* kende laarbtijkelijk S.O.E. of een van de officieren — zo kan het zijn gegaan — en heeft gevraagd: „De Transport Union Corporation heeft belang bij een contact met de vakverenigingen in Nederland; kunnen jullie dat leggen?” Of het is misschien andersom gegaan; dat is waarschijnlijker. De generaal *Gubbins*, het hoofd van S.O.E., wilde voor militaire doeleinden gebruik maken van contact met de vakverenigingen en heeft aan *Meyer Sluyser* gevraagd: „Kunt u mij een middel aan de hand doen om contact te leggen met de vakverenigingen in Nederland? Ik heb er een agent voor.” Zo is het waarschijnlijk gegaan. Misschien is het zelfs gebeurd, voordat kolonel *de Bruyne* in Engeland was, maar ik denk, dat hij er al was.

23356. De **Voorzitter**: Dan zouden wij tot de conclusie moeten komen, dat de pogingen om contact op te nemen met de groep *Vorrink* deels gelopen hebben over *Rabagliatti* — dat zou dus zijn geweest door de agenten *de Jonge* en *Niermeyer*, als ien minste *Niermeyer* de man was, die de tweede photo bij zich had —, deels over S.O.E., hetgeen dan met *Dessing* het geval zou zijn geweest. Zo is het waarschijnlijk?

A. Ja. Ik wil in het midden laten of *de Jonge* opdracht heeft gekregen contact te zoeken met de heer *Vorrink* of dat hij, bij wijze van spreken, tegen hem is aangelopen. Dat weet ik niet. Het is ver vóór mijn tijd. Ik geloof meer aan het laatste dan aan het eerste.

23357. De **Voorzitter**: Een andere conclusie, die men hieruit zou kunnen trekken, is, dat de Nederlandse Regering helemaal niet betrokken behoeft te zijn geweest bij de pogingen, die gedaan zijn door S.O.E. in het geval *Dessing*, want die vloeiden, zoals u het vertelt, voort uit de wens van de Engelsen zelf om contact te leggen met de vakbeweging.

A. Dat contact was *Meijer Sluyser* waarschijnlijk ook niet helemaal onverschillig. Dat liep parallel.

23358. De **Voorzitter**: Ja, dat liep parallel.

Maar ik bedoel, dat het in dit geval begrijpelijk is, dat het van de Engelsen uitging. In het geval *Wiardi Beckman* is het volkomen onaannemelijk, dat *Rabagliatti* uit zich zelf gedacht zou hebben: Het zou de Nederlandse Regering aangenaam kunnen zijn, dat hij wordt gehaald.

A. *Rabagliatti* wilde *Vorrink* niet halen; hij wilde *Broekman* niet naar Nederland sturen. Hij wilde met politiek niets te maken hebben. Hij zegt eerst: Ik weiger *Vorrink* te halen; deze man heeft geen militaire waarde. Later zegt hij: Ik zal hem toch halen.

23359. De **Voorzitter**: Daaruit blijkt, dat hij er van huis uit geen interesse voor heeft gehad.

A. Hij had er niet de minste interesse voor. Hij zou het misschien toch doen, omdat hij militaire inlichtingen uit Nederland wilde hebben en dus de goodwill van de Nederlanders moest hebben.

(Het verhoor wordt voor enige tijd geschorst en daarna hervat.)

A. Ik heb nog even nagedacht over de kwestie *Niermeyer*. Deze is positief niet van S.O.E., naar bijna voor 100 % zeker van *Rabagliatti*.

23360. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu met u willen bespreken de werkwijze. I-let is misschien liet beste, dat wij beginnen bij het begin: Moe kwam men aan de agenten? Ik spreek nu alleen over de tijd, waarin de samenwerking met S.O.E. een voldongen feit was, dus van Juni 1942 af.

A. Men kwam aan de agenten door aan mensen, die uit Holland kwamen en die somtijds bij een verhoor als het ware de indruk wecten, dat zij iets meer wilden doen of zelfs terug wilden, te vragen of zij bereid waren, voor een geheime dienst te werken, wat zou betekenen een terugzending naar Holland. In de tweede plaats waren er, die reeds in de Patriotic School opgaven: Ik wil desnoods wel worden gebruikt als spion of agent. In de derde plaats kwamen er uit de Prinses Irenebrigade verschillende mensen naar voren, die zeiden: „Nu moeten wij iets gaan doen, want het afwachten gaat vervelen”; dan begonnen zij zich aan te bieden.

23361. De **Voorzitter**: Wachtte men dus meestal passief af, totdat iemand uit zich zelf iets liet horen? Het is inderdaad geen branche, waarin men kan adverteren.

A. Integendeel. Ik moest voortdurend aandringen op geheimhouding. Soms kwam van de Engelsen de mededeling, dat er een bepaalde man was, die hun zeer geschikt leek en die aangezocht moest worden. Dit laatste kwam maar zelden voor.

23362. De **Voorzitter**: U houdt de mogelijkheid open, dat er in 1942 en 1943 agenten zijn uitgezonden, waarvan u niets wist?

A. Dit is zeker. Er zijn nog anderen geweest dan S.O.E. of *Rabagliatti*, die agenten hebben uitgezonden. Er was b.v. een organisatie, waarvan ik pas later het bestaan vernam, die zich er op toeleide, vliegers, die waren gevallen, door Nederland naar Frankrijk te brengen.

23363. De **Voorzitter**: Dit blijkt ook uit verklaringen van *Schreiecler*, waarin deze af en toe zegt: Dit is een zuiver Engelse agent. Hiervan zijn verschillende voorbeelden.

Wij beperken ons thans echter tot de andere groep, waarmede u wel bemoeienis hebt gehad. Als ik het goed begrijp, komt het dus hierop neer, dat die, practisch gesproken, allemaal door u aangeworven zijn — wanneer ik „u” zeg, bedoel ik uw dienst — althans, dat aan u is gevraagd, of zij bruikbaar waren?

A. Ja.

23364. De **Voorzitter**: Als nu eenmaal het contact was tot stand gekomen en de man zei: Ik wil het wel doen, wat gebeurde er dan met hem?

A. Dan werd hij voor een speciale board van de Engelsen getest, 2 of 3 dagen, en daarna heel geleidelijk op de hoogte gebracht van wat ongeveer de bedoeling was van hetgeen hij zou doen.

23365. De **Voorzitter**: En daarna kreeg hij een opleiding?

A. Ja.

23366. De **Voorzitter**: Dit gebeurde volkomen in de Engelse sfeer? Daarmee had u dus eigenlijk niets te maken?

A. Niets.

23367. De **Voorzitter**: Wist u, waar de opleiding plaats vond? Wist u, waar zij waren?

A. In het begin wist ik het helemaal niet. Later kwam ik er zo'n beetje achter, omdat ik verschillende van die opleidingsinstituten heb bezocht. Wij hebben gezegd: „Het is heel aardig, maar het zijn Hollandse jongens, die zeer gevaarvol werk gaan doen, en dan is het toch te gek, dat wij gedurende de training geen contact met hen hebben; wij willen die jongens zo nu en dan zien.”

In het begin ging het niet; later ging het echter beter en heb ik hen bezocht.

23368. De **Voorzitter**: Op de opleidingsinstituten?

A. Ja. Ik ben met major *Blizzard* misschien twee of drie keer en met captain *Bingham* zeven of acht keer naar opleidingsinstituten geweest.

23369. De **Voorzitter**: Was dat in 1943?

A. In 1942 en 1943.

23370. De **Voorzitter**: Dus toch ook in 1942?

A. Als ik het mij goed herinner, wel; ik heb echter maar twee opleidingsscholen in totaal bezocht in 1942.

23371. De **Voorzitter**: Dat was dus niets anders dan een contact met de jongens.

A. Ja. Ik deed het om te zien, hoe de jongens het maakten. Zij gaven dan wel eens een demonstratie van hun werk.

23372. De **Voorzitter**: Dat nam niet de vorm aan van meepraten over de opleiding met de leiding van die zaak?

A. Neen.

23373. De **Voorzitter**: Werd dan niet gezegd: dit zou beter zus of zo kunnen geschieden? Zulke gedachtenwisselingen kwamen niet aan de orde?

A. Dat toch eigenlijk wel. Ik kan er geen voorbeeld van geven. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat ik op een gegeven ogenblik bepaalde kritiek heb laten horen, als ik het er niet mee eens was. Er was geen bepaalde staf, waarin de generaal of ik zat om uit te maken, hoe de training zou plaats hebben. De Engelsen, Noren en Fransen, die ook zo getraind werden op die scholen, zaten te zamen. Er viel in het algemeen weinig van te zeggen. Hetgeen men met die mensen deed, vond ik sound, degelijk.

23374. De **Voorzitter**: Als de opleiding voltooid was, kwam natuurlijk de vraag aan de orde, wat de man moest doen, welke opdracht hij moest hebben. Hoe ging dat?

A. Van te voren kwam aan de orde, wat de man zou moeten doen. De mensen werden gesplitst in radiotelegrafisten, organisatoren of instructeurs.

23375. De **Voorzitter**: Ik dacht meer aan zijn concrete opdracht. Door wie werd deze vastgesteld?

A. Zij werd helemaal vastgesteld op het bureau van S.O.E. en vastgehouden tot een dag of twee vóór het tijdstip, waarop de man zou weggaan, dus ongeveer tot op het ogenblik, waarop de man zelf de opdracht in haar geheel ter bestudering kreeg. Dan werd de opdracht bij de generaal gebracht, meestal via mij.

23376. De **Voorzitter**: Dus een voorafgaand overleg over de concrete opdracht had niet plaats tussen uw dienst en S.O.E.?

A. Natuurlijk wel bij een opdracht als die van *Jurgens*. Dan zeker. Wet gebeurde ook bij de opdrachten als die van *Jongelie* en *Bukkens*, omdat dit mensen waren, die speciale opdrachten in verband met de intelligence kregen, welke opdrachten ik voor hen uitwerkte.

23377. De **Voorzitter**: Opdrachten, waarvoor men Hollandse hulp nodig had?

A. Ja.

23378. De **Voorzitter**: U noemde *Jongelie*. Had hij een bijzondere opdracht, omdat u hem zo apart noemde?

A. Hij was oorspronkelijk de man, die zou gaan naar de inlichtingendienst van de O.D., waarover *Dogger* had gesproken.

Later is die opdracht gewijzigd in deze zin, dat *Jongelie* de opdracht kreeg — omdat er geen ander contact was — het contact met de politieke partijen tot stand te brengen.

23379. De **Voorzitter**: Dus *Jongelie* had wel een bijzondere opdracht?

A. Ja, hij had daartoe een heel klein microphoto'tje bij zich, waarop enkele zinnen en de handtekening van de heer *Gerbrandy* stonden, om zich te legitimeren. Daarin stond, als ik mij niet vergis: „De Regering wenst een samengaan van O.D. en politieke partijen." De bedoeling was alleen, dat hij deze boodschap zou overbrengen.

23380. De **Voorzitter**: *Jongelie* heeft ook aan de Duitse kant de aandacht getrokken en wel in deze zin, dat van hem verklaard wordt, dat hij een van de gedropte en gevangengenomen parachutisten was, met wie niets was te beginnen.

A. Dat is mijn idee ook geweest. Later, bij het bestuderen van de gegevens, heb ik gedacht, dat hij bepaaldelijk als dood moest worden opgegeven, omdat hij niets wilde zeggen. Wij kregen een bericht, dat hij ernstig ziek was, en later, dat hij overleden was. Daar hij onder geen voorwaarde wilde spreken, moest hij worden weggevoerd.

23381. De **Voorzitter**: Ik weet niet wat er ten slotte is gebeurd. Behoort hij niet onder degenen, die naar Duitsland zijn gebracht?

A. Dat weet ik niet. Ik ben naar Indië gegaan en heb van het onderzoek hierover niets vernomen.

23382. De **voorzitter**: Wel werd gezegd: met hem was niets te beginnen.

A. Hij was een hoogstaand man.

23383. De **Voorzitter**: Het kwam eigenlijk hierop neer, dat het contact over de formulering van de opdrachten niet systeematisch was. Dat gebeurde alleen, wanneer het in Engelse ogen nodig was, wanneer men er belang bij had van uw wetenschap op een bepaald punt gebruik te maken. Het had ook anders kunnen zijn. Men zou hebben kunnen zeggen: er zijn twee diensten, die met elkaar samenwerken; de ene keer ligt het accent bij de Nederlandse, de andere keer bij de Engelse belangen, maar wij nemen als systeem, dat wij de zaken gezamenlijk overleggen. Zo was het echter niet?

A. Zo was het niet en zo was het misschien ook niet nodig of mogelijk. De Nederlanders hadden mede-wetenschap en medezeggenschap ten aanzien van de strategische opzet van het gehele plan-Holland. De verdere opdrachten van de agenten waren in wezen, op een enkele uitzondering na, zeer eenvoudige zaken. Het waren meestal technische opdrachten, b.v. hoe ze er moesten komen. In Holland zouden zij dan orders krijgen. De agent had daarvoor de bekwaamheid op de school verkregen.

23384. De **Voorzitter**: Ons is verteld, dat er een onderscheid was tussen de opdracht en de bijlagen. Er was de opdracht op zich zelf; de bijlagen bestonden in een uitwerking van bepaalde punten van de opdracht, contacten e.d. Die bijlagen kreeg u, meen ik, ook niet.

A. Ik kreeg de bijlagen wel. De contacten stonden er meestal gestippeld, dus open, in. In het begin heeft men mij verteld, dat dit in verband met de geheimhouding positief niet zou worden medegedeeld. In een enkel geval is deze maatregel niet genomen, maar dan was het ook niet nodig, zoals b.v. in het geval van *Jumbroes*, die zijn eigen contacten opgaf.

23385. De **Voorzitter**: Dit wil dus zeggen, dat de contacten in die tijd voor het grootste deel door de Engelsen verzamelde contacten waren?

A. Practisch uitsluitend. In de opdracht van *Jambroes* en in die van *Beekman* stond als een van de adressen „een zekere man *Pijl*" — een schuilnaam —, „die u kunt bereiken op de manier, zoals u is medegedeeld".

23386. De **Voorzitter**: Dit was dus een zuiver Engels contact?

A. Ja. Voor zover ik weet, was het een voorwaarde van de Engelsen, dat zij contacten en verbindingen in handen hielden.

23387. De **Voorzitter**: Aan de andere kant zou men toch kunnen zeggen, dat mededelingen van Nederlandse zijde wel zeer waardevol konden zijn, in het bijzonder voor wat contacten betreft. Ik geef toe, dat de verbindingen met het bezette gebied toen lang niet waren, wat zij in 1944 waren, maar ik kan toch goeda begripen, dat men in Nederlandse kringen dingen geweten zal hebben over contacten, die de Engelsen zouden willen gebruiken, en dat deze gegevens van groot belang zouden kunnen zijn. De Nederlanders wisten toch meer over Nederlandse toestanden en personen dan de Engelsen?

A. Dit is inderdaad een feit, maar aan de andere kant moest men zeggen: hoe meer mensen op de hoogte zijn van onze contact-adressen, hoe gevaarlijker en onjuister het is. Het kon voorkomen,

dat S.O.E. uit de Patriotic School van een Nederlander, die pas was overgekomen, een contact-adres kreeg; zij hadden het apparaat om dit op te checken, wat ik over het algemeen niet had, doordat ik maar een klein bureautje had in een vreemd land en over het algemeen buiten deze zaken werd gehouden en hoogstens zo ver kon gaan, dat ik die zelfde man om contactadressen vroeg, wat overigens niet tot mijn taak behoorde. Op een gegeven ogenblik heb ik tegenover colonel *Blizzard* scherp gesteld, dat wij niet Kregen codes en contacten.

23388. De **Voorzitter**: Codes behoeven in het algemeen niet verder te gaan dan de codekamer. Wat zou u daaraan hebben gehad? Met contacten is het anders. Het schijnt bij de latere dienst ook anders te zijn geweest. Ik geef toe, dat de verbinding met de bezette gebieden toen beter was, zodat men meer kon weten, maar als men in die richting de zaak had ontwikkeld, dan zou men, naar ik meen, van Nederlandse zijde ook ten aanzien van de contacten een waardevolle bijdrage hebben kunnen leveren. Hierbij ga ik uit van de veronderstelling, dat Nederlanders meer konden weten over Nederlandse contacten dan de Engelsen.

A. Ik ben het natuurlijk met u eens, dat Nederlandse hulp van belang was, maar het laatste, nl. dat Nederlanders meer wisten over contacten dan de Engelsen, lijkt mij toch wel wat te ver gaan. Een contact is b.v.: mijnheer *Pietersen*, Rochussenstraat 34, Rotterdam.

23389. De **Voorzitter**: Dan is het toch heel goed mogelijk, dat u vroeger in Rotterdam had gewoond en gehoord had, dat mijnheer *Pietersen* vóór 1940 er over gedacht had lid van de N.S.B. te worden.

A. Voor het checken van dergelijke dingen bestonden contacten, die buiten ons omgingen. Dit wisten wij wel. Zij hadden daarvoor een heel apparaat, zoals ik het niet had. Het enige, dat ik kon doen, was naar de heer *Derksema* te lopen en te vragen: hebben jullie wel eens van mijnheer *Pietersen* gehoord?, daarbij dus al naar voren brengend, dat ik belang had bij *Pietersen*. Zo heel er gek was het dus niet. In principe ben ik het met u eens, dat een Nederlander meer van de Nederlandse toestanden weet dan een Engelsman en dat dus zijn kennis in dezen waardevol kan zijn.

23390. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens kritiek geïoefend op de persoonsbewijzen, die de mensen meekregen?

A. Neen.

23391. De **Voorzitter**: Van de zijde der agenten wordt gesteld, dat de persoonsbewijzen niet aan alle eisen voldeden.

A. Dat is mogelijk; dat zal later zijn gebleken.

23392. De **Voorzitter**: U had daar niet de beschikking over de bonafide Nederlandse persoonsbewijzen?

A. Dat hadden wij zeker. In vele gevallen kregen wij de persoonsbewijzen in handen van mensen, die naar Engeland overkwamen.

23393. De **Voorzitter**: Dus u hebt ze kunnen vergelijken of zag u de persoonsbewijzen, die de agenten meeltregen, niet?

A. Die heb ik wel eens gezien. Ik heb niet alle agenten zien weggaan. Pas later mocht ik hen zien weggaan, omdat ik daarop aandrong. Op de persoonsbewijzen heb ik geen aanmerking gemaakt want om te kunnen zien of ze goed of fout waren, moet men expert op dat gebied zijn.

23394. De **Voorzitter**: Het scheen zo te zijn, dat op het eerste gezicht te zien was, dat die persoonsbewijzen gevaar opleverden. De praktijk heeft dat ook geleerd. In enkele gevallen liepen de mensen daardoor weer een ander gevaar, nl. dat zij werden gestuurd naar een bepaald adres in Pijnacker, waar men persoonsbewijzen kon krijgen. Die mensen zijn daar weer gestuit op een van de beruchte V-Manner van *Schreieder*. Daar heeft het persoonsbewijs dus onmiddellijk geleid tot moeilijkheden. Volgens een hier gegeven verklaring zat het in de omstandigheid — ik kan het niet beoordelen — dat het voor de Engelsen vrij moeilijk geweest zou zijn om zo'n persoonsbewijs, dat maar op heel kleine schaal nodig was, na te maken en er de juiste papiersoort voor te vinden, dat het een vrij kostbare geschiedenis geweest zou zijn en men het daarom maar

zo liet. Later was het veel eenvoudiger, want toen had men het persoonsbewijs, dat men meekreeg, maar voor één dag nodig, omdat de illegale organisaties in Nederland de persoonsbewijzen in vele exemplaren gereed hadden liggen.

A. Waren de mensen, die verklaarden, dat de persoonsbewijzen, die men meekreeg, niet bruikbaar waren, uitgezonden na Juni 1942?

23395. De **Voorzitter**: Ja. Het is zelfs zo, dat getuigen van het B.B.O., die wij hier hebben verhoord, hierover nog ontevreden waren. Zij zeiden: Aan de persoonsbewijzen, die de Engelsen leverden, was niet voldoende zorg besteed; voor onze agenten gaf het niet zo heel veel meer, omdat zij werden uitgezonden in een tijd, waarin men, als men maar iemand van de illegaliteit had ontmoet, zo een ander persoonsbewijs had. Dat was in 1942 of 1943 niet het geval, want toen moest men een adres van een gemeentesecretaris hebben, waar men het los kon krijgen, en dat ging toen nog niet zo goed. Dat leverde moeilijkheden op.

Wat nu die receptiecomité's betreft, de agenten, die door S.O.E. werden afgezet, zijn praktisch allemaal door receptiecomité's ontvangen?

A. Ja.

23396. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk op zich zelf nodig, als zij veel bagage meebrachten, want dat konden zij nooit alleen bergen, en om de verzetsorganisaties van het nodige materiaal te kunnen voorzien, was dat natuurlijk zeker nodig.

Maar ik geloof, dat het systeem was, ook als een agent zonder materiaal werd gedropt, om receptiecomité's in te schakelen?

A. Dat een agent zonder materiaal werd uitgezonden, zal niet veel zijn gebeurd, maar het systeem was inderdaad over het algemeen zo, dat de agenten door receptiecomité's werden ontvangen.

23397. De **Voorzitter**: Het zat voor een groot gedeelte in het feit, dat het agenten waren, die met veel materiaal kwamen. Het B.I. heeft nooit receptiecomité's gebruikt. De agenten van dit bureau werden blind gedropt, maar de zaak lag daar anders. Het waren agenten, die in hun eentje werkten.

A. Wij moesten veel materiaal gebruiken. Het blijkt ook uit de opdracht van *Jambroes*. Ik kan mij eigenlijk niet herinneren, dat er ooit iemand zou zijn uitgezonden zonder materiaal, behalve dan de man, die in het water is gedropt. Die moest echter ook weer worden geholpen bij het overbergen van zijn boot.

23398. De **Voorzitter**: Het heeft in ieder geval tot moeilijkheden geleid en het spreekt ook vanzelf: receptiecomité's brengen moeilijkheden met zich.

Thans de kwestie van de telegrammen. Hebt u de indruk, dat u alle telegrammen, die binnenkwamen, kreeg?

A. Ik heb zeker niet alle telegrammen gekregen, slechts een klein gedeelte.

23399. De **Voorzitter**: Waar dacht u, dat de scheidingslijn lag tussen de telegrammen, die u kreeg, en de telegrammen, die u niet ontving? Was er een reden voor, waarom u de ene soort wel en de andere soort niet ontving? Dat zal toch wel niet willekeurig zijn geschied?

A. Ik neem aan, dat wij alle telegrammen kregen, die nodig waren om ons een indruk te geven van de wijze, waarop de zaken liepen. Ik wist, dat er nog meer telegrammen waren. Dat vertelde men mij ook, maar die telegrammen gingen over zendtijden, veranderingen in de codes, e.d.

23400. De **Voorzitter**: Men kan het hebben gezegd, maar zo kan het moeilijk zijn geweest. Als wij alle telegrammen in de verschillende mappen uit het archief van M.I.D. bijnemen, komen wij tot een aantal van tussen de 100 en 200. Is dat nu alles?

A. Ja. Ik heb een rood mapje gemaakt van alle telegrammen, die betrekking hadden op het plan-Holland. Ik heb een mapje gemaakt voor „*Kees*” en „*Karel*”. Voorts was er de telegrammenreeks van *Vorrink*. Andere hebben wij nooit gehad.

23401. De **Voorzitter**: Is het verhaal, dat in de krant heeft gestaan, dat een deel van het archief van de M.I.D. door brand zou zijn vernield, juist?

A. Neen. Ik heb het archief zelf overgebracht. Er is geen enkel stuk verdwenen. Het is compleet overgekomen, met uitzondering van de map *Dourlein—Ubbink*.

23402. De **Voorzitter:** De conclusie is dus, dat dit alle telegrammen zijn, die uw dienst ontvangen heeft?

A. D.w.z. de telegrammen via de illegale zenders van de door ons gedropte agenten. Er kwamen ook telegrammen binnen via Bern, Lissabon en Stockholm.

23403. De **Voorzitter:** Ja, dat spreekt vanzelf. Ik bedoel echter ook de telegrammen via deze zenders. Zitten daaronder nu telegrammen, waarvan men achteraf zegt: dit zijn telegrammen, die door de Duitsers zijn uitgestuurd?

A. Ja. Alle telegrammen, die worden uitgezonden van het ogenblik af, dat zij de naam *Anton de Wilde* gaan noemen, zijn alsof fout, want die vent is fout.

23404. De **Voorzitter:** Voor zover het ingekomen telegrammen zijn, kan men dus aannemen, dat zij nagenoeg alle fout zijn?

A. Ik neem aan, dat de eerste man op een fout punt is gedropt en dat het daardoor met de volgenden misliep.

23405. De **Voorzitter:** Nu zijn deze telegrammen hier nog niet tot in de finesses bestudeerd, maar b.v. telegrammen als die van *Lauwers* zijn er, meen ik, niet bij.

A. Ik ken de hele *Lauwers* niet.

23406. De **Voorzitter:** Daarover wil ik graag een verklaring horen.

A. Voor zover ik weet, behoort die gehele groep van 21 mensen bij een organisatie van S.O.E., die voor een ander doel naar Nederland was gestuurd dan het plan voor Holland. Daarmee heb ik nooit te maken gehad.

23407. De **Voorzitter:** Dat was dus uit de tijd vóór Juni 1942, toen men tot een bepaalde samenwerking kwam. Die telegrammen heeft men dus niet toegestuurd?

A. Inderdaad.

23408. De **Voorzitter:** Wanneer is die lijst van 21 mensen te uwer kennis gekomen?

A. Wanneer het precies is geweest, weet ik niet, maar het moet in de loop van 1942 zijn, omdat ik zat met brieven van kerels, die ik helemaal niet thuis kon brengen. Op een gegeven ogenblik werd geld overgeboekt, b.v. voor *Andringa*, en toen wist ik niet voor wie dit was.

23409. De **Voorzitter:** Zij kwamen dus wel met uw administratie in aanraking?

A. Ja. Major *Blizzard* zei toen tegen mij: ik zal je een lijstje geven; wij beheren dat hele zaakje.

23410. De **Voorzitter:** U kreeg dus wel een lijst om de administratieve handelingen, betalingen en dergelijke te verrichten, voor zover het in het belang van de Engelsen was, maar mededelingen, die ook voor u van belang hebben kunnen zijn, deed men niet?

A. Dit vond ik heel natuurlijk, omdat de overbrenging naar Nederland van deze agenten buiten het plan-Holland lag, vermoedelijk geheel vóór onze tijd was geschied, terwijl de opdrachten ons niet bekend waren.

23411. De **Voorzitter:** Aan de andere kant kan men zeggen, dat met een van deze mensen, nl. *Lauwers*, het England-Spiel is begonnen. Als men nu volkomen open kaart in u had gespeeld en u de telegrammen ook in een behoorlijke vorm had gegeven, dan zou er althans nog een mogelijkheid zijn geweest, dat u had ontdekt, wat de Engelsen niet hebben ontdekt.

A. Mits zij de telegrammen in open schrift gaven.

23412. De **Voorzitter:** Dat is vers twee, dat wij dadelijk krijgen. Men kan niet zonder meer zeggen: die groep had geen interesse voor ons. Zij had andere opdrachten dan de agenten van het plan-Holland, maar er had toch wel aanleiding voor uw dienst kunnen zijn om er zich mee te gaan bemoeien. De feiten hebben bewezen, dat deze groepen in Nederland met elkaar verbonden zijn geraakt in verband met het funeste England-Spiel. Daarom had het van betekenis kunnen zijn, als u ook van die eerste groep de telegrammen had gekregen, al is het natuurlijk volkomen juist, dat de *débaclé* alleen geconstateerd had kunnen worden, wanneer u telegrammen had gekregen in zodanige vorm, dat ik daaruit conclusies had kunnen trekken. Ik wil hiermee zeggen, dat uit dit alles wel blijkt, dat de Engelsen het uitzenden van agenten naar Nederland beschouwden als een zaak, die voor 9/10 hun zaak was.

A. Natuurlijk, het was per slot van rekening de gehele opzet om de geallieerde war effort te bevorderen en het uiteindelijke doel zo snel mogelijk te bereiken. De Engelsen hadden daarvoor het apparaat in handen. Eigenlijk gezegd, heeft kolonel *de Bruyne* hen gedwongen hem althans enige zeggenschap te geven. Zij hadden het liever geheel buiten ons om gedaan.

23413. De **Voorzitter:** Daartegenover mag men echter wel zeggen: Als de Engelsen het een beetje breder hadden willen opzetten, hadden zij tot de conclusie moeten komen, dat zij toch ook hadden kunnen profiteren van hetgeen men aan Nederlandse kant had. Die bredere opzet had in hun voordeel kunnen zijn. Later heeft men inderdaad deze laatste methode gevolgd en bereikte men beter resultaat dan met dit systeem.

A. Inderdaad.

23414. De **Voorzitter:** Maar dat kon in 1944 natuurlijk gemakkelijker.

A. Ik heb direct tegen *de Graaf* gezegd: Nu ben jij de man om de Engelsen de pen op de neus te zetten; nu kun jij je bureau vestigen in het huis van S.O.E., want nu hebben ze jou nodig.

23415. De **Voorzitter:** Zij hadden leergeld betaald?

A. Zij en wij. Ik heb gezegd: Nu kunnen zij zonder ons niets meer beginnen. Zij moeten de Hollanders volledig inschakelen.

23416. De **Voorzitter:** Dat was in 1944, toen de ramp volkomen duidelijk was geworden, maar B.I. is opgericht in November 1942 en is in Maart 1943 gaan „droppen”. Toen was dus nog niet bekend, dat de zaak van S.O.E. mis zat. B.I. is er toch op dat tijdstip ook in geslaagd om samenwerking te verkrijgen met een andere instelling, nl. met S.I.S., die toch ongeveer op dezelfde basis als bij het B.B.O. geschiedde?

A. Dat is au fond hetzelfde geval. De chef van die afdeling stond op het punt zijn carrière naar de bliksem te zien gaan, omdat hij geen contact met Holland kreeg.

23417. De **Voorzitter:** U bedoelt *Rabagliatti*?

A. *Seymour Rabagliatti* is na de ruzie met kolonel *de Bruyne* verdwenen. Dat zal een geste van de Engelsen ten opzichte van de Nederlandse Regering geweest zijn. Toen is *Seymour* gekomen. Hij heeft ook geen kans gezien om contact met Holland te krijgen. Hij heeft mij dan ook op een gegeven moment verteld: Ik kan niets beginnen en kan geen samenwerking krijgen. Toen werd uiteindelijk een Nederlandse instantie gecreëerd, die samenwerking kon opleveren, en deze kon eisen stellen. Toen kon gezegd worden: Wij willen jullie wel helpen — het ging de Engelsen vooral om inlichtingen op militair gebied —, maar dan moeten wij medezeggenschap hebben. In een dergelijke positie stonden wij niet.

23418. De heer **Hoogcarspel:** Is er ook geprobeerd om meer zeggenschap te krijgen? Die telegrammen waren voor u waardeloos voor het uitvoeren van enige contrôle.

A. Ik weet niet of de kolonel het geprobeerd heeft. Het was niet het uitgangspunt. Het uitgangspunt was; Jullie kunt onze medewerking voor het „plan-Holland” krijgen, maar dan willen wij medezeggenschap hebben. Wij willen weten, wat je gaat doen met Nederland. De Engelsen zeiden: goed, maar dan houden wij de verbindinglijnen vast, anders doen wij het zonder jullie. Zo stond, naar ik aanneem, in het begin de zaak.

23419. De heer **Hoogcarspel**: U kreeg roch de telegraminen en zag daaraan, dat het voor u onmogelijk was te controleren of er iets verkeerd was. Vertrouwde u dan voldoende op de contrôle van de Engelsen?

A. Ja, dat moest ik wel. Ik kreeg bepaaldelijk niet de indruk, dat het daar een laat-maar-waaien-systeem was.

23420. De **Voorzitter**: U kreeg dus de telegrammen in de vorm, zoals wij die hier voor ons hebben. Aan die telegrammen kan men absoluut niets zien. Het is eigenlijk een meedeling, dat er een telegram is ontvangen van die en die inhoud. Het is echter niet het telegram, zoals het van de codekamer kwam, liet gedecodeerde telegram met alle nummers, letters, aantekeningen, enz. Aan deze telegrammen is niet te zien of er al dan niet een check werd toegepast. Wat wist u op dat moment eigenlijk van het codesysteem?

A. Practisch niets. Ik wist, dat er bepaalde methoden bestonden om te controleren of een agent safe was, o.a. door de identity-check. Ik wist, dat, wanneer men veel met elkaar had geseind, kon horen, dat een ander aan de sleutel zat. Ik wist van de Engelsen, dat men een apparaat zou construeren of geconstrueerd had, waarmede men calligrafisch kon controleren of de agent al dan niet goed was. De fijnste trillingen werden op die wijze opgenomen.

23421. De **Voorzitter**: Dat is dus de kwestie van het handschrift?

A. Ja, maar dan bovendien vastgelegd.

23422. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat men het op een plaat kon vastleggen. In geval van twijfel kon men het handschrift dan vergelijken met de plaat. Dat bedoelt u toch?

A. Ja. Ik geloof alleen, dat die methode, toen men het mij mededeelde, nog maar kort bestond. Ik geloof, dat het in 1943 was.

23423. De **Voorzitter**: Nu zegt majoor *de Graaf*, dat hij met u over deze zaken heeft gesproken in het begin van 1944. Hij zou u toen hebben gevraagd of u mededeling van de security-check kreeg, waarop u gevraagd zou hebben: wat is een security-check?

A. Dat lijkt mij vrij sterk. Dat kan men op zoveel manieren opvatten. Ik kan ook bedoeld hebben: wat bedoelt u eigenlijk met een security-check? Ik kan het niet ontkennen, ook niet bevestigen. Ik had het wel gehoord, nl. van *Hazelhoff Roelfzema*, dat er zo iets bestond.

Bovendien is er een telegram geweest van *Rabagliatti*, waarin het woord voorkomt.

Ik wil u meteen zeggen, dat *Schilp* mij heeft verteld, dat u hem gisteren heeft gevraagd over een security-check en dat daarbij naar voren kwam, dat in een telegram van *Rabagliatti* werd gezegd, dat de checks „all right” waren.

23424. De **Voorzitter**: Wij hebben een brief van 27 Februari 1942 van *Rabagliatti* aan kolonel *de Bruyne*, waarin over security-checks gesproken wordt.

A. Deze brief heb ik zelf gelezen en gebundeld. Het is dus wel vreemd, dat ik zou hebben gevraagd: wat zijn dat voor dingen, die security-checks?

23425. De **Voorzitter**: Dat had betrekking op *Aramis*. Wie was dat ook weer?

A. Ik geloof, dat het *Niermeyer* was.

23426. De **Voorzitter**: Het was dus een van de agenten van *Rabagliatti*?

Was het wel gebruikelijk, dat deze van die agenten ook wel eens telegrammen doorstuurde? Dit lag helemaal buiten de latere regeling van S.O.E.

A. Dit was juist een van de moeilijkheden met de kolonel, die vond, dat hij de telegrammen te laat kreeg. Het was een hele serie van kleine inlichtingen omtrent de combinatie-Vorrink.

23427. De **Voorzitter**: Deze telegrammen-Rabagliatti-Seymour zijn apart gebundeld.

Met het geval van *de Jonge* heeft zich het volgende voorgedaan. In Mei 1942 is hij gearresteerd. Tot kort daarvoor kreeg men goede telegrammen, maar daarna verkeerde telegrammen. De Duitsers heb-

ben blijkbaar geprobeerd, een spelletje te spelen. *Seymour* heeft in 1943 hierover een brief geschreven aan *Somer*, waarin hij van dat geval mededeling doet, zoals ik het hier op het ogenblik vertel. Hij zegt: tussen 6 Juni en 27 Juli hebben wij negen berichten ontvangen, die alle door de Duitsers waren afgezonden.

Is het mogelijk, dat de telegrammen van *de Jonge* zijn doorgezonden aan u en in deze map zitten?

A. Neemt u maar de telegrammen over *Cowley*.

23428. De **Voorzitter**: Zijn dit de verkeerde telegrammen?

A. Neen, de goede.

23429. De **Voorzitter**: Op 22 Mei 1942 is hij gearresteerd.

A. In elk geval, opcheckbaar is het feit, dat de telegrammen gingen over de operaties en het huis in Noordwijk. Dat was ook inderdaad een feit. Zij hadden het huis gehoord.

23430. De **Voorzitter**: Wie?

A. *De Jonge*.

23431. De **Voorzitter**: Ik vind hier alleen maar telegrammen van *Aramis*.

A. U moet er een serie telegrammen in vinden van *Cowley*.

23432. De **Voorzitter**: Was dat de naam van de *Jonge*?

A. Dat was de naam van de operatie. Dat seinde hij.

23433. De **Voorzitter**: Het zou natuurlijk interessant zijn om de door de Duitsers op naam van *de Jonge* gezonden telegrammen te zien. Van 6 Juni tot 27 Juli zijn er 9 telegrammen ontvangen, waarvan *Seymour* later aan *Somer* schreef, dat zij alle door de Duitsers waren verzonden. Als die telegrammen, zoals uw dienst ze heeft ontvangen, hierin zitten, kan men meteen constateren of de vorm van die telegrammen u aanleiding had kunnen geven te twijfelen. *Seymour* zelf heeft in ieder geval telegrammen met duidelijke aanwijzingen gekregen van de codekamer. Hij is op grond daarvan gaan twijfelen.

A. Ik betwijfel of die telegrammen er inzitten. De breuk met *Seymour* en *Rabagliatti* was al van veel eerdere datum; die had plaats in April. Later heeft *Seymour* nog wel eens telegrammen gestuurd, echter niet naar ons, maar naar de heren *Lovink* en *Warners*. Ik kreeg van hen op een gegeven moment wel militaire inlichtingen, maar weet niet of zij in telegramvorm gesteld waren geweest.

23434. De **Voorzitter**: Als u van *Rabagliatti* telegrammen hebt ontvangen, waren die dan gesteld in dezelfde vorm als de telegrammen van S.O.E? Kon u daaraan ook niets zien, omdat de opgaven omtrent de security-check ontbraken?

A. Ik kon aan telegrammen van *Rabagliatti* beter zien of zij van Hollanders waren dan aan die van S.O.E. Er waren wel eens verminkte telegrammen bij. Dan konden wij het nog nagaan, maar bij de telegrammen van S.O.E. kon men dat in het geheel niet.

23435. De **Voorzitter**: Het is duidelijk, dat *Seymour* bij de telegrammen van *de Jonge* in de gelegenheid is geweest die te toetsen aan de security-checks, want hij schreef later: Deze telegrammen hadden verkeerde security-checks. Dat betekent, dat *Seymour* van de codekamer een papier kreeg, waaruit hij kon zien, hoe het stond met de security-checks, terwijl u kreeg doorgestuurd een briefje, waarin het telegram stond, prachtig bijgevijsd, maar waaraan juist die zo waardevolle gegevens ontbraken. Dat is het verschil.

A. Ik heb wel eens aan *Blizzard* gevraagd: klopt dat allemaal wel?, waarop hij antwoordde: ja, het klopt allemaal, het is schitterend in orde.

23436. De **Voorzitter**: Het systeem, dat later bij B.I. en B.B.O. is toegepast, nl. dat men een zelfde doorslag kreeg van het telegram als de Engelse dienst, hebt u zeker nooit gehad?

A. Dat is wel degelijk bij mij opgekomen. Ik heb *Blizzard* wel eens gevraagd: Waarom krijgen wij die telegrammen niet compleet? Hij zei daarop: Dat is een uitgemaakte zaak op een zeer hoog niveau. Jullie krijgt alleen maar een parafraze.

23437. De **Voorzitter**: Dan was er toch alle aanleiding geweest om van Nederlandse kant de zaak voortdurend op dit niveau te bepleiten?

A. Hij zei: „Het is een tussen Nederlandse en Engelse instanties uitgemaakte zaak.” Ik denk de kolonel of de Regering aan de ene kant, de Engelsen aan de andere kant. De verbindingslijnen zouden zij zelf behouden.

23438. De **Voorzitter**: Het is juist de vraag op welke hoogte het is uitgemaakt, want als het is uitgemaakt op het niveau van de hoogste chefs, dan zou men nog een trapje hoger hebben kunnen klimmen, namelijk via de Regering.

A. Dat weet ik niet; dat zou kolonel *de Bruyne* u misschien kunnen vertellen.

23439. De **Voorzitter**: Nu de zaak zelf. De Nederlandse organisatie had niet de middelen tot controle van de telegrammen. Ik laat nu daar, hoe het gekomen is, dat is een andere kwestie, maar de feiten waren nu eenmaal zo, dat de Nederlanders niet het materiaal kregen om te kunnen controleren of er iets fout was. Er bestond nu eenmaal niet een samenwerking op voet van gelijkheid. De Engelsen namen het standpunt in: wij doen het zo, en de Nederlanders konden dan, als het in de kraam van de Engelsen te pas kwam, ook eens iets vernemen. Deze bepaalden hoever zij gingen. Als er nu aan de Engelse kant geen fouten waren gemaakt, dan was er nog niets gebeurd.

A. U wilt van mij weten, waar ik denk, dat de fout gelegen heeft?

23440. De **Voorzitter**: Ja, ik vind het een mysterie.

A. Er zijn twee mogelijkheden: verraad of onvergeeflijke slordigheid. Andere ken ik niet.

23441. De **Voorzitter**: Ja, maar onvergeeflijke slordigheid kan niet bij de S.O.E. over de gehele lijn aanwezig zijn geweest, want dan zou hetzelfde kunnen zijn geoeurd in België, Frankrijk of andere landen. Dat dit echter niet geoeurd is, wijst op de waarschijnlijkheid, dat de fouten alleen zijn gemaakt bij de Dutch Section van de S.O.E.

A. Ik weet niet, in welke vorm de Dutch Section de telegrammen ontving. Ik weet niet wie de controleur was, die naging of de checks aanwezig waren. Ik zou zeggen, dat de Dutch Section de telegrammen ontving met de mededeling: dit is goed of fout. Ik ben daarvan vrijwel zeker. Het is mij later gebleken.

23442. De **Voorzitter**: Hoe is u dit gebleken?

A. U heeft de verklaring toch gehoord van *Dobson*? Deze heeft zelf verteld, dat hem is gebleken: wij moeten inzage van deze dingen kunnen hebben.

23443. De **Voorzitter**: Dit is nog de vraag. *Dobson* is bij S.O.E. gekomen, nadat een reorganisatie bij de Nederlandse afdeling van S.O.E. heeft plaats gehad. Het is mogelijk, dat dit hem aanleiding heeft gegeven, achteraf de telegrammen van de periode 1942—1943 in te zien. Wat hij geconstateerd heeft in een bepaald geval bewijst nog niet absoluut, dat toen de telegrammen altijd in een zodanige vorm werden verstrekt aan *Bingham*, dat hij er aan kon zien of zij goed of verkeerd waren. Maar het lijkt mij wel voor de hand liggend, dat dit het geval is geweest. Het geval van *de Jonge*, dat ontdekt is door *Seymour*, ligt toch net zo. *Seymour* schrijft, dat hij heeft kunnen constateren, dat die negen telegrammen van de Duitsers kwamen.

A. Zeker is het natuurlijk niet. Ik weet het niet.

23444. De **Voorzitter**: Inderdaad, dat is de moeilijkheid. Heeft u voor de mogelijkheid van verraad enige aanwijzing? U kende *Bingham* vrij goed?

A. Ik ken hem heel goed, want ik woonde samen met hem op een flat.

23445. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft u met hem samengewoond?

A. Ongeveer een jaar. Ik ben gekomen in December 1942. De datum van zijn vertrek kan ik mij niet herinneren. Ik heb toen de flat nog even aangehouden, maar zij was mij te duur. Ik heb in elk geval een geruime tijd samen met hem gewoond.

23446. De **Voorzitter**: Blijkbaar is uw contact toch niet van die aard geweest, dat hij met u sprak over de technische details, die wij op het ogenblik aanroeren?

A. Met geen woord. Wij spraken wel eens onder elkaar over de toestand, waarin de agenten in de trainingsscholen zaten, dus alleen over de dingen, waarmee ik te maken had. Verder kreeg ik niets te horen. Hij was zo gesloten als een boek. Ik heb in de krant gelezen, dat hij een kletser zou zijn geweest, maar dit kan ik mij niet voorstellen.

23447. De **Voorzitter**: Ja, er is ergens gezegd, dat hij in een bar bepaalde dingen zou hebben gezegd.

A. Hij sprak nergens over zijn werk. Anderzijds was hij tegenover mij mededeelzamer dan *Blizzard*, zo ben ik ook herhaaldelijk op het bureau van *Bingham* geweest.

Bij *Blizzard* was zoiets helemaal uitgesloten.

23448. De **Voorzitter**: Als welk soort man beschouwde u hem achteraf?

A. Dit is moeilijk te zeggen. Een bijzonder hard werker, een spitse vent, een beetje vreemde vent.

23449. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. U wilt mij laten zeggen of ik meende, dat hij homoseksueel was? Dit is absoluut niet het geval. Hij was een eigenaardige man; hij had hoegenaamd geen contact met vrouwen, maar toch zeker ook niet met mannen. Hij beweerde, dat hij de een of andere ongelukkige vrouwenperkara had gehad en dat hij er niet over piekerde nog eens tegen de lamp te lopen. Hij ging wel eens lunchen met een meisje en was vriendelijk tegen haar, maar verder niet.

23450. De **Voorzitter**: Heeft u wel eens reden gehad, aan zijn betrouwbaarheid te twijfelen?

A. Volstrekt niet. Hij was meer open dan *Blizzard*. Hij zei b.v.: ik begrijp, dat je naar die scholen wilt.

23451. De **Voorzitter**: Maar heeft u, afgezien van onbetrouwbaarheid jegens zijn land, wel eens onbetrouwbaarheid van hem bemerkt in de persoonlijke omgang?

A. Neen. Ik vond hem een goed kameraad.

23452. De **Voorzitter**: Dus de conclusie is, dat u ook geen aanwijzing voor een oplossing van het mysterie van het England-Spiel kunt geven?

A. Toen het ons duidelijk was geworden, dat de zaak mis was, ben ik ook wantrouwen gaan koesteren. Ik heb evenals u gedacht: Waarin zit het? Laat ik beginnen met deze man. Ik heb het gehele huis van *Bingham* overhoop gehaald. Ik had er geen reden toe, maar dacht: Wat ik kan uitzoeken, zal ik uitzoeken. Er was niets, dat er op wees. Een Engelse commissie heeft intussen getracht uit te zoeken, waarin het lag. Haar rapport ken ik nauwelijks; ik weet echter, dat het bestaat.

23453. De **Voorzitter**: Is er een commissie gevormd?

A. Ja, een grote commissie. Ik weet ook waarom. De R.A.F. nam het niet langer, omdat men boven Nederland steeds verliezen leed. Het is op een hoog bevel gegaan. De Chiefs of Staff hebben nl. een commissie gevormd, waarin o.a. zaten de Air-vice-marshall en de hoogste instanties van de land- en zeemacht. Deze commissie heeft de zaak onderzocht. Het positieve resultaat van dat onderzoek is ons echter niet bekendgemaakt. Wel heeft de generaal er een mededeling van gehad. Die moet zitten in de bundel-Dourlein-Ub-bink. De generaal wilde het gaarne terug hebben, maar kon het niet meer vinden in het archief. Dat is het dossier, dat op een gegeven moment aan B.B.O. is afgegeven. Ik kan mij op het ogenblik niet goed herinneren, waarin het zou kunnen zitten, misschien wel in het laatste sluitstuk van de affaire. Dat was een mededeling van *Brook*, oie op S.O.E. zat, waarin deze aan de generaal heeft uiteengezet, wat do bevindingen van die commissie waren.

23454. De **Voorzitter**: Het is van groot belang, dat dit gevonden wordt.

A. Dat is van het hoogste belang. Ik herinner mij, dat de generaal mij laatst gezegd heeft, dat het helaas niet voldoende positief de schuldigen aanwees. Het kwam neer op onvergeeflijke slordigheid bij de codering bij de verbindinginstallaties. Ik denk, dat de Nederlandse Regering toch in ieder geval getracht zal hebben een afschrift van het rapport van de Engelsen te eisen. Ik kan toch niet veronderstellen, dat zo'n rapport zou hebben bestaan en van Regeringszijde daarom niet gevraagd zou zijn.

23455. De **Voorzitter**: Het is de vraag of de Nederlandse Regering dit rapport zou hebben gekregen. Wij zullen dat vragen aan de Minister van Oorlog en de Minister van Algemene Oorlogvoering.

Er is in hetgeen wij besproken hebben nog een punt, dat nog niet geheel duidelijk is. Het blijkt nu, dat de agenten, die *Schrieder* in de tijd van het England-Spiel heeft gearresteerd, tot drie verschillende groepen behoorden, nl. agenten, die — en dan begin ik van achteren af — zijn uitgezonden door S.O.E. na Juni 1942, agenten, die zijn uitgezonden door S.O.E. vóór Juni 1942 — dat zijn er 13 van die lijst van 21 —, en bovendien nog enige agenten van *Rabagliatti*, van S.I.S. *Van der Reyden* en *Niermeyer* hoorden daar b.v. toe. En ook *Alblas*. *Schrieder* zegt nl., dat deze laatste bij het B.I. behoorde. Dat klopt in zoverre, dat hij in de periode-Derksema door S.I.S. uitgezonden is.

A. Die ken ik niet.

23456. De **Voorzitter**: Daar hebt u er dus weer een. Wij hebben zojuist geprobeerd de zaak te localiseren tot de Dutch Section van S.O.E., maar als er in het England-Spiel ook geseind is over de lijn van de enkele agenten, die verbinding hadden met S.I.S., dan is het onbegrijpelijk, waarom S.I.S. dezelfde fouten heeft gemaakt en waarom S.I.S. die fouten alleen heeft gemaakt met die enkele agenten, want het staat vast, dat S.I.S. die fouten in het algemeen niet heeft gemaakt. Het geval-de *Jonge* is daar een duidelijk voorbeeld van.

A. Met wie dan wel?

23457. De **Voorzitter**: *Van der Reyden*, *Alblas* en *Niermeyer* zijn b.v. niet van S.O.E.

A. Zij staan inderdaad niet in mijn lijstje van de 21 en ook niet in de grote lijst.

23458. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat ook *Schrieder* ze in een aparte positie plaatst.

A. Daarom kunnen zij toch wel van S.O.E. zijn. Er kunnen toch wel mensen zijn, die voor een bepaalde taak bij de training uitvallen, een ander wordt daarvoor uitgepikt en in Holland gedropt. Een van de ordegroepen van S.O.E. b.v. had bepaaldelijk een seiner nodig. Voor ons was in training een zekere *van der Bor*. Men heeft toen aan de kolonel gevraagd: Mogen wij die *van der Bor* overnemen voor onze oude groep; hebt u er bezwaar tegen, dat wij hem overnemen en hem voor een andere taak bestemmen? Daar hebt u voorts de kwestie van het meisje *Beatrix Terwindt*. Zij is ook voor een andere taak overgenomen. Zo waren er misschien nog wel meer.

23459. De **Voorzitter**: Wat betreft *van der Reyden* en *Niermeyer* zegt u dus: ik heb ze wel is waar niet op mijn lijstje staan, maar dat wil niet zeggen, dat ze toch niet door S.O.E. zijn uitgezonden?

A. In de map, die u mij zoëven liet zien, zit een blauw schriftje. Dat is het allereerste schriftje, waarmede men is begonnen en waarin staat aangetekend hoeveel geld de mensen meekregen. Nu staat mij voor de geest, dat ik daar het eerst de naam *Niermeyer* heb gezien.

23460. De **Voorzitter**: Inderdaad, dan is hij dus niet van S.O.E. Er staat: „Ontvangen van kolonel *de Bruyne* de somma van f 2000.” Dit is ondertekend door *Seymour*. Dat is een bewijs, dat hij van S.I.S. is.

A. Ik acht het helemaal niet onwaarschijnlijk, dat aan de ene kant in Holland mensen van *Rabagliatti* en mensen van S.O.E. in elkaar lopen en dat later in Engeland S.O.E. en S.I.S. ook nog wel eens met elkaar samenwerken. Er is ook een telegram, waarin wordt gemeld, dat *Molenaar* is doodgevallen en gevraagd, dit te berichten aan major *Blunt*. Dit is *Blizzard*.

23461. De **Voorzitter**: *Niermeyer* was toch een marconist?

A. Dat weet ik niet.

23462. De **Voorzitter**: Als hij geen marconist was, dan hebben de Duitsers via hem geen verbinding kunnen maken. Als zij echter wel via hem geseind hebben, zou men deze figuur krijgen, dat inet al de verbindingen, die over S.O.E. liepen, de bekende fouten zijn gemaakt, en dat bij alles, wat over S.I.S. liep, die fouten niet zijn gemaakt, behalve bij dat ene geval.

A. Dat weet ik niet.

23463. De **Voorzitter**: U bent het met mij eens, dat het, als *Niermeyer* een marconist was en door de Duitsers gebruik is gemaakt van zijn verbinding, toch wel vreemd zou zijn? Dan zou men de fout in zijn verbinding niet hebben bemerkt bij een dienst, die anders de fouten wel opmerkte.

Het stenogram van het verhoor van *Schrieder* heb ik nog niet, maar wel het afschrift van een verklaring, die hij vroeger heeft afgelegd. Hierin zegt hij:

„Tegen het eind van September 1942 ontvingen wij een telegram van uit Engeland, waarin opnieuw een agent werd aangemeld; deze agent zou bij zich hebben een zaklantaarn, die aan een adres te Amsterdam afgegeven moest worden. Dit adres te Amsterdam kenden wij in het England-Spiel nog niet, hierdoor kregen wij een vermoeden, dat dit adres wel iets te maken zou hebben met de hierboven genoemde zender OBX. Bij de dropping werd de agent, die *van der Giessen* genaamd was, evenals de anderen gearresteerd. Deze had inderdaad een staaflantaarn bij zich.

De batterij uit de zaklantaarn werd uit elkaar gehaald. In deze batterij vonden wij een persoonsbewijs met naam, foto, enz. De naam kan ik mij echter niet meer herinneren. Verder zat er naar ik meen f 10 000 (tien duizend gulden) in. Dit alles was verpakt in de batterij uit de staaflantaarn en in een reservebatterij.

Nu was het voor ons natuurlijk om de voortzetting van het England-Spiel te verzekeren noodzakelijk, dat de lantaarn inderdaad aan dit Amsterdamse adres werd afgegeven. In het telegram, dat wij hierover ontvingen, werd het adres genoemd. Door de overgave van deze lantaarn ontstond voor ons de mogelijkheid de man, die vermoedelijk van de zender OBX was, te arresteren. Met deze overgave heb ik mijn V-Mann *van der Waals* belast. Ik heb *van der Waals* toen enige beampten meegegeven en hem op het hart gedrukt eerst alleen naar het adres te gaan. Met de beampten een bepaalde straat, een stille zijstraat, af te spreken, waar hij met die man zou komen. De man zou hij vertellen, dat de lamp bij een kameraad van hem was, die in de buurt in een café wachtte. Dit kon gemakkelijk, daar hij eenvoudig de man moest zijn, dat hij de zaklantaarn kwam brengen en dan dat hij het ding zelf niet bij zich had om eerst te zien of alles klopte. Op deze wijze werd gearresteerd op 6 October 1942 de agent *Willem Niermeyer* of *Nienzeyer*. Deze agent was inderdaad de marconist van de zender OBX, die steeds alleen als spionage-agent had gewerkt, voor zover ik mij herinner niet voor het B.B.O.” — *Schrieder* spreekt nl. steeds van B.B.O., wanneer hij S.O.E. bedoelde — „doch voor B.I.”

En met de mensen van B.I. — B.I. bestond toen nog niet — bedoelde hij de mensen van *Rabagliatti*. *De Jong* noemde hij b.v. een agent van B.I. In ieder geval zegt *Schrieder* in dit verhaal niet, dat hij van de verbinding van *Niermeyer* gebruik heeft gemaakt om te seinen.

A. Er schiet mij ineens te binnen — ik ben er echter niet helemaal zeker van, maar daar staat mij iets van bij —, dat *Seymour* aan *Blizzard* heeft gevraagd: Kunt u zorgen, dat aan een man, die in de puré zit, geld wordt gegeven? Dat kan dit geval zijn geweest. Dat weet ik werkelijk niet precies meer. Ik zit echter ineens te denken aan die zaklantaarn en dat geld en nu staat mij — meen ik — bij, dat *Blizzard* mij heeft verteld, dat *Seymour* bij hem is geweest en heeft gevraagd: „Een van mijn lieden zit in de put: kunt u geld voor hem meegeven?” Op die manier zou dit geval te verklaren zijn.

23464. De **Voorzitter**: In ieder geval blijkt uit het relaas van *Schrieder*, dat *Niermeyer* een marconist was. Echter ook dan blijft het nog zeer de vraag of op zijn verbinding inderdaad door de Duitsers is gezonden. *Schrieder* zegt, dat hij 18 radioverbindingen

met Engeland in handen had, terwijl er naar zijn mening van de 53 agenten 34 marconist waren. Dat betekent dus, dat hij geen 34 verbindingen heeft opgebouwd, hetgeen theoretisch mogelijk was. Daarom is het mogelijk, dat de veroinding van *Niermeyer* niet is gebruikt. Als zijn verbinding echter wél gebruikt is, zou het wel een heel wonderlijk geval zijn. Ik vermoed echter, dat dit niet het geval is geweest, evenmin als met *Alblas*. Met *van der Reyden* is wel een poging om een spel op te zetten geprobeerd, maar dat is mislukt, hetgeen ook weer op de waakzaamheid van S.I.S. wijst.

A. Welke rol heeft die *Alblas* gespeeld? De naam is mij niet helemaal vreemd.

23465. De **Voorzitter:** Dat blijkt uit hetzelfde, meer beknopte verhoor van *Skreieder*. Hij vertelt eerst, hoe hij verschillende agenten van B.B.O. — hij bedoelt S.O.E. — heeft gearresteerd en dan zegt hij:

„Nu waren alle agenten van uit Engeland in onze handen, behalve *Aart Alblas*, die reeds sedert 1941 onder de schuilnaam *Klaas* in Holland werkte (die behoorde bij B.I.).

De sleutel voor de code van *Alblas* was ons door de op 13-2-1942 gearresteerde *vaiz der Reyden* bekendgemaakt. Deze had nl. bij zijn afzetting in Holland niet slechts zijn eigen code-sleutel, doch ook een nieuwe codesleutel voor *Alblas* meegegeven. Deze heeft hij *Alblas* vóór zijn arrestatie overgegeven en na zijn arrestatie heeft hij ons dit medegedeeld. Nu konden wij *Alblas* rustig door laten zenden, daar wij toch met de sleutel zijn berichten, zowel van hem als van Engeland afkomstig, konden controleren.”

A. Wie had de nieuwe sleutel voor *Alblas* meegebracht?

De **Voorzitter:** *Van der Reyden*.

A. Het lijkt mij toch weer een ander geval.

23466. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat hij duidelijk een *Rabagliattiman* was. Dit staat wel vast. Een *Rabagliattiman* in deze zin, dat hij door de dienst van *Derksema* is geleverd, want *Terlaak* en *van der Reyden* zijn door *Derksema* gevonden. *Terlaak* is, zoals *Derksema* verklaart, overgegeven aan de Engelsen, maar *Derksema* had bezwaar tegen *van der Reyden*, omdat hij hem niet betrouwbaar achtte. Later heeft hij tot zijn verbazing gemerkt, dat de Engelsen hem toch hadden genomen. Deze twee mensen zijn inderdaad door S.I.S. uitgezonden. Dit was met *Alblas* ook het geval.

A. Die stap kan ik niet volgen. Waarom zouden zij niet kunnen zijn uitgezonden door S.O.E.? Ik weet in ieder geval, dat S.O.E. mensen via *Derksema* heeft betrokken.

23467. De **Voorzitter:** *Derksema* heeft verklaard, dat er van 1940 af door de C.I.D. maar vijf mensen zijn uitgezonden, te weten *van Brink*, *van Hamel*, *Zomer*, *Schrage* en *Alblas*. De C.I.D. stond alleen in verbinding met S.I.S. *Derksema* vermoedt wel, dat S.I.S. nog agenten heeft uitgezonden, zonder dat hij het wist. De dienst van *van 't Sant* en van *Derksema* had niets met S.O.E. te maken.

A. Neen, maar er zat een man van *Derksema* op Patriotic School. Die wist precies, welke Nederlanders Engeland binnenkwamen. Het was voor *Derksema* van belang iedere Nederlander

re horen. Het opvangcentrum was dus bij *Derksema* en van daar gingen de mensen naar leger of marine. Van *Derksema* zijn zij dus ook naar S.O.E. gegaan.

Die lui verdwijnen toch niet zo! Maar misschien zijn zij, later weer, uit het leger gekomen. Dit is ook mogelijk.

Het kan best zijn, dat het fout is, maar ik verkeer in de mening, dat verschillende mensen wel degelijk door *Derksema* aan S.O.E. zijn geleverd vóór onze tijd. Ik weet niet, waar deze mening op berust, maar ik heb haar altijd gehad. Er staat mij iets van voor, dat ik wel eens een papier heb gekregen van *Derksema*, bestemd voor deze mensen.

23468. De **Voorzitter:** Wij zijn op het ogenblik bij de verhoren bezig met een eerste ronde, ten einde de hoofdpunten te bespreken, met de bedoeling later in een tweede ronde dieper op de details in te gaan.

Ik geloof, dat wij nu zijn gestuit op een onderdeel van de zaak, waarover nog geen helderheid bestaat. De zaak wordt veel eenvoudiger, als men tot de conclusie kan komen, dat alle agenten, waarmee het England-Spiel is gespeeld, bij S.O.E. behoren. Het wordt daarentegen veel gecompliceerder, als er ook S.I.S.-mensen bij zitten.

Ik geloof, dat wij de discussie op dit punt thans beter kunnen staken en trachten, aan de hand van lijsten en gegevens, die nog te vinden zijn, hierin klaarheid te brengen. Wij kunnen hierover thans nog lang praten, maar wij lossen het zo niet op.

A. U heeft wel een lijst van de mensen, die door onze bemiddeling zijn uitgezonden?

De **Voorzitter:** Ik vermoed, dat die wel aanwezig is in het archief van M.I.D. De namen heb ik gisteren voor het eerst gehoord, althans van die 21, van de heer *Schilp*.

A. Deze lijst is zo te construeren uit het betalingsboek.

De **Voorzitter:** Wij zullen dan in die tussentijd proberen, verder uit te zoeken, hoe deze zaak zit. Ik zou nog tal van onderdelen met u kunnen bespreken, maar dit zou alleen tot gevolg hebben, dat met u de zaak ten voeten uit wordt behandeld en dat de andere heren deze keer niet aan bod komen. Ik geloof daarom, dat het het beste is, het verhoor met u thans te beëindigen en te proberen, de eventuele tegenstrijdigheden later verder op te lossen, tenzij u meent, dat nu hieraan nog iets moet worden toegevoegd.

A. Neen, dank u.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u heeft verstrekt, en sluit ik hiermede het verhoor.

H. LIEFTINCK.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPER.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen, en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Jhr. Ir. OTTO CORNELIS ADRIAAN VAN LIDTH DE JEUDE,
oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
civiel ingenieur, oud-Minister van Waterstaat en van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

23469. De **Voorzitter**: Wanneer bent u voor het eerst in Londen in aanraking gekomen met de inlichtingendiensten?

A. Na mijn optreden als Minister van Oorlog op 15 September 1942.

23470. De **Voorzitter**: In het begin van 1942 ressorteerden de Centrale Inlichtingendienst en het bureau M.V.T. onder de toenmalige kolonel der mariniers *de Bruyne*. Deze instellingen behoorden toen derhalve nog tot het ressort van de Minister van Marine?

A. Ja.

23471. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* had echter omstreeks Mei 1942 reeds ontheffing verzocht van zijn qualiteit als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja.

23472. De **Voorzitter**: Kreeg u, toen u optrad als Minister van Oorlog, bemoeienis met de Centrale Inlichtingendienst?

A. Op het tijdstip toen het nodig gevonden werd — dat was op 15 September — de Inlichtingendienst te concentreren en het z.g. B.I. zou worden ingesteld.

23473. De **Voorzitter**: Dat is ingesteld bij Koninklijk besluit van 28 November 1942?

A. Inderdaad, doch het kostte enige tijd van voorbereiding. De dienst zou ressorteren onder Oorlog. Vóór die tijd was deze bij Algemene Oorlogvoering ondergebracht, alwaar de heer *Warners* chef van het bureau was.

23474. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen — maar wij hebben er geen stukken van —, dat, toen kolonel *de Bruyne* ontheffing heeft gevraagd, hetgeen in Mei 1942 schijnt gebeurd te zijn, de heren *Lovink* en *Warners* zich hebben beziggehouden met de vraag wat er moest gebeuren. Zij hebben de zaken lopende gehouden. Nu heb ik wel een rapport van de heren *Lovink* en *Warners* van 10 September 1942, maar daarin wordt die algemene vraag nog niet aangevoerd. Het loopt eigenlijk veel meer over moeilijkheden, die waren gerezen met luitenant *Hazelhoff Roelfzema* en zijn medewerkers. Verder wordt gesproken over de heren *Keus*, *Bosselaar* en *Smit* en er worden bepaalde voorstellen met betrekking tot die heren gedaan. Maar van het algemene probleem, waarom deze zaak anders moest worden gereorganiseerd, blijkt hieruit niet. Hebt u toen een oordeel gekregen, met name over de positie van luitenant *Hazelhoff Roelfzema*?

A. Dit heeft zich juist afgespeeld vóór ik kwam. Toen werd in overleg met de heer *Gerbrandy* zeer sterke behoefte gevoeld aan een behoorlijk geconcentreerde inlichtingendienst, wat ten slotte geworden is het B.I.

23475. De **Voorzitter**: U zegt: er werd behoefte gevoeld aan een behoorlijk werkende inlichtingendienst. Men had nu sedert Juli 1940 de Centrale Inlichtingendienst onder drieërlei hoofd gehad. Eigenlijk waren er, als men de heren *Lovink* en *Warners* er bij telt, vier fasen. In deze laatste fase was het England-Spiel al in volle gang en was er al een groot aantal agenten door de Duitsers ingerekend. Maar dit was op dat moment nog niet bekend. De tekortkomingen, welke men meende te zien in de bestaande Inlichtingendienst, moeten dus in een ander vlak hebben gelegen.

A. Men vond, dat de diensten te veel langs elkaar heen werkten. Er was een dienst bij Justitie, één bij Algemene Oorlogvoering en de dienst, waarvan *de Bruyne* aan het hoofd stond. Er waren dus verschillende diensten onder verschillende Departementen.

23476. De **Voorzitter**: Bij Binnenlandse Zaken had men een dienst — of althans ambtenaren —, die zich bezighield met onbetrouwbare Nederlanders in Nederland. Deze stond onder leiding van *Olifiers*. Dan was er het M.V.T. van *de Bruyne* en de C.I.D. Wat had men nu bij Justitie en bij Algemene Oorlogvoering nog?

A. Bij Justitie had men de dienst, waarvan in het begin van 't Sant het hoofd was en later *Derksema*, die de zogenaamde Engelandvaarders onderzocht. De dienst van *de Bruyne* was de M.I.D., de Militaire Inlichtingendienst.

23477. De **Voorzitter**: Wij hebben van het Kabinet van de Minister-President de volgende uiteenzetting gekregen. Er was een Centrale Inlichtingendienst, opgericht bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940, onder leiding van van 't Sant. Op 14 Augustus 1941 verscheen wederom een Koninklijk besluit, waarbij van 't Sant werd ontheven en *Derksema* tot waarnemend hoofd werd benoemd. Op 5 Februari 1942 werd bij Koninklijk besluit *Derksema* ontheven als tijdelijk hoofd en werd kolonel *de Bruyne* als zodanig aangesteld. Dit was steeds dezelfde dienst. Toen van 't Sant hoofd was, heeft de dienst onder Justitie geressorteed; in de periode-*Derksema*, onder Binnenlandse Zaken. Daarna is de C.I.D. onder kolonel *de Bruyne*, dus onder het Ministerie van Marine gekomen. Daarvan is — dit heb ik ook pas gehoord — afgesplitst een deel onder *Derksema*, dat is geworden Politie Buitendienst, die onder Justitie ressorteerde, en verder is op 28 November 1942 het B.I. ontstaan, terwijl de naam C.I.D. voorgoed verdween.

De Bruyne moest zelf bij zijn bureau M.V.T. ook een afdeling inlichtingen hebben en deze afdeling werd in de wandeling M.I.D. (Militaire Inlichtingendienst) genoemd. Deze behoorde dus bij het M.V.T.

A. Het is moeilijk voor mij, te weten, hoe de situatie was vóór September, maar toen functioneerde nog de dienst van Algemene Oorlogvoering, de *dienst-Lovink-Warners*. Ik meen, dat toen *de Bruyne* ook al zijn dienst Militaire Inlichtingen had.

23478. De **Voorzitter**: Hiervoor zal kolonel *de Bruyne* ons te zijner tijd wel kunnen inlichten.

A. Hij had ook een andere taak, want M.I.D. werkte samen met de Engelse dienst onder generaal *Gubbins*; de tweede man was een zekere captain *Bingham*.

23479. De **Voorzitter**: Terwijl het B.I. in verbinding stond met S.I.S.?

A. *Cordeaux* was daar de grote man.

23480. De **Voorzitter**: En een van de volgende figuren was daar captain *Seymour*?

A. Die ressorteerden onder lord *Selborne*.

23481. De **Voorzitter**: Wat voor functie had deze laatste?

A. Hij had de leiding van het **Ministry of Information**.

23482. De **Voorzitter**: Nu is mij niet helemaal duidelijk geworden, waarom men, terwijl van de mislukking van het spel nog niets bekend was, heeft gezegd: „wij moeten in de plaats van de C.I.D. iets anders hebben”, wat dan later is geworden dat B.I.

A. Toen ik bij de heer *Gerbrandy* kwam en deze zaak aan de orde werd gesteld, meende hij, dat die inlichtingendiensten niet bevredigend werkten; hij drong er toen op aan, dat zij zouden worden gecentraliseerd en dat zou worden opgericht een Bureau Inlichtingen, ressorterend onder het Departement van Oorlog. Dat vond ik op zich zelf een logische gedachte. Bovendien had de Inlichtingendienst in Nederland ook altijd onder het Departement van Oorlog gestaan. Zelfs afgescheiden van de vraag, welke de redenen waren, dat de heer *Gerbrandy* daarop gesteld was, had het concentreren van de inlichtingendiensten in het B.I. mijn volle sympathie.

23483. De **Voorzitter**: Had de heer *Gerbrandy* er toen geen bezwaar tegen, dat die dienst onder het Departement van Oorlog zou komen?

A. Integendeel: ik had er eerder bezwaar tegen. Ik was er niet erg op gesteld, maar de heer *Gerbrandy* wel.

23484. De **Voorzitter**: Waarom was u er niet erg op gesteld?

A. Het is een zeer netelige materie.

23485. De **Voorzitter**: Ik stel deze vraag, omdat men in 1940 precies de omgekeerde figuur heeft gehad. In 1940 is de Centrale Inlichtingendienst opgericht, onder leiding van de heer *van 't Sant* en ressorterend onder de Minister van Justitie. Toen heeft de heer *Dijxhoorn* gezegd — dat heeft hij hier verteld —: „Dat vind ik volmaakt fout; die dienst behoort te ressorteren onder de Minister van Oorlog; dat was in Nederland ook het geval”. Bovendien had hij een aantal officieren van die Inlichtingendienst, *van Oorschot*, *van de Plassche*, *Olifiers*. „Wat ik ook betoogd heb — zo zeide de heer *Dijxhoorn* —, „heeft allemaal niets geholpen, het gebeurde eenvoudig zo; de dienst kwam onder de heer *van 't Sant* en zou ressorteren onder Justitie, en die officieren zijn andere dingen gaan doen: *Olifiers* is op Binnenlandse Zaken een kaartenbak gaan verzorgen en *van de Plassche* is een tijdlang op nonactiviteit gesteld.”

A. *Van Oorschot* is er bijgekomen.

23486. De **Voorzitter**: Dat is in een veel latere fase, nl. eerst in 1944, toen het B.B.O. werd opgericht. Het is enigszins wonderlijk, waarom de heer *Gerbrandy* in 1940 zo weinig voor rede vatbaar was tegenover zijn ambtgenoot van Oorlog, terwijl hij in 1942 — zoals u zegt — er met graagte aan medewerkte, dat dit B.I. onder Oorlog zou komen.

A. Dat weet ik niet. Het is vóór mijn tijd gebeurd. Ik weet zijn motieven niet. Ik kreeg de indruk, dat hij niet zeer tevreden was over de wijze, waarop die diensten functioneerden.

23487. De **Voorzitter**: Dus dat hij bekeerd was?

A. Ja, ik moet dit wel aannemen.

23488. De **Voorzitter**: Het B.I. is toen gekomen onder *Broekman* en daarna, toen deze ziek werd, onder *Somer*. Is toen niet in overweging geweest om één of meer van de officieren, die ik zojuist noemde en die men waarschijnlijk als vakmensen kan betitelen, bij die dienst te plaatsen?

A. Daarover is wel gedacht, maar dat is niet gebeurd. *Olifiers* had een betrekking bij Binnenlandse Zaken en men meende, dat hij met dit werk moest voortgaan. *Van de Plassche* achtte ik daarvoor niet geschikt. *Van Oorschot* is later bij B.B.O. gekomen.

23489. De **Voorzitter**: Deze was in 1942 en 1943 lezingen aan het houden. Hij had beter de Inlichtingendienst kunnen leiden.

A. U bedoelt: al eerder.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik weet van de antecedenten van *van Oorschot* niet zo heel veel af.

Het was niet bepaald noodzakelijk hiervoor een militair te nemen, omdat er voor de militaire aangelegenheden de dienst van *de Bruyne* was.

23490. De **Voorzitter**: Maar het B.I. ressorteerde onder Oorlog, dus het lag wel voor de hand.

A. Het waren allemaal officieren. *Broekman* was ook reservekolonel. *Somer* was officier en later is het geworden *Fock*, die ook reserve-officier was geworden.

23491. De **Voorzitter**: U zei, dat u *van de Plassche* niet geschikt achtte. Waarop baseert u dat?

A. Dat is moeilijk te zeggen zonder hem onbewust kwaad te doen. Het is een moeilijke opdracht en daarvoor moet men vertrouwen hebben in de capaciteiten en in de persoon van de man, die het doet. Dat had ik ten aanzien van *van de Plassche* niet. Daar kwam ook nog bij, maar dat behoef ik u nauwelijks te vertellen, dat er nog een geschiedenis achter zat. Er waren tegen deze heren ook enige bezwaren naar aanleiding van de geschiedenis op het Hoofdkwartier in de vier oorlogsdagen.

23492. De **Voorzitter**: Op grond van een rapport van de heer *Somer*?

A. Ja, en van *van Genechten*.

23493. De **Voorzitter**: Dat was niet zo'n fraaie zaak van de heer *Somer*.

A. Daarbij was ook de heer *van de Plassche* betrokken. *Van de Plassche* was een van de weinigen, die vrij liep. Men kon vragen hoe het nu eigenlijk in elkaar zat, maar het bleef eenzijdig.

23494. De **Voorzitter**: Het verband, dat u legt, heldert in ieder geval het een en ander op. Ik begrijp, dat het rapport van majoor *Somer* over het algemeen hoofdkwartier een rol heeft gespeeld. Ik geloof echter wel, dat met het rapport van majoor *Somer* over het algemeen hoofdkwartier niet het laatste woord is gesproken.

A. Neen. Er is toen gezegd: men kan nu wel die mensen van het algemeen hoofdkwartier veroordelen — de moffen hadden het Hoog Militair Gerechtshof opgerold; de heer *van Genechten* haalde zijn gegevens uit een verhoor, waar *Somer* getuige was geweest —, maar het is nodig grote voorzichtigheid te betrachten, want tegenover degenen, die daarbij waren betrokken, mag men hen toch eigenlijk op grond van deze gegevens noch veroordelen, noch vrijpleiten. Later na thuiskomst kan dit worden uitgezocht, als het Hoog Militair Gerechtshof zijn functie zal hebben hervat. Vele betrokkenen zaten in krijgsgevangenschap en konden zich niet verweren.

23495. De **Voorzitter**: Nu is hier met nadruk door verschillende getuigen, onder wie ook de heer *Bijxhoorn*, oud-Minister, beweerd, dat de eerste slag om de Inlichtingendienst, die geleverd werd tussen *Gerbrandy* en hem, dus tussen Justitie en Oorlog, in hoofdzaak werd gevoerd onder leiding van de heer *van 't Sant* en dat het met name de heer *van 't Sant* was, die deze zaak ambieerde en alles op haren en snaren heeft gezet, waardoor het Departement van Oorlog niet aan bod kwam. Het is vóór uw tijd geweest, maar heeft u in de latere periode ook wel eens het een en ander gemerkt van de activiteit van de heer *van 't Sant* op dit gebied?

A. Nooit. Natuurlijk werd dit steeds gezegd: als er iets fout was, had hij het gedaan! In het begin kon *van 't Sant* door de Inlichtingendienst veel aan de weet komen, maar nadat hij er uit was, heb ik daarvan niets ontdekt. Ik heb hem niet anders meegemaakt dan als particulier secretaris van de Koningin.

Ik geloof, dat hij deze taak zeer behoorlijk verrichtte. Hij was nu eenmaal een politieman, een speurhond. Er waren zeer velen,

die van zich zelf dachten, dat zij een zesde zintuig hadden, dat hen geschikt maakte om zich met de Inlichtingendienst bezig te houden, maar zij hadden niet de scholing, die van 't Sant had.

Ik ben later op verzoek van Gerbrandy naar Selborne gestapt om te vragen, welke opinie in de betrokken Britse kringen heerste over de verrichtingen van van 't Sant. Ik vond dit een enigszins vervelende boodschap, maar koppelde deze aan een ander gesprek en vroeg terloops: kent u ook mijnheer van 't Sant en wat denkt u van hem? Toen begon Selborne te lachen. Hij zei: „Alle Nederlanders schijnen te zijn bezeten van de heer van 't Sant. Ik beschouw hem als een zéér bekwaam politie-dienaar, maar verder niets. Men moet niet denken, dat hij „superhuman” is. Als hij een goed ambtenaar is, dan houd je hem, en als hij dat niet is, dan ontsla je hem.” Hij nam het dus erg nuchter op.

23496. De **Voorzitter**: Over de werkzaamheden van het B.I. is u waarschijnlijk in het algemeen wel tevreden geweest?

A. Daarover ben ik zeer tevreden geweest. *Broekman* was een zeer consciëntieus en zeer bezadigd man. Toen hij ziek was, liet ik *Somer* hem opvolgen. Van Engelse kant werd de dienst bijzonder gewaardeerd. Ik meen, dat zij de heren ook voor een onderscheiding hebben voorgedragen. De heer Cordeaux heeft eens gezegd, dat de beste prestaties werden verricht door de Nederlandse Inlichtingendienst. Hij was zeer over de mensen te spreken.

23497. De **Voorzitter**: Dit was natuurlijk minder het geval met de dienst van de heer de Bruyne?

A. Ja. Daarmee was het zelfs zeer weinig het geval.

23498. De **Voorzitter**: Wat heeft u van dat drama nu meegeemaakt?

A. Op zekere dag, toen het natuurlijk te laat was — het moet zijn geweest in de loop van 1943 — kwam mij ter ore, dat het aantal ongevallen bij de M.I.D. onrustbarend groot was.

23499. De **Voorzitter**: Onder welk Departement ressorteerden op dat moment M.V.T. en M.I.D.?

A. De M.I.D. ressorteerde aanvankelijk onder Marine, doch ging later over naar het bureau M.V.T., dat onder Oorlog ressorteerde.

23500. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Dat moet medio 1942 geweest zijn. De vorenbedoelde inlichting kreeg ik door B.I., dat evenals de M.I.D. contacten had hier te lande; M.I.D. had aan B.I. het voorstel gedaan, dezelfde agenten te benutten, maar dit wilde B.I. niet, op grond van het feit, dat het de agenten van M.I.D. onbetrouwbaar achtte, gezien het grote aantal ongevallen.

23501. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk niet de agenten, maar de contacten?

A. Ja, natuurlijk! Toen de Bruyne bij mij kwam, vroeg ik hem: hoe zit dat eigenlijk? Hij heeft mij geantwoord, dat dit inderdaad wel zo was, maar dat wij daaraan niets konden doen. Ik heb toen voorgesteld, de gehele dienst stop te zetten, omdat men, nu eenmaal de contacten besmet waren, nooit wist, waar men naar toe ging, hetgeen dan ook praktisch is gebeurd.

23502. De **Voorzitter**: Over welke tijd spreekt u nu?

A. Dat moet zijn eind 1943 of begin 1944. Daarna is het B.B.O. ingesteld, onder leiding van de heer van Oorschot, die dus feitelijk die taak overnam.

23503. De **Voorzitter**: Voor zover onze inlichtingen strekken, is dat voortreffelijk gelopen.

A. Dat is heel goed gelopen. De heer *Klijzing* had daar het uitvoerende werk, de zorg voor het neerwerpen van wapenen en dergelijke zaken.

Toen zich de moeilijkheden met M.I.D. voordeden, waarover ik zeer ontdaan was, kwam *Gubbins* mij vertellen — M.I.D. en de Engelse dienst werkten onderling nauw samen —, dat van Engelse zijde een onderzoek werd ingesteld naar de redenen, die tot de veel-

vuldige ongelukken geleid hadden. Dat is geschied. Daarna is hij wederom bij mij geweest en heeft mij de ietwat zonderlinge voorslag gedaan: Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Dat was o.a. Bingham. Ik heb daarop geantwoord: „Dat is voor mij wel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden, ik weet niet wie het zijn en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen”. De dienst van de Bruyne en die van Bingham waren zo met elkaar verweven, dat ik meende, dat het alsdan beter ware, indien ook de Bruyne zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op de Bruyne viel. Integendeel, ik heb eerder van de heer Gubbins begrepen, dat hij de Bruyne de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst.

23504. De **Voorzitter**: Wat u op het ogenblik vertelt, is uitermate belangrijk. want het ondersteunt een aantal voorlopige conclusies, die wij ook al hebben getrokken.

A. Daarvan kan de heer Gerbrandy ook nog wel wat vertellen.

23505. De **Voorzitter**: U hebt dit gehoord uit de mond van generaal Gubbins?

A. Ja.

23506. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat, dat de heer *Gerbrandy* het ook heeft gehoord van lord Selborne?

A. Ik vermoed, dat de heer *Gerbrandy* het van hem heeft gehoord.

23507. De **Voorzitter**: Is er niet een rapport over deze zaak van een commissie-Selborne geweest? Dat meen ik wel eens in een krant te hebben gelezen.

A. Over deze zaak?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik betwijfel dit, omdat de Engelsen steeds zeer geheimzinnig waren. Ik denk niet, dat zij een rapport over deze zaak zouden publiceren.

23508. De **Voorzitter**: Dat zij de inhoud van zulk een rapport zouden publiceren, geloof ik ook niet. Maar ik meen, dat er wel een commissie van onderzoek is geweest.

A. Inderdaad is er, zoals ik zoëven zei, een onderzoek geweest, maar een rapport daarover heb ik nooit gezien.

23509. De **Voorzitter**: Was Gubbins het hoofd van de gehele S.O.E.?

A. Hij was het hoofd van de Engelse Militaire Inlichtingendienst. Die had met B.I. en ook met de tegenspeler van B.I. niet te maken.

23510. De **Voorzitter**: B.I. werkte samen met S.I.S.

A. Hij was het hoofd van S.O.E.

23511. De **Voorzitter**: Terwijl Bingham het hoofd was van de Dutch Section van S.O.E. Er waren ook nog secties van andere bezette gebieden?

A. Ja.

23512. De **Voorzitter**: Generaal *Gubbins* heeft dus gezegd: het is mis gegaan in deze periode; er is een onderzoek ingesteld. U had de indruk, dat hij het accent van de schuld zwaarder legde bij de Engelsen dan bij de Nederlanders?

A. Zo zegt u het precies, zoals het is. Hij zei niet, dat de Bruyne schuld droeg, maar legde het accent bij zijn eigen mensen.

23513. De **Voorzitter**: Hij zei dus: Als het u enige voldoening kan verschaffen, ben ik bereid de verantwoordelijke man, doelend op Bingham, te ontslaan? Toen hebt u gezegd: dat is een beetje moeilijk. Maar ten slotte is het toch gebeurd. Bingham is weggegaan?

A. Ja.

23514. De **Voorzitter**: Is hij niet naar Australië of naar het Verre Oosten gegaan?

A. Dat weet ik niet, maar ik had veel liever, dat hij de man ontloeg, wanneer hij van zijn tekortkomingen overtuigd was.

23515. De **Voorzitter**: Dat heeft een aanmerkelijke verbetering gebracht, want toen is major Dobson gekomen.

A. Ja, en dan moet men weten, dat, indien men een nieuwe dienst opbouwt, er altijd een eerste periode is, dat er niet veel gebeurt.

23516. De **Voorzitter**: Ja, er is hier reeds een opsomming gegeven van hetgeen er bij het B.B.O. gedaan is, die nog indrukwekkender wordt, wanneer men weet, dat de dienst in Juli 1944 pas op volle kracht kwam, omdat men eerst de contacten moest leggen.

23517. De heer **Algera**: Heeft u de indruk, dat *Bingham* werd ontslagen als verantwoordelijk persoon of omdat hij persoonlijk fouten had gemaakt?

A. Ik geloof niet, dat die splitsing scherp is door te voeren. Hij was de verantwoordelijke persoon, maar hij was ook persoonlijk verantwoordelijk. Hij was de man, die de gehele zaak leidde.

23518. De heer **Algera**: Hij kan ook als persoon fouten hebben gemaakt. Het zou ook kunnen zijn, dat zijn ondergeschikten het hebben gedaan, terwijl hij de verantwoordelijkheid droeg. Het zou kunnen zijn, dat u daaromtrent een indruk had. Ik dacht eerder, dat het hem persoonlijk werd aangewreven.

A. Ik heb daaromtrent geen zekerheid.

23519. De **Voorzitter**: Een belangrijk punt is nog dit. Het is duidelijk, dat de organisatie van de Nederlandse dienst veel te wensen overliet. Men zou het zo kunnen samenvatten, dat de Nederlandse dienst onder kolonel de *Bruyne* tegenover de Engelse dienst eigenlijk geen positie had. Als men ziet hoe de verhouding was van het B.I. tot S.I.S. en van het B.B.O. tot de gereorganiseerde S.O.E., dan komt men steeds tot een beeld van samenwerking. Men droeg gezamenlijk de verantwoordelijkheid, men was gezamenlijk op de hoogte van hetgeen er gebeurde en men overlegde wat er moest gebeuren. Die positie is bij het M.V.T. niet aanwezig geweest. Men had niet te maken met de opleiding van agenten; daar stond men vrijwel buiten. Men kon ten hoogste een agent opduiken en hem aan de Engelsen overdragen. Van overleg van te voren was geen sprake. Met de telegrammen is het wel heel erg. Men kreeg de telegrammen eenvoudig niet, zoals zij luidden. Het waren prachtig bijgeschaafde dingen, maar daaraan zag men niet, wat men moest zien, terwijl ik bovendien de indruk heb, dat men lang niet alle telegrammen kreeg. Integendeel, naar mijn indruk is er slechts een kleine fractie ontvangen. Men beweert, dat wij hier alle telegrammen hebben, maar er zijn vele telegrammen, waarvan wij de wetenschap hebben, dat zij verzonden zijn, die zich hierbij niet bevinden. Nu is het natuurlijk zo, dat, als bij de Engelsen de zaak feilloos had gewerkt, er toch geen ongelukken zouden zijn gebeurd, met andere woorden dit gemis van positie van de Nederlanders tegenover de Engelsen verklaart de ongelukken nog niet. Dit betekent, dat er ook bij de Engelsen en met name bij het ontvangen of het decoderen iets gebeurd moet zijn. Het is bijna onbegrijpelijk, dat dit alleen fouten zouden zijn, waar bovendien nog bijkomt, dat er aanwijzingen zijn, dat die afwijkingen alleen voorkwamen bij de Nederlandse sectie van S.O.E. Het is ook in strijd met de logica, dat het fouten waren, die bij alle secties van S.O.E. voorkwamen, want waarom zouden dan de ongelukken alleen bij de Nederlandse agenten zijn voorgekomen en niet ook bij die van andere landen?

Het blijkt b.v. uit de verklaring van Giskes, die de situatie beoordelen kon van Nederland, België en Frankrijk, dat de Duitsers in de beide andere landen niet hebben kunnen bereiken wat zij bij ons hebben kunnen bereiken. Nu zou men, om een definitief oordeel uit te spreken over de vraag, of het fouten, nonchalance of b.v. verraad betrof, moeten weten hoe zo'n sectie heeft gewerkt, met wat voor personeel en dergelijke dingen meer. Is er een mogelijkheid, daarachter te komen?

A. Ik heb vroeger de Bruyne die vraag ook wel voorgelegd. Ik meende te moeten denken aan een verkeerde taakverdeling. Hij had een paar marine-officieren, waaraan hij natuurlijk veel moest overlaten. Een daarvan is Lief tinck en deze deed eigenlijk het meeste werk op dit gebied. De *Bruyne* verklaarde echter met de grootste stelligheid,

dat hij de verantwoordelijke man was en dat het niet aanging, een zijner ondergeschikten een verantwoordelijkheid toe te dicht en, die de zijne was.

23520. De **Voorzitter**: Dit is alleen de vraag van de tekortkomingen aan Nederlandse zijde, maar dit geeft de oplossing van het probleem niet. Immers, al waren aan Nederlandse kant de tekortkomingen nog tienmaal zo groot geweest, wanneer de Engelsen bij het decoderen altijd op de checks hadden gelet en op dergelijke dingen meer, dan waren er toch geen ongelukken geweest. Er zijn twee dingen, die samen zijn gelopen: de niet juiste organisatie aan de Nederlandse zijde en fouten of verraad aan de Engelse kant. Had de Nederlandse dienst een andere positie gehad en de telegrammen in behoorlijke vorm ontvangen, dan had hij natuurlijk op eventuele fouten bij de code-dienst onmiddellijk kunnen attenderen. De dienst van de *Bruyne* had niet de positie en de bekwaamheid om deze controle uit te oefenen, maar dit heeft alleen betekenis, wanneer en voorzover er bij de Engelsen fouten worden gemaakt; anders is het irrelevant. Er moeten dus ook fouten zijn gemaakt aan de Engelse kant.

A. Ja, dit staat wel vast.

23521. De **Voorzitter**: De moeilijkheid is: zijn het fouten of was er verraad? Dit laatste wordt op sensationele wijze in de pers gelanceerd. U kent de Bingham-affaire en dergelijke dingen meer? Als verraad mogelijk zou zijn geweest, zou het wel vreemd zijn. Ik zie echter de weg niet om hierachter te komen. U gelooft ook niet, dat de Engelsen bereid zouden zijn, ter wille van een Parlementaire Enquête-commissie mededelingen te doen?

A. Ik vrees van niet, want zij zijn daarover zo gesloten als een oester, maar ik heb nimmer enige aanwijzing gehad, dat verraad in het spel was.

23522. De **Voorzitter**: Over de aard van de tekortkomingen bij de Engelse dienst heeft generaal Gubbins met u niet gesproken?

A. Neen.

23523. De **Voorzitter**: U heeft er ook niet naar gevraagd?

A. Ik heb het wel geprobeerd, maar ik heb in elk geval niet kunnen ontdekken, of men moest denken aan grove tekortkomingen of aan verraad. Dit zou hij mij trouwens nooit hebben gezegd.

23524. De **Voorzitter**: Weet u ook iets af van de technische werking van deze Engelse dienst? Of heeft u een dergelijk contact er niet mee gehad?

A. In het algemeen gesproken, niet.

23525. De **Voorzitter**: Was er één ontvangstation voor de Engelse diensten of hadden S.O.E. en S.I.S. elk één of misschien zelfs verschillende ontvangstations?

A. Daarvan heb ik nooit iets bemerkt.

De technische werking van die dienst is uiterst ingewikkeld. Hoe minder men zich op dat gebied bewoog, hoe beter het was.

23526. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik. Wij van onze kant proberen er zoveel mogelijk van te weten te komen, om althans tot een zekere conclusie te geraken. Daarover kunt u ons dus niet inlichten?

A. Neen.

23527. De **Voorzitter**: Wat vindt u nu van de heren, die aan het bureau M.V.T. hun hoofdwerkzaamheid hebben gehad: kolonel de *Bruyne*, kapitein Lief tinck en luitenant Schilp? En wat is volgens u de reden, dat zij niet verder gekomen zijn dan tot het resultaat, dat zij hebben bereikt?

A. Kolonel *de Bruyne* stond bekend als een zeer rechtschapen man, was door en door militair, werd geroemd als een uitstekend troepenofficier en ging recht door zee, maar of hij wel de soepelheid bezat om bij de Intelligence Service de leiding te nemen, betwijfel ik enigszins. Dat behoeft geen verwijt aan zijn adres te zijn. Het betreft zuiver een karakterkwesie.

Kapitein *Lief tinck* was de tweede man daar. Over zijn verrichtingen was ik minder te spreken, maar ik moet er bij zeggen: wat ik omtrent kapitein Lief tinck vernam, hoorde ik alles van het B.I. en er

was altijd enige wrijving tussen die twee bureaux. Over de weigering van B.I. om gemeenschappelijke agenten met de M.I.D. aan te stellen, was laatstgenoemde dienst verstoord. De verhouding was dus niet zo buitengewoon vriendschappelijk en vandaar dat men ook geen gunstig rapport kon verwachten over *Lieftinck*.

23528. De **Voorzitter**: Wat had men bij B.I. aan te merken op *Lieftinck*?

A. Men vond, dat hij slordig was, althans dat hij de zaken slordiger behandelde dan bij B.I. het geval was.

23529. De **Voorzitter**: En *Schilp*?

A. *Schilp* had er niet zo'n grote rol.

23530. De **voorzitter**: Was de hoofdzaak niet hierin gelegen, dat deze heren van dit soort werk, dat toch ook een vak is en niet eens zo'n gemakkelijk vak, eigenlijk niets wisten, dat zij geen enkele voorbereiding hadden gehad en dat men hun werk eigenlijk zou moeten kwalificeren als een grote mate van amateurisme?

A. Dilettantisme. Dat zal zeker zijn invloed hebben gehad. Wij hadden slechts de beschikking over een zerr beperkt aantal mensen. De mensen, die hiervoor geknipt genoemd mochten worden, waren er niet en men had te kampen met gebrek aan routine. De Engelse dienst verweet ons wei eens, dat wij niet voldoende beseften—wat er aan vastzat. Wij waren te veel gewend open voor de dag te komen en betrachtten daardoor wel eens minder de geheimzinnigheid, die de Engelsen in acht namen. Voor zoveel nodig werden de ingekomen geheime telegrammen behandeld in samenkomsten van de Minister-President met de Ministers van Oorlog, van Marine, van Justitie en van Economische Zaken. Ik ontving deze telegrammen van het B.I. en deelde de inhoud aan de genoemde collega's mede. Daartegen werd het bezwaar geopperd, dat pas op het allerlaatste ogenblik kon worden kennis genomen van de inhoud en gevraagd werd te voren een kopie van het telegram rond te zenden. Daartegen had ik wel enig bezwaar, omdat daardoor gevaar ontstond, dat die kopieën niet zorgvuldig werden weggeborgen. De Inlichtingendienst, met welke ik de zaak besprak, voldeed na enige aarzeling ten slotte aan het verzoek. Een dergenen, die zulk een kopie kreeg toegezonden, haalde dit in tegenwoordigheid van *Cordeaux* te voorschijn. De heer *Cordeaux* sloeg bijna van schrik van zijn stoel. Hij zei: Als jullie niet beter op die kopieën past, krijgen jullie ze helemaal niet meer.

23531. De **Voorzitter**: Ik zou nog gaarne weten, waaraan u het volgende, dat ons ook niet duidelijk is, toeschrijft. Toen het B.I. werd opgericht, en dit gold later ook voor het B.B.O., was het mogelijk — ik weet niet op welk niveau het is geschied — in de Engelse tegenspelers, te weten S.I.S. en de gereorganiseerde sectie van S.O.E., een regeling te verkrijgen, waarbij wij als volwaardigen samenwerkten. Daaruit zou men dus kunnen afleiden, dat, als men op de juiste manier optreedt, zelfs al is men bij de Engelsen te gast als emigranten-Regering, toch zo iets kan bereiken. Mijn vraag is: waarom heeft men het niet kunnen bereiken, toen het M.V.T. werd opgericht?

A. Dat moet aan de personen liggen.

23532. De **Voorzitter**: Ja, maar ik weet niet op welk niveau dat goede resultaat van het B.I. en het B.B.O. is bereikt. Is het bereikt op het niveau van de ambtelijke chefs van deze bureaux of op Regeringsniveau?

A. Stellig op het niveau van de ambtelijke chefs.

23533. De **Voorzitter**: Is er geen tussenkomst van de Regering geweest?

A. Alleen voor zover betreft het insceneren van de dienst. Verder niet.

23534. De **Voorzitter**: Ik bedoel het afbakenen van de positie.

A. Dat is zuiver ambtelijk geschied.

23535. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen: daar komt de verantwoordelijkheid ten volle te liggen bij het hoofd van de betrokken dienst. Deze had moeten zorgen, al was het dan twee jaar vroeger, dat hij dezelfde positie had bereikt. Eén factor zal ook wel deze zijn

geweest, dat het hoofd van B.I. en het hoofd van B.B.O. ten slotte van deze materie behoorlijk op de hoogte waren. Het waren inlichtingenmensen.

A. Ja. *Somer* was het wel. Die was in Nederland bij de ondergrondse geweest. *Van Oorschoot* was in ieder geval een oudgediende. *Somer* was werkzaam geweest op G.S. III. Ik weet niet, waar de heer *Lieftinck* vandaan kwam. Ik denk niet, dat hij ooit met deze dienst te maken had gehad.

23536. De **Voorzitter**: Absoluut niet. Dat lijkt een belangrijk punt.

Wanneer men bij het ontstaan van M.V.T. had gezegd: wij willen dat wel doen, maar wij moeten een behoorlijke positie tegenover de Engelsen hebben, en men was daarin geslaagd, dan had men de fouten bij de Engelsen kunnen signaleren.

A. De tegenspelers van de *Bruyne* waren veel meer op militaire leest geschoeid dan de andere diensten.

23537. De **Voorzitter**: De tegenspelers van *van Oorschoot* behoorden tot dezelfde dienst.

A. Er was wel wat verschil tussen wat zij in 1942 deden en wat zij in 1944 deden, toen de ongelukken gebeurd waren.

23538. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat van invloed kan zijn geweest, dat zij ook leergeld hebben betaald? Men was misschien meer ontvankelijk geworden voor de redenering: als wij zulk werk in bezet Nederlands gebied moeten doen, kunnen wij van de ervaring van de Nederlandse zusterinstantie gebruik maken en daarom moeten wij die meer erkennen?

23539. De heer **Hoogcarspel**: Weet u iets van de verhouding van de inlichtingendiensten van de andere geëmigreerde Regeringen in Londen en de Engelsen?

A. Neen, daarover werd nooit gesproken. Ik kan alleen zeggen, dat *Cordeaux* en *Selborne* mij bij herhaling verzekerd hebben, dat de Nederlandse Inlichtingendienst de beste was.

23540. De **Voorzitter**: U bedoelt het B.I.?

A. Ja.

23541. De heer **Hoogcarspel**: Zulke spectaculaire ongelukken zijn er bij de andere diensten niet geweest?

A. Voor zover ik weet, niet. Het is niet zeker, dat het altijd dezelfde mensen waren. Ik vermoed, dat men voor Nederland met andere mensen te maken had dan bij België en Frankrijk.

23542. De heer **Hoogcarspel**: Als dezelfde verhouding bestond en de ongelukken waren speciaal hier, krijgt men toch meer de neiging om de conclusie te trekken, dat speciaal in de Nederlandse sectie van de Engelse Inlichtingendienst wat gehaperd heeft, wat het ook moge zijn.

23543. De **Voorzitter**: Overzag u einde 1943, toen men dan tot de conclusie kwam, dat de dienst van *de Bruyne* maar stopgezet moest worden, de ramp al in de volle omvang of is deze pas later duidelijk geworden?

A. Toen ik einde 1943 er achter kwam, was de ramp al groot genoeg. Toen waren er wel zo iets van 130 mensen gearresteerd.

23544. De **Voorzitter**: Waren die cijfers u toen al bekana?

A. Zij zijn mij toen bekend geworden.

23545. De **Voorzitter**: Wist u toen al, dat vrijwel alle agenten onmiddellijk bij hun dropping waren gearresteerd?

A. Neen.

23546. De **Voorzitter**: Dus in volle omvang wist u het nog niet?

23547. De **Voorzitter**: De mededeling over de arrestatie van het Nationaal Comité en de Vorrink-groep hebben er ook wel toe bijgedragen de geesten wakker te roepen?

A. Er gebeurden wel eens dingen, die achteraf vreemd klinken, maar die men toen anders zag. Er zijn twee jongens gedropt, die zijn gearresteerd en ondergebracht in de gevangenis van Haaren. Met behulp van een paar politie-ambtenaren zijn zij naar Zwitserland gegaan. Deze jongens waren zeer ontstemd en dachten aan verraad in Londen.

23548. De **Voorzitter**: Dit waren *Ubbink* en *Dourlein*?

A. Ja, ik geloof het wel. De mensen van *de Bruyne* zeiden, dat zij beiden behoorlijke lieden waren. De Engelsen twijfelden daaraan, want zij hadden, als ik mij niet bedrieg, vingerafdrukken van die politie-ambtenaren, waaruit zou blijken, dat zij spionnen waren. Wij zeiden: Dat lijkt toch vreemd; wat hebben zij er dan aan om die jongens vrij te laten? Kolonel *de Bruyne* verklaarde, dat de politie-ambtenaren wel degelijk wilden helpen en niet van plan waren te spionneren. Toen zijn de jongens via Zwitserland naar Engeland teruggekeerd. Bij hun aankomst in Engeland werden zij echter onmiddellijk gevangengezet. Ik heb toen lord *Selborne* daarover gesproken en zei, dat wij er van overtuigd waren, dat de jongens niets hadden misdreven. De Engelsen hebben ten slotte gezegd: Wij zullen hen onder één voorwaarde loslaten, nl. als jullie hen in militaire dienst neemt. Toen hebben wij gezegd: Dadelijk. En zo zijn zij uit de gevangenis gekomen.

23549. De **Voorzitter**: Zij zijn daarna ook van Nederlandse zijde niet erg royaal behandeld. *Ubbink* had de rang van luitenant gekregen voordat hij uitgezonden werd. Kolonel *de Bruyne* lieft in 1944, toen hij weer terug was, tegen hem gezegd: **Je** bent begonnen als sergeant en moet dus eigenlijk weer tot sergeant teruggesteld worden, maar ik wil je ook de gelegenheid geven om je oitslag te vragen. Ook *Dourlein* is weer in rang teruggesteld. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik dat tegenover deze jongelui een houding vind, die ik niet erg fraai acht.

A. Ik meen, dat zij ten slotte tot officier bevorderd zijn.

23550. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Of bedoelt u anderen?

A. Het moeten wel dezelfde zijn.

23551. De **Voorzitter**: Het kunnen geen andere personen geweest zijn. Het was in het voorjaar 1944, dat dit gebeurd is. Zij zijn in Augustus 1943 ontsnapt en het heeft met inbegrip van hun gevangenschap bij de Engelsen een aantal maanden geduurd.

A. Wat daarvan de reden kan zijn, weet ik niet meer. Heel wat maanden.

23552. De **Voorzitter**: Het kan veroorzaakt zijn doordat men hen niet volkomen vertrouwde. Zij hebben wel duidelijk aangegeven, dat het mis was, maar zij hebben hun conclusies nogal onomwonden naar voren gebracht. Aan de andere kant had men moeten bedenken, dat ontluchten uit de gevangenis te Haaren ook geen kleinigheid was.

De tegenstelling tussen M.V.T. en B.I. was, naar ik meen, ook gelegen in de persoon van de leiders van deze instituten, nl. kolonel *de Bruyne* en majoor *Somer*?

A. Geen van beiden zijn zij erg soepel. *Somer* is nogal onstuimig en *de Bruyne* is een stugge figuur. Dat boterde natuurlijk niet.

23553. De **Voorzitter**: Zij hebben elkaar nogal eens in het vaarwater gezeten, als ik hun correspondentie bekijk.

A. Ja.

23554. De **Voorzitter**: Speelde daar ook nog een tegenstelling in verband met de O.D. of is dat niet tot u doorgedrongen?

A. Ja, de O.D. is ook herhaaldelijk ter sprake gekomen, maar ik geloof niet, dat het een punt was, waardoor de kwesties tussen *Somer* en *de Bruyne* op de voorgrond kwamen.

23555. De **Voorzitter**: Hoe kwamen die dan meer op de voorgrond?

A. Die kwamen uit de telegrammen voor de dag.

De vraag was: Wat wilde de O.D. doen, wat voor taak had hij en hoe was zijn verhouding tot de andere verzetsorganisaties? Men kreeg wel eens de indruk, alsof de O.D. te veel een militair karakter droeg en de baas wilde spelen, terwijl wij van de andere kant steeds de instructie gaven, dat de diensten niet elk hun eigen gang moesten gaan en dat van de diensten van de O.D. gebruik gemaakt zou worden, evenals van de andere verzetsorganisaties.

23556. De **Voorzitter**: Hoorde de *Bruyne* bij degenen, die in dit opzicht goed op de O.D. wilden toezien, terwijl *Somer* er minder kritisch tegenover stond?

A. Ja.

23557. De **Voorzitter**: Die indruk krijgt men ook uit de correspondentie.

A. Ik geloof, dat ook *Broekman* voor de O.D. geporteerd was.

23558. De **Voorzitter**: Vermoedelijk iets meer gematigd?

A. Ja. Toen *Somer* zijn dienst overnam, is *Broekman* toch nog bij die dienst betrokken gebleven, zij het enigszins op de achtergrond. Iedereen waardeerde zijn rustige, kalme optreden.

23559. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets van belang mede te delen?

A. Ik geloof, dat wij alle punten hebben doorgelopen.

De **Voorzitter**: Mogen wij, als het nodig is, in de tweede ronde van de behandeling van dit onderwerp, die zonder twijfel nodig zal zijn, een beroep op u doen?

A. Uitstekend.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine, luitenant-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

23360. De **Voorzitter**: U hebt op 5 Februari 1942 als Minister van Marine onder u gekregen de C.I.D. (Centrale Inlichtingendienst), waarvan tot dat ogenblik tijdelijk hoofd was de heer *Derksena*, terwijl op die datum bij Koninklijk besluit als zodanig werd aangesteld de toenmalige kolonel der mariniers M. R. de *Bruyne*. Deze kolonel *de Bruyne* had u al onder u in een andere functie, nl. als hoofd van het bureau M.V.T.?

A. Zo was a.e. positie.

23561. De **Voorzitter**: Dat bureau M.V.T. is zeker kort vóór 5 Februari 1942 opgericht?

A. De juiste datum weet ik niet, maar het is geweest na de aankomst van overste *de Bruyne*. Ik heb hem laten komen op verzoek van de Minister-President om een absoluut betrouwbaar, militair bekwaam en oudere officier.

23562. De **Voorzitter**: Voor dit doel?

A. Voor het bureau M.V.T. De algemene titel was: Bureau Voorbereiding Terugkeer naar Nederland en herstel wettig gezag aldaar.

23563. De **Voorzitter**: Is hij speciaal voor dit doel uit Indië teruggeroepen?

A. Ja, voor dit bureau.

23564. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat hij toevallig in Engeland kwam?

A. Neen.

23565. De **Voorzitter**: Toen kwam daar zeer spoedig bij de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja.

23566. De **Voorzitter**: Kunt u nog even aangeven, wat de reden voor die combinatie was?

A. De reden daarvoor was, dat overste *de Bruyne* voor de voorbereiding van de terugkeer van dag tot dag inlichtingen omtrent de toestand in Nederland nodig had, zodat het aangewezen was tijdelijk ook de Militaire Inlichtingendienst onder hem te doen ressorteren. Ik weet niet zeker van wie het initiatief uitging, maar in ieder geval is iemand op het idee gekomen en heb ik het logisch gevonden.

23567. De **Voorzitter**: Toen was de Inlichtingendienst dus weer geworden een militaire dienst?

h. Van het karakter van de Inlichtingendienst weet ik niet veel. Het is een geheime geschiedenis geweest. De dienst was in elk geval voor militaire doeleinden bestemd.

23568. De **Voorzitter**: Ik zeg het, omdat er blijkbaar in 1940 bij de oprichting van de C.I.D. een grote touwtrekkerij is geweest tussen de Minister van Defensie en de toenmalige Minister van Justitie. Ten slotte is tot stand gekomen de Centrale Inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant*, welke dienst ressorteerde onder Justitie. Wij hebben daarover reeds de lezing van de heer *Dijxhoorn* gehad en zullen vanavond de mening van de heer *Gerbrandy* op dit punt wel horen. Het was echter op zich zelf een wonderlijke geschiedenis, omdat vóór 1940 de Inlichtingendienst een militaire zaak was, nl. G.S. III. Nu kwam deze dienst onder de heer *van 't Sant* en zodoende onder het Ministerie van Justitie.

Dat is nog daarom te merkwaardiger, omdat er een aantal officieren van G.S. III in Engeland was, te weten generaal *van Oorschoot*, overste *van de Plassche* en kapitein *Olifiers*. Nu ziet men gebeuren, dat deze mensen, van wie men kan zeggen, dat het vakmensen waren, hoewel ik begrijp, dat men bij C.S. III vóór 1940 niet te maken had met de problemen, zoals die in de loop van de oorlog zich voordeden, stelselmatig op de achtergrond zijn gehouden. Men heeft daar *van 't Sant* en later *Derksena* neergezet, van wie men toch ook niet kan zeggen, dat het vakmensen waren. Pas in 1944, toen de gehele zaak was misgegaan, heeft men weer teruggegrepen naar generaal *van Oorschoot*, die toen hoofd werd van het B.B.O. Kunt u daaromtrent nog iets zeggen?

A. Ik kan er alleen van zeggen, dat het hoogst verwonderlijk is, dat men *van 't Sant* plotseling in een brief tegenkomt als „major-general". Niemand begrijpt, waar die benoeming is vandaan gekomen.

23569. De **Voorzitter**: U vindt dus de gang van zaken, die ik schetste, ook wel enigszins zonderling?

A. Ja, maar ik begrijp, na uw mededeling over de touwtrekkerij, heel goed, dat het met *de Bruyne* mis moest lopen.

23570. De **Voorzitter**: In artikel 2 van het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 staat het volgende:

„Aan het hoofd van den in het vorige artikel bedoelden dienst staat, in a.e. functie van raadadviseur bij het Departement van Justitie, F. *van 't Sant*, die — naar de verhoudingen in het leger — in rang gelijk staat met een generaal-majoor.”

M.a.w. hij was dus geen generaal-majoor.

A. Ween, maar men kan zich voorstellen, dat de Engelsen over major-general praten. Dit hebben wij nooit geweten. Ik heb deze dienst maar drie maanden onder mij gehad, d.w.z. dat deze dienst toen onder mijn Departement ressorteerde. Daarna is de dienst naar Oorlog teruggegaan.

23571. De **Voorzitter**: Het bureau M.V.T. is toch onder u gebleven?

A. Neen, de Minister van Oorlog ging daarover. Ik dacht, dat dit een gevolg was van het conflict met *Rabagliatti*.

23572. De **Voorzitter**: Laten wij de zaken goed onderscheiden. Over de geschiedenis van 1940 kunt u uit eigen wetenschap niets mededelen, maar u vindt haar wonderlijk. Dan krijgen wij de toestand in het begin van 1942. Op 5 Februari 1942 was de zaak zo, dat de onder u ressorterende kolonel *de Bruyne* al enige tijd hoofd van het bureau M.V.T. was, terwijl hij dit op dat tijdstip ook werd

van de C.I.D. Nu meen ik, dat het zo is geweest, dat kolonel *de Bruyne* enige maanden later gevraagd heeft om ontheven te worden van zijn functie als hoofd van de C.I.D. als gevolg van een bepaald conflict. Misschien kunt u dat nader toelichten.

A. Het is geweest begin Mei 1942. Ik heb de brief nog, waarbij *de Bruyne* ontheffing uit zijn functie verzoekt. Ik zal hem u even voorlezen. *Lieftinck* heeft mij eerst gebracht een brief van 7 Mei 1942, gericht aan de Minister-President, met afschrift aan de Minister van Marine. De Minister-President was eigenlijk de baas van C.I.D.

23573. De Voorzitter: De C.I.D. ressorteerde toen toch onder de Minister van Marine?

A. Dat was administratief. Het waren allemaal mariniers, die werden betaald op het Departement van Marine. Er was de eerste tijd niet anders te doen dan plannen maken. In die periode was het dus een zuiver administratieve onderschikking onder de Minister van Marine, waarbij hij wel zich tot mij wendde, wanneer er belangrijke zaken waren. Dit waren altijd ruzies.

De brief over kolonel *Rabagliatti*, gedateerd 7 Mei 1942, adresseerde *de Bruyne* aan de Minister-President en de Minister van Marine.

23574. De Voorzitter: Kende u *Rabagliatti*?

A. Ja. Dat was de man van de Nederlandse sectie van S.I.S. In bijlage I vind ik een toelichting op het verhaal, dat in deze brief wordt gegeven, in de vorm van een verslag van het onderhoud, dat kapitein *Lieftinck* op 24 April 1942 in Broadway-Buildings te Londen heeft gehad met kolonel *Rabagliatti*.

Dit verslag luidt:

„Op heden, 24 April 1942, werd ik omstreeks 12.00 uur v.m. opgebeld door de secretaresse van de kolonel *Rabagliatti*, die mij verzocht namens laatstgenoemde om een onderhoud, dat zou kunnen plaats vinden ten burele van genoemde kolonel. In de mening verkerende, dat zulks betrekking zou hebben op een bepaalde operatie, voor de uitwerking waarvan dezerzijds om de bemiddeling van de kolonel *Rabagliatti* was verzocht, waarbij tevens aan de kolonel werd medegedeeld, dat kapitein *Lieftinck* was aangewezen om verdere details te regelen c.q. uit te werken, had ik enige van te voren uitgewerkte papieren bij mij.

Klokslag 15.30, de afgesproken tijd, arriveerde ik in de Broadway-Buildings, waar het bureau van de kolonel *Rabagliatti* zich bevindt. Na enige minuten gewacht te hebben, werd ik toegelaten tot een kleine spreekkamer. Onmiddellijk daarop verscheen de kolonel *Rabagliatti*, vergezeld van een luitenant ter zee R.N.V.R. Na eerst achter een schrijfbureau te hebben plaats genomen, richtte de kolonel *Rabagliatti* zich wederom op en richtte het woord tot mij.

Hij begon als volgt: „In deze crisis, waarin ik, die alles heb gedaan om een goede samenwerking te bevorderen, mij van alles heb moeten laten zeggen .....”

Ik viel hierop de kolonel in de rede, zeggende, dat ik niet de juiste man was, waartoe hij zich wendde, want dat ik meende voor heel iets anders te komen en dat ik in deze aangelegenheid niets had te zeggen of aan te horen.

De kolonel zeide, dat hij dit wist en dat hij mij verzocht datgene, wat hij te zeggen had, aan de kolonel *de Bruyne* over te brengen. Hij ging daarna door zich te beklagen over de naar zijn mening hem ten deel gevallen hoogst onjuiste behandeling.

„En nu,” zo zeide hij, „bereikt mij dit schrijven van de kolonel *de Bruyne*.” Dit zeggende legde hij een brief, door de kolonel *de Bruyne* aan hem gericht, voor mij neer. „Men verwacht na dit alles,” zo ging hij voort, „dat ik mijn hulp zal verlenen tot het afhalen van een persoon uit Nederland, een persoon, met wie ik niets te maken heb en die uitsluitend ten behoeve van de Nederlandse Regering zou moeten worden gehaald. U kunt de kolonel *de Bruyne* namens mij mededelen, dat ik deze medewerking niet wens te verlenen, tenzij hij mij zijn verontschuldigen aanbiedt. Ik verzoek u dit schrijven weer mede te nemen.”

Ik vroeg hierop aan de kolonel *Rabagliatti* of hij het niet beter achtte dit schriftelijk ter kennis van de kolonel *de Bruyne* te brengen, waarop hij antwoordde, dat hij dit niet wenste te doen.

Hierop vroeg ik hem, of de weigering, om in deze operatie zijn medewerking te verlenen, ook betrekking had op de daarmee in verband staande telegrammen. Hij antwoordde, dat hij in deze gevallen zeer zeker wist, wat zijn plicht was, en dat hij, wat betreft de telegrammen, op de oude voet zou doorgaan.

Nadat ik hem gezegd had, dat ik hem in deze aangelegenheid verder niets meer te zeggen had, was het onderhoud afgelopen.”

De brief van *de Bruyne* gaat dan verder:

„Op 7 Mei j.l. ontving ik het hierbij als bijlage 2 gaande schrijven van de kolonel *Rabagliatti* met het daarbij gevoegde bericht van een der agenten in Nederland. Dit bericht is uit Nederland verzonden op 3 Mei 1942.”

De bedoelde bijlage 2 luidt:

„War Office, Room 055 A.,
Whitehall, S.W.I.
6th May, 1942.

Dear Colonel *de Bruyne*,

Operation Cowley.

There is a chance during the next three or four days to put over a W/T Set to replace one which we have just heard has become useless. This will be done under the auspices of *Cowley*.

The Operation requires a contact on the beach and it is obviously greatly desirable that the contact should be a Dutchman. I am therefore detailing Lieut. *Hazelhoff Roelfzema* to accompany the expedition and make the contact.

You are doubtless aware that *Hazelhoff Roelfzema* and *Cowley* (before the latter's departure) discussed many aspects of future beach contacts and each of them has the confidence of the other.

Yours sincerely,
w.g. *Rabagliatti*.”

Dan komt het kopietelegram. Het gaat over *Vorrink*, die vraagt om hem niet te laten komen. Het heeft natuurlijk in zoverre niets met de zaak te maken.

„Van een Agent in Holland.

Copie telegram, ontvangen van den Col. *Rabagliatti* op 7-5-1942.

Vorrink wishes following to be reported to the Government:

„Co-operation on a broad basis has just been attained for the time of a Government vacuum which will be caused by reversal due to his part in the preparations. It is generally thought that it is not advisable for him to leave the country at present. Also objections to his not being present during difficult times which will be experienced during time of reversal.

Also to carry out other tasks replacement difficult so that departure would cause great inconvenience. Necessity of contact with the other side mutual information important for good co-operation strongly appreciated.

He requests urgently that informer here should be fetched away who can tell you of the organizations plans. He can also inform you about the conditions and affairs of the Fatherland.

I suggest that after the Government has heard the informer they should then let me know if they still want either *Vorrink* or an other politician to come over.”

Dit is een belangrijk telegram. *De Bruyne* heeft blijkbaar direct getracht iemand daarvoor weg te sturen en dat is door *Rabagliatti* tegengewerkt.

„In genoemd schrijven deelde de kolonel *Rabagliatti* mij mede, dat hij de vervanger van den heer *Vorrink* zal doen ophalen (waaruit ik vermeen te mogen concludeeren, dat zijn oorspronkelijke bezwaren tegen het uitvoeren van opdrachten voor de Nederlandsche Regeering thans niet meer bestaan) en dat hij hiervoor gebruik zal maken van luit *Hazelhoff Roelfzema*.

Op den voormiddag van 7 Mei j.l. vervoeegde de heer van 't Sant zich bij mij met de mededeling, dat de kolonel *Rabagliatti* bovengenoemd plan had, en hem had gevraagd hoe hij hierover dacht.

De heer van 't Sant deelde mij mede, mij hiervan alleen maar in kennis te willen stellen, ter voorkoming, dat bij mij de gedachte zou post vatten, dat hij achter mijn rug om zich met deze aangelegenheid zou hebben bemoeid. Ik heb den kolonel *Rabagliatti* geantwoord als in bijlage 3 vermeld.”

Dit antwoord luidt:

„7th May 1942.

Dear Colonel *Rabagliatti*,
re your letter No. 0096 dated 6th May 1942.
Operation Cowley,

1. I am very glad to hear that you do not object anymore to the fetching from Holland of a man, whom you do not know,

and who only is to be brought to this country on behalf of the Netherlands Government.

Your announcement with respect to that, to Major *Lieftinck* on 24th April '42 at about 4.30 p. m., had indeed shocked me greatly.

2. I therefore welcome very much the fact, that the first possible favourable chance will be used for fetching the person concerned.

3. I am quite willing to contribute and to give all necessary help, as well as to appoint the Dutchman who is to be charged with the task of establishing the necessary contact on the beach.

4. As I have already informed you some time ago, Lieutenant *Hazelhoff Roelfzema* has been dismissed from the Neth. C.I.D. for reasons known to you.

Notwithstanding the advantages which you think are attached to *Hazelhoff Roelfzema*, I may request to detail for the carrying out of this mission somebody, whom the Neth. C.I.D. thinks is suitable and has confidence in.

Specially where a mission of great importance for the Netherlands Government is concerned, I am of the opinion that I have to protest most decidedly against the fact, that for the operation, without previous consult with me you appoint a man, who is considered entirely unsuitable by the Head of the Netherlands C.I.D.

5. Will you be kind enough to let me know, whether you agree with my proposal, in which case I shall appoint Maj. *Lieftinck* for the settling of all further details.

Yours sincerely,
M. R. de Bruyne."

Vervolgens staat in de brief van *de Bruyne*:

„5. Ik heb colonel *Rabagliatti* geantwoord als in bijlage 3 vermeld. Ik ben van meening, dat het voor een hoofd C.I.D. onmogelijk is zich een handelwijze als die van colonel *Rabagliatti* te laten welgevalen en acht het meer dan onverantwoordelijk, dat hij voor een dergelijke belangrijke taak vermeent gebruik te mogen maken van een Nederlander, die door mij uit den dienst der C.I.D. werd ontslagen."

Dan krijgen wij een brief van 8 Mei 1942, nu aan Zijne Excellentie de Minister van Marine, luidende:

„Ik heb de eer uwer Excellentie het volgende mede te deelen.

Bij mijn schrijven van 7 Mei 1942, No. B.V.T. Tel./5 bood ik u een dossier aan betreffende de onderneming, welke colonel *Rabagliatti* een dezer dagen zal doen uitvoeren met gebruikmaking van de diensten van den reserve-luitenant *Hazelhoff Roelfzema*.

Zooals uit de bij genoemd dossier gevoegde bijlage no. 3 moge blijken, heb ik aan colonel *Rabagliatti* medegedeeld, dat ik mij beslist verzet tegen gebruikmaking van een Nederlander, die door mij uit den C.I.D. was ontslagen en die ik ongeschikt acht om een dergelijke verantwoordelijke taak uit te voeren.

Thans bereikt mij het antwoord van colonel *Rabagliatti* (hetwelk als bijlage hierbij gaat), waaruit mij blijkt, dat de Minister-President toestemming heeft verleend tot het aanwijzen van den heer *Hazelhoff Roelfzema*, hetgeen door den heer *van 't Sant* aan colonel *Rabagliatti* zou zijn medegedeeld.

Hoewel ik, gezien mijn ervaringen met genoemden colonel *Rabagliatti*, het niet uitgesloten acht, dat hij ook hier weer een „halve waarheid zegt, die in feite een volledige onwaarheid inhoudt", vermeen ik toch, dat hiermede wel het uiterste is bereikt, dat ik mij in mijn functie als waarnemend hoofd C.I.D. mag laten welgevalen.

Ik moge uwer Excellentie beleefd verzoeken wel uwe bemiddeling te willen verlenen, opdat ik worde voorgedragen tot ontheffing uit de functie van waarnemend hoofd C.I.D. op eigen verzoek."

Het afschrift van de brief, waarop in het zoëven genoemde schrijven wordt gedoeld, luidt:

„Dear colonel *de Bruyne*,
I have your letter B.V.T./Tel./4 of 7th May, of which you have sent me the carbon copy.

The position as outlined to major *Lieftinck* on the day you mention has not been changed in any way. I hoped I had made it clear to you in my letter of yesterday that an operation was necessary to send replacements to existing Agents and, in these circumstances, we would arrange to attempt to fetch the substitute for *Vorrink*.

I note and thank you for your offer of assistance which will be passed on to our Naval Section.

Regarding Lieut. *Hazelhoff Roelfzema*, I regret to note you still find reasons for disapproving of this Officer, although the reasons are not known to me. It may interest you to know that yesterday I requested the view of your Prime-Minister through major-general *van 't Sant*, and I have the latter's twice-repeated assurance that professor *Gerbrandy* approves of Lieut. *Hazelhoff Roelfzema's* mission and agrees that he stands out in the special circumstances as being the most suitable person to accompany the expedition.

In view of your Prime-Ministers agreement, I am proceeding with the arrangements already outlined to you.

Yours sincerely,
w.g. col. *Rabagliatti.*"

De Bruyne heeft daar natuurlijk ernstig aanstoot aangenomen. Hij heeft zich bij mij beklaagd en ik heb het bij de Minister-President naar voren gebracht. Wij hebben een bespreking gehad met *Rabagliatti*, waarin ik heb gezegd, dat het een onhoudbare situatie was. In die periode — maar dit weet ik niet precies meer — had ik van kolonel *de Bruyne* een ongetekende kopie gekregen van wat hij noemde een gentleman's agreement tussen de Nederlandse en de Engelse Secret Service. Deze luidt als volgt (ik zal het langzaam voorlezen, want het is zeer merkwaardig):

„1. Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* will take the Oath of Secrecy to the English and Dutch Services if, in future, they work, from each side, in absolute accordance with one another, also, that they know implicitly everything that is done by the English, Dutch and other Nationalities in the Netherlands.

2. That only when no agreement is reached between colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant*, should they ask decisions of their respective Governments."

Er blijkt mijns inziens uit, dat er een tweemanschap is, dat alle macht heeft.

„3. That all proposals from the Chief of the Dutch Intelligence Service should be set before Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* for advise.

4. That no other person intervenes between the Ministers and the Chief of the Dutch Intelligence Service except Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant*.

5. That direct contact between Colonel *Rabagliatti*, *van 't Sant* and the Chief of the Secret Service must be permitted."

Hier gaat mijns inziens de gehele Nederlandse Regering er dus zelfs uit.

„6. That Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* must be allowed to take decisions."

Ik heb het van *de Bruyne* en er staat geen handtekening onder, maar het maakt de indruk, dat dit wel degelijk is, wat men noemt, een gentleman's agreement tussen deze twee heren. Hiermede werd de Regering dus praktisch helemaal uitgeschakeld.

23575. De Voorzitter: Weet u ook, uit welke tijd dit is?

A. Het staat er niet op.

23576. De Voorzitter: Het is ook mogelijk, dat dit is uit een vroegere periode.

De heer *Hoogcarspel*: Dat is niet waarschijnlijk.

A. In verband met punt 4 moet de Chief of the Dutch Intelligence Service een ander zijn geweest dan *de Bruyne*. Misschien is het *Derksema* geweest?

23577. De Voorzitter: *Derksema* heeft vanmorgen hier verklaard, dat na zijn optreden als tijdelijk hoofd van de C.I.D. de heer *van 't Sant* zich niet meer bemoeide met de Inlichtingendienst. Dit heb ik hem gevraagd. Op 14 Augustus 1941 was *van 't Sant* als hoofd van de Inlichtingendienst afgetreden. Ik heb *Derksema* ten overvloede nadrukkelijk gevraagd: Heeft *van 't Sant* er zich niet meer mee bemoeid? *Derksema* zei: Neen, hij heeft er zich niet meer mee bemoeid.

A. Dit stuk hebben wij nu zwart op wit. *De Bruyne* moest mij inlichten. Ik wist helemaal van niets. In ieder geval heeft *van 't Sant* ongetwijfeld nog een rol gespeeld in de periode, dat *de Bruyne* de C.I.D. had.

23578. De **Voorzitter**: *De Bruyne* heeft u dit dus overhandigd, niet als een stuk van historische betekenis, maar als een stuk van actuele betekenis?

A. Het kan wel van enige maanden vóór zijn optreden als waarnemend chef C.I.D. zijn.

Ik zou dit *de Bruyne* op de man af vragen, want hij is absoluut betrouwbaar. Ik ben er haast zeker van, dat *Rabagliatti* dit stuk heeft gebruikt om te zeggen: Wat willen jullie toch met het uitzenden van je eigen agenten? Als er agenten weg te sturen zijn, zal ik het wel doen.

U weet natuurlijk, dat wij de jongens, die uit de Patriotic School kwamen, helemaal niet zagen. Als een jongen geschikt was om eventueel later agent te zijn, dan werd hij er uitgepikt vóór zijn vrijlating en niemand wist, dat hij er was.

De dienst van de C.I.D. is naar het Departement van Oorlog (toen beheerd door Minister van *Boeyen*) teruggegaan, naar aanleiding van een ernstig verschil van mening, dat ik — als gevolg van een klacht van luitenant-kolonel *de Bruyne* — met kolonel *Rabagliatti* had.

Ik heb in het bijzijn van onze Minister-President zeer scherp tot *Rabagliatti* gezegd, dat ik meende, dat *de Bruyne* groot gelijk had zich te verzetten tegen een z.g. samenwerking, waarbij *de Bruyne* zich eenvoudig had neer te leggen bij de beslissingen van *Rabagliatti*, niets wist van het al of niet gelukken van het werk van agenten-Nederlanders, niets wist van hun ervaringen, ja, zelfs ondervond, dat aan teruggekeerde agenten door *Rabagliatti* werd belet rapport uit te brengen aan hem als hoofd van de Nederlandse Inlichtingendienst.

23579. De **Voorzitter**: U doelt hier waarschijnlijk op het geval *Tazelaar—Dogger*. Is dat in dezelfde tijd geweest?

A. Ik geloof het wel.

Ik geloof, dat een voornaam bezwaar van *de Bruyne* tegen *Nazelhoff Roelfzema* was, dat deze in plaats van hem te rapporteren, wat er gebeurd was, zich eenvoudig onder de vleugelen van *Rabagliatti* schaarde, waardoor *de Bruyne* waarschijnlijk dacht: Als die man naar de overkant gaat, horen wij weer niets, dan blijft het allemaal onder *Rabagliatti*.

In die bespreking bleef *Rabagliatti* op het standpunt staan, dat de Britten alle hulpmiddelen verschaften, de hele agentendienst dreven, alle ervaringen verzamelden en geheim hielden, de beslissing hadden over de uitvoering en de rapporten over het resultaat in ontvangst namen. Alleen zei *Rabagliatti* toe aan *de Bruyne* wel te zullen geven, wat hij meende, dat voor de Nederlandse Inlichtingendienst van belang was. Dat was volkomen onvoldoende. Daerover is gesproken. Ik bleef op het standpunt staan, dat het onaanvaardbaar was, en toen ik dit stuk had zei ik: Dit is helemaal onaanvaardbaar, dit is het vasthouden aan de oorspronkelijke opzet: de zaak in handen van *Rabagliatti* en de Engelsen te houden. Aan de andere kant begreep ik, dat de Minister-president er lelijk tussen zat, want wanneer *Rabagliatti* niet medewerkte, gebeurde er helemaal niets meer, ten minste wanneer hij niet in Engelse Regeringskringen voldoende attaché's had om daarmee *Rabagliatti* te dwingen. Ik begreep dus zeer goed, dat de Minister-president rekening moest houden met de mate, waarin *Rabagliatti* door de Britse Regering werd gesteund. Ik was dan ook niet verwonderd, dat, blijkbaar ter wille van de samenwerking met *Rabagliatti*, die waarschijnlijk de Engelse macht over de hulpmiddelen heeft uitgebuit, de Inlichtingendienst weer terugging naar Oorlog en bovendien een verandering gebracht werd in de werkwijze van kolonel *de Bruyne*, die voortaan niet met *Rabagliatti* maar met de Britse brigadegeneraal *Gubbins* zou samenwerken.

23580. De **Voorzitter**: Was deze het hoofd van S.O.E.?

A. Ik geloof, dat hij ook van de Britse Secret Service was.

23581. De **Voorzitter**: Weet u precies het tijdstip, waarop die samenwerking met S.O.E. is begonnen? Het moet omstreeks Juni 1942 geweest zijn.

A. Dat kan uitkomen. Dit is in Mei geweest. Het verwonderde mij, dat u zoëven zei, dat *de Bruyne* daarna onder mij zou hebben gestaan bij M.V.T.

23382. De **Voorzitter**: Wij hebben van het Kabinet van de Minister-president een korte samenvatting van de Koninklijke besluiten in zake de Inlichtingendienst en wat daarmee samenhangt, gekregen.

Het is mogelijk, dat daarin een hiaat zit. Hier staat, dat bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 de toenmalige kolonel der mariniers M. R. *de Bruyne* werd aangesteld als tijdelijk hoofd van de C.I.D., en er wordt bij gezegd, dat *de Bruyne* hoofd was van het bureau M.V.T. Tevens werd bepaald, dat de C.I.D. tijdelijk zou ressorteren onder de Minister van Marine. Dus, zoals het hier staat, had kolonel *de Bruyne* twee bureaux, nl. de C.I.D. en de M.V.T., onder zich, beide ressorterend onder de Minister van Marine. De C.I.D. gaat dan op een gegeven ogenblik terug naar een ander Departement. U zei: naar Oorlog. Ik had echter begrepen, dat de heren *Lovink* en *Warners* zich er toen eerst mee bezig hebben gehouden; daarna kwam op 28 November 1942 de oprichting van het B.I., dat inderdaad onder Oorlog ressorteerde. Bent u daarmee misschien niet in de war?

Ik had nl. dit beeld gekregen, dat, toen de heer *de Bruyne* ontheffing kreeg, er tijdelijk geen hoofd is geweest, maar de heren *Lovink* en *Warners* de zaken lopende hebben gehouden. Ik heb hier een rapport van 10 September 1942, waarin een aantal personeelskwesties door deze heren worden behandeld. Op 28 November 1942 komt dan het Koninklijk besluit tot oprichting van het B.I., dat ressorteert onder de Minister van Oorlog. Het lijkt mij dus waarschijnlijk, dat de C.I.D. in de tussenphase niet bij de Minister van Oorlog is geweest.

A. Vermoedelijk wel dood geweest is.

23583. De **Voorzitter**: Of onder curatele heeft gestaan van de heren *Lovink* en *Warners*. Nu wordt in deze voorstelling van zaken alleen de C.I.D. uit Marine gelicht, maar ik heb nergens gelezen, dat M.V.T. ook bij Marine wegging. Dat blijft onder kolonel *de Bruyne*.

A. Ja, maar de kolonel ging zelf naar Oorlog, want hij is inspecteur van de Nederlandse troepen geworden.

23584. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* had in Februari 1942 twee functies, nl. hoofd van M.V.T. en hoofd van de C.I.D. Hij raakt de functie van hoofd van de C.I.D. kwijt, maar blijft hoofd van M.V.T. Heeft hij dan daarnaast nog een andere functie gekregen?

A. Ja, maar later. U kunt het het best aan hem zelf vragen. Ik heb nog eens een brief van hem gehad in November 1942, waarin hij vroeg of hij terug mocht komen onder het Deuarterement van Marine om bij het korps Mariniers waarnemend chef te worden. Het was een verzoek aan de Minister van Oorlog, waarvan hij mij een afschrift stuurde met het verzoek het eventueel te steunen, omdat hij meende goed werk te kunnen doen als hoofd van het korps Mariniers. In November 1942 stond hij dus in ieder geval nog onder Oorlog.

23585. De **Voorzitter**: De vraag is dus: waarom is het bureau M.V.T. met kolonel *de Bruyne* naar Oorlog gegaan, want dat behoefde niet noodzakelijk uit de geschiedenis met de C.I.D. voort te vloeien.

A. Het lag wel in de rede. Militair Gezag behoorde altijd tot de Landmacht en omdat het een kolonel der Mariniers betrof ...

23586. De **Voorzitter**: Maar dat bleef hij toch?

A. Ja, ik zou niet weten of hij later door Oorlog of door Marine is betaald, maar oorspronkelijk was het zo, dat hij viel onder de begroting van Marine, dat hij een bureau zou opbouwen, waarbij het het eenvoudigste was — administratieve kwesties telde men toen niet zo zwaar — hem bij de Marine te boek te laten lopen. Zodra er in het M.V.T. echter in de werkelijke zin van het woord militaire aangelegenheden en herstel wettig gezag bij te pas kwamen, kwam de landmacht op de proppen.

23587. De **Voorzitter**: Kan ik het dan zo formuleren, dat in de zomer van 1942, onafhankelijk van de gebeurtenissen met de C.I.D., die wij zoëven hebben besproken, het bureau M.V.T. met kolonel *de Bruyne* naar Oorlog is overgegaan en daar gebleven is?

A. Ja.

23588. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat uw bemoeiingen hiermede van betrekkelijk korte duur zijn geweest en geculmineerd hebben in het conflict met *Rabagliatti*, dat wij zo iuist behandeld hebben?

A. Ja, en ik vind het buitengewoon onbillijk, dat, naar ik van een illegaal werker heb gehoord, kolonel *de Bruyne* zou worden beticht deel gehad te hebben aan de fouten, gemaakt in het England-Spiel, terwijl hij er, naar mijn vaste overtuiging, niets aan kon doen.

23589. De **Voorzitter**: Wilt u dit misschien nader adstrueren?

A. Wat het zogenaamde England-Spiel betreft, daarover heb ik alleen na de bevrijding gelezen, wat de couranten schreven. Mij is door een groot illegaal werker onder vier ogen gezegd, dat de toenmalige kolonel *de Bruyne* in zijn kring werd aangezien als verantwoordelijk voor gemaakte fouten bij de uitzending van agenten. Voorlopig kan ik dit absoluut niet aannemen. Uit de enkele maanden, dat ik met hem als hoofd M.V.T. te maken had, weet ik, dat *de Bruyne* uitermate consciëntieus werkte, maar zeer afhankelijk was van het Engelse technische apparaat, dat krampachtig in Engelse handen werd gehouden. De bedoeling was kennelijk, dat het laatste woord omtrent al of niet uitzending, keuze der agenten e.d. van Britse kant zou moeten komen. Een der klachten van *de Bruyne* legen *Rabagliatti* in Mei 1942 bestond juist daarin, dat pogingen om, door het uitzenden van een verbindingsman naar Nederland, het onmisbare contact tot stand te brengen onmogelijk werden gemaakt, terwijl wél buiten hem om pogingen daartoe in het werk werden gesteld. Alleen daarom reeds zouden eventuele fouten bij de uitzending van agenten vóór Mei 1942 zeker niet aan *de Bruyne* kunnen worden aangewreven. Ik weet het niet zeker, maar het zou mij, gegeven de Britse geheimzinnigheid op dit punt, uitermate verwonderen, als in een latere periode *de Bruyne* wél zeggingsmacht over het technische apparaat tot uitzending en terughalen van agenten gehad zou hebben. Is mijn vermoeden, dat dit niet principieel veranderd zal zijn, juist, dan kan *de Bruyne* m.i. niet tot scape-goat worden gemaakt voor door anderen eventueel gemaakte fouten.

Dit laatste kan ik niet precies beoordelen. Met *Gubbins* ging het, naar hij mij zo toevallig vertelde, veel beter dan met *Rabagliatti*.

23590. De **Voorzitter**: Wij blijven altijd nog zitten met dit probleem, dat B.I., opgericht op 78 November 1942, en B.B.O., dat werd opgericht op 15 Maart 1944, er wel in zijn geslaagd een bijna gelijkwaardige positie te krijgen tegenover de Engelse dienst, nl. S.I.S., resp. de gereorganiseerde Nederlandse sectie van S.O.E., terwijl de kolonel *de Bruyne* daarin niet is geslaagd.

A. Is het niet mogelijk, dat dit voor de Engelsen in die tijd van groot belang werd? In 1942 was van een reversal absoluut nog geen sprake. De Engelsen waren in 1942 algemeen bezorgd, dat zij het niet zouden kunnen volhouden. Er was geen kwestie van, dat enigerlei inval zou worden gedaan in Nederland. Later was er wel reden voor hen om samen te werken.

23591. De **Voorzitter**: Dit gaat misschien wel op voor het B.B.O., opgericht op 15 Maart 1944, dat bovendien ging samenwerken met de gereorganiseerde sectie van S.O.E. Men had gezien, dat het op de tot dat moment gevolgde manier was misgelopen. Dit geldt echter niet voor het Bureau Inlichtingendienst, dat er reeds in November 1942 in was geslaagd op voortreffelijke wijze te gaan samenwerken met de Engelse dienst S.I.S., die toen onder leiding stond van *Cordeaux* en van *Seymour* voor wat betreft de Nederlandse sectie van S.I.S. Dit ging heel goed.

A. *Rabagliatti* moest er eerst uitgelicht worden.

23592. De **Voorzitter**: Die was weg. Toen was het *Seymour*. Toen ging het goed.

A. Naar mijn gevoelen zijn het veelal persoonlijke dingen, die de uitkomst bepalen. Ik kan mij voorstellen, dat, toen *Rabagliatti* weg was, er op een gegeven moment een andere geest heerste. Ik heb uit de verhalen begrepen, dat de grote fouten al in de eerste periode voorkwamen, en in die eerste periode kon *de Bruyne* er niets aan doen.

23593. De **Voorzitter**: Zou ook niet medegewerkt hebben het feit, dat *de Bruyne* en *Lieftinck*, missende elke vakkennis op dit gebied, wel erg gehandicapt waren, wanneer zij tegenover de Engelsen iets wilden bereiken? Want goed optreden is een belangrijk ding, maar iets van de zaak weten is dat ook.

A. Men had niemand, die op dit gebied geverseerd was.

23594. De **Voorzitter**: Men had de officieren van G.S. III, die er buiten gelaten zijn. De resultaten van wat er gebeurd is, liggen er.

A. Dat begrijp ik niet.

23595. De **Voorzitter**: De resultaten van wat er bereikt is onder dit bureau: al die gevangen parachutisten en gefusilleerde mensen zijn er toch maar.

A. Van welke tijd?

23596. De **Voorzitter**: Van de tijd van het England-Spiel, van 1942 en 1943.

A. Wij hebben het nu over het feit, of die in Engeland aanwezige G.S. 111-officieren, die soortgelijk werk al gedaan zouden hebben, — dat waren *van Oorschot*, *van de Plassche* en *Olifiers* —, inderdaad de aangewezen mensen waren om weer de Inlichtingendienst op te zetten. Dat zou ik nooit gedaan hebben. Ik vind, dat er onder *van de Plassche* — ik ga af op wat ik er allemaal van gehoord heb; ik heb het niet gezien — grote fouten zijn gemaakt. Ik heb gehoord, dat *van de Plassche* tot op het laatste moment geen ogenblik heeft geloofd aan een inval van de Duitsers in Nederland, ondanks de berichten van overste *Sas*, enz. Maar een inlichtingendienst behoort te denken aan de ernstigste mogelijkheid.

23597. De **Voorzitter**: Waarom heeft men in Londen in dit geloof verkeerd? Bestond die opvatting reeds in 1940? Later heeft *Somer* te Londen een rapport geschreven over de toestand op het algemeen hoofdkwartier in de Meidagen, zoals hij die als lagere officier heeft waargenomen. Deze zaak is voor de Enquêtecommissie uitvoerig behandeld en over dat rapport zijn enkele opmerkingen gevallen. Te voren had *Somer* daarover al een en ander te horen gekregen van de zijde van een commissie van onderzoek, die door de Minister van Oorlog na de bevrijding is ingesteld.

A. Wij hebben het nog steeds over de vraag of de keuze van de personen anders had moeten zijn en of wij hadden moeten kiezen *van Oorschot*, *van de Plassche* en *Olifiers*. *Olifiers* ken ik vrij goed. Hij is van zijn vak candidaat-notaris. Van *van de Plassche* dachten wij toen allemaal, dat hij grovelijk gefaald had bij de inlichtingendienst in Nederland. Generaal *van Oorschot* was in die periode zeer reumatisch en leek een te oude man. Ik heb er in zoverre niets mee te maken waarom *van Oorschot* c.s. niet zijn gebruikt; mij is gevraagd: Hebt u geen betrouwbare, oudere officier? Ik vond, in die tijd speciaal, een van de allerbelangrijkste dingen: betrouwbaarheid. Het moest zijn een vent, die het ook zou zeggen, als het anders was dan het werd voorgesteld, en daar is *de Bruyne* het type voor.

23598. De **Voorzitter**: Dat wil ik in geen enkel opzicht betwisten.

A. U twijfelt blijkbaar wel aan zijn soepelheid ten opzichte van de Engelsen. Ik geloof, dat het meer in *Rabagliatti* lag.

23599. De **Voorzitter**: Minister *Dijxhoorn* heeft verklaard, dat, toen hij die touwtrekkerij met Minister *Gerbrandy* had, hij ook op het standpunt stond, dat deze zaak onder Oorlog hoorde en dat hij er de mensen voor had, maar dat hielp allemaal niets. Mijnheer *van 't Sant* had uitgemaakt, dat het geval bij Justitie moest horen en zo geschiedde het.

A. Ik moet zeggen, dat mijn idee van de zaak er niet veel helderder op geworden is.

23600. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets mede te delen, dat kan bijdragen tot een verheldering van ons inzicht?

A. Ik zou nog dit willen zeggen. Het was in een periode van zeer nauwe samenwerking met de British Admiralty met het oog op the Battle for the Atlantic, dat luitenant ter zee *van Hamel* zich bij mij liet aandienen en zei, dat hij zich bereid had verklaard naar Holland te gaan om contact voor de British Secret Service op te nemen. Ik zei: je bent afgeoeft onderzeeboot-officier, ik voel er niets voor je te laten gaan. Wij hebben twee onderzeeboten, de O 13 en O 72 verloren, ik heb je hard nodig voor de onderzeedienst. Hij zei: het is zo geweldig belangrijk! Hij was er enthousiast voor. Ik had veel respect voor zijn heldhaftigheid. Het was een held. De zaak is toen doorgedaan. Hij zei: Over twee maanden ben ik weer terug.

Ik moet alleen contacten leggen. Wanneer de zaak werkt, word ik teruggehaald en kan ik op een onderzeeboot dienen. De zaak was al in een definitief stadium. Dat was het ergerlijke van de werkwijze van *Rabagliatti* en zijn kornuiten. De mensen werden door hem in het geheim van te voren bewerkt. Het liep niet over Nederlandse autoriteiten. Ik stond voor een fait accompli. *Rabagliatti* had een school voor parachutisten en hij had de macht in handen ten aanzien van secret service-werk. Ergerlijk is het misbruik, dat daarvan in de eerste tijd is gemaakt.

23601. De heer Hoogcarspel: Hebt u dat zogenaamde gentleman's agreement wel eens gebruikt? Hebt u wel eens op het feit gewezen?

A. Ik heb het de Minister-President laten weten.

23602. De heer Hoogcarspel: Verder niet?

A. Neen. Het kon niet worden beschouwd als authentiek voor de Engelsen, want er stond geen handtekening onder. Er staan ook taalfouten in.

23603. De heer Hoogcarspel: Dat kan van de copie zijn. Wie zou op een gegeven moment van zo'n stuk gebruik kunnen maken? Dat zou de vijand van *Rabagliatti* of van *van 't Sant* hebben kunnen doen om daardoor hun positie onmogelijk te maken. Daarom interesseert het mij of u het gebruikt hebt en of het door *Rabagliatti* of door *van 't Sant* is betwist.

23604. De heer Koersen: Kende de heer *Gerbrandy* dit stuk ook?

A. Ik zou mij zeer vergissen, als ik het in die enigszins heftige bespreking niet had aangehaald. Dit heeft mij zeer sterk getroffen.

23605. De heer Hoogcarspel: Als de Minister-President dit stuk gekend heeft, lijkt het mij bijna onmogelijk, dat hij geen stappen tegen *van 't Sant* zou hebben ondernomen.

A. Dat weet ik niet.

23606. De Voorzitter: U heeft dus, als ik het goed heb begrepen, nadat ook het bureau M.V.T. naar Oorlog was gegaan, met de Inlichtingendienst niets meer te maken gehad?

A. Neen.

23607. De Voorzitter: Heeft u — dit zou ik nog even willen verifiëren — in Londen wel eens vernomen, dat de zaak zo hopeloos mis was gegaan? Of drong dit niet door buiten de kring van de zeer na betrokkenen?

A. Neen. Zelfs het feit van het England-Spiel — dus dat het alleen de tegenpartij was, die hier antwoordde — heb ik nooit geweten.

23608. De Voorzitter: Het is in zoverre merkwaardig, dat u dit ook in het Kabinet nooit gehoord heeft.

A. Met de geheime dienst waren zo grote belangen gemoeid, dat niemand daarin werd gekend.

23609. De Voorzitter: Men kan dus aannemen, dat de kennis hiervan is beperkt gebleven tot de Minister van Oorlog en de Minister van Algemene Oorlogvoering, in casu de Minister-President?

A. Ja.

23610. De Voorzitter: En misschien de Minister van Buitenlandse Zaken?

A. Ik zou het niet denken.

23611. De heer **Algera**: U heeft zoëven een oordeel gegeven over de heren van G.S. III. Heeft u ook een oordeel over de heer *van 't Sant*?

A. Daarover heb ik geen oordeel. Hij is voor mij een mysterieuze figuur.

23612. De heer Hoogcarspel: In de door u geciteerde stukken staat, dat *Rabagliatti* weigerde medewerking te verlenen aan het afhaken van de heer *Vorrink*. De gedragingen van *Rabagliatti* waren dus te vreemder, omdat het voorstel tot het uitvoeren van de onderneming zijn oorsprong vond in het verzoek van *Rabagliatti* zelf.

A. Het staat er, maar ik weet er niet meer van dan u. De enige verklaring lijkt mij — maar het is een veronderstelling —, dat *Rabagliatti* — die het plan het eerst opperde en het wilde doen uitvoeren — omdraaide, toen hij zag, dat kolonel *de Bruyne* het wilde doen. Het is, naar mijn mening, voor hem een persoonlijke machtskwestie geweest.

23613. De heer Hoogcarspel: U weet hier dus niets van?

A. Van de feiten zelf weet ik niets. Waarom *de Bruyne* eigenlijk zo tegen *Hazelhoff Roelfzema* was, weet ik ook niet. Men moest de zaak aan mensen opdragen, die men vertrouwde, en afwachten of zij de goede agenten uitpikten.

23614. De Voorzitter: Het kwam eigenlijk hierop neer, dat *Hazelhoff Roelfzema* is aangekomen, overvloeiende van enthousiasme en goede wil, maar, zoals hij in zijn rapport heeft gezegd, bij *Derksema* niet het juiste begrip ontmoette. Hij heeft zich toen van de Nederlandse dienst, waar hij ten slotte toch als officier bijhoorde, niets meer aangetrokken. Dat is de figuur.

A. Dat zal de figuur zijn. Dat heeft bij een man als *de Bruyne*, die allereerst militair is, tot moeilijkheden geleid.

23615. De Voorzitter: Ik geloof, dat men zelfs nog geprobeerd heeft *Hazelhoff Roelfzema* voor de kriegsraad te brengen. In het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* is het gesust; toen is hij — geloof ik — bij de R.A.F. gekomen. Zó is het opgelost.

Er zijn al in de eerste tijd een paar van die pogingen gedaan om mensen naar Engeland over te brengen. Eerst ging het om *Wiardi Beckman* en later om *Vorrink*. In beide gevallen heeft blijkbaar *Rabagliatti* een rol gespeeld. Ik kan mij niet voorstellen, dat *Rabagliatti* zoveel interesse had voor zuiver Nederlandse kwesties, dat hij dit uit eigen initiatief zou hebben gedaan. Het is ook kennelijk niet gekomen van de Nederlandse dienst, althans niet van de heer *Derksema*. Nu rijst de vraag, waar het dan wel vandaan gekomen is. Het kan natuurlijk heel goed zijn, dat het van de Regering of één van de Ministers gekomen is. U herinnert zich ook niet, dat deze kwesties in het Kabinet zijn bekeken? Is een soortgelijke kwestie bij uw weten ook niet aan de orde geweest?

A. Neen. Ik geloof echter, dat het eigenlijk alleen de Minister-President bekend was.

23616. De Voorzitter: Het zou mogelijk kunnen zijn, dat deze kwesties besproken zijn.

A. Men moest voorzichtig zijn, want er zaten in Londen een aantal Duitse agenten. Als twee het wisten, was het eigenlijk al te veel.

23617. De Voorzitter: De berichten, die men hierover leest — ik heb het nog niet kunnen verifiëren —, wekken de indruk, dat de overkomst van *Wiardi Beckman* inderdaad een politieke betekenis had. Men zegt b.v., dat het de bedoeling was, dat hij Minister zou worden. Als dat inderdaad het geval was, kan men het zich voorstellen, dat zo'n kwestie, afgezien van de technische uitvoerbaarheid, in het Kabinet besproken zou zijn.

A. Dat heb ik nooit bemerkt.

De Voorzitter: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik te vragen had. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

J. Th. FURSTNER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 JULI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen, en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit f.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,
oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Voorzitter van Ce Raad van Ministers.

Hij legt de eed af als getuige.

23618. De **Voorzitter**. Het probleem, waarmee wij ons de laatste dagen hebben beziggehouden, is aangeduid in punt f van het Enquêtebesluit als: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daarbij speelt, gelijk vrij algemeen bekend is, het England-Spiel een grote rol.

Ik zou graag, om te beginnen, de ontwikkeling van de inlichtingendiensten in Londen met u willen doorlopen, omdat te dien aanzien enige problemen in onze verhoren zijn gerezen, waaronder in het bijzonder een probleem, dat reeds in de aanvang naar voren is gekomen.

Ik heb voor mij een schrijven van de Minister-President, die een uiteenzetting geeft van de opeenvolgende diensten, die er zijn geweest, met vermelding van de Departementen, waaronder zij ressorteerden. Net is mij uit verschillende verhoren gebleken, dat die uitzetting niet volledig is en er enige correcties op moeten worden aangebracht.

Volgens deze gegevens werd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 opgericht een Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.), onder leiding van de heer *van 't Sant*, welke dienst ressorteerde onder de Minister van Justitie. Daarna is gekomen het Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941; de heer *van 't Sant* verdween als hoofd van de C.I.D. en als tijdelijk hoofd werd aangewezen mr. *Derksema*; hij ressorteerde onder Binnenlandse Zaken. Bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 werd mr. *Derksema* ontheven van zijn functie en werd diens functie tijdelijk opgedragen aan de heer *de Bruyne*, die reeds hoofd van een ander bureau, het bureau M.V.T., was.

Wat niet in deze gegevens wordt vermeld en wat ons intussen is gebleken, is, dat kolonel *de Bruyne* reeds in Mei 1942 door een conflict, dat hij had met *Rabagliatti*, en door enige moeilijkheden daaromheen, ontheffing van zijn functie als hoofd van de C.I.D. heeft gevraagd, zodat alleen het bureau M.V.T. onder hem bleef ressorteren. Dan krijgen wij het Koninklijk besluit van 28 November 1942, waarbij werd opgericht het B.I. In de aanvang van 1944 wordt dan nog opgericht het B.B.O. onder generaal *van Oorschot*.

Nu is het niet helemaal duidelijk, hoe het met de C.I.D. is gegaan tussen Mei 1942 en 28 November 1942. Het lijkt, alsof de zaak torn geheel zwevend was. Wij zien wel, dat kolonel *de Bruyne* ontheffing heeft gevraagd, maar er komt geen ander hoofd. Wij beschikken over een rapport uit die tijd van de heren *Lovink* en *Warners*, die daarin zich met deze dienst hebben beziggehouden. Het wekt de indruk, dat deze dienst die maanden onder curatele van deze twee heren heeft gestaan.

Is dat naar uw mening zo?

A. Het is iets te sterk gezegd. Het was zo: Het liep met de inlichtingendiensten niet naar wens en dat ligt m.i. niet aan gebrek aan toewijding bij de personen, want die was m.i. boven alle lof verheven, maar dit is een moeilijk werk, dat men niet aan een amateur kan toevertrouwen en het viel moeilijk the right man in the right place te vinden. De heer *de Bruyne* had ontheffing gevraagd, maar het bureau van de heer *Derksema* bestond nog, want kolonel *de Bruyne* was

de chef geworden, maar zoals de heer *van 't Sant* het bureau had achtergelaten, was dit in zijn apparatuur nog aanwezig. Toen heb ik inderdaad gezegd: Het lijkt mij gewenst om op het ogenblik zo weinig mogelijk te doen vóórdat wij iets hebben, dat goed is. Ik had op zich zelf geen recht er mij mee te bemoeien, want die diensten ressorteerden toen niet meer onder mij, maar u begrijpt, dat ik behoefte had aan regelmatige verbinding met het verzet in Nederland. In die tijd heb ik aan de heren *Lovink* en *Warners* opgedragen mij in te lichten en ondertussen te zorgen, dat er geen enkel ongeluk gebeurde. Stopzetten is iets te sterk gezegd, ik wilde iets goeds hebben en heb gezegd: Pas vooral op, want er dreigen die en die gevaren; er waren te veel mensen, die trachtten er zich mee te bemoeien. Ik moest een kop hebben, die de dienst in de macht had. Dat zat in 1942 voor. Zolang wij die niet hadden, behoorde men veiligheidshalve slechts het strikt noodzakelijke te doen.

23619. De **Voorzitter**: Het rapport van de heren *Lovink* en *Warners*, dat ik hier heb, spreekt over de toekomstige organisatie nog niet; het gaat meer over liquidatie van personeelsmoeilijkheden, die waren ontstaan, o.a. met *Hazelhoff Roelfzema*, met *Keus*, *Bosselaar* en *Smit*. Maar er zal toch ook wel een rapport geweest zijn, waarin de heren gezegd hebben: het lijkt ons, dat de nieuwe dienst zo en zo georganiseerd moet worden. Hebben zij zich daarmee ook beziggehouden?

A. Inderdaad, dat is het advies geweest, dat kwam tot aan de gecentraliseerde dienst, waarbij alle inlichtingendiensten onder één hoofd kwamen.

23620. De **Voorzitter**: Dat is niet helemaal gelukt, omdat er toch iig hier en daar een afzonderlijk instituut is gebleven, b.v. het instituut aan Binnenlandse Zaken, waar de heer *Olifiers* werkte. De heer *Derksema* is voorts met een deel van het personeel gegaan naar de Politie Buitendienst.

A. Dat is iets anders natuurlijk. Dat zit zo: Het advies was gegeven — en het was ook mijn wens — voor een gecentraliseerde dienst, waaronder alles ressorteerde, het Amerikaanse stelsel. Intussen was de heer *van Lidth de Jeude* als Minister van Oorlog opgetreden — in Augustus of September 1942 —, onder wie de dienst zou ressorteren, en toen hebben de heren *Lovink*, *Warners*, *van Lidth de Jeude* en ondergetekende besloten toch niet over te gaan tot de volledige centralisatie, maar te blijven volgen het Engelse stelsel, waarbij men twee tegenspelers had, één, die paste in B.I., en één, die paste in laat ik maar Leggen wat het bureau-de *Bruyne* is geworden; ik noemde het altijd het sabotagebureau.

23621. De **Voorzitter**: Dat is een naam, waarbij sommige getuigen de aantekening maken, dat het meer een bureau was, gericht op de voorbereiding en outillering van het verzet. Volgens hen had het ook wel de sabotage ten doel, doch een van de mede-doeleinden was toch ook het verzet te voorzien van de nodige organisatie en hulpmiddelen.

A. Dat laatste wel, zeker.

23622. De **Voorzitter**: De Engelse tegenspeler van B.I. was de S.I.S.?

A. Ja, de Secret Intelligence Service.

23623. De **Voorzitter**: Toen de inlichtingendienst onder leiding stond van de heer *van 't Sant*, was S.I.S. ook de tegenspeler, terwijl de Engelse tegenspeler van het bureau onder leiding van de kolonel *de Bruyne*, de M.V.T., de S.O.E. was.

A. Ja, voor zover het laatstgenoemde bureau betreft.

23624. De **Voorzitter**: Van B.B.O. was ook de S.O.E. de tegenspeler?

23625. De **Voorzitter**: Er heeft zich in dit verband een kwestie voorgedaan, die hier geïntroduceerd is in het bijzonder door de oud-Minister van Defensie de heer *Dijxhoorn*. Deze heeft gezegd: toen er in 1940 sprake was van de oprichting van een inlichtingendienst, heb ik gezegd: die behoort onder Defensie, zoals dat in Nederland ook reeds het geval was; de heer *Gerhrandy* zeide: die dienst behoort onder Justitie; dat is toen een beetje touwtrekken geworden; dat is ten slotte door mij verloren.

Daarbij komt nog een ander punt, nl. dat het enigszins vreemd aandoet, dat de Inlichtingendienst in Londen onder leiding kwam van de heer *van 't Sant*, terwijl daar toch vakmensen aanwezig waren als generaal *van Oorschoot*, majoor *van de Plassche* en kapitein *Olifjers*. Nu ben ik mij er ten volle van bewust, dat de Londense Inlichtingendienst zich voor een veel zwaardere taak zag geplaatst en dingen moest opvangen, waarvan men bij G.S.-III vermoedelijk zelfs niet zal hebben gedroomd. Maar generaal *van Oorschoot* b.v. had toch jarenlang met dit bijltje gehakt. Uit vele dingen is ons gebleken, dat dit vak apart is en zelfs een eigenaardig vak apart. Zo op het eerste gezicht en gezien hetgeen er later is gebeurd, zou ik zeggen, dat er voor de stelling van de heer *Dijxhoorn*, nl. dat het normaal zou zijn geweest, indien de Inlichtingendienst, zeker in de aanvang, onder het Departement van Oorlog zou zijn gebracht, zodat deze dienst dus door vakmensen zou zijn geleid, wel iets te zeggen is.

A. Ik ben zeer verbaasd, Mijnheer de Voorzitter, want de heer *Dijxhoorn* heeft zelf voorgesteld de heer *van 't Sant* hoofd van de Centrale Inlichtingendienst te maken.

De **Voorzitter**: Nu zijn wij verbaasd.

A. Dit is van hem uitgegaan.

23626. De **Voorzitter**: Dat is hoogst merkwaardig. Ik geloof, dat ik hetgeen de heer *Dijxhoorn* heeft gezegd precies heb gerecapiteerd.

A. Hij vergist zich naar mijn mening. De gedachte was deze: er komt een Centrale Inlichtingendienst en — zo dacht men zich de zaak toen; het heeft zich anders ontwikkeld — dan blijft bestaan de inlichtingendienst, die Buitenlandse Zaken heeft (Buitenlandse Zaken hield er ook een zekere informatiedienst op na), dan blijft ook bestaan de inlichtingendienst, die men aan Oorlog heeft, maar daarbovenop moet als het ware een kop komen, die berekend is voor het verwerven van inlichtingen en gegevens uit Nederland en dat moet zijn een dienst, die ressorteert onder het Departement van Justitie.

23627. De **Voorzitter**: Dat was de gedachte van u?

A. Niet van mij, maar van de heren *Dijxhoorn*, *van Kleffens* en mij; voor zover ik mij deze zaak herinner, heeft hij dit voorgesteld. Wij zijn het over deze zaak eens geworden, daarover bestaat geen twijfel; dat kunt u ook uit het betreffende Koninklijke besluit zien. Maar voor zover ik mij herinner, ging dit van hem uit.

23628. De **Voorzitter**: Dat is verbazingwekkend. Geldt dit ook voor de benoeming van de heer *van 't Sant*?

A. Ja, ook voor de benoeming van de heer *van 't Sant*.

23629. De **Voorzitter**: Daarbij komt bovendien, dat de heer *Dijxhoorn* van zijn verhoor gebruik heeft gemaakt om ook een aantal grieven tegen de heer *van 't Sant* te ventileren. Hij zei namelijk, dat de heer *van 't Sant* niet alleen hoofd was van een inlichtingendienst, die dus zoveel mogelijk de inlichtingen uit het buitenland en bezet gebied aan de Nederlandse Regering moest verschaffen, maar — zoals hij geconstateerd had — zich ook bezighield met, laat ik het noemen, interne spionage. Hij gaf met name dit voorbeeld: hij had op een gegeven moment geconstateerd, dat de telefoonjuffrouw van Stratton House de opdracht had, de gesprekken van Ministers af te luisteren en over te brieven aan de heer *van 't Sant*. Daarover heeft hij zich hier bitter beklagd. Hij gaf nog een ander voorbeeld: op een gegeven moment had hij een huisbediende, van wie hem na enige tijd bleek, dat hij in verbinding stond met de heer *van 't Sant*. Hij heeft gezegd, dat hij daartegen grote bezwaren heeft gemaakt en dat daaraan ten slotte een einde is gekomen.

Dit is de lezing, die wij verleden week van generaal *Dijxhoorn* hebben gekregen.

A. Ik weet daar niets van. Ik weet alleen, dat ik van generaal *Dijxhoorn*, majoor *van de Plassche* en nog anderen had gehoord, dat men grieven tegen de heer *van 't Sant* had, die hoofd van de Inlichtingendienst was. Toen heb ik een bijeenkomst belegd, waarin de heren bij elkaar kwamen en hun grieven konden uitspreken. Zij hebben toen geen enkele geopperd.

23630. De **Voorzitter**: Dus b.v. die kwestie van de telefoonjuffrouw is toen niet ter sprake gekomen!

A. Neen. Er is toen niets gezegd. Toen heb ik later tegen de heren gezegd: u hebt grieven, ik geef gelegenheid om ze openlijk te berde te brengen; zij kunnen besproken worden. Wat wilt u meer? Toen hebben zij gezegd: ja, maar wij durven het niet. Dan houdt alles op!

23631. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie waren er bij de bespreking aanwezig?

A. Ik was er bij; de heer *van de Plassche*; ik denk ook de heer *Olifjers*. Er waren nog een paar officieren en de heer *van 't Sant*, benevens dr. *Kasteel*.

23632. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft men gezegd: inen durfde het niet in presentie van de heer *van 't Sant*?

A. Dat heeft men mij later gezegd.

23633. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wet was voor u een pijnlijke vergadering, waar niemand iets zei.

A. Ja.

23634. De **Voorzitter**: Op zich zelf is het natuurlijk wel een bedenkelijk iets, dat achteraf blijkt, dat de heren zich niet durden uitspreken.

A. Inderdaad.

23635. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Dijxhoorn* was toen nog Minister van Oorlog?

A. Ja, dat was in het begin.

23636. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar de chef van de Inlichtingendienst was toch ondergeschikt aan de Regering?

A. Ja, dat was hij ook.

23637. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan kan ik mij niet een Minister voorstellen, die zich niet durft uitspreken tegenover een ambtenaar.

A. Het ging om de officieren. De heer *Dijxhoorn* is in het begin vaak bij mij geweest om zijn tevredenheid over de gang van zaken te betuigen.

23638. De **Voorzitter**: Het is verrassend. Ik kom nog eens op die telefoonjuffrouw terug, wier autoriteit een grief van de heer *Dijxhoorn* was. Is die grief niet geuit?

A. Daar weet ik niet van. Ik ben er van overtuigd, dat in de aanvang (het was oorlog en het geheim van de post was beperkt) onze telefoongesprekken afgeluisterd werden. Ik weet, dat ik op een gegeven ogenblik de mededeling van een van mijn eigen mensen kreeg: „Het telefoongesprek tussen u en Minister *van Kleffens* ligt op het ogenblik vertaald bij de heer *Churchill* op tafel.”

23639. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Van wie kreeg u die mededeling?

A. Van iemand van onze eigen dienst. Dat gebeurde natuurlijk. Wij wisten, dat dat gebeurde. Dat moesten de Engelsen doen; de ambtenaren, die de opdracht hadden te controleren, deden uit de aard der zaak hun uiterste best.

23640. De heer **Hoogcarspel**: Dat is waar. Maar de grief van de heer *Dijxhoorn* was, dat dit — zoals de Voorzitter heeft gezegd — interne spionage onder leiding van de heer *van 't Sant* en geen spionage van de Engelsen was.

A. Dat geloof ik niet. Hoe kon hij dat? Hij beschikte niet over de middelen. Over die middelen beschikten alleen de Engelsen.

De heer **Hoogcarspel**: Wij kunnen u alleen vertellen wat ons is meegedeeld.

23641. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat de figuur van de heer *van 't Sant* nog eens naar voren is gebracht en wel door admiraal *Furstner*; die heeft ons een verslag gegeven van de moeilijkheden, die er waren tussen de heren *de Bruyne* en kolonel *Rabagliatti*, en heeft ook de correspondentie daarvan geproduceerd. Daarbij is door hem overgelegd een kopie van een gentleman's agreement tussen kolonel *Rabagliatti* en de heer *van 't Sant*, dat hierop neerkomt, dat elke Regeringsinvloed ter zijde gesteld wordt en dat deze twee heren de dienst uitmaken. Ik mag u dat misschien wel even laten zien.

A. Wat is dat voor een ding?

23642. De **Voorzitter**: Het zou geproduceerd zijn door kolonel *de Bruyne* en ook gegeven aan admiraal *Furstner* en die zou u er van in kennis hebben gesteld, zoals hier vanmiddag is verteld.

n. Ik herinner mij niets van dit ding.

33643. De **Voorzitter**: Het is qua inhoud een hoogst merkwaardig document.

A. Het lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk, dat dit een reëel ding is.

23644. De **Voorzitter**: Wij zullen hierover natuurlijk kolonel *de Bruyne* nog moeten horen; het is hier overgelegd door admiraal *Furstner*.

De heer **Hoogcarspel**: Met de mededeling, dat hij er ook u van in kennis had gesteld.

A. Ik wil niet zeggen, dat dat niet waar is; ik heb zoveel dingen gezien.

23645. De **Voorzitter**: Dit moet u toch zeer getroffen hebben.

A. *Rabagliatti* en *van 't Sant* zijn ten slotte maar ondergeschikte mensen. Men kon deze mensen bevelen geven, die uitgevoerd werden. Dit stuk is zo irreëel, dat het op mij een ridicule indruk maakt.

33646. De **Voorzitter**: Het is inderdaad hoogst zonderling, dat geef ik toe.

Aan de andere kant is het merkwaardig, dat het door een oud-Minister ter tafel wordt gebracht: dat is voor ons een reden het niet zonder meer te negeren.

A. Neen, dat is best; dat vind ik uitstekend, Mijnheer de Voorzitter.

23647. De **Voorzitter**: Het is zeer merkwaardig. Over de figuur van de heer *van 't Sant* zijn hier vóór en na heel wat woorden gevallen en dit is werkelijk niet van onze kant gekomen, maar de getuigen zijn daarmee geheel uit zich zelf gekomen, omdat zij behoefte hadden daarover te praten. De heer *Dijxhoorn* b.v. was hoogst verontwaardigd over de wijze, waarop de interneringen geschieden, waarbij, naar zijn oordeel, het woord van de heer *van 't Sant* beslissend was. Dat is trouwens tot op zekere hoogte ook nog hevestigd door generaal *van Oorschot*. Er zijn enkele zeer bekende gevallen uit die tijd ter sprake gekomen, nl. het geval van overste *Zegers* en het geval van de heer *van Buuren*. Die namen zullen u toch wel wat zeggen?

A. Ja.

23648. De **Voorzitter**: Speciaal over dat geval van de heer *van Buuren* zijn er wonderlijke dingen naar voren gekomen: wat generaal *van Oorschot* daarover heeft verteld, is eigenlijk fantastisch. Die heeft ons een zeer uitvoerig verhaal gedaan, dat hierop neerkomt, dat de heer *van 't Sant* ten slotte de toezegging deed, dat hij mededeling zou doen aan zijn Engelse tegenspeler — dat was, geloof ik, mr. *Wood* —, dat de heer *van Buuren* moest worden vrijgelaten, terwijl het eind van het lied was, dat er wel ergens op het Denartement een minute was, die geparafeerd was door de heer *van 't Sant*, waarbij die vrijlating werd verzocht, maar dat bij de heer *Wood* het origineel niet aanwezig was, waarop generaal *van Oorschot* deze minute heeft laten overtikken en bij de heer *Wood* heeft laten brengen, waarna de heer *van Buuren* onmiddellijk in vrijheid werd gesteld.

A. Dat geval herinner ik mij.

23649. De **Voorzitter**: Als die verhalen waar zijn.....

A. Ja, als zij waar zijn.

De **Voorzitter**: Dat zeg ik er ook bij.

A. M.i. moet men bij de beoordeling van deze zaak in rekening brengen, dat de heer *van Buuren* een man was, die met *Mussert* naar *Mussolini* in Rome was geweest, dus nu niet bepaald een figuur, die vertrouwen inboezemde. Deze mijnheer *van Buuren* had mensen, zoals men dat in elke kring heeft, die hem protegeerden en hem vrij wilden hebben. Daarin konden zij misschien gelijk hebben, maar men leefde toen in een tijd, waarin een ieder last kon krijgen en als iemand met *Mussert* naar *Mussolini* in Rome is geweest, dan is hij een aangestoken vrucht in oorlogstijd; dat is nogal duidelijk. Het verlangen bij sommigen, die man vrij te krijgen, werd niet gedekt door de zorg, die anderen voor de veiligheid hadden. De hele moeilijkheid bij deze internering was, dat de heer *van 't Sant* er mede was belast te zorgen, dat het sein op veilig kon worden gezet. Natuurlijk waren er mensen in de kring van het Nederlandse Gouvernement, die bepaalde geïnterneerden vrij wilden hebben, maar neem het nu de man, die met het safety first belast is, eens kwalijk, wanneer hij zegt: ik ben ten slotte verantwoordelijk voor wat er gebeurt. Dat hele probleem drong natuurlijk in die tijd. Er is een heel debat over geweest in het Lagerhuis, waarin die beide stromingen tot uiting kwamen. De Engelsen hadden 10000 Engelsen opgepakt en er kwam een stemming in het Lagerhuis van: dat is veel te veel; dat is te kras; daar vocht als het ware het probleem van het safety first tegen het probleem van de rechtsbedeling.

Die twee worden het in zo'n moeilijke tijd uit de aard der zaak niet met elkaar eens.

23650. De heer **Algera**: De heer *van Oorschot* heeft hier verklaard, dat de heer *van 't Sant* gezegd zou hebben, dat *van Buuren* zijn boezemvriend was.

A. Het kan best zijn, dat die twee innige particuliere vrienden waren. Er zijn mensen, die N.S.B.-er geworden zijn en die ik eens mijn vriend noemde.

23651. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het merkwaardige was, dat in de vergadering, waarvoor de heer *van 't Sant* door u zou zijn opgeroepen, deze verklaarde: „*van Buuren* is mijn boezemvriend", en u zou hebben gezegd: „schrijft u dan een briefje om hem vrij te laten", waartegen hij helemaal geen bezwaar had. Het briefje is ten slotte niet verzonden; alleen de ininute bleek te liggen in het mandje van de heer *Kasteel*.

A. Daar kan ik geen inlichtingen over geven; dat weet ik natuurlijk niet.

Er werd over de heer *van 't Sant* ontzettend geroddeld. Dat is de reden geweest, waarom ik hem in 1941 ontheffing van de dienst heb gegeven. Ik heb hem gezegd: Mijnheer *van 't Sant*, u hebt mij goed gediend, ik ben over u tevreden; u bent voorzichtig geweest, beleidvol tegenover de Engelsen, de samenwerking is goed geweest, maar, helaas, ik kan u niet handhaven, want u bent te vulneerabel. De samenwerking mei u wordt helaas belemmerd door wantrouwen. Hij heeft gezegd: dat begrijp ik, en heeft binnen 24 uur ontslag gevraagd.

Daar vind ik zeer correct.

23652. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Geloof u, dat het allemaal geroddeld was?

A. Ja.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vind het dan heel erg, dat men zo roddelde in Londen.

A. Het gebeurde niet alleen in Londen, freule!

23653. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik meen, dat, wanneer men oversteekt van een in oorlog zijnd land en men als een kleine groep Nederlanders bij elkaar is, er eerder een soort van gevoel van saamhorigheid behoort te zijn dan dat men begint met over elkaar te roddelen. Het is merkwaardig, dat het op één persoon viel.

A. De heer *van 't Sant* heeft nooit enige hinderpaal in de weg gesteld. Hij heeft altijd opengestaan om zaken te bespreken; daar

ben ik herhaaldelijk getuige van geweest. Maar men gevoelde zich bij hem niet veilig en dat gevoel kon ik bij vele mensen niet overwinnen. Dus daaruit heb ik de consequenties getrokken en in Augustus 1941 heb ik gezegd: Mijnheer *van 't Sant*, het spijt mij wel, maar het gaat niet om die reden; ik neem het uw werk niet kwalijk, ik neem het uw persoon niet kwalijk, maar u moet dit begrijpen. En hij begreep het.

23654. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vind het toch een vreemde figuur, dat men iemand moet ontslaan alleen op grond van roddelpraatjes. Vindt u niet?

A. Wanneer er wantrouwen is, freule, is het een helse toer het weg te nemen. Geroddel is eigenlijk het goede woord niet.

23655. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u het met uw gezag van Minister-President niet keren?

A. Zoals ik u zeg: ik roep de mensen bij elkaar en later wordt verklaard „maar wij durfden ons daar niet uitspreken“. Daar kan ik niet méér aan doen. Het is bij mensen, die ieder op zich zelf het goede willen, maar bij wie het onderling vertrouwen ontbreekt, buitengewoon moeilijk.

23656. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vind het toch wel heel hard voor de heer *van 't Sant*.

A. Ja, dat is het ook.

23657. De heer **Hoogcarspel**: Als hij zo goed gediend heeft, was het ook een verlies voor het Gouvernement.

A. Dat was het ook.

23658. De heer **Hoogcarspel**: Dan had het Gouvernement sterker moeten zijn en had het tegen de praatjes in de heer *van 't Sant* moeten handhaven.

A. Neen, dat kan niet. Er zijn plaatsen, die zo vulnerabel zijn, dat het nodig is, dat men vertrouwen heeft in de persoon; als dat ontbreekt, kan hij die plaats niet bezetten, wijl de spontane medewerking gaat ontbreken. Dat is jammer, dat geef ik u volkomen toe, maar daar moet men rekening mee houden. Dat heb ik een keer of wat in Londen natuurlijk tegen mijn eigen zin of wil in moeten toepassen. Maar daar kan men niet geheel buiten.

23659. De heer **Hoogcarspel**: U bent van mening, dat het werkelijk geroddel was, dat er geen enkele grond was?

A. Wanneer uw of mijn doopceel gelicht wordt en men is daarmee jarenlang bezig, dacht u, dat er dan hier aan deze tafel één mens zit, die daaruit ongeschonden te voorschijn komt? Als men alles van iemands persoonlijk leven, steen voor steen, onderstboven mag halen en iemand naakt mag uitkleden, dan is er geen sterveling, die daar schoon uitkomt. Persoonlijk meen ik, dat de heer *van 't Sant* vertrouwen verdiende.

23660. De heer **Hoogcarspel**: Wat voor reden had men om speciaal de heer *van 't Sant* zo uit te kleden?

A. Dat was een oude geschiedenis, al uit Nederland.

23661. De **Voorzitter**: Maar het is werkelijk merkwaardig, ja, zelfs fantastisch, hoe hier in deze enquête de naam van de heer *van 't Sant* bij alle mogelijke gelegenheden naar voren gebracht wordt, niet alleen bij dit onderwerp, maar ook bij andere onderwerpen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zonder dat wij er over beginnen, wordt het hier steeds geponeerd.

De **Voorzitter**: Het eigenaardige is, dat in verband met het Englands-Spiel de berichten over de heer *van 't Sant*, dat hij daarin de hand zou hebben gehad, uit Nederland kwamen. Het is verbazingwekkend.

A. Zeker, ik kreeg die berichten daar.

23662. De **Voorzitter**: Om nu terug te komen op de kwestie van de Inlichtingendienst in het algemeen, het blijkt wel, dat het enige jaren heeft geduurd eer men een behoorlijke inlichtingendienst

had, want men kan eigenlijk wel zeggen, dat uit een oogpunt van inlichtingen uit Nederland de dienst van de heer *van 't Sant* weinig heeft opgeleverd.

A. De eerste maanden was het goed, maar toen is het geval van luitenant *van Hamel* gekomen en dat heeft de Engelsen ontzaglijk afschrikt; die gingen van dat ogenblik af Nederland als hoogst onveilig bekijken, in tegenstelling met België en Frankrijk, en daarmee was de dienst ernstig gehandicapt. Dat is in het begin van de dienst geweest.

23663. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is *van Hamel* gauw gepakt?

A. Niet gauw nadat hij gedropt was, maar hij is later op het Tjeukemeer door het verraad van een Friese boerin opgepikt.

23664. De **Voorzitter**: Maar als men het vergelijkt met de toestand, zoals die geworden is in 1943 en 1944 na de oprichting van het B.I., is het, wat de berichtgeving betreft — en daar gaat het ten slotte om, want de krant en de radio, daar komt men toch wel achter; het gaat juist om de berichtgeving over hetgeen er werkelijk in Nederland gaande was —, een moeizame arbeid geweest.

A. Ontzaglijk.

23665. De **Voorzitter**: En daarbij was de verhouding tot de Engelse diensten lange tijd ook moeilijk. Ten slotte is B.I. — dat was eerst de heer *Broekman* en later de heer *Somer* — er volkomen in geslaagd om met de Engelse tegenspelers een samenwerking te krijgen, die, naar ik meen, wel gequalificeerd mag worden als te zijn op voet van gelijkheid, waarbij men alles samen besprak en bedisselde en behoorlijk samenwerkte.

Met de dienst van B.B.O. was het eigenlijk precies hetzelfde. Men kan zeggen: bij B.B.O. stond men in een wat sterkere positie, omdat te voren de grote mislukking had plaats gevonden met het Englands-Spiel. Men kon zich misschien toen gemakkelijker een positie verwerven tegenover S.O.E. De vraag is echter: Was dit ook niet mogelijk geweest in het begin van 1942, toen de dienst van kolonel *de Bruyne* startte met S.O.E., want het is uit alle mogelijke getuigenverklaringen wel duidelijk, dat men er toen volmaakt bijbongelde. Men had nergens zeggenschap in. Men kon ten hoogste zeggen: Wij hebben eer, agent, die ons geschikt lijkt. Die agent ging dan onmiddellijk naar de Engelsen, werd geheel opgeleid door de Engelsen; men had bij die opleiding niet de minste zeggenschap, niet het minste overleg. Het werd reeds als een grote gunst voorgesteld, wanneer men eens mocht gaan kijken hoe de discipelen het lijfelijk maakten. Hoe de opleiding gebeurde, daarmee had men niets te maken. Ten aanzien van het vaststellen van de opdrachten geldt hetzelfde. Als er opdrachten waren, waarvan de Engelsen meenden, dat zij daarbij de hulp van Nederlanders konden gebruiken, dan wendden zij zich tot de Nederlanders; dan werd er misschien wel wat over gepraat, maar de Engelsen stelden geheel zelfstandig de opdracht vast. Bij B.I. en B.B.O. daarentegen werd de zaak in alle details besproken en weid in volkomen overleg vastgesteld, hoe de opdracht het beste kon worden vastgesteld en uitgevoerd.

Dan heeft men de kwestie van de berichten. Bij B.I. en B.B.O. kreeg men de telegrammen precies in hetzelfde vorm, lijkt mij, zoals ook de Engelse dienst ze zelf kreeg, d.w.z. men kreeg de telegrammen in precies dezelfde vorm, zoals ze opgenomen waren, met de vermelding er bij of de security-checks aanwezig waren of niet. Men kon dus zien wat er aan de telegrammen mankeerde, wat er achter zat; men kon het telegram ontieden; men kon kijken wat het telegram waard was. Wij hebben hier fotokopieën van de telegrammen, zoals de dienst van kolonel *de Bruyne* die kreeg; daaraan ziet men niets; het zijn keurig geredigeerde paraphrases; er staat geen enkele notitie bij over de security-checks. Bovendien kreeg men maar een zeer klein gedeelte van de telegrammen. Alles, wat men in twee jaar aan telegrammen heeft gekregen bij de dienst van kolonel *de Bruyne*, ziet u hier in deze mappen liggen; het is vrijwel niets, terwijl er in die tijd toch duizenden telegrammen moeten zijn geweest, o.a. een zeer groot aantal, dat van de Duitsers zelf afkomstig is. Men kreeg zo af en toe wel eens een telegram toegestuurd, waarvan de Engelsen blijkbaar meenden, dat het van belang kon zijn, dat de Nederlandse dienst er iets van afwist, maar die kreeg men dan niet in een vorm, waardoor de Nederlandse dienst kon zien, dat er iets aan mankeerde. Indien de Nederlandse dienst die telegrammen had gekregen in een vorm, waardoor hij wel had kunnen zien, dat er iets aan mankeerde, dan had hij daarop kunnen attenderen. Dat was thans onmogelijk. Het was wel een uitermate onbevredigende toestand. De vraag is nu

of datgene, wat met B.I. tegenover S.I.S. (in 1942) en met B.B.O. tegenover S.O.E. (in 1944 en later) mogelijk is geweest, ook niet mogelijk zou zijn geweest met de M.I.D. tegenover S.O.E., want dan had men vermoedelijk deze narigheid, althans niet in die omvang, niet gekregen.

A. Daarop kan ik direct antwoorden, Mijnheer de Voorzitter: dat was volmaakt uitgesloten. In de eerste plaats heeft de Engelse dienst in den beginne ook volstrekt niet gewerkt, zoals het behoorde. Een dergelijke zaak kan nu eenmaal niet snel zodanig worden geregeld, dat zij direct goed functioneert. Men moet hierbij niet vergeten — ik ken de techniek van de zaak niet, maar heb er natuurlijk wel iets van gehoord —, dat, wanneer men een inlichtingendienst wil gaan opzetten, dit allereerst moet gaan, ik zou zeggen, met pokken en mazelen. U moet zich eens indenken: men moet een agent sturen naar Nederland. Wil men het doen zo, dat het vol vertrouwen kan gaan, dan moet zo'n agent beschikken over broodkaarten, over het precieze geld, over al die kleinigheden, die nodig zijn om in Nederland veilig te kunnen optreden, want anders hangt hij op hetzelfde ogenblik. Het duurt al een tijd, vóórdat men uit Nederland precies die gegevens zo vertrouwd heeft, dat men er een safe gebruik van kan maken.

23666. De Voorzitter: Ja, wij hebben hier een van de weinige overlevenden gehad, die ons vertelde, dat hij werd toegerust met in Nederland reeds lang ingetrokken Nederlandse zilveren guldens, en toen hij ergens een glaasje bier had gedronken en met een zilveren gulden betaalde, alle mensen zaten te kijken, alsof zij dachten: wat is dat voor een sinjeur?

A. Dergelijke dingen moeten tip top verzorgd zijn, vóór een dienst kan gaan lopen. Daarvoor is tijd nodig; daarvoor moet de Engelse dienst ingericht zijn, maar daarvoor moet daarna de Nederlandse dienst ingericht worden. Dan krijgt u de kwestie, waarmee de Engelsen niet, maar waarmee de Nederlanders wel zaten: men moet een geschikt persoon hebben, die de dienst kan leiden. Als men die niet heeft, is de gehele zaak onmogelijk.

Het was natuurlijk gemakkelijk (en het behoorde te gebeuren, ik ontken het volstrekt niet; ik heb het zelf gedaan) de heer *van 't Sant* weg te sturen. Maar als men iemand wegstuurt, die de zaak wel verstaat, wil het niet zeggen, dat iemand automatisch te voorschijn komt, die de zaak ook heel goed kent.

Toen heb ik grote moeite gehad met de vraag: wie kan het doen? In 1942 heb ik oorspronkelijk op het standpunt gestaan: er behoort iemand te komen, die aan het hoofd van de gehele dienst kan staan. Daarvoor had ik op het oog de heer *Warners*, die ook advies gegeven had en die naar mijn mening op dit gebied uitstekend werk zou kunnen leveren. Toch zijn de heer *van Lidth de Jeude* en ik ten slotte er van teruggekomen om dat te doen. Wij hebben gezegd: laten wij de gesplitste dienst houden, want daar kunnen wij beschikken over de heer *Broekman*, die uit Nederland is gekomen, en het lijkt ons, dat deze man in elk geval op dat beperkte gebied al die qualiteiten vertegenwoordigt, die er voor nodig zijn. Wij hebben de veine gehad, dat daarna de heer *Somer* is opgetreden, die ook uit Nederland gekomen was en de qualiteiten in buitengewone mate bezat; door deze persoon zijn eindelijk de diensten geslaagd.

Maar zolang u die niet hebt, kunt u het niet doen. U bent afhankelijk van mensen, die het vak verstaan, die geen amateur zijn, die het weten uit te voeren en al de kleinigheden, die met deze moeilijke positie samenhangen, g o d kunnen bekijken.

23667. De Voorzitter: Maar dan kom ik weer op de vraag, waarom de drie vakmensen, die in Engeland waren, angstvallig zijn ter zijde gehouden.

A. Wie zijn die drie mensen?

23668. De Voorzitter: Het zijn generaal *van Oorschot*, majoor *van de Plassche* en kapitein *Olifiers*.

A. Ik achtte deze mensen, gezien de omstandigheden, beslist ongeschikt. Ik bedoel daarmee niet af te doen aan hun qualiteiten.

23669. De heer **Hoogcarspel**: Toen de heer *van Oorschot* het deed, ging het goed.

A. Ik bedoel niet de heer *van Oorschot*; dat weet ik niet. Van de heer *van Oorschot* zou ik hebben gezegd: ja, dat is wel een goed vakman. Maar u moet niet vergeten: de heer *van Oorschot* was beladen met de last van het Venlo-incident.

23670. De Voorzitter: Speelde dat toen nog een rol?

A. Ja. Het was een fout. Wanneer in de Engelse Secret Service iets dergelijks met een man was gebeurd, zou men hem nooit meer gebruiken

23671. De heer Hoogcarspel: Die kwestie later met die zilveren guldens is een onvergeeflijke fout, want het was door de radio omgeroepen, dat het zilveren geld was ingetrokken.

A. Daarom wijs ik er op, dat zo'n dienst blootstaat aan het maken van fouten, als men niet de juiste mensen heeft.

23672. De heer Korthals: Welk bezwaar bestond er b.v. tegen de heer *Olifiers*?

h. Dat is buitengewoon moeilijk te omschrijven. Waarom vonden *van Lidth de Jeude* en ik *Broekman* en *Somer* goed? Ik zou het niet in woorden kunnen uitdrukken waarom die mensen goed zijn. Als u voor de keuze zou staan om iemand te benoemen voor dit vak, zou u een groot aantal reserves moeten aanleggen. Iemand moet ontzaglijk voor de zaak geporteerd zijn en met zijn ziel verbonden zijn aan het verzet in Nederland, er psychologisch zo tegenoverstaan, dat men zegt: Dat is mijn man.

23673. De Voorzitter: Maar om het voorbeeld van generaal *van Oorschot* te nemen. Ik laat nu daar het Venlo-incident; ik geloof niet, dat de persoonlijke verantwoordelijkheid van generaal *van Oorschot* daarin zo erg groot is geweest. Wat daar in Venlo gebeurd is, is buiten zijn voorkennis gebeurd. Het is eigenlijk min of meer een escapade van luitenant *Klop* geweest, die op eigen gezag heeft gehandeld. Ik kan begrijpen, dat men in die tijd van de neutraliteitspolitiek iemand geofferd heeft; ik heb inderdaad de indruk, dat dat met generaal *van Oorschot* gebeurd is. Maar dat behoefde later in Londen geen rol meer te spelen. Nu zegt u: verbonden met het verzet. Dat zal de heer *van Oorschot* misschien niet geweest zijn, maar ik heb aan de andere kant de indruk, dat hij wel uitermate pro-Engels georiënteerd was; ik geloof, dat ik dat zo wel juist zeg. Dat zouden dus factoren kunnen zijn om te zeggen: Er zijn toch weinig belemmeringen om hem te nemen. Ik zeg nog eens: Wij zijn voortdurend voor deze vraag gekomen; het is duidelijk, dat er narigheden gekomen zijn, omdat degenen, die er mee belast waren, stuk voor stuk brave mensen en goede officieren zijn geweest, maar dat is nog heel iets anders dan een goede kijk op dit moeilijke vak te hebben. Zelfs al hadden zij aanleg gehad, had het nog een hele tijd geduurd, voordat zij er in hadden gezeten. Ik geef toe, dat het werk vóór de oorlog niet dat van later was, maar de officieren van G.S. 111 hebben toch de sfeer gekend van spionage en contra-spionage en ten slotte zouden zij eerder geleerd hebben om er mee te exerceren dan volkomen outsiders, waarbij nog komt, dat generaal *van Oorschot* inderdaad de qualiteiten had om het goed te kunnen vinden met zijn Engelse tegenspelers. Dat is een punt, dat bij ons toch wel zwaar weegt. Wij vinden het wonderlijk, dat deze mensen ter zijde zijn gehouden. Generaal *van Oorschot* heeft gezegd, dat hij op nonactief is gesteld en dat hij in arren moede in Engeland lezingen is gaan houden over Holland. Ik had hem liever bij de Inlichtingendienst gezien.

23674. De heer **Hoogcarspel**: Had generaal *Dijxhoorn* ook niet voorkeur voor *van Oorschot* als hoofd van deze dienst?

A. Neen. Ik ben dat met u helemaal oneens, Mijnheer de Voorzitter. Laten wij elkaar goed verstaan. Ik achtte de heren *van de Plassche* en *Olifiers*, gezien de omstandigheden, volmaakt „ongeschikt" voor dat werk. Laat ik het zo kras mogelijk zeggen: dat zou je reinste mislukking zijn geworden. Van generaal *van Oorschot* zou ik hetzelfde niet willen zeggen. Toen B.B.O. werd opgericht, heeft — ik had daarover geen zeggenschap, maar men raadpleegde mij natuurlijk — de heer *van Lidth de Jeude* gezegd: wat dunkt u er van; zou het kunnen? Dat was eigenlijk de wijze, waarop wij tegenover generaal *van Oorschot* stonden, gezien de eigenaardigheid van het werk. Ik achtte generaal *van Oorschot* een geschikte figuur. Tot op zekere hoogte hebt u gelijk, als u zegt: hij is het slachtoffer geweest, de zondebok, van het Venlo-incident, een incident, dat hij toch natuurlijk voor zijn verantwoording had te nemen. Dit is natuurlijk een persoonlijke kijk, Mijnheer de Voorzitter, maar vergelijkt u nu eens in gedachten de twee figuren *Broekman* en *Somer* met die andere heren. Zult u dan niet tot de conclusie komen, dat deze twee mensen merkwaardigerwijze juist wèl alle eigenschappen bezitten. . .

23675. De **Voorzitter**: *Somer* was toch ook een G.S. 111-officier?

A. Hij was een bij uitstek geschikte figuur hiervoor. Zoals ik u zeg, wij hebben *Warners* ten slotte laten schieten. hoewel hij ongetwijfeld hoogst bekwaam was. Wij moesten echter iemand hebben, die dat Nederland, zoals het daar op dat moment, in die tijd, lag, begreep. Dat is een van de allereerste vereisten geweest. Dan wist men wat men wilde en als men weet wat men wil, staat men ook sterk tegenover de Engelsen.

23676. De **Voorzitter**: Was kolonel *de Bruyne*, die uit Indië kwam en die jarenlang marine-officier in Indië was geweest, iemand, die het Nederland, zoals het daar lag, kende?

A. Dat is mee de reden geweest, waarom ik Je zaak heb stopgezet.

23677. De heer **Koersen**: Maar men heeft kolonel *de Bruyne* toch speciaal uit Indië laten komen voor deze functie?

A. Niet voor deze dienst.

De **Voorzitter**: Dat is ons medegedeeld.

23678. De heer **Koersen**: Om welke reden is hij dan gekomen?

A. Voor een omvangrijke taak, als ik het mij goed herinner, naar het kan ook anders zijn.

23679. De heer **Koersen**: Ik geloof, dat uw grootste bezwaar in dit verband is de psychologische instelling, die men nad ten opzichte van het verzet. Maar had men toen reeds zo'n indruk van het verzet in Nederland?

A. Ja.

23680. De heer **Koersen**: Op welke wijze had men die verkregen?

A. In de eerste plaats doordat wij een aantal mededelingen via Stockholm en Lissabon kregen; wij kregen particuliere brieven, wij hadden verbinding met Genève; later kregen wij ook andere berichten uit en over Nederland; wij waren in 1942 vrij aardig op de hoogte. In die tijd zijn wij er reeds mede bezig geweest een schema op te zetten hoe de zaak in Nederland lag.

23681. De heer **Koersen**: Generaal *van Oorschot* was toch in 1940 wel bekwaam en geschikt bevonden om hoofd van de militaire missie te worden in Londen; hij was voor die post blijkbaar wel acceptabel?

A. Ik heb tegen generaal *van Oorschot* geen bezwaar, maar er is mij de vraag gesteld: zoudt u hem geschikt achten om als hoofd van B.I. te fungeren?

23682. De **Voorzitter**: Neen, als hoofd van het bureau M.V.T. Het gaat er om, waarom het bureau M.V.T. en het bureau M.I.D. onder de leiding zijn gebracht van de kolonel *de Bruyne*; onder deze dienst zijn in de volgende twee jaren alle ongelukken van het Engeland-Spiel gebeurd. Waarom heeft men bij de opzet van de Inlichtingendienst, van het begin van 1940 af en in ieder geval in 1942, niet iemand als de generaal *van Oorschot* benoemd?

A. Dat weet ik niet. Het komen van de heer *de Bruyne* ligt gedeeltelijk buiten mijn persoonlijke ervaring; ik durf hierover niets positiefs zeggen. Ik hoor hier, dat hij is aangezocht om uit Indië naar Londen te komen om deze post te vervullen; dat herinnerde ik mij niet meer, alhoewel ik het misschien wel moet weten. Ik kan u echter verzekeren, dat wij bij de organisatie van deze zaak ons best hebben gedaan als hoofd van de dienst iemand te vinden, van wie men kon zeggen: die is absoluut goed. Vaststaat, dat generaal *van Oorschot* in 1940 van de zijde van Defensie niet als kandidaat voor de leiding van de C.I.D. naar voren is gebracht. Ook later niet door de Minister van Defensie a.i.

23683. De heer **Koersen**: De heer *Furstner* heeft verklaard, dat u hem had gevraagd om een geschikt man en dat hij toen de heer *de Bruyne* uit Indië heeft laten komen.

A. Dat kan zijn. Ik heb gezegd: ik wens die Inlichtingendienst in orde te hebben, dit loopt niet.

Ik kan ongetwijfeld aan de heer *Furstner* hebben gevraagd: weet jij niet een man voor mij? Want daar tobde ik in die tijd ontzaglijk mee.

23684. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het lijkt mij zo raadselachtig. Waarom is generaal *van Oorschot* 10 Mei 1940 als hoofd van een militaire missie naar Londen gestuurd, als men dacht, dat hij belast was met de schuld van het Venlo-incident? Dat was toch ook om in Engeland iets voor te bereiden of iets te doen op het gebied van inlichtingen! Men stuurt dan toch een van de meest bekwaame en meest vertrouwde mensen en hij is toen daarheen gestuurd, ik vermoed: op last van de Minister van Defensie. Maar hebt u er niets van geweten?

A. Neen; het kan wel zijn, dat ik het geweten heb, maar dat is mij dan als minder belangrijk ontgaan; dat kan ik niet zeggen.

23685. De heer **Hoogcarspel**: Wij krijgen de indruk, uit de inlichtingen van de heer *Dijxhoorn*, dat hij op zijde was geschoven ter wille van de heer *van 't Sant*.

A. Daar is geen kwestie van.

23686. De **Voorzitter**: Zo heeft de heer *Dijxhoorn* het gezegd.

A. Daar is geen sprake van; dat is zeer bepaald onjuist. En..... door wie ter zijde geschoven?

23687. De **Voorzitter**: Doordat hij niet aan bod kwam. De heer *Dijxhoorn* stelt het zo voor: Toen de oprichting van de Inlichtingendienst in 1940 ter sprake kwam, heb ik gezegd: het is een militaire zaak, zoals het in Nederland is geweest bij G.S. III; het behoort dus onder het Departement van Defensie, en ik heb daar mijn mensen voor. Ik heb met name drie G.S. 111-officieren; ik kan mijn dienst gaan opbouwen. Daartegenover stond de Minister van Justitie — zo zegt hij het —, die met de heer *van 't Sant* kwam. Ik heb kunnen oren, wat ik wilde, maar ten slotte is de heer *van 't Sant* gekomen.

A. Daar vergist de heer *Dijxhoorn* zich. In de eerste plaats: de heer *van 't Sant* is in het bekende vóóroverleg de enige man geweest, die genoemd is. In de tweede plaats: ik zie nog de heer *Dijxhoorn* de figuur maken: zó moet het zijn, hier is de ene dienst, Buitenlandse Zaken, een militaire inlichtingendienst, en daarboven aan de top heb je Justitie met de heer *van 't Sant*. Ik begrijp dit dus niet. Wel was samenwerking met de militairen in de opzet begrepen.

23688. De **Voorzitter**: Ons heeft getroffen de tegenstelling, dat de heer *van Oorschot*, die inlichtingenman was, niet aan bod kwam en de heer *van 't Sant*, die, wat zijn vak betreft, hoofdcommissaris van politie was geweest, wel aan bod kwam.

A. Inderdaad.

23689. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij was ook geen inlichtingenman.

A. (Hoofdschuddend) Nou.....!

23690. De heer **Hoogcarspel**: Dus u meende, dat hij wel op dat terrein vertrouwd was?

A. Dat weet ik niet. Men moest ook afwachten, wat uit de heer *van 't Sant* zou komen.

23691. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik zou het nooit hebben geprobeerd met iemand, van wie ik moet afwachten, wat er uitkomt. Dan had ik het eerder met generaal *van Oorschot* willen proberen. Die was naar Engeland gestuurd aan het hoofd van een militaire missie. Die was hoofd van een inlichtingendienst geweest!

De heer **Hoogcarspel**: Het is allemaal onbegrijpelijk.

A. Ik zou er de heer *van Oorschot* niet voor gekozen hebben, maar ik weet er niets van, dat zijn naam werd genoemd. Hij was een man van ver over de zestig.

23692. De heer **Wooogcarspel**: U kende hem wel?

A. Ja, hij zat in de Radio-Contrôle-Commissie; daardoor kende ik hem.

23493. De **Voorzitter**: De leeftijd vind ik niet overwegend. In 1944 was hij ook niet te oud: toen is hij ook aangezocht.

A. Toen is het gebeurd, doordat de heer *van Lidth de Jeude* zei: wat denk jij er van, zullen wij de oude generaal toch proberen?

23694. De Voorzitter: Het merkwaardige is, dat hij ten slotte een heel wijs ding heeft gedaan: dat hij zich voortreffelijke medewerkers heeft geassumeerd.

A. Inderdaad.

23695. De Voorzitter: Want de heren *Klijzing* en *de Graaf* waren inderdaad voortreffelijk.

A. Inderdaad, maar u moet niet vergeten: in 1944 was alles oneindig gemakkelijker te organiseren dan in 1940/41. Men had veel meer ervaring. Het is achteraf zo gemakkelijk te zeggen: Waarom hebt gij dit en dat niet gedaan?

23696. De heer Hoogcarspel: Dit was toch geen organisatie-moeilijkheid, maar een kwestie van keuze van personen, die voorhanden waren?

23697. De heer Koersen: *Van de Plassche* en *Oliemers* kende u wel en die durfde u niet uw vertrouwen geven, maar de heer *van 't Sant* kende u niet en die gaf u volop uw vertrouwen.

A. Deze man is niet voorgesteld door de Minister van Defensie bij mijn weten.

23698. De heer Koersen: Maar vindt u het veiliger iemand, die u helemaal niet kent, uw volle vertrouwen te geven?

A. Dat hangt af van de inlichtingen, die ik krijg. Ik heb *de Bruyne* mee goedgevonden, omdat van de zijde van *Marine* gezegd werd: Die man is daarvoor geschikt.

23699. De heer Hoogcarspel: Zei men dat van de heer *van 't Sant* ook?

A. Inderdaad; ik heb van de chef van de Engelse Intelligence Service de allerbeste inlichtingen over *van 't Sant* gekregen.

23700. De Voorzitter: Dan is er nog een ander probleem, dat hierin speelt. Het staat op het ogenblik voor ons zo, dat ik geloof op dit ogenblik al te kunnen zeggen, dat wij zover zijn, dat wij ten aanzien van het England-Spiel vrij nuchtere en reële conclusies zullen kunnen trekken. Wij hebben in de afgelopen 14 dagen daarover een schat van gegevens gekregen en ik vraag mij af of wij er zelfs niet meer van weten dan de man, die denkt, dat hij er alles van weet, nl. *Schreieder*. Toch is er één punt, waarvan het de vraag is of men er uit kan komen. Het ligt heel duidelijk, dat er bij de Nederlandse dienst fouten zijn geweest — ik geloof, dat wij dat gerust mogen zeggen —, die voor een goed deel waarschijnlijk te herleiden zijn tot de factoren, die ik al genoemd heb en waardoor de dienst niet tot ontwikkeling kon komen tegenover zijn Engelse tegenspelers, in tegenstelling met latere diensten, die daarin wel geslaagd zijn. Was de dienst wel tot ontwikkeling gekomen, dan zou men misschien veel hebben kunnen voorkomen. Nu deze ontzaglijke fouten er zijn geweest en de Nederlandse dienst zo weinig eigen bevoegdheid had, moeten wij echter ook uitspreken, dat er bepaalde onverklaarbare fouten geweest zijn bij de Engelse dienst. Nemen wij als voorbeeld de telegrammen. Er zijn 53 agenten gearresteerd in het kader van het England-Spiel; daarvan waren er 34 marconist. Het is niet mogelijk aan te nemen, dat al deze 33 agenten tegenover de Duitsers hun security-checks hebben afgegeven. Dat velen hun code hebben afgegeven en dat één van hen voor de Duitsers heeft geseind, is juist, maar, dat is ons ook duidelijk gebleken uit tal van inlichtingen, dat mochten zij. Bij hun opleiding was er uitvoerig met hen gesproken over hetgeen er zo al kon gebeuren, als zij in handen van de vijand vielen. Dan was de richtlijn deze: „Vertel zo weinig mogelijk; maar wanneer u in grote moeilijkheden mocht komen, mag u de code afgeven en mag u eventueel zelfs voor de Duitsers seinen. Er is echter één ding, dat u niet mag doen, dat is: uw security-check afgeven. Dat kunt u achterwege laten, want de Duitsers kunnen er niet achterkomen of u de goede security-check afgeeft.” Uitgaande nu van het feit, dat deze agenten, men kan dat gerust zeggen, in doorsnee moedige, jonge kerels waren, van wie er een aantal door idealisme gedreven zal zijn, is het niet aan te nemen, dat deze mensen ten opzichte van de security-checks allemaal bij de Duitsers door de mand gevallen zijn. Ook pleit daartegen, dat er later agenten door B.I. zijn uitgezonden, van wie er ook een aantal door de Duitsers is gearresteerd, die het ook niet hebben gedaan. Wij hebben hier gehad de kapitein van *Borssum Buisman*, die ons heeft verteld wat hij heeft gedaan en niet gedaan. Dat is buitengewoon treffend, ook hierom, omdat de Duitsers zelf, met name *Schreieder* en *May*, een geweldige waardering voor hem hadden vanwege de flinkheid van zijn gedrag. Er is dus een aantal agenten geweest, die hun security-checks niet aan de Duitsers hebben afgegeven. Dat geldt zeker voor

een aantal, dat door B.I. is uitgezonden. Voor de agenten, die zijn uitgezonden tijdens de werking van het England-Spiel, is het moeilijk dit met zekerheid vast te stellen. Immers, van de 53 agenten zijn er nog 5 in leven, van wie er één in Duitsland en één in Zuid-Afrika vertoefd, terwijl er drie in Nederland zijn, die wij voor de commissie hebben laten komen. Een van hen heeft gezegd, dat hij zijn security-check aan de Duitsers heeft afgegeven, nl. *Ubbink*, terwijl de ander, *Lauwers*, hier heeft verklaard, dat hij dit niet heeft gedaan, maar dat hij met de Duitsers een „Spiel” heeft gespeeld in dit opzicht. Ook mej. *Terwindt* heeft haar code niet afgegeven. Het merkwaardige feit doet zich dus in deze zaak voor, dat van de drie overlevenden van de agenten van het England-Spiel, die wij hier in Nederland hebben, er één verklaart, dat hij zijn security-check aan de Duitsers heeft afgegeven, terwijl de twee anderen verklaren, dat zij de beslissende gegevens niet hebben uitgeleverd. Ik geloof toch, dat het in strijd met de logica zou zijn aan te nemen, dat alle andere agenten, die tijdens het England-Spiel zijn uitgezonden en daarvan het slachtoffer zijn geworden, wel hun security-checks zouden hebben afgegeven. Indien zij allemaal hun security-check hadden afgegeven, zouden de Engelsen dit in het home-station en de decoderingskamer niet hebben kunnen merken, omdat de telegrammen dan volledig in orde waren. Maar de feiten wijzen er toch op, dat wij er van uit moeten gaan — *Lauwers* en mej. *Terwindt* hebben het hier onder ede verklaard —, dat een aantal van de agenten het niet heeft gedaan en dus aan de Duitsers geen volledige inlichtingen heeft gegeven. Zoals ik reeds gezegd heb, kon de Nederlandse dienst uit de weinige telegrammen, die zij in die eerste periode van de Engelse dienst kreeg, niets opmaken en kon men niet zien of daaraan iets ontbrak, zulks in tegenstelling tot hetgeen er later ten aanzien van B.I. en B.B.O. gebeurde, waar men wel iets uit de telegrammen kon opmaken en kon zien of er iets aan ontbrak, omdat men deze telegrammen toen van de codekamer kreeg, met aantekeningen over de security-checks en al wat dies meer zij. In de tijd van het bureau M.V.T. kon de Nederlandse dienst hieraan dus niets doen, want hij kon niet te weten komen of er aan de telegrammen iets ontbrak, behoudens dan misschien een enkel geval, dat wij op het spoor zijn, doch waarin men verzuimd heeft uit de verkregen gegevens de juiste conclusies te trekken.

Een andere vraag in dit verband is echter of, wanneer de Nederlandse dienst in die tijd uit behoorlijke deskundige vakmensen had bestaan, zodat men juist in die telegrammen-kwestie op grond van deze deskundigheid tegenover de Engelsen mes gezag had kunnen spreken, wat de amateur nu eenmaal uit de aard van de zaak niet kan of althans veel minder kan, deze zaak niet geheel anders had kunnen lopen. Het is bij deze zaak dus zo, dat men met wiskundige zekerheid kan zeggen, dat er bij de Engelsen fouten zijn gemaakt. Het is zelfs waarschijnlijk, dat die fouten niet zijn gemaakt bij heel S.O.E., maar bij de Nederlandse sectie van de S.O.E., want wij hebben hier gehad *Giskes*, de man van de Abwehr, die werkzaam is geweest in Nederland, België en Frankrijk en ons zei: De verhoudingen lagen in België, Frankrijk en Nederland gans verschillend. Hij heeft cijfers gegeven, die ik mij niet meer precies herinner, maar die ongeveer hierop neerkomen: In Frankrijk 10 %, in België 30 % en in Nederland 95 % mogelijkheid voor een „Spiel”. Dat wijst er op, dat die fouten niet bij heel S.O.E. lagen, anders hadden de Duitsers in Frankrijk en België die mogelijkheden ook gehad. Men zal dus waarschijnlijk tol de conclusie moeten komen, dat zij hebben gelegen bij de Dutch Section van de S.O.E.

Dat is een deel van ons onderzoek, waarvan ik vrees, dat wij niet tot een positief resultaat zullen kunnen komen, omdat ik het gevoel heb, dat de kans, dat wij daarvoor van de Engelsen medewerking zullen krijgen, niet heel groot is.

Er is echter het iet — behalve de gevolgtrekkingen, die gebaseerd zijn op redenering en logica, die ik zoëven heb gegeven —, dat de heer *van Lidth de Jeude* hier heeft verklaard, dat in 1944, ongeveer in de periode, waarin het B.B.O. werd opgezet, generaal *Gubbins*, de leider van S.O.E., hem heeft medegedeeld, dat de Engelsen na de fouten van het England-Spiel bij hun dienst een onderzoek hadden ingesteld, en hem voorts heeft gezegd (ik meen, dat de heer *van Lidth de Jeude* het ongeveer zó heeft geforinuleerd), dat er fouten waren gemaakt en dat zij bereid waren te verantwoorden de man te ontslaan (dat was dan major *Bingham*) en dat die bespreking er toe geleid heeft, dat toen beide hoofden verdwenen zijn, zowel het hoofd van de Dutch Section van de S.O.E. als kolonel de *Bruyne*.

Als die mededeling juist is, is het een feit, dat de redenering, die ik zoëven heb opgezet, steunt.

De heer *van Lidth de Jeude* heeft gezegd, dat een onderzoek van deze zaak was ingesteld onder leiding van lord *Selborne* en dat een rapport daarover zou hebben bestaan. Nu is mijn vraag of deze

ons verstrekte wetenschap nog kan worden aangevuld met wetenschap uwerzijds.

A. Dat kan niet. Ik heb mij altijd buiten de techniek van het geval gehouden, staande op het standpunt: daarmee behoort een Minister zich niet te bemoeien, dat zou voor hem bezwarende wetenschap zijn. Ik weet natuurlijk desalniettemin wel enigszins, hoe die vork aan de steel zit; dat bemerk je toch wel, zoals u hebt uiteengezet met het veiligheidsteken. Maar ik heb mij daarmee niet beziggehouden.

Wel is het volgende gebeurd en dat klopt ongeveer, maar niet helemaal op wat u mededeelt omtrent wat mijn collega *van Lidth de Jeude*, die in deze kwestie zeer keen, buitengewoon toegewijd was, waarvoor ik de grootste lof heb, heeft gezegd.

Ik kende lord *Selborne*, die Minister of Economic Warfare was, zeer goed. Onder hem stond de door u genoemde generaal *Gubbins*. Ik had contact met de chef. (*Bingham* is een naam, die ik pas in Nederland heb gehoord.) *Gubbins* en lord *Selborne* kende ik persoonlijk heel goed. Lord *Selborne* heeft tegen mij persoonlijk gezegd: „Het is gebeurd, het is verschrikkelijk, wij hebben intussen geen enkele fout (ik meen, dat hij zei „technische fout”, maar daar wil ik af zijn) bij de Britse noch bij de Nederlandse dienst kunnen ontdekken. Wij begrijpen, dat de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat de hoofden van dienst, die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden ontheven van hun functie, maar ik wil u de mededeling doen, dat het mij spijt, dat wij van zo'n uitstekende medewerker als generaal *de Bruyne* was, moesten scheiden.” Althans woorden van deze strekking.

23701. De heer **Hoogcarspel**: Dat zei hij niet van *Bingham*?

A. De naam *Binghanz* heb ik bij mijn weten .....

23702. De **Voorzitter**: Ik mag misschien concluderen, dat dit een hoffelijke formulering was ter liquidatie van een pijnlijke zaak.

A. Natuurlijk is het mogelijk, dat lord *Selborne* zijn medewerkers wilde sauveren, als hoedanig hij ook generaal *de Bruyne*, generaal *Gubbins* en *Bingham* beschouwde, maar de vorm, waarin het tegen mij gezegd werd, wees er op: Ja, dat kan gebeuren, zonder dat iemand hier schuld heeft. Of dat zakelijk verantwoord is, kan ik niet beoordelen. Ik heb voor mij de conclusie getrokken: Dan is er in Nederland meer gebeurd dan wij weten, maar daarover kan ik ook geen oordeel vormen; dat is een technische kwestie. Mijns inziens kunt u hier het best achter komen door generaal *de Bruyne* te vragen. Dat is een eerlijk man en die zal precies vertellen hoe het gegaan is.

23703. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk ook de vraag of hij van wat er intern gebeurd is bij de Engelse dienst op de hoogte is; dat is zeer twijfelachtig.

A. Dat zal hij toch wel geweest moeten zijn. Er zijn b.v. klachten van B.I. geweest: Staat het signaal wel op veilig? Dan moest de Minister van Oorlog, *van Lidth de Jeude*, onverbiddelijk in contact komen met generaal *de Bruyne* en dat is ongetwijfeld ook gebeurd, want de heer *van Lidth de Jeude* was buitengewoon toegewijd aan deze zaak

23704. De **Voorzitter**: Wij hebben ook een vrij uitvoerige correspondentie over de waarschuwingen, die van Mei 1943 af uit Nederland zijn gekomen, in hoofdzaak na het verraad van *van der Waals* in zake de *groep-Vorrink* en het Nationaal Comité. Maar wij hebben een ander gegeven, dat sterk wijst in de richting van wat ik hier zeg: Bij de oprichting van B.B.O. heeft de nieuwe tegenspeler van S.O.E., major *Dobson*, als voorbeeld genoemd, dat 22 Augustus 1942 een telegram was binnengekomen van een agent, *Heck Blue*, dat onontcijferbaar was, en dat in ten minste 4 van de daaropvolgende telegrammen de identity-check ontbrak. Dat was dus in de periode *de Bruyne*: het slaat op de telegrammen, die de Engelsen hebben gekregen, en dat ontbreken van de identity-check stond op de telegrammen vermeld met de opgave: identity-check omitted. Het spreekt vanzelf, dat daardoor het sein op onveilig stond; desondanks werden nog 7 personen gezonden naar het receptiecomité, waarmee *Heck Blue* in contact stond, nadat deze telegrammen waren ontvangen. Dat is een verklaring, die gegeven is ten overstaan van de heren *Lieftinck*, *Schilp* en *de Graaf*.

Dat wijst op een ietwat minder onschuldige situatie dan uit de verklaring van lord *Selborne* zou blijken.

A. Inderdaad. Ontbrak de identity-check op het telegram, zoals de Nederlandse dienst dit kreeg?

23705. De **Voorzitter**: Daarvan stond in die eerste tijd nooit iets op de telegrammen, die de Nederlandse dienst kreeg.

A. Ik heb er met de heer *Somer* wel eens over gesproken. Die kreeg een enkele keer wel eens een telegram zonder de identity-check. Dan ging hij direct navragen of de check er was en wenste deze te hebben, ten einde gewaarborgd te zijn.

23706. De **Voorzitter**: Kijkt u maar, hoe die telegrammen, die hier liggen en van M.I.D. afkomstig zijn, er uit zien; daarop staat niets, maar dan ook niets! De Nederlandse dienst kreeg de telegrammen, naar het schijnt, slechts in handen in de fraaie, volkomen nietszeggende vorm, zoals u ze hier ziet liggen. Maar bij de Engelse dienst waren 4 telegrammen, die major *Dobson* ongeveer 1½ jaar later vond en waarop stond: identity-check omitted. Het schijnt echter, dat men na die tijd nog 7 personen heeft gedropt naar het receptiecomité, waarmee deze agent in contact stond. Dat is toch merkwaardig.

A. Dat lijkt mij ook, ja.

23707. De **Voorzitter**: Was het van lord *Selborne* toch niet een hoffelijke formulering ter liquidatie van een pijnlijke zaak?

A. In de vorm, zoals hij het mij heeft gezegd, moet ik niet die conclusie trekken. Lord *Selborne* was Minister of Economic Warfare. Hij werd natuurlijk voorgelicht door anderen en omtrent de geheime dienst zijn de Engelsen uiteraard gereserveerd, enfin, u zult dit ook wel weten.

23708. De **Voorzitter**: Ik kan natuurlijk best begrijpen, dat een Regering met dergelijke dingen niet te koop loopt. Het is een pijnlijke affaire.

Aan de andere kant, en dit wil ik hier even nadrukkelijk zeggen voor eventuele latere lezers aan de overkant van de Noordzee, ligt deze zaak voor de Nederlanders in een iets ander vlak dan voor de Engelsen. Voor de Engelsen is dit een mislukte operatie, waarbij een aantal slachtoffers is gevallen, zoals dit meer in oorlogstijd gebeurt, b.v. in de strijd ter zee en op allerlei mogelijke andere manieren, en waarbij fouten zijn gemaakt. Voor de Nederlandse kant geldt niet alleen het feit, dat deze operatie is mislukt en de levens van bijna al deze agenten verloren zijn gegaan, maar daarbij komt, dat ten gevolge van die mislukte operatie honderden en honderden goede vaderlanders in Nederland ook het leven hebben verloren. Ik heb goede hoop, dat, als men van de Engelse kant deze zaak zo beziet, men daar zal willen begrijpen, dat wij deze zaak van onze kant ietwat zwaarder zien en nemen dan zij.

Het wil mij voorkomen, dat wij op het ogenblik de hoofdpunten, de principiële kant van deze zaak, met u wel hebben behandeld. Ik begrijp, dat ik met u niet de details van deze zaak kan gaan behandelen, zoals wij dat met tal van andere getuigen hebben gedaan. Op dat niveau hebt u deze zaak niet behandeld. Het is toch niet zo, dat er van dat Engelse onderzoek een rapport is geweest, dat u ter kennis is gebracht door lord *Selborne*? Ik heb nl. in een van de couranten gelezen (ik weet niet meer welke, want er is zo vreselijk veel over deze zaak geschreven), dat er over dit geval een rapport van lord *Selborne* bestond.

A. Hij heeft dit rapport aan zich zelf laten uitbrengen, maar het is niet een rapport, waarvan de conclusies aan de Nederlandse Regering zijn overgebracht. Hij heeft mij alleen over het resultaat in algemene termen gesproken.

23709. De **Voorzitter**: Zoals u het nu hebt verteld?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Hiermede ben ik voor deze keer aan het einde van wat ik u te vragen heb. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPSEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 13 SEPTEMBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

Mr. JOHANNES REGNERUS MARIE VAN ANGEREN,
oud 54 jaar, wonende te Wassenaar,
lid van de Raad van State, Oud-Minister van Justitie.

De nos. 25095 t/m 25101 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

25102. De **Voorzitter**: Ik heb nog een laatste punt, dat nogal delicaat is. Bij de verschillende verhoren, die wij hebben gehad, zijn — en dat kwam meestal van de getuigen zelf —, meer dan eens ter sprake gekomen de persoon en de gedragingen van de heer *van 't Sant*. Nu wilde ik u in dit verband vragen of u ons dienaangaande ook mededelingen kunt doen? Ik zal u zeggen, hoe deze zaak ongeveer staal. Er zijn hier tegenover de heer *van 't Sant* nogal ernstige beschuldigingen geuit, hoewel ik er aan moet toevoegen, dat de bewijzen daarvoor niet geheel evenredig zijn aan de ernst van die beschuldigingen.

Er is met name hier betoogd door twee officieren van het Militaire Huis van de Koningin, dat de heer *van 't Sant* door zijn functie bij de Koningin toegang had tot practisch alle Staatsstukken. Hoewel zij het niet konden bewijzen, vermoedden zij, dat hij een andere Mogendheid van de inhoud van die stukken op de hoogte stelde. Dat is geen kleinigheid.

Dan zijn er nog andere zaken, die eigenlijk niet strikt verband houden met de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit, maar die ter sprake zijn gekomen bij het punt f, waartoe o.m. het England-Spiel behoort en waarbij vanzelf aan de orde is gekomen de organisatie van de Centrale Inlichtingendienst en de rol, die de heer *van 't Sant* daarbij heeft gespeeld. Ook bij de verhoren daarover is herhaalde malen de naam van de heer *van 't Sant* door de getuigen in het geding gebracht. Ik kan begrijpen, dat het eerste punt van beschuldiging, dat ik noemde, eerder buiten uw gezichtskring is gevallen dan het tweede. Met het tweede heeft u zonder twijfel te maken gehad, omdat de Centrale Inlichtingendienst aanvankelijk onder Justitie ressorteerde. Ik heb thans enkele dingen, die door getuigen ter sprake zijn gebracht, enigermate geconcretiseerd en zou het op prijs stellen van uw kant een oordeel hierover te vernemen, zo mogelijk vergezeld van eventuele feiten, die u bekend zijn.

A. U stelt hier een buitengewoon moeilijke vraag. Moeilijk, omdat het onderwerp *van 't Sant* vele facetten heeft. Men kan dat van verschillende kanten benaderen. Laat ik beginnen met de quaestie van het England-Spiel: de Centrale Inlichtingendienst. U krijgt dan misschien een indruk van de ervaringen, die ik met deze mijnheer heb opgedaan.

Het is moeilijk te bewijzen, vooral wanneer alles zich binnenskamers heeft afgespeeld, welke invloed hij heeft gehad, maar ik neem stellig aan, dat die invloed aanwezig was.

Wat de Inlichtingendienst betreft, kan ik u het volgende vertellen. Toen wij nog niet lang in Engeland waren, woonden de heer *Gerbrandy*, ondergetekende en nog enkele andere heren in Bedfordcollege; eerst zaten wij in Grosvenor House, daarna zijn wij voor de goedkoopste naar Bedfordcollege gegaan. Daar waren bedjes, bestemd voor jongedames, waarin de heer *Gerbrandy* wel plaats vond, maar die voor mij veel te klein waren. Het was er niet heel best, maar wij zaten er rustig en konden er goed werken. Er waren verschillende

besprekingen gevoerd tussen enige Ministers, maar ik hoorde er niets van. De heer *Gerbrandy* was tegenover mij, toen hij Minister was, in het algemeen zeer openhartig. Hij vergat echter ditmaal mij het besprokene mede te delen; ik hoorde er niet van. Toen kwam plotse-ling het geheim voor de dag: Er moest een inlichtingendienst opge-richt worden, voornamelijk voor het opnemen van contact met Neder-land. Men moest contact met Nederland zoeken en daarmee mocht de ondergetekende zich niet bemoeien. Ondergetekende moest er absoluut buiten blijven. Ik heb gevraagd, waarom dit zo was en of het lag in wantrouwen in mijn persoon. Neen, het was geen per-soonlijk wantrouwen; verder had ik daarmee niets te maken en moest er volkomen buiten blijven. De heren *Gerbrandy* en *Kasteel* zouden het met de heer *van 't Sant* zelf regelen. Ik heb dat vreemd gevonden, niet zozeer omdat ik mij niet met die zaak mocht bemoeien, maar omdat ik het een blijk van wantrouwen bleef vinden, dat zij mij dit niet toevertrouwden. Ik heb het laten rusten. De heren *Gerbrandy* en *Kasteel* zijn met de heer *van 't Sant* in zee gegaan en ik heb mij, toen mij dat gezegd was, volkomen van enige bemoeiing onthouden. Zo nu en dan druppelde echter wel iets door tot mij, door een briefje, dat uitging of omdat men mij nodig had. Zo moest er ook een Koninklijk besluit gemaakt worden. Ik weet niet of u er een idee van hebt.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Dat Koninklijk besluit kon niemand maken. Ondergetekende, die van de zaak niets mocht weten, heeft het moeten maken, d.w.z. ik mocht niet de inhoud bepalen, daar stond ik buiten; ik moest het in de juiste vorm gieten. Ik heb dus in het geheim een ontwerp moeten maken van de zaak, waarvan ik niets af mocht weten. Met de geheime dienst als zodanig heb ik derhalve niets te maken gehad. Later heeft de heer *van Boeyen* nog die dienst onder zich gehad. Toen is de heer *van 't Sant* er uitgegaan. Ik heb toen wel gehoord, dat men met die zogenaamde Politie-Buitendienst moeilijkheden had, wat betreft internering, moeilijkheden, waarover met u ook wel gesproken zal zijn. Ik noem de quaestie van *Buuren*, een zeer mysterieuze zaak.

25103. De **Voorzitter**: Hier is ook de quaestie van overste *Zegers* ter sprake gebracht.

A. Ook die quaestie. Wij zaten daar in het nauw met die zaak en vroegen ons af: Wat doen wij er mee? Zo ging het. Ik stond er volkomen buiten. Wat betreft contact met de Engelsen op dit gebied, ook daar stond ik volkomen buiten. Ik kan u dus daaromtrent geen enkele inlichting geven.

25104. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom ressorteerde de Centrale Inlichtingendienst onder Justitie?

A. De Inlichtingendienst was een eigenaardig soort spionnage-dienst. Het werk was verweven met militaire spionnage; het werd ook door de Engelse militairen gedaan.

25105. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom ressorteerde deze dienst dan niet onder Defensie?

A. Daar hoorde het ook onder.

25106. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar waarom kwam hij dan onder Justitie?

A. De heer *van 't Sant* was de autoriteit op dit gebied.

25107. De **Voorzitter**: Door uw mededeling wordt de zaak nog merkwaardiger. Het heeft ons wel bevreemd, dat men de Centrale Inlichtingendienst niet van de aanvang af heeft gebracht onder Oorlog, te meer, omdat toch enige deskundige leidende figuren van het vroegere G.S.-III in Londen aanwezig waren, waaronder gene-raal *van Oorschoot*, op wie men in 1944 wel een beroep heeft moeten

doen bij de oprichting van het **B.B.O.** Ik begrijp ook wel, dat hun werk bij **G.S.-III** hen vóór de oorlog niet reeds in aanraking heeft gebracht met de eigenaardige problemen, zoals die zich in de oorlog met de droppings, enz. voordeden, maar zij wisten toch iets af van de sfeer, die bij zo'n geheime dienst behoort, en de moeilijkheden, die zich daarbij kunnen voordoen.

Hieraan kan men nu toevoegen, dat ook een andere deskundige, nl. u zelf niet aan bod is kunnen komen. U had, zoals u ons de vorige keer heeft verteld, vóór de oorlog met quaesties van spionage en contra-spionage en alles, wat daarmee samenhangt, nogal wat te maken gehad.

A. Inderdaad.

25108. De **Voorzitter:** Ook dit deskundige element is er derhalve buiten gehouden. Dit is de conclusie van uw betoog.

A. Het is ook de verklaring, die ik voor mij zelf er van heb gemaakt; ik kan dat ook al weer niet bewijzen.

Waarom heeft van 't Sant het zo gewild? Deze zie ik er nl. achter met de gedachte: wij moeten van Angeren er buiten houden. Hij wilde alleen baas blijven en daarom kon hij geen deskundige, die hoger in rang was, naast zich hebben. Hij wilde het zaakje volkomen in de hand hebben.

25109. De **Voorzitter:** U had het zoëven over de quaestie-van **Buuren**. Kunt U daarover nog iets naders mededelen?

A. Van **Buuren** was ingesloten. Enige dagen te voren had ik contact met een zekere **Hooper**, een Engelsman, die uitnemend Nederlands sprak, zonder enig accent; hij was kennelijk een zeer goede relatie van de heer van 't Sant. Pogingen mijnerzijds gedurende de eerste dagen om in Grosvenor House in contact te komen met Scotland Yard mislukten. Ik zou u een heel verhaal moeten vertellen om te laten zien, van welke aard de moeilijkheden waren.

Wij zaten in een hotel en wisten niet, wat om ons heen zat. Wij waren nog niet zo ver met onze contrôle om te weten of wij met onze stukken wel veilig waren. Er was geen la om iets in op te bergen. Er kon van alles om ons heen gebeuren. Ik trachtte dus in contact te komen met Scotland Yard, maar dit is niet gelukt. Toen kwam op zekere avond **Hooper** mededelen, dat van 't Sant voor alles had gezorgd. Ik kon dit zo accepteren. Wij zaten wat te praten en op een bepaald moment vroeg **Hooper** of ik wel wist, hoe het met **Rost** van Tonningen was afgelopen. (In die tijd werd er nog gevochten in België en Zeeland). **Hooper** zei: ze zijn gevlucht naar Frankrijk u zult ze wel nooit terugzien, want ze worden een kopje kleiner gemaakt. Ik antwoordde: dat is ten minste iets.

Plotseling vroeg **Hooper:** Ziet u, wie daar zit? Kent u die donkere mijnheer? Dat is mijnheer van **Buuren**; hij zit met **Kruls** en iemand anders te praten, maar zijn dagen zijn geteld. Ik vroeg: wat betekent dat? Hij antwoordde: het deugt met van **Buuren** niet.

25110. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** In welke hoedanigheid was van **Buuren** in Engeland?

A. Hij was directeur van de **Montan Export**, een soort van naamloze vennootschap. Hij werkte samen met een Pool, ten minste iemand met een Poolse naam. Zij hadden een fabriek in Engeland, waar zij kleine pompen maakten, die werden gebruikt bij het starten van vliegtuigen voor de extra druk van de benzine. Bij gewone vliegtuigen wordt dit met de hand gedaan en daarvoor werden dan deze pompjes gebruikt. Wanneer die vliegtuigen in ijelere luchtlagen waren, begonnen die pompjes te werken. Deze waren natuurlijk voor de oorlogvoering van belang.

25111. De **Voorzitter:** De heer van **Buuren** was dus reeds vóór 10 Mei in Engeland?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik kende hem wel van gezicht, maar niet goed.

25112. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was hij oud-officier?

A. Ik geloof het niet, freule.

25113. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zei, dat hij te zamen met de heer **Kruls** was.

A. Dat is zo, maar ik geloof, dat ook de heer **Steenberghe** hem goed kende. Hij was een aangenaam mens om mee om te gaan. Hij was joyeus. Wij zaten natuurlijk gedeprimeerd te kijken; wij hadden onze families achtergelaten en wij wisten niet, wat de Duitsers gingen doen. Als de heer van **Buuren** er was, knapte ik aardig op. Het was voor mij een genot, die man te horen en daardoor er bovenuit te komen. Hij is met mij boodschappen gaan doen. Hij zei: Je kan toch niet in zo'n oud pak blijven rondlopen. Verder ken ik hem echter niet. **Hooper** had de geschiedenis van zijn aanhouding voorspeld en toen begon ik het mijne er van te denken. Ik vond het merkwaardig. Op een dag kwam de heer **Gerbrandy** bij mij en zei: U krijgt de grootste moeilijkheden; u hebt wat moois gedaan, u hebt die mensen losgelaten. Ik zei: Wat? In Frankrijk mensen losgelaten? De heer **Gerbrandy** zei: Ja, dat hebt u ook aan andere heren medegedeeld. U was bang voor represailles in Nederland, indien die mensen werden doodgeschoten. Ik antwoordde hem: Ik hoorde eerst van **Hooper**, dat zij in Frankrijk waren. Dacht u, dat ik instructies zou geven voor het vrijlaten van die mensen, zonder u er in te kennen? Later bleek, dat het een vergissing van de ambassade zou zijn geweest. Iemand zou daar een half antwoord hebben gegeven en daarom werden zij losgelaten.

Ik dacht toen: Is hier een actie gaande? Willen zij mij iets doen? Waarschijnlijk was **Hooper** uitgezonden om mij te horen zeggen: Worden die mensen doodgeschoten? Wat erg. Hij was een handlanger van deze mijnheer. Daarvan werd ik griezelig. Ik vond dat erg naar. Er is een jong officier bij mij gekomen — ik wil zijn naam niet noemen, ik heb daarvan ook geen aantekening gemaakt — die mij zeide: Denk er om, dat er een bom zal barsten, en degene, die er achter zit, is van 't Sant. U bent één van de slachtoffers. Kort hierna kwam de organisatie van de Inlichtingendienst. Daarmede mocht ik geen bemoeienis hebben. Justitie organiseerde die dienst en er was maar één ambtenaar en dat was de secretaris-generaal, Die mocht er echter niets van weten. Naar mijn mening mocht daar geen Koninklijk besluit voor worden gemaakt; de Kroon mocht daarbij niet worden betrokken. Er moest echter toch een Koninklijk besluit worden gemaakt. Ik heb het stuk later niet meer gezien, maar ik geloof, dat hij de titel van generaal kreeg of daarmede werd gelijkgesteld. Ik heb bij de vaststelling van de tekst het lichtelijk gesaboteerd.

25114. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe kwam u in contact met de heer **Hooper**? Kwam hij ineens in Grosvenor House en zei: Ik ben **Hooper** van de Inlichtingendienst? Kende u die man van vroeger?

A. Neen. Hij kwam ineens binnen. Er kwam een kellner, portier of chasseur naar mij toe en zei: Er is iemand om u te spreken. Het stond mij vaag voor de geest, dat ik van hem had gehoord. Ik begon in het Engels tegen hem en hij antwoordde in vloeiend Nederlands en zei, dat hij in Nederland was geweest en vertegenwoordiger van de Engelse politiedienst was. Ik heb gezegd: Het is goed, dat u komt; ik heb geprobeerd contact op te nemen met Scotland Yard, maar er gebeurt niets. Moeten er geen veiligheidsmaatregelen worden opgenomen? Hij antwoordde: Dat is reeds allemaal gebeurd.

25115. De **Voorzitter:** Bent u in een bepaalde fase nog in de zaak-van **Buuren** betrokken geworden? Of heb ik dat verkeerd begrepen?

A. Men heeft er mij over gesproken, o.a. de heer **Dijxhoorn**. Deze was er vreselijk over begaan en vroeg mij: Kunt u er niets aan doen? Ik antwoordde hem: Ik mag mij met deze zaak niet bemoeien; het wordt voor mij verschrikkelijk moeilijk. Er kwamen meer niensen klagen over personen, die vastzaten. Er waren ook enige ambtenaren ingesloten. Het erge was, dat je, als de Engelsen eenmaal dachten, dat je verkeerd was, werd vastgehouden. Als het een kwade Nederlander was, werd hij veel slechter behandeld dan de Duitsers. Die gingen naar het eiland Man; de Nederlanders gingen naar de Pentonville-gevangenis, waar de ter dood veroordeelden op de galg wachtten. De mensen kwamen er met baardschurft en volkomen ondervoed uit. Vandaar, dat het verblijf er iets verschrikkelijks was. Men heeft wel eens een beroep op mij gedaan, maar ik kon niet tegenover iedereen uit de doeken doen, dat ik niet tussenbeide mocht komen, hoewel ik secretaris-generaal was.

25116. De **Voorzitter**: De heer *Veraart* heeft hier verteld, dat hij vier functies aan het Departement had — hij heeft het zeer nauwkeurig ontleed —: het *Staatsblad*, de *Staatscourant*, de Comptabiliteit — die hij volgens de heer *van Asch van Wijck* niet goed kende en beter moest leren —, terwijl hij in de eerste tijd ook nogal eens een rapport moest uitbrengen over gevallen van mensen, die waren gearresteerd.

A. De heer *Veraart* is een apart nummer op het program en niet het prettigste nummer. Ik heb u de vorige keer mogen spreken over het team, waarop ik zo trots was. Ik heb de heer *Veraart* niet; genoemd. Hij was de uitzondering, die de regel bevestigt.

25117. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Het was een hoogleraar, die jarenlang les in het recht heeft gegeven en die voor mij niets heeft gedaan, en dat met al mijn moeilijkheden, met het zoeken naar juristen, terwijl ik nooit enig stuk werk van belang uit zijn handen kreeg. Hij was veel te lui en had alleen in zijn hoofd om Minister te worden, en dat hij geen Minister is geworden, moet men nu altijd nog horen. Hij deed heel weinig en is als professor en rector magnificus veroordeeld moeten worden tot het samenstellen en corrigeren van het Staatsblad. Minder kun je het niet doen. En dan deed hij het begrotingswerk van Justitie. Ook dat kon hij niet. De heer *van Asch van Wijck* heeft verzocht om het een ander te laten doen.

25118. De **Voorzitter**: Aan de andere kant moet ik zeggen, dat ik mij kan voorstellen, dat, wanneer aan een hoogleraar zulk een functie wordt opgedragen, hij daar niet zoveel lust in heeft. Ik zou er ook niet veel lust in hebben gehad.

A. Hij kreeg het uiteraard niet opgedragen: het was het enige, wat overbleef om het hem te laten doen. Als de heer *Veraart* een actieve vent was geweest, was ik wat blij met hem geweest. Het was een smeken om juristen: geef mij een jurist; al moet ik hem opvoeden, dan maak ik er wel wat van.

Hij heeft zich met alle mogelijke internationale vergaderingen bemoeid en hij ging naar alle mogelijke andere vergaderingen. Iedereen was echter blij, toen hij later overging naar Algemene Oorlogvoering als economisch adviseur van de heer *Gerbrandy*.

25119. De **Voorzitter**: U wilde dus zeggen, dat bepaalde personen, die zich voor *van Buuren* interesseerden, zich tot u hebben gewend, maar dat u helaas niets voor hem kon doen op grond van de omstandigheden, die u hebt geschetst.

U heeft dus niet daadwerkelijk kunnen ingrijpen?

A. Ik heb er wel met *Gerbrandy* over gesproken. Helemaal geheimhouden kon men deze zaak toch niet. Wat *Gerbrandy* hierover met *Dijxhoorn* en anderen besprak, kon ik niet volgen.

25120. De **Voorzitter**: Dan kunnen wij van de zaak-van *Buuren* afstappen. Ik wilde u nog iets vragen, naar aanleiding van een interessante ovmerking, die u zoëven hebt gemaakt.

U hebt het gehad over het vrijlaten van die 21 personen en hoe blijikbaar een poging werd gedaan om de verantwoordelijkheid daarvoor op u te schuiven. U zei: ik stond daar buiten; die 21 personen schijnen vrijgelaten te zijn door een verkeerd antwoord van de ambassade. Weet u nog, hoe dit in zijn werk is gegaan?

A. Neen, hoe het precies in zijn werk is gegaan, weet ik niet.

25121. De **Voorzitter**: Wat bedoelde u met ambassade?

A. Het Nederlandse gezantschap in Engeland. De personen, die in Frankrijk verantwoordelijk waren voor het vasthouden van die mensen, hebben gevraagd: Wat moet ik met hen doen? Deze groep zat onder bewaking van burgers; de directeur van de strafgevangenis in Scheveningen, de heer *Molenaar*, had daarvan de leiding. Deze heeft getelegrafeerd naar Londen en toen schijnt daarop geantwoord te zijn, maar ik weet niet, in welke zin.

25122. De **Voorzitter**: U heeft dus niet de indruk, dat de Regering als zodanig daarin is gekend?

A. Neen.

25123. De **Voorzitter**: Dit moet zijn geweest in de eerste dagen na 14 Mei. Als wij dit nader zouden willen verifiëren, zouden wij dus waarschijnlijk bij de heer *Michiels van Verduynen* moeten zijn?

A. Misschien weet ook *Gerbrandy* er wel iets van.

25124. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat is er met de heer *Molenaar* gebeurd?

A. Ik meen, dat hij gepensionneerd is.

25125. De **Voorzitter**: Ik zou thans willen terugkeren tot de heer *van 't Sant*.

U hebt gezegd, dat u wilde beginnen met een uiteenzetting van de wijze, waarop de heer *van 't Sant* hoofd is geworden van de Centrale Inlichtingendienst, omdat dit wel enig inzicht zou kunnen verschaffen in de persoon van de heer *van 't Sant*. Ik heb u verschillende punten genoemd, die voor de commissie ter sprake zijn gebracht. Kunt u nu buiten het terrein, dat wij thans vrij uitvoerig hebben besproken, in het algemeen iets hieraan toevoegen, dat het inzicht in deze o.i. buitengewoon moeilijke en delicate materie kan verhelderen?

Ik voeg er met nadruk aan toe: Wat over de heer *van 't Sant* gezegd en geschreven is vóór Mei 1940, daarmede heeft de Enquête-commissie geen bemoeienis. Het gaat voor ons om de vraag — en dat is een vraag, die stellig tot onze competentie behoort —, hoe een bepaalde autoriteit in Londen zich gedragen heeft en in het bijzonder hoe hij zich tegenover het vaderland heeft gedragen.

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dus over de quaestie, of het droppen van mensen eerlijk is gegaan, niets mededelen. Ik kan mededelen, dat zijn positie bij hogerhand inderdaad zeer gewichtig en belangrijk was. Aanvankelijk had de Koningin bij zich de lectrice mejuffrouw *van Rijn van Alkemade*. Deze verdween. Oorspronkelijk was het Militaire Huis van de Koningin in grote getale aanwezig. Dat verdween. Bleef niemand anders over dan de heer *van 't Sant* en mevrouw *Verbrugge*, die tijdens de oorlog als hofdame is aangenomen. Ik geloof niet, dat zij vóór die tijd een dergelijke functie heeft gehad. Wie haar heeft gevonden, is mij onbekend.

Alle stukken, die van de Ministers naar de Koningin gingen, werden door *van 't Sant* behandeld, niet door mevrouw *Verbrugge*.

De enige, die practisch alles deed, was de heer *van 't Sant*. Wel is waar passeerde alles de Directeur van het Kabinet, de heer *van Tets*, maar deze was niet ter plaatse aanwezig. Hij had ook een kantoor in Stratton House en later in Arlington House. Ter plaatse, waar de zaken werden afgehandeld, was de heer *van 't Sant* practisch alleen.

25126. De **Voorzitter**: Dat weet u uit eigen wetenschap?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dat kon iedereen constateren. Er was geen andere secretaris.

25127. De **Voorzitter**: Later, toen de Koningin woonde in Maidenhead, gingen de stukken van Londen naar Maidenhead. Bepaalde getuigen hebben gezegd, dat de heer *van 't Sant* die stukken herhaalde malen meebracht. Deze heren beweren, dat zij hebben geconstateerd, dat de heer *van 't Sant* toegang had tot deze stukken en ze niet uitsluitend in verzegelde enveloppen meekreeg.

A. Hij was secretaris. Ik zie niet in, dat men, wanneer men secretaris zou zijn, geen stukken in handen kreeg. Als een dame secretaresse is van een Minister of van de Koningin, dan betekent dit, dat de stukken via die secretaresse (secretaris) lopen.

25128. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat de heer *Beelaerts van Blokland* heeft verteld, dat het niet zijn indruk was, dat de heer *van 't Sant* inzage kreeg van de stukken.

A. Ik kan anders niet de positie van secretaris verklaren.

25129. De **Voorzitter**: Op zich zelf is dat niets bijzonders.

A. Het is het constateren van een feit.

25130. De **Voorzitter**: Het gaat er om of de beschuldiging, dat hij van die positie misbruik zou hebben gemaakt, waar is.

A. Juist, daar gaat het om, Mijnheer de Voorzitter.

25131. De **Voorzitter**: Is u daarvan iets bekend?

A. Neen. Zeker niet in de zin, dat hij die stukken aan anderen in handen zou hebben gespeeld. Dat is toch een ernstige beschuldiging, die eerst enig bewijs behoeft.

25132. De **Voorzitter**: Natuurlijk. Ik zei zoëven reeds, dat het bewijs hiervan op het ogenblik niet bovenmatig is. Aan de andere kant echter, indien die beschuldiging wordt geuit door twee officieren van het Militaire Huis van de Koningin, dan kunnen wij deze niet passeren en moeten wij hierover zo veel mogelijk licht zien te verkrijgen. Als het niet waar is, heeft de heer *van 't Sant* bovendien het volste recht, dat dit duidelijk wordt gemaakt.

Dan zou ik u tot slot nog het volgende willen vragen. Zijn u, met betrekking tot dit onderwerp, nl. de persoon en de gedragingen van de heer *van 't Sant*, in het algemeen gesproken nog feiten bekend, waarvan u meent, nu u gehoord hebt welk materiaal hier voor de commissie is gekomen, dat het voor ons nog van belang kan zijn om die te weten?

A. Ik kan u alleen nog zeggen — waarschijnlijk zult u mij later nog eens horen over mijn heengaan als Minister —, dat mijn heengaan als Minister samenhangt met de eis, die mij is gesteld, dat wij in Nederland zouden terugkeren met de heer *van 't Sant* als hoofd van de politie.

25133. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat het een begeerte was van de heer *van 't Sant* om die functie te krijgen?

A. Hij was bezeten van de rehabilitatiegedachte en kwam daarop steeds weer terug, als ik hem sprak.

25134. De **Voorzitter**: In verband met het verleden?

A. Ja, en die rehabilitatie kon natuurlijk nooit mooier zijn dan wanneer hij hoofd van de politie zou worden. Daarom werd mij dit steeds als eis gesteld. Er kon geen regeling voor de Nederlandse politie tot stand komen of deze eis werd gesteld.

25135. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* ambieerde dus niet alleen die functie, maar wilde dit ook reeds vastgelegd zien? In welk jaar zal dat geweest zijn?

A. In 1942. Ik meen, dat hij er achter zat.

25136. De **Voorzitter**: Dat heeft hij u persoonlijk ter kennis gebracht?

A. Hij heeft het duidelijk laten merken.

25137. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft duidelijk laten merken, dat hij die functie ambieerde?

A. Zeker. Later, toen de Inlichtingendienst — men heeft eerst gehad (u zult mij wel onderbreken, als ik het niet juist zeg) de *phase-van 't Sant* en toen de periode van *de Bruyne* — .....

25138. De **Voorzitter**: Nadat de heer *van 't Sant* ontslag had gekregen, stond de Inlichtingendienst eerst nog onder de heer *Derksema*.

A. De Politie-Buitendienst.

25139. De **Voorzitter**: De C.I.D. heeft korte tijd onder de heer *Derksema* gestaan.

A. Dat was, toen de C.I.D. tijdelijk nog ressorteerde onder Minister *van Boeyen*. Toen ik Minister werd, heb ik dat direct beëindigd en heb tegen de heer *Derksema* gezegd, dat hij buiten mijn weten niets mocht doen, omdat dit werk in andere handen was gekomen. Dit behoorde in militaire handen te zijn en militairen moeten met militairen omgaan. Dat was de juiste verhouding, ook tot de Engelsen.

25140. De **Voorzitter**: Maar dan in juiste militair-deskundige handen.

A. Ik zou hiermede gaan praten over dingen, waarvan ik niets af weet. Ik zeg u alleen iets over de periode, waarvan ik iets af

weet. Na de periode-de *Bruyne* kwam eerst de heer *Broekman* en daarna de heer *Somer*. Daarvóór is er sterke aandrang op mij uitgeoefend door de heer *van 't Sant* en andere heren, dat ik toch vooral die Inlichtingendienst met de heer *van 't Sant* zou beginnen. Ik heb dat geweigerd, wel wetende, dat daardoor de moeilijkheden hoe langer hoe groter zouden worden.

25141. De **Voorzitter**: Waarom? U mocht u er in de eerste periode niet mee bemoeien. Had u desondanks dingen geconstateerd, waaruit u meende te mogen afleiden, dat de moeilijkheden groter zouden worden?

A. Ik bedoel niet de moeilijkheden met de dienst. Na mijn weigering om de heer *van 't Sant* voor een andere functie te aanvaarden, begreep ik, dat — zo ik hem voor de Inlichtingendienst accepteerde — de moeilijkheden nog groter zouden worden.

De **Voorzitter**: Dan heb ik u verkeerd begrepen.

A. U voelt wel hoe moeilijk het is over mijn tijd te spreken zonder punten aan te raken, waaraan de commissie moeilijk kan beginnen. Dat staat in nauw verband met mijn heengaan als Minister.

25142. De heer **Korthals**: Kunt u ook nog nader verklaren, waarom u de heer *van 't Sant* niet meer wenste in de Inlichtingendienst?

A. In de eerste plaats om de ervaring, die ik zelf niet heb meegemaakt, maar waarom men hem die functie had afgenomen. Ook in de Ministerraad waren zeer grote bezwaren tegen hem. Als ik met eer, voorstel daartoe was gekomen, dan had ik niet één Minister meegekregen.

25143. De heer **Korthals**: Was dat alleen gebaseerd op de slechte ervaring met hem als leider van de Inlichtingendienst?

A. Ja, en de quaestie-van *Buuren* en al die dingen met elkaar.

25144. De **Voorzitter**: Heeft u er ook wel eens iets van gehoord, dat in het jaar 1942, naar ik meen, de geruchten om de heer *van 't Sant* een dusdanige omvang hadden aangenomen, dat vanwege het Departement van Algemene Oorlogvoering een onderzoek daarnaar is ingesteld?

A. Dat is mij verteld. Ik heb gehoord, dat *Lovink* en *Warners* — vooral de laatste — op onderzoek zijn uitgegaan. Ik heb gezegd: Ik vind dat niet zo heel mooi, want formeel ressorteert hij zo'n beetje onder mij.

25145. De **Voorzitter**: Waarom!

A. Toen wij in Londen kwamen, wisten wij, dat *van 't Sant* er was aangekomen met leden van het Koninklijk Huis. De *Geer* is toen bij *Gerbrandy* gekomen en heeft gezegd: dit moet financieel geregeld worden; het is een politiemans, laat hij maar bij jou komen. *Gerbrandy* zei daarop tegen mij: je krijgt er een nieuwe ambtenaar bij. Ik antwoordde: als het een goede is, graag! Toen hij de naam *van 't Sant* noemde, zei ik: dat is een gepensionneerd politiemans uit den Haag. *Gerbrandy* zei: je moet geen moeilijkheden maken.

25146. De **Voorzitter**: Bleef de heer *van 't Sant* raadadviseur, nadat hij zijn werkzaamheden bij de Centrale Inlichtingendienst had beëindigd?

A. Ja.

25147. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegeni**: Hij is dus niet raadadviseur geworden, omdat hij de Inlichtingendienst onder zich had?

A. Neen.

25148. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van 't Sant*, behalve als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, niet veel werkzaamheden in zijn hoedanigheid van raadadviseur verricht? *

A. Ik heb toevallig een gesprek tussen *Gerbrandy* en *de Bruyne* meegemaakt, waarbij deze klaagde, dat *van 't Sant* en *Rabagliatti* steeds bezig waren, zich door te zetten. Dit was geen verhouding, omdat zij aan twee kanten aan die zaak zaten te trekken. Dit was ongeveer de klacht van kolonel *de Bruyne*.

25149. De **Voorzitter**: U heeft in uw functie van secretaris-generaal van het Departement en als Minister van Justitie van de heer *van 't Sant* geen werkzaamheden als raadadviseur, in de Londense periode te zien gekregen?

A. Neen.

25150. De **Voorzitter**: U bent die gehele tijd bij het Departement geweest?

A. Ja.

25151. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u dat rapport van de heren *Lovink* en *Warners* gelezen?

A. Dat heb ik nooit gekregen.

25152. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Aan wie is het uitgebracht?

A. Aan *Gerbrandy*.

25153. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u, waar het is?

A. Neen. Ik heb wel de uitwerking op *van 't Sant* gezien; hij is ziek geworden en heeft een flauwte gekregen.

25154. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat gezien?

A. Ik heb de gevolgen meegemaakt. De heer *van 't Sant* was op Maidenhead. Een eindje daar vandaan was een cottage, een villa, die bestemd was voor logé's. Daarheen is toen de heer *van 't Sant* vertrokken. Hij verbleef toen niet meer op Maidenhead.

25155. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Naar aanleiding van het rapport?

A. Ja.

25156. De **Voorzitter**: Is u mededeling gedaan van dat rapport? Het had toch betrekking op iemand, die een van uw ambtenaren was?

A. Ik had bezwaren, omdat ik het gehele rapport niet kreeg.

25157. De **Voorzitter**: Is u de conclusie van het rapport ook niet meegedeeld?

A. Ook niet, Mijnheer de Voorzitter.

25158. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw indruk was, dat het niet gunstig was voor de heer *van 't Sant*?

A. Mijn indruk was, dat het heel erg tegen de heer *van 't Sant* was. Ik heb het zo beschouwd, dat de heer *van 't Sant* formeel onder Justitie stond, maar om iets hiertegen te beginnen, zoals de zaken toen lagen, was het vragen om moeilijkheden. Ik had moeilijkheden genoeg.

25159. De **Voorzitter**: Zijn dit de mededelingen, die u ons in dit verband kunt doen?

A. Ik was niet voorbereid op deze vragen over *van 't Sant*. Misschien had ik anders een lijstje gemaakt van de punten, die ik zou kunnen mededelen.

25160. De **Voorzitter**: Mag ik dan met u afspreken, dat, wanneer u uw gedachten hierover laat gaan en u meent, dat u nog iets van belang hebt, u ons dit dan schriftelijk doet toekomen? Dan kunnen wij zien of het aanleiding geeft tot een nader verhoor.

A. Heel graag, Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat er sprake is van contact met de vijand van de zijde van de heer *van 't Sant*. Ik geloof, dat het moet worden teruggevoerd tot de vraag: Welke positie kan ik veroveren, ten einde gerehabiliteerd naar Yederland terug te komen? Dat hij niet kieskeurig in zijn middelen was, is mijn indruk ook. Ik heb die gehele procedure in zake *van 't Sant* vóór de oorlog meegemaakt, dus hij wist, wie bezwaren zou kunnen hebben tegen het zijn van Directeur-Generaal van Politie en zijn rehabilitatie. Hij was niet bepaald een klant, die ik graag naar Londen zag komen. Ik meen, dat de heer *Dijxhoorn* heeft verteld, dat hij direct bij hem is gekomen om inlichtingen over enkele heren, die z.g. niet vertrouwd werden door de Engelsen. Ik heb gehoord, dat hij Scotland Yard had bewerkt. Hij probeerde het waarschijnlijk maar.

De **Voorzitter**: Mocht u dus nog nadere gegevens ontdekken, die u van belang acht, dan krijgen we die van u om te beginnen schriftelijk. Dan kunnen wij zien of er voor ons aanleiding is daarop terug te komen.

Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt, en sluit het verhoor.

J. R. M. VAN ANGEREN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 15 SEPTEMBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

Jhr. Mr. DIRK JAN DE GEER.

oud 77 jaar, wonende te Soest, zonder beroep, oud-Voorzitter van de Raad van Ministers.

De nos. 25939 t/m 25965 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

25966. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken? Ik ben gekomen aan het eind van de vragen, die ik wilde stellen.

A. Ik heb de vorige keer het punt niet aangeroerd; ik weet niet of u het gewenst vindt, dat ik het nu even doe, maar de zaak komt misschien langs andere weg ook bij u aan de orde, nl. dat ik indertijd, in 1942, driemaal een bezoek heb gehad van de beruchte *van der Waals*.

25967. De **Voorzitter**: Dat heb ik in uw proces-dossier gezien; u hebt daarover een verklaring afgelegd.

A. Er is in het proces *van der Waals* gezegd, dat deze met het England-Spiel weinig te maken had. Misschien is het dus voor u niet interessant. Maar ik heb, toen er een oproep kwam in de bladen, dat ieder, die die persoon bij zich had gehad, verzocht werd zich aan te melden, mij aangemeld bij de recherche te Rotterdam, en die heeft mij gehoord. Hij had 17 pseudoniemen. Bij mij kwam hij onder de naam *van Lynden*. Ik heb vóór de bevrijding niet begrepen, wat dat bezoek kon betekend hebben. Toen las ik in de krant, dat zekere *van der Waals* was gevangengenomen en dat één zijner pseudoniemen was *van Lynden*. Ik ben met hem geconfronteerd in Rotterdam. Bij het eerste bezoek ben ik er in gelopen; bij het tweede en derde bezoek had ik reeds een vermoeden. Zijn optreden was zeer gedistingeerd. Wel heb ik bij het eerste bezoek gezegd: Ik heb u te Londen nooit ontmoet, waarop hij antwoordde: Ik kwam pas sinds kort uit Amerika. Hij had het over het Nationaal Comité in overgangstijd en bracht een boodschap mee van de Koningin. Ik ben bij het eerste bezoek gaan weifelen toen ik hem uitliet op de stoep en zeide: Mijn

respect aan Hare Majesteit. Toen zag ik een demonische triomf in zijn blik, waaruit sprak: Wat is die man er in gelopen! Zó was althans mijn indruk. Toen heb ik voor het eerst gewiefeld. Later heb ik — ik heb in totaal drie bezoeken van hem gehad, in de loop van de zomer nog twee — voor hem opgepast, hoewel ik telkens als hij terugkwam toch weer nu en dan moest denken: het is misschien toch echt. Zó kon hij zich voordoen.

25968. De **Voorzitter**: Maar u hebt van zijn intermediair gebruik gemaakt om uw brochure „Synthese in den oorlog” naar Engeland te laten overbrengen. Bij welk bezoek is dat gebeurd?

A. Bij het eerste bezoek. De heer *Posthuma* heeft mij bij het vóóronderzoek medegedeeld, dat het manuscript wel in Engeland is gekomen, maar dat *van der Waals* zelf daar niet is geweest. Dat wist men zeker. Dit heeft mij verbaasd. Hij heeft blijkbaar handlangers gehad, die het manuscript naar Engeland hebben gebracht.

25969. De **Voorzitter**: Wanneer het over het England-Spiel gaat, behoeft men zich over niets te verbazen. Daarin waren de wonderlijkste dingen mogelijk. De Duitsers, die de hele zaak vast in handen hadden, hebben op sommige momenten van zekere kanalen gebruik gemaakt om bepaalde mensen naar Engeland te laten gaan. Dat ging dan langs een of andere verbinding, die zij zelf controleerden. Het is zelfs zo sterk geweest, dat op een gegeven ogenblik uit Engeland werd aangedrongen op de overkomst van iemand uit Nederland en dat de Duitsers zelden: Dat kunnen wij niet meer achterwege laten. Zij hebben toen iemand gevonden en hebben hem langs door hen gecontroleerde wegen de tocht laten maken. Hij leefde in de heilige veronderstelling, dat het een geweldige gewaagde onderneming voor hem was om over België, Frankrijk en Spanje naar Engeland te gaan, maar de beschermende hand van de S.D. was overal boven hem! Zo heeft blijkbaar *van der Waals* iemand gebruikt, die uw brochure heeft meegenomen, want zij is inderdaad in Londen aangekomen. Hij was een uitermate geraffineerd en gevaarlijk man.

Ik zeg u dank voor de inlichtingen, die u ons ook deze keer hebt verstrekt.

Het verhoor wordt gesloten.

D. J. DE GEER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 14 OCTOBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

ADRIANUS JOHANNES JOSEPHUS VRINTEN,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
tijdelijk ambtenaar aan het Departement van Justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

28421. De **Voorzitter**: Wat was uw functie in de mobilisatieperiode, dus de periode September 1939—Mei 1940?

A. Toen had ik een handelsinformatiebureau en had als cliënt het Engelse paspoortkantoor.

28422. De **Voorzitter**: Toen was u dus particulier werkzaam?

A. Ja.

28423. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan na het uitbreken van de oorlog?

A. Ik ben naar Engeland gegaan op 10 Mei.

28424. De **Voorzitter**: Met welke gelegenheid?

A. Per schip, van Rotterdam uit.

28425. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een schip?

A. Er lagen daar al een week of drie twee schepen, die vroeger op Dover voeren.

28426. De **Voorzitter**: Nederlandse schepen?

A. Belgische.

28427. De **Voorzitter**: Zijn die op de eerste oorlogsdag nog weggekomen?

A. Eén daarvan.

28428. De **Voorzitter**: En u hebt de gelegenheid om met dat schip weg te gaan aangegrepen?

A. Ja.

28429. De **Voorzitter**: Zijn er nog meer Nederlanders met dat schip vertrokken?

A. Er was een aantal Nederlanders bij, o.a. een familie van *Koutrik*. Er waren ongeveer 160 mensen aan boord.

28430. De **Voorzitter**: Wat waren de anderen dan?

A. Engels.

28431. De **Voorzitter**: Wat hebt u in Engeland verder gedaan?

A. In Engeland ben ik belast geworden met de contrôle op aankomende vluchtelingen.

28432. De **Voorzitter**: Was dit in Engelse of in Nederlandse dienst?

A. In Engelse dienst.

28433. De **Voorzitter**: Het was dus een functie ongeveer als die van de heer *Brijnen*?

A. Precies. De heer *Brijnen* was destijds in Londen en ik heb hem en enkele Nederlanders, die betrouwbaar leken, opgezocht.

28434. De **Voorzitter**: Had u iets met de heer *Brijnen* te maken?

A. Neen, niet **direct**.

28435. De **Voorzitter**: U zat in verschillende plaatsen'?

A. Ja.

28436. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft u dat werk gedaan?

A. Tot ca. einde Juni 1940.

28437. De **Voorzitter**: Wat bent u toen gaan doen?

A. Daarna ben ik aan een Engels bureau gekomen, dat belast was met het organiseren van een dienst voor parachutisten in Nederland.

28438. De **Voorzitter**: Welk bureau was dat? Hoe heette het?

A. Het had geen naam. Het was een bureau in oprichting.

28439. De **Voorzitter**: Is dat later S.O.E. geworden?

A. Dat zal wel zo zijn.

28440. De **Voorzitter**: Wie had daar de leiding?

A. De heer *Hooper*.

28441. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u bij dat bureau gebleven!

A. Tot 15 December 1940.

28442. De **Voorzitter**: Wat heeft u daarna gedaan?

A. Toen ben ik in Nederlandse dienst gekomen.

28443. De **Voorzitter**: In welke dienst en als hoedanig?

A. Bij de Centrale Inlichtingendienst, die toen stond onder leiding van de heer van 't *Sant*.

28444. De **Voorzitter**: Hoe is vervolgens het verloop van uw werkzaamheden geweest? Bent u lang bij de Centrale Inlichtingendienst gebleven?

A. In 1942 of 1943 heeft hij weer een andere naam gekregen. Ik ben betrekkelijk vlug, nadat ik daar in dienst was gekomen, belast met de leiding der afdeling politieke veiligheid op de Nederlandse scheepvaart.

28445. De **Voorzitter**: Bent u daar lang gebleven?

A. Tot de zomer van 1946.

28446. De **Voorzitter**: Toen de Centrale Inlichtingendienst verdween, bent u zeker bij de Politie-Buitendienst van de heer *Derksema* gekomen?

A. Die was er al.

28447. De **Voorzitter**: De Centrale Inlichtingendienst, waarvan de heer *Derksema* waarnemend hoofd was, is tijdelijk onder kolonel *de Bruyne* gekomen, maar dit heeft slechts heel kort geduurd, waarop de heer *Derksema* met een groep ambtenaren er uit is gegaan als Politie-Buitendienst.

A. Ja; ik heb tot de Politie-Buitendienst behoord.

28448. De **Voorzitter**: Ik keer nu terug tot de tijd in Nederland vóór het uitbreken van de oorlog. Wat was u toen?

A. Houder van een handelsinformatiebureau. Ik deed alle mogelijke werkzaamheden op dat gebied.

28449. De **Voorzitter**: Had u toen ook al contact met de heer *Brijnen*?

A. Ja.

28450. De **Voorzitter**: Deze deed ook veel aan informatie?

A. Dit waren andere informatie; het waren geen handelsinformaties.

28451. De **Voorzitter**: U vertelde, dat u in contact stond met het Engelse paspoortenbureau. Was de heer *Hooper* daaraan ook niet verbonden?

A. Ja en neen. De *Hoopers* — want er waren er twee — waren daar tot 1936. Na 1936 waren ze beiden weg. De jongere *Hooper* is als particulier employé naar de B.P.M. gegaan. Zoals ik zeg, in 1936 zijn alle twee weggegaan; de jongere *Hooper* is bij de B.P.M. gekomen en de andere is vertegenwoordiger geworden voor de vliegtuigfirma *Koolhoven*.

28452. De **Voorzitter**: Is dat weggaan van één van die twee *Hoopers*. ik bedoel speciaal de *Hooper*, die u weer ontmoet hebt in Londen bij de Engelse dienst.....

A. Dat was de oudere.

28453. De **Voorzitter**: .....is dat weggaan wel regelmatig gebeurd?

A. Neen, hij werd ontslagen.

28454. De **Voorzitter**: Hadden er onregelmatigheden plaats gevonden?

A. Dat zal wel waar zijn, maar dat is een Engels onderzoek geweest; daar weet ik betrekkelijk weinig van.

28455. De **Voorzitter**: Maar hetgeen ik u vraag, nl. of *Hooper* in 1936 bij dat paspoortenbureau is verdwenen in verband met onregelmatigheden, is dat nieuw voor u?

A. Ik heb het meer gehoord, maar ik heb er nooit iets van gemerkt.

28456. De **Voorzitter**: Het is dus niet nieuw voor u?

A. Neen.

28457. De **Voorzitter**: Dat was de *Hooper*, die u later in Londen hebt ontmoet. Hoe was zijn voornaam?

A. *William*.

28458. De **Voorzitter**: En de andere was *Jackie*, meen ik.

28459. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren het broers?

A. Inderdaad, het waren broers.

28450. De **Voorzitter**: Hoe taxeerde u ze? Gelijk? Of taxeerde u de een beter dan de ander?

A. In welk opzicht?

De **Voorzitter**: Uit een oogpunt van persoonlijke kwaliteiten, betrouwbaarheid en wat dies meer zij.

A. Ik geloof, dat ze beiden wel betrouwbaar waren.

28461. De **Voorzitter**: U hebt geen slechte ervaringen niet hen gehad?

A. Neen, zeer zeker niet.

De nos. 28462 t/m 28498 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

28499. De **Voorzitter**: Hebt u ergens speciaal gewerkt?

A. In Rotterdam speciaal.

28500. De **Voorzitter**: Hebt u daar toen wel eens gemerkt, dat ook de heer *van 't Sant* in de oorlog van 1914—1918 connecties had met de Engelse inlichtingendienst?

A. De heer *van 't Sant* had eigenlijk connecties met elke dienst naar mijn mening. Hij had connecties met de Franse, Duitse, Engelse en Amerikaanse, voor zover ze er waren; dat was zijn baan.

28501. De **Voorzitter**: U bedoelt ambtshalve?

A. Ja.

28502. De **Voorzitter**: Er worden ook andere dingen verteld. De bedoeling van mijn vraag is of u daar toen iets van gemerkt hebt?

A. Toen zeker niet. Van die tijd weet ik niets.

28503. De **Voorzitter**: Daarvoor heeft uw functie u geen gelegenheid verschaft?

A. Neen. Ik kende de heer *van 't Sant* wel, maar toen was ik nog niet in de dienst werkzaam. De heer *van 't Sant* was toen geplaatst als hoofdcommissaris in Utrecht.

28504. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan de Engelse tijd. U bent dus in Juni 1940 bij de Engelse dienst gekomen?

A. Welke Engelse dienst bedoelt u?

28505. De **Voorzitter**: Toen u met *Hooper* te maken had.

A. Ja. Dat was in Juli 1940.

28506. De **Voorzitter**: Dus u was van dat ogenblik af inderdaad in Engelse dienst, of niet?

A. Dat was een Engels bureau, zeker.

28507. De **Voorzitter**: Dus in feite kwam u toen in Engelse dienst?

A. Ja, ik werd toen door de Engelsen betaald.

28508. De **Voorzitter**: En *Hooper* was toen uw chef?

A. In Juli 1940 werd hij dat. U moet het goed begrijpen: zo werd ook de heer *Brijnen* door de Engelsen betaald.

28509. De **Voorzitter**: Dat heb ik begrepen. Ik heb ook begrepen, dat, toen u dat werk van het opvangen van onbetrouwbare vreemdelingen deed, u ook in Engelse dienst was.

A. Ja.

28510. De **Voorzitter**: Maar ik wilde vastleggen, dat u in de periode, dat u bij dat bureau van *Hooper* was, de periode Juli 1940—December 1940, in Engelse dienst was.

A. Ja, het was geen Nederlands bureau.

28511. De **Voorzitter**: U zou niet kunnen zeggen wat de naam van dat bureau was? Of het S.I.S., M.I. 5 of een ander onderdeel was?

A. Ik meen, dat het hoorde onder het Home Office.

28512. De **Voorzitter:** Nu werd in Juli 1940 opgericht de Centrale Inlichtingendienst, onder leiding van de heer *van 't Sant*. U kwam in Juli 1940 bij een Engels bureau, waarvan u zegt: het was een bureau in oprichting. Hield de oprichting van de Nederlandse dienst verband met de oprichting van het Engelse bureau?

A. *Hooper* kreeg opdracht een parachutistendienst op Nederland theoretisch op te richten. Dat heeft hij gedaan in samenwerking met de Nederlandse mensen, de heer *van 't Sant* inclusief.

28513. De **Voorzitter:** Is u in de periode Juli 1940—December 1940 niet verder gekomen dan theoretisch parachuteren? U sprak van het theoretisch oprichten van een parachutistendienst.

A. Toen wij goed en wel aan de gang waren, werd het zaakje afgenomen en kwamen er andere heren. Toen ben ik naar de Nederlandse dienst gegaan.

28514. De **Voorzitter:** Dus *Hooper* is niet verder gekomen dan de theorie?

A. Hij heeft twee mensen uitgezonden, *van Hamel* en *van Brink*.

28515. De **Voorzitter:** Was dat een uitzending, die gebeurd is in behoorlijke samenwerking tussen de Nederlandse dienst en dat bureau van *Hooper*?

A. Ja.

28516. De **Voorzitter:** De onderneming van *van Hamel* is uiteindelijk daarop gestrand, dat hij, toen hij wilde terugkeren, gearresteerd is, maar *van Brink* is teruggekomen. Wanneer was dat?

A. Hij is weggegaan October 1940 en is teruggekomen half 1942, naar ik meen.

28517. De **Voorzitter:** Is hij zo lang weg geweest?

A. Ja.

28518. De **Voorzitter:** Is *van Brink* er in geslaagd in die lange periode ook verbinding met Engeland te krijgen?

A. Men heeft, zoals later bleek, wel berichten van hem ontvangen langs radiographische weg. Hij had zelf een zender.

28519. De **Voorzitter:** Hebt u nog meegemaakt, dat een bericht van hem ontvangen werd?

A. Ik heb, geloof ik, één bericht gezien. Ik zou echter niet meer weten wat er in stond.

28520. De **Voorzitter:** Werd dat bericht ontvangen door de Engelsen?

A. Ja.

28521. De **Voorzitter:** Kwam *Hooper* daarmee voor de dag?

A. Men kwam daarmee voor de dag bij *Hooper*. Een heel andere dienst, de codedienst van de Engelsen, ontving deze berichten.

28522. De **Voorzitter:** Was dat een dienst van S.I.S., de Secret Intelligence Service?

A. Dat weet ik niet.

28523. De **Voorzitter:** U heeft *van Brink* later nog wel eens gesproken?

A. Ja, zelfs toen hij pas in Engeland aankwam.

28524. De **Voorzitter:** Weet u ook of hij er in geslaagd is vrij regelmatig berichten over te sturen?

A. Voor zover ik weet, alleen berichten betreffende terugkeer naar Engeland.

28525. De **Voorzitter:** Dus zeer weinig. Was men over het succes van de missie van *van Brink* niet zo erg tevreden? Had men de indruk, dat hij er weinig aan gedaan had?

A. Die indruk bestond wel.

28526. De **Voorzitter:** *Van Brink* heeft later bureauwerkzaamheden verricht?

A. Hij is naar het bureau B.I. gegaan.

28527. De **Voorzitter:** Weet u, waar hij tegenwoordig is?

A. Als ik mij niet vergis, in Lissabon.

28528. De **Voorzitter:** Naar wat u er van gehoord heeft, vond u zijn uitzending geen succes?

A. Neen.

28529. De **Voorzitter:** Hij is nooit gevangen geweest?

A. Neen.

28530. De **Voorzitter:** U heeft de indruk, dat hij de tijd in Holland niet zeer actief is geweest?

A. Precies.

28531. De **Voorzitter:** *Van Hamel* was natuurlijk een geheel andere figuur?

A. Ja, een geheel andere figuur.

28532. De **Voorzitter:** Weet u, wat de opdracht van *van Hamel* was?

A. Het zoeken van contact in groepjes van twee, geloof ik, de gegevens verzamelen en ze langs radiographische weg overbrengen; als hij klaar was, moest hij terugkomen.

28533. De **Voorzitter:** U heeft dus telegrammen van *van Hamel* gehad?

A. Verschillende.

28534. De **Voorzitter:** Bevatten deze telegrammen wel mededelingen?

A. Ja.

28535. De **Voorzitter:** Hoe zagen die telegrammen er uit? Waren ze erg geschonden en verstoord of kwamen er behoorlijke telegrammen binnen?

A. Men kwam wel eens met een verstoord telegram.

28536. De **Voorzitter:** Waren er ook wel eens goede?

A. Ja.

28537. De **Voorzitter:** Kreeg u een parafraze van het telegram, d.w.z. kreeg u het in zodanige vorm, dat het geheel gereconstrueerd en lopend gemaakt was?

A. Als het verminkt was overgekomen, dan kreeg ik het zoals men het had ontvangen en zoveel mogelijk gedecodeerd, dus de code met de decodering en stukken, die open waren.

28538. De **Voorzitter:** Stonden er op die telegrammen ook wel mededelingen over de betrouwbaarheid van de inhoud er van?

A. Hier weet ik op het ogenblik niets van.

28539. De **Voorzitter:** Hoe groot was het bureau van *Hooper*?

A. Hij was er alleen.

28540. De **Voorzitter:** Als u nu eens aan een telegram twijfelde, met wie moest u dan praten?

A. Dan praatten wij eerst samen en dan ging hij naar de heer *van 't Sant*.

28541. De **Voorzitter**: Ging *Hooper* dan niet ook praten met een andere Engelse dienst?

A. Die andere dienst bracht het bij hem. Deze kon er dan verder niet uit wijs worden.

28542. De **voorzitter**: Het kon toch van belang zijn met het decoderingsinstituut te praten en te horen hoe b.v. de omstandigheden van de ontvangst waren geweest?

A. Dit zou van belang hebben kunnen zijn, maar het is niet gebeurd.

28543. De **Voorzitter**: Hoe was de samenwerking tussen *Hooper* en *van 't Sant*?

A. Buitengewoon, in het begin.

28544. De **Voorzitter**: Dus later niet meer?

A. Toen is hij weggegaan.

28545. De **Voorzitter**: Was daarvoor een bepaalde aanleiding?

A. Mijns inziens niet.

28546. De **Voorzitter**: Hebt u in die periode wel kennis gekregen van de zaken van *Buuren* en overste *Zegers*, die gearresteerd waren?

A. Ja zeker.

28547. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee bemoeienis gehad?

A. Neen.

28548. De **Voorzitter**: Helemaal niet?

A. Neen. Het kan wel zijn, dat ik een rapport getypt heb, maar dat weet ik niet meer.

28549. De **Voorzitter**: Van de omstandigheden, waaronder *van Buuren* gearresteerd is en waaronder hij vrij is gelaten, weet u dus niets?

A. Neen; dat waren dingen, die gebeurden tussen de Engelse en de Nederlandse dienst.

28550. De **Voorzitter**: Maar u was bij de Engelse dienst?

A. Ik was alleen maar bij dat kleine bureau, dat belast was met de samenstelling van dingen op het gebied van parachutisten, enz. *Hcooper* zat daar. Toen is de heer *Löwe* gekomen en *Rabagliatti*, die de dienst heeft overgenomen en regelmatig zelf contact had met de Centrale Inlichtingendienst.

28551. De **Voorzitter**: Toen u dus in December 1940 naar de Nederlandse dienst overging, was dat waarschijnlijk op het moment, dat *Hooper* opgevolgd werd door *Rabagliatti*?

A. Ja.

28552. De **Voorzitter**: Is *Hooper* toen geheel van het toneel verdwenen?

A. Hij had al een tijd niets gedaan. *Hooper* en *Rabagliatti* konden samen niet goed overweg. *Rabagliatti* wilde de zaak in eigen hand houden.

28553. De **Voorzitter**: Weet u, dat *Rabagliatti* tot S.I.S. behoorde?

A. Dat weet ik niet.

28554. De **Voorzitter**: Dit is een vraag, die voor ons van belang is.

A. De mensen stellen je zoveel vragen, dat je op een gegeven moment niet meer weet wat van belang is. Als u vraagt: Wat is M.I. 5 of M.I. 6, kan ik zeggen, dat ik in Londen wel met M.I. 5

en ook met M.I. 6 in contact ben geweest, maar als men nu eens een stukje over dit en dan een stukje over dat vraagt, wordt de zaak zo uitgerafeld, dat men niet meer weet, waarover het gaat. Dat zal waarschijnlijk de heer *Brijnen* ook niet meer weten.

28555. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zat de heer *Brijnen* ook bij dat bureau?

A. Neen, hij had alleen contact met ons; hij was bij de port-security in Londen, de haven-security.

28556. De **Voorzitter**: De naam S.I.S. is toch geen onbekende naam voor u?

A. Neen, men hoorde allerlei namen: S.O.E., S.I.S., M.I. 5, M.I. 6, enz.

28557. De **Voorzitter**: In de organisatorische quaesties hebt u zich dus niet verdiept?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Het was ook moeilijk om er uit wijs te worden.

A. Het was vrij gecompliceerd.

28558. De **Voorzitter**: S.O.E. is later opgericht?

A. Ik geloof, dat *Rabagliatti* daarin zat.

28559. De **Voorzitter**: Neen, die heeft voor zover ons bekend alleen behoord tot S.I.S. Hebt u de heer *Laming* wel eens ontmoet?

A. Welke bedoelt u? Er waren er drie of vier, o.a. de vroegere handelsattaché van de Engelse ambassade hier.

28560. De **Voorzitter**: Die nu weer hier woont?

A. Ja.

28561. De **Voorzitter**: Hebt u hem in Londen ontmoet?

A. Neen, in Londen heb ik hem nooit ontmoet. Wel hier, vóór de oorlog.

28562. De **Voorzitter**: U bent dus op een gegeven moment naar de Centrale Inlichtingendienst gegaan en daar hebt u de samenwerking *Rabagliatti—van 't Sant* van de andere kant gezien. Toen zat u aan de Nederlandse kant, terwijl u bij de samenwerking *Hooper—van 't Sant* aan de Engelse kant zat.

A. Toen ik bij de Nederlandse dienst kwam, werd ik belast met de security op scheepvaartgebied en had ik dus met die zaak zo goed als niets te maken. Ik heb mijn hulp verleend bij het vinden van enige technische mensen, die opgeleid zouden kunnen worden. Ik heb zelf ook wel eens een man gevonden. Ik heb ten aanzien van andere mensen, die zij aangenomen hadden, gewaarschuwd, dat zij niet moesten worden uitgezonden. Maar overigens had ik er geen bemoeienis mee.

28563. De **Voorzitter**: Was de Centrale Inlichtingendienst, toen u daar kwam in December 1940, al min of meer onderverdeeld in verschillende afdelingen, d.w.z. dat er mensen waren, die bepaalde werkzaamheden hadden, en anderen, die weer andere werkzaamheden hadden?

A. Ja, dat werd al spoedig ingesteld.

28564. De **Voorzitter**: Hoe groot was b.v. in December 1940 de Centrale Inlichtingendienst, wat het personeel betreft?

A. Toen zat daar de heer *van 't Sant* aan het hoofd. Verder de heer *Derksema* als vervanger, met nog twee anderen. Dan was er de heer *von Bernuth* en verder zat daar de Koninklijke dienst.

28565. De **Voorzitter**: Wat verstaat u daaronder?

A. Generaal *de Jonge van Ellemeet* en dat soort van mensen hadden daar kantoor.

28566. De **Voorzitter**: Die stonden formeel toch buiten de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja. *Von Bernuth* — die mijnheer heeft altijd gewoond in de buurt van Vlissingen — was ook bij de Centrale Inlichtingendienst, maar meer als huismeester, naar ik geloof. Verder waren er nog een paar marechaussees.

28567. De **Voorzitter**: Welke functie had u?

A. Ik werd vrijwel direct belast met de security op scheepvaartgebied.

28568. De **Voorzitter**: Hoe heette dat officieel? Welke rang had u in de ambtelijke hiërarchie?

A. Daarover heeft men zich nooit druk gemaakt. Ik heb nooit een behoorlijk arbeidscontract gehad.

28569. De **Voorzitter**: Dus in December 1940 was het nog een klein bureautje van nog geen tien mensen?

A. Het zullen er ongeveer tien geweest zijn.

28570. De **Voorzitter**: Hoe groot was de dienst op 5 Februari 1942, toen de heer *Derksema* vervangen werd door kolonel *de Bruyne*? Hoeveel mensen waren er toen naar uw schatting?

A. Aan vast personeel?

De **Voorzitter**: Aan personeel, dat daar regelmatig werkte.

A. Toen waren er een stuk of vijftien mensen.

28571. De **Voorzitter**: De dienst was dus niet veel groter geworden?

A. Neen.

28572. De **Voorzitter**: En vormde het personeel, waarmee de heer *Derksema* er ten slotte uitgetrokken is, het gehele personeel?

A. U bedoelt: toen hij naar het M.G. ging?

De **Voorzitter**: Neen, toen hij een afzonderlijke Politie-Buitendienst ging vormen.

A. Het personeel bleef vrijwel daar, waar het was.

28573. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. Bij de Politie-Buitendienst.

28574. De **Voorzitter**: Is de heer *Derksema* met het gehele personeel van de Centrale Inlichtingendienst — dat moet zijn geweest in de zomer van 1942 — er uit getrokken of zijn er nog enige mensen onder kolonel *de Bruyne* bij de M.I.D. gebleven?

A. De zaak van de heer *Derksema* heeft de naam „Politie-Buitendienst" gekregen en het materiaal, dat men nodig had voor de andere dienst, is naar kolonel *de Bruyne* gegaan. Dat was alleen het materiaal, schrifturen, enz.

28575. De **Voorzitter**: Geen mensen?

A. Geen vaste mensen.

28576. De **Voorzitter**: Degenen, die bij kolonel *de Bruyne* bleven nadat de heer *Derksema* weg was, waren dus geen mensen van *Derksema*? Was dat eigen personeel van kolonel *de Bruyne*?

A. Ja.

28577. De **Voorzitter**: Men is dus volledig weggegaan? Men heeft geressorteerd onder kolonel *de Bruyne*, maar men is er weer volledig uitgegaan?

28578. De **Voorzitter**: Dit zullen, alles bij elkaar, een man of vijftien zijn geweest?

A. Ja.

28579. De **Voorzitter**: U bent dan in December 1940 bij de Centrale Inlichtingendienst gekomen. De heer *Derksema* heeft toen, tot de tijd, dat hij weer onder kolonel *de Bruyne* er uit kwam, niet veel aan de intelligence gedaan?

A. Neen.

28580. De **Voorzitter**: Er zijn toch wel enkele agenten, zoals *Alblas* en *Schrage* geweest, waarmee de Centrale Inlichtingendienst bemoeienis heeft gehad?

A. Dit gebeurde al heel vroeg. Het was nog onder *van 't Sant*.

28581. De **Voorzitter**: Er is dus aan uitzending van agenten en intelligence-werk niet veel gebeurd? De haven-security was dus mede een van de belangrijkste werkzaamheden van de Centrale Inlichtingendienst?

A. Misschien.

28582. De **Voorzitter**: U kunt toch wel beoordelen of bijna al het personeel daarmee bezig was?

A. Neen, daarmee was ik alleen bezig met enkele mensen.

28583. De **Voorzitter**: Heeft u nooit gehoord wat de anderen uitvoerden?

A. Neen, ik bemoeide me het liefst met m'n eigen standje. De anderen hadden het ook liever niet.

28584. De **Voorzitter**: Dus u heeft b.v. niets te maken gehad met *Hazelhoff Roelfsema*?

A. Ik weet ongeveer, wat er met hem is gebeurd, maar ik ken hem zelfs niet.

28585. De **Voorzitter**: Nu een ander punt. Heeft de heer *van 't Sant*, nadat hij in Augustus 1941 ontheven was en de heer *Derksema* waarnemend hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd, zich nog met de dienst bemoeid, voor zover u heeft bemerkt?

A. Officieel niet.

28586. De **Voorzitter**: Officieus wel?

A. Daarvan merkten wij niets.

28587. De **Voorzitter**: Kwam hij wel eens op het bureau?

A. Ik geloof, dat hij wel één of tweemaal is geweest, nadat wij van Chester Square naar Eton Square waren verhuisd.

28588. De **Voorzitter**: Heeft u ook gehoord, waarom de heer *van 't Sant* is afgetreden in Augustus 1941?

A. Er was toen geen ander hoofd, want *Derksema* was waarnemend hoofd.

28589. De **Voorzitter**: Heeft u de reden er van niet gehoord?

A. Neen.

28590. De **Voorzitter**: Heeft u een oordeel over de leiding van de heer *van 't Sant* over het bureau in de tijd, dat u er was?

A. Neen. Hij was een vlotte man — zeer vlot —, maar voor de rest weet ik er weinig van, heel weinig.

28591. De **Voorzitter**: Met uw afdeling bemoeide hij zich niet veel?

A. Heel weinig.

28592. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U moest toch rapport uitbrengen? Dit deed u zeker aan *van 't Sant*?

A. In het begin wel.

28593. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En later?

A. Het is heel kort geweest, want het is wel mogelijk, dat hij pas in Augustus 1941 als hoofd is weggegaan, maar toen zaten wij al in twee gebouwen, d.w.z. *van 't Sant* met zijn Koninklijke Dienst op Chester Square en wij met de Politie-Buitendienst op Eton Square. Begin 1941 zijn wij daarheen gegaan.

28594. **De Voorzitter**: Voor zover u rapport had uit te brengen ging dat waarschijnlijk over de heer *Derksema*?

A. Inderdaad, dat ging naar no. 2.

28595. **De Voorzitter**: Het is toch juist, dat de Politie-Buitendienst als officiële naam van een dienst eerst is ontstaan nadat de heer *Derksema* onder kolonel *de Bruyne* weggekomen is?

A. Ik geloof, dat de Politie-Buitendienst die naam heeft gekregen, toen de zaak weer terugkwam onder Justitie.

28596. **De Voorzitter**: Ja, toen de dienst dus onder Marine uitkwam?

A. Dat zal wel.

28597. **De Voorzitter**: Dit alles betekent dus, dat u met het uitzenden en parachuteren van agenten weinig te maken heb gehad?

A. Heel weinig; ik heb meegeholpen aan het africhten; dat waren de heren *van Hamel* en *van Brink*.

28598. **De Voorzitter**: Daar kwam u toch niet aan te pas; dat gebeurde toch op de Engelse school?

A. Zij kregen op de Engelse school de theorie wat betreft seinen, een code, enz., maar om nog eens zo'n half uurtje per dag te praten over hoe men het zou kunnen doen, dat werd als regel aan ons overgelaten.

28599. **De Voorzitter**: Het was dus met betrekking tot de uitzending van deze twee agenten niet zo, dat de Engelsen tegen de Hollanders zeiden: Je hebt er niets mee te maken?

A. Neen, zeker niet.

28600. **De Voorzitter**: *Van Hamel* en *van Brink* zijn echter weggegaan met Nederlandse opdrachten, niet met Engelse? Of hebben zij misschien die laatste ook gehad?

A. Dat zal wel gecombineerd zijn, maar voor zover ik weet, zijn zij alleen weggegaan met Nederlandse opdrachten, maar alles onder Engels toezicht; het was voor Engelse verantwoording. Hun outfit en theorie hebben zij gekregen van de Engelsen. Zelfs het wegbrengen gebeurde door Engelse piloten.

28601. **De Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik. Kende u b.v. niet hun codes?

A. Ja, ik heb ze wel gezien, maar ik weet er nu niets meer van.

28602. **De Voorzitter**: U weet niet wat voor code het was?

A. Het was gebaseerd op een Bijbeltje.

28603. **De Voorzitter**: Een bepaald gedeelte uit de Bijbel?

A. Ja.

28604. **De Voorzitter**: En wist u dat gedeelte?

A. Door praten met de mannen, die uitgezonden moesten worden, wist ik dat natuurlijk wel.

De Voorzitter: Ik kan begrijpen, dat men de code niet verder bracht dan nodig was.

A. *Van Brink* is een hele tijd niet onder de Engelsen geweest, maar onder *van der Schriek*, destijds reserve-luitenant, hoofd van de codedienst.

28605. **De Voorzitter**: Heeft die hem opgeleid voor een deel?

A. Ja.

28606. **De Voorzitter**: Waar zat *van der Schriek* toen?

A. Die was hoofd van de Codedienst in Londen.

28607. **De Voorzitter**: In Nederlandse dienst?

A. Ja.

28608. **De Voorzitter**: Onder welk Departement?

A. Van Buitenlandse Zaken.

28609. **De Voorzitter**: Weet u ook of er bij *van Hamel* en *van Brink* al sprake was van z.g. security-checks, waaruit moest blijken, of zij het inderdaad waren, die geseind hadden?

A. Neen: wel weet ik, dat *van Hamel* de windmill was; de ander was de vanguard.

28610. **De Voorzitter**: Dus het onderscheid tussen codes en security-checks weet u niet?

A. Neen. dat weet ik niet.

De Voorzitter: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had en dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

Het verhoor wordt gesloten.

A. J. J. VRINTEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 18 OCTOBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e, f, j, n* en *o*.

Verhoor van

ADRIANUS PELT,

oud 56 jaar, wonende te Plandome, Long Island,
adjunct Secretaris-Generaal der Verenigde Naties.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 29149 t/m 29192 hebben betrekking op de punten *b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit.

29193. De **Voorzitter**: Dit zijn dan de onderwerpen, die u hebt behandeld in uw brief aan de heer *Gerbrandy* van 22 December 1945. Nu heb ik zelf u over één onderwerp nog iets te vragen. Indien u echter met betrekking tot het algemene Regeringsbeleid in de Londense periode bepaalde mededelingen kunt doen, waarvan u meent, dat het van belang is, dat de commissie daarvan kennis neemt, wil ik u daartoe gaarne de gelegenheid geven. Het punt, waarover ik zelf u nog iets wilde vragen, betreft de verschillende mededelingen door „Radio-Oranje”, die verband hielden met het aankondigen van de droppings van parachutisten, berichten derhalve, dat er bepaalde gebeurtenissen op til waren, slagzinnen, die geheime afspraken inhielden e.d. Hoe kwamen die tot stand? Weet u daarvan iets? Het is duidelijk, dat „Radio-Oranje” zelf daarvoor niet de minste verantwoordelijkheid droeg.

A. Als ik u goed heb begrepen, raakt u twee geheel verschillende onderwerpen aan. Wanneer u met slagzinnen bedoelt de geheime boodschappen, die overgingen, dan is het inderdaad juist, dat „Radio-Oranje” hiervoor geen enkele verantwoordelijkheid had en dat ik als uiteindelijk verantwoordelijk chef van „Radio-Oranje” hiervoor evenmin enige verantwoordelijkheid droeg. Ik wist niet, wat deze betekenden.

29194. De **Voorzitter**: 'Zij kwamen toch bij de censor, de heer *Reijneke van Stuwe*, binnen?

A. Hij ontving ze, maar hij was geen censor.

Hij was eenvoudig in twee functies bij „Radio-Oranje” werkzaam. In de eerste tijd, toen hij nog in dienst was bij de B.B.C., hield hij toezicht op de uitzendingen van Radio-Oranje en had daarbij in acht te nemen de z.g. „policy directions”, niet van de B.B.C., maar van de „psychological warfare Division” van het Foreign Office. In de tweede fase is de heer *Reijneke van Stuwe* overgegaan in dienst van de Nederlandse Regering. Vanaf dat ogenblik was zijn functie alleen de verzorging van programma's van muzikaal standpunt en van het standpunt van uitspraak en voordracht. De z.g. geheime boodschappen, die werden uitgezonden, kwamen van de Nederlandse Geheime Dienst, in samenwerking met de Engelse Geheime Dienst. Van de betekenis er van hebben wij nooit iets geweten.

29195. De **Voorzitter**: Het kwam er dus op neer, dat Radio Oranje opdracht had gekregen, dat, wanneer er dergelijke boodschappen kwamen van een bepaalde zijde, die wel nader omschreven zal zijn, deze uitgezonden moesten worden?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Het mechanisme hiervan vindt u beschreven in het boek van de heer *van den Broek* „Hier Radio Oranje”. Dat boek geeft er een zeer nauwkeurige beschrijving van.

De andere zaak, die u zoëven aanroerde, was het uitzenden van instructies van de Nederlandse Regering aan de Nederlandse bevolking of aan Nederlandse ambtenaren. Dat was echter een geheel andere zaak.

29196. De **Voorzitter**: Die zaak heb ik niet aangeroerd. Ik bedoelde uitsluitend die geheime boodschappen.

A. Wat die geheime boodschappen betreft, daarop heb ik zoëven geantwoord. U noemde straks in uw vraag wenken aan Nederlandse ambtenaren. Die gingen niet als boodschap.

De **Voorzitter**: Dat onderwerp heb ik niet aangeroerd.

A. Dan heb ik u verkeerd begrepen.

De nos. 29197 t/m 29203 hebben betrekking op de punten *b, c, d, e, j* en *o* van het Enquêtebesluit.

29204. De **Voorzitter**: Het was de eerste tijd zo, dat er in verband met het overbrengen van de berichten heel wat tijd overheen ging, eer men in Engeland bepaalde gebeurtenissen uit bezet Nederland te weten kwam. Die berichtgeving is echter in 1943 veel beter geworden.

A. Ik heb deze behoefte al heel vroeg gevoeld. Dit was een van de eerste redenen, waarom wij het bureau van onze dienst te Lissabon hebben ingesteld. Portugal was in het eerste gedeelte van de oorlog het beste kanaal om berichten te krijgen, ongeacht de overkomst van mensen over de Noordzee. Dit bureau speelde in 1941—1942 een nuttige rol, doch hield daarna vrijwel op. Gedurende genoemde periode vormden de mensen, die via Frankrijk, Spanje en Portugal naar Engeland kwamen, onze beste bron van inlichtingen. Vandaar, dat wij een tijdlang dit bureau met de heer *Voorbeitel* aan het hoofd hebben gebruikt als een kanaal voor inlichtingen uit Nederland. In 1942 droogde dit kanaal op; de Duitse contrôle in Frankrijk werd te goed en Spanje speelde niet meer mee. Toen heb ik Bern gebruikt, waar wij de heer *Braaksma* hadden neergezet. Dat kanaal is nooit ideaal geweest, maar het was betrouwbaar. Het liep parallel met het kanaal „Vrij Nederland”, dat uitstekend, maar langzaam was. Ik heb dus altijd gezocht naar een sneller kanaal. Nu hangt de waarde van een kanaal niet alleen af van de geografische omstandigheden en de wijze van verbinding, maar ook van de man, die men er neerzet. In de keuze van de man voor Stockholm zijn wij gelukkig geweest. Dat was dr. *Willems*. Hij was mij aanbevolen door de heer *Kerstens*. Ik kende hem bovendien bij reputatie. Hij was nl. de man geweest, die in begin 1941 in opdracht van het Indische Rode Kruis — hij was archeoloog in Indië — naar Nederland was gegaan om daar navraag te doen naar betrekkingen van Nederlanders in Indië en weer in Indië was teruggekomen, hetgeen op zich zelf een merkwaardig feit was. Daardoor was mijn aandacht op hem gevestigd. Toen bleek de heer *Kerstens* hem goed te kennen. Hij zei mij: Als je een handige vent wilt hebben met grote kennis en een flinke dosis aan brutaliteit, probeer deze man dan maar eens. Net op het nippertje, vlak voor de overgave van Indië, heb ik dr. *Willems* uit Indië laten overkomen en naar Stockholm gestuurd. Zijn werkzaamheden daar ter stede zijn geruime tijd, totdat de Duitsers er achter kwamen, een succes geweest. Dat is de tijd geweest, waarin ik als Hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst de snelste verbinding met Nederland had, zodat ik elk boek, elke brochure en elke krant, die ik uit Nederland wilde hebben, aan de heer *Willems* kon opgeven, waarna deze dan ook kwamen binnen de veertien dagen. Hij zond ons trouwens op eigen initiatief alles toe, wat hem maar nuttig leek voor ons doel.

De **Voorzitter**: Ook illegale kranten?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Zelfs onderhielden wij via de heer *Willems* correspondentie met enige mensen in Nederland en de aldus

verkregen inlichtingen gebruikten wij voor onze vliegbladen „De Wervelwind" en „De Vliegende Hollander", voor onze radiouitzendingen en voor voorlichting der buitenlandse pers.

29205. De **Voorzitter**: Weet u niet hoe de heer *Willems* dat deed?

A. O.a. met behulp van Groningse beurtschippers.

29206. De **Voorzitter**: En dr. *Oosterhuis*?

A. Dat wist ik op dat ogenblik niet en dat wilde ik toen ook niet weten. Dat heb ik later vernomen. De periode *Willems* is in Stockholm van grote waarde geweest.

29207. De **Voorzitter**: Kreeg u, toen later B.I. ging werken, daarvan ook berichten?

A. Dat is eerst moeilijk geweest. Er was geen direct contact tussen B.I. en de R.V.D. Dat liep over de Minister-President. In het Kabinet van de Minister-President zaten personen, die zo doordrongen waren van het geheime karakter van elk geheim blaadje, dat zij niet wilden, dat wij het zagen. Dat moet u de heer *van Houten* maar eens vragen, want hij behandelde dat namens mij. Er was een periode, waarin wij eenvoudig de geheime bladen niet te zien konden krijgen onder het motto: dit is een geheim blaadje. Met het laatste was ik het volkomen eens, maar dan toch niet voor ons. Natuurlijk wel in Nederland. Toen ik in 1942 uit Amerika terugkwam, was die zaak nog niet opgelost. Wij hebben toen sterk aangedrongen op meer mededeelzaamheid en wij kregen ten slotte de toezegging, dat de heer *van Houten* ze mocht inzien, maar niet voor publicatie. Wij hebben toen gezegd. „Daaraan hebben wij niets, dan zien wij ze liever niet. Wat wij nodig hebben, is, dat wij die bladen te zien krijgen en dat aan onze discretie wordt overgelaten, hoe wij ze gebruiken." Dat is ten slotte ook gebeurd en onze voorlichting in het buitenland heeft in het tweede stadium van de oorlog veel te danken gehad aan de ondergrondse pers, want deze stelde ons in staat, de internationale openbare mening in te lichten omtrent de ware stemming in Nederland. Dat had eerder kunnen gebeuren, indien men in het bureau van de Minister-President een beetje minder geheimzinnig was geweest. B.I. begreep dit beter, vooral dr. *Somer*.

29208. De **Voorzitter**: Had B.I. er geen bezwaar tegen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. De heer *van Houten* heeft met B.I. effectief samen kunnen werken vanaf het moment, dat het Kabinet van de Minister-President dat goedvond.

29209. De **Voorzitter**: Er wordt wel eens over geklaagd, dat de voorlichting, die het B.I. gaf over Nederland en de Nederlandse verhoudingen, tendentius zou zijn geweest. Heeft u daarvan iets gemerkt?

A. Ik heb dat nooit gemerkt. Ik heb nooit gemerkt, dat men bepaalde ondergrondse bladen niet gaf en andere wel, hetgeen toch een aanwijzing van tendentie had kunnen zijn. Wij kregen ze allemaal vanaf het moment, dat het bureau van de Minister-President het had goedgevonden.

29210. De **Voorzitter**: Gaf het B.I. ook samenvattingen van eigen informaties in de vorm van bulletins?

A. Niet uit de ondergrondse pers. Die gaf het wel uit de telegrammen en rapporten, die het kreeg. Het gaf ons tegelijkertijd de telegrammen, vanaf het ogenblik, met name de heer *van Houten* kreeg deze ter inzage, dat dit contact van vertrouwen bestond. Hier speelden wij — allen, die er bij betrokken waren — hoog spel en wij zijn ons altijd bewust geweest, dat het hier ging om mensenlevens, maar vanaf het ogenblik, dat het vertrouwen tussen de heer *van Houten* en B.I. behoorlijk gevestigd was, heb ik niet de indruk gehad — ook de heer *van Houten* niet, naar ik meen —, dat B.I.-telegrammen ons niet getoond werden.

29211. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat men de telegrammen, die de agenten van B.I. — dat waren dus „intelligence-agents", die informaties op allerlei gebied moesten verzenden en doorsturen — uit Nederland zonden, zoals zij luidden via de heer *van Houten* aan de Regeringsvoorlichtingsdienst, liet zien.

A. Niet aan de Regeringsvoorlichtingsdienst als zodanig, maar aan namens de R.V.D. aangewezen vertrouwensmannen. Dit heeft zijn hoogtepunt bereikt in de winter van 1944—1945, toen het zuiden

bevrijd was, maar het noorden nog niet. Toen heb ik de heer *van Houten*, die inmiddels voor het Militair Gezag naar bevrijd gebied was vertrokken, opdracht gegeven dit als een zuiver persoonlijke aanlegenschap te behandelen en ze aan niemand anders te laten zien, ook niet aan mij. In Londen werd deze zelfde taak een tijdlang vervuld door de heer *den Doolaard* van „Radio-Oranje".

29212. De **Voorzitter**: En wat moesten deze heren er dan mee doen?

A. Zij moesten in overleg met B.I. voor elk telegram individueel besluiten of het raadzaam en toelaatbaar was de inhoud of de gedeeltelijke inhoud er van te gebruiken voor publiciteitsdoeleinden. Dat was op dat ogenblik vooral van groot belang, omdat in die tijd de Regering, en met name de heer *Gerbrandy*, bezig was met het op touw zetten en voeren van een grootscheepse internationale campagne in verband met de toenemende nood in Nederland en de toenemende noodzakelijkheid van hulpbieding. Daarvoor hadden wij die telegrammen nodig. U begrijpt wel, dat de heren *van Houten* en *den Doolaard*, die hierbij een zeer moeilijk beleid te voeren hadden, steeds zich zelf moesten afvragen, en dit in overleg met B.I., hoe ver zij konden gaan.

29213. De **Voorzitter**: Achter elk telegram kon in het bijzonder een militaire betekenis schuilen.

A. Niet alleen een militaire betekenis; achter elk telegram zat de veiligheid van een mens. Daarvan zijn wij ons altijd wel bewust geweest.

29214. De **Voorzitter**: Is die samenwerking via de heer *van Houten* pas in 1944, na de invasie, tot stand gekomen?

A. Die is begonnen lang vóór de bevrijding van het zuiden — in de zomer van 1942 — en heeft zich langzamerhand tot een werkelijk zeer eng, intieme, vertrouwelijke samenwerking tussen hem en de heer *Somer* ontwikkeld, later ook tussen de heer *den Doolaard* en de heer *Somer*.

29215. De **Voorzitter**: Bestond die samenwerking in 1943 nog niet?

A. Die begon in 1942. De details hiervan kan de heer *van Houten* u beter vertellen.

29216. De **Voorzitter**: U schrijft het dus toe aan het beleidvol optreden van de heren *van Houten* en *den Doolaard* op dit punt, dat hiermede geen ongelukken zijn gebeurd?

A. De opdracht was: In twijfelgevallen leggen jullie het aan mij voor en in zeer belangrijke gevallen overleggen we met de Minister-President, maar hoe minder ik er van weet, hoe beter, want hoe minder personen, die er niet mee te maken hebben, het weten, hoe veiliger het is. Ik wist, dat ik de heer *van Houten* volkomen kon vertrouwen; hij is een man met een gezond politiek oordeel. Bovendien kende ik de heer *Somer* en wist, dat hij ook geen onvoorzichtigheden zou begaan. Dus, die twee de zaak overlatend, ieder de quaestie bekijkend van zijn kant — de heer *Somer* van de security-kant, de heer *van Houten* van de publiciteitskant —, heb ik altijd het gevoel gehad — dat is later bevestigd —, dat wij veilig waren in zake het gebruik van de telegrammen. Het volume van dit werk moet u niet onderschatten. Wij hebben in de zomer van 1944 en in 1945 dagen gehad, dat er per dag 150 telegrammen over en weer gingen.

29217. De **Voorzitter**: Via B.I.?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

29218. De **Voorzitter**: Daarnaast waren er ook nog de telegrammen van het B.B.O. — dat was weer een instituut op zich zelf —, dat een vrij intensief verkeer had met zijn agenten en de verzetsbeweging.

A. Wij hebben dit contact, toen het zuiden was bevrijd, voortgezet. Vanaf de herfst 1944 tot na de bevrijding is er een heel eng samenspel geweest tussen de R.V.D. en de Sectie Voorlichting van het Militair Gezag. Oorspronkelijk had het Militair Gezag gevraagd of ik personeel kon leveren voor een separate sectie voorlichting. Dat kon ik niet, want daarvoor had ik niet voldoende personeel. Ik heb generaal *Kruls* voorgesteld, dat het personeel van de voorlichtingssectie van het Militair Gezag en mijn personeel gedeeltelijk het-

zelfde zouden zijn. Dit gedeelte is toen gemilitariseerd, m.a.w. wij hebben een gedeelte van het personeel van de R.V.D. uit alle afdelingen — dat geldt zowel voor „Radio-Oranje” als voor het A.N.P. en de R.V.D. — eenvoudig in uniform gestoken en overgeheveld. Een gedeelte van de tijd was ook ik zelf daarbij. Ik heb eigenlijk het contact verzeerd. Ik zat dan in Londen, dan in Brussel of Eindhoven in de winter van 1944—1945. Ik heb een aantal van mijn beste mensen overgeplaatst. De heer *van Houten* heb ik chef van de censuur gemaakt, hetgeen een moeilijk probleem op zich zelf was, want „Shaef” eiste in de eerste periode, dat ik mijn „Chief Censor” geheel onder de autoriteit van de „Shaef-censor” zou plaatsen. Dat heb ik bestreden, want ik kende onze zuidelijke pers goed genoeg om te weten, dat, wanneer ik dit deed en de inmenging kreeg van volkomen incompetent Engelsen en Amerikanen, deze pers het niet zou verdragen. In de formele censuurovereenkomst is de verantwoordelijkheid van „Shaef” nog vastgelegd terwijl in de operationele fase onze rol als adviserend werd beschreven. Door het optreden van de heer *van Houten* is de toestand in feite omgedraaid, wat mij in staat stelde te zeggen: „Die man kunnen jullie volkomen vertrouwen.” „Shaef” heeft dit toen ook toegegeven. Dat is de enige uitzondering in geheel West-Europa geweest. De Belgen en Fransen stonden onder Shaef-contrôle.

29219. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer *van Houten* ook in dit opzicht niet veel moeilijkheden heeft gehad?

A. Neen, hij heeft dat keurig gedaan. Een andere quaestie was, dat zij eisten, dat de gehele nieuwsvoorziening onder Shaef-contrôle zou staan. Ik heb toen weer gezegd: „Ik weet niet, wat jullie met de Fransen doen, maar wanneer jullie het met de Nederlandse pers doen, krijgen jullie het vertrouwren niet. Laat het A.N.P. de berichten aan de zuidelijke pers geven alsof het nieuws uit Londen komt. Aan de heer *van den Boogaard* kan men dat wel toevertrouwen.” Dit hebben zij toegegeven en zo is het ook gedaan. Onze verhouding — en dit geldt voor de gehele oorlog — van kleine geallieerde tot grote geallieerde is een voortdurende strijd geweest om onze onafhankelijkheid zo veel mogelijk te handhaven. Dat gebeurde bij het leger en de vloot, maar ook bij mijn dienst, en dat werd voor ons een sport, om het nu zo maar eens te noemen. Dat betekende, dat wij stonden op ons onafhankelijkheidsstandpunt, maar dat standpunt was alleen maar te handhaven, als wij het zo goed deden, dat wij van Amerikaanse en Engelse kant de erkenning kregen, dat van hun zijde geen inmenging te rechtvaardigen was. Dat is gelukt. Daarop ben ik trots, vooral voor de mensen, die het deden, want niet ik zelf, maar zij deden het.

29220. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens wat gemerkt van de bemoeiing van de heer *van 't Sant* met de Inlichtingendienst?

A. Ja, maar altijd indirect. Met mijn dienst heeft de heer *van 't Sant* een heel enkele keer, en dan nog voorzichtig, geprobeerd zich te bemoeien, en dan ging het nog alleen over onze voorlichting betreffende Hare Majesteit. De enige contacten, die wij met hem hebben gehad over zijn eigen werk, vielen in de allereerste tijd, toen hij nog verantwoordelijk was voor de verhoren van de Engelandvaarders, en ik kan niet ernstig zeggen, dat wij toen grote moeilijkheden met hem hebben gehad, want hij had wel begrip voor ons standpunt, dat de berichten, die de Engelandvaarders overbrachten, publicistisch voordeel konden hebben. Hij was natuurlijk zeer voorzichtig — dat lag op zijn terrein —, maar hij was niet onwelwillend om ons te helpen. De grootste moeilijkheden in dat opzicht hebben wij niet gehad met de heer *van 't Sant*; die hebben wij eerder gehad met de burgerlijke autoriteiten, met de verschillende Ministeries, die beschikten over geheime inlichtingen uit Nederland. Er is een tijd geweest, dat er een ondervragingscommissie voor Engelandvaarders was. Daarin waren verschillende Departementen vertegenwoordigd. Dat moet voor de Engelandvaarders een kruis geweest zijn, want eerst waren zij — het zal u wel bekend zijn — reeds verhoord door een Engelse instantie. De samenwerking tussen de Engelse en Nederlandse instanties was in dit opzicht niet zo heel goed. Dat is een zeer gecompliceerde historie geweest, waarvan ik het fijne niet weet. Ik heb altijd de indruk gehad, dat de heer *van 't Sant* zeer goed was met „Scotland Yard” en op zeer slechte voet stond met de „secret service”.

29221. De **Voorzitter**: U spreekt over de eerste tijd?

A. Ja, maar dat heeft bijna anderhalf jaar geduurd. Dat was net de tijd, waarin de meeste Engelandvaarders overkwamen. De verklaring, die hiervoor altijd is gegeven van Engelse kant, is, dat de

heer *van 't Sant* als oud-politiecommissaris en oud-politieman zeer goede connecties had met de Engelse politie, maar dat hij slechte connecties had met de „secret service”, omdat deze hem er van verdacht, dat hij in de wereldoorlog van 1914—1918 een dubbele rol zou hebben gespeeld tussen de Duitsers en de Engelsen. Of dat waar is, moet ik geheel in het midden laten. Dat is de verklaring, die mij van Engelse kant ettelijke malen is gegeven over dit merkwaardige verschil in waardering.

29222. De **Voorzitter**: Nu is „secret service” een erg ruim begrip.

Wij hebben van de „secret service” de indruk gekregen, dat daarvoor in oorlogstijd heel veel Engelse instituten vallen, die ieder een eigen taak hadden en soms heel weinig met elkaar hadden te maken en elkaar ook wel eens in de wielen reden.

A. De Engelse „secret service” is in vredetijd een dienst, die onder de „Prime Minister” staat. In oorlogstijd breidt deze dienst zich op allerlei manieren uit en zekere takken komen onder andere Departementen, ofschoon de „Prime Minister” de chef blijft. Het is een typisch Engelse verhouding: het wordt nooit scherp neergelegd, maar in feite loopt het. Grosso modo stond de heer *van 't Sant* niet goed met de „secret service” en wel goed met „Scotland Yard”.

29223. De **Voorzitter**: Er was toch wel een deel van de „secret service”, waarmee hij samenwerkte, althans waren er Engelse intelligence-ambtenaren, waarmee hij een redelijke vorm van samenwerking had. Het kan natuurlijk zijn, dat hij met andere onderdelen overhoop lag.

A. Hij had met name begrip voor de informatie van de Engelandvaarders. Onze grote moeilijkheid, wat betreft het gebruiken van geheime inlichtingen, die binnenkwamen, lag op een geheel ander gebied. Dit lag hierin, dat de Fransen, maar ook in zekere mate de Engelsen, veel minder discreet waren dan wij in zake het gebruiken van die ondergrondse inlichtingen. De Fransen hadden in dat opzicht een totaal verschillende opvatting. Dat is een keer zo hoog gelopen, dat het „Ministry of Information” een vergadering bij elkaar heeft geroepen van enerzijds de vertegenwoordigers van de verschillende geheime diensten en anderzijds de vertegenwoordigers van de informatiediensten van de geallieerde Regeringen in Londen. Er zijn twee zittingen geweest, waarvan de processen-verbaal in het archief van de Regeringsvoorlichtingsdienst moeten zijn. De tegenstelling was, dat de Fransen op het standpunt stonden, dat, wanneer een informatie uit geheime bron van voldoende informatieve publicistische waarde was, zij deze dan ook gebruikten, zelfs wanneer het leven van de bron daardoor in gevaar werd gebracht. Zij zeiden eenvoudig: die man neemt ten slotte niet meer risico dan elke andere soldaat. Wanneer het voor de nationale zaak nodig of wenselijk is, dat wij deze informatie gebruiken, dan doen wij dat. De Nederlandse opvatting was bijna tegenovergesteld: de veiligheid van de man eerst en als die informatie gebruikt kon worden, zonder dat de man in gevaar wordt gebracht, dan doen wij dit en zullen wij de Regeringsvoorlichtingsdienst toestaan deze te gebruiken. De Belgen namen een positie in, die er tussenin stond. De Noren deelden oorspronkelijk onze opvatting en zijn langzamerhand meer naar de Franse kant overgehield. Het gevolg was, dat er een zeer ongelijk gebruik ontstond tussen de geallieerden, wat betreft informatie, die uit geheime bronnen overkwamen.

Dat had dit hoogst onaangename gevolg, dat, terwijl de Fransen een geweldige propaganda maakten over hun „Maquis”, er over de Nederlandse ondergrondse beweging vrijwel niets in de pers verscheen. Dat begon ons lelijk op te breken in de tijd, toen de heer *Gerbrandy* het nodig vond een campagne in te zetten voor de voedselvoorziening van Nederland, d.w.z. in de winter 1944—1945. Toen stuitte wij op een bezwaar van Amerikaanse en Engelse zijde. Men vroeg nl.: „Is de Nederlandse bevolking dat wel waard? Wat heeft zij gedaan?” Het ellendige was, dat wij in onze archieven massa's bewijzen hadden, waarmee wij konden aantonen, dat de Nederlandse ondergrondse beweging minstens even actief was geweest als de „Maquis”, maar dat wij deze niet publicistisch hadden mogen gebruiken.

29224. De **Voorzitter**: Heeft dat werkelijk een rol gespeeld bij de actie, die werd gevoerd voor de steunverlening aan bezet Nederland?

A. Ja werkelijk. Waar ging het om? De Amerikanen en zelfs de Engelsen zijn in dat opzicht min of meer kinderen. De Nederlandse Regering deed een beroep op hen om steun voor de Nederlandse be-

volking, en de eerste vraag, die men te horen kreeg vooral van de Amerikaanse, maar ook van de Engelse organisaties, die hiertoe moesten medewerken, was: „Kunnen jullie ons aantonen, dat de Nederlandse bevolking binnen de grenzen van het mogelijke iets heeft gedaan om zelf tegenstand te bieden?" Dat bewijs was door de Fransen al lang geleverd. Voor het veel ruimere gebruik, dat zij van de berichten van hun ondergrondse dienst hadden kunnen maken. Wij zaten er verschrikkelijk tussen. Wij hebben het verschillende malen proefsgewijs geprobeerd en dan kwam er een verwijt uit Nederland — van hun kant was dat begrijpelijk —, dat wij hen aan gevaren blootstelden. Tegelijkertijd kwam echter het verwijt uit Nederland: „Jullie maken geen propaganda voor hetgeen wij doen." Wij hebben altijd gedacht, dat men in Nederland deze tegenstrijdigheid niet heeft begrepen. Het was niettemin een zeer sterke tegenstrijdigheid. Toen hebben wij het uit en ter na besproken met de heer *Gerbrandy* en andere leden van de Ministerraad. In de herfst van 1944 hebben wij dan ook grotere vrijheid gekregen om van de informatie over de ondergrondse beweging in Nederland, die juist op dat ogenblik ruimer begonnen te vloeien, een ruimer gebruik te maken. Dat heeft echter aanleiding gegeven tot allerlei moeilijkheden en is o.a. de oorzaak geweest van het beruchte geval-Kiek. Ik weet niet of u dat geval kent.

29225. De **Voorzitter**: Wilt u met een paar woorden aangeven wat het geweest is?

A. De heer *Kiek* was lid van het personeel van A.N.P. Vóór de tweede wereldoorlog was hij sportredacteur van het „Algemeen Handelsblad". Wij hadden hem ingeschakeld bij het personeel van A.N.P. Het was een handige jongen, een geboren reporter, niet al te zeer discreet, maar — om een vakterm te gebruiken — een geboren „newsgetter". Als men nieuws wil krijgen, is dit de man er voor. Wij hadden hem tot oorlogscorrespondent gemaakt voor A.N.P. Hij stond als zodanig onder censuur-contrôle van „Shaef", het intergeallieerde hoofdkwartier. Om hem tot oorlogscorrespondent in West-Europa te kunnen aanstellen, moest hij een „Shaef"-presscard hebben. Die hadden wij voor hem aangevraagd en ook gekregen. Dat betekende, dat de heer *Kiek* was toegevoegd aan het geallieerde hoofdkwartier te Brussel en alle faciliteiten kreeg om zich te bewegen onmiddellijk achter en tot aan het front.

Als hij iets schreef, moest hij dat voorleggen aan de „Shaef"-censor. *Kiek* bevond zich op een dag met een auto, waarop „Press" stond, op weg van Eindhoven naar Nijmegen. Dit gebeurde in de herfst van 1944, terwijl het Arnhemse geval aan de gang was. Het was een zeer kritieke tijd. Het was in de periode, dat de Duitsers aan weerskanten van de weg Eindhoven—Nijmegen lagen.

29226. De **Voorzitter**: Bij Veghel?

A. Ja, terwijl 's-Hertogenbosch nog in de handen van de Duitsers was. *Kiek* rijdt dus op de weg naar Nijmegen. Op een gegeven moment komt er uit eer, zijweg een auto aan met twee mensen er in. Als zij de auto van de pers zien, gaan zij langzaam rijden en geven het sein, dat die auto moet stoppen. *Kiek* stapt uit en die twee mensen vragen hem: „Are you a presscorrespondent"? Als *Kiek* bevestigend antwoordt, zeggen ze: „Van welk agentschap"? „Van het A.N.P." „Ah, dus een Hollander, dan hebben wij een „story" voor u." *Kiek* ging met die twee mannen, die tot de ondergrondse beweging bleken te behoren, mee naar een transformatorhuisje van het Provinciaal Electricch Bedrijf. Er was een telefoon en zij begonnen in tegenwoordigheid van *Kiek* te spreken met iemand, waarvan *Kiek* niet wist, waar deze zich bevond. Het bleek later een man te zijn in het kantoor van het electriciteitsbedrijf te 's-Hertogenbosch. Gedurende een aantal minuten ging het gesprek over allerlei aangelegenheden van de ondergrondse beweging, van zeer vertrouwelijke aard. *Kiek* vroeg: „Zal ik niet even buiten de deur gaan?" „Wel neen, blijf maar", was het antwoord. Nadat het gesprek was afgelopen, zei de man, die had getelefoneerd, tegen *Kiek*: „Wilt u ook even telefoneren?" *Kiek* vroeg: „Met wie telefoneert u dan eigenlijk?" „Oh", was het antwoord, „met een vriend van ons in 's-Hertogenbosch". *Kiek* begon het gesprek en vertelde, dat hij een correspondent van het A.N.P. was. De onbekende antwoordde: „Ik sta hier in het kantoor van het electriciteitsbedrijf in 's-Hertogenbosch en wij telefoneren dwars door de Duitse linies heen. Moet u eens horen, ik zal het raam opendoen." Hij deed dit en *Kiek* hoorde daarop het geluid van voorbijtrekkende Duitse colonnes in de straten. Even daarna was het telefoongesprek afgelopen en deze lieden zeiden: „Is dat geen mooie „stunt"? " *Kiek* zei: „Het is wel aardig, maar het is levensgevaarlijk om het te publiceren." „Wel neen", zeiden ze, „dat is niet zo." *Kiek*

wist niet wat hij moest doen, want hij vond het toch wel een buitengewoon aardige „story". Hij ging naar de „Shaef"-censuur in Eindhoven en legde zijn verhaal voor aan de censor voor geallieerde oorlogscorrespondenten, die zei: „Hoor eens, ik kan dit wel beslissen, maar ik vind het te gevaarlijk. Ga liever naar Brussel." *Kiek* ging hiermee akkoord en vervoegde zich bij de „Shaef-censor" in Brussel, waar hij het geval voorlegde aan een diensthebbende censor, een Canadees. Deze bekijkt het en zegt: „Wij hebben al een keer zo'n geval gehad in Noord-Frankrijk en toen hebben wij als regel gesteld, dat de betrokken oorlogscorrespondent zijn gang kon gaan, wanneer de plaats en de tijd van het voorval niet worden genoemd en niet de indruk wordt gewekt, dat het een exceptioneel geval is, maar wordt voorgesteld, alsof het in het algemeen geldt." *Kiek* zit er nog over te praten, toen een Engels lid van de „Shaef"-censuur binnenkomt. De Canadees vraagt hem: „Wat vind jij er van?" Die Engelsman antwoordt hem: „Het is toch wel op het kantje af, daarover moeten wij nog eens praten." Zijn Canadese collega heeft toen regen de heer *Kiek* gezegd: „Kom morgen terug". De heer *Kiek* komt de volgende dag terug en wordt weer ontvangen door die twee mensen, die hem zeggen: „Wij hebben het geval aan onze chef voorged; als je dat en dat er uit schrap, met name geen plaats- en tijdsaanduiding gebruikt en het zo stelt, alsof het lijkt, dat dit soort dingen meer gebeurt, kun je je gang gaan en krijg je er het stempel van de „Shaef"-censuur op". *Kiek* ontmoet daarop toevalligerwijze de heer *van Houten* en deze zegt: „*Kiek*, je bent nu gemachtigd om het te publiceren, maar ik vind het nog altijd een onplezierig geval". De heer *Kiek* zegt daarop: „Ik kan ook mijn verantwoordelijkheid als oorlogscorrespondent te ver drijven; ik ben nu gemachtigd het te publiceren." Nu hadden wij in die tijd — een telefoon of telegraafkabel was niet beschikbaar voor persverkeer — een arrangement met de B.B.C., die een zender in Brussel had, volgens hetwelk onze A.N.P.-correspondent van deze zender gebruik kon maken. Hij sprak zijn telegrammen uit en deze werden te Londen op een plaat opgenomen. Die platen werden dan weer overhandigd aan het A.N.P. De heer *Kiek* zegt dus: „Ik heb nu toestemming tot publiceren, nu ga ik mijn gang." Hij gaat naar de B.B.C., spreekt zijn verhaal uit; dat wordt te Londen op de plaat opgenomen en deze plaat wordt overhandigd aan het A.N.P. Dit gebeurde op een Zaterdagmiddag. Ik was die Zaterdagmiddag op mijn bureau. De heer *Franks* — op dat ogenblik de leider van het A.N.P. en de man, die dienst had — belt mij op en zegt: „Dit verhaal — het stempel van de „Shaef"-censuur staat er op — is toch op het kantje af." Ik zeg: „Ja, ik vind het ook." Dit viel samen — daarom vertel ik u dit geval — met een klacht van de Ministerraad, dat er tot op dat ogenblik zó weinig publiciteit was gegeven aan de prestaties van de ondergrondse beweging in Nederland, dat de heer *Gerbrandy* daardoor schade ondervond bij zijn pogingen om steun voor de bevolking in Nederland te krijgen. Ik zat er dus mee. Ik wist echter, dat er op dat ogenblik in Arlington House een vergadering werd gehouden, waarin enige leden van de Regering aanwezig waren. Ik weet niet, waarover deze vergadering ging. Ik zeg dus tegen de heer *Franks*: „Publiceer het nog niet, maar houd het op, totdat ik mij in verbinding heb gesteld met de heer *Gerbrandy* om zijn advies te ontvangen". Ik bel de heer *Gerbrandy* op en deze zegt: „Ik zit hier met een paar collega's; kom meteen". Ik ga met de tekst van het telegram naar Arlington House en lees *Kiek's* tekst voor. Ik zeg: „U hebt tot nu toe altijd geklaagd, dat wij niet publiceren wat de ondergrondse beweging in Nederland presteert. Dat hebben wij uit voorzichtigheid niet gedaan. Hier hebt u nu een typisch geval, dat op frappante wijze illustreert, wat men daar durft te doen en kan doen."

De heer *Gerbrandy* zei tegen zijn collega's: Wat vindt gij er van? Aanwezig waren de heren *Albarda*, *van Heuven Goedhart* en *van Boeyen*. De heer *Gerbrandy* aarzelde, de heer *van Heuven Goedhart* zei: „als wij dit niet kunnen publiceren, dan kunnen wij niets publiceren", en hij vertelde bij die gelegenheid, dat dit soort van gevallen veel meer voorkwam. Hij had zelf meegemaakt, dat er een telefoongesprek werd gevoerd, via Duits gebied, tussen Maastricht en Eindhoven. Hij was van mening, dat, als men geen plaats- en tijdsaanduiding gaf, er geen gevaar bij was. De heer *van Boeyen* aarzelde ook enigszins. Ik kreeg ten slotte formele volmacht tot publicatie over te gaan. Ik ging terug naar mijn bureau en deelde het A.N.P. mee, dat het zijn gang kon gaan. De volgende dag was er een zeer scherp gesteld telegram uit Brussel: „Wat hebben jullie nu gedaan? Jullie brengen al onze mensen en communicaties in Brabant in gevaar." Dit liep zo hoog, dat Z.K.H. *Prins Bernhard* intervenieerde bij „Shaef". „Shaef" gaf opdracht aan de Engelse brigadier-generaal *Neville* om het geval te onderzoeken. Ik stelde mij met die generaal in verbinding en legde hem het geval uit. Tevens ondervroeg hij *Kiek* en zeide ten slotte: „Formeel is dit in orde en is er niets op te zeggen,

maar *Prins Bernhard* heeft een zo scherp protest ingediend, dat ik het geval niet zo maar voorbij kan laten gaan. Ik durf geen beslissing nemen; dat laat ik aan mijn chef over." Ik ging weer terug naar de heer *Gerbrandy* en stelde voor, dat ik — ik was in uniform — naar Brussel zou gaan en desnoods naar Parijs om de zaak op te helderen. Wij liepen namelijk gevaar onze enige oorlogscorrespondent in het bevrijde gebied te verliezen en wij zaten zo krap in de mensen en het was zo moeilijk om nieuws te krijgen, dat deze correspondent mij veel waard was. Ik kreeg van de heer *Gerbrandy* de gevraagde vergunning en begaf mij naar Brussel, waar ik eerst naar het hoofdkwartier van de Prins ging. Daar waren zij nog geladen. Ik heb het geval uitgelegd, dronk een borrel en toen begonnen zij de zaak kalmer in te zien. Ik heb mij daarop in verbinding gesteld met de „Chief Censor" en heb hem het geval uitgelegd. Deze vond het ook redelijk, doch hij moest rekening houden met de „Commander Head Quarters Special Duties"; dat was een speciaal onderdeel van het hoofdkwartier onder *Montgomery*, dat zich bezighield met ondergrondse operaties. Aan het hoofd hiervan stond een jonge majoor, die de zaak hoog opnam en met wie niet viel te praten. Hij vond, dat de pers te ver ging en dat deze vent — *Kiek* — er uit moest. De Chief Censor zei: „Dat heeft mijn chef in Parijs te beslissen." Ik ging dus naar Parijs per „jeep", want de gewone verbindingen waren slecht. Ik meldde mij bij de chef van de Shaef-censuur, die een evenwichtig mens was. Hij had inmiddels de rapporten uit Londen en Brussel ontvangen en wij hebben de zaak rustig bekeken.

Deze chef zei ten slotte: „De heer *Kiek* gaat volkomen vrij uit, er is niets op hem aan te merken, hij heeft zich volkomen correct gedragen, maar gezien het feit, dat Zijne Koninklijke Hoogheid *Prins Bernhard* zich voor het geval interesseert, zou het misschien verstandiger geweest zijn, als hij het bericht maar niet had gepubliceerd." Ik merkte op: „Maar dat kunt u de heer *Kiek* toch niet kwalijk

nemen." Hij zei: „Neen, dat doe ik ook niet; ik zeg alleen maar, dat het misschien verstandiger geweest zou zijn." Ik weer terug naar Londen en het geval gerapporteerd. De Regering heeft daarop gezegd: „De heer *Kiek* kunnen wij in dit opzicht niet blameren, maar een andere zaak is, of het verstandig is om hem terug te sturen." Inmiddels was de Prins in Londen aangekomen. Ik heb nog eens met hem gepraat. Het geval zat hem nog steeds hoog. „Ik begrijp het", zei hij, „maar mijn mensen zijn zo gebeten op de heer *Kiek*, dat zijn leven gevaar loopt, als ze hem weer zien in België of Nederland, dat belooft ik u." In die omstandigheden wilde ik de heer *Kiek*, voor wie ik verantwoordelijk was, niet naar Brussel terugsturen. Ik heb er wat anders op gevonden: door hem namelijk als oorlogscorrespondent naar Java te sturen en een andere man aan te stellen als oorlogscorrespondent in bevrijd gebied. Ik heb u dit allemaal verteld om te bewijzen, hoe moeilijk het was om de juiste tussenweg te vinden bij het beoordelen van de vraag wat men kon publiceren enerzijds en anderzijds hoe men in het buitenland sympathie kon wekken voor hetgeen de ondergrondse beweging in Nederland deed, daarbij rekening houdende met het gevaar, die beweging aan allerlei risico's bloot te stellen door te veel te publiceren.

De nos. 29227 en 29228 hebben betrekking op punt n van het Enquêtebesluit.

A. PELT.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCNUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 19 OCTOBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *h, c, d, e* en *f*.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,

oud 63 jaar, wonende te Scheveningen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-Voorzitter van de Raad van Ministers.

29568. De **Voorzitter**: De commissie zou u graag over de punten 0, c, d en e van het Enquêtebesluit nog enige vragen willen stellen in aansluiting aan uw verhoor van 14 April 1948. Uw antwoorden worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

In de eerste plaats dan het volgende. De heer *de Geer* heeft medegedeeld, dat hij indertijd, toen hij zijn brochure „De synthese in de corlog” had geschreven, het concept daarvan langs een bepaalde weg naar Londen heeft weten te krijgen, omdat het zijn bedoeling was geweest, vóór de publicatie er van de goedkeuring van Hare Majesteit er op te vragen.

Dit verhaal is in zoverre nogal merkwaardig, dat hij volgens zijn mededeling iemand bij zich had gekregen, die hem zei wel een weg te weten, waarlangs de brochure naar Londen zou kunnen komen en die zich, als ik het mij goed herinner, bij hem had aangediend als baron *van Lynden*. Deze naam is achteraf gebleken te zijn een van de pseudoniemen van de beruchte *van der Waals*.

Nu is mijn vraag: is die brochure inderdaad in Londen terechtgekomen? Daaruit zou dan volgen, dat *van der Waals*, die natuurlijk niet zelf de brochure heeft overgebracht, inderdaad verbindingen had met iemand, die de weg wist, waarlangs men dergelijke stukken naar Londen kon krijgen.

Kan u zich herinneren, of dat gebeurd is?

A. Dat wil zeggen: ik weet niet, of gebeurd is, wat u daar zegt. Ik weet wel, dat de brochure in Londen geweest is.

29569. De **Voorzitter**: Met die bedoeling?

A. Naar ik meen met de mededeling van de heer *de Geer*: ik zal de brochure niet publiceren, wanneer Hare Majesteit de Koningin daartegen bezwaar heeft.

29570. De **Voorzitter**: Juist. Gelijk eigenlijk wel vanzelf spreekt, heeft hij daarop geen antwoord gekregen?

A. Neen. Bovendien kan ik er aan toevoegen: de publicatie had plaats zeer kort nadat de brochure in Londen gekomen was; ik bedoel: het antwoord zou niet (stel, dat er wel een antwoord — wat natuurlijk niet gebeurde — gegeven ware) van invloed kunnen zijn geweest op het al of niet verschijnen van de brochure.

De nos. 29571 t/m 29638 hebben betrekking op de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit.

29639. De **Voorzitter**: Ik kom dan nu aan het laatste onderwerp, dat ik met u wilde bespreken, nl. de quaestie van de heer *van 't Sant*. De vorige keer heb ik u reeds medegedeeld, dat de commissie met betrekking tot de heer *van 't Sant* buitengewone ervaringen heeft opgedaan, ervaringen, die hierop neerkomen, dat op alle mogelijke en vaak onverwachte momenten getuigen komen met verhalen en mededelingen over de heer *van 't Sant*, over gedragingen,

uitingen en bemoeiingen van de heer *van 't Sant*, over beïnvloeding door de heer *van 't Sant* en meer van deze dingen, waarbij zelfs zeer ernstige beschuldigingen worden gesuggereerd.

Nu is ons gebleken, dat er in 1942 een rapport zou zijn uitgebracht door de heren *Lovink* en *Warners* over de persoon en de positie van de heer *van 't Sant*. Wij hebben de heer *Lovink* hiernaar gevraagd, doch het verhoor van de heer *Lovink* heeft ons weinig bevredigd, in deze zin, dat hij in zijn mededelingen op dit punt zeer terughoudend was, maar daarmee naar mijn gevoelen een indruk heeft gevestigd, die hij misschien niet bedoeld heeft te vestigen, namelijk de indruk, dat het toch wel erg moet geweest zijn. Ik kan mij althans levendig voorstellen, dat de lezer van de verklaringen van de heer *Lovink* die indruk zal krijgen.

Nu is mijn vraag of u een mogelijkheid ziet om deze zaak terug te brengen tot de proporties, die zij in werkelijkheid heeft.

Als die proporties inderdaad zeer groot zijn, moeten deze natuurlijk nader worden onderzocht. Maar als dit niet het geval is, is datgene wat hier gezegd is, zeer grievend en onaangenaam voor de heer *van 't Sant*, en moet er worden gezocht naar een weg om dat op een of andere manier te redresseren. Ik kan niet beoordelen, welke weg daarvoor aangewezen is, omdat ik de inhoud van het bewuste rapport niet ken. U voelt het probleem. Het is hier opgeworpen, niet door één, twee of drie getuigen, maar door een groot aantal getuigen, zowel bij de behandeling van de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit als b.v. bij punt f (de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied: de quaestie van de inlichtingendienst).

Ziet u een weg om deze zaak op een wijze te behandelen, die voor onze commissie in deze moeilijke materie enig uitzicht biedt?

A. Uw griffier heeft mij per telefoon gevraagd, of ik vanavond kon komen; toen heb ik gezegd: „Ik ben van plan aan de Voorzitter uitstel te vragen”, want ik dacht, dat het ging over het punt, dat u op het ogenblik aanroert en dat betrekking heeft op de Inlichtingendienst.

29640. De **Voorzitter**: Wat ik op het ogenblik aanroer, betreft niet alleen de inlichtingendiensten. Bij deze verhoren is ook ter sprake gebracht de beschuldiging, dat de heer *van 't Sant* van zijn bijzondere positie, die hem in staat stelde van alle Regeringsstukken kennis te nemen, gebruik zou hebben gemaakt om een andere Mogendheid van de inhoud van die Regeringsstukken op de hoogte te stellen. Dat is een beschuldiging, die helemaal buiten de inlichtingendiensten om gaat.

A. Goed. Maar ik wilde u even dit zeggen. Ik ben pas uit Zwitserland teruggekomen. U hebt er de vorige keer enkele vragen over gesteld. Ik heb het stenogram van dat verhoor nog niet gezien. Ik moest voor herstel van gezondheid naar het buitenland en ben gisteren teruggekomen. Daarom zei ik tot uw griffier: „Daar wil ik graag een poosje uitstel voor hebben. Dan wil ik wel mijn best doen om vooraf — dan kan ik die verklaring beëdigden — een stuk op papier te zetten. Dan kunt u zien of dit u bevredigt. Maar dat moet ik wel even à tête reposée doen”.

29641. De **Voorzitter**: U ziet geen mogelijkheid, dit hier thans te behandelen?

A. Neen, dat vind ik zo bezwaarlijk. U spreekt b.v. van een rapport *Lovink-Warners*: dat bestaat niet. Er bestaat een rapport *Lovink-Warners* over de Inlichtingendienst. Er bestaat wel een rapport *Warners*.

29642. De **Voorzitter**: Inderdaad, daarin heeft u gelijk. Er bestaat over de heer *van 't Sant* een rapport *Warners*, maar de heer *Lovink* is van de inhoud daarvan precies op de hoogte. Heeft hij niet aan de samenstelling er van medegewerkt?

A. Neen, per se niet.

29643. De **Voorzitter**: Ons was aanvankelijk medegedeeld, dat dit een rapport was van de heren *Lovink* en *Warners*. Ik heb bij het ver-

hoor van de heer *Lovink* op 30 Juni 1948 ook gesproken over een rapport van hem en de heer *Warners*; daarop heeft hij eerst niet gereageerd, maar op een gegeven ogenblik zeide hij, toen ik opmerkte: U zegt, dat u daarover een rapport heeft opgemaakt: neen, ik heb geen rapport opgemaakt. Daarop is het volgende gesprek ontstaan:

„De **Voorzitter**: De heer *Warners* dan?

A. Er is wei een rapport opgemaakt.

De **Voorzitter**: Wie heeft dat dan opgemaakt?

A. Het is opgemaakt voor het Ministerie van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

De **Voorzitter**: Door wie? Door de heer *Warners*?

A. Inderdaad door *Warners*.

De **Voorzitter**: Er wordt gezegd, dat het rapport van u beiden is.

A. Neen.

De **Voorzitter**: U hebt toch zelf ook wel rapporten opgemaakt?

A. Zeker, over allerlei onderwerpen.

De **Voorzitter**: Ik heb ten minste een rapport van u over de Centrale Inlichtingendienst. Maar dit rapport is dus alleen van de heer *Warners*?

A. Ja, hij heeft de gegevens, die verzameld zijn door de Inlichtingendienst, gegevens van allerlei aard, ter voorlichting van de Minister-President, in een rapport verwerkt.

De **Voorzitter**: Kent u dat rapport?

A. Ja."

Daarna blijkt dan, dat het rapport over de heer *van 't Sant* is opgesteld door de heer *Warners* en dat de heer *Lovink* van de inhoud kennis draagt.

Het heeft echter heel wat moeite gekost om de heer *Lovink* tot deze verklaring te brengen, blijkbaar, omdat het rapport betrekking heeft op een persoon, die in dienst stond van H.M. de Koningin.

Ik heb in dat verhoor van de heer *Lovink* met nadruk gezegd, dat alles, wat de heer *van 't Sant* heeft gedaan in zijn qualiteit van secretaris van H.M. de Koningin en wat hij heeft gedaan in de rechtmatige uitoefening van die functie, om die terminologie te gebruiken, deze commissie niet interesseert, maar dat ons alleen iets zou interesseren uit dat rapport, indien dit betrekking zou hebben op handelingen van de heer *van 't Sant* met overschrijding van de grenzen ener rechtmatige uitoefening van zijn functie. Over die functie en het uitoefenen daarvan begeren wij dus niets te weten. Ik meen, dat dit een standpunt is, dat de Enquêtecommissie mag innemen. Zolang dus de heer *van 't Sant* is gebleven binnen de grenzen van de rechtmatige uitoefening van zijn functie als secretaris van H.M. de Koningin, interesseert het de Enquêtecommissie niet wat hij in deze functie heeft verricht. Maar, wanneer hij buiten die functie, b.v. bij de Centrale Inlichtingendienst, bepaalde handelingen heeft verricht, die tegen het Staatsbelang zouden indruisen, dan gaat ons dit wel aan en het gaat ons ook aan, indien hij in zijn functie van secretaris van H.M. de Koningin zou hebben gehandeld met overschrijding van de grenzen van de rechtmatige uitoefening van die functie. Dat heb ik zeer nadrukkelijk gezegd en desondanks is de heer *Lovink* deze zaak als uitermate geheim blijven behandelen.

A. Dat ligt aan de aard van de zaak en van de positie.

29644. De **Voorzitter**: U zult het toch wel met mij eens zijn, dat de afbakening, die ik gemaakt heb, aanvaardbaar 'is en dat op die wijze de zaak behandeld kan worden.

A. Is er enige beschuldiging tegen de heer *van 't Sant*?

De **Voorzitter**: Enige beschuldiging! De stukken zijn doordrenkt van beschuldigingen! Ik geloof, dat ik mij hiermede niet te sterk uitdruk.

A. Ik ken die niet. Het is voor mij zo moeilijk mij daarover uit te laten. Ik ben bereid mijn best te doen u zó in te lichten, dat u weet, hoe naar mijn oordeel de vork aan de steel zit. Ik moet dit echter à tête reposée doen. Hebt u daartegen bezwaar?

De **Voorzitter**: Neen. Ik kan mij dit wel voorstellen. Door de wijze, waarop ik deze zaak aan u hebt voorgelegd, heb ik reeds laten uitkomen, dat ook wij dit geen gemakkelijke zaak vinden. Ik kan mij voorstellen, dat u deze zaak eerst nog eens wilt bezien.

A. Mijn oordeel is gunstig, laat ik dat even zeggen.

29645. De **Voorzitter**: U moet mij goed begrijpen. Ik heb in de aanvang reeds gezegd, dat datgene, wat hier op het ogenblik over de heer *van 't Sant* ter tafel is gebracht, een van tweeën noodzakelijk maakt, nl. wanneer er van die beschuldigingen iets waar zou zijn, dan dient dit met kracht te worden onderzocht, maar wanneer daarvan niets waar zou zijn, dan dient ook de constatering te komen, dat de heer *van 't Sant* ten onrechte beschuldigd is. Nu de zaak er eenmaal ligt, zou het wel zeer onbevredigend zijn, indien men in deze zaak niet tot een conclusie komt, die in overeenstemming is met de feiten.

A. Nu komt het mij voor, dat u een doel najaagt, dat u nooit kunt bereiken. Ik zou echter willen zeggen: wilt u, dat ik eerst iets over deze zaak op papier zet, dan ben ik daartoe bereid. U kunt dan beoordelen of dit voor u doelmatig is. Ik ben bereid alles hierover te zeggen, wat ik naar eer en geweten kan verklaren.

29646. De **Voorzitter**: Weet u, waar dat bewuste rapport van de heer *Warners* berust?

A. Nou... ik weet wel, waar een exemplaar berust.

29647. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel exemplaren zijn er van?

A. Drie, naar mijn weten. Ik kan er wel dit aan toevoegen. Dat rapport heb ik ontvangen, maar de heer *Lovink* heeft het rapport nooit gezien. Dat is een vergissing van hem. Hij heeft het gezien in statu nascendi; het eindrapport is gegeven, nadat de heer *Lovink* naar Tsoeking was vertrokken. De heer *van Haersma de With* is de heer *Lovink* als secretaris-generaal opgevolgd en ik heb met de heer *van Haersma de With* overleg gepleegd. Ik heb hem gezegd: „Ik heb dit stuk gekregen en nu moeten wij eens samen overleggen, wat er mee moet gebeuren. Ik heb mijn oordeel reeds gevormd, vorm jij er je ook een oordeel over, dan praten wij samen; hier is het rapport." Daarna is de heer *van Haersma de With* bij mij gekomen en heeft mij gezegd: „Ik heb het gelezen en ben tot de conclusie gekomen: daar kun je niets mee doen en mag je niets mee doen, want ten slotte zijn het enkel insinuaties." Ik heb geantwoord: „Precies mijn conclusie", en toen is het rapport geseponneerd.

29648. De **Voorzitter**: In ieder geval is dit toch in zoverre een zeer belangrijke conclusie, dat u op grond van de gegevens, die toen verwerkt waren — dat was in 1942, geloof ik — van mening was, dat er met betrekking tot alle geruchten, beschuldigingen en wat dies meer zij, niet kon worden gezegd, dat er zoveel substantieels in zat, dat het gerechtvaardigd was, verdere stappen te doen. Dat is natuurlijk een zeer belangrijk iets, want uit dat oogpunt hebt u die zaak toen bekeken, nietwaar?

A. Helemaal. Ik stond op het standpunt (als ik dat nog even mag zeggen): ik wens nooit lastig gevallen te worden met geroddel, daar wens ik beslist buiten te blijven, in Londen. Maar wanneer er werkelijk ernstige feiten zijn omtrent een of ander ambtenaar, dan moet ik open staan om die op de meest ernstige wijze te onderzoeken. Het rapport van de heer *Warners* is er op ingesteld om de Minister-President om zo te zeggen duidelijk te maken: nu... het is toch niet helemaal goed! Die teneur zit in het rapport.

Ik zou u willen raden: wees u daarmee voorzichtig!

Zegt op dit ogenblik iedereen in Nederland: De heer *Vorrink* treft in het geheel geen blaam? Doordat over hem geschreven wordt, wordt een onschuldige, als ik het zo mag zeggen, beladen met iets, waartegen hij zich niet kan verweren. Ik zie haast geen middel om dergelijke dingen de wereld uit te krijgen.

29649. De **Voorzitter**: Neen, maar het is ten slotte toch ook onbevredigend...

A. Inderdaad; dat ben ik met u eens.

De **Voorzitter**... waar zo herhaalde malen de persoon van de heer *van 't Sant* in het geding is gebracht, om, wanneer de beschuldigingen ongegrond zijn, het eenvoudig te laten bij het constateren,

dat dit allemaal over hem gezegd is, terwijl in een bepaalde phase in Londen een soort van onderzoek heeft plaats gehad, waarvan u nu duidelijk zegt, dat het tot geen positieve conclusie heeft geleid.

Dat het niet enkel bij het constateren van het feit, dat er vele beschuldigingen zijn geuit, wordt gelaten, is toch eigenlijk, na alles, wat er gezegd is, wel het minste, waarop de heer *van 't Sant* aanspraak heeft.

A. Ik wil proberen u een samenvatting te geven, die u behoorlijk licht verschaft over de heer *van 't Sant*, en ben bereid over de inhoud, als die aangevuld moet worden, nader overleg te plegen.

29650. De **Voorzitter:** Hebt u ook persoonlijke wetenschap van het volgende? De heer *van Angeren* heeft verteld, dat de heer *van 't Sant* in 1940 is geworden raadadviseur van het Departement van Justitie. In het Koninklijk besluit, waarbij hij werd benoemd tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst met de rang van raadadviseur, staat, dat hij in het militaire gelijkgesteld wordt met een generaal-majoor. Waarop het echter aankomt, is, dat de heer *van Angeren* heeft verklaard, dat de heer *van 't Sant*, ook nadat deze was afgetreden als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst (14 Augustus 1941), raadadviseur van het Departement van Justitie is gebleven en dit tot het laatst toe is geweest, uit dien hoofde altijd is gesalarieerd, maar — behoudens zijn werkzaamheden destijds voor de Centrale Inlichtingendienst — daarvoor geen arbeid heeft gepresteerd.

A. Dat is niet geheel juist. Naar mijn mening is het als volgt. In 1941 trad inderdaad de heer *van 't Sant* af als hoofd van de Inlichtingendienst. Hij was aan het Departement van Justitie verbonden met het oog op de veiligheid van het Koninklijk Huis, voordat hij hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd. Toen hij in 1941 moest aftreden — wat ik eigenlijk een aftreden vond, dat hij bij wijze van spreken niet verdiende, maar dat in het algemeen belang noodzakelijk was —, heb ik uitdrukkelijk gezegd tot Minister *van Boeyen*, die toen de politie en de Inlichtingendienst kreeg: „dan vind ik het billijk, dat in hogere rang hij verbonden blijft in deze dienst (niet in de Inlichtingendienst, maar in de positie, die hij had bij de

politie) om elk odium, alsof hij van zijn functie was ontheven, omdat hij die niet goed deed, weg te nemen.”

Dat is hij gebleven tot het einde toe.

29651. De **Voorzitter:** Welke functie bedoelt u?

A. Het heette officieel raadadviseur bij het Departement van Justitie en hij was belast met de zorg voor de veiligheid van het Koninklijk Huis in Engeland en Canada. Hij heeft die rol altijd vervuld en heeft ook altijd met de marechaussee te maken gehad en heeft tal van maatregelen genomen — bij Stubbing House zijn barakken gekomen —, opdat de Koningin behoorlijk beveiligd was enz. U kunt niet zeggen, dat het niets was; dat is niet juist. Hij was zijn werk verbazend toegewijd en wilde het to the point doen. Ik herinner mij, hoe hij midden in de nacht, toen het villaatje van de Koningin — ik had in die buurt tijdelijk een weekend-huisje —, werd gebombardeerd, er ogenblikkelijk bij was om de zaak te regelen. Dat kwam allemaal op zijn hoofd neer.

De **Voorzitter:** Is het mogelijk, dat u ons de uiteenzetting, die u ons toegezegd heeft, binnen enkele dagen doet toekomen in verband met het feit, dat in de loop van de volgende week de heer *van 't Sant* verhoord zal worden?

A. Ik zal mijn best doen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de inlichtingen, die u verstrekt heeft, en sluit het verhoor.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, *voorzitter.*

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 20 OCTOBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

RICHARD VALENTINE LAMING,

oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage, economisch adviseur en commissaris van een maatschappij.

Hij legt de eed af als getuige.

29951. De **Voorzitter**: Wij hebben u als getuige opgeroepen, omdat ons bekend was geworden, dat u ons misschien waardevolle inlichtingen zoudt kunnen verstrekken over de moeilijkheden, die er speciaal in het Nederlandse milieu te Londen geweest zijn met betrekking tot de uitzending van agenten en het verkrijgen van inlichtingen uit bezet gebied. Uw naam is in dit verband herhaaldelijk door getuigen genoemd. U hebt bij uw bevestiging, dat u aan de oproep gevolg zoudt geven, geschreven, dat u moest opmerken, dat u als oud-ambtenaar van het Verenigd Koninkrijk gebonden is door de Official Secrets Act, welke u onder ede hebt onderschreven. Ik begrijp, dat hierin voor u een ernstige moeilijkheid gelegen is. Ik zeg bij voorbaat, dat onze commissie niet voornemens is u in dit opzicht enige moeilijkheid in de weg te leggen. Wij begrijpen volkomen, dat u door deze eed gebonden bent. Maar de vraag is, of, met inachtneming van uw plicht tot geheimhouding tegenover uw eigen vaderland, het misschien toch niet mogelijk is, dat u over een aantal dingen, meer speciaal betrekking hebbend op de Nederlandse dienst, zoudt kunnen verklaren, zonder dat u in conflict komt met de eed, waaraan u hier refereert. Daarover zou ik gaarne uw oordeel willen vernemen; dan kunnen wij zien, hoever wij kunnen komen.

A. Ik zal u eerst uitleggen wat de Official Secrets Act is. Dat is een reglement, waaronder alle hogere Engelse ambtenaren vallen. Daaruit volgt, dat wij eigenlijk niets mogen zeggen, want men zou dan kunnen beweren: gij hebt een kennis, die gij in uw functie hebt verkregen, gepubliceerd.

De **Voorzitter**: U is er zich dus van bewust, dat het gepubliceerd wordt?

A. Juist. dat is het natuurlijk. Mijnheer *Schilthuis* heeft mij hierop telefonisch opmerkzaam gemaakt. Nu is het vervelende van die Official Secrets Act, dat alles kan worden uitgelegd als te zijn een geheim. Ik heb deze zaak overwogen. Ik heb lang over deze geschiedenis nagedacht, omdat ik er ook belang bij heb. Ik wil wel zeggen, dat de mensen, die verloren zijn gegaan, gedeeltelijk onder mijn leiding zijn opgeleid, maar reeds einde 1941 had ik een verschil van mening — ik geloof, dat ik dat nog wel mag zeggen —, zodat er onder mijn leiding slechts één persoon verloren is gegaan en dan nog door eigen domheid.

29952. De **Voorzitter**: Is het u mogelijk de naam van die persoon te noemen?

A. Neen, ik mag eigenlijk niet meer zeggen. Deze zaken lijken vreselijk mooi in een boek van barones *Orczy*, maar het zijn de beroedste werkzaamheden, die er bestaan. Ik heb het eigenlijk alleen gedaan, omdat ik een grote kennis van Nederland had, hetgeen werd erkend. Torn er een verschil van mening kwam, ben ik er uitgestapt en naar mijn eigen functie teruggegaan. Ik heb een zucht

van verlichting geslaakt, toen ik er af was. Nu voelt u wel, dat ik, voor ik alles zou kunnen vertellen, toestemming zou moeten hebben van de Engelse Regering, en het ligt op uw weg die toestemming te vragen.

29953. De **Voorzitter**: De kans, dat de Engelse Regering die toestemming zal geven, is vermoedelijk niet erg groot.

A. Dat weet ik, want u treedt op een terrein, waar nog steeds in een zekere richting werkzaamheden worden verricht, en die mensen ken ik zeer goed. Die laten niets uit. Als de zaak niet gepubliceerd zou worden, zou ik u iets kunnen vertellen. Zo gauw iets dergelijks publiek zou worden gemaakt, stopt men mijn pensioen en misschien zou men mij zelfs wel in de gevangenis werpen en daarin heb ik geen zin.

De **Voorzitter**: Die moeilijkheden zijn wij niet voornemens u te berokkenen.

A. Ik weet zeer veel van deze zaken. Ik kan wel dit zeggen: van de tijd af, dat ik in Engeland terug was of iets later, heb ik de gehele leiding van zaken gehad wat betreft Nederland. Er was niets. Verder kan ik niet gaan. Ik mag niet vertellen hoe het ging. Vele van de namen ben ik natuurlijk vergeten, maar tot een werkelijke daad, d.w.z. een uitzending, is het pas gekomen op het einde van mijn werkzaamheden daar, en juist naar aanleiding daarvan is er verschil van mening gekomen. Maar laat ik verder zwijgen.

29954. De **Voorzitter**: U had toch in uw functie, voor zover betreft de Nederlandse kant, te maken met de in Juli 1940 opgerichte C.I.D., die onder leiding stond van de heer *van 't Sant*?

A. Officieel stond het niet onder zijn leiding. Hij trad niet naar voren.

29955. De **Voorzitter**: In de eerste periode, nl. van Juli 1940 tot 14 Augustus 1941, was bij Koninklijk besluit de Inlichtingendienst gesteld onder de heer *van 't Sant*.

A. Ik werkte niet voor de Inlichtingendienst en ik ben daarmee dus niet in aanraking gekomen. Ik had contact met generaal *Dijxhoorn*, de luitenant-ter-zee *Post Uiterweer* en kapitein *Kruls*.

29956. De **Voorzitter**: De Centrale Inlichtingendienst was het eerste officiële orgaan, dat men aan Nederlandse zijde in Londen heeft opgericht. Gedurende de periode van Juli 1940 tot Augustus 1941 was de leiding bij de heer *van 't Sant*; op 14 Augustus 1941 is de heer *van 't Sant* ontheven van die functie en tot tijdelijk hoofd aangesteld de kapitein *Derksema*. Deze is er geweest tot 5 Februari 1942, maar ik begrijp, dat u toen al weg was.

A. Ik heb er toch alles van gehoord.

29957. De **Voorzitter**: Daarna is de zaak gekomen onder leiding van kolonel *de Bruyne*. Later zijn er nog andere reorganisaties geweest, maar dat was niet in de tijd, dat u er mee te maken had.

Nu is het ons opgevallen — met name is dat gebleken uit de periode van de heer *Derksema* —, dat niet alle contacten van Nederlandse zijde over de Centrale Inlichtingendienst liepen, d.w.z. dat er dus met name andere Nederlandse instanties waren, die zich, buiten de Centrale Inlichtingendienst om, bemoeiden met dit werk en ook contact hadden met de Engelsen.

A. Ik wilde, dat ik het u allemaal kon vertellen, want het zou de zaak veel duidelijker maken, maar ik vrees, dat ik dat niet mag. Ik heb sympathie voor Nederland, omdat ik hier ben grootgebracht. Eén van mijn allerbeste vrienden, *Willem Ruys*, is hier doodgeschoten. God zij dank was dit niet het gevolg van het feit, dat ik heb getracht hem te bereiken, al heeft hij daardoor wel gevangen gezeten.

29958. De **Voorzitter**: Het is ons bekend, dat een van de uitgezonden het adres van *Willem Ruys* als contact-adres had meegekregen. Dit heeft de eerste arrestatie van *Willem Ruys* tot gevolg gehad.

A. Dit is ongetwijfeld zo.

29959. De **Voorzitter**: Later is hij vrijgekomen, maar weer opnieuw gearresteerd als gijzelaar.

A. Ik was toen in Syrië en kreeg van mijn vrouw een telegram, waarin stond, dat *Willem Ruys* dood was. Dit was voor mij een vreselijke slag.

29960. De **Voorzitter**: U heeft zoëven een opmerking gemaakt, die klopt met de indruk, welke wij hadden gekregen, nl. dat men aan Nederlandse zijde er in de jaren 1940 en 1941 niet in is geslaagd de gehele zaak te centraliseren bij de Centrale Inlichtingendienst, maar dat ook andere instanties zich daarmee bemoeiden.

A. De Engelse diensten waren zeer streng gescheiden. Het werk, dat deze dienst zou gaan doen, lag geheel buiten de sfeer van de andere diensten. De nieuwe dienst stelde zich door mij met het leger in verbinding, omdat wij mensen nodig hadden.

29951. De **Voorzitter**: Om nog even terug te komen op het gebrek aan centralisatie aan de Nederlandse kant, het had toch voor de hand gelegen, dat men aan Nederlandse zijde de zaak zo had georganiseerd, dat alles, wat te maken had met inlichtingen, met het eventueel organiseren van verzetsgroepen, met de uitzending van agenten, liep over één dienst? Met name de heer *Derksema* beklagt zich er over, dat hij voortdurend moest constateren, dat andere instanties aan Nederlandse zijde contacten onderhielden met de Engelse dienst, zodat veel buiten hem om ging.

A. De heer *Derksma* is pas in Augustus 1941 gekomen. Ik ben in October—November weggegaan.

29962. De **Voorzitter**: Ik noem speciaal de heer *Derksema*, omdat wij de heer *van 't Sant* nog niet gehoord hebben; dat zal volgende week gebeuren. Nu was eigenlijk onze overweging geweest, dat het van belang zou kunnen zijn, wanneer u van te voren gehoord zoudt zijn en de vrijheid zoudt kunnen vinden mededeling te doen van hetgeen u over de persoon van de heer *van 't Sant* en de samenwerking met hem bekend is. Ik weet niet, of de mogelijkheid daartoe voor u bestaat.

A. Mag ik u een hint geven? Vraagt u over deze zaak inlichtingen aan de heer *Gerbraizdy*.

De **Voorzitter**: U begrijpt, dat wij dat al gedaan hebben.

A. De heer *Gerbrandy* zou u over deze zaak zeer veel kunnen vertellen.

29963. De **Voorzitter**: Wij hebben hier andere getuigen gehad, die verklaringen hebben afgelegd over dingen, waarbij u betrokken bent geweest. Zij hebben daar bijna allen aan toegevoegd: Ik vertel dit, maar als u het heel precies wilt weten, moet u bij de heer *Laming* zijn. Ik zal een voorbeeld noemen. De heer *Sluysen* heeft medege-deeld, dat u, juist in verband met het optreden en de persoon van de heer *van 't Sant*, een stap hebt gedaan bij Minister *Gerbrandy*. Met name de heer *Sluysen* zei: Ik deel u dit mede, maar ik zou het op prijs stellen, indien u het de heer *Laming* persoonlijk zoudt vragen.

A. Dat zijn juist de dingen, die ik niet kan vertellen, tenzij ik toestemming krijg.

29964. De **Voorzitter**: Dan hebben wij het terrein afgetast. U ziet ook geen mogelijkheid meer?

A. Dat zijn juist punten, die men mij zeer kwalijk zou kunnen nemen. Vraagt u officieel toestemming. Geeft men mij toestemming, dan zal ik het met genoegen doen. Verder kan ik u niets zeggen.

Bovendien, het is een eed. Ik ben gebonden. Ik heb deze zaken van het begin af meegemaakt. Het is begonnen in Augustus 1940 en ik ben er mee opgehouden in 1941.

De **Voorzitter**: Dan zal ik er niet verder op aandringen, want ik zou u daarmee moeilijkheden bezorgen, die de commissie u niet wil berokkenen.

A. Indien u wilt hebben, dat ik spreek, moet u het de Engelse Regering vragen. Ik kan het niet vragen en ik mag het niet vragen. Als ik zou gaan schrijven (wat ik niet van plan ben), dan zou ik ook gebonden zijn aan de geheimhouding. Uitgezonderd hiervan zijn de heren, die niet in vaste dienst zijn. Hoge Staatslieden mogen blijkbaar wel schrijven wat zij willen, maar de ambtenaren, die het dikwijls hebben meegemaakt, mogen dat niet. Ik zou elk woord, dat ik schrijf, moeten onderwerpen aan een censuur.

De **Voorzitter**: Het gaat hier inderdaad om zaken, waar een natie niet graag mee te koop loopt. Voor ons Nederlanders ligt de onderhavige zaak natuurlijk anders. Bovendien komt er bij, dat in de Nederlandse verhoudingen de parlementaire enquêtecommissie de Nederlandse ambtenaren wel alles mag vragen en zij verplicht zijn daarop te antwoorden.

A. Maar hier kent men ook niet een streng toegepaste Official Secrets Act.

De **Voorzitter**: Neen. Ik dank u voor uw komst en sluit het verhoor.

R. V. LAMING.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 20 OCTOBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN GRÜN,

oud 28 jaar, wonende te Bussum, officier civiele dienst in een rang, gelijkgesteld aan die van majoor.

Rij legt de eed af als getuige.

29965. De **Voorzitter**: Waar was u op 10 Mei 1940?

A. In Nederland, in de Peel.

29966. De **Voorzitter**: U was bij het Nederlandse leger?

A. Ja.

29967. De **Voorzitter**: In welke rang?

A. Ik was dienstplichtig korporaal.

29968. De **Voorzitter**: Bent u Nederlander?

A. Ja.

29969. De **Voorzitter**: Wilt u ons dan eens vertellen, hoe u uit Nederland weggekomen bent?

A. Ik ben met de troep uit de Peel via Antwerpen naar Zeeland teruggetrokken. Toen het daar afgelopen was, ben ik naar Frankrijk gegaan en van daar, via Brest, overgestoken naar Engeland, waar ik 11 Juli aankwam.

29970. De **Voorzitter**: U heeft dus behoord tot de Nederlandse militairen, die via Zeeland Engeland hebben bereikt?

A. Inderdaad.

29971. De **Voorzitter**: Wat heeft u in Engeland gedaan?

A. Ik werd sergeant. Eerst was ik wapeninstructeur. Vanwege mijn kennis van de Engelse taal werd ik naar een wapencursus gezonden. Van lieverlede kwam ik, alweer in verband met mijn kennis van de Engelse taal, op de afdeling O. en O. en werd ten slotte hoofdinstructeur Engels van de gehele brigade. Dit ben ik eigenlijk al die tijd geweest. Ik had de functie van officier van ontwikkeling, „education officer”.

29972. De **Voorzitter**: U was inmiddels officier geworden?

A. Nog niet. Ik heb wel herhaaldelijk op de nominatie gestaan, maar er kwam telkens wat tussen. In April 1943 ben ik — nadat ik mij in 1942 hiervoor vrijwillig had opgegeven — van Wolverhampton uit naar Londen gegaan om getraind te worden als agent.

29973. De **Voorzitter**: U zegt: nadat ik mij had opgegeven. Hoe gebeurde dit? Hoe zocht men contact met mensen, die zich daarvoor bereid verklaarden? Hoe bereikte men van de kant van de Nederlandse dienst de mensen, die daarvoor in aanmerking wilden komen? Voor de recrutering van geheime agenten kon men niet ergens een

biljet ophangen met de mededeling, dat degenen, die daartoe bereid waren, zich aan een bepaald adres konden melden.

A. Voor zover ik weet, is van de kant van de dienst uit nooit enige actie ondernomen om vrijwilligers te krijgen; ik heb er althans in de brigade niets van gemerkt. In mijn geval is het als volgt gegaan. Ik was fit, ik was A-1. Ik vond het werk erg mooi, maar ik wilde méér doen. Ik vond de brigade als zodanig nogal geestdodend — als ik het zo zeggen mag. Het enige, dat ik in de brigade zelf heb gemerkt van wat wij toen, populair, noemden: „de boodschappen-dienst”, was, dat er een aantal mensen plotseling werd overgeplaatst naar Londen, hetgeen niet volgens de normale mutaties ging en ook niet geschiedde voor bureaudiensten. Met een klein beetje fantasie kon men dus begrijpen waarvoor het was.

29974. De **Voorzitter**: U hebt dus zelf ontdekt, dat er in die richting mogelijkheden waren?

A. Het lag voor de hand, dat er zoiets bestond. Eind 1940 is er een soort onofficiële oproep geweest in het kamp, Porthcawl in Wales. Een kennis van mij, *Sonneveld*, is er op ingegaan. Hij is geruime tijd weggeweest en maakte, in Wolverhampton teruggekomen, veel ophef over zijn opleiding. Deze was nogal romantisch geweest en ik hechtte niet veel waarde aan zijn verhaal. Voor zover ik kan beoordelen, is hij niet uitgezonden geweest. Hij stond onder de strengste geheimhouding. Feitelijke gegevens kreeg men niet uit hem. Hij had de mond vol over jiu jitsu, schieten en valse papieren. Het enige, dat ik er uit afleidde, was, dat er iets dergelijks bestond. Men nam over het algemeen aan, dat er een dergelijke dienst moest bestaan. Ik heb op een gegeven moment een geheim verzoek aan de brigade-commandant, de overste *de Ruyter van Steveninck* gericht, waarin ik schreef, dat ik, gezien het feit, dat daags te voren 20 mensen naar Londen waren overgeplaatst, aannam, dat er een dergelijke dienst bestond. Het betrof kennelijk een groep, die in opleiding ging. Ik vroeg of hij snel zijn toestemming wilde geven. Dat zal eind Juli begin Augustus 1942 geweest zijn. Ik ben toen bij de brigade-commandant geroepen. Hij vroeg mij, hoe ik een en ander wist; het was eigenlijk vreselijk geheim! Eigenlijk kon het niet meer. Er was afgesproken, dat niet langer personeel uit de brigade zou worden afgevoerd naar andere diensten. Daarbij kwam, dat ik onmisbaar was voor de brigade, wat ik erg komisch vond. Ik kende de overste *de Ruyter var, Steveninck* goed. Hij wilde mij persoonlijk ern gunst bewijzen en zien, wat hij kon klaar spelen. Ik mocht er echter niet meer over spreken. Het was op Koninginnedag 1942, dat de overste mij weer bij zich riep en zeide: ik heb het er over gehad, het komt in orde, maar je moet afwachten. Ik heb afgewacht en was het bijna vergeten, toen ik op 28 of 29 Maart 1943 nog eens bij hem geroepen werd. Hij zeide: weet je nog, wat je mij indertijd hebt gevraagd; blijf je daarbij? Ik antwoordde bevestigend en hij zeide: het is goed, ga dan maar weer!

De volgende dag moest ik weer komen. De kapitein *Lieftinck* zat er toen bij. Deze vertelde mij heel vaag het een en ander en vroeg toen, wat ik er van dacht. Ik antwoordde: ik weets niets. Ik stel mij beschikbaar. Ik weet niet, of ik de talenten, die er voor nodig zijn, bezit. Maar als ik ze bezit, kunt u mij krijgen.

Hij vertelde mij verder iets over een proeftijd van een maand, waarvan ik niets gemerkt heb. Men ging voor vier maanden; het was zo'n beetje recruitentraining.

29975. De **Voorzitter**: Waar had de opleiding plaats?

A. Bij de Engelsen.

29976. De **Voorzitter**: Hoe bent u bij de Engelse dienst terechtgekomen? Heeft de Nederlandse dienst zich beziggehouden met het testen of heeft deze zich er niet mede bemoeid?

29977. De **Voorzitter**: Het was dus afgelopen met het gesprek met kapitein *Lieftinck*?

A. Het gesprek was zeer oppervlakkig. Hieruit bleek mij hoe genaamd niets van het karakter van mijn werk.

29978. De **Voorzitter**: Wat heeft hij gezegd, toen hij wegging? „U hoort er wel nader van“? Of bent u met hem medegegaan?

A. Neen, neen!
Ik ben twee dagen daarna de brigade uitgegaan naar Londen.

29979. De **Voorzitter**: Op wiens verzoek?

A. Toen was ik blijkbaar overgenomen.

29980. De **Voorzitter**: Ik bedoel wie heeft u gezegd, waar u in Londen naar toe moest gaan?

A. De overste *de Ruyter van Steveninck*. Hij heeft mij echter geen adres opgegeven. Ik ben gegaan met een groep van 12 man, die onder leiding stond van luitenant Dubois, later een van mijn beste vrienden. Als goed Nederlands onderofficier vroeg ik verder niets meer.

29981. De **Voorzitter**: Waar zat die groep in Londen?

A. Wij zijn naar Londen gegaan en werden op het station opgevangen door, ik meen, *Lieftinck*. Er stonden nog twee of drie mensen op het station te wachten, die van een andere dienst kwamen. Wij zijn in een vrachtwagen geladen. *Lieftinck* ging niet mee. Luitenant *Snewing* was er bij.

29982. De **Voorzitter**: Was u daarmee op dat ogenblik overgedragen aan de Engelsen?

A. Dat neem ik ten minste aan. Wij zijn eerst naar een **Harley**-street-specialist gegaan.

29983. De **Voorzitter**: Trok de heer *Lieftinck* zich dus terug?

A. Ja.

29984. De **Voorzitter**: Hebt u van de Nederlandse dienst later nog wel iets gemerkt?

A. Ja.

29985. De **Voorzitter**: Dan is het beter, dat wij het in chronologische volgorde behandelen. Als u contact heeft gehad met de Nederlandse dienst, houdt u dit dan in gedachten.

A. Dat is vrij spaarzaam geweest. Wij gingen dus naar deze dokter. De bedoeling was, dat men getest werd op lichamelijke geschiktheid. Het was een oud baasje, dat me aankeek en vroeg: Voel je je goed, en blaas eens op je duim. Nu, dat ging wel. Hij vertelde me, dat ik nogal zenuwachtig was; ik moest meer rusten. Ik zei: dat zal er bij de opleiding wel van komen. Dat was de hele keuring.

29986. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd uw hart niet onderzocht?

A. Neen, het was een algemeen soort militaire keuring. Als je zelf niet klaagt, kijkt men je niet na. Ik neem aan, dat wij met dezelfde vrachtwagen naar de eerste school zijn doorgedaan. Het was een landhuis op een landgoed.

29987. De **Voorzitter**: U bent dus verder in de Engelse sfeer opgeleid in alle mogelijke kundigheden, die u nodig zouwt hebben. Heeft daaronder ook behoord een opleiding tot marconist of bent u dat niet geweest?

A. Het is een beetje moeilijk. Ik sta eigenlijk overall tussenin. Dat is mijn ongelukkige positie geweest. Ik ben in de eerste plaats geen B.I.-man, geen spionage-man, wat wel mijn bedoeling was. Ik kwam bij het B.B.O., waar ik tot de ontdekking kwam, dat ik opgeleid werd voor de sabotage. Nu liggen sabotage, bloederigheid en luide knallen mij niet zo heel erg, maar ik heb gezegd: als dit de bedoeling is, dan doe ik daaraan mee.

De opleiding was, in het algemeen gesproken, zeer oppervlakkig. Dit was één van mijn bezwaren.

Het begon met vijf weken op de eerste school, waar wij niet anders kregen dan wat een soldaat in de eerste veertien dagen ook leert, als

hij nog nooit in dienst is geweest: een beetje dit en een beetje dat en wat velddienst, maar niet een „geheide“ opleiding. Daarna zijn wij naar de springschool gegaan. Die vier of vijf weken daar waren nl. je proeftijd, waarna men nog kon zeggen: ga maar terug.

29988. De **Voorzitter**: Dit was dus eigenlijk de testperiode? Gebruikte men hierbij ook wetenschappelijke tests?

A. Wat verstaat u daaronder?

29989. De **Voorzitter**: Ging men volgens de methoden van de moderne psychologie na welke eigenschappen u had? Onderzocht men bijv. uw reactiesnelheid?

A. Een dergelijke psychologische test is nooit gebruikt. Het enige dat ik, als ik het van die kant bekijk, zou kunnen zeggen, is dit. Er was een sergeant van de Intelligence, die op het ogenblik in Berlijn zit. Deze sergeant, die heel goed Nederlands sprak, liep daar rond, evenals luitenant *Snewing*, die „conducting officer“ was en op ocs lette. Het belangrijkste ding was: je mond houden!

29990. De **Voorzitter**: Afgezien van de middelen der moderne psychologie, die zij niet hebben toegepast, heeft u dus wel de indruk gehad, dat men in die periode trachtte een indruk te krijgen van het karakter van de vrijwilligers?

29991. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U werd wel geobserveerd?

A. Ja. Ik geloof echter, dat het veld nogal ruim was. Als men iemand test, dan weet men van te voren wat men wil hebben en dan heeft men een betrekkelijk streng afgebakend terrein. Ik geloof, dat het terrein, waarop men ons aannam, vrijwel onbegrensd was en dat men alleen keek, of je te vertrouwen was, of je je mond kon houden en of je „goed“ was. Ik geloof, dat het niet om talenten ging. In alles, wat op velddiensten leek b.v., blonk ik eienenlijk niet uit; zo was het b.v. met hardlopen en klimmen en dergelijke dingen. Dit bleek echter geen bezwaar; ik heb daarover althans nooit iets gehoord.

29992. De **Voorzitter**: Kreeg u direct daarna de parachuteopleiding?

A. Ja, een week.

29993. De **Voorzitter**: Hoe vaak heeft u gesprongen?

A. Vijf keer.

29994. De **Voorzitter**: Wij hebben van mejuffrouw *Terwindt* gehoord, dat de heren vijf keer moesten springen en zij, als vrouw, maar vier keer. Zij behoefde niet te leren springen in een groep en daarom had zij een sprong minder te doen.

A. Dan is mejuffrouw *Terwindt* in zoverre gelukkiger geweest, dat zij toen al wist, wat zij ging doen. Ik had er in die tijd geen flauw benul van, wat ik zou gaan doen. Dit had ik maanden later nog niet.

29995. De **Voorzitter**: Wat deed u daarna?

A. Ik kreeg een week vacantie en toen ging ik naar een zeer interessante school — of ik daarna geaccepteerd was als geheim agent, wist ik nog steeds niet — nl. een school in Beaulieu. Daar werd men zo'n beetje opgeleid in het meer romantische spionageleven. Sloten opensteken, inbreken, liegen, waren de vakken. Vreselijk belangrijke dingen! Er werd je geleerd hoe je, als je in het veld zat, een kip uit het hok moest weghalen zonder dat ze kakelde: hoe je, in het donker zittend, het geluid van een auto kon herkennen, enz. Ik geloof, dat de gehele cursus vier tot zes weken duurde. Daar kwamen bij lezingen, causerieën over propaganda, causerieën over de organisatie van het Duitse leger, dit laatste in buitengewoon detail. Ik had echter nog nooit een Duitse soldaat gezien. Toen ik de veelheid van Duitse uniformen op de platen zag, wist ik het misschien om drie uur, maar om kwart over drie wist ik het niet meer. Omtrent de Duitse wapenen mochten wij toch ook wel op de hoogte zijn. Met heel veel gewurm hebben wij twintig verschillende wapenen gekregen. Die moesten 's avonds om zeven uur echter weer terug en mij moesten met z'n veertien in één middag twintig wapenen van buiten leren. Daarna heb ik ze ook nooit meer gezien!

Op die school was het, dat de instructeur, die propaganda deed, mij er uitpikte, omdat ik het hem af en toe nogal lastig maakte.

Op een gegeven moment, na een causerie, zeide hij: voel jij niet meer voor propaganda dan voor sabotage?

Ik wist noch wat het een, noch wat het ander inhield. Er werd mij enige dagen later aangekondigd, dat ik propagandist zou worden. Ik werd met *Hinderink*, die thans in Brazilië zit, naar Tamepark, de seinschool, gezonden. Ook daar was het maar weer zo. Het hele karakter van mijn opleiding is eigenlijk zo geweest. Ik ben er vier weken geweest en heb een snelheid van 18 tot 20 woorden bereikt. De hele dag seinen en ontvangen, van negen tot een en van twee tot zes seinen en ontvangen, vier weken lang! Een sein- of ontvangtoestel heb ik nooit gezien. Wij leerden alleen seinen. Ik kende de morsetekens, maar als men een toestel voor mij had neergezet, had ik niet geweten in welk gat ik de stekker had moeten steken.

29996. De **Voorzitter**: Werd u daar ook het gebruik van de code geleerd?

A. Neen. De code was een onderwerp, dat geleerd werd op de school, die ik zo net genoemd heb, in Beaulieu. Daar heb ik theorie in code gehad, doch zeer oppervlakkig; hoe een cijfercode in elkaar kon zitten, dat alle codes kwetsbaar waren, het schrijven met onzichtbare inkt, het gebruik van gesluierde taal, enz. Allemaal dingen, die men, als men in z'n jeugd detectiveromans heeft gelezen, al weet. Helemaal niet iets, dat ik coderen noem. Van de werkelijke code heb ik daar vrijwel nooit gehoord. Ik ben vier weken in Tamepark geweest en was toen volslagen gek. Wij kregen een week verlof en gingen toen door naar de propagandaschool.

Ik ben op de seinschool met *Hinderink* geweest. Er was nog een Nederlander, die *Jaap* heette. Hij kwam uit Zwolle. Hij is later als marconist met *Hinderink* weggegaan. Toen kwam ik op de propagandaschool terecht, waar ik als enige Nederlander rat en waar men mij vroeg, wat ik ging doen. Ik zei: dat weet ik niet. Zo was het ook. Ik moest eerst het Nederlandse achtergrondmateriaal doornemen. Ik kreeg vier stapels fotokopieën van illegale kranten, distributienieuws uit Groningen en Sappemeer. Hele stapels! Daar kreeg ik twee dagen en één nacht voor. Ik heb toen gezegd, dat ik dit waanzin vond. „Heeft u enig idee in welk deel van Nederland ik ga opereren? Als ik naar Sappemeer ga, dan lijkt het mij interessant om het distributienieuws van die plaats te kennen, maar als ik naar Amsterdam ga, dan heb ik er niets aan." Men kon mij niet inlichten en ik moest het dus maar doornemen. Ik heb er de meest interessant uitziende illegale kranten uitgevist. Het was de eerste maal, dat ik in aanraking kwam met de ondergrondse pers. Toen men kwam vragen of ik klaar was, heb ik ja gezegd.

29997. De **Voorzitter**: Welke datum was dat ongeveer?

A. Dat zal ongeveer Juli zijn geweest. Toen kwam het hoofd van de school, majoor *Hacket*, die thans in Londen werkt, naar mij toe en zei: Schrijf eens even een opstel over propaganda. Daar begon mijn cursus mee. De bedoeling was de student te doen begrijpen, dat hij er geen snars van af wist. Je moest vertellen wat je dacht, dat propaganda was. Dan werd het opstel uitgerafeld en mocht je het nog eens proberen en dan was het slechter dan de eerste keer. Vervolgens kreeg je de opdracht bij wijze van oefening een artikel te schrijven, inhoudende b.v., dat „De Telegraaf" zo Duitsgezind was en ook dit werd weer geanalyseerd. Daarbij kreeg ik lezingen over het testen van de publieke opinie volgens de beroemde Gallup-methodes. Het was alles zeer oppervlakkig. Ik hoorde nog steeds niets van mijn opdracht.

29998. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd niets gemerkt van de Nederlandse dienst?

A. Ja, wij hebben eenmaal op de allereerste school een bezoek van de heer *Lieftinck* gehad, die prompt een hekel aan mij kreeg. Ik wist, dat er anderen in de groep waren, die zich ongerust maakten over hetgeen er zou gebeuren, als zij niet terugkwamen. Zij wilden weten, welke voorzorgsmaatregelen er getroffen waren ten aanzien van hun vrouw en kinderen. Het motto van de heer *Lieftinck* was: dat komt allemaal in orde. Hierop nam ik het woord en zei: ik vind het nogal onbevredigend, kunt u niet nauwkeuriger zijn? Hij vond dit niet nodig en vroeg, wat ik eigenlijk wilde weten. Ik vroeg: Bestaat er zo iets als gevarentoelage? Dit scheen mij vreselijk komisch te vinden. Het leek mij anders niet zo erg gek. Wanneer een chauffeur vier cent per dag krijgt, omdat hij in een auto rondrijdt, dan komt het mij voor, dat ons werk zeker met een gevarentoelage moest worden beloond. Dit gebeurde echter niet. Dit geschiedde om avonturiers te weren. Evenmin kwam men er

cm bevorderd te worden. Het was zuiver idealisme. Ik heb mij er toen bij neergelegd. Wij zijn er niet wijzer van geworden. Ik heb dit nogal taai volgehouden gedurende enige tijd.

29999. De **Voorzitter**: Was dit — om hierop terug te komen — gedurende de periode van uw opleiding de enige keer, dat u kapitein *Lieftinck* heeft gezien?

A. Neen. Ik heb later persoonlijk met de heer *Lieftinck* nog herhaalde malen veldslagen geleverd.

30000. De **Voorzitter**: Ik vroeg het met een bedoeling. Sprak u, als u iemand van de Nederlandse dienst zag, alleen over onderwerpen als u zojuist genoemd hebt? Wilde men alleen eens zien hoe de jongens het maakten? Of was het contact van die aard, dat u de indruk had, dat de Nederlanders zich ook bemoeiden met de opleiding?

A. In genen dele. Ik heb in dit geheime-agenten-dienstverband de heer *Lieftinck* nog éénmaal meegemaakt, voordat ik uit Londen wegging. Het ging daarbij over mijn opdracht.

30001. De **Voorzitter**: U heeft dus niet de minste indruk gekregen, dat de Nederlandse dienst „a finger in the pie" had bij de opleiding?

A. Neen.

3000. De **Voorzitter**: Hebt u geconstateerd, dat er Nederlandse officieren kwamen, die zich van uw vorderingen op de hoogte hielden?

A. Neen. Wel ging er rapport over je gedrag en houding van de conducting officer naar Londen. Dit rapport ging eerst naar de Engelse sectie. Of het doorging, weet ik niet; ik vermoed, dat dit niet gebeurde, want in mijn speciale geval vroegen de Engelsen op een bepaald moment: waarom ben jij eigenlijk nog sergeant en geen officier? Ik antwoordde hierop: dit kun je niet beoordelen, want je kent de methode in het Nederlandse leger niet. Men heeft daarop gezegd: dat is idioot: je behoort officier te worden.

30003. De **Voorzitter**: Dit was dus de mening van de Engelsen?

A. Ja. Zij zeiden: er is een afspraak tussen de Engelsen en de Nederlanders, dat de Engelsen zich niet zullen bemoeien met de bevordering. Wij kunnen dus niet aanstellen, maar alleen voorstellen; wij zullen daarom vragen, een afschrift van ons rapport door te zenden naar de kapitein *Lieftinck* om te maken, dat je die aanstelling krijgt. Deze vraag kwam echter van Londen terug met de mededeling, dat zij zo iets niet konden voorstellen, omdat het tegen de afspraak was: de Engelsen bemoeiden zich niet met bevordering. Ik moest maar naar de kapitein *Lieftinck* gaan en vragen, of hij mij wilde aanbevelen voor bevordering tot officier. De Engelsen zouden mijn verzoek gunstig adviseren.

30004. De **Voorzitter**: Dit is dus uw derde contact met hem geweest?

A. Ik beschouw dit niet als een dienstcontact, maar als een persoonlijk contact.

30005. De **Voorzitter**: Het lijkt mij, dat u helemaal geen dienstcontact met hem had gehad, maar alleen persoonlijk contact.

A. Dienstcontact noem ik alles, wat op de opleiding of dergelijke dingen betrekking had. Mijn eigen bevordering of een andere eigen wens, bijv. betreffende een voorschot, valt hieronder niet.

30006. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u tot op dit ogenblik nog generlei mededeling heeft gedaan van enig dienstcontact met kapitein *Lieftinck*. U heeft gesproken over het eerste contact in het kamp van de brigade, over het tweede contact betreffende de algemene gevarentoelage, en over het derde gesprek, dat ging over uw bevordering. Dit waren dus geen dienstcontacten, maar persoonlijke contacten, althans die laatste twee.

A. U hoort dan daarvan niet tot helemaal op het einde, nl. op de dag, voordat ik wegging.

De **Voorzitter**: Dat wil ik graag vernemen.

A. Ik hoorde dus, dat er niet werd bevorderd, omdat dit viel onder het anti-avonturiers-motto. Men kon alleen worden bevorderd

tot officier, als men, door bij de brigade weg te gaan, een kans op de officiersopleiding misliep. Ik zou voorgedragen worden, omdat in het kamp vrijwel iedereen er voor was. Ik had echter een groot tegenstander in majoor *Hendriks*, die mij niet kon luchten of zien. Hij nam een sleutelpositie in, waar ik niet langs kon komen. Ik heb het de kapitein *Lieftinck* verteld en hij zeide: ik zal informatie inwinnen. Ik heb toen gezegd: doe het bij de overste *de Ruyter van Steveninck*. Hij zal u juist voorlichten. Doe het niet bij de kampcommandant, want die vertelt u precies het tegenovergestelde.

Hij informeerde toch bij de kampcommandant! Het schrijven werd beantwoord door de kampcommandant, die natuurlijk schreef: *Grün* officier worden? Nooit sprake van geweest! Ik kreeg een ontzettende uitbrander van de kapitein *Lieftinck*. Ik had hem vals voorgelicht en als ik er nog eens op terugkwam, enz. enz.! Hij zeide nog, dat bevordering mogelijk was, wanneer de opdracht een officiersrang vereiste. Dat vereiste mijn opdracht volgens hem niet. Ik kwam niet in aanmerking, waarop ik er mij bij neergelegd heb, onder luide protesten van de Engelsen. *Bingham* heeft *Lieftinck* over de telefoon behoorlijk uigescholden en gezegd, dat het een schandaal was. Dat weet ik van *Snewing*. Ik wist echter veel te goed, dat ik er zó toch niet kwam.

Ik ben rustig doorgedaan en op de propagandaschool terechtgekomen. Ik heb net zolang geprobeerd, totdat ik een briefje kreeg, waarin stond, dat mijn opdracht betref het zijn van verbindings-officier tussen Londen en de ondergrondse pers in Nederland. Ik heb een officiersrang nooit nagejaagd, maar na deze historie met de majoor *Hendriks* was ik zeer bitter en heb ik gezegd: hij of ik. Ik kreeg toen vier dagen verlof van de Engelsen en heb de kapitein *Lieftinck* het briefje getoond. Deze heeft het uitgesteld en uitgesteld; wat hij verzonnen heeft, weet ik niet. Uiteindelijk ben ik bevorderd. Ik ben alléén beëdigd door kolonel *de Bruyne*. Er werd mij verteld, dat ik geen uniform moest dragen; dat viel maar op. De officiers-entree de campagne kreeg ik ook niet. Ik was aangesteld tot tijdelijk officier voor de tijd, dat ik bij de Engelsen deze functie bekleedde. Kort na mij is er nog een bevorderd.

30007. De **Voorzitter**: Wanneer heeft uw beëdiging plaats gehad?

A. Op 3 October. Ik ben in October weggegaan. Ik heb die opdracht gekregen en ben ingelicht omtrent de details, niet zozeer van mijn opdracht, want die is mij nooit helemaal duidelijk geweest, maar van de ondergrondse kant van de zaak. Ik zou een zender en een code meekrijgen, ik kreeg geld en wapens mee en ik moest contact zoeken met de ondergrondse pers, in de eerste plaats met het Parool, waarvoor ik een contactadres had.

30008. De **Voorzitter**: Wie gaf u die opdracht?

A. Ik vind dat buitengewoon moeilijk uit te maken, omdat dat mij in die tijd niet bezighield. Ik zag het als één geheel. Ik zit eigenlijk te piekeren over de zuiver formele kant van de kwestie. Ik ben er door de heer *Lieftinck* over onderhouden. Er was nog nooit een dergelijke opdracht uitgegaan en ik geloof te kunnen aannemen, dat de mijne ook de laatste van dit soort was. Ik geloof, dat deze opdracht uitgedacht en gecreëerd is door de heer *Warendorf*, die Engelandvaarder van de Paroolgroep was en die, toen hij Nederland verliet, heeft gezegd: Of ik kom terug of er komt een ander.

30009. De **Voorzitter**: De opdracht was dus een Nederlandse opdracht?

A. Ja.

30010. De **Voorzitter**: In zoverre is het verklaarbaar, dat van de Nederlandse kant het meest met u over de opdracht is gesproken. Het contactadres zult u waarschijnlijk van *Lieftinck* gekregen hebben, maar de code niet, want het beeld, dat wij langzamerhand hebben gekregen, is, dat de Engelsen de code in eigen sfeer hielden.

A. Ik heb geen code gezien. Ik hoorde van de Engelsen, dat ik een zender en een code zou meekrijgen. Dat was mijn uitrusting. Ik moest dan in Nederland een eigen telegrafist zoeken, die het toestel voor mij zou bedienen.

30011. De **Voorzitter**: Dus er werd aangenomen, dat u dat niet kon?

A. Dat was ook zo. Ik protesteerde en zei: Als u mij een zender meegeeft, dan mag ik hem toch eerst wel eens zien? Men heeft toen zo'n apparaat voor mij gehaald. Er kwam een sergeant bij, die mij het

een en ander vertelde en allerlei aanwijzingen gaf. Hij heeft het kastje weer dicht gedaan en toen wist ik nog niets. Ik heb er nooit meer een gezien. In mijn bagage zat een zender en in mijn tas zat mijn code. Ik zou dolgraag de code eens hebben gezien. Hij zat in een tussenschot van mijn aktentas genaaid en op een andere plaats het geld. Het toestel is echter neergeschoten en ik heb er dus niets van gezien.

30012. De **Voorzitter**: U wist dus wel, dat de code er in zat?

A. Ja, maar ik heb haar nooit gezien.

30013. De **Voorzitter**: Stond de code op een papiertje of was het een zin uit een boek?

A. Ik weet het niet.

30014. De **Voorzitter**: Heeft men dan eenvoudig gezegd: Uw code zit in dat tussenschotje?

A. Ja, in de laatste tijd is er veel gepraat over een nieuwe code, een wiskundige code, die op een stukje zijde gedrukt stond. Het was z.g. onontcijferbaar en men behoefde er niet bij te rekenen. Men kon het zonder meer aflezen. Het was vrij gemakkelijk op te rollen en je kon het ook opeten. Al die dingen wisten wij wel.

30015. De **Voorzitter**: Hebben zij u gezegd, dat de code in uw tas verborgen zat?

A. Ja, de code zat in een tussenschot ingenaaid.

30016. De **Voorzitter**: Als men de tas opendeed, kon men de code dus niet gemakkelijk vinden?

A. Neen.

30017. De **Voorzitter**: Die was goed weggewerkt'?

A. Het eerste, wat ze nakeken, was natuurlijk het tussenschot.

30018. De **Voorzitter**: Men zei dus: U krijgt een zender mee en een code, doch u heeft deze niet van te voren gezien. U moest dus een marconist zien te vinden, door wiens bemiddeling uw telegrammen verzonden moesten worden.

Nu kom ik op de kwestie van de security-checks.

A. Daarvan heb ik nooit iets gehoord. Begrijpt u nu, dat ik zei, dat ik het een schandaal vond, dat de opleiding zo slecht was? Ik loop natuurlijk het risico, dat u mij voor gek verklaart, omdat ik niet tegenstaande dit alles ben weggegaan.

30019. De **Voorzitter**: Is u nooit gesproken over codes en security-checks?

A. In het algemeen wèl. Een schandaal is echter, dat geen gebruik is gemaakt van de beste security-check, nl. je handslag, je pols. Be-roepsonvangers herkennen deze onmiddellijk. Ik geloof niet, dat het eenmaal is voorgekomen in het England-Spiel, dat zij een handslag hebben herkend.

30020. De **Voorzitter**: Is het u ook niet bekend, of het handschrift van een marconist op een gramfoonplaat werd opgenomen? Men schijnt het handschrift van een marconist bij de opleiding op een wasplaat te kunnen vastleggen, zodat men later, als men twijfelt of dezelfde marconist aan de zender zit, dat handschrift kan vergelijken met hetgeen op de plaat is opgenomen. Weet u, of men uw handschrift heeft opgenomen?

A. Neen, maar het is heel goed mogelijk.

30021. De **Voorzitter**: Het moet wel haast zijn opgenomen, want anders zou het handschrift alleen bekend zijn geweest aan degene, die de agenten opleidde, en dan moest deze later op zijn geheugen afaan.

A. Dit lijkt mij vrijwel onmogelijk, want hij leidde 60 mensen tegelijk op.

30022. De **Voorzitter**: Juist. De enige objectieve mogelijkheid u te herkennen, was dus de wasplaat, want u zegt: degene, die opleidde, kon het niet, want hij leidde zoveel mensen op. En degene, die de telegrammen ontving, kon het helemaal niet.

Is u ook verteld, dat u, wanneer u onverhoopt in vijandelijke handen zoudt zijn geraakt, wel, als het nodig was, uw code mocht

weggeven en wel mocht seinen voor de Duitsers, maar dat u in geen geval uw security-check mocht weggeven?

A. Neen.

30023. De **Voorzitter**: Is u dat nimmer verteld?

A. Er is mij door de Engelsen over deze dingen nooit gesproken. Dit is mijn critiek op de opleiding. Als je er zes maanden had gezeten, dan zou je er wijzer vandaan zijn gekomen.

Aan het einde van de opleiding zei men: wat heb je aan te merken? Je bent geen student meer, je moet weg; critiqueer er nu maar op los. Ik heb gezegd: Je hebt geen idee van wat je moet gaan doen. Ik wil dit wel eens bepraten met mensen van het vak. Als je gepikt wordt, dan moet je weten, hoe je beduvelen moet, wat de beste manier van liegen is, hoe je moet omzeilen. Ik wil wel eens praten met een man, die er al eens is geweest.

Dit is nooit gebeurd. Het was allemaal „security”. De avond vóórdat ik wegging, moest ik mijn haar wassen, want er was in bezet Nederland geen brillantine, en mijn schoenen afborstelen, want er was in Nederland geen schoensmeer meer. Ik moest een goor pak aantrekken. Ik stond de volgende morgen aan het station als een echte landloper. Het eerste wat ik zag, was: zwaar gepommade heren, mooie pakken en glimmende schoenen.

30024. De **Voorzitter**: U bent niet geoefend in het gebruik van security-checks? Daarin is geen theorie gegeven?

A. Er zal wel algemene theorie security-check gegeven zijn, maar zeker niet met speciale aandacht.

30025. De **Voorzitter**: Toen u ten slotte wegging, is u niet van uw security-check op de hoogte gesteld? Dus de enige mogelijkheid is, dat bij de code, die u in uw tas had zitten, de security-check vermeld stond?

A. Ja.

30026. De **Voorzitter**: Er is dus ook niet met u afgesproken een z.g. test-question? Is dat voor u een vreemd begrip?

A. Als technische uitdrukking volkoinen nieuw voor mij.

30027. De **Voorzitter**: Een test-question heeft de bedoeling, dat men, als men twijfelt, de agent een afgesproken vraag stelt en dat hij daarop een afgesproken antwoord moest geven, dat in de regel als een tang op een varken sloeg, zodat de Duitsers dat nooit konden vinden. Zelfs als de Duitsers vroegen: Heb je een test-auestion? kon men zeggen: Dat is mijn test-question, maar men kon de Duitsers een ander antwoord dan het goede geven. Het begrip is zelfs niet met u besproken?

A. Neen.

30028. De **Voorzitter**: Het schijnt bij B.I. en B.B.O. een zeer gebruikelijke security-check te zijn geweest.

A. Dat ligt voor de hand. De enige check, die ik medekreeg, en het enige hulpmiddel om in Nederland vertrouwen te wekken, was het beruchte berichtgeven via Radio Oranje. Men zeide: ze kunnen je een zin opgeven; die sein je naar ons en wij zenden op de afgesproken tijd uit via Radio Oranje.

30029. De **Voorzitter**: Tijdens het England-Spiel is dat vele malen gebeurd.

A. Ik was zo onschuldig als een pasgeboren kind. Ik vond het prachtig. Ik zat met de heer van *Heziven Goedhart* („Erik”) van het „Parool” in Amsterdam te confereren. Toen kwam dit ter sprake, want „Vrij Nederland” en „Trouw” wilden mij niet persoonlijk ontmoeten, vóórdat ik volkomen kon bewijzen, dat ik uit Londen kwam. I4 zeide toon: prachtig, zeg maar, dat zij een bericht opgeven, dan laat ik dat door Radio Oranje terugseinen, waarop de heer van *Heuven Goedhart* zeide: dat is wel een heel vreemdsoortige introductie, want *van der Waals* heeft hiermede ettelijke mensen opgehangen. Ik zeide: wat verwachten jullie dan? Het antwoord luidde: dat je b.v. een opdracht had medegebracht van de Minister-President of van de Koningin. Ik vroeg: en wat voor een opdracht? Een opdracht op papier?

Wat is gemakkelijker na te maken dan een handtekening!

Die security-check in de vorm van het berichtgeven via Radio Oranje was niet iets, waarmede je kon bewijzen, dat je goed was. Het was een gedeeltelijke zekerheid.

30030. De **Voorzitter**: Het is dus wel een heel wonderlijke geschiedenis met u. U kende de inhoud van uw code niet? U hebt die nooit gezien?

A. Neen.

30031. De **Voorzitter**: Omdat u direct die tas bent kwijtgeraakt bij het vliegtuigongeval?

A. Ja. Daarmede verspeelde ik alles, behalve wat ik bij mij had.

30032. De **Voorzitter**: Dat is wel buitengewoon. U weet dus absoluut niets van codes en checks? Wij zouden misschien kunnen aannemen, dat een en ander op het papier in uw tas stond en dat u het bij latere studie had begrepen.

A. Dat neem ik aan. Het was vermoedelijk een wiskundige code. Je wist niet hoe het was uitgerekend en je kon het dus ook niet verraden.

30033. De **Voorzitter**: Men kon het wel verraden, als men het papier afgaf.

A. Dan hadden zij het systeem, maar het algemene codeer-idee hadden zij niet. Dat was het grote voordeel. Ik ben geen code-specialist. Ik praat slechts na, wat men mij heeft verteld.

30034. De **Voorzitter**: Het enige, dat u wel is gezegd en dat u in uw hoofd heeft kunnen opnemen, was de opdracht?

A. Ja.

30035. De **Voorzitter**: Is die schriftelijk vastgelegd?

A. Ja.

30036. De **Voorzitter**: D.w.z. niet schriftelijk aan u medegedeeld?

A. Neen.

30037. De **Voorzitter**: Deze zou dus in het archief van het M.I.D. moeten zijn te vinden, als zij bewaard is.

A. Als zij bewaard is!

30038. De **Voorzitter**: Maar als ik nu zie, welke uw opdracht was, dan zou ik zeggen, dat u had moeten zijn uitgezonden door het B.I. en niet door M.I.D., en dat u had moeten zijn opgeleid door S.I.S. en niet door S.O.E., waardoor u bent opgeleid.

A. Ja. S.O.E. en de M.I.D. waren sabotage-instellingen, of althans instellingen, die verzetsgroepen moesten voorzien van materiaal, enz.

30039. De **Voorzitter**: Had u ook de opdracht, op organisatorisch gebied iets tot stand te brengen?

A. Er was een vage secundaire opdracht bij om, wanneer ik met de pers op gang was, uit te kijken naar mogelijke dropping-plaatsen. Dat is er mondeling bij verteld.

30040. De **Voorzitter**: Dit zal niet door *Lieftinck* zijn gebeurd?

A. Ik vermoed door de Engelsen, opdat ik, nadat ik bepaalde verzetsgroepen had opgericht en gevormd, op de droppingplaatsen mijn wapens zou kunnen ontvangen. Wat ik nu vertel, is hetgeen mij er achteraf is bij verteld als illustratie van de vage opdracht van het zoeken naar droppingplaatsen.

30041. De **Voorzitter**: Maar wat was uw primaire opdracht?

A. Mijn primaire opdracht was het zoeken van contact met de ondergrondse pers en het fungeren als kanaal tussen de ondergrondse pers in Nederland en het hoofdkwartier in Londen, wie het dan ook waren.

30042. De **Voorzitter**: Uw opdracht — dat heb ik dan verkeerd begrepen — had dus niet betrekking op het verschaffen van concrete inlichtingen aan Londen.

A. Als zij er om vroegen wel.

30043. De **Voorzitter**: Ja, maar een B.I.-agent ging naar Nederland om inlichtingen te verzamelen, die hij over moest seinen. Zo luidde uw opdracht, niet?

A. Neen. Dit zijn van kanaal is een concretisering van mij zelf. Als de pers inlichtingen uit Londen wilde hebben, dan kon men die aan mij vragen. Alle vragen, op welk gebied ook, alle wensen en moeilijkheden kon men mij mededelen en ik met mijn speciale voor de ondergrondse pers bestemde lijn kon het aan Londen vragen.

30044. De **Voorzitter**: Dit waren dus moeilijkheden, die op organisatorisch gebied lagen, d.w.z. verband hielden met de organisatie van de illegale pers. U moest niet concrete inlichtingen geven, b.v. over Duitse legeronderdelen, enz.?

A. Neen, geen spionage.

30045. De **Voorzitter**: In zoverre is dan te verklaren, dat u door S.O.E. en M.I.D. bent uitgezonden, omdat het ging om de verzetsgroepen.

U heeft nu nog geen ogenblik in dit verhaal gesproken over uw „tweelingbroeder”, Apollo. Wanneer is deze op het toneel verschenen?

A. Deze is ongeveer veertien dagen vóór onze afreis verschenen. Vóór die tijd had ik hem nooit ontmoet.

30046. De **Voorzitter**: Waar was hij opgeleid?

A. Daar heb ik geen idee van. De afspraak was, dat je, als je elkaar tegenkwam, niet over opleiding en dergelijke praatte.

30047. De **Voorzitter**: Hij moet ook door S.O.E. zijn opgeleid, maar dan vermoedelijk een tijd eerder of later dan u.

A. Dit zou ik u niet kunnen zeggen, want ik weet niet, wat zijn opdracht was.

30048. De **Voorzitter**: Hoe was zijn naam?

A. Dit heb ik wel geweten. Als u mij vijf namen voorlegt, dan haal ik hem er waarschijnlijk tussen uit.

30049. De **Voorzitter**: Van Schelle?

A. Dat is hem.

30050. De **Voorzitter**: Hoe bent u met hem in contact gekomen?

A. Toen ik mij op 9 October in Londen ging melden, moest ik in het hotel gaan zitten wachten en werd daar voorgesteld aan de man, die ik kende als Apollo, met de voornaam Jan en met een andere schuilnaam, waarvoor ik mij niet interesseerde.

30051. De **Voorzitter**: „Apollo” en „Brutus” waren namen, die u pas op het laatste ogenblik werden gegeven?

A. Ja; mijn oorspronkelijke naam was *Rex*.

30052. De **Voorzitter**: Het waren de namen, waaronder u telegrammen had moeten wisselen?

A. Ja. Het enige gemeenschappelijke was, dat wij samen zouden vliegen en afspringen en naar Brussel zouden trachten te komen. Wij hadden strenge opdracht, ons niet met elkaars opdrachten te bemoeien en in Nederland nooit te proberen, met elkaar in contact te komen.

30053. De **Voorzitter**: Dat tweelingbroederschap ging dus niet zo erg ver?

A. Neen. Ik heb hem maar veertien dagen in Londen gekend en die nacht van de vlucht.

30054. De **Voorzitter**: Wat was uw taak in België?

A. Het afspringen in België geeft een kleine aanwijzing, althans naar mijn idee, dat men wist, dat er in Nederland iets niet klopte. Men heeft mij gezegd, dat ik in Nederland niet kon worden gedropt.

30055. De **Voorzitter**: Door wie is dit gezegd?

A. Door de Engelsen.

30056. De **Voorzitter**: Heeft Lieftinck het ook wel eens gezegd?

A. Voor zover ik mij herinner niet, maar ik praat over vijf jaar geleden.

30057. De **Voorzitter**: Het is u dus door de Engelsen wel gezegd. Wie heeft het u meegedeeld?

A. Dit is zeer waarschijnlijk Snewing geweest.

30058. De **Voorzitter**: Had u met Bingham wel contact?

A. Ik heb hem eenmaal ontmoet. Hij heeft mij een galgenmaal aangeboden, vóórdat ik wegging.

30059. De **Voorzitter**: Hebt u van hem een bepaalde indruk?

A. Neen.

30060. De **Voorzitter**: Heeft men u verteld, waarom u in België zou worden gedropt?

A. Omdat het in Nederland niet veilig was, waarop ik gezegd heb: waarin zit die onveiligheid?

Er was in Nederland geen geschikt droppingterrein. Het terrein, waar wij uitgeworpen zouden worden, was een oud terrein, dat men in het begin van de oorlog gebruikt had en hetwelk men een keer gecheckt had. Het was bij Olen. De dichtstbij zijnde plaats is Herstal, ten zuidoosten van Antwerpen.

30061. De **Voorzitter**: U hebt direct moeilijkheden gehad, doordat het vliegtuig bij het binnenvliegen neergeschoten is?

A. Bij het zakken om het „pin-point” te zoeken, vlak in de buurt van de droppingplaats.

30062. De **Voorzitter**: Men moet aannemen, dat men daar van uw komst niet geweten heeft. Anders zou het daar wel reeds gepenetreerd zijn geweest.

A. Ik neem aan, dat het wel gepenetreerd was.

30063. De **Voorzitter**: Dan zouden zij uw vliegtuig niet neergeschoten hebben en er meer prijs op gesteld hebben u op het veld zelf in te rekenen. Een vliegtuig neerschieten is van minder belang dan twee agenten gevangennemen.

A. Hoe verklaart u het feit, dat zij ons drie maanden vrij hebben laten rondlopen? Ik was van het begin af in handen van de Duitsers. De man, wiens zender ik gebruiken moest, was...

30064. De **Voorzitter**: U brengt er nu een heel ander element in. U wilt dus zeggen, dat u achteraf gebleken is, dat het contactadres, dat u hebt medegekrepen en waar u na het ongeluk naar toe bent gegaan, een gepenetreerd adres was?

A. Of het adres zelf bewust fout was, of hij zich bewust is geweest van het feit, dat Ridderhof fout was, weet ik niet.

30065. De **Voorzitter**: Waar en wanneer hebt u dat gemerkt?

A. Heel zeker wist ik het, toen ik in Engeland terugkwam, en zo goed als zeker in Vught, in Augustus 1944, toen ik overgebracht werd naar Utrecht. Ik had een heel goed idee, toen ik eenmaal gearresteerd was. Ik kon het echter niet bewijzen.

30066. De **Voorzitter**: Dan is het toch wel waarschijnlijk, dat het neerschieten van het vliegtuig een ongeluk is geweest?

A. Ja. Het vliegtuig is bovendien neergeschoten door lichte Flak, dubbele machinegeweren, die precies de rechtermotor troffen; deze vloog toen in brand. Het was niet een kwestie van een beschieting met afweziggeschut.

30067. De **Voorzitter**: De Duitsers moesten veronderstellen, dat u, als u op de landingsplaats aankwam, op eigen gelegenheid naar het bewuste contactadres zou zijn gereisd? Als het ongeval er niet tussen was gekomen, mogen wij aannemen, dat ze u ongestoord naar het contactadres hadden laten trekken. U zoudt op de landingsplaats niet ontvangen worden.

A. Ja, maar zoals mijn opdracht zei, ik moest naar het contactadres in Brussel gaan. Van daar zou ik door een passeursorganisatie over de Nederlandse grens worden gebracht. Ik had voorts, heel merkwaardig, de opdracht om zo spoedig mogelijk alle contact met de passeursorganisatie volslagen te verbreken. Waarom is mij nooit verklaard. Ik had tegelijkertijd de opdracht om, zolang mijn eigen zender niet werkte, de zender van de passeursorganisatie te gebruiken. Het kan gewoon zijn, als men niet kwaadwillend denkt. De bedoeling kan zijn geweest: als je eenmaal gevestigd bent, snijd dan alles af, wat je niet direct nodig hebt. Maar dit geloof ik niet. Mijn gevoel is, dat ze die passeursorganisatie nooit vertrouwd hebben.

30068. De **Voorzitter**: Wie?

A. De Engelsen, althans de Engelse kant. Ik weet niet, wie er achter de schermen zaten.

30069. De **Voorzitter**: Dan zouden ze het contactadres ook niet hebben moeten vertrouwen.

A. Dat acht ik niet uitgesloten.

30070. De **Voorzitter**: Dat zou betekenen, dat ze u er willens en wetens in hebben laten lopen.

A. Dat zij mij als proefkonijn hebben gebruikt. Ik acht dat niet onmogelijk.

30071. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat zij enige twijfel aan deze organisatie hadden, maar het niet helemaal zeker wisten en daarom gezegd hebben: Wij zullen er iemand heen sturen; als het goed loopt, weten wij, dat het goed is en in het andere geval weten wij, dat onze twijfel gerechtvaardigd was.

A. Zo zeker konden zij niet zijn. Toen ik *George* zonder het zelf te weten opblies en eigenlijk het begin van het einde van het England-Spiel veroorzaakte .....

30072. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met: „Toen ik *George* opblies“?

A. Toen ik de oorzaak werd van het feit, dat men in Londen er achter kwam, dat *George* fout was.

30073. De **Voorzitter**: Op welk moment was dat?

A. Dat was, neem ik aan, begin December 1943.

30074. De **Voorzitter**: Dus nadat u er al een paar maanden was?

A. Ja.

30075. De **Voorzitter**: Moest *Apollo* naar hetzelfde contactadres?

A. Ja, hetzelfde adres in Brussel. Een zelfde „safe-house“. Een contactadres kunnen wij beter noemen het adres, dat ik in Amsterdam had. Het aanloopadres was Brussel.

30076. De **Voorzitter**: Daar had hij dus ook naar toe moeten gaan?

A. Ja.

30077. De **Voorzitter**: Maar u bent hem direct kwijtgeraakt?

A. Ja.

30078. De **Voorzitter**: Bent u met de parachute op de grond gekomen?

A. Wij hebben niet gesprongen. Na de noodlanding zijn wij zonder verwonding uit het toestel gekomen. De piloot was de enige, die gewond was. Hij had een erge snijwond. Wij hebben ons in twee groepen gesplitst. Alleen *Apollo* en ik hadden een pistool bij ons. Wij namen ieder de helft van de bemanning bij ons en zijn toen dwars door het land gegaan. Ik had de gewonde piloot bij mij, die

op een gegeven ogenblik zei, na een ruzie met een boer, die mij in burger niet vertrouwde: het lijkt mij beter, dat wij uit elkaar gaan, want als ik gevangen genomen word, omdat ze mijn uniform zien, en jij bent bij me, dan pakken ze jou ook; word jij gepakt, omdat ze je door hebben, dan word ik ook gepakt en krijg ik geen kans een normaal gevangene te worden. Ik heb gezegd: dat is best, bonjour!

30079. De **Voorzitter**: Die zelfde nacht?

A. Ja, een uur na de noodlanding.

30080. De **Voorzitter**: U weet niet, wat er van de bemanning van het vliegtuig terecht is gekomen?

A. Neen.

30081. De **Voorzitter**: U bent direct naar het aanloopadres gegaan?

A. Ik nam aan, dat de Duitsers wel een cordon zouden leggen. Ik moest dus òf de omgeving uit zijn, vóórdat het cordon werd gelegd, òf wachten, totdat het cordon kwam, de zaak uitgezocht had, een week later of zo, en dan er uit zien te komen. *Apollo* heeft besloten, te blijven zitten. Hij is in een varkenshok gaan zitten op water en brood. Ik ben onmiddellijk op weg gegaan.

30082. De **Voorzitter**: Heeft u *Apollo* nog wel eens gesproken?

A. Eén keer vluchtig, in Londen.

30083. De **Voorzitter**: Zijn belevenissen kent u dus niet?

A. Ik heb van *George* iets gehoord.

30084. De **Voorzitter**: Wat had u, toen u op pad ging, nog bij u?

A. Mijn pistool had ik begraven, want ik had er toch niets aan. Verder had ik niets anders bij mij dan mijn beroemde lucifersdoosje, waarin een dubbele bodem zat met een microphoto van een proclamatie van de Regering voor de bevolking van Nederland. „Proclamatie“ is eigenlijk een erg groot woord. Het was een soort resumé van het hoofdkwartier over hetgeen de burgerbevolking te doen stond in het geval van invasie.

30085. De **Voorzitter**: Wat moest u daarmee doen?

A. Het was bestemd voor de illegale pers en bedoeld voor onmiddellijke publicatie. Het is mij meegegeven en er is mij gevraagd, of ik het maar publiceren wilde, zonder dat men zei, of het urgent was of bewaard moest worden of iets dergelijks.

30086. De **Voorzitter**: Wat was de dag van de dropping?

A. 17 October 1943.

30087. De **Voorzitter**: Het lijkt toch minder waarschijnlijk, dat het direct moest worden gepubliceerd, als men bedenkt, dat het nog vóór de winter was en er vóór de winter van een invasie geen sprake meer zou kunnen zijn.

A. In het resumé zelf was gezegd, dat die mededelingen geen aanleiding mochten zijn tot het maken van speculaties over de datum van de invasie.

Ik kreeg van de pers te horen, dat dit een ontzettende klap zou geven. Men zou zeggen: als zij dit gaan publiceren, dan duurt het niet lang meer. Zelfs van *Heuven Goedhart* zei: ik neem die verantwoordelijkheid niet; dit heeft het effect van een bom. Hierop heb ik gezegd: als van *Heuven Goedhart* het niet aandurft, dan durf ik het ook niet. Ik heb daarom Londen de vraag geseind, wanneer zij het „zien“ wilden. Ik gebruik onwillekeurig de tekst van het telegram.

30088. De **Voorzitter**: U had dus medegekregen het aanloopadres in Brussel en u had een contactadres in Amsterdam.

A. Mejuffrouw *Janny Rebel*.

30089. De **Voorzitter**: U bent terechtgekomen bij *Bram van Oord*. U gaf ongecodeerde telegrammen aan *Ridderhof*? Dat kan ik niet allemaal bij elkaar rijmen.

A. Mijn aanloopadres was in Brussel, mijn „safe house“. Van daar zou ik overgebracht worden naar Nederland door een passeur of passeursorganisatie.

30099. De **Voorzitter**: Zou dat aaniopadres u die noemen?

A. Ja. Die nam mij op en zou mij eaar Nederland helpen. Ik nam aan, dat, als ik mij eenmaal op dit aanloopadres gevestigd had, de goede reputatie, die ik daar had gekregen, tevens een goede indruk bij de passeursorganisatie zou maken.

30091. De **Voorzitter**: Wie heeft u medegenomen?

A. Toen is *George* komen opdagen. Hij heeft mij medegenomen. Ik had in Nederland geen adres, behalve mejuffrouw *Janny Rebel*; het was echter zes maanden oud.

30092. De **Voorzitter**: Wie had u het contactadres gegeven?

A. Kapitein *Liejinck*. Het kwam oorspronkelijk van de heer *Warendorf*.

30093. De **Voorzitter**: U hebt *George* niet verteld, wat uw contactadres was?

A. Neen, nooit!

30094. De **Voorzitter**: U bent met hem gaan praten over een ander adres?

A. De mijnheer, die mij op het adres wachtte, bracht mij naar een hotel, vlak bij het station, waar ik moest wachten tot *George van Vliet* kwam. Daar werd ik achtergelaten. Ik was volslagen hulpeloos. Als ik wat gehad had, zou ik gezegd hebben: ik ga op eigen houtje. Ik had echter geen geld, ik had niets. Ik had wel Belgisch geld. Ik had een Nederlands en een Belgisch persoonsbewijs medegekrege. Het Nederlandse persoonsbewijs heb ik in België weggegooid. Ik heb alleen datgene, wat mij eventueel Belg kon maken, behouden.

30095. De **Voorzitter**: Waren de persoonsbewijzen goed of slecht?

A. Daarover heb ik geen persoonlijke indruk.

30096. De **Voorzitter**: U zat dus in het hotel?

A. Twee dagen later kwam *George van Vliet* mij halen. Ik vroeg: kun je bewijzen, wie je bent? *George* zei: Wat wil je? Ik zei: Heb je wel eens gehoord van een wachtwoord? Hij zei: O, dat wachtwoord. Wou je het hebben? Vraag en antwoord? Hij noemde mij mijn vraag en zijn antwoord. Hij wist al, dat het toestel niet was teruggekeerd.

30097. De **Voorzitter**: Wist hij, dat uw toestel was neergeschoten?

A. Ja.

30098. De **Voorzitter**: Had u dat tegen de man van het aanloopadres verteld?

A. Ja. Hij zou het eventueel van hem kunnen hebben.

30099. De **Voorzitter**: U bent dus met hem in zee gegaan?

A. Wat kon ik anders? Als ik het wachtwoord niet kon geloven, wat kon ik dan geloven! Het hoofdpunt is, dat ik niet regelrecht bij *Janny Rebel* wilde aanlopen. Ik wilde eerst kijken hoe de toestand was. Misschien was zij inmiddels verhuisd of gearresteerd. Mijn opzet was dus eerst mij zelf neerlaten in Nederland, op krachten komen en daarna kijken hoe de toestand in Amsterdam was. Dit was een onuitgesproken beslissing. *George* bracht mij automatisch naar een adres in Doorn bij *Bram van Oord*, waar ik de rest van de tijd heb gezeten. Het was mijn woonadres.

30100. De **Voorzitter**: Wat was het voor een adres? Safe of niet?

A. Ik zou er een boek over kunnen schrijven zonder saai te worden. Je kon het niet uitmaken. *Van Oord* heeft $2\frac{1}{3}$ jaar vastgezet en is bij gebrek aan bewijs vrijgelaten. De P.R.A. heeft gezegd: Hij wordt vastgehouden op vijf beschuldigingen van u. Ik zei: Ik heb alleen maar vijf punten, die ik eigenaardig vind. Als hij ze verklaren kan, is hij goed, en als hij ze niet verklaren kan, moet de rechter maar uitmaken of hij fout is.

30101. De **Voorzitter**: Was het adres van *van Oord* afkomstig van *George*?

A. Ja, maar er zijn alle soorten van mogelijkheden met de figuur van *van Oord*; dat hij van meet af aan fout was, reeds vóór de

oorlog, dat hij in de oorlog fout is geworden en met mannen van groter formaat in contact is gekomen, dat hij op volslagen onschuldige, zij het stomme wijze met *George van Vliet* in aanraking is gekomen en door mijn arrestatie er pas achter is gekomen, dat *George* fout was, waarop hij uit angst zijn mond heeft dichtgehouden, misschien niet actief heeft mzegeedaan, maar passief, zijn mond heeft dichtgehouden. De laatste mogelijkheid geef ik als persoonlijke overtuiging. Hij woont aan de Karnpweg 37, Doorn.

30102. De **Voorzitter**: Daar heeft u dus enige maanden gezeten?

A. Ja, daar heb ik gezeten van 24 of 25 October tot de dag van mijn arrestatie op 3 Januari. Vandaar uit opereerde ik.

30103. De **Voorzitter**: Zag u in die tijd *George* nog wel eens?

A. Ik heb hem verschillende malen gezien.

De **Voorzitter**: Hij verzond toch de telegrammen voor u?

A. Inderdaad.

30104. De **Voorzitter**: Waar wist u hem te vinden?

A. Ik wist hem niet te vinden. Ik moest wachten tot hij kwam. Ik kon hem ook te pakken krijgen door middel van *Bram van Oord*, die hem te pakken kreeg door de vrouw van *Knoppers*.

30105. De **Voorzitter**: Is dat dezelfde *Knoppers*, die naar Engeland is gegaan?

A. Ja, majoor *Harry Knoppers*.

30106. De **Voorzitter**: Sprak u met *Bram van Oord* over zakelijke dingen, die op uw opdracht betrekking hadden?

A. Zeer weinig.

30107. De **Voorzitter**: Maar u had wel tegen hem gezegd, dat u een geheim agent was?

A. Dit had *George* hem al verteld.

De **Voorzitter**: Dit lag ook in de rede.

A. De normale omgangsfouten, die ik maakte, toen ik aankwam, verrieden het bovendien voor een ieder, die wakker was.

30108. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u?

A. Ik kreeg bij voorbeeld een kopje koffie met een lepeltje, dat van een dubbeltje was gemaakt, zoals er miljoenen in omloop waren, en ik zei: dat is aardig, dat is een leuk idee! Een man, die er bij zat, vroeg: heb je dat nooit gezien?

Een andere keer zei ik: is dit nu Ersatz-koffie? Dit valt toch best mee!

Je moest doorlopend op je hoede zijn voor dergelijke fouten.

Wanneer hij het dus van *George* niet had gehoord, dan had hij het toch wel aan mij gemerkt.

30109. De **Voorzitter**: Heeft u *Janny Rebel* ten slotte gevonden?

A. Ja, dat was safe! Vervolgens heb ik toen *Joop Stallinga* ontmoet; hij heette toen *Eduard*. Door *Stallinga* heb ik in de eerste plaats van *Heuven Goedhart* ontmoet en eveneens een man, genaamd *Hans*, van „J.M.” en enige mensen van „De Geus”, het studentenblad.

30110. De **Voorzitter**: Ik heb hier een notitie, waarin staat, dat *Apollo* door de Duitsers doelbewust in de gelegenheid is gesteld, terug te keren. Er moest eens een agent naar Engeland terug om het z.g. England-Spiel niet al te veel in de gaten te laten lopen. Hetzelfde is gebeurd met *Knoppers*, die in wezen langs een door de Duitsers gecontroleerde weg naar Engeland is gegaan.

A. Door *Ridderhof*.

30111. De **Voorzitter**: *Apollo* heeft men dus op deze manier ook laten gaan. Nu staat hier, dat *Apollo* verschillende rapporten van *Brutus* over zijn werkzaamheden meenam en dat de inhoud van die rapporten door *Ridderhof* ter kennis van de Duitsers is gekomen.

A. Ik heb hem gestuurd een algemeen rapport over mijn activiteit, waarin vrij weinig stond, behalve de reeds algemeen bekende feiten. Ik zocht namelijk wanhopig naar een betrouwbaar contact en ik wilde per se iets hebben, waarop ik absoluut aan kon.

30112. De **Voorzitter**: U zoudt later een marconist hebben gekregen. Hoe zoudt u aan die man hebben moeten komen?

A. Die zou ik recruterem. Ik zou hem zelf zoeken.

30113. De **Voorzitter**: Hij zou u dus niet later gezonden worden?

A. Neen.

30114. De **Voorzitter**: Op een gegeven ogenblik heeft u dus gebruik gemaakt van de verbinding van *Ridderhof*?

A. Ja, in opdracht van Londen. Het heeft uitdrukkelijk in mijn opdracht gestaan, dat ik, zolang mijn eigen toestel niet werkte, het toestel van de passeur moest gebruiken. Dit was het toestel van *George*.

30115. De **Voorzitter**: Is u medegedeeld, dat *Apollo* weer reisvaardig was?

A. Ja. Ik vroeg: hoe gaat het niet *Apollo*? *George* kwam mij opgewonden vertellen, dat *Apollo* ook in Brussel was verschenen; hij wilde weer weg. Toen heeft *George* gezegd: blijf nu maar hier, want *Brutus* doet het ook. Kennelijk natuurlijk om *Apollo* uit te horen over zijn opdracht. Welke zijn opdracht was, weet ik niet. Ik neem aan, dat het een kwestie van geld betrof, de verdeling van een vrij groot bedrag aan geld.

30116. De **Voorzitter**: Hebt u omtrent uw werkzaamheden op zich zelf nog iets bijzonders mede te delen? Het regardeert wel niet onmiddellijk de problemen van het England-Spiel.

A. Omtrent mijn werkzaamheden heb ik niets mede te delen. Beschouwt u de *kwestie-Knoppers* als behorende tot het England-Spiel?

De **Voorzitter**: Ja.

A. De reden, waarom ik zolang vrij rondgelopen heb, is gelegen in het feit, dat *Knoppers* moest terugkomen. Hij is uiteindelijk in het geheel niet teruggegaan. *Ridderhof* had *Knoppers* opgezocht in opdracht van de Duitsers, ten einde hem naar Londen te transporteren, hem daar een opleiding te laten geven en te laten terugkomen, waarop hij natuurlijk weer bij *George* zou komen; dan konden zij hem uithoren. In die tussentijd kwam ik. Ik begon met van meet af aan achterdocht te koesteren tegen *Ridderhof*, alleen omdat ik hem een raar type vond. Later bezorgde hij mij een zender, waarvan hij zeide, dat hij speciaal uit Engeland gezonden was, doch waaraan een kind kon zien, dat het een tweedehands afgekloven zender was. Ik heb toen gezegd: *Sjors* liegt, laat hij maar een verklaring geven. Ik ben er echter nooit precies achter gekomen; hij heeft mijn vragen niet afdoende kunnen beantwoorden, waarop ik tegen *van Oord* gezegd heb, dat ik het volkomen vertrouwde, ofschoon ik het hoogst onvoorzichtig vond. Ik heb hem gezegd: doe wat je kunt om een zender te vinden bij of via de O.D., die voor mij een bericht wil verzenden en ontvangen.

Hij kwam terug en had een zender via de O.D. Ik kon het telegram opgeven en heb het verzonden.

30117. De **Voorzitter**: Hij had dus een persoon, die naar Engeland kon seinen?

A. Althans iemand, die het bericht bij de zender kon brengen. Het moest via *van Oord* naar de zender.

30118. De **Voorzitter**: Gecodeerd?

A. Het werd altijd door de marconist gecodeerd.

30119. De **Voorzitter**: Er zijn ook wel gevallen geweest, waarin de agent, die gebruik maakte van een andere marconist, met zijn eigen code telegrammen verstuurd. Als de marconist zijn eigen berichten verzond, gebruikte hij zijn eigen code, als hij telegrammen van agent A verzond, werden die gesteld in de code van agent A.

A. Ik neem aan, dal in een dergelijk geval de marconist en agent A elkaar persoonlijk kenden. Ik geloof niet, dat een marconist zich overlevert aan de code van een ander.

Volgens *Sjors* accepteerde de marconist geen gecodeerde berichten. Dit bericht van *Sjors* betrof het laatste bericht, dat Engeland van mij ontvangen had, waarin stond: reik hem uit zender nummer zoveel uit het magazijn. Zendschema en kristallen komen later.

Ik heb in het bekende bericht over een extra-zender gevraagd om een letterlijke herhaling. Ik heb er in gezegd, dat ik de andere zender wilde checken. Dat bericht is weggegaan en in Engeland aangekomen.

Daarop is het authentieke antwoord gekomen, te weten zen letterlijke herhaling van het laatste bericht. Het is volkomen goed gegaan en met deze telegrammen in zijn hand is *George Ridderhof* op een zeker moment ontzettend woedend bij *van Oord* binnengelopen. Hij vroeg of ik hem achter zijn rug om wilde controleren en hem dus niet vertrouwde. De scherpzinnige *van Oord* is nooit op het idee gekomen te zeggen: Hoe kom je aan die berichten?

30120. De **Voorzitter**: Hoe kon *George* aan deze berichten komen?

A. Alleen doordat de andere zenders ook gecontroleerd werden. Wij gingen uit van het standpunt, dat *van Oord* niets wist en dat *Ridderhof* in het England-Spiel meespeelde. Dit moest wel de achterdocht wekken.

30121. De **Voorzitter**: Kreeg u de letterlijke herhaling van het bericht?

A. Die heb ik nooit ontvangen. Deze is bij *George* in handen gekomen.

30122. De **Voorzitter**: Dat is dus een bewijs, dat de weg, die u gekozen had, ook gepenetreerd was.

A. Ja. Hieruit bleek dus, dat ik *George* niet vertrouwde. Er kwam nog bij, dat ik met de moeilijkheid zat van het moment van de publicatie van de proclamatie. Ik wilde niet, dat *George* wist, waarover het ging. Dat hij het min of meer kon deduceren, was reeds tot daar aan toe. Ik schreef daarom in gen poging tot gesluisde taal: Wanneer wenst u uitgewerkt lucifersdoosje te zien?

30123. De **Voorzitter**: Die taal is niet erg gesluisd.

A. Als men doorredeneert, komt men er uit, maar als men er niets van wist niet.

30124. De **Voorzitter**: De Duitsers wisten alles van lucifersdoosjes.

A. Ja, maar dat heb ik pas later ontdekt. In Londen werden ze daardoor echter spitsvondig. Ze zeiden: Wanneer uitgewerkt lucifersdoosje zien? Die man bedoelt: uitgewerkte proclamatie, dus wanneer kunnen we op de invasie rekenen. Die man informeert naar de datum van de invasie. Geen agent zou zo stom zijn dat ooit te vragen, dus de man, die dit verstuurt, is verkeerd. Ze vertrouwden het niet, waarop ze *George* wantrouwden en de waarschuwing over *Ridderhof* werd uitgezonden.

30125. De **Voorzitter**: U bedoelt: ze begonnen hem te wantrouwen.

A. Ze hebben aan alle zenders deze waarschuwing gegeven, waardoor men er achter kwam, dat *George* gewantrouwd werd. Prompt werd *Apollo*, die in Brussel nog steeds zat te wachten, naar Londen gezonden met drie Amerikaanse vliegers om *George* te rehabiliteren. Dit gelukte en duurde voort tot *George* — ik meen na het arriveren te Londen in Februari of Maart van die twee ontsnapte gevangenen uit Haaren, *Dourlein* en *Ubbink* — onmogelijk was geworden. In feite is dit echter al geschied in December door het bericht van mij. Men wantrouwde *George* en heeft teruggeredeeneerd: *Knoppers* is via *George* gekomen en is dus ook fout. Vandaar dat men *Knoppers* heeft opgepakt en in de gevangenis heeft gezet.

30126. De **Voorzitter**: U zei, dat men hier op de eventuele terugkomst van *Knoppers* zat te wachten.

A. Ja. Men kon mij niet arresteren zonder *George* min of meer in verdenking te brengen. Wanneer *George* op dat ogenblik onder verdenking kwam, dan was precies gebeurd, wat later toch gebeurde, nl. dat men zei: *Knoppers* is door *George* gebracht, dus mag *Knoppers* niet terug. Ze hadden *Knoppers* dan niet teruggekregen.

Daarbij kwam, dat ze mij waarschijnlijk geschaduwde hebben om de contactadressen te krijgen.

30127. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Heeft u er nooit aan gedacht, toen u *Ridderhof* wantrouwde en ook suspect kwam te staan tegenover *van Oord*, onder te duiken bij mejuffrouw *Rebel*?

A. Ik wilde mijn werk en mijn verblijfplaats gescheiden houden. Ik ben er echter wel mee bezig geweest. Een freule *van Nagell* uit Doorn, was de enige in Doorn, die „goed“ was, zeer gesloten en zeer intelligent, zodat ik met haar kon werken.

Ik heb gezegd: ik wil er uit; jij bent de enige, die ik het durf te vertellen. Als ik er uit ga, dan wil ik, dat *Bram* en *George* niet weten waar ik ben gebleven. Eén mens moet het weten, want die moet het onderduikadres krijgen.

30128. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u geen familie?

A. Die wilde ik er niet aan wagen. Men mocht trouwens familie er niet in betrekken, ook niet via anderen. Men stond dus moederziel alleen.

Eén adres kreeg ik toen zo goed als voor elkaar, maar het is op het laatste ogenblik geketst. Ik denk, dat ik, als ze me een week de tijd hadden gegeven, er uit was geweest. Het was een buitengewoon belangrijke beslissing, die ik moest nemen. Als ik er uit wilde, dan moest ik de zaak helemaal afbreken, dan stond ik volkomen los; dan was er wel is waar geen *George*, maar ook geen zender meer geweest en dan was ik volkomen nutteloos geworden. Mijn enige introductie immers was een regelmatig goed verlopend contact met Engeland.

30129. De **Voorzitter**: U had tegen een van de mensen van „Het Parool” toch kunnen zeggen: die omgeving bevat mij niet; ik wil er uit; geve jullie mij een onderduikadres, dat goed is.

A. Dat was misschien wel mogelijk geweest, maar ik wilde mijn werk en mijn onderduikadres gescheiden houden. Er bestond het gevaar, dat ik door „Het Parool” gemonopoliseerd werd. Zij voelden goed, dat ik contactman was tussen Regering en „Parool”. Ik mocht ze heel graag, maar ik bewoog me niet te dicht bij hen. In hun omgeving was het overigens ook niet zo vreselijk veilig.

30130. De **Voorzitter**: Ik noemde maar een voorbeeld; u had ook andere relaties met de illegale pers.

A. Mijn enige directe relatie met de illegale pers was „Het Parool” en ik had geen enkel rechtstreeks contact, omdat men mij niet vertrouwde. De enigen, die zich hieraan hebben gewaagd, waren eigenlijk de mensen van „De Geus”, die vertrouwen in mij stelden.

30131. De **Voorzitter**: Bij „Het Parool” was men ook niet zeker van LI?

A. De heer *van Heuven Goedhart* is zeker van mij geweest.

30132. De **Voorzitter**: Welke was de reden van het wantrouwen?

A. Het in het algemeen los staan. Het wantrouwen was ietwat onredelijk.

30133. De **Voorzitter**: U kwam natuurlijk wel met erg weinig legitimatie aan.

A. Als ik met alles en alles aangekomen was, zou ik weinig meer legitimatie hebben gehad. Mijn legitimatie was mijn serie opmerkingen tegenover mejuffrouw *Rebel*.

30134. De **Voorzitter**: Als u alles bij u had gehad, had u een onafhankelijke verbinding met Engeland tot stand kunnen brengen.

A. Als ik ten minste een betrouwbaar persoon had gzvonden.

30133. De **Voorzitter**: Als u die had gevonden, zoudt u een volkomen onafhankelijke verbinding met Engeland hebben gehad, alsmede een gedachtenwisseling over en weer, die de groep, waarmee u te maken had, volkomen had kunnen overtuigen.

A. Ik bewijfel het. Ik geloof niet, dat zij te overtuigen was. Ik geloof, dat dat een kwestie van geloof was. Op een gegeven moment waren zij zover, dat zij de genade ontvingen en tot het geloof overgingen.

30136. De **Voorzitter**: Wat hebt u bij uw arrestatie beleefd? U had geen code. Hoe hebben de Duitsers daarop gereageerd?

A. Ik heb getracht mijn vriend *George* om de tuin te leiden. Ik heb geprobeerd een spelletje te spelen.

30137. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam op een goede dag de S.D. bij *Bram van Oord* en nam die u mede?

A. Ik had met „Het Parool” in Amsterdam de laatste vergadering, waarin besloten zou worden, wanneer precies die uitgewerkte proclamatie zou worden gepubliceerd. Zij zou in verschillende bladen tegelijk worden afgedrukt, vermoedelijk tegen eind Januari. *Van Oord*

zou met mij medegaan naar Amsterdam op 3 Januari. *Van Oord* ging echter op Nieuwjaarsdag naar zijn ouders in Amsterdam. Hij zou die dag terugkomen. Hij komt die dag echter niet terug en de tweede dag ook niet. Ik dacht toen: hoe kom ik met hem in Amsterdam? Hoe kunnen wij doorgaan? Ik heb hem niet gezien, ook de derde dag niet en ik ben alleen op weg gegaan. Als wij te zamen waren gegaan, waren wij te zamen gearresteerd. De S.D. moet derhalve voorbereid geweest zijn om *van Oord* te arresteren. Door een samenloop van omstandigheden werd *van Oord* niet gearresteerd, omdat hij per ongeluk niet in Amsterdam gekomen was. Daardoor heeft men zich laten overhalen maanden met zijn arrestatie te wachten, hetgeen ik hoogst eigenaardig vind. Ik ben dus alleen op weg naar Amsterdam gegaan. Hij wist precies, welke tram ik uit Doorn moest hebben om in Driebergen op het station te kunnen komen. Precies op dat moment ben ik gearresteerd.

30138. De **Voorzitter**: Dat is een van de punten, waarvan u gaarne zoudt wensen, dat hij dit ophelderde?

A. Ja. Er zijn nog vreemdere punten.

30139. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers getracht iets van uw code te weten te komen?

A. Ik wilde indruk maken op *Sjors*. Ik dacht: ik moet je op de een of andere manier angst inboezemen.

Als ik je zo maar een ongecodeerd telegram in je vingers duw, dan kun je er alles mee uithalen; ik kan je ook niet op een normale manier bewegen er af te blijven. Ik heb er dus op een zeker moment achter gezet: „Groeten aan Doreen”, waarop *George* vroeg, wat dat te betekenen had. Ik vroeg hem of hij wel eens van een „zincode” had gehoord. Hij keek eerst wat bête en toen zei hij: O ja! Ik zei: Dat hangt samen met de constructie van het bericht; ze moeten kunnen controleren, dat het absoluut van mij is. Ik heb hem zonder meer geïntimideerd en hoopte hierdoor te bereiken, dat hij niet meer aan het telegram zou durven komen vanwege de vreemde, vrij doorzichtige opmerking. Mijn bedoeling was een houvast te geven, dat intiem bekend was aan mij en aan iemand van de sectie of aan mijn vrouw, zodat ze konden controleren, dat het van mij kwam. Ik hoopte, dat men zover zou komen, dat men zou zeggen: Hij zit in de knel en weet niet of de berichten van ons komen; wij zullen het-zelfde doen. Daarom komt u dingen tegen, die of wel tussen *Snewing* en mij een grapje waren, zoals *Victoria*, *Orchard Club* e.d., of wel aan mijn vrouw en mij bekend waren. Overigens was de intimidatie van mij volkomen gelukt. Dit bleek mij, toen ik in Haaren bij *May* terecht kwam. Hij trachtte mij over te halen de code te vertellen. Dat heb ik hem beloofd. Hij heeft mij volgestopt met eten en sigaretten. Ik kon het gemakkelijk beloven, omdat ik geen code had. Hij is vreselijk kwaad geworden, toen ik dat een paar dagen later vertelde, nadat ik van hem geprofiteerd had. Hij bleef volhouden, dat ik een code had. Dat mijn code daarin zat, dat ik de groeten aan mijn vrouw deed, dat geloofde hij niet. Ik zat hem domweg de waarheid te vertellen. Hij zei: Wat is *Victoria*? Ik zei: Dat is een vroegere Koningin van Engeland. Er staat een standbeeld van haar in Birmingham. Hij vond dit idioot. Het was zo waar, dat hij het niet geloven kon. Daar heeft hij lange tijd aan gependend.

30140. De **Voorzitter**: Dus u hebt altijd gezegd: Ik heb geen code?

A. Ja, en dat geloofde hij niet.

30141. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hij kon toch begrijpen, dat het ding was zoekgeraakt?

A. Dat heb ik hem trouwens verteld.

30142. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heeft misschien gedacht, dat de code van te voren meegegeven was.

A. Ik neem aan, dat hij geloofde, dat ik een noodcode had.

30143. De **Voorzitter**: Zo ver behoeft men het niet te zoeken. U hebt verteld: Ik kan mijn code niet geven, want ik ben mijn tas kwijtgeraakt. Nu kan de man geredeneerd hebben: Hij kan de code ook in zijn jaszak gehad hebben. Heeft het niet geleid tot onangenaamheden in deze zin, dat u onbehoorlijk behandeld bent?

A. Ik heb in Scheveningen mijn tanden verloren. Dat was echter niet bij *May*. Daar ben ik zonder meer op getraceerd. Bij de arrestatie is gevochten, niet hard. Deze verliep mij veel te vlot. Niemand had in de gaten, dat ik gearresteerd werd. Ik vond het nodig, dat

de buitenwereld er iets van wist en heb net gedaan of ik weg wilde lopen. Heel het Driebergen-station stond natuurlijk op z'n kop, wat precies was, wat ik hebben moest. Ik was niet van plan, te trachten harder te lopen dan zes pistolen.

Ik heb cigarettten gekregen en zij hebben mij wat zitten negeren. Ik heb een Dauervernehmung meegemaakt op het Binnenhof.

30144. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. Een uur of zestig, zeventig. Ik werd op een heel mooie nieuwe stalen stoel gezet met handboeien om mijn polsen en aan de stoelen vast, met de mededeling, dat ik daar bleef zitten, totdat ik doorgeslagen had.

30145. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie verhoorde u?

A. Groepen van drie of vier man, zo om de acht uur.

30146. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Schreieder* er ook bij?

A. Ik heb hem en ook *Giskes* later in de gevangenis gezien, maar herkende ze niet. Ik neem aan, dat *Giskes* een keer is komen kijken. Hij zei ..... en? Ik vroeg Wat?, waarop hij zei: Sla maar door! Hij liet de papieren zien. Ik had de papieren in mijn zak gehad. Dit was ook een feit, dat *van Oord* had kunnen weten; men had geen mooier ogenblik kunnen bedenken dan dat moment. Ik zei: Ik weet niet eens, wat daarin staat. — Zij zijn toch in jouw zak gevonden. — Ik zou ze in Utrecht afleveren.

30147. De **Voorzitter**: Wat stond in die papieren?

A. De proclamatie zat daarin.

30148. De **Voorzitter**: Daaraan hadden zij dus wel wat?

A. Het was het enige, dat de bevolking moest weten.

30149. De **Voorzitter**: Hoe heeft die mishandeling plaats gevonden?

A. Ik zat in Scheveningen. Ik had de Dauervernehmung door-gemaakt en werd toen naar de cel gebracht. Nog twee of drie keer heb ik een verhoor ondergaan. Op een gegeven morgen zat ik in mijn cel. (Ik heb er dertien dagen gezeten.) De derde of de vierde dag kreeg ik bezoek van de cipier. Ik had een boek gekregen van de wachtcommandant. De „Wachtmeister” vroeg toen, waar ik dit boek vandaan had; hij was erg onbeschoft. Ik zei: wat bedoelt u? Ik had nog niet geleerd, dat men beter zwijgen kon. Er kwam nog een S.S.-vent bij en samen zijn zij er op los gaan timmeren.

30150. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sloegen zij toen al uw tanden uit uw mond?

A. Vrijwel. Ik werd een beetje getrapt en rondgeschopt.

30151. De **Voorzitter**: Heeft *May* zich nooit aan dergelijke dingen schuldig gemaakt? Heeft hij zich nooit misdragen?

A. Neen. Ik ben in **Haaren** volkomen correct behandeld.

30152. De **Voorzitter**: Van *Schreieder* en *Giskes* heeft u ook nooit onbehoorlijke dingen ondervonden?

A. Neen. Ik heb *Giskes* trouwens maar even gezien. Ik ben voortdurend verhoord.

30153. De **Voorzitter**: Ook over de code?

A. Neen; over allerlei dingen: het rantsoen en de kleur van de tegels van de badkamer.

30154. De **Voorzitter**: Heeft *May* er zich bij neergelegd, dat u geen code had?

A. Ja. Dit is typisch voor mijn gehele verhoor. Ik heb mij afgevraagd: waarom mijn verklaring nooit gecheckt is. Er zitten koeien van leugens in. Er is nooit iemand op teruggekomen. Op geen enkele opmerking van mij is men ooit teruggekomen. Men heeft nooit getracht te zeggen: hoe was dat ook weer?, om te zien, of ik het mij herinneren kon. *May* was erg moeilijk en zeer scherp-zinnig. *Schumacher* was na de eerste twee dagen vrij gemakkelijk. Ik had hem op een gegeven ogenblik zover, dat ik hem het verhaal mocht dicteren. Hij vertrouwde mij volkomen. Hij had de over-

tuiging, dat ik zou doorslaan. Ik mocht dicteren en heb gedictreed. Na elke drie kantjes zeide hij: ja maar, hoe zit dat dan? Hij heeft mij laten vertellen, totdat hij op een gegeven moment uit den **Haag** een boodschap kreeg, hoe het eigenlijk met mij zat. Hij heeft in den **Haag** ontzettend op zijn duvel gekregen, omdat het zolang duurde en omdat er bovendien niets van datgene, wat zij wilden weten, in stond. Hij is teruggestuurd met een lijst van 24 vragen. Daar had hij maar 24 uur de tijd voor. Hij kon het mij nooit erg lastig maken, omdat hij anders in tijdnood kwam te zitten. Als ik een half uur mijn mond hield, kwam hij al in tijdnood. Hij moest aannemen, wat ik vertelde. Ik vertelde het hem zo op de manier van: even denken! Dan klopte er niets van. Hij kon het echter nooit controleren. Mijn standpunt was: tegen de tijd, dat het in den **Haag** is gecontroleerd en teruggekomen, zullen wij wel weer zien.

30155. De **Voorzitter**: Heeft *May* u gezegd, dat hij aanvaardde, dat u geen code had?

A. Dat weet ik niet. Op een gegeven moment is het verhoor opgehouden. Ik heb nergens meer iets van gehoord. Half Juli 1944 ben ik naar **Vught** gebracht, waar ik een paar weken later een Schutzhaft-bevel heb moeten tekenen. Ik weet niet, wat het was. Ik geloof, dat het inhield, dat men overging van de staat van verdachte tot de staat van beschuldigde. Het was eigenlijk een soort voorbereiding voor de rechtszaak.

Ik werd op een gegeven moment uit de cel gehaald en op transport gesteld naar **Utrecht**. Ik bevond mij in een transport van O.D.-mensen, de groep van *Juten* uit **Bergen** op **Zoom**. Daarin zaten ook vice-admiraal *van Osten* en prof. *Cnoops* uit **Amsterdam**; het was een zeer gevarieerd gezelschap. Ik was er als enige geheime agent bij. De enige mensen, die ik kende, waren *Dodo Baretti*, de zoon van *Barefti* van **Anep-Aneta**, die bij *van Oord* in huis woonde, en *Griep*, ook een oud-leerling van *van Oord*, die eveneens bij *van Oord* in huis woonde en daar was gearresteerd.

30156. De **Voorzitter**: Bent u gezamenlijk berecht?

A. Wij zijn in de **Gansstraat** terechtgekomen. Wij zouden **Donderdag** voorkomen, maar de **Dolle Dinsdag** kwam er tussen. Wij zijn direct geëvacueerd. Ik ben nooit aan de berechtting toegekomen, omdat de papieren bij deze verwarring zoekraakten. Men had geen protocol meer en men verzocht mij te vertellen, waarom ik zat. Ik heb het heel ongeveer verteld. Daarna hebben wij enige maanden als civiel-geïnterneerden in de gevangenis geleefd. Wij zijn van **Anrath** overgebracht naar **Luttringhausen**, waar wij het heel goed hadden. Er was een zeer geschikte Regieringsrat. Door het intrigeren van een Hauptwachtmeister werden er veertig „raddraaiers” uitgehaald. Ik ging naar **Hameln** en kwam daarmee van de hemel in de hel terecht. Er was daar een vurig nazi, die zei: Je bent geen civiel-geïnterneerde, ik zal wel uitzoeken, wat je wel bent. Dit was in **November 1944**. Tijdens het transport van **Luttringhausen** naar **Hameln** zijn *van Borssum Buisman* en *Tonnef* ontsnapt. Die behoorden ook tot de veertig „gevaarlijke” mensen. Zij zaten bij een open raam en ik niet. Die nazi heeft ten slotte zelf de knoop maar doorgehakt en heeft de mensen, die ter dood veroordeeld waren — de vonnissen waren nog niet bevestigd — in gevangenskleren gezet.

30157. De **Voorzitter**: Hoe kon hij het weten?

A. Daar hebben ze het hem verteld. Van mij wisten ze niet, dat ik agent was. Ik ging door voor O.D.-man, wat ik natuurlijk goed vond. Ik was nog niet vóór geweest, wat het voor mij wel zo gemakkelijk maakte. Degenen, die nog niet veroordeeld waren, werden cellulair gezet, met kale koppen. Degenen, die veroordeeld waren en wier vonnis was bevestigd, gingen naar **Celle**, terwijl elf mannen, die niet vóór geweest waren, door hem op transport gesteld werden naar **Hannover**, waar men het dan maar moest uitzoeken. Daar kwamen wij in een Gestapo Ersatz-Polizei-Gefangnis terecht, tussen de arbeiders in. Men wist weer niet, wat men met ons doen moest. Een van de oudere heren zag de zaak verkeerd en vond het nodig zich te beklagen over de toestanden en vroeg een betere behandeling, wat ons prompt deed belanden bij de heren, die hadden uit te maken, wat wij gedaan hadden. De conclusie was, dat wij tuig waren, dat wij niet konden werken en dat wij dat eerst maar eens moesten leren, waarop wij naar een Arbeitseinsatz-Lager gezonden werden. Wij zijn er met z'n achten uitgekomen.

30158. De **Voorzitter**: Zijn de anderen van uitputting gestorven?

A. Ja, enz. Toen weer terug naar **Hannover**, naar de centrale gevangenis en daar is *Marits* gestorven. Wat over was, werd een week vóór de bevrijding ontslagen en op straat gezet.

30159. De **Voorzitter**: Dus ze hebben nooit doorgehad, wat u was?

A. Neen. Wij hebben toen eerst een glaasje bier gedronken en zijn in de schuilkelder gaan slapen. Ik ben in Hannover gebleven. De Amerikanen stonden ruim 20 kilometer van de stad af en konden eik ogenblik verwacht worden.

30160. De **Voorzitter**: U bent dus in Hannover bevrijd?

A. Ja.

30161. De **Voorzitter**: Heeft u zich toen direct gemeld?

A. Ik ben toen nog bijna doodgeschoten door de Amerikanen, die mij nog minder vertrouwden dan de Duitsers. Men hield mij aan een lijntje en zei: wacht maar tot de Hollandse intelligence komt; maar die kwam natuurlijk niet. Ik heb *Wight* gevraagd of hij mijn naam naar Londen wilde telegraferen. Hij zou dat wel doen, maar hij had niet zoveel tijd. De tijd verliep en hij deed niets. Ik ontmoette een Engels krijgsgevangene, die naar Engeland terugging en deze heb ik een brief voor mijn vrouw meegegeven. Mijn vrouw stond in contact met de sectie. Ik heb geschreven, dat ik nog leefde en dat ik nog steeds in de bunker zat. Het was dus erg moeilijk een adres op te geven. Ik zat in de groep en die kon ik moeilijk in de steek laten; daarom ben ik in de bunker gebleven.

Ik vroeg dus of mijn vrouw de sectie wilde inlichten. Ik was in de tussentijd „gepromoveerd“ tot kampcommandant van een kamp arbeiders en ontslagen gevangenen buiten Hannover en tot verbindingsofficier voor het gehele rayon. Ik zat te wachten op de Amerikaanse repatrieringsofficier, toen een auto het kamp kwam binnenvoeren. Ik zei: kan ik iets voor u doen? Wij zoeken een zekere luitenant *Grün*. Toen ik zei, dat ik dat was, werd me gevraagd: Heeft u zin terug te gaan naar Engeland?

Mijn vrouw had de sectie opgebeld, deze weer Hamburg, van waar men iemand stuurde om Hannover af te zoeken. Ik ben toen teruggegaan naar het hoofdkwartier te Hamburg en heb wat zitten praten met de generaal. De dag daarop ben ik teruggevlogen naar Londen, ben daar onder toezicht gesteld van een sergeant, die op mij moest passen en moest mijn rapport schrijven voor S.O.E.

30162. De **Voorzitter**: Hebben ze u daarop nog gehoord?

A. Ja, uitgebreid. Ik was niet zo erg vriendelijk gezind toen ik terugkwam. Ik heb gezegd: Ik wil eerst wel eens naar huis. Zij zeiden: Je komt hier niet uit totdat je het rapport hebt geschreven. Dit heb ik vijf dagen volgehouden. Toen zeiden ze: Dan moet je eerst nog daarop worden gehoord.

30163. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling?

A. Zij snapten van mijn zaak niet het minst.

30164. De **Voorzitter**: Het ging dus over de contacten en relaties?

A. Ja.

30165. De **Voorzitter**: Heeft u ze ten slotte kunnen bevredigen?

A. Volkomen. Ik ben behoorlijk doorgezaagd over wat ik gezegd heb en wat ik niet gezegd heb.

30166. De **Voorzitter**: Bent u daarna ook door de Hollandse instanties nog gehoord?

A. Neen, helemaal niet.

30167. De **Voorzitter**: Ook niet door het B.B.O.?

A. Ik heb majoor *de Graaf* eenmaal in Londen gezien, bij vergissing, toen ik mijn rantsoenen kwam halen.

Een keer, toen ik van Londen naar Holland vloog, zat ik met iemand in het vliegtuig, die ook uit Oegstgeest kwam, ook met een rode baret. Ik spuwde vuur over het B.B.O. en zeide, dat het mij vrij hoog zat, waarop hij antwoordde, dat ik het helemaal verkeerd zag en dat ik maar eens met de *Graaf* moest gaan praten. Ik heb in Utrecht een middag met hem gepraat. Hij heeft mij aangeboden de geschiedenis van het B.B.O. te schrijven, welk voorstel ik afgeslagen heb, waar ik mijn hele leven spijt van zal hebben. Zij hebben besloten, dat ik een lintje zou krijgen.

30168. De **Voorzitter**: Ook hij was bevredigd?

A. Blijkbaar wel. Hij heeft mij niet gehoord.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. GRÜN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 20 OCTOBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Mariniers.

Hij legt de eed af als getuige.

30171. De Voorzitter: Wij wilden met u spreken over het probleem van de verbindingen met het bezette gebied van Engeland uit en in het bijzonder over de fase van het z.g. England-Spiel. Ik zou eerst met u willen doorlopen de verschillende organisatievormen, die er zowel aan de Nederlandse kant als aan de Engelse kant tot en met uw eigen periode geweest zijn. Wij hebben ons daarvan een beeld gevormd uit de verschillende gegevens, die wij vóór en na hebben gekregen uit de archiefstukken en uit de getuigenverklaringen. Ik zou dit beeld aan uw mening willen toetsen. Het begint dan aan de Nederlandse kant met de oprichting van de Centrale Inlichtingen Dienst, de C.I.D., die gesteld werd onder leiding van de heer van 't Sant, hetgeen geschied is bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940. Deze C.I.D. ressorteerde op dat moment onder het Ministerie van Justitie.

A. Dit is mij bekend, maar ik was toen niet in Engeland.

30172. De Voorzitter: Inderdaad. Daarop is gevolgd het K.B. van 14 Augustus 1941, waarbij de heer van 't Sant eervol ontheven werd uit zijn functie van hoofd van de C.I.D. en als tijdelijk hoofd van deze dienst werd aangewezen mr. Derksenza. Bij hetzelfde Koninklijk besluit ging de C.I.D. tijdelijk naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Wij hebben de heer Derksema gevraagd, welke de reden was, dat hij tijdelijk hoofd werd, waarop hij heeft geantwoord, dat naar zijn indruk de reden deze was, dat zijn rang niet voldoende werd geacht om hoofd van deze Inlichtingendienst te zijn en dat men uitgekeken heeft naar een officier van hogere rang, maar dat dit in zijn periode geen resultaat heeft opgeleverd, zodat hij tijdelijk hoofd is gebleven. Daarop is bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 mr. Derksema eervol ontheven van zijn functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. en werd als zodanig aangesteld de toenmalige kolonel der Mariniers de Bruyne, die toen reeds hoofd was van het bureau M.V.T., en daarmee ging de C.I.D. van Binnenlandse Zaken naar Marine.

Nu wilde ik u in de eerste plaats vragen: wanneer zijn uw werkzaamheden als hoofd van het M.V.T. begonnen? Als hoofd van de C.I.D. bent u opgetreden op 5 Februari 1942.

A. In Februari 1942 werd de functie bij de C.I.D. gevoegd bij die aan het Bureau Voorbereiding Terugkeer.

30173. De Voorzitter: Er staat in de samenvatting, die ik hier heb, dat u op 5 Februari 1942 werd aangesteld als tijdelijk hoofd van de C.I.D., terwijl uw qualiteit op dat moment reeds was: hoofd M.V.T.

A. Neen, door die M.V.T. komen wij in de war. Ik was hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer, B.V.T. Dit is later geworden M.V.T.

30174. De Voorzitter: Wat was het verschil daartussen?

A. Dit is een enigszins lang verhaal.

Ik kwam uit Indië. Die taak werd mij opgedragen, maar er was geen bepaalde omschrijving. Ik moest het zelf maar uitzoeken. Na korte tijd begreep ik, dat het ging om allerlei vraagstukken, die betrekking hadden op een mogelijke terugkeer naar Nederland.

30175. De Voorzitter: Dit was dus militair?

A. In het begin was het alles, maar ik wierp mij het eerst op het militaire, omdat dit mij het meest lag. Dat was in de maand Januari. Ik meende toen, dat veel inlichtingen, die Londen bereikten, allemaal bij diverse instanties terecht kwamen en niet werden bewerkt en verwerkt. Ik diende dus een voorstel in om de zaak meer te centraliseren. Ik wist toen niet, dat *Derksenza* hoofd van de C.I.D. was. Ik dacht: hoofd politiedienst-Londen, dus een soort security-dienst, die alleen toezicht had op binnenkomende personen.

30176. De Voorzitter: Dit deed de C.I.D. ook.

A. Het was alleen het uiterlijke aanzien. In mijn qualiteit van hoofd B.V.T. ben ik hem eens gaan opzoeken. Ik merkte toen, dat daar een hoop gegevens lag, voortkomende uit verhoren van mensen, die uit Holland Engeland waren binnengekomen, ook betrekking hebbende op economische, politieke en militaire aangelegenheden. Ik heb toen direct gerapporteerd aan admiraal *Furstner*, die mijn chef was, dat ik meende, dat die zaak op niet-militair gebied behoorde te liggen bij een soort van war-Kabinet. Het was een uitgebreide materie. Met het militaire ging men door.

Het is u waarschijnlijk bekend, dat er verschillende instanties in Londen waren, die inlichtingen kregen, en deze werden niet overkapt door de C.I.D. van *Derksema*. Ik rapporteerde dit aan *Furstner*, die toen Minister van Marine was, en aan de Premier. Deze droeg mij op, de leiding te nemen van de C.I.D. Ik heb mij hier tegen ernstig verzet, want ik meende aan mijn functie van hoofd B.V.T. meer dan een voldoende dagtaak te hebben. Men zei mij echter, dat er geen andere geschikte personen voor aanwezig waren. Men heeft mij daarom benoemd tot tijdelijk hoofd; zodra er een geschikte man zou worden gevonden om mij te vervangen, zou dit gebeuren.

30177. De Voorzitter: Zou de C.I.D. dan weer onder u weggaan of zou de nieuwe man dan onder u komen, zodat toch bereikt zou zijn, dat C.I.D. en M.V.T. in één hand waren?

A. Het zou een man zijn, die volkomen zelfstandig zou komen te staan. Het zou een zeer hoge positie hebben moeten zijn. Ik heb gepleit voor verschillende vooraanstaande Nederlanders in Londen, o.a. de heren van *Bylandt* en van *Vredenburg*. Ik heb gewezen op de aanwezigheid in Londen van experts op het gebied van de inlichtingendienst als generaal van *Oorschot* en de toenmalige overste van de *Plassche*. Men accepteerde deze kandidaten niet. Ik ging er mede door ook de C.I.D. te behandelen.

30178. De Voorzitter: Had u wel in uw gedachten, dat, wanneer er een geschikt hoofd van de C.I.D. was gevonden, in de een of andere vorm een behoorlijke coördinatie tussen dat instituut en uw bureau moest blijven bestaan?

A. Ongetwijfeld. Ik had alleen de gegevens van dat bureau nodig.

30179. De Voorzitter: Wanneer bent u uit Indië gekomen?

A. Op 1 September 1941 ben ik uit Priok vertrokken en begin December in Liverpool aangekomen.

30180. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u de leiding van het B.V.T. aanvaard?

A. Ik heb mij in Londen bij *Furstner* gemeld. Daar hoorde ik, dat ik deze functie op mij zou moeten nemen.

30181. De **Voorzitter**: Hoe was u uit Indië gekomen? Was het een normale terugkeer? Hebt u, eerst toen u in Engeland kwam, die opdracht gekregen of bent u speciaal met het oog hierop teruggeroepen?

A. Toen ik uit Indië teruggeroepen werd, was het een heel normale terugkeer. Verschillende officieren werden uit Indië weggehaald om op het westelijk halfrond te worden te werk gesteld. Ik leefde in de veronderstelling, dat het zou zijn, omdat ik mij jaren aan de studie van landingen had gewijd en dat het als een soort landingsexpert was dan wel als chef van de nog resterende mariniers, die centrale leiding hard nodig hadden. De commandant van het korps was in bezet gebied in Nederland.

30182. De **Voorzitter**: U had generlei mededeling gekregen, dat het om de leiding van het B.V.T. te doen was?

A. Neen.

30183. De **Voorzitter**: Ik meen, dat admiraal *Furstner* verklaard heeft, dat u expres met dat doel teruggeroepen bent. Hij kan' natuurlijk die bedoeling gehad hebben, doch het u niet te voren medegedeeld hebben.

A. Hij heeft mij verteld, dat hij mij voor deze zaak heeft laten terugroepen. Toen ik vertrok, was het mij niet bekend.

30184. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u de functie bij het B.V.T. aanvaard?

A. Het zal ongeveer 20 December geweest zijn.

30185. De **Voorzitter**: Op 5 Februari 1942, toen de C.I.D. bij u kwam, was u dus nog in het beginstadium?

A. Ik heb in Londen onderdak gevonden en ben een paar dagen later begonnen. Er is echter een besluit betreffende de oprichting van het B.V.T. Het is mogelijk, dat ik het nog bij mijn persoonlijke papieren heb. Het was eigenlijk een bestaand iets; ik heb ook een archief over gekregen.

30186. De **Voorzitter**: Wie was dan vóór u het hoofd?

A. De toenmalige Minister van Defensie, *Dijxhoorn*. Ik maakte het op uit een paar stukken uit het archief, een ontwerp-instructie voor de a.s. opperbevelhebber bij terugkeer in Nederland. Het was niet afgehandeld en afgewerkt. Minister *Dijxhoorn* is op een gegeven moment afgetreden. Daarna is er een hiaat. Het bureau is blijven voortbestaan als een soort luchtledig.

30187. De **Voorzitter**: Begon u met een bureau zonder personeel?

A. Ik moest het zelf oprichten.

30188. De **Voorzitter**: Was daarvoor niemand van het Departement van Defensie meer aanwezig? Het bureau, dat u overnam, was toch afkomstig van Defensie?

A. Ik kreeg de portefeuille met een paar vellen van admiraal *Furstner*. Dat was het enige, wat van mijn voorganger was overgebleven.

30189. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, behoorde dit B.V.T. tot de schamele resten, die de heer *Dijxhoorn* in Juli 1940 had gered uit de strijd, die hij toen met de Minister van Justitie heeft gevoerd over de vraag, onder welk Departement de C.I.D. zou moeten ressorteren, een strijd, die in zijn nadeel is beslecht. Hij schijnt echter iets aan zijn Departement behouden te hebben, wat een inlichtingendienst in een zeer geringe omvang was.

A. Neen, B.V.T. was geen instantie voor de Inlichtingendienst. Het was een instantie, die allerlei problemen in studie moest nemen en die bij de Ministers van bepaalde Departementen naar voren brengen, opdat ze daar verder konden worden uitgewerkt, b.v. op financieel, economisch gebied, enz.

30190. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er aan het Departement van Defensie ook enkele mensen waren, die zich bezighielden met het verzamelen van inlichtingen. Maar dit is een periode vóór uw tijd. Het komt dus hierop neer, dat u, toen u in December 1941 begon, iets bestaands overnam, dat in hoofdzaak bestond uit de portefeuille?

A. Ja.

30191. De **Voorzitter**: U bent dus toen personeel gaan aantrekken? U bent die zaak gaan opzetten en na een paar maanden kreeg u de C.I.D. er bij?

A. Ja.

30192. De **Voorzitter**: Op welk moment heeft de naamsverandering van B.V.T. in M.V.T. plaats gehad?

A. Enkele maanden later, toen er zeer ernstige conflicten bestonden tussen mij en de Engelse tak van de dienst met *Rabagliatti*. Toen heb ik mijn ontslag gevraagd uit die functie. Ongeveer tegelijkertijd, dat moet dus zijn geweest in Mei, is het Departement van Algemene Oorlogvoering onder Minister *Gerbrandy* gevormd. Toen verschenen in Londen — dit moet in Mei of Juni zijn geweest — de heren *Lovink* en *Warners*. *Lovink* werd waarnemend secretaris-generaal van het Departement en *Warners* werd raad-adviseur. Nu lopen er twee dingen samen. Het Departement van Algemene Oorlogvoering nam over alle niet militaire aangelegenheden van het B.V.T., waardoor dus overbleef het bureau M.V.T. De bedoeling van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer was deze, dat ik in nauw verband zou samenwerken met de Engelse instanties of de geallieerde instanties, die aangewezen zouden worden om de terugkeer naar Nederland militair te bewerkstelligen.

30193. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen: het reduceren van B.V.T. tot M.V.T. valt samen met het gaan functioneren van het Departement van Algemene Oorlogvoering. Op dit moment is de naam M.V.T. in de wereld gekomen. Ik dacht eigenlijk, dat het iets later was.

A. Ja, ik heb zelf onder ogen gehad het besluit tot instelling van het bureau M.V.T. en toen vond ik het erg laat, maar er is een tussenphase geweest van overgeven en overnemen.

30194. De **Voorzitter**: Is het nu zo, dat men kan zeggen, dat de C.I.D. toen — nadat u in Mei 1942 weer was ontheven van de leiding er van — eigenlijk min of meer zwevende is geweest? Hij stond toen onder het bewind van de heren *Lovink* en *Warners*?

A. Ja. Hij werd toen genoemd I.D., Inlichtingendienst; deze is overgedragen aan *Warners*.

30195. De **Voorzitter**: Die toestand heeft geduurd, totdat het B.I. werd opgericht op 28 November 1942. Dit beschouw ik eigenlijk als de voortzetting van de C.I.D., die in zijn laatste tijd onder het bewind heeft gestaan van de heren *Lovink* en *Warners*, die zich toen waarschijnlijk in hoofdzaak bezig hebben gehouden met de vraag: hoe moet de C.I.D. nu worden georganiseerd?

A. Er bleef ook nog over een M.I.D. Wanneer u zegt: C.I.D. werd B.I., dan is dit wel juist, maar daarvan werd afgesplitst de Militaire Inlichtingendienst, M.I.D.

30196. De **Voorzitter**: Dit wilde ik graag van u weten, omdat het mij nog niet helemaal helder is geworden, hoe er op eer, gegeven moment, nadat de C.I.D. van u is weggegaan, verscheen een instituut M.I.D., dat in nauw verband stond met M.V.T., doch dat ik in geen enkel officieel besluit heb kunnen vinden en waarvan de heer *Schilp* hier heeft gezegd: dat zult u ook niet vinden, omdat het een naam is, die in de wandeling is ontstaan.

A. Hierin is hij niet juist. Er is een heel duidelijke beschrijving, ik durf alleen niet zeggen, in welke vorm. Die naam M.I.D. is officieel geweest. De heren *Warners* en *Lovink* zouden de I.D. onder zich houden. Er is zelfs bij bepaald, dat M.I.D. niet gemachtigd was zelf agenten naar Holland te sturen; dezen mochten alleen worden uitgezonden door het Bureau Inlichtingen, op verzoek van het hoofd M.I.D. Dat was dus de enige instantie, die werkelijk inlichtingen verzamelde. Het verzamelde ook de militaire inlichtingen, maar deze werden onmiddellijk doorgegeven aan M.I.D.

30197. De **Voorzitter**: Zou men het aldus kunnen zeggen: Zoals van het B.V.T. is afgesplitst de M.V.T. is van de Centrale Inlichtingendienst, die aanvankelijk het gehele intelligence-gebied bedoelde te overkoepelen, de Militaire Inlichtingendienst afgesplitst en geplaatst naar de M.V.T.?

A. Ja. Dit laatste werkte in nauw verband samen met Engelse staven. Men had opdracht, kaarten en dergelijke uit Nederland te verschaffen. Het was zuiver een verzamelbureau.

30198. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen, dat M.I.D. in het leven is geroepen, nadat u ontheven bent van uw functie als tijdelijk hoofd van de C.I.D.?

A. Ja, op dat moment. Ik heb nergens een K.B. kunnen vinden, waarbij ik werd ontheven. Ik geloof wel, dat het bestaan heeft, maar het kan ook een interne regeling zijn geweest — in de archieven moet het zijn terug te vinden —, waarbij werd bepaald, dat de heren *Warners* en *Lovink* werden belast met de waarneming van de I.D. en dat ontstond de M.I.D. Het merkwaardige is, dat ik wel heb gelezen een K.B. — dat u heeft aangehaald —, waarbij *Broekman* werd belast met de waarneming van de C.I.D.

Daarin werd niet gezegd, dat de heer *Warners* werd ontheven. Ik ben er van overtuigd, dat het, als u over het archief kunt beschikken, te vinden moet zijn.

30199. De **Voorzitter**: Vandaar dat ik zeg, dat de C.I.D. in de periode, dat hij onder de heren *Lovink* en *Warners* stond, min of meer zwevend was. Het is blijkbaar niet zo, dat in die periode een hoofd is aangewezen. Ik heb de indruk, dat men op het moment, waarop u ontheven werd, een soort curatele heeft opgedragen aan de heren *Lovink* en *Warners*, die tegelijkertijd moesten bestuderen, hoe de zaak verder georganiseerd en gereorganiseerd moest worden, als resultaat van welke studie dan het B.I. is ontstaan. Ik denk, dat men daarom in die tijd geen ander hoofd heeft aangewezen.

A. Ik ben er vast van overtuigd, dat de heer *Warners* in elk geval bestemd was om te zijner tijd hoofd van I.D. te worden.

Zijn gehele werkwijze in die periode wijst daarop.

Ik geloof, dat de zaak zelden zo vast in de hand is geweest als onder de heer *Warners*.

De **Voorzitter**: In feite misschien!

A. Niet op papier. Ik beschik niet over mijn archief.

30200. De **Voorzitter**: U hebt geen aanleiding om mijn kenschetsing van die periode als onjuist te beschouwen?

A. Neen. Ik vind het alleen een beetje te zwevend.

30201. De **Voorzitter**: Maar dat baseert u op uw indruk, hoe de leiding van de heer *Warners* in feite was. Daarom kan zijn positie, administratief beschouwd, als niet helemaal vastgelegd zijn geweest.

A. Ik kan mij het zo slecht indenken. De heer *Warners* is tweemaal naar Lissabon geweest in verband met de bureaux, die stonden onder leiding van de heer *Maas Geesteranus*, ten einde, bekleed met alle volmachten, te handelen als hoofd van de I.D.

30202. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een rapport van 10 September 1942, dat handelt over de uiteindelijke liquidatie van het geval *Hazelhoff Roelfzema*. Het is een uiteenzetting van de secretaris-generaal *Lovink* en de raadadviseur *Warners* in de tijd, toen zij zich bezighielden met de C.I.D.

A. Nu had *Hazelhoff Roelfzema* niets te maken met de C.I.D.

30203. De **Voorzitter**: Hij had er mede te maken moeten hebben!

A. Dat was een van de redenen, waarom ik in begin Januari de Minister van Marine en de Minister-President moest waarschuwen, dat dit een wijze van werken was, die nergens op leek.

30204. De **Voorzitter**: Het was ten slotte een inlichtingenzaak. De heer *Hazelhoff* had er mede te maken moeten hebben, als alles normaal was geweest.

30205. De **Voorzitter**: U hebt de leiding van M.V.T. en M.I.D. gehad tot begin 1944?

A. M.V.T. tot 3 Maart 1944.

30206. De **Voorzitter**: Op 15 Maart 1944 is het B.B.O. opgericht.

A. Dat heeft mijn taak overgenomen.

30207. De **Voorzitter**: U zegt zo: M.V.T. tot 3 Maart 1944.

A. Omdat M.I.D. bleef voortbestaan. M.V.T. was een beetje overbodig geworden. Wij kwamen zo dicht bij de invasie, dat ik dagelijks contact met de staf van generaal *Montgomery* had, waarbij allerlei plannen werden besproken. Ik was toen voorbestemd om als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten met het leger van *Montgomery* mee te gaan. De M.V.T. was geleidelijk al geworden tot een Nederlandse staforganisatie. Ik had er toen bij als mijn stafchef *Doorman*, de *Broekert*, een luchtmachtextpert, en een groot aantal luitenants. Dat zou mijn staf zijn geweest, als ik als bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten was overgegaan naar Normandië. De M.I.D. bleef dus in mijn handen tot het moment, dat ik volkomen ontheffing vroeg uit alla functies. Dat is geweest Augustus 1944. Er zit een verschil in duur van M.V.T. en M.I.D.

30208. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat gedurende het bestaan van de M.V.T. de M.I.D. dienstbaar was aan M.V.T., en nadat M.V.T. werd opgeheven, werd het niet zo, dat M.I.D. dienstbaar werd gemaakt aan B.B.O., maar het bleef ressorteren onder u in verband met de werkzaamheden, die u toen had?

A. Ja, omdat het bureau M.V.T. geleidelijk overging in een staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten.

30209. De **Voorzitter**: Dan wilde ik nu bespreken de kwestie van Departementen, waaronder de diensten hebben geressorteed. Wij hebben gezien, dat op het moment van uw optreden B.V.T. ressorteerde onder Marine.

Kwam, toen u in December 1941 B.V.T. overnam, dit bureau onder de Minister van Marine door het feit, dat u het hoofd er van werd?

A. In naam was het al eerder bij Marine. Toen Minister *Dijxhoorn* was afgetreden, heeft Marine het B.V.T. meegekregen. Er heerste op Oorlog een onaangename stemming. Ik heb dit alleen uit de verhalen. Toen weigerde Oorlog verder te gaan met het bureau B.V.T. Er was toen een Minister van Marine, die bovendien ad interim Minister van Oorlog was in die periode.

30210. De **Voorzitter**: Gedurende de periode van 5 Februari 1942 tot Mei 1942, toen u van uw functie als tijdelijk hoofd van de C.I.D. ontheffing vroeg, heeft de C.I.D. ook geressorteed onder de Minister van Marine. Nu is daarnaast de vraag, hoe lang u met uw andere dienst nog onder Marine hebt geressorteed.

A. Dat kan ik u precies zeggen. Daarover heb ik een papier. Ik geloof, dat het 1 Juli 1942 is geweest, dat het bureau onder Oorlog werd gebracht.

30211. De **Voorzitter**: U toont mij hier een gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Marine en van Oorlog a.i., resp. van 20 Juni 1942 en 6 Juli 1942, waarbij deze Ministers gemeenschappelijk het volgende hebben bepaald:

„a. Met ingang van 1 Juli 1942 worden gedetacheerd bij het Departement van Oorlog om werkzaam te worden gesteld bij het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer de kolonel der Mariniers *M. R. de Bruyne*, de kapitein der Mariniers *H. Liefstinck*, de 1ste luitant der Mariniers *E. J. Baron Lewe van Aduard*, alsmede de typiste mejuffrouw *Boekholt*.

b. De majoor van de generale staf *F. J. de Broekerr* wordt met ingang van 1 Juli 1942 ontheven van zijn detachering bij het Departement van Marine en wederom ter beschikking gesteld van de Minister van Oorlog a.i.”.

Op 1 Juli 1942 is deze zaak dus gekomen onder de Minister van Oorlog en kwam u onder de Minister van Oorlog te ressorteren, hetgeen voor een marineman een vrij ongebruikelijke figuur was .....

A. .... en op dat moment zeker geen aangename.

30212. De Voorzitter: Ik heb deze vraag gesteld, omdat de heer *Furstner* hier heeft verklaard, dat zijn bemoeienis met M.V.T. en M.I.D. slechts enkele maanden heeft geduurd. Dit klopt dus volkomen.

A. Ik zou zeggen: slechts enkele weken. Er zit niet meer dan een maand verschil in, geloof ik. Toen eenmaal die splitsing was gekomen — C.I.D. en M.V.T., en B.V.T. en M.V.T. —, heeft de Minister van Marine gezegd: die hele zaak wil ik kwijt; zij gaat naar Oorlog. Als u vraagt: hoe lang heeft *Furstner* te maken gehad met de M.I.D. en met M.V.T., de nieuwe organen, dan kan het hoogstens een paar weken zijn geweest.

30213. De Voorzitter: Inderdaad. Hij heeft met B.V.T. als Minister van Marine waarschijnlijk te maken gehad van het aftreden van Minister *Dijxhoorn* af. Zijn bemoeienissen als zodanig met B.V.T., overgaande in M.V.T., hebben geduurd tot Juli 1942, maar hij heeft nog enige tijd daarna er bemoeienis gehad als Minister van Oorlog a.i. Het ging over de Marine naar Oorlog en als Minister van Oorlog a.i. had hij er dus nog mee te maken tot het moment, dat de heer *van Lidth de Jeude* Minister van Oorlog werd.

A. Dit had waar kunnen zijn, maar toen ik overging, nam Minister *van Boeyeiz* al Oorlog waar.

Het kan zijn, dat ik mij vergis, maar het beeld, dat ik heb van de eerste Minister van Oorlog, is, dat het Minister *van Boeyeiz* zou zijn geweest.

30214. De Voorzitter: Ik heb hier de gegevens. De heer *van Lidth de Jeude* is Minister van Oorlog geworden op 15 September 1942. Daaraan dacht ik, toen ik zoëven sprak over die periode van 1 Juli 1942 tot 15 September 1942. Maar nu is blijkbaar mijn vergissing deze, dat ik in deze periode de heer *Furstner* aangezien heb voor Minister van Oorlog ad interim, terwijl er toen een andere Minister van Oorlog ad interim was.

A. Het kan verband houden met de ernstige ziekte van de heer *van Boeyen* in die tijd. Toen ik in Engeland kwam, lag de heer *van Boeyen* al wekenlang in een hospitaal.

30215. De Voorzitter: De heer *van Boeyen* is inderdaad Minister van Oorlog a.i. geworden na het aftreden van de heer *Dijxhoorn* in Juli 1941, maar ik zie hier weer een K.B. van 31 December 1941, volgens hetwelk de heer *Bolkestein* Algemene Zaken en Binnenlandse Zaken a.i. gaat waarnemen en de heer *Furstner* Oorlog a.i., kennelijk in verband met de ziekte van de heer *van Boeyen*.

Ik dacht aanvankelijk, dat op 1 Juli 1942 de heer *Furstner* nog steeds waarnemend Minister van Oorlog was, terwijl blijkbaar toen de heer *van Boeyen* weer terug was. Betekent dit dus, dat de verantwoordelijkheid van de heer *Furstner* voor deze zaak is geëindigd op het moment, dat ik hier niet kan zien, waarop de heer *van Boeyen* weer na zijn ziekte teruggekeerd is?

A. Neen, op het moment van de overdracht van het bureau M.V.T.-M.I.D. naar Oorlog. Dat staat in dit stuk.

De Voorzitter: Ik kan de handtekening niet lezen.

A. Die is van de heer *van Boeyen*.

30216. De Voorzitter: Dan betekent het, dat de heer *van Boeyen* op 1 Juli 1942 reeds terug was. De conclusie is dus, dat op 1 Juli 1942 de heer *Furstner* hiermede niet meer te maken had. Zo is de toestand gebleven tot 1944?

A. Ja. Ik heb tot Augustus 1944 onder de Minister van Oorlog gersorteerd.

30217. De Voorzitter: Wat was de reden van die overgang naar Oorlog?

A. Dat zou uiteraard de heer *Furstner* u het beste kunnen mededelen. Ik meen, dat hij zoveel displeizier van dat bureau heeft gehad, dat hij dacht: Daar moet ik van af. Hij heeft zelf gezegd, dat het toch onder Oorlog ressorteerde, maar in de maand April zijn er zoveel uitermate onaangename conflicten geweest, conflicten, waarin ook de admiraal als Minister steeds betrokken werd, dat hij, toen hij zich daarvan kon ontdoen, dat deed. Ik woonde met hem samen en heb verschillende malen die opmerking gehoord. Ik weet het wel zeker.

30218. De Voorzitter: Hoe was de interne verhouding M.I.D.-M.V.T.? Was die, wat het personeel betreft, nauwkeurig gescheiden of liep het door elkaar? In de eerste periode is het zeker wel zo geweest, dat bij B.V.T. en C.I.D. de zaken vrijwel volledig gescheiden waren? Hoe was een en ander van 5 Februari 1942 af?

A. Toen heeft de heer *Lieftinck* direct de leiding van C.I.D. gekregen. Dat was volkomen gescheiden van de rest. De bezetting van B.V.T. was in het begin dermate gering en er was een zeer nauwe samenwerking, dat de werkzaamheden van C.I.D. en B.V.T. wel in elkaar overliepen. Het Bureau M.V.T. werd gevormd door overste *Doorman* en majoor *de Broekert* en het bureau M.I.D. door *Lieftinck* en *Schilp*, maar *Lieftinck* werd ook dikwijls belast met het uitwerken van zaken, die onder M.V.T. ressorteerden.

30219. De Voorzitter: En bemoeiden omgekeerd die twee andere heren, overste *Doorman* en majoor *de Broekert*, zich ook met de zaken van de Inlichtingendienst?

A. Nooit. Zij verkregen alleen inlichtingen van M.I.D. om hun voorbereidend werk te doen. Wij kregen verschillende verzoeken van de Chief of Imperial Staff in Engeland om gegevens te verstrekken over Nederland betreffende de kusten, de waterwegen, terreingesteldheid, bruggen, enz. en dat moest worden uitgewerkt in rapporten. Dat was het werk, dat overste *Doorman* en majoor *de Broekert* deden, maar daarvoor hadden zij nodig de stukken uit het archief van M.I.D.

30220. De Voorzitter: Bemoeiden zij zich wel eens met de manier, waarop die zaken bij M.I.D. binnenkwamen en verwerkt werden?

A. Neen.

30221. De Voorzitter: Geschiedde dat opzettelijk uit een oogpunt van security, dus omdat u zei: met het verzamelen van de inlichtingen en de wijze, waarop men er aankomt, moeten zo weinig mogelijk mensen te maken hebben?

A. De heeren *Doorman* en *de Broekert* waren geplaatst als staf-officieren. De bedoeling was daaruit te laten voortvloeien een staf en zij hadden te maken met de operaties. Dat was gescheiden van de Inlichtingendienst. Daarmede hadden zij niets te maken.

30222. De Voorzitter: Omgekeerd werden wel *Lieftinck* en *Schilp* werkzaamheden opgedragen, die behoorden tot M.V.T., zoals u zelf heeft gezegd.

A. *Schilp* in mindere mate. Hij was een officier van speciale diensten. *Lieftinck* was kapitein van de Mariniers. Wanneer er veel werk was, moest hij meewerken.

30223. De Voorzitter: Zo zou men zich kunnen voorstellen, dat de andere twee heren ook wel eens op het terrein van M.I.D. kwamen.

A. Neen, *Doorman* en *de Broekert* weten niets van de Inlichtingendienst af. Ten hoogste van de strubbelingen, die er met de Engelsen zijn geweest.

30224. De Voorzitter: Ik vraag het hierom. Was de reden van dit verschil: deze heren behoren hier niet thuis, omdat zij staf-officieren waren, of was de reden er een van security: hoe minder mensen in het bureau van M.I.D. komen en de dossiers zien, hoe beter het is. Dat zou ook een argument hebben kunnen zijn.

A. De bedoeling was alleen een splitsing van de bureaux te verkrijgen, zoals men dit ook bij de staf kent. Het is niet gewenst iemand van de operaties te mengen in het werk van de Inlichtingendienst.

30225. De Voorzitter: Ik wil thans nog even terugkomen op hetgeen u straks gezegd hebt, nl. dat u in de eerste tijd, toen u merkte, dat er een Inlichtingendienst was, die over waardevolle gegevens beschikte, de gedachte gelanceerd hebt deze C.I.D. tot een instelling te maken, die onder leiding van een vooraanstaand officier zou staan, waarbij u de namen van de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* hebt genoemd.

A. Ik heb niet gesproken van een officier. Naar mijn mening zou het evengoed een burger hebben kunnen zijn. Daarom heb ik ook genoemd *van Bylandt* en *van Vredeizburch*.

30226. De **Voorzitter**: U hebt toch ook de namen van de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* in dit verband genoemd?

A. Ja.

30227. De **Voorzitter**: U ging dus blijkbaar van de redenering uit, dat deze twee heren in hun vroegere werkkring in Nederland gehakt hadden met een bijlje, dat er althans op leek.

A. Generaal *van Oorschot* kende ik op dat moment, nl. in begin 1942, niet. Ik heb hem later — nog wel in dat zelfde jaar — leren kennen als iemand, die op wachtgeld was. De heer *van de Plassche* heb ik direct ontmoet; deze leefde als overste ergens op een boerderij. Hij is hier vóór de oorlog bij sectie III van G.S. geweest en ik dacht toen, dat hij ook wel een aangewezen man zou zijn om die taak van mij over te nemen.

30228. De **Voorzitter**: Die kwestie heeft al eerder gespeeld en daarom vraag ik u er even naar. Ik zei u zoëven, dat er in Juli 1940 of in de tijd, die daaraan voorafging, een strijd is geweest over de vraag, waar de C.I.D. moest komen. De heer *Dijxhoorn* heeft gezegd, dat hij op het standpunt stond, dat de Inlichtingendienst moest komen onder hem bij het Departement van Defensie, omdat dit vroeger ook al een inlichtingendienst had gehad, nl. G.S. III, en hij bovendien officieren van G.S. III ter beschikking had. Daartegenover is echter van de kant van de Minister van Justitie — ik geef de lezing van *Dijxhoorn* — gezegd: ik heb daarvoor iemand anders, nl. de heer *van 't Sant*. Dit is een strijd geweest, die Minister *Dijxhoorn* heeft verloren en die de heer *van 't Sant* heeft gewonnen. Nu heeft het bij ons min of meer bevreemding gewekt, dat men in deze zaak in zee is gegaan met de heer *van 't Sant*, terwijl men officieren van G.S. III, die toch vakmensen zijn, eenvoudig aan de kant heeft laten staan op verschillende overwegingen, waarover wij al het een en ander hebben gehoord, terwijl het verloop van zaken ten slotte zo is geweest, dat men in 1944 voor het B.B.O. toch weer een beroep heeft moeten doen op generaal *van Oorschot*. Dit hebben wij, eerlijk gezegd, een wonderlijke gang van zaken gevonden. Nu treft het ons, dat u in een tussenfase, nl. in 1942, uit uzelf ook deze gedachte heeft gelanceerd: gebruik nu een van deze heren — ik begrijp, dat dit ook uw bedoeling is geweest —, die met dat soort van werk te maken hebben gehad. Is dit juist?

A. Ja. Ik dacht aan *van Oorschot* en *van de Plassche*, omdat zij al daarbij hadden gewerkt. *Van Bylandt* had er betrekkelijk veel mee te maken op Buitenlandse Zaken; wanneer er bijzondere dingen waren, gaf hij ze aan mij door en hadden wij er besprekingen over en merkte ik, dat dat niet zo gek was. Hij was het niet van zijn vak, maar ik meen, dat hij die dienst behoorlijk zou hebben gehanteerd.

30229. De **Voorzitter**: Heeft u zelf een indruk er van — wij hebben deze zo geleidelijk aan gekregen —, waarom met name de heren van G.S. III ter zijde werden geschoven?

A. Ik kan dit moeilijk onder woorden brengen, want het houdt helemaal verband met de geestessfeer en de vele wrijvingen, die op dat moment, toen ik in Londen kwam, onder de Nederlandse gemeente bestonden en uiteraard ook tussen de verschillende Departementen onderling.

Ik weet het niet, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb altijd het gevoel gehad, dat men aan Oorlog — dit is dus voordat ik in Engeland was — erg verbitterd was over de wijze, waarop de heer *Dijxhoorn* was weggegaan.

Toen ik daarna in Engeland kwam en mij de leiding van het B.V.T. werd opgedragen, werd de toestand veel erger. De officieren van de generale staf vonden het erg, dat officieren van de marine werden belast met een taak, waar; & zij meenden, dat deze behoorde te worden gelegd in handen van officieren van de generale staf. Bovendien kwamen hierbij zeer vele instanties in het geding. Het is een allerongelukigste toestand geweest.

30230. De **Voorzitter**: Werd daarbij ook niet gewerkt met gebeurtenissen uit de Meidagen op het algemeen hoofdkwartier?

A. Dat verhaal heb ik dikwijls gehoord van *van de Plassche*. Ik ben van de Hollandse geschiedenis vóór 1940 niet al te goed op de hoogte. Ik ben in het voorjaar van 1937 naar Indië gegaan. Omtrent generaal *van Oorschot* heb ik horen zeggen: hij is te oud. Omtrent overste *van de Plassche* heb ik wel gehoord, dat het verband hield met een tekortkoming in de Meidagen van 1940. Het ging alles echter op een dermate onaangename manier en het ge-

roddel was van die aard, dat ik angstvallig vermeed contact op te nemen. Verschillende malen is mij aangeraden contact op te nemen met bepaalde personen, die vroeger met de Inlichtingendienst te maken hadden gehad, o.a. de heer *Dijxhoorn*, maar deze verkeerde in een zodanig verbitterde stemming, dat ik dacht: daarvan onderhoud ik mij liever.

U zult het misschien moeilijk kunnen begrijpen!

De **Voorzitter**: Ik begrijp het volkomen, want wij hebben al een grote reeks verhoren over deze problemen achter de rug. Elk woord, dat u uit, heeft voor ons de betekenis, die u er inderdaad in wilt leggen.

A. Het was een alledroevigste situatie. Ik vind deze des te droeviger, omdat ik nog altijd van mening ben, dat iedereen in Engeland het beste wilde. Door de gemoedstoestand, waarin men verkeerde, en door de ongelukkige manier van aflossen en verdwijnen werden de tegenstellingen buitengewoon verscherpt.

30231. De **Voorzitter**: Nu hebben wij dus een schets van de organisatievorm aan de Nederlandse kant gehad. Ik zou u thans gaarne een en ander willen vragen over de organisatievorm aan de Engelse kant. Is het juist, dat de C.I.D. als tegenspeler had de Engelse dienst, de S.I.S., en dat uw bureau, B.V.T., M.V.T., M.I.D., op de duur als tegenspeler had — de eerste samenwerking dateert van Juni 1942 — S.O.E.?

A. Met S.O.E. eerder! Toen is de eerste man naar Nederland uitgezonden.

30232. De **Voorzitter**: In Juni 1942 hebt u voor het eerst gezamenlijk *Jambroes* en *Bukkens* uitgezonden.

A. De samenwerking met S.O.E. is veel eerder begonnen. U zegt: dat zou in Juni 1942 definitief begonnen zijn.

30233. De **Voorzitter**: Mag ik het zo zeggen: In Juni 1942 was de samenwerking zover gevorderd, dat het uitzenden van agenten in gemeenschappelijk overleg begon. Wat daarvóór aan uitzending van agenten gebeurde, geschiedde niet in gemeenschappelijk overleg. Er is ons althans medegedeeld, dat te voren een aantal mensen door S.O.E. was uitgezonden, waarvan u niet op de hoogte was.

A. Daarvan waren wij niet op de hoogte, maar ik meen wel, dat de mensen, die door S.O.E. vóór die tijd zijn uitgezonden, afkomstig waren, althans voor een deel, van het bureau van *Derksema*.

30234. De **Voorzitter**: Dat is een punt, waarover ik u direct wil spreken. Maar het is toch zo: Uw tegenspeler na Juni 1942 — vóór die tijd was het een beetje ingewikkelder — was S.O.E.?

A. Dat was de enige Engelse instantie, waarmee ik toen te maken had.

30235. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat S.O.E. een nieuw lichaam in het geheel van de Engelse Secret Service was. Het was een oorlogsinstantie, die tijdens de oorlog in het leven is geroepen.

A. Dat durf ik u niet zeggen. Ik heb zelfs eerder het idee, dat de grondslag daarvoor is gelegd vóór de oorlog. Dit vermeen ik te hebben moeten opmaken uit een uitlating van een der Engelse officieren, die op ons bureau kwam en die tot vóór 1940 bij de Engelse ambassade in Nederland is geweest. Maar of het toen al dan niet al S.O.E. was, kan ik niet zeggen.

30236. De **Voorzitter**: Nu de personen. Bij S.I.S. — die periode wil ik afzonderlijk bespreken — had u te maken met kolonel *Rabagliatti*, terwijl u bij S.O.E. te maken had met de Dutch Section daarvan.

A. Niet helemaal. Ik had veel te maken met het militaire hoofd van S.O.E., generaal *Gubbins*.

30237. De **Voorzitter**: Inderdaad, generaal *Gubbins* was hoofd van de gehele S.O.E., maar uw ondergeschikten, zoals kapitein *Lieftinck*, hadden op hun niveau te maken, eerst met majoor *Blizzard*, onder wie ressorteerde captain *Bingham*.....

A. Die heb ik nooit gekend, voordat ze bij mij verschenen.

30238. De **Voorzitter**: Later is *Blizzard* weggegaan en werd *Bingham* majoor. De situatie is in zoverre merkwaardig, dat men in de periode-*Blizzard* in hoofdzaak had te maken met *Bingham*, omdat hij de man was, die het beste Nederlands kende, terwijl, toen *Bingham* zelf de hogere functie ging uitoefenen, hij toch de man bleef, met wie men te maken had. *Lieftinck* heeft hier verteld, dat *Bingham* altijd de inaan geweest is, met wie zij het merst te maken hadden.

A. Wanneer *Lieftinck* dit verteld heeft, zal het wel juist zijn, maar ik heb de overtuiging, dat zij het nauwste contact hadden met *Blizzard*. Wanneer zij echter op het Engelse bureau kwamen, waren er lagere officieren en het kan best zijn, dat ze met *Bingham* verschillende malen contact hebben gehad. Ik heb eerst toen majoor *Bingham* in de plaats kwam van *Blizzard* van hem gehoord en vernomen, dat hij op dat bureau van *Blizzard*, de Hollandse sectie, werkzaam was geweest. Wanneer *Schilp* en *Lieftinck* met mij spreken over bepaalde gevallen, die voor de Hollandse sectie waren gebracht, dan is het *Blizzard*, waarover altijd wordt gesproken. Dit is de belangrijkste man.

Wanneer zij het echter hebben verklaard, dan geef ik mijn mening graag voor beter.

30239. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft verklaard — nadat hij eerst had gesproken over de heren, met wie u meer te maken had —, dat op een lager level toentertijd kwamen majoor *Blizzard* en majoor *Bingham*.

Ik heb toen gevraagd: Waren die nevensgeschikt? *Schilp* antwoordde: Neen, majoor *Blizzard* was de chef. *Bingham* was toen nog kapitein.

Op mijn vraag: Door wie is *Blizzard* vervangen? antwoordde hij: Die is toen opgevolgd door *Bingham*, die toen gelijk ook majoor werd.

Ik vroeg: Is er toen geen nieuwe tweede man bijgekomen?

Schilp antwoordde hierop: Dat wil zeggen, daar zat nog een heel bureau bij.

Hierop zei ik: Ja, maar voor de beginperiode noemde u een top van twee mensen en voor de latere periode alleen *Bingham*, die *Blizzard* opvolgde. Of is *Bingham* eigenlijk steeds de man voor de Hollanders gebleven?

Schilp zegt dan: Ja, dat is het contact, waar wij het meeste mee te maken hadden.

A. Ik meen toch, dat dit betrekking heeft op de tijd na de periode *Blizzard*. Wanneer *Blizzard* bepaalde aangelegenheden voor mij en mijn bureau had, dan kwam niet de man, die onder hem stond, maar integendeel zijn chef, luitenant-kolonel *Keswick*. Als zij veel contact met *Bingham* hebben gehad vóór het weggaan van *Blizzard*, dan zou ik dat zeker van hem gehoord hebben.

30240. De **Voorzitter**: Had luitenant-kolonel *Keswick* uitsluitend te maken met de sectie Holland van S.O.E. of bestreek hij een groter terrein?

A. Hij bestreek een groter terrein, want hij vormde de verbindingsschakel tussen *Blizzard*, als een man van de Hollandse sectie, en een zekere kolonel *Brook*, iemand, die altijd meer op de achtergrond bleef. Ik herinner mij, dat *Keswick* een tijdje naar Italië is geweest, daar is gedropt en later weer bij de Hollandse sectie was. Zijn terrein was dus uitgebreider dan de Hollandse sectie.

30241. De **Voorzitter**: Ik ben nog een andere naam tegengekomen, waarvan ik ook vermoed, dat hij een positie had tussen *Gubbins* en *Blizzard*, nl. een zekere *Mockler Ferryman*.

A. Er is op een zeker ogenblik gekomen de brigadier-generaal *Mockler Ferryman*.

Er is ook nog een ander geweest. In het archief, dat bij Marine aanwezig is, ben ik de naam *Marshall* tegengekomen. Toen was *Gubbins* naar de Far East.

30242. De **Voorzitter**: Moeten wij *Ferryman* zien als iemand van dezelfde rang als generaal *Gubbins*?

A. Hij stond onder hem.

30243. De **Voorzitter**: Hij was toch belast met zodanige werkzaamheden, dat hij generaal *Gubbins* bij diens afwezigheid kon vervangen?

A. Hij was second in command.

30244. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, heeft generaal *Cubbins* steeds de leiding van S.O.E. gehad. Wij komen hem ook tegen in verband met B.B.O. Generaal *van Oorschot* had ook met hem te maken.

Na *Blizzard* is *Bingham* als hoofd van de Dutch Section opgetreden en daarna in 1934 *Dohson*.

A. Ik heb *Bingham* pas later leren kennen, nl. toen hij *Blizzard* verving. Met *Dobson* heb ik nooit contact gehad.

30245. De **Voorzitter**: Waar moeten wij de heer *Laming* plaatsen? Dat is vóór uw tijd geweest, maar ik heb begrepen, dat hij ook aan S.O.E. verbonden is geweest.

A. Dat is in de periode van de heer *Dijxhoorn* geweest. Ik durf u niet zeggen, bij welke tak van dienst hij eigenlijk was. Als u mij vraagt: wat vermoedt u?, dan zou ik willen zeggen: bij S.O.E.

Ik heb *Laming* nooit ontmoet. Hij is op een gegeven ogenblik verdwenen.

30246. De **Voorzitter**: Nu nog even S.I.S. Welke was de positie van *Rabagliatti*? Was het onderdeel, waarvan *Rabagliatti* hoofd was, ook de Dutch Section van deze dienst?

A. Het was ook een Hollandse afdeling, maar qua organisatie was zij niet te vergelijken met de Hollandse afdeling of een van de andere afdelingen van S.O.E.

30247. De **Voorzitter**: Was het zo, dat *Rabagliatti* zich uitsluitend met Hollandse zaken bemoeide?

A. Ik denk het wel.

30248. De **Voorzitter**: Het was natuurlijk moeilijk te constateren of hij ook met andere zaken te maken had. Als hij met u een Hollandse zaak behandelde, zal hij u nooit verteld hebben, dat hij b.v. ook een Belgische zaak behandelde.

A. Ik denk haast niet, dat hij zich daarmee bemoeide. Ik kende de hoofden van de Belgische en de Franse diensten persoonlijk.

30249. De **Voorzitter**: Ook van S.I.S.?

A. Dat waren ook inlichtingendiensten. Zij hadden precies hetzelfde als wij; zij hadden hun inlichtingendienst en de S.O.E.-dienst. Ik kende ze zowel van de Inlichtingendienst als van de S.O.E.-dienst. Ik kan mij echter niet herinneren, dat ik ooit een Belg of een Fransman over *Rabagliatti* heb horen spreken.

30250. De **Voorzitter**: *Rabagliatti* is reeds vrij vroeg op deze plaats gekomen, op het eind van 1940. Hij had in die periode nog te maken met de heer *van 't Sant*. Vóór het optreden van *Rabagliatti* had de heer *van 't Sant* te maken met de heer *Hooper*.

A. Ik heb er wel iets van gehoord. Ik heb hem persoonlijk nooit ontmoet.

30251. De **Voorzitter**: Nu had *Rabagliatti* als tweede man een zekere captain *Seymour* en nadat *Rabagliatti* verdwenen is, is deze captain chef geworden van de Hollandsche afdeling van S.P.S. Van S.I.S. was, naar ik meen, generaal *Cordeaux* de chef.

A. Oorspronkelijk, meen ik, een zekere generaal *Menzies*, maar die heb ik nooit ontmoet. want *Rabagliatti* was een niet te door-dringen plafond. Veel later, ongeveer eind 1943, hoorde ik, dat *Somer* samenwerkte met kolonel *Cordeaux*.

30252. De **Voorzitter**: Dan kom ik nu aan de volgende periode, de periode tot Juni 1942. Er zijn in die periode enkele merkwaardige dingen, die voor een deel vóór uw tijd hebben plaats gehad, maar die toch wel door uw eigen ervaringen verhelderd kunnen worden. In de tijd van de heer *van 't Sant* en van de heer *Derksema*, maar voornamelijk in de periode van de heer *Derksetna*, want deze klaagt er zich danig over, was het zo, dat, wat de uitzendingen betreft, ook van Nederlandse kant niet alles liep over de inlichtingendienst. *Derksema* zegt, dat hij herhaalde malen moest constateren, dat andere Nederlandse instanties zich bemoeid hadden met het uitzenden van agenten, dus contact hadden met de Engelse dienst, te weten S.I.S., en b.v. bevorderden, dat agenten, die *Derksema* per se niet wilde uitzenden, alsnog werden uitgezonden, zonder dat hij er

iets van af wist. Dit beeld wordt door verschillende andere dingen bevestigd. Een frappant voorbeeld daarvan is het optreden van de heer *Hazelhoff Roelfzema* en de zijnen, die uit een oogpunt van organisatie op dat moment onder de dienst van Derksema hadden moeten behoren, maar die zelfstandig gingen opereren en daarbij toch de steun gehad moeten hebben van andere Nederlandse instanties.

Een ander voorbeeld is, dat *Derksema*, naar hij zegt, per se niet wilde hebben, dat van der Reyden werd uitgezonden, omdat hij niet geschikt was, terwijl hij toch is uitgezonden, zonder dat Derksema het geweten heeft. Zo zijn er verschillende aanwijzingen, dat de organisatie aan de Nederlandse kant niet zo was, dat alleen de C.I.D. met de Engelse tegenspeler exerceerde, maar dat blijkbaar ook anderen het deden.

A. Ik ben daarvan nooit getuige geweest, want het was vóór mijn tijd.

30253. De **Voorzitter:** Maar u hebt toch een erfenis er van gekregen, nl. het geval *Hazelhoff Roelfzema*. In zoverre kunt u dus misschien enig licht verschaffen.

A. Wat de combinatie-*Hazelhoff* buiten mij om heeft gedaan op het moment, dat ik begon te werken met S.I.S. en S.O.E., weet ik niet; dat S.O.E. toen nog agenten heeft uitgezonden, geloof ik zeker.

De **Voorzitter:** Ja, maar dat laatste is weer een punt apart.

A. Of Rabagliatti buiten mij om nog agenten heeft uitgezonden weet ik niet. Bovendien, in de zeer korte periode, dat ik met de heer Rabagliatti heb samengewerkt, is er van mij feitelijk geen enkele agent uitgegaan.

30254. De **Voorzitter:** En de Jonge, *Emmer*, Ortt en *Radema*?

A. Dat waren geen mensen van mij; die had hij al lang. Ze waren in opleiding.

30255. De **Voorzitter:** Hij heeft ze, geloof ik, niet van Derksema gekregen.

A. Dan heeft hij ze op een andere manier gekregen.

Ik heb met de Jonge veel gesproken, want dit was mijn eersteling. Ik geloof, dat hij door de combinatie-*Hazelhoff Roelfzema* er in komt. Hij heeft bij voorbeeld alleen opdracht gekregen van van 't Sant.

30256. De **Voorzitter:** Deze had toen geen officiële functie meer.

A. Hij zat in de combinatie-*Hazelhoff Roelfzema*. Deze werkte vrolijk door. Het was een volkomen hopeloze zaak.

30257. De **Voorzitter:** Hiermede bewijst u toch ook de indruk te hebben, dat nog verschillende andere Nederlandse instanties zich buiten de Inlichtingendienst om bemoeiden met het uitzenden van agenten.

A. In elk geval de combinatie-*Hazelhoff Roelfzema*, waaronder ik versta de heren van 't Sant en *Hazelhoff Roelfzema*.

30255. De **Voorzitter:** En Krediet en *Tazelaar*?

A. In elk geval een stelletje dappere jongens, die werkten onder de vleugels van de heren van 't Sant en Rabagliatti. Ik heb zelf in mijn bezit een rapport-*Hazelhoff Roelfzema*, waarin hij schrijft, wat voor heldenfeiten hij heeft verricht, en zegt, dat hij op een gegeven ogenblik door ontevredenheid met de gang van zaken onder Derksema is begonnen, zelf een zaakje op te zetten en daarbij de steun heeft gekregen van de hoogsten in den lande. Hiermee heeft ook de Jonge te maken gehad en een betrekkelijk groot aantal anderen, maar of zij uitgezonden zijn, durf ik niet te zeggen. De Jonge wilde niet worden uitgezonden, voordat hij de garantie had, dat ik het hoofd van de Nederlandse dienst was. Ik wist echter niets af van zijn instructie, die helemaal was opgemaakt door Rabagliatti—van 't Sant. Dit was in een van de eerste dagen, dat ik waarnemend hoofd was.

30259. De **Voorzitter:** *Schilp* heeft verteld, dat de Jonge op 23 Februari is weggegaan, na een mislukte poging op 20 Februari.

A. Dit kan, want ik werd het op 5 Februari; het was dus ongeveer in die tijd.

30260. De **Voorzitter:** U zegt, dat u van de Jonge helemaal niets afgeweten heeft. Het schijnt echter, dat de Jonge ook een opdracht heeft gekregen zich in verbinding te stellen met Vorrink. Wij hebben uit verschillende getuigenissen vernomen, dat hij contact heeft gehad met een door Vorrink aangewezen persoon, nl. Althoff, met wie hij ook samen is gearresteerd (d.w.z. de Jonge, *Althoff* en Pot). Nu zou het wel eigenaardig geweest zijn, indien de opdracht om zich in verbinding te stellen met Wiardi Beckman veel interesse gevonden had bij Rabagliatti.

A. Het tegendeel is eerder waar. Er bestond een slechte verstandhouding tussen Derksema en Rabagliatti op het moment, dat ik de dienst overnam. Een van de redenen hiervoor was o.a., dat Rabagliatti op de meest brute wijze heeft geweigerd een vertrouwensman van de Nederlandse Regering uit te zenden met het motief: met politiek hebben wij niets te maken!

Dat was kapitein Broekman. Dat heeft hij mij zelf verteld. Ik heb het ook van de heer *Broekman* gehoord. Ik heb het antwoord van Rabagliatti nog, gericht aan de heer Derksema, dat *Broekman* niet werd uitgezonden, in handen gehad. Dat is het eerste moment van wrijving tussen Rabagliatti en mij geweest, zodat ik heb gezegd: samenwerking tussen de Nederlandse en de Engelse dienst betekent, dat de Engelse dienst zich zeker beschikbaar moet stellen voor opdrachten, die van de Nederlandse Regering afkomstig zijn. Dat heeft hij mij toegezegd. Hij heeft het echter later niet uitgevoerd. Ik ben er zelf getuige van geweest, dat hij tweemaal heeft geweigerd een vertrouwensman van de Nederlandse Regering naar Holland te zenden. Ik kan mij niet indenken, dat Rabagliatti persoonlijk op enigerlei wijze geïnteresseerd was in de onderneming-Wiardi Beckman.

30261. De **Voorzitter:** De eerste keer, dat u deze ervaring opdeed, betrof het Broekman. En de tweede keer?

A. Ook *Broekman*, in April.

30262. De **Voorzitter:** U zegt, dat u niet geweten hebt, dat de Jonge de opdracht had zich met Vorrink in verbinding te stellen. Dan moet er dus een andere Nederlandse instantie zijn geweest, die de Jonge opdracht heeft gegeven zich met Vorrink in verbinding te stellen.

A. Dat zal vermoedelijk ook wel zo geweest zijn.

30263. De **Voorzitter:** Welke instantie was dat?

A. De Minister-President was in de kongsi-*Hazelhoff Roelfzema* betrokken.

30264. De **Voorzitter:** Wij hebben een zeer uitvoerig rapport-*Hazelhoff*, dat ophoudt op een moment, waarop hij zegt een 20-tal tochten naar de Nederlandse kust gedaan te hebben, doch waarin hij ook zegt: het doel was nog niet bereikt. Dat moet dus geweest zijn vóór 18 Januari 1942, toen Wiardi Beckman op het strand te Scheveningen gearresteerd is. Ik heb dezer dagen in de stukken van het Departement gezien, dat er ook een rapport-*Tazelaar* is. Daaruit zal dus wel blijken, hoe dit laatste zich toegedragen heeft. Als men ziet, dat Lauwers verklaart, dat hij bij de Engelse dienst is gekomen, nadat hij bij kapitein *Kruls* moest verschijnen, die hem mededeelde, dat hij door de Engelsen was aangenomen, dan moet men tot de conclusie komen, dat kapitein *Kruls* zich hiermede blijkbaar ook bemoeid heeft.

A. Ik geloof niet, dat het in mijn periode voorgekomen is, wat betreft S.O.E. Lauwers is uitgezonden voor S.O.E.

30265. De **Voorzitter:** Deze is uitgezonden, toen u nog niet in Engeland waart.

A. Ik kan niet aannemen, dat zij van het moment af, waarop ik ben gaan samenwerken met S.O.E., buiten mij om mensen hebben uitgezonden, behalve Nederlanders, die zij in opleiding hadden voor sabotage, die ik niet kende.

30266. De **Voorzitter:** Het is misschien het beste, dat wij eerst de Rabagliatti-kant van de zaak afhandelen.

In Rabagliatti's tijd, en wel in uw periode daarvan, zijn er bij uw weten vier mensen door S.I.S. uitgezonden, nl. de Jonge, *Radema*, Ortt en *Emmer*. Ik weet alleen, dat de Jonge en *Radema* op 23 Februari aan de Nederlandse kust zijn afgezet. Van de andere twee

weet ik het niet precies, maar dat doet er ook niet toe. Hebt u de indruk, dat *Rabagliatti* daarnaast in uw periode andere mensen heeft uitgezonden?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Hij zond mij wel eens afschriften van binnengekomen berichten uit Holland en dat bleken dan te zijn berichten van mensen, die ik niet kende, maar of ze zijn uitgezonden vóór het moment van de samenwerking tussen *Rabagliatti* en mij of gedurende die periode van samenwerking, zou ik niet durven zeggen. Ik denk eerder, dat het vóór die tijd is geschied, want de samenwerking heeft maar kort geduurd.

30267. De **Voorzitter:** U hebt geen bemoeienis gehad met de manier, waarop de mensen werden opgeleid?

A. Dat was de taak van *Rabagliatti*.

30268. De **Voorzitter:** Hebt u van geen van deze vier mensen de opdracht gezien?

A. Ja, van *Emmer*. Hij heeft nl. ook van mij een opdracht gekregen of laat ik liever zeggen: hij werd voor mij uitgezonden. Ik constateerde, dat hij heel veel contact had met de heer *van 't Sant*, waar ook *Rabagliatti* bij was. Ik ben er van overtuigd, dat *Emmer*, die van mij een simpele militaire opdracht had, met die opdracht naar *van 't Sant* is gegaan.

30269. De **Voorzitter:** Dus u bevestigt het feit, dat *van 't Sant*, nadat hij in Augustus 1941 ontheven was van zijn functie van hoofd C.I.D., zich daadwerkelijk bemoeide met de agenten en de uitzending van de agenten?

A. Ongetwijfeld. Het is een van de hoofdredenen geweest van mijn wrijving met *Rabagliatti*, want wanneer ik hem wilde hebben, kon ik hem op Chester Square vinden.

30270. De **Voorzitter:** Hoe was *Rabagliatti* met de mededeling van de telegrammen?

A. Uitermate slordig.

30271. De **Voorzitter:** Kreeg u er weinig?

A. Ja, ik kreeg er weinig of geheel verkeerde, die hij dan een dag later kwam terughalen, omdat ze niet voor mij bestemd waren. Het was een vreselijk geagiteerde man. Het was een Italiaans uitzierende man, die erg nerveus kon doen.

30272. De **Voorzitter:** Voor wie waren de verkeerde telegrammen dan bestemd? Voor een dienst van een ander land?

A. Neen, niet voor een ander land, maar niet voor mij. Zij waren somtijds onleesbaar, zodat je niet kon opmaken wat er in stond. Ik moest hem dan opzoeken om te weten te komen wat de inhoud was. Hij hield ze soms ook dagenlang achter, zodat ik ze een week later ontving. In één woord verregaande slordigheid. Geen man om mee samen te werken.

30273. De **Voorzitter:** Waren het geparaphraseerde telegrammen?

A. Ja.

30274. De **Voorzitter:** Stonden er geen mededelingen over de checks bij?

A. Ik moet zeggen, dat ik met *Rabagliatti* de zaak van de checks nooit zo heb uitgesproken als met S.O.E., omdat de dienst van *Rabagliatti* een bestaande dienst was en ik gehoord had, dat *Rabagliatti* had gezegd, dat, als er iets aan de checks zou mankeren, hij zou waarschuwen. Ik heb te maken gehad met drie of vier mensen, die financieel bij mij te boek liepen.

30275. De **Voorzitter:** Kreeg u alleen de telegrammen van die vier mensen? Kreeg u geen telegrammen van vroeger uitgezonden agenten?

A. Soms bij vergissing, maar dan werden ze teruggehaald.

Ik heb bij voorbeeld iets, dat mij nog altijd heel goed bijstaat: op een gegeven ogenblik kwam hij binnen met een meewarig gezicht; twee agenten waren gedood en dit zouden zijn geweest *de Jonge*

en *Radema*. Een dag later kwam *Blizzard* echter met *Rabagliatti* en toen bleek, dat het helemaal geen mensen van *Rabagliatti* waren, maar van *Blizzard*. *Blizzard* was zeer verontwaardigd en *Rabagliatti* helemaal van streek.

Het was een zeer slordige affaire, die dienst van *Rabagliatti*, voor zover het slordigheid was.

30276. Jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen:** Wat bedoelt u hiermee?

A. Ik vond het een uitermate onbetrouwbaar man en achtte hem tot heel veel in staat.

Jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen:** Dit is geen best oordeel.

A. De Minister-President had u dit ook kunnen mededelen, want ik heb hem dit persoonlijk medegedeeld bij een onderhoud in het Brown's Hotel, in het bijzijn van *Furstner*.

30277. De **Voorzitter:** U kreeg dus de telegrammen van de mensen, die u financieel aangingen — d.w.z. die vier — in geparaphraseerde vorm, zonder aantekeningen over de checks en *Rabagliatti* zei daarbij: wanneer er iets mee is, dan zal ik het u wel zeggen. U kon dus uit een telegram niet zien, of het van een van uw mensen afkomstig was. U kende dus niet de operational names van deze mensen. Anders zoudt u, als het bijv. *Bill* was, direct hebben kunnen zien: dit is er niet een van mij.

A. Een man, die een bericht stuurde — zoals *de Jonge* —, zette niet zijn eigen schuilnaam in zijn bericht. Misschien gebeurde dit wel bij het ontvangstcentrum, bij voorbeeld van *Cowley*.

Het kan echter toch wel zo zijn. Ik heb maar zo weinig ontvangen van *de Jonge*; u zult er niet veel zijn naam bij zien.

30278. De **Voorzitter:** De geschiedenis, die zich heeft afgespeeld na de vangenneming van *de Jonge* op 22 Mei 1942, waarbij de Duitsers tussen 6 Juni en 27 Juli hebben geprobeerd, over zijn verbinding een *Spiel* op te zetten, is bemerkt, doordat de checks niet goed waren. Dit is ons gebleken uit een correspondentie, die in 1943 is gevoerd tussen captain *Seymour* en de heer *Somer*. Hierin doet *Seymour* dit verhaal. Dit is echter net na de periode van uw bemoeienis met de C.I.D., dus dit heeft u niet meer meegemaakt.

Admiraal *Furstner* heeft hier mededeling gedaan van een merkwaardig document. Het is een papier, waarvan hij blijkbaar alleen een kopie had en dat inhield een overeenkomst tussen de heer *Rabagliatti* en de heer *van 't Sant* met betrekking tot hun samenwerking. Deze overeenkomst kwam hierop neer, dat die heren zeiden: alles, wat betrekking heeft op de geheime dienst, wordt tussen ons tweeën bedisseld, met uitsluiting zelfs van de betrokken Regeringen. Kent u dat stuk?

A. Neen.

30279. De **Voorzitter:** Ik zal het u even laten zien. Het is door admiraal *Furstner* overgelegd. Hij zegt, dat hij het van u heeft ontvangen.

A. Er is geen sprake van!

30280. De **Voorzitter:** Leest u het eens door, want de inhoud is curieus.

(De **Voorzitter** overhandigt de getuige het stuk.)

Ik zal u even de verklaring van de heer *Furstner* voorlezen.

„In die periode" (dat is de periode van Mei 1942, toen u het hevige conflict met *Rabagliatti* hebt gehad) „— maar dat weet ik niet precies meer — had ik van kolonel *de Bruyne* een ongetekende kopie gekregen van wat hij noemde een gentleman's agreement tussen de Nederlandse en de Engelse Secret Service. Deze luidt als volgt (ik zal het langzaam voorlezen, want het is zeer merkwaardig):”

Dan leest hij het z.g. gentleman's agreement voor en maakt bij punt 5 het commentaar:

„Hier gaat mijns inziens de gehele Nederlandse Regering er dus zelfs uit.”

Nadat hij het geheel voorgelezen heeft, zegt hij:

„Ik heb het van *de Bruyne* en er staat geen handtekening onder, maar het maakt de indruk, dat dit wel degelijk is, wat men noemt, een gentleman's agreement tussen deze twee heren. Hiermede werd de Regering dus praktisch helemaal uitgeschakeld.”

Er blijkt uit het stuk niet van welke periode het is. De heer *Furstner* heeft ook niet gezegd, dat het stuk opgemaakt is in uw periode. Als *Rabagliatti* en *van 't Sant* een dergelijke overeenkomst gesloten hebben, zullen zij dat vermoedelijk wel gedaan hebben in het begin van de samenwerking. De heer *Furstner* zegt echter: Ik heb op e-n gegeven ogenblik van kolonel *de Bruyne* dit stuk gekregen. Hij noemt dit een soort van gentleman's agreement tussen *van 't Sant* en *Rabagliatti*.

A. Ik kan er alleen op antwoorden, dat het stuk mij volkomen onbekend is en dat ik moet aannemen, dat de admiraal zich in het tijdstip, maar in elk geval in de persoon, die het hem gegeven heeft, moet hebben vergist. Toen de Minister-President en de admiraal mij opdroegen de leiding van de C.I.D. op mij te nemen, werd ik samengebracht met *Rabagliatti*. Bij dat onderhoud was ook aanwezig de heer *van 't Sant*. Daar maakte ik voor het eerst kennis met *Rabagliatti*. Waarom de heer *van 't Sant* aanwezig was, wist ik op dat moment niet. Er werd gezegd, dat er een zeer nauwe samenwerking bestond tussen *Rabagliatti* en *van 't Sant* en dat zij als het ware vrienden waren. Na afloop van de besprekingen is mij door de Minister-President gezegd, dat hij het op prijs zou stellen, als ik de heer *van 't Sant* wilde beschouwen als mijn chef achter de schermen. Hiertegen heb ik geprotesteerd.

30281. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Gerbrandy* dat met zoveel woorden gezegd?

A. Ja.

30282. De **Voorzitter**: Had dat alleen betrekking op de C.I.D.?

A. Ja.

30283. De **Voorzitter**: Er zijn in Londen zoveel wonderlijke dingen gebeurd op organisatorisch gebied, dat ik mij zelfs zou kunnen voorstellen, dat de Minister-President gezegd zou hebben, dat u ook ten opzichte van de M.V.T. de instructies van *van 't Sant* moest afwachten.

A. Neen, het gold alleen voor de C.I.D. Ik vond het dwaas. Ik kende de voorgeschiedenis niet. Ik dacht: ik heb de verantwoordelijkheid of ik heb haar niet. Toen heeft de Minister-President in het bijzonder gewezen op de grote bekwaamheden van de heer *van 't Sant* in deze zaak en er op aangedrongen. Qat ik met de heer *van 't Sant* contact zou onderhouden, om adviezen in te winnen betreffende de werkwijze op internationaal terrein. Ik heb dat toegezegd. Daarvan ben ik echter spoedig teruggekomen, omdat er in die periode betrekkelijk veel Engelandvaarders kwamen en ieder van hen bracht een waarschuwing over tegen de heer *van 't Sant*. Daardoor werd ik uitermate huiverig *van 't Sant* inzage van de geheime stukken te geven. Dit nam hij mij hoogst kwalijk en dit is een van de aanleidingen geweest voor een soort van conflict met de heer *van 't Sant*, wat de Minister-President heeft trachten recht te zetten, omdat hij het grootste vertrouwen in *van 't Sant* had. Er heeft een bespreking plaats gehad, waarbij ook de heer *Furstner* was. De heer *Gerbrandy* begreep het gemis van vertrouwen bij mij niet. Ik heb toen gezegd, dat het wantrouwen, dat via de Engelandvaarders tot uiting kwam, voor mij reden was huiverig tegenover *van 't Sant* te staan. Ik heb tegen de Minister-President en tegen de heer *Furstner* gezegd, dat ik het per se niet meer deed. Dat was een houding, die natuurlijk van de zijde van de heer *van 't Sant* weinig werd gewaardeerd, doch van de zijde van de heer *Furstner* volkomen werd begrepen. Ik heb daar hele nachten met hem over gepraat, want het drukte mij uitermate. Ik zeg niet, dat ik wantrouwen had. Ik had daartoe geen reden, maar wanneer u in de archieven van de heer *Derksema* kijkt, zult u zien, dat een ieder, die uit Holland overkwam namens zijn groep een waarschuwing overbracht tegen de heer *van 't Sant*.

30284. De **Voorzitter**: De periode, waarover u nu spreekt, was de periode vóór het England-Spiel. In 1943 zijn er uit Nederland ook weer berichten gekomen over het z.g. England-Spiel en daarbij is de naam van de heer *van 't Sant* weer genoemd. De periode, die u thans bespreekt, ligt echter daarvóór.

A. Ja. Die waarschuwingen zijn betrekkelijk lang doorgestaan, totdat het in 1942 op een gegeven ogenblik plotseling was afgelopen. Ik weet niet of u de heer *Wolters*, een van de ondergeschikten van *Derksema*, reeds hebt gehoord. Ik vond dit plotselinge wegblijven van de waarschuwingen zo verwonderlijk, dat ik eens informeerde bij *Wolters*. Deze zei, dat in opdracht van de heer *van Angeren* dergelijke waarschuwingen werden weggelaten. De verdachtmakingen mochten niet meer in de processen-verooraal voorkomen.

30285. De **Voorzitter**: Waar is de heer *Wolters* te vinden?

A. Hij was toen inspecteur van politie in Nederland.

30286. De **Voorzitter**: In welke plaats?

A. Dit durf ik u niet te zeggen.

30287. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij was toen toch in Engeland? Wat had hij daar voor functie?

A. Hij was een van de eerste ondergeschikten van kapitein *Derksema* als waarnemend hoofd C.I.D.

30288. De **Voorzitter**: Weet u, wanneer de mededeling is gekomen, dat de naam van *van 't Sant* er niet meer in mocht staan?

A. Dit kan ik vermoedelijk nog nagaan, want ik heb het afschrift van een particuliere brief aan de opvolger van de heer *Lovink*, van *Haersma de With*, waarin ik dat feit nog rapporteer.

30289. De **Voorzitter**: Dit is voldoende duidelijk, want dan is het dus geweest in de periode, nadat de heer *Lovink* vertrokken was, aangezien u het feit vermeldt in een brief aan de heer *van Haersma de With*.

A. Het is een brief zonder nummer; ik heb er een afschrift van.

30290. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zoudt u deze brief kunnen overleggen?

A. Ik zou dit moeten nagaan, maar ik kan het niet direct, omdat ik mijn archieven niet in mijn huis heb. Mijn archieven bestaan alleen uit zeer persoonlijke correspondentie en stukken.

De **Voorzitter**: Het zou misschien wel van belang zijn, dat u deze brief overlegde.

A. Ik dacht, dat de brief u bekend was.

De **Voorzitter**: Neen. Ik vroeg u hierover in verband met de datum van een ander stuk. Het is echter vrij duidelijk, dat dit daarna was.

A. Ik zal proberen, de brief op te zoeken. Het is mogelijk, dat er nog iets anders in staat, dat niet direct met deze zaak te maken heeft.

De **Voorzitter**: Dit kunt u er gerust uitlaten.

A. Ik kan wel nagaan, wanneer *Wolters* opdracht heeft gekregen van *Derksema*, dat te stoppen.

(De zitting wordt voor vijf minuten geschorst en daarna hervat.)

A. Toen het conflict tussen *Rabagliatti* en mij in een zodanig stadium was gekomen, dat ik onmogelijk met die man kon samenwerken, is mij heel duidelijk door de Minister-President en de admiraal *Furstner* gezegd: *Rabagliatti* kon eigenlijk niet weg, want hij genoot het vertrouwen van hoge Nederlandse autoriteiten. Het was voor mij een tegenpartij, ten aanzien waarvan ik gezegd heb: laat mij weggaan.

Ik deed het dolgraag. Dat wenste men echter ook niet. Alles is vermoedelijk terug te vinden in het archief van Marine.

30291. De **Voorzitter**: Om nu terug te komen op dat z.g. gentleman's agreement tussen *Rabagliatti* en *van 't Sant*, dit moet, als dit stuk echt is, wel zijn uit de beginperiode van de samenwerking *van 't Sant* — *Rabagliatti*.

Die beginperiode valt na het vertrek van de heer *Hooper* in December 1940. Als een dergelijk stuk gemaakt is, ligt het voor de hand, dat het in de beginperiode geschied is. Daarom was nog wel mogelijk geweest, dat u op de een of andere wijze het stuk in handen

had gekregen. Ik blijf staan voor het raadsel, dat de heer Furstner expressis verbis, onder ede, verklaard heeft, dat hij het stuk van u heeft gekregen en dat u zegt: ik weet er niets van.

Kunt u ons misschien op weg helpen? Kunt u misschien zeggen: hij zal die of die bedoeld hebben?

Ik ga natuurlijk allereerst uit van de veronderstelling, dat er een of andere vergissing in het spel is.

A. Ik neem pertinent aan, dat het een vergissing is. Ik had oorspronkelijk mijn bureau tegenover dat van de heer Furstner. Heel dikwijls werd er over en weer gelopen. Ik heb hem ook wel papieren in handen gegeven. Ik vermoed, dat de heer Furstner dit ding later heeft teruggevonden en dat hij is uitgegaan van de gedachte, dat hij het van mij zou hebben gekregen.

30292. De heer **Koersen**: Hebt u ook uit gesprekken met de heer Furstner kunnen opmaken, dat er iets dergelijks bestaan heeft?

A. Daarom maakte ik de beginopmerking, dat ik, toen het conflict tussen Rabagliatti en mij zich toespitste, er veel over gesproken heb met de Minister-President en de admiraal en dat ik gezegd heb, dat het voor mij onmogelijk was verder samen te werken. Toen zeiden zij, dat Rabagliatti op die plaats was gezet op persoonlijk verzoek van de hoogste Nederlandse en Engelse autoriteiten en dat er geen mogelijkheid was hem weg te krijgen.

30293. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Hij is toch weggegaan?

A. Ja. Nu vertel ik iets, wat ik van S.O.E. heb gehoord. Was hij niet weggegaan, dan was ik weggegaan. S.O.E. was daarin geïnteresseerd. Ik heb van Gubbins gehoord, dat hij via Lord *Selborne Churchill* heeft benaderd en hem op de hoogte van het conflict heeft gebracht. Toen is de man verdwenen. Of zij zich daarmee flinker en machtiger wilden voordoen dan zij waren, weet ik niet! De Minister-President en de admiraal zaten het meest met het conflict tussen Rabagliatti en mij, omdat de figuur van *Rabagliatti* daar niet kon verdwijnen. De enige andere mogelijkheid was, dat ik wegging. Dat wilden ze ook niet, omdat ik, geloof ik, het vertrouwen van de heren had.

Ik weet in de verste verte niet, wie dit kan hebben gegeven.

30294. De heer **Koersen**: Ik heb de indruk, dat, als dit stuk vóór die tijd bekend was, het allicht ter sprake zou gekomen zijn met admiraal Furstner, dat u bij deze werkzaamheden rekening zou moeten houden met de heer van 't Sant.

A. Ja zeker. Een van de vele motieven voor de conflicten met Rabagliatti was het feit, dat ik, als ik op Chester Square kwam, moest constateren, dat hij bezig was met van 't Sant. Ik wist niets van de finesses van de zaak- Hazelhoff. Ik zei dus tegen Rabagliatti: wat doe je daar? Hij zei: dat zijn aangelegenheden, waarmee u niets heeft te maken.

30295. De **Voorzitter**: De Centrale Inlichtingendienst onder *Derksema* zat toen toch op Eton Square?

A. Ja, *Derksema* is blijven zitten op de plaats was hij zat. Eton Square.

30296. De **Voorzitter**: Hadden in deze periode, als *Rabagliatti* met de Nederlandse instanties wilde praten, naar uw mening besprekingen moeten plaats hebben op Eton Square?

A. Neen, met mij. Ik was waarnemend hoofd C.I.D.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. In het eerste contact is afgesproken, dat er geen zaken buiten mij om zouden worden behandeld. Desniettemin trof ik hem op Chester Square. Ik heb dit ter kennis gebracht van admiraal *Furstner*. Ik stopte met het geven van inlichtingen aan van 't Sant, maar *Rabagliatti* was van alles op de hoogte en die vertelde het aan van 't Sant. Het effect was dus nihil.

30297. De heer **Koersen**: Heeft u uit gesprekken met *Derksema* opgemaakt, dat het in diens tijd ook zo was?

A. Ik meen van wel, maar dat weet ik niet zeker. Ik meen, dat hij er zich over beklaagde. Ik meen mij te herinneren, dat hij eens gezegd heeft, dat *Rabagliatti* alles deed met van 't Sant in plaats van met hem. Ik ben er van overtuigd, dat hij daarmee in mijn periode is doorgeslagen. Maar dit kan zijn geweest in verband met de groep-*Hazelhoff Roelfsema*.

30298. De **Voorzitter**: Zat de heer *Derksema* met de C.I.D. op Eton Square?

A. Neen, niet met de C.I.D. Of bedoelt u tijdens mijn periode? Toen was het geen C.I.D. meer. Toen was het een onderdeel van de C.I.D. Ik was hoofd van de C.I.D. en zat niet op Eton Square.

30299. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik wel, maar u was hoofd van de C.I.D. en de C.I.D. was toch het apparaat, dat vroeger onder *Derksema* gestaan had?

A. Neen, *Derksema* was de security-afdeling, dat is iets anders dan de C.I.D.

30300. De **Voorzitter**: De C.I.D. was de inlichtingendienst, zoals hij was opgericht in Juli 1940, eerst onder van 't Sant, toen tijdelijk onder de leiding van *Derksen*. Die Centrale Inlichtingendienst hield zich bezig met de security, waarover u nu spreekt en wat later is geworden Politie Buitendienst, maar hij hield zich ook bezig met de intelligence, want hij zond agenten uit, b.v. van *Hamel* en *Zomer*. Die C.I.D. dus, die verschillende werkzaamheden had, kreeg op 5 Februari 1942 eindelijk de chef in de rang, die hij moest i-ebben. De heer *Derksema* kon de opvolger van van 't Sant niet worden, omdat hij te laag in rang was. Er moest worden uitgekeken naar een chef, die dermate hoog in rang was, dat net overleg met de Engelsen behoorlijk kon verlopen.

Op 5 Februari 1942 kreeg men die chef, doch daarmee bleef het toch dezelfde C.I.D., die het geweest was. Alleen was er een personele unie met B.V.T., doordat u daarvan ook hoofd was.

A. Het bureau-*Derksema* veranderde van karakter. Dit kunt u geen C.I.D. noemen. *Derksema* zond geen agenten meer uit, toen ik hoofd was.

30301. De **Voorzitter**: Neen, maar er is een periode onder *Derksema* geweest, dat hij praktisch ook geen agenten heeft uitgezonden, want hij heeft in die acht maanden, naar ik meen, slechts vier agenten uitgezonden. Als u zegt, dat hij in uw tijd geen agenten heeft uitgezonden, dan merk ik op, dat het in de voorafgaande maanden ook wel eens een tijd zo is geweest.

30302. De heer **Koersen**: Heeft het bureau, toen het onder uw leiding kwam, een andere naam gekregen?

A. Neen, maar het heette ook geen C.I.D. meer. Het was zuiver de security-afdeling en later de Politie Buitendienst. De C.I.D. had tot taak, inlichtingen te verzamelen uit allerlei bronnen. Een van die bronnen was het bureau-*Derksema*, omdat alle Engelandvaarders daar werden verhoord. De gegevens werden mij toegezonden en door mijn bureau werd al het nodige verzameld om aan de betrokken Ministers economische of militaire inlichtingen toe te zenden.

Een andere bron van inlichtingen voor de C.I.D. was het uitzenden van spionnen, agenten. Dit zijn er in mijn tijd drie geweest, een restantje van de voorgaande periode, zoals b.v. de Jonge, waarover wij het hebben gehad. Er hadden er veel meer moeten gaan, maar door de slechte samenwerking tussen *Rabagliatti* en mij is dit niet gebeurd.

Andere bronnen waren het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het bureau-Olifiers bij Binnenlandse Zaken, dat de kranten moest bestuderen.

U mag het bureau-*Derksema*, nadat het onder de C.I.D. kwam te staan, niet meer noemen het bureau C.I.D.; het was een van de onderdelen van de C.I.D.

30303. De **Voorzitter**: Dit volgt niet uit het Koninklijk besluit, maar het is mogelijk, dat het feitelijk zo is geworden. Het Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 houdt — volgens een opgave van het Kabinet van de Minister-President — zakelijk in, dat de heer R. P. *Derksema* eervol ontheven werd uit zijn functie als tijdelijk hoofd van de C.I.D. en dat als zodanig werd aangesteld de kolonel der mariniers M. R. de Bruyne, hoofd van het bureau B.V.T. Tevens werd bepaald, dat de C.I.D., die dus bleef bestaan, tijdelijk zou resorteren onder het Departement van Marine.

A. Mag ik proberen dit te verduidelijken? Juist een van de redenen, waarom ik begin Januari of in de loop van die maand aan de Minister-President en aan de Minister van Marine rapporteerde, was, dat het noodzakelijk was, te komen tot een C.I.D., die alle gegevens, die bij *Derksema* binnenkwamen en die alleen bestonden uit security-werk, kon verwerken en naar de betrokken instanties

zenden. Men kreeg inlichtingen binnen en deze moesten worden gebundeld tot rapporten, maar dit gebeurde niet. Feitelijk heeft *Derksema* — behalve misschien in de beginperiode — niets anders gedaan dan security-werk. Dat is geen centrale inlichtingendienst.

30304. De **Voorzitter**: Daarin zit dus het misverstand. Als u zegt: het bureau-*Derksema* was geen C.I.D., dan bekijkt u het van de materiële kant. Toen ik zeide: het is wel C.I.D., had ik het over de formele kant, nl. de benaming, want de benaming is gebleven. Eigenlijk is het zo, dat u in Februari 1942 gezegd hebt: die C.I.D., die ik onder mij heb gekregen, is eigenlijk geen C.I.D., is althans niet wat ik een C.I.D. zou noemen; ik vind, dat wij naar een andere organisatie toe moeten. U had daarbij blijkbaar reeds voor ogen een organisatie als die, waarin de C.I.D. is overgegaan, nl. het Bureau Inlichtingen. Dat was een organisatie, zoals u bedoelde.

A. De Politie Buitendienst heeft een van de bronnen van het B.I. van *Somer* gevormd. Op het moment, waarop ik waarnemend hoofd C.I.D. werd, kwam het in mijn bureau te zitten. Toen kreeg ik van *Derksema* niet meer dan alle verhoren van personen uit Nederland.

30305. De **Voorzitter**: Wie deed bij u op het bureau het inlichtingenwerk?

A. O.a. kapitein *Lieftinck*, kapitein *Broekman* en enkele anderen.

30306. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen: voordat de C.I.D. bij u kwam, was het al zo, dat hij wel heette C.I.D., maar dat hij materieel eigenlijk geen C.I.D. was, omdat het security-werk misschien 90—95 % van het werk uitmaakte. U zegt: toen hij bij u kwam, ging de 5 of 10 % inlichtingenwerk er ook van af. Dit kwam op uw bureau, zodat de 90—95 % security-werk het uitsluitende werk was, dat op Eton Square gebeurde. Maar ondanks het feit, dat het uitsluitend security-werk was, bleef het bureau formeel de naam C.I.D. voeren, want het bureau-*Derksema* bleef heten C.I.D. Of er moest later nog een ander besluit zijn geweest.

A. Ik meen, dat het bureau een andere benaming heeft gekregen.

30307. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* heeft verklaard, dat de Politie Buitendienst pas die naam heeft gekregen in de zomer van 1942, nadat u was ontheven van uw functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. Ik denk, dat, nadat u ontheven was, in de periode, gedurende welke de heren *Lovink* en *Warners* de zaak bestuurden, de naam Politie Buitendienst als officiële naam ontstaan is.

Wanneer de heer *Derksema* na 5 Februari 1942 correspondeerde, ging dat dan onder het hoofd C.I.D.?

A. Ik heb nooit met hem gecorrespondeerd, maar als hij het wel gedaan had, dan zou mijn aandacht er op gevestigd zijn, dat die naam ten onrechte gebruikt werd.

30308. De **Voorzitter**: Ik ga nog van de veronderstelling uit, dat hij dat inderdaad deed. De resumptie van het desbetreffende K.B., die wij gekregen hebben, geeft mij geen reden anders te veronderstellen. Daarin wordt bepaald, dat de C.I.D. tijdelijk zal ressorteren onder de Minister van Marine. Ik ben geheel van de veronderstelling uitgegaan, dat men de dienst-*Derksema* bleef noemen C.I.D., waarbij ik het amendement kan aanvaarden, dat u, wanneer u het van de materiële kant bekijkt, zegt: dan was dat eigenlijk ten onrechte.

A. Ik betwijfel of u gelijk heeft, maar het lijkt mij zo te controleren, want er zijn legio brieven uitgegaan, zeker aan Minister van *Boeyen*.

30309. De **Voorzitter**: Kunt u ons geen enkele weg wijzen om te ontdekken, waar de heer *Furstner* dat stuk vandaan heeft gehaald?

A. Het moet per se vóór mijn tijd zijn geweest.

30310. De **Voorzitter**: Ja, maar als u het niet gegeven hebt, kan het haast niet in uw tijd zijn geweest, want stelt u zich voor, dat hij het vóór 1 Juli 1942, toen hij verantwoordelijk Minister was, van een ander zou hebben gekregen, dan zou hij toch de eerste de beste keer, dat hij u zag, gezegd hebben: Ik heb een stuk gekregen, dat wel zeer merkwaardig is. Hij zou dan met u daarover een gesprek gehad hebben, dat hij zich nu nog zou herinneren.

A. Inderdaad, dit zou zeer ingrijpend zijn geweest. Het is volkomen uitgesloten. Anders zou ik er zeker over gesproken hebben.

Daarom doe ik het verhaal van het eerste contact met de heer *Rabagliatti*, toen de Minister-President zei, dat hij gaarne zou zien, dat de heer van 't Sant achter de schermen mijn chef zou blijven. Dat heb ik al pertinent geweigerd. Wanneer ik kennis had gedragen van dit papier, zou ik op dezelfde dag met mijn werkzaamheden zijn opgehouden. Als u mij vraagt, wie het gegeven kan hebben, dan kan ik alleen dit zeggen: Minister *Furstner* had al maanden lang voor ik in Engeland kwam, zeer nauw contact met de Minister-President en daarom neem ik aan, dat de Minister-President hiervan op de hoogte is geweest, ik bedoel als Minister. Over de C.I.D. is in de periode van van 't Sant zoveel te doen geweest, dat ik het best mogelijk acht, dat hij het van een andere Minister heeft gekregen.

30311. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u hebt het nooit gezien?

A. Het is volkomen nieuw voor mij. Wanneer ik het in die periode — Februari of Maart — onder ogen had gehad, zou ik er een gesprek over begonnen zijn met *Furstner*. Ik zou het nooit hebben geaccepteerd.

30312. De **Voorzitter**: Wat ook merkwaardig is, is, dat *Derksema* op mijn positieve vraag of van 't Sant zich na zijn aftreden in Augustus 1941 nog actief met de dienst bemoeid heeft, een ontkennd antwoord heeft gegeven, terwijl u daarentegen positief zegt, dat van 't Sant er zich wel degelijk mee bemoeide.

A. Met *Rabagliatti*, ja. In de beginperiode zou ik bij van 't Sant komen, wanneer ik moeilijkheden had, daar hij een geroutineerd man op dit gebied was. Maar dat heeft geen veertien dagen geduurd. Toen is van 't Sant bij mij gekomen. Ik heb hem toen duidelijk gezegd, waarom ik niet meer kwam. De verklaring van *Derksema* verwondert mij enigszins, want de verhouding *Derksema*—van 't Sant is mij nooit duidelijk geworden, want *Derksema* was ook dikwijls bij van 't Sant op *Chester Square*, terwijl hij toch stond onder de heer *van Boeven*. Hij had echter veel meer contact met van 't Sant. Waarschijnlijk is hij er dan een kopje thee gaan drinken! Het is voor mij altijd vreemd geweest. Ik vroeg mij af, wat hij daar kwam doen. Toen ik werd aangewezen voor de functie van hoofd C.I.D., heeft *Furstner* mij een paar dagen later medegedeeld, dat de heer van *Boeyen*, die toen ziek was, zich een beetje verbolgen toonde over mij — hij kende mij niet en ik kende de heer van *Boeven* niet —, omdat hem was medegedeeld, dat ik als een soort van *Streber* mij in die job had gedrukt. Toen van *Boeyen* uit het hospitaal kwam, ben ik op *Arlington House* geweest, waar hij als Minister van Oorlog zat, om die zaak persoonlijk recht te zetten. Dit was in vijf minuten uitgesproken. Hij begreep toen, dat het een gekke gang van zaken was geweest, dat hij feitelijk was belast met de controle, dat van 't Sant niets meer met de dienst te maken zou hebben. Het verwondert mij daarom, dat er zoveel contact tussen *Derksema* en van 't Sant heeft bestaan, maar het kan huiselijk contact zijn geweest. Dit is een van de griezelige dingen, waar je nooit achter kon komen.

30313. De **Voorzitter**: Dan wilt u ons wel vertellen het verloop van het conflict met *Rahagliatti*. Wij hebben de correspoondentie, die daarop betrekking heeft, gekregen van admiraal *Furstner*. Ik heb hier uw brief van 7 Mei 1942 aan de Minister, waaraan is toegevoegd het verslag van het onderhoud, dat kavitein *Lieftinck* op 24 April 1942 met kolonel *Rahagliatti* heeft gehad. Verder is er als bijlage de brief van 6 Mei 1942 van *Rabagliatti* aan u: er zijn copieën van telenrammen en een brief van u aan kolonel *Rabagliatti* van 7 Mei 1942, vervolgens nog een brief van u aan de Minister van 8 Mei 1942 met een afschrift van een brief van kolonel *Rabagliatti* aan u van 7 Mei.

A. Deze stukken zijn mij bekend, zodra u zegt, wat de inhoud ongeveer is. In die periode heb ik veel brieven geschreven. Ik heb een kladschrift, waarin ik aantekeningen heb gemaakt van de inhoud van enkele belangrijke portefeuilles, die onder *Schilp* en *Nieboer* bij Marine ressorteerden. Hierin ben ik verschillende brieven tegengekomen, waarin ik *Rabagliatti* verwijt, wat ik tegen hem heb. Op een gegeven ogenblik heb ik gezegd: nu kan ik niet verder meer werken; ik heb toen ontheffing gevraagd.

Er bevindt zich in die portefeuille — dat is de map, genummerd 2 — een zeer groot aantal brieven, waarin duidelijk naar voren komen allerlei wrijvingen en conflicten tussen *Rabagliatti* en mij.

30314. De **Voorzitter**: Maar het hoofdconflict is geworden de kwestie-*Hazelhoff Roelfzema*?

A. Ja, als u daaronder ook begrijpt de zaak-*Dogger-Tazelaar*.

30315. De **Voorzitter**: Ik weet niet, wie Dogger is. Als u eens begint met te vertellen, met wie Tazelaar uit Holland is gekomen.

A. Ik heb al gezegd, dat ik na heel korte tijd tot de conclusie kwam, dat Rabagliatti ongelooflijk slordig werkte. De telegrammen, die hij mij gaf, kwamen dagen te laat of waren niet in behoorlijk Nederlands gesteld, waardoor zij onbegrijpelijk waren. Ik had de vaste overtuiging, dat hij berichten voor mij achterhield.

Hij had mij beloofd, dat mij de gegevens, die hij ontving van andere agenten, die hij uitgezonden had, en die Nederland betroffen, zouden worden doorgegeven. Wat hij gestuurd heeft, is echter nageenough nihil geweest. Betrekkelijk kort nadat de samenwerking was begonnen, heeft zich het volgende geval voorgedaan. Ik kreeg via de diplomatic bag een brief, die afkomstig was van de Jonge en die in codevorm gesteld was. Die codevorm was mij totaal onbekend. Er werd een verhaal in gedaan.

30316. De **Voorzitter**: Wat men noemt een innocent letter?

A. Juist. Wanneer de brief geopend was, zou de lezer misschien hebben gedacht, dat het een normale brief was. Toen heb ik *Rabagliatti* gevraagd bij mij te komen, omdat ik de indruk had, dat hij aan de Jonge had medegedeeld, dat ik wist, dat deze vorm van code was afgesproken. Ik maakte het op uit het feit, dat de Jonge die brief aan mij had gezonden. Hij had de brief via de diplomatieke kanalen evengoed naar het Engelse Ministerie van Buitenlandse Zaken kunnen laten sturen. Er ontstond een zeer onaangenaam gesprek. Het was een zaak, die hem alleen aanging. Ik wist zeer goed, dat de *Jonge* was uitgezonden voor een zaak, waarmede ik niets te maken had. Hij eiste de brief op; het was een betrekkelijk hevig conflict. Daarbij kwam, dat ik steeds moest constateren, dat hij met de heer van 't Sant besprekingen had! Ik heb *Rabagliatti* gezegd, dat ik het uitermate onaangenaam vond — hij wist ook, waarom ik aan de heer van 't Sant geen geheime stukken wilde doorzenden —, dat hij altijd daar was.

Toen heeft *Rahagliatti* mij wel gezegd, dat het verband hield met de groep-Razelhoff, maar het contact was wel erg groot en ik geloof niet, dat *Hazelhoff* Roelfzema in die periode zoveel heeft uitgespookt na de expeditie-Wiardi Beckman. Ik geloof, dat pas later is gevolgd de expeditie-Vorrink of de vervanger van Vorrink. Het is mogelijk, dat hij meer heeft gedaan, maar ik geloof het niet.

30317. De **Voorzitter**: Ja, zijn pogingen tot het terughalen van Tazelaar.

A. Dat is juist. Hij is nog verschillende malen uitgegaan, volgens zijn verklaring, om Tazelaar af te halen, wat niet gelukt is, want Tazelaar is met Dogger in Bern terechtgekomen. Het typische was dit, dat, toen Tazelaar en Dogger in Bern waren gearriveerd en ik een verslag had van wat *Hazelhoff* Roelfzema van de Engelse kant uit had gedaan, ik via *Rahagliatti* een afschrift van een rapport van Tazelaar, geschreven in het Engels, ontving. Dat rapport moet u terugvinden in het dossier-*Hazelhoff*. U kunt daar dan tegenover leggen hetgeen *Hazelhoff* verklaart gedaan te hebben. De data kloppen heel slecht en daarover heb ik met *Rabagliatti* gesproken, omdat ik voorzigtig, dat het later moeilijkheden zou geven en er geen verantwoordelijke instantie aanwezig was. Daarom heb ik steeds bepleit, dat het onder de C.I.D. moest worden gebracht.

30318. De **Voorzitter**: Dus vóórdat Tazelaar en Dogger in Londen aankwamen, had u al een rapport van hun bevindingen gekregen?

A. Ja, een rapport van Tazelaar. Het typische is alleen dit, en dat kunt u in het Marine-archief terug vinden, *Rabagliatti* zond mij een rapport toe en zei er bij: Ik sluit hier in het rapport van Dogger. Dogger had dus blijkbaar ook een rapport geschreven, maar het zat er niet in. Tazelaar verklaart, dat hij Dogger heeft meegenomen naar Bern. Het rapport-Tazelaar ging over het mislukte contact met Wiardi Beckman. Dit was vóór mijn tijd. Daarom zeg ik: Ik geloof niet, dat zij in de periode tussen Wiardi Beckman en het afhalen van de vervanger van Vorrink tochten hebben gemaakt. Daarom vond ik het zo vreemd, dat *Rabagliatti* zich er op beriep, dat het veelvuldige contact met van 't Sant zijn oorzaak vond in het geval-*Hazelhoff* Roelfzema. Toen is op een gegeven ogenblik een telegram ontvangen — het telegram zal zeker in het Marine-archief zijn —, dat Tazelaar en Dogger in Bern waren gearriveerd en Dogger kwam met belangrijke gegevens voor admiraal *Furstner*, met name genoemd.

30319. De **Voorzitter**: Wat was Dogger voor een figuur?

A. Hij was vóór de oorlog adelborst. Ik wist dat niet en zoals later bleek uit zijn rapporten, toen hij in Londen was gearriveerd,

was hij nauw betrokken bij een bepaalde ondergrondse organisatie in Nederland. Hij heeft contact gekregen met Tazelaar of had reeds vroeger een contact en ze zijn toen samen naar Zwitserland gegaan.

30320. De **Voorzitter**: Had Dogger een concrete opdracht?

A. Ja. Heeft u dat hele grote rapport nooit ter inzage gekregen?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Dat is ongelooflijk, want dat is de basis geweest van mijn plan-Holland, wat ik met Gubbins besproken heb voor het organiseren van een verzetsorganisatie en het voorzien van wapens daarvan. Dogger is dus het uitgangspunt geweest.

30321. De **Voorzitter**: Dogger heeft daarvoor dus suggesties gegeven in zijn rapport?

A. Hij zei: de organisatie ligt kant en klaar en is volkomen uitgewerkt. Drop maar wapens.

30322. De **Voorzitter**: Hij kwam dus van de organisatie O.D.?

A. Hij komt van een organisatie, die zich noemde „Oom Alexander“. Wilt u zich werkelijk een duidelijk beeld vormen, dan moet u inzage hebben van dat rapport. U kunt het vrij zeker terugvinden in het dossier-*Hazelhoff* Roelfzema, dat onder Schilp ressorteert.

Dogger was dus in Bern met Tazelaar en er kwam — ik meen via Buitenlandse Zaken — telegrafisch bericht aan admiraal *Furstner*, dat Dogger zeer belangrijke gegevens had, die hij aan de admiraal moest overhandigen.

Furstner gaf ze mij en ik liet *Rabagliatti* bij mij komen. Deze had van Engelse zijde al bericht. Ik heb toen bedongen, dat men zou proberen, ze met een vliegtuig af te halen, en dat ze van het vliegveld af onmiddellijk te mijner beschikking werden gesteld, opdat ik ze bij de admiraal zou kunnen brengen. Dit was buitengewoon belangrijk, omdat ik gegevens zou krijgen, die kersvers uit Holland kwamen van een verzetsorganisatie, en ik tot toen toe moest werken met gegevens, die zij hadden en ik niet kon inzien.

Op een gegeven dag kwam Prins Bernhard bij mij met de mededeling, dat hij gaarne zou zien, dat *Hazelhoff* Roelfzema bij mij in dienst zou worden gesteld. Ik had hiertegen de ernstigste bezwaren en ik kan eigenlijk zeggen, dat ik het geweigerd heb. Hij ging daarna naar de admiraal; deze zei mij later, dat ik het niet kon weigeren en hij ried mij aan *Hazelhoff* Roelfzema dan te werk te stellen in een zeer onschuldige functie.

Ik ben nooit goed onderlegd geweest in de houding, die je kunt aannemen tegenover een lid van het Koninklijk Huis, wanneer dit je dingen vraagt, waarvan je meent, dat ze onjuist zijn; in elk geval mis ik de toon om het op de juiste wijze te zeggen.

De heer *Hazelhoff* *Roelfzema* kwam dus toch bij mij in dienst en omdat hij altijd veel met *Rabagliatti* had samengewerkt en ik hem op de proef wilde stellen, liet ik hem als liaison-officier tussen ons werken.

Ik heb *Hazelhoff* *Roelfzema* opgedragen, voor alles *Rabagliatti* te controleren, opdat in elk geval Dogger — Tazelaar was van *Rabagliatti* zelf uitgegaan — rechtstreeks bij mij zou worden gebracht. In het proces-verbaal van het onderzoek van *Hazelhoff* *Roelfzema* zult u dan ook zien, dat hij die pertinente opdracht van mij heeft gekregen.

Wat is er echter gebeurd? Deze jongelui zijn in Engeland aangekomen en een paar dagen volkomen op straat geweest — naar *Hazelhoff* *Roelfzema* zelf verklaarde: volkomen doelbewust en tegen mijn orders in —, omdat *Rabagliatti* zulks wenste. Ik heb toen *Rabagliatti*, zoals u begrijpt, daarover gesproken en ik heb dit onmiddellijk gerapporteerd aan admiraal *Furstner* en de Minister-President. De heer *Rabagliatti* beriep zich er steeds op, dat dit gebeurd was met machtiging van de Minister-President. De Minister-President ontkende dat tegenover mij, zodat ik daar zat met de pertinente verklaring van deze voor mij volkomen onbetrouwbare Engelsman en de ontkenning van de zijde van de heer Gerhrandy. Dat was een onmogelijke situatie, die tot de allerraarste vertoning ten huize van de Minister-President aanleiding heeft gegeven, toen deze probeerde de zaak in het reine te brengen. De Minister-President gaf een beschouwing over de moeilijkheden, die er tussen *Rabagliatti* en mij bestonden. Dat was echter wel een dermate rooskleurige weergave van datgene, wat er in werkelijkheid was voorgevallen, dat ik daarna verzocht zelf te mogen zeggen, wat er voór-

gevallen was. Toen is de Italiaanse Engelsman telkens driftig opgestaan en heeft gezegd, dat ik hem „insulted” en dat ik geen begrip had van „allied co-operation”. De heer Gerbrandy heeft mij later dikwijls verweten, dat ik het op een dergelijke crue manier heb gedaan. Ik beschouwde de heer Hazelhoff als officier. onder mijn bevel gesteld, zij het dan op een zeer vreemdsoortige wijze, zoals alleen in de Londense verhoudingen kon voorkomen. Er is nooit een Minister van Oorlog in betrokken geweest. Ik geloof, dat hij nop geen officier was. Ik heb horen zeggen, dat de verwijzing naar de Krijgsraad nooit doorgegaan is, omdat de Minister van Oorlog zijn benoemingsbesluit niet gecontrasigneerd had. Het plaatsen van een officier bij een tak van dienst behoort bij beschikking van de Minister te geschieden; dit gebeurde ondershands. Ik heb het de heer *Hazelhoff* zeer kwalijk genomen. Vier dagen later is de zaak in behandeling gekomen en, zoals bij de marine is voorgescreven, voor een commissie van onderzoek gebracht. Er is een proces-verbaal opge maakt. Daarin kunt u lezen, wat er precies gebeurd is. Rabagliatti zegt: ik heb het op gezag van de Minister-president gedaan. De Minister-President ontkent het. Toen zeide ik: nu kan ik niet meer werken. Toen heb ik ontslag uit mijn functie gevraagd. Nu komt er een eigenaardige periode tussendoor. Ik werkte tegelijkertijd met **S.O.E.**

30323. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dit afzonderlijk te houden?

A. Neen, daar komt iets tussendoor.

Bij S.O.E. had ik kennis genomen van de organisatie en de wijze van werken in de oefenkampen. Dat gaf mij veel vertrouwen. Mijn eerste mensen moesten worden uitgezonden in hun organisatie, die reeds bestond. Dat was voor mij erg bezwaarlijk. Toen stelde Rabagliatti er in toe, dat de heer *Broekman* zou worden uitgezonden. Toen is het conflict even verschoven. Het luwde wat, omdat het voor mij van het allergrootste belang was de heer *Broekman* in Holland te krijgen. waardoor ik over een andere lijn een contactman in Holland had. Het kon best zijn, dat de heer *Broekman* heel andere mensen zou contacten dan de S.O.E.-kant, maar ik had een kans. U kunt het ook lezen uit brieven, die bij Marine te vinden zijn.

In map II vindt u vrijwel alle correspondentie hierover, alleen niet mijn ontslagaanvraag, want die heb ik persoonlijk in mijn bezit.

30324. De **Voorzitter**: De heer *Broekman* heeft ons een verhaal gedaan over zijn uitzending. Hij heeft met zeer veel moeilijkheden te kampen gehad, doordat hij eerst gewond was bij het parachute-springen — iets minder ernstig dan de heer den Boer, die hetzelfde overkomen is —, terwijl daarna van een tocht per boot ook niets terecht is gekomen. Dit heeft hem erg hoog gezeten. Over de reden waarom het niet is gebeurd, had hij zijn vermoedens, maar hij had er geen bewijs voor.

A. Hij heeft bij mij gewerkt en toen moet hij kennis hebben genomen van de brief van *Rabagliatti*, waarin deze zegt, dat hij zich met politieke zaken niet heeft bezig te houden en dat daarom de uitzending van *Broekman* niet doorging. Ze hadden alleen met militaire zaken te maken. Dit werd althans als reden opgegeven.

30325. De **Voorzitter**: *Broekman* zegt bovendien, dat door van 't Sant een brief is geschreven aan de Minister-President, waarin hij betoogt, dat *Broekman* door het zenden van zijn memorandum, waarin hij zo ernstige kritiek had geleverd op de Nederlandse Regering, op zodanige wijze was opgetreden, dat het onjuist zou zijn deze man met een dergelijke zaak naar Nederland te zenden.

A. Nu u het zegt, herinner ik mij de verhalen van *Broekman* zelf. Hij zou voor de tweede keer wel uitgaan.

Wij hebben het conflict van het wegmoeffen van *Dogger—Tuzelaar* en precies daarin valt het feit, dat *Broekman* als vertrouwensman van de Nederlandse Regering naar de overkant gaat op eer, van mijn boten. Het moest anders per se een Engelse zijn, zoals ook in het geval van de heer *Hazelhoff Roelfzema*.

Bij S.O.E. was ik enkel en alleen aangewezen op hetgeen ik zag in de oefenkampen en op hetgeen ik hoorde van de Belgen, Fransen, Noren en Polen, want dezen hadden die organisatie al lang.

Broekman was klaar om te worden uitgezonden en daar komt een telegram binnen bij *Rabagliatti* over het uitzenden van iemand naar de vervanger van *Vorrink*. *Rabagliatti* deelde mij mede, dat hij die onderneming zal doen met *Hazelhoff Roelfzema*. Deze mededeling ligt in het Marine-archief. Ik zei: dit accepteer ik niet, want ik heb *Hazelhoff Roelfzema* ontslagen en zelfs hem voorgedragen voor verwijzing naar de Krijgsraad, omdat hij zich, naar mijn mening, heeft schuldig gemaakt aan een ernstig feit: ik kan niet toestaan,

dat hij wordt uitgezonden zonder dat ik daarin word betrokken en inzage heb van wat er zal gebeuren; ik wil niet *Hazelhoff Roelfzema*, die ik ongeschikt acht, daarheen laten gaan. Ik wilde mijn eigen ogen hebben op die boot in de buurt van *Petten*, om te zien, wat daar gebeurde. Dit weigerde *Rabagliatti*; hij ging door met *Hazelhoff Roelfzema*, dus met die groep, waar ik niet aan kon komen, en hij verklaarde, dat dit gebeurde met sanctie van de Minister-President.

30326. De **Voorzitter**: Wat ik niet begrijp in deze situatie, is het volgende. Hier is sprake van het afhalen van een vervanger van de heer *Vorrink*, hetgeen *Rabagliatti* dan de ene keer wel wil doen en de andere keer niet. Nu zou ik zeggen: als deze zaken normaal liepen, dan zou — aangezien het natuurlijk van de een of andere Nederlandse instantie uitging — de Minister-President zich tot u hebben moeten wenden en zeggen: de Nederlandse Regering heeft er belang bij, dat de vervanger van de heer *Vorrink* wordt afgehaald; wendt u, hoofd van de Nederlandse dienst, tot uw oppositie number van de Engelse dienst en probeer dit voor elkaar te brengen.

Hier krijgen wij echter de figuur, dat *Rabagliatti*, het hoofd van de Engelse dienst, bij het hoofd van de Nederlandse dienst komt en zegt: ik heb van de Nederlandse Minister-President bepaalde opdrachten of verzoeken om de vervanger van *Vorrink* af te halen. Dit is de zaak op z'n kop.

A. De Minister-President ontkent het pertinent. Dit is het pijnlijke van de besprekingen in *Brown's Hotel*, toen ik dacht: nu heb ik ze eindelijk bij elkaar.

30327. De **Voorzitter**: Het zal dan de Minister-President niet zijn geweest, maar een andere Nederlandse instantie, laten wij zeggen: de heer van 't Sant of wie dan ook.

A. Ik moet dit bijna aannemen, omdat ik onmiddellijk begreep: de groep-*Hazelhoff Roelfzema* wordt weer in werking gesteld.

Feitelijk lag dit ettelijke maanden volkomen stil. In elk geval stond dit te gebeuren. Ik heb gezegd: dan ook geen seconde langer met die man!

Toen was het conflict totaal, was het afgelopen en verwachtte ik ieder moment van mijn functie ontheven te worden. Dit gebeurde nog een paar dagen niet. Ik had *Hazelhoff Roelfzema* hardhandig aangepakt, want ik had het gezien als een zeer ernstig delict. Ik heb hem laten verhoren door de commissie van onderzoek, waarin hij zelf verklaard heeft: ik heb het doelbewust gedaan. Het is werkelijk onbegrijpelijk. Daarna zijn wij gekomen in de maand Mei. De heren *Lovink* en *Warners* zijn gearriveerd en ik kreeg mijn ontslag, gebaseerd op mijn oorspronkelijk verzoek, wegens mijn conflict met *Rabagliatti*. Er was niet het minste contact meer tussen *Rabagliatti* en mij. *Rabagliatti* is ineens overgeplaatst naar een andere tak van dienst.

30328. De **Voorzitter**: Weet u, waarom dat gebeurd is?

A. Ik heb u verteld, dat ik van S.O.E.-zijde gehoord heb, dat het zou zijn geweest door tussenkomst van *Lord Selborne*. S.O.E. ressorteerde onder *Lord Selborne*, Minister of Economic Warfare. Ik heb gehoord, dat hij bij *Churchill* zou hebben bewerkstelligd, dat *Rabagliatti* wegging.

30329. De **Voorzitter**: Op grond van deze moeilijkheden of moeilijkheden, die de Engelsen zelf hadden?

A. Om te beginnen waren er ongelooflijk veel wrijvingspunten tussen S.O.E. en S.I.S. Toen kwam het conflict tussen *Rabagliatti* en *de Bruyne*, met het gevolg, dat de *Bruyne* zou moeten wijken, omdat *Rabagliatti* daar zo vast zat. Toen zeide S.O.E.: dat willen wij niet hebben. Zij hebben zich tot *Lord Selborne* gewend. Ik heb er niet de minste controle op gehad, maar dit is het verhaal. Toen was het contact met de dienst-*Rabagliatti* afgebroken en zijn de heren *Lovink* en *Warners* begonnen. Zij kregen van mij *Broekman* mede, omdat hij alles, wat bij mij in het archief zat, kende. Ik had ook het archief aangeboden. Zij vonden het echter prettig en gemakkelijk, wanneer zij bij mij vrije toegang hadden. Toen hebben wij een periode van ongekende samenwerking met het bureau I.D. gehad. Men had volledige toegang tot mijn archief. Ik weet, dat *Broekman* toen contact met *Seymour* opnam, maar *Seymour* werkte ook nog verder met *Hazelhoff*. U hebt waarschijnlijk het rapport van *Warners* gelezen, waarin hij op een gegeven moment de organisatie-*Hazelhoff* opdoekt.

Op de plaats van *Rabagliatti* is kapitein *Seymour* gekomen en met hem is *Broekman*, staande onder *Warners*, begonnen. Begin 1943 is de heer *Somer* gearriveerd uit Holland. Deze is hoofd B.I. geworden.

30330. De **Voorzitter**: Uw samenwerking met de heer *Somer* liep niet zo vlot als met de heren *Lovink* en *Warners*?

A. In de verste verte niet. Het had allerlei oorzaken.

30331. De **Voorzitter**: Ik haal het aan, omdat u onderstreept, dat de samenwerking met *Lovink* en *Warners* zo goed was. Daarom wilde ik vastleggen, dat het daarna minder is geworden.

A. Niet tussen *Somer* en mij, maar tussen mijn ondergeschikten en de heer *Somer*.

30332. De **Voorzitter**: Toen uw dienst helemaal op gang was, b.v. in het begin van 1943, hoe groot was toen uw bureau aan personeel? Hadt u nog meer ondergeschikt personeel dan degenen, die u reeds genoemd hebt?

A. Er waren geleidelijk een aantal luitenants bij gekomen, wier namen ik u tot mijn spijt niet meer kan noemen, die bestemd waren om later de staf te vormen van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten. Zo zijn er ook één of twee op de M.I.D. geplaatst.

30333. De **Voorzitter**: Dus het is een klein bureau geweest?

A. Op het allerlaatst was het een vrij omvangrijk bureau. Toen had ik voor de afdeling operaties een man of acht aan officieren. Het was geen groot bureau, want het was bestemd om een legermacht van 1800 man te dirigeren, inbegrepen de Prinses Irene-brigade.

30334. De **Voorzitter**: Ik zou thans willen overgaan tot de samenwerking van uw bureau met S.O.E. De heren *Lieftinck* en *Schilp* hebben verklaard, dat in April het eerste contact tussen u en S.O.E. zou zijn ontstaan, hetgeen echter niet tot een resultaat heeft geleid. Een definitief resultaat is pas tot stand gekomen in Juni. Is deze weergave van hen juist?

A. Het ligt veel eerder. Ik durf het niet meer precies te zeggen op welke datum in Februari het is gebeurd. Er was een lunch — een hoop zaken in Engeland worden bij de lunch geregeld —, uitgaande van *Rabagliatti*, waarbij tegenwoordig waren de heren *van 't Sant*, de Minister-President, admiraal *Furstner* en ik van de Nederlandse kant en aan de andere kant van de tafel zaten twee nieuwe gezichten, de heren *Keswick* en major *Blizzard*, behorende tot een heel andere organisatie dan die van *Rabagliatti*. Het was een opdracht geweest aan *Rabagliatti* om deze heren in contact te brengen met de Nederlandse Regering, terwijl Lord *Selborne* langs diplomatieke weg de taak had aan de Nederlandse Regering kenbaar te maken de ontevredenheid van het Warcabinet over het feit, dat men in Nederland eigenlijk niets had bereikt op het gebied van de verzetsorganisaties, die behulpzaam zouden kunnen zijn, wanneer de geallieerde legers zouden binnentrekken. De heer *Keswick* was een heer en *Blizzard* maakte een Cockney-achtige indruk, maar was, geloof ik, een beroepsofficier van het Engelse leger. Korte tijd daarna kreeg ik het verzoek een bespreking te hebben met de top van S.O.E. om te komen tot een begin van samenwerking.

Deze bespreking had plaats in het Paddington Hotel en daarbij was van Engelse zijde aanwezig Sir *Charles Hambro*. U had dus het militaire hoofd *Gubbins*, terwijl de Minister voor deze zaken, Lord *Selborne*, een civiele attorney had, *Hambro*, een bekende bank- en spoorwegmagnaat, zoals ik mij heb laten vertellen. De laatste was de meest gezaghebbende figuur; daarna kwam generaal *Gubbins*.

Wij begonnen te praten over de mogelijkheid van een verzetsorganisatie in Holland, als de Engelsen het wilden. Het bleek mij toen, dat de Engelsen alleen wensten mensenmateriaal; zij wensten het op te zetten met volkomen uitschakeling van iedere Nederlandse instantie. Zij wensten ook nog mensen voor sabotage, maar dit was gauw een uitgemaakte zaak, want van Regeringszijde was de wens uitgesproken, dat ik mij daarmee niet zou bemoeien.

30335. De **Voorzitter**: Is ook voor de volgende jaren, 1942—1943, de onderscheiding tussen sabotage- en verzetsorganisatie vol te houden in die zin, dat hetgeen door u werd uitgezonden, meer betrekking had op verzetsorganisatie dan op sabotage?

A. Mijn gehele organisatie heeft alleen betrekking gehad op een verzetsorganisatie, die pas in werking zou treden op het

moment, dat de geallieerde troepen Holland zouden binnentrekken.

30336. De **Voorzitter**: Ik begrijp dit niet goed, omdat *Schreieder* en *Giskes* altijd spreken van sabotage-organisatie. Zij hebben ons verteld, dat zij, toen het z.g. England-Spiel werd gespeeld, op een bepaald moment meenden, prestaties op het gebied van sabotage te moeten leveren. Zo hadden zij in de eerste plaats de gewoonte, melding te maken van gewone ongelukken, die hadden plaats gevonden, als sabotagedaden. Verder hebben zij verteld, dat van Engelse kant soms concrete opdrachten tot sabotage kwamen via een bepaalde verbinding, bij voorbeeld het beroemde geval van de vernieling van de zender Kootwijk, waarvoor een opdracht van de overzijde, wellicht mede door u, werd uitgezonden.

A. Niet door mij.

30337. De **Voorzitter**: Buiten uw medeweten kon dat toch niet zijn geschied, als het agenten van na Juni 1942 betrof. De agenten van het England-Spiel, zoals zij door *Schreieder* zijn opgegeven voor de periode van na 1942, kloppen volkomen met de lijst van de door u uitgezonden agenten.

A. Er staat bij een man *van der Giessen*, die oorspronkelijk stond vermeld voor verzetsorganisatie, maar ten slotte is uitgezonden voor sabotage.

30338. De **Voorzitter**: *Schreieder* en *Giskes* hebben dus verklaard, dat er opdrachten kwamen. Zij noemden nog een ander geval, waarbij zij iets van sabotage wilden laten blijken; zij hebben namelijk op de Maas te Rotterdam bij de bruggen — zodat veel mensen het konden zien — een schip tot zinken gebracht met veel materiaal er op, waarvan zij zelf naar Engeland bericht hebben gezonden, dat het gebeurd was, maar waarvan zij hoopten, dat het ook door andere kanalen naar Engeland zou doordruppelen.

Het bevremdt mij daarom, als u zegt: onze agenten hadden zich alleen bezig te houden met verzetsorganisatie en niet met sabotage, terwijl de agenten, waarvan zij spreken, dezelfde zijn als die, welke mede door u zijn uitgezonden.

A. In het Engeland-Spiel is betrekkelijk een grote groep betrokken, die ik nooit heb gekend.

30339. De **Voorzitter**: Van vóór Juni 1942. Dat is de lijst van 21, waarvan wij er 13 hebben teruggevonden op de lijst van *Schreieder*, als zijnde agenten van het Engeland-Spiel.

A. Die namen zijn voor mij volkomen nieuw. Ik zie enkele bekende namen in de lijst. Ik heb de heer *Schilp* gevraagd: hoe komt u daaraan? Hij antwoordde mij: die heb ik later van S.O.E. gekregen. Dit is een lijst, die de een of andere instantie hem heeft gegeven. De opdrachten aan de mensen zijn echter na te gaan.

30340. De **Voorzitter**: Is dat zo?

A. Ja zeker; de opdracht aan *Jambroes* en *Beukema toe Water* moeten in het archief berusten.

30341. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat met name de heer *de Graaf* en nog iemand, die te maken hebben gehad met het B.B.O., gezegd hebben, dat het dossier-opdrachten niet in het archief van M.I.D. te vinden is.

A. Hebt u deze vraag gesteld aan de heren *Schilp* en *Lieftinck*?

De **Voorzitter**: Wij hebben met de heren *Schilp* en *Lieftinck* de zaak nog niet uitputtend behandeld.

A. Toen het B.B.O. aan het werk ging, heb ik opdracht gegeven alle mogelijke medewerking te verlenen bij de start. Het was de hoogste tijd — het was begin 1944 en de invasie stond voor de deur; zij is later verschoven —, dat het B.B.O. onmiddellijk aan het werk ging. Ik heb opdracht gegeven aan de heren *Schilp* en *Lieftinck* zoveel mogelijk voorlichting en inlichtingen te geven als nodig waren voor hun werk met Holland. Ik herinner mij ook, dat zij hebben gezegd: wij hebben dit en dat overgegeven, maar het was in de periode, dat ik net wegging. Daarom zou ik u willen aanraden de heren *Schilp* en *Lieftinck* te vragen, wat zij bedoelen, als zij beweren: wij hebben ze overgegeven.

30347. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* heeft op een gegeven moment gezegd:

„Eén ding wilde ik nog wel zeggen. Ik heb het financiële deel overgenomen van de M.I.D. en de lijst van agenten, die zij hadden uitgestuurd, maar ik heb niet het betreffende dossier gekregen in het hun opdrachten en alles, wat zij er aan gedaan hadden. Dat heb ik nimmer gezien of in handen kunnen krijgen.”

A. Ik ben heel benieuwd, wat de heren *Schilp* en *Lieftinck* daarop zullen antwoorden. Ik acht het heel goed mogelijk, dat de heer *Schilp* zegt: Ze liggen nog hier. Daarin kunt u nagaan, dat alle mannen, die in mijn periode zijn uitgezonden, voor de verzetsorganisatie en voor niets anders zijn weggegaan. De enige, die er tussen uit gevallen is, is *van der Giessen*. Deze was oorspronkelijk in opleiding voor de verzetsorganisatie en heeft op een gegeven ogenblik gevraagd, of hij mocht overgaan naar S.O.E. om samen te werken met *van Rietschoten*. Ik heb er met de Minister over gesproken. Van Engelse zijde werd het als uitermate belangrijk gesteld, dat deze mensen, als zijnde op elkaar ingesteld, zouden samenwerken. Toen is *van der Giessen* overgeheveld van de verzets- naar de sabotage-organisatie. Hij bleef alleen financieel bij ons in de boeken lopen.

30343. De **Voorzitter**: Dus het komt hierop neer, dat in de lijst van *Schreieder*, bevattende de 53 agenten, die in het kader van het England-Spiel zijn gearresteerd, zich uw mensen bevinden van de datum van 26 Juni 1942 af, te beginnen met *Jambroes*. Daaronder bevinden zich bovendien 13 mensen uit de lijst van 21, met name *Taconis*, *Lauwers*, *Jordaan*, *Andringa*, enz. Die zijn te vinden onder de 53, die *Schreieder* opgeeft als te zijn gearresteerd in het kader van het England-Spiel.

A. Hoe komt u aan 53, want er zouden er 40 van mij moeten zijn. Van deze lijst moet in ieder geval *van der Giessen*. Verder moeten er uit worden geschrapt *Dourlein* en *Ubbink*, die wel gearresteerd zijn, maar daarna hebben weten te ontvluchten.

30344. De **Voorzitter**: Die telt *Schreieder* bij de 53. De definitie van *Schreieder* is de volgende: England-Spiel-agenten zijn die agenten, die over de verbindingen, die wij, Duitsers. In handen hadden, zijn gedropt. Eigenlijk zou *Lauwers*, die nummer één was, er volgens de definitie niet toe behoren, maar *Schreieder* rekent hem er toch nog bij, en zo komt hij tot 53. Van de eerste groep zijn er 13 te vinden in de lijst van *Schreieder*. Op uw lijst tel ik er 35, als ik *van der Giessen* uitschakel.

A. *Grün* kan niet onder het England-Spiel vallen.

30345. De **Voorzitter**: Die rekent *Schreieder* tot het England-Spiel.

A. *Grün* is gedropt over een Belgische lijn.

30346. De **Voorzitter**: *Grun* moest naar Nederland, maar omdat er toen al ernstige bezwaren waren tegen de Nederlandse verbindingen, is hij gedropt in België.

A. Anders had ik er nooit mijn toestemming toe gegeven.

30347. De **Voorzitter**: Ik koin dus tot 36.

A. Dan heeft u *van der Giessen* er bij geschreven. Te zamen met de 13 komt u dus tot een aantal van 50.

30348. De **Voorzitter**: Ik zei, dat er op de lijst van de eerste groep 13 te vinden waren, die ook *Schreieder* noemt, maar ik zie thans, dat *van Hemert* in het vervolg van de lijst van *Schreieder* staat, omdat hij na *Jambroes* is gearresteerd. Het wordt dus al 38. De 39ste is *Niermeijer*, die *Schreieder* op de lijst heeft staan, maar die er blijkbaar niet op thuishoort.

Daarover heb ik met de heer *Lieftinck* al uitvoerig gesproken.

A. Ik dacht eerst, dat het verschil wat erg groot was.

30349. De **Voorzitter**: Het is niet groot. In ieder geval zullen wij dit te zijner tijd voor ons verslag aan de hand van de lijsten nog wel eens precies nagaan.

Nu wari dat dus mensen, die volgens u niet voor sabotage-doeleinden waren uitgezonden — d.w.z. van *Jambroes* af —, en als

dus de Duitsers mededelen, dat in het England-Spiel prestaties op het gebied van sabotage moesten worden geleverd om het aan de overkant niet in de gaten te laten lopen, dat alle agenten gearresteerd waren, dan kan dit zijn verklaring hierin vinden, dat zij niet onderscheiden tussen die twee groepen, nl. die van vóór Juni 1942 en die daarna. Het kan dan zijn, dat de gerapporteerde sabotagedaden betrekking hebben op die eerste groep van agenten.

A. Dit neem ik aan. Er bestaat altijd nog de mogelijkheid, dat de Engelse dienst iets heeft gedaan buiten mij om.

30350. De **Voorzitter**: Helemaal buiten u om?

A. Ik wist dit. Op een gegeven ogenblik is *Blizzard* bij mij gekomen om te vragen, of ik al de mensen voor mijn rekening wilde nemen in de lijst van uitgezonden Hollanders. Dit kon niet, omdat ik dikwijls niet eens wist, van wie zij ze hadden gekregen. Ik heb het dus geweigerd. Zij werkten echter door. Deze mensen hadden dikwijls ook nog andere taken en opdrachten.

30351. De **Voorzitter**: Acht u het mogelijk, dat de Engelsen, die ten slotte de verbindingen in handen hadden, de agenten buiten uw medeweten sabotage-opdrachten hebben gegeven?

A. *Gubbins* en *Hambro* beschouwde ik als zeer betrouwbare Engelsen. Het enige, dat ik altijd in mijn achterhoofd heb gehouden, was, dat zij steeds hebben gedreven naar een eigen organisatie, buiten de verzetsorganisatie om. Ik geloof echter, dat *Gubbins* dit niet zou hebben gedaan. Het zou *Blizzard* hebben kunnen zijn, want dit was een raar mannetje. Bij een man als *Jambroes* was het uitgesloten, want dit was een intellectueel.

30352. De **Voorzitter**: Dit bedoelde ik niet. Ik bedoelde: kan het, aangenomen, dat de opdrachten van agenten na Juni 1942, voor zover deze opdrachten u bekend waren, alleen betrekking hadden op het vormen en steunen van verzetsorganisaties, mogelijk zijn, dat de Engelsen aan die zelfde agenten daarnaast nog opdrachten voor sabotage hebben gegeven?

A. Dit acht ik niet waarschijnlijk. Ik ken ze niet allemaal, maar de hoofdfiguren ken ik goed. Ik wist heel goed, dat zij geen sabotage mochten bedrijven, dat zij daarvoor niet waren bestemd en dat *Droogleever Fortuyn*, *Beukema toe Water* en *Kamphorsi* geen opdrachten in ontvangst zouden hebben genomen voor sabotage.

30353. De **Voorzitter**: Wij waren gekomen aan een bespreking van de groep, die vóór Juni 1942 is uitgezonden door S.O.E. buiten uw bemoeienis om. Ik heb begrepen, dat u dat pas later vernomen hebt.

A. Ik wist, dat zij er waren; ik wist alleen niet wie.

30354. De **Voorzitter**: Hoe wist u dat?

A. Bij het opnemen van het eerste contact met de topleiding van S.O.E. vertelde men mij direct, dat men in Nederland reeds receptie-comité's had gevormd en dat men daar een soort van netwerk had uitgelegd.

30355. De **Voorzitter**: En de lijst? Is die later overhandigd of gereconstrueerd uit het betalingsboek?

A. Van de voorgangers liep er geen een in de betaling. Alleen kwam major *Blizzard* bij mij de vraag, of ik de betaling van die mensen wilde overnemen. Ik heb gezegd, dat ik dat weigerde, omdat ik niet wist, wie het waren. Mij was gebleken, dat verschillende van de te voren uitgezonden agenten het op grond van geheel andere overwegingen deden dan onze agenten. De mannen van ons deden het alleen op grond van vaderlandlievende overwegingen. Zij kregen misschien een rangsverhoging tot sergeant. Een enkeling, zoals *Ubbink*, die stuurman ter koopvaardij was, werd temporair luitenant ter zee gemaakt. Bij de Engelsen werd iedereen luitenant; verder kregen zij altijd grote toelagen.

30356. De **Voorzitter**: Kapitein *Lieftinck* heeft gezegd, dat de lijst op het ogenblik nog te construeren zou zijn aan de hand van het betalingsboek. Mag ik aannemen, dat zij successievelijk toch bij u in betaling zijn genomen?

A. Dat lijkt mij volkomen uitgesloten. De namen heb ik nu pas gekregen. De namen, die boven *Jambroes* staan, waren mij totaal niet bekend.

30357. De **Voorzitter**: Waar zijn die vandaan gekomen?

A. Die hebben de heren *Schilp* en *Lieftinck*, die langer dan ik zijn gebleven, van de Engelsen gekregen. De meesten van die mensen waren mij volkomen onbekend. Een enkele, zoals *van Rietschoten*, heb ik persoonlijk eens een keer ontmoet. Het lijkt mij toe, dat u zich vergist. Ik heb zeer uitdrukkelijk gezegd, dat zij onder geen beding bij mij in betaling kwamen.

30358. De **Voorzitter**: Daar zijn wij op gekomen tijdens het verhaal van de heer *Lieftinck*, aan de hand van een heel bijzonder geval, nl. *Niermeijer*. Deze is een buitengewoon moeilijke figuur om in het gehele systeem te classificeren.

Schreieder had ook in de gaten, dat er onder de figuren enkele agenten waren, die niet pasten in het schema van de S.O.E.-uitzending. Daar heeft hij op zijn lijsten achter gezet: B.I., hetgeen natuurlijk fout was, want het B.I. bestond tosnog niet. Hij had echter in zoverre gelijk, dat het intelligence-agenten waren. Rij zet dat „B.I.” ook achter het viertal van *de Jonge* c.s.

A. *Niermeijer* is de vijfde geworden.

30359. De **Voorzitter**: Het waren: *de Jonge*, *Radema*, *Emmer* en *Ortt*. Daar zet hij ook „B.I.” achter. Hij had wel door, dat het met deze agenten iets anders lag. *Niermeijer* zet hij wel in zijn lijst van S.O.E.-agenten, doch met er achter „B.I.” en een vraagteken. Hij had het gevoel, dat daarmee iets bijzonders aan de hand was, maar hij wist niet precies wat.

Ik heb daarover lang met kapitein *Licftrick* gesproken. Hij is van mening, dat *Niermeijer* niet bij de S.O.E.-agenten hoort. Hij moet een S.I.S.-man zijn. Toen is hij gaan zoeken in zijn betalingsboek en heeft daar gevonden een post, die afgetekend was door *Seymour*, wat dus een bewijs is, dat de man bij S.I.S. hoorde.

A. Daar hoorde hij ook bij.

30360. De **Voorzitter**: Dit was van kapitein *Lieftinck* alleen maar een indirecte redenering. Ik begrijp nu, dat u het ons meer direct kunt vertellen.

A. Ik mag misschien eerst even mededelen, dat kapitein *Lieftinck* ietwat later na de oprichting is gekomen; hij zat in die tijd in Holyhead. Ik heb verzocht hem te mogen aantrekken, omdat ik persoonlijk nodig had. Daarom is hij niet zo goed op de hoogte van de mensen van *Rabagliatti*. *Niermeijer* hoort daarbij, want hij was bij *Rabagliatti* in opleiding, toen wij begonnen. Wij is door *Rabagliatti* uitgezonden.

30361. De **Voorzitter**: Is hij als marconist uitgezonden?

A. Ja.

30362. De **Voorzitter**: Daarin zit juist de moeilijkheid. Dus *Rabagliatti* heeft u de naam van *Niermeijer* positief genoemd?

A. Ja, maar ik heb *Niermeijer* ook ontmoet. Hij had niets met S.O.E. te maken.

30363. De **Voorzitter**: In uw betalingsboek kwam hij dus wel voor?

A. Ja, maar dat had niets te maken met de groep van S.O.E.

30363. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik. Het was vóór Juni 1942, maar het dateerde uit de tijd van uw relatie met *Rabagliatti*.

A. Ja. *Radema* zult u ook in het betalingsboek vinden.

30365. De **Voorzitter**: luist. Weet u ook welke de opdracht van *Niermeijer* is geweest?

A. Neen. Ik geloof, dat hij uitgezonden werd om de radioman te worden van een van de mensen van *Rabagliatti*, die al in Nederland zaten. Ik was niet zo erg op *Niermeijer* gesteld, want ik vond hem een onbenullig mannetje. Ik vond het zonde zo iemand uit te zenden. Ik heb er ook met *Rabagliatti* over gesproken, maar *Niermeijer* was al een jaar in opleiding en hij had hem nodig.

30366. De **Voorzitter**: *Niermeijer* heeft het een hele tijd volgehouden. Hij is pas gearresteerd door de operatie van *van der Giessen*, want deze had een staaflantaarn bij zich, waarin geld en enige andere

dingen voor een bepaalde agent zaten. *Van der Giessen* is bij zijn dropping in handen gevallen van *Schreieder* en daardoor is deze op het spoor gekomen van *Niermeijer*. Hij heeft *Niermeijer* ten slotte te pakken weten te krijgen, en wel op 6 October 1942. Nu zegt *Schreieder*, dat *Niermeijer* de agent is, althans dat vermoedt hij, bij wie hij het tweede portretje van het kind van *Sluysen* heeft gevonden, waardoor *van der Waals* in de kring van het Nationaal Comité en de *groep-Vorrink* is kunnen doordringen.

U weet, dat met het eerste portretje — er zijn er twee geweest — *Dessing* op stap is geweest; deze is volkomen buiten het gezichtsveld van *Schreieder* gebleven.

Het portretje schijnt afkomstig te zijn van *Sluysen*; het is gegaan naar S.O.E. voor de operatie-*Dessing*. *Sluysen* heeft het origineel teruggekregen, zodat hij er geen andere verklaring voor weet dan dat er twee kopieën van zijn gemaakt. Het tweede portretje is gevonden bij een agent. Nu zegt *Schreieder*, dat dit waarschijnlijk *Niermeijer* is geweest, maar dit is onwaarschijnlijk, omdat deze zo lang heeft geopereerd. Het is onwaarschijnlijk, dat *Niermeijer* maanden en maanden heeft geopereerd en met dat portretje in zijn zak heeft gelopen, zonder deze bijzondere opdracht te vervullen. Ik geloof daarom, dat *Schreieder* zich vergist en dat het is gevonden bij een andere agent bij diens dropping.

A. Hiervan is mij niets bekend. Ik weet niet niet welke opdracht *Niermeijer* is uitgegaan. Wanneer *van der Giessen* — dit hoor ik hier ook voor het eerst — zou zijn uitgezonden met geld voor *Niermeijer*, dan moet ik beginnen te zeggen, dat *van der Giessen* buiten mijn gezichtskring is geraakt, doordat bij van de verzetsorganisatie is overgegaan (het is de enige man, die ik ook heb genoemd) naar de sabotage-organisatie. Hij hoort niet thuis onder *Jambroes*. Ik heb u gezegd: hier staat een man tussen en dit is *van der Giessen*, die oorspronkelijk in opleiding is genomen voor de verzetsorganisatie.

30367. De **Voorzitter**: Dit wil dus zeggen: hij kreeg ten slotte een sabotage-opdracht.

A. Ik heb vanmiddag verteld, dat op een gegeven ogenblik *van der Giessen* bij mij is gekomen en heeft gevraagd te worden overgeheveld naar de voor mij onbekende groep voor sabotage, omdat zijn vriend *van Rietschoten* er in zat en men van Engelse zijde daarop erg prijs stelde. Ik heb hem sterk gewezen op de consequenties, maar op het ogenblik, dat hij wegging, was het een uitgemaakte zaak.

30368. De **Voorzitter**: *Schreieder* schrijft in een van de vele rapporten het volgende:

„Tegen het einde van September 1942 ontvingen wij een telegram uit Engeland, waarin opnieuw een agent werd aangemeld.”

Dit bericht moet *Schreieder* dus hebben gekregen over een S.O.E.-verbinding.

Het rapport vervolgt dan:

„Deze agent zou bij zich hebben een staaflantaarn, die aan een adres in Amsterdam afgegeven moest worden. Dit adres te Amsterdam kenden wij in het England-Spiel nog niet; hierdoor kregen wij een vermoeden, dat dit adres wel iets te maken zou hebben met de hierboven genoemde zender O.B.X.”

Dit was *Niermeijer*. Zij hadden hem wel gepeild en wel telegrammen van hem opgevangen; zij wisten dus, dat er een zender O.B.X. was, maar toen zij de staaflantaarn en het adres in Amsterdam kregen, dachten zij: Dat kan alleen zijn voor de zender O.B.X.

Het rapport zegt dan verder:

„Bij de dropping werd de agent, die *van der Giessen* genaamd was, evenals de anderen gearresteerd. Deze had inderdaad een staaflantaarn bij zich. De dropping vond plaats 1-10-1942. *Van der Giessen* werd direct naar Haaren gebracht en aldaar ingesloten. De batterij uit de staaflantaarn werd uit elkaar gehaald. In de batterij vonden wij een persoonsbewijs met naam, foto, enz. De naam kan ik mij echter niet meer herinneren. Verder zat er naar ik meen f 10 000 (tienduizend) in. Dit alles was verpakt in de batterij uit de staaflantaarn en in een reservebatterij.”

Hij heeft daarop *van der Waals* er op uitgestuurd. Het bleek de zender O.B.X., *Niermeijer*, te zijn. *Niermeijer* was een agent van

S.I.S. *Van der Giessen* was overgegaan naar Je sabotagegroep, maar was een agent van S.O.E.

Hoe rijmt dat nu?

X. De enige mogelijkheid, die ik zie, is, dat op een gegeven moment S.I.S. de medewerking van S.O.E. gevraagd heeft om het geld over te brengen. Dat zou niet zo bijzonder zijn geweest, want mejuffrouw *Terwindt* is op een gegeven moment tegelijk met het vliegtuig, dat mensen van mij zou droppen, uitgezonden voor een andere Engelse tak van dienst, die mij volkomen onbekend was.

30369. De **Voorzitter**: Zij heeft ons verteld, dat het haar taak was te werken aan de reorganisatie van een escape-line voor vliegers. Zij zegt, dat zij speciaal daarvoor uitgezonden is. Het transport is echter door S.O.E. gebeurd.

A. Een aparte tak van S.O.E. Verzetsorganisatie. sabotage, alsmede de kwestie van de afvoerlijnen voor afgeschoten vliegers ressorteerden alle onder S.O.E. Mejuffrouw *Terwindt* is met het toestel gegaan, waarin verschillends mensen van mij zaten.

30370. De **Voorzitter**: Het gaan naar Nederland is geschied door dezelfde organisatie als waarmede uw mensen gingen. Zij noemt de man, van wie zij haar opdracht heeft gehad: captain *Neave*.

A. Het was voor mij een volkomen onbekende tak van dienst. Er werd door *Gubbins*, wanneer ter sprake kwam de kwestie van het omroepen over de radio, gezegd: hei is van *Neave*, de escape line!

30371. De **Voorzitter**: In het verhoor van mejuffrouw *Terwindt* lees ik:

„De **Voorzitter**: Deze captain *Neave* behoorde bij de dienst van.....

A. Van het War-Office.

De **Voorzitter**: Dus niet van *Bingham*?

A. Deze heeft er niets mee te maken. *Bingham* is het, die de geschiedenis van de uitzending verzorgd heeft en *Neave* is de gene, waar ik voor gewerkt heb.

De **Voorzitter**: Juist. Bent u wel uitgezonden door de organisatie van S.O.E.?

A. Het schijnt zo te zijn."

A. Dat laatste lijkt mij niet geheel juist. Ik dacht niet, dat die organisatie voor het formeren van escape-lines was. Verschillende landen van Europa ressorteerden onder S.O.E.

30372. De **Voorzitter**: Ik bedoel met uitzenden: het oversturen van Engeland naar Nederland per vliegtuig.

A. Op een gegeven moment is kapitein *Neave* bij *Blizzard* of *Bingham* gekomen en heeft gezegd: kunnen jullie dat meisje medenemen?

30373. De **Voorzitter**: Op grond van die interpretatie is net wel juist, als ik zeg, dat de uitzending d.w.z. het transport door S.O.E. kan zijn geschied?

A. Ja.

30374. De **Voorzitter**: Nu is er een ander punt, dat heel merkwaardig wordt. De verbindingen, die *Schreieder* met Engeland had, waren S.O.E.-verbindingen, nl. eerst de verbinding van *Lauwers* en toen die van *Jordaan*; vervolgens heeft hij een aantal verbindingen opgebouwd uit de Jambroes-affaire. Hij zegt, dat hij er met deze laatste elf heeft opgebouwd, maar dat laat ik op het ogenblik in het midden.

Nu is het verwonderlijke dit, dat hij zegt, dat hij de verbinding van *Niermeijer* heeft gebruikt, zodat daarover dus naar Engeland is geseind. Dat is daarom zo wonderlijk, omdat er vele aanwijzingen zijn, dat bij de Dutch Section van S.O.E. niet alles in orde was, m.a.w., dat er bepaalde fouten zijn gemaakt om niet te spreken van erger, terwijl wij van S.I.S. van dergelijke fouten tot nog toe nimmer iets gemerkt hebben en wel in die zin, dat men met S.I.S. een „Spiel” heeft kunnen spelen. Daar is geen voorbeeld van. Er zijn wel aanwijzingen van het tegendeel. In het geval van *de Jonge* b.v. heeft

S.I.S. onmiddellijk gemerkt, dat de Duitsers een „Spiel” wilden opzetten. Daarna hebben wij gehad B.I., dat ook met S.I.S. samenwerkte. Met verschillende van de daarvan gearresteerde agenten hebben de Duitsers iets dergelijks willen proberen, maar het is mislukt. Daaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de organisatie van S.I.S. waakzamer was dan die van S.O.E. In deze constructie past echter niet het geval-*Niermeijer*, want een eventuele telegramwisseling over zijn verbinding moet met S.I.S. hebben plaats gevonden. Dat zou betekenen, dat de fouten, die men bij S.O.E. vrij algemeen kan constateren, in dat ene geval van *Niermeijer* bij S.I.S. ook zijn voorgekomen en dat is een vreemd element.

A. Dat is mij natuurlijk niet bekend, want het is gebeurd in de periode, dat ik het contact verbroken had.

30375. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit: Als men kan zeggen, dat al de verbindingen van het England-Spiel S.O.E.-verbindingen zijn, dan kan men tot de veronderstelling komen, dat de fout bij S.O.E. heeft gelegen. Bovendien moet men bedenken, dat S.O.E. waarschijnlijk slechts één ontvangstation had. Wanneer de fout gelegen had bij het ontvangstation, dan zou deze fout in dezelfde mate zich kunnen hebben voorgedaan bij de secties voor de Belgen, Fransen en Polen. Dit is echter niet het geval. De heer *Fock* heeft verklaard, dat het ontvangstation voor alle secties hetzelfde was en hij heeft er bij gezegd, dat het ontvangstation voor S.I.S. een ander was.

A. Dat was een andere tak.

30376. De **Voorzitter**: Ja, maar dat hoeft nog niet te betekenen, dat het ontvangstation niet hetzelfde was. U weet niet of S.I.S. en S.O.E. één ontvangstation hadden?

A. Dat weet ik niet.

30357. De **Voorzitter**: De heer *Fock* zegt in ieder geval, dat er twee waren. Wanneer derhalve de fouten gelegen hadden bij het ontvangstation, dan is het onbegrijpelijk, dat de ongelukken zich alleen bij de Nederlanders hebben voorgedaan.

A. Hebben die fouten zich dan niet bij de anderen voorgedaan?

30378. De **Voorzitter**: *Giskes*, die chef is geweest van de Abwehr in Nederland, België en Frankrijk, heeft verklaard, dat wel is waar bij de dropping in België en Frankrijk ook mensen op grond van afspraken over gecontroleerde verbindingen zijn gearresteerd, maar in Frankrijk bedroeg dit percentage slechts 10, in België 30 en in Nederland 95 pct.

A. Wanneer hij zegt: 10 en 30 pct., dan verklaart dit voor mij, dat mijn Belgische en Franse collega's indertijd hebben gezegd, dat zij ongelukken hebben gehad gedurende een bepaalde periode.

30379. De **Voorzitter**: Hij zegt: daar is wel eens wat gelukt, maar het aantal gelukte gevallen, van de Duitse kant bekeken, ligt in de genoemde percentages. Dit schakelt dan de fout bij het ontvangstation uit, want anders zouden in die andere landen de percentages even groot moeten zijn geweest als in Nederland. Dit is een aanwijzing, dat de fout ligt bij de Dutch Section van S.O.E. Ik zie het althans op het ogenblik zo.

A. Dit is volkomen begrijpelijk

30380. De **Voorzitter**: Nu zit hiertussen echter *Niermeijer*, wiens telegrammen natuurlijk moeten zijn gekomen bij het ontvangstation van S.I.S., bij welke dienst zij ook moeten zijn gedecodeerd. *Schreieder* heeft in zijn rapport gezegd, dat hij ook over de verbinding van *Niermeijer* geseind heeft. Bij zijn verhoor was de betekenis daarvan nog niet tot mij doorgedrongen; ik zal er graag nog eens met hem over praten.

Nu staat hier echter, dat de verbinding van *Niermeijer* één van de 18 verbindingen van *Schreieder* is geweest. Dit is een hinderlijk element in de hypothese.

A. Is niet bekend, wat voor telegrammen het zijn geweest?

De **Voorzitter**: *Schreieder* was een van de eerste getuigen, die wij hebben gehoord, en toen waren wij nog niet zover, dat wij de bijzondere positie van *Niermeijer* ontdekt hadden.

A. Wat wel vaststaat, is, geloof ik, dat nooit enig telegram van *Niermeijer* via S.O.E. ons heeft bereikt. Hij was een agent van

Rabagliatti en daartussen moet dus contact hebben bestaan. Hij is gevallen in October 1942. Het is best mogelijk, dat hij in de tijd van *Cordeaux* heeft geseind; toen was er al een veel betere organisatie.

30381. De **Voorzitter**: Wij zijn bij het verhoor niet nader op deze zaak ingegaan. Ik moet derhalve nog aan *Schreieder* vragen: hebt gij over de verhouding van *Niermeijer* inderdaad telegrammen verzonden en antwoorden teruggekregen?

In dit complex van verbindingen is *Niermeijer* in ieder geval op het ogenblik een vreemde eend in de bijt.

A. Het is best mogelijk, dat men tot de eenvoudige oplossing komt, dat S.I.S. het wel heeft gemerkt en nooit terug heeft geseind. Het is alleen te controleren, wanneer hij zegt: ik heb dat en dat telegram gestuurd; dan valt na te gaan of hei bij een Nederlandse instantie terecht is gekomen.

30382. De **Voorzitter**: Daar staat tegenover, dat ik heb gehoord, dat de Nederlandse instanties ell met name uw dienst lang niet alle telegrammen hebben gekregen. Wij hebben de fotokopieën van de telegrammen, zoals die gevonden zijn in het archief van M.I.D., ontvangen. Met zijn ei niet zoveel, een bundeltje van naar schatting een kleine 100 telegrammen, terwijl de heer *Lieftinck* zegt, dat er daarnaast nog een beperkt aantal telegrammen is, die volgens een ander systeem in bepaalde dossiers zijn opgeborgen. De telegrammen-*Vorrink* in een mapje-*Vorrink*, enz. Ik heb de heer *Lieftinck* gevraagd: Ik heb een bundel telegrammen; ik heb drie of vier mapjes: is dat alles?

Toen heeft de heer *Lieftinck*. en ook de heer *Schilp* bevestigt dit, gezegd: Dat zijn alle telegrammen, die wij gekregen hebben. Als ik die bij elkaar tel, kom ik tussen de 100 en 200 telegrammen. Als ik u nu vertel, dat *Schreieder* verklaard heeft, dat er over de S.O.E.-verbindingen zeker 4000 telegrammen zijn gewisseld, dan betekent dit, dat u slechts een heel klein gedeelte hebt gehad. Dar, kan het heel goed mogelijk zijn, dat een telegram van *Niermeijer* u nooit bereikt heeft. Bent u het daarmee eens? Rent u het er ook mede eens, dat dit alle telegrammen moeten zijn?

A. Alle telegrammen, die wij in Londen hebben ontvangen. zaten in een apart archief en zijn van Engeland naar Nederland overgebracht. Ik kan niet aannemen, dal er één verloren zou zijn gegaan.

30383. De **Voorzitter**: U vindt het getal van een paar honderd meer in overeenstemming met uw herinnering dan het getal van 4000, dat *Schreieder* heeft genoemd?

A. Tweehonderd lijkt mij misschien iets aan de lage kant.

De **Voorzitter**: Ik heb het ruw geschat.

A. De telegrammen, die zeer eenvoudige zaken behandelden, zag ik niet eens. Wanneer u mij vraagt: hoeveel telegrammen hebt u ontvangen, dan zou ik willen zeggen: het kunnen er ten hoogste een paar honderd zijn geweest.

30384. De **Voorzitter**: Op dit punt zijn de verklaringen van de heren *Lieftinck* en *Schilp* natuurlijk van meer betekenis dan de uwe, omdat zij het geheel hebben gezien.

A. Bovendien zijn zij belast geweest met het overbrengen van dit gedeelte van het archief naar Nederland.

30385. De **Voorzitter**: De heer de Graaf heeft verklaard, dat hij, bij het B.B.O. in Londen zijnde, veel meer telegrammen van M.I.D. heeft gezien dan wij hier hebben. Dit wordt in verband gebracht met een gerucht, dat de ronde doet, dat een gedeelte van het archief van M.I.D. in Londen verbrand zou zijn.

A. Dat is een pertinente leugen; dat bestaat niet!

30386. De **Voorzitter**: De heer Pot heeft hier verklaard, dat de heer *Schilp* eens gezegd zou hebben: wij hebben hier een brandje gehad. Daaruit wordt dan geconcludeerd, dat de telegrammen verbrand zijn.

A. Dat lijkt mij volkomen uitgesloten. Wanneer er belangrijke stukken waren verbrand, had ik het zeker gehoord. Hebt u deze verklaring van de heer Pot voorgelegd aan de heer *Schilp*?

30387. De **Voorzitter**: Dat durf ik niet zeker zeggen. Het verhoor van de heer *Schilp* is op een avond, toen wij het middernachtelijk uur bereikt hadden, afgebroken, zodat wij niet alles hebben kunnen behandelen. Het is mogelijk, zo zegt hij, dat het niet volledig is, maar er is geen sprake van een brand. Het totaal van de aanwezige telegrammen is derhalve hetgeen wij hier hebben. Dus als er telegrammen van *Niermeijer* zouden zijn, moeten ze in die mappen zitten. *Niermeijer* is 6 October 1942 gearresteerd.

A. Na Juni 1942 is er nooit meer een telegram van S.I.S. bij ons terechtgekomen. Die gingen naar *Broekman*. *Broekman* zou er van moeten weten.

De **Voorzitter**: Dat hebben wij niet aan *Broekman* kunnen vragen, omdat wij bij zijn verhoor nog niet op deze kwestie waren gestuit.

A. Heeft u de telegrammen van *Broekman* in uw bezit?

30388. De **Voorzitter**: Neen, maar wij hebben wel toegang tot het archief van het B.J. De telegrammen van het B.I. zijn er duizenden. De conclusie blijft toch, dat *Niermeijer* een vreemd element in de zaak is, als *Schreieder* er inderdaad in geslaagd zou zijn een regelmatig verkeer op zijn verbinding te verkrijgen.

A. Ik kan daarin geen licht verschaffen.

30389. De **Voorzitter**: Nu nog iets over enkele bijzondere opdrachten. Is het aan u bekend, dat de opdracht aan *Jongelie* een zeer bijzondere was?

A. Dat herinner ik mij nog wel. Hij had een zeer bijzondere opdracht. Hij was een voortreffelijk man.

30390. De **Voorzitter**: Had hij niet een opdracht van de Minister-President naar Nederland het bericht over te brengen, dat de Regering een samengaan van O.D. en politieke partijen wenste?

A. In elk geval is die opdracht uitgegaan en het zou mij niet verwonderen, als die opdracht aan *Jongelie* is gegeven. Maar ik kan die toer u nagaan. Dit kan *Schilp* u zo vertellen.

De **Voorzitter**: Dat heeft *Lieftinck* gedaan.

A. Dan is het per se zo.

30391. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben van *Jongelie* een voortreffelijke indruk. Hij is een van de figuren, die geweigerd heeft iets te zeggen. Vandaar dat de Duitsers, omdat zij niets met hem konden beginnen, naar Engeland hebben overgeseind, dat hij dood was. Dat was hij niet. Hij is pas later in een kamp omgekomen. Is u van *van der Bor* iets bijzonders bekend?

A. Neen.

30392. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* heeft hier verklaard:

„Ik herinner mij, dat wij bezwaar hebben gemaakt tegen de uitzending van *Klaas van der Bor*. Deze stond gesignaleerd in het „Politieblad” wegens moord op een Duitser en zijn portret kon men, bij wijze van spreken, overal aan de muur zien zitten.”

Is u daarvan iets bekend?

A. Ik acht het mogelijk, maar ik herinner mij daarvan niets meer. *Van der Ror* is een man, die ik zelf nooit heb gezien. Als het de man zou zijn, waarvan men vertelde, dat zijn gehele gezicht veranderde, als hij zijn valse gebit uit de mond nam, dan bestaat de mogelijkheid, dat *Derksema* heeft gezegd: deze vent is gesignaleerd. Zeer vaag staat mij bij, dat iets dergelijks er wel eens kan zijn geweest. Ik geloof, dat het de man was, die in staat was, een volkomen ander gezicht te vertonen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was een reden om hem wel uit te zenden.

De **Voorzitter**: Het was in ieder geval een compenserende factor.

A. Het spijt mij, maar ik heb hiervan niets kunnen naslaan. Het is al zoveel jaren geleden.

Heeft u deze vraag gesteld aan *Schilp*? Deze kan het weten. Van hem kunt u horen, of *Derksema* er bezwaar tegen had.

30393. De **Voorzitter**: Wij hebben de heer Schilp nog niet volledig verhoord; wij moeten nog nadere inlichtingen aan hem vragen.

Nu kom ik tot de kwestie-*Jambroes*. Ik zal u eerst vertellen, hoe de zaak van de Duitse kant gesteld is. Schreieder en Giskes zeggen: *Jambroes* is eigenlijk het grote buitenkansje geweest. Zij controleerden twee verbindingen, nl. die van Lauwers en Jordaan. Toen kwam *Jambroes*, die gearresteerd werd. Zij kregen kennis van zijn opdracht, die zou luiden, dat hij elf verzetsorganisaties had op te richten. De heer Lief tinck heeft verklaard, dat het er 17 waren. Dit aantal blijkt tot 11 herleid te kunnen worden, omdat enige provincies in onderdelen waren gesplitst. Schreieder zegt echter: 11 provincies. Daarbij zouden betrokken moeten worden 1070 mensen, althans tussen de 1000 en 1100, hetgeen ook door de heer Lief tinck bevestigd is als zijnde de opdracht. De Duitsers hebben, toen zij daarvan kennis kregen, geleidelijk aan die 11 organisaties quasi opgebouwd; hebben, als zij er z.g. een aan het opbouwen waren, bericht, dat men daarmee bezig was en dat men daarvoor agenten en materiaal verlangde; het gevraagde werd dan steeds weer gestuurd. Zo heeft men het grote aantal agenten uit het England-Spiel binnengekregen en het succes geboekt, dat bereikt is geworden. Zakenlijk is deze gang van zaken hier door de heer Lief tinck wel bevestigd. Kunt u dat ook bevestigen?

A. Ja, *Jambroes* was het punt van uitgang voor de verzetsorganisatie, het plan-Holland.

30334. De **Voorzitter**: Kolonel *Nuboer* heeft in een rapport het een en ander verteld over de opdracht van *Jambroes*, nl. dat zij een uitvloeisel was van de plannen, die genoemd werden phase A. Misschien kunt u even vertellen, wat in dit verband fasen B en C nog betekenen? Phase A is toch uitgevoerd door het uitzenden van *Jambroes*?

A. Phase B is niet meer aan de orde gekomen. Het was een veel grotere organisatie, die van wapenen en middelen zou worden voorzien op het moment, waarop de strijd volkomen aan de gang was. Onder phase C werd verstaan het opvoeren van de resistance van het gehele volk, niet zozeer gewapend verzet, doch in de vorm van sabotage, ongehoorzaamheid, het openzetten van bruggen en dergelijke dingen meer.

30395. De **Voorzitter**: De heer *Nuboer* zegt:

„In de loop van de zomer wijzigden zich de plannen van de Geallieerde oorlogsleiding en omstreeks Juli werd besloten in plaats van in Frankrijk te landen in Noord-Afrika. Voor S.O.E. was er nu meer tijd beschikbaar en dus begon men met de uitwerking van verdergaande plannen, die ten doel hadden een ondergronds leger te vormen in Nederland, dat op het vereiste ogenblik een gewapende opstand zou moeten beginnen in de rug van de Duitse legers. Dit plan werd — na met de leiding van S.O.E. besproken te zijn — 28 September 1942 door kolonel de *Bruyne* aan de Nederlandse Regering voorgelegd, en heette voortaan „phase B”.

A. Het kan niet in 1942 zijn geweest. Dat moet zijn 1943.

30395. De **Voorzitter**: Kolonel *Nuboer* spreekt van 28 September 1942.

A. Ik heb hier een beschrijving van de opzet van phase C, gedateerd April 1943, de brief van mij aan major-general Sir *James Marshall*, met een bijlage var, 24 Februari 1943.

30397. De **Voorzitter**: Kolonel *Nuboer* spreekt over het voorleggen aan de Nederlandse Regering.

A. Dat is mogelijk. Dat kan iets eerder zijn geweest. Voordat ik bij de Engelsen met voorstellen kon komen, moest ik weten of de Nederlandse Regering daarmee akkoord ging.

Ik geloof overigens niet, dat dit verband houdt met de invasie in Noord-Afrika. Het is een normale wijze van doorwerken geweest.

30398. De **Voorzitter**: Kolonel *Nuboer* stelt het zo: De uitvoering van phase A was op zich zelf urgent, omdat toen plannen bestonden voor een invasie in Europa. Toen men in 1942 de plannen wijzigde en dus Europa pas in de tweede plaats aan de orde kwam, kwam er tijd voor verder gaande plannen, die ten doel hadden de vorming van een ondergronds leger, dus de gelegenheid, die phase B te ontwikkelen.

A. Het is van meet af aan Engelse zijde de opzet geweest, in phases te werken.

30399. De **Voorzitter**: Ik heb dit even aangehaald om duidelijk te maken, dat een plan als het plan-Holland, waarin *Jambroes* de hoofdfiguur was, moet worden gezien tegen de achtergrond van de algemene krijgsv verrichtingen en krijgsp lannen, die men had.

A. In het najaar, in elk geval in de tweede helft van 1942, is van Engelse zijde een grote pressie uitgeoefend. Ik ben nog ontboden geweest bij Allan Brook, de chef-staf van de Imperial Staff, om ons tot spoed aan te zetten, omdat men in begin 1943 een grote mogelijkheid zag van een overeenkomst met Duitsland, een terugtrekken althans van de troepen uit Holland.

30400. De **Voorzitter**: Dit is een volmaakt novum voor ons. Het is misschien wel interessant, dat u dat even vertelt.

A. Dat is in die periode naar voren gebracht en het heeft aanleiding gegeven tot een wat geforceerd tempo. U zult zien, dat in het begin van de uitzendingsperiode grote hiaten zitten. Na *Jambroes* duurde het drie maanden, maar dan krijgen wij: *Kamphorst*-21 October; *Kooistra*-24 October; *Hofstede*-25 October. Dit was allemaal onder de pressie van de gedachte: dan moeten zij er zitten.

30401. De **Voorzitter**: Dit begrijp ik niet goed. De uitzending gebeurde mede naar aanleiding van de berichten van de Duitsers, dat zij weer bezig waren, een *Jambroes*-organisatie in die of die provincie op te bouwen. Ik had dus veel meer het idee, dat het tempo van de uitzending uit Engeland bepaald werd door de invitaties, die over de *Jambroes*-verbindingen naar Holland kwamen.

A. Niet helemaal. Er zijn verschillende malen invitaties geweest, waarop niet werd gereageerd, doordat men niet klaar was. Die snelle opeenvolging kwam in verband met eigen plannen.

30402. De **Voorzitter**: Net kan ook zijn, dat dit spel zo werd gespeeld, doordat men niet wist, hoe het zat, en dat de Engelsen hebben gezegd: nu moet gij spoed maken.

Het zou dan dus een wisselwerking zijn geweest.

A. Dit is toch niet van onze kant gebeurd. In de onderstelling, dat *Jambroes* hier zijn werk deed, zijn hem nooit aanwijzingen gegeven ten aanzien van aanvullingen van zijn taak.

30403. De **Voorzitter**: Wel misschien ten aanzien van het tempo?

A. Dit is mij niet bekend.

30404. De **Voorzitter**: Was het eigenlijk wel verantwoord dit systeem toe te passen? Als men een verzetsorganisatie wilde oprichten voor geheel Nederland in alle delen van het land, was het dan eigenlijk verantwoord dit alles te leggen in handen van één man, zodat met die ene man de gehele zaak stond en viel? Men heeft hier alles op één kaart gezet. Alles hing af van de veilige overkomst van *Jambroes*. Had het niet meer voor de hand gelegen, dat men gezegd had: wij sturen 11 mensen, die ieder een afzonderlijke opdracht hebben voor de verschillende delen van het land; dan zinnen wij later wel op een middel om te trachten verbinding te krijgen tussen de aldus gevormde organisaties?

A. Dit punt is ongetwijfeld verschillende malen besproken, evenals het vóór en tegen van beide systemen en de gevaren, aan elk systeem verbonden. Het gevaar, aan een gecentraliseerd systeem verbonden, is groter dan het gevaar, aan een gedecentraliseerd systeem verbonden. De doorslag heeft echter gegeven het rapport-Dogger, omdat dit kwam met de organisatie, die van een centraal punt uit werkte.

30405. De **Voorzitter**: De O.D.?

A. Oom *Alexander*! In hoeverre het de O.D. was, durf ik niet zeggen. Ik meen, dat een zekere mijnheer *Schimmelpenninck* Oom *Alexander* is geweest. Zegt die naam u iets?

30405. De **Voorzitter**: Waar is Dogger gebleven?

A. Hij is zeeofficier.

30407. De **Voorzitter**: Heeft hij verder geen taak meer in dit werk gehad?

A. Doordat Dogger zich niet had vervoegd bij admiraal *Furstner*, is hij in de gelegenheid gesteld zijn rapport uit te brengen. Daarna is hij weer als adelborst of luitenant ter zee derde klasse aan boord van kleine schepen geplaatst, motortorpedoboten, die in het Kanaal opereerden.

30408. De **Voorzitter:** Ik had begrepen, dat hij door pressie van u afgehouden was. Nu u zegt, dat men daaraan consequenties verbonden heeft, begin ik te begrijpen, aat u van mening waart, dat hij het uit vrije wil heeft gedaan, nl. niet bij u te komen en eerst in de sfeer van *Rabagliatti* te blijven.

A. Ik heb u vanmiddag verteld, dat *Dogger* en *Tazelaar* op ern vliegveld in Engeland zijn aangekomen. Zij zijn daarop door *Hazelhoff Roelfzema* gebracht naar allerlei instanties in Londen, waardoor ik hen een dag of drie niet te zien heb gekregen.

30409. De **Voorzitter:** Het is dus niet zo, dat, toen zij aangekomen zijn, u gezegd hebt: nu komt u hier; stel u met niemand in verbinding?

A. Ik heb getracht u duidelijk te maken, dat het een van de grootste conflicten met *Rabagliatti* was.

30410. De **Voorzitter:** Dat zou in de veronderstelling, die ik uitte, toch ook reden tot een conflict geweest zijn!

A. Ket is komen vast te staan, dat zij zijn geweest bij de Minister-President, bij H.M. de Koningin en bij *Rabagliatti*.

30411. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wat was *Dogger* voor iemand?

A. *Dogger* vond ik in de hele historie een zeer flinke, royale figuur. Hij erkende ook zijn fout, nl. dat hij zich niet aan zijn opdracht had gehouden.

30412. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus die opdracht had hij?

A. Ja.

30413. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wist hij in Zwitserland al, dat hij eerst bij u moest komen?

A. Ja, via mij bij admiraal *Furstner*.

30414. De **Voorzitter:** Waar is *Dogger* op het ogenblik te vinden?

A. Dat zou ik moeten nagaan. Hij is zeeofficier. Hij was dus uit Nederland gekomen met het heel belangrijke plan van de verzetsorganisaties, juist dat punt, waaromtrent wij in Engeland in die periode in het duister tasten. Wanneer er mensen van de O.D. kwamen, hoorde men de meest uiteenlopende meningen. Iemand van de vreedzame vleugel zei: Geen strijd, terwijl iemand van de andere categorie zei: Wij zullen in de rug van de Duitsers vechten. De Nederlandse Regering wilde daarom weten hoe het nu eigenlijk precies zat. In die periode kwam *Dogger* over met een doorkneed rapport, dat een beeld gaf van een bestaande organisatie van Oorn *Alexander*, een organisatie, die werkte van een centraal punt uit met vervlakkingen er tussen door uit security-overwegingen.

30415. De **Voorzitter:** U vroeg mij, toen u „Oorn *Alexander*” aanduidde als *Schimmelpenninck*, of die naam mij iets zei. Ik zou u een nadere aanduiding kunnen geven, waarvan ik kan vragen, of die u iets zegt. U weet, dat op de 15de Augustus 1942 uit de gijzelaarskampen Haaren en St. Michelsgestel vijf gijzelaars zijn gefusilleerd en onder die vijf behoorde de heer *Schimmelpenninck van der Oye*. Er was iets op het spoorwegviaduct te Rotterdam gebeurd en dit heeft men op hen gewroken. Dit heer *Schimmelpenninck van der Oye* was de avond te voren in het kamp gebracht en die zelfde nacht gefusilleerd. Men zou de vraag kunnen stellen of daar verband ligt.

A. Ik denk, dat het een ander is. Ik heb wel eens horen verluiden, dat Oorn *Alexander* een zekere *Schimmelpenninck* zou zijn geweest. De heer van 't Sant weet het wel.

30416. De **Voorzitter:** Waarom weet hij het wel?

A. Omdat hij de uitgebreide gegevens van *Dogger* uit de eerste hand heeft gekregen.

30417. De **Voorzitter:** Wie zegt u, dat hij de naam bij van 't Sant wel heeft gezegd?

A. Ik geloof, dat hij alleen bij Hare Majesteit de naam zou mededelen.

30418. De **Voorzitter:** Ik mag hieruit dus wel afleiden, dat *Dogger* de naam wel kent?

A. Ja, maar ik vermoed, dat dit toch wel een andere *Schimmelpenninck* is, omdat in het *rapport-Dogger* staat, dat zodra hij in Engeland aankwam, Oorn *Alexander* gearresteerd is, maar het kan ook zijn, dat hij al was gefusilleerd.

30419. De **Voorzitter:** Ik vind het toch wel zeer gevaarlijk contacten op te willen nemen met een organisatie, waarvan men juist bericht krijgt, dat de leider is gefusilleerd.

A. Ja, maar de kwestie was deze: de tweede commandant kende de eerste niet en omgekeerd.

30470. De **Voorzitter:** Ik vind, dat het toch een aanwijzing had moeten zijn.

U was aan het uiteenzetten, waarom men ten slotte de keuze heeft laien vallen op het systeem, waarbij de opdracht voor het gehele land aan één man werd gegeven.

A. Dit plan werd als basis genomen.

30421. De **Voorzitter:** Daarbij heeft men dus het vóór en het tegen afgewogen?

h. Ja.

30422. De **Voorzitter:** Achteraf heeft men dus op het verkeerde paard gewed?

A. Ongetwijfeld zou het andere beter zijn geweest.

30423. De **Voorzitter:** Is dit nu alleen afgewogen in uw eigen kring of ook in besprekingen met S.O.E.-functionarissen?

A. Met S.O.E.-mensen. Alles ging in onderling overleg. De vraag was, of een dergelijke gecentraliseerde opdracht in Nederland mogelijk was, en daartoe gaf het plan, dat *Dogger* had meegenomen, de doorslag.

30424. De **Voorzitter:** Uit is waarschijnlijk besproken op het niveau van u en *Gubbins*, dus op een vrij hoog niveau?

A. Ja.

30425. De **Voorzitter:** Dit moet vóór Juni 1942 geweest zijn, dus nog onder admiraal *Furstner*. *Jambroes* is gedropt op 26 Juni 1942, dus vóór de overgang van M.V.T. naar Oorlog.

A. Ik heb een brief over het plan-A, waaruit blijkt, dat ik 25 April 1942 het plan van *Gubbins* voor Holland ontving.

30426. De **Voorzitter:** Toen ressorteerde uw dienst nog onder admiraal *Furstner*, want op 1 Juli 1942 bent u naar Oorlog overgegaan. U heeft dit dus niet alleen besproken met generaal *Gubbins*, maar ook aan Nederlandse kant met admiraal *Furstner* en de Minister-President?

A. Dit was het uitgangspunt en daarop ben ik gaan reageren. Ik heb daarbij ook de gegevens van *Dogger* verwerkt, voordat dit tot een soort definitieve vorm kwam. Dit moet in een veel later stadium zijn geweest.

30427. De **Voorzitter:** Net was echter toch altijd nog vóór 26 Juni 1942.

A. Ja, natuurlijk. Ik heb in mijn aantekeningen hier niet staan, wanneer het aan de Nederlandse Regering is voorgelegd, maar dit is wel gebeurd.

30428. De **Voorzitter:** U heeft daarover besprekingen gehad met admiraal *Furstner* en met Minister *Gerbrandy*?

A. In de begin-periode zeker.

30429. De **Voorzitter:** Er staat mij bij, dat voor dit plan eerst uitgezonden zou worden de heer *Broekman*. Is dit juist?

A. Neen, niet voor dit plan. Dit heb ik u vanmiddag ook verteld. *Broekman* zou in April zijn uitgezonden als vertrouwensman van

de Regering en daarbij gegevens verzamelen, die voor S.O.E. van belang waren. Toen tot zijn uitzending werd besloten, was Dogger nog niet gearriveerd. Dan komt het antwoord van *Rabagliatti*, waarin hij zegt: Bovendien is de uitzending van *Broekman* niet meer nodig, aangezien Dogger met de meest uitgebreide gegevens gearriveerd is. *Broekman* is tweemaal voor uitzending in aanmerking gekomen.

30430. De *Voorzitter*: Hetgeen u zegt, is wel verhelderend. *Broekman* heeft ons nl. eerst verteld, hoe zijn uitzending mislukt is. Daarna heeft hij gevraagd:

„Is u de datum bekend van het uitzenden van de agent *Jambroes* naar Nederland?”

Ik heb daarop geantwoord: „Ja”, waarop hij gezegd heeft:

„Daar ligt het een paar weken voor.” (Dat is de brief, die hij geschreven heeft). „Het is namelijk zo gegaan. Toen het definitief niet doorging, kon ik niet bij de pakken blijven neerzitten. In die tijd is *Jambroes* gekomen. Ik heb hem gesproken en hem bereid gevonden een bepaalde taak te verrichten. Ik heb hem in contact gebracht met kolonel de Bruyne. Zijn uitzending is buiten mij om geregeld.”

Daaruit heb ik ten onrechte de conclusie getrokken, dat hij oorspronkelijk de taak van *Jambroes* te verrichten had. U hebt ons thans duidelijk gemaakt, dat hij een voorbereidende taak had.

A. Ja, om een dieper inzicht te krijgen in de mogelijkheden, die er in Nederland bestonden, aangezien de gegevens, die wij kregen, 50 pct. pro en 50 pct. contra waren.

30431. De *Voorzitter*: De agerten, die na *Jambroes* komen, zijn er ongeveer 40. Zijn dat alleen agenten, die over de *Jambroes*-verbinding gedropt zijn?

A. Er kan een enkeling bij zijn, b.v. Jongelie, die een bijzondere opdracht had, maar het gros, dat op de lijst staat, is gekomen voor de organisatie-*Jambroes*.

30432. De *Voorzitter*: Maar *Brutus* (Grün) weer niet?

A. Ais ik het mij goed herinner, had hij een speciale opdracht in verband met de pers. Slaat hij op de lijst?

30433. De *Voorzitter*: Ja, de derde van onder. Hij is in October 1343 gedropt.

A. Van der *Giessen* had een aparte opdracht.

30434. De *Voorzitter*: Die hoort er ook niet bij. Hij behoorde tot de sabotage-groep A. Van de rest is 98 pct. uitgezonden voor de organisatie-*Jambroes*. De laatsten zijn gegaan, nadat de uitzending war stopgezet: zij zijn aller, langs de Franse of de Belgische weg gedropt. Zij zijn contrôle-agent geworden, ten einde te weten te komen, hoever het met de *débaclé* stond.

30435. De *Voorzitter*: *Cnoops* en van *Schelle*?

A. Van *Schelle* zat in hetzelfde vliegtuig als *Grün*. De onderste vier zijn allen met bijzondere opdrachten belast geweest.

30436. De *Voorzitter*: Dat waren contrôle-agenten. *Grün* had een opdracht voor de ondergrondse pers. Van *Schelle* zat in hetzelfde vliegtuig als *Grün*, maar *Grün* wist niet welke de opdracht van van *Schelle* was. Zij zijn dus uitgezonden, toen men tot de conclusie was gekomen, dat er iets mis was.

A. U ziet, dat de laatste agenten zijn uitgezonden op 21 Mei 1943: de *Brey*, *Mink* en *Punt*. In Juni daaropvolgende — het bericht is in het bezit van het Marine-archief — komt er een verminkt telegram binnen (de heer *Schilp* zal het u ook wel gezegd hebben), luidende:

„Honderd een en vijftig van tien stop voor kolonel de Bruyne stop acht parachutisten waaron doulin en arabe weken geleden gearresteerd code slagwoord vriend marius bekend stop einde.”

De Engelsen konden het niet thuisbrengen. Ik stond daar heel anders tegenover, omdat het uitermate verontrustend was, dat er niet een in geslaagd was terug te keren. Ik las uit *Doulin* *Dourlein*, *Marius* bracht ik in verband met *Dourlein*. omdat ik meende, dat

hij een broer had, die sergeant van de Mariniers was. Toen heb ik alle uitzendingen stopgezet en zijn contrôle-agenten uitgezonden. Dit telegram, dat afkomstig was van het hoofdkwartier van de O.D. en dat aan ons werd doorgegeven, ie samen met al mijn pogingen er achter te komen of het wel goed liep en daarna het rapport, dit alles te zamen deed mij besluiten de zaak stop te zetten. Even daarca arriveerden *Dourlein* en *Ubbink* (die ontsnapt waren uit Haren) in Bern.

30437. De *Voorzitter*: Dat was toch veel later. Zij zijn eind Augustus 1943 ontsnapt.

A. Ik heb het over 1943.

30438. De *Voorzitter*: Eer zij in Bern waren, is er geruime tijd verstreken.

A. Toen kwam het eerste rapport. dat duidelijk maakte hoe groot de *débaclé* was. maar vóór die tijd zijn deze contrôle-agenten uitgezonden om na te gaan hoe groot de ramp wel was.

30439. De *Voorzitter*: De contrôle-agent van *Schelle* (*Apollo*), die samen met *Brutus* in het vliegtuig zat, dat neergeschoten is, was niet zo erg fortuinlijk. Hij had een aanloopadres in Brussel, dat opgegeven was door *Schreieder*. Het was besmet door de beruchte V-man Ridderhof. *Brutus* heeft men van dit adres geleid naar Nederland, waar men zijn gangen heeft nagegaan. Van *Schelle* heeft men terug laten gaan in de overweging, dat het toch wel dringend nodig was, dat er althans één terugkwam. De Duitsers hebben van *Schelle* eenvoudig over door hen gecontroleerde verbindingen terug laten gaan, zoals ze kort te voren *Knoppers* naar Londen hadden laten gaan, die in de veronderstelling leefde, dat hij het keurig voor elkaar had gebracht, maar die zonder er zich bewust van te zijn volkomen langs een door de Duitsers beheerste lijn is gegaan en zo in Londen kwam, omdat de Duitsers het idee hadden, dat het niet meer zo goed ging met het England-Spiel en er dus iemand moest terugkomen. Van de gevangen genomen vliegers zijn er ook nog enkelen teruggekomen.

A. Is *Knoppers* op zijn heenweg ook via Ridderhof in Brussel gegaan? Het zou mij ten hoogste verbazen, als van *Schelle* teruggekomen zou zijn over de *Schreieder*-lijn. Na dit telegram is niet alleen alle uitzending stopgezet, maar er is door de Engelse Regering een commissie ingesteld om dit te onderzoeken.

30440. De *Voorzitter*: Van wanneer is dat telegram?

A. Bij aanbieding was het gedateerd 23 Juni 1943.

30441. De *Voorzitter*: Is er toen een commissie van onderzoek ingesteld?

A. Na dit telegram mocht er geen man meer worden uitgezonden op enige lijn, die daaraan was voorafgegaan. Het enige was droppen en zo mogelijk gebruik maken van Frankrijk en Engeland. Oude contacten mochten niet meer worden gebruikt. Het zou mij dus ten hoogste verbazen, als van *Schelle* zou zijn gezonden naar een adres, opgegeven door *Schreieder*.

30442. De *Voorzitter*: Ik heb hier de ondervraging van *Hunte-mann*, de man, die bij de Duitsers de telegrammen vertaalde in het Engels. Deze is na de oorlog naar Londen gebracht en er is een uitgebreid onderzoek ingesteld.

Wij hebben hier het uitgebreide verhoor van Juli 1945. Een van de bijlagen behandelt de *Apollo*- en *Brutus*-affaire. Daarin zegt *Hunte-mann*, dat Londen in de herfst van 1943 over station „Golf” — dit is dus waarschijnlijk een van die verbindingen — informeerde of wij in de gelegenheid waren van België naar Holland twee agenten door te krijgen, die een speciale opdracht hadden. Dit is dus gevraagd over een van die verbindingen en het is bij de Duitsers terechtgekomen. De vraag had betrekking op twee agenten, nl. *Brutus* en *Apollo*.

„For this purpose London asked us to give a contact address in Brussels and passwords.”

Er zijn toen de nodige adressen opgegeven, maar deze stonden onder contrôle van de V-man Ridderhof.

A. De opdrachten en de adressen, waar zij naar toe moesten gaan, zijn aan *Schilp* en *Lieftinck* volkomen bekend.

30443. De **Voorzitter**: *Ridderhof* — dit was de bekende *George* — werd toen in Engeland nog vertrouwd, althans half en half.

A. Er is een periode geweest, waarin deze man werd afgeschilderd door de een als een patriotistisch werker en door de ander als een onbetrouwbaar individu. Ik neem aan, dat *Schilp* en *Lieftinck* u hierover heel veel bijzonderheden kunnen vertellen.

De **Voorzitter**: Het is goed, dat u ons dit mededeelt.

A. Toen het telegram van 23 Juni 1943 mij bereikte, bestond er een pertinent verbod van mij tegenover de Engelsen. In de eerste plaats kregen zij geen enkele man ter beschikking om uit te zenden en om verder gebruik te maken van de contacten, die hadden bestaan.

30444. De **Voorzitter**: *Schreieder* en Giskes hebben verklaard, dat er later nog wel materiaal is afgeworpen.

A. Wat de Engelsen wel deden, was, dat zij zeiden: Wanneer het mis is, moeten wij het niet onmiddellijk laten blijken. Zij hebben op een gegeven moment een bericht gestuurd, dat ons niet bekend was en waarmee zij als het ware gingen spelen.

30445. De **Voorzitter**: De Duitsers geven ook wel toe, dat het in het najaar 1943 en in het begin van 1944 niet veel zaaks meer was, totdat zij op 1 April de zaak definitief hebben beëindigd.

Wat de positie van uw dienst en de Engelse dienst betreft, wie zorgde voor het aanwerven van de agenten?

A. Er kwamen Engelandvaarders, die bij Derksema binnenkwamen, waarbij aangevoeld werd of dit de mensen waren, die geschikt en bereid zouden zijn om naar Holland terug te keren. Er zijn ook mensen rechtstreeks uit de Patriotic School gekomen. Die werden door de Engelsen naar voren gebracht en getest.

30446. De **Voorzitter**: Wie testte?

A. *Lieftinck* en *Schilp* hadden lange gesprekken met hen. Wanneer dezen tot een bepaalde conclusie waren gekomen, werden de betrokkenen aan de Engelsen overgedragen. Die testten op hun manier.

30447. De **Voorzitter**: Met de opleiding had u dus niets te maken?

A. Neen. Wij zijn er verschillende malen geweest om te zien hoe het werkte.

30448. De **Voorzitter**: Was dat meer een blijk van belangstelling tegenover de jongens?

A. Ja.

30449. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat de opleiding in overleg met uw dienst plaats vond?

A. De opleiding was geheel in handen van de Engelsen.

30450. De **Voorzitter**: U had geen medezeggenschap?

A. Neen, al zal misschien de heer *Lieftinck* naar voren brengen, dat hij op een gegeven ogenblik bepaalde dingen, die hij niet goed vond, ter sprake heeft gebracht. De gehele opzet was echter in handen van de Engelsen.

30451. De **Voorzitter**: Maar bij de opleiding waren de Hollanders toch afzonderlijk gehouden?

A. ik geloof, dat *het* ook wel gemengd is geweest.

30452. De **Voorzitter**: De toestand was b.v. niet zo, als bij B.I. het geval is geweest, waarbij B.I. een bepaald huis had, waar de agenten werden opgeleid?

A. Neen. Het waren kampen, die volkomen van de buitenwereld waren afgesloten.

30453. De **Voorzitter**: Bij B.B.O. en B.I. was het zo: de Nederlandse autoriteiten hadden medezeggenschap in de opleiding; zij konden er altijd bij zijn.

A. Wij konden er ook bij zijn, wanneer wij wilden. Zij hadden echter hun bepaald systeem van opleiding.

30454. De **Voorzitter**: Eigenlijk waren de opdrachten van al uw agenten afgeleid van de opdracht van *Jambroes*.

A. Wanneer er op een gegeven moment een man werd uitgezonden, die in de Achterhoek een organisatie moest opzetten, kreeg hij een opdracht voor de Achterhoek.

30455. De **Voorzitter**: Is de opdracht-Jambroes volkomen in overleg met de Engelsen gegeven? Is daarover gesproken en hadt u van de opdracht de letterlijke tekst?

A. Ja.

30456. De **Voorzitter**: Ook van zijn contactpunten?

A. Ik meen niet, dat die in de opdracht van *Jambroes* hebben gestaan. Nu komt het punt van de organisaties van S.O.E., zoals die in Nederland bestonden, die ons niet bekend waren en die ze ook niet bekend wilden maken. U kunt dit controleren of de contactpunten in de opdracht-Jambroes zijn vermeld, zoals het bij de latere agenten wel het geval is geweest. *Jambroes* was de eerste van mijn dienst, die door een receptiecomité in ontvangst zou worden genomen.

30457. De **Voorzitter**: Er is ons verteld, dat men moet onderscheiden tussen de opdracht en de bijlagen. De bijlagen zijn alle mogelijke bijzonderheden de code, de checks, de contactpunten. Ons is medegedeeld, dat van deze dingen de Nederlandse dienst geen mededeling kreeg. Van de code vind ik het verklaarbaar. U hadt er geen belang bij die te kennen. In hoe enger kring deze blijft, hoe beter het is. U kreeg de code toch niet?

A. Neen. Vanmiddag heb ik reeds verteld van het eerste contact met S.O.E., maar er zijn in totaal drie vergaderingen geweest. De eerste vergadering had plaats in Februari. De wensen en verlangens van de Engelsen bestonden hierin, dat wij alleen de Nederlandse mensen beschikbaar zouden stellen. Wij zouden re niet in eigen band hebben. Daarmede kon ik mij niet verenigen. Ik ben naar Furstner gegaan en heb gezegd, dat dit nooit een Nederlandse opzet kon zijn, waarmee hij het volkomen eens was. Een week later werd ik verzocht op Paddington te komen. In die vergadering gaven ze iets toe, maar niet voldoende. Ik heb bij de Minister-President en bij admiraal Furstner daaromtrent rapport uitgebracht. Er is toen voor de derde keer vergaderd en in deze vergadering werd besloten de Nederlanders ook gezag toe te kennen. Ik kreeg het recht mee te praten in de organisatie en in de aanwending van agenten. Het enige, dat wij niet in handen kregen, was de verbindingdienst, de wijze, waarop geseind werd tussen Nederland en Engeland en de transportdienst.

30458. De **Voorzitter**: Alles, wat dus betrekking had op de codes, daaraan kwam u niet te pas?

A. Neen, alleen is in die vergaderingen duidelijk naar voren gebracht, dat, wanneer er iets aan de checks zou mankeren, zij dit onmiddellijk zouden vermelden. Daar is uitgebreid over gesproken.

30453. De **Voorzitter**: Maar zij deden dit niet of niet op zodanige wijze, als later bij B.I. en B.B.O. is geschied, toen de telegrammen zoveel mogelijk in de originele staat werden medegedeeld, beginnend met betekenisloze letters en eindigend met betekenisloze letters, vermelding van de agentennaam en de datum, seinfouten en in de marge opmerkingen als: checks given, not given of half given?

A. Neen, integendeel, wij kregen de telegrammen in paraphrasevorm.

30460. De **Voorzitter**: Ik stel het mij zo voor: Er komt een telegram binnen bij het ontvangstation. Dit telegram is een gecodeerd telegram, dus een telegram met streepjes en puntjes in Morseschrift. Dit papier gaat van het ontvangstation, als het een Frans telegram is, naar de Franse sectie van S.O.E. en, als het een Nederlands telegram is, naar de Dutch Section. Hier zit een mijnheer, die de code heeft. Deze decodeert en schrijft een papiertje, waarop het telegram in leesbare taal is overgezet.

Nu was het later zo, dat men tegelijk een doorslag maakte, die naar B.I. of B.B.O. ging, zodat in wezen S.I.S. of S.O.E. dezelfde papiertjes hadden, die B.I. en B.B.O. kregen. Dit was bij u niet het geval. De Dutch Section van S.O.E. kreeg een telegram gecodeerd en u kreeg een bewerkt telegram, dat bijgevoegd was tot een leesbaar verhaal.

30461. De **Voorzitter**: Dit is natuurlijk een heel belangrijk punt, want dit systeem maakte, dat u zelf niet de minste controle had, of er iets mis was met een telegram.

A. Dit had ik inderdaad niet.

30462. De **Voorzitter**: Hoe stond u daar tegenover?

A. Ik vond het buitengewoon onaangenaam, evenals mijn buitenlandse collega's. Dezen kregen ook gedecodeerde telegrammen, zonder identity-checks. Hiervan wilden de Engelsen in het begin geen afstand doen.

30463. De **Voorzitter**: Ik wil, om het nog scherper te stellen, mededelen, dat generaal van Oorschot hier heeft verklaard, dat het zover kwam, dat er dagelijks conferenties waren tussen de leidende mensen van B.I., B.B.O., S.I.S. en S.O.E., dus de twee Nederlandse diensten en hun tegenspelers, waar alle problemen en telegrammen werden besproken, en dat *Klijzing*, die bij B.B.O. de eerste man was onder van Oorschot, elke morgen om half tien vertrok naar het kantoor van S.O.E. en met majoor *Dobson* van dit bureau de telegrammen zat te behandelen.

A. Ik kan mij dit goed voorstellen, want na de débacle waren de Engelsen van zó groot zó klein geworden.

30464. De **Voorzitter**: Dat kan ik mij voorstellen van S.O.E. en ik kan dus begrijpen, dat generaal van Oorschot, toen hij de zaak opnieuw moest opzetten, zijn bedje gespreid vond. Dit gold echter niet voor B.I., dat in 1942 is opgericht. De grote waarschuwingen zijn pas gekomen na de arrestatie van het Nationaal Comité; toen is in Mei 1943 het eerste waarschuwingstelegram bij B.I. ingekomen. Toen B.I. werd opgericht, was de zaak dus nog niet zover, maar B.I. heeft toch ook de betere regeling voor elkaar gekregen.

A. Daar was het in betrekkelijke zin ook iets van die aard, want na het grote conflict met *Rabagliatti* is de Inlichtingendienst blijven doorgaan onder *Warners*. *Warners* had de majoor *Broekman* tot zijn beschikking. Hij heeft mij verschillende malen verteld, dat *Seymour* een heel wat soepeler houding aannam tegenover hem en *Warners* dan *Rabagliatti* tegenover ons. Het was een volkomen afstervende dienst, die met hangende pootjes bij de Nederlandse instanties moest terugkomen om mensenmateriaal te krijgen en weer te kunnen beginnen. Ik neem aan, dat dit een van de redenen is geweest, dat zij op dit gebied soepeler zijn geweest dan in het begin van 1942.

30465. De **Voorzitter**: Als u voldoende contact had gehad met B.I. in de tijd van de oprichting, dan had u waarschijnlijk wel vernomen, dat het daar op een andere manier ging en met meer klein bij S.O.E. kunnen betogen, dat het bij u ook anders moest.

A. Wanneer *Broekman* werkelijk in November een ander systeem had weten te bewerkstelligen, dan was het van het allergrootste belang geweest, dat hij mij daarvan op de hoogte had gesteld.

30466. De **Voorzitter**: Met *Broekman* bent u toch altijd goed geweest?

A. Ja, de verhouding was altijd uitstekend. Het is voor mij een totaal verwonderlijk beeld, wanneer men in aanmerking neemt, dat een jaar te voren S.O.E. en S.I.S. als leeuwen en tijgers tegenover elkaar stonden. Het kan misschien ook zijn voortgekomen uit de wetenschap, dat zoveel mogelijk spoed moest worden betracht, omdat de invasie voor de deur stond.

30467. De **Voorzitter**: Generaal van Oorschot zegt, dat hij als systeem heeft aangenomen, dat hij alle wrijvingsvlakken moest wegnemen. Hij zegt: als de mensen tegenover elkaar gaan staan en alle mogelijke kwesties maken, wordt de zaak er niet mede gediend; ik heb mij in de eerste plaats direct aangemeten een paar mensen, die uit het bezette gebied kwamen en die helemaal thuis waren in de illegaliteit, *de Graaf* en *Klijzing*; ik kende de ondergrondse beweging in Nederland niet voldoende; het lag voor mij voor de hand, dat ik onmiddellijk begon met mensen aan te trekken, die het wel wisten; aan de andere kant had ik er voor te zorgen, dat ik met mijn Engelse collega op de allerbeste voet stond en dat mijn ondergeschikten met hun *opposite numbers* op een goede voet stonden; zo heb ik mijn taak opgevat.

A. Dan was het precies hetzelfde als bij ons. Wij begonnen met twee man, *Broekman* en *Schilp*, die ook van een bepaalde ondergrondse organisatie kwamen. De heer *den Boer* is veelvuldig op mijn bureau geweest om gegevens te verstrekken. Het contact met S.O.E. was van de allerbeste aard.

30468. De **Voorzitter**: Generaal van Oorschot zegt b.v.: *Klijzing* ging 's morgens om half tien naar het Engelse bureau en daar werden gezamenlijk de opdrachten samengesteld. *Lieftinck* en *Schilp* daarentegen hebben verteld, dat zij lange tijd niet geweten hebben, waar het bureau van de Hollandse sectie van S.O.E. was en dat zij het alleen telefonisch konden bereiken.

A. Dat was helemaal in de beginperiode.

30469. De **Voorzitter**: Verder hebben zij gezegd, dat zij er betrekkelijk weinig kwamen. Het was een grote zeldzaamheid. Ik heb generaal van Oorschot gevraagd: „Was de verhouding, die u had met S.O.E. ook zo, dat uw dienst buiten de opleiding werd gehouden?” Hierop antwoordt hij: „Nee, want wij waren daarin zeer geïnteresseerd en wij gingen er zelf naar toe en wij hadden daar ook, wat de Engelsen noemden, „a finger in the pie”. Het was als het ware één bureau.”

Dat is toch een toestand, die u niet heeft gekend.

A. Nee, na de débacle is de verhouding ongetwijfeld inniger geworden. In hoeverre zij bij de opleiding een „finger in the pie” hadden, weet ik niet. Wij waren in ieder geval vrij om alle opleidingskampen te bezoeken, waar Nederlanders waren.

30470. De **Voorzitter**: Een van de belangrijkste dingen is natuurlijk de kwestie van de telegrammen. De toestand, zoals die in uw tijd was, was wel buitengewoon onbevredigend. Het is nu toch wel duidelijk geworden, gezien het aantal telegrammen, dat zich bevindt in het archief van M.I.D., en gezien de mededeling van *Schreieder*, dat u het leeuwendeel van de telegrammen niet eens te zien kreeg, en wat u nog kreeg, waren slechts paraphrases, zodat u eigenlijk helemaal geen overzicht had van het verkeer, dat plaats had tussen Nederland en Engeland. *De Graaf* heeft zelfs verklaard, dat, toen hij in 1944 met *Schilp* en *Lieftinck* over deze dingen sprak en wees op het nut van security-checks, *Lieftinck* de opmerking maakte: wat zijn security-checks?

A. Dat is uitgesloten.

30471. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat *Schilp* tijdens zijn verhoor heeft gezegd: ik wist er niets van. Ik heb toen aan *Lieftinck* gevraagd of hij dat gezegd had tegen *de Graaf*. Hij antwoordde: Misschien niet in die woorden, maar het kwam toch eigenlijk hierop neer.

A. Dit zou mij ten hoogste verwonderen.

30472. De **Voorzitter**: Hij zei: Ik wist wel, dat er iets bestond van afspraken.

A. Hoogstens zal hij niet hebben geweten, welke checks het waren. Dit is nooit medegedeeld.

30473. De **Voorzitter**: Bij deze latere bureaus wist men het wel. Men had checks, die bestonden in het veranderen van letters; men had ook later de zogenaamde testquestions, d.w.z. afspraken voor vraag en antwoord: als een bepaalde vraag werd gesteld, dan moest de agent een afgesproken antwoord geven, meestal een antwoord, dat als een tang op een varken sloeg op de vraag, maar waarmee men volkomen zeker was tegenover de Duitsers. Deze dingen werden blijkbaar met die andere diensten besproken; bij uw dienst bestond zulk een samenwerking helemaal niet. Er was dus niet de minste controle op hetgeen er gebeurde.

Er is in de verhoren een opmerking gemaakt, die ik tot nog toe nergens bevestigd heb gevonden, nl. de mededeling van *de Graaf*, dat hij in het archief van M.I.D. nog telegrammen had gevonden, die hij hier niet aanwezig zag. Hij zei: Er waren naar mijn indruk meer telegrammen dan hier zijn en er waren ook telegrammen, waarop wel checks stonden.

Dit is een opmerking uitsluitend van *de Graaf*, die door niemand wordt bevestigd.

A. Het is mij niet bekend.

30474. De **Voorzitter**: U heeft nooit telegrammen gekregen, waarop stond: checks omitted, of: tests given?

A. Neen; ze hebben mij daarvan nooit iets gezegd.

30475. De **Voorzitter**: Heeft u het wel eens gevraagd?

A. Ja, herhaaldelijk.

30476. De **Voorzitter**: Heeft u ook wel eens gehoord, dat geklaagd werd over de persoonsbewijzen? Dit schijnt nl. een moeilijk punt te zijn geweest; dit schijnt heel slecht te zijn geweest. Dat was zelfs bij de latere diensten nog zo. Daarvoor hebben de Engelsen nooit veel moeite gedaan.

Nu speelde dit in de latere tijd niet zo'n grote rol meer, omdat in de illegaliteit de zaak zo was georganiseerd, dat het alleen ging om de dag van het neerkomen van de agenten, want de volgende dag konden zij gemakkelijk een vervalst persoonsbewijs krijgen.

Lauwers klaagt er bij voorbeeld al over, dat het persoonsbewijs zeer slecht was; later ook iemand als *van Borssum Buisman*, die voor B.I. was uitgezonden.

A. Dit was mij niet bekend.

30477. De **Voorzitter**: Wij hebben in de stukken tal van aanknopingspunten gevonden van waarschuwingen, die zijn gegeven. Er is bij voorbeeld de agent *Abblas*, die reeds vroeger is uitgezonden door S.I.S., met name door *Rabagliatti*. Dit is een agent, die zeer lange tijd heeft gewerkt en ook heel goed. Deze had ten slotte door middel van een andere agent een nieuwe code gekregen en daar waren de Duitsers achter gekomen.

Dat was *van der Reyden*, die een nieuwe code had medegekregen voor *Abblas*. *Van der Reyden* viel in handen van de Duitsers, heeft vele inlichtingen aan de Duitsers verschaft en heeft hen wegwijs gemaakt. Zij konden toen *Abblas* controleren.

A. Door wie is *van der Reyden* uitgezonden? Door S.I.S.?

30478. De **Voorzitter**: Ik weet het niet zeker, maar ik denk door S.I.S.

Hij had dus een nieuwe code voor *Abblas* meegekregen, zo vertelt *Schreieder*. De telegrammen van *Abblas* konden toen door de Duitsers gecontroleerd worden. Zij lieten het even gaan, totdat hij op een gegeven moment een waarschuwing naar Londen uitzond, dat het met *Jambroes* niet in orde was. Toen hebben zij hem op 16 Juli 1942 gearresteerd, *Jambroes* is gedropt op 26 Juni. *Abblas* schijnt er de lucht van te hebben gekregen, dat er iets mis was. Ik lees hier:

„Op de een of andere wijze is het de nog steeds in vrijheid verkerende agent *Abblas* bekend geworden, dat er iets met de agent *Jambroes* niet klopte. Dit seinde hij dan ook aan het bureau te Londen. Het bericht werd natuurlijk ook opgevangen door onze radioverbinding en op een gegeven dag kwam *Giskes* bij mij en meldde mij dit. Omdat hierdoor een gevaar ontstond voor het England-Spiel heb ik door een spel van een toenmalige Sipo-secretaresse, *Boswinkel*, *Abblas* laten arresteren. De arrestatie werd uitgevoerd op 16-7-1942.

Kort daarna kwam van uit Engeland een bevel over een andere in onze handen zijnde radioverbinding eens te onderzoeken wat er met *Jambroes* aan de hand was."

Dat zou er op wijzen, dat de waarschuwing van *Abblas* te Londen ontvangen is. Ik lees verder:

„Ik heb toen terug laten zenden, dat het, indien *Jambroes* reeds in de gaten liep bij de Duitsers, het voor ons (hierbij dacht men in Engeland natuurlijk, dat *ons* in dit geval een agent uit Engeland was) te gevaarlijk was dit te onderzoeken, dus gaven wij Londen in beraad dit eerst goed te bedenken. Hierna hebben wij nimmer een nieuwe opdracht in die richting ontvangen."

Dit alles zou er op wijzen, dat de waarschuwing van *Abblas* in Londen ontvangen is. Dit is één geval. Dan hebben wij *Dessing*, die in Amsterdam is geweest en die ten slotte van Brussel uit een telegram heeft gestuurd, dat, naar hij beweert, in Londen is aangekomen. Maar dat moeten wij nog uitzoeken. Vervolgens hebben wij de kwestie van het uitzenden van de telegrammen van *Vorrink*. *Vorrink* had contact met *van der Waals*, wilde een aantal berichten over de politieke toestand in Nederland naar Engeland overseinen en had daartoe een heel memorandum opgesteld. Dat memorandum hebben

de Duitsers in stukken geknipt en het is in verschillende uitzendingen overgeseind. Het was nogal veel en dientengevolge duurden de eerste uitzendingen twintig minuten. Dat was natuurlijk gevaarlijk, omdat de ufspraak was, dat de agenten in het algemeen niet langer dan tien minuten mochten seinen. Er kwam dan ook een bericht uit Londen, dat het zo niet moest gebeuren en dat men geen interesse in al die politieke verhalen had, waar bovendien nog bij kwam, dat op dat moment net een passage geseind werd over de Jodenvervolging in Nederland en de Duitsers schik hadden, dat van Engelse kant werd gezegd, dat men voor die verhalen geen belangstelling had. *Schreieder* vertelde, dat *Rauter* gezegd heeft: Dat moesten wij in de krant kunnen zetten. In ieder geval: Dit te lang seinen had voor de Engelsen een waarschuwing moeten zijn.

A. Het is voor mij de vraag. U heeft het van één kant horen vertellen, want waarschuwingen in die vorm hebben ons nooit bereikt en wie zegt u, dat de Engelsen die hebben ontvangen? *Schreieder* zegt het, maar is het te controleren?

De **Voorzitter**: Neen, maar zij hebben het antwoord gekregen.

A. Hebben ze dat overgelegd?

De **Voorzitter**: Neen, natuurlijk niet. Alle Duitse papieren zijn na de invasie vernietigd.

A. Van waarschuwingen van *Abblas* over *Jambroes* hoor ik in elk geval voor het eerst. Nederlandse instanties hebben ze nooit bereikt.

30479. De **Voorzitter**: Dat wilde ik juist controleren. Ik neem aan, dat het wel gebeurd is, want *Abblas* heeft tot 16 Juli 1942 verbinding gehad; wat de telegrammen van *Vorrink* betreft, die gingen over het regelmatig verkeer, dat de Duitsers met Engeland onderhielden. Dat verkeer was zeer regelmatig. Wanneer de Duitsers zeiden: Op die en die plaats kunnen agenten worden afgezet, dan kwamen die agenten. Er kwam dan uit Engeland een bericht, dat er een dropping zou komen.

A. De Engelsen verkeerden dan in de veronderstelling, dat zij met goede mensen in verbinding stonden.

30480. De **Voorzitter**: Ja, en toen de telegrammen van *Vorrink* kwamen, dachten zij ook, dat zij met goede mannen in verbinding stonden. Ze hebben alleen gezegd: Die politieke verhalen moet je niet zo lang maken, die interesseren ons niet. Dat is misschien aldus te verklaren, dat S.O.E. een militair bureau was. Maar zij hadden moeten bedenken: Dat duurt nu al twintig minuten en het gaat maar rustig door, dat kon wel eens mis zijn.

Thans iets over de kwestie van het handschrift van de marconist. Deskundigen zeggen, dat men het handschrift van de marconist kan herkennen, dat iedere marconist zijn eigen aanslag heeft.

A. Ik heb daarnaar in Londen geïnformeerd en het werd door de deskundigen, met wie ik sprak, ontkend. Dit is alleen mogelijk, wanneer mensen veelvuldig met elkaar in verbinding staan.

30481. De **Voorzitter**: Er is beweerd, dat men het handschrift kan vastleggen op een wasplaat en dat, wanneer men twijfelt, de *contrôle* aan de hand van die wasplaat kan plaats hebben. Dat was de z.g. check op de fingerprint. Daarvan is ook niets terechtgekomen. In het England-Spiel is die proef blijkbaar nooit toegepast. Het merkwaardige is, dat *Lauwers* een tijdlang zelf voor de Duitsers heeft geseind. Hij is de enige agent geweest, die dat heeft gedaan. Bij alle anderen heeft de bediening plaats gehad door Duitse marconisten. Bij een goede *contrôle* op de fingerprint had men ook daarin een waarborg gehad.

A. Dat was mij onbekend. De verbindingdienst was volkomen in handen van de Engelsen. Ik geloof niet, dat er enige instantie in Londen was te creëren geweest, die het beter had kunnen doen. Wij hadden daarvoor het apparaat niet.

De **Voorzitter**: Dat zeg ik ook niet.

A. Neen, maar u beweert tegenover mij: waarom hebt u niet gecontroleerd? Die dingen lagen buiten mijn competentie.

30482. De **Voorzitter**: Dat is de strekking van mijn betoog niet. U zult dadelijk begrijpen wat ik bedoel.

Ik ben dus bezig na te gaan, op welke manier men bij S.O.E. had kunnen merken, dat er wat mis was. Heeft u enig idee, wie **ons**

daarover zou kunnen inlichten? Een dergelijke deskundige zijn wij nog niet tegengekomen, die ons zou kunnen inlichten over de mogelijkheid, die fingerprints te controleren. Er ligt alleen in een van de stukken, die wij van het B.N.V. hebben gekregen, een verklaring van een chef-marconist van de K.L.M., die heeft gezegd, dat het wel degelijk te controleren is. Het zal echter, zegt hij, wel zo zijn geweest, dat bij het ontvangst-station een sterke wisseling van personeel was, zodat niet altijd dezelfde man dezelfde agent ontving, en daardoor kon de controle heel moeilijk worden. Aan de andere kant heeft echter bij voorbeeld *May* verklaard, dat de Duitsers niet voldoende marconisten hadden om de 18 verbindingen elk met een afzonderlijke marconist te bedienen, zodat enige Duitse marconisten verscheidene zenders bedienden. Het wordt dan wel heel gek, dat dit niet gemerkt is. Wanneer dit zo is. Kunt u iemand noemen, die ons als deskundige hierover zou kunnen voorlichten?

A. Ik geloof, dat iedere verbindingsofficier van de marine u hierover veel wijzer zou kunnen maken, b.v. baron de *Vos* van *Steenwijk* uit Amsterdam en baron *van Asbeck*, mijn verbindingsofficier in Batavia. Deze laatste is thans op de „Karel Doorman“.

30483. De **Voorzitter**: U acht deze mensen de deskundigen. die ons in dit probleem kunnen voorlichten?

A. Inderdaad, en mochten zij het niet kunnen, dan kunnen zij wel andere mensen aanwijzen, die het wel weten.

30484. De **Voorzitter**: Vervolgens hebben wij het geval-Lauwers. Deze heeft — zoals hij het hier zelf heeft verteld — op alle mogelijke manieren geprobeerd, de Duitsers te misleiden met zijn security-check. Deze was zo, dat hij in de 16de letter of een veelvoud daarvan een fout moest maken. Nu hadden de Duitsers bij zijn arrestatie drie telegrammen op hem gevonden, waarin toevallig de fout was gemaakt in de klinker van het woord „stop“. Hiervan heeft hij nu gebruik gemaakt. Hij heeft de Duitsers gezegd, dat zijn security-check bestond in die fout in het woord „stop“. Zo zijn zijn telegrammen verder verstuurd. Hij heeft na de oorlog nog gesproken met Miss Bond, de latere Mrs. Blizzard, en deze heeft gezegd: wij hebben het wel gemerkt, maar wij vonden dit niet zo belangrijk.

Verder is hij er in geslaagd, in de betekenisloze letters van zijn telegram enige malen het woord „caught“ te vormen, hetgeen ook een aanwijzing was, en ten slotte is hij er in geslaagd, een stuk van een zin over te seinen, waaruit bleek, dat hij voor de Duitsers werkte. Hij vertelde ons ook, dat Jordaan — dit is een andere agent, waarover de tweede verbinding van Schreieder liep en waarmee hij een tijdlang samen heeft gezeten — zijn security-check niet had afgegeven en dat toen op een gegeven ogenblik van de Engelse kant het bericht kwam: gebruik toch je security-check. Wij kunnen het Jordaan niet meer vragen, want deze is dood, maar als het waar is, dan is het phantastisch.

Verder is ons gebleken van een hele reeks van waarschuwingen, door andere mensen gegeven. Wij hebben b.v. de mededeling gekregen van vice-admiraal *Heeris*, dat bij hem iemand is gekomen om te zeggen, dat ten aanzien van het England-Spiel de zaak mis was en of hij een weg wist om dit bericht naar Engeland door te krijgen. Hij heeft het bericht doorgegeven aan een thans overleden marine-officier, die een verbinding met Engeland heette te hebben. Wij weten niet of dat telegram is aangekomen. *Ubbink* hebben wij iets dergelijks horen vertellen, nl. dat hij uit de gevangenis te Haaren een waarschuwing heeft weten te smokkelen en dat hij later de mededeling heeft gekregen, dat het bericht doorgezonden was naar Engeland. Het bericht kan natuurlijk net zo goed in handen van de Duitsers zijn gevallen.

A. Ik vermoed, dat dat het bericht is, wat ik vanmiddag reeds heb voorgelezen, gedateerd 23 Juni 1943. Bovendien heeft *Dourlein* in Engeland een verklaring afgelegd. Daarin heeft hij hetzelfde verhaal gedaan, nl. dat hij kans had gezien van de gevangenis uit een bericht naar buiten te later smokkelen. Ik meen, dat een tandarts voor de doorzending zou hebben gezorgd. Dit is de eerste verminkte waarschuwing, die de Nederlandse instantie bereikte. Dit is ook de reden geweest, waarom alles is stopgezet. De laatsten waren uitgezonden op 21 Mei 1943; daarna is alles stopgezet.

30485. De **Voorzitter**: Toen zaten *Ubbink* en *Dourlein* nog gevangen. Dit kan alleen betrekking hebben op het bericht uit de gevangenis. Nadat zij uit de gevangenis zijn uitgebroken, hebben zij aan een zekere heer *Vinken* een telegram opgegeven. Deze heeft een relatie opgezocht, die het telegram heeft verzonden. Daarop is ook antwoord gekomen, zeggen zij. Dat kunnen wij misschien naspeuren,

omdat wij de heer *Vinken* nog kunnen horen. Zo zijn er ook andere waarschuwingen. In de gevangenis in Haaren zaten Hollandse doktoren, die meer bewegingsvrijheid dan de anderen hadden en de mogelijkheid hadden om berichten naar buiten te smokkelen. Een van die doktoren heeft hetzelfde gedaan.

A. Dat geval is mij bekend uit het rapport-*Dourlein*.

30486. De **Voorzitter**: Het is daarom ook mogelijk, dat het bewuste telegram van 23 Juni 1943 afkomstig is van dr. Steyns. Zo zijn er alle mogelijke dingen geweest, die toch even zoveel waarschuwingen hadden kunnen zijn. Ik noem u verder het belangrijkste punt: van de 53 agenten zijn er vijf overlevenden: mejuffrouw *Terwindt* en de heren *Ubbink*, *Dourlein*, *Grün* en *Lauwers*.

A. En van *Schelle* en *Cnoops*!

30487. De **Voorzitter**: Die zijn niet in Duitse handen geweest. Ik bedoel de agenten, die gearresteerd zijn geweest. Wij hebben er vier gehoord; *Dourlein* zit in Indië er hebben wij dus niet kunnen horen. *Grün* heeft verteld, dat hij geen code had. Deze was verloren gegaan bij het vliegtuigongeluk. Bij hem speelt deze kwestie dus niet. *Ubbink* heeft erkend, dat hij zijn code en security-check heeft afgegeven. *Lauwers* daarentegen heeft gezegd, dat hij zijn code wel, maar zijn security-check niet heeft afgegeven. Mejuffrouw *Terwindt* heeft verteld, dat zij zelfs haar code niet heeft afgegeven. Zij had twee codes, een voor iemand in den Haag en een code voor zich zelf. De code van die Hagenaar is zij kwijt geraakt, doch die van zich zelf heeft zij nooit afgegeven. Wanneer twee van deze vier zeggen, dat zij de Duitsers niet alle inlichtingen hebben verschaft, dan neem ik niet aan, dat alle andere 48 dit wel hebben gedaan, waarbij nog komt, dat dit in het algemeen moedige mensen waren, mensen, die voor een gedeelte door idealisme gedreven werden en van wie men dus mag aannemen, dat velen van hen gepoogd zullen hebben hun geheimen niet af te geven, althans de Duitsers te misleiden. Zou het zo zijn geweest, dat Schreieder en *Giskes* konden zeggen: wij hebben alle codes en checks gekend, dan zou men in Londen niets hebben kunnen merken, maar Schreieder heeft thans toegegeven, dat hij inderdaad niet alles zal hebben geweten, en *Giskes* heeft gezegd: Dat wij alles zouden hebben geweten, is maar een idee geweest van *Schreieder*, ik heb dat nooit geloofd. Dit maakt de zaak des te klemmender, want dat betekent, dat Engeland voortdurend telegrammen heeft gekregen met security-checks, die niet deugden.

A. Wanneer iemand wordt gedropt en hij valt in handen van de Duitsers, Jan acht ik het mogelijk, dat hij in het begin zijn checks niet afgeeft, maar viaiineer bij ten slotte zodanig onder druk wordt gezet .....

50488. De **Voorzitter**: Ook niet. Dit zijn de overlevenden van het England-Spiel, maar er zijn ook overlevenden van B.I.-agenten, die in die omstandigheden hebben verkeerdt. *Van Borssum Buisman* b.v. had drie checks, waarvan er een beslissend was. Na een verhoor van 110 uur gelooft hij, dat hij de eerste twee heeft afgegeven, maar van de derde weet hij zeker, dat hij die niet heeft afgegeven. Schreieder zegt: Ik heb met de verbinding van *Borssum Buisman* een Spiel willen opzetten, maar dat is mislukt. Hier hebben wij dus weer een voorbeeld van een agent, die zijn checks niet heeft afgegeven. Het is dus waarschijnlijk, dat een aantal andere mensen de checks ook niet heeft afgegeven. De positie van de mensen van het England-Spiel was, dit moet worden toegegeven, moeilijker. Zij werden direct bij de dropping gearresteerd en kregen reeds daardoor een ernstige schok, zодst te verwachten is, dat zij hun checks eerder zullen hebben afgegeven dan wanneer zij zouden zijn gearresteerd, nadat zij een tijdlang hadden gewerkt, maar ik neem niet aan, dat ze aller, alles zullen hebben afgegeven. Dit maakt het des te raadselachtiger, dat men in Engeland niets gemerkt heeft.

Bij de opleiding is aan de agenten gezegd: als gij in Duitse gevangenschap raakt? dan moogt gij wel afgeven u l eode, gij moogt ook voor de Duitsers seinen, als liet moet, maar gij moogt nimmer uw checks afgeven. Er zijn agenten geweest, die hier hebben verklaard: dat is ons medegedeeld. Heeft u dat geweten?

A. Neen. Ik meende, dat Blizzard had verteld, dat uitdrukkelijk verboden was, iets weg te geven van wat zij wisten.

30489. De **Voorzitter**: Dit kan niet kloppen. Lauwers was dit ook medegedeeld en dit was een man van S.O.E.

A. Derc detailkwestie van de opleiding was mij niet bekend.

30490. De **Voorzitter**: Daaruit ziet men, dat in uw periode de Nederlandse dienst niet die positie had tegenover de Engelsen als later bij de andere diensten het geval is geweest.

4. Neen, ongetwijfeld. Die was een geheel andere.

30491. De **Voorzitter**: U heeft ook nooit gehoord, dat 10 minuten seinen het maximum was?

A. Wat precies het maximum was, weet ik niet. Het was echter veel en veel korter dan 10 minuten. Overigens kunt u deze vragen beter stellen aan *Lieftinck* en *Schilp*. Het is mogelijk, dat dezen het antwoord op de vraag, wat de agenten vrij mochten geven, wel kunnen geven. Ik sprak niet zoveel over deze dingen.

30492. De **Voorzitter**: Waar dit alles zo is en gezien het feit, dat u geen enkele medezeggenschap had en geen enkele kennis, op grond waarvan u dit had kunnen controleren — dit kwam er eenvoudig niet aan te pas —, moet men dus tot de conclusie komen, ook in verband met hetgeen ik heb gezegd over de secties van de andere landen, dat de fout hoogstwaarschijnlijk heeft gezeten bij de Dutch section van S.O.E., d.w.z. niet bij het ontvangststation, maar bij het decoderingsinstituut van de Nederlandse sectie van S.O.E. Dan komt echter de vraag: wat is de verklaring hiervan? Ik meen, dat er reden is voor de veronderstelling, dat de fouten op dit gebied hoofdzakelijk moeten worden gezocht bij de Nederlandse sectie van S.O.E., waarbij ik dan op het ogenblik nog zit met het afwijkend geval van *Niermeijer*, dat ik niet in deze hypothese kan inpassen. Dit is echter slechts één geval op de 53.

Aangenomen, dat in deze redenering wat zit, wat moet dan, naar uw visie, de oorzaak van de gemaakte fouten zijn?

A. Het is voor mij volkomen onbegrijpelijk. Ik kan moeilijk aannemen, dat er op die plaats een Engelsman heeft gezeten, die dat uit slordigheid over het hoofd zou hebben gezien. Dat het opzet zou zijn geweest, kan ik helemaal niet aannemen. Wanneer u echter in handen zou kunnen krijgen het rapport, dat is opgemaakt door de betreffende Engelse commissie van onderzoek, zoudt u het misschien te weten komen.

30493. De **Voorzitter**: Hierop kom ik dadelijk.

Er zijn verschillende theorieën, die hoofdzakelijk in de bladen zijn verkondigd, en daarmee moet men enigszins voorzichtig zijn. Er is b.v. de verraadstheorie, de theorie omtrent *Bingham* met het Nederlandse familielid.

A. Ik zou zeggen: dit is niet aan te nemen, want toen hij wegging, is hij onmiddellijk in een andere tak van dienst van de S.O.E. geplaatst, terwijl het onmiddellijk onderzocht is geworden door een zeer hoge commissie.

30494. De **Voorzitter**: Er is gezegd, dat *Bingham* naar Australië is overgeplaatst.

A. S.O.E. had ook zijn vertakkingen in de Far East.

30495. De **Voorzitter**: Er is dus geen sprake van, dat hij is geliquideerd?

Ik heb deze vraag ook voorgelegd aan generaal *van Oorschot*. Deze heeft geantwoord: Ik weet geen andere conclusie dan verraad, want ik kan niet aannemen, dat dit alleen kan beruften op slordigheid van de zijde van de Engelse dienst. Daar waren het in het algemeen veel te handige jongens voor.

A. Dit is ook mijn idee. Het is voor mij volkomen een raadsel, dat dit bij de Engelse dienst heeft kunnen voorkomen, want het was een zeer goede organisatie. Ik wil gaarne aannemen, dat zij zich zouden kunnen beroepen op bepaalde kinderziekten in de eerste jaren, maar dat zou het enige excuus zijn.

30496. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat deze dingen bij S.I.S. niet zijn voorgekomen. Ik heb u het geval van *de Jonge* verteld, dat gespeeld heeft in Juni 1942. Uit de brief van *Seymour* aan *Somer* blijkt, dat men onmiddellijk gemerkt heeft, dat de Duitsers een spel wilden spelen. Dat leidt tot de conclusie, dat men bij S.I.S. wel attent is geweest: men heeft het onmiddellijk gemerkt. Waarom heeft men het bij S.O.E. niet gemerkt?

A. Dat is mij volkomen onbekend.

30497. De **Voorzitter**: Thans het rapport van de commissie-*Selborne*.

A. Ja, onder de topleiding van Lord *Selborne*. In die commissie hadden zitting de chefs van de staven van Airforce, Army en Navy. Ik heb gevraagd of de Regering het rapport kon krijgen. Men heeft het wel hoog opgenomen.

De **Voorzitter**: Dat blijkt wel uit de samenstelling van deze commissie.

A. Men heeft het zeer hoog opgenomen. Er is ook nog een brief over van kolonel *Brook*, waarin hij op een gegeven ooment, nadat het rapport *Dourlein-Ubbink* van Bern uit was binnengekomen, zegt: Verzoeken mede te delen aan de Nederlandse Regering, dat het in handen is gesteld van een hoge commissie van Engelsen, ten einde deze zaak te onderzoeken. De Engelsen zijn alleen bereid geweest tegenover mij de conclusie mede te delen.

30498. De **Voorzitter**: Ten opzichte van deze conclusie hebben wij twee lezingen, een van de heer *Gerbrandy* en een van de heer *van Lidth de Jeude*; de heer *Gerbrandy*, die het van Lord *Selborne* gehoord heeft, en de heer *van Lidth de Jeude*, die het van generaal *Gubbins* gehoord heeft.

A. En van mij.

30499. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat zij het beiden van een Engelse autoriteit hebben gehoord. De verklaringen van de heren *van Lidth de Jeude* en *Gerbrandy* kloppen echter niet geheel met elkaar. De heer *van Lidth de Jeude* is in zijn weergave van de mededeling het scherpst.

De heer *van Lidth de Jeude* heeft het volgende verklaard:

„Toen zich de moeilijkheden met M.I.D. voordeden, waarover ik zeer ontdaan was, kwam *Gubbins* mij vertellen — M.I.D. en de Engelse dienst werkten onderling nauw samen —, dat van Engelse zijde een onderzoek werd ingesteld naar de redenen, die tot de veelvuldige ongelukken geleid hadden. Dat is geschied. Daarna is hij wederom bij mij geweest en heeft mij de ietwat zonderlinge voorslag gedaan: Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Dat was o.a. *Bingham*. Ik heb daarop geantwoord: „Dat is voor mij ivel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden, ik weet niet wie het zijn en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen”. De dienst van *de Bruyne* en die van *Bingham* waren zo met elkaar verweven, dat ik meende, dat het alsdan beter ware, indien ook *de Bruyne* zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op *de Bruyne* viel. Integendeel, ik heb eerder van de heer *Gubbins* begrepen, dat hij *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst.”

In ieder geval komt het hierop neer, dat generaal *Gubbins* tegen Minister *van Lidth de Jeude* heeft gezegd: Wanneer ik u daarmee genoegdoening kan geven, dan ben ik bereid om de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan.

De heer *Gerbrandy* zegt:

„Ik kende lord *Sethorne*, die Minister of Economic Warfare was, zeer goed. Onder hem stond de door u genoemde generaal *Gubbins*. Ik had contact met de chef (*Bingham* is een naam, die ik pas in Nederland heb gehoord). *Gubbins* en lord *Selborne* kende ik persoonlijk heel goed. Lord *Selborne* heelt tegen mij persoonlijk gezegd: „Het is gebeurd, het is verschrikkelijk, wij hebben intussen geen enkele fout (ik ineen, dat hij zei „technische fout”, maar daar wil ik af zijn) bij de Britse noch bij de Nederlandse dienst kunnen ontdekken. Wij begrijpen, dat de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat de hoorden van dienst, die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden ontheven van hun functie, maar ik wil u de mededeling doen, dat het mij spijt, dat wij van zo'n uitstekende medewerker als generaal *de Bruyne* wan, moesten scheiden. „Althans woorden van deze strekking.”

Ik heb toen tegen de heer *Gerbrandy* gezegd:

„Ik mag misschien concluderen, dat dit een hoffelijke formulering was ter liquidatie van een pijnlijke zaak.”

Hier zit een nuance-verschil in. Lord *Selborne* heeft zich tegenover Minister *Gerbrandy* minder positief uitgelaten dan generaal

Gubbins tegenover de heer van *Lidth de Jeude*. Nu is de vraag: wat is u persoonlijk bekend van het resultaat van dat Engelse onderzoek?

A. De eindconclusie van de commissie hebben wij zwart op wit gekregen. Dit moet in het archief zijn. Ik heb gezien, dat het in de marine-archieven stond aangetekend. Het zou zich bevinden bij de dossiers *Dourlein-Ubbink*.

30500. De Voorzitter: Weet u de inhoud van die conclusie? Kunt u die globaal weergeven?

A. Ik weet het niet precies meer, want het is al zoveel jaren geleden, maar het komt hierop neer, dat de Engelse commissie van oordeel was, dat zich hier een ellendige débacle had voltrokken, die echter moest worden gerekend tot de „normal war-casualties”.

30501. De Voorzitter: Er bleek niet uit, dat men een bepaalde schuld had geconstateerd bij de Engelse dienst?

A. Dit stond niet in de conclusie.

Ik zou er nog bij willen zeggen — van *Lidth de Jeude* zal het ook uit zijn hoofd hebben geciteerd —, dat het niet denkbaar is, dat *Gubbins* zou hebben aangeboden, de verantwoordelijke lieden te doen verwijderen. Dit is gekkenpraat, want het is uitgesloten, dat een man als *Gubbins*, wanneer hij zou hebben geweten, dat er een verantwoordelijke schuldige was, deze niet in de gevangenis zou hebben gezet. Hiervan is geen kwestie, wanneer er werkelijk telegrammen zouden zijn binnengekomen, waarop de identity-checks ontbraken en dit over het hoofd zou zijn gezien.

30502. De Voorzitter: Dat dit gebeurd is, weten wij toch positief uit een verklaring, die ondertekend is door *Lieftinck*, *Schilp* en de *Graaf*. Hierin is weergegeven een mededeling van *Dobson* in April 1944, waarin deze tegenover hun drieën heeft verklaard — deze verklaring is hier door de *Graaf*, *Lieftinck* en *Schilp* onder ede bevestigd —, dat hem bij het nalezen van de telegrammen, ingekomen van *Heck Blue*, was gebleken, dat het eerste telegram van deze agent, ontvangen 22 Augustus 1942, onontcijferbaar was en dat in ten minste vier der daarop onmiddellijk volgende telegrammen de zgn. identity-check ontbrak. Majoor *Dobson* verklaarde voorts, dat het ontbreken van de identity-check op de telegrammen vermeld was door de afdeling, belast met het ontcijferen, met de woorden: „identity-check omitted”. Dit had volgens major *Dobson* aanleiding moeten zijn tot een onmiddellijk onderzoek naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van deze zender, welk onderzoek volgens hem niet had plaats gehad. Bovendien waren ten minste nog zeven personen gezonden naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemde telegrammen waren ontvangen.

A. Dit heb ik later in Indië gehoord. Deze telegrammen zijn na mijn tijd ontvangen.

30503. De Voorzitter: Wanneer, gelijk *Dobson* verklaart, er een telegram is binnengekomen bij S.O.E., waarbij de identity-check mankeerde, en enige instantie of een bepaald persoon heeft dat niet gerapporteerd, hetzij uit slordigheid, hetzij ten gevolge van verraad, dan is het volgens u niet aan te nemen, dat een dienst als die van *Gubbins* een man, die zulk een ernstige fout zou hebben gemaakt, op zijn plaats zou hebben laten zitten. Maar wie is dan de schuldige geweest?

A. Dan zou de conclusie zijn, dat *Dobson* onwaarheid heeft gesproken.

30504. De Voorzitter: Dat behoeft helemaal niet. Het kan best zijn, dat tegen de schuldige de ernstigste maatregelen zijn genomen en dat wij dat niet weten.

A. U wilt zeggen, dat er een andere schuldige is?

30505. De Voorzitter: Dat is mogelijk. De verantwoordelijke mensen kende u.

A. De man van de decodering was ons niet bekend.

30506. De Voorzitter: Dan zou het een kwestie van een ongeschikte ambtenaar geweest kunnen zijn.

De vraag is: zou het decoderen niet door mensen als *Bingham* zelf geschied zijn?

A. Wanneer zijn de eerste berichten van *Lauwers* binnengekomen, de berichten, waarin hij kenbaar maakte, dat hij gevangen was?

De Voorzitter: Hij is 6 Maart 1942 gearresteerd. Het eerste telegram is door de Duitsers verzonden 12 Maart 1942.

A. Dan is de man, die toen op die plaats zat, *Blizzard*. Men kan dus evengoed de naam *Blizzard* noemen.

30507. De Voorzitter: Tot wanneer is deze gebleven?

A. Tot begin 1943.

30508. De Voorzitter: Weet u, wat er met hem gebeurd is?

A. Hij is als kolonel met *Kruls* naar Nederland overgestoken in verband met het M.G.

30509. De Voorzitter: Dus tegenover *Blizzard* is ook geen maatregel genomen?

A. Het is de vraag of *Blizzard* de man is geweest, die de fout heeft gemaakt. Het is niet aan te nemen, dat men bij een dienst als deze, die zulk belangrijk werk verrichtte, op een gegeven ogenblik geen maatregelen tegen de schuldige persoon zou treffen.

30510. De Voorzitter: Ik meen, dat ik met een aantal klemmende argumenten heb aangetoond, dat er in de loop van deze periode tal van aanwijzingen zijn geweest, waardoor de Engelsen, als zij oplettend waren geweest, gewaarschuwd hadden kunnen zijn.

A. Bovendien blijkt uit de verklaring van *Dobson* dat zij gewaarschuwd zijn.

30511. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Is er niet de mogelijkheid van penetratie van een Duitse spion in zulk een bureau geweest?

A. Ik weet het niet.

30512. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Is die veronderstelling in Engeland nooit geuit?

A. Ik ben er van overtuigd, dat bij het onderzoek, dat van Engelse zijde gehouden is, is komen vast te staan, welke de fouten geweest zijn. Over het al of niet schuldig hebben zij zich nooit uitgelaten.

30513. De Voorzitter: Het merkwaardige is echter, dat als er iets gebeurd was, één of meer leidende figuren er de verantwoordelijkheid voor zouden hebben moeten dragen. Ik kan mij niet voorstellen, dat, als er zo iets ernstig gebeurd en geconstateerd was, de onmiddellijke chef, hetzij *Blizzard*, hetzij *Bingham*, niet de laan uit was gegaan.

A. Daarom beweer ik, dat het woord „verantwoordelijk”, gekoppeld aan *Bingham*, vermoedelijk door *Gubbins* nooit kan zijn gezegd.

30514. De Voorzitter: Dan zou de conclusie moeten zijn, dat het onderzoek er toe geleid heeft, dat men gezegd heeft: de dingen, die geconstateerd zijn, vinden wij niet erg.

A. Er kan best een tussenpersoon tussen gezeten hebben, een decodersinstantie. Wanneer zou komen vast te staan en het is blijkbaar komen vast te staan, als *Dobson* dat verklaart, en uw redenering acht ik ook juist, dat van deze mensen verschillende malen telegrammen zijn gekomen, waaraan de identity-check mankeerde, dan moet op een gegeven ogenblik in de Engelse bureaux ergens een fout zijn gemaakt of erger. Maar wanneer de schuld hiervan zouden dragen *Blizzard* of *Bingham*, dan is niet aan te nemen, dat geen maatregelen zouden zijn genomen.

30515. De Voorzitter: Was de Dutch section een groot kantoor? Die voorstelling heb ik er niet van. Als ik hoor, dat *Klijzing* iedere dag naar het kantoor van *Dobson* ging, waar ze de zaken bespraken, dan vraag ik mij af of het niet een klein kantoor was.

A. Het was geen groot kantoor.

30516. De Voorzitter: Ik kan mij voorstellen, dat het een bureau was, dat slechts 4 of 5 mensen telde.

A. Het was wel meer, maar het was in ieder geval niet groot. Er kan wel een instantie tussen gezeten hebben voordat het telegram in gedecodeerde vorm het bureau bereikte.

30517. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat het daar gedecodeerd werd, dus dat het daar in morsetekens binnenkwam en men daar de code had.

A. Ik geloof het niet.

30518. De **Voorzitter**: U gaat dus van de veronderstelling uit, dat er drie instanties waren: ontvangststation, decoderingsinstituut en de Nederlandse sectie van S.O.E.?

A. Ja.

30519. De **Voorzitter**: Er is ons verklaard, dat de decodering plaats vond bij de Dutch section, en ik zie ook niet in, waarom er een decoderingsinstituut tussen zou moeten zijn.

A. Vanwege de security.

30520. De **Voorzitter**: Het is mogelijk. Misschien is het een punt, waaraan nog aandacht moet worden geschonken. Dit is nu het resultaat van al deze verhoren: Als men het de mensen vraagt, die er het dichtst bij hebben gezeten, dan zeggen ze: de hypothese klinkt logisch, maar een verklaring weet ik ook niet te geven.

A. Voor dingen, waarvan je geen inzage hebt gehad, kun je ook geen verklaring geven.

30521. De **Voorzitter**: Hier lopen wij altijd tegen een muur op. Er is nog een ander punt ter sprake gebracht. Er wordt gezegd, dat dezelfde droppingplaatsen een groot aantal keren gebruikt werden, terwijl deskundigen op dit gebied verklaren, dat dit uit een oogpunt van security absoluut fout is. Dezelfde droppingplaats kan men slechts enkele keren gebruiken. Daarna wordt het gevaarlijk.

A. Van de droppingplaatsen was mij niets bekend. Het werd behandeld door *Lieftinck* en *Schilp*.

30522. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat er contrôle-agenten werden uitgestuurd, toen het u bekend was geworden, dat het verkeerd liep. Wie heeft daartoe het initiatief genomen?

A. Contrôle-agenten zijn van mijn kant herhaaldelijk ter sprake gebracht, ook in 1942.

30523. De **Voorzitter**: En wat werd er van gezegd?

A. De Engelsen weigerden dit pertinent, omdat zij op het standpunt stonden: zolang er geen aanwijzingen waren, dat er iets verkeerd zou zijn, betekende de contrôle-agent een zeer grote verhoging van het risico. Hij mocht iets weten, voordat hij er naar toe gaat, en dan zou op een gegeven ogenblik, wanneer de contrôle-agent gevangengenomen werd door de Duitsers en moest vrijgeien, wat hij wist, de gehele organisatie, die een kettingorganisatie was, gevaar lopen.

De contrôle op een agent achtten zij wei mogelijk, maar niet die op een gehele organisatie.

30524. De **Voorzitter**: Latere instituten stuurden wel eens contrôle-agenten.

A. Deze werkten ook op een ander systeem en hadden niet een bepaalde kettingorganisatie. Ik heb later gehoord, dat men groepjes heeft gevormd en niet, wat men noemt, een kettingorganisatie. Dit punt is herhaaldelijk naar voren gebracht door mij, reeds in de loop van 1932. Toen het bericht binnenkwam, dat *Jambroes* en *Bukkens* waren gedood op 1 October 1942, stonden zij op het punt, terug te keren per watervliegtuig met een marine-zeeofficier. Toen dit mislukte, begon ik weer over de kwestie: hoe controleren wij of de zaak goed ligt? Die kwestie van de contrôle is door mij herhaaldelijk naar voren geschoven, maar de Engelsen waren niet te bewegen, daartoe over te gaan. Toen echter het verminkte bericht van *Dourlein—Ubbink* binnenkwam, was er een aanwijzing, dat iets mis was, en konden zij het uitzenden van contrôle-agenten niet meer tegenhouden.

30525. De **Voorzitter**: Had u te voren de waarschuwing van B.I. al gehad? Eerst kwam toch op 10 Mei 1943 het telegram van de O.D. en later dat uit Bern. Wij bezitten een gehele correspondentie van *Somer* met het Ministerie van Oorlog, waarin hij voortdurend waarschuwt.

A. Ik ben heel erg benieuwd, van welke tijd die waarschuwingen dateren, in het bijzonder, wanneer de heer *Somer* begonnen is, deze zogenaamde waarschuwingen te sturen.

30526. De **Voorzitter**: Het eerste telegram is van de O.D., gedateerd 10 Mei 1943:

„Groot Gestapo contingent in actie daar kennelijk contact met overzijde, daarom veiligheidshalve contact beperken.”

Vervolgens een telegram van de O.D. van 13 Mei 1943:

„Kent u *de Wilde*, hier optredend namens u?”

Een telegram van Bern van 28 Mei 1943:

„Persoon die G.B.C. verraden, die onder de naam *Toon* en *A. C. de Wilde* opereerde, zou zich bij *Vorrink* gelegitimeerd hebben door op diens verzoek een brief te doen voorlezen aan *Meyer Sluysen* voor Radio-Oranje. Is dit werkelijk gebeurd en zo ja, langs welke weg werd dit verzocht aan Radio-Oranje?”

Vervolgens een telegram van Bern van 9 Juni 1943, een telegram van de O.D. van 21 Juni 1943, en zo gaat het door!

A. Op 21 Mei 1943 zijn de laatste mensen van S.O.E. uitgegaan. Nu leest u een paar telegrammen voor, die vragen inhouden betreffende onbetrouwbare lieden, die er in Nederland zouden zijn.

De eerste waarschuwing is gekomen op 23 Juni 1943. Misschien zijn er daarna nog andere gekomen, maar toen stond de zaak al lang stop. Waarschuwingen, die gekomen zijn, nadat de zaak was stopgezet, werden dankbaar geïncasseerd, maar hadden geen waarde om de omvang van de *débacle* te verklaren.

30527. De **Voorzitter**: U hebt nu een verklaring gegeven, waarom de toestand zo was, dat de Nederlandse dienst niet een andere en betere positie had ten opzichte van de Engelse dienst. Had daaraan niet wat gedaan kunnen worden?

A. Voor de Engelsen was de overgang dermate groot, dat opgeëist werd medezeggenschap in het gebruik en de organisatie van de verzetsgroepen. Zij vonden het voor zich zelf erg afstand te moeten doen van het hun toegekende recht de gehele zaak alleen te hanteren.

De manier, waarop *Derksema* heeft gewerkt, was het beschikbaar stellen van mensenmateriaal. Daarvan moesten zij afstand doen.

30528. De **Voorzitter**: In welk opzicht kwam men in een betere positie?

A. In die zin, dat wij een betere beslissing kregen in de organisatie van Nederland, dat het niet naar willekeur geschiedde, maar dat wij te gemoet konden komen aan de wensen en verlangens, die ons van Nederland uit hadden bereikt. Wij kregen daarin alle zeggenschap. Een heel belangrijk punt was dit, dat, wanneer deze verzetsgroepen zouden worden gebruikt, het alleen in samenwerking met de betrokken Nederlandse instanties zou gebeuren. De Engelsen hadden geëist, dat zij het zouden uitmaken.

30529. De **Voorzitter**: Maar juist op het punt van de verbindings- en de transportdienst met Nederland zijn de ongelukken gebeurd.

A. Ik heb gerapporteerd, dat dit mijns inziens twee hoogst belangrijke punten waren, die echter niet tot een oplossing konden worden gebracht.

30530. De **Voorzitter**: De transportdienst kunnen wij, meen ik, wel buiten beschouwing laten.

A. Die was heel belangrijk. Ik heb later gehoord, dat die hoge Engelse commissie haar ontstaan voor een groot gedeelte ook te danken heeft aan een zekere drang van de zijde van de R.A.F., omdat er zoveel vliegtuigen verspeeld werden.

30531. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat de Nederlandse instanties nooit zelf in de transportdienst konden voorzien, want de Engelsen hadden de luchtmacht.

A. Ja, maar wij hadden wel Hollandse vliegers en in het begin hebben wij een periode gekend, dat wij met eigen motortorpedoboten werkten, maar dat werd niet toegestaan.

30532. De **Voorzitter**: Maar was het niet mogelijk deze zaken te bespreken? Ik geef toe, dat het achteraf redeneren is. Het is eigenlijk pas evident geworden door de mislukking. Daarvóór heeft men

er misschien niet eens aan gedacht, maar men zou toch wellicht op Regeringsniveau hebben kunnen bereiken, dat Nederland wel de nodige zeggenschap had gekregen, althans dat een behoorlijke samenwerking was tot stand gekomen?

A. Ik geloof niet, dat het de Regering zou zijn gelukt. Het is door mij naar voren gebracht als twee buitengewoon onvoldoende schijnende zaken.

30533. De **Voorzitter**: Hebt u in een brief aan de Regering voorgelegd, dat dat twee punten waren, waarover u niet tevreden was?

A. Er staat mij voor de geest, dat ik een dergelijke brief aan de Minister-President of aan de Minister van Marine heb gezonden, maar die bevindt zich niet in het Marine-archief. U weet, dat het Marine-archief alleen maar bepaalde archiefstukken bevat.

Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Het kan bij Algemene Oorlogvoering zijn.

A. Dat zou kunnen. De toenmalige overste *Doorman* heeft mijn archief overgenomen. Dan moet het bij Oorlog te vinden zijn.

30534. De **Voorzitter**: Dit vind ik voor uw eigen verantwoording een belangrijke brief.

A. Ik heb geen toegang tot de archieven, die onder Oorlog ressorteren.

30535. De **Voorzitter**: Waar moeten wij zoeken?

A. Bij het zeer geheime archief B.V.T. Dat zou nagevraagd moeten worden bij generaal *Doorman*, waar die archieven naar toe zijn gegaan.

30536. De **Voorzitter**: Welke generaal *Doorman* is dat?

A. Dat is de sous-chef staf van generaal *Kruls*. Hij was toen als overste onder mij gesteld als chef staf.

30537. De **Voorzitter**: Dacht u, dat u een concreet voorstel had gedaan aan de Regering?

X. Ik heb alleen de mededeling gedaan.

30538. De **Voorzitter**: U heeft dus medegedeeld, dat dit de onbevredigende punten waren, die na het verkregen resultaat naar uw oordeel overbleven?

A. In dezelfde brief vermeldde ik, dat bij de andere geallieerden, de Belgen, Fransen, Noren en Polen, dezelfde onbevredigende toestand bestond.

30539. De **Voorzitter**: Die was het ook niet gelukt?

A. Wel is het aan de Amerikanen gelukt; dezen konden doen en laten wat zij wilden en werkten vrijwel geheel onafhankelijk van de Engelse S.O.E.

30540. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot een ander punt.

Doordat u tot deze dingen niet kon doordringen, kwam u ook niet tot de deskundigheid op dit gebied, die een belangrijk element had kunnen zijn om aan deze vertogen tegen de Engelsen kracht bij te zetten. Naarmate u eer? grotere deskundigheid had gehad op het gebied van codes, checks, droppingplaatsen, zendtijden en al de technische dingen, die bij de security van zulke verbindingen aan de orde komen, had u aan uw verlangens op dit gebied meer kracht kunnen bijzetten.

A. Ten aanzien van de identity-checks heb ik voldoende kracht bijgezet om te betogen, dat ik daarover geen enkele controle had.

30541. De **Voorzitter**: U heeft in uw vroegere carrière — dat geldt ook voor de andere heren van uw dienst — eigenlijk met dit werk nooit te maken gehad? U bent daar nieuw ingekomen?

A. Inderdaad.

30542. De **Voorzitter**: Nu kom ik weer terug op de kwestie, waarover wij in het begin hebben gesproken, betreffende heren als

van Oorschot en *van de Plassche*. Ik geef toe, dat deze heren ook moeilijkheden zouden hebben ondervonden, maar zij kenden toch enigermate de sfeer, waar een buitenstaander moet trachten in te komen.

A. In hetgeen, waarop u doelt, hebben zij toch ook geen deskundigheid gehad, want dat bestond vóór 1940 hier niet.

30543. De **Voorzitter**: Zij wisten toch iets van de sfeer van spionage en contra-spionage.

A. Inderdaad, in die sfeer hadden zij geleefd en ik niet.

30544. De **Voorzitter**: Nu heb ik u nog één ding te vragen, nl. de kwestie *Dourlein* en *Ubbink*. Deze jongelui hebben van Zwitserland uit bericht gestuurd?

A. Ja. Het eerste bericht, dat mij van *Dourlein* bereikte, is dat uit de gevangenis.

30545. De **Voorzitter**: U weet echter niet zeker, dat het van hen afkomstig is?

A. Dit kunt u nagaan uit het dossier-Dourlein. Hij is bij ons aan een verhoor onderworpen.

30545. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft hier wel verklaard, dat zij een bericht uit de gevangenis hebben gesmokkeld, maar dat is nog geen positief bewijs, dat dit het bericht is dat te Londen ontvangen is.

A. Dit was allemaal te controleren geweest door de mensen, die teruggingen naar Nederland. Daarom is het zo te betreuren, dat ons alle mogelijkheid is onthouden, dat te onderzoeken. Zij hebben het bericht gegeven aan een dokter. Daarna krijgt men degene, bij wie zij na hun ontsnapping het eerst onderdak hebben gevonden. Later kwamen zij bij een pastoor van een kerk. Dit was allemaal op de voet te volgen geweest.

Het waarschuwingsbericht van *Dourlein* heeft ons dus bereikt in verminkte vorm en het is aanleiding geweest tot het stopzetten van de uitzending.

30547. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft verklaard, dat hij, toen *Ubbink* en *Dourlein* ontsnapt waren, een telegram naar Engeland heeft gestuurd, waarin hij hen verdacht heeft gemaakt.

A. Ik heb het niet in Nederland gehoord. Dit verklaart voor mij automatisch de grote strijd, die ik tegen de Engelse instanties heb moeten voeren om hen uit de gevangenis te krijgen.

30548. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft onder ede verklaard, dat hij het telegram verzonden heeft.

A. De Engelse security heeft zich op deze mensen geworpen, doordat de eerste verhoren niet al te vlot verliepen, speciaal van de zijde van *Ubbink*. Ik heb een aantal particuliere brieven van deze jongelui. Daarin zegt *Dourlein* op een gegeven moment: de schuld ligt bij *Ubbink*, omdat hij zich steeds tegenspreekt, waardoor de Engelsen beweren, dat wij liegen.

30549. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft hier verklaard, dat hij een slecht geheugen heeft.

A. Ja, het komt voort uit zijn slechte geheugen, het is zeker geen opzet.

30550. De **Voorzitter**: Hij zegt ook, dat hij uit Spanje een brief heeft geschreven, waarin hij critiek op bepaalde mensen, die van Joodse huize waren, heeft uitgeoefend. Hij had blijkbaar minder aangename ervaringen opgedaan. Bovendien heeft hij geschreven, dat zij het in de gevangenis in Haaren nogal redelijk hadden gehad, hetgeen blijkbaar ook niet zo gunstig ontvangen is. Dat heeft hij zelf als veronderstelling opgegeven.

A. Is u ook bekend, aan wie *Schreieder* het telegram gezonden heeft?

De **Voorzitter**: Hij heeft het verzonden over zijn gewone verbinding naar S.O.E.

A. Het is hoogst verwonderlijk, dat een dergelijk telegram niet zou zijn doorgegeven aan onze tak van dienst.

30551. De Voorzitter: Het feit, dat u die strijd hebt moeten voeren om hen los te krijgen en dat de Engelsen gebeten op hen waren, is een aanwijzing, dat het telegram wel ontvangen is.

A. Ik acht het zeer goed mogelijk.

30552. De Voorzitter: Dat maakt het mysterie S.O.E. des te groter.

A. Dergelijke waarschuwingstelegrammen werden verder niet door S.O.E. behandeld, maar door de security. Dan kwam het in het politionele apparaat. *Mockler Ferryman* heeft verschillende malen tegen mij gezegd: het spijt mij, maar het ligt in andere handen.

Daarom vroeg ik, aan wie hij het telegram heeft laten zenden.

De Voorzitter: Hij had alleen de verbinding met S.O.E. Hoe het administratief verder is behandeld, weet ik niet.

A. Heeft hij ook verklaard, hoe het mogelijk is geweest, dat op een gegeven ogenblik van Brussel uit een telegram werd gestuurd, dat een man van Nederland uit onderweg was? Toen *Jambroes* gedood was, is er een man van Nederland uit gestuurd, d.w.z. van de Duitse berichtgeving, een zekere *Anton*. Hei was ons niet bekend, wie het was. Wij hebben hem kunnen volgen over Brussel en Parijs en uiteindelijk is hij in Bordeaux gevangen genomen. Er kwamen berichten binnen van Brussel over de Belgische en de Franse lijn.

Dat moet een lijn van *Schreieder* zijn geweest.

30553. De Voorzitter: Neen, *Schreieder* heeft gezegd, dat hij een telegram heeft gestuurd en hij heeft ook een poging gedaan om Engeland te bewerken door *van der Waals* naar Stockholm te sturen. Over het resultaat van deze laatste zending is hij echter zeer ontevreden, maar omtrent het telegram is hij positief.

Thans nog iets over *Dourlein* en *Ubbink*. Deze jongelui zijn, naar het mij voorkomt, wel op een zeer formele wijze behandeld wat hun positie betreft. *Dourlein* was korporaal en had voor deze operatie de rang van sergeant gekregen. *Ubbink* had de rang van officier gekregen. *Dourlein* is teruggesteld in zijn rang van korporaal. Bij *Ubbink* was er, als ik het goed heb begrepen, een moeilijkheid, hierin bestaande, dat hij als officier beëdigd was en daardoor niet kon worden teruggesteld.

A. Hij was een officier van speciale diensten. Hij was nooit militair geweest.

30554. De Voorzitter: Maar hij was beëdigd.

A. Ja, de officieren van speciale diensten worden ook beëdigd.

30555. De Voorzitter: Hij zegt, dat hij door u min of meer is genoodzaakt zijn ontslag in te dienen.

A. Dat is een totale onwaarheid. Marine heeft hem zelf ontslagen.

30556. De Voorzitter: Hij is bij u geweest en u zoudt gezegd hebben: Je hoorde te worden teruggesteld tot de rang van sergeant...

A. Dat is een schandelijke onwaarheid.

30557. De Voorzitter: .....maar dat gaat niet gemakkelijk en daarom adviseer ik je je ontslag in te dienen. Hij had voor zijn opleiding een onwaarheid opgegeven.

A. Dat kan ik u overleggen uit een particuliere brief aan mij.

30558. De Voorzitter: Ja, die heeft hij u geschreven. Hij zegt dit:

„Maar dat hing vooral van kolonel *de Bruyne* af, want, omdat ik marine-officier was, is hij bij de marine gaan informeren. wat er eventueel met mij gedaan zou worden, wanneer ik in de rang van sergeant teruggesteld zou worden. Toen heeft de marine gezegd, dat terugstelling in rang niet zonder de toestemming van een officier zelf kon gebeuren, en de personeelschef van de marine raadde aan om mij in de rang van luitenant te handhaven, in welke functie ik ook heel goed werk zou kunnen verrichten. Maar toen heeft kolonel *de Bruyne* er op aangedrongen, dat ik in ieder geval tot sergeant teruggezet zou worden.”

Daarna komt het verhaal, dat hij tegenover u in een vervelende positie stond in verband met zijn vertrouwelijke brief en dat had hem genoopt te voldoen aan uw verzoek om ontslag in te dienen.

A. Ik kan alleen antwoorden, dat het onwaar is. De man is met *Dourlein* uit de gevangenis gekomen en toen heb ik ze aan de marine Overgegeven, waar zij thuis hoorden. *Ubbink* is daarna bij mij teruggekeerd met de mededeling, dat hij liever naar de koopvaardij terugging en dat hij zijn ontslag wilde vragen uit de dienst. Ik heb geen moment er op aangedrongen, dat deze man zijn ontslag zou nemen.

30559. De Voorzitter: Het is dus volgens u een volkomen vrijwillige ontslagaanvraag van hem, omdat hij liever naar de koopvaardij terugging?

A. Ja; hij heeft gevraagd naar de koopvaardij terug te mogen gaan.

Marine is zeer streng; wanneer een man uit een andere functie komt, dan wordt hij teruggesteld.

Het gevangen houden van *Dourlein* werd zo erg, dat ik ben geweest bij Minister *Gerbrandy* om bij de hoogste leiding te trachten de jongens er uit te halen. Ik ben toen ontboden bij *Gubbins* en deze heeft gezegd: Dat kan alleen, als jij je er voor garant stelt, dat deze jongens safe zijn.

De Voorzitter: Ja, dit hebben wij ook gehoord.

A. Daarmee stond nog niet vast, of hetgeen zij hadden verklaard omtrent hun belevnissen in Nederland, juist was of niet. De zaak is daarom, met de paperassen, in handen gegeven van generaal *van Oorschot*, opdat deze mensen, wanneer mocht komen vast te staan, dat juist is, wat daarin staat, de beloning zouden krijgen, die hun toekwam. Ik ging naar Ainerika.

30560. De Voorzitter: U moet het mij niet kwalijk nemen, maar ik moet toch zeggen, dat naar mijn mening de terugstelling in hun oude rang had kunnen wachten, totdat het onderzoek was afgelopen. Deze jongens hebben de moed gehad uit te breken uit de gevangenis en zij zijn het, die de beslissende waarschuwing hebben gegeven over het England-Spiel. Een dergelijke houding vind ik beneden de maat.

A. De jongens werden door de marine teruggesteld en niet door mij.

30561. De Voorzitter: Ik laat in het midden, wie het heeft gedaan. Wanneer men ten aanzien van deze jongens, die met de beslissende mededeling komen omtrent het England-Spiel, gaat kijken in een boekje, hoe het precies geregeld is, dan vind ik dit een vorm van bureaucratie, die mij de haren te berge doet rijzen.

A. Zij kwamen uit een gevangenis, waarin zij werden opgesloten, omdat zij verdacht waren, terwijl niet van Engelse zijde werd vastgesteld, dat zij zuiver waren.

30562. De Voorzitter: Men had dan het resultaat van het onderzoek moeten afwachten.

A. Bij het onderzoek van generaal *van Oorschot* moest toch komen vast te staan, dat de jongens de waarheid hadden gesproken. Waarom hebben zij toen niet de beloning gekregen, waarop zij recht hadden?

30563. De Voorzitter: Dit weet ik ook niet. Eenige maanden geleden, vóór zijn vertrek naar Indië, heeft majoor *Somer* een uitvoerig overzicht gegeven van de werkzaamheden van B.I. Het slot daarvan is: ik heb tot in den treure er op aangedrongen, dat mijn agenten van Regeringswege een erkenning zouden krijgen voor het werk, dat zij hebben gedaan, maar dit is mij nog steeds niet gelukt. Dat is hetzelfde probleem.

A. Ik vind het hoogst verwonderlijk. Ik ben al die tijd in Indië geweest en heb het niet van nabij kunnen bekijken. Ik blijf het een zeer ernstige tekortkoming vinden, dat men mij niet onmiddellijk in het onderzoek heeft betrokken, zodat ik voor deze mensen op de bres had kunnen staan.

30564. De Voorzitter: Wanneer zijn zij uit de gevangenis gekomen?

A. Ongeveer in het voorjaar van 1944.

30565. De Voorzitter: Wanneer bent u naar Indië gegaan?

A. In Augustus 1944.

30566. De **Voorzitter:** *Ubbink* wordt een ander geval, wanneer hij vrijwillig ontslag heeft gevraagd, maar de terugplaatsing van *Dourlein* van sergeant naar korporaal zal hebben plaats gevonden, vóórdat u naar Indië ging. Was er voor u geen mogelijkheid geweest bij de personeelschef van de marine of andere autoriteiten te interveniëren?

A. Ik was er niet van op de hoogte, dat hij teruggesteld was. Ik kan niet zeggen, of ik in Engeland was.

30567. De **Voorzitter:** U vindt deze behandeling toch ook aan de smalle kant?

A. Ongetwijfeld. Dit is echter een standpunt, dat men bij de marine heel strak doorvoert. Men zegt: wij hebben met de dienst van S.O.E. niets te maken.

Het was heel moeilijk bij marine gedaan te krijgen, dat deze mensen voor dit werk tijdelijk in rang werden verhoogd. Het is uitermate bitter te moeten vernemen, dat deze jongelui dergelijke dingen hebben verklaard, waar het bekend is, dat ik een verantwoordelijkheid op mij nam, die feitelijk niemand op zich kon nemen.

Hoe kon ik op een gegeven ogenblik zeggen, dat deze kerels eerlijk waren?

De **Voorzitter:** Dat heeft *Ubbink* ook wel degelijk gezegd.

A. Hoe komt hij dan aan de andere fantastische verhalen? Ik heb een hele bundel correspondentie tussen *Ubbink* en mij, waarin ik o.a. gezegd heb: maak je geen kopzorg over het geval, dat je bedrog zoudt hebben gepleegd.

De **Voorzitter:** Ik dank u ten zeerste voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

DONKER, *voorzitter.*

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 3 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaail van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FRANÇOIS VAN T SANT,
oud 65 jaar, wonende te Laneswood (Engeland),
Honorary Secretary and Treasurer to Her Majesty
The Queen of the Netherlands. Adviser in the
United Kingdom to the Treasury of Her Majesty
The Queen of the Netherlands.

Hij legt de eed af als getuige.

31864. De **Voorzitter**: U bent 13 Mei 1940 met dezelfde scheepsgelegenheid als H.M. de Koningin naar Engeland overgestoken?

A. Ja.

31865. De **Voorzitter**: U was daartoe te voren uitgenodigd?

A. Ja.

31866. De **Voorzitter**: U bent in de avond van de 13de Mei in Engeland aangekomen?

A. In de middag.

31867. De **Voorzitter**: Juist. Weet u nog, hoe laat het vertrek uit de Hoek van Holland plaats had?

A. Ik denk: tegen kwart over twee; dat vermoed ik zo.

31868. De **Voorzitter**: In elk geval na de middag?

A. Ja.

31869. De **Voorzitter**: Herinnert u zich ook de volgende gebeurtenis, die door een aantal getuigen hier ook reeds vermeld is, nl. dat het aanvankelijk de bedoeling van H.M. was, naar Zeeuwsch-Vlaanderen (Breskens) te gaan en dat onderweg op grond van de ingekomen berichten, na een gehouden beraad, besloten is koers te zetten naar Engeland?

A. Zo was het inderdaad.

31870. De **Voorzitter**: U bent toen in Londen na enige tijd hoofd geworden van de aldaar opgerichte Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.)?

A. Ja.

31871. De **Voorzitter**: Dat was 19 Juli 1940. Dat komt waarschijnlijk wel uit?

A. Inderdaad, 19 Juli 1940.

31872. De **Voorzitter**: Van de wordingsgeschiedenis van de Centrale Inlichtingendienst bent u dus uiteraard wel op de hoogte?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

31873. De **Voorzitter**: Er is ons hier door getuigen verklaard, dat daaromtrent aanvankelijk een verschil van mening bestond tussen de Minister van Oorlog en de Minister van Justitie, in die zin, dat de Minister van Oorlog op het standpunt zou hebben gestaan, dat de Inlichtingendienst, zoals het te voren in Nederland ook was, behoorde te ressorteren onder het Departement van Defensie. In Nederland ressorteerde G.S. III onder Defensie. Is u er van op de hoogte, dat daaromtrent verschil van mening bestaan heeft?

A. Neen, ik geloof niet, dat dat er geweest is, want voor de inlichtingendienst waren twee heren van de militaire inlichtingendienst uit Nederland ter beschikking en de heer *Dijxhoorn* wilde die twee heren juist niet voordragen; *Dijxhoorn* was er voor om de inlichtingendienst te geven aan de heer *Gerbrandy*.

31874. De **Voorzitter**: Dat heeft de heer *Dijxhoorn* hier wel anders verteld.

A. Ze waren met z'n drieën: de heren *van Kleffens*, *Dijxhoorn* en *Gerbrandy* en toen is de inlichtingendienst onder mij gekomen, ik weet zeker, met volle instemming van de heer *Gerbrandy*, maar het was de heer *Dijxhoorn*, die voorstelde om het niet te geven aan die twee militairen.

31875. De **Voorzitter**: Welke heren waren dat?

A. Dat was *van Oorschot*; die was van een militaire missie.

31876. De **Voorzitter**: Die was als hoofd van een militaire missie naar Engeland gegaan.

A. En daarom kwam die niet in aanmerking. Dan was daar *van de Plassche*. Bij deze was de moeilijkheid, dat men hier in Nederland beweerde, dat hij met de militair attaché van Duitsland een telefoongesprek had gehad, die gezegd had: Ga maar rustig weg, want wij komen niet. Dat was toen nog eens door de radio afgeroepen.

31877. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Er was door de radio een verklaring afgelegd.

31878. De **Voorzitter**: Van uit Nederland?

A. Ja, ... of dat de Engelsen het ons gezegd hebben, dat is ook mogelijk, maar later is het door de radio bekendgemaakt.

31879. De **Voorzitter**: Dat is later geweest.

A. Dan zijn het de Engelsen geweest.

31880. De **Voorzitter**: Later zijn er moeilijkheden gekomen, toen *van Genechten* voor de radio is geweest.

A. Dan kan het zijn, dat *Dijxhoorn* hem niet de geschikte persoon daarvoor vond, anders had ik mij met de zaak niet bemoeid. Mijn komst in Engeland is vrijwel direct gevolgd door contact met Scotland Yard. Dat was nodig voor de bewaking van de Koningin, want de Koninklijke familie werd eigenlijk bewaakt door de Engelsen, maar zij hadden er zich mee verenigd, dat ik met enige marechaussee's voor de veiligheid aansprakelijk zou zijn.

Ik kwam zodoende in aanraking met de Engelse Inlichtingendienst, waarmee ik reeds sedert 1914 in verbinding was. Het was dus eigenlijk een voortzetting van het contact met de mensen, die ik uit de Inlichtingendienst in Engeland al vanaf de vorige oorlog kende. De heer *Gerbrandy* heb ik gevraagd, zich eerst te vergewissen of de Engelsen mij alle inlichtingen wilden geven, die ik ter beveiliging van de Koningin nodig had. Het was toen de tijd van de mogelijkheid, dat er parachutisten kwamen, en ik wilde weten of ik, wanneer ik

aansprakelijk gesteld werd, ook alle medewerking van de Engelsen kreeg. Die hebben zij mij ook ten volle toegezegd en van Engelse zijde is mij ook gevraagd, of ik bereid was mensen naar Nederland uit te zenden. Dit is ook besproken in de bijeenkomst met de heren *Dijxhoorn*, *Gerbrandy* en *van Kleffens*. Er is nooit gezegd: De militairen willen het tegenovergestelde.

31881. Ge **Voorzitter**: Nu is het mogelijk, dat dit geschil tussen de heren *Dijxhoorn* en *Gerbrandy* zich in een vroegere fase heeft afgespeeld, dat uiteindelijk het gemeenschappelijk overleg tot een resultaat heeft geleid en dat op grond daarvan met u gesproken is.

A. Ik heb juist de indruk gekregen, dat de verhouding tot de heer *Dijxhoorn* uitstekend was; de heer *Dijxhoorn* heeft de eerste berichten gehad. Het is echter mogelijk dat ik er niet bij geweest ben.

31882. De **Voorzitter**: Na de besprekingen met u vieren was de zaak dus in kannen en kruiken en rijp voor een Koninklijk besluit?

A. De besprekingen tussen de drie Ministers en mij waren van zodanige aard, dat de heer *Dijxhoorn* het ten volle met mij eens was, dat de Inlichtingendienst onder Justitie moest komen.

31853. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat uw taak, uw verantwoordelijkheid ten aanzien van de bewaking van de Koningin, reeds eerder begonnen is dan op 19 Juli 1940.

A. Dit is mijn taak geweest vanaf het vertrek uit het paleis hier.

31884. De **Voorzitter**: De bespreking met de Engelsen, die u reeveerde, heeft waarschijnlijk plaats gehad vrij spoedig na uw aankomst in Engeland? Ik bedoel dan de bespreking over uw taak in verband met de beveiliging van de Koningin.

A. Er was iemand van de Engelse Veiligheidsdienst, de Engelse Geheime Dienst in de plaats van aankomst. De Engelsen waren eigenlijk aansprakelijk.

31885. De **Voorzitter**: Op 19 Juli 1940 heeft u het blijkt uit het betreffende Koninklijk besluit, de positie gekregen van raadadviseur bij het Departement van Justitie en werd u in militair opzicht in rang gelijkgesteld met een generaal-majoor. Hoe nu verder uw positie is geweest, is mij echter nog niet geheel duidelijk. Tot 14 Augustus 1941 heeft u de functie van hoofd van de Centrale Inlichtingendienst gehad; toen is u daarvan eervol ontheven en werd mr. *Derksema* tijdelijk hoofd van deze dienst. Hoe ging het toen met uw functie van raadadviseur bij het Departement van Justitie?

A. Die verviel. Ik was als raadadviseur aanvankelijk al aangesteld; op 3 Juni 1940 is onder goedkeuring van de Ministerraad mijn benoeming gekomen tot raadadviseur bij het Departement van Justitie.

In deze functie heb ik de contacten gehad met de Engelsen voor de beveiliging van de Koningin.

Toen is gevolgd: 19 Juli hoofd van de Centrale Inlichtingendienst.

Als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst vertrekkende, ben ik gewoon gebleven raadadviseur.

31886. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij een voordracht van 6 Augustus 1941, waarin wordt gesproken over een ontwerp-besluit, waarbij hetgeen met betrekking tot de zorg voor de politie moet worden verricht, tijdelijk wordt overgebracht van de Minister van Justitie naar die van Binnenlandse Zaken.

A. Dat was toen de heer *van Boeyen*.

31887. De **Voorzitter**: Werd u toen raadadviseur bij het Departement van Binnenlandse Zaken?

A. Ik meen, dat ik toen bij de twee Departementen raadadviseur werd en dat er ergens nog een besluit moet zijn, waarbij de kosten van mijn bezoldiging door die twee Departementen werden betaald. Ik heb dat besluit niet, maar weet zeker, dat het zo is.

31850'. De **Voorzitter**: U hebt gelijk. Ik heb hier een Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941, waarin staat, dat met ingang van 11 Augustus 1941 de zorg voor de politie tijdelijk overgaat van het Departement van Justitie naar het Departement van Binnenlandse Zaken, met uitzondering van de zorg voor de veiligheid van het Koninklijk Huis; dat het met de zorg voor de politie belaste personeel, met uitzondering van de districtscommandant in algemene dienst

en de Rijksrechercheurs, tijdelijk overgaat naar het Departement van Binnenlandse Zaken; dat *F. van 't Sant* tijdelijk raadadviseur bij het Departement van Justitie, tevens tijdelijk raadadviseur wordt bij het Departement van Binnenlandse Zaken en dat zijn bezoldiging en emolumenten door deze Departementen elk voor de helft worden gedragen.

A. Ik ben eigenlijk altijd, wat mijn salaris betreft, raadadviseur geweest.

31889. De **Voorzitter**: Bij twee Departementen?

A. Ja.

31890. De **Voorzitter**: D.w.z. van 11 Augustus 1941 af?

A. Ja.

31891. De **Voorzitter**: Bent u het bij beide Departementen tot het einde gebleven, of is er later verandering in gekomen?

A. Ik meen, dat ik nooit ben ontslagen bij het Departement van Binnenlandse Zaken, maar dat ik later ben bevorderd tot Directeur van Politie.

De **Voorzitter**: Ja, dat is een ander punt.

A. Ontslagen bij Binnenlandse Zaken ben ik, geloof ik, niet.

31892. De **Voorzitter**: Dus uw raadadviseurschap bij het Departement van Binnenlandse Zaken heeft doorgelopen en uw raadadviseurschap bij het Departement van Justitie is op een gegeven moment vervangen door de functie van Directeur van Politie?

A. Ja, daar is ook een Koninklijk besluit van.

31893. De **Voorzitter**: Dat heb ik hier; dat is van 22 April 1942.

A. Ja, zo was de toestand.

31894. De **Voorzitter**: Alleen: daarin staat:

„Hebben goedgevonden en verstaan:

François van 't Sant, raadadviseur in tijdelijken dienst bij het Ministerie van Justitie met ingang van 22 April 1942 te bevorderen tot hoofd van de Afdeling Politie van dat Departement met den titel van Directeur van Politie."

Men zou hieruit afleiden, dat het raadadviseurschap van Binnenlandse Zaken verdwenen was; dat wordt hier in ieder geval niet vermeld.

A. Ik geloof ook niet, dat er ergens iets van vermeld is; ik geloof, dat men het over het hoofd heeft gezien.

31895. De **Voorzitter**: U was dus, van het moment af, dat u Directeur van Politie was, geen raadadviseur bij het Departement van Justitie meer, want het was een bevordering.

A. Juist.

31896. De **Voorzitter**: Wat betekende „Directeur van Politie"? Het was uit de aard der zaak „Directeur van Politie in Engeland".

A. Ja, maar wij wilden proberen van de marechaussee (het waren, meen ik, 68 man, die ik onder mij had) een aantal, dat goed door Scotland Yard zou worden opgeleid, naar Holland te laten terugkomen als instructeurs, geheel en al ingewijd in de nieuwe methoden van de Engelse politie. Toen wij daaraan zouden beginnen, werden zij eigenlijk al direct ingeschakeld bij het militair gezag en nam dit gezag die mensen over. Zo meen ik, dat de positie lag.

31897. De **Voorzitter**: Maar was het, wat betreft de functie van Directeur van Politie, die u kreeg, de bedoeling, dat wanneer men zou terugkeren naar Nederland — men heeft waarschijnlijk in 1942 nog niet vermoed, dat dat nog drie jaar zou duren — u in Nederland in die zelfde functie zou optreden?

A. Ja, dat was de bedoeling.

31898. De **Voorzitter**: Dan heb ik, daaropvolgend, een brief, waaruit blijkt van een verzoek uwerzijds om eervol ontslag met ingang van 1 October 1942 als hoofd van de afdeling Politie van het Departement van Justitie met de titel van directeur van politie. Wat

was de reden, dat dit verzoek zo spoedig na uw aanstelling als zodanig volgde? Het Koninklijk besluit met uw aanstelling als directeur is van 22 April 1942 en ik heb hier de mededeling van de aanbidding van uw ontslag van 24 September 1942, dat is dus vijf maanden later.

A. Ja, maar dat is ingetrokken.

31899. De **Voorzitter:** Ja, dat is inderdaad later ingetrokken. Maar wat was de reden van dit verzoek om ontslag?

A. De reden was, dat ik overtuigd was, dat ik door grote tegenwerking niets bereikte. Ik heb toen gezegd: Het is beter, dat wij er een eind aan maken. In een onderlinge +bespreking is mij door de Minister gevraagd dat in te trekken en daaraan is ook voldaan.

31900. De **Voorzitter:** Dat is de volgende fase. Ik heb hier een brief van u van 2 December 1942, die gericht is aan de Minister van Justitie, waarin u zegt tot de conclusie te zijn gekomen juist te handelen door aan de Koningin te verzoeken uw aanvraag om ontslag als directeur van politie te mogen terugnemen. Waren dan toen de bezwaren, die u 2½ maand te voren meende te ontmoeten, weer weggenomen?

A. Ik meende, dat te mogen vermoeden uit gevoerde besprekingen tussen de Koningin en de Minister.

31901. De **Voorzitter:** Maar ondanks het feit, dat u dat toen meende te mogen concluderen en dat u dat in de brief van 2 December aan de Minister van Justitie hebt vastgelegd, is toch het ontslag doorgegaan, niet waar?

A. Ik ben ontslagen. Mijn ontslag is geweest door de Minister hier.

De **Voorzitter:** U hebt gelijk, ik vergis mij.

A. 18 Februari 1946 ben ik ontslagen. Toen zijn ook de laatste marechaussee's, die ik onder mij had, uit Engeland weggegaan. Wij zaten nog met eigendommen van Hare Majesteit de Koningin in het laatste huis, waarin Zij woonde.

31902. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat het de bedoeling was, dat u na de bevrijding als directeur van politie naar Nederland zou terugkeren. Is dat dan niet doorgegaan?

A. Neen, dat is niet doorgegaan.

31903. De **Voorzitter:** Welke waren daarvan de redenen?

A. Wij merkten, dat het Militair Gezag in de politie zich vrijwel ingewerkt had en dat bij de politie inmiddels de oude procureurs-generaal weer aan de macht waren, dat in de Nederlandse politie wat de formatie betreft niet veel veranderd was en dat er dus geen mogelijkheid was een nieuw systeem, zoals wij ons dat gedacht hadden, hier op te bouwen. De politie viel ineens terug in de oude toestand; ik meen dat alle procureurs-generaal weer terug waren. Er was niet veel veranderd, zoals wij het bezagen.

31904. De **Voorzitter:** In de correspondentie, die ik hier heb, wordt ook nog een financiële aangelegenheid aangevoerd, nl. de volgende. U was in 1940 als raadadviseur van het Departement van Justitie aangesteld op een salaris van f 8000 per jaar plus de in Londen gebruikelijke toeslag van f 3.2.— per dag.

A. Later omgezet in £ 3.—

31905. De **Voorzitter:** Betrekkelijk kort daarna. Maar nu heb ik hier correspondentie, uit het voorjaar 1945, waarin door Minister *Gerbrandy*, Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, aan de Minister van Justitie voorgesteld wordt uw salaris met terugwerkende kracht met f 4000 per jaar te verhogen, iets waarop de Minister van Justitie niet is ingegaan. Er blijkt echter niet uit, hoe het uiteindelijk gebeurd is.

A. Die kwestie zat anders. De heer *Gerbrandy* heeft mij bezocht in Claridge-Hotel en heeft mij gevraagd, kort nadat wij in Engeland waren, terug te komen in 's Rijks dienst.

31906. De **Voorzitter:** Hetgeen ik zojuist voorlas, was een voorstel van de heer *Gerbrandy* aan de Minister van Justitie, gedaan in 1945.

A. Toen is al besproken het salaris, dat ik zou krijgen. In den Haag had ik een salaris van f 10 000 plus een toelage van f 2000. Toen ben ik aangenomen op een salaris van f 12 000. Ik heb echter, omdat ik wist, dat aan mijn vrouw mijn pensioen uitbetaald werd, verzocht f 4000 in te houden en mij dus niet in de positie te brengen, dat ik, teruggekeerd zijnde, een groot bedrag terugbetalen moest. Dit is later nog eens door de heer *Gerbrandy* zwart op wit gezet. Dat kwam uit bij een bespreking, toen ik van mijn vrouw hoorde, dat zij niets meer kreeg, omdat ik toen doodverklaard ben. Ik was toen inmiddels doodgeschoten en opgehangen in de Tower.

31907. De **Voorzitter:** De heer *Gerbrandy* schrijft in zijn brief van 24 Januari 1945 het volgende:

„Ingesloten heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen een brief door onzen ambtgenoot van Algemeene Zaken op 17 Januari 1945, onder B.B. Doss. Pens. no. 168, gericht tot Uwe Excellentie, waarin eerstgenoemde een oplossing aan de hand doet voor het gestand doen aan mijn toezegging indertijd aan de Heer *van 't Sant* gedaan.”

Dat is het waarop u doelt?

A. Ja.

31908. De **Voorzitter:** Dus u wilt zeggen, dat de heer *Gerbrandy* u die toezegging heeft gedaan, vermoedelijk, toen u directeur van politie bent geworden?

A. Neen, bij mijn eerste aanstelling.

31909. De **Voorzitter:** Toen u raadadviseur werd?

A. Ja, zo is het geweest.

31910. De **Voorzitter:** Maar was het bedrag van f 12 000 de gebruikelijke salariëring van een raadadviseur?

A. Ik wist niet van een salariëring van raadadviseur af.

De **Voorzitter:** Ik zeg ook niet, dat u het wist.

A. De heren zitten hier alles zo op te schrijven!

De **Voorzitter:** Dat is het voordeel van een parlementaire enquête, waarbij alles in het openbaar behandeld wordt.

A. Ik ben er niet tegen; het kan niet anders dan in mijn voordeel zijn, maar kijk: de titel „Raadadviseur“ bemerkte ik ook pas, toen ik een stuk papier in mijn handen kreeg. Het ging er bij mij alleen om: te helpen en te voldoen aan de vraag van de Regering om ingeschakeld te worden, aansprakelijk te worden voor de veiligheid van de Koningin en een inlichtingendienst op te richten. Het is bij mij nooit gegaan om geld. Ik heb bij promotie nooit verhoging van salaris gevraagd; ik heb geaccepteerd, wat ik kreeg. Maar ik heb wel later gezegd: „Nu hoor ik, dat mijn vrouw niets meer krijgt; nu wil ik vastgelegd hebben, dat die f 4000 worden betaald“; dat is geschied. Toen heeft de heer *Gerbrandy* zijn woord gestand gedaan en met de heer *van Boeyen* gecorrespondeerd; ik meen, dat zij een spaarpotje voor mij zouden aanleggen.

31911. De **Voorzitter:** Ja, maar ik heb hier de brief van de Minister van Justitie van 3 Juni 1940, aan u gericht, waarin u mededeeling wordt gedaan van uw officiële opneming in de formatie van het Departement van Justitie en waarin staat: U hebt de positie van raadadviseur bij het Departement, uw honorarium is vastgesteld op f 8000 per jaar. plus de toelage ad f 3.2.— per dag.

A. Dat was mijn eerste stomme streek in Londen, want toen had ik moeten protesteren. Dat heb ik ook niet gezien. Alles ging zo vliegensvlug. Maar ik had moeten zeggen: moeten wij er niet iets bijdoen, zodat uw belofte er bij komt?

31912. De **Voorzitter:** Wilt u zeggen, dat die belofte is gedaan vóór 3 Juni 1940?

A. Bij de eerste bespreking is vastgelegd, dat ik zou krijgen f 12 000. Het is voor mij geen reden om er weer op terug te komen, maar billijkheidshalve mag ik, nu u het punt aanroert, zeggen, dat mijn salaris bij mijn komst in Rijksdienst was bepaald op f 12 000.

31913. De **Voorzitter**: In de brief van 3 Juni 1940 werd echter heel duidelijk gezegd f 8000. Dat klopte dus niet.

A. Neen, dat heb ik niet gezien. Dat heeft de heer *Gerbrandy* ook niet gezien. Dus ik heb eigenlijk geen recht meer, maar u begon met het aan te roeren. Ik heb hier de fout gemaakt.

31914. De **Voorzitter**: Dus het komt hierop neer, dat de afspraak zou zijn gemaakt bij de allereerste besprekingen over uw indiensttreding?

A. Absoluut.

31915. De **Voorzitter**: En bij de schriftelijke mededeling, die u hebt gekregen omtrent uw salaris, is om de een of andere reden, die wij hier niet kunnen naspeuren, afgeweken van de afspraak. In een later stadium bent u daarop bij de heer *Gerbrandy* teruggekomen?

A. Ja, toen ik hoorde, dat mijn vrouw de f 4000 niet meer kreeg.

31916. De **Voorzitter**: Het is waarschijnlijk in 1944 geweest, dat u er op teruggekomen bent, want de brief, die ik zoëven noemde, waarin de heer *Gerbrandy* zegt, dat op die en die wijze zou kunnen worden voldaan aan zijn indertijd gedane toezegging, is van 24 Januari 1945.

A. Ja, maar al lang van te voren kreeg ik bericht, dat het pensioen niet werd uitbetaald. Ik meen, dat de heer *Albarda* mij het eerst heeft gewaarschuwd. Toen heeft de heer *Gerbrandy* gezegd: daarover heeft u zich niet ongerust te maken, dat leg ik schriftelijk voor u vast. Dat is gebeurd.

31917. De **Voorzitter**: In uw gedachtengang is er dus eerder dan 24 Januari 1945 over gesproken, maar 24 Januari 1945 is het in die brief vastgelegd?

A. Ja, zo is het geweest.

31918. De **Voorzitter**: Nu zie ik, dat de Minister van Justitie er bezwaar tegen heeft gemaakt. De vraag is dus: wat is er gebeurd, hebt u het gehad of niet?

A. Neen, maar ik vraag mij af, of het in mijn voordeel is, het nu te krijgen, want ik heb al f 21 000 betaald aan de heer *Lieftinck*. Dus als ik nog weer meer krijg, wat gebeurt er dan? Ik wilde, dat u dit onderhoud maar niet gevoerd had!

Ik heb in verband met alle geruchten en geroddel over mij iemand genomen, mr. dr. *Tekenbroek*, die deze hele kwestie voor mij behandelt; ik houd mij in Nederland volslagen buiten enige bemoeiing ten aanzien van mijn persoon of wat ook.

31919. De **Voorzitter**: U bent dus volgens uw mededeling tot een bepaalde tijd, dat was 22 April 1942, raadadviseur geweest bij het Departement van Justitie en van die tijd af directeur van politie?

A. Ja.

31920. De **Voorzitter**: Wat was nu materieel uw werk in die beide functies?

A. Ik heb om te beginnen contact gehad met Scotland Yard over de beveiliging van de Koninklijke familie; ik ben aansprakelijk gesteld door Minister *van Angeren* en later schriftelijk ook verantwoordelijk gesteld voor Canada met *Sesink*. Ik heb de beveiliging van de Koningin ook gehad van Londen af tot Prestwick, omdat de mogelijkheid altijd bestond, dat er parachutisten kwamen en dat de toestand zo werd, dat wij weg moesten uit Engeland. Ik had dus hier en daar steunpunten, waar wij de Koningin konden onderbrengen. Er was dus m.i. alle reden om een verantwoordelijk iemand te hebben, die dag en nacht ter beschikking was om de Koningin daar bij te staan, waar de veiligheidsmaatregelen dat vorderden. Practisch was, dat ik ook de inlichtingendienst had, want de beveiliging van de Koningin hield zeer nauw verband met de gebeurtenissen in de wereld. Ik hoorde als hoofd van de inlichtingendienst heel veel omtrent de toestand, dat een ander eigenlijk niet zo gemakkelijk te horen kreeg.

31921. De **Voorzitter**: Maar dat voordeel hebt u maar betrekkelijk korte tijd gehad.

A. Ja, maar het was ook de opzet van mij om dat te blijven houden; er zijn echter redenen geweest, waarom ik bedankte. Dat is heel jammer geweest.

31922. De **Voorzitter**: Dus in beide functies is eigenlijk uw hoofdwerkzaamheid geweest te zorgen voor de veiligheid van de leden van het Koninklijk Huis?

A. Ja, dat was eigenlijk mijn functie van het vertrek der Koningin uit Nederland af tot Haar vertrek weer terug naar Nederland. Ik ben al die tijd dag en nacht daar geweest, waar de Koningin was.

31923. De **Voorzitter**: Veranderden, toen u de titel kreeg van directeur van politie, eigenlijk uw werkzaamheden niet?

A. Ten aanzien van de beveiliging van de Koningin is er nooit iets veranderd.

31924. De **Voorzitter**: Andere werkzaamheden kreeg u er niet bij?

A. Neen.

31925. De **Voorzitter**: En die titel van directeur van politie was meer een kwestie van perspectief?

A. Inderdaad; het was een kwestie van het nemen van maatregelen om aan de Nederlandse politie al het nieuwe uit Engeland te brengen en dat zo mogelijk te laten instuderen door de marechaussee, die ik onder mij had.

31926. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een aantal andere punten met u te bespreken. Die zijn in het algemeen nogal van delicate aard, en wel om deze reden, dat bij de verschillende verhoren, die wij hier gehad hebben, door een groot aantal getuigen uw naam ter sprake is gebracht in alle mogelijke verband, iets dat u misschien niet zo zal verwonderen.

A. Neen.

31927. De **Voorzitter**: Het is in het algemeen zo geweest, dat het noemen van uw naam van de getuigen zelf uitging. Het is gebeurd bij onderwerpen, die betrekking hadden op verschillende kwesties van Regeringsbeleid in de Londense tijd; het is in het bijzonder ook gebeurd bij de bespreking van de problemen van de inlichtingendienst en van de moeilijke periode van het England-Spiel en wat daaraan voorafgaat. Ik acht het niet meer dan redelijk deze verklaringen ook te uwer kennis te brengen. Het voordeel van een parlementaire enquête is enerzijds de openbaarheid, maar anderzijds is het ook gebruikelijk hier aan een bepaalde getuige voor te leggen wat andere getuigen gezegd hebben, indien wij het althans voor die getuige van belang achten, zijn visie daarop te geven.

A. Ik hoop, dat u dit zult doen.

31928. De **Voorzitter**: Ik zal dus zoveel mogelijk proberen u voor te leggen hetgeen door verschillende getuigen over u is gezegd. Dan krijgt u de volle gelegenheid daarop uw antwoord te geven.

Ik grijp dan allereerst terug naar een veel vroegere periode, nl. naar het tijdvak 1914—1918. Ten aanzien van deze periode is door verscheidene getuigen verklaard, dat u toen in nauwe samenwerking heeft gestaan met de Britse inlichtingendienst, een feit, dat, geloof ik, ook door u wel erkend zal worden: dat is wel zeer manifest. Daarbij is echter ook verklaard, dat u aan het einde van die oorlogsperiode van de Britse inlichtingendienst als beloning voor uw medewerking zou hebben uitbetaald gekregen een bedrag, dat gesteld werd op f 25 000 of daaromtrent.

A. Ik ben hier onder ede en ik verklaar u, dat dit absoluut gelogen is. Er is mij geen cent uitbetaald. Moet ik het u nog anders zeggen?

31929. De **Voorzitter**: U zegt dus met nadruk, dat u voor de werkzaamheden, die u voor de Britse inlichtingendienst in de jaren 1914—1918 hebt verricht, werkzaamheden, die u op zich zelf erkent verricht te hebben, van de zijde van de Engelsen geen cent beloning heeft ontvangen?

A. De vraag overvalt mij niet. Ik wist, dat u ze stellen zou; ik wist van welke kant ze kwam.

31930. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat het hier door verscheidene personen in deze vorm is gezegd, dat zij zelfs genoemd hebben de Engelse autoriteiten, die u dit bedrag zouden hebben uitbetaald.

A. Noemden zij dan misschien *Richard Bolten Tinsley* en de heer *Dalton*?

De **Voorzitter**: Ja.

A. In 1918 heb ik op verzoek van de Regering contact onderhouden met *Richard Bolten Tinsley*. Ik heb met volle medeweten van de Regering inlichtingen ingewonnen, die door beide partijen betaald zijn. Dit is meer geweest van mijn zijde naar *Richard Bolten Tinsley* dan omgekeerd. Wij deden het samen, maar het was nooit een kwestie van een bedrag voor persoonlijke uitgaven, voor privé-uitgaven; ik heb mijn privé-uitgaven gekregen van GS III. Dat moet ik, als ik een dergelijke aanval krijg, verklaren.

31931. De **Voorzitter**: Was dat voor de werkzaamheden, die u verrichtte?

A. Dat was dus niet iets persoonlijks. Wanneer Nederland een inlichting wilde hebben en Engeland ook, en wij konden het combineren, dan deden wij dat één keer. Maar daarvan ben ik niet de uitvinder. Daarvoor moet u zijn bij de Nederlandse Regering. Ik heb echter het recht van verdediging; daarop wilde ik u wijzen.

De **Voorzitter**: Dat recht komt u zonder enige beperking toe.

A. Ik weet, dat men in die richting intrigeert, dat er een mevrouw is, die gezegd heeft, dat zij mij in Genève zag en haar man tegen haar zei: daar gaat die mijnheer, die hebben wij geregeld uitbetaald. Dat was typisch, want ik was toen nog nooit in Genève geweest. Die mevrouw heeft er in Engeland moeite mee gehad, want het waren de Engelsen, die mij waarschuwden en zeiden: nu moet je eens kijken!

Dit is niet waar, maar ik wist, dat het verteld werd.

31932. De **Voorzitter**: Wilt u even verduidelijken, wat u zoëven hebt gezegd?

A. Wij hadden na de afloop van de oorlog 1914—1918 groot belang bij wat er in de koloniën zou gebeuren. Ik weet niet, of u zich herinnert, dat hier door mij gearresteerd is *Mohammed Hatta*.

In die tijden waren wij zeer geïnteresseerd in Indië en wij hebben veel inlichtingen ingewonnen over gebeurtenissen in de koloniën, die beide partijen raakten. Daarvoor is weleens geld betaald door de Nederlandse inlichtingendienst aan de Engelse en door de Engelse aan de Nederlandse; eigenlijk dus een vereenvoudiging van werkwijze, een Benelux, zij het in andere zin.

31933. De **Voorzitter**: Was het een honorering?

A. Niet voor mij, Mijnheer de Voorzitter!

31934. De **Voorzitter**: Was het een honorering voor bepaalde diensten, die een bepaald persoon verrichtte, of was het eigenlijk een kostenverrekening?

A. Het was voor de uitzending van mensen.

31935. De **Voorzitter**: Het was dus eigenlijk een vergoeding van kosten.

A. Absoluut! Meer niet!

31936. De **Voorzitter**: Dus er zat niet het element van persoonlijke beloning in?

A. Uitgesloten!

31937. De **Voorzitter**: Het was dus, om het nog eens te herhalen, voor de gemaakte kosten?

A. Ja zeker, ter dekking van onkosten.

31938. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd het aan u persoonlijk uitbetaald of werd het betaald aan de dienst?

A. Het werd soms betaald aan mij en dan ging het over van mij op de dienst. Het is ook aan anderen betaald. Ik geloof eigenlijk..... haast niet aan mij; neen. Ik heb wel terugbetaald aan hen.

31939. De **Voorzitter**: Als u het dus op zijn scherpst zou stellen, zou u kunnen verklaren, begrijp ik, niet alleen dat u niet een persoonlijke beloning heeft ontvangen, maar ook dat uit de verrekeningen, die hebben plaats gehad, geen.....

A. Persoonlijk voordeel voortvloeide.

31940. De **Voorzitter**: ..... geen excédenten kwamen, met andere woorden, dat, wat u op die manier ontving, u weer moest uitgeven voor de kosten van de verrichte werkzaamheden?

A. Mijn enige beloning is geweest de titel van O.B.E. (Officer British Empire). Ik kan u zeggen, dat, als van Engelse zijde onderscheidingen worden gegeven, er geen financiële verrekeningen aan voorafgegaan zijn. Toen gaf men bijna geen onderscheidingen aan buitenlanders.

31941. De **Voorzitter**: Het bedrag, dat genoemd is, is fantastisch hoog.

A. Hoeveel?

31942. De **Voorzitter**: £ 25000, althans een bedrag in die orde van grootte.

A. Dat is 2½ ton, berekend tegen deze koers. Ik heb het niet gehad, maar wie het wel heeft opgestreken, zouden wij in Londen moeten uitzoeken.

31943. De **Voorzitter**: Dan blijft de vraag, hoe de heren, die volgens de getuigen gezegd zouden hebben, dat zij het zouden hebben uitbetaald.....

A. Aan mij?

De **Voorzitter**: ..... (ja, aan u) er aan komen.

A. Ik weet het niet. Maar vindt u het niet een beetje vreemd, dat zij er heren voor hebben, die alle twee dood zijn?

31944. De **Voorzitter**: Wanneer zijn zij overleden?

A. Mag ik even denken?..... *Dalton* heeft zich doodgeschoten, omdat er financiële tekorten waren in zijn dienst, in 1934. *Richard Bolten Tinsley* is overleden in 1942. Als ze dus geen andere getuigen brengen..... Met *Dalton* heb ik nooit heel veel te doen gehad, want die werkte al onder *Tinsley* en toen deze is uitgeschakeld, heeft *Dalton* het voortgezet. *Dalton* zat hier op de Nieuwe Parklaan in den Haag, hetzelfde bureau, waar later *Stevens* en *Best* zaten. Dat waren de opvolgers van *Dalton*.

31945. Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Het is dus heel goed mogelijk, dat dit praatje zo in de wereld gekomen is, dat b.v. de Engelsen aan u een bedrag hebben uitbetaald en misschien gedacht hebben, dat dat voor u persoonlijk was? Of wisten ze, dat het over de dienst liep?

A. Dat wisten zij, want het ging uit handen van de dienst. *Tinsley* was mijn tegenpartij; hij had in de jaren 1914/18 de Engelse inlichtingendienst en ik de Nederlandse. Zo hebben wij ook nog een tegen-speler gehad in Engeland en die heeft ook weer geld gehad. Ik wist, dat er geruchten liepen over mij en heb de Minister er over gesproken.

31946. De **Voorzitter**: Maar de gelden, die u uitbetaald kreeg bij de Engelse dienst?

A. Dat kan ik haast niet persoonlijk geweest zijn; ik geloof, dat ik het zelf niet eenmaal geweest ben. Ik heb wel betaald aan hen.

31947. De **Voorzitter**: Dan betaalde u hetgeen u van de dienst kreeg aan hen?

A. Inderdaad.

31948. De **Voorzitter**: Maar, als u geld zou hebben gekregen van de Engelse dienst, had u toch waarschijnlijk rekening en verantwoording daarvan moeten afleggen aan de Nederlandse dienst?

A. Natuurlijk; dan had ik ook moeten tekenen bij de Engelse dienst.

31949. De **Voorzitter**: Maar dan is vers 2 wat u met dat geld gedaan hebt. En dan zou u daarvan verantwoording hebben moeten afleggen aan de Nederlandse dienst.

A. Inderdaad, maar ik heb maar uitbetaald aan de Engelsen; ik geloof, dat ik zelf van de Engelsen nooit een bedrag gehad heb, dat is altijd over anderen gegaan.

31950. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leven uw Hollandse medewerkers uit die tijd nog?

A. Uit de periode 1914—1918? Het is zo moeilijk dit te zeggen; ik ben er zo volkomen uit. Ik ben na 1940 hier niet meer geweest. Men heeft toen gezegd: wanneer ik hier terugkwam, zou ik worden doodgeschoten. Toen die verhalen zo liepen, ben ik hier zes weken geweest; ik heb mij overal vertoond en toen er niets gebeurde, ben ik gewoon teruggekeerd. Nu ben ik weer gewaarschuwd, dat ik in Nederland zou worden doodgeschoten. Helaas heeft die mededeling over mijn dochter gelopen; de Justitie heeft een Rijksrechercheur gestuurd om haar te waarschuwen: ik zoi doodgeschoten worden van de zijde van de heren, die bang waren, dat ik tegen hen zou getuigen in de Enquêtecommissie. Dat spijt mij; dat had de Justitie mij moeten zeggen, en niet tot mijn dochter. Ik moest opgeven de auto, waarmee ik hier kwam; ik ben hier echter wandelende gekomen; ik heb het terrein verkend, maar ik heb geen schutter gezien. Die Rijksrechercheur zou goed op mij passen; hij zou er met een grote auto zijn.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is hij niet gekomen?

A. Neen, maar zo gaat men van Regeringswege geruchten in de wereld strooien. Maar daarvoor zitten wij hier niet.

31951. De **Voorzitter**: Die verklaring is u dus op zich zelf volkomen bekend; die heeft u blijkbaar al verscheidene keren zelf gehoord. Zij is ook in deze enquête van verschillende zijden genoemd, in ditzelfde verband, namelijk dat u een dergelijk bedrag zou hebben gekregen van de heren *Tinsley* en *Dalton*. Op deze verklaring heeft u nu uw visie gegeven en wij kunnen dus nu van dit punt afstappen.

Het volgende punt betreft de mogelijkheid, laat ik het zo uitdrukken, voor u om in uw positie als particulier secretaris van Hare Majesteit de Koningin kennis te nemen van verschillende Staatsstukken; enige getuigen hebben in dit verband als hun overtuiging uitgesproken, dat u van die wetenschap gebruik zou hebben gemaakt om gegevens, waarvan u op deze wijze op de hoogte was gekomen, ter kennis van een andere Mogendheid te brengen.

A. Was getekend: *de Jonge van Ellemeet*.

Volgens artikel 3 van mijn aanstelling was ik belast met het controleren van alle inlichtingendiensten. In dit artikel staat o.a.:

„Het Hoofd van de Centrale Inlichtingendienst heeft de leiding van en de contrôle over hetgeen door de inlichtingendiensten van de Ministeries van Buitenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie wordt verricht en verzameld.”

Met grote nadruk wil ik hier vaststellen, dat bij de oprichting van de C.I.D. aan de Engelsen is beloofd, dat alle inlichtingen, die wij zouden krijgen en die voor de algemene oorlogvoering van waarde waren, zouden worden doorgegeven aan de Engelsen. Ik heb van de Ministeries, dus voor dat doel, ter inzage gekregen rapporten, die verschillende gezanten van de landen, die niet bezet waren, inleverden, en ik ben volkomen gemachtigd geweest uit die stukken inlichtingen te geven aan de Engelsen. Nog sterker: de heer *van Bylandt* heeft mij dikwijls persoonlijk nog inlichtingen geschreven, die in aanmerking kwamen voor doorgeve aan de Engelsen.

Wanneer men dus vraagt, of ik berichten aan de Engelsen heb doorgegeven, is mijn antwoord: ja, maar nooit op verdachte wijze, doch volkomen loyaal en volkomen openlijk.

31952. De **Voorzitter**: Dit is dus een beperking tot gegevens, verkregen door de inlichtingendiensten.

A. Neen, van de ambassades.

31953. De **Voorzitter**: Ja, maar u zegt: „de leiding van en de contrôle over hetgeen door de inlichtingendiensten van de Ministeries van Buitenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie wordt verricht en verzameld”. Waarover u het nu hebt, zijn dus gegevens, die van de inlichtingendiensten afkomstig zijn.

A. Als ik niet wist, dat de heren stenografen alles noteerden, zou ik willen zeggen: wat zijn ambassades in oorlogstijd eigenlijk anders dan inlichtingendiensten?

31954. De **Voorzitter**: Dit is een beperking. Maar er zijn nog andere Staatsstukken. Ik heb zoëven de beschuldiging omschreven; u hebt het misschien niet goed gevolgd. De beschuldiging hield in,

dat u van het feit, dat u als particulier secretaris van Hare Majesteit toegang had tot Staatsstukken, waartoe u anders niet toegang zou hebben.....

A. Ik geloof, dat dit gauw is opgelost, want men verwacht steeds twee posities.

U hebt bij de Koningin de Directeur van het Kabinet. Dat was toen de heer *van Tets van Goudriaan*, zoals het nu is mejuffrouw *Tellegen*. Die positie van Directeur van het Kabinet is eigenlijk de officiële Regeringsverbinding.

Dat ben ik nooit geweest.

De particulier secretaris moet u meer beschouwen, vooral in Londen, als degene, die, ik zou haast willen zeggen: het mindere werk doet, dat voor de Directeur van het Kabinet niet in aanmerking komt, omdat het geen Regeringszaken zijn. Die stukken van de Koningin (van de Regering) gingen in gesloten enveloppen iedere dag heen en weer: van de Koningin op de Directeur van het Kabinet, terug van de Directeur van het Kabinet op de Koningin. Die stukken zag ik niet.

31955. De **Voorzitter**: Dat is nu juist de kwestie. Ten minste: ik heb het zo begrepen, dat de voorstelling van zaken eigenlijk deze was.....

A. Dat ik de enveloppen opende en kennis nam van de inhoud. Ik zal het u wel zeggen; ik zal het u gemakkelijk maken!

31956. De **Voorzitter**: De Koningin vertoefde in Maidenhead. De stukken kwamen van de Departementen bij het Kabinet van de Koningin, dus bij de heer *van Tets van Goudriaan*.

Dan gingen zij waarschijnlijk per koerier naar de Koningin. Nu heb ik begrepen, dat de voorstelling van zaken deze is, dat u als secretaris van de Koningin dus de gelegenheid had kennis te nemen van hetgeen in die enveloppen zat, dat men dus vermoedt, dat u van die wetenschap gebruik zou hebben gemaakt, enz., enz., zoals ik het u zoëven heb gezegd.

Dat is de figuur en deze heeft met de inlichtingendiensten op zich zelf niets te maken.

A. De stukken, die naar de Koningin gingen, gingen vrijwel alle door mijn handen in gesloten enveloppen, want ik was de man, die 's morgens wegreed van het huis van de Koningin naar Londen. Ik bracht de stukken aan de Ministeries en gaf soms stukken aan de Ministeries met een verklaring er bij. De stukken werden vóór 4 uur 's middags van de Ministeries naar mijn bureau gebracht en ik nam de stukken terug naar de Koningin, en ik nam die stukken weer mee terug van de Koningin in een gesloten, soms gezegelde enveloppe.

Ze hebben gezien, dat ik ze opengemaakt heb, is er gezegd. Het kan wel zijn, dat er eens een enveloppe open was. Dat is mogelijk, ook dat ik gebeld werd b.v. door de Minister-President, de Minister van Justitie of de Minister van Marine: Houd die enveloppe vast, want daar is iets mee aan de hand. Maar dat ziet u toch goed, dat ik niet de man was, die kennis had van alle Regeringsstukken; ik ben echter wel de brievenbesteller geweest.

31957. De **Voorzitter**: Die dus de gelegenheid had, als hij gewild had, van een aantal van deze stukken kennis te nemen.

A. Dat zou toch wel moeilijk zijn. Dit is nu niet: Qui s'excuse..., maar ik wil dit zeggen: Ik was in mijn bureau bijna nooit alleen. Ik vervoerde de stukken in een auto met één of twee marechaussee's naast mij; dat hing af van de bombardementen; dan hadden de marechaussee's opdracht te zorgen, dat de stukken gered werden, als er iets gebeurde. Ik zou dus onderweg hebben moeten stoppen en even moeten kijken. In het huis van de Koningin komende, waren daar ook weer de marechaussee's; dat huis was overal bezet door marechaussee's. De kamerbewaarder was een marechaussee, de man, die de telefoon bediende, ook en er zat altijd een man van Scotland Yard. Ik reed dus met marechaussee's en die man van Scotland Yard sliep in het huis van de Koningin. Die huizen waren zo klein, dat je geen gelegenheid had met brieven weg te lopen, maar ik weet, dat het u gezegd is, en ik moet daarop antwoorden, dat, als ik inlichtingen gegeven heb aan de Engelsen, wat ik zeer zeker en dikwijls in zeer ruime mate gedaan heb, het dan in opdracht was en conform mijn aanstelling; inlichtingen dus, die mij met dat doel gegeven waren.

31958. De **Voorzitter**: De beschuldiging, die hier geuit is, had dus geen betrekking op inlichtingen, die u als chef van de inlich-

tingendienst had verkregen (die functie hebt u trouwens ook maar een jaar gehad), maar had met name betrekking op uw positie als particulier secretaris van de Koningin, die u in de gelegenheid stelde om — waar doet er minder toe en bij welk deel van het transport laat ik in het midden — van een aantal dingen kennis te nemen. Die gelegenheid nu heeft, naar de overtuiging van enige van deze getuigen dan, de heer *van 't Sant* benut. Daartegenover heeft een andere getuige, die er ook wel iets van kan weten, verklaard, dat hij stellig weet, dat de heer *van 't Sant* het niet gedaan heeft. Deze heeft dat verklaard op grond van de kennis, die hij van u had als persoon.

A. De stukken, waar wat voor de Engelsen in zat, kreeg ik officieel, in die tijd, dat ik chef was, om ze te geven. Nadat ik weg was gegaan, kregen zij ze ook; ze kregen dezelfde inlichtingen.

31959. De **Voorzitter:** Niet via u?

A. Niet via mij, maar ik weet, dat zij ze kregen.

Daarnaar heb ik juist nog gevraagd, maar hetgeen er verder was, waren Koninklijke besluiten, die de Engelsen vermoedelijk niet zeer interesseerden.

31960. De **Voorzitter:** Dat weet ik niet. Ik kan mij voorstellen, dat er op een bepaald ogenblik een correspondentie gaande is tussen een Minister en de Koningin over een bepaald vraagstuk, ten aanzien waarvan het Kabinet het buitengewoon onaangenaam zou vinden, wanneer zij ter kennis van de Engelsen kwam. Dat is een zeer goed denkbare figuur. Wij waren zeer vriendschappelijk met de Engelse Regering, maar wij hadden onze eigen zorgen en problemen; er waren dus bepaalde dingen, die men in de eigen keuken wilde afhandelen.

A. Ik geloof niet, dat de Engelsen daarin veel belang stelden.

31961. De **Voorzitter:** Maar het is toch denkbaar.

A. Ik had het kunnen doen, inderdaad. Als je de brieven in handen hebt, kan je het doen. Maar ik geloof ook niet, dat de Engelsen het zouden hebben aangenomen. Indien het inderdaad gebeurd ware, dan zou er naar mijn mening een protest van Engelse zijde gekomen zijn, wanneer bleek, dat dergelijke stukken of de inhoud van dergelijke stukken bij de Engelse Regering kwamen: dan zouden zij het signaal op onveilig zetten; dan zouden zij tot de Directeur van het Kabinet gezegd hebben: denk er om, het boeltje is niet safe. Wanneer in die tijd van Engelse zijde ook maar enigszins ontdekt zou zijn, dat er een lek was, dan zouden zij gewaarschuwd hebben. Ik zou er dan niet mee naar *Churchill* zelf gelopen zijn; het had dan over ondergeschikten moeten lopen.

31962. De **Voorzitter:** Tenzij men geweten had, waar het lek zat. I-et geeft een onbehaaglijk gevoel, wanneer men weet, dat er een lek is, zonder dat men weet waar het zit.

A. Wanneer er een lek zou zijn, zou het bij de heer *van Tets van Goudriaan* geweest zijn, en ik weet zeker: van de heer *van Tets* is het niet.

31963. De **Voorzitter:** U kunt niet positief zeggen, dat u het niet gedaan heeft?

A. Maar ik wil het u toch verklaren. Er is daardoor zo'n vlek op je naam gekomen, dat ik het toch wil verklaren.

31964. De **Voorzitter:** Voor alle zekerheid stel ik deze vraag. Ik kan mij voorstellen, dat u er prijs op stelt alles, wat gezegd is, te kennen. In de verklaring van die getuigen is er zelfs aan toegevoegd, dat zij de overtuiging hadden, dat u, wanneer u daarvoor betaald werd, die gegevens ook zoudt doorgeven aan de Duitsers.

A. Daarvoor ben ik dan ook zeker doodgeschoten.

31965. De **Voorzitter:** In het kader van hetgeen wij besproken hebben, is het volkomen duidelijk wat zij bedoelen. Ik zou daarop van u gaarne enig antwoord hebben, positief of negatief.

A. Ik heb nooit enig contact gehad met de Duitsers en ook nooit geprobeerd het te krijgen.

31966. De **Voorzitter:** Ik grijp nog even terug op de voorgeschiedenis van de C.I.D. en uw aanstelling als hoofd daarvan. U hebt

al gesproken over de conferentie met de drie Ministers, de heren *van Kleffens*, *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*. Is daarbij ook nog gediscussieerd over de vraag, onder welk Departement zo'n inlichtingendienst eigenlijk zou behoren te ressorteren? Of was dat toen al niet meer in geding; ik bedoel: waren de heren, toen zij met u gingen praten, daarover al tot overeenstemming gekomen? In ieder geval bleef de overgang van de inlichtingendienst van het Departement van Defensie — ik laat even buiten beschouwing welk standpunt de heer *Dijxhoorn* heeft ingenomen — naar het Departement van Justitie, gezien de Nederlandse verhoudingen, zoals zij tot dan toe geweest waren, tot op zekere hoogte een novum. De inlichtingendienst was in Nederland geweest onder het Departement van Defensie. Nu weet ik wel, dat er ook op velerlei gebied een vrij nauwe samenwerking met het Departement van Justitie was, maar de inlichtingendienst als zodanig was toch tot dan toe een militaire dienst geweest.

A. Dat was hij sedert 1914 al.

31967. De **Voorzitter:** Dus met andere woorden: dit was een verandering van standpunt.

Nu zijn er twee mogelijkheden: men heeft er in den brede over gediscussieerd in de conferentie, die met u gehouden is.....

A. Neen!

De **Voorzitter:** ..... of dit punt was al opgelost en men heeft met u alleen gesproken als met het toekomstige hoofd van de dienst.

A. Dat weet ik niet. Ik weet alleen, dat men blij was, dat men een oude rot uit de dienst ter beschikking had, die met de Engelsen verbinding had en goed met de Engelsen was.

Zó moet u het bekijken.

31968. De **Voorzitter:** Dus het was een bespreking met de candidaat — zal ik nu maar zeggen —, die men op het oog had, en men was kennelijk op dat moment al volkomen tot overeenstemming geraakt, dat deze functionaris — wanneer men in die bespreking met hem tot verdere overeenstemming zou komen — zou ressorteren onder het Departement van Justitie.

Dat waren eigenlijk reeds uitgemaakte zaken, toen men met u begon te praten?

A. Ja, zo heb ik het altijd bekeken.

31969. De **Voorzitter:** U hebt in de eerste periode van de Centrale Inlichtingendienst, toen u daarvan hoofd was, nogal contact gehad met een zekere heer *Hooper*, als ik goed ben ingelicht.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

31970. De **Voorzitter:** Die was blijkbaar verbindingsman tussen u en .. welke dienst?

A. *Hooper* was hier op het bureau van *Dalton* en is ontslagen. Nadat er onregelmatigheden waren ontdekt op dat bureau, schijnt men die hele groep ontslagen te hebben. Toen nu de Koningin vertrok naar Engeland, stond op een gegeven ogenblik in Engeland plotseling *Hooper* voor mijn neus. Hij was ingeschakeld in de Engelse inlichtingendienst en omdat hij mij kende, kwam hij bij mij met allerlei gegevens en vroeg of ik dat en dat kon controleren. Het betrof hoofdzakelijk vragen omtrent de gezindheid van mensen, die in Engeland waren, in hoeverre die N.S.B.-gezind waren, enz. Daar kwam *Hooper* voor. Toen heb ik enige tijd met medeweten van de Engelse inlichtingendienst samengewerkt met *Hooper* tot ik merkte dat hij niet betrouwbaar was, waarop ik de Engelsen gewaarschuwd heb en mij van *Hooper* heb losgemaakt.

31971. De **Voorzitter:** Toen hebt u later contact gehad met de heer *Rabagliati*?

A. Ik heb contact gehad met de allerhoogsten bij de inlichtingendienst. Mag ik volstaan met de allerhoogste chef van de inlichtingendienst? Die heeft mij zijn secretaris ter beschikking gesteld. Toen hebben wij de inlichtingendienst opgericht en hebben eerst willen uitzenden de heer *van Vredenburg*; die heeft zich beschikbaar gesteld, maar daar had de heer *van Kleffens* bezwaar tegen en toen is als eerste gegaan de heer *van Hamel*, die ik kreeg toegezonden van de admiraal. Ik wist toen al, dat men in Nederland misschien in de gaten had, dat ik mij weer met de inlichtingendienst bemoeide, en omdat wij toen nog niet wisten of er in Engeland een Duitse vijfde colonne

aanwezig was, heb ik er voor gezorgd, dat ik *vatz Hamel* nooit ontmoet heb, ook nooit op mijn bureau, maar hem gestuurd naar een hotel, waar hij met Engelse officieren in verbinding stond. Ik heb wel alle voorbereidingen getroffen, waar hij gedropt zou worden, waar hij geld zou krijgen, met wie hij contact zou krijgen, enz.

31972. De **Voorzitter:** *Van Hamel* is dus uitgezonden zuiver voor Nederlandse doeleinden?

A. Zuiver om contact te maken met mensen, die..... laten wij nu maar zeggen: wij moesten weten hoe het er in Nederland uitzag. Toen is mijn eerste mededeling geweest: laten wij een flinke vent zenden, die durft en die in Nederland contact kan leggen om berichten te krijgen. Toen gold het hoofdzakelijk nog de algemene oorlogvoering en toen heelt admiraal *Furstner* mij gezegd: Ik zal je een goed zeeofficier sturen. *Van Hamel* is toen na enige tijd van voorbereiding vertrokken met alle gegevens, die hij nodig had, ook voor financieel contact; hij is niet precies op de goede plaats gedropt, maar hij heeft zich zelf gered; hij heeft het magnifiek gedaan. Het eerste resultaat kreeg ik van de chef van de Engelse inlichtingendienst in Hattchett's restaurant in Londen, waar toevallig de heer *Dijxhoorn* lunchte. Toen zei ik tegen hem: kijk eens, dit is het eerste bericht. Toen was hij dolgelukkig, totdat *van Hamel* bij zijn terugkomst gesnapt is. *Van Hatnel* zou eigenlijk — dat was de afspraak tussen de heer *Gerbrandy* en mij — de inlichtingendienst in Londen overnemen, want wij moesten aan de kop hebben iemand, die hier gezien had hoe het in elkaar zat, die hier moest werken met zijn persoonlijke contacten. Dat *van Hatnel* in Nederland is aangehouden, ligt niet aan verraad van uit Engeland; dat was zuiver een kwestie van een technische fout, die begaan is in Nederland. Ik kan u dit nog zeggen, dat bij mijn eerste terugkomst in Nederland niet mijn gemakkelijkste bezoek is geweest aan de familie *van Hamel*, en ik heb van de heer en mevrouw *van Hamel* te overdenken en te horen gekregen, hoe zijn aanhouding geschied was; ik weet u zeker te zeggen, dat noch bij mevrouw, noch bij de heer *van Hamel* enig gevoel is van onvoorzichtigheid of van kwade trouw aan de kant uit Engeland.

31973. De **Voorzitter:** Het verraad is gepleegd door een Friese boerin?

A. *Van Hamel* zou gehaald worden door een Hollandse vliegenier, die hem ook gedropt had, bij het Tjeukemeer. Er waren toen echter mistbanken en de vliegenier was bang, dat hij bij het dalen zijn schuitje zou vernielen of beschadigen. Nu was het altijd bij het afhaken van iemand gewoonte om zo hoog te blijven, dat men, wanneer men niet kon dalen, een zeer lange glijvlucht kon maken, zodat de Duitsers niet konden horen, waar hij opsteeg; immers, op die plaats konden zij de mensen vinden, die afgehaald moesten worden. Toen is de machine gekomen, maar die is niet gedaald. Nu was het met de Engelsen afgesproken — dat wist ik niet; de Engelsen waren niet mededeelzaam —, dat zij de volgende dag zouden terugkomen.

31974. De **Voorzitter:** Hoe hadden zij dat bericht bekomen?

A. Er was een afspraak gemaakt; zij zouden gehaald worden op een bepaalde dag, maar, zo was er bij gevoegd; wanneer het niet gelukte, zou het vliegtuig de volgende dag op dezelfde tijd terugkomen. Toen hij echter de volgende dag terugkwam, bleek de boel verraden te zijn en werd *van Hatnel* met zijn kornuiten in die boot aangehouden.

31975. De **Voorzitter:** Met andere woorden: iemand uit de omgeving heeft de Duitsers attent gemaakt, dat er een vliegtuig geweest was.

A. Er lag een bootje; dat hadden zij daar gezien; er waren palingfuiken gelicht en toen zei de eigenaar daarvan: nu weet ik het al. *Van Hamel*, *Baas Becking* en anderen zaten daar in een klein hotel; de veldwachter is er toen bij gehaald en die heeft het medegedeeld aan de chef van de Rijksveldwacht, *Schmidt Crans*; die heeft hen laten ophalen en oppakken.

31976. De **Voorzitter:** Heeft *van Hamel* in radiografisch verkeer gestaan met Engeland?

A. Ja, hij ging met een zender. Ik heb altijd uitgezonden mensen met zenders.

31977. De **Voorzitter:** Is hij er direct in geslaagd, dit contact tot stand te brengen?

A. Men moet hen eerst laten springen; dan moeten zij kunnen telegraferen en dan moeten zij zenden over het apparaat, waarmee zij vertrouwd zijn. Wij hebben kort, nadat *van Hamel* weggegaan is, twee lijnen gekregen. *Van Hamel* heeft lange tijd prachtig gewerkt.

31978. De **Voorzitter:** Wie was die tweede man?

A. Die was van de politie. Die seinde op een goede dag: twee van ons aangehouden, zwijgen voorlopig. Hij is teruggekomen, maar na een tijd hebben wij van hem niets meer gehoord.

Toen heeft zijn vrouw mijn vrouw bezocht en laten weten, dat haar man was aangehouden. Dat bericht heb ik gekregen over een andere lijn.

31979. De **Voorzitter:** Heeft hij daarbij het leven verspeeld?

A. Hij is opgepakt en naar een kamp gebracht. Hij is niet gefusilleerd, maar is er wel gestorven.

Toen is voor mij gegaan *Zomer*, een zeeofficier. Zij ouders heb ik niet kunnen vinden. *Zomer* is uitgepeild in Bilthoven. Hij was een hoogst dappere jonge man uit Arnhem; hij is gegaan met *Wiek Schrage*, een inspecteur van politie uit Hilversum.

Zomer had de opdracht, nooit meer dan drie keer uit één plaats te seinen, want wij wisten, dat de Duitsers je dan konden uitpeilen. Daarin schijnt hij zich vergist te hebben en hij schijnt overvallen te zijn in Bilthoven. Hij heeft ogenblikkelijk, toen hij gedwongen werd te seinen, aan zijn opdracht gevolg gegeven en de tekens, die hij aan zijn telegram moest laten voorafgaan, weggelaten.

31980. De **Voorzitter:** U bedoelt de security check?

A. Ieder, die ging, had zekere tekens, die hij seinde, zogenaamd om zijn toestel in te stellen. Die bleven weg, dus wij wisten, dat hij zat.

Toen is *Wiek Schrage* met een ander, die er van hoorde, vertrokken naar Engeland.

31981. De **Voorzitter:** Dat was *Sporre*, een man, die uitgezonden is door S.O.E.

A. Die zijn omgekomen.

31982. De **Voorzitter:** Die zijn omgekomen op zee.

A. Hebt u ooit het lijk van *Schrage* gehad?

De **Voorzitter:** Neen, maar het staat vast, dat *Sporre* en *Schrage* niet in Engeland zijn teruggekomen. De Duitsers — in het bijzonder *Giskes* — ontkennen, dat zij gearresteerd zijn. Dan is de enige mogelijkheid, dat zij op zee zijn omgekomen.

A. Zo hebben wij het ook in Engeland kunnen bekijken. *Hazelhoff Roelfzema* is terug met de Militaire Willemsorde. Die is ettelijke malen geweest. Verder noem ik *Krediet*, *Tazelaar*, *van Brink* (die is nu in Portugal), freule *Röell* (toen was ik, geloof ik, al weg; toen was het al onder *Derksema*), maar die is aangehouden in Berlijn.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** *Lotje?*

A. Ja.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Die heeft in Ravensbruck gezeten.

31983. De **Voorzitter:** Hoe is die hier gekomen?

A. Die is niet hier gekomen. Zij is per vliegtuig naar Berlijn gegaan en in Duitsland aangehouden.

31984. De **Voorzitter:** Is zij uit Engeland gekomen?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Niet per vliegtuig. Ik dacht, dat zij via Frankrijk in Nederland kwam.

A. Zij is hier niet geweest in oorlogstijd.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Jawel.

A. Nu ben ik niet bij. Ik weet: zij is vertrokken, officieel, naar... ik weet het niet meer...! Met een vliegtuig. Toen is zij op een vliegveld in Duitsland er uit gehaald. Dat vonden wij juist zo buitengewoon beroerd.

Nadat zij uit het kamp was gekomen, is zij bij mij in Londen geweest.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij heeft in Ravensbrück gezeten.

A. Zij is in Engeland teruggekomen op een dag, dat mijn vrouw uit Nederland overkwam; die is de gehele bezettingstijd hier geweest. Wij hebben gezamenlijk geluncht, maar niet veel besproken. Toen is freule *Röell* direct weggegaan naar Nederland en teruggekomen op de ambassade in Londen.

Ik heb er twee verspeeld; *Schrage* noem ik enerzijds eigenlijk niet verspeeld.

31985. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat u *Schrage* niet verspeeld hebt aan de Duitsers?

A. Ik heb *van Hamel* aan de Duitsers verspeeld en omdat ze mij verraad in de schoenen schuiven, wil ik het maar even zeggen: Dat is volkomen klaar, ook van de zijde van de ouders, wat *Zomer* betreft, is het ook bewezen, dat het niet van Engeland kan zijn, en de anderen zijn terug. *Bob van der Stok* is ook van mij geweest. Ik beloof u, Mijnheer de Voorzitter, dat dat springen geen pretje is geweest.

31986. De **Voorzitter**: Daar had u toch geen bemoeienis mee? Dat verzorgden toch de Engelsen?

A. Daarom duurde het lang.

31987. De **Voorzitter**: Hebben in de tijd, dat u die functie hebt gehad, *van Hamel* en anderen contact gehad door zenders met Engeland?

A. Ja.

31988. De **Voorzitter**: En dat ging op dezelfde manier als later met S.O.E.? Het telegram kwam bij S.I.S. Kreeg u de telegrammen, die gezonden werden? Hebt u de indruk, dat u ze allemaal kreeg?

A. Dat kon ik nooit controleren, maar ik heb het gevoel, dat ze mij die wel gegeven hebben.

31989. De **Voorzitter**: U hebt niet het onbevredigende gevoel gehad, dat u dacht, dat u ze niet allemaal kreeg?

A. Neen.

31990. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u die telegrammen? In welke vorm?

A. Van de secretaris van het hoofd van de Engelse dienst.

31991. De **Voorzitter**: In welke vorm?

A. Vertaald, want de code kende ik niet.

31992. De **Voorzitter**: Maar in welke vorm kreeg u ze? Paraphrases?

A. In de vorm, waarin ze geseind werden door *van Hamel*, *van Brink*, enz.

31993. De **Voorzitter**: Waren het telegrammen of paraphrases?

A. Ik dacht telegrammen.

31994. De **Voorzitter**: Als u het als telegram kreeg, moest het aanvagen met de bewuste letters.

A. Neen, de code kende ik niet; ik kreeg de vertaling. *Ze* zeiden wel: Pas op, hier komt een telegram van *Zomer*, maar vertrouw het niet, want de letters waren er niet bij.

31995. De **Voorzitter**: U kreeg dus een mededeling, als er iets mis was aan het telegram?

A. Ja. Dan werd het gebracht en dan zeiden ze: Er is een beoerde boodschap; er is hier een telegram, maar de letters zijn er niet aan voorafgegaan.

31996. De **Voorzitter**: Waren b.v. de woorden al gesplitst?

A. Ik kende de code niet.

31997. De **Voorzitter**: Maar in elk geval had u in het algemeen de indruk in de periode, toen u met S.I.S. samenwerkte, dat men u behoorlijk op de hoogte heeft gesteld van alles, wat er met de telegrammen aan de hand was?

A. Ja, die overtuiging had ik.

31998. De **Voorzitter**: Hebt u nog meegemaakt het geval — neen, dat hebt u natuurlijk niet meegemaakt —, dat zich later heeft voorgedaan bij S.I.S. met *de Jonge*?

A. *De Jonge* is bij mij geweest vóór hij vertrok. Ik heb hem wel eens mijn twijfel kenbaar gemaakt of de zaak wel klopte, maar hij is gegaan. Ik heb zijn vader en moeder gesproken; die wisten helemaal niet, waar hij was. Hij is aangehouden. Ik heb mij zeer ingespannen om via de Engelsen nog iets over hem te horen, maar het is nooit gelukt.

31999. De **Voorzitter**: U hebt niet vernomen, dat er, nadat *de Jonge* gevangen was genomen, op zijn naam nog enige telegrammen zijn gekomen, waaraan de Engelsen direct gemerkt hebben, dat ze mis waren?

A. Neen, er is mij wel eens gezegd: U heeft zich destijds geïnteresseerd voor *de Jonge*. Ik meen, dat hij onder mijn leiding zijn opleiding begonnen is en dat hij deze heeft voortgezet onder *Derkse-nza*. De Engelsen zeiden: *de Jonge* doet het prachtig.

32000. De **Voorzitter**: Op een gegeven oogenblik is hij gevangen genomen en de Duitsers hebben getracht met zijn code verder te seinen, maar de Engelsen hebben dat gemerkt. De Duitsers hebben verklaard, dat zij geprobeerd hebben met zijn verbinding een Spiel op te zetten, hetgeen niet gelukt is.

A. Die mededelingen kloppen als een bus.

32001. De **Voorzitter**: Zijn de agenten, die u successievelijk hebt uitgezonden, alleen met zuiver Nederlandse opdrachten gegaan? Het was later herhaaldelijk zo, dat de agenten werden uitgestuurd, die allereerst de Engelsen wilden uitzenden; verder had men ook wel eens de figuur, dat zij dan ook een specifiek Nederlandse boodschap konden meenemen. Was dat bij u ook zo of geschieden de uitzendingen bij u alle op initiatief van de Nederlanders en alle met doelstellingen, vastgesteld door uw dienst?

A. De personen, die ik gestuurd heb, zijn meer gegaan ter bevordering van de algemene oorlogvoering. Ik denk dus, dat de Engelsen hun ook zeer veel vragen zullen hebben gesteld, die ik niet wist. De Engelsen hadden de leiding en wij waren eigenlijk als Nederlanders toegevoegd aan die Engelsen, om hun betrouwbare mensen te geven, om die mensen betrouwbare contacten te geven en om die mensen die inlichtingen uit Nederland te laten brengen, die de Engelsen, de Engelse algemene legerleiding, nodig hadden voor de overwinning. Daarnaast werd natuurlijk gaarne voldaan aan gegeven opdrachten, b.v. van iemand, die positief iets wilde weten. Wij hadden echter geen bepaalde vragen; het ging bij ons alleen om gelegde contacten. Wij gaven alleen de instructies: wees voorzichtig, blijf weg bij je huis, en: dit en dat willen wij gaarne weten, en: vóór je vertrek krijg je van de Engelsen precies je opdracht, wanneer zij je terughalen.

32002. De **Voorzitter**: Mijn vraag van zoëven, of u de overtuiging had, dat u alle telegrammen ontving, had alleen betrekking op de opdrachten, voor de Nederlanders van belang. Wanneer de Engelsen andere opdrachten gegeven hadden, hielden zij dan de telegrammen, die daarop betrekking hadden, voor zich?

A. Dat geloof ik niet. Wanneer er inlichtingen gevraagd werden, b.v. over de aanwezigheid van olie in Pernis, dan kreeg ik die inlichtingen ook.

32003. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: die hadden zij niet behoeven mede te delen. Als geheel was het dus een tamelijk bevredigende samenwerking?

A. Ik heb altijd met de Engelsen een zeer bevredigende samenwerking gehad; tot mijn vertrek heb ik de meest loffelijke brieven van de Engelsen gehad.

32004. De **Voorzitter**: Maar u heeft nooit te maken gehad met S.O.E.; het was altijd S.I.S.?

A. Ik heb altijd te maken gehad met S.I.S.

32005. De **Voorzitter**: Ik noemde zoëven de naam van *Rabagliatti*.

A. Die ken ik zeer goed; deze was mijn tegenspeler, de verbindingsman.

32006. De **Voorzitter**: Admiraal *Furstner* heeft een merkwaardig document overgelegd. Kent u dit document?

(*Spreker stelt getuige in de gelegenheid kennis te nemen van een stuk, overgelegd door J. Th. Furstner bij diens verhoor op 30 Juli 1948 en luidende:*

COPY

1) Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* will take the Oath of Secrecy to the English and Dutch Services if, in future, they work, from each side, in absolute accordance with one another, also, that they know' implicitly everything that is done by the English, Dutch and other Nationalities in the Netherlands.

2) That oily when no agreement is reached between Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant*, should they ask decisions of their respective Governments.

3) That all proposals from the Chief of the Dutch Intelligence Service should be set before Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* for advise.

4) That no other person intervenes between the Minister and the Chief of the Dutch Intelligence Service except Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant*.

5) That direct contact between Colonel *Rabagliatti*, *van 't Sant* and the Chief of the Secret Service must be permitted.

6) That Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* must be allowed to take decisions.)

A. Ik zie dit voor de eerste keer. Ik weet hiervan niets.

Ik heb dit nooit eerder gezien, maar het is mogelijk, dat later, toen geprobeerd is *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* weer te winnen voor de dienst van *de Bruyne*, zij gezegd zullen hebben: „Maar niet zonder *Rabagliatti* en niet zonder *van 't Sant*." Want ik weet, dat ze mensen, die onder mij waren uitgezonden, gevraagd hebben voor de nieuwe combinatie te werken, die dat niet deden. Het zou mij niet verwonderen, als *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* zo iets gezegd hebben.

32007. De **Voorzitter**: M.a.w., dat die als voorwaarde voor hun medewerking een dergelijk concept hebben opgesteld?

A. Het zou mogelijk zijn, als het die twee waren, maar ik weet er niet van

32008. De **Voorzitter**: Dus: dat de samenwerking tussen *Rabagliatti* en u werd beheerst door een afspraak tussen u beiden, die in deze vorm door u beiden is opgesteld, is niet waar?

A. Neen. Ik zal u zeggen: toen *de Bruyne* de dienst overnam, is er een lunch geweest in Savoy, die uitging van de heer *Furstner*. Daar waren: de heren *Furstner*, *de Bruyne*, twee hoge Engelse heren, die ik, naar ik meende, nog niet gezien had en die meer uit het militaire inlichtingengedeelte waren. Toen heeft de heer *Furstner* mij gevraagd, of ik bereid was *de Bruyne* te helpen bij de oprichting van zijn dienst en hem alle gegevens te verstrekken, die ik had en die van waarde waren voor Nederland. Daarvoor was ik op die lunch uitgenodigd. Ik weet, dat mij toen gevraagd zijn dingen over *Hazelhoff Roelfzema*, of hij bereid zou zijn, en dat het knal gewaagd werd: „zonder u? dank u wel!".

Daarom sla ik aan op die namen. Het zou zo kunnen zijn. *Hazelhoff Roelfzema*, *Krediet* en *Tazelaar* zijn lange tijd met *Rabagliatti* in verbinding gebleven. Ik weet ook, dat *Rabagliatti* hier geweest is, enige maanden geleden, en met nog oude — zoals hij dat noemde — klanten in verbinding is geweest.

32009. De **Voorzitter**: Na de oorlog?

A. Het is nu drie maanden geleden; toen is hij hier geweest. Maar ik vermoed, dat het *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* zijn.

32010. De **Voorzitter**: Maar u weet niet, dat zij dit gedaan hebben?

A. Dat is mij nooit getoond, maar het kan zijn, dat zij het zijn en ik kan begrijpen, dat zij gezegd zullen hebben: „wel als hij mee-

doet". Ik denk het, omdat later een krantenartikel van *Hazelhoff Roelfzema* is verschenen, waarin hij hevig sputtert tegen de dienst van *de Bruyne*, wat hij niet had moeten doen, want dat doet men niet.

32011. De **Voorzitter**: Ik bedoel: als zij het gedaan hebben, als zij het als een soort van conditie gesteld hebben voor hun verdere medewerking.....

A. ....is het niet met mijn medewerking.

32012. De **Voorzitter**: Dat wilde ik u vragen. U ziet het voor het eerst?

A. Ik zie het voor het eerst.

32013. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is ook: het stuk is niet ondertekend.

A. Ik dacht, dat u de handtekeningen had weggelaten.

32014. De **Voorzitter**: Neen; het is een soort van ontwerp; het is gesn getekend exemplaar. Als het dat was, zou de zaak anders liggen.

A. Het zou mij niets verwonderen, als dit met de allerbeste bedoelingen gebeurde. Er is een tijd geweest, dat men kan zijn gaan twijfelen, of wij de mensen niet dropten in handen van de Duitsers, en ik heb mij niet ontzien om tegen degenen, die er mij naar vroegen, te zeggen: Kijk uit.

Als je over je zelf allerlei geruchten hoort, die niet waar zijn, denk je wel eens: wat is dat gek; waarom gingen ze mij zo te lijf in Nederland? Niet om de zaak van *Vredenburg*, die mij niet aanging, maar het was zuiver een zekere angst: Daar is die vent weer in Londen en die werkt met de Engelsen in het belang van de oorlogvoering. Zo hoor ik van me zelf allerlei dingen, die niet waar zijn, zodat ik ga zeggen: waarom doen ze dat? Waarom strooien ze dat rond? Nu komen verschillende jongelui waarschuwen en die komen met mij zelf in aanraking, *Hazelhoff Roelfzema*, *Bob van der Stok* en ... het zijn mijn beste vrienden geworden! Ook *Tazelaar* is gekomen om tegen mij te waarschuwen; ik kreeg zoveel mensen, dat ik mij afvroeg: deug je nog wel als chef van de inlichtingendienst? U weet het, Mijnheer de Voorzitter: ik ben hier opgehangen, ik ben doodgeschoten, enz. Ik voelde dus, dat er iets was, dat niet klopte. Ik heb met grote moeite een klein aantal mensen in een lang tijdsverloop kunnen overbrengen, maar op een gegeven ogenblik werden zij als het ware aan de lopende band geleverd; er was zelfs een comité van ontvangst, maar dat was eenvoudig onmogelijk voor illegalen.

32015. De **Voorzitter**: Maar later is het wel mogelijk gebleken, in 1944 en 1945.

A. Maar hebben de Duitsers dat dan ook niet geweten? Hebben zij dat niet doorgelaten om iets te proberen?

32016. De **Voorzitter**: Het verschil zit eenvoudig hierin: een inlichtingenagent kan op eigen gelegenheid werken, maar een sabotageagent heeft materiaal nodig; áie wordt gedropt met containers met materiaal en daar moet dus een ontvangstcomité bij zijn om dat te bergen. Ik geef direct toe. dat de methode, volgens welke B.B.O. van het ontvangstcomité heeft gebruik gemaakt, veel deugdelijker is geweest dan de methode, die in de periode van 1942—1943 werd gevolgd, maar men kan niet zonder meer zeggen, dat ontvangstcomité's nooit nodig zijn.

A. Ik zeg dit alleen om te staven wat ik als vermoeden uitsprak, dat het *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* kunnen geweest zijn, die dat ten aanzien van *Rabagliatti* hebben gezegd.

32017. De **Voorzitter**: Dan zult u ons over het volgende misschien wel kunnen inlichten: Wij hebben een zeer uitvoerig rapport van *Hazelhoff Roelfzema*, dat over een bepaalde periode loopt, ik meen tot December 1941 ongeveer, in elk geval tot zeer laat in 1941, waaruit blijkt, dat hij *Tazelaar* aan de wal heeft gezet en daarna verschillende pogingen heeft gedaan om hem weer terug te halen, waaruit ook blijkt, dat hij mede bemoeyenis had om *Wiardi Beckman* over te brengen. Dat is één van de eerste fasen geweest om een bepaald, invloedrijk persoon uit Nederland over te krijgen. Daarvan is u door uw positie volkomen op de hoogte geweest?

A. Absoluut.

32018. De **Voorzitter**: Welke bedoelingen had men daarmee en welke agenten hebben successievelijk daartoe opdracht gehad?

A. De heren *Wiardi Becknian*, *Vorrink* en *Tielens*, een chef van het Ministerie van Defensie, werden door de Regering ontboden. Ik heb daarvan geweten; daarvoor zijn *Tazelaar* en *Hazelhoff* gehaald.

32019. De **Voorzitter**: Had *Hazelhoff* ook al een opdracht in die richting?

A. Neen, dat speelde toen nog niet. Dat was de eerste keer, dat men om bepaalde personen vroeg. Toen was het onderhoud tussen *Tazelaar* en die heren; bij dat onderhoud zijn zij alle drie aangehouden.

Neen, de heer *Tielens* niet, maar de heren *Wiardi Beckman* en *Vorrink* wel.

32020. De **Voorzitter**: Ja, maar veel later.

A. Dat heeft met deze zaak helemaal niets te maken.

32021. De **Voorzitter**: De heer *Vorrink* is, met het gehele Nationaal Comité, het slachtoffer geworden van de S.O.E.-verbinding. Heeft u dat geweten?

A. Ja.

32022. De **Voorzitter**: Welke was de gedachtengang om deze heren te laten overkomen?

A. Mij is opgedragen hen te laten overkomen. Wat men met hen wilde doen, weet ik niet.

32023. De **Voorzitter**: Dat heeft u niet vernomen?

A. Neen.

32024. De **Voorzitter**: Is in uw tijd die opdracht om dit contact te leggen alleen gegeven aan de groep *Hazelhoff Roelfzema*?

A. Eigenlijk aan *van Hamel*.

32025. De **Voorzitter**: Ik bedoel: met deze personen.

A. Met deze personen zijn naar mijn mening niemand anders bezig geweest dan *Hazelhoff* en *Krediet*. Ik betwijfel of deze laatste hierbij ook betrokken was. Maar van *Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema* weet ik het. Ten aanzien van *Krediet* ben ik er niet geheel zeker van.

32026. De **Voorzitter**: Men zou kunnen zeggen: *Tazelaar* was de uitvoerder. Er was niet een opdracht aan *Hazelhoff Roelfzema* naast die aan *Tazelaar*; het was de combinatie.

A. Maar of die combinatie meegegaan is met *Krediet*, weet ik niet. Er is toen een Engels officier meegegaan.

32027. De **Voorzitter**: *Tazelaar* kreeg dus opdracht contact te zoeken met *Wiardi Beckman*?

A. Dat is toen ook gebeurd, en ook met de heren *Tielens* en *Vorrink*.

32028. De **Voorzitter**: Wij hebben juist dezer dagen gekregen het rapport-Tazelaar, maar dat is nog niet vermenigvuldigd, zodat wij er nog geen kennis van hebben kunnen nemen. Later zijn deze pogingen voortgezet. De *Jonge* schijnt ook opdracht gehad te hebben contact te zoeken met *Vorrink*. Daarvan is u niets bekend?

A. Neen, daarvan weet ik niets.

32029. De **Voorzitter**: De terugkomst van *Tazelaar* heeft u toch ook meegemaakt?

A. Toen is, geloof ik, *de Wilde* teruggegaan zonder dat *Tazelaar* mee kon.

Toen is *Tazelaar* gekomen over land.

32030. De **Voorzitter**: *Tazelaar* is met *Gerard Dogger* teruggekomen. Dat moet geweest zijn April of Mei 1942. Daar is toen een groot conflict met kolonel *de Bruyne* uit geboren.

32031. De **Voorzitter**: Dat kwam (dit zegt kolonel *de Bruyne*), doordat *Hazelhoff Roelfzema* in strijd met de stellige opdracht, die hij had gekregen van kolonel *de Bruyne*, de twee personen, die uit Holland waren gekomen, van de heer *de Bruyne* afgehouden had en zij eerst rapporten hadden uitgebracht aan andere instanties.

A. Aan welke andere instanties dan?

De **Voorzitter**: Aan de Engelse en ook, naar de *Bruyne* vermoedt, aan bepaalde Nederlandse instanties. Is u daarvan niets bekend?

A. Er is gezank geweest. Ik ben bij de admiraal geweest. Er is een onaangenaam gesprek tussen ons drieën geweest.

32032. De **Voorzitter**: Met kolonel *de Bruyne*, bedoelt u?

A. Ja, en de Minister. Dat ging er over, of ik iets zou voortzetten, wat ik begonnen was, meen ik. Toen heeft de admiraal mij in het gelijk gesteld en gezegd, „dat zet hij voort”.

Is het dit nu geweest?

De **Voorzitter**: U bedoelt?

A. Dat ik mij zou bemoeien met de uitzending.

32033. De **Voorzitter**: Dat moet eerder zijn geweest. Dit is van andere orde.

Toen *Tazelaar* en *Dogger* teruggekomen waren en kolonel *de Bruyne* niet direct de inlichtingen kreeg, die hij wilde hebben, heeft dit met een ander conflict, dat er in die zelfde tijd was, er toe geleid, dat hij Mei 1942 ontslag heeft gevraagd als hoofd van de C.I.D.

A. Het laatste heeft niet over mij gelopen; daar weet ik niets van. Dat de rapporten eerder bij de Engelsen zouden zijn geweest?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat moet u niet verwonderen, als het gebeurd is. Dat hoeft geen kwade trouw van *Hazelhoff Roelfzema* en anderen te zijn. De Engelsen brengen hen en blijven met hun torpedoboten op hen wachten.

32034. De **Voorzitter**: Zij zijn over land gekomen. Dat maakt ten slotte niets uit?

A. Neen. Zij moeten eerst landen bij de Engelsen.

De Engelsen zeggen: Geef op wat je hebt.

Daarover hebben wij steeds de herrie gehad. Ik vond het logisch, dat, als iemand in hun land komt, waar zij aansprakelijk zijn voor de beveiliging, zij zeggen: Geef op wat je daar hebt. Dat vond ik niet gek. Als zij ons maar geven, wat voor ons is.

32035. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* beklaagt zich er ook over, dat zij eerst inlichtingen hebben gegeven aan andere „Nederlandse instanties”, terwijl zij zich volgens hem in de eerste plaats tot hun chef hadden moeten wenden.

A. Wie zouden die „Nederlandse instanties” geweest zijn?

En ..... als het nu eens zo was, wat u wilde zeggen: vind ik het nog zo gek niet: dan vind ik het volkomen normaal.

32036. De **Voorzitter**: Maar in dit verband: de heren *Hazelhoff Roelfzema*, *Tazelaar*, *Krediet*, enfin die groep, hebben een hele tijd lang nogal zelfstandig geëxerceerd. *Hazelhoff Roelfzema* schrijft b.v., dat hij zeer ontnuchterd is met het eerste contact, dat hij heeft gehad met de heer *Derksema*, bij wie hij meende niet voldoende medewerking te vinden, een medewerking, die hij wel heeft gevonden bij de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti*.

Men krijgt de indruk, dat inderdaad de figuur is geworden, dat zij opgetreden zijn geheel buiten het verband van de bestaande Nederlandse inlichtingendienst, met *Rabagliatti* met name en aan de Nederlandse kant met bepaalde Nederlandse instanties.

A. Ik niet, maar ik weet natuurlijk wel, wie wèl. Dat vond ik zo gek niet. Het was toch voor het goede doel; het was toch uitstekend bedoeld en die jongens, die hun leven telkens gewaagd hadden en dat weer wilden doen, moesten zij niet uitstoten.

32037. De **Voorzitter**: Maar dan haperde er toch iets aan de organisatie.

A. Men had geen vertrouwen meer.

32038. De **Voorzitter**: Wanneer de zaak zo was geweest, dat de inlichtingendienst had gestaan onder een leiding, die moeilijkheden wist op te vangen, had het voor de hand gelegen, dat alles, wat er op dit gebied gebeurde, had gelopen over de chef van de inlichtingendienst.

A. Ik geloof, er was een gebrek aan tact op een gegeven ogenblik en dat heeft veel bedorven; geen kwade trouw.

32039. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Gebrek aan tact, bij wie?

A. Bij een chef van een inlichtingendienst. Je kunt dit niet zuiver militair opvatten. Het is niet een kwestie, die je in opdracht doet. Ik ben generaal geworden en ik ben nooit soldaat geweest, dat was alleen maar om de contacten te kunnen leggen, als het nodig was, met hogere autoriteiten.

Ik geloof, dat het een te bejammeren omstandigheid geweest is, dat sommige chefs van de inlichtingendienst te stroef zijn geweest en hebben afgestoten goedwillende jonge mensen, die herhaaldelijk hun leven gewaagd hadden, maar kwade trouw heeft nooit voorgezet.

32040. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Was de Minister-President op de hoogte van het feit, dat zich jongelui buiten de gewone inlichtingendienst om beschikbaar stelden?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Er is met de Minister-President altijd volkomen open kaart gespeeld, want niemand, die werken wilde voor het goede doel, heeft ooit zijn daden willen weg houden. Dat kon je ook niet, want je moest er uit en er in en iemand moest de deur openen en dat waren altijd de Engelsen. Wanneer zij dus medewerkten tot wat *Hazelhoff Roelfzema*, *Krediet* en *Rabagliatti* wilden en daartoe de mogelijkheid openden, dan neem ik aan, dat de Engelsen dat nooit hebben gedaan zonder dat de hoge Nederlandse autoriteiten dat sanctioneerden.

32041. De **Voorzitter**: Zodat er wel Nederlandse autoriteiten op de hoogte geweest zijn?

A. Dat zou ik niet kunnen beantwoorden, maar ik acht het mogelijk en waarschijnlijk.

32042. De **Voorzitter**: Juist. Dan komt, in verband met *Hazelhoff Roelfzema*, een eigenaardig moment in de ontwikkeling van de inlichtingendienst. Dat is geweest Augustus 1941, in de tijd toen u wegging. De heer *Hazelhoff Roelfzema* beklagt zich in een rapport, dat hij heeft geschreven, er over, dat hij bij de heer *Derksema* zeer weinig enthousiasme heeft ontmoet en dat zelfs op het ogenblik, dat hij daar kwam met zijn plan, de heer *Derksema* zei: Ik moet nu met vakantie, waardoor weer een tijd verloren ging. Uit de wijze, waarop de heer *Hazelhoff Roelfzema* dit in het rapport vertelt, blijkt, dat hij een enthousiaste jonge man was.

A. Die moet je hebben voor dit bedrijf.

32043. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer *Derksema* — en dat is een ander probleem, dat zich hierbij voordoet —, dat hij — het moet omstreeks zijn optreden als tijdelijk hoofd van de C.I.D. geweest zijn — met de Minister besproken had, dat geen nieuwe Nederlanders ter beschikking zouden worden gesteld voor uitzending, zolang wij van de Engelse instanties geen toezegging hadden, dat wij volledig in alles, wat de uitzending betrof, zouden worden gekend. Hij was blijkbaar ontevreden, wat betreft de positie van de Nederlandse dienst ten opzichte van de Engelse.

„Ik heb" — zo gaat hij voort — „deze zakelijke moeilijkheden met de Engelse dienst niet medegedeeld aan de heer *Hazelhoff Roelfzema* en vermoedelijk alleen aan hem gezegd, dat hij wat geduld moest hebben.

Toen hij echter contact kreeg met luitenant-kolonel *Rabagliatti*, vond hij bij deze laatste, die er kennelijk niet voor voelde om mij in alles te kennen, een gewillig oor en deze had toen een goede gelegenheid om over mijn dienst te klagen.

Ik had het echter onjuist gevonden om tegenover de heer *Hazelhoff Roelfzema* te klagen over de Engelse dienst.

De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft ten gevolge van een en ander een verkeerde conclusie getrokken."

De heer *Derksema* doet het dus voorkomen, dat zijn gereserveerde houding tegenover de plannen van *Hazelhoff Roelfzema* een reden had, die hij hem niet kon meedelen, namelijk een reden, hierin gelegen, dat hij zelf moeilijkheden met de Engelse dienst had, op grond

waarvan hij had gezegd: ik kan geen mensen uitzenden, zolang ik van de Engelsen geen toezegging krijg, dat wij in alles, wat de uitzending betreft, volledig zullen worden gekend.

Dit nu nog eens herlezende, ben ik daardoor enigszins verrast na hetgeen u hebt verteld over uw periode van samenwerking met de Engelse dienst. Want u zegt, dat u in het algemeen over dat contact en die samenwerking goed tevreden was.

A. Uitstekend!

32044. De **Voorzitter**: En dit moet gebeurd zijn onmiddellijk na het optreden van de heer *Derksema*. Ik geloof, dat *Hazelhoff Roelfzema* 1 Augustus 1941 in Engeland is gekomen. Hij heeft zich direct aangeboden en zijn plannen ontvouwd; dus het moet kort na het optreden van de heer *Derksema* zijn geweest.

Nu is wel merkwaardig, dat, zodra u bent weggegaan, de heer *Derksema* het gevoel heeft gehad in een zo geheel andere positie tegenover de Engelse dienst te verkeren dan u zegt gehad te hebben.

A. Ik heb de dienst overgedragen aan *Derksema* en *Rabagliatti* en ik weet, dat *Rabagliatti* volledig toegezegd heeft *Derksema* te helpen.

Maar het vreemde is: wat wil men eigenlijk? Wij werkten toch gezamenlijk voor het grote doel en aan de kop in Engeland stonden de Engelsen. Dus: wij verleenden assistentie aan de Engelsen met de plaatselijke bekendheid, die wij van Nederland hadden, met onze bekendheid omtrent de Nederlandse contacten en toestanden en wij gaven hier onze beste Nederlanders om hier te werken. Maar de opperste leiding heeft altijd berust bij de Engelsen; die waren nu eenmaal in hun land de experts op het gebied van inlichtingendiensten. Moet je precies kunnen zeggen: zij hebben ons te dienen, wij doen niet meer voor de Engelsen, zolang zij niet dat en dat doen? Ik zou zeggen: je verliest dan uit het oog het doel, waarvoor je werkt.

32045. De **Voorzitter**: Misschien wel, maar aan de andere kant: het probleem is ietwat ingewikkelder, omdat uw betoog slechts kan opgaan, zolang de Engelse dienst behoorlijk en feilloos werkt.

Maar wij hebben de tijd gehad van de samenwerking tussen de Nederlandse dienst van kolonel *de Bruyne* en S.O.E. en het is toch wel duidelijk, dat in die periode de Nederlandse sectie van S.O.E. niet feilloos heeft gewerkt.

A. De Nederlandse sectie?!!

De **Voorzitter**: Ja, dat wil zeggen: de Dutch Section van de S.O.E., dus met andere woorden de Engelse dienst. Dus dan is op zo'n moment de positie van de Nederlandse dienst wel van enig belang, want als die van de dagelijkse gang van zaken op de hoogte is, heeft hij de gelegenheid de vinger te leggen op dingen, die eventueel verkeerd zijn. Als ik het vergelijk met de toestand bij B.I. en B.B.O., dan was de positie van deze laatste instituten bevredigend; die werkten op voet van gelijkheid met de Engelsen samen.

A. Dat hebben wij ook gedaan.

32046. De **Voorzitter**: Het ging bij B.I. en B.B.O. veel verder dan bij u. Generaal *van Oorschot* heeft hier verteld, dat een van zijn officieren, met name *Klijzing*, elke dag naar het kantoor van de S.O.E. ging, en dat deze met de officieren daarvan samen de zaken, de telegrammen, enz., zat uit te knobbelen. Dat was dus een goede vorm van samenwerking; daar was een sfeer van dagelijkse samenwerking en bespreking, terwijl dat in de periode van kolonel *de Bruyne* niet zo was en blijkbaar ook onder *Derksema* niet. Onder generaal *van Oorschot* zijn er geen ongelukken gebeurd, omdat zijn Engelse tegenspelers geen ongelukken maakten; onder *de Bruyne* zijn er wel ongelukken gebeurd, omdat zijn Engelse tegenspelers wel ongelukken maakten. Maakt de Engelse tegenspeler wel ongelukken, dan gaat de Nederlandse dienst een grotere rol spelen, als hij ten minste een positie heeft. Als de Engelse dienst feilloos werkt, loopt het toch wel, terwijl in het andere geval, als hij geen positie heeft, de Nederlandse dienst nergens de vinger op kan leggen. Maar heeft hij wel een positie, dan kan hij tijdig waarschuwen. Nu is het zo, dat er tussen de periode onder u en die onder *Derksema* geen belangrijke verschillen zullen geweest zijn, zodat het hierop neer komt, dat u zegt: Ik had wel vertrouwen, dat het behoorlijk ging, terwijl *Derksema* daar blijkbaar anders over dacht.

A. Maar als *Derksema* chef wordt, heb ik er al weer niets mee te maken.

32047. De **Voorzitter:** Neen, maar wij hebben ten slotte meer uit te zoeken dan uw periode van de inlichtingendienst. Ik zie bij de overgang van uw periode op die van *Derksema* reeds in Augustus 1941, dat *Derksema* begint te steigeren tegen de Engelse dienst.

A. Voor mij is het hoofdzakelijk geweest een zoeken om binnen te komen, zoeken naar een goede samenwerking met de Engelsen en die heb ik gevonden. Of mijn mensen, die teruggekomen zijn, het onder *Derksema* weer voortgezet hebben, weet ik niet.

32048. De **Voorzitter:** Maar de verandering is wel snel en wonderlijk geweest. Heeft *Derksema*, die u natuurlijk kent, bepaalde eigenschappen, dat hij in zulke gevallen snel de gezags- en prestige-kwestie gaat stellen tegenover de Engelsen? Acht u dat waarschijnlijk, gezien zijn karakter?

A. Neen, dat heb ik nooit kunnen merken, want hij stond onder mij en ik hield de boel in handen.

32049. De **Voorzitter:** Vindt u het vreemd, dat het zo gelopen is, dat *Derksema* in Augustus 1941 al gezegd heeft tegen de heer van *Boeyen*: Ik stel niemand beschikbaar voor de Engelsen, als de vorm van samenwerking niet verandert?

A. Ik vind het buitengewoon vreemd, want hij kreeg contacten over degenen, die volkomen goed waren met *Rabagliatti*.

De **Voorzitter:** Ik vind het verrassend, nu ik deze verklaring van *Derksema* nog eens doorlees.

A. Ik ontmoet *Rabagliatti* nog wel; hij is een verstandig en rustig man, een hoogstaande vent, helemaal geen vent om herrie mee te krijgen.

32050. De **Voorzitter:** Maar hij had daverende herrie met de heer *de Bruyne*!

A. Dat zegt mij niets; dat zijn twee mensen geweest, die elkaar absoluut niet verstonden. Ik begrijp het van *Derksema* niet, maar ik begrijp volkomen, dat de *Bruyne* en *Rabagliatti* niet samengingen. Dat waren geen mensen voor elkaar. Ik bedoel er niet mee, iets ten nadele van *de Bruyne* of van *Rabagliatti* te zeggen, maar het ging niet. Ik vind, dat wij *Rabagliatti* dankbaar moeten zijn voor het mooie werk, dat hij gedaan heeft: dat heb ik kunnen zien. *Rabagliatti* is ook aanwezig geweest bij de uitreiking van de Militaire Willemsorde aan die jongelui, terwijl hij medegewerkt heeft aan hun opleiding en uitzending. Men moet in de inlichtingendienst vooral niet te gauw op zijn tenen getrapt zijn.

32051. De **Voorzitter:** Was de opvolger van *Rabagliatti* in uw tijd al zijn secundus?

A. U bedoelt *Seymour*? Ja, die was de tweede man van *Rabagliatti*.

32052. De **Voorzitter:** Was deze nog een betrekkelijk jonge man?

A. Niet zo heel jong.

32053. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe oud schatte u hem?

A. Ik denk, dat hij nu ongeveer 45 jaar is.

32054. De **Voorzitter:** Ik heb hier een photo met twee heren. Kent u die?

A. Ik meen niet ze ooit gezien te hebben. Heb ik hen ooit gezien?

32055. De **Voorzitter:** Ik weet het niet. De persoon, die rechts staat, zou zijn *Bingham*, de tegenspeler van de dienst van *de Bruyne* bij S.O.E. Maar dat hebben wij nog niet kunnen verifiëren.

A. Ik heb *Bingham* in 1940 ontmoet in de een of andere gevangenis, waar wij een man moesten horen. Velen hadden echter aangenomen namen en die verwisselden telkens.

32056. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Heet *Seymour* ook werkelijk *Seymour*?

A. *Seymour* heet inderdaad *Seymour*. *Rabagliatti* heette in werkelijkheid ook zo. Ik heb de personen op deze photo echter geen van beiden ooit gezien.

De naam „*Bingham*” ken ik; die is hier geweest aan de legatie. Het kan zijn, dat ik medegewerkt heb hem het land uit te werken, toen ik nog hoofdcommissaris in den Haag was, in 1937.

32057. De **Voorzitter:** Er is ons een voorlopige mededeling gedaan, die wij nog moeten verifiëren aan de hand van getuigenverklaringen, nl. dat *Bingham* bij het uitbreken van de oorlog werkzaam was aan het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam en daarvoor aan de zaak van *Bruynzeel* in Zaandam. Dat hebben wij nog niet kunnen controleren. Die verklaring is buiten ede afgelegd; dus ik moet die met alle voorbehoud weergeven.

A. *Rabagliatti* kan u alle inlichtingen over die vent geven,

32058. De **Voorzitter:** *Rabagliatti* zal waarschijnlijk voor een Nederlandse enquêtecommissie geen verklaringen afleggen, die betrekking hebben op de Engelse geheime dienst.

A. Dat zou kunnen zijn; daar dacht ik niet zo gauw aan. Maar wie moet u hebben voor *Bingham*?

Als u eens liet nagaan op het hoofdbureau van politie, of er niet iets is geweest met *Bingham* bij het standbeeld voor het Paleis aan het Noordeinde in 1932 of 1933, of er toen niet een aapjeskoetsier met *Bingham* is gekomen — ik ben een beetje een lopend boek aan Laan Copes van Cattenburgh 21a —, en of ik toen niet reden gevonden heb, aan de Engelsen te zeggen: Zou de kerel maar niet een deurtje verder gaan? Toen was hij, meen ik, verbonden aan het consulaat.

32059. De **Voorzitter:** Maar u is niet bekend, dat hij nadien is teruggekomen, of dat hij misschien niet is weggegaan?

A. Toen is hij weggegaan; dat dacht ik wel.

32060. De **Voorzitter:** Hij kan teruggekomen zijn.

A. Dat kan. Toen ik in Brixton Prison kwam, was daar een *Bingham* voor de geïnterneerde Nederlanders, d.w.z. die bemoeide zich met de geïnterneerde Nederlanders.

Zou hij nu in Amsterdam zijn?

De **Voorzitter:** Neen, hij zou tot Mei 1940 verbonden zijn geweest aan het Engelse consulaat-generaal aldaar.

A. Dat kan, want ik ontmoette hem daar in 1940.

32061. De **Voorzitter:** Maar verder is u omtrent personen, die *Bingham* heten, niets bekend?

A. Neen.

32062. De **Voorzitter:** Dan wilde ik u het volgende vragen, Wij hebben al enige keren gesproken over het verloop van zaken bij de C.I.D., nadat u afgetreden was als hoofd er van.

Hebt u daarna — zij het dan niet in officiële functie — nog wel bemoeienissen met het inlichtingenwerk gehad?

A. Neen.

32063. De **Voorzitter:** Helemaal niet?

A. Neen. U bedoelt met de uitzendingen?

De **Voorzitter:** Onder andere. Men kan op velerlei manieren ergens bemoeienissen mee hebben, al is het niet in officiële functie.

A. In officiële functie, neen. Iemand, die in inlichtingendiensten gezeten heeft en van 1914 af verbindingen met inlichtingendiensten heeft, loopt altijd nog wel tegen iemand aan, die hij kent en hem iets vertelt. Dat is niet te ontgaan. Dat wordt gebracht op de plaats van bestemming.

Maar met bestaande inlichtingendiensten heb ik niets te maken.

32064. De **Voorzitter:** Om het scherper te stellen: trachten invloed te oefenen op de leiding van dergelijke diensten, zich bemoeien met concrete daden er van?

A. Absoluut niet! Niet anders dan overbrengen van boodschappen, die mij uit de inlichtingendiensten voor anderen bereikten.

32065. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk heel iets anders dan ik bedoel. Wat ik bedoel is: invloed uitoefenen op de gestie van een dergelijke dienst.

A. Neen.

32066. De **Voorzitter**: U hebt u er opzettelijk van onthouden?

A. Absoluut.

32067. De **Voorzitter**: Er is namelijk een aantal getuigen hier verschenen, die zo voor en na in verschillende gevallen hebben verteld, dat zij de indruk hadden, dat u in bepaalde gebeurtenissen de hand zou hebben gehad. Dat is door enige mensen zo gesuggereerd.

A. Wilt u mij dan even helpen en mij zeggen wie.

32068. De **Voorzitter**: Ik heb hier een hele lijst; het zou waarschijnlijk te veel tijd ophouden ze alle te behandelen.

Ik heb hier b.v. een opmerking van generaal *van Ooi-schot*, niet over de inlichtingendienst, maar volkomen in hetzelfde kader. Hij heeft het over het afvloeien van officieren in 1941, na het aftreden van de heer *Dijxhoorn*, toen Minister *van Boeyen* Minister van Oorlog a.i. was. Daar is de heer *van Oorschot* ook het slachtoffer van geworden. Hij zegt b.v., dat dit het werk was van de heer *van 't Sant*, dat zo iets gebeurde. Toen heb ik gevraagd: Bemoede die zich ook met het leger? Waarop generaal *van Oorschot* zei: „Ja, die bemoede zich met alles. Hij was een dictator.” Ik heb zoëven gezegd, wij waren *Hitler* en consorten ontvlucht en hebben *van 't Sant* terug. Dat is nog niaar één geval.

A. Ze zijn te sterk om in te slaan, Mijnheer de Voorzitter.

32069. De **Voorzitter**: Admiraal *Furstner* zegt: In elk geval heeft *van 't Sant* ongetwijfeld nog een rol gespeeld in de periode, dat *de Bruyne* de C.I.D. had.

A. Met zijn eigen goedvincien! Dat is stom, dat hij dat zegt. Dat is geweest wat ik u verteld heb, dat ik afgewerkt heb wat lopende was, wat *de Bruyne* niet wenste, wat ik met de heer *de Bruyne* ben gaan brengen bij Minister *Furstner*, die mij in het gelijk stelde. Ik heb dit toen voortgezet.

32070. De **Voorzitter**: Daarover sprak u zoëven reeds?

A. Ja.

32071. De **Voorzitter**: De heer *Broekman*, die op 19 of 20 September 1941 in Engeland is gekomen, deelt mede, dat in die periode verschillende besprekingen gehouden zijn over het herstel van het contact met Nederland. Ik had toen opgemerkt, dat de heer *Broekman* aangekomen was, nadat de dienst was overgedragen aan de heer *Derksema*. De heer *Broekman* vervolgt dan:

„A. Maar verschillende besprekingen in die periode werden ook met de heer *van 't Sant* gehouden. Ik kan hier positief zijn.”

En verder zegt de heer *Broekman*:

„A. Ik kreeg meer de indruk, dat de heer *van 't Sant* het hoofd en de heer *Derksenza* het plaatsvervangend hoofd was.”

A. Het is zo gek, ik zie hem niet.

32072. De **Voorzitter**: De man, die vóór *Somer* het eerste hoofd van B.I. is geweest. Toen dit in 1942 is opgericht, is *Broekman* het hoofd geworden.

A. Zou ik een onderhoud met de heer *Broekman* gehad hebben?

De **Voorzitter**: Dat zegt hij.

A. Ik kan hem ten hoogste gebracht hebben naar H.M. de Koningin. Besprekingen waarbij dus de heer *Derksema* aanwezig was? Dat moeten dus besprekingen geweest zijn tussen de heren *Broekman*, *Derksema* en mij. Dan moet dat zijn geweest op verzoek van de heer *Derksema*.

32073. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Derksema* was uw tweede man geweest; is het misschien zo geweest, dat hij nog op u steunde toen hij hoofd van de dienst was?

A. Dat heeft hij heel lang gedaan. Mij was ook gevraagd contact te houden, totdat hij op eigen benen kon staan.

32074. De **Voorzitter**: De heer *Broekman* zegt: hij was uit Nederland overgekomen en had zich onmiddellijk beschikbaar gesteld om teruggezonden te worden. Hem is hetzelfde overkomen als de heer *den Boer*. Beiden hebben een val gemaakt bij de opleiding als parachutist; de heer *den Boer* is er erger afgekomen dan de heer *Broekman*. *Broekman* is aangekomen in September 1941; dus dat parachutespringen was nog later, en hij beweert, dat hij bemerkt heeft, dat met name de heer *van 't Sant* grote bezwaren had tegen zijn terugzending.

A. Ja, nu zie ik hem weer voor mij; nu u de naam *den Boer* noemt, weet ik het.

Ik heb bezwaar gemaakt tegen de uitzending van *den Boer* en *Broekman*, omdat het volgens mij mensen waren, die niet meer konden worden opgeleid voor parachute-springen vanwege hun leeftijd en hun gestalte. *Den Boer* is immers een man met een groot gezin, uit Dordrecht? Dat is een zware man. Ik heb gezegd: dat doe ik niet; ik heb er nooit de verantwoordelijkheid voor willen dragen. Dat heeft *den Boer* mij steeds kwalijk genomen.

Daarna heeft *Broekman* gewerkt onder *Derksema*. Hij heeft ook willen gaan en ik heb niet willen medewerken.

32075. De **Voorzitter**: Hoe klopt dat met uw verklaring, dat u na uw aftreden als hoofd van de C.I.D. er geen bemoeienis meer mede had?

A. Daar heeft u de heer *Derksema*, die wat komt vragen. Dat kan ik niet helpen!

Dat wil nog niet zeggen, dat ik er bemoeienis mee heb gehad. *Den Boer* is toch veel eerder gekomen? Hij is toch gekomen, terwijl ik nog hoofd van de C.I.D. was?

De **Voorzitter**: In Juni 1941.

A. Toen was ik er toch nog!

De **Voorzitter**: Ja,

A. Dat heb ik positief geweigerd.

32076. De **Voorzitter**: Het oefenen in het parachute-springen door *den Boer* is natuurlijk enige tijd er na geweest.

A. Neen, hij heeft direct willen gaan. Het was een beetje een vreemde man.

32077. De **Voorzitter**: Hij zegt:

„Toen ik in Engeland aangekomen ben, heb ik mij ook direct opgegeven om terug te gaan.”

Maar uit hetgeen u nu hebt verteld, blijkt toch wel, dat u op de dag van uw aftreden niet alle banden radicaal hebt verbroken, dat er bepaalde contacten zijn gebleven.

A. Dat is met *den Boer* niet het geval. Maar als *Broekman* beweert, dat ik tegen zijn uitzending ben geweest en er een onderhoud is geweest tussen *Broekman*, *Derksema* en mij, moet het onderhoud op verzoek van *Derksenza* hebben plaats gehad.

32078. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat men, als men geen hoofd van de C.I.D. is, zegt: ik blijf er verder buiten.

A. Bij de benoeming van *Derksema* tot waarnemend hoofd (hij is nooit hoofd van de C.I.D. geweest) is hem gezegd, dat hij zolang mogelijk contact met mij moest houden, tot hij te paard zat. Als hij dus met *Bi-oekzan* komt, doet hij dat en niet ik.

32079. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt in een geschrift, dat hij heeft opgesteld over deze kwesties, het volgende:

„Het heengaan van de heer *van 't Sant*” (hij doelt op uw heengaan als hoofd van de C.I.D.) „heeft dan ook niets te maken met grieven tegen zijn arbeid op dit gebied. Dat heengaan staat in verband met wantrouwen, dat tegen zijn persoon begon te rijzen.”

Ik meen, dat u zelf enigermate in deze richting hebt gesproken.

A. Zeker.

32080. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt even verder:

„Maar het wantrouwen tegen *van 't Sant* was eenvoudig niet geheel weg te nemen. Met bezwaard hart heb ik daarom zelf een zeker initiatief genomen de heer *van 't Sant* na betrekkelijk korte

diensttijd van zijn functie bij de C.I.D. te ontheffen. Hij heeft zich als getrouw landsdienaar gewillig geschikt. Toen hem in een persoonlijk onderhoud de moeilijkheid, die het (overigens ongerechtvaardigd) gebrek aan vertrouwen in zijn persoon voor het Kabinet meebracht, werd uiteengezet, vroeg hij binnen 24 uur ontheffing uit zijn functie."

A. Ik weet niet of het 24 uur was, maar direct na het onderhoud. Als ik merk, dat ik het vertrouwen niet meer heb,... wel, dan blijft niemand. Ik dacht nooit, dat ik het vertrouwen van *Gerbrandy* verpeeld had.

32081. De **Voorzitter**: Dat zegt hij ook niet. Dan gaat hij hier verder door op een andere kwestie, die hier ook al gespeeld heeft, nl. dat het wantrouwen tegen *van 't Sant* ook na zijn ontslag uit de dienst is blijven doorwerken, dat toen ook die berichten uit Nederland bleven doorgaan en dat hij aan de heer *Warners* opdracht heeft gegeven over deze zaak te rapporteren. Is u dat bekend?

A. Dat is mij bekend.

32082. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* noemt er geen datum bij, maar ik meen, dat dat ongeveer geweest moet zijn in de tweede helft van 1942. Kan dat uitkomen'?

A. Het kan wel zijn.

32083. De **Voorzitter**: Zijn de resultaten van dat onderzoek en is de inhoud van dat rapport u bekend?

A. Dat is mij overgelegd.

32084. De **Voorzitter**: En u hebt gelegenheid gehad uw visie daar- tegenover te geven?

A. Ja, maar ik heb het niet gedaan. Gezien de inhoud van het rapport, heb ik gemeend er niet op te moeten reageren.

32085. De **Voorzitter**: Bedoelt u daarmee te zeggen, dat het rap- port zo bevredigend voor u was, dat het niet nodig was er op te reageren?

A. Het was nietszeggend. Het was: „Ze zeggen", „ze beweren", enz. Een beschuldiging, die er in voorkwam, dat ik de Minister- President met iets misleid zou hebben, heeft hij volkomen moeten terugnemen als een vergissing van hem. Ik herinner mij zo iets.

32086. De **Voorzitter**: Dat komt ook overeen met wat de heer *Gerbrandy* hier zegt.

A. Er was één ding vervelend voor mij. Nog vóór ik daartegen kon protesteren, heeft *Warners* dat teruggenomen, maar ik weet niet meer wat het was; hij had het net teruggenomen vóórdat het bij *Gerbrandy* kwam.

32087. De **Voorzitter**: U weet niet waarop het betrekking heeft?

A. Het was meen ik zo iets: ik zou twee houdingen hebben aan- genomen, één tegenover *Gerbrandy* en een andere tegenover iemand anders. Toen werd dat geschrift gevonden en toen bleek, dat het volkomen met elkaar klopte. Als u dat nog eens aan *Gerbrandy* wilde vragen?

32088. De **Voorzitter**: Hij heeft het hier neergeschreven:

„Gedurende dit onderzoek" (dat is het onderzoek van de heer *Warners*), „dat met zorg is verricht, is het o.a. voorgekomen, dat de heer *Warners* mij eens" (het betrof een kleine aangelegen- heid, die ik mij niet meer tot in details herinner) „verklaarde: U vertrouwt de heer *van 't Sant*, maar op dit punt heeft hij u toch misleid. Ik heb daarop gereageerd met woorden van de volgende strekking: Als juist blijkt, wat u mij mededeelt, ben ik inderdaad misleid; ik kan dat echter niet zo maar aannemen, ga de zaak nog eens grondig na. Enige tijd later deed de heer *Warners* mij mede: „mij is thans gebleken door nader onderzoek van het dossier, dat van misleiding niet de geringste sprake is, want de door hem gegeven inlichtingen blijken precies te kloppen met de stukken, een eigenhandig door u opgesteld schrijven, dat ik nog in het dossier vond, heeft mij daarin de bevestiging gegeven."

A. Dat was het enige punt voor mij in het rapport, dat ik meende niet te kunnen accepteren, maar ik weet niet precies wat het was. Maar dat is geheel terechtgekomen.

32089. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt, dat een afschrift van dit rapport aan u is ter hand gesteld. Nu blijkt uit de nota van de heer *Gerbrandy*, dat er later nog eens een ernstig onderzoek is ingesteld. Is u dat bekend? De heer *Gerbrandy* zegt toch:

„Intussen is later een uiterst scherp nader onderzoek bevor- derd, toen nog eens ernstige mededelingen uit bezet gebied ons bereikten. Ook dit bracht geen belasting voor de heer *van 't Sant* mede."

A. Er zijn uit bezet gebied telkens mededelingen gekomen, dat ik ook Engelandvaarders verried. Toen is het weer onderzocht en toen bleek, dat dit niet mogelijk was. Hiervoor is eerst gekomen de heer *Menten* van Helder en Pierson, die in aanraking ge- komen was met *Haubrock*, in de gevangenis te Rotterdam zittende, die hem verteld zou hebben, dat de Duitsers, om het Engeland- Spiel onbekend te doen blijven, tegen de jongelui zeiden: je bent verraden door *van 't Sant* in Engeland. Dat heeft een grote rol ge- speeld tegen mij en toen de heer *Gerbrandy* voor de tweede keer iets liet onderzoeken, sloeg dat daarop, nl. op dat verraad van mij in zake het Engeland-Spiel.

32090. De **Voorzitter**: Er kwamen dus berichten daarover?

A. Dan moet u de heer *Haubrock* daarover horen.

32091. De **Voorzitter**: De parachutisten kwamen aangekondigd naar beneden, omdat de Duitsers de verbindingen beheersten, en werden onmiddellijk ingerekend. Bovendien kenden de Duitsers door veel ondervragingen precies de toestanden in Engeland; dus elke volgende parachutist werd nog meer overdonderd door de ge- weldige kennis, die de Duitsers van alle mogelijke omstandigheden hadden. Het ligt dus voor de hand, dat bij velen van deze personen direct het idee van verraad opkwam. Zij werden met hun allen op- gesloten in de gevangenis te Haaren.

Ik veronderstel, dat het daar geweest is als in elke andere gevan- genis: dat men toch zeker contact met elkaar had en dat, zodra een bepaalde naam werd genoemd, deze er in betrokken zal zijn gebleven. Dat kan ik mij levendig voorstellen.

Het is ook niet onmogelijk, dat de Duitsers zelf de gevangenen op een bepaald idee hebben gebracht.

A. Dat heeft die *Haubrock* gedaan.

32092. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij dat ver- klaard aan de heer *Menten*?

A. Ik heb aan de heer *Menten*, die verleden Zondag bij mij was, gezegd: „Hoe zit het? Ik kom voor de Enquêtecommissie en weet niet, langs hoeveel lijnen ik aanvallen te incasseren heb. Hoe zat het met *Haubrock*?" Hij heeft toen dezelfde verklaring afgelegd.

32093. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft het, naar ik meen, in deze vorm verklaard, dat één van hun mensen zich wel eens bij ongeluk die naam heeft laten ontvallen.

A. Ik wilde, dat hij eens een andere naam had genoemd dan de mijne, want ik had al zoveel!

Schreieder heb ik nooit gezien; *Haubrock* ook niet. Maar als u die verklaring van *Haubrock* er bij wilt doen, is het wel in mijn belang: dan zou ik die aanval kunnen afwenden.

32094. De **Voorzitter**: Wij hebben al verschillende dingen be- sproken, maar ik ben nog niet aan het eind. U stelt er waarschijnlijk prijs op de andere punten ook te horen?

A. Ik hoop, dat u mij zoveel mogelijk wilt helpen in het mij ontlasten van wat zij ten opzichte van mij hebben gedaan. Ik weet niet, wat de opdracht van uw commissie is; dat mag ik u ook niet vragen, maar wanneer het enigszins mogelijk is, al die verdacht- makingen.....

De **Voorzitter**: ..... De opdracht is bekend: het instellen van een onderzoek naar het in Engeland gevoerde Regeringsbeleid. Dat kan men ruim en eng opvatten. Onze commissie vat het zeer ruim op. Zij onderzoekt in het algemeen de problemen, waarop zij stuit, indien er enig verband met bedoeld Regeringsbeleid bestaat. Wat uw geval betreft, is zij daarbij op vele verhoren gestuit, ik mag wel zeggen: rolens volens. Gezien dit feit, hebben wij het niet meer dan redelijk gevonden — dat heb ik in de aanvang ook gezegd — u al deze dingen voor te leggen, opdat u uw eigen visie er op kunt geven.

A. Dat stel ik zeer op prijs.

32095. De **Voorzitter**: Ik wil niet zeggen, dat, wanneer ik een bepaald punt met u behandelde, ik alle verklaringen en alle getuigen heb genoemd. Wij hebben het gehad over de bemoeienis met de C.I.D., nadat u als hoofd daarvan afgetreden was. Ik heb een paar voorbeelden genoemd. Er zijn veel meer getuigen, die dat hebben gezegd, maar hun verklaringen liggen ongeveer in hetzelfde kader. Ik heb niet alle getuigen, die op zo'n punt verklaringen hebben afgelegd, vermeld; ik heb alleen voorbeelden genoemd. Het zou ook te ver gaan, wanneer ik hen stuk voor stuk zou moeten behandelen, maar de punten, waarover het gaat, wil ik u voorleggen.

Er is een andere beschuldiging — dat is weer uit de eerste tijd van 1940 —, namelijk, dat u Nederlanders en ook wel Nederlandse autoriteiten zou hebben bespionneerd.

De heer *Dijxhoorn* heeft hier verklaard, dat op een gegeven moment gebleken is, dat telefoonjuffrouwen in Stratton House opdracht van de heer *van 't Sant* hadden om gesprekken van Ministers te controleren.

A. Dat zou *van 't Sant* heel stom gedaan hebben, als hij het gedaan had.

De **Voorzitter**: Ja, dat zou ik ook zeggen. Als het uitgekomen was, hadden daar heel wat moeilijkheden uit kunnen voortkomen.

A. Ik ken geen juffrouwen in Stratton House aan de telefoon. Het enige, dat ik gedaan heb, is dit: er was in Engeland een telefooncontrôle, die ten opzichte van alle bureaux gold en in 1940 werd ingesteld, zoals het ook in Nederland was, waar u ook een telefooncontrôle had, toen in 1940 de oorlog uitbrak.

In Engeland is mij door de Engelse inlichtingendienst wel enige malen gezegd: Zoudt ge geen reden vinden om aan die en die Ministers te zeggen, dat ze minder de telefoon gebruiken voor geheime dingen voor dit en dat? Dan ben ik naar de betrokken Minister toegegaan en heb gezegd: Zou u dat niet nalaten? Later heb ik wel gehoord, als b.v. *Gerbrandy*, *van Kleffers* en *Steenberghe* een onderlinge bespreking hadden, dat er zo over gesproken werd, alsof ik de telefooncontrôle had, maar die had ik niet; ik werd zelf ook gecontroleerd; iedereen werd gecontroleerd. Ik heb wel eens gezegd tot een Minister: Kijk eens. dit en dat heeft u gisteren gezegd, en dan zei die: Het lijkt wel, alsof u er bij gezeten hebt, waarop ik zei: Neen, want ik zat daar en daar, maar ik moet u er voor waarschuwen, want men moet voorzichtig zijn met de telefoon. Ook de Koningin wist dat. Dat is later zo omgezet, alsof ik de telefooncontrôle had.

32096. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft hier verklaard, dat het door een van de telefoonjuffrouwen uitdrukkelijk zou zijn meegedeeld aan een van zijn adjudanten.

A. Dat ik de telefooncontrôle had en dat ik haar daarvoor gebruikte?

De **Voorzitter**: Ja, er staat hier: Hij gaf opdracht aan telefoonjuffrouwen om de gesprekken van de Minister van Defensie e.d. af te luisteren; een der juffrouwen heeft dat gezegd aan een mijner adjudanten.

A. Dat is nooit gebeurd.

32097. De **Voorzitter**: U zeide, dat uw samenwerking met de Engelsen steeds voorbeeldig is geweest. Nu heeft hier de heer *Dijxhoorn* melding gemaakt van een bespreking, die heeft plaats gehad op t April 1941 in Brown's Hotel, waarbij tegenwoordig waren de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, alsmede *Rabagliatti*, *Laming* en *van 't Sant*, gedurende welk onderhoud de Engelsen verklaarden, dat de samenwerking met de heer *van 't Sant* volkomen was vastgelopen en dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben. Ik vroeg toen:

„De Engelsen? Welke instantie?“, waarop de heer *Dijxhoorn* antwoordde: „De Engelse Intelligence Service“.

A. Zou ik daarbij zijn geweest?

De **Voorzitter**: Ja, op 2 April 1941.

A. Toen was ik nog hoofd van de Inlichtingendienst.

32098. De **Voorzitter**: Het moeten *Rabagliatti* en *Laming* geweest zijn, die dat gezegd hebben; die waren er van Engelse zijde bij. Uit het verband leid ik af, dat dit van de zijde van die twee heren gekomen is. Kunt u zich die conferentie herinneren?

A. Er is een conferentie geweest over het feit, dat ondanks de uitdrukkelijke afspraak met de Minister van Defensie door deze ook een inlichtingendienst werd gehouden. Maar *Rabagliatti* heeft zich nooit in deze zin geuit. Precies het omgekeerde. Dit is absoluut onjuist.

32099. De **Voorzitter**: En de heer *Dijxhoorn* zegt dan verder:

„Op 16 April 1941 te 15.00 uur vervoegde zich bij mij in mijn bureau in Stratton House de heer *Laming*, die mij mededeelde, dat na afloop van het onderhoud, dat onlangs (2 April) had plaats gehad in Brown's Hotel tusschen Minister *Gerbrandy*, Minister *Dijxhoorn*, luitenant-kolonel *Rabagliatti*, den heer *Laming* en den heer *van 't Sant*, de heeren *R.* en *van 't S.* in de hall hadden staan napraten, waarbij de heer *van 't Sant* aan den heer *R.* zou hebben gezegd, dat hij (*van 't Sant*) net zoo lang zou werken, tot de heer *Dijxhoorn* uit her Kabinet was verdwenen.“

A. Dat is verschrikkelijk. Nooit of te nimmer zijn woorden van dergelijke strekking door mij gebezigd. Maar waarom zou u *Rabagliatti* niet horen?

32100. De **Voorzitter**: Zou deze hier willen komen? In elk geval zal hij hier wel niets kunnen verklaren, omdat hij door zijn eed van geheimhouding gebonden is. Nu staat hier verder, dat de heer *Gerbrandy* er in is gemoeid en dat deze een onderhoud met de heer *Rabagliatti* heeft gehad.

De heer *Gerbrandy* deelde mede:

„dat was gebleken, dat de heer *van 't Sant* wel met den heer *R.* over Minister *Dijxhoorn* had gesproken, maar niet op de wijze, zooals door den heer *L.* was medegedeeld. De heer *van 't Sant* zou alleen gezegd hebben, dat Minister *Dijxhoorn* ook niet altijd Minister bleef en het best mogelijk was, dat hij eens wegging.“

A. Dat geldt voor iedere Minister.

De **Voorzitter** (verder citerende):

„De heer *Gerbrandy* trok bij deze mededeeling aan mij een bedenkelijk gezicht en maakte een gebaar alsof hij zeggen wilde: ik weet niet, wat ik er van denken moet.“

Maar laat ik deze concrete vraag stellen: uit de gehele sfeer, waarin deze zaak door de heer *Dijxhoorn* is gesteld, zou men kunnen afleiden, dat hij de indruk had, dat u op bepaalde wijze invloed zou hebben uitgeoefend op zijn aftreden. Die vraag zou ik u concreet willen stellen.

A. Absoluut niet!!! Dacht u, dat ik — gaat u mij nu niet een beetje te hoog aanslaan? — daarop invloed zou kunnen uitoefenen? Dat zou kunnen bij iemand, die heel goed wist, wat hij doen moest om een Minister te doen aftreden.

De **Voorzitter**: Dat laat ik buiten beschouwing. Ik stel u de vraag.

A. Ik heb zeer lange tijd niet met de heer *Dijxhoorn* willen spreken en ik heb hem lange tijd straal genegeerd om een bepaalde aangelegenheid. Minister-President *Gerbrandy* heeft mij gezegd, dat hij dat héél vervelend vond en graag wilde, dat ik de heer *Dijxhoorn* de hand reikte. Dat is gebeurd. Laat de heer *Dijxhoorn* dat voldoende zijn!

32101. De **Voorzitter**: Een ander geval, dat de heer *Dijxhoorn* heeft medegedeeld, ligt in dezelfde sfeer, die ik zoëven aangaf, nl., dat hij blijkbaar veronderstelt, dat u invloed zou hebben uitgeoefend op zijn ontslag.

Hij zegt het volgende:

„Na een bespreking met de heer *Gerbrandy* in de maand April 1941 heeft er een onderhoud plaats gehad in Brown's Hotel“ (dat is weer hetzelfde onderhoud) „waar de Engelsen, die ook steen en been klaagden over de heer *van 't Sant* — ik kom daarop straks nog terug —“ (dat is wat ik nu al behandeld heb) „ten slotte gezegd hebben: Wij doen niets meer zonder de tussenkomst van de Minister van Defensie. Ik liep kort daarop met de heer *van 't Sant* over Piccadilly, waarbij hij mij durfde zeggen: „Als u mij generaal-majoor maakt, *van Voorst Evekink* van uw bureau zet en dr. *Koch* voordraagt voor de Oranje-Nassau-orde, dan hebt u geen moeilijkheden meer. Ik

antwoordde daarop. Dan wordt u geen generaal-majoor, van *Voorst Evekink* blijft op het Departement, de decoratie van dr. *Koch* zal ik overwegen en ik houd de moeilijkheden."

A. Dat klopt niet, want ik was generaal-majoor in 1940.

32102. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, u was in rang daarmee gelijkgesteld.

A. Dat is bij mij precies hetzelfde. Ik heb een brief van de heer *Gerbrandy*, waarin staat, dat mijn titel is generaal-majoor.

32103. De **Voorzitter**: Het gaat over de formulering van het desbetreffende Koninklijk besluit.

A. Ik heb mij nooit — wat ik mocht doen — een uniform aangeschaft. Het was zuiver een kwestie van je naamkaartje, waarmee je binnenkomt. Daarin heeft hij het mis. Hier hebt u het grote bewijs; ik was het.

Ik heb mij nooit met *van Voorst Evekink* bemoeid.

Dr. *Koch* was iemand, die met de troepen uit Vlissingen meekwam.

Hij was dokter in het ziekenhuis van Vlissingen; hij is overgekomen met de gewonde soldaten en zijn vrouw ook. Zijn vrouw heeft gesproken voor Radio-Oranje, de nieuwsberichten.

32104. De **Voorzitter**: Er was natuurlijk enig verschil. In het desbetreffende Koninklijk besluit in artikel 2 staat: Aan het hoofd van de dienst staat in de functie van raad-adviseur aan het Departement van Justitie F. *van 't Sant*, die naar de verhoudingen in het leger gelijk staat met de rang van generaal-majoor. Dat is iets anders dan dat u is aangesteld als generaal-majoor.

A. Ik heb nooit een aanstelling gevraagd en die nooit willen hebben. Ik stel er niet de minste prijs op. Ik vat het nog altijd zo op, dat ik het ben. Het is nonsens, dat ik gevraagd zou hebben: maak mij generaal-majoor, want ik ben het. Anders zou hij mij aan het hoofd van een leger hebben moeten zetten.

32105. De **Voorzitter**: Het is toch een wonderlijke figuur, dat iemand benoemd wordt in een bepaalde functie, tot hoofd van een dienst en dat dan gezegd wordt, dat hij naar de verhoudingen in het leger gelijkstaat met de rang van generaal-majoor.

A. Dat zelfde geldt ten aanzien van je tegenspeler. De man van Engeland, de chef, is generaal-majoor en dan wordt automatisch de man van ieder land dat. Ook ik was dat; ik ben het trouwens nog.

32106. De **Voorzitter**: Waarom heeft men u niet eenvoudig een benoeming gegeven, zoals de officieren van het Militair Gezag? Dat waren ook burgers.

A. Maar die moesten in uniform gaan voor de S.H.A.E.F.

32107. De **Voorzitter**: Ze hadden geen militaire opleiding gehad, maar hadden toch die militaire functie. Voor hen werd niet die vorm gekozen, dat zij in rang gelijkgesteld werden met een of andere rang.

A. Minister *Dijxhoorn* heeft dit zelf ook getekend.

32108. De **Voorzitter**: Maar hij gaf er een andere uitleg aan.

A. Maar als hij zelf tekent, dat ik de rang van generaal-majoor heb, kan ik hem toch niet vragen in Piccadilly: Geef mij de rang van generaal-majoor?

32109. De **Voorzitter**: Laat ik het dan concreet stellen: Wanneer hier gezegd wordt, dat u in Piccadilly tegen de heer *Dijxhoorn* gezegd zou hebben: als u die en die dingen doet, hebt u verder geen moeilijkheden... ..

A. Dat is absoluut onwaar. Dat is het'zachtste woord, dat ik er voor gebruiken kan.

32110. De **Voorzitter**: Dan zijn er nog een paar beroemde kwesties ter sprake gekomen, en wel op het gebied van de internering.

A. Dat kan ik begrijpen.

32111. De **Voorzitter**: U begrijpt waarschijnlijk wel welke namen ik zal uitspreken.

A. *Van Buuren!*

32112. De **Voorzitter**: En *Zegers*. Dat was de man, die met generaal *van Oorschoot*.....

A. Die was zee-officier.

32113. De **Voorzitter**: Die een groot aantal jaren gevangengezeten heeft.

A. Dat grote aantal jaren weet ik niet. Het is eigenlijk niet gelukkig geweest, dat die twee posities aan elkaar verbonden werden, dat een man van de Inlichtingendienst, die medewerking moest hebben van ieder, tegelijkertijd de beslissing kreeg over de internering van de mensen, maar dat was onvermijdelijk. De Engelsen verwachtten juist van de deskundigen uit Nederland, die meekwamen, wetenschap omtrent de gezindheid van de meeste mensen; die dachten, dat de contacten met Nederland gemakkelijk waren om inlichtingen te krijgen. Mij is gevraagd door de Minister op mij te nemen de geïnterneerden en degenen, die geïnterneerd moesten worden. Ik heb mij in het *geval-Zegers* niet veel verdiept, omdat de heer *van Oorschoot* mij mededeelde, dat de heer *Zegers* lid van de Nationaal-Socialistische Beweging (N.S.B.) was. Dit was slechts de vraag, die gesteld werd door de Engelsen, en de heer *Zegers* heeft altijd zelf toegegeven, dat hij lid vaxi de N.S.B. was.

32114. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: op welk tijdstip?

A. Ik weet het niet uit mijn hoofd.

32115. De **Voorzitter**: Wat ons medegedeeld is, komt hierop neer, dat de heer *Zegers* lid van de N.S.B. is geweest, maar dat hij in 1936, toen het verbod voor de officieren kwam om lid te zijn van de N.S.B., er.z., daarvoor onmiddellijk heeft bedankt. Het is bijna ondenkbaar, dat de heer *Zegers* tot 1940 lid van de N.S.B. zou zijn gebleven. Dan zou hij gehandeld hebben in strijd met het door de Regering uitgevaardigde verbod en dan zou hij toen al niet meer te handhaven geweest zijn, zodra dat gemerkt zou worden.

A. Ik weet, dat de inlichtingen over de heer *Zegers* in het algemeen ongunstig waren en dat ik in dit geval van de zijde van de militairen de mededeling gekregen heb: hij klopt niet. Toen wij in het begin in Engeland kwamen, zijn velen, die maar enigszins twijfelachtig waren, achter slot en grendel gezet. Wanneer hun gezindheid twijfelachtig was, heb ik mij daartegen niet verzet, wetende, dat dit later wel zou worden rechtgezet. Men vreesde, dat onder de vreemdelingen in Engeland ongewenste elementen rondliepen, en het was gewenst, dat die onder de Nederlanders niet voorkwamen. De heren *Zepers* en *van Buuren* zijn beiden ingesloten buiten mijn weten; zij waren zeer onbelangrijke figuren.

32116. De **Voorzitter**: Hoe was nu de aandacht van de Engelsen gevestigd op *Zegers*? Er moet toch iemand zijn, die de Engelsen daarop geattendeerd heeft?

A. Ik kende *Zegers* niet.

32117. De **Voorzitter**: Het was toch eigenaardig, dat hij met generaal *van Oorschoot* deel uitmaakte van de militaire missie, die op 10 Mei 1940 naar Engeland werd gestuurd. De Engelsen zouden, als er niet een bepaald duidelijke aanwijzing was gekomen, toch geen aanleiding hebben gevonden om één van de heren van de militaire missie, uit Nederland gekomen, extra op de korrel te nemen. Er moet toch iets gebeurd zijn?

A. Gerieraal *van Oorschoot* was het er volkomen mee eens, dat de heer *Zegers* ingesloten werd. Wanneer hij nu een andere houding aanneemt, dan vergist hij zich. Ik heb het met hem besproken; ik ben bij hem geweest op zijn bureau om met hem over *Zegers* te praten.

32118. De **Voorzitter**: Ik begrijp nog steeds niet, hoe de zaak aan de gang is gekomen.

A. Door de Engelsen.

32119. De **Voorzitter**: Maar hoe dan? Wisten de Engelsen, dat hij in 1934 lid was geweest van de N.S.B.? Er waren zeer vele officieren lid van de N.S.B. geweest.

A. Er zaten zeer vele officieren in belangrijke posities, dus daar konden zij absoluut geen twijfelnummer hebben.

Zegers zat met *van Oorschoot* in die militaire missie en zij hebben gezegd: daar zeker niet. Als *van Oorschoot* zich verzet had en gekomen was en gezegd had: dat gebeurt niet zus en zo, dat en dat! Maar dat gebeurde niet; wel het tegenovergestelde.

32120. De **Voorzitter**: Ik heb wel begrepen uit de stukken, die ik gezien heb, dat de heer *Zegers* het niet zo gemakkelijk heeft gemaakt om hem weer vrij te laten.

A. In zijn verhoren heeft hij toch toegegeven, dat hij N.S.B.-gevoelens had, of weet ik hoe hij dat verklaarde!

32121. De **Voorzitter**: Dat hij de beginselen van het nationaal-socialisme niet helemaal afwees.

A. Zo iets. Ik weet wel: hij heeft zich zelf er vierkant ingeprent, maar ik weet niet meer hoe. Hij heeft, laat ik zeggen, niet de minste moeite gedaan om zich van zich af te werpen, wel het tegenovergestelde.

32122. De **Voorzitter**: De heer *van Oorschot* zegt dit in een gesprek met mij:

„De **Voorzitter**: Dus die missie bestond uit u en de overste *Zegers*?

A. Ja.

De **Voorzitter**: De overste *Zegers* is het niet best vergaan in Londen?

A. Die is vrijwel verongelukt. Hij is ingepikt door mijnheer *van 't Sant*.

De **Voorzitter**: Naar uw oordeel te recht of ten onrechte?

A. Ten onrechte. Maar *Zegers* maakte het je wel moeilijk. Hij is een man, die nooit liegt. Dat was de enige manier om na 24 uur in de gevangenis te zitten."

Dan volgt een verhaal, waarin de heer *van Oorschot* ook laat doorschineren, dat de heer *Zegers* het bij zijn verhoren voor zich zelf nogal moeilijk heeft gemaakt.

A. U moet niet vergeten: u overvalt mij met heel veel dingen en een heleboel dingen weet ik wel. De heer *Zegers* kon je niet met fatsoen loslaten, want hij werkte niet mee; hij praatte zich er dik in.

32123. De **Voorzitter**: De heer *van Oorschot* zegt verder:

„Hij is op eer, verkeerde lijst van *van 't Sant* in de gevangenis gekomen."

A. Ik had nog geen lijst.

32124. De heer **Korthals**: Was het niet een oude lijst?

A. Heb ik een lijst gehad? Dan moet ik hem van de Engelsen gehad hebben.

32125. De **Voorzitter**: De heer *van Oorschot* zegt:

„*Van 't Sant* had een lijst van alle nationaal-socialisten meegebracht. Die lijst hadden wij op de Inlichtingendienst ook."

A. Kijk eens: ik had niets meegebracht. Ik heb meegebracht ..... neen, ik heb niets meegebracht, helemaal niets. Ik heb gekregen van *Olifiers* en van *van de Plassche* een kaartsysteem van de nationaal-socialisten uit Nederland; ik weet niet meer, hoe zij er aan kwamen. Daarvan is een lijst gemaakt en die lijst is overgegeven aan de Engelsen.

32126. De **Voorzitter**: En nu zegt generaal *van Oorschot*, dat overste *Zegers* op die lijst stond, want hij was vroeger nationaal-socialist geweest, zoals een aantal Nederlandse officieren het waren geweest. Daarmede was hij opgehouden met het verbod, zoals 98 pct. het toen gedaan heeft; die hebben bedankt. Nu zegt de heer *van Oorschot*: Er was een lijst van vóór het verbod, een oude lijst, waar overste *Zegers* op stond.

Daarvan zou, volgens deze lezing van generaal *van Oorschot*, overste *Zegers* de dupe zijn geworden, dus omdat hij op de oude lijst stond, terwijl hij na het verbod bedankt had. Ik heb toen nog gevraagd:

„Was u persoonlijk overtuigd van de goede trouw van overste *Zegers*?"

waarop hij heeft geantwoord:

„Hij was een sterk vaderlandlievend man en fel tegen de Duitsers, toen zij het land waren binnengevallen."

Onder de officieren, die vóór 1936 lid van de N.S.B. geweest zijn, is ook een aantal, dat, toen men eenmaal zag welke kant Duitsland

uitging, begrepen heeft, dat dat een ontwikkeling was, die helemaal in strijd was met het belang van Nederland, en wie toen de ogen zijn opengegaan.

A. Ik weet, dat *Zegers* toch nooit die sympathie heeft afgezworen; hij heeft nooit positief gezegd: Ik voel er niets meer voor.

32127. De heer **Korthals**: U sprak zoëven over een kaartsysteem, meegebracht uit Nederland door *Olifiers* en *van de Plassche*. Daaruit is een lijst samengesteld. U weet niet wie dat gedaan heeft en wie ze aan de Engelsen gegeven heeft?

A. Dat zal ik gedaan hebben; ik weet het niet, maar ik heb dat kaartsysteem gekregen van *Olifiers* en *van de Plassche* en wij moesten direct onze gegevens aan de Engelsen bekendmaken. Ik meen, dat ik opgedragen heb een lijst op te maken en toen is die hetzij door mij, hetzij door *Derksema* gegeven aan de Engelsen. Dat is direct gebeurd. *Van de Plassche* en *Olifiers* zaten op dezelfde boot als de Koningin.

32128. De **Voorzitter**: Alle getuigen, die hierover verklaard hebben, geven van *Zegers* ongeveer dezelfde voorstelling. Ik heb hier b.v. de heer *van de Plassche*, die zegt:

„*Zegers* ken ik van vroeger. Zijn gevangenneming heeft ons zeer verwonderd. *Zegers* is nogal een stijfkop. Hij was vroeger N.S.B.-er geweest; zijn naam kwam waarschijnlijk voor op oude lijsten van de inlichtingendienst, ook op een lijst, die de heer *van 't Sant* had. De heer *Olifiers* heeft de lijst een tijd lang bewerkt, die had de heer *van 't Sant* meegebracht uit Nederland. In elk geval heeft *Zegers* mij eens gezegd, dat hij niet overtuigd was, dat de N.S.B.'ers landverraders waren."

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niets meegenomen uit Nederland, want toen ik wegging, wist ik niet, dat ik in deze positie zou komen. Ik had ook geen gegevens, want ik was al vijf jaar geen hoofdcommissaris van politie meer. Ik vermoed, dat die lijst gemaakt is uit het kaartsysteem, dat ik van *Olifiers* en *van de Plassche* gekregen had.

32129. De **Voorzitter**: Maar met zo'n oude lijst hadden er wel meer slachtoffers kunnen vallen.

A. Maar die waren er niet. Het was toeval, dat de mensen, die op die lijst stonden, in Engeland kwamen.

32130. De **Voorzitter**: Er zijn ook officieren via Zeeland gekomen.

A. Maar als die geïnterneerd zijn, zal dat gebeurd zijn aan de Engelse kust al. Die lijsten gingen naar alle Engelse landingsplaatsen. Van *Zegers* weet ik positief, dat hij bij zijn verhoor eerder reden heeft gegeven om in de pot te blijven dan om er uit te komen.

32131. De **Voorzitter**: Hoe zat volgens u het geval van *Buuren*?

A. *Van Buuren* ken ik uit Nederland, omdat wij gezamenlijke vrienden hadden; hij is naar Engeland gegaan, waar ik hem ontmoet heb in het hotel, waar de Nederlandse Ministers vertoefden. *Van Buuren* vertelde, dat hij uit Nederland gevlucht was, op aanraden van de Engelse legatie, omdat hij stond op de lijst van de Duitsers van mensen, die direct na de komst van de Duitsers in Nederland moesten worden aangehouden. Hij woonde in den Haag op de Nieuwe Parklaan.

32132. De **Voorzitter**: Ik heb hem niet op de „Fahndungsliste" gezien, die in de Meidagen uit een Duits vliegtuig is gekomen.

A. Op een gegeven ogenblik vroeg Scotland Yard wie die man was, die altijd bij de Ministers rondscharrelde. Toen antwoordde ik: Dat weten jullie zelf wel, hij is op aanraden van jullie zelf naar Engeland vertrokken, hij staat op de lijst. Toen bleek, dat zij de verkeerde man hadden genomen! Zodoende kwam hij in Engeland, maar de Engelsen hadden zich daarmee vergist. Toen is *van Buuren* steeds in Londen gebleven zo'n beetje met Minister *Steenberghe*, met de heer *Kruls*, met de zeeofficier de heer *Post Uiterweer*. Op een gegeven ogenblik heb ik van Scotland Yard de mededeling gekregen: Wij willen *van Buuren* inrekenen, zijn aanhouding zal wel op til zijn, zou je de heren *Steenberghe*, *Kruls* en *Post Uiterweer* — die zijn steeds met hem in bars te vinden — niet eens waarschuwen, dat zij een beetje uitkijken? Ik heb toen persoonlijk de heren *Post Uiterweer* en *Kruls* gewaarschuwd; omdat ik de heer *Steenberghe* niet persoonlijk kende, heb ik de heer *Beelaerts van Blokland* gevraagd deze een hint te geven; dat is gebeurd. De heer *Steenberghe* heeft gezegd: Ik

heb met hem gezeten in een vliegtuigfabriek; de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* bleven met hem omgaan. Mijn wetenschap reikte tot 1934, toen ik afgetreden ben als hoofdcommissaris. Toen hebben zij gezegd: Weet je niet, dat *van Buuren* altijd besprekingen heeft gehad met *Mussert* en dat hij met *Mussert* meegegaan is naar *Mussolini* om geld te vragen voor de N.S.B.? Ik heb toen ten tweeden male, op hun verzoek, de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* gewaarschuwd en op een bepaalde dag is *van Buuren* aangehouden in een bar in gezelschap van de heren *Kruls* en *Post Uiterweer*. Daarna is hij ingesloten. *Laming* is toen bij mij geweest, die mij zeide, dat *van Buuren* niet de gevaarlijke man was. *Van Buuren* is toen gehoord door de Engelsen en toen heeft hij verklaard, dat hij nooit een onderhoud heeft gehad met *Mussert*; later heeft hij echter toegegeven, dat hij hem ontmoet had. Hij heeft ook gezegd, dat hij nooit iemand in den Haag ontmoet had, die in het blad „De Waag” schreef, terwijl hij later heeft moeten toegeven, dat hij met die heer een onderhoud had gehad in Terminus.

Toen is door hem verklaard, dat hij wel met *Mussert* zou zijn meegegaan naar *Mussolini*, maar dat hij ten slotte niet bij het onderhoud was geweest.

Al deze feiten waren voldoende voor de Engelsen om de man vast te houden. Niet ik hield hem vast. Was mij gevraagd: wil je hem er uit hebben?, dan zoir ik gezegd hebben: neen. Hij zat toen al helemaal voor de Engelse S.T., maar als ik had gezegd: hij kan er uit, was hij er uitgekomen.

Ik moet u er op wijzen, dat dit alles was in het begin van de oorlogvoering, dat ieder lid van de vijfde colonne, en zeker de heren in Holland, meer wisten dan wij. U moet het niet kwalijk nemen, dat de Engelsen alles, wat even verdacht was, gingen opbergen.

Bij degenen, die gebleven zijn, was ook de heer *van Buuren*. Men heeft mij altijd gevraagd: laat *van Buuren* vrij, het is toch zo'n goede vent, enz. Ik heb het niet kunnen doen. Dat heeft de Minister ook niet kunnen doen. Ik wil er op wijzen — niet om de verantwoordelijkheid af te wijzen — dat geval voor geval met de verantwoordelijke Minister van Justitie besproken is. Wij kwamen overezn: *van Buuren* inoest er niet uit. Totdat de heer *Dijxhoorn* de heer *van Buuren* betrouwbaar verklaarde en ik meen zelfs voor hem ging instaan. Toen hebben de Engelsen gezegd: nu wordt het vreselijk moeilijk, als de Minister zegt, dat hij betrouwbaar is. Met vijven en zessen is hij er uitgekomen.

32133. De **Voorzitter**: Over die vijven en zessen is hier voor de commissie het een en ander te doen geweest. Er zijn verklaringen afgelegd, waaruit van groot bezwaar bleek tegen de wijze, waarop u dat behandeld hebt. Nu zal ik maar één van de lezingen nemen, die misschien het interessantste is, namelijk de lezing van generaal *van Oorschoot*, die als volgt luidt.

Generaal *van Oorschoot* begint met te vertellen, dat hij op een gegeven moment bericht had gekregen van Minister *Dijxhoorn*, dat hij de volgende middag om vier uur op een bijeenkomst moest zijn op uw bureau op Chester Square. Hij is daar geweest en daar kwamen de heren *Dijxhoorn*, *Steenberghe* en *Gerbrandy*.

Herinnert u zich die conferentie? Het liep over de heer *van Buuren*.

A. Misschien als u doorpraat, maar nu nog niet.

32134. De **Voorzitter**: Ik citeer:

„Minister *Dijxhoorn* nam het eerst het woord: Mijnheer *van 't Sant*, u kent mijnheer *van Buuren*. Mijnheer *van Buuren* was een Hollander, die naar Londen was gekomen en dit: ik niet kende: hij was door Scotland Yard ingepikt op instigatie van *van 't Sant*.

Die man was een groot vriend van *Steenberghe* en van de heer *Dijxhoorn*. De heer *Dijxhoorn* zeide mij: Zeg, *van Oorschoot*, jij hebt connecties in Engeland. Kun jij niet proberen *van Buuren* er uit te krijgen? Ik heb toen mijn vriend F. C. B. *Wood* opgebeld en hem gevraagd: Weet jij iets van *van Buuren*? Hij antwoordde: Ja, die hebben wij in de kast zitten. Ik weet niet waarom, maar *van 't Sant* heeft het ons verzocht. Ik vroeg hem: Kun je hem niet loslaten, want de Minister heeft mij verzocht, te proberen om hem los te krijgen. Hij had echter strikte orders van zijn Regering, hem uitsluitend op order van *van 't Sant* los te laten. Ik heb de Minister toen gezegd: Excellentie, mijn connecties zeggen, dat hij alleen losgelaten kan worden op verzoek van *van 't Sant*. Daarom was die vergadering en daarom ben ik er bij geweest.”

Herinnert u zich die vergadering?

A. Ja zeker.

32135. De **Voorzitter**: Ik citeer verder:

„Ik heb op die vergadering niets gezegd. *Dijxhoorn* zeide tegen *van 't Sant*: U kent *van Buuren*. Ik heb vernomen, dat slechts wanneer u een briefje schrijft aan de instanties, deze man wordt losgelaten. Wilt u zo goed zijn, dit briefje te schrijven? Hierop antwoordde *van 't Sant*: Excellentie, ik zal u wat vertellen. Mijnheer *van Buuren* is mijn intiemste boezemvriend. Hij kwam in Den Haag geregeld tweemaal per week bij mij briden.....”

A. Nooit, want ik bridge niet.

De **Voorzitter**:

„..... en wij noemden elkaar bij de voornamen. Wij zijn trouwe vrienden en ik heb alles gedaan om die man uit de kast te krijgen. Scotland Yard is echter onverbiddelijk. Ik zeide niets, maar ik dacht. Hij vervolgde: Ik geef u de verzekering, dat het vergeefse moeite is zo'n briefje te schrijven, Hij vertelde ook nog: Ik heb veel invloed bij de Inlichtingendienst, want zij luisteren naar mij meer dan naar hun eigen mensen, want als er inlichtingen van de Nazidienst binnenkomen, geloven zij het niet, maar vragen het aan mij. — Het ging in dit geval alleen maar over Hollanders. — De chef van die dienst zegt dan: Allemaal geklets van jullie, wat *van 't Sant* zegt, is waar. Ik heb dus veel invloed, maar voor *van Buuren* krijg ik niets gedaan. *Gerbraai*dy nam toen het woord: Mijnheer *van 't Sant*, ik heb alles met veel genoegen gehoord. Ik zou graag willen, dat u een brief schrijft, waarin u verzoekt, de heer *van Buuren* los te laten. Hierop antwoordde *van 't Sant*: Als u dat zegt, zal ik het doen, maar ik kan u nu reeds zeggen, dat het niets uithaalt. Een hele tijd hoorden wij er niets meer van. Drie weken daarna kwam er een mijnheer op mijn bureau, genaamd *Grootenhuis*, die mij zeide: Generaal, u bent toch ook tegenwoordig geweest bij die vergadering, waar de heer *Dijxhoorn* ook was, bij *van 't Sant*? Die *van Buuren* is nog altijd niet uit de kast. Die vriend van u houdt u voor de gek. Die zegt wel, dat hij hem er uithaalt, maar dat doet hij niet, want ik heb de brief van *van 't Sant* gezien. Ik zeide: Dan zal ik mijn vriend laten komen. Dat was *Wood*. Ik heb hem toen opgebeld.

Ik zei tegen *Wood*: Ik moet je noodzakelijk spreken: neem een taxi op mijn rekening en kom hier. Een kwartier later was *Wood* op mijn bureau. Ik stelde *Wood* en *Grootenhuis* aan elkaar voor en zei tegen *Wood*: Als je een brief van *van 't Sant* krijgt om *van Buuren* vrij te laten, laat je hem dan er uit? Hij antwoordde: Dan laat ik hem los. Toen zei ik: Heb je nooit een brief gehad? Neen, die had hij nooit gehad. Ik zei: Die kan toch niet zoekgeraakt zijn bij de post? Neen. Hij is toch niet op je bureau zoekgeraakt? Ook uitgesloten. Toen zei *Grootenhuis*: De minute van die brief ligt — dat weet ik zeker — in het mandje van *Piet Kasteel*. Die was een tijdje Minister geweest.

De **Voorzitter**: Hij is secretaris van de Minister geweest.

A. Inderdaad, bij Justitie. Ik zei: Dan moet hij uit dat mandje worden gehaald. Dat zou *Post Uiterweer* kunnen doen. ook een dikke vriend van *van Buuren*. Hij wordt opgebeld door mijn telefoon: *Post Uiterweer*, die brief betreffende *van Buuren* ligt in het mandje van *Piet Kasteel*; kun je die er uithalen? Ja zeker, zegt hij, ik weet hem precies te liggen. Ik zei: Neem een taxi en breng hem even hier. Na zes minuten komt de derde persoon binnen, *Post Uiterweer*, met de minute van *van 't Sant*, geparafeerd „v. 't S.". Ik zei tegen *Wood*: Als je die brief krijgt, laat je dan *van Buuren* los? Ja. *Sevat* — dat was mijn sergeant — tik die brief af. Ik heb er „afschrift” boven laten zetten en er onder „w.g. *van 't Sant*”. Alsjeblief, mijnheer *Wood*. En de volgende morgen was *van Buuren* vrij.”

Het komt er dus op neer, dat de heer *van Oorschoot* vertelt, dat er een conferentie is geweest van drie Ministers met u en *van Oorschoot* en dat u gezegd hebt: Die *van Buuren* krijg ik er niet uit, want die willen ze niet loslaten, en dat u ten slotte op aandrang van de heer *Gerbrandy* gezegd hebt: ik zal mijn best doeri en een brief schrijven, maar dat men na een aantal weken constateerde, dat die Grief de Engelse autoriteiten, die *van Buuren* moesten loslaten, niet bereikt had, maar wel in minuut op uw bureau lag: met andere woorden: dat het origineel niet verstuurd was.

A. Wat ik mij van de zaak-*van Buuren* herinner, is dit, dat ik steeds geweigerd heb *van Buuren* er uit te laten. op grond van het feit, dat dit niet gerechtvaardigd was. Ik weet, dat de heer *Gerbrandy*

op een gegeven dag gezegd heeft: op grond van het feit, dat de heer *Dijxhoorn* voor van *Buuren* instaat, zou ik gaarne zien, dat thans van *Buuren* wordt losgelaten, en: wilt u schrijven aan de Engelsen, namens mij, namens de Minister, dat op het gevangen houden van van *Buuren* geen prijs meer wordt gesteld? Ik meen, maar durf niet zeker zeggen, dat deze brief door mij verzonden is. Het kan ook zijn: door de heer *Gerbrandy*.

32136. De **Voorzitter**: Hier heb ik een verklaring, waaruit blijken kan, dat die brief niet verzonden is, maar dat de minuut wel aanwezig was.

A. Ik weet het niet precies meer, maar ik weet, dat van *Buuren* er uit gekomen is en dat hij hulp gehad heeft, ook van de Engelsen. Er werd steeds pressie uitgeoefend door de heren, die met hem bevriend waren. Ik weet niet, hoe het precies gegaan is, maar ik weet, dat ik een brief heb geschreven aan de Engelse autoriteiten over de vrijlating van van *Buuren*. Dat van *Buuren* zou zijn losgelaten op een brief, die ik niet getekend heb, betwijfel ik zeer ernstig.

32137. De **Voorzitter**: Op een andere plaats zegt generaal van *Oorschot*:

„Minister *Dijxhoorn* gelooft nu nog, dat hij heeft gezorgd, dat van *Buuren* er uit kwam.”

A. Dat is ook zo. Hij is de man geweest.

32138. De **Voorzitter**: Generaal van *Oorschot* zegt echter: de heer *Dijxhoorn* gelooft, dat hij gezorgd heeft, dat de heer van *Buuren* uit de gevangenis kwam, maar het is in werkelijkheid gegaan op de wijze, als ik verteld heb, waarvan de heer *Dijxhoorn* blijkbaar niet op de hoogte was.

A. De figuur is geweest de volgende. De heer *Dijxhoorn* heeft met de heer *Gerbrandy* gesproken; de heer *Dijxhoorn* is achter van *Buuren* gaan staan en toen heeft de heer *Gerbrandy* gezegd: nu kunnen wij hem niet langer houden.

32139. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft dus volgens u gezorgd, dat van *Buuren* vrijkwam. De heer van *Oorschot* zegt echter: de heer *Dijxhoorn* denkt, dat hij vrijgekomen is als gevolg van die bespreking, maar dat is in het geheel niet waar; de heer van *Sant* heeft wel gezegd, dat hij een brief zou schrijven, maar hij heeft die brief niet verzonden; hij heeft de minuut gehouden.

A. Als hij vrijgelaten is, is er een handtekening geweest op een brief. Ik herinner mij in het geheel niet, dat ik twee keren een brief heb geschreven.

32140. De **Voorzitter**: Dat zegt hij ook niet.

A. Wanneer men zegt: de minuut is er wel, maar wij zijn het oorspronkelijke stuk kwijt, wil je een nieuwe sturen, dan zouden zij mij dat gevraagd hebben. De Engelsen gaan toch niet op een handtekening van een ander een gevangene vrijlaten.

32141. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw paraaf stond op de minuut.

A. Dat gaat toch niet zo. De Engelsen zijn zo niet.

De **Voorzitter**: Ik weet het niet!

A. Ik weet: van *Buuren* is in vrijheid gesteld en dat is in opdracht van de Minister van Justitie geschied.

32142. De **Voorzitter**: De bedoeling van dit verhaal is natuurlijk om te illustreren. ...

A. .... hoe gemene vent ik ben... .

De **Voorzitter**: ..., dat u gezegd hebt: ik zal aan die opdracht gevolg geven en dat u toen door deze manier, door de brief niet te versturen, desondanks hebt geprobeerd te saboteren. Daarop komt het neer.

A. Dan kon de brief niet liggen in het mandje van *Piet Kasteel*.

32143. De **Voorzitter**: In deze voorstelling van zaken diende de minuut om aan te tonen, dat u wel aan de opdracht had voldaan. Maar de brief was niet verzonden en u kon later zeggen: „Van

Buuren is niet vrijgekomen, maar dat kon ik niet helpen: hier hebt u de minuut”.

A. Dan zou de heer *Gerbrandy* toch wel eens gezegd hebben: hoe zit het?

32144. De **Voorzitter**: Als het langer geduurd had, waarschijnlijk wel. Maar in de tussentijd, vóórdat de heer *Gerbrandy* er over gesproken had, is die interventie van generaal van *Oorschot* gekomen.

Dit verhaal is natuurlijk te verifiëren, want hier spelen nog andere kroongetuigen in. De heer *Post Uiterweer* zou de minute gehaald hebben uit het mandje van *Piet Kasteel*; die moet er dus ook van op de hoogte zijn.

A. Ik weet, eerlijk gezegd, het gehele geval niet. Ik weet alleen, dat hij er uit is, en ik vermoed, dat ik de opdracht gegeven heb.

32145. De **Voorzitter**: Aan de andere kant is het toch zo, dat, als u werkelijk gemanoeuvreed zou hebben op de wijze, als hier gesuggereerd wordt, u het zou weten en ja of neen zou kunnen zeggen?

A. Het is nonsens, dat ik gedaan zou hebben, alsof ik hem er uit wilde halen en het niet heb gedaan.

32146. De **Voorzitter**: Dat is de strekking van het gehele verhaal.

A. Neen, zo werk ik nooit. U krijgt van mij het „ja” of „neen” en als ik mij vergist heb, zeg ik ronduit: Het is jammer, maar het is een vergissing.

32147. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een punt, waarnaar ik u even wilde vragen. Had in uw tijd de heer *Laming* ook al een positie bij de Britse S.O.E.?

A. Ik meen het wel. Ik heb een onderhoud met hem gehad.

32148. De **Voorzitter**: U stond met *Laming* niet op al te goede voet?

A. In Holland wel, maar het bleek, dat hij mij in Engeland niet mocht.

32149. De **Voorzitter**: In heb hier b.v. een verklaring, waarop ik toen niet verder ben ingegaan, van den *Doolaard* die zegt: *Laming* is uit Londen weggezonden, omdat de heer van *'t Sant* de aanklacht had ingediend, dat *Laming* hem naar het leven stond.

A. Ik heb nooit ofte nimmer beweerd, dat *Laming* mij naar het leven stond en ik heb nooit enige klacht tegen *Laming* ingediend.

32150. De **Voorzitter**: Maar hebt u wel met *Laming* te maken gehad in verband met de uitzending van agenten? Het was zo, dat in diezelfde tijd, dat u de door u genoemde mensen hebt uitgezonden, bij mijn weten ook al twee mensen waren uitgezonden door S.O.E.; dat waren *Homburg* en *Sporre*.

A. *Homburg* heb ik later nog gesproken. Kijk eens, er was beloofd, dat er geen uitzendingen zouden zijn buiten mijn weten, want het was zo gevaarlijk, wanneer ik een ander uitzond en die lui elkaar kenden. Dat zou dus niet gebeuren, maar toen merkte ik, dat het wel gebeurde. Toen is er een onderhoud geweest in *Brown's Hotel* tussen de Minister-President, *Laming* en mij en *Laming* heeft toen gezegd, dat hij niet kon voldoen aan het uitzenden van mensen via mij, dat de Engelsen die combinatie niet wensten.

32151. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen de dienst van S.O.E. Dat was ook een heel andere dienst met een heel andere taak.

A. Maar er was positief beweerd: er ging geen uitzending buiten mij om. *Homburg* is toen nog gestuurd, meen ik, door *Dijxhoorn*. Is dat niet de man, die in Scheveningen gevlucht is?

De **Voorzitter**: Ja, hij heeft daar gezeten en is gevlucht.

A. *Homburg* is als vlieger gesneuveld.

32152. De **Voorzitter**: Maar ik voel hier toch een verschil in. Met S.O.E. lag het toch wel iets anders; dat was geen inlichtingendienst; S.O.E. was opgericht als organisatie om het verzet te organiseren in de verschillende bezette landen. Ik heb hier b.v. een lezing, die generaal *Gubbins*, het hoofd van S.O.E., gehouden heeft over het

werk van S.O.E. gedurende de oorlog. Het lag op geheel ander terrein dan dat van de inlichtingendienst.

A. Maar toen wisten wij nog niet precies hoe het hier zou gaan en de Engelsen waren allemaal nog zoekende. Dat mag u nooit vergeten.

32153. De **Voorzitter**: U hebt dus weinig contact gehad met *Laming*?

A. Ik heb maar tweemaal met hem gesproken.

32154. De **Voorzitter**: En gaf dat beide keren wrijving?

A. Neen.

32155. De **Voorzitter**: Doch hij wilde geen uitzending verrichten in samenwerking met u?

A. Ja. Dat heeft hij gezegd: Daarvoor was zijn Regering niet te vinden. Maar helemaal geen contact? Hij zeide: Wij hadden nog gevestigd op het bureau van de rivierpolitie te Rotterdam. Er waren in het geheel geen moeilijkheden.

32156. De **Voorzitter**: Dus wat den *Doolaard* hier mededeelt, dat u uw invloed zou hebben aangewend bij de Engelsen, dat *Laming* van het toneel zou verdwijnen, is niet juist?

A. Nooit ofte nimmer.

32157. De **Voorzitter**: Eind 1941 schijnt hij zijn functie bij S.O.E. verlaten te hebben en naar het nabije Oosten te zijn gegaan.

A. Niet door mij.

32158. De **Voorzitter**: Hij is degene, die opgevolgd is door *Bingham*. In elk geval: U heeft daartoe geen stappen gedaan?

A. Absoluut niet.

32159. De **Voorzitter**: Ik durf niet zeggen, dat ik u nu in de loop van deze uren alle verklaringen heb voorgelegd, die op uw persoon betrekking hebben, maar ik geloof, dat ik u de verschillende punten, de verschillende onderwerpen, in welker verband over u gesproken is, wel heb voorgelegd. Ik heb echter niet bij alle onderwerpen alle getuigenverklaringen behandeld; ik heb af en toe de meest markante uitgezocht; de andere bewegen zich in dezelfde richting. Zou ik u alle getuigenverklaringen moeten voorleggen, zou ik ze stuk voor stuk tot in de finesses moeten behandelen, dan vermoed ik, dat ik nog zeker driemaal zoveel tijd nodig zou hebben als nu het geval is geweest. Aan de andere kant heb ik, naar ik meen, de tendenz van de verklaringen, die zijn afgelegd, wel nauwkeurig weergegeven en u de gelegenheid gegeven, uw mening daartegenover te stellen. Ik heb u bepaalde vragen, waarop ik ja of neen wilde horen, kunnen stellen. Ik geloof dus, dat het het beste is op het ogenblik dit verhoor te beëindigen. Mocht u zelf menen, naar aanleiding van hetgeen u thans gehoord heeft, nog bepaalde mededelingen te kunnen doen, waarvan u denkt, dat ze van belang zijn, dan wil ik u daartoe gaarne de gelegenheid geven.

A. Wordt dit gepubliceerd?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dan is voor mij wel vervelend, dat gepubliceerd worden verhooren met aanvallen op mij, terwijl niet gepubliceerd wordt de ver-

dediging, tenzij zo'n groot stuk wordt gepubliceerd, dat men alles daarin kan lezen.

De **Voorzitter**: Daarop kunt u gerust zijn; dat stuk wordt zeker groot.

A. Daarin zit voor mij een moeilijkheid. Er is een hoop nonsens bij die verklaringen, maar hier en daar raken ze iets, waarin een grond van waarheid kan liggen, wanneer ik daarop niet antwoorden kan. Nu weet ik niet precies hoever u het schip heeft. Ben ik er fatsoenshalve uit en meent u, dat ik klaar ben? Of vindt u misschien later punten, ten aanzien waarvan het gewenst is, dat ik nog eens voor uw commissie verschijn?

De **Voorzitter**: Dat zou misschien bezwaren ontmoeten. Ons onderzoek is niet te vergelijken met een gerechtelijk onderzoek. Wij hebben eigenlijk alleen te maken met vragen van Regeringsbeleid. Wij zouden misschien zelfs het standpunt kunnen innemen, dat wij op alles, althans op een groot gedeelte van hetgeen over u gezegd is, niet verder behoeven in te gaan, omdat het niet rechtstreeks het Regeringsbeleid raakt. Maar door de uitgebreidheid van het onderzoek komt men van het een op het ander en wij proberen zoveel mogelijk ieder het zijne te geven. Dat heb ik nu ook geprobeerd door u zoveel mogelijk de verklaringen, die op uw persoon betrekking hadden, voor te leggen.

A. Ik waardeer het ook zeer. U kunt mijn standpunt ook even zien?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Er komt altijd nog een tweede ronde van deze verhoren. Komen er nog dingen naar voren, dan kunt u terugkomen.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat u hierop wel rekenen kunt, dat, wanneer ten slotte zou blijken, dat er nog nova zijn gekomen, die een belangrijke rol gaan spelen en die wij hier niet besproken hebben, dus ten aanzien waarvan u niet de gelegenheid heeft gehad, uw beschouwingen er tegenover te stellen, wij u zullen vragen, daarvoor nog eens te komen.

A. Dat zou ik wel reuzengraag willen, want uit uw oproep (zonder enige kritiek te oefenen; ik hoop, dat u mij goed begrijpt) was het voor mij niet helemaal goed begrijpelijk, wat u precies van mij wilde. „Regeringsbeleid“? Ik zat eigenlijk niet in de Regering. Ik wil hiermee alleen zeggen: Ik kon mij niet beter prepareren, omdat ik niet wist, wat er om mij heen gebeurde. „Uw positie in Londen en uw bemoeiingen met het Regeringsbeleid en administratieve beleid.“ Toen had ik niet in de gaten, dat er was zo'n serie van gemene aanvallen — als ik het zo mag zeggen —; die moet je in je handen hebben om ze te kunnen beantwoorden.

Ik ben volkomen gerustgesteld, wanneer u mij belooft, dat u mij laat komen, indien u punten vindt, die opgehelderd moeten worden.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

F. VAN 'T SANT.

DONKER, *voorzitter*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 9 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Aanwezig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK SIEDENBURG,

oud 40 jaar, wonende te Kortenhoef (N.-H.), kunsthandelaar,
res.-kapitein der artillerie.

32497. De **Voorzitter**: Ik zou u gaarne nog enige vragen willen stellen in aanvulling op uw verhoor, dat heeft plaats gehad op 28 Juli 1948. Uw antwoorden worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd door u afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

U hebt na uw verhoor van 28 Juli 1948 aan de cominissie doen toekomen een nota, gedateerd 4 Augustus 1948, waarin u beschouwingen hebt gegeven over uw werkzaamheden in Engeland en uw latere werkzaamheden in het bevrijde gebied van Nederland. Als ik het goed begrepen heb, is het hoofdthema van aeze nota uw kritiek op de niet voldoende samenwerking tussen de Inlichtingendienst en de Veiligheidsdienst. Is dat juist?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, en daarbij tevens het gebrek aan opleiding.

32498. De **Voorzitter**: Dat gebrek is misschien een van de medeoorzaken van het door u gesignaleerde feit?

A. Vermoedelijk wel.

32499. De **Voorzitter**: U stelt het ook zo, dat hetgeen u bij de Engelsen hebt waargenomen in dit opzicht veel en veel beter was dan bij de Nederlandse diensten.

A. Ja, stellig.

32500. De **Voorzitter**: Daarbij hebt u dan hoofdzakelijk, waar het de Nederlandse diensten betreft, het oog op het gebrek aan samenwerking tussen de Inlichtingendienst (dat is dan het Bureau Inlichtingen) en de Veiligheidsdienst (dat is de Politie-Buitendienst). Hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Als zogenaamde Engelandvaarder.

32501. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In December 1943.

32502. De **Voorzitter**: Van uit Nederland?

A. Ja.

32503. De **Voorzitter**: Langs welke route?

A. Over Spanje.

32504. De **Voorzitter**: Hebt u er lang over gedaan?

A. Ik heb er erg lang over gedaan; ik ben in Augustus 1943 vertrokken en ben eind December 1943 in Engeland aangekomen.

32505. De **Voorzitter**: Waar bent u zo lang opgehouden?

A. In Frankrijk ben ik enkele maanden opgehouden en in Spanje een jaar.

32506. De **Voorzitter**: Ik neem dus aan, dat u in Spanje lange tijd in de gevangenis hebt doorgebracht?

A. Het overgrote gedeelte van die tijd, nl. 11 maanden, heb ik daar in de gevangenis gezeten.

32507. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij nog bepaalde ervaringen opgedaan met betrekking tot Nederlandse instanties?

A. Geen ervaringen, vermoed ik, die enig nieuw licht daarop zullen werpen. De Nederlandse instanties waren niet bijzonder actief, maar ik geloof, dat deze zaak reeds aan alle kanten bekeken is en ik er weinig aan kan toevoegen. Ik heb niet die verschrikkelijke klachten, die vele mensen schijnen te hebben. De zaak had natuurlijk twee kanten.

32508. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe waren die gevangenissen in Spanje?

A. Ik heb er ongeveer een 8-tal gevangenissen meegemaakt, die over het algemeen, gezien de omstandigheden, draaglijk waren.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is ons ook wel eens anders verteld.

A. Ik acht die berichten over het algemeen iets overdreven. Dat komt misschien, doordat ik in Vichy-Frankrijk gevangen heb gezeten in twee kampen, die beduidend slechter waren dan de gevangenissen in Spanje. Voor mij viel het in Spanje dus eigenlijk mee.

32509. De **Voorzitter**: Waren die gevangenissen draaglijk, zowel uit een oogpunt van inrichting als van regime?

A. De inrichting was heel verschillend, maar ze waren over het algemeen overvol. Ik heb b.v. in Madrid gevangengezeten in een school, die als gevangenis was ingericht; een zeer grote ruimte, waar we met ongeveer 800 man verbleven. Er waren daar slechts drie W.C.'s, wat dus uiterst primitief was. De behandeling was behoorlijk en er heerste over het algemeen een goede teamgeest in de gevangenissen. De Spanjaarden, die daar zaten, waren meest zeer prettige mensen, die zich op dat leven hadden ingesteld en er toch nog iets van wisten te maken.

32510. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak u Spaans?

A. Ik heb in dat jaar wel wat Spaans geleerd.

32511. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vraag het, omdat er veelal gezegd wordt, dat, wanneer men Spaans sprak, men er vlugger uit kon komen.

A. Dat er uit komen hing van verschillende omstandigheden af. Ik ben dikwijls van gevangenis veranderd. Wanneer men er in slaagde een bericht door te zenden aan het consulaat in Madrid, en daarop werd gereageerd door iemand naar de gevangenis te zenden, kwam het voor, dat men inmiddels naar een gevangenis in een andere provincie was overgeplaatst. De Spaanse administratie was klaarblijkelijk niet zó prachtig in orde, dat men onmiddellijk kon opgeven, waar de betreffende gevangene zich bevond. Men zei dan, dat de betreffende persoon er niet meer was, en dan moest de hele geschiedenis opnieuw beginnen.

32512. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt er wel buitengewoon lang gezeten.

A. Ik heb er bijzonder lang gezeten. Er was in mijn tijd nog één man, die langer vastzat; dat was de heer *Rosen* Jacobson. Mijn lange verblijf in Spanje werd mede veroorzaakt, doordat ik deel heb uitgemaakt van dat ongelukkige konvooi, dat zich zelf is gaan evacueren uit Spanje. Ik kwam in Kerstmis 1942 in Spanje aan en kwam

in Juni 1943, nadat ik dus bevrijd was door het consulaat, uit de gevangenis. Ik ben daarna ruim een maand in Madrid geweest (in vrijheid) en toen is dat befaamde konvooi vertrokken, dat clandestien trachtte Spanje te verlaten. Dit was min of meer georganiseerd door de heer *Maas Geesteranus* in Lissabon.

32513. De **Voorzitter**: Wilt u hiermee zeggen, dat de mislukking van die clandestiene poging van invloed is geweest op uw verdere verblijf in de gevangenis?

A. Dat is zeer zeker het geval geweest, want het konvooi is aan de Portugese grens opgevangen, is opnieuw in vele gevangnissen geraakt en ten slotte in Miranda terechtgekomen, hetgeen de zaak natuurlijk aanmerkelijk heeft vertraagd. Er is dikwijls gezegd, dat het consulaat daar een rol in speelde, maar daarvoor is, voor zover mij bekend, nooit enig bewijs gevonden. Ik persoonlijk geloof dat ook niet.

32514. De **Voorzitter**: Dit zijn zaken, die behandeld worden door onze derde subcommissie. Wij kunnen er hier dus wel van afstappen. Wanneer de derde subcommissie eventueel nog aanleiding ziet om u daarover te horen, zal dat t.z.t. wel blijken. Waar het ons hoofdzakelijk om gaat, is de Inlichtingendienst. Ik vroeg u, wanneer u in Engeland bent aangekomen. Dat was dus in December 1943. Om welke reden bent u uit Nederland vertrokken?

A. Ik was reserve-officier en vond het meer juist om aan de andere kant te zijn dan in Holland te blijven, indien zulks mogelijk bleek.

32515. De **Voorzitter**: Het hoofdmotief was dus, dat u dienst wilde gaan nemen?

A. Ja.

32516. De **Voorzitter**: U had geen opdrachten van Nederlandse kant medegekregen?

A. Ik had geen opdrachten. Wel is waar heb ik getracht met enkele mensen spionage te verrichten, maar wat ik meebracht, was zo volledig verouderd, dat het geen enkele zin meer had. Bovendien was ik de documentatie er van onderweg kwijtgeraakt.

32517. De **Voorzitter**: Schrijft u het gebrek aan samenwerking tussen B.I. en de Politie-Buitendienst uitsluitend toe aan gebrek aan opleiding, organisatie en dergelijke of speelden daar naar uw oordeel ook persoonlijke factoren een rol bij in die zin, dat bij voorbeeld de leiders van deze instituten elkaar niet goed verdroegen?

A. Beide. Een gebrek aan begrip voor elkaars taak en ook stellig persoonlijke controverses.

32518. De **Voorzitter**: Tussen de heer *Somer* en de heer *Derksema*?

A. De heer *Somer* mocht de heer *Derksema* niet. De heer *Somer* heeft hiervan altijd duidelijk blijk gegeven; de reden, waarom dit zo was, ken ik echter niet.

32519. De **Voorzitter**: Was dat wederkerig?

A. Ik heb de heer *Derksema* eveneens goed gekend, maar hij was in ieder geval veel te veel diplomaat om zo iets ooit te laten merken; dus ik zou dit niet weten.

32520. De **Voorzitter**: Had de heer *Somer* meer het hart op de tong?

A. Ja, dat had de heer *Somer* zeer zeker

32571. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij het B.I. gekomen?

A. Het ging in Londen als volgt toe: Men kreeg als Engelandvaarder de keuze, waarbij men zou willen worden ingedeeld. Ik heb mijn eigen wapen, de artillerie, aangevraagd, maar het bleek, dat ik dan maandenlang zou moeten rondwandelen met bovendien nog een zeer geringe kans om opgeleid te worden. Mijn tweede keuze was B.I. De heer *Fock*, die ik uit de dienst kende en die ik in Lissabon had ontmoet, had mij aanbevolen voor B.I. Ik ben toen ook bij B.I. geplaatst.

32522. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Op 1 Februari 1944 ging ik op het bureau dienst doen.

32523. De **Voorzitter**: Dat was dus vrij spoedig na uw aankomst?

A. Dat was een maand na mijn aankomst.

32524. De **Voorzitter**: U bent derhalve niet lang opgehouden in de Patriotic School en dergelijke instituten?

A. Daar ben ik maar drie dagen geweest, omdat er toevallig enkele mensen vóór mij waren aangekomen, die met mij samen hadden gereisd en al mijn gegevens derhalve daar al bekend waren.

32525. De **Voorzitter**: Bent u toen — we spreken nu toch over de Politie-Buitendienst — daarna nog ampel ondervraagd door de dienst van de heer *Derksema*?

A. Ja. De normale gang van zaken was, dat men van de Patriotic School rechtstreeks naar de dienst van de heer *Derksema* ging. Ik werd daar ondervraagd door de heer *Wolters*.

32526. De **Voorzitter**: Heeft dat lang geduurd?

A. Neen, dat was een kwestie van hoogstens drie kwartier. Bij die dienst kreeg men de gegevens van de Patriotic School, zodat men daar voornamelijk werd ondervraagd over alle mogelijke omstandigheden en personen in bezet Nederland. Omdat ik zo lang onderweg was geweest, waren mijn inlichtingen over het algemeen sinds lang achterhaald.

32527. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, gebruikte men bij het B.I. de gegevens van de Politie-Buitendienst maar zeer oppervlakkig en zeer weinig?

A. Het B.I. kreeg nauwelijks gegevens van de Politie-Buitendienst.

32528. De **Voorzitter**: Waar bleven die gegevens van de Politie-Buitendienst dan?

A. Ik heb de indruk gekregen, dat de Politie-Buitendienst zich hoofdzakelijk bezighield met de security van Hollanders in Engeland en vooral met de Nederlandse zeelieden.

32529. De **Voorzitter**: Ja, maar u hebt het zelf zoëven gezegd, dat, wanneer er Engelandvaarders kwamen, dezen de Politie-Buitendienst passeerden.

A. Dan kreeg het B.I. van elke ondervraging een afschrift.

32530. De **Voorzitter**: Dus het B.I. kreeg ten slotte de gegevens, welke de Politie-Buitendienst over Nederland had, toch wel doorgestuurd?

A. Zeer zeker.

32531. De **Voorzitter**: Maar wat bedoelt u dan met het gebrek aan samenwerking? Wat had er dan nog meer moeten gebeuren om een goede samenwerking te krijgen?

A. Naar mijn mening zou een dienst als de Politie-Buitendienst zeer geïnteresseerd moeten zijn in alle mogelijke gegevens over personen in Holland.

32532. De **Voorzitter**: U bedoelt dus het verstrekken van gegevens door het B.I. aan de Politie-Buitendienst? Dat is dus het omgekeerde?

A. Ja. Door B.I. werd alles doorgestuurd, waarvan werd verwacht, dat het voor de Politie-Buitendienst, resp. Justitie, van belang was. Deze zaken werden onder meer door mij uitgezocht. Het viel mij op, dat naar aanleiding daarvan door de Politie-Buitendienst nooit enige vraag werd gesteld, noch een toelichting verlangd. Er werd nooit gezegd: Over dit onderwerp zouden we wel eens wat meer willen weten. Het werd gewoon als routinewerk doorgestuurd.

32533. De **Voorzitter**: Deed het B.I. dat ook niet ten opzichte van de gegevens, welke het van de Politie-Buitendienst ontving? Werd daar ook geen toelichting op gevraagd?

A. Daarin was het B.I. eigenlijk niet zo zeer geïnteresseerd, omdat dat hoofdzakelijk politionele gegevens waren, voornamelijk bestaande uit een beschrijving van de tocht naar Engeland, wanneer het Engelandvaarders betref. Het B.I. controleerde daaruit dan hoogstens contactadressen en routes, die van belang konden zijn.

32534. De **Voorzitter**: De Politie-Buitendienst kon toch op een gegeven moment door zijn verhoren van Engelandvaarders gegevens te weten komen, die voor de contacten van B.I. van eminent belang waren?

A. Dat is stellig zo en dat is ook weleens gebeurd. Nier werd echter, voor zover mij bekend, nooit overleg over gepleegd.

32535. De **Voorzitter**: Over en weer niet?

A. Neen, er werd over en weer geen overleg gepleegd. Naar mijn gevoel is hier niet een van de partijen de schuld, doch het gebeurde eenvoudig bij beide niet. Eens in de week was er een bespreking tussen de toenmalige kapitein van *Houten* en de heer *Derksema*. Om verschillende redenen kon die bespreking wel eens niet doorgaan; kapitein van *Houten* heeft o.m. eens een reis naar Stockholm gemaakt, in welke periode die bespreking niet kon plaats vinden. De kapitein van *Houten* had mij verzocht gedurende zijn reis de bespreking voor hem waar te nemen. De heer *Derksema* meende echter, dat zulks niet nodig was, omdat er niets te bespreken viel. Ik belde hem te voren op en kreeg dan te horen, dat er niets te bespreken was, wat mij altijd zeer heeft verbaasd. Ik meende reeds toen, dat in de gegeven omstandigheden tussen twee dergelijke diensten een regelmatige uitwisseling nodig was.

32536. De **Voorzitter**: Het komt dus eigenlijk hier op neer, dat men niets anders deed dan elkaar over en weer de rapporten, de schriftelijke gegevens toesturen?

A. Ja, de schriftelijke gegevens, dat was het enige.

32537. De **Voorzitter**: En in de praktijk bleek, dat daar weinig navraag over plaats vond?

A. Voor zover ik het heb meegemaakt, is er over en weer nooit enige navraag geweest.

32538. De **Voorzitter**: Daarentegen zegt u, dat de onderlinge samenwerking bij het B.I. zeer goed was.

A. Die was heel goed en heel prettig, maar was misschien niet helemaal zó als zij had moeten zijn; het was meer een gezellige club. De omstandigheden brachten dat echter ook wel mee. Ik zelf bij voorbeeld wist van intelligence-zaken toch betrekkelijk weinig af. Ik kwam bij B.I. en werd in een kamer onmiddellijk aan het werk gezet, zonder enige opleiding, wat mij wel eens verwonderd heeft.

32539. De **Voorzitter**: Daarover hebt u het ook in uw nota. Naar hoe had u zich dat eigenlijk voorgesteld? Toen het B.I. begon, was er niemand, die een opleiding had, hetgeen natuurlijk heel begrijpelijk is. Had u zich voorgesteld, dat later de nieuwe functionarissen zouden worden opgeleid door de leiders van het B.I., die ook niet opgeleid waren, of door de Engelsen?

A. Zij hadden de een of andere Engelse cursus kunnen volgen. Er waren er talloze.

32540. De **Voorzitter**: Een cursus in security, enz.?

A. Onder andere.

32541. De **Voorzitter**: Hadden de Engelsen dergelijke cursussen?

A. Ja, die waren er zeer zeker. De security-cursus begint bij de eenvoudigste dingen, bij voorbeeld het netjes op tijd laten verbranden van je papieren, je bureau op slot doen e.d.

32542. De **Voorzitter**: U zegt trouwens in uw nota, dat de heer *Pot* wel dergelijke cursussen heeft gevolgd, waaruit dus blijkt, dat de mogelijkheid daartoe wel bestond.

A. Ja, die mogelijkheid bestond inderdaad. De heer *Pot* kwam dan echter altijd zo wijs terug, dat hij onmiddellijk wat veel critiek had op zijn chefs, die hem dan niet altijd even graag mochten.

32543. De **Voorzitter**: De heer *Pot* heeft later, meen ik, ook wel eens conflicten met de heer *Somer* gehad?

A. O.m. in de Eindhovense periode, alhoewel dat naderhand altijd weer in orde is gekomen. Ook met de heren van B.B.O. (destijds nog M.V.T.).

32544. De **Voorzitter**: Was er na 15 Maart 1944, toen het B.B.O. werd opgericht, ook contact tussen het B.I. en het B.B.O.?

A. Ja, dat was na de oprichting van het B.B.O. aanmerkelijk beter dan toen het nog M.V.T. heette. Ik herinner mij bij voorbeeld, dat de heren *Klijzing* en *de Graaf* dikwijls op het B.I. kwamen, en ook omgekeerd was er contact.

32545. De **Voorzitter**: Lag dat misschien ook enigszins aan de onderlinge verhouding van de leiders? De verhouding tussen de heren *Somer* en de *Bruyne* was toch slecht?

A. Die was inderdaad heel slecht.

32546. De **Voorzitter**: En die tussen de heer *Somer* en de heren van het B.B.O. was meen ik iets gemakkelijker?

A. Ja, alhoewel de heer *Somer* zich nooit een grote vriend van deze instelling heeft getoond.

32547. De **Voorzitter**: Hadden die twee instituten ook zakelijke aanrakingspunten?

A. Natuurlijk. Ook lang voor ik in Londen kwam, waren er al zakelijke aanrakingspunten, bijv. in de tijd van het „England Spiel”. Dat kon natuurlijk niet anders, omdat alle activiteiten in bezet gebied, zoals inlichtingenwerk, onderduikers, sabotage, illegale pers, e.d. elkaar ergens overlappen.

32548. De **Voorzitter**: Ik kan mij ten minste voorstellen, dat een instituut als M.V.T. en later B.B.O. toch wel groot nut kan hebben van de gegevens van het B.I.

A. Ja, maar de ernstige splitsing heeft eigenlijk plaats gehad naar aanleiding van het „England-Spiel”. Daarna hebben ook de Engelsen gezegd: Zo ver mogelijk uit de buurt blijven van de S.O.E.-agenten. Men was namelijk bang, dat ook B.I. op de een of andere manier was besmet. Het B.I. heeft ook wel eens telegrammen doorgegeven voor B.B.O.-mensen en omgekeerd kwam dit ook wel eens voor.

32549. De **Voorzitter**: Was de samenwerking dusdanig, dat het B.B.O. door het B.I. voorzien werd van de gegevens, die voor het B.B.O. van belang waren?

Was de samenwerking wel zo?

A. Ja, zo was de samenwerking zeker. Alle rapporten, die uit Holland binnenkwamen, werden gesplitst in wat voor het B.B.O., de Voorlichtingsdienst, Justitie, Binnenlandse Zaken, enz. van belang was. Het B.B.O. kreeg praktisch alles.

32550. De **Voorzitter**: Generaal van *Oorschoot* heeft gezegd, dat er ook regelmatig besprekingen waren tussen de functionarissen van het B.I. en het B.B.O.

A. Vooral in de latere periode, toen de overste *Somer* naar Holland is gegaan en de heer *Fock* de leiding in Londen had, was dit het geval; die besprekingen vonden toen dagelijks plaats.

32551. De **Voorzitter**: En ook wel — zoals de generaal van *Oorschoot* ons vertelde — besprekingen, waarbij tevens tegenwoordig waren de Engelse tegenspelers?

A. Ja, dat waren besprekingen van *Fock*, *Seymour*, *Dobson* en *Klijzing* of generaal van *Oorschoot*.

32552. De **Voorzitter**: Die figuur is wel merkwaardig, als men haar vergelijkt met de verhoudingen, zoals die bij voorbeeld in 1942 waren, die u natuurlijk niet gekend hebt, daar dit van vóór uw tijd dateert.

A. Dat was een enorme verbetering. Tussen het B.I. en het B.B.O. ging het in de latere periode dus vrij goed, doch deze beide

instanties stonden wel degelijk — en vooral in de periode, toen het zuiden bevrijd was — scherp tegenover het bureau van de overste *Derksema*.

32553. De **Voorzitter**: Dat is dus eigenlijk altijd min of meer afzijdig gebleven?

A. Ja, en dat was verkeerd naar mijn gevoel.

32554. De **Voorzitter**: Omdat op die manier bepaalde groepen van gegevens niet die aandacht kregen, die ze verdienden?

A. Ja, en vooral omdat in de periode in Brabant en in België de security-zijde zo belangrijk werd. Het kwam voor, dat iemand als „*King-Kong*” bij de staf van de Prins terecht kwam, zonder dat hij de security had gepasseerd. Dat was onjuist. Ook bij het B.I. is er wel eens een agent weggestuurd, die naderhand bleek niet zo prima te zijn en ook nooit is ondervraagd over zijn back-ground. Van deze gevallen zouden er meer te noemen zijn.

32555. De **Voorzitter**: Is het bureau van de heer *Derksema* na de bevrijding van het zuiden ook geheel of ten dele daarheen gegaan?

A. Neen, dat is in Brussel gebleven, totdat de staf van het Militair Gezag naar Breda is gegaan, dus dat was omstreeks Maart 1945.

32556. De **Voorzitter**: In ieder geval is het bureau wel direct uit Londen weggegaan?

A. In de allereerste periode is er slechts één officier naar Brussel meegekomen. Een groter detachement (als sectie III van het M.G.) arriveerde, naar ik meen, begin October 1944.

32557. De **Voorzitter**: Bleef er toen nog iets in Londen van de Politie-Buitendienst?

A. De dienst is nog heel lang in Londen gebleven, ik meen tot diep in 1945. Een moeilijkheid bleek steeds daarin gelegen, dat de Politie-Buitendienst zich er op beriep tot Justitie te behoren en zich als zodanig zeer onafhankelijk voelde van alles, wat onder het Ministerie van Oorlog viel.

32558. De **Voorzitter**: Nadat het zuiden bevrijd was, was het beeld dus zo, dat òf van het B.I. òf van de Politie-Buitendienst een gedeelte zich in het bevrijde zuiden gevestigd had?

A. Ja, dat is juist. Het B.I. in Eindhoven en het bureau van de overste *Derksema* in Brussel.

32559. De **Voorzitter**: En daar hebt u waarschijnlijk weer hetzelfde gebrek aan samenwerking geconstateerd?

A. Ja, daar zelfs nog ernstiger.

32560. De **Voorzitter**: Omdat de toestand daar aanleiding gaf om hogere eisen te stellen aan die samenwerking?

A. Zij hadden onder die omstandigheden nog dichter bij elkaar moeten zitten en nog meer overleg moeten hebben, doch het tegendeel was het geval.

32561. De **Voorzitter**: U laat verder in uw nota nog het licht vallen op het feit, dat de toestand in het bevrijde zuiden zich zo ontwikkelde, dat men niet alleen deze twee instituten daar had, maar dat zich daarnaast alle mogelijke initiatieven — om het zo te noemen — ontwikkelden, zodat van een eenheid en een leiding in het inlichtingenwerk en in het werk van de Veiligheidsdienst steeds minder sprake werd. Dat is ten minste de indruk, welke ik uit uw nota krijg.

A. Zo heb ik het ook bedoeld. Dat was bij voorbeeld vooral het geval bij de stoottroepen, die een geheel eigen Inlichtingen- en Veiligheidsdienst hadden. Deze Veiligheidsdienst werd door de staf van de Prins min of meer als de officiële beschouwd, zodat tussen de Veiligheidsdienst van de stoottroepen en de officiële van de overste *Derksema* enorme tegenstellingen bestonden. Men wilde elkaar niet eens zien en zei zeer onaangename dingen van elkaar.

32562. De **Voorzitter**: Alles bij elkaar beschouwd, was het dus in het bevrijde gebied op dit terrein nogal een chaos, want daarnaast werkten de geallieerden ook nog met hun organisaties op het gebied van inlichtingen, security, enz.

A. Zo was het inderdaad. Staf 21 A.G. te Brussel werkte op het veiligheidsgebied blijvend met het bureau van overste *Derksema*; de Canadezen daarentegen werkten meestal met de Veiligheidsdienst van de stoottroepen.

32563. De **Voorzitter**: Wie stond aan het hoofd daarvan?

A. Daar stond aan het hoofd een zekere mijnheer *Gerrifsen*, die naderhand ook overste is geworden en in de beginperiode bij het B.N.V. was.

32564. De **Voorzitter**: Deze stond dus aan het hoofd van de Veiligheidsdienst van de stoottroepen?

A. Ja.

32565. De **Voorzitter**: Om welke reden werkten de Canadezen met een andere Veiligheidsdienst samen dan de Engelsen? Kwam dat misschien, doordat de Canadezen het front bezet hadden?

A. Ja, dat lag aan de plaats, waar zij zich bevonden. De Canadezen zaten in het Brabantse gebied en moesten dikwijls op korte termijn informatie hebben over personen. Men wendde zich dus tot de mensen, die het dichtst bij waren en er klaarblijkelijk het meeste van afwisten. Van het bureau van overste *Derksema* was daar niemand; ik meen, dat er in Bergen op Zoom één sergeant was.

32566. De **Voorzitter**: Dat was dus niet zo vreemd?

A. Dat was niet zo vreemd, alleen verwarrend, want overste *Derksema* kreeg alle officiële gegevens, welke de dienst van de stoottroepen niet kreeg. De gegevens kwamen dus niet terecht bij de mensen, die er eventueel mee moesten werken.

32567. De **Voorzitter**: En met de Inlichtingendienst was het al niet veel anders, meen ik; naast het B.I. had men ook weer verschillende andere instanties, die zich daarmee bezig gingen houden.

A. Ja, het was een soort rage om aan dat werk te doen en ik geloof, dat die nog steeds niet helemaal is afgelopen.

De **Voorzitter**: Het zat ook wel enigszins in de romantiek van de tijd!

A. Natuurlijk.

32568. De **Voorzitter**: Volgens u stond dus hetgeen u van de geallieerden in die tijd gezien hebt op heel wat hoger peil?

A. Ja, omdat zij een organisatie met getrainde mensen en vooral bereikbare en geregistreerde gegevens hadden, terwijl dit aan onze zijde niet het geval was. De geallieerden hadden goede verbindingslijnen en daarachter nog in Londen de gegevens van de C. I. Warroom, enz. Iets dergelijks hadden wij niet.

32569. De **Voorzitter**: Het B.I. en waarschijnlijk ook de Politie-Buitendienst hadden in de loop van de jaren toch ook wel het een en ander aan gegevens verzameld?

A. Ja, maar die van de Politie-Buitendienst waren niet te bereiken, want het betrof meestal dingen, die men op korte termijn moest weten. De stoottroepen gingen hun eigen gegevens opbouwen. Op een gegeven moment waren er tientallen verschillende kaartsystemen.

32570. De **Voorzitter**: De stoottroepen konden natuurlijk niet terugvallen op de gegevens van de gevestigde diensten in Londen, want daar hadden ze weinig contact mee, zoals u zoëven hebt gezegd. Maar het B.I. in het zuiden en de Politie-Buitendienst konden toch wel op hun eigen gegevens in Londen terugvallen?

A. Dat kon. Maar het B.I. was een bureau, waar zo snel mogelijk alles werd doorgegeven. Wanneer men in het archief van het B.I. iets moest opzoeken — ik heb dat zelf meermalen ondervonden — was dat vreselijk lastig. Dan moest men de grote agenda gaan doorzien en zich min of meer herinneren uit welke bron het betreffende bericht kwam en wanneer het was binnengekomen. Het was de gewoonte, dat alles, wat binnenkwam, onmiddellijk werd gedistribueerd.

32571. De **Voorzitter**: Was er geen kaartsysteem?

A. Neen, wat natuurlijk heel lastig was. Herhaalde malen is men met het opzetten daarvan begonnen, doch daarvoor ontbraken steeds het personeel en de tijd.

32572. De **Voorzitter**: Nu zegt u aan het slot van uw beschouwingen, dat men bij de veroordeling van het B.N.V., dat in Juni 1945 is opgericht, toch altijd in het oog moet houden, dat dat hele complex van — zoals u het hier noemt — „onderling jaloezie, elkaar bevechtende en verdachtmakende lieden en instellingen de heer *Einthoven* plotseling in de schoot werd geworpen.”

A. Zo was het ook, ja.

32573. De **Voorzitter**: Zodat hij een opdracht kreeg, die wel buitengewoon moeilijk was?

A. Naar mijn gevoel wel, ja.

32574. De **Voorzitter**: U hebt hier verder nog een opmerking gemaakt, die mij aanleiding geeft tot een vraag. U hebt het over van der Waals en u zegt, dat deze zaak zulke grote proporties heeft gekregen, terwijl van der Waals in geen enkel opzicht belangrijker was dan vele andere V-lieden van de Duitsers. U vervolgt dan: „Het is typerend voor de sfeer, waarin England-Spiel of affaire-van der Waals wordt behandeld, dat even ernstige militaire mislukkingen konden geschieden, even grote Duitse handlangers op vrije voeten zijn geraakt, zonder dat men daarin is geïnteresseerd.” Doelt u hier op bepaalde gevallen?

A. Ik meen, dat ik enkele gevallen als voorbeeld heb genoemd. Ik vrees, dat in het geval-van der Waals alle mogelijke persoonlijke controverses een te grote rol zijn gaan spelen. Ik noemde bij voorbeeld het bombardement van het Bezuidenhoutkwartier hier in den Haag.

32575. De **Voorzitter**: Wat is u over dat bombardement bekend, dat u het hier zo noemt?

A. Het is zeker niet mijn bedoeling hieromtrent zogenaamde „onthullingen” te doen. Er is enige malen gebombardeerd en dit was m.i. geen vergissing, doch er zijn wel degelijk belangrijke doelen opgegeven. Er is dus ergens een ernstige fout gemaakt, wat overigens in eer? oorlog vrijwel steeds gebeurt.

32576. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat daar ten onrechte doelen zijn opgegeven?

A. Niet met opzet, maar iemand moet wel degelijk hebben opgegeven, dat zich daar belangrijke doelen bevonden: vermoedelijk V-wapens van de Duitsers. Die berichten zijn ergens vandaan gekomen en door de R.A.F. in kaart gebracht, waarna de opgegeven doelen zijn gebombardeerd. Niemand heeft er ooit naar gevraagd dat nauwkeurig te onderzoeken, omdat daarbij geen persoonlijke zaken zijn gemoed.

32577. De **Voorzitter**: Maar is het nu van uw kant veronderstellenderwijs gesproken, dat er gegevens uit Nederland zijn verstrekt, die de Engelsen aanleiding hebben gegeven het Bezuidenhoutkwartier te bombarderen. of .....

A. Dat is zuiver veronderstellenderwijs gesproken. Dat moet naar mijn mening zo gegaan zijn. Men heeft foute gegevens gekregen, die ergens vandaan gekomen moeten zijn.

32578. De **Voorzitter**: U weet echter niet, wanneer en hoe het gebeurd is?

A. Helemaal niet.

32579. De **Voorzitter**: Dus het is eenvoudig een veronderstelling, hierop gebaseerd, dat u zegt; Zonder dat zou het niet gebeurd kunnen zijn?

A. Ik bedoel het zo: Hier heeft een zeer ernstige vergissing plaats gevonden, maar er is nooit iemand geweest, die zich er voor heeft geïnteresseerd dit ook eens tot op de grond uit te pluizen.

32580. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het kan natuurlijk ook gebeurd zijn, dat men van hieruit Benoordenhout heeft geseind, doch dat men er in Engeland Bezuidenhout van gemaakt heeft.

A. Dat betwijfel ik, want de doelen werden zeer nauwkeurig opgegeven met coördinaten en niet alleen met een naam, maar ook met vele details.

32581. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Voor vreemdelingen lijkt mij dit namelijk niet zo'n grote vergissing. Het lag vlak bij elkaar en volgens mij is er geen enkel bewijs, dat men van hieruit die vergissing gemaakt heeft.

A. Dat bedoel ik ook helemaal niet. Ik wil alleen zeggen, dat hier een grote militaire vergissing heeft plaats gevonden, die heel nare gevolgen heeft gehad, waarvoor echter niemand zich scheen te interesseren, gezien het feit, dat dit nooit werd uitgezocht. En daar staat tegenover het geval-van der Waals, waar iedereen zich bovenop werpt.

32582. De **Voorzitter**: Er is natuurlijk ook nog een andere mogelijkheid, nl.: dat de Duitsers, op dezelfde manier als zij dit met het England-Spiel hebben gedaan, zelf bepaalde gegevens hebben overgestuurd om een dergelijk bombardement, om welke reden dan ook, uit te lokken.

A. Dat is natuurlijk niet uitgesloten, maar ik geloof niet, dat de Duitsers in dat stadium nog dergelijke subtiele dingen deden, Het was, meen ik, Maart 1945, dat het bombardement plaats vond.

32583. De **Voorzitter**: Ja. In ieder geval is u bij het B.I. van gegevens, die hieromtrent van deze zijde zijn gekomen en naar Engeland zijn gegaan, niets gebleken?

A. Neen.

32584. De **Voorzitter**: Dan haalt u als voorbeelden verder nog aan: mevrouw *Brand—Puts* en de „V.-Mann” *Riphagen*. Zijn dat befaamde gevallen?

A. Ik persoonlijk vind deze mensen even onaangenaam als van der Waals, doch voor dezen bestaat blijkbaar geen interesse.

32585. De **Voorzitter**: Is die mevrouw Brand—Puts, zoals u zegt, inderdaad op vrije voeten?

A. Ja, die mevrouw wandelt hier in Nederland rond; dat is een heel duistere dame.

32586. De **Voorzitter**: Hebt u omtrent haar wel gegevens gevonden, dat zij spionne zou zijn geweest van de S.D. en de Abwehr?

A. Mevrouw *Brand—Puts* kwam in de Duitse gegevens voor als agente van de Abwehr, werkte tegelijkertijd voor de heer van Thiel in Amsterdam vóór de oorlog; werd tijdens de oorlog door de S.D. opgepakt en kwam in Ravensbrück terecht; werkte in Ravensbrück voor de S.D. en heeft daar vele Franse vrouwelijke gevangenen mishandeld; is door de Fransen gezet op de lijst van oorlogsmisdadigers en is na de bevrijding o.m. — ik weet niet voor wie — een paar maal naar Duitsland gereisd om onderzoeken in te stellen tegen de heer Sanders. Dus zo over het algemeen nogal een bedenkelijke dame. Zij schijnt echter zo knap te zijn, dat zij daar steeds rustig mee door kan gaan.

32587. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u mededeelt, zouden we dus moeten afleiden, dat zij aan verschillende kanten gewerkt heeft?

A. Na de bevrijding heeft zij ook vóór de heer *Sanders* gewerkt, daarna tegen hem en nu werkt zij vermoedelijk weer voor iemand anders. Wat mij hierin opviel, was, dat deze dame, die toch op de officiële oorlogsmisdadigerslijst staat, hier klaarblijkelijk rustig kan rondwandelen.

32588. De **Voorzitter**: Hebt u dat staan op die lijst en datgene, wat u zoëven mededeelde over haar werkzaamheden in de loop der jaren, gehoord of hebt u dat ook in de stukken gezien?

A. Dat heb ik in officiële stukken gezien.

32589. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar zijn die stukken?

A. De United Nations War-Criminal-lijst moet de Bijzondere Rechtspleging hebben. Die lijst wordt verspreid en is een officieel boekwerk, dat steeds wordt aangevuld. Toen ik in Duitsland was, heb ik *Brand—Puts* op die lijst zien staan.

32590. De **Voorzitter**: Waar hebt u die processen-verbaal gezien?

A. Processen-verbaal heb ik niet gezien. Ik heb in de periode, dat ik bij het B.N.V. was, een officieel Duits document gezien, een lijst van Nederlanders, die voor de Abwehr werkten, en waarop deze mevrouw was vermeld. Deze dame is trouwens onder ingewijden zeer berucht; iedereen weet dat.

32591. De **Voorzitter**: Dan hebt u het verder nog over een „V-Mann“ *Riphagen*, die ook verdwenen zou zijn.

A. *Riphagen* was een man, die een dergelijk soort werk deed als *van der Waals*, nl. het oprollen van de illegaliteit.

32592. De **Voorzitter**: Heeft *Riphagen* ook iets te maken gehad met het England-Spiel of niet?

A. Voor zover ik weet niet.

32593. De **Voorzitter**: Dan wilde ik nu even komen op het onderwerp, dat wij de vorige keer uitvoerig hebben behandeld, nl. het uitzenden door de Engelsen van *van der Waals* naar Duitsland en dan in het bijzonder de vraag, wat de heer *Eindhoven* hiervan geweten heeft.

U hebt bij het vorig verhoor niet helemaal duidelijk aangegeven het tijdstip, waarop de heer *Eindhoven* van die operatie in kennis is gesteld. U hebt een aantal mededelingen gedaan van feiten, die in successie hebben plaats gehad; u hebt verteld, dat *van der Waals* in Utrecht heeft gewoond en dat dit zo ongeveer in Mei 1945 geweest moet zijn (betrekkelijk kort na de capitulatie). U zegt verder, dat in die tijd het Bureau Nationale Veiligheid opgericht werd en de heer *Eindhoven* langs de Engelse instanties reisde, die hem behulpzaam moesten zijn. Hij kwam toen in contact met de Unit, waar u ook bij was; captain *Pidcock* maakte kennis met de heer *Eindhoven*. Er is daarbij besloten, dat u bij de nieuwe eenheid van kolonel *Eindhoven* zou komen, namelijk het Bureau Nationale Veiligheid, en u hebt de heer *Eindhoven*, zegt u ten slotte, verteld, wat er met *van der Waals* gaande was.

Nu is niet duidelijk hoe ver dat laatste aflight van het tijdstip, dat u aan het begin van dat verhaal noemt, te weten Mei 1945.

A. Dat ligt heel kort bij elkaar. *Van der Waals* zat in kamp 030 in Ozerhof. Utrecht werd 10 Mei bevrijd. De heer *Eindhoven* is nog in de maand Mei naar Utrecht gekomen en kort na de bevrijding van het westen is *van der Waals* naar Utrecht overgebracht.

Ik moet hierbij opmerken, dat de heer *Eindhoven* er geen idee van had, waar *van der Waals* zich bevond; dat deze in Utrecht zat, was een toevallige omstandigheid, waarvan de heer *Eindhoven* niets wist.

De heer *Eindhoven* is dus betrekkelijk kort — ik denk een dag of 10/14 — na de bevrijding naar Utrecht gekomen. En bij of zéér kort na die eerste ontmoeting is hij door mij over *van der Waals* ingelicht.

32594. De **Voorzitter**: Volgens de verklaring van de heer *Eindhoven* kan dat niet kloppen, omdat het B.N.V. pas opgericht is op 2 Juni 1945.

A. Op 29 Mei 1945 meen ik.

32595. De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* zegt: Vóórdat het B.N.V. opgericht was, kende ik de hele mijnheer *Siedenburg* niet, want die is pas later bij het B.N.V. gekomen.

A. Welke datum noemt de heer *Eindhoven* dan?

De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* zegt, dat hij pas in Augustus/September vernomen heeft, wat er met *van der Waals* gaande was.

A. Dit wordt natuurlijk weer een vervelende kwestie, maar de heer *Eindhoven* vergist zich hier zeer stellig, want ik ben bij het B.N.V. werkzaam geweest vanaf 29 Mei. Die datum weet ik zeer nauwkeurig. Vanaf die datum werd ik beschouwd als te zijn overgegaan van het B.I. naar het B.N.V. Er zullen wel bescheiden zijn, die dat kunnen bevestigen, want ik sta immers bij het B.N.V. in de administratie. Ik kan mij in de bewuste datum vergissen, maar dan toch nooit meer dan een 14 dagen. Om het nu zeer ruim te nemen, zou het uiterlijk half Juni geweest kunnen zijn, dat ik de heer *Eindhoven* inlichtte.

32596. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat u vanaf de oprichting van het B.N.V. daaraan verbonden geweest bent?

32597. De **Voorzitter**: De oprichting vond volgens de heer *Einhoveiz* — en ik neem aan, dat hij dat wel precies zal weten — plaats op 2 Juni 1945. Volgens u was het 29 Mei 1945, maar het is natuurlijk denkbaar, dat hij zijn medewerkers vóór de officiële oprichtingsdatum al een paar dagen bij elkaar had.

A. De heer *Eindhoven* heeft inderdaad te voren, toen het bureau in oprichting was, met verschillende instanties en personen contact opgenomen. Wanneer nu het B.N.V. precies opgericht werd..... het is mogelijk, dat dit 2 Juni 1945 was, volgens mij was het op 29 Mei 1945.

32598. De **Voorzitter**: Maar u bent dus niet in een later stadium bij het B.N.V. gekomen, toen het al enige tijd functioneerde?

A. Neen. Ik sta daar ook vanaf de oprichting in de administratie.

32599. De **Voorzitter**: En nu zegt u dus, dat u vlak na die oprichting de heer *Einhovetz* op de hoogte hebt gesteld van hetgeen er met *van der Waals* gaande was?

A. Bij mijn eerste persoonlijke contact met de heer *Eindhoven* heb ik hem op de hoogte gesteld.

32600. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus nog voordat u verbonden was aan het B.N.V.?

A. Neen. Eerst werd het B.N.V. opgericht en werd bij een bespreking medegedeeld, dat de heer *Eindhoven* de chef werd van de Nederlandse veiligheidsdiensten, en onmiddellijk daarop — ik meen zelfs in hetzelfde gesprek — heb ik hem verteld, wat er met *van der Waals* gaande was.

32601. De **Voorzitter**: Zat *van der Waals* toen nog in Utrecht?

A. Die was toen in Utrecht, maar dat wist de heer *Einhoveiz* niet. Op het tijdstip, dat ik het de heer *Einhovetz* vertelde — dat was dus in Utrecht —, bevond *van der Waals* zich daar nog. Hij is naar ik meen in Juni naar Duitsland gegaan.

32602. De **Voorzitter**: Op 28 Juni 1945 hebt u de persoonsbewijzen in ontvangst genomen.

A. Dan is hij begin Juli naar Duitsland gegaan.

32603. De **Voorzitter**: In ieder geval hebt u de heer *Eindhoven* dus ingelicht op een tijdstip, dat gelegen was, vóórdat u die persoonsbewijzen hebt gehaald?

A. Ja.

32604. De **Voorzitter**: Dat weet u zeker?

A. Absoluut zeker.

32605. De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* zegt, dat, toen hij het hoorde — en hij stelt het dan op Augustus/September —, *van der Waals* al hoog en droog in Duitsland was. Hij wil daarbij dus blijkbaar suggereren, dat er toen niets meer te doen was. U zegt daarentegen, dat, toen de heer *Eindhoven* het vernam, *van der Waals* nog niet naar Duitsland was.

A. Hij was nog niet naar Duitsland.

32606. De **Voorzitter**: Misschien hebt u de heer *Eindhoven* toen niet de verblijfplaats van *van der Waals* genoemd, maar hem, toen u hem vertelde, wat er met *van der Waals* ging gebeuren, slechts in het algemeen gezegd, dat hij zich nog in Nederland bevond?

A. Details daarover heb ik hem niet verteld. Ik heb hem alleen medegedeeld, dat *van der Waals* in handen was van de S.C.I. en dat ze hem in Duitsland gingen gebruiken, althans iets van die aard.

32607. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *Eindhoven* wel verteld, dat hij in Nederland was?

A. Ik herinner mij dat gesprek niet nauwkeurig meer, maar vermoedelijk heb ik hem dat niet verteld, want de Engelsen hadden gezegd: de heer *Einhovetz* moet geen details weten. Voor zover ik mij herinner, heeft de heer *Eindhoven* ook geen enkel détail gevraagd.

32608. De **Voorzitter**: Maar hij wist toen toch wel, wie van der Waals was? Het was toch geen nieuwe naam voor hem?

Waarom heeft hij, indien hij dat wel wist, niet gezegd: „Gaan de Engelsen die man in Duitsland gebruiken? Daar heb ik bezwaar tegen, want die van der Waals hebben we hier nodig. Is er niet een weg te vinden om hem hier te houden?”

A. Dat heeft hij niet gevraagd.

32609. De **Voorzitter**: Hij heeft de mededeling dus eenvoudig geaccepteerd en is er verder niet op ingegaan?

A. Hij heeft het geaccepteerd en daarbij gezegd, dat hij het een erg griezelig gedoe vond. Wanneer de Engelsen echter dachten, dat het nuttig en goed was, moest het maar gebeuren, doch hij wilde er dan niets van weten.

32610. De **Voorzitter**: Dat was, meen ik, in een gesprek van de heer Pidcock en u met de heer *Eindhoven*?

A. Als ik mij wel herinner, heb ik hem dat in eerste instantie alleen medegedeeld. Naderhand is de heer Pidcock er ook bij geweest.

32611. De **Voorzitter**: Is aan de heer *Eindhoven* te voren geheimhouding opgelegd? Hij stelt het namelijk zó voor, dat hem, vóórdat hem dit medegedeeld is, gezegd is: „Wij zullen u iets mededelen, maar u moet geheimhouding beloven.”

De heer *Eindhoven* zegt dit beloofd te hebben en daarna pas vernomen te hebben, dat het over van der Waals ging. Zoals hij zegt, zat hij er toen echter aan vast. Bovendien zou dit dan volgens hem gespeeld hebben in Augustus/September.

A. Naar mijn mening klopt dat niet.

32612. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u hebt die geheimhouding niet opgelegd aan de heer *Eindhoven*?

A. Ik kon toch moeilijk geheimhouding opleggen aan de heer *Eindhoven*? Er is hem natuurlijk wel gezegd, dat dit een zeer geheime operatie was.

32613. De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* heeft nadrukkelijk verklaard, dat hem te voren gevraagd is datgene, wat hem verteld zou worden, geheim te houden; wanneer hij dit niet kon beloven, zou hem niets verteld worden.

De heer *Eindhoven* zegt: „Wat had ik moeten doen? Ik heb ja gezegd, want als ik neen gezegd had, had ik ook niets gehoord.”

A. Ik moet zeggen, dat ik dit een merkwaardige lezing vind.

32614. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u zei toch, dat u geen geheimhouding aan de heer *Eindhoven* had opgelegd?

A. Neen, ik heb hem geen geheimhouding opgelegd.

32615. De **Voorzitter**: Indien de heer Pidcock ook bij dit gesprek was, had deze dat natuurlijk wél kunnen doen.

A. Voor zover ik mij herinner, heb ik de heer *Eindhoven* zelf over het geval ingelicht, terwijl de heer Pidcock er niet bij was. Ik weet niet of de heer *Eindhoven* verklaard heeft, dat de heer Pidcock eveneens daarbij was. Ik ben hier eigenlijk niet helemaal zeker van. Volgens mij heb ik het hem echter eerst alleen verteld en ben ik daarna naar Pidcock gegaan om hem mede te delen, dat ik de heer *Eindhoven* had ingelicht. Het geval bezwaarde mij namelijk min of meer.

32616. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de heer Pidcock hem, wat de geheimhouding betreft, ook niet min of meer onder druk gezet?

A. Die verhoudingen waren niet zo, dat een Engelse kapitein een kolonel, die hoofd is van een belangrijke dienst, onder druk zette.

32617. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt de heer *Eindhoven* dus niet gezegd: „Anders vertellen we het u niet.”?

A. Neen. dat acht ik volledig uitgesloten.

32618. De **Voorzitter**: De heer Pidcock kon de heer *Eindhoven* bovendien niet meer vooraf geheimhouding opleggen, daar deze het reeds van u wist.

A. Ik kan mij al deze dingen niet zo precies meer herinneren en **zo** kan het ook zijn met de heer *Eindhoven*, te meer, daar hij in een zeer drukke tijd leefde. Wanneer de heer *Eindhoven* die operatie echter onmogelijk had willen maken, had hij dat kunnen doen. Wanneer hij gemeend had, dat de operatie onder geen omstandigheden mocht plaats vinden, was het voor hem eenvoudig geweest dit te stoppen.

32619. De **Voorzitter**: Hoe?

A. Hij had naar de Minister-President of naar de Minister van Justitie kunnen gaan.

Op dat moment echter — en ik heb het gevoel, dat dit iets is, waar de heer *Eindhoven* nu graag onder uit wil — geloofde hij er ook aan, meende ook hij, dat het in goede handen was en dit nu het werk was, dat zijn dienst eigenlijk moest gaan verrichten en dat daar iets nuttigs uit voort kon komen. Naderhand is hij daarvan — te recht — teruggekomen, maar tracht zich nu klaarblijkelijk zo ver mogelijk te distantiëren.

Wanneer het bepaald nodig is, zijn de data toch nog wel op de een of andere manier te achterhalen.

32620. De **Voorzitter**: Nu klopt dit niet met een verklaring, welke afgelegd is door captain Pidcock zelf. Deze is nl. op 4 Augustus 1947 te den Haag gehoord en het proces-verbaal van dat verhoor heb ik hier voor mij. Daar komt onder andere de volgende passage in voor:

„Het is echter niet waar, dat ik aan van der Waals zou hebben medegedeeld, dat ik de kolonel *Eindhoven* op de hoogte zou hebben gesteld, dat wij van der Waals hadden en dat wij hem in Duitsland wilden uitzetten. Ik heb wel overleg dienaangaande gepleegd met mijn eigen superieuren in Engeland, doch nimmer met kolonel *Eindhoven*.”

Dan volgt een passage, die betrekking heeft op het verstrekken van die papieren, waarop ik straks nog terugkom. En dan zegt de heer Pidcock even verder:

„Ik weet zeker, dat ook Siedenburg de kolonel *Eindhoven* niet op de hoogte had gesteld met de aangelegenheid van der Waals. *Siedenburg* heeft dit eerst veel later gedaan, toen van der Waals in Berlijn gearresteerd was. Kolonel *Eindhoven* heeft mij daarop, enige tijd later, verzocht om te bewerkstelligen, dat van der Waals aan de Nederlandse autoriteiten zou worden overgegeven.”

Die verklaring van captain Pidcock zou dus in dezelfde richting gaan als die van de heer *Eindhoven*, misschien zelfs het tijdstip, waarop het aan hem zou zijn medegedeeld nog iets later stellend, omdat hier door captain Pidcock gezegd wordt, dat u het pas aan de heer *Eindhoven* verteld hebt, toen van der Waals in Berlijn gearresteerd was. Nu weet ik niet precies op welk moment dat geweest is, maar dat is toch al weer vrij laat in 1945 geweest.

A. Ik denk, dat captain Pidcock deze verklaring heeft afgelegd om de lezing van de heer *Eindhoven* te dekken.

32621. De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* heeft ons op het bestaan van dit proces-verbaal attent gemaakt, waarna wij het opgevraagd hebben.

A. Ik kan u het adres van captain Pidcock geven en dan kunt u het hem zelf vragen.

32622. De **Voorzitter**: De kans, dat hij inlichtingen geeft, is natuurlijk niet erg groot?

A. Ach, dat weet ik niet.

32623. De **Voorzitter**: Hij heeft blijkens dat proces-verbaal trouwens reeds een verklaring afgelegd tegenover een Rijksrechercheur.

A. Ik heb de heer *Eindhoven* in Utrecht ingelicht. Geeft de heer *Eindhoven* dit toe?

De **Voorzitter**: Daar is niet over gesproken.

A. Ik was in die tijd nog in Utrecht gelegerd en ben pas veel later naar den Haag gegaan.

Welk belang zou het bovendien voor mij hebben om het anders te vertellen dan het geweest is..... geen enkel belang!

Ik heb in het vorige verhoor mijn verantwoordelijkheid in deze zaak volledig erkend, zodat ik niet inzie, waarom ik in deze geschiedenis een verschil van enige maanden zou maken. Ik veronderstel echter, dat het zo is, als ik u daareven zei, nl. dat de heer *Eindhoven*, die in die tijd in deze operatie geloofde, omdat hij meende, dat dit gunstig zou zijn, daarvoor naderhand na alle mogelijke aanvallen enigszins is teruggeschrokken.

32624. De **Voorzitter**: Toen u op 28 Juni persoonsbewijzen moest hebben voor van der Waals en zijn vrouw, bent u eerst naar de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam gegaan, die u iemand meegegeven heeft naar het stadhuis, waar u die persoonsbewijzen ontvangen hebt. Voor de hoofdcommissaris van politie hebt u een introductie gehad van de heer *Eindhoven*. De mogelijkheid daarvan ontkent de heer *Eindhoven* trouwens ook niet; hij zegt echter niet te hebben geweten waar het om ging. Is dat juist?

A. In het vorige verhoor heb ik dat, meen ik, verteld: dat kan juist zijn.

32625. De **Voorzitter**: Op dit punt behoeft er dus geen enkele tegenspraak of moeilijkheid te bestaan?

A. Neen. Bij mij bestaat echter wel degelijk een tegenspraak tot die datum van Augustus/September. Bovendien klopt die datum Augustus/September dan ook weer niet met de verklaring van captain *Pidcock*, welke u daar hebt, want de periode, dat van der Waals in Berlijn gevangen zat, was nog veel later.

32626. De **Voorzitter**: Die opmerking maakte ik zoëven ook al; wanneer dit echter precies geweest is, kunnen wij in ieder geval wel nagaan.

Ten slotte zou ik u nog enige vragen willen stellen over datgene, wat u in uw brief van 30 September 1948 aan de commissie hebt geschreven en betrekking heeft op het England-Spiel. U zegt in die brief, dat u bekend is, dat dezelfde captain *Pidcock* deel heeft uitgemaakt van een geheime Britse commissie, die gedurende de oorlog het falen van de Nederlandse sectie van S.O.E. heeft onderzocht en die de heren *Bingham* c.s. heeft ondervraagd. Dat is u dus bekend uit mededelingen, welke de heer *Pidcock* u heeft gedaan. Is hij inderdaad lid geweest van die commissie?

A. Dat blijkt mij achteraf niet geheel juist. Hij heeft deel uitgemaakt van een commissie, voor zover dat van belang was voor S.I.S., dus voor zover daar iets uit kon blijken van mogelijke penetratie van B.I.-mensen. Er is dus een afzonderlijk S.I.S.-onderzoek geweest. Daartoe heeft de heer *Pidcock* ter bestudering alle telegrammen van het B.I. en het B.B.O. of S.O.E. ontvangen, welke met het B.I. ook maar bij benadering iets te maken konden hebben. Bij de verhoren van de War-Office-enquête is de heer *Pidcock* herhaalde malen aanwezig geweest, wanneer het zaken betrof, die ook voor B.I. van belang konden zijn.

Dus hij heeft niet — zoals ik het vroeger begrepen heb — deel uitgemaakt van deze commissie, maar is er voor speciale gevallen — hij behandelde de S.I.S.-zijde hiervan — naar toe geweest.

32627. De **Voorzitter**: Als ik u dus goed beluister, betekent dit, dat S.I.S., waar de heer *Pidcock* dan toe behoorde, al eerder met een onderzoek bezig was dan het onderzoek, dat van hogerhand door de Engelsen is ingesteld naar het falen van de Dutch Section van S.O.E.?

A. Dat wil zeggen, zodra bleek, dat de zaak bij S.O.E. mis was, wilde S.I.S. in de eerste plaats weten in hoeverre haar mensen eveneens aangetast waren. Men heeft toen de telegrammen ter inzage gekregen, die in deze aangelegenheid van belang konden zijn.

32628. De **Voorzitter**: U wilt hiermee zeggen, dat dit wel ongeveer gelijktijdig geweest kan zijn?

A. Dat is mogelijk.

32629. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u zegt, mag ik dus niet concluderen, dat S.I.S. eigenlijk eerder bemerkte, dat het mis was dan S.O.E.?

A. Neen. Ik herinner mij nog, dat de heer *Pidcock* bij de ondervraging van de heer *Bingham* de indruk gekregen had, dat operaties

direct na het bericht over *Dourlein* en *Ubbink* zijn stopgezet. Er zou daarna nog wel een telegramwisseling zijn gaande gehouden, doch geen agentenuitzendingen of „droppings“ meer zijn georganiseerd. S.O.E.—M.V.T. wilde echter tegenover de buitenwereld ongaarne erkennen, dat hun zaak zó fout was. Zelf had men het vanaf dat moment wel begrepen.

32630. De **Voorzitter**: Maar nu zegt u verder in uw brief, dat de heer *Pidcock* u medegedeeld heeft, dat een belangrijk punt was het feit, dat vrijwel alle telegrammen van agenten, die bij S.O.E. van uit Nederland binnenkwamen, zeer verminkt waren en dikwijls met gissingen werden gereconstrueerd. De oorzaken daarvan waren naar zijn mening: slechte apparatuur van agenten, slechte marconisten, slechte ontvangst. Ik begrijp dat echter niet, daar er naast S.O.E. toch ook een S.I.S. bestond, waar de telegrammen van het B.I. binnenkwamen, en hiervan kan men toch niet hetzelfde zeggen als hier gezegd wordt van de telegrammen van S.O.E. Waar kan dat verschil dan in bestaan?

A. Voor de B.I.-telegrammen kan vermoedelijk hetzelfde gelden. Het was zo, dat de heer *Pidcock* de „security“ van al deze telegrammen en agenten moest onderzoeken, zodat hij er vermoedelijk wel iets van af wist.

Wanneer een telegram binnenkwam, dat volmaakt was, dus waar alles precies in stond, zoals het moest zijn, werd zulks gewantwoord. Men zei dan, dat het te mooi was om waar te zijn, hetgeen dan ook wel eens het geval bleek te zijn. Bij welke B.I.-agent zulks het geval is geweest, kan ik mij niet meer herinneren, maar van één er van kreeg men zulke prachtige telegrammen, dat men de indruk kreeg, dat hij onder contrôle stond, hetgeen naderhand juist bleek te zijn.

32631. De **Voorzitter**: Maar het is toch niet zo, dat bij S.I.S. en B.I. vrijwel alle telegrammen van agenten van uit Nederland zeer verminkt waren en dikwijls met gissingen werden gereconstrueerd? Zó is de positie toch niet geweest?

A. Dat is misschien door mij wat te sterk gesteld. Maar over het algemeen zaten er in de telegrammen — ook in mijn tijd — ontzettend veel onduidelijkheden. Men moest er dikwijls werkelijk naar raden, wat eigenlijk bedoeld was.

32632. De **Voorzitter**: Aan de andere kant hebben we echter een voorbeeld, dat de zaak bij S.I.S. begin 1942 feilloos werkte. Dat is n.l. gebleken uit correspondentie van *Seymour* van S.I.S. aan *Somer*, welke in ons bezit gekomen is. Van de agent *Jonge* toch, die in contact stond met S.I.S. en zijn berichten ook via deze dienst stuurde, heeft men n.l. bij S.I.S. in Juni 1942 onmiddellijk bemerkt, dat hij gevangengenomen was en dat de Duitsers over zijn verbinding telegrammen stuurden.

A. Het werkte niet feilloos.

De **Voorzitter**: Ik bedoel: in dat geval.

A. Van de agent *Rudi* (ik meen, dat dit *Schreinemachers* was) werd daarentegen lange tijd vermoed, dat hij onder contrôle stond, omdat zijn telegrammen te mooi werden gevonden. Achteraf bleek zulks nooit het geval te zijn geweest. De telegrammen waren dus dikwijls erg twijfelachtig.

32633. De **Voorzitter**: Ik kan natuurlijk wel begrijpen, dat de telegrammen niet altijd volmaakt overkwamen, maar de tegenstelling tussen S.I.S. en S.O.E. blijft dan toch bestaan. Bij S.I.S. zijn die grote ongelukken per slot van rekening niet gebeurd en bij S.O.E. wel. Ik ga nog verder: bij de gereorganiseerde S.O.E. — na 1944 — hebben ze ook niet meer plaats gevonden. Dus als het aan de slechte apparatuur, de slechte marconisten en de slechte ontvangst gelegen had, dan was al die tijd bij S.I.S. ook zo iets mogelijk geweest en dan zou dit bij de gereorganiseerde S.O.E. ook het geval moeten zijn geweest.

A. U moet het natuurlijk niet alleen zien in de telegrammen; er waren ten slotte ook nog de mensen en daar heeft het vermoedelijk wel in gezeten.

Naar mijn gevoel werd er — ook later — wel eens wat slordig gerecruiteerd.

32634. De **Voorzitter**: Ja, dat is ook een argument, dat u hier aanvoert en dat dan van de heer *Pidcock* afkomstig zou zijn. Dat

kan ik niet aanvaarden. *Pidcock* zegt bij voorbeeld als één van zijn conclusies, dat de uitgezonden agenten niet voldoende geszlecteerd waren er, geen voldoende opleiding genoten hadden, waardoor zij niet steeds tegen hun taak opgewassen waren. In het England-Spiel is dat echter niet kunnen blijken, daar de agenten voor het overgrote gedeelte bij het „droppen” gearresteerd werden, dus al was de opleiding nog zo goed geweest, dan had men daar toch niets aan kunnen doen.

A. Volgens de gegeveis, die ik er van heb gezien, is het toch zo. dat, wanneer een eerste agent werd gepakt en meer medewerking bood dan nodig was, het begrijpelijk is, dat de volgende agent na de enorme desillusie ook in een stemming was om veel te vertellen. U kent vermoedelijk die ondervragingslijsten van *Schreieder*, waarin elk détail van opleiding, omgeving, enz., enz. werd bestreken. Daardoor kregen de volgende agenten de indruk alsof alles, wat in Londen gebeurde, iedere stap, welke men daar deed, de Duitsers bekend was.

32633. De **Voorzitter**: In ieder geval komt het dus hierop neer, dat de punten, welke u aangeeft als de opinie van de heer *Pidcock*..

A. Dat is de opinie van de heer *Pidcock*, want ik weet er natuurlijk — behalve datgene, wat ik nadien uit stukken gezien heb (zoals de bekende ondervragingen van *Giskes* en *Schreieder* en de gegevens, welke ik van tie C.I.-War Room gezien heb) — uit eigen ervaring niets van. Dit alles speelde zich af vóórdat ik in Engeland kwam.

32636. De **Voorzitter**: Maar zijn conclusies komen hierop neer, dat de oorzaak van de catastrofe te wijten is aan een aantal technische oorzaken, hierbij dan ook inbegrepen de kwestie van de opleiding en de selectie.

A. Ja en vooral, wat de Engelsen dan noemen „the human element” in het geheel. dus de menselijke eigenschappen.

32631. De **Voorzitter**: Goed, maar dat verklaart ten slotte niet — en dat is mijn bezwaar tegen deze voorstelling van zaken — waarom de grote ongelukken nu juist alleen hebben plaats gehad in de periode 1942 1943 bij S.O.E.

A. Dat heeft het niet alleen.

32638. De **Voorzitter**: Toch wel in die omvang.

h. Ja, maar oindat het vanaf het moment, dat het spel begonnen was, betrekkelijk eenvoudig werd om het door te laten gaan. Vanaf het moment, dat bij voorbeeld de Duitsers een agent van het B.I. volledig in de hand hadden gekregen, had zich misschien een dergelijk spel kunnen ontwikkelen. Zoiets is mogelijk, omdat deze soort operaties in het algemeen, ook zonder alle vermijdbare fouten, een geweldig geluks spel blijken te zijn.

32639. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is echter, dat door de Duitsers ook gepoogd is met agenten van het B.I., die gearresteerd waren, nadat zij enige tijd gewerkt hadden, een verbinding tot stand te brengen, welke poging echter mislukt is. *Schreieder* zegt zelf, dat hij na het England-Spiel nog zes keer getracht heeft een „Spiel” op te zetten, hetgeen telkens weer mislukte.

Eén van de voorbeelden daarvan, die u waarschijnlijk ook wel kent, is van *Borssum Buisman*. Daaruit blijkt dus, dat men toen wél voldoende attent was en uit de telegrammen wél voldoende heeft kunnen constateren.

A. Ja, maar ook, omdat het gehalte van de agenten beter was. Dat heeft er volgens mij wel mee te maken. Het is natuurlijk erg moeilijk om daar zo over de tafel heen over te oordelen. Wanneer men mij had gevraagd agent te worden, had ik dit een grote eer gevonden en zeker geaccepteerd. Maar of ik een goede agent geweest zou zijn, weet ik helemaal niet. Begrijpt u mij goed: ik wil geen personen be- of veroordelen, want we kennen niet alle omstandigheden. Naar mijn persoonlijk gevoel echter heeft een *Lauwers* volledig medegewerkt en heeft dat het ontstaan van het „Spiel” tot gevolg gehad. Aan de andere kant is men in Engeland natuurlijk zeer slordig geweest bij het controleren van de omstandigheden. Daarbij moet niet worden vergeten, dat de verantwoordelijkheid

daarvoor meer bij ons dan bij de Engelsen lag. Het lag ten slotte aan ons, Hollanders, om te beoordelen of de dingen, die uit de telegrammen bleken, mogelijk waren in de constellatie van hrt ogenblik. Dat konden de Engelsen niet beoordelen.

32640. De **Voorzitter**: Blijft echter het feit, dat S.I.S. van het begin af aan met het uitzenden van agenten is bezig geweest. Ik heb het voorbeeld van de agent *de Jonge* in begin 1942 genoemd en daarvoor waren er ook verbindingen van S.I.S. met Nederiand geweest. Er is echter bij deze dienst, voor zover wij weten, nooit iets van dien aard voorgevallen.

A. Ja, maar u moet niet vergeten, dat S.O.E. een oorlogsinstelling was.

32641. De **Voorzitter**: Natuurlijk, S.O.E. had niet de traditie en de ervaring van S.I.S.

A. S.O.E. was een instelling, die in de oorlog is opgericht en waar men noodgedwongen vele dilettanten voor heeft moeten nemen. De Engelsen, die er bij werkten, waren mensen, die in het betreffende land werkzaam waren geweest of de taai goed spraken of de omstandigheden enigszins kenden.

De Hollandse sectie was een van de allerkleinste, omdat het sabotagewerk hier niet belangrijk is geweest. Er waren bovendien enorme Franse, Joegoslavische, Belgische, Noorse, enz. secties.

32642. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord, dat met een van de andere secties ook iets dergelijks gaande is geweest?

A. Met de Franse herhaaldelijk.

32643. De **Voorzitter**: Maar niet op diè schaal, meen ik.

A. Niet zo langdurig en ook niet op die schaal, maar wél veelvuldig.

32644. De **Voorzitter**: Nu iets anders: u noemt hier ook als één van de conclusies van de heer *Pidcock*, dat van enig „dirty work”, zoals wordt gesuggereerd in Nederlandse publicaties, nimmer het geringste is gebleken. Dat heeft de heer *Pidcock* u dus gezegd?

A. Ja.

32645. De **Voorzitter**: Dus hij aanvaardde ook niet de theorie, dat *Bingham* verraad zou hebben gepleegd? Heeft hij zich echter met betrekking tot *Bingham* of de andere heren, die bij de Nederlandse sectie van S.O.E. werkzaam waren, wel eens in deze geest uitgelaten, dat ze eigenlijk maar amateurs waren, zoals u zelf daaraan al min of meer te kennen hebt gegeven?

A. In die geest heeft hij zich stellig uitgelaten. Niet, dat hij de mensen bij name noemde, maar hij heeft mij altijd gezegd, dat naar zijn mening nier alle mogelijke menselijke factoren een heel grote rol hebben gespeeld.

32646. De **Voorzitter**: Heeft hij het mogelijk zó gezegd, dat bij S.O.E., als zijnde een nieuwe dienst, het amateurisme een grotere rol speelde dan bij een gevestigde dienst als S.I.S.?

A. Neen, dat heeft hij niet als zodanig gezegd, want bij S.I.S. zaten per slot van rekening ook talloze amateurs.

32647. De **Voorzitter**: Aan de andere kant zou het niet zo verwonderlijk zijn geweest, als hij het zo gezegd had, want ik heb begrepen, dat er tussen die Engelse diensten ook nog wel eens wrijvingen waren.

A. Zoals het overal ter wereld is, waren ook daar de nodige rivaliteiten. Wanneer de een eens iets fout deed, riep de ander hoera; dat schijnt zo te horen bij dit soort instanties.

32648. De **Voorzitter**: Dus zo heeft hij het niet gezegd? Als hij het namelijk wel zo zou hebben gezegd, zou het een verklaring kunnen zijn.

A. Neen, zo heeft hij het zeker niet gezegd, want hij heeft mij zelfs gezegd, dat iets dergelijks ook hun had kunnen overkomen.

Wat mij vooral opviel, was, dat hij mij met nadruk gezegd heeft, dat een goed en een gaaf telegram met alle identity checks er in, in principe gewantwoord werd.

32649. De **Voorzitter**: Spreekt u de heer *Pidcock* nog wel eens?

A. Ik heb hem in Augustus 1947 — toen men hem dan ook klaarblijkelijk het verhoor, waarvan u de stukken daar hebt, heeft afgenomen — voor het laatst gesproken.

Ik heb hem over dit geval geschreven en heb hem gevraagd voor mij nog eens precies te willen opschrijven, hoe zijn oordeel over deze zaak was, want wat ik in mijn brief aan uw commissie heb geschreven, is wat ik mij er van herinner. Hij heeft mij echter heel vriendelijk geantwoord, dat hij zich daar verder niet meer over wilde uitlaten.

32650. De **Voorzitter**: Komt de heer *Pidcock* nog wel eens in Nederland?

A. Hij komt practisch elk jaar in Nederland, want hij is met een Nederlandse vrouw getrouwd en zijn schoonfamilie woont in Friesland.

32651. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kent u zijn adres?

A. 127, Rosebery Road, Muswell Hill, London (N 10).

32652. De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf misschien nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor ons van belang is?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt en sluit ik hiermede het verhoor.

H. SIEDENBURG.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 9 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wtte-waall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CATHERINA ALBERTINA MARIA BORST—AERNOUT,
oud 27 jaar, wonende te Oisterwijk, huisvrouw.

Zij legt de eed af als getuige.

32653. De **Voorzitter**: Ik wilde u vragen of het juist is, dat u vóór de oorlog gewerkt hebt bij het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam.

A. Ja, dat wil zeggen, eigenlijk van December 1939 tot 15 Mei 1940.

32654. De **Voorzitter**: Bij het consulaat-generaal?

A. Ja, bij het Engelse consulaat-generaal, te Amsterdam, Rokin 92—96, meen ik.

32655. De **Voorzitter**: Werkte daar in die tijd ook een zekere *Bingham*?

A. Ja, *Seymour Bingham*.

32656. De **Voorzitter**: Juist; was hij permanent aan het consulaat-generaal verbonden of niet?

A. Ja, die verhouding is mij pas achteraf duidelijk geworden. Ik meen, dat deze mensen gerequireerd werden om hun dienst dan op het consulaat te vervullen. Ik geloof niet, dat hij in vaste dienst was.

32657. De **Voorzitter**: Was hij er dus wel eens wel en wel eens niet?

A. Hij was toen geregeld op het consulaat, maar dat waren de oorlogsomstandigheden. Het consulaat bestond uit de consul-generaal, mr. *Shepherd*, en uit twee vice-consuls, mr. *Lee* en mr. *Simpson*. Mr. *Lee* is daar nu weer werkzaam. *Shepherd* is niet meer teruggekomen en mr. *Simpson* is, meen ik, overleden.

32658. De **Voorzitter**: Was *Bingham* daar toen ter assistentie gekomen?

A. Ja, zoals mr. *Kuypers* en mr. *Franks*, e.a. die eigenlijk normaal hun betrekking hadden. Deze mensen werden toen allemaal opgeroepen, ze behoefden niet naar Engeland voor dienst, maar werden daar geplaatst.

Nu weet ik niet precies of *Bingham* in de Secret Service werkzaam was. Er werd wel over gesproken, maar hij was er toen ook door die oorlogsomstandigheden. Ik heb natuurlijk niet kunnen controleren, of hij er vóór die tijd was, want ik kwam er ook in oorlogstijd.

32659. De **Voorzitter**: Wat was uw werk op het consulaat-generaal?

A. Ik was op de registry met miss *Vermeer*. Wij behandelden daar de hele post en hielden het kaartsysteem bij.

32660. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord, wat deze *Bingham* deed, voordat hij bij het Engelse consulaat-generaal kwam?

A. Neen, daar weet ik niets van.

32661. De **Voorzitter**: Er is gezegd, dat hij werkzaam was bij de firma *Bruynzeel* te Zaandam. Hebt u dit nooit gehoord?

A. Daar heb ik nooit van gehoord. Ik heb wel eens horen zeggen, dat hij ander werk deed, maar daar kan ik niets over zeggen.

32662. De **Voorzitter**: U hebt hem dus meegemaakt van December 1939 tot Mei 1940?

A. Ja, tot en met de oorlogsdagen.

32663. De **Voorzitter**: Wat is er toen verder met hem gebeurd?

A. Dit verhaal kan ik eigenlijk niet onder ede bevestigen, daar ik het gehoord heb van mensen, die op het consulaat achterbleven, waar ik uiteraard zelf ook veel kwam.

Bingham is echter tot de laatste dagen gebleven. Mr. *Shepherd* en mr. *Laming* moesten weg en vertrokken de 14de. Volgens het verhaal dus, wat ik zelf niet kan bevestigen.

32664. De **Voorzitter**: Was u er in de Meidagen niet?

A. Ja, ik was er toen wel geregeld, maar niet de nacht, toen dit gebeurde. De volgende dag kwam mr. *de Beaufort*, die meen ik in Bloemendaal woonde, en deze had voor de gehele gang van zaken zorg gedragen. *Bingham* zou dan voor een overtocht zorgen van mr. *Shepherd*, mr. *Laming* en hem zelf. Daarvoor had hij een zekere commander *Goodenough* ontdekt, die ergens, ik meen in Den Helder, een destroyer klaar had liggen, alles volgens het verhaal. Daar zijn ze naar toe gereden met de auto van mr. *de Beaufort*, maar nergens was een commander *Goodenough* te bekennen. Ze zijn teruggereden en naar IJmuiden gegaan. Ook daar was geen commander *Goodenough*. Er waren daar diverse mensen, die overtocht vroegen. *Shepherd* en *Laming* zijn er toen op uitgegaan om ergens een vissersboot te charteren.

32665. De **Voorzitter**: Op welke dag zou dit geweest zijn?

A. De 14de Mei. Die hebben ze schijnbaar ook gecharterd, maar in die tussentijd zijn ze *Bingham* kwijtgeraakt en hebben hem niet meer gezien. Toen zijn zij getweeën overgestoken in een vissersboot en zijn goed aangekomen. Daar hebben we naderhand nog een bevestiging van gehad, in de vorm van een schrijven van uit Engeland, via het Rode Kruis.

Van *Bingham* heb ik toen niets meer gehoord. Ook naderhand niet meer, ook via mr. *Moffitt*, Amerikaans vice-consul, niet. Het consulaat werd toen overgenomen door de Amerikanen, die voor de Britse belangen bleven werken.

32666. De **Voorzitter**: Bleef u er toen nog?

A. Toen ben ik ook gebleven tot October, totdat ze weggingen.

32667. De **Voorzitter**: Is *Bingham* toen niet komen opdagen?

A. Neen, ik heb *Bingham* niet gezien.

32668. De **Voorzitter**: Dus u nam aan, dat hij weg was?

A. Ja, natuurlijk. Of hij aangekomen is, is ons nooit bevestigd. Dat *Shepherd* en *Laming* goed overgekomen waren, werd ons, zoals ik reeds zei, later medegedeeld.

Dit was dan het verhaal, dat mr. *de Beaufort* de volgende dag vertelde.

De Voorzitter: Juist.

A. Mr. *de Beaufort* is indertijd niet meer terug geweest op het consulaat. Die hebben we verder ook niet meer over deze zaak horen praten. Miss *Vermeer*, *Parker-Brady* en ik zijn toen nog een tijd gebleven. *Parker-Brady* is later geïnterneerd.

32669. De Voorzitter: Was de heer *de Beaufort* een Nederlander?

A. Ja, dat was een Nederlander. Hij woonde in Bloemendaal, ik meen op de Ramplaan.

32670. De Voorzitter: Leeft hij nog?

A. Ja, ten minste ik heb nooit gehoord, dat hij overleden is.

32671. De heer Koersen: Werkte er in de Meidagen een mr. *Dennis Kuypers*?

A. Ja, die heb ik nog in Brussel ontmoet, hij was indertijd kapitein of majoor.

32672. De Voorzitter: Hebt u later in oorlogstijd de heer *Bingham* nog wel eens gezien?

A. Ja, die heb ik inderdaad één keer gezien, op de Leidsegracht.

32673. De Voorzitter: Vertelt u eens, hoe dat gegaan is.

A. Er is verder niet veel van te vertellen. Ik zag hem, en voordat je je het eigenlijk realiseert, ben je iemand al voorbijgereden. Ik keek nog eens en hij maakte een beweging van herkennen of niet herkennen, daar wil ik vanaf zijn. Maar ik reed door en heb er verder niet op gelet.

32674. De Voorzitter: U reed door, zegt u. Hoe reed u?

A. Op de fiets.

32675. De Voorzitter: Op de fiets op de Leidsegracht te Amsterdam?

A. Ja.

32676. De Voorzitter: Hoe laat was dat?

A. Dat was na kantoortijd, dus het zal ongeveer halfzes geweest zijn.

32677. De Voorzitter: En welke tijd van het jaar was het? Het is van belang te weten, of het licht of donker was.

A. Het was schemerig en het was heel miezerig weer, dat weet ik wel. Het zal ongeveer het weer van vandaag geweest zijn.

32678. De Voorzitter: Welke maand en welk jaar zal het geweest zijn, denkt u?

A. Ja, ik heb al zitten rekenen, het moet 1943 geweest zijn.

32679. De Voorzitter: In 1943?

A. Ja. Het moet ongeveer 1943 geweest zijn, maar ik kan het allemaal niet met zekerheid zeggen, omdat het eigenlijk te gauw is gegaan. Ik heb het thuis wel zo'n beetje verteld. Ik zei: „Weet je wie ik nu gezien heb? *Binghain*” en „in Amsterdam, wat doet die hier in Holland?” Een paar dagen daarna sprak ik de portier van het flatgebouw van het Engelse consulaat en deze zei: „Weet u wie hier in de stad is?” Ik zei: „Nu, vertel het mij maar.” Waarop de portier zei: „*Bingham*, ik heb hem gesproken.” Ik heb hem naderhand nog gevraagd, of hij hem inderdaad gesproken had. Dit deed ik naar aanleiding van het feit, dat er een vraag gesteld werd over die kwestie-*Bingham* bij een bezoek aan het Bureau voor Oorlogsdocumentatie hier in Amsterdam.

Er werd gevraagd of *Den Doolaard* met kap. *B.* kapitein *Binghanz* bedoeld had. Toen heb ik gezegd, dat de naam *Bingham* niet zo veel voorkwam. Ik ben hierna dus naar de portier van het flatgebouw gegaan en zei hem: „Herinnert u zich nog, dat u indertijd verteld hebt, dat je *Bingham* ontmoet en gesproken had?” Hij herinnerde zich dit echter niet meer.

32680. De Voorzitter: Maar weet u positief, dat hij het u destijds gezegd heeft?

A. Ik weet zeker, dat hij het mij gezegd heeft, en ik weet ook zeker, dat ik hem heb gezien.

32681. De Voorzitter: Dat laatste is natuurlijk nog de vraag. U was op de fiets, het was schemerig, het was miezerig weer.

A. Ja, maar hij maakte toch ook een beweging van herkennen.

32682. De Voorzitter: Fietste hij ook?

A. Neen, hij liep.

32683. De Voorzitter: Juist. Een paar dagen daarna zei *de Vries*, die portier was bij het flatgebouw van het Engelse consulaat-generaal, u dus, dat hij *Bingham* gesproken had?

A. Hij zei mij uit eigen beweging, dat hij *Bingham* gesproken had.

32684. De Voorzitter: Maar hoe kwam dat? U werkte toch niet meer in dat gebouw? Hoe kwam het, dat u de portier sprak?

A. Ik kwam langs het gebouw; ik werkte daar in de buurt bij een agenturenfirma en ik was toen nogal eens op stap voor die firma. Ik kwam ook wel eens langs het *Rokin*, waar de heer *de Vries* voor de hoofdingang van het gebouw stond. Wanneer hij mij zag, groetste hij natuurlijk en wanneer er iets bijzonders was, maakten we een praatje.

32685. De Voorzitter: Is hij nu nog portier in hetzelfde gebouw?

A. Dat weet ik niet meer, want ik ben al vier jaar getrouwd, waardoor ik niet meer in Amsterdam woon.

32686. De Voorzitter: En u zei zoëven, dat hij zich zijn aan u gedane mededeling op het ogenblik niet meer herinnert.

A. Daar heeft mijn broer naar gevraagd. Die woont in Amsterdam en met het oog op het boek, dat verschenen is: „Carnaval der *Desperado's*”, waarvan mijn man het voorwoord zou schrijven, heeft hij hem meteen gevraagd, of hij het eventjes wilde navragen. Hij heeft er verder taal noch teken op gegeven. Het enige, wat ik heb, is een foto van de bewuste mijnheer *Bingham*.

32687. De Voorzitter: Hebt u die bij u?

A. Ja, die heb ik bij mij.

De Voorzitter: Van deze foto hebben wij hier al een ietwat groter exemplaar.

A. Deze foto is gemaakt door mr. *Peers Lee Carter*.

32688. De Voorzitter: Dus die heeft de foto gemaakt?

A. Ja, die heeft de foto gemaakt.

32689. De Voorzitter: Wie is de andere persoon, die hier tegenover *Binghanz* staat?

A. *Alex Clifford*, Reuter-verslaggever.

De Voorzitter: Juist.

A. Ik heb deze foto in ieder geval uit de bezittingen van mr. *Carter*, die achtergebleven waren in Amsterdam, gehaald.

32690. De Voorzitter: Hebt u die foto er uit gehaald?

A. Neen, ik heb al die foto's bewaard om ze terug te sturen, maar hij stelde op die persfoto's geen prijs meer. Hij stuurde mij een brief en vroeg mij enige dingen op te sturen. Ik heb hem nog wat kleren en boeken gestuurd.

De Voorzitter: Juist.

32691. Jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen*: Hoe heet die mijnheer?

A. *Carter*, *Peers Lee*, hij zit bij de-ambassade in Bagdad.

32692. De **Voorzitter**: Op deze foto, welke ik hier heb, staan dus de heer *Binghatn* en mr. *Clifford*?

A. Ja. Dat de ander de heer *Clifford* is, heeft mr. *Carter* mij verteld, want ik heb mr. *Clifford* persoonlijk niet gekend.

32693. De **Voorzitter**: Maar *Bingham* is degene, die rechts op deze foto staat?

A. Met dat donkere pak aan.

32694. De **Voorzitter**: Juist, met dat donkere pak aan.

Dan zou ik u willen vragen om op de achterzijde deze foto met uw handtekening te waarmerken. Dan ontstaat daar later geen vergissing over. Hebt u van *Bingham* later nooit meer iets gezien of gehoord na de oorlog?

A. Neen, want ik was in Brussel, toen wij bevrijd werden in September en daar heb ik mr. *Chaimbers* van het Britse consulaat opgezocht. Ik heb hem gevraagd naar bekende mensen, hoe het o.a. met mr. *Carter* stond en met mr. *Bingham*. Hij vertelde mij, wat er met alle mogelijke mensen gebeurd was. Maar over mr. *Binghant* en mr. *Carter* vertelde hij niets. Men had hem verteld, dat zij geheime opdrachten uitvoerden, dus daar kon hij ook niets van weten.

32695. De **Voorzitter**: Heeft u er nooit iets van gemerkt, dat *Bingham* hier nog een broer had?

A. Neen.

32696. De **Voorzitter**: U kent maar één *Bingham*?

A. Ik ken maar één *Bingham* en dat is die *Bingham*.

32697. De **Voorzitter**: Kunt u de tijd, dat u hem tijdens de oorlog gezien zou hebben iets nader bepalen?

A. Ja, het moet omstreeks de inval in Italië geweest zijn.

32698. De **Voorzitter**: Zou *Bingham* daar met *de Vries* over gesproken hebben?

A. Zijn ontmoeting met *Bingham* is misschien een kwestie van vijf minuten geweest.

32699. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: De inval van Italië heeft plaats gevonden in September 1943.

A. De datum herinner ik mij helemaal niet.

32700. De **Voorzitter**: Als men dit combineert, zou het ongeveer in het najaar van 1943 geweest moeten zijn.

A. Ja, het moet ongeveer in het najaar geweest zijn.

32701. De **Voorzitter**: Was het om een uur of zes?

A. Ja, het was schemerig en het was miezerig regenweer.

32702. De **Voorzitter**: Er zijn dus voorlopig twee aanwijzingen van uw kant, dat hij hier geweest is. In de eerste plaats, dat u hem zelf hebt menen te herkennen, hetgeen echter weer ietwat twijfelachtig wordt door het feit, dat het schemerig en miezerig weer was en u op de fiets was.

En in de tweede plaats het gesprek, dat u hierover met *de Vries* hebt gehad.

A. *De Vries* zei een paar dagen later ook tegen mij, dat hij hem had gezien.

32703. De **Voorzitter**: Zei *de Vries* dat uit zich zelf, vóórdát u er over begon?

A. Ja. Uit zich zelf. Hij vond het prachtig een nieuwtje te hebben.

32704. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nog omgekeken?

A. Ik heb nog omgekeken. Dat heb je wel meer zo'n reactie, als je niet zeker weet, of je wel goed gezien hebt.

32705. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u de man, die u zag, onmiddellijk gecombineerd met *Bingham*? Of dacht u alleen: dat is een bekende?

A. Neen, ik dacht onmiddellijk: dat is *Bingham*.

32706. De **Voorzitter**: Keek hij ook om?

A. Neen, hij liep door; ik reed hem van achteren voorbij en vervolgens keek ik schuin op zij. Ik dacht bij mij zelf: „Wat doet *Bingham* hier?” Enfin, je wist, dat in die tijd alles mogelijk was.

32707. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Maar wist men in Brussel na de bevrijding niet waar *Bingham* gebleven was?

A. Neen. Men wist niets van *Bingham* en mr. *Carter*. Van de andere bekenden wist men wel te vertellen, waar ze zich bevonden en hoe het hun ging. Zij zeiden, dat de heer *Shepherd* in IJsland zat, mr. *Lee* zich rustig in Engeland bevond, mr. *Kuypers* bij het leger was, enz. Deze heb ik later ook nog ontmoet. Uitgerekend van mr. *Bingham* en mr. *Carter* wist men niets te zeggen en de heer *Carter* was een zeer ingewijde figuur, want hij was de plaatsvervangend consul-generaal en hij had, meen ik, ook wel geheime opdrachten. Daar waren wij echter niet van op de hoogte.

Mr. *Carter* heeft mij een keer gezegd, dat er op het consulaat iets niet klopte. Hij zei: „Er is fraude gepleegd en ik vermoed, dat het die *Parker-Brady* is. Heeft u wel eens wat gemerkt, juffrouw *Aernout*?” Nu borg ik altijd de post in de safe's op en er was natuurlijk geheime post en die ging in de safe in de kamer van mr. *Shepherd*, van de consul-generaal. En de andere post ging in de safe van de vice-consul's room. Daar kon iedereen inkomen, ten minste in de kamer! Er waren een paar mensen, die een sleutel van die kamer hadden. Mr. *Bingham* zat ook in die vice-consul's room. Mr. *Carter* heeft toen aan mij gevraagd, of ik er iets van gemerkt had, dat *Parker-Brady* op verdachte wijze interesse in de post betoonde. Mijn antwoord was: „Neen, ik heb niets kunnen merken, ik geloof niet, dat *Parker-Brady* fout zou kunnen zijn. Neen, dat geloof ik niet.” Mr. *Carter* zei toen: „Toch is er iets niet in orde, want er zijn documenten, die verdwijnen”. Hij heeft mij verder niets verteld of gezegd, dat hij de betreffende persoon had gevonden: hij heeft mij alleen gevraagd of ik soms wist of *Parker-Brady* het deed.

32708. De **Voorzitter**: U kunt dus verder over het thema, dat we hier behandeld hebben, niets meer mededelen?

A. Neen, dat heb ik ook al gezegd tegen de heer *Slotemaker*, dat het heel weinig was, wat ik kon mededelen.

Het was natuurlijk helemaal niet mijn bedoeling om er over te praten. Zoiets heb ik alleen aan zeer intieme kennissen verteld. We hadden het er met de heer *Slotemaker* over naar aanleiding van het England-Spiel en door het spreken over de Zwitserse weg.

32709. De **Voorzitter**: Hebt u met de heer *Slotemaker* samen- gewerkt in verband met de Zwitserse weg?

A. Hoofdzakelijk mijn man. Ik was natuurlijk op de hoogte van die zaken, omdat ik met hem getrouwd was, en aangezien het huis, waar ik woonde, voordat ik trouwde, een reünie-adres was, wist ik natuurlijk wel van het een en ander af. Documenten, enz. bewaarde ik wel en gaf ik door aan de mensen. Verder heb ik met mijn man ook diverse reizen gemaakt.

De heer *Slotemaker* kende ik in ieder geval door zijn illegale hoedanigheid.

De **Voorzitter**: Of het weinig is, dat u ons medegedeeld hebt, kan ik op het ogenblik nog niet beoordelen. Misschien zal nog blijken, dat het niet onbelangrijk is.

A. Eigenlijk jammer, dat ik zo nieuwsgierig ben geweest, want ik wilde natuurlijk graag weten, of het dezelfde *Bingham* was, omdat de naam niet zo veel voorkomt en omdat drs. *de Jongh* van Oorlogsdocumentatie er zo eigenaardig over deed en mij vroeg: „Het was toch *Seymour Bingham*?”

32710. De **Voorzitter**: *Seymour* was, geloof ik, zijn voornaam?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

C. A. M. BORST—AERNOUT.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 9 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. CHARLES HERMAN JEAN FRANÇOIS VAN HOUTEN,
oud 44 jaar, wonende te 's-Gravenhage, bankdirecteur.

Hij legt de eed af als getuige.

32711. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, wanneer en onder welke omstandigheden u van het bezette Nederlandse gebied uit naar Engeland bent gegaan?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik ben op 31 Mei 1943 uit Delfzijl vertrokken. Ik ben weggeholpen door een groep, waarmee ik in contact stond en waarvan u ongetwijfeld meer gehoord zult hebben, nl. de groep van dr. *Oosterhuis* in Delfzijl: „*Zwaantje*“. Ik ben vertrokken met twee vrienden, de heren *Six* en *van der Wijck*, en twee personen, die ik op dat ogenblik niet kende, de heren *Pot* en ir. *Lindenburg*. Toen wij op 5 Juni 1943 in Zweden aankwamen, hoopten wij, dat wij gauw doorgezonden zouden worden naar Engeland. Men was in Zweden van onze komst op de hoogte; consul-generaal *de Jong* had bericht doorgekregen van „*Zwaantje*“, dat er mensen op komst waren. Hij wist natuurlijk niet wie en wij hoopten, dat wij direct zouden kunnen doorgaan, maar bij aankomst bleek dit niet mogelijk te zijn, omdat inmiddels de dagen te lang waren geworden en het vliegen op Engeland was gestopt, althans voor passagiers. De Engelsen lieten nog gemiddeld eens per week één vliegtuig op en neer gaan, als ik mij niet vergis voor post, enz., maar er werden geen mensen meer overgebracht. Zodoende zijn wij twee en een halve maand in Zweden gebleven.

32712. De **Voorzitter**: En toen bent u per vliegtuig naar Londen gegaan?

A. Ja, toen zijn wij successievelijk weggebracht. In Zweden zijn wij voor diverse werkzaamheden ingeschakeld. Ik ben met de heren *Six* en *van der Wijck* bij het gezantschap ingedeeld, waar onze hoofdtak bestond uit het ondervragen van andere aspirant-Engelandsvaarders, meestal leden van de bemanningen der na ons uit Holland gearriveerde kustvaarders. Wij hebben natuurlijk ook uitvoerige rapporten geschreven over onze eigen ervaringen. De heer *Pot* en ir. *Lindenburg* waren ingedeeld bij consul-generaal *de Jong*. Eind Augustus is *Pot* het eerst weggegaan naar Londen, daarna zijn wij één voor één gevolgd. Na *Pot* is de heer *Six* vertrokken en ik ben, naar ik meen, de volgende dag gegaan. Zo zijn wij allen successievelijk naar Engeland gereisd, behalve de heer *Lindenburg*, die achterbleef. *Lindenburg* is, zoals u weet, tot opvolger van consul-generaal *de Jong* benoemd als vertegenwoordiger van B.I. in Stockholm.

32713. De **Voorzitter**: Dus u bent begin September 1943 in Engeland aangekomen?

A. Ik ben, naar ik meen, aangekomen op 27 Augustus, vier dagen vóór de verjaardag van de Koningin. Toen zijn wij, zoals iedereen, naar de Royal Victoria Patriotic School gebracht, waar wij een minimum aantal dagen zijn vasgehouden. Wij zijn er maar drie dagen geweest.

32714. De **Voorzitter**: Men had natuurlijk al talrijke rapporten van u?

A. Omdat er al veel van ons bekend was, zijn wij maar kort vastgehouden. Het was nu eenmaal een formaliteit, waaraan niemand ontkwam en die zeer logisch was. Behalve de heer *Pot*, die is er niet geweest. Strikt formeel gesproken, zat hij dus eigenlijk „illegaal“ in Engeland. Ik herinner mij, dat ik op de verjaardag van H.M. de Koningin vrij was en dit dus voor mij als een symbolische datum beschouwde.

32715. De **Voorzitter**: Welke was de reden, dat u op 31 Mei 1943 uit Nederland wegging?

A. Omdat ik sinds geruime tijd gezocht werd, in verband met verschillende illegale werkzaamheden. Ik was in 1942 al een hele tijd half en half ondergedoken geweest als reserve-officier. Op 15 Augustus 1942, toen mijn compagnon opgepakt is, met wie ik samenwerkte in een kleine groep, die wij op touw hadden gezet en aardig functioneerde, doch hierbij opgerold werd. dook ik volledig onder.

32716. De **Voorzitter**: Wie was uw compagnon?

A. Dat was mr. W. F. H. *van Nievelt*, die op het ogenblik in Indië kabinetschef van generaal *Spoor* is.

Op die dag heeft de Gestapo toegeslagen en de heer *van Nievelt* thuis gearresteerd; ik was toen ook in dat huis, maar had het geluk weg te kunnen komen. Van dat moment af ben ik helemaal „weg“ geweest.

Ik heb nadien nog mijn contacten kunnen opnemen en doorwerken, maar op een gegeven ogenblik kreeg ik toch de bewijzen, dat de Duitsers mij achter de voddens zaten. Toen kwam mijn kans om weg te komen en daarvan heb ik gebruik gemaakt.

32717. De **Voorzitter**: Dus u bent niet met een bepaalde opdracht of iets dergelijks naar Engeland gegaan?

A. Neen.

32718. De **Voorzitter**: Het was meer uw eigen gevoel, dat u beter deed te verdwijnen?

A. Ja, het gevoel, dat ik hier eigenlijk niet veel meer kon doen, omdat ik aan alle kanten vastzat, en tevens het gevoel, dat ik daar misschien wat meer kon presteren in militair verband.

32719. De **Voorzitter**: U zegt, dat u wel het een en ander hier heeft gedaan. Maar u hebt toch waarschijnlijk geen verbindingen met Engeland gehad?

A. Dat wil zeggen, ik heb mij dat wel verbeeld. Later is mij echter duidelijk geworden, dat het materiaal, dat we verzameld hadden, grotendeels daar niet aangekomen is. Waar het gebleven is, weet ik niet. Maar ik heb er wel iets van teruggevonden in Londen, op het bureau van de toenmalige kapitein *Lieftinck* van de M.I.D.

De **Voorzitter**: Ja?

A. En dat is vermoedelijk langs een Belgische koeriersweg in Londen gekomen.

32720. De **Voorzitter**: Wist u langs welke weg uw materiaal wegging?

A. Neen.

32731. De **Voorzitter**: Wist u niet, of het langs koeriersweg of via een zender ging?

A. Neen, ik wist wel, dat er een koeriersweg gebruikt werd, maar niet welke het was en ik wilde dit niet eens weten.

32722. De **Voorzitter**: Dus wat u gevonden hebt bij M.I.D., is stellig niet over zenders gekomen?

A. Neen, dat is over land gekomen, want het waren gedeeltelijk photo's, die ik herkend heb. Op die stukken stond nog een paar keer mijn handschrift.

32723. De **Voorzitter**: Welke zijn toen uw verdere lotgevallen in Londen geweest? Na de 31ste Augustus, toen u dan weer als vrij man rondliep?

A. Ik heb een paar weken rondgelopen, zoals voor Engelandvaarders te doen gebruikelijk was. Er werd gezegd, dat er bepaalde mogelijkheden waren voor iemand van mijn ervaring. Mij werd de raad gegeven eerst rond te kijken en met de Nederlandse instanties te praten; dan zou wel blijken, waar ik bij ingeschakeld zou kunnen worden. Dat heb ik gedaan. Ik was toen met *Six* en van der *Wijck*. *Pot* was al eerder aangekomen en direct te werk gesteld. Na die paar weken van oriëntatie werden we allen afzonderlijk ingedeeld. We stuitten inderdaad op verschillende mogelijkheden en werk, dat ons aantrok. Persoonlijk kon ik het direct goed vinden met de kolonel *Kruls*; die wilde ons alle drie graag hebben. De heer van *Kleffens* trok ook erg aan ons jasje, en zo waren er een paar meer. Wij gingen daar niet zonder meer op in, omdat onze eerste opzet was volledig als militair ingedeeld te worden, want we waren reserve-officier. Toen is ons voorgehouden, dat dit natuurlijk zeer lofwaardig was, maar dat de Prinses-Irenebrigade al officieren genoeg had. Men had ons eerder nodig voor andere taken in Londen. Daarop is de heer *Six* naar de tegenwoordige generaal *Kruls* gegaan, evenals van der *Wijck*, en ik ben terechtgekomen bij de toenmalige majoor *Somer* van het Bureau Inlichtingen.

32724. De **Voorzitter**: Dat is dus uw eerste functie geworden?

A. Dat was direct mijn eerste functie in Londen.

32725. De **Voorzitter**: Juist, en wanneer zal dat ongeveer geweest zijn?

A. Dat zal half September geweest zijn. Al een dag of veertien na onze volledige vrijheid, maar ik weet het niet op de dag af.

32726. De **Voorzitter**: U had het zoëven over de heer *Pot*; deze heeft hier verklaard, dat hij, toen hij wegging over Delfzijl, toch wel heel sterk het gevoel had, dat er hier met de verbindingen met Engeland het een en ander mis was. Dat wil zeggen, hij wist niet precies wat er mis was, maar hij had heel sterk het gevoel, dat het niet in orde was. Hij zegt, dat hij er in Londen ook bij voortduring op gewezen heeft, maar dat die mededelingen in het algemeen niet erg geapprecieerd werden.

Hebt u er ook enige wetenschap van, of het inderdaad was, zoals de heer *Pot* het hier vertelde?

A. Ja, ik weet niet precies, hoe hij het verteld heeft, maar ik ken de opinie van de heer *Pot* over deze zaak precies, alsmede zijn ervaring. Wat hij verteld heeft, is volkomen juist. We hadden hier inderdaad reeds het gevoel, dat er veel haperde aan de verbinding, maar men wist in bezet gebied werkelijk niet hoe de zaak in elkaar zat. Er zijn hier aan het adres van Londen vele verwijten geuit, die later onjuist bleken te zijn, en andersom ook. Toen ik in Londen kwam, heb ik vele zaken beter begrepen en de andere kant van de medaille gezien. Een gedeelte van hetgeen ik daar zag, verklaarde en excuseerde dingen, die wij hier niet begrepen, maar aan de andere kant waren er toestanden, die, naar onze opvatting, volkomen verkeerd waren. De eerste aanraking van de heer *Pot*, die een zeer verdienstelijk illegaal verleden heeft, is in Londen buitengewoon ongelukkig geweest. Dat zal hij u wel uitvoerig verteld hebben?

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Dat heeft ons in zekere mate geërgerd, omdat de heer *Pot*, wat zijn andere karaktereigenschappen ook mogen zijn — sommige mensen menen, dat hij te stug en te kritisch is —, op dit gebied, naar mijn bescheiden mening, zeer zeker één van onze allerbeste mensen was. Hij heeft erg veel verstand van dit vak en hij kwam in Londen met de beste wil om mee te werken en alles mede te delen, wat hij er over wist, maar hij is van het begin af in moeilijkheden geraakt, omdat ze eenvoudig niet naar hem wilden luisteren, doordat hij juist de vinger op de wonde plek kon leggen en zeggen: „Ja, maar dit is fout en dat doet u helemaal verkeerd”, en dat hoorde men niet graag.

32727. De **Voorzitter**: In het bijzonder voor zover zijn opmerkingen betrekking hadden op de technische aangelegenheden.

A. Juist op de technische aangelegenheden.

32728. De **Voorzitter**: En speciaal op die van het bureau M.V.T. en S.O.E., want hij heeft hier gezegd, dat de verhoudingen naar zijn oordeel bij het bureau B.I. veel beter waren.

A. Ja.

32729. De **Voorzitter**: Hoewel hij daar ook nog wel eens enige conflicten heeft gehad met de leider van het bureau B.I.

A. Ja, inderdaad.

32730. De **voorzitter**: Hoe was de toporganisatie van B.I., toen u daar kwam? Majoor *Somer* was toen.....

A. Majoor *Somer* was toen chef en majoor *Broekman*, die in eind 1942 begonnen was, hing er nog zo'n beetje bij. Hij was ziek geworden en had een slecht hart. Hij was adviseur van majoor *Somer* geworden, maar majoor *Somer* kende het vak veel beter dan majoor *Broekman*. Majoor *Somer* was al volop aan het werk met zijn organisatie, toen ik kwam. Hij is in Januari 1943 gekomen en heeft in Maart het werk overgenomen.

De heer *Broekman* kwam iedere dag kijken en had zijn oordeel over de werkzaamheden en over de binnenkomende telegrammen en berichten. Wij hebben veel profijt gehad van zijn adviezen, maar hij had op dat moment geen fulltime-job, totdat hij ingeschakeld werd als verbindingsofficier bij de heer van *Lidth de Jeude*, de Minister van Oorlog. Dat was een zeer nuttige schakel, omdat wij daar ook leden aan het euvel, dat, als een brief doorgegeven was, men soms drie maanden op antwoord moest wachten. Dat konden wij natuurlijk in onze dienst in het geheel niet hebben. Er waren dingen, die meer dan bij welke dienst ook, heel snel beslist moesten worden.

De Minister kon het echter ook niet altijd helpen, want hij kreeg stapels correspondentie te verwerken en daarom hebben wij met Minister van *Lidth* afgesproken, dat *Broekman* geregeld bij hem zou komen, om hem de belangrijke brieven te geven en de spoedeisende onderwerpen met hem te behandelen. Dat heeft hij lot het einde van mijn verblijf in Londen gedaan en wij hebben er erg veel plezier van gehad.

32731. De **Voorzitter**: Hoe was toen de verdere indeling?

A. Toen ben ik er bij gekomen en op de duur, toen ik volledig ingewerkt was, ben ik waarnemer van de heer *Somer* geworden. Verder was er een aantal officieren, waarvan ieder een gespecialiseerde taak had. Eén was belast met het toezicht op de training van de agenten, één met bepaalde verbindingen met Nederland, een ander met weer een heel andere groep in Nederland, enz.

32732. De **Voorzitter**: Wie was belast met het toezicht op de training van de agenten?

A. Dat was eerst kapitein *de Jong*, die nu in Indië is, een jonge beroepsofficier. Hij had het contact met de training van de agenten. De heer *Pot* is er vervolgens bij gekomen en heeft zich toen ook met die taak belast, maar in een veel later stadium.

32733. De **Voorzitter**: Weet u, hoe intensief de bemoeiing met de training van de agenten was? Ik bedoel: was het alleen maar een af en toe eens gaan kijken hoe de jongelui het maakten of was het een dagelijkse samenwerking met de Engelsen?

A. De training was, zoals u weet, in handen van de Engelsen.

32734. De **Voorzitter**: Ja, maar het is natuurlijk een groot verschil of men eens komt om te kijken, hoe het gaat, dan wel, dat men op een zodanige basis met de Engelsen samenwerkt, dat men opmerkingen kan maken en dat daarmee rekening wordt gehouden, enz.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, het was een dagelijkse samenwerking.

32735. De **Voorzitter**: En die liet niets te wensen over?

A. Die liet absoluut niets te wensen over.

32736. De **Voorzitter**: Ik meen trouwens, dat men bij B.I. daar voor een tijdlang een huis heeft gehad, dat gehuurd was door B.I. Is dat juist?

A. Ja. Wij hadden een apart huis, waar al deze jongelui waren ondergebracht onder toezicht van B.I.-officieren. Er was altijd een B.I.-officier bij, te zamen met de Engelsen natuurlijk. De Engelsen waren verantwoordelijk voor de training.

32737. De **Voorzitter**: In ieder geval was het een gans andere verhouding, ten minste die indruk hebben wij gekregen, dan bij de opleiding van de agenten van M.I.D. Daar had men er eigenlijk in het geheel niets mee te maken.

A. Dat is inderdaad zo, Mijnheer de Voorzitter. Wij wisten natuurlijk niet ten volle hoe het bij M.I.D. toeling, maar wel, dat ze veel minder contact hadden dan wij. Hun opleiding was geheel in handen van de Engelsen, zonder dat ze erg veel bij hun eigen mensen konden komen. Wij gingen dagelijks naar onze agenten, of beter gezegd er was iedere dag contact.

32738. De **Voorzitter**: Als B.I. dus wilde praten over de wijze van opleiding, over de problemen, die zich daarbij voordeden, bestond daartoe volledig gelegenheid?

A. Niet alleen de gelegenheid, maar de toenmalige majoor *Somer* had dit volkomen in de hand. Hij eiste dit ook. Er gebeurde niets in die hele training, zonder dat hij er van af wist en het goedgevonden had.

32739. De **Voorzitter**: Om er een goed beeld van te krijgen, zou ik nog enige vragen over de toporganisatie willen stellen. Het was dus in September 1943 en vlak daarna zo, dat majoor *Broekman* een speciale taak had bij het Ministerie van Oorlog; majoor *Sonzer* was het hoofd van B.I. en u was dan waarnemend chef. Welke veranderingen zijn er later in die top gekomen? De heer *Fock* is er o.a. op een gegeven moment in gekomen. Hoe heeft zich dat toegedragen?

A. Dat heeft zich als volgt ontwikkeld: Er was een bureau in Stockholm, een ander bureau in Lissabon, en door majoor *Somer* is ook nog een bureau in Madrid opgericht, onder leiding van de heer *Herzberger*. In Lissabon was de heer *Maas Geesteranus* chef van het bureau.

32740. De **Voorzitter**: In Stockholm was de leiding aanvankelijk bij de consul-generaal en later bij de heer *Linderburg*?

A. Ja, in Stockholm was er eerst de heer *de Jong*, die vervangen werd door de heer *Lindenborg* en deze later weer door de heer *Knulst*. In Lissabon zijn er moeilijkheden gekomen met de heer *Maas Geesteranus* en die leiding is toen veranderd.

32741. De **Voorzitter**: Kunt u met een enkel woord aangeven, waarin die moeilijkheden bestonden?

A. Die moeilijkheden bestonden daarin — persoonlijk hadden wij een zeer goede verhouding met de heer *Maas* —, dat de heer *Maas* enigszins fantastisch was in zijn optreden. Wij vonden het niet passen bij iemand, die een dergelijke taak had. Hij had een systeem van werken, dat wij afkeurden. Hij gaf b.v. grote cocktailparties en inviteerde daar mensen, die wij met het oog op zijn positie niet geschikt vonden. Hij meende het overigens heel goed, maar hij was zeer ondisciplinair, en ten slotte was *Somer* zijn chef. Als hij geen chef wilde erkennen, had hij de dienst vrijwillig moeten verlaten. Hij luisterde echter nooit naar de adviezen van *Somer* op het gebied van de werkwijze. Hij vestigde veel te veel de aandacht op zich en er hebben ook meermalen vrij vervelende incidenten plaats gehad, die weer goedge maakt moesten worden, ook ten aanzien van de Portugezen, want die hadden natuurlijk ook ruimschoots gemerkt, dat hij iets bijzonders deed. Op een gegeven ogenblik heb ik gezegd: Dat gaat niet meer, daar moet iemand anders komen. Toen hebben wij de heer *Fock*, die in Washington zat, laten overkomen om het bureau Lissabon over te nemen.

In Stockholm waren eerder moeilijkheden ontstaan met de heer *de Jong*. Daar heeft de heer *Lindenborg* het van hem overgenomen. In Madrid heeft majoor *Somer* tijdelijk de heer *Herzberger* neergezet. Het bureau Madrid is nooit tot grote ontwikkeling gekomen. De heer *Fock* heeft het werk in Lissabon op een heel andere basis uitgevoerd en veel betere resultaten verkregen.

In September 1944, toen de geallieerden Nederland binnenrukten, werd ik uitgeleend door B.I. aan Prins *Bernhard*, te zamen met de kapitein *de Jong*, die ik u zoëven noemde.

32742. De **Voorzitter**: Waarom gebruikt u het woord „uitgeleend"? Moet ik daar de conclusie uit trekken, dat u eigenlijk uw zelfde werk voortzette?

A. Ja, dat deed ik ook; d.w.z. niet geheel, zoals ik het in Londen had gedaan, maar ik had wel een speciale taak van B.I. opgekregen, nl. om zodra we de Nederlandse grens over waren onmiddellijk contact op te nemen met alle zo juist bevrijde illegale groeperingen. Zoals u weet, heeft in het begin iedereen gedacht, dat Nederland zeer snel bevrijd zou worden. Wij meenden, dat het hoogstens een kwestie van veertien dagen of drie weken zou zijn. Vandaar, dat de Prins vertrokken is met een staf, die hoofdzakelijk uit intelligence-personeel bestond. Van B.I. waren er twee officieren, van het bureau B.B.O. één (kapitein, later majoor *de Graaf*) en nog twee Engelsen (*Hooper* en *Knight*). Toen is majoor *Somer*, omdat hij mij kwijt was en er formidabel veel werk te doen was, er al over gaan denken, de heer *Fock* te laten overkomen naar Londen. *Somer* is ook in September naar Eindhoven gekomen. Desondanks moest natuurlijk in Londen het contact met de Regering en andere instanties doorgaan.

De heer *Somer* heeft zich met zijn staf in Eindhoven gevestigd en de heer *Fock* werd hoofd van het bureau Londen. Intussen had mijn functie bij de Prins zich aanzienlijk uitgebreid. De periode van het opbouwen van de Binnenlandse Strijdkrachten was inmiddels aanbroken. De Prins heeft geïnsisteerd, dat ik met een paar anderen bij hem zou blijven, daarover is met Londen overleg gepleegd. De Minister van Oorlog wilde mij op dat moment niet loslaten, maar na veel praten is dat toch gebeurd en toen ben ik geheel overgegaan naar de nieuw gevormde staf van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten.

32743. De **Voorzitter**: Op welke datum was dat?

A. Practisch ben ik overgegaan in October 1944 en ik ben officieel op 1 November 1944 van B.I. afgevoerd.

32744. De **Voorzitter**: En toen was dus van 1 November 1944 af uw taak niet meer die van een inlichtingenman?

A. Neen.

32745. De **Voorzitter**: Dat is dus alleen in die eerste paar maanden het geval geweest, in September en October?

A. Ja, voor zover dan mijn verblijf op het continent betreft. Ik was hierheen gekomen met een gemengd Amerikaans-Nederlands-Engels intelligence-team. Ik ben op de 19de September Eindhoven binnengekomen met Engelsen van S.I.S. en Amerikanen van O.S.S.

32746. De **Voorzitter**: Er is hier een getuige geweest, die gezegd heeft: In die tijd, kort na de bevrijding van het zuiden, was het op het gebied van inlichtingendienst en veiligheidsdienst een erg ongeorganiseerde geschiedenis.

Hij zeide het ongeveer zo: Men had het Bureau Inlichtingen, dat in Eindhoven zat. Men had ook een Inlichtingendienst bij de Stoottroepen, men had de Politie-Buitendienst van de heer *Derksema*, die naar ik meen in Brussel zat. Men had echter ook weer soortgelijke organen bij de Binnenlandse Strijdkrachten. Daarnaast had men een Engelse inlichtingendienst en een Engelse security-dienst. Alles bij elkaar was het, naar zijn oordeel, toen in het zuiden wel zeer ongeorganiseerd en werd er heel sterk naast elkaar heen gewerkt. Onder-schrijft u die mening?

A. Gedeeltelijk; ik kan mij voorstellen, dat een buitenstaander, die daar binnenstapte, die indruk kreeg. Het is ongetwijfeld juist, dat vele mensen en diensten zich bemoeiden met zaken, die hen niet aangingen.

32747. De **Voorzitter**: Maar dit was geen buitenstaander, dit was één van de officieren van B.I.

A. Inderdaad was de grote moeilijkheid, dat vele diensten zich met werkzaamheden bemoeiden, die hen niet aangingen, en ook ongecoördineerd opraden. U noemde de dienst van de heer *Derksema*; wat hij precies uitvoerde, weet ik ook niet. Het is echter mogelijk, dat hij zich bewoog op terrein, dat van B.I. was. De zaak was naar mijn mening in het algemeen goed georganiseerd. Men kan echter goed op papier organiseren, maar als de mensen zich niet houden aan de regels, krijgt men natuurlijk een vrij chaotische toestand. U moet ook niet vergeten, dat alles chaotisch was in de tijd, dat het land bevrijd werd; overal werden contacten opgenomen door mensen, die zelf nog niet in een bepaald verband gegoten waren. Het was in het begin soms zeer verwarrend, dat geef ik toe.

Dat is de hoofdreden geweest, waarom majoor *Somer* besloten heeft in Eindhoven te gaan zitten, want de zaken waren van Londen uit niet meer te overzien.

32748. De **Voorzitter**: Deze getuige zegt, dat men zelfs toen, in die tijd, de toestand had — wat misschien ook wel begrijpelijk is —, dat de Canadezen samenwerkten met de inlichtingendienst van de stoottroepen en de Engelsen met de inlichtingendienst van B.I. Dat is misschien op zich zelf wel begrijpelijk, omdat de Canadezen aan het front stonden.

A. Daar heeft u gelijk in. De Canadezen en Engelsen werkten niet altijd goed samen. Dit heb ik tot aan het eind heel vaak ervaren. Mijn taak bij B.I. was wel officieel afgelopen, maar ik heb tot aan de algehele bevrijding zeer veel met intelligence-instanties te maken gehad, met o.a. alle Special Forces van de verschillende legerkorpsen. Het is mij dikwijls opgevallen, dat de coordinatie sterk ontbrak; ofschoon wij aan de top altijd zeer mooie vergaderingen hadden, was in het veld de coördinatie meermalen ver te zoeken. Maar u noemt de inlichtingendienst van de stoottroepen; dat is altijd een zeer delicate zaak geweest. Die inlichtingendienst van de stoottroepen bestond uit mensen, die geweldig fel en enthousiast waren, maar die natuurlijk heel weinig ervaring hadden op dit gebied. Ik heb er veel narigheid mee gehad, dat kan ik u verzekeren, maar ik heb altijd getracht deze zaak in goede banen te leiden; ik heb zelfs dikwijls overwogen deze hele dienst bij de stoottroepen op te heffen. Ze kwamen echter met zulke goede berichten aandragen, dat de geallieerden er op stonden, dat deze dienst zou blijven bestaan. Daarnaast had men natuurlijk ook allerlei persoonlijke fricties tussen diensten en functionarissen onderling. Op een gegeven ogenblik had de dienst van de stoottroepen bezwaren tegen B.I. en B.I. kreeg van hen niets. B.I. was dan weer eens boos op een ander en die kreeg ook weer niets van hen. Het was heel erg moeilijk daar tussendoor te zeilen. De Canadezen werkten, zoals u te recht zegt, veel met de dienst van de stoottroepen, onder allerlei speciale voorwaarden. Het was erg moeilijk om zo'n dienst te reorganiseren of op te heffen, want die werd weer meestal in de rug gedekt door een geallieerde instantie. Naar mijn mening is er na de komst van *Somer* met zijn staf in Eindhoven wel een zeer grote verbetering gekomen. In de tijd, dat de aanvallen boven de grote rivieren zijn ingezet, werkte de zaak, naar mijn mening, in Eindhoven zeer goed.

32749. De **Voorzitter**: Werkten toen die verschillende inlichtingendiensten niet meer naast elkaar?

A. Neen, toen werkten ze al maanden samen en heeft iedereen begrip voor samenwerking getoond.

32750. De **Voorzitter**: Sommige zijn dus wel blijven bestaan?

A. Ze bestonden alle afzonderlijk. U bedoelt de geallieerde?

De **Voorzitter**: Neen, ik bedoel nu de dienst van de stoottroepen en B.I.

A. Die zijn afzonderlijk blijven bestaan.

32751. De **Voorzitter**: Afzonderlijk blijven bestaan, maar wel in redelijke samenwerking?

A. In redelijke samenwerking en met een afgebakende taak.

32752. De **Voorzitter**: Juist. Nu nog even iets over een onderwerp, dat u zoëven ook hebt aangeroerd, nl. de bureaux in Stockholm, Lissabon en Madrid. Dat waren dus, als ik het goed begrijp, de eindpunten van de landwegen?

A. Ja.

32753. De **Voorzitter**: Het bureau Stockholm was het eindpunt van de Zweedse weg en het bureau Lissabon was het eindpunt van wat men dan noemt de Zwitserse weg.

A. De Zwitserse weg eindigde in Bern.

32754. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk gekregen uit hetgeen de heer Fock hier verklaard heeft, dat de berichten, die langs de Zwitserse weg in Bern kwamen, meestal van Bern uit naar Londen werden getelegrafeerd.

A. Ja, de urgente.

32755. De **Voorzitter**: Maar stukken gingen, naar ik meen, ook wel door naar Lissabon?

A. Ja.

32756. De **Voorzitter**: Juist, dus in zoverre was Lissabon dan toch weer een eindpunt van de Zwitserse weg?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ten minste zo heb ik het begrepen.

A. Ja, inderdaad, Lissabon kan het einde van de tweede etappe van de Zwitserse weg genoemd worden.

32757. De **Voorzitter**: Ja, precies. En moet men Madrid ook in dat kader zien? Hoe kwam Madrid er eigenlijk bij te pas?

A. Madrid is er pas bij gekomen in December 1943. Het was in die tijd praktisch onmogelijk om van uit Engeland naar Spanje te komen. Ons was echter meermalen gebleken, dat het wenselijk zou zijn, aangezien zoveel Nederlanders in Spanje strandden, aldaar een steunpunt van B.I. te hebben. In de eerste plaats om deze mensen te kunnen helpen bij hun moeilijkheden, want er waren zeer veel klachten over de manier, waarop de Nederlandse instanties ter plaatse dat deden, en in de tweede plaats om onze berichten sneller door te krijgen.

32753. De **Voorzitter**: Van die mensen?

A. Ja, omdat het weer enige tijd duurde, voordat Lissabon bereikt was. De Spanjaarden hebben eigenlijk pas heel laat toegestaan, dat men het land binnenkwam.

Majoor *Somer* is er eerst in December 1943 geweest, terwijl de heer *van Boeyen*, die in die tijd Minister was, er een maand eerder niet had kunnen komen.

32759. De **Voorzitter**: Hij is niet verder dan Lissabon gekomen.

A. Inderdaad. *Somer* is er wel gekomen en heeft daar een nieuw bureau opgericht, maar dat is verder eigenlijk nooit van grote betekenis geworden. Trouwens de heer *Herzberger* was niet een voor 100 pct. geschikte persoon voor dit werk. Niet iedereen kent dit soort werk; dit is geen verwijt, maar de één kan het beter dan de ander.

32760. De **Voorzitter**: Wat was in dit kader de betekenis van het bureau-Lissabon? Het feit, dat die stukken van Zwitserland doorkwamen naar Lissabon, was waarschijnlijk niet van zo overwegend belang, omdat de belangrijkste gegevens per telegraaf of op een andere wijze regelrecht van Bern naar Londen gingen. Was dan de hoofdtak van dat bureau het opvangen van degenen, die via Frankrijk en Spanje probeerden naar Engeland te komen, en het zo veel mogelijk verkrijgen van de meest recente inlichtingen van die mensen?

A. De hoofdtak was het inwinnen van inlichtingen in Portugal, zoals de hoofdtak van consul-generaal *de Jong* het inwinnen van inlichtingen in Zweden was.

32761. De **Voorzitter**: U wilt zeggen het inwinnen van inlichtingen in een neutraal land, waar men allicht meer hoort dan in andere landen?

A. Inlichtingen betreffende de oorlogvoering in het algemeen, althans voor zover dit de landen in Europa aanging, doch in het bijzonder het contact met bezet Nederland. De tweede taak was, Nederlanders, die binnenkwamen, hoe dan ook, op te vangen en te zorgen dat ze naar Londen werden doorgestuurd.

Er werd hun eerst een voorlopig verhoor afgenomen en zij werden „getest“, voor zover dit mogelijk was; er konden natuurlijk ook verkeerde elementen tussen zitten.

Daarnaast was er ook de behandeling van documenten, die u niet moet onderschatten, want er werd heel veel voor gedaan. Die documenten waren soms heel uitvoerig en volumineus; aan het eind van mijn verblijf in Londen kregen we gemiddeld 300 à 400 rapporten per maand binnen, het merendeel afkomstig uit illegale bronnen, en die konden niet alle getelegrafeerd worden. Generaal *van Tricht*, die onze speciale man in Bern was, telegrafeerde ons datgene, wat hem het belangrijkste leek te zijn en onmiddellijk door moest. Het telegrafisch verkeer met Bern was echter niet zo groot, als men wel denkt. Het werd ook gemenegeerd om tegenover de Zwitsers niet openlijk te laten blijken, wat er allemaal gebeurde.

32762. De **Voorzitter**: Daarom moest er naar evenredigheid nog een vrij belangrijk deel via Lissabon getransporteerd worden?

A. Ja, dat was van groot belang. Lissabon was natuurlijk een belangrijk inapunt.

32763. De **Voorzitter**: Ging dat dan met koeriers van Zwitserland naar Lissabon?

A. Ja, dat ging met koeriers.

32764. De **Voorzitter**: Die hadden dus altijd weer het risico van de tocht door Frankrijk en Spanje?

A. Ja, maar er waren ook vele koeriers, die rechtstreeks uit Nederland kwamen, die in het geheel niet over Zwitserland gingen.

32765. De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk, maar we spraken nu over de Zwitserse weg. Of was dat ook een geregelde dienst over België, Frankrijk naar Spanje en Portugal?

A. Er zijn verschillende geregelde diensten geweest. In zoverre, het woord „geregeld“ is onzuiver, want zij zijn dikwijls vastgelopen: die lijnen zijn heel dikwijls opgerold en moesten weer geheel opnieuw opgebouwd worden.

32766. De **Voorzitter**: Maar het was in ieder geval een lijn? Het was niet zo, dat er af en toe eens iemand op eigen gelegenheid die weg bewandelde?

A. Neen.

32767. De **Voorzitter**: Het was werkelijk een verbinding?

A. Het waren verbindingen, die hier van Nederland uit opgebouwd werden.

Generaal van *Tricht* had voor zijn documentatie zijn eigen middelen en zijn eigen koeriers, een systeem om die door Zuid-Frankrijk heen te brengen.

32768. De **Voorzitter**: Zijn daarmee in het algemeen geen grote ongelukken gebeurd?

A. Neen. Met de verbinding van generaal van *Tricht* niet. Met onze andere koerierslijnen hebben we wel eens ongelukken gehad.

32769. De **Voorzitter**: Maar niet de systematische ongelukken, die bijv. in het England-Spiel zijn voorgekomen? Dit zijn meer incidentele gevallen gebleven?

A. Ja. Het normale risico van de omstandigheden.

32770. De **Voorzitter**: Nu sprak u zoëven over dikke rapporten, welke soms binnenkwamen. Waren dat rapporten, die in Zwitserland of in Lissabon gemaakt werden van micro-films? Dan is het natuurlijk heel begrijpelijk. Of kwamen die dikke rapporten uit Nederland? Dat kan haast niet, het zou een heel moeilijke prestatie geweest zijn, die naar Zwitserland te krijgen.

A. Neen, de rapporten kwamen als micro-photo's over.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ten minste men noemde dat micro-photo's, want deze benaming was eigenlijk foutief.

Een echte micro-photo is heel iets anders; die is zo klein, dat men er bijna niets van kan zien. Hier wordt echter het Leica-formaat bedoeld; dat zijn kleine photo's en die werden in Zwitserland ontwikkeld en afgedrukt op een bepaalde grootte. Dit had natuurlijk aan één kant zijn voordeel, want mocht zulk een zending verloren gaan, dan kon men het duplicaat nog nasturen. Het nadeel was, dat men er de gang van zaken wel eens mee ophield, want het moest allemaal ontwikkeld, afgedrukt en overgetikt worden en dat gaf opont-houd.

32771. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er geen directe vliegtuigverbinding van Zwitserland met Engeland? Het was misschien niet zonder gevaar, maar ik verbaas mij er altijd over, dat men nooit hoort, dat dergelijke rapporten en ook agenten en andere mensen, die in Zwitserland waren, op die manier naar Engeland kwamen, doch dat men steeds die moeizame weg over Spanje moest nemen.

A. Ja, dat kon niet anders. Er was geen verbinding.

32772. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er ook geen gewone Swissair-lijn naar Engeland?

A. Neen.

32773. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zwitserland was neutraal en men zou dus zeggen, dat dat toch wel mogelijk was. Uit Zweden ging het toch ook?

A. Ja, er was wel een lijn van Zweden naar Engeland, maar niet van uit Zwitserland.

32774. De **Voorzitter**: Er was ook een luchtverbinding tussen Engeland en Portugal.

A. Ja, dat wel. Er zijn dus ook vaak mensen voor ons per vliegtuig uit Portugal gekomen.

32775. De **Voorzitter**: Zat het niet bestaan van een luchtverbinding tussen Zwitserland en Engeland misschien hierin, dat men van Zwitserland over Frankrijk moest vliegen, dat toen bezet was?

A. Ja, men moest natuurlijk over bezet gebied vliegen.

De **Voorzitter**: Dat zal de reden geweest zijn, dat die luchtlijn niet bestond.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar men kon toch zo hoog vliegen, dat men in bezet gebied niets merkte. Men kon een omweg over het zuiden maken.

A. Dat valt niet mee; maar technisch weet ik daar niet erg veel van. Ik weet alleen zeer positief, dat er geen vliegverbinding was.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Juist.

32776. De **Voorzitter**: Was er ook geen luchtverbinding Bern—Lissabon?

A. Dat is mogelijk, maar ik heb er niet van gehoord.

32777. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Van Zweden uit moest men toch ook vliegen? En toch ook over bezet gebied?

A. Ja, maar slechts over een heel klein gedeelte bezet gebied, een tipje van Noorwegen en Denemarken. Het contact met Zwitserland heeft nooit via vliegtuigen plaats gehad.

32778. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het zou natuurlijk een geweldige vergemakkelijking geweest zijn?

A. Ja.

32779. De **Voorzitter**: Ik zou dan, na deze speciale onderwerpen met u behandeld te hebben, willen terugkeren tot het B.I., zoals dat in Londen was en waar u dus, als ik u goed begrepen heb, van September 1943 tot September 1944 waarnemend hoofd is geweest onder de heer Sorner.

A. Ja, in September 1943 kwam ik bij de dienst.

32780. De **Voorzitter**: U bent dus in staat geweest de werkzaamheden van het B.I. zeer nauwkeurig te leren kennen?

A. Inderdaad.

32781. De **Voorzitter**: Nu zou ik u in de eerste plaats het volgende willen vragen. Het is wel iets, dat even vóór uw tijd gespeeld heeft, maar misschien hebt u er wel eens over gehoord.

Bij de M.V.T. of de M.I.D. was de verhouding met de Engelse Dienst S.O.E. toch wel heel anders dan bij die twee latere instituten, het B.B.O. en B.I. Het beeld, dat wij er van gekregen hebben, is dit, dat de samenwerking van B.I. met S.I.S. en de samenwerking van B.B.O. met de gereorganiseerde S.O.E. in het algemeen weinig te wensen overliet. Men werd daar beschouwd als gelijkwaardige partners, men deed aan het spel mee; men had er zijn zeggenschap in, terwijl dat in de jaren 1942 en 1943 met M.I.D. wel zeer veel te wensen overliet. Als men deze tegenstelling nu voorlegt aan de heren van M.I.D. en M.V.T., dan zeggen zij: „Ja, wat een wonder, toen B.B.O. ging samenwerken met de gereorganiseerde S.O.E., was er een en ander gebeurd en dus hadden de Nederlanders net toen bij

wijze van spreken voor het zeggen." De Engelsen wisten, dat er grote fouten waren gemaakt en waren dus bereid tot soepelheid. Daar-tegenover is de opmerking gemaakt, dat dat misschien wel waar kon zijn, maar dat het met 5.1. toch een andere kwestie was, want B.I. is opgericht op 28 November 1942; men is, naar ik meen, begonnen met agenten te werken in Maart 1943, dat was nog vóór de tijd, dat er van een mislukking van het England-Spiel ook maar iets bekend was. Dus de redenering ten aanzien van B.B.O., dat dit het na de mislukking voor het zeggen had, kan in ieder geval niet opgaan voor het B.I., dat al eind 1942 begonnen was, en toch ook betrekkelijk spoedig, of misschien ook wel van het begin af, een redelijke vorm van samenwerking met zijn Engelse tegenspeler, nl. S.I.S., had. Daartegenover wordt dan weer gezegd, dat het bij de oprichting van het B.I. eigenlijk dezelfde kwestie was, want S.I.S. was toen zo'n beetje „drooggelopen". S.I.S. had geen verbindingen meer met Nederland, kreeg geen inlichtingen meer uit Nederland, was tot een zekere mate van wanhoop gekomen; de hoogste leiding van S.I.S. toonde daarover haar ontevredenheid. De man, die toen de leiding van de Nederlandse afdeling had — dat was *Seymour*, naar ik meen —, begreep, dat het, als hij daaraan niets deed, met zijn positie ook gedaan zou zijn; vandaar, dat, toen het B.I. werd opgericht, met *Seymour* best te praten was en men met S.I.S. toen ook een behoorlijke vorm van samenwerking heeft bereikt.

Dat is de visie, zoals die door kolonel *de Bruyne*, kapitein *Lieftinck* en de heer *Schilp* is gegeven.

Weet u er iets van, dat het inderdaad bij de oprichting van B.I. zo was? Hebt u daarvan wel eens iets gehoord?

A. Jawel. Het argument van de heren gaat mijns inziens wel enigszins op voor B.B.O. Inderdaad, toen B.B.O. ontstond, is op de puinhopen van de vorige een nieuwe dienst opgebouwd. De Engelsen hadden ook gefaald; ik kan mij dus voorstellen, dat men dan zegt, en dat was ook zo, dat de Engelsen veel soepeler waren, hetgeen niet wegneemt, dat men dit vraagstuk heel nauwkeurig moet beschouwen.

32782. De **Voorzitter:** Welke Engelsen zijn er toen gekomen?

A. Toen is *Dobson* gekomen. Een heel andere figuur dan zijn voorganger en daardoor is het ook veel beter gegaan.

Wat B.I. betreft, geloof ik, dat het argument heel anders ligt. Zoals u weet, heeft de heer *Seymour* van het begin af met diverse Nederlandse instanties samengewerkt. Zo heeft hij met de heer *van 't Sant* gewerkt, alsmede met *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*.

32783. De **Voorzitter:** D.w.z. toen nog onder leiding van *Rabagliatti*.

A. Ja, van *Rabagliatti*, en de heer *Seymour* was zelf een S.O.E.-man; hij kwam aanvankelijk van S.O.E. af, *Rabagliatti* ook. *Seymour* is later naar S.I.S. overgegaan.

32784. De **Voorzitter:** Wanneer?

A. In 1942, maar dat weet ik niet precies.

32785. De **Voorzitter:** Dat moet dan wel eerder geweest zijn, want *Rabagliatti* is verdwenen in dezelfde tijd als kolonel *de Bruyne* ont-heven is van zijn leiderschap van de C.I.D.

Dat is geweest in Mei 1942 en daarvoor was *Seymour* al de tweede man onder *Rabagliatti* bij S.I.S. Dat is hier zeer nadrukkelijk ver-klaard.

A. Bij S.I.S.?

32786. De **Voorzitter:** Ja. U zei zoëven toch S.O.E.?

A. Hij is, meen ik, in het begin bij S.O.E. geweest.

32787. De **Voorzitter:** Dan moet dat veel eerder geweest zijn.

A. Ja, in een vroeger stadium.

32788. De **Voorzitter:** Als *Seymour* bij S.O.E. geweest is, dan moet dat zeer vroeg geweest zijn, want hij is, voordat *Rabagliatti* weg was, al een tijdlang de tweede man bij S.I.S. geweest.

A. Ja, dat is zo.

32789. De **Voorzitter:** Zodat, aangezien *Rabagliatti* weggegaan moet zijn in het begin van de zomer 1942 en toen opgevolgd werd door *Seymour*, *Seymour* dus vóór die tijd al bij S.I.S. was. Wanneer hij bij S.O.E. gewerkt heeft, moet dat dus al veel en veel eerder geweest zijn.

A. Ja, maar ik meende (u moet mij excuseren, want ik ben er ook al vier jaren uit, ik moet nu al mijn oude herinneringen op-rakelen), dat de heer *van 't Sant* gewerkt heeft met S.O.E. en niet met S.I.S.

32790. De **Voorzitter:** O neen, stellig niet. De heer *van 't Sant* heeft gewerkt met S.I.S.

A. En dat uit dien hoofde *Seymour* in die dagen dus S.O.E. was.

32791. De **Voorzitter:** Neen, als dat in uw hoofd speelt, dan is *Seymour* nimmer bij S.O.E. geweest.

De heer *van 't Sant* en ook de groep-*Hazelhoff Roelfzema* werkten samen met S.I.S.

A. Juist.

De **Voorzitter:** Met *Rabagliatti* — *Seymour*.

A. Het is inderdaad wel mogelijk, dat een wanhoopstoestand toen, eind 1942, in de tijd, dat B.I. is opgericht (eind November), al inge-treden was. Ik geloof echter, dat het meer ligt in een kwestie van persoonlijkheden, Mijnheer de Voorzitter! De heer *Somer* heeft quali-teiten, die hem voor dit vak zeer geschikt maken. Hij heeft andere eigenschappen, die hem veel vijanden bezorgden, maar hij is naar mijn mening op dit gebied bepaaldelijk zeer goed.

De Engelsen hebben direct gemerkt, dat men met de beste bedoe-lingen al het gesukkel, dat vooraf was gegaan, trachtte te beperken en dat hier nu eindelijk een man was, die de zaken behoorlijk aan-pakte. Vandaar ook, dat de samenwerking met en bij B.I. van het begin af uitstekend is geweest.

32792. De **Voorzitter:** De heer *Broekman* heeft dienaangaande gezegd, dat hij in de eerste periode van B.I., toen hij daarvan het hoofd was, contact had met *Seymour*. Dit verliep als contact tussen twee mensen heel vlot, maar voor wat de zaken betrof heel slecht. De heer *Broekman* heeft verklaard:

„Als ik vroeg: hoe zit het er mee en wanneer gaan wij de eerste sprong maken, dan gaf hij al spoedig niet thuis. Toen moest ik weer met hem werken als hoofd van B.I. Ik heb gezegd: dan moet ik met *Seymour* een uiteenzetting hebben, waarbij wat harde woorden zullen vallen. Worden wij het eens, dan doe ik het, en anders niet. Wij zijn het eens geworden. Het is een gesprek onder vier ogen geweest. *Seymour* was, zoals ik veronderstelde, ook gehandicapt door de instructie, die hij van zijn chef kreeg."

Daarop heeft de voorzitter gevraagd wie dat was. En het ant-woord luidde: „*Rabagliatti* en later *Cordeaux*. Wij zijn toen tot een werkbasis gekomen, die van beide zijden goedgekeurd is"

Dus er zijn blijkbaar wel enige onderhandelingen over geweest. Maar het merkwaardige is, dat men, als dit alles is, wat er gebeurd is, die behoorlijke verhouding tot stand heeft kunnen brengen na een simpel gesprek tussen de heren *Broekman* en *Seymour*, terwijl men-sen, als vroeger de heer *de Bruyne* en ook tot op zekere hoogte de heer *Derksema*, hemel en aarde bewogen hebben, alle mogelijke eisen gesteld hebben tegenover de Engelsen en nimmer voet aan de grond hebben gekregen. Dat is wel een merkwaardige tegenstelling.

A. Ik begrijp niet, wat u met dat gesprek *Seymour*—*Broekman* precies bedoelde, Mijnheer de Voorzitter!

32793. De **Voorzitter:** Daarvan is door de heer *Broekman* mede-deling gedaan in het kader van de manier, waarop B.I. samenwerkte met S.I.S. De voorstelling van zaken van de heer *Broekman* is deze, dat het er met deze samenwerking op het eerste moment ook niet zo best uitzag en dat hij toen gezegd heeft, vóórdat hij de functie aan-vaardde: „Dan moet ik eerst weten wat ik aan mijn tegenspeler *Sey-mour* heb, vóórdat ik het aanvaard." Daarna heeft hij dit gesprek gehad; dat is bevredigend geweest en sedertdien is de samenwerking ook redelijk geweest.

A. Ja, van het begin af is de samenwerking redelijk geweest. Er zijn natuurlijk momenten geweest .....

32794. De **Voorzitter**: Ja, maar wat u daarvan weet, is van later. Hetgeen de heer *Broekman* mededeelt, moet gespeeld hebben eind 1942. Het is te begrijpen, dat B.B.O. een behoorlijke samenwerking met de gereorganiseerde S.O.E. kreeg, omdat daar zoveel aan vooraf is gegaan.

A. Ja.

32795. De **Voorzitter**: Dat B.I. het echter bereikte op zulk een betrekkelijk eenvoudige manier als het hier door de heer *Broekman* wordt voorgesteld, nl. nadat hij eens een hartig woordje met de heer *Seymour* had gesproken, waarna het voor elkaar is gekomen, is enigermate verwonderlijk, als men ziet, hoe iemand als kolonel de *Bruyne* voortdurend geopponeerd heeft tegen de onbevredigende positie van zijn dienst tegenover de Engelse tegenspeler S.O.E., terwijl het absoluut niet hielp.

A. Ja, maar wat bedoelt kolonel *de Bruyne* daarmee? Welke positie was dat?

De **Voorzitter**: Dat hij buiten de meeste dingen gehouden werd en dat de Engelsen de hele zaak in handen hielden.

A. Dit zou ik niet zonder meer als een verklaring van hem willen accepteren. Ik zou graag eens van hem willen horen in welk opzicht hij niets kon doen, opdat ik het kan beoordelen.

32796. De **Voorzitter**: Dat is vrij duidelijk; ik heb u reeds het voorbeeld genoemd van de opleiding. Daarin was de positie van B.I. heel anders dan die van het bureau van kolonel *de Bruyne*. Laten we het voor de andere onderwerpen maar even nagaan.

B.I. kreeg, zoals het hier al talloze malen verteld is, de telegrammen in dezelfde vorm als S.I.S. ze kreeg. Dat wil zeggen, telegrammen in de vorm, zoals ze binnrkwamen met de op- er? aanmerkingen over de security-checks, enz. Zo kreeg u ze toch?

A. Ja, we kregen ze rechtstreeks, zoals ze op Central klaarge- maakt waren.

32797. De **Voorzitter**: Ja, precies. De dienst van kolonel *de Bruyne* kreeg alleen paraphrasen van telegrammen. Dat waren dus keurig bijgewerkte verhalen, waarin de inhoud van een telegram werd weergegeven, maar die uiterlijk niets meer op een telegram leken en waarin ook niet de aantekeningen over checks en andere dingen voorkwamen. Dat is een belangrijk verschil. Het aantal telegrammen uit de periode van M.I.D., dat is het aantal, dat zich in het archief van de Marine Voorlichtingsdienst bevindt en dat wij hier hebben, is ongeveer tussen de 100 en 200. Als u daartegenover in aanmerking neemt, dat *Schreieder* zegt, dat er zeker in de tijd van het England-Spiel 4000 gewisseld zijn, dan betekent het, dat men af en toe een telegram kreeg. Ik vermoed, dat B.I. alle telegrammen kreeg, die het hebben moest, en dat het er zeer vele waren. Is dat juist?

A. Ja, dat is juist. Ik heb nooit het gevoel gehad, dat er één telegram achtergehouden is.

32798. De **Voorzitter**: Men wist dus bij de dienst van kolonel *de Bruyne* met betrekking tot de checks niets. Het is zelfs de vraag of men wel een heldere voorstelling had van wat eigenlijk security-checks waren. Maar ik heb begrepen, dat bij een dienst als B.I. de zaak zo was, dat, wanneer ergens aan getwijfeld werd, dat onderling besproken werd. Is dat juist?

A. Ja, inderdaad.

32799. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschot* heeft verteld, dat het bij B.B.O. zelfs zo was, dat de heer *Klijzing* elke dag om 9.30 uur naar het kantoor van S.O.E. ging en daar de zaken behandelde, terwijl de dienst van kolonel *de Bruyne* zelfs zeer lange tijd niet eens geweten heeft waar het kantoor van S.O.E. was. Ik noem hier nu dus een aantal punten, waarbij direct de positie van de dienst tegenover de Engelse dienst in het geding komt. En dan is mijn vraag deze: hoe komt het nu, dat (B.B.O. laat ik nu maar buiten beschouwing; het is volkomen begrijpelijk, dat het dat bureau lukte een behoorlijke positie te krijgen tegenover de Engelsen) B.I. in dezelfde tijd (het is gestart in November 1942) er wel in geslaagd is, zij het dan bij een andere Engelse dienst, S.I.S., terwijl de dienst van kolonel *de Bruyne* er niet in geslaagd is om die positie te verwerven, ondanks het feit, dat er toch wel moeite voor gedaan is.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, gezien de andere mededelingen (het is voor het eerst, dat ik ze zo sterk hoor) wordt het inderdaad moeilijk hierop een antwoord te geven. Ik heb nooit geweten — en ik weet niet of ik in deze vergadering zo vrij mag zijn hierover mijn twijfel uit te spreken —, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* niet er van op de hoogte was waar S.O.E. was.

De **Voorzitter**: Dat is hier verklaard.

A. Ja, wel verklaard.

32800. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen niet: nooit geweten heeft, maar lange tijd niet geweten heeft waar S.O.E. was.

A. Wij hebben bij B.I. nooit geloofd, dat M.I.D. alleen maar gearapraseerde telegrammen kreeg. Het is mogelijk; dat verklaart dan alles.....

32801. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: dat verklaart alles met betrekking tot de Nederlandse dienst, maar niet ten opzicht van de Engelse dienst.

A. Neen. Ik kan het ook niet zonder meer aannemen, Mijnheer de Voorzitter. Ik begrijp niet waarom, zoals u nu zeer te recht probeert uit te vinden, 100 % verschil gemaakt zou zijn tussen twee diensten. Ik moet het antwoord daarop schuldig blijven, want ik wist niet, dat het zo erg was. Kolonel *de Bruyne* heeft altijd gezegd, dat hij maar gearapraseerde telegrammen kreeg. Dat vertelde hij in de tijd, toen we over het hele England-Spiel grote onenigheid in Londen hadden. Wij zeiden toen tegen hem, dat wij het eenvoudig niet geloofden. Wij hebben het sindsdien nooit geloofd.

Verder kunnen we het ook niet bewijzen, ze kwamen niet bij ons binnen. Maar staat dat vast uit het archief van M.I.D.?

32802. De **Voorzitter**: Ja, ik moet aannemen, dat het vaststaat. Wij hebben het archief van M.I.D. laten nazoeken. Wij hebben de telegrammen, die zich daarin bevonden, wij hebben de heren *de Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp* gevraagd of dit alle telegrammen waren, waarop bevestigend werd geantwoord. Dit werd onder ede verklaard. Wij hebben ten overvloede nog de vraag er aan toegevoegd, die coortvloede uit een desbetreffend gerucht, of er bij M.I.D. een brand was geweest. Deze vraag werd ontkennend beantwoord. Gezien dit alles, moet ik het als een vaststaand feit aannemen.

32803. Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen*: Hebt u wel eens van een brandje gehoord? Een brandje, dat gesticht zou zijn?

A. Inderdaad.

32804. De **Voorzitter**: Wat heeft u daarover gehoord?

A. Ik heb het ook gehoord en de heer *Pot* zal het u ongetwijfeld ook verteld hebben.

32805. De **Voorzitter**: Ja, de heer *Pot* heeft dat verklaard, maar ik meen, dat het de heer *Fock* was, die dacht, dat deze brand bij S.O.E. en niet bij M.I.D. geweest was.

A. Ja, dat is mogelijk.

32806. De **Voorzitter**: Daarover kan verwarring ontstaan zijn. U hebt dus ook niet anders dan een gerucht hierover gehoord?

A. De heer *Pot* heeft mij op een gegeven ogenblik verteld, dat hij persoonlijk van de heer *Schilp* had gehoord, dat ze een brandje hadden gehad.

De **Voorzitter**: Ja, dat heeft de heer *Pot* hier ook verteld.

A. Verder weet ik ook niets.

32807. De **Voorzitter**: Maar de heren van de M.I.D. hebben het zeer pertinent ontkend.

A. Het lijkt mij technisch ook bijna onmogelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat de Engelsen eerst paraphraseerden. Wanneer men een gearapraseerd telegram doorgeeft, moet men dat telegram begrepen hebben. Ik heb dagelijks met dergelijke telegrammen in Londen gewerkt, we hebben er practisch iedere avond met *Seymour* aan gezeten.

32808. De **Voorzitter**: Deed u het ook dagelijks?

A. Het werd iedere avond gedaan. De telegrammen kwamen van Central bij ons binnen, alle letters door elkaar op een papiertje getikt. De Engelsen begrepen die telegrammen meestal niet, dus kwamen ze bij ons en wij puzzelden het geval uit, wat veel tijd eiste. Het was heel moeilijk, want er waren vaak verminkingen in, en de woorden waren soms zo gegroepeerd, dat de Engelsen er niet konden uitkomen. Ik kan mij niet voorstellen, dat alle telegrammen, bestemd voor M.I.D., wel begrepen werden bij S.O.E., want de Engelsen kwamen meestal bij ons om telegrammen uit te zoeken.

32809. De **Voorzitter**: Dat behoeft niet; als M.I.D. in die hele periode maar zo weinig telegrammen heeft gekregen, dan neem ik aan, dat ze alleen paraphrases hebben gekregen van de telegrammen, die de Engelsen begrepen hebben. Dat is dus de verklaring hiervan.

A. Nu beweert *Schreieder*, dat er 4000 telegrammen verstuurd zijn?

32810. De **Voorzitter**: Een dusdanig aantal schijnt in die tijd over en weer te zijn gegaan. De heren van de M.I.D. zeggen dan weer: Wij kregen nooit — dat ligt ook wel voor de hand bij het gering aantal telegrammen, dat ze kregen — telegrammen, die betrekking hadden op de verbindingen. Kreeg u bij B.I. zulke telegrammen, die betrekking hadden op de code e.d., dus de meer technische telegrammen, wel?

A. Die kregen wij alle.

32811. De **Voorzitter**: Dat is een heel belangrijk punt. Als er dus een telegram was, dat niet betrekking had op inlichtingen, maar op de verbinding, dan kreeg u dat ook?

A. Die telegrammen kregen wij ook. Maar er was bij ons een zo groot onderling vertrouwen, dat wij die telegrammen heel dikwijls zo teruggaven. Dat was verder een technische zaak tussen Central en de betrokken agenten.

32812. De **Voorzitter**: Zoudt u ons willen mededelen wat u onder Central verstaat?

A. Central was het centrale punt in Londen, waar de telegrafische verbindingen met de bezette gebieden binnenkwamen.

32813. De **Voorzitter**: Dus daaronder verstaat u het ontvangststation?

A. Ja.

32814. De **Voorzitter**: De eerste vraag, die ik u in dit verband wil stellen, is: Weet u of S.I.S. en S.O.E. ieder een afzonderlijk ontvangststation hadden?

A. Bedoelt u een afzonderlijk gebouw?

De **Voorzitter**: Ja, een afzonderlijk apparaat.

A. Ik ben er zelf nooit geweest, maar ik heb er de heer *Somer* wel eens naar gevraagd en hij antwoordde, dat hij meende te hebben begrepen, dat alles door de dezelfde instantie behandeld werd.

32815. De **Voorzitter**: Er zijn getuigen, die anders verklaren. Maar niemand weet het precies. Gesteld echter, dat S.I.S. een afzonderlijk ontvangststation had, dan was dat voor alles, wat met S.I.S. samenwerkte, natuurlijk ook Central zonder meer. Dat zelfde zou dan het geval zijn geweest bij S.O.E., want het was bij S.O.E. natuurlijk precies hetzelfde als bij S.I.S., in die zin, dat de dienst betrekking had op een groot aantal landen. Wij hebben hier bijv. een redevoering, die generaal *Gubbins* in April 1948 heeft gehouden; daaruit blijkt, dat S.O.E. verbindingen had met, naar ik meen, een 20 landen. Er waren bij S.O.E. dus even zovele verschillende secties. Zo zal het bij S.I.S. ook wel geweest zijn, misschien waren er daar nog wel meer. Vandaar, dat ik het ook niet zo verwonderlijk zou vinden, indien men afzonderlijke ontvangststations had voor beide diensten, omdat met al die landen de zaak toch continu in bedrijf was.

A. Ik geloof toch, dat alles op één punt kwam. Dit heb ik altijd uit de gesprekken begrepen, ook uit de woorden van *Seymour*. Ze lieten er zich natuurlijk niet erg over uit, en wij zijn er persoonlijk nooit naar toe gegaan.

32816. De **Voorzitter**: Maar nu het andere punt. Was de decoderingskamer bij *Seymour*?

A. Bij de Engelsen.

32817. De **Voorzitter**: Ja, maar ik bedoelde te vragen of de codekamer niet bij Central, maar bij de Nederlandse sectie van S.I.S. was. Wat besprak u met *Seymour*? Gedecodeerde of gecodeerde telegrammen, als het een ontvangen telegram was?

A. Gedecodeerde telegrammen.

32818. De **Voorzitter**: Dus wat u met *Seymour* besprak, was een papiertje, waarop een gedecodeerd telegram stond?

A. Ja.

32819. De **Voorzitter**: Was er nu een centrale codekamer of had iedere sectie haar eigen codekamer? Deze vraag is niet zonder belang. Neemt u het geval van S.O.E. met zijn verschillende secties. Als men een centrale codekamer heeft, die alles van alle mogelijke landen decodeert, dan is het heel wonderlijk, dat, als er fouten gemaakt worden, die alleen tot uiting komen bij de Nederlandse sectie, terwijl, als de decoding plaats vindt bij de verschillende secties, de fouten gelocaliseerd kunnen blijven bij één sectie en de oorzaak van de fout eerder op te sporen is.

A. Ik begrijp uw vraag, maar daarop weet ik het antwoord niet.

32820. De **Voorzitter**: Dus bij alle samenwerking kende u de code niet?

A. Neen.

32821. De **Voorzitter**: Dat is wel begrijpelijk. Hoe minder mensen die kennen, hoe beter.

A. Wij hadden bij B.I. natuurlijk officieren, die zich wel met codes bemoeiden. De code, die door de Engelsen voor onze agenten werd bestemd, was ons precies bekend; d.w.z. de soort en het systeem, maar niet de aan iedere agent medegegeven specifieke code.

32822. De **Voorzitter**: En kende uw dienst de checks?

A. De checks ook gedeeltelijk. U vraagt mij hier echter een zeer technisch punt, waarover ik u niet volledig kan inlichten. De identity-checks werden soms op het laatste ogenblik nog gemaakt.

32823. De **Voorzitter**: Uit datgene, wat hier door verschillende getuigen is verklaard, had ik begrepen, dat de code en checks geheel in Engelse handen bleven.

A. De checks waren ook in Engelse handen; wij kenden alweer het systeem, maar niet de specifieke checks van een individuele agent. Het was ons echter mogelijk een door ons verlangde speciale vraag te laten stellen, als dat nodig mocht zijn; dit is voorgekomen.

32824. De **Voorzitter**: Wie was bij uw dienst in het bijzonder met de codes belast?

A. Dat was speciaal *de Jong*, die in Indië zit. Die heeft er ten minste heel veel aan gedaan.

32825. De **Voorzitter**: Misschien ook nog iemand anders, die op liet ogenblik in Indië zit?

A. Ik weet mij nu niet precies meer te herinneren wie er nog meer aan werkte. Misschien de heer *var! Brink*, maar ik weet het niet zeker. Heeft u die al gehoord?

32826. De **Voorzitter**: Neen. Is dat de heer *van Brink*, één van de eerste uitgezonden agenten, die thans in Lissabon woont?

A. Ja, inderdaad.

32827. De **Voorzitter**: Heeft die ook te Londen bij B.I. gewerkt?

A. Ja, hij heeft lang bij B.I. gewerkt; in het latere stadium, aan het eind.

32828. De **Voorzitter**: U acht het mogelijk, dat hij daar iets van weet?

A. Ja, dat acht ik mogelijk.

32829. De **Voorzitter**: En de heer *de Geus* misschien?

A. Neen, want die was er toen nog niet bij.

32830. De **Voorzitter**: Is dat eerst later geweest?

A. Ja, die is pas later gekomen, in het zuiden, en die periode heb ik niet meer medegemaakt.

32831. De **Voorzitter**: Maar de heer *de Geus* is toch in Londen geweest?

A. Neen, niet bij ons in Londen, hij is in Eindhoven geweest. Hij is misschien wel van Eindhoven uit later naar Londen gegaan.

32832. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval beschikten B.I. en de Nederlandse sectie van S.I.S., dus *Seymour*, wat elk telegram betreft, over twee papiertjes van volkomen gelijklopende inhoud?

A. Ja.

32833. De **Voorzitter**: Terwijl het bij de dienst van kolonel *de Bruyne* zo was, dat men moet aannemen, dat de „Dutch section“ van S.O.E. een papiertje had, dat gelijk was aan de telegrammen, zoals u ze had. terwijl de Nederlandse dienst daarvan weer een parafraze kreeg.

A. Inderdaad, zo zou dan de situatie geweest zijn; maar dan mag ik toch wel opmerken, Mijnheer de Voorzitter, dat ik niet begrijp welk nut de dienst van kolonel *de Bruyne* had, als hij geen enkele aanwijzing kon geven, want die telegrammen waren de basis van het hele geval. Ons grote verwijt aan de dienst van kolonel *de Bruyne* (we hadden tegen de mensen persoonlijk niets) was, dat men de telegrammen, die men op tafel kreeg, op een bepaalde wijze moest leren lezen, wat zij ons inziens kennelijk verkeerd of onvoldoende deden. Het was niet alleen een kwestie van feeling, maar ook een kwestie van aandacht en oefening, veel oefening. Het waren soms maar heel kleine dingen, die je deden zeggen: „Neen, dat bevalt mij niet“, of „Een herhaling vragen“, of „We zullen dit op een bepaalde manier behandelen“. Wij hebben de andere dienst altijd verweten: „Jullie lezen de telegrammen niet; dat en dat moet je er uit kunnen zien. De Duitsers kunnen misschien drie of vier keer een telegram over een zender sturen, zodanig dat je er in loopt, de vijfde keer heb je ze, want zij maken er altijd fouten in.“ Inderdaad hoor ik nu voor het eerst (vier jaar geleden heb ik mij al intens met de zaak beziggehouden), dat kolonel *de Bruyne* alleen geparaphraseerde telegrammen kreeg.

Ja, dan heb ik niets meer te verklaren, Mijnheer de Voorzitter. Dan vraag ik mij af, wat die dienst daar deed. Dan hadden ze in het geheel niets te vertellen.

32834. De **Voorzitter**: Vandaar dat ik ben begonnen, u de inleidende vraag voor te leggen: Hoe komt het, dat, toen B.I. in November 1942 werd opgericht, het betrekkelijk gemakkelijk was een behoorlijke positie tegenover de Engelsen te krijgen? Volgens majoor *Broekman* is dat al bereikt met een gesprek onder vier ogen met *Seymour*. Misschien is er nog wat meer aan te pas gekomen.

A. Ja.

32835. De **Voorzitter**: Dat laat ik nu even in het midden, maar het is bereikt, terwijl het bij M.I.D. nimmer bereikt is, hoewel er volgens kolonel *de Bruyne* wel moeite voor gedaan is. Maar het ging eenvoudig niet.

A. Dat begrijp ik ook niet, omdat de heer *Lieftinck* buitengewoon bevriend was met *Bingham*. Ze woonden samen.

32836. De **Voorzitter**: Kent u *Bingham*?

A. Ja, die heb ik honderden keren ontmoet en gesproken.

32837. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zegt u honderden keren?

A. Dat is een beetje overdreven uitgedrukt, maar ik heb hem maanden lang veel gezien.

32838. De **Voorzitter**: Herkent u hem op deze foto?

A. Deze man lijkt op *van der Waals*.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat zegt u?

A. Dat deze man op *van der Waals* lijkt. Ik durf mij hie over niet positief uit te laten.

32839. De **Voorzitter**: En u hebt hem zeer dikwijls gezien!

A. Ja, zeer dikwijls, want hij kwam in het begin, vóórdat de relatie vertroebeld werd, helaas door deze ongelukken, bijna iedere dag bij ons.

32840. De **Voorzitter**: Kunt u van deze foto, waar twee personen op staan, zeggen wie *Bingham* is?

A. De rechtse lijkt er het meeste op.

32841. De **Voorzitter**: De rechtse?

A. Ja.

32842. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u ziet wel een gelijkenis?

A. Ja.

32843. De **Voorzitter**: Maar u vindt de gelijkenis niet frappant?

A. Neen. En profiel vind ik, dat hij erg op *van der Waals* lijkt.

32844. De **Voorzitter**: Maar niettegenstaande het feit, dat u, zoals u zegt, *Bingham* talrijke malen hebt gezien en ontmoet, zou u niet positief kunnen zeggen: „Dat is *Bingham*“.

A. Neen, ik zou hem er niet direct uithalen.

32845. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke voornaam had *Bingham*?

A. Dat weet ik niet. Ik was niet erg met hem bevriend; ik had positief bezwaren tegen hem.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat zegt u?

A. Ik had bezwaren tegen hem.

32846. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bezwaren, die ook in dit verband misschien van belang zijn?

A. Ik vond het een onprettige man. Bovendien hield *Bingham* nogal van een glas whiskey, maar ik heb het persoonlijk, eerlijk gezegd, nooit medegemaakt, dat hij dronken werd. Het gebeurde echter wel op een party, dat hij na een glas whiskey een beetje te veel praatte. Dit is hem ook meermalen verweten. Ik vond het, zoals gezegd, een onplezierige man. Hij deed graag erg Engels, maar hij was evenzeer erg Nederlands; hij heeft hier, naar ik meen, een groot deel van zijn leven doorgebracht. Hij had kennelijk grote invloed op *Lieftinck*, en toen wij begonnen met onze waarschuwingen, dat het met hun dienst mis was, hebben wij de grootste tegenwerking van *Bingham* ondervonden.

Ik herinner mij nog, dat *Bingham* er om lachte, en zeide: „Het gaat zo prachtig, bemoei je met je eigen zaken“. Totdat het beroemde afscheidstelegram kwam.

32847. De **Voorzitter**: Ja, maar toen was het England-Spiel in feite al lang geliquideerd.

A. Het beroemde afscheidstelegram hebben wij *Bingham* en *Lieftinck* getoond.

32848. De **Voorzitter**: Bedoelt u het telegram van 1 April 1944?

A. Ja.

32849. De **Voorzitter**: Ja, maar toen was *Bingham* al lang verdwenen. En *Lieftinck* ook.

A. D.w.z. ze waren verdwenen, maar ze hebben hun telegram wel gezien.

32850. De **Voorzitter**: B.B.O. is al op 15 Maart 1944 opgericht. Ik dacht echter, dat *Bingham* naar Australië was overgeplaatst.

A. Neen, dat is veel later gebeurd. *Bingham* heeft nog een tijd rondgelopen.

32851. De **Voorzitter**: Maar hebt u er enige wetenschap van, dat de positie van *Bingham*, in verband met de mislukking van de verbindingen met Nederland, bij S.O.E. gewijzigd is?

A. Bedoelt u, dat hij daar direct uitgezet is?

De **Voorzitter**: Ja, in 1943, of misschien begin 1944.

A. Ik dacht, dat hij er nog altijd bij was. Maar dan niet bij de Nederlandse sectie, doch bij een andere sectie.

32852. De **Voorzitter**: Hebt u geen verband gelegd tussen de mislukkingen, die hadden plaats gevonden, en het verdwijnen van *Bingham* als hoofd van de Nederlandse sectie?

A. Ja, zeker, want toen wij geïnsisteerd hadden, dat er veranderingen bij die dienst zouden komen, hebben wij gezegd, dat niet alleen M.I.D. gereorganiseerd moest worden, maar dat de Engelsen ook nieuwe mensen moesten nemen. Wij hebben er sterk op gestaan, dat *Bingham* zou weggaan.

32853. De **Voorzitter**: Bij wie hebt u er op gestaan?

A. Bij de heer *van Lidth de Jeude* en de heer *Gerbrandy*.

32854. De **Voorzitter**: Is het inderdaad juist, dat in de latere tijd de verhoudingen zelfs zo waren (dat is hier door enige heren medegedeeld), dat er regelmatig conferenties plaats vonden tussen de vier instanties, d.w.z. B.B.O., B.I., S.O.E. en S.I.S.?

Dit waren *Klijzing*, *Somer*, *Dobson* en *Seymour*.

A. Ja zeker. In mijn laatste periode, voordat ik naar het continent ging, is dat al meermalen gebeurd. Wij hadden dan ook een zeer goede samenwerking met *Dobson*.

32855. De **Voorzitter**: Dus er was toen eigenlijk, van Nederlands standpunt uit bekeken, op de positie, die de Nederlandse diensten hadden, niets aan te merken? Er waren misschien wel bepaalde kleinheden, maar generaal gesproken was er niets op aan te merken?

A. Neen, de geheime dienst werd eigenlijk door ons geleid, zowel bij B.B.O. als bij B.I.

32856. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is in de tijd van kolonel *de Bruyne* niet het geval geweest.

A. Neen.

32857. De **Voorzitter**: Vervolgens een ander punt. Wij hebben hier gehoord de heer *Siedenburg*, die ook bij B.I. geweest is. Deze heeft in de latere tijd in Nederland contact gehad met een zekere captain *Pidcock*. Kent u die ook? Hij is, naar ik meen, ook bij S.I.S. geweest.

A. Ja, maar hij was, meen ik, bij M.I. V. (M.I. Five).

32858. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Hij was volgens mij niet meer bij S.I.S., toen hij met *Siedenburg* in Nederland was.

32859. De **Voorzitter**: Was M.I. V. een security-dienst?

A. Contra-spionage.

32860. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Siedenburg* hier verklaard, dat *Pidcock* wel eens met hem over deze zaken heeft gesproken. Het oordeel van *Pidcock* was, dat de mislukking in het England-Spiel eigenlijk meer was te wijten aan alle mogelijke technische onvolmaaktheden, waarbij dan ook te rekenen het gebrek aan ervaring, slordigheid, dus misschien wel zelfoverschatting, maar in het bijzonder technische onvolmaaktheden, omdat, zoals hij gezegd heeft, vrijwel alle telegrammen van agenten, die bij S.O.E. uit Nederland binnenkwamen, zeer verminkt waren en dikwijls met gissingen werden gereconstrueerd. De oorzaken daarvan waren, naar zijn mening, slechte apparatuur van agenten, slechte marconisten, slechte ontvangst. Wat ik hier gezegd heb, is dus een verklaring uit de tweede hand, zoals de heer *Siedenburg* deze als de mening van *Pidcock* heeft weergegeven. Ik zou nu wel eens willen weten of dat bij B.I. ook zo was? Kwamen vrijwel alle telegrammen zeer verminkt binnen? Moest men ze meestal met gissingen reconstrueren? Zo ja, lag dat dan aan de slechte apparatuur van agenten, slechte marconisten, slechte ontvangst?

A. Neen; het kwam natuurlijk wel voor; 10 pct. van de telegrammen was moeilijk leesbaar. Bij 90 pct. kwam men er onmiddellijk uit, maar op 10 pct. van de telegrammen moest men inderdaad soms vrij lang zitten puzzlen en dan werden ze gereconstrueerd. Zodra er echter enige twijfel bestond, werden natuurlijk maatregelen genomen om een herhaling te vragen of te zeggen, dat het niet begrepen was. Bij die reconstructie werd niet zo maar gegist.

32861. De **Voorzitter**: U hebt dus ook geen reden te zeggen, dat hier slechte apparatuur van agenten, slechte marconisten, slechte ontvangst in het spel waren?

A. Neen, alleen was er wel dikwijls slechte ontvangst in Engeland ten gevolge van weersgesteldheid.

32862. De **Voorzitter**: Dat moet dan gerekend worden onder die 10 pct.?

A. Ja.

32863. De **Voorzitter**: Maar als die 10 pct. in het bijzonder veroorzaakt is door slechte ontvangst ten gevolge van slechte weersomstandigheden, dan betekent het, dat men slechte apparaten en slechte marconisten geheel kan uitschakelen.

A. Ja. Hoewel de marconisten allen behoorlijk getraind waren, zaten daar echter grote verschillen in. Daarom — en dat was ook één van onze hoofdpunten — konden wij zo goed „checken“; wij kenden die mensen en wisten de verschillen tussen de marconisten. Men kon bij wijze van spreken die telegrammen lezen in hun eigen handschrift.

32864. De **Voorzitter**: Door de manier van zenden?

A. Ja.

32865. De **Voorzitter**: De eerste voorwaarde om dat te kunnen beoordelen was natuurlijk, dat men die telegrammen precies kreeg, zoals ze binnenkwamen. De verklaring, zoals *Pidcock* die hier dan aan de heer *Siedenburg* zou hebben gegeven, is dus haast onaanvaardbaar, want dan zou zich dit bij S.O.E. op een geheel andere wijze hebben voorgedaan dan bij S.I.S.

A. Ja, maar welke periode wordt bedoeld?

De **Voorzitter**: Hij bedoelt natuurlijk de periode 1943 en 1944.

A. Dat is natuurlijk niet helemaal onmogelijk, want, zoals u vermoedelijk weet, heeft S.O.E. niet alleen het England-Spiel bij ons in Nederland verwerkt, maar in andere landen ook ruimschoots schipbreuk geleden.

32866. De **Voorzitter**: Kent u daar voorbeelden van?

A. Ja, in Noorwegen heeft S.O.E. grote ongelukken en in Frankrijk erg veel ellende gehad.

32867. De **Voorzitter**: Ja, maar in Frankrijk is dat toch maar betrekkelijk. Wij hebben hier *Giskes* gehoord; dat is de man van de Abwehr. *Giskes* heeft in Frankrijk, België en Nederland gewerkt — hij kan het dus van drie landen beoordelen — en hij zegt, dat men, wanneer men de kansen van de Duitsers om parachutisten en materiaal te laten komen ingevolge afspraak — want dat is eigenlijk het England-Spiel — uitgedrukt in percentages, men tot de conclusie komt: Frankrijk 10 %, België 30 % en Nederland 95 %. Dat is dus weer een aanwijzing, dat men de verklaring moet zoeken bij de Nederlandse sectie van S.O.E.

A. Ja, maar toch niet geheel, Mijnheer de Voorzitter, want in Frankrijk waren alle factoren anders dan bij ons. S.O.E. heeft daar misschien meer resultaten geboekt, maar dat bewijst niet, dat die met minder ongelukken gepaard gingen.

Ze hebben in Frankrijk met S.O.E. talrijke ongelukken gehad, dat weet ik zeker. In dat land had men echter voor dit soort werk vele voordelen, die men in Nederland niet kende. Frankrijk was heel anders bezet dan wij dat waren. Men kon daar met vliegtuigen landen en de zaak heel anders opzetten, ook voor de sabotage-afdeling, dan hier in Nederland, dat een heel beperkt terrein was. Ik weet zeker, dat men ook in Noorwegen vele onaangenaamheden heeft gehad. Op een gegeven ogenblik zijn ze daar ook geheel opgerold geweest. Ze hebben ook gewerkt in Joëgo-Slavië en Tsjecho-Slowakije, daar weet ik echter minder van. Ik heb mij echter laten vertellen, dat ze ook in die sectie steeds moeilijkheden hadden.

32868. De **Voorzitter**: Hoe weet u van die moeilijkheden in Noorwegen? Zijn dat geruchten?

n. Neen, het zijn geen geruchten. Dat zou ik nu niet meer kunnen preciseren, omdat het al vier jaar geleden gebeurde. Ik geloof, dat ik het van S.O.E. zelf hoorde.

32869. De **Voorzitter**: In de gedachtengang, die u op het ogenblik aan het ontwikkelen bent, speelt natuurlijk een rol, dat S.O.E. een oorlogsdienst was.

A. Ja. En met veel minder ervaren krachten dan S.I.S. vermoedelijk, ofschoon mijn indruk van de S.I.S.-mensen, met wie ik contact heb gehad, was, dat zij ook niet allen zulke geweldige „keien” waren; behalve kolonel *Cordeaux*, die zijn zaken goed kende. *Seymour* was op zijn manier ook in vele dingen bruikbaar en zelfs goed. Verder vond ik het kaliber bij de „Dutch Section” zeer matig.

32870. De **Voorzitter**: Van contrôlemogelijkheden op het zgn. handschrift van marconisten weet u waarschijnlijk niets af? Dat is een technische aangelegenheid.

A. Neen.

32871. De **Voorzitter**: Weet u ook of dat wel eens bij uw dienst voorkwam?

A. Neen.

32872. De **Voorzitter**: Dus daar weet u niets van?

A. Neen. Wij letten wel op de samenstelling van het telegram. Er werd wel eens van een bericht gezegd, dat het onmogelijk door die en die gestuurd kon zijn, omdat wij onze agenten kenden. Er werden ook wel verkeerde telegrammen uitgehaald.

32873. De **Voorzitter**: Weet u ook, wat in het algemeen het systeem van de code en het systeem van de checks in die tijd was? Ik bedoel welk code-systeem men gebruikte. Er zijn verschillende systemen, „double transposition”, cijfer-code, enz.

A. Wij hadden „double transposition” in onze tijd, padcode.

32874. De **Voorzitter**: Dat was ook bij S.O.E. het geval. Een code, die betrekkelijk eenvoudig en ook niet onbreekbaar is. Die indruk hebben wij ten minste.

A. Héél moeilijk breekbaar, heb ik mij laten vertellen. Ik heb in het geheel geen verstand van codes.

32875. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord van een one-padcode?

A. Ja, one time pad.

32876. De **Voorzitter**: Wat is dat?

A. Dat kan ik u niet technisch uitleggen.

32877. De **Voorzitter**: Weet u ook iets van checks af?

A. De checks waren ten eerste gevarieerd. Bedoelt u de identity-checks?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Iedere agent kreeg er verschillende mee.

32878. De **Voorzitter**: Er zijn natuurlijk alle mogelijke verschillen. De man, met wie het England-Spiel aan de gang is gekomen, *Lauwers*, had een zeer eenvoudige security-check. Dat was het veranderen van de zestiende letter, in ieder geval van een bepaalde letter.

Dat was tamelijk simpel, terwijl een test-question natuurlijk veel moeilijker is. Men kan talloze antwoorden op een vraag hebben en een gevangen agent kan gemakkelijk bij de Duitsers voorwenden, dat een bepaald antwoord het antwoord is, terwijl het dat niet is.

32879. De **Voorzitter**: Maar weet u niet, wat in uw periode het meest gebruikelijk was?

A. Neen. Inderdaad kende ik wel een paar soorten checks. Bijv. zekere vragen; als wij enig wantrouwen hadden, stuurden wij bepaalde vragen, die de agent maar op één bepaalde manier kon beantwoorden.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Op deze manier hebben wij meermalen een check toegepast en ook één keer een zender er uit gehaald, die in handen van de Duitsers was.

32880. De **Voorzitter**: Er is dus op het ogenblik eigenlijk niemand van B.I. bereikbaar, die ons precies zou kunnen inlichten over de systemen, die men op dat moment gebruikte.

A. Ik zou alleen kapitein *de Jong* kunnen noemen, maar die zit in Indië.

32881. De **Voorzitter**: Kolonel *Somer* zal er misschien ook een en ander van weten.

A. Ja, die weet er natuurlijk veel van.

De **Voorzitter**: Maar die zit ook in Indië.

32882. Jonkvrouw **Witewaali van Stoetwegen**: Er is dus op het ogenblik niemand hier? Zijn er geen mensen, die wel eens in ons land komen, die er iets van af weten?

A. Kapitein *de Jong* is beroepsofficier van het Indische leger; die zal dus wel niet zo gauw hier komen. Ik zou niemand anders weten. Er zijn mensen, die er maar een beetje van af weten, zoals wij er eigenlijk allemaal een klein beetje van af wisten, maar degnen, die ik u zoëven noemde, waren er speciaal voor aangewezen.

32883. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog te maken gehad met de uitzending van de laatste agent van het England-Spiel, genaamd *Brutus*?

A. Neen.

32884. De **Voorzitter**: Ik heb hier nl. een ongedateerde brief, welke aan kapitein *Lieftinck* gericht is, en voor het hoofd B.I. is getekend door mr. C. H. J. F. *van Houten*. De brief luidt als volgt:

„Ingesloten moge ik U WelEdelGestrenge doen toekomen een parafraze van telegram no. 215 van de O.D. In bovengenoemd telegram wordt gezegd, dat *Brutus* naar Nederland is gezonden ten behoeve van de Nederlandse Verzetsorganisaties, terwijl wij in telegram 107, naar aanleiding van uw inlichtingen naar den O.D. seinden, dat *Brutus* alleen voor contact met de illegale pers naar Nederland was gezonden.

Aangezien bovendien de mondelinge inlichtingen van U luidden, dat *Brutus* met geen enkele organisatie in contact zou treden, doch, tot onze geruststelling, als alleenstaand agent voor het contact met de illegale pers naar Holland werd gezonden, heeft het mij ten zeerste bevreed van den O.D. te vernemen, dat *Brutus* zich met den verrader *George* aldaar heeft vervoegd. Gaarne zou ik van u enige opheldering betreffende het bovenstaande tegemoet zien.”

A. Ik herinner mij het geval-*Brutus* wel, maar u vroeg, of ik iets met *Brutus* te maken had gehad. Ik herinner mij het geval-*Brutus* vaag; ik weet, dat er nogal veel over te doen is geweest. *George* was *Ridderkof*, naar ik aanneem.

32885. De **Voorzitter**: Inderdaad; blijkbaar had B.I. hier ontdekt, dat *Brutus* in contact was gekomen met *Ridderhof*.

A. Dat is ook één van de waarschuwingen van B.I. geweest.

32886. De **Voorzitter**: Zijn die waarschuwingen van B.I. begonnen met het telegram van de O.D. in Mei 1943?

A. Het telegram van 10 Mei, waarin stond: „Kent u iemand, die zich voor *de Wilde* uitgeeft?”

32887. De **Voorzitter**: Dus dat was 10 Mei 1943? En hoe zou dat telegram toen verzonden zijn? Al via één van de agenten van het B.I.?

A. Ja.

32888. De **Voorzitter**: De eerste agenten van het B.I. zijn afgeworpen in Maart 1943.

A. Ja. Ik weet niet meer precies, wanneer van *Borssum Buisman* gegaan is, maar die moet wel ongeveer in die tijd bij de O.D. gekomen zijn.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ja, ik weet het zeker, want van *Borssunz Buisman* heeft hier rondgelopen, voordat ik wegging.

Ik geloof, dat hij hier in Maart of April gekomen is. Hij is één van de allereersten geweest.

32889. De **Voorzitter**: Hij is, naar ik. thans hier zie, volgens de lijst van B.I. in Juni 1943 gedropt.

A. Dan kan hij het dus niet geweest zijn.

32890. De **Voorzitter**: Er zijn er daarvóór niet veel geweest.

A. Maar *d'Aulnis* was vóór hem; die zat hier ook.

32891. De **Voorzitter**: *D'Aulnis* is ook in Juni 1943 gegaan, maar in Maart 1943 zijn er drie aan voorafgegaan, te weten: *de Jonge* in de nacht van 11 op 12 Maart en in de nacht van 23 op 24 Maart *Berginann* en *Gerbrands*.

A. Ja, en *Berginan* is verongelukt.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Hij is toen neergeschoten.

32892. De **Voorzitter**: Dus blijft alleen *Gerbrands* over.

A. *Gerbrands*?

De **Voorzitter**: Dat is dan de enige.

A. Of *de Jonge*?

De **Voorzitter**: Inderdaad *de Jonge* of *Gerbrands*.

A. Eén van die twee. *Gerbrands* heeft u misschien al gehoord?

De **Voorzitter**: Neen, we hebben wel van *Borssum Buisman* gehoord.

A. *Gerbrands* kan u zeer veel technische bijzonderheden over die codes vertellen. (Ik noemde u zoëven alleen kapitein *de Jonge*.)

32893. De **Voorzitter**: Alleen voor wat betreft zijn eigen geval?

A. Neen. hij heeft zich later, toen hij teruggekomen is, ook veelvuldig bemoeid met de opleiding van agenten, marconisten, enz.

32894. De **Voorzitter**: Ook met opleiding van marconisten?

A. Hij weet er ongetwijfeld heel veel van.

32895. De **Voorzitter**: Weet u ook waar *Gerbrands* te vinden is?

A. Ja, hij woont in den Haag. Hij werkt bij de dienst van de heer *Eindhoven*.

32896. De **Voorzitter**: Bij de C.V.D.?

A. Ja.

32897. De **Voorzitter**: Het is goed, dat u dit zegt, want wij zouden op zich zelf geen aanleiding hebben gehad *Gerbrands* te horen, omdat hij zonder door de Duitsers gearresteerd te zijn, is teruggekomen. Het was natuurlijk wel van belang, iemand als van *Borssum Buisman* te horen, omdat die door de Duitsers gearresteerd is geweest. Het was dus voor ons van belang, na te gaan, hoe hij nu gereageerd heeft op de gevangenneming en of hij rijn code en zijn checks heeft prijsgegeven. Wij hebben dan ook van hem vernomen, hoe dat is gegaan. Het was van belang, dat van B.I.-agenten te horen, omdat er van de agenten van het England-Spiel maar heel weinig meer in het leven zijn. Dan kan men dus uit de gedragingen van B.I.-agenten, die in dezelfde positie hebben verkeerd, althans iets leren van de reacties. Er rijn er van het England-Spiel vijf over: *Lauwers*, *Ubbink*, *Dourlein*, mej. *Terwindt* en *Grün (Brutus)*.

A. Ja.

32893. De **Voorzitter**: Dan ben ik op het ogenblik voor wat mij betreft aan het eind van hetgeen ik u te vragen had. U hebt gehoord, welke punten ons in het bijzonder interesseren. Meent u, dat u nog het een of ander kunt bijdragen ter verheldering van ons inzicht? Misschien heb ik verzuimd u iets te vragen, dat u voor de geest staat of dat u zich nu herinnert?

A. Neen. ik weet geen specifiek punt, Mijnheer de Voorzitter. Het betreft hier een zo veelzijdig en uitgebreid onderwerp, dat men er lang over kan praten en verschillende aspecten kan belichten, maar ik weet nu direct geen specifiek punt. Ik sta echter nog steeds versteld van de kwestie der geparaphraseerde telegrammen en het niet weten waar S.O.E. was. Dat maakt de zaak natuurlijk eenvoudiger.

32899. De **Voorzitter**: D.w.z. eenvoudiger, voor zover het de positie van de Nederlandse dienst betreft.

A. Ja.

32900. De **Voorzitter**: Maar nog niet eenvoudiger, wat betreft de oplossing van de vraag: waar zijn nu de doorslaggevende fouten gemaakt en waarin hebben die doorslaggevende fouten bestaan? Men kan zich immers heel goed indenken, dat met dezelfde positie van de Nederlandse dienst er toch geen ongelukken gebeurd zouden zijn, wanneer de Engelse dienst zonder fouten had gewerkt.

A. Ja, naar mijn mening heeft de Engelse dienst ongetwijfeld ook vele grote fouten gemaakt, maar ik kan mij niet voorstellen, dat hierdoor een poging van de zijde van M.I.D. wordt gedaan, alles op de Engelsen af te schuiven. Daar ben ik het toch niet mee eens. Ik wilde nog wel het volgende punt belichten: Dat B.I. in deze aangelegenheid waarschuwingen moest laten horen, was op zich zelf heel dikwijls vervelend en pijnlijk, want wij hadden tegen de persoon van de heer *de Bruyne*, enz. generlei bezwaren, maar op een gegeven ogenblik werd naar onze mening de zaak toch zo gevaarlijk, dat we gemeend hebben, hen te moeten waarschuwen, dat er bij hen iets mis was. Toen was van het begin af de reactie onaangenaam. Er werd onmiddellijk gezegd: „Daar hebben jullie niets mee te maken, bemoeien jullie je met je eigen zaken.” Wij kwamen met bewijzen, want ten slotte hadden wij die telegrammen. Het is zover gekomen, dat kolonel *de Bruyne* majoor *Somer* niet meer wilde ontvangen, *Somer* was nogal hard en kwam niet altijd op de meest tactische manier voor zijn mening uit; kolonel *de Bruyne* wilde hem niet meer te woord staan.

Het is toen mijn taak geweest te proberen deze zaak zo mogelijk zonder grote ruzie tot een goed einde te brengen. Wij hadden besloten, dat er één ding moest gebeuren: of B.I. werd opgeheven, of M.I.D. moest verdwijnen. Naar onze overtuiging was M.I.D. volkomen op de verkeerde weg. We wisten natuurlijk niet, dat ze voor 100 pct. in handen van de Duitsers waren, totdat het telegram van *Ubbink* en *Dourlein* uit Bern kwam. Wij hebben echter gezegd: Of zij of wij weg, want wij kunnen natuurlijk deze verantwoordelijkheid niet blijven dragen. Het gaat hier ten slotte om mensenlevens en deze zaak moet behoorlijk opgelost worden. Naar aanleiding daarvan heb ik meermalen met kolonel *de Bruyne* gepraat. Wij konden het nogal goed met elkaar vinden en ik heb telkens onder vier ogen met hem gesproken. Ik heb gezegd: „Kolonel, die zaak bij u is fout, ik kan het u bewijzen.” Ik kwam met grote dossiers onder mijn arm bij hem. Dan zei hij: „Ja, dat kan alles wel waar zijn, maar *Lieftinck* zegt mij, dat het in orde is.” Het kon mij echter niet schelen wat *Lieftinck* zeide; ten slotte was kolonel *de Bruyne* de verantwoordelijke chef en inoest hij onderzoeken of *Lieftinck* gelijk had. Kolonel *de Bruyne* antwoordde: „Daar kan ik mij niet mee bemoeien en *Lieftinck* is de man, die dat doet; *Lieftinck* verzekert mij, dat *Binghanz* zegt, dat het goed is.” Waarop ik verklaarde, dat dat onzin en onvoldoende bewijs was; het ging om veel te ernstige dingen.

Enfin, wij zijn nooit tot een resultaat gekomen, totdat wij op een gegeven ogenblik de brief, die *Somer* en ik aan de Minister van Oorlog en de heer *Gerbrandy* hadden geschreven — dat is, meen ik, een brief van 29 Januari 1944 — hebben toegelicht met telegrammen. Wij verklaarden, dat er iets moest gebeuren, omdat wij anders de verantwoordelijkheid voor onze dienst niet meer konden dragen. Na enige tijd heeft een bespreking plaats gehad met de heer *de Bruyne*, op een Zondagochtend, in het hotel van Minister van *Lidth de Jeude*. Ik heb de heer van *Lidth de Jeude* verzocht thans een beslissing te nemen. Hij vond het zeer pijnlijk kolonel *de Bruyne* te onthefpen. Wij hebben samen op die Zondagochtend de gehele zaak weer van A tot Z uitgeplozen, met alle telegrammen, die op elkaar betrekking hadden en alles, wat daarbij hoorde. Eindelijk heeft kolonel *de Bruyne* gecapituleerd en gezegd: „Ik geef toe, dat er

geen speld tussen te krijgen is; die dienst van mij moet onmiddellijk stoppen, maar dan ook vandaag". Ik zeide daarop: „Ja, kolonel, daar praat ik nu al maanden met u over. Dat had al maanden geleden moeten gebeuren. Waarom heeft u dat nu zo vreselijk lang uitgesteld? U bent altijd teruggevallen op het argument, dat *Lieftinck* verantwoordelijk was en rapporteerde, dat het goed was". De heer *de Bruyne* is overigens iemand, met wie ik het later in Indië in militair verband weer goed heb kunnen vinden. Hij is een prima militair, maar heeft tegenover de heer *Lieftinck*, die van deze dienst absoluut niets begreep (hij had er nooit mogen zitten), niet juist gehandeld. *Lieftinck* stond ten eerste zeer onder de invloed van *Bingham*, had ten tweede absoluut niet de capaciteiten voor deze functie. Kolonel *de Bruyne* heeft *Lieftinck* altijd door dik en dun geprotegeerd, omdat ze mariniers waren, uit een soort korpsgeest. Ik vind, dat korpsgeest in dergelijke serieuze situaties wel eens te ver kan gaan. Hij heeft mij later ook toegegeven, dat hij er eerder wat aan had moeten doen. Ik heb gezegd: „Kolonel, ik vermoed, dat u daarvan later nog veel zult horen". Ik vind de wijze, waarop kolonel *de Bruyne* deze zaak heeft aangepakt, onverantwoordelijk. Afgezien daarvan heb ik als militair en als mens tegenover kolonel *de Bruyne* verder niets. Hij is een zeer fijne man, een eerste klas militair en hij heeft het in Indië weer prachtig gedaan. Hij is ook de man geweest, die eigenlijk nog iets goeds heeft kunnen maken van onze Prinses Irene-Brigade in Engeland. Ik vind echter, dat hij in deze zaak bijna misdadig argeloos is opgetreden. Ondanks alle waarschuwingen, want ik verzeker u, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben niet één keer met zijn dienst gesproken, maar wel 25 maal. Wij zeiden steeds: „Het is mis bij jullie". Dat begon heel vriendelijk, maar naderhand hebben wij gezegd: „Wij weigeren verder te gaan, want gij brengt ome agenten in gevaar. Dat kan niet. Wij zitten hier allen veilig in Londen en in bezet gebied zegt men van ons: „Ja, die kerels hebben gemakkelijk praten, die zitten daar achter een groene tafel, maar wij, de agenten hier in het veld, moeten het doen". Wij leefden bij B.I. voor onze agenten en verklaarden, dat het zo niet ging.

Dat is een lange en heel vervelende strijd geworden. Het is ook een interne strijd bij de Engelsen geworden; dat hebben wij gemerkt. U zult voldoende gehoord hebben, dat de verhouding S.O.E. en S.I.S. ook al niet zo vreselijk intiem was, maar naar aanleiding van deze ruzie is het nog veel erger geworden. Er stonden twee stel Engelsen tegenover elkaar: de mensen, die achter *de Bruyne* stonden, en degenen, die ons steunden. *Cordeaux* stond geheel aan onze kant. *Cordeaux* was bekwaam. Eindelijk is het gebeurd, maar het heeft vele maanden geduurd; ik vind het onverantwoordelijk gegaan.

32901. De **Voorzitter**: U weet, dat de eerste waarschuwing (dat was eigenlijk nog niet direct een waarschuwing) het telegram van de O.D. van begin Mei 1943 was?

A. Ja.

32902. De **Voorzitter**: Dat telegram was op zich zelf nog niet direct een waarschuwing, het was meer een vraag.

A. Ja.

32903. De **Voorzitter**: Vermoedelijk was dat eerst een vraag ter informatie, wie er door Londen uitgezonden was?

A. Ja, in dat telegram stond: „Er is hier een man, die zich *de Wilde* noemt en die zegt namens u te komen."

32904. De **Voorzitter**: Dat heeft waarschijnlijk ook nog enige verwarring veroorzaakt, doordat er twee parachutisten waren afgezet, die van *der Wilden* heten. Dat laat ik echter even in het midden. Dat eerste telegram op zich zelf was dus nog niet afdoende. Kort daarop, ook in de loop van Mei, is er echter een telegram uit Bern gevolgd, dat veel duidelijker was. Daarop zijn nog vele andere mededelingen gekomen. De heer *de Bruyne* zegt nu: „Mijn laatste droppings hebben plaats gehad in Mei 1943. Ik heb daarna geen agenten en weinig materiaal meer gedropt. Ik heb de zaak direct stopgezet, toen die waarschuwingen kwamen." Voor zover onze gegevens strekken, klopt dat. Wij hebben ook de lijst van *Schreieder*, een lijst van agenten, die hij gearresteerd heeft; u weet, dat ze bij de dropping allen werden gearresteerd. Inderdaad hebben de laatste arrestaties eind Mei 1943 plaats gehad en volgt in October alleen nog de man, over wie we het al eerder hebben gehad: *Brutus*. De heer *de Bruyne* zegt dus: „Men verwijt mij nu, dat ik in strijd met waarschuwingen, enz. ben doorgedaan, maar dat is helemaal niet waar. Ik heb direct in Mei de droppings stopgezet."

A. Er zijn daarna nog wel mensen gegaan. Er zijn ook vliegtuigen neergeschoten.

32905. De **Voorzitter**: Heeft de heer *de Bruyne* zich in 1943 niet beroepen op het feit, dat hij na Mei 1943 geen agenten meer heeft uitgezonden?

A. Neen.

32906. De **Voorzitter**: Daarop wordt nu een zeer duidelijk beroep gedaan. En bovendien blijkt het ook een feit te zijn.

A. Daarvan ben ik nu niet meer ten volle op de hoogte. Ik geloof toch niet, dat het juist is. In ieder geval: ik heb (gewoon als belangstellende bij het proces van *der Waals*) *Schreieder* horen verklaren, dat hij in November nog een dropping had gehad. Hij heeft niet gezegd een dropping van mensen, maar toch wel een dropping.

32907. De **Voorzitter**: Dat is ook volkomen juist. Er is op 18 October nog een agent gedropt, nl. *Brutus* en er is in het laatst van het jaar nog materiaal gedropt, hoewel veel minder. Het is dus minder geworden, maar materiaal is er na Mei 1943 nog wel gedropt.

A. Ja, vrij veel zelfs, naar ik meen.

32908. De **Voorzitter**: Neen, ook minder, omdat men in de veronderstelling leefde, dat de verzetsorganisaties in Nederland opgebouwd en geleidelijk verzadigd waren, wat materiaal betreft. Men wist natuurlijk niet, dat alles in handen van de Duitsers was.

A. Ik kan het niet bewijzen, Mijnheer de Voorzitter, naar ik heb de overtuiging uit mijn herinneringen, dat men (inderdaad, *Schreieder* mag misschien de laatste agent in Mei gevangen hebben) daarna nog wel agenten heeft gestuurd, doch dat die neergeschoten zijn.

32909. De **Voorzitter**: Ja, *Brutus* is neergeschoten.

A. *Brutus* is in België neergeschoten. Men heeft een paar keer vliegtuigen verloren bij S.O.E.-operaties boven Nederland.

32910. De **Voorzitter**: Dat is misschien mogelijk ten aanzien van vliegtuigen, die met materiaaldroppings belast waren. Er is hier enige malen verklaard in verband met het onderzoek, dat van Engelse zijde heeft plaats gehad, want er is een Engelse commissie van onderzoek geweest, dat juist in het bijzonder de luchtmacht bij dat onderzoek betrokken was. Ik vermoed, dat de luchtmacht er ook ernstige moeilijkheden mede gehad heeft.

A. Inderdaad. Enfin, daarvan hebben wij de terugslag onderhouden bij B.I.

32911. De **Voorzitter**: Als men de voorstelling van zaken leest, zoals die van de kant van B.I. en ook door de heer *Somer*, voordat hij naar Indonesië gegaan is, is gegeven, zou men op het eerste gezicht tot de conclusie moeten komen, dat ondanks alle waarschuwingen van de zomer 1943, die in die bundel telegrammen zitten en in de brieven, die B.I. aan de Minister van Oorlog, enz. heeft geschreven, de dienst van kolonel *de Bruyne* maar kalmweg is doorgedaan. Eigenlijk sprak u op dezelfde wijze, toen u het over het onderhoud van Januari 1944 had.

Daartegenover stelt de heer *de Bruyne*, dat hij na Mei 1943 geen agenten meer gedropt heeft. Inderdaad klopt dat, als men de lijst van agenten van de Londense kant vergelijkt met die van de arrestaties van de Duitse kant. Daarom verwondert het mij eigenlijk min of meer, dat u zegt, dat de heer *de Bruyne* daarop toen ook niet reeds een beroep heeft gedaan.

A. Neen, met geen woord.

De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig. Hebt u in dit verband nog iets op te merken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en sluit ik het verhoor.

C. H. J. F. VAN HOUTEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 9 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

MR. GERRIT JAN VAN HEUVEN GOEDHART,

oud 47 jaar, wonende te Amstelveen,
hoofdredacteur van „Het Parool”, oud-Minister van Justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

32912. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is thans bezig met de behandeling van de punten j en o van het Enquêtebesluit. Punt j betreft de voorbereiding van de organisatie van het bestuur na de bevrijding, o.a. het Militair Gezag en de uitvoering daarvan, en punt o gaat over de moeilijkheden, welke zich in de Londense Kabinetten hebben voorgedaan, voor zover zij van invloed zijn geweest op de Regeringspolitiek, en in het bijzonder de aan de leden van die Kabinetten verlernde ontslagen. Nu heeft u de commissie hierover voorzien van een nota, die vergezeld is van uitgebreide documentatie, maar dit neemt niet weg, dat de commissie het toch op prijs zou stellen, een mondelinge uiteenzetting uwerzijds omtrent deze problemen te horen. Wij hebben successievelijk de verschillende Ministers gevraagd een dergelijke uiteenzetting te geven en ik geloof, dat het in het totaal van de verhoren een gemis zou zijn, wanneer wij, voor wat uw beschouwingen betreft, ons zouden beperken tot de stukken, die u heeft ingediend. Daarbij komt, dat het hier voor een groot gedeelte gaat om beleidsvragen; met betrekking tot deze beleidsvragen is het niet zonder belang, dat alle Ministers hun visie er op geven en daarbij in het bijzonder datgene naar voren brengen, wat naar hun mening in het beleid goed en niet goed is geweest. Wanneer wij van de verschillende betrokken Ministers hebben gehoord hoe zij daarover denken — misschien moeten wij later eventuele tegenstrijdigheden in die uiteenzettingen nog eens in een tweede verhoor met hen bespreken —, dan zal het misschien mogelijk zijn op deze wijze tot een eindoordeel over dit alles te komen. Dit is dus de reden geweest, dat wij u hebben gevraagd nog een mondelinge uiteenzetting te geven over de onderwerpen, die betrekking hebben op de punten j en o van het Enquêtebesluit. Wellicht kan dit het best zo gebeuren, dat u eerst mededeling doet van het tijdstip en de wijze, waarop u uit Nederland bent vertrokken, en in het bijzonder, hoe u daarna in het Kabinet bent opgenomen. Vervolgens komt dan het probleem van de bestuursvoorziening naar voren, waarbij in het bijzonder de kwestie van het Parlement een rol speelt. Daarna komen de organisatie en de opbouw van het Militair Gezag en de problemen, die zich daarbij hebben voorgedaan, waaraan u kunt verbinden een bespreking van de moeilijkheden, die u, met name in het bevrijde zuiden, heeft gehad op het gebied van de arrestaties en de zuivering. Dat alles kan dan uitlopen in de Kabinetscrisis van Januari 1945, waarbij deze onderwerpen weer een rol gespeeld hebben. Op deze wijze kan, naar ik meen, een logische uiteenzetting worden verkregen.

Ik kan u ten slotte nog mededelen, dat de commissie zich heeft beraden over uw verzoek om ook een onderzoek in te stellen naar het al of niet gefundeerd zijn van de beschuldigingen, die door de heer *Lunshof* tegenover u zijn geuit. Het resultaat van die overweging is geweest, dat de commissie meent die beschuldigingen inderdaad in haar onderzoek te moeten betrekken, omdat zij met name zijn gericht tegen u in uw hoedanigheid van Minister en van oud-Minister. De commissie is van oordeel, dat deze beschuldigingen zo nauw met uw aandeel in het gevoerde Regeringsbeleid verband houden, dat zij deze in haar onderzoek moet betrekken. Ik geloof,

dat het het beste is, dat wij, nadat u de uiteenzettingen, die ik u zoëven heb gevraagd, heeft gegeven, dit punt afzonderlijk behandelen. Mocht u op dit programma om bepaalde redenen amendementen hebben, dan kunnen wij dit nog bezien, maar waarschijnlijk kunt u zich in deze gang van zaken wel vinden.

A. Zeker, al zal ik misschien, bij alles, wat ik moet vertellen, een enkele keer zijdelings reeds op die beschuldigingen van *Lunshof* moeten komen. Ik wil beginnen te zeggen, dat ik de commissie er erkentelijk voor ben, dat zij deze zaak zal onderzoeken, want het is een serie beschuldigingen, waarvan, naar ik waar zal maken, in het geheel niets houdbaar is en die op mij en mijn gezin in de loop van de tijd op uiterst pijnlijke wijze zijn gaan drukken. U vraagt, of ik wil beginnen met de wijze, waarop ik uit Nederland ben vertrokken, en wat daarbij de omstandigheden zijn geweest. Ik heb dit alles, uitermate schetsmatig natuurlijk, in mijn rapport aangeduid en ik neem dus aan, dat ik eventueel dit rapport in zoverre kan herhalen.

De **Voorzitter**: Ja, maar ik zou het wel op prijs stellen, wanneer u er een regelmatig relaas van maakt. Hierbij is het grote voordeel, dat u dan nog eens, omdat u het u zelf weer levendig voor de geest haalt, voor ons kunt onderstrepen, wat de meest saillante punten zijn, waartoe onzerzijds gestelde vragen ook nog kunnen bijdragen. Dit is de waarde, dunkt mij, van een mondelinge behandeling van de stof.

A. Ik ben al vrij vroeg — in begin 1941 — in contact geraakt met de — later als organisatie bestaande — „Paroolgroep” en in deze „Paroolgroep” heb ik de functie vervuld van één van de redacteurs van het illegale „Parool”. Wij hadden voortreffelijke contacten in vrijwel de gehele illegaliteit — en meer in het bijzonder met de groep „Vrij Nederland” —, waarmee wij — met name sinds medio 1942 — bijzonder nauw hebben samengewerkt.

Zoals u weet, is het tegenwoordige Tweede Kamerlid *Frans Goedhart* te zamen met *Wardi Beckman* in Januari 1942 op het strand in Scheveningen gearresteerd. Later is hij, met zijn vrienden — althans het grootste gedeelte daarvan — ter dood veroordeeld. Deze vrienden zijn op één na geëxecuteerd. Hij zelf heeft een tijd doorgebracht in de strafgevangenis te Scheveningen, daarna in de kampen Amersfoort en Vught. In 1942 hebben 2 vrienden pogingen gedaan hem aaruit te krijgen. Wij hadden op dat ogenblik een program van actie, dat uitermate beperkt en hoofdzakelijk negatief bepaald was in de gedachte — dit was trouwens zo in de gehele illegaliteit —, dat wij ons tegen de bezetting wilden keren, maar hadden eigenlijk toch nog niets van duidelijke politieke voorstellingen ten opzichte van situaties na de oorlog, ofschoon daaraan natuurlijk wel eens aandacht werd besteed en daarover ook wel eens werd gesproken. Wij hebben evenwel, nadat het was gelukt — na twee mislukkingen — *Frans Goedhart* weer in vrijheid bij ons te krijgen, allengs toch meer contacten gezocht in de illegaliteit, met het oog op positieve programpunten. Eén van de bijzondere redenen daartoe was, dat naar ik meen in 1942, een radiorede werd gehouden door H.M. de Koningin over de situatie onmiddellijk na de bevrijding, en meer in het bijzonder over de instelling van het z.g. Militair Gezag. Ik herinner mij buitengewoon levendig, dat die radiorede in de kring van „Vrij Nederland”, „Je Maintiendrai”, „Het Vrije Volk”, „Het Parool”, „De Waarheid”, „Christoffor” (dat meen ik toen ook al was verschenen) een vrij grote mate van verontrusting had gewekt. Wij hadden wel heel sterk het gevoel, dat men ons in Londen niet begreep.

32913. De **Voorzitter**: Ik zou u nog even iets willen vragen over het voorgaande. U had het over pogingen, die van de kant van u en uw vrienden waren gedaan om *Frans Goedhart* in vrijheid te krijgen. U bent daarop niet verder doorgedaan, maar ik heb begrepen, dat hij ten slotte onafhankelijk van pogingen uwerzijds in vrijheid is gekomen. Is dat juist?

A. Het is onafhankelijk van pogingen onzerzijds geweest. Twee Vughtse agenten, *Abrahams* en *Leemhuis*, hebben hem ten slotte laten slippen uit het politiebureau in Vught.

32914. De **Voorzitter**: Ja, dat is iets, wat u in de brochure van de heer *Lunshof* min of meer wordt verweten.

A. Ja, men moet dood zijn om bij de heer *Lunshof* als een fatsoenlijk mens te gelden.

De **Voorzitter**: Ik wilde u dit ter verduidelijking even vragen.

A. Wij waren dus enigermate verontrust over de aankondiging van het Militair Gezag, omdat wij heel sterk het gevoel hadden, dat wij na een periode, waarin wij door niets dan gelaarsde mensen waren geregeerd, toch erg graag weer door gewone burgers geregeerd zouden willen worden. Die verontrusting heeft aanleiding gegeven tot enige besprekingen tussen verschillende groepen, zonder dat men daarbij van enigerlei duidelijke organisatie kon spreken. In die tijd kwam echter *Joop Bartels* over, een koerier van de heer *Visser 't Hooft*, hij is nu arts in Amerika en was toen medisch student, uitgeweken bij het begin van de oorlog en dienst doende voor de heer *Visser 't Hooft* tussen Genève en het bezette Nederland. Hij kwam over, zocht contact met de groep Vrij Nederland en deelde mede, dat wij, kennis genomen hebbende van die radiorede van de Koningin over het Militair Gezag, daarop wellicht critiek zouden willen uitoefenen en dat het de Koningin welkom zou zijn, wanneer die critiek dan maar vrijuit werd geleverd. Daarop hebben wij in de consistoriekamer van de Koepelkerk in Amsterdam — ik heb in mijn nota een fout gemaakt door die kerk de Vondelkerk te noemen; deze ligt halverwege de Vondelstraat, terwijl de Koepelkerk bij het Leidse bosje ligt — een gesprek gevoerd; uit de aard der zaak heb ik de presentielijst niet, maar in elk geval waren daarbij aanwezig *van Randwijk*, *Joop Bartels*, *Gerard Slotemaker de Bruine*, mr. *A. H. van Namen* en ik zelf. Wij hebben daar besproken welke bezwaren wij eigenlijk konden formuleren tegen die radiorede, die wij uiteraard niet helemaal zuiver in ons hoofd hadden zitten. Toen is besloten, dat *van Randwijk* en ik, respectievelijk dus voor „Vrij Nederland” en „Het Parool”, een uiteenzetting zouden schrijven van onze grieven. Dit is gebeurd — zeer spoedig waren wij het daarover samen eens — en het stuk is aan *Joop Bartels* meegegeven, bestemd voor Zwitserland; tegelijkertijd is die zelfde nota via de z.g. Zwitserse weg naar Londen gestuurd. Daarop is — ongeveer 1½ maand later, maar dit kan ik u niet meer nauwkeurig zeggen — een tweede radiorede van de Koningin gevolgd, houdende nadere explicaties omtrent dat, wat Militair Gezag eigenlijk zou zijn, waarbij nadruk werd gelegd op twee elementen. In de eerste plaats werd gewezen op het verschil tussen de ons uit de wet van 1899 bekende staat van oorlog en beleg, die niet meer zou gelden ten tijde van de werking van het Militair Gezag, en de bijzondere staat van beleg, die men middelerwijl in Londen had ontworpen. Het andere element was de nadruk, die werd gelegd op een zeer korte duur van het Militair Gezag, waarvan, als ik mij daarin niet zeer vergis, zelfs werd gesproken met de woorden: „dagen, hoogstens weken”; althans waren het woorden van deze strekking. Dit was voor ons allen uitermate geruststellend en wij hebben toen dan ook in „Het Parool” en in „Vrij Nederland” van die gerustgesteldheid duidelijk doen blijken. Ik ben zelf de schrijver geweest van een stuk, dat in „Het Parool” is gepubliceerd en waarin uitdrukkelijk werd gezegd, dat er na deze tweede toelichtende radioredevoering geen reden meer was, zich omtrent de komst van het Militair Gezag ernstige zorg te maken. Er was één groep, die tegenover dat Militair Gezag heel anders stond, nl. de O.D. Ik geloof, dat het mij past hier mondeling te herhalen, wat ik schriftelijk ook heb medegedeeld, nl. dat ik nog altijd met bewondering en met daardoor ook gestimuleerde vriendschap denk aan *Wiardi Beckman*, die reeds in 1941 de gevaarlijke ontwikkeling van de O.D. hier in Nederland zeer duidelijk heeft zien aankomen en die vreesde, dat die O.D. te zamen met de uit Engeland teruggekeerde militairen zou trachten toch iets van een — laat ik het negatief zeggen — onburgerlijk en daarom dus ook on-Nederlands regiem over ons te laten vaardig worden. De afstand in aanpak van deze dingen tussen de O.D. en de rest van de illegaliteit kan u hieruit duidelijk blijken — maar ik ben daar niet persoonlijk bij geweest en dit is dus alleen maar „de auditu” —, dat de zich noemende adjudant van de chef van de staf van de O.D. na de eerste redevoering van de Koningin over het Militair Gezag contact heeft gehad met de heren *van Randwijk* en *van Namen*, of althans met één van die beiden, en zich toen met bijzondere nadruk, op een lichtelijk ridicule wijze, op die radiorede beriep, zeggende woorden in de trant van: „Jullie kunnen nu op het ogenblik je gang nog gaan, maar als straks eenmaal het Militair

Gezag is ingesteld, dan is het vlug met jullie gebeurd, dan kun je maar niet zo allemaal van die wilde stukken in couranten schrijven, dan komen wij aan bod; wij zijn dan op dat ogenblik het verlengstuk van de opperbevelhebber van land- en zeemacht.”

32915. De **Voorzitter**: Wie was die adjudant?

A. Hij noemde zich in die tijd *van Buuren*. Ik bezit nog een dossier, mij afgestaan door „Vrij Nederland”, waarin correspondentie tussen hem en „Vrij Nederland” voorkomt en waarin hij zich ook zo noemt. Ik ben er niet helemaal zeker van, of hij niet dezelfde is als de tegenwoordige kolonel of generaal-majoor *Buurman*, maar dit geef ik graag voor beter, want ik kan het niet met stelligheid beweren. In ieder geval noemde hij zich in die tijd illegaal *van Buuren*.

32916. De **Voorzitter**: Waaruit kon men dat nu eigenlijk concluderen? Ik kan begrijpen, dat men merkte, dat er iets was van een organisatie als de O.D. — iedere Nederlander wist wel, dat een dergelijke organisatie bestond —, maar hoe kon men een gefundeerd oordeel hebben over de opvattingen van die organisatie? Was dat gebaseerd op mededelingen van personen, die men kende en die daarvan deel uitmaakten, of was het op grond van illegale geschriften, dat men tot deze conclusie kwam? Hoe kwam men tot een meningsvorming hierover?

A. Ik geloof, dat men moet zeggen, dat men tot die meningsvorming alleen maar door een zich opstapelende serie aanwijzingen, kleine verschijnselen, feiten, uitlatingen en contacten gekomen is. In de tijd, waarover ik nu spreek — dit zal dus zijn 1942 en begin 1943 —, had men op dit punt bepaald niet een gevestigde overtuiging, maar alleen een soort van onberedeneerde vrees. Men zag dat aankomen en men wist, dat in die O.D. de scepter werd gezwaaid door gewezen Nederlandse officieren en dat dezen de hele organisatie van meet af aan militairement hadden opgezet; vandaar ook — wat op mij altijd een beetje wonderlijke indruk heeft gemaakt —, dat zij met een chef staf en een adjudant van die chef staf werkten en met alle mogelijke andere titulaturen. Ik kan echter bepaald niet zeggen, dat er in die tijd een duidelijke opvatting als de „O.D.-opvatting” in Nederland gold.

Deze is wel steeds duidelijker ontstaan en in de loop van het verhaal, dat ik u moet doen, zal ik ook wel een aantal elementen daarvan nader moeten aanhalen. Dit was dan één van die kleine aanwijzingen omtrent de O.D., die hardnekkig niet wilde erkennen, dat er sprake zou zijn van een bijzondere staat van beleg en dat de rol van het Militair Gezag en dus ook van de O.D. bepaaldelijk niet zou zijn een zelfstandige machtsuitoefening naast — laat staan boven — het burgerlijk gezag. De O.D. heeft zich altijd in die richting uitgelaten en begon dat in die tijd — zie dat merkwaardig optreden van die adjudant tegenover één van de heren *van Randwijk* of *van Namen* — te doen. Een tweede aanwijzing, die als het ware meteen aansluit bij mijn verhaal, ligt in die allerverdrietigste en ook, dunkt mij, verachtelijke spionage-affaire, waarover ik, naar ik meen, ook een paar woorden in die nota heb gezegd en die begonnen is, naar wij achteraf weten, in October 1943 en geduurd heeft tot eind Maart of begin April 1944. Er waren hier twee mogelijkheden van contact; de lange weg liep via Zwitserland — dit was dus de generaal *van Tricht* en de heer *Visser 't Hooft* — die als het ware zijn burgerlijke tegenspeler was — en daarnaast was er de korte weg via de zenders, een weg, die meer in het bijzonder liep van de O.D.-figuren, of zelfs van de O.D., naar de overzijde en, naar wij toch herhaaldelijk merkten, van de overzijde, met enige voorkeur misschien (dit kan ik niet met stelligheid zeggen) naar de O.D.

32917. De **Voorzitter**: Wanneer u daarover spreekt, spreekt u over de tijd van 1943. Was die verbinding er toen al in een mate, die van enige betekenis was?

A. De Zwitserse weg was er vóór die tijd.

32918. De **Voorzitter**: Neen, ik bedoel de zenderverbinding.

A. Zenderverbindingen zijn er bijv. heel duidelijk geweest — ik heb ze persoonlijk gehad, bij veelvuldige herhaling — in eind 1941.

32919. De **Voorzitter**: Over wie liep dat toen?

A. Over *Klaas Alblas*. Hij was de man, die zond en met wie ik

de gehele correspondentie met de Regering heb getelegrafeerd over de vraag, of, na de weigering van kapitein *Tielens* (die had moeten meekomen met *Wiardi Beckman*) om naar de overkant te gaan, *Frans Goedhart* in diens plaats mocht treden.

Hierover is een serie telegrammen gewisseld van uit het buiten „de Oldeheem” in Naarden, waar toentertijd een zekere *Vaz Dias* woonde, één van mijn beste vrienden, die helaas ook is doodgeschoten. Ik heb zelf het koffertje met de zender van *Klaas Alblas* bij herhaling getransporteerd, onder meer van Bussum naar Huis ter Heide en van Huis ter Heide naar Zandvoort.

32920. De **Voorzitter**: Het geval-Alblas is ons bekend, maar die verbindingen zijn toch in die tijd slechts incidenteel geweest. Ik bedoel, dat de regelmatige verbindingen, op veel grotere schaal, eigenlijk pas gekomen zijn, toen het B.I. hier vaste voet had gekregen; dit is na Maart 1943 geweest. De O.D. heeft daarvan natuurlijk ook gebruik gemaakt, omdat de B.I.-agenten contacten hadden met de O.D.

A. Bij de Zwitserse weg had men de gewoonte het materiaal bij een fotograaf in Amsterdam te laten microphotograferen, en men is er zich nooit van bewust geweest, totdat het door een toeval werd ontdekt, dat die fotograaf een duplicaat van al die microphoto's maakte en afleverde aan de O.D., zodat de O.D. nauwkeurig wist, welk materiaal langs de Zwitserse weg naar Londen werd verzonden. Niet alleen was dat dubleren uiteraard gevaarlijk — men moest in die tijd bepaald niets dubleren, dat niet gedoubleerd behoefde te worden —, maar bovendien was, althans naar mijn oordeel, het uitleveren van een doublure aan iemand, die geen opdracht heeft gegeven, iets te maken en dus ook niet het recht bezit, iets te ontvangen, onbehoorlijk. De O.D. heeft dat gedaan, naar ons achteraf is gebleken door het geven van een militaire opdracht aan die fotograaf, en zij hebben gezegd, dat zij — O.D., althans de spreker voor die O.D. — hem, fotograaf, last gaven dat te doen. Deze man heeft in goede trouw gemeend, dat hij die last dan maar moest uitvoeren. Zo zijn gedurende de periode van ongeveer begin October 1943 tot ongeveer April 1944 alle Zwitserse weg-gegevens gedoubleerd en buiten weten van de mensen van de Zwitserse weg in de handen van de O.D. gekomen. Dit wijst op zich zelf opnieuw op een tegenstelling tussen de O.D. en allerlei andere illegale groepen.

Er komt nog een derde element bij. Ik nader nu de periode, waarin men over mijn reis naar Engeland begon te praten. Dat vindt zijn oorsprong in dat merkwuurige contact, dat mr. *Cramer*, het tegenwoordige lid van de Eerste Kamer, en ik in het eind van 1943 aan de Duitse grens hebben gekregen met de Oberst *Wilhelm Stahle*, later, na de „Putsch” op *Hitler* in 1944, met een nekschot vermoord. Het verhaal, hoe wij aan die overste zijn gekomen, zal uw commissie misschien niet interesseren en ik laat het maar achterwege. Wij hebben dus op een bepaald ogenblik in die man contact kunnen krijgen, in die zin, dat ons is medegedeeld, dat hij er prijs op stelde, enige mensen uit de illegaliteit aan de Nederlands-Duitse grens te ontmoeten. *Cramer* en ik zijn daarvoor naar Coevorden gegaan en hebben achter Coevorden, in een klein café'tje, contact met de Obses gekregen. Vooral in die dagen was zoiets natuurlijk een merkwuurige zaak. Bij gebreke van een revolver zat men dan met een stuk staafijzer onder zijn stoel, want men wist nu eenmaal niet of die overste wel een betrouwbare overste zou blijken te zijn. Het was echter een zeer betrouwbaar en fatsoenlijk man, die ons toen heeft verteld, dat hij de Nederlandse uitloper was van een uitermate wild vertakte, zich tot in de Ministeries in Berlijn voorzettende, organisatie, die althans aan de westkant van Duitsland vrede wenste; het werd ons duidelijk, dat die organisatie in de hoop leefde, dat het gehele Westen in een gesloten eenheid zou opmarcheren naar het Oosten. Het was dus bepaald niet zo, dat dat complot toen al alleen maar capitulatie van Duitsland wenste; men zag aan de oostelijke kant nog wel hoop op een verdere afwikkeling van het conflict. Twee brieven, die ik van die overste — in zijn handschrift — nog in mijn bezit heb, wijzen daarop ook bijzonder duidelijk. Hij vroeg ons, of wij in staat waren, hem een schrijftuut te leveren, waarin de voorwaarden zouden zijn geformuleerd, die aan Nederlandse zijde vervuld zouden moeten zijn, wilde er bij een vernooding van *Hitler* en een periode van onrust, in verband daarmee te verwachten, in bezet Nederland rust blijven heersen. Wij hadden geen enkele vrijheid tot onderhandeling en wij hadden geen enkele opdracht; wij bevonden ons dus in een bijzonder moeilijke positie. Wij hebben een nacht bedenkend gevraagd en in het hotel van Wely in Coevorden heb ik toen, met het laatste Duits, waarover ik nog beschikte, een memorandum in elkaar gezet, waarin ik al die condities heb vastgelegd. Als ik het stuk achteraf lees, ben ik er niet eens zo verschrikkelijk ontevreden over. Dat stuk hebben wij de volgende dag aan die overste gegeven met de boodschap er bij: „Mijnheer, hier

is het overzicht van de voorwaarden, maar u moet wel goed beaenen, dat wij maar één wettige Regering hebben en dat die in Londen zit. Wij kunnen deze zaak moeilijk voor onze eigen verantwoording nemen en stellen ons dus voor, zo snel mogelijk deze aan u gedane mededelingen ook aan de Regering in Londen te doen toekomen en haar op de hoogte te brengen.” Terugreizende van Coevorden, hebben *Cramer* en ik toen tegen elkander gezegd: „Hier kan” — niemand kon weten, of die „Putsch” wel of niet zou voorvallen — „iets uiterst belangrijks gaan gebeuren.” Wij hadden met de man afgesproken, dat hij die „Putsch” in verder contact met mij, via een koerier, zou aanduiden als: „Eine Heirat” en dat de putschisten zouden worden aangeduid als: „zijn neef, die het voornemen had in het huwelijk te treden”. Nauwelijks waren wij terug in respectievelijk Amsterdam en Utrecht — in die laatste plaats was *Cramer* ondergedoken; ik was in Amsterdam ondergedoken —, het was althans nog geen week verder, of er kwam een mij totaal onbekende juffrouw, die mij een briefje gaf — ik heb het nog in mijn bezit — waarin de overste mededeelde, dat het mij wel zou verheugen, „daz mein Neffe mitte Januar zu heiraten beabsichtigt”. Hieruit mocht ik afleiden, dat de „Putsch”, wellicht half Januari 1944 zou spelen. Daarop is contact met Jaap *Cramer* gevolgd en wij hebben tegen elkander gezegd: „Wij moeten onder deze omstandigheden een aantal mensen in vertrouwen nemen en ze dit zeggen, want wanneer die „Putsch” gaat spelen, dan zou het grootste ongeluk voor Nederland zijn, dat een volstrekt verdeelde illegaliteit op dat ogenblik tegenover die putschisten zou komen te staan, zonder dus het A.B.C. te kunnen presenteren van enigerlei program van actie, waarachter iedereen zich zou willen stellen.” Wij waren bang voor alle mogelijke vissers in troebel water van links en van rechts en wilden dus proberen, onder deze, naar ons voorkwam, nog al aringende omstandigheden een vorm van eenheid, van coördinatie in illegaliteit te verwezenlijken. Daartoe hebben wij een klein aantal uitermate betrouwbare vrienden bij elkander geroepen; dit waren: de heer *Bosch van Rosenthal*, de afgetreden Commissaris der Koningin in Utrecht, de heer *van Randwijk*, de heer *Slotemaker de Bruïne*, de heer *van Holthe tot Echten*, toen oud-burgemeester van Zeist, nu burgemeester van Breukelen, *Cramer* en ik.

Dat groepje heeft zich altijd aangeduid als de Grebbe-commissie. Het feit, dat de heer *Bosch van Rosenthal* in 1940 het initiatief had genomen tot de oprichting van de echte Grebbe-commissie tot hulpverlening aan slachtoffers in de Grebbelinie, een commissie, waarvan ik ook lid ben geweest, gaf een gereede aanleiding om alle eventuele contacten ter zake van deze illegale geschiedenis met de heer *Bosch van Rosenthal* te camoufleren achter de Grebbe-commissie. Vandaar, dat wij dat illegaal contact sindsdien maar de Grebbe-commissie hebben gedoopt. Daar hebben wij ons memorandum overgelegd. Het is daar besproken en de daar aanwezigen hebben er van gezegd, dat zij zich met dat door ons aan de overste verstrekte rijtje punten volledig konden verenigen, al waren er mensen, die vonden, dat wij hier en daar nog wat hadden moeten toevoegen. U begrijpt, dat men daaromtrent niet altijd gelijk denkt, maar principiële punten van verschil waren er in het geheel niet. De moeilijkheid was toen enigerlei contact tussen de verschillende illegale groepen te leggen, en daartoe moest iemand het initiatief nemen. Door ons is toen aan de heer *Bosch van Rosenthal* gevraagd, of hij dat wilde doen. Hij had ons aller vertrouwen en ons aller waardering voor de wijze, waarop hij zich gedroeg, en wij vonden hem bovendien een man van veel meer gezag dan één onzer, zodat hij dus gemakkelijker dan wij anderen zou kunnen uitnodigen om eens samen om één tafel te gaan zitten. Dergelijke uitnodigingen zijn toen op uiteraard illegale wijze — dus niet met R.S.V.P. en met mooi gedrukte briefjes — uitgegaan naar de verschillende illegale groepen. Daarop hebben er 2, wellicht ook 3, besprekingen plaats gevonden op een advocatenkantoor in Amsterdam, waarvan ik er 2 heb bijgewoond, wanneer het er 3 zijn geweest, of allemaal, wanneer het er 2 zijn geweest. De heer *Bosch van Rosenthal* fungeerde daarbij als voorzitter en hij heeft al die groepen dus gevraagd „welk maximaal program wij gezamenlijk zouden kunnen leveren, ingeval er eens iets mocht gebeuren”. De bijzonderheden van de „Putsch” en het contact met de overste is niet aan deze illegale groepen medegedeeld, omdat dit, met het oog op *Cramer* en mij, te gevaarlijk werd geoordeeld. Dat hele contact was natuurlijk lang niet zonder bedenking en wij wisten ook niet in hoeverre die overste eventueel nog dubbel spel speelde. Alle groepen bleken bereid met de heer *Bosch van Rosenthal* aan tafel te zitten en met hem over deze zaak rustig te overleggen, met uitzondering van de O.D., die weigerde. Ten slotte heeft *van Randwijk*, later ook ik zelf, aan de O.D. een briefje gestuurd, waarin het bijna op smeken aankwam, of men nu toch alsjeblieft eens aan die tafel kwam zitten met een man van zodanige achtenswaardigheid als de heer *Bosch van Rosenthal*, om

over deze zaak eens te spreken, maar de O.D. bleef dit hardnekkig weigeren, mede onder de mededeling, dat zij haar taak na de bevrijding al precies wist en generlei behoefte gevoelde aan enigerlei contact, dat zij bovendien te gevaarlijk achtte.

32921. De **Voorzitter**: Wist u, wie toen de leiding van de O.D. had?

A. Ja, wij wisten, ik meen ook op dat ogenblik, dat generaal *Röell* dit deed, maar het kan ook wel anders zijn geweest; dit durf ik niet met zekerheid te zeggen. U zou het beter kunnen vragen aan *van Namen*, die het ongetwijfeld weet, of eventueel aan *Slotemaker de Bruine*, die het hoogstwaarschijnlijk weet. Ik zelf heb niet anders dan via „Vrij Nederland” contact met de O.D. gehad, nooit rechtstreeks. Toen de O.D. dat weigerde, hebben wij zelfs nog geprobeerd het te doen met inschakeling van het z.g. Vaderlands Comité waarvan, in die tijd al, de tegenwoordige Minister-President, de heer *Drees*, de voorzitter was. Ik ben toen voor deze zaak nog bij de heer *Drees* geweest, maar wat wij ook geprobeerd hebben, het is ons niet gelukt de O.D. er toe te krijgen zelfs maar deel te willen nemen aan enigerlei bespreking in zake de coördinatie van de illegaliteit. Overigens kwam uit Engeland, tot onze grote schrik en teleurstelling, een kort antwoord per radio op de vraag, die wij bij de inzending van ons memorandum in zake *Wilhelm Stähle* hadden gesteld, of wij dit contact mochten voortzetten. Wij waren er van overtuigd, dat het van het grootste belang was er mee door te gaan, maar wij wilden dit toch niet doen zonder consent van de Regering. Daartoe hadden wij gevraagd, of men door de radio wilde mededelen in geval van doorgaan: *de Graaf* moet doorgaan (*de Graaf* was mijn illegale naam uit die tijd) en in het andere geval: *de Graaf* moet niet doorgaan. Door de radio kwam nu de mededeling, dat *de Graaf* maar niet moest doorgaan.

32922. De **Voorzitter**: Hoe had u het in dit geval gevraagd?

A. Dat kan ik mij niet meer met zekerheid herinneren. Het speelde in het voorjaar van 1944; het kan in Januari 1944 zijn. Mijn eerste bespreking met *Stihle* was één dag vóór Kerstmis 1943. Het tweede contact is omtrent Oudejaar geweest; toen hebben wij nog een keer geprobeerd — tevergeefs — hem daar weer in Coevorden te vinden. Direct daarna, dus ongeveer begin Januari, hebben wij gevraagd: doorgaan of niet. Het antwoord kwam heel vlug; voorjaar 1944 kan het dus niet geweest zijn, maar ongeveer Januari.

32923. De **Voorzitter**: U zond in 1941 over de zender van *Alblas*. Maar welke verbinding had u in die latere tijd?

A. Zelf had ik geen zenderverbindingen, maar ik ineen, dat „Vrij Nederland” er één had; dit zou u echter aan „Vrij Nederland” moeten vragen, want die vraag kan ik niet beantwoorden. Bij mijn weten zou het dus een antwoord via de Zwitserse weg moeten zijn, maar ik geef graag toe, dat dit bijna niet mogelijk is, want op zo'n korte termijn kon men dat haast niet overbrengen.

32924. De **Voorzitter**: Heeft u bij die zendercontacten wel eens de naam *de Geus* gehoord?

A. Neen; buiten *Klaas Alblas* heb ik alleen *Johan Grün* gekend (dit was dezelfde als *Brutus*). Deze was gestuurd om contact met „Het Parool” op te nemen en dit is ook gelukt. Met hem heb ik uitvoerige besprekingen gehad in de winter van 1944 of 1943.

32925. De **Voorzitter**: Speelde daarin ook *Bram van Oord* een rol?

A. Ja, *Bram van Oord* uit Doorn speelde daarin een rol en op de achtergrond is er *George Ridderhof*.

32926. De **Voorzitter**: Hoe beschouwt u *Bram van Oord*?

A. Positief fout! Daaraan heb ik nooit getwijfeld. sinds ik allerlei bijzonderheden over hem heb gehoord. Na de oorlog heb ik me ook beijverd hem te laten vastzetten.

32927. De **Voorzitter**: Was u in die tijd ook al op de hoogte van de aard van de persoon van *George Ridderhof*?

A. Alleen door datgene, wat ik van *Johan Grün* over hem wist.

32928. De **Voorzitter**: En deze wist het ook niet precies?

A. Hij was wel in twijfel, maar hij wist het niet.

32929. De **Voorzitter**: Op dat moment wist u er echter niet meer van?

A. Neen. Wij hebben dus de mededeling gekregen, dat *de Graaf* niet moest doorgaan, hetgeen betekende, dat ons het contact met overste *Wilhelm Stähle* werd verboden, en sindsdien hebben wij dit ook niet meer nagestreefd. Dat was één van de vele redenen, die het groepje, dat ik als Grebbe-commissie heb aangeduid, echter toch het gevoel gaven hoe belangrijk het wel zou zijn, wanneer er iemand naar de overkant zou worden gestuurd, omdat men daar ten prooi scheen te zijn gevallen aan allerlei misvattingen. Bovendien hadden wij sterk het gevoel, dat het contact met de overkant zo slecht was, dat wij wellicht meer en meer naast elkander aan het opereren sloegen.

Een „terugkeer-regeling” werd voor alles en nog wat voorbereid. U herinnert zich wel, dat allerlei professorenkringen zich bijvoorbeeld bezighielden met het ontwerpen van regelingen, die onmiddellijk na de oorlog ten aanzien van bepaalde afwikkelingen zouden kunnen gelden. en wij dachten, dat men dit in Londen toch ook wel zou doen. Er is toen in de Grebbe-commissie besproken of niet iemand naar de overkant zou gaan. Het is ook besproken met *Joop Bartels*, die in die tijd wel eens over is geweest, en men was er in het algemeen vóór; „Het Parool”, „Vrij Nederland”, de Grebbe-commissie waren er vóór. Er is toen een serie vergaderingen geweest ter voorbereiding van die reis.

Ik zal dit niet in details vertellen. U begrijpt zelf wel, dat in die tijd het maken van een overtocht naar Engeland een volstrekt levensgevaarlijke zaak was. Er waren echter omstandigheden, die bij het vaststellen van de persoon, die naar de overkant zou gaan, de keus op mij deden vallen en niet op mijn vriend *van Holthe tot Echten*, die eigenlijk evenveel als ik daarvoor in aanmerking kwam. De omstandigheid, die de doorslag gaf te mijnen aanzien, was, dat ik allengs in de loop van 1943—1944 bijzonder door de Duitsers werd gezocht.

Er is in December 1943 één van onze mensen gearresteerd, die tot mijn grote spijt het niet heeft weten te houden tegen de Duitsers, ofschoon hij nimmer is mishandeld, en die op een bepaald ogenblik van mij 10 mogelijke adressen aan de Gestapo heeft medegedeeld, waarna de Gestapo de 21ste Januari 1944 op al die 10 adressen tegelijk een overval heeft gedaan. Door een bijzonder merkwaardig toeval — een haas, voor het opeten waarvan ik door één van mijn vrienden was uitgenodigd — bevond ik mij die 21ste Januari 1944 op het 11de adres en ben ik dus niet gepakt. Men heeft de inspecteur *Keizer* uit De Bilt, een N.S.B.-er, die mij van gezicht kende, doordat ik daar had gewoond, plus 2 rechercheurs vrijgemaakt van hun normale werk met de opdracht, mij te arresteren, en er werd R.M. 10000 uitgelooft voor de man, die mij zou kunnen krijgen, plus het ijzeren kruis tweede klasse en rangsverhoging. Dit was op 21 Januari. Hierbij raak ik nu de brochure van *Lunshof*, waar deze zegt, dat een zekere mijnheer *Meyer Schwencke* — over wie ik graag het een en ander zal mededelen, indien u daarop prijs stelt — gediend heeft als reisbureau van de „roemruchtige kolonel *Blake*”. Ik verheug mij er in, niet roemruchtig te zijn, maar ik ben inderdaad „kolonel *Blake*” geweest, althans *Blake*, zonder kolonel. De werkelijkheid is, dat de mededeling, die ik u hier doe — n.l. dat ik gezocht werd door 3 daarvoor vrijgemaakte mensen en dat er een beloning was in de vorm van R.M. 10000, het ijzeren kruis en rangsverhoging —, over mij is verteld door die mijnheer *Meyer Schwencke* aan één van mijn vrienden, die mij deswege heeft kunnen waarschuwen en gezegd heeft: „Denk er aan, dit horen wij van één van onze spionnen in de S.D.”. Ik ben er nog altijd blij om, dat ik het wist, want dan was men ten minste enigszins op zijn hoede. Die *Meyer Schwencke* kende ik van vóór de oorlog als een zeer onbetrouwbaar man, met wie ik nooit iets te maken had willen hebben en met wie ik in de oorlogsjaren nimmer iets, wat dan ook, rechtstreeks of zijdelings, te maken heb gehad, die dus op geen enkele wijze als „reisbureau van kolonel *Blake*” heeft gefungeerd, maar wiens enige nauwkeurig bepaalde rol is, dat hij die gegevens omtrent de mate van mijn gezochtheid via één van mijn vrienden te mijner kennis heeft doen komen. Die gegevens waren waardevol voor mij. Het feit, dat ik zo exorbitant werd gezocht — ik placht in die dagen wel eens naar Arnhem te reizen, waar ik eens in de week moest zijn voor een redactievergadering, in de uitdossing van een kapelaan, die mij daarvoor beschikbaar was gesteld —, heeft mede er toe geleid, dat ik meer dan de heer *van Holthe tot Echten* geacht werd in aanmerking te komen om naar de overkant te gaan, en aldus is toen besloten.

De voorbereiding heeft vrij veel tijd gekost, maar op 24 April 1944 ben ik vertrokken. Ik had — het zou een te lang verhaal worden om dit alles te detaileren — in totaal de volgende credentials; ik mocht optreden namens de groep van „Het Parool” en namens „Vrij Nederland”. ik had, door bemiddeling van de hees *d'Ailly*, de tegenwoordige burgemeester van Amsterdam, twee boodschappen uit mijn hoofd moeten leren ten dienste van de heer *Trip*, betreffende de

positie en regeling van de gulden na de bevrijding, en ik had daags vóór mijn vertrek een zeer uitvoerig gesprek gehad met de tegenwoordige Minister-President, de heer *Drees*, die mij uitvoerig heeft uitgelegd, voor welke moeilijkheden het Vaderlands Comité zat, dat zijn eigen positie onnauwkeurig bepaald achtte en dat graag zou willen weten, welke opdracht het eventueel van de Regering zou krijgen na de bevrijding, weshalve de heer *Drees* mij die positie heeft uitgelegd, er enige vragen aan verbindende. Hij deelde daarbij mede (ik voeg dit toe als tragische bijzonderheid), dat het eigenlijk al niet meer nodig was, dat hij mij die boodschap gaf, want terwijl ik over land zou proberen, Engeland te bereiken, zou de dag na mijn vertrek prof. *Victor Rutgers* trachten per bootje over te steken en deze zou dus, mocht hij slagen, aanmerkelijk eerder in Engeland zijn dan ik en hij had precies hetzelfde verhaal en dezelfde boodschap. Ik heb de heer *Victor Rutgers* in die tijd alleen maar op een afstand bewonderd om de houding, die hij in het verzet heeft aangenomen. Ik acht hem één van de belangrijke figuren in het verzet van die tijd en met groot verdriet heb ik bij mijn aankomst in Engeland vernomen, dat hij gearresteerd was en ook is gevallen. Ik ben met die vier opdrachten, d.w.z. om „Het Parool” en „Vrij Nederland” te vertegenwoordigen, met boodschappen van de heer *Trip*, via de heer *d'Ailly*, en vragen van de heer *Drees*, op 24 April van Amsterdam vertrokken, via België, waar ik als „landbouwer-eigenaar”, *Jean Hubert Bollen* geheten, met trams door België ben gereisd in 3 dagen tijds. Ik naderde Frankrijk en ben toen geklommen over een brug met prikkeldraad en met mijn Franse identiteitskaart, volgens welke ik apotheker *Joseph Marcel Dugard* in Toulouse was, heb ik door Frankrijk gezworven naar Toulouse. Daar aangekomen, moest ik 9 dagen op een gids wachten. Ik moest alleen over de Pyreneeën; dit was opdracht. Doorgaans ging men in een konvooi, maar ik moest alleen met een gids. Na 8 dagen is die gids inderdaad verschenen en heeft mij prompt 's nachts om 2 uur in de steek gelaten. Ik ben met veel moeite weer teruggekeerd naar mijn punt van uitgang en heb weer twee nieuwe gidsen gevonden, die mij in een veel later stadium in de steek hebben gelaten. Ik heb toen een 2-tal dagen en een nacht helemaal alleen (dit zal ik niet licht meer vergeten) door de Pyreneeën gezworven en wanneer men dan ook niets te eten heeft, wordt dit een zeer onbehaaglijke situatie. Weer ben ik op mijn punt van uitgang teruggekeerd en ten slotte, na een hoogst merkwaardige reis, op mijn buik liggende op het dak van een autobus, met 2 smokkelaars de Pyreneeën overgelopen. Na ongeveer 22 uur lopen ben ik in Andorra aangekomen. Aan de Spaans-Andorraanse grens ben ik gevangengenomen en heb ik enige tijd in de Spaanse gevangenis gezeten; dit is geen vacatieverblijf en ik kan het u niet aanraden. Na 3 à 4 dagen ben ik toen met 12 Fransen, die eveneens gevangen waren genomen, naar Lerida getransporteerd. Daar heb ik, vanwege het feit, dat ik boven de 40 was, een résidence forcée gekregen. Het verschil tussen een résidence forcée en een gevangenis bestaat doorgaans hierin, dat men in een gevangenis geen licht en lucht heeft en ook slecht eten en in een résidence forcée wel licht en wal lucht en ook slecht eten. Ik heb echter niet te klagen over het hotelletje, waar ik was ondergebracht. Van daar mocht ik naar Madrid gaan, ongeveer 5 dagen na het begin van de invasie. Ik heb het bericht omtrent de invasie in Lerida vernomen en ben een huis hoog gesprongen. De houding van de Spanjaarden wijzigde zich toen ook aanmerkelijk; zij werden ineens beleefd. Tot die tijd waren ze nog onbeschoft, maar daarna was dezelfde politie-inspecteur, de heer *Monty* in Lerida, bereid, mij voor de eerste keer in mijn leven een stoel te geven, ofschoon ik een kapotte knie had van mijn Pyreneeënwandeling. Ik had altijd moeten staan, bij voorkeur 2 uur, ook wel eens 12 uur. Hij liet iemand gewoon in een hoek van zijn kamer staan en merkte je niet op. Wanneer men dan even kuchte, zag hij je nog niet en liet je rustig vele uren in de hoek van de kamer staan, maar dan zei hij plotseling: „Ah, vous êtes là, allez y.” Dit was de wijze, waarop hij je behandelde. Maar die dag na de invasie was de man erg te spreken en toegankelijk en zei toen: „Heb ik u niet netjes behandeld?” Ik zei: „Neen, mijnheer, dat heeft u helemaal niet.” Hij vertelde, dat hij het toch altijd zo netjes met mij had bedoeld, en vroeg mij of de Duitsers nu werden verslagen. Ik zei hem, dat ik er nooit aan had getwijfeld, maar hij blijkt wel. Hij wilde nu echter graag ook niet meer twijfelen en gaf mij permissie naar Madrid te gaan en mij daar onder de bescherming van onze gezant te stellen. Ik ben naar Madrid gegaan en heb mij onder „de bescherming” van de gezant gesteld. Daar bleek een jonge man in het gezantschap aanwezig, een zekere heer *Herzberger*; deze was de enige man, met wie men iets kon bereiken, want de rest was niets. De heer *Herzberger* was ten minste nog een handige man en hij heeft mij geïntroduceerd bij de heer *Cresswell*, de handelsattaché. Toen de heer *Cresswell* hoorde, dat ik de naam *Blake* voerde, zei hij, tot mijn onbeschrijflijke opluchting tegen mij: „Well, we have been waiting for you since weeks and weeks.” Ik zei hem, dat

ik daar ontzettend blij om was, want dat ik op de gehele reis nog nooit iemand had gevonden, die op mij zat te wachten en hij werkelijk de eerste was. Later, toen ik in Engeland was, bleek, dat de heer *Gerbrandy*, wetende, dat iemand, zich noemende „*Blake*”, naar de overkant zou gaan, zich tot de heer *Churchill* heeft gewend en gevraagd of hij misschien op de weg door Spanje instructie kon laten geven, dat, mocht iemand van die naam zich aanmelden, hem doortocht en hulp zou worden verleend. Met de beslistheid, waarmede *Churchill* in dergelijke gevallen handelde, was er de volgende dag reeds een tweetal telegrammen gegaan, één naar de commandant van Gibraltar en één naar de Engelse ambassade in Madrid, luidende: „If a certain Mister *Blake* turns up, get him through at once; repeat at once.” Getekend door de heer *Churchill* zelf. Dit heeft natuurlijk wonderen gedaan, want toen ik van dat ogenblik af bij die mijnheer *Cresswell* zat, kon mij niets meer overkomen. De volgende dag ben ik per auto naar Sevilla gebracht en daar ondergedoken. Ik heb drie dagen uitsluitend in het gezelschap van een niet te tellen aantal vlooiën op mijn onderduikadres in Sevilla doorgebracht en ben toen van papieren voorzien van de scheepskok van de „*Cetus*”, een bootje van 400 ton, dat op de Guadalquivir lag en bestemd was voor Gibraltar. Ik moest mij daar in de schroeftunnel begeven, waarvoor ik net iets te lang was om er rechtop in te staan, zodat ik er gebogen moest staan of op een vlonder met oliewater gaan liggen; zo ben ik in 2 nachten de rivier afgezakt en eerst in open zee mochten wij — ik was samen met een Amerikaan en een Engelsman — ons vertonen. Toen wij in Gibraltar aankwamen, werden wij door een officier vriendelijk afgehaald en daar heb ik voor het eerst sinds lange tijd een bad gekregen. Een dag later zat ik in een Engels bombardementsvliegtuig, dat mij, van 's avonds 9 uur tot de volgende morgen 7 uur, naar Bristol heeft gebracht. Daar ben ik, blijkbaar vanwege instructies van de heer *Churchill*, die er tussen zat, volsirektelijk ontkomen aan de Patriotic School. Ik ben op Zaterdagmorgen 17 Juni 1944 rechtstreeks naar het huisje van de heer *Gerbrandy* gebracht. De kolonel, die dan aan mijn illegale naam van die tijd is toegevoegd, is op die 17de Juni des avonds geboren, want in het huis van de heer *Gerbrandy* waren op dat ogenblik de heer en mevrouw van *Haersma de With* en de heer *Gerbrandy* wilde mijn identiteit voorlopig nog een beetje camoufleren; hij is bovendien in sommige opzichten een uitermate tot grapjes geneigd man, zodat hij mij daar aan de heer en mevrouw van *Haersma de With* voorstelde — ik was gekleed in een pak, dat meer olie dan iets anders aanwees aan de buitenkant — als de kolonel *Blake*. Sindsdien heb ik bij de heer *Gerbrandy*, tot op de huidige dag, „the colonel” geheten.

32930. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons nog vertellen of de tocht, die u gemaakt heeft van Nederland naar Spanje, langs een georganiseerde verbinding ging. Of heeft u het geheel op eigen initiatief gedaan?

A. Neen, dit had nooit gekund. Het is alles voortreffelijk geregeld geweest door de mensen van de Zwitserse weg. Ik ben op mijn eigen houtje naar Sittard gereisd, had de opdracht gekregen om van daar naar Beek te lopen en mij te melden bij de onderwijzer *Meyer*, die mij 's avonds naar de rivier de Maas bracht. Daar hebben wij tot ongeveer een uur of 10 zitten wachten. Toen stak er plotseling een roeiboortje over de rivier, waaruit een man kwam, die de jonge *Lejeune* bleek te zijn, criminoloog, studerende te Leuven. Hij heeft mij daar afgehaald en samen zijn wij toen weer overgestoken. De bedoeling was, dat wij niet een mijnwerkerstreintje 's nachts naar Leuven zouden rijden, maar het station Bree was kapotgebombardeed. Wij hebben toen een fiets moeten belenen in een hotelletje en hebben daarop wat geld gekregen, waarvoor wij des nachts daar zijn gebleven. De volgende morgen zijn wij met trammetjes door België gegaan. Maasbree, Beringen, enz..... Het waren allemaal trajecten van enige kilometers, waarna wij weer moesten overstappen. Het begon des morgens om 6 uur en het eindigde 's avonds om 7 uur in Leuven. Wij hadden toen geen geld meer om te eten en waren erg ongezellig tegen elkaar. In Leuven hebben wij weer geld gepoft en gegeten. Vandaar zijn wij met een tram naar Brussel gegaan. Daar ben ik overgenomen door *Edmond Chait*, houthandelaar, te Rotterdam, toentertijd werkzaam in de illegaal Zwitserse weg in België—Frankrijk. Die heeft mij van Brussel naar Parijs gebracht, d.w.z. met hem ben ik gereisd van Brussel naar Mons, Enghien, Gasteau, enz., steeds met trammetjes, tot aan de grens. Daar zijn wij gaan lopeii; wij hebben nog een eind gereden met een wagen met zuurstofcilinders en zijn toen over een brug met prikkeldraad geklommen, benoorden Valenciennes. Van daar te voet naar een dorpje en toen niet ons tweeën naar Valenciennes getramd, getreind van Valenciennes naar Douai. Hier hebben wij een enorm bombardement gehad; de invasie was in voorbereiding. De volgende morgen was in

Douai het stationsemplacement plat. We zijn toen met trams weer teruggegaan naar Valenciennes en van daaruit naar Parijs. Daar heb ik als verdere reisgenoot *Paul Veerman* gevonden, zoon van een textielabrikant in Amsterdam, gelukkig nog in leven. We zijn toen met ons drieën van Parijs naar Toulouse gereisd. Onderweg moesten wij er uit, want er was een lijn kapot. We moesten toen een lang stuk langs de lijn lopen, naar ik mij herinner. Zo zijn wij in Toulouse aangekomen, waar de Zwitserse weg toen een klein flatje had. De arm van de Gestapo was lang, want 4 dagen na mijn vertrek uit Toulouse was de Gestapo daar in dat flatje. Ze hebben er echter niets anders dan mijn pijp gevonden. Van daar ben ik dus door *Paul Veerman*, nu zonder *Chait*, gebracht naar Foix. Foix was aan de noordkant van de z.g. „zône interdite“, die de Duitsers boven de Pyreneeën hadden gelegd. Door de zone moest men altijd op een of andere merkwaardige wijze; ik heb het gedaan door te gaan liggen achter op een vrachtauto met zakken houtskool, waarmee men mij geheel heeft ommuurd. Er ging een dekzeil overheen en zo ben ik door die „zône interdite“ gegaan. Halverwege stopte de auto en men hoorde zo'n half Duits-Franse stem van een soldaat, die eerst naar de identiteitspapieren van de chauffeur vroeg en er zich in dit geval verder toa bepaalde, met de kolf van zijn geweer een paar stompen tegen die zakken te geven, waardoor ik op een onbehaaglijke wijze heen en weer schoof in dat geheel, wat echter geen gevolgen heeft gehad. Later, toen wij de contrôle door waren, kwam ik er uit. Ik moest een arbeider op de aluminiumfabriek in Tarascon voorstellen en dit kon heel gemakkelijk, want ik zag er uit of ik mijn leven niet anders had gedaan dan kolen sjouwen. Daar heeft de chauffeur mij in handen van een Spanjaard gespeeld; dit was mijn eerste gids, die mij in de steek liet. Ik kon de chauffeur gelukkig terugvinden; deze heeft mij toen aan twee anderen geholpen, die mij ook in de sterk hebben gelaten, op een later ogenblik, zoals ik u vertelde. Weer ben ik teruggevallen op die chauffeur; deze heeft werkelijk voortreffelijk werk gedaan en mij voor een derde maal in handen van passeurs gebracht. In dit derde geval is het toen gelukt. Hij heeft mij toen begeleid tot vlak bij die bus, waar ik bovenop op mijn buik moest gaan liggen, en toen twee Duitse soldaten beneden alle passagiers op hun identiteitspapieren nakeken, hebben ze de enige voor hen wellicht interessante passagier, bovenop het dak, niet in de gaten gekregen.

32931. De **Voorzitter**: Er waren dus in ieder geval vaste punten, waar u werd geholpen?

A. Ja. Zowel in Brussel als in Parijs en Toulouse had men ook vaste hotelletjes en café's, waarvan men wist, dat ze goed waren en die altijd door die passerende documentenoverbrengers, dan wel die mensen, die zelf naar Spanje moesten, gebruikt werden. Daar behoefde men zich niet in te schrijven: dat was allemaal uitnemend geregeld. Zonder de onwaardeerbare hulp van die Zwitserse weg zou ik nooit in Engeland zijn gekomen. Men kon dit op eigen houtje niet doen: het was levensgevaarlijk de Pyreneeën te crossen. De Duitsers patrouilleerden daar altijd met twee man met een hond. Het was volstrekt onmogelijk, wanneer men niet heel nauwkeurig wist hoe men lopen moest. Alleen konden men dit niet doen. Ik heb dan ook de hoge route moeten volgen; deze ging 2500 meter omhoog en dan weer naar beneden, naar 500, en toen over een gletscher van 2700 meter; lager lopen bracht je vrijwel zeker in handen van een Duitse patrouille. Dit was uiterst gevaarlijk. Men had echter zerr goede passeurs, ofschoon ik twee allerongelukkigste ervaringen inet lafaards heb opgedaan; over het algemeen had men zeer goede passeurs en ik kan niet dankbaar genoeg zijn voor de buitengewone hulp, die ik, van het moment, dat ik de Maas overroede, tot het moment, dat ik naar Andorra afzakte, van de organisatoren van de Zwitserse weg heb ondervonden. Het bericht van mijn aankomst is ook teruggerold van mijn passeurs naar de chauffeur, van de chauffeur, door de „zône interdite“ naar Tarascon, via Lyon naar Genève; mijn vrouw wist circa 10 dagen, nadat ik in Spanje was, dat ik mij in veilig gebied bevond; ook dit had de Zwitserse weg georganiseerd.

Ik was dus in Engeland en werd eerst zo'n beetje gezien als „de belangrijkste aap uit Artis“. Iedereen wilde je natuurlijk bekijken en niemand geloofde, dat je nu zo maar uit Nederland kwam, want in die tijd kwam nl. helemaal niemand meer over. Ik meen, dat er wel in die tijd nog eens een bootje is overgekomen, maar over de landroute ben ik, bij mijn weten, de laatste man. Ik weet niet van iemand, die na mij nog over deze route is kunnen komen, want 6 Juni begon de invasie en toen was het bijna niet meer denkbaar, door Frankrijk te komen; dit werd zo enorm moeilijk. Ook de Pyreneeën waren trouwens steeds moeilijker geworden. Ik was dus

bij allerlei mensen een soort van openbare vermakelijkheid; men wilde mij zien en spreken, enz.

Ik ben begonnen met de heer *Gerbrandy* zo nauwkeurig mogelijk te vertellen wat ik met name over de organisatie van het verzet wist. Dat vroeg hij mij namelijk, want daarin was hij bijzonder geïnteresseerd. Ik heb hem dit alles zo uitvoerig mogelijk verteld. Nu zal ik hier en daar met de data wel incorrect moeten zijn, want het is niet mogelijk alles nog nauwkeurig te zeggen. Het is echter één dag of maximaal twee dagen na mijn aankomst geweest, dat de heer *Gerbrandy* mij heeft gevraagd, of ik hem op belachelijk korte termijn — ongeveer één uur namelijk — een rapport kon geven over de organisatie van de illegaliteit. Ik heb het toen geprobeerd en heb het met name aan de secretaresse van de toenmalige secretaris-generaal van de heer *Gerbrandy* gedicteerd; dit rapport heb ik verstrekt aan de heer *Gerbrandy*, die mij had gezegd het nodig te hebben voor een gesprek, dat hij met de Koningin ging voeren. Ik heb het hem gegeven en, zoals ik ook in mijn nota heb meegedeeld, met de grootst mogelijke verrassing later ontdekt, dat dit rapport in handen kwam van een man, die mij op deze stoel is voorgegaan, de majoor mr. C. H. J. F. *van Houten*; deze had het plotseling in zijn vingers en heeft het ook naar Nederland laten gaan. Waarom? Het is gedaan, omdat er dingen in stonden over de O.D., welke hem niet aanstonden en waarvan hij het nuttig oordeelde, dat ze bij de O.D. in Nederland spoedig bekend zouden worden. Bovendien stond er een opmerking in over de Raad van Verzet, een critische opmerking over de — naar mijn smaak — inderdaad nodeloos gevaarlijke methodiek van de Raad van Verzet, waardoor men dus de gelegenheid kon krijgen mij bij de Raad van Verzet min of merr in discreditie te brengen. Ik heb dat rapport niet meer; u zult het vermoedelijk wel hebben, althans kunnen krijgen. Uiteraard neem ik dat rapport van harte voor mijn verantwoordelijkheid. Het kan best zijn, dat ik, wanneer ik het nu lees — met alle wetenschap, die ik sindsdien heb opgedaan —, zelf zou zeggen, dat ik het hier en daar enigszins anders had kunnen formuleren, maar gelukkig weet ik van mij zelf, dat ik niet heb toe of af te doen aan de strekking van dat stuk, noch aan de critiek, die ik op die beide zoëven genoemde groepen heb uitgeoefend.

32932. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie heeft dat rapport aan de heer *van Houten* gegeven?

A. Dit is een vraag, waarop ik het antwoord niet weet. Ik kan het niet zeggen. Er zijn echter maar twee mogelijkheden, namelijk de Koningin of de heer *Gerbrandy*.

32933. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: OE de secretaresse van de heer *van Haersma de With*.

A. Neen, per se niet. Ik heb het haar gedicteerd en uit haar machine zien komen zonder duplicaat en persoonlijk heb ik het uit haar machine in ontvangst genomen. Ik zat naast haar en de heer *Gerbrandy* stond bsneden, bijzonder boos, te wachten en riep, dat hij het moest hebben, want dat hij anders te laat bij de Koningin zou komen. Ik zei hem, dat ik ook geen tijd van hem kreeg om het rapport te maken (ook dit beïnvloedt uiteraard de kwaliteit van het rapport). Ik heb het ioen persoonlijk uit de machine van mevrouw *Loef* gehaald, die een bijzonder betrouwbare secretaresse was en later ook mijn secretaresse is geweest, toen ik Minister ben geworden. Persoonlijk ben ik de trap afgerend en heb het aan de heer *Gerbrandy* gegeven.

32934. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet dus zeker, dat er geen kopie van is gemaakt?

A. Neen, dit weet ik zeker. Het ene exemplaar is gegaan in handen van de heer *Gerbrandy*, die mij gezegd had, het nodig te hebben voor de Koningin. Ik ben er uiteraard niet bij geweest, toen het aan de Koningin zou zijn overhandigd, noch kan ik u enigerlei inlichtingen geven over de wijze, waarop het rapport bij de heer *van Houten* is beland. Een feit is echter — dit staat onherroepelijk vast —, dat het rapport hier, kort na het schrijven, in Nederland was en aanleiding heeft gegeven tot enig rumoer in de illegaliteit, met name dan de O.D.

Onze tegenwoordige handelsattaché in Mexico, een heel bekend illegale man, *van der Gaag*, met wie ik op allerbeste voet ben, heeft mij later verteld, dat de Raad van Verzet van mening was geweest, dat ik ze toch wel een klein beetje al te hard had veroordeeld of geoordeeld over de gevaarlijke wijze, waarop zij optraden. Ik moet er overigens wel bij zeggen, dat de Raad van Verzet in de loop van zijn bestaansperiode heel duidelijk van structuur, en daarmee ook

van methode, is veranderd. De Raad van Verzet was in zijn oorspronkelijke opzet, zonder de minste twijfel, een vrijwel communistische aangelegenheid. Later is de Raad van Verzet op dit terrein gewijzigd van samenstelling. Ik sprak over de Raad van Verzet in eerste termijn en daarmee had ik nu eenmaal niet zo ontzettend veel op. Ik neem aan, dat de critiek, die ik heb geleverd, in Nederland intussen min of meer door de feiten was achterhaald. Ik heb er nl. 55 dagen over gedaan om van Amsterdam naar Londen te komen.

32935. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het lijkt mij ook vrij onjuist iemand, die zo kort nog in Engeland was, zo'n rapport in een dermate korte tijd te laten maken. U moet immers toch ook wel enigszins van streek zijn geweest door al die belevenissen?

A. Van streek was ik gelukkig niet, maar ik was wel aan een paar weken vacantie toe; dit zou mij bijzonder welkom zijn geweest. Daarvan is echter niets gekomen. Ik was dus klaar met dat rapport en toen heb ik aan de heer *Gerbrandy* gevraagd, of ik nu in enigerlei zin iets te maken zou krijgen inet de verhorende instanties in Engeland.

Ik had nl. altijd gehoord van parachutisten, etc.. dat iedereen in Engeland in een Patriotic School belandde, hetgeen niets anders was dan een gevangenis, alleen met iets meer vriendelijke bejegening door de cipier. Soms zat men daar een week, maar ook wel één maand of 6 maanden, al naarmate men meer verdacht leek, en daar werd men dan voikomen uit elkander gezaagd. Bovendien had de Nederlandse Regering een z.g. Politie-Buitendienst, onder leiding van mr. *Derksema*, die ook verhoorde. Waarom dit nodig was, is mij nooit erg duidelijk geweest, maar die dienst verhoorde je dan misschien met iets meer Nederlandse kijk op de dingen. Er is mij gezegd, dat ik t.z.t. misschien nog wel even naar de Patriotic School zou moeten, en dit is ook gebeurd. Ik ben één middag in die school geweest en ben daar door een Engels officier verhoord, die vlekkeloos Nederlands sprak — werkelijk vlekkeloos —, ofschoon hij volstrekt Engelsman was, en die heeft toen een verhaal van mij moeten opnemen, met name over die reis. Ik vond dat allemaal erg onbelangrijk. Bij de Politie-Buitendienst ben ik nooit verhoord, omdat de gang van zaken nu eenmaal heeft gewild, dat ik 4 weken na mijn aankomst de chef was van de chef van de Politie-Buitendienst, want toen was ik Minister van Justitie geworden. Toen ik een dag of 10 in Engeland was, is mij gevraagd dat te willen worden. Ik heb toen tegen de heer *Gerbrandy* gezegd, dat ik daarover helemaal niet praten kon of over denken wou, maar dat ik een heel andere opzet had; dit was hem trouwens bekend. De opzet was nl., dat ik na zes weken zou terugkeren naar Nederland. Mijn persoonlijke hoop was, dat ik dit als parachutist zou kunnen doen, maar voordat ik aankwam, was de majoor *den Boer* — die, meen ik, genoemd is als één, die door de commissie wordt gehoord — bij een oefening als parachutist neergekomen en had hij zijn wervelkolom beschadigd.

32936. De **Voorzitter**: Dit was al geruime tijd eerder gebeurd; hetzelfde was ook majoor *Broekman* overkomen.

A. Dit weet ik niet precies, maar in ieder geval was het vóór mijn aankomst. Men zei mij, dat sindsdien regel was, dat mensen van mijn leeftijd niet meer als parachutist mochten worden gebruikt; ze werden daarvoor niet „fit" genoeg geoordeeld.

Ik kan het alleen maar belachelijk vinden, maar dit was nu eenmaal een van de regels en men hield zich daaraan. Over de landweg teruggaan was voor mij niet meer mogelijk. Dit had ik dan secundair graag gedaan, maar het kon niet meer, enerzijds wegens de invasie, anderzijds omdat ik, in de Pyreneeën, mijn linker knie had beschadigd en geen lange niarsen kon ondernemen, aangezien dan mijn linkerbeen het begaf.

32937. De **Voorzitter**: Er bestonden dus vrijwel geen mogelijkheden meer in die tijd? Er is ook e-n tijdlang een verbinding geweest via Zweden.

A. Neen, die was toen al gesloten.

32938. De **Voorzitter**: Die weg is dus in ieder geval niet meer in discussie geweest?

A. Neen. Van mijn terugkeer kwam dus toch al niets. Dit vond ik op zich zelf erg naar, maar ik had ten minste duidelijke opdrachten en ben ook, ter afwikkeling van wat ik van de heer *Trip* had meegekregen, direct naar de toenmalige Minister van Financiën, de heer *van den Broek*, gegaan en heb uitvoering met hem gepraat.

Ik heb een lang gesprek gehad met de heer *Gerbrandy* over de positie van het Vaderlands Comité en de wensen van verduidelijking van de heer *Drees* en ben door de heer *Gerbrandy*, al heel kort na mijn aankomst, in allerlei contact gebracht inet ambtelijke Nederlandse instanties, die, naar hij meende, door mij konden worden voorgelicht omtrent allerlei punten.

Bovendien heb ik kennis gemaakt met een kolonel *Cordeau*, een Engelse kolonel, die van mij het hele verhaal van oberst *Stähle* moest hebben.

32939. De **Voorzitter**: Was dit niet een der hogere functionarissen van S.I.S.?

A. Ja, ik neem aan, dat het S.I.S. was, maar ik weet het niet zeker.

Ik heb hem in het gezelschap van de majoor *Broekman* gesproken. De Engelsen wilden echter nog steeds niet geloven, dat er een grote Putsch tegen *Hitler* zou komen, maar ik zal nooit de morgen vergeten, dat de heer *Gerbrandy* zijn hoofd om de deur stak en tegen mij schreeuwde, dat ik onmiddellijk naar de radio moest komen, want dat in Duitsland de „Heirat" werd voltrokken, zij het dan 6 maanden later dan wij het hadden geweten. Op die dag was ik uiteraard „groot keizer" in Londen, zoals u wel begrijpt, want ik was de enige, die verteld had, dat het ooit zou gebeuren, en iedereen zei mij, dat dit toch nooit zou gebeuren. Ik moest toen onmiddellijk bij de Engelsen koinen en een lang verhaal opdissen, hoe het allemaal geweest was en wat die overste allemaal had gezegd. Nu was ik ineens geloofwaardig en tot die tijd had men alleen maar gelachen en zei men: „Nothing of that kind will ever happen."

32940. De **Voorzitter**: Waar woonde u met de heer *Gerbrandy* samen?

A. In Essendon in Hertfordshire, ongeveer 20 mijl benoorden Londen.

32941. De **Voorzitter**: Was dit vóórdat hij in het Brown's Hotel woonde?

A. Neen, hij had altijd 2 kamers in het Brown's Hotel, welke hij aanhield, maar hij woonde in dat huisje aan de buitenkant, in Essendon, en daar heb ik met hem 4½ maand onder één dak gewoond; hij had dus bovendien nog die twee kamers in Brown's Hotel, een zit- en slaapkamer, waar hij dan gemakkelijk voor de lunch mensen kon inviteren, die hij moest spreken. Daar had hij ook altijd een wekelijkse bespreking met zijn eigen staf; dat waren dan de heer *Pelt*, de heer *Nuboer*, de heer *de Beus*: ik geloof, dat er nog één bij was, maar deze ben ik vergeten. Ik zelf ben daar ook herhaaldelijk bij geweest in Brown's Hotel. Later is dit huisje in Essendon geliquideerd en is hij helemaal in Brown's Hotel gaan wonen; het was ongeveer November 1944, toen wij het huis hebben moeten loslaten. Zelf had ik generlei behoefte aan een functie, maar wel had ik de behoefte, waar ik dat kon, allerlei mensen van voorlichting te dienen, voor zover mijn gegevens hiervoor geschikt waren. Ik moet u zeggen, dat bij al die gesprekken toch wel bleek, dat er een volslagen andere sfeer in Londen lag dan ik uit bezet gebied had meegebracht. Men was van zeer goeden wille en wilde het graag begrijpen, maar — dit lijkt mij op zich zelf zo gemakkelijk te verstaan — veel kon men niet begrijpen. Men kon niet begrijpen wat nu eigenlijk leven onder de Duitse bezetting was, want men had het zelf nooit gedaan. Wanneer men uitvoerig — wat ik enige malen heb moeten doen — in een klein gezelschap simpelweg vertelde hoe mijn vrienden en ik zelf soms de dag doorbrachten, dan zag men toch veel ongelovige gezichten en kwamen er van die vragen als: „Ja, maar is dat nu wel zo, want het is toch haast niet te geloven." Men moest hun dan maar verzekeren, dat het werkelijk allemaal zo was. Ik heb op verzoek van de heer *Gerbrandy* tweemaal voor een uitgebreide groep Nederlandse ambtenaren een lang verhaal over de situatie in Nederland gehouden. Eéns voordat ik Minister werd en de tweede maal was ik Minister.

32942. De **Voorzitter**: Was dat voor de aanstaande functionarissen van het Militair Gezag?

A. Neen, niet speciaal daarvoor. Daarvoor heb ik wel later, in het kamp Wolverhampton, een lang verhaal gehouden over datgene, wat ik als taak van het Militair Gezag zag, maar in die tijd heb ik nog niet speciaal voor het Militair Gezag iets gezegd. Wel ben ik al heel kort na mijn aankomst in contact gekomen met — wanneer ik mij niet vergis — majoor *Posthumus Meijes*, die zo iets was als

secretaris van het Militair Gezag en tevens secretaris van de Bijzondere Raad van Advies. De heer *Posthumus Meijes* gaf mij een hoeveelheid paperasser, die min of meer de voorlichting omtrent het Militair Gezag vormden. Hij vroeg mij of ik dat eens wilde lezen. Daarna heb ik ook kennis gemaakt met de kolonel *Kruls*; ik heb dat erg prettig gevonden en ik moet zeggen, dat ik de indruk had van een apparaat, dat bescheiden van opzet was. Er waren niet zo verschrikkelijk veel mensen in dat Militair Gezag in Londen. Die uitbreiding is pas gekomen, toen zij in het zuiden zaten; toen hebben zij links en rechts om zich heen maar mensen naar zich toegesleept en is dat ineens gaan groeien als kool, maar in Londen was het een betrekkelijk bescheiden opzet. Ik vind het ook altijd onrechtvaardig, dat men zo dikwijls van bepaalde kanten hoort, dat die samenstelling van dat Militair Gezag zo buitenissig eenzijdig was. Dat kon ten slotte moeilijk anders, men had niet zo erg veel te kiezen; men was inderdaad voor mensen, die men te zijner tijd een leidende functie wilde geven, in zekere zin aangewezen op wat men had uit bedrijven als Philips en Shell en de A.K.U. Dit kan men prettig of niet prettig vinden, maar het was nu eenmaal zo; men had niet veel mensen en het was nu eenmaal niet allemaal even eenvoudig. Ik heb dus het materiaal bekeken en een gesprek met de kolonel *Kruls* gevoerd. Tijdens zo'n gesprek heb ik de kolonel eens precies verteld hoe wij in Nederland hadden gezien die radiorede, die wij van de Koningin hadden gehoord. Ik heb hem dit allemaal uitvoerig uiteengezet, omdat ik het nuttig vond, dat hij het wist, maar hij verzekerde mij, dat hij niets vuriger begeerde dan als Militair Gezag te overlijden; hij wilde wel als kolonel overblijven natuurlijk, maar het Militair Gezag opheffen. Ik had dus ook alle hoop, dat het zich in die richting zou ontwikkelen. Ik heb in die tijd voor het eerst contact gekregen met dezelfde mr. J. C. S. *Warendorf*, die in de brochure van *Lunshof* voorkomt en die ook zijdelings wordt genoemd in de brief van de majoor van *Houten* aan mij, waarin deze mij n.l. verwijt, dat ik die man zo maar volledig zou hebben gerehabiliteerd. U heeft mij de vorige keer de gelegenheid gegeven daarover te spreken, maar ik wil die verklaring erg graag op één punt aanvullen. Ik heb n.l. het voorrecht gehad sindsdien nog even met *Warendorf* over deze zaak te praten, en deze heeft mij toen gezegd: „Man, ik geloof, dat het veel merkwaardiger is dan jij denkt. De uitnodiging om officier van justitie te worden, heb ik van *van Angeren* gekregen, die toen je ambtsvoorganger was; jij zelf was toen nog niet eens in Londen. Hij heeft het toen overlegd met de Minister van Oorlog." Ik herinner mij uw vraag, Mijnheer de Voorzitter, of de heer van *Houten*, hierop critiek oefenende, zich dus toch ook eigenlijk richtte tegen zijn eigen Minister, waarop ik geantwoord heb: Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dit wordt echter nu wat duidelijker en er bestaat zelfs, naar mij de heer *Warendorf* verzekerde, correspondentie tussen de hlinister van *Angeren* en de Minister van *Lidth de Jeude*, waarbij deze beide heren het over de benoeming van de heer *Warendorf* volledig eens zijn. Ik ben dus alleen maar de voltrekker van het geval geweest, want het enige, dat nog mankeerde na mijn optreden als Minister, was de formele benoeming. Ik heb daarover toen met de heer van *Lidth de Jeude* getelefoneerd, zoals ik u vertelde. Ik heb u ook gezegd, dat ik er in de Ministerraad mededeling van heb gedaan, en u ziet dus, dat het niet alleen dwaas is de verantwoordelijkheid voor die benoeming uitsluitend bij mij te zoeken, maar dat dit een volkomen regelmatige zaak is geweest, geïnitieerd door de heer *Schürmann* als officier van justitie bij de rechtbank in Londen, die n.l. dr. *Zeeman* als zijn hulp zou verliezen, want de heer *Zeeman* moest naar het Departement van Scheepvaart overgaan. De heer *Schürmann* zag zelf, dat hij t.z.t. wel met dat Militair Gezag zou overgaan naar bevrijd Nederland, zodat hij bij het O.M. van de rechtbank in Londen naar versterking uitzag en het initiatief bij in zijn ambtsvoorganger *van Angeren* heeft genomen, daarvoor de heer *Warendorf* te krijgen, die mij dan ook mededeelt — dit is op zich zelf wel een grappig détail —, dat ongeveer 5 dagen vóór mijn benoeming zijn feitelijke werkzaamheden op het parket reeds aanvingen.

32943. De **Voorzitter**: U bent toen degene geworden, die de heer *van Angeren* uit zijn gevangenschap in zijn functie heeft bevrijd. Was u van plan thans op dat punt te komen?

A. Ja, ik wilde u mededelen, dat ik een tweede uitnodiging van de heer *Gerbrandy* kreeg om die portefeuille te aanvaarden. Opnieuw heb ik hem gezegd, dat ik daarvoor helemaal niets voelde en voor geheel andere doeleinden in Londen was. De heer *Gerbrandy* heeft mij desondanks echter niet met rust gelaten; enige dagen later werd mij voor de derde maal de vraag gesteld en opnieuw heb ik ontkenkend en weigerend geantwoord.

Onder sterke pressie heb ik ten slotte toegestemd.

De heer *van Angeren* zat ondertussen wegens ongesteldheid in Birmingham. Hij heeft een telegram aan majoor mr. *Snijders* van het Departement van Justitie gestuurd met de vraag mij, in zijn opdracht, de portefeuille over te dragen. Op deze wijze is het dus gebeurd. De heer *van Angeren* heb ik de eerste 14 dagen niet gezien; ik zat daar en was Minister van Justitie.

32944. De **Voorzitter**: Op dat moment dus zonder secretaris-generaal?

A. Ja, want die zat in Birmingham. Voorlopig voelde ik mij dus nog onbehaaglijker dan een kat in een vreemd pakhuis.

32945. De **Voorzitter**: De moeilijkheden, die de heer *van Angeren* als Minister heeft gehad, zijn u uit eigen wetenschap natuurlijk niet bekend?

A. Neen; ik ken ze alleen uit zijn eigen verhalen en uit verhalen van andere zijden.

32946. De **Voorzitter**: Zijdelings hebben hier volgens de heer *van Angeren* min of meer bij gespeeld de plannen, die de heer *van 't Sant* had. De heer *van 't Sant* had in Londen de rang van directeur van politie gekregen en de heer *van Angeren* heeft hier medegedeeld, dat de bedoeling van de heer *van 't Sant* was bij de bevrijding als directeur-generaal van politie naar Nederland terug te keren. Is u hiervan iets bekend?

A. Niets meer dan wat u er van weet

32947. De **Voorzitter**: In de positie van de heer *van 't Sant* is dus ook onder uw Ministerschap verder geen verandering gekomen?

A. Ween. De heer *van 't Sant* was ook in Londen een enigszins mysterieuze figuur en ik heb hem altijd beschouwd als een man, die ik bijzonder graag verre van mij hield. Ik heb mij er dus wel voor gewacht de heer *van 't Sant* in iets, wat dan ook, te betrekken.

32948. De **Voorzitter**: Hij was echter onder al deze bedrijven toch directeur van de politie aan uw Departement.

A. Hij vertoonde zich nimmer op het Departement. Zolang ik Minister geweest ben, is hij er éénmaal geweest in mijn opdracht; verder nooit één keer, met geen voet. Hij zat ergens buiten Londen, dicht in de buurt van de Koningin. Hij was in het bezit van een formidabele automobiel, waarmee hij steeds heen en weer reed. Wat hij deed, interesseerde mij eigenlijk geen steek en met mijn eigen marechaussee, waarmee ik te werken had, had ik altijd rechtstreeks contact, onder de heer *van 't Sant* door. Ik heb mij daarvan nooit iets aangetrokken.

32949. De **Voorzitter**: U heeft zich blijkbaar toch nog éénmaal met hem bemoeid, want op 2 Februari 1945 — u was toen nog Minister van Justitie, zij het dan demissionair — heeft u een brief van de Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk beantwoord, houdende het verzoek van laatstgenoemde Minister, het salaris van de heer *van 't Sant* met terugwerkende kracht van f 8000 tot f 12000 te verhogen. Dit zou een totaalbedrag worden van f 19 200. In die brief van 2 Februari 1945 schrijft de Minister van Justitie — ik kan het niet anders zien dan dat u dat was —: „Ik acht deze uitkeering schaamteloos hoog, wanneer ik daarbij in oogenschouw neem, dat de heer *van 't Sant*, behalve vrij wonen en vrije voeding, tal van andere voordeelen boven andere functionarissen geniet." U zegt dan aan uw ambtgenoot: „Wanneer zij meent, dat de werkzaamheden van den heer *van 't Sant* ten behoeve van H.M. de Koningin persoonlijk, mede in verband met het vroeger kennelijk door u toegezegde, hooger dan thans uit 's Rijks kas dient te worden gehonoreerd, meen ik, dat er reden is, dat Uwe Excellentie het meerdere ten laste van haar Departement neemt." Dit herinnert u zich?

A. Ja, maar ik heb de heer *van 't Sant* nooit persoonlijk over deze zaak gesproken of hem in verband hiermede ontmoet.

32950. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Gerbrandy* toen wel tegen u gezegd — uit de correspondentie blijkt het wel min of meer —, dat hij de heer *van 't Sant* een toezegging had gedaan?

A. Ja.

32951. De **Voorzitter**: Ik begrijp die toezegging eigenlijk niet goed en daarom vraag ik er naar. Wat was dat voor een toezegging? De heer *van 't Sant* was aangesteld, volgens de stukken ten minste, in 1940, als raadadviseur aan het Departement van Justitie op een salaris van f 8000 per jaar; later is hij directeur van politie geworden, maar die toezegging vind ik.....

A. Wilt u daarmee zeggen, dat u meent te stuiten op een geval, waarin iemand, buiten de geldende regelingen om, een bijzondere bezoldiging ontvangt?

De **Voorzitter**: Die mogelijkheid acht ik aanwezig.

A. Dit was in Londen een geenszins ongebruikelijke zaak. Wanneer men een beetje handig en slim was, kon men voor iemand wel iets gedaan krijgen. Ik kan mij goed herinneren, dat mij op een dag bijvoorbeeld bleek, dat mijn eigen secretaresse, naar ik meen, f 7 salaris in de week had, waar alle andere secretaresses £ 12 of f 14 hadden. Ik ben er toen ook erg boos om geworden, dat dit allemaal zo vreemd was geregeld. Zulke dingen gebeurden herhaaldelijk, maar nu u die brief voorleest, kan ik mij herinneren, dat inderdaad *van 't Sant*, die ik voor mij zelf en mijn Departement een

waardeloos man vond, van mij geen verhoging kreeg en dat ik toen heb gezegd: „Dan moeten jullie dat zelf maar doen; althans: dat moeten jullie ten laste van je eigen begroting doen, want ik heb er geen zin in.”

32952. De **Voorzitter**: Kunt u geen nadere bijzonderheden mededelen over de wijze, waarop die toezegging in de wereld is gekomen? Heeft de heer *Gerbrandy* u dit niet medegedeeld?

A. Neen.

De nos. 32953 t/m 33020 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

G. J. VAN HEUVEN GOEDHART.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 10 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM EVERT SANDERS,
oud 40 jaar, wonende te Amsterdam,
hoofdinspecteur van politie op wachtgeld,

Hij legt de belofte af als getuige.

33021. De **Voorzitter**: Hebt u begin 1946, toen u bij het B.N.V. was, contact gehad met majoor *de Graaf*, die destijds een van de officieren was van het Bureau Bijzondere Opdrachten en, naar ik meen, zelfs in het bijzonder belast was met de liquidatie van dat bureau?

A. Ja.

33022. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* heeft hier medegedeeld, dat hij op 28 Februari 1946 — dat was de datum, waarop het B.B.O. ophield te bestaan — aan u heeft overgedragen een aantal rapporten van hem en van zijn medewerkers, die betrekking hadden op het „England-Spiel”. Hij zegt zelfs, dat het er vrij veel waren, want hij spreekt over een kist met rapporten.

A. Aan mij persoonlijk is door het B.B.O. nooit iets overgeciragen. Dat zal waarschijnlijk aan de administratie — de heer *Homburger* — zijn afgedragen.

33023. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* heeft naar aanleiding van een vraag van mij, waar deze rapporten gebleven waren, verklaard: „Bij het Bureau Nationale Veiligheid. Ik weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer *Sanders*, toen hoofd van dat bureau”. Dat laatste is natuurlijk niet juist, want u was geen hoofd van het B.N.V.

A. Neen.

33024. De **Voorzitter**: Daarop heb ik gezegd:

„Dus er zijn door u en door onder u ressorterende officieren in 1945 verschillende rapporten opgemaakt, die betrekking hebben op dit aspect van het England-Spiel?”

A. Met name tot 28 Februari, halfvijf.

De **Voorzitter**: Waarom noemt u dit tijdstip?

A. Omdat ik mij het moment herinner, waarop het B.B.O. is opgeheven.

De **Voorzitter**: Deze rapporten zijn dus opgemaakt bij B.B.O. en overgedragen aan B.N.V.?

A. Ja.”

A. De heer *de Graaf* heeft nooit iets aan mij overgedragen. De eerste-luitenant *Panhuys* was de man, die geschakeld was tussen het B.N.V. en het B.B.O. en ook nog in dienst was bij het B.B.O. De heer *Panhuys* behandelde deze aangelegenheden; hij was een medewerker van de heer *Siedenburg*. De heer *de Graaf* heeft echter nooit rapporten aan mij overgedragen.

33025. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* had toch met deze zaak niets uitstaande? Hij heeft niet tot het B.B.O. maar tot het B.I. behoord.

A. Bij het B.N.V. waren enige mensen, die direct contact onderhielden tussen de geallieerden en de overige diensten en de heer *Siedenburg* was een van de vertrouwensmannen van de heer *Eindhoven*. De heer *Siedenburg* had als medewerker onder zich de eerste-luitenant *Panhuys*, die van het B.B.O. kwam. Dus de heer *Panhuys* kwam van het B.B.O. en de heer *Siedenburg* van het B.I. Ik weet, dat de heer *Panhuys* zich met deze zaken bemoeide en bij het B.N.V. was het de inspecteur *Kloofs*, die alle zaken betreffende deze affaire onder zich had. Maar aan mij is door de heer *de Graaf* nooit een kist met stukken overgedragen.

33026. De **Voorzitter**: U zegt: Ik weet, dat de heer *Panhuys* zich met deze zaken bemoeide. Wat bedoelt u met *deze* zaken?

A. „England-Spiel” en *van der Waals*.

33027. De **Voorzitter**: De zaak *van der Waals* interesseert ons in dit verband niet.

A. Ja, maar die zaak hangt daarmee samen en dat had de heer *Kloofs* onder zich.

33028. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat wij van de stukken, waar het om gaat, in het archief van het B.N.V. zeer weinig hebben gevonden. Wij hebben bij voorbeeld gekregen een groot rapport over *Lauwers*, dat door de heer *de Graaf* is opgemaakt.

A. Maar dat is toch het enige, dat er is geweest.

33029. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* zegt, dat er door hem en zijn medewerkers ook nog rapporten zijn opgemaakt over de kwestie-Bingham, welke rapporten volgens hem — want over die rapporten ging het en ook nog over andere, die er geweest zouden zijn, hij spreekt immers van een kist vol — op 28 Februari 1946 zijn overgedragen aan het B.N.V., waarbij hij dan uw naam noemt.

A. Mijnheer de Voorzitter, ik kan u zeggen, dat alleen de zaak *Lauwers* mij op papier bekend is. Over *Bingham* heb ik echter nooit een ander rapport gezien.

33030. De **Voorzitter**: Dus naar uw oordeel zouden wij dit moeten vragen aan.....?

A. De heer *Kloofs* en de heer *Homburger*. De eerstgenoemde staat op het punt om naar Indië te vertrekken. Hij werd tot 17 November in het Indisch Museum te Amsterdam opgeleid. U kunt hem ook bereiken in Vlaardingen op Zaterdag, telefoon 3172. Hij zal hier nog ongeveer 14 dagen blijven.

33031. De **Voorzitter**: Naar uw mening had de heer *Panhuys* er verder dus niets mee te maken?

A. Ik ben de heer *Panhuys* in deze kwestie later nog eens tegengekomen.

33032. De **Voorzitter**: Hoe?

A. Na mijn bezoek aan Engeland is de heer *Panhuys* de man geweest, die mij kwam mededelen, dat er brand geweest was en de stukken er dus niet meer waren.

33033. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heet deze mijnheer precies? *Panhuys* of *van Panhuys*?

A. Precies weet ik het niet meer, in ieder geval met *uy*. Zijn zwager is een bekend meester in de rechten in de omgeving van Utrecht.

33034. De **Voorzitter**: U weet ook niet, waar hij op het ogenblik vertoeft?

A. Neen, ik heb hem in geen jaren gezien.

33035. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is die brand geweest?

A. In het War Office.

Ik ben voor dit „England-Spiel” in Londen geweest. Het is eigenlijk een hele historie. Eerst krijgt u de heer *Siedenburg*, dan het optreden van de heer *Siedenburg/Pidcock*. Daarna krijgt de heer *Kloots* dat onderzoek. Hierna krijg ik een gesprek met *Schreieder* en naar aanleiding daarvan en het verhoor-Lauwers ben ik naar Londen gegaan om die telegrammen te onderzoeken. Volgens mij zat alles vast op die telegrammen, omdat er een verklaring was, dat er een „identity check” in zat. *Schreieder* verklaarde echter, dat dit onmogelijk was.

33036. De **Voorzitter**: Waarom onmogelijk was?

A. Omdat ze het anders hadden gevonden. Zij controleerden deze berichten en hadden daarop dan moeten stoten. *Schreieder* nam dus aan, dat er geen „identity check” in was opgenomen. Ik weet heel goed, dat ik met hem gesproken heb over het laatste telegram, een telegram van de heer *Vorrink*, die bepaalde suggesties uit Londen had gekregen en een telegram had verzonden, waarop hij verdere medewerking opzei. Op grond daarvan had *Schreieder* beslist, dat de arrestatie van *Vorrink* en de anderen niet moest worden doorgevoerd, omdat hij vreesde, dat er een kink in de kabel zou komen.

Ik ben met kapitein *Gerritsen*, die oorspronkelijk kwam uit de staf van de Prins, naar Londen gegaan. Ik ben met een vliegtuig van Valkenburg vertrokken naar Engeland en in dat zelfde vliegtuig bevond zich majoor *de Graaf*. Ik wilde naar generaal *van Oorschot* in Arlington House gaan, die er die dag echter niet was. De volgende dag heb ik hem gesproken, waarbij de heer *Gerritsen* aanwezig was. Ik heb het met hem over deze affaire gehad en ben ook weer op die telegrammen teruggekomen, omdat het m.i. ook in de telegrammen onttaarde. Mij werd daarop medegedeeld, dat men niet precies wist waar ze waren en dat ik de inlichtingen, die mij daarover verstrekt konden worden, van het War Office zou moeten ontvangen. 's Middag ben ik toen weer naar Arlington House gegaan en kapitein *Gerritsen* is naar het War Office gegaan. Deze heeft daar de zaak besproken en kreeg de mededeling, dat men aan het verhuizen was en hij over drie weken de telegrammen ter beschikking kon krijgen. Een dag of tien later kwam van uit Engeland de eerste-luitenant *Panhuys* van het B.B.O. over en deelde mede, dat hij opdracht had gekregen ons te berichten, dat er brand uitgebroken was en de telegrammen er niet meer waren.

33037. De **Voorzitter**: Dus dat had betrekking op de Engelse exemplaren van de telegrammen?

A. Ja, dat waren de enige, waarover ik destijds een aanwijzing kreeg.

33038. De **Voorzitter**: Er waren natuurlijk ook nog telegrammen in het archief van de M.I.D., het bureau van kolonel *de Bruyne*?

A. Ja, het bureau, waarbij ook de heer *Schilp* werkzaam was. Met deze heb ik destijds hierover ook nog getelefoneerd, maar hij kon mij daarover geen inlichtingen verstrekken.

33039. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk ook mogelijk, dat, als dat verhaal over die brand niet was gekomen, u die Engelse telegrammen toch niet had gekregen.

k. Dal geloof ik ook, Mijnheer de Voorzitter. Zij zijn destijds echter toegezegd aan kapitein *Gerritsen*. Het was nogal een groot aantal telegrammen. Zoals *Schreieder* mededeelde, waren er, geloof ik, in het geheel van de heer *Vorrink* alleen al 18 telegrammen. Voordien heb ik echter met de heer *Schilp* getelefoneerd.

33040. De **Voorzitter**: U hebt dus geen onderzoek ingesteld naar de telegrammen, die bij de heer *Schilp* waren?

A. Daar heb ik over gebeld, maar ik ben er niet geweest.

33041. De **Voorzitter**: U hebt ze dus niet gezien?

A. Neen. Niemand van ons heeft ze ooit gezien. Destijds kwam die pertinente bewering van *Lauwers*, dat er een „identity check” in was gebruikt. *Schreieder* ontkent dit. Nu neem ik die ontkenning niet voor vol aan, omdat dit m.i. nooit ten volle te controleren is. *Schreieder* heeft mij echter persoonlijk verteld — ik geloof, dat hierbij waren mijn secretaresse mevrouw *Visscher — Bloem* en de kapitein *Gerritsen* —, dat deze mensen beslist geen „identity check” hadden.

33042. De **Voorzitter**: In het verhoor, dat wij hem hier atgenomen hebben, is hij daar trouwens op teruggekomen. Hij erkent nu ook wel, dat hij niet positief kan zeggen, dat hij alle „checks” gekend heeft, hetgeen dan ook een onmogelijkheid is. Er bestaat toch altijd de kans, dat een agent iets achtergehouden heeft.

A. Dat is ook ongeveer in Januari 1946 geweest.

33043. De **Voorzitter**: Is het u bekend, dat de heer *de Graaf* stukken heeft overgedragen aan de heer *Kloots*?

A. Neen, maar het is mij bekend, dat het B.B.O. werd geliquideerd en er stukken aan ons moesten worden overgedragen. Dat het archief van het B.B.O. naar het B.N.V. moest.

33044. De **Voorzitter**: Helemaal?

A. Ja, want het B.B.O. werd geliquideerd.

33045. De **Voorzitter**: Dan is hier blijkbaar sprake van een chatistisch misverstand, want de heer *Fock*, die door de commissie gehoord is, antwoordt op mijn vraag, waar het archief van het B.B.O. is: „Dat moet bij Oorlog zijn”.

A. Het enige, dat ik daar eigenlijk van gehoord heb, Mijnheer de Voorzitter, is, dat te kennen werd gegeven, dat toch niet alle stukken zouden komen. Dat was zo de mening in die tijd, omdat er tussen al dergelijke diensten nogal een gespannen verhouding bestond. Een kist met stukken heb ik zeker gekregen van kapitein *Bakker*, die van de dienst *Derksema* kwam.

33046. De **Voorzitter**: De Politie-Buitendienst?

A. Dat dààr een kist van is gekomen, weet ik heel zeker; ik ben er absoluut van overtuigd, dat de heer *de Graaf* persoonlijk nooit iets gebracht heeft.

33047. De **Voorzitter**: Behalve dan dat rapport over *Lauwers*, want dat is uit het archief B.N.V. gekomen.

A. Het is mij bekend, dat dit er is geweest, maar dat is ook het enige geweest volgens mij. Wat de codering betreft, begint daar eigenlijk de zaak om te draaien en zoals ik u gezegd heb, weet ik, aat het rapport *Lauwers* er geweest is.

De **Voorzitter**: Dan zullen wij verder informeren bij de heer *Kloots*, hoe dit zich heeft toegedragen.

A. En u kunt ook nog informeren bij de heer *Homburger*, de administrateur, die de zaken overnam; deze is op het ogenblik commissie bij de Amsterdamse politie.

33048. De **Voorzitter**: Zou de heer *Homburger* uit zijn geheugen — want gegevens zal hij daarover wel niet hebben — kunnen reconstrueren, wat hij van het B.B.O. heeft gekregen?

A. Ik zou het u niet precies kunnen zeggen, Mijnheer de Voorzitter, het is intussen vier jaar geleden.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, welke u ons verstrekt hebt en sluit ik hiermede het verhoor.

W. E. SANDERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 10 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

IR. JOHAN WILLEM ALBARDA,

oud 71 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Waterstaat.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 33049 t/m 33078 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

33079. De **Voorzitter**: Neen, het was o.a. ook over het optreden van de heer *Kerstens* in de Verenigde Staten.

De heer *van Angeren* heeft op een gegeven moment bij de bespreking van de moeilijkheden, die hij heeft gehad, als een van de punten, zij het dan niet het voornaamste punt, de positie van de heer *van 't Sant*, genoemd. Hij heeft daarbij gezegd, dat de heer *van 't Sant* — zoals hij het uitdrukte — bezeten was door de rehabilitatiegedachte en dat de heer *van 't Sant* bij de bevrijding als directeur-generaal van politie naar Nederland wenste te gaan. Dit is één van de talloze gevallen, waarin bij deze enquête de figuur van de heer *van 't Sant* ter sprake is gebracht. Er gaat hier bijna geen verhoor voorbij of de heer *van 't Sant* wordt door getuigen in het geding gebracht. Heeft u een oordeel over de persoon en de positie van de heer *van 't Sant* in Londen?

A. Ik weet, dat ook in Londen verteld werd, dat de heer *van 't Sant* een zeer belangrijke en in veler ogen een zeer schadelijke rol speelde. Hij probeerde, naar men zeide, zich medezeggenschap in Regeringsaangelegenheden aan te matigen. Ik heb dit herhaaldelijk gehoord, maar ik moet eerlijk verklaren, dat ik er nooit enig bewijs van heb vernomen of gezien. Daarmede is natuurlijk niet bewezen, dat de beweringen onjuist zijn, want de bewijzen kunnen mij zijn ontsnapt en ook andere mensen, want ik heb van de anderen ook nooit van een bewijs gehoord. Ik heb het nooit door feiten of door betrouwbare mededelingen bevestigd gekregen. Ik kan mij levendig voorstellen, dat de heer *van 't Sant* verlangde naar een rehabilitatie. Het was hem bekend, door de geruchten, die uit Nederland kwamen, dat er zeer ongunstig over hem gesproken werd, en ook in Londen waren er personen, die daar graag aan meededen. Dat iemand in die omstandigheden het verlangen krijgt zich te rehabiliteren en zich bijzonder zou verheugen, indien men hem een eervolle positie zou geven, vind ik volkomen begrijpelijk. Dat de heer *van 't Sant* moeilijkheden heeft veroorzaakt bij de behandeling van het Politiebesluit, waar de heer *van Angeren* mee te maken had, is — meen ik — een veronderstelling zonder bewijs, in ieder geval zijn er geen bewijzen getoond.

De nos. 33080 t/m 33139 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

J. W. ALBARDA.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 9 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera en jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTONIE GERARDUS KLOOTS,
oud 35 jaar, wonende te Vlaardingen,
Inspecteur van Politie 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

33140. De **Voorzitter**: U bent in 1945 en 1946 werkzaam geweest bij het Bureau Nationale Veiligheid?

A. Ja.

33141. De **Voorzitter**: Er heeft zich de volgende kwestie voorgedaan. Op 28 Februari 1946 is het Bureau Bijzondere Opdrachten opgeheven. Met de liquidatie was, zoals u weet, in het bijzonder belast majoor de Graaf. De heer de Graaf heeft verklaard, dat hij een aantal rapporten, die betrekking hadden op het England-Spiel en die door hem en zijn officieren na de bevrijding waren opgemaakt, bij de liquidatie heeft overgedragen aan het B.N.V.

Daarbij verklaarde hij: „Ik weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer Sanders, toen hoofd van dat bureau." Het laatste is natuurlijk onjuist, want hoofd van het B.N.V. was de heer *Eindhoven*. Vanmorgen hebben wij de heer Sanders daarnaar gevraagd en de heer Sanders zegt: Ik heb die rapporten niet gekregen, maar het zou mogelijk kunnen zijn, dat zij zijn ontvangen door de heer Kloots. Zo zijn wij op uw naam gekomen.

Ik zou u dus willen vragen, of het juist is, dat u van het B.B.O. op of omstreeks de door mij genoemde datum rapporten in zake het England-Spiel heeft overgekregen.

A. Ik herinner mij wel, dat er rapporten zijn gebracht, maar die waren, meen ik, niet van het B.B.O.

33142. De **Voorzitter**: Hoe zo?

A. Een of andere luitenant — ik ben zijn naam vergeten — kwam uit Apeldoorn en die heeft een hele partij rapporten gebracht. Maar voor zover ik weet, weet de heer Sanders daar ook van, want die was er bij, toen die luitenant er mee aankwam.

33143. De **Voorzitter**: Als ik het mij goed herinner, heeft de heer Sanders het wel gehad over rapporten, die van de Politie-Buitendienst van kapitein *Derksema* gekomen waren.

A. Het is mogelijk.

33144. De **Voorzitter**: Maar daar gaat het niet om. Het gaat hier om rapporten, die door de heer de Graaf en degenen, die onder hem ressorteerden, b.v. luitenant Lauwers, zijn opgemaakt over het England-Spiel, waaronder er waren over de kwestie-Bingham, waarover het een en ander te doen is geweest.

A. Ik herinner mij wel, dat er een rapport was, dat Lauwers zelf gemaakt heeft.

33145. De **Voorzitter**: Ja, dat hebben wij gekregen van het B.N.V. Dat is het rapport, dat in de derde persoon gesteld is. Een rapport van Lauwers, waarin hij steeds spreekt van: „de luitenant Lauwers heeft" ..... enz.

A. Daarin wordt ook over Bingham gesproken en miss zo en zo.

33146. De **Voorzitter**: Over miss Bond, inderdaad. Dat rapport hebben wij van het B.N.V. gekregen en ook een rapport, dat door majoor de Graaf na de bevrijding over Lauwers is opgemaakt.

Maar het gaat nu om andere rapporten. De heer de Graaf heeft zelfs gesproken over „een kist vol rapporten", waarvan een gedeelte betrekking had op het England-Spiel en de kwestie Bingham. Die rapporten zouden dus door hem aan het B.N.V. zijn afgedragen en het B.N.V. kan ons deze niet verschaffen. Ze zijn dus weg op het ogenblik.

A. Weet u niet wat voor rapporten er in zaten, ik herinner mij er ook niets van.

33147. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Waar zij over gingen?

De **Voorzitter**: Zoals ik u zeg: over onderzoekingen van het England-Spiel.

A. Verhoorrapporten? Er zijn natuurlijk wel een massa Engelse verhoorrapporten bij het B.N.V. geweest, maar die zijn, voor zover ik weet, niet opgemaakt door B.B.O.

De **Voorzitter**: Inderdaad, er zijn een aantal rapporten geweest, die door de Engelse autoriteiten in Duitsland zijn opgemaakt. Deze hebben wij echter wel gekregen.

A. Ja, er zijn ook Engelse rapporten, die vóór de bevrijding opgemaakt zijn in Engeland en in Frankrijk van verhoren van gevangen spionnen en dergelijke.

De **Voorzitter**: Ja?

A. Maar ik herinner mij helemaal niet, dat er een speciale kist met speciale stukken van het B.B.O. is geweest. Aan wie zouden die afgegeven zijn?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Aan u.

33148. De **Voorzitter**: De heer de Graaf zegt, dat ze gekomen zijn onder de vleugelen van de heer Sanders en de heer Sanders, hier gehoord, zegt: Neen, ik heb ze niet gehad, maar misschien heeft de heer Kloots ze ontvangen.

A. Neen, dat zijn die andere rapporten, die hij bedoelt.

De **Voorzitter**: Daar heeft hij het vanmorgen ook over gehad, dus daarover kan geen misverstand zijn.

A. Ik heb nooit rapporten.....

33149. De **Voorzitter**: Hij heeft ook niet gezegd, dat u ze gekregen heeft, maar hij zei: ik heb ze niet gekregen, doch als ze bij het B.N.V. zijn gekomen, zijn ze waarschijnlijk bij de heer Kloots te recht gekomen.

A. Dat is helemaal niet zo waarschijnlijk, want als de rapporten bij het B.N.V. kwamen, ten minste bij de afdeling Sanders, dan kwamen ze of bij de heer Hogendijk, dat was de man, die al de rapporten doorkeek, of bij de heer Homburger, chef van de administratie, waar alles ingeboekt werd.

33150. De **Voorzitter**: Waar is de heer Homburger te vinden?

A. Die werkt bij de Amsterdamse politie.

33151. De **Voorzitter**: Had de heer Homburger er zoveel mee te maken, dat hij ook nu nog iets zou kunnen zeggen over de inhoud van die rapporten? Of had hij alleen maar de titel van een rapport in te schrijven en bemoeide hij zich verder niet met de inhoud?

A. Hij wist natuurlijk wel zo ongeveer, wat er in stond. Ik kan me niet voorstellen, dat, wanneer er een kist met rapporten is gekomen, hij er niets meer van af weet.

33152. De **Voorzitter**: En de heer *Hogendijk*?

A. Die heeft ze in ieder geval gelezen, als ze er zijn geweest.

33153. De **Voorzitter**: Heeft hij ze dan wel gelezen?

A. Ja, een van de mensen van *Hogendijk*, of hij zelf. Hem kennde, moet hij het zelf wel gedaan hebben.

33154. De **Voorzitter**: Waar is de heer *Hogendijk* tegenwoordig?

A. Ik meen, dat hij bij Boldoot, een odeurfirma, werkt.

33155. De **Voorzitter**: In Amsterdam?

A. Of hij in Amsterdam werkt, weet ik niet. De firma is, meen ik, wel in Amsterdam gevestigd.

33156. De **Voorzitter**: Wat was uw functie bij het B.N.V. pre-cies?

A. Ik was daar hoofdinspecteur.

33157. De **Voorzitter**: Had u een bepaald onderdeel, waar u verantwoordelijk voor was?

A. Zeker.

33158. De **Voorzitter**: Wat was dat?

A. Dat was de afdeling spionage. Wij hadden de zaken verdeeld in drieën. Eén behandelde de spionage-, één de contra-spionage en één de sabotagegevallen.

De **Voorzitter**: Juist, dat is de gewone indeling.

A. Ja.

33159. De **Voorzitter**: Maar waar zouden deze rapporten over het England-Spiel dan onder behoord hebben? Of het spionage of contra-spionage is, hangt af van welke kant het wordt gezien.

A. Neen, het werd beschouwd als contra-spionage.

33160. De **Voorzitter**: Contra-spionage?

A. Ja, het was werk van de Duitse contra-spionage. Het werd van het gezichtspunt van de Duitsers bekeken.

33161. De **Voorzitter**: Van de Engelse kant bekeken, kan het gerekend worden onder spionage of onder sabotage.

A. Neen, eigenlijk niet, want zij hadden met het spel als zodanig niets te maken.

33162. De **Voorzitter**: Wie?

A. De Engelsen.

33163. De **Voorzitter**: Waar hadden dezen niets mee te maken?

A. Het spel werd door de Duitsers gespeeld.

33164. De **Voorzitter**: Ja, maar de agenten werden uitgezonden, mede door de Engelsen, hetzij als inlichtingen-agenten, hetzij als sabotage-agenten. Het hangt er nu maar van af, wat bij het B.N.V. het criterium was: de Duitse of de Engelse kant.

A. De Duitse kant.

33165. De **Voorzitter**: Dus u zou zeggen, dat het viel onder de afdeling contra-spionage. En wie was daarvoor de verantwoordelijke man?

A. De heer *Drenth*, geloof ik, ook een hoofdinspecteur.

33166. De **Voorzitter**: Die zou zich dus in de allereerste plaats voor de inhoud geïnteresseerd moeten hebben?

A. Ja, maar wanneer die rapporten er geweest waren, had ik ze vast ook gezien, want wij hadden kamers, die vlak naast elkaar lagen. De drie kamers van de drie afdelings-chefs lagen naast elkaar en als

er iets bijzonders was, bespraken wij het met elkaar. Ik had vast wel gehoord, dat er een kist met belangrijke rapporten gekomen was. Maar van *Drenth* heb ik er nooit iets over gehoord.

33167. De **Voorzitter**: Maar dat is toch onverklaarbaar. De heer *de Graaf* heeft met zeer veel nadruk gezegd, dat die rapporten door zijn dienst aan het B.N.V. zijn afgeleverd. Hij noemt er zelfs de datum en het uur bij, waarop het gebeurd is.

A. Maar zegt hij niet, wie ze afgeleverd heeft en aan wie? Ze kunnen evengoed bij het Kabinet van de heer *Eindhoven* afgeleverd zijn.

33168. De **Voorzitter**: Ja, zo blijven we aan de gang. De heer *de Graaf* zegt, dat ze onder de vleugelen van ~~de~~ heer *Sanders* zijn gekomen.

A. Weet hij dat zeker?

De **Voorzitter**: Hij heeft het onder ede verklaard.

A. Maar weet hij zeker, dat het onder de vleugels van *Sanders* is gekomen?

De **Voorzitter**: Het staat letterlijk in zijn verhoor. De desbetreffende passage luidt als volgt:

„De **Voorzitter**: Waar zijn die rapporten gebleven?

A. Bij het Bureau Nationale Veiligheid. Ik weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer *Sanders*, toen hoofd van dat bureau.

De **Voorzitter**: Dus er zijn door u en door onder u ressorterende officieren in 1945 verschillende rapporten opgemaakt, die betrekking hebben op dit aspect van het England-Spiel?

A. Met name tot 28 Februari 1946, half vijf.

De **Voorzitter**: Waarom noemt u dit tijdstip?

A. Omdat ik mij het moment herinner, waarop het B.B.O. is opgeheven.

De **Voorzitter**: Deze rapporten zijn dus opgemaakt bij B.B.O. en overgedragen aan B.N.V.?

A. Ja."

A. Ik neem aan, dat ze in ieder geval wel aan het B.N.V. zijn overgedragen, maar voor zover ik weet, zijn ze bij onze dienst nooit geweest. Of iemand moet ze achter gehouden hebben en ze niet hebben laten circuleren of zoiets. Ze kunnen natuurlijk op de administratie zijn gebleven, of bij de heer *Hogendijk* op zijn afdeling.

33169. De **Voorzitter**: Maar hoe zoeken wij dat uit? Hoe komen wij daar achter? Wij kunnen er ten slotte niet aan beginnen het gehele voormalige personeel van het B.N.V. hier achtereenvolgens te gaan verhoren. Er moet toch enige orde in die dingen zijn?

A. Ja, ik wil wel aan *Homburger* vragen, of hij er iets van af weet.

33170. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat wij door de hedenmorgen door de heer *Sunders* afgelegde verklaring bij u aan het goede adres waren. Vandaar, dat wij er zo veel haast achter hebben gezet om u hier te krijgen. Het is een nogal urgente kwestie. Maar wij kunnen niet zo aan de gang blijven.

A. Ik weet er werkelijk niets van.

33171. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is de naam *van Panhuys* u bekend?

A. *Panhuys*? Er waren — meen ik — twee *Panhuysen* bij het B.N.V. De ene was een heel jong ventje van een jaar of 23. Het enige, dat ik mij herinner, is, dat een luitenant — hoe hij heet, weet ik ook niet meer, hij was van adel — uit Apeldoorn kwam met een hele vracht dossiers.

33172. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En heette die *van Panhuys*?

A. Dat weet ik niet.

33173. De **Voorzitter**: In een later stadium van het verhoor van de heer de Graaf ben ik er nog eens op teruggekomen. Toen is het volgende gezegd:

„De **Voorzitter**: In ieder geval, er is, voor zover het onder u ressorteerde, een aantal rapporten, meer dan één, overgedragen aan het B.N.V. Liepen die rapporten over het geval-Bingham of ook over het England-Spiel in het algemeen?

A. Die liepen over het England-Spiel en andere penetraties, speciaal penetraties. Wat enigermate beschouwd kon worden te behoren tot de taak van het Bureau Nationale Veiligheid is aan dat bureau overhandigd.

De **Voorzitter**: Wij hebben een dossier gekregen van het B.N.V. en daarin bevinden zich alleen een rapport van Ubbink — die blijkbaar een afzonderlijk rapport geschreven heeft over de *Bingham*-kwestie — .....

A. Ja, inderdaad.

„De **Voorzitter**: .....en een rapport van u van October 1946 aan de heer Six. Maar dat gaat over Lauwers. Verder hebben wij hierover echter geen rapporten van het B.N.V. gekregen.

A. Die moeten er zijn, een kist vol. Er is een heel grote kist ingeleverd.

De **Voorzitter**: Er zijn dus nog andere rapporten over die *Bingham*-kwestie?

A. Inderdaad."

Dat is nogal duidelijk, niet waar?

A. Ja. Dat rapport van Ubbink heb ik ook gezien, dat was er inderdaad bij, maar dat heeft hij zelf gemaakt.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Dat herinner ik mij alles wel, en als ik die andere rapporten gezien had, dan moest ik het natuurlijk ook weten.

33174. De **Voorzitter**: Wanneer wij nu een ogenblik aannemen, dat deze rapporten niet bij uw afdeling zijn binnengekomen en, gezien uw voortdurend onderling contact, ook niet bij de afdelingen contra-spionage en sabotage, waar kunnen ze dan, naar uw oordeel en naar uw wetenschap van de organisatie van het B.N.V., wèl te recht gekomen zijn?

A. In de eerste plaats bij Sanders persoonlijk.

33175. De **Voorzitter**: Die ontkent dat.

A. Of bij zijn secretaresse natuurlijk, dat is het meest logische.

33176. De **Voorzitter**: Goed, maar die secretaresse zal die rapporten niet onder zich gehouden hebben.

A. Dat niet; het meest logische is, dat Sanders ze zelf gekregen heeft.

33177. De **Voorzitter**: Maar hij zegt van niet.

A. Hij is immers naar Engeland geweest, ook voor die zaak, om een en ander te onderzoeken.

De **Voorzitter**: Ja, dat heeft hij hier ook verteld.

A. In de tweede plaats is het mogelijk, dat zij bij het Kabinet van de heer Einthoven gekomen zijn en dan is het helemaal niet vreemd, dat wij ze nooit gezien hebben, zoiets gebeurde dikwijls. En in de derde en vierde plaats kunnen zij ook bij de heren *Hogendijk* en *Homburger* van de administratie te recht zijn gekomen.

33178. De **Voorzitter**: Waren *Hogendijk* en *Homburger* allebei mensen van de administratie?

A. Ja, van de afdeling Sanders. Maar zij kunnen daar haast niet te recht zijn gekomen zonder dat Sanders het wist. Wanneer die mensen zulke belangrijke rapporten kregen, dan gingen zij er natuurlijk mee naar Sanders, dat is logisch. Maar ik wil met alle plezier aan *Homburger* vragen of hij er iets van weet.

De **Voorzitter**: Ja, want deze rapporten moeten voor de dag komen.

A. Is er nooit afschrift van de rapporten gemaakt; heeft de Graaf er geen afschrift van?

De **Voorzitter**: Neen, want hij moest het gehele archief overdragen aan het B.N.V. En dat heeft hij ook, voor zover het bij het B.N.V. thuishoorde, gedaan, zoals hij hier heeft verklaard.

A. Ik weet het heus niet. De enige mogelijkheid, die volgens mij nog kan bestaan, is, dat de rapporten bij het Kabinet van kolonel Einthoven gekomen zijn of bij de heer Mulder, hoofd van de afdeling documentatie. Als de heer de Graaf nu maar gezegd had aan wie hij het afgeleverd had.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De vleugelen van de heer Sanders vormen blijkbaar een wijdvertakt geheel.

A. Ja, het was een heel grote dienst.

33179. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U behoorde toch ook tot die dienst?

A. Van wie weet de Graaf het, dat de stukken onder de vleugels van de heer Sanders zijn gekomen; blijkbaar niet uit eigen ervaring?

De **Voorzitter**: De heer de Graaf heeft hier verklaard: „Ik weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer Sanders."

A. Ja, maar daarmee bedoelt hij kennelijk, dat hij dat gehoord heeft of zo. Hij zegt niet: ik weet het uit eigen ervaring, of iets dergelijks, òf: ik heb ze afgegeven aan de heer Sanders.

De **Voorzitter**: Dat zal, zo nodig, nader uitgezocht moeten worden.

Toen wij de heer de Graaf hoorden, was er geen reden om daar dieper op in te gaan, omdat wij toen mochten aannemen, dat één telefoontje over het archief van het B.N.V. deze rapporten hier op tafel zou brengen.

A. Is het daar niet?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Ook niet bij de Centrale Veiligheidsdienst?

De **Voorzitter**: Wij hebben die rapporten niet kunnen opsporen. Wij hebben er iemand achter gezet, die er heel veel moeite voor gedaan heeft, maar zij zijn er niet.

A. Ook bij de voormalige P.R.A. niet? Daar is ook heel veel naar toe gegaan.

33180. De **Voorzitter**: De P.R.A. kreeg zoiets toch alleen maar tijdelijk van het B.N.V.?

A. Neen, want al die stukken van de afdeling Sanders en andere diensten zijn na de opheffing van het B.N.V. gebracht naar *Scheveningen*, naar een of andere villa. Daar heeft de hele boel misschien wel een half jaar of langer gelegen en daar is een stel mensen bezig geweest om de zaak te sorteren. En alles, waarvan men dacht, dat het voor de P.R.A. of een andere dienst van belang was, stuurden ze er heen. En wat er dan nog overschoot, en wat ook nog tamelijk belangrijk was voor de Centrale Veiligheidsdienst, is daarheen gegaan. Het is dus best mogelijk, dat die stukken bij voorbeeld naar de procureur-fiscaal zijn gegaan, in verband met de zaak van der Waals.

33181. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet niet, wie die stukken van de heer Sanders hebben uitgezocht in die villa?

A. Ja, daar was o.a. een jongen van der Ende werkzaam en een zekere Visser, een wachtmeester van de marechaussee.

33182. De **Voorzitter**: Lazen dezen de stukken door bij het sorteren? Of ging het sorteren alleen naar de uiterlijke beschrijving?

A. Ik denk, dat ze alle stukken wel niet woord voor woord doorlazen. Maar wanneer ze zagen, dat een stuk het *England-Spiel* betrof, stuurden zij ze — mijns inziens — naar de commissie, die de zaak van der Waals behandelde.

33183. De **Voorzitter**: U heeft nu een massa veronderstellingen geopperd. Maar als u nu bij de normale gang van zaken blijft, dus wanneer er niets bijzonders mee is gebeurd, waar zouden deze rapporten dan terecht zijn gekomen?

A. Als het helemaal normaal ging, zouden zij natuurlijk eerst bij kolonel Einthoven terecht zijn gekomen.

33184. De **Voorzitter**: Eerst bij hem?

A. Ja, want hij was ten slotte de chef van de hele zaak. Dus, wanneer er een afdeling opgeheven werd, bijv. B.I. of een dergelijk bureau, dan zou het logisch zijn geweest, dat het hoofd van zo'n dienst zei. „Nu, kolonel, wij hebben hier een hele partij dossiers, wat denkt u, dat wij er mee moeten doen?" Dat zou de normale gang van zaken zijn geweest. En dan zou het mogelijk zijn geweest, dat hij zei: „Breng ze maar naar *Sanders*, want die behandelt al die zaken."

33185. De **Voorzitter**: En wie was het administratieve hoofd van dat Kabinet? Ik veronderstel, dat de heer *Eindhoven* de distributie van die stukken niet allemaal zelf geregeld heeft.

A. Ja, als hij ze daar gekregen heeft, vermoedelijk wel.

33186. De **Voorzitter**: Wie had ze daar dan moeten behandelen?

A. Misschien majoor *Hazenberg*, dat was zijn plaatsvervanger; dan was er nog een luitenant *de Greef*. Een zekere *Nieuwenhuizen*

werkte ook bij het Kabinet. Die mensen moeten het weten, wanneer de stukken bij het Kabinet terechtgekomen zijn.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij op het ogenblik niet veel verder komen.

A. Het spijt mij, dat ik u niet kan helpen.

De **Voorzitter**: Het is jammer. Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt heeft.

A. Tot uw dienst.

De **Voorzitter**: Ik sluit het verhoor.

A. G. KLOOTS.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 10 NOVEMBER 1948

Plenaire commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *f*, *j* en *o*.

Verhoor van

Jhr. Ir. OTTO CORNELIS ADRIAAN VAN LIDTH DE JEUDE,
oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage, civiel-ingenieur,
oud-Minister van Waterstaat en van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 33187 t/m 33235 hebben betrekking op de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit.

33236. De **Voorzitter**: Maar als hij zo aangediend is, is dat ook weer een bewijs van de mentaliteit. Men heeft in het algemeen op dit gebied, niet alleen in die periode, maar ook in de voorafgaande, toch wonderlijke verhoudingen te zien gekregen. De heer *van Heuven Goedhart* heeft een brief overgelegd, die hem op 10 Augustus 1934 geschreven is door mr. *C. H. J. F. van Houten*. Een brief, bijna zo groot als een boekdeel. Die mijnheer *van Houten* was een officier van het B.I. en ressorteerde derhalve onder de Minister van Oorlog. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik, gezien de inhoud van die brief, de correspondentie van een ambtenaar tegenover een Minister, welke Minister dan ook, nogal wonderlijk vind.

A. De heer *van Houten* van B.I. heeft een brief geschreven, die, geloof ik, heette: Van een Engelandvaarder aan een Engelandvaarder. Wij hebben toen een bespreking gehad met de heer *van Houten* en nog enkele andere leden van de staf van B.I. De heer *van Heuven Goedhart* en de heer *van Angeren* waren hier ook bij aanwezig. Ik had de heer *van Houten* nl. gezegd, dat hij ontslagen zou worden op grond van die brief. In een vergadering, waar de heer *van Heuven Goedhart* zelf bij was, is toen gezegd, dat de heer *van Heuven Goedhart* niet wenste, dat die brief op enigerlei wijze van invloed zou zijn op de dienstverhouding van de heer *van Houten*. Dat was een persoonlijke aangelegenheid tussen hem en de heer *van Houten*. Ik was daar ietwat verbaasd over. Ik heb gezegd: Waarom brengt u het voor als het zuiver een privé-aangelegenheid is? Het is beter er dan niet over te praten. Maar dat doet u wel. De heer *van Heuven Goedhart* heeft toen, om welke reden weet ik niet, zeer pertinent verklaard, dat hij die brief volkomen als een privé-aangelegenheid wenste te beschouwen, waarvan wij kennis hebben genomen.

De nos. 33237 t/m 33285 hebben betrekking op de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit.

O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 17 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

ABRAHAM JAN THEODOOR VAN DER VLUGT,
oud 54 jaar, wonende te Helsinki, Hr. Ms. gezant
in Helsinki.

Hij legt de belofte als getuige af.

De nos. 33898 t/m 34027 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

34028. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu willen afstappen van de gebeurtenissen van April 1945 en u nu nog een vraag willen stellen over iets heel anders, dat u even hebt aangeroerd, nl. uw werkzaamheden in verband met de berichtgeving aan Londen in de loop van de jaren. Wij onderzoeken nl. — dat is ook een van de punten van het Enquêtebesluit — de verbindingen, die hebben bestaan en soms ook niet hebben bestaan tussen het bezette gebied en Engeland. Als u daarover nog iets kunt mededelen van hetgeen u zelf daarvan hebt meegemaakt, dan zouden wij dat wel op prijs stellen.

A. Mijnheer de Voorzitter, degenen, daar ik het meest mee heb samengewerkt in de tweede helft van de oorlog, dat waren twee jonge mensen, *Deinum* en *Vader*.

34029. De **Voorzitter**: Waren dat uit Londen gezonden agenten?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat waren door Londen aangestelde mensen, die hier de geheime zenders bedienden of het beheer hadden over de geheime zenders en die hier ook op die manier spionnagewerk verrichtten. Die hebben verschillende mensen vermoedelijk — ik weet niet welke anderen dat deden — o.a. mij indertijd aangezocht om buiten hun gewone militaire spionnagewerk algemene rapporten en bepaalde belangrijke mededelingen op economisch en politiek gebied over te brengen. Dat heb ik gedaan, daarvoor had ik een eigen code. Ik codeerde dus met verschillende mensen, die mij daarbij behulpzaam waren.

34030. De **Voorzitter**: Dus m.a.w. degene, die de berichten leverde, had een code?

A. Dat was niet met allen, maar wel met mij.

34031. De **Voorzitter**: Het kan natuurlijk ook zo zijn, dat de marconist een code heeft.

A. Er waren een paar medewerkers, die zelf een code hadden. Ik had mijn eigen code, de z.g. NED-code. Als ik telegrammen had, dan liet ik die beginnen met NED, waaruit bleek, dat die telegrammen waren, die van mij afkomstig waren. Dus ik codeerde zelf met behulp van enkele anderen mijn telegrammen. Ook waren er telegrammen over voedselvoorziening, maar ook wel berichtgeving over heel andere onderwerpen. Deze gingen gedeeltelijk telegrafisch en gedeeltelijk per koerier.

34032. De **Voorzitter**: Ging dat alles over Zwitserland?

A. Niet alleen, langs alle mogelijk wegen ging het. Als het bepaalde concrete berichten waren, bijvoorbeeld over verzoeken van

dit of verzoeken van dat of over de toestand van de voedselvoorziening of over terechtstellingen of dergelijke, dan ging het per telegram. Soms waren het lange rapporten — over alle mogelijke onderwerpen —, b.v. over toekomstige Regeringsvormen en andere zodanige onderwerpen; zodanig lange rapporten, hoewel ook gecodeerd, gingen dan per koerier.

34033. De **Voorzitter**: Dat ging dan toch langs gevestigde wegen? Een rapport werd niet willekeurig met een koerier meegegeven?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

34034. De **Voorzitter**: Dus dat ging langs de Zwitserse weg?

A. Dat ging b.v. langs de Zwitserse weg. Een tijdlang is het ook nog over zee gegaan en, naar ik meen, een tijdje over Spanje.

34035. De **Voorzitter**: Een tijdje ook over Zweden?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, soms ook over Zweden. Het ging langs verschillende wegen.

34036. De **Voorzitter**: De organisatie van die wegen kende u niet?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat werd altijd volkomen gescheiden behandeld. Ik had 2 contactfiguren, d.w.z. er waren natuurlijk meisjes, die koerierster waren, dat waren drie zusjes *Emmen Riedel* in dit geval, de dochters van een man, die een zeer grote rol heeft gespeeld in de illegale beweging, mr. *Emmen Riedel*.

34037. De **Voorzitter**: Uit welke plaats?

A. Hier uit den Haag. Mr. *Emmen Riedel* heeft een zeer grote rol gespeeld, vooral bij de spoorwegstakingskwestie. Eminent, perfect werk heeft hij verricht. Zijn drie dochters, vooral twee daarvan, hebben koeriersdiensten verricht, dat wil zeggen: voor het afhalen kwamen zij iedere dag bij mij thuis, brachten het materiaal naar de zenders om daar verzonden te worden.

34038. De **Voorzitter**: U wist wie degenen waren, die zorgden voor het verzenden van uw berichten door middel van geheime zenders. Daar hebt u de namen van genoemd. Maar wist u nu ook, wie de personen waren, die aan het Nederlandse eind van de koerierslijnen zaten?

A. Daar heb ik in de oorlog wel een paar van geweten, maar dat durf ik hier niet zeker te zeggen. Mijn taak was afgelopen, zodra ik het materiaal afgaf, hetzij aan *Deinum* en *Vader* zelf, of aan die koeriermeisjes, die overdag het materiaal kwamen halen, hetzij gecodeerde telegrammen, hetzij gecodeerde rapporten. Deze rapporten waren geschreven door alle mogelijke mensen. Ik kreeg dan uit Londen een onderwerp op en de vraag om over dat onderwerp door mij aan te wijzen prominente personen van zeer verschillende richtingen, dus laten wij zeggen van alle politieke partijen, een rapport te laten maken.

34039. De heer **Korthals**: En zijn die rapporten, voor zover u weet, inderdaad in Londen aangekomen?

A. Dat geloof ik wel, want er zijn wel vragen over gesteld.

34040. De heer **Korthals**: In 1944 is er op verzoek van Londen geweest, ik zou bijna zeggen, een politiek opinie-onderzoek over de toekomstige Regeringsvorm, over de vraag, wat er zou moeten gaan gebeuren, wanneer de Duitsers hier zouden zijn verdwenen.

A. Daar zijn vele rapporten over geweest van vele verschillende mensen.

34041. De heer **Korthals**: En dat is allemaal overgekomen?

A. Dat geloof ik wel. Ten minste, ik heb nooit gemerkt, dat het niet overgekomen is. Laat ik het zó maar uitdrukken. Maar wat ik wèl gemerkt heb, ten minste wat mij medegedeeld is, is, dat van de code-telegrammen bij de capitulatie van de Duitsers nog hele sets in Londen niet gedecodeerd waren, wegens volmaakte overbelasting. Dus om zo te zeggen, dat ook B.I. nog lang niet door al de ontvangen code-telegrammen heen was. Wel blijktbaar de telegrammen, die speciaal gezonden waren, dus die speciale haast hadden, b.v. de telegrammen van de Vertrouwensmannen en dergelijke.

34042. De **Voorzitter**: De verbinding met B.I. is in ieder geval van ná Maart 1943.

A. Dat is iets van ná begin 1943 geweest. Het kwam net ongeveer gelijktijdig, toen ik niet meer naar Berlijn mocht. Ik had eerst mijn contact zelf met Londen, dit liep over de Zweedse legatie in Berlijn. Ik ging naar Berlijn, nam gegevens mee naar Berlijn, ging naar de Finse legatie, van daar naar de Zweedse legatie. De Zweedse legatie had contact met Stockholm, Stockholm met Londen en terug. In de tweede helft van 1943 is mij het reizen naar Berlijn verboden.

34043. De **Voorzitter**: Die twee heren, die u daareven noemde, *Deinum* en *Vader*, waren dus blijkbaar door B.I.-agenten, die hier gekomen zijn, gemaakt tot centrale punten van de receptie-organisatie van het nieuws, dat hier in Nederland verzameld werd.

A. Die hebben beiden zeer eerste rangs werk verricht tijdens de oorlog en ik geloof ook, dat dat voldoende erkend is. Ik geloof, dat zij beiden zeer hoge Nederlandse onderscheidingen hebben ontvangen.

34044. De **Voorzitter**: Zij leven nog?

A. Zij zijn beiden in leven. Ik geloof ook, dat zij beiden van Engelse zijde zeer hoge decoraties hebben ontvangen.

34045. De **Voorzitter**: Weet u hun woonplaats?

A. *Henk Deinum* en *Vader*, neen, dat weet ik niet. Hun woonplaats kunt u informeren bij mr. *Emmen Riedel*, die woont hier. Hij is advocaat en belastingconsulent. Allen prima figuren.

34046. De **Voorzitter**: Hebt u vóór de tijd, dat *Deinum* en *Vader* uw berichten konden doorsturen, nog andere verbindingen via zenders met Engeland gehad?

A. Daarvoor moest ik naar Berlijn. De Zweedse legatie moest bereid zijn om mededelingen door te geven naar Stockholm en Stock-

holm moest bereid zijn om deze door te geven naar Londen. En als u de Zweden kent, dan weet u hoe formalistisch dat ging, alleen over onderwerpen als Rode Kruiswerk, gevangenkampen en dergelijke.

De **Voorzitter**: Ja, precies.

A. En dat is vooral later, nadat de chef van de Schutzmacht-Abteilung der Zweedse legatie op verzoek van de Duitsers door Zweden had moeten worden teruggeroepen, nog moeilijker geworden. De behandeling van de Nederlandse belangen in Berlijn, vooral sedert 1943, heeft ontzettend veel te wensen overgelaten, omdat toen de nieuwe chef van de Schutzmacht-Abteilung daar heel weinig voor voelde.

34047. De **Voorzitter**: Maakte u, voordat de B.I.-organisatie werkte, voor de verzending van uw gegevens reeds gebruik van de land- en zeewegen?

A. Ik weet alleen van de land- en zeewegen in zoverre, dat, als er mensen overgingen naar Londen, b.v. de Engelandvaarders, zij dikwijls berichten hebben medegenomen. Maar b.v. voor het Rode Kruis en voor de heer *Snouck Hurgronje*, resp. naderhand de heer *Huijssen van Kattendijke*, nam ik dikwijls gegevens mede naar Berlijn.

34048. De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het eind van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets, dat u wenst mede te delen?

A. Ik weet niet of u in uw dossier wenst of reeds hebt de brief van Vertrouwensmannen aan mij na de capitulatie. Daar staat de omschrijving in van de opdracht, die ik had van de Vertrouwensmannen.

De **Voorzitter**: Die brief willen wij gaarne van u hebben.

Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit hiermede het verhoor.

A. J. TH. VAN DER VLUGT.

DONKER, *voorzitter*.

KORTHALS.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 26 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera en van Dis, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. SIEBREN ERIK HAZELHOFF ROELFZEMA,
oud 31 jaar, wonende te Beverly Hills, California (U.S.A.), schrijver,

Hij legt de eed af als getuige.

34841. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport voor mij, dat u blijkbaar in het najaar van 1941 in Londen hebt opgesteld. Een ander rapport, dat ik hier heb, is door u in de zomer van 1942 opgemaakt. Uit het eerste rapport blijkt, dat u op 1 Augustus 1941 uit bezet Nederland in Londen bent aangekomen in gezelschap van de heer B. van der Stok. Is dat juist?

A. Ja.

34842. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons eerst vertellen, welke de omstandigheden zijn geweest, die u noopten om het bezette gebied te verlaten en naar Engeland te gaan.

A. Dat waren principiële gevoelens. Wij hebben het in 1940 twee keer geprobeerd. Eén keer zijn wij tot enige mijlen buiten de kust gekomen, hetgeen verder op een mislukking uitgelopen is. Ik ben toen weer in Leiden aan de studie gegaan. Ik heb daar medegewerkt bij het in elkaar zetten van het Leids communiqué, hetwelk een tijd openbaar aangeplakt is geweest. Ik kwam overigens in allerlei moeilijkheden en heb uiteindelijk enkele dagen in Scheveningen gevangen gezeten. Toen ik vrijkwam, had ik nog steeds het plan weg te gaan. Toen zich daarvoor de kans voordeed, heb ik dat ook gedaan. Mijn bedoeling was deel te kunnen uitmaken van de strijdkrachten in Engeland.

34843. De **Voorzitter**: U zegt, dat u enige dagen in Scheveningen hebt gezeten. Was dat min of meer incidenteel, dat u daar terecht kwam, of werd u om het een of andere feit vervolgd?

A. Neen. Wij waren toen eigenlijk allemaal bezig om weg te gaan. Ik was toen in Leiden in huis bij twee van mijn vrienden, Renardel de Lavalette en Coutinho, die eveneens weg wilden gaan. Ik had hen met de voorbereidingen geholpen en toen de tussenpersoon kwam om ze af te halen, was de zaak helemaal mislukt. Ik was er toevallig bij, maar had met de aangelegenheid verder niets te maken. Ik ben meegenomen en ben een paar dagen verhoord. In totaal heb ik vier dagen gezeten. Die andere jongens hebben ook verklaard, dat ik met dit geval niets te maken had. Ik ben dan ook losgelaten.

34844. De **Voorzitter**: U bent, als ik het goed begrepen heb, over zee naar Engeland gegaan?

A. Ja. Ik ben hier aangemonsterd op een schip, gecharterd door de Zwitserse Regering, dat onder Panamese vlag voer en dat geen bemanning kon krijgen, omdat het gerucht bestond, dat het munitie naar Rusland zou brengen. Wij dachten echter: „Als we maar eerst naar Noorwegen komen, dan zijn we al een heel eind.” Dat schip is op een gegeven moment — beladen met graan (naar men ons ten minste vertelde) — in de richting van IJsland gaan varen. Het schip is aangehouden door een Britse kruiser. Op het schip waren ook van der Stok, Tazelaar en nog enkele andere heren.

34845. De **Voorzitter**: Was Tazelaar daar ook bij?

A. Ja. Ik ontmoette hem het eerst aan boord, waar hij matroos was.

34846. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht eigenlijk, dat u, voordat u wegging, ter dood veroordeeld was. Of is dat later gebeurd, toen u weg was? In uw rapport spreekt u ergens over u zelf als van iemand, die door de Duitsers ter dood was veroordeeld.

A. Ik heb dat enkele malen gehoord, maar ik heb er nooit eni; bewijs van gezien. Pas toen ik terugkwam, vertelde men mij, dat dat tijdens mijn afwezigheid gebeurd was; maar ik heb het als een gerucht beschouwd.

34847. De **Voorzitter**: Maar u hebt er reeds in uw rapport van 1941 op gezinspeeld.

A. Ja, in Engeland kwamen je dergelijke verhalen ter ore, maar daar was veel „giswerk” bij. Nu geloof ik het eigenlijk niet meer.

34848. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrepen heb, heeft van der Stok voordat hij wegging hier nogal diep in het illegale werk gezeten?

A. Ja. Hij zat in bepaalde grote organisaties e.d., waar ik, eerlijk gezegd, toentertijd niets van wist. Men heeft mij er ook voor benaderd, maar ik zat net in moeilijkheden met het Leidse manifest en ben er niet op ingegaan. Van der Stok en Tazelaar waren ook wel lid van een organisatie, maar ik was beslist degene, die er het minst mee te maken had, toen wij in Engeland aankwamen.

34849. De **Voorzitter**: Van der Stok zat in de organisatie van „Oom Alexander”?

A. Ja, precies.

34850. De **Voorzitter**: Hebt u geweten, wie dat was?

A. Naderhand ben ik dat te weten gekomen. Als het juist is, was dat Schimmelpenninck.

De **Voorzitter**: Ja.

34851. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft deze Schimmelpenninck nog? Of is het de gefusilleerde?

A. Neen, ik geloof dat hij gefusilleerd is.

34852. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar niet de man, die in Augustus 1942 met de vijf gijzelaars gefusilleerd is? Die heette ook Alexander, een jonge man.

A. Deze was, als ik het goed begrepen heb, een oudere man.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarschijnlijk één van die O.D.-officieren. Er is er toen een aantal gefusilleerd.

A. Ja. dan is het een ander.

34853. De **Voorzitter**: Is van der Stok in Engeland niet verder doorgestaan met het werk, dat betrekking had op het krijgen van verbinding met het bezette gebied?

A. Neen.

34854. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat?

A. Als je net in Londen was aangekomen, was je nogal highly-strung, maar je kreeg er een harde klap op het hoofd, omdat je waarschijnlijk te veel verwachtte. Van der Stok is een nogal emotioneel

mens en hij heeft op een gegeven moment gezegd: „Ik doe het niet langer." Bovendien had hij het voordeel, dat hij natuurlijk ook enorm goed als vlieger van dienst kon zijn, waar hij ten slotte voor was getraind. Toen hem dan ook alles zo tegen was gevallen, is hij bij de vliegdiens gegaan.

34855. De **Voorzitter**: Leeft van der Stok nog?

A. Ja, zeker.

34856. De **Voorzitter**: Weet u waar hij woont?

A. Anderhalfjaar geleden studeerde hij, meen ik, in Utrecht medicina. Hij is de indirecte reden geweest, dat ik er mee te maken ben gaan krijgen. Doordat ik bij het groepje van van der Stok hoorde, dat toen in Engeland aankwam, maakten wij dezelfde besprekingen mee. Toentertijd kregen wij te horen, dat het positief zeker was (hetgeen ons ook door hoge Engelse officieren is bezworen), dat er geen contact met Nederland bestond. Eén of twee heren waren in Nederland geweest. Eén er van blijkt naderhand van Hamel te zijn geweest.

In ieder geval zeiden de Engelsen, dat er geen contact met Nederland was, maar dat iemand het moest leggen. Wij hebben gezegd, dat er wel degelijk contact met Nederland te maken was. De aangewezen man om dat te doen, was van der Stok, die in dit werk verreweg van ons de belangrijkste was. De Engelsen waren natuurlijk zeer geïnteresseerd en net tegen die tijd zei van der Stok, dat hij er niet meer voor voelde, omdat hij het nutteloos en hopeloos vond.

34857. De **Voorzitter**: Hebt u zelf ook in Augustus al besprekingen daarover gevoerd?

A. Ja.

34858. De **Voorzitter**: U hebt het over besprekingen met de Engelsen. Ik neem aan, dat dit besprekingen met Rabagliatti zijn geweest.

A. Ja.

34859. De **Voorzitter**: Hoe kwam u met de Engelsen van S.I.S. in aanraking? Want het was natuurlijk niet zo eenvoudig om als Nederlander, net uit Nederland gekomen, in contact met een van de hogere officieren van S.I.S. te komen.

A. We werden door de Engelsen in de Patriotic School opgevangen. De verhoren werden door Engelsen afgenomen. Ik weet haas: wel zeker, dat de Engelsen ook de rapporten kregen van wat wij daar allemaal zeiden. Zodra er voor hen interessante mensen kwamen, hielden ze deze personen vast. Ik kan mij niet herinneren, onder welke omstandigheden ik Rabagliatti de eerste keer heb ontmoet.

34860. De **Voorzitter**: Mijn vraag is eigenlijk deze: Bent u met Rabagliatti in aanraking gekomen op grond van de mededelingen, die u en van der Stok hadden gedaan in de Patriotic School, of bent u via de Nederlandse autoriteiten met hem in aanraking gekomen?

A. Daar durf ik niet op te antwoorden, dat kan ik mij werkelijk niet meer precies herinneren. Wij zijn toen door een malle molen van verhoren heengegaan en ik geloof, dat bij één van die verhoren Rabagliatti aanwezig was en dat we toen het contact hebben onderhouden.

34861. De **Voorzitter**: Bent u daarbij ook met Nederlandse autoriteiten in aanraking gekomen?

A. Ja, met allerlei Nederlandse autoriteiten op dat gebied.

34862. De **Voorzitter**: Ik denk in het bijzonder aan Nederlandse autoriteiten, die zich met dit werk bezighielden. Met wie hebt u in dit verband aan Nederlandse kant contact gekregen?

A. In de eerste plaats met Derksema. In de tweede plaats met de heer van 't Sant.

De hele kwestie was toen, wij hadden op een gegeven ogenblik gezegd, dat wij dat contact konden leggen. Wij beweerden, dat het mogelijk was, dat voor elkaar te krijgen. Toen werd ons medegedeeld, dat het via de dienst van Derksema zou lopen. Nu waren wij in een stemming, die uitsluitend resultaten beoordeelde en feiten wilde zien en onze backing namen vanwaar die kwam, en ons op een gegeven moment in de gelegenheid stelde om die feiten te produceren. Toen

is er bij Derksema een bijeenkomst geweest en aangezien het ten slotte om vrij geheime zaken ging, was mijn verzoek er geen secretaris bij aanwezig te laten zijn. Rabagliatti was eveneens bij deze bijeenkomst aanwezig. Toch waren er twee assistenten en een secretaresse of secretaris bij aanwezig.

Toen had ik helemaal geen zin om te praten en is de bespreking als een nachtkars uitgegaan. Na afloop heb ik tegen Rabagliatti gezegd, dat ik de zaak wilde bepraten, maar er op deze manier geen zin in had. Bovendien waren er nog andere omstandigheden, want ik was toen natuurlijk ook al in contact geweest met de Minister-President. Hoe, weet ik niet precies meer. Maar hoe het ook zij, ik kreeg van Derksema niet de minste medewerking. Iedere keer, dat ik hem wilde spreken, was hij met verlof. Wij waren in een stemming, dat, als een man een weekend wegging, terwijl wij net iets belangrijks zouden ondernemen, wij dan zeiden: „Waarom gaat die man gedurende het weekend naar de country, terwijl wij bezig zijn deze zaak in elkaar te zetten?" Dat namen wij hem hoogst kwalijk. Van de dienst van Derksema hadden wij totaal geen medewerking. Ik vertelde Rabagliatti tevens, dat ik niet met Derksema op kon schieten. Ik vroeg hem of het niet linea recta kon geschieden. Rabagliatti antwoordde: „Ik geloof zeker, dat u dat kunt, maar u moet natuurlijk een backing hebben. Er moet iemand voor u in kunnen staan. Er moet een autoriteit achter staan." Dit waren de heer Gerbrandy en de heer van 't Sant.

Het plezierige van de heer van 't Sant was, dat je door hem steeds de zaken voor elkaar kreeg. Later hadden wij bijv. een squadron Spitfires nodig als dekking, voor als wij terugkwamen. Het enige wat je dan te doen had, was de kwestie met de heer van 't Sant bespreken en in een oogwenk had je een squadron Spitfires. Ons kon het niets schelen, hoe men over de heer van 't Sant sprak. Iedereen schold op iedereen. Na korte tijd trokken wij ons daar niets meer van aan en gingen uitsluitend af op de mensen, die ons „delivered the goods".

34863. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op de kwestie met de heer Derksema. Wij hebben het hier nl. met de heer Derksema over gehad en deze heeft daarover ook zijn lezing gegeven. Ik heb hem medegedeeld, dat u met name in uw rapport hebt als voorbeeld genoemd, dat hij veertien dagen met vakantie wilde gaan (begin September 1941) en toen geen gelegenheid had om met u te spreken. De heer Derksema heeft daarop het volgende gezegd:

„Ik herinner mij niets er van. Het is mogelijk, dat hij gezegd heeft: Mag ik over dit of dat met u spreken? en dat ik gezegd heb: Wacht tot de volgende week; ik ga er net uit. Ik ben in Engeland nooit veertien dagen, maar hoogstens een week met vakantie geweest. Dat heb ik nooit op een dergelijke manier gezegd, dat hij boos is weggelopen.

Ik heb met Minister van Boeyen besproken, dat geen nieuwe Nederlanders ter beschikking zouden worden gesteld voor uitzending, zolang wij van de Engelse instanties geen toezegging hadden, dat wij volledig in alles, wat de uitzending betrof, zouden worden gekend. Ik heb deze zakelijke moeilijkheden met de Engelse dienst niet medegedeeld aan de heer Hazelhoff Roelfzema en vermoedelijk alleen aan hem gezegd, dat hij wat geduld moest hebben.

Toen hij echter contact kreeg met luitenant-kolonel Rabagliatti, vond hij bij deze laatste, die er kennelijk niet voor voelde om mij in alles te kennen, een gewillig oor en deze had toen een goede gelegenheid om over mijn dienst te klagen.

Ik heb het echter onjuist gevonden om tegenover de heer Hazelhoff Roelfzema te klagen over de Engelse dienst.

De heer Hazelhoff Roelfzema heeft ten gevolge van een en ander een verkeerde conclusie getrokken."

Dit is de visie van de heer Derksema op dit geval, zoals hij die hier gegeven heeft.

A. Het enige, dat ik er op kan zeggen, is, dat ik toen op de avond, dat Derksema weg was, de Minister-President heb opgebeld en hem gezegd, dat wij met de zaak door moesten gaan. Toen heeft de Minister-President de heer Derksema terug laten komen en ik heb hem de volgende dag gesproken. Dat kunt u aan de heer Gerbrandy vragen.

34864. De **Voorzitter**: Heeft de heer Gerbrandy de heer Derksema van zijn verlof over laten komen?

A. Ja, van zijn huis in de country.

34865. Jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen: Dat staat, geloof ik, niet in uw rapport?

A. Neen, dat is best mogelijk. Maar ik heb de heer *Gerbrandy* toen opgebeld en hem verteld, dat de zaak door *Derksema's* afwezigheid vastliep. In ieder geval heeft de heer *Gerbrandy* de heer *Derksema* uit de country laten komen. Wij hebben de Minister-President een beetje tot spoed aangemaand. De dienst van *Derksema* had ook geen resultaten opgeleverd. Ik zeg helemaal niet wiens schuld dit was, maar toen wij daar waren, was er geen contact, er waren geen resultaten. Dus ik begrijp ook het woord verdere uitzending niet. Er gingen geen mensen naar Holland op dat ogenblik.

34865. De **Voorzitter**: Daarvan heeft de heer *Derksema* ook iets verteld onmiddellijk vóór de verklaring, die ik u zojuist heb voor-gelezen. Hij heeft gezegd, dat er inderdaad moeilijkheden waren met de Engelse dienst.

„Wij^w, zegt hij, „hebben tegenover de Engelsen altijd zeer veel bezwaar gemaakt en gros mensen uit te sturen, in de hoop, dat er van de twintig één terecht zou komen en inlichtingen zou kunnen geven. Dat was het systeem, waarvoor de Engelsen heel veel voelden. Als je het zei, ontkenden zij het natuurlijk. Zij drongen er dag in, dag uit op aan: Wij moeten meer mens-i-n hebben, hoe meer hoe beter; waartegenover wij stelden: Stuur slechts enkelen, maar degenen, die gaan, moeten goed en door en door betrouwbaar zijn. Na Augustus/September 1941 is daardoor de verstandhouding tussen kolonel *Rabagliatti* en mij nog-al bekoeld, juist door die zakelijke moeilijkheden. Ik heb voor mij zelf altijd het gevoel gehad, dat ik tegenover de Engelsen lastig ben geweest. Dat was hem te lastig. Toen heeft hij vier zeer enthousiaste jongelui gevonden, die tot alles bereid waren en die alles wilden doen, wat hij graag wilde, waardoor dat contact zo gemakkelijk tot stand kwam.”

A. Ik heb bijna een jaar met kolonel *Rabagliatti* samengewerkt. Deze heeft er altijd op gehamerd: „Iedere man, die uitgaaf op dit gebied, is een divisie waard.” Vandaar dat iedere man maar één radioman mee mag hebben, en hij mag maar één contactman hebben. Kolonel *Rabagliatti* heeft altijd gevochten tegen het idee van de sabotagediensten om veel mensen uit te gooien. Kolonel *Rabagliatti* is dus het voorbeeld geweest van het principe: We hebben er maar weinig nodig, ze moeten perfect zijn en ze moeten op zich zelf staan. Hij is de man, die heeft gehamerd op weinig, maar goed. Altijd zei hij: „Een geheime dienst is een heel fijn gebouwtje, in tegenstelling met de sabotage, en dat heel fijne gebouwtje moet ook heel fijn bij elkaar gehouden worden.” Wat *Derksema* zegt, spreek ik tegen.

34867. De **Voorzitter**: Uw opvatting is dus diametraal tegenovergesteld aan die van de heer *Derksema*, voor wat betreft de opvattingen van de Engelse dienst?

A. Ik deel *Rabagliatti's* uitgesproken kritiek op de heer *Derksema*. Wat hij daarover tegen mij heeft uitgesproken, is geweest: „Er gebeurt nooit iets, er komen nooit resultaten. Ze zijn niet in beweging te krijgen.”

34868. De **Voorzitter**: Hier deed zich het merkwaardige feit voor, dat andere Nederlandse instanties, niet behorende tot de dienst, die daarvoor in de eerste plaats aangewezen was, zich met deze zaak bemoeiden en dus over het hoofd van de dienst heen contact zochten met de Engelse dienst. Zo is toch eigenlijk de figuur. U hebt gezegd, dat u bij prof. *Gerbrandy* bent geweest, en deze heeft toen op een gegeven moment ingegrepen. De Minister-President had natuurlijk het recht aanwijzingen te geven, maar organisatorisch doet het vreemd aan, dat hij zich niet bepaalde tot het geven van aanwijzingen aan de dienst, doch dat hij de zaken zich liet voltrekken geheel buiten de dienst om.

A. Om te beginnen was er niet één dienst, er waren ik weet niet hoeveel mensen, hoeveel diensten, die „claimden”, dat ze de geheime dienst waren.

34869. De **Voorzitter**: Ja, maar ik bedoel nu speciaal de Centrale Inlichtingendienst, de dienst, die aanvankelijk onder leiding van de heer *van 't Sant* en daarna onder leiding van de heer *Derksema* heeft gestaan.

A. Ja, dat geef ik onmiddellijk toe. De hele kwestie is, dat wij zeiden: „Wij zijn gekomen om voor de dienst *Derksema* te werken.” Daar zijn we ook mee begonnen. Dat eerste gesprek zou daar geweest zijn en als dat een gunstig verloop had gehad, was het prachtig geweest. Toen ik daar echter tegen een „blank-wall” aanliep, was het enige,

dat mij interesseerde, dat het contact met Holland in orde kwam. Dus toen moest ik het op een andere manier doen. Zo is het in zijn werk gegaan.

34870. De **Voorzitter**: Dus een dergelijke toestand was inderdaad aanwezig. Het is uit een organisatorisch oogpunt zonder enige twijfel van belang om dat even te constateren. Blijkbaar hebben dus bepaalde instanties buiten de dienst om en eventueel ook over het hoofd van de dienst heen bepaalde dingen op dit gebied gedaan.

A. Ik moet hier nog even iets aan toevoegen, wat mij ontschoten was. *Van der Stok* kwam in Engeland aan met de absolute wetenschap, dat zijn vrienden in Holland uitzonden en antwoord kregen. Dat stond als een paal boven water. In Engeland bezwoeren *Rabagliatti* en anderen, dat ze nooit contact hadden, dus dat het antwoord per se niet van hen kon komen. Met andere woorden, dat er maar één oplossing was, nl. dat de Duitsers het opvingen en antwoord gaven om het spel door te laten spelen, enz. Dat was de urgency-factor, die achter ons streven zat. *Van der Stok* en ik zaten ter plaatse, toen *van der Stok's* inzinking kwam. Er moest meteen wat gebeuren, want de jongens in Holland wisten niet eens, dat zij in contact stonden met de verkeerde kant.

34871. De **Voorzitter**: In Nederland waren natuurlijk heel wat mensen, die probeerden contact met de overkant te krijgen. Dat was een heel ander geval dan dat van de eerste agenten, die er geweest zijn, zoals *van Hamel* en *Zomer*, want dezen waren met een toestel en een code gekomen, dus zij konden, als het niet al te ongelukkig liep, inderdaad contact tot stand brengen. Maar als men van deze kant op goed geluk begon, was de kans natuurlijk zeer gering, dat men dat contact kreeg. U heeft dat niet uit eigen wetenschap, maar waarschijnlijk van *van der Stok*?

A. Ja, *van der Stok's* paniek de eerste dagen in Engeland was: „Ik weet, dat mijn mensen contact hebben, want ze krijgen antwoord.” Hij kreeg in Engeland te horen, dat ze geen contact hadden, want ze kregen van hen geen antwoord. De enige conclusie was dus, dat ze van de verkeerde kant antwoord kregen en dat ze in contact met de „moffen” stonden.

34872. De **Voorzitter**: Hadden de Engelsen ook niets opgevraagd?

A. Absoluut niet, dat hebben ze mij bezworen, en het is later ook juist gebleken. Ik heb speciaal in het geval *Rabagliatti* de gegevens geloofd. *Rabagliatti* was niet een man, die zo maar dingen zei.

34873. De **Voorzitter**: U hebt in uw rapport gezegd:

„Dienzelfden dag echter, Zaterdag 31 Augustus, vernam ik, dat de kapitein *Derksema* van plan was den daarop volgenden Dinsdag voor veertien dagen met verlof te gaan.”

Nu zegt u zoëven, dat kapitein *Derksema* door de Minister-President is teruggeroepen, dus dat moet — als dit terugroepen toen is geschied — in de eerste dagen van September zijn geweest. U vernam op Zaterdag de 31ste Augustus, dat hij op Dinsdag met verlof zou gaan. Dus dat moet op één van de eerste dagen van September geweest zijn. Nu zegt u ook in uw rapport:

„Op 31 Augustus 1941 signeerden Prins *Bernard* en de nieuwe waarnemend chef van den Centralen Inlichtingendienst, kapitein *Derksema*, de laatste met onverholten tegenzin, hoewel toch om hem bekende redenen een stuk, waarin zij de Engelse autoriteiten verzochten mij volle medewerking te verlenen, aangezien mij de taak was opgedragen om een regelmatig contact met Nederland en zijn organisaties tot stand te brengen.”

Als dit reeds gebeurd was op 31 Augustus, wat had dan het andere -- het terugroepen van *Derksema* — nog voor zin?

A. In de eerste plaats: het verdwijnen van kapitein *Derksema*, het hem niet kunnen vinden en proberen hem te pakken te krijgen, is meerdere malen gebeurd. De keer, toen ik de Minister-President opbelde, althans zo meen ik het mij te herinneren, was de keer van die lange vacantie. Het kan ook een week-end geweest zijn.

Ten tweede, dat was typerend voor Londen, was het stuk al getekend en het leek, dat alles vaststond. In de eigenlijke toestand maakte het echter niet het minste verschil uit. Je dacht vast aan het werk te kunnen gaan. Er gebeurde echter toch niets. De moeilijkheden gingen net zo had door, er was niets veranderd.

34874. De **Voorzitter**: Goed, op 31 Augustus, dat zal dus wel juist zijn, is dan dat verzoek om Prins *Bernard* en kapitein *Derksema* aan de Engelse autoriteiten om *u* medewerking te verlenen, uitgegaan. Dat is toch inderdaad op 31 Augustus uitgegaan?

A. Ja, ik heb dat stuk nog. Ik heb het niet hier, maar de juiste datum staat er op, dus ik vermoed, dat ik daarvan de datum heb genomen.

34875. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat, ook al was dat verzoek aan de Engelse autoriteiten gedaan, het voor u toch van groot belang zou zijn geweest, dat u daarbij de constante steun van de Nederlandse dienst zou hebben gehad. Dat bedoelt u eigenlijk?

A. Ja, dat was ook zo, want toen werd *Derksema* op een gegeven moment het spionnagerwerk afgenomen, ten minste dat geloof ik. Het staat mij niet helemaal duidelijk meer voor ogen. Hij had dan toch in ieder geval de security, d.w.z. hij had de ontvangst van alle mensen uit Holland. Van die mensen uit Holland moesten wij juist de gegevens krijgen. Vooral als er bijv. een man uit Katwijk kwam, waar wij dan twee nachten later op weg naar toe waren, dan wilden we natuurlijk alles weten, b.v. wanneer de curfew was, waar de Duitsers zaten, etc. Dat contact was altijd nuttig en nodig. Dat was natuurlijk allang geen erg hartelijk contact meer.

34876. De **Voorzitter**: Het gevolg van een en ander is dan geweest, dat u toen met de dienst van *Rabagliatti* bent gaan werken. Nu hebt u in dit verband enige malen de naam van de heer *van 't Sant* genoemd. Officieel had de heer *van 't Sant* er toen natuurlijk niets meer mee te maken.

A. Neen.

De **Voorzitter**: Want hij was op 14 Augustus 1941 als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst afgetreden.

Hoe kwam die medewerking van de heer *van 't Sant* tot uiting? Deed hij dat als persoon en met behulp van de blijkbaar goede relaties, die hij met de Engelsen had?

A. Neen. Wij wisten ook, dat ze in Engeland allerlei over de heer *van 't Sant* beweerden. Dat bleek overduidelijk een willekeurig gerucht te zijn. De reden, dat wij ten slotte altijd bij de heer *van 't Sant* kwamen, was, dat hij de enige figuur in heel Londen was, die op een gegeven moment iets voor elkaar kreeg, dat je op dat moment nodig had.

34877. De **Voorzitter**: Zoudt u misschien nog eens met een enkel woord kunnen aangeven, waarin naar uw mening het gebrek aan medewerking van de Centrale Inlichtingendienst, de dienst van de heer *Derksema*, bestond? Waarin kwam dat gebrek aan medewerking o.m. tot uiting? Hoe hebt u dat in die tijd gezien?

A. Het eerste punt is, dat er niets gebeurde. Na twee, drie weken kwamen wij bij elkaar en dan was er nog steeds niets gebeurd, terwijl wij allemaal bezeten waren door dat haastgevoel, misschien een psychologisch gevolg van de tijdsomstandigheden.

Een ander punt was, dat later bij onze tochten alle gegevens, die wij uit Nederland konden krijgen, van vitaal belang waren. Ik zal u een voorbeeld geven. Op een goede nacht zouden wij voor de eerste keer op Katwijk gaan opereren. Ik had het wekenlang voorbereid. De curfew in Nederland was overal van 12—4 uur. Dus als wij er niet vóór 12 uur waren, dan bleven wij buiten de kust liggen, om de landing na vier uur te doen.

Ik bracht *Ernst de Jonge* en *Jan Emmer* naar Nederland.

Wij kwamen in Katwijk aan om een uur of 2. Na vier uur, omstreeks half 5, zette ik de jongens aan land, bracht ze naar de boulevard, wees ze aan, waar ze naar toe moesten en zij vertrokken met het koffertje, waar een zender in zat. Wij kwamen terug en toen hoorde ik anderhalve dag later, van een man, die tien dagen te voren uit Katwijk was gekomen, het bericht, dat Katwijk de enige plaats in Nederland was, waar de curfew van 12—6 uur was. Met andere woorden, wij hadden het gevoel, die twee jongens de dood in te hebben gestuurd. Dat het nu toevallig goed is afgelopen, dat ze niet zijn gepakt op dat ogenblik, is een absoluut raadsel geweest.

34878. De **Voorzitter**: Maar wist men bij de Inlichtingendienst toen reeds, dat de curfew in Katwijk anders geregeld was? U zegt, dat er iemand was, die al een dag of tien te voren uit Nederland was gekomen en die dat bericht had. Maar deze had misschien al die tijd gevangen gezeten, bijv. in de Patriotic School, zodat deze mededeling de Nederlandse dienst nog niet bereikt had.

A. Dat was de taak van *Derksema*. *Derksema* moest weten wie er waren en moest daarvan gegevens zo gauw mogelijk zelf krijgen en aan ons geven.

34879. De **Voorzitter**: Hadden de mensen van zijn dienst direct toegang tot de nieuwaangekomenen in de Patriotic School?

A. Ja, het was de enige dienst, waarvan de mensen in de Patriotic School kwamen. Bovendien wist het bureau-*Derksema*, dat wij op Katwijk gingen opereren. Als hij het geweten heeft, is dat een ernstige tekortkoming geweest. Ik was nogal boos over het geheel, vooral omdat zo'n geheime dienst draait om blind vertrouwen tussen personen. Ik had het gevoel, dat hierdoor *de Jonge* hei volste recht had om zijn vertrouwen in mij geheel verloren te hebben. In ieder geval, ik dacht op dat ogenblik, dat de agenten er aan waren gegaan.

34880. De **Voorzitter**: Was ook *Schilp* bij deze tocht, waarbij *de Jonge* en *Emmer* zijn afgezet?

A. Dat staat in mijn rapport, ik weet het niet meer uit mijn hoofd. Er staat een beschrijving van in verschillende rapporten. Als *Schilp* er niet in genoemd staat, was hij er niet bij.

34881. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat ik dat tweede rapport van u niet heb. *Schilp* heeft hier verteld, dat hij tweemaal een tocht heeft gemaakt om *de Jonge* en *Emmer* af te zetten. Eén is er mislukt en de andere is dan ten slotte wel gelukt. Als ik mij goed herinner, zou dat geweest zijn op 23 Februari 1942.

A. Dat is mogelijk. De beschrijvingen van al deze tochten waren in het bezit van de heer P. *Six*. Ik weet niet, hoe hij deze beschrijving in handen heeft gekregen. Ik dacht eigenlijk, dat u die beschrijving wel in handen zou hebben gehad.

34882. De **Voorzitter**: Ik heb hier wel een rapport, waarin u mededeling doet van uw operaties tot ongeveer eind December 1941.

A. Dat rapport is niet compleet, want wij hebben tot 15 Mei 1942 doorgewerkt.

De **Voorzitter**: Neen, dat laatste rapport ken ik niet.

A. Het is een zelfde beschrijving van wat toen is gebeurd. Alleen staat daarin genoemd, wie er bij waren.

34883. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval heeft u met *Schilp* geopereerd?

A. Ja, ik heb één of twee keer een tocht mei *Schilp* gemaakt.

33884. De **Voorzitter**: Dus als hij gezegd heeft, dat hij bij het overbrengen van *de Jonge* en *Emmer* aanwezig is geweest dan acht u die verklaring juist?

A. Ja.

34885. De **Voorzitter**: U was aan het vertellen over de critiek, áie u op de Centrale Inlichtingendienst had.

A. Ja. We kregen natuurlijk steeds minder met ze te maken. Hoe minder wij met ze te maken kregen, hoe beter we werkten. Daar kwam het op neer. Het meest flagrante geval is eigenlijk het geval van die man uit Katwijk. Ik ben er nooit achterheen gaan zitten om uit te vinden of *Derksema* dat inderdaad geweten heeft. Het kon je weinig schelen, of je de bewijzen er van te pakken kon krijgen. Je keek alweer naar de volgende operatie uit. Er kwam nooit een bericht van de dienst van *Derksema* door of wij b.v. van bepaalde berichten al op de hoogte waren.

34886. De **Voorzitter**: Van de weerinstuit kwam u waarschijnlijk ook weinig bij de dienst van de heer *Derksema*?

A. Ja, dat contact is helemaal doodgelopen.

34887. De **Voorzitter**: U kwam dus toen veel meer in de Engelse sfeer, in de sfeer van *Rabagliatti*. Maar u had toch nog wel een vrij regelmatig contact met verschillende andere Nederlandse instanties, hoewel het contact met de dienst van de heer *Derksema* vrijwel was doodgelopen?

A. Ja, d.w.z., telkens als ik backing en speciale dingen nodig had, kwam ik bij de heer *van 't Sant*. Alle vroege Engelandvaarders,

die in 1940 en 1941 aankwamen, gingen uitsluitend op resultaten af en trokken zich ook niets aan van het „mudslinging”, dat links en rechts gebeurde. Ze kwamen ten slotte allemaal bij de heer *van 't Sant* terecht. Ze wisten, dat daar ten minste wat gebeurde. Dat zijn mensen, die te allen tijde ook nu nog de hand voor hem in het vuur zullen steken. Hij had echter nooit iets te maken met de resultaten. Daar heeft hij ook nooit naar gevraagd, daar wilde hij niets van weten. We hebben hem er ook nooit iets van verteld. Wij waren ten slotte drie broekjes, de hoogste rang had ik, als tweede-luitenant, en dan was er een korporaal en een soldaat, die dat zaakje „runden”. Wij hadden een belangrijk iemand nodig, die achter ons stond. Het contactpunt van het gewicht, dat achter ons stond, was de heer *van 't Sant*.

34888. De **Voorzitter**: En hebt u behalve die keer, waarvan u vermeld hebt, dat de heer *Gerbrandy* zelf ingegrepen heeft, ook verder nog contact gehad met de Minister-President? Of was dat maar incidenteel?

A. Neen, dat contact was niet regelmatig. Alleen als er iets niet liep, dan gingen we gewoonlijk naar Browns' Hotel om te zeggen, dat er moeilijkheden waren. Ik kreeg niet de indruk, dat de heer *Gerbrandy* het erg prettig vond met deze zaak te maken te hebben, ook natuurlijk omdat hij er niets van wist. Toch, als er nood aan de man was, spande hij er zich toch voor om de volgende operatie of wat dan ook te kunnen laten doorgaan.

34889. De **Voorzitter**: Men mag van een Minister-President ook niet verlangen, dat hij zich met de dagelijkse leiding van deze zaken bezighoudt, dat spreekt vanzelf.

A. Neen.

34890. De **Voorzitter**: Ten slotte is als allereerste doel uit dit alles geresulteerd, dat u zou trachten om enige mensen uit Nederland over te krijgen. Dat is, meen ik, de eerste opzet van de zaak geweest?

A. Er is een tweeledig doel van het begin af aan geweest.

34891. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Aan de ene kant proberen er één of zelfs twee mensen uit te halen. Aan de andere kant het contact leggen, door daar mensen heen te brengen en het contact tot stand te brengen.

34892. De **Voorzitter**: U hebt *Tazelaar* in November afgezet. Dat was, meen ik, de eerste man, die u kon afzetten?

A. Ja, dat is *Tazelaar* geweest.

34893. De **Voorzitter**: Had de uitzending van *Tazelaar* alleen ten doel om de bewuste personen, waarop ik dadelijk nog terugkom uit Nederland te krijgen of ook om contacten te leggen, die de grondslag konden zijn voor een regelmatige verbinding?

A. Het was de bedoeling, dat er twee snel opeenvolgende operaties zouden zijn, waarbij *Tazelaar* de mensen in zeer grote haast bij elkaar zou brengen om ze te overtuigen, dat de zaak bona fide was, en ze vervolgens aan het strand te brengen. Dat is misgelopen, omdat wij bij de tweede tocht voor Hoek van Holland op een bank zijn rastgelopen. Ik geloof ten minste, dat het de tweede tocht was. In ieder geval hebben wij van de overkant niet op het juiste moment op de juiste plaats kunnen zijn.

34894. De **Voorzitter**: Dus *Tazelaars's* doel was wel in hoofdzaak om deze personen uit Nederland mee te brengen?

A. Ja. Daar was ook maar net tijd voor.

34895. De **Voorzitter**: Waren daar een paar dagen tussen?

A. Ik geloof, dat wij 48 uren na de eerste tocht de tweede al hebben gemaakt.

34896. De **Voorzitter**: Hoe moest *Tazelaar* zich legitimeren bij deze mensen? Want dat was natuurlijk wel een moeilijk punt?

A. *Tazelaar* had ten eerste een microphoto met de handtekening van H.M. de Koningin, die hij speciaal daarvoor gekregen had.

34897. De **Voorzitter**: Met een opdracht er boven geschreven?

A. Dat herinner ik mij niet. Het was in ieder geval uitsluitend een legitimatie. Het tweede punt was — ik weet ook niet of dat toen meteen gebeurde of dat wij er het later in hebben gezet —, dat wij over Radio-Oranje na het nieuws het Wilhelmus speelden, als wij 's nachts kwamen.

Die tochten zijn twee keer mislukt en ze waren niet makkelijk, ook niet voor de Engelse Navy. Dat liep in het begin nogal eens mis, hoewel wij zwaar aan de kusten van Engeland geoefend hadden. Het vinden van de juiste plaats, motorpech, het vastlopen op een bank, omslaan met een bootje, enfin, al die dingen, die bij dergelijke tochten kunnen gebeuren. Daardoor was de gunstige tijd verlopen, want het kon maar een paar dagen in de maand. Zodra er een zeewind was, werd de branding te zwaar, dan konden wij er niet doorheen, want ten slotte moesten wij het zwemmen. Bovendien had de maan er ook mee te maken. Als er te veel maan was, was het te licht.

34898. De **Voorzitter**: Wie waren de personen, die naar Engeland overgebracht moesten worden?

A. Van de eerste keer weet ik het niet meer precies, want daar had ik eigenlijk weinig mee te maken. Ik kende de mensen niet, een tijdlang is één er van *Wiardi Beckman* geweest en één de heer *Vorrink*. Ik geloof, dat er ook nog andere namen zijn genoemd, maar in ieder geval had ik daar zeer weinig mee te maken.

34899. De **Voorzitter**: *Tazelaar* zelf zegt in zijn rapport, dat hij contact moest opnemen met *Tielens* en *Wiardi Beckman*.

A. Ja.

34900. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat de opdracht aan *Tazelaar* ook al uit een oogpunt van security niet aan u bekend was. U was degene, die voor het transport zorgde. Degene, die voor het transport zorgde, behoefde natuurlijk de finesses van de opdracht niet te kennen.

A. Dat is betrekkelijk. Het hele maken van het contact, alle details, etc. waren helemaal door mij gemaakt, dus ik had op dat ogenblik alles, wat er gebeurde, in handen. Ik kende de mensen echter niet, politiek was ik slecht onderlegd, dat kon mij dus weinig schelen.

34901. De **Voorzitter**: Is het initiatief met betrekking tot de personen, die gehaald moesten worden, van Regeringszijde gekomen?

A. Ja.

34902. De **Voorzitter**: Weet u of *de Jonge* ook een soortgelijke opdracht had?

A. Neen.

34903. De **Voorzitter**: Er wordt nl. wel gezegd, dat *de Jonge* ook een speciale opdracht had om met *Vorrink* in contact te komen. Dat hebben wij echter nog niet precies kunnen achterhalen.

A. Ik moet mij even precies de datum herinneren, toen *de Jonge* daar naar toeging.

Het is mogelijk, dat *de Jonge*, indien mogelijk, de missie van *Tazelaar* moest ondersteunen.

34904. De **Voorzitter**: *De Jonge* is in Februari 1942 uitgezonden?

A. Ja.

34905. De **Voorzitter**: Toen had de mislukking met *Wiardi Beckman* al plaats gehad. Dat was op 18 Januari 1942.

A. Dan is dus *de Jonge* die opdracht niet gegeven?

34906. De **Voorzitter**: Dan heeft u over drie personen, die afgezet zijn, gesproken. Dat waren *Tazelaar*, *Johannes* en *Willem*. Kan dat?

A. Over *Johannes* en *Willem* heb ik inderdaad gesproken.

34907. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen in welke volgorde dat gebeurd is? Wie waren *Johannes* en *Willem*?

A. *Tazelaar* was de eerste.

34908. De **Voorzitter**: Volgens het rapport van *Tazelaar* is hij op 24 November 1941 in Holland aangekomen.

A. Dat was dan al zijn vierde tocht. Bij de andere drie zijn we niet goed aangekomen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. De ontwikkeling van de volgende tocht is toen helaas mrt halve uren misgelopen. *Tazelaar* zat er dus en inmiddels was er in Nederland een radioman uit Engeland, waar wij niets mee te maken hadden, want deze was er al langere tijd. Voordat wij begonnen, was hij daar neergegoot.

34909. De **Voorzitter**: Weet u wie dat was?

A. Neen, en als ik het wist, waren het alleen voornamen.

Achternamen weet ik niet. In ieder geval had *Tazelaar* een radioman nodig. Toen hij daar dus eenmaal zat, heeft hij aan de tweede taak van deze opzet gewerkt.

34910. De **Voorzitter**: Kon *Tazelaar* zelf niet seinen? Was hij geen marconist?

A. Neen, hij was geen marconist.

34911. De **Voorzitter**: Maar had hij wel een toestel meegekregen?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ook niet?

A. Neen. *Tazelaar* is hier in avondtoilet bij de Pier afgezet.

34912. De **Voorzitter**: Wat was eigenlijk de bedoeling van dat avondtoilet? Dat heeft in het geval van *Wiardi Beckman* ook een rol gespeeld. Wat stelde men zich daarvan voor?

A. De kwestie was, dat Scheveningen het enige stukje strand was, waar we zeker van wisten, dat het niet gemijnd was op dat ogenblik. Het was het stuk strand vlak vóór die Duitse Marinegebouwen. Bovendien was het het enige punt, dat ik met zekerheid 's nachts kon vinden. Ook lagen onze contactpunten hier, dus we wilden ze hier afzetten, ook al door het „element of surprise" omdat de Duitsers er minder op ingesteld zouden zijn, dat zo iets tegenover hun hoofdkwartier zou plaats vinden. Nu wisten wij, dat er iedere Vrijdag een dansteest in het Kurhaus was. Daar kwamen dan Duitsers en pro-Duitsers. Gewoonlijk werd er nogal gedronken. Het tweede punt, het oversteken naar de boulevard, was nogal gevaarlijk. Dus wij hadden het zo in elkaar gezet, dat *Tazelaar* voor kon geven, op het feest te zijn. Dat hij een beetje beschonken was, zich niet te best voelde en daarom op het strand was gaan lopen. Vandaar dat hij in dat avondtoilet was, bovendien was er een goede scheut rum over hem heen gegoot. Was hij twee seconden, nadat hij arriveerde, gepakt, dan was hij volkomen safe geweest. Dat zat er achter.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Hij is ook in een waterdicht cocon door de branding gegaan. Hij zag er volkomen goed uit.

34913. De **Voorzitter**: Dus *Tazelaar* is op de 24ste November 1941 afgezet; de bedoeling was, dat hij binnen een paar dagen zijn opdracht zou hebben vervuld en met *Tielens* en *Wiardi Beckman* zou terugkomen. Dat is misgelopen. Hoe is het nu met die andere mensen gegaan, die u afgezet hebt? Wanneer is dat gebeurd?

A. Het lijstje van die data heb ik niet precies. Telkens een week van iedere maand kwam in aanmerking voor die operaties. Ik geloof, dat *Johannes* vervolgens is gesprongen.

34914. De **Voorzitter**: Is hij niet over zee gegaan?

A. Neen, als ik mij dat wel herinner, is *Johannes* gesprongen.

34915. De **Voorzitter**: Weet u wie *Johannes* was?

A. Als ik zijn naam hoor, weet ik het weer, maar ik heb hem altijd als *Johannes* gekend en later één of twee keer zijn naam gehoord, want *Johannes* is er ook aan gegaan.

34916. De **Voorzitter**: Is hij dood?

A. Ja. Toen hebben we *Willem* hier aan land gebracht.

34917. De **Voorzitter**: Weet u daar ook geen verdere naam van?

A. Ja, van *der Reyderz*.

De **Voorzitter**: Juist. Dus *Willem* was van *der Reyden*.

A. Dat was een radioman, die ons op een gegeven moment was gegeven. Enfin, dat was toen in het stadium, dat wij eigenlijk fungeerden als transportdienst.

34918. De **Voorzitter**: Weet u van *van der Reyderz* ook iets meer af? Of hebt u hem alleen gekend gedurende de korte tijd, dat u bij hem was, toen u hem overbracht?

A. Ja, d.w.z. hij heeft drie of vier dagen, vóórdat we weggingen, in onze flat gelogeed.

Ik wist verder niets van hem af, ik weet nog niets van hem af.

34919. De **Voorzitter**: Weet u ook niet of hij uit Indië kwam?

A. Neen, ik wist zijn naam niet eens.

34920. De **Voorzitter**: Hoe bent u er dan later achtergekomen, dat het *var; der Reyden* was?

A. Van *Tazelaar*.

34921. De **Voorzitter**: Heeft deze u dat later verteld?

A. Over *Willem van der Reyden* is allerlei twijfel gerezen. Dat heb ik later gehoord. *Tazelaar* heeft gezegd, dat *Willem* altijd oké is geweest. Ik ben altijd nogal sterk op *Tazelaar's* opinie afgegaan met dit soort mensen. Vele mensen zeggen, dat hij niet oké is geweest. Dat kan ik verder niet beoordelen.

34922. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat er een controverse over de persoon van *van der Reyden* bestaat tussen *Derksema* en de Engelse dienst. *Derksema* beweert nl., dat hij *van der Reyden* op bepaalde gronden niet betrouwbaar genoeg achtte, maar dat de Engelse dienst hem toch geaccepteerd heeft, buiten zijn medeweten. Maar u weet verder ook geen bijzonderheden van *van der Reyden*?

A. Neen. ik weet er niets van.

34923. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor indruk maakte hij op u, toen hij die paar dagen in uw flat logeerde?

A. Al degenen, die naar Holland gingen, waren een ongewoon soort mensen. Over ieder van de mensen, die wij hierheen gebracht hebben of die gesprongen zijn, zou ik een half uur kunnen praten, want ze waren allemaal absoluut net een tikje anders. Het is moeilijk te zeggen.

34924. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar maakte hij geen ongunstige indruk?

A. Neen. We hebben nogal plezier met *Willem* gehad, we konden goed met hem overweg en net als alle anderen had hij het absolute vertrouwen, dat, als iedereen er wel aanging, hij niet. Dat vertrouwen hadden ze echter allemaal.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat moet je ook hebben.

A. Ja, en hij was een voortreffelijk radioman. Hij was de snelste radioman, ik geloof zelfs, dat hij daar internationale prijzen op had gewonnen. Dat is natuurlijk van heel groot belang, want men moest altijd maar heel kort in de lucht zijn.

34925. De **Voorzitter**: Heeft *Willem* zijn radiotoestel verspeeld bij de landing?

A. Ja, wij zijn toen met zijn allen omgeslagen. We zijn aan land gekomen bij het luxe-bad in Scheveningen. De radio is weggedreven. Er stond nogal een sterke stroom en we hadden zelf moeite niet weg

te drijven. *Willem* is de radio kwijtgeraakt en dat is de pech van de hele zaak geweest! *Willem* was in gewone kleren en wij waren in uniform. *Willem* moest eerst in veiligheid gebracht worden. *Krediet* en *Bob Goodfellow* -- dat is de Engelsman, die de boot altijd roeide -- zijn toen bij de boot gebleven, en één van de riemen was afgedreven, waardoor we niet weg konden. Ik ben *Willem* gaan wegbrengen tot een straatje, waar hij door kon lopen, als hij over de boulevard was. Dat straatje was vrij veilig. Door het omslaan waren wij vier minuten later dan onze afspraak. *Willem van der Reyden* zag daar een paar mensen lopen, waar hij toevallig tegenaan liep. Hij heeft dezen toen de weg ergens naar toe gevraagd. Deze twee mannen hebben niet met hem gepraat, omdat zij hem niet vertrouwden. Dat waren *Tazelaar* en *Dogger*, zij waren het contact, waar wij op zaten te wachten. Hadden deze mensen twee woorden gepraat, dan hadden wij *Tazelaar* en *Dogger* bij ons gehad en waren we met ze weggegaan. Ze hebben elkaar over en weer niet vertrouwd. Door zo'n kleinigheid is de zaak mislukt!

34926. De **Voorzitter**: Hebben *Tazelaar* en *Dogger* u dat later medegedeeld?

A. Ja.

Ik heb het natuurlijk van *Tazelaar* gehoord, toen hij naar Engeland kwam. Ik heb toen ook nog iangs de boulevard gelopen, aangezien ik mijn pistool had verloren en dat weer op moest gaan zoeken. Wij zijn elkaar op vier minuten na misgelopen, anders was alles oké geweest. Enfin, zulke mislukkingen gebeuren er nu eenmaal.

34927. De **Voorzitter**: Dus was het resultaat van de zaak, dat er op een gegeven moment drie mensen in Nederland waren en dat dezen geen van drieën een mogelijkheid hadden om verbinding met Engeland te krijgen?

A. Ja, ze waren hier, maar ze hadden geen set. Naderhand zijn wij teruggekomen, *Krediet* en ik, terwijl het heel hard vroom en het strand bedekt was met ijs; bovendien sneeuwde het en we waren nogal koud van die zwenipartij. Deze keer waren wij op tijd. *Tazelaar* was er niet. We hebben 1½ uur op de afgesproken plaats gewacht. Toen ze niet kwamen, zochten we een punt uit, waar wij die set zouden begraven, zodat ze later zouden weten, dat de set daar in ieder geval lag. Met twee kolenschoppen hebben we aan de rand van de boulevard geprobeerd door het ijs heen te komen, wat natuurlijk een heidens kabaal maakte. Het zand was bevroren. Ook toen zijn we met de set terug moeten gaan. Bij een andere tocht, ik geloof met *de Jonge* en *Emmer*, zijn toen twee of drie sets meegekomen. Daarna is die mislukte tocht gekomen. We hebben toen twee tochten in 24 uur gemaakt, hetgeen voor de Engelse bemanning in het vrij zware weer een heel mooie prestatie is geweest. Wij kwamen daar op tijd aan, echter de vorige avond was er iets misgelopen. Wat, weet ik nog niet precies. In ieder geval waren de Duitsers gealarmeerd en dezen hadden een post op de boulevard neergezet om ons op te vangen. Toen wij al aan het strand waren, maar ik nog niet naar de boulevard was gegaan om te kijken wat er nu eigenlijk was, kwamen *Dogger* en *Tazelaar* daar langs. De Duitse post heeft die mensen gearresteerd.

34928. De **Voorzitter**: Heeft u het nu over de gebeurtenissen van 18 Januari 1942, toen *Wiardi Beckman* is gearresteerd?

A. Is dat de 18de geweest?

De **Voorzitter**: Dat is in de nacht van de 17de op de 18de Januari geweest.

A. Dat slaat op de nacht daarna.

34929. De **Voorzitter**: U zei, dat deze mensen toen gearresteerd zijn. Dat is dus waarschijnlijk die bewuste nacht gebeurd?

A. Neen, *Wiardi Beckman* is de nacht te voren gearresteerd. Dat was het, waardoor de Duitsers op een gegeven moment blijkbaar op de hoogte waren.

34930. De **Voorzitter**: Is *Tazelaar* wel bij die arrestatie van *Wiardi Beckman* geweest, maar ontsnapt?

A. Was hij daarbij of werd hij de volgende dag gearresteerd?

34931. De **Voorzitter**: Hij zegt in zijn rapport, dat hij daar ongeveer tien keer met *Wiardi Beckman* is geweest. Hij noemt hier de twintigste Januari, of liever, hij zegt ongeveer de twintigste Januari.

In ieder geval blijkt uit andere gegevens, dat het de achttiende Januari is geweest. Toen hoorde men weer het *Wilhelmus* door de radio, waardoor zij weer naar het strand zijn gegaan. Hij is in het water geweest en hij werd gewaarschuwd, dat de anderen gearresteerd waren.

A. De volgende nacht zijn zij gearresteerd. Doordat hij is gearresteerd, ben ik niet gearresteerd. De Duitsers waren hen nl. net aan het opbrengen, ze hadden een post aan de noordkant van de boulevard. Toen ben ik daarlangs gekomen, ik droeg een Engels uniform; dus als zij daarnaar hadden uitgekeken, was het natuurlijk misgelopen. Ik ben vervolgens naar een telefooricel ergens op het Gevers Deynootplein gegaan. Vervolgens ben ik weggegaan, *Tazelaar* is ontsnapt en de post is weer neergezet. Net toen de post bezig was deze mensen op te brengen, ben ik in dat halfuur er doorgekomen. Ik wist natuurlijk van niets.

34932. De **Voorzitter**: Is *Tazelaar* toen met *Dogger* gearresteerd?

A. Ja. De tweede keer waren zij samen en schijnen zij direct ontsnapt te zijn.

34933. De **Voorzitter**: Die tochten waren zeker wel zeer moeilijk!

A. Ja, heel moeilijk.

De **Voorzitter**: Volgens de beschrijving, die u er van geeft, moeten het inderdaad geen plezierreisjes zijn geweest.

A. Ja, en het was ook moeilijk voor de Engelsen om de plaats te vinden en er op tijd te zijn. Wij scholden natuurlijk geweldig, als de hele zaak voor elkaar was en ze weer een halfuur te laat waren. Zij deden in ieder geval hun uiterste best. Het is hun ternauwernood kwalijk te nemen.

34934. De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik. De moeilijkheid is, dat wij *Tazelaar* waarschijnlijk niet kunnen horen, omdat hij in Pakistan zit. U hebt blijkbaar deze zaken uitvoerig met *Tazelaar* besproken.

A. Ik heb zijn rapport indertijd in Londen helpen opstellen. *Tazelaar* is geen groot rapportenschrijver en toen hebben wij dat samen doorgenomen.

34935. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van of de arrestatie op de 18de Januari van *Wiardi Beckman* en zijn gezelschap min of meer toeval was, zodat het dus voor de Duitsers een buitenkansje was, dat ze deze mensen konden arresteren? Of zouden ze al geweten hebben, wat het opzeggen van het *Wilhelmus* betekende?

A. Neen, ik geloof nooit, dat zij dat geweten hebben. Het is meer merkwaardig, dat *Tazelaar* c.s. zo vele keren aan het strand hebben kunnen zijn, zonder gearresteerd te worden. Ik geloof eenvoudig, dat het in de lijn der dingen ligt, of het goed of niet goed gaat.

34936. De **Voorzitter**: De arrestatie van *Dogger* en *Tazelaar* was niet zo bijzonder, nu de Duitsers daar ter plaatse de vorige dag een aantal mensen gearresteerd hadden. Het was te begrijpen, dat zij de volgende dag verscherpt uitkeken.

Het gebeurde op de achttiende is echter minder duidelijk. De mogelijkheid kan natuurlijk ook bestaan hebben, dat ze wisten, wat het opzeggen van het *Wilhelmus* betekende en dat die post daar toen met opzet is neergezet.

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb gesproken met *Poos* en *Poos* was toen door de Gestapo aangesteld om mij te vangen. Na de bevrijding heb ik met hem gesproken, toen hij gevangengenomen was. Tot de keer, dat in Noordwijk de hele zaak in het honderd liep, hadden ze niet door, hoe wij kwamen, wanneer wij kwamen en wat wij er mee te maken hadden. Dus ik geloof zeker, dat die kwestie was, dat *Beckman* en de anderen uiteindelijk door een toeval 's nachts tegen de lamp liepen.

34937. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus de Duitsers wisten niet, dat er geregeld geland werd?

A. Neen.

34938. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist *Poos* dat niet?

A. Neen. Dat wisten ze pas later. *Maassen* is aan de kust toen van onze zijde gesneuveld.
Krediet had hem gebracht.

34939. De **Voorzitter**: *Schilp* heeft hem ook genoemd. Was dat niet een Engelse matroos?

A. Neen, een Nederlandse matroos. Op een gegeven moment moest er op Katwijk geopereerd worden en ik kende Katwijk niet goed genoeg, ik was er toen één keer geweest. We hadden een man nodig, die daar de weg kende en de mensen bij een bepaald huis kon brengen. *Maassen* voelde er toen alles voor. Het enige, dat hij had te doen, was mee te gaan en de mensen bij dat bepaalde huis af te zetten. *Maassen* was altijd geweldig fel op deze baantjes, dus ik voelde mij ook geheel verantwoord hem dit te vragen. De boot is naar het strand gevaren, is er vervolgens niet doorgekomen. Er is toen op het strand geschoten en *Maassen* is er naderhand aan gegaan. Dat is de enige tocht, die ik niet persoonlijk heb meegemaakt. *Krediet* heeft deze tocht geleid. Ik geloof *Krediet* en *Schilp*.

34940. De **Voorzitter**: Is *Krediet* nooit afgezet in Nederland?

A. Neen.

34941. De **Voorzitter**: Was *Krediet* familie van dr. *Krediet*, die in de illegale beweging nogal eens genoemd wordt als adres in Wasse-naar?

A. Ja, dat is zijn zoon.

34942. De **Voorzitter**: U haalt hier ook nog een incident aan, dat zich met *de Jonge* heeft voorgedaan, waarbij u aanvankelijk meende, dat *de Jonge* de onderneming in gevaar had gebracht, maar waarbij u later tot de conclusie bent gekomen, dat dat van u verkeerd was gezien.

A. Ja, wat ik mij er van herinner, is *de Jonge* als reserve-officier gekomen. Hij was een goed militair en ik was nooit in dienst geweest, dus was misschien een minder goed militair. Hij zei: Ik heb vertrouwen in wat jullie doen, maar ik doe niets zonder kapitein *Derksema*, die is mijn chef en daarmee afgelopen." Wij hebben dat gerespecteerd. Ik geloof, dat ik toen bang was, dat *de Jonge* wat veel had gepraat. Tien dagen later was *de Jonge* bij mij en vertelde mij, dat er bij *Derksema* nooit iets gebeurde, en hij wilde weg. Hij wilde met ons werken.

34943. De **Voorzitter**: Dat hij gepraat zou hebben, was daarmede nog niet van de baan.

A. Neen, maar dat is toen op een of andere manier opgelost. Dat was beslist geen ernstig incident, want ik herinner het mij maar heel vaaglijk.

34944. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd, dat u met *Rabagliatti* samenwerkte, ook kennis gemaakt met *Seymour*?

A. *Seymour* was tweede man.

Hij was tweede-luitenant onder *Rabagliatti*, hij kocht de kleren, die wij nodig hadden. Hij bracht ons geld, indien nodig. Hij was een tweede man van *Rabagliatti*.

34945. De **Voorzitter**: Later heeft hij toch de plaats van *Rabagliatti* ingenomen?

A. Ja, *Seymour* is een goede werker, dat is juist het merkwaardige.

34946. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Niet brillant, maar een bijzonder eerlijke en aardige vent, iemand, die nooit een gemene streek uit zou halen.

34947. De **Voorzitter**: Maar acht u hem ook wel bekwaam?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus hij was niet brillant?

A. Neen. Verder ben ik niet bevoegd om te bekijken of hij bekwaam is.

34948. De **Voorzitter**: Ik zeg het daarom, omdat hij de opvolger van *Rabagliatti* is geworden. En zover ons is gebleken, zijn er in zijn tijd eigenlijk geen grote moeilijkheden bij S.I.S. geweest. Dat zou er dus op wijzen, dat hij die zaak nogal redelijk heeft gedreven.

A. Ja. Hoe meer mensen je naast elkaar zet, die allemaal niets doen, hoe minder moeilijkheden er zijn. Dat was in Londen altijd. Er kwamen pas moeilijkheden, als er op een gegeven moment mensen uit bezet gebied kwamen, die zeiden: „Waarom is er niets?" Dan had je opeens een bewegend molecuul in allemaal stilstaande moleculen en dat gaf natuurlijk brokken.

34949. De **Voorzitter**: Ja, maar toen later het B.I. was opgericht — dat is in 1943 tot ontwikkeling gekomen —, was B.I. de tegen-speler van S.I.S. en met name van *Seymour*. Toen was het een drukke zaak en in die tijd waren de Nederlandse autoriteiten van B.I., o.a. *Somer* e.a., zeer over *Seymour* te spreken.

A. Ja. *Seymour* is ook een bijzonder aardige vent en een makkelijke vent om mee om te gaan, en „obliging". Toen hebben wij — naar wat ik er van weet, want toen was ik er al uit — een set-up gekregen onder kapitein *Somer*, waar het accent naar die kant verlegd is er, *Seymour* zal zonder enige twijfel altijd een bijzonder prettig medespeler zijn geweest. Dat is door zeer vele stadia gegaan, voordat het eigenlijk zo ver was.

34950. De **Voorzitter**: Kreeg *Tazelaar* niet verschillende mededelingen over Radio-Oranje? Er waren verschillende afspraken gemaakt, niet alleen over het Wilhelmus, doch ook nog andere.

A. Er was nog een afspraak, iets met de nieuwsberichten.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat was bijv. ook weer iets, waarvan iedereen zei, dat het onmogelijk te fixen was. Ten slotte kwamen we dan bij de heer *van 't Sant* terecht en dan kwam het altijd voor elkaar. Met al dergelijke praktische dingen kwam je onvermijdelijk bij hem terecht.

34951. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u hebt altijd prettig mei de heer *van 't Sant* samengewerkt?

A. Altijd.

34952. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit moeilijkheden met hem gehad?

A. Nooit.

34953. De **Voorzitter**: Dan hebt u het in uw rapport over de tussenpersoon *Frits*. Dat was, meen ik, degene, die u had willen opbellen, toen u die keer aan land bent geweest op het Gevers Deynootplein. Wie was dat?

A. *Frits van der Schrieck*. Een clubgenoot van mij uit Leiden.

34954. De **Voorzitter**: Dat opbellen is toen niet gelukt?

A. De muntstukken waren indertijd veranderd en dat was net gebeurd vóór die landing. Dat was ook iets, dat we hadden moeten weten.

34955. De **Voorzitter**: Hebt u toen ook niet een ander adres geprobeerd?

A. Ja, het adres van *Kranenburg*.

34956. De **Voorzitter**: En dat kon u niet in het telefoonboek vinden?

A. Neen, er was alleen een heel zwak blauw licht, waar je bijna niet bij kon lezen.

34957. De **Voorzitter**: Was *Kranenburg* een medestudent van u uit Leiden?

A. Hij heet *Carel Kranenburg* en is nu net in Indië gesneuveld. Hij is een oud vriend van mij.

De **Voorzitter**: Juist, u noemt hem hier ook *Carel*.

34958. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat was er toen met die telefoon veranderd? Was het telefoonboek veranderd?

A. Ik had nog een zilver dubbeltje bij mij en de muntstukken waren veranderd.

34959. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Juist, de auto-maat klopte dus niet?

A. Inderdaad.

34960. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar gelooft u, dat u dat op tijd in Engeland had kunnen weten?

A. Ja, ik had het moeten weten. Er zijn toch mensen uit Holland gekomen. Als je het zo hoort, dan klinkt het toch als een blunder in mijn oren.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, natuurlijk, mits de verbinding er is, mits men het kan weten.

34961. De **Voorzitter**: Er waren natuurlijk voortdurend Engelandvaarders.

A. Dat is het juist, al die Engelandvaarders kwamen. Die hadden precies de gegevens, waar wij om zaten te springen. Die kwamen bij het Bureau-Derksema en wij kregen die gegevens niet.

34962. De **Voorzitter**: Er zijn in ieder geval ook verschillende agenten geweest, die afgezet zijn met zilvergeld op een moment, dat het zilvergeld uit de circulatie was.

A. Ja, daar twijfel ik niet aan.

34963. De **Voorzitter**: Nu houdt uw rapport, dat ik hier heb, op vóór het tijdstip, dat de arrestatie van *Wiardi Beckman* heeft plaats gehad. U hebt al verteld, dat u er op de datum van die arrestatie bent geweest, dat u er ook de volgende dag bent geweest, nl. de dag, toen *Tazelaar* en *Dogger* gearresteerd zijn. En u hebt het ook al even gehad over uw tochten naar Katwijk, waarbij *de Jonge* en *Emmer* zijn afgezet. Zijn er nog meer gebeurtenissen in die tijd, waaromtrent u ons mededeling zou kunnen doen? Of zijn dat in die tijd tot Mei 1942 wel de voornaamste tochten geweest?

A. Behalve de laatste tocht op Noordwijk, die een débacle is geworden.

De **Voorzitter**: Wilt u ons dat dan nog eens vertellen?

A. Dat was al in een tijd, dat er moeilijkheden waren. Die tocht werd voorbereid voor April. Naar mijn opinie was dat veel te laat, want het was al veel te licht, veel te korte nachten. Om de een of andere reden was het gecombineerd met een andere tocht, wat, naar ik meen, de schuld van de Engelsen was, dat ze ons niet verteld hebben, dat ze er met drie boten naar toe waren gegaan, terwijl wij bezig waren met onze operatie. Terzelfder tijd voerde een andere boot, zoiets van 600 meter beneden ons, ook een operatie uit. Dat plan zat slecht in elkaar en wij kwamen bij Noordwijk aan, waarna wij nog 35 minuten hadden om naar land te roeien, daar eventueel *de Jonge* te „contacten“ en weer terug te roeien, wat natuurlijk hopeloos te kort was. Toen zei de Engelse marine-officier, die het hoofd van de boten was (dat was een van hun topmensen op motor-torpedobootgebied, hij was een zeer bekend man) tegen ons: „We have taken you here, are you going to do your part of the operation or not?“ Toen heb ik natuurlijk ja gezegd. Maar het was van het begin af aan duidelijk, dat die zaak absoluut mis ging lopen. Wij zijn toen in die roeiboot gaan zitten. Ik zou precies de helft van de tijd heen varen en de helft van de tijd terug, want ik moest op een bepaalde tijd aan boord terug zijn, anders kwamen wij niet meer weg.

34964. De **Voorzitter**: Wat was het doel van de operatie?

A. *De Jonge* zat daar aan de kust, beneden Noordwijk. Ik moest hem iets brengen, precies weet ik dat niet meer. Later bleek, dat *Poos* tussen *de Jonge* en Huis ter Duin in zat. Dat wisten wij natuurlijk niet en er was zoveel lawaai en zoveel licht, dat het een aperte scherts werd. Wij zijn naar de kust toegeroeid en we waren net in de branding, toen de lichtkogels van het Kurhaus en het Huis ter Duin opgingen, en er werd geweldig geschoten vanaf de

kust. De boten begonnen terug te schieten en wij zaten daartussen in het roeibootje. Wij zijn maar weer terug gaan roeien, de zee-kant op. Toen kwam de Engelse boot — die op zijn plaats had moeten blijven tot wij terugkwamen — op dat ogenblik van uit het noorden op ons af, terwijl wij dachten, dat hij ten zuiden van ons lag. Wij dachten dus, dat het een Duitse boot was en zijn verschrikkelijk hard gaan schieten. Toen ze dichtbij waren, zagen we ook wel, dat het de Engelse torpedoboot was. Ze hebben ons vervolgens aan boord genomen en toen waren we afgesneden van de zee door twee Duitse torpedojagers en 9 E-boten, van die Duitse motortorpedobootjagers. Eén schip van ons is er toen aangegaan. Ik was zeer teleurgesteld over die hele operatie, ik ben toen naar beneden gegaan en ben gaan slapen. Verder heb ik dus niets meegemaakt. Van *Krediet*, die aan dek was gebleven, heb ik later gehoord, dat de boot ongeveer 2 uur lang heel langzaam kruisend heeft gevaren. De Duitse boten lagen om ons heen met de lichten uit. Telkens deden ze de lichten aan en keken of er iets zwarts tussendoor ging. Dan konden ze zien waar we zaten. In ieder geval, toen ik wakker werd, waren we er uit. Toen zijn we dus naar huis gegaan en dat is de laatste keer geweest. De Duitsers wisten zeker, dat we er geweest waren. Het was dus uitgesloten om nog eens te gaan en bovendien waren we toen in Londen al in moeilijkheden.

34965. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is *de Jonge* toen door *Poos* gearresteerd?

A. Neen, *de Jonge* is geheel bij vergissing gepakt. *De Jonge* zat toevallig op de kamer van *Leen Pot*, toen de Gestapo voor *Leen* kwam.

34966. De **Voorzitter**: U zegt in een noot onderaan uw rapport, dat de laatste onsuccesvolle operatie plaats had op 11 Mei. U noemde daarnet April. Waarschijnlijk zal de in uw rapport genoemde datum wel de juiste zijn.

A. Ja, dat moet deze datum zijn. Dat klopt ook beter, want onze positie was toen al helemaal vreemd. Ik was toen een paar keer ontslagen en had al een paar keer ontslag genomen. Het was allemaal uitermate verward.

34967. De **Voorzitter**: *De Jonge* is, meen ik, op 22 Mei gearresteerd?

A. Ja.

34968. De **Voorzitter**: Dan komen we nu aan de moeilijkheden, waar u het al over had. Het was zo, dat op 5 Februari 1942 de Centrale Inlichtingendienst was overgegaan naar kolonel *de Bruyne*. Voor zover u met de Nederlandse Inlichtingendienst te maken had, had u dus te doen met kolonel *de Bruyne*. U had de rang van officier. Dat hebt u zoëven verteld. Was dat een marinrang?

A. Dat was de rang van tweede-luitenant van algemene dienst in het leger.

34969. De **Voorzitter**: Onder wie ressorteerde u administratief?

A. Wij werden betaald door het betalingsbureau van het leger daar. Wij hadden geen commandant, we waren toegevoegd aan de Engelsen.

34970. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* heeft hier gezegd, dat hij u in zijn tijd beschouwde als onder hem te ressorteren.

A. Het is als volgt gegaan. Op een gegeven ogenblik werd ons medegedeeld, dat kapitein *Derksema* beslist alleen nog maar contra-spionage had, dus het opvangen van de mensen; dat wij doorgingen met die lijn van ons: dat uiteindelijk de afdeling sabotage onder iemand anders er naast zou komen te staan. Toen hebben *Rabagliatti* en ik hard gevochten om te zeggen, dat het helemaal zo moest worden gelaten: „Laten daar nu geen overkoepelaars boven geplaatst worden.“ De zaak liep nu eenmaal; het was wel geen ideale situatie, maar het liep. Oorspronkelijk leek dat in orde, totdat mij op een gegeven ogenblik werd medegedeeld, dat de Prins, die algemeen liaison-officier was, onze rangen te laag vond om baas te zijn. Dat was ook wel te recht. Er was een overkoepelaar boven gezet, maar die zou zich met niets bemoeien. Hij had ook beloofd, dat hij zich met niets zou bemoeien, want bij wist er niets van. Dat was kolonel *de Bruyne*. Toen hen ik meteen mijn opwachting gaan maken bij kolonel *de Bruyne*, die dus daardoor mijn chef was geworden. Kolonel *de Bruyne* wist niets van inlichtingenwerk af en wenste één ding: de resultaten. Verder bemoeide hij zich met niets. Dat was prachtig,

alles lag dus goed. De tweede keer, dat ik daar kwam, was ongeveer twee weken later. Het was toen heel anders. Met een inlichtingendienst is het eer. soort van ziekte. Als je daar een pink in hebt, dan wil je er meteen helemaal induiken. De hele situatie veranderde ineens. Kolonel *de Bruyne* sprak lijnrecht tegen zijn gedachtengang van twee weken te voren in. Het zou volgens hem nu wel makkelijk gaan, want Buitenlandse Zaken had al toezeggingen gedaan om mee te helpen. De moeilijkheid was: iedereen in Londen, eigenlijk ieder Departement, wilde dat lijntje van ons in handen krijgen.

Daar zat ook weer een andere kwestie achter, namelijk dat Hare Majesteit natuurlijk voornamelijk was geïnteresseerd in nieuws uit Nederland. Dat was het grote punt, dat voortkwam uit wat de mensen in Nederland voelden en dachten; eigenlijk de rapporten van het volk zelf. Met andere woorden, het Departement, dat met dergelijke berichten kon aankomen, maakte natuurlijk een zeer voortreffelijke beurt.

34971. De **Voorzitter**: Mag ik u misschien even onderbreken? Uit hetgeen u tot nu medegedeeld hebt, krijg ik de indruk, dat u eigenlijk nooit gegevens meebracht; uw tochten hadden toch veel meer ten doel om mensen over te brengen?

A. Ja, wij kregen de gegevens ook niet, de Engelsen kregen de gegevens. Als de gegevens daar binnenkwamen, werden ze gecodeerd en werd ik er dikwijls bij gehaald, omdat — er waren soms twijfelgevallen — ik de jongens goed kende. Ik kon b.v. zeggen, of het *Ernst* wel of niet was.

34972. De **Voorzitter**: Dat moet dan in de latere tijd geweest zijn, want eind 1941 waren er — zoals u zelf in uw rapport zegt — drie mensen naar Holland overgebracht, die echter geen van drieën een verbindingsmogelijkheid hadden.

A. Ja, maar *Johannes* is bij ons op de proppen gekomen en er was nog iemand, die ook vóór onze tijd gedropt was. In ieder geval was er een zeer nauw contact tussen *Rabagliatti* en mij in al deze aangelegenheden. Ik voelde er niets voor, wanneer die resultaten binnenkwamen, dat deze overal verspreid werden. Bovendien was dit *Rabagliatti's* werk. Er werd altijd aan die lijn gerukt en getrokken. Dat was één van de grootste moeilijkheden. Toen kolonel *de Bruyne* chef werd, kreeg deze onmiddellijk van alle kanten een groot onthaal en werd bijzonder vriendelijk bejegend. Kolonel *de Bruyne* had van dit alles „geen kaas gegeten”. Het was geen schone zaak, dat inlichtingendienstwerk, maar het moest nu eenmaal doorgaan. Kolonel *de Bruyne* zei, dat van die tijd af alles kon worden gedaan via de postzak van Buitenlandse Zaken. Dan kromp mijn hart al in elkaar bij het idee, dat het per postzak moest gaan, want dat zou nooit lopen.

34973. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met de postzak van Buitenlandse Zaken?

A. Daar kom ik dadelijk op. In ieder geval was het bevel eerst: rustig door te werken en het enige, dat er gewenst werd, waren resultaten. Toen plotseling werd ik aangesteld als verbindingsman, en al het andere, dat met de organisatie te maken had, zou kolonel *de Bruyne* doen. Ik was daar huiverig voor, omdat kolonel *de Bruyne* mij niet de juiste man op de juiste plaats leek. Hij was een bijzonder eerlijk man in alle moeilijkheden, die we gehad hebben. Hij leek mij alleen niet een typisch geheime-dienst-figuur. Op een gegeven moment begon het er veel ernstiger uit te zien. Wij waren toen aan het opereren op Katwijk en Noordwijk en we wilden ook opereren op een plaats in Zeeland. De plaatsen waren van het allergrootste geheim. Als de Duitsers die wisten, dan was je er bij voorbaat geweest. Wij waren daar zelf ook bij betrokken, dus dat vonden we extra ernstig. Kaarten waren ook van het allergrootste geheim. Ze werden ons door de Engelsen gebracht en dan bleef er buiten een „dispatcher” staan en deze wachtte tot hij ze weer terugkreeg. De eerste keer na ons gesprek kwam ik op het kantoor van kolonel *de Bruyne* (North Row 4). In dat gebouw zijn gewone lange gangen en iedereen loopt er in en uit. Er zijn „duwdeuren”, waar je zó doorheen loopt. Ik kwam op een kamer, waar kolonel *de Bruyne* zat en een assistent, ik geloof, dat het *Lieftinck* was. Er zaten ook secretaressen. Aan de muur hingen drie kaarten, waarop Katwijk, Noordwijk en dat plaatsje van ons in Zeeland stonden. Ik dacht bij mij zelf: „Als ik daar volgende week naar toe moet, vind ik het niet zo prettig, dat die kaarten daar open en bloot hangen.” Door allerlei dergelijke voorvallen begonnen wij het persoonlijk benauwd te krijgen. Er gebeurde nog iets. Op een gegeven moment werd ik bij de kolonel geroepen. Er was namelijk een tele-

gram gekomen van Buitenlandse Zaken uit Zwitserland. Eén van onze mensen in Holland was doodgeschoten. Het telegram was heel duidelijk, maar in Zwitserland hadden ze de naam niet kunnen ontcijferen en vroegen ze ons om enige suggesties. Waarop kolonel *de Bruyne* hun de complete lijst van mensen, die voor ons werkten, heeft doen toekomen. Deze kwestie gaf ons een heel onplezierig gevoel. Kolonel *de Bruyne* vroeg naderhand wel, waarom ik zulks niet zei, maar hij was nu eenmaal een kolonel van de mariniers en ik was maar een 2de-luitenant van de algemene dienst, die nooit in dienst was geweest. Mijn woord woog niet zoveel door de verhouding van de rangen. Op dat ogenblik was het heel duidelijk, dat de hele dienst in het honderd liep. Dat was absoluut glashelder. Toen kwam het grote principiële punt. *Rabagliatti* en wij hadden te allen tijde gewerkt op het principe: „1 man met 1 zendertje en 1 contactman; dat is de enige manier waarop ze blijven leven.” Ze moesten zich dan verder nergens mee in contact stellen. Die ene contactman moest alle verschillende inlichtingen zien te krijgen. Dat was een goed systeem, want onze mensen bleven leven, op de enkelen na, die pech hadden.

Johannes en alle andere jongens waren er toen nog. Kolonel *de Bruyne* vond deze zienswijze belachelijk. Er kwamen volgens hem niet genoeg gegevens. Volgens hem moesten onze mensen zich in terbinding stellen met de O.D., dan zouden we meer gegevens krijgen. Dat was weer de man, die op een gegeven moment door resultaten naar voren wil komen. Toen heb ik niet toegegeven, want het is duidelijk, dat er in de O.D., hoe goed de organisatie ook was, onvermijdelijk Duitsers moesten zitten. De O.D. was te groot. Als je daarheen gewoon mensen overstuurt, moest dat mislopen. Dat was een groot principiële verschilpunt, waarover intense moeilijkheden waren, en ook kolonel *de Bruyne* en kolonel *Rabagliatti* konden het op dat punt helemaal niet eens geworden. Ik zat daar zo'n beetje tussenin. In ieder geval heb ik geweigerd het door te voeren. Op een gegeven moment had ik er dan eigenlijk uit moeten gaan, maar dan deed zich weer deze moeilijkheid voor, dat de jongens, die in Holland zaten, volkomen waren afgestemd op degenen, waarmede ze getraind waren. Dat was voor mij een aanleiding om er niet uit te gaan, want dan zou ik die mensen van hun vertrouwenspunt afsnijden. We kregen dat dan ook te horen door middel van een telegram van *de Jonge*, waarvan de inhoud luidde: „Alsjeblift tijdens mijn afwezigheid geen veranderingen.” Op dat ogenblik kwamen *Tazelaar* en *Dogger* terug.

34974. De **Voorzitter**: Hoe kwam *Tazelaar* eigenlijk aan *Dogger*? Want het is wel wonderlijk — vooral na hetgeen u zojuist gezegd hebt over het systeem, dat *Rabagliatti* voorstond, namelijk 1 man alleen met 1 contactpunt —, dat deze man van u nu precies met *Dogger* van de O.D. terugkwam.

A. *Tazelaar* in de eerste plaats was daar niet als een van de andere „units” gaan zitten om te werken. *Tazelaar* is er eigenlijk min of meer blijven hangen, daar komt het op neer. Bovendien waren *Tazelaar* en *Dogger* beiden adelporst. *Tazelaar* en *Dogger* kenden elkaar van vroeger en ze kenden elkaar ook uit de illegaliteit. *Dogger* was, geloof ik, een belangrijk man, ik wist echter van die interne aangelegenheden hier in Holland niets af. Dat *Tazelaar* op een gegeven moment *Dogger* heeft uitgekozen om als verteller aan de Koningin te fungeren, vind ik niet zo vreemd.

34975. De **Voorzitter**: Naar uw opvatting is het dus eigenlijk min of meer toevallig geweest, dat *Tazelaar* met *Dogger* is komen aanzetten. Het was toch niet zijn opdracht om zich met de O.D. in verbinding te stellen?

A. Neen, allerminst.

34976. De **Voorzitter**: Want in zijn rapport zegt *Tazelaar* zelf, dat met de twee mensen, die door de Nederlandse Regering in Londen waren uitgezocht, contact moest worden opgenomen. Dan staat er: „and deliver them to Erik.”

Wie was dat?

A. Dat ben ik.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Bat herinner ik mij nu ook. *Tazelaar* heeft op een gegeven moment naar ons doen seinen: „Is het alright als ik *Dogger* mee-breng?” Wij wisten helemaal niet, wie *Dogger* was. Toen is daar bevestigend op geantwoord. Hij kon dat zelf het beste bekijken.

34977. De **Voorzitter**: Weet u ook, met wiens hulp *Tazelaar* uit Nederland seinde? Hij moet wel met een van de anderen, die vroeger of later waren uitgezonden, in contact zijn gekomen.

A. Ja. Ik weet het niet.

Van wat er hier in Holland verder zo gebeurde, wist ik weinig.

34978. De **Voorzitter**: Hebt u later ook niet van *Tazelaar* gehoord wiens hulp hij daarvoor heeft gehad?

A. Ik kan het mij niet herinneren. Toen kwamen *Tazelaar* en *Dogger* dus uit Nederland.

34979. De **Voorzitter**: Zij zijn, nadat zij op die bewuste avond in Januari gearresteerd waren en er in slaagden om weer te ontsnappen, door iemand van valse Belgische passen voorzien en zijn een week later over Zwitserland naar Londen gegaan, niet waar?

A. Ja, zo is het gegaan. *Tazelaar* en *Dogger* zaten propvol met de meest belangwekkende gegevens, over die hele „set-up“ daar. Ze wisten niets van de situatie in Londen af. Ik wilde nog doorgaan met onze jongens daar en wenste per se niet, dat, wanneer *Tazelaar* en *Dogger* in Engeland aankamen, zij meteen — wat normaal zou zijn geweest — zonder iets te weten op het bureau van *de Bruyne* zouden komen en de hele zaak vertellen. Ik was doodsbang voor dat bureau. Toen heb ik *Tazelaar* en *Dogger* onderschept en heb ze een dag bij mij aan huis gehad. Ik heb hun verteld, wat er aan de hand was.

34980. De **Voorzitter**: Met medeweten van *Rabagliatti*?

A. Ja, met medeweten van *Rabagliatti*. Ik heb die knapen een dag of twee „gebriefd“, omdat de situatie in Londen levensgevaarlijk was. Militair is dat natuurlijk onverantwoord, ook ik begreep dat.

34981. De **Voorzitter**: Had u toen te voren al een opdracht van kolonel *de Bruyne* om *Tazelaar* en *Dogger*, zodra zij aankamen — want het was waarschijnlijk wel bekend, dat zij op weg waren -- bij hem te brengen?

A. Dat herinner ik mij niet, maar ik herinner mij wel, dat *Tazelaar* en *Dogger* — daar had kolonel *de Bruyne* eigenlijk niets mee te maken — mensen waren, die niet onder verantwoordelijkheid van kolonel *de Bruyne* naar bezet gebied waren gegaan, of iets van die aard.

34982. De **Voorzitter**: Neen, maar kolonel *de Bruyne* had toen ook de Centrale Inlichtingendienst er bij gekregen. Hij had twee diensten, M.V.T. en de Centrale Inlichtingendienst. Uit dien hoofde kon kolonel *de Bruyne* wel met enig recht beweren, dat personen, die uit Nederland kwamen, bij hem terecht behoorden te komen.

A. Ik geloof zeker, dat kolonel *de Bruyne* volgens de letter der wet daar alle autoriteit toe bezat. Ik was er dan volgens wettelijke bepalingen volkomen fout in. Het ging mij en de andere jongens om het resultaat. Bovendien, ik was militair nu niet bepaald geschoold en ik vond dergelijke aangelegenheden eigenlijk helemaal niet zo belangrijk. Dat was misschien ook weer een punt; wanneer ik geschoold was, had ik het waarschijnlijk niet zo lichtvaardig gedaan; maar ik ben nog steeds erg blij, dat ik het gedaan heb. Uit deze hele handelwijze ontstond grote onenigheid. Ik zag toen al aankomen, dat het op deze wijze niet kon gaan. Toen ben ik op 19 April naar de Minister-President toegegaan om hem alles te vertellen en heb daar uit naam van *Krediet*, *Tazelaar* en mij zelf ons ontslag aangeboden.

34983. De **Voorzitter**: Dat was dus nog vóór uw laatste tocht, want deze heeft op 11 Mei plaats gevonden.

A. Ja. De volgende dag kreeg ik een brief van kolonel *de Bruyne* of ik maar voor de krijgsraad wilde verschijnen. Toevallig heb ik die stukken nog, dus als u ze wilt zien, ik heb ze hier. Ik heb toen een brief teruggeschreven, dat, wat mijn ontslag betrof, ik reeds uit de dienst was. Intussen moest er weer een operatie verricht worden. Enfin, het klinkt allemaal heel vreemd, maar dat liep nog door. *De Jonge* had zich daar op ingesteld, dus, terwijl ik was ontslagen en een krijgsraadzaak tegen mij aanhangig was gemaakt, moest ik toch

weer een tocht ondernemen. Die krijgsraadzaak is intussen, na het eerste verhoor, in rook opgegaan. Toen heb ik op een gegeven moment gezegd: „Op deze manier komen er toch geen resultaten, je kunt nog beter één man hebben, die het op één manier wil doen, dan twee mensen, die elkaar blijven hinderen. Dus ik zal hier in Londen drie maanden gaan zitten om te wachten en te kijken, of ze op een gegeven moment zeggen, dat mijn manier doorgaat of de manier van kolonel *de Bruyne*! Na die tijd was het natuurlijk kolonel *de Bruyne*. Ik heb mijn ontslag genomen en ben onderaan in de R.A.F. begonnen. Daar heb ik verder mijn oorlogsjaren doorgebracht.

34984. De **Voorzitter**: Zijn de heren *Lovink* en *Warners* ook niet in deze moeilijkheden gemengd?

A. Ja.

34985. De **Voorzitter**: Ik heb hier ten minste een rapport van September 1942 van deze beide heren over moeilijkheden, die er bij de Inlichtingendienst waren en die voor een groot gedeelte ook op uw persoon betrekking hebben.

A. Ja, dat was ik even vergeten. Er gebeurde steeds weer wat nieuws. In die tijd waren de heren *Lovink* en *Warners* uit Indië gekomen. Ze kwamen bij het bureau van de Minister-President. Er waren zeer veel verwarringen in de Inlichtingendienst, zodat er mij op een gegeven moment door de Prins werd medegedeeld, dat de heren *Lovink* en *Warners* verschillende zaken zouden behartigen.

Een van de moeilijkheden was b.v., dat er niemand werd betaald. De jongens kregen geen geld en de jongens, die nog in opleiding waren, kregen ook geen geld. Dat was natuurlijk uiterst vervelend. Vervolgens werd mij dan medegedeeld, dat dergelijke aangelegenheden door de heren *Warners* en *Lovink* zouden worden gefixed. Zij waren in een positie, dat ze er over konden oordelen. Ik begreep niet, hoe ze naast kolonel *de Bruyne* pasten. In ieder geval, ik ben naar hen toegegaan en heb een avond op hun kamer doorgebracht en heb daar alles zitten vertellen. Ik heb altijd de indruk gekregen, dat door al de dingen, die ik hun vertelde, ook zij zin kregen om eens in het potje te roeren. Toen was de zaak werkelijk bijzonder gecompliceerd. Op een gegeven moment werden wij bij de heer *Warners* geroepen en deze zei tegen ons allemaal — daar waren *Louis d'Aulnis*, *Erik Michielsens*, *Peter Tazelaar*, *Chris Krediet* en ik zelf —, dat wij ontslagen waren en hij vroeg: „wat willen jullie gaan doen?“. Ik antwoordde, dat we uitsluitend bij hem gekomen waren om de financiën te regelen. Volgens hem had dat er niets mee te maken, aangezien deze zaak tot een einde was gekomen. Hij vertelde mij, wat we dan allemaal moesten gaan doen. Toen ben ik weer naar de Prins teruggegaan en heb hem verteld, dat we allemaal ontslagen waren, en dat ik eigenlijk niet wist, dat dat in die bedoeling lag. De Prins zei, dat de heer *Warners* het ook niet gezegd kon hebben; het enige, wat hij gezegd zou kunnen hebben moet op financieel gebied gelegen hebben. Toen heb ik gezegd: „Koninklijke Hoogheid, doet u mij een genoegen en belt u hem nu op, terwijl wij er met zijn vijven bij zijn.“ Inderdaad heeft de Prins de heer *Warners* opgebeld om te vragen, of hij gezegd had, dat wij ontslagen waren. De Prins vroeg hem: „Hebt u gezegd, dat ze ontslagen zijn, of hebt u alleen over financiële zaken gepraat?“

Het antwoord van *Warners* luidde: „Ik heb nooit gezegd, dat ze ontslagen zijn, ik heb alleen over financiële zaken gepraat.“

Toen heb ik gezegd: „Koninklijke Hoogheid, hier staan wij met zijn vijven. Met zijn vijven hebben we daar gestaan, met zijn vijven staan we hier en hebben het telefoongesprek gehoord. Er zijn dus getuigen — nu weet ik wel, dat er weer niets zal gebeuren —, maar ik wil het toch even voor de statistiek vastleggen.

34986. De **Voorzitter**: De heren *Lovink* en *Warners* hebben in dit rapport critiek op uw methode van werken uitgeoefend.

A. Ja.

34987. De **Voorzitter**: In de eerste plaats hebben genoemde heren het dan gehad — ik noem nu maar enkele punten, die hierin staan — over de regeling van de financiële aangelegenheden en daarvan zeggen zij, dat bij de regeling van deze financiële aangelegenheden bleek van een volkomen ongeorganiseerde en wilde opzet van toekenning van daggelden, soms tot laakbare bedragen en onordelijke wijze van gelfournering en verantwoording. Er hadden geen bepaalde onregelmatigheden plaats, doch de aangroeiende achterstand in de uitbetalingen was het gevolg van een dilettantisch mechanisme.

A. Dat is ongetwijfeld juist. De opzet van de betalingen was een vrij grote warboel, hetgeen ook kwam, doordat onze gewone betalingen van Nederlandse kant kwamen, onze daggelden kwamen daarentegen van Engelse kant. Er kwam nog iets anders bij, wij kregen dan jongens bij ons, die gedropt zouden worden. Ze hadden dan nog twee of drie dagen in Londen. Ze vroegen geld om nog enkele artikelen te kunnen kopen. Op een gegeven moment kon je dan geen neen tegen zo iemand zeggen. In ieder geval, deze hele geldelijke regeling, wat *Krediet*, *Tazelaar* en mij betreft, was gezien en goedgekeurd door de Minister-President.

34988. De **Voorzitter**: Maar wie verschaftte die gelden dan? Als men het administratief beschouwt, moest het geld eigenlijk van de Centrale Inlichtingendienst komen. Dat was toch de dienst, waaronder u ressorteerde? Aan wie was u rekenplichtig?

A. Ik weet alleen van wie ik het geld kreeg. Wij kregen onze weektoelage, zoals die in het begin door de Minister-President was vastgesteld en goedgekeurd, van *Charles Seymour*, de tweede man van *Rabagliatti*. Dat waren onze daggelden. Dat waren de gelden, die op een gegeven moment noóg waren voor de jongens, die gedropt werden, enz. Daarnaast kregen we onze gewone betaling, als militair. Deze betaling ontvingen wij op Stratton of Arlington House.

34989. De **Voorzitter**: Had u een pied à terre of een kantoor of is het zover niet gekomen?

A. Ja, ik had eerst de flat boven de garage van het huis van de Koningin in Chester Square. Dat lag heel prettig achteraf, er waren twee uit- en ingangen. Toen de heer *de Bruyne* kwam, kreeg ik opdracht een flat te zoeken, die tegelijk kantoor kon zijn, waar hij mij dan ook zou kunnen spreken. Het moest een beetje betere stand zijn dan die garage. Er moesten ook meerdere ingangen zijn. Na veel moeite hebben we toen Hyde Park Place 23 gekregen. Het was een bijzonder dure flat. Ik heb het toen aan de heer *de Bruyne* voorgelegd en deze heeft het toen goedgekeurd.

34990. De **Voorzitter**: Werd dat allemaal door de dienst van de heer *de Bruyne* gefinancierd?

A. Ja, dat werd toen door kolonel *de Bruyne* betaald. Dat was ook het eerste, dat hij stop zette, toen hij ons ontsloeg. Het enige resultaat van dat ontslag was, dat we opeens allemaal op straat stonden.

34991. De **Voorzitter**: U hebt zelf in uw rapport bezwaren ontwikkeld tegen het gebrek aan security bij de Nederlanders. Nu zeggen de heren *Lovink* en *Warners* in hun rapport iets soortgelijks van u. Ze zeggen nl., dat op 6 Juli aan u verzocht werd een rapport samen te stellen omtrent hetgeen zich gedurende de laatste weken had voorgedaan, met een volledig overzicht van de financiële regelingen der uitbetalingen. Daarop hebt u op 10 Juli schriftelijk medegedeeld aan dat verzoek niet te kunnen voldoen, omdat u „onder de huidige nog voortdurende omstandigheden niet bevoegd was vrij uit te schrijven.“ Het is duidelijk, waar dat op slaat. Dat verzoek aan u is herhaald op 18 Juli in de vorm van een concrete opdracht en toen werd op 27 Juli een ongetekend rapport door u ingediend, dat gesteld was — zoals deze heren zeggen — in volkomen nietszeggende en onzakelijke vorm en waarin u meende zich zeer laatdunkend te kunnen uitlaten over Hr. Ms. Regering. Aldus het rapport, dat ik hier heb.

A. Ik herinner mij een rapport, waar helemaal niets instond. Hetgeen ook de bedoeling was.

34992. De **Voorzitter**: Er stond inderdaad zeer weinig in en heel vriendelijk was het ook niet.

A. Ja, daar komt het op neer.

34993. De **Voorzitter**: Nu zeggen de heren *Lovink* en *Warners* — daar gaat het mij eigenlijk om in verband met de bezwaren, die u tegen datgene, wat er bij de Nederlanders gebeurde, uit security-overwegingen, had — verder:

„Als verder bewijs van volkomen gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef bij deze jongeman diene het feit, dat enige dagen later een ons volkomen onbekend persoon zich hier vervoege

met een exemplaar van het zeer uitvoerige en gedetailleerde rapport, dat indertijd door *Hazelhoff Roelfzema* werd opgesteld omtrent een reeks gebeurtenissen in de voormalige C.I.D.-organisatie en de daarna in samenwerking met kolonel *Rabagliatti* georganiseerde Contact-Holland en de ontvluchttingspogingen van dr. *Wiardi Beckman*. Dit rapport, dat de meest geheime inlichtingen omtrent bovengenoemde organisatie bevat, de contacten met het Koninklijk Huis en Hr. Ms. Regering en de namen van vele personen, welke daarin gemengd waren, werd door de bringer ergens gevonden op een leestafel, tussen tijdschriften.“

A. Ja, ik heb dat verhaal meer gehoord. Ze zijn er ongetwijfeld aan gekomen. Ik weet niet hoe, maar het was zeker een mooi stukje werk. Ik weet niet of de opzet van hen was of dat iemand anders het verzonnen had.

Zij waren geheime-dienstmannen uit Indië, die zich zorgen maakten over het feit, dat ik b.v. niets wist van vingerafdrukken en van werkelijke, echte technische aangelegenheden, die een daadwerkelijk geroutineerd geheime-dienstman volgens hen moest weten. Wij zagen die zaak veel eenvoudiger, d.w.z. de manier, waarop wij contact met Holland hadden, maakte dergelijke technische aangelegenheden niet nodig. Daar was, volgens hen, een grote scholing, enz. voor nodig. In ieder geval ging het er op een gegeven moment om, dat zij mij aldoor aanvielen op mijn gebrek aan scholing in dit zonder twijfel moeilijke vak. Ik vond dat helemaal niet nodig. Toen hebben ze dat stuk in handen gekregen. Dat het op een leestafel lag, spreek ik tegen. Er was een ander punt: wij woonden toen op de derde verdieping van Hyde Park Place 23, de oorspronkelijke flat, die kolonel *de Bruyne* voor ons gehuurd had. Op de eerste verdieping helemaal beneden, was Oranjestad. Er waren nog andere moeilijkheden, b.v. dat ik drie en een halve maand heb gevochten om een brandkastje te krijgen voor het opbergen van onze papieren. Ik heb het nooit gekregen, noch enig geld om een brandkast aan te schaffen. Dientengevolge waren we wel gedwongen om onze geheime papieren op te bergen in een gat achter de spiegel in de badkamer. Niemand had geld voor een brandkast. Wij hebben continu tegen dergelijke dingen moeten vechten. Als iemand er inderdaad in is geslaagd om aan één van die rapporten te komen, dan kan ik alleen zeggen, dat het een bijzonder goede stunt is geweest.

34994. De **Voorzitter**: Kunt u positief zeggen, dat u het niet op een leestafel tussen tijdschriften hebt laten liggen?

A. Ik kan het positief zeggen. Dergelijke papieren liet ik niet op leestafels liggen, ik had ze niet bij mij. Ik had ze alleen bij mij als ik naar mijn kamer ging en dan stopte ik ze achter de spiegel in de badkamer. Als ik naar de Engelsen ging, kwamen de papieren in de safe terecht. Ik geloof, dat zij mij daar, op overigens aardige wijze, hebben laten zien, wat een werkelijk geroutineerd geheime-dienstman kan tegen een minder geroutineerd iemand.

34995. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus dit is volgens u pertinent onjuist? Die leestafel moet dan zeker de leestafel van Oranjestad zijn?

A. Ik denk, dat zij dat bedoelen. Overigens waren het dergelijke dingen, die je in Londen verwachtte. Als de ene instantie een andere instantie een hak wilde zetten, was dat geaccepteerde praktijk. Ik heb geen enkele grond dit te steunen en het is eenvoudig, zoals ik het zie. Dat er van de kant van de heren *Warners* en *Lovink* geen enkele aanwijzing bestaat, dat er in die richting iets gedaan of geprobeerd is, is logisch.

34996. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze hebben het toch blijkbaar in handen gekregen?

A. Dat zeggen ze, ik heb het nooit gezien.

34997. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat rapport nooit gezien?

A. Ik heb mijn eigen exemplaar thuis.

34998. De **Voorzitter**: Het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* kent u natuurlijk niet?

A. Neen, dat ken ik niet.

34999. De **Voorzitter**: Maar hebt u een rapport van die aard gemist, nl. een rapport over uw verrichtingen?

A. Ja, dat wil zeggen, ik had een rapport met 3 kopieën en 1 kopie is bij de Engelsen, 1 kopie heb ik zelf en 1 kopie is bij P. Six — want ik heb het hier op een gegeven moment ingeleverd — en 1 kopie is bij de heren *Warners* en *Lovink*.

35000. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd een exemplaar gemist?

A. Ja.

35001. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u gezien, dat er iets miste?

A. Ik was zonder enige twijfel een kopie kwijt.

35002. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus toen begreep u waarschijnlijk niet, waar dat rapport was?

A. Ik begreep het wel, maar ik was toch uitermate opgelucht te horen, dat het bij de heren *Warners* en *Lovink* was. Als het werkelijk was verdwenen, was het misschien in Duitse handen gekomen. Toen ik hoorde waar het was, kon het mij al niet meer schelen, dat was het hele verschil tussen onze opvatting van de zaak. Ik zei: „Goed, dat kan verder geen kwaad meer.”

35003. De **Voorzitter**: Is er toen nog een plan geweest, dat u naar Zwitserland zou gaan? Daar wordt ten minste in dit rapport ook over gesproken.

A. Ik moet daar even over nadenken. Aangezien de omstandigheden in Londen niet erg gunstig waren, was er op een gegeven ogenblik het plan alles te onderscheppen en het van uit Zwitserland te runnen, hetgeen natuurlijk ook kon gebeuren. Ik zou daarvoor naar Zwitserland gaan, maar kolonel *Rabagliaffi* was overtuigd, dat ik daar binnen uiterst korte tijd om het leven zou worden gebracht. Hij heeft er zich hard tegen verzet. Ik was daar niet zo van overtuigd en het leek mij een goede oplossing. Wij hadden onze jongens daar nog zitten, dus wij wilden in ieder geval zorgen, dat zij hun bestemming kregen.

35004. De **Voorzitter**: Had u zich voorgesteld een soort Zwitserse weg te maken?

A. Dat wil zeggen, precies technisch herinner ik het mij niet meer, maar in plaats van die zaak direct te behandelen van uit Zwitserland, is dat niet gebeurd. In Zwitserland hadden de Engelsen een zeer goede man zitten en deze zou dan voor het contact Zwitserland—Engeland zorgen. Dat was blijkbaar heel makkelijk.

35005. De **Voorzitter**: En u zou dan hebben moeten zorgen voor het contact Zwitserland—Nederland?

A. Ja.

35006. De **Voorzitter**: Het bestaande contact Zwitserland—Nederland was begin 1942 blijkbaar nog niet tot grote ontwikkeling gekomen? Ten minste, dat leid ik af uit hetgeen u vertelt. Zoals u weet, is dat later wel tot grote ontwikkeling gekomen.

A. Ja. Ik wist daar niet veel van.

35007. De **Voorzitter**: In het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* wordt nog een aantal namen genoemd. *Krediet* en *Tazelaar* waren de mensen, waarmee u het nauwste hebt samengewerkt. Dan worden hier verder nog de volgende namen genoemd: *Bosse-laar*, *Keus*, *Bongers* en *van der Meer*.

A. Die zeggen mij niets.

35008. De **Voorzitter**: Zeggen die u helemaal niets?

A. Neen, dus als ik ze gekend heb, heb ik ze onder een andere naam gekend.

35009. De **Voorzitter**: Alleen de hier ook genoemde *d'Aulnis* hebt u zelf ook al enige keren ter sprake gebracht. Hoe hebt u hem gekend?

A. *Louis d'Aulnis* was ook aan het trainen om terug te gaan naar Nederland. Hij zat midden in het kruisvuur van alle moeilijkheden. Hij was b.v. ook ontslagen door de heren *Warners* en *Lovink*. Ik vergis mij, ik bedoel alleen de heer *Warners*. *Louis d'Aulnis* zei op een gegeven moment: „Ik wil kalm met dit werk doorgaan. Er is één man, waarin ik 100 % vertrouwen heb. Zijn bevelen zal ik opvolgen. Dan weet ik, dat alles in orde is.” Deze man was *Rabagliaffi*. Dus hij heeft zich verder van niemand iets aangetrokken. Hij vond, dat hij alleen met *Rabagliaffi* te maken had. Wanneer deze hem uitzond, kwam hij, volgens zijn mening, goed terecht. Hij is inderdaad uitgezonden en hij is goed terechtgekomen. Hij leeft en ik heb vanmiddag met hem geluncht, voordat ik hier naar toekwam.

35010. De **Voorzitter**: Is het wel juist, dat *d'Aulnis* nog door *Rabagliaffi* is uitgezonden? *Rabagliaffi* heeft omstreeks deze tijd een conflict gehad met kolonel *de Bruyne*, dat mede zijn hoogtepunt heeft gevonden in de gebeurtenissen om *Dogger* en *Tazelaar*. Dat moet ongeveer gespeeld hebben in Mei 1942. Toen is *Rabagliaffi* ook van het toneel verdwenen. Kolonel *de Bruyne* heeft naar aanleiding van dat conflict gevraagd om ontheven te worden van zijn functie als tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, zodat hij dus alleen M.V.T. en M.I.D. overhield. Dat is ook de reden geweest, dat de Centrale Inlichtingendienst toen eigenlijk zonder hoofd kwam te staan — ten minste zo zie ik het op het ogenblik — en de heren *Lovink* en *Warners* zich daarmee zijn gaan bezighouden.

A. Ja.

35011. De **Voorzitter**: In die tijd trok kolonel *de Bruyne* zich dus terug van de C.I.D. en is ook *Rabagliaffi* van het toneel verdwenen. *D'Aulnis* is eerst veel later uitgezonden. Hij is — als ik mij goed herinner — pas in 1943 door B.I. uitgezonden.

A. Met is mogelijk, dat zou ik niet meer weten.

35012. De **Voorzitter**: *D'Aulnis* is één van de eerste agenten geweest, die door B.I. in samenwerking met S.I.S. zijn uitgezonden. In de tijd van B.I. was het echter niet meer *Rabagliaffi*, die aan het hoofd van de Hollandse afdeling van S.I.S. stond, maar *Seymour*. De uitzending van *d'Aulnis* moet in 1943 geweest zijn.

A. De laatste keer, dat ik *d'Aulnis* in de oorlog over deze aangelegenheid sprak — toen ik nog bij de dienst was en ook *Rabagliaffi* er nog was —, waren dat zijn woorden. Daarna ben ik er uitgegaan. Je bemoeit je met niemand, tenzij je er mee te maken hebt.

35013. De **Voorzitter**: Toen u daarnet die opmerking maakte over het tijdstip van het uitzenden van *d'Aulnis*, ging u waarschijnlijk van de veronderstelling uit, dat hij wel korte tijd, nadat hij u dat gezegd heeft, gedropt zou zijn.

A. Ja, dat dacht ik nu nog.

35014. De **Voorzitter**: De mogelijkheid om op de Nederlandse kust te komen, zal — afgezien van de moeilijkheden, die u in Londen hebt gekregen — naar het mij voorkomt in 1942 wel zeer gering geworden zijn. Het is later natuurlijk veel en veel moeilijker geworden.

A. Ja.

35015. De **Voorzitter**: De Nederlandse kust is ten slotte vrijwel geheel afgesloten. Ik heb de indruk, dat de mogelijkheden om er te komen in 1942 niet groot meer waren.

A. Ja, als wij die twee klappen niet hadden gehad — uiteindelijk komt er toch een ogenblik, dat er iets mis gaat —, dan geloof ik toch, dat wij het nog een tijd hadden volgehouden. Uitsluitend door het feit, dat Scheveningen zich zo volkomen safe voelde. Dat was het grote element, waardoor wij nooit moeilijkheden hadden. Als wij aankwamen, werden we soms van de pier aangeropen.

35016. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u aangeropen?

A. Door de Duitse posten op de pier. We zijn er nl. bijna tegenaan gevaren.

35017. De **Voorzitter**: Schoten zij dan niet?

A. Neen. Zij verwachtten niet, dat, als wij een landing gingen maken, wij dat tegenover het hoofdkwartier van de Duitse marine zouden doen. We gingen bijna tegen de pier op en de post riep. „Wer da?“ We schreeuwden: „Ach was!“; roeiden een stuk terug en voerden toch een landing uit.

35018. De **Voorzitter**: Ze dachten er dus niet aan, dat het mensen konden zijn, die uit Engeland overgekomen waren?

A. Het kon bijna niet in hun hoofd opkomen. Daarop was ook gebaseerd het in Engels uniform rondlopen. De Duitsers verwachtten het gewoon niet. Ik geloof, dat we het nog wel een tijdje hadden kunnen volhouden.

35019. De **Voorzitter**: Is *Dogger* na zijn aankomst in Engeland verder gewoon in dienst gebleven?

A. Ja, *Dogger* is gewoon in dienst gebleven. Hij was bij de marine. *Peter Tazelaar* is voor een tijd bij de brandweer gegaan.

35020. De **Voorzitter**: Bij de brandweer?

A. Ja, bij de Engelse brandweer. Hij was nachtwaker bij de brandweer. Later was hij er weer voor te vinden om gedropt te worden. Hij is inderdaad in 1944 weer gedropt. Hij heeft de hele winter in Groningen gewerkt. Hij is toen net op tijd door de Canadezen bevrijd, want de Duitsers waren hem op het spoor.

35021. De **Voorzitter**: Weet u ook door wie *Tazelaar* de tweede keer gedropt is? Door B.I. of door B.B.O.? Door de organisatie van de heer *Somer* of die van generaal *van Oorschot*?

A. Ik weet alleen, dat hij een Engelse rang had in een Engels Airborne-troups regiment. Hij droeg de roze baret. Ik ben uit de R.A.F. gehaald en wij zijn samen adjudant bij de Koningin geworden. Hij droeg nog het Engelse uniform. Wij zijn samen weggegaan en samen teruggekomen.

35022. De **Voorzitter**: Wat is er met *Krediet* gebeurd?

A. *Krediet* is ook bij de vliegdiens gegaan. Hij is, geloof ik uiteindelijk bij een Spitfire-squadron terechtgekomen.

35023. De **Voorzitter**: Leeft *Krediet* nog?

A. *Krediet* leeft nog. We leven alle drie.

35024. De **Voorzitter**: Weet u ook, waar *Krediet* is?

A. *Krediet* en *Tazelaar* zijn beiden bij de K.L.M. *Tazelaar* zit in Karachi en *Krediet* zit op de &L.L.M.-school in Wassenaar.

De **Voorzitter**: Dan ben ik, voor wat mij betreft, aan het einde van de vragen, die ik u wilde stellen. Indien u zelf nog bepaalde punten hebt, die u ons zoudt willen mededelen en die u om de een of andere reden van belang acht, dan wil ik u daar gaarne alsnog de gelegenheid voor geven.

A. Ik geloof het niet.

35025. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat wij de hele zaak zijn doorgelopen?

A. Ja. Er is zoveel gebeurd en er zijn altijd dingen, die je vergeten hebt te vertellen. Vanavond zal ik waarschijnlijk zeggen, dat ik een bepaalde aangelegenheid vergeten heb te vermelden.

35026. De **Voorzitter**: U gelooft wel, dat u bezwaren tegen bepaalde maatregelen en uw eigen opvattingen daarover voldoende hebt belicht? Dat is natuurlijk van belang.

A. Ja. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk de feiten weer te geven.

De **Voorzitter**: Beschikt u zelf niet meer over uw tweede rapport, dat wij niet hebben?

A. Ik weet niet of ik het in Californië heb of hier. Misschien heb ik het wel hier.

De **Voorzitter**: U weet toch welk rapport ik bedoel? Het rapport, dat de operaties in het voorjaar van 1942 behandelt.

Dat rapport hebben wij nl. niet. Als u het kunt vinden, bent u dan bereid het ons toe te sturen?

A. Zonder twijfel. Dan wilde ik het wel graag van u terug hebben, want het is het laatste exemplaar.

De **Voorzitter**: Dat krijgt u natuurlijk terug.

A. Ik zal er naar zoeken en het u opsturen. Stelt u ook nog prijs op de brief, waarin ik aangesteld werd om al dergelijke zaken te behartigen? Deze brief was door Prins *Bernhard* en *Derksenza* ondertekend.

De **Voorzitter**: Gaarne. Hebt u die brief hier?

A. Als dat rapport hier is, zal de brief er ongetwijfeld ook zijn.

De **Voorzitter**: Als deze stukken dus hier zijn, kunnen ze vrij spoedig in ons bezit zijn?

A. Ja, dan kan ik ze u in de loop van de volgende week even brengen. Als het een kwestie is van doorlezen of kopieën maken, kan ik ze misschien terugontvangen, voordat ik weer wegga.

De **Voorzitter**: Ja. Ik dank u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. E. HAZELHOFF ROELFZEMA.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 30 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WIEBE DE VRIES,
oud 57 jaar, wonende te Amsterdam,
concierge.

Hij legt de eed af als getuige.

35435. De **Voorzitter**: Wanneer ik goed ben ingelicht, was u omstreeks Mei 1940 concierge in het gebouw, waar te Amsterdam het Engels consulaat-generaal gevestigd was. Bent u daar nu nog werkzaam?

A. Ja.

35436. De **Voorzitter**: Van wanneer bent u daar concierge geweest?

A. Ik ben 33 jaar in dat gebouw concierge geweest. Het Engelse consulaat is ongeveer een jaar vóór de oorlog van de Herengracht naar ons gebouw overgeplaatst geworden.

35437. De **Voorzitter**: Was het dus een kantoorgebouw, waar verschillende kantoren in gevestigd waren?

A. Ja.

35438. De **Voorzitter**: Nam het Engelse consulaat-generaal een groot gedeelte van dit gebouw in beslag?

A. De gehele derde etage.

35439. De **Voorzitter**: Kende u de functionarissen van het consulaat?

A. Er zijn er mij wel enkele ontschoten, maar verscheidenen ken ik er nog wel van naam.

35440. De **Voorzitter**: Heeft u daar ook een zekere *Seymour Bingham* gekend?

A. Ja, die ken ik wel.

35441. De **Voorzitter**: Hoe lang is hij er geweest?

A. In September 1939 is hij er gekomen. Dat is ten minste de eerste notering van mij, dat hij koffie heeft gedronken, en ik geloof wel, dat dat tamelijk juist is.

35442. De **Voorzitter**: Wist u ook, waar hij vandaan kwam?

A. Ik had altijd de indruk, dat hij uit Zaandam kwam. Ik weet echter niet of dit juist is.

35443. De **Voorzitter**: Tot hoelang is deze *Bingham* daar werkzaam geweest?

A. Hij is weggegaan, toen die torpedoboot van Umuiden is vertrokken. Even vóórdat de oorlog begon.

De **Voorzitter**: De oorlog is op Vrijdag begonnen.

A. Ik bedoel de week er vóór.
De consul is 's Woensdags weggegaan. De Duitsers waren toen reeds op de Berlagebrug.

35444. De **Voorzitter**: U bedoelt dus ná de oorlog.

A. Neen, het was net Pinksteren, geloof ik.

De **Voorzitter**: De oorlog begon op Vrijdag de 10de Mei, de Vrijdag vóór Pinksteren. Er is gecapituleerd op Dinsdag de 14de Mei.

A. Dan kan het ook wel zo zijn, dat *Bingham* op Dinsdag is weggegaan met *Simpson* en mijnheer *Lee* van het consulaat. Maar de consul is weggegaan, toen de Duitsers al op de Berlagebrug waren.

35445. De **Voorzitter**: De consul is dus pas ná de capitulatie weggegaan?

35446. De heer **Koersen**: Is *Bingham* gelijk met de heer *Smit* en de heer *Kuypers* vertrokken?

A. Ja; d.w.z. met de heer *Kuypers*, voor zover ik weet. De heer *Smit* ken ik niet.

35447. De **Voorzitter**: En is aan u verteld, dat zij op deze wijze zouden vertrekken?

A. Ja. *Bingham* heeft er toen nog voor gezorgd, dat de Bataafse in brand werd gestoken. Zondags hebben ze mij gevraagd waar ze vijlen en zagen konden krijgen. Ik heb ze toen nog een adres in de Vijzelstraat opgegeven, bij *Gimberg*. Daar hebben ze toen het materiaal gehaald en de boel bij de Bataafse opgeblazen. Dat was even vóórdat zij vertrokken.

35448. De **Voorzitter**: Heeft u later nog een bericht van hen gekregen, dat zij weg waren gegaan?

A. Neen.

Wel is er in 1942 nog een persoon bij mij geweest, maar die was bij die spionagegeschiedenis. Zijn naam weet ik niet, ik meende *Geisinger*. Ik heb mij echter niet te veel met hem ingelaten, want ik was indertijd een beetje bang, dat ik door de mand zou vallen, want ik vertrouwde hem niet.

35449. De **Voorzitter**: Wat had die man met het Engelse consulaat-generaal te maken?

A. Hij kwam soms 's nachts, een andere keer weer overdag. En op een gegeven moment hebben ze hem voor de deur bij mij overvalen. Hij werd toen bij mij binnengebracht. De politie wilde zich er mee bemoeien, maar daar wilde hij niets van weren.

Later vertelde hij mij, dat hij al tweemaal in Engeland geweest was en éénmaal in Vught. Dit leek mij echter niet mogelijk, want wanneer men in Vught zat, kwam men daar niet zo gemakkelijk uit.

Vermoedelijk zou hij gewerkt hebben op de Prins Hendrikkade in het oude gebouw van de Maatschappij Nederland.

35450. De **Voorzitter**: Maar wat had deze man nu vroeger met het Engelse consulaat-generaal te maken gehad?

A. Vóór de oorlog kwam hij regelmatig bij ons op het consulaat. Ik vermoed, dat hij spionnagewerk verrichtte voor de Engelsen.

35451. De **Voorzitter**: Het was dus een man, die vóór de oorlog geregeld daar kwam en er bepaalde bezigheden had. Misschien kwam hij informatie geven, etc. Hij had althans een relatie met het Engelse consulaat-generaal, wanneer ik het goed begrijp.

A. Ja.

35452. De **Voorzitter**: Heeft u hem later nog wel eens gezien?

A. Ja. Hij is eens anderhalf uur bij mij boven geweest en vertelde mij, dat ze met een boot van *Goedkoop* naar IJmuiden geweest waren en daar Rijnaken de haven hadden uitgesleept, die ze in zee hadden laten zinken.

Nu herinner ik mij nog wel, dat ze op een nacht thuis zijn gekomen — daar was o.a. de heer *Binghanz* bij, de heer *de Beaufort*, de heer *Laming* ook, naar ik meen — en ontzettend pret hadden. Ik vroeg hem toen of dat dan misschien die zelfde nacht was geweest. „Ja”, was het antwoord.

Wij hebben toen nog wat over verschillende personen gesproken. Hij heeft me nog een paar photo's uit Londen laten zien, waar hij met een vrouw en nog een man op stond. Het gesprek ging verder en blootgeven wilde ik mij niet, maar ik heb het vermoeden, dat die man dacht, dat ik contact met de Engelsen had. Hij toonde mij nog een brief van een metaalhandel, waarvan ik mij de naam niet meer kan herinneren. Ik begon het enigszins verdacht te vinden. Toen ik hem vroeg waar hij werkte, antwoordde hij: „Op de Prins Hendrikkade”, en bloosde hevig.

35453. De **Voorzitter**: Heeft u *Bingham* later nog wel eens ontmoet?

A. Neen. Wel een mijnheer *Bender*, die ook regelmatig op het Engelse consulaat kwam, dat was een paar weken terug. Hij is ook in Engeland geweest.

35454. De **Voorzitter**: Die is dus na de oorlog weer teruggekomen?

A. Ja.

35455. De **Voorzitter**: Nu hebben wij hier mevrouw *Borst—Aernout* gehoord en zij vertelde ons, dat zij in het najaar van 1943 die zelfde *Bingham* nog eens op de Leidsegracht in Amsterdam heeft gezien. Zij zou op een van de volgende dagen u gesproken hebben en u zou tegen haar gezegd hebben: „*Bingham* is hier geweest. Ik heb hem gesproken.”

A. Dat kan ik nooit gezegd hebben. Ik zal waarschijnlijk die persoon bedoeld hebben, die toen gewond bij mij is binnengebracht. Later beweerde deze man, dat de Duitsers het gedaan hadden. Er was nl. een auto voor de deur en een persoon uit deze auto had de weg aan hem gevraagd. Ze moesten naar het station. Hij antwoordde: „Rijdt u dan maar recht door.” Toen hij ongeveer bij de Kapelsteeg liep, werd hem verzocht of hij mee wilde rijden, wanneer hij toch die

richting uit moest. Hij antwoordde ontkennend, waarop zij hem de auto in sloegen. Deze man is bij mij binnengebracht, die heb ik wel gezien.

35456. De **Voorzitter**: Kan dat in het najaar van 1943 geweest zijn?

A. Ik geloof niet, dat het in 1943 was, maar in 1942.

35457. De **Voorzitter**: Dus wanneer mevrouw *Borst—Aernout* zegt, dat zij een paar dagen, nadat zij *Bingham* op de Leidsegracht had gezien, u gesproken heeft, en dat u toen gezegd heeft: „ik heb hem niet alleen gezien, maar ook gesproken”, dan is dat volgens u niet waar?

A. Neen, dat is niet waar en dat kan ze ook nooit gezegd hebben.

35458. De **Voorzitter**: Maar ze heeft het wel gezegd.

A. Ik heb haar in die jaren wel eens gesproken, maar wanneer dat geweest is, weet ik niet precies. Juffrouw *Hendriks* heb ik ook nog wel eens ontmoet. Maar dat kan ik inderdaad niet gezegd hebben, want ik heb *Bingham* inderdaad nooit gezien.

35459. De **Voorzitter**: Is er op het consulaat-generaal ook nog een juffrouw *van Meer* werkzaam geweest?

A. Ja, zij was er al in het begin. Zij woonde, naar ik meen, in Zutphen.

35460. De **Voorzitter**: Deze beweerde ontmoeting met *Bingham* gedurende de oorlog was voor ons het punt, waar het om ging. En dat ontkent u pertinent?

A. Ja.

35461. De **Voorzitter**: U hebt dus *Binghanz* niet meer gezien of gesproken, nadat hij in Mei 1940 is weggegaan?

A. Ik heb hem nadien nooit meer gezien. De heer *Laming* en de heer *de Beaufort* heb ik ook nooit meer teruggezien. Wel heb ik de heer *van Gelder* gesproken, die nauw met de Shipping Board en het consulaat verbonden was. Ik vermoed, dat hij waarschijnlijk meer opheldering in deze zaak kan geven dan ik.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

W. DE VRIES.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 30 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIS BRUYNZEEL,

oud 73 jaar, wonende te Voorburg, gedelegeerd commissaris ener N.V.

Hij legt de eed af als getuige.

35462. De **Voorzitter**: Op het ogenblik is de Enquêtecommissie bezig een onderzoek in te stellen naar de verbindingen, die tijdens de oorlog bestaan hebben tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied. Hierbij speelt het z.g. England-Spiel een grote rol.

In verband daarmee is enige malen de naam van een zekere *Bingham* genoemd. Ons is gebleken, dat deze Bingham van September 1939 tot het uitbreken van de oorlog in Mei 1940 aan het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam werkzaam is geweest. Hij zou in de oorlogsdagen van Mei 1940 weggegaan zijn naar Engeland en daar een functie bekleed hebben bij de Engelse S.O.E. Nu zijn om de persoon van deze Bingham verschillende verhalen ontstaan. Wij zouden daarom gaarne iets meer van zijn persoon willen weten. In de eerste plaats zouden wij graag willen weten, hoe de familieverhoudingen van deze Bingham zijn, met name of hij broers heeft, of hij nog andere familieleden hier in Nederland heeft, etc.

Ons is medegedeeld, dat u ons hierover het best zou kunnen inlichten, omdat u de familie Bingham goed kent.

A. Wat de familieverhouding betreft: Hij is een zoon van S. Bingham Sr. Deze woont in Rotterdam en leeft nog. Deze is getrouwd geweest met een zuster van mijn vrouw. Het is van oorsprong een Engelse familie en ze zijn het ook altijd gebleven.

35463. De **Voorzitter**: Had *Bingham Sr.*, die in Rotterdam woont, nog meer kinderen?

A. Een zoon en een dochter. die in Heemstede woont.

35464. De **Voorzitter**: En zijn er nog meer Bingham's in Nederland?

A. Ja, maar daar ben ik niet zo goed van op de hoogte. Ik herinner mij wel, dat er een familie Bingham ongeveer 60 jaar geleden in Utrecht woonde — het waren kolenhandelaars. En verder dan nog deze *Bingham Sr.* uit Rotterdam, die ook van Engeland naar hier is gekomen en nu nog leeft.

35465. De **Voorzitter**: Is u ook het adres van deze *Bingham Sr.* bekend?

A. Dat is Avenue Concordia no. 12.

35466. De **Voorzitter**: Dus u meent, dat er de laatste 10 jaren in Nederland geen andere *Bingham's* meer waren? Want die Utrechtse tak is reeds van een jaar of 60 geleden, als ik u goed begrepen heb.

A. Ik weet echter niet, wat er verder met deze tak gebeurd is, en of daar misschien nog afstammelingen van zijn.

Bij de zaak-„*Schreieder*” heb ik wel eens de naam *Bingham* gelezen. Ik heb toen nog geïnformeerd welke Bingham men daarmee bedoelde, doch hierop heb ik nooit antwoord ontvangen.

35467. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bij wie heeft u dat geïnformeerd?

A. Bij mijn zoons. Mijn jongste zoon beheert zijn financiën. Er is een klein bedrag geërfd, dat hij moest beheren. Op het ogenblik zit deze zoon in Paramaribo, die kan ik dus niets hierover vragen. Ik verwacht hem echter wel binnen korte tijd thuis.

35468. De **Voorzitter**: Wanneer ik goed ben ingelicht, heeft S. Bingham Jr., waar wij het thans over hebben, in 1938 en 1939 op uw fabriek te Zaandam gewerkt?

A. Omdat ik begreep, dat u er zelf ook niet zo veel over wist, heb ik aan zijn vader enige inlichtingen gevraagd. Ik heb daarop een brief van hem ontvangen, die ik u wil voorlezen. Het is een brief van 26 November:

„Zie hier mijn belevenissen tijdens de oorlog. In September 1940 moest ik van de Moffen Rotterdam verlaten en mocht 40 km uit de kuststrook gaan wonen. Dit wegens mijn Engelse nationaliteit. Ik ben toen naar Gouda gegaan. Hier moest ik mij iedere maand bij de politie melden voor een verblijfsvergunning. In September 1942 kreeg ik een oproep van de S.D. in Rotterdam, om mij te komen melden. Ik ging en werd gelijk opgepikt. Ik werd beschuldigd van gepraat te hebben.”

— Dit was mij ook ter ore gekomen. Ik ben toen nog voor inlichtingen op het stadhuis in Rotterdam geweest. —

„Ik was nl. ziek geweest met longontsteking. En in de wachtkamer van de dokter werd er vrij gepraat. Maar er was een verkeerde bij, die wat ik zeide aan de Duitsers overgebracht heeft.”

— Ik vind het ook niet erg handig van hem om maar zo zijn gedachten uit te spreken. Hij had onder andere over de „rotmoffen” gesproken en dit werd hem zwaar aangerekend. Dat spreekt vanzelf!

„Ik heb die uitdrukking niet ontkend, want het drukte mijn gevoelens t.o.v. de juistheid.”

— Stelt u zich eens voor, wanneer vandaag of morgen de Russen hier komen, dat men in gezelschap zou spreken van „die rot-Stalin”, dan zou men er ook niet goed van af komen. Dan zat men misschien na een week in Siberië. Ik ben zelf een paar maal in Rusland geweest voor houtzaken en heb daar ook met een paar Russen geconfereerd, maar men moet zo geweldig voorzichtig zijn. Ik heb de fabrieken daar mogen zien, maar altijd waren 2 mensen van de Gepoe er bij.

„Na mijn verhoor werd ik een paar uur op een zolderkamer opgesloten en in de namiddag naar het Haagse Veer gebracht, waar ik het zeer goed heb gehad, behalve dat je niet vrij uit kon gaan, en ben op 20 September overgebracht naar Vught. Hier heb ik door de slechte kleding en in natte kleren rond te lopen, dubbele longontsteking gehad. Mijn hele gestel en gezondheid was slecht. De Nederlandse doktoren waren prima. Ze hebben alles gedaan om de zieken weer gezond te maken. Na 14 dagen in het ziekenhuis ben ik ingedeeld bij de invaliden. Waar ik bleef tot Juni 1944. En toen overgebracht naar interneringskamp voor civiele Engelse burgers in Kreuzburg in Opper-Silezië. In Januari 1945, tijdens het opringen der Russen, werd ons kamp ontruimd en in een trein geladen om naar een ander kamp te gaan. De eerste nacht in een trein, bestaande uit paardenwagens en kolenwagens. Daarna in een ouderwetse Duitse personentrein, waar wij in een ruimte voor 8 personen met 14 man moesten blijven. Na veel rondrijden werden wij eindelijk naar Spittal/Drau gebracht, en in een kamp met prikkeldraad in barakken ondergebracht. 10 nachten en 11 dagen in de trein. Hier bleven wij totdat de Tommies aankwamen na de capitulatie van Duitsland en ons bevrijdden. Alle Engelsen moesten naar Engeland terug en hebben de reis over de Alpen naar Ancona gemaakt. Na een week rust in dat ver-

rulfelijke klimaat en een mooi kamp zijn we gebracht naar Rome en een week daarna naar Napels, waar we op een transportschip hebben gewacht, dat ons naar Schotland bracht. En daar ben ik gegaan naar mijn zuster in Broadstairs, waar ik gebleven ben, totdat mijn papieren in orde waren en mij weder in Rotterdam gevestigd. Hopende dat dit voldoende is, wil ik wel toevoegen, dat mijn gezondheid geleden heeft, maar nu weer op peil komt."

— Dat is dus van *Bingham Sr.* Wilt u die brief over *Bingham Jr.* ook horen?

De Voorzitter: Heel graag!

A.

„In het bezit van je brief van de 25ste zend ik je hierbij je oproep van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, Plenaire-Commissie. Betreffende: mijn zoon *S. Bingham*. In beantwoording daarvan deel ik mede, dat mijn enige zoon *Seymour Bingham* na het overlijden van zijn moeder in 1933 bij de deuren-fabriek van de firma Bruynzeel & Zn. te Zaandam is gekomen. En daar, naar ik van zijn directeur hoorde" — dat is mijn oudste zoon — „in alle opzichten voldeed en in de loop der jaren in Zaandam bij velen in hoog aanzien stond. Met je zoon *Willem*" — dat is mijn jongste zoon — „was hij zeer bevriend en bestaat die vriendschap wederzijds nog." — In hoeverre er van vriendschap sprake is wil ik daar laten. — „Toen in 1939 Engeland met Duitsland in de oorlog kwam, werd hij door het Britse Consulaat in Amsterdam opgeroepen, wegens zijn Engelse nationaliteit en gevraagd of hij zijn in 1918 afgelegde eed van trouw, toen hij voor zijn dienstplicht opkwam, gestand hield. Op zijn, als goed vaderlander, bevestigend antwoord, werd hij in de Britse consulaire dienst opgenomen en is daarna tot pro-consul gepromoveerd."

— Ik, *C. Bruynzeel*, heb destijds aan het sterfbed van zijn moeder (mijn vrouws zuster dus), die zich erg ongerust maakte over haar zoon, die in Delft had gestudeerd en daar zijn studie niet had afgemaakt, beloofd, dat ik mij zijn lot zou aantrekken. Ik heb haar beloofd hem een jaar als proef onder toezicht te nemen. Mijn zoons heb ik gezegd, dat ze hem in geen geval buiten mijn weten mochten wegsturen, wat zich ook voordeed. Wanneer hij helemaal niet voldeed, heb ik hem gezegd, dat ik zijn salaris zou bepalen, omdat ik, hoewel ik de macht heb om in Zaandam iedereen, die ik wil, aan het werk te zetten, er toch geen misbruik van wilde maken, daar dit de boel in de war zou kunnen sturen. Hij is daar toen gekomen en, ik meen, 7 jaar gebleven. Dus ik heb aan mijn belofte voldaan. —

35469. De **Voorzitter:** U hebt geen klachten over hem gehoord in die 7 jaar?

A. Neen. Nu heb ik in Zaandam, bij mensen, die toen in die tijd met hem omgingen, laten informeren of hij correct was in al zijn handelingen. Ik heb echter niets ten nadele van hem gehoord.

„Toen in 1940 Nederland onder de voet werd gelopen door de Duitsers is hij met de andere ambtenaren naar Engeland overgestoken en heb ik de gehele oorlog geen contact met hem

gehad. Ik hoorde pas na mijn bevrijding in Engeland, dat hij bij de Geheime Dienst was, en hij zulke snelle bevorderingen gemaakt had. Hij was nl. reeds majoor. Omtrent zijn levenswijze en levensopvatting in de vóóroorlogse jaren heb ik nooit anders dan goed gehoord. Maar vraag eens iets over hem aan *Willem Nijssen*," — iemand, die al 40 jaar bij ons werkzaam is; het hoofd van de verkoopafdeling van de deurenfabriek — „of de heren *Verkade* of de heer *J. A. v. d. Stap*, directeur van de Zaanse, Langstraat 1, Zaandam. Die kennen hem wel. De heer *Verkade* werkte met hem op sociaal gebied. *Seymour* is nog steeds in dienst, maar heeft mij nooit geschreven, en schrijft mij ook nooit één woord over zijn werk, want hij is gebonden door zijn eed van zwijgen op dit gebied, „the official secret-act". Dit is alles wat ik weet en hoop, dat je hieraan iets zult hebben."

Dus hij maakt geen ongunstige indruk.

35470. De **Voorzitter:** Dit is wel ongeveer wat wij van u wilden weten. Hebt u er zelf nog iets aan toe te voegen?

A. Weet u, dat hij nu op het ogenblik in Duitsland is?

De Voorzitter: Dat is ons bij geruchte bekend. Hij zou op het ogenblik in de Britse zone zijn functie bekleden.

A. Hij is ook nog in Australië geweest en op Java en is van daar naar Amerika gegaan. Ik weet echter niet precies of hij van daar eerst naar Engeland is gegaan of direct naar Duitsland. Hij was beslist geen geraffineerde man.

35471. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Mocht u hem wel?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen.

35472. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wat had u voor bezwaren?

A. Hij was ongehoord nationalistisch. Zijn vader was ook zo.

35473. De **Voorzitter:** Was *Seymour Bingham Jr.* getrouwd?

A. Neen. Wel weet ik, dat hij kennis heeft gehad aan een Hollands meisje, maar bij nader inzien wilde hij haar niet hebben, omdat zij geen Engelse was.

De **Voorzitter:** Mag ik u dan dank zeggen voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt? Ik sluit het verhoor.

C. BRUYNZEEL.

DONKER, *voorzitter.*

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 30 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Sioetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPHINA ADRIANA MARIA SCHOLTENS—VAN MEER,
oud 35 jaar, wonende te Deventer, huisvrouw.

Zij legt de eed af als getuige.

35474. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u omstreeks 1940 op het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam werkzaam bent geweest?

A. Ja.

35475. De **Voorzitter**: Wanneer bent u er precies werkzaam geweest?

A. Vanaf 1934 tot het uitbreken van de oorlog.

35476. De **Voorzitter**: Hebt u aan dat consulaat-generaal ook een zekere *Bingham* meegemaakt?

A. Ja.

35477. De **Voorzitter**: In welke periode is dat geweest?

A. Vanaf de tijd, dat Engeland de oorlog aan Duitsland verklaarde. In September 1939.

35478. De **Voorzitter**: Hij is toen dus waarschijnlijk opgeroepen?

A. Ja, het was namelijk voor de z.g. „National Service”, waarvoor de Engelsen werden opgeroepen om in oorlogstijd werkzaamheden te verrichten.

35479. De **Voorzitter**: En waar werkte hij, vóórdat hij bij het Engelse consulaat-generaal kwam?

A. Bij Bruynzeel in Zaandam.

35480. De **Voorzitter**: Dus de mobilisatietijd van September 1939 tot Mei 1940 heeft hij op het consulaat-generaal doorgebracht?

A. Ja.

35481. De **Voorzitter**: Onder welke omstandigheden is hij vertrokken?

A. Zover ik weet, is hij met de staf van het consulaat mee naar Engeland gegaan.

35482. De **Voorzitter**: Wanneer is die staf vertrokken?

A. Dat is op verschillende dagen geweest. De consul-generaal is b.v. de laatste dag vertrokken. Maar ik meen, dat hij de derde dag is vertrokken.

35483. De **Voorzitter**: Hield dat verband met de scheepsgelegenheid in IJmuiden?

A. Ja, maar dat is helemaal misgelopen.

Het plan was, dat men via België zou gaan (ik zou oorspronkelijk ook zijn meegegaan). Van de Belgische Regering had men hiervoor toestemming gekregen. Er is echter verraad geweest.

Toen is men met verschillende boten vertrokken. De „Kortenaer” o.a. is toen verongelukt, waarop ook veel Engelsen waren. Ik weet echter niet of *Bingham* hierop zat.

35484. De **Voorzitter**: U weet niet met welke boot hij vertrokken is?

A. Neen.

35485. De **Voorzitter**: Op welke dag denkt u, dat hij vertrokken is?

A. Voor zover ik weet, is hij zeker niet één van de eersten geweest. In het begin kon er ook niemand weg, want toen moesten er eerst nog boten gecharterd worden, omdat er op dat moment geen scheepvaart was.

35486. De **Voorzitter**: Wanneer zijn de laatsten gegaan?

A. Volgens mij is dat de laatste dag geweest, de 5de dag dus. Ik heb dit echter niet meegemaakt, want ik was toen in Hilversum, waar ik niet weg kon.

35487. De **Voorzitter**: Was er op het consulaat-generaal ook een zekere *de Beaufort* werkzaam?

A. Ja.

35488. De **Voorzitter**: Was dat een Nederlander?

A. Ja. De staf van het consulaat bestond oorspronkelijk uit een consul-generaal, consul-honoraire (die is echter overleden), een vice-consul en de pro-consul, een meisje en ik. In 1939 is deze echter uitgebreid tot ongeveer 25 mensen. Daar is o.a. ook de jonge *de Beaufort* bij gekomen als Nederlander.

35489. De **Voorzitter**: Weet u misschien waar hij op het ogenblik woont?

A. Neen, ik heb nooit meer iets over hem gehoord. Ik weet ook niet of hij misschien naar Engeland is gegaan.

35490. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het een jonge man?

A. Ja. Hij zal toen ongeveer 23 jaar geweest zijn.

35491. De **Voorzitter**: Hebt u *Bingham* later nog wel eens ontmoet?

A. Neen.

35492. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat wij hier een relaas hebben van iemand, die meent van u te hebben gehoord, dat u tijdens de Duitse bezetting *Bingham* nog eens hier in Nederland hebt gezien.

A. Neen. Het enige vreemde, dat ik heb meegemaakt, is, dat ik op een keer in Amsterdam uit was en ik op het Rembrandtplein in Old Dutch zat. Ik had toen een Engelse zakdoek bij mij, waar een Engelse vlag op stond. Er stond een dame naast mij, die aan mij vroeg of zij die zakdoek niet mocht hebben. Ze had een Engels accent. Er stond een heer naast haar, die mij zei, dat hij mij herkende van het Engelse consulaat. Hij deed mij het verhaal over de heer *Lee*, die geregeld hier kwam. Op het ogenblik is de heer *Lee* nog vice-consul. Dat is het enige tijdens de oorlog, dat ik heb meegemaakt.

35493. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: In welk jaar is dat geweest?

A. In 1943.

35494. De **Voorzitter**: Kent u mevrouw *Heukersveld—Jansen*?

A. Mejuffrouw *Heukersveld Jansen*. Een meisje, dat bij de uitbreiding van de staf op het consulaat is gekomen.

35495. De **Voorzitter**: Zij is het, die zich schijnt te herinneren, dat iemand haar verteld heeft, dat deze *Bingkam* in de Duitse bezettingstijd heeft gezien. „Vermoedelijk is haar dit verteld door *Fientje van Meer*, die destijds op het Engelse consulaat werkzaam was". Dat zijn de gegevens, die ik hier heb. Zodoende zijn wij bij u terechtgekomen.

U kunt dus positief ontkennen, dat u *Bingham* tijdens de bezetting, dus na Mei 1940, nog hebt gezien?

A. Ja.

35496. De **Voorzitter**: Hebt u een bepaalde indruk van *Bingham*?

A. In welk opzicht?

De **Voorzitter**: Uit het oogpunt van bekwaamheid, betrouwbaarheid, etc.

A. Hij was zeker niet dom. Voor zijn werk was hij heel behoorlijk.

35497. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Vond u, dat hij ook wel minder prettige kanten had?

A. Hij had een enigszins bijzonder karakter.

35498. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Dat is moeilijk onder woorden te brengen.

35499. De **Voorzitter**: Vond u hem misschien enigszins mysterieus?

A. Ja, enigszins wel. Maar in die tijd deden wel meer mensen heel belangrijk. belangrijker dan nodig was.

35500. De **Voorzitter**: Vond u dat van hem ook'?

A. Neen.

35501. De **Voorzitter**: Dus u wilt niet eens zeggen, dat hij er zelf aanleiding toe gaf?

A. Misschien niet door woorden, niaar meer door zijn persoon.

35502. De **Voorzitter**: Heeft u iets gemerkt van onbetrouwbaarheid?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt heeft en ik sluit het verhoor.

J. A. M. SCHOLTENS—VAN MEER.

DONKER, *voorzitter.*

ALGERA.

WITTEWAAIL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 30 NOVEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heren Duisterwinkel en Schuijt, griffiers.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Jhr. PIETER JACOB SIX,
oud 53 jaar, wonende te Amsterdam,
reserve-kolonel der Huzaren.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 35569 t/m 35643 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

35644. De **Voorzitter**: In die tijd is er ook een druk radiotelegrafisch verkeer geweest met Engeland. Daaruit blijkt — dat is om trouwens ook uit anderen hoofde gebleken —, dat de verbindingsmogelijkheden in 1944 en 1945 enorm verbeterd waren in vergelijking met hetgeen er geweest is — beter gezegd: niet geweest is — in 1942 en 1943.

A. Vanaf Maart 1943 heb ik goede communicatie gehad.

De **Voorzitter**: Inderdaad is de werkzaamheid van het B.I. in Maart 1943 op gang gekomen.

A. U ziet hier in deze mappen de communicatie van die periode via de telegrammen. Daarvóór was het ook een drukke periode en hier (*wijst aan*) was het ook een drukke periode. Hier (*wijst aan*) zijn de inkomende zeer lange telegrammen van Prins *Bernhard* en hier (*wijst aan*) zijn heel lange uitgaande telegrammen geweest.

35645. De **Voorzitter**: Dat begint in October 1944?

A. Ja, October, November, December, Januari. Op 30 Januari werd ons radiostation te Amsterdam overvallen en staat alles min of meer stil. Even daarna begint het weer. Trouwens, daarnaast — doch dat omvat deze publicatie niet — had ik mijn verbindingen met Londen en met het zuiden. Dan is er verder veel telefonisch contact met het zuiden geweest. Doch wat u hier ziet, betreft uitsluitend het contact per radio met Eindhoven.

35646. De **Voorzitter**: Wat ik zoëven bedoelde met het B.I., was — die indruk hebben wij er althans van gekregen —, dat, toen het B.I. in Londen is gaan optreden — en dat is met zijn agenten begonnen in Maart 1943 —, die zaak geleidelijk aan goed geworden is.

A. Ja, over wat er vóórdien geweest is, kan ik u weinig vertellen. Mijn indruk is, evenals de uwe, dat het niet zo veel was, maar de bronnen om het na te gaan ontbreken mij. De telegrammen zouden in Londen moeten zijn, maar deze komen tot nu toe niet te voorschijn. Ik heb hier in de maak een overzicht van wat er vóórdien geweest is. Er moeten hier telkens mensen uit Engeland gekomen zijn, die die verbinding hebben opgebouwd, maar wat er over die verbindingen geseind is, is mij tot op de huidige dag onbekend. Mijn eerste verbindingen, waarvan ik telegrammen bezit, dateren van Augustus of September 1942.

35647. De **Voorzitter**: Bedoelt u uitgaande telegrammen?

A. Uitgaande en binnenkomende telegrammen van September '42.

35648. De **Voorzitter**: Wie was de man, waarover die telegrammen liepen?

A. U hebt van mij die uiteenzetting over het „England-Spiel” ontvangen en daarin vindt u geciteerd een telegram, gedateerd 24 September 1942. In die uiteenzetting is ook medegedeeld, dat het niet gekomen is van de Nederlandse Regering, maar van de Secret Service in Bristol. Dat kunt u vinden in de uiteenzetting, welke daaraan voorafgaat.

Voordien, ik meen op 12 Augustus 1942, heb ik — hierover heb ik een rapportje — een bespreking gehad met 2 mensen van „Vrij Nederland”, een zekere kapitein *van Klaveren* en een zekere mr. X. Die mr. X. was een gewezen technisch opzichter van de genie. Deze beweerde, dat hij ook contact had met Engeland en verstrekte orders met betrekking tot wat er gebeuren moest bij een Duitse capitulatie. Hij beweerde verder, dat hij al van vóór 1940 in verbinding stond met Engeland. Dus dit ligt — als het waar is — al evenzeer in hetzelfde kader als dat, wat ik heb neergeschreven over het „England-Spiel”.

35649. De **Voorzitter**: Dat is vrij curieus. Het algemene beeld, dat men krijgt van de periode omstreeks Augustus 1942, is, dat de Duitsers er in geslaagd waren om vrijwel alle agenten mitsgaders hun verbindingen op te rollen. Nu waren er wel — dat speelde al in 1940 en 1941 — mensen, die hier van deze kant probeerden om verbinding te krijgen met Engeland, hetgeen natuurlijk nooit gelukte.

A. Dat is volstrekt onjuist, wat u daar zegt.

De **Voorzitter**: Hoezo?

A. Ik heb hier een stuk — ik heb dit niet zelf gemaakt —, dat op mijn bureau is samengesteld uit gegevens, onderzoeken van rapporten van Duitsers en andere inlichtingen. Daarin staat o.a. het volgende:

„Er waren personen of groepen van personen, die geheel zelfstandig of in samenwerking met andere groepen contact met Londen onderhielden, terwijl aan de uit Engeland gedropte agenten de opdracht was gegeven contact te zoeken met de bestaande groepen en nieuwe te organiseren. Een dier groepen was die van de reserve-kapitein der artillerie D. C. *van Eibergen Santhagens* jr, die gegevens verzamelde van het L.O.F. en de O.D. en enkele andere toen bestaande organisaties. Een andere groep was de centrale van het L.O.F., die de radioberichten naar Engeland zond. Deze centrale stond onder leiding van de oud-marine-officier J. *Toeset*, hoofd van de brandweer van het Centraal Station te Amsterdam. In het Oosten van het land werkte de groep *Meertens*, waarvan de kapitein van de Koninklijke Marine Reserve H. A. *Gerretsen*, gearresteerd 25.2.'42, de leiding had. D. *Remnzerde* was marconist van November 1940 af tot April 1942.”

35650. De **Voorzitter**: Wat was nu het onjuiste in mijn opmerking?

A. Dat u zei, dat er geen verbinding was, terwijl ik zeg, dat er wel verbinding was.

35651. De **Voorzitter**: Er werd hier wel gepoogd verbinding te zoeken, maar er is geen enkel bewijs, dat de verbinding er was. Dat is mijn bewering.

A. Er was wel degelijk verbinding.

35652. De **Voorzitter**: Ik laat de mensen, die hier van uit Engeland gekomen zijn, zoals *van Hamel*, *Zomer*, *Alblas*, *de Jonge*, nu even buiten beschouwing. Dat dateert allemaal van vóór half 1942; *van Hamel* en *Zomer* dateren b.v. van 1940 en 1941. Dezen hebben natuurlijk wel een korte tijd verbinding onderhouden, maar op een gegeven moment werden zij gearresteerd en toen was het afgelopen.

A. Dat is natuurlijk de vraag. Was het inderdaad afgelopen of heeft een van hun vrienden, die zij reeds ingewijd hadden en die heeft meegeholpen een nieuw radionet op te bouwen, dat voortgezet?

De **Voorzitter**: Dat is een mogelijkheid, natuurlijk.

A. Daarover zijn ook gegevens.

35653. De **Voorzitter**: De gegevens, welke u nu van deze kant geeft, zijn op zich zelf zeer interessant, maar vinden tot nu toe nog geen bevestiging in datgene, wat wij aan de andere kant kunnen reconstrueren. Nu wil ik niet beweren, dat dat onderzoek reeds is uitgeput, maar wij hebben toch niet de indruk, dat men aan de andere kant het gevoel had in verbinding te staan met Nederland, buiten de agenten dan, die hier genoemd zijn.

Wij hebben hier één getuige gehad, die zegt een zender gehad te hebben, waarvan ook *Schreieder* erkent deze nooit in handen te hebben gekregen.

A. Ja, maar *Schreieder* heeft beweerd, dat hij tot 1944 alle zenders in handen gehad heeft.

De **Voorzitter**: Dat was dwaasheid en dat heeft hij ook niet meer volgehouden.

A. Daarom hecht ik aan die gezegden van *Schreieder* helemaal geen waarde. Ik heb *Schreieder* zelf horen zeggen, dat hij in 1944 alle zenders in handen had, en aangezien ik zelf contact vanaf Maart 1943 met Londen had, was dit volstrekt onjuist.

De **Voorzitter**: Dat is inderdaad volkomen onjuist.

A. En waarom zou het dan voor een vroegere periode wel juist zijn?

35654. De **Voorzitter**: Omdat het grote verschil is, dat — zo zegt men in Londen — vanaf Maart 1943 een groot aantal agenten is uitgezonden, waarmede men verbindingen onderhield, terwijl men dat van die periode daarvoor niet kan beweren.

A. Dat hangt er van af, aan wie u dat vraagt.

35655. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Ik geloof, dat, wanneer u het *Tazelaar* vraagt, deze u zal zeggen, dat er wel verbinding bestond.

In het stuk, dat ik hier voor mij heb, staat hierover, meen ik, wel een oplossing. Er staat namelijk:

„Ir. *B. Sloth Blaauboer*, die het morseseynen machtig was, seinde deze berichten met een zender, die waarschijnlijk door de technicus *J. van Hattem* gebouwd was en waarvan de kristallen door *van Hamel* medegenomen waren uit Engeland. *Sloth Blaauboer* seinde drie maal per week naar Engeland, terwijl meermalen uit Londen telegrafisch werd geantwoord. De hiervoor gebruikte code, een in Engeland gedrukte Nederlandse bijbel, was eveneens door *van Hamel* ter beschikking gesteld. Deze zender, die te Delft stond opgesteld, heeft gewerkt van begin September 1940 tot eind November 1940, toen *ten Bosch* werd gearresteerd. Zijn medewerkers vernietigden daarom de code, hoewel de arrestatie van *ten Bosch* — wat zij niet wisten — een vergissing was en niets met de zenderactiviteit had uit te staan. Ir. *B. Sloth Blaauboer* en ir. *K. Schouwenaar* zijn, bij een poging om naar Engeland over te steken, verdronken.”

35656. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij zijn dus nooit aangekomen?

A. Zij zijn verdronken.

35657. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat zeker? Ik dacht, dat men van *Schouwenaar* niets meer gehoord had.

A. Men heeft, meen ik, alleen vernomen, dat hij hier is weggegaan en daar nooit is aangekomen.

35658. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij kan toch onderweg gepakt zijn?

A. Hij kan gepakt zijn, dat is natuurlijk mogelijk, maar men heeft hier aangenomen, dat zij verdronken zijn.

Zeer waarschijnlijk heeft luitenant *van Hamel* nog één of meer zendgroepen georganiseerd, maar dat staat niet vast.

Dan krijgt u *Schrage*.

„*Schrage* had ook spoedig contact niet *van Hattem*, die hem weer in contact bracht met de adelborst *J. C. Meijer* te Zeist. Deze stelde in die tijd de zogenaamde A.C.-rapporten samen. Hiervan gingen sommige per radio, andere, en wel speciaal tekeningen, per koerier naar Londen. De zender, welke beïnd werd door *Zomer*, stond opgesteld te Leiden, Aerdenhout en Bilthoven.

Op 31 Augustus 1941 werden *Zomer* en *J. Sickenga* te Bilthoven, in wiens woning de zender stond opgesteld, tijdens een uitzending, door peiling gearresteerd.”

Nu zijn we dus al een jaar later en in dit jaar zijn er toch wel degelijk telegrammen verstuurd.

35659. De **Voorzitter**: Voor zover het dus agenten betrof, die van uit Engeland waren uitgezonden, ontken ik ook helemaal niet, dat er berichtgeving gedurende een bepaalde tijd geweest is, maar juist in dat eerste halfjaar van 1942, vooral in de zomer van 1943, waren er eigenlijk geen agenten meer, die uit Engeland afkomstig waren en die nog op vrije voeten waren.

A. In die tijd was er in ieder geval die zender in Bilthoven. Voor mij staat het nu wel praktisch vast, dat die zender van dr. *Brouwer* er was. Die kent u toch?

De **Voorzitter**: Die ken ik alleen uit uw mededelingen.

A. U zoudt dat dus dr. *Brouwer* uit Bilthoven kunnen vragen. Die stond echter niet met de Nederlandse Regering in verbinding.

35660. De **Voorzitter**: Ja, dat is een andere kwestie. Maar ik wilde eigenlijk dit betogen, dat er natuurlijk in die jaren in Nederland talloze mensen geweest zijn, technici, enz., die uit zich zelf, eenzijdig dus, geprobeerd hebben om contact te krijgen met Engeland, maar dat daar, naar het mij voorkomt, weinig van terecht is gekomen,

A. Inderdaad, want de Engelsen weigerden berichten van onbekenden op te nemen. Ten minste er werd mij toen altijd medegedeeld, dat ik van hieruit niet zonder meer kon gaan seinen en dan kon verwachten, dat ik antwoord zou krijgen. Men moest dus beginnen met of uit Engeland een golflengte te krijgen of, zoals het toen althans heette, uit Engeland kristallen te ontvangen. Met die Engelse kristallen kon men het dan ook doen. In die beginperiode, dus toen mijn B.I.-zenders in 1943 begonnen zijn, verkeerde ik, evenals u, in de overtuiging, dat men alleen kon seinen met Engelse kristallen.

35661. De **Voorzitter**: Dus uw zendmogelijkheden zijn inderdaad opgebouwd met behulp van de agenten van het B.I., die toen gekomen zijn?

A. Alleen mijn zendmogelijkheden naar Londen. Aan mijn zendmogelijkheden met Eindhoven vanaf October 1944, die ik u zojuist hier heb laten zien, heeft B.I. alleen in zoverre deel gehad, dat het B.I. toegestaan heeft, dat bij Philips in Eindhoven het station, dat wij daar gesticht hadden, snel is uitgebreid en opgebouwd. Maar dat is ook door onze eigen mannen daar gedaan.

35662. De **Voorzitter**: Dat was de verbinding Noord-Zuid dus, waar u het over hebt.

A. Ja, terwijl de verbinding met Londen uitsluitend gevoerd is over kristallen, die ik uit Londen heb ontvangen.

De **Voorzitter**: Die dr. *Brouwer* kunnen wij inderdaad.....

A. Dokter *Brouwer* of beter gezegd zijn marconist vroeg — daar heb ik ook nog, brieven over —: „Waarom wantrouwt u ons, wij hebben al van vóór de bezetting van Nederland contact met Londen.”

35563. De **Voorzitter**: In ieder geval is het wel interessant om eens bij dr. *Brouwer* te informeren hoe dit was, want waarschijnlijk is hij dus niet aan het zenden gegaan op grond van een contact met een door de dienst in Londen uitgezonden agent. U zei immers, dat hij in contact stond met een dienst in Bristol?

A. Destijds, toen ik die zender wantrouwde, is mij reeds medegedeeld: „U behoeft die zender niet te wantrouwen, want dit contact, deze zender was er al vóór 1940”.

35664. De **Voorzitter**: Hebt u dr. *Brouwer* daar zelf nooit over gesproken?

A. Telefonisch een keer.

35665. De **Voorzitter**: Dus niet diepgaand. Het is wel de moeite waard hem dat dan eens te vragen. Hij leeft toch nog?

A. Ik heb hem in 1946 nog gesproken.

35666. De **Voorzitter**: Hij is, meen ik, gearresteerd door toedoen van *Van der Waals*?

A. Ik dacht, dat hij opgerold was door *van der Waals*, ja, naar ik meen met notaris *van der Horst*. Het is echter reeds te lang geleden om dit nog precies te weten.

35667. De **Voorzitter**: De conclusie, welke u aan het telegram, dat u op 24 September 1942 van dr. *Brouwer* ontving, verbindt. nl., dat het England-Spiel niet door de Duitsers, maar door de Engelsen is gespeeld, is natuurlijk wel een heel stoutmoedige conclusie.

A. Ik heb ook slechts gezegd, dat dit waard is nader onderzocht te worden. Ik kwam mede tot deze conclusie, omdat het voor de Engelsen ook zeer de moeite waard zou zijn dit spel op deze wijze te spelen. Als men werkelijk meende daardoor zulke grote troepen-eenheden in het Westen te kunnen binden en daardoor het Russische front belangrijk te ontlasten, dan is het militair gesproken misschien ook zelfs goorloofd en verantwoord.

35668. De **Voorzitter**: Dit zou dan betekenen, dat men in die gedachtengang het „England-Spiel” met dit doel heeft gespeeld en niet van Duitse kant, maar van Engelse kant. Dit is dan eigenlijk uw stelling?

A. Dat is mijn standpunt.

35669. De **Voorzitter**: Dan rijst echter de vraag, waarom het dan nodig was daaraan zoveel agenten op te offeren. Dat had men op een andere manier kunnen doen.

A. Ik weet niet, wat er over die achttien lijnen geseind is, hoe dikwijls agenten aangevraagd zijn en hoe herhaaldelijk men zich te Londen verzet heeft of gezegd: „Wij hebben geen personeel” en ten slotte toch maar weer iemand gezonden.

35670. De **Voorzitter**: U kent de *Jambroes-affaire* waarschijnlijk wel?

A. Ik weet van het „England-Spiel” met zekerheid niet veel meer af dan wat u daar gelezen hebt. dus mijn eigen telegrammen.

35671. De **Voorzitter**: Maar u hebt in die tijd — in 1942 — toch gewerkt in de O.D.?

A. Ja.

35672. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* heeft op een gegeven moment in samenwerking met de Engelsen het zogenaamde „plan-Holland” opgesteld. Dat „plan-Holland” was mede een gevolg van het rapport, dat *Dogger* meegebracht had, toen hij met *Tazelaar* naar Engeland ging.

A. Van dat „plan-Holland” weten *Dogger* en *Tazelaar* niets af.

35673. De **Voorzitter**: Dat zeg ik ook niet. Ik zeg: het „plan-Holland” was een gevolg van de mededelingen, welke *Dogger* had meegebracht.

Hij is in het voorjaar 1942 in Londen gekomen. Het rapport-*Dogger* hebben wij hier. Daarop is dan gerijpt het plan om een ver-

zetsorganisatie te stichten in alle provincies van Nederland, dat was het „plan-Holland”. Dat zouden worden 17 groepen, provincie-gewijze, maar enkele provincies verdeeld in onderdelen, zodat men hoger dan 11, te weten op 17 groepen kwam. Dat was een plan, dat zeer uitvoerig op papier is gezet; men had zich voorgesteld, dat daaraan moesten medewerken een 1070 man over het gehele iand. Nu heeft men dat zo gedaan, dat men in Juni 1942 *Jambroes* met dit plan gedropt heeft in Holland. *Jambroes* is prompt in handen van *Schreieder* en *Giskes* gevallen, zodat dezen kennis van dit plan kregen en dat is een groot voordeel geweest voor deze heren, omdat zij toen zelf — ten minste, dat is de voorstelling van zaken, die zij geven — zijn gaan opzetten de organisatie, die *Jambroes* in vrijheid had moeten opzetten. Zij gingen dus in een bepaalde provincie kwasi zo'n organisatie opbouwen en seinden dan: Wij hebben het nu voor elkaar, stuur nu maar materiaal, zender en eveitueel een nieuwe agent. Zo zijn er geleidelijk ten gevolge van berichtgeving over die verbindingen, die door de Duitsers werden opgebouwd, maar waarvan men aan de Londense kant dacht, dat zij door *Jambroes* werden opgebouwd, steeds nieuwe agenten en materiaal afgezet. Indien dat alles in werkelijkheid een spel van de Engelsen is geweest — dat is uw theorie —, was het dan nodig geweest om zich daar zo diep in te begeven? Het was toch niet nodig geweest om de Duitsers zo geweldig te bedienen. Nu mag ik er nog even dit bij zeggen, dat er een verband was tussen dat „plan-Holland” en de O.D. Op de vraag onzerzijds aan de functionarissen van de Nederlandse dienst in Londen, of het, wanneer men 17 organisaties in Nederland wilde oprichten, niet meer voor de hand gelegen had om 17 mensen afzonderlijk te „droppen” en dan eventueel later te proberen coördinaties tussen die organisaties tot stand te brengen, omdat toch met het systeem, zoals zij het nu hadden toegepast, alles van één man afhing, en het hele plan, wanneer deze man in handen van de Duitsers viel, de vijand bekend werd, hebben deze functionarissen als verweer aangevoerd, dat zij daarbij min of meer uitgingen van de mededelingen van *Dogger* over de organisatie van de O.D. — ten ininste zo heb ik het begrepen —, zodat men dan direct met een centraal punt kon samenwerken. Vandaar dat de opdracht van *Jambroes* ook centraal was opgezet. Dat is hun voorstelling van zaken.

A. Dat is mij volkomen nieuw. Ik weet alleen, dat *Dogger*, evenals *Tazelaar* daar in Londen zeer onvriendelijk ontvangen zijn, dat hij daar geen enkel resultaat bereikt heeft, dat hij nooit behoorlijk kans heeft gehad om iets verder te vertellen, behalve de rapporten, welke hij heeft kunnen uitbrengen.

35674. De **Voorzitter**: U hebt *Dogger* later gesproken?

A. Herhaaldelijk. *Tazelaar* ook. Die zijn beiden nog altijd ont-
daan over het volstreckte nutteloze van hun reis naar Engeland.

35675. De **Voorzitter**: *Tazelaar* is voor ons op het ogenblik vrijwel onbereikbaar, want hij zit in Brits-Indië. Maar weet u, waar *Dogger* woont?

A. Ja zeker, die woont in Haarlem.

35676. De **Voorzitter**: Dus deze is wel te bereiken. Ging *Dogger* nu werkelijk met zulke plannen naar Engeland of heeft kolonel *de Bruyne*, op grond van de mededelingen van *Dogger* zelf, dat plan in elkaar gezet?

A. Dat zult u *Dogger* moeten vragen, maar volgens mij niet. *Dogger* wist hier niets van; anders had hij mij dat wel eens verteld. Ik kan mij niet voorstellen, dat *Dogger* dit plan gemaakt heeft.

35677. De **Voorzitter**: Zijn die plannen ook niet van de O.D. uitgegaan? Zodat *Dogger* alleen de boodschapper daarvan was?

A. Ik mag u eigenlijk op uw vraag geen antwoord geven, want dat is vóór mijn tijd. *Dogger* is weggegaan 31 Januari 1942 en ik heb de leiding van de O.D. in Augustus gekregen. Daar kan ik u dus geen antwoord op geven.

35678. De **Voorzitter**: Hebt u er enig vermoeden van?

A. Ik vermoed van niet, maar weten doe ik het niet.

Ik vermoed het daarom niet, omdat *Dogger* daar altijd buitengewoon onvriendelijk ontvangen is en hem nooit iets gevraagd werd, zodat hij geen enkel overleg heeft kunnen plegen. De enige, bij wie hij kon aankloppen, was de Minister-President en deze zei: „Ik zal

het volgende week eens bekijken", waar echter niets van terechtgekomen is. Uiteindelijk is hij uitgezonden naar de Middellandse Zee in plaats van, zoals wij gehoopt hadden, eindelijk door *Dogger* eens een behoorlijk contact met Engeland te krijgen, zodat er iets gebeuren kon. Zodoende heeft men dan ook gezegd: „Dat zenden van mensen is volstrekt nutteloos, want je stuurt ze daarheen en hoort nooit meer iets". Het enige, dat wij ooit van *Dogger* vernomen hebben, was, dat hij goed was aangekomen en daarmee was het afgelopen. De rapporten van *Dogger* heb ik, evenals u, eerst na de bevrijding gekregen.

35679. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van het uitzenden van *Dogger*? Dat er een regelmatige verbinding zou worden geconstrueerd of dat hij zelf terug zou komen?

A. Dat er een regelmatige verbinding tot stand zou worden gebracht en dat men op de plannen, die hier ontwikkeld waren, een sanctie zou krijgen, dat ze dus zouden worden goedgekeurd en men in die richting zou kunnen voortbouwen. Men zou dan weten, dat er gewerkt werd met instemming van de Nederlandse Regering.

35680. De **Voorzitter**: Had *Dogger* daarvoor terug moeten komen of was dat niet nodig?

A. Dat was misschien niet essentieel, maar daar had toch reactie op moeten komen.

Als ik nu zeg, dat de eerste, die deze reactie gebracht heeft, van *Borssum Buisman* is geweest, die half Juni 1943 hierheen gekomen is!

Als men aan van *Borssum Buisman* vroeg: „Hoe staat het nu, wij hebben toch destijds *Dogger* gestuurd en hoe heeft de Regering daar nu op gereageerd?", dan keek van *Borssum Buisman* je met zulke ogen aan en zei: „Van *Dogger* heb ik nooit gehoord".

35681. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik, want van *Borssum Buisman* werd uitgezonden door het B.I. en het B.I. was een instituut, dat volkomen naast het bureau M.V.T. en de M.I.D. van kolonel *de Bruyne* stond. Bovendien is *Dogger*, voordat hij bij kolonel *de Bruyne* kwam, midden tussen de conflicten van enige instanties in Londen verzeild geraakt, waardoor hij — ten minste....., dat lijkt mij vrij aannemelijk — in die enigermate onbevredigende positie gekomen is.

A. Hij is echter al direct bij zijn aankomst buitengewoon onvriendelijk ontvangen.

35682. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Door wie?

A. Door kapitein *Lieftinck*.

35683. De **Voorzitter**: Hij kwam er in een tijd, dat het conflict tussen kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti* aan de gang was.

A. *Dogger* was toen nog nergens verzeild geraakt. *Dogger* kreeg de mededeling: „Jij bent adelborst en jij hebt je eerst hier te melden en niet eerst bij anderen".

35684. De **Voorzitter**: Precies. Daardoor zijn echter juist de moeilijkheden ontstaan.

A. Terwijl hij opdracht had om zich te melden bij de Koningin en dat was dan ook het enige, dat hij gedaan heeft.

35685. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: bij de Koningin en de groep *Hazelhoff Roelfzema*. *Tazelaar* was naar Nederland overgebracht door *Hazelhoff Roelfzema* en toen *Tazelaar* met *Dogger* terugkwam, heeft *Hazelhoff Roelfzema* — ik laat nu even buiten beschouwing, wie achter de groep *Hazelhoff Roelfzema* stond — gezegd: „Wij nemen hem eerst in onze eigen kring, wij willen eerst weten, wat hij heeft mede te delen, voordat hij naar kolonel *de Bruyne* gaat." Daar is een geweldig conflict over ontstaan tussen kolonel *de Bruyne* en *Hazelhoff Roelfzema*. In dat conflict is *Dogger* dus verzeild geraakt.

A. Daar is het landsbelang toch wel ten ergste door geschaad.

35686. De **Voorzitter**: U begrijpt nu wel, dat het B.I. en van *Borssum Buisman* van hetgeen er met *Dogger* gebeurd was en van diens opdracht wel weinig geweten zullen hebben, te meer, waar ook de verhouding tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Somer* lang niet was, zoals zij zijn moest.

35687. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kolonel *de Bruyne* heeft hier verklaard, dat hij alles had gedaan om *Dogger* en *Tazelaar* eerst bij zich te krijgen (hij was ten slotte door de Regering tot hoofd van de Inlichtingendienst benoemd), en toen merkte hij, dat zij er al een paar dagen waren, voordat zij bij hem kwamen. Daarover was hij zeer verontwaardigd en dit is een conflict geworden. Dat is natuurlijk de zaak niet ten goede gekomen.

A. Dat is volkomen duidelijk.

35688. De **Voorzitter**: Dit alles neemt natuurlijk niet weg, dat 'riet ook bij deze gang van zaken helemaal niet uitgesloten is, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* ten slotte toch weer voortgebouwd heeft op de gegevens van *Dogger* om het „plan-Holland" — waar ik u zo straks over verteld heb — te maken.

A. Gelukkig maar, dat wij er nooit iets van gemerkt hebben.

35689. De **Voorzitter**: Dat wilde ik u nu juist aan het slot hiervan nog vragen. U hebt waarschijnlijk van deze zaak nooit iets gemerkt? Wanneer de zaak zo gelopen was, dat *Jambroes* korte tijd in vrijheid had geopereerd en hij was dan gearresteerd geworden, dan was er een grote kans geweest, dat een belangrijk deel van de O.D. daarin meegesleept was.

A. Ja, want *Taconis* en *Lauwers* zijn toch wel reeds door hem uitgestuurd?

35690. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door kolonel *de Bruyne* waarschijnlijk.

35691. De **Voorzitter**: Het is ook mogelijk, dat deze mensen — daarvoor zou ik even de lijst moeten nakijken — door S.O.E. zijn uitgezonden, voordat S.O.E. in regelmatig contact met kolonel *de Bruyne* stond. S.O.E. heeft vóór die tijd zelf ook nog een aantal agenten uitgezonden.

A. Die zijn op 7 November 1941 aangekomen

De **Voorzitter**: Dat kan kloppen.

A. Toen was er ook wel degelijk een radiocontact.

De **Voorzitter**: Ja.

A. *Lauwers* had nl. radiocontact.

35692. De **Voorzitter**: Uit iuw mededelingen mag ik afleiden, dat een aantal van deze agenten, die uit Engeland gekomen zijn, contacten hebben gevonden in de kring van de O.D., wat ook heel begrijpelijk is.

A. Ja, doch die wetenschap is bijna uitsluitend ontleend aan verklaringen van verschillende mensen. Ik heb hier (*wijst aan*) alle bronnen bij staan, dus dat is *Navis*, *Tazelaar*, *Michielsen* — uit het boek van *Michielsen* dus — en van anderen. Al deze gegevens (*wijst aan*) zijn ontleend aan de processtukken van het eerste en tweede O.D.-proces.

35693. De **Voorzitter**: Zoudt u die gegevens aan ons kunnen overleggen? Voor de completering van ons systeem en om een volledig inzicht te krijgen, is het wel goed, dat we het ook van de Nederlandse kant bezien, want het is ten slotte een legkaart, die men met stukjes en beetjes in elkaar moet zetten.

A. Gaarne, alleen moet ik het nog even goed onder de loupe nemen, want degene, die het gemaakt heeft, schrijft wel eens iets, wat hij veronderstelt, maar niet helemaal zeker weet, dus daar moet men wel voorzichtig mee zijn.

Na de arrestatie van *Lauwers* op 6 Maart 1942 kan het contact verbroken zijn. Ongeveer Mei 1942 werd het contact weer hersteld door een zender-ontvanger van dr. *M. Brouwer*, die stond opgesteld in de verpleeginrichting van zr. *P. C. Balk*, te Bilthoven, waarvan de slagzinnen waren „niet kwantiteit, maar kwaliteit" en/of „de zomer is voorbij". Dat moet ik bijv. eerst verifiëren of het nu werkelijk waar is van Mei 1942, want dit lijkt mij rijkelijk vroeg.

Mijn eerste contact met die mensen is van later geweest in mijn herinnering. En dan staat er hier bovendien: „Intussen is er een mogelijkheid geweest om het radio-contact te onderhouden via een

zender te Brussel van de spionnegroep *Rinus*. Hiervan is echter niet veel gebruik gemaakt. 15 April 1943 kwam via de Zwitserse weg het bericht: „*Rinus* is goed”.

35694. De **Voorzitter**: Hebt u in dit verband ook gekend de heer *de Geus*?

A. Kapitein *de Geus*?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Neen, die heb ik pas na de bevrijding ontmoet. D.w.z. ik heb wel met de heer *van der Vlucht* in contact gestaan en die stond weer met de groep van *Deinum* in contact; daar werkte *de Geus* weer bij, dus ik kreeg van de heer *van der Vlucht* soms wel telegrammen. In hoeverre *de Geus* er een rol in gespeeld heeft, durf ik niet te zeggen. Dan vindt u hier verder in beschreven de opbouw van de radiodienst van de O.D., doch ik heb zelf nog niet goed bekeken of het nu werkelijk compleet is. Ik wil het u gaarne geven, maar dan wil ik het toch nog wel even verifiëren.

De **Voorzitter**: Mogen wij met u afspreken, dat u het verifieert en dat u het dan aan ons opstuurt?

A. Ja.

35695. De **Voorzitter**: In ieder geval is uw theorie over het England-Spiel op het ogenblik door het gegeven, dat u er aan ten grondslag legt en dat maar één gegeven is, nog zwak gefundeerd.

A. Is er maar één gegeven?

De **Voorzitter**: Het telegram, dat via dr. *Brouwer* is gezonden.

A. In September 1942?

35696. De **Voorzitter**: Ja, daar baseert u eigenlijk uw hypothesen op.

A. Ja, plus de mededeling van die marconist aan dr. *Veerzelaas*, dat hij van de eerste dag af geweten heeft, dat *Lauwers* in handen van de Duitsers was.

35697. De **Voorzitter**: Ja, maar u zegt, dat dr. *Veeneklaas* een Engelsman heeft gesproken, die verbonden was aan de Engelse dienst, belast met het opnemen van telegrammen, en die dat gezegd zou hebben. Een Engelsman, die dat zou gezegd hebben, is niet zo'n waarschijnlijke figuur en in de tweede plaats was het.....

A. Ja, 's avonds laat, toen hij het mij gezegd heeft. Het is zeker geen bewijs; het is op zijn allerbest een aanwijzing.

35598. De **Voorzitter**: Als het een Engelsman was, die verbonden is geweest aan een geheime dienst, zal hij het heus niet zeggen. Hoogstens kan hij misschien eens per ongeluk iets losgelaten hebben aan iemand als dr. *Veeneklaas*.

A. Er is nog een andere aanwijzing, welke ik hier niet in opgenomen heb, nl. deze: dat de Prins, gemengd in de moeilijkheden tussen kolonel *Somer* en de kolonel *de Bruyne*, op een goed ogenblik aan kolonel *Somer* gevraagd heeft wat een normaal percentage aan verliezen was, dat door een dergelijke dienst werd geleden. Kolonel *Somer* heeft daarop geantwoord — ik durf niet te zeggen of dat was na ruggespraak met de Engelse dienst, waarmee hij samenwerkte, of uit eigen wetenschap — 15 pct. of 20 pct. Toen is de Prins met kolonel *Somer* naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heeft gesteld: dit zegt kolonel *Somer* en u zegt, dat u helemaal geen verliezen heeft. Hoe kan dat nu? Hierop heeft de Engelse dienst, waarmee kolonel *de Bruyne* werkte, gezegd: Dat komt omdat de dienst van kolonel *Somer* zo slecht georganiseerd is; daarom heeft hij die 15 pct. verliezen. Waarom moest die Engelse dienst nu à tout prix volhouden, dat men 0 pct. verliezen lijdt, terwijl iedereen weet, dat met dergelijk werk verliezen worden geleden? Het is geen bewijs, maar het is een nieuwe aanwijzing.

35699. De **Voorzitter**: U moet aan de andere kant niet uit het oog verliezen, dat S.O.E., de dienst, waarmee kolonel *de Bruyne* samenwerkte, een in de oorlog min of meer uit de grond gestampte dienst was, die stellig niet op de ervaring en dezelfde traditie kon bogen als S.I.S., de Engelse dienst, waarmee kolonel *Somer* samenwerkte. Dat is de oude Engelse Secret Intelligence Service, terwijl

kolonel *de Bruyne* samenwerkte met de S.O.E., dat een oorlogsproduct was. Ik kan mij voorstellen, dat men bij die dienst lang niet zover was als bij die oude geroutineerde dienst.

A. Neen, maar die hadden toch in 1947 ook wel hun contacten in Griekenland, Frankrijk en Italië en daar hun verliezen geleden.

35700. De **Voorzitter**: Ja, er schijnen zelfs hier en daar ook aanmerkelijke verliezen geweest te zijn.

A. Daarom, hoe kan men dan op hetzelfde ogenblik, dat men zulke aanmerkelijke verliezen geleden heeft, zeggen: „Dat men 0 pct. verliezen lijdt, is volkomen normaal en als kolonel *Somer* zulke grote verliezen lijdt, dan is dat alleen, omdat zijn dienst slecht functionneert.”

35701. De **Voorzitter**: Kolonel *Somer* zou dus gezegd hebben, dat dat aan hem was medegedeeld?

A. Dat het aan hem is medegedeeld.....

35702. De **Voorzitter**: .....door kolonel *de Bruyne*, die het gehoord had van S.O.E. Wij kunnen het hem nog eens vragen. Het is heel moeilijk om dat te beoordelen; het is zelfs ook denkbaar, dat S.O.E. lange tijd in de droom heeft verkeerd, dat er geen vuiltje aan de lucht was met de verbindingen met Nederland. Dat is ook mogelijk.

A. Het zou interessant zijn nog nader uit te zoeken, waar die mr. X. zijn berichten vandaan haalde en of dat inderdaad een Engels bericht was. Want dat ging even dezelfde richting uit. Het was in Juli of Augustus 1942. Een opdracht wat hier te doen bij een invasie. Een heel uitvoerige instructie, die zó slecht in elkaar zat, dat wij direct gezegd hebben: dit kan niet van een goed georganiseerde dienst komen, dus dit vertrouwen wij niet. Daarom hebben wij onmiddellijk dat stuk doorgestuurd naar Londen en bericht teruggekregen uit Londen, dat het niet in orde was, en over Radio Oranje werd doorgegeven: „Niet in orde, niet herhalen.” Dat was eind Augustus 1942.

35703. De **Voorzitter**: Had u dat verzoek om inlichtingen over Zwitserland gestuurd?

A. Ja.

35704. De **Voorzitter**: De eerste waarschuwing, dat het niis was met de verbindingen met Engeland en die ons o.a. zijn overgelegd door de heer *Somer*, beginnen, meen ik, met een telegram van de O.D. van 10 Mei 1943, waarin gevraagd wordt of men een zekere *de Wilde* kende. Als ik het goed begrepen heb, hebt u dat bericht dus gestuurd via een B.I.-agent.

A. Dat was een eigen marconist, geen agent.

De **Voorzitter**: Ja, inderdaad, een eigen marconist.

A. Dat is een verschil. Het was gezonden over de toestellen, die wij gekregen hadden uit Londen. Wij hadden vier toestellen gekregen uit Londen, zonder marconisten. Dat zijn de vier eerste toestellen, die hier gekomen zijn van kolonel *Somer*.

35705. De **Voorzitter**: Zijn die toestellen gedropt?

A. Neen. Het eerste toestel heeft hij via Zweden gestuurd — dat was het toestel, genaamd Eton — naar *Zwaantje* in Delfzijl. *Zwaantje* stond in contact met een mijnheer *Korting*, leraar aan de Zeevaarschool. Deze had wel enig verstand van radio, maar kon geen geluid uit het toestel krijgen. Toen er mensen van mijn radiodienst binnenland, die daar de lucht van kregen, in die buurt kwamen, werd er gezegd: We zitten met dat toestel, maar het wil niet werken. Toen is mijn chef-marconist, genaamd *van Schendel*, met het toestel gaan opereren. Aanvankelijk kon hij er ook geen contact met Londen mee krijgen: hij heeft daarop het toestel zeer versterkt en heeft begin Maart 1943 het eerste telegram verzonden. Hij kreeg toen direct de wind van voren uit Londen, dat hij er veel te veel ampère op had zitten. Hij heeft daarop geleidelijk aan geleerd om met dit toestel van heel zwakke ampèrage te zenden. Hij heeft de sterkte teruggebracht tot enkele ampère. Tot het tweede apparaat kwam, seinde hij met dat toestel voor *Zwaantje* en voor mij.

35706. De **Voorzitter**: Die toestellen werden dus gestuurd met een code er bij, want anders kon het toch niet?

A. Die waren gezonden met een code er bij. Ondertussen hadden wij een code gezonden naar Londen en kort daarop zijn wij gaan zenden op onze eigen code, daar wij die Engelse code niet vertrouwden. Wij hadden daarover ook advies ingewonnen bij generaal *Koot*.

35707. De **Voorzitter**: Was de uit Engeland gezonden code te simpel?

A. Ja, het was een liedjescode, welke wij te eenvoudig vonden. Generaal *Koot* deelde de opvatting, dat wij daar niet te lang mee mochten werken. Het was te gevaarlijk. Ons hoofd codediens, leerling van generaal *Koot*, had een code gemaakt, die, naar de generaal zei, veel beter was. Daarmede zijn wij toen gaan werken, alhoewel hij veel gecompliceerder was dan de Engelse. Wanneer er bij voorbeeld enkele letters fout in overkwamen, dan kon men als regel het bericht niet meer oplossen. Bij de Engelse code is het een keer voorgekomen, dat een bericht met 35 fouten toch nog opgelost kon worden.

35708. De **Voorzitter**: De B.I.-agenten, waar u dus later ook wel gebruik van hebt gemaakt, hadden echter hun eigen code, die zij uit Londen meekregen.

A. Ja. De eerste, die bij mij gekomen is, was van *Borssum Buisman*. Hij was half Juni 1943 gedropt en bracht een marconist mee.

35709. De **Voorzitter**: *Letteboer*?

A. Ja, later heb ik nog een stuk of vier marconisten gekregen. Helaas hadden zij steeds te weinig kristallen te hunner beschikking; terwijl de dienst van R.B.O. over een prachtige apparatuur beschikte, heeft de dienst van kolonel *Somer* altijd een zeer eenvoudige apparatuur gehad. Om een voorbeeld te noemen: *Hans Bialosterski* kon binnen een paar seconden overschakelen op een ander kristal. Hij maakte hierbij gebruik van een soort pianotoestel met vier of vijf kristallen, waarbij men toetsen kon indrukken om van kristal te verwisselen. Daar kwam het in de praktijk ten minste op neer en dat was een systeem, waarover wij nooit de beschikking gehad hebben. De consequentie was, dat men eigenlijk altijd op één lengte moest seinen, want als men een nieuw kristal ging opzetten, bracht dat zoveel moeilijkheden mee, dat men het risico liep zijn verbinding kwijt te raken, zodat de marconisten dit veelal niet eens probeerden. Zij bleven doorseinen op dezelfde golflengte en daardoor ook veel te lang op één lengte. We hebben telegrammen gehad van 3½ uur. Dat zijn wel uitzonderingen geweest, maar zij zijn er toch geweest.

35710. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat u dat zegt, omdat gezegd wordt, dat de agenten uit de tijd van het England-Spiel de opdracht kregen, dat zij niet langer dan 10 minuten mochten seinen met het oog op het uitpeilen.

A. Ja, maar daar hield men zich volstrekt niet aan. Dat kunt u wel aan de telegrammen zien.

Ik heb hier rapporten van de Radiodienst, waarin u kunt zien wat er geseind is naar de verschillende gewesten. Hier hebt u de verbindingen (*wijst aan*).

35711. De **Voorzitter**: Juist, ja. Maar hoe staat het dan met het uitpeilen, waar men in 1942—1943 zo bang voor was?

A. Daar kon men zich best tegen beschermen. Ik heb in Juni 1944 helaas nog een man verloren; onnodig, want hem was opdracht gegeven, dat hij niet meer seinen mocht, wat hij echter toch gedaan heeft. Hij is toen 12 Juni voor de ogen van *Sonderman* opgepakt.

Deze had een heel mooi bewakingssysteem opgebouwd. Hij fietste om het huis, waar geseind werd, en had ergens in de nabije omgeving telefoonverbinding met de zendpost. Aangezien de peilauto's zich langzaam voortbewogen en het zodoende geruime tijd kostte om het feitelijke doel te naderen, hij bovendien die auto's kende of kon herkennen, kon hij tijdig naar zijn telefoonadres gaan en de opdracht geven: ophouden met seinen. Dan waren de peilauto's als regel nog zo ver weg, dat zij onverrichter zake weer teruggingen. De andere dag kon men opnieuw beginnen.

35712. De **Voorzitter**: Was dat de methode, die gebruikt werd om .....

A. Vanaf Juni 1944 heb ik kunnen doorseinen naar Londen, zonder dat de Duitsers ooit één van de marconisten te pakken hebben gekregen.

35713. De **Voorzitter**: Speciaal met dat bewakingssysteem?

A. Ja.

35714. De **Voorzitter**: Was het een grote kring, die men moest affietsen?

A. Neen. Een peilauto kwam als regel met een vrij grote snelheid (40 à 50 km) op het doel af. Hij stopte op enige honderden meters afstand en begon in een cirkel te rijden om zo ongeveer de plaats te bepalen, onderwijl vaak stoppend voor het doen van waarnemingen door de man naast de chauffeur, die met een radiotoestel op zijn knieën, waarover een plaid, en een knopje in het oor zat. Gedurende die waarnemingen stapte de chauffeur meestal uit, keek onder de motorkap naar een gefingeerde storting. Nadat voldoende gegevens verzameld waren, kwam achter uit de auto (een gesloten vrachtwagentje) een aantal mannen met een antenne op de borst en eveneens een knopje in het oor. Van verschillende kanten liepen zij op de richting van het doel af, daarbij de schouder lichtelijk draaiend om te voelen van waar het sterkste geluid kwam. In die richting werd dan doorgelopen. Alles te samen kostte dit natuurlijk vrij veel tijd. Zodra *Sonderman* iemand onder de motorkap zag kijken, wist hij als regel reeds genoeg en belde dus het zendstation op, dat daardoor onmiddellijk ophield met seinen, waarop de auto's weer verdwenen.

35715. De **Voorzitter**: Betekent dit, dat, wanneer men een kring om de plaats, vanwaar gezonden werd, met een straal van b.v. 200 m bewaakte, het wel safe was?

A. Ja. Uiteindelijk kon men natuurlijk nooit weten wat die mensen nog verder zouden uithalen. In een kring van 200 meter konden zij b.v. heel wat huiszoekingen verrichten. Maar de facto hebben wij na Juni 1944 met onze buitenlandendienst geen moeilijkheden meer gehad. Wat onze binnenlanddienst betreft, deze heeft helaas niet zo goed gefunctioneerd, omdat radiostations dat bewakingssysteem — hoewel het hun opgedragen was — nooit met die zelfde zorgvuldigheid hebben toegepast als waarmee *Sonderman* dat deed.

35716. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke *Sonderman* was dat?

A. De kapitein-vlieger G. *Sonderman*. Zo heb ik b.v. op 29 Januari 1945 het zendstation van de binnenlanddienst Amsterdam opgebeld en heb de commandant heel nadrukkelijk nog eens gezegd dit systeem steeds toe te passen onder verwijzing ook naar zijn verantwoordelijkheid voor zijn mensen. De volgende dag is dat station opgerold. Het gehele personeel is helaas dood.

35717. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u een waarschuwing gehad?

A. Neen, ik belde toevallig op om te vragen hoe het met het nemen van de veiligheidsmaatregelen stond en om mij te overtuigen of die werkelijk behoorlijk genomen werden. Het is dus puur toeval, dat het net de dag te voren gebeurde. Ik geloof, maar dat zou ik eerst moeten nakijken, dat er een paar dagen van te voren enige stations in het noorden van het land waren opgerold. De dienst, die wij toen hadden op het zuiden, zat zeer gebrekkig in zijn materiaal. Alle toestellen werkten op één golflengte. Tussen 30 Januari en 18 Februari zijn 8 radiostations overvallen geworden. Het heeft 58 man van het radiopersoneel het leven gekost, inclusief personeel, belast met huisvesting en bewaking.

De **Voorzitter**: En had u uitdrukkelijk om materiaal gevraagd?

A. Ja, met kristallen had men kunnen werken. Deze radio-binnenland-apparatuur was bestemd om maar korte tijd gebruikt te worden, doch zij heeft gewerkt van October af en heeft in die tijd 139 000 groepen verwerkt, niet alleen vanuit het bezette gebied, doch in totaal in het radioverkeer heen en terug. Met andere zenders op Londen is van Maart 1943 tot de bevrijding een telegrafisch verkeer onderhouden van in totaal 84 000 groepen.

35718. De **Voorzitter**: Hoe was de apparatuur van de B.I.-agenten, die u gezien hebt?

A. Zoals ik al zei, helaas te eenvoudig, omdat er te weinig kristallen waren en ook omdat de toestellen niet helemaal modern waren. Maar daar hebben wij niettemin die 84 000 groepen mei kunnen verwerken.

35719. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat van de Engelsen of van de Nederlanders, dat u zo weinig materiaal kreeg?

A. Ik heb van het B.I. ontvangen van Maart 1943, niettegenstaande herhaalde aandring om meer, tot October 1944 15 kristallen. Dat was veel en veel te weinig om behoorlijk te kunnen werken.

35720. De **Voorzitter**: Die apparatuur kwam waarschijnlijk van de Engelsen, nietwaar?

A. Ja. Op onze telegrafische verzoeken om meer kristallen kwam antwoord terug, dat deze te schaars waren en op andere gevechts-terreinen benodigd waren.

35721. De **Voorzitter**: Dus het is vrij waarschijnlijk, dat agenten van het... ..

A. Het B.B.O. kreeg ze wel.

35722. De **Voorzitter**: Ja, maar het B.B.O. zat natuurlijk op fluweel na de mislukking van het England-Spiel.

A. Daarin kunt u inderdaad gelijk hebben.

35723. De **Voorzitter**: Maar het is vrij waarschijnlijk, dat, als het B.I. slechts over betrekkelijk sober materiaal beschikte, de dienst van kolonel *de Bruyne* ook niet over beter materiaal heeft beschikt.

A. Daar weet ik niets van.

De **Voorzitter**: Neen, maar dat is natuurlijk vrij waarschijnlijk.

A. Het materiaal van *Bialosterski*, waar ik het straks over had, was uit een andere periode. Dat was in het najaar 1944. Dat heette toen zeer modern materiaal.

35724. De **Voorzitter**: Had u ook met agenten van B.B.O. nauw contact?

A. Alleen met *Hans Bialosterski*.

35725. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet goed. Het B.B.O. heeft vanaf de zomer 1944 — het is op 15 Maart 1944 opgericht — een groot aantal droppings verricht. De cijfers zijn hier medegedeeld; ik ken ze niet precies uit mijn hoofd. Net zijn echter vrij veel mensen en zeer veel materiaal. Waar kwam dat materiaal dan terecht?

A. Van dat materiaal is, aanvankelijk althans, niets bij de O.D. terechtgekomen.

35726. De **Voorzitter**: Kunt u nader toelichten hoe dat zat?

A. Als ik het goed begrepen heb, was het een uitdrukkelijke opdracht van de Regering, doch hiervan heb ik geen bewijzen. De O.D. was, als mijn visie goed is, in haar ogen een instituut, dat van plan was hier een militaire dictatuur te vestigen.

35727. De **Voorzitter**: En om u nu ern gewetensvraag te doen: Was dat niet zo?

A. Als ik u nu met een vraag mag antwoorden: „Acht u dergelijke waanzin in Nederland mogelijk?”

De **Voorzitter**: Het lijkt mij niet gauw mogelijk.

A. Men kan in Nederland toch niet zeggen, dat men met een stelletje gekken te maken heeft, waarmee iets dergelijks wel te proberen zou zijn. Mogelijk, dat dit in een Zuid-Amerikaanse of een Balkanstaat zou kunnen gebeuren, maar hier toch niet.

De **Voorzitter**: Het is inderdaad van verschillende zijden beweerd.

A. Men heeft dat vuurtje aangestookt uit zuiver politieke overwegingen. Het is juist het zeer minderwaardige van het hele geval, dat men dit politieke spel gespeeld heeft, in plaats van eensgezind hier samen te werken.

35728. De heer **Koersen**: Heeft u enig idee uit welke hoek dat gekomen is?

A. Ik weet alleen, dat de heer *Vorrink* in 1946 in Nijmegen verteld heeft, dat hij de Regering al in 1941 had gewaarschuwd, dat de

O.D. hier een militaire dictatuur zou vestigen. Ik weet ook, dat, toen *Dogger* in Maart 1942 in Londen aankwam, hij daar ontvangen werd met de vraag: „Behoor jij tot de groep, die in Nederland een militaire dictatuur wil vestigen?”

35729. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie had dat tegen *Dogger* gezegd?

A. Ik vermoed kapitein *Lieftinck*, maar het kan ook zijn kolonel *de Bruyne*. In ieder geval iemand van dat bureau.

35730. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar dat waren toch zelf ook militairen?

A. Ik geloof niet, dat militairen met enig gezond verstand zoiets zouden wensen.

35731. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kolonel *de Bruyne* en de heer *Lieftinck* hadden ook niet zoveel verstand van politiek, als ik het goed begrepen heb.

A. Maar die hebben er toch zeker wel verstand van om te weten wat in Nederland mogelijk en verstandig is. Ik heb de heer *Drees* in 1944 eens gevraagd, wat hij van die verdachtmakingen dacht. Die haalde zijn schouders op en zei: „Nu ja, dat is natuurlijk onzin”. Dat is het enige verstandige woord, dat ik hier ooit over gehoord heb.

35732. De heer **Koersen**: Hoe was de verhouding tussen de O.D. en de B.S. eigenlijk?

A. Die was uitstekend, want de O.D. was een deel van de B.S. De B.S. bestond uit O.D., K.P., R.V. In opdracht van de Prins waren dat de drie peilers, waaruit de B.S. bestond.

35733. De **Voorzitter**: De uitsluiting, welke voor de O.D. bestond bij het zenden van het materiaal en de mensen van het B.B.O., kwam toen zeker te vervallen?

A. Ja, maar toch niet direct. U moet zich niet voorstellen, dat een dergelijke fusie ineens tot stand komt. Als men een telegram stuurt met opdracht om te fusionneren, dan is het onmogelijk, dat die fusie er de volgende dag is. Wij hadden onze eigen contacten met Londen, vroegen langs die weg wapens, doch kregen die niet. Nu is het met de wapens precies als met het geld. Men zegt, wie het geld heeft, heeft de macht. Zo was het ook met de wapens. Er liepen bepaalde groepen als kerstbomen rond met pistolen, geweren, sten-guns en handgranaten. Deze hadden te veel wapens om te dragen en soms geen commandanten om de zaak te commanderen, doch andere groepen, die om de wapens vroegen, kregen ze niet. Later, toen die hele zaak geconsolideerd was, heeft het niet zoveel bezwaar meer opgeleverd, maar toen was het kwaad reeds gedaan.

35734. De **Voorzitter**: Wanneer heeft die consolidatie precies plaats gevonden?

A. Dat ging geleidelijk. Op de ene plaats heeft het later plaats gevonden dan op de andere. In Noordholland is het b.v. meteen goed gegaan. Op de Veluwe is het nooit terechtgekomen.

35735. De **Voorzitter**: Wanneer is het in Noordholland ongeveer voor elkaar gekomen?

A. Eigenlijk al vóór de vorming van de B.S. Niet overal echter, b.v. niet Purmerend; in andere plaatsen weer wel. Het is zeer verschillend.

35736. De **Voorzitter**: Op welk moment heeft de vorming van de B.S. in het nog bezette gebied plaats gevonden?

A. Eigenlijk al vóór de bevrijding van het zuiden, want wij hebben de delta's opgericht nog vóórdat de Prins bepaald had, dat de B.S. gevormd moest worden. Wij waren dus eigenlijk al tot een fusie overgegaan. We hebben het aanstellen van een gemeenschappelijke commandant reeds vóór 4 September besproken. De telegrafische opdracht van de Prins is op 4 of 5 September gekomen. De besprekingen betreffende de delta's moeten ongeveer half Augustus 1944 zijn aangevangen. Deze vonden plaats in Amsterdam. Het meeste initiatief daarbij is ontwikkeld door wijlen *W. van Hall*.

35737. De **Voorzitter**: In het rapport van *Dogger* speelt de groep van oom *Alexander* nog een zeer grote rol. Is dat ook een onderdeel geweest van de O.D.?

A. Ja en neen. Aanvankelijk niet, later wel. Na de arrestatie van luitenant-kolonel der Koninklijke marechaussee *Versteegh*, die gearresteerd is op 12 September 1941, heeft de heer *Schimmelpenninck* (dat is oom *Alexander*) de leiding overgenomen en is toen dus tijdelijk chef staf van de O.D. geweest — hoewel hij geen militaire ervaring had —, op zoek naar een chef staf. Hij heeft die functie waargenomen tot zijn arrestatie in November 1941. Wat ik u nu ga vertellen, weet ik niet volstrekt zeker. Het ligt wel bij mij vast in de stukken: Ik kan n.l. thans niet voetstoots zeggen of de heer *Schimmelpenninck*, die zoekende was naar een chef staf, deze reeds gevonden had of dat dit *Dogger's* werk is geweest. Majoor *Tibo* is daartoe aangezocht en bereid gevonden. Hij moet in December 1941 zijn werk hebben aangevangen. De heer *Schimmelpenninck* heeft zijn taak zeker niet meer overgegeven aan majoor *Tibo*, al kan het zijn, dat hij hem al op het oog had. Toen majoor *Tibo* was ingewerkt, kon *Dogger*, die in de tussentijd als chef staf was opgetreden, naar Londen vertrekken. Majoor *Tibo* is in functie geweest tot 15 Mei, de dag, waarop hij in krijgsgevangenschap is gegaan. Toen waren aan de staf nog slechts over luitenant *Navis*, in Juli 1940 aangesteld tot beroepsofficier van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger, en de kornet der huzaren *Dudok van Heel*. Voordien, dat herinner ik mij nu, toen de heer *Schimmelpenninck* gearresteerd was en wij natuurlijk niet wisten, wie aan de staf van het algemene hoofdkwartier van de O.D. verbonden waren, kreeg ik in Amsterdam, waar ik in de staf zat, orders van het algemeen hoofdkwartier, waarover ik de verbindingsofficier de opmerking maakte, dat deze niet door een competent officier waren opgesteld. Zij waren door *Dogger* gemaakt. Dit was mede voor *Dogger* aanleiding naar iemand uit te zien, die meer ervaring had. *Dogger* heeft zijn taak zeer goed vervuld, maar men kon, gezien zijn jeugd, niet verwachten, dat hij het zonder fouten zou doen.

35738. De **Voorzitter**: Dus als ik het goed begrijp, is die groep later in het verband van de O.D. opgenomen?

A. Ja, inderdaad.

35739. De **Voorzitter**: In het rapport van *Dogger* is er ook sprake van de groep van generaal *van N.* Verder een Rotterdamse groep, waarin majoor *den Boer* zat. Dat is degene, die naar Engeland is gegaan. Vervolgens waren er ook nog minder grote groepen, o.a. een kleine, doch buitengewoon goed georganiseerde groep in Amsterdam, onder leiding van de heer *N.* en nog verschillende andere groepen.

A. Met *N.* zal wel bedoeld worden de reserve-kapitein *Naarstig*.

35740. De **Voorzitter**: Dus generaal *van N.* zegt u niets?

A. Op het ogenblik niet.

De **Voorzitter**: Hij schijnt meer in Noordbrabant gewerkt te hebben.

A. Generaal *van Nijnatten*?

35741. De **Voorzitter**: Nu schijnt in de opdracht van *Dogger* o.m. het volgende gestaan te hebben. „Op de eerste plaats rapport uit te brengen aan Hare Majesteit en Hare Regering omtrent de hierboven omschreven organisatie; ten tweede Hare Majesteit eerbiedig te verzoeken om erkenning van het „driemanschap“. Weet u wat daarmee bedoeld was?

A. Ja, dat is mij wel bekend. Men was van mening, dat er hier een vacuum zou kunnen zijn en het dan nodig kon blijken om — zoals mer. later vertrouwensmannen heeft aangewezen — in dit geval enkele mensen aan te wijzen, die met de leiding belast zouden zijn. En daarvoor waren dus drie mensen met name genoemd.

35742. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie waren dat?

A. Dat zou u *Dogger* moeten vragen. Ik ken er vijf; nu weet ik echter niet meer welke drie van de vijf dit waren. Ik meen, dat een van de drie de heer *Schirmelpenninck* was, maar ik weet het niet zeker.

35743. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was dus de bewuste oom *Alexander*?

A. Ja.

35744. De **Voorzitter**: We hadden het zoëven over het telegram van de O.D. van 10 Mei 1943, waarin sprake was van *de Wilde*. Uiteraard had u toen natuurlijk iets vernomen van de arrestatie van het Nationaal-Comité en de *groep-Vorrink*. Dat was op 1 April gebeurd. Hebt u toen echter reeds gehoord van de rol, die *van der Waals* hierin gespeeld had?

A. Inderdaad. Ik had op een goed ogenblik vernomen, dat *van Tijen* naar Londen zou gaan voor die groep. Daarop heb ik *van Tijen*, die ik goed kende, opgezocht om hem te vragen dan ook over bepaalde zaken voor mij te Londen te spreken. *Van Tijen* was er aanvankelijk weinig over gesticht, dat ik van zijn plan op de hoogte was en dit zelfs langs twee wegen, nl. via den Haag en via Utrecht had vernomen. Ik legde hem uit, dat dit niet zo verwonderlijk was, aangezien ik in het centrum van de O.D. zat en daardoor vaak vrij goed geïnformeerd was. Nadat het onderhoud enige tijd geduurd had, kreeg ik de overtuiging, dat hij niet met Londen, doch met de S.D. in contact stond, en sprak hem dus over mijn vermoeden, waarbij ik tevens opmerkte, dat zijn verbindingsman waarschijnlijk een zekere *Gerbrandy* was, die in die tijd doorging voor S.D.-spion. De heer *van Tijen* was echter niet te overtuigen, daar er zoveel bewijzen van een goed contact met Londen geleverd waren: Engelse vliegtuigen, die boven zijn hoofd gecirkeld hadden, Engelse chocolade, die was afgeworpen, e.d.

Op zijn verzoek heb ik hem enkele dagen later een persoonsbeschrijving gegeven van de eerder genoemde *Gerbrandy*, welke natuurlijk niet klopte met die van *van der Waals*. Het had wellicht anders kunnen lopen, indien ik mij toen herinnerd had, dat die zelfde *de Wilde* — die niet *van der Waals* heette, maar *de Wilde* — mij een 8 maanden te voren een keer of tien had opgebeld. Toen, in 1942, had ik de stellige overtuiging, dat *de Wilde* voor de S.D. werkte. Helaas was mij dat echter op dat moment door het hoofd gegaan.

35745. De **Voorzitter**: Had hij u toen opgebeld onder de naam *de Wilde*?

A. Ja, *de Wilde* uit Haarlem. Toen ik op een keer thuiskwam, bleek er iemand aan de telefoon geweest te zijn, die gezegd had: „Ik ben *de Wilde*, neef van Minister *de Wilde*, en zou graag de heer *Six* eens spreken“. Aangezien de S.D. mij toen ook juist hebben wilde, vond ik het niet zo geschikt om met hem in contact te treden. Dit was in Mei-Juni 1942 en mijn contact met *van Tijen* was in Maart 1943.

35746. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, als *van Tijen* U de naam *de Wilde* had genoemd, dan.....

A. Dat heeft hij gedaan. Maar mijn gedachten-associatie liet mij op dat ogenblik in de steek, anders had ik hem zelfs de briefjes kunnen overleggen van de telefoongesprekken. Die heb ik nu nog. Maar dat was mij helaas toen door het hoofd gegaan. Ik heb hem wel gewaarschuwd. Later heeft hij mij nog opgebeld en gevraagd of ik hem nog meer gegevens over die man kon verschaffen. Toen ik een week later weer bij *van Tijen* thuis kwam, was hij verdwenen. Kort daarop ben ik in contact gekomen met *Sonderman*, die een van de naaste medewerkers van *van Tijen* bleek te zijn. Naar aanleiding van het feit, dat *Sonderman* met *van Tijen* geweest was bij de grootmoeder van juffrouw *van Looy*, waar *van der Waals* zijn zendapparaat heette te hebben, misschien zelfs ook had, maar waar hij gelukkig niet dikwijls geweest is, hebben *Sonderman* en ik getracht die zaak verder uit te pluizen. Dientengevolge zijn enige telegrammen naar Londen verzonden, met het resultaat, dat gebleken is, dat *a. van Tijen* niet te Londen was aangekomen, zoals hier algemeen werd aangenomen, omdat de Radio Oranje-slagzin: „*Jacobus*, de papieren zijn goed ontvangen“ of iets dergelijks, wel doorgeslagen was, *b.* het zilveren lepeltje voor de Prinses niet door hem was overhandigd. Radio Oranje had over dat lepeltje iets medegedeeld. Later is gebleken, dat *Henk Knoppers* dat had meegenomen. Ik weet niet of u dat weet?

De **Voorzitter**: Neen.

A. De S.D. had aan *Knoppers* het zilveren lepeltje voor de Prinses meegegeven.

De **Voorzitter**: Dat is een heel merkwaardig geval. *Knoppers*, die.....

A. .... is, zonder het zelf te weten, door de S.D. gebracht naar Londen. Dat is precies op dezelfde manier gegaan als de laatste man, die via *Zwaantje* naar Zweden gegaan is, nl. *Gevers Deynoot*. Deze is, zonder het zelf te weten, door de S.D. per schip naar Stockholm vervoerd. Daarom wilde men, toen wij daar over seinden (die telegrammen zijn, geloof ik, niet bij degene, die ik u overhandigde), in Londen met geen stok geloven, dat *Aben*, de kapitein van het schip, met wiens hulp *Gevers Deynoot* in Stockholm was gekomen, fout was. Men wilde het eerst absoluut niet aannemen.

De Duitsers hebben het zo dikwijls op deze manier gedaan. Onder andere met piloten. Op de pilotenlijnen lieten zij af en toe enkelen passeren om de indruk aan de overkant te vestigen, dat de zaak gezond was.

35747. De **Voorzitter**: Duitsers, die wij hier gehoord hebben, hebben zelf ook erkend, dat dat gebeurde.

A. Over *Knoppers* en *Gevers Deynoot* hebben wij Londen gelukkig direct kunnen berichten, dat zij met medewerking van de S.D. waren overgebracht, waardoor vast kwam te staan, dat die wegen in verkeerde handen waren.

35748. De **Voorzitter**: Ze hebben het ook gedaan met *Apollo*, één van het paar *Apollo* en *Brutus*.

A. Hem hebben ze ook terug laten gaan?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Daar zijn nog wel telegrammen over. Wij hebben Londen gewaarschuwd, dat de zaak met *Apollo* en *Brutus* reeds bij aankomst te Brussel mis was.

35749. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u zelf nooit gearresteerd geweest?

A. Neen, gelukkig niet. Ik heb wel een beetje geluk gehad.

35750. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De Duitsers wisten waarschijnlijk langzamerhand wel, wie u was.

A. Sinds 13 Maart 1942 hebben zij achter mij aangezet.

35751. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk sedertdien onder andere namen geleefd?

A. Altijd ben ik onder mijn eigen naam gebleven. Dat vond ik veiliger. Ik was veel banger voor mijn vrienden dan voor mijn vijanden. Daarom ben ik mij ook altijd in Amsterdam blijven vertonen, juist om te vermijden, dat men zou zeggen, dat ik ondergedoken was. Ik heb er natuurlijk wel geluk bij gehad.

Hebt u wel eens gehoord, dat *Dourlein* en *Ubbink* direct bij hun ontsnapping uit Haaren gezegd hebben, dat een Engels officier van de dienst, die met het B.B.O. samenwerkte.....

35752. De **Voorzitter**: Die met de M.I.D. samenwerkte?

A. Ja, dat deze hen verraden had?

De **Voorzitter**: Dat is bekend, ja.

A. Wij hebben het roen als onzin beschouwd en er verder niets aan gedaan. In het kader van mijn theorie zou dit gevoel van verraad natuurlijk passen.

35753. De **Voorzitter**: In de theorie, die u hier ontwikkeld hebt, is het „verraad“ niet nodig.

A. Dan beschouwt men het toch wel als verraad, als men.....

35754. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik, maar dat is een heel andere figuur dan die van een ambtenaar van de dienst, die uit bepaalde overwegingen, om geld e.d. of iets anders, met de Duitsers zou hebben samengewerkt. Dat is heel iets anders.

A. Ik weet niet welk motief zij aanvoerden. Ik heb ze nooit gesproken. Ik weet er daarom verder niets van. Ik herinner mij alleen, dat, toen zij uit Haaren ontsnapt zijn in Augustus 1943, meteen het bericht kwam, dat zij verraden waren door iemand, die met naam en toenaam werd genoemd.

35755. De **Voorzitter**: Zij hebben er ook inderdaad rapporten over uitgebracht, dat dat hun mening was. Steun vindt die theorie tot nog toe niet.

Dan zou ik nu weer terug willen keren tot het Memorandum van Vertrouwensmannen, want deze bespreking van de verbindingen met Engeland is eigenlijk aan de gang gekomen naar aanleiding van de vraag, die ik u stelde omtrent de berichten, die gezonden werden naar Londen; naar aanleiding dus van de vraag, of dat radioverkeer in die tijd volkomen safe was of niet. Ik zou derhalve nu weer terug willen keren tot de gebeurtenissen van April 1945. Het is dus zo geweest, dat van de dag af, dat de heren *van der Gaag* en *Neher* vertrokken zijn — trouwens ook al even daarvoor — een voortdurend contact heeft bestaan, enerzijds tussen vertrouwensmannen en de Regering in Londen, anderzijds tussen de C.B.S. en de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten. Zo is het gegaan, nietwaar?

A. Ja.

35756. De **Voorzitter**: Een voortdurend telegrammenverkeer?

A. Ja.

35757. De **Voorzitter**: En niet alleen met de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten?

A. Mijn telegrammen kwamen alle bij het B.I. terecht. Wat het B.I. er mee deed, weet ik niet. Een groot deel van de telegrammen is over mijn dienst gezonden; generaal *Koot* heeft zelf ook telegrammen gestuurd, maar het grootste gedeelte heb ik verzonden. U moet het niet bezien als een normale militaire formatie. We hebben opzetteijk de scheiding gehandhaafd, die er aanvankelijk was bij de oprichting van de B.S., met het oog op de veiligheid. Mijn hels radioverkeer is onveranderd gehandhaafd, ook ten aanzien van de B.S. Generaal *Koot* stond in verbinding met generaal *van Oorschot*.

35758. De **Voorzitter**: Met generaal *van Oorschot*?

A. Wij had alleen contact met generaal *van Oorschot* en ik had alleen contact met kolonel *Somer*. Ik had twee wegen: contact over Londen en contact over Eindhoven. Een aantal telegrammen heb ik in die tijd over beide wegen gelijktijdig verstuurd, omdat wij haast hadden en niet wisten hoe lang het duurde voor zij aan de overkant waren en de spoedtelegrammen verzond ik dus naar Eindhoven en naar Londen. Immers, nadat ik ze voor verzending had opgegeven, moest ik afwachten of men verbinding kon krijgen en dus of het telegram gauw wegkwam. Gelukkig is dat toen heel vlot verlopen. De meeste telegrammen zijn praktisch zonder vertraging verzonden.

35759. De **Voorzitter**: Maar begrijp ik het dan goed, dat die telegrammen, onverschillig of zij nu via B.I. of via generaal *van Oorschot* verzonden werden, afkomstig waren van de C.B.S. en gericht waren aan de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten?

A. Ik zou de telegrammen er bij moeten nemen.

35760. De **Voorzitter**: Want in het memorandum wordt steeds gesproken van de telegrammen van de C.B.S. aan ..... Neen, er zijn ook andere bij. Er zijn ook telegrammen van de C.B.S. regelrecht aan de Regering bij.

A. Dat is maar de wijze van adressering. Als ik adresseerde „Aan Regering“, kwam het telegram eerst bij B.I. terecht, dat het op zijn beurt aan de Regering overhandigde. Als ik er echter niets boven zette, wat veelal het geval was, dan zullen telegrammen van deze aard waarschijnlijk ook bij de Regering terecht zijn gekomen. Het hing er vanaf, wat B.I. er mee deed; dat behoorde niet tot onze competentie. De meeste telegrammen werden niet geadresseerd. Aan B.I. werd overgelaten deze aan de bevoegde instanties af te geven. Hier heb ik echter een telegram voor de heer *Neher*; daar staat natuurlijk uitdrukkelijk bij, dat het voor de heer *Neher* is.

De telegrammen, die in het memorandum staan, zijn niet compleet. Op geen stukken na, doch de meest interessante zijn er in opgenomen.

35761. De **Voorzitter**: Dus het is een zeer druk verkeer geweest in die tijd?

A. Ja, een zeer druk verkeer.

35762. De **Voorzitter**: Hadden de Duitsers van dat verkeer in die tijd geen notie?

A. Oh ja, dat hebben wij hun medegedeeld.

Op een gegeven ogenblik zei *Seyss-Znquart*: „Het is thans dringend nodig, dat die berichten op korte termijn in geallieerde handen komen. Kan dat?" Waarop ik antwoordde: „Dat is doodeenvoudig. Wij hebben radio, dag- en nachtverbinding”.

35763. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Keek hij woedend?

A. Hij trachtte gewoon te kijken en ik ook natuurlijk. Toen zei hij: Wilt u ook uit mijn naam seinen? Ik antwoordde: „Dat is heel goed, maar wilt u dan zorgen, dat die peilwagens ophouden met peilen, want dat is mij een te groot risico." Daar had hij niet veel zin in. Hij dacht over de besprekingen niets prijs te geven en hij kon niet zo maar het hele apparaat stop zetten, want dan zou er te veel uitlekken. Daarna hebben wij nog eens heel uitdrukkelijk gestipuleerd, dat, indien een onzer marconisten zou worden gearresteerd, hem het leven zou worden gelaten. In dat verband heb ik toen opdracht gegeven, dat bij mijn radiodiensten de wapens moesten worden ingenomen. Voor de mensen natuurlijk niet erg plezierig, dat begrijpt u wel.

35764. De **Voorzitter**: Die begrepen dat natuurlijk niet.

A. Neen, want zij wisten helemaal niet wat zij seinden.

35765. De **Voorzitter**: Neen, vanzelf. Maar er bestond toch ook in die tijd voor de Duitsers de mogelijkheid om de telegrammen op te vangen?

A. Ja, inderdaad.

35766. De **Voorzitter**: Het was dus denkbaar, dat de Duitsers op een gegeven moment van een bepaalde zender een grote reeks telegrammen kregen. Dan moest de code toch wel erg goed zijn, wilden de Duitsers, als zij een grote reeks van telegrammen opgevangen hadden, er niet in slagen om de code te breken.

A. Mijn stelling is altijd geweest: ik zet in de telegrammen niets wat de vijand niet óók mag weten. Dat heb ik ook nooit gedaan.

35767. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u?

A. Ik zette niets in een telegram, wat de vijand niet bekend mocht worden. Ik had wel liever niet, dat hij de inhoud leerde kennen, maar hij mocht die desnoods ook weten.

35768. De **Voorzitter**: Ja, maar is die gedragslijn altijd vol te houden?

A. Niet altijd. Maar daarvoor hadden wij onbreekbare codes uit Londen ontvangen. Die codes werden maar één keer gebruikt en daarna direct vernietigd. Daar werden zaken in behandeld, die wel risico met zich meebrachten. Wij waren spaarzaam met die codes. De rest ging met de gewone code, doch ik heb er altijd op toegezien, dat er niets inkwam, wat grote risico's met zich meebracht.

35769. De **Voorzitter**: Maar waren deze gewone codes niet codes van de primitieve vorm, zoals u die in vroegere stadia had gehad?

A. Ik ben geen code-expert en durf u daarop derhalve niet te antwoorden. Ik meen, dat zij later wel beter waren, maar of ze werkelijk perfect waren, daar zouden generaal *Koot* of anderen u eerder op kunnen antwoorden.

35770. De **Voorzitter**: Dus het was wel zaak uit die telegrammen al de dingen te houden, die aanwijzingen konden geven van contacten en dergelijke dingen. Ik bedoel, als u berichtte „De Duitsers doen dit of dat"..., dan wisten de Duitsers zelf ook wel, dat zij dat deden, maar als het ging over bepaalde contacten, was dit wel gevaarlijk.

A. Inderdaad.

De nos. 35771 t/m 35807 hebben betrekking op de punten j en ø van het Enquêtebesluit.

P. J. SIX.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 1 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

hr. mr. LODEWIJK HENDRIK NICOLAAS BOSCH
RIDDER VAN ROSENTHAL,

oud 64 jaar, wonende te Zeist, oud-Commissaris der Koningin
in de provincie Utrecht.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 35850 t/m 35920 hebben betrekking op de plinten j en o van het Enquêtebesluit.

35921. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft hier gisteren zeer interessante bijzonderheden verteld over de verbindingen met Engeland in de loop van die jaren. Dat is natuurlijk voor een groot gedeelte een technisch vraagstuk. Daar hebt u misschien niet zoveel contact mee gehad?

A. Ja, ik heb er altijd alle contacten mee gehad, want wij hadden de weg A en de weg B. De weg A was de zogenaamde Zwitserse weg, waar een commissie voor was, die er over ging, en waar ik ook zelf altijd mee te maken heb gehad. Dat was dus *Slotemaker de Bruine*. Dan hadden we nog de weg B, waar o.a. de jonge mr. *Kielstra* in zat. Ik heb ook menig stuk over de weg B verstuurd, maar het merendeel van mijn stukken ging altijd over de weg A. Zo zijn ook al die wetsvoorstellen, die wij in die commissies — waar ik over sprak — ontworpen hebben, allemaal over de weg A gegaan.

35922. De **Voorzitter**: Met koeriers dus?

A. Ja. Er kwam een koerier hier via mijn broer in Zwitserland, dat ging dan allemaal over Spanje, maar hoofdzakelijk via mijn broer in Zwitserland. Daar was het dan voortdurend weer precies hetzelfde. Zo is b.v. *Visser 't Hooft*, zonder twijfel een onbesproken man, ook zo beklad geworden. U kunt het in de stukken allemaal vinden. Ik had *Visser 't Hooft* in mijn hele leven nooit gezien. Ik weet wel, dat, hoewel wij in de oorlog altijd met elkaar in contact hadden gestaan, toen hij een half jaar na de bevrijding hier kwam, hij mij zei, dat hij blij was mij eindelijk eens te ontmoeten. In bepaalde kringen in Londen werd het altijd beschouwd als een soort kongsi. In bepaalde brieven stond *Bosch van Rosenthal* en zijn vriend *Visser 't Hooft*, alsof dit een compagnonschap was, dat wat anders zocht dan 's lands belang.

35923. De **Voorzitter**: Dit zijn de z.g. landwegen, maar ik bedoelde het radiografische verkeer.

A. Daar zorgde *le Poole* voor gedurende de oorlog. Die had daar zijn connecties voor.

35924. De **Voorzitter**: Deze heeft ons hierover inderdaad mededelingen gedaan.

A. Ik wist wel waar zij waren en ik heb wel eens dingen doorgegeven, maar persoonlijk heb ik mij daar nooit mee beziggehouden.

35925. De **Voorzitter**: Dus bijzonderheden over bepaalde perioden, welke agenten er toen waren en welke marconisten voor het overbrengen zorgden, weet u niet?

A. Die namen zijn mij ontschoten.

35926. De **Voorzitter**: In dit verband heb ik een merkwaardige mededeling uwerzijds aangetroffen in een verslag, dat u blijkbaar hebt opgemaakt voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, nl. betreffende een gesprek, dat u in 1939 hebt gehad met een militair attaché van de Amerikaanse legatie in Portugal. Dat is in dit verband wel merkwaardig. Misschien kunt u ons dat nog eens vertellen.

A. Ja. Indien u dat interesseert, dan kan ik u dat allemaal wel vertellen. In 1939 kwam ik terug uit het zuiden en stapte in Lissabon een zekere commander *John Alynne Gade* op de boot. Een oudere heer al, die mij vertelde, dat hij Amerikaans militair attaché in Portugal was.

Dat vond ik al een beetje eigenaardig, vooral voor een oudere kolonel. Toen wij dan ook verder doorpraatten, bleek het, dat hij door Amerika was gestuurd om in Spanje de verhoudingen op te nemen en hoe de toestand in Spanje lag. Ik heb toen uitvoerig met hem gesproken en toen heeft hij mij zijn rapport laten lezen, dat hij aan de Amerikaanse Regering uitbrengen zou over de toestanden in Spanje, hetgeen van A tot Z ook is uitgekomen. Deze man was in de vorige oorlog militair attaché van de Amerikanen in Brussel geweest. Hij heeft ook altijd midden in deze dingen gezeten. Hij heeft een bijzonder interessant boek geschreven over kardinaal *Mercier*. Deze man heeft mij toen het rapport gegeven, dat hij aan zijn Regering uitbracht, met de permissie om het aan de Koningin te laten lezen. Ik heb het toen doorgegeven aan de Regering. Toen heb ik ook gevraagd of Amerika ons dadelijk zou komen helpen, als de oorlog in 1940 zou uitbreken, waarop hij antwoordde, dat zij wel jaren nodig zouden hebben, voordat het Amerikaanse volk daarvoor rijp zou zijn. Daarin heeft hij precies gelijk gehad.

35937. De **Voorzitter**: Juist, maar de mededeling, die hij hierbij heeft gedaan, is niet zonder belang. Als ik het goed begrijp, heeft hij toen gezegd: „Hier ligt een taak voor de geheime dienst.”

A. Ja. Toen zei hij mij ook — dat kan ik u precies vertellen — „We hebben toenmaals, toen de Duitsers België bezetten, zo verschrikkelijk gesukkeld, omdat er geen contacten waren van de geallieerden met België. Nu is voor uw land de taak om nu alvast de geheime dienst op te zetten. Mocht Nederland dan door de Duitsers bezet worden, dan hebben we die zaak alvast voor elkaar.”

Aangezien ik overtuigd was, dat dit zou gaan gebeuren, ben ik naar het kantoor van G.S. III gegaan, dat toen hier op het Voorhout zat, waar ik generaal *van Oorschot* en twee heren, twee broers, gesproken heb. De een was speciaal belast met de Indische Geheime Dienst en de ander met de Nederlandse Geheime Dienst. Ik heb hun toen precies alles uitgelegd en gezegd, dat het noodzakelijk was, dat ze het nu vast op gingen zetten.

35928. De **Voorzitter**: Dat was al in 1939?

A. Ja, in de zomer van 1939, ongeveer Juni.

35929. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was dus bijna op het moment, dat de oorlog tussen Duitsland en Polen uitbrak?

A. Ik ben altijd heel dankbaar geweest, dat ik die heer *Alynne Gade* gesproken heb, want hij heeft in dat boek over *Mercier* precies de houding beschreven, die kardinaal *Mercier* toen tegenover de Duitsers had aangenomen. Ik wil u ook wel vertellen, dat ik mij daar persoonlijk precies aan gespiegeld heb, want ik was de enige autoriteit, die de Duitsers geen hand gaf.

L. H. N. BOSCH VAN ROSENTHAL.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 7 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van:

Mr. GERARDUS HENDRICUS SLOTEMAKER DE BRUINE,
oud 49 jaar, wonende te Amsterdam,
werkzaam op het Ministerie van Financiën.

Hij legt de belofte af als getuige.

36541. De **Voorzitter**: Eén van de onderwerpen, die de Enquêtecommissie volgens het Enquêtebesluit heeft te onderzoeken, staat vermeld in punt f van dat besluit. Dit punt luidt: De verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daarbij willen wij ook aandacht besteden, behalve aan de verbindingen, die bestaan hebben langs radiografische weg en door middel van agenten, aan de verbindingen, die over andere landen bestaan. U zoudt één van de personen zijn, die ons inlichtingen zouden kunnen verschaffen over de verbindingen, die over Zwitserland hebben bestaan. Is dat juist?

A. Inderdaad,

36542. De **Voorzitter**: Mag ik u dan het woord geven om een uitzetting hierover aan ons te geven?

A. Aan dit werk hebben we enige jaren besteed. Kunt u misschien iets meer zeggen over hetgeen u precies wilt weten, want ik kan hier natuurlijk uren en dagen over praten. Ik kan u de geschiedenis vertellen, de onderwerpen en de mensen, waar ik mee te maken heb gehad en die ons materiaal verschaften. Ik kan u de indruk vertellen, die wij gekregen hebben van het ontvangen materiaal in Londen. Ik kan u iets vertellen van wat wij uit Londen gehoord hebben en waf voor ons een taak meebracht. Misschien zoudt u een aanwijzing kunnen geven.

36543. De **Voorzitter**: In de eerste plaats moeten wij de organisatie behandelen. Met andere woorden: hoe de zaak aan de gang is gekomen, door wie zij aan de gang gekomen is, hoe zij gefunctioneerd heeft, hoe lang en hoe intens. Het lijkt mij dus het beste om met de organisatorische problemen te beginnen. Daarna willen wij ook nog wel gaarne iets vernemen over de materiële betekenis van deze verbinding. Waarschijnlijk kunt u, nadat u ons over de organisatie hebt ingelicht, ook daarover nog wel iets zeggen.

A. Goed, Mijnheer de Voorzitter. Misschien mag ik dan beginnen met de mededeling, dat ik omstreeks de zomer of najaar 1942 bij het werk betrokken ben. Ik kreeg toen bericht van een bezoek, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* van hieruit gebracht had in Genève bij dr. *Visser 't Hooft* en waarvan ze teruggekomen is met de mededeling, dat het aan de overkant, bij monde van Minister *Gerbrandy*, op prijs gesteld werd, wanneer via *Visser 't Hooft* een bepaalde inlichtingendienst zou worden georganiseerd om wat er in Nederland gebeurde aan de overkant bekend te maken. *Visser 't Hooft* heeft toen aan mejuffrouw *Kohlbrugge* daarover allerlei dingen verteld en o.a. ook twee namen genoemd van mensen, waarvan hij het op prijs zou stellen, als ze werden ingeschakeld. De één was de heer *Stufkens*, het Kamerlid, en de andere was ik; de heer *Stufkens* heet *Nico* en ik heet *Gerard*; de twee namen *Nico/Gerard* geven de afkorting N.G. weer, waaronder onze stukken later naar de overkant zijn gegaan. De heer *Stufkens*

en ik hebben ons bereid verklaard om hieraan mede te werken. Behalve mejuffrouw *Kohlbrugge* was er ook bij betrokken de leiding van „Vrij Nederland, het illegale blad, waar zij toen zelf ook in zat. Dat blad heeft mij toen ook verteld, dat de tocht van mejuffrouw *Kohlbrugge* in zijn verband was opgezet. Ik kan u deze dingen alleen uit de tweede hand vertellen. Mejuffrouw *Kohlbrugge* en de heer *Visser 't Hooft* kunnen u natuurlijk veel meer mededelen. Het was dus nodig, dat we niet elkaar dit zaakje gingen behandelen. We hebben toen in het najaar 1942 tot zomer 1943 getracht rapporten te krijgen van allerlei mensen over die dingen, waarvan wij de indruk hadden, dat de Regering ze moest weten. De wijze van verzending van de stukken lag in die tijd in hoofdzaak in handen van mejuffrouw *Kohlbrugge* en de andere mensen van „Vrij Nederland". Ik was in die tijd in hoofdzaak betrokken bij de acquisitie, om het zo maar uit te drukken.

36544. De **Voorzitter**: U had het over de mededeling, die mejuffrouw *Kohlbrugge* via Genève van uit Londen bracht, dat het wenselijk was, dat een dergelijke verbinding tot stand zou komen. Maar bestond er toen — dit was in de zomer van 1942 — al een verbinding, die door anderen werd verzorgd tussen Nederland en Zwitserland om berichten naar Engeland te sturen? Of was dit de eerste?

A. Het is mij niet bekend, dat er een andere bestond. Dat is te zeggen: Toen al hoorde ik van piloten, die overgingen, en van mensen, die wel eens over de Pyreneeën gevlucht waren. Ik vermoedde toen wel, dat daar iets van een organisatie achter zat.

36545. De **Voorzitter**: Maar hoe is men dan gekomen aan de namen: weg A en weg B?

A. Dat is van latere datum. Ongeveer een jaar later, dunkt mij. Dat moet geweest zijn — daar ben ik echter niet zeker van — in de loop van het jaar 1943, waarschijnlijk pas zomer of najaar 1943 — maar ik ben daar niet zeker van. Ik had toen een gesprek met de heer *Bosch van Rosenthal* — daar kom ik later nog op terug, dat was één van onze relaties —, die mij mededeelde, dat hij bezoek gehad had van iemand, die hem aanbevolen was door zijn broer, de gezant, om ook informatie in te winnen in Nederland. Toen heeft hij mij gezegd: „Het leek mij verstandig, dat jullie met elkaar voeling houden, anders loop je tegen elkaar aan bij mensen, aan wie je rapporten vraagt, zoals wel eens meer gebeurt, en dan worden de mensen een beetje schichtig." Toen heb ik met zijn aanwijzingen contact gekregen met die andere persoon, de heer *Kielstra*. Wij hebben afgesproken hoe we elkaar zouden kunnen bereiken via schuiladressen en de afspraak gemaakt, als wij een bepaald onderwerp aangesneden hadden, dat de ander niets daaraan zou doen, dus een regeling getroffen. Toen is dus de naam „weg B" ontstaan, als aanduiding van die andere relatie, en daarnaast de naam „weg A", als aanduiding van onze Zwitserse weg.

36546. De **Voorzitter**: Het komt dus eigenlijk hierop neer, dat u van die tweede weg pas ongeveer een jaar later iets is gebleken! (O) die eerder bestaan heeft, onttrekt zich aan uw waarneming?

A. Inderdaad. Misschien mag ik even in de stukken kijken, Mijnheer de Voorzitter. Wij hebben nl. wel stukken verzonden onder de letters FL en ik meen, dat dat een van de voorlopers is van die weg B, althans er iets mee te maken had. Ik zal eens even zien uit welke tijd die FL dateert: het begint met een „regeling van distributiebescheiden van 1-11-'43", dat was de datum van de beschikking. Wanneer die overgegaan is (dat zal in het archief na te kijken zijn), weet ik niet. „Buitenlands havenverkeer". Ik kan hier niet goed zien uit welke tijd de verzending dateert.

36547. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval hebben de nota's, welke u noemt, betrekking op uw eerste contact met de groep FL. Dat bevestigt dus hetgeen u zoëven gezegd hebt, dat u omstreeks die tijd daar contact mee gekregen hebt.

A. Dat contact is gelegd door *Bosch van Rosenthal*, met de bedoeling, dat wij niet langs elkaar heen zouden werken, waaruit narigheden konden volgen. Er waren overigens bij dr. *Visser 't Hooft* in Zwitserland meer eindpunten. Er waren wel eens mensen, die legaal naar Zwitserland reisden en poststukken meebrachten, die bij *Visser 't Hooft* terecht kwamen. *Visser 't Hooft* was nu eenmaal in die tijd een zeer centrale internationale figuur. Als u hem vraagt wat hij meer gekregen heeft, dan kan hij het van die kant uit vertellen. Ik weet alleen, dat de heer *Bosch van Rosenthal* ons beiden met elkaar in contact gebracht heeft.

36548. De **Voorzitter**: Ik heb u eigenlijk min of meer onderbroken. U was juist aan het vertellen, dat u zich in het bijzonder bezighield met hetgeen u noemde: de acquisitie.

A. Dat was dus in het eerste jaar van 1942 op 1943. Daarbij hebben wij wel een zekere werkverdeling toegepast.

De heer *Stufkens* had in die tijd relatief meer kerkelijke relaties en ik relatief meer politieke relaties. Hij verzamelde dus meer de kerkelijke stukken en ik de politieke stukken. In die tijd heb ik b.v. de contacten met de groep van het G.B.C. (Groot Burger Comité, *Vor-rink*, *Ringers*, enz.) gehad. Wij hebben toen daarover ook een groot aantal berichten doorgestuurd. Dat is zo doorgegaan tot de zomer van 1943.

36549. De **Voorzitter**: Wat voor soort berichten waren dat, die u doorstuurde? Wat hier publiek was, wat hier gepubliceerd werd in kranten en via de radio, enz., daarvan nam u waarschijnlijk aan, dat men dat in Londen wel langs andere wegen kon kennen. Als ik het goed begrijp, was het dus eigenlijk inside information, wat u stuurde?

A. Ja, in hoofdzaak wel, en natuurlijk illegale stukken. Wij hebben praktisch alle documenten van het medisch verzet gestuurd; kanselafkondigingen; de illegale pers ging compleet door, e.d. Ik heb hier voor mij de inhoudsopgave van dat eerste jaar, het zijn 78 stukken. Ik weet niet of u wilt, dat ik daar zo eens een paar dingen uit noem. Ze liggen ter beschikking van de commissie.

De **Voorzitter**: Ja, dat kan wel interessant zijn.

A. Laat ik van boven naar beneden gaan. Een „medisch rapport van 11 Januari 1943”, een „brief van de man met de Koninklijke naam”, van 15 Februari, dat was prof. *Oranje*, die op die manier werd aangeduid; een rapport over de „volksgezondheid in Nederland”, dat was van mensen uit het medisch verzet, uit die kringen, waarbij wij dus dingen te weten kwamen, die niet in de krant mochten komen; „enkele algemeenheden”, een rapport van iemand, die wij gevraagd hadden om zijn kijk op de dingen eens door te geven; een rapport over „de positie van de burgemeesters”; een „brief van de redactie van *Vrij Nederland*”; „feiten en opmerkingen over de toestanden van eind Februari 1943,” een soort kroniek. Dat hebben wij later ook regelmatig gedaan: een kroniek van wat er gebeurd was, vooral ondergronds en wat betreft de toestand van het volk, buiten de krant om; een rapport over de „Nederlandse Jeugd na de oorlog”; „Thesen”, dat waren, meen ik, de thesen, die door een groep antirevolutionairen werden opgesteld; die hebben in die tijd acht of tien thesen opgesteld over allerlei problemen, zoals zij die zagen.

Een brief van ds. *Koopmans* uit Amsterdam aan *Karl Barth* ging mee; de afkondiging van de Ned. Herv. Kerk van 21 Februari 1943; de afkondiging van de R.K. Kerk van 21 Februari 1943; een brief van mij; „Ausnahmebestimmungen für Juden in den Niederlanden, met een begeleidend schrijven”; „het sociale vraagstuk na de oorlog, rapport VI”. Dat is een rapport, uitgebracht door een groep Hervormden, die in die tijd discussieerden over de vraagstukken, die na de oorlog zouden rijzen; „voorlopige oriëntering voor samenwerking”, dat was — als ik me goed herinner — een rapport uit de centralen van de vakbeweging, waarbij ze haar federatieve samengaan na de oorlog vast op papier hebben gezet en dat doorgegaan is, omdat de Regering dat moest weten; het kwam natuurlijk niet in de krant; „de monetaire ontwikkeling in Nederland sinds 10 Mei 1940”; een rapport over de „rechterlijke macht van April 1943”, hun positie, wat de Indonesische nationalisten hier; daar wil ik straks graag iets over vertellen, tenzij u zegt, dat ik het beter nu zou kunnen doen; een rapport over de „rechterlijke macht van April 1943”, hun positie, wat ze deden en wat ze nalieten; „economisch leven in de provincie Noordbrabant”; een proeve van „Nieuw Staatsbestel”; een rapport over het „Koninkrijk Groot-Nederland”, afkomstig uit kringen om het (destijds) Koloniaal Instituut heen, die zich natuurlijk over de nieuwe staatkundige vorm van Nederland en de overzeese gebieds-

delen hebben beraden; ook een kroniek over October 1942. Mogelijk is deze dus veel later doorgegaan, wat heel goed mogelijk was, want die dingen lagen wel eens een paar maanden. (De verzending van deze stukken is natuurlijk in die tijd niet regelmatig geweest. Men stuurde ze als er een gelegenheid voor was, soms met iemand mee. In de winter is er ook iemand uit Zwitserland hierheen gekomen, *Bartels*, een medewerker van *Visser 't Hooft*, illegaal dus; hij heeft hier een maand gezeten en allerlei dingen verzameld en is toen weer weggegaan met spullen bij zich natuurlijk.) „De Nederlandse Landbouw na de oorlog”; „Insulinde”. Dat is een rapport van iemand, die onder de titel „Insulinde” zijn kijk op de vragen van Nederland en de overzeese gebiedsdelen had neergelegd: „Het eerst nodige inzake ordening”; een visie op de toekomst; „Studentenkwestie, met enkele nummers van de Geus”, het illegale blad destijds; „Ambtenaren”. Dat was — meen ik — een aanvulling op de „Aanwijzingen” van de Regering, die ze vóór de oorlog opgesteld hadden.

36550. De **Voorzitter**: Het „Commentaar” bedoelt u?

A. Ja, van *Bosch van Rosenthal*.

Een rapport over „het Joodse vraagstuk”; de „wet op het herstel”: er was nl. een ontwerp gemaakt door een groepje mensen onder voorzitterschap van prof. *van Meurs*, die zich beraadden over de toestand na de oorlog, staatsrechtelijk gezien, omdat men de geldende staat van oorlog en beleg niet juist vond. De inhoud er van is een bijzondere staat van beleg geworden, die genoemd werd de Wet op het Herstel. Dat ontwerp werd naar de overkant doorgezonden. (Zoals u weet, is het ten slotte het M.G. geworden.) „Toestand in de gevangenkampen van Februari 1943”; een „brief van de leden van de Arrondissementrechtbank Amsterdam aan de secretaris-generaal van het Departement van Justitie”. Dat ging over onvaderlands gedrag van de rechterlijke macht; „Gegevens over benodigde medicamenten”. Als hier medicamenten moesten komen, wat moest dat dan zijn, volgens wat men in de hoek van het medisch verzet vond; een rapport over „Anti-Revolutionaire denkbeelden”; „Aanwijzingen in geval van een vijandelijke inval van Mei 1937”; „Situatieoverzicht a: studentenwereld, en b: algemene situatie in bezet Nederland”; de „oorlogsschade in Nederland en aanvallen op allerlei objecten”; „Opmerkingen over „The Church and International reconstruction”. Dat was weer een rapport uit die kerkelijke en in hoofdzaak hervormde groep. Januari 1943. „De Amsterdamse beurs in de laatste vier maanden van 1942”; een beursrapport; „Hoofdtrekken van een Sociaal en Economisch program van de Unie”. Dat was dus een stuk, dat hier wel publiek was, maar het mocht natuurlijk niet in de kranten komen; „Organisatie der gezondheidszorg”, weer uit die medische hoek; „Richtlijnen voor onze buitenlandse politiek” van de Unie; Een rapport „over de jeugd, over het economische vraagstuk en over de kerk en de internationale rechtsorde”; „Toestanden in Amersfoort en Vught”; Een rapport van „enige Nederlanders over de toekomst”. Dat gaven wij wel meer door als wij meenden, dat iemand in een bepaalde kring of in het algemeen representatief was voor de meningen in Nederland, dan zeiden wij: „Zet dat eens op papier”, en dat ging dan door naar Londen; Brieven over „de artsenkwestie” van Juli 1943; „Krijgsgevangenen officieren, O.D.”; „Medische rapporten”; „Kritiek op Radio Oranje”; weer een beursverslag. Dat is zo ongeveer de inhoud van wat het eerste jaar doorgegaan is.

36551. De **Voorzitter**: Hebt u in latere tijd ook het z.g. Souverein Noodbesluit doorgezonden?

A. Ja, ik meen, dat dit is doorgezonden. Mag ik dat nog even openlaten tot ik het nauwkeurig zie, want daar is kwestie over geweest. Ik heb het gekregen en toen heeft men mij later medegedeeld, dat het al door was. Ik meen, dat wij toen de eerste vijf bladzijden en de laatste vijf gestuurd hebben, met de mededeling: „Is dit nu wat je al hebt?”. Maar of dit nu later toch doorgegaan is, daarop moet ik u het antwoord schuldig blijven. Het is wel na te kijken in de stukken. Ik meen het wel.

36552. De **Voorzitter**: U hebt dus in ieder geval wel bemoeienis gehad met het doorzenden van het Souverein Noodbesluit?

A. Er was een bijlage C bij. Die is zeker doorgegaan en naar ik meen eerder dan de rest. Mijnheer de Voorzitter, ik zou zeggen, dat u het in de stukken kunt vinden. Ik ben zelf ook bereid het straks even na te kijken. Ik heb er bemoeienis mee gehad en naar mijn indruk is het dus in Londen aangekomen, misschien via ons of anders via anderen.

36553. De **Voorzitter**: Dan wilde u nog iets zeggen over het rapport van de Indonesische nationalistes.

A. Ja, over dit rapport en het vervolg. Ik heb nl. in die tijd gezegd, dat ik ook wilde weten hoe de Indonesiërs, die hier waren, over de toekomstontwikkeling dachten. Ik heb toen contact gezocht met de vooraanstaande mensen van de Perhimpoean Indonesia en hun gevraagd om hun meningen op papier te zetten, zodat ze naar Londen konden gaan. Zij hadden daar toen een beetje bezwaar tegen en zeiden: „Wij vinden het veel belangrijker om met de mensen hier te praten, wij willen contact hebben met Nederlanders en met jullie overleggen hoe het moet, zonder er direct het laatste woord in te willen hebben.” Wij hebben toen allebei onze zin gekregen. Ik heb hen er toe gekregen om hun visie op papier te zetten; dat was het stuk, dat ik u zoëven noemde. Daarna is er toen een ronde-tafelgesprek geweest tussen drie Hollanders (waaronder ik zelf) en drie Indonesiërs. Veie malen is er gepraat en ten slotte is er een schets gemaakt van de toekomstige organisatie zoals wij die zagen; zij begint met een mededeling over het gezag, waarmee wij wederzijds praatten; wat voor hen wel van belang was, omdat het de Perhimpoean Indonesia betrof; later is zij ook naar Londen gegaan. Van deze zelfde groep heb ik later nog een brief gekregen om aan de heer *Loekman Djajadiningrat* te sturen met het verzoek om daarvan een afschrift te zenden aan de verenigingen van Indonesiërs buiten Londen, (Er waren — meen ik — in Caïro en op verschillende andere plaatsen groeperingen), omdat zij graag die contacten legden. Dat is allemaal naar de overkant gegaan. Ik weet niet of de Regering aan dit verzoek gevolg gegeven heeft, en het aan de heer *Loekman Djajadiningrat* gegeven heeft. Dat zou ik wel graag willen weten. Ik zou het wel op prijs stellen later in uw verslag te lezen of u het van anderen te weten gekomen is. Dit voor zover het die Indonesische affaire betreft. Als u die stukken daarvan lezen wilt, zij liggen ter beschikking in het archief.

36554. De **Voorzitter**: Dus u hebt een archief met kopieën, die u gehouden hebt? Of zijn dat stukken, die u later weer uit Londen gekregen hebt? Hoe is dat?

A. Er zijn twee archieven, Mijnheer de Voorzitter. Het ene archief heb ik; dat is dus het archief van de Zwitserse weg Holland en het andere is het archief in Zwitserland. Dat sluit natuurlijk in elkaar. Mijn originelen zijn daar in fotokopie en afschrift aanwezig en omgekeerd. De originelen, die uit Zwitserland gestuurd zijn, heb ik in fotokopie hier.

36555. De **Voorzitter**: Bewaarde u geen kopieën van hetgeen u verzonden had?

A. De originelen van wat ik gezonden heb, heb ik hier. Het ging per fotokopie.

36556. De **Voorzitter**: Dus u bewaarde de originelen?

A. Alle originelen heb ik hier, behalve die stukken, die ik van een bepaalde groep kreeg. In het volgende jaar van 1943 op '44 vooral hebben wij een estafettedienst gehad, die per veertien dagen ongeveer de stukken heen en weer bracht en geleidelijk aan sijpelde het in de illegaliteit natuurlijk door, dat er een verbinding met Londen was. Door onze relaties — waarvan ik u straks zal vertellen — wist iedereen, die wat aan Londen te vertellen had, langzamerhand wel, dat er wat was, en al zoekende vond men ons. Wij kregen dus van diverse kanten stukken, die onder hun eigen nummering dan doorgingen naar de overkant. Eén van deze organisaties was de organisatie van de heer *le Poole*, die onder de letters BR doorging. Misschien mag ik daar even over uitweiden, want het hangt samen met hetgeen u me zoëven vroeg. De heer *le Poole* had nl. met een zekere heer *Blauw* relaties over spionage, economische en militaire spionage. Die mijnheer *Blauw* was weer de opvolger van een zekere *Rinus*. *Blauw* en *Rinus* vormden de letters BR. Deze *Rinus* was een Belg, althans hij werkte in België. Wij kregen omstreeks de winter 1942/1943 de mededeling uit België, dat er iemand zat, die van uit Londen het verzoek kreeg om voor de Belgische geheime dienst een uitstulping naar Nederland te maken, omdat van uit Nederland geen verbinding met Londen was.

We hebben dit toen geverifieerd door correspondentie naar Zwitserland, naar Genève, met de nodige wachtwoorden daarbij. Er zijn berichten teruggekomen, waaruit inderdaad bleek, dat dit een goede zaak was, waar op afgegaan kon worden. We hebben toen die relatie opgenomen. Alleen was inmiddels onze verbinding via Zwitserland met Londen wel compleet geworden en sindsdien heeft dus de heer

le Poole altijd zijn stukken via ons doorgestuurd, natuurlijk in volmaakte harmonie met de Belgische relatie. Wij hadden toen dus allerlei BR-stukken, die na de oorlog aan de heer *le Poole* zijn teruggegeven. Daar heb ik dus het origineel niet van, maar in het Zwitserse archief moet u daarvan natuurlijk de fotokopieën kunnen vinden. Het hele Zwitserse archief is op het ogenblik hier onder uw berusting. De inhoudsopgave is hier, dus u kunt elk stuk produceren. U kunt dit alles natuurlijk nog beter aan *le Poole* vragen. Dit in aansluiting op uw eerste verzoek of er andere verbindingen waren.

36557. De **Voorzitter**: Misschien wilt u nu doorgaan met het verhaal over uw relaties.

A. We hebben ons dus niet alleen op de relaties van *Stufkens* en mij persoonlijk gestut, maar hebben ook andere relaties aangepompt. Zo was er de politieke organisatie, het Groot Burger Comité en die commissie *Ringers—Vorrink*, enz. Daarmee liep het contact via mij en *Vorrink* en een enkele keer hebben wij daarover een stuk doorgestuurd, dat ook aangekomen is. Maar helaas heeft *Vorrink* in die tijd, toen hij kiezen moest, mij niet voldoende van stukken voorzien. Ik heb hem een paar keer gevraagd ze aan mij te geven, maar hij had het langs vele andere wegen verstuurd en wachtte op bevestiging via die wegen, dat zijn groep politici door Londen erkend werd, waarna hij eventueel met mij in zee zou gaan. De stukken, die in de winter 1942/1943 op deze briefwisseling slaan, die we dus toch nog gestuurd hebben (ik meen dat er o.a. een van Januari 1943 was), moeten in Londen gekomen zijn en moeten daar dus Londen tot de vraag gebracht hebben: „hoe zit dat daar?” Wij hebben er van uit Londen nooit behoorlijk bericht over teruggekregen. Dat heeft ons gespeten.

36557a. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Denkt u, dat men er geen belangstelling voor had of dat ze niet aangekomen zijn?

A. Mag ik hierop in later verband antwoorden om daar ook het hele verhaal van 1943/1944 in te betrekken? Wat wij tot nu toe bespraken, betrof allemaal het jaar 1942/1943. In die tijd zijn de relaties dus opgebouwd en die zal ik u nu vertellen. Naast de reeds genoemde bestond de relatie met de heer *Bosch van Rosenthal*, die deel uitmaakte van een groep mensen, die elkaar in dezelfde tijd gevonden hebben als het Groot Burger Comité. Het waren juristen, die ter beschikking van het Groot Burger Comité stonden om technisch-juridische adviezen over bepaalde staatsrechtelijke en andere vragen op te stellen. Hij had, meen ik, iedere veertien dagen met die mensen een bespreking. Ik meen, dat de heer *in 't Veld* er in zat, prof. *Oranje* en prof. *Rutgers*. De namen er van heb ik wel ergens in de stukken, maar de heer *Bosch van Rosenthal* zal u dit het beste zelf kunnen vertellen. Ik ging dus iedere vier of zes weken naar de heer *Bosch van Rosenthal* om te praten en te vragen of hij wat had. Dat ging dan ook door eventueel. Van hem was er in Londen een relatie, die *Karel* heette. Zijn stukken gingen dus door onder de naam van „*Karel*-stukken”. Deze heb ik toevallig wél gehouden, hoewel hij gevraagd heeft om er een afschrift van te krijgen, dat ik nog moet sturen. Dit hier is dus de bundel „*Karel*-stukken”, die in de loop van twee jaar doorgedaan zijn, met de achtergrond van deze breedgeoriënteerde commissie.

Verder bracht ik ook zo eens in de vier of zes weken een bezoek bij pater *Stokman*, dat was onze relatie in de richting van de R.K. Kerk. Daar praatte ik dus ook mee en wat hij aan bijzonderheden had, ging ook weer door.

Daar wil ik wel iets meer van zeggen. Misschien mag ik dat nu doen, omdat het hiermee samenhangt. We hebben nl. ons best gedaan om bij de acquisitie de breedst mogelijke objectiviteit te betrachten. Tot onze spijt en teleurstelling is ons vooral na de oorlog gebleken, dat bepaalde mensen het nodig vonden ons aan te klagen en te belasteren, en aangezien wij — de mensen, die ik u genoemd heb — Protestants waren en in deze leidende groep inderdaad geen Rooms-Katholiek zat, heeft men blijkbaar gemeend dat wij dit volksdeel verwaarloosd hadden. Dit is volstrekt onjuist. Wij hebben van het begin af aan deze relatie gehad. Er is b.v. omstreeks het najaar 1943 een passage in een brief naar Genève opgenomen, die ik u kan voorlezen. Ik stel er prijs op de tekst zelf voor te lezen. Dit is ook van belang om de all round inlichtingen van de Regering in Londen te kunnen beoordelen. Ik heb hier een brief N.G. 166, gedateerd 27 November 1943, waarin wij het volgende opnamen. „In enkele gesprekken bood ik aan overeenkomstige kerkelijke stukken van R.K.-zijde door te zenden als wij thans reeds van Protestantse zijde doen.” Die gesprekken waren vermoedelijk in hoofdzaak met pater *Stokman* gevoerd. „Men zou daar, zodra men er behoefte aan had — hetgeen momenteel niet het geval was — eventueel op terugkomen. Dat neemt niet weg, dat,

wanneer jullie de beschikking krijgen over R.K. documenten, men het zeker zeer zal appreciëren ze van ons te ontvangen. Het is inderdaad niet onmogelijk, dat binnenkort belangrijke gegevens omtrent en uit Rome of dóór „Rome“ bekend worden, die men hier gaarne ongecensureerd zou lezen. Wij bevelen dit in uw aandacht aan."

Dit is kennelijk een weerslag op een gesprek van mij met pater *Stokman*. Later, ik meen in het voorjaar van 1944, hebben wij nog een gesprek gehad, waarbij ik zei: „Kijk eens, door onze relatie met de Hervormde Kerk kunnen wij de Protestantse stukken vrij snel doorsturen. Wanneer jullie dingen hebben, die naar Rome doorgestuurd moeten worden, geef ze mij dan, dan kunnen wij aan Genève vragen om ze aan Rome over te leggen. Ook toen vond hij het niet nodig. Hij had er blijkbaar geen behoefte aan en dus vermoedelijk evenmin het episcopaat. Later is er nog een vervolg op deze geschiedenis geweest, omdat in de zomer van 1945, na de bevrijding dus, pater *Bleys* uit Londen terugkwam, die in de oorlog als *Ludovicus* illegaal naar Londen getrokken was. Hij bleek één van de mensen te zijn, die van mening waren, dat wij die zaak slecht, partijdig, behandeld hadden. Ik heb toen uitvoerig met hem gepraat. Onmiddellijk de dag daarop is aan *Visser 't Hooft* geschreven; maar kort daarop is pater *Bleys* verongelukt en is dus niet in staat geweest om mij te vertellen of hij zijn beschuldiging introk. Wát uit R.-K. bron — indien het u of de commissie interesseert — uitgegaan is, is in de stukken te vinden. Er zijn diverse R.-K. stukken doorgegaan. Ik herinner mij, dat ik eens een keer aan de heer *Blaisse* gevraagd heb om een uitvoerig rapportje, dat hij later ook gestuurd heeft. Deze klacht van partijdigheid is onjuist.

36558. De heer **Koersen**: Is die klacht alleen van de kant van pater *Bleys* gekomen?

A. Wij hebben gehoord, dat in Londen bij mensen, die onze stukken ontvingen, deze indruk aanwezig was. Mijn indruk is, dat pater *Bleys* de voornaamste auteur van deze klacht is, en ik herinner mij nu, dat wij nog vóór de bevrijding een brief uit Genève kregen, dat men daar deze berichten ook kreeg van Londen en ons er toen van verwittigde. Zij zeiden: „Ik begrijp dat niet. Wij hebben nog, voordat *Lodewijk* doorging naar de Pyreneeën, genoeglijk met hem zitten praten." Deze stukken kunt u vinden. Deze reactie bewijst dus, dat men in Genève verwonderd was over deze mededelingen van pater *Bleys* in Londen. Het lijkt mij wel van belang, dat uw commissie zich aan de hand van de stukken daarover een oordeel vormt. Als u meer wilt weten, dan kan ik u nu meer vertellen of een andere keer. Eén voorbeeld: een Katholiek academicus heeft ons op 1 October 1943 een stuk over de toekomstbeschouwing gezonden, dat vijf bladzijden lang was.

36559. De **Voorzitter**: Maar het is dus wel zo — als ik u goed begrijp —, dat de gegevens, die u uit Katholieke kring kreeg, minder veelvuldig waren dan de andere gegevens?

A. Inderdaad.

36560. De **Voorzitter**: U zegt echter, dat u van uw kant alles hebt doorgestuurd en dat u het ook geanimeerd hebt, dat die gegevens u ook zouden worden toegezonden.

A. Ja, u hebt dus maar pater *Stokman* hierover te vragen en hij zal het u ongetwijfeld bevestigen. Die radiorede van de Paus b.v. hebben wij, meen ik, compleet doorgekregen. Dat kan ik even nakijken, want ik heb dat stuk bij mij.

36561. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was die radiorede van de Paus dan in Londen eerder bekend dan hier in Holland?

A. Die heb ik gekregen van uit Genève.

36562. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat u zei „doorgegeven". U hebt hem dus hier doorgegeven aan pater *Stokman*, zo zal het zijn.

A. Ja. Ik kan het hier niet nakijken, want die stukken liggen in de kast. Het is punt 5 uit een brief van Januari 1943. En een ander stuk, NG 23, punt 2, daarin zal vermoedelijk ook wel een opmerking over die radiorede staan.

36563. De heer **Koersen**: Hebt u die klacht van pater *Bleys* gekregen, nadat u al contact met pater *Stokman* hebt gehad?

A. Ik heb gezegd, dat wij wisten, dat pater *Bleys* één van de mensen, zo niet de voornaamste man was, die deze klacht geuit had. Dus zodra de bevrijding daar was, probeerde ik natuurlijk direct om

met pater *Bleys* contact te krijgen. Het was in die tijd nog niet zo gemakkelijk, want het vervoer was heel moeilijk, maar ik heb met pater *Bleys* in Amsterdam hierover uitvoerig gepraat. Ik heb daar een brief van. Zal ik u de tekst daarvan even voorlezen, Mijnheer de Voorzitter? Het is een brief van 5 Juni 1945 aan *Visser 't Hooft*.

„Beste Wim,

Gisteren had ik een uitvoerig onderhoud met pater *Bleys*, alias *Lodewijk* over zijn mededelingen aan Londen als zoude de Zwitserse weg Katholieke uitingen gesupprimeerd hebben. Om ook voor mij zelf vast te leggen, wat wij bespraken, stel ik één en ander daarvan op schrift. — Inderdaad had hij een ongunstige indruk van ons werk. Bij zijn aankomst in Zwitserland kende hij onze weg niet en bij zijn gesprek met jou (behalve de lunch, waar jij mij van verteld had, ook gesprekken in het bijzijn van *Bosch* en van *van Tricht*) was het hem tot zijn ontstemming opgevallen, dat jij je alleen maar interesseerde voor de politieke kant van de dingen; hoe het eigenlijke verzet liep, had minder je belangstelling, wat hem ontstemde; hij leek mij de belangstelling voor de toekomst, die sinds plm. 1942 ging meespreken, niet toe te juichen. — Bij de verdunning van het door hem meegebrachte materiaal" — di: is een technische opmerking over de micro-foto's — „werd hem toen door de een of de ander gezegd, dat hij na moest kijken of ze alles wel terugkregen."

De heer *Bleys* had de spullen bij zich en gaf die ter bewerking aan één van de medewerkers van *Visser 't Hooft*. Rij kreeg toen de opmerking van één van de mensen: pas op, of je alles wel terugkrijgt.

„Dit zou nog alleen maar een raad, nog geen verdenking geweest zijn. Echter bleek hem bij het nazien, dat inderdaad een filmstuk ontbrak en wel een stuk, dat juist R.K. zaken bevatte. Op zijn navraag is het toen te voorschijn gekomen. Tot zijn grote verontwaardiging intussen bleek bij het uitpakken in Engeland, dat het betreffende stuk toen wéér ontbrak! Een eerste telegram hierover werd door jullie ontwijkend beantwoord; een tweede zou nooit goed door jullie zijn verwerkt. — Daar dit een concreet punt betreft moet dit mijns inziens wel eens precies uitgezocht worden. Al ziet het er, aldus, gek uit, een dergelijke speculatie op de vergeetachtigheid van *Lodewijk* lijkt mij ietwat te naïef. — Zijn indruk van *Hans* is zeer ongunstig."

Eén van de medewerkers van *Visser 't Hooft* is dat.

„Feiten waarop deze gebaseerd is, heeft hij niet genoemd; hij deelde deze indruk, naar zijn zeggen, met anderen. Hij houdt het voor mogelijk, dat een groot deel van de kwade roep op *Hans* en niet op jou neer zou komen. Wel had hij in Londen gemerkt, dat sommige stukken (deels) door jou (jullie?) gecompriimeerd waren doorgegeven, wat hij onjuist vond. Op dit punt heb ik gezegd, dat ik daarover met B.I." — het bureau inlichtingen — „bezig was; kennelijk was dat zijn bron hiervoor. Wij konden dat laten rusten. — Hij erkende, dat als in Londen of bij wie ook jouw goede trouw als objectief werkelijk aangetast was, je er recht op had, dat dit werd rechtgezet, wanneer de onjuistheid of de onbewezenheid kwam vast te staan. — De overige bezwaren betroffen de gestie van de weg hier. Ik ben niet ingegaan op critiek, als zoude ons resultaat beneden de maat gebleven zijn, gezien de aan jou verstrekte opdracht. Wanneer wij niet buiten de grenzen gekomen zijn van wat ons mogelijk was, dan treft ons, naar hij toegaf, geen verwijt. — Wel heb ik toegegeven, dat doordat wij in Amsterdam gezeten hebben, wij ondanks onze landelijke relaties en reizen minder zuidelijk gesproken en gerapporteerd zullen hebben; echter" — hier is een regel van de copie weggevallen — „de rapporten over de L.O. (onderduikerswerk) ontbraken; ik antwoordde, dat wij ons minder met de techniek van het verzet hadden ingelaten in onze reportage, maar, dat indien hier minder gezonden zou zijn, dan wenselijk ware, dat het in elk geval geen a- of anti-R.K. zaak was. — Ik heb hem toen gewezen op het regelmatig contact, dat wij steeds onderhouden hadden met pater *Stokman* (de man met de goede sigaren)" — dat was zijn schuilnaam — „en dat daarmee toch de hele zaak ontzenuwd was. Kennelijk was hij hierdoor verrast; ik gaf hem een aantal bijzonderheden hierover" — stukken dus, die we doorgezonden hadden — „en hij beloofde mij, op mijn verzoek, zo gauw mogelijk met *Stokman* contact te zullen opnemen. — Hij billijkte het, dat ik elke smet in de richting van inobjectiviteit wilde wegwerken en ik heb de indruk, dat hij mee wil werken. Op welke wijze wij het gestichte kwaad zullen moeten uitroeien, zullen wij hier natuurlijk samen moeten overleggen. Ik zal hem vermoedelijk een volgende keer vragen om inzage van het rapport, dat hij

hierover heeft uitgebracht; eerst vanuit Spanje en later in Londen zelf; ik kan dan zien wie daarvan de geadresseerde is en dan weer daarmee verder werken. Over veertien dagen zetten wij ons gesprek voort."

Dat is mislukt door zijn dood.

Dat waren dus de klachten van hem over een bejegening in Genève waarvan ik niets weet. U zou aan Visser 't Hooft kunnen vragen hoe het precies afgelopen is.

36564. De **Voorzitter**: Als ik die brief goed begrijp, dan betroffen de klachten van pater Bleys meer een concreet geval, dat in Genève had plaats gevonden, toen hij er was, dan dat in het algemeen niet voldoende zou worden doorgegeven van Katholieke zijde. Deze brief is wel sterk toegespitst op dat geval, dat zich daar heeft afgespeeld.

A. Dat is ook logisch, ondat ik een verslag gaf aan Visser 't Hooft, die in Genève iets uit moest zoeken. Ik gaf dus de stukken, die op de klacht van Genève betrekking hadden, completer door. Juist die ene opmerking, dat wij inobjectief geweest zouden zijn.

36565. De **Voorzitter**: Maar die is toch wel degelijk uitvoerig gemaakt. Dat was waarschijnlijk de hoofdklacht van pater Bleys.

A. Ja, dat was de hoofdklacht in Londen.

36566. De **Voorzitter**: Die pater Bleys echter blijkbaar in 1945 nog voor zijn rekening nam.

A. Ik heb hier gezegd, dat het Bureau Inlichtingen vermoedelijk de bron is van het supprineren. Over de rol, die dit bureau gespeeld heeft, wilde ik graag straks even praten, want dat is een chapitre voor zich. Ik vind hier nog kopieën van een telegram, verzonden naar Bern op 24 Augustus 1944. „Zijn de aantekeningen van *Lodewijk*, die door hem in inicro uit Nederland zijn meegenomen en waarover met Roos gesproken is, naar Londen doorgezonden? Hij informeerde bij ons, aangezien ze voor hem van groot belang zijn.” En het antwoord van 29 Augustus 1944: „De aantekeningen van *Lodewijk* zijn u toegezonden bij.....” (dan komt het nummer) „Zij zijn door hem omgewerkt in het rapport GC 158”. Visser 't Hooft ontkent dus blijkbaar dit verhaal van dat goochelen met foto's. Wat dat supprimeren betreft, daar kom ik dan straks op terug als wij over B.I. gaan prateii.

36567. De **Voorzitter**: U noemde in die grief de naam Hans. Die naam rijt wij in andere correspondentie, die wij hier hebben, ook al enige malen tegengekomen. Wie was dat?

A. De medewerker van Visser 't Hooft, Bartels, tegenwoordig medicus in New York. Die dus in de winter 1942/1943, in de zomer 1943, in de winter 1943/1944, telkens uit Genève illegaal heen en weergekomen is en met spullen weer vertrokken is.

Ik geloof, dat ik mijn relaties zo ongeveer verteld heb, Mijnheer de Voorzitter. Er waren er natuurlijk nog meer, met name de militaire relaties. Wij zijn opgezet als een niet-militaire inlichtingendienst, maar wij hadden natuurlijk een apparaat nodig. Het apparaat van de koeriersdienst, de fotograaiie e.d. Zodra de dienst er was, waren wij natuurlijk verplicht om alles, wat serieus was, door te geven langs dat zelfde apparaat, ook al was de oorsprong, het verzoek van Gerbrandy, op niet militair terrein liggende. Wij hebben dus al vrij snel verzoeken gekregen om militaire stukken door te sturen, spionnagerapporten e.d. Daarvan hebben de voornaamste spionnage-organisaties hier gebruik geïnaakt. In het najaar van 1943 o.a. herinner ik mij, aat er een brief in de stukken is, waarin de heer *le Poole* ons het volgende zei, en ons dus naar Genève heeft laten schrijven. (Ik paraphraseer nu uit mijn hoofd):

Tot nu toe gold de afspraak, dat wij — dat is de dienst *le Poole* en de organisatie „Vrij Nederland”, die ook spioinageberichten kregen — ons militair materiaal aan de O.D. gaven; op grond van een zekere werkverdeling. Dat heb ik, *le Poole*, tot nu toe dus ook gedaan. Ik weet niet of dat eigenlijk wel goed is en of dat nu eigenlijk wel goed terecht komt aan de overkant. Ik zou eigenlijk wel eens willen weten of de stukken, die wij doorsturen, nu inderdaad behoorlijk aan de overkant terechtkomen. Hierbij gaan dus een aantal originele rapporten, zoals ik ze aan de O.D. gegeven heb, en wil nu eens nagaan in Londen, of die stukken er z6 komen, of althans behoorlijk verwerkt. Het resultaat van die correspondentie is geweest, dat, vanaf dat moment, wij op verzoek van Genève in overleg met generaal van Tricht, met of zonder overleg met Londen — dat durf ik niet te zeggen, omdat het mij niet bekend is —, alle militaire stukken van de dienst *le Poole* meegestuurd hebben. Omstreeks die

zelfde tijd weer, najaar 1943, heb ik contact gekregen met de dienst *Kees/Hugo*, een spionnage-organisatie, die de strategische spionnage verzorgde voor de geallieerden. Deze mensen waren begonnen met hun werk in opdracht van een bepaalde parachutist, die deze zaak geëntameerd had in opdracht van Londen en een organisatie gesticht, die dan verder het werk deed.

36568. De **Voorzitter**: U weet niet, welke parachutist dat geweest is?

A. Ik meen, dat die man *Hugo* is, maar de naam van de man bij de burgerlijke stand weet ik niet. Ik meen *de Koe*. Voor zover ik weet, is hij de man geweest, die dit begonnen is.

36569. De **Voorzitter**: U bedoelt Sieuwert de Koe?

A. Ja.

36570. De **Voorzitter**: Maar dat was geen man, die uit Londen gekomen was.

A. Dan is Sieuwert de Koe de man, die gevolgd is op de spionnageman, die uit Londen gekomen is.

36571. De **Voorzitter**: Ik meen, dat Sieuwert de Koe op dit gebied het werk van Pot voortgezet heeft, toen deze weggegaan is naar Zweden.

A. Wat ik weet, is dus, dat achter deze Kees-organisatie *Hugo* stond en daarachter de Koe. Misschien is *Hugo* de Koe zelf. Kees is Beukema toe Water.

In die tijd was Bosch van *Rosenthal jr.*, de tegenwoordige burgemeester van Rhenen, een medewerker van hem: hij had van een neergelaten parachutist een uitvoerig rapport en had het ter inzage gegeven aan de O.D., maar kon het uit die handen niet meer los krijgen en heeft toen via ons daarover berichten naar Londen gestuurd. Ten slotte bleken die stukken niet meer op een behoorlijke manier naar Londen door te gaan. Welk détail hiervan juist is, kunt u het beste, indien het u interesseert, aan Bosch van *Rosenthal jr.* vragen, die er bij betrokken was. Dat was dan weer voor hem aanleiding om met ons in relatie te treden.

Vanaf dat moment heeft hij toen met generaal van Tricht een correspondentie opgezet, waarbij het werk van deze groep dus nu officieel beantwoord werd. Er is een brief in het dossier, waarbij de erkentelijkheid van dit samenspel werd gedocumenteerd. Uit deze dienst is dan deze strategische spionnage voortgevloeid. Er ging elke veertien dagen een uitvoerig rapport van ons over de volledige militaire bezetting van Nederland door naar generaal van Tricht. Tevens telegrafeerden zij dan onderhands wat nodig was. Kees had hier een eigen zender.

36572. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft dat gewerkt?

A. Tot het einde toe. In de zomer of Augustus 1944 is, denk ik, het laatste doorgegaan. De correspondentie van Kees met generaal van Tricht ligt dus in de stukken onder Kema (Kees-militair-attaché). U kunt het natuurlijk ook aan generaal van Tricht vragen.

Dit zijn zo ongeveer de relaties, ik heb er nu een paar genoemd. Zomer 1943 kwam Bartels ofte wel Hans weer terug uit Genève en hij is toen vrij lang hier geweest met het verzoek om deze zaak veel intensiever te behandelen en er een estafettedienst van te maken. Wij hebben dat hier toen bekeken en men heeft mij toen gevraagd om dan full time er aan te werken. Dat eist natuurlijk een veel vollediger organisatie.

36573. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat de verzending tot dat moment incidenteel gebeurde?

A. Ja.

36574. De **Voorzitter**: Het was dus ook een toevalligheid, als men daarvoor een koerier had. Waren dat koeriers, die expres hiervoor gezonden werden, die dus volkomen illegaal gingen of waren dat mensen, die loch naar Zwitserland gingen, dus langs de officiële weg, en die daarvoor benaderd werden?

A. Eén keer is Bartels hier geweest in die winter, ook met de bedoeling de stukken te halen en het werk mee op te bouwen. Overigens, voor zover ik weet, is er niemand illegaal gegaan, het waren dus legale reizigers en er waren verzendingen op andere manieren. In die tijd, in het eerste jaar dus, was ik bij de techniek van de weg slechts uiterst zijdelings betrokken.

36575. De **Voorzitter**: Wie deed dat toen?

A. Dat deed toen juffrouw *Kohlbrugge*. In de zomer is dat toen overgegaan, want toen is juffrouw *Kohlbrugge* uit de Zwitserse weg weggegaan en heb ik dus de organisatie op me genomen van de veertiendaagse estafette.

36576. Jonkvrouwe **Wttewaali van Stoetwegen**: Hoe is mej. *Kohlbrugge* voor de eerste maal naar Zwitserland gekomen? Met een gewoon reisvisum?

A. Neen, illegaal.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Bartels* een Zwitser?

A. Neen, een Hollander. Hij was in die tijd in een sanatorium als patiënt, maar bijkbaar toch wel gezond genoeg om er toen uit te komen en is vanaf dat moment als rechterhand van *Visser 't Hooft* bezig geweest.

36577. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe deed hij die reizen? Met valse visa en valse passen?

A. Dat weet ik natuurlijk alleen maar van horen zeggen. Er was een betrouwbare man, die hem naar de grens bracht. Als de schildwacht dan dàar stond, dan ging hij zò. Dat was een zeer moeilijke en gevaarlijke affaire om onder die Zwitsers/Franse grens door te duiken. In het voorjaar van 1943 heb ik in overleg met onze groep nog speciaal de heer *le Jeune* — van wie u wel gehoord zult hebben — naar Zwitserland laten gaan. Hij is echter aan de grens gestrand. Hij ging met berichten over *Vorrink*. Wij wilden toen onmiddellijk iemand die kant uit hebben, wat mislukt is, hoewel die persoon toch wel aan de Zwitsers/Franse grens geweest is, waar hij gepakt werd. Hij heeft zich los kunnen kletsen en is weer teruggekomen. Later is hij nog agent in Brussel geweest, daar kom ik nog wel op terug.

36578. De **Voorzitter**: Maar dat benaderen van normale reizigers gaf toch wel een groot risico, omdat de mensen, die een vergunning kregen om naar Zwitserland te reizen, waarschijnlijk voor een deel ook wel niet betrouwbaar geweest zullen zijn. Want het feit, dat men een vergunning van de Duitsers kon krijgen om naar Zwitserland te reizen, was toch wel iets, dat er op wees, dat men daar voorzichtig mee moest zijn.

A. Ja, maar toch ging men natuurlijk niet met onbetrouwbare lieden mee en er was wel eens een enkele betrouwbare, die toch ging.

36579. De **Voorzitter**: Er zat natuurlijk wel een risico in het benaderen van die lieden?

A. Geen groter risico dan in de hele illegaliteit gold van vriend tot vriend. De man, die dat deed, was volstrekt betrouwbaar. Wij hadden een bepaalde relatie, waardoor hij legaal kon gaan.

36580. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat waren, geloof ik, bierrelaties, niet?

A. Dat is mij niet bekend. Mijn bierrelaties dateren uit het laatste deel van de oorlog en uit de tijd van de Vertrouwensmannen. Toen ben ik meermalen met de auto's van de bierrelaties heen en weer gereden.

36581. De **Voorzitter**: Leverde de verzending per post weinig moeilijkheden op?

A. Dat kan ik alleen uit de tweede hand vertellen. Zou het niet beter zijn, dat u dat uit de eerste hand hoort van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

36582. De **Voorzitter**: Ja, maar u zei toch, dat: u in de tweede periode er zelf ook bemoeienis mee had?

A. In de tweede periode hebben wij het per estafette gestuurd. Dat ging toen niet per post.

36583. De **Voorzitter**: Ging dat helemaal niet meer per post?

A. Neen. We hadden een veertiendaagse dienst.

36584. De **Voorzitter**: Juist. Vond u dat beter dan de verzending per post?

A. Ja, inderdaad.

36585. De **Voorzitter**: Als die postverzending regelmatig gebeurde, zou ik me kunnen voorstellen, dat het wegsommokken in poststukken toch ook wel iets voor had.

A. Ja, maar dat kan één of twee keer gedaan worden maar niet meer. Men moest geen enkel middel, wat de Duitsers in de gateri konden krijgen, meer dan twee weken gebruiken, want dan hadden ze het vast in de gaten. Dat is ook gebleken: één van de postzendingen is ook door de Duitsers gevonden.

36586. De **Voorzitter**: Dus dan heeft dat verzenden per post niet zo'n grote omvang gehad?

A. Neen. Ik heb het laten horen. Er zijn plm. 70 of 80 stukken doorgestaan. Ik heb hier 78 nummers, waarvan de eerste 9 titels ontbreken. Toen nummerde men blijkbaar nog niet. Het kunnen er ook wel meer geweest zijn. In het eerste jaar zijn er ongeveer 100 stukken doorgestaan en in het tweede jaar een paar duizend. Daaraan kunt u meteen het verschil merken. Natuurlijk is het ook risquant om een man te sturen met spullen bij zich, maar dat had dan toch weer dit grote voordeel, dat men dan wist wat er gebeurde. We weten van al onze zendingen, dat ze allemaal overgekomen zijn. Er is er geen één door de Duitsers gesupprimeerd. Was dat gebeurd, dan wisten we direct, dat het mis was. Wij kregen het bericht van de aankomst uit Londen via de post of via de estafette uit Genève terug en vaak ook per telegram, omdat door de goede vriendendienst, die wij aan *Kees* bewezen, hij bereid was om over zijn zender een telegram voor ons te ontvangen, en dan kregen we „Margriet goed aangekomen" of zoiets. Dat betekende zoveel als: hij is voor de bakker. Dat was voor hem van belang, omdat hij wist, dat in Margriet zijn rapport no. zoveel zat. In de zomer van 1943 is mejuffrouw *Kohlbrugge* er uit gegaan en heb ik de zaak verder full time behandeld, natuurlijk met assistentie, en vanaf 1 October is die zaak regelmatig verlopen. Soms wel eens om de tien dagen, soms ging er wel eens een extra-iemand. In de winter van 1944 hadden we speciale extra-koeriers in verband met bepaalde berichten, die doorgingen over de Juli-samenzwering. Misschien kan ik u daarvan straks de stukken vertellen. We hebben toen nl. in die winter contact gekregen met oberst *Stähle*, waarover een uitvoerig rapport naar Londen is gegaan. Het rapport, dat de heer *Gerbrandy* daarover terugstuurde, is met een speciale koerier (*Bartels*) hierheen gebracht. Zo ging er dus wel eens een extra-iemand tussendoor.

36587. De **Voorzitter**: Waren die koeriers enkele mensen, die steeds hetzelfde werk deden, of was het over een groter aantal mensen verdeeld?

A. Daar was een aantal mensen voor nodig, want men kan geen ondergrondse koeriersdienst met één man onderhouden. Het was zo, dat de heer *le Jeune* het in hoofdzaak naar Parijs bracht vanaf October 1943 tot omstreeks Februari 1944. Toen bleek het nl. nodig om een station in Brussel te maken. Er was zo'n verkeer op die lijnen, dat er een speciaal station opgericht moest worden. Van uit Genève was er nl. ook een berichtendienst met een Belgische organisatie. De Franse dienst werd ook van uit Genève geholpen. Daar ging ook een pilotenweg overheen, er gingen ook reizigers naar Spanje toe. Hulp voor Joden, die ondergedoken waren in Parijs of Brussel, liep ook allemaal over deze diensten. Er moest toen in Brussel een soort stationschef zijn, wat toen *le Jeune* geworden is. Daarna is dus het spul gebracht tot hier aan de grens, om dan van de grens door iemand naar Brussel gebracht te worden en van Brussel naar Parijs en van daar naar Genève.

36588. De **Voorzitter**: Daaruit blijkt dus, dat het inderdaad een estafettedienst was. Iedere koerier verzorgde zijn eigen traject.

A. Ja, en in Brussel had de uitwisseling plaats.

36589. De **Voorzitter**: Is er ook een weg geweest voor verzending van stukken regelrecht over België, Frankrijk, Spanje en Portugal?

A. Van een stukkenweg kan ik me niets herinneren. Er was wel een mensenweg. Daarmee heb ik mijzelf in die tijd weinig ingelaten; ik had het toen druk genoeg. Er was ook een pilotenweg, waar wel mensen mee gingen, die naar Londen moesten, maar er zijn nooit stukken meegegaan. De stukken gingen naar Genève. Dat was ook veel veiliger, omdat men in Genève, wat veel dichter bij was — en de overtocht door de Pyreneeën was vrij gevaarlijk —, in volle vrijheid de gelegenheid had om die zaken te vermenigvuldigen en rapport uit te brengen per telegram via de gezant en generaal *van Tricht* aan de Regering te Londen, dat, wat van onmiddellijk belang was, en bovendien gingen daarna de stukken in micro-photo weer met een vliegtuig

via Lissabon naar Londen. Dit was een veiliger weg. Men heeft mij verteld, dat het vliegtuig, dat iedere week overvloog, noch door de Duitsers, noch door de geallieerden ooit beschoten werd, omdat er van beide kanten de spionnestukken in zaten.

36590. De **Voorzitter**: Maar ik meen toch ook wel gehoord te hebben, dat de stukken van uit Zwitserland per koerier naar Lissabon gingen.

A. Het is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, maar ik weet het niet.

36591. De **Voorzitter**: Als ik het mij goed herinner, heeft de heer *Fock* ons dat verteld.

A. Dat is heel goed mogelijk. Er is nog wel heel veel meer mogelijk, maar ik weet het niet. Dat het een grote omvang aangenomen zou hebben, acht ik daarom onwaarschijnlijk omdat er geen stukkenpost in grote omvang naar Londen ging buiten de onze. Ook de verzending over het noorden (Zwaantje) heeft nooit die omvang aangenomen.

35592. De **Voorzitter**: Het is eigenlijk wel phantastisch goed gelopen, dat men nimmer koeriers gesnapt heeft. Er behoefde er maar één ergens gearresteerd en gefouilleerd te worden en dan had men — al waren het dan ook micro-photo's — toch wel iets gevonden.

A. Dat is inderdaad zo. Het had ook anders kunnen lopen.

36593. De **Voorzitter**: Er vond toch ook een aantal grensoverschrijdingen plaats, die ook grote risico's opleverden.

A. Er heeft niet op onze documentenweg, maar wel in de Franse tak van de hele Zwitserse dienst eens een keer een totale op-rolling gedreigd, die nog voorkomen kon worden. Er is toen echter wel één van de mensen gearresteerd, weggevoerd en nooit teruggekomen. Of die persoon bij de documentenweg ingeschakeld was, is mij niet bekend.

36594. De **Voorzitter**: U hebt dus bij de acquisitie en de verzending hier ook geen moeilijkheden gehad?

A. Ja, wij hebben hier één keer een fatale moeilijkheid gehad. Wij moesten er nl. rekening mee houden, dat vandaag of morgen de weg over Parijs afgesloten zou worden door de invasie, en hebben dus in dat jaar 1943/1944 een weg over Duitsland gelegd, via bepaalde Duitse relaties, die wij van uit Zwitserland hadden, waarschijnlijk uit de Amerikaanse spionage.

Daarover hebben wij één keer een duplicaatzending gestuurd, die mislukt is. De betrokken persoon is wel weer in Holland teruggekomen, nadat hij gearresteerd werd, maar is van uit Vught weggevoerd en niet meer teruggekomen. Dat was ons fatale geval hier.

36595. De **Voorzitter**: Dat was dus een Nederlander?

A. Ja. Die persoon in Frankrijk was, geloof ik, ook een Nederlandse, mejuffrouw *Weidner*.

36596. De **Voorzitter**: Hoe was de naam van die eerste persoon, die u noemde?

A. *Koppe*. Wij zijn nog altijd aan het uitzoeken hoe dat toen gegaan is en ik heb er erg veel moeite mee om daar achter te komen.

36597. De **Voorzitter**: En is het maken van die micro-photo's, waarvoor u dus een technisch apparaat nodig had, ook altijd aan de aandacht van de Duitsers ontsnapt?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter.

36598. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is er nooit huiszoeking bij u gedaan, of was u altijd weer op een andere plaats?

A. Ik was ondergedoken, dus konden ze bij mij thuis nooit iets vinden. Ik ben natuurlijk op diverse plaatsen geweest. Eén keer ben ik gearresteerd in mijn woning, op mijn kantoor. Toevalligerwijs omdat er Joden onder het dak zaten, wat ik niet wist; die werden verdraden. Maar ik ben na een halve dag losgelaten.

De **Voorzitter**: Dat had hier natuurlijk niets mee te maken.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Neen, maar ze hadden het op die manier kunnen ontdekken natuurlijk.

A. Inderdaad.

36599. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt blijkbaar altijd goed op de stukken gepast.

A. Men moet altijd voor 100 pct. zijn best doen, dan heeft men altijd een kans, dat het goed gaat. Het is bij ons dan ook altijd goed gegaan.

36600. De **Voorzitter**: Het heeft geduurd tot het oprukken van de geallieerden in Frankrijk voorbij Parijs?

A. De laatste zending is 27 October 1944 gegaan en vermoedelijk over België. De laatste zendingen nl. hebben wij dubbel gestuurd, naar Genève dus en naar België. Van de vier Belgische zendingen zijn er twee in België gestrand en twee zijn er met een vliegtuig door de Belgische résistance naar Londen gebracht. Dat is dus geweest in September of October 1944. Na de Dolle Dinsdag kon men natuurlijk niet meer door België heenkomen. Eén zending is in België gestrand, omdat het front daar lag, en de man, die ze bij zich had (dat was onze man uit Eindhoven) kwam dus plotseling achter het front te staan. Hij is toen naar de eerste de beste intelligence officer gegaan en heeft de zaak afgeleverd.

36601. De **Voorzitter**: Is het niet mogelijk geweest om deze verbinding voort te zetten van uit bezet gebied naar bevrijd gebied?

A. Dat is ons niet gelukt.

36602. De **Voorzitter**: Hebt u nog pogingen daartoe gedaan?

A. We hebben het wel geprobeerd, maar het lukte niet.

36603. De **Voorzitter**: Er lag natuurlijk een front tussen en dat is altijd nog wel iets anders dan een grens.

A. Ja. Een enkele front-crossing ging nog wel eens, maar wij hebben daar geen regelmatige weg kunnen bewandelen. Er zijn toen wel veel telegrammen gestuurd, want er waren in die tijd nogal wat zenders hier.

De **Voorzitter**: Goed, maar dat ging buiten u om.

A. Stukken werden in die tijd niet verzonden.

35604. De **Voorzitter**: Er zijn ook heel veel stukken door het front gebracht, maar.....

A. Ja, de Zwitserse weg is daarna geëxpireerd.

36605. De **Voorzitter**: Ik heb u enige keren in uw relaas door vragen onderbroken. Ik zou daarom zeggen: vat u het nu zelf maar weer op bij de punten, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang zijn.

A. Ik geloof, dat ik de organisatie zo ongeveer gehad heb. Ten minste, ik zie niet goed of ik daar nog veel bij kan vertellen. De techniek nl. hoe het verder gelopen is, zal u natuurlijk niet interesseren. Het aantal mensen, die er bij betrokken waren, was in totaal een man of tien.

36606. De **Voorzitter**: Bedoelt u hier in Nederland of met inbegrip van de koeriers?

A. Neen, alleen de Nederlandse mensen. In de tijd, dat wij in België dat station hadden, zat daar nl. de heer *le Jeune* met zijn vrouw. Mevrouw *le Jeune* had natuurlijk weinig te doen aan de politiek van de zaak zelf, maar zij verzorgde deze club daar en bracht af en toe ook de stukken als koerierster over en kwam af en toe naar Holland.

36607. De **Voorzitter**: Illegaal?

A. Ja, alles ging illegaal.

36608. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat zij er om een of andere reden door mocht.

A. Neen. U en ik zouden daar ongetwijfeld gepakt zijn geworden, maar voor insiders was de grens zo lek als een mandje. Er waren natuurlijk nog andere koeriers: *Borst, van Dorp* en mijn rechterhand freule *van Lennep*, een typiste, mejuffrouw Roosdorp, een mechanicus (iemand, die de mechanieken moest verzorgen, een fijn-bankwerker), fotografen. Dat is dan zo'n beetje de apparatuur. Ik geloof, dat u van de techniek nu wel de meeste dingen weet. Over het materiaal is natuurlijk nog een massa te vertellen.

Onder de techniek behoort misschien ook de afwerking. Dan kom ik straks op de inhoud nog terug. Wij hebben nl. die dingen overgestuurd in het goede geloof, dat die zaak daarginds ook goed

terecht kwam. Dit blijkt van het begin af aan, in het begin van dat eerste jaar zelfs al, uit de correspondentie en clausules uit brieven, waarin wij vragen: „Wat wenst Londen te weten en waarover wenst Londen ingelicht te worden?” Dit verzoek herhaalt zich permanent. Wij hadden een voorstel gedaan, dat een bepaald iemand in Londen aangewezen zou worden als mijn tegenspeler, opdat wij zo zouden kunnen corresponderen. „Wat vind je daarvan?” „Wel dan zal ik je dit vertellen.” Het is nooit gelukt. U zult daar de heer *Visser 't Hooft* meer over kunnen vragen, want hij heeft de zaak eerst met de heer *Lovink* en later met de heer *de Wit* besproken. Dit hebben wij altijd erg betreurd. In één van de brieven, die ik schrijf, zeg ik, dat het zo schimachtig wordt, als het altijd een monoloog blijft. Een aanwijzing van Londen over de methode van werken, van acquireren dus, hebben wij nooit gekregen. Alles moest afgeleid worden uit het gesprek, dat de heer *Visser 't Hooft* met de heer *Gerbrandy* in het begin heeft gehad. Waarom niet? Wij hebben daar in het duister getast. Men kreeg die zaak ginder blijkbaar wel, want in het laatste jaar vooral is ook meermalen een verzoek van de Regering aan ons gedaan. „Wat vindt het Nederlandse volk van dit of dat?” „Zoek een stel representatieve rapporten.” „Wat vindt de illegale pers van dit of dat?”, enz., enz. Daar hebben wij dan altijd onze mensen over aangepompt en dat hebben wij dus beantwoord. Maar een algemeen samenspel heeft er nooit plaats gehad. Zeer tot mijn spijt. Ik geloof niet, dat het zó erg is als de heer *Vlekke* in zijn boek over Amerika geschreven heeft. Hij zegt nl., dat de illegale pers, nadat er inzage verleend was aan enkele zeer betrouwbare personen, met zorg in de brandkast opgesloten werd.

Zo erg was het, geloof ik, toch ook weer niet, maar wij hebben toch de indruk, dat men er daar veel meer van had kunnen en moeten maken. Toen ik, na de bevrijding, van enkele mensen het verzoek kreeg om te vertellen hoe het nu met die stukken gelopen was, heb ik mij met het Bureau Inlichtingen in verbinding gesteld. Er was b.v. een uitvoerig rapport van prof. *Verzijl* met een aantal andere mensen, die een internationale naam hadden. Her was een rapport van 15 bladzijden, dat naar Londen gestuurd is en daar aangekomen is. Hij schrijft mij in Juni 1945:

„Tot mijn teleurstelling en ook verbazing vertelde mr. *van Royen* mij vandaag, dat het grote internationale rapport, dat een groepje Nederlandse internationalisten voor de Regering te Londen heeft opgesteld, (plm. 115 blz.) en dat — ter verzending langs de gewone weg — van Uwentwege micro-gephotografeerd is, de heer *van Kleffens* nooit heeft bereikt. Het is daarom zo onbegrijpelijk omdat één van U beiden”, *Cramer* of *Slotemaker*, „mij indertijd heeft medegedeeld, niet alleen dat het rapport goed fotografeerbaar was gebleken (waaraan ik destijds twijfelde), maar ook, dat van uit Londen bericht van ontvangst is gekomen (in October jl.). Kunt u dit ophelderen? Kan het Londense bericht op iets anders betrekking hebben gehad? Anders zouden wij moeten aannemen, dat het bij de verzending naar de Minister van Buitenlandse Zaken is zoek geraakt of onderschept — b.v. op het „Bureau Inlichtingen” is blijven hangen. Het is niet alleen een vervelende, maar ook een ietwat duistere zaak.”

Ik heb toen met Bureau Inlichtingen daarover gepraat en men heeft mij medegedeeld, dat dit rapport aan Buitenlandse Zaken is overhandigd.

Ik heb dat ook verteld aan prof. *Verzijl* en aan de heer *van Schelle*, één van de ambtenaren van Buitenlandse Zaken, tegenwoordig — meen ik — in Parijs, die dit met Minister *van Royen* op zou nemen. Als Bureau Inlichtingen mij hierover juist heeft ingelicht, is de zaak dus inderdaad wel terechtgekomen op het Departement. Dat soort gevallen zijn er meer geweest. Er is een uitvoerig financieel rapport gemaakt door de eerste financiers hier. Ik meen, dat de heer *Ridder* daar ook bij betrokken was over de noodzaak van de geldsanering en de wensen, die men hier had. Toen België bevrijd was, heeft men gezegd: „Waarom nemen jullie toch zulke maatregelen, we hebben toch gezegd dat dit anders gedaan moest worden?” Later blijkt dan, dat het rapport bij iemand in de kast gelegd is met de mededeling, dat het niet van belang was, of iets dergelijks. Wij hebben dus uit deze dingen de indruk gekregen, dat de zaak inderdaad wel doorgestuurd werd door het Bureau Inlichtingen, althans voor zover ik het nu nagekeken heb, maar dat de zaak verder gestrand is, althans dat men nooit de moeite genomen heeft om met ons een behoorlijk contact te leggen.

36609. De **Voorzitter**: Dat wil dus zeggen, dat het wél doorgegeven is door het Bureau Inlichtingen, maar dat het bij personen, aan wie het doorgegeven was, is blijven liggen. Zo bedoelt u het dus?

A. Ja. Er is dus niemand ginder geweest, die dit opving. Zij hielden het voor een onmogelijkheid om tussen Regering en volk contact te leggen.

36610. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen het aantal stukken, dat u in het laatste jaar verzond en dat u terugkreeg?

A. Wat wij terugkregen, had natuurlijk een heel ander karakter. Wij kregen uit Londen allerlei verzoeken e.d. van de Regering. Mischien mag ik straks een paar dingen noemen.

Maar dat was een heel klein onderdeel van de lost, die wij kregen. Wat wij kregen, was in hoofdzaak uit Genève. Genève probeerde Londense spullen te krijgen. Het Londense „Vrij Nederland” b.v. dat gefotografeerd werd, kregen wij hier. De hele gang van zaken op internationaal gebied probeerde men in Genève te krijgen. Men had daar gegevens die — voor zover ik meen — uit Londen kwamen, over persconferenties van de diverse gezantschappen, Chinese gezantschap, Amerikaanse gezantschap e.d. Die kregen wij dus. Wij kregen vooral ook veel artikelen uit de Zwitserse pers, de „Neue Zürcher Zeitung”, „Weltwoche” e.d. Dat was dus acquisitie door Genève. Wij zijn door Londen heel weinig verzorgd met spullen, wat natuurlijk uitermate jammer is geweest. Ik neem nu maar een voorbeeld. Wij hebben gezegd: „Londen, wij horen, dat er een nieuwe Minister van Financiën is, de heer *van den Broek*. Niemand kent hier de heer *van den Broek*. Wat is hij?” „Er zijn een paar Ministers afgetreden en er wordt verteld, dat het daar en daarmee samenhangt. Hoe zit dat precies?” „De Koningin heeft een rede gehouden op 6 December 1942. Wij krijgen daar in de „Wervelwind” een verhaal over; en wij krijgen in het Londense „Vrij Nederland” daarover een verhaal; maar die teksten kloppen niet. Wat is nu authentiek? De mensen hier zitten te zeuren over de authentieke tekst van die rede. Wij willen weten wat er aan de gang is. Wat wil de Regering?” Met geen stom woord hoorde men daarover iets.

36611. De **Voorzitter**: Kreeg u nooit antwoord op informatie?

A. Op informatie heeft men, naar ik mij herinner, nooit antwoord gegeven. Die Belgische dienst kreeg uit Londen verzoeken: „Ze willen bij de Nederlandse Regering georiënteerd worden over economische zaken.” Dat verzoek kwam in België binnen, terwijl wij bestonden. Wij kregen van onze Belgische relatie de mededeling, dat de Hollandse Regering ingelicht wilde worden over dit en dat. Wij hebben toen gezegd: „Goed, wij verzamelen die dingen”, maar wij hebben toch langs onze weg geschreven: „Wat is dat eigenlijk? Is het wel waar?” Daarop kregen wij bericht terug, dat de Belgische relatie safe was en dat wij daar op af konden gaan. Maar of de Regering dit of dat nu graag wilde hebben, hebben wij langs onze weg — naar ik mij herinner, mijn geheugen kan mij op dit punt in de steek gelaten hebben — nooit antwoord op gekregen.

36612. De **Voorzitter**: De Regering heeft speciaal in de latere tijd naar het bezette gebied verschillende directieven doorgegeven en opdrachten verstrekt aan bepaalde personen, kortom, geprobeerd enigermate leiding te geven. Zijn dergelijke berichten over de Zwitserse weg niet verzonden? Er zijn heel veel van die berichten door parachutisten meegebracht en radiographisch overgebracht. Dat is bekend. Zijn dat soort van berichten niet over Genève gekomen?

A. Zoals ik zoëven zei, hebben wij geen antwoord op verzoeken van ons gekregen, waarmee wij de indruk konden wekken bij de heren, dat wij graag een contact tussen volk en Regering wilden hebben. Daarover heeft men niet gesproken. Wij hebben wel verzoeken gekregen. Om u een voorbeeld te noemen: In het najaar van 1943 kwam de koerier uit Zwitserland hier met de mededeling, dat de Regering ingelicht wenste te worden over het oordeel, dat men hier had over de gesties van de heren *Frederiks*, *Verwey* en *Hirschfeld*. Daarover is dus een aantal rapporten doorgestuurd uit de brede kring, waarin wij onze relaties hadden. De Regering heeft gevraagd hoe de illegale pers over de pers na de oorlog dacht.

Er zijn toen van de illegale pers rapporten verzameld en doorgestuurd. Over de bundeling van de illegaliteit en over de verhouding van de illegaliteit tot de Regering hebben wij verzoeken gekregen.

Ik weet niet hoe de Regering in Londen in dat opzicht georganiseerd was. Er zijn op dit punt — speciaal ten opzichte van de illegaliteit en verschillende dingen, die u zoëven noemde — in dat jaar 1943—1944, inderdaad langs andere weg wel eens berichten hier gekomen. Op ons maakte dat de meest wonderlijke indruk. Toen wij van Minister *Gerbrandy* opdrachten kregen over de bundeling van de illegaliteit, wisten wij, dat er hier een parachutist neergekomen was met een ongeveer gelijksoortige opdracht, die daarmee onmiddellijk parallel liep; wat hij weer niet wist.

36613. De **Voorzitter**: Welke parachutist was dat?

A. Ik ken de naam niet. Eén van zijn schuilnamen was *Andries*. De details liggen hier in de stukken. Wij hebben toen nl. onze uiterste best gedaan om die mijnheer hier te pakken te krijgen en wij zeiden toen: „Mijnheer, waarmee bent u nu eigenlijk bezig? U bent niet met de illegaliteit bezig. Ook niet met het G.B.C. en het Comité van Vijf.” — dat toen functioneerde onder de heer *Drees*, zoals u weet — „U bent niet bezig met alles, wat representatief is. U bent bezig met een stel mensen, die blijkbaar op een of andere manier Londense relaties hebben en zich dat realiseren en er voordelen in zien.” Wij kregen toen bericht van Minister *Gerbrandy*, dat de man, die in Holland aanwezig was, de opdracht had zich met ons in verbinding te stellen. Dat heeft hij nooit gedaan. Of de man zelf ooit de opdracht gekregen heeft, weet ik niet. Wij kregen de indruk, dat deze man in handen was van een bepaalde groep semi-militaire mensen, die ook bepaalde burger-adviseurs hadden, die met elkaar meenden, dat ze Nederland representeerden. Maar deze controverse — daar kan ik u meer van vertellen, want die heeft natuurlijk met onze weg te maken — gaf ons sterk de indruk, dat er in Londen in dat opzicht twee mensen aan de touwtjes trokken.

36614. De **Voorzitter**: Kunt u ons thans enigermate aangeven — zoals u gedaan hebt met betrekking tot de berichten, die weggingen — wat voor berichten er binnenkwamen van uit Londen over Zwitserland?

A. Ik heb hier de inhoudsopgave van de stukken, die wij kregen. Dat waren er in totaal 700.

36615. De **Voorzitter**: Dat zijn voor een groot gedeelte stukken geweest, die uitsluitend uit Zwitserland kwamen met de bedoeling u over bepaalde dingen te oriënteren. Maar wat ik zo graag wilde weten, is wat er nu eigenlijk via Zwitserland uit Londen gekomen is.

A. Die kan ik hier waarschijnlijk niet uit opdiepen. U zoudt misschien aan uw secretaris kunnen vragen om dat voor u op te zoeken, want wij kregen hier nooit de originelen uit Londen.

36616. De **Voorzitter**: Maar er zullen toch wel berichten geweest zijn, waarbij uit de inhoud bleek, dat ze uit Londen afkomstig waren?

A. Ja, dat zijn dus de brieven. Ik kreeg veel brieven van W. aan G. (*Wim* aan *Gerard*; W. was *Visser 't Hooft* en G. ben ik), waar het in stond. Als u het aan *Visser 't Hooft* vraagt, dan kunt u van hem het hele dossier ter inzage krijgen, hoe hij die stukken uit Londen kreeg. Hij heeft daar een heel dossier van. Die stukken werden verwerkt in brieven aan mij. Telegrammen uit Londen b.v. werden altijd omgezet en dan weer gecodeerd aan mij toegezonden met een militaire code, omdat men niet mocht risqueren, dat, wat de Duitsers misschien radiographisch hadden opgevangen, ze misschien door het pakken van een koerier op papier konden vinden. Ik kreeg hier dus altijd wat anders. Het was voor vreemden nooit aan elkaar te lijmen.

36617. De **Voorzitter**: Werden de berichten, die u stuurde, die rapporten en al dat soort van dingen, ook nog gecodeerd?

A. Neen, de rapporten niet, dat zou veel te moeilijk zijn, maar de essentiële dingen wel. De Regering vraagt b.v. een rapport over *Frederiks*. Ik noem dit maar als voorbeeld. Dan ging er een rapport uit van één bladzijde met op verschillende plaatsen tussen haakjes een 1, een 2 of een 3. Daar stonden dan namen van mensen in of er stonden bepaalde dingen in, die de Duitsers niet mochten weten, ook al zou onze koerier gepakt worden en zijn spullen gevonden worden. Daar ging dan een codebericht van uit.

36618. De **Voorzitter**: Ging dat afzonderlijk?

A. Het ging in die zelfde zending uit. A, b, c, q, s, enz.

36619. De **Voorzitter**: Dus er werden bepaalde gedeelten van een rapport opengelaten en men moest dan in een ander deel van de zending het codebericht vinden, dat op de desbetreffende open plek correspondeerde?

Er stond een cijfer in een open plaats en dan moest men in die zending verder zoeken om het codebericht te vinden?

A. Ik hoop, dat ik er hier één kan vinden. Ik geloof niet, dat ik die code kan vertalen, want zodra het hier gedecodeerd was, ging alles de kachel in. Men kon niet risqueren, dat er ook maar één in het archief gevonden werd.

36620. De **Voorzitter**: Jawel, maar u had toch waarschijnlijk een vaste code?

A. Ik kon het natuurlijk weer decoderen, maar die code zelf werd natuurlijk wel zó verstopt, dat . . . .

36621. De **Voorzitter**: Het afspreken van een code is natuurlijk één van de eerste dingen geweest, die bij die contacten in het begin hebben plaats gevonden?

A. Ja. Wij kregen natuurlijk ook meerdere code's na elkaar. Men kon een code nooit te lang gebruiken.

De techniek, hoe men de dingen moet gebruiken, heb ik niet hier. Ik heb hier een brief van 27 Maart 1944, waarin ik dus schrijf:

Passage

„Wij willen trachten (1) zo spoedig mogelijk naar de overkant te krijgen. Daar hij niet per (2) kan, zal hij per (3) moeten gaan; wij kunnen vermoedelijk hier het daartoe nodige contact leggen, maar verwachten, dat het daarbij nodig zal zijn een wachtwoord te kennen, dat ons en hem de deur opent. De regering, die om deze overtocht gevraagd heeft, trouwens (4) zal ons dan dit wachtwoord dienen te verschaffen. De meest spoedige mededeling hiervan is gewenst. Zie code 128 NG 63.”

En dan volgt het codebericht.

Dat slaat vermoedelijk op de overtocht van de heer *van Heuven Goedhart*, dat u niet erg interessant zult vinden. Die uitzending van de heer *van Heuven Goedhart* is ook een van de punten, die tussen de Regering en ons heen en weer gegaan zijn, tussen Minister *Gerbrandy* en ons.

Wat de mensen betreft, die bij de weg betrokken waren, daarvan had ik, zoals ik u verteld heb, dan de technische leiding. De acquisitie werd dan eerst verzorgd door de heer *Stufkens* en mij, wat betreft de kerkelijke en de politieke zaken.

En dan was er de groep mensen, die belast waren — wij hebben er zelfs een reglement voor gemaakt in de zomer 1943 — met het bepalen van de adressen, waaraan wij de binnengekomen stukken zouden zenden, en met het bepalen van de acquisitiepolitiek. Deze commissie bestond dus uit de heer *Stufkens*, de redactie van „Vrij Nederland” (dat waren de heren *van Randwijk* en *van Namen*, één van die twee of beiden), de heer *Cramer* en mij zelf en in April 1944, meen ik, is daar prof. *Scherinerhorn* bijgekomen.

Nu was er van deze mensen één, de heer *Cranzer*, die in die winter van 1943/1944, in December, contact kreeg met die Oberst *Stähle*.

Met de heer *van Heuven Goedhart* hebben zij toen een gesprek gehad. Dit gesprek is gerapporteerd naar Londen en dus direct uit Genève overgebracht. Bij de correspondentie, die zich toen ontwikkeld heeft — de overkant was de Regering, aan deze kant was het een groepje van zes mensen, de heer *Bosch van Rosenthal*, de heer *van Holihe tot Echten*, de heer *Cramer*, de heer *van Heuven Goedhart*, de heer *van Randwijk* en ik; deze zes mensen wisten daarvan af en de anderen van de Zwitserse weg dus niet —, hebben wij overleg gepleegd, vooral ook over de vraag of, wanneer die plannen door zouden gaan, er dan in Nederland een behoorlijke groep mensen was om het gezag hier tijdelijk waar te nemen tot de komst van de Ministers. Daarover is toen nogal wat heen en weer geschreven. Men had nl. eerst in December en later in Januari de putsch verwacht, die in Juli 1944 mislukt is. Bij die correspondentie en bij de behandeling van die zaken hadden wij sterk de indruk, dat de voorziening van mensen met gezag om hier op te treden onvoldoende was. Het was in die tijd zo, dat er wel een commissie van advies, een restant van het Groot Burger Comité, was, dat waren vijf mensen uit de politieke partijen o.a., die zich wel gereed maakten om de Regering te adviseren zodra die hier zou verschijnen, maar in die tijd elk contact met de illegaliteit weigerden, dus ook weigerden in dit opzicht een actieve rol te spelen. Ik meen, dat de heer *Donner* er ook in zat, die toen nog in de Hoge Raad zat, de Hoge Raad, die in die tijd een uiterst slechte naam had. Wij meenden, dat er in Nederland een groep mensen moest zijn, die met gezag kon optreden. Aangezien wij de indruk hadden, dat de Regering eigenlijk van de toestanden hier ook door onze rapporten toch niet voldoende op de hoogte was, moest er dus iemand naar Londen toe, die de Regering nu eens de jongste ontwikkelingen vertelde.

Er is toen inderdaad van de heer *Gerbrandy* bericht gekomen, dat de overkomst van zo iemand naar Londen gewenst was. Dat is toen de heer *van Heuven Goedhart* geworden, die omstreeks Mei/Juni gegaan is. Daarover zijn natuurlijk ook enige telegrammen gewisseld.

Dat was dus één van de dingen, waar de correspondentie over liep.

In het najaar van 1943, in het begin dus van de estafettedienst, hebben wij veel met de Regering gecorrespondeerd over de verhouding van militair en burgerlijk gezag na de bevrijding.

36622. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, veel gecorrespondeerd van uw kant? ,

A. Ja, maar wij kregen toen ook al wel verzoeken van die kant. Een geruststelling b.v., een paraphrase op de radiorede van de Koningin in die tijd, waarbij Zij zei, dat het hele Militair Gezag maar een paar dagen duren zou. Ik weet niet of u zich dat herinnert. Terwijl wij de indruk hadden, dat degenen, die daar aan de touwtjes trokken, het eigenlijk heel lang hadden willen doen duren.

Dat kregen wij dus ook uit Genève. U hebt mij gevraagd, wat er dan terugkwam. Nu zal ik dus maar overslaan fotokopieën van kranten en tijdschriften. Er kwamen dus brieven van de mensen in Genève; een vragenlijst over de medische aangelegenheden (maar ik durf niet te zeggen of die uit Zwitserland kwam dan wel uit Londen); de radiorede van de Koningin kwam hier; maar ook weer niet op initiatief van Londen, maar op initiatief van Zwitserland. Zij was gedateerd op 7 December.

36623. Jonkvrouw **Wttewaali van Stoetwegen**: De radiorede werd toch op 6 December gehouden?

A. Ja, maar de rede is een dag later gedateerd. Dat komt omdat zij opgenomen is in het Londense „Vrij Nederland" van 7 December, en met die tekst is zij hier gekomen. Wij dachten, dat zij van de zevende was, maar zij was van de zesde.

36624. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar deze redevoering kon u toch ook door de radio horen? Of werden die redevoeringen niet door uw dienst opgenomen?

A. Neen, daar hadden wij de apparatuur niet voor.

36625. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En de illegale pers?

A. Ja, die had dat wel. Maar wij hechtten toch zeer veel aan de zuivere tekst. Ik weet niet of u het zich nog herinnert, dat er juist over die rede van de Koningin van 6 December 1942 heel veel te doen geweest is. Er was toen sprake van die vrijwilligheid, waarvan niemand wilde geloven, dat dat zo gezegd was. Ze zeiden dan ook, dat het wel een beetje anders zou zijn. Zulke teksten hebben wij gekregen en we waren er blij mee. Ik geloof niet, dat dit spontaan uit Londen kwam, maar dat het op initiatief van Genève geweest is.

De inlichtingen, die wij kregen, waren uiterst gering. Wat wij het Londen kregen, zit in de brieven verwerkt. De codeberichten hieromtrent kan ik niet meer nagaan, maar het is in ieder geval allemaal in de brieven verwerkt. Ik zou u in overweging willen geven, dat u de heer *Visser 't Hooft* speciaal hierover eens aan de tand voelt, want hij heeft dat allemaal met de gezant en de heer *Gerbrandy* opgenomen. Hij was als het ware het stootblok tussen onze ongeduldigheid en onze ontevredenheid en de Londense „zwijgzaamheid", zullen we maar zeggen.

36626. De **Voorzitter**: Goed, dan zullen we de heer *Visser 't Hooft* eens vragen wat hij in het algemeen in de brieven placht te verwerken en hoeveel initiatief uit Londen daarin opgenomen is. We hebben nu ongeveer twee uur over deze zaak gesproken. Meent u, dat u hiermede de belangrijkste aspecten behandeld hebt, of zijn er nog bepaalde punten, waarvan u meent, dat ze voor ons in dit verband nog van belang kunnen zijn?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik hecht er wel aan om nog even door te gaan over die verhouding tot de O.D., omdat die toen nl., naar onze stellige indruk, juist met die Londense doublure annex was. Ik weet niet zeker hoe het in Londen geweest is, maar het was dus voortdurend zo, dat wij bijv. een bepaald punt vanwege Minister *Gerbrandy* voorgelegd kregen, hetgeen vier of vijf keer gebeurd is, terwijl wij stellig de indruk hadden, dat andere diensten ginder dit niet graag zagen. Na de bevrijding is mij ook gebleken, dat niet alleen van bepaalde kerkelijke groepen, de K.K., verwijten en verdenkingen gekoesterd werden jegens ons, maar dat dit ook aan de kant van B.I. zo was. Wat is er nl. gebeurd? Toen ik in de zomer van 1945 met de heer *Somer* over het geval ging praten, omdat ik wel eens wilde weten hoe hij het zaakje van ons had ontvangen, al was het alleen maar uit een zekere sportiviteit, heeft hij mij, met een volstrekte openheid, het dossier ter inzage gegeven, dat in de zomer van 1944 door het Bureau Inlichtingen aan de Regering is uitgebracht over de Zwitserse weg. Daarin werden de meest lage verdachtmakingen over *Visser 't Hooft* en mij geuit. Van deze brief is een kopie naar de Koningin gegaan. Ik heb die stukken toen bestudeerd en in een zeer uitvoerige brief aan de heer *Somer* duidelijk

gemaakt, dat deze mededelingen onjuist waren en — n'importe de bron van de mededelingen, waar die dan ook lag — lasterlijk waren. Hij zei, dat hij zijn eigen oordeel had over de intieme convicties van de mensen van de Zwitserse weg en zich zijn oordeel over de bedoelingen, die ze hadden, reserveerde, maar dat hij de beschuldiging, dat wij de zaak vervalst hadden, introk. Hij heeft het mij zwart op wit gegeven. Op 3 October 1945 schreef de heer *Somer* aan mij:

„Ten vervolge op mijn schrijven van 19 September jl. en mede naar aanleiding van het mondelinge onderhoud, dat ik enige dagen geleden met u mocht hebben, stel ik er prijs op u te berichten, dat door de uiteenzetting in uw brief van 10 September jl. is komen vast te staan, dat de beschuldiging, als zou dr. *Visser 't Hooft* „vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven", zoals in primo werd vermeld van mijn brief dd. 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog, ten onrechte is geschied. Door uw uiteenzetting is mij duidelijk geworden, dat de stukken, die niet naar Londen zijn doorgezonden, betrekking hadden op het interne verkeer tussen u en dr. *Visser 't Hooft*." — Ik heb nl. met *Visser 't Hooft*, die een vriend van mij was, vele malen gecorrespondeerd over zaken, die helemaal niet naar Londen toe hoefden; die gingen niet door. — „Ik neem dan ook gaarne punt 1° van mijn bovenaangehaald schrijven terug, dat geschreven is op een tijdstip, toen door gebrekkige kennis van zaken, dit misverstand is gezezen."

Dan gaat hij verder over andere dingen, maar dit is dus die in-trekkingsbrief.

36627. De **Voorzitter**: Ja, maar hij zegt zo met nadruk, dat hij punt 1 terug neemt.

A. Ja. Ik zal hem nu even verder lezen.

36628. De **Voorzitter**: Er zijn nl. vijf punten in die brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog. Heeft hij het daar ook nog over in zijn schrijven van October 1945?

A. Daarvoor zou ik hem moeten doorlezen:

„Overigens moge ik u mededelen — zoals dat mondeling reeds gedaan werd — dat de O.D. de klacht over het niet doorzenden van stukken, ter kennis van de Regering heeft gebracht en dat tracht aan te tonen met een zending, die niet via Genève werd verzonden."

Ik zal deze zin even toelichten.

„Het lijkt mij dan ook wenselijk, dat u deze aangelegenheid opneemt met de O.D., evenals het geval van het telegram van Slaghoedje" — één van de parachutisten — „waarin de O.D. zich beklagt over censuur van stukken te Genève en het commentariëren van zendingen. Het telegram van Slaghoedje is door de O.D. geïnspireerd en onze agent deed niet anders dan het telegram doorzenden, dat hem door de O.D. werd verstrekt. Hoewel de agent door u misschien verantwoordelijk gesteld wordt voor dit telegram, meen ik, dat hem geen schuld kan treffen, immers onze agenten waren bij verschillende ondergrondse organisaties werkzaam en ik acht het logisch, dat die organisaties voor de verzonden telegrammen verantwoordelijk zijn. Wil deze aangelegenheid dan ook uit de weg geruimd worden, dan kan dit mijns inziens alleen geschieden, indien u de kwestie persoonlijk met de O.D. behandelt. Voor zover B.I. daarbij betrokken is, verleen ik gaarne mijn medewerking de onderhavige aangelegenheid definitief af te handelen en zie ik met belangstelling uw eventuele berichten daaromtrent tegemoet."

B.I. distantieert zich dus van de rol van de O.D. in dit geval. Ik heb u al gezegd, dat volgens mijn indruk B.I. inderdaad de dingen ook wel doorgestuurd heeft. In hoeverre deze distantieering helemaal juist is, kan ik niet beoordelen. De bron van deze laster ligt dus bij de O.D. Dat blijkt uit dit stuk en dat blijkt ook wel uit die brieven. Nu heb ik een verzoek aan u. In die brief nl., die u dan blijkbaar gezien hebt, aan de Regering, wordt o.a. gezegd, dat uit één van de stukken, die naar Londen gegaan zijn, een bepaalde alinea is vervallen. Ik weet niet, welk punt dat is, 1, 2, 3, 4 of 5.

36629. De **Voorzitter**: Het eerste punt houdt in: „dat vele stukken uit Nederland door dr. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven." Het tweede punt luidt: „dat commentaren op de stukken, door personen of groepen in Nederland geleverd, òf zijn weggelaten òf zijn veranderd, waardoor te Londen dus een verkeerde indruk wordt verkregen". Onder punt 3 staat: „dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten". Dit laatste punt kan dus daarop slaan.

A. Ik heb nu gezien, waar dat derde punt op slaat. Er is inderdaad een stuk in Londen aangekomen, dat o.a., of alleen — dat weet ik niet —, over O.D.-zaken ging en waarbij een alinea is weggelaten. Ik heb het origineel gezien en het stuk, dat in Londen aangekomen is. Dit stuk is dus in Londen aangekomen en daar behandeld als een stuk van de Zwitserse weg. Het was niet van de Zwitserse weg! Dat heeft de heer *Somer* dan ook aanvaard en ik heb dus tegen hem gezegd in één van de brieven, welke ik nu uit mijn hoofd citeer.

„U krijgt stukken, die vervalst zijn. Het is uw zaak om dat na te zoeken. Dat men daar de Zwitserse weg van beschuldigt, is bewezen onjuist te zijn. Hoe komt het, dat men de Zwitserse weg daarvan beschuldigt?”

Ik heb nooit gehoord, dat men dat uitgezocht heeft, en ik acht het wel van belang, dat dat gebeurt. Ik kan het niet doen, u kunt het wel.

36630. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Kunt u ook enigerlei aanwijzingen geven? Hebt u vermoedens hoe dat gebeurd is?

A. Er waren kennelijk mensen, die de Zwitserse weg kwaad gezind waren en hierover lasterpraatjes rondstrooiden. Wie dat waren, daar heb ik natuurlijk wel enige vermoedens van.

36631. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Het is misschien goed, dat u daar iets over zegt.

A. Ik heb toch niet beloofd, dat ik mijn vermoedens ook zou mededelen, Mijnheer de Voorzitter?

36632. De Voorzitter: Neen. Maar als u enigermate gefundeerde vermoedens hebt, kunt u het natuurlijk wel zeggen.

A. Kijk eens, Mijnheer de Voorzitter, de richting, waarin u zoeken moet, is de richting van de O.D. De O.D. — en met name de heer *Six* — heeft een zeer bepaalde visie gehad op de toestanden in Nederland, en wel een visie, waarbij hij meende, dat na de bevrijding een zeer straffe hand nodig was om Nederland in het gareel te houden, een gareel, dat volgens hem „idealer” moest zijn dan 10 Mei 1940. Hij heeft natuurlijk gemerkt, dat in de illegaliteit en in het Nederlandse volk allerlei stromingen waren, die het daar juist niet mee eens waren. Wij hebben altijd de mening gehad, dat alles, wat hier leefde, aan de Regering bekend moest zijn. Wij hebben dus alles doorgestuurd. Alles, wat in enig opzicht van belang kon zijn, hebben wij losgewrikt en doorgestuurd.

36633. De Voorzitter: Hebt u wel eens persoonlijk contact met de heer *Six* gehad in die tijd?

A. Ik heb de heer *Six* één keer een hand moeten geven, toen hij te gast was bij de vertrouwensmannen, waar ik één van de secretarissen was. Dat was nog in de bezettingstijd. Overigens heb ik hem na die affaire nooit ontmoet. Vóór die tijd heb ik hem één keer ontmoet; toen was alles nog koek en ei.

Maar de zaak is deze: Op een goed moment — zomer 1943 — bleek het nl., dat de Zwitserse weg, zoals hij toen reilde en zeilde, mede door de O.D. benut werd en dat mej. *Kohlbrugge* met de O.D. zeer nauwe relaties onderhield. Toen hebben wij ons afgevraagd of het wel juist was om op deze manier door te gaan, omdat wij wel goedvonden, dat de O.D. zich zelf was, maar niet ook nog de Zwitserse weg.

36634. De Voorzitter: Wanneer hebt u dat precies geconstateerd?

A. Dat is voorjaar 1943 geweest.

36635. De Voorzitter: Dus dat was in de eerste periode, toen mej. *Kohlbrugge* ook nog gewoon meewerkte?

A. Ja. Toen hebben wij ons afgevraagd wat onze taak was ten aanzien van deze opdracht van de heer *Gerbrandy*. Wij hebben toen gezegd, dat wij er niet zeker van waren, dat wat binnenskamers met de leiding van de weg besproken wordt daar ook blijft zolang mej. *Kohlbrugge* er bij is. Wij hebben dus gezegd: „Uw werkzaamheden zijn welkom bij de techniek van de weg, maar niet bij de leiding.” Mej. *Kohlbrugge* vond dat natuurlijk uiterst onaangenaam en heeft zich toen ook van de techniek van de weg teruggetrokken. Vandaar dat ik in de zomer 1943 deze techniek toen verder alleen gedaan heb. Zij is toen volledig in dienst bij de O.D. gegaan — zij was de rechterhand van de heer *Six* — en heeft toen gedurende

enige maanden lang, totdat wij het hebben gemerkt, kans gezien om, op gezag van de heer *Six*, met onze fotograaf onder één hoedje te spelen, waarbij deze, zich beroepend op een militair bevel van de heer *Six*, kopieën van wat wij kregen en verzonden aan de heer *Six* gegeven heeft.

De heer *Six* had in het begin van onze estafettedienst, najaar 1943, van ons de verzekering gehad, dat hij alles, wat hij mee wilde geven langs de Zwitserse weg, aan ons kon geven en dat het ongezien door zou gaan. Die verzekering heeft hij schriftelijk gekregen. Desondanks heeft de O.D. nooit iets met ons willen sturen. Hoewel de heer *Six* dus wist, dat wij een veertiendaagse verbinding hadden, meende hij, dat het met zijn verantwoordelijkheid niet te rijmen viel, om van deze dienst gebruik te maken. Toen er op een keer een zending langs de ouderwetse weg in Zwitserland kwam, is het hem nog eens per brief in overweging gegeven, maar de heer *Six* meende, dat dit niet gebeuren moest.

Toen hebben wij dus in Februari of Maart 1944 ontdekt, dat hier spionage plaats vond. Ik zal u het oordeel, dat wij over deze dingen hebben, maar niet noemen.

36636. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Dus mej. *Kohlbrugge* is een grote teleurstelling voor u geweest?

A. Inderdaad. Maar de heer *Six* heeft de verantwoordelijkheid voor deze zaak op zich genomen. En de verantwoordelijkheid van de heer *Six* is een grotere en een belangrijker dan die van mej. *Kohlbrugge*. Met mej. *Kohlbrugge* is het dus blijkbaar alleen een persoonlijke kwestie.

De heer *Six* is hier de man, die verantwoordelijk is voor deze zaken. Wij hebben toen direct dit kanaal stopgezet en met de O.D. alle verdere relaties afgebroken.

Later is het volgende gebeurd. De O.D. had nl. geen behoorlijke verbinding met Londen. Op een keer hadden zij een stel foto's, die zij wilden sturen, en net in die tijd kregen zij onze brief, dat wij vanwege deze onfaire streek niets met ze te maken wilden hebben. Toen hebben zij gedacht, dat zij zich daarover bij Londen moesten verantwoorden. Zij hebben dus een rapport over deze zaak ingediend bij Londen, in microphoto voor verzending gereed gemaakt, met daarbij allerlei kopieën van brieven uit onze spullen, die zij dan via die fotograaf in handen hadden gekregen. Maar wat wil nu het geval? De O.D. had nl. geen behoorlijke weg en de man, die dat moest verzenden, verloor de zaken; dus gingen die dingen zwerven. Nu zijn die dingen, als zij in de illegaliteit zwerven, toch nog altijd niet in Duitse handen gekomen, maar dan zwerven zij natuurlijk door illegale goten. En in een van die goten raapte iemand de spullen op en vond daar dus een aantal stukken, die kennelijk voor Londen bestemd waren. Hij vroeg mij dus: „Ik vind daar ergens stukken, die kennelijk gestrand zijn en blijkbaar naar Londen moeten. Bent u bereid om ze naar Londen te sturen?” Ik heb gezegd: „Als het serieuze dingen zijn, dan gaan zij naar Londen.” Na een paar dagen kreeg ik die stukken, Mijnheer de Voorzitter, en wie schetst onze verbazing, toen wij daar onze eigen stukken bij vonden! Die hele zaak is toen natuurlijk cito naar Genève gestuurd. Daar zijn dus de rapporten van de O.D. over de Zwitserse weg terechtgekomen, die de Zwitserse weg hier zelf gestuurd heeft. Daaruit blijkt dus wel de verantwoordelijkheid, die de heer *Six* op zich neemt. Nu blijkt uit deze brief van de heer *Somer*, dat de verhalen, op grond waarvan de heer *Somer* zijn beschuldiging uit, mede of althans voor een belangrijk deel uit deze O.D.-koker kwamen. Nu heb ik nooit goed begrepen wat de O.D. eigenlijk op ons tegen had. Natuurlijk wel, wat mej. *Kohlbrugge* op ons tegen had.

36637. De Voorzitter: Waarom had mej. *Kohlbrugge* iets op u tegen?

A. Omdat mej. *Kohlbrugge* ontstemd was over het feit, dat wij haar niet toelieten tot de besprekingen over de gestie van de weg. De O.D. heeft ons wel altijd gezegd: „Julie zijn politiek.” Nu heb ik altijd dat a-politieke karakter van de O.D. van een vraagteken voorzien. Indien het u interesseert, dan kunt u uit de stukken, die in het archief van de Zwitserse weg liggen over de O.D., een oordeel vormen over het al of niet politieke karakter van de O.D. zelf. Dat zijn dus stukken, die door ons naar Zwitserland gestuurd zijn, omdat de O.D. ze hier verloren was. Maar ik kan toch niet nalaten om één van die dingen daarbij te noemen, die voor mijn gevoel het meest wonderlijke en ietwat zonderlinge stuk betreffen.

36638. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Staat er in het archief bij: „Gevonden stukken van de O.D.”? Hoe halen wij die er anders uit?

A. Inderdaad. Terwijl ik zoek, kan ik vast vertellen. Bij één van die stukken, nl. van de O.D., die wij toen verstuurd hebben — daarbij keek ik dus na of het serieus was, met het oog op het doorsturen —, was een rapport van een van de gewestelijke commandanten van de O.D., die dat zaakje dus bij de heer *Six* ingestuurd had of bij de dienst van de heer *Six*, en waarvan de heer *Six* gezegd had — of zijn dienst gezegd had —, dat dit naar Londen toe moest. Daarin werd verteld, dat wij hier in Nederland een zekere *Henri de Bourbon* rijk waren, een afstammeling of althans misschien een afstammeling van de Franse Koningen. (Dat genealogische probleem was blijkbaar volgens de O.D. opgelost; volgens de O.D. was hij inderdaad van Koninklijken bloede.) Er werd aan Londen in overweging gegeven om de heer *Henri de Bourbon* naar de overkant te laten komen. Er waren toen in Frankrijk royalistische groepen aan de gang en men wist nooit hoe deze groepen na de ooi-log van belang konden zijn en dan zou het kunnen zijn, dat, wanneer *Henri de Bourbon* in Londen was, wij daar allerlei nut van zouden kunnen hebben.

Dit wonderlijke a-politieke stuk kan ik niet zo gauw vinden, maar als u de tekst daarvan wilt weten, dan kunt u het in de stukken vinden. Nu zoek ik even het verhaal van die O.D.-stukken.

36639. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die relatie met het Franse Koningshuis vindt u blijkbaar niet helemaal a-politiek?

A. Neen, de suggestie van de O.D. aan onze Regering, dat het nuttig zou zijn, wanneer de heer *Henri de Bourbon* in Londen was, vind ik een politieke zaak. Het is overigens voortreffelijk, wanneer men de Regering daaromtrent inlicht, maar dan moet er niet gezegd worden, dat men a-politiek is.

Zo zijn er allerlei dingen. Men rapporteert over het personeel van Justitie, of zij goed of niet goed zijn e.d.

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik u het stuk later eens geven?

De **Voorzitter**: U kunt het ons misschien per brief doen toekomen.

A. U wilt dus een aanwijzing hebben, waar die gevonden stukken zijn?

De **Voorzitter**: Waar zijn zij te vinden?

A. Zij liggen in de kast in het archief; u kunt ze zo krijgen.

36640. De **Voorzitter**: Wie wordt in de correspondentie van de heer *Visser 't Hooft* met u bedoeld met „*Erna*“?

A. Dat heeft hier niets mee te maken. *Erna* was een mijnheer, die illegaal naar Zwitserland gegaan is, omdat hij hier moeite had, en die op een goed moment naar Holland gestuurd werd met een bepaalde opdracht van *Visser 't Hooft* en generaal van *Tricht*. Na een week of zes is hij weer teruggegaan.

Hij was vóórdien bij de politie in Rotterdam en moest daar de Joden oppakken, wat hij weigerde te doen, en is toen naar Zwitserland gegaan.

36641. De **Voorzitter**: Is dat inspecteur *de Jong*?

A. Ja. Hij leek dus een voortreffelijk mens te zijn en is het waarschijnlijk inderdaad wel, maar is later gebleken in het begin toch niet zo heel zuiver te zijn geweest. Zodra wij dat hoorden, hebben we hem onmiddellijk omgeven met alle zorgen en hem schielijk weer naar Zwitserland teruggestuurd. Er is toen niets gebeurd, dus was de man blijkbaar weer geheel in orde.

36642. De **Voorzitter**: En wie is *Rudi*?

A. Die ken ik helemaal niet. *Rudi* is een bepaalde spionage-naam, waarvan ik wel eens een keer bepaalde stukken doorgestuurd heb. Maar verder ken ik hem niet.

36643. De **Voorzitter**: Dat zijn nl. namen, die voorkomen in een stuk van de correspondentie van de heer *Visser 't Hooft* aan de leiding van weg A in Nederland blijkbaar, dat vermeld staat in de bijlage van de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer*, die wij hier hebben.

A. *Visser 't Hooft* kan natuurlijk wel stukken van *Rudi* hebben gekregen; dat kunnen trouwens ook stukken zijn, die ik hem doorgestuurd heb.

De **Voorzitter**: Dat zullen we dan, nu u het niet precies weet, nog wel uitzoeken.

A. Dit was *Erna*.

In die brief werd ook de commentariëring genoemd. In het begin gingen die stukken door zoals ze daar lagen, zonder meer. Toen kregen wij het verzoek van Zwitserland om er iets van de achtergrond bij te vertellen. In hoeverre dat dus weer op Londens initiatief berust, weet ik niet. Dat kan de heer *Visser 't Hooft* u misschien wel zeggen. Daarna hebben wij bij elke zending een commentaar gevoegd: „Dit komt uit die hoek“, „dit is *Irene*“. Eén geval zal ik u eens voorlezen. Het is een bepaald stuk van 13 Maart 1944, dat doorgaat.

„Vermoedelijk bestaan er wel meer van dergelijke gestencilde studentenblaadjes, als deze „Bierkaai“, orgaan van het Goois Studenten G..... Zij bedoelen voor een bepaalde streek de onderlinge band onder de studenten aan te kweken, die noodzakelijkerwijs momenteel steeds losser wordt. De oplaag zal gering zijn. Daar de inhoud niet erg belangrijk is, volstaan wij met de eerste bladzijde.“

Een volgend document.

„Dit document is afkomstig van een jongen uit een arbeidsdienstkamp in Overijssel, die het naar de buitenwereld heeft gesmokkeld. Bedoeld verhaal werd in dit kamp aan iedere arbeidsdienstman in gedrukte vorm verstrekt uitsluitend voor lectuur in het kamp. Een dergelijk openlijk beledend heidendom hadden we nog niet in deze kampen verwacht.“

Dat was dus een soort S.S.-opvoeding, die de mensen in deze stukken kregen. Een volgend punt:

„Wet Hoger Onderwijs is momenteel vaak een onderwerp van toekomstbeschoeiwingen. Dit rapport is afkomstig van enkele hoogleraren, die onder water zijn. Het bijzondere (en geestige) in deze discussies is, dat deze discussies niet alleen gevoerd worden door ondergedokenen, illegale pers, enz.; daardoor wordt voorkomen, dat er een vooringenomenheid ontstaat tegen de illegaliteit in dezen, een gevaar, dat op ander terrein zich wel voordoet.“

De hoogleraren, die ondergedoken waren, en degenen, die boven bleven, hadden zo toch mooi contact met elkaar. Dit is het commentaar, waarover gesproken is. Het was dus nodig om de achtergrond te vertellen.

36644. De **Voorzitter**: Maar nu was een van de verwijten in de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer*, dat dat commentaar achtergehouden werd.

A. Door *Visser 't Hooft*? Dan zoudt u het het beste aan *Visser 't Hooft* kunnen vragen. Dit is, naar mijn mening, het juiste. Ik kan niet voor een ander praten.

Achtergehouden zijn natuurlijk brieven van mij aan, *Wim*.

Ik zal eens proberen een particuliere brief van mij aan hem te vinden om u dan een oordeel te geven over deze vraag. Hier heb ik het toevallig:

„De Regering in Nederlandsch-Indië. Volgens krantenberichten zou onder leiding van de heer *van Mook* in Augustus in Australië een Nederlands-Indische Regering gevormd zijn. Wij zouden graag hierover meer vernemen, met name zouden we graag de namen van de leden van de Regering kennen.“ Dat is dan mislukt. „Dit stuk is van deskundige hand en is besproken in het V.C. (het Vaderlands Comité), op wiens verzoek het u ter doorzending wordt toegezonden.“

36645. De **Voorzitter**: Die correspondentie van u met de heer *Visser 't Hooft* had waarschijnlijk ook betrekking op de organisatorische problemen van de weg?

A. Brief van G. aan *Wim*. Natuurlijk, ik had geen groeten aan mevrouw *Visser 't Hooft* over te brengen; wat ging, ging natuurlijk over de weg. Hier is een brief van mij persoonlijk aan *Wim*. Daar kan ik wel iets uit voorlezen.

36646. De **Voorzitter**: Misschien kunt u met een enkel woord aangeven wat er in die brief staat. U wilt blijkbaar tot uitdrukking brengen, dat die persoonlijke correspondentie van u niet in de sfeer van de voor Londen bedoelde informatie lag, doch bijv. betrekking had op onderwerpen, van belang voor het technisch functioneren van de weg.

A. Ik herinner me een brief, die ik laatst nog gezien heb. Toen *Bartels* hier geweest is, heeft hij allerlei bepraat in die commissie,

die de zaak hier leidde. Toen heb ik hem eens een brief teruggeschreven als volgt. „Je kunt aannemen, dat de brieven, die ondertekend zijn PC, van die leidende commissie zijn. Brieven, ondertekend door G, zijn van mij. De brieven, die met een G ondertekend zijn, zijn dus waard wat ze waard zijn, maar dat zijn ze waard." Dit was een gesprek van mij met *Visser 't Hooft*. Ik eindigde zo'n brief wel eens met de mededeling: „Wat je hiervan aan Londen door wilt geven, moet jij weten. Ik geef jou mijn indruk en mijn visie op dit geval." Ten slotte zat ik vrij centraal in dit hele geval te kijken, dus het was niet zo verwonderlijk, dat ik zelf wel eens mijn mening door gaf, alleen signeerde ik met een G. Hier staat bijv. dit:

„Het tweede telegram (NG 65) blijkt thans verwerkt te zijn in een wonderlijk geschrift, dat zowel aan *Bosch van Rosenthal* als aan de redactie van „Vrij Nederland" in handen viel, en gaat als NG 320 hierbij. Je zult bij lezing bemerken, dat naast de „o.i. voortreffelijke" punten er veel laags in dit stuk staat en dat het, zoals het daar ligt, niet uit Londen stamt, maar naar het vorgeeft van een — aldus zich gedragende — centrale van verzetsorganisaties, die met autorisatie van Londen zegt op te treden en de coördinatie en wat er aan vast zit, zegt in handen te hebben. Het betreffende stuk is het vijfde nummer uit een serie; men heeft zich dus reeds vrij vast geconstitueerd. Voor zover onze kennis momenteel strekt, is dit stuk ontijdig de wereld ingestuurd."

Er was blijkbaar iemand, die meende, dat hij hier de hele invasievoorschriften wel kon doen.

„Naar onze indruk zijn in deze „Inlichtingen" (no. 5) een aantal instructies van Londen verwerkt, overgebracht door agenten. Tot deze instructies zal ook wel behoren het stuk van de Minister-President, dat als KL 125 — een brief van *Bosch van Rosenthal* — hierbij gaat. Wanneer men de eerste algemene mededeling vergelijkt met punt zes van dat stuk, dan is verwantschap onmiskenbaar."

Dat is dus een beschouwing van mij, waarin ik allerlei suggesties geef over geschiedenis, enz. Dat was mijn mening.

36647. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij thans niet alleen de organisatie van de weg behandeld hebben, die ons op dit ogenblik in het kader van punt *f* van het Enquêtebesluit het meest interesseert, maar dat wij ook vrij diep zijn ingegaan op het werk zelf, dat gedaan is. Het wil mij voorkomen, dat wij het op het ogenblik hier wel bij kunnen laten. Ik acht het echter niet uitgesloten, dat bij een ander punt van het Enquêtebesluit — ik denk daarbij speciaal aan punt *h*, het contact met en de politiek ten aanzien van de verzetsbeweging in Nederland — wij nog wel eens zullen terugkomen op de materiële dingen. U begrijpt, dat de positie van de O.D., enz. bij het laatste punt natuurlijk meer in het bijzonder aan de orde zal komen. Het wil mij dus voorkomen, dat wij in het kader van hetgeen wij vanmorgen behandeld hebben op deze materiële kant van de zaak thans voldoende zijn ingegaan. Hebt u nog iets mede te delen, waarvan u vindt, dat het per se hier bijbehoort?

A. Neen. Och, er zijn zo eindeloos veel zaken.

36648. De Voorzitter: Als wij de zaak helemaal ten voeten uit willen behandelen, zal er natuurlijk nog een aantal andere problemen zijn, maar ik geloof, dat dit zal moeten geschieden bij de behandeling van punt *h* van het Enquêtebesluit. Mogen wij weer een beroep op u doen, wanneer mocht blijken, dat wij bij dat andere

punt hier nog dieper op in moeten gaan, hetgeen mij vrij waarschijnlijk lijkt? Ik veronderstel, dat u daartoe dan wel bereid zult zijn.

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, en misschien is het wel nuttig, dat, mocht u tot de conclusie komen, dat het zin zou hebben, u aan een van uw secretarissen vraagt om van te voren die stukken eens te bekijken, want dan kunnen wij allebei veel gemakkelijker praten.

36649. De Voorzitter: Dat was ook ons voornemen. Er wordt trouwens aan de voorbereiding van dat andere punt van het Enquêtebesluit reeds vrij intensief gewerkt. Zonder enige twijfel zal daarbij ook van het archief van de Zwitserse weg, dat hier aanwezig is, gebruik gemaakt worden. Dat zal dan de behandeling een volgende keer wel vergemakkelijken.

A. Ik weet niet wat uw taak precies is of hoe ver deze zich uitstrekt. Wanneer ik u om een bepaald ding vraag, wat ik met belangstelling in een rapport heb gelezen, zegt u dan of het tot uw taak behoort of niet. B.v. interesseert mij inderdaad de brief, waarmee de heer *Somer* dus die feitelijke beschuldiging heeft ingetrokken en waarvan een kopie naar de Minister van Oorlog is doorgestuurd. Ik heb hem toen nog gezegd: „Het gaat mij daarom, dat iedereen, die deze valse brief heeft gekregen, ook de rectificatie krijgt." Hij kan natuurlijk zeggen, dat hij dat aan het Ministerie van Oorlog gevraagd heeft. Ik stel er wel prijs op dat te weten, aangezien degene, die eenmaal ingelicht is over het vuil, ook het wegpoetsen daarvan verneemt.

36650. De Voorzitter: In ieder geval, al zou die brief in 1945 niet doorgezonden zijn, dan zal uit deze enquête wel duidelijk blijken, hoe deze zaken gelegen hebben. Dat is dan misschien nog beter dan dat de heer *Somer* deze brief in een paar exemplaren meer had uitgezonden.

A. Inderdaad. Ik zeg dat ook nog namens de mensen van de weg. Het is misschien toch nog wel goed, dat ik dit tot slot nog even zeg, want die twintig mensen, die er aan gewerkt hebben, zijn wel erg gegriefd door wat er gebeurd is.

De Voorzitter: Dat heb ik uit de stukken, die wij daarover hebben, en uit hetgeen u op het ogenblik hebt medegedeeld, begrepen. Het behoort juist tot de doelstellingen van deze enquête om deze problemen zo veel als in ons vermogen ligt te behandelen en er de juiste kijk op te krijgen.

A. Ik heb laatst met deze lieden een reunie gehad en gemerkt, dat men het toch prettiger vindt, als het vuil weggepoetst is.

De Voorzitter: Dat kan ik mij levendig voorstellen. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons vanmorgen verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

G. H. SLOTEMAKER DE BRUINE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JACOBUS GERHARDES VAN NIFTRIK,
oud 55 jaar, fabrikant, wonende te Putte (N.-B.),
Directeur N.V. Fabriek voor Persplastic Gebr. van Niftrik,

Hij legt de eed af als getuige.

36651. De **Voorzitter**: Wij hebben als één van de punten van het Enquêtebesluit de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten te onderzoeken. Hieronder valt ook een onderzoek naar de „Zwitserse weg”, waarbij u — naar ik meen — nogal nauw betrokken bent geweest. Misschien kunt u mij vertellen in welke tijd en in welke hoedanigheid u daarbij betrokken bent geweest.

A. Dit alles is heel geleidelijk gegaan, dus een vaste datum is heel moeilijk vast te stellen. Het is ongeveer het einde van het jaar 1942 begonnen.

36652. De **Voorzitter**: In welke hoedanigheid bent u daarbij betrokken geraakt?

A. Eigenlijk eerst als particulier, als voortzetting van de weg, die men hier in Nederland was begonnen, en later als assistent van generaal *van Tricht* in Bern.

36653. De **Voorzitter**: Als ik het dus goed begrijp, bent u tijdens de oorlog uit Nederland naar Zwitserland gegaan?

A. Ja.

36654. De **Voorzitter**: Wanneer is dit geweest?

A. 15 Augustus 1942 ben ik aangekomen.

36655. De **Voorzitter**: Was het direct al uw bedoeling om naar Zwitserland te gaan of wilde u naar Engeland en bent u daar gestrand?

A. Ik ben gegaan, om het zo uit te drukken, „om het vege lijf te redden”.

36656. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dit? Was het nodig, dat u ging?

A. Ja, ik werd door de Gestapo gezocht wegens het overbrengen van berichten. Dit was verraden en daarom moest ik vluchten.

36657. De **Voorzitter**: Was er toen al een geregeld verkeer?

A. Het was inderdaad geen geregeld verkeer, het was het zoeken naar een weg. Wij hadden een weg gevonden via het Franse tweede bureau.

36658. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder het Franse tweede bureau?

A. Dat was de Franse inlichtingendienst. Het is eigenlijk ontstaan, doordat de toenmalige kapitein *Somer* van de generale staf hier in

Nederland een inlichtingendienst aan het organiseren was en daarvoor verbinding zocht. Wij hadden een weg om mensen naar Engeland te voeren. Van deze weg heeft men gebruik gemaakt om de eerste berichten door te zenden.

36659. De **Voorzitter**: Werkte u in die tijd samen met de heer *Somer*?

A. Ja, met de tegenwoordige kolonel *Somer*.

36660. De **Voorzitter**: Heeft het laatste gedeelte daarvan zich niet afgespeeld in Breda?

A. Ja, inderdaad.

36661. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft dit hier verteld. U was daar dus bij betrokken?

A. Ik was belast met het overbrengen van de berichten en kapitein *Somer* met het verzamelen er van.

36662. De **Voorzitter**: Bent u reserve-officier?

A. Ja, vanaf 1914 tot 1945.

36663. De **Voorzitter**: Vandaar dus uw contact met de heer *Somer*?

A. Eigenlijk is het niet daardoor gekomen. Het is gekomen, doordat wij een weg hadden om Engelandvaarders naar Engeland te helpen; velen van hen waren militairen, o.a. jongelui van de militaire academie, officieren en toekomstige officieren. Zij werkten al samen met kapitein *Somer* en zij zeiden toen: „U hebt zo'n mooie weg om naar Engeland te komen, zou daar de dienst van kapitein *Somer* geen gebruik van kunnen maken?”

36664. De **Voorzitter**: U had dus al een verbinding?

A. Ja, ik had een verbinding.

36665. De **Voorzitter**: Was dit in samenwerking in een bepaalde groep?

A. Het is langzamerhand een groep geworden. Het is ontstaan, doordat in de zomer van 1940 enige jongelui, het waren studenten — ik herinner mij o.a. de naam van *Droogleever Fortuyn*, de zoon van de toenmalige burgemeester, en baron *d'Aulnis* — bij ons aan de grens kwamen om te vragen of wij geen overgang over de grens wisten — omdat wij precies bij de grens woonden — om in België te komen. Ook vroegen zij of wij geen tips konden geven om door te gaan naar Engeland. Wij hebben dit gedaan en zij hebben ons adres toen weer doorgegeven aan andere jongelui, studenten, enz.; dit is uitgegroeid tot een regelmatige lijn, waarlangs de jongelui wegreisden. Het waren vooral militairen en vliegeniers, die naar Engeland gingen.

36666. De **Voorzitter**: De directe aanleiding, waardoor u hierbij betrokken bent geworden, was dus uw woonplaats?

A. Mijn woonplaats is de directe aanleiding geweest.

36667. De **Voorzitter**: U woonde vlak bij de grens?

A. Ja, de grens van ons terrein lag tegen de Rijksgrens; de schildwachten patrouilleerden voor ons huis, dus wij konden hen gemakkelijk om de tuin leiden.

36668. De **Voorzitter**: U had waarschijnlijk geen bemoeienis met de organisatie van de hele weg, dus door Nederland, België, Frankrijk, enz.? U bemoeide zich alleen met een bepaald onderdeel.

A. Voor zover mij bekend is, bestond er toen nog geen weg. Ik spreek nu over de zomer van 1940, toen het is begonnen.

36669. De **Voorzitter**: U hielp dus de mensen over de grens en dan moesten ze maar zelf zien hoe ze verder kwamen?

A. Zo is het begonnen, maar toen hebben wij stap voor stap een hele route gevormd. Wij hebben toen mensen aangenomen, die hen op reis vergezelden. Eerst hebben wij een route rechtstreeks naar Spanje geprobeerd, hieraan waren echter vele moeilijkheden verbonden, maar omdat de reis — als ze eenmaal in Zwitserland waren — van daaruit naar Spanje via Zuid-Frankrijk nog officieel kon geschieden, was het al voldoende om de mensen voorlopig naar Zwitserland te helpen. Deze reis was gemakkelijker en korter en daarom hebben wij eerst de route naar Zwitserland gevolgd.

36670. De **Voorzitter**: De mensen, die u in Frankrijk hielpen, waren toch zeker geen Nederlanders?

A. Het waren meestal Belgen, d.w.z. een van de mensen was een Nederlander. Hij was de voorzitter van de Nederlandse vereniging in Antwerpen; hij verleende de mensen onderdak in Antwerpen; later werden ze dan door een gids opgehaald en verder gevoerd.

De heer *van Dulken* is in 1942 op heterdaad betrap en met zijn zoon gearresteerd.

Later hebben we een Belg naar de Zwitserse grens gestuurd; hij heeft daar een villa'tje gehuurd om zo een vaste post aan de grens te hebben om regelmatig voor gidsen te zorgen, die de mensen over de grens hielpen. Zodoende hebben wij een route gekregen, waarmee men ten slotte in ongeveer 36 uur in Bern kon zijn.

36671. De **Voorzitter**: In 36 uur?

A. Ja. Wij hebben ruim 100 personen, militairen en vliegeniers op deze manier naar Zwitserland gebracht; later zijn zij allemaal naar Engeland gegaan.

36672. De **Voorzitter**: Wie deden dit met u?

A. Er was hier een dienst Nederland, waar de mensen werden uitgezocht, die de meest belangrijke waren. Er waren veel meer gegadigden dan het mogelijk was te vervoeren; wij mochten deze lijn natuurlijk niet overladen, want dan was het spoedig bekend. De mensen werden op een lijst geschreven en dan werd uitgemaakt, wie er kon gaan. In den Haag werkte daarvoor een zekere heer *Melsen*, een accountant van een Departement; ten slotte is hij gepakt en geëxecuteerd. De vliegeniers werden ons geleverd door majoor *van Voorthuizen*, de commandant van het vliegveld Soesterberg. Ik had regelmatig contact met hem; hij leverde mij dan de lijst en ik maakte dan de route in orde. Op een afgesproken dag werden dan de mensen naar mijn huis gezonden en ik zorgde dan, dat ze verder kwamen en in Zwitserland arriveerden.

36673. De **Voorzitter**: Heeft u tijdig gemerkt, dat er iets mis was?

A. Ja. Naast die route is een inlichtingendienst ontstaan, door de toenmalige kapitein *Sotner* in Breda opgericht. Later is deze dienst overgenomen door zijn twee eerste-assistenten, dit waren beroeps-officieren, de heren de *Korte* en *Brejaart*. De heer *Brejaart* is ook gepakt en gefusilleerd.

36674. De **Voorzitter**: Leeft de heer *de Korte* nog?

A. Ja, hij leeft nog, ik geloof, dat hij in Indië zit.

36675. De **Voorzitter**: Is hij ook in die tijd weggegaan?

A. Ik heb hem uit het oog verloren. De heer *Brejaart* deed de contra-spionage voor ons en hij heeft ons gewaarschuwd, dat in onze dienst een onbetrouwbaar element was gekomen. Dit was een oud-marinier, die ook illegaal werk had verricht; hij is door de Duitsers gepakt en heeft zich vrijgekocht door spionage voor de Duitsers te verrichten. Hij zat in onze groep en hij heeft een maand of drie met ons samengewerkt. Wij hebben zekerheid gekregen, dat hij verkeerd was, doordat wij hem hebben laten volgen en bemerkte, dat hij naar de Gestapo in Rotterdam ging. Wij hebben toen plannen beraamd om hem uit de weg te ruimen, wat ook later is gebeurd. Hij is nog één keer bij ons geweest (hij heette *Dame*) met een paar mensen, die moesten worden doorgestuurd. Hij beschikte over auto's. Hij bracht zelf de mensen bij ons om zo de lijn precies te bestuderen. Op een gegeven ogenblik kwam hij bij ons, in gezelschap van de heer *Melsen*, degene, die voor ons in den Haag de mensen uitkoos. Ik heb toen de heer *Melsen* apart genomen en hem gezegd, dat deze man niet goed was.

36676. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heette hij?

A. Hij heette *Dame*; het was een man uit Ierseke, die bij de marine had gediend. *Melsen* wilde dit eerst niet geloven, maar ik heb hem van de waarheid overtuigd. De heer *Melsen* heeft toen gezorgd, dat hij uit de weg werd geruimd. Hij is toen op de Drentse hei gedood. De heer *Melsen* deed nog allerlei ander werk, mensen uit de gevangenis halen, enz. Hij heeft toen op een keer *Dame* gevraagd daarvoor mee te gaan naar Groningen en toen heeft men hem op de Drentse hei met een paar helpers geëxecuteerd. Een week daarna is er een overval bij al de leden van onze organisatie geweest; het was in de nacht van 5 op 6 Augustus 1942. Ik heb daaraan kunnen ontsnappen, doordat ik mijn maatregelen had genomen. In 1940 hebben wij het ongeluk gehad om ons huis helemaal tot de grond te zien afbranden. In 1941 hebben wij het weer gedeeltelijk opgebouwd en omdat wij toen al bezig waren met het ondergrondse werk, heb ik het huis daarnaar laten bouwen en een onzichtbare schuilplaats laten maken, die nog steeds bestaat. Ik heb daarvan dankbaar gebruik gemaakt. Toeri de Duitsers 's avonds om halftwaalf kwamen, ben ik in mijn schuilplaats gevluht en zij hebben mij niet gevonden. Het was toevallig mijn verjaardag en mijn zoon was thuis — hij woonde niet bij ons, want hij studeerde in den Bosch aan de M.T.S. — hij is meegenomen en hij heeft zes maanden gevangen gezeten. Men had blijkbaar aangenomen, dat hij er niets mee te maken had, doordat hij bijna nooit thuis was. Het was 1942 en toen namen de Duitsers nog niet vlug represaille-maatregelen. Ik wist, dat ze terug zouden komen, dus ik kon toch mijn werk daar niet voortzetten. Ik heb het toen overgegeven aan mijn opvolger, de ontvanger van het douanekantoor in Putte. De verschillende mensen, die met ons samenwerkten, heb ik laten waarschuwen; zelf ben ik er ook nog op uit gegaan en ik hoorde overal, dat die zelfde nacht ook een inval bij hen had plaats gehad. Er was dus niets meer aan te doen en wij hebben langs onze eigen weg een heenkomen naar Zwitserland gezocht.

36677. De **Voorzitter**: U zegt „wij“. Zijn er nog anderen met u meegegaan?

A. Mijn vrouw, zij werd ook gezocht. Toen wij in een bepaalde plaats in België waren, heeft men daar nog aanplakbiljetten gezien, waarop stond vermeld, dat wij gezocht werden. Wij hebben toen heel veel geluk gehad; Dinsdag tussen 12 en 1 zijn wij clandestien de grens overgegaan langs onze eigen weg; om vier uur zijn de Duitsers met een hele compagnie met mitrailleurs, enz. gekomen om ons te omsingelen, maar gelukkig waren wij net weg. Nog 14 dagen is ons terrein bezet geweest.

36678. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er niemand meer in huis?

A. Ja, mijn mede-directeur, zijn zoon en mijn neefje. Zij zijn allen gearresteerd en hebben een tijd gevangengezeten. Ook mijn dochter hebben ze nog te pakken gekregen en nog een tijd gevangengehouden. Onze lijn was bewaakt, maar wij zijn er gelukkig toch doorgekomen. Mijn vrouw spreekt van oorsprong Frans en daarom spreken wij dit steeds. Torn wij in Nancy ondervraagd werden, hebben ze niet opgemerkt, dat wij geen Fransen waren; onze papieren waren gelukkig ook in orde en wij zijn dus weer vrijgelaten. Die zelfde nacht zijn wij nog over de Zwitserse grens gekomen en wij hebben ons daar dadelijk gemeld bij generaal *van Tricht*. Hij kende ons door de mensen, die door ons naar hem werden gestuurd. Als „résidence forcée" is ons Genève aangewezen, waar wij toen zijn gaan wonen. Toen is eigenlijk de verbinding van daaruit met Nederland begonnen.

Het was natuurlijk ons doel niet zonder werk in Zwitserland te zijn en ik heb toen aan generaal *van Strickt* toestemming gevraagd om te trachten uit Nederland militaire berichten voor hem te krijgen. De generaal vond dit goed en hij heeft ons daar toen laten werken. Dit viel samen met de poging van dr. *Visser 't Hooft*, die verbinding met Nederland zocht in opdracht van de Regering. Wij hebben onze krachten gecombineerd en zijn begonnen iemand uit te zenden, die zich daarvoor aanbood; het was een Engelandvaarder, die nog geen kans had gekregen verder te komen.

Ter verduidelijking moet ik hiertussen even vertellen hoe het ging met de mensen, die in Zwitserland kwamen. Zij meldden zich bij generaal *van Tricht* en hij zorgde dan, dat zij een paspoort en visa voor Spanje kregen — dit gebeurde bij het Franse en Spaanse gezantschap in Zwitserland —; rij kregen dan een Spaanse en Franse pas, en konden via Portugal naar Engeland reizen.

In November 1942 ging dit niet meer, omdat Zuid-Frankrijk toen werd bezet. Omdat mijn vrouw en ik nogal op de hoogte waren van clandestiene routes, verzocht de generaal ons een route door Frankrijk naar Spanje te organiseren. Wij zijn daarmee begonnen en hebben deze route stap voor stap in orde gemaakt, zodat wij er ten slotte in geslaagd zijn de mensen clandestien door Frankrijk en Spanje naar Engeland te krijgen. De heer *van Borssum Buisman* was één van de mensen, die op de lijst stond om naar Engeland te gaan; deze lijn functioneerde in het begin natuurlijk maar heel langzaam, zodat er maar enkelen gaan konden. Hij was vooreerst nog niet aan de beurt, omdat hij geen geoefende militair was en daarom bood hij zich aan om koeriersdiensten te verrichten tussen Nederland en Zwitserland. Ik heb hem toen de nodige inlichtingen gegeven om langs de bekende lijn naar Nederland te gaan en daar contact te zoeken met de mensen van onze oude organisatie, o.a. mijn opvolger. Ook moest hij zoeken naar wegen voor mensen, die inlichtingen verzamelden; wij wisten, dat zij bestonden, maar zij hadden geen gelegenheid de verzamelde inlichtingen af te voeren. Hij is daarin uitstekend geslaagd, doordat hij terecht is gekomen bij één van de personen, die dit zeer vakkundig deed, nl. de reservekapitein der artillerie *Leendert Pot*. Eén van zijn rapporten — een zeer belangrijk rapport voor de oorlogvoering — heeft *van Borssum Buisman* naar Zwitserland gebracht en tevens heeft hij weer een lijn uitgestippeld, waarlangs koeriers konden reizen. Wij hebben dit enige malen herhaald.

36679. De **Voorzitter**: De heer *van Borssum Buisman* is dus op en neer gegaan? Hij heeft het traject dus meerdere malen afgelegd?

A. Ja, doch het is maar één keer door *van Borssum Buisman* afgelegd en tweemaal door drs. *Bartels*.

36680. De **Voorzitter**: Dan heb ik u verkeerd begrepen, ik dacht, dat *van Borssum Buisman* nog meer op en neer was gegaan.

A. Neen, *van Borssum Buisman* heeft het één keer gedaan, hij heeft de eigenlijke grondslag gelegd. Hij is toen met ander werk belast, zodat *Bartels* is gegaan. Daaruit is zo langzamerhand een regelmatige route gegroeid, doordat wij in verbinding kwamen met iemand, die veel van dit werk in Frankrijk had gedaan en daar zijn fijnen al had; dit was *Jean Weidner*. Hij heeft grotendeels de lijn voor ons bestuurd en is ten slotte de grote organisator van de lijn geworden.

36681. De **Voorzitter**: Ging alles wat binnenkwam via Genève?

A. Alles liep via Genève; er was daar een werkplaats opgericht voor het maken van micro-photo's.

36682. De **Voorzitter**: Werkte u samen met de heer *Visser 't Hooft* of deed u alles afzonderlijk?

A. Wij hebben een hele tijd volkomen samengewerkt en van deze ene lijn gebruik gemaakt, met dien verstande, dat de lijn voor beide doeleinden werd gebruikt. De technische dienst scheidde dadelijk na aankomst het militaire van het niet-militaire; dit ging dan naar dr. *Visser 't Hooft* enerzijds en naar de generaal en mij anderzijds.

36683. De **Voorzitter**: In deze combinatie moeten wij u toch zien als de vertegenwoordiger van generaal *van Tricht* in Genève? Zo is het toch?

A. U kunt het zo opvatten, dat de generaal mij eigenlijk carte blanche heeft gelaten om de zaak op te richten. De generaal moest zich natuurlijk dekken tegenover de Zwitserse Regering en ook vooral tegen niet-serieuze pogingen. Hij heeft eerst uitgekeken of dit werkelijk goede resultaten opleverde en toen hem bleek, dat het werkelijk betrouwbare mensen waren, die er bij betrokken waren, heeft hij de directie zelf op zich genomen.

36684. De **Voorzitter**: Bleef hij in Bern?

A. Ja, de generaal bleef in Bern, maar onze technische dienst was in Genève. Wij zijn spoedig begonnen de berichten te micro-graphieren; deze waren verborgen in voorwerpen. Deze films werden ontwikkeld en gescheiden en over de twee diensten verdeeld. Deze berichten werden dan in twee of drie exemplaren gekopieerd en langs verschillende wegen naar Engeland gezonden

36685. De **Voorzitter**: In het begin in 1942 is er een zekere juffrouw *Kohlbrugge* over geweest.

A. Ja, dat was in 1942. Zij kwam onder de schuilnaam *Chrisje*. Juffrouw *Kohlbrugge* heeft het contact tussen Nederland en dr. *Visser 't Hooft* tot stand gebracht. Zij is, geloof ik, in April of Mei 1942 gegaan.

36686. De **Voorzitter**: Was u er toen nog niet?

A. Neen, ik ben in Augustus vertrokken, dus ik was toen nog in Putte. Zij is langs onze lijn naar Zwitserland gereisd; zij heeft daar de verschillende contacten opgenomen en ons op de hoogte gebracht van de toestanden in Zwitserland. Zij heeft ons daar een grote dienst mee bewezen, want wij hoorden vrijwel niets meer van de mensen als zij eenmaal weg waren. Men dorst niet te schrijven uit veiligheidsoogpunt, dus wij wisten vrijwel niets van wat er eigenlijk met de mensen gebeurde, die eenmaal Zwitserland hadden bereikt. Juffrouw *Kohlbrugge* heeft ons toen precies van de toestand in Zwitserland op de hoogte gesteld en zij heeft ons ook verteld van het werk van dr. *Visser 't Hooft*.

36687. De **Voorzitter**: Toen u dus in Genève arriveerde, had dr. *Visser 't Hooft* reeds zijn contacten?

A. Neen, ik geloof niet, dat dr. *Visser 't Hooft* over directe verbindingen beschikte, maar als ik goed ben ingelicht, werkte hij wel met mensen, die berichten overbrachten langs legale weg, zoals mr. de *Graaff* van Philips. Hij heeft heel veel berichten overgebracht, maar hij kwam langs een legale weg.

36688. De **Voorzitter**: Vanmorgen hebben wij de heer *Slotemaker de Bruine* gehoord. Hij vertelde, dat in het jaar 1942/1943 het contact nog incidenteel was, d.w.z. van geval tot geval ging. Als men eens iemand wist, die naar Zwitserland ging, maakte men er gebruik van en er werd ook wel een en ander over de post gestuurd. Maar in 1942 is er nog niets langs de estafettedienst gegaan. Deze bestond toen nog niet?

A. Mag ik even de data nagaan? Dan kan ik u die precies geven. De reis van *van Borssum Buisman* is geweest in December 1942, ik geloof, dat hij begin December is weggegaan. Hij is vrij lang gebleven, want hij kwam terug met het bericht, dat er contact met mijn zoon was, dus hij is waarschijnlijk in Januari of Februari teruggekomen.

Ik kan u ook zeggen, wanneer regelmatig berichten doorkwamen. 9 Juni 1943 kregen wij regelmatig berichten van „*Evert*” (dat was *Pot*). Ik spring dan over op October en November 1943. In de zomer 1943 was het regelmatig, ik zie, dat wij dan geregeld tweemaal in de maand contact hadden; ik heb hier de afschriften van de correspondentie tussen *Pot* en ons. Eerst werd het gevoerd uit mijn naam en later uit naam van M.A., dat was de Militair Attaché, generaal *van Tricht*.

36689. De **Voorzitter**: De correspondentie met *Pot* kan toch niet zo lang hebben geduurd?

A. Het ging eigenlijk niet direct naar *Pot*, het ging eerst weer naar een ander adres. Wij werkten nooit direct met de mensen samen, het ging uit veiligheidsoogpunt nog weer over zijlijnen. *Pot* is geloof ik in eind 1943 gearresteerd.

36690. De **Voorzitter**: Neen, *Pot* is, naar ik meen, al in Mei 1943 naar Zweden gegaan.

A. Toen is het overgenomen door *Hugo* en later is het *Kees* geweest.

36691. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was *Beukem toe Water*?

A. Ja.

36692. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u wie *Hugo* was?

A. Dat weet ik niet, ik heb nooit zijn eigenlijke naam gehoord. Ik zal eens kijken of ik het laatste rapport heb, maar het kan zijn dat hieraan rapporten ontbreken. Wij adresseerden alles aan B. I., dat was *Bosch van Rosenthal*, de zoon van de oud-commissaris van de Koningin in Utrecht. Hij was verbindingsman tussen *Evert (Pot)* en ons

36693. De Voorzitter: Het komt dus hierop neer, dat in de zomer 1943 de estafettedienst is ontstaan?

A. Die estafettedienst is in de zomer van 1943 regelmatig gaan functioneren.

36694. De Voorzitter: Ging het zo, dat u bepaalde mensen op bepaalde trajecten had, die daar heen en weer reisden?

A. Ja, dit is georganiseerd door *Weidner*

36695. De Voorzitter: De eerste etappe daarvan, d.w.z. Nederland—Brussel, is een tijd verzorgd door de heer *le Jeune*? Later heeft deze een vaste standplaats in Brussel gekregen?

A. Ja. Eigenlijk waren dit meer de zaken van *Weidner* dan van ons. Wij wensten eigenlijk zo weinig mogelijk te weten van wat daarginds gebeurde, men wist nooit hoe de zaken zouden lopen en kon dan later bijv. onder dwang ook nooit iets verklappen.

36696. De Voorzitter: Wie waren die organisatoren van de verbinding Genève—Spanje?

A. Dat zijn wij eigenlijk aanvankelijk geweest.

36697. De Voorzitter: Had u daarvoor ook bepaalde mensen in bezet Frankrijk?

A. Ja, dat deed ook *Weidner*.

36698. De Voorzitter: Deed hij dit ook?

A. Eerst hebben wij het zelf gedaan. Onze oude mensen, die ook gewerkt hadden aan het tot stand brengen van de weg naar Zwitserland, zijn ook weer als proefkonijn naar Frankrijk gestuurd. Dit zijn ook weer grotendeels cadetten geweest. Wij stuurden ze met berichten naar Frankrijk naar enige mensen, die wij daar kenden en die hun weer andere adressen gaven. Ook in Zwitserland hebben wij veel steun gehad van de Zwitserse inlichtingendienst; deze gaf ons ook adressen; hij werkte nauw met ons samen. Zo hebben wij een lijn weten op te zetten.

36699. De Voorzitter: Er is ons hier medegedeeld, dat u over de weg van Zwitserland naar Spanje, wat berichten betreft, alleen rapporten heeft meegegeven, die door moesten en die niet telegrafisch naar Londen konden worden overgebracht. Was dat inderdaad zo?

A. Het ging zo: door de dienst van generaal *van Tricht* werd van de berichten een kort uittreksel gemaakt, dat dadelijk telegrafisch naar Londen werd doorgegeven; daarna werden de volledige berichten op drie verschillende manieren naar Londen gestuurd; zij zijn daar vrijwel allemaal aangekomen.

36700. De Voorzitter: Wat bedoelt u met drie verschillende manieren?

A. Ze werden meegenomen door de Engelandvaarders, verborgen in voorwerpen. Zo nu en dan gingen ze via de Franse verbindingen met vliegtuigen uit Frankrijk. Maar degenen, die het zekerste werkten, waren de Duitsers zelf.

Mijn vrouw is gaan leren boekbinden en zij heeft de verdunde micro-photo's in de kaften van boeken ingebonden. Deze micro-photo's zullen u wel bekend zijn, het is een uitvinding van dr. *Eisma*; deze films werden zo dun gemaakt, dat ze in een kaft niet meer waren te voelen. Zij werden dan in de kaften ingebonden en dan werden de boeken door een Zwitserse uitgever naar een Stockholmse boekhandel gezonden. Daar werden ze afgehaald en verder naar Engeland verzonden. Deze boeken werden vanaf Bern met Lufthansa verzonden.

36701. De Voorzitter: Was er geen luchtverkeer van Zwitserland naar Engeland?

A. Neen, helemaal niet.

36702. De Voorzitter: Was dit niet mogelijk om militair-technische redenen?

A. Er was geen verbinding. Zwitserland was helemaal door bezet gebied omgeven; ik denk niet, dat de Duitsers dit zouden hebben toegestaan.

36703. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Zwitserland—Spanje wel?

A. Ook niet. Voor zover mij bekend is, is er geen enkele luchtverbinding van uit Zwitserland geweest.

36704. De Voorzitter: Vandaag is hier gezegd, dat een aantal van deze berichten meeging met een vliegtuig van Zwitserland via Portugal naar Engeland. Dit vliegtuig werd nooit beschoten, want het vervoerde zowel het Duitse als het geallieerde materiaal. Dit is een verhaal, dat hier is gedaan.

A. Ik heb dit nooit geweten; ik zou bijna durven tegenspreken, dat dit gebeurd zou zijn, ten minste in de tijd, dat ik in Zwitserland was. Het zou natuurlijk vóór die tijd gebeurd kunnen zijn.

36705. De Voorzitter: Bent u er tot het einde van de oorlog gebleven?

A. Generaal *van Tricht* zal dit waarschijnlijk wel kunnen weten, want hij was natuurlijk beter op de hoogte met de Bernse zaken dan ik. Voor zover mij bekend is, was er geen vliegtuigverbinding met Engeland.

36706. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Wist de uitgever, die deze boeken verzond, dat er iets in geplakt was?

A. Hij dacht waarschijnlijk, dat er Zwitsers materiaal in was verborgen.

36707. De Voorzitter: Is de samenwerking tussen u en de heer *Visser 't Hooft* altijd goed geweest?

A. Ja. Men heeft natuurlijk, wanneer men samen een dienst heeft, wel meningsverschillen; op een bepaald ogenblik is dit tot uiting gekomen, doordat wij — de generaal en ik — vonden, dat op lijn A eigenlijk meer de nadruk werd gelegd op de burgerlijke dan op de militaire gegevens. Wij vonden, als militair, dat het militaire eigenlijk de voorrang moest hebben. Daarom hebben wij geprobeerd daarnaast nog andere lijnen te krijgen; dit is ons gelukt door een lijn in Brussel op te vangen, die geen verbinding met Londen had.

36708. De Voorzitter: Is dit de z.g. weg B?

A. Ja.

36709. De Voorzitter: Van de groep *Fiat-Libertas*?

A. Ja.

36710. De Voorzitter: Deze is toch veel later ontstaan?

A. Ja. Het eerste, dat ik hier vind van de correspondentje met de lijn B is van Juli 1944, maar toen bestond zij al een tijd. Het is heel moeilijk een tijdstip te bepalen.

36711. De Voorzitter: Ik dacht, dat zij al in 1943 was opgericht; zij zou anders maar heel kort gewerkt kunnen hebben. Ik heb begrepen, dat de hele verbinding kort na de invasie in Frankrijk werd uitgeschakeld.

A. Dit is het eerste, wat ik in mijn archief vind. Ik heb hier enige papieren bij me, die ik uit hele stapels documenten heb gelicht.

36712. De Voorzitter: Heeft volgens uw herinnering de weg B wel een aantal maanden gewerkt?

A. Ja, verscheidene.

36713. De Voorzitter: Als u het dus reconstrueert, dan kunt u zeggen, dat de verbinding in Augustus 1944 werd afgesneden.

A. Ja, dus de lijn is veel ouder, zij moet uit einde 1943 stammen. Als men nagaat, wie er zijn geweest, dan krijgt men *Karel Bos*, *Jet Roosenburg* en *Kielstra* en nog een paar anderen, het zijn er verscheidene. Zij moet zeker eind 1943 zijn begonnen.

36714. De Voorzitter: Als ik het goed heb begrepen, was dit een meer incidentele verbinding?

A. Neen, dit is een vrij regelmatige estafettedienst geworden. Er zijn verscheidene keren koeriers overgekomen. Zij heeft echter

lang niet de hoogte van lijn A bereikt; deze was ouder en had dus een voorsprong. Ook hadden zij een bijzonder goede kracht, *Weidner*, die zeker het leeuwenandeel daarin heeft gehad. Maar de lijn B heeft toch ook stapels berichten overgebracht.

36715. De **Voorzitter**: Wat was nu het verschil tussen deze twee wegen? Waren dit de contacten in Nederland?

A. Ja de contacten in Nederland en de wens van dr. *Visser 't Hooft* om zijn lijn uit veiligheidsoogpunt niet uit te breiden.

36716. De **Voorzitter**: Aan het einde van weg A waren de heer *Slotemaker de Bruine*, *Stufkens*, enz. dus de mensen van het G.C. Wie waren er aan het Nederlandse einde van weg B?

A. Eerst was er iemand, die *Jonkers* heette — of het zijn schuilnaam was, weet ik niet —, en later zijn het *Kielstra* en *Jer Roosenburg* geweest.

36717. De **Voorzitter**: Hadden zij relaties met militairen?

A. Zij hadden relaties met verschillende groepen, ook militaire; ik geloof, dat zij voornamelijk de O.D.-berichten overbrachten.

36718. De **Voorzitter**: Dit wil ik u juist vragen: in deze geschiedenis speelt de berichtgeving van de O.D. ook een grote rol. De heer *Slotemaker* heeft ons verteld, dat zij aan de O.D. hadden gezegd, dat deze ook berichten met hun lijn kon meegeven, maar dit is niet gebeurd. Hieruit is af te leiden, dat de O.D. een eigen kanaal had; dit moet dus de weg B zijn geweest.

A. Ja, dit is waarschijnlijk weg B geweest, maar ik durf dit niet onder ede te verklaren, omdat mijn herinnering op dat gebied al te vaag is. Er is toen veel gebeurd en het is al weer vijf jaar geleden. Ik weet wel zeker, dat zij zeer veel militaire berichten hebben overgebracht.

36719. De **Voorzitter**: Heeft de weg B inderdaad aan zijn doel beantwoord, doordat hij inderdaad veel militaire berichten bracht?

A. Hij bracht vrijwel uitsluitend militaire berichten en incidenteel burgerberichten.

36720. De **Voorzitter**: Ook wei van politieke aard?

A. Ik meen van wel. Ik weet het eigenlijk wel zeker. Wij hadden nl. niet aan dr. *Visser 't Hooft* gezegd, dat deze lijn bestond, maar omdat de militaire berichten van lijn A dadelijk gescheiden werden en naar ons gingen, herinner ik mij, dat, toen langs lijn B politieke berichten kwamen, ik naar dr. *Visser 't Hooft* ben gegaan en hem heb gezegd, dat ik deze berichten had gekregen, en ze hem heb gegeven.

36721. De **Voorzitter**: Dus de scheiding was volledig?

A. Toen is eigenlijk de onenigheid ontstaan, doordat dr. *Visser 't Hooft* niet wilde, dat er een tweede lijn bij kwam. Wij hebben de gezant daarover als scheidsrechter uitspraak laten doen en Zijne Excellentie heeft daarbij uitgemaakt, dat de lijn B zou blijven bestaan.

36722. De **Voorzitter**: Is toen de samenwerking verder goed geweest?

A. Ja, toen is de samenwerking goed geworden.

36723. De **Voorzitter**: Toen dit dus beslist was, was alles in orde?

A. Ja, toen is de zaak weer in orde gekomen.

36724. De **Voorzitter**: Het is wel merkwaardig, dat op deze Zwitserse lijnen eigenlijk geen verliezen hebben plaats gevonden.

A. Wij hebben op de lijn, zolang wij die van uit Holland bestuurden, geen enkel verlies geleden. Na ons vertrek heeft ook *Melsen* nog getracht naar Zwitserland te komen, maar hij is bij de grens gegrepen. Hij is verhoord en door de mand gevallen; hij is naar Amersfoort gebracht en gefusilleerd.

36725. De **Voorzitter**: Zijn er ook geen berichten in handen van de vijand gevallen?

A. Neen, vrijwel niet. Er zijn wel berichthouders in handen van de Franse Zwarte Politie gevallen, maar zij hebben nooit ontdekt, dat deze voorwerpen berichten bevatten.

36726. De **Voorzitter**: Als er dus mensen overgingen, hadden zij de microphoto's ook weer verborgen bij zich?

A. Ja, die micro-photo's werden zeer zorgvuldig verpakt. De mensen liepen betrekkelijk weinig risico, omdat de voorwerpen zo gemaakt waren, dat, wanneer men ze in handen had, men er een uur naar zou kunnen zoeken en dan zou men nog niets vinden.

36727. De **Voorzitter**: Er waren anders veel mogelijkheden, waardoor alles zou hebben kunnen mislukken; aan de Nederlandse kant was natuurlijk een technisch apparaat nodig om deze dingen te maken; er behoefde maar één verrader bij te zijn en de zaak was mis geweest.

A. Ja, en dan had men hoogstwaarschijnlijk ook de methodes ontdekt; dit schijnt echter niet het geval te zijn geweest; het is mij niet bekend, dat er iets is misgelopen.

36728. De **Voorzitter**: Heeft u ook een oordeel over de moeilijkheden, die er geweest zijn met betrekking tot de berichtgeving van dr. *Visser 't Hooft*? Deze moeilijkheden zijn speciaal in Londen tot uitdrukking gekomen, omdat daar in een bepaalde periode van sommige kanten — waarbij zich op een gegeven moment de heer *Somer* van B.I. heeft gevoegd — beweerd werd, dat de heer *Visser 't Hooft* niet alle berichten doorgaf, of dat hij ze gekleurd doorgaf. Dit is blijkbaar later in zoverre weer in het reine gekomen, dat de heer *Somer* in 1945 — na de oorlog — hier besprekingen heeft gehad met o.a. de heer *Slotemaker de Bruine* en aan de hand van de gegevens heeft geconstateerd, dat zijn beweringen onjuist geweest waren. De heer *Slotemaker* heeft hier een brief van de heer *Somer* van October 1945 voorgelezen, waarin deze zegt, dat hem bij nader onderzoek is gebleken, dat deze beschuldigingen onjuist waren. Het schijnt in Londen nog wel even hoog te zijn gelopen. Is u hier iets van bekend, of heeft u hier niets van gemerkt?

A. Ik geloof, dat alles voornamelijk op een misverstand berust. Dr. *Visser 't Hooft* was er vooral op uit de lijn zo veilig mogelijk te houden; hij wenste alleen te werken met mensen, die hij of zijn naaste medewerker persoonlijk kende. Dit waren door zijn beroep meestal geloofsgenoten; hij heeft b.v. mensen, die door mij werden voorgesteld om op deze koerierslijnen te werken, altijd geweerd. Op velen heeft dit de indruk gemaakt, dat Dr. *Visser 't Hooft* er een yolitieke kwestie van maakte, hoewel het volgens mijn overtuiging alleen de veiligheidsfactor was, die dr. *Visser 't Hooft* zo deed handelen. Het is enige keren gebeurd, dat wij berichten konden laten overbrengen door iemand, die geen geloofsgenoot was; dit is toen door dr. *Visser 't Hooft* geweigerd. Dit heeft eigenlijk het praatje in de wereld gebracht, dat hij alleen zijn richting vooruit zou helpen.

36729. De **Voorzitter**: U heeft dus de overtuiging, dat hij gereserveerd tegenover andere mensen stond, omdat hij ze niet voldoende kende?

A. Ja, en ook, omdat hij dan niet wist of hij voldoende zekerheid had, of ze goed waren. In die tijd moesten wij natuurlijk buitengewoon voorzichtig zijn, dat wij geen penetratie in onze dienst kregen.

36730. De **Voorzitter**: U had het ook over mensen, die u aanbeval. Hij werkte zo nauw met u samen, dat hij toch wel iemand, die door u werd aanbevolen, had kunnen accepteren?

A. Dit is ook een van de punten, waarover ik wel eens ruzie met hem heb gehad, maar hij heeft altijd gezegd: „Jij kent ze ten slotte ook niet zo goed, dat je er 100 procent voor kunt instaan.”

36731. De **Voorzitter**: Was dit juist?

A. Honderd procent bestaat heel weinig op dit gebied. Men kan denken iemand goed te kennen, maar het waren toch eigenlijk allemaal oorlogskennissen. Ik haal nu het voorbeeld aan van *Dame*, die volkomen het vertrouwen van *Melsen* had weten te winnen en toch ten slotte helemaal fout bleek te zijn. Men kon er dus niet

volkomen voor instaan. Ik was echter van oordeel, dat het oorlog was en als het risico heel klein was, moest men toch zo'n persoon voor die zaak gebruiken. Daarover heb ik wel eens onenigheid met dr. *Visser 't Hooft* gehad.

36732. De **Voorzitter**: Dus u gelooft ook niet, dat hij bepaalde berichten zou hebben achtergehouden en andere berichten partijdig zou hebben doorgegeven?

A. Voor mijn gevoel zeker niet, daar ken ik dr. *Visser 't Hooft* persoonlijk te goed voor om hem daarvan te verdenken. Dit ligt helemaal niet in zijn karakter.

36733. De **Voorzitter**: Heeft uw vrouw in Genève in dit werk ook een werkzaam aandeel gehad?

A. Ja, mijn vrouw heeft eigenlijk precies hetzelfde gedaan als ik.

36734. De **Voorzitter**: Na Augustus 1944 heeft u niets meer kunnen doen?

A. Ik zou zeggen, dat wij hebben doorgewerkt tot de Zwitserse grens vrij was, maar ik zou u niet kunnen zeggen, wanneer dit precies is geweest. De laatste berichten, die wij van uit Nederland hebben binnengekregen, zijn in mijn archief van 24 Juli 1944.

36735. De **Voorzitter**: Eén ding, dat ons is opgevallen in het betoog van de heer *Slotenzaker de Bruine*, is dit, dat wel veel berichten van uit Nederland via Genève naar Londen zijn uitgegaan, maar omgekeerd was het veel minder.

A. Uiteraard.

36736. De **Voorzitter**: Voor zover het documentatie-materiaal betreft, kan men zich echter ook voorstellen, dat bepaalde groepen in Nederland gebrand waren om te weten wat er in de wereld gaande was. Het is ons gebleken, dat dit soort materiaal wel van uit Zwitserland is verzonden.

A. Ja, daar heb ik in mijn archief ook nog wel sporen van.

36737. De **Voorzitter**: Dit is dus de kwestie van het documentatie-materiaal, maar nu is er nog iets anders. De Nederlandse Regering heeft in de loop van de tijd geprobeerd berichten, oparachten, aanwijzingen en wat dies meer zij over te brengen naar het bezette gebied. Dit is in de latere periode zeer druk gebeurd langs radiografische weg, toen door de werkzaamheid van het B.I. de verbindingen en ook de contacten veel beter waren geworden. Uit hetgeen de heer *Slotemaker* ons vertelde, blijkt wel, dat dit via de Zwitserse weg niet zoveel is gebeurd.

A. Er is betrekkelijk weinig gebruik van gemaakt.

36738. De **Voorzitter**: Dat is dus ook uw indruk. U kreeg dus weinig berichten uit Londen, waarvan u werd verzocht ze door te geven naar Nederland?

A. Van majoor *Somer* kwamen nogal eens berichten — ik heb er hier nog afschriften van —, bestemd voor *Kees* en naar *Everz*.

36739. De **Voorzitter**: Dit waren dus berichten, die op de organisatie betrekking hadden.

A. Ook kregen wij waarschuwingen.

36740. De **Voorzitter**: Ik denk echter meer aan berichten, die van de Regering uitgingen en die bestemd waren voor bepaalde personen of voor bepaalde gedeelten van de illegaliteit.

A. Voor zover ik mij herinner, zijn deze niet langs onze weg gekomen, misschien wel via het gezantschap, maar dit is mij onbekend.

36741. De **Voorzitter**: Als het via het gezantschap ging, dan moest het toch ook verder weer langs u, want de lijn werd door u verzorgd.

A. Neen, dit was niet noodzakelijk, want Londen kon per code telegraferen naar de gezant en zo zijn instructies geven.

36742. De **Voorzitter**: Maar als de gezant het moest doorsturen naar Nederland, dan moest hij bij de lijn in Genève zijn.

A. Ja, hij ging dan naar de technische dienst. Deze technische dienst was tweeledig, dus het is mogelijk, dat het over het gedeelte van dr. *Visser 't Hooft* ging, want wij behandelden alleen het militaire gedeelte.

36743. De **Voorzitter**: U zat toch bij elkaar?

A. Ja, d.w.z. onze technisch-fotografische dienst was één, dus de militaire berichten werden door dezelfde man gefotografeerd, die ook de andere berichten bewerkte.

36744. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat u alle correspondentie zag, die bij dr. *Visser 't Hooft* binnenkwam, en hij de uwe?

A. Neen, dit was onmogelijk, vooral de laatste tijd toen er wel 4000 bladzijden per maand werden doorgezonden. Hoe zou men dit ooit alles kunnen lezen?

36745. De **Voorzitter**: Werkte u samen in één gebouw?

A. Wij hadden in de stad een gebouw gehuurd, waar deze technische dienst gevestigd was.

36746. De **Voorzitter**: Werkte u daar ook beiden?

A. Neen, het was wel in dezelfde straat vlakbij, maar er was een aparte gelegenheid voor gehuurd.

36747. De **Voorzitter**: U begrijpt mij verkeerd. U had een technische afdeling, die door u beiden werd gebruikt, maar als nu zo'n micro-photo was omgezet in een gestencild stuk, ging het dan regelrecht naar de privé-woning van dr. *Visser 't Hooft* of van u, of werd dit alles door u beiden op hetzelfde bureau bewerkt?

A. Meestal kreeg ik het door de dienst thuisgebracht, alleen waar men zeker van wist, dat het zeer belangrijk was, werd overgetikt.

36748. De **Voorzitter**: Laat ik het anders zeggen. Van de stukken, die weer in stencil werden teruggebracht, werd een archief aangelegd. Was dit een gemeenschappelijk archief of had u ieder een afzonderlijk archief?

A. Het werd niet gestencild, meestal werden ze langs fotografische weg vergroot. Deze werden in het archief opgeborgen en ik meen wel, dat zich daarin alles bevond wat was gekomen. Op het kantoor van de generaal te Bern waren nog eens alle militaire stukken apart.

36749. De **Voorzitter**: Indien het dus noodzakelijk was en u het wilde, had u toegang tot de stukken van de heer *Visser 't Hooft*?

A. Ik heb er nooit aan gedacht dit te doen, het interesseerde mij niet.

36750. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat de scheiding dus niet zo ver was doorgevoerd, dat u geen toegang zou kunnen krijgen, indien u dit wenste?

A. Neen. Ik kwam er dagelijks en de jongelui, zoals *Bartels* en van *Borssum Buismann*, waren bij ons als kind aan huis, zij waren bijna altijd bij ons over de vloer. Alles ging dus gezamenlijk en zeer vriendschappelijk. Ik had het druk, er was zoveel te doen en bovendien moest ik voor het oog van de Zwitsers ook nog een officiële bezigheid hebben, dus alles bij elkaar was ik te bezet om mij nog eens te gaan mengen in andermans zaken.

36751. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dit? Moest u een beroep uitoefenen?

A. Voor de ogen van de Zwitsers en vooral ook voor de contraespionage moest ik iets doen. Ik ben toen aan de universiteit gaan studeren en heb mij beziggehouden met examens af te leggen, anders liep men te veel in het oog. Ik bezocht dus altijd zeer trouw de universiteit en ik heb daar toen een record aan examens afgelegd. Ook heb ik vriendschap gesloten met verschillende Geneefse professoren om eigenlijk de aandacht wat af te leiden.

36752. De **Voorzitter**: Is u ook bekend of er van uit Nederland via België en Frankrijk een regelrechte verbinding over land naar Spanje is geweest?

A. Wij hebben meermalen berichten gekregen, o.a. door *Weidner*, dat er dergelijke lijnen bestonden.

36753. De **Voorzitter**: Maar zijn deze nooit voor inlichtingen gebruikt?

A. Als ik goed ben ingelicht, dan was deze lijn er voornamelijk om piloten af te voeren. Het zou ook niet logisch zijn geweest deze lijn voor inlichtingen te gebruiken, want het risico was te groot. De praktijk had geleerd, dat, wanneer ze eenmaal in Bern of Genève waren, eigenlijk vrijwel alles bereikt was.

36754. De **Voorzitter**: Deze weg was zeker veel langer?

A. Ja, en die moest nog worden gemaakt terwijl deze al bestond en blijk had gegeven van goed te functioneren.

36755. De **Voorzitter**: Wat zijn in dit kader B.W.-stukken?

A. Ik zou het niet meer kunnen zeggen. Er waren zoveel code-woorden, dat ik er maar enkele heb onthouden.

36756. De **Voorzitter**: Het schijnt betrekking te hebben op de afdeling van de heer *Visser 't Hooft*.

A. Waarschijnlijk.

36757. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is uw hele gezin de oorlog goed doorgekomen?

A. Wij zijn er allemaal heelhuids doorgekomen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Gelukkig, want u heeft heel wat gevaren getrotseerd.

A. Ja, wij hebben wel wat gevaren gelopen, maar de kinderen zijn er gelukkig goed doorgekomen, doordat het nog in het begin van de oorlog was en de Duitsers nog geen repressaillemaatregelen toepasten; indien het later gebeurd was, zou het waarschijnlijk slechter zijn afgelopen.

36758. De **Voorzitter**: U weet dus zeker, dat via uw weg en speciaal de weg B geen speciale opdrachten van uit Londen aan de O.D. en andere verzetsgroepen zijn overgebracht?

A. Op het ogenblik komt mij daarvan niets in de gedachten, maar het kan mij zijn ontgaan.

36759. De **Voorzitter**: Uw antwoord bewijst in ieder geval wel, dat hei niet opvallend veel is gebeurd.

A. Neen, het is zeker niet vaak gebeurd.

36760. De **Voorzitter**: Had u, toen de weg B was ontstaan, nog enige bemoeienis met de weg A of concentreerde u zich toen uitsluitend op de weg B?

A. Het contact met de weg A is wel iets verminderd, maar wij zijn toch doorggegaan er mee samen te werken. Ik heb nog wel de herinnering, dat de berichten van militaire zijde over A minder zijn geworden. Ten slotte kwamen er meer militaire berichten met de lijn B dan met A. Dit is echter precies na te gaan in de documenten van B.I.

36761. De **Voorzitter**: Heeft u wel eens iets gehoord over stukken van mensen van de weg A, die in handen zijn gekomen van de groep van de heer *Six*? Er wordt nl. gezegd, dat de O.D. zou hebben gespionneerd in de stukken van de andere groep.

A. Ik heb er wel eens vaag iets over gehoord, maar het is mij het ene oor in en het andere uitgegaan, omdat het mij niet erg interesseerde.

De **Voorzitter**: Gedeeltelijk; misschien kunt u ons daarvan nog iets mede te delen? Al vragend zijn wij eigenlijk kris en kras door deze materie gegaan, maar misschien zijn er nog dingen, waarvan u meent, dat u ze volledigheidshalve nog aan ons moet mededelen.

A. Zijn u de reizen bekend van pater *Bleys* en pater *Dito*?

De **Voorzitter**: Gedeeltelijk misschien kunt u ons daarvan nog iets vertellen.

A. Pater *Bleys* was een van de leiders van de Landelijke Organisatie; hij had het idee, dat het contact van zijn groep met de Regering niet goed werd verzorgd over de lijn A. Hij is toen zelf op reis naar Engeland gegaan om deze zaak na te gaan.

36763. De **Voorzitter**: Weet u, wanneer dit ongeveer is geweest?

A. Ik meen, dat dit in het vroege voorjaar van 1944 geweest is. Ik heb hier een brief van pater *Dito* van Juli 1944.

36764. De **Voorzitter**: Waren pater *Bleys* en pater *Dito* tegelijk op reis gegaan?

A. Pater *Bleys* is eerst gekomen, hij is meegekomen met een parachutist, *Rudi Schreinemachers*, die gedropt was bij Eindhoven en die via Spanje op de terugreis naar Engeland was. Ik kreeg uit Engeland bericht, dat hij moest aankomen en ik ben hem toen gaan afhalen bij het noordelijke punt van Zwitserland, bij Porrentruy in de buurt. Door onze inlichtingendienst in Frankrijk hadden wij al gehoord, dat zij onderweg waren, maar dat *Schreinemachers* ziek was geworden. Bij de grens hebben wij hem afgewacht en toen bleek, dat hij nog iemand bij zich had, dit was pater *Bleys*. Beiden hebben in Genève gelogeed en wij zijn heel veel met hen omgegaan.

36765. De **Voorzitter**: Heeft pater *Bleys*, toen hij in Genève was, al gezegd, dat hij het gevoel had, dat de berichtgeving uit zijn kring niet goed werd verzorgd?

A. Hij meende, dat Katholieke inlichtingen niet zo goed werden doorgegeven. Dit heeft hij mij persoonlijk gezegd.

36766. De **Voorzitter**: Dit was dus eigenlijk een verwijt aan de lijn A?

A. Ja.

36767. De **Voorzitter**: Was het hoofddoel van zijn reis om hier iets aan te doen?

A. Ik meen wel, dat dit het doel was. Het hoofddoel dan wel bijdoel was, kan ik niet uitmaken; het was eigenlijk meer om het contact van de Katholieke organisaties in Nederland, en vooral van de Landelijke Organisatie in Brabant en Limburg, hechter te maken met de Regering. Dit was zijn doel, omdat hij meende, dat de bestaande lijnen daar niet genoeg aandacht aan besteedden.

36768. De heer **Koersen**: Was er in het Zuiden niet meer de organisatie van de G.O.I.W.?

A. Ja, de G.O.I.W. was er, maar ook de L.O.

36769. De heer **Koersen**: Was de L.O. niet hoofdzakelijk in het Noorden?

A. Ik heb begrepen, dat het voornamelijk Limburg was, ik geloof dat deze organisatie zijn hoofdpunten in Limburg had. Ik heb deze indruk gekregen, omdat pater *Bleys* uit deze streek kwam en alles vertelde over hetgeen men daar deed. Misschien is deze indruk ten onrechte, maar ik dacht toch, dat het voornamelijk Limburg was. De L.O. bezorgde de onderduikers stamkaarten en identiteitsbewijzen.

36770. De **Voorzitter**: Was het doel van de reis van pater *Dito* iets soortgelijks?

A. Pater *Dito* was de oud-directeur van de K.R.O.; hij heeft mij eigenlijk niet gesproken over het doel van zijn reis. Beide heren waren het grootste gedeelte van de dag bij ons. Ik heb ze aan een hotelkamer kunnen helpen. Het was eigenlijk een hotel niet toegestaan vreemdelingen zonder toestemming van de Zwitserse Regering op te nemen. In samenwerking met de Zwitserse inlichtingendienst hadden wij echter de beschikking over hotelkamers voor onze mensen. Wij brachten hen daar en in de kortst mogelijke tijd hebben wij hen doorgevoerd, over de Zwitserse grens op de Frans-Spaanse route en zo verder door. Beiden zijn ten slotte in Engeland aangekomen.

36771. De **Voorzitter**: Het berichtenverkeer tussen Zwitserland en Engeland vond natuurlijk langs de gewone weg plaats? Het verkeer van het gezantschap met Londen was niet aan belemmering onderhevig?

A. Er werd met code getelegrafeerd.

36772. De **Voorzitter**: Langs die weg hoorde u weer of de mensen en het materiaal waren aangekomen?

A. Wij kregen dezelfde dag, dat ze aankwamen, bericht.

36773. De heer **Koersen**: Had u de indruk, dat pater *Bleys* grond had voor zijn klachten?

A. Ik kan er niet over oordelen. Hij had het gevoel, dat de berichtgeving tussen de Katholieken en de Regering niet voldoende was, maar dit bewijst zeker niet, dat het opzet was van de lijn A. Het kan door toevallige omstandigheden zo zijn gekomen,

36774. De **Voorzitter**: Hebt u nog andere punten, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang zijn?

Jonkvrouwe **Witwaall van Stoetwegen**: U kunt ze ons ook nog altijd schriftelijk laten weten.

A. Ik zal daar, als er nog iets bij mij opkomt, graag gebruik van maken. Op het ogenblik komt er niets meer bij mij op.

De **Voorzitter**: U krijgt het stenogram van ons toegestuurd en mocht u dan nog op iets van belang komen, dan kunt u het ons nog schriftelijk mededelen.

Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

J. G. VAN NIFTRIK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegeriwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ALEID GERHARD VAN TRICHT,
oud 62 jaar, wonende te Voorburg,
gepensionneerd luitenant-generaal-titulair.

Hij legt de eed af als getuige.

36775. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met een onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit, dat luidt: „de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten”. Daarbij komen ook in beschouwing de verbindingen over land, via Zweden en Zwitserland. Bij de laatste bent u nauw betrokken geweest. Als ik het goed begrepen heb, was u in die periode militair attaché bij het gezantschap in Bern. Was u dat al bij het uitbreken van de oorlog?

A. Neen, d.w.z. ik ben 6 April 1940 naar Zwitserland vertrokken. Het was de bedoeling, dat ik in Rome en Bern militair attaché zou zijn. Eerst ben ik even in Bern geweest en daarna ben ik doorgegaan naar Rome. Toen Italië in de oorlog kwam, ben ik teruggegaan er in Bern gebleven.

36776. De **Voorzitter**: Aanvankelijk was uw hoofdstandplaats Rome?

A. Ja, maar dit heeft maar twee maanden geduurd.

36777. De **Voorzitter**: Heeft u verder de hele oorlog in Bern doorgebracht?

A. Tot 1 April 1945.

36778. De **Voorzitter**: Waar bent u toen heengegaan?

A. Naar Amerika.

36779. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons vertellen hoe deze verbinding indertijd is ontstaan. Ik heb begrepen, dat dit zeer geleidelijk is gegaan, d.w.z. dat er in de eerste tijd slechts zeer incidentele verbindingen waren. In 1942 is er een begin gemaakt met wat men noemt de weg A, een contact, dat aanvankelijk ook nog van geval tot geval liep; in het midden van 1943 is deze weg A een vaste verbinding geworden, een soort estafettedienst, terwijl verder in 1943 ook nog de weg B is ontstaan. Ik geef u alleen maar even in grote trekken aan, hoe het volgens mijn zienswijze gelopen is. Waarschijnlijk zult u er wel iets meer van kunnen vertellen.

A. In het begin had ik daarover helemaal geen contact met Londen en ook van Holland merkte ik niets. De heer Visser 't Hooft is toen begonnen met de weg A, dit was in de loop van 1942. Ik zelf had het toen zeer druk met vluchtelingenangelegenheden. In October werd ik opgeroepen naar Londen, dus de laatste maanden heb ik mij daar niet mee kunnen bemoeien, eigenlijk was er toen ook nog niets. In begin 1943 echter begon het. De heer Visser 't Hooft had de opdracht van de Minister-President en in de loop van 1943 — ik weet niet meer wanneer het geweest is — kreeg ik de mededeling, dat ik was benoemd tot vertegenwoordiger van het Bureau B.I. Eind 1942

is de voorgaande getuige, de heer van Niftrik, gekomen, die mij heeft bijgestaan en die ook al contacten in Holland had, die ik natuurlijk niet had. De heer van Niftrik en ik hebben toen besloten te trachten verdere contacten met Holland te krijgen en daaruit is toen de weg B ontstaan, die altijd een incidentele weg is gebleven. Heel regelmatig werkte deze niet; de bijzonderheden hierover weet de heer van Niftrik veel beter dan ik.

36780. De **Voorzitter**: U bedoelt bijzonderheden over de techniek?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Die heeft hij ons ook verteld.

A. Doordat de heer Visser 't Hooft al contacten had en een zekere weg had laten organiseren, kwam ik natuurlijk ook in contact met de heer Visser 't Hooft en hadden wij eigenlijk een gelijk-luidende opdracht. Het waren dus eigenlijk twee koetsiers op één bok.

36781. De **Voorzitter**: Kwamen de opdrachten niet van verschillende instanties?

A. Het liep alles door elkaar. Men kon niet langs weg A een zeker soort berichten krijgen en langs weg B een ander soort. Zo kwamen wij eigenlijk met twee koetsiers op één bok te zitten, hetgeen niet altijd even gemakkelijk was.

36782. De **Voorzitter**: Toen de weg A is opgezet, schijnt een van de eerste contacten een zekere juffrouw Kohlbrugge te zijn geweest. Is zij ook bij u geweest, of is zij niet verder dan Genève gekomen?

A. Ik heb nooit van haar gehoord.

36783. De **Voorzitter**: Zij is dus niet bij u geweest?

A. Neen.

36784. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrepen heb, werkte de heer van Niftrik voor u. Hij werkte toch al samen met de heer Visser 't Hooft vóórdat de weg B bestond?

A. Ja zeker. Hij werkte op allerlei gebied samen, ook met het verder brengen van de dingen, die uit Holland kwamen, het bezorgen naar Spanje, enz. Daardoor kregen wij contacten; in dat opzicht werkten de heer Visser 't Hooft en de heer van Niftrik samen. De heer van Niftrik was eigenlijk mijn vervanger.

36785. De **Voorzitter**: Heeft u met dat doel de heer van Niftrik daar geplaatst?

A. Ja.

36786. De **Voorzitter**: Was hij de eerste man, die u daar geplaatst had, of had hij al een voorganger gehad?

A. Neen, hij was de eerste.

36787. De **Voorzitter**: Dus, voordat de heer van Niftrik er was, deed de heer Visser 't Hooft het alleen?

A. Ja.

36788. De **Voorzitter**: Kreeg u, voordat de heer van Niftrik er was, wel eens berichten door, waarvan de heer Visser 't Hooft meende, dat ze voor u van belang waren?

A. Ik geloof het niet, maar ik zou het niet met volle zekerheid kunnen zeggen. Op dat gebied had ik heel weinig contact met de heer Visser 't Hooft.

36789. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Kende u hem wel?

A. Ja, ik kende hem wel, want op het gebied van de vluchtelingen hadden wij veel met elkaar te maken.

36790. De **Voorzitter**: Is het plaatsen van de heer *van Niftrik* in onderling overleg gebeurd of heeft het moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen, ik heb dit persoonlijk gedaan. Ik had de heer *van Niftrik* ook nodig voor andere dingen, b.v. om de jongelui te helpen, die naar Spanje wilden om naar Engeland te gaan. Hij moest ze voorbereiden en trachten daarvoor de papieren te krijgen en allerlei geheimzinnig gedoe. Persoonlijk kon ik dit nooit doen.

36791. De **Voorzitter**: Met uw positie in een neutraal land zat u natuurlijk enigmate in een glazen huisje.

A. Ik moest altijd doen, alsof ik er niets mee te maken had. Men wist natuurlijk, dat het wel zo was, maar naar buiten moest het niet te zeer blijken.

36792. De **Voorzitter**: Daarom was het natuurlijk ook goed, dat het in een andere plaats dan Bern gebeurde.

A. Vóór het vertrek naar Spanje moesten allerlei onwettige dingen worden gedaan en dan is het beter, wanneer men daar iemand voor heeft, die het kan doen en zich daar ook aan kan wijden. Ik had het ook veel te druk om dit persoonlijk te doen.

36793. De **Voorzitter**: Bent u tevreden geweest over de werkzaamheden van de heer *van Niftrik*?

A. Ja, bijzonder.

36794. De **Voorzitter**: Zoëven had u het over twee koetsiers op één bok. Heeft dit wel eens geleid tot strubbelingen?

A. Jawel, maar ten slotte zijn wij toch altijd grote vrienden gebleven. Wij waren allebei nogal blij, dat wij het er zo goed af hadden gebracht. U begrijpt wel, hoe moeilijk de situatie was.

36795. De **Voorzitter**: Het heeft dus geen afbreuk gedaan aan de onderlinge verhouding?

A. Neen, helemaal niet.

36796. De **Voorzitter**: Ook niet in die tijd?

A. Wij hebben wel eens moeilijkheden gehad en het liep dan wel eens hoog, maar het kwam altijd wel weer te recht.

36797. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, wat de moeilijkheden in het algemeen waren?

A. De moeilijkheden zijn begonnen met weg B. De heer *Visser 't Hooft* wilde dit niet hebben. Hij was bang, dat er allerlei doorkruisingen en gevaren zouden ontstaan, die hij niet gewent achtte. Ik vond, dat elk contact waardevol was, en ik meende ook, dat zijn contacten misschien een beetje eenzijdig zouden zijn, hoewel hij mij verzekerde, dat dit niet het geval was. Ik vond; dat, wanneer wij contacten konden krijgen met ondergrondse groepen in Holland, wij dit niet moesten laten. Daarom heb ik dit ook doorgezet.

36798. De **Voorzitter**: Waar was het initiatief voor deze weg B, aan de Hollandse of aan de Zwitserse kant? Hoe is deze weg B eigenlijk tot stand gekomen? Wie is op het idee gekomen?

A. Als ik mij goed herinner door het initiatief van de heer *van Niftrik*, die hier contacten had en mensen kende, die ik natuurlijk niet kende. Hij heeft mij voorgesteld dit te beginnen en de contacten op te nemen en er mensen heen te zenden. Later zijn er ook mensen uit Holland bij ons gekomen om eens te praten en te overleggen wat zij zouden kunnen doen en hoe wij de zaak zouden kunnen verbeteren.

36799. De **Voorzitter**: Aan het einde van de weg A in Nederland waren de heren *Slotemaker de Bruine, Stufkens*, enz. Wie waren er nu in Nederland aan het einde van de weg B?

A. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik geen namen weet. Ik heb nooit namen willen weten; ik hoorde wel namen van groepen — die in

de loop der jaren een beetje vaag zijn geworden —, maar wie er nu precies bij betrokken waren, weet ik niet. Ik heb hier nog wel mensen ontmoet, die zeiden, dat ze aan de weg B hadden gewerkt.

36800. De **Voorzitter**: U liet dit dus over aan de heer *van Niftrik*?

A. Ja, hij had ook meer contact met groepen. Ik heb ze nooit willen weten; ik weet niet of ze aan de heer *van Niftrik* bekend zijn.

36801. De **Voorzitter**: Kreeg u van de heer *Visser 't Hooft* ook wel berichten van militaire aard toegezonden, voordat de weg B bestond?

A. Als ik mij goed herinner wel enkele.

36802. De **Voorzitter**: Was u van mening, dat het eigenlijk te weinig was?

A. Ja, het was praktisch niets.

36803. De **Voorzitter**: Dit is waarschijnlijk één van de overwēgingen geweest om de weg B op te zetten en op deze wijze inlichtingen van militaire aard te krijgen?

A. Ja, ook. Er kwamen wel eens militaire berichten, die ons dan werden doorgegeven.

36804. De **Voorzitter**: Is, nadat de weg B is ontstaan, naar uw mening, de hoeveelheid militaire berichten toegenomen?

A. Ja, dit is heel moeilijk te zeggen. Wij kregen hoe langer hoe meer militaire berichten, maar die kwamen langs weg A en langs weg B. In Holland kwam alles ten slotte toch weer bij dezelfde mensen terecht; men dacht dan een andere weg te hebben gevonden en ten slotte waren het weer dezelfde mensen.

36805. De **Voorzitter**: Omgekeerd kwamen er dus ook wel politieke berichten via weg B?

A. Ja zeker, het was een mengsel van politieke, economische en militaire berichten.

36806. De **Voorzitter**: Heeft u wel het gevoel gehad, dat de berichtgeving in totaal wel bevredigend was?

A. Ja.

36807. De **Voorzitter**: Hoe was het eigenlijk met het doorsturen? Wat u binnenkreeg en wat dringend was, kon u onmiddellijk via het gezantschap doorsturen naar Londen, dit gebeurde waarschijnlijk in code-telegrammen. De documenten, die van belang waren, gingen — zoals ons is medegedeeld — over de landweg, via Spanje en Portugal. Wij hebben ons echter afgevraagd, waarom er in die tijd geen enkele verbinding per vliegtuig tussen Engeland en Zwitserland bestond. Hoe kwam dit?

A. Door de zeer strenge neutraliteit van de Zwitsers.

36808. De **Voorzitter**: Ze onderhielden toch zeker zelf ook vliegdiensden op Duitsland?

A. Ik geloof het niet, maar er is nooit een vliegtuig van uit Zwitserland naar Engeland gegaan.

36809. De **Voorzitter**: Er is nl. een verhaal, dat een aantal van deze documenten niet over de landweg naar Lissabon ging, maar dat deze af en toe per vliegtuig werden vervoerd via Zuid-Frankrijk. Op dit vliegtuig werd nooit geschoten, omdat zich daarin zowel het spionage-materiaal van de Engelsen als van de Duitsers bevond.

A. Ik weet het werkelijk niet. Ik kan u wel zeggen, dat wij eens een paar keer iets aan een Franse weg hebben meegegrven; later heb ik gehoord, dat dit per vliegtuig uit Zuid-Frankrijk vertrok en dat de Engelsen hiervan ook gebruik maakten. Wij hebben dit een paar keer gedaan, maar wij merkten, dat dit materiaal niet in handen van de Nederlandse autoriteiten in Londen kwam. Wij zijn er dus mee opgehouden. Uit Zwitserland is nooit een vliegtuig vertrokken.

Tot het laatst van de oorlog kwamen er mensen uit Holland, die dachten, dat ze zo in een vliegtuig konden stappen en naar Engeland gaan.

36810. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat er dus geen Zwitserse vliegtuigen gingen uit neutraliteitsoverwegingen?

A. Ze moesten altijd over door de Duitsers bezet gebied vliegen.

36811. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er gingen toch ook wel toestellen van Zweden naar Engeland?

A. Ja, maar dan vlogen ze niet over bezet gebied.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Toch wel: over een stukje van Noorwegen.

A. Maar daar hebben ze een geregelde verbinding gehad, in Zwitserland niet. De dingen, die wij uit Holland kregen, zonden wij ook naar Zweden. Dit ging langs verschillende wegen naar Londen. In het begin deden wij dit voornamelijk in kleine voorwerpen.

36812. De **Voorzitter**: Hoe ging dit? Ging dit over Duitsland?

A. Het ging in boeken, keurig verzonden over de post naar Zweden, waar zij bij een bepaald adres werden ontvangen, en van daar werden ze doorgestuurd naar Londen met de luchtmail. Dit is altijd goed gegaan.

36813. De **Voorzitter**: U zegt: in het begin, dus later heeft u het blijkbaar anders gedaan.

A. Juist later; in het begin deden wij het met kleine voorwerpen, die wij meestal door mensen lieten overbrengen naar Spanje. Langzamerhand is toen de weg ontstaan over de post via Lissabon en Zweden. Op het laatst deden wij het meestal zo.

36814. De **Voorzitter**: Het ging toen dus veel minder per koerier?

A. Veel minder. Met koeriers was het altijd nog gevaarlijk en twijfelachtig.

36815. De **Voorzitter**: Ons is medegedeeld, dat zich in het algemeen geen ongelukken hebben voorgedaan bij de verzending.

A. Er zijn wel eens zendingen zoekgeraakt, maar dezelfde zending werd altijd twee of driemaal verzonden. Wij maakten er kopieën van en dan werd zo'n zending twee of driemaal verzonden; ze kwamen allemaal aan.

36816. De **Voorzitter**: Bepaalde catastrophale dingen met koeriers hebben zich ook niet voorgedaan?

A. Neen. Voor zover wij weten, zijn deze voorwerpen nooit in handen van de Duitsers gekomen.

36817. De **Voorzitter**: Wanneer men dit vergelijkt met de grote ongelukken, die gebeurd zijn bij het England-Spiel, dan is dit nogal rustig verlopen.

A. Ja, d.w.z. wij hebben wel eens mensen verspeeld, die op weg waren naar Spanje, dus van Zwitserland naar Spanje.

36818. De **Voorzitter**: U zond langs deze weg ook de Engelandvaarders. Maar dit waren lang niet altijd koeriers?

A. Wij gaven wel eens iets mee, maar bij de Engelandvaarders zijn wel eens verliezen geleden.

36819. De **Voorzitter**: Hebt u geen koeriers op die route verloren?

A. Niet. dat ik mij herinner, maar in elk geval is er niets op hen gevonden. Er was er eens een in handen van de Duitsers gevallen; hij had een potloodje bij zich, waar iets in was verborgen. Zij hebben het op de grond kapotgetrapt, maar ze hebben niets gevonden, zo mooi was alles verborgen. Dit was het werk van de heer *van Niftrik*.

36820. De **Voorzitter**: Was hij technisch ook zo knap?

A. Enorm.

36821. De **Voorzitter**: Dat heeft hij in al zijn bescheidenheid hier niet verteld. Hij heeft gezegd, dat het zo gebeurde, maar hij heeft niet medegedeeld, dat hij de man was, die op dat gebied zo vindingrijk was,

36822. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heeft wel verteld van zijn vrouw, die is gaan leren boekbinden.

A. Ja, zij heeft dit geleerd om de boeken te verzenden. Een vertrouwde boekbinder deed dit eerst, maar men vertrouwde dit toch niet en toen heeft mevrouw *van Niftrik* dit werk overgenomen. Wij kregen ontzettend veel films; ik weet niet of u het procédé bekend is om ze te verdunnen.

36823. De **Voorzitter**: Ja, ze werden zo dun geïnaakt, dat men ze haast niet kon voelen.

A. Ja, het was bijna niets meer, maar toch bleven het films, die vergroot konden worden. Ze waren zo dun, dat men er in een gewoon klein zakpotlood een paar honderd kon verbergen. De laatste zending was van ongeveer 2000 films, op iedere film stonden 2 à 3 bladzijden, dus bij elkaar waren het ongeveer 5000 bladzijden. Wij hebben deze in het koft van één boek verzonden.

36824. De **Voorzitter**: Welk beroep had de heer *van Niftrik* vroeger?

Hij heeft hier alleen verteld, dat hij reserve-officier was, maar zijn toenmalig beroep heeft hij niet vermeld.

h. Hij is fabrikant, hij heeft een bakelietfabriek in Putte in Noordbrabant.

36825. De **Voorzitter**: Houdt zijn technische vaardigheid op dit gebied daar misschien verband mee?

A. Ja, vroeger heeft hij ook gewerkt op ander gebied, het had iets met radio te maken. Die man is heel vaardig met zijn handen en zeer technisch aangelegd.

36826. De **Voorzitter**: Heeft u eind 1943, begin 1944 ook pater *Bleys* ontmoet? Of is deze niet bij u geweest?

A. Ja, met pater *Lodewijk*.

36827. De **Voorzitter**: Het schijnt, dat pater *Bleys* meende, dat de berichtgeving uit de Katholieke wereld in Nederland via de Zwitserse weg niet goed werd verzorgd. Herinnert u zich, of hij in de tijd, dat hij in Zwitserland was op weg naar Engeland, daar wel eens over gesproken heeft?

A. Neen. Ik weet wel, dat er een kwestie is geweest, maar ik herinner mij niet, dat pater *Bleys* er met mij over heeft gesproken.

36828. De **Voorzitter**: Heeft u zelf een oordeel over de kwestie?

A. U moet begrijpen, dat wij al die films, die kwamen — het waren er honderden —, niet konden vergroten en lezen. Wij probeerden de inhoud te weten te komen, zodat wij een lijst konden maken. Maar wij konden ze niet gaan lezen, want dan zouden wij alles moeten vergroten; dit zou veel te veel tijd kosten en daar konden wij niet op wachten. Wij wisten dus wel enigszins wat er in stond, maar toch niet de bijzonderheden.

36829. De **Voorzitter**: Ik meende, dat er een archief van werd aangelegd.

A. Ja. Wij keken wat de inhoud was en die werd opgeschreven. Ik kan niet uitmaken of er veel van Katholieke zijde bij was of niet. Er moest wel veel bij zijn, want ik heb er eigenlijk een beetje op gelet, omdat ik vond, dat het wel goed was deze contacten uit te breiden. Ik heb toen ook wel dingen van Katholieke zijde gezien en de heer *Visser 't Hooft* heeft mij altijd verzekerd, dat zijn contacten ook in die richting gingen.

36830. De **Voorzitter**: Dan is er nog een andere kwestie, die in Londen nogal hoog is gelopen, nl. de beschuldiging, die geuit is door de heer *Somer*, dat de heer *Visser 't Hooft* bepaalde berichten niet zou hebben doorgegeven. Toen dit later in 1945 achteraf nog eens is gezien, schijnt de heer *Somer* deze beschuldiging te hebben ingetrokken. De heer *Slotemaker de Bruine* heeft ons vanmorgen een

brief van October 1945 van de heer *Somer* voorgelezen, waarin deze tot de conclusie komt, dat de beschuldiging, die hij had geuit in een brief van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog, achteraf gezien onjuist was. Heeft u iets van dit geval gemerkt of is het buiten u omgegaan?

A. Ik heb daar niets van gemerkt. Alle films, die binnenkwamen, werden ontwikkeld en bewerkt op het atelier in Genève; het is mij dus volkomen onbekend of er dingen uitgehaald zijn.

36831. De **Voorzitter:** Het zou begrijpelijk zijn, dat men zich voor informatie daaromtrent tot de gezant of tot u zou hebben gewend en had gevraagd of dit juist was of niet en wat uw indruk er over was. Is dit niet gebeurd?

A. Neen.

36832. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat bij het Nederlandse einde van weg B de O.D. sterk betrokken was?

A. Ik heb daarover wel iets gehoord, maar heel weinig. Dit was de afdeling van de heer *Visser 't Hooft*, ik kon mij daar niet te veel in mengen.

36833. De **Voorzitter:** Weg B was toch de zaak van de heer *van Niftrik*?

A. Was aan het einde van de weg B. ook de O.D.?

De **Voorzitter:** Ik krijg de indruk, dat er door de weg B. contacten waren met de O.D.

36834. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dacht u, dat het aan het einde van de weg A was?

A. Ik heb eigenlijk heel weinig gemerkt van de O.D. en ook heel weinig gezien wat van de O.D. kwam.

36835. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U weet toch wel wat voor een organisatie de O.D. was?

A. Jawel.

36836. De **Voorzitter:** In ieder geval is het zo, dat er in de latere tijd, dat is vanaf half 1943 tot het einde, een zeer druk verkeer, in het bijzonder langs de weg A, is geweest?

A. Ja.

36837. De **Voorzitter:** Het verkeer terug was natuurlijk veel minder.

A. Wij hadden natuurlijk niet zo veel door te geven naar Holland als zij naar ons.

36838. De **Voorzitter:** Werd er wel naar gestreefd om de mensen in Holland in te lichten over bepaalde dingen, die niet in de kranten of door de radio werden vermeld en die toch belangrijk voor hen waren?

A. Ja. Ik heb wel eens gemerkt, dat *Visser 't Hooft* correspondeerde met Holland. Ik zelf correspondeerde ook met enkele mensen in Holland, die ik alleen bij hun bijnaam kende, o.a. een militaire correspondent, die heel mooie militaire rapporten stuurde; hiermede had ik een code. Aan de andere kant voerde ik correspondentie met een heer in Eindhoven, die zich *Harry* noemde. Later bleek het de heer *Tromp* te zijn, die nog een tijd Minister van Waterstaat is geweest.

36839. De **Voorzitter:** Wist u niet, dat hij het was?

A. Neen. Dit heb ik in Londen gehoord. Hij was er toen ook net en wij hebben elkaar toen gesproken. Het was altijd een heel prettige correspondentie.

36840. De **Voorzitter:** Als u uit Zwitserland naar Londen moest, hoe ging u dan?

A. Ik ben naar Londen gegaan, toen de grenzen vrij waren.

36841. De **Voorzitter:** U bent er dus pas na Augustus 1944 geweest?

A. De hele maand November 1944 ben ik in Londen geweest.

36842. De **Voorzitter:** U was dus op een bepaalde wijze in contact gekomen met *Harry*, die later de heer *Tromp* bleek te zijn. Stuurde hij u militaire berichten?

A. Hij stuurde berichten op allerlei gebied, die hij ook weer verzamelde van andere ondergrondse groepen en dan doorzond.

36843. De **Voorzitter:** Was hij een man van de weg Bi

A. Dit ging via een andere weg. Deze berichten werden door een heer overgebracht, die zodanige papieren had, dat hij door Duitsland kon reizen en alles zo maar bij zich had.

36844. De **Voorzitter:** Was dit de heer de *Graaf*?

A. Ja.

36845. De **Voorzitter:** Wat voor soort berichten gaf u hem dan weer mee terug?

A. Hij (*Harry*) had wel eens iets te vragen; ik vroeg dan antwoord uit Londen per telegram in code en dit stuurde ik dan weer door naar hem. Met B.I. had ik ook een vrij druk telegrafisch verkeer.

36846. De **Voorzitter:** Waren de berichten, die u aan de heer *Tromp* stuurde, berichten, die u uit eigen initiatief zond en waarvan u dacht, dat hij en zijn groep daarvoor misschien belangstelling zouden hebben, of waren het uitsluitend berichten, waar hij om gevraagd had?

A. Meestal wel, ik gaf hem antwoord op hetgeen hij had gevraagd. Ik heb ook wel zelf het een en ander gevraagd.

36847. De **Voorzitter:** Londen heeft eigenlijk weinig gebruik gemaakt van de Zwitserse weg voor zijn berichtgeving aan bepaalde groepen en personen in Nederland en voor het geven van opdrachten.

A. Wij hebben wel berichten voor Londen doorgegeven.

36848. De **Voorzitter:** Van die aard?

A. Ik herinner mij o.a. het geval, dat wij een bepaald bedrag aan geld moesten opnemen voor een of ander werk om dit te kunnen voortzetten. Vanuit Nederland werd verzocht dit in Londen aan te vragen en te garanderen; het was, geloof ik, een bedrag van f 50 000. Wij hebben toen weer aan de mensen in Holland doorgegeven, dat het in orde was.

36849. De **Voorzitter:** Toch is dit niet zo heel veel gebeurd.

A. Neen, niet zo heel veel.

36850. De **Voorzitter:** Ik kan mij dit tot op zekere hoogte voorstellen, omdat, toen B.I. in de loop van 1943 verbinding met Nederland kreeg, er heel veel langs radiotelegrafische weg kon gaan. Aan de andere kant was de Zwitserse weg, die wel is waar tijdrovender was, gebleken vrij veilig te zijn. Dit zou natuurlijk een overweging kunnen zijn geweest om bepaalde dingen langs die weg te sturen.

A. Het bleef toch altijd onveilig door Frankrijk heen. Op een dag is er een grote razzia in Parijs geweest, waarbij veel mensen zijn opgepakt.

36851. De **Voorzitter:** Ja, maar er zijn ook wel bepaalde opdrachten meegegeven aan parachutisten. Dat vind ik nu ook niet zo heel veilig.

A. Hoe bedoelt u dit?

36852. De **Voorzitter:** Er zijn van uit Londen opdrachten met micro-photo's meegegeven aan parachutisten; dit lijkt mij ook niet zo heel safe.

A. Dat is ook wel gebleken.

36853. De **Voorzitter**: Als ik daartegenover de Zwitserse weg stel, die toch vrij veilig functioneerde, verwondert het mij enigszins, dat er zo weinig gebruik van is gemaakt om zulk een soort van berichten over te brengen.

A. Het gebeurde toch nog wel.

36854. De **Voorzitter**: U zult moeten toegeven, dat zo'n bericht als u zoëven noemde, van die f 50 000, toch niet zo heel belangrijk was.

A. In Holland vond men het wel belangrijk.

36855. De **Voorzitter**: Er zijn ten slotte uit Londen berichten gekomen over de coördinatie van het verzet, enz. Dit waren natuurlijk berichten, die veel belangrijker waren. Bent u zulk soort berichten nooit tegengekomen?

A. Het kan zijn, dat deze berichten natuurlijk niet van B.I. afkomstig waren, maar van Regeringszijde.

36856. De **Voorzitter**: Ik bedoel juist Regeringsmededelingen.

A. Die kunnen dan bij de gezant terechtgekomen zijn.

36857. De **Voorzitter**: Als het via de Zwitserse weg verzonden moest worden, dus via Genève, was er dan een rechtstreekse verbinding tussen de gezant en de heer *van Niftrik* of liep alles over u?

A. Neen, dan ging het van de gezant naar de heer *Visser 't Hooft*. Ik heb wel eens gemerkt — laat ik het maar ronduit zeggen —, dat ik er buiten werd gehouden. Bepaalde dingen, die van de Regering afkomstig waren, werden buiten mij om behandeld.

36858. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat dus, dat het gebeurd is zonder dat u het wist?

A. Ja. Ik weet, dat er dingen langs mij heengegaan zijn, juist dergelijke dingen, die speciaal van de Regering kwamen, over de reorganisatie van het verzet, enz.

36859. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had de heer *Visser 't Hooft* een opdracht van de Regering? Hoe was dit eigenlijk geregeld?

A. De heer *Visser 't Hooft* is in 1942 naar Londen geweest en is toen teruggekomen met een opdracht van de Minister-President.

36860. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ook om Regeringsopdrachten door te geven?

A. Om contact met Nederland op te nemen en speciaal om gegevens op geestelijk gebied te verzamelen. Wij noemden het dan ook Geestelijk Contact, maar daar bleef het natuurlijk niet bij, er kwam van alles bij.

36861. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarschijnlijk was het de bedoeling, dat u meer de militaire gegevens zou verzamelen, omdat u zelf militair bent?

A. Ja, vandaar dat de heer *Visser 't Hooft* de militaire berichten sorteerde en aan mij gaf. In het begin liet men mij er echter liefst buiten, totdat ik vertegenwoordiger van B.I. werd. Toen werd de verhouding anders, maar dit noodzaakte de gezant toch niet om, wanneer hij een Regeringsopdracht kreeg, deze aan mij over te geven. Het zou wel prettiger zijn geweest, maar.....

36862. De **Voorzitter**: Dit was ten slotte ook weer te zijner beoordeling. Hebt u zelf over het onderwerp, dat wij besproken hebben, nog iets mede te delen?

A. Eigenlijk niets anders dan dat de berichtgeving via Zwitserland voor de Nederlandse Regering van zeer groot belang is geweest. Ook op militair gebied is er zo veel naar Londen gegaan, dat de geallieerde staf — als ze al de berichten gekregen hebben — elke bunker in Holland kon vinden. Het was enorm zoveel als er doorkwam. Niet alles was even systematisch, maar er waren enkele personen, die magnifieke rapporten schreven.

36863. De **Voorzitter**: Het waren dus niet alleen berichten van incidentele opstellingen in Nederland, maar er waren ook wel beredeneerde rapporten bij van militaire deskundigen? Dezen bouwden waarschijnlijk deze rapporten op, doordat zij beschikten over een net van mensen, die over het gehele land verspreid waren en alles opnamen?

A. Een voortgezette berichtgeving over de ontwikkeling van bepaalde verdedigingswerken, alle mogelijke dingen op militair gebied.

36864. De **Voorzitter**: U zei, dat u niet bekend was, wie zich aan het Nederlandse einde van de weg B bevond, maar omdat langs deze weg de meeste militaire berichten kwamen, wijst dit er wel op, dat zich daar in ieder geval mensen bevonden, die een organisatie achter zich moeten hebben gehad. Een individu, hij mag nog zo militair deskundig zijn, kon in de oorlogstijd dit overzicht niet krijgen, omdat het heel moeilijk was zich te verplaatsen.

A. Ik had alleen te maken met een persoon, die zich „*Kees*” noemde, maar hoe hij al de berichten bij elkaar verzamelde, was mij niet bekend. Hij was voor mij ook niet een onderdeel van een ondergrondse groep, hij was *Kees* en verder wist ik niets.

36865. De **Voorzitter**: Dan rijst nog de vraag, hoe u kon beoordelen of hij behoorlijk geïnformeerd was en of hij wel deskundig genoeg was. Dit laatste was misschien wel te beoordelen, dit merkt men vlug genoeg. Maar het is niet zo eenvoudig te beoordelen of hij goed geïnformeerd was, wanneer men geen contrôle heeft door andere berichten.

A. Van andere kanten kwamen er ook veel berichten. Alles zat echter zeer goed in elkaar, het was ook systematisch. Men kon het vergelijken met hetgeen in vorige rapporten was gezegd; het was in elk geval heel goed georganiseerd.

36866. De **Voorzitter**: U kunt dus zeggen, dat u als militair de indruk had — in de latere tijd, toen alles goed functioneerde —, dat de berichtgeving via de Zwitserse weg zó was, dat men een zeer behoorlijk beeld kreeg van de Duitse posities in Nederland?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt heeft en ik sluit het verhoor.

A. G. VAN TRICHT

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van:

ALLARD LAMBERTUS OOSTERHUIS,
oud 46 jaar, wonende te Delfzijl, arts.

Hij legt de eed af als getuige.

36867. De **Voorzitter**: Wij zijn op het ogenblik bezig met een onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daarbij bezien wij ook de verbindingen, welke er geweest zijn over land en over zee. Dat zijn dus wat men noemt: de Zwitserse weg en de Zweedse weg. Nu hebt u met de laatste, dus de Zweedse weg, bemoeienis gehad. Wij zouden gaarne van u daarover een en ander horen. Misschien kunt u om te beginnen vertellen, hoe u met die verbinding over zee in aanraking bent gekomen.

A. Die heb ik zelf opgericht.

36868. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan?

A. In 1941 heb ik als verstekeling *Jacques de Vries* uit Amsterdam weggeholpen. Deze is meegegaan met kapitein *Roossien* op de „Corona”, een motorscheepje, en is in Zweden (Stockholm) bij de Britse legatie gekomen. In 1942, toen ik bij een vriend van mij, *Dirk Boererna*, op bezoek was, werd er voor Radio-Oranje zodanige nonsens verkocht, dat wij tot de conclusie kwamen, dat wij de mensen aan de overkant eens beter moesten inlichten. Ik heb toen een grote brief geschreven, welke ik meegegeven heb aan een coasterkapitein naar Stockholm. Ik ondertekende die brief zodanig, dat *de Vries* begrijpen kon van wie hij kwam.

36869. De **Voorzitter**: Dat was de naam „Zwaantje”?

A. Ja, dat kwam omdat ik in Lisse onder dienst geweest was met hem in „De Witte Zwaan”.

36870. De **Voorzitter**: U vertelde zojuist over nonsens, die over Radio-Oranje verkocht werd. Was het inderdaad zo, dat een radio-omroeper op een gegeven moment voor de radio vertelde, hoe hij uit Delfzijl het bezette gebied had verlaten?

A. Ja, dat was mijnheer *Onno Libert of Lipert*.

36871. De **Voorzitter**: Noemde hij de namen er bij?

A. Ja. Die mijnheer sprak voor radio-Boston. Hij had het over de sluismeester. Hij vertelde hierbij o.a. het volgende: Er gingen allemaal van die vissersbootjes, invasiescheepjes, uit de Oostzee door het Eemskanaal. Hij bevond zich op een kustvaardertje en toen ging er een grijs geschilderd jacht langs. Zij dachten: Hè, dat is de „Piet Hein”. Die „Piet Hein” was grijs geschilderd en er stond een zwabber op getekend. Hij ging naar de sluismeester en vroeg hem of dat de „Piet Hein” was. De sluismeester bevestigde dit en zei: Kijk maar naar de reddingboeien; er is wel overheen geverfd, maar je kunt het nog duidelijk zien.

Als gevolg van dat radiopraatje kwam er een verbod van aanmontering voor mensen, die nooit gevaren hadden. Vóór die tijd

was het zo, dat er heel wat studenten weggeholpen konden worden; zij konden gewoon aangemonsterd worden en liepen in Zweden of Finland vlot van het schip af. Toen dat verbod voor aanmontering echter afgekondigd werd, moesten ze een monsterboekje hebben van vóór 10 Mei 1940.

36872. De **Voorzitter**: Te voren had u, meen ik, al verschillende mensen op die manier geholpen?

A. Ja.

36873. De **Voorzitter**: Dus de correspondentie, welke u toen met de heer *de Vries* in Stockholm gehad hebt.....

A. .... werd door *de Vries* doorgegeven aan de consul-generaal *de Jong*. Prompt daarop kreeg ik een brief terug, dat zij diverse dingen graag wilden weten en illegale krantjes wilden hebben. Vanaf dat moment hebben we dan ook ons best gedaan om hen van alles te voorzien.

36874. De **Voorzitter**: Gebeurde dat met schepen?

A. Ja.

36875. De **Voorzitter**: Had u enige kapiteins, die daarvoor zorgden?

A. Ja.

36876. De **Voorzitter**: Wie waren dat?

A. Kapitein *Roossien* en kapitein *Pilon*; dat waren de twee belangrijkste. Dan was er nog kapitein *Aben*, die mij er in heeft laten lopen.

36877. De **Voorzitter**: Voer kapitein *Aben* ook al van het begin af?

A. Ja.

36878. De **Voorzitter**: Had u over *Aben* in het begin al een opinie of is dat pas later gekomen?

A. De consul-generaal *de Jong* stuurde mij codes, waarin de namen voorkwamen van coaster-kapiteins, die naar hij meende daarvoor ook in aanmerking kwamen. Over *Aben* deelde hij mij mede, dat hij wel een beetje een wonderlijk iemand was. Ver vóór de oorlog was hij N.S.B.-er geweest, maar daar voelde hij absoluut niets meer voor. Hij was getrouwd, maar had in iedere stad een andere schat. Ik antwoordde hem, dat ik met dergelijke mensen liever niet in zee ging. Later hebben ze mij *Aben* toch op mijn dak gestuurd.

36879. De **Voorzitter**: Was *Aben* een man uit Delfzijl?

A. Neen, hij kwam uit Apeldoorn.

36880. De **Voorzitter**: Dus u kende hem ook niet?

A. Neen.

36881. De **Voorzitter**: Een aantal van deze kapiteins hoorde zeker in Delfzijl thuis en die kende u waarschijnlijk ook wel goed?

A. Ja, die kende ik goed.

36882. De **Voorzitter**: Was er in die tijd nog vrij veel scheepvaart-verkeer?

A. Ja, want Delfzijl was de enige haven, die vanaf de Oostzee veilig bereikt kon worden.

36883. De **Voorzitter**: En omdat het hun eigen belang was, lieten de Duitsers dat toe?

A. Inderdaad. Delfzijl was zeer belangrijk voor hen. Er was het grote suikervervoer van uit Oost-Pruisen, dat in Delfzijl binnenkwam. Men ging dan met binnenschepen naar Krupp en de munitiefabrieken.

36884. De **Voorzitter**: Waar ging het verkeer met Zweden hoofdzakelijk om?

A. Hout, radiotoestellen, enz.

36885. De **Voorzitter**: Was dat een verkeer met Gotenburg of met verschillende havens?

A. Met verschillende havens. Kapitein *Schuur* van de „Tempo“ was in Stockholm blijven liggen en naar elke haven, waar een schip binnenkwam, reisde hij voor consul-generaal *de Jong* heen om te vragen of er nieuws was e.d.

36886. De **Voorzitter**: Wanneer is dat begonnen?

A. Ongeveer Juni 1942.

36887. De **Voorzitter**: Tot wanneer heeft dat geduurd?

A. Tot 23 Juli 1943.

36888. De **Voorzitter**: Was er vóór Juni 1942 van berichtgeving op zich zelf nog niet veel sprake?

A. Helemaal niet.
Van mij hebben ze in Engeland de eerste illegale blaadjes gehad. Zij hadden nog nooit een „Trouw“ of een „Je Maintiendrai“ gezien.

36889. De **Voorzitter**: Dus hetgeen u vóór Juni 1942 gedaan hebt, was alleen het weghelpen van mensen?

A. Ja.

36890. De **Voorzitter**: De berichtgeving over de z.g. Zweedse weg is derhalve begonnen in Juni 1942 en heeft geduurd tot Juli 1943?

A. Ja.

36891. De **Voorzitter**: Daarna is er toch ook nog wel iets geweest?

A. Dat is niet veel geweest.

35892. De **Voorzitter**: En in die periode heeft het inderdaad nogal wat betekend, meen ik?

A. Ik was uitvoerstation van „Luctor et Emergo“.

36893. De **Voorzitter**: Wat was „Luctor et Emergo“?

A. Dat was ook een illegale groep; de mensen daarvan zijn later in Utrecht ter dood veroordeeld, zoals *Veterman*, baron van *Lynden*, e.d.

Ik was verder uitvoerstation van de Ordedienst.

36894. De **Voorzitter**: Wie was uw contactman daarvoor?

A. *Van Till* in Middelstum en *L. Edens* in Delfzijl. De Ordedienst was in de veronderstelling, dat zij een verbinding had, maar voor zover ik het begrepen heb, hebben zij tot die tijd nooit een goede verbinding gehad. Zij hebben van mij twee radiozenders gekregen met codes er bij.

36895. De **Voorzitter**: Hebt u die laten komen?

A. Ik heb er vier geïmporteerd; één heb ik er zelf behouden, één bevond zich in de buurt van Middelstum en de andere twee zijn naar de O.D. gegaan.

36896. De **Voorzitter**: Hebt u die radiozender van u zelf ook zelf kunnen bedienen?

A. Neen, daar had ik een marconist voor nodig. De heer *Koning* uit Delfzijl, leraar aan de zeevaartschool, heeft de zender bediend.

36897. De **Voorzitter**: Hebt u ook verbinding gehad?

A. Ja, heel goed. Om verbinding te krijgen, is heel moeilijk, maar wanneer men eenmaal verbinding heeft, is het heel eenvoudig.

36898. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, had u een code en een golflengte. Toen u met die code en op die golflengte in de lucht kwam, kreeg u toen antwoord?

A. Ja.

36899. De **Voorzitter**: Wanneer denkt u, dat dit heeft plaats gevonden?

A. Februari 1943. Het was heel moeilijk, want wanneer je even aan die knop draaide, hoorde je wel twintig zendstations door elkaar. We moesten hem dus precies afstellen. Als je je hier nu maar aan hield, was het heel eenvoudig.

36900. De **Voorzitter**: Ja, maar men kan toch alleen op bepaalde tijden met zo'n toestel verbinding krijgen?

A. Ik had natuurlijk een zendschema gestuurd naar Engeland, waarin ik mededeelde op welke dagen en welke tijden ik het zou proberen.

36901. De **Voorzitter**: Hoe onderhield u dat contact?

A. Met de Engelsen. Zij gaven mij weer een aparte naam en seinden, dat ik in het vervolg „Winchester“ heette.

36902. De **Voorzitter**: De antwoorden, welke u ontving, veronderstelde u daarvan, dat ze uit Engels of uit Hollands milieu kwamen?

A. Dat kan ik u niet zeggen.

Ik kan u wel dit mededelen, dat ik per radio bericht kreeg, dat ik de oude heer *van Straten* in Dokkum tot Officier in de Orde van Oranje Nassau met de Zwaarden moest benoemen; dit moet dus wel van de Nederlandse Regering afgekomen zijn. Dat heb ik ook gedaan. Ik had doorgegeven, dat de berichtgeving uit Friesland niet lang meer zou duren, daar de heer *van Straten* kanker had. Hierop heb ik het telegram gekregen, dat hij benoemd was en heb ik hem op zijn ziekbed gedecoreerd. Later is het ook nog langs de zee weg bevestigd.

36903. De **Voorzitter**: Hebt u een soort benoemingsbesluit gekregen?

A. Die decoratie kwam over, even nadat ik opgepakt was, en het besluit heb ik in Zweden van de consul gekregen. Na de oorlog heb ik het naar zijn familie gebracht.

36904. De **Voorzitter**: Wat voor soort van berichtgeving had u verder over die verbinding?

A. Bij voorbeeld dat er twee divisies verplaatst werden van Zeeland ergens anders heen; ik verzocht hun dan daar wat bommen te strooien. Dat er 20 schepen met munitie in de IJssel lagen, enz.

36905. De **Voorzitter**: Dus de dringende berichten gaf u per radio door?

A. Ja. Wat geen haast had, zoals illegale lectuur e.d., ging per schip, want of ik nu een klein of een groot pak meegaf ..... het kon allemaal mee.

36906. De **Voorzitter**: Werd het op het schip niet bepaald verstoort?

A. Het werd wel verstoort, maar op een schip is het altijd mogelijk iets te verstoppen.

36907. De **Voorzitter**: Het werd in ieder geval niet zodanig bewerkt, dat men bij voorbeeld eerst van dat soort schrifturen micro-photo's maakte?

A. Neen. Om het ingewikkeld te maken, wilden ze mij van uit Engeland een micro-fotograaf sturen, waarop ik teruggeseind heb, dat ik niets dan last van die man zou hebben. Ik had hem dan weer moeten laten onderduiken, enz. Op deze manier was het veel eenvoudiger; ik kon alles in natura sturen.

36908. De **Voorzitter**: Wanneer men enige exemplaren van illegale bladen wil sturen, heeft men echter al gauw een heel pak.

A. Er gingen geregeld grote pakken.

36909. De **Voorzitter**: Heeft men die nooit gevonden?

A. De laatste hebben ze gevonden.

36910. De **Voorzitter**: Ik bedoel vóór die tijd.

A. Nooit. Er gingen ook filmrollen weg.

36911. De **Voorzitter**: Wat hielden die filmrollen in?

A. In dat laatste pak bij voorbeeld bevonden zich filmrollen van de „Dienst-Wim”, De „Dienst-Wim” was een Belgische illegale beweging, waarvan *Rinus Vandermeerssche* de chef was. Ik ben later ook veroordeeld met de „Dienst-Wim”, omdat zich in dat laatste pak filmrollen van deze dienst bevonden; er werd dan ook door de Duitsers aangenomen, dat ik bij de „Dienst-Wim” behoorde. Ik behoorde echter tot geen enkele dienst, doch werkte voor verschillende mensen. Ik was eigenlijk een uitvoerstation voor allerlei groepen. Alles, wat een uitweg zocht, kwam naar mij toe. *Leendert Pot*, een oud artillerie-officier, is o.a. ook via mij weggekomen. Vóór die tijd had deze een eigen spionnagedienst met jhr. de *Jonge* en *Kees Dutilh*.

Zij hebben mij dus eigenlijk maar willekeurig ingedeeld en gezegd, dat ik bij de „Dienst-Wim” behoorde.

36912. De **Voorzitter**: U stond dus in verbinding met een aantal organisaties?

A. Naderhand bleek, dat er ook wegen van uit Utrecht naar een dokter in Delfzijl liepen, dus ze hadden me evenzogoed daar bij kunnen indelen.

36913. De **Voorzitter**: De inlichtingendienst van de heer Pot is later toch voortgezet door Sieuwert de Koe en Dirk *Boerema*?

A. Ja.

36914. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat Sn Pot Sn de Koe ook genoemd worden door de mensen van de Zwitserse weg als bron van informatie.

A. Zij maakten alles in tweevoud; ze stuurden èn over Zwitserland èn over mij.

36915. De **Voorzitter**: Dus het was u bekend, dat dit zo geschiedde?

A. Ja. Die „Dienst-Wim” is opgerold door van der Waals. Ik zelf ben van het andere eind af opgerold. Als ik dus niet door Aben de dupe was geworden, had het misschien een maand langer geduurd, maar gearresteerd was ik toch geworden, n.l. door van der Waals.

36916. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Ik gaf Aben een pakket mee en een verstekeling, de heer jhr. Gevers Deynoot. De verstekeling heeft hij — om het vertrouwen te behouden netjes — meegenomen, maar het pakje heeft hij meteen naar Schreieder, die hier op hei Binnenhof in den Haag zat, gebracht.

Aben was dus degene, die er voor gezorgd heeft, dat ik opgepakt werd, tegelijk met Roossien, *Koning* en *Dijkstra* in Delfzijl. Als we echter niet langs deze weg verraden geworden waren, zouden we opgerold zijn met de „Dienst-Winz”, want daarbij waren ze reeds tot aan Groningen toe gevorderd. Mr. *Schortinghuis* in Groningen werd immers al in verband met de „Dienst-Wim” gearresteerd; deze reisde naar Hilversum, haalde daar allerlei materiaal op, waarmee hij dan weer naar Delfzijl kwam. Ze hadden het waarschijnlijk dus nooit opgegeven, alvorens ze geweten hadden, waar het heen ging.

36917. De **Voorzitter**: Wat is er met *Aben* gebeurd?

A. Enige tijd, nadat ik gearresteerd was, heeft *Lindenburg* in Stockholm Aben verteld, dat hij toch zo'n belangrijk mens was en of hij even per vliegtuig naar Londen wilde komen. Aanvankelijk

zag hij er tegenop, maar heeft hierin later toch toegestemd. Toen hij in Londen aankwam, kreeg hij meteen de boeien aan. Toen hij zei, dat hij op uitnodiging van de Secret Service kwam, antwoordde men hem, dat dat nu juist de reden was, waarom zij hem arresteerden. In Engeland hebben ze hem daarna als politie-spion in de gevangenis weer zijn medegevangenen laten uithoren. Na de bevrijding is hij per vliegtuig hier aangekomen. Ik heb hem in *Scheveningen* clandestien gesproken; hij weet niet, dat ik het ben, met wie hij gesproken heeft, want hij veronderstelt, dat ik dood ben. Voor zover mij bekend, moet hij zich momenteel in het binnenkamp in Laren bevinden. In Amsterdam heb ik verschillende klachten over Aben ingediend, maar ik hoor er nooit iets van.

36918. De **Voorzitter**: Dus hij moet nog voorkomen?

A. Ja.

36919. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij u nooit gezien?

A. Neen. Het pak, dat voor hem bestemd was, kreeg hij via iemand, die op een makelaarskantoor zat en op grond hiervan naar de haven mocht. Deze nam het mee en bracht het aan boord van de schepen.

Uit Engeland kreeg ik bij voorbeeld ook photo's van de Koningin en het Prinselijk gezin, die ik weer doorgaf aan de ondergrondse pers hier. De photo van de Koningin met bril in de hand heeft bij voorbeeld in „Trouw” gestaan; het origineel heb ik thuis. Volgens ons was dit ook een van de dingen, die het saamhorigheidsgevoel hier in Nederland versterkten. 't Boek van *Boisot* werd door mij geïmporteerd.

36920. De **Voorzitter**: Hebt u met het boek van de heer van *Kleffens* ook iets te maken gehad?

A. Neen.

36921. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk ook op een dergelijke manier hierheen gekomen?

A. Ik veronderstel van wel.

Verder stuurde men mij van uit Zweden insuline, dat ik naar het diaconessenhuis in Groningen bracht. Daarbij was ook eens wat insuline voor het een of andere familielid van de heer *Albarda*, die zwaar suikerziekte had en ergens in de omgeving van Oosterbeek woonde.

36922. De **Voorzitter**: Dus dat kwam in opdracht uit Engeland?

A. Ja.

Ik stuurde sproeiers en verstuivers voor motoren van kustvaarders. Deze artikelen konden ze in Engeland niet maken, waardoor de schepen daar stillagen.

36923. De **Voorzitter**: Maar dat waren toch voorwerpen, die men niet zo gemakkelijk kon verstoppen? Of mochten die vrij uitgevoerd worden?

A. Die gingen heel makkelijk mee. We gaven ze gewoon als motoronderdelen aan boord van een kustvaarder mee, in een kistje. Alleen om het te krijgen was iets lastiger, want dat moest clandestien gebeuren.

36924. De **Voorzitter**: U hebt, naar ik meen, ook nog contact gehad met parachutisten?

A. Ja, met twee parachutisten.

36925. De **Voorzitter**: Kunt u hierover iets naders vertellen?

A. Het was in 1941, dat de eerste parachutist, *Lauwers*, een nacht bij mij gelogeed heeft; hij kwam eens kijken, hoe hij weer weg kon komen. *Lauwers* was destijds hier in den Haag in huis bij de familie *Nakken*, waar hij, naar ik meen, opgepakt is. Ik heb naderhand nooit meer iets van hem gehoord. De andere parachutist was van *Borssum Buisman*. Via de radio werd aangekondigd, dat wij hem één van de volgende dagen konden verwachten.

36926. De **Voorzitter**: Dat was toch veel later?

A. Dat was ongeveer in Mei 1943. Van Borssum *Buisman* heeft zich toen bij mij thuis gemeld.

36927. De **Voorzitter**: Wat kwam van Borssum *Buisman* eigenlijk precies bij u doen?

A. Hij had opdracht contact op te nemen met de hoogste chef van de O.D. Men had mij gevraagd of ik daarvoor kon zorgen, waarop ik geantwoord heb, dat ik hem kon doorgeven aan iemand, die hem daarheen zou brengen. Ik heb van *Borssum Buisman* dan ook instructies gegeven, bij wie hij zich melden moest in Middelstum. Bij deze persoon heeft hij een nacht gelogeed en deze heer in Middelstum heeft hem naar *Six* in Amsterdam gebracht.

36928. De **Voorzitter**: Kwam hij bij u terecht, doordat hij bij u in de buurt gedropt was?

A. Neen, hij was ergens in Overijssel gedropt.

36929. De **Voorzitter**: Dus hij kwam naar u toe met de bedoeling, dat u hem met de hoogste chef van de O.D. in contact zou brengen?

A. Ja, want in Engeland wisten ze niet, waar ze de chef van de O.D. konden vinden. Van uit Engeland vroegen ze ook adressen en namen van mensen, die in de illegale krantjes schreven. Ik verzocht de O.D. dan namen te willen opgeven, hetgeen zij weigerden, omdat er naar hun mening in Engeland mensen tussenzaten, die zij niet vertrouwden.

36930. De heer **Koersen**: Hebt u ook nog aan Engeland doorgegeven, dat Lauwers gevangengenomen was?

A. Neen.

36931. De **Voorzitter**: Waarom eigenlijk niet? Had u toen nog geen zender?

A. Lauwers is in Maart 1942 gearresteerd. Ik ben met de berichtgeving in Juni 1942 begonnen en de zenders heb ik pas begin 1943 gekregen. Het praatje ging trouwens, dat Lauwers gearresteerd was en daarna uit Scheveningen gevlucht was, waarna ik de zaak als afgedaan beschouwde: hij was weg.

Ik heb wel een zeer uitvoerig bericht doorgegeven van de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité. Dit gebeurde 1 April 1943. Veertien dagen, nadat dit gebeurde, had ik een uitvoerige lijst in huis met alle namen van de mensen, die daarbij gearresteerd waren, zoals van Tijen, Verschuur, enz. met vermelding, dat zij zich in het seminarium te Haaren bevonden. Tevens was daarbij een persoonsbeschrijving van Anton van der Waals, zich noemende Anton de Wilde, waarin medegedeeld werd, dat deze zich in die groep ingedrongen had en Radio-Oranje op zijn verzoek iets kon laten zeggen. Ik heb zelf een keer Radio-Oranje verzocht iets te willen zeggen, hetgeen men ook gedaan heeft; ik kreeg echter de boodschap daar heel zuinig mee te zijn, omdat iedereen daar zo maar iets van gewaar kon worden, hetgeen natuurlijk helemaal niet waar was.

36932. De **Voorzitter**: Maar hebt u de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-Vorrink dan niet per radio doorgegeven?

A. Dat is als bericht per schip gegaan.

36933. De **Voorzitter**: Maar dit was toch ook wel een bericht, dat eventueel per radio had kunnen worden doorgegeven?

A. Dat was ons te lang.

36934. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetmegen**: U had natuurlijk in het kort kunnen seinen, dat het Nationaal Comité gearresteerd was.

36935. De **Voorzitter**: En daarbij kwam ook het feit van het verraad. Het was toch wel van belang, dat . . .

A. Dat hebben we ook zeer uitvoerig doorgegeven.

36936. De **Voorzitter**: Omstreeks 10 Mei 1943 is hierover het eerste telegram in Engeland aangekomen van de kant van de O.D. Dat was een telegram van twee regels. Eerst heeft men geïnformeerd

of het inderdaad waar was, dat een zekere de Wilde hier rondwandelde in opdracht van de overkant. Later zijn dan berichten naar Engeland gezonden, waaruit gebleken is, hoe een en ander gebeurd is. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat u een dergelijke gebeurtenis ook via uw zender had bericht, b.v. in de vorm van: Ik krijg mededeling, dat de arrestatie van de groep-Vorrink, enz. is gebeurd door een verrader, die zich noemt . . . enz.

A. U moet niet vergeten, dat we doorlopend heel veel berichten hadden.

Zoals ik het beschreven heb, het was namelijk een groot vel papier, was het zeer uitvoerig weergegeven, met die persoonsbeschrijving, enz. er bij. Veertien dagen na de arrestatie van de groep-Vorrink ging dit bij mij al de deur uit en een dag of tien later hebben zij het ontvangen.

36937. De **Voorzitter**: Duurde dat maar een dag of tien?

A. Ja, zo ongeveer; een dag of drie/vier reizen naar Zweden en van daar doorsturen naar Engeland.

36938. De **Voorzitter**: Hoe bent u aan het bericht gekomen?

A. Dat was afkomstig van *Sieuwert* de Koe en dat bericht moet via Vught uit Haaren gesmokkeld zijn. De mensen, die daar tralies voor de ramen kwamen timmeren en andere werkzaamheden verrichtten, namen berichtjes mee naar buiten. Het bericht moet afkomstig zijn van *Dutilh*, die daar gevangen zat.

36939. De **Voorzitter**: Hebt u ook niet een bericht doorgestuurd over het oproepen in krijgsgevangenschap van de Nederlandse officieren?

A. Ja. Dat hebben we dezelfde avond uitgezonden.

36940. De **Voorzitter**: Was dat ook niet door de gewone radio verkondigd?

A. Neen, angstvallig niet. Ze hebben het op drie manieren gekregen: o.a. van een parachutist, ik meen, dat hij de Jong heette; hij was later de groep-Albrecht. Deze zou via mij als verstekeling weer weggaan. Ik werd echter gearresteerd, dus ik heb hem nooit ontmoet. Deze heeft het niet eens gecodeerd geseind, maar in normaal Hollands, omdat hij het belangrijk vond, dat zij het direct zouden weten.

36941. De **Voorzitter**: Nu hebben wij het gehad over de berichten, welke u naar Engeland stuurde. Ontving u ook wel eens een bericht terug?

A. Ze stuurden ons ook exemplaren van „Vrij Nederland“, dat in Londen uitgegeven werd. Deze gaven wij ook weer door aan de ondergrondse pers.

36942. De **Voorzitter**: Ja, maar ik dacht eigenlijk meer aan berichten, welke u aan de een of andere organisatie moest doorgeven.

A. Neen. Zij stelden wel eens vragen. Zij vroegen bij voorbeeld eens, wat de tekens inhielden, welke op de grote wegen van oost naar west en van zuid naar noord zouden zijn aangebracht. Ik heb hiernaar op alle mogelijke manieren geïnformeerd, maar er was niemand, die deze tekens ooit gezien had. Ik heb geantwoord, dat ik vermoedde, dat dit dezelfde betekenis had als de mijlpalen naar Monte Carlo; als je op de route nationale nr. 7 zit, rijd je maar en als je een nummer 7 ziet, ben je op de goede weg. Zie je die 7 niet, dan zit je niet op de route nationale nr. 7. De Amerikanen hebben hetzelfde systeem later toegepast met hun Maple-leaf, enz.

36943. De **Voorzitter**: Had u die vraag via Zweden gekregen?

A. Ja. Zij wilden bij voorbeeld ook graag de toestand van de wegen weten. Ze verzochten mij eens hun mede te delen, wat de kadelengete van Rotterdam was. Ik heb geantwoord, dat zij maar naar een makelaar in Londen moesten gaan met een boekje over de Rotterdamse haven. Dat was veel eenvoudiger.

36944. De **Voorzitter**: In Juli 1943 bent u dus gearresteerd, tegelijk met Koning en Dijkstra?

A. Ja.

36945. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Begreep u toen direct, dat u door *Aben* verraden was?

A. Ja, want ze hebben mij in Delfzijl riets gevraagd. Het „Sonderkommando" *Frank* kwam naar Delfzijl om ons te arresteren. Een van deze mensen vroeg mij iets, waaruit ik kon opmaken, dat hij hiernaar alleen kon vragen naar aanleiding van dat pak, dat ik aan *Aben* had meegegeven; dat betrof de moord op oud-Minister *Posthuma*.

In een van de berichten had namelijk gestaan, dat *Posthuma* nu dood was en dat er in een van de volgende weken nog een paar aan zouden moeten geloven. Hij wilde toen van mij weten welke mensen wij daarbij op het oog hadden. *Schreieder* vond dit ook erg belangrijk.

36946. De Voorzitter: Ik heb hier een stuk, dat u blijkbaar indertijd hebt opgemaakt voor het B.N.V. Hierin komt de naam voor van een parachutist, *Guus de Jong*. Wie verstaat u daaronder?

A. Dat is de parachutist, die ik zoëven noemde.

36947. De Voorzitter: Was dat zijn eigen naam?

A. Ja.

36948. De Voorzitter: U hebt het er ten slotte levend afgebracht. Maar het is, meen ik, wel op het kantje af geweest?

A. Inderdaad.

36949. Jonkvrouw **Wttewaall van** Stoetwegen: Bent u er bij geweest, dat kapitein *Tonnet* en *van Borssum Buisman* uit de trein sprongen?

A. Neen. Daar zijn vervoerd van Lüttringhausen naar Hameln en tijdens dit transport hebben zij het kunnen doen. Wij zouden later ook allen naar Hameln overgebracht worden, maar dat is niet doorgegaan en wij zijn dus in Lüttringhausen gebleven.

36950. Jonkvrouw **Wttewaall van** Stoetwegen: U hebt dit zeker ook pas na de bevrijding vernomen?

A. Ja.

36951. De Voorzitter: U spreekt hierin ook over het feit — *van Borssum Buisman* heeft het hierover eveneens gehad —, dat er sprake zou zijn geweest van uitwisselingsbesprekingen, waarin ook uw naam genoemd zou zijn en waarbij blijkbaar *mr. de Bruuw* een rol heeft gespeeld. Weet u misschien hoe dat gewerkt heeft?

A. Mijn vrouw was in Maart 1944 in Rotterdam en kwam *van Borssum Buisman* tegen. Zij heeft een gesprek met hem gehad, waarbij zij hem vertelde, dat zij het zo ellendig vond, dat ik opgepakt was door een fout van de overkant, en of het eigenlijk niet billijk zou zijn, wanneer ze eens iets voor mij deden. *Van Borssum Buisman* zei haar toen, dat zij binnenkort een oproep zou krijgen om bij een advocaat in den Haag te komen, die haar zou vertellen, dat ik voor uitwisseling in aanmerking kwam.

Een dag of tien later, toen mijn vrouw weer thuis was, kreeg zij een briefje van de heer *de Brauw* of ze even bij hem op kantoor kon komen. Hij deed haar toen inderdaad hetzelfde verhaal.

In Juni 1944 kwam dat proces echter plotseling voor, dat vier dagen duurde, en op de tweede dag hiervan werd de zitting verdaagd voor het horen van twee nieuwe verdachten. Mijn vrouw en de vrouw van *Koning* kwamen de derde dag binnen en bleken de nieuwe verdachten te zijn. Hun werden een paar vragen gesteld, waarop zij echter antwoordden, dat zij er niets van geweten hadden wat hun mannen hadden uitgevoerd, waarna de aanklager voor allen de doodstraf vroeg en voor de twee vrouwen de vrijspraak. De volgende dag kwam de uitspraak, waarbij hij die twee vrouwen helemaal vergat, waarna de voorzitter vroeg, wat er met die beide vrouwen moest gebeuren. Het antwoord was: vrijspraak. De volgende dag werd mijn vrouw losgelaten. Zij ging direct naar de heer *de Brauw* om te informeren hoe het met die uitwisseling stond, want dat wij nu allemaal veroordeeld waren. *De Brauw* gaf toen te kennen, dat hij iemand moest hebben, die naar Duitsland kon gaan om daar contact op te nemen met de Zweedse legatie. Bij de Zweedse legatie bevond zich een zekere mijnheer *Millenaar*, die er voor kon zorgen, dat er contact met Engeland kwam over de gevangenen. Nu had hij nog niemand kunnen vinden, die daarheen kon gaan. Mijn vrouw zei hem toen, dat zij dan direct naar huis ging en hem iemand zou

sturen, die daar onmiddellijk naar toe wilde gaan. Mijn vrouw is naar een oude schoolkameraad van mij gegaan, genaamd *M. van der Laan*. Deze bouwde gasgeneratoren voor de Duitsers en had zodoende een bewijs, dat hij de grens mocht passeren. Hij is naar *de Brauw* gegaan, heeft instructies van hem gekregen en vertrok onmiddellijk naar Berlijn per auto, alwaar hij zich met de heer *Millenaar* in verbinding gesteld heeft. Vanaf dat moment moeten dan ook die onderhandelingen hebben plaats gevonden.

Toen wij op 15 April 1945 in Lüttringhausen bevrijd waren, kwam enige dagen later kolonel *Somer* van de Inlichtingendienst, die ons mededeelde, dat ze op dat moment in Berlijn nog over ons aan het onderhandelen waren.

36952. De Voorzitter: De tenuitvoerlegging van het doodvonnis is in ieder geval opgeschort. .

A. Ja.

36953. De Voorzitter: U acht het dus mogelijk, dat dit verband houdt met die uitwisselingsbesprekingen?

A. Of het stond in verband met die uitwisselingsbeweging *Öf* — ik weet niet of dat ook in dat stuk staat, dat u daar hebt — het stond in verband met die Duitse juffrouw, die in Harlingen bij dr. *Bos* is. Deze juffrouw is toen meteen naar Munster (Westfalen) gereden, waar haar vader woonde (deze was geen Nazi); deze kende uit zijn jeugd een zekere mijnheer *Berker*, die één rang hoger was dan *Rauter* hier was. Zij heeft een hele tijd met die mijnheer *Berker* gesproken en heeft hem een boerderij met honderd koeien beloofd, als hij er voor zorgde, dat wij terugkwamen. *Berker* vond dit een heel mooi aanbod en zegde toe, dat hij zou bewerkstelligen, dat wij niet doodgeschoten werden.

Zij kwam uit Duitsland terug en vertelde mijn vrouw, dat zij gerust kon zijn, want dat van doodschieten niets zou komen.

Zij hebben die mijnheer *Berker* toen in de loop van de tijd plm. 50 liter jenever en cognac gestuurd en belden dan zo nu en dan eens op, hoe het met de gevangenen ging. Hij deelde dan mede, dat het goed ging, maar dat ze streng beperkt waren in hun bewegingen.

36954. Jonkvrouw **Wttewaall van** Stoetwegen: Hebt u de indruk gekregen, dat er ook werkelijk een instantie was, die controleerde of u het goed maakte? Of zou die mijnheer *Berker* die jenever zonder meer opgedronken hebben?

A. Ik denk wel, dat hij orders gegeven heeft aan die gevangenisdirecteur, want wij werden ontzettend netjes behandeld. Wij kwamen in Lüttringhausen aan en de directeur hield een toespraak, waarin hij zei, dat wij gevangenen waren, maar dat hij niet wist, wat voor gevangenen wij waren, daar er geen papieren bij waren. Hij deelde ons mede, dat, wanneer wij ons als nette gevangenen gedroegen, wij over hem niet te klagen zouden hebben. Wij moesten echter niet komen met klachten over eten, want daar kon hij evenmin iets aan doen. Het was ook niet mogelijk ons kranten te laten lezen, doch dat was volgens hem niet zo erg, want de berichten zouden wel door de muren tot ons komen.

Die zelfde mijnheer, dr. *Engelhart*, heeft ons later gered. Twee dagen vóór de bevrijding — de Amerikanen lagen toen op 30 km afstand van ons — kreeg hij orders van de S.S. om alle politieke gevangenen uit te leveren. Hij heeft dit niet gedaan. Er zaten in die zelfde gevangenis jeugdleiders van de communisten, die zich daar reeds vanaf de „Machtsübernahme" van *Hitler* bevonden, dus reeds een jaar of 13. Dezen heeft hij op een „Aussenkommando" gestuurd met een Luxemburgse wachtmeester, van wie hij zeker wist, dat hij direct over zou lopen naar de geallieerden. Daarna heeft hij in plaats van ons 72 Duitse misdadigers uitgeleverd aan de S.S., die ze een half uur later alle 72 doodgeschoten hebben. Toen de Amerikanen kwamen, had hij dus de schriftelijke bewijzen en kon hij zeggen hoe zijn orders geluid hadden. Hij heeft van ons ook niets geen last ondervonden.

De gevangenisdirecteur van Anrath echter, die bij ons geëvacueerd was, werd door een paar Franse gevangenen enige nachten verhoord op dezelfde manier als hij hen had laten verhoren, waarna hij de derde nacht zich zelf van kant gemaakt heeft.

36955. De Voorzitter: Ik kom nog even terug op de tijd, gedurende welke u dat contact met Zweden gehad hebt. Merkte u toen wel eens iets van de man, die aan het andere eind van die lijn zat? Dat was, meen ik, consul-generaal *de Jong*?

A. Ja, In Januari ongeveer schreef deze mij, dat het allemaal voortaan iets zakelijker moest gebeuren. Daartoe zond hij mij grote

blocnotes met genummerde vellen, opdat, wanneer ik hem schreef, hij daarop later nog eens kon terugkomen en vragen kon stellen. Dit was het gevolg, zo schreef hij mij, van de nieuwe chef, die in Engeland gekomen was en die alles veel beter op poten zette.

36956. De **Voorzitter**: Dat was dan de heer *Somer*?

A. Ja.

36957. De **Voorzitter**: Hebt u van de heer *de Jong* in die tijd veel gemerkt?

A. Ja, ik kreeg grote brieven van hem.

36958. De **Voorzitter**: Wat voor strekking hadden die brieven zo in het algemeen?

A. Het waren meestal brieven, waarin zij om inlichtingen verzochten over verschillende aangelegenheden.

36959. De **Voorzitter**: Dus u hebt wel de indruk, dat hij actief was?

A. Hij was inderdaad actief.

36960. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens iets te maken gehad met *Bottema*?

A. Neen. *Lauwers* wel.

36961. De **Voorzitter**: Kunt u nog aangeven hoe intensief dat contact in die tijd geweest is? Ging er bij voorbeeld per week zo'n zending weg of per veertien dagen?

A. Meestal om de veertien dagen; dan ging er ook een heel grote stapel weg.

36962. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, als we het over de gehele tijd berekenen, dat er een 25 à 30 zendingen weggegaan zijn?

A. Meer. Ik denk, dat er ongeveer 36/37 zendingen weggegaan zijn.

36963. De **Voorzitter**: Is u ook wel eens gebleken, dat men daar aan de overkant waardering voor had?

A. Ja, als ik bij voorbeeld in aanmerking neem, dat ze die oude heer *van Straten* in Dokkum beloonden.

34964. De **Voorzitter**: Ja, maar dat was maar een onderdeel van het geval.

A. Hij leverde echter belangrijke inlichtingen. Hij was oudkapitein en was, meen ik, nog met de heer *Gerbrandy* onder dienst geweest.

36965. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mee te delen, waarvan u meent, dat het voor ons van belang is?

A. Neen, ik geloof, dat u zo ongeveer alles gevraagd hebt.

36966. De **Voorzitter**: U meent dus, dat u ons hiermee wel het hele relaas gegeven hebt?

A. Over *de Jong* heb ik bij voorbeeld geen klachten. Zij hebben hem, nadat ik gearresteerd ben, als chef van het B.I. afgezet.

36967. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heeft u toch *Aben* gestuurd?

A. Inderdaad, maar die *Aben* kon z6 mooi praten. In Delfzijl waren er mensen, die zeiden: Dat is een reuzenkerel. Ik kan mij voorstellen, dat iemand er in tippelt.

36968. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u geen klachten, dat de berichten of de artikelen, welke u stuurde, niet gauw genoeg overkwamen naar Engeland?

A. Ik kreeg wel eens de indruk, dat men er in Stockholm soms te lang mee bezig was; men ging daar alles nog eens fotograferen, omdat men van het standpunt uitging: Als er een vliegtuig vergaat, is alles verloren.

36969. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat het materiaal van uit Stockholm per vliegtuig naar Londen ging?

A. Ja. Met helder weer werd het vertrek wel eens uitgesteld, maar 's winters was het meestal zo, dat het er binnen een paar dagen was.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons verstrekt hebt, en sluit ik het verhoor.

A. L. OOSTERHUIS.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. WILLEM LAMBERTUS CHRISTIAAN LINDENBURG,
oud 48 jaar, wonende te Voorburg, civiel ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

36970. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met de behandeling van punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen van het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daartoe behoren ook de verbindingen, die in de loop van de oorlog tussen Engeland en het bezette gebied hier bestaan hebben over Zweden. Indien ik goed ingelicht ben, hebt u daar een en ander mee te maken gehad.

A. Inderdaad, ja.

36971. De **Voorzitter**: U bent, naar ik meen, in Juni 1943 met nog vier andere heren van Delfzijl naar Zweden gegaan. Is dat juist?

A. Ja, het is 80 pct. correct. Op 31 Mei 1943 zijn wij vertrokken. De reis heeft vijf dagen geduurd; vandaar dat wij dus 1 dag in Mei en vier dagen in Juni gereisd hebben.

36972. De **Voorzitter**: Wij hebben van verschillende dezer heren gehoord wat de aanleiding voor hen was om deze reis te ondernemen. Misschien kunt u ook mededelen, wat u daartoe bewogen heeft.

A. Het feit, dat ik omstreeks einde Maart of begin April 1943, de juiste datum weet ik niet meer, door de Sicherheitspolizei, afdeling Delft, gearresteerd zou worden, heeft mij bewogen om de reis naar Zweden te maken. Dat is de heren net op een halve seconde na mislukt. Ik ben toen ondergedoken en kreeg einde Mei de kans om deze reis mee te maken, die ik graag heb aangegrepen.

36973. De **Voorzitter**: Heeft dr. *Oosterhuis* u daarbij hulp verleend?

A. Inderdaad.

36974. De **Voorzitter**: Had u vóór die tijd hier te lande al werkzaamheden gedaan, die verband hielden met de verbindingen van bezet gebied met Engeland?

A. Zeer zeker. Ik heb sinds October 1942 met dr. *Oosterhuis* in Delfzijl samengewerkt om regelmatig berichten via Delfzijl naar Zweden en van daar naar Engeland te expedieren.

36975. De **Voorzitter**: U was dus een van zijn berichtgevers?

A. Ja, ik trachtte hier in de omgeving van den Haag de nodige berichten in te zamelen en trachtte hier ook de opdrachten, die wij uit Londen kregen, te volvoeren.

36976. De **Voorzitter**: Lag uw berichtgeving op een bepaald terrein, militair of civiel?

A. Wij kregen geen instructies, wat er speciaal gewenst werd, ondanks herhaald aandringen. Maar er werd ons steeds weer gezegd, dat alle berichten welkom waren.

36977. De **Voorzitter**: Maar hebt u zich misschien in verband met uw werkzaamheden op een bepaald terrein gespecialiseerd?

A. Neen, ik heb mij niet gespecialiseerd. Ik heb wel het een en ander op mijn eigen terrein kunnen doen, maar dat was zuiver toeval.

36978. De **Voorzitter**: Wat was uw functie in die tijd?

A. Mijn functie was in die tijd tijdelijk ingenieur bij de Rijks-waterstaat.

36979. De **Voorzitter**: U had het zoëven over opdrachten, die u kreeg uit Londen. Had u in die tijd een middel van verbinding met Londen? U spreekt over de periode van 1942, niet waar? Toen was het echter met de radiographische verbindingen tussen het bezette gebied en Londen vrij droevig gesteld.

A. Dit waren geen radioberichten, maar berichten, die dr. *Oosterhuis* via Zweden bereikten.

36980. De **Voorzitter**: Deze kreeg inderdaad wel eens — dat heeft hij ons medegedeeld! — verzoeken om inlichtingen over bepaalde punten. Daar doelt u waarschijnlijk op? Over radioverbinding in die tijd is u dus ook niets bekend?

A. Radioverbindingen onderhielden wij in die tijd nog niet. Dat is pas later gekomen.

36981. De **Voorzitter**: Dr. *Oosterhuis* heeft medegedeeld, dat hij na enige tijd een paar zendtoestellen heeft gekregen.

A. Volkomen juist.

36982. De **Voorzitter**: Toen is hij er dus wel in geslaagd.

A. Ja.

36983. De **Voorzitter**: Uw bedoeling was waarschijnlijk aanvankelijk om naar Engeland te gaan?

A. Ik heb eigenlijk sinds 1942 vóórdat ik aan de samenwerking met dr. *Oosterhuis* begon, al de bedoeling gehad om naar Engeland te gaan en mij daar aan te bieden aan de Nederlandse Regering voor werk daar.

Maar ten slotte was mijn toestand wel zodanig, dat het me eigenlijk bitter weinig kon schelen, als ik hier maar weg was. Alleen dat ik het niet erg prettig vond, dat ik niet de kans kreeg om richting Engeland te gaan, dat is een tweede. Maar dat was toen op dat moment eigenlijk niet het hoofdmotief.

36984. De **Voorzitter**: Hebt u die andere heren, die met u meegegaan zijn, toen pas leren kennen of had u daar te voren al verbindingen mee?

A. Daar heb ik te voren nooit verbinding mee gehad.

36985. De **Voorzitter**: U bent, naai ik meen, niet verder gekomen dan Zweden.

A. Ik ben wel verder gekomen, maar het is wel later geweest dan met de andere heren het geval is geweest.

36986. De **Voorzitter**: Wilt u ons inedelen hoe dat zich toegedragen heeft?

A. Einde Augustus 1943 arriveerde in Zweden een mijnheer onder de naam van *van Praag*, die in werkelijkheid was de toenmalige majoor *Somer*, met de bedoeling, dat degene, die in Stockholm tot die tijd de schakel was tussen de illegaliteit, met name *Oosterhuis* enerzijds en Londen anderzijds, van die functie zou worden ontheven.

36987. De **Voorzitter**: U bedoelt de consul-generaal *de Jong*?

A. Inderdaad. De heer *Somer* was op dat moment van mening, dat mijn persoon het meest in aanmerking kwam om dat werk voort te zetten.

36988. De **Voorzitter**: En weet u ook wat voor de heer *Somer* de aanleiding is geweest om aan de werkzaamheden van de heer *de Jong* een eind te maken?

A. De heer *Somer* heeft mij destijds meegedeeld, dat de werkzaamheden van *de Jong* niet zijn goedkeuring konden wegdragen, omdat *de Jong* ten enenmale weigerde instructies uit Londen te aanvaarden, laat staan na te leven.

36989. De **Voorzitter**: Wilde hij meer op eigen gezag pionieren?

A. Hij pionierde op eigen gezag.

36990. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat u functionaris van B.I. geworden bent.

A. Zo kunt u het uitdrukken.

36991. De **Voorzitter**: Was dat met *de Jong* niet het geval?

A. Dat kon *de Jong* niet zijn in Zweden. Hij was het in feite wel, maar niemand was verondersteld daar iets van te weten.

36992. De **Voorzitter**: Lag dat met u dan anders?

A. Neen, voor Zweden was ik ook geen functionaris van B.I.

36993. De **Voorzitter**: Ik bedoel echter dit: was het zó, dat er tussen de leider van het B.I. en u een gezagsverhouding bestond?

A. Er bestond geen nader omschreven gezagsverhouding. De heer *Somer* was het hoofd van het Bureau Inlichtingen in Londen en ik werd belast met de leiding van de Stockholmse afdeling van dat bureau.

36994. De **Voorzitter**: Dus hij was wel uw chef?

A. Ja zeker, ik heb ook geen ogenblik zijn chefschap in twijfel getrokken.

36995. De **Voorzitter**: En dat deed de heer *de Jong* waarschijnlijk wel?

A. De heer *de Jong* voelde zich werkelijk volkomen onafhankelijk van de heer *Somer*.

36996. De **Voorzitter**: Waren er ook zakelijke gronden, waarop de heer *Somer* kon menen, dat het zelfstandig optreden van de heer *de Jong* niet juist was, b.v. omdat het in strijd was met eisen van veiligheid en wat dies meer zij?

A. Ja, de heer *Somer* was wel van mening, dat de consul-generaal niet voldeed aan redelijke eisen, wat betreft geheimhouding en veiligheid.

36997. De **Voorzitter**: Weet u, waarin zich dat b.v. geuit heeft?

A. Ik kan u wel een voorbeeld geven — misschien dat me er nog wel meer te binnen willen schieten, nl. een frappant verhaal, dat mij in Zweden is meegedeeld. Ik kan dus niet totaal voor de waarheid daarvan instaan, maar ik geef het alleen weer, zoals het tot mij gekomen is. Het is een heel verhaal, nl. dat op een gegeven dag enige heren in Stockholm terugkwamen na een reis naar Londen, die door weersomstandigheden in Gotenburg was onderbroken. Toen waren de luchtreizigers, die dus Londen—Schotland—Zweden gereisd hadden, in Gotenburg voor de keuze gesteld om met de nachttrein naar Stockholm te reizen, of naar verkiezing te wachten tot de volgende ochtend en dan met het vliegtuig verder naar Stockholm te gaan. De mensen, die met de nachttrein naar Stockholm gereisd zijn, waar de consul niet bij was, wisten reeds in Stockholm te vertellen, dat de consul onderweg was met een nieuwe code in zijn sak.

36998. De **Voorzitter**: Heeft bij zijn terzijdestelling ook het geval-Aben een rol gespeeld?

A. Het geval-Aben heeft zich geheel buiten de consul-generaal om afgespeeld, voor zover het bewegen van *Aben* naar Engeland aangaat.

36999. De **Voorzitter**: Toen ik sprak over het geval-*Aben*, dacht ik eigenlijk meer aan het feit, dat *Aben* in contact gebracht was met dr. *Oosterhuis*.

A. Dat heeft de consul-generaal gedaan.

37000. De **Voorzitter**: Ja, dat bedoel ik. Ten minste de heer *Oosterhuis* heeft verteld, dat men in Zweden — hij bedoelt daarmee blijkbaar de consul-generaal — volkomen vertrouwen in *Aben* had.

A. Dat heeft de consul-generaal in een brief aan de heer *Oosterhuis* bericht.

37001. De **Voorzitter**: Daarom vraag ik — want toen was inmiddels gebleken, dat de heer *Oosterhuis* in Juli 1943 was gearresteerd — of een en ander ook gespeeld heeft, toen de heer *Somer* in Stockholm kwam.

A. Daarover waren in Londen nog geen positieve feiten bekend, zodat dat misschien een vermoeden geweest kan zijn, maar dan toch geen reden om de consul-generaal van zijn functie te ontheffen.

37002. De **Voorzitter**: Dus hetgeen later gebeurd is, nl. dat men *Aben* heeft weten te bewegen om in een vliegtuig naar Engeland te stappen, heeft plaats gehad, nadat de heer *de Jong* reeds van zijn functie ontheven was? Dat hebt u derhalve nog meegemaakt?

A. Dat heb ik alleen gedaan.

37003. De **Voorzitter**: Heeft dat moeite gekost?

A. Zeer veel.

37004. De **Voorzitter**: U had dus ook al betrekkelijk gauw het idee, dat het met *Aben* mis was?

A. Ik heb wat *Aben*, betreft een volkomen open standpunt ingenomen. Aan de ene kant moest ik de mogelijkheid veronderstellen, dat *Aben* een prima werker voor de illegale zaak was, en aan de andere kant moest ik op grond van berichten uit Nederland en op grond van wat ik reeds van *Oosterhuis* wist, de mogelijkheid niet uit het oog verliezen, dat *Aben* een door en door verkeerd sujet was.

37005. De **Voorzitter**: Bedoelt u met wat u reeds van *Oosterhuis* wist, dat hij gearresteerd was?

A. Neen, van *Oosterhuis* wist ik, dat, toen het bericht van de consul-generaal kwam omstreeks Maart 1943, dat de consul-generaal nu ook een agent had gevonden, *Oosterhuis* daarop geantwoord had: „Deze man mag geen agent zijn, want men vertelt hier, dat hij N.S.B.-er is; hij wordt hier niet vertrouwd.” Daarop is een antwoord gekomen van de consul-generaal en dat antwoord heeft *Oosterhuis* mij nog verteld op de dag vóór ons vertrek naar Zweden, dus dat heeft toen nogal indruk op mij gemaakt. De consul-generaal had geantwoord, dat *Aben* 100 pct. te vertrouwen was en dat hij volledig voor de man instond en ook alle gevolgen voor zijn rekening nam. Dus zei *Oosterhuis* toen tegen mij: „Dan zullen wij hem ook maar als koerier gaan gebruiken, ofschoon mijn vrouw zegt, dat ik het niet moet doen.” Dus er was een zekere stemming tegen *Aben* en een zekere stemming vóór *Aben*. Daar komt nog bij: (laat ik het maar even aanvullen, al vraagt u het mij niet), dat ik als assistent een passagier haa gekregen, die door *Aben* naar Zweden was gebracht; dat was *Gevers Deynoot*. Het was voor *Gevers Deynoot* natuurlijk zeer moeilijk te veronderstellen, dat degene, die hem geholpen had naar Zweden te brengen, dat die, laat ik zeggen, een dubbele rol speelde.

37006. De **Voorzitter**: Het is, derhalve achteraf bezien, wel zo, dat *Gevers Deynoot* met voorkennis van de S.D. is weggegaan?

A. Voor zover het mij bekend is, is *Gevers Deynoot* met volkomen toestemming van de S.D., althans van een gedeelte der S.D., vertrokken.

37007. De **Voorzitter**: En wat zou het motief geweest zijn, dat men dat heeft gedaan?

A. Om *Aben* in de gelegenheid te stellen in Zweden een getuige te produceren, die kon verklaren, dat hij de zending, die hij van *Oosterhuis* had meegekregen, over boord had gezet.

37008. De **Voorzitter**: *Gevers Deynoot* was persoonlijk te goeder trouw, niet waar?

A. *Gevers Deynoot* was, voor zover mij bekend, persoonlijk volkomen te goeder trouw.

37009. De **Voorzitter**: Dus die heeft eigenlijk van deze gelegenheid geprofiteerd.

A. Zonder het te weten.

37010. De **Voorzitter**: Ja, precies. Hoe is men er toe overgegaan om *Aben* naar Engeland te laten overkomen? Want als ik u goed begrepen heb, wist u op dat moment nog niet, dat dr. *Oosterhuis* gearresteerd was.

A. Ja zeker.

37011. De **Voorzitter**: O, dat wist u dus toen al? Wanneer hebt u die functie gekregen?

A. Laten we zeggen, om een datum te noemen, 1 September.

37012. De **Voorzitter**: Toen was dr. *Oosterhuis* dus al een week of zes gearresteerd.

A. Ja.

37013. De **Voorzitter**: Op het moment, dat de heer *Oosterhuis* gearresteerd was, stopte waarschijnlijk ook de verbinding met Zweden?

A. Neen, zo moet u het niet zien. Direct nadat *Oosterhuis* gearresteerd was, kwam uit Londen een telegram naar Zweden, waaruit bleek, dat dr. *Oosterhuis* en zijn medewerkers waren gearresteerd. En kort daarna verscheen *Aben* met een passagier in Zweden. Dus de verbindingen naar Nederland waren toen nog niet verbroken.

37014. De **Voorzitter**: Ja, dat wil zeggen, de verbindingen via *Aben* waren toen niet verbroken, maar dr. *Oosterhuis* had ook andere verbindingen, o.a. via kapitein *Roossien*.

A. Volgens de consul-generaal behoorde *Aben* tot de verbindingen met Nederland.

37015. De **Voorzitter**: Maar die andere kapiteins kwamen niet meer. Want *Roossien* was ongeveer terzelfder tijd gearresteerd.

A. Neen, hij is later gearresteerd. Maar desondanks zijn na *Aben* nog kapiteins naar Zweden gekomen, die nog goed waren. Dat heeft nog geduurd tot October.

37016. De **Voorzitter**: Brachten die ook nog berichten mee?

K Er waren inderdaad nog kapiteins bij, die berichten overbrachten.

37017. De **Voorzitter**: Maar die konden niet meer van dr. *Oosterhuis* zijn.

A. Neen.

37018. De **Voorzitter**: En het is toch niet zo geweest, dat een ander de zaak overgenomen heeft van *Oosterhuis*?

A. Neen, dat is niet gebeurd.

37019. De **Voorzitter**: Waren dat dan meer incidentele berichten?

A. Ja.

37020. De **Voorzitter**: Wat heeft nu de doorslag gegeven om *Aben* naar Engeland te laten komen? De twijfel?

A. Neen, op twijfel kon ik iemand moeilijk veroordelen.

37021. De **Voorzitter**: Neen, maar men kon hem op grond daarvan wel laten overkomen naar Engeland.

A. Nu moet ik het ook enigszins in extenso vertellen. *Aben* is ongeveer de 3de week in September — ik weet niet precies of het de 18de, 19de of 20ste September is geweest — naar Zweden gekomen met een tweede passagier, die voorgesteld werd aan de Inlichtingendienst te Stockholm als baron *van Lynden*. Dat was *van der Waals*, maar dat wisten wij natuurlijk niet.

37022. Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Had u in Holland nog nooit van hem gehoord?

A. Zeer zeker had ik van hem gehoord. Maar als u van een een mijnheer hoort, dan wil dat nog niet zeggen, dat, wanneer men die mijnheer in levenden lijve tegenover zich ziet zitten, men dan kan zeggen: „Oh, dan ben jij die.”

37023. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Neen, maar het kon zijn, dat er een persoonsbeschrijving van *van der Waals* was.

A. Neen, een persoonsbeschrijving van *van der Waals* had ik niet gehad. Ik kon niets vermoeden omtrent deze man. Deze passagier van *Aben* gaf te kennen, dat hij weer terugwilde naar Nederland om zijn illegaal werk voort te zetten en is derhalve met *Aben* weer teruggereisd. Het wantrouwen tegen *Aben* bestond mijnerzijds, maar het wantrouwen was niet voldoende gegrond om te kunnen zeggen: hij is verkeerd. Ik hield alleen, zoals ik daarnet uiteengezet heb, de mogelijkheid open, dat hij verkeerd was. Ik was niet blind voor die mogelijkheid, zo moet ik het eigenlijk zeggen. Ik was ook niet blind voor de mogelijkheid, dat hij een zeer handige illegale werker was, die de Duitsers door middel van zijn vroegere N.S.B.-schap, zoals hij dat beweerde, zand in de ogen strooide. Zo gaf hij zelf voor. *Aben* is dus met zijn passagier teruggekeerd naar Nederland en is omstreeks 13 Januari 1944 aangekomen in Zweden in Malmö. Zodra B.I. in Stockholm bericht had van aankomst van een schip in een van de havens, werd een medewerker, de kustvaartkapitein *Schuur*, uitgestuurd om contact te zoeken met de bevelhebber van het gearriveerde vaartuig. *Schuur* is dus onmiddellijk na bericht van aankomst naar Malmö gereisd, heeft daar kapitein *Aben* gesproken en hem gevraagd, hoe het gegaan was met de terugreis van de passagier. Dat was volgens *Aben* vlot verlopen en de passagier was in Delfzijl weer aan wal gezet. *Aben* had toen veel haast, hij moest zijn scheepspapieren gaan verzorgen, vermoed ik, ik weet niet precies, wat de reden van zijn haast is geweest, maar in ieder geval is het onderhoud met *Aben* maar kort geweest. *Schuur* wilde graag nog meer weten, hij heeft enige leden van de bemanning toevalligerwijs gesproken en aan de bemanning dezelfde vraag gesteld: „Hoe is het met de passagier gegaan?” „Oh, dat was zo'n dwaas geval geweest, die man was in Kiel van boord gelopen.” Toen was de conclusie eenvoudig. *Schuur* berichtte mij dat telefonisch en toen was het in een tijd van een paar seconden nadenken, dat ik concludeerde: *Aben* heeft een passagier meegenomen, die in Kiel van boord is gegaan. Die passagier kon in Kiel van boord gaan; die passagier was dus fout. *Aben* heeft een foute passagier meegenomen; *Aben* wist daarvan, dus *Aben* is ook fout.

Dat was een heel eenvoudige redenatie, die dus uitmaakte, dat het wantrouwen, dat bestond, volkomen gewettigd was. Vanaf dat moment heeft mijn besluit vastgestaan, dat coûte que coûte *Aben* niet terug mocht naar Nederland.

37024. De **Voorzitter**: Hoe is dat toen geëffectueerd?

A. In September had ik aan *Aben* bericht, dat al mijn verbindingen met Nederland verbroken waren. Dat had ik gedaan, omdat ik uitging van de veronderstelling, dat, als *Aben* verkeerd was, hij dus aan de moffen zou vertellen wat hij wist, dus dan zou hij niets anders kunnen zeggen dan dat al mijn verbindingen met Nederland verbroken waren. Ik vond het volkomen juist, dat hij dat aan de moffen zou vertellen. Ik heb hem dus duidelijk gemaakt, dat alles door de arrestatie van de groep-*Oosterhuis* volkomen geannuleerd was.

Toen heeft *Aben* gezegd: „Waarom maakt u dan geen andere inlichtingendienst?” Ik moet er nog even een kleine uitbreiding aan geven nl.: Toen de consul-generaal vernam, dat *Oosterhuis* gearresteerd was, was zijn eerste gedachte om het voortbestaan van de inlichtingendienst uit Nederland te verzekeren. Toen heeft hij mij gevraagd of ik hem iemand kon opgeven, die het werk van *Oosterhuis* zou kunnen voortzetten. En daarvoor heb ik toen genoemd dr. *Offerhaus* uit Haren.

En het bericht aan dr. *Offerhaus*, waarin in betrekkelijk klare taal gevraagd werd of hij genegen zou zijn het werk van dr. *Oosterhuis* voort te zetten, werd buiten mijn medeweten aan *Aben* mede gegeven. *Aben* kwam terug met een bericht van *Offerhaus* en zei: „dat was niks”. Dr. *Offerhaus* was ten slotte eerst door mijn echtgenote geïnterviewd. Dus die heeft tegen *Aben* gezegd: „Ik doe het niet.” Toen *Aben* mij verweet, dat hij zo'n verkeerd adres had meegekregen van de consul-generaal, zei ik: „Ja, ik heb geen ander adres. Ik ben uitgepraat. Kunt u zelf niet zorgen voor een dienst? U hebt toch zelf een dienst gehad in Nederland?” Hij gaf toe, dat hij die dienst gehad had, maar dat die dienst helemaal verlopen was. „Kunt u dan de eindjes niet meer aan elkaar knopen?”, vroeg ik. Nou, daar zou hij eens over denken. Hij kwam dus in Januari terug met een groot verhaal over een door hem opgezette organisatie, waarvoor hij de medewerking verkregen had van iemand, die zich in Zweden noemde ..... hoe hij zich precies noemde toen hij aankwam, dat weet ik niet meer, maar het bleek achteraf te zijn de heer *Flantua*. *Aben* had dus een grote organisatie opgezet volgens zijn zeggen en wilde daarvoor steun hebben van het Bureau Inlichtingen uit Zweden. Ik heb hem daarop geantwoord, dat ik het hem heel graag wilde geven en dat ik de wijze, waarop hij alles had opgezet, bewonderde, maar dat ik dat niet allemaal naar Londen kon doorgeven en dat de vlotste weg was om die zaak voor elkaar te krijgen was, dat hij zelf naar Londen ging. Ik heb hem toen een heleboel schone dingen voorgespiegeld, waardoor hij steeds meer verlangend werd om de zaak voor elkaar te krijgen, en ten slotte is het dan zover gekomen, dat hij inderdaad is afgereisd.

37025. De **Voorzitter**: Wanneer is dat ongeveer geweest?

A. Dat hele tafereel heeft zich afgespeeld tussen 13 en 30 Januari 1944.

37026. De **Voorzitter**: In Engeland is zeker toen de zaak grondig bekeken? Want *Aben* is daar vastgehouden.

A. Hij is in Engeland gearriveerd en daarna heb ik maatregelen weten te nemen om zijn schip, dat onder Zweedse bewaking lag, toch te doen doorzoeken. Bij het doorzoeken is men er in geslaagd een papier te vinden van Hauptmann *Muller* uit Hilversum, waarin een verklaring vervat was, dat aan *Aben*, waar ook, op eerste aanvraag alle hulp moest worden verleend. Dat was een papier aan andere Gestapo-stations. Dat papier heb ik gefotokopieerd en heb daarvan zo snel mogelijk een exemplaar nagestuurd naar Londen en op grond van dat papier is *Aben* dan in de Patriotic School waarschijnlijk — ik weet niet precies waar ze *Aben* hebben ontvangen, maar ik vermoed, dat het op de Patriotic School is — door de mand gevallen.

37027. De **Voorzitter**: Heeft *Aben*, voor zover u weet, een bekentenis afgelegd?

A. *Aben* heeft een zeer volledige bekentenis afgelegd aan de Engelsen.

37028. De **Voorzitter**: Hij is op het ogenblik hier te lande, niet waar?

A. Ik geloof het ook.

37029. De **Voorzitter**: Maar nog niet berecht?

A. Voor zover mij bekend is, niet.

37030. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat praktisch gesproken vanaf Juli 1943 de vrij regelmatig functionerende verbinding, die dr. *Oosterhuis* onderhield, beëindigd was. U hebt zoëven wel gezegd, dat er nog wel enige incidentele berichten van Delfzijl binnenkwamen, maar dat had waarschijnlijk toch niet veel meer om het lijf?

A. De berichten waren incidenteel om de doodeenvoudige reden, dat men hier geen dienst meer had, die op Zweden werkte. Maar de berichtgeving en alles, wat aan berichten doorkwam, ging nog door zogoed alsof er nooit een arrestatie had plaats gehad.

37031. De **Voorzitter**: Dr. *Oosterhuis* was echter een centraal punt, waar een aantal mensen hun inlichtingen brachten. Hij was de man, die zorgde, dat die inlichtingen naar Zweden kwamen. Nu was dat centrale punt weggefallen. Ik kan mij dus voorstellen, dat enkelen van die berichtgevers misschien wel een kapitein gekend

hebben en die gevraagd hebben: „Neem dat en dat mee”, maar dat zal voor de meeste van deze berichtgevers wel een onmogelijkheid geweest zijn.

A. Nu stelt u het zich wel enigszins simplistischer voor dan het in werkelijkheid was. Er waren nog verschillende mensen op vrije voeten gebleven, die wisten, dat dr. *Oosterhuis* het centrum van de berichtgeving was, en die getracht hebben zo goed en zo kwaad als aat in het begin ging door middel van de kapiteins, die nog op Zweden voeren, toch nog berichten over te geven en die ook getracht hebben een nieuw centrum te vormen. Zij zijn er ook gedeeltelijk in geslaagd. Maar toen zij eenmaal geslaagd waren en een nieuw centrum hadden, toen was inmiddels de scheepvaart op Zweden lam gelegd.

37032. De **Voorzitter**: Wanneer is dat gebeurd?

A. Dat is gebeurd na, ik mag wel zeggen, begin October 1943.

37033. De **Voorzitter**: Wat was het motief van dat stopzetten van de scheepvaart?

A. Het in beslag nemen van schepen in Zweden.

37034. De **Voorzitter**: Dat was dus een motief, dat met inlichtingen niets te maken had.

A. Dat hangt er van af, hoe u dat bekijkt.

37035. De **Voorzitter**: De Zweden hadden er toch niets mede te maken of de schepen gebruikt werden om inlichtingen over te brengen?

A. Positief niet.

37036. De **Voorzitter**: De reden, waarom men in Zweden die schepen in beslag nam, moet dan toch een andere zaak geweest zijn, niet waar?

A. Ja.

37037. De **Voorzitter**: En het moet dan toch wel een rigoureuze ingrijpen geweest zijn, want de Duitsers hadden er een vrij groot belang bij om de weinige scheepvaart, die ze tussen Zweden en Nederland nog konden hebben en die op Delfzijl gericht was, in stand te houden. Of was dat ook niet zo'n groot aantal schepen meer, dat die verbinding onderhield?

A. Ik kan geen vergelijkende cijfers geven. Maar er kwam regelmatig nog vaart naar Zweden.

37038. De **Voorzitter**: Het was van Duitse kant gezien natuurlijk wel een belang.

A. Voor zover ik het kan nagaan wel.

37039. De **Voorzitter**: Dan moet dat in beslag nemen van schepen nogal op vrij grote schaal zijn gebeurd. Want als er af en toe eens een schip in beslag genomen werd, zou dat toch geen reden geweest zijn om de zaak stop te zetten.

A. Af en toe niet, maar het ging toen bij vier en zelfs meer tegelijk.

37040. De **Voorzitter**: Was het motief van de Zweden gebaseerd op datgene, wat ik zoëven verondersteienderwijze uitsprak?

A. Het motief van de Zweden, hoe bedoelt u dat?

37041. De **Voorzitter**: Om die schepen in beslag te nemen.

A. Daar hadden de Zweden niets mede te maken.

37042. De **Voorzitter**: Dan heb ik u verkeerd begrepen. Ik had begrepen, dat u zei, dat de voor de Duitsers varende Nederlandse schepen in Zweden in beslag genomen waren.

A. Inderdaad, dat zijn ze ook.

37043. De **Voorzitter**: Door wie werden die dan in beslag genomen?

A. Door de consul-generaal.

37044. De **Voorzitter**: Hoe zit dat in elkaar? Dat is mij nog niet duidelijk.

A. De consul-generaal had vermoedelijk einde 1942 een volmacht gekregen van de Nederlandse Regering om schepen in beslag te nemen. Met die volmacht en die code, die ik zojuist al vermeld heb, is hij naar Zweden gekomen. Van die volmacht heeft de consul-generaal einde September begin October 1943 gebruik gemaakt.

37045. De **Voorzitter**: Met welke bedoeling?

A. Dat heeft hij mij niet gezegd.

37046. De **Voorzitter**: Wat veronderstelt u, dat de bedoeling is geweest?

A. Ik ben zo vrij om hier niets te veronderstellen.

37047. De **Voorzitter**: Ziet u het dan als een dwaaze maatregel?

A. Inderdaad. Ik heb mij er dan ook niet zuinig tegen verzet.

37048. De **Voorzitter**: Waarom vond u die maatregel dan dwaas?

A. Omdat door het in beslag nemen van de schepen alle verbinding met Nederland zou worden stopgelegd.

37049. De **Voorzitter**: Maar dan moest er toch een ander motief tegenover staan?

A. Hoe bedoelt u?

37050. De **Voorzitter**: Ik kan mij niet voorstellen, dat het alleen op grond van een dwaaze motief gebeurd is.

Daar moet toch een andere redenering tegenover gestaan hebben.

A. Ik kun u toch niets anders melden dan deze feiten.

37051. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de Nederlandse Regering gevaren met die in beslag genomen schepen?

A. Helemaal niet.

37052. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat was dan de reden voor de inbeslagname?

A. Die volmacht om schepen in beslag te nemen was gegeven zuiver om de schepen van de Duitsers afhandig te maken.

37053. De **Voorzitter**: Gebeurde dat met het doel om de blokade volledig te maken?

A. Dat is een kwestie van Regeringsbeleid uit Londen, waar ik niet over kan praten, want daar stond ik toen buiten. Maar ik wil u wel een iets meer expliciet verhaal geven, als u dat op prijs stelt. Dus dan noem ik nu ook alleen weer enige feiten; de uiteindelijke conclusies laat ik verder graag aan u over. Maar ik weet wel, dat omstreeks de jaarswisseling 1942/'43 in Gothenburg een aantal Nederlandse schepen lag, kustvaarders, waarvan de kapiteins te horen kregen, dat de consul-generaal met een volmacht om schepen in beslag te nemen uit Londen was gelcoinen. Die kapiteins hebben de koppen bij elkaar gestoken, vonden het wel heel leuk om in Zweden te worden vastgehouden. Zij hebben een gedeputeerde naar de consul-generaal gestuurd, met het verzoek, of hij op grond van de hem verleende volmacht die schepen in beslag wou nemen. Daarop heeft de consul-generaal — voor zover ik het heb gehoord, ik heb dat antwoord nooit op schrift gezien — aan de gedeputeerde doen weten, dat de kustvaarder-kapiteins zolang ze tussen Zweden en Nederland voeren met het oog op de berichtgeving, dat heeft hij er misschien niet bijgezegd, maar in ieder geval, dat de kustvaarder-kapiteins als varend schip veel belangrijker waren voor de Nederlandse Regering dan als stilliggend schip in Zweden. En daarmee was die kous af.

De kapiteins zijn weer plichtsgetrouw na afloop van de winter uit Gothenburg naar Nederland teruggekeerd en bleven verder de kustvaart beoefenen. Maar dat was dus in de tijd, dat de consul-generaal de Inlichtingendienst in Nederland, Zweden en Engeland verzorgde. Na eind September 1943 verzorgde de consul-generaal de inlichtingendienst niet meer. Omstreeks eind September heeft de consul-generaal de volmacht, waarvan hij voorheen geen gebruik

wenste te maken met het oog op de inlichtingendienst, uit zijn la opgediept en is hiervan gebruik gaan maken en heeft toen wel schepen in beslag genomen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Nu zal het u duidelijker zijn.

37054. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Veel duidelijker. Voeren er daarna geen schepen meer?

A. Praktisch gesproken niet meer.

37055. De **Voorzitter**: Het beeld is dus zo: in de periode-Oosterhuis was er een berichtgeving, die over een centraal punt, te welen dr. Oosterhuis, werd geleid. Daarna een berichtgeving, die minder was, misschien zelfs veel minder, doch er was weer een centraal punt in wording, dat misschien wel weer een nieuw uitgangspunt had kunnen worden. Deze nieuwe opzet werd echter onmogelijk gemaakt iets te worden door de inbeslagname van de schepen door de consul-generaal.

A. Zo is het.

37056. De heer **Koersen**: Is over deze maatregel door o nog contact opgenomen met de consul-generaal?

A. Dat leverde zeer weinig op.

37057. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei toch, dat u geprotesteerd had?

A. Dat was toch mijn plicht. Indien uw vraag is: waar heb ik het protest ingeleverd?, dan is mijn antwoord: In de eerste plaats bij de gezant der Nederlanden in Stockholm en in de tweede plaats bij het hoofdbureau in Londen.

37058. De **Voorzitter**: Daar zal de heer *Somer* te bevoegde plaats waarschijnlijk ook wel een woordje aan toegevoegd hebben?

A. Dat weet ik niet. Daar heb ik nooit iets van ontstkt. Ik heb niet bemerkt, dat de heer *Somer* aan mijn protest iets heeft toegevoegd.

37059. De **Voorzitter**: Echter, *Aben* voer, zoals u zegt, nog in Januari 1944. De inbeslagname was dus niet integraal?

A. Neen.

37060. De **Voorzitter**: Was *Aben* de enige uitzondering of waren er nog meer?

A. Bij mijn weten was *Aben* de enige uitzondering.

37061. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij het volste vertrouwen van de consul-generaal?

A. Ja, dat had hij, dat was bekend, en dat heeft hij ook gehouden.

37062. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Totdat hij ontmaskerd werd.

A. Daar wist de consul-generaal niets van. Niet alleen, dat ik het beter vond, maar het werd mij niet gevraagd. Maar met het oog op de geheimhouding tegenover de Duitsers was het van het hoogste belang, dat daarover verder niets bekend werd.

37063. De **Voorzitter**: Bent u verder er nog in geslaagd min of meer regelmatige verbindingen tot stand te brengen of was het hiermede ook definitief uit?

A. Hiermede was het wel in hoofdzaak uit. Ik trachtte wel van mijn kant een nieuwe verbinding tot stand te brengen, maar een van mijn richtlijnen was — een richtlijn, die ik mij zelf had voorgeschreven —, dat ik daar vooral geen dingen moest doen, waardoor ik de mensen in Nederland in een bepaalde richting dwong. Dat moest ik geheel aan de mensen in Nederland zelf overlaten om iets op te bouwen.

37064. De **Voorzitter**: Maar zelfs al wilden deze mensen dat, dan stonden zij nog voor de vraag: hoe krijgen wij de berichten naar Zweden? Daar waren waarschijnlijk niet veel mogelijkheden meer voor.

A. Inderdaad waren daar niet veel mogelijkheden voor.

37065. De **Voorzitter**: Het is dus inderdaad zo, dat, nadat de schepen in beslag genomen zijn in October 1943 — met uitzondering dan van het schip van *Aben* en dat had eigenlijk geen betekenis, omdat de inlichtingen, die hij overbracht, natuurlijk van twijfelachtig gehalte waren —, er geen schepen meer voeren en daarmee dus eind 1943 de verbinding weg was. Heeft er dus van October 1943 tot de datum van de bevrijding geen Zweedse weg meer bestaan?

A. Dat is ook weer te sterk gezegd. Men heeft een weg gevonden via de Noors—Deense illegaliteit. Overigens was er nog een verkeer tussen Nederland en Zweden, bestaande uit reizigers in bloembollen, en ook kwamen er wel eens enkele keren mensen van Philips. Dat waren geen geregelde berichten.

37066. De **Voorzitter**: Dat waren dus incidentele contactmogelijkheden. Men kon echter niet meer spreken van een Zweedse weg, zoals men kan spreken van een Zwitserse weg, omdat men daarbij denkt aan een min of meer regelmatige verbinding. Als wij dus spreken van de Zweedse weg dan is dat met name de weg, die er bestond in de periode-Oosterhuis, van Juni 1942 tot Juli 1943. Dat was de Zweedse weg.

A. Die was na begin October 1943 volledig uitgevlakt.

37067. De **Voorzitter**: Dat betekende dus, dat u in uw functie als man van B.I. in Stockholm daarmee eigenlijk uw belangrijkste perspectieven zag ontnomen.

A. Achteraf bleek dat inderdaad het geval te zijn.

37068. De **Voorzitter**: U zegt „achteraf”? Dat bleek toch al vrij gauw, omdat er geen contact meer was met het bezette gebied?

A. Dat bleek, laten wij zeggen, toen *Aben* kwam. Toen was het wel zo langzamerhand duidelijk, dat dit het slot zou zijn.

37069. De **Voorzitter**: Bent u tot de bevrijding daar in die functie gebleven?

A. Neen, ik ben 1 April 1944 in Londen aangekomen.

37070. De **Voorzitter**: Definitief?

A. Ja.

37071. De **Voorzitter**: Omdat men de zaak liquideerde?

A. Neen, dat niet.

37072. De **Voorzitter**: Bleef er een vertegenwoordiger van B.I. in Stockholm?

A. Inderdaad.

37073. De **Voorzitter**: Die had dan waarschijnlijk meer het karakter van een waarnemer in een neutrale hoofdstad, die een algemene berichtgeving kon verzorgen, die natuurlijk ook van betekenis was.

A. Neen, daar is nog iets bij, waaraan u op dit ogenblik geen aandacht schenkt. Er kwamen in Zweden regelmatig schepelingen aan en er kwamen ook regelmatig Nederlanders uit Noorwegen, die de Noors-Zweedse grens wisten over te steken. Dus schepelingen, die in Noorwegen hun schip verlaten hadden en die in Zweden arriveerden. Er zijn er ook wel bij, die van schepen, die onderweg waren naar Finland en dicht langs de Zweedse kust voeren, over boord gesprongen zijn en naar de Zweedse kust zijn gezwommen. Er waren er zelfs bij, die niet konden zwemmen, maar die namen dan maar een deur of iets anders mee en trachtten op die manier de Zweedse kust te bereiken. En zo was er in de tijd, dat ik in Zweden verbleef, een regelmatige toevloed van Nederlanders, die er genoeg van hadden om nog voor de Duitsers te varen.

37074. De **Voorzitter**: Dat waren dus Nederlanders, die op Duitse schepen voeren.

A. Meestal wel. Als die op Nederlandse schepen voeren dan was het toch voor de Duitsers.

37075. De **Voorzitter**: Ja, maar ook na de inbeslagneming door de consul-generaal in Zweden van Nederlandse schepen kwamen er waarschijnlijk toch nog wel Duitse schepen, die ook een verbinding tussen Delfzijl en Zweden onderhielden, en daar zaten waarschijnlijk ook nog wel eens een enkele keer Nederlandse bemanningen op.

A. Inderdaad en die kwamen dan wel eens van boord.

37076. De **Voorzitter**: Maar dat waren geen bemanningen, die gebruikt konden worden voor het overbrengen van berichten.

A. 98 pct. niet.

37077. De **Voorzitter**: Dat lag in de rede, omdat ze op Duitse schepen voeren, Het zal dus wel een uitzondering geweest zijn, dat dezen berichten zouden willen overbrengen.

A. Het gros van die jongelieden heeft voor de Duitsers gevaren; ze hadden het niet voor het zeggen. Ze waren altijd een deel van de overwonnen natie. Het begon op de Duitse schepen minder te worden; het vet was er af. Nu wilden ze het aan de andere kant proberen. Er waren er natuurlijk ook bij, die inderdaad in het Nederlandse leger of bij de Nederlandse vloot wensten te worden opgenomen, maar dat was niet het grootste deel.

37078. De **Voorzitter**: In ieder geval hebt u daar geen elementen meer onder gevonden, die bruikbaar waren voor een verbinding?

A. Er kwamen jongelieden en er werd hun een verhoor afgenomen. Dit verhoor werd zo spoedig mogelijk aan Londen doorgegeven. Op die manier heeft men in Londen nog een hoeveelheid inlichtingen ontvangen.

37079. De **Voorzitter**: Heeft nooit een van die zeelieden berichten overgebracht?

A. Ja, er zijn er bij geweest, die berichten bij zich hadden, maar dat zijn enkelen geweest. In de tijd, dat ik er was, is het niet voorgekomen, wel in de tijd, voordat ik belast werd met de leiding van die afdeling. Daarbij bevond zich een jongen, die in Zweden is gearresteerd en een jaar gevangenisstraf heeft gekregen.

37080. De **Voorzitter**: Hadden de berichten van de incidentele reizigers, die langs de regelmatige weg kwamen, veel om het lijf?

A. Positief niet.

37081. De **Voorzitter**: Dat is op de verbinding met Zwitserland, vooral in de eerste tijd, een vrij belangrijk middel van verbinding geweest. Dat lag daar misschien anders, omdat meer mensen naar Zwitserland gingen of er toevallig meer mensen waren, die bereid waren dat te doen. Op de verbinding met Zweden was dat niet in die mate het geval?

A. Neen.

37082. De **Voorzitter**: De conclusie is dus, wat de verbinding voor het overbrengen van berichten betreft, dat het eigenlijk in October 1943 was afgelopen?

A. In hoofdzaak wel.

37083. De **Voorzitter**: U bent in April 1944 naar Londen gegaan. Bent u daar op het Bureau Inlichtingen gekomen?

A. Neen, ik ben toen terechtgekomen bij het Ministerie van Waterstaat, waar ik vroeger ook werkzaam was.

37084. De **Voorzitter**: Dus u bent geheel uit de inlichtingendienst gegaan?

A. Inderdaad.

37085. De **Voorzitter**: U hebt daarmee in Zweden ervaring gehad gedurende 8 maanden of eigenlijk nog iets korter. U hebt de functie in September 1943 gekregen?

A. Ja, maar vóór 1 September was ik al in dezelfde brancha werkzaam.

37086. De **Voorzitter**: De inlichtingendienst was, te Stockholm, in uw tijd een zaak geworden, die uit een oogpunt van regelmatige berichtgeving uit bezet Nederland niet veel uitzicht meer bood?

A. Ik had berichten binnengekregen, dat men in Nederland een nieuw centrum had gevormd. Dat was na de maatregel van de consul-generaal.

37087. De **Voorzitter**: Maar wat had u daaraan?
Het is niet mogelijk geweest een verbinding tot stand te brengen.

A. Zeker, over de Noorse en Deense ondergrondse beweging.

37088. De **Voorzitter**: Het resultaat is maar zeer incidenteel geweest. In de tijd, dat u er bent geweest, is er van het opbouwen weinig terechtgekomen. Nu is er nog de periode van 1 April 1944 tot de bevrijding in Mei 1945. Omtrent hetgeen er toen is gebeurd, kunt u uit eigen wetenschap geen inlichtingen geven. Wie kan ons daarover wel inlichten?

A. Daarover zoudt u inlichtingen kunnen vragen aan iemand, die zich *Knulst* noemde en mijn opvolger was, en ook aan Schlecht.

37089. De **Voorzitter**: Waar verblijft de heer Knulst op het ogenblik?

A. Dat kan ik niet zeggen.

37090. De **Voorzitter**: En de heer Schlecht?

A. In Hilversum.

37091. De **Voorzitter**: Waarom noemt u in dit verband ook de heer Schlecht? U noemt een man in Zweden en een in Nederland.

A. Omdat de heer Knulst mij in Zweden en de heer Schlecht mij in Nederland is opgevolgd.

37092. De **Voorzitter**: Is u er iets van bekend of de verbinding tussen Stockholm en Nederland of anders gezegd tussen Knulst en Schlecht iets geworden is, wat het contact betreft?

A. Dat weet ik niet.

37093. De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat ik, voor wat ons betreft, aan het einde gekomen ben van hetgeen ik te vragen heb. Hebt u, nu u hebt kunnen constateren, dat wij hoofdzakelijk ingelicht wensten te worden over hetgeen er tijdens de oorlog via Stockholm gefunctionneerd heeft en wat dat materieel te betekenen had, nog bepaalde dingen te zeggen, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang kunnen zijn? Zo ja, dan zou ik die graag van u vernemen.

A. Neen. Wat de speciale verbindingen betreft, hebt u praktisch gesproken alles gevraagd, wat er te vragen is.

37094. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt buiten de inlichtingendienst in Londen gestaan. Hebt u daar dus ook geen onderdeel over?

A. Daarvan heb ik wel iets vernomen — getuige het feit, dat ik in Stockholm bij het B.I. ben geweest —, maar dat is mij niet officieel medegedeeld en daar bleef ik buiten. Ik heb een paar dingen bijgewoond, maar dat is incidenteel en in geen geval een kwestie van beroep.

37095. De **Voorzitter**: Werkte u in de tijd, dat u in Stockholm was, alleen of had u nog enkele medewerkers?

A. Ik had, dat heb ik hier al genoemd, als medewerker de heer Gevers Deynoot en verder had ik als medewerker de reeds meergenoemde Schuur en overigens is er bij ons nog in dienst geweest, meer als manusje van alles, een zekere Boender. Dat was een jonge man, die met een schip uit Nederland was gekomen als bemanning.

37096. De **Voorzitter**: Is de heer Gevers Deynoot tot aan het eind gebleven?

A. Gevers Deynoot is ook omstreeks 1 April 1944 naar Londen gegaan.

37097. De **Voorzitter**: Die heeft dus ook niet de laatste periode medegemaakt. Ik begrijp, dat u de eerste weken, dat u daar was, op het kantoor van de consul-generaal zat.

A. Dat is geweest tot 1 September.

37098. De **Voorzitter**: Hebt u op 1 September een zelfstandig bureau gekregen?

A. Of het direct op 1 September is geweest, dat durf ik niet te zeggen, maar toch betrekkelijk kort na 1 September is een één-kamerwoning gehuurd van de bewoners naast het consulaat en die kamer is aan de inlichtingendienst toegewezen. Die kamer had directe verbinding met het consulaat door middel van een kamerdeur, dus geen buitendeur, waardoor ik derhalve niet buitenom behoefde. Maar dat was dan toch een kamer, die buiten het consulaat viel.

37099. De **Voorzitter**: Er bestond ook geen officiële verhouding meer tussen u en de consul-generaal?

A. Er bestond in zoverre nog een officiële verhouding, dat mij was opgedragen om beslissingen via de consul-generaal te laten lopen.

37100. De **Voorzitter**: Ook de mededelingen, die u naar Londen moest doorzenden?

A. Hoe dat nou precies nader omschreven zou moeten worden..., maar in ieder geval in naam was de consul-generaal het hoofd van de inlichtingendienst gebleven.

37101. De **Voorzitter**: Dat toch wel?

A. Ja, voor zover dat dan bekend was. Ik was aan hem toegevoegd, speciaal voor het drijven van de inlichtingendienst. De afspraak was, dat ik wel alles zou doen, maar toch was de consul-generaal eigenlijk nog boven mij gesteld.

37102. De **Voorzitter**: Hoe correspondeerde u? Regelrecht met Engeland?

A. Regelrecht met het Bureau Inlichtingen in Londen.

37103. De **Voorzitter**: De correspondentie ging dus niet over de consul-generaal. Dat was alleen voor 1 September 1943 het geval?

A. Ja.

37104. De **Voorzitter**: Had u nog een bepaalde verhouding tot de gezant?

A. In het begin niet, later wel.

37105. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak, dat dat later veranderde?

A. Omdat de veiligheid van de dienst, zoals die was ondergebracht in het bureau van de consul, wel zeer gebrekkig was en omdat ik er naar streefde om die zaak te veranderen. Ik heb dan ook kans gezien met behulp van de Shell een gebouw te huren, wat een heel moeilijke puzzle was. In dat gebouw is nu het Nederlandse gezantschap ondergebracht. Net tegen de tijd, dat ik zo ver was, kreeg ik te horen, dat ik naar Londen werd geroepen.

De **Voorzitter**: Juist. Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt.

A. Geheel tot uw dienst.

De **Voorzitter**: Ik sluit het verhoor.

W. L. C. LINDENBURG.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 8 DECEMBER 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

dr. WILLEM ADOLF VISSER T HOOFT,

oud 48 jaar, wonende te Genève,
predikant en algemeen secretaris van de Wereldraad der Kerken.

Hij legt de eed af als getuige.

37106. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met het onderzoek van het probleem van de verbindingen, die er zijn geweest tussen bezet gebied en de Regering in Londen gedurende de oorlog. Als onderdeel daarvan heeft zij ook aandacht geschonken aan de Zwitserse weg of eigenlijk aan de Zwitserse wegen, want er zijn er twee geweest. Wij hebben hier gisteren al enige getuigen over gehoord, o.a. de heer *Slotemaker de Bruine*. Uit de aard der zaak heeft hij dus al het een en ander over weg A verteld. Dat neemt niet weg, dat wij het toch wel zeer op prijs stellen om ook van uw kant daarover het nodige te vernemen. Het is misschien het beste, dat u begint met ons iets mede te delen over de organisatie, hoe die organisatie in het leven is gekomen en wat er verder mee gebeurd is. Dan kunnen wij daarna zien wat er te bespreken is over de materiële betekenis er van. Mag ik u dan nu het woord geven?

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter. Ik zou dan willen beginnen met een chronologisch overzicht te geven van de manier, waarop het aan de Zwitserse kant met de weg gegaan is. Ik bevond mij dus in Zwitserland, waar ik ook woonde na de invasie van Mei 1940. Daar ik in die tijd toch nog heel wat contact met Holland kon hebben en zeer veel Hollands materiaal ontving en veel brieven, kwam de gedachte bij mij op om dat materiaal door te geven in de eerste plaats aan mensen in Indië en in de tweede plaats aan mensen in Londen. In de eerste maanden werd dat op een zeer weinig georganiseerde wijze gedaan en betrof toen in het bijzonder kerkelijk materiaal. Iets later begon zich dat uit te breiden en werd er over de weerstand in het algemeen meer materiaal rondgestuurd. Over de weerstand in universiteiten en dergelijke onderwerpen. Dat heb ik ook gedurende het gehele jaar 1941 gedaan. „Vrij Nederland” in Londen nam er nogal eens wat van op en in Indië kwam er in de kranten ook een en ander van terecht. Het was een volkomen persoonlijke opzet, waar ik in het geheel nog geen verdere gedachten aan verbond. Tegen het einde van 1941 werd de zaak echter belangrijker in dit opzicht, dat mij brieven bereikten van allerlei mensen in Nederland, die soms door de gewone post kwamen en waarin zij dan, zij het dan op indirecte wijze, maar toch zo, dat het voor mij goed te verstaan was, over de algemene situatie in Nederland schreven en in het bijzonder ook opmerkingen over de houding van de Regering in Londen en over Radio-Oranje maakten. Er waren veel klachten bij over redevoeringen, die uitgesproken waren, en er waren voorstellen bij, enz. Er waren in die tijd nog relatief meer mogelijkheden voor Nederlanders om naar Zwitserland te reizen en velen kwamen bij me aan. Zo ontstond er in die tijd een correspondentie tussen mij zelf en de Minister-President, de heer *Gerbrandy*, waarin ik hem wees op allerlei dingen, die ik hoorde. Die correspondentie werd belangrijker in dit opzicht, dat de vragen, waarover het ging, steeds verder reikten. Toen reeds kreeg ik mensen bij mij, die plannen maakten voor de naoorlogse situatie. Zo kreeg ik in het begin van 1932 het voorstel uit Londen of ik naar Londen wilde komen om daar de hele zaak eens te bespreken.

Ik geloof, dat de Minister-President en ik zelf ook helemaal nog niet verder gevraagd hebben wat daar uit te voorschijn zou kunnen komen, maar eenvoudig de gedachte hadden om eens contact te hebben. Ik heb die reis — die toen wel ingewikkeld was — gemaakt via onbezet Frankrijk, Spanje en Portugal en met de K.L.M. van Portugal naar Londen.

Ik kwam in Londen aan, waar ik zeer uitvoerig gesproken heb met verschillende leden van de Regering en ook een zeer lang onderhoud met H.M. de Koningin heb mogen hebben en verschillende gesprekken met Minister *Gerbrandy*. Wat ik toen in Londen gezegd heb, is voornamelijk dit: „Er is een ontstellend gebrek aan contact tussen Londen en Nederland. Er wordt hier heel weinig begrepen van wat er eigenlijk in Nederland leeft. Het is niet in de eerste plaats een zaak van een technisch niet weten, want men krijgt misschien wel de uiterlijke feiten te horen, maar men voelt de sfeer helemaal niet aan. Kunnen wij daar niet wat aan doen?”

Eén van de mensen, die mij toen het beste begrepen heeft en er het meest op ingegaan is, is de heer *Lovink* geweest, die toen, even voordat ik in Londen aankwam, uit Indië gekomen was en secretaris-generaal van het Departement van Algemene Oorlogvoering was geworden. Zo heb ik toen met de heer *Lovink* dit plan uitgewerkt en gepoogd er een duidelijker en concreter vorm aan te geven. Nu heb ik hier de afspraak, die toen gemaakt is met het Departement van Algemene Oorlogvoering. U vindt wel goed, dat ik het even voorlees, het is maar heel kort.

„1. Vele tekenen wijzen er op, dat er onvoldoende geestelijk contact is tussen de Nederlanders in Londen en het Nederlandse volk in het vaderland. (Deze zin, die de eerste hier is en in deze vorm aanvaard werd, heb ik geschreven, nadat ik (waarschijnlijk na een lange discussie) een andere zin doorgestreept had, die veel scherper was. Die was zo: Het gevaar, dat er een kloof tussen Regering en volk onstaat, is niet denkbeeldig. Ik zeg dit even om u te laten zien in welke geest men toen met elkander gesproken heeft. Ik ga nu door:) De misverstanden die reeds opgetreden zijn, zijn niet in eerste instantie van politieke aard, doch zijn te wijten aan de omstandigheid, dat men in een verschillende geestelijke atmosfeer leeft. Radio-Oranje, de enige vorm, met uitsluiting van de Wervelwind (het krantje, dat toen wel eens boven Holland uitgeworpen werd), waarin de Regering geregeld verbinding met Nederland kan hebben, wordt in Nederland zeer kritisch beoordeeld, omdat de uitzendingen niet voldoende aansluiten bij de huidige geestelijke en morele situatie van ons volk in nood. Ook „Vrij Nederland” (het Londense „Vrij Nederland”) reflecteert slechts gedeeltelijk wat er in ons volk omgaat. Er moet dus een zeer bewuste poging gedaan worden om het geestelijk contact te versterken.

2. Tevens is het van het hoogste gewicht, dat systematisch gepoogd wordt een aantal vooraanstaande personen in Nederland in te lichten over bedoelingen en plannen der Regering, die niet of nog niet voor bekendmaking door Radio-Oranje in aanmerking komen en toch aan leidende personen in ons land bekend moeten zijn.

3. Voor zover de huidige situatie voortduurt, is contact via Zwitserland mogelijk. Er wordt daarom in dat land een contactcentrum opgericht, dat in samenwerking met het Nederlandse gezantschap te Bern en met de hulp van enkele daartoe geschikte Nederlanders in Zwitserland voor een geregelde berichtgeving op het hierboven nader aangeduid gebied zorgen moet. Meer in het bijzonder zal taak van dit centrum zijn: *a.* het verzamelen en verwerken van gegevens over de geestelijke stroming in ons volk; de geestelijke weerstand tegen het nationaal-socialisme, de strijd op kerkelijk en schoolgebied, de gedachtenwisseling over de grote lijnen van de politieke en maatschappelijke orde na de oorlog, de principiële houding tegenover Duitsland, etc; *b.* het doorzenden, evtl. resumeren van belangrijke boeken en tijdschriften, die in Nederland nog verschijnen; *c.* het doorgeven naar ons land van gegevens over de Regeringspolitiek, die ten minste aan leidende

personen een nader inzicht kunnen geven in de gedachtengang der Regering over heden en toekomst.

4. Het contactcentrum in Zwitserland werkt onder leiding en verantwoording van het Departement van Algemene Oorlogvoering en aan het bestaan van dit centrum zal generlei ruchtbaarheid gegeven moeten worden.

5. Een krediet van ..... zal door dit centrum geopend worden." (Dat bedrag is toen opengelaten.)

Ik lees dit voor, omdat hier de oorspronkelijke opzet vrij duidelijk uit blijkt. Het ging dus in de eerste plaats om de sfeer, om de morele en geestelijke achtergrond, die er in ons volk leefde. Men had in Holland zeer sterk de indruk en ik heb die indruk alleen maar bij me zelf bevestigd gevonden toen ik in Londen aankwam, dat men er verbazend weinig van begreep. Er werden toen ook nog zeer weinig pogingen gedaan om het zich werkelijk in te denken. Ik zou hier de korte opmerking aan willen toevoegen, dat Londen in die oorlogsjaren zo boeiend was, dat de mensen die er leefden zich heel sterk op die Londense sfeer gingen instellen. Het is me in die dagen altijd opgevallen, dat, wanneer men bij die Hollanders in Londen kwam, eerst een kort oogenblik over Holland gesproken werd, maar voor je het wist zat je in de laatste gebeurtenissen van de politiek zoals die in Londen zich afspeelden. Dat was dan ook de reden waarom men dit werk wilde opzetten. Ik vestig er nog speciaal de nadruk op, dat dus de opzet van het begin af geweest is, niet alleen naar Londen toe te werken, maar ook van Londen naar Nederland toe te werken. Ik zal u zeggen, dat punt 1 grotendeels gelukt is en er van punt 2 verbazend weinig terechtgekomen is. Ik vestig er ook de aandacht op, dat de definitie van ons werk een ietwat vaag karakter heeft. Zo spreekt men van de „morele” kant en de gedachten, die er zijn over de toekomstige politieke opzet, na de oorlog. Het ietwat vage karakter van de opdracht heeft een grote rol gespeeld in de volgende jaren. De naam, die we aan het centrum gaven, was GC (geestelijk contact), waaruit ook weer blijkt, dat het geestelijk element een zeer sterke rol speelde.

Ik ben ongeveer zes weken in Londen gebleven en ik had het gevoel, dat ik toen de zaak genoeg besproken had met allen, wie het aanging. De afspraak was, dat ik al mijn materiaal — toen nog door een diplomatieke koerier via Zuid-Frankrijk, dat nog onbezet was — aan de heer *Lovink* zou sturen, die het ontvangadres in Londen was. Van het bestaan van een Bureau Inlichtingen heeft op dat moment geen mens met mij gesproken. Ik weet tot op heden niet op welke datum dat Bureau Inlichtingen .....

De Voorzitter: Dat bestond toen nog niet, want het is opgericht bij Koninklijk besluit van 28 November 1942. Er bestond wel een Centrale Inlichtingendienst.

A. Om het nog anders te zeggen: ik had met de militairen in Londen überhaupt geen relaties gehad. Al mijn relaties zijn met civiele en Regeringspersonen geweest, zodat de vraag toen ook nooit besproken is of er enige relatie zou zijn met de militairen. Het was alleen een opzet met de Minister-President en met zijn secretaris-generaal.

37107. **De Voorzitter:** Dat is in het stadium, waarin de Inlichtingendienst in Londen op dat moment verkeerde, wel begrijpelijk.

A. Ik kwam langs dezelfde weg weer in Genève terug en zeer kort nadat ik daar aangekomen was, nog slechts met het zeer vage idee, hoe ik de zaak op zou zetten, stond op eens mej. *Kohlbrugge* voor me, wat toen een buitengewoon grote vreugde was.

Men had in Holland op de een of andere wijze gemerkt, dat ik naar Londen geweest was, en het is een knap stukje werk geweest van mejuffrouw *Kohlbrugge* om tot Genève door te dringen zonder een enkel papier, want het was toen allemaal nog zeer slecht georganiseerd.

37108. **De Voorzitter:** Weet u het moment nog?

A. Juli 1942. Daarmee had ik een persoon, die bereid was onmiddellijk naar Holland terug te gaan en daar de zaak op te zetten. In het bijzonder heb ik de namen *Slotemaker de Bruine* en *Stufkens* genoemd, als mensen, waarmede ik goed zou kunnen werken, omdat ik hen door en door kende, omdat het hele werk op persoonlijk vertrouwen gebaseerd zou moeten zijn en omdat ik ook wist, dat zij bereid zouden zijn in deze geest te werken. Mejuffrouw *Kohlbrugge* had toen al zeer waardevol materiaal medegebracht. Zij is teruggegaan met het duidelijk verzoek aan de heren *Slotemaker de Bruine* en *Stufkens* om een centrum in Nederland op te zetten.

37109. **De Voorzitter:** Was mejuffrouw *Kohlbrugge* de eerste persoon, die u materiaal bracht? U hebt verteld, dat u vóór die tijd veel vernam door middel van brieven. Was dit nu de eerste koerierster?

A. Met een koerierster bedoelden wij toch practisch altijd iemand, die illegaal kwam.

37110. **De Voorzitter:** Gebeurde dat vóór de komst van mejuffrouw *Kohlbrugge* ook al?

A. Heel weinig. In die tijd kwamen de vluchtelingen druppelsgewijze. Ik spreek nu met enig voorbehoud, omdat ik mij de juiste data niet goed herinner, maar ik meen, dat de eigenlijke stroom Joodse vluchtelingen en Engelandvaarders pas na die tijd gekomen is.

37111. **De Voorzitter:** De heer *van Niftrik* heeft hier verteld, dat, vóórdat hij zelf moest vluchten — dat was in Augustus 1942 — hij al een aantal mensen langs bepaalde wegen naar Zwitserland had weten te krijgen. Maar daarmee werd dus geen materiaal aan u medegegeven?

A. Neen. Niemand wist, dat ik bezig was een centrum op te zetten. Als ik materiaal kreeg, dan was het grotendeels toevallig van vrienden uit Nederland. Ik heb b.v. met de heer *Idenburg* van de Statistiek, wiens zwager, Minister *van Rhijn*, in Londen zat, lange tijd een zeer uitvoerige correspondentie gehad. Maar werken met koeriers, die met een grote hoeveelheid materiaal kwamen, was in die tijd nog niet aan de orde. Ook na Juli 1942 is het eigenlijk nog maar langzaam gegaan. In het najaar van 1942 vond ik verschillende medewerkers, en de eerste, die ik noemen wil, is de heer *Bartels*, die een bijzonder nuttig element in de situatie geworden is en ongelooflijk hard gewerkt heeft. Kort nadat wij de zaak opgezet hadden, zette ik hem aan het hoofd van het bureautje in Genève. Voor de technische kant hebben wij het grote geluk gehad ir. *Eisma* te vinden, die een merkwaardige bekwaamheid had in de moeilijke methode, die fotografisch gebruikt moest worden. Deze kan ik niet nader verklaren, omdat ik geen chemicus ben. De hoofdzaak weet u, nl. dat het materiaal in zeer kleine negatieven bij ons kwam, verstopt in alle mogelijke voorwerpen, in het bijzonder in potloden. De heer *Eisma* is ook binnen afzienbare tijd naar Genève gekomen.

37112. **De Voorzitter:** Waar is hij dan vandaan gekomen?

A. Hij was in Davos in een sanatorium en is toen — ik weet niet precies meer wanneer — naar Genève gekomen. Er is toen een bureautje ontstaan met in het begin ongeveer vier personen, en later acht of negen. Dezen moesten dikwijls 's nachts doorwerken, toen de stroom eenmaal goed begon te vloeien. Hiermede ben ik echter enigszins vooruitgelopen, want de eigenlijke grote stroom is pas in de loop van 1943 gekomen.

In het begin van 1943 ging het allemaal nog enigszins primitief, vooral omdat het zeer moeilijk was om een geregelde koeriersdienst op te zetten. Wij hadden daartoe mensen nodig, die in België en Frankrijk volkomen thuis waren. Dat ging pas goed lopen vanaf het moment, dat de heer *Jean Weidner* uit Frankrijk gekomen is en met mij in contact getreden is. Het is met nodig, dat ik hier precies vertel hoe dat gegaan is, hoewel ik er gaarne bereid toe ben. Het komt er op neer, dat de heer *Jean Weidner*, die lang in Frankrijk gewoond had en een buitengewoon loyaal en moedig vaderlander was, zich bereid verklaard heeft om de weg van Genève tot in België voor zijn rekening te nemen en dat gedurende de gehele volgende periode tot de invasie met veel moed en handigheid gedaan heeft.

37113. **De Voorzitter:** Als ik het goed begrepen heb, heeft hij ook de verbinding Zwitserland—Spanje door Zuid-Frankrijk voor zijn rekening genomen?

A. Ja, maar daar kom ik later nog op terug.

37114. **De Voorzitter:** Is het ook juist, dat het stuk Brussel—Nederland voor een groot gedeelte door de heer *le Jeune* verzorgd werd?

A. Ik geloof, dat men — om precies te zijn — moet zeggen: Leuven—Nederland. De overdrachtsplaats was Leuven. De Zwitserse weg van uit Holland werkte op Leuven en wij werkten van Leuven op, Genève.

Ik kwam in een enigszins merkwaardige positie, want ik ben gedurende al die tijd privé-persoon gebleven. Ik ben geen Regeeringsambtenaar geworden en heb ook nooit een cent voor dit werk aangenomen. Mijn eigenlijke en officiële werk bleef de Wereldraad der Kerken. Ik heb het werk voor de weg grotendeels in de avonden gedaan. In feite had ik een Regeringsbureau met betaalde ambtenaren onder mij.

Er is een punt, waarmee wij voorzichtig moeten zijn, wanneer deze dingen gepubliceerd worden. Wij stonden nl. in een zeer nuttige relatie tot de Zwitserse geheime dienst. Ik kan in het algemeen met zeer veel lof spreken over de wijze, waarop deze dienst ons ondersteund heeft. Het is duidelijk, dat onze koeriers nooit terechtgekomen zouden zijn, wanneer wij daarbij niet hun hulp gehad hadden. Het ging natuurlijk op de wijze van „donnant donnant”, want wij verstrekten hun natuurlijk dikwijls mededelingen, die voor hen van belang waren.

In die eerste tijd werkte ik dus met de heer *Lovink*, en andere personen niet te na gesproken, zou ik willen zeggen, dat dit eigenlijk de meest vruchtbare periode in de samenwerking met Londen geweest is. In die periode kreeg ik „weerwerk” uit Londen, wat natuurlijk gemakkelijker ging, omdat in die tijd de diplomatieke koerier nog werkte. Er ontstond een uitvoerige correspondentie met de heer *Lovink*. Ik zond hem materiaal en ik kreeg daar reactie op. Hij ging in op elk belangrijk rapport, dat ik hem zond, schreef waarom dat van belang was, wat Londen er over dacht, zodat ik daarmee kijk kreeg op het materiaal, dat nuttig was, en de hoop kreeg, dat er een werkelijke samenwerking kon groeien. Zo kon ik ook het één en ander uitvoerig naar Holland doorgeven. Twee omstandigheden maakten hieraan een eind, nl. dat de heer *Lovink* als ambassadeur naar China gegaan is en de grote bemoeilijking van het contact na de bezetting van Zuid-Frankrijk. Na die tijd is er heel weinig uit Londen teruggekomen.

37115. De **Voorzitter**: Dus de heer *Lovink* was in zijn berichtgeving wel ingesteld op het doen van mededelingen* die ook voor Nederland van belang konden zijn?

A. Dat zou ik zonder meer willen beaamen. Wij hadden het goed met elkaar besproken en daarom gaf hij reacties, die voor ons land allerlei dingen begrijpelijk konden maken van wat in Londen gebeurde, wel is waar op een voorzichtige manier, maar dan toch zo, dat het een zeer reëel contact tussen Nederland en Londen mogelijk maakte.

37116. De **Voorzitter**: Kunt u het moment van de bezetting van Zuid-Frankrijk aangeven?

A. Dat was dus op het moment van de invasie in Noord-Afrika.

37117. De **Voorzitter**: Weet u de datum?

A. Het bezetten van Zuid-Frankrijk was, meen ik, in October 1942. Vóór die tijd was de heer *Lovink*, geloof ik, al naar China gegaan. Er is toen een zeker vacuum geweest, want ik wist niet wie zijn plaats innam. Het heeft toen een tijd geduurd voordat ik wist wie tot secretaris-generaal benoemd was, nl. de heer *van Haersma de With*, met wie ik reeds contact gehad had. Hij had in Zwitserland gewoond en ik had hem daar veel ontmoet en in enkele besturen met hem samengewerkt. Ik had dus weer iemand, die mijn adres en tegenspeler in Londen was. De heer *van Haersma de With* heeft echter nooit — om redenen, die ik eigenlijk niet goed bevroedde — op dezelfde wijze „weerwerk” gegeven als de heer *Lovink*. Dat is een zaak, waar ik mij altijd over verwonderd heb. In de brieven naar Londen is daar steeds weer de aandacht op gelegd. „Wij hebben dit nodig.” „Wij moeten antwoord hebben op dit.” Maar praktisch heeft er alleen een zeker telegrafisch verkeer bestaan, dat over het gezantschap in Zwitserland in gecijferde codetelegrammen liep, die dan aan mij werden doorgegeven. Laat ik hier de gelegenheid waarnemen om te zeggen, dat de verhouding met het gezantschap uitmuntend geweest is. Ik heb altijd hand in hand met de gezant gewerkt en er is altijd de beste verstandhouding geweest.

37118. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat, toen het B.I. begon te werken, uw correspondentieadres van de heer *van Haersma de With* verlegd werd naar B.I.?

A. Dat is nooit en nimmer gebeurd. Integendeel, ik kan u uit de stukken bewijzen, dat er door Londen gezegd is, dat ik door moest gaan met voor de Minister-president te werken. Heel laat zelfs, in 1944, heb ik nog eens duidelijk de vraag gesteld, omdat ik

een beetje onzeker werd hoe de zaak eigenlijk zat en er werd steeds weer gezegd: „Nee, dit is een specifieke politieke weg, die opgezet is door de Minister-President met u. Deze weg gaat op de oude wijze door.” Het was dus mijn opdracht om te werken met de Minister-president. En laat ik hier mogen uitspreken, dat een duidelijke verklaring over onze verhouding tot B.I. mij nooit ofte nimmer gegeven is, zodat ik tot heden ten dage nog niet weet, wat ze eigenlijk gewild zouden hebben.

37119. De **Voorzitter**: B.I. beriep zich op het Koninklijk besluit, waarbij het was ingesteld en waarin stond, dat B.I. alleen de verbindingen met het bezette gebied te verzorgen had, zulks met uitsluiting van anderen. Dat is duidelijk de grond van die moeilijkheden.

A. Dat hoor ik voor het eerst. Staat er met uitsluiting van anderen?

De **Voorzitter**: Ja, iets van die aard staat in het Koninklijk besluit. Daar beroept B.I. zich ook altijd op.

A. Ik kan alleen maar zeggen, dat ik tot op heden dit Koninklijk besluit nooit heb gezien, maar niettemin heeft niemand mij in al die jaren er opmerkzaam op gemaakt en bovendien had ik een opdracht van de Minister-president. Deze opdracht was bevestigd via het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het gezantschap in Bern en op die opdracht ben ik doorgegaan. Nu komen we aan een volgend punt, namelijk de relatie met generaal *van Tricht* in Bern. Nu komt een nieuwe situatie, wanneer het blijkt, dat de Zwitserse weg ook allerlei militair materiaal begint te ontvangen, en nu gaan generaal *van Tricht* en ik met elkaar praten. Laat ik hier direct zeggen, dat de verhouding tussen generaal *van Tricht* en mij gedurende de hele oorlog perfect geweest is. We zijn altijd goede vrienden geweest. Er is een keer een kleine moeilijkheid geweest, die misschien straks nog ter sprake komt, maar die eigenlijk niet de moeite waard is. Maar onze zakelijke verhouding is te allen tijde alleraangenaamst geweest. Generaal *van Tricht* heeft altijd de houding aangenomen, die ook de mijne was: de militair attaché in Bern heeft met militaire dingen te maken, maar er zit een man in Genève, die een duidelijke opdracht heeft van de Minister-President, en deze heeft met de politieke dingen te maken. Op die basis was de samenwerking aangenaam. Dit hield in, dat, toen later een grote stroom militaire berichten kwam, deze berichten door mij niet eens aangekeken werden. Die gingen via het bureautje, waarmee ook de heer *van Niftrik* zijn oude relatie onderhield, direct naar de generaal. De politieke dingen kwamen bij mij.

37120. De **Voorzitter**: U zegt: „het bureautje, waarmee de heer *van Niftrik* zijn oude relatie onderhield”. De heer *van Niftrik* was in Genève de man van de militair attaché. Uit de woorden, die u gebruikt, zou ik echter moeten afleiden, dat de heer *van Niftrik* niet op uw bureau, maar ergens anders zat.

A. Dat was ook zo. Hij zat niet in het bureau, maar een paar straten verder.

37121. De **Voorzitter**: Had hij daar dan een eigen bureau?

A. Hij woonde daar in een pension, waar hij zijn werk deed en de mensen ontving, die naar Spanje gingen.

37122. De **Voorzitter**: Dus dat gebeurde niet op uw bureau? Zijn werk had dus mede betrekking op het doorzenden van personen?

A. Ja, en dat heeft ook dikwijls enige complicaties gegeven. Tussen sommigen van mijn medewerkers en de heer *van Niftrik* heeft het van tijd tot tijd enigszins gespannen. Dan kwamen de generaal en ik er gewoonlijk aan te pas om weer vrede te stichten, maar gelukkig kwamen zulke kwesties tussen de generaal en mij altijd weer tot een positief resultaat en dus kwam het meestal wel min of meer in orde.

37123. De **Voorzitter**: Voor zover het de berichtgeving betrof, had u natuurlijk op uw bureau een archief, waar u de stukken had, en waarschijnlijk hield u ook kopieën van de stukken, die doorgingen, e.d. Zat de heer *van Niftrik* daar nu ook in te werken?

A. Nee, dat zat zo. Het bureau was het technisch centrum. Daar zaten de fotografen, die alles fotografeerden,

37124. De **Voorzitter**: Dus ook de militaire stukken?

A. Alles.

37125. De **Voorzitter**: Dus dat onderdeel was gecentraliseerd?

A. Ja. Het was een bureau, dat door de Regering betaald werd en dat theoretisch onder de combinatie-Visser 't *Hooft/van* Tricht stond. Niet in het begin, want toen was het mijn bureau. Maar toen de militairen kwamen, heb ik altijd de houding aangenomen, dat we er samen over gingen. Natuurlijk had ik er in zover een nauwere relatie made dan de generaal, omdat hij in Bern woonde en ik in Genève was. Maar laat ik nog eens duidelijk zeggen, dat ik me nooit met de militaire dingen bemoeid heb. Ik kan het zo zeggen: ik had de politieke dingen en de directe supervisie over het technisch bureau, dat alles deed.

37126. De **Voorzitter**: Dus wat er later van de z.g. weg B binnenkwam, werd technisch ook verwerkt in dat zelfde bureau?

X. Niemand verwerkte iets, behalve dat bureau, om de eenvoudige reden, dat we daar alleen de technici hadden, die alle knepen van het vak kenden. Ik weet maar twee of drie mensen te noemen, die werkelijk van A tot Z wisten hoe alles photographisch behandeld moest worden. Het ging dus allemaal door dat zelfde laboratorium, dat daar aan het werk was.

37127. De **Voorzitter**: Hoe was de samenwerking met de heer van Niftrik?

A. Ik heb persoonlijk vrijwel geen moeilijkheden met hem gehad. Tussen de heren Bartels en van Niftrik zijn soms moeilijkheden geweest. Dat waren twee naturen, die niet erg goed met elkaar overweg konden, maar ik kon het echter niet al te tragisch nemen. Ik kan niet zeggen, dat er daardoor iets mis gegaan is. Er waren misverstanden, kleine competentiekwesties, maar het was niet erg belangrijk.

37128. De **Voorzitter**: Had u wel het gevoel, dat de heer van Niftrik zich ook met volle overgave van zijn persoon aan dit werk heeft gegeven?

A. Zonder enige twijfel. De heer van Niftrik heeft bijzonder hard gewerkt en vooral op het gebied van het wegbrengen van mensen naar Spanje.

37129. De **Voorzitter**: Generaal van Tricht zei, dat de heer van Niftrik ook op technisch gebied goed ingeschoten was.

A. Hij was goed ingeschoten op het verbergen van materiaal in voorwerpen, maar dat had niets met de fotografie te maken. De enige man, die de fotografie van het begin tot het eind in handen gehouden heeft, is de heer *Eisma* geweest, wiens beste medewerker de heer van *Borssum Buisman* was, de broer van degene, die als parachutist in Nederland aangekomen is. Laat ik op dit moment even mogen zeggen, dat voor de contacten met Nederland Bartels en *Buisman* de mensen geweest zijn, die in de eerste plaats hun sporen verdiend hebben door de speciale missies, die zij naar Holland ondernomen hebben.

37130. De **Voorzitter**: *Buisman* is, naar ik meen, ook op en neer geweest?

A. Ja, en dit was een gevaarlijke zaak, speciaal voor Bartels, die een opvallend lange gestalte heeft. Beiden hebben zich van die taak met een buitengewone koelbloedigheid gekweten. Ik meen, dat Bartels drie keer gegaan is. Dat was voor ons van het grootste belang, want al hadden wij dan een geregelde koeriersdienst, een persoonlijk contact was van tijd tot tijd toch wel nuttig en nodig om al de situaties te doorzien, die wij niet goed kenden. Dan kregen Bartels of *Buisman* een duidelijke opdracht, wat zij precies in Holland moesten doen, met wie zij zouden moeten spreken. Dan gingen zij natuurlijk in de eerste plaats naar de leiding van de Zwitserse weg en kwamen dan via de leiding weer terecht bij allerlei andere mensen. In het begin b.v. heb ik hen ook altijd zeer nadrukkelijk naar de O.D. gestuurd, maar daar wil ik later nog even op terugkomen.

37131. De **Voorzitter**: De technische verdiensten van de heer van Niftrik waren dus vooral in het verbergen van het materiaal gelegen.'

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was dan wel een zeer bijzondere verdienste.

A. Hij had een kleine technische inrichting voor dit doel. Het materiaal werd niet alleen in potloden, doch ook in andere voorwerpen verstoppt.

37132. De **Voorzitter**: Hij heeft hier verteld, dat zijn vrouw hiervoor nog boekbinden heeft geleerd.

A. Ja, maar dat werd toch meestal door anderen gedaan. Het is misschien wel goed om te vertellen hoe na de bezetting van Zuid-Frankrijk het materiaal doorging naar Londen. Toen ging alles in de kaften van boeken enerzijds naar een dekadres in Stockholm en anderzijds naar een dekadres in Lissabon en het wonderlijke is, dat deze boeken, die via de Duitse post gingen, voor zover ik mij kan herinneren, allemaal zonder uitzondering goed aangekomen zijn. Op de plaats van bestemming werden de stukken er uitgehaald en per vliegtuig naar Londen gezonden.

37133. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat er ook koeriers door bezet Zuid-Frankrijk gingen.

A. Practisch heeft dat heel weinig, om het lijf gehad, want het gaan van Genève naar Spanje duurde zo lang en was zeer moeilijk. De mensen zaten lang in Toulouse vast. Voor ze dan de Pyreneeën over waren, waar zij moesten werken, met min of meer onbetrouwbare passeurs, die hen over de Pyreneeën brachten, duurde het dikwijls maanden. Zo hebben zij wel eens materiaal meegenomen. Maar de hoofdzaak zat altijd in de boeken en dat is eigenlijk het belangrijkste verzendmiddel geweest.

37134. De **Voorzitter**: Er was dus geen luchtverbinding van Zwitserland naar Londen?

A. Absoluut niet. Zwitserland heeft geen enkele buitenlandse dienst onderhouden uit angst voor spionage.

37135. De **Voorzitter**: Dus met het uitbreken van de oorlog zijn de Zwitserse buitenlandse vliegdiensden stopgezet. Voor onze commissie is echter een verhaal gedaan, dat wel aardig was, maar dat blijkbaar niet op de feiten steunt, nl. dat er ook wel materiaal per vliegtuig via Lissabon naar Engeland ging en dat dit vliegtuig nooit beschoten werd, omdat er zowel spionagemateriaal van de geallieerden als van de Duitsers in zat.

A. Dat is een volkomen uit de lucht gegrepen verhaal en ik kan het u illustreren. Op een gegeven moment kreeg ik ook zeer nauwe contacten met het Engelse gezantschap in Bern en met de politieke inlichtingendienst daarvan. Ik onderstreep hier het woord „politiek” om het te onderscheiden van de Intelligence Service. Ik verwonderde mij, dat ze bij mij kwamen en zeiden, dat zij documenten hadden, die absoluut naar Londen moesten en niet wisten hoe zij die er heen moesten krijgen. Zij vroegen of ik ze er heen kon zenden. Ik antwoordde, dat ik ze met het grootste genoegen naar Londen zou laten brengen.

Het was toch wel merkwaardig, dat de Engelsen met hun grote organisatie niet in staat waren om een document in Londen te krijgen en dat wij dit binnen twee weken in Londen konden bezorgen. De Intelligence Service had natuurlijk wel zijn kanalen, maar dat was een volkomen gesloten gezelschap. Die kanalen werden niet opengezet, zelfs niet voor hun eigen collega's voor andere inlichtingendiensten.

37136. De **Voorzitter**: Dat andere verhaal is dus wel aardig, maar niet waar?

A. Het kan zijn, dat het iets te maken heeft met de verhalen, die alleen maar romantische en anecdotische waarde hadden, maar waar het verder niet de moeite waard is om dieper op in te gaan. Er is nl. eens een poging gedaan door een aantal Hollanders, waaronder nogal bekende Hollanders, om illegaal een vliegtuig te pakken te krijgen in Zwitserland en daarmee naar Noord-Afrika te vliegen. Het is een zeer amusant verhaal, maar het is maar beter dat ik het u hier niet vertel, omdat het helemaal mislukt is. Het verhaal is op zich zelf nogal bekend geworden in Zwitserland en dat heeft waarschijnlijk de indruk bevestigd, dat zulke dingen meer gebeurden. Dit was echter niet het geval, want juist uit dit verhaal blijkt hoe onmogelijk het was. De Zwitsers waren veel te goed georganiseerd voor deze dingen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat we chronologisch in het jaar 1943 zijn en dat ik nu onderstrepen moet welke soorten materiaal we zonden.

37137. De **Voorzitter**: U moet ook nog in gedachten houden, dat u ons het ontstaan van de z.g. weg B vertelt, maar daar zult u misschien straks nog op komen.

A. Ja. Het materiaal, dat wij zonden, was eerst een dunne stroom, maar werd in de loop van 1943 tot een zeer brede stroom. Doch het was pas in het najaar van 1943, in October, dat onze koeriersdienst met de regelmaat van de postbode werkte.

Toen ging het ook zo, dat men wist op welke dag er grote zendingen aan zouden komen, en dan waren het ook zendingen van een paar honderd documenten. Vóór die tijd ging het nog met tientallen, maar van dat moment af ging het met honderdtallen. Nu was het belangrijkste materiaal hetgeen de Zwitserse weg in Nederland verzamelde. Dit was echter niet het enige, want daarbij kwam dan nog allerlei ander materiaal, dat ik op andere wijze te pakken kreeg. Er was altijd nog wel een aantal landgenoten, die Zwitserland bezochten voor zakelijke redenen, en daarbij waren er, die zich beschikbaar stelden om zelf ook allerlei dingen mede te nemen. Voor mij was dit een waardevolle bron, omdat ik zo weer met andere kringen contact kreeg. Hier en daar zijn er ook mensen legaal uit Zwitserland gegaan naar Holland, die b.v. een visum hadden voor familiebezoek en dan ook weer boodschappen meebrachten. Er was nog een andere bron, die ik ook nogal eens gebruikte, nl. de mensen, die illegaal in Zwitserland aankwamen. Daarbij waren natuurlijk allerlei soorten mensen, er waren vluchtelingen bij, die vanwege de Jodenvervolgung uit Nederland aankwamen; er waren mensen bij met posities, van waaruit zij een overzicht hadden over belangrijke gebeurtenissen in ons land. Ik verzocht zulke personen rapporten te schrijven, die dan ook naar Londen gingen. Er was verder de categorie van de Engelandvaarders, die dikwijls uit illegale kringen kwamen en ook vaak materiaal konden leveren. Dat waren dan de extra-bronnen, die gebruikt werden, zodat hetgeen de Zwitserse weg in Amsterdam produceerde niet het enige was, dat doorgestuurd werd. Al dit materiaal ging naar Londen, zonder enige uitzondering.

37138. De **Voorzitter**: Maar de belangrijke dingen gingen direct in code telegrafisch over?

A. Ja, de belangrijkste boodschappen gingen naar Bern en gingen dan in cijfercode over. Soms werd een belangrijk document samengevat in een telegram, terwijl het volledige document per „boek” verzonden werd. Ik zeide „zonder enige uitzondering”, maar nu moet ik dit kwalificeren. De brieven, die ik kreeg en aan mij persoonlijk geadresseerd waren (NG), behield ik in Genève, want dat was mijn persoonlijk contact met Nederland. *Nico/Gerard* waren de heren *Stufkens* en *Slotemaker de Bruine* en wanneer die mij mededelingen deden, dan gingen die vooral over onze koeriersrelatie, over data van verzending of over de documenten, die zij zonden. Die inlichtingen vertaalde ik dan altijd weer in mijn commentaar op het materiaal, dat naar Londen ging. Ik kon en moest in relatie met Londen ietwat duidelijker en ietwat minder geheimzinnig spreken dan de Zwitserse weg in Holland aan mij moest schrijven. Het laatste was altijd nog een heel stuk gevaarlijker. Als ze mij grepen, was het niet erg, ik zat toch in Zwitserland. Wanneer u eens een greep uit het materiaal zou doen, dan kunt u zien, waarom ik dat altijd transcriberen moest. Het zat altijd vol met geheimzinnige aanduidingen van personen. Als ik het zo naar Londen gestuurd had, dan zou niemand er iets van begrepen hebben. Wanneer er — zoals misschien later nog ter sprake zal komen — een legende ontstaan is, dat ik materiaal achtergehouden heb, wat ik hier met de grootste energie ontken, dan kan dit misschien hier op gebaseerd zijn. Die NG-brieven, die ik kreeg, hield ik natuurlijk, want dat waren persoonlijke brieven, werkbriefjes. Als ik dan aan de heer *van Haersma* de *With* schreef, dan lag die brief voor me en dan nam ik punt na punt uit die brief om te zien hoe ik dit aan Londen uit moest leggen en wat ik daarvan vertalen moest. Er waren ook gegevens in de brieven, die niet naar Londen gingen, daar ze dan gingen over onze relatie, wanneer er een koerier moest komen, etc., etc. Toen ik een keer onzeker was, heb ik op 17 September 1943 uitdrukkelijk telegrafisch aan Londen gevraagd of het juist was, dat ik het materiaal aan *van Haersma de With* moest blijven sturen, en werd mij geantwoord: „Daar blijft het bij, het is uw adres in Londen.”

37139. De **Voorzitter**: Dat was dus in September 1943?

A. Ja, ik heb het telegram hier.

De Voorzitter: Het is misschien goed, dat u even de tekst voorleest.

A. Het zal u bekend zijn, dat zulke telegrammen nooit absoluut letterlijk werden doorgegeven vanwege de bescherming van de code. De vorm, waarin ik het gekregen heb, persoonlijk getekend door de gezant in Bern, luidt als volgt:

„Op Uw privébrief aan de *With* van 11 Augustus ontving ik de volgende reactie van hem. De GC-rapporten en de daarmee in verband staande telegrammen moeten aan hem worden gezonden. Grootste belangstelling voor Uw berichten, aangezien het bekend is, dat deze afkomstig zijn van representatieve en ernstige milieu's. Voor verwarring behoeft u niet bang te zijn, daar het nauwste contact bestaat tussen A.O.K. en B.I.”

Hoe de situatie in Zwitserland op dat moment was, ziet u uit hetgeen de gezant er tussen haakjes bijvoegt „(de betekenis van deze letters is mij onduidelijk)”. Ze waren mij zeer duidelijk, maar de gezant wist niet wat dat betekende.

Het telegram gaat verder:

„U begrijpt, dat de grens tussen politiek en militair niet precies valt te trekken. Uw berichten worden steeds doorgegeven aan alle instanties, terwijl R.O. steeds voor zover toelaatbaar, inzage krijgt der rapporten. (Radio Oranje) De aandacht van de R.O. zal opnieuw gevestigd worden op de wenselijkheid om het materiaal in de uitzendingen te verwerken. Wat betreft uw bericht, dat het een teleurstelling is voor Nederland en u niets te weten over de Regeringsplannen wordt opgemerkt, dat alles wat thans gezegd kan worden uitvoerig is medegedeeld in een telegram, dat u reeds bereikte in begin Augustus.”

Dat was maar een kort telegram, wat wij wilden weten, was oneindig meer. De heer *Bosch van Rosenthal* in Holland heeft mij b.v. gevraagd om de Koninklijke besluiten volledig door te sturen. Daar het in Genève technisch mogelijk was, dit te organiseren, had Londen dit ook kunnen doen. Precies zoals wij het materiaal naar Londen stuurden, hadden zij de dingen ook aan ons kunnen sturen. Ik kan niet antwoorden op de vraag waarom dat niet gebeurd is. Dan gaat dit telegram nog over andere zaken, die misschien straks nog ter sprake zullen komen. Ik heb dit als voorbeeld genomen om u te laten zien, hoe op 17 September 1943 over de situatie geoordeeld werd. Laat ik ook zeggen, dat in de goede tijd, dus gedurende het hele jaar zomer 1943 tot zomer 1944, voor zover ik het overzien kan, de hele illegale pers naar Londen gegaan is. Ik heb dikwijls de indruk gehad, dat de collectie van de illegale pers in die tijd zo volledig is als maar ergens te vinden is. Het heeft mij daarom ook hooglijk verwonderd om later van de heer *van Heuven Goedhart* te vernemen, dat hij, toen hij in Londen is geweest, nooit kans gezien heeft om de hand te leggen op een nummer van „Het Parool”. Ze lagen er allemaal. Ik kan mij absoluut niet begrijpen, waarom dat zo gegaan is.

Om nu de chronologie af te maken, komen wij dus in 1944. Omdat Londen zo weinig materiaal leverde, waar men in Nederland om schreeuwde, zijn wij toen in Zwitserland maar materiaal gaan leveren. Er was toen in Nederland een honger naar internationale informatie. Wij hebben toen alles te pakken genomen, wat we konden vinden. Ik nam de „Neue Zürcher Zeitung” en andere bladen en tijdschriften, waar ik maar de hand op kon leggen. Wij kregen ook allerlei Amerikaanse tijdschriften. Verder vonden wij verschillende belangrijke boeken b.v. van *Lipman* en *Carr*. Wij hebben zulke boeken gefotografeerd en dan ging dat allemaal naar Holland. U herinnert zich misschien, dat in die tijd het Nederlandse „Vrij Nederland” begonnen is internationale informatiebladen te produceren. Die kwamen uit onze koker. Wij zijn er eigenlijk een beetje laat mee begonnen. Wij hadden er veel eerder mee moeten beginnen. Ik noteer verder, dat ik die *Stähle*-kwestie door heb moeten geven. Ik weet niet of ik er op in moet gaan, want ik heb er geen andere rol in gespeeld dan postbode te zijn in beide richtingen, ofschoon ik vrij veel van de zaak wist, daar ik uit hoofde van mijn andere werkzaamheden met de kwestie van de weerstand in Duitsland gedurende de oorlog te maken heb gehad. Maar dat ligt eigenlijk buiten de bespreking, die we hier vanmorgen hebben.

Om nu de chronologische zaak af te maken, zou ik eerst iets willen zeggen over het gaan van de heer *van Heuven Goedhart* naar Londen. Het lijkt mij van groot belang om te onderstrepen, dat wij van uit Zwitserland zowel naar Engeland als naar Holland steeds weer gezegd hebben: „Laat toch een leidende figuur van de illegaliteit naar Londen komen.” Zodat het idee, dat dit alleen maar een plannetje geweest zou zijn, dat in Holland zelf, en dan nog wel alleen maar in een heel klein kringetje, opgekomen zou zijn of zelfs maar in het brein van één man opgekomen zou zijn, volkomen onjuist is. Ik heb bijv. persoonlijk op een gegeven moment geprobeerd de Minister-

President er voor te interesseren om dr. *Eykman* naar Londen over te laten komen.

Hij voelde daar wel voor en ik heb dat toen ook onmiddellijk doorgegeven, maar ik realiseerde mij niet, dat zijn gezondheid toen al zo was, dat er geen kwestie van kon zijn, dat hij tegen de vermoedenissen van de overtocht over de Pyreneeën op illegale wijze opgewassen zou zijn. Hij is dan ook niet zo heel lang daarna gestorven. Daar blijkt ook wel uit, dat dat plan helemaal niet uit de een of andere koker uit Nederland kwam. De naam *van Heuven Goedhart* is door mij nooit genoemd, omdat ik die naam helemaal niet kende en nooit met hem te maken gehad had. Het zal u dadelijk wel blijken, waarom ik dat zo duidelijk onderstreep. Wij hebben toen uit Holland gehoord, wie er gaan zou en er is mij ook op de een of andere wijze medegedeeld, wat de echte naam was. Wij hebben toen in die dagen alles op alles gezet om de ZBM (zeer buitengewone man) er coûte que coûte door te krijgen. *Weidner* en zijn hele organisatie, want hij had langzamerhand een aantal medewerkers in Frankrijk en België, hebben gezegd: „Alle anderen laten wachten, *van Heuven Goedhart* moet er door.” Dat is toen ook gelukt, ofschoon niet zo goed als wij wel gehoopt hadden. Ik bedoel, dat het langer heeft geduurd dan wij dachten, want hij heeft nog weken in Spanje vastgezet, maar wij waren toch uiterst tevreden, dat hij er door kwam, en extra-tevreden, toen we opeens hoorden, dat hij Minister geworden was. Ik zond hem toen een briefje, waarin o. a. deze zin voorkomt: „Het feit, dat u tot Minister benoemd bent, heeft onze stoutste verwachtingen overtroffen.” Die zin heeft later een zeer grote rol gespeeld in zekere beschuldigingen tegen mij, want daaruit zou zonneklaar gebleken zijn, dat de heer *Visser 't Hooft* als een spin in het spinnweb in Genève gezeten heeft en besloten heeft wie er Minister in Londen moest worden. De waarheid is natuurlijk, zoals ik u al gezegd heb, dat ik de heer *van Heuven Goedhart* nooit van aangezicht tot aangezicht gezien heb en dat het helemaal nooit bij mij opgekomen is om te zeggen, dat hij naar Londen moest komen, want ik wist helemaal niet wat hij deed. Maar waarom had het mijn stoutste verwachtingen overtroffen? Omdat, zoals ik u in het begin heb laten zien, de hele zin van ons werk was, dat er nu eindelijk eens een behoorlijk contact tussen de Nederlandse illegaliteit en de Nederlandse Regering in Londen kwam en dat de man, aan wiens overkomst wij meegewerkt hadden, uit Holland in Londen kwam en nu in de Regering zat, zodat er nu eindelijk een behoorlijke samenwerking tot stand kon komen. Het heeft wel kort geduurd, want kort daarop kwam de invasie en liep onze hele weg spaak. Er was zo direct een heel andere mogelijkheid voor een gesprek tussen Londen en Nederland gegeven, want hij bekeek de zaak van twee kanten en niet alleen van de Londense kant. Maar het idee, dat wij vonden, dat die persoon Minister moest worden, is onzin. Wij dachten, dat hij er voor een paar maanden heen zou gaan en dan naar Holland terug zou gaan om te rapporteren. Dit bleek onmogelijk, want toen kwam de invasie. In die tijd pas, dus in 1944, zijn wij gaan begrijpen, dat er in Londen iets haperde aan de coördinatie. Wij begrepen toen pas, dat er iets tussen de Minister-President met zijn organisatie en ons contact met hem aan de ene kant en het contact met B.I. van de generaal aan de andere kant iets haperde.

37140. De **Voorzitter**: Mag ik u even onderbreken? U wilt dus nu de moeilijkheden behandelen, die met B.I. zijn ontstaan. Maar zoudt u dan eerst nog even willen vertellen over die tweede Zwitserse weg, hetgeen ik u straks al gevraagd heb? Hoe die weg ontstaan is, enz.

A. Men kan eigenlijk niet spreken van een tweede Zwitserse weg in de zin, dat er gedurende een lange periode een vaste tweede Zwitserse weg zou zijn geweest. Wat mij op dit ogenblik voor de geest staat, is, dat er een relatief korte tijd een andere weg geweest is, die echter nooit in omvang en regelmaat van werkzaamheden veel heeft kunnen produceren. Tenzij u over een militaire weg zou spreken, die mij dan niet bekend is, daar de generaal zeker (maar dat is zijn zaak) veel militair materiaal kreeg, dat helemaal buiten mij omging.

37141. De **Voorzitter**: Ik bedoel nu de weg B, die, naar het schijnt, voortgekomen is uit Fiat Libertas. Wij hebben er hier mededelingen over gekregen en het is ook door getuigen bevestigd, dat die weg bestaan heeft en dat blijkbaar — ten minste, die indruk heb ik er van — aan de Nederlandse kant van die weg B een andere groep zat. Het schijnt, dat via de weg B Bern van berichten voorzien werd, waarbij het accent in sterkere mate dan bij u het geval was op het militaire lag. Een punt van onderzoek is voor ons nog of in de latere tijd de O.D. wellicht door middel van deze verbinding zijn berichten verzond. Er is ons hier ook medegedeeld, dat

er via die weg B behalve militaire berichten ook wel eens politieke berichten meekwamen, en net zoals u de militaire berichten doorgaf aan de militaire attaché, gaf men van die kant, als er eens politieke berichten doorkwamen, deze weer aan u.

A. Ik zou willen zeggen, dat deze twee dingen toch niet helemaal te vergelijken zijn, de weg B en de weg A. Want in den beginne bv. zijn die FL. rapporten over onze weg gegaan. Ze zaten gewoon tussen al het andere materiaal, ofschoon ze hun eigen merkt-ken hadden. Toen is er — voor zover ik mij kan herinneren — een korte tijd een zekere hoeveelheid materiaal direct door die weg zelf verzorgd, maar het heeft niet erg lang geduurd, zodat van een *regelmatige* weg B mij niets bekend is.

37142. De **Voorzitter**: Volgens de heer *van Niftrik* zijn er toch vrij regelmatig koeriers langs deze weg overgekomen.

A. Wat u zegt over de relatie tussen O.D. en FL is voor mij nieuw. Ik heb altijd FL aangezien als een zelfstandige groep, want de O.D. is voor mij weer een heel ander probleem, waar ik ook het een en ander over zou willen zeggen.

37143. De **Voorzitter**: Die relatie tussen O.D. en FL is voor ons nog niet komen vast te staan. Ik heb uit de mededelingen van de heer *Slotemaker de Bruine* echter wel de indruk gekregen, dat de groep-FL een voorloper was van de verzorgers in Nederland van weg B. Hij heeft hier ten minste een verklaring in deze zin er voor gegeven.

A. Ik wil dit niet ontkennen.

37144. De **Voorzitter**: Hij heeft hier bovendien het volgende verteld. Zij stelden hun weg ook beschikbaar voor de berichten van de O.D., doch op een gegeven moment hebben zij gemerkt, dat er materiaal van hen in opdracht van de heer *Six* door de fotograaf werd afgeleverd aan de O.D. Dat heeft hij ons hier verteld.

A. Ja, maar dan moet ik u toch nog opmerkzaam maken op hoe het ten slotte afgelopen is, waaruit juist blijkt, dat die weg niet goed werkte, nl. dat ten slotte het materiaal, dat door die spionage in handen van de O.D. gekomen is, opeens bij mij op tafel kwam te liggen, dus dat het toch weer op onze weg terechtgekomen is. Van de kant van *Slotemaker* zal het ook wel geleden hebben alsof er een weg B was, maar er kwam van die weg B zo hier en daar maar eens een stukje terecht.

37145. De **Voorzitter**: De heren *van Tricht* en *van Niftrik* oordelen niet zo gering over de betekenis van weg B, al zeggen ook zij, dat deze bij lange na de intensiteit van weg A niet bereikt heeft.

A. Ik ontken ook niet, dat er theoretisch en op sommige momenten ook praktisch een weg B bestaan heeft, maar ik zeg, dat deze nooit in dezelfde zin gewerkt heeft als onze weg met vaste koeriersdiensten op bepaalde data.

37146. De **Voorzitter**: Het is dus blijkbaar zo, dat u altijd open kaart gespeeld hebt tegenover de heren *van Tricht* en *van Niftrik*, terwijl zij u van hun kant niet zulke uitvoerige mededelingen over het bestaan van een weg B deden toekomen. Dat begrijp ik er ten minste uit.

h. Dat is een mogelijkheid, maar op het ogenblik zou ik eerder geneigd zijn te denken, dat er niet zo veel over te vertellen was.

37147. De **Voorzitter**: Is het waar, dat u van hen wel eens een rapport gekregen hebt, waarvan ze zeiden, dat dit niet van zuiver militaire aard was en dat het meer op de weg van het Geestelijk Contact lag, zodat ze het u gaven?

A. Op het moment kan ik me geen enkel concreet voorbeeld herinneren, maar ik heb sterk de indruk, dat het zo gebeurd is.

37148. De **Voorzitter**: Hoewel het meer illustratief bedoeld was, heeft de heer *Slotemaker* een rapport over de heer *de Bourbon* ter sprake gebracht.

A. Het kan best zijn, dat er enige malen zulke dingen op mijn tafel terechtgekomen zijn en dat ik helemaal niet gevraagd heb, waar ze vandaan kwamen. Het was dikwijls voor ons relatief onbelangrijk van wie het afkwam.

37149. De **Voorzitter**: U had dus geen duidelijke voorstelling wat „FL” betekende?

A. Ik wist, dat het fiat *libertas* betekende. Wij hebben een keer een bezoek gehad van een persoon van FL. Het was een persoon van het Nederlandse verzet, die naar Genève gekomen is en met ons gesproken heeft.

37150. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was mejuffrouw *Roosenburg*. Helaas is het toen niet zo erg goed gegaan. Op het ogenblik zou ik er wel mijn spijt over willen uitspreken, dat wij toen niet voldoende op F.L. ingegaan zijn. Wij stonden toen op het standpunt, dat wij later opgegeven hebben, dat er ernstig gevaar was, dat een tweede weg de eerste weg kapot zou maken. Ik moet dus ruiterlijk erkennen, dat wij mejuffrouw *Roosenburg* op generlei wijze geëncourageerd hebben.

37151. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij is toen later gearresteerd. Was dat op de terugweg of .....

A. Ik weet, dat zij gearresteerd is, maar onder welke omstandigheden dat plaats vond, zou ik u niet kunnen zeggen.

37152. De **Voorzitter**: Van uw reactie op het bezoek van de vertegenwoordigster van FL blijkt ook uit een stuk uit een brief van u, die gereproduceerd is bij het befaamde schrijven van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog.

A. Laat ik u mogen zeggen, dat ik dat befaamde schrijven nooit gezien heb.

37153. De **Voorzitter**: Juist, maar wij hebben het op het ogenblik hier op tafel liggen. Er staat een stuk in van een brief van u. Als u dat hier leest, zult u zien, dat het overeenstemt met hetgeen u zoëven verteld hebt.

A. Ja, dat is mij natuurlijk goed bekend, want daar heb ik al menigmaal op moeten reageren. Wij hadden een weg, die werkte, en wanneer er nu een andere weg, ook bij ons uitkomende, langs zou lopen, dan waren wij bang, dat die wegen in elkaar zouden lopen en elkaar dan ook in gevaar zouden brengen. Nu was de vraag of die nieuwe weg ons dingen kon leveren, die wij niet langs de eerste weg konden krijgen. Wat zij meebrachten, was zulk primitief materiaal, dat ik toen de indruk kreeg, dat het niet de moeite waard was om er op in te gaan. Het waren eenvoudig statistiekjes, die praktisch iedereen te pakken kon krijgen. En om die reden een nieuwe weg op te zetten, vonden wij eigenlijk een onverantwoordelijke geschiedenis. Kort daarna heeft generaal *van Tricht* zelf zich op militair gebied met die weg in verbinding gesteld, maar wat hij er verder mee bereikt heeft, daar kan ik u niet over inlichten. Dat zou alleen de generaal kunnen doen.

37154. De **Voorzitter**: En de namen, die hierin genoemd worden, *Gabi* en *Erna*, wie zijn dat?

A. *Gabi* is mejuffrouw *Roosenburg*.

37155. De **Voorzitter**: En *Erna* is, geloof ik, de Rotterdamse inspecteur van politie de *Jong*?

A. Ik kan *Erna* op het moment niet thuisbrengen. Maar ik ben blij, dat u het mij even laat zien, want ik zou nu nog eens scherp willen onderstrepen, dat wij toen en eigenlijk nog een hele tijd daarna ons door de Regering hadden laten vertellen: „Julie hebber; voor deze politieke berichtgeving te zorgen.” En dat er steeds weer gezegd is — dat zou ik u ook uit het dossier kunnen laten zien — dat de O.D. zich op zuiver militair en politieel gebied te houden had. Die scheiding was mij en generaal *van Tricht* duidelijk, zodat de generaal op dat punt ook nimmer moeilijkheden gemaakt heeft. Daarom ben ik „uit de lucht gevallen”, toen ik, nog zeer weinig vermoedend, in October 1944 in Eindhoven aankwam (kort na Dolle Dinsdag) en de heer *Somer* opzocht, die daar toen vertoefde. Hij was waarschijnlijk heel erg verwonderd, dat ik daar zo vrolijk binnen kwam stappen, want ondertussen had hij al deze beschuldigingen over mij uitgesproken, waarvan ik niets wist. Hij keek mij enigszins wonderlijk aan en vroeg mij om die avond met hem en de heer *van Houten* te komen praten. Die avond brak er opeens een stroom van verwijten en beschuldigingen los, die ik in het geheel niet verwacht had. Ik had wel gemerkt, dat er tussen B.I. en ons iets haperde;

maar het was tussen de generaal en mij altijd goed gegaan. Wij hadden een zeer duidelijke relatie. B.I. was voor mij de generaal en ik was de Zwitserse weg. Ik had niet de minste reden om te denken, dat daarover zo grote moeilijkheden gerezen waren in Londen en dat wij daar van de meest onzinnige dingen beschuldigd waren. Toch is die avond nog in een fatsoenlijke toon verlopen. Er waren bezwaren, maar het was pas toen ik in Londen kwam, dat de heer *van Heuven Goedhart* mij zei: „Nu, u komt net op tijd”, en mij die brief liet lezen, die u waarschijnlijk ook bekend is, die de heer *van Houten* geschreven had en daar in allerlei regionen rond gegaan is. Het was een schandelijk document en vol van leugens, beledigingen en beschuldigingen.

37156. De **Voorzitter**: Die is dus van dezelfde tijd, Augustus 1944, als de brief van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog?

A. Ja. Ik ben toen in October naar de Minister-Presiclegt gegaan en heb hem als mijn opdrachtgever gevraagd: „Staat u achter deze dingen en wat vindt u er van”? De Minister dacht er eenvoudig niet aan om ook maar iets van deze ding-n voor zijn rekening te nemen. Ik heb hem toen gevraagd of hij het goedvond, dat ik hem een zeer duidelijke brief hierover zou schrijven. Ik kon niet op alle detailpunten ingaan, want dan zou ik een heel boekwerk hebben moeten schrijven. Het waren van a tot z wanconstructies, leugens en beledigingen.

37157. De **Voorzitter**: Dat is dus uw brief van 14 November 1944?

A. Ja. Hebt u misschien ook het antwoord van de Minister-President?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Hier heb ik het. De Minister-President schrijft op 22 November 1944:

„Met veel genoegen heb ik kennis genomen van uw brief van 14 November 1943, waarin u de klachten ontzenuwt, tegen u geuit in verband met uw berichtgeving van Zwitserland uit. Van deze brief heb ik aan de kringen, welke deze zaak aangaat, een afschrift doen geworden. Mocht later in Nederland blijken, dat alsnog een onderzoek gewenst wordt naar de feiten en omstandigheden, die de betrokken personen en groepen in Nederland aanleiding hebben gegeven tot het uiten dezer klachten, dan ben ik bereid daartoe mijn medewerking te verlenen. Inmiddels stel ik er prijs op u nog langs deze weg mijn oprechte en welgemeende dank te betuigen voor het zeer nuttige werk, dat u heeft verricht. Uw berichtgeving is voor Londen van bijzonder groot belang geweest en het is mede daaraan te danken, dat de Nederlandse Regering zo goed over de toestand in Nederland op de hoogte werd gehouden.

w.g. De Voorzitter van de Raad van Ministers,
De Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk.”

37158. De **Voorzitter**: Het is misschien wel goed om nog even de voornaamste bezwaren, die de heer *Somer* in zijn brief van 12 Augustus 1944, die u dan niet kent, ontwikkeld heeft. U hebt eigenlijk al een aantal van die dingen hier besproken, maar wij hebben nu daartoe de gelegenheid, dus lijkt het mij goed, die aan te grijpen. Het merkwaardige is, dat zich bij deze brief een notitie bevindt, waaronder staat „w.g. onleesbaar”, maar waarvan ik toch vermoed, dat deze afkomstig is van de schrijver van de brief. Deze notitie luidt:

„Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy*, Minister *van Lidth de Jeude*, Minister *van Heuven Goedhart*, de heer *van Haersma de With*, de majoors *Broekman*, *van Houten* en *Somer*. Tot de conclusie werd gekomen, dat dr. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te builen was gegaan en dat hem een telegram zal worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden.”

Het betreft hier dus een brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog en een notitie, die daarop gesteld is, naar ik vermoed ook afkomstig van de heer *Somer*, over een bespreking op 22 Augustus 1944, waar u „bij verstek” veroordeeld bent.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dal telegram ooit uitgegaan?

A. Ik geloof, dat ik hier een telegram heb, waar ik toen zeer verwonderd over geweest ben en waarin u tevens kunt zien, dat de wijze, waarop de heer *Somer* het geformuleerd heeft, toch wel heel eenzijdig is. Dat ik mij zou moeten onthouden van de geheime dienst, is mij nooit ofte nimmer door iemand medegedeeld.

Dit telegram is op 8 September 1944 in Bern ontvangen en het luidt als volgt:

„Met het oog op de berichtgeving uit Holland dient op het volgende te worden gelet. Uit Uw brief van 24 Januari aan PC blijkt, dat U hem mededelingen hebt gedaan over Uw poging om te verhinderen, dat andere contacten tussen Nederland en Bern werden gelegd.”

Dat is dus de brief, die u daar voor u hebt, waarin men dus in 1944 reageert op wat er gebeurd is. Van welke datum was nu die Fiat hibertss-geschiedenis?

De **Voorzitter**: Ik zie hier geen datum vermeld staan.

A. Ja, het was toen een lange tijd geleden. „De Regering is het hiermede niet eens. De bedoeling is, dat u alle berichten, welke u van uit het bezette gebied ontvangt, volkomen ongecensureerd en zonder enige schifting doorgeeft. Hierdoor wordt het objectieve oordeel over de situatie in Holland bevorderd. Wel stellen wij prijs op uw persoonlijk oordeel, mits gescheiden ontvangen, doch de berichten uit Holland moeten ons volkomen ongewijzigd worden doorgestuurd. Het B.I. is bij Koninklijk Besluit opgedragen,” — dit is de eerste keer, dat dit medegedeeld wordt — „zulks met uitzondering van alle andere instanties, om alle militaire, politieke en economische inlichtingen uit Nederland in te winnen en door te geven.

Weg A is een weg, en wel een zeer gewaardeerde weg. Indien evenwel door het B.I. of door andere met het B.I. in contact staande personen één of meer andere wegen worden geopend, vindt de Regering dat nuttig en keurt dat ten volle goed.”

Dan komt de quaestie van de O.D.

De **Voorzitter**: Misschien kunt u dat ook even voorlezen?

A. „De samenwerking tussen de regering en de O.D. is op de volgende grondslagen gebaseerd. 1. De O.D. is volgens de regering een hoogst belangrijke en nuttige illegale organisatie naast de andere. 2. Dan heeft de regering reden gehad om te vrezen, dat de O.D., uitgaande van de oude staat van beleg, zou aansturen op een daarop gebaseerd door hen te voeren militair bestuur. Zij heeft de O.D. echter bij herhaling haar standpunt bekend gemaakt en hen bericht, dat de oude staat van beleg vervallen is en dat hij op zal treden onder het gezag der regering onder bevelen van het militair gezag en krachtens de onmiddellijk na de bevrijding in werking tredende bepalingen van de bijzondere staat van beleg zal optreden. De O.D. blijkt bereid te zijn zich geheel naar de wensen en bevelen der regering te voegen. Tevens is zij tot erkentelijkheid der regering bereid om aan de coördinatie samen te werken. Wij rekenen er op, dat door U een goede verstandhouding tussen O.D. en andere illegale groepen naar vermogen wordt bevorderd. En dergelijke samenwerking is voor de coördinatie van zeer groot belang. Van onze zijde wordt de O.D. op de hoogte gesteld en nadrukkelijk opgedragen om zich aan de gegeven instructies stipt te houden en volledig mede te werken om de gewenste coördinatie in het leven te roepen.”

Mijn eerste opmerking over dit telegram is, Mijnheer de Voorzitter, dat het volkomen ais mosterd na de maaltijd kwam. Ons werk was uit. Ket was September 1944, Parijs was gevallen en we hadden niet de minste kans meer om de relaties met Nederland vast te houden. In die dagen was ik bezig me voor te bereiden oin naar Holland en later naar Londen te reizen. Begin October zat ik daar, maar het bureau te Genève was reeds gesloten, omdat er toch niets meer te doen was. Op dat moment kreeg ik voor het eerst dit bericht. U ziet trouwens de tweeslachtigheid van dit telegram. Aan de ene kant krijg ik de opdracht om door te gaan, in plaats dat men eenvoudig zegt „Welbedankt voor Uw werk”. Het leger zat toen veel dichterbij Holland dan ik, ze trokken Noord-Frankrijk en België al binnen. Op dat moment werd een telegram gestuurd, waarin men spreekt alsof ik nog een hele periode van werken voor me had.

37159. De **Voorzitter**: In ieder geval blijkt er uit, dat de notitie, die ik hier heb en die vermoedelijk van de heer *Somer* afkomstig is, het resultaat val; de besprekingen op 22 Augustus 1914 juist weer geeft.

A. Degenen, die er bij geweest zijn, en ik denk nu in het bijzonder aan van *Heuven Goedhart*, van *Haersma de With* en de Minister-President persoonlijk, zouden er eenvoudig geen moment over gedacht hebben de Zwitserse weg uit te schakelen.

37160. De **Voorzitter**: Dan zal ik u nu even de punten noemen, die in die brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* vermeld staan. Het is een brief niet blijkbaar een aantal bijlagen, die ik niet allemaal heb. Er is wel een bijlage bij, maar er schijnen er meer te zijn. In de brief zelf worden vijf punten genoemd. Het is dus een brief aan de Minister van Oorlog, welke begint als volgt.

„Het moge vergund zijn de aandacht van Uw Excellentie te verzoeken voor het volgende. Een tijd geleden werd van de zijde van de O.D. in Nederland de klacht geuit, dat zendingen uit Nederland te Genève aan censuur onderhevig zouden zijn en van commentaar zouden worden voorzien. Toen Genève op deze klacht werd gewezen, werd één en ander ontkend en werd naar Londen geseind, en later schriftelijk bevestigd, dat de O.D. zich aan spionage op weg A had schuldig gemaakt. Nog niet lang geleden berichtte dr. *Visser 't Hooft* aan jhr. van *Haersma de With*, dat toevalligerwijze in Genève eer, zending van de O.D. was beland, waarbij stukken aanwezig waren, die de spionage zonneklaar bevestigden. Bij die stukken was o.a. aanwezig een van de O.D. afkomstig volledig exemplaar van de correspondentie *Visser 't Hooft* Nederland en omgekeerd. Dr. *Visser 't Hooft* meldde, dat hij die correspondentie niet had doorgezonden, doch mocht de regering dat wensen, dan zou hij dat slechts kunnen doen met een uitvoerig commentaar. Hij waarschuwde echter tegelijkertijd, dat de veiligheid van de weg hef bedenkelijk maakte de zendingen naar Londen te zenden. Door de Regering is toen naar Bern geseind, dat de zending moest worden toegezonden, indien de veiligheid zulks toeliet. Inmiddels is door B.I. uit Nederland rechtstreeks een grote zending van de O.D. ontvangen. Bij deze zending bevindt zich ook de door dr. *Visser 't Hooft* gememoreerde correspondentie”. — Dat was dus blijkbaar het andere exemplaar. — „B.I. heeft zich de moeite getroost de Nederlandse zending nauwkeurig te rangschikken en te onderzoeken, aangezien daarover reeds zovele woorden zijn gevallen. Het resultaat van het onderzoek moge u als bijlage van deze brief worden aangeboden. Eén der officieren van B.I. heeft op mijn verzoek een commentaar bij de zending geleverd. Dat commentaar geeft reden om op de aangelegenheid dieper in te gaan. Het bewijst n.l. ....”

Dan komen de punten.

1°. dat vele stukken uit Nederland door dr. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven;

2°. dat commentaren op die stukken, door personen of groe-en in Nederland geleverd, of zijn weggelaten of zijn veranderd, waardoor te Londen dus een verkeerde indruk wordt verkregen;

3°. dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten;

4°. dat dr. *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met het werk van B.I. en het werk van diens agenten in Nederland veel verwarring in Nederland heeft gesticht;

5°. dat hij B.I. en de groepen, waarmede dat bureau in verbinding staat, volslagen negeert en zelfs belachelijk maakt.

Het is een onbegonnen werk de bundel stukken in dit schrijven te analyseren; voor het requisitoir over het materiaal moge Uwe Excellentie beleefd worden verwezen naar de hierbij gaande B.I. aantekeningen bij rapport G.B. 6740/44 met bijlagen, welke in het kort de hierboven genoemde punten met feiten staven.”

Dit is dan de bewuste brief.

A. Punt 1, waarin staat, dat vele stukken uit Nederland door dr. *Visser 't Hooft* niet zijn doorgegeven, kan alleen maar betekenen, dat ze natuurlijk — en daar was ik juist zo bijzonder boos over — in die spionage de persoonlijke correspondentie tussen *Slotemaker de Bruine* en mij te pakken hebben genomen, waarin wij eenvoudig aan elkaar schreven, zoals twee personen zeer intiem kunnen schrijven. Dat is een persoonlijke aangelegenheid tussen *Slotemaker de Bruine* en mij. Deze brief is typisch voor de geest, waarin wij met elkaar correspondeerden.

37161. De **Voorzitter**: U bedoelt het citaat uit die brief, dat hier in de bijlage is opgenomen?

A. Ja. Het is precies hetzelfde als wanneer het postgeheim geschonden wordt. Het betreft niet mijn officiële correspondentie, maar

mijn persoonlijke correspondentie, die wij alleen voerden om elkaar beter te kunnen begrijpen. Natuurlijk heb ik die niet naar Londen doorgestuurd. Als ik brieven van mijn vrouw kreeg, stuurde ik ze ook niet naar Londen door, m.a.w. ze waren niet bestemd om naar Londen gestuurd te worden. Alle andere stukken wel. Had iemand mij in 1942 gezegd: „Wilt u s.v.p. in Genève niets anders doen dan een bureautje organiseren en zorgen, dat alles, wat uit Holland komt, automatisch naar Londen doorgestuurd wordt”, dan zou ik gezegd hebben: „Goed, ik zal het organiseren, maar ik ga er geen tijd aan geven.” De hele betekenis van ons werk was volkomen anders, nl. om werkelijk contacten te leggen, wat ook in Londen van ons verwacht werd. In zoverre was het telegram van de Minister-President, dat ik u zoëven voorgelezen heb, wel een beetje wonderlijk, want wij hadden precies afgesproken, hoe wij zouden werken. De Minister-President vroeg mij nl. mijn mening over allerlei zaken. Ik was daar soms verwonderd over en vroeg me af, waarom hij in mijn mening daarover vroeg. Ik zal u een voorbeeld geven. Toen de kwestie van het gezantschap bij het Vaticaan opkwam, kreeg ik opeens een telegram van de Minister-president, waarin hij mijn mening vroeg naar aanleiding van mijn contact met Holland. Nu had ik niet eens tijd om naar Holland te schrijven en moest à bout portant mijn mening geven. Eens vroeg de Minister-president mij of ik meende, dat deze of gene Minister zou kunnen worden. Wanneer dan het B.I. optreedt en zegt, dat het zuiver postbodewerk moest zijn, dan begrijpt u wel, dat dat tegen de hele opzet inging. Zo heb ik het nooit opgevat. Ik heb altijd mijn commentaren gestuurd. Wanneer men dan spreekt van censuur, dan is dat absoluut er naast, want censuur kan alleen maar betekenen, dat men dingen zou onderdrukken of dingen zou wegstrepen. Tok op dit moment heeft nog niemand mij een voorbeeld kunnen noemen, waaruit blijkt, dat wij dat ooit gedaan zouden hebben. Ik heb nooit en te nimmer enig document, dat uit Holland kwam, gecensureerd. Elk document is ongewijzigd doorgegaan naar Londen.

37162. De **Voorzitter**: Punt 2 is eigenlijk hetzelfde; het slaat blijkbaar ook op die persoonlijke correspondentie. Trouwens, dat hebt u zoëven al verteld. U hebt gezegd, dat u het commentaar in een vorm kreeg, dat u het zelfs niet zo kon doorgeven, maar het voor de lezers in Londen duidelijk moest maken, omdat er, uit veiligheids-overwegingen, een onduidelijke manier van aanduiding in stond. Daarop zal waarschijnlijk wel het tweede punt slaan.

A. Zeer zeker. Dat er delen uit de stukken zijn weggelaten (punt 3), moet ik ten zeerste ontkennen. Wat betreft het vierde punt, kan ik alleen maar zeggen, dat ik onbekend was met het werk van B.I.

Dat is ook het enige punt, waaromtrent ik mij geheel schuldig verklaar, maar dan in die zin, dat mij nooit iets verteld is omtrent onze relatie tot B.I. Wij zijn er eenvoudig nimmer over ingelicht, wat onze relatie tot B.I. moest zijn. Ik had niet de minste verplichting tegenover B.I. en heb dat tot heden ten dage nog niet. Ik was een vrij Nederlands burger, die van zijn Regering een speciale opdracht had. Als dan opeens een andere Regeringsinstantie zegt: Mijnheer dit en mijnheer dat, dan moet ik zeggen, dat ik niets met ze te maken had en alleen verantwoordelijk ben aan de Regering zelve. Blijkbaar — en dat is misschien juist de belangrijkheid van die bespreking in Arlington House — is dat de eerste keer geweest, dat ze eens aan het praten gegaan zijn. En dat op het moment, toen alles al uit was en er niets meer te bespreken was.

37163. De **Voorzitter**: Ten slotte het vijfde punt, dat u B.I. en de groepen, die daarmee in verbinding stonden, negeerde en belachelijk hebt gemaakt.

A. Ja, inderdaad volslagen genegeerd, maar ik geloof niet, dat ik ze ooit belachelijk gemaakt heb in enigerlei publieke vorm. Als ik wel eens een grapje gemaakt heb tegen de heer *Slotemaker de Bruine* in een privébrief, dan is dat wat anders dan wanneer men iemand belachelijk maakt. Ze kunnen het dan ook alleen bewijzen door zulk een privébrief, waarin ik een grapje maak over hoe het B.I. in sommige gevallen tegen ons is opgetreden.

37164. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Slotemaker de Bruine* hier verteld, dat hij na de bevrijding een onderhoud met de heer *Somer* heeft gehad over deze zaak. Hij heeft ons een brief van de heer *Somer* voorgelezen, waarin deze nu achteraf wel toegeeft, dat dit van zijn kant te grof was opgevat. Ik heb dus het idee, dat het resultaat hiervan nu wel vrij duidelijk is, mede aan de hand van de brief, die u zelf hebt voorgelezen, van de Minister-President van November 1944. Daarbij was voor de Minister-President de zaak ook afgesloten.

Maar nu is er nog een ander punt hier ter sprake gekomen en daarover wilde ik u nog iets vragen.

Het is in eerste instantie ter sprake gebracht door de heer *Slotemaker de Bruine* en het komt in de stukken ook hier en daar naar voren, nl. dat de berichtgeving van Katholieke kant niet zo heel groot geweest is. Er schijnt later ook over geklaagd te zijn door pater *Bleys*, die over Zwitserland naar Londen is gegaan. Nu weet ik niet precies, wat het doel was van de reis van pater *Bleys*, of zij een ander doel had of dat het speciaal hier om ging. Misschien kunt u ons daarover inlichten. In ieder geval is dit p. obleem door enige getuigen ter sprake gebracht.

A. Ik geloof, dat objectief het feit vaststaat, dat er niet heel veel Katholiek materiaal doorgekomen is. Een heel andere kwestie is, waar het aan ligt. Ik zou daarom willen beginnen met te zeggen, dat het zelfs met de beste wil van de wereld niet altijd mogelijk bleek met alle groepen, die op dit gebied aan het werk waren, evenveel contact te hebben. Op dit punt kan de heer *Slotemaker de Bruine* u beter inlichten, maar ik zou het willen bevestigen, vanuit Genève gezien, dat er zeer ernstige pogingen zijn gedaan om meer Katholiek materiaal te krijgen. Ik denk daarbij in het bijzonder aan de relatie met pater *Stokman*. Er werd in de correspondentie met *Slotemaker de Bruine* meerdere malen gesproken over pater *Stokman* en ik herinner mij nog, hoe hij in die correspondentie genoemd werd. Hij heette „de man met de goede sigaren”. Dat komt ook ieder ogenblik in de correspondentie voor. Pater *Stokman* heeft ook steeds weer gezegd: „Als ik wat heb, zal ik het doorgeven.” Het is altijd een zeer prettige relatie geweest.

Maar in feite is er toch niet erg veel van gekomen. Dat er niet de minste principiële onwil op dit gebied bestond, is te zien aan wat er wel doorgestuurd werd. Wet is quantitatief niet te vergelijken met wat er op sommige andere gebieden gebeurd is, maar ik kan u direct noemen en u kunt het in de kast nakijken; NG 104, NG 109. Dit is b.v. een zending waar twee politieke rapporten van R.K. kring bij zitten. Ik kan u ook noemen het aartsbisschoppelijk schrijven, dat in 1944 in alle kerken voorgelezen is. Was dit niet in verband met de arbeidsdwang? Dit was dan één van de bekendste dingen. We hebben het niet alleen ontvangen en doorgestuurd, maar ik heb persoonlijk direct gezorgd, dat het in alle Zwitserse kranten kwam. We deden dat dikwijls, wanneer we iets belangrijks hadden, dan werd er direct voor gezorgd, dat het gepubliceerd werd. M.a.w., dat er van enigerlei opzet sprake zou zijn, daar kan geen kwestie van zijn. We hebben steeds in onze correspondentie besproken hoe we de zaak zo wijd mogelijk konden opzetten. Men kreeg in die tijd gemakkelijker aansluiting met de mensen, die men goed kende, dan met de mensen waar men een beetje verder vanaf stond. En dit is vanzelfsprekend.

37165. De **Voorzitter**: Maar hoe waren dan de reacties van pater *Bleys*?

A. Die waren slecht, maar dat is een punt, waarvan ik het fijne tot op heden niet weet. De enige, die u daarover verder zou kunnen inlichten, is iemand, die nu in Amerika zit, *Bartels*. Het wonderlijke van het geval is geweest, dat mijn persoonlijke relaties met pater *Bleys* gedurende zijn verblijf in Genève zeer aangenaam zijn geweest. Ik had allerlei gesprekken met hem, waarin hij mij over de situatie in ons land vertelde.

37166. De **Voorzitter**: Dus hij heeft tegen u niet geklaagd, dat er berichtgeving van Katholieke kant had kunnen komen, maar dat die om de een of andere reden niet doorgegeven is. In die geest heeft hij dus niet met u gesproken?

A. Tot nu toe heeft nog niet één criticus Katholiek materiaal genoemd, dat we zouden hebben kunnen krijgen, als we dit of dat gedaan hadden.

37167. De **Voorzitter**: De heer *Slotemaker de Bruine* heeft hier verteld, dat hij na de bevrijding hierover een gesprek gehad heeft met pater *Bleys*. Dat gesprek zou zijn voortgezet, maar pater *Bleys* is toen vóór dat tweede onderhoud om het leven gekomen. Toen liep hij dus blijkbaar nog met die grieven rond.

37168. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer hebt u pater *Bleys* gesproken? In Genève of in Londen?

A. In Genève, toen hij daar doorkwam.

37169. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Langs weg A in Genève gekomen?

37170. De **Voorzitter**: Wanneer is dat ongeveer geweest?

A. Neen freule, de weg **A** was geen mensenweg, alleen maar een documentenweg. Het is nogal ingewikkeld, want er waren wel eens mensen van weg **A**, die ook wel personen medenamen. De weg **A** van de Zwitserse weg is theoretisch altijd een documentenweg geweest. M.a.w. in hoeverre hij door zekere personen van onze weg geholpen is, weet ik niet.

37171. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hij is in Genève bij u gekomen?

A. Ja.

37172. De **Voorzitter**: Omstreeks welke tijd denkt u?

A. Daar durf ik niet naar te raden.

37173. De **Voorzitter**: Was het lang vóórdat het werk beëindigd werd?

A. Neen.

37174. De **Voorzitter**: Het is dus waarschijnlijk in 1944 geweest?

A. Het was zeker in 1944, in de latere tijd. Maar voor zover ik weet, heeft pater *Stokman* toch ook aan Slotemaker verklaard, dat hij altijd overtuigd is geweest van de bereidheid van de Zwitserse weg om het materiaal mede te nemen, dat van die kant kwam.

37175. De **Voorzitter**: Wij zullen het ongetwijfeld aan pater *Stokman* voorleggen.

A. Mag ik nog een paar punten van mijn kant naar voren brengen?

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Ik zou dan dit willen zeggen, waardoor men de zaak nog iets scherper belichten kan. Wanneer men nu op deze periode terugblijkt, dan ziet men, dat de eigenlijke moeilijkheden daaruit voortgekomen zijn, dat de Zwitserse weg, van Holland uit werkende, lange tijd de enige regelmatig werkende en effectieve weg geweest is en dat die weg in civiel-politieke handen was. Omgekeerd was bij het ontvangstcentrum de enige goed georganiseerde berichtendienst in militaire handen. Zoiets ziet men achteraf pas. Daardoor moest de zaak met zeer ernstige coördinatieproblemen eindigen. Mijn grootste bezwaar was, dat niemand in Londen, waar deze zaak toch enigszins overzien moest worden, dit op tijd heeft aangevoeld en er op tijd de nodige maatregelen voor moest nemen.

37176. De **Voorzitter**: Wat ook merkwaardig is, is het volgende. De berichtgeving, die van de kant van de Regering naar het bezette gebied ging en in sommige gevallen van zeer belangrijke aard was — ik denk b.v. aan opdrachten aan de verzetsbeweging en misschien belangrijke opdrachten aan bepaalde personen —, is, naar het schijnt, slechts in geringe mate over de Zwitserse weg gegaan. Behalve dan in de periode-Lovink, waar u het over gehad hebt.

A. Dat moet ik toch enigszins kwalificeren, Mijnheer de Voorzitter. Er is een aantal zeer belangrijke berichten over de Zwitserse weg gegaan, die wij telegrafisch gekregen hebben. In het bijzonder over de hele kwestie van het Vaderlands Comité. Voor zover ik het zien kan, is dat helemaal over ons gegaan. Ten tweede zijn de instructies aangaande de coördinatie van het verzet ook door ons doorgegeven.

Er heeft over deze zaken een zeer belangrijke correspondentie, ook telegrafisch, plaats gevonden, die wij dan direct doorgaven. Helaas was er ook een aantal gevallen (die ik nu niet in détail kan naverellen, zonder ze hier na te kijken en zonder meer van de andere kant te weten), waarin dat, wat van B.I. over deze dingen kwam en hetgeen van de Minister-president via ons over deze dingen kwam, contradictoir was.

37177. De **Voorzitter**: Is u dat opgevallen?

A. Zeer sterk, want daar klaagde Holland altijd over. Er was dan een parachutist gekomen met zekere instructies en dat strookte dan niet met datgene, wat door de Minister-president via ons medegedeeld werd.

37178. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u wist wel, dat er parachutisten gingen? Wist u, dat er een Centrale Inlichtingendienst was, voordat het B.I. ging functioneren?

Hebt u daar nooit van gehoord?

A. Neen.

37179. De heer **Koersen**: Is het niet zo, dat het door de geestelijke stromingen en de groei langzamerhand een soort geheime dienst werd, waardoor u dus automatisch min of meer op het terrein van het B.I. kwam?

A. Ik zou dat enigszins willen kwalificeren. Daarom heb ik juist dat eerste stuk voorgelezen, waarin toen ook al van politieke stromingen sprake was en de vragen van de naoorlogse politieke opzet reeds genoemd werden. U moet niet vergeten, dat dit stuk opgesteld is in een tijd toen er geen B.I. bestond en toen de kwestie van moeilijkheden op dit gebied voor ons niet bestond. Ik kan dat daardoor bewijzen, dat wij op dat punt in de eerste tijd ons niet als de verdedigende partij voelden en dus krachtig reageerden wanneer wij de indruk kregen, dat er verwarring gesticht werd. En tot aan dat telegram, dat als mosterd na de maaltijd kwam, heeft men ons nooit gezegd: „wij hebben nog andere politieke verbindingen.”

37180. De **Voorzitter**: U had het zoëven over belangrijke opdrachten, die u zo voor de geest stonden. Maar dat is toch waarschijnlijk niet uit de allerlaatste tijd geweest?

A. Ja, dat waren ze wel, want die coördinatiezaak, zoals u waarschijnlijk weet uit andere gegevens uit Holland, speelde zich af in de laatste maanden van ons werk. De grote discussies met het Vaderlands Comité ook. Wij waren toen het punt van contact tussen de Regering en de heer Bosch van *Rosenthal* in Zeist.

37181. De **Voorzitter**: Maar dat is toch in tegenspraak met hetgeen u in het begin hebt gezegd, toen u zei, dat na de periode Lovink er eigenlijk van uit Londen voor Nederland niet veel meer is gekomen.

A. Ja, dan had ik het duidelijker moeten zeggen. Ik bedoelde het zo, dat er geen *materiaal* voor Nederland kwam. Er kwamen korte telegrammen, waarin eenvoudig een opdracht werd gegeven.

37182. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat er meer commentaar en meer voorlichting hadden moeten zijn?

A. Ja, en Koninklijke besluiten en uitvoerige gegevens hoe ze zich de zaak na de oorlog voorstelden. In het bijzonder zou ik hier willen noemen het Vaderlands Comité. Wij hebben daarmee van het begin af in contact gestaan. Na vele transformaties is het ten slotte tot College van Vertrouwensmannen geworden. Op 19 April 1943 hebben wij al een zekere voorlopige erkenning van het Vaderlands Comité naar Holland doorgegeven. Van dat moment af zag het Vaderlands Comité door middel van de Zwitserse weg de mogelijkheid van politiek contact met de Regering. Ik weet het niet, want dat kan ik natuurlijk niet met zekerheid zeggen, maar mijn indruk was, dat B.I. vrijwel geen contact met het Vaderlands Comité had. Wij meenden, dat de mensen, waar het in Holland om ging — de Regering heeft ze later zelf tot Vertrouwensmannen benoemd — niet behandeld moesten worden, alsof ze een willekeurige illegale groep waren. Met die mensen werkten wij. En wij begrepen niet, dat een ander orgaan, waarmee wij geen contact hadden, de houding aan kon nemen, dat wij niets meer mochten doen, omdat ze het zelf wel doen zouden. Bovendien heeft de Regering zelf dat nooit tegen ons gezegd, maar is doorgegaan via ons met de politieke groepering in ons land van gedachten te wisselen. Tot diep 1944, dus eigenlijk tot ons werk afgebroken werd, hebben wij die contacten met de groep-Bosch van Rosenthal vast kunnen houden. Juist dezer dagen heb ik nog eens de z.g. „19 punten” nagekeken. Ik weet niet of deze u voor de geest staan. Ik bedoel de 19 punten aangaande de coördinatie van de illegaliteit, waar in die tijd veel van afhing. Ook die zijn over ons gegaan. Of de Regering ze ook aan parachutisten medegegeven heeft, weet ik niet, maar het kan zijn. Wij hadden altijd de indruk, dat wij de hoofdweg waren, waarlangs ze bij het goede adres terecht kwamen. Eveneens het voorspel van de benoeming der Vertrouwensmannen, die — als ik me niet vergis — in Augustus 1944 is gebeurd. Wij zijn afgesneden van ons land in Juli 1944. Ik heb uit die tijd vele brieven van *Bosch* van *Rosenthal* met klachten, waarom ze toch geen duidelijke richtlijnen kregen.

Enerzijds werd het Vaderlands Comité erkend, maar dan liet men hen en ons opeens volkomen in de kou staan. Wij stelden uitvoerige vragen; wij zonden uitvoerige juridische rapporten door en gaven duidelijke aanwijzingen over wat het Vaderlands Comité meende, dat gebeuren moest op politieel gebied. U vindt dat allemaal onder de documenten, inclusief uitvoerige rapporten over de naoorlogse opzet. Ik telegrafeerde dan wel naar Londen en er kwamen dan wel telegrammen terug; maar niet zulke grondige reacties als de heer *Lovink* vroeger gaf. Hij stuurde brieven, die even lang waren als de mijne en waarin hij werkelijk met de mensen in Holland sprak. Later kreeg ik van de Regering alleen maar korte telegrammen. Er is een beschuldiging, die misschien niet in die vijf punten staat, maar toch een rol speelt in de brief van de heer *van Houten*, dat wij veel te veel gewerkt hebben met de heer *Bosch van Rosenthal*. Een „beschuldiging”, die op waarheid berust, maar waar ik mij weinig van aantrek. Want de heer *van Rosenthal* bleek ook in staat te zijn met veel andere illegale groepen contact te onderhouden, vooral met politiek illegale groepen. Helaas niet met de O.D. In de eerste tijden hebben wij ook altijd nog heel wat van de O.D. zelf doorgestuurd. Er is nooit enige onwil geweest dat te doen. Integendeel, ik heb de heer *Bartels*, toen hij in Januari 1944 weer in Holland was, naar de O.D. toegestuurd om te zeggen: „Sturen jullie je materiaal toch over, wij willen met het grootste genoegen ook voor jullie werken.” Hij heeft ze uitgelegd, hoe de hele zaak georganiseerd was. Maar dat is volkomen misgelopen. Ze wilden niets met ons te maken hebben.

37183. De **Voorzitter**: Was dat een gesprek tussen de heer *Bartels* en de heer *Six*?

A. Neen, dat was met één van de adjudanten. Voor zover ik weet, is geen van mijn koeriers persoonlijk door de heer *Six* ontvangen.

Wie die adjudanten waren, weet ik ook niet.

Er zijn documenten, waarin de heer *Bosch van Rosenthal* zegt: „Ik probeer werkelijk alles. We moeten contacten hebben om namens alle groepen zekere voorstellen in Londen te doen. Doch helaas weigert de O.D. alle contact.” Daarop is dan ook lang het coördinatieprobleem gestrand en daarom is er ook nooit een goede relatie tot stand gekomen tussen het Vaderlands Comité en de O.D. Zo heb ik het ten minste begrepen. U kunt dat allemaal in de documenten vinden. Juist in die laatste zes maanden is dat zeer duidelijk geworden. Tot op het moment van die „spionage” heb ik de O.D. echter beschouwd als mensen, die wel zeer voorzichtig waren, maar niet als mensen, die tegen ons waren.

37184. De **Voorzitter**: Van de moeilijkheden, die er geweest zijn met mejuffrouw *Kohlbrugge* in Holland, zult u zelf waarschijnlijk niets weten?

A. Ik weet het alleen uit wat mij bericht werd.

37185. De **Voorzitter**: Het werd u dus wel in die tijd bericht?

A. Ik kreeg daarover uitvoerige mededelingen.

37186. Jonkvrouw **Wttewaall van Séoetwegen**: Hoe vond u die handelwijze van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Buitengewoon oncorrect, want het was tegen haar oude medewerkers.

37187. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kwam zij er eigenlijk toe?

A. Dat zoudt u beter aan mensen kunnen vragen, die haar veel intiemer kennen dan ik en die die hele sfeer meer meegemaakt hebben. Tot op heden vind ik het een volslagen onbegrijpelijke daad.

37188. De **Voorzitter**: Wat heeft zij in uw voorstelling gedaan?

A. Zij heeft een zuivere spionnagedaad begaan op een vaderlandse organisatie. Zij heeft daarbij onze fotograaf tot een buitengewoon deloyale daad gedwongen. Deze fotograaf werkte voor de Zwitserse weg en werd gedwongen — ik geloof zelfs met sterke dreigementen — om zijn materiaal aan anderen af te leveren.

37189. De **Voorzitter**: Dus daar is zij het intermediair voor geweest?

A. Daar kan ik alleen maar uit de tweede hand over spreken. Ik heb de indruk, dat zij dat geweest is, maar dat kan de heer *Slotemaker* u dadelijk zeggen, want die had dagelijks contact met die man. De fotograaf heeft er zelf later ook spijt van gehad, dat hij dat gedaan had. Toen wij de spionage merkten, kregen wij de indruk, dat de O.D. een politieel complex had en tevens een monopolistisch complex, daar er hier gespionneerd werd op een weg, die per slot van rekening een Regeringsweg was en niet zo maar door willekeurige mensen was opgezet. M.a.w. toen ik het materiaal kreeg en van de spionage hoorde, is mijn houding tegenover Londen niet geweest een houding van „hoe zal ik me kunnen verdedigen tegen deze wonderlijke aantijging?” Het is een houding van verontwaardiging geweest. „Zult u nu eindelijk de O.D. eens mededelen, dat zij zich op hun eigen terrein te houden hebben en zich niet zo onfatsoenlijk hebben te gedragen tegenover een andere illegale organisatie?” Ik kan u zeggen, dat ik tot op dit moment nog steeds niet het gevoel heb, dat we hier iets te verdedigen hebben, maar dat wij eerder de vraag te stellen hebben, of dat werkelijk in orde geweest was.

37190. De **Voorzitter**: Hebben we naar uw oordeel op het ogenblik de problemen van de Zwitserse weg allemaal behandeld?

A. Ik geloof het wel. Er is hier nog een kopie van de brief, waarin de heer *Slotemaker de Bruine* zelf aan het hoofd van het Bureau Inlichtingen te Wassenaar antwoordt op de brief, die u zoëven hebt aangehaald. *Slotemaker de Bruine* heeft die brief dus wel gezien.

Hij vroeg mij vanmorgen, of ik die brief aan uw secretariaat over wilde reiken. Hij zou het origineel op de duur terug willen hebben, maar hij zou het nuttig vinden, wanneer hij bij de stukken kwam, omdat hij in deze brief ingaat op een aantal van die dingen, die in de brief van het B.I. genoemd worden. Misschien wilt u noteren, dat hij het op de duur terugkrijgt?

De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat wij deze bespreking kunnen beëindigen. Ik dank u zeer voor de ons verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. A. VISSER 't HOOFT

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 9 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Stokvis en Dassen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e en f.

Verhoor van

HANS ALBIN RAUTER,

oud 54 jaar, gedetineerd in de Bijzondere Strafgevangenis te Scheveningen, zonder beroep, oud-generaal Duitse Politie

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,

oud 57 jaren, wonende te 's-Gravenhage, directeur N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

40663. De **Voorzitter**: U bent door de Enquêtecommissie als getuige opgeroepen. Als zodanig zult u de eed moeten opleggen, dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zult zeggen.

A. Mijnheer de President, ik ben Duits officier en bevind mij in krijgsgevangenschap. En als Duits officier is het mij niet geoorloofd in een vreemd land tegen mijn ambtseed verklaringen af te leggen. Het spijt mij ten zeerste.

De **Voorzitter**: Er wordt u niet gevraagd tegen uw ambtseed verklaringen af te leggen.

A. Is het hier een gerechtelijke instantie? Ik ben Duits Staatsburger.

De **Voorzitter**: Neen, dit is geen gerechtelijke instantie. Dit is een parlementaire commissie, die tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar het beleid van de Nederlandsche Regering in Londen gedurende de jaren 1940 tot 1945. Wij hebben geen bemoeienis met zaken, waarvoor bepaalde personen hier in Nederland voor de strafrechter zouden kunnen komen; wij hebben een parlementair onderzoek in te stellen naar het beleid van de Nederlandse Regering. Daarbij komen enkele punten aan de orde, waaromtrent wij van u inlichtingen wenssen te verkrijgen, omdat die inlichtingen van belang kunnen zijn ook in verband met verklaringen, die door anderen, waaronder verschillende Duitsers, hier reeds zijn afgelegd. U moet hetgeen wij hier behandelen zien in het verband met het onderzoek, dat het Nederlandse Parlement instelt naar het beleid van de Nederlandse Regering in Londen. Is u duidelijk wat met deze taakomschrijving van deze commissie bedoeld wordt?

A. Mijnheer de President, de tact verbiedt mij hier als getuige op te treden. Ik ben in een vreemd land en kan niet goed tegenover een vreemde Regering verklaringen afleggen zonder toestemming van de Duitse Regering. Dat kan ik als officier niet doen.

40664. De **Voorzitter**: Maar u hebt — naar ons bekend is — ook verklaringen afgelegd voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Dat is ook geen rechterlijke instantie, maar een instituut, dat uit historisch oogpunt bepaalde onderzoeken instelt. U moet, wat wij doen, veel meer als iets van soortgelijke aard zien; wij zijn inderdaad in geen enkel opzicht een rechterlijke instantie, die bepaalde feiten van strafrechtelijke aard onderzoekt. Dat is onze taak niet.

A. Mijnheer de President, hebt u gelezen, wat ik gezegd heb voor deze commissie, voor de Amsterdamse Commissie voor historische documentatie?

A. Herr Präsident, ich bin deutscher Offizier und befinde mich in Kriegsgefangenschaft. Und als deutscher Offizier ist es mir nicht gestattet im fremden Land gegen meinen Amtseid Äusserungen zu machen. Ich bedauere es ausserordentlich.

A. Ist es hier eine gerichtliche Kommission? Ich bin deutscher Staatsangehöriger.

A. Herr Präsident, der Takt verbietet mir mich als Zeuge hin zu stellen. Ich bin in einem fremden Land. Man kann nicht gut einer fremden Regierung gegenüber mich Aussagen machen lassen ohne Zustimmung der deutschen Regierung. Das kann ich als Offizier nicht tun.

A. Herr Präsident, haben Sie das gelesen was ich gesagt habe vor dieser Kommission; vor der Amsterdammer Geschichtskommission?

De **Voorzitter**: Neen. Wij hebben er wel van gehoord.

A. Professor *Posthumus* heeft mij zijn erewoord gegeven, dat al deze dingen aan niemand gezegd worden en dat zij slechts voor de historische documentatie bewaard blijven, en hij heeft mij zijn erewoord gegeven, dat niets ervan aan het gerecht, noch aan een Parlement bekendgemaakt wordt.

40665. De **Voorzitter**: Ik geloof ook niet, dat het aan het gerecht of aan anderen is overgelegd. Mag ik aannemen, dat u thans aanvaardt, dat deze commissie heel iets anders is dan u zich aanvankelijk had voorgesteld?

A. Neen, ik begrijp volkomen wat u bedoelt.

40666. De **Voorzitter**: Ik zal u een illustratie van de bedoeling van ons onderzoek geven. Iets dat onmiddellijk verband houdt met het Regeringsbeleid in Londen, is b.v. de terugkeer indertijd van de Oud-Minister-president de *Geer*. Dit is een punt, dat binnen het kader van ons onderzoek valt, omdat het verband houdt met het Regeringsbeleid in Londen. Met betrekking tot dat punt b.v. zouden wij van u willen weten of u ons over de omstandigheden, waaronder dat gebeurd is, het een en ander kunt mededelen.

A. Mijnheer de President, het is voor mij buitengewoon moeilijk, verplaatst u zich toch eens in mijn positie als officier. Uw hoogste gerechtshof heeft mij wel is waar mijn rechten als krijgsgevangene ontzegd, ofschoon ik van de tegenovergestelde mening ben. Ik heb het volkenrechtelijk gemotiveerd, maar zoiets kan men toch van een vreemde officier, die door de Engelse bezettingsmacht in Duitsland aan u uitgeleverd is, moeilijk vergen, ook al niet van uit het standpunt van tact. Wanneer Nederlanders zich op de een of andere manier bevonden hebben in de situatie, waarin ik mij nu bevind, zouden zij toch ook geen verklaringen hebben afgelegd, die iemand zouden kunnen belasten. Ik hoop, dat u mij begrijpt. Ik ben in merg en been Duitser en officier. Het is voor mij een zeer pijnlijke aanlegenschap.

40667. De **Voorzitter**: U gebruikt het woord „belasten”.

A. Dat is alleen maar als voorbeeld.

40668. De **Voorzitter**: Wij zijn evenzeer ontvankelijk voor verklaringen, welke niet belastend zijn. Het gaat ons tenslotte om de waarheid. Als u ten opzichte van bepaalde personen, omtrent wie wij iets zouden willen weten, verklaringen zoudt kunnen afleggen, die te hunnen gunste zijn, dan is ons dat om het even. Wij zijn er helemaal niet op uit om per se belastende verklaringen te horen. Het gart er ons om een objectief onderzoek in te stellen naar alle feiten en omstandigheden, welke verband houden met het in Londen gevoerde Regeringsbeleid. Dat is ook de taak van een parlementaire commissie. Wij zijn er niet voor het behandelen van zaken, welke op strafrechtelijk gebied liggen. Daar moet een rechterlijk college een onderzoek naar instellen. U gevoelt dus wel, dat er een groot verschil is tussen de taak van onze commissie en hetgeen u waarschijnlijk oorspronkelijk daarvan gedacht hebt.

A. Neen, dit staat voor mij absoluut vast. Ik weet, dat het een Enquêtecommissie is en ik neem aan, dat deze parlementaire commissie dergelijke dingen onderzoekt.

40669. De **Voorzitter**: Ik zal u nog een ander voorbeeld noemen van een onderwerp, waarover wij u ook iets wilden vragen en waarover hier door Duitsers reeds verklaringen zijn afgelegd.

Dat is de quaestie van het England-Spiel. Wij moeten dat England-Spiel bezien van uit het oogpunt in hoeverre de Nederlandse Regering hier juist heeft gehandeld of fouten heeft gemaakt en wat dies meer zij. Daarover zijn hier reeds verklaringen in extenso afgelegd, b.v. door *Schreieder* en *Giskes*. Zeer uitvoerige verklaringen.

A. Maar ik ben niet *Schreieder* en ik ben niet *Giskes*.

De **Voorzitter**: Dat weet ik wel.

A. Ik kan zonder toestemming van de Duitse Rijksoverheid over zulke dingen niet spreken. Ik zou nooit het England-Spiel ook maar hebben aangeduid. Ook voor het eerste gerechtshof niet. Ik zou daarop nooit zijn teruggekomen. Want over zulke politieel-politieke spelen spreekt men gewoonlijk niet. Ik zou gewild hebben, dat hier in Holland de zaak nooit opgerold was.

A. Der Professor *Posthumus* hat mir sein Ehrenwort gegeben, dass alle die Dinge niemandem gesagt werden und dass sie nur für die Geschichtsaufzeichnung aufbewahrt bleiben. Und er hat mir sein Ehrenwort gegeben, dass nichts davon weder dem Gericht noch einem Parlament bekannt wird.

A. Nein, ich verstehe vollkommen was Sie meinen.

A. Herr Präsident, es ist für mich ausserordentlich schwer. Versetzen Sie sich mal in meine Lage als Offizier. Man hat mir zwar die Rechte eines Kriegsgefangenen vom Höchsten Gerichtshof aberkannt, obwohl ich dazu der gegenteiligen Auffassung bin. Ich habe es völkerrechtlich begründet. Aber man kann doch einem fremden Offizier, der durch die englische Besatzungsmacht in Deutschland Ihnen ausgeliefert worden ist, so etwas schwer zumuten, auch von reinem Standpunkt des Taktes aus. Wenn Niederländer sich irgendwie befunden haben in der Situation in der ich mich jetzt befinde, würden sie auch keine Aussagen gemacht haben, die jemand belasten könnten. Ich hoffe, dass Sie mich verstehen. Ich bin durch und durch Deutscher und Offizier. Es ist für mich eine hoch peinliche Angelegenheit.

A. Ja, das ist nur zum Beispiel.

A. Nein, ich bin mir darüber ganz klar. Ich weiss, dass es eine Enquête-Kommission ist und ich nehme an, dass diese parlamentarische Kommission die Untersuchungen ausführt über diese Dinge.

A. Aber ich bin nicht *Schreieder* und ich bin nicht *Giskes*.

A. Ich kann ohne Zustimmung der deutschen Reichsregierung über solche Sachen nicht sprechen. Ich hätte niemals das England-Spiel auch nur angedeutet. Auch vor dem ersten Gerichtshof nicht. Ich wäre darauf niemals zurückgekommen. Denn über solche politisch-politische Spiele spricht man normaler Weise nicht. Ich hatte es gewollt, dass hier in Holland die Sache nie aufgerollt worden

Ik zou gewild hebben, dat de hele geschiedenis niet ter sprake was gekomen. Maar u verhoort mij hier onder ede, Mijnheer tie President. U moet mij begrijpen. Het is mij onmogelijk zonder toestemming van de Rijksregering over zulke dingen met u te spreken.

40670. De **Voorzitter**: Maar die Rijksregering is er niet, niet waar?

A. Dat is niet mijn schuld.

De heer **Stokvis**: U kunt niet om toestemming vragen als er geen Regering is.

A. Dat kan ik niet beloven. Ik kan zonder toestemming van een Rijksregering over zulke principiële geheime Rijkszaken niet spreken, maar wanneer er stukken gevonden worden, zijn zij er nu eenmaal; maar men kan niet van mij verlangen, dat ik over zulke dingen spreek.

De heer **Stokvis**: Volgens de Nederlandse Enquêtewet bent u verplicht hier als getuige verklaringen af te leggen.

Wij hebben zelfs het recht een getuige, die dat niet doet, te gijzelen.

A. Uit het land zetten?

De heer **Stokvis**: Neen, te gijzelen.

A. Wat betekent „gijzelen“?

De heer **Stokvis**: Geiseln, im Haft nehmen.

A. Ik ben toch gevangen.

De heer **Stokvis**: Bij u speelt dat natuurlijk geen rol.

A. Ik wacht er op om doodgeschoten te worden. Meer is er niet.

De heer **Stokvis**: Het feit bestaat, dat de getuige verplicht is voor deze commissie verklaringen af te leggen.

A. Ik ben nu niet vrijwillig in het land gekomen. Ik ben door de Engelsen hier uitgeleverd als „oorlogsmisdadiger“. Ik kan toch als Duits Rijksonderdaan, als Duits officier, niet gedwongen worden als getuige verklaringen af te leggen. Ik sta toch onder ambtseed.

De heer **Stokvis**: Volgens de Nederlandse wet hebt u die verplichting. Wilt u aan die verplichting niet voldoen, dan is dat een andere zaak. Maar die verplichting bestaat.

A. Mijnheer de President, ik verzoek u toch in aanmerking te willen nemen, dat ik officier, geceraal ben, dat ik een hoge Duitse positie bekleedde en dat ik verplicht ben mij hier te gedragen volgens mijn beste weten in overeenstemming met mijn eergevoel. Mijn eer is mij hoger dan de dood. Ik kan niet anders. Geloof u toch, het is geen onbeleefdheid tegenover de heren, het is beslist niet een negeren van uw wil tot een objectief onderzoek. Ik weet volkomen welk doel de heren nastreven, maar ik verzoek u zich in te leven in de uiterst moeilijke situatie, waarin ik mij bevind.

Ik bedoel, wat de heer Schreieder doet, goed, die is politie-ambtenaar. Ik heb echter nooit tot de politie behoord, ik was altijd officier. Ik heb een misschien overdreven opvatting over deze dingen. En al is Duitsland in elkaar gestort ..., maar ik ben van mening, dat de omstandigheden van de ineenstorting door de oorlog mij daarvan niet ontheffen. Mij kan slechts een Duitse Rijksregering, wanneer die heden zou bestaan, zeggen: „U kunt verklaringen afleggen voor het Hollandse Parlement.“ Ik wil u geen moeilijkheden berokkenen, bij God niet, maar ik wil er de nadruk op leggen, dat ik dit niet doen kan.

40671. De **Voorzitter**: Dus u handhaaft dit standpunt ook nadat u volledig is uiteengezet en u ook begrepen hebt, dat de zaak van deze commissie een gans andere is dan die van een rechterlijke instantie. Daar bestaat wel enig verschil tussen.

A. Ja, dat weet ik.

40572. De **Voorzitter**: Ik zou mij misschien kunnen indenken, dat u in het andere geval bezwaren zoude maken. Doch thans wetende, dat dit een commissie is, die in hoofdzaak een onderzoek heeft in te stellen naar het Regeringsbeleid in Londen, zult u deze bezwaren wellicht minder sterk voelen.

ware. Ich hatte es gewollt, dass die ganze Geschichte nicht hinausgegangen ware. Aber Sie vernehmen mich hier unter Eid und Herr Präsident, Sie müssen mich verstehen: Es ist mir unmöglich ohne Zustimmung der Reichsregierung über solche Dinge mit Ihnen zu sprechen.

A. Das ist nicht meine Schuld.

A. Das kann ich nicht versprechen. Ich kann ohne Zustimmung einer Reichsregierung über solche grundsätzlich geheime Reichssachen nicht sprechen, aber wenn Akten gefunden werden, sind sie eben vorhanden; aber man kann von mir nicht verlangen, dass ich über solche Sachen spreche.

A. Aus dem Lande zu verweisen?

A. Was heisst „gijzelen“?

A. Ich bin doch in Haft.

A. Ich warte auf das erschossen werden. Mehr gibt es nicht.

A. Ich bin jetzt nicht freiwillig in das Land gekommen. Ich bin von der Engländern hier ausgeliefert worden als „oorlogsmisdadiger“. Ich kann doch nicht gezwungen werden als Zeuge auszusagen als deutscher Reichsangehöriger, als deutscher Offizier. Ich stehe doch unter Amtseid.

A. Herr Präsident, ich bitte doch wohl Rücksicht zu nehmen darauf dass ich Offizier bin, General bin, dass ich eine hohe deutsche Funktion innehatte und dass ich verpflichtet bin nach bestem Wissen und Gewissen, meinem Ehrgefühl entsprechend, mich hier zu verhalten. Meine Ehre ist mir höher als der Tod. Ich kann nicht anders. Ich bitte, es ist keine Unhöflichkeit den Herren gegenüber. Es ist bestimmt nicht eine Negierung Ihres objektiven Willens und Untersuchens. Ich weiss vollkommen was die Herren bezwecken, aber ich bitte Sie sich in die ausserst schwierige Situation hinein zu leben in der ich mich befinde. Ich meine, was der Herr Schreieder tut, gut der ist Polizeibeamter. Ich habe aber nie der Polizei angehört, ich war immer Offizier. Ich habe eine vielleicht übertriebene Auffassung in diesen Dingen. Und wenn auch Deutschland zusammengebrochen ist ... aber ich bin der Auffassung, dass die Verhältnisse der Kriegszusammenbruches mich davon nicht erheben. Mir kann nur eine deutsche Reichsregierung, bestände diese heute, mir sagen, Sie können aussagen vor dem holländischen Parlament. Ich will Ihnen keine Schwierigkeiten machen, bei Gott nicht, aber ich werde es betonen, dass ich das nicht tun kann.

A. Ja, das weiss ich.

A. Wat gaat mij het Regeringsbeleid in Londen aan? Mijnheer de President, vergeef me. Ik vind het tactloos, wanneer ik als Duits generaal dingen, die mij bekend geworden zijn, nu vertel. Verplaatst u zich in mijn situatie. Ik bedoel, zo kan ik mij toch niet verontschuldigen zulke dingen te verklaren. Zoiets is toch onmogelijk. Dat is een geheime Rijkszaak, die mij bindt. Ik kan het niet doen. Over deze dingen kan ik niet spreken.

De heer **Stokvis**: Het is geen „Reichssache“.

A. Voor mij is het wel een Rijkszaak. Neemt u mij niet kwalijk, wanneer u heden als Hollandse officier in de omgekeerde situatie komt, als officier, als Hollandse generaal, en u zoudt dan voor een Duitse enquêtecommissie van het Parlement komen, de Tweede Kamer, en u zoudt gedwongen worden een verklaring af te leggen, die uw ambtsgeheim zou schenden, zonder hiertoe verlof te hebben. Dat is toch vanzelfsprekend.

De heer **Stokvis**: Er wordt u niet gevraagd uw ambtsgeheim te „verletzen“.

A. De zaken staan toch alle onder ambtsgeheim.

De **Voorzitter**: De commissie zal zich over uw bezwaren beraden. Ik schors de zitting.

40673. De **Voorzitter**: De commissie heeft zich over het standpunt, dat u hebt uiteengezet, beraden. Een standpunt, dat, als ik het misschien nog even met mijn eigen woorden mag herhalen, hierop neerkomt, dat u zegt: Het is voor mij onmogelijk om op grond van de eed, die ik als Duits officier heb afgelegd, verklaringen, ook voor een commissie als deze, af te leggen over zaken, die het interne beleid van het Duitse Rijk zouden kunnen raken. Zeg ik het zo goed?

A. In zoverre het geheime Rijkszaken betreft.

40674. De **Voorzitter**: De commissie heeft dit standpunt niet geheel kunnen begrijpen en waarderen en wel om twee redenen. In de eerste plaats — we hebben daar zoëven al over gesproken — hebt u verklaringen afgelegd voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdokumentatie, het instituut van professor *Posthumus*. Voor zover u misschien straks — ten minste die indruk kreeg ik even — van mij begrepen zoudt hebben, dat de verklaringen, die u daar hebt afgelegd, bij ons, wat haar inhoud betreft, bekend zouden zijn, is dat niet juist. Wij hebben wel gehoord, dat dergelijke verklaringen door u zijn afgelegd, maar de inhoud daarvan kennen wij niet. Ik wil dit even zeggen om misverstand uit te sluiten. Dit is één van de redenen, waarom wij uw standpunt niet geheel kunnen begrijpen.

In de tweede plaats heb ik hier voor mij een proces-verbaal van een verhoor, dat u op 23 Juli 1946 door de heer *Posthuma*, waarnemend hoofdcommissaris van politie te Amsterdam, en de heer *J. H. Heijink*, hoofdinspecteur van politie te Amsterdam, werd afgenomen. In die verklaring hebt u mededelingen gedaan omtrent de terugkeer van de vroegere Nederlandse Minister-President, de *Geer*. Daarbij hebt u mededelingen gedaan, o.a. over een dienstbespreking, die bij de Rijkscommissaris heeft plaats gevonden, waarbij ook de commissarissen-generaal en de gezant *Bene*, Vertreter des Auswärtigen Amtes, mede aanwezig waren. U hebt toen o.m. verteld welke opvattingen in deze dienstbespreking ter tafel zijn gekomen en welke besluiten daar zijn genomen.

U zult dus begrijpen, waarom ik zoëven heb gezegd, dat de commissie het standpunt, dat u inneemt, niet geheel kan begrijpen en waarderen, omdat ons twee gevallen bekend zijn, met name uw verklaringen voor het Rijksinstituut van Oorlogsdokumentatie en uw verklaringen voor deze politie-autoriteiten, waarin u wél bereid bent geweest mededelingen te doen, terwijl wij ten aanzien van het laatste geval in ieder geval weten, dat deze mededelingen wél gelopen hebben over wat u noemt „geheime Reichssachen“.

A. Dat is geen geheime Rijkszaak, Mijnheer de President.

De situatie daar was deze, dat Minister-President *de Geer* hier aangeklaagd werd en ik werd als getuige gehoord. Ik had geen reden niet de waarheid te zeggen en niets mede te delen. Dat is geen geheime Rijkszaak. Het is een oude man, die uit heimwee teruggekeerd is. Dat is het probleem geweest. Men heeft mij verdacht gemaakt, omdat men niet de indruk had, dat ik de gehele waarheid zei. Het was geen politiek. Dat heb ik gezegd, het is geen geheime Rijkszaak. Een man, die heimwee had. Ik begrijp dat, ik ben zelf als Oostenrijker

A. Was geht mich das Regierungsbeleid in Londen an? Herr Präsident, verzeihen Sie mir. Ich finde es taktlos, wenn ich als deutscher General Dinge, die mir bekannt geworden sind, heute erzähle. Versetzen Sie sich in meine Lage. Ich meine, so kann ich mich doch nicht entschuldigen solche Sachen auszusagen. Es ist doch unmöglich, so etwas. Das ist eine geheime Reichssache, die mich bindet. Ich kann es nicht tun. Über die Dinge kann ich nicht sprechen.

A. Für mich ist es wohl eine Reichssache. Verzeihen Sie, wenn Sie heute als holländischer Offizier in die umgekehrte Situation kommen als Offizier, als holländischer General, und Sie kamen dann vor eine deutsche Enquêtekommission des Parlamentes, der Zweiten Kammer, und Sie werden gezwungen eine Aussage zu machen, die ihr Amtsgeheimnis verletzt ohne die Genehmigung zu haben.... Das ist doch selbstverständlich.

A. Die Sachen stehen ja alle unter Amtsgeheimnis.

A. In sofern sie geheime Reichssachen betreffen.

A. Das ist keine geheime Reichssache, Herr Präsident. Die Situation war die, dass der Minister-President, *de Geer*, hier angeklagt worden ist und ich bin als Zeuge gehört worden. Ich hatte keinen Grund, nicht die Wahrheit zu sagen und nichts mitzuteilen. Das ist keine geheime Reichssache. Es ist ein alter Mann, der aus Heimweh zurückgekehrt ist. Das ist das Problem gewesen. Man hat mich verdächtigt weil man nicht den Eindruck hatte, dass ich vollkommen die Wahrheit sagte. Es war kein Politikum. Das habe ich gesagt, es ist keine geheime Reichssache. Ein Mann, der Heimweh

eens in zo'n situatie geweest in München. Ik begrijp de onbeschrijflijke druk, die op iemand rust, wanneer men eenmaal in den vreemde is en niet meer naar zijn eigen land terugkeren kan, omdat de omstandigheden de weg daartoe versperren. Dat is een verschrikkelijke druk, die niemand begrijpt, die niet in ballingschap gewoond en geleefd heeft. Ik kan mij de situatie van de oude heer voor 100 % indenken. Nadat ik toenmaals heel precies geweten heb hoe de dingen in deze zaak zich afgespeeld hebben, zag ik, dat het een zuiver persoonlijke aangelegenheid was. Het innig verlangen van een oude heer, die dus terug wil naar zijn land en die slechts heimwee had. Daarom heb ik geen reden gevonden in dat geval, waar volgens mijn opvatting mijn verklaring voor de oude heer nog van gewicht was, hem niet te ontlasten. Hier zou ik, door geen verklaring af te leggen, de man in moeilijkheden hebben gebracht, belast hebben.

40675. De **Voorzitter**: U herinnert zich blijkbaar niet voldoende hetgeen u in deze verklaring gezegd hebt. In deze verklaring toch staat o.m. het volgende:

„Tijdens één van onze dienstbesprekingen, waarbij de commissarissen-generaal en ook de gezant mede aanwezig waren, heeft de Rijkscommissaris de zaak-de Geer ter tafel gebracht en om onze mening gevraagd.”

Daarbij kwamen drie opvattingen naar voren. Dan behandelt u in de eerste plaats het politieke belang van de zaak. Dat heeft dus helemaal niets te maken met de oude man, die naar Nederland wenst terug te keren

In de tweede plaats het persoonlijke karakter en in de derde plaats de politieke eventualiteit. U zult mij toch moeten toegeven, dat het eerste en het derde aspect buiten de voorstelling van zaken omgaan, die u zoëven hebt gegeven.

A. Het is voor mij geen geheime Rijkszaak geweest, dat vat ik niet als zo'n geheime Rijkszaak op, die mij bindt.

40676. De **Voorzitter**: Ik mag u er aan herinneren, dat ik, toen ik u in de aanvang een uiterzetting gaf van de bedoelingen van dit verhoor en van de taak van deze commissie, u als een van de voorbeelden daarvan heb genoemd de terugkeer van Minister Je Geer en dat u, na dat voorbeeld gehoord te hebben, nog eens nadrukkelijk uw standpunt, dat u als Duits officier niets kon verklaren voor deze commissie, herhaald hebt. Er zit hier dus een tegenstrijdigheid.

A. Over geheime Rijkszaken.

40677. De **Voorzitter**: Dus dan zouden we tot de conclusie moeten komen, dat er wel een aantal zaken zijn, waarover u in staat bent en waartoe u eventueel bereid zou zijn voor deze commissie verklaringen af te leggen?

A. Het valt me zeer zwaar, Mijnheer de President, want het positieve en negatieve kan men niet zo gemakkelijk uit elkaar houden.

40678. De **Voorzitter**: U hebt daarnet wel degelijk geprobeerd het positieve en het negatieve uit elkaar te houden, toen u zei, dat de zaak-de Geer geen „geheime Reichssache” was en dus geen bezwaar voor u had opgeleverd bij het verhoor door de heren *Posthuma* en *Heijink*. U hebt dat toen wel degelijk uit elkaar weten te houden.

A. Er zijn documenten gevonden en die zijn reeds bekendgemaakt, Mijnheer de President. Wat de laatste zaak betreft, de zaak van professor *Posthumus*, ook in deze verklaring heb ik geen Rijkszaken behandeld. Het is van mijn standpunt uit slechts een algemene zaak en geen strafzaak. Ik heb professor *Posthumus* uitdrukkelijk herhaaldelijk verklaard, dat, wanneer de zaak ter sprake zou komen — houdt u dit alstublieft duidelijk voor ogen, dat kunt u lezen in het verslag —, dat ik daarover niet spreken kan.

Ik wil graag van de gelegenheid gebruik maken, Mijnheer de President, om u uit te leggen, dat deze berichten, die hier samengesteld zijn door de Commissie voor Oorlogsdocumentatie....., professor *Posthumus* en drs. *de Jong* hebben deze geleid. Een heer en een dame hebben gestenografeerd en ik heb — ik meen meer dan een jaar later — dit gehele verslag ter correctie gekregen en daarbij heb ik vastgesteld, dat hetgeen opgeschreven is, volkomen tegenstrijdig is met hetgeen gezegd is. Er werd zeer snel gesproken en de stenografen konden mij niet volgen en hebben hele hiaten uit zich zelf aangevuld, dingen, die absoluut niet juist waren. Ik heb toen slechts één exemplaar volledig gecorrigeerd en iedere bladzijde o dertekend

hatte. Ich verstehe das, ich bin selbst als Oesterreicher in einer solchen Situation einmal gewesen in München. Ich verstehe den unbeschreiblichen Druck, der auf einem lastet, wenn man einmal in der Fremde ist und nicht mehr in die Heimat zurückkehren kann, weil die Verhältnisse den Weg dazu absperren. Das ist ein schrecklicher Druck, den niemand versteht, der nicht in Emigration gewohnt hat und gelebt hat. Ich kann mich in die Situation des alten Herrn für 100 % hineindenken. Nachdem ich damals ganz genau gewusst habe, wie die Dinge in der Sache sich abgespielt haben, sah ich dass es eine rein persönliche Angelegenheit war, das Sehnen eines alten Herrn, der also zurück in die Heimat will und der nur Heimweh hatte, da habe ich keinen Anlass wahrgenommen in dem Falle, wo meiner Auffassung nach meine Aussage noch wichtig war für den alten Herrn, ihn nicht zu entlasten. Hier hatte ich durch eine Nicht-ALIS-sage den Mann belastet.

A. Es ist für mich nicht eine geheime Reichssache gewesen. Das fasse ich nicht als eine solche geheime Reichssache auf, die mich bindet.

A. Über geheime Reichssachen.

A. Es ist mir sehr schwer, Herr Präsident, denn das Positive und Negative kann man nicht so einfach auseinander halten.

A. Es sind Dokuimente gefunden worden und die sind bereits bekannt gegeben, Herr Präsident. Was die letzte Sachr anbelangt hat, die Angelegenheit des Herrn Professor *Posthumus*, so habe ich auch in diesen Angaben keine Reichssachen behandelt. Es ist nur eine allgemeine Sache und keine Strafsachen von meinem Standpunkte aus. Ich habe ausdrücklich Prof. *Posthumus* immer wieder erklärt, dass wenn die Sache zur Sprache käme — ich bitte, machen Sie sich das ausdrücklich klar, das können Sie lesen in dem Protokoll — dass ich darüber nicht sprechen kann. Da möchte ich, Herr Präsident, die Gelegenheit benützen um Ihnen darzulegen, dass diese Berichte die hier gemacht worden sind von der Kommission für Oorlogsdocumentatie ..... Herr Prof. *Posthumus* und Herr Drs. *de Jong* haben das geführt. Es hatten eine Dame und ein Herr stenografiert. Und ich habe — ich meine über ein Jahr später — diesen ganzen Verschluss bekommen zur Korrektur und dabei habe ich festgestellt, dass aber das, was niedergeschrieben worden ist, völlig dem widerspricht was gesagt worden ist. Es wurde sehr schnell gesprochen und die Stenographen konnten mir nicht folgen und haben ganze Lücken aus eigenem heraus ausgefüllt, vollkommen Dinge, die nicht richtig

en heb verzocht, dat nu in orde te maken, omdat ik gezien heb, dat men het eerste exemplaar reeds vermenigvuldigd had. Drs. de Jong heeft het teruggebracht van de eerste reeks (50 exemplaren), die toenmaals gedrukt zijn. Dus heeft men helaas een foutieve indruk gekregen door dit verslag. Ik zou u willen verzoeken, dat, indien men historisch hierop zou terugkomen, teruggegrepen wordt naar dat exemplaar, dat ik eigenhandig, bladzijde voor bladzijde gecorrigeerd en ook ondertekend heb.

De **Voorzitter**: Die gelegenheid zoudt u hier ook krijgen.

A. Mijnheer de President, er is voor mij geen gelegenheid meer. Ik beri in een verschrikkelijke situatie. Enerzijds bindt mij mijn plicht aan alle kanten. Ik ben gentleman. Ik zou niet graag in een of andere vorm tegenover een Nederlander tactloos zijn en ik meng mij nu indirect op de een of andere manier in een zaak van Nederlandse interne politiek, in deze situatie.

40679. De heer **Stokvis**: Dat is toch weer een heel ander argument, getuige, dan de „geheime Reichssache". We hebben nu vastgesteld, dat er bepaalde dingen zijn, o.a. de zaak-de Geer, die geen „geheime Reichssachen" zijn.

A. Neen, dat is geen geheime Rijkszaak.

40680. De heer **Stokvis**: Dus dan hebt u geen bezwaar; de tact of niet tact tegen Nederlandse belangen en burgers speelt bij u toch geen rol, geloof ik. Aan de andere kant staat hoger dan de tact de plicht, die u hebt om aan de Nederlandse wetten als officier te gehoorzamen. Ik geloof, dat voor een officier eerder de wet geldt dan de vraag van tact.

A. Dit standpunt, wanneer de Nederlanders dit in de oorlog ingenomen zouden hebben .....

40681. De **Voorzitter**: Ik heb u medegedeeld, dat het feit, dat u voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en bij het verhoor door de beren *Posthuma* en *Heijink* wèl verklaringen hebt afgelegd, de commissie niet tot volledige waardering van uw standpunt kan brengen. Handhaaft u dit standpunt over de gehele lijn of bent u bereid om verklaringen af te leggen?

A. Mijnheer de President, ik kan mijn standpunt niet veranderen.

40682. De **Voorzitter**: Dus u weigert om voor deze commissie verklaringen af te leggen?

A. Het is mij niet mogelijk. Ik ben daartoe niet verplicht, integendeel.

De heer **Stokvis**: Volgens de Nederlandse wet wèl.

40683. De **Voorzitter**: Dus u weigert?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan constateer ik deze weigering.

Ik sluit het verhoor.

H. A. RAUTER.

DONKER, *voorzitter*.
ALGERA.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
STOKVIS.
DASSEN.
SCWUTJT, *griffier*.

waren. Ich habe dann nur ein einziges Exemplar restlos korrigiert und jede Seite unterschrieben und habe gebeten, dass man das jetzt richtig stellt, weil ich gesehen habe, dass man das erste Exemplar bereits vervielfältigt hatte. Drs. de Jong hat es zurück gebracht von der ersten Folge, (50 Exemplare), die damals gedruckt worden sind. Also leider hat man einen falschen Eindruck bekommen durch dieses Protokoll. Ich möchte Sie bitten, dass, sollte man geschichtlich darauf zurückkommen, auf das Exemplar zurückgegriffen wird, das ich eigenhandig Seite für Seite korrigiert und auch unterschrieben habe.

A. Herr Präsident, da ist für mich keine Gelegenheit mehr. Ich bin in einer schrecklichen Situation. Auf der einen Seite bindet mich meine Pflicht auf allen Seiten. Ich bin Kavalier, ich möchte nicht taktlos sein in irgend einer Form Niederländern gegenüber und ich menge mich jetzt indirekt irgendwie in eine innerpolitische niederländische Angelegenheit hinein, in der Situation.

A. Nein, das ist nicht eine geheime Reichssache.

A. Dieser Standpunkt, wenn die Niederländer den im Kriege eingenommen hätten .....

A. Herr Präsident, ich kann nicht meinen Standpunkt ändern.

A. Es ist mir nicht möglich. Verpflichtet bin ich nicht dazu, im Gegenteil.

A. Ja.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

PIETER ROELOF GERBRANDS,
oud 29 jaar, wonende te Scheveningen,
ambtenaar bij het Ministerie van Algemene Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

41021. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op 10 Mei 1940, bij het uitbreken van de oorlog?

A. In Leiden

41022. De **Voorzitter**: Was u niet in militaire dienst?

A. Neen, ik had studieverlof.

41023. De **Voorzitter**: U bent later in Engeland gekomen. Kunt u met een enkel woord vertellen, hoe dat gegaan is?

A. In December ben ik via België, Frankrijk, Spanje, Curaçao en Canada naar Engeland gegaan. Het liep erg gemakkelijk. Ik vertrok met een vriend van mij, die nu in Amerika zit.

41024. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. *Rudolf* Bergmann.

41025. De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig. U bent later ook gedropt met een zekere *Bergmann*.

A. Dat was een ander.

41026. De **Voorzitter**: Had u vóór uw vertrek naar Engeland wel eens contact gehad met de illegaliteit?

A. Zeer oppervlakkig.

41027. De **Voorzitter**: Wat was de aanleiding, dat u toen besloten hebt naar Engeland te gaan?

A. Ik was afgestudeerd.

41028. De **Voorzitter**: Als hoedanig?

A. Als indoloog. Ik wilde wat gaan doen. Ik besloot naar Engeland te gaan. In die tijd was de illegaliteit nog niet zo, dat ieder daar een onderdak kon vinden. Ik dacht het best te doen door naar Engeland te gaan. Na een jaar zijn wij daar aangekomen.

41029. De **Voorzitter**: Hoe kwam u in contact met personen, die u konden helpen om weg te gaan?

A. Rudi *Bergmann* was in contact met een paar studenten en oud-K.M.A.-ers in Leiden, die zich bezighielden met een escape-line naar Frankrijk.

41030. De **Voorzitter**: Had de heer *van Niftrik* daarmede iets te maken? Is het over *Putte* gegaan?

A. Het is niet over *Putte* gegaan. Ik weet niet of dit een lijn *van van Niftrik* is geweest. Ik vermoed, dat dit een reservelijns is geweest, want wij hadden wat adressen opgekregen. Wij hadden geen passage over de Hollands-Belgische grens. Die hebben wij zelf gevonden. Dat was eenvoudig genoeg. Wij hadden een adres opgekregen in het noorden van bezet Frankrijk, in Givet.

41031. De **Voorzitter**: Daar begon de lijn voor u pas?

A. Ja.

41032. De **Voorzitter**: Dus tot Givet hebt u op eigen gelegenheid moeten reizen?

A. Ja. Ik weet niet of dit de lijn *van Niftrik* is geweest. Ik geloof het niet.

41033. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk niet, want als ik het goed begrepen heb, heeft de heer *van Niftrik* de mensen grotendeels van Nederland naar Zwitserland gebracht en u bent regelrecht naar Zuid-Frankrijk gegaan.

A. Dat was ook onze bedoeling. Wij verkeerden in de infantiele mening, dat wij in onbezet Frankrijk wel een paspoort konden krijgen en dan via Zwitserland naar Engeland konden gaan.

Maar het liep natuurlijk heel anders, zoals u uit andere verhalen zult hebben gehoord. In Givet aangekomen, was het eerste adres, dat wij hadden, van een organisatie. Ik weet werkelijk niet meer, hoe het heette.

41034. De **Voorzitter**: In ieder geval had *Bergmann* dat opgekregen?

A. Van een zekere *van der Schrieck*.

41035. De **Voorzitter**: Dat is een ons bekende naam. U kwam dus in Givet aan het adres, dat uw vriend *Bergmann* van de heer *van der Schrieck* had gekregen. Dat bleek dus een goed adres te zijn?

A. Ja. Wij hadden ook een adres opgekregen verderop, ergens tegen de demarcatielijn aan.

41036. De **Voorzitter**: U bedoelt: de demarcatielijn tussen bezet en onbezet Frankrijk?

A. Ja. Maar in Givet wisten zij ons al te vertellen, dat dit adres geblazen was. Zij hebben toen een nieuw adres gegeven, dat klopte. Daar hebben wij een passeur gevonden, die ons over de demarcatielijn heeft gebracht. Toen zijn wij in Toulon gekomen, waar heel veel mensen waren. Toen waren wij in onbezet Frankrijk. Toen wilden wij naar Lyon gaan. Daar was nog een Hollandse consul, de heer *Jacquet*. Voordat wij daar kans toe hadden, zijn wij gearresteerd en overgebracht naar het fort Chapoly bij Lyon. Daar kregen wij bewegingsvrijheid en toen zijn wij bij *Jacquet* geweest, die ons heeft aangeraden naar Toulouse te gaan. Dat hebben wij gedaan en toen zijn wij in het kasteel Clairfont in een voorstad van Toulouse gekomen. Daar hebben wij een tijdje gezeten. Wij hebben getracht van daaruit illegaal naar Spanje te komen. Dat mochten wij eigenlijk niet, want er werden voorbereidingen getroffen om z.g. legaal, per paspoort, naar Spanje te vertrekken. Dat duurde zo lang, dat wij hebben gezocht naar een eigen gelegenheid om illegaal naar Spanje te reizen. Dat is mislukt, omdat die route via Lourdes liep; dat kostte nogal wat geld en wij waren door ons geld heen. Ik zou met twee vrienden teruggaan naar Holland om voor alle mensen, die langs

die route gingen, geld te halen. Dat is mislukt. Ik ben weer in Zuid-Frankrijk gearresteerd. Ik heb daar een tijd doorgebracht eerst in een gevangenis en daarna in een strafkamp. Toen wij daar uitkwamen, zijn wij met een z.g. legaal convoi naar Spanje gegaan. Dat is vertrokken in Juni of Juli 1942.

41037. De **Voorzitter**: Dus u bent maanden onderweg geweest?

A. Ik ben precies een jaar onderweg geweest om in Engeland te komen.

41038. De **Voorzitter**: Velen van uw lotgenoten hebben lange tijd in Spaanse gevangenissen moeten doorbrengen, terwijl het eerste gedeelte van ile reis soms vrij vlug is gegaan. Maar bij u heeft het eerste gedeelte van de reis al maanden geduurd.

A. Tot Toulouse is het vrij vlug gegaan, met een kort opent-houd in de gevangenis in Lyon.

41039. De **Voorzitter**: Dus u bent in de zomer van 1942 eerst in Spanje aangekomen?

A. Het zal midden zomer geweest zijn.

41040. De **Voorzitter**: Hebt u daar ook het gebruikelijke opont-houd gehad?

A. Neen, daar was passage besproken op de „Cabo de Hornos”, een Spaans schip.

41941. De **Voorzitter**: Dat zat in het z.g. legaaie transport. Hebt u daarmee geen moeilijkheden gehad?

A. Neen.

41042. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Op 18 December 1942.

41043. De **Voorzitter**: Dat heeft dus ook nog enige maanden geduurd?

A. Ja, want wij zijn niet direct naar Engeland gegaan. Wij zijn eerst naar Curaçao getransporteerd; het was de enige gelegenheid om ons uit Spanje te krijgen.

41044. De **Voorzitter**: Waarin zat dat?

A. Dat kwam, omdat de Spanjaarden onder Duitse druk deze oorlogsvrijwilligers niet naar belligerent gebied stuurden; het was echter een loop-hole hen naar hun eigen territoir te sturen. Curaçao was Nederlands territoir, dat nog niet bezet was. Het waren dus emigranten, die naar eigen gebied doorreisden. Vandaar die omweg over Curaçao.

41045. De **Voorzitter**: Was het een door Nederland gecharterd schip?

A. Het was een door de Spanjaarden overgenomen passagiers-schip, dat een geregelde dienst op Curaçao en Amerika onderhield. Via Trinidad en Curaçao, waar olie werd getankt, ging het naar Amerika en dan weer terug.

41046. De **Voorzitter**: Er werden dus Spaanse emigranten vervoerd en de Spanjaarden maakten geen bezwaar, dat bepaalde Nederlanders, die in Spanje waren, van dat schip gebruik maakten om naar een gedeelte van Nederlands gebied, zijnde Curaçao, te gaan. Daarop komt het eigenlijk neer?

A. Ja.

41047. De **Voorzitter**: Zo bent u in December 1942 te Londen aangekomen?

A. Ja.

41048. De **Voorzitter**: U bent toen al in Maart 1943 als agent in Nederland gedropt'?

A. Ja.

41049. De **Voorzitter**: Nu wilde ik gaarne van u weten, wat er tussen December 1942 en uw gaan naar Nederland is gebeurd, hoe u bij het B.I. bent gekomen, kortom, hoe zich dat alles heeft toege dragen.

A. Dat is bijzonder eenvoudig. Ik kwam uit Canada in militair verband en werd in Engeland naar het kamp Wolverhampton gestuurd. Na korte tijd — een dag of tien — kregen wij verlof om naar Londen te gaan. Wij werden toen in Londen bij onze kraag gepakt, omdat wij nog niet waren verhoord door de Nederlandse diefst. Wij waren wel „gescreend”, getest door de Engelsen, maar wij werden te Londen z.g. in résidence-forcée ondergebracht en verhoord op Eaton Square.

41050. De **Voorzitter**: Dus door de Politiebuitendienst van de heer *Derksema*?

A. Ja.

Tegen het einde van dat verhoor, dat een dag of tien heeft geduurd — er werd een dag of wat verhoord en dan weer een paar dagen niet —, moesten wij op een kamer komen en militaire inlichtingen geven aan een marine-officier. Ik weet niet, wie het is geweest; ik denk, dat het de heer *Lieftinck* is geweest, maar kan het mij niet meer herinneren. De vraag om militaire inlichtingen was camouflage. De bedoeling was om ons te recruteren voor een opdracht-Nederland.

41051. De **Voorzitter**: Hebt u *Bergmann*, met wie u uit Nederland vertrokken was, inmiddels uit het oog verloren?

A. Ja.

41052. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw eerste reisgenoot?

A. Mijn eerste en tweede reisgenoot zaten in hetzelfde convoi, dat uit Toulouse naar Spanje ging.

41053. De **Voorzitter**: *Bergmann*, met wie u bent gedropt, zat er dus ook in?

A. Beiden heb ik in Toulouse in mijn gezelschap gehad.

41054. De **Voorzitter**: U was dus toen in gezelschap van twee personen, die *Bergmann* heetten?

A. Ja.

41055. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de een van *Zinnicq Bergmann*?

A. *R. Bergmann*. Beide namen werden met twee n-s geschreven, waardoor een geweldige verwarring ontstond. Op de lijst met visa van de Spanjaarden kwam maar één *Bergmann* voor, waardoor mijn oorspronkelijke reisgenoot is afgevallen. Zodoende ben ik hem kwijtgeraakt. Hij is mij achterna gereisd, maar is naar Australië gegaan. Ik ben er niet toe gekomen om naar Australië te gaan, omdat het toen nog niet zo dringend was, dat Indologen naar dit strijdtoneel gingen. Zodoende ben ik hem kwijtgeraakt. Die andere *Bergmann* zat wel in het transport en hem heb ik dus meegemaakt in Curaçao, Canada en Engeland. Wij zijn ook samen gerecruteerd. Als jonge jongens vonden wij zo'n aanbod geweldig. Ieder wilde natuurlijk graag wat doen. Je dacht: die oorlog is bijna afgelopen, wij komen er niet meer aan te pas. Wij hadden gezien hoe het in *Wolverhampton* was. Daar was de stemming niet bijzonder goed, omdat er weinig te doen was. Wij vonden dit nu een mooie kans om ons nuttig te maken. Voor zover ik heb kunnen constateren, heeft haast ieder van ons het aanbod aangenomen. Wij waren in die tijd van de ondervraging met een stelletje van ongeveer 18 man. Ik heb het vermoeden, dat het aan ieder gevraagd is.

41056. De **Voorzitter**: Wie heeft het u gevraagd?

A. Het eerste verzoek, dat ik aangenomen heb en waardoor ik gerecruteerd ben, is gedaan door een marine-officier, vermoedelijk de heer *Lieftinck*. Vervolgens moesten wij enkele dagen afwachten en toen werd mij gevraagd of ik de sabotage-afdeling wilde nemen of de inlichtingenafdeling, het B.I. of het B.B.O.

41057. De **Voorzitter**: D.w.z. B.I. of M.V.T. Het B.B.O. bestond in die tijd nog niet.

A. Inderdaad. Ik heb het Bureau Inlichtingen genomen. Ik had ern ongeluk gehad aan mijn linkerhand. Ik dacht: als ik over hegen en muren moei klimmen of met handgranaten moet gooiee, word ik daardoor gehinderd. Ik nam dus het Bureau Inlichtingen. Ik werd spoedig gebracht bij majoor *Broekman* en de Engelsman *Charles Seymour*, die de Engelse contra-party was van de heer *Broekman*. Zij bekeken mij even en zeiden: „Fijn voor elkaar. Wij gaan u een opleiding geven.”

Wij werden gehuisvest in een opleidingshuis in een voorstad van Londen, „Huize Anna”. Daar kregen wij een opleiding in telegrafie, die ik niet beëindigd heb, omdat wij eerder werden uitgezonden dan blijkbaar de bedoeling was geweest. Wij hebben daar ook een opleiding gekregen in — een moeilijk in het Nederlands te vertalen woord: — trade-craft, d.w.z. de bouw van illegale organisaties en allerlei gevaren, waarvoor je moest oppassen; hoe je een netwerk in Nederland moest bouwen, alles in het algemeen en in theorie, niet op een bepaald geval slaande. Die opleiding werd gegeven door de Engelsen. Het was een bijzonder nuttige cursus, het nuttigste, dat ooit aan cursussen is gegeven, behalve dan natuurlijk de technische opleiding in telegraferen. Dat moest natuurlijk ook geleerd worden, maar dat was geen opleiding in „slimmigheid”. Ik weet, dat er mensen zijn uitgezonden, die hebben gezegd: Ben ik opgeleid? Anderen daarentegen hebben gezegd: Wat ben ik goed opgeleid. Dat waren allemaal persoonlijke opvattingen. De mensen, die werden uitgezonden, waren goed of niet goed. Door middel van een opleiding kon je er weinig aan doen. Een opleiding in slimmigheid is ontzettend moeilijk. Je bent slim of niet. Je had heel slimme organisatoren nodig, die een netwerk moesten bouwen, maar je had ook eenvoudige jongens nodig, die alleen maar moesten telegraferen. Later deed zich de moeilijkheid voor, dat de telegrafisten, die uitgezonden werden, altijd zo dolgraag wilden organiseren. Maar dat is een psychologische kwestie.

Wij waren erg jong en je dacht: Dat is mooi, dat is de Secret Service, enz. Later, na mijn terugkeer in Engeland, heb ik bemerkt, dat de mensen te weinig psychologisch werden bekeken. Het „willen” van de mensen om als agent uitgezonden te worden, was vaak al voldoende. Er werd wat roofofbouw gepleegd onder de mensen in Engeland qua agenten. Het was echter noodzakelijk, omdat het bureau pas was opgericht. Het was oorlog en er moesten agenten zijn. Er was geen tijd voor om iemand heel rustig een halfjaar psychologisch te testen en daarvoor een hele dienst te maken.

41058. De **Voorzitter**: Gebeurde de opleiding in „Huize Anna” door de Engelsen?

A. Die is in mijn tijd uitsluitend door de Engelsen gebeurd.

41059. De **Voorzitter**: Waren er in dat huis alleen Engelse instructeurs of zag u daar ook voortdurend mensen van de Nederlandse dienst, van B.I.?

A. Neen, die zag ik niet voortdurend.

41060. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat u zegt, dat dit huis de Nederlandse naam „Huize Anna” droeg.

A. In dat huis hing een litho van *Anna van Buren*. Vandaar dat het „Huize Anna” is gedoopt.

41051. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat hier is medegedeeld door verschillende leidende figuren van B.I., dat zij in Londen een huis hadden, dat, naar ik meen, door de Engelsen was gehuurd op naam van B.I., waar jongelui door de Engelsen werden opgeleid, maar waar voortdurend officieren van B.I. konden komen om te zien of het goed ging.

A. In het begin niet; later wel.

41062. De **Voorzitter**: Wet is inderdaad mogelijk, dat hetgeen wij hier van die verschillende officieren hebben gehoord op een latere tijd betrekking had. Daarop komen wij straks. Die latere tijd hebt u toch ook meegemaakt?

A. Ja.

41063. De **Voorzitter**: In het begin van 1943 was het in ieder geval nog niet zo?

A. In het begin waren er bijna geen Nederlandse officieren. Er waren alleen de heer *Broekman*, later kapitein *Somer* en luitenant *Gijs de Jong*, maar die hadden het zo druk in Londen, al was het alleen maar om te bedenken, hoe zij het zouden doen, dat zij ge-n tijd hadden om naar „Huize Anna” te komen. Later is dat anders geworden. Toen waren er permanent Nederlandse officieren in „Huize Anna”. Ik ben na mijn terugkeer zelf permanent in „Huize Anna” geweest.

41064. De **Voorzitter**: Onderschrijft u wat ons met betrekking tot dit punt door de officieren van B.I. over de latere periode is medegedeeld?

A. Ja.

41035. De **Voorzitter**: Hebt u door de ervaring, die u zelf hebt opgedaan, toen u in Nederland was, een nader oordeel gekregen over de opleiding? Bent u tot de conclusie gekomen: Er mankeert op een aantal punten wat aan, of bent u niet tot dat oordeel gekomen? Is er niet veel in die opleiding veranderd?

A. Ik moet mijn oordeel goed overwegen. Een bepaalde opleiding was bij de ene categorie meer aangepast dan bij de andere. Ik b.v. werd uitgestuurd om een escape-line, een ontsnappingsroute te maken. Dat moest opeens gebeuren, waardoor mijn telegrafie-opleiding werd afgebroken. Over telegrafie kan ik dus weinig vertellen. Ik heb een set meegekregen, maar die kon ik niet zelf bedienen.

41066. De **Voorzitter**: Was *Bergmann* een marconist?

A. Neen, ook die niet. Hij is tegelijk met mij in opleiding gegaan.

41067. De **Voorzitter**: Wat was dan de bedoeling van die set? Moest u proberen iemand in Nederland te krijgen om die te bedienen?

A. Ja.

41068. De **Voorzitter**: Had u daarvoor adressen'?

A. Als ik mij goed herinner, was de bedoeling die set aan te knopen aan een bestaande illegale groep in Nederland, die over een marconist beschikte. Als ik mij nader bezin, was het de bedoeling, dat wij een marconist zouden krijgen, die naar ons zou worden toegestuurd met een volgende periode. Het is zelfs onwaarschijnlijk, dat die set aan ons was toebedeeld, want wij waren geen inlichtingengroep. Ik heb ook zeer weinig telegrammen gestuurd. Ik heb alleen technische telegrammen gestuurd. Ik heb nooit inlichtingen verzameld. Ik had geen set nodig. Ik heb ook via toestellen van anderen gezonden.

41069. De **Voorzitter**: Het lijkt mij beter, dat wij de kwestie van de opleiding en de technische problemen, welke daar verder bij te pas komen, straks behandelen aan de hand van hetgeen u hebt gezien en meegemaakt, toen u weer in Engeland terug was.

A. Ik wilde gaarne nog even het volgende opmerken. Toen ik in Nederland was, kon ik niet anders zeggen dan dat de opleiding goed was geweest, zo, dat ik er uit heb kunnen halen, wat mij goed te stude is gekomen. Ik noem b.v. het schaduwen. Dit is in korte tijd goed te leren. Men kan er drie maanden over doen, maar in drie dagen kan men het ook leren. Het was een kwestie van drie mid-dagen oefenen en men wist het. Het is misschien wel goed, dat een politiemann er drie maanden in wordt opgeleid, al was het maar om uithoudingsvermogen te krijgen. Ik ging in Nederland nooit naar een adres toe zonder het nemen van de voorzorgsmaatregel om te zien of ik werd gevolgd. Dat was een kwestie van routine; dat was nuttig en zeer belangrijk in verband met de security en trade-craft. Men moest nooit zijn slaapadres aan zijn correspondentie-adres koppelen. De organisatie, die je kende, moest niet weten, waar je sliep, zodat je altijd rustig kon gaan slapen en, als er een lek was ontstaan, niet op je slaapadres kon worden gepakt. Bat moest je systematisch worden bijgebracht. Ik geloof nooit, dat een geheime agent kan worden opgeleid. Men moet alleen zien of hij slim is; men kan hem anders tien jaar opleiden en dan is het nog geen goede agent.

41070. De Voorzitter: Men moet natuurlijk voor dit werk niet alleen een zekere roeping, maar ook een zekere geschiktheid van nature hebben.

A. Ja, en is dat wel bij iedereen na te gaan? Wij hebben rapporten ingediend over bepaalde jongens, die volgens ons zeer goed waren en die het er zeer kaaltjes hebben afgebracht, terwijl andere jongens, die zich niet aan de discipline hielden en ten aanzien van wie wij adviseerden om hen maar niet uit te sturen, toen zij toch zijn uitgestuurd, uitstekend werk hebben verricht.

41071. De Voorzitter: Kwam men er later bij B.I. toe om de keuze meer op wetenschappelijke grondslag te doen?

A. Neen, niet op wetenschappelijke grondslag. De officieren woonden met de agenten in „Huize Anna” en als wij 's avonds niet naar de „pub” gingen, hield ik voordrachten. Daar ik een teruggekeerd agent was, had dit een grote psychologische invloed op de jongens, die daar in dat huis zaten. Dat was dus wel gunstig.

41072. De Voorzitter: Wij zullen nu even de uitzending bespreken. Ik zie uit de lijst van de door B.I. uitgezonden agenten, welke lijst ik hier voor mij heb, dat het eerst is uitgezonden, nl. in de nacht van 11 op 12 Maart 1943, H. G. de Jonge en dat in de nacht van 23 op 24 Maart 1943 A. Bergmann en u zijn uitgezonden. Uit hetgeen u hier hebt medegedeeld, concludeer ik dus — ik weet niet, wat met de Jonge liet geval is geweest — dat in ieder geval u en Bergmann nog niet met een zuivere inlichtingenopdracht zijn uitgezonden. Uw hoofdtak was het organiseren van een escape-line; dat was dus een ietwat ander doel dan het hoofdoel van B.I.

A. Hoe wilde u inlichtingen naar Engeland krijgen, als men geen escape-line had en iemand naar Engeland wilde ontbieden? Dan moest men die escape-line hebben.

41073. De Voorzitter: Het was dus een escape-line voor personen, die moesten overkomen om inlichtingen te verschaffen?

b. Of op last van de Nederlandse Regering.

41074. De Voorzitter: Er zijn ook escape-lines geweest voor piloten en anderen.

A. Neen, dit was een speciale B.I.-escape-line. Het was een speciale reserve-route voor B.I.-personeel.

41075. De Voorzitter: Dus het was wel systematisch gedacht, dat de eerste mensen, die gingen, dat moesten organiseren?

A. De bedoeling was zelfs, dat, als de lijn goed georganiseerd was, de agenten van B.I. er ook langs konden gaan.

41076. De Voorzitter: Welke opdracht had de Jonge?

A. Als ik mij goed herinner, had hij een politieke en een inlichtingenopdracht. Mij moest met dat grote comité, waarin *Vorrink* zat — deze was net gearresteerd of is vlak daarna gearresteerd — in contact komen. Dat is toen niet doorgegaan, omdat de meeste mensen van dat comité gearresteerd waren. Toen is hij de tweede opdracht, nl. het bouwen van een inlichtingengroep, gaan vervullen. Hij heeft toen de stoot gegeven tot de oprichting van de *Albrecht*-groep, een van de grootste groepen.

41077. De Voorzitter: Ik vind achter zijn naam deze vermelding: op 1 September 1943 gearresteerd in de Pyreneeën.

A. Hij is langs die route gegaan, maar hij is in de Pyreneeën ongelukkig terechtgekomen en gearresteerd.

41078. De Voorzitter: Heeft hij er het leven afgebracht?

A. Dat wel. Hij is „abtransportiert” naar Duitsland, heeft daar in de gevangenis gezeten en is later bevrijd.

41079. De Voorzitter: Weet u ook waar hij tegenwoordig woont?

A. In den Haag. Hij zal wel in het telefoonboek staan. Het is H. C. de Jonge. Hij is bij een filmaatschappij.

41080. De Voorzitter: Dan kom ik tot uw opdracht. U hebt er al iets over verteld. Kunt u met een enkel woord weergeven wat er gebeurd is? Uw overtocht is, naar ik meen, tamelijk tragisch verlopen.

A. Inderdaad. Het zat zo: wij zaten in een 4-motorige *Halifax*, die in de nacht vertrokken was, en behalve wij tweeën zat er in een zending wapens voor het vroegere B.B.O. Dat was in de hoogtijdagen van het England-Spiel.

41081. De Voorzitter: Deze combinatie was tussen haakjes in strijd met de principes, die later gevolgd zijn.

A. Inderdaad, maar het was toen ook al in strijd met de principes. De opdracht aan de piloot was, eerst de „bodies” te parachuteren en dan de wapens uit te gooien. Maar toen de piloot aanvloog over Friesland, miste hij ons droppingveld en is over de Zuiderzee naar Heilo of Schagen gevlogen, waar hij de wapens moest afgooien. Daar was de zaak verraden, de nachtjagers wachtten daar op ons. De piloot wilde nog trachten naar Friesland te gaan, maar de nachtjagers zaten ons te dicht op de hielen. Zij hebben ons te pakken gekregen en boven de Zuiderzee, in de buurt van Enkhuizen, zijn wij algeschoten. Wij hebben een landing op het water gemaakt. *Bergmann* is daarbij omgekomen. Ik ben met de piloot en bemanning in een dinghy, een rubberboot, ontsnapt, ben in Enkhuizen gekomen en ten slotte in Amsterdam, waar ik begonnen ben met de contacten, die ik had gekregen, te ontwikkelen.

41082. Jonkvrouw **Wtfewaall van Stoetwegen**: Hebt u nog moeten zwemmen?

A. Wij zaten in een rubberboot en werden 's morgens opgepikt door een vrachtboot, die naar Enkhuizen ging. De piloot is opgesloten en ik ben weg kunnen komen.

41083. De Voorzitter: Ik heb hier een rapport van *Schueieder*, waarin deze precies weet te vertellen wat er in die nacht is gebeurd.

A. Dat is bijzonder interessant.

41084. De Voorzitter: Het komt overeen met hetgeen u op het ogenblik mededeelt. Maar hij zegt er bij, dat later nog verschillende pogingen zijnerzijds in het werk zijn gesteld, waarbij ook *van der Waals* is ingeschakeld, om u op te sporen, maar dat die niet zijn gelukt. Hebt u dat geweten?

A. Ja. *Van der Waals* is daarbij gebruikt en ook nog een ander, wiens naam ik mij niet herinner. Hij heette, geloof ik, *Vastenhou*. Ik weet niet of u dat allemaal interesseert.

41085. De Voorzitter: Vertelt u het maar. Hoe meer wij van deze dingen horen, des te beter kunnen wij tot conclusies komen.

A. Wij moesten de toestellen, die wij bij ons hadden, deponeren bij een zwager van mijnheer *Somer*, burgemeester *van Veen* in Nijveveen. Ik had een introductiebrief van mijnheer *Somer* voor die burgemeester bij mij. Bovendien was afgesproken, dat iemand met een bepaald wachtwoord die sets zou komen ophalen. Ik was in die tijd mijn contact helemaal kwijt. Ik had geen set, dus ik dacht, dat ik via degene, die bij die burgemeester zou komen, contact met Londen zou kunnen krijgen. Zou hij met dat wachtwoord komen en die sets waren er niet, dan zou hij weggaan en zou ik hem nooit meer kunnen vinden. En ik had geen set en geen geld. Ik ben dus naar aie burgemeester toegegaan. Hij is op die introductie ingegaan. Hij vond het allemaal prachtig en zei mij zijn medewerking toe. Ik zei hen?, dat, als iemand vroeg naar de koeien, die door *Alibaba* moesten worden gehaald — dat waren de sets, die er niet waren —, hij mij moest waarschuwen. Ik moest een adres opgeven, waarop hij mij kon bereiken. In die tijd — het was in de eerste veertien dagen na mijn aankomst — had ik geen contact met de organisatie, waarmee ik in contact moest komen. Dus heb ik het adres van mijn broer opgegeven, maar niet op naam van mijn broer, doch op die van mijn schoonzusje, mejuffrouw *van Beusekom* in Leiden. Bovendien was het mijn geluk, dat die burgemeester na enige tijd zijn geheugen niet meer vertrouwd. Hij had het adres van mij niet mogen opschrijven. Hij wist het niet meer. Hij had alleen de naam onthouden en hij wist, dat het in een universiteitsstad was. Toen hebben de moffen een provocateur gestuurd. In de schoenen van mijn kameraad in het vliegtuig hadden zij ook die introductiebrief gevonden.

41086. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben zij het lijk van *Bergmann* gevonden?

A. Ja. Hij had dezelfde brief als ik met een micro-photo. Daarvoor zijn zij waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat het die burgemeester was. Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij bij die burgemeester en zeiden het wachtwoord. Torn zei die burgemeester: Hebt u een goede reis gehad? Ik ben blij, dat u er bent, want er is iemand voor u geweest, die dolgraag met u in contact wil komen. De moffen wilden natuurlijk niets liever. Daarop zei de burgemeester: Ik weet zijn adres niet, maar het is bij mejuffrouw *van Beusekom*, die in Utrecht, Leiden of Amsterdam woont; in ieder geval in een universiteitsstad. Toen zijn zij alle *van Beusekom's* in alle universiteitssteden afgegaan en zijn na enige tijd ook bij mijn schoonzusje gekomen, die niet was ingelicht en dus van niets wist. Er kwam een mijnheer, die zei: Ik kom Alibaba scheermesjes verkopen. Toen zei zij: Niet nodig, en toen zijn zij weer weggegaan naar de volgende *van Beusekom*. Toen kwam mijn broer 's avonds thuis en die liet mij weten, dat mijnheer *Alibnba* geweest was. Hij wist er wel van af. Toen was mijn eerste reactie: Wat een pech, dat ik mijn schoonzusje niet heb ingelicht, maar de volgende seconde dacht ik: Als het een collega was geweest, zou hij het drommels goed hebben geweten, want wij wisten elkaars naam en mijn naam stond op de deur. Dan had hij zeker geweten, dat hij daar goed was, was niet weggegaan en had gevraagd naar *Piet*, want hij wist, dat ik dat was. Het is ook mogelijk, dat die man een vriend heeft gestuurd, dat het niet de agent uit Engeland is, maar een vriend van hem, die het niet zo goed weet. Ik heb een telegram naar Engeland gestuurd met het verzoek om door Radio-Oranje te laten omroepen, als het goed was: het glas is groen, en als het fout was: het glas is rood. Na drie dagen kwam het bericht: het glas is rood. Toen vroeg ik me af: wat doen we nu? Ik dacht: als ik nu ga onderduiken, weten de Duitsers, dat zij daar moesten zijn. Mijn ware naam wisten zij niet. Toen heb ik besloten om de gok te wagen. Mijn broer is blijven zitten en heeft door deze affaire geen last ondervonden. Ik vermoed dus, dat zij het hebben opgegeven. Ik weet niet of *Schreieder* dit zo in details heeft verklaard.

41087. De **Voorzitter**: Neen, dat heeft hij niet verklaard. Blijkbaar heeft *van der Waals* er dus achter gezeten?

A. Wij hebben de burgemeester, die zij lieten zitten tot zij mij hadden, gewaarschuwd. Hij is ondergedoken. Via deze affaire zijn er verder geen brokken gekomen.

41088. De **Voorzitter**: U had het zoëven over de organisatie, waarmee u in contact moest komen.

A. Stelt u zich niet te veel voor van die organisatie. Dat was de cadet *Carlier*. Hij was naar Curaçao ontsnapt en had de heer *Somer* ontmoet. *Cnrlie* had een organisatie met een contact in Heiloo-Schagen. Hij had een introductie bij zich. Het was een doorslag, een kladje; hij is het kwijtgeraakt en ik heb het niet kunnen meenemen. Ik werd naar het contact van die *Cnrlie* toegestuurd. Ik ben met hem in contact gekomen. Het was erg moeilijk. De mensen dachten, dat ik als hulp voor hen kwam om allerlei mooie dingen te doen. Ik moest echter alleen een escape-line maken. Ik heb er echter meer misbruik dan gebruik van gemaakt, in deze zin, dat je bij deze mensen steeds onderdak vroeg en zij dachten, dat ik hun inlichtingenorganisatie kwam opbouwen; daarvan heb ik mij echter verre gehouden.

41089. De **Voorzitter**: Welk gebruik hebt u daarvan gemaakt?

A. Ik heb gebruik gemaakt van de overgang Holland—België, welke zij hadden; deze heb ik op een gegeven moment bijna min of meer overgenomen.

41090. De **Voorzitter**: Hoe hebt u die escape-line opgebouwd?

A. Dat was bijzonder eenvoudig. Ik had een kennis in Amsterdam, dr. *Westhof*. Ik kwam met die organisatie in contact door „Luctor et emergo” en *Nel Lind*.

41091. De **Voorzitter**: Was dat de organisatie van *Carlier*?

A. Dat bleek het later te zijn. Dat wist *Carlier* niet; hij wist van de organisatie niets af.

41092. De **Voorzitter**: Ik lees in het overzicht van *Schreieder*:

„Durch Aussagen von Festgenommenen in der Sache „Passeur-organisation Luctor et Emergo”, (später fiat libertas) im September 1943 war mir der Kontakt *Piet Gerbrands'* mit *Nel Lind* bekanntgeworden”.

A. Later, toen ik weg was, is het uitgekomen. Toen zijn er langs heel andere weg brokken gekomen. Toen is ook *Nel Lind* gearresteerd. Later heeft hij begrepen, hoe de zaak in elkaar zat.

41093. De **Voorzitter**: Wilt u nu nog even vertellen, hoe u bij dat opbouwen te werk bent gegaan?

A. Ik had dus al zo'n overgang Nederland—België.

Het moest geschieden door passage van de grens Holland—België, België—Frankrijk en ik moest niet verder komen dan Zuid-Frankrijk, want het B.I. zou met Lissabon doorwerken naar Portugal. Het was voor mij onmogelijk om van Frankrijk uit een organisatie door Spanje te gaan opbouwen; dat kon veel gemakkelijker via Lissabon. Dat is dus mislukt.

Ik begon dus gewoon met een overgang Holland—België. Ik had deze organisatie al. Ik heb nog een reserve-overgang gemaakt, waarbij dr. *Westhof* ook heeft geholpen. Wij hebben die nooit behoeven te gebruiken, omdat het altijd via die passage ging, die zij al hadden, maar dat ging maar tot Brussel. Bovendien wenste ik met de contacten, die ze daar hadden, niet in aanraking te komen. Dat was voor mij een zo onbekende quantiteit en kwaliteit, dat ik daarmee niet in contact wilde komen. Ik wilde iets nieuws maken. Ik vond dr. *Westhof* bereid, voor mij naar België te gaan en de zaak te exploreren. Hij heeft bijzonder veel geluk gehad. Hij had daar een nicht, die alles kon leveren, wat mijn hart begeerde: Belgische papieren, Franse papieren, passeur voor Toulouse, enz. Na een week kwam hij terug. Toen moest ik zelf die zaak onderzoeken. Ik heb wel eens deze moeilijkheid gehad, dat de mensen mij verweten, dat ik zo weinig risico nam, maar dat was mij geleerd. Er was mij altijd' voorgehouden: hoe minder risico, hoe beter. Daarop is in Engeland ook nooit aanmerking gemaakt. Ik ben met de mensen in Brussel in contact gekomen en heb dit georganiseerd. Er moesten reizen op en neer worden gemaakt, want die passeur, die daar gevonden was, moest vrijgemaakt worden om passeur naar Frankrijk te worden. Bovendien was het in Frankrijk nog niet georganiseerd. Wij moesten wachten tot Frankrijk klaar was, dan pas konden de contacten in werking treden. Ik heb iemand naar Frankrijk gezonden om dat te exploreren. Dat was pater *Brugmans* uit Weert. Toen hij terugkwam, bleek het ook voor elkaar te zijn. Wij had contact opgenomen met mijnheer *Aerts* in Toulouse. Ik kende de heer *Aerts* zeer goed. Ik wist niet, dat hij daar zat. Hij was de juiste man hiervoor. Wij hebben de zaak met elkaar in contact gebracht. Ik heb een passeur aangesteld, juffrouw *Roosenburg*, voor het passeurwerk Holland—Brussel, om de mensen van Holland naar Brussel te brengen.

41094. De **Voorzitter**: Juffrouw *Roosenburg*? Is dat dezelfde, die een rol heeft gespeeld in de verbinding met Zwitserland?

A. Ja. Zij is oorspronkelijk door mij gerecruteerd. Zij is niet met de anderen gearresteerd. Zij is in contact gekomen met andere mensen en heeft haar werk voortgezet.

41095. De **Voorzitter**: Op de weg B?

A. Ja.

43096. De **Voorzitter**: Met die lijn van u heeft zij zich niet intens bemoeid?

A. Neen, want die liep in Holland stuk.

41097. De **Voorzitter**: Maar dat was toch later?

A. In September is de lijn stukgelopen, maar in Mei/Juni is zij door mij gerecruteerd.

41098. De **Voorzitter**: Bij de arrestaties is zij de dans ontsprongen en zij heeft toen gewerkt in een andere richting.

A. Inderdaad, en in die andere richting zaten mensen, die waren aangezocht om mee te doen door mensen, die juist in mijn organisatie waren gekomen. Die zijn doorgedaan met het werk. Toen ik later in Holland terugkwam, werd ik luidruchtig ontvangen door enkele

jongelui, die zeiden: Wij hebben het voortgezet. Die weg B is ontstaan uit de rudimentaire overblijfselen van de lijn, die ik gemaakt had. Terwijl ik al weg was, was *Kielstra* voor onze club geëngageerd door *Jonkers*. *Jonkers* is ook gearresteerd, maar *Kielstra* heeft het werk voortgezet en heeft het schitterend gedaan.

41099. De **Voorzitter**: U bent gekomen tot Toulouse en u zei, aat het contact van uit Lissabon misliep. Hebt u tot Toulouse een lijn kunnen tot stand brengen?

A. Er was natuurlijk een mogelijkheid om in Spanje te komen, maar de bedoeling was, dat het een wagon-lit werd tot Lissabon. Van uit Lissabon zou door *Maas Geesteranus* worden opgewerkt naar Zuid-Frankrijk toe.

41100. De **Voorzitter**: Dus het komt hierop neer, dat over uw lijn mensen naar Toulouse konden worden gebracht. Als zij daar eenmaal waren, vonden zij daar geen lijn, maar moesten zij proberen op eigen gelegenheid verder te komen.

A. Ik zat te wachten tot Londen mij een adres in Zuid-Frankrijk zou opgeven. Dat heb ik nooit gekregen. Toen dacht ik: Dan zal ik het maar organiseren. In Spanje zal het wel meevallen; laat ik in ieder geval in Spanje komen. Het was ook eenvoudig, omdat *Aerts* over een passeurscontact in Toulouse beschikte, die de mensen kon doorbrengen naar Spanje. Ik had dus een verbinding Holland—België en de passeur *Henri Nijs* in België. Uit Brussel werden zij in één ruk doorgebracht naar Toulouse, zonder verder oponthoud, zonder verdere contacten onderweg, waardoor het risico bijzonder gering was. De moeilijkheid met een escape-line was altijd, dat de mensen wat doen wilden. Zij wilden er vier in een week doorheen jagen, waardoor de lijn na drie maanden stuk was. Als je één persoon in de maand stuurde, verloren zij de interesse. Daar moest je dus tussenin scharrelen. De lijn is niet stukgegaan, maar de kop in Holland is stukgegaan.

41101. De **Voorzitter**: Door verraad?

A. Door provocatie van *Vastenhout*. *Nel Lind* had zich op een heel ander gebied begeven en hij heeft haar laten arresteren.

41102. De **Voorzitter**: Was *Nel Lind* goed?

A. Zij was een van mijn trouwste medewerksters, waar ik het meest aan heb gehad. Zij was een energiek meisje, zo energiek, dat zij gevaarlijk voor mij werd. Zij scharrelde in Holland op grote schaal piloten op en transporteerde ze naar België. Dat was een aparte lijn, een pilotenlijn, maar die was in België fout. In België werd het een Duitse lijn. De kerels werden doorgebracht naar Parijs en van daar naar een concentratiekamp. Heel veel mensen zijn rustig naar Brussel gebracht en daar opgepakt. Mijn Brussels contact kwam er achter, dat die pilotenlijn stuk was, en die waarschuwde mij. Ik heb de mensen kunnen waarschuwen, waardoor de zaak niet is opgerold. Die mensen konden onderduiken. Het verraad in Brussel heeft ook teruggewerkt op Holland. Het werk, dat *Nel Lind* deed, was het meest gevaarlijke werk. Zij kwam in de openbaarheid. Zij moest bij de burgemeester of de veldwachter komen en dan zag heel het dorp, dat er een man werd weggehaald. Dat was gemakkelijk te provoceren. Het was voor *Schreieder*, die wordt aangezien voor een geweldig vakman, doodeenvoudig werk. Je neemt iemand, die als provocateur optreedt en die zegt, dat hij piloten heeft verborgen. Je wacht af en dan weten zij het binnen een paar dagen bij de organisatie. Die wil die piloten graag hebben. Dan komen zij bij je en dan zeg je, dat die piloten juist zijn vertrokken, maar dat je wel een paar nieuwe piloten wilt zoeken. Het is kinderwerk. *Nel Lind* is er ingevlogen door iemand, die zij persoonlijk kende, maar die intussen fout was geworden, hetgeen zij niet wist. Deze zei: Ik weet piloten. Zij zei: Fijn, weer wat piloten. Toen was het kapot.

41103. De **Voorzitter**: Heeft zij er het leven afgebracht?

A. Zij is in Ravensbruck geweest, maar zij is teruggekomen.

41104. De **Voorzitter**: Weet u, waar zij woont?

A. Zij is leidster van de welpen van de Nederlandse padvindsters. Zij woont in de Zeestraat 67 of 76.

41105. De **Voorzitter**: Ik keer nu weer terug naar Zuid-Frankrijk. Hoe is het toen verder met uw werkzaamheden gegaan?

A. Toen ik wist, dat het in Frankrijk in orde was met *Aerts* en dat het in Brussel in orde was, ben ik op stap gegaan. Ik had een passeur Holland—België en een passeur België—Frankrijk. Ik had een overgang over de demarcatielijn, die nog wel degelijk bestond. Er was alleen in de groene zoom niet zoveel bewaking meer. Men kon echter niet met de trein doorreizen, men moest passeren. Wij hadden het zo in elkaar gezet, dat wij de sneltrein van Brussel naar Parijs, nadat hij twee uur had gewacht op de douanecontrôle, weer oppikten in het volgende Franse station, waar wij over de grens liepen. Hetzelfde gebeurde van Parijs naar Toulouse. De trein stopte bij de demarcatielijn. Wij gingen er als een haas omheen en pikten hem aan de andere kant weer op. Wij hadden dus geen contactadressen nodig.

41106. De **Voorzitter**: Controleerde men toen nog niet in de trein?

A. Neen. Bovendien hadden wij grenspapieren. Ik had een passeur mee; ik wijdde hem in over deze demarcatielijnpassage en bracht hem mee naar *Aerts*, aan wie ik hem voorstelde. Toen *Aerts* had uitgelegd, hoe hij zich die organisatie dacht, heb ik die passeur met een codebericht naar mijn broer gestuurd, in welk bericht ik mijn broer heb uitgelegd, hoe hij zich moest gedragen en hoe de organisatie moest geschieden. Ik had mijn broer aangesteld als hoofd van die passeurkoplijn, toen ik wegging. Hij was aangesteld om de mensen, die moesten weggaan, te ontvangen en hun weer instructies te geven. Hij moest mejuffrouw *Roosenburg* waarschuwen; zij zou met mensen naar Brussel gaan en zou daar door *Henri Nijs* worden doorgestuurd. Ik stuurde *Nijs* terug en ben naar Spanje gegaan. Ik dacht, dat het koek en ei was; de passage ging goed. Wij mochten aan de grens twee dagen in een hotel verblijven. Ik heb kunnen opbellen met Barcelona en Madrid. Er was echter een afschuwelijk misverstand. Ik dacht nl., dat bij de Nederlandse consulaten te Barcelona en Madrid mijn codenaam *Kees Hoek* was gedeponereerd, maar in Londen had men zitten wachten tot men van mij opkreeg onder welke naam ik in Spanje zou verblijven. Dat is dus misgelopen. Ik geloof niet, dat wij er veel hadden kunnen doen. Het zag er buitengewoon goed uit. Wij kregen er goed te eten en te drinken. Bij een vorige reis was ik reeds in Spanje geweest. Te Lerida werden wij in de gevangenis opgesloten en kaal geschoren. Te Lerida was ik nog in staat een telegram te sturen, dat werd medegegeven aan iemand, die werd gelibereerd: hij kon naar Madrid gaan en kreeg een telegram mee voor Londen, waar ik mijn aankomst meldde. Het is daar enigszins misgelopen, omdat men te Madrid dat telegram niet, zoals ik had gezegd, naar de heer *Somer*, maar naar Buitenlandse Zaken heeft gestuurd. Later ben ik naar het kamp Miranda gebracht. Daar verscheen te midden van een gezelschap bezoekers van het Rode Kruis de heer *Somer*.

41107. De **Voorzitter**: Dat is in dezelfde tijd geweest, toen de heer *Somer* dat onderzoek naar lijnen naar Spanje heeft ingesteld?

A. Ja.

41108. De **Voorzitter**: Wanneer zal dat zijn geweest?

A. Begin December 1943. Ik trilde op mijn knieën, toen ik te midden van dat gezelschap stond, en dacht: Ik ben toch niet helemaal verloren. De heer *Somer* wist niet onder welke naam ik in dat kamp was. Hij werd omstuwd door verschillende vrienden; iedereen dacht, dat hij voor hem kwam, zoals dat gaat in een kleine samenleving. Hij had brieven voor mij bij zich. Hij is er in geslaagd — op welke manier weet ik niet precies — mij op korte termijn uit het kamp Miranda te halen. Ik ben toen naar Madrid gehaald, ik geloof door *Davids*, die er in geslaagd is bij de Spaanse autoriteiten iets te bereiken. Ik heb drie dagen in Madrid gezeten en ben vervolgens via Gibraltar naar Londen gegaan.

Ik heb in die tijd ook ontmoet de heer *Linthorst Homan*, nu Commissaris der Koningin. Ik had uit Londen o.a. opdracht gekregen in contact te treden met de heer *Linthorst Homan*, secretaris van de directie van Philips, en na te gaan of ik hem kon helpen met het leggen van een of andere verbinding. Hij was ondergedoken. Het mislukte steeds met hem in contact te komen. Twee dagen vóórdat ik vertrok, had ik een afspraak met hem, die ik niet kon houden wegens luchtalarm. Hij had echter mijn signalement gekregen, waarin ook het litteken op mijn linkerhand was vermeld. In Lerida ontmoette ik een kaal geschoren man, die zich voorstelde als *Linthorst Homan*. Hij was in dezelfde tijd, misschien op dezelfde dag als ik naar Spanje vertrokken. Ik vroeg hem: „Had u niet op die en die

dag een afspraak met iemand bij de watertoren in Hilversum?" Hij zag het litteken en toen was hem de zaak duidelijk.

Wij zijn doorgetrokken naar Gibraltar en van daar na twee dagen vertrokken naar Bristol. En ten slotte kwamen wij in Londen.

41109. De **Voorzitter**: Wanneer kwam u in Londen aan?

A. Ik meen mij te herinneren, dat het was 20 December 1943.

41110. De **Voorzitter**: U hebt dus bij uw werk in Nederland geen inlichtingenwerk gedaan?

A. Neen. Ik had technische opdrachten. Ik heb mij verre gehouden van de diverse organisaties. Zij probeerden wel mij in hun ruzies te betrekken.

41111. De **Voorzitter**: Is het in de korte tijd, dat de lijn heeft bestaan, wel gelukt mensen daarlangs over te brengen?

A. Ja. De ene keer is het mislukt, de andere keer gelukt. *De Jonge* is er ook langs gegaan. Met hem was ik in contact gekomen in Holland. Dat is heel goed gegaan tot Toulouse, maar daar was het niet zo, dat wij een geprivilegeerde passeurslijn voor ons zelf hadden naar Spanje. Er was een soort tourisme daar. Dat kon niet. Waar ik langs ben gegaan, was prima. *De Jonge* heeft pech gehad en werd gearresteerd. Hij was in gezelschap van *Pahud de Mortanges*, de ritmeester. Zij hadden het al een keer geprobeerd, maar waren teruggegaan. *De Jonge* was niet te houden en is meteen weer gegaan.

41112. De **Voorzitter**: Zijn beiden gearresteerd?

A. *Pahud de Mortanges* heeft enige tijd gewacht om uit te rusten. Hij is er later wel gekomen langs een andere lijn.

41113. De **Voorzitter**: Verder zijn u geen namen bekend van personen, die langs die lijn zijn gegaan?

A. Neen, dat is ook niet gebeurd.

41114. De **Voorzitter**: Dus eigenlijk heeft de verbinding niet veel opgeleverd, door omstandigheden, waaraan u niets kon doen?

A. Inderdaad.

41115. De **Voorzitter**: U bent toen in Londen gekomen en als ik het goed begrepen heb, kwam u op het Bureau Inlichtingen.

A. Ik moest een lang verhaal doen over mijn ervaringen. Ik moest bij de Minister van Oorlog komen — de eerste agent, die terugkwam, was een paradepaardje —, die mij zeer vriendelijk ontving. Zij dachten: Wat moeten wij met die jongen doen? Ik zei: „Ik vind het jammer, dat de zaak mislukt is. Ik vind het zo'n eenvoudig werk. Ik wil het nog wel eens doen. Ik heb nu veel ervaring. Misschien kan ik een mooiere lijn maken." Maar het mocht niet. Er bleek een theorie te bestaan, volgens welke agenten niet voor de tweede maal mochten worden uitgezonden. Ik heb mij langzamerhand op dat bureau meer en meer ingewerkt. Toen ben ik in dienst gebleven.

41116. De **Voorzitter**: Welke rang kreeg u, toen u uitgezonden werd?

A. Ik had helemaal geen rang.

41117. De **Voorzitter**: Geen militaire rang?

A. Ik was in Canada bij promotie bevorderd tot korporaal en in Londen heb ik rondgelopen als quasi sergeant.

41118. De **Voorzitter**: Er is hier gezegd, dat de agenten van B.I. bijna altijd in de rang van sergeant werden uitgezonden.

A. Ik was sergeant-titulair. Het was uitsluitend een salariskwestie.

41119. De **Voorzitter**: Terwijl van de agenten van kolonel tie *Bruyne* en van B.B.O. er ook de rang van luitenant kregen.

A. Dat was ook een salariskwestie.

41120. De **Voorzitter**: De reden van dat verschil, indien dit inderdaad bestaan heeft, weet u niet?

A. Neen.

41121. De **Voorzitter**: Bent u de gehele tijd tot de bevrijding op het bureau gebleven?

A. Ja.

41122. De **Voorzitter**: In welke rang hebt u daar gediend?

A. Ik ben geëindigd als kapitein.

41123. De **Voorzitter**: Nu willen wij gaarne het volgende punt met u bespreken.

Wij hebben hier de heer *van Houten* gehoord. Wij hebben met hem gesproken over de techniek, over de codes, enz. Toen heeft hij gezegd: Daar weet ik persoonlijk niet zoveel van; als u mij heel technische vragen stelt, kan ik daarop niet antwoorden. Toen heb ik gevraagd: Weet u, wie met het dagelijkse werk in aanraking kwam? In de eerste plaats heeft hij toen de heer *de Jong* genoemd, die u ook hebt genoemd. Het bleek, dat deze in Indië was, zodat wij hem niet konden horen. Toen zei hij, dat u er ook van wist, omdat u het dagelijkse werk hebt meegemaakt.

A. Ik ben toen assistent geworden. Het was een klein bureau, toen ik terugkwam. *Somer* was er. *Broekman* was weg; die had een hartkwaal. *De Jong* was er met zijn vrouw, die secretaresse was van *Somer*. In die tijd was *van Brink* code-officier voor de bureaux Inlichtingen in Lissabon en Zweden.

41124. De **Voorzitter**: *Van Brink* zit tegenwoordig in Lissabon?

A. Ik meen, dat hij in Madrid zit. Ik heb zijn adres. Als u het hebben wilt, kan ik het geven.

41125. De **Voorzitter**: Gaarne. U weet niet of *van Brink* wel eens hier komt?

A. Hij komt wel eens hier. Zijn ouders wonen hier.

41126. De **Voorzitter**: Is hij verbonden aan het gezantschap?

A. Hij is attaché.

41127. De **Voorzitter**: Militair?

A. Neen, ik geloof voor de opsporing van vermiste vermogens in Spanje en Zuid-Afrika.

41128. De **Voorzitter**: *Van Brink* is één van de eersten geweest, die uitgezonden zijn.

A. Niet onder B.I.

41129. De **Voorzitter**: Neen, hij is al in 1940 of 1941 uitgezonden.

A. Ja.

41130. De **Voorzitter**: Van zijn wederwaardigheden weet u waarschijnlijk niets?

A. Bijzonder weinig. Alleen wat ik bij borrelpraatjes en haardvuurpraatjes heb gehoord.

41131. De **Voorzitter**: De uitzending van *van Brink* heeft niet veel opgeleverd?

A. Ik meen van niet, maar dit moet uit zijn rapporten kunnen blijken. Hij was bij het uitbreken van de oorlog in Australië.

41132. De **Voorzitter**: Het had wel zijn bezwaar om iemand, die uit Australië was gekomen en lange tijd niet in Nederland was geweest, naar bezet Nederland te sturen.

A. In die tijd waren er nog geen Engeland-vaarders.

De **Voorzitter**: Ja, heel weinig.

A. Zij hadden kunnen zoeken onder de mensen, die waren meegewonnen met de Regering.

41133. De **Voorzitter**: Of met het leger

A. Ja.

41134. De **Voorzitter**: Wij hadden liet zo straks over de opleiding. Het was dus inderdaad zo, dat de agenten van B.I. werden opgeleid in een huis, dat van B.I. was, en daar werden geïnstrueerd door Engelse instructeurs, terwijl B.I. in de latere tijd een behoorlijke medezeggenschap in de opleiding had?

A. De technische opleiding, zoals de telegrafie, bleef natuurlijk in elk geval door de Engelsen geschieden, maar wat trade-craft en security betreft, daaraan hebben wij in die tijd meer gedaan. Dat heb ik zelf gedaan.

41135. De **Voorzitter**: U stond dus regelmatig in contact met uw Engelse collega's?

A. Ja.

41136. De **Voorzitter**: Kwam u ook veel in dat opleidingshuis?

A. Ik was er permanent.

41137. De **Voorzitter**: U zat niet op het bureau, maar in „Huize Anna“?

A. Ik zat ook op het bureau, want de jongens hadden overdag een radiocursus. Ik ging 's morgens met hen met de trein naar Londen.

41138. De **Voorzitter**: Een cursus ook weer op een Engelse school?

A. Ja. Ik ben er zelf vroeger ook een tijdje geweest, maar heb die cursus niet afgemaakt. Die radio-opleiding is in die tijd ook verbeterd, want toen waren de Engelsen ook meer ingeschoten op het geheel en was die school uitgebreid; de opleiding was later veel beter geworden. In het begin hebben wij eens les gehad van een Hollandse scheepstelegrafist, die aan apoplexie leed.

's Middags om 5 uur ging ik weer naar „Huize Anna“. Ik niaakte de jongens echter 's morgens mee in de trein; als het mooi weer was, gingen wij 's middags voetballen; er was een geweldig mooie tuin bij. De jongens kregen meestal elke avond les van mij, waarbij ik hun vertelde van mijn ervaringen, opgedaan in de tijd, dat ik nog in Holland was, dit in verband met security-maatregelen. Ik gaf de trade-craft lessen, welke ik had gehad, in meer populaire vorm aan deze jongens.

41139. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat de opleiding van de agenten van B.I. uitsluitend in de Engelse sfeer lag? Het was per se een gemengde sfeer?

A. Als u zegt „sfeer“, was het zelfs veel meer een Hollandse dan een Engelse sfeer, want zij hebben er toen altijd een Hollandse officier bij gehad. Ook *Gijs* de Jong en *Somer* kwamen meer in „Huize Anna“. Later kwamen de opdrachten van de Hollanders. Ik heb mijn opdracht nog gekregen van de Engelsen. Dat gebeurde wel in overleg met de Hollanders, maar de Engelsen hebben verteld, wat ik moest doen. Later kwamen de opdrachten uitsluitend van de Hollanders.

41140. De **Voorzitter**: Kwam het toen niet voor, dat de Engelsen bepaalde opdrachten er bij gaven?

A. Dat zal wel eens zijn voorgekomen. Zij hebben eens een keer een Engelse agent gestuwd, ook in overleg met het B.I.

41141. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. De luitenant *Wiedemann*. Of hem nog andere opdrachten zijn gegeven, weet ik niet. Hij was vaii Engelse nationaliteit. Enig bewijs heb ik natuurlijk niet, maar ik geloof niet, dat de Engelsen het ooit zouden hebben aangedurfd iemand een opdracht te geven, die niet zou stroken met de Nederlandse belangen. In mijn tijd begon het al zo, dat het opdracht geven aan de agenten geheel in Hollandse handen was.

41142. De **Voorzitter**: Nu de kwestie van de codes en hetgeen daarmee samenhangt. Hebt u daarmee ook te maken gehad?

A. Met codes niet, wel met telegrammen, wat natuurlijk wel samenhangt. Toen ik mijn ambtelijke periode bij het B.I. begon, kregen wij, naar ik mij herinner, telegrammen, die door de Engelsen waren uitgewerkt op een velletje papier.

41143. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „uitgewerkt“?

A. Een telegram was in code, d.w.z. de letters waren op een bepaalde manier door elkaar gegooid. Er werd een aantal letters bijgevoegd. Anders was het te gemakkelijk om het uit te zoeken. Er kwamen valse letters bij, voor en achter. Als je het terugwerkte, kreeg je het oorspronkelijke beeld terug van je code-raam. Er waren ten slotte wel 20 valse letters. Middenin stond de tekst, die zeer gecompriemd was en waarin seinfouten voorkwamen. Doordat de radioverbinding slecht was, kwamen er seinfouten voor. Die werden overgenomen, omdat de marconist geen Hollands kon lezen. De Engelse decodist deed wel een poging om de woorden er uit te halen, maar als het verminkt was, liet hij het staan. In die vorm kregen wij het.

41144. De **Voorzitter**: Dat is eerder niet uitgewerkt, zou ik zeggen. U zei: uitgewerkt.

A. Wij kregen de uitgewerkte code. Wij kregen die telegranimen met de bronvermelding er bij en de datum van ontvangst, terwijl tevens werd aangegeven hoeveel identity-checks er aan ontbraken.

41145. De **Voorzitter**: Gebeurde dat steevast?

A. Ja. Er stond dan b.v.: 7/8 goed. Als iemand 10 identity-checks had en 8 waren goed doorgekomen, werd gezegd: 4/5 goed. In mijn tijd had iemand 3 identity-checks, later is het 7 of 8 geworden.

41146. De **Voorzitter**: Hebt u zelf een code meegekregen, toen u uitgezonden werd?

A. Ja.

41147. De **Voorzitter**: Welke identity-checks had u?

A. Dat zou ik niet meer weten. Ik zou nauwelijks meer kunnen coderen.

41148. De **Voorzitter**: Had u wel een test-question?

A. Neen.

41149. De **Voorzitter**: Test-questions werden later toch veel gebruikt?

A. Ja.

41150. De **Voorzitter**: Als de agenten, zoals u zegt, een groot aantal identity-checks hadden, zal daarbij wel een aantal test-questions zijn geweest?

A. Inderdaad. Volgens mij kon je de identity-checks wel weglaten. Wanneer er één vermindering in was, was het dan fout of niet fout? Je kon uit de tekst halen of er een vermindering was. Als er stond „boek“, dan kon je denken: het past niet in de tekst, het kan „hoek“ zijn. Een h is vier punten en een b is een streep met drie punten. Als je een streep als een punt hoort, is er een h geschreven. Wij hebben telegrammen gedecodeerd, waarvan 30 pct. leesbaar was. Soms hebben wij na twee dagen de tekst er uitgehaald. Dat was dan te substitueren. Dat kon je met een test-question niet doen.

41151. De **Voorzitter**: Dat was raak of mis.

A. Ja. Misschien zijn identity-checks goed doorgekomen, die fout hadden moeten zijn. Het was een belachelijk systeem, omdat de radioverbinding niet goed was.

41152. De **Voorzitter**: Was het percentage van de telegrammen, die verminkt waren, groot?

A. Naar wat ik mij er van herinner, was over het algemeen niet meer dan 5 of 10 pct. verminkt.

41153. De **Voorzitter**: Dat vind ik een zeer belangrijke mededeling.

A. Dal is na te gaan, omdat op het Bureau Inlichtingen die telegrammen bewaard zijn.

41154. De **Voorzitter**: Dus de telegrammen, waarover men zat te puzzelen, waren een betrekkelijk gering percentage?

A. Ja.

41155. De **Voorzitter**: Dus de overige 90 pct. kwamen goed door?
- A. Die kon je zo lezen.
41156. De **Voorzitter**: Wanneer er moeilijkheden waren met telegrammen, lag dat aan atmosferische storingen?
- A. Ja.
41157. De **Voorzitter**: Wist u, waar het decoderen gebeurde?
- A. Ik dacht eerst, dat het in de T.P.-Section, de Teleprint-Section gebeurde. Later heb ik ontdekt, dat het gebeurde in een plaatsje ten noorden van Londen, waarvan ik de naam vergeten ben, waar ook het radiostation was.
41158. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?
- A. Zeker niet.
41159. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe bent u er achter gekomen?
- A. Na de oorlog heb ik een codiste gesproken, die daar gewerkt heeft. Ik wist, dat er een radiostation was, en de enige conclusie was, dat de radio en de code bij elkaar zaten. De tekst van de telegrammen werd van het decoderingsstation per telex overgebracht naar het bureau S.I.S.
41160. De **Voorzitter**: Daar zijn wij nog steeds niet achter kunnen komen. Het is dus positief niet zo, dat de decoding gebeurde op het bureau van de Hollandse sectie van S.I.S., bij *Seymour*?
- A. Neen, die keilde de code niet.
41161. De **Voorzitter**: Dus die kreeg precies hetzelfde papier als B.I.?
- A. Wij kregen het een halfuur later.
41162. De **Voorzitter**: Dat was dan een duplicaat?
- A. Ja.
41163. De **Voorzitter**: Het bureau van *Seymour* was één van de vele afdelingen van S.I.S. Zaten de verschillende secties bij elkaar of zaten zij afzonderlijk?
- A. Zij zaten met een hele troep samen in één gebouw. Het is mogelijk, dat, toen zij op oorlogssterkte waren, er ook in een ander gebouw zaten.
41164. De **Voorzitter**: Wist u toen al, dat de te decoderen telegrammen ergens anders werden gedecodeerd en dan per telex naar het gebouw in Londen werden overgeseind, of hebt u dat later gehoord?
- A. Dat wist ik toen al.
41165. De **Voorzitter**: Dus hieruit zou volgen, dat het decoderen centraal gebeurde voor alle landen?
- A. Ik verkeer in die mening.
41166. De **Voorzitter**: Dat is van belang voor de vergissingen, die gemaakt zijn. Als het centraal gebeurde, is het niet erg waarschijnlijk, dat de fouten ten aanzien van één land werden gemaakt, maar moei dat over de gehele lijn gebeurd zijn.
- A. Ja, maar wat is een telegram? Dat is misschien een bericht, dat een agent zendt, wanneer hij in moeilijkheden zit. Hij vergeet misschien de identity-checks: misschien is hij de test-question vergeten. Al die systemen zijn niet hetzelfde; men kan wel honderd identity-checks hebben en dan fouten maken. Misschien is de man zelf fout. Men moet de inhoud van het telegram bekijken en zich afvragen: klopt dit in het schema of wordt er geprovoceerd? Toen *van Borssum Buisman* is gearresteerd, hadden wij het bij het eerste telegram door.
41167. De **Voorzitter**: Op grond waarvan had u het door? Op grond van de code of van de identity-checks? Of bleek het uit de inhoud van het telegram?
- A. De moffen maakten een fout in het volgnummer. Bovendien was de inhoud onwaarschijnlijk. Ook al was het volgnummer niet fout geweest, dan had toch de inhoud ons gewaarschuwd. Het was niets voor *Buisman* om zo iets te seinen, zodat wij het meteen door hadden. Even later kwam dan ook het bericht, dat hij was gearresteerd.
41168. De **Voorzitter**: Bij de uitzending werd de agenten door de Engelsen medegedeeld, wat hun code was?
- A. Ja.
41169. De **Voorzitter**: Daaraan kwam B.I. niet te pas?
- A. Neen.
41170. De **Voorzitter**: B.I. kende de speciale code van een agent ook niet?
- A. Neen. Ik wist, dat het hetzelfde systeem was.
41171. De **Voorzitter**: Gebeurde het door *Seymour* of iemand anders?
- A. Hij kende de code ook niet. Dat gebeurde door een section, waarvan ik de naam niet weet; ik weet wel, waar het gebeurde, nl. op Hans Place te Londen. Later is men verhuisd. Ik weet wel wie mij die code heeft geleerd; die man zit nog op de ambassade te Lissabon.
41172. De **Voorzitter**: De identity-checks werden daarbij tegelijk opgegeven?
- A. Ja.
41173. De **Voorzitter**: Die kende u ook niet?
- A. Neen.
41174. De **Voorzitter**: Naar uw voorstelling van zaken bleef dat dus allemaal in dat gebouw in dat plaatsje ten noorden van Londen, waar het ontvangststation en het decoderingsinstituut waren?
- A. Ja.
41175. De **Voorzitter**: Acht u het technisch mogelijk, dat het ontvangststation en het decoderingsinstituut niet vlak bij elkaar zijn?
- A. Technisch is dat natuurlijk mogelijk. Het is echter ontzettend handig, wanneer de marconist, die het telegram heeft opgeschreven, het weer aan de decoderingsafdeling kan geven, want anders moet het geteleprint worden naar de decoderingsafdeling. In Eindhoven hadden wij later ook de decoderingsinrichting een meter van de ontvanger af.
41176. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord van een proef op de fingerprint?
- A. Ja. Dat werd ook in mijn tijd gedaan, maar daarmee heb ik nooit veel te maken gehad. U bedoelt toch met de seinsleutel?
- De **Voorzitter**: Met de aanslag.
- A. Ik heb nooit meegemaakt, dat het gebeurde, maar heb horen zeggen, dat het gebeurd is. Het werd vastgelegd op een gramfoonplaat.
41177. De **Voorzitter**: Dat was dus ook iets, dat buiten de Hollandse sfeer lag?
- A. Ja, omdat het radiostation niet bij de school stond.
41178. De **Voorzitter**: U veronderstelt dus, dat de fingerprint van de agent, die werd uitgezonden, op de gramfoonplaat werd vastgelegd en dat het op een gegeven moment werd vergeleken, als men twijfelde?
- A. Ja.
41179. De **Voorzitter**: U weet niet of het bij u is gebeurd?
- A. Ik ben niet als marconist uitgezonden. Ik ben maar tot 10 woorden gegaan en men moest daarvoor tot 20 woorden zijn gegaan.

41180. De **Voorzitter**: Een marconist behoeft echter niet te weten, dat zijn aanslag is opgenomen, want men kan zijn aanslag laten opnemen, zonder dat hij er iets van merkt.

A. Inderdaad.

41181. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord van jongens, dat zij wisten, dat hun aanslag was opgenomen, voordat zij uitgezonden werden? Hebt u hen dat wel eens horen zeggen?

A. Neen, dat zou ik niet kunnen beweren.

41182. De **Voorzitter**: Toen ik zojuist hierover sprak, was het echter een bekend begrip voor u. Waardoor was het u bekend? Kende u dat in die tijd reeds of hebt u het later gehoord?

A. Ik denk, dat ik het pas gehoord heb eind 1944, toen ik in Eindhoven zat. Ik ben er nooit bij geweest, wanneer het gebeurde, en ik heb ook nooit correspondentie gezien, waaruit bleek, dat het gebeurde.

41183. De **Voorzitter**: Wij hebben nu geconstateerd, dat er tussen S.I.S. en B.I., wat de opleiding betreft, een zeer nauwe samenwerking was, dat het geven van opdrachten zelfs helemaal in handen was van B.I., maar dat de codes, identity-checks en het eventueel opnemen van de aanslag van marconisten weer helemaal in Engelse handen waren.

A. Inderdaad.

41184. De **Voorzitter**: Aan dat laatste had het B.I. waarschijnlijk ook geen behoefte?

A. Neen, maar er was een kleine uitzondering. Wij hebben ook een ogenblik gewerkt in radio-telefonie van uit vliegtuigen, die spreekapparaten. Daaraan heb ik ook meegedaan. Ik kende de mensen op de grond allemaal. Zij waren eerst opgeleid. Voor hen had ik wel test-questions.

41185. De **Voorzitter**: Test-questions, die u had afgesproken met de mensen vóór zij weggingen?

A. Neen, niet afgesproken, met opzet niet afgesproken. Wij hadden samen veel dingen meegemaakt. Gedurende de opleiding noteerde ik enkele van die dingen, b.v.: Vanmorgen is *Kees*..... door het bed gezakt. Ik vroeg nu van uit het vliegtuig: Wie zakte toen door het bed? Dat zal op de grond wel grote hilariteit hebben gegeven. En dan werd geantwoord: Dat was *Kees* zo en zo. Dan wist ik, dat het in orde was.

41186. De **Voorzitter**: Dat werd dus niet te voren afgesproken?

A. Neen, met opzet niet. Ze konden die test-questions dus niet onder dwang vrijgeven.

41187. De **Voorzitter**: Is dat op beperkte schaal gebeurd? Wij hebben maar enkele sporen van die spreekapparaten ontdekt.

A. Spreekapparaatagenten waren *Ausems* en *Frans Dijksteester*.

41188. De **Voorzitter**: Waren zij uitsluitend spreekapparaatagenten?

A. Ja.

41189. De **Voorzitter**: Zij deden niet aan radiotelegraphie?

A. Neen. En zo zullen er meer zijn geweest. De hoogtijdagen van de spreekapparaten lagen in het midden van 1944. Ik ben in September 1944 uit Londen vertrokken, dus daar weet ik verder niets meer van.

41190. De **Voorzitter**: Controleerde u de stem, die u hoorde, alleen met uw eigen gehoor, of had u daar ook het automatische controle-middel van de grammofoonplaat voor?

A. Neen, geen grammofoonplaten. Ik had zoveel met deze mensen geoefend, dat ik hun stemmen kende. Bovendien, de moffen zouden niet iemand anders van zo'n apparaat gebruik hebben laten maken. Je kunt wel hopen de seinhand van iemand na te doen, want

dan gaat het om een subtiel verschil, maar het nabootsen van iemands stem is veel moeilijker.

41191. De **Voorzitter**: Maar deze zaak stond of viel met de mogelijkheid om de opleider of iemand anders, die de agent kende, met het vliegtuig mee te sturen.

A. Als men iemand anders moest meesturen, ging het niet.

41192. De **Voorzitter**: Dat was ook een moeilijkheid bij het seinen. Als aan het ontvangstation de opleider had gezeten, had deze wel direct kunnen constateren of de marconist diegene was, voor wie hij zich uitgaf, maar aan het ontvangstation zullen andere mensen gezeten hebben en zal men wel gewerkt hebben met een roulerend personeel. Dat zal men alleen hebben kunnen ondervangen door het opnemen van de aanslag van de marconist op grammofoonplaten.

Deze methode van het opnemen op platen is bij de spreekapparaten niet gebruikt?

A. Neen.

41193. De **Voorzitter**: Die spreekapparaten hadden een radius van 15 of 20 km. niet waar?

A. Loodrecht de lucht in, op zo'n golfengte, dat er op de grond een bijzonder geringe spreiding was.

41194. De **Voorzitter**: Dus men moest er loodrecht boven komen?

A. Niet loodrecht er boven, maar men moest er wel in een soort van sector boven vliegen.

41195. De **Voorzitter**: Geschiedde dat heel hoog?

A. Zo hoog mogelijk, een kilometer of tien.

41196. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat in die tijd de Duitsers een voortreffelijk radarsysteem hadden en elk vliegtuig, dat binnen kwam vliegen, konden registreren.

A. Wij gevoelden ons veilig, omdat de moffen ook naar ons zaten te luisteren. Zij zouden zich er wel voor wachten ons toestel neer te schieten, want zij konden ons gesprek horen.

41197. De **Voorzitter**: Zij konden niet het spreekapparaat beneden horen?

A. Neen.

41198. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk gekregen, dat zij met grote moeilijkheden zaten, omdat zij de spreekapparaten niet konden uitpeilen, zoals de radiozenders.

A. Neen. Zij konden één kant van het gesprek horen. Wij vroegen alleen een herhaling van verminkte woorden.

41199. De **Voorzitter**: Was het dan voor hen interessant om het te horen?

A. Zij hoorden ten minste de ene helft van het gesprek. Wij werden gepeild, waar wij vlogen. Wanneer zij een lijn naar beneden trokken, wisten zij ongeveer, waar het apparaat in Holland zat. Zij probeerden van ons zoveel mogelijk te weten te komen, waar het ding in Holland zat. Later vlogen wij gewoon boven de kust, ver boven het afweergeschut. Er is nooit wat gebeurd met de toestellen.

41200. De **Voorzitter**: Het gesprek van de zijde van het vliegtuig was in het algemeen niet interessant, behalve dat het een aanwijzing kon zijn, waar het spreekapparaat was. De inlichtingen, die u uit Holland kreeg, waren he: belangrijkste.

A. Ja.

41201. De **Voorzitter**: *Giskes*, die wij hierover hebben gehoord, had van die spreekapparaten niet zo heel veel terug. Het was hem nog helemaal niet duidelijk, hoe dat precies in elkaar zat.

A. Jhr. *de Brauw*, die ook zo'n spreekapparaat had, hebben, zij er mee gepakt. Hij is omgekomen.

41202. De **Voorzitter**: U noemt dus als spreekapparaatagenten *Ausems*, de *Brauw* en *Dijckmeester*.

A. Er zullen er wel meer geweest zijn.

41203. De **Voorzitter**: Hebben *Dijckmeester* en *Ausems* de gehele oorlog doorgewerkt?

A. Ja.

41204. De **Voorzitter**: Was de samenwerking tussen B.I. en *Seymour* goed?

A. Nu snijdt u een onderwerp aan, waarover bijzonder lang te praten is: de samenwerking met de Engelsen. Ja, die was wel goed. Er zaten op het Engelse bureau een paar heel slimme jongens, o.a. *Dulling*, een man met een geheugen als een encyclopaedie. Als je niet meer wist, wat een jaar geleden in een telegram stond, kon hij het je zo vertellen. Hij had een photographisch geheugen. In die tijd was de samenwerking met de Engelsen goed. Ik weet niet, hoe het op politiek gebied was, want ik heb mij nooit met de politiek bemoeid.

41205. De **Voorzitter**: Met wie had u in hoofdzaak contact! U hebt verteld, dat u een tijdlang bij de opleiding bent geweest en dat u een groot gedeelte van de dag in „Huize Anna” was.

A. Neen, ik was nog op kantoor.

41206. De **Voorzitter**: Inderdaad. U was daar 's avonds en ging 's ochtends met de jongens naar Londen, die daar hun radio-opleiding kregen.

A. Ja. Ik deed mijn kantoorwerk. Ik kreeg op een gegeven moment de bestudering en het opbergen van telegrammen en het aanleggen van een register. Ik deed het meest voorkomende werk.

41207. De **Voorzitter**: Ging men, als er iets met de telegrammen was, naar de Engelsen toe om het met hen te bespreken?

A. Als het verminderingen waren, ging men niet naar hen toe, want dan konden de Engelsen er ook niet uitkomen.

41208. De **Voorzitter**: Dan kon men met de Engelsen gaan praten.

A. Over verminderingen niet. Dan werden wij wel eens opgebeld en werd er gevraagd: Bent u er al uitgekomen? Het contact met *Seymour* was goed, maar — voor zover ik er van weet — niet veelvuldig. Het is mogelijk, dat *Seymour* naar ons toekwam — hij kwam drie, vier keer in de week —, waar ik niet bij was.

41209. De **Voorzitter**: Kwam u zelf wel eens op het bureau van S.I.S.?

A. Ja, maar niet veel.

41210. De **Voorzitter**: Kwamen de Engelsen, die op hetzelfde niveau werkten en met hetzelfde onderdeel van het werk te maken hadden als u, wel eens bij u?

A. Neen, ook weinig. Het waren *Seyntour*, *Dulling* en een paar secretaresses; dan had men commander *Child*, die voor de ravitaillering, o.a. voor schoenen, zorgde, en *Peter Dickson*, mijn voorganger op „Huize Anna”, die naar een andere sectie is overgeplaatst. Het was een bijzonder kleine affaire in die tijd. *Seymour* en *Dulling* waren de mensen, natuurlijk onder hun chefs.

41211. De **Voorzitter**: Weet u ook welk code-systeem werd gebruikt!

A. Double transposition.

41212. De **Voorzitter**: Er waren ook andere systemen.

A. Ja, later de „one time pads”. Ik dacht, dat *Albrecht* een cijfercode had, want ik heb voor hem eens een opdracht in cijfercode moeten versturen.

41213. De **Voorzitter**: Dat is dus pas later gekomen?

A. Ja, die „one time pads”

31214. De **Voorzitter**: Wanneer, taxeert u?

A. In Maart 1944.

41215. De **Voorzitter**: Dus eerst een jaar na de uitzending van de eerste agenten van B.I.?

A. Ja.

41216. De **Voorzitter**: Behoorde de cijfercode tot de uitzonderingen?

A. Dat weet ik niet. Ik heb geen cijfercode gehad. De mensen, die ik heb gehad, moesten 's avonds met hun code oefenen en dan zag ik wat het was.

41217. De **Voorzitter**: Ik wilde u juist vragen, waardoor u het systeem kende, omdat de code in de Engelse sfeer lag. U merkte dat dus aan het werk, waarmee de jongens bezig waren?

A. Ja.

41218. De **Voorzitter**: De code, welke de jongens meekregen, kende u niet?

A. Ik heb nooit geprobeerd dat te weten te komen. Ik heb nooit aan de jongens gevraagd: Vertel ons nu die code.

41219. De **Voorzitter**: U hebt geen oordeel over de verschillende code-systemen?

A. Neen. Ik ben geen code-expert. Ik weet wel, dat die „one time pads” als waterdicht, als onbreekbaar werden beschouwd.

41220. De **Voorzitter**: Dat was de „double transposition” niet?

A. Neen.

41221. De **Voorzitter**: U weet niet, waarom die andere niet breekbaar was?

A. Omdat die „one time pads” een niet terugkerend systeem was; die loopt volgens een boek met de volgorde van willekeurige letters. Heeft men een bladzijde gebruikt, dan wordt deze verbrand. In Londen lag hetzelfde boek en aan de hand van de pagina konden wij het telegram decoderen.

Dus al kreeg de vijand het boek in handen, dan had hij toch niet de gebruikte pagina's en kon hij niet decoderen wat hij had opgevraagd. De luisterdienst schreef alle telegrammen op, wachtte tot de agent bekend was en kon dan alle correspondentie lezen. Hetzelfde boek was in Londen. Ook al had de vijand dat boek, de gebruikte pagina's waren verscheurd. Wat verzonden was, kon hij niet meer decoderen. Als je een agent in Londen had, die je een fotokopie gaf van het Londense boek, plus een agent in Holland, die je een fotokopie gaf van het boek van de seinende agent, was het mogelijk. Niet codetechnisch was het breekbaar.

41222. De heer **Stufkens**: Werd daarbij gebruik gemaakt van een gewoon in de handel zijnd boek?

A. Een speciaal gedrukt codeboek.

41223. De heer **Stufkens**: Niet een bijbel, enz.?

A. Neen.

41224. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik te vragen had. Indien u zelf meent, dat u in dit kader ons nog iets zou kunnen mededelen, dat u van belang acht, zouden wij het op prijs stellen dit nog van u te vernemen. Uit hetgeen wij het laatst behandeld hebben, zult u wel hebben begrepen, dat ook de techniek van het geval ons interesseert. Als er bepaalde dingen zijn, die u zelf hebt meegemaakt en die niet in dit verhoor aan de orde zijn gekomen, willen wij dat gaarne horen.

A. Ik geloof niet, dat er mijnerzijds nog iets te releveren is. Ik zou alleen B.I. nog een klein compliment willen maken, in verband met het feit, dat op een gegeven ogenblik een speciale agent is uitgestuurd om het netwerk te controleren. Die agent was *Mans*, wiens alias was *Vuurtoreiz*. Hij had de speciale opdracht, het netwerk te controleren. Op een gegeven ogenblik waren wij doodsbenaauwd, omdat er enkele identity-checks fout waren doorgekomen en ook een paar test-questions, waardoor wij twijfelden aan het netwerk. Toen is besloten, ook

in overleg met de Engelsen, iemand uit te sturen met de speciale opdracht, ter plaatse eens een oogje in het zeil te houden. Dat vind ik wel een ver gaande maatregel om je netwerk te controleren.

41225. De **Voorzitter**: Hebt u *Mans* gekend?

A. Ja.

41226. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een lijst van agenten, die uitgezonden zijn door het B.I. In de 3de kolom richter hun naam staat, wat het lot van hen is geweest. Nu is het merkwaardige, dat *Mans* een van de weinigen is, achter wiens naam in de 3de kolom niets is ingevuld. Achter de meeste namen staat „teruggekeerd“, „gesneuveld“ of „gefusilleerd“, maar achter zijn naam staat niets. Alleen schijnt *Schreieder* te hebben beweerd, dat *Mans* in October 1944 is gearresteerd.

A. Ja, maar hij is bevrijd. Hij leeft nog. Hij werkt bij de K.L.M.

41227. De **Voorzitter**: Waar?

A. Op Schiphol.

41228. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een tweede, achter wiens naam niets is ingevuld, nl. *W. de Vries*, die gedropt is in de nacht van 13 op 14 April 1945. Dat was dus heel laat.

A. Die heb ik ook niet meer gekend.

41229. De **Voorzitter**: U bent bij B.I. gebleven tot Juni 1945?

A. Ja.

41230. De **Voorzitter**: Dus u hebt de gehele periode in het bevrijde zuiden meegemaakt?

A. Ja.

41231. De **Voorzitter**: Die latere agenten zijn waarschijnlijk uit Engeland gekomen?

A. Die heb ik niet meer gekend. Ik ben in September 1944 weggegaan.

41232. De **Voorzitter**: *Van Rijsewijk* is in de nacht van 1 op 2 September 1944 gedropt.

A. Die heb ik nog meegemaakt.

41233. De **Voorzitter**: De daaropvolgende is *Kouwenhoven*, die in de nacht van 15 op 16 October 1944 is gedropt.

A. Die heb ik gekend.

41234. De **Voorzitter**: Toen hij gedropt is, was u al weg uit Londen?

A. Ja, toen was ik weg uit Londen.

41235. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat het een regel was, dat geen agent voor de tweede keer werd gestuurd en dat u daarom niet meer bent uitgezonden. Nu heb ik hier *Mooiweer* staan.

A. Voor hem is een uitzondering gemaakt. Het was het systeem de mensen niet twee keer uit te sturen. Waarom, weet ik niet precies. Misschien was het psychologisch niet te verantwoorden of misschien dacht men, dat zij te veel wisten en bij een arrestatie te veel zouden vertellen.

41236. De **Voorzitter**: *Mooiweer* heeft het beide keren er goed afgebracht?

A. Ja. Hij is nu in Australië.

41237. De **Voorzitter**: Dan heb ik hier nog de agent *Bram Grisnigt*. Is dat een Nederlander?

A. Ja.

41238. De **Voorzitter**: Dus *Wiedemann* is de enige van Engelse nationaliteit?

A. Het was zijn tweede nationaliteit. Ik geloof, dat hij oorspronkelijk Nederlander is geweest.

De **Voorzitter**: Als u verder niets meer hebt op te merken, dank ik u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en sluit ik het verhoor.

P. R. GERBRANDS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
STUFKENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. MICHEL JEAN EMILE MARIE STEYNS,
oud 57 jaar, wonende te Utrecht, vrouwenarts.

Hij legt de eed af als getuige.

41239. De **Voorzitter**: U hebt gedurende de oorlog een geruime tijd vertoefd in het seminarie in Haaren, dat door de Duitsers was ingericht tot gevangenis?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

41240. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij een verklaring, welke u indertijd hebt afgelegd voor de heer *de Ruyter*, en daarin wordt als duur van uw verblijf aldaar aangegeven: 13 Juli 1942—3 October 1943. Bent u later ook nog geweest in Beekvliet te St. Michielsgestel?

A. Ik ben nimmer in St. Michielsgestel geweest, behalve eenmaal voor bezoek. Op eigen verzoek bleef ik te Haaren, ter behandeling der gevangenen; echter is in de aangegeven tijd ook 3 maanden verblijf in de z.g. bunker begrepen. Na deze 3 maanden ben ik op 3 October 1943 naar het concentratiekamp te Vught vervoerd, later naar Sachsenhausen (buitencommando Heinkel), toen Auschwitz en ten slotte Mauthausen.

41241. De **Voorzitter**: Was u in Haaren ais gevangene?

A. Neen, eerst niet; ik ben eerst als gijzelaar daar geweest, nl. tot 15 Augustus 1943, en toen ben ik gevangengenomen.

41242. De **Voorzitter**: Welke was de reden daarvoor?

A. Dat was — wat zij noemden — spionage. Ik ben gepakt wegens het doorgeven van brieven. Mevrouw *Vorrink* heeft de onhandigheid gehad om een brief van haar man, welke ik voor hem doorgaf, door te sturen naar de strafgevangenis te Scheveningen. Deze brief werd in een pakket te Scheveningen gevonden. Toen was het contact bewezen en hebben zij mij geschaduwd. Ten slotte ben ik door een zekere *Koppens* verraden. Toen werd ik gevangengenomen.

41243. De **Voorzitter**: U had natuurlijk speciaal de gelegenheid voor dat soort dingen, omdat u — ik ken dat ook uit ervaring; ik heb zelf anderhalf jaar in Beekvliet gezeten — door uw werk als arts — u verrichtte dat werk daar ook — meer contact had met de mensen.

A. Ja. De gijzelaars zijn eerst in Haaren ondergebracht en in Januari 1943 in Beekvliet. Enkele vrijwilligers — o.a. dr. *Tellegen*, pater *Gall*, de heer *Siepkens*, een tandarts, en ik — zijn in Haaren gebleven voor het behandelen van de gevangenen. Daarvoor hebben wij toestemming gekregen en toen is die grote smokkelarij vóórnamelijk van brieven ontstaan.

41244. De **Voorzitter**: Er is een zaak, waaromtrent ik niet zeker ben, dat wij haar kunnen ophelderen, en die de reden is, waarom wij u hebben gevraagd hier te komen. Die zaak houdt verband met het England-Spiel. Op een gegeven moment — dat is geweest in

Juni 1943 — is er te Londen een telegram aangekomen, waarin een mededeling stond, die afkomstig was van *Ubbink* en *Dourlein* of van één van die twee, inhoudende een waarschuwing met betrekking tot het England-Spiel, nl. dat de zaak geheel in handen van de Duitsers was en was opgerold.

A. Is er maar één telegram aangekomen?

De **Voorzitter**: Er is een telegram aangekomen te Londen op 23 Juni 1943, dat is de lezing van Londen. Aan de andere kant is er een verklaring van *Ubbink* en *Dourlein*, dat zij zo'n bericht uit de gevangenis hebben gesmokkeld. Later, nadat zij zijn ontsnapt, eind Augustus 1943, hebben zij door bemiddeling van een zekere *Vinken* weer een telegram weten weg te sturen, maar dat is van minder belang, omdat het eerste telegram juist viel in de periode, toen er te Londen ernstige waarschuwingen begonnen te komen. Dat is dus wel van groot belang. Ik heb mij echter afgevraagd, of u enig uitsluitel kunt geven, want u kreeg natuurlijk van verschillende mensen papieren om die naar buiten te smokkelen.

Van de inhoud van die papieren zult u waarschijnlijk zelden hebben kennis genomen.

A. Bijna altijd wèl.

De **Voorzitter**: Dat maakt het misschien iets gemakkelijker.

A. Ik had toevallig het recht gekregen om gevangenen in den Bosch te gaan behandelen. Dat was een handigheid van dr. *Lamers*, de directeur van het ziekenhuis aldaar. Ik had vroeger iedere week een bespreking in den Bosch met een Duitse dokter, dr. *Schwegtmann*. Later, toen ik daar vrijwillig bleef, was daarvoor geen aanleiding meer, want die besprekingen gingen over gijzelaars, maar dr. *Lamers* heeft begrepen, dat het voor mij prettig was er eens uit te zijn, en heeft toegezegd, dat ik elke Dinsdagmiddag om 4 uur een bespreking mocht hebben over de gevangenen, die in den Bosch behandeld werden. Grote operatieve gevallen, die wij zelf niet konden behandelen in Haaren, werden door ons naar den Bosch vervoerd. Eerst werd ik per auto onder geleide gebracht, maar spoedig kon ik het zover krijgen, dat ik alleen mocht gaan en kort daarna per fiets. Dat was een van die belachelijke dingen, die je meemaakte met de Duitsers: dingen, waarvan je dacht „dat lukt toch niet“, lukten juist wel. Mijn fiets stond bij burgemeester *Panis*. Daar ik 's morgens om 10 uur wegging en 's avond om 10 uur terugkwam, had ik volop gelegenheid te spreken met ieder, die ik wilde spreken. Ik ontmoette familieleden van de gevangenen bij burgemeester *Panis* — daar was in de regel een heel gezelschap — bij jhr. *de Jonge van Zwijnsbergen* in „Het oude Nest“ in Helvoirt en voorts in het ziekenhuis. Van verschillende brieven wist ik, dat zij gevaarlijk waren, en die verborg ik op een bepaalde manier, die ik verder niet ter sprake zal brengen.

Het bericht, waarvan u zojuist sprak, is doorgegeven aan mijn neef, *Eugène Dirix*, die het weer heeft doorgegeven aan mevrouw *Landzaat*, de echtgenote van de majoor, die op de Grebbeberg gesneuveld is. Zij heeft er voor gezorgd, dat het bericht per radio is overgebracht. Dat bericht is samengegaan met het verzoek aan de Koningin om een portret van Haar, samen met de zoon van dr. *Krediet*, te sturen. Dat portret is in ons bezit gekomen en ik heb het dr. *Krediet* kunnen overhandigen in zijn cel.

41245. De **Voorzitter**: Wij moeten trachten de tijd zo nauwkeurig mogelijk te bepalen. Uw verhaal heeft betrekking op de periode, dat de gijzelaars weg waren en u achtergebleven was. Wanneer is dat precies geweest?

A. De gijzelaars zijn in Januari 1943 weggegaan. Wanneer dat bericht is doorgegeven, kan ik niet precies zeggen. Er zijn veel andere dingen op gevolgd. Maar ik weet zeker, dat het zomer was. De bomen waren groen. Tijdens een van mijn tochten op Dinsdag naar den Bosch had ik het gevoel, dat ik geschaduwd werd. Ik heb toen een tijd staan knoeien aan de trappers van mijn fiets in een bosje, waarvan ik mij zeker herinner, dat het begroeid was.

41246. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat het in Mei is geweest?

A. Dat kan wel.

41247. De **Voorzitter**: U zei, dat het een gevaarlijk bericht was. Kende u de inhoud of de strekking?

A. Het was een waarschuwing, dat de code van de agenten, die uitgezonden waren, bekend was. Dit is niet het enige bericht geweest, dat is uitgegaan. Op het laatst werd het voor ons een wanhopige toestand. Ik kreeg het verwijt van de heren: „Waarom is het niet doorgegeven? Bent u te laf? Er zijn weer nieuwe agenten gepakt, die worden ook gefusilleerd.” Wij begrepen er niets van. Het werd een wanhopige toestand.

41248. De **Voorzitter**: Is u dat bericht gegeven door *Dourlein* of *Ubbink*?

A. Dat weet ik niet. Het is doorgekomen via het kloppen op een buis. Wij hadden geen toegang tot de 2de verdieping. Ik kwam er een enkele keer. Ik was om 5 uur op, dat was een gewoonte. Ik ging nog wel eens naar boven. Vandaar dat ik contact heb gehad met de heer *Vorrink*, die ik niet kende. Ik had zijn naam nooit gehoord. Ik had mij nooit met politiek bemoeid. Hij noemde zich *Vorrink* en gaf mij een briefje door. Zo heb ik ook enkele keren contact gehad met gedropte mensen. Wanneer ik daar kwam, keek ik door het kijkgaatje. Van de andere kant zag men alleen een oog. Ik kon de man zien. Ik kon zeggen: „Ik ben dr. *Steyns*, ik ben „goed“, u kunt mij alles mededelen“, maar zij geloofden mij niet. Dat was heel begrijpelijk. Hun berichten gingen meest op kleine papiertjes door het gaatje in het plafond langs de buis van de centrale verwarming of zij werden door middel van kloppen doorgegeven. Ook werden zij wel door de Flurwarter doorgegeven. Dit bericht is door de Flurwarter doorgegeven.

41249. De **Voorzitter**: Was dat een gevangene?

A. Ja. Ik meen, dat ik dat bericht heb doorgekregen van *Visser*. Dat was een van de allerbeste Flurwarters, die alle mogelijke berichten doorbracht.

41250. De **Voorzitter**: Kunt u nader opgeven, wie dat is?

A. Die kunt u heel gemakkelijk terugvinden. Hij is één van de bestuursleden van de vereniging van oud-gevangenen van Haaren. Hij woont in Tilburg. Ik heb een uitstekend geheugen voor feiten, maar betrekkelijk slecht voor namen. Dr. *Tellegen* kan het direct zeggen, want die heeft een buitengewoon sterk geheugen voor namen.

41251. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport van een verklaring van *Dourlein*, welke verklaring na de bevrijding is afgelegd voor het B.N.V., want dat heeft er een rapport van opgemaakt. Nu hebben wij deze verklaring niet kunnen verifiëren, omdat *Dourlein* op het ogenblik in Indië vertoeft. Wij hebben dus alleen de verklaring — geen beëdigde —, welke hij toen heeft afgelegd. Daar-in zegt hij, sprekende over de gevangenis in Haaren, het volgende:

„pl.m. 20 April 1943 is het *Boogaart* en mij gelukt contact te krijgen met de gevangenen beneden ons, die op de een of andere manier berichten naar buiten konden smokkelen.”

Dat klopt geheel met hetgeen u heeft gezegd. Hij zegt dan verder:

„Wij hebben toen het volgende bericht voor Engeland doorgegeven: Alle agenten gearresteerd, geheele organisatie, door verraad al maanden lang in Deutsche handen.”

Dat zou het bericht zijn. Klopt dat?

A. Ja.

41252. De **Voorzitter**: Nu komt het merkwaardige:

„Pl.m. 14 Mei 1943 kregen wij het volgende antwoord: Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal onderzocht worden. We vonden het te mooi om waar te zijn, maar we waren optimistisch genoeg om het toch maar te geloven.”

A. Het is mogelijk, dat dit van mij is geweest — dat weet ik niet meer —, maar dat is een bericht geweest, dat ik heb afgeleid uit het feit, dat ik die photo heb gekregen en daaruit heb begrepen, dat ook het bericht van *Dourlein* en *Ubbink* was doorgekomen. Het is echter ook mogelijk, dat dit bericht via dr. *Tellegen* en *Frans Roelvink* is gekomen.

41253. De **Voorzitter**: Met andere woorden: er zijn dus twee berichten doorgegeven?

A. Ik heb het iedere week doorgegeven en van *Tellegen* en *Roelvink* weet ik het ten minste éénmaal.

41254. De **Voorzitter**: Maar u hebt gezegd, dat u het bericht aan mevrouw *Landzaat* hebt doorgegeven. Had de heer *Roelvink* een andere weg, welke ook op een zender uitliep?

A. Ja. Wij hebben hetzelfde bericht uitgezonden en hetzelfde gevaar gelopen. Dit was een spelen met de dood. Wij hebben echter tegen elkaar komedie gespeeld en gezegd, dat het nonsens was dergelijke berichten door te geven, terwijl wij van elkaar wisten, dat wij ze doorgaven. Hij kreeg op een gegeven ogenblik het bewijs in handen, dat ik een zender in handen had, en zei: Grotere komediant dan jij heb ik niet gezien. Wij waren erg bang; de muren hadden oren. Dat is later ook gebleken. Daarbij kwam nog het volgende. Ik was toen 52 jaar en had mijn leven dus voor een groot deel gehad. *Tellegen* en *Roelvink* hadden nog jonge kinderen. Ik dacht: als ik het ga doen en mijn leven er voor ga wagen, moet ik het weten, maar als zij het doen, staan er jonge vrouwen met kleine kinderen op het spel. Later bleek, dat wij beiden hetzelfde hadden gedaan.

41255. De **Voorzitter**: Maar nu het bericht terug. U hebt er dus geen herinnering aan, dat u langs die zelfde weg via mevrouw *Landzaat* een bericht terug heeft gekregen?

A. Ik heb nooit een bericht teruggekregen.

41256. De **Voorzitter**: Dat weet u zeker?

A. Ja; het is begrijpelijk, dat ik uit het feit, dat ik de gevraagde photo van de Koningin met de zoon van dr. *Krediet* heb gekregen, heb afgeleid, dat ook mijn bericht van *Dourlein* en *Ubbink* was doorgekomen.

41257. De **Voorzitter**: Maar hebt u die photo ook gekregen via mevrouw *Landzaat*?

A. Ja, die is ook door mijn neef gebracht; dat komt uit dezelfde bron.

41258. De **Voorzitter**: U meent u dus wel te herinneren, dat u daarin aanleiding hebt gevonden om deze mannen, van wie het bericht over de agenten afkomstig was, iets terug te berichten?

A. Dat herinner ik mij zeker en dat was mogelijk via kloppen en ook via doorgeven door een opening langs de centrale verwarming. Ik herinner mij heel goed, dat op die manier door mij voor pater *Gall* de communie werd doorgegeven.

Dutilh, die een hele tijd had gezeten en in een miserabele voedings-toestand was, is gevoed via een gummi catheter en een buisje voor bloedbezinking; wij stopten het buisje door het gat en hielden daar- onder een glas met eieren en cognac. Er was dus een verbinding. Maar de namen van de mensen waren bijna altijd veranderd. Zij zaten daar nooit onder hun eigen naam. Die namen waren anders. Ik wist ze, omdat ik 's morgens vroeg in het kaartsysteem van de commandant snuffelde en daar van allerlei uit te weten ben gekomen.

41259. De **Voorzitter**: *Dourlein* zegt nu in dit rapport:

„± 14 Mei 1943 kregen wij het volgende antwoord:
Uw bericht is in Londen ontvangen en de zaak zal onderzocht worden.”

Kolonel *de Bruyne*, het hoofd van de dienst in Engeland, zegt, dat die waarschuwing van de jongens uit Haaren ontvangen is op 23 Juni 1943. Dat verschil in data is natuurlijk moeilijk op te lossen. Het kan zijn, dat, als *Dourlein* gelijk heeft, dat reeds op 14 Mei het antwoord is gekomen, uw bericht Londen niet heeft bereikt en een eerder bericht, b.v. dat van de heer *Roelvink*, wel. Het kan ook zijn, dat uw bericht door allerlei omstandigheden geruime tijd onderweg is geweest eer het Londen bereikt heeft en dat u in die tijd om de jongens gerust te stellen hun het antwoord hebt gegeven, „waarover u sprak en dat u hebt gegeven op grond van de overweging, dat u, naar u dacht, contact had. Het is ook mogelijk, dat het op 23 Juni 1943 te Londen ontvangen bericht het bericht van dr. *Tellegen* of van de heer *Roelvink* is geweest. In ieder geval staat vast: u hebt bemiddeling verleend voor de verzending van een bericht van gevangenen-

genomen parachutisten in Haaren, waarin de Nederlanders in Engeland werden gewaarschuwd, dat de zaak opgerold was. U hebt niet alleen dat bericht van hen ontvangen, maar u had daarvoor ook een weg, die op een zender uitliep.

A. Ja. Later hebben wij geprobeerd een ultra-kortegolfapparaat te krijgen — en dat hebben wij ook gekregen —, omdat het mogelijk is door middel daarvan te seinen. Ik ben daarin niet voldoende technisch, maar wij hadden een techniker, die het kon doen. De commandant heeft toen het gebruik van dat apparaat verboden. Ik heb erg onnozel gedaan en heb gevraagd: „Hoe kunt u dat nu verbieden? Dat is gezond voor de mensen, voor rheuma, enz.” De toevallige omstandigheid deed zich voor, dat hij twee dagen later rheuma, althans pijn in zijn knie kreeg en toen hebben wij het toestel mogen houden. Maar wij hebben nooit uitgezonden. Zo ver is het niet gekomen. Ik begreep echter uit zijn angst voor die zender — wat konden wij uit de gevangenis zenden? —, dat er in de gevangenis belangrijke feiten waren, die ze niet ter kennis van de buitenwereld wilden brengen. Ik heb begrepen, dat het het England-Spiel was. Eerst wist ik niet, dat het verraad was.

41260. De **Voorzitter**: Wanneer u zegt, dat mevrouw *Landzaat* een zender had, bedoelt u daarmee dan, dat zij zelf een zender bediende of dat zij een weg tot een zender had?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Het ging geheim. Mijn neef ir. *Dirix* was degene, die het overbracht. Hij werd „de Spanjaard” genoemd. Hij bracht het over naar mevrouw *Landzaat*. Ik had geen contact met haar.

41261. De heer **Hoogcarspel**: Maar u hebt langs die zelfde weg die photo gekregen?

A. Langs die zelfde weg is het verzoek om die photo uitgegaan en via mijn neef heb ik die photo gekregen.

41262. De heer **Hoogcarspel**: Hoeveel tijd is daartussen verlopen?

A. Niet meer dan drie weken.

Ik was zelf zeer verbaasd. Het was bij dr. *Krediet*. Ik herinner mij precies — de commandant was er bij —, dat ik de photo overhandigde onder het motto, dat het mijn familie was. Ik zei: „Hebt u mijn vrouw en mijn zoon wel eens gezien?” Ik haalde mijn portefeuille te voorschijn. „Nee”, zei hij, „ik wil ze graag zien”. Ik gaf hem de photo. Hij werd bleek. Hij dacht: M'n hemel, hoe durf je dat?

41263. De **Voorzitter**: Ik moet zeggen, dat wat u hebt medegedeeld mijn verwachtingen heeft overtroffen. Ik ben van de gedachte uitgegaan, dat u misschien wel veel berichten had overgebracht, maar dat u niet meer zou kunnen nagaan van een bepaald bericht of het daarbij geweest is. Dat blijkt wel het geval te zijn.

A. Ik heb duizenden berichten overgebracht. Er was heel veel nonsens bij en ook veel berichten, waarin de groeten aan familieleden werden gedaan, maar wij wisten wel degelijk, wanneer het een brief van betekenis was.

41264. De **Voorzitter**: Dit bericht herinnert u zich in ieder geval positief?

A. Dit heb ik niet als brief overgebracht, maar in mijn geheugen.

41265. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat het het beste is, wanneer wij mevrouw *Landzaat* verder hiernaar vragen, want zij is het einde van de schakel. Is zij te bereiken?

A. Mevrouw *Landzaat* woont op de Grebbeberg.

41266. De **Voorzitter**: De heer *Roelvink* zat in St. Michielsgestel?

A. Hij kwam echter elke week in Haaren en heeft heel veel berichten overgebracht, ook toen ik in Vught zat.

41267. De heer **Hoogcarspel**: Is, nadat u bent gevangengenomen, het doorzenden van berichten doorgegaan?

A. Neen, dat is niet doorgegaan. Ik ben de bunker ingegaan en mijn vrienden (dr. *Tellegen*, pater *Gall* en de tandarts *ka Secur*, die *Sypkens* verving, en tevens *Frits Philips*, die de laatste 8 weken van ons gezamenlijk verblijf te Haaren ook bij ons groepje was gevoegd) zijn de volgende dag naar St. Michielsgestel overgebracht, Na 3 maanden bunker werd ik naar Vught overgebracht en daar als chirurg in het ziekenhuis geplaatst. Na enige tijd kreeg ik verlof tweemaal per week gevangen vrouwen in de Michelin-fabrieken te Den Bosch te gaan behandelen en zodoende kreeg ik weer volop gelegenheid brieven, waarbij o.a. ontsnappingspogingen van ter dood veroordeelden werden beschreven, over te brengen. Op 15 April 1944 werd ook dit ontdekt en werd ik opnieuw in de bunker — ditmaal te Vught — opgesloten.

41268. De heer **Hoogcarspel**: Hoe is het ontdekt?

A. Het is waarschijnlijk verraden. Er was een Poolse dokter — hij noemde zich dokter, maar ik geloof niet, dat hij dokter was —, die graag een verhouding wilde hebben met een van de meisjes, die bij hem werkte als verpleegster. Dat meisje is zo dom geweest haar hele proces aan hem te schrijven. Zij dacht, dat iemand, die een gevangenis-pak droeg, altijd een fatsoenlijk mens was. Op een goede dag is hij haar gaan chanteren met die brief en heeft hij gezegd, dat hij er wel voor zou zorgen, dat die brief bij de commandant kwam. Zij heeft mij gevraagd of ik niet een oplossing wist en toen ben ik naar hem toegegaan en heb hem onder bedreiging die brief afgeperst. Dat heeft hij mij nooit vergeven. Toen heeft hij een Joodse vrouw, die ik opereerd had, een brief gegeven, waarvan hij beweerde, dat hij buitengewoon belangrijk was en dat hij door moest. Zij heeft mij die brief gegeven en ik heb hem met andere brieven meegenomen. Wij moesten naar de gasmaskerfabriek in 's-Hertogenbosch. Ik kende de controle en toen ik die brief bij mij had, gebeurde er niets. De brieven werden verborgen in de dubbele bodem van een zak, waarin onze boterhammen zaten. Wij gingen met een vrachtwagen en daarop aten wij onze boterhammen. Wanneer de zak leeg was, wierpen wij hem weg en dan was er een oude dame, die daar quasi wandelde, die de zak opraapte. Die dag ben ik misleid, want toen zei *Emile Steyn* (onze S.S.-bewaker) — hij had bijna dezelfde naam als ik, alleen zonder s — „Ik ga niet door Vught en neem een omweg; ik moet een fiets halen bij een boer.” Ik heb mijn brieven dus meegenomen. Ik werd toen door de Grüne Polizei gesnapt. Zij hebben die brieven gevonden. Dat was niet zo erg; er was maar één belangrijke brief, die op een vloeitje met inktpotlood was geschreven, bij. Dat is gelukkig goed gegaan. Ik heb die brief weten te verstoppen en heb hem, toen wij over een brug kwamen, in het water gegooid, niet rekenende met de hond, die de bewakers bij zich hadden. Deze hond **plonste** in het kanaal en haalde het vloeitje er uit, maar toen was het al zo doordrenkt met water, dat het onleesbaar was.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

M. J. E. M. STEYNS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPTEL.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG P6 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: J.

Verhoor van

JOANNES CHRISTIANUS ADRIANUS MARIA VINKEN,
oud 34 jaar, wonende te Tilburg, adjunct-accountant.

Hij legt de eed af als getuige.

41269. De **Voorzitter**: U hebt in 1943 iets te doen gehad met de twee uit de gevangenis in Haaren ontvluchte agenten *Ubbink* en *Dourlein*. Het ging om het verzenden van een bericht naar Engeland. Zoudt u kunnen zeggen, hoe zich dat heeft toegedragen?

A. Ik ben in contact met hen gekomen via enkele andere personen en mij is toen gevraagd of het mogelijk was een verbinding met Engeland tot stand te brengen, hetzij via de radio, hetzij door een koerier.

41270. De **Voorzitter**: Hebben zij u dat persoonlijk gevraagd?

A. Neen.

41271. De **Voorzitter**: Hebt u hen niet gezien?

A. Toen nog niet, later wel.

41272. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Bilsen* dat gevraagd?

A. Ja.

41273. De **Voorzitter**: De heer *van Bilsen* had hen, geloof ik, onder zijn hoede?

A. Bij hem waren ze aangekomen.

41274. De **Voorzitter**: Het was dus een boodschap van hen via de heer *van Bilsen*?

A. Ja. Zij waren van mening, dat Engeland direct op de hoogte moest worden gesteld. Ik vond dat verhaal, zoals het mij werd verteld, zeer onwaarschijnlijk en besloot mij erg in acht te nemen, maar gezien de wijze, waarop ik met de heer *van Bilsen* in contact werd gebracht, nl. door een vriend, die weer met hem in contact was gebracht door een pater Capucijn, die de heer *van Bilsen* kende van vóór de oorlog, achtte ik weinig termen aanwezig om ten opzichte van de heer *van Bilsen* argwaan te koesteren, terwijl ik wist, dat *Dourlein* en *Ubbink* heel toevallig bij de heer *van Bilsen* terecht waren gekomen, doordat zij in een kerk waren gegaan, daar de pastoor hadden aangesproken en door deze bij de heer *van Bilsen* waren gebracht. Het was onwaarschijnlijk, dat van de kant van de heer *van Bilsen* iets niet in orde zou zijn.

Wat de jongens zelf betreft, het was mij bekend, dat zij verhoord waren door de heer *van Bilsen* zelf, die een oud-inspecteur van politie was. Verder heb ik een kennis van mij, die *Kiithe* goed kende, gevraagd om eens na te gaan of deze ontsnapping inderdaad waar kon zijn.

41275. De **Voorzitter**: *Kiithe*, het hoofd van de S.D. in den Bosch?

A. Ja. Die kennis is er heen gegaan, maar *Kiithe* was niet met een riek te voeren, zoals een Brabantse uitdrukking luidt. Wij wilde

er niets over loslaten. Toen heeft de secretaresse van *Kiithe*, *Fräulein Gieseke*, het ontsnappingsverbaal verteld, terwijl de man er helemaal niets van wist. Die kennis van mij heeft het mij toen weergegeven en dat klopte met wat ik later hoorde van *Dourlein* en *Ubbink*. Dat kwam dus uit twee van elkaar onafhankelijke bronnen. Bovendien waren de photo's van *Dourlein* en *Ubbink* in Tilburg in de bioscoop op het doek geweest, met de mededeeling er bij, dat het beruchte straatrovers waren, die waarschijnlijk in de richting van de Belgische grens waren ontvlucht, en dat voor aanwijzingen, die tot hun aanhouding zouden leiden, een beloning van f 500 werd uitgelooft.

Er waren nog allerlei andere dingen, die mij de zaak deden vertrouwen, wat niet wegnam, dat ik de voorzichtigheid in acht nam. Mijn vriend, kapelaan *Laureyssen*, was aalmoezenier geweest in de gevangenis in den Bosch, waar vele politieke gevangenen geïnterneerd waren. Daardoor wist ik, dat hij relaties had bij illegale werkers. Ik heb hem gevraagd of hij een mogelijkheid wist om te zenden, waarop hij mij een introductie gegeven heeft voor kapitein *J. de Swart* te den Bosch. Ik ben naar hem toegegaan en heb hem gevraagd of hij in verband met dit geval de mogelijkheid zag in contact met Engeland te komen. Hij heeft daarop bevestigend geantwoord, maar daarbij gezegd: de zender, waarmee ik in contact sta, is van een Nederlandse militaire organisatie; het is dus mogelijk, dat men, omdat dit er buiten staat, in dit geval geen bericht wil uitzenden. Vanwege de belangrijkheid van het geval achtte hij het evenwel mogelijk, dat men het toch zou doen. Dat was op een Dinsdag en ik sprak met hem af, dat ik hem 's Zondags zou opbellen om te vragen of het bericht zou doorgaan.

41276. De **Voorzitter**: Hetgeen u nu vertelt, heeft zich begin September 1943 afgespeeld?

A. Eind Augustus of begin September 1943. Ik kan het niet op een paar weken na zeggen.

Ik heb hem 's Zondags opgebeld en toen vroeg hij mij te komen. Ik ben 's avonds naar hem toe gegaan. Inmiddels was de heer *Donders*, door wie ik met *van Bilsen* in contact was gekomen, naar *Ubbink* en *Dourlein* gegaan.

41277. De **Voorzitter**: Dat was toch niet *Felix Donders*?

A. Neen, hij was volkomen betrouwbaar. Hij heeft gegevens bij hen gehaald op de plaats, waar zij waren ondergebracht. Deze luiden als volgt:

„De gehele Nederlandse contra-spionnagedienst zit in de war. In de gevangenis te Haaren zijn ongeveer 100 Nederlanders opgesloten, die met vliegmachines uit Engeland zijn gekomen om hier te spionneren, doch al direct bij hun aankomst zijn gearresteerd. De Duitsers maken gebruik van hun zendtoestellen en van hun codes en daarom is het van groot belang dat er direct, hetzij via de radio, hetzij door een koerier, bericht aan Engeland wordt gegeven.”

Pardon, ik ben nu aan het voorlezen wnt *van Bilsen* mij bij de eerste ontmoeting, die ik met hem had, heeft verteld.

41278. De **Voorzitter**: Het is goed, dat u het gezegd hebt. Later is er een tweede mededeling gekomen?

A. Die tweede mededeling was van *Dourlein* en *Ubbink* persoonlijk afkomstig, buiten *van Bilsen* om, via *Donders*.

„De namen der ontsnapt waren *Bernard Ubbink* en *Peter Dourleiri*. Zij waren resp. in November 1942 en in Maart 1943 in Nederland aangekomen. terwijl de een van te voren één keer en de andere twee keer met een vliegtuig boven Nederland was geweest. Zij waren toen echter niet afgesprongen wegens slechte weersomstandigheden. De vermelde namen van de vliegtuigen herinner ik mij niet meer.”

Het kunnen ook nummers zijn geweest. De gegevens voor de identificatie van de vliegtuigen waren in elk geval ook vermeld.

„Als plaats waar zij waren neergekomen gaf de een op de buurt van Amersfoort of van Amerongen en de andere ergens tussen Putten en Ermelo. Volgens hen waren in Haaren ca. 100 mensen opgesloten, die op dezelfde wijze als zij uit Engeland waren overgekomen. Onder hen zou zich ook een 27-jarige stewardess van de K.L.M. bevinden doch deze behoorde niet tot hun organisatie. Verder vermeldden zij dat er in Engeland verraad moest zitten en dat zij ook vermoedens hadden t.a.v. bepaalde personen in Engeland. Als hun chefs noemden zij de Nederlandse kolonel *de Bruyne* en naar ik meen een Engelse Captain en een Lieutenant.”

Hun namen herinner ik mij niet. 's Zondags ben ik met dit bericht naar mijnheer *de Swart* gegaan en deze deelde mij mede, dat hij gesproken had met de betrokken persoon, alsmede dat het bericht zou kunnen worden doorgezonden.

Die persoon had hem die dag nog opgebeld om in verband met de belangrijkheid van deze kwestie op spoed aan te dringen. *De Swart* deelde mede, dat het bericht zou worden verzonden in de nacht van de volgende Maandag op Dinsdag, dat was ca. 14 dagen na de ontsnapping van *Ubbink* en *Dourlein*. Ik sprak met *de Swart* af, dat hij mij zou berichten, wanneer er antwoord op dat bericht was gekomen.

41279. De **Voorzitter**: Hebt u het bericht, dat dan uiteindelijk zou zijn verzonden, geformuleerd of hebt u aan de heer *de Swart* alleen de gegevens verstrekt?

A. Ik heb alleen de gegevens verstrekt.

41280. De **Voorzitter**: Het is dus ook mogelijk, dat de mensen van die zender het hebben geformuleerd?

A. Ja.

Ik hoorde er maar niets van; ik heb hem enkele malen opgebeld, maar hij wist nog niets. Ongeveer drie weken nadat ik bedoelde gegevens bij hem had gebracht, verzocht hij mij bij hem te komen. Ik ben naar hem toe gegaan; hij deelde mij toen mede, dat er bericht uit Engeland was ontvangen. Zij waren er erg blij mede en vonden het zeer belangrijk, maar *Ubbink* en *Dourlein* behoeften niet over te komen en als zij toch wilden overkomen, moesten zij het op eigen gelegenheid doen. *De Swart* zei daarom aan het transport van *Ubbink* en *Dourlein* niet te kunnen medewerken. Hij had aanvankelijk natuurlijk toegezegd, dat hij hiervoor zou helpen.

41281. De **Voorzitter**: Dat herinnert u zich positief?

A. Ja.

41282. De **Voorzitter**: De inhoud van dat bericht is nl. nogal merkwaardig.

A. Ja, maar ik herinner mij zelfs nog, dat hij sprak over het over de grens brengen in Duitse uniformen.

41283. De **Voorzitter**: U hebt dat bericht dus mondeling van hem gekregen; hij heeft gezegd: dat bericht is uit Engeland doorgekomen, en u hebt dat mondeling doorgegeven?

A. Ja. *Ubbink* en *Dourlein* waren inmiddels ondergebracht bij kennissen van mij.

41284. De **Voorzitter**: Zij zijn toen gekomen bij de familie *Lauwerijssens*, Piusplein 9, te Tilburg, en zouden daar tot October 1943 hebben gezeten.

A. Ja, dat zal wel zo zijn. Zij waren door mij bij de familie *Lauwerijssens* ondergebracht. Toen ik hun dat bericht mededeelde, waren zij zeer verontwaardigd. Zij zeiden: Ons is altijd beloofd, dat men ons bij het minste, dat er is, zal ophalen, en nu zitten wij in moeilijkheden; de gehele zaak is in de war, en men laat ons in de steek. Wij zijn toen gaan zoeken naar een mogelijkheid om hen naar Engeland over te brengen en dit is gelukt door samenwerking van *van Bilsen*, *Donders* en mij. Ik heb na hun vertrek er niets meer van gehoord.

41285. De **Voorzitter**: Hoe zijn zijn gegaan? Op welke manier hebt u dat voor elkaar gekregen?

A. Zij zijn door een paar marechaussees, die ik kende, en die zich bezighielden met het overbrengen van piloten, bij Poppel over de grens gebracht. Zij zijn toen naar Brussel of Antwerpen gegaan en van daar naar Parijs. Het verdere gedeelte van die tocht heeft *van Bilsen* verzorgd.

41286. De **Voorzitter**: Was het u bekend, of het een bestaande lijn was?

A. Ik geloof het niet. Een zekere pater *Laureyssen* was in 1943 in Parijs werkzaam en hield zich daar o.m. bezig met het overbrengen van piloten, enz. naar Spanje. Zij waren naar hem toegevoerd door *van Bilsen*, die de lijn waarschijnlijk niet geheel kende. Pater *Laureyssen* was echter niet thuis. Hij was nl. zelf voortvluchtig, omdat de Duitsers hem op het spoor waren. Hij was onderweg naar Engeland. Ik weet er betrekkelijk weinig van af; wel heeft *van Bilsen* gezegd, dat hij bericht uit Zwitserland had ontvangen, maar hij heeft mij dit bericht niet getoond. Ik weet er verder niets van, behoudens dan het volgende, dat misschien ook nog van belang is. Pater *Laureyssen* was naar Engeland gegaan; toen hij daar aankwam, is hij enkele dagen in verhoor genomen. Dat moet omstreeks Pasen 1944 geweest zijn. Men liet hem een foto zien van *van Bilsen*.

Dezz was ongeveer 15 jaar geleden met hem op studie geweest. Hij herinnerde zich het gezicht en de naam, maar de voornaam niet, naar hij mij zei. Men vroeg hem toen of *van Bilsen* voor de Gestapo kon werken. Dat kon hij niet zeggen. Daarvoor was het te lang geleden, dat hij *van Bilsen* kende. — Er werd hem ook gevraagd of hij in Tilburg *Jan Donders* en *Jan Vinken* kende. Het toeval was weer, dat zijn broer verloofd was met eer, zuster van mij, terwijl wij elkaar al 20 jaar kenden. Hij heeft dat gezegd en er aan toegevoegd, dat hij van *Donders* weinig wist, alleen dat hij een vriend van mij was. Ze hebben toen gezegd: dan moet u nog even hier blijven. Hij is nog vier dagen vastgehouden, zodat hij met Pasen nog niet in vrijheid was.

Ik geef dit als een oriënteringsmogelijkheid voor de datum. Men heeft zeer uitgebreid geïnformeerd bij hem over mij en mijn familie en heeft allerlei bijzonderheden gevraagd, waarvan je als leek zegt: wat heeft dat nu te betekenen?

41287. De **Voorzitter**: Gebeurde dat door de Engelsen of door de Nederlanders?

A. Dat weet ik niet. Ik heb het nu expres niet aan pater *Laureyssen* willen vragen, omdat hij in Nederland is en hier voorlopig wel zal blijven, zodat u het bij hem kunt navragen of hem kunt horen. Dat verhoor schijnt zeer uitvoerig te zijn geweest. De kern er van kwam neer op de vraag of ik al dan niet voor de Gestapo kon werken.

In verband met de verzending van dat bericht zou ik u nog willen zeggen, dat enkele dagen later, ongeveer een week, het volgende bericht over de radio kwam: Simpe, sampe, sompe, de twee personen worden op de afgesproken tijd en plaats opgehaald.

41288. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat bericht over?

A. Op een werkdag, 's middags over de uitzending van 1 uur.

41289. De **Voorzitter**: Dus over de radio?

A. Ja.

41290. De **Voorzitter**: Wat betekende dat?

A. Ik legde verband met deze kwestie, omdat toen ongeveer een week verstreken was sedert ik de heer *de Swart* had gesproken over dat bericht.

41291. De **Voorzitter**: Was die uitzending door de radio, voordat u het antwoord van de heer *de Swart* had ontvangen?

A. Ja, daarvóór.

41292. De **Voorzitter**: Dus tussen het eerste gesprek met *de Swart* en het ogenblik, waarop u van hem hoorde wat het antwoord was?

A. Ja. Nog belangrijk is dit — dat is eigenlijk de kern van hetgeen ik u te vertellen heb — in Maart 1945 is bij mij gekomen een kapitein *Hooper*. Hij deelde mij mede, dat hij een Engelsman was en toegevoegd was aan de staf van Prins *Bernhard* te Breda. Hij sprak heel vlot Nederlands en vertelde, dat hij lange tijd in Nederland had gewoond.

Hij toonde mij een photo van *Dourlein* en *Ubbink* en vroeg of ik hen kende. Ik zei, wie het waren en sprak mijn bevreesding er over uit, dat ik van hen nog niets gehoord had. Hij zei toen: „Dat ontspanningsverhaal van hen was zo phantastisch, dat men in Engeland heeft aangenomen, dat zij door de Gestapo in vrijheid waren gesteld om in Engeland te spionneren. Daarom staan zij nog steeds onder streng toezicht en hebben zij u nog niet mogen schrijven." Ik vroeg toen direct: „Is dat bericht doorgekomen? Wij hebben een bericht gezonden." Hij antwoordde: „Inderdaad, dat is ontvangen. Maar het vreemde is juist, dat na de ontvangst van dat bericht nog mensen zijn neergelaten, die bij hun komst hier weer zijn gearresteerd door de Duitsers." Hij heeft mij vervolgens gevraagd of ik hetgeen ik hem had verteld op papier wilde zetten, met allerlei bijzonderheden, waaruit zou kunnen blijken, dat *Dourlein* en *Ubbink* niet door de Duitsers in vrijheid waren gesteld. Ik heb dat gedaan en ik heb mijn verklaring aan hem overhandigd op een adres in Breda, in de bloemenbuurt.

Verder is misschien het volgende nog van belang. Ik ben na de bevrijding ongeveer 3 jaar werkzaam geweest als hoofd van de Politieke Recherche, afd. Collaboratie, voor West-Brabant en daardoor ben ik in aanraking geweest met verschillende S.D.-lieden, onder wie *Kiithe*. Hem heb ik ook nog naar de ontsnapping van *Dourlein* en *Ubbink* gevraagd.

Toen ik hem hiernaar vroeg, stouf *Kiithe* op en zei: „Dat die lui ontsnapt zijn, is de reden geweest, waarom ik hier ontslagen ben en daarvoor ben ik in Juni 1944 voor het Kriegsgericht geweest." Het is mij uit anderen hoofde bekend, dat *Kiithe* in Juni 1944 voor het Kriegsgericht in den Bosch is geweest.

Dat is de kern van hetgeen ik u kan vertellen.

41293. De **Voorzitter**: Wat had *Kiithe* met de gevangenis in Haaren te maken?

A. Die stond ook onder zijn supervisie.

41294. De **Voorzitter**: Weet u het adres van pater *Laureyssen*?

A. Bij de familie *Thönissen*, Rubensplein, in Tilburg.

41295. De **Voorzitter**: Hij is dus in Londen zeer langdurig onder-vraagd over de personen — daaronder behoorden u en *van Bilsen* —, die in Tilburg met *Ubbink* en *Dourlein* in aanraking zijn geweest?

A. Juist.

41296. De **Voorzitter**: Er wordt gezegd, dat een van de redenen, waarom deze twee parachutisten, toen zij in Londen terugkwamen, gewantwoord werden, was, dat hun pad dat van *van Bilsen* had gekruist en men ten aanzien van de persoon van *van Bilsen* in Londen nogal tegenstrijdige berichten had ontvangen. Kunt u mededelen, in hoeverre dat wantrouwen tegen *van Bilsen* gegrond was?

A. Dat wantrouwen is inderdaad gegrond geweest. *Van Bilsen* was hoofd van de politie in Ginneken. Hij heeft ongenoegen met de burgemeester gekregen over de evacuatie naar Frankrijk in Mei 1940. Hij is daarna teruggekomen en ontslagen. Toen heeft hij zich gewend tot de S.D. — hij heeft zelf tegen mij gezegd: tot de N.S.B. — om terug te komen bij de politie. Ik heb later *Kiithe* en ook *Haase* van de S.D. in den Bosch daarnaar gevraagd, die allebei zeiden, dat zij zich hem herinnerden en dat hij zich tot hen had gewend. Zij hebben toen een onderzoek ingesteld en daarbij zou zijn gebleken, dat hij ten onrechte was ontslagen. Toen is hij door bemiddeling van de Ordnungspolizei — het kan ook zijn, dat hij zich tot de Ordnungspolizei had gewend en dat deze zich om inlichtingen tot de S.D. had gewend; hij heeft zich in ieder geval *tot* een Duitse politieinstantie gewend — bij de politie in Vlaardingen geplaatst. Na de bevrijding ben ik gehoord door een zekere *van Drunen* van de Rijks-politie over *van Bilsen*. Die heeft mij een afschrift laten zien van een brief van *van Bilsen* aan de procureur-generaal *van Genechten*, waarin hij mededeelde, dat de inspecteurs van politie *Miedema* en een ander, wiens naam ik vergeten ben, anti-Duits en anti-nationaal-socialistisch zouden zijn. Verder is hij in de jaren 1940/1941 lid geweest van het Rechtsfront. Bij de politie in Vlaardingen is hij ook weggegaan. Hij heeft zelf gezegd, dat hij ontslag heeft genomen. Toen is hij in Tilburg gekomen als portier bij een wollenstoffenfabriek.

Die functie had hij gevraagd om zich vooral aan illegaal werk te kunnen wijden. Naar hij zeide, heeft hij bij deze fabriek ontslag genomen om zich uitsluitend aan illegaal werk te kunnen wijden. Hij deed tamelijk veel in allerlei opzicht.

41297. De **Voorzitter**: En was hij in die tijd betrouwbaar?

A. Ja, volgens mij wel. Hij deed dit mijns inziens om zich te rehabiliteren, straks een groot illegaal werker te kunnen zijn — dit is mijn eerlijke mening — en er goed van te kunnen leven. Misschien heeft er wel idealisme bij gezeten. Dat is altijd moeilijk te beoordelen. Die kijk heb ik er op gehad. In het begin heb ik nauw met hem samen-gewerkt.

41298. De **Voorzitter**: Van die voorgeschiedenis van 1940 tot 1941 wist u toen niets?

A. Neen. Er waren allerlei geruchten over hem, zodat *Donders* en ik ons tot verschillende mensen hebben gewend om hun te vragen hun mond te houden. Zij brachten daardoor *van Bilsen* en — indien hij werkelijk niet betrouwbaar was — ook zich zelf in gevaar, want hij was met deze geruchten volkomen op de hoogte en wist ook door wie zij werden verspreid. Hij wist dat niet van ons, doch door de in Tilburg bestaande gemoedelijke verhoudingen is het alleszins begrijpelijk, dat dit ook hem bekend werd. Waar die geruchten vandaan kwamen? Dat is mij niet bekend, doch zij hielden niet op en dit terwijl men er geen enkel gegrond motief voor kon opgeven. Men zei, onder meer, dat hij leurde met twee uit Haaren ontsnapte gevangenen. Dit was gevaarlijk. *Van Bilsen* heeft er misschien ook wel enigszins mee geleurd. Het was echter in elk geval onverantwoord, dat er zo over hem werd gekletst. Toen hebben *Donders* en ik met hem de afspraak gemaakt, dat hij, wilde hij nog enige medewerking van ons onder-vinden, moest onderduiken. Dat zou gebeuren. Later bleek, dat hij niet was ondergedoken. Te voren had ik reeds definitief met hem gebroken. *Donders* is echter, tot bleek, dat hij niet was ondergedoken, met hem blijven samenwerken. Hij werd later doodgeschoten door illegale werkers, toen hij ondergedoken zou zijn.

41299. De **Voorzitter**: Hij is dus door de illegaliteit geliquideerd?

A. Ja. Hij wist ontzettend veel over de illegale organisaties en ik heb herhaaldelijk nagespeurd of het ontdekken van verschillende dingen door de S.D. daarmee in verband kon staan, maar heb in dit opzicht nooit een causaal verband met *van Bilsen* kunnen ontdekken. Het kan geraffineerd zijn gespeeld. Het is mogelijk, dat hij de mensen heeft aangebracht. Hij deed echter de dwaaste dingen. Ik mag er wel een staaltje van geven. Hij gaf een illegaal blaadje — „De Stem" — uit. Dit werd gedrukt bij een drukkerijtje in Tilburg. Op zeker moment was ik op bezoek bij een vriend, die dit blaadje in huis had. Er was daar ook iemand uit de drukkerswereld geweest en die had gezegd: zo en zo te zien wordt het daar en daar gedrukt. Ik wist, dat dit het geval was en zei daarom tegen *van Bilsen*: let op daarmee, want daar komen ze achter! Dat was volgens *van Bilsen* echter onmogelijk. Ik kwam enige tijd nadien bij hem en toen zei hij: *Piet* heeft een mooi artikel over de toestand in Engeland geschreven, waarin de mensen worden aangespoord om moed te houden. Dit artikel werd als volgt aangekondigd: Toevallig kwamen wij in contact met iemand van de Britse Inlichtingendienst en vonden hem bereid voor ons een artikel te schrijven, dat wij opnamen. Onder het artikel stond: P.D. Ik zei: Ben je gek? Stel, dat het blad bij de S.D. komt. P.D. zijn de initialen van *Piet Dourlein*. Je weet wat ik je heb verteld over dat drukkerijtje. Als de Duitsers er met alle macht achter gaan, achterhalen zij het. Na heel veel praten beloofde hij mij, het stukje niet op te nemen.

Ik kreeg een dag of tien later een 200 exemplaren van het blad ter verspreiding. Het eerste wat ik zag toen ik het inkeek, was: „Wij kwamen in contact met .....", ondertekend: P.D. Ik heb de bladen geretourneerd met de mededeling, dat elke samenwerking daardoor was afgelopen. Ik was toen blij, dat ik van hem af was.

41300. De **Voorzitter**: Waaraan schreef u dat toe?

A. Hij wilde per se zwart op wit het bewijs hebben, dat hij een illegaal werker was en dat gedaan had.

41301. De **Voorzitter**: U schrijft het dus niet toe aan een opzettelijke onvoorzichtigheid om zo de S.D. op het spoor te zetten?

A. Neen.

41302. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is bijna iemand aangeven.

A. Daarom heb ik toen met hem gebroken. Een ander typisch geval is het volgende. Ik was in contact gekomen met enige mare-chaussees, doordat zij dekens moesten hebben voor plaatsen, waar

Engelse piloten waren ondergebracht. Ik heb hem gevraagd — toen wist ik van die geruchten weinig of niets — of hij die marechaussees kende, omdat hij bij de politie was geweest. Hij kende de opperwachtmeester van die marechaussees en het bleek, dat zij „goed“ waren. Ik heb toen gezorgd voor die dekens. *Van Bilsen* kende hen helemaal niet. Ik had hun gevraagd of zij ook een andere weg wisten om mensen over de grens te brengen behalve bij Poppel. Hij heeft zich toen buiten mij om tot die mensen gewend, terwijl hij hen niet kende, met de vraag of zij bereid waren mensen over te brengen. Hij noemde mijn naam tegenover hen en dat was voor de marechaussees voldoende om met hem mede te werken. Maar het was wel een rare handelwijze. Hij moest dat op zijn naam hebben, men moest weten, dat hij dat gedaan had. Ik gunde hem de eer, maar deze houding kwam telkens naar voren. Hij ging met veel bravour te werk.

41303. De **Voorzitter**: Dus u hebt het gevoel, dat hij in die periode gedreven werd door zijn zucht tot rehabilitatie?

A. Ja. Hij had een flinke vrouw, die een grote invloed ten goede op hem had, Hij had een erg vreemde instelling en je dacht herhaaldelijk: Een normaal mens doet zo iets niet.

41304. De **Voorzitter**: Op welke datum is hij geliquideerd?

A. In Januari 1944.

41305. De **Voorzitter**: Dus betrekkelijk kort hierna?

A. Ja.

41306. De **Voorzitter**: Per saldo zal dus alleen kapitein *de Swart* positief kunnen verklaren of dat bericht nu werkelijk verzonden is. Immers, u hebt hem de mededeling gedaan, dat er een bericht weg moest, en u hebt van hem op een gegeven ogenblik de mededeling gekregen, dat er een antwoord was binnengekomen, maar dat moet toch uiteindelijk op zijn getuigenis berusten.

A. Uiteraard.

41307. De **Voorzitter**: Kunt u de woonplaats van de heer *J. de Swart* opgeven?

A. Van Enckevoirtstraat, den Bosch.

41308. De **Voorzitter**: Dat was toen zijn adres, maar nu?

A. Het is mogelijk, dat hij inmiddels is verhuisd. Hij had, geloof ik, een zaak in Brussel. Maar ik kan er wel achterkomen. Maar misschien zijn de wegen voor u om er achter te komen meer zeker.

De **Voorzitter**: Ik weet niet hoe gemakkelijk uw wegen zijn.

A. Zuiver particulier. Zijn adres was in die tijd van Enckevoirtstraat, den Bosch. Mij was reserve-kapitein. Hij was later ook hoofd van de O.D. in Noordbrabant.

Die *Hooper* heeft uitdrukkelijk bevestigd, dat het bericht is ontvangen.

41309. De **Voorzitter**: De vraag is of dat dit bericht was. Er zijn meer berichten geweest. Wij willen onderzoeken hoe dit precies in elkaar zit. U kunt waarschijnlijk ook niet positief verklaren, dat *Hooper* heeft gezegd: Dat is het bericht geweest van September 1943?

A. Neen, ik heb tegen hem over een radiobericht gesproken

41310. De **Voorzitter**: Er schijnt een soortgelijk bericht te zijn geweest, dat deze twee jongelui uit de gevangenis in Haaren hebben weten door te geven. Dat was dus vroeger. Het is de vraag, waarover *Hooper* heeft gesproken.

A. In verband met mijn bezoek aan de heer *de Swart* wil ik het volgende nog opmerken. Men begon met sceptisch te staan tegenover de mogelijkheid van een verbinding met Engeland. Hij stond bekend als een illegaal werker van enig formaat. Toen ik de eerste keer op die Zondagavond naar hem toe ging, kwam ik om ongeveer halfnegen — het was schemerdonker — uit het station en ging naar zijn huis. Toen bleek, dat hij bij het station in een hoekje of zo had gestaan en mij had gevolgd, kennelijk om te zien of ik alleen kwam. Toen hebben wij op zijn voorstel een tamelijk geraffineerde afspraak

gemaakt om ons contact te kunnen verklaren, wanneer er moeilijkheden zouden komen. Wanneer hij mij iets op de mouw zou hebben gespeld — afgezien van het feit, dat dit onverantwoordelijk zou zijn geweest —, zou het op een erg geraffineerde manier zijn gegaan.

41311. De **Voorzitter**: Ik heb geen enkele reden om te veronderstellen, dat hij hiervan geen werk zou hebben gemaakt, maar u weet waarschijnlijk even goed als ik, dat men ten slotte een bepaalde handeling bij de directe getuigen moet verifiëren.

A. Uiteraard. Ik wil nog opmerken — ik had die opmerking te voren willen maken —, dat niets van wat ik vertel enige bewijskracht heeft. Het is bijna allemaal indirect.

41312. De **Voorzitter**: Hebt u in dit verband zelf nog iets op te merken? Het is nu wel duidelijk, waarom het ons op het ogenblik gaat.

A. Wat *Dourlein* en *Ubbink* hebben ondervonden, nadat zij in Engeland zijn weggegaan, weet u zelf waarschijnlijk wel.

De **Voorzitter**: Ja, wij hebben ook *Ubbink* zelf gehoord.

A. Dat heb ik ook medegedeeld in de verklaring, die ik heb opgesteld. Ik heb er bij vermeld, dat ik ten aanzien van *van Bilsen* en van *Dourlein* en *Ubbink* zeer uitvoerig zou kunnen motiveren waarom ik veronderstel, dat zij in dezen een zuivere rol hebben gespeeld. Dat zou een hoofdstuk op zich zelf zijn. Ik zou aan de hand van allerlei kleine feiten te werk moeten gaan.

41313. De **Voorzitter**: Het staat ten opzichte van *Dourlein* en *Ubbink* positief vast, dat zij een zuivere rol hebben gespeeld. Wij kunnen gerust zeggen, dat zij na de narigheid, die zij hebben doorgemaakt, gerehabiliteerd zijn. *Van Bilsen* heeft eigenlijk alleen indirect met de zaak te maken. Het is voor hen een moeilijkheid te meer geweest, dat hun pad dat van *van Bilsen* heeft gekruist, van wie men in Engeland blijkbaar wist, dat er van enige jaren terug wel iets op aan te merken was. Er waren in Engeland instanties, die de terugkeer van deze jongelui niet zo erg prettig vonden. Er waren op dat ogenblik misschien ook wel enkele andere redenen, waarom er aanleiding was even kritisch te zijn. Wij hebben in zoverre met *van Bilsen* te maken, dat het goed is precies te weten, wat het voor een man is geweest en wat hij gedaan heeft.

41314. De heer **Dassen**: Kende *van Bilsen* u ook particulier, niet alleen uit de illegaliteit, maar ook persoonlijk?

A. Daarvóór helemaal niet.

41315. De heer **Dassen**: Wist hij waar u woonde en kende hij uw normale naam?

A. Ja. Hij wist alles. Deze man zou zeer veel mensen met zich hebben getrokken, wanneer hij verkeerd was geweest. De hele zaak had kunnen worden opgerold, ook bij andere organisaties.

Dat is een van de sterkste argumenten, tenzij hij in Tilburg goed werk heeft verricht en in Limburg als agent van de Gestapo is opgetreden. Dat kan ik ook niet beoordelen.

Het zal waarschijnlijk niet van belang zijn, maar een zekere mijnheer *van Even*, hoofd van de politieke recherche in Turnhout, heeft mij na de oorlog, in 1945, verteld, dat hetzelfde spel in België is gespeeld.

De **Voorzitter**: Soortgelijke spelen zijn in andere landen ook voorgekomen.

A. Als u pater *Laureyssen* eventueel wilt horen, zou ik u willen adviseren, daarmee niet lang te wachten. Hij is op het ogenblik in Nederland en zal hier nog wel even blijven, maar het is mogelijk, dat hij over een dag of tien zal weggaan.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

J. C. A. M. VINKEN.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DASSEN.

DIJSTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaail van Stoetwegen en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GERARD ADRIANUS DOGGER,
oud 29 jaar, wonende te Haarlem, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

41316. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op 10 Mei 1940 bij het uitbreken van de oorlog?

A. In Den Helder. Ik was korporaal-adelborst van de Koninklijke Marine.

41317. De **Voorzitter**: U hebt dus de oorlogsdagen in Den Helder meegemaakt?

A. Ja.

41318. De **Voorzitter**: U hebt blijkbaar niet behoord tot het marinepersoneel, dat op de veertiende Mei 1940 ten tijde van de capitulatie nog naar Engeland is overgebracht. U bent hier gebleven?

A. Ja.

41319. De **Voorzitter**: Wat hebt u in de eerstvolgende tijd gedaan?

A. Wij zijn in Den Helder achtergebleven en hebben onze dienst gedaan. Later zijn wij overgebracht naar Amsterdam. Op 13 Juni 1940 — meen ik — zijn wij naar huis gestuurd. Wij behoefden niet te tekenen. Wij kregen f 1200 per jaar, als wij ons lieten inschrijven bij een door de Regering erkende onderwijsinrichting. Ik ben gegaan naar de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam. Daar ben ik gebleven tot 1 Februari 1941. Toen ben ik in den Haag gaan wonen en daar ben ik mij geheel gaan wijden aan het ondergrondse werk.

41320. De **Voorzitter**: Dus toen hebt u geen andere privé-bezig- heden meer gehad?

A. Ik had de cover story, dat ik Latijn en Grieks studeerde, maar daaraan heb ik nooit veel gedaan.

41321. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp uit uw rapport, dat u meegenomen hebt of in Londen uitgebracht hebt.....

A. Ik heb geen rapporten medegenomen naar Engeland.

41322. De **Voorzitter**: Dit rapport is dus in Londen geschreven?

A. Is dat een rapport aan H.M. de Koningin?

41323. De **Voorzitter**: Dat blijkt er niet duidelijk uit. Wij hebben het in een andere vorm, nl. onder de naam „Rapport-D”, met aan- tekeningen er bij, die gemaakt zijn bij de M.I.D. Het is dus niet het rapport in zijn eigenlijke vorm. Maar is dit een rapport, dat u in Londen hebt opgemaakt?

A. Dat moet wel in Londen zijn gemaakt.

41324. De **Voorzitter**: Nu blijkt daaruit, dat u bij het illegale werk in verbinding hebt gestaan met een militaire illegale organisatie.

A. De O.D.

41325. De **Voorzitter**: In het rapport spreekt u van „de organisatie van oom Alexander”. Dat was toch aanvankelijk niet hetzelfde?

A. Neen, dat was eigenlijk een organisatie, waaronder die O.D. later geschoven is.

41326. De **Voorzitter**: Ik zou nu gaarne eerst even uw lotgevallen vernemen.

A. Ik ben toen — in den Haag — alleen gaan werken voor het ondergrondse werk, en wel voor jhr. *Schimmelpenninck*, die „oom Alexander” wordt genoemd in deze rapporten. De 29ste Augustus 1941 werd ik gezocht door de Gestapo of de Duitse politie in verband met een toen op de voorgrond tredende moordzaak te Delft. Ik ben ondergedoken en doorgegaan met het werk. Eind Januari of 1 Februari 1942 ben ik naar Engeland gegaan via Zwitserland.

41327. De **Voorzitter**: Daar zit nog een en ander tussen. Op 24 No- vember 1941 is hier door de „onderneming”, waarmee *Hazelhoff Roelfzema* werkte, *Tazelaar* aan land gezet. U hebt verschillende pogingen gedaan om met *Tazelaar* van uit Scheveningen overzee weg te komen. Ten slotte bent u met hem over land naar Engeland ge- gaan. Vertelt u eens van het contact, dat u gekregen hebt met *Tazelaar*, en hoe die verschillende pogingen om weg te komen zich hebben toegedragen. Hoe is *Tazelaar* aan u gekomen? *Tazelaar* — dat is ons ten minste medegedeeld door de heer *Hazelhoff Roelfze- ma* — is uitgezonden om in het bijzonder twee Nederlanders te halen: de heren *Tielens* en *Wiardi Beckman*. *Tazelaar* was uitgezonden in samenwerking met de Engelse dienst van *Rabagliatti*. De heer *Hazel- hoff Roelfzema* zegt met nadruk, dat op dat ogenblik het systeem was, dat men agenten uitzond, die zoveel mogelijk op zich zelf wer- ten, één bepaalde opdracht hadden, zo min mogelijk contact hadden, dus zo safe mogelijk moesten werken. Het merkwaardige is nu: *Tazelaar* komt ten slotte niet terug met de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens*, waarvoor intussen gegronde redenen waren, naar met iemand anders, die verbindingen had met een grote organisatie. Dat lijkt met elkaar in strijd. Hoe heeft zich dat eigenlijk toe- gedragen?

A. *Tazelaar* kwam naar Nederland. De opzet, dat hij op eigen gelegenheid in staat zou zijn die opdracht uit te voeren, was foutief. Het was voor hem onmogelijk alleen deze mensen te contacten. Bovendien zou het voor hem zonder steun van een organisatie moeilijk zijn geweest met deze mensen naar het strand te gaan en naar Engeland terug te keren. Daarbij kwam, dat *Tazelaar* alleen voorzien was van een stamkaart met een photo er op, zoals in het begin van de bezettingstijd gebruikelijk was, terwijl in die tijd een persoonsbewijs vereist was.

41328. De **Voorzitter**: Wist hij niet, dat dit nodig was?

A. Dat was blijkbaar niet bekend. Bovendien was hij toegerust met zilveren dubbeltjes, kwartjes en guldens. Het was vrij gevaarlijk die te laten zien, want die waren hier verdwenen.

41329. De **Voorzitter**: Hoe is *Tazelaar* bij u terechtgekomen?

A. Door tussenkomst van de inspecteur van politie te den Haag, de heer *Moonen*, die een vriend van mij was. *Tazelaar* en ik hadden als adelborsten in het instituut naast elkaar gelegen. Hij was mijn „slaapje”. Wij kenden elkaar dus heel goed en ik had geen reden tot verdenking. *Tazelaar* kwam bij mij en liet een klein gefotogra- pheerd document zien, waaruit bleek, dat hij rechtstreeks was afge- zonden door Hare Majesteit de Koningin en door de Minister- President, de heer *Gerbrandy*. De tekst van dat document was: „Ver- zoeke met bringer dezès mede te gaan”, of iets dergelijks.

41330. De **Voorzitter**: Wat stond er onder?

A. Hare Majesteit *Koningin Wilhelmina*.

41331. De **Voorzitter**: Een handtekening?

A. Ja. Hij had de opdracht de heren *Tielens* en *Wiarda Beckman* naar Engeland te brengen. Hij had contact opgenomen met de heer *Tielens*, maar die gevoelde zich — naar ik meen — door zijn belofte aan de Duitsers niet gerechtigd mee te gaan. De heer *Wiardi Beckman* was direct bereid.

41332. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *Tielens* ontmoet?

A. Neen. Ik ken zijn naam, maar verder weet ik niets van hem af. Door het uitvallen van de heer *Tielens* kwam er een plaats vrij in het bootje. Daar de heer *Wiardi Beckman* optrad als de vertegenwoordiger van de politieke partijen en er een zekere tegenstelling was tussen de politieke partijen en de O.D. ....

41333. De **Voorzitter**: Bestond die tegenstelling in die tijd reeds merkbaar?

A. Ja. Zeer merkbaar..... leek het mij een uitstekend idee, dat iemand van de O.D. ook meeding, zodat aan de Regering in Londen de twee meningen kenbaar konden worden gemaakt en de Regering de zaak kon uitzoeken. Ik ben toen naar de luitenant-generaal jhr. *W. Röell* gegaan, die optrad als hoofd van de Ordedienst, en heb hem dit voorgelegd. Deze heeft toen *Tazelaar* opdracht gegeven mij mee te nemen naar Engeland.

41334. De **Voorzitter**: Is daarover ook gesproken met de heer *Wiardi Beckman*?

A. Ja. Hij ging daarmee akkoord. Ik was, mag ik wel zeggen, met hem bevriend geraakt. Wij zijn gezamenlijk op die avonden er op uit getrokken.

41335. De **Voorzitter**: U had vóór die tijd geen contact met hem?

A. Niet persoonlijk.

41336. De **Voorzitter**: Dat hebt u via *Tazelaar* gekregen?

A. De heer *Schimmelpenninck* had contact met de heer *Vorrink*. Wij hebben voor *Tazelaar* het vinden van steunpunten achter de boulevard verzorgd, vanwaar wij naar het strand konden trekken. Zoals u weet, was het verblijf op de boulevard verboden en moest men daar op een geheimzinnige wijze heenkomen. Wanneer wij terug moesten, zou het onnodig gevaarlijk zijn, als wij de hele stad door moesten. Wij hadden die steunpunten bij de heer *Scheepmaker* en bij mevrouw *Kiepe*. Dat waren afzonderlijke adressen. Daarvan maakten wij afwisselend gebruik. Zij woonden vlak achter de boulevard. Als via Radio-Oranje het bericht kwam, dat die avond zou worden uitgevaren om ons af te halen, gingen wij naar een van die beide adressen in avondkledij, onder het mom van een feestje, en dan trokken wij op de afgesproken tijd naar het strand toe.

41337. De **Voorzitter**: Dan behoefde men alleen maar de boulevard over te steken?

A. Ja, dan namen wij de noordelijke kant van de boulevard. Er was een trapje naar beneden en wij konden het laatste piertje er tegenover nemen. Er was nog enige verwarring over het juiste piertje. In Engeland dachten zij, dat er nog een piertje was. Op elk piertje hadden wij een mannetje gezet om hun, als zij aankwamen, de weg te wijzen. Het was vervelend voor die mannetjes, want zij hadden er geen belang bij. Wij zijn er levend afgekomen.

41338. De **Voorzitter**: Had *Tazelaar* medegedeeld, dat er een afspraak was gemaakt, dat er een boot zou zijn?

A. Over Radio-Oranje zou een boodschap komen, als er een boot zou zijn.

41339. De **Voorzitter**: Was dat gedurende de gehele tijd dezelfde afspraak?

A. Neen. Toen *Tazelaar* aankwam, was er een andere afspraak dan later. Er werd een Engelse zin: „We 'll do our duty, you do yours and victory will be ours”, opgezegd en dan zouden zij volgens een schema in verband met de maanstand op het piertje zijn. Later is dat veranderd door bemiddeling van een seiner, die *Moonen* kende.

41340. De **Voorzitter**: Weet u wie dat was?

A. Neen. Wij hadden zoveel contacten; ik weet het niet meer uit mijn hoofd. Toen werd de afspraak veranderd in opzeggen van het Wilhelmus.

41341. De **Voorzitter**: Was het dus niet het spelen van het Wilhelmus?

A. Daarbij is een vreselijke vergissing begaan. De eerste avond, nadat deze regeling getroffen was, is het Wilhelmus *gespeeld*. De afspraak was: bij het begin van de uitzending van Radio-Oranje het Wilhelmus *opzeggen*. Daardoor is er verwarring ontstaan. Wij zijn totaal een 12, 13 keer naar het strand gegaan.

41342. De **Voorzitter**: Dat was uit de aard der zaak in verband met de maan enige keren achter elkaar in een bepaalde week en dan weer drie weken niet?

A. Inderdaad. Een van de laatste malen — het kwam toen best door — ging het gepaard met het noodlottige gevolg, dat *Wiardi Beckman*, *Pasdeloup* en de *Hartog* — *Frans Goedhart* noemde zich toen de *Hartog* — zijn gearresteerd.

De **Voorzitter**: De arrestatie van *Wiardi Beckman* en zijn metgezellen heeft plaats gehad in de nacht van 17 op 18 Januari 1942. Nu staat er in het rapport van *Tazelaar*, dat u en *Tazelaar* nog een ogenblik gearresteerd zijn geweest in de nacht daarop. Is dat juist?

A. Ja.

41343. De **Voorzitter**: Was u er in de nacht, waarin de arrestatie van *Wiardi Beckman* heeft plaats gehad, ook bij?

A. Ja, ik was op het piertje. *Wiardi Beckman*, *Goedhart* en *Pasdeloup* zaten in een onderkomen bij de boulevard. De tijd was al weer verstreken. Het was vrij koud; het strand was een ijsvlakte. *Tazelaar* zei tegen mij: ga maar, ik kom achter je aan. Ik ging naar dat onderkomen bij de boulevard om te zeggen, dat zij niet waren gekomen. Toen hoorde ik opeens roepen: „Werda”, en werden *Wiardi Beckman*, *Goedhart* en *Pasdeloup* gearresteerd. Ik ben toen weer teruggekropen. Wij zijn toen later weggegaan en zijn zuidelijker de boulevard overgestoken.

41344. De **Voorzitter**: Dat gezelschap was dus te voren bij elkaar gekomen op een van die adressen?

A. Die nacht zaten wij op het adres van de officier van administratie, de heer *Scheepmaker*.

41345. De **Voorzitter**: En wie waren daar bij elkaar?

A. *Tazelaar*, *Wiardi Beckman*, *Frans Goedhart*, *Pasdeloup*, de inspecteur van politie *Moonen*, mevrouw *Kiepe* en ik zelf.

41346. De **Voorzitter**: Die inspecteur van politie had er toch niets mee te maken?

A. Het was goed, dat hij er bij was, want hij bleef met mevrouw *Kiepe* op de boulevard als uitkijkpost. Hij had namelijk vergunning om te allen tijde op de boulevard te zijn. Hij gedroeg zich als een amoureuus man met medewerking van mevrouw *Kiepe* en viel daarvoor niet erg op. Hij had een klein flikkerlicht.

41347. De **Voorzitter**: Was hij in uniform?

A. Hij liep altijd in burger. Hij was bij de recherche.

41348. De **Voorzitter**: Hij heeft dus ook geen kans gezien een waarschuwing te geven?

A. De arrestatie geschiedde, naar ik meen, vanaf het strand. Hij stond op de boulevard. Er schijnt nogal zenuwachtig heen en weer gelopen te zijn door de leden van het gezelschap zelf. Ik denk, dat een van de heren naar boven is gelopen en toen weer is teruggekomen, nu eens denkende: „Ik ga naar huis”, dan weer: „Ik wacht toch nog even.”

41349. De heer **Korthals**: Hoe is het gezelschap bij elkaar gekomen?

A. Men verzamelde.....

41350. De heer **Korthals**: Ik bedoel niet in technische zin, maar de combinatie als zodanig.

A. Ik woonde toen bij *Scheepmaker*. Dat was eenvoudig.

41351. De heer **Korthals**: Dat u, *Wiardi Beckman* en *Tazelaar* daar waren, was duidelijk. *Tazelaar* zou u beiden meenemen. Maar wat hadden die andere twee er mee te maken?

A. Vanuit Londen werd aan *Tazelaar* plotseling de instructie gegeven — dat is wat *Tazelaar* mij toen verteld heeft —, dat hij in plaats van kapitein *Tielens Goedhart* moest meenemen. Ik viel dus eigenlijk uit. Dat had hij via dezelfde seinverbinding gekregen als waarlangs de wijziging in de code over Radio-Oranje was gekomen.

41352. De **Voorzitter**: Indertijd was ook *Willem van der Reyden* aan land gezet, maar deze had zijn set verspeeld. Hij kon niet zenden. Had *Tazelaar* dus een andere marconist gevonden?

A. Ik geloof, dat wij *Willem* een andere set hebben gegeven. *Johannes Vermeulen*, een oud-marechaussee, die was neergelaten uit Engeland, was bij mij gekomen via *Bernie*, ook een adelborst. Ik meen, dat zijn set kapot was, dat *Willem* de set van *Vermeulen* heeft gerepareerd en via de heer *Riep*, die belast was met inlichtingenwerk in den Haag onder de overste *Velu*, zendadressen heeft gekregen. Deze lui hadden nl. een merkwaardige set: er moest een antenne bij van 10 meter noord—zuid. Het is niet eenvoudig in een huis een dergelijke antenne neer te zetten zonder dat het opvalt. Daarom was het zo geregeld, dat er 6 huizen waren, waar hij één voor één kon zenden. Het kan zijn, dat die berichten via die toen opgeknapte set van *Vermeulen* zijn uitgestuurd door *Willem*.

41353. De **Voorzitter**: Er was dus in ieder geval een verbinding. *Tazelaar* was er in geslaagd via de een of ander verbinding te krijgen. Over die verbinding was medegedeeld, dat die eerste spreuk niet meer zou worden uitgezonden, maar vervangen zou worden door het opzeggen van het *Wilhelmus*. Verder was het zo, dat, toen *Tielens* weigerde mee te gaan, in zijn plaats *Frans Goedhart* moest worden meegebracht. Maar daarmee is uw medegaan nog niet verklaard, want dan viel u weer uit.

A. *Tazelaar* heeft teruggeseind, dat ze dat aan hem moesten overlaten, omdat hij uitsluitend kon beoordelen ter plaatse, wie het belangrijkste was voor de Regering. Tegen mij heeft hij gezegd: Je gaat toch mee, ik neem dat voor mijn verantwoording.

41354. De **Voorzitter**: Maar nu was er ook nog *Pasdeloup*.

A. Omdat *Willem* zijn set verspeeld had, moest er een set uit Engeland meekomen. Er moest iemand zijn om deze set in ontvangst te nemen en daarvoor was *Pasdeloup*.

41355. De **Voorzitter**: Hij zou dus niet meegaan?

A. Neen, hij kwam alleen om wat op te halen.

41356. De **Voorzitter**: Dus vier zouden er meegaan en de vijfde inaan zou alleen de set in ontvangst nemen?

A. Inderdaad.

41357. De **Voorzitter**: De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft verteld, hoe dikwijls hij wel aan de wal is geweest. U bent elkaar blijkbaar altijd misgelopen.

A. Eén keer was het de schuld van Radio-Oranje, omdat men het *Wilhelmus* speelde in plaats van het op te zeggen. Toen zijn wij er niet geweest, maar verder zijn wij altijd op tijd geweest.

De **Voorzitter**: Hij is er een aantal keren geweest.

A. De mogelijkheid bestond van het verwisselen van de piertjes. Het was niet mogelijk elke avond iemand op de andere piertjes te zetten. Het was heel moeilijk vrijwilligers te vinden om op een piertje te gaan zitten, vooral omdat het zo kouci was. Verder is het mogelijk, dat de timing van hen verkeerd is geweest.

41358. De **Voorzitter**: Het was niet alleen een kwestie van timing. U had ook niet alle omstandigheden in de hand.

A. Theoretisch was de stunt heel mooi, maar het bleek, dat het praktisch niet zo gemakkelijk was.

41359. De **Voorzitter**: Er was maar een bepaalde tijd voor. Wist u, als het *Wilhelmus* werd gespeeld om 8 uur, hoe laat u er zijn moest?

A. Meestal tussen 11 en 12 en 4 en 5 uur.

41360. De **Voorzitter**: Dat wist u automatisch?

A. Ja.

41361. De **Voorzitter**: Het was maar een korte tijd, dat het mogelijk was?

A. Ongeveer een uur.

41362. De **Voorzitter**: Over de tijd zal er dus wel geen misverstand zijn geweest?

A. Het kan ook zijn, dat zij te laat of te vroeg waren. Wij waren aan de spertijd van 12 tot 4 uur gebonden. Het was zelfmoord in die tijd over straat te gaan, vooral met zo'n gezelschap.

41363. De **Voorzitter**: Dus het kon alleen geschieden tussen 11 en 12 uur of tussen 4 en 5 uur?

A. Inderdaad. Na 5 uur mochten wij niet langer wachten, want dan kwam de maan door of kwam de dageraad. Dan werd het te gevaarlijk en was de kans ook voor hen verkeken.

41364. De **Voorzitter**: Dus de avond, waarop die drie personen gearresteerd zijn, zijn *Tazelaar* en u er in geslaagd toch weer de boulevard over te komen?

A. Wij zijn bij het Kurhaus overgestoken en naar boven gegaan.

41365. De **Voorzitter**: Zonder moeilijkheden?

A. Er zijn veel Duitsers langs gekomen. Wij hadden in het water gestaan en waren bevroren en de ijspegels hingen aan ons. Ik heb het altijd daaraan geweten, dat wij er goed zijn afgekomen. Er was een wachtpost te passeren aan de noordkant van de boulevard. Ik weet niet meer, hoe het daar heette. Er is een hotel, dat leegstaat.

41366. De heer **Korthals**: De Gevers Deynootweg?

A. Dat kan wel. Het was dezelfde wachtpost, waar wij de volgende avond zijn terechtgekomen. Wij gingen daar aan de overkant voorbij, zo ver mogelijk er af. Door die ijspegels maakten wij het geluid als van een paar Duitse soldaten. Wij zijn flink marcherend daar langs gestapt en hebben niet de minste moeite gehad.

41367. De **Voorzitter**: Is er de volgende avond weer wat tussen gekomen?

A. Ja.

41368. De **Voorzitter**: Was u toen met z'n tweeën?

A. Ja, en met de heer *Moonen*, die meeinging als uitkijkpost. Toen werden wij gearresteerd.

41369. De **Voorzitter**: Hoe ging dat?

A. Wij kwamen van mevrouw *Kiepe*, die vlakbij woonde. Wij liepen de boulevard over, wat niet mocht, maar wat in deze omstandigheden noodzakelijk was. Toen kwamen uit een van de o-*(erkappingen)*, die men daar had, twee Duitse soldaten te voorschijn, die plotseling voor ons stonden. Wij zijn meegegaan — wij hadden een geweer in onze rug — en gebracht naar die wachtpost, die, meen ik, op de Gevers Deynootweg was. Daarheen lopende, kwamen wij de heer *Moonen* tegen, die meteen op ons af kwam. Wij acteerden als dronken mensen. Wij namen altijd voorzorgsmaatregelen in avondkleding te gaan en ons te begieten met cognac. Ik had altijd een fles jenever bij mij. De heer *Moonen* zei: Waar zijn jullie gebleven? Toen zijn wij gedrieën naar die wachtpost gegaan en daar heeft de heer *Moonen* geschermd met zijn bewijs van inspecteur van politie. Toen hebben zij onze vervalste identiteitskaarten opgeschreven.

Tazelaar had natuurlijk niets, want hij kon moeilijk zijn stamkaart laten zien. Dan konden zij direct zien, dat hij fout was. Hij zei, dat

hij die kwijt was geraakt. Ik heb de moffen een borreltje gegeven uit die fles jenever. Het werd — zou ik zeggen — een soort *Weihnachtsstimmung*; het was net die tijd geweest. Toen mochten wij weg en werden op straat gezet. Wij hebben toen direct aan Engeland doorgegeven, dat *Tazelaar* er mee ophield, en zijn via Zwitserland naar Engeland gegaan.

41370. De Voorzitter: Wie heeft u daarmee geholpen? U moest toch papieren hebben en langs een bepaalde weg gegaan?

A. De heer *Melzer*.

41371. De Voorzitter: Goed, dan zijn wij ineens thuis en weet ik langs welke weg u bent gegaan. U bent toen via Putte gegaan, langs het huis van de heer *van Niftrik*?

A. Ja. Dat was een plezierreis. Er was niets aan de hand, alleen dan het opklimmen van een berg in Zwitserland.

41372. De Voorzitter: U kwam op de noordpunt van Zwitserland aan?

A. Bij Poentruiy. Daar hebben wij een dag of vier, vijf in de gevangenis gezeten.

41373. De Voorzitter: En toen bent u waarschijnlijk naar Bern gebracht?

A. Toen ben ik bij generaal *van Tricht* gebracht.

41374. De Voorzitter: Het komt dus blijkbaar hierop neer, dat *Tazelaar* heeft gezegd: nu *Wiardi Beckman* en *Goedhart* zijn gearresteerd en *Tielens* niet wil, houd ik alleen *Dogger* over. Zo heeft hij zeker geredeneerd?

A. Ja.

41375. De Voorzitter: Met welke bedoeling bent u weggegaan?

A. Ik ben weggegaan om aan Hare Majesteit en de Regering rapport uit te brengen over de doelstelling van de organisatie en ten tweede om Hare Majesteit te verzoeken om erkenning van deze dienst en Haar te vragen de sanctie over het werk; ten derde, om een goede verbinding met die organisatie tot stand te brengen, wapenen voor die organisatie te verkrijgen — de fotokopieën van de afwerpterreinen had ik in mijn schouderwatten genaaid — en te bespreken de vraag of het mogelijk was financiële steun van uit Engeland aan die organisatie te verlenen.

41376. De Voorzitter: Was het de bedoeling, dat u zou teruggaan?

A. Het was aanvankelijk de bedoeling, dat ik na drie maanden zou teruggaan. Dat werd in Engeland niet erg verstandig gevonden, omdat hier toen het O.D.-proces aan de gang was. Er werden er velen gearresteerd en mijn eventuele arrestatie kon, gezien hun getuigenis, afgelegd in de wetenschap, dat ik weg was, voor allen fataal worden. Voorts werd ik nog steeds onder uitloven ener grote beloning gezocht. Ik was echter toch niet gegaan. Ik vond in Engeland niet een achtergrond om veel vertrouwen in de organisatie aldaar te hebben.

41377. De Voorzitter: D.w.z. vertrouwen in het tot stand brengen van een verbinding tussen de organisatie in Engeland en die in Nederland.

A. Ik was bang, dat er voor mij niet het minste nut was overgebleven, als ik na drie maanden was teruggegaan, omdat ik op dat ogenblik in Engeland een hiaat op het gebied van de inlichtingendienst aantrof.

41378. De Voorzitter: U wilt zeggen, dat de inlichtingendienst op dat moment niet functioneerde?

A. Ja.

41379. De Voorzitter: U kwam inderdaad op een in dat opzicht vrij slecht moment, nl. in het voorjaar van 1942. U had dus verder geen papieren bij u; u had alleen hetgeen u wilde mededelen in uw hoofd?

A. Ik had bovendien ± 42 fotokopieën van afwerpterreinen bij mij.

41380. De Voorzitter: Hebt u toen de tocht gemaakt via Spanje?

A. Ja, over Genève, Port-Bou, Barcelona, Bilbao, geëmbarkeerd op een Spaans schip, onder cover, dat wij naar Brazilië zouden gaan, afgestapt in Lissabon, waar wij direct geholpen zijn door de consul door bemiddeling van de heer *Maas Geesteranus*, met de K.L.M. naar Bristol.

41381. De Voorzitter: Dat heeft niet zo lang geduurd?

A. Ik ben 29 Januari gegaan en ben 13 April 1942 aangekomen.

41382. De Voorzitter: Hebt u niet in een Spaanse gevangenis gezeten?

A. Neen.

41383. De Voorzitter: U kwam dus met *Tazelaar* in Engeland aan. Waar bent u toen het eerst opgevangen?

A. Op het vliegveld. Wij zijn onder geleide gebracht naar de Patriotic School en daar zij wij de volgende dag reeds uitgehaald door kolonel *Rabagliatti* en zijn assistent, de toenmalige kapitein *Seymour*. Ik ben gebracht naar *Hazelhoff Roelfzema* op Hyde Park Place.

41384. De Voorzitter: Daar hebt u enige dagen vertoeft?

A. Ja. Ik werd niet ondervraagd, omdat ik het prettiger vond, daar ik met een opdracht was weggestuurd, aan H.M. de Koningin te rapporteren. Ik wilde dus liever niet aan de Engelse inlichtingendienst of de Secret Service alies spuien, wat mij ook veel tijd zou kosten. Ik ben dus niet verhoord in de Patriotic School, maar kolonel *Rabagliatti* vertelde mij, dat ik met geen enkele Nederlander contact mocht opnemen, totdat ik bij Hare Majesteit was geweest. Ik zou anders weer naar de Patriotic School moeten terugkeren. Ik heb twee dagen op Hyde Park Place doorgebracht in gezelschap van *Krediet* en *Hazelhoff Roelfzema*, die daarop toezicht hielden.

41385. De Voorzitter: Vroeg *Rabagliatti* zelf ook niets?

A. Neen.

41386. De Voorzitter: Bent u toen eerst naar de Koningin gegaan?

A. Ja. Ik ben gebracht bij de heer *van 't Sant*. Die heeft mij niets gevraagd. Ik heb hem direct gezegd, dat ik hem niet mocht vertrouwen. In Nederland was mij gezegd hem vooral niet te vertrouwen. Om een verkeerde gevolgtrekking te voorkomen, zou ik hieraan willen toevoegen, dat mij later duidelijk is gebleken, dat hiervoor niet de minste daadwerkelijke reden was. Na enige tijd bleek mij zelfs, dat de heer *van 't Sant* één der meest behulpzame en begrijpende autoriteiten was in Londen.

41387. De Voorzitter: Uit welke kring was u gezegd, dat u de heer *van 't Sant* niet mocht vertrouwen?

A. Door jhr. *Schimmelpenninck*.

41388. De Voorzitter: Dus dat kwam uit de kring van de O.D.?

A. Ja.

41389. De Voorzitter: Dus daar had men ook die mening?

A. Ja. Ik ben toen door hem, meer als begeleider, naar Hare Majesteit gebracht.

41390. De Voorzitter: Daar hebt u rapport uitgebracht. En werd u toen door *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema* „vrijgegeven“?

A. Inderdaad, dat is letterlijk de term. Ik heb Hare Majesteit gevraagd of ik mij direct mochtervoegen bij admiraal *Furstner*, omdat ik als marineman dat meende te moeten doen en mij ook was opgedragen na Hare Majesteit aan admiraal *Furstner* rapport uit te brengen.

41391. De Voorzitter: U was er zich op dat ogenblik blijkbaar niet van bewust, dat er door dat verloop van zaken in Londen een nieuw geweldig conflict ontstond tussen kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti*?

A. Dat wist ik niet in het minst.

41392. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* schijnt tegen *Hazelhoff Roelfzema* gezegd te hebben, dat u direct bij hem gebracht moest worden, maar dat kon u niet weten.

A. Ik heb later de misère daarvan aan den lijve ondervonden, vooral bij mijn pogen mijn opdrachten te vervullen. Maar ik stond heel verbaasd, dat, toen ik bij admiraal *Furstner* kwam, waar kolonel *de Bruyne* ook was, in plaats van een pluim, zoals ik als jong marineman had verwacht, een uitbrander in ontvangst moest nemen.

41393. De **Voorzitter**: Maar u kon toch niet weten.....

A. Ik had geen tijd om dat naar voren te brengen en was volkomen uit het veld geslagen. Ik heb daar enigszins „een tik op het morele hoofd" gehad!

41394. De **Voorzitter**: In welke vorm kreeg u die uitbrander?

A. Ik moest direct in de houding gaan staan en gevraagd werd, waarom ik niet eerder was gekomen. Later is dat terechtgekomen, toen ik had kunnen uitleggen, dat ik daaraan helemaal geen schuld had, maar er is toch enige tijd overheen gegaan.

41395. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging dat standje ook uit van de admiraal of alleen van de kolonel *de Bruyne*? Wie voerde het woord, toen u binnenkwam?

A. Zij waren samen. Ik weet niet precies meer of ik bij de admiraal kwam en dat direct de kolonel *de Bruyne* geroepen werd, of dat ik naar de kolonel werd verwezen en de admiraal er bijkwam.

41396. De heer **Korthals**: Wie deelde het standje uit? Of deden zij dat gezamenlijk?

A. U moet zich voorstellen de toestand, waarin ik persoonlijk verkeerde. Ik was adelborst en mij was een enorm respect en een warm gevoel voor de Koninklijke Marine bijgebracht. Wat wij in Nederland deden, deden wij het eerst voor de marinenaam. Onze eerste indruk was: „*De Marine* doet het weer." Toen ik in Engeland kwam, was ik — hopelijk legt u dit niet verkeerd uit — vrij trots op mijzelf: Admiraal, vindt u niet, dat ik als adelborst het vrij aardig heb gedaan? Vergeef mij, dat ik het zeg. Ik dacht, dat die adelborst op zijn schouder zou worden geklopt en dat zou worden gezegd: Je hebt de naam van de marine hooggehouden. Dat was een geweldige beloning geweest. Maar toen werd mij gezegd: Sta je altijd zo?, of iets dergelijks. Ik stond als burger fatsoenlijk, maar niet stram in de houding, vooral omdat ik dat al twee jaar niet meer gewoon was. De eerste opmerking was: In de houding! Dat maakte een andere indruk dan wat ik in mijn jeugdig optimisme had verwacht.

41397. De heer **Korthals**: Ging het van de admiraal uit?

A. Ik zou dat niet durven zeggen. Ik heb een vage herinnering aan het geheel. Ik herinner mij alleen de enorme teleurstelling, die ik toen gevoeld heb.

41398. De **Voorzitter**: Hebt u daarna ook uw verslag uitgebracht aan kolonel *de Bruyne*?

A. Niet in die zin. Ik werd weggestuurd en heb een tijdlang in Londen gezeten, zonder dat iemand mij betaalde. Ik had geen geld; dat leende ik maar, want van de marine kreeg of hoorde ik niets. Ik hoorde nergens thuis. Later kreeg ik van de marine £ 20, wat vrij weinig was, omdat ik in mijn levensonderhoud moest voorzien. Weer later werd ik in een kort briefje opgeroepen, waarin mij werd bevolen mij op het hoofdkwartier te vervoegen. Op het genoemde tijdstip heb ik dat gedaan en toen werd mij een proces-verbaal afgenomen door de kapitein *Lieftinck* en de eerste-luitenant der mariniers *Lewe van Aduard*, die in een commissie verenigd waren om na te gaan wat ik eigenlijk kwam doen.

41399. De **Voorzitter**: Is het een soort verhoor geweest?

A. Ik had sterk die indruk.

41400. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u uw rapport geschreven?

A. Dat heb ik alleen geschreven op verzoek van Hare Majesteit de Koningin. Hare Majesteit heeft mij na een lang onderhoud gevraagd een en ander op schrift te stellen. Ik heb toen een rapport gemaakt van acht bladzijden. Dat was het allereerste rapport.

41401. De **Voorzitter**: Dat rapport heeft toch later een rol gespeeld in de administratie, want ik heb hier een stuk, waaruit blijkt, dat het is bekeken door kapitein *Broekman*, die er noten onder heeft gezet, waarin hij vergelijkingen heeft gemaakt met zijn eigen wetenschap over de O.D. en andere illegale organisaties. Het is dus blijkbaar in de administratieve circulatie gekomen. Of was dat een ander rapport?

A. Ik wilde u vertellen, hoe ik er toe gekomen ben dat rapport te maken. Ik had Hare Majesteit gerapporteerd en toen verzocht Hare Majesteit mij het op schrift te stellen. Later ben ik weer bij Hare Majesteit gekomen en toen vroeg Hare Majesteit mij de punten, die ik had opgeschreven en op bredere basis besproken, nader uit te werken. Toen heb ik een langer rapport gemaakt.

41402. De **Voorzitter**: Van meer dan acht pagina's?

A. Ik had er drie schematische voorstellingen bij.

41403. De **Voorzitter**: In het stuk, dat ik hier heb, wordt inderdaad gesproken over de schema's A, B en C. Als ik het goed begrijp, zijn die wegens technische moeilijkheden hierbij niet opgenomen. Kan het zijn, dat die niet in de schrijfmachine te verwerken waren?

A. Dat was tekenwerk.

41404. De **Voorzitter**: Het rapport, dat ik hier heb, een rapport, dat is voorzien van een aantal aantekeningen, noten en commentaren van kapitein *Broekman*, is dus een later rapport, dat u hebt opge maakt en dat veel uitvoeriger is dan het rapport van 8 bladzijden, waarover u het eerst had.

A. Hebt u het eerste rapport niet?

41405. De **Voorzitter**: Hebt u het zelf nog?

A. Ja, ik heb het zeker.

41406. De **Voorzitter**: En het tweede?

A. Daaraan ontbreken bij mij stukken. Ik heb er jaren niet naar gekeken. Ik heb de schematekening wel ter beschikking voor u; aan het rapport ontbreken echter bladzijden.

41407. De **Voorzitter**: Dit is dus uw eerste rapport?

A. Ja.

41408. De heer **Korthals**: U zeide zoëven, dat u in Londen een maand had rondgelopen, zonder ook maar één cent te krijgen en had moeten leven van hetgeen een of andere vriendelijke vriend u had gegeven.

A. *Rabagliatti*.

41409. De heer **Korthals**: Bent u toen wel op enigerlei wijze met een Nederlandse instantie daarover in contact geweest? Waar hing dat eigenlijk op?

A. Ik moest door Marine betaald worden en door die controverse ging dat niet te vlot. Ik heb toen geleefd van geld, dat ik via *Hazelhoff Roelfzema* heb geleend van *Rabagliatti*.

41410. De heer **Korthals**: Dus het was gewoon een kwestie van ambtelijke stroefheid?

A. Ja, en de moeilijkheid, dat ik nergens thuishoorde. Dat laatste was misschien wel de hoofdzaak. Later ben ik terechtgekomen op de rol van het Ministerie van Marine in Londen. Toen kreeg ik £ 40 per maand. Kapitein *Lieftinck* stelde voor, dat ik f 20 per maand zou krijgen. Daarvan kon men toen in de Londense omstandigheden onmogelijk leven. Alleen aan huisvesting was men al f 2 of f 3 per week kwijt. Kolonel *de Bruyne* heeft toen gezegd: Hij heeft ten minste £ 40 nodig. Ik wil niet de indruk vestigen, dat ik enige animositeit heb gehad met kolonel *de Bruyne*. Ik heb altijd bewondering gehad voor zijn eerlijkheid en zijn recht door zee gaan.

41411. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Lieftinck* was blijkbaar aan de zuinighe kant.

A. Hij wilde mij althans maar f 20 geven.

41412. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat u in Londen verder een marine-carrière hebt gehad?

A. Zo eenvoudig is het niet geweest. Ik ben daarna gedetacheerd bij het Ministerie van Algemene Oorlogvoering, dat mij later weer heeft gedetacheerd bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

41413. De **Voorzitter**: Als marineman?

A. Ik bleef marine-officier.

41414. De **Voorzitter**: U bent eerst in Londen officier geworden?

A. Ik ben 1 Augustus 1942 luitenant-ter-zee 3de klasse van de marinereserve geworden. Kort daarna tijdelijk luitenant-ter-zee 2de klasse.

41415. De **Voorzitter**: Dus al na enkele maanden. U was toch, naar ik meen, sergeant-adelborst?

A. Ik ben officier van de Marinereserve geworden, omdat ik uitgestuurd zou worden door de heren *Warners* en *Lovink* naar Gibraltar. Ik zou vice-consul worden — ik ben daartoe ook benoemd — om het vluchtelingenprobleem te behandelen. Ik zou een maand lang gedetacheerd worden op de legatie in Lissabon om mij in te werken in de sfeer van het buitenlandse werk. Ik ben daar blijven hangen. Ik ben nooit in Gibraltar gekomen. Ik kwam in Lissabon aan en zou daar volkomen officieus werk doen op de legatie. Nu was er een groot misverstand, want de toenmalige secretaris der legatie in Lissabon, de heer *Luns*, was ziek geworden en moest met ziekteverlof naar Engeland. Op de legatie heerste de mening, dat ik gestuurd werd ter vervanging van de heer *Luns*. Baron *van Pallandt*, die zaakgelastigde was, had mij reeds geïntroduceerd bij het Departement van Buitenlandse Zaken van Portugal. Ik kwam en was direct officieel. Dat was niet zo erg, wanneer niet het onbezette Frankrijk tevens bezet werd — dit is ten dele mijn eigen reconstructie van de zaak — en het dus niet meer nodig bleek mij naar Gibraltar te sturen. Ik ben op de legatie in Lissabon blijven werken tot ik na verschillende pogingen weg ben gekomen en toen heb ik gezegd: Ik ga naar de varende marine. Ik heb verzocht te mogen varen — en daartoe heb ik verlof gekregen — bij de motorpedoboten. Dat was Maart of April 1943.

41416. De heer **Korthals**: Is verder niemand op die post in Gibraltar terechtgekomen?

A. Niemand, voor zover ik weet. Ik ben er althans niet gekomen.

41417. De **Voorzitter**: In Maart 1943 bent u dus bij de varende marine gekomen?

A. Ja, toen heb ik het stof van inlichtingendiensten, enz. afgeschud en ben gaan varen. In November 1944, toen de motorpedobootdienst werd opgeheven, ben ik geplaatst bij de staf van Z.K.H. Prins *Bernhard* te Brussel. Daar heb ik slechts zeer korte tijd doorgebracht.

41418. De **Voorzitter**: Hoe stond u zelf tegenover het feit, dat u, nadat u naar Engeland was gekomen, helemaal buiten het werk van de bindingen met Nederland bleef? Dat was een probleem, waarmee u zich aanvankelijk sterk had beziggehouden, getuige het feit, dat u daarvoor de tocht naar Londen hebt gedaan.

A. Ik heb mij daar in de eerste tijd niet bij neergelegd. Ik ben op eigen gelegenheid, voor zover mij dat was toegelaten, besprekingen gaan voeren en heb mij tot verschillende instanties gewend om tot een resultaat te komen. Daartoe ben ik verschillende malen bij de Minister-President en bij de kolonel *Rabagliatti* geweest. Ook ben ik geweest bij de kolonel de *Bruyne*, bij de heer *Hazelhoff Roelfzema* en bij Zijne Koninklijke Hoogheid. Ik heb getracht de organisatie, die mij had uitgezonden, zoveel mogelijk naar voren te brengen en te bewerkstelligen, dat aan haar verzoeken werd voldaan.

41419. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Hoe ging dat eigenlijk? Werde dat allemaal afgewezen?

A. Het is heel moeilijk dat in het kort te beantwoorden. De Minister-President heeft mij b.v. gezegd: Wacht nog even af; dan zal ik u vertellen bij welke organisatie of bij welke man u moet zijn in deze rapporten en verhalen. Dat is pas maanden later tot een daadwerkelijke conclusie gekomen, want toen heb ik mij vervoegd bij de heren *Warners* en *Lovink*.

41420. De **Voorzitter**: Wij hebben nu uw lotgevallen behandeld. Ik wil nu nog even terugkomen op het onderwerp, dat u in uw rapport hebt behandeld, nl. de figuur, zoals die op het ogenblik, dat u wegging, in Nederland in de illegaliteit organisatorisch lag. Wilt u ons vertellen, hoe naar uw visie die figuur was? Het was toen nog vroeg in de oorlog, begin 1942. Het beeld was toen — dat blijkt trouwens ook uit uw rapport — nog vrij vaag. Later is het heel anders geworden, want toen is men gekomen tot een volledige bundeling van de illegaliteit. Wat waren naar uw oordeel op het ogenblik, dat u wegging, de problemen en de tegenstellingen?

A. De tegenstelling met de latere tijd was, dat het actieve verzet, zoals knokploegen, in die tijd vrij onbekend was. De groep, die meer naar het directe verzet toe wilde, was eigenlijk het L.O.F., dat zich had verenigd met de O.D., waardoor de gehele Ordedienst meer de kant van het daadwerkelijke verzet opging, maar toch de mantel van het overnemen der bevoegdheden na het Duitse vertrek aanhield, ais zijnde een uitstekende cover story. Er was echter een heel grote controverse met de groep der politieke partijen, omdat de O.D. op dat ogenblik op het standpunt stond, dat de bevrijding moest geschieden zonder dat daarbij politieke denkbeelden een rol speelden. De vraag van de O.D. aan de Regering was dus: Wilt u, dat, als de bevrijding komt, er in Nederland een groep het hoofd omhoogsteekt, waaraan politieke consequenties vastzitten, of wilt u, dat in Nederland te zijner tijd het heft tijdelijk in handen wordt genomen door een groep, waaraan geen enkele politieke consequentie vastzit en waarbij iedereen, of hij R.-K., socialist of wat dan ook is, zich kan aansluiten?

41421. De **Voorzitter**: En realiseerde men zich daarbij niet, dat het uitsluiten van politieke consequenties ook een politieke consequentie is?

A. Dat is natuurlijk een negatieve politieke consequentie.

41422. De **Voorzitter**: Maar een zeer belangrijke. Realiseerde men zich dat?

A. Niet in die vorm. Men hoopte door geen politieke groep als zodanig bij dit werk in te schakelen, tegen te gaan, dat A wel wilde meedoen, maar B niet, omdat A meedeed.

41423. De **Voorzitter**: De gedachte was, dat de O.D. zou optreden op het moment van de bevrijding. Dus die gedachte van het niet tot uiting komen van politieke strevingen had ook betrekking op dat tijdperk?

A. Ja, inderdaad.

41424. De **Voorzitter**: En dan kwam het uitsluiten van politieke consequenties neer op een politieke consequentie bij uitnemendheid.

A. Ik zie dit in de praktijk niet zo.

41425. De **Voorzitter**: Hoe zo?

A. Wat is daarvan volgens u het praktische gevolg? Dat iemand zijn steun niet zal willen geven aan een niet politieke organisatie, omdat hij zo gaarne bij een politieke organisatie is?

41426. De **Voorzitter**: Misschien druk ik mij dan verkeerd uit en is mij niet voldoende duidelijk, welke de bedoeling van de O.D. was. Ik kan begrijpen, dat men op het moment van de bevrijding orde en rust wilde handhaven, maar als men meende, dat in bevrijd Nederland geen politieke strevingen tot uiting mochten komen, dan was men aangeland bij een politieke consequentie van de alleruiterste soort.

A. Zo was het niet. De Regering had niet besloten, dat de politieke groepen zich niet mochten laten gelden op de bevrijdingsdag; de vraag was echter of de Regering in 1942 reeds wilde, dat bepaalde politieke groepen zich met het voorbereidende werk zouden bezighouden; moest dus de voorbereiding van het overbruggen van het hiaat na het terugtrekken van de vijandelijke troepen worden gelegd in handen van een council van politieke partijen of in handen van a-politieke personen, die dit zuiver als een militair probleem zagen, zodat er dus geen politieke problemen aan vastzitten?

41427. De **Voorzitter**: Dat kon echter ook geschieden onder leiding van organen, waarin wel de politieke elementen naar voren kwamen, evenals het leger, welks taak een dienende taak is, in een

normale democratische samenleving, die dienende taak vervult onder het politieke toporgaan. Zo wilde men het echter niet, als ik u goed begrijp?

A. Men wilde geen politiek. Het was niet aan mij te beoordelen of dit goed of fout was. Dus het openhouden van de mogelijkheid van een niet politiek toporgaan, zodat iedereen er zich bij kan aansluiten, bergt volgens u in zich het gevaar van nog veel grotere politieke consequenties?

De **Voorzitter:** Die mogelijkheid bestaat althans.

A. Ik geloof echter niet, dat het op dat moment de bedoeling was.

41428. De **Voorzitter:** In het begin is er toch wel verschil geweest tussen de O.D. en de groep van oom *Alexander*?

A. In de O.D. en de groep van oom *Alexander* zat een groot aantal organisaties. Oom *Alexander* wilde die brengen onder een overkoepelende organisatie.

41429. De **Voorzitter:** Was de organisatie van oom *Alexander* een organisatie, die meende, dat zij de overkoepelende organisatie moest worden, omdat zij een organisatie was, die zeer velen achter zich had en tegen de andere organisaties kon zeggen: wij zijn de grootste organisatie en kunnen het beste de overkoepelende organisatie zijn?

A. Neen.

41430. De **Voorzitter:** Of was het een kleine groep van mensen, die meenden, dat zij bij uitstek aangewezen waren om de leiding op zich te nemen?

A. Het beginidee was het laatste, maar niet precies zoals u zegt. De gedachte van oom *Alexander* was: Ik wil mij inzetten om dat te organiseren, maar zelf wil ik niet de leiding hebben; ik wil mij dus bemoeien met het zoeken van contact met al die organisaties, die uit de grond zijn opgerezen; ik wil daarboven een koepel maken, dus vooraanstaande mensen in Nederland zoeken; ik wil trachten hen daarvoor te vinden, althans nagaan wie van hen daarvoor het beste zijn en dan wil ik die koepel in contact brengen met die organisaties, waarna ik verdwijnen.

41431. De **Voorzitter:** Wie was jhr. *Schimmelpenninck*?

A. Jhr. J. *Schimmelpenninck*, toen Alexanderstraat 12.

41432. De **Voorzitter:** Wat was hij?

A. Hij was zakenman. Hij was kandidaat economie.

41433. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij heette toch niet *Alexander*?

A. Wij noemden hem zo, daar hij in de Alexanderstraat woonde, een soort schuilnaam.

41434. De **Voorzitter:** Hebt u in zijn nabijheid gewerkt?

A. Ja. Toen ik werd gezocht in Augustus 1941, ben ik bij hem aan huis geweest tot zijn arrestatie. Die arrestatie had plaats op 13 November, naar ik meen. Ik was in het huis, maar ik ben er uit gekomen.

41435. De **Voorzitter:** Is die overkoepeling hem niet gelukt?

A. Tot op zekere hoogte eigenlijk wel.

41436. De **Voorzitter:** Maar hem zelf toch niet? Hij was al gearresteerd.

A. Hij werd gearresteerd toen hij in principe de zaak af had. De wegen waren gelegd. Maar hij is meer gedrongen in de O.D.-richting, omdat de chef staf van de O.D., overste *Versteegh*, wegviel door arrestatie, terwijl hij zijn opvolging niet meer had kunnen regelen. Jhr. *Schimmelpenninck* heeft toen, hoewel hij zich daarvoor ongeschikt achtte, de zaak (de O.D. zelf) gaande gehouden en heeft intussen getracht een chef staf te vinden. Dat „gaande houden” werd na zijn arrestatie op mij overgeheveld. Toen heeft generaal *Roëll*, in samenwerking met dr. *van den Berg*, majoor *Tibo* bereid gevonden het werk voort te zetten.

41437. De **Voorzitter:** Generaal *Roëll* was het hoofd?

A. In zoverre, dat hij het militaire lid zou zijn van het voorlopig bewind.

41438. De **Voorzitter:** Was de verhouding generaal *Roëll*—overste *Versteegh* deze: opperbevelhebber—chef staf?

A. Inderdaad.

41439. De **Voorzitter:** U zeide, dat in die periode ook verbindingen waren ontstaan tussen de O.D. en de organisatie van politieke groepen.

A. Dat was inderdaad het geval. Die verbinding was aangesneden door jhr. *Schimmelpenninck*. Hij had in ieder geval contact met mensen van de politieke groepen. Ik herinner mij in dit verband de naam van de heer *Mohr*. Hij werkt, meen ik, nu op Buitenlandse Zaken.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij is chef van de voorlichting.

A. Voor zover ik mij herinner, trad hij op als vertegenwoordiger van die groep van politieke partijen. Ook weet ik zeker, dat jhr. *Schimmelpenninck* contact heeft gehad met de heer *Vorrink*. Dat moet geweest zijn in August 1941.

41440. De **Voorzitter:** U weet niet of in die fase het contact er een was, waarin tegenstellingen tot uiting kwamen, of dat er een zeker begripen, een neiging om elkander te vinden, was?

A. Ik herinner mij, dat er een zekere tegenstelling was in uiteindelijke doelstelling.

Echter heb ik zelf veel met de heer *Wiardi Beckman* gesproken. Met hem was het zeker tot een samengaan gekomen. Daartoe is nooit de gelegenheid geweest. Er werd in die tijd veel getheoretiseerd en geregeld op uitermate korte termijn, terwijl het nog drie jaar geduurd heeft.

41441. De **Voorzitter:** U hebt in uw rapport verteld, dat het L.O.F., de O.D. en de groep van „oom *Alexander*” een eenheid zijn geworden, waarin de naam O.D. op de duur de overhand heeft gekregen. Dan zegt u:

„Daarnaast bestond de groep der politieke partijen, welke zich niet zoozeer op militair gebied bewoog; voorts een groep van anti-revolutionairen, die, slechts doordat de leider lid was van de anti-revolutionaire partij en al zijn contacten in deze partij had, voornamelijk uit anti-revolutionairen bestond.”

Weet u, wie die leider was?

A. Ik weet het niet meer. Het was een man met acht kinderen.

41442. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Kunt u zich de naam niet herinneren?

A. *Sandberg*?

41443. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Die was niet de leider van de anti-revolutionairen. Dat was de man van de B.V.L.

A. Ik kan het ook niet met al te grote stelligheid zeggen.

41444. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het was misschien een plaatselijk persoon?

A. Dat weet ik niet meer.

41445. De **Voorzitter:** Verder zegt u, dat er nog enkele minder grote groepen waren, o.a. die van de generaal N — dat is waarschijnlijk generaal *van Nijnatten* — en een groep in Rotterdam, die in Londen vertegenwoordigd was door majoor *den Boer*.

A. Dat was eigenlijk ook een O.D.-afdeling. Majoor *den Boer* kwam ik pas drie of vier weken, nadat ik in Londen was, op het spoor, zo ook de kapitein *Broekman*.

41446. De **Voorzitter:** U wist misschien niet eens, dat zij weg waren?

A. Ik wist van een majoor uit Rotterdam, die weg was, maar men had in Londen geen centraal orgaan, waar wij terecht konden.

41447. De **Voorzitter**: Dan spreekt u van een kleine, doch buitengewoon goed georganiseerde groep in Amsterdam, onder leiding van de heer *de N*.

A. Die naam ben ik vergeten.

41448. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *De Nève?*

A. Dat is heel goed mogelijk. Ik heb die namen indertijd allemaal aan de heer *Lovink* gegeven.

41449. De **Voorzitter**: Hetgeen u aldus op de eerste pagina van uw rapport weergeeft, was dus ongeveer het gehele beeld van de illegale organisaties in die tijd?

A. Het spreekt vanzelf, dat ik slechts in staat was een onvolledig beeld te geven. Het was mij, als enkeling, niet mogelijk in bezet Nederland het geheel te overzien. Daartoe was op dat ogenblik niemand in staat.

41450. De **Voorzitter**: U maakt dus de reserve, dat er nog andere groepen geweest zijn?

A. Dat ligt voor de hand. Niemand kon dat overzien, zelfs de Duitsers niet.

41451. De **Voorzitter**: U werkte in de omgeving van de heer *Schimmelpenninck*, die druk bezig was contacten te leggen. Als er meer belangrijke organisaties waren geweest, zou u daarvan waarschijnlijk wel hebben gehoord?

A. Ja, waarschijnlijk wel.

41452. De **Voorzitter**: Er kunnen natuurlijk wel kleine groepen geweest zijn.

A. Ja, maar ik moet een kleine reserve maken. De heer *Schimmelpenninck* vertelde mij alles, maar menselijkerwijze is het niet mogelijk alles te vertellen; hij had ook gesprekken, waar ik niet bij was.

41453. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U was ook nog wel erg jong voor deze post.

A. Ik was nog maar 21, hetgeen niet prettig was, vooral toen ik in Engeland kwam. Wanneer ik had gezegd, dat ik 31 was, had ik het gemakkelijker gehad.

41454. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u wegging, bepaalde opdrachten van generaal *Röell* gehad?

A. Ja.

41455. De **Voorzitter**: Is u toen ook nog stof verschaft voor een eventueel rapport, dat u in Londen moest schrijven, of heeft men zich bepaald tot het geven van de opdrachten, welke u straks noemde, in de veronderstelling, dat uw kennis van die materie wel voldoende was om daarover in Londen een rapport te schrijven?

A. Ja, zo was het. Ik had rechtstreeks contact — er zat slechts één ordonnans tussen — met alle gewestelijke commandanten. Ik hield generaal *Röell* op de hoogte, omdat hij zeer te recht niet de beste man was voor het contact met de gewestelijke commandanten; dat was een veel te gevaarlijke onderneming. Ik bedoel dit zo, dat het zeer onverstandig geweest zou zijn een opperbevelhebber daaraan bloot te stellen.

41456. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt een marineopleiding gehad, u bent bij de marine geweest en in ambtelijke dienst gekomen, en nu bent u koopman. Hoe bent u uit de marine gekomen? Hebt u ontslag genomen? Hoe is dat gegaan?

A. Toen ik in Engeland kwam, was ik sergeant-adelborst; ik moest voor genoemde positie in Gibraltar officier worden. Nu was het niet mogelijk om zonder het afmaken van mijn opleiding aan het instituut van de marine beroepsofficier te worden; tijd voor die opleiding was er niet. Ik moest dus reserve-officier worden en ben aangewezen voor speciale diensten. Toen ik terugkwam, had ik slechts één behoefte, nl. om zo spoedig mogelijk „in de vaart te gaan". Ik ben dus als reserve-officier bij de marine gebleven en wel tot 1 Januari 1947. Toen stond ik eigenlijk voor de keus om of bij de marine te blijven, dus weer naar het beroepskader over te gaan, of de marine vaarwel te zeggen. Ik kon toen alleen maar K.M.R.O.V. worden, hetgeen een los verband is. Ik stelde echter de eis, dat ik werd geplaatst in mijn ranglijst, waarin ik door afwezigheid in Nederland achter was geraakt, en toen ben ik er uitgegaan.

De Voorzitter: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

G. A. DOGGER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTWAALI, VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig, de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. PIERRE LOUIS BARON D'AULNIS DE BOUROUILL, oud 30 jaar, wonende te Amsterdam, secretaris der directie van een handelsfirma.

Hij legt de eed af als getuige.

41457. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op 10 Mei 1940, bij het uitbreken van de oorlog?

A. Ik was vaandrig bij de 14de batterij luchtdoelartillerie in Wasenaar.

41458. De **Voorzitter**: Bent u na afloop van de oorlog in de Meidagen eerst nog in Nederland gebleven?

A. Ik ben na de demobilisatie, in Juni, meen ik, teruggegaan naar Leiden om te gaan studeren.

41459. De **Voorzitter**: Die studie hebt u voortgezet tot.....?

A. Tot Maart 1941.

41460. De **Voorzitter**: Toen bent u naar Engeland gegaan?

A. Ja.

41461. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich dat toegedragen? Welke wegen hebt u daarvoor bewandeld en welke middelen hebt u gebruikt?

A. In de loop van de herfst was ik in contact gekomen met een ondergrondse organisatie, het L.O.F. Deze organisatie was naar mijn indruk weinig professional gedirigeerd. Ik had de indruk, dat er veel gevaar werd gelopen, dat niet nodig was, en weinig efficiënt werd gewerkt. Ik wilde in Engeland een soort school volgen voor agenten en intelligente-werk en dan terugkomen. In Maart ben ik gecompromitteerd tegenover een S.D.-agent en heb toen van de ene dag op de andere besloten naar Engeland te gaan. Ik heb een vriend ontmoet, die enige dagen later zou weggaan, nl. Droogleever Fortuyn. Ik heb mij bij hem gevoegd en wij zijn gegaan naar Putte.

41462. De **Voorzitter**: Dus de lijn van de heer van Niftrik?

A. Ja. Wij zijn in contact gebracht met mevrouw Meeuws en een andere mevrouw uit Antwerpen, die ons tot Toulouse heeft gebracht.

41463. De **Voorzitter**: Niet over Zwitserland?

A. Neen. De lijn-van Niftrik is veel later naar Zwitserland gegaan. In de eerste tijd had van Niftrik zelfs nauwelijks een lijn. Misschien heeft hij haar zelf georganiseerd. In ieder geval was dit de eerste keer, sinds een halfjaar, dat van de overkant van de grens iemand bij van Niftrik kwam op de dag, dat wij daar waren. Die heeft ons gebracht tot België en toen zijn wij door een Belgische mevrouw tot Toulouse gebracht. Die was niet van de lijn-van Niftrik. Wij zijn in de trein gebleven, die in Narbonne stopt, en toen zijn wij verder gegaan. Wij zijn onderweg gearresteerd door gendarmes, aan de verkeerde kant uit de trein gestapt en de bergen ingelopen naar Spanje.

41464. De **Voorzitter**: Bent u op eigen gelegenheid de Pyreneeën overgegaan? Hadt u geen gids?

A. Neen.

41465. De **Voorzitter**: Dat was een hachelijke onderneming.

A. Op die hoogte zijn zij niet erg belangrijk. Wij hebben er niet veel langer dan 30 uur over gedaan. Wij zijn direct aan de andere kant gevangengenomen door de eerste de beste Spanjaard, die wij zagen.

41466. De **Voorzitter**: Heeft uw gevangenschap lang geduurd?

A. Een maand of drie in het geheel. Toen zijn wij uit dat campo di concentratio van Miranda naar Madrid gegaan, waar wij vijf maanden hebben doorgebracht.

41467. De **Voorzitter**: In vrijheid?

A. Wij zijn in Madrid geconsigneerd gebleven. Wij mochten de stad niet verlaten. De bedoeling was, dat de consul-generaal, de heer de Bruyn *Tengbergen*, zou zorgen, dat wij verlof zouden krijgen de stad te verlaten om naar Engeland te gaan. Aangezien dat verlof niet kwam, hebben wij op een goede dag besloten zelf te zorgen, dat wij in Gibraltar kwamen, wat wij dan ook hebben gedaan.

41468. De **Voorzitter**: Hoe bent u van Gibraltar verder gekomen?

A. De Engelsen hebben ons met een schip naar Engeland gestuurd.

41469. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. De eerste helft van Januari 1943.

41470. De **Voorzitter**: Wat zijn daar uw lotgevallen geweest?

A. Ik ben in Glasgow aangekomen en daar begonnen met drie weken in een luxueus Engels concentratiekamp door te brengen om gescreend te worden.

41471. De **Voorzitter**: De Patriotic School?

A. Wij zijn eerst in de Empress School geweest, een soort van boksring, en daarna zijn wij vrijgelaten en naar de Patriotic School gegaan.

41472. De **Voorzitter**: Bent u toen of daarna ook nog gehoord door de dienst van de heer Derksema?

A. Ik geloof het niet. Ik heb daar een Engelse officier gesproken. Het vreemde is, dat ik mij niet kan herinneren, dat ik op die Patriotic School bij de heer Derksema ben gekomen. In ieder geval is daar niets tussen geweest. Wij zijn met enkele anderen op Eaton Square gearriveerd. Wij hebben daar geld gekregen om kleren te kopen en ons verder te arrangeren. Doordat wij kennissen hadden, hebben wij meer geld in handen gekregen en hebben wij met z'n allen een flatje gehuurd.

41473. De **Voorzitter**: Met z'n allen?

A. Wij waren inmiddels met z'n zessen.

41474. De **Voorzitter**: Waren dat uw reisgenoten?

A. Reisgenoten vanaf Gibraltar.

41475. De **Voorzitter**: Hoe is toen uw contact ontstaan met de Inlichtingendienst?

A. Aangezien het mijn bedoeling was terug te gaan, heb ik zo snel mogelijk in Engeland contact gezocht met mensen, die naar mijn mening, in deze richting wat zouden weten te vertellen. Ik ben dus naar de heren *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* gegaan, die ik uit Leiden kende en van wie ik dus wist, dat zij in Engeland contacten hadden. Ik ben van hen uit met de Engelse kolonel *Rabagliatti* in contact gekomen. Dat is een heel lange geschiedenis geworden, die eindigt in 1943. Het heeft twee jaar geduurd, voordat er een instantie was, die mij naar Nederland wilde sturen.

41476. De **Voorzitter**: Dat was B.I. U was één van de agenten, die door E.I. werden uitgestuurd?

A. Ja.

41477. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak, dat het in die tussentijd zo bleef hangen? Het heeft alles bij elkaar 1½ jaar geduurd. U was in Januari 1942 te Londen aangekomen.

A. In Maart 1941 ben ik weggegaan; in Januari 1942 ben ik aangekomen. Daarna heeft het 14 maanden geduurd. De oorzaak was, dat de Nederlanders in Engeland zeer weinig, eigenlijk geen ervaring met intelligenciewerk hadden, behalve generaal *van Oorschor*, die er — voor zover ik weet — niet mee te maken had.

41478. De **Voorzitter**: In die tijd althans niet.

A. En zo is er op een goed ogenblik de mogelijkheid geweest voor een paar studenten. i.c. *Hazelhoff Roelfzema*, om met een plan voor de dag te komen en te zeggen: zullen wij nu niet eens een inlichtingendienst gaan oprichten? Er was alleen een Engelse Intelligence, welke een Nederlandse afdeling had. Die Engelse Intelligence wilde gaarne door Nederlanders worden geholpen aan Nederlandse agenten. Misschien wilden de Engelsen ook wel, dat de Nederlanders zelf een kantoor zouden oprichten. Ik weet niet wat hun bedoeling was. In ieder geval was de heer *van 't Sant* de contactman van dat bureau, waarvan de Nederlandse afdeling dan werd bestuurd door Colonel *Rabagliatti*.

41479. De **Voorzitter**: De Nederlandse afdeling van S.I.S.?

A. Ja. Hij had dus de heer *van 't Sant* daar als vriend. De wijze, waarop deze kantoren werden gerund, was weinig officieel. Toen kwam *Hazelhoff Roelfzema* met zijn plan bij de heer *van 't Sant*, en zo ontstond dus op de duur die liaison.

Daar kwam ik dus in. Nu was eerst de bedoeling geweest — dat is alleen maar een vermoeden van mij — dat kapitein *Derksema* met die inlichtingendienst zou beginnen. Ik herinner mij, dat ik de eerste dag, dat ik in Engeland was, logeerde in Euston Square, waar verschillende jongens, die naar Nederland zouden worden gestuurd, op dezelfde verdieping woonden. Ik meen, dat de wijze van werken van kapitein *Derksema* niet de goedkeuring van de Engelsen wgdroeg en dat zij liever werkten met de heer *van 't Sant*, die getraind was en veel minder opvallend werkte. Nu was de heer *van 't Sant* misschien niet, misschien ook wel, politiek georiënteerd, maar hij werd door geen van de politieke machten te Londen vertrouwd. Hij had eigenlijk te Londen geen backing, geen orkest. Er was niemand, die voor hem sprak. Hij werd dus eigenlijk nogal tegengewerkt.

41480. De **Voorzitter**: Hij had anders aanvankelijk nogal invloed, dacht ik. Hij was in de aanvang in het orkest een violist van enige betekenis.

A. Ja, maar toch in werkelijkheid niet. De practijk heeft toch uitgewezen, dat in verband met het eenzijdige support het verlangen naar een krachtige en betere organisatie is ontstaan, vooral omdat reeds enkele agenten, onder wie *de Jonge*, die ik heb genoemd en ook van vroeger kende, waren uitgestuurd. Die mensen waren toen dus naar Nederland gestuurd, terwijl er geec organisatie was. De heer *van 't Sant* werd in die tijd eigenlijk ronduit gesaboteerd door de Nederlandse autoriteiten, om welke reden dan ook. Er kon dus niet worden gewerkt; er werd van Nederlandse zijde niets gedaan aan intelligence in Nederland.

Het gevolg daarvan was, dat de Nederlandse agenten, die reeds waren uitgestuurd, op den duur zijn omgekomen door gebrek

aan hulp en verdere medewerking. Nu probeerde in die situatie het Engelse kantoor te werken met de mensen, die beschikbaar waren. *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*. *Krediet* is daar stellig een tweede maar niet onbelangrijke figuur bij geweest.

41451. De **Voorzitter**: U hebt niet deelgenomen aan de boottochten van *Hazelhoff Roelfzema*?

A. Neen, dat was vóór mijn tijd.

41482. De **Voorzitter**: Die zijn in Mei 1942 beëindigd.

A. Mij is toen het volgende gebeurd: ik ben naar het leger gestuurd in Wolverhampton, ben daaruit met behulp van *van 't Sant* losgelaten, ben in Londen teruggekeerd en door *Rabagliatti* aangenomen om op zijn school in Hans Place te gaan leren marconisten. Dat was weinig officieel. Ik had geen officiële positie, zodat er ook van tijd tot tijd iemand kwam, die zei: Hij heeft hier niets te maken, hij moet naar het leger. In het weekend ging ik naar *van 't Sant* en dan werd het weer zo geregeld, dat ik naar die school terugging, omdat er een absoluut gebrek was aan agenten in Nederland. Het was bovendien van groot belang in onze ogen, dat er geen Engelse of Belgische agenten in Nederland zouden werken. Dat was juist, waarmede de Engelse dienst te voorschijn kwam. In de loop van 1942, ik meen in de herfst, werd de situatie zo critiek, dat door de Engelsen on highest level — zelfs *Churchill* is er in gemoeid — brieven werden geschreven, o.a. aan *Gerbrandy*, van deze inhoud: Als u niets doet, doen wij het alleen, dan willen wij met u niets te maken hebben en sturen wij Engelse en Belgische agenten. Op die brieven is geen antwoord gekomen, naar ik meen, maar ten slotte is in zoverre een begin gemaakt, dat mij en enige anderen is toegestaan die school voor marconisten te volgen.

Ik moet deze rectificatie aanbrenge: er is wel een quasi-begin gemaakt, in zoverre, dat kolonel *de Bruyne* was aangewezen om een intelligence op te richten. *Van 't Sant* was langzamerhand helemaal uitgerangeerd en zijn opvolger was geworden kolonel *de Bruyne*.

41483. De **Voorzitter**: Daar zat nog tussen de periode van de heer *Derksema*.

A. Neen, daar zaten tussen *Lovink* en *Warners*.

41434. De **Voorzitter**: De volgorde is geweest: *van 't Sant*, *Derksema*, kolonel *de Bruyne*, *Lovink* en *Warners* en daarna het B.I.

A. Het B.I. is weifelend begonnen met mijnheer *Broekman*.....

De **Voorzitter**: Op 28 November 1942.

A. ....en is op krachten gekomen met de heer *Somer*. Kolonel *de Bruyne* heeft op een goed ogenblik overgenomen, wat er aan personeel was bij de vorige combinatie — *Hazelhoff Roelfzema* en *van 't Sant*, en ook *Miehielsen*, die er een tijd aan gewerkt had; hij is gesneuveld — en heeft gezegd: Ik zal die mensen bij mij laten komen en hun vragen, of zij voor mij willen werken en naar Nederland willen gaan. De eerste keer, dat hij mij heeft laten komen, heb ik het aanbod aangenomen, maar een week later ben ik teruggegaan en heb gezegd, dat ik niet voldoende courage had om dit soort werk te doen en het gevoel had, dat ik liever terugging naar de infanterie.

Toen heb ik dus het contact met de heer *de Bruyne* afgebroken.

41485. De **Voorzitter**: Had u daarvoor een bepaalde reden?

A. Een zeer bepaalde reden. Het feit wilde, dat binnen een week — ik had lange tijd verborgen gehouden, dat ik naar Nederland terug wilde — in de Dutch Club en in andere gelegenheden, waar Nederlanders bijeenkwamen, aan ieder bekend was, dat ik naar Nederland zou terugkeren.

41486. De **Voorzitter**: Dat was dus binnen een week na het ogenblik, waarop u het officiële contact had gekregen?

A. Ik wil het niet scherp stellen binnen enkele dagen, maar ik wil het wel scherp stellen binnen enkele weken. Je kon bij de heer *Lieftinck* in het bijzonder een praatje gaan maken, hoe het in Nederland zou gaan. Dat werd uit en te na besproken, er werden voorbeelden aangehaald, enz. Ik kreeg van deze organisatie een dermate slechte indruk, dat ik daarmee niet verder wilde werken en dat contact dus heb opgezegd.

41487. De **Voorzitter**: Zoals u voortdurend hierover spreekt, neemt u alleen in beschouwing de intelligencekant van de zaak. U spreekt over *Rabagliatti*, de man van S.I.S., over kolonel *de Bruyne*, als tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, over de heren *Lo-vink* en *Warners*, die zich met de inlichtingendienst bezighielden, en verder over de heren *Broeknzan* en *Somer*, die ten slotte B.I. hebben opgezet. Maar daarnaast had kolonel *de Bruyne* ook de bureaux M.V.T. en M.I.D., die sabotage-instituten waren. Waar wilde de heer *de Bruyne* u hebben, bij de inlichtingendienst of bij het sabotage-instituut?

A. Bij zijn inlichtingendienst. Ik weet niet, of hij zich heeft voorgesteld, dat er een verschil zou bestaan. Toen de heer *Rahagliatti* er uit was — die kreeg ruzie met de heer *de Bruyne* — en de heer *Seymour* overbleef, vertelde deze mij, dat de Nederlandse Regering de heer *de Bruyne* had aangewezen als Nederlandse contraman. In ieder geval heeft hij niet het gevoel gehad, dat hier verschillende soorten werk waren.

41488. De **Voorzitter**: Het is volkomen juist, dat in het jaar 1942 alles, wat aan Nederlandse kant inlichtingendienst in engere zin was, een zeer armtierig bestaan leidde. Dat is pas in Maart 1943 tot leven gekomen. Van het voorjaar 1942 af heeft de uitzending in het kader van M.V.T. met als tegenspeler S.O.E., een grote vlucht genomen, in aantal, niet in succes, want de agenten zijn successievelijk allen gearresteerd op het moment, dat zij gedropt werden. Dit gebeurde op grote schaal in dezelfde zomer, waarin het intelligencewerk praktisch stilstond. Heeft de heer *de Bruyne* niet geprobeerd u daarvoor te krijgen?

A. Ja, dat heeft hij geprobeerd. Ik weet niet, wat de opdracht zou zijn geworden. Hij had maar één organisatie en hij heeft, geloof ik, zijn agenten altijd getraind via de Engelse S.O.E.-school, waarvan de agenten sabotage-agenten waren. Ik weet niet, wat de opdrachten waren.

41489. De **Voorzitter**: Er werden hun geen inlichtingentaken opgedragen?

A. Hij heeft mij niets gezegd. Hij heeft alleen gezegd: Wilt u naar Nederland terug? Zo ja, dan gaat u naar die school.

41490. De **Voorzitter**: Voordat B.I. is opgericht, hebt u, wat de opleiding betreft, te maken gehad met die school in Hans Place. Was dat een radioschool?

A. Ja. Ik heb van de Engelsen ook de codes geleerd en algemene intelligence training gehad, hoe het Duitse leger er uit zag, enz. Dat was in Sloane Square en later in St. James Street.

41491. De **Voorzitter**: Maar het is in die periode voor u niet geworden een aaneengesloten opleiding, want er zijn verschillende strubbelingen tussengekomen. Daarop komt het eigenlijk neer?

A. Ja.

41492. De **Voorzitter**: Was nu de Engelse opleiding, welke u hebt gehad, van S.I.S. of van S.O.E.?

A. Van S.I.S., van *Seymour*.

41493. De **Voorzitter**: U bent dus niet op de opleiding van S.O.E. geweest?

A. Nooit, maar ik heb ook van het begin gestipuleerd, dat ik geen enkele Nederlander wilde ontmoeten. Mijn opleiding is geen voorbeeld van een normale opleiding geweest, omdat ik bepaalde condities heb gesteld voor het meedoen aan het werk, welke condities de Engelsen gaarne hebben aanvaard. Ik heb ook als conditie gesteld, dat ik bij geen enkel bureau administratief zou zijn vermeld. Deze vermelding is altijd achterwege gebleven. Ik ben eenvoudig van de lijst van actieve militairen afgevoerd en nergens op gezet. Ik ben alleen op de administratieve lijst blijven staan. Administratie heeft men van mij bij de Intelligence dus nooit gehad, alleen bij B.I.

41494. De **Voorzitter**: Wanneer is uw contact met B.I. begonnen?

A. Dat is begonnen, toen kolonel *Somer* te Londen met mij heeft gesproken.

41495. De **Voorzitter**: Dat is dus na Januari 1943?

A. Ja.

41490. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Nederland gegaan?

A. Ik zou in Mei weggaan en ben in Juni weggegaan. In Maart is *de Jonge* weggegaan.

41497. De **Voorzitter**: Dat was de eerste van de B.I.-agenten?

A. Ja.

41498. De **Voorzitter**: Ik zie hier in de lijst, dat u in de nacht van 10 op 11 Juni 1943 bent weggegaan. Op een gegeven moment hebt u dus contact gekregen met kolonel *Somer*, die toen al de heer *Broekman*, die ziek was geworden, verving.

A. Het was net vóór die tijd. *Broeknzan* werd door niemand au sérieux genomen. Ik heb hem er niet in willen betrekken.

41499. De **Voorzitter**: Hebt u toen nog een aaneengesloten opleiding gehad?

A. Die had ik langzamerhand achter de rug.

De **Voorzitter**: Bij stukjes en beetjes.

A. Ja. Ik ben in die laatste tijd nog enige tijd in een hospitaal geweest. In Mei ben ik inderdaad op het vliegveld geweest om naar Nederland te gaan en gedropt te worden. Het was toen slecht weer. De eerste keer, dat wij zijn gegaan, zijn wij tegen de Zuiderzeedijk aangevlogen en zijn wij naar Engeland terug moeten gaan. Toen is het Juni geworden, voordat ik er was.

41500. De **Voorzitter**: Hebt u een oordeel over de wijze van opleiden in die S.I.S.-scholen?

A. Ja.

41501. De **Voorzitter**: Vond u die voldoende?

A. Ja.

41502. De **Voorzitter**: Had u er een bevredigende indruk van?

A. In de eerste tijd bepaald niet zo, maar in de laatste tijd, in de winter van 1942/1943 in dat Wellesly House in Sloane Street -- het was een dergelijke naam -- waar ook Engelsen speciale lessen gaven over het Duitse leger, manieren van de S.D., manieren om coverstories te bedenken, werd er inderdaad vrij aardig en ook zeker goed genoeg gewerkt. De marconistenopleiding is naar mijn mening technisch goed geweest, maar tactisch werd er nog niet geroerd aan het peilgevaar, wat toch het bestaan van de marconist betreft. Een van mijn condities was, dat ik geen marconist zou meenemen.

41503. De **Voorzitter**: U wilde op eigen gelegenheid werken?

A. Ja. Ik wilde ook niet ontvangen worden.

41504. De **Voorzitter**: Dat is bij de agenten van B.I. ook meestal niet gebeurd.

A. Ik meen meestal wel.

41505. De **Voorzitter**: Dat waren de mensen van het England-Spiel, dus die van de dienst van kolonel *de Bruyne*.

A. Ik heb er zelf drie ontvangen, waarbij ik dus op de grond stond.

41506. De **Voorzitter**: Met een aantal mensen, met een receptie-comité?

A. Vrijwel alleen. Dat was mijn zaak: ik had er mensen bij kunnen halen.

41507. De **Voorzitter**: Wie hebt u ontvangen?

A. De Engelsman *Wiedemann*, een jongen van *der Stok* en later een jongen van *Rijsewijk*. Dat was eerst in de Wieringermeerpolder, later bij de Wijk in Drente.

41508. De **Voorzitter**: Is dat zonder moeilijkheden verlopen?
- A. Ja.
41509. De **Voorzitter**: Had *Wiedemann* een dubbele nationaliteit?
- A. Dat kan ik u niet zeggen.
41510. De **Voorzitter**: Hij had toch in ieder geval de Engelse nationaliteit?
- A. Ja.
41511. De **Voorzitter**: Maar hij was geen Engelse agent, die los van B.I. werkte?
- A. Hij werkte volkomen in het kader van B.I., maar hij was overgebleven uit de tijd, dat de Engelsen zeiden: wanneer de Nederlanders het niet doen, zullen wij Engelse agenten opleiden. Uit het leger zijn toen uitgezocht een aantal mensen, die Nederlands spraken.
41512. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Sprak hij goed Nederlands?
- A. Volkomen. Hij had in Nederland lager en middelbaar onderwijs gehad.
41513. De **Voorzitter**: Heeft hij de oorlog overleefd?
- A. Ja. Hij is nu tolk bij de Unilever in Rotterdam.
41514. De **Voorzitter**: Wat was uw opdracht?
- A. Mijn opdracht was in Nederland contact te zoeken met de heren Deinum en Vader — Deinum was de leider — en met hen een inlichtingengroep op te richten.
41515. De **Voorzitter**: Hoe kwam men aan die namen?
- A. Die heren hadden in Nederland reeds veel eerder contact gehad met ondergrondse bewegingen en zij hadden ook het gevoel gehad, dat die bewegingen zeer dilettantistisch en weinig efficiënt werkten. Zij hebben toen een brief opgesteld en meegegeven aan een Engelandvaarder, waarin stond: Wanneer je ons een agent stuurt met materiaal, kunnen wij hier een behoorlijke organisatie op touw zetten.
41516. De **Voorzitter**: U was dus eigenlijk een van de eerste agenten, die dit werk ter hand gingen nemen, want Bergmann is omgekomen en Gerbrands had geen inlichtingentaak, maar moest een escape-lijn maken.
- A. De Jonge wel, maar dat is een kwestie van een paar maanden. Van Borssum *Buisman* is in die zelfde tijd neergekomen. Hij moest naar de O.D.
41517. De **Voorzitter**: M.a.w. u kreeg de opdracht om mede de eerste contacten te leggen en daarvoor was die groep uitgekozen, zoals van Borssum *Buisman* contact moest leggen met de O.D.?
- A. Ja, zoals *Wiedemann* moest proberen de groep Fiat Libertas deskundig leiding te geven en zoals de Jonge de Albrecht-groep heeft opgericht. Hij is de organisator van de Albrecht-groep geweest. En de Jonge, E. W., die omgekomen is — hij was nog door *van 't Sant* uitgestuurd — is de organisator geweest van de groep, die later de Kees-groep heeft geheten.
41518. De **Voorzitter**: Waarin ook *Dutilh* heeft gezeten?
- A. Ja. Die groep heette ook naar hem. Zijn voornaam was Kees.
41519. De **Voorzitter**: Er werd dus volgens hetzelfde schema gewerkt?
- A. Ja.
41520. De **Voorzitter**: Weet u nog van verbindingen met andere groepen, die door agenten zijn of moesten worden gelegd, of zijn dat de hoofdgroepen?
- A. In ieder geval zijn deze drie groepen altijd de leidende groepen geweest: de *Albrecht*-groep, vooral in het laatste jaar — een leidende, typische inlichtingengroep was de O.D. bepaald niet —, dan de Packard-groep van Deinum en de Kees-groep, toen Beukema leider werd.
41521. De **Voorzitter**: Is de Kees-groep ook na 1943 blijven doorwerken?
- A. Die begon pas na 1943 Kees-groep te heten. Die heette eerst H-groep onder Sieuwert de Koe en daarvóór E-groep van Pot en de Jonge.
41522. De **Voorzitter**: Welke agent van B.I. heeft met de *Kees*-groep contact gehad?
- A. Ik.
41523. De **Voorzitter**: U stond in verbinding met Deinum en Vader, heeft u gezegd.
- A. In 1944 had ik Deinum en Vader alles geleerd, wat ik hun leren kon. Zij konden mij vinden, als zij materiaal of geld nodig hadden. Dus toen ben ik naar die groep gegaan en toen ook die groep wist, wat zij doen moest, ben ik naar de G.D.N.-groep gegaan.
41524. De **Voorzitter**: Was uw opdracht een zuiver Nederlandse opdracht? Hebben de Engelsen zich daarmee niet bemoeid?
- A. Zuiver niet, in zoverre, dat de Engelsen gezegd hebben: Als jullie zorgen, dat er een behoorlijke intelligence is, zijn wij blij.
41525. De **Voorzitter**: Zij gaven u daarnaast geen speciale opdracht?
- A. Neen, ik heb dit nooit gemerkt van enige agent van B.I. Ik heb wel gehoord van Engelse agenten, die nooit Nederland zagen en die met B.I. te maken hadden. *Knottenbelt* van de S.A.S.-groep werd in de tijd van Dolle Dinsdag uitgezet in de Veluwe. Men had het idee, dat het leger er pauw zou zijn, maar hij heeft er de hele winter gezeten.
41526. De **Voorzitter**: U hebt vóór die tijd niet van zuiver Engelse agenten gemerkt?
- A. Enkele mensen hebben mij verhalen gedaan, die betrouwbaar leken en die absoluut niet in B.I.-verband gerangschikt kunnen worden. Er is dus wel een intelligence geweest in Nederland.
41527. De **Voorzitter**: Uw code en wat u verder nodig had, kreeg u van de Engelsen?
- A. Het technische gedeelte kregen wij van de Engelsen.
41528. De **Voorzitter**: Was de code als zodanig aan het B.I. niet bekend?
- A. Ik meen het wel. Ik kan er niet op zweren. In ieder geval was het systeem bekend en het feitelijke versje niet.
41529. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik. De in het concrete geval gebruikte code bleef bij het Engelse ontvangstation en het decoderingsinstituut?
- A. Ja.
41530. De **Voorzitter**: Hebt u gewerkt zowel met codes van het systeem van „double transposition“ als van „one time pad“?
- A. Ja.
41531. De **Voorzitter**: Hebt u reeds codes van beide systemen gekregen, toen u uit Engeland wegging?
- A. Neen, niet in het begin. Ik heb direct een figure code gekregen. Later is gekomen de one time pad, dat boekje.
41532. De **Voorzitter**: Die was veel veiliger dan de double transposition?
- A. Ja.
41533. De **Voorzitter**: Want deze was breekbaar?
- A. Ja, aan alle kanten. Die werd echter nooit gebruikt voor belangrijke berichten. Zodra namen of tactische dingen in een telegram voorkwamen, werd die niet gebruikt. Die werd alleen gebruikt voor berichten: Dit gebeurt hier en dat gebeurt daar.

41534. De **Voorzitter**: Vond u de verschillende codes, die u kreeg, bevredigend?

A. Ja.

41535. De **Voorzitter**: Hebt u er geen moeilijkheden mee gehad?

A. Dit was niet een highly specialised training. Men leerde b.v. de bijzonderheden van het Duitse leger. Buitenstaanders werden er ingehaald, die kregen zo goed mogelijk een opleiding — die had wel beter gekund — en werden dan in de praktijk gestuurd.

41536. De **Voorzitter**: Ik bedoel uit een oogpunt van veiligheid?

A. Daar wisten wij helemaal niets van af. Ik weet er nog steeds niets van. Ik weet alleen, dat de double transposition breekbaar was. Er is altijd gezegd het boven de 30 groepen te houden, omdat het anders breekbaar was.

Dat werd er bij gezegd.

41537. De **Voorzitter**: U zegt dus: bij mij heeft het bevredigend gewerkt, maar verder kan ik niets zeggen?

A. Het heeft bij mij bevredigend gewerkt en het heeft bij iedereen bevredigend kunnen werken.

41538. De **Voorzitter**: Alleen in het England-Spiel niet.

A. Daar ben ik ten slotte door mijn eigen oordeel buiten gebleven. Ik was aan alle kanten ook beschikt om er in te worden betrokken.

41539. De **Voorzitter**: Daarbij is gebleken, dat de Duitsers met de codes niet veel moeite hebben gehad.

A. Ik meen, dat zij dezelfde code hebben gebruikt.

De **Voorzitter**: Meestal de „double transposition“, maar deze was breekbaar.

A. In die gewone transposition-code zat wel een principe.

Het principe in de intelligence is, dat je iets bepaalds hebt te doen, behalve wanneer de vijand je te pakken heeft, dan doe je het niet. Nu was dat in het begin van de oorlog een bepaald trucje. Toen zijn er mensen gearresteerd en is het bekend geworden. Er is er toen een bij gekomen. Toen ik naar Nederland ging, waren er drie trucjes. Als er een agent na mij was gearresteerd, had ik het derde trucje weggelaten in het volle vertrouwen, dat men wist, wat er gebeurde. Dan had ik het er bij moeten zetten voor de Duitsers: op een gegeven moment gaat een trucje niet meer op.

41540. De **Voorzitter**: Was er bij uw opleiding ook gezegd hoe u moest handelen met uw code en checks, als u in handen van de vijand viel?

A. Er was gezegd, dat ik dan die trucs niet mocht gebruiken.

41541. De **Voorzitter**: Was er gezegd, dat u de code mocht prijsgeven?

A. De bedoeling was, dat men in de gevangenis geen zure tijd zou hebben. Als men in Nederland in de gevangenis zou zitten en zich moest verantwoorden, moest men dapper doen. Na een tijdje liet men iets los over Engeland, dan over de code en dan vertelde men iets over *Seymour*, *Somer* en andere mensen.

41542. De **Voorzitter**: Dat was te voren goed geïnstrueerd?

A. In het geheel was begrepen, dat de man, die werd gevangengenomen, alles vertelde.

41543. De **Voorzitter**: Behalve zijn security-checks?

A. Behalve dat trucje. Men gaf na heel veel pesten die twee eerste prijs, maar de derde niet.

41544. De **Voorzitter**: Bestonden die checks in uw tijd ook in testquestions?

A. Ja, ik had een testquestion.

41545. De **Voorzitter**: Zulk een testquestion was natuurlijk veiliger dan de andere in de gecodeerde berichten aangebrachte security-checks?

A. Behalve wanneer het twee keer achter elkaar komt. Sommige mensen hebben dom gedaan. Ik herinner mij, dat ik in 1944, toen er velen zijn gearresteerd, mijn testquestion kreeg en daarop een antwoord gaf. In verband met atmosferische storingen duurde het ongeveer een maand vóóordat er een behoorlijk contact was. Het duurde dus ongeveer een maand vóóordat het telegram naar de andere kant was; ik kreeg dus een volgende keer weer die vraag. Dat was niet zo gelukkig, als je dat in de gevangenis overkwam, want dan had men geweten wat er aan de hand was.

41546. De **Voorzitter**: Werd u wel eens medegedeeld, dat u uw code veranderen moest?

A. Dat heb ik alleen uit eigen initiatief een keer gedaan. Toen zei ik, dat ik een ander versje ging gebruiken.

41547. De **Voorzitter**: Dat gaf u dus zelf op. Was dat ook geen risico?

A. Dat deed je in die security-code. Die werd ons gepredikt als volkomen onbreekbaar, als wij hem maar éénmaal gebruikten. Als wij hem tweemaal gebruikten, zo werd gezegd, was hij al niet meer safe. Ik heb ten slotte ongeveer 10 codes overgeseind voor diverse agenten in die code.

41548. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat u ook contact had met andere agenten van B.I.?

A. Neen, d.w.z. wel met *Wiedeman* en die van der Stok en van *Rijsewijk*, ook nog eens met een jongen, *Kooiman*. Die mensen had ik onder mijn toezicht.

41549. De **Voorzitter**: Over het algemeen was het natuurlijk niet wenselijk, dat er een te druk contact was tussen de agenten onderling?

A. Hoogst ongewenst.

41550. De **Voorzitter**: Voor wie had u codes nodig?

A. Eerst voor de *Packard*-groep.

41551. De **Voorzitter**: Hoe ging dat?

A. Ik zou naar Nederland gaan met mijn zender en mijn kennis. Ik zou instrueren en er zou een dropping-operatie plaats hebben. Ik zou materiaal voor hen laten komen. In de loop van de tijd heb ik voor drie groepen meteorologische dienst-zenders laten komen en voor twee groepen intelligence-zenders. Dat waren er al vijf. Daarvoor waren 5 codes nodig.

41552. De **Voorzitter**: Gingen zij zelf zenden?

A. Ja, met marconisten van de K.L.M.

41553. De **Voorzitter**: Het was dus niet zo, dat u contact zocht met een bepaalde groep, de berichten daarvan verzamelde en deze zelf overzond? U organiseerde?

A. Ik was promotor. Van tijd tot tijd, als ik niets anders te doen had, zond ik zelf wel eens, maar liefst niet.

41554. De **Voorzitter**: Was dat een systeem, dat bij alle B.I.-agenten is gevolgd, of waren er ook agenten van B.I., die zelf berichten zonden?

A. Er waren sergeant-marconisten, die daarvoor werden ingestuurd. Dat was hun werk, niet het werk van een promotor. Zij werden b.v. gestuurd om bij mijn groep te dienen. Dan zette ik hen in een huis, zorgde, dat zij te eten kregen en dan zonden zij wat ik gaf.

41555. De **Voorzitter**: Er zijn dus ook B.I.-agenten geweest, die later gestuurd zijn en aan zo'n groep, die u opbouwde, werden toegevoegd?

A. De B.I.-agenten waren te verdelen in officieren en onderofficieren. De officieren — dat waren er weinig — waren de organisatoren, mensen, die als ik spionage moesten promoveren. moesten

zorgen, dat het gebeurde. Als zo'n groep eenmaal bestond en het moeilijk was een marconist te vinden, seinde ik naar Engeland: ik moet een marconist met zender hebben. Die bleef dan in een of ander huis en bleef bij de groep.

41556. De **Voorzitter**: Wie waren die officieren-organisators?

A. Volgens mijn herinnering waren dat Bergmann, die gesneuveld is. Gerbrands, van *Borssum Buisman* en de Jonge.

41557. De **Voorzitter**: Dat waren de eersten. Die moesten dus de zaak opbouwen?

A. Ik geloof, dat zij deels ook met een sergeant-marconist gesprongen zijn. *Bergmann* b.v. was, naar ik meen, de marconist van het stel. Gerbrands was de organisator.

41558. De **Voorzitter**: En Letteboer?

A. *Letteboer* was sergeant. *Wiedemann* was in principe ook organisator, maar hij voldeed verder niet en heeft een tijdlang als marconist gewerkt.

41559. De **Voorzitter**: Wat was *Schreinemachers*?

A. Dat weet ik niet. Ik heb hem alleen na de oorlog ontmoet. Dan was er natuurlijk nog *Ausems*. Die was bedoeld als organisator, maar die slaagde als zodanig niet erg.

41560. De **Voorzitter**: Dat was een van de mensen, die met heel andere apparaten, namelijk spreekapparaten, waren toegerust.

A. Ja, zoals ook de *Brauw*.

41561. De **Voorzitter**: Hebt u zelf ook wel met zulk een apparaat gewerkt?

A. Ik heb het uit de verte gadeslagen.

41562. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat van de lijst van 43 B.I.-agenten, die ik hier heb, er maar 6 of 7 promotors, zoals u ze noemt, geweest zijn?

A. Ja. veel meer niet.

41563. De **Voorzitter**: In het bijzonder zijn zij dus onder de eersten geweest?

A. Ja. U kunt het wel nagaan: het zijn de mensen met een officiers-rang geweest.

41564. De **Voorzitter**: De rang staat niet op de lijst, die ik hier heb, vermeld. Wilt u die even aangeven?

A. De Jonge en *Bergmann* zijn als marconisten met Gerbrands meegegaan. Ik zelf was officier en van *Borssum Buisman* was ook officier. *Letteboer*, *Hoekman* en *Grisnigt* waren sergeants. Van der Stok was fotograaf, een technisch man, die niet bedoeld was verder initiatief te ontwikkelen. Van *Schreinemachers* weet ik niet genoeg. Van *Alebeek* is, geloof ik, de man, die nooit iets gedaan heeft. Hij is naar zijn vrouw gegaan, heeft in de loop van de tijd het geld opgeemaakt en men heeft verder nooit iets van hem gehoord. Hij is blijkbaar wel gearresteerd. Steen was geen agent. Hij was vlieger en hij is, geloof ik, neergeschoten. Omdat hij beroepsofficier was en zijn woord had gebroken, hebben de Duitsers hem gefusilleerd. *Ausems* was organisator. Hier staan alle mensen min of meer door elkaar.

De **Voorzitter**: Zij staan in chronologische volgorde.

A. Hier staan namen bij van mensen, die ik niet ken. Ik heb na de oorlog het personeel van B.I. afgewikkeld. Ik zou ze dus moeten kennen.

De **Voorzitter**: Zij staan in chronologische volgorde naar de datum van afspringen.

A. Maar er staan S.O.E.-mensen doorheen. Er staan mensen bij van de P.W., van de lijn voor neergeschoten vliegers.

41565. De **Voorzitter**: Deze mensen zijn door de heer *Somer* opgegeven, als zijnde de 43 door B.I. gedropte agenten.

A. Er zijn mensen bij, die niet rechtstreeks met B.I. te maken hadden, maar die werden uitbesteed aan I.S. 9. Dat was een organisatie, die speciaal was belast met het evacueren van neergeschoten vliegers en krijgsgevangenen uit Duitsland.

Mooiweer heeft organisatorisch werk gedaan. Hij was er niet voor bestemd, maar hij heeft zoveel initiatief ontwikkeld, dat hij er toch in terecht is gekomen.

41566. De **Voorzitter**: Hij is twee keer hier geweest.

A. *Dijckmeester* was cavalerie-officier. Hij heeft de laatste tijd ook als organisator bij de O.D. gewerkt. Mans was bedoeld als zodanig, maar dat is mis gegaan.

41567. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Hij was bedoeld voor de Packard-organisatie in Groningen.

41568. De **Voorzitter**: Was Mans dan niet bedoeld als contrôle-agent?

A. Dat was een soort van ideeetje van de kolonel. Het Engelse B.I. was niet geheel op de hoogte van de realiteit en kon dat ook niet zijn. Zij hebben van tijd tot tijd ideeën gehad, die in Nederland praktisch onuitvoerbaar bleken. Dan stond zo'n man hier en had een onuitvoerbare opdracht en ging maar iets anders doen. Contrôle was onmogelijk, want iedereen, die in Nederland intelligenciewerk verrichtte, wenste daarbij zeker niet gecontroleerd te worden. Hij heeft dus in het begin zeer vijandige mensen ontmoet, is ten slotte bij de *Packard*-groep terechtgekomen en gearresteerd en heeft een vrij ongelukkige carrière gehad.

De *Brauw* is gevangengenomen; hij is uitgepeild. Van Rijswijk moet zijn van *Rijsewijk*. Kouwenhoven, van *Bemmel* en Essink zijn allen sergeant-titulaire geweest, dus typers, marconisten. Dan krijgt men die S-phonemensen; dat zijn mensen, die in de allerlaatste tijd zijn afgezet achter het front om met vliegtuigen te corresponderen. Het waren zenders, die niet waren uit te peilen, dit omdat er zo erg veel gevangenen zijn gemaakt met peilen. Ik wil in het geheel niet zeggen, dat die mensen organisatorische opdrachten hadden; dat weet ik niet. Van *Schreinemachers* weet ik in het geheel niet wat hij heeft gedaan.

41569. De **Voorzitter**: U was waarschijnlijk al die tijd ondergedoken? Was u al die tijd op een bepaald adres ondergedoken of zwierf u steeds?

A. Ik ben eerst naar de heer de Vos van Steenwijk in Drente gegaan en ben later gegaan naar Amsterdam. Na een paar maanden zat ik weer ergens anders. Ik ben ook in den Haag geweest. Ten slotte ben ik getrouwd, heb een gezin gesticht.

41570. De **Voorzitter**: Hebt u dat als ondergedoken agent gepraepteerd?

A. In Maart 1944 ben ik getrouwd en in Amsterdam gaan wonen.

41571. De **Voorzitter**: Op uw eigen naam?

A. Op mijn eigen naam en op mijn schuilnaam. Ik heb toen in Amsterdam een flatje betrokken en daar kantooruren gehouden. De mensen liepen daar op geregelde tijden in en uit; ik heb nooit moeilijkheden gehad. Na de oorlog heeft het mij heel wat moeite gekost om mijn dochttertje haar eigen naam te doen krijgen.

Ik kan in het algemeen zeggen, dat ik het eerste jaar in den Haag en het tweede jaar in Amsterdam ben geweest.

41572. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ik mijnerzijds het meeste wel aan u heb gevraagd. U hebt ons wel een duidelijk inzicht gegeven, hoe u hebt gewerkt en er in bent geslaagd in die tijd aan de gang te blijven. Maar u hebt misschien zelf ook nog bepaalde punten, welke naar uw mening voor ons van belang kunnen zijn. Wij stellen een onderzoek in naar de problemen van de verbandingen van Engeland met het bezette gebied en willen daarbij over een belangrijk onderdeel als het B.I. natuurlijk ook zoveel mogelijk te weten komen; anderzijds kan kennis van de ervaringen van de B.I.-agenten, wat het technische gedeelte betreft, weer van belang zijn als vergelijkingsmateriaal bij de beoordeling van de kwestie van het England-Spiel. Uit tweeërlei hoofde hebben wij derhalve belangstelling voor de B.I.-agenten en hun wederwaardigheden.

A. Ik kan zeggen, dat, indien het gebeurde onder S.O.E. in het England-Spiel in laatste instantie onder verantwoordelijkheid van kolonel *de Bruyne* valt, ik persoonlijk niet de minste rancune tegen kolonel *de Bruyne* zou gevoelen, want hij is eenvoudig op de verkeerde plaats gezet. Nu hij op de goede plaats staat, verricht hij prachtig werk en wordt op de handen gedragen. Ik zou willen zeggen, dat de Regering in Londen altijd bijzonder angstig is geweest om een Bureau Inlichtingen op te richten, omdat men daarin altijd een zeer grote politieke kracht voelde. Men voelde, dat een Minister, die dat bureau onder zich zou hebben, de politieke toestand in Nederland zeer belangrijk zou kunnen beïnvloeden. Het gevolg was, dat de een de ander dat bureau niet gunde en het ook niet werd opgericht gedurende lange tijd en dat de man, die het bureau wel moest oprichten, het bijzonder moeilijk had, omdat van alle kanten Ministers aan hem trokken. Kolonel *de Bruyne* is benoemd, omdat hij zo'n typisch militaire figuur was en niet de minste politieke aspiraties of sentimenten had.

41573. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vindt u het een eerste vereiste voor het hoofd van een inlichtingendienst, dat hij militair is? Ik geloof, dat een eerste vereiste is, dat hij een speurneus heeft en feeling voor het vak.

A. Common sense, dat is het belangrijkste. Ik bedoel dit — ik mag dit wel zeggen, al zit ik hier in het hol van de wolf —: een typisch politieke inclinatie is niet gewenst, naar mijn indruk, want dan gaat men politieke groepen als belangrijk zien — dat is niet te vermijden —, terwijl het oorlogswerk niet typisch politiek werk is. Er zou misschien iets te zeggen zijn geweest voor een derde bureau, dat dan een politiek bureau had kunnen zijn geweest, maar de Engelsen zouden dat zeker niet hebben toegestaan.

Maar ik wil kolonel *de Bruyne* verontschuldigen, omdat ik geloof, dat hij vooral niet op kwade trouw moet worden aangezien. Hij is eenvoudig te dom geweest. Dat is alles. Hij heeft niet de voor dit werk vereiste eigenschappen gehad.

41574. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt eigenlijk uw leven er aan te danken, dat u na die ene week bij hem te zijn geweest, hebt gezegd: „Dat doe ik niet.”

A. Dat verhaal vertel ik dus, omdat door ieder in Londen de conclusie kon worden getrokken, dat bij een dergelijke organisatie en oppervlakkigheid per se grote ongelukken moesten gebeuren.

41575. De **Voorzitter**: Maar concrete aanwijzingen had u niet?

A. In zoverre wel, dat ik er maandenlang in was geslaagd mijn aspiraties in deze richting volkomen verborgen te houden.

41576. De **Voorzitter**: De ervaring, die u hebt verteld, was beslissend voor u zelf, maar u had geen aanwijzingen, dat er in Nederland dingen misgingen?

A. Absoluut niet. Die heb ik nooit gehad ook. Het kaliber van de leiders beviel mij alleen niet. En wat het feit betreft, dat het zo weinig slachtoffers heeft gekost: als één compagniescommandant een stomme streek uithaalt, kunnen 200 mensen worden doodgeschoten, terwijl hier slechts 70 man — het zijn wel vrienden van mij geweest — het slachtoffer zijn geworden.

41577. De **Voorzitter**: Behalve deze agenten zijn er ook organisaties opgerold.

A. Maar zouden die toch niet zijn opgerold?

De **Voorzitter**: Misschien, maar nu zijn een aantal daarvan zonder enige twijfel in dit verband opgerold. Dat is duidelijk. Het is inderdaad verder gegaan dan die 53 agenten.

A. Het feitelijke punt, waarop het hangt, is die codewaarschuwing van *Lauwers* geweest. Dat heeft helemaal niet binnen het bereik en de competentie van kolonel *de Bruyne* gelegen. Hij is de man geweest, die een bijzonder groot vertrouwen had in zijn medewerkers aan Engelse zijde. Hij had ook veel meer te doen dan die inlichtingendienst. Hij is dat niet allemaal gaan controleren.

41578. De **Voorzitter**: De kwestie van de code en de checks lag natuurlijk helemaal in Engelse sfeer.

A. Maar de heer *Somer* heeft er altijd bovenop gezeten, dat het veilig ging. Hij vroeg de Engelsen uit, hoe het precies was. Hij hield er zich van op de hoogte, waar zijn agenten precies waren in Nederland, wat zij gingen doen, enz.

Ik geloof niet, dat het direct belangstelling is geweest van de kant van kolonel *de Bruyne*. Die sprak ook op een militaire toon. De heer *Somer* liep doorgaans in het burger en hij sprak tegen de agenten, die hij wierf, opleidde en uitstuurde, als een vader, maar ook als een soort compagnon, terwijl kolonel *de Bruyne* verwachtte, dat je in de houding stond en verder blindelings de dood in de ogen zou zien. Hij was marinier en heel anders dan nodig is voor een dergelijk subtiel vak. Dat hij brokken heeft gemaakt, ligt even goed aan degenen, die hem hebben benoemd, als aan hem zelf.

41579. De **Voorzitter**: U zei zojuist, dat de berichtgeving objectief moest zijn en niet in een bepaalde richting moest gaan. Hebt u zelf nog ervaring gehad met berichtgeving, die van politieke aard was? Was uw opdracht eenvoudig contact te zoeken met bepaalde groepen, zodat u alleen daarmee te maken had en u met berichtgeving uit anderen hoofde niet in aanraking kwam?

A. Het is zo, dat ik ontzaglijk veel mensen kende en dat ik niet kon nalaten van de ene relatie in de andere te lopen. Op den duur kwam iedereen met zijn ondergrondse contacten bij mij en ik heb dus ook van ter zijde relaties gehad met het Nationale Comité, het Vaderlandse Comité en dat soort comité's. Ik heb ook wel enige politieke relaties gehad, vooral in het slot van de oorlog, toen ik meer als technische hulp van *Beukema* heb gewerkt, en ik heb wel gemerkt van politieke dingen. In het Delta-centrum in Amsterdam kwamen diverse groepen bijeen, die een zeer duidelijke politieke inslag hadden. Ik heb nooit gemerkt, dat in de oorlog feiten veraraaid zijn. De groep, die ik mede heb opgericht — ik heb het zelf niet eens gedaan —, *van Deinum*, was een zuiver a-politieke, militaire groep.

41580. De **Voorzitter**: In de tweede helft van 1944 en de eerste helft van 1945 was er een zeer druk radiografisch contact tussen verschillende delen van de illegaliteit en de Regering in Londen en met name ten slotte ook een voortdurend contact tussen de vertrouwensmannen en de Regering in Londen.

A. De heer *le Poole* weet daarvan veel meer.

41581. De **Voorzitter**: Weet u, over wie dat laatste contact gelopen heeft?

A. Over *de Brauw* en ook over mij, maar dat wist ik niet, want dat was al gecodeerd. Voor *Beukema* heb ik ontzaglijk veel verzonden, dat *Beukema* codeerde. Ik heb hem herhaaldelijk ook een eigen code opgegeven. Ik codeerde dat met die figure-code en verbrandde verder alles. Dan ging het telegram er uit en dan wist ik er ook niets van. Er kwamen bij mij veel telegrammen van *Beukeina*, die hij doorkreeg van *de Koster* in Wassenaar. Dit was de gastheer van *de Brauw*. Toen *de Brauw* gearresteerd was, heeft *de Koster* veel over *Beukema* doorgegeven. Dat is bij mij terechtgekomen en dat heb ik niet herkend.

41582. De **Voorzitter**: Zond u niet zelf?

A. Als ik niets te doen had, zond ik zelf. Ik heb namelijk in 1944 een soort stunt uitgehaald. Toen ben ik naar België gegaan en ben weer teruggekomen om een nieuw illegaal leven te beginnen. Als ik gevangen werd genomen, kon ik zeggen, dat ik pas in 1944 op die datum was gedropt. Dan behoefde ik over de tijd daarvoor niets te vertellen. In die tijd kon ik dus wel zenden. Dat was anders te risquant geweest.

41583. De **Voorzitter**: Had u bij uw opleiding ook de mededeling gekregen, dat u niet langer dan tien minuten achter elkaar mocht seinen?

A. Twintig minuten; dat is later tien minuten geworden. De Engelse dienst heeft mij, toen ik wegging, een soort verhaal verteld over de wijze, waarop die peiling zou werken. Men zei: „Nothing to worry about”, als je maar niet langer dan twintig minuten in de lucht blijft. Nu was dit praktisch onmogelijk, want de afstand tussen Engeland en Nederland was van die aard, dat een verbinding op de 40 m band 's zomers en 's winters goed, maar in de herfst en het voorjaar slecht en in die herfst en dat voorjaar bijzonder slecht liep. Als je iets wilde overkrijgen, was je uren aan de gang. Over de 80 m band was zeer gemakkelijk te peilen. Het is uitgevonden en daarmee is geëxperimenteerd door die groep *Deinum*, waarin die beroeps-marconisten van de K.L.M. zaten. Van Arnhem naar Engeland was een betere verbinding mogelijk. Dat is echter zo technisch, dat ik het

niet kan uitleggen. Later zijn de toestellen, welke naar Nederland werden gezonden, uitgerust met kristallen in de 50 m band. In die tussentijd waren er natuurlijk slachtoffers gevallen onder die mensen, die uren zaten te modderen. Er is toen gezegd: dat peilen heeft te veel succes; wij sturen dus de mensen uit met de mededeling, dat zij niet langer dan tien minuten mogen seinen.

41584. De Voorzitter: Er was dus in ieder geval een limiet gesteld?

A. Wel degelijk; dat behoeft niet te betekenen, dat bij S.O.E. ook die limiet was gesteld.

41585. De Voorzitter: Daar was zij ook gesteld, terwijl er gevallen zijn voorgekomen, waarin de zaak niet in orde was, waarin de agent in handen van de Duitsers was, en veel langer gezonden is. Dat had wellicht een reden voor wantrouwen moeten zijn geweest.

A. Neen, want wij zonden ook veel langer; er was veel te veel stof.

41586. De Voorzitter: U bleef dus het risico lopen van te worden uitgepeild en als dat gebeurde, was dat meteen ook het einde.

A. In het begin wel, maar later niet meer. Dat hebben wij uitgevonden. Dat is een bijzondere verdienste van de groep-*Deinum* en Sonderman. De laatste is nu vliegenier van de Prins en invlieger voor Fokker. Zij hebben uitgevonden, hoe het ging met die peiling. Er was een centraal peilstation in het land. Als men in de lucht kwam, werd gehoord: daar heb je die man weer. Dan werd er opgebeld — zij hadden eigen telefoonlijnen — en medegedeeld op welke frequentie ik aan de gang was. Zij kwamen dan in de stad. In de belangrijkste steden was een peilstation; op het IJscubterrein in Amsterdam stond er ook een. In Amsterdam was het centrum. Verder waren er die autootjes, Opel's en D.K.W.'s; het waren burgerauto's, de achterkant was dicht, voorin zat rustig een chauffeur achter het stuur en achterin bevond zich een peilinstallatie. Op de duur wisten die peilstations precies welke frequentie en callsignals ik had en welke mijn cadans was. Iedereen heeft ook met seinen een soort handschrift en daaraan werd men herkend. Ook hadden de seiners naar Engeland een bepaald systeem. „Sein niet”, was een komma, maar met de punt naar boven; qsz betekent in de commerciële code: „sein twee keer” en bij ons: „sein langzamer”. Als de tegenpartij dat hoorde, dacht zij: dat betekent „sein twee keer”. Zo waren er verschillende manieren om ons te herkennen en als men hun maar tijd van leven gaf, wisten zij, dat je in een bepaalde stad zat en dan kwamen die autootjes, die opnamen hoelang men in de lucht zat en welke callsignals men had, gingen alle naar zijn kwartier en bleven daar rondrijden. Op de duur hebben wij dat uitgevonden en hebben onze mensen daarop getraind. Aan de grens van ons kwartier zetten wij op hoeken mensen achter een raam; het werd ingewikkeld. Je zag die autootjes komen, stak een sigaret op en hield op met seinen.

41587. De Voorzitter: M.a.w. een zekere beperkte omtrek van de plaats, waar de marconist zat, werd afgezet en zodra de Duitsers de grens daarvan bereikten, werd hij gewaarschuwd.

A. Ja. De Duitsers hebben na korte tijd natuurlijk begrepen, dat wij wisten, dat zij er aan kwamen. Altijd, als zij dicht bij het station kwamen, hield het seinen op. Meestal seinde je aan het eind als grapje: G.N. (Good night) en dat bleef dan ineens achterwege. Er werden slimmigheden tegenover elkaar gezet, waarvan nu eens de een, dan weer de ander nadeel ondervond, zonder dat het op zich zelf enig verschil maakte.

41588. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Bent u nooit betrapt?

A. Neen. Wij moesten de jongens oefenen. Wij hadden een schema met kristal, dat erg bekend was bij de Duitsers. Wij seinden

en dan kwamen die auto's. Dan zeiden wij: Je moet goed op die auto's letten. Zo werden de jongens getraind. Maar de Duitsers zijn slimmer geworden. Ze hebben toen karretjes gebruikt, een „dove” mijnheer met een gehoorapparaat, een juffrouw met een mof, enz. Je moest hopen, dat de jongens het op tijd ontdekten. Dat waren natuurlijk allerlei raffinementen, waarvan de Engelsen geen benul hadden. Dat moesten de agenten hier leren. Ze kregen van mij een paar uur cursus of van Sonderman of degene, aan wie zij waren toebedeeld.

41589. De Voorzitter: Als u nog meer van dergelijke bijzonderheden kunt vertellen .....

A. Het enige idee, waarmee ik ben gekomen, was om enigszins voor kolonel de Bruyne te pleiten, die m.i. meer slachtoffer van de omstandigheden is geweest dan iets anders, en om te doen uitkomen, dat er in Londen heel lang eigenlijk geen beleid is geweest op het gebied van de intelligence, hetgeen zijn oorzaak vond in een conflict van vele belangen, belangen, die op zich zelf ook zeer reëel waren, zodat men het niet helpen kon.

41590. De Voorzitter: De bijzondere overweging, die aan ons verzoek aan u om hier te komen ten grondslag lag, was, dat wij gaarne uw ervaringen wilden vernemen, omdat deze als vergelijkingsmateriaal van belang kunnen zijn voor de techniek van het England-Spiel.

A. Dan mag ik misschien nog even op het volgende wijzen. De S.O.E. had in zijn geheel een veel meer militair karakter. Dat bracht mede, dat men veel onverschilliger met het personeel omging. Iedere man was bij ons een vriend. Als er een gevangengenomen was, was het een sombere dag voor ons. Maar als Hazelhoff *Roelfzema*, die in de allereerste tijd onder kolonel de Bruyne werkte, tegen kolonel de Bruyne zei: „Je kunt die man niet zo wegsturen”, zei kolonel de Bruyne: „U bent geen militair. Als hij doodgaat, gaat hij dood. In de infanterie is er ook niemand, die daar iets van zegt.” De dienst was daar veel meer militair dan bij ons.

Het werd ook niet erg gevonden. Het was in het verband van de algehele oorlogvoering misschien ook niet zo erg.

41591. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Militair gezien, was het misschien niet zo erg, maar voor het werk wel, afgezien van de verliezen aan mensenlevens. Het was moeilijk agenten te vinden en de opleiding was moeilijk. Soldaten kon men altijd krijgen.

A. Daartegenover is te zeggen, dat er een heel goed bureau is ontstaan, dat nooit aan enig personeelsgebrek heeft geleden. Het idee van de S.O.E. had bijzonder weinig mérites. Het stichtte alleen onrust en het leidde te ver. Het is een idee als een ander in een oorlog.

41592. De Voorzitter: De mogelijkheid had bestaan, dat men veel eerder behoorlijke verbindingen had tot stand gebracht. De regelmatige verbindingen zijn pas na Maart 1943 tot stand gekomen.

A. Dat had in Nederland zeker velen het leven gered, die nu niet efficiënt konden werken.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

P. L. D'AULNIS DE BOUROUILL.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. BERNARD TER HAAR,

oud 36 jaar, wonende te Amsterdam, procuratiehouder.

Hij legt de eed af als getuige.

41593. De **Voorzitter**: Als ik goed ben ingelicht, bent u 14 Mei 1940 naar Engeland gegaan. Moet ik daaruit afleiden, dat u toen in militaire dienst was?

A. Neen; ik was niet in militaire dienst.

41594. De **Voorzitter**: Hoe bent u gegaan?

A. Ik ben via IJmuiden met een kleine coaster uit Groningen, welke daar lag, overgestoken.

41595. De **Voorzitter**: Dus op eigen gelegenheid?

A. Ja.

41596. De **Voorzitter**: Met een gezelschap, dat u toevallig hebt aangetroffen?

A. Ik heb toevallig iemand aangetroffen, die bij mij op kantoor zat, namelijk de heer G. H. W. Ras.

41597. De **Voorzitter**: U bent toen in Engeland toch wel in militaire dienst gekomen?

A. Niet direct; ik heb eerst gewerkt bij de Netherlands Shipping and Trading Committee en ben opgeroepen in militaire dienst in November 1940.

41598. De **Voorzitter**: Waar het ons om gaat, is het contact, dat u hebt gekregen met de Inlichtingendienst. Hoe heeft zich dat toegedragen?

A. Ik was op een officiersopleiding in Dunbar in Schotland en heb toen order gekregen naar Congleton te gaan, waar in die tijd het hoofdkwartier van het kleine Nederlandse leger in de Midlands was; van daar ben ik doorgestuurd naar Londen en heb daar ontmoet de toenmalige kapitein *Kruls*, die mij met een paar woorden heeft gezegd, wat de bedoeling was. Hij heeft namelijk gezegd: Er zullen straks Engelsen bij u komen en u vragen werk te verrichten in Nederland.

41599. De **Voorzitter**: Had u te voren te kennen gegeven, dat u dat wenste?

A. Neen.

41600. De **Voorzitter**: U bent daarvoor uitgezocht zonder dat men zich daarvan te voren bij u had vergewist?

De **Voorzitter**: Dat is vaak anders gegaan; daarom valt het mij op.

A. Het was voor mij iets vreemds, toen ik voor die officiersopleiding weg moest naar Londen. De toenmalige kapitein *Kruls* heeft mij gebracht naar Earls Court in Londen. Daar heb ik ontmoet een mijnheer *Frank Dawson*; deze heeft mij toen in een paar woorden gevraagd, of ik bereid was naar de overkant te gaan om inlichtingendiensten te verrichten.

41601. De **Voorzitter**: U gebruikt het woord „inlichtingendiensten”. U weet, dat onderscheid moet worden gemaakt tussen intelligentie en sabotage.

A. Daarop kom ik terug. Hij heeft mij o.a. gevraagd om sabotagewerk te verrichten. Ik heb gezegd: Ik ben iemand, die u niet moet gebruiken om naar de overkant te sturen om daar in het publiek, in het oog van andere mensen, sabotagewerk te laten verrichten, omdat ik in Nederland vrij goed bekend ben. Ik wil alleen worden uitgestuurd, als de dienst voor honderd procent goed is en ik niet veel kan worden gezien.

Toen heeft hij mij gezegd, dat ik er op kon rekenen, dat het werk, dat ik zou moeten doen, geleid zou worden door een zeer goede organisatie. Hij kon moeilijk méér zeggen. Ik heb toen gezegd: Dat wil ik doen. Mij is niet concreet gezegd, wat het werk precies zou worden. Misschien was dat moeilijk voor hem. Maar ik heb gezegd: Ik wil het alleen doen, als de organisatie 100 pct. goed is.

41602. De **Voorzitter**: U bent toen opgenomen in die organisatie?

A. Ja.

41603. De **Voorzitter**: Weet u nu welke Engelse organisatie dat was?

A. Ik kan alleen de namen noemen van mensen, met wie ik te maken had: mijnheer *Laming*, die zich de leider van die organisatie noemde, en *Dawson*.

41604. De **Voorzitter**: Hebt u nooit de naam S.O.E. gehoord?

A. Na de bezetting van het zuiden van Nederland heb ik mensen ontmoet, die daarbij zaten. Maar destijds bestond die organisatie, geloof ik, niet.

41605. De **Voorzitter**: U bent daarbij niet in contact gekomen met hetgeen toen was de Nederlandse geheime dienst, namelijk de Centrale Inlichtingendienst, die in Maart 1941, toen u hiermede begon, stond onder leiding van de heer *van 't Sant*?

A. Neen, tot op het ogenblik, dat ik met ruzie uit deze organisatie ben gelopen, heb ik nooit enig contact gehad met de heer *van 't Sant*, de heer *Lieftinck* of de heer *Derksema*.

41606. De **Voorzitter**: U bent dus door het Departement van Oorlog, zo kan ik wel zeggen — kapitein *Kruls* was adjudant van de Minister van Oorlog —, in contact gebracht met de dienst van *Laming*?

A. Ja.

41607. De **Voorzitter**: Daar hebt u waarschijnlijk een aantal mensen ontmoet, die wij zo voor en na in deze enquête al eens zijn tegengekomen?

A. Ik heb ontmoet *Dessing*, *Sporre*, *Homburg*, *Hazewinkel* en *de Bruïne*.

41608. De **Voorzitter**: Van *Dessing*, *Sporre* en *Homburg* weten wij een en ander af, maar misschien kunt u de personen van *de Bruïne* en *Hazewinkel* iets duidelijker voor ons maken. Nebben zij nog een rol gespeeld of zijn rij alleen op de opleiding geweest?

A. Zij zijn in dezelfde groep geweest als ik. *De Bruïne* was We-luitenat bij het Nederlandse leger en ook ingedeeld in Congleton, waar vandaan hij ook bij de groep-*Laming* is gekomen; *Hazewinkel* was korporaal bij het Nederlandse leger in Congleton. Beiden kwamen dus uit de Nederlandse landstrijdkrachten. Dan hebben wij ook nog bij de groep gehad *Jordaan*, en later heb ik nog een paar anderen ontmoet, ook tijdens die training, *Lauwers*, *Ras* en *Andringa*.

41609. De **Voorzitter**: Het lijkt mij het best, dat u nu mededeelt, welke uw ervaringen zijn geweest bij de verschillende opleidingsinstituten, die u meegemaakt hebt. Fat waren dus alle zuiver Engelse opleidingen?

A. Uitsluitend.

41610. De **Voorzitter**: Daar zag u niets meer van de Nederlandse militaire instanties? Kapitein *Kruls* kwam er niet meer of iemand anders?

A. Neen. Dat werd geheim gehouden. Wij waren in groepen ingedeeld, zoals ook mensen van Franse, Belgische en andere nationaliteit, die gestuurd werden naar scholen voor een opleiding in demolities in hoofdzaak. Wij hebben o.a. een school gehad in Beaulieu, in de buurt van Bournemouth, waar iets meer aan intelligence werd gedaan.

41611. De **Voorzitter**: Hebt u ook een opleiding gehad in het seinen?

A. Daarvoor waren mijn vingers te dik. Dat was zo hinderlijk voor mij, dat ik er mee opgehouden ben en heb gezegd: in dat opzigt moet u niets van mij verwachten. Eén school was in Surrey, in een buitenplaats, die naar ik meen Winterfold heette. Wij zijn ook een maand naar Schotland geweest, *Aris Aig*, aan de westkust. Wij hebben, zoals reeds gezegd, ook in Beaulieu in het zuiden van Engeland een opleiding gehad en de parachutetraining bij Manchester.

41612. De **Voorzitter**: Deze laatste training duurde maar kort, niet waar? Drie of vier keer springen.

A. Ik heb het maar drie keer gedaan. De gehele training ging snel. Wij waren drie weken hier, drie weken daar, een kleine vier weken in Beaulieu en dan het springen; daarmee was de cursus afgelopen. Het springen was voor mij het laatste. Daarna ben ik gestuurd naar Audley End (bij Cambridge). Daar heb ik nog een soort korte vakantieperiode gehad en daarna ben ik gegaan naar een plaats in Surrey. Daar was zo'n demolitieschool. Ik ben de naam van die plaats kwijt. Het is al zo lang geleden. Daar ben ik met enige onenigheid vandaan gegaan.

41613. De **Voorzitter**: Wat was daarvan de aanleiding?

A. Het is een groot aantal factoren geweest. In de eerste plaats hadden wij, *de Bruïne* en *Hazewinkel*, die tegelijk met mij met onenigheid uit deze organisatie zijn weggegaan, en ik, geen vertrouwen in die mijnheer *Laming*, noch in zijn hulp, mijnheer *Dawson*, noch in de andere Engelse heren, die ons werden toegevoegd, als wij naar de trainingsschool gingen. Het waren zeer welwillende mensen, maar wij hadden de indruk, dat zij voor dit soort werk niet geheel geschikt waren. Toen wij door die training heen waren, werd mij verteld, dat ik binnen een maand of anderhalf naar Nederland zou gaan. Er werd niet precies gezegd, wat ik doen moest. Die mededelingen zijn zeer vaag geweest. De ene keer werd gesproken van een sluis, ik meen in het Twynthe-Rijnkanaal, die moest worden opgeblazen, een andere keer moesten de wissels van de sporen anders gezet worden en een derde keer werd gesproken van een sluis bij IJmuiden, waar springstoffen tegenaan gedaan moesten worden. Het was geen concreet beeld. Onze ruzie ging hierom, dat wij zeiden: Wij willen het wel doen, maar wij kunnen niet met springstoffen op onze rug gaan lopen, want dan worden wij zo gepakt. Wij willen het voorbereiden en helpen voorbereiden; wij willen eerst tijd hebben om het op te bouwen.

In de tweede plaats was de security op de trainingsscholen slecht. Wij hadden telkens vakantieperiodes van enige dagen, omdat die scholen niet aansloten, en dan werden wij vaak in Londen losge-

laten, met het gevolg, dat feitelijk alle mensen zich vrolijk te buiten gingen, wat de kans groot maakte, dat zij andere Hollanders tegen het lijf liepen en door drank of andere dingen te veel zouden zeggen. Daarop hebben wij gewezen, maar daaraan is nooit veel gedaan.

Verder hadden wij schuilnamen. Ik heette daar *van Straten*, maar ik kreeg geregeld brieven neergelegd in tegenwoordigheid van anderen, waarop *ter Haar* stond.

41614. De **Voorzitter**: Wist u in het kamp elkaars werkelijke namen?

A. Ik heb de namen van *Sporre* en *Homburg* nooit geweten, totdat er een brief op tafel kwam, waaruit bleek, dat degene, die zich *Steen* noemde, *Sporre* heette. De bedoeling was, dat, als wij naar de overkant gingen, wij elkaars antecedenten niet wisten.

41615. De **Voorzitter**: Dat is bijna onmogelijk, als u drie weken in nauw contact met elkaar bent.

A. Het had wel gekund, als de security maar goed was geweest. *Hazewinkel* kende ik van vroeger en ik wist de naam van *de Bruïne*, maar van de rest kende ik de namen niet.

Nog een détail van alles bij elkaar, wat ons aan het twijfelen bracht. Ik moest een hoed hebben, als ik naar de overkant ging. Die werd gekocht in een Engelse winkel en daar stond Piccadilly of mr. *Smit* in gegraveerd. Ik moest een pak hebben en dat werd in een Engelse winkel gekocht en daar werd een dingetje ingenaaid met Peek en Cloppenburg, zoals door Peek en Cloppenburg vroeger nooit gedaan werd.

Het was amateurswerk. Wij kregen de indruk, dat de mensen dat zeer moeilijke vak niet kenden.

In Augustus hebben wij nog een ervaring gehad met *Sporre* en *Homburg*, die zouden voorgaan als onze gidsen.

Sporre en *Homburg* — *Steen* heette de een; de ander had ook een schuilnaam — zouden als gidsen vooruitgaan. Ik heb hen op een gegeven moment niet meer gezien. Zij zouden instructies krijgen en boven Holland worden neergelaten. In verband met slecht weer zijn zij teruggekomen; zij zijn weer teruggebracht bij onze groep. Ik heb hun gevraagd, hoe hun instructies waren. Toen bleek, dat zij geen of zeer vage instructies hadden ontvangen. Er was hun dus geen concrete opdracht, b.v. je moet dit of dat gaan doen, verstrekt. Het werd echter hoofdzakelijk aan hun eigen initiatief overgelaten. Hierdoor begonnen bij ons bezwaren en twijfel te rijzen. Dat was medio Augustus. Toen heb ik de *Bruïne* en *Hazewinkel* meermalen gevraagd of en wanneer onze tijd zou komen om met de leiding te praten en te vragen, wat men precies van ons verlangde. Die bespreking hebben zij steeds uitgesteld. Medio Augustus zijn wij gestuurd naar een school in Surrey om nog eens een extra-cursus voor vergevorderde demolities deel te nemen. De cursus, waaraan wij hadden deelgenomen, was nl. vrij kort geweest. Het was geen school voor vergevorderde demolities. Dat zijn dingen, welke enigszins huiverig gaan maken. Niemand wist van ons af bij aankomst op genoemde school. Wij zijn twee weken blijven hangen zonder iets van *Laming* of iemand anders van die organisatie te horen. Wij hebben toen gezegd: Wij willen wel naar de overkant, maar niet meer met u, *Laming* of *Dawson*, als onze leiders werken; daarin hebben wij geen zin; wij willen weten, waaraan wij toe zijn. Daarop is inderdaad geen antwoord gekomen. Dat zal zijn geweest in de tweede helft van September. Toen hebben wij een Engelse majoor bij ons op bezoek gekregen,

41616. De **Voorzitter**: U weet niet wie het was?

A. Het moet een Engelsman zijn geweest; hij stotterde. Ik kende hem niet als iemand van onze organisatie; hij behoorde tot een van de onderdelen van de security-tak. Hij werd naar ons toegestuurd om te zeggen, dat wij hoogst ondisciplinair handelden door aan de leiding eisen te gaan stellen. Wij hebben toen gezegd, dat wij bij ons standpunt bleven. Ik ben toen met *Hazewinkel* naar een afgelegen plaats in Schotland gestuurd, waar ik o.a. de tijd moest doorbrengen met kolen scheppen. Eind December ben ik daar vandaan gekomen en in Februari 1942 ben ik door het Nederlandse leger naar een officiersopleiding in Sandhurst gestuurd. Ik heb in de school in Surrey nooit ander contact gehad dan met die Engelse majoor en genoemde Hollanders.

41617. De **Voorzitter**: U hebt verder uw tijd doorgebracht in het leger?

A. In de Prinses Irene-brigade.

41618. De **Voorzitter**: Er zijn twee punten in uw verhaal, welke opmerkelijk zijn. Het ene is, dat u naar de Engelsen bent gedirigeerd niet via de centrale Nederlandse inlichtingendienst — men zou zo op het eerste gezicht zeggen: dat zou de juiste weg zijn geweest —, maar via de toenmalige kapitein *Kruls*, en het andere punt is, dat u met enige anderen het idee had: deze opleiding deugt niet.

A. Niet de opleiding; daarvan wil ik niets zeggen. De leiding van *Laming* en *Dawson*, die dus bij de groep van de Engelsen behoorden, was echter dermate slecht en hun plannen waren ook zo onzeker, dat wij hebben gezegd: Wij willen het doen, maar niet onder die leiding.

41619. De **Voorzitter**: Nu is het natuurlijk in een militair apparaat wel veel geëist om van iemand, die de leiding heeft, verantwoording te vragen van zijn plannen en zijn beleid.

A. In de eerste plaats was ik geen militair. Toen ik daar kwam, heb ik gevraagd: Ben ik in militaire dienst? Het antwoord was: Neen. Wij liepen in militaire pakken, omdat je daar niet als burger kon lopen. Je kon ook niet parachute springen als burger. Men kon zich ook niet goed verplaatsen als burger. In Londen liepen wij meestal in burger. Het militaire pak was meer een middel om ons te brengen van de ene trainingsplaats naar de andere.

41620. De **Voorzitter**: Maar goed, het was een oorlogsinstituut, dat moest optreden tegen de vijand. Ik wil daarmee niet zeggen, dat u geen gelijk had, dat u er iets meer van wilde weten, toen hetgeen u er van zag u wat huiverig maakte, maar als u zegt: „Wij wilden weten wat voor sabotage men in Nederland wilde uitvoeren, welke bedoelingen men daarmee had en hoe men dat in groter verband zag”, lijkt dat mij wel wat veel verlangd.

A. Inderdaad. Wij hebben gezegd: „Wij willen wel iets doen, maar wij zijn niet gek. Dan kunnen wij zelf wel naar de overkant zwemmen. Wij willen het alleen doen op de uitdrukkelijke conditie dat de organisatie goed is.”

41621. De **Voorzitter**: Hebt u er geen ogenblik aan gedacht u te verstaan met de heer *Kruls*? Die had u daar gebracht.

A. In de eerste plaats was dat zeer moeilijk. Ik ben, zoals gezegd, twee maanden aan het kolen scheppen geweest in Schotland.

41622. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat een straf?

A. Men vond het blijkbaar vervelend ons terug de maatschappij in te sturen. Men vermoedde misschien, dat wij zouden gaan spreken. Het wemelde daar van Fransen en Belgen, die niet goed waren voor hun taak of hadden gepraat. Ze werden nu beziggehouden op deze afgelegen plaats. Ik heb de heer *Kruls* bij het transport van die plaats in Surrey naar Schotland nog een briefje kunnen sturen. Dat was niet gemakkelijk. Hij wist dus hoe de vork in de steel zat. Hij heeft dat briefje ontvangen, naar hij mij later vertelde. Ik ben later niet nog eens naar de heer *Kruls* gegaan.

41623. De **Voorzitter**: Ik dacht, toen ik u de vraag stelde, of u over uw bezwaren niet met de heer *Kruls* had kunnen gaan praten, echter aan het moment, waarop u bezwaar begon te hebben.

A. Dat was onmogelijk. Het was ons verboden nog enig contact te hebben met wie ook, zeker met de Hollandse instanties. Wij werden voortdurend weggehouden van *Kruls* en anderen.

41624. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Behalve wanneer u vrij had in Londen.

A. Maar dit was geen motief om van gedachten te wisselen over het werk. Kapitein *Kruls* heeft gezegd: Je bent nu bij de Engelsen; het is uitsluitend een Engelse aangelegenheid.

41625. De **Voorzitter**: Ik stelde deze vraag ook daarom, omdat een besoreking over de plannen en bedoelingen van de Engelse dienst natuurlijk met meer vrucht op hrt niveau *Kruls-Laming* gevoerd had kunnen worden dan op de wijze, zoals het nu gebeurd is.

A. Dat ben ik met u eens. Mijn goede vriend *Ras* had ik er gaarne uitgehaald. Het was moeilijk voor mij. Wij hadden de verklaring moeten tekenen, dat wij onze mond zouden houden over

deze gehele periode. Als ik het niet had gedaan, liep ik het risico weer naar Schotland te worden gebracht. Daarin had ik weinig zin. Het was heel moeilijk via de heer *Kruls* de mensen daar weg te halen.

41626. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij steeds over twee verschillende tijdstippen spreken. Ik bedoel, wat u gedaan en niet gedaan hebt op het moment, toen u bezwaar begon te krijgen.

A. Ik mocht niet naar de heer *Kruls* gaan. Ik zat, toen wij eerst goed gingen twijfelen, in Audley End. Daar kwamen wij niet uit, behalve, als wij eens buiten deze buitenplaats hard moesten lopen of een klein uitstapje maakten. Wij waren voortdurend onder controle van een Engelse officier. Wij hadden geen vrijheid van beweging om naar de heer *Kruls* in Londen te gaan. Toen ik die ruzie had gehad, ben ik ook onder controle van iemand van de Engelse security gebracht en gehaald. Die man is constant bij mij geweest. Ik mocht geen brief schrijven.

41627. De **Voorzitter**: Hebt u de andere mensen, die bij u waren, b.v. *Dessing*, *Sporre* en *Homburg*, zo goed gekend, dat u een oordeel over hen kunt geven?

A. Van *Sporre* kan ik u weinig zeggen. Ik heb hem een maand of drie in een trainingskamp meegemaakt. Ik weet alleen, dat hij een flinke, hartelijke vent was. Ik kan moeilijk zeggen, of hij uitblonk in intelligentie. Ik geloof het niet. Hij was een avontuurlijk en handig mens. *Homburg* is de man, die later piloot is geworden.

41638. De **Voorzitter**: En die gesneuveld is.

A. Hij was iets minder onverschillig en een zenuwachtiger jonge man dan *Sporre*, maar een flinke vent.

Over *Dessing* wil ik geen oordeel geven. Ik heb hem maar een maand meegemaakt. Ten slotte is hij van ons afgezonderd, omdat hij tegen de security had gezondigd. Hij heeft met mensen gepraat. Hij is bij ons weggehaald, toen wij in ons eerste of tweede trainingskamp waren. Door de Engelse geleider, die wij hadden, is ons alleen medegedeeld, dat hij bij onze groep wegging, omdat hij tegen de regels van de security had gezondigd. Ik weet niet met wie hij dat gedaan heeft of waarom.

41629. De **Voorzitter**: En *Jordaan*?

A. Die heb ik goed gekend. Hij was een alleraardigste, vriendelijke en hartelijke jongen. U hebt er misschien weinig aan, als ik dat zeg. Hij was ook een flinke vent, maar hij had niet de onverschilligheid, die je voor dat werk nodig had. Hij had een zacht karakter.

41630. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat *Jordaan* door een zeker idealisme werd gedreven?

A. Neen, bij ons was het zo. De oorlog was pas begonnen. Het Hollandse leger was in die tijd uitgesproken slecht. Ik ben er later in gebleven en ik ben dankbaar en trots, dat ik er in gezeten heb, maar toen was het slecht en de vooruitzichten om naar je land te gaan, waren nihil. Er was een soort dadendrang bij de meeste mensen en bij mij ook. Toen het aan *Jordaan* gevraagd werd, zei hij: Ik moet het voor Nederland doen; ik neem het aan. Dat deed hij uiteraard in groot enthousiasme. Maar de figuren, zoals ik die heb meegemaakt, waren geen van allen mensen, die zich vrijwillig zijn komen melden voor dat werk. Zij wilden het wel dolgraag doen.

41631. De **Voorzitter**: En *Kas*?

A. Een zeer flinke vent. Ik kende hem heel goed, doordat hij bij mij op kantoor heeft gezeten. Hij was een heel goede vriend. Wij zijn samen van IJmuiden gegaan. Wanneer hij eenmaal „ja” zei, was het ook „ja”. Dat was ook een van de redenen, waarom hij, ondanks het feit, dat die organisatie niet goed was, zei: Ik heb het gezegd en ik blijf het doen. Het waren eerste klas kerels, uitstekende Hollanders en moedig.

41632. De **Voorzitter**: Ik vraag het hierom, omdat, voor zover deze agenten om het leven zijn gekomen en te voren gevangen zijn geweest, wij niet kunnen nagaan, wat zij precies aan de Duitsers hebben gezegd. Er zijn er enkelen overgebleven, uit wier mededelingen wij wel een oordeel kunnen krijgen over hetgeen zij hebben gedaan, maar ten opzichte van de anderen moeten wij conclusies trekken uit hetgeen de overlevenden hebben gedaan en uit de indrukken, die men van de mensen in het algemeen heeft gekregen.

Als ik u hoor praten over *Ras*, dan hoor ik u bijna zeggen: Die zal niet gauw iets, dat hij geheim behoorde te houden, hebben prijsgegeven.

A. Zeker niet.

41633. De **Voorzitter**: Dat meent u positief?

A. Positief. Of hij het ten slotte heeft gedaan, weet ik niet.

41634. De **Voorzitter**: Dus m.a.w., er zou heel wat aan te pas hebben moeten komen, eer hij zijn code en checks zou hebben prijsgegeven?

A. 3a.

41635. De **Voorzitter**: Bent u daarvan ten aanzien van *Jordaan* minder zeker?

A. Ja; hij is een verduiveld flinke vent, maar had niet dat sterke, koppige zich verzetten van een *Ras*. Dit is geen kwaad woord voor *Jordaan*; hij is ook een prima vent. Ik zie *Ras* eerder in staat om op zijn tanden te bijten en langer vol te houden.

11636. De **Voorzitter**: Daarmede is van *Jordaan* ook geen kwaad gezegd, want het gaat om de vraag, hoe deze mensen zich zouden hebben gedragen in moeilijke omstandigheden, waartegen weinigen opgewassen zullen zijn geweest. In dat kader moet dan ook deze vraag worden gezien.

Dan ben ik, wat mij betreft, aan het einde van hetgeen ik te vragen heb. Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat naar uw mening voor ons van belang is?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

B. TER HAAR.

DONKER, *voorzitter*.

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 16 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig: de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FRANS JOHANNES GOEDHART,

45 jaar, wonende te Amsterdam, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hij legt de belofte af als getuige.

41637. De **Voorzitter**: Wij zijn bij ons onderzoek in zake punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen met het bezette gebied, enige malen gestuit op de voorgenomen overtocht van dr. *Wiardi Beckman* en zijn arrestatie in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 op het strand te Scheveningen. Zijn wij goed ingelicht, dan hebt u deze zaak van dichtbij meegemaakt en daarom zouden wij het op prijs stellen een uiteenzetting van uw kant te horen van datgene, wat daaraan is voorafgegaan, en hoe de gebeurtenissen zelf zich hebben toegedragen.

A. Met alle genoegen wil ik een dergelijke uiteenzetting geven, Mijnheer de Voorzitter! Dan ben ik genoodzaakt om terug te gaan naar de periode, die aan de arrestatie voorafging, nl. tot het begin van Januari 1941, toen „Het Parool” was opgericht, in de redactie van welk illegaal blad na enige tijd ook mijn vriend *Wiardi Beckman* zitting nam; een van de andere redactieleden was *Koos Vorrink*. In de boezem van de redactie van dat blad, dat u waarschijnlijk in oorlogstijd wel eens onder ogen gehad zult hebben, ontstonden in de loop van de tijd bepaalde spanningen, men zou kunnen zeggen politieke spanningen. Er bestond algehele overeenstemming tussen alle redactieleden onderling over de vraag, welke houding moest worden aangenomen tegenover de Duitsers en de Duitse handlangers hier te lande; dat gaf niet de minste moeilijkheden, maar er ontstonden spanningen, omdat wij ook onderling als redactie van een illegaal blad.....

41638. De **Voorzitter**: Hoe groot was die redactie?

A. Die bestond aanvankelijk uit *Vorrink*, *Nunes Vaz*, mr. *Maurits Kan*, *Lex Althoff*, mr. *J. C. S. Warendorf* en ik. Na een maand of drie is *Maurits Kan*, die, zoals wij allen dit deden, behalve het Paroolwerk ook nog ander werk verrichtte, in het web van de beruchte *van der Waals* terechtgekomen. Dat weet ik ten minste nu. Toen wist ik alleen, dat hij op een goede dag niet op een afspraak verscheen en spoorloos verdwenen was. Toen *Kan* is verdwenen, is *Wiardi Beckman* in zijn plaats gekomen en de redactie is in deze samenstelling voortgezet tot aan de arrestatie van *Wiardi Beckman* en mij. Wanneer u belangstelling mocht hebben voor de rest van de geschiedenis van „Het Parool”, zou ik u daarover nog uren kunnen bezighouden, maar dit is, meen ik, in het kader van dit verhoor niet aan de orde. Ik vertelde reeds, dat er spanningen ontstonden, spanningen nl. over de vraag, wat er na de oorlog, indien de overwinning op de Duitsers was behaald, in dit land moest gebeuren. Daarover liepen de meningen uiteen. *Vorrink* stond daarbij recht tegenover mij. Zijn gedachten gingen in deze richting, dat het einde van de oorlog in Nederland min of meer moest brengen het herstel van de vooroorlogse verhoudingen. Ik stelde daartegenover, dat de terugkeer van de democratie natuurlijk uitermate essentieel was, maar dat dit niet voldoende was, omdat deze oorlog niet alleen een gevolg was geweest van het Duitse imperialisme en het nationaal-socialisme, maar dat de catastrofe, waarin wij in Europa waren

terechtgekomen, ook een gevolg was van het falen van de vooroorlogse West-Europese democratieën, zodat men dus in dit opzicht onvermijdelijk ten aanzien van de toekomst tot bepaalde conclusies moest proberen te komen. Die gedachtenwisseling spiegelde zich af in de controverse in de redactie. Zij deed aan mijn kant de behoefte ontstaan in „Het Parool” critiek te oefenen op vooroorlogse verhoudingen in ons land, hetgeen door mijn vriend en tegenspeler in dezen, *Vorrink*, niet uitermate opportuun werd geacht.

Hij stond op het standpunt, dat men in oorlogstijd dergelijke dingen niet moest doen; dat men daarmee zijn eigen zaak verzwakte; om zijn eigen woorden te herhalen: „men bevult daarmee zijn eigen nest”. U moet zich hierbij ons illegale werk niet uitsluitend voorstellen als alleen een technische zaak; het was allereerst een journalistiek-politieke zaak. Wij vormden met ons gezelschap een soort van illegaal politiek concilie en stelden het ons tot opgave om belangrijke politieke gebeurtenissen onderling uitvoerig te bespreken, ten einde te komen tot een gemeenschappelijke lijn, die het mogelijk maakte de courant zo goed mogelijk te redigeren.

Onze uitvoerige discussies werden gevoed door de vele berichten, die wij uit de meest uiteenlopende kringen verkregen. De leden van de redactie hadden uiteraard hun relaties in allerlei milieus. Wij stelden het ons tot opgave de verschillende gegevens, die wij op de een of andere wijze verwierven, zo actueel mogelijk in die redactie bijeen te brengen, opdat wij een grondslag kregen voor een behoorlijke meningsvorming, hetgeen uitermate belangrijk was, want u zult zich wel herinneren, dat het in die oorlogsjaren bijzonder moeilijk was na te gaan wat er in het land eigenlijk precies gebeurde.

Wanneer er in de ene straat een hond blafte, wist men dat in de andere straat eigenlijk niet, tenzij men het zelf hoorde. Dat karakteriseert de toestand tijdens de Duitse bezetting. Wij brachten alle mogelijke gegevens bij elkaar, boorden allerlei relaties aan en op een gegeven ogenblik waren wij in de positie, dat wij over zulk uiteenlopend — en niet oninteressant — materiaal beschikten, dat wij het gevoel kregen: Er moet een verbinding komen met „de overkant”, want wanneer wij naar Radio-Oranje luisterden, kon men constateren, dat men in Londen zeer slecht op de hoogte was; op de voor de bevolking meest trieste ogenblikken kon men een uitzending horen over een voetbalwedstrijd tussen een Engels en een Nederlands elftal of iets dergelijks; kortom, de hele stijl, de stellingname van Radio-Oranje leek ons zo irreal, zo weinig gefundeerd, zo slecht geïnformeerd en zo weinig adequaat aan de ernstige toestand in ons land, dat wij het gevoel kregen, dat het dringend nodig was de overkant beter in te lichten. Wij gingen dus zoeken naar wegen om contact met de overkant te krijgen, want uit alles bleek, dat de Nederlandse Regering in Londen slecht ingelicht moest zijn. Men hoorde over de contactmogelijkheden in die dagen de meest phantastische verhalen: elk ogenblik kwamen er parachutisten (ik spreek nu van begin 1941), kwamen er lieden even over met een duikboot of per vliegtuig neergestreken, maar ten slotte bleek het ons toch wel, dat het een uiterst moeilijke zaak was en dat al die verhalen phantasieën waren, die the man in the street aan zijn buurman vertelde. Een enkele keer is het gebeurd, als wij hoorden, dat iemand van plan was meer of minder legaal b.v. naar Zwitserland of Spanje te gaan — waarvoor hij dan wel een zakenmotief had en daarvoor vergunning van de Duitsers kreeg — dat zo iemand met ons in aanraking kwam en dat wij hem microphoto's meegaven en mondelinge mededelingen, omdat wij wisten, dat de man zich tijdens zijn reis definitief naar Londen uit de voeten zou trachten te maken. Dat heeft blijkbaar geen resultaat gehad. Laten wij zeggen, dat wij in die tijd tienmaal zo iemand met materiaal of boodschappen hebben uitgezonden, dan zijn daarvan zeker 9 niet terechtgekomen, ze zijn misschien onderweg gestrand, verongelukt of ze hebben hun opdracht vergeten. Vaag staat mij bij, dat ik na de bevrijding vernam, dat inderdaad één van die mannen in Londen is aangekomen, maar daar hij politiek slecht geschoold was, was hij niet meer in staat geweest al de mededelingen, die wij hem uit het hoofd hadden trachten te laten leren, ginds behoorlijk te reproduceren.

Wij zagen dus telkens de tegenstelling tussen de werkelijkheid hier en de stellingname van Radio-Oranje; we zagen die tegenstelling

met de dag groter worden, zodat de behoefte aan contact bij ons steeds sterker werd.

Nu had ik, behalve het werk, dat ik in „Het Parool” op mij genomen had, nog een ander illegaal zaakje onder handen. Ik had nl. met twee mijner vrienden, te weten *S. Vaz Dias*, die doodgeschoten is, en met mr. *van Heuven Goedhart* een combinatie gemaakt, die zich ten doel stelde een weg naar Engeland te vinden, ten einde het best mogelijke contact op de snelst mogelijke wijze met de Regering tot stand te brengen. De man, die hier het praktische werk deed, was *Vax Dias*. Hij was vóór de oorlog in dienst geweest van G.S.-III en had dus een zekere ervaring in soortgelijk werk. Wij zochten via de Paroolgroep en via dit driemanschap een weg. Via de Paroolgroep hadden wij geen succes; via dit driemanschap wel. Op een goede dag, ik meen in Augustus 1941, kwam *Vaz Dias* bij mij en deelde mij mede, dat er een parachutist uit Engeland aangekomen was. Deze verbleef reeds een week of zes in ons land; hij had allerlei moeilijkheden en avonturen medegemaakt; hij had geen zendadressen, geen contactadressen, enz. Door een toeval was *Vaz Dias* met hem in aanraking gekomen. Hij liep op dat ogenblik min of meer radeloos in Nederland rond; hij had geen geld, geen bonnen, geen adressen, waar hij logeren kon, geen vrienden; hij zat op alle mogelijke manieren vast. Het was *Aart Alblas*, een jonge man van gereformeerden huize, afkomstig uit de buurt van Dordrecht. Ik heb met hem kennis gemaakt, nadat wij op allerlei wijzen geverifieerd hadden of hij inderdaad wel een parachutist was en niet de ene of andere oplichter of grappenmaker.

41639. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk niet gemakkelijk te verifiëren?

A. Inderdaad, maar wij hebben dit op alle mogelijke manieren gedaan en wij kregen de overtuiging, dat de zaak voor honderd procent in orde was. De jonge man heeft met *van Heuven Goedhart* en mij kennis gemaakt. Hij heeft ons uitvoerig op de hoogte gesteld over hetgeen hij in Londen had beleefd en hij heeft ons ook verteld hoe hij hier was aangekomen. Dat is op zich zelf een merkwaardige geschiedenis. In het begin van Juli van dat jaar was hij in een vliegtuig boven ons land gekomen. De Amerikaanse piloot van het vliegtuig wist echter niet precies waar ons land begon en eindigde, en toen *Alblas* op de grond was aangekomen, zijn parachute had opgevouwen en begraven en zich, al luisterende, een poosje in de duisternis had schuilgehouden, bekwam hem het gevoel: ik geloof niet, dat ik in Holland zit. Dat gevoel bleek juist te zijn, want hij was in Duitsland terechtgekomen, ergens in Westfalen. Hij heeft zich toen overdag schuilgehouden en is des nachts opgemarcheerd, voedselroovende bij boeren. Zo is hij in de buurt van Enschede over de grens gekomen. Dat was in de Sperrzeit; twee Nederlandse marechaussees waren die nacht net bezig te controleren wie zich zonder in het bezit te zijn van een Ausweis op straat bevond. Hij liep in hun handen. Daar stond hij, zonder enige kennis van zaken over de actuele Nederlandse verhoudingen, zonder te weten wat voor lieden dit waren. Hij heeft toen eenvoudig gegokt en gezegd: zijn jullie goed? Zij zeiden: Goed?, wat heb jij daarmee te maken? Wat doe je hier op straat? Toen zei hij: Ik ben net uit Engeland gekomen en heb een zender bij mij en ben op weg naar Nederland. De marechaussees keken vreemd op toen zij dit hoorden. Eén hunner zei: Kom maar mee; kom je uit Londen? Hoe maakt de Koningin het? Deze twee marechaussees — de namen heb ik nooit geweten — hebben *Aart Alblas* verder geholpen; hij had een adres bij zich, nl. van een bankier uit Arnhem. Daar is hij heen-gegaan, maar die bankier wilde niets met hem te maken hebben. Aan de organisatie scheen dus wel iets te ontbreken. Hij had ook een of ander nagemaakt persoonsbewijs of ander identiteitsbewijs, maar dat ding maakte duidelijk de indruk vals te zijn. Hij heeft toen wekenlang rondgescharreld.

41640. De **Voorzitter**: Hoe was *Alblas* eigenlijk in Engeland gekomen?

A. Hij was als Engelandvaarder daarheen gevlucht. Hij was een energieke jonge kerel. Ik ben jaren later ondergedoken geweest bij een tandarts in Dordrecht en toen bleek mij, dat *Alblas* bij die zelfde tandarts in de tuin schietles had gekregen ter voorbereiding van zijn reis naar Engeland. Hij is dus met een of ander bootje naar Engeland gekomen, heeft daar een opleiding gehad als parachutist-marconist. Hier in Nederland heeft hij wekenlang rondgezworven zonder contact op te nemen met zijn familie. Door een bepaalde samenloop van omstandigheden is *Vaz Dias* met hem in contact gekomen en toen zeiden wij: Nu zijn wij klaar; wij hebben nu een authentieke marconist met een zender en nu gaan wij aan het werk. Hij zei ons toen: Ik heb de speciale opdracht om militaire berichten door te geven; tweemaal per dag tien minuten zenden. Wij hebben

hem toen zoveel mogelijk aan militaire berichten geholpen; kapitein *R. Huefing* heeft daarin zeer loffelijk bijgedragen, hij is in de oorlog ook door de Duitsers gefusilleerd. Wij drongen er bij *Alblas* op aan ook politieke berichten door te geven, b.v. over het optreden van *Seys-Inquart*, enz., omdat men daarvan in Londen zeer onvolledig op de hoogte bleek te zijn. *Alblas* was heel dankbaar, dat wij hem telkens aan nieuwe adressen hielpen, van waar hij kon zenden. Je stond daarbij altijd voor de vraag: moet men de mensen zeggen wie zij in huis halen? Aan de ene kant was het beter dat niet te doen, omdat men in het algemeen aan niemand meer vertellen moest dan strikt noodzakelijk was, maar aan de andere kant was het toch wel goed het wel te doen, omdat men iemand moeilijk een ontzaglijk risico kon laten dragen zonder dat hij het zelf wist. Het huisvestingsprobleem was een hele moeilijkheid, want *Alblas* moest om de week verhuizen; met het oog op de peiltechniek van de Duitsers was dat beter.

41641. De **Voorzitter**: Wist hij iets van die Duitse peiltechniek of waren het vermoedens?

A. Wij wisten, dat er peilwagens rondreden. Als er zo'n wagen in de buurt was, wist men, dat er iets ging gebeuren en dat men zich uit de voeten moest maken. Ik heb enige malen dat zenden bijgevoond. Als men zich de toestand en de omstandigheden, waaronder dit geschiedde, eens indenkt — men kon zo vaak horen, dat de Joden niets durfden, maar dit gebeurde bij de Jood *Vaz Dias* aan huis — dan moet men tot de conclusie komen, dat dit een Jood was, die geen angst had. Wij hebben het zenderwerk van *Alblas* zo goed mogelijk proberen te helpen. Hij kreeg echter spoedig instructie van zijn opdrachtgever, een Engelsman, wiens naam ik me niet meer herinner, dat hij met al dat politiseren op moest houden.

41642. De **Voorzitter**: Als u de naam *Rabagliatti* hoort, zegt u die iets?

A. Neen, het was een korte naam, majoor ..

41643. De **Voorzitter**: *Seymour*?

A. Neen. Ik weet het werkelijk niet meer. In elk geval kreeg hij na korte tijd van die Engelsman bericht: dit heeft geen zin, wij moeten military facts hebben. Wij hebben toen ook daarbij zo goed mogelijk geholpen. Dat marcheerde wel aardig, maar aangezien wij geen spionnen waren en geen militaire deskundigen — in zo'n oorlog doet een mens zo het een en ander, hetgeen zijn hand te doen vindt — kregen wij toch het gevoel: wij zijn hiervoor toch niet de meest aangewezen mensen; wij moeten de taak van de voorlichting uitvoeren, van de illegale pers; dat moet zo goed mogelijk gedaan worden, maar wij moeten daarnaast toch zorgen, dat wij Londen beter inlichten. Via de zender van *Alblas* bleek dat niet te gaan. Wij hebben toen de gedachte uitgedroefd: er moet iemand van ons naar de overkant toe om met de Regering te spreken, om haar bij te praten, zowel feitelijk als politiek-psychologisch, want het werd ons steeds duidelijker, dat de psychologische gaping, die er ging ontstaan tussen de Regering in de emigratie en het Nederlandse volk, evident werd en dat er pogingen moesten worden gedaan die kloof te overbruggen, ten einde te voorkomen, dat de Regering zou vervreemden van land en volk, waardoor haar prestige met gelijke tred naar beneden zou gaan, hetgeen ons buitengewoon ongewenst voorkwam. Wij zijn toen gaan seinen naar generaal *van Oorschot*. *Vaz Dias* was een oude bekende van hem; hij wist, naar ik meen, dat generaal *van Oorschot* in zijn vrije tijd schilderde. Op een goede dag heeft hij via *Alblas* een telegram verzonden voor „the painter”. Dat telegram was afkomstig van *Vaz Dias* en deze had als afzender een soortgelijke schuilnaam gekozen, bijv. „de bakker” of iets dergelijks; het was in elk geval een sleutelnaam, waardoor insiders onmiddellijk konden begrijpen van wie het bericht afkomstig was. Ik vermoed, dat de dienst, die dat telegram in Engeland heeft opgevangen, het wel een heel gekke geschiedenis zal hebben gevonden, want men had bij die dienst natuurlijk geen flauw idee wie die „painter” kon zijn. Na verloop van tijd kwam er echter antwoord, waaruit afgeleid kon worden, dat men begrepen moest hebben wie de afzender van het telegram was, nl. *Vaz Dias*. Ik herinner mij niet meer hoe de Wortlaut was. Maar het telegram was in elk geval dusdanig, dat wij daaruit meenden te mogen concluderen, dat men had begrepen, dat *Vaz Dias* contact zocht. Toen dit vast scheen te staan, is er onzerzijds een nieuw telegram uitgezonden, waarin wij hebben gezegd: Wij achten het dringend nodig, dat een bepaalde persoon zo spoedig mogelijk naar de overkant komt; wij noemen geen naam, maar wij achten zijn overkomst in hoge mate gewenst.

Het was de bedoeling, dat ik naar Londen zou gaan om de Regering zoveel mogelijk bij te praten; haar volledige informatie te geven over hetgeen er hier te lande gebeurde, over het optreden van de Duitsers, over de gehele massa-psychologie hier, over de maatregelen, die onzes inziens genomen moesten worden om het nationale moreel te verbeteren, en over de toekomstverwachtingen van het Nederlandse volk.

Wij hadden de hele Unie-affaire pas achter de rug en daarvan wist men blijkbaar in Londen ook niet het naadje van de kous. Het was de bedoeling verbetering in de uitzendingen van Radio-Oranje te krijgen, want het werd daarmee langzamerhand ergerlijk. Eenvoudige mensen zeiden al: Moet ik voor dat geleuter van Radio-Oranje het risico lopen door de Duitsers opgepakt te worden? Wij wilden dus bereiken, dat de uitzendingen volkomen anders van toon werden en afgestemd zouden worden op de geest van de verzetsbeweging in Nederland. Bovendien wilde ik voor *Abblas* een paar nieuwe codes meenemen, daar hij de codes, die hij in gebruik had, riet meer vertrouwen. Dit waren dus voornamelijk de opgaven, die ik mij stelde, waarbij ik verder nog van plan was na te gaan in hoeverre men te Londen de verzetsbeweging nog op andere wijze zou kunnen stimuleren en helpen. Wij konden moeilijk plannen daarvoor maken, omdat wij niet wisten hoe dat technisch kon en wij ook niet wisten in welk politiek klimaat wij in Engeland met onze denkbeelden en voorstellen terecht zouden komen. Er waren uit Engeland geruchten gekomen over kampen, waarin men Engelandvaarders opsloot, en men vertelde, dat illegale diehards, die na aankomst in Engeland hun gemoed wilden luchten, als lastige outsiders beschouwd en behandeld werden, zodat mijn vrienden gekscherend tegen mij zeiden: Misschien kom je ook wel in zo'n kamp van *de Geer* of *Gerbrandy* terecht...!

Onze telegramwisseling met Londen vond plaats in Augustus, September, October 1941. Op een gegeven ogenblik kwam er een kink in de kabel; wij kregen antwoord op een onzer telegrammen, maar we konden het niet ontcijferen. *Abblas* heeft er een dag op zitten kijken, maar er was niet uit te komen, zodat wij wanhopig werden, maar op een gegeven moment kwam er een bericht in een andere code en daarin werd meegedeeld, dat men akkoord ging met ons voorstel. Eerst had men de naam gevraagd van de man, die naar Londen zou koinen, maar wij dachten er niet aan mijn visitekaartje door de aether af te geven. Men nam hier ten slotte genoegen mee en zegde ons toe: Bij de eerstvolgende gelegenheid kan hij mee! Hieruit bleek ons dus o.m., dat er wel eens reisgelegenheid uit Nederland naar de overkant was. Wij wisten toen trouwens al vrij veel af van luitenant *van Hamel* en het drama op het Tjeukemeer. Alle verhalen over het illegale reizigersverkeer tussen Nederland en Engeland waren dus niet uitsluitend humbug. Ik kon dus bij de eerstvolgende gelegenheid mee en wij zijn toen braaf gaan wachten, in de hoop, dat de gelegenheid spoedig zou komen, maar er kwam niets. Wij hebben ons contact met *Abblas* en onze telegramwisseling met Londen met ons drieën volkomen geheim gespeeld en ieder er buiten gehouden, ook mijn vrienden van „Het Parool”; alleen toen er bericht kwam, dat ik bij de eerstvolgende gelegenheid mee kon, heb ik *Wiardi Beckman* en *Vorrink* er van op de hoogte gesteld.

Ik was nl. de man, die het meeste werk aan „Het Parool” had; ik was min of meer de centrale figuur. Toen ik dat telegram had ontvangen, dacht ik: dat kan betekenen, dat ik op een goede dag in een vliegtuig of in een duikboot, of hoe dan ook, zeer plotseling het land zal moeten verlaten; ik zal dan geen tijd hebben mijn vrienden van „Het Parool” in te lichten, zodat ik op geheimzinnige manier een organisatie zou achterlaten, die daardoor in de grootste onrust zou komen te verkeren. Wanneer ik immers zonder meer, zonder enige inlichting, zoek zou zijn, zou men te recht kunnen veronderstellen, dat ik gearresteerd was of een ander ongeluk had gehad. Met *Vorrink* en *Wiardi Beckman* heb ik daarom over deze zaak gesproken en ik heb gezegd: Sinds korte tijd heeft een kleine groep, waarin ik zit, contact met de overkant; Londen heeft medegedeeld, dat er op het ogenblik geen gelegenheid is, maar zodra zulks mogelijk is, gaat er iemand van ons mee naar de overkant en dan denk ik zelf te gaan. Ik neem natuurlijk op mij allerlei berichten, boodschappen en stukken mede te nemen!

Ik heb reeds medegedeeld, dat van de kant van de Paroolgroep ook voortdurend geprobeerd was contact met de overkant te krijgen, echter zonder succes. Mijn mededeling sloeg dan ook in als een bom en verwekte grote sensatie. Een tijdlang spraken wij niet meer over de zaak. Nadere berichten uit Londen kwamen trouwens ook niet meer. Op een gegeven ogenblik verscheen *Wiardi Beckman* echter niet meer op de redactievergaderingen. *Vorrink* deelde ons mede, dat hij ziek was; het was niet heel erg; wij behoefden ons niet ongerust te maken, want *Vorrink* was nog kortgeleden bij *Beckman* geweest. Wij dachten: *Stuuf*, zoals wij hem noemden, heeft griep of

zo iets. Toen hij echter na enkele weken nog niet boven water kwam, zeiden wij: kunnen wij soms iets voor hem doen, bijv. versnaperingen e.d. voor hem kopen? Wij wilden het wat prettig voor hem maken, want hij had bepaalde persoonlijke moeilijkheden, die ons er toe brachten hieraan te denken. Neen, zei *Vorrink*, dat is niet nodig, hij wordt voortreffelijk verzorgd; hij wordt trouwens alweer aardig beter.

Einde October of begin November van dat jaar kwam *Nunes Vaz* op een goede dag bij mij met de mededeling, dat men op de beurs en in makelaarskringen vertelde, dat *Wiardi Beckman* naar Engeland was. Ik zei, dat ik dat zeer wonderlijk vond, want met mijn wetenschap, dat ik bij de eerstvolgende gelegenheid naar Engeland zou gaan en dat *Wiardi Beckman* ziek was, vond ik dat een zonderling verhaal. Enige tijd daarna kwam ik een andere kennis tegen en die zei: zeg, heb je het al gehoord, *Wiardi Beckman* zit in Engeland en hij wordt er Minister ook; dat wordt hier overal verteld. Kort daarna weer loopt *Nunes Vaz* in den Haag *P. J. Schmidt* tegen het lijf en die zegt tegen hem: Wist jij al, dat *Wiardi Beckman* in Engeland zit? Het schijnt, dat hij daar Minister wordt! De volgende dag hadden wij redactievergadering en vóórdat die begon, heb ik *Vorrink* gevraagd: Hoe zit het met *Wiardi Beckman*; duurt zijn ziekte nog erg lang? Hierop hield *Vorrink* zich van de domme. Ik heb toen tegen hem gezegd: Wij werken illegaal samen; wij weten aan welke gevaren en risico's wij blootstaan; wij moeten nooit meer vertellen dan strikt nodig is, maar het lijkt mij nuttiger hier open kaart te spelen. Ik hoor, dat *Wiardi Beckman* naar Engeland zou zijn; dat hij er Minister zou worden; dat kunnen allemaal praatjes zijn, maar het is een feit, dat jij hebt gezegd, dat hij ziek is en dat je ons er stelselmatig van weerhoudt contact met hem te zoeken; is er van die praatjes misschien iets waar?

Toen ik die vraag zo stelde, sprak ik met groter kennis van zaken dan ik liet blijken, omdat een paar dagen te voren *Vaz Dias* bij mij was gekomen met de mededeling, dat er een man uit Engeland was aangekomen met de opdracht *Wiardi Beckman* te halen. De boodschapper uit Londen moest tevens een kapitein *Tielens* van de generale staf halen, die voorbestemd was om adjudant te worden van Prins *Bernhard*, die tot opperbevelhebber van alle Nederlandse strijdkrachten benoemd zou worden. *Vaz Dias* vertelde mij verder, dat de boodschapper uit Londen, die *Peter Tazelaar* heette, met een snelboot uit Engeland was gekomen. Hij had een zender bij zich gehad en die had hij verspeeld bij zijn landing. Hij had nu dringend behoefte aan radiocontact met de overkant, maar kon er niet in slagen dit tot stand te brengen. *Vaz Dias* kwam nu met mij overleggen, wat we zouden doen. Zouden we proberen hem via *Aart Abblas* gastvrijheid te verlenen om te zenden? Ik heb toen gezegd: Ten eerste: Is dit inderdaad serieus? Is het niet een provocateur, een oplichter? Ten Tweede: Heeft het zin? *Vaz Dias* antwoordde contact met *Tazelaar* gekregen te hebben via de inspecteur van politie *Mooenen* uit den Haag en via de binnenhuisarchitect *Gerard Vinkesteyn*. Beide heren werkten in O.D.-verband. Zij hadden *Tazelaar* na zijn aankomst uit Engeland opgevangen, maar ze wisten geen raad met hem. Ze waren nogal openhartig geweest tegenover *Vaz Dias*, die zich zijnerzijds echter niet had blootgegeven.

Uit deze mededelingen heb ik dus vernomen, dat alle geruchten over de voorgenomen reis en het Ministerschap van *Wiardi Beckman* grotendeels juist waren en al op straat lagen vóórdat ik met de boodschapper uit Engeland contact had gekregen.

Wij hebben na enkele dagen met *Tazelaar* rechtstreeks contact opgenomen, na de zaak eerst nog eens grondig getest te hebben. *Tazelaar* bleek een hoogst merkwaardige vent, een echte Draufganger, bijzonder moedig en intelligent, maar een beetje aan de roekeloze kant. Hij paradeerde met een Haagse schoonheid met opvallend toilet en hoed door Scheveningen en kwam in allerlei gelegenheden, waar ook veel Duitse officieren kwamen. Hij werkte dag en nacht, maar nam daarbij nogal veel risico. Hij bleek een microphoto met opdracht bij zich te hebben, getekend door H.M. de Koningin zelf en door prof. *Gerbrandy*, waarin inderdaad *Beckman* uitgenodigd werd naar Engeland te komen.

41644. De Voorzitter: Hebt u die opdracht gezien?

A. Neen, die heb ik zelf niet gezien, maar *Beckman* heeft mij dit verhaal naderhand bevestigd. *Tazelaar* deelde mij ook mee, dat kapitein *Tielens* van de generale staf, die adjudant van Prins *Bernhard* zou worden, hem had laten weten, dat hij tegenover de Duitsers een belofte van loyaliteit had afgelegd, zodat hij tot zijn leedwezen aan de uitnodiging van Hare Majesteit geen gevolg kon geven. Ik vermoed, dat hij thans wel generaal of iets dergelijks zal zijn.

In mijn gesprek met *Vorrink* uitte ik dus mijn veronderstelling over de „ziekte“ van *Beckman*. Hij gaf toe en zei: Je moet het mij niet kwalijk nemen, dat ik dit voor jou en de andere vrienden geheim heb gehouden; dit is een illegale zaak; wij meenden, dat wij dit volstrekt geheim moesten houden en hebben er met niemand over gesproken. Vandaar die komedie! Ik heb deze verklaring van *Vorrink* aanvaard, maar heb tegen *Vorrink* gezegd: Je spreekt van geheimhouden, maar overal hoor je er over praten, op de beurs, in café's en op straat. Het is een rare geschiedenis; ik zou maar oppassen; wie weet hoe dat nog lopen kan. Ik kan het niet helpen, zei *Vorrink*; ik weet niet wie er iets van verteld kan hebben. Ik heb toen tegen hem gezegd: ik heb je op de hoogte gesteld van mijn contact met de overkant; ik heb je medegedeeld, dat ik met de eerstvolgende gelegenheid naar de overkant zou gaan; er is nu een man gekomen, nl. *Tazelaar*, die moet een reis organiseren naar de overkant en daarbij *Wiardi Beckman* en *Tielens* medenemen. Dit is dus de „eerstvolgende gelegenheid“, die Londen opent. Men heeft mij per telegram toegezegd, dat ik bij deze eerstvolgende gelegenheid medega. Ik ga dus mee!

Mijnheer de Voorzitter! Ik moge in dit verband nu even terugrijpen op mijn politieke uiteenzetting in het begin van dit verhoor, in het bijzonder op de spanningen, die er bestonden tussen *Vorrink* en mij. Er kwam in verband met de Londense reisplannen een conflict tussen *Vorrink* en mij. *Vorrink* achtte het blijkbaar minder gewenst, dat het geluid, dat ik liet horen, ook in Londen zou worden gehoord, zodat hij zei: Het is volkomen overbodig, dat jij medegaat; *Wiardi Beckman* kan alle gewenste informaties verstrekken; wij zijn het voor 75 pct. eens, die ontbrekende 25 pct. zou ik maar laten zwemmen ter vermijding van de gevaarlijke risico's, die je hierbij loopt; bovendien, ik vind het geen manier om nu je eigen reis aan te haken bij de voorgenomen expeditie van *Beckman*! Wij hebben ons toen tot *Tazelaar* gewend en gezegd: Wij hebben de mededeling gekregen, dat bij de eerstvolgende gelegenheid een man van ons mee mag naar de overkant; jij bent de man, die de eerstvolgende gelegenheid organiseert; onze man kan dus met jou meegaan. *Tazelaar* zei: Daarvoor heb ik geen opdracht; ik neem alleen maar de mensen mee, voor wie ik een opdracht heb gekregen; van mijn opdracht wijk ik niet af. Dat was van hem begrijpelijk en redelijk, want er werden klaarblijkelijk in Londen allerlei opdrachten gegeven, waarvan men onderling niets af wist. *Tazelaar* wist van deze zaak niets af. Hij zei: Ik ben dankbaar, dat jullie mij de gelegenheid hebt gegeven te zenden; dat liep vlot, want er kwam antwoord; dit doe ik echter niet; ik heb opdracht mede te brengen *Wiardi Beckman* en *Tielens*; ik heb geen opdracht voor een derde. Toen hebben wij gezegd: Dan zullen wij jou die ontbrekende opdracht laten geven. Wij zijn aan het seinen gegaan en deelden Londen mede, dat wij de man hadden gevonden, die een reisje zou organiseren; dat hij die en die schuilnaam had en dat wij, met het oog op de ons reeds eerder gedane toezegging, daarbij wilden aanhaken. Wat er in Londen is gebeurd, weet ik niet, maar na verloop van enige tijd kwam bericht, dat het goed was, met een desbetreffende opdracht voor *Tazelaar*. Intussen had zich allerlei afgespeeld. Er was een ruzieachtige sfeer ontstaan, omdat ik bij mijn plan bleef mee te gaan en *Vorrink* zich er tegen bleef verzetten, terwijl *Tazelaar* al dat gehannes van de politici niet kon volgen; in de oorlog moest je schieten en al dat gepraat interesseerde hem niet. Dit getwist leidde er aanvankelijk toe, dat ik steeds minder lust in het reisplan kreeg, want ons illegale werk werd ernstig gehandicapt door het feit, dat er voortdurend twisten waren met anderen, die zich er inee moesten bemoeien. Ten slotte zei ik: Ik krijg er genoeg van, ik blijf maar liever hier; Jan en alleman bemoeit zich er mee, zo loop je in de muil van de leeuw. Toen ik dat besluit bijna genomen had, kwam het telegram voor *Tazelaar*, met de boodschap, dat hij mij mee moest nemen, 17 Januari 1942. Ik was toen ondergedoken in Amsterdam in een pension aan de Weteringschans; ik werd die Zaterdagmiddag, 17 Januari, om kwart over vier uit Wassenaar opgebeld door *Vas Diaz*, die daar vertoefde in een pied à terre van *Tazelaar*, waar dr. *Krediet* woonde, die een zoon had, *Erik Krediet*, een vriend van *Tazelaar*, meen ik.

De Voorzitter: De voornaam zal wel anders geweest zijn. *Erik* was *Hazelhoff Roelfzema*.

A. Dat is wel mogelijk. De afspraak was, dat een bootje van de overkant zou komen om *Beckman* en wat er bij hoorde te halen; het zou gebeuren met een snelboot, een E-boot, die ruim 500 m uit de kust zou blijven; er zou een vletje naar de wal komen; daarin zou de zoon van *Krediet* zitten met een stengun om de zaak te dekken. Ik kreeg dus het bericht van *Vas Diaz*, dat ik definitief die zelfde avond mee zou gaan. Hij voegde er aan toe: Je moet de trein nemen

van kwart vóór zeven en dan wacht *Moonen* je in den Haag op het station op en hij brengt je verder. Ik heb dat gedaan; ik ben met de trein gegaan na afscheid van mijn gezin en mijn illegale medewerkers genomen te hebben en ik ben toen door *Moonen* aan het station in den Haag 's avonds opgewacht. Hij heeft mij gebracht naar Scheveningen, naar de woning van een luitenant ter zee *Scheepmaker*, die zijn huis beschikbaar had gesteld als uitgangspunt voor de nachtelijke expeditie. Ik trof daar ten huize een aantal mensen aan, o.a. de heer *Scheepmaker* met zijn echtgenote en een jonge weduwe, die met een zee-officier getrouwd was geweest, die kort te voren met een duikboot verongelukt was. Verder was daar een man, die luisterde naar de naam van *PasdeLoup*. Zijn naam kende ik op dat moment nog niet; die hoorde ik pas de volgende morgen, toen wij in handen van de vijand waren gevallen. *PasdeLoup* was een cadet van de K.M.A., aangesloten bij de O.D., die tot aan het strand mee zou gaan om daar een radiozender in ontvangst te nemen, die door het vletje aan wal zou worden gezet. Verder bevonden zich ten huize van de familie *Scheepmaker*: *Peter Tazelaar*, *Wiardi Beckman*, inspecteur *Moonen*, die, als wij naar het strand zouden gaan, met de jonge weduwe in de buurt zou blijven, om quasi als „vriend paartje“ rond te scharrelen, maar in werkelijkheid als uitkijk voor ons op te treden. Er was voorts een heer, gekleed in evening-dress; een jonge man, wiens naam ik niet geweten heb, maar die ook mee moest. Hij bleek een afgezant van de O.D. te zijn, en ofschoon het niet in de instructie van *Tazelaar* stond, moest deze gentleman toch mee. Hij was een leeftijdgenoot van *Tazelaar* en klaarblijkelijk een vriend van hem.

41645. De Voorzitter: Weet u zijn naam niet?

A. Neen.

41646. De Voorzitter: *Dogger*; hij was even 20 jaar.

A. Zijn identiteit werd mij niet bekendgemaakt. Ik herinner me wel, dat in de kraag en de schouders van zijn evening-dress allerlei papiertjes genaaid zaten, microfilmplaatjes e.d., waarover veel grappen werden gemaakt. Wij hebben daar de gehele avond en nacht heel genoeglijk gezeten en naar de radio geluisterd totdat het tijd werd om op te breken.

41647. De Voorzitter: Ik begrijp dit niet helemaal. Wij hebben dit verhaal ook van een andere kant gehoord. De heer *Dogger* heeft ons daarvan vanmiddag nl. een aantal dingen verteld, die parallel lopen met hetgeen u thans mededeelt. Echter bij dat plan tot de terugkeer van *Tazelaar* speelde een voorname rol, dat de boot zou komen op de avond, waarop voor Radio-Oranje het *Wilhelmus* werd opgezegd. Nu kreeg u bericht uit Wassenaar, om 4.15 uur, dat het die avond zou gebeuren. Dat kon men echter pas weten als voor Radio-Oranje 's avonds om 8 uur het *Wilhelmus* werd opgezegd. Hoe kan dat? Gebeurde het misschien ook om 1 uur?

A. Dat weet ik niet. Het was zo, dat *Vas Diaz* de technische kwesties regelde; daarop ging ik geheel af. Hij maakte daarover wel eens ruzie met *Tazelaar*; dan probeerden wij tussenbeide te komen. *Vas Diaz* zei op die middag: er is nu definitief bericht gekomen, dat het gaat gebeuren; je moet zorgen, dat je vanavond zo en zo laat op die en die plaats aanwezig bent. Ik kon op hem afgaan en ben daar dan ook heengegaan. *Moonen* stond op het station en die bracht mij naar de familie *Scheepmaker*.

41648. De Voorzitter: Daar hebt u de uitzending van Radio-Oranje van 8 uur ook niet kunnen horen, want u bent met de trein van 7.15 uur gegaan; anders had men daar kunnen zeggen: wij moeten luisteren naar Radio-Oranje.

A. In elk geval is die avond het *Wilhelmus* uitgezonden; dat is mij verteld.

41649. De Voorzitter: Is dat wel ter sprake gekomen?

A. Ja. Die avond hoorde ik, dat het die avond niet de eerste poging was, maar dat daaraan zeven pogingen waren voorafgegaan; daarbij hadden zich de wonderlijkste tonelen afgespeeld. Zo had één van de deelnemers b.v. dronkenschap moeten voorwenden, ten einde de Duitsers, die men tegenkwam, op een dwaalspoor te brengen. Ik had daaraan natuurlijk geen aandeel gehad, want het was de eerste poging, waarbij ik betrokken was. *Tazelaar* had de zaak voor mij pas geregeld toen het telegram binnenkwam, dat ik mede kon gaan. Dat was in die nacht van 17 op 18 Januari.

Des nachts, om tien over vier denk ik, zijn wij naar het strand gewandeld. Voorop liep *Moonen* met de zeemansweduwe, daarachter *Tazelaar* met de man in evening-dress, verder *Beckman* en ik en dan *PasdeLoup*. Ik zat vol met paperassen, brieven, enz., ook had ik nog een aktetas vol stukken bij me; *Beckman* had een sleutelbos, een zakbijbeltje, een vulpotlood, enz. Ik was daar volkomen onbekend; het was ijzig koud; er lag een zeer dikke korst ijs op het strand, het vroom 16 of 17 graden. Het was donker, er was geen maan. Wij droegen donkere kleren. We wandelden in het duister voort en kwamen op het afgesproken ogenblik aan het strand. Daar was een trapje, dat van de boulevard naar het strand leidde. Ter zijde bevond zich een mangat, toegang gevende tot een oude Nederlandse bunker, die door de Duitsers niet gebruikt werd. Toen wij daar aankwamen, stond *Moonen* daar met het jonge vrouwtje. Aangezien men het hier al vaker geprobeerd had, had men zich tijdig op de hoogte gesteld van het tijdstip van het aflösen van de wacht; ik meen, dat dat om de twee uur gebeurde en dat het om vijf uur weer moest geschieden; dan moest er een patrouille van drie man van het strand komen om zich naar een van de villa's aan de boulevard te begeven, door de Duitse kustwacht ingericht als wachtpost. *Moonen* fluisterde ons toe: de patrouille is net gepasseerd, ik schat, dat ze op 200 m hier vandaan is. Ik dacht toen: Het is levensgevaarlijk en krankzinnig om onder deze omstandigheden het strand op te gaan, maar uit vrees voor laf versleten te worden, ging ik mee. *Tazelaar* had de leiding en hij kende geen aarzeling. Wij begaven ons op een klein piertje, waar het vletje zou komen. Daar gingen wij plat op het ijs liggen. Maar dat ijs was witachtig van kleur en iemand in de buurt, wiens ogen aan de duisternis gewend waren, moest ons goed kunnen zien; daar lag *Beckman*, op vijf meter afstand *PasdeLoup*; *Tazelaar* en *Dogger* rukten naar voren het piertje op. Zo lagen wij daar een poosje; drie minuten duren zeer lang onder zulke omstandigheden, ze lijken een halfuur! Toen kroop *Tazelaar* terug en zei: Ik zie nog niets, gaan jullie maar zolang naar de boulevard, anders trekken wij hier misschien de aandacht van de kustwacht. Dat deden wij; wij krabbelden op en zagen er uit als rinkelende kerstbomen. Wij liepen het strand en de boulevard op en lieten die twee op het piertje, als uitkijk naar zee, achter. Op de boulevard liepen *Moonen* en de weduwe nog rond te wandelen; die vertelden ons, dat zij niets gezien hadden. Zij zeiden verder: Wij hebben ons werk gedaan; wij trekken ons terug. Wij hebben toen een tijdje in een portiek gestaan en *Moonen* is met de dame weggegaan. Wij hebben het kamperen in dat portiek een minuut of tien volgehouden, hetgeen een eeuwigheid leek onder die omstandigheden. Toen trokken we met z'n drieën het trapje weer af en gingen we opnieuw naar het piertje. *Tazelaar* kwam ons te gemoet en zei: er is nog niets te zien; jullie moet hier niet blijven; ga in dat gat van die bunker — ik vermeldde reeds, dat vlak naast het trapje van de boulevard naar het strand een kleine, niet gebruikte bunker lag, die nog van het Nederlandse leger was geweest —; daar ben je uit het gezicht en zit je buiten de wind; daar zit je safe. Achteraf bleek dat een muizenval te zijn. *Wiardi Beckman*, *PasdeLoup* en ik zijn teruggekrabbeld over het ijs en zijn de kleine bunker ingegaan. Er was zand op de grond en wij hebben daar, al wachtende, wat zitten keuvelen. Na enige tijd hoorden wij zware voetstappen. *PasdeLoup* lag vooraan; hij keek voorzichtig uit het gat en zei: Ik geloof, dat het de patrouille is voor de aflösing van de wacht van vijf minuten vóór vijf. De stappen kwamen steeds meer naderbij — u zult begrijpen, dat mijn hart sneller ging tikken —, maar de drie Duitsers gingen braaf langs het gat van de bunker en het trapje van de boulevard op. Na vijf of zes minuten kwam de nieuwe patrouille de boulevard afgestapt, die de binnenkomers moest aflösen. Nu had men ons van te voren precies verteld, hoe deze zaak liep, en het verontrustte ons dus niet de naderende soldatenlaarzen te horen. De stappen gingen het trapje af, kwamen tot vlak voor ons en opeens hoorden wij een ontzettend geschreeuw: *Heraus! heraus! sofort! es wird geschossen!*, en een halve divisie moffen sprong rond om en op onze bunker, voorzien van handgranaten, geweren en elektrische lantaarns. Er zat er zelfs één op het dak van de bunker met handgranaten, omdat ze blijkbaar bang waren, dat wij zouden schieten. Die lieden wisten dus precies, dat wij in die bunker zaten! Wij kwamen er uit. *Wiardi Beckman* had een grote wollen muts op, die tot zijn schouders reikte, waarbij alleen zijn mond, neus en ogen door kleine spleetjes waren te zien. Eén van de Duitsers maakte de opmerking: *Du bist der Weihnachtsmann, was?* Wij werden met geweren gestompt en alle Duitsers begonnen tegen ons te brullen: *Haben Sie Waffen?* Wij werden afgetaast. We hadden geen wapens, want in die tijd werkte de verzetsbeweging daarmee nog nauwelijks. Daarna werden wij op een afstand van drie meter met de handen omhoog achter elkaar opgesteld en in triomf door de Duitsers naar de Kommandantur op de

boulevard gebracht. Achteraf heb ik gehoord, dat die twee jongens bij het piertje, toen zij het geschreeuw hoorden, tot hun lippen in het water zijn gaan staan; zij hebben daar op die manier geruime tijd gestaan, maar de moffen waren zo door ons in beslag genomen, dat zij in hen blijkbaar geen erg hadden. Toen wij de Kommandantur binnenkwamen, waren daar juist de drie soldaten van de eerste patrouille en die brachten in onze aanwezigheid rapport uit aan hun commandant. Dat verhaal luidde ongeveer als volgt: *Wir haben sie schon längst gesehen; sie waren aber mit mehr als drei; sie haben schon längst dort gestanden; sie waren mit fünf oder sechs.* Zij bleken ons al die tijd, dat wij daar rondstapten en rondkroepen, geobserveerd te hebben; zij waren echter bang en durfden niet ingrijpen, omdat wij misschien wapens konden hebben. Zij hadden daarom rustig gewacht en hadden zich planmatig gedistancieerd en hadden de troep gewaarschuwd, die ons daarna was komen overvallen.

41650. De **Voorzitter**: Kreeg u uit de wijze, waarop dit rapport werd uitgebracht, de indruk, dat die drie mannen van de eerste patrouille, die u ontdekt hadden, bij verrassing iets gevonden hadden, of kreeg u de indruk, dat zij van te voren iets van die tocht geweten hebben?

A. Ik heb mij dat ook zelf afgevraagd, vooral later, omdat ik toen geconstateerd had, dat vrijwel iedereen, die een poging deed om naar Engeland te gaan, in de fuik liep. Tijdens mijn gevangenschap heb ik honderden mensen zien binnenbrengen, allen gearresteerd bij een mislukte poging om naar Engeland te komen. Ik durf op uw vraag geen antwoord geven, Mijnheer de Voorzitter. Het waren twee soldaten en een Gefreiter, die ons ontdekten. Ik heb uit het rapport, dat die mensen uitbrachten, niet de indruk gekregen, dat zij van te voren wisten, dat er iets op het strand zou gaan gebeuren. Dit zegt natuurlijk nog niet veel, want wanneer de leiding van de Duitse contra-spionage van tochtjes als het onze van te voren op de hoogte kwam, dan zal zij wel nimmer de eenvoudige soldaten, die op het strand op wacht stonden, daarover ingelicht hebben. Op zijn hoogst mag men aannemen, dat in zo'n geval verhoogde waakzaamheid bevolen werd. Hoe dit ook zij, in elk geval hebben die drie militairen ons van het begin af aan zien opereren, zij hebben zich kalm gehouden en zijn op de vastgestelde tijd teruggekeerd. De rest kent u. *PasdeLoup* is na aankomst op de boulevard hard gaan razen en vloeken tegen de Duitsers, die daarvoor volkomen verrast waren. Ze zeiden tegen ons: *Was machen Sie da?* Waarop hij met een vloek antwoordde: *Wat deden jullie rotmoffen daar op het strand?*

Dat is dus de geschiedenis van de wijze, waarop wij in handen van de Duitsers zijn gevallen. *Beckman* heeft men heel weinig kunnen maken; hij had geen enkel papier bij zich; men heeft hem ook niet in het Parool-proces terecht kunnen brengen. Ik stel er prijs op, dat hier te zeggen in verband met de beweringen, die bepaalde lieden tegen mij na de bevrijding de wereld ingebracht hebben. Het enige, dat men *Beckman* ten laste kon leggen, was, dat hij een poging had gedaan om naar Engeland te gaan. Toen echter mijn paperassen op tafel kwamen, zat ik terstond tot mijn nek in de moeilijkheden; de zaak was zo evident, dat het volkomen onzinnig was alles te ontkennen. Ik had mijn geloofwaardigheid volkomen te grabbel gegooid, wanneer ik volledig ontkend zou hebben. Men heeft op allerlei manieren gepoogd *Beckman* door mijn toedoen er tussen te krijgen. Ze zeiden: *Sie sind Sozialist, Beckman ist Sozialist; Sie sind Journalist, Beckman auch; seien Sie doch vernünftig; Sie sind vom Parool, Beckman auch; die Sache ist ganz klar!* Ik heb echter kunnen volhouden, dat *Beckman* volkomen buiten „Het Parool" stond. Hij is dan ook alleen veroordeeld in verband met het mislukte Engelse reisje en wel in Maart 1943 in het bekende O.D.-proces te Haaren. Als ik me niet vergis, werd hij tot tien jaar of iets dergelijks veroordeeld. Ten slotte is hij in Duitsland aan vlektyphus overleden. *PasdeLoup* is een week of zeven, nadat wij gearresteerd waren, in Scheveningen z.g. ontsnapt uit de gevangenis, tegelijk met een ander, een Joodse gevangene, een zekere *Brandon*, een kleermaker. *PasdeLoup*, die gevluucht was door middel van een schijnvertoning, door de S.D. in scène gezet, is sindsdien als V-man voor de Duitsers gaan werken. Hij had zijn belofte daartoe aan hen gegeven — als hij die belofte niet was nagekomen, had iedereen dit kunnen billijken —; hij heeft die belofte echter uitgevoerd en heeft bijna een jaar voor hen gewerkt. Hij heeft zijn verdiende loon gekregen, want hij is door de illegaliteit geliquideerd. Ik zelf ontsprong de dans, doordat ik na een reeks zeer moeilijke ervaringen op de dag, die men kennelijk had voorbestemd voor mijn executie — er was een proces geweest en ik was ter dood veroordeeld — in Vught ben ontsnapt, dank zij de medewerking van twee brave Brabantse politiemannen. Ik heb 20 maanden in ge-

vangenschap gezeten. Ik ben op 2 Augustus 1943 ontsnapt en ik heb daarna uiteraard mijn illegale werk weer ter hand genomen. Sommige vinden dat laatste bijzonder heldhaftig. Voordat ik gevangen had gezeten, had ik het gevoel, dat ik uit vaderlandse, nationale en politieke motieven de plicht had een maximum aan verzet tegen de Duitsers te plegen. Toen ik uit gevangenschap ontsnapt was, had ik bovendien ook nog het gevoel, dat ik een persoonlijke rekening met het Deutschtum had te vereffenen. Veel heldhaftigs zit daar werkelijk niet in. Ik ben sindsdien uitermate voorzichtig geweest met alle zaken, die iets te maken hadden met Engeland-reisjes en uit Engeland komende agenten. Gedurende de 20 maanden van mijn gevangenschap heb ik duizenden politieke gevangenen medegemaakt. De een zat voor dit, de ander voor dat, maar telkens kon ik constateren, dat de zaak in Londen zo rot was als een mispel. Het klopte daar niet; hoe, dat wisten wij niet. Maar een ieder, die er mede in aanraking kwam, was als het ware, om het een weinig overdreven te zeggen, al door de dood getekend. Altijd kwam men er door in moeilijkheden, men kwam in een nare sfeer terecht en liep in de val.

Toen ik met mijn rijke S.D.-ervaring, in gevangenschap opgedaan, in vrijheid kwam en weer bij „Het Parool” terugkwam, heb ik uitvoerig college aan mijn medewerkers gegeven in illegale tactiek en techniek; mijn kennis van zaken was gebaseerd op mijn in gevangenschap opgedane ervaringen. In mijn illegaal-technische uiteenzettingen was één van de eerste stelregels: geen contact met Engeland. geen Engelandvaarderij, geen reisjes inaken, geen gedoe met parachutisten en geheime agenten, het zijn allemaal grappenmakers, oplichters, spionnen of verraders. Het contact met hen of mensen, die op de een of andere geheimzinnige wijze in het kielzog van zulke figuren varen, is in elk geval om de een of andere reden, die wij niet weten, volkomen louche. Ik wilde er niets meer mede te maken hebben. Aan deze stelregel, die wij streng hebben gehandhaafd, hebben wij het, naar ik geloof, te danken, dat wij sindsdien betrekkelijk rustig hebben kunnen werken. Echter, ondanks alle reserve, die wij hebben aangenomen tegenover pogingen tot toenadering uit Engeland, hebben wij later nog een enkele keer dergelijk contact gehad; dat hebben wij op zo'n uiterst voorzichtige manier gedaan, dat wij er praktisch niet in konden lopen.

14651. De **Voorzitter**: Bent u ook betrokken geweest bij het contact met *Grün*, *Brutus*?

A. Niet persoonlijk, maar onze groep wel.

14652. De **Voorzitter**: Najaar 1943?

A. Dat zal het wel ongeveer geweest zijn. Zoals gezegd, heb ik met *Brutus* persoonlijk geen aanraking gehad, maar ook van dat contact hebben wij slechte gevolgen gehad. Uit alles, wat ik gehoord heb, lijkt *Brutus* mij een voortreffelijk man te zijn. Hij had opdracht contact te zoeken met de illegale pers. Hij heeft ons het beroemde cliché met het handschrift van Hare Majesteit doen toekomen; ook heeft hij wat geld uit Engeland meegenomen voor de illegale pers. Hij heeft na zijn aankomst hier te lande contact gehad met een man, die een klein radertje was in de Parool-organisatie. Al spoedig bleek, dat de gangen van dat mannetje, zolang hij *Brutus* kende, waren nagegaan. Toen hebben wij tegen elkaar gezegd: De enige keer, dat wij inbreuk maken op de stelregel „Geen contact met de overkant!”, dreigen wij er weer in te lopen!

Voor de rest heb ik nog contact gehad met *Tom*; zijn verdere naam herinner ik mij niet, maar deze had een Poolse klank. Dat was een jongeman, die in onze Parool-organisatie had gewerkt, naar Engeland was gegaan en met een opdracht van daar teruggekomen. Hij was hier verbindingsofficier voor het hoofdkwartier van *Eisenhower* en hij heeft na zijn terugkeer in Nederland contact gezocht met zijn oude Parool-vrienden; hij heeft ons in de hongervinter nog gelukkig gemaakt met allerlei delicatessen. Later is hij ergens in Noordholland, meen ik, tegen de lamp gelopen en kort daarop in een Duitse gevangenis gestorven.

Dat is al het contact geweest, dat ik met mensen van de overkant gedurende de jaren van de Duitse bezetting gehad heb. Ik zou er eigener beweging heel weinig aan kunnen toevoegen.

14653. Jonkvrouwe **Witwaal van Stoetwegen**: Ik zou u gaarne nog iets willen vragen. Al die papieren, die u bij u had, waren zeer belastend materiaal voor u. Het is natuurlijk achteraf heel gemakkelijk te zeggen: Was het wel verstandig, dat allemaal mee te nemen? Daarover wil ik het nu niet hebben. Maar ik meen in een krant gelezen te hebben zo iets als — ik citeer uit het hoofd —: dan moet u maar eens in dat zakboekje kijken. Hebt u in die bunker geprobeerd u te ontdoen van enkele papieren?

A. Ik wil daar gaarne op antwoorden, ofschoon het slechts zijdelings verband houdt met het contact Engeland—Holland.

Na de bevrijding heeft de communistische partij in Nederland — dat was trouwens een recept, dat de communisten toepasten in alle landen, waar Duitse bezetting en verzet was geweest — stelselmatig getracht de suggestie te wekken: De illegaliteit, dat waren de communisten. In die gedachtengang was het nodig alle figuren uit de illegaliteit, die tegen de communisten waren, te kraken. Evenals *Koos Vorrink* is ook mij dat genoeg te beurt gevallen, door iemand, die inspecteur was bij de P.R.A. in den Haag. Deze man heeft met twee notoire S.D.-handlangers, *Poos* en *Slagter*, een actie op touw gezet om mij te compromitteren en daarvoor heeft men het feit gebruikt, dat ik, toen ik opgepakt werd, al mijn zakken vol had met stukken.

Wat was mijn bedoeling met mijn reis naar Londen? Ik had de volledige jaargangen van „Het Parool” bij mij, ook een reeks van artikelen, brieven en fotokopieën, kortom, allemaal dingen, die ik mee wilde nemen naar de overkant en die daar als nuttige documentatie dienst zouden kunnen doen. Aangezien ik deze zaak niet rustig kon voorbereiden, want ik kreeg 17 Januari 1942 — dus op de dag van vertrek zelf — om kwart voor vier 's middags een telefoontje: je moet komen met de trein van 7.15 uur, had ik uit een kast al het mogelijke materiaal gegrist en in mijn zakken gestopt, dat ik meende ongeveer nodig te zullen hebben, en daarmee ben ik op pad gegaan. Er was daarbij ook veel, dat volkomen overbodig en overigens ten dele tegenover de S.D. uitermate onschuldig was. Er waren echter een paar dingen bij, waaruit de S.D. onaangename conclusies kon trekken, hetgeen ook op uitermate pijnlijke wijze is geschied. Ik had o.a. ook een zakboekje bij me. Voordat ik 'snachts het huis van de familie *Scheepmaker* in Scheveningen verliet, kwam ik op het idee, dat ik de bladzijden van het zakboekje, die betrekking hadden op de voorafgaande dagen, er uit moest scheuren. Dat heb ik gedaan en ik heb toen de uitgescheurde blaadjes door de W.C. weggespoeld. In het overblijvende deel van het boekje stonden ook allerlei notities. Ik moet bekennen, dat wij in 1944 meer begrip hadden van de techniek der illegaliteit dan in Januari 1942. Al die lieden, die nu zo'n groot woord hebben en die nu zo precies weten, hoe dat in 1940 en 1941 had gemoeten, zou ik willen voorhouden, dat wij, die in 1940 en 1941 reed illegaal werk bedreven, ongetwijfeld met veel fouten, geen behoefte hebben aan de wijsheid achteraf en de kritiek van mensen, die in die tijd niets te maken wilden hebben met het verzet. geen geld wilden geven, geen blaadje durfden aanpakken en, als zij het in hun gang vonden, het direct in de w.c. of in de kachel stopten. Als men bedenkt, dat de illegaliteit toen een kleine en onervaren Gideonsbende vormde, dan vind ik het begrijpelijk, dat wij alle dingen in die eerste tijd niet zo weloverwogen en deskundig hebben gedaan als eigenlijk had gemoeten. Door schade en schande zijn wij ook in dit opzicht wijzer geworden. Wij hebben voor die wijsheid trouwens genoeg moeten betalen! In mijn zakboekje stond inderclaad het een en ander, toen ik in die bunker zat. Toen plotseling een grote groep Duitsers ons overviel en er werd geroepen: *Heraus!* es wird geschossen! was mijn eerste gedachte met mijn ene hand dat zakboekje uit mijn zak te halen en met mijn andere hand een gat in de grond te maken. Ik stopte het notitieboekje er in en deed er zoveel mogelijk zand op. Het moest alles in een ogenblik gebeuren natuurlijk en ik dacht: de Hemel helpe mij. De Duitsers keken de bunker niet verder na, toen wij er uit gekropen waren, maar toen wij eenmaal in de Kommandantur en voorlopig verhoord waren, heeft men zich daar in verbinding gesteld met de S.D., die direct zei: de gehele bunker doorzoeken. Na een kwartier kwam het begraven zakboekje voor de dag. Op een gegeven moment werd het mij getoond en zeiden de Duitsers: Is dat van u? Ik kon het niet ontkennen, want mijn naam stond er in. Nu is het merkwaardige, dat dat zakboekje tot geen enkel ongeluk heeft geleid, terwijl er toch ernstige dingen in stonden. Ik had er b.v. instaan: M.C.V. (Militair Cijfer Vierkant) = deurknop. Het was een code, die ik voor *Alblas* medenemen moest en waarvan ik de meeste bijzonderheden overigens uit mijn hoofd geleerd had. Men vroeg mij: wat betekent dat M.C.V.? Ik deelde mede, dat betekent: Mededeling Collectief in Veiligheid = deurknop; als ik veilig in het buitenland aangekomen ben, dan laat ik dat woord in een kort radionieuwtje uitzenden, ten teken, dat alles in orde is. Dat geloofden zij blijkbaar bij de S.D.; men is althans er nooit meer op teruggekomen. Zo heb ik reeksen van uitvluchten moeten bedenken om de S.D. zo goed mogelijk te misleiden. Op vele punten lukte dat, helaas niet op alle. Maar mijn notitieboekje heeft daarbij verder niet de minste rol gespeeld. Dat is pas later, na de bevrijding, begonnen in de kranten van de C.P.N. en van mijnheer *Lunshof*.

41654. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Mijn belangstelling werd hiervoor gewekt, omdat er allerlei geschrijf over is geweest. Daarom leek het mij maar het beste, dat wij dit eens van u zelf hoorden.

A. Ik begrijp het, freule, en ik waardeer uw belangstelling en bedoeling. En ik dank u, dat u mij de gelegenheid hebt gegeven dit onfrisse verhaal voor uw commissie recht te zetten!

De **Voorzitter**: De naam, die u zojuist niet kon vinden, was vermoedelijk *Bialosterski*.

A. Inderdaad! Er waren twee pittige jongens in het apparaat van „Het Parool”, *Torn* en *Popey*; de ware namen kende ik niet. *Torn* kwam op een goede dag bij ons en zei: Jarenlang heb ik „Het Parool” verspreid; ik vind dat niet genoeg; jullie doen er goed werk mee, maar ik vind het voor me zelf niet genoeg; ik ga naar Engeland. Toen zeiden onze mensen: Daar bemoeien wij ons niet mee! Toen is *Torn* op eigen houtje gegaan en het is hem gelukt. Hij is als parachutist gedropt; hij was een buitengewoon scherpzinnige jongen. Toen hij terugkwam, heeft hij contact met ons opgenomen. De elektrische stroom was in ons land uitgevallen en toen heeft men met een parachute een aantal radiotoestellen laten komen, die op droge batterijen werkten; verder fietsbanden, sigaretten, chocolade, enz.

41655. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kreeg u dat in de hongerwinter?

A. Inderdaad, maar dat heeft zich maar één of tweemaal afgespeeld.

41656. De **Voorzitter**: U hebt ons thans een uiteenzetting gegeven van hetgeen u zelf hebt meegemaakt van de verbindingen tussen Engeland en het bezette gebied. Als u nog andere puriten hebt, die u van belang acht, geef ik u gaarne gelegenheid daarvan mededeling te doen.

A. Ik geloof, dat ik in dit opzicht weinig meer kan bijdragen. Ik heb over deze kwesties zoveel verhalen gehoord, dat ik niet weet wat *Wahrheit* en wat *Dichtung* is. Wat ik exact weet, heb ik u meegedeeld. Het uiten van vermoedens, die wellicht steunen op praatjes, heeft weinig zin.

41657. De **Voorzitter**: In elk geval zijn mede door uw uiteenzetting en hetgeen wij vandaag nog meer gehoord hebben de gebeurtenissen om *Wiardi Beckman* wel vrij duidelijk geworden. Het lijkt mij ook uit historisch oogpunt wel van belang, dat dit bekend is geworden.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u *Wiardi Beckman* nog gezien na de arrestatie?

A. Ja. Ik heb in Scheveningen een maand of drie Einzelhaft gezeten. Op 17 Juli 1942 ben ik met een transport van een paar honderd mensen van Scheveningen naar Amersfoort gebracht. In October van dat zelfde jaar kwam-er plotseling een groot transport uit Scheveningen in Amersfoort aan en daar was *Beckman* bij; hij was er erg aan toe: mager, zwak en door de behandeling van de S.D. diep geschokt. Ik zelf had mij toen reeds goed in de kampwereld ingeleefd en mij een klein baantje weten te verschaffen, hetgeen erg belangrijk was. Het eerste, dat ik kon doen nadat ik *Stuuf* de hand gedrukt had,

was hem iets toestoppen ter vulling van zijn maag. Hij heeft mij toen verteld wat voor moeilijkheden hij had gehad.

Aanvankelijk had hij gezegd: ik weet van niets; wij hebben een fuifje gehad, wat gedronken en gingen een luchtje scheppen op het strand. Dat relaas was niet vol te houden, aangezien *PasdeLoup* het verhaal van ons plan had uitgebracht. Toen heeft *Wiardi Beckman* maar toegegeven. Daarop heeft men gezegd: u bent bovendien redacteur van „Het Parool”. Hij zei: dat is niet waar! Ja, zei de S.D., dat weten wij van je medearrestant *Goedhart*, waarop hij zei: als dat zo is, dan moet men mij maar eens met hem confronteren, dan zal ik hem aan zijn verstand brengen, dat hij liegt. Op deze uitnodiging is de S.D. niet ingegaan, waaruit *Beckman* de conclusie trok, dat ze logen. Toen had ik zekerheid, dat je mij niet de das om had gedaan, zei hij; toen we elkaar in Amersfoort weer ontmoetten en onze wederzijdse ervaringen aan elkander konden verhalen. De S.D. heeft *Beckman* dan ook niet in het Paroolproces gedaagd. Hij heeft in Amersfoort en Vught een tijd rondgelopen. Een aantal communisten, die in hem een klassevijand zagen, een reformist, een sociaal-fascist, heeft nog een poging voorbereid hem uit de weg te ruimen.

41658. De **Voorzitter**: In het kamp?

A. Ja. Dat is in Vught gebeurd, niet in Amersfoort. In Vught had men Duitse capo's, die de Duitse kampmethoden in Vught hadden medegebracht. Een dezer methodes was het „umlegen” van politieke tegenstanders. Wij hebben *Stuuf* enige malen door allerlei gemanoeuvereer aan dat gevaar moeten onttrekken. Hij heeft perioden gehad, dat hij er zeer slecht aan toe was; dat hij volkomen apathisch was, dat men geen gesprek met hem kon voeren, zodat hij in een volkomen hopeloze toestand scheen te verkeren, hetgeen een gevolg was van de langdurige uithongering, de grote psychische spanningen, de opsluiting, de voortdurende dreigementen bij de verhoren. Dat is soms te veel voor een mens. In Vught konden wij hem na een tijdje werr wat bijspijkeren; daar werden pakketjes toegelaten en kon men op een iets hoger voedselniveau komen. In Maart 1943 is hij met een aantal gevangenen naar Haaren gebracht, waar het O.D.-proces plaats vond, waarin hij terecht heeft gestaan wegens zijn poging om naar Engeland te komen. Vandaar is hij naar Natzweiler gebracht, een Vernichtungslager, en daarna heeft hij een Odyssee medegemaakt dwars door Duitsland, van het ene concentratiekamp naar het andere. Ik ben er van overtuigd, dat, als hij het er heelhuids van had afgebracht, hij weer als een volwaardig mens zou zijn teruggekomen, want reeds vóór zijn bezoek aan Vught in Maart 1943 had hij zijn inzinking overwonnen.

41659. De **Voorzitter**: Bent u hiermede gekomen aan het einde van uw mededelingen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

F. J. GOEDHART.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 17 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegzn en de heren Korthals, Koersen en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: J.

Verhoor van

GUIDO ZEMBSCH-SCHREVE,
oud 33 jaar, wonende te Uccle, Brussel,
administrateur van een maatschappij.

Hij legt de eed af als getuige.

42077. De Voorzitter: Wij wilden met u spreken over uw werkzaamheden in verband met de geheime dienst, die gedurende de oorlog in Londen van Nederlandse zijde heeft bestaan. Misschien kunt u ons eerst vertellen hoe en wanneer u in Londen bent gekomen en hoe u ten slotte bij die geheime dienst terecht bent gekomen.

A. Ik was in 1940 in Brussel en op 16 Mei 1940 van Brussel naar Frankrijk gegaan.

42078. De Voorzitter: Hebt u de Nederlandse nationaliteit?

A. Ja. Ik ben in Bern geboren, maar ik heb door mijn vader en moeder altijd de Nederlandse nationaliteit behouden.

42079. De Voorzitter: Was u, toen u op 16 Mei 1940 uit Brussel wegging, burger of militair?

A. Toen was ik burger. Aangezien ik meer dan een zeker aantal kilometers buiten de Nederlandse grens woonde en in het buitenland geboren was, was ik volgens de Nederlandse wet niet aan de dienstplicht onderworpen. Ik ben in Februari 1941 van Zuid-Frankrijk met mijn auto door Spanje en Portugal naar de Verenigde Staten gegaan.

42080. De Voorzitter: Dus u hebt van Mei 1940 tot Februari 1941 in Zuid-Frankrijk gewoond?

A. Ja. Ik heb toen bij mijn huidige schoonouders vertoefd. Ik ben er eerst een heel klein beetje illegaal bezig geweest. Toen ik via bevriende zijde bemerkte, dat de Vichy-politie een oogje op mij had, heeft de Amerikaanse ambassade mij dadelijk aan mijn papieren geholpen en ben ik met mijn auto, die trouwens nog Amerikaans was, omdat ik in 1939 voor de Holland—Amerikalijn uit Amerika in België ben teruggekomen, zelfs zonder enige moeite Spanje en Portugal doorgegaan.

42081. De Voorzitter: Daaruit zou men kunnen afleiden, als men dit vergelijkt met het lot van vele andere mensen, die naar Spanje zijn gegaan, dat men, als men per auto Spanje binnenreed, minder kans had in de gevangenis te komen dan anders.

A. Inderdaad. Ik had een auto met Amerikaanse nummerplaten. Ik heb natuurlijk een beetje hard gebluft en ben in één dag door Spanje gereden. Ik kende in Spanje ook iemand van de Hispano Suiza en nog iemand, die ik had leren kennen door middel van de schoonvader van mijn broer, de heer *Jacobson*, die toen ook in Amerika was. Dat was belangrijk met het oog op de benzine, want dat was natuurlijk een moeilijk punt.

Ik ben dan in Amerika gekomen en ben daar drie maanden gebleven, zonder iets te doen, bij de heer *Jacobson*; eigenlijk om een

beetje te herstellen. Ik heb mij toen gemeld als vrijwilliger, als soldaat, bij de dienst van generaal *Sas*. Ik ben als vrijwillig soldaat in Canada opgekomen op 1 Juli 1941. Op 14 of 16 October ben ik van Canada naar Engeland gegaan en ik ben daar ingedeeld bij de brigade, die later de Irene-brigade is geworden, in Wolverhampton. Toen deed men mij het voorstel, ik geloof, dat het *André de la Porte* was, die het vroeg, om de officierscursus te volgen. Ik deelde mede, dat ik liever iets actiefs deed, en ik heb een request ingediend om hetzij bij een speciale dienst, hetzij bij de commandotroepen te komen. Ik ben in Maart 1942 bij de Engelse Number XII Command gekomen. Einde Mei 1942 is in Schotland het International Command Number XA gevormd en ik ben toen als korporaal-instructeur bij het Internationale Commando gekomen. Dat is ten dele blijven bestaan; ik meen althans, dat zij op het ogenblik in Bioemendaal een school hebben, want elk jaar sturen zij met Nieuwjaar gelukwensen. In Maart 1943 werd ik naar Londen geroepen, in Hereford House, en toen heeft kapitein *Lieftinck* mij gevraagd of ik er iets voor zou voelen in bijzondere dienst te komen en eventueel in Europa te worden gearachuteerd. Ik heb toen gezegd, dat ik dit graag zou doen. Daarvoor had ik mijn reden, omdat de vijand mijn broer, die ingenieur was bij de Compagnie Générale d'Electricité, als gijzelaar gevangen had gezet. Verder had ik natuurlijk nog allerlei andere redenen. Drie weken daarna werd ik weer ontboen en werd mij medegedeeld, dat ik aangenomen was en in training zou komen. Ik ben verschillende Engelse opleidingsscholen in Engeland doorgegaan met een groep van Nederlanders, die nu en dan nogal varieerde, omdat zij naar verschillende scholen zijn overgegaan.

Daartussen heb ik b.v. reeds enige latere kameraden gevonden, die ik daarna in Nederland heb ontmoet. Zij werden pas over een jaar daarna in Nederland gearachuteerd. Een Engels liaison-officier van die zelfde dienst — dit was dus op dat ogenblik de S.O.E. — heeft mij toen gevraagd, of ik, in verband met mijn talenkennis, er voor voelde, in Frankrijk te worden gearachuteerd en daar een „escape-line” op touw te zetten. Ik heb dit aangenomen en ben toen „speciaal” voor die zaak verder getraind.

42082. De Voorzitter: Was nu, voor zover er vóór die tijd voor u enige aanrakingspunten hadden bestaan met de Nederlandse dienst — u noemde in dit verband kapitein *Lieftinck* —, dit verband van dat moment af verbroken?

A. Neen. Er was een supervisie van „Nederlandse” zijde en ik geloof, dat ik in die gehele periode van ongeveer drie maanden, waarin ik in actieve training was, tweemaal kapitein *Lieftinck* heb gezien, die kwam kijken, hoe het met de jongens ging. Er was een Engelse officier, captain *Snewing*, die altijd met ons meeding en ons eigenlijk onder zijn hoede had. Verder ben ik bijzonder weinig in contact geweest met de dienst in Londen zelf, aangezien het mij zelfs niet interesseerde. Ik stond op het standpunt: ik ga naar de andere kant, „hoe minder ik weet, hoe beter het is.”

U wilt mij vragen stellen over de verbindingen met Europa. Het verhoor zal dus ook over het Nordpol-Spiel gaan. Hierover heb ik recherches gedaan, maar deze zijn niet gebaseerd op ervaringen, die ik in Engeland heb gehad, toen ik daar was. Mijn contacten met de Nederlandse en de Engelse dienst zijn te weinig geweest om daarover een indruk te kunnen geven. Mijn enige indruk was, dat men wel wat meer belangstelling had kunnen tonen voor de jongens.

42083. De Voorzitter: Zakelijk kwamen de Nederlanders dus, als ik het goed begrijp, bij de opleiding helemaal niet te pas; het was een Engelse zaak?

A. Inderdaad.

Elke agent werd min of meer in zijn eigen specialiteit verder opgeleid. Hij kreeg eerst een grondtraining, die voor allen dezelfde was; dit betrof een lichte kennis van radiotelegrafie, een lichte kennis van security, een lichte kennis van de organisatie van het Duitse leger, een lichte kennis van sabotage in haar verschillende vormen. Na deze algemene basis werden de mensen gespecialiseerd voor het werk,

dat zij te verrichten zouden hebben, hetzij als radiotelegrafist of als saboteur of voor de informatie, d.w.z. uitsluitend het „intelligence-werk”, of voor het organiseren van „escape-lines”.

Mijn speciale opdracht was, van Frankrijk uit een escape-line voor parachutisten en andere agenten tot stand te brengen.

42084. De **Voorzitter**: U zei: „mijn opdracht”; u bedoelde: uw opleiding was daarop gericht?

A. En ook mijn „opdracht”. Ik heb daarna begrepen, waarom zij mij naar Frankrijk hebben gestuurd. Ik ben 22 Juli 1943 gearachuteerd; dat was op het ogenblik, dat men in Londen reeds lont rook over verschillende dingen, die niet helemaal juist waren.

42085. De **Voorzitter**: Bedoelt u in Nederland, België en Frankrijk in het algemeen, of speciaal in Nederland?

A. In Nederland. Ik geloof, dat dat na de proefreis was. Ik zou dat niet precies kunnen zeggen. Als u kunt nakijken in de verschillende dossiers, die ik voor luitenant *Ernst van Panhuys* naar B.N.V. heb gebracht, zult u de verschillende data kunnen zien, waarop die jongelui zijn gearachuteerd, o.a. *Jan van Schelle*. Hij is teruggekomen naar Engeland en heeft toen.....

42086. De **Voorzitter**: Van *Schelle* is gearachuteerd met *Grun*, niet waar? *Jan van Schelle* was *Apollo*.

A. *Grun* moest blijven voor een andere missie en van *Schelle* moest terugkomen om de lijn te proberen.

42087. De **Voorzitter**: Maar dat is na uw dropping geweest, nl. in October 1943.

A. Dus dat is niet mogelijk. *Ubbink* en *Dourlein* zijn ook pas daarna in Engeland gekomen.

42088. De **Voorzitter**: Wat dat betreft, kan ik u wel uit de droom helpen. Er waren vóór 22 Juli 1943 al berichten gekomen, die twijfel konden verwekken.

A. Ja. Mijn indruk is geweest, dat de lijn, waar zij enige twijfel over hadden, moest worden vervangen door een lijn, die helemaal van de andere kant uit werkte.

42089. De **Voorzitter**: U zegt: De lijn, waar zij twijfel over hadden. De lijnen, waar het bij het England-Spiel om ging, waren radiografische lijnen. U spreekt over een escape-line.

A. Maar dat stond absoluut in verband met elkaar.

42090. De **Voorzitter**: Dat is mogelijk. Om geen misverstand te hebben: u spreekt dus over een escape-line uit Holland over België en Frankrijk naar Engeland?

A. Ja. M.i. had de S.O.E.-dienst enig wantrouwen in de escape-line, die zij kenden en waarin *Ridderhof* was gemengd.

42091. De **Voorzitter**: Ik had u willen vragen of in dit verband u de naam *Ridderhof* is genoemd.

A. Dat heb ik later bij mijn onderzoekingen gemerkt.

42092. De **Voorzitter**: De rol van *Ridderhof* hebt u eerst na uw terugkomst gemerkt?

A. Ja. Ik heb later gemerkt, waarom ik daar eigenlijk ben neergezet.

42093. De **Voorzitter**: U bent dus op 22 Juli 1943 gedropt met de bedoeling, de escape-line, die er was, te toetsen?

A. Niet om die te toetsen. Ik ben gedropt zonder enige kennis van die escape-line.

42094. De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig. Wat was dan uw opdracht?

A. Een nieuwe escape-line te maken.

42095. De **Voorzitter**: En u wist niet, dat die escape-line bestond.

A. Ik wist helemaal niet, dat die escape-line bestond. In Frankrijk waren mij twee contacten opgegeven. Ik ben met een radio-telegrafist blind gearachuteerd bij Fontainebleau. Dat was een Engelsman, *Claude Planel*; zijn oorlogsnaam was *Jacques*. Mijn oorlogsnaam was *Pierre*. Ik had dus twee contacten in Frankrijk. Het ene was een gewoon huiscontact in Parijs, waar ik onderdak kon vinden; het tweede was in Marseille bij een Deen, die reeds in verbinding stond met de dienst door Lissabon. Men was begonnen met de lijn vast te stellen van Zuid-Frankrijk naar Lissabon. Ik moest de lijn verder leggen, eerst tot het Noorden van Frankrijk, dan door België naar Nederland. Ik ben echter nooit verder gekomen dan België. Mijn werk was dus in de eerste plaats het opstellen van de escape-line en daarbuiten moest ik de gewone informatie inwinnen. Men vroeg nl. aan iedere agent: wilt u ook een rapport maken over hetgeen u weet, ziet en hoort?

42096. De **Voorzitter**: Een rapport, als u teruggekomen was?

A. Deze gingen geregeld door via de „mailroute” Portugal of radio-telegrafist.

42097. De **Voorzitter**: Daarvoor stond u in voortdurend contact met uw kameraad; die Engelsman, die radio-telegrafist was, die gaf dus al het urgente door?

A. Mijn gehele „réseau” is, als ik de hoofdpersonen neem, aangegroeid tot 67 personen, zonder dus de bijzaken te nemen. Mijn radio-telegrafist was de separate link; die werkte exclusief door mij en met mij. Er bestond een andere route, waarlangs de minder urgente zaken werden verzonden, wat wij de mailroute noemden, door Spanje en Portugal.

42098. De **Voorzitter**: Op welke datum bent u gearresteerd?

A. Op 20 Maart 1944 ben ik gearresteerd.

42099. De **Voorzitter**: U hebt het dus maanden volgehouden.

A. Ja.

42100. De **Voorzitter**: Wilt u dan nu vertellen wat u hebt kunnen doen in die tijd aan het werk van de escape-line en wat uw ervaringen daarbij zijn geweest?

A. Het begin was het opbouwen van de escape-line van de Spaanse grens tot het noorden van Frankrijk, met vijf doorlaatposten: Varilhes, Urdoz, St. Jean de Luz, Toulouse, Sète. Dat waren knooppunten voor het uitgaan van agenten, die in Frankrijk waren en overgenomen werden door de bestaande dienst in Spanje.

42101. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, dan kon u, zolang u met het einde van de lijn Holland niet had bereikt, over die lijn alleen maar mensen laten gaan, die het toenmalige einde van de lijn kon bereiken, dus mensen, die in Frankrijk waren?

A. Inderdaad. Er kwamen dikwijls codenamen door van agenten, die doorgingen. Ik had geen tijd mij te bemoeien met de nationaliteit of de persoon zelf. Het was dikwijls ook een gevaar mij te bemoeien met een gewoon persoon, die doorging, want indien zo'n persoon eens niet doorging, maar werd opgepakt, dan zou hij een signalement kunnen geven van de man, die achter de schermen zat. Volgens mijn weten zijn er geen Nederlanders in die tijd door mijn lijn gekomen; alleen Belgen en Fransen.

Dit komt, doordat mijn lijn vóór de datum van mijn arrestatie nooit verder is gegaan dan Kortrijk in België. Ik ben gearresteerd juist op het ogenblik, dat ik naar België ging om de lijn naar Weelde door te trekken.

42102. De **Voorzitter**: Heeft u bij uw werkzaamheden al iets bemerkt van *Ridderhof*?

A. Neen. Ik heb later door mijn onderzoekingen bemerkt, wat de redenen waren van verschillende moeilijkheden.

42103. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat u voor het opbouwen van de lijn zorgde, dat u knooppunten kreeg en adressen van mensen, die zich daarmee bezighielden. U wist echter niet, wie de knooppunten passeerden?

A. Ik wist dit wel, want het werd altijd radiografisch doorgegeven.

42104. De **Voorzitter**: U had echter geen persoonlijk contact?

A. Ik zocht geen persoonlijk contact, maar in een paar eigenaardige gevallen heb ik het wel gehad. Dit deed zich b.v. voor bij een agent, een Belg, die aangekomen was op een landingsterrein bij Mâcon en moeilijkheden had om weer weg te komen. Hij was de eerste, die ik hierover kon spreken. Ik kon hem vragen — hij was ook een getraind man — wat zijn volgens u de maatregelen, die moeten worden genomen op een dergelijk terrein?

Behalve in bijzondere gevallen had ik echter geen contact, omdat er een gevaar aan vastzat. Men moest deze dingen niet blootleggen aan reizigers, die erg vulnerabel waren, en daardoor een gehele organisatie in gevaar brengen.

Over mijn weg liep ook nog een transport van gewoon materiaal, dat van Zwitserland naar Engeland ging, voornamelijk uurwerk-materiaal en mail.

42105. De **Voorzitter**: Heeft u in die periode nog contact gehad met van Schelle?

A. Neen.

42106. De **Voorzitter**: Zegt de naam *Cnoops* u ook niets?

A. Ik ken *Cnoops*, maar van daarna. Ik kende andere jongens van te voren eveneens, zoals b.v. *Luyckenaar*. Tijdens mijn actieve dienst ben ik echter nooit op hen gestuit.

Mijn arrestatie is eigenlijk heel idioot geweest. Ik moest radio-apparaten leveren aan een andere dienst. Ik had dit reeds een keer gedaan.

42107. De **Voorzitter**: Waren dat radio-apparaten, die u door de mcht had gekregen?

A. Precies. Ik weet niet of deze apparaten door de lucht kwamen of langs de mailroute, maar zij waren clandestien binnengekomen.

De tweede maal, dat ik daar ben geweest, heb ik mijn neus gestoten. Ik ben in de val gelopen. Ik zat in een café. Er was niets aan te doen; buiten ben ik gearresteerd. Ik wist een heleboel, maar degenen, die mij gearresteerd hebben, wisten niets over mij, behalve het feit, dat hun was medegedeeld, dat er iemand moest komen, die radio-apparaten zou brengen, en dat dit waarschijnlijk een agent was. Daarop hebben zij mij vastgehouden.

42108. De **Voorzitter**: Weet u, waar het verraad heeft gezeten?

A. Dat is waarschijnlijk geweest een „Nordpol-Spiel” in het klein. Dat is de Duitse naam van de zaak. Ik heb veel Duitsers daarover verhoord.

42109. De **Voorzitter**: U bent waarschijnlijk steeds in België verhoord?

A. Ik bedoel: toen ik de Duitsers heb verhoord.

42110. De **Voorzitter**: O, later. Ik dacht een ogenblik, dat de mensen die u verhoord hadden, ook bij het Nordpol-Spiel betrokken waren.

A. Neen, ik ben door de Sicherheitsdienst für Frankreich in Parijs gearresteerd. Die waren gespecialiseerd op die dingen. Omdat ik wist, dat zij daarvoor gespecialiseerd waren, was dat voor mij onmiddellijk een aanwijzing, dat er verraad moest zijn. Daarna is mij ook gebleken, dat de persoon, die het hoofd was van de organisatie, waarmee ik in contact moest komen, was gearresteerd en naar een concentratiekamp gebracht, dat hij was vervangen door een Duitse hoofdpersoon en dat zij zo hebben geprobeerd enkele mensen te krijgen. Volgens wat ik heb gezien in Parijs en daarna van de lijsten van de „réseau Alexandre”, is daar niet veel kapotgegaan en hebben de Duitsers geen succes geboekt. Ik denk niet, dat zij ooit met de radiotoestellen, die toen gekomen zijn, hebben kunnen werken.

42111. De **Voorzitter**: Uw verhoren hebben dus in Parijs plaats gevonden?

A. Ja. Ik heb het helemaal gelimiteerd tot het geval van het radiotoestel, dat ik had geleverd. Ik ben eerst verhoord door twee van de grotere bazen, omdat zij dachten iets vast te hebben. Daarna ben ik alleen in handen geweest van een gewone Scharführer, waaruit bleek, dat het als een klein geval werd beschouwd.

42112. De **Voorzitter**: Dus is bij uw verhoren niet ter sprake gekomen, dat u een gedropte agent was?

A. Ik veronderstel het. Zij hebben altijd geprobeerd het mij te laten zeggen.

42113. De **Voorzitter**: U hebt het niet behoeven toe te geven?

A. Neen. Daar komt iets bij, dat zij mij in Engeland hadden aangetoond. Ik ben daarom altijd erg te spreken over wat men kon leren in de Engelse scholen. Ik zal niet zeggen, dat iedereen het leerde, want het was dikwijls een taaie boel. Men kon er echter een heleboel van opsteken. Dat heeft mij het leven gered. De Engelse instructeurs vroegen b.v. in Engeland een school operatie te doen en lieten nadien verhoren door een paar Engelse officieren. Dan moest men zich verdedigen. Ik heb gemerkt, dat ik nooit een eerste verhaal zou kunnen verdedigen, want dat breekt altijd op het ene of het andere punt. Als de verhoorders aan iets beginnen te peuteren, is het een gemoedstoestand, dat men veel sneller iets loslaat of fouten maakt, wat de ondervragers de mogelijkheid geeft er verder op in te gaan en de zaak helemaal open te scheuren. Daarom heb ik, toen ik gearresteerd was, eerst een heel verhaal verteld, dat niet op poten stond, dus dat breekbaar was en dat makkelijk breekbaar was.

Ik heb daarna, nadat zij allerlei grappen met mij deden, zoals u b.v. nog kunt zien aan mijn handen.....

42114. De **Voorzitter**: U bent dus positief mishandeld?

A. Ja, positief. Ik heb daarna, stukje bij brokje, mijn tweede verhaal losgelaten, een verhaal, dat absoluut op poten stond en was gebaseerd op de identiteit van een vriend van mij. Dat verhaal hebben ze nooit kunnen breken.

42115. De **Voorzitter**: U bent dus van deze gedachte uitgegaan: als mijn eerste verhaal gebroken wordt en ik kom onder pressie met mijn tweede verhaal, dan bestaat er een goede kans, dat zij menen, dat het tweede verhaal juist zal zijn, en als dat dan ook niet juist is, heeft men althans de kans, dat zij op het tweede verhaal niet verder ingaan?

A. Precies. Men moet daarvoor zeer veel comédie spelen; ik ben er voor flauw gevallen, ik heb gehuild; ik heb mij heel, heel klein gemaakt, en toen geloofden ze, dat het waar was.

42116. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Maar intussen hadden ze u toch mishandeld!

A. Ja. Ze dachten: hij heeft pijn; nu laat hij de waarheid wel los en vertelt hij geen verhalen meer. Nu was het voor mij wei is waar niet zo erg moeilijk, want dat tweede verhaal van mij stond als identiteit vast; dat konden ze niet breken. Dat tweede verhaal was gebaseerd op de identiteit van een jonge man, die er een beetje uitzag, zoals ik, en van wie ik wist, waar hij was en dat hij geen gevaar liep. Ook mijn verhaal omtrent mijn activiteit konden ze niet breken, omdat dit vaststond met de identiteit van een „escaped prisoner of war”, die zich uit geldnood in die zaak had geworpen, ten einde geld te verdienen. Ik heb bemerkt, dat ze dachten, dat ik een „mercenaire” was, die het voor geld deed, omdat hij moest leven. Ik heb een zeker geluk gehad, dat ik het daarmede redelijk lang heb uitgehouden, tot de Amerikanen vlak bij Parijs zijn gekomen. Op 15 Augustus 1944 is de gevangenis van Fresnes leeggehaald en zonder eerst verder te kijken wie iemand was, ben ik toen gebracht, eerst naar Buchenwald, toen Nordhausen, naar het vrouwenkamp Ravensbruck en van daar naar de Baltische Zee, in de richting Malkoff. Tijdens dit laatste transport leidde ik de vlucht van een groep Hollanders, twee Belgen en een Fransman. Dat is zo mijn activiteit geweest tijdens de oorlog.

42117. De **Voorzitter**: Werden de mishandelingen, die u ondergaan hebt, met instrumenten uitgevoerd of gebeurde dit met de hand?

A. Neen, niet met speciale instrumenten. Dat gebeurde door het uitdoven van sigaretten op mijn handen, door het stoppen van een vinger tussen de deur, door het geven van een paar flinke klappen en ook door het geven van een paar flinke trappen, waardoor ik wonden heb gekregen, die nooit zijn geheeld, omdat ik in de gevangenis natuurlijk ook niet een ai te beste behandeling kreeg. Aangezien ik eerst niet had willen spreken en zij mijn eerste verhaal door zekere mishandelingen kapot hadden moeten krijgen, had ik in de gevangenis op hun orders ook een niet al te beste behandeling en zat in Fresnes beneden in een „Dunkelzelle”.

42118. De **Voorzitter**: U bent dus nooit aan een berechting toegekomen?

A. Neen, nooit.

42119. De **Voorzitter**: Doordat u kon terugvallen op dat tweede schijnverhaal, heeft u dus geen discussie gehad over codes en security-checks en al dat soort van dingen?

A. Neen, maar er is iets anders, dat een rol speelt. U weet: in de gevangenis kan men nooit een zoete jongen zijn. Ik had tijdens een van de verhoren een potlood ontfootseld en ik had — de verhoren waren in het algemeen in gewoone huizen in een gewone kamer — ook papier. Ik was op de gedachte gekomen, een heel code-verhaal zelf op te stellen, in mijn eigen oude Engelse code, voor als ik overgebracht zou worden naar mijn eerste kamp, in de hoop, dat ik het op de een of andere manier zou kunnen weggevoeren en dat het terecht zou komen. Dit was natuurlijk ver gezocht, maar het was toch een zekere hoop. Er zat nl. op dat ogenblik in Parijs een agent van de Engelse dienst, die voor de Duitsers werkte. Hij is daarna gearresteerd geweest, maar hij is ten slotte in een kamp in Engeland gekomen. Ik kende zijn gezicht, want ik had hem van te voren gezien; hij heeft mij nooit herkend. Ik kende zijn naam dus niet, maar ik kan een zekere beschrijving van hem geven, nl. dat hij bijzonder goed schilderde. Zijn werk was niet erg belangrijk. Hij luisterde naar de emissies van Londen en probeerde de codewoorden te breken. Het was in mijn brein opgekomen, dit door te geven door mijn eigen lijn, wanneer dat papiertje ooit gevonden werd. Dit is echter niet zo goed gelopen, want tijdens een cellenonderzoek hebben zij dat papiertje gevonden. Ik werd de volgende dag weer ontboden en kwam weer bij de grote baas, die vroeg: wat heb jij gedaan? Ik zei: dat is heel gewoon. Ik was in die tijd op de derde etage; beneden waren de cellen voor de doorgangers, d.w.z. degenen, die van de gevangenis naar de concentratiekampen gingen. U weet — zo zei ik tegen die mof —, dat men in een gevangenis nooit zoet is, dat men zich verveelt. Er was zo'n heerlijk luchtgat, waardoor de mensen van de ene etage naar de andere spraken en waardoor men met reepjes, afgescheurd van een deken, heen en weer werkte naar degenen, die helemaal boven waren op de vijfde etage. Dezen kregen altijd pakketten, want zij waren vrij, d.w.z. niet meer „in geheim“. Die lieten dikwijls stukjes suiker of wat zij hadden, door die opening naar beneden naar hun minder gelukkige vrienden. Dat was openlijk bekend in de gevangenis en daarop werd altijd jacht gemaakt. Ik heb gezegd, dat ik een tijd geleden in contact was geweest met een kerel, die wegging, op transport, dat hij zei, dat hij een radio-telegrafist was geweest en dat hij mij vroeg of ik dat bericht wilde overschrijven. Hij had alleen de achterkant van een sigarettenpakje. Als zij uitgingen, kregen zij hun papieren en b.v. ook hun sigaretten meer. Men moest aan de kleine details denken. Dat maakte, dat zij geloofden, dat het waar kon zijn, want daar keken zij naar. Als ik gezegd had, dat hij het op een vel papier had geschreven, zouden zij hebben gevraagd: Hoe kwam hij aan zo'n vel papier? U weet, hoe die sigarettenpakjes in Frankrijk zijn. Dat was dus mogelijk.

Hij vroeg mij dat over te schrijven, aangezien het niet goed leesbaar was — ik had hem gezegd, dat ik papier en potlood had —, en te proberen dat ergens los te laten. Hij vertelde, dat het een gewoon bericht was aan zijn fiancée om te zeggen, dat hij in leven was. En als een goede sukkel heb ik dat gedaan. Ik heb er ook niet verder over nagedacht. Toen het gevonden was, heb ik een grote angst gehad. Zij hebben maar de helft van het codebericht van mij gehad, omdat het op twee stukjes papier was geschreven. Er was in de gevangenis een tafel tegen de muur. Zij hadden mij helemaal uitgekleeft. De ene kerel was gaan kijken in het gat, terwijl de andere in het rug voor de deur stond. Ik ben naar achteren gegaan en heb op die tafel gegrepen. Als twee velletje papier op elkaar liggen, krijgt men er dikwijls maar één te pakken. Ik heb dat ene stukje gauw in mijn mond gedaan en opgegeten. Op dat stukje stond het adres. Die ene kerel had gezien, dat ik het in mijn mond deed en toen hebben zij mij op mijn hoofd gezet om te proberen het uit mijn mond te krijgen.

Om op de code terug te komen: ik heb gedaan, alsof de zaak mij ontzettend interesseerde en ik nooit code had gezien. Ik heb hun gevraagd een uitleg over code te geven. Dat heb ik daarna, toen het een beetje kalmer was geworden, met die Scharfuhrer besproken, die niet zo'n gekke vent was. De uitleg, die zij gaven, was niet die van de twee gebruikelijke Engelse codes, de double transposition of wel het verhaaltje (play-fair-code), maar was de uitleg van een gewone dictionnaire code, dus woord voor woord: dit opzoeken en dat opzoeken. Zij zeiden, dat zij dat verhaal direct naar de decodage zouden zenden en dat zij direct zouden kunnen zeggen of ik gelogen

had of niet. Zij hebben mij nooit het resultaat daarvan laten weten en ik ben nooit op die zaak vervolgd. Conclusie: zij hebben de code niet kunnen breken. Het was een heel gewone play-fair-code.

42120. De **Voorzitter**: U werd uitgezonden met een marconist; had u zelf een afzonderlijke code?

A. Ik had zelf een afzonderlijke code en hij had altijd zijn afzonderlijke codes.

42121. De **Voorzitter**: Als hij berichten voor zich zelf doorgaf, gebruikte hij zijn eigen code en als hij een bericht voor u doorgaf, gaf u het hem gecodeerd?

A. Ja. Buiten de gewone „prefixes“, die de authenticiteit aangaven, kwam er in zo'n geval nog een groep bij, die b.v. aangaf: het is de code van *Pierre*.

42122. De **Voorzitter**: Wat kreeg u dan voor identity-check?

A. De zuivere identity-check werd alleen aan de radio-telegrafist gegeven voor zijn code en bij hetgeen hij voor mij verzond, gebruikte hij die identity-check.

42123. De **Voorzitter**: Bij zijn code behoorde natuurlijk een bepaalde identity-check. Hij had voor de berichten, die hij voor u verzond, een aparte code, maar had hij op die laatste code een aparte identity-check?

A. Hij gebruikte daarvoor zijn identity-check.

42124. De **Voorzitter**: Die was dus gebonden aan de marconist, niet aan de code?

A. Ja. Er was een groot gevaar, dat mijn identity-check in verkeerde handen zou vallen; dat iemand anders er een bericht mee zou doorgeven, dat aan de andere kant werd opgevangen en geacht werd goed te zijn, omdat de identity-check in orde was, terwijl de zaak dus in foute handen was. Indien men alleen de identity-check van de radio-telegrafist zelf gebruikte, konden er twee dingen worden aangegeven; of het moet goed zijn, of wel het is fout; hij is in Duitse handen gevallen en heeft alles losgelaten.

42125. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat u zelf geen identity-check had?

A. Neen. Ik had geen identity-check.

42126. De **Voorzitter**: Een test-question, dat is een soort van identity-check, had u die ook niet?

A. U wilt zeggen: voor het gebruik met het binnenland?

De **Voorzitter**: Voor Engeland, als men twijfelde of de zaak in orde was.

A. Dan had ik een gewone code-phrase.

42127. De **Voorzitter**: U had dus wel een test-question?

A. Ja, als er mij b.v. werd gevraagd: „Is Piet groot“, dan was het antwoord: „Neen, hij is 1.75 meter“. Ik geloof niet, dat mijn radio-telegrafist dit had, want die zelfde test-question kon men ook doorgeven door middel van de normale mail, zoals wij dat noemden, naar Lissabon.

42128. De **Voorzitter**: U kunt natuurlijk niet zeggen of dit systeem, dat de man, die geen marconist was, zelf geen identity-check had, maar wel een code, het algemene systeem was?

A. De man, die marconist is, heeft de identity-check.

42129. De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik; maar was dit het algemene systeem?

A. Dat is m.i. een algemeen systeem; ik baseer dit op hetgeen ik geleerd heb, niet op hetgeen ik daarna bemerkte heb. Dat moeten wij scherp onderscheiden. In de basisleer, die iedereen in Engeland krijgt, en de basisleer op het gebied van de code, die ieder krijgt,

voordat hij gespecialiseerd wordt, staat het vast, dat de marconist zijn identity-check heeft, en wij werden er op getraind die te gebruiken.

42130. De **Voorzitter**: Het feit, dat u wel een eigen code had, maar niet een eigen identity-check, weet u alleen van u zelf en u kunt niet zeggen of dat het algemene systeem was?

A. Ja, dit weet ik alleen van mij zelf. Er zijn variaties. Iedereen had een eigen code. Er zijn ook variaties van personen. De een heeft dit en de ander dat. De een gebruikt gemakkelijker een bepaalde soort codes dan de ander. Het zou mij ook niet verbazen, als er verschillen hebben bestaan met identity-checks en er dus wel mensen uitgezonden zouden zijn met identity-checks, omdat zij niet van een pas:]-word hielden. Ik geloof, dat men hiermee nogal soepel was. Ik heb daarna bemerkt — om dit van mijn eigen ervaringen te scheiden — dat de binnenkomende telegrammen, die ik heb gezien na de bevrijding, toch allemaal identity-checks of foute identity-checks hadden. Het principe van de identity-checks bestond dus bij deze telegrammen.

42131. De **Voorzitter**: U stelde dus uw telegram in uw code op en dan ging het gecodeerd naar de marconist.

A. Hij zette het om. Er was een dubbele codering. Een marconist gebruikt over het algemeen de double transposition. Het doel was de inhoud te verbergen voor de marconist — het was niet wenselijk, dat iedereen alles wist — en men gebruikte als eerste codering de gewone „play-fair”, d.w.z. de kleine zin.

42132. De **Voorzitter**: Een telegram, dat van u naar Engeland ging, werd dus tweemaal gecodeerd?

A. Inderdaad.

42133. De **Voorzitter**: En bij de tweede codering kwamen de security-checks er in?

A. Ja. Anders konden zij er niet in komen.

42134. De **Voorzitter**: Daardoor werd het telegram, dat uit de tweede hand kwam, zoveel ingewikkelder. Een telegram van de marconist zelf was eenvoudiger.

A. De Engelsen vonden het niet prettig, zo te werken, want als er een kleine fout was in de transmissie, dan was het veel moeilijker, het telegram te herstellen dan in het andere geval.

42135. De **Voorzitter**: Het was dus moeilijker een telegram van u te ontcijferen dan een telegram, dat van de marconist uitging?

A. Daarom werd gevraagd, voor de heel gewone gevallen — b.v.: Piet is voorbijgekomen, of: Jan, wacht nog! — de tekst gewoon door te geven. Ging het echter over iets anders, waarvan ik niet wenselijk of nodig vond, dat de marconist het wist — de marconist is ook een vulnerabel persoon; hij heeft ook een geheugen en men moest bedenken, dat een mens maar een mens is — dan codeerde ik en had men in Londen dubbel werk.

42136. De **Voorzitter**: Wat voor codes de agenten in het algemeen meekregen, heeft u ook niet kunnen constateren, althans in die tijd niet?

A. Daarna is heel veel gewerkt met het modernere systeem van code, dat zij met hun zakboekje bij zich hadden.

42137. De **Voorzitter**: Bedoelt u de one time pad code?

A. Ja.

42138. De **Voorzitter**: Die hebt u niet geleerd?

A. Die is na mijn tijd in gebruik genomen.

42139. De **Voorzitter**: Dan had men ook een cijfercode.

A. Die werd heel weinig gebruikt. Zij werd misschien, zoals ik u zeide, gebruikt door mensen, die haar wensten te gebruiken. Er werd gevraagd: Welke code wenst u te gebruiken? Dan nam men de code,

die het gemakkelijkst was voor de persoon. Het gebeurt, dat er mensen zijn, die gemakkelijker fouten in letters dan in cijfers maken, die een beter geheugen voor cijfers dan voor letters hebben. Ik heb nooit een cijfer-code genomen, omdat ik een hekel aan cijfers had. Ik heb altijd een letter-code genomen.

42140. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrijp, was u over de totale opleiding niet zo ontevreden?

A. Ik was bijzonder tevreden over de totale opleiding, die ik van de Engelsen heb gehad. Ik moet u echter zeggen: men moest het volgen en men moest het in de aandacht volgen. Ik heb helaas wel eens gemerkt, dat het door anderen niet met alle zorg werd gevolgd. Men moest alles leren. Het was hard werken. Men moest in drie maanden alles opnemen, wat men hoorde.

42141. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij van dit gedeelte thans kunnen afstappen. Wij komen nu tot een ander onderwerp, dat ook niet zonder belang is.

U hebt zoëven verteld, dat u na de oorlog bent teruggekomen.

A. Na de oorlog ben ik in Londen teruggekomen en heb mij daar gemeld. Ik ben daar 28 Mei 1945 aangekomen.

42142. De **Voorzitter**: Waar hebt u zich gemeld?

A. Op Hereford House, na ontvangen te zijn op het vliegveld door mijn oude telegrafist en een officier van S.O.E.

42143. De **Voorzitter**: Dus bij de Nederlanders?

A. Ja. Mij was als hoofdbureau het Nederlandse bekend. Ik kende wel enkele plaatsen, waar de andere Engelse diensten mij ontvingen.

42144. De **Voorzitter**: U bent toch, als ik u goed heb begrepen, uitgezonden geheel buiten de bemoeienis van de Nederlandse instanties om?

A. Ja. het enige, dat de Nederlanders over mij hebben gehad, was een mooi klein bericht van S.O.E.: *Schreve* is uitgezonden om die en die reden, daarnaar toe en met die en die opdracht.

42145. De **Voorzitter**: Wie heeft u met name uw opdracht gegeven?

A. Mijn chef *Humphreys*. De chef van *Humphreys* was kolonel *Gubbins*.

42146. De **Voorzitter**: U hebt dus uw opdracht niet gekregen van de mensen van de Nederlandse dienst?

A. Neen.

42147. De **Voorzitter**: Dat bewijst, dat u geheel in de Engelse sfeer zat.

A. Ja.

42148. De **Voorzitter**: Had u een rang in die tijd?

A. Mijn Nederlandse rang was sergeant en mijn Engelse rang moest, omdat ik werd uitgezonden als organisator, luitenant zijn.

42149. De **Voorzitter**: U had dus twee rangen?

A. Ja. Die heb ik trouwens behouden voor de tijd, dat ik actief was.

Zelfs nu heb ik in het Franse leger de rang van majoor, „commandant”, omdat ik in Frankrijk was geparachuteerd door de French Section van S.O.E.; ik ben in het Nederlandse leger reserve-kapitein en voor het Britse leger sta ik aangeschreven als luitenant. Dat stond er bij toen ik mijn M.B.E. heb gekregen.

42150. De **Voorzitter**: Ik zou mij kunnen voorstellen, dat, toen u terugkwam, uw eerste werk was het gaan naar de Engelse instantie, die u had uitgezonden.

A. Neen. Ik kende het hoofdbureau van de Engelse instantie niet en ik heb er zelfs niet naar gevraagd. Ik ging altijd van het standpunt uit, dat men niet moet vragen naar hetgeen er niet gezegd wordt en men dan niet moet proberen meer te weten te komen. Ik

heb met andere mensen daarover wel gevochten, omdat zij altijd eigenlijk meer wilden te weten komen dan zij moesten weten. Ik vond, dat wij eigenlijk al te veel wisten. Toen ik terugkwam, ben ik naar de Nederlandse instantie gestapt, heb mij aangemeld en ben toen direct aangenomen om.....

42151. De **Voorzitter**: Die Nederlandse dienst had inmiddels een belangrijke transformatie ondergaan; het was niet meer de dienst van kolonel *de Bruyne*, maar u kwam toen bij de dienst van generaal *van Oorschot* terecht. Daar bent u dus verder gaan werken?

A. Ja. Ik voelde er niet veel voor om niets te doen. U weet wel hoe de mensen denken, die pas uit een concentratiekamp zijn gekomen. Ik ben ongeveer twee weken in Brussel gebleven zonder iets te doen en één week in Londen. Ik heb toen eigenlijk alleen maar gerust en niets uitgevoerd. Dat kon ik niet langer; ik moest weer wat gaan doen, weer aan het werk en ik ben toen direct naar Hereford House gegaan. Ik heb gezegd, dat er wel een heleboel werk te doen zou zijn en dat ik weer iets wilde gaan doen. Mijn idee was aanvankelijk eerst het werk te doen, dat verband hield met de ontwikkeling van mijn eigen dienst in Frankrijk, maar ik vernam, dat dit bijna reeds was gedaan, hetgeen begrijpelijk was, omdat men daar lang te voren vrij was gekomen. Het was niet de moeite waard voor een dag of veertien naar Parijs te gaan. Zo ben ik toen naar Holland gegaan en in dienst gekomen van de dienst van generaal *van Oorschot* bij de afdeling van majoor *de Graaf* in Utrecht. Ik heb daar, na ongeveer een maand, de leiding genomen van de afdeling Verhoren en Onderzoekingen in verband met de arrestaties in Nederland.

42152. De **Voorzitter**: Met wie werkte u bij dat werk daar samen?

A. Ik heb een tijd gewerkt met *de Stoppelnar*, met *Luycenaar*, met *Cieremans*; ik spreek nu van de mensen, die onderzoekingen hebben gedaan; een tijdlang in parallelwerk heb ik gewerkt met *van der Meulen*; hij wilde niet voor mij werken, omdat hij een hogere rang had; dan werkte voor mij sergeant *Verkaik*, en ook werkte als gedetacheerd bij ons *van Panhuys*. Deze was gedetacheerd bij ons door het B.N.V.

42153. De **Voorzitter**: Er heeft zich hier een wonderlijke geschiedenis voorgedaan.

Uit hetgeen de heer *de Graaf* hier heeft verteld, heb ik begrepen, dat u bezig bent geweest met onderzoekingen over het England-Spiel en een aantal verhoren daarover hebt afgenomen.

A. Ik heb ook gewerkt met *Lauwers*, maar deze heeft nooit onderzoekingen geleid. Wij hebben onderzoekingen gedaan, omdat wij, toen hij gekomen was, niet wisten of hij vis of vlees was.

42154. De **Voorzitter**: U hebt het geval-Lauwers bij het B.B.O. onderzocht en men is daar tot de overtuiging gekomen, dat *Lauwers* goed was. Dit onderschrijft u ook?

A. Absoluut. Op grond van hetgeen ik heb ondervonden, gezien, gehoord, en van wat voor mij is komen vast te staan uit de verhoren zelfs met de Duitsers, met *Schreieder*, van wat ik heb gezien in Engeland van de telegrammen, staat het voor mij muurvast, dat *Lauwers* „schoon” is.

42155. De **Voorzitter**: Met andere woorden, dat *Lauwers* inderdaad verschillende pogingen heeft gedaan om er uit te halen, wat er uit te halen was. U vindt dus waarschijnlijk, dat men die pogingen in Engeland wel wat lichtvaardig heeft miskend?

A. Ik kan begrijpen, dat men bij de decodage een keer een fout maakt en dat men b.v. om de twee maanden zulk een fout maakt. Ik kan echter niet begrijpen, dat telegrammen, die voortdurend binnenkomen met gemutilleerde identity-checks en zelfs met een clear „caught”, worden aangenomen als „goed” zijnde.

42156. De **Voorzitter**: Hebt u ze gezien?

A. Ja.

42157. De **Voorzitter**: Waar?

A. In Londen bij S.O.E.

42158. De **Voorzitter**: De telegrammen, die bij de M.I.D. aanwezig waren, hebben wij hier. Dit zijn er zeer weinig; misschien, alles bij elkaar, tussen de 100 en 200. Er zijn hier positieve verklaringen afgelegd door de heren van M.I.D. — kolonel *de Bruyne*, kapitein *Lieftinck*, de heer *Schilp* —, dat dit inderdaad alle telegrammen waren, die M.I.D. heeft gekregen.

A. Ja, dit zou mij niet helemaal verwonderen.

42159. De **Voorzitter**: Dat kan ook, want het blijkt, dat de Engelsen aan de Nederlandse dienst maar heel weinig doorgaven. Laten wij het dus aannemen. Het is bevestigd door positieve verklaringen.

Nu zegt u, dat u de telegrammen heeft gezien, niet van M.I.D., maar van S.O.E.

A. Dit zon u haast moeten weten, want in het archief, dat afgegeven is aan B.N.V., moet zich het rapport bevinden, dat ik heb gemaakt.

42160. De **Voorzitter**: Ik was dit gedeelte van ons gesprek begonnen met de mededeling: er heeft zich hier een wonderlijke geschiedenis voorgedaan. Toen kwam ons gesprek op *Lauwers* en daarom wil ik dit eerst even afhandelen. Verder heeft de heer *de Graaf* gezegd, dat *Lauwers* actief heeft medegewerkt aan het onderzoek in deze kwestie.

A. Hij heeft niet medegewerkt aan het onderzoek, dat ik geleid heb. Hij heeft een rapport uitgegeven van al die zaken, die bij de heer *de Graaf* zijn gekomen. In het licht van die twee dingen, die overeenstemden, hebben wij gezegd: *Lauwers* is O.K. Hij heeft zijn eigen rapport gemaakt met hetgeen hij heeft kunnen vinden.

42161. De **Voorzitter**: Nu is het volgende enigszins wonderlijk. Het B.B.O. is opgeheven op 28 Februari 1946 en volgens mededeling van de heer *de Graaf* zijn op die dag de archieven van het B.B.O. overgebracht naar het Bureau Nationale Veiligheid.

A. Door mij.

42162. De **Voorzitter**: Voorts heeft de heer *de Graaf* gezegd, dat dit nogal wat was. Hij heeft zelfs de uitdrukking gebruikt: „een kist papieren”.

A. Dat was een kist.

42163. De **Voorzitter**: Aan wie heeft u die overhandigd?

A. Er was een aanvraag geweest, als ik mij niet vergis, van de dienst van kolonel *Eindhoven*.

42164. De **Voorzitter**: Dat was de chef van B.N.V. Zijn dienst was echter groot. Bedoelt u het kabinet?

A. Neen. De naam van degene, aan wie het is afgegeven, zal de heer *van Panhuys* u waarschijnlijk kunnen zeggen.

42165. De **Voorzitter**: Was die er bij?

A. De heer *van Panhuys* weet in ieder geval aan wie het moest worden afgegeven. Het is toen aan die persoon afgegeven.

42166. De **Voorzitter**: Hoe is het gegaan met die kist? Die hebt u waarschijnlijk niet onder uw arm genomen.

A. Hij is in Utrecht in mijn Renault gekomen.

42167. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u de stukken er eigenhandig in gedaan?

A. Ja.

42168. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: Er stond dus een kist en daar deed u de stukken in?

A. Precies.

42169. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Stond de heer *van Panhuys* daar bij?

A. Ja, bij het inpakken. Hij heeft alle dossiers gehad,

42170. De **Voorzitter**: Toen is die kist in de auto gegaan?

A. Ja.

42171. De **Voorzitter**: Wie heeft haar naar den Haag gereden?

A. Ik ben naar den Haag gereden.

43172. De **Voorzitter**: Alleen?

A. Ja.

42173. De **Voorzitter**: Waar bent u toen naar toe gegaan?

A. Naar het B.N.V.

42174. De **Voorzitter**: Waar'?

A. Op de Scheveningseweg. Ik ben, als ik mij niet vergis, naar de tweede etage gegaan langs een nogal eigenaardig trapweggetje en heb gezegd: Daar zijn de papieren. Er zijn twee mensen met mij meegekomen en die hebben die kist opgenomen. Toen zei men: O ja, wij weten het; daar zijn de papieren. Daarover was te voren getelefoneerd.

42175. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Door wie?

A. Daarover is getelefoneerd door de *Graaf* of door *van Panhuys*. Daarom heb ik gezegd, dat *van Panhuys* waarschijnlijk de naam weet van degene, aan wie het moest worden afgeleverd.

42176. De **Voorzitter**: U weet niet, aan welke persoon u het hebt afgegeven?

A. Neen.

42177. De **Voorzitter**: Was het een officier?

A. Het zal een officier zijn geweest, want anders had ik er een laten vragen.

42178. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige van de zaak, dat deze papieren weg zijn en tot nog toe niemand bij het B.N.V. weet te vertellen, dat zij zijn aangekomen. De personen, die wij daarover hebben gehoord, weten niet, dat zij daar zijn gekomen.

A. Dat is leuk.

42179. De **Voorzitter**: Hebt u geen ontvangstbewijs?

De heer **Dassen**: Hebt u geen ontvangstbewijs voor afgifte laten tekenen?

A. Ik moet even denken. In ieder geval is er een begeleidende brief geweest, dat weet ik.

42180. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan wellicht een kopie laten tekenen?

A. Er was in ieder geval een begeleidende brief bij, dat wert ik, maar of ik die brief als kopie heb laten tekenen of niet... neen, dat kan ik u werkelijk niet meer zeggen.

42181. De **Voorzitter**: De minute van die brief zou moeten berusten in het archief van B.B.O., maar waar is dát gedeelte van dat archief, dat de correspondentie inhield?

A. Is dát deel van het archief daarna met het verdere archiefdeel niet overgegaan naar de generale staf en het Departement van Oorlog? Al onze administratieve papieren hebben dat cirkeltje gemaakt.

42182. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer *Fock* heeft gezegd, dat het archief van B.B.O., voor zover hij wist, bij het Departement van Oorlog was. Daar zou die begeleidende brief dan eventueel moeten zijn.

A. Ja, de kopie er van, hetgeen mogelijk is, want het is een gewoonte van mij — ik zeg niet, dat ik het gedaan heb —, dat, als er iets bijzonders is, dat ik moet afgeven, ik voor ontvangst een kopie laat tekenen. Het is, zou ik zeggen, waarschijnlijk, dat ik het dus gedaan heb, maar ik zou niet willen zeggen: het is zo.

42183. De **Voorzitter**: Het administratieve archief van B.B.O. zou zich moeten bevinden dáár, waar die administratieve archieven worden opgeborgen, en het ligt in de lijn, dat dit het Departement van Oorlog is.

A. Voor zover mij bekend, is de zaak eerst naar de generale staf gegaan en van daar naar het Departement van Oorlog.

42184. De **Voorzitter**: In de archieven van B.B.O. hebt u een aantal rapporten afgescheiden, waarvan u de veronderstelling had, dat zij door hun karakter eigenlijk het beste thuisbehoorden bij het B.N.V.?

A. Ik zou zeggen, dat behalve de rapporten van interne aard (van de dienst) alles naar het B.N.V. is gegaan.

42185. De **Voorzitter**: De onderzoeksrapporten?

A. Precies, onze bevindingen e.d.; dus niet: luitenant zo en zo is officier van de week.

42186. De **Voorzitter**: De rapporten dus, die op het materiële onderzoekswerk betrekking hadden?

A. Ja, dat was absoluut van elkaar gescheiden. Die onderzoeksrapporten waren bij mij in het kantoor; een aantal dossiers, die onder de speciale hoede van majoor *de Graaf* stonden, is er bij gevoegd.

42187. De **Voorzitter**: Ik heb gezegd, dat men ontkent, dat die rapporten daar zijn aangekomen. Ik moet echter deze correctie maken, dat er een aantal rapporten bij het B.N.V., betrekking hebbende op het England-Spiel, wel boven water is gekomen, te weten: het rapport over *Lauwers* en het rapport van *Lauwers*.

A. Die zaten daarin.

42188. De **Voorzitter**: Vandaar dat ik op dit punt kom. Dat laatste is dus het rapport van *Lauwers*, dat hij in de derde persoon heeft geschreven en waarin hij zegt: „de luitenant *Lauwers* heeft dit gedaan; de luitenant *Lauwers* heeft dat gedaan”.

A. Dit is het rapport, dat wij hem hebben laten maken voor zijn eigen verdediging.

42189. De **Voorzitter**: Het rapport over *Lauwers* is er ook.

A. Er is meer dan één rapport over *Lauwers*.

42190. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij er maar één hebben, maar dit maakt wel de indruk van een definitief rapport.

A. Elke dag, als er een onderzoek was gehouden, had een van de dames een dicteer-uurtje.

42191. De **Voorzitter**: Voorts is er van de kant van het B.N.V. nog een aantal rapporten gekomen, die betrekking hebben op de „Nordpol-affaire”.

Misschien wilt u deze dossiers eens bekijken? Dit zijn zeker niet de officiële exemplaren?

A. De officiële rapporten bevonden zich over het algemeen in groene of grijze dossiers.

42192. De **Voorzitter**: De vraag is of u deze rapporten indertijd ook heeft gezien.

A. Neen.

U weet misschien, dat ik mij op verschillende ogenblikken in verbinding heb gesteld met het Departement van Marine, omdat ik onder de indruk was van het feit, dat wij in Londen niet alle gegevens hadden, waarover generaal *van Oorschot* beschikte. Die dossiers hebben wij nooit kunnen krijgen. Nu zie ik er hier delen van.

42193. De **Voorzitter**: Waarop had dit onderzoek i.h.b. betrekking?

A. Het was om te onderzoeken, wat er eigenlijk gaande was.

42194. De **Voorzitter**: Wat ziet u hier dan bij voorbeeld?

A. Er is b.v. een brief van 9 Augustus 1943:
„Naar aanleiding van een aanvraag van de luitenant ter zee *Schilp* doe ik.....

.....betreffende *Rinus*.”

Dit is iets, dat mij zou hebben geïnteresseerd voor de parafraze van dat telegram.

De **Voorzitter**: Ik vind het wel belangrijk, dit te weten. Ik zal het verhoor voor enkele minuten schorsen, opdat u rustig deze dossiers kunt doorkijken.

A. Dit is mijns inziens een dossier, dat in handen van B.I. is geweest.

De **Voorzitter**: Straks kunt u de draad opvatten en vertellen, wat uw bevindingen zijn over deze dossiers.

Ik schors het verhoor voor enkele minuten.

42195. De **Voorzitter**: Hebt u in deze dossiers nog afschriften van stukken ontdekt, die ook gezeten hebben in de kist, welke u aan het B.N.V. hebt overgedragen?

A. In de eerste twee niet, behalve een rapport van de Engelsen over een brief, die zij van de Duitsers hadden afgenomen. Ik heb het ook gehad en het is mogelijk, dat B.I. het ook heeft gehad.

Hier kom ik bij rapporten van ons. Dit is het rapport betreffende Jan *Bottema*, gemaakt door luitenant Lauwers, no. 500 R/298.

En dit is iets, dat mij bijzonder bekend voorkomt. Er staat boven „Bureau Nationale Veiligheid, Scheveningen. Verklaring van *Slagter* in zake het Nordpol-Spiel.” De tekst begint met:

„In Maart 1942, den juisten datum weet ik niet meer, maar het zal zoo omstreeks Maart-April geweest zijn, werden wij (Poos en ik) enz.”

Dat is precies de tekst van een rapport, dat wij hebben gehad. Het is zichtelijk een afschrift van een officieel rapport van ons. Speciaal de manier, waarop het rapport begint, herinner ik mij.

En hier is een lijst van „Konzentrationslager Mauthausen Schutzhafts-lager Schreibstube. Volledige lijst van Zugange van 6 September”. Die hadden wij. Dat is in de map Nordpol-Affaire II; in de mappen Nordpol-Affaire I en III heb ik niets gevonden, behalve een aantekening, die ik straks zal geven. Is dit het gehele boek, dat *Haubrock* heeft geschreven? Hij had beloofd het te schrijven en hij heeft het dus gedaan.

42196. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan komt dit in ieder geval niet van uw dienst.

A. Neen. Ik vind het overigens toch wel bijzonder leuk, dat die mensen zoveel kunnen schrijven, terwijl, als men hen verhoort, zij hun mond zo vreselijk gesloten houden.

42197. De **Voorzitter**: Begrijp ik het goed, dan is uw conclusie, dat in deze vier dossiers van het B.N.V., die bevatten stukken, betrekking hebbende op het Nordpol-Spiel....

A. Dat ik maar drie stukken aantref, geloof ik — één zuiver, aangezien het nummer 500 R van ons is —, die men ons kan toewijzen.

42198. De **Voorzitter**: Terwijl de andere stukken er dan waarschijnlijk uit anderen hoofde in zijn gekomen?

A. Ja. Het is niet uitgesloten, dat het B.N.V. door B.I., dat hierin ook geïnteresseerd was — mogelijk en waarschijnlijk is het die bron, omdat de rest informatie van kolonel *Somer* zijn —, iets heeft gekregen. Behalve dat ene stuk, heb ik in die stukken niets gezien van het dossier van het Nordpol-Spiel. Ik heb verscheidene malen aan Marine gevraagd, o.a. aan *Schilp* die toen nog hier zat -- ik had het liefst *Lieftinck* gezien, maar die zat in Indië — om inzage van de dossiers te krijgen, ten einde enige basis te hebben of er geen telegrammen hier in Holland waren.

Wij hebben van Marine nooit meer kunnen ontvangen dan de zuiver administratieve gegevens omtrent de mensen, dus betreffende geboortedatum, burgerlijke staat, aantal kinderen, aantal dienstjaren.

42199. De **Voorzitter**: Probeert u nu eens te preciseren. Zaten in de kist met stukken, die u heeft gebracht bij het B.N.V., uitsluitend stukken betreffende het England-Spiel of ook andere?

A. Ook heel veel andere, b.v. betreffende het vinden van lijken.

42200. De **Voorzitter**: Waren er vrij veel stukken van het England-Spiel bij? De omschrijving „een kist vol” heeft toch zeker niet alleen betrekking op de England-Spiel-stukken?

A. Neen. Van het England-Spiel waren er een paar mappen vol.

42201. De **Voorzitter**: Wij constateren nu dus, dat, voor zover ons op het ogenblik bekend is, boven water zijn gekomen die twee rapporten over Lauwers, waarover ik het straks heb gehad, en het stuk, dat u hier heeft gevonden. Deze drie stukken waren echter waarschijnlijk niet de enige stukken over het England-Spiel, die het B.B.O. aan het B.N.V. heeft overgedragen?

A. Ja, er was veel meer. Er was het volledige onderzoek over *Taconis* en hoe hij gearresteerd is geweest, over Lauwers, over *Ridderhof* over hoe eventueel Lindemans vast had kunnen zitten aan het England-Spiel, over wat wij hebben gekregen van van der Waals en over alle agenten, die gear parachuteerd zijn tijdens die periode. Het maakte deugdelijk twee goede mappen uit.

42202. De **Voorzitter**: Nu kan natuurlijk een aantal van die stukken terechtgekomen zijn in de dossiers van de strafzaken van bepaalde mensen, zoals van der Waals, *Ridderhof*, enz.

A. Ja, misschien heeft men die dossiers uit elkaar gehaald. Het ene dossier, dat ik opnoemde, betreffende *Bottema*, bevatte misschien gegevens betreffende van der Waals en is er misschien met het oog hierop uitgehaald.

42203. De **Voorzitter**: Is het juist, dat er zich ook bij bevonden hebben rapporten, door u en uw medewerkers opgemaakt en in het bijzonder betrekking hebbende op de Bingham-affaire? Van deze rapporten hebben wij er ook nog één gevonden, nl. het rapport van *Ubbink* of *Dourlein*, dat ging over *Bingham*.

A. Wij hebben een onderzoek gedaan, dat wij bijzonder raar vonden, vooral om één reden. Toen wij namelijk dit onderzoek hebben gedaan, is de Engelse mijnheer *Bingham* verdwenen. Wij hebben hem nooit kunnen zien, wij hebben nooit kunnen nagaan, waar hij naar toe gegaan is. Ik weet dit tot op de huidige dag niet.

42204. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat hij van de aardbodem verdwenen is.

A. Van het ogenblik, dat wij het hebben gevraagd aan de Engelse dienst — wij hebben niet gevraagd: wij zouden graag willen weten, wat er met *Bingham* gebeurd is, maar: nieuws over mijnheer *Bingham* „in a social way” —, hebben wij nooit kunnen vernemen, wat er met hem gebeurd was.

Wij hebben het onderzoek ingesteld, omdat de naam *Bingham* wel in Duitse monden voorkwam. Er bestond een tak van de familie *Bingham* in Nederland. Dat onderzoek heeft geen succes opgeleverd. Ik heb, aangezien wij maar gelimiteerde bevoegdheden hadden, geprobeerd de medewerking te verkrijgen van iemand van de Haagse politie. Ik herinner mij zijn eigen naam niet meer, maar ik geloof, dat zijn illegale naam *Anton* was. Hij was op het politiebureau bij de Laan van Meerdervoort. Wanneer men bij de cinema „*Metropole*” aan de Laan van Meerdervoort de Groot-Hertoginnelaan opgaat en dan de eerste straat rechts en dan weer links, dan is precies daarachter het politiebureau. Men ziet het van de Groot-Hertoginnelaan, omdat daar een open veld is.

42205. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bedoelt u het bureau aan de Archimedesstraat?

A. Neen. Ik weet niet precies, waar het was. Ik heb tot twee keer toe aan het hoofd van dat bureau, wiens illegale naam *Anton* was, gevraagd voor mij onderzoekingen te doen naar een zekere *Bingham*, die hier in den Haag op de Plaats zou wonen. Wij hadden geen recht op de Plaats overal aan te bellen en een onderzoek in de huizen in te stellen.

42206. De **Voorzitter**: Heeft dat onderzoek geen resultaat opgeleverd?

A. Neen.

42207. De **Voorzitter**: Hebt u nooit ontdekt, dat de vader van de Londense *Bingham* in Rotterdam woonde?

A. Dat wisten wij.

42208. De **Voorzitter**: Waarom bent u daar niet gaan aanbellen?

A. Omdat het degene uit den Haag was, die ons op dat ogenblik interesseerde.

42209. De **Voorzitter**: Legt u dat eens nader uit?

A. Het was ons bekend geworden, dat er een *Bingham* was, die op de Plaats woonde, en dat die *Bingham* mogelijkerwijs — het waren allemaal deducties — in contact gestaan zou hebben met dat meisje *Lydia Brinkman*. Ik weet haar eigen achternaam niet meer.

42210. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat hij in de oorlog daarmee in contact stond? U spreekt over evn *Bingham*, die tijdens de oorlog hier was.

A. Ja. Of wel een substituut iemand, die zich *Bingham* noemde.

42211. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat een S.D.-meisje of een illegaal meisje?

A. Zij is op een ogenblik een van de vriendinnetjes van *Chris Lindemans* geweest.

Het was de vrouw van die jongen *Brinkman*, die door de Duitsers hier is doodgeschotvn, ik geloof op 5 Mei 1945.

42212. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De vrouw van *Sally*?

A. Wij hadden een vermoeden, dat de vrouw daarvan in verband stond met die zekere *Bingham*, een vermoeden, dat ons ook een tijd in die richting heeft geleid. Wij zouden verder hebben gepeuterd, als er niet in Februari 1945 een was gekomen: halt mijne heren, u kunt oppakken.

42213. De **Voorzitter**: Van die Nederlandse *Bingham* bent u verder niets te weten gekomen?

A. Niets, behalve die indruk, dat er een Nederlandse *Bingham* bestond.

42214. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, was uw belangstelling voor deze kant van het England-Spiel gebaseerd op deze twee gegevens, ten eerste, dat de in Londen tijdens de oorlog in functie geweest zijnde *Bingham* daar na de oorlog niet ontdekt kon worden en u dacht, dat hij verdwenen was, en ten tweede het feit, dat u op grond van gegevens, die overigens tamelijk vaag waren, meende, dat hier tijdens de bezetting een *Bingham* was geweest?

A. Neen, er was nog een derde punt, dat wij nooit konden begrijpen, nl. waarom die gemutileerde telegrammen zo lang zijn doorgegaan; er moest onzes inziens aan dat Londense einde iets fout zijn geweest. Daarom zijn wij als het ware gaan peuteren aan al de mensen, die er waren en die er niet waren.

42215. De **Voorzitter**: U had ook andere aanknopingspunten kunnen vinden; in tal van gevallen is b.v. de naam van de heer van 't Sant genoemd.

A. Wij hebben overal zitten peuteren. Een andere persoon was die mijnheer in Stockholm, *Lindenburg*, dat waren allemaal mensen... ..

42216. De **Voorzitter**: Dat laatste verband is nieuw voor ons; hoe legt u dat?

A. ..... die een eigenaardige smaak in de mond hebben achtergelaten.

42217. De **Voorzitter**: Was er iets met *Lindenburg*? Dat hebben wij niet ontdekt. Kunt u zich dit herinneren?

A. *Van der Waals* heeft, geloof ik, een keer een reis naar Zweden gemaakt. Ik geloof, dat *Lindenburg* aardig in de val is gelopen. Het gebeurt dikwijls, dat men een nare smaak in de mond houdt van het een of ander; dan weet men niet precies wat men gegeten heeft.

42218. De **Voorzitter**: Heeft hetgeen u in die zaak-*Bingham* aan het onderzoeken was zijn neerslag gevonden in die rapporten? Was dat in deze geest in die rapporten neergelegd?

A. Ja, in de basisrapporten in elk geval. Ik heb daarin laten merken, dat er geen Engelse mijnheer *Bingham* meer te vinden was; een tweede serie rapporten loopt over het onderzoek naar de Hollandse *Bingharn* hier.

42219. De **Voorzitter**: Alles bij elkaar niet veel, als ik het goed begrijp?

A. Het komt voor in een allusie van mij in de verhoren van *Haubrock* en *Schreieder*.

42220. De **Voorzitter**: Een rapport, waarin u al zover was gekomen, dat u een concrete theorie aan het onderzoeken was, is er dus niet?

A. Neen, het was een theorie, maar het was niets concreets.

42221. De **Voorzitter**: Het is zelfs de vraag of er al een theorie was, want met deze gegevens van een *Bingham* in Londen en een *Bingham*, die hier geweest zou zijn, bent u nog niet aan de theorie toe. Dit is niet zo eenvoudig.

A. Men moest werken met de eigenaardigste eindjes touw en zien welke er aan elkaar geknoopt konden worden. Het is echter een van de punten geweest, waarover een onderzoek gaande was.

42222. De **Voorzitter**: U komt dus niet verder dan dat u zegt: deze coincidentie is ons opgevallen en wij vonden dit de moeite waard, er nader op in te gaan en te zien of er wat inzat? U bent dus niet tot concrete gegevens gekomen en u heeft ook het bestaan van de Hollandse *Bingham* niet kunnen vaststellen?

A. Neen, die hebben wij niet kunnen vaststellen, maar wij hebben bemerkt, dat familie hier in Nederland aanwezig was.

42223. De **Voorzitter**: U zei, dat u wist, dat de vader van de Engelse *Bingham* in Rotterdam woonde. Waarop berust nu het gegeven van die mijnheer *Bingham*, die op de Plaats gewoond heeft? Hoe kwam u daaraan? Als u aan een verbinding van twee *Binghams* decht, dan kon u net zo goed denken aan *Bingham* in Londen en zijn vader hier.

A. Er zat een verbinding in door een verhoor van iemand — ik geloof, dat het *Jacky* was —, die op Scheveningen zat. Ik geloof, dat *Jacky* eveneens de vrouw van die met *Bingharn* heulde, kende.

42224. De **Voorzitter**: Wat was zijn werkelijke naam?

A. Dit zou ik u niet meer kunnen zeggen.

42225. De **Voorzitter**: Heeft u het geweten?

A. Ja. Het staat mij nog als „*Jacky*” voor.

42226. De **Voorzitter**: Was *Jacky* misschien *Breed*?

A. Ja. *Adriaan Breed*.

42227. De **Voorzitter**: Had *Breed* iets in die geest losgelaten?

A. Ja. Dat was het verband, dat wij weer samenknootten met de vriendin van *Bingham*, *Lydia*.

42228. De **Voorzitter**: Ik kan u mededelen, dat *Breed* hier is verhoord en dat hij heeft verklaard, nooit ofte nimmer geconstateerd te hebben, dat *Bingham* of iemand onder die naam in enigerlei connectie had gestaan met de S.D., althans in zijn tijd.

A. Heeft hij dan niemand van de naam *Bingham* gekend?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Mijns inziens is daar toch de schakel, maar het is een hele tijd geleden.

42229. De **Voorzitter**: Dit is dus alles wel zeer in het vage gebleven.

A. *Adriaan Breed* is de enige, die ik zie als de schakel.

42230. De **Voorzitter**: Ik wil nog iets vragen over de overhandiging van die dossiers. De heer *van Panhuys* hebben wij nog niet gehoord, maar hij heeft ons hierover een brief geschreven. In die brief zegt hij, dat hij geen last heeft ontvangen voor de overdracht van een gedeelte van het archief van het B.B.O. aan het Bureau Nationale Veiligheid. Hij zegt verder in die brief:

„Van de beslissing, dat administratie-delen bij het Bureau Nationale Veiligheid ingeleverd moesten worden, heb ik, ten B.B.O. vertoevend, zijdelings vernomen. De feitelijke overgifte van een aantal stukken heeft plaats gehad door de toenmalige tijdelijke reserve-majoor in Algemene Dienst, *K. de Graaf*, Hoofd van dat bureau in Nederland, en tijdelijk reserve-kapitein in Algemene Dienst, *G. Zembsch—Schreve*, thans wonende te Brussel. Door hen zijn deze stukken gedeponereerd in het toenmalig B.N.V.-kantoor aan de Badhuisweg, ongeveer in de laatste week van Maart 1946 en bij een onder de heer *Sanders* ressorterend bureau, waarbij ik mij vagelijk de naam van een functionaris „*Hondelink*” meen te herinneren. Wel is mij toen door genoemde majoor *de Graaf* verzocht om desgewenst toelichting bij de stukken te geven. In dit verband heb ik mij gedurende enige dagen, op 1 April 1946 liep mijn functie aldaar af, bezig gehouden met enige annotaties op zgn. ombriefjes aan de stukken toe te voegen ter vergemakkelijking van hun indeling. Wat nadien met deze stukken is gebeurd, is mij niet bekend, naar mijn mening zullen zij dus nog wel zijn bij de dienst, die het B.N.V. heeft overgenomen.

Van de ten B.N.V. ingeleverde stukken heb ik dus inzage gehad. Ik neem aan, dat de keuze, welke gedeelten van de B.B.O.-administratie naar B.N.V. is gegaan door majoor *de Graaf* is gedaan, althans deze zou het moeten weten. Een deel had ik ten B.B.O. reeds eerder gezien, een deel was nieuw voor mij.”

A. Als hij het nieuwe deel heeft gezien, moet hij dat bij B.N.V. hebben gezien. Dit is zeer belangrijk in deze „verdwijningszaak”.

De **Voorzitter**:

„Het betroffen in hoofdzaak rapporten van gearacheteerde agenten, die door hen na de bevrijding waren opgemaakt over hun werk in bezet gebied.

Voorts de telegrammen, waarop u in het tweede lid van uw brief doelt; deze bevatten gearafraaseerde verslagen van het seinverkeer naar beide kanten met de in Nederland werkende agenten. Of deze telegrammen volledig waren, is mij niet bekend, het maakte wel de indruk, gezien de hoeveelheid en het feit, dat er een klapper bij was, waarop, naar ik mij herinner, geen parachutering ontbrak. Wel kan ik me herinneren, dat nauwelijks enig telegram van voor September 1944 dateerde en zeker geen van voor Mei 1944.”

A. Het waren alle telegrammen van de dienst van *van Oorschot*, zoals die door B.B.O. waren overgenomen, en de rapporten van de agenten, die hij niet op mijn bureau gezien had, omdat zij niet beneden op mijn kantoor waren. Dus die moet hij bij B.N.V. hebben gezien. Dat moet u hem vragen.

42231. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij ze gezien heeft bij het maken van annotaties op de ombrieven.

A. Waar heeft hij dat gedaan, bij het B.N.V. of bij ons?

De **Voorzitter**: Dat blijkt niet uit die brief. Hij vertelt eerst, dat de stukken overhandigd zijn, en dan zegt hij:

„Wel is mij toen door genoemde majoor *de Graaf* verzocht om desgewenst toelichting bij de stukken te geven. In dit verband heb ik mij gedurende enige dagen, op 1 April 1946 liep mijn functie aldaar af, bezig gehouden met enige annotaties op zgn. ombriefjes aan de stukken toe te voegen ter vergemakkelijking van hun indeling.”

Of dat gebeurd is voordat de stukken zijn weggegaan of daarna is niet duidelijk.

A. Ik herinner mij niet, dat die annotaties in die dagen gemaakt zijn.

42232. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat de overhandiging heeft plaats gehad door de heer *de Graaf* en u samen.

A. Het is mogelijk, dat hij niet weet, wie in de auto naar den Haag is gereden.

42233. De **Voorzitter**: Als ik mij goed herinner, heeft majoor *de Graaf* ons verteld, dat hij ze persoonlijk heeft overhandigd.

A. Neen.

42234. De **Voorzitter**: U hebt het dus alleen gedaan en u weet niet aan wie u ze hebt overhandigd. De namen *Sanders* en *Hondelink* zeggen u niets?

A. De naam *Hondelink* komt mij enigszins bekend voor.

42235. De **Voorzitter**: Zijn naam was overigens wel iets anders. Hebt u nog een indruk van de persoon met wie u hebt gesproken; was hij groot, klein, donker of licht?

A. Weet u wie het niisschien zou kunnen weten? *Jan Weve*, die toen bij het B.N.V. werkzaam was. Hij was één van onze oude agenten geweest en ik heb hem daar die zelfde dag gezien. Ik weet niet meer of het boven of beneden was; misschien, dat hij mij boven heeft gezien.

42236. De heer **Koersen**: Weet u zich niet meer de persoon te herinneren, die u daar hebt gesproken?

A. Als persoon wel.

42237. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was hij groot af klein, dik of dun?

A. Neen, geen erg grote man; normaal groot; een beetje roodachtige tint, meer naar de dikke kant; laten wij zeggen: eerder blond of kaal-blond dan donker. Ik kan niet precies zeggen, welke raag hij had. Ik veronderstei, dat het een officier geweest is, want anders had ik wel om een officier gevraagd; iemand, die op de hoogte van de aankomst van de papieren zal zijn geweest.

42238. De heer **Koersen**: Weet u nog met wie er te voren van het B.N.V. is getelefoneerd?

A. Neen. Ik weet, dat de dossiers naar het B.N.V. zijn gegaan op aanvraag van het Ministerie en dat dat instructie heeft gegeven, dat alle dossiers naar het B.N.V. moesten overgaan. Toen is er vsn te voren getelefoneerd door, ik weet niet zeker of het *de Graaf* of *van Panhuys* is geweest, die tegen het B.N.V. heeft gezegd: de dossiers komen. De dossiers zijn afgegeven aan het eind van de morgen.

42239. De heer **Koersen**: Voelde u zich voldoende gedekt zo'n hele kist af te geven zonder enig ontvangstbewijs?

A. Als men er van op de hoogte is, dat de zaak komt, en er is een officier aanwezig om de dossiers in ontvangst te nemen, ja.

42240. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bij die kist papieren was dus een begeleidende brief; waar is die nu?

A. Ja. Het is mogelijk, dat ik de brief in tweevoud heb laten maken, omdat het een gewoonte van mij is dit te laten doen. Dan moet de doorslag zijn bij de administratieve papieren van B.B.O., die overgebleven zijn.

42241. De **Voorzitter**: Die mogelijkheid bestaat inderdaad; dat hebben wij reeds besproken.

De punten, die wij met u behandelen wilden, zijn thans wel aan de orde geweest. Hebt u in het kader van uw eigen bevindingen als agent of van de onderzoekingen, die u later heeft ingesteld over het *England-Spiel*, nog iets, dat in die periode is opgevallen, iets, dat u belangrijk heeft geschieden en waarvan u op het ogenblik meent, dat het goed is, er ook ons nog mededeling van te doen?

A. Ja, er is iets eigenaardigs. Ik keek zoëven naar die data. De datum van mijn eigen parachutage komt inderdaad overeen met het bekend zijn van eigenaardige dingen hier. Als tweede punt en hetgeen ik gevonden heb in de afschriften, die de Engelsen hadden, was een stuk — op dezelfde soort papier als die u heeft gevonden in Duitse archieven —, waarvan ik een afschrift heb gemaakt voor de dossiers, die naar het B.N.V. zijn gegaan. Dit was een schrijven, waarin bekend werd gemaakt aan de verschillende S.D.- en Abwehrstellen van Nederland, België en Frankrijk, dat er een Nederlandse agent in Frankrijk gearacheteerd was voor het oprichten van een escape-line. *Dit was dus bekend*. De vraag is nu:

hoe was het bekend? Het was bekend van deze kant uit, want ik weet, dat het geschrift van *Giskes* kwam. Hoe was dit hier bekend geworden? Er was helemaal geen interesse, voor wie ook in Nederland, om dit te weten. Zolang de lijn nog niet bestaande was en er net iemand was gearachuteerd, ging men niet zeggen: er komt heus wel eens iemand voor die lijn!

42242. De **Voorzitter:** U bent blind gedropt?

A. Ja. Het is dus een informatie, die gekomen is van Engeland uit en van daar doorgegeven naar een Duitse instantie in Nederland. Dit is een heel concreet punt.

42243. De **Voorzitter:** Dit heeft u niet later vernomen, maar dit wist u?

K. Ik wist het; ik heb het niet in deze stukken gezien. Mogelijkerwijze ligt het er in vast. Het moet gevonden worden in de Engelse verhoren van *Giskes* en *Huntemann*, waar al die dossiers bijzitten, die buitgemaakt zijn. Het zijn „official translations of the War Office“.

De **Voorzitter:** Als u hiermee bent gekomen aan het einde van uw mededelingen, rest mij nog slechts, u hiervoor dank te zeggen.

A. Het is voor mij moeilijk, mij iets concreets zo snel voor te stellen, zonder dat ik alle gegevens in handen heb. Indien het u gelukt, die dossiers samen te vatten, kunt u mij altijd vragen, er enige verdere informatie bij te geven of te proberen, ze weer samen te stellen. Het is niet uitgesloten, dat die stukken naar de dossiers voor de individuele gevallen zoals *van der Waals* of dergelijken zijn gegaan en hiervan gerecupereerd zouden kunnen worden.

De **Voorzitter:** Ik sluit het verhoor.

G. ZEMBSCH-SCHREVE.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 17 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HEBE KOHLBRUGGE,

oud 34 jaar, wonende te 's-Gravenhage, secretaresse van de Commissie voor Internationale Zaken van de Oecumenische Raad.

Zij legt de eed af als getuige.

42244. De **Voorzitter**: U hebt in de loop van de oorlog bevoienis gehad met de verbindingen tussen het bezette gebied en Zwitserland, niet waar?

A. Ja.

42245. De **Voorzitter**: Uw werkzaamheden op dit gebied zijn, naar ik meen, reeds vrij vroeg in de oorlog begonnen. Wanneer en hoe zijn die aangevangen?

A. Ik ben het illegale werk begonnen in Juli 1940 en had een eerste bespreking met dr. J. Koopmans en mr. G. Slotemaker. Mede daaruit is weer een bespreking voortgekomen in Lunteren, waarbij verschillende heren aanwezig waren. Zoals u waarschijnlijk weet, is uit die Lunterense kring weer een kleine bespreking voortgekomen, wat in die tijd nog mogelijk was, met o.a. dr. Koopmans en mr. Gerard Slotemaker, die tot de conclusie kwamen, dat, als wij werkelijk iets wilden doen, wij moesten gaan werken met brochures, voor het gehele volk bestemd. Daarbij nam dr. Koopmans voor zijn rekening voor de kopij te zorgen, nam Slotemaker voor zijn rekening voor het geld te zorgen en ik nam voor mijn rekening om voor de verspreiding te zorgen. Ds. Kroon zei, dat hij waarschijnlijk wel een drukker wist. Wij zijn uit elkaar gegaan en daarna is er een tijd niets gebeurd. Toen verscheen er in October 1940 het papier, waarop men moest invullen of men Jood was of niet. Koopmans kwam bij mij met: „Bijna te laat" en hij zei: „hier is kopij." Na lezing daarvan werd het mij duidelijk, dat dit onmiddellijk de deur uit moest. Ik ben daarna naar Gerard Slotemaker gegaan en heb hem om geld gevraagd. Hoewel hij beloofd had geld te geven, weigerde hij het mij te geven, indien hij niet de naam van de schrijver mocht weten. Ik weigerde om die naam te zeggen, hetgeen voor de hand liggend was, juist omdat deze kring zo klein was. Koopmans had trouwens nooit gezegd, dat hij zelf zou schrijven, maar hij had gezegd, dat hij voor kopij zou zorgen. Ik had dus geen geld en ik heb toen samen met mijn zuster en met behulp van enkele studenten die brochure uitgegeven. Een week later is zij in 30 000 exemplaren over Nederland verspreid en ik geloof wel, dat zij haar werk heeft gedaan. Dat is het begin geweest, waardoor mijn illegale werk is begonnen. Wij verleenden hulp aan Joden, arbeiders, enz. en gaven de brochures uit „Betere Weerstand", „Tenzij", enz. Dat is doorgegaan tot December 1941. In die tijd heb ik nog op mijn bureau kunnen werken. De voorzitter daarvan wist, dat ik illegaal werkte, ook al wist hij niet precies wat ik deed, zodat ik tijd en ook het bureau ter beschikking had.

In December 1941 kwam ik in aanraking met Wim Speelman en Henk Hos van Vrij Nederland en ik heb daarvoor een en ander gedaan. In Februari 1942 is door verraad — ik weet nog steeds niet hoe en kan daarover dus geen inlichtingen geven — Henk van Randwijk opgepakt. Tegelijk moet mijn naam genoemd zijn en kwam de politie ook mij halen. Ik heb mij in huis kunnen verbergen en zij hebben mij na drie uur zoeken niet kunnen vinden. De volgende

dag ben ik gedoken en van die tijd af heb ik verder illegaal gewerkt in samenwerking met Henk Hos, Wim Speelman en Vrij Nederland. Dat is zo een tijd doorgegaan, totdat Henk Hos, Wim Speelman, ik en nog een paar anderen van Vrij Nederland wanhopig werden over het totaal ontbreken van een behoorlijke verbinding tussen het bezette Nederland en onze Regering in Londen. Aangezien, voor zover ons bekend was, het zeer moeilijk was op dat ogenblik te pogen over te steken naar Engeland, werd de gedachte geopperd, dat waarschijnlijk de enige mogelijkheid was te trachten iets via Zwitserland te bereiken. Een andere weg zagen wij althans niet. Ik meende, dat het het beste was, indien ik zelf naar Zwitserland zou gaan, aangezien ik vroeger in Zwitserland had gestudeerd en daar vrij veel relaties had. De eerste brug zou daardoor gemakkelijker zijn. Bovendien leek het ons veel gemakkelijker te gaan voor een meisje dan voor jongens, vooral op dat moment, toen er in Zwitserland vele beperkende bepalingen waren voor binnenkomende vluchtelingen.

Dit werd slechts in deze kleine kring van Wim, Henk en mij uitgepraat. Er was geen enkele opdrachtgever, geen enkele persoon, die zich hiermede van hogerhand bemoeide. Er was, zoals bij zoveel werk in de illegaliteit, alleen een aantal vrienden, die besloten.

Omdat ik met Vrij Nederland meewerkte, hield ik het voor mijn plicht H. van Randwijk hierover in te lichten. Deze zei: als ik je vader was, zou ik het je verbieden.

Ik ben dus zonder steun van de meer of minder hoge figuren uit de illegaliteit naar Zwitserland gegaan. De vriend en raadgever, die mij nog stukken heeft meegegeven — ik heb ook van verschillende andere kanten stukken meegekregen — is dr. Koopmans geweest, die van het begin af aan op de hoogte was.

43246. De **Voorzitter**: Hoe heeft u die reis kunnen volbrengen? Dat was toch niet zo eenvoudig.

A. Het was niet zo vreselijk moeilijk, want Henk Hos had weer een vriendje en deze kende de heer van Niftrik — ook „oom Job" of „nummer 14" genaamd — en heeft mij met hem in verbinding gebracht.

Het heeft twee of drie maanden geduurd, totdat het op een goede dag mogelijk werd. Oom Job heeft mij over de grens geholpen naar een Belgische vriend en deze heeft mij verder geholpen naar een Franse boerderij en de Franse boerenjongens hebben mij naar Zwitserland geloodst.

42347. De **Voorzitter**: De heer van Niftrik heeft hier verteld, dat men, als men eenmaal over de grens was, in 36 uur in Zwitserland kon zijn.

A. Op een Maandagavond ben ik gewandeld van het huis van oom Job naar de grens bij Putte. Ik heb in Antwerpen geslapen en ben met de trein doorgegaan naar Nancy. In Nancy hebben wij de nacht doorgebracht aan het station en toen zijn wij de volgende ochtend met een bus doorgegaan en hebben verder gelopen. 's Avonds ben ik toen bij die Franse boeren terechtgekomen. Hier heb ik op een levende matras gelegen tot drie uur 's nachts en toen zij wij verder gegaan.

42248. De **Voorzitter**: Had u die hele reis iemand bij u?

A. De vrouw van die Belgische mijnheer ging in dezelfde trein mee. Zij zat niet naast me, maar enkele coupé's verder, voor het geval, dat wij gesnapt werden. Wij hadden elkaar nauwelijks gezien, maar zij mij beter dan ik haar. Ik zat in feite alleen, maar zij was er bij om mij de weg te wijzen.

42249. De **Voorzitter**: Was er voor papieren gezorgd?

A. Ik had een Belgisch persoonsbewijs.

42250. De **Voorzitter**: Heeft dat in Frankrijk geen moeilijkheden opgeleverd?

A. Het was in het bezette Frankrijk. De Belgen mochten daar hun vakantie doorbrengen. Ik had een Belgisch persoonsbewijs en dat was voldoende.

42251. De **Voorzitter**: Hebt u in Zwitserland ook geen moeilijkheden gehad?

A. Franse boeren hebben mij tot de grenspaal gebracht. Ik had geen cent Zwitsers geld. Ik ben naar het volgende dorp gegaan — dat was 1½ à 2 uur lopen — en daar ben ik naar een boer toegegaan. Ik heb eerst getracht naar de dominee of de pastoor te gaan, maar dat is niet gelukt. De pastoor sliep en men deed de deur niet open. Een dominee was er niet. Er kwam een boer, die mij waarschuwde: daarginds komt de marechaussee. Hij bood mij aan naar zijn huis te komen, hoewel hij het vreselijk gevaarlijk vond, daar het hem fr. 20 kon kosten. Ik zag geen andere-weg dan een heel sentimenteel verhaal op te hangen over mijn familie, die doodgeschoten was, wat niet waar was. Daardoor werd hij volkomen week. Gelukkig kon ik door mijn studietijd in Zwitserland de namen van prof. *Barth* en ds. *de Quervin* noemen, die bij deze boer bekend waren. Toen zijn wij door weilanden gelopen — de straat was te gevaarlijk — en hebben wij ds. *de Quervin* opgebeld, die tegen de boer zei, dat hij garant stond voor mij. De boer heeft mij in een melkauto gezet, met melkbussen onder, boven, voor en achter. Aan de voorkant ging de dikke boerenvrouw met nog iemand er naast zitten, zodat zelfs het meest helderziende oog mij niet kon bespeuren. Aan het station kreeg ik geld voor de trein en toen ben ik naar ds. *de Quervin* gegaan en van daar naar dr. *Delhaas*, die mij was opgegeven door *Herik Hos*, maar die ik niet kende. Hij zei, dat dr. *Visser 't Hooft* terug was en dat ik die moest hebben. Ik heb een paar dagen bij de heer *Delhaas* gelogeed en ben toen naar Genève gegaan om de papieren en alles, wat ik bij mij had, af te leveren. Dat waren exemplaren van „Vrij Nederland” en „Parool”, aparte stukken van *Koopmans*, kerkelijke stukken, stukken van de O.D., spionnestukken, enz. Ik weet niet meer precies wat het was. Dat zal gemakkelijker in het archief van kolonel *Six* te vinden zijn dan dat ik het vertel.

Daarna heb ik in opdracht van dr. *Visser 't Hooft* een rapport geschreven, waarin bepaalde vragen werden beantwoord, zo goed en zo kwaad als het ging. Toen ben ik, omdat ik met de Franse boerenjongens had afgesproken, dat ik over drie weken terug zou gaan, na bij *Delhaas* in de bergen te zijn geweest om uit te rusten, teruggegaan. Ik heb de brief van *Barth*, stukken van *Visser 't Hooft* en stukken uit Londen meegenomen. Ik weet niet precies meer, wat het was. Dat zult u beter weten.

42252. De **Voorzitter**: Is de terugreis zonder ongelukken verlopen?

A. Ik ben vlak bij de grens aangehouden door een Franse marechaussee. Ik schrok ontzettend, want ik was door de passeerderij nerveus geworden. Hij wilde weten, wat ik deed. Ik stotterde vreselijk en mijn Frans was niet te mooi. Ik zei, dat ik met een ami onderweg was. Hij grijnsde en had vreselijk veel pret. Toen heeft hij mij laten lopen. Toen ik bij *Putte* kwam, bleek, dat de grens volkomen dicht was. Toen heb ik een moeilijke kruippartij door prikkeldraad en rhododendrons gehad.

42253. De **Voorzitter**: Wanneer bent u teruggekomen?

A. Omstreeks 2 Augustus 1942.

42254. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat de heer *van Niftrik* in Augustus 1942 ook weg moest gaan. Heeft dit verband met elkaar gehouden?

A. Neen, dat hield geen verband met elkaar. Toen ik op de terugweg bij de heer *van Niftrik* kwam, heeft hij mij met veel enthousiasme omhelsd. Hij zat in grote narigheden, want bij hem was toen iemand, die zoiets als *Dobben* heette, geweest. Hij zei tegen mij: „je zit hier volkomen onveilig; ik weet zelf niet of ik wegga, maar blijf jij in elk geval geen uur bij mij; je moet onmiddellijk vertrekken”. Ik ben naar Bergen op Zoom vertrokken, waar ik heb gelogeed. Een drie of vier dagen later is hij vertrokken.

42255. De **Voorzitter**: Maar hield zijn vertrek geen verband met uw terugkomst?

A. Dat hield geen verband met mijn terugkomst, want die is door niemand bemerkt.

42256. De **Voorzitter**: Hielden uw moeilijkheden om over de grens te komen verband met het gealarmeerd zijn van de heer *van Niftrik*?

A. Neen, maar *Dobberz* was precies op de hoogte en die probeerde meer te weten te komen.

42257. De **Voorzitter**: U bedoelt waarschijnlijk de man, die de heer *van Niftrik* niet vertrouwde; deze heette echter *Dame*.

A. Ik ben in ieder geval veilig naar Nederland teruggekomen en toen was de weg gelegd.

De **Voorzitter**: Er is vóór de tijd, dat u bent gegaan, wel incidenteel contact geweest met Zwitserland.

A. Niet voor zover mij bekend is. Toen ik bij de heer *Visser 't Hooft* kwam, zei hij: „Je komt als een engel uit de lucht vallen; je bent de eerste”. Er was wel eens een mijnheer *Kraaijenhof* geweest en die had eens een rapport achtergelaten over zijn indrukken, maar een weg was toen niet aanwezig.

42258. De **Voorzitter**: Inderdaad, er was geen weg, maar incidenteel contact was er toch wel geweest. U zegt: toen was de weg gelegd, maar die is toch eigenlijk pas in zijn volle omvang in de zomer van 1943 gevormd, toen het een estafettedienst werd?

A. Dat ben ik niet met u eens. Toen ik terugkwam, was de weg er. Er was zeer duidelijk afgesproken hoe ik voortaan allerlei dingen naar Zwitserland zou versturen. Dat is ook gebeurd en niet incidenteel, al gebeurde het natuurlijk minder dan na 1943 het geval was. Ik had afgesproken, dat ik, door middel van boeken en ingenaaide stukken, papieren naar Zwitserland zou sturen, en dat is van die tijd af ook gebeurd. Het was natuurlijk wel zo, dat ik eerst de zaak moest organiseren, waardoor men in Zwitserland, waar men het werken in de illegaliteit niet kende, enigszins ongeduldig werd. Ik moest eerst een goede boekbinder en een goede fotograaf vinden en het duurde dus enige weken voordat de zaak in elkaar zat. Het was geen veertiendaagse estafettedienst. Ik wilde het liever niet door middel van een koerier doen, omdat ik vreesde, dat dit te gevaarlijk zou zijn.

42259. De **Voorzitter**: En liep deze zaak goed? Hebt u nooit gemerkt, dat er iets mis ging?

A. In 1944 is het misgelopen, omdat de boekbinder de fout had gemaakt te veel stukken in één boek te doen; daardoor is de Gestapo er achter gekomen.

42260. De **Voorzitter**: Dit gebeurde waarschijnlijk vlak vóór de verbreking van de weg?

A. Daarover zou u beter mijn zuster kunnen horen, al zal dat zeer moeilijk gaan, want zij zit in Perzië. Ik zelf zat toen reeds in Ravensbrück; ik heb achteraf het verhaal van haar gehoord. Dit heeft er toe geleid, dat verscheiden personen van de universiteitsbibliotheek te Utrecht in de gevangenis hebben gezeten. Aangezien iedereen kon bewijzen, dat mijn zuster de schuldige was en verder niemand, is zij natuurlijk ondergedoken. Bovendien werd de heer *Hulshof*, die er niets mee te maken had en N.S.B.-er was, gearresteerd, tot ons groot vermaak. Na enige weken is iedereen vrijgekomen.

42261. De **Voorzitter**: Uw zuster is niet gevonden?

A. Neen.

42262. De **Voorzitter**: U heeft dus toen in 1942 die verbinding gelegd en dit was — als ik het goed begrijp — een verbinding tussen *Visser 't Hooft* en de groep, die u zoëven heeft genoemd?

A. Hierop kan men „neen” of „ja” antwoorden. Het was dr. *Visser 't Hooft* niet in persoon, maar als gevolmachtigde van de Regering. Ik stuurde het dus eigenlijk aan „een ambtenaar”.

Wim Speelman en *Henk Hos* waren volkomen gebonden aan „Vrij Nederland” en hebben zich verder niet met deze weg bemoeid, behalve wanneer zij incidenteel belangrijke berichten hadden en mij wisten te vinden. Ik heb enkele mensen gevraagd: help mij aan stukken en aan adressen van mensen, en er werd afgesproken, dat uiteraard *Henk van Randwijk* mij zou helpen. Omdat ik mij zelf politiek niet

competent achtte, werd verder de heer *Stufkens* bereid gevonden als competent persoon de dingen door te lezen, niet om er censuur op uit te oefenen en ze te veranderen, maar om er uit te halen, wat volkomen onevenwichtig was of van incompetent zijde kwam.

Als er bij voorbeeld stukken kwamen van een erkend man als prof. *Oranje*, dan werd niets gecensureerd, noch iets bijgevoegd. Soms kreeg je echter een stuk via — via — via, waarvan niemand de herkomst wist en dat wellicht kwam van een zeer goed menende, maar wilde illegale werker. Dit ging dan niet zo maar naar de overkant. Daarom was het nodig, dat iemand als *Stufkens* de zaak eerst bekeek.

42263. De **Voorzitter**: Leverde hij zelf ook wel materiaal?

A. Ik geloof het niet, maar dit weet ik niet meer.

Een andere boodschap, die ik meenam naar Zwitserland, was, dat men in Nederland bezig was met een zender. Ik heb het codewoord doorgegeven en nog een paar dingen, maar deze zaak ging verder volkomen buiten mij om. De bedoeling was, dat *Gerard Slotemaker* de redacteur zou worden voor de radiozendingen. Deze zender is echter niet tot stand gekomen; het kwam technisch niet in orde. In verband met die zendergeschiedenis is *Gerard Slotemaker* bij mij gekomen en zei, dat, nu de redactiegeschiedenis van de zender misgelopen was, hij belangstelling had voor de berichtgeving van de Zwitserse weg. Hij heeft gevraagd of er bezwaar tegen bestond, dat hij de stukken, die naar de overkant gingen, ook las. Hij zou zich dan inspannen nog nieuwe stukken te verzamelen. Daarop heb ik in overleg met *H. van Randwijk* gezegd, dat er geen bezwaar tegen bestond. Er was in die tijd, afgezien van het kleine incident bij „Bijna te laat”, een goede verstandhouding. Ik weet achteraf niet of het helemaal juist is geweest iemand van deze stukken inzage te geven. Maar dat is gebeurd. Zodoende heeft *Gerard Slotemaker* met deze weg te maken gekregen, zuiver uit vriendschap. Ik kan u niet precies zeggen tot hoe lang dat is doorgegaan. Toen is *Jo Bartels* hier geweest. Hij is uit Zwitserland overgekomen.

42254. De **Voorzitter**: Was de eerste, die is overgekomen, niet van *Borssum Buisman*?

A. Eerst is *Hoek* overgekomen. Ik weet niet of dat zijn naam of zijn schuilnaam was.

42265. De **Voorzitter**: U kent in dit verband niet de naam van *Borssum Buisman*?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan zal misschien degene, die u *Hoek* noemt, van *Borssum Buisman* zijn geweest.

A. Ik kende een broer van hem, *Gerard*, die parachutist was.

42266. De **Voorzitter**: Het was inderdaad diens broer, die in die tijd in Zwitserland was en na uw reis naar Zwitserland in Nederland is gekomen. Daarna is *Bartels* nog enige malen geweest.

A. Er zijn er meer geweest. De eerste, die ik *Hoek* noem, is hier onverstandig te werk gegaan. Hij ging op verschillende adressen vragen: Waar kan ik *Chrisje* vinden, die in Zwitserland is geweest? Zodat vele mensen hoorden, dat ik in Zwitserland was geweest. Ik heb *Hoek* geen berichten gegeven. Daarna is *Kees* geweest. Dat is volgens mij eerder de figuur, die u van *Borssum Buisman* noemt.

42267. De **Voorzitter**: Hebt u *Bartels*, toen hij overkwam, onder zijn eigen naam gekend?

A. Die kende ik van vóór de oorlog. Die heb ik zelf er in gehaald vóór Zwitserland. Hij heeft mij geholpen met „Bijna te laat”. En toen de heer *Visser 't Hooft* zich afvroeg, wie hij voor dit werk kon inschakelen, heb ik gezegd, dat *Bartels* geschikt was.

42268. De **Voorzitter**: De heer *Visser 't Hooft* heeft gezegd, dat van *Borssum Buisman* de broer is van degene, die als parachutist in Nederland is aangekomen. Hij heeft verder gezegd:

„Laat ik op dit moment even mogen zeggen, dat voor de contacten met Nederland *Bartels* en *Buisman* de mensen geweest zijn, die in de eerste plaats hun sporen verdiend hebben door de speciale missies, die zij naar Holland ondernomen hebben.”

A. Dat is dan *Kees* geweest. Hij heeft zich verdienstelijk gemaakt en hij lijkt mij ook meer overeen te stemmen met de figuur van *Gerard van Borssum Buisman*. Hij heeft stukken meegenomen en hier zeer verdienstelijk werk gedaan. Daarna is *Jo Bartels* gekomen. Ik weet niet meer, wanneer.

42269. De **Voorzitter**: U vertelde zojuist, dat de heer *Slotemaker* eigenlijk door de plannen van een radiozender bij de combinatie is gekomen. Hij zelf heeft hier verteld, dat u in Zwitserland bent geweest en dat de heer *Visser 't Hooft* aan twee namen genoemd zou hebben van mcsen, van wie hij het op prijs zou stellen, als zij werden ingeschakeld. Hij zegt dan:

„De één was de heer *Stufkens*, het Kamerlid, en de andere was ik; de heer *Stufkens* heet *Nico* en ik heet *Gerard*; de twee namen *Nico/Gerard* geven de afkorting *N.G.* weer, waaronder onze stukken later naar de overkant zijn gegaan. De heer *Stufkens* en ik hebben ons bereid verklaard om hieraan mede te werken. Behalve mejuffrouw *Kohlbrugge* was er ook bij betrokken de leiding van „Vrij Nederland”, het illegale blad, waar zij toen zelf ook in zat.”

Hierin ligt toch wel een ander accent.

A. Inderdaad, volkomen.

42270. De **Voorzitter**: Geeft u dit geen aanleiding uw lezing te herstellen?

A. Neen. Dit geeft mij alleen maar aanleiding mijn lezing te verduidelijken, nl. in zoverre, dat de heer *Visser 't Hooft* mij niet van vroeger kende. Wel kon hij in Zwitserland bij professor *Barth* over mij informeren. Hij vroeg mij nadrukkelijk: welke Nederlanders weten van uw reis af, waarop ik in de eerste plaats dr. *J. Koopmans* en in de tweede plaats „Vrij Nederland” en de heer *Slotemaker* heb genoemd. Deze namen waren voor de heer *Visser 't Hooft* voldoende garantie. Dr. *Visser 't Hooft* en ik hebben toen verder overleg gepleegd en er is besloten, dat *Stufkens* de man zou zijn, die de stukken zou doorlezen, waarbij ik mij niet meer herinner, dat de heer *Visser 't Hooft* ook de naam van *Slotemaker* heeft genoemd. Ik vind dat iets anders dan wat u zojuist voorlas. De opdracht, voortvloeiende uit het overleg met dr. *Visser 't Hooft*, was uitdrukkelijk alleen tot de heer *Stufkens* gericht. De letters *N.G.* hebben wij pas later ingevoerd, nadat er uit Zwitserland te recht was gereclameerd, dat de stukken zonder nummering niet uit elkaar te houden waren, gelijk wij dit eerst zonder aanduiding hadden gedaan. Wij hebben toen de stukken een naam en een nummering gegeven en zo zijn wij toen aan de letters *N.G.* gekomen. De verhouding was nog steeds zeer vriendschappelijk.

Gerard Slotemaker zal ook altijd moeten toegeven, dat het toch wel zeer vreemd is, dat hij de eerste zendingen niet heeft gezien. Indien ik hem die eerste zendingen ten onrechte zou hebben onthouden, zou ik tegen het overeengekomene hebben gehandeld.

42271. De **Voorzitter**: Daarna is er een periode gekomen, waarin er nogal onderlinge moeilijkheden zijn geweest. Wij hebben daar het een en ander van gehoord. Het is misschien het beste, dat u begint met uw eigen mededelingen daarover te doen. U bent op een gegeven ogenblik uit deze combinatie getreden en hebt andere contacten opgevat. Hoe heeft zich dat toege dragen? Wat was de aanleiding: wat was er gebeurd?

A. Het is misschien goed te zeggen, dat ik na mijn terugkomst mijn werk in „Vrij Nederland” niet geheel, maar toch voor een groot deel heb neergelegd en via *H. van Randwijk* contact heb opgenomen met de O.D. Er werd afgesproken, dat zij mij al hun spionageberichten ook zouden laten verzenden.

42272. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwepen**: Had de O.D. met „Vrij Nederland” regelmatig contact? Kende van *Randwijk Six*?

A. Ja, en van *Namen* kende van *Buren* (dit is eigenlijk *Bührmann*). Zij kenden elkaar alle vier door het illegale werk. Ik geloof, dat dit via *van Namen* en *Bührmann* in orde is gekomen.

42273. De **Voorzitter**: De verzending van de gegevens van de O.D. over de Zwitserse weg is dus al in 1942 begonnen?

A. Ja. Ik heb meegenomen wat ik via *van Randwijk* en *van Buren* kreeg. De O.D. heeft ook zijn eigen wegen gehad. Langs de langzame, maar meer veilige weg werden duplicaten verzonden.

42274. De **Voorzitter**: Had de O.D. in die tijd ook al zijn eigen wegen?

A. Dit weet ik niet. Ik heb gezegd, dat zij bovendien trachten van snellere incidentele wegen gebruik te maken.

42275. De **Voorzitter**: Dit is misschien de mogelijkheid geweest van de radioverbindingen, doch daarmee was het juist in 1942 bijzonder ongelukkig gesteld.

U heeft niet de indruk, dat de O.D. in 1942 al een andere verbinding had naar Zwitserland?

A. Neen, ik heb die indruk in ieder geval niet gehad.

42276. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg was dus uitsluitend in handen van de door u genoemde combinatie?

A. Dit is eigenlijk een te sterk woord. Het waren zuiver vriendschappelijke betrekkingen. Het was niet een combinatie, zoals de kerngroep van „Vrij Nederland” een „combinatie” was, waar je niemand anders bijhaalde en waarbij je van ieder ander wist, wat hij deed.

Ik stond met „Vrij Nederland” in nauw verband en ik was met *Henk van Randwijk* bevriend, maar dit hield niet in, dat daarmee de weg tot een illegale combinatie met commissiekarakter was geworden.

42277. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het werk ook niet beperkt tot een bepaalde groep? Het werken voor „Vrij Nederland” hield niet in, dat u niet ook voor een ander kon werken?

A. Neen. Ik hielp alleen „Vrij Nederland”, voor zover men in tijd- en mensen nood zat. Als de krant uit moest, liet ik de „weg” een paar dagen zitten. Ik werd gerekend als te behoren tot de kern van „Vrij Nederland”. Dit had echter met betrekking tot de weg geen enkele andere verplichting dan de gewone verplichtingen onder vrienden. Omdat hierbij te veel namen zouden vallen, heb ik nooit aan een commissieverband gedacht en ook nooit gezegd, bij wie ik mijn berichten haalde. Wat ik van erkende zijde kreeg, als b.v. van de O.D. en van prof. *Oranje*, ging zonder meer door.

Ik haak nog even aan aan het woord „combinatie”, omdat dit misschien een verkeerde indruk zou wekken. In oorlogstijd waren de vriendschapsbanden zeer nauw en het spreekt vanzelf, dat zij nauwere verplichtingen meebrachten dan in vrede tijd.

42278. De **Voorzitter**: U hebt dit gezegd naar aanleiding van mijn vraag, hoe het nu verder is gelopen en hoe die verwickelingen in de wereld zijn gekomen. Wilt u dit thans vervolgen?

A. Toen *Bartels* kwam, werd de koeriersweg geopend.

42279. De **Voorzitter**: De koeriersweg is eerst in 1943 regelmatig gaan werken?

A. *Bartels* is eerst een keer geweest. Daarop is hij teruggekomen en toen is de koeriersweg gaan werken.

42280. De **Voorzitter**: Toen was het 1943 geworden?

A. Ja. Inmiddels waren er moeilijkheden tussen *Joop* en mij, niet van mijn kant, maar van zijn kant. *Joop* had door zijn optreden moeilijkheden veroorzaakt tussen de O.D. en „Vrij Nederland”. Hoe dat allemaal precies lag, weet ik niet zeker meer. Ik heb toen gemeend dr. *Visser 't Hooft* te moeten waarschuwen — vooral na hetgeen er met *Hoek* was gebeurd — *Joop* had mij verteld, dat het in Zwitserland erg gezellig onder elkaar was, dat zij met dat kleine besloten clubje allemaal de stukken lazen. Ik dacht daarom, dat het niet juist was, als mijn bezwaren tegen de door de heer *Visser 't Hooft* gezonden koeriers, vooral waar zij mede *Joop* persoonlijk betroffen, door *Joop* gelezen werden, voordat *Visser 't Hooft* ze gelezen had. Dus schreef ik boven dat schrijven: „Uitsluitend voor *Visser 't Hooft*” of: „Niet voor medewerkers”. Dr. *Visser 't Hooft* heeft hem de brief naderhand laten lezen, waartegen ik geen enkel bezwaar had. Ik wilde alleen aan hem overlaten, hoe hij het wilde opvangen. *Joop* is hierover zeer beledigd geweest. Hij is daarop bij zijn tweede reis teruggekomen. Dit gebeurde tussen de eerste en tweede reis. Dit heeft vele moeilijkheden veroorzaakt, die ik niet meer nauwkeurig kan omschrijven. Hij is rechtstreeks naar *Henk van Randwijk* gegaan. *Bartels* heeft daar blijkbaar een nogal geladen verhaal verteld. Ik werd toen min of meer op het matje geroepen. Er werd mij gezegd, dat ik deze brief buiten de commissie om had geschreven, waarop ik antwoordde, dat er geen enkele commissie bestond en dat ik alleen de heer *Visser 't Hooft* heb willen waar-

schuwen, dus dat er geen fout gemaakt was. Ik was bereid deze brief in te trekken, als dit tot een portefeuille-kwestie zou leiden.

Deze moeilijkheden hadden haar schaduwen reeds vooruit geworpen bij de verhouding tussen *Henk van Randwijk* enerzijds en *Wim Speelman* en *Henk Hos* anderzijds, die inmiddels uit „Vrij Nederland” waren getreden. Ik heb daarbij inderdaad — zij het wel enigszins aarzelend omtrent de vraag of de houding van *Henk van Randwijk* tegzover *Henk* en *Wim* wel juist was — de zijde van *van Randwijk* gekozen.

Toen er plotseling van een commissie werd gesproken, die ineens in het leven was geroepen en zou bestaan uit *Gerard Slotemaker*, *Cramer*, *van Namen*, *van Randwijk* en *Stufkens*, waarbij *Oncko Heldring* koerier zou zijn, terwijl ik alleen de technische uitvoering had, heb ik gezegd, dat dit niet juist was, daar wij hadden samen-gewerkt, waaruit een soort van verband was ontstaan — noemt u het voor mijn part een combinatie, om dit sterkere woord te gebruiken —, maar van een commissie was geen sprake, zeker niet van een politieke commissie, want dan bestond die commissie uit vijf volkomen gelijk gerichte personen. Als het een politieke commissie moest heten, dan moesten er ten minste één man van de A.R., één van de C.H. en één van de R.-K. bijgenomen worden. Deze weg is de Nederlandse Regering nadrukkelijk aangeduid als een brievenbus en niet als een weg van een bepaalde groep, die bepaalde politieke tendenties heeft. Daarmede zeg ik niets ten nadele van die politieke groep; ik zeg alleen maar, dat deze voorlichting tegenover de Regering eenzijdig is en daarom niet juist is, tenzij men ten minste de Regering mededeelt, dat de weg is veranderd van een algemene weg, „een brievenbus”, in een weg van mensen, die socialistisch gezind zijn en die de Regering ook willen voorlichten van uit dat socialistische standpunt. Ik heb gezegd, dat ik hiermede niet akkoord kon gaan. Bovendien heb ik gezegd, dat ik meende, dat zij niet het recht hadden mij uit te rangeren. Het antwoord was: wij zijn van plan A.R. en R.-K.-stukken te sturen; wij willen niemand, ook jou niet, uitrangeren; wij vinden echter jouw verbinding met de O.D. te gevaarlijk, zodat wij je geen inzage van de stukken kunnen geven. Ik zei, dat ik dit als een motie van wantrouwen moest opvatten, dat ik geen ander contact met de O.D. had dan dat ik stukken van hen had ontvangen; dat ik vanzelfsprekend, behoudens *Stufkens*, *Slotemaker* en *van Randwijk*, uit de aard van de zaak niemand daarin gekend had: dat ik anders voor de Regering bestemde stukken aan andere personen zou getoond hebben: dat ik op grond van dit wantrouwen het werk voor de weg neerlegde en hiermede niet verder doorging.

Daarna ben ik naar *Koopmans* gegaan, die gedurende de gehele oorlog mijn geestelijke raadgever is geweest, die op de hoogte was van de weg en van de moeilijkheden met *Wim Speelman* en *Henk Hos*. Daarop heeft *Koopmans* een brief geschreven aan de heer *Visser 't Hooft* om hem te waarschuwen. Hij heeft in deze brief ook geschreven over *Gerard Slotemaker*.

42281. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U bedoelt met „*Koopmans*” ds. *Koopmans*, die op het ogenblik niet meer leeft?

A. Ik heb in het begin gezegd: wijlen dr. *Koopmans* in Amsterdam.

Hij heeft deze brief geschreven aan de heer *Visser 't Hooft*. Die brief is nog in de archieven van de O.D. en u kunt deze dus ter inzage krijgen.

De heer *Visser 't Hooft* heeft, naar mijn mening, een onjuiste weg bewandeld door deze brief rechtstreeks te sturen aan *Gerard Slotemaker*, zonder *Koopmans* te antwoorden. In die brief stond ongeveer dit niet zeer vriendelijke zinnetje: *Gerard* lijkt helaas heel veel op zijn vader en is helaas niet de figuur, die in Nederland politiek een belangrijke rol moet gaan spelen. Het is mij ook nog altijd een raadsel, waarom de heer *Visser 't Hooft* dit gedaan heeft. *Slotemaker* is toen kwaad naar *Koopmans* gegaan, zoals te begrijpen was.

Nu wordt de situatie erg moeilijk, omdat alles in elkaar loopt.

42282. De **Voorzitter**: Kunt u het moment aangeven, waarop deze brief is teruggestuurd?

A. Dit kunt u precies nagaan uit de data. Het is allemaal zeer snel op elkaar gebeurd, in de tijd van veertien dagen, drie weken of zo iets. *Jo Bartels* heeft de brief van *Koopmans* aan *Visser 't Hooft* meegenomen, toen hij wegging. Hij zal zijn weggegaan in Juni of Juli.

42283. De **Voorzitter**: Dit speelt dus midden 1943?

A. Ja.

Inmiddels waren de moeilijkheden in de nieuwopgerichte commissie verder gegaan. Alles was nog lopende, zodat ik nog de vol-

ledige inzage van de stukken had. Toen de brief aan de heer *Visser 't Hooft* terugkwam, kreeg ik deze dus het eerst in handen. Als ze mij hadden willen uitrangeren, hadden ze dat niet met mijn medewerking moeten doen. Ik heb *Koopmans* gewaarschuwd.

Bovendien liepen de eerste onderhandelingen met de O.D., waaruit bleek, dat deze politieke commissie niet een schertsnaam had, maar volkomen te recht als een „politieke commissie“ moest worden beschouwd.

Ik heb toen weer met ds. *Koopmans* gesproken. Hij wist hiermee geen raad meer. Hij was geen politieke figuur en hij heeft uitdrukkelijk in die brief gezegd: Ik wens als dominee geen politieke figuur te worden. Hij kon niets meer doen, daar de heer *Visser 't Hooft* zijn waarschuwing niet had aangenomen, nu hij openlijk aan hem over hun beider vriend *Slotemaker* had geschreven, maar *Slotenzaker* van deze zeer onvriendelijke brief had verwittigd.

Ds. *Koopmans* heeft zich niet teruggetrokken; hij heeft ook de brief niet teruggenomen. Hij heeft alleen gezegd: Hoewel ik niet tevreden ben over het gesprek met *Slotemaker*, wil ik deze brief als niet geschreven beschouwen; ik zal mij met die zaak niet verder bemoeien.

Toen lag de zaak voor mij nog moeilijker, omdat ik daarmee volkomen alleen stond tegenover de „commissie“. Ik was nog steeds van mening, dat de commissie onrecht deed, maar ik wist niet hoe ik dat onrecht kon verhinderen. Wanneer ik naar de Regering had geschreven, dat de weg veranderd was en geen brievenbus meer was, dan was dit toch weer dezelfde weg gegaan. Ik had geen weg buiten de combinatie *Visser 't Hooft*-commissie om. Ik ben toen naar de heer *Six* gegaan en heb tegenover hem volkomen open kaart gespeeld, omdat ik vond, dat deze zaak verder niet door mij alleen mocht worden behandeld, bekeken en beslist. Zodoende ben ik toer, pas in de werkelijke O.D.-samenhang gekomen. De heer *Six* heeft toen gezegd — daar kwam het in ieder geval op neer —, dat het voor hem heel moeilijk was zonder papieren op tafel, gewoon op grond van een verhaal van mij, de zaak te beoordelen. Toen heb ik hem inzage gegeven van de zending, die toen ter plaatse lag, waaruit hij meende te kunnen concluderen, dat mijn zienswijze juist was. Ik heb tegen de commissie nogmaals mijn standpunt herhaald: „De weg op de oude voet, dan ga ik ook op de oude voet door.“ Dat heeft de commissie geweigerd en toen heb ik geweigerd met de commissie samen te werken. Het illegale werk berustte op volkomen vertrouwen en het vertrouwen was nu eenmaal verbroken. Wij hebben toen volkomen gebroken en ieder behield zijn eigen relaties. Daarop heeft „Vrij Nederland“ onze foto's behouden en heb ik onze foto's behouden.

42284. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „onze“?

A. Vrij Nederland heeft dezelfde foto's voor het werk behouden. Zodoende heb ik inzage gehad van alle stukken.

42285. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke stukken?

A. Ik was uit de Zwitserse weg getreden. In het begin heb ik nog één zending gezien door *Oncko Heldring*, die koerier was, maar die enkele weken later om dezelfde reden verdere samenwerking weigerde, omdat hij van oordeel was, dat de commissie onjuist was. Hij is niet op mijn aandrang, maar volkomen uit eigen initiatief tot dit standpunt gekomen. Sindsdien stuurde „Vrij Nederland“ zijn zendingen via de foto's *Prins* en die gaf *Oncko Heldring* en mij inzage van de stukken en wij gaven een en ander uitsluitend aan jonkheer *Six*.

32286. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren dat stukken van „Vrij Nederland“?

A. Geen stukken van „Vrij Nederland“, maar stukken uit de weg van de commissie. Wij hebben dit gedaan in nader overleg met kolonel *Six* en met de bedoeling om, zodra zulks mogelijk was, de Regering van een en ander te verwittigen. Verder is niemand, voor zover mij betreft, hiervan verwittigd. Er is verder geen enkel gebruik van deze stukken gemaakt. Wat jonkheer *Six*, *Oncko Heldring* en ik noodzakelijk achtten, was, dat de Regering op de hoogte kwam van hetgeen hier gebeurde; wij meenden, dat de Regering moest weten, dat de weg, die gewoon doorging onder dezelfde letters en nummers, niet de oude weg, niet de brievenbus was, zoals de Regering zich die voorstelde en zoals die weg haar ook was aangekondigd. Hier was dus geen sprake van een mishandeling van politieke papieren, maar het ging om de mogelijkheid de Regering precies in te lichten. Die mogelijkheid kwam korte tijd later, toen G. van *Borssum Buisman* weer naar Engeland terugging en hij de opdracht kreeg deze kwestie

aan de Regering voor te leggen. Die stukken kunt u bij de heer *Six* krijgen. *Van Borssum Buisman* is opgepakt; daarna werd besloten, dat ik met hetzelfde doel zou gaan. Ik had de opdracht, niets anders te doen en niemand anders hierin te kennen dan de Regering zelf. Ik ben ook opgepakt.

42287. De **Voorzitter**: Waar?

A. Ik zou gaan via *Liesbeth, Elsje Boon*. Zij had een weg over de Pyreneeën en zou mij passeren via Tilburg, naar Antwerpen of Brussel. Zij versliep zich en kwam drie uur te laat. Wij hebben op een adres, dat *Elsje Boon* bekend was, overnacht. De volgende dag kon er niet gepasseerd worden. Ik moest terug naar Amsterdam. Ik had speciale papieren, waarbij een bepaald persoonsbewijs behoorde, dat niet helemaal goed was. Uit de ervaring was gebleken, dat men echter in België en Frankrijk die persoonsbewijzen accepteerde. Toen ik uit Amsterdam vertrok, had ik de mogelijkheid twee persoonsbewijzen mee te nemen en dan aan de grens met twee persoonsbewijzen te zitten, of één keer de reis te risqueren met één slecht vals persoonsbewijs. Ik besloot alleen met het foute persoonsbewijs naar Tilburg te gaan. Toen echter *Elsje Boon* zich had verslapen, zat ik daar zonder goed Hollands persoonsbewijs. Ik moest naar Amsterdam teruggaan, wetende, dat ik een risquante daad deed. Ik werd opgepakt. Dit was op 3 of 4 April 1944. Het is mij gelukt alles, wat ik aan papieren bij mij had, weg te werken.

Ik had goed verstoep een rolletje microphot's, waarbij ook het bericht aan de Regering over deze feiten. Naast mij in de coupé zat een dame, die uit haar hele houding blij gaf voor 100 pct. goed te zijn. Ik heb het rolletje in haar zak gestopt. Dit is in zoverre goed geweest, dat zij inderdaad illegaal werkte en goed was. Zij had weer relaties met „Vrij Nederland“ en zo kreeg „Vrij Nederland“ dit hele rolletje in handen.

Ik had dus niets meer. Ik ben naar Scheveningen gebracht, waar men niets anders wist dan het bezit van een vals persoonsbewijs. Het is mij gelukt er onder een valse naam te zitten; men heeft nooit geweten, dat ik het was, zodat ik vrij licht zat. Volgens de bekende weg Scheveningen—Ravensbrück ben ik weer vrijgelaten. Ik heb mijn ouders er van kunnen verwittigen, dat ik onder een valse naam zat. Na mijn terugkomst heb ik onmiddellijk contact opgenomen met *Henk van Randwijk* en met anderen en ben gewoon doorgegaan met het illegale werk. Mijn adressen waren allemaal onbesmet.

42288. De heer **Koersen**: Was de foto's een oorspronkelijke relatie van u of van „Vrij Nederland“?

A. Van mij.

42289. De heer **Koersen**: Door uw relatie met „Vrij Nederland“?

A. Neen, ik was bevriend met dr. *Eykman* van de A.M.V.J., die niet meer leeft. Ik kwam met hem in contact over „Bijna te laat“. Ik ben naar hem toegegaan, omdat ik door mijn medewerker *Slotemaker* in de steek was gelaten met betrekking tot het geld. Ik had voor „Bijna te laat“ f 600 uitgegeven, wat een groot bedrag voor mij was. Toen heeft dr. *Eykman* mij naar één van zijn vrienden gestuurd. Deze heeft mij financieel geholpen en mij ook de foto's genoemd, die een kennis van hem was. Da! was dus een foto's, volkomen buiten „Vrij-Nederland“-verband om.

42290. De heer **Koersen**: Dus het is toevallig, dat „Vrij Nederland“ bij hem is terechtgekomen?

A. Neen, want ik had ze met de heer *Prins* in contact gebracht.

42291. De **Voorzitter**: Als ik het woord „combinatie“ mag gebruiken: u hebt de foto's ingebracht in de combinatie?

A. Ja.

42292. De **Voorzitter**: Ik begrijp de figuur, die daarna is ontstaan, niet goed. U hebt dus de band met „Vrij Nederland“ verbroken en toch kreeg u de stukken nog van de foto's.

A. De foto's gaf ons de stukken, omdat hij van mening was, dat „Vrij Nederland“ fout deed en de Regering moest worden ingelicht. Die foto's was het dus met ons eens.

42293. De **Voorzitter**: Dus u hebt de stukken gezien, die toen bij de foto's kwamen?

A. Ja. De fotograaf heeft, volkomen wetende wat hij deed, ons, *Oncko Heldring* en mij, die zijn illegale relaties waren — van te voren was hij, zover mij bekend, nauwelijks illegaal werkzaam geweest —, de stukken laten zien, omdat hij meende, dat het juist was, dat de Regering wist wat er gebeurde.

42294. De **Voorzitter**: Dus in de periode, waarover het nu gaat, kreeg de fotograaf de stukken van de combinatie, die toen bestond uit de vroegere deelnemers minus u?

A. Hij kreeg de stukken van de opgerichte politieke commissie in haar nieuwe vorm. Het was niet de combinatie, die doorliep en waar ik uit ging, maar een pas geboren politieke commissie. Dat is voor mij het belangrijkste punt geweest, waarom ik heb gezegd: dat ik niet verder mee deed.

42295. De **Voorzitter**: Wat voor etiket had die politieke commissie? Er moest toch een aanduiding zijn, die de doelstelling en eventueel de begrenzing aangaf?

A. Ik begrijp uw vraag niet.

42296. De **Voorzitter**: Er was een combinatie van mensen, die elkaar hielpen stukken te verzamelen voor de overkant, waarbij u er van uitging, dat door deze combinatie elk stuk, dat bona fide was, moest worden verzonden, onverschillig waar het vandaan kwam.

A. Ja. Een brievenbus, waarbij de heer *Stufkens* de stukken las om geen onzin naar de overkant te sturen.

42297. De **Voorzitter**: Nu komt er op een gegeven ogenblik een verandering; dan wordt het een politieke commissie. Een politieke commissie zonder meer is niets. Iets is pas een politieke commissie, als het een doelstelling, een begrenzing en een naam heeft.

A. Dat ben ik volkomen met u eens. Deze losse combinatie van de weg, aangevuld met redactieleden van „Vrij Nederland”, kwam op een goede dag bijeen — daar was *Joop Bartels* bij — naar aanleiding van het kleine incident over die vervelende brief, dat ik u heb verteld, en zei: Het loopt niet vlot en niet goed genoeg. Daarmee was ik het volkomen eens. Het liep altijd stroef en vervelend en dat moest beter worden. Men zei, dat dat veranderd moest worden; dat daarvoor een politieke commissie was opgericht, waarin genoemde personen zitting hadden en ik niet. Ik stelde toen de vraag: wat houdt dat in? Daarop is nooit een duidelijk antwoord gegeven in de vorm van een politieke begrenzing van die commissie, maar er is ook nooit een duidelijk antwoord gegeven in de vorm van: dit is een foutieve naam, het is een werkcombinatie. Zij stonden er bewust op politieke commissie te heten. Zo deed zich b.v. het feit voor, dat een stuk, ik meen 325a, van de O.D. via de brievenbus was verzonden; van Zwitserland werd dit teruggezonden naar de politieke commissie, d.w.z. dat *Slotemaker* het stuk van commentaar voorzag en het weer naar Zwitserland stuurde en daarna ging het aldus gecommuniceerd naar de Regering in Londen. Mijn mening was: deze commissie heeft zeer bewust bepaalde politieke tendenties en zij heeft een bepaalde visie op de voorlichting van de Regering, hetgeen niet in overeenstemming is met de wijze, waarop de weg aan de Regering destijds is aangekondigd.

42298. De **Voorzitter**: Bedoelt u met politieke commissie een tegenstelling te maken tussen deze commissie en een commissie, die niet-politieke berichten doorgeeft, zoals b.v. militaire berichten, of bedoelt u daarmee een commissie, die een bepaald deel van het politieke leven omvat, met uitsluiting van andere delen van het politieke leven?

A. Met uitsluiting van andere delen zou fout zijn. Men heeft bewust ook andere stukken gezonden en kan dat ook bewijzen. Maar wat ik duidelijk heb willen maken, toen ik sprak over het gebeurde met dat stuk 325a, was, dat als een bepaald stuk de politieke commissie niet zinde, dit met een bepaald commentaar werd doorgegeven. Het gebeurde ook wel eens zonder een bepaald commentaar, maar de tendenz lag er en die werd ook uitgevoerd, om een bepaalde politieke voorlichting aan de Regering te geven onder het motto van een algemene weg.

42299. De heer **Koersen**: Waren de mensen van die nieuwe politieke commissie andere mensen of waren dat dezelfde mensen minus u?

A. Dezelfde mensen, aangevuld met redactieleden van „Vrij Nederland”, die met een bepaalde tendentie gingen werken, terwijl zij te voren losse stukken hadden doorgegeven.

42300. De heer **Koersen**: De O.D. was een militaire organisatie. Had dat bewuste stuk van de O.D., no. 325a, een strekking, die op militair terrein lag?

A. De O.D. was een militaire organisatie en heeft zich als zodanig nooit bemoeid met politieke kwesties. De heer *Six* had echter zeer veel contacten en kreeg dus ook politieke stukken binnen; hij heeft die vanzelfsprekend ook doorgegeven, want de Zwitserse weg was een algemene weg. Dit werd alleen geremd op het moment, dat er een bepaald wild illegaal plan kwam, b.v. dat dit of dat object moest worden gebombardeerd! Dan moest dit aan een nuchtere figuur, met kennis van zaken, b.v. iemand van de O.D., voorgelegd worden.

Het lezen van de heer *Stufkens* betrof eveneens niets anders dan het verifiëren van dergelijke volkomen onbetrouwbare berichten.

42301. De heer **Koersen**: Lag dat bepaalde stuk van de O.D. op militair terrein?

A. Ik geloof, dat het op economisch terrein lag.

42302. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging het stuk door met commentaar? Als men het stuk plus de commentaar doorstuurde, dan kon de Regering daaruit haar conclusies trekken. Waarom mochten *Stufkens* of *Slotemaker* er geen commentaar op geven? Men kon de commentaar op zijn eigen merites beoordelen.

A. Ik heb daarop een andere visie. Ik vond, dat de heer *Visser 't Hooft* de positie van een ambtenaar had en ik dacht niet, dat een ambtenaar het recht had, bij hem ingekomen stukken naar anderen ter commentariëring terug te sturen.

De **Voorzitter**: Hij was geen ambtenaar.

42303. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Iemand van het formaat van *Visser 't Hooft* wordt niet alleen als brievenbus gebruikt.

A. Ik meende, dat het illegaal lichtzinnig was onnodige gevaren te lopen door een stuk terug te sturen en hie toe te laten lezen. Als ik tegen prof. *Oranje* had gezegd: als uw stuk in Zwitserland is aangekomen, dan gaat het nogmaals naar Nederland heen en terug, dan had hij mij vierkant de deur uitgezet. De heer *Visser 't Hooft* heeft tegen mij gezegd, dat hij de opdracht van de Regering had, stukken te verzamelen. Tussen hem en mij stond dus vast, dat hij volkomen als „brievenbus” zou fungeren.

42304. De heer **Korthals**: Heeft u in de periode, waarin u dat kon waarnemen, de indruk gekregen, dat er een zeker evenwicht was in de richtingen, vanwaar uit stukken werden doorgegeven?

A. Wij zaten in 1942 in Nederland in oorlogstijd. Het was een pad vol doornen en moeilijkheden. Het ging tot midden 1943 vreselijk stroef, langzaam, slecht, onvolledig, zodat ook de binnenkomende stukken onvolledig waren. Uiteraard kreeg ik in het begin de meeste stukken van „Vrij Nederland”, waar men in de weg geloofde en men mij kende. Ik had veel meer moeite stukken te krijgen uit anti-revolutionaire of Rooms-Katholieke kringen.

42305. De **Voorzitter**: U heeft hier enige keren gesproken over prof. *Oranje*. Met hem had u blijkbaar contact?

A. Ja, nauw contact.

42306. De **Voorzitter**: Hier is ter sprake gekomen, dat in sommige kringen de indruk heeft bestaan, dat van bepaalde volksdelen de berichtgeving te wensen heeft overgelaten. Hebt u daarover een oordeel?

A. Ik heb via dr. *Toon Tellegen*, de overleden arts uit Zeist, gevraagd zijn broer te benaderen. Ik herinner mij nog — maar daarvoor durf ik niet helemaal in te staan —, dat ik zelf in Zwolle ben geweest. Ik heb in ieder geval via de gebroeders *Tellegen* getracht het Rooms-Katholieke gedeelte van Nederland te benaderen.

42307. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met pater *Stokman*?

A. Neen.

42308. De heer **Koersen**: En met pater *Bleys*?

42309. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u, wie „de man met de goede sigaren" was?

A. Neen. Geen flauw idee.

42310. De **Voorzitter**: Kent u die uitdrukking ook niet?

A. Die uitdrukking ken ik wel, maar ik weet niet wie het was.

42311. De **Voorzitter**: Hebt u nooit berichten, die kennelijk afkomstig waren van het Rooms-Katholieke volksdeel, naar Londen gezonden?

A. Dat kan ik u niet zeggen.

De **Voorzitter**: Dus het is wel mogelijk.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan kreeg u niet alle stukken.

A. Dat weet ik niet meer uit welke bronnen de stukken waren. Ik ben geen politieke figuur.

42312. De heer **Koersen**: Hoe had u de indruk, dat de commissie politieke strekking had?

A. Omdat ik wist hoe de commissie was samengesteld en dat deze commissie onder bepaalde politieke tendentie ging werken, wat zij zelf zei, dan weer ontkende en dan weer zei.

42313. De **Voorzitter**: Zou u die politieke tendenz kunnen formuleren?

A. Niet verder dan ik zoëven heb gezegd.

42314. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat de commissie een bepaalde politieke tendenz had.

A. De Regering werd onder een bepaalde gezichtshoek voorgelicht. Het lijkt mij het allereenvoudigste, als u mijnheer *Six*, die het volledige archief heeft, de stukken of zijn mening vraagt. Dan krijgt u een volledig antwoord. Ik geloof niet, dat het verstandig is, dat ik hierop verder inga.

42315. De **Voorzitter**: U zegt steeds: een bepaalde gezichtshoek.

A. Socialistisch kan ik eventueel zeggen.

42316. De **Voorzitter**: Aan de overkant is door het B.I. de heer *Visser 't Hooft* verweten, dat hij een eenzijdige berichtgeving op tafel bracht. Men heeft daarbij echter het woord „socialistisch" niet genoemd, maar men heeft gesproken over een bepaalde geestelijke instelling.

A. Protestants-christelijk?

De **Voorzitter**: „Geestelijk contact" heette de berichtgeving van de heer *Visser 't Hooft*. Men had bij het B.I. blijkbaar bezwaar, dat een zodanige strekking in de berichten sterk tot uiting kwam. Dat was dus een heel ander etiket.

A. Ik kan niet anders zeggen dan dat het etiket was van de politieke inzichten van *Gerard Slotemaker*. Hij heeft in een gesprek uitdrukkelijk gezegd, dat de commissie eigenlijk uit vijf *Gerards* bestond. Wij behoefden niet over een commissie te praten, die naam was eigenlijk fout. Het maakte voor mij geen verschil of die commissie uit vijf *Gerards* bestond dan wel uit vijf *Gerard-gezinde* mensen.

42317. De heer **Dassen**: De commissie was dus naar uw oordeel eenzijdig?

A. Wanneer de commissie de moeite had genomen aan de Regering te schrijven: Wij hebben nu een politieke commissie gevormd, die wel stukken van alle kanten wil sturen, maar als zodanig de weg wil zijn, zou ik volkomen tevreden zijn geweest. Mijn bezwaar was, dat de Regering niet werd ingelicht over de zeer duidelijke structuurverandering van de weg. De bedoeling bij de inzage van de stukken is geen andere geweest: dan de Regering daarvan op de hoogte te stellen.

42318. De **Voorzitter**: Ik wil nog even precies vaststellen hoe het met die inzage van de stukken is gegaan. Daarvan zijn wij zoëven afgedwaald.

Het was dus zo, dat er een ogenblik kwam, dat u niet meer medewerkte aan de weg. Toen vond u om een bepaalde reden — dat was de heer *Six* met u eens en dat was ook de fotograaf met u eens —, dat de Regering kennis moest krijgen van wat u beschouwde als een verandering van lijn. U zei: ik kon dat niet anders berichten dan over het hoofd van de heer *Visser 't Hooft* heen; dat bericht moest op een andere wijze de Regering bereiken; dat moesten wij doen met de bewijzen in de hand; wij moesten aan de hand van de stukken kunnen aantonen, dat die tendenz, die wij meenden te kunnen constateren, aanwezig was. Toen zijn er op een ogenblik, toen u de opdrachten tot het maken van fotokopieën niet meer aan de fotograaf gaf, maar deze door de heer *Slotemaker* aan de fotograaf werden gegeven, extra kopieën gemaakt van die stukken. Bent u toen naar de fotograaf gegaan en hebt u gezegd: geef mij die kopieën ook? Van die fotograaf was het geven van fotokopieën aan een ander dan zijn opdrachtgever toch eigenlijk wel een beetje over de schreef, naar mij dunk.

A. Dat is een kwestie van opvatting. Ik ben nog steeds van mening — ik heb dit niet lichtzinnig gedaan of onoverwogen en de fotograaf evenmin —, dat men nog altijd het recht, ja zelfs de plicht heeft om, als blijkt, dat de Regering eenzijdig wordt voorgelicht — en het was daarmee een foutieve, althans onvolledige voorlichting volgens mij —, de Regering daarover in te lichten. Men moet natuurlijk niet de stukken misbruiken. Het is dan aan de Regering om te bepalen wat zij zal doen. Indien zij het geen verkeerde zaak vindt, geen foutieve voorlichting, dan is het afgelopen.

42319. De **Voorzitter**: Hoelang is dat kopiëren doorgedaan?

A. Ik heb tot September 1943 „aan de weg gezeten". Toen is de breuk gekomen. *Van Borssum Buisman* zou met Kerstmis weggaan; dat is niet gebeurd. Ik ben opgepakt in April.

42320. De **Voorzitter**: Tot April 1944 dus?

A. Ja. Van de tijd daarna weet ik niets.

42321. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarvoor hadt u die stukken eigenlijk nodig? Volgens uw inzicht was dit een politieke commissie geworden. Men kan de vraag stellen of deze mensen, die dezelfde mensen van vroeger waren, toch niet een zelfde doel als te voren hebben gehad; dat laat ik nu daar. Maar u hadt, toen u uit de combinatie was, ook rechtstreeks aan de Regering kunnen seinen .....

A. Ik had geen apparaat, bovendien kende de Regering mij niet en had een bericht van mij dus weinig waarde.

42322. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilde op de een of andere wijze aan de Regering laten weten, dat u er uit was en dat u van oordeel was, dat de commissie de Regering verkeerd inlichtte. Daarvoor hadt u toch geen stukken van de commissie nodig?

A. Maar ik moest de Regering bewijsstukken in handen geven.

42323. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar die stukken kreeg de Regering toch.

A. Ja, maar zij kreeg niet de gewisselde stukken tussen de heren *Visser 't Hooft* en *Slotemaker*: die kreeg de Regering nooit te zien.

42324. De **Voorzitter**: Dus de briefwisseling tussen de heren *Visser 't Hooft* en *Slotemaker* werd ook gekopieerd?

A. Ja, alles werd gekopieerd, zonder onderscheid. De fotograaf maakte van alles twee of drie afdrucken en dan kregen wij een afdruk.

De **Voorzitter**: Dus ook een afdruk van de correspondentie tussen Genève en Holland.

42325. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilde dus inzicht hebben in de particuliere correspondentie tussen *Slotemaker*, *Stufkens* enerzijds en *Visser 't Hooft* anderzijds? U wist dus wat er uitging?

A. Neen, zo moet u dit niet stellen. Ik wilde de Regering inlichten over het feit, wat de verandering van deze algemene weg inhield en betekende. Ik was en ben nog steeds van mening, dat dit niet kon zonder de bewijsstukken daarvan in de handen der Regering te stellen. Ik vond, dat de Regering er recht op had van deze gewijzigde situatie op de hoogte te worden gesteld, die uit deze correspondentie duidelijk werd. Daarom verzamelde ik deze bewijsstukken voor de Regering.

42326. De **Voorzitter:** In hoeverre kwamen deze bewijsstukken van u in handen van de heer Six? En kwamen zij ook nog verder?

A. Voor zover ik weet, kwamen ze niet verder.

42327. De **Voorzitter:** Kreeg de heer Six ze allemaal?

A. Ja, de heer Six heeft ze gezien.

42328. De **Voorzitter:** Dan is er nog een punt, dat ik u wilde vragen.

Er is naast de door u besproken Zwitserse weg, die later de weg **A** is genoemd, ook een weg **B** gekomen. Heeft u met deze weg **B** nog enige bemoeienis gehad?

A. Niets.

42329. De **Voorzitter:** Wanneer bent u gearresteerd?

A. Op 3 April 1944.

42330. De **Voorzitter:** Toen bestond de weg **B** al en waren er verbindingen over die weg **B** met bepaalde personen hier in Nederland.

A. Ik dacht, dat de weg **B** later tot stand gekomen was.

42331. De **Voorzitter:** De beide wegen hebben opgehouden te bestaan op het moment, dat de Zwitserse grens vrij kwam. dus omstreeks Augustus 1944, in ieder geval in de zomer van 1944. Naar onze schatting is de weg **B** in 1943 ontstaan. Wij achten het mogelijk, dat de O.D. ook stukken verzond over de weg **B**. Dit was een weg, waarbij ook betrokken was de militaire attaché in Bern.

A. Was dit „Fiat Libertas“?

42332. De **Voorzitter:** Ja.

Nu is mijn vraag: gebeurde dit inderdaad? Werd door de O.D. gebruik gemaakt van de weg **B**? Bent u, toen u in September uit de combinatie-Sloternuker bent getreden, niet gaan werken voor een andere weg?

A. Neen.

42333. De **Voorzitter:** Hoe kende u dan die naam „Fiat Libertas“?

A. Alleen van horen zeggen. Ik heb er mij niet mee bemoeid en ik weet er ook niets van.

42334. De **Voorzitter:** Op zich zelf zou het niet zo wonderlijk zijn geweest. Het zou niet zo vreemd zijn geweest. wanneer de heer Six, kennende uw ervaring, u had gevraagd voor die andere weg te werken.

A. Ik heb er niets mee te maken gehad en het lag noch in mijn bedoeling, noch in die van de heer Six. Men wist, dat ik in Zwitserland was geweest en men kende mijn naam ook in Nederland overal. Het zou dus juist voor mij niet geraden zijn geweest weer met wegen in contact te komen.

42335. De **Voorzitter:** In die periode van September 1943 tot April 1944, toen de stukken gekopieerd naar de heer Six gingen, gingen de stukken van de O.D. toch onder meer via de gewone weg naar Zwitserland? Dit ging toch door?

A. Dit weet ik niet.

De **Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat toen weg **B** al een zekere betekenis had.

A. Ik weet, dat de heer Six over de politieke commissie lange gesprekken met van Randwijk heeft gehad, waarbij zij hebben geprobeerd elkaar te begrijpen en waarbij de heer Six ook heeft geprobeerd de onenigheid te overbruggen.

Het is niet zo maar uit de lucht komen vallen, dat de heer Six dit verhaal van mij heeft gehoord en dat hij daarop die correspondentie is gaan lezen. Men kan inderdaad zeggen, dat de heer Six vele pogingen heeft gedaan om met H. van Randwijk in gesprekken tot klaarheid te komen.

Over deze gesprekken, waar ik niet bij ben geweest, kan ik u niet inlichten. Daarover zult u de heer Six moeten horen. Uit deze gesprekken is ook duidelijk gebleken, dat de weg, die de heer Six bewandelde en die hij noodzakelijk achtte, niet zo'n clandestien achterommetje was. Het bleek ook, dat een zo onprettige manier om de Regering in te lichten niet te vermijden was. Wij voelden onze handelwijze als zeer onaangenaam. Wij hebben dat heus niet met een lach en een grijns gedaan, zo van: wat gezellig, nu lezen wij, wat Visser 't Hooft aan Slotemaker schrijft. Deze handelwijze was noodzakelijk om mogelijk te maken, dat de Regering een beeld van het geheel zou krijgen.

42336. De **Voorzitter:** Zaten bij de stukken, die u in de periode van September 1943 tot April 1944 als kopieën zag, ook stukken van de O.D.? Ik vraag dit om er enig idee van te krijgen, of de weg **B** in die periode misschien al een rol heeft gespeeld. Als u zegt, dat bij de kopieën, die u zag, ook de stukken van de O.D. waren, dan volgt daar in ieder geval uit, dat de O.D. toen zijn stukken niet uitsluitend langs een andere weg verzond.

A. Als ik mij wel herinner, heeft de O.D. sinds de breuk zijn stukken weer door middel van boeken gestuurd. Bovendien is van de zuiver militaire stukken een kopie gegeven aan de koerier. Voor zover ik weet, werden alle stukken alleen gecodeerd verzonden via de weg, omdat men niet wenste, dat de stukken heen en weer wandelden.

42337. De **Voorzitter:** Zag u gecodeerde stukken bij die kopieën?

A. Die zijn nooit teruggestuurd.

42338. De **Voorzitter:** U kreeg de kopieën van de photograaf. Dat waren de stukken, die van alle kanten waren binnengekomen, ook van de O.D. U kreeg dus een gehele verzameling van wat er in een bepaalde zending met de koerier meeging. U kon dus zien, dat er stukken van de O.D. bij waren. Daaruit volgt, dat de O.D. in die periode van de weg **A** gebruik maakte. Maar dan kunt u ook zeggen of er gecodeerde stukken van de O.D. bij waren.

A. Daarop kan ik geen antwoord geven. Ik heb het gehele archief van de O.D. in handen gehad. Ik kan niet meer zeggen waar en op welk tijdstip ik die gecodeerde stukken heb gezien.

42339. De **Voorzitter:** Kunt u zich niet meer herinneren wat die zendingen inhielden? U kreeg natuurlijk de totale zending?

A. Van de photograaf kreeg ik de totale zending, met uitzondering van de O.D.-zending. Die ging onder de letters K.B. De photograaf wist dat, want die gaf mij geen K.B.-stukken. Hij wist, dat ik die reeds had en kon zich dus die moeite besparen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne nog een vraag willen stellen. Wat houdt deze enquête eigenlijk in? Ik had nl. te voren het gevoel, dat ik hier voor een objectieve commissie zou komen, die gaarne een inzicht zou krijgen over hetgeen er is gebeurd. Ik meen echter uit de houding van de commissie te moeten opmaken, dat dit niet helemaal het geval is. Ik zou daarom gaarne willen weten wat het doel van deze enquête is.

De **Voorzitter:** Ik ben mij niet bewust waarop u uw mening zou kunnen baseren, dat deze commissie niet objectief de zaken zou beoordelen.

A. Dat heb ik niet gezegd.

De **Voorzitter:** Maar u zegt toch, dat u die indruk hebt.

A. Ik heb de indruk, dat uw buurvrouw een uitgesproken mening heeft — ik zie nu, dat zij haar hoofd schudt — over de wijze, waarop ik tegenover de Nederlandse Regering heb gehandeld in deze zaak, hetgeen enigermate bij mij die indruk, waarvan ik sprak, heeft gewekt.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik stelde u de vraag waarom u die stukken, als u wist, dat de commissie een bepaald verleden had, nog moest hebben. Daarop bent u eigenlijk niet volledig ingegaan.

A. Ik dacht, dat ik daarop volkomen duidelijk had geantwoord.

De **Voorzitter**: Inderdaad. Het antwoord op die vraag was, dat de Regering die stukken wel kreeg, maar dat zij niet de correspondentie kreeg tussen de combinatie *Stufkens—Slotemaker* hier en *Visser 't Hooft* in Zwitserland. Om die correspondentie te leren kennen, was dat — volgens mejuffrouw *Kohlbrugge* — nodig.

A. Ook kon eventueel uit deze correspondentie blijken welke stukken er inderdaad werden doorgestuurd en welke niet. De Regering kon anders niet vaststellen, als zij een stuk kreeg, dat drie maanden oud was, of dit veroorzaakt werd door het feit, dat het stuk hier drie maanden had gelegen.

42340. De **Voorzitter**: Maar dat kon u ook niet aan de kopieën zien; u kreeg een afdruk van de zending en wist niet wat er werd achtergehouden.

A. Maar de Regering kon dit wèl zien.

42341. De **Voorzitter**: Op welke wijze kon zij dat?

A. Als de zendingen A, B en C b.v. op 10 Januari naar Zwitserland zijn gezonden en A en B komen op 20 Januari bij de Regering binnen, terwijl C b.v. zes maanden later aankomt, dan kan de Regering daaruit opmaken, dat C in Zwitserland is blijven hangen.

42342. De **Voorzitter**: Eventueel met bedoelingen?

A. Dat moest de Regering uitmaken, maar dit kon niet bewezen worden zonder stukken.

42343. De heer **Dassen**: Ik geloof niet, dat de Regering in de mérites behoefde te treden van deze zaak. Het is echter duidelijk welke overwegingen er toe hebben geleid, dat u uw houding tegenover de weg veranderde.

A. U moet dit niet als iets persoonlijks opvatten, want dat was het niet, maar het argument, waarop mijn verdenking, als ik het zo mag noemen, was gebaseerd, berustte op het feit, dat de commissie mij vreesde, omdat ik te dicht bij de O.D. zou staan.

U moet niet vergeten, dat de Regering mij verder niet kende en dus niet wist welke waarde zij aan een inlichting mijnerzijds moest hechten. Als ik dus de Regering duidelijk wilde maken, dat er een verandering had plaats gehad, dan moest ik dit kunnen bewijzen. Daarbij bleef het aan de Regering te beslissen of — te recht of ten onrechte — een stuk in Zwitserland was gebleven. Ik spreek daarover geen oordeel uit.

42344. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik begrijp uw bedoeling best, maar, zoals het werd gesteld, had ik de indruk: als men weet, dat een zaak niet gaat, zoals zij moet gaan, kan men dit dan niet berichten? Waarvoor moet men dan dergelijke kopieën nog zien te krijgen? Dit was mijn vraag.

A. Ik wil er, indien nodig, verder op ingaan.

42345. De **Voorzitter**: Meent u, dat u zelf in dit verband nog iets heeft op te merken?

A. Ik wilde graag een antwoord ontvangen op mijn vraag.

De **Voorzitter**: Ik dacht, dat het doel van deze commissie wel algemeen bekend was. Het is een commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die een onderzoek moet instellen naar het Regeringsbeleid in de periode van 1940 tot 1945. Dit onderzoek vat de commissie in de breedste zin op. Een van de onderdelen, die zij heeft te onderzoeken, is de kwestie van de verbindingen, die gedurende de oorlog hebben bestaan tussen de Regering in Engeland en het bezette gebied; het probleem van de radioverbindingen, van de Zweedse weg, van de Zwitserse weg, van de verbindingen over Lissabon. Ten einde daarover een behoorlijk oordeel te krijgen, zijn wij genoodzaakt eerst de gehele historie daarvan te onderzoeken. In de tegenwoordige omstandigheden kan men de historie van dag lot dag volgen uit couranten en andere publicaties, maar wij moeten van de oorlogsperiode eerst onderzoeken en vaststellen wat er zoal gebeurd is.

A. Mag ik hieraan echter een vraag toevoegen? U zegt, dat men ook tot publicatie wil komen?

De **Voorzitter**: Alles wordt gepubliceerd, zonder enige uitzondering. Wij leven in een democratisch land, waar alles, wat met het openbare leven te maken heeft, in het openbaar wordt behandeld. Dit doen wij zonder enige twijfel. De verhoren, die hier worden afgenomen, worden stenographisch opgenomen. Zij zullen in extenso worden afgedrukt en gepubliceerd.

A. Als mij dat duidelijk was geweest, had ik minder gezegd. Door deze publicaties zullen alle persoonlijke spanningen weer op-laaien. Dit vind ik jammer.

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk erg jammer, maar u begrijpt, dat de belangen, die de Tweede Kamer heeft gemeend te moeten dienen, toen zij besloot een onderzoek in te stellen naar het Regeringsbeleid in Londen, op een ietwat ander niveau liggen dan hetgeen er tussen bepaalde personen gebeurt of gebeuren kan.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U vergeet, dat over deze zaak ook door anderen verklaringen zijn afgelegd. U hebt ons geen nieuws verteld. Daarom is het goed, dat u uw visie helemaal hebt gegeven. Bovendien bent u daartoe voor de wet verplicht. U zult later blij zijn, dat u dat gedaan hebt.

A. Dat ben ik met u eens en ik begrijp, dat ik voor u niets nieuws heb verteld, maar ik vind het jammer, dat men hier niet het persoonlijke van het zakelijke kan scheiden.

De **Voorzitter**: Er is geen bezwaar tegen, wanneer een ietwat ongelukkig geformuleerde uitdrukking wordt gecorrigeerd, maar de zakelijke inhoud moet precies dezelfde blijven.

A. In ieder geval is de correctie voor mij zelf?

De **Voorzitter**: De correctie is alleen vrij wat de stijl en de vorm betreft, maar materieel niet.

Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

H. KOHLBRUGGE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaall van STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 17 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. JAN MARIUS KIELSTRA,

oud 33 jaar, wonende te 's-Gravenhage, Rijksambtenaar.

Hij legt de belofte af als getuige.

42348. De **Voorzitter**: De commissie onderzoekt op het ogenblik de problemen van de verbindingen, die er zijn geweest tussen het bezette gebied en de Regering in Londen gedurende de oorlog. In het bijzonder zijn wij thans bezig met wat men noemt de Zwitserse weg, beter gezegd: de Zwitserse wegen. Wij hebben al een vrij uitvoerige voorlichting gehad over de weg A en daarbij zijn wij enige keren gestuit op wat men dan noemt de weg B, maar daaromtrent hebben wij toch nog niet een zeer heldere voorstelling, met name niet omtrent de vragen, wanneer die weg precies is ontstaan, welke de eindpunten van die weg waren, hoe intensief de verbinding op die weg is geweest en welke de verhouding was tussen die weg en de weg A. Zo zou ik nog meer vragen kunnen formuleren. Nu zouden wij daaromtrent gaarne van u, omdat wij hebben vernomen, dat u een van de eindpunten was in Nederland, een uiteenzetting willen hebben. Zoudt u die kunnen geven?

A. Het gaat dus alleen over die weg? Verder spreken wij dus nergens over?

42349. De **Voorzitter**: Dat zeg ik niet. Als u meent, dat andere aspecten in dat verband voor ons van belang kunnen zijn, houden wij ons aanbevolen. Ik reserveer mij ook het recht om, wanneer die andere aspecten onder uw verhaal bij mij naar voren komen, daarover vragen te stellen.

A. Er was indertijd een groep, die in de eerste plaats zorgde — dat is begonnen in 1942 — voor het overbrengen van personen van Nederland naar Engeland, via Frankrijk en Spanje. Tevens werden berichten overgezonden van militaire en politieke aard. Dat was de groep Luctor et Emergo. Door allerlei omstandigheden is dat later Fiat Libertas geworden. Bij die groep ben ik actief werkzaam geweest van Juli 1943 af. Omtrent hetgeen vóór die tijd gebeurd is, weet ik wel een en ander, maar alleen van horen zeggen. Deze groep had een aparte route, die St. John heette. Deze diende voor het overbrengen van personen en Fiat Libertas zorgde voor het overbrengen van de berichten.

42350. De **Voorzitter**: Over welke tijd spreekt u nu?

A. Juli 1943, toen ik er bij kwam.

42351. De **Voorzitter**: Toen bestond Luctor et Emergo niet meer. Toen was er alleen Fiat Libertas.

A. Inderdaad.

42352. De **Voorzitter**: En deed Fiat Libertas beide, berichten en personen verzenden?

A. Fiat Libertas verzond alleen berichten en in nauwe samenwerking daarmee was er een aparte route, waarover personen gingen.

42353. De **Voorzitter**: Maar wie had dit in de hand?

A. Deze route heette St. John en daarvoor was speciaal uit Engeland overgekomen de heer *Gerbrands*.

De **Voorzitter**: Wij hebben juist van de heer *Gerbrands* een uitvoerige uiteenzetting daarover gehoord. Dat was ook in 1943.

A. Ja, want *Gerbrands* is gekomen in Maart 1943 en vertrokken in September, October. Toen werkten dus naast elkaar — het was eigenlijk een samenwerking; het was een kwestie van namen, maar het waren dezelfde mensen — de personenroute St. John en de berichtenroute Fiat Libertas.

42354. De **Voorzitter**: Dat was een route over België, Frankrijk, Spanje en niet over Zwitserland.

A. Ja.

Er zijn moeilijkheden geweest, doordat een agente van de Sicherheitsdienst bij onze groep heeft gepenetreerd. Er zijn toen twee van onze mensen gepakt. Dat is in October 1943 geweest.

42355. De **Voorzitter**: Wie was die agente?

A. Een zekere juffrouw *Annie van Leeuwen*. Dit zal *Gerbrands* u wel hebben verteld.

De **Voorzitter**: Hij heeft wel over *Nel Lind* gesproken.

A. Zij was een van de mensen, die deel uitmaakten van onze groep. Toen is de groep in verbinding gekomen met *Annie van Leeuwen*, die zich vriendelijk voordeed, maar, naar later bleek, een spionne van de Sicherheitsdienst is geweest en die kans heeft gezien mensen van onze groep, onder wie *Nel Lind*, op te pakken. Dat was tevens het einde van Fiat Libertas. Omdat de zaak toen stuk was gegaan, hebben wij haar genoemd de B-lijn. Tegelijkertijd hebben wij contact gekregen met de man, die uit Zwitserland was gestuurd door generaal *van Tricht*, die nl. wat moeilijkheden had gekregen in Zwitserland met betrekking tot de weg A, de Zwitserse weg. Ds. *Visser 't Hooft* was naar Londen ontboden en had de opdracht ontvangen het geestelijke contact tussen Nederland en Zwitserland te onderhouden.

De **Voorzitter**: Dat was in 1942.

A. Ja. Toen is hij begonnen met het organiseren van de route van Genève naar Holland en terug, welke route uiteindelijk in Engeland terecht kwam. Die route heeft een tijdlang goed gelopen. Toen is generaal *van Tricht*, die militair attaché in Bern was, naar deze heren gegaan en heeft gezegd: „Als u nu een goede route hebt en daarover gaan alleen politieke en culturele berichten, dan is het in verband met de oorlogvoering toch veel noodzakelijker, dat daarover militaire berichtgeving plaats vindt. Mogen daarover ook militaire berichten gaan?” Dat heeft *Visser 't Hooft* geweigerd. „Geweigerd” is een enigszins sterk woord; hij vond het echter niet nodig, dat militaire berichten ook via deze route kwamen.

42356. De **Voorzitter**: Als ik het mij goed herinner — u vertelt natuurlijk, wat u hebt horen zeggen —, ...

A. Ja.

De **Voorzitter**: ..... heeft generaal *van Tricht* hier verteld, dat die tegenstelling er inderdaad is geweest.

Hier is echter o.a. ook verklaard door de heer *Slotemaker de Bruine*, dat ook berichten, gemerkt met de letters FL, via de weg A gingen of zijn gegaan. FL heeft dus ook wel eens gebruik gemaakt van de weg A en niet alleen van haar eigen weg.

A. Dat kan ik mij niet herinneren.

42357. De **Voorzitter**: Bent u er wel van het begin af aan bij geweest, zodat u het zou hebben moeten weten?

A. Als het werkelijk zou zijn gebeurd — het is best mogelijk, dat ik het niet weet —, zou het zeer onwaarschijnlijk zijn, dat ik liet niet zou weten.

42358. De **Voorzitter**: De heer *Slotemaker de Bruine* had een lijst van stukken, welke zijn verzonden via zijn Zwitserse weg, in zijn archief. Dat archief bevindt zich hier. Hij had dus een lijst van die stukken, waaronder zich ook stukken bevonden, verzonden onder de letters FL,

42359. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ligt het verschil niet in het jaar?

A. Het is mogelijk.

42360. De **Voorzitter**: Ik meen mij te herinneren, dat de heer *Slotemaker de Bruine* gezegd heeft, dat dit in het begin was.

A. In ieder geval is generaal *van Tricht* naar *Visser 't Hooft* gegaan om pressie uit te oefenen, dat er meer militaire berichten over zouden komen. Dat is niet doorgegaan en vandaar, dat generaal *van Tricht* op eigen houtje is begonnen om de mogelijkheden te openen een route via hem te laten lopen, die speciaal op militaire berichtgeving sloeg. Zo is het mannetje van generaal *van Tricht* in contact gekomen met onze groep.

42361. De **Voorzitter**: Wie was de man, die hij had uitgezonden?

A. Dat was een zekere *Jacques*.

42362. De **Voorzitter**: Had uw groep een man in Brussel zitten?

A. Neen, mejuffrouw *Roosenburg* reisde een of tweemaal per week naar Brussel en gaf daar haar zending af aan een Belg, die deze zaken door Frankrijk bracht, al naargelang nodig was. Wij hadden ook wel Nederlanders, die naar Engeland gingen en deze spullen meenamen. Die Belg is op een reis in November 1943 in contact gekomen met de man, die uitgestuurd was door generaal *van Tricht*. Deze heeft het contact gelegd. Op dat ogenblik, nadat veel mensen van onze groep waren gearresteerd, voelden wij ons niet erg safe meer en konden wij niet meer van die route gebruik maken. Deze mogelijkheid van *van Tricht* hebben wij aanvaard en van dat moment af is onze berichtgeving via Zwitserland gelopen naar generaal *van Tricht*, die daar de zaken ontving, en van daar ging alles via Genève te zamen met ontvangsten van route A naar Engeland. Van het begin af heeft dat niet vlot gelopen. Er was in Zwitserland op een niet verklaarbare wijze nogal wrijving tussen de mensen van route A en route B. Wij, in Holland, kregen de indruk, dat route B werd tegengewerkt. In Januari 1944 is mejuffrouw *Roosenburg* naar Zwitserland gegaan om daar eens poolshoogte te nemen en te kijken, in hoeverre er iets te regelen en te verbeteren was. Dat is haar niet gelukt, omdat zij een meisje was en nog jong. Zij is teruggekomen met het idee, dat het vrij slecht kersen eten was met hoge heren. Even daarna is zij gepakt in Brussel. Tijdens haar bezoek aan Zwitserland is er bij haar thuis huiszoeking gedaan (in Amsterdam, waar zij ondergedoken was). Zij moest in België blijven en daar is zij door een ongelukkig toeval gepakt in Maart 1944. Toen stond de gehele route op griezellig losse schroeven. In April 1944 ben ik naar generaal *van Tricht* gegaan en toen is de zaak op heel prettige wijze geregeld. Tot aan de bevrijding van Frankrijk heeft deze route heel behoorlijk gelopen, zodat wij niet meer, zoals vroeger, hadden een koerier van den Haag naar Brussel en van Brussel naar andere plaatsen, maar een directe koeriersdienst van Holland naar Bern.

42363. De **Voorzitter**: Dus niei een estafette-dienst?

A. Neen. Wij hadden mensen met aparte papieren. Ik ben de eerste geweest, die van deze papieren gebruik heeft gemaakt. Wij reisden toen in één stuk door van hier naar Zwitserland en terug.

42364. De **Voorzitter**: Was dat niet moeilijker dan een estafette-dienst? Bij een estafette-dienst heeft iemand alleen te maken met het land, waarin hij op en neer trekt.

A. Wij hadden al leergeld betaald met het afhankelijk zijn van andere landen. Je weet dan niet zeker, wat daar gebeurd is of gebeuren kan. Iemand, die uit Holland naar Brussel reisde en niet wist wat de dag te voren in Brussel was gebeurd, kon daardoor in moeilijkheden komen.

42365. De **Voorzitter**: Maar iemand, die de hele reis maakte, had toch ook steunpunten nodig?

A. Die had inderdaad steunpunten nodig, maar de route liep direct van Holland tot aan Parijs en in Parijs hadden wij vijf of zes adressen. De man belde dan eerst op om te horen hoe het ging. Wel degelijk bleek ons, toen wij er toe overgegaan waren koeriers direct van Nederland naar Zwitserland te sturen, in eens door, dat dit veiliger en viiigger werkte. Toeri ik naar Zwitserland ging, in April 1944, was ik in 2½ dag over. Als je een pakket moet overgeven aan A en deze het moet brengen naar B en die weer naar C, gaat daar veel meer tijd in zitten, omdat een van die mensen net niet kan of niet klaar is. Zo hadden wij een vlot lopende route.

42366. De **Voorzitter**: Op welke datum zoudt u het begin van weg B stellen?

A. Op December 1943 ongeveer, de overgang van 1943 tot 1944, althans wanneer u zegt: de weg B is dus de weg Holland—Zwitserland. Wat eerder is gebeurd, had de naam Fiat Eibertas.

42367. De **Voorzitter**: Werd, toen die weg B werkte, van de rechtstreekse verbinding naar Spanje en Portugal niet meer gebruik gemaakt?

A. Practisch niet meer. Er waren vrij grote brokken gevallen. Aangezien er toen meer routes waren, waarlangs mensen naar Engeland konden gaan, en wij grleerd hadden, dat je je maar met één ding moest bezighouden — als je je met meer dingen bezighield, ging het scheef —, hebben wij ons alleen op berichtgeving toegelegd.

42368. De **Voorzitter**: Dus de eerste maanden, tot April 1944, is die verbinding incidenteel geweest?

A. Ja.

42369. De **Voorzitter**: Dat zijn dus op min of meer ongeregelde tijdstippen vallende verbindingen geweest en pas nadat u naar Zwitserland geweest bent, is het bijna wekelijks geworden?

A. Ja.

42370. De **Voorzitter**: Had u veel mensen nodig voor die reis?

A. Vijf of zes man, die voortdurend heen en weer gingen.

De **Voorzitter**: Dat is een prestatie!

A. Het was zo: ik ben gegaan in April en ben begin Mei teruggekomen. Toen stond ik in relatie met mensen, die deze route opgebouwd hadden. Die heb ik niet zelf gevonden. Toen is er, wekelijks is veel, maar toch zeker éénmaal in de veertien dagen iemand heen en weer geweest.

42371. De **Voorzitter**: Was bij die route, voor zover die door België en Frankrijk liep, ook betrokken de heer *Weidner*?

A. De heer *Weidner* was speciaal voor de route A.

42372. De **Voorzitter**: Dus hij had hiermee niets te maken? De connecties, die u daar had, werden niet door hem verzorgd?

A. *Weidner* was helemaal route A.

42373. De **Voorzitter**: Had u een bepaald iemand daarvoor in Frankrijk, die de hele zaak overzag?

A. Niemand. De mensen, die voor ons reisden, reisden alleen door van Holland naar Zwitserland.

42374. De **Voorzitter**: Maar er was een aantal adressen in Parijs. Had u die zelf gevonden? Waren dat Fransen?

A. Hollanders zijn het geweest. Het was o.a. een zekere mijnheer *Bos*; hij is nu dood. Hij is in 1942, 1943 naar Zwitserland gegaan, ik weet het niet precies meer. Hij had het idee om door te gaan naar Engeland, maar bleef in een kamp steken. Hij heeft heimwee gekregen en is teruggegaan naar Holland. Hij heeft op een nuttige wijze het beginsel voor de nieuwe route gelegd. Toen is hij zwart van Zwitserland naar Holland teruggekomen.

42375. De **Voorzitter**: En welke waren de moeilijkheden op die reis? De grensovergang Holland—België, België—Frankrijk of Frankrijk—Zwitserland?

A. Wij hadden papieren van de Sicherheitsdienst en reisden met Urlaubtreinen, die van Hamburg naar Lille gingen. Ik heb ook op die papieren gereisd.

42376. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Haalde u die hier op de Laan van Meerdervoort 100?

A. Neen, wij haalden ze in Amsterdam.

Men moest natuurlijk even boffen, dat de Duitsers niet speciaal naar die papieren gingen kijken, maar als men eenmaal in de trein zat, ging het eenvoudig.

42377. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging men in een gewoon burgerpak?

A. Als Angehöriger van de S.D. of van de organisatie van Speer of wat dan ook. Dat ging allemaal prachtig, toen het nog rustig was. Ik ben heengegaan met een Urlaubtrein. Dat ging heel eenvoudig: men stapte 's ochtends 6 uur te Utrecht in de trein en was 's avonds in Lille. Als men eenmaal in de trein was, ging het allemaal heel eenvoudig. Toen ik terug moest, was er weer een periode, waarin die kerels geen Urlaub mochten hebben. Dan hield het rijden van die Urlaubtreinen op en was de hele reis moeilijker. Ik moest terug van Parijs naar Holland en heb daarover 26 uur gereden in een en dezelfde wagen met zes Duitsers; dat was iets te lang.

42378. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u al die tijd met hen geconverseerd?

A. Veelal wel.

42379. De **Voorzitter**: Dan is het een groot risico, dat men niet op een gegeven moment een verkeerd woord laat vallen, doordat men b.v. van iets, waarmee men op de hoogte moest zijn, niet op de hoogte blijkt te zijn.

A. Ja. Die papieren waren bijzonder slim gemaakt. Men had met alle mogelijkheden rekening gehouden. Als je moeilijkheden kreeg in Noord-Frankrijk — die papieren stonden op een Dienststelle in Zuid-Frankrijk en in die tijd was het telefoneren van Noord-Frankrijk uit met Zuid-Frankrijk zeer moeilijk —, was het voor die kerels niet zo heel eenvoudig om na te gaan of je wel thuishoorde in de trein, waarin je zat. Verschillende koeriers en ik hebben daarvoor gebruik gemaakt.

42380. De **Voorzitter**: Hebben zij daarbij geen moeilijkheden ondervonden?

A. Er zijn slechts twee personen gepakt. Dat was al in eind Juli 1944. Zij hebben, toen de Urlaubtreinen niet meer reden, tijdens de grensovergang moeilijkheden gehad en zijn vastgelopen. Dat was een heel mooie prestatie. Toen de Engelse troepen al in Frankrijk stonden, moesten deze kerels samengaan. Men had te veel moeilijkheden om dat in zijn eentje te kunnen verwerken. Toen hebben wij hen te zamen gestuurd. Zij hebben de tocht heen nog per trein kunnen maken. Teruggaan ging niet meer. Generaal *van Tricht* heeft hun geld gegeven en daarvan konden zij in Frankrijk fietsen kopen en konden zij naar Holland terug gaan fietsen. Dat is gelukt. Dit zijn vreselijk mooie verhalen, maar helaas is één hunner thans dood.

42381. De **Voorzitter**: Waren dat allebei Hollanders?

A. Ja.

42382. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is hij door de oorlog omgekomen?

A. Hij is later gepakt. Toen Frankrijk eenmaal vrij was, is het met de route A precies hetzelfde geweest. Toen hield dat op en konden wij niet meer door Frankrijk. In de mogelijkheden om mensen over te sturen, zat toen geen bepaalde lijn meer. Wel waren er echter vele mogelijkheden, dat men bij toeval iemand zendingen kon meegeven voor bevrijd gebied. Het echte routewerk hield sinds September 1944 op.

42383. De **Voorzitter**: Eigenlijk heeft deze zaak, toen het regelmatig begon te gaan, maar betrekkelijk kort geduurd?

A. Ja.

42384. De **Voorzitter**: Wat was het doel van de mensen, die aan deze kant de zaak in handen hadden?

A. Het doel is in hoofdzaak militaire berichtgeving geweest en daarvoor hadden wij als groep B.M. zelf een net in Nederland. Voor de route hadden wij contact met andere groepen in Nederland, die zelf niet over een eigen route beschikten. Later is b.v. door een aantal groepen, o.a. de groep *Kees*, zowel van de route A als van de route B een geweldig gebruik gemaakt.

42385. De **Voorzitter**: De groep *Kees* was toch een oude groep? Dat is toch *Dutilh* geweest en... .

A. Ja, en de *Koe* en *Beukema*.

42386. De **Voorzitter**: In dat verband wordt ook de naam *Hugo* genoemd. Deze is door generaal *van Tricht* genoemd. Die hebben wij niet als persoon kunnen thuisbrengen. Wij menen, dat het de *Koe* was, die onder die naam opereerde.

A. Dat is mij niet bekend. *Van Tricht* had zijn eigen codesysteem; hij noemde iedereen anders.

42387. De **Voorzitter**: Heeft in die groep ook *Pot* gezeten?

A. Ja, maar hij is in 1943 reeds weggegaan.

42388. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat het hoofdzakelijk militaire berichtgeving betrof. Deden dit in het algemeen vroegere officieren?

A. Wij hadden er één officier bij; de rest bestond uit burgers. Vele militairen zaten achter prikkeldraad en dus was de spoeling op dit punt heel dun. In de directe leiding van de groep zat één officier en bij de directe medewerkers hadden wij voor ons net in Noordholland een oud-officier. Verder hadden wij burgers.

42389. De **Voorzitter**: Wie had de centrale leiding?

A. Dat waren de heer *Henny* en ik. Wij zaten in Amsterdam en van daaruit hadden wij het net over Nederland. Het was dus zo, dat *Henny* en ik samen de groep hadden en de route eigenlijk bij mij was, omdat dit natuurlijk niet zoveel extra-werk gaf. Dat was alleen maar zorgen, dat op een bepaalde dag iemand klaarstond om naar Zwitserland te gaan.

42390. De **Voorzitter**: Deed u ook zoals bij weg A gebeurde, dat u van de rapporten microphoto's liet maken?

A. Ja, dat deden *Henny* en ik samen.

42391. De **Voorzitter**: Deed u dat persoonlijk?

A. Wij deden dat niet zelf. Wij hadden daarvoor een fotograaf. Maar de verdere werkzaamheden, het dunner maken van de film — de heer *Slotemaker* zal u al wel verteld hebben, dat men de film niet zo doorstuurde, maar deze een chemisch proces deed ondergaan, waardoor ze dunner werd — en het verpakken van de zaak, deden wij zelf.

42392. De **Voorzitter**: Gebeurden er nooit ongelukken met dat net, dat u had in het land? Men moest de berichten op het centrale punt doen komen. Leidde dat nooit tot ongelukken?

A. Zodanige ongelukken, dat daardoor de gehele groep stuk is gegaan, zijn niet gebeurd. Van Maart 1944 af hebben wij met praktisch precies dezelfde mensen het einde van de oorlog gehaald.

42393. De **Voorzitter**: Hebben de werkzaamheden van de groep een einde genomen in September 1944?

A. In September 1944 hield het brengen over de rivieren op, omdat er toen allerlei mogelijkheden waren, maar het eigenlijke inlichtingen verzamelen in Nederland is geregeld doorgedaan.

42394. De **Voorzitter**: Maar die inlichtingen moest u toch ook kunnen spuien?

A. Na September 1944 had ik relatie met de groep *Kees* en de groep *Albrecht* voor de verzending van berichten naar het bevrijde gebied.

42395. De **Voorzitter**: Aan die groep-Albrecht zat weer een parachutist van het B.I. vast en die zorgde voor de overzending.

A. U bedoelt radiocommunicatie? Wij hebben radiocommunicatie met het B.I. gehad. In het begin, in de tijd van Fiat Libertas, konden wij gebruik maken van van *Borssum Buismans*. Toen hij was teruggegaan, hebben wij een tijdlang gewerkt met *d'Aulnis* en toen hebben wij een eigen zender en code gekregen. Dat was in Mei of Juni 1944. Daarvan heb ik tot het eind van de oorlog zelf gebruik gemaakt.

42396. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „wij hebben een eigen code gekregen”? Ik had het zo begrepen — maar dat is dan misschien onjuist — de heer *d'Aulnis* kwam hier, zoals hij ons vertelde, als organisator; had hij eenmaal een bepaalde groep, die inlichtingen verzamelde, dan zorgde hij er voor, dat er een marconist uit Engeland overkwam, die de berichten van zo'n groep verzorgde. In dat systeem behoefde die groep als zodanig geen eigen code te hebben.

A. Maar er was nog een soort tussenvorm. Oorspronkelijk gaven wij, als wij berichten hadden, deze in „klare taal" aan *d'Aulnis* en hij zette ze om in code. Maar tegelijk met mijn bezoek aan Zwitserland hebben wij een code gekregen, d.w.z. dat wij een code-telegram klaarmaakten en dat doorgaven.

42397. De **Voorzitter**: Dan had u eigenlijk een dubbele code. U zette het bericht in code en de heer *d'Aulnis* kreeg dat gecodeerde bericht van u en als hij het zelf verzond, moest hij het weer in zijn eigen code omzetten.

A. Neen, dat behoefde niet. Hij kon het doorzenden in onze code en dan konden zij op het B.I. zien: dit is een telegram, afkomstig van de groep-B.M.

42398. De **Voorzitter**: Dat schijnt verschillend te zijn. Wij hebben toevallig vandaag nog iemand voor onze commissie gehad, die vertelde, dat hij met een marconist was uitgezonden en dat hij herhaalde malen berichten in open taal aan die marconist gaf; deze zette het dan om in zijn code en verzond het.

A. Zo deden wij het ook.

42399. De **Voorzitter**: Hij had echter ook berichten in zijn eigen code aan zijn marconist gegeven, welke deze dan nog eens codeerde met zijn code.

A. Dat was bij ons niet het geval. Als wij een bericht in code hadden gezet, gingen wij naar *d'Aulnis* en gaven hem het codebericht en dat zond hij dan uit. Toen hebben wij uit Londen een eigen zender gekregen — wij hebben er eerst één en aan het einde van de oorlog, Februari 1945, drie gehad — en heeft *d'Aulnis* iemand, die in Nederland zat, opgeleid om die zender te kunnen bedienen.

42400. De **Voorzitter**: Daarin zit echter vrijwel geen verschil met de andere figuur, welke ik noemde, nl. dat bijv. *d'Aulnis* een marconist uit Engeland liet overkomen. Uw marconist kwam niet uit Engeland. Dat is eigenlijk het enige verschil.

A. Ja.

42401. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat na September 1944 de berichtgeving dus in hoofdzaak op die manier plaats vond?

A. Neen, in zoverre, dat mij de urgente berichten radiographisch verzonden, maar verder zonden wij de berichten via het bevrijde gebied. De films gingen normaal of met de groep-Albrecht mee; als wij zelf iemand hadden, die over die linies ging, nam deze ze mee; het gebeurde naargelang er mogelijkheden waren. Dat waren dan die rolletjes, welke vroeger ook naar generaal van Tricht gingen.

42402. De **Voorzitter**: Had u in uw organisatie ook contact met de O.D.?

A. Met de O.D. hebben wij geen contact gehad. Wij hebben over route B wel eens films voor hen gestuurd. Ik weet er verder niets van af hoe dat ging. Een van onze koeriers had daarmee echter contact. Iedere 14 dagen bijv. kregen wij een zending voor de O.D.

42403. De **Voorzitter**: U fungeerde dus eigenlijk voor de O.D. als postbode? Daarop kwam het eigenlijk neer?

A. Ja, maar route A deed dit ook. Verschillende groepen verzonden zowel via ons als via route A, om, als het scheef liep, er zeker van te zijn, dat de berichten aankwamen.

42404. De **Voorzitter**: Als men het volume van de berichten vergelijkt, dan was dat van de berichten, welke van uw eigen groep kwamen, waarschijnlijk veel groter dan dat van de berichten van de O.D.?

A. Het volume, dat de O.D. aan inlichtingen verzamelde, is mij nooit helemaal bekend geweest. Wij kregen eens in de 14 dagen een scheerkwast of een stuk zeep en daar zat wat in. Wat het was, hebben wij nooit onderzocht.

42405. De **Voorzitter**: U hebt de indruk, dat de quantiteit niet zo groot was?

A. Toen niet.

42406. De **Voorzitter**: Waarom toen niet?

A. Omdat ik er toen wel over kon oordelen, maar daarvoor niet.

42407. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt de scheerzeep niet opengemaakt?

A. Neen.

42408. De **Voorzitter**: Het valt mij op, dat u zegt, dat uw organisatie militaire berichtgeving verzorgde, terwijl het blijkt, dat in uw organisatie bijna geen officieren zaten.

A. Maar dat kan toch best?

42409. De **Voorzitter**: Ja; bij de O.D. was dat voor een deel anders; daar zaten veel meer militairen in.

Als wij hier echter horen, wat aan de Zwitserse kant wordt verklaard, met name door generaal van Tricht, dan heeft deze het, wanneer hij spreekt over zijn berichtgever, over de groep-Kees. Dit is thans, na hetgeen u hebt medegedeeld, duidelijker geworden. Ik herinner mij, dat generaal van Tricht op de groep-Kees meer de nadruk legde als waardevolle berichtgeefster op militair terrein dan op de O.D. Deze tegenstelling valt mij op.

K. Ik kan wel een oordeel geven over het werk van de groep-Kees, omdat ik de heer *Beukema* goed kende en wel eens met hem over deze zaken sprak, waardoor ik een zeker beeld heb gekregen. Dit is vooral na September 1944 sterker geworden, omdat wij moesten samenwerken om de boel over te krijgen naar bevrijd gebied in Brabant. Ik kan mij daarover bepaald een goed oordeel vormen. Van de O.D. weet ik bitter weinig af, omdat ik eigenlijk nergens daarvan mensen ben tegengekomen. Het klinkt misschien erg dwaas, maar zo is het.

42410. De **Voorzitter**: Blijft natuurlijk over de mogelijkheid, dat de O.D. van het begin af aan meer gebruik heeft gemaakt van de radioverbindingen, die na Maart 1943 zijn gekomen.

A. Ja. Wij gingen er altijd van uit, en andere groepen ook, dat de radio alleen mocht worden gebruikt, wanneer het werkelijk nodig was.

42411. De **Voorzitter**: U had op een gegeven moment natuurlijk grote rapporten, die niet per radio waren over te brengen.

A. Het is niet verantwoord een bericht over de troepensamenstelling in een of andere plaats — op zich zelf niet zo erg belangrijk, maar voor het grote geheel wel — via de radio te gaan doorgeven.

42412. De **Voorzitter**: Als men zulke berichten over het gehele land ontvangt, heeft men al gauw een groot rapport. Leeft de heer *Beukema* nog?

A. Ja.

42413. De **Voorzitter**: Weet u zijn adres?

A. Hij is directeur van de Meelfabriek „De Sleutels" in Leiden en woont op de Zoeterwoudse Singel.

42414. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Als u met een Urlaubtrein naar Lille ging, had u dan, als u verder ging, weer een goede verbinding?

A. Er was buiten Lille een boerderij van mensen, die van de goede kant waren en daar brachten wij de nacht door. De volgende dag gingen wij van Lille naar Parijs en dan kregen wij geen Urlaubtrein meer, maar wel een burger trein met Duitse coupés. Ik weet niet of u „Het Carnaval der Desperado's" heeft gelezen, maar daarin staat een verhaal van een Duitse professor, die van Parijs naar de Spaanse grens reist en aan valse papieren van de S.D. komt. Dat waren precies dezelfde papieren als ik heb gehad. Zij waren identiek. De nummers en stempels waren dezelfde.

42415. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Mejuffrouw *Roosenburg* kon u niet met die trein sturen.

A. Dat is ook niet zo gegaan, want die Sicherheitspapieren waren pas van Maart 1944, terwijl mejuffrouw *Roosenburg* in Januari is gegaan. Zij is de grens overgegaan en naar Brussel gegaan en van Brussel is zij Frankrijk ingelopen, van waar zij met genoemde *Jacques* naar Zwitserland is gereisd. Eigenlijk een moeilijker en moediger wijze.

42416. De **Voorzitter**: Wist u van het bestaan van weg A?

A. Ik wist daarvan. Ik wist ook wie het hoofd daarvan was in Holland, maar ik heb met de heer *Slotemaker* nooit contact gehad tot na September 1944, omdat wij dat geen van beiden wilden om geen kans te hebben, dat de routes elkaar ergens kruisten en wij elkaar in moeilijkheden zouden brengen.

42417. De **Voorzitter**: Maar u kende hem bij naam?

A. Ik kende hem niet bij zijn werkelijke naam. Ik heb zijn werkelijke naam pas na September 1944 gehoord. Zijn schuilnaam was *van Geffen*. Met opzet hebben wij naast elkaar gewerkt. Zo is het van onze kant geweest en het lijkt mij, dat het van hun kant ook zo was, omdat zij nooit getracht hebben met ons in contact te komen.

42418. De **Voorzitter**: Hebt u vóór December 1943 nooit gebruik gemaakt van weg A om de gegevens, die uw groep verzamelde, te versturen?

A. Dat is wel mogelijk. U zei, dat in het archief van de weg A ook F.L.-stukken gekomen zijn. Dat is wel degelijk mogelijk. Het was in de oorlogstijd zo, dat men erg blij was als iemand ergens een gaatje zag om zaken weg te krijgen, en als degene, aan wie het stuk overhandigd werd, bekend was bij degene, die het stuk gaf, werd er niet al te veel naar gevraagd. Wij zijn altijd van het standpunt uitgegaan, dat ieder zoveel mogelijk zelfstandig moest werken en zo min mogelijk moest samenwerken, omdat daardoor de kans van moeilijkheden met de Duitsers geringer werd. Onze groep is, wat de leiding betreft, ook altijd bijzonder klein geweest. Wij namen nooit mensen, die wij al niet kenden van vóór 1940.

De **Voorzitter**: Dat lijkt mij een zeer gezond principe.

A. In *Luctor et Emergo* en later *Fiat Libertas* zijn mensen verzeild geraakt, die men niet kende, en practisch 50 pct. heeft moeilijkheden gegeven of is weggelopen, durfde niet meer. En toen zei men: hadden wij het maar niet gedaan.

42419. De **Voorzitter**: Kunt u een idee geven van de grootte van het apparaat over het gehele land? Hoeveel mensen vormden uw inlichtingenbronnen?

A. Na afloop van de oorlog hebben wij een kaartsysteem gemaakt en ik heb een rapport voor B.I. geschreven. Wij hadden over het gehele land 100 à 150 mensen. Ons gehele kaartsysteem omvatte ± 150 mensen. Daarbij waren de hoofdmedewerkers met de mannetjes, die onder hen werkten, de meisjes, die koeriersdiensten verrichtten, en wat er verder bij kwam. Bepaalde groepen zijn groter geweest.

De **Voorzitter**: Aan de andere kant zijn natuurlijk 150 man 150 kansen om tegen de lamp te lopen.

A. De heer *Henny* en ik persoonlijk kenden van deze 150 mensen misschien een dertigtal en dat waren dan meestal mensen, die wij reeds van vroeger kenden.

42420. De **Voorzitter**: Zijn er — ik spreek nu over die tijd na December 1943 — van die groep veel mensen omgekomen?

A. Van de koeriers zijn er van de zes vijf dood en verder zijn er nog een paar andere mensen gepakt. In totaal hebben wij echter een verlies gehad van een man of tien.

32421. De **Voorzitter**: Zonder dat de hele organisatie werd opgerold?

A. Ja, zonder dat de gehele organisatie daarvan moeilijkheden ondervond.

42422. De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Misschien hebt u nog iets, waarvan u meent, dat het voor ons van belang kan zijn.

A. Ik heb er niets aan toe te voegen.

De **Voorzitter**: Hebt u het idee, dat wij de zaak hiermede uitputtend hebben behandeld?

A. U zult zoveel andere mensen licht over deze aangelegenheid hebben laten schijnen, dat ik bang ben niets nieuws te vertellen.

De **Voorzitter**: Van weg **B** weten wij nog niet zo veel. Misschien ligt het aan de volgorde van ons onderzoek, omdat wij eerst de weg A hebben behandeld.

A. Ik mag er misschien één ding aan toevoegen, nl. dat er na de oorlog vrij veel tamtam is gemaakt over de route A en dat wij ons nogal achteraf hebben gehouden. Dat kwam ook, omdat juist de militaire berichtgeving ons hoofddoel was, terwijl het hoofddoel van de weg A elders lag. Daardoor kwam het ook, dat de werkzaamheid van de route A meer was ingericht op de tijd na de oorlog, terwijl onze werkzaamheid meer was ingericht op de tijd gedurende de oorlog. Wij hebben gewerkt om de oorlog tot een goed einde te brengen, terwijl de route A ook heeft gewerkt voor de tijd na de oorlog.

42423. De **Voorzitter**: Gaf u ook politieke berichten door?

A. Die hebben wij ook doorgegeven.

42424. De **Voorzitter**: Maar uw berichtgeving was er niet zo op gespecialiseerd?

A. Dat regelden de heer *Henny* en ik. Als wij op een goede dag dachten: het is nuttig en goed om de Nederlandse Regering een rapport of gegevens over dat en dat te sturen, dan werden die verzonden. Wij hadden een aantal vaste bronnen, cijfers over waterverkeer, voedselvoorziening e.d., maar hoofdzak is altijd de militaire berichtgeving geweest.

42425. De **Voorzitter**: Het is bij u dus niet zo geweest, dat u het van belang vond naar Zwitserland te sturen, b.v. alles, wat in de illegale pers verscheen? Dat lag niet op uw weg?

A. Neen. Wij hebben wel eens krantjes, waarin wel iets stond, dat wij belangrijk vonden, ingestuurd. De route A stuurde alles. wat in de illegale pers stond. Dat wisten wij. Wij hebben van generaal *van Tricht* gehoord, dat het daar kwam. Daarmede hebben wij ons niet beziggehouden.

42426. De **Voorzitter**: Als er berichten van politieke betekenis meegingen, was het meer incidenteel? Het gebeurde niet systematisch?

A. Het gebeurde niet systematisch. Wij hebben door de heer *Bosch Ridder van Rosenthal*, de vroegere Commissaris der Koningin, een rapport over de houding der burgemeesters in oorlogstijd laten maken. Over de rechterlijke macht heeft mr. *Haga* een rapport gemaakt. En zo hadden wij meer van zulke dingen, welke wij zelf bedachten en waarin dus niet een zekere lijn zat.

42427. De **Voorzitter**: En kreeg u wel eens berichten terug?

A. Wij kregen van uit Zwitserland practisch nooit wat terug, omdat Zwitserland die zaken alleen maar doorgaf. Later, toen er een vrij levendig radioverkeer plaats vond, kregen wij veel vragen.

42428. De **Voorzitter**: Wat voor vragen kreeg u dan terug?

A. In hoofdzaak militaire vragen, als: Kunt u mededelen, waar het hoofdkwartier ligt van die en die legergroep of dat en dat legerkorps? Het waren militair-technische vragen.

42429. De **Voorzitter**: Dat ging tot het einde toe door?

A. Ja, juist tot het einde. Hoe meer de oorlog het einde naderde, hoe heviger het werd.

42430. De **Voorzitter**: Toen de Binnenlandse Strijdkrachten werden geformeerd, zal toch die berichtgeving wel over de commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten hebben gelopen?

A. Neen. Ik geloof, dat de groep-Kees berichten aan de C.B.S. heeft gegeven. Wij hebben een paar maanden vóór het einde van de oorlog een verzoek ontvangen om onze berichtgeving over de C.B.S. te laten lopen. Ik heb toen via de radio aan overste *Somer* gevraagd of dat mocht, want wij stonden onder het Bureau Inlichtingen, waarvan wij geld, codes, enz. kregen. Alles, wat buiten de gewone gang van zaken viel, moest ik aan overste *Somer* vragen. Deze heeft mij dit toen verboden, omdat niet zeker was en niet precies bekend

was, wat met deze dingen gebeurde. Voor het Bureau Inlichtingen — en dus later voor de geallieerde oorlogvoering — is het van grote betekenis geweest, dat het de eerste was, die op een bepaald ogenblik wist, dat het Duitse hoofdkwartier van een bepaalde legergroep daar of daar zat. Bij de Binnenlandse Strijdkrachten werden dagelijks mensen gepakt en daar waren dagelijks moeilijkheden. Ik was er niet zeker van, dat deze berichten niet in Duitse handen zouden vallen, niet opzettelijk, maar door toeval. Deze berichten hadden voor de C.B.S. geen enkel nut. Als er werkelijk zeer geheime zaken waren, was het beter, dat er zo weinig mogelijk mensen van af wisten.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. M. KIELSTRA.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 17 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRIETTE JACOBA ROOSENBURG,
oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage, journaliste.

Zij leg de eed af als getuige.

42431. De **Voorzitter**: Wij zijn er toe gekomen u te vragen voor ons enige verklaringen af te leggen, omdat ons gebleken is, dat u een en ander te maken hebt gehad met wat men dan noemt: de Zwitserse weg B. De heer *Kielstra* heeft daarover zo juist een en ander verteld, maar bij verschillende andere verhoren is ons tevens gebleken, dat dit eigenlijk niet eens uw eerste verrichtingen op dit gebied zijn geweest, maar dat u al vóór die tijd te maken hebt gehad met organisaties, die zich ook bewogen op het terrein van de verbindingen van het bezette gebied naar buiten. Misschien kunt u ons vertellen, wat u op dit punt hebt meegemaakt. Dat kan dan weer een steentje bijdragen tot de geschiedschrijving, die wij op het ogenblik met betrekking tot dit probleem aan het maken zijn.

A. U wilt alleen verbindingen naar buiten?

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, als u andere mededelingen kunt doen, die daarmede min of meer verband houden, houden wij ons ook daarvoor aanbevolen, maar dit is wel het hoofdpunt. Wanneer begon u met deze dingen?

A. Wanneer ik zelf begonnen ben? In Mei 1943, zou ik zeggen.

42432. De **Voorzitter**: Waarom zegt u: Wanneer ik zelf begonnen ben?

A. Omdat ik voordien wel contact heb gehad, maar dat was door de Parool-groep, door *Henk Pelser*, *Dick van Stockum* en *Smets*, maar daar heb ik zelf nooit koerierswerk voor gedaan. De weg B is voortgekomen uit dat andere groepje.

42433. De **Voorzitter**: Maar u was toch, als ik mij niet vergis, vóór dat weg B functioneerde, al bij een passeursorganisatie?

A. Neen, het eerste is geweest met *Piet Gerbrands*.

De **Voorzitter**: Dat bedoel ik.

A. Dat was volgens mij in Mei 1943.

42434. De **Voorzitter**: Dat is juist, maar dat ligt toch vóór de tijd, dat de weg B begon. Wat de heer *Gerbrands* deed, was het maken van een verbinding over België en Frankrijk naar Spanje, maar dat had met Zwitserland niets te maken.

A. Daar is Zwitserland uit voortgekomen.

42435. De **Voorzitter**: Inderdaad. Zoudt u nu willen vertellen hoe u met de heer *Gerbrands* in aanraking bent gekomen en wat zich toen verder heeft afgespeeld?

A. Ik kende *Guus Westhof*. Hij werkte samen met *Jan Wannée* en *Nel Lind*, de groep, die zich „Luctor et Emergo” noemde of ook al „Fiat Libertas”. *Piet Gerbrands* had iemand nodig, die passeur

wilde zijn op België en Frankrijk. Hij had iemand nodig, die vrij behoorlijk Frans sprak. Ik had middelbaar Frans en had vrij veel tijd in Frankrijk doorgebracht. *Guus Westhof* heeft mij in contact gebracht met *Piet Gerbrands*, ik meen in Mei of Juni 1943.

Dit waren twee dingen; daarover waren moeilijkheden. Dit heb ik later pas begrepen. Ik was in het begin gewoon koerierster, passeuse en deed domweg wat mij werd opgedragen. *Piet Gerbrands* was in opdracht van Engeland bezig met het maken van die route St. John over Frankrijk, de Pyreneeën naar Portugal en tegelijk had *Jan Wannée* een verbinding met België, waarlangs hij berichten stuurde. Dat werkte door elkaar. Als ik naar België ging om iemand weg te brengen, nam ik tegelijk berichten mee. Dat is een tijd geregeld doorgegaan. In September zou ik mijnheer *van Lynden* wegbrengen. Toen wist ik het niet, ik heb het later gehoord. Ik zou hem in Amsterdam oppikken. Ik moest naar Brussel, want ik had ook berichten weg te brengen. Hij was er echter niet; ik ben toen toch weggegaan. Toen ik terugkwam, bleek, dat *Wannée* en *Nel Lind* waren gepakt.

42436. De **Voorzitter**: Was daarbij niet betrokken een verraad van een zekere juffrouw *van Leeuwen*?

A. Ja, van „*Blonde Annie*”.

Ik zit er over te denken, of *Gerbrands* toen al weg was of dat hij tegelijk met mij is weggegaan. In ieder geval, toen ik terugkwam, was de enige, die ik nog kon vinden, *Bert Jonkers*. Wij zijn toen samen gaan onderzoeken wat er was gebeurd. Ik heb contact gemaakt met *Adri Gerbrands*. *Piet Gerbrands* was toen al weg. Wanneer hij precies is weggegaan, weet ik niet meer. *Adri Gerbrands* had de code gekregen en moest met Londen telegraferen.

Ik geloof niet, dat die hele kwestie van dat verraad er zo bar veel mee te maken heeft. Het kwam echter hierop neer. Die groep *Wannée*, *Veterman* en *Lind* was weg. *Bert Jonkers*, *Adri Gerbrands* en ik zijn toen weer opnieuw begonnen. Ik heb toen ander contact in België gezocht, omdat ik het contact van *Wannée* niet meer vertrouwde; dat was mevrouw *Chabot*. Ik vertrouwde haar wel persoonlijk, maar meende, dat zij was aangebracht. Er was bij betrokken een zekere *Ernest*. Wij zijn toen dus weer opnieuw begonnen en hebben nog erg veel last van deze *Annie van Leeuwen* gehad, omdat de familie van *Nel Lind* geloofde, dat zij goed was. Eindelijk liep het echter weer zo'n beetje: ik had toen een contact gekregen, dat liep van Brussel naar Parijs en van daar naar Genève. Terwijl ik tegelijkertijd nog doorging met het wegbrengen van mensen over die route St. John, trachtte ik berichten naar Genève te sturen. Wij hebben toen gemerkt, dat een gedeelte van die berichten, vooral de militaire, niet doorkwamen.

42437. De **Voorzitter**: U zegt, dat u probeerde berichten door te sturen naar Genève. Langs welke weg deed u dat?

A. Het had geen naam; het waren contacten, welke ik in Parijs en Brussel had gevonden.

42438. De **Voorzitter**: Uw eigen contacten? U doelt hier toch niet op berichten, welke over de bestaande weg A gingen?

A. Het ging per se niet over de weg A. Het bleek, dat het in die weg A terechtkwam.

42439. De **Voorzitter**: Wist u van die weg A af?

A. Ja, ik wist wel, dat die weg bestond.

42440. De **Voorzitter**: Kent u de mensen er van?

A. Ja. Ik kende de contacten er van, maar ik werd verondersteld niet de hoofdpersoon zelf te kennen. Toevallig wist ik, dat het *Slotemaker* was. Dat was een van die dingen, die je wist, zonder dat

je het wilde. Wij hielden ons dus bezig met het organiseren van die dingen en toen liep het geheel over Zwitserland niet erg; er klopte iets niet. Intussen was *Jan Kielstra* bij onze groep gekomen; *Adri Gerbrands* was opgepikt. Wij hebben toen gezegd: wij moeten er iemand heensturen om te kijken, hoe het zit. Ik ben daarop naar Zwitserland gegaan en ben daar eerst terechtgekomen bij de *van Niftriks* en daarna bij generaal *van Tricht*. De zaak was mij toen nog niet duidelijk, maar ik begon te begrijpen, dat er een moeilijkheid bestond tussen wat later de weg A is genoemd en de *van Niftriks*, nl. dat *van Tricht* graag militaire berichten doorkreeg, maar niet precies wist, hoe hij het doen moest, en daarbij niet veel medewerking kreeg van weg A.

Ik heb toen ook ds. *Visser 't Hooft* ontmoet, die zeer sceptisch tegenover het geheel stond. Dat was hem niet kwalijk te nemen, want ik was 25 jaar en hij dacht natuurlijk: wat komt die rare juffrouw hier doen; hij wist niets van mij af. Ik had veel berichten bij mij, niet alleen van ons zelf, maar ook van de groep *Kees* en de groep G.D.F. (dat was *Rudi*). Dat was een groep, waarvan ik de mensen niet kende. In ieder geval waren het heel goede militaire berichten. Ik heb toen tegen *Visser 't Hooft* gezegd: „Het kan mij niet schelen, hoe u ze doorstuurt of wie dat doet — dat is mij gelijk —, maar stuurt u ze door; heel veel mensen doen er moeite voor, stuur ze dus door of zeg, dat ze de moeite niet waard zijn; in dat geval zeg ik echter tegen de jongens: houd er mee op.” Het was toen zover, dat zij zouden worden doorgestuurd, maar er was een zeker procédé om die dingen door te sturen. Blijkbaar was de groep van weg A het er niet over eens, dat het doorgestuurd zou worden, want 's avonds is er een grote ruzie over geweest. Daar ben ik niet bij geweest, maar daar waren wel bij de *van Niftriks* en een jongrn, die *Theo* heette. Die werkte ook mee aan het maken der films, voordat deze werden verstuurd. Terwijl hij hieraan medewerkte, merkte hij, dat de zaak van mij ter zijde werd gelegd en dus niet zou meegaan met iets, dat snel verwerkt moest worden. Hij heeft daarop een aanmerking gemaakt tegen *Jooy Bartels*, waarop deze zo kwaad is geworden, dat hij een gedeelte daarvan heeft vernietigd.

Toen ik dat hoorde, ben ik kwaad geworden en heb gezegd: „Dat kan niet. Of die zaak gaat door, of wij houden er mee op, maar dit is belachelijk. Als u hier zit om iets door te sturen, zit u hier als brievenbus en niet als zeef. In Engeland kunnen ze het wel door de zeef doen.” Ik heb met *van Tricht* daarover gesproken en deze heeft mij toegezegd, dat hij het langs een eigen weg zou sturen. Dat is het begin geweest van weg B. Verder heb ik er niet veel over te vertellen. Drie maanden later ben ik opgepakt.

42441. De **Voorzitter**: Dus u had de indruk, dat het niet zo was dat de berichten, die binnenkwamen, wanneer zij van militaire aard naren naar de heer *van Tricht* gingen, die ze verder kon behandelen, en wanneer zij van niet militaire aard waren naar de heer *Visser 't Hooft* gingen?

A. Dat was per se niet zo. Ik weet vrij zeker, dat *van Tricht* er heel dikwijls buiten gehouden werd.

42442. De **Voorzitter**: De heer *van Tricht* heeft het hier voorgesteld alsof er later inderdaad een soort van werkverdeling was. In de latere tijd, zo zei hij, kwamen de militaire berichten in hoofdzaak over weg B binnen en dan was het zo: politieke berichten gaf ik aan *Visser 't Hooft* en deze gaf de militaire berichten aan mij. Dat leek mij een redelijke vorm van samenwerking.

A. Zo is het later ook wel geworden, maar niet zonder dat daaraan strubbelingen zijn voorafgegaan. Ik weet heel zeker, dat die moeilijkheid daar bestond. *Van Tricht* heeft tegen mij ook gezegd: Ik zit er mee omhooft. Hij had geen eigen code en hij moest werken over de code van *Bosch van Rosenthal* en *Bosch van Rosenthal* was -- laat ik het zó uitdrukken -- ook niet zo bar coöperatief.

42443. De **Voorzitter**: Dus u hebt bij de heer *Visser 't Hooft* niet zo'n hartelijke ontvangst gehad?

A. Neen. Dat nam ik hem niet kwalijk. Ik kon begrijpen, dat hij ten aanzien van mij dacht: Nu ja, wat is dat nou? Maar de spullen, die ik bij mij had, waren goede spullen. Er was geen enkele reden voor, dat een jongen als *Joop Bartels* ze in een aanval van woede vernietigde.

42444. De **Voorzitter**: De heer *Visser 't Hooft* heeft er hier ook ern en ander van verteld en dat kwam hierop neer, dat hij enigermate huiverig stond tegenover alles, wat nieuw op zijn weg kwam en dat hij niet kende van vroeger, omdat hij de gevaren daarvan voor zijn weg altijd erg vreesde.

A. Ja, dat begrijp ik ook wel, maar dit was niet *zijn* weg. Zijn weg was toen *Jean Weidner*. Die zat tegelijkertijd met mij in Genève. Dat was ook zo gek! Hij zat met mij in Genève, maar wij mochten elkander niet zien.

42445. De **Voorzitter**: Was dat niet te begrijpen?

A. Dat was best te begrijpen, alleen kende ik *Weidner* al! Dat heb ik niet tegen *Visser 't Hooft* gezegd. Ik dacht: Dan wordt hij weer zo zenuwachtig! Er kwam dit bij, dat ik heel voorzichtig ben geweest. Wij hadden hier ook allerlei moeilijkheden. Ik had al verschillende keren meegemaakt, dat ze in Zwitserland niet erg voorzichtig waren. Dat hadden wij al meegemaakt met jongens, die daarheen gegaan waren en dergelijke grapjes. Ik heb dus niet gezegd: Ik ben *Jet Roosenburg* en woon daar en daar, mijn vader is die en die, en zulke grapjes, maar: Ik kom van die en die groep; er is iemand in Zwitserland, die mij kent, mij reeds als kind heeft gekend, die mijn vader en mijn vrienden kent en mij kan identificeren. Dat was dr. *Polak Daniels*. Dat heeft hij ook gedaan. Er waren wel enige garanties.

42446. De **Voorzitter**: Dr. *Visser 't Hooft* heeft hier, sprekende over u, gezegd:

„Helaas is het toen niet zo erg goed gegaan. Op het ogenblik zou ik er wel mijn spijt over willen uitspreken, dat wij toen niet voldoende op FL ingegaan zijn. Wij stonden toen op het sñacdpunt, dat wij later opgegeven hebben, dat er ernstig gevaar was, dat een tweede weg de eerste weg kapot zou maken. Ik moet dus ruitelijk erkennen, dat wij mejuffrouw *Roosenburg* op generlei wijze geëncourageerd hebben.”

A. Dat is netjes uitgedrukt.

42447. De **Voorzitter**: Maar het klopt wel?

A. Ja, het klopt.

42445. De **Voorzitter**: U hebt er op het ogenblik volledig begrip voor. Ik denk, dat u dat op dat moment iets minder had.

A. De moeilijkheid was: ik vond het best, als hij het zelf wilde doen, maar dan moest hij in Holland alle andere dingen oppikken. De berichten van *Beukema* en *Kees* waren zeer behoorlijke berichten; die konden op een gegeven moment niet weg.

42449. De **Voorzitter**: Die kon men toch brengen bij de heer *Slotemaker*?

A. Maar deze had geen bordje op zijn deur staan: Hier berichten voor weg A. Dat wist de *groep-Slotenzaker*. Dat contact was er niet. Anders hadden zij het mij niet gevraagd. Ik had berichten voor drie groepen; het waren de groepen *Rudi*, F.L. (F.L. of B.M., onze eigen groep) en *Kees*.

42450. De **Voorzitter**: De conclusie, welke u trekt, behoeft niet juist te zijn, want wij hebben kunnen constateren, dat men de berichten vaak langs meer dan één weg stuurde.

A. Deze mensen zaten er mee omhoog. Zij zeiden: Neem ze mee, want iedere keer, als wij ze wegsturen, komen ze niet aan er horen wij niets; wij willen ze nu zeker weg hebben, neem ze mee. Het is moeilijk het met de puntjes op de i te zeggen. Men had het gevoel bij die groepen, dat de zaak niet weg kon, dat het ergens vastzat, dat iemand de zaak niet weg wilde sturen — dat zelfde gevoel had men in Zwitserland —, dat *Visser 't Hooft* daar zat en het allemaal zeefde —, dat was echter zijn opdracht niet —, hoewel zij het ook niet wisten. Mijn idee was: Het is de brievenbus, ik moet hun alles sturen, laten zij het in Londen maar uitzoeken, maar laat men het niet in Holland en Zwitserland gaan uitzoeken, want dat was de bedoeling niet. Ik zat omhoog met die weg St. John en zag er het nut niet van in. Ik had over Zwitserland ook de personen-weg, die overigens nogal omliep. Zij moesten Zwitserland in, er weer uit en naar Spanje. Een paar gingen er per vliegtuig, maar dat waren er heel weinig. Dat wist ik en daarmee had ik telkens last. De heer *Goedman*, die nu zit bij het International Navigation Bureau — het was in ieder geval een expert op civiel luchtvaartgebied -- wilde naar Londen. Londen had blijkbaar gevraagd of hij wilde komen langs de weg St. John. Wij moesten altijd opgeven welke mensen langs die weg wilden gaan en dan moest Londen zeggen: ja. Maar Londen wachtte soms drie maanden. Daarvoor hadden wij

niet de tijd; wij konden de mensen niet zolang weghouden. Ik heb gezegd: „Heeft het reden met de weg St. John door te gaan?“, waarop twee verschillende antwoorden kwamen: *Visser 't Hooft* zei ja en *van Tricht* zei neen. Ik zei: vraag het dan maar aan Londen; daar komt mijn opdracht vandaan. Stuur een telegram naar Londen en vraag of ik moet doorgaan met die weg Sint John of niet. Het risqueert veel mensen en als men een andere goede weg heeft, laten zij daar dan maar over gaan. Met veel moeite is gedaan gekregen, dat zij voor mij een telegram hebben gestuurd om te vragen of ik moest doorgaan met die weg Sint John.

42451. De **Voorzitter**: Hebt u daarop antwoord gekregen?

A. Ja, maar dat antwoord was zo vaag. Dat antwoord zal nog wel bestaan; *van Tricht* zal het wel bewaard hebben. Dat was een typisch Londens antwoord, zo iets van: „Zo enigszins mogelijk doorgaan met de weg Sint John, waaraan wij toch wel grote waarde hechten.“ Ik had niet alle moeilijkheden, die er waren, uitgelegd. Dat „zo enigszins mogelijk“ had dus geen enkele zin. Dergelijke dingen hadden wij meer. Wij hadden b.v. een opdracht uit Londen gekregen, die volgens het telegram van *van Mook* kwam, dat wij Indologen moesten sturen. Toen hebben wij gevraagd: afgestudeerde Indologen en is het zeker, dat het van *van Mook* komt? Daarop kwam toen ook geen antwoord. Wij hebben toen Indologen verzameld, maar zijn er naderhand weer mee opgehouden.

42452. De **Voorzitter**: Hoe was dat gevraagd?

A. Dat is binnengekomen over *Adri Gerbrands*. Dat was een bericht voor de weg Sint John.

42453. De **Voorzitter**: Was er, toen u dat bericht kreeg, de mogelijkheid te antwoorden?

A. Die hadden wij altijd. Het enige was, dat wij nooit wisten of de codes gebroken waren of niet.

42454. De **Voorzitter**: U snijdt nu een ander thema aan. Het is dus eigenlijk zo, dat u naar Zwitserland bent gegaan, omdat berichten van een bepaalde groep, die de overtuiging had, dat die berichten waardevol waren, niet weg konden. U bent toen gekomen in de tegenstellingen, die daar bestonden, en u hebt op dat moment waarschijnlijk ook, omdat uw bron militaire berichten kon geven, het meest gewillige oor gevonden bij generaal *van Tricht*.

A. En ook, omdat *Visser 't Hooft* er niet aan wilde.

42455. De **Voorzitter**: Dat zat natuurlijk in het karakter van de berichten.

A. Hoewel het niet allemaal militaire berichten waren, die ik bij mij had.

42456. De **Voorzitter**: Wat voor karakter hadden deze dan?

A. Wat er allemaal bij zat, weet ik niet meer.

42457. De **Voorzitter**: Waren het berichten op economisch, cultureel of politiek gebied?

A. Wij waren toen bezig met die burgemeesters.

42458. De **Voorzitter**: Dat was dus zuiver politiek?

A. Ja. Ik weet niet, of dat ook in die zending zat.

42459. De **Voorzitter**: Dat zal misschien later zijn geweest; daarover heeft de heer *Kielstra* gesproken.

Tot welke conclusie is men gekomen met betrekking tot de heer *Visser 't Hooft*?

A. De slotconclusie is geweest de weg B.

42460. De **Voorzitter**: Dus met generaal *van Tricht*. De conclusie was dus, dat u zoudt teruggaan en zoudt proberen een regelmatige verbinding te krijgen?

A. En dat *van Tricht* voor de verdere doorzending zou zorgen.

32461. De **Voorzitter**: Had u reeds in uw hoofd hoe dat georganiseerd moest worden?

A. Langs dezelfde verbinding, waarlangs ik was gekomen. Dat was met twee Franse jongens. Ik zou gaan tot Brussel of Parijs, waarna de Fransen het zouden overnemen, die naar Genève zouden gaan.

Dat is ook een paar keer goed gelopen. Toen is één van de jongens verraden en daardoor ben ik ook verraden.

42462. De **Voorzitter**: Die steunpunten in het buitenland — België en Frankrijk — werden in het geval van de weg B toch niet verzorgd door *Weidner*? Hij had toch alleen met de weg A te maken?

A. Inderdaad, hoewel die mensen elkander wel kenden. Ik kende ook wel mensen van de A-weg.

42463. De **Voorzitter**: U bent dus teruggekomen. Wanneer is dat gebeurd?

A. In Januari 1944. Ik ben 1 Maart opgepakt. Ik heb het maar heel kort volgehouden. De contactpunten zijn doorgeklapt, maar *Kielstra* en enige anderen wisten al van de verbinding. Ik had met *van Tricht* afgesproken, dat, wanneer iemand kwam, die zich *Jank* noemde, het in orde was. *Kielstra* heeft het weer doorgezet.

42464. De **Voorzitter**: Toen is het zelfs, zoals de heer *Kielstra* vertelde, een vrij regelmatige verbinding geworden.

A. Ja. Ik heb net de overgangperiode gehad van de groep *Wannée* tot het juist weer begon te lopen bij ons. Toen ben ik opgepakt.

42465. De **Voorzitter**: U bent vele malen de grens over geweest?

A. Vrij veel.

42466. De **Voorzitter**: Schat u eens hoeveel keer het gebeurd is.

A. Een keer of 20.

42467. De **Voorzitter**: Hoe deed u dat? Dat was toch in de oorlogstijd voor een vrouw moeilijker dan voor een man?

A. Dat weet ik niet. Ik had de indruk, dat het voor een man moeilijker was dan voor een vrouw. Maar het was niet zo moeilijk. Als je maar wist waar je de grens over moest lopen. Voor België en Parijs had ik een papier van de Kamer van Koophandel. Er waren zeer veel zakenlieden, die heen en weer reisden tussen Brussel en Parijs. Daarvoor had ik ook zo'n papier van de Kamer van Koophandel in België gemaakt en ik ging rustig met de trein, ais Belgische. Hier ging ik meestal met de fiets de grens over. Later is het prettiger geworden. Toen gingen ze met de trein, voorzien van Gestapo-papieren. Zover heb ik het nooit gebracht!

42468. De **Voorzitter**: Op welke wijze is het misgelopen?

A. Doordat een van de Franse jongens vertrouwen heeft gesteld in een zekere *Bastin*. Dat was een Belg, ook een zakenman, en met hem heeft die jongen zich te veel ingelaten. Hij heeft hem op een gegeven ogenblik meegenomen van Brussel naar Parijs of van Brussel naar Genève, dat weet ik niet. Ik heb hem daarna niet meer gezien. Ik voelde niets voor die snuiter en had tegen die Franse jongen gezegd: Ik wil die vent niet meer zien. Ik had in België inlichtingen over hem gekregen en die waren niet verkeerd, maar ook niet goed. Ik had een afspraak met de Franse jongen. Hij kon niet komen, omdat hij zijn been had gebroken op het Gare du Nord in Parijs. Hij heeft een vriendje van hem gestuurd. Die had hij als noodadres opgegeven weer die *Bastin*. Ik kwam op de afgesproken plaats en daar zat *Bastin*. Ik dacht: Dat klopt niet. Toen ik het café uitging, stonden er zes Gestapo-kerels. Dat was in Maart 1944.

42469. De **Voorzitter**: Wat is er toen verder met u gebeurd?

A. Het gewone liedje.

42470. De **Voorzitter**: Bent u veroordeeld?

A. Ja, in Juli 1944 ben ik ter dood veroordeeld in Utrecht, tegelijk met de rest van de zaak, *Wannée* en *Lind*. Ze kenden mijn naam al lang. Toen ze mij eenmaal hadden, waren ze er erg verheugd over.

42471. De **Voorzitter**: Het vonnis is niet ten uitvoer gelegd. Hebt u toen in concentratiekanalen gezeten?

A. In Zuchthaus heb ik gezeten.

42472. De **Voorzitter**: En bij de bevrijding bent u vrijgekomen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan hebt u het er nog gelukkig afgebracht.

A. Dat heb ik ook. Het enige punt, dat ik nog ever, wilde vermelden en waarover ik mij indertijd ontzettend heb geërgerd, is het volgende. Ik heb reeds verteld, dat ik in Zwitserland niet mijn eigen naam heb gezegd, omdat ik wist, dat er onvoorzichtigheden waren begaan. Zij zijn echter toch achter mijn naam gekomen in Zwitserland.

42473. De **Voorzitter**: Hebt u ook tegen generaal *van Tricht* uw naam niet gezegd?

A. Neen. Op de een of andere manier zijn zij er toch achter gekomen. Wat ik hun wel kwalijk neem, is het volgende. De familie *Bosch van Rosenthal* kende mijn naam; zij hebben in een open brief naar hun familie in Holland geschreven, dat zij hadden gehoord, dat ik in Zwitserland was geweest, en of ik nu weer veilig thuis was en dergelijke grapjes. Dat werd door mevrouw *Geertserna*, die niets met de illegaliteit had uit te staan, op een Haags bridgepartijtje verteld, hetgeen voor mij niet zo leuk was, want zij zaten al twee jaar achter mij aan.

42474. De **Voorzitter**: U was ondergedoken?

A. Ja. Dat was bij *Ridder Bosch van Rosenthal*. Hij had er helemaal geen idee van.

42475. De **Voorzitter**: Dan kom ik nog even terug op een opmerking, welke u zoëven hebt gemaakt. Wij hadden het over het contact met Engeland via de radiographische verbindingen in de periode 1943; U zei toen, dat de gelegenheid om radiographisch verbinding te hebben er altijd was. Had die opmerking ook betrekking op de tijd vóór 1943?

A. Vóór 1943 zou ik haar niet direct bij de hand hebben gehad, maar wel in 1943.

42476. De **Voorzitter**: Wanneer u alleen bedoelt, dat er van 1943 af zo'n radiographische verbinding was, is het volkomen duidelijk. Maar was zij er ook vóór die tijd?

A. Daarover heb ik het niet; ik heb het alleen over die route van St. John.

42477. De **Voorzitter**: Dan is het geen novum. U kent ook geen mogelijkheden van radiographische verbinding met Engeland in 1941 of 1942?

A. Neen; wel bij geruchte.

42478. De **Voorzitter**: Van de inhoud van de berichten, welke over die weg B gingen gedurende de tijd, dat u daarmee te maken hebt gehad, weet u waarschijnlijk niet zoveel. Ik heb begrepen, dat u hoofdzakelijk als koerierster bent opgetreden.

A. Ik weet wel, dat behalve de berichten van de burgemeesters, met wie wij toen zijn gestart, het voornamelijk militaire berichten waren. *Bert Jonkers* had nogal eens militaire berichten. Wat er doorgekomen is, weet ik niet precies, want er is onderweg ook van verloren gegaan.

42479. De **Voorzitter**: Die berichten werden verzameld o.a. door de heer *Kielstra*; zij werden dan gereedgemaakt, omgezet in microfilms en u kreeg iets mee, waarin de zaak verborgen zat?

A. Zo was het ook niet altijd. De heer *Kielstra* is er pas bijgekomen in December 1943. Mijn periode is eigenlijk net geweest die overgangperiode, toen er eigenlijk niets liep, toen alles misliep. Omdat ik van *Piet Gerbrands* die opdracht had gekregen, hield ik toch vol. *Piet* was de enige, die behoorlijk was weggekomen en die in Londen zat. Ik dacht: als zij willen, dat wij er niet mee doorgaan, dan zullen zij het wel zeggen. Ik ging dus door; het lukte echter niet allemaal.

42480. De **Voorzitter**: Hoe had u vernomen, dat hij in Londen was?

A. Of via Radio Oranje Ā via *Adri Gerbrands*. Ik dacht, dat *Adri* bericht had gekregen, want hij had de code van *Piet*.

42481. De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde van mijn vragen. Hebt u zelf nog iets mede te delen?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. J. ROOSENBURG.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 18 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Stokvis en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPH SCHREIEDER,

oud 43 jaar, tegenwoordige verblijfplaats:
Cellenbarakken te Scheveningen; Kriminal-Direktor.

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,

oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur
N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

Deskundige:

HENRI KOOT,

oud 65 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor b.d. kanselier der Nederlandse Orden.

Hij legt de eed af als deskundige.

42598. De **Voorzitter**: U bent door onze commissie op Dinsdag 13 Juli 1948 gehoord. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. U behoeft thans de eed niet opnieuw af te leggen, omdat uw verklaringen geacht worden te worden gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed. Is u dit duidelijk?

A. Ja.

A. Ja.

42599. De **Voorzitter**: Ik wil met u enige vragen bespreken, welke na uw verhoor van 13 Juli 1948 gerezen zijn.

Mede door de verhoren, welke later gehouden zijn, is een bepaald punt naar voren gekomen, waaromtrent ik u om opheldering zou willen vragen. Het betreft de agent *Niermeyer*. *Niermeyer* was een agent, die al geruime tijd in Nederland gewerkt had, toen u ten slotte door de gevangenneming van *van der Giessen* er in geslaagd bent om hem op het spoor te komen en te arresteren.

A. Ja, met de zaklantaarn.

A. Jawohl, mit der Stablampe.

42600. De **Voorzitter**: U hebt zelf in het gedeeltelijke verslag, dat u destijds aan onze commissie hebt uitgebracht, al aangegeven, dat *Niermeyer*, ook in uw gedachtengang, iets bijzonders had. Hij paste niet geheel in het systeem van de agenten van het England-Spiel. U hebt achter de namen van enige agenten de letters B.I. gezet. Dat hebt u ook bij *Niermeyer* gedaan. Kunt u nog even vertellen wat u daarmee bedoelde? Wat vond u het afwijkende bij die B.I.-agenten?

A. Ik heb toentertijd reeds gezegd, dat ik het begrip B.I., dat, wanneer men chronologisch te werk gaat, niet geheel juist is, slechts genomen heb als benaming voor het gehele Nederlandse berichten-apparaat. Ik zou eigenlijk juist hebben moeten zeggen C.I.D.

Bij *Niermeyer* was het nu zo, dat ik uit de weinige gegevens, die hij verstrekt heeft, moest afleiden, dat hij geen sabotage-agent is, d.w.z. dus geen agent, die door het B.B.O. uitgezonden is, zoals ik het genoemd heb, dus als sabotage-agent met de opdracht te saboteren, maar dat hij een uitgesproken spionage-agent was, d.w.z. slechts

A. Ich sagte seinerzeit schon, dass ich den Begriff B.I., der, wenn man vom Zeitablauf ausgeht, nicht ganz zutreffend eingesetzt ist, lediglich genommen habe als Bezeichnung für den gesamten niederländischen Nachrichtenapparat. Ich hätte eigentlich genauer C.I.D. sagen müssen.

Bei *Niermeyer* war es nun so, dass ich aus seinen wenigen Angaben entnehmen musste, dass er kein Sabotageagent ist, d.h. also kein Agent, der vom B.B.O., wie ich es bezeichnet habe, abgesetzt worden ist, also als Sabotageagent mit dem Auftrag, Sabotage zu

opdracht had te spioneren. Dat bleek ook daaruit, dat hij al de maanden, die hij gewerkt heeft — ik schat het op bijna een halfjaar — slechts op zuiver spionagegebied gewerkt heeft, maar geen sabotage-opdracht had. Hij is ook niet, om mij algemeen uit te drukken, door de sabotage-afdeling, die direct onder Engelse leiding stond, maar door de Nederlandse afdeling uitgezonden.

42601. De **Voorzitter**: Nu hebben wij met deze Niermeyer de volgende moeilijkheid. Ik heb u de vorige keer al verteld hoe de organisatie in Londen was. Toen u uw rapport schreef, was u dat in finesses niet helemaal duidelijk, hetgeen te begrijpen is. Ik heb u toen gezegd, dat de agenten van het England-Spiel afkomstig waren van het Nederlandse sabotagebureau, het bureau van kolonel *de Bruyne*, welk bureau samenwerkte met een Engels instituut, dat S.O.E. heette. Daarnaast had men in Engeland nog een andere Nederlandse dienst, een zuivere inlichtingendienst. Die Nederlandse dienst heette aanvankelijk C.I.D.; eind 1942 is dit veranderd in B.I. Er was dus aan Nederlandse kant een sabotagedienst en een inlichtingendienst. Met de Nederlandse inlichtingendienst correspondeerde de Engelse dienst S.I.S. en met de Nederlandse sabotagedienst correspondeerde de Engelse dienst S.O.E. Nu is het volkomen duidelijk, dat, wanneer u in het England-Spiel verbindingen met Engeland onderhield, u in feite een telegrammecwisseling onderhield met S.O.E., want het hele ontvangstapparaat was in handen van de Engelsen.

A. Ja.

42602. De **Voorzitter**: Wij kunnen nu verder die Nederlandse diensten buiten beschouwing laten. U had dus contact met het ontvangststation, van Engelse kant het uitzendstation, van S.O.E. Daar zijn nu bepaalde fouten gemaakt, die het de Duitsers mede mogelijk hebben gemaakt het England-Spiel te spelen. Niernzeyer echter was een zuivere inlichtingenagent. U zou dus, wanneer u contact zou hebben gehad over de verbinding van Niernzeyer, in Engeland niet bij S.O.E. terecht moeten zijn gekomen, maar bij S.I.S. Indien dat het geval is, is dat op zich zelf enigermate verrassend.

Nu hebt u de vorige keer gezegd, dat de lijn-Niermeyer één van uw 18 lijnen was. De mogelijkheid bestaat natuurlijk — het verkeer is op al deze lijnen niet even intensief geweest; op de ene lijn werd meer gezonden dan op de andere — dat .....

A. Ja, met langere of kortere tussenpozen.

De **Voorzitter**: . . . ten eerste u zich vergist hebt en dat u over de lijn-Niermeyer nimmer contact met Engeland hebt gehad, maar een tweede mogelijkheid is, dat u over de lijn-Niermeyer slechts een zeer summier contact hebt gehad. Dan is er geen moeilijkheid. U gevoelt wel, dat, wanneer u over de lijn-Niermeyer een veelvuldig contact hebt gehad met Engeland, wij voor het probleem komen te staan, hoe het mogelijk is, dat dezelfde fouten, die bij S.O.E. gemaakt zijn, in dit geval ook gemaakt zijn bij S.I.S., waarmee u verbinding had via Niernzeyer. Nog verwonderlijker wordt dit, nu wij weten, dat, voor zover wij het na hebben kunnen speuren, met S.I.S. dergelijke ongelukken vrijwel niet hebben plaats gehad, m.a.w., dat men daar waarschijnlijk meer ervaring had, beter geoutilleerd was, zodat men zeer snel merkte, als er iets mis was. Ik heb u de vorige keer het voorbeeld genoemd van de Jonge, waarmee u geprobeerd hebt een „Spiel” te spelen. De Jonge echter was ook een B.I. agent; u hebt achter zijn naam ook de letters B.I. gezet. Het geval-de Jonge is een bewijs voor mijn stelling, dat bij S.I.S. dergelijke ongelukken practisch niet voorkwamen, want toen u een verbinding had via de Jonge met S.I.S., heeft men dat onmiddellijk gemerkt. Ik hoop, dat u de moeilijkheid van het geval begrijpt.

A. Ja.

42603. De **Voorzitter**: Wij komen dus voor de vraag te staan: Hoe is het mogelijk, dat, als u een verbinding over de lijn van Niermeyer — van wie door onze nadere onderzoeken inderdaad is komen vast te staan, dat hij met S.O.E. niets te maken had, maar dat hij een man was van de inlichtingendienst, van S.I.S. — hebt gehad, men dat bij S.I.S., waar men in het algemeen blijkbaar nogal waakzaam was, niet direct gemerkt heeft. Dit zou verklaard worden als u zou zeggen: er is over de verbinding van Niermeyer practisch niet uitgezonden. Dan is de moeilijkheid opgelost. Maar als u zegt: Ik heb die verbinding zeer intensief gebruikt, dan zit hier een probleem.

pflegen, sondern dass er ein ausgesprochener Spionageagent war, d.h. nur Aufträge hatte, Spionage zu treiben. Das ging auch daraus hervor, dass er die ganzen Monate, die er gearbeitet hat — ich schätze: es wird von einem halben Jahr nicht viel fehlen —, nur auf reinem Spionagegebiet arbeitete, aber keinen Sabotageauftrag hatte. Er ist auch nicht um mich allgemein auszudrücken, von der Sabotage-Abteilung, die unter unmittelbarer englischer Leitung stand, sondern von dem niederländischen Sektor abgesetzt worden.

A. Ja.

A. Ja, mit längerem oder kürzerem Zeitabschnitt.

A. Jawohl.

A. Mag ik daarop het volgende zeggen: Ik begin bij het tijdstip, waarop ik *Niermeyer* gevangengenomen heb. Mijnheer de Voorzitter, u hebt reeds de ontwikkeling van de geschiedenis verteld, dus dat op 1 October 1942 *van der Giessen* met een zaklantaarn gedropt was, met de opdracht deze aan *Niermeyer* te brengen. Toen op 6 October *Niermeyer* gevangengenomen was, rezen bij mij twee vragen op. Ten eerste, wat is hij voor een agent? Kan ik hem eigenlijk wel spelen? De ervaring heeft immers geleerd, dat men spionnage-agenten moeilijk spelen kan, en wel daarom, omdat — ik bezie het hier vanuit het standpunt van de criminalist — ik in dit geval zogenaamd spelmateriaal van de weermacht nodig heb, d.w.z. ik moet de tegenstander van spionagemateriaal voorzien. Daar rijzen reeds de moeilijkheden bij de weermacht zelf, want wat kan vrijgegeven worden? Belangrijk materiaal kan ze niet vrijgeven, dat is duidelijk, dus geeft zij verkeerd of zeer oud en reeds verouderd materiaal en daarmee is reeds gezegd, dat men practisch een spionnagezender niet lang kan spelen. Of ik moet, ter wille van het spel, goed materiaal geven, maar dan word ik immers zelf landverrader. Dat was mijn eerste overweging. De tweede overweging was deze: Wanneer ik nu direct afbreek, moet het in Engeland opvallen, d.w.z. men moet zeggen: Op 1 October is *van der Giessen* met de zaklantaarn gekomen. Op 6 October werd *Niermeyer* reeds gevangengenomen, daar is iets niet in orde! Dat waren mijn beide gedachten en zo moet ik nu van deze twee gedachten uit reconstrueren en zeggen: Ik heb beslist na 6 October nog een korte tijd contact gehad, maar uit de aard van de zaak, d.w.z. door het feit, dat *Niermeyer* een spionnage-agent was, moet ik zeggen, dat het contact niet langer dan enige weken geduurd zal hebben. Dus ik zou daarmee willen zeggen, dat de zender waarschijnlijk, ik mag wel zeggen zeker, maandenlang niet gespeeld is, maar slechts een bepaalde tijd rida de gevangenneming, om voor de tegenstander de gevangenneming, als direct gevolg van het parachuteren van *van der Giessen*, niet op te laten vallen.

42604. De **voorzitter**: Dus u helt over tot de mening, dat u inderdaad over de verbinding van *Niermeyer* niet veel gezonden hebt?

A. Inderdaad. De verbinding duurde, om de zoëven besproken redenen, niet lang; drie weken lang moeten echter beslist nog uitzendingen plaats gevonden hebben, want wanneer deze direct afgebroken zouden zijn, zou het in Engeland hebben moeten opvallen. Daar was ik bang voor en daarom heb ik met Obeistleutnant *Giskes*, die immers in deze zaken de weermacht vertegenwoordigde, afgesproken, dat enige zendtijden door het seinen intact gehouden zouden worden, maar ik mag wel zeggen: Langer dan drie, vier weken heeft de verbinding beslist niet gewerkt.

42605. De **Voorzitter**: Dat hebt u met verschillende agenten van S.I.S., met verschillende inlichtingenagenten geprobeerd. U hebt het met *de Jonge* ook geprobeerd, niet waar?

A. Steeds weer geprobeerd, ja.

42606. De **Voorzitter**: Als het zo is, dat u uitsluitend van uw kant over de verbinding van *Niermeyer* nog enige tijd enkele berichten hebt gestuurd om het niet al te erg in de gaten te laten lopen, dat hier een arrestatie had plaats gevonden, dan zit er geen moeilijkheid in. Wat hebt u echter in die drie of vier weken van de overkant als antwoord op deze berichten gekregen? Dat is natuurlijk ook nog een factor.

A. Ja, dat is natuurlijk moeilijk te zeggen, want het was deels zo, dat het verkeer maar zelden plaats vond, d.w.z. dat men juist bij spionnage-agenten slechts de meldingen doorgaf, naar ik aanneem per week misschien twee of drie zendtijden. Wanneer het seinverkeer twee weken geduurd heeft, waren het nog vier, vijf meldingen.

42607. De **Voorzitter**: Ik zal het nog anders zeggen. Als u een agent van S.O.E. had, dan ging u op zijn verbinding een verkeer aan en daar kwam antwoord op. Maar er kwam niet alleen antwoord op; door middel van een aantal van die verbindingen kwamen nieuwe agenten en kwam materiaal. Is dat nu over de verbinding van *Niermeyer* niet gebeurd?

A. Neen, zulke dingen zijn op deze lijn niet gebeurd.

42608. De **Voorzitter**: Dat weet u zeker?

A. Dat weet ik zeker, dat kan ik met zekerheid zeggen. Dus er werden op deze lijn geen nieuwe opdrachten, agenten of materiaal gedropt.

A. Darf ich dazu folgendes sagen: Ich gehe von dem Zeitpunkt aus als ich *Niermeyer* festgenommen habe. Herr Vorsitzender haben schon die Entwicklung der Geschichte gesagt, also dass am 1. Oktober 1942 *van der Giessen* mit einer Stablampe abgesprungen war mit dem Auftrag, sie *Niermeyer* zu bringen. Als am 6. Oktober 1942 *Niermeyer* festgenommen war, entstanden für mich zwei Fragen: Erstens: Was ist er für ein Agent? Kann ich ihn überhaupt spielen? Die Erfahrung hat ja gezeigt, dass man Spionageagenten schwer spielen kann und zwar deswegen, weil — ich sehe es hier vom Standpunkt des Kriminalisten aus — ich in diesem Fall sogenanntes Spielmaterial von der Wehrmacht brauche, d.h. ich muss den Gegner mit Spionagematerial versorgen. Da kommen schon die Schwierigkeiten bei der Wehrmacht selbst. Denn was kann freigegeben werden! Wichtiges Material, das ist klar, kann sie nicht freigegeben. Nun gibt sie falsches oder uraltes, bereits überholtes und damit ist schon gesagt, dass man praktisch einen Spionagesender nicht lange spielen kann. Es sei denn, dass ich im Interesse des Spieles gutes Material gebe, aber dann werde ich ja selbst zum Landesverrater. Das war meine erste Überlegung. Die zweite Überlegung war die: Wenn ich nun sofort abbreche, muss es in England auffallen, d.h. man muss sagen: am 1. Oktober ist *van der Giessen* mit der Lampe gekommen, am 6. Oktober wird *Niermeyer* schon festgenommen. Da ist irgend etwas nicht in Ordnung! Das waren meine zwei Gedanken und so muss ich nun von diesen zwei Gedanken aus rekonstruieren und sagen: Ich habe bestimmt nach dem 6. Oktober noch kurzen Verkehr gehabt, aber aus der Natur der Sache, d.h. der Tatsache heraus, dass *Niermeyer* ein Spionageagent war, muss ich sagen, dass der Verkehr über einige Wochen nicht hinausgegangen sein wird. Also ich möchte damit sagen, dass der Sender wahrscheinlich, ich darf sagen, sicher monatelang nicht gespielt worden ist, sondern nur eine gewisse Frist über die Festnahmezeit hinüber, damit dem Gegner die Festnahme als unmittelbare Folge des Absprunghes von *van der Giessen* nicht auffiel.

A. In der Tat! Der Verkehr dauerte aus den eben besprochenen Gesichtspunkten heraus nicht lange; bestimmt müssen aber drei Wochen lang noch Sendungen durchgeführt worden sein. Denn wenn diese sofort abgebrochen worden waren, hatte es in England auffallen müssen; das war meine Befurchtung und daher habe ich mit Oberstleutnant *Giskes*, der ja in diesen Sachen für die Wehrmacht sprach, vereinbart, dass einige Sendezeiten durch den Sendeverkehr aufrecht erhalten werden sollten. Aber ich darf sagen: Langer als drei, vier Wochen ist der Verkehr bestimmt nicht gelaufen.

A. Immer wieder versucht, jawohl.

A. Ja, das ist natürlich schwer zu sagen, denn es war zum Teil so, dass der Verkehr ein seltener war, d.h. dass man, gerade bei Spionageagenten, nur die Meldungen durchgab. Wie ich annehme in der Woche vielleicht zwei oder drei Sendezeiten. Wenn der Funkverkehr zwei Wochen gelaufen ist, waren es noch vier, fünf Meldungen.

A. Nein, solche Dinge sind auf dieser Linie nicht geschehen.

A. Das weiss ich bestimmt. Das kann ich mit Sicherheit sagen. Also irgendwelche neue Aufträge, irgendwelche Agenten oder Material wurden auf dieser Linie nicht abgesetzt.

42609. De **Voorzitter**: Als u dit positief kunt bevestigen, behoeft er geen moeilijkheid in dit geval te zitten.

A. Dat kan ik positief zeggen. Zoals ik reeds aanduidde, was hij in het England-Spiel een vreemde eend in de bijt, zou ik willen zeggen. Hij behoorde er niet bij, maar ik heb hem er bij genomen, omdat hij uit een lijn van het England-Spiel gevangengenomen werd en daarom enige tijd gespeeld moest worden.

42610. De **Voorzitter**: Dat is duidelijk.

Dan een tweede punt. De vorige keer hebt u hier een uiteenzetting gegeven over hetgeen u noemde een „Dauervernehmung”. U hebt gezegd, dat een dergelijk verhoor in die periode met agenten van het England-Spiel alleen had plaats gevonden met twee daarvan, te weten *Taconis* en *Grun*.

A. Ja,

42611. De **Voorzitter**: Wij hebben uiteraard slechts weinige van deze gevallen kunnen controleren, omdat de meesten van deze agenten dood zijn. Ik heb hier voor mij het verhoor, dat *Ubbink* hier is afgenomen. Herinnert u zich *Ubbink*?

A. De naam wel. Ja.

42612. De **Voorzitter**: Hij heeft gezegd, dat hij in het bijzonder gehoord is door *Lahr*. Ik heb hem gevraagd: „Bent u bij die verhoren onbehoorlijk behandeld?” Hij antwoordt: „Ik ben al die tijd geboeid geweest en de verhoren duurden erg lang.” Daarop heb ik gevraagd: „Zonder slapen?” Antwoord: „Ik kreeg wel gelegenheid tot slapen, maar het verhoor duurde van ongeveer 9 uur 'smorgens tot 10 uur 's avonds en dat ongeveer vijf dagen na elkaar en daar ik al die tijd geboeid was, was dit dus zeer vermoeiend.” Ik heb gevraagd: „U bent niet mishandeld?” Antwoord: „Ik ben niet mishandeld.” Vraag: „Kreeg u op tijd eten?” Antwoord: „Ja”. Verder heb ik hem gevraagd: „Dus de omstandigheden en de ondervragers in aanmerking genomen, kon men dat redelijk noemen?”, en hij antwoordt: „Ja zeker, ook de behandeling later, in de gevangenis.”

Deze jongeman heeft het dus nogal gemoedelijk opgenomen, zoals hij het hier in zijn verhoor vertelt. Aan de andere kant zegt hij, dat hij van 's morgens 9 uur tot 's avonds 10 uur, vijf dagen achtereenvolgend, geboeid, gehoord is. Dat valt, geloof ik, niet onder uw definitie van „Dauervernehmung”?

A. Neen! Zoals ik reeds bij de Dauervernehmung verklaard heb, is het essentiële van de Dauervernehmung het onthouden van slaap. Om op het boeien te komen, om eerst dit te verklaren: Het vastbinden heeft met de Dauervernehmung niets te maken. Het vastbinden met één hand aan de stoel was een principieel bevel van de Befehlshaber voor alle verhoren, zolang de ambtenaar met de gevangene, met degene, die hij moest verhoren, nog niet het juiste contact had. Ik doe er misschien beter aan te verklaren, wat de aanleiding daartoe was. In Februari 1943 is dr. *Kastein* gevangengenomen. Dr. *Kastein* is direct na zijn gevangenneming gebonden, dus geboeid, op een kamer op Binnenhof 7 gekomen en had daarbij een ambtenaar als bewaking. Ofschoon hij geboeid was, is hij met een duik door het gesloten raam op de binnenplaats gesprongen. Dat was de aanleiding voor het volgende besluit van de Befehlshaber: In het vervolg moet, zolang de ambtenaar de gevangene niet precies kent en hij vrezen moet, dat hij uit het raam springt, hij hem op een stoel zodanig met één hand aan de stoel vastbinden, dat hij niet uit het raam kan springen. *Lahr* verhoorde in Driebergen, neem ik aan. Wanneer het *Lahr* was, kan het in Driebergen geweest zijn, want *Lahr* zat in Driebergen. Nu is het mogelijk, dat *Lahr* alleen was en daarom de gevangene vastgebonden heeft, maar het zou me verwonderen, wanneer hij hem alle dagen geboeid had, want na enige uren ontstaat reeds een zeker contact. Dus leg ik er de nadruk op, dat dit boeien niets te maken heeft met de Dauervernehmung als zodanig; dat is ook bij andere verhoren gebeurd. Wat betreft de tijdsduur kan het slechts zo geweest zijn: Wij hebben op zich zelf, dat moet ik vooropstellen, zeer lang ondervraagd, omdat de verhoren zeer omvangrijk waren. Het waren minstens 100 vragen, die uitvoerig beantwoord moesten worden. Nu heeft *Lahr* wel, om de gevangene zo spoedig mogelijk naar *Haaren* te kunnen brengen, de tijdsduur zeer lang genomen. Maar *Ubbink* zegt zelf, dat hij slapen kon en dat het verhoor overdag geschiedde. Het zal ook wel blijken, dat hij door slechts één ambtenaar verhoord is, dat het dus geen Dauervernehmung was.

A. Das kann ich positiv sagen. Wie ich schon andeutete, er war innerhalb der Agenten des England-Spieles ein Fremdkörper, möchte ich sagen; er gehörte nicht hinein. Aber ich habe ihn hineingenommen, weil er aus einer Linie des England-Spieles heraus festgenommen wurde und daher einige Zeit gespielt werden musste.

A. Ja.

A. Dem Namen nach, ja.

A. Nein! Wie ich bereits zur Dauervernehmung erklärt habe, ist das wesentliche der Dauervernehmung die Schlafentziehung. Um auf das Fesseln zu kommen, um das vorweg zu nehmen: Das Anschliessen hatte nichts mit der Dauervernehmung zu tun. Das Anschliessen mit einer Hand an den Stuhl war eine grundsätzliche Weisung des Befehlshabers für alle Vernehmungen solange der Beamte mit dem Festgenommenen, mit dem zu Vernehmenden, noch nicht den richtigen Kontakt hatte. Ich darf das vielleicht besser daran erklären, was die Veranlassung dazu war. Es ist im Februar 1943 dr. *Kastein* festgenommen worden. Dr. *Kastein* ist unmittelbar nach seiner Festnahme geschlossen, also gefesselt, auf ein Zimmer am Binnenhof 7 gekommen und hatte einen Beamten als Bewachung dabei. Trotzdem er gefesselt war, ist er mit einem Kopfsprung durch das geschlossene Fenster auf den Hof gesprungen. Das war die Veranlassung für folgende Anordnung des Befehlshabers: In Zukunft, solange der Beamte den Haftling nicht genau kennt und befürchten muss, dass er aus dem Fenster springt, soll er ihn zweckmassiger Weise mit einer Hand an den Stuhl anschliessen, damit er nicht durchs Fenster kann. *Lahr* vernahm in Driebergen, nehme ich an. Wenn es *Lahr* war, kann es in Driebergen gewesen sein, denn *Lahr* sass in Driebergen. Nun ist es möglich, dass *Lahr* allein war und deswegen den Haftling geschlossen hat; aber ich wundere mich wenn er ihn alle Tage schloss, denn nach einigen Stunden ergibt sich ja schon ein entsprechender Kontakt. Also, ich betone, dieses Anschliessen hat nichts mit der Dauervernehmung als solcher zu tun; das ist auch bei anderen Vernehmungen geschehen. Hinsichtlich der Zeitdauer kann es nun so gewesen sein: Wir haben an sich, muss ich vorausschicken, sehr lange vernommen, weil die Vernehmungen ja sehr umfangreich waren. Es waren mindestens hundert Fragen, die eingehend beantwortet werden mussten. Nun hat wohl *Lahr* um möglichst bald den Haftling nach *Haaren* bringen zu können, die Zeitdauer sehr lange genommen. Aber *Ubbink* sagt selbst, dass er ja schlafen konnte und dass die Vernehmung tagsüber geschehen war. Es wird auch daraus hervorgehen, dass ihn nur ein Beamter vernommen hat, dass es also keine Dauervernehmung war.

42613. De **Voorzitter**: Onder een „Dauervernehmung” verstaat u het voortdurend afvuren van dezelfde vragen?

A. Het stellen van 4 tot 6 vragen, terwijl het onmogelijk gemaakt wordt om te slapen en de verbalisanten elkaar na 4 of 8 uur aflossen.

42614. De **Voorzitter**: *Van Borssum Buisman* was geen agent van het England-Spiel?

A. Neen, hij was van de zendgroep *Barbara*.

42615. De **Voorzitter**: Die heeft verklaard, dat hij 110 uur achter elkaar gehoord is zonder onderbreking.

A. Hoe is hij verhoord?

De **Voorzitter**: Aan een stoel gebonden met handboeien en steeds kwamen anderen achter de tafel, die elkander om de zoveel uren aflostten. Dat is gebeurd hier in den Haag op het Binnenhof, volgens zijn verklaring. Ik heb hem gevraagd of hij mishandeld is. Hij zegt: „Ik ben bij de Dauervernehmungen wel geslagen.” Ik heb hem gevraagd: „O, toch wel?” Hij antwoordt: „Door *Bauer*.”

A. Daarop moet ik antwoorden, dat ik niet weet hoe het in zijn werk is gegaan. *Van Borssum Buisman* is niet door mij behandeld.

42616. De **Voorzitter**: Hij zegt dan verder: „Ik ben door *May* ook nooit geslagen. Die had een heel andere tactiek van verhoren. Evenmin ben ik door *Haubrock*, die mijn voornaamste ondervrager is geweest, ooit geslagen. Door *Bartels* één of twee keer en door *Bauer*, maar die is dood.” Ik heb hem gevraagd: „En was dat slaan erg?” Antwoord: „In zulke omstandigheden wel. Ik herinner mij er overigens niet veel meer van. Ik meen van die laatste uren.”

Dat is 110 uur achter elkaar zonder onderbreking. Dat is natuurlijk wat u een „Dauervernehmung” noemt.

A. Dat was een Dauervernehmung, wanneer dus *van Borssum Buisman* zegt 110, dan zal hij gelijk hebben, maar dat was tegen de bepalingen, want volgens de voorschriften mocht in het uiterste geval slechts 3 nachten lang verhoord worden en wanneer overschrijding van deze tijdsduur om de een of andere reden door de bevoegde ambtenaar voor noodzakelijk werd gehouden, dan moest de Befehlshaber een verzoek hierom eerst inwilligen.

42617. De **Voorzitter**: Dus u bent bij dit geval niet betrokken geweest?

A. Daar was ik niet bij, d.w.z. het geval werd niet door mij behandeld; dat was de zendgroep *Barbara*, die dat behandelde, het „Referat *Frank*”. Eigenlijk IV E, dus de spionage-afweer, maar hoe zal ik het uitdrukken, ik was wel competent voor spionage-afweer, maar beperkte mij tot de spelen. Ik haalde uit het „Referat” dat, wat voor de spelen noodzakelijk was, terwijl het eigenlijke uitvoerende werk door Kommissar *Frank* verricht werd.

42618. De **Voorzitter**: Dan kom ik op een andere vraag, nl. de volgende. U hebt verklaard, dat u in totaal achttien verbindingen hebt gehad. Er is ook door u gezegd, dat niet alle achttien verbindingen even intensief gebruikt werden. Nu zijn, behalve in het geval-Lauwers, die zelf enige tijd gezonden heeft, de verbindingen bediend door Duitse marconisten.

A. Ja.

42619. De **Voorzitter**: Weet u ook hoe dat gebeurde? Of elke verbinding steeds bediend werd door een afzonderlijke, daarvoor aangewezen marconist of dat het wel voorkwam, dat één marconist, die uiteraard een bekwaam man geweest moet zijn, ook verschillende van die verbindingen bediende?

A. Dat kan ik niet zeggen, ik was er niet bij. Dat deed de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei. Ik kan slechts zeggen, dat de personeelsbezetting van de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei zeer hoog was, maar een ogenblik, ik moet me de situatie nog even voor de geest halen. Hoe was dat...? Hier moet ik zeggen „waarschijnlijk”, omdat ik het uit eigen ervaring niet weet: Maar ik geloof, dat vele lijnen, d.w.z. verschillende lijnen door één ambtenaar bediend zijn.

A. Das Stellen von vier bis sechs Fragen unter Schlafentziehung bei Abwechslung der Vernehmungsbeamten nach vier oder acht Stunden.

A. Nein, er war von der Sendegruppe *Barbara*.

A. Wie ist er vernommen worden?

A. Also da muss ich sagen, dass ich den Vorgang nicht kenne. *Van Borssum Buisman* ist von mir nicht behandelt worden.

A. Das war eine Dauervernehmung, wenn also *van Borssum Buisman* sagte 110, dann wird er Recht haben. Aber das war entgegen den Grundsätzen; denn nach den Grundsätzen durfte im höchsten Fall nur drei Nächte lang vernommen werden. Wenn Überschreitungen dieser Zeitspanne aus irgendwelchen Grund von dem zuständigen Referenten für notwendig gehalten wurde, dann musste der Befehlshaber nach Vortrag zustimmen.

A. Da war ich nicht dabei, d.h. der Fall wurde von mir nicht behandelt; das war die Sendegruppe *Barbara*, die das behandelte, das Referat *Frank*. An sich IV E, also Spionage-Abwehr, aber, wie soll ich das ausdrücken, ich war nicht nur für Spionage-Abwehr zuständig, sondern beschränkte mich auf die Spiele. Ich zog aus dem Referat das heraus was für Spiele notwendig war, während die eigentlichen Exekutiv-Aufgaben von dem Kommissar *Frank* gemacht wurden.

A. Ja.

A. Das kann ich nicht sagen. Ich war nicht dabei. Das machte die Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei. Ich kann nur sagen, der Personalstand der Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei war sehr hoch — aber einen Augenblick, ich muss mir mal die Situation vergegenwärtigen. Wie war das .....? Also da muss ich sagen „wahrscheinlich”, weil ich es aus eigener Erfahrung nicht weiss: Aber ich glaube, dass manche Linie, d.h. verschiedene Linien, von einem Beamten bedient worden sind.

42620. De **Voorzitter**: Dat is ook de mening van *May*. Deze zegt: „Het hele seinen werd op verschillende tijden en op verschillende dagen gedaan. Dus niet alle achttien lijnen werden op dezelfde dag en op dezelfde tijd gebruikt. Dat ging niet; er waren bij de peildienst heel speciale mensen, die steeds één of twee of drie bepaalde zendlijnen te bedienen hadden. Hoeveel mensen daar waren, kan ik niet zeggen, het zullen vier, vijf of zes man geweest zijn, die steeds dezelfde zenders bediend hebben". Toen heb ik hem gevraagd: „Maar het waren er geen achttien?" Antwoord: „Nee, niet achttien." Vraag: „Dus volgens uw mening werden er meer verbindingen onderhouden door één Funker?" Antwoord: „Door één marconist, ja". Vraag: „Dat staat vast?" Antwoord: „Ja."

Nu kunnen wij hem zelf nog eens vragen — want wij zijn er toen niet verder op ingegaan — hoe hij dat weet. Het is natuurlijk de vraag of hij er werkelijk bij is geweest. U antwoordt, evenals *May*: Ik weet het niet positief, maar ik heb een vermoeden, dat het zo is. Waar baseert u dat vermoeden op?

A. Daarop, dat het mij bekend is, dat de chef van de Funküberwachungsstelle, zowel luitenant *Heinrich*, als later kapitein *Linhardt*, een zekere kring van bepaalde ambtenaren er steeds weer bijgehaald heeft, en wanneer ik mij deze ambtenaren voor de geest haal, dan kom ik op de gehele persoonsbezetting. Het waren, geloof ik, ongeveer 40 of 50 mannelijke ambtenaren en 30 vrouwelijke. Wat betreft de ambtenaren, die aan het England-Spiel deelnamen, kom ik echter slechts op 6 of 8, die ik mij, als op de een of andere manier daarbij betrokken, kan voorstellen. Op grond van mijn herinnering, mijn voor de geest halen van de ambtenaren, die daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen, moet ik zeggen, dat *May* wel gelijk zal hebben en dat ten minste een deel van de lijnen, dus telkens twee of drie, door één ambtenaar bediend is.

42621. De **Voorzitter**: U kwam dus wel eens op de plaats, waar uitgezonden werd?

A. Ik kwam niet in het vertrek zelf. Daar ben ik niet geweest. Maar ik kwam bij het bureau van de Funküberwachungsstelle. Wanneer ik nu iets had en de chef van het bureau zelf er niet was, dan sprak ik met een van de ambtenaren, die aan het spel deelnamen, en dat was niet zelden. Zo kom ik heden tot de conclusie, dat het steeds dezelfde 6 of 8 ambtenaren waren, die op de een of andere manier daaraan deelgenomen hebben.

42622. De **Voorzitter**: Hebt u nooit met hen gesproken over de moeilijkheid, die daardoor zou kunnen ontstaan met het oog op het nabootsen van de aanslag van de marconist? Het is natuurlijk zo, dat het voor één man misschien al moeilijk is om het handschrift na te bootsen van één bepaalde marconist, maar als één man dat moet doen ten opzichte van twee of drie gevangengenomen parachutisten, dan wordt het natuurlijk nog veel moeilijker en wanneer het niet lukt, wat ook mogelijk is, wordt de kans, dat men op die grond aan de overkant tot conclusies zou komen, groter. Hebt u daar wel eens over gesproken?

A. Over de vraag van het handschrift. Wat dat betreft, stond zowel de chef van de peilgroep van de Ordnungspolizei, luitenant *Heinrich*, hij is ongeveer eind 1942 weggegaan, als zijn opvolger kapitein *Linhardt* op het standpunt, dat het handschrift op zich zelf geen betrouwbaar herkenningmiddel is en wel daarom, omdat de agent, wanneer hij in Londen of in Engeland zijn handschrift afgeeft, dit onder geheel andere omstandigheden, met meer kalmte en in rustiger en zekerder toestand doet dan wanneer hij nu hier onder heel andere omstandigheden, atmosferische storingen, e.d. werkt. Zo zeiden beiden steeds: Het komt slechts daarop aan, dat men het wezenlijke uit het handschrift herkent, het andere laat zich door de misvormingen op zich zelf niet vaststellen.

42623. De **Voorzitter**: Dat hebt u hier de vorige keer ook verklaard. Nu komt er deze vraag bij, of u ook wel eens gesproken hebt over het feit, dat de moeilijkheid nog groter zou kunnen worden ten gevolge van het feit, dat één marconist twee of meer verbindingen onderhield. Hebt u dat ook wel eens besproken?

A. Ik kan mij één geval herinneren. Dat moet zo ongeveer in het begin van het England-Spiel geweest zijn. Daar ben ik door toeval op de een of andere manier op de vraag gekomen. Ja, het was zo, ik was op het bureau en sprak met een ambtenaar en stelde daarbij vast, dat de ambtenaar twee lijnen bediende.

A. Darauf, dass mir bekannt ist, dass der Chef der Funküberwachungsstelle, sowohl Leutnant *Heinrich* wie später Hauptmann *Linhardt*, einen gewissen Kreis von bestimmten Beamten immer heranzog. Und wenn ich mir nun diese Beamten vergegenwärtige, so komme ich auf den ganzen Personalstand. Es waren, ich glaube, etwa vierzig oder fünfzig männliche Beamte und dreißig weibliche Beamte. Bezüglich der Beamten, die am England-Spiel beteiligt waren, komme ich aber nur auf vielleicht sechs oder acht, die ich mir als irgendwie dabei tätig vorstellen kann. Auf Grund meiner Erinnerung, meiner Vergegenwärtigung der Beamten, die dabei in Frage kommen sollten, muss ich sagen, dass *May* wohl recht haben wird und dass wenigstens ein Teil der Linien, also jeweils zwei oder drei, von einem Beamten bedient worden ist.

A. Ich kam nicht in den Raum selbst. Da war ich nicht, aber ich kam zur Dienststelle der Funküberwachungsstelle. Wenn ich nun etwas hatte und der Chef der Stelle selbst nicht da war, so sprach ich mit einem der Beamten, die am Spiel beteiligt waren. Das war nicht selten. So komme ich heute zur Feststellung, dass es immer dieselben sechs oder acht Beamten waren, die irgendwie daran beteiligt gewesen sind.

A. Über die Frage der Handschrift an sich. Da stand sowohl der erste Chef des Peiltrupps der Ordnungspolizei, Leutnant *Heinrich*, er ist ungefähr Ende 1942 weggekommen, als auch sein Nachfolger Hauptmann *Linhardt*, auf dem Standpunkt, dass die Handschrift an sich kein zuverlässiges Erkennungsmittel ist und zwar deswegen, weil der Agent, wenn er in London oder in England seine Handschrift abgibt, unter ganz anderen Umständen, mit mehr Ruhe und in ruhigen und sicheren Verhältnissen, gibt, als wenn er nun hier unter ganz anderen Verhältnissen, atmosphärischen Störungen und dergleichen arbeitet. So sagten beide immer: Es kommt nur darauf an, dass man das Wesentlichste aus der Handschrift erkennt. Das andere lässt sich durch die Verzerrungen an sich nicht feststellen.

A. In einem Fall kann ich mich erinnern. Dass muss so ungefähr am Anfang des England-Spieles gewesen sein. Da bin ich durch Zufall irgendwie zu der Frage gekommen. Ja, es war so, ich war auf der Dienststelle und sprach mit einem Beamten und stellte dabei fest, dass der Beamte zwei Linien bediente.

42624. De **Voorzitter**: Dus dat hebt u in een bepaald geval vastgesteld?

A. Ja, dat herinner ik mij nu en toen sprak ik nog met luitenant *Heinrich*, en zei: „Is dat niet gevaarlijk?“ Toen zei hij: „Ach neen, dat is niet zo erg, dat merkt men immers toch niet.“ Dat was zijn standpunt. Ik moest zeggen: „U, als deskundige op seingebied, moet dat weten.“ Toen zei hij: „Neen, dat is niet zo erg. De ambtenaar weet hoe de agent seint en dan kan hij het gemakkelijk nadoen.“ Dat was in de tijd toen slechts enige lijnen liepen. Maar ik zou met *May* willen zeggen, dat in werkelijkheid verschillende lijnen door dezelfde ambtenaar bediend zijn, onder inachtneming van de typische eigenaardigheden van de agent bij het seinen.

42625. De **Voorzitter**: En u kunt ook verklaren, dat het algemene inzicht van de deskundige mensen bij de Orpo — te weten luitenant *Heinrich* en kapitein *Linhardt* — was, dat dit geen gevaar opleverde?

A. Ja.

42626. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een andere vraag, nl. deze. Wij hebben de vorige keer even over *Lindemans* gesproken. Toen hebt u gezegd, dat *Lindemans* de laatste keer door de linies was gekomen met berichten over de voorgenomen aanval van de geallieerden op Arnhem. *Giskes* daarentegen verklaart, dat *Lindemans* door de linies is gekomen, niet met berichten over de voorgenomen aanval op Arnhem, doch over de aanval op Eindhoven. Wat herinnert u zich daarvan?

A. Allereerst von *Kiesewetter*, de opvolger van *Giskes*, en wel heeft hij het.....

42627. De **Voorzitter**: Maar van hem moet *Giskes* het ook vernomen hebben, want *Giskes* was niet meer in Driebergen. Hij zat toen al in Bonn, meen ik, en heeft dit bericht ook van Driebergen uit gekregen.

A. Ja, *Giskes* heeft *Lindemans* geleid.

42628. De **Voorzitter**: Ja, vroeger, maar ik bedoel, op het moment — dat is dus in die Septembertagen geweest — toen *Lindemans* door de linies is gekomen. *Giskes* immers was in het voorjaar van 1944 al naar België gegaan. De geallieerden waren door België opgerukt en toen heeft *Giskes*, ten minste zo heeft hij het ons verteld, ik meen, Bonn als standplaats gekregen, in ieder geval een standplaats in West-Duitsland.

Hij was er dus niet bij tegenwoordig, toen *Lindemans* in Driebergen kwam, maar hij heeft — omdat hij de opdrachtgever van *Lindemans* was — het bericht, dat *Lindemans* meebracht, doorgekregen. Nu zegt *Giskes*, dat, zoals hij het heeft doorgekregen, Arnhem daarbij niet in het geding is geweest. Daarom is de vraag: kunt u nog nagaan, hoe u aan het begrip Arnhem bent gekomen in dit verband? Het is ook van andere kant beweerd, dat *Lindemans* inderdaad met het bericht over de voorgenomen aanval op Arnhem is gekomen.

A. Ik heb het van majoor *Kiesewetter* en wel heeft hij het mij precies op de dag van Arnhem, op 17 September 1944, gezegd. Toen was ik bij majoor *Kiesewetter*, eigenlijk een dienstbezoek. Ik kwam in de voormiddag. *Kiesewetter* had mij te eten gevraagd. Bij die gelegenheid sprak hij daarover en zei, dat hij aan de oprechtheid van *Lindemans* twijfelde. Hij geloofde, dat *Lindemans* van twee wallen at, en op deze dag, vlak vóór het bekend worden van de luchtlanding, waren de vliegers over het bureau van *Kiesewetter* gevlogen en toen zei hij nog: „Ik geloof, die heeft *King Kong* op ons dak gestuurd.“ Dat was het gesprek en daarbij zei hij, dat *King Kong* het bericht over Arnhem gebracht had.

42629. De **Voorzitter**: *Giskes* heeft verklaard: „*Lindemans* heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaarstond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden.

Hij heeft zeer beslist niet gemeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding heeft genoemd.“

Ik hem toen gezegd: „Dat werd wel beweerd“. *Giskes* zegt daarop: „Dat is van Engelse zijde beweerd, voor zover mij bekend is. Ik heb in Londen een speciaal rapport ondertekend, dat slechts op deze zaken betrekking had, en mij werd van Engelse zijde gezegd: Wanneer u in dit geval niet de waarheid zegt, zal u dat zeer slecht bekomen. Ik sprak echter de waarheid en het bekwam mij goed“.

A. Ja, das kommt mir jetzt in Erinnerung. Und da sprach ich mit Leutnant *Heinrich* seinerzeit noch und sagte: „Ist das nicht gefährlich?“ Dann sagte er: „Ach nein, das ist nicht so schlimm. Das merkt man ja so wie so nicht“. Das war sein Standpunkt. Ich musste sagen: „Sie, als Sendefachmann müssen das erkennen.“ Dann sagte er: Nein, das ist nicht so schlimm, der Beamte weiss, wie der Agent gibt und dann kann er es leicht nachmachen. Das war zu dem Zeitpunkt als nur einige Linien liefen. Aber ich möchte, mit *May*, sagen, dass tatsächlich verschiedene Linien von dem gleichen Beamten bedient worden sind unter Berücksichtigung der typischen Eigenarten des Agenten beim Morsen.

A. Jawohl.

A. Erstens von *Kiesewetter*, dem Nachfolger von *Giskes*, und zwar hat er es.....

A. Ja, *Giskes* hat ja den *Lindemans* geführt.

A. Ich habe es von Major *Kiesewetter* und zwar hat er es mir, genau am Tag von Arnhem, am 17. September '44 gesagt. Da war ich bei Major *Kiesewetter*, an sich ein dienstlicher Besuch. Ich kam am Vormittag, *Kiesewetter* hat mich zum Essen eingeladen. Bei der Gelegenheit sprach er davon, sagte aber dazu, dass er an der Aufrichtigkeit von *Lindemans* zweifle. Er glaube, dass *Lindemans* auf beiden Schultern trage. Und an diesem Tag unmittelbar vor dem Bekannwerden der Luftlandung waren die Flieger über die Dienststelle von *Kiesewetter* geflogen und da sagte er noch: Ich glaube, die hat uns *King Kong* auf den Hals geschickt. Das war das Gespräch und dabei sagte er, dass *King Kong* die Meldung über Arnhem gebracht habe.

A. Dat kan ik mij precies weer herinneren. Het was zo: Toen de luchtlanding plaats vond, dus op het tijdstip, dat de eerste meldingen over de luchtlanding in de sector Arnhem kwamen, zei *Kiesewetter* tot zijn officieren, die nog aan tafel zaten, ongeveer: „Nu is het bericht van Lindemans inderdaad juist!" Het is immers steeds zo, dat men berichten van een agent voorzichtig opneemt. In dit verband zei hij tegen mij: „Ja, hij heeft dat reeds enige tijd geleden gemeld. Ik heb het dienovereenkomstig doorgegeven; maar er bestond steeds twijfel of Lindemans nu twee heren dient of de melding juist is, of het op de een of andere manier een militaire tactiek van de tegenstander is." In ieder geval heeft Kiesewetter tegen mij over Arnhem gesproken. Ik zou anders nooit op Arnhem gekomen zijn. Wanneer Kiesewetter over Eindhoven gesproken zou hebben, zou ik mij dat herinneren.

42630. De **Voorzitter:** Weet u ook, dat Giskes in Augustus 1944, dus na de aanslag op *Hitler* van 20 Juli 1944, met name van de zijde van *Naumann* ernstige moeilijkheden heeft gehad?

A. Giskes heeft mij daarover in gevangenschap, toen wij in Nenndorf samen waren, verteld. Maar voordien was mij dat niet bekend.

42631. De **Voorzitter:** U hebt het dus niet van de kant van *Naumann* of van zijn omgeving gehoord?

A. Noch van *Naumann* noch van *Giskes* zelf. *Giskes* was steeds bij me. Wanneer en waarom hij toen eens in de tussentijd bij *Naumann* gekomen is, weet ik niet.

42632. De **Voorzitter:** Maar toen was Giskes toch niet meer bij u?

A. Neen! Maar wanneer hij van België naar Holland kwam, bezocht hij mij telkens en bij zo'n gelegenheid schijnt hij ook bij *Naumann* geweest te zijn. Maar hij heeft mij toentertijd niets daarvan gezegd, maar pas toen wij in gevangenschap in Nenndorf bij elkaar kwamen. Toen heeft hij mij verteld, dat hij met *Naumann* een of ander verschil van mening had.

42633. De **Voorzitter:** Het lag, geloof ik, iets dieper. Ik heb uit deze mededelingen begrepen, dat *Naumann* hem in verband bracht met de aanslag van 20 Juli, althans hem beschouwde als verwant te zijn aan de groepen, die daarbij betrokken waren.

A. Dat is mogelijk.

42634. De **Voorzitter:** Hebt u er zelf een oordeel over, waar Giskes in deze zaken stond?

A. Neen, ik moet zeggen, zoals ik *Giskes* leerde kennen en nem jarenlang kende, was hij officier zonder enige politieke gezindheid.

42635. De **Voorzitter:** Was Giskes geen lid van de partij?

A. Voor zover ik weet niet, maar wij hebben over de *Partei* geen woord gesproken, dus ik weet niet of hij er bij was of dat hij er niet bij was.

42636. De **Voorzitter:** Maar ik veronderstel, dat u als ambtenaar van de Sicherheitsdienst wel wist wie partijleden waren en wie niet!

A. Neen, Giskes was voor mij mijn exponent aan de weermachtzijde, met wie ik samenwerkte, daarmede was de zaak uit. Ik wist wie Giskes op zich zelf was, dus dat hij één van de beste afweerofficieren was. Daarmede was dat ook voor mij afgedaan. Ik geloof, dat Giskes en ik nooit een woord over politiek gesproken hebben, dus ik weet niet: Was hij lid van de *Partei* of was hij het niet. Ik weet ook niet hoe hij persoonlijk tegenover *Canaris* stond. Ik weet, dat *Canaris* hem voor één van de beste officieren hield en dat hij in de plaats van de vroegere III F naar Holland overgeplaatst is. Mij is aan de andere kant bekend, wat ik toentertijd reeds vermeldde, dat Giskes met kapitein *Protze* verschil van mening had, terwijl *Protze* een van de beste vrienden van *Canaris* was, dus zeg ik persoonlijk: Wanneer Giskes tot de *Canaris*-richting behoorde, dan moest hij eigenlijk met *Protze*, als één van de beste vrienden van *Canaris*, beter hebben kunnen opschieten. Dat is mijn persoonlijk standpunt.

42637. De **Voorzitter:** *Protze* was „Onkel Richard", niet waar?

A. Ja.

A. Da kann ich mich genau wieder erinnern. Es war so: Als die Luftlandung stattfand, also zu dem Zeitpunkt, als die ersten Meldungen über die Luftlandung im Raum Arnhem kamen, sagte Kiesewetter zu seinen Offizieren, die noch am Tisch sassen, sinngemäss: „Nun ist die Meldung von Lindemans tatsächlich richtig!" Es ist ja immer so, dass man die Angaben eines Agenten mit Vorsicht aufnimmt. In diesem Zusammenhang sagte er zu mir: „Ja, er hat das schon vor einiger Zeit gemeldet. Ich habe es entsprechend weitergegeben; aber es waren immer Zweifel ob Lindemans nun auf zwei Schultern arbeitet, ob die Meldung richtig ist, ob das irgendwie eine militärische Taktik des Gegners ist." Auf alle Fälle hat Kiesewetter mir gegenüber von Arnhem gesprochen. Ich käme sonst niemals auf Arnhem. Wenn Kiesewetter von Eindhoven gesprochen hatte, wäre mir das in Erinnerung.

A. Giskes hat mir davon in der Gefangenschaft, als wir in Nenndorf beisammen waren, erzählt. Aber vorher war mir das nicht bekannt.

A. Weder von *Naumann* noch von *Giskes* selbst. *Giskes* war ja immer bei mir. Wann und warum er da irgendwann mal in der Zwischenzeit zu *Naumann* gekommen ist, weiss ich nicht.

A. Nein! Aber wenn er von Belgien nach Holland kam hat er mich jeweils besucht und bei einer solchen Gelegenheit scheint er auch bei *Naumann* gewesen zu sein. Aber er hat mir gegenüber seinerzeit nichts davon erwähnt, sondern erst als wir in der Gefangenschaft in Nenndorf zusammenkamen. Da hat er mir erzählt, dass er mit *Naumann* irgendeine Meinungsverschiedenheit hatte.

A. Das ist möglich.

A. Nein. Ich muss sagen, so wie ich *Giskes* kennen lernte und die Jahre her kannte, war er Offizier ohne jede politische Färbung.

A. Soviel ich weiss nicht. Aber wir haben über *Partei* kein Wort gesprochen, also ich weiss nicht, war er dabei oder war er nicht dabei.

A. Nein. *Giskes* war für mich mein Exponent auf der Wehrmachtseite, mit dem ich zusammenarbeitete, damit war die Sache aus. Ich wusste wer *Giskes* an sich war, also dass er einer der besten Abwehroffiziere war. Damit war das auch für mich ganz erledigt. Ich glaube, dass *Giskes* und ich nie ein Wort über Politik gesprochen haben. Also, ich weiss nicht: War er Parteimitglied oder war er keines. Ich weiss auch nicht, wie er persönlich zu *Canaris* stand. Ich weiss, dass *Canaris* ihn als einen der besten Offiziere schätzte und dass er an Stelle des früheren III F nach Holland versetzt worden ist. Mir ist auf der anderen Seite bekannt, was ich seinerzeit schon erwähnte, dass *Giskes* mit Kapitän *Protze* Differenzen hatte, während *Protze* einer der besten Freunde von *Canaris* war. Also sage ich mir persönlich: Wenn *Giskes* zum *Canaris*-Kreis gehörte, dann müsste er eigentlich sich mit *Protze* als einem der besten Freunde von *Canaris* besser vertragen haben. Das ist mein persönlicher Standpunkt.

A. Ja.

42638. De **Voorzitter**: U kon het goed met deze „Onkel Richard“ vinden?

A. Ja, wij waren zeer goede vrienden. Bij *Protze* was het zo, zakelijk gezien, dat *Protze* zijn berichten direct aan *Canaris* gaf. Ik wil daarmee het volgende zeggen: Van het begin af aan was er verschil van mening tussen *Protze* en de Abwehrstelle Nederlande en wel daarom, omdat *Protze* jarenlang reeds in opdracht van *Canaris* hier in Holland zat. Toen nu de Abwehrstelle Nederlande in 1940 kwam, zei zij niet ten onrechte: „Nu zijn wij hier verantwoordelijk, dus moet u, kapitein *Protze*, uw berichten aan de Abwehrstelle geven en wij geven ze naar Berlijn.“ *Protze* echter zei: „Ik heb het vier jaar alleen gekund en ik doe het in de toekomst ook zo.“ Nu zei de Abwehrstelle: „Het is ook daarom noodzakelijk, omdat *Schreieder* telkens van ons deze stukken moet krijgen ter nadere uitvoering.“ *Protze* echter verklaarde: „Doch ondanks alles doe ik het zo. Ik geef mijn stukken aan *Canaris*.“ Zo had hij het ook met *Canaris* afgesproken, dat hij zijn stukken aan hem en mij de afschriften gaf, resp., zover het voor het gerecht nodig was, mij de originelen en de doorslagen aan *Canaris* met de bijvoeging: „De originelen heeft *Schreieder* ter verdere bewerking.“

42639. De **Voorzitter**: U weet, dat in het kader van het Englands-Spiel herhaalde malen de naam van *van 't Sant* genoemd is?

A. Ja.

42640. De **Voorzitter**: Nu heeft *May* verklaard, dat dit zo gebeurd zou zijn, dat één van uw mensen zich tegenover een bepaalde gevangengenomen parachutist die naam zou hebben laten ontvallen, en toen dat eenmaal gebeurd was, ging dat natuurlijk als een lopend vuurtje verder. De vraag rijst echter: heeft men zich die naam zo maar eens een keer laten ontvallen of is dat met een bepaalde bedoeling gebeurd?

A. Deze naam was slechts in de kring van de agenten, die door de Nederlandse sector uitgezonden waren, dus niet van de kant van de sabotage-agenten, gevallen, dus alleen door de C.I.D.-agenten, te beginnen met *van der Reyden*, jhr. *de Jonge*. Eigenaardig was het, dat bij voorbeeld jhr. *de Jonge* uit zich zelf, toen hij zag hoe de zaak liep, op het idee gekomen is en zei: „Daar moet daarginds iets niet in orde zijn en dat kan slechts van *van 't Sant* uitgaan!“ Voor ons, of ten minste voor mij als Beier, die de Hollandse toestanden vóór de oorlog niet kende, waren immers die begrippen allemaal nieuw en zo zei ook de naam *van 't Sant* mij niets. Ik ben er pas door het gesprek met de agenten achter gekomen wie *van 't Sant* is. Mij interesseerde natuurlijk, hoe men juist op het idee kwam, dat *van 't Sant* iets zou hebben verraden.

42641. De **Voorzitter**: *May* zegt: ik heb een bepaalde naam gehoord; die naam is echter niet door de agenten het eerst, maar door een of andere kameraad eens gebruikt. Deze heeft die naam ongelukigerwijze tegenover een agent gebruikt en dat was bij de agenten bekend geworden. Ze hadden onderling contact en dat gaven ze natuurlijk door, zodat op het eind iedereen het wist en zei: Ja, dat zal wel *van 't Sant* geweest zijn. *May* doet het voorkomen alsof dat toevallig eens gezegd is door één van de mensen, die mei het verhoren belast waren. Eén of andere kameraad, zegt *May*.

A. Dat zou mogelijk zijn.

42642. De **Voorzitter**: Mijn vraag is eigenlijk deze. Is deze naam van uwentwege of vanwege uw dienst opzettelijk en, zo ja, met welk doel, gespuid tegenover de agenten?

A. Neen, zoals ik reeds zei, werd de naam ons pas van de kant van de agenten genoemd. Ik wist immers helemaal niet wie *van 't Sant* is. Nu was ik natuurlijk niet bij ieder verhoor aanwezig. Het kan zijn, dat een van de ambtenaren toen de naam uit zich zelf noemde. Dan zou *May* moeten weten, wie dat was. In ieder geval was het zo, dat de vraag: hoe komt het nu, dat de zaak hier zo slecht marcheert, door de agenten uit eigen beweging met de naam „*van 't Sant*“ beantwoord werd. De beschrijving van *May* wekt de indruk, alsof de hele kring van agenten deze mening zou zijn toegedaan. Net was echter in werkelijkheid slechts in het begin bij de eerste agenten en wel in een bepaalde kring. Toen was de zaak *van 't Sant* afgedaan. Toen kwamen weer andere vermoedens van de kant van de agenten, die natuurlijk zich het hoofd er over braken, hoe het kwam, dat zij afsprongen en dadelijk daarop door ons gevangengenomen waren.

A. Ja, wir waren sehr gute Freunde. Bei *Protze* war es so, sachlich gesehen, dass *Protze* seine Berichte direkt an *Canaris* gab. Ich will damit folgendes sagen: Es war von vornherein eine Differenz zwischen *Protze* und der Abwehrstelle Nederlande und zwar deswegen, weil *Protze* jahrelang schon im Auftrag von *Canaris* hier in Holland sass. Als nun die Abwehrstelle Nederlande 1940 kam, sagte sie, nicht zu Unrecht: „Nun sind wir hier zuständig, also müssen Sie, Kapitän *Protze*, Ihre Berichte an die Abwehrstelle geben und wir geben sie nach Berlin.“ *Protze* aber sagte: „Ich habe es vier Jahre allein gekannt und ich mache es in Zukunft auch so“. Nun sagte die Abwehrstelle: „Es ist auch deswegen notwendig, weil *Schreieder* jeweils von uns die Akten für die exekutive Bearbeitung bekommen muss“. *Protze* aber erklärte: „Trotz alledem, ich mache es eben so. Ich gebe meine Akten an *Canaris*“. So hatte er auch mit *Canaris* abgesprochen, dass er seine Akten an ihn und mir Abschriften gab, bezw., soweit es fürs Gericht notwendig war, mir die Originale und die Durchschläge an *Canaris* mit dem Zusatz „die Originale hat, zur weiteren Bearbeitung, *Schreieder*“.

A. Jawohl.

A. Dieser Name war nur im Kreise der Agenten, die vom niederländischen Sektor abgesetzt worden waren, also nicht seitens der Sabotageagenten, gefallen. Also lediglich durch die C.I.D.-Agenten, angefangen bei *van der Reyden*, jhr. *de Jonge*. Eigenartig war es, dass z.B. jhr. *de Jonge* von sich aus, als er sah wie die Sache lief, auf die Idee gekommen ist und sagte: „Da muss druben irgendetwas nicht in Ordnung sein und das kann nur von *aan 't Sant* ausgehen!“ Für uns, oder wenigstens für mich als Bayer, der nun die holländischen Verhältnisse vor dem Krieg nicht kannte, waren ja die Begriffe alle neu und so war mir auch *van 't Sant* kein Begriff. Ich habe erst durch das Gespräch mit den Agenten erfahren, wer *van 't Sant* ist. Mich interessiert natürlich wie man ausgerechnet auf die Idee kam dass *van 't Sant* irgendetwas verraten haben soll.

A. Das wäre möglich.

A. Nein, wie ich schon sagte, wurde der Name uns zuerst von Seiten der Agenten genannt. Ich wusste ja gar nicht wer *van 't Sant* ist. Nun war ich natürlich nicht bei jeder Vernehmung immer dabei. Es kann sein, dass einer der Beamten den Namen dann von sich aus nannte; dann musste *May* wissen wer das war. Auf alle Fälle war es so, dass die Frage, wie kommt es nun, dass die Sache hier so schiefläuft?, von den Agenten aus eigener Initiative mit dem Namen „*van 't Sant*“ beantwortet wurde. Die Darstellung von *May* erweckt den Eindruck, als wenn durch den ganzen Agentenkreis diese Ansicht gegangen wäre, es war aber tatsächlich nur in der Anfangszeit bei den ersten Agenten und nur bei einem bestimmten Kreis. Dann war die Sache *van 't Sant* erledigt. Dann kamen wieder andere Mutmassungen von Seiten der Agenten, die sich natürlich Gedanken machten, wieso es kam, dass sie absprangen und gleich von uns festgenommen wurden.

42643. De Voorzitter: Het is dus niet met een opzettelijke beoeljing gebeurd?

A. Neen, beslist niet.

42644. De Voorzitter: U herinnert zich nog *Schrader*?

A. *Bobbie Schrader*, ja.

42645. De Voorzitter: Daarbij heeft zich dit wonderlijke voorgedaan, dat *Schrader* op het allerlaatst vrijgelaten is en de gelegenheid heeft gekregen om door de linies weg te gaan. Ik heb in verband hiermee *May* het volgende gevraagd: „Alleen begrijp ik dit niet. Wat was dat voor een wonderlijke overeenkomst, welke men met die man had gesloten, want men liet hem vrij. Als ik het goed begrepen heb, was dat op het moment, dat de geallieerden voor de Grebbelinie stonden en het westen van Holland afgesloten was. Hij zou volgens die afspraak door de linies gaan.” Dan zegt *May*: „Hij wilde zelf naar Engeland terug.” Daarop zeg ik: „Maar had men met hem een overeenkomst gesloten, dat hij voor de Duitsers zou werken, als hij door de linies was gekomen?” Antwoord: „Neen.” Vraag: „Maar waarom liet men hem dan gaan?” Antwoord: „Ik weet niet hoe dat gekomen is, dat weet *Schreieder* beter. In ieder geval stond het vast, dat hem niets mocht gebeuren; later wilde hij naar Engeland terug. Vanzelfsprekend werd met hem afgesproken, dat, wanneer hij goed daarginds was, hij eens op de een of andere manier over de radio iets moest zeggen, opdat wij zouden weten, dat hij daar aangekomen was.”

Hoe heeft zich dat toegedragen?

A. Dat ging zo: Op 12 Februari 1945 is *Bobbie Schrader* door de Aussenstelle Groningen gevangengenomen. Zonder mijn medewerking, d.w.z. zonder dat ik er van wist, wat op zich zelf zakelijk niet juist was. Ik werd er van verwittigd en *Haase*, de chef van de Aussenstelle Groningen, deelde mij gelijktijdig mede, dat *Schrader* niet ongenegen was eventueel met ons mede te werken, maar hij, *Haase*, wilde niet verder met hem afspreken. Ik ben naar Groningen gereisd, heb *Bobbie Schrader* gesproken en zei: „Wanneer u met ons meewerkt, dan komt u later weer vrij.” Daarop zei hij: „Okay, dat doe ik!” *May* was bij mij en ik zei tot *May*, dat hij de sleutel moest controleren, de code, voor zover hij in Groningen door *Schrader* afgegeven was. Toen hij gecontroleerd was, werd ik een beetje achterdochtig en zei tegen me zelf: „Ik geloof, dat de zaak niet helemaal klopt! Maar risico hoort bij dit vak. Ik moet maar zien hoe de zaak loopt.” Ik heb toen *Schrader* mee naar Zwolle genomen en geprobeerd een spel te beginnen. *Schrader* heeft, om kort te gaan, verteld, dat hij niet door de Engelse, maar door de Amerikaanse dienst uitgestuurd is. Dat hij met een spreekapparaat, ik geloof om de drie dagen, met een vliegmaschine moest spreken, die ongeveer 3000 m hoog volgens afspraak boven een bepaalde plaats cirkelde. Ik heb toen contact met de weermacht opgenomen, betreffende het spionagemateriaal. Dat was, zoals ik in het begin van mijn verklaringen reeds verteld heb, ook in dit geval tamelijk moeilijk. De tijd verliep. Het materiaal kwam zeer langzaam en wanneer ik ontwerpen maakte, werd het meeste afgekeurd.

Bobbie Schrader maakte zelf een ontwerp, omdat ik zei, dat hij het beste moest weten, wat hij ongeveer moest berichten. Wij maakten toen het ontwerp, constateerden ook feiten en kregen ook materiaal van de bevoegde Abwehrstelle. Dat was tamelijk moeilijk, maar desondanks kwam het toen tot een dropping, d.w.z. er werd een ton met levensmiddelen, ook kledingstukken en dergelijke voor persoonlijk gebruik, die *Schrader* nog in vrijheid gevraagd had, gedropt. En nu heeft *Schrader* iedere week twee-, driemaal met het vliegtuig gesproken — al naar afspraak — en berichten doorgegeven. *May* stelde toen vast, dat *Schrader* de code slechts ten dele medegedeeld had, en zei: „ik geloof, dat die zaak niet helemaal in orde is!”

In de eerste dagen van Maart was het apparaat kapot. Het was een heel klein spreekapparaat en een kleine antenne. Het spreekapparaat was niet veel groter dan een batterij van een zaklantaarn. De antenne, in T-vorm, was naar verhouding even klein, buitengewoon gevoelig, zodat ik niet wist, of *Schrader* de antenne zelf kapot gemaakt had of dat zij, resp. het apparaat, resp. het vervangingsapparaat, werkelijk door het transport met de auto was kapot gegaan.

42646. De Voorzitter: U hebt zo'n vermoeden, dat het eerste het geval is geweest?

A. Ik aarzelde altijd tussen ja en neen, want ik had op zich zelf met *Bobbie Schrader* een zeer goed contact en dan komt men moeilijk tot een negatief besluit. Het was in ieder geval zo, dat om

A. Nein, bestimmt nicht.

A. *Bobbie Schrader*, ja.

A. Das ging so: Am 12. Februar 1945 ist *Bobbie Schrader* von der Aussenstelle Groningen festgenommen worden. Ohne mein Zutun, d.h. ohne mein Vorwissen, was an sich sachlich nicht richtig war. Ich wurde verständigt und *Haase*, der Aussenstellenleiter Groningen, teilte mir gleichzeitig mit, dass *Schrader* nicht abgeneigt sei eventuell mit uns zu arbeiten, aber er, *Haase*, wollte die weitere Vereinbarung nicht mit ihm treffen. Ich bin nach Groningen gefahren, habe *Bobbie Schrader* gesprochen und sagte: „Wenn Sie mit uns arbeiten, dann kommen Sie später wieder frei.” Darauf sagte er: „Okay. Das mache ich!” *May* war bei mir und zu *May* sagte ich, er solle den Schlüssel überprüfen, den Kode, soweit er in Groningen durch *Schrader* angegeben war. Als er überprüft war, wurde ich etwas misstrauisch und sagte mir: „Ich glaube, die Sache stimmt nicht ganz! Aber Risiko gehört zu diesem Handwerk. Ich müsste mal sehen, wie die Sache läuft.” Ich habe dann *Schrader* nach Zwolle mitgenommen und versucht, ein Spiel zu beginnen. *Schrader* hat, kurz zusammengefasst, angegeben, dass er nicht vom englischen, sondern vom amerikanischen Dienst eingesetzt worden sei, dass er mit einem Sprechgerät, ich glaube alle drei Tage, mit einem Flugzeug zu sprechen hatte, das etwa 3000 Meter hoch vereinbarungsgemäss über einem bestimmten Ort kreiste. Ich bin dann mit der Wehrmacht wegen des Spionagematerials in Verbindung getreten. Das war, wie ich anfangs meiner Aussagen schon erwähnte, auch in diesem Fall ziemlich schwierig. Zeit verging. Das Material kam sehr langsam und wenn ich Entwürfe machte, wurde das meiste gestrichen.

Bobbie Schrader machte selbst einen Entwurf, weil ich sagte, er müsse am besten wissen, was er ungefähr berichten sollte. Wir machten dann den Entwurf, machten auch Feststellungen und bekamen auch von der zuständigen Abwehrstelle Material. Das war ziemlich schwierig. Aber trotzdem kam es dann zu einem Abwurf, d.h. zum Abwurf einer Tonne, die *Schrader* noch in Freiheit angefordert hatte, mit Lebensmitteln, auch Kleidungsstücken und sonstigen Dingen für den persönlichen Gebrauch. Und nun hat *Schrader* jede Woche zwei, drei Male mit dem Flugzeug — je nach Vereinbarung — gesprochen und Meldungen durchgegeben. *May* stellte dann fest, dass *Schrader* den Kode nur zum Teil angegeben hatte und sagte: „Ich glaube, dass die Sache nicht ganz in Ordnung ist!”

In den ersten Märztagen war dann das Gerät kaput. Es war ein ganz kleines Sprechgerät und eine kleine Antenne. Das Sprechgerät war kaum viel grösser als eine Taschenlampenbatterie; die Antenne, in T-Form in entsprechender Grösse, ausserordentlich empfindlich, sodass ich nicht wusste, hat nun *Schrader* die Antenne selbst kaputgemacht oder war sie, bezw. das Gerät, bezw. Ersatzgerät, tatsächlich durch den Transport mit dem Auto kaputgegangen.

A. Ich schwankte immer zwischen ja und nein, denn ich hatte an sich mit *Bobbie Schrader* sehr guten Kontakt und dann kommt man schwer zur negativen Entschliessung. Es war auf alle Fälle so, dass

deze tijd, toen, nu dat ding kapot was — ik heb het apparaat aan de Funküberwachungsstelle gegeven, zij moest proberen het apparaat weer in orde te maken — van Berlijn de opdracht kwam, zoals ik ook reeds in mijn proces in Leeuwarden heb vermeld, onder alle omstandigheden een, hoe zal ik het zeggen, vruchtbaarder spel op poten te zetten, want de zaak met *Bobbie Schrader* was meer een eenzijdig spel, d.w.z. wij gaven berichten en hoorden van de andere kant niets.

Schrader had als spionnagerrein het gebied oostelijk van de IJssel, ingedeeld in bepaalde sectoren tot waar toen de frontlijn liep, toegewezen gekregen en nu schreef Berlijn, dat het oppercommando van de weermacht op een spel aandrong om uit de opdrachten aan de agenten de toekomstige bedoelingen van de tegenstander te leren kennen. Het was juist de kritieke tijd, dat schijnbaar de weermacht niet wist, wat de tegenstander van plan was, waarheen hij opmarcheerde. Daarom ging ik toen naar Haren bij Groningen. Ik zei tegen de Befehlshaber: Ja, hier in Zwolle kan ik toch niets meer uitrichten; want wanneer het tot droppings komt of wanneer ik moet spreken, zit ik immers vlak achter het front, daar kan ik niet werken. Of ik ga direct naar het noorden, of in ieder geval tot Haren, wat ik met kooitein *Linhardt* afgesproken had, omdat hier de peiltroep van de Ordnungspolizei zat. *Bobbie Schrader* namen wij mee, omdat ik zei: misschien kunnen wij van daarginds uit, wanneer het apparaat weer in orde is, het nog eens proberen. Want het vliegtuig cirkelde nog na de tijd, dat het apparaat kapot was. Men wist aan de andere kant immers ook niet: „Is het *Bobbie Schrader* nu op het ogenblik om de een of andere persoonlijke reden niet mogelijk te spreken of ligt het aan iets anders?” en zo geloofde ik, dat ik op de juiste tijd de zaak weer zou kunnen opnemen. Nu moest ik op 13 April terug naar den Haag en dus zei ik tegen *Schrader*: Wat doet u liever? Ik heb beloofd, dat ik u zou vrijlaten, wanneer u zoudt meespelen. U hebt inderdaad medegespeeld. Het blijft een operi vraag, in hoeverre u goed hebt medegespeeld. Dat kan ik niet controleren. Dus volgens het oude grondprincipe: „Bij twijfel wordt te uwen gunste beslist.” Ik moet u vrijlaten, maar waar wilt u vrijgelaten worden? Toen zei hij: „Het is mij liever, wanneer het in den Haag is!” Ik antwoordde toen: „Goed, ik neem u mee naar den Haag.” Er was nog een tweede gevangene, met hem wilde *May* nog iets doen. Die hadden we ook er bij; een leraar uit Apeldoorn, geloof ik. Ik weet zijn naam op het ogenblik niet meer. Die was code-officier in het binnenlandse net. Wij meenden, dat wij ook daarmede iets zouden kunnen doen. *May* zei: „Het is doelmatig, wanneer we hem meenemen als iemand, die de hele zaak kent”, en zo zijn wij met die twee op 13 April naar den Haag teruggegaan. Daar was *Bobbie Schrader* nog enige dagen gevangen. Toen ben ik in de cellenbarakken in Scheveningen naar hem toegegaan en zei tegen hem: „*Bobbie*, u bent nu ontslagen. Wat u doet, is uw zaak!”

Wij hebben toen des avonds nog in de flat — *Bobbie* had rijst meegebracht — ten afscheid zo half en half Indisch gegeten. De andere dag heb ik hem door *May* tot aan de grens van den Haag laten brengen. Toen is hij op de fiets teruggegaan naar de geallieerden. Hij heeft gezegd, dat hij zich daar weer wilde melden. Toen zei ik: „Goed”. Ik heb hem de nodige papieren gegeven, opdat hij door de contrôle zou kunnen komen en toen is hij weggegaan. Hij had geen opdracht meer. Met zijn weggaan was onze afspraak afgelopen.

42647. De **Voorzitter**: Had u met hem afgesproken, dat hij, nadat hij door de linies was gekomen, nog berichten zou sturen?

A. Neen, hij had geen enkele opdracht.

42648. De **Voorzitter**: Dat zegt *May* eigenlijk. Die laat min of meer doorschemeren, dat u de een of andere afspraak met hem had gemaakt.

A. Neen! *Bobbie* had geen opdracht, dat is een vergissing van *May*.

42649. De **Voorzitter**: Maar dan begrijp ik niet, dat u hem zo hebt laten gaan, want dit is op zich zelf een uniek geval. De Duitsers lieten hun gevangenen in het algemeen nu niet zo gauw weer los.

A. Wanneer ik iets beloofd had, dan was het mijn gewoonte het te houden. Ik kan er op wijzen, dat ik tegenover alle agenten, zolang zij onder mijn leiding en onder mijn zeggenschap stonden, altijd mijn beloften gehouden heb. Voor zover ze er nog zijn, moeten ze dat bevestigen.

um diese Zeit, als, nun diese Sache kaput war — ich habe das Gerat, an die Funküberwachungsstelle gegeben; sie sollte versuchen, das Gerat wieder in Ordnung zu bringen — von Berlin der Auftrag kam, wie ich auch schon in meinem Prozess in Leeuwarden erwähnte, unter allen Umständen ein, wie soll ich sagen, fruchtbareres Spiel auf die Eine zu bringen, denn die Sache mit *Bobbie Schrader* war mehr ein einseitiges Spiel, d.h. wir gaben Nachrichten und hörten von der anderen Seite nichts.

Schrader hatte als Spionnagegebiet das Gebiet östlich der IJssel, eingeteilt in bestimmte Gebiete bis zur seinerzeitigen Front zugewiesen bekommen. Und nun schrieb Beriin, dass das Oberkommando der Wehrmacht auf ein Spiel drange um aus den Aufträgen an die Agenten die künftigen Absichten des Gegners erkennen zu können. Es war gerade die kritische Zeit, wo anscheinend die Wehrmacht nicht wusste, was der Gegner vorhat, wohin er marschiert. Aus diesem Grund ging ich dann nach Haren bei Groningen. Ich sagte zu dem Befehlshaber: Ja, hier in Zwolle kann ich schon gleich gar nichts mehr machen; denn wenn es zu Abwürfen kommt oder wenn ich sprechen muss, sitze ich ja unmittelbar hinter der Front. Da kann ich nicht arbeiten. Entweder gehe ich gleich nach dem Norden oder wenigstens bis Haren, was ich mit dein Hauptmann *Linhardt* vereinbart hatte, weil dort der Peiltrupp der Ordnungspolizei sass. *Bobbie Schrader* nahmen wir mit, weil ich sagte: vielleicht können wir von da oben, wenn das Gerat wieder in Ordnung ist, es nochmals versuchen; denn das Flugzeug kreiste noch nach der Zeit, in der das Gerat kaput war. Man wusste auf der anderen Seite ja auch nicht: Ist es *Bobbie Schrader* nun momentan aus irgendwelcher persönlichen Gründen nicht möglich, zu sprechen, oder liegt es an etwas anderem? Und so glaubte ich, ich könnte im entsprechenden Zeitpunkt die Sache wieder aufnehmen. Nun musste ich an sich am 13. April zurück nach Den Haag und da sagte ich zu *Schrader*: Was ist Ihnen nun lieber? Ich habe Ihnen zugesagt, dass ich Sie entlassen werde, wenn Sie mitspielen. Sie haben tatsächlich mitgespielt. Die Frage bleibt offen in wieweit Sie richtig mitgespielt haben, das kann ich nicht nachprüfen, also, alter Grundsatz: „Im Zweifel, zu Ihren Gunsten”, ich muss Sie entlassen, aber wo wollen Sie entlassen werden? Dann sagte er: Es ist mir lieber wenn es in Den Haag ist! Ich erwiderte: „Gut, ich nehme Sie nach Den Haag mit”. Es war noch ein zweiter Häftling dabei. Mit dem wollte *May* noch irgend etwas machen. Den hatten wir auch dabei: ein Lehrer aus Apeldoorn, glaube ich. Ich weiss seinen Namen momentan nicht mehr; der war Kodeoffizier im innlandischen Netz. Wir glaubten, dass wir auch damit noch was machen könnten. *May* sagte: Es ist zweckmassig wenn wir ihn mitnehmen als Mann, der die ganze Sache kennt, und so sind wir mit den Beiden am 13. April nach Den Haag zurückgegangen. Da war *Bobbie Schrader* noch einige Tage in Haft. Dann bin ich in die Zellenbaracken Scheveningen gegangen und habe zu ihm gesagt: „*Bobbie*, Sie sind jetzt entlassen. Was Sie machen, ist Ihre Sache!”

Wir haben dann abends noch im Flat — *Bobbie* hatte Reis mitgebracht — zum Abschied halbwegs indisch gegessen. Am anderen Tag habe ich ihm durch *May* bis an die Peripherie von Den Haag bringen lassen. Dann ist er mit dem Rad zu den Alliierten zurückgegangen. Er hat gesagt, er möchte sich dort wieder zurückmelden. Dann sagte ich „gut”. Ich habe ihm Ausweispapiere gegeben, damit er durch die Kontrolle durchkam und dann war er weg. Er hatte keinerlei Auftrag mehr, mit seinem Weggehen war unser Vertrag abgelaufen.

A. Nein; er hatte keinerlei Aufträge.

A. Nein! *Bobbie* hatte keinen Auftrag. Das ist ein Irrtum von *May*.

A. Wenn ich etwas zusagte, so war meine Gewohnheit es zu halten. Ich darf darauf hinweisen, dass ich sämtlichen Agenten gegenüber, solange sie unter meiner Führung und unter meiner Verfügungsgewalt waren, meine Zusagen auch gehalten habe. Soweit sie noch da sind, müssen sie das bestätigen.

42650. De **Voorzitter**: Bovendien was Schrader nog iemand, waar u aan twijfelde, of u met hem een spel speelde of hij met u. En u liet hem toch gaan!

A. Ik kon hem het tegendeel niet bewijzen!

42651. De **Voorzitter**: Maar u twijfelde aan hem?

A. Misschien kwam er bij, dat ik op zich zelf een goed contact met hem had. Twee mensen vinden elkaar sympathiek of ze vinden het niet. Wij waren van het begin af aan direct goed met elkaar en toen heb ik gezegd: Ja, goed ik kan .....

42652. De **Voorzitter**: Dus u vond hem een geschikte man?

A. Een zeer sympathiek mens, uiterst intelligent, een beetje Indisch type. Hij was meestal des avonds niet in de gevangenis, maar altijd bij mij tot zo ongeveer 11 uur. Dan liet ik hem naar de gevangenis terugbrengen en daarom liet ik hem vrij, omdat ik zei: „Ja, goed, ik kan niet het tegendeel bewijzen." Het is eigenaardig, men gelooft niet, dat wij, Duitsers, iets goed kunnen doen, maar gelooft u mij toch, om Godswil, wanneer ik zeg: Ik ben een oude politiemann, en wanneer ik verklaarde: „Ik beloof u iets", dan hield ik het immers ook.

42653. De **Voorzitter**: U herinnert zich, dat wij de vorige keer vrij uitvoerig gesproken hebben over de kwestie van de photo, die op één van de agenten was gevonden.

A. Meyer *Sluyser*.

42654. De **Voorzitter**: Ja. U had aanvankelijk in uw rapport gezegd, dat het Niermeyer was, en in uw verhoor hier hebt u gezegd, dat u het wel het meest waarschijnlijk achtte, dat het Niermeyer was, maar dat het misschien toch een andere agent geweest kan zijn. Toen heb ik u gezegd, dat het ons altijd enigszins twijfelachtig heeft geleken, dat het *Niermeyer* was geweest, omdat daar dit vreemde in zat, dat, als Niermeyer de photo gehad zou hebben, hij een opdracht had iets met die photo te doen, een bepaalde verbinding te zoeken en het dan wel wonderlijk is, dat hij hier enige maanden lang geweest is en die opdracht niet heeft uitgevoerd.

A. Ja, ook al daarom, omdat de zender-Niermeyer, zoals ik reeds zei, op zijn hoogst slechts 3 weken liep. Op de lijn, waartoe de photo behoorde, moet ook het hele spel Nationaal Comité gelopen hebben, dus kan het Niermeyer niet geweest zijn.

42655. De **Voorzitter**: May heeft hier gezegd, dat hij het ook niet helemaal zeker weet. Ik heb hem gevraagd op welke agent de meisjesphoto is gevonden, waarmee van der Waals gewerkt heeft in de zaak-Vorrink. Hierop antwoordt May: „Daarop kan ik alleen zeggen, ik vermoed, dat het van der Giessen geweest is".

Vraag: „van der Giessen? U hebt in uw verslag" — May had ook te voren een verslag gemaakt — „*Niermeyer* gezegd". Antwoord: „Dat moet een vergissing zijn. Ik geloof, dat het van der Giessen was. Die hield op een of andere manier met *Niermeyer* verband." Toen heb ik gezegd: „Ja, van der Giessen had een lantaarn, die bij Niermeyer moest worden afgegeven".

Dat is wat May er zich van herinnert.

A. Dat kan niet juist zijn. Deze lezing is niet juist. De zaak heeft zich anders ontwikkeld. Van der Giessen is afgesprongen zonder zendapparaat, d.w.z. door van der Giessen werd geen zendlijn geopend, van der Giessen moest van Londen uit gezien, ingedeeld worden bij een bepaalde, reeds lopende zendlijn of groep, die reeds een zendlijn had. Dus kan van der Giessen er persoonlijk niet voor in aanmerking komen, dat hij de photo gehad zou hebben.

42656. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Van Londen uit gezien: Wanneer een agent een photo gebruikt, dan moet die reeds op de lijn, waaraan Londen de opdracht geeft, naar Bob Wins in Amsterdam te gaan, aanwezig zijn.

42657. De **Voorzitter**: Maar hij kon toch verbinding zoeken met een reeds in Holland aanwezige marconist?

A. Dat was mogelijk, maar ik herinner me, dat de lijn, waarop de zaak Nationaal Comité gespeeld werd, niet door meerdere agenten bezet was. Bij iedere lijn behoorde practisch slechts de marconist en een saboteur. Nu waren er verschillende lijnen, waarbij een marconist, een saboteur en nog twee saboteurs, dus in totaal vier agenten, behoorden. Zo was het ook bij van der Giessen, die bij een reeds be-

A. Ich konnte ihm das Gegenteil nicht nachweisen!

A. Vielleicht kam dazu, dass ich an sich einen guten Kontakt mit ihm hatte. Zwei Menschen sind sich sympathisch oder sie sind es sich nicht. Wir waren es uns von vornherein und da habe ich gesagt: Ja, gut, ich kann.....

A. Ein sehr sympatischer Mensch, ausserst intelligent, etwas indischer Typus. Er war abends meistens nicht im Gefangnis, sondern immer bei mir bis so gegen elf Uhr. Dann liess ich ihn ins Gefangnis zuruckbringen. Und so liess ich ihn zuruck, weil ich sagte: Ja, gut, ich kann das Gegenteil nicht beweisen. Es ist eigenartig, man traut uns Deutsche nichts Gutes zu, aber glauben Sie mir doch um Gottes Willen, wenn ich sage: Ich bin alter Kriminalbeamter und wenn ich erklarte: „Ich verspreche Ihnen etwas", dann hielt ich es ja auch.

A. Meyer *Sluyser*.

A. Ja, schon auch deswegen, weil der Sender-Niermeyer, wie ich vorher sagte, nur höchstens drei Wochen noch lief. Auf der Linie, zu der das Bild gehörte, muss ja auch das ganze Spiel National Komitee gelaufen sein. Also kann es Niermeyer nicht gewesen sein.

A. Das kann nicht richtig sein. Diese Darstellung ist nicht richtig. Die Sache hat sich anders entwickelt. Van der Giessen ist abgesprungen ohne Sendegerat, d.h. durch van der Giessen wurde keine Funklinie eröffnet. Van der Giessen sollte, von London aus gesehen, einer bestimmten bereits laufenden Funklinie oder Gruppe, die schon eine Funklinie hatte, zugeteilt werden. Also kann van der Giessen persönlich nicht dafür in Frage kommen, dass er das Bild gehabt hatte.

A. Von London aus betrachtet: Wenn ein Agent ein Bild verwendet, dann muss dasselbe schon auf der Linie, der London den Auftrag gibt, zu Bob Wins nach Amsterdam zu gehen, vorhanden sein.

A. Ja. Möglich war das. Aber ich habe in Erinnerung, dass die Linie, auf der die Sache National Komitee gespielt worden ist, nicht von mehreren Agenten besetzt war. Zu jeder Linie gehörten practisch nur der Funker und ein Saboteur. Nun gab es verschiedene Linien, zu denen ein Funker, ein Saboteur und noch zwei Saboteure, also insgesamt vier Agenten, gehörten. So war es auch bei van der Giessen,

staande lijn ingedeeld werd. Dus moesten de marconist, een saboteur en van der Giessen, 3 mensen, op deze lijn geweest zijn. In mijn herinnering was de lijn, waarop het spel Nationaal Comité gespeeld werd, een lijn, waarop beslist niet meer dan 2 agenten waren. Dus kan het geen lijn geweest zijn, waarbij van der Giessen hoorde. Er is mij ook, ik geloof in Rotterdam, voorgehouden, dat het opvallend was, dit *George Dessing* dezelfde photo gehad heeft. Men meende nu, niet ten onrechte, tot de conclusie te moeten komen, dat ik op de een of andere manier in het bezit van de photo van *George Dessing* gekomen ben. Dit vermoeden laat zich reeds zonder meer door de volgende overweging weerleggen: Men moet bij een spel ervan uitgaan, hoe de tegenstander het ziet, d.w.z. in dit geval, zoals Londen het ziet. Wanneer Londen zegt: Ga naar het adres van *Bob Wins* en zeg: „U wilt Venus spreken en legitimeert u zich met de photo van *Meyer Sluyser*”, dan moet de agent, die op deze lijn zit, de photo reeds hebben. Ik kan niet uit mij zelf zeggen: „Ik moet nu *George Dessing* zoeken om van hem de photo te krijgen.” Dat gaat dus helemaal niet. De photo moet veeleer reeds aanwezig geweest zijn en dan zijn er volgens mijn opvatting slechts twee mogelijkheden: of, wanneer *May* gelijk heeft, van der Giessen of de lijn van van *Hemert*. Andere lijnen zijn er niet, want *Niermeyer* is uitgesloten.

Daar blijven dus deze twee lijnen. De vraag naar de photo is dus een vraag, die ik inderdaad niet met zekerheid beantwoorden kan. Overigens is het helemaal niet opvallend, wanneer op twee lijnen dezelfde photo benut werd. Verbalisanten hebben indertijd beweerd, dat dit een fout was van de inlichtingendienst. Deze opvatting is fout. Wanneer twee agenten op één plaats aanlopen, de ene vroeger, de andere een halfjaar later, dan moet men van de mogelijkheid uitgaan, die Londen in dit geval heeft, om de agenten op één en dezelfde plaats te legitimeren. Wanneer het bureau in Londen slechts de mogelijkheid heeft de agenten met dezelfde photo uit te rusten, dan kan ze het in 1, 2 of 3 gevallen doen; dat is geen fout, maar juist op grond van dit feit kan de aanloopplaats de gevolgtrekking maken, dat de zaak in orde is. Vanzelfsprekend bestaat ook in dit geval het gevaar, dat een agent in mijn handen valt en ik de photo fotokopieer en een V-man daarmee uitrust. Maar dat is nu eenmaal het risico op het gebied van de berichtgeving.

Naar mijn mening komt de lijn van der Giessen niet in aanmerking, maar slechts de lijn van *Hemert*, die op 24 Juli 1942 gedropt is. Ik denk daarom aan van *Hemert*, omdat hij op zich zelf als sabotage-agent opgeleid was, maar ook een van degenen was, die het bevel, de zender Kootwijk te vernielen, meegebracht hebben. Ik herinner me, dat van *Hemert* ook de kinderphoto bij zich had, dus kan slechts van *Hemert* in aanmerking komen. In ieder geval was de photo reeds bij de agent, die de opdracht had. Het kon nooit de photo van *George Dessing* zijn, omdat ik slechts dat gebruiken kon, waarvan Londen wist. Ik kon, zoals ik reeds aanduidde, niet zeggen: „Ik heb (misschien) verbinding met *George Dessing*. Nu neem ik zijn photo, omdat ik weet, dat *Bob Wins* die kent.” Dat kan ik niet, omdat ik er altijd rekening mee moet houden, dat Engeland op een andere manier controleert hoe de agent aangekomen was. Wanneer ik de agent, d.w.z. de V-man, met een legitimatie uitrust, die door Londen helemaal niet bevolen was, dan is hij al bij voorbaat verdacht, dus moest de photo op de lijn reeds aanwezig geweest zijn.

42658. De **Voorzitter**: Nu kom ik op *Lauwers*. Herinnert u zich of het ontdekken van de code van *Lauwers* door een telegram, waarin sprake was van de kruiser „Prinz Eugen”, bevorderd is?

A. Ik begrijp de vraag niet helemaal.

De **Voorzitter**: U weet, dat, toen *Lauwers* gearresteerd werd, er drie telegrammen op hem gevonden werden. Herinnert u zich dat?

A. Toen *Lauwers* gevangengenomen werd, is er een aantal telegrammen gevonden. Ten dele waren de zendingen reeds gepeild, de telegrammen echter nog niet ontcijferd.

47659. De **Voorzitter**: Ja, er waren ook in de loop van zijn werkzaamheden telegrammen opgevangen.

A. Ja, de Funküberwachungsstelle had reeds sinds weken het telegramverkeer bewaakt, kon echter de telegrammen niet ontcijferen.

42660. De **Voorzitter**: Zijn die ook ter tafel gekomen?

A. Ja.

der einer schon bestehenden Linie zugeteilt wurde. Also müssten der Funker, ein Saboteur und van der Giessen, drei Menschen, auf dieser Linie gewesen sein. Nach meiner Erinnerung war die Linie, auf der das Spiel National Koinitee gespielt worden ist, eine Linie, auf der bestimmt nicht mehr als zwei Agenten vorhanden waren. Also kann es keine Linie gewesen sein, an der van der Giessen hing. Es ist mir auch, ich glaube in Rotterdam, vorgehalten worden, dass es auffallend sei, dass *George Dessing* das gleiche Bild gehabt habe. Man glaubte nun, nicht zu Unrecht, zu dem Schluss kommen zu müssen, dass ich auf irgendeine Weise in den Besitz des Bildes von *George Dessing* gekommen bin. Diese Mutmassung lässt sich ohne weiteres durch folgende Überlegung widerlegen: Man muss bei einem Spiel davon ausgehen, wie es der Gegner sieht, d.h. in diesem Fall, wie es London sieht. Wenn London sagt: „Gehen Sie zur Adresse *Bob Wins* und sagen Sie: Sie wollen „Venus“ sprechen und legitimieren Sie sich mit dem Lichtbild von *Meyer Sluyser*”, dann muss der Agent, der auf dieser Linie sitzt, das Bild bereits haben. Ich kann nicht von mir aus sagen: „Ich muss nun den *George Dessing* suchen, um von ihm das Bild zu bekommen”. Das geht also gar nicht. Das Bild muss vielmehr schon vorhanden gewesen sein und da gibt es meiner Ansicht nach nur zwei Möglichkeiten: Entweder, wenn *May* recht hat, van der Giessen oder die Linie van *Hemert*. Andere Linien gibt es nicht, denn *Niermeyer* scheidet aus.

Da bleiben mal diese zwei Linien. Die Frage nach dem Lichtbilde ist also eine Frage, die ich tatsächlich mit Sicherheit nicht beantworten kann. Im übrigen ist es gar nicht auffallend, wenn auf zwei Linien das gleiche Bild benützt wurde. Vernehmende Beamte behaupteten seinerzeit, dass dies ein nachrichtendienstlicher Fehler sei; Diese Ansicht ist irrig. Wenn zwei Agenten an einer Stelle anlaufen, der eine früher, der andere ein halbes Jahr später, dann muss man von den Möglichkeiten ausgehen, die London in diesem Fall hat, um die Agenten an ein und derselben Stelle zu legitimieren. Wenn die Dienststelle in London nur die Möglichkeit hat, die Agenten mit demselben Lichtbild auszustatten, dann kann sie es in ein, zwei oder drei Fällen machen; das ist kein Fehler. Sondern gerade auf Grund der Tatsache kann die Anlaufstelle schliessen, dass die Sache in Ordnung ist. Selbstverständlich besteht auch in diesem Fall die Gefahr, dass ein Agent in meine Hände fällt und ich das Lichtbild photokopiere und einen V-Mann damit ausstatte. Aber das ist nun einmal das Risiko auf dem Nachrichtengebiet.

Nach meiner Ansicht kommt die Linie van der Giessen nicht in Frage, sondern nur die Linie van *Hemert*, der am 24. Juli 1942 gedropt ist. Ich denke deswegen an van *Hemert*, weil er an sich wohl als Sabotageagent ausgebildet, aber auch derjenige war, der den Befehl zur Sprengung des Kootwijker Senders mitgebracht hatte. Ich habe in Erinnerung, dass van *Hemert* auch das Kinderphoto bei sich hatte. Also es kann nur van *Hemert* infrage kommen. Auf alle Fälle war das Bild bei dem beauftragten Agenten schon vorhanden. Es konnte niemals das Bild von *George Dessing* sein, weil ich nur das verwenden konnte, von dem Londen wusste. Ich konnte, wie schon angedeutet, nicht sagen: „Ich habe (vielleicht) Verbindung mit *George Dessing*. Nun nehme ich dessen Bild, weil ich weiss, dass es *Bob Wins* kennt.” Das kann ich nicht, weil ich immer damit rechnen muss, dass England auf einem anderen Weg nachprüft, wie der Agent angelaufen war. Wenn ich den Agenten, d.h. den V-Mann, mit einer Legitimation ausstatte, die von London gar nicht befohlen war, dann ist er von vornherein verdächtig. Also muss das Bild auf der Linie bereits vorhanden gewesen sein.

A. Ich verstehe die Frage nicht ganz.

A. Als *Lauwers* festgenommen wurde, war eine Anzahl Funkgespräche gefunden worden. Zum Teil waren die Sendungen schon angepeilt, die Telegramme aber noch nicht dechiffriert.

A. Jawohl, die Funküberwachungsstelle hatte schon seit Wochen den Telegrammverkehr überwacht, konnte aber die Telegramme nicht entschlüsseln.

A. Ja.

42661. De *Voorzitter*: Nu zegt *May*, dat die opgevangen telegrammen zo slecht waren, dat er niets meer mee te beginnen was.

A. Ja, dat zou *May* beter in zijn hoofd moeten hebben. Maar ik weet in ieder geval, dat een deel van de telegrammen ontcijferd kon worden. Hij kan er gelijk in hebben, dat de telegrammen misschien slecht opgenomen waren en niet geheel woordelijk ontcijferd konden worden; maar zij konden zover ontcijferd worden, dat men in elk geval op grond van de gevonden stukken en van de gedecodeerde telegrammen, alsook van hetgeen *Lauwers* medegedeeld heeft, de code kon reconstrueren, resp. nagaan.

42662. De *Voorzitter*: *Lauwers* vertelt het zo, dat er drie berichten op hem gevonden werden bij zijn arrestatie. Dat klopt ook wel; *Giskes* en *May* zeggen dat ook. En één van die telegrammen bevatte de mededeling, dat de „Prinz Eugen" in Schiedam lag. Dat bericht had hij via de organisatie van kapitein *van den Berg* gekregen. Het was mis met die organisatie.

A. Ja.

42653. De *Voorzitter*: *Lauwers* zegt: „...die het mij Vrijdagavond omstreeks 6 uur kwam brengen, terwijl ik om half 7 in de lucht moest zijn." Toen heb ik hem gevraagd: „Dat was waarschijnlijk een bericht, dat van de Duitsers afkomstig was?" Antwoord: „Dat moet een bericht geweest zijn, dat van de Duitsers afkomstig was, want ik zei tegen luitenant *Heinrich*: Als jullie het werkelijk zo goed weet, decodeer het dan. Gaat uw gang maar. Hij zei: Twintig minuten, dan hebben wij het er uit. Ik werd verder in beslag genomen. Er waren misschien twintig Duitse-s in een betrekkelijk kleine kamer, onder wie *Giskes* was. Er werden mij verschillende vragen gesteld. Ik verstond natuurlijk geen Duits, dus moest de zaak worden vertaald, hetgeen nogal enige tijd in beslag nam. Toen, plotseling, sprong luitenant *Heinrich* op en zei: Also der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam, en daar ben ik ingevlogen. Ik heb toen mijn code afgegeven."

Het komt in deze voorstelling van zaken hierop neer, dat *Lauwers* via de gepenetreerde groep *van den Berg* een bericht heeft gekregen, dat aan de Duitsers bekend was. Kort na het uitzenden van dat bericht is hij gearresteerd. Dat bericht kwam dus in handen van de Duitsers en dezen konden met grote waarschijnlijkheid vermoeden, dat dat bericht op de „Prinz Eugen" betrekking had, en zo zou men zijn code ontdekken hebben.

Herinnert u zich dat?

A. Wel, dat ken ik niet. Dat blijkt reeds hieruit, dat dit niet op mijn bureau, maar ogenschijnlijk bij de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei plaats vond. Luitenant *Weinrich* heeft zich toentertijd persoonlijk er mede beziggehouden de telegrammen te ontcijferen, omdat het het werk van zijn ambtenaren was.

42664. De *Voorzitter*: Door wie is *Lauwers* gearresteerd?

A. Bij de vangenneming waren *Giskes* en ik ook aanwezig.

42665. De *Voorzitter*: Juist, dus u was er toch bij?

A. Ja. Moet dat in de woning geweest zijn, waarin *Lauwers* gevangengenomen was, of op het bureau van *Heinrich*? Ik geloof, dat datgene, waarover *Lauwers* hier spreekt, wel op het bureau van *Heinrich* plaats vond. dus ik ken de gang van zaken niet, ik kan als mijn persoonlijke mening slechts zeggen: Er zijn vroeger reeds zendingen gepeild en *Heinrich* heeft toen in eerste instantie geprobeerd op grond van de gevonden stukken de sleutel te reconstrueren. *Heinrich* had immers de afschriften van de gepeilde telegrammen, maar niet gedecodeerd, en nu werden bij *Lauwers* de codegegevens en dat, wat hij gedaan had — hij had veel telegramontwerpen geschreven —, gevonden. Het hele materiaal heeft *Heinrich* voor zich opgeëist, omdat het zijn taak was de telegrammen te decoderen.

42666. De *Voorzitter*: Maar als dat in twintig minuten gebeurd is en *Heinrich* het zonder hulp van de woorden „Prinz Eugen" gevonden heeft, dan moet de code toch wel zeer eenvoudig geweest zijn.

A. Dat kan ik mij praktisch niet voorstellen. Men kan immers slechts decoderen, wanneer men de sleutelzin weet, resp. het codegedicht of de codegegevens, op grond waarvan ontcijferd wordt. Ik kan me slechts voorstellen: dat bij het in beslag genomen materiaal ook de codegegevens, dus het gedicht, waren, dat *Lauwers* gebruikte om te decoderen, of dat hij het genoemde telegram met de sleutelzin gevonden had.

A. Das musste *May* besser im Kopf haben; aber ich weiss auf alle Fälle, dass ein Teil der Telegramme entschlüsselt werden konnte. Er kann Recht damit haben, dass die Telegramme vielleicht schlecht aufgenommen waren und nicht im vollständigen Wortlaut entschlüsselt werden konnten: aber sie konnten soweit entschlüsselt werden, dass man immerhin auf Grund der gefundenen Unterlagen und der entschlüsselten Telegramme, sowie der Angaben von *Lauwers*, den Kode rekonstruieren, bezw. überprüfen konnte.

A. Also das kenne ich nicht. Das geht schon daraus hervor, dass der Vorfall nicht auf meiner Dienststelle, sondern anscheinend bei der Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei war. Leutnant *Heinrich* hat sich seinerzeit persönlich damit befasst die Funksprüche zu entschlüsseln, weil es die Arbeit seiner Beamten war.

A. Bei der Festnahme waren *Giskes* und ich auch dabei.

A. Ja. Soll das in der Wohnung gewesen sein, in der *Lauwers* festgenommen war oder auf der Dienststelle von *Heinrich*? Ich glaube, dass das, wovon *Lauwers* hier spricht, wohl auf der Dienststelle von *Heinrich* war. Also ich kenne den Vorgang nicht. Ich kann nur von mir aus sagen: Es sind Sendungen vorher schon angepeilt worden und *Heinrich* hat dann in erster Linie versucht, auf Grund der gefundenen Unterlagen den Schlüssel zu rekonstruieren. *Heinrich* hatte ja die Abschriften der angepeilten Funksprüche, aber nicht entschlüsselt, und nun wurden bei *Lauwers* die Kodeunterlagen und das, was er gemacht hatte — er hatte an Funkspruchentwürfen viel geschrieben —, gefunden. Das ganze Material hat *Heinrich* für sich in Anspruch genommen, weil es seine Sache war, die Funktelegramme zu entschlüsseln.

A. Das kann ich mir praktisch nicht vorstellen. Man kann ja nur entschlüsseln wenn man den Schlüsselsatz weiss, bezw. das Codegedicht oder die Kodeunterlagen, auf Grund deren dechiffriert wird. Ich kann mir nur vorstellen, dass bei dem beschlagnahmten Material auch die Kodeunterlagen, also das Gedicht, dabei waren, das *Lauwers* zum Entschlüsseln verwendete, oder er hatte den erwähnten Funkspruch mit dem Schlüsselsatz gefunden.

42667. De **Voorzitter**: Dat volgt niet uit de lezing van *Lauwers*. Integendeel, *Lauwers* zegt echter niet, dat het positief zo is met die „Prinz Eugen“. Ik heb hem gezegd: „Als ik u goed begrijp, wilt u zeggen, dat men u waarschijnlijk een bericht heeft toegespeeld, ten einde bij uw arrestatie een telegram te kunnen ontcijferen, waarvan men de inhoud kon vermoeden.“ Hij heeft daarop geantwoord: „Dat is mogelijk, maar zover wil ik niet eens gaan. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat men, door mij een dergelijk belangrijk bericht in handen te spelen, mij heeft willen dwingen in ieder geval die avond te seinen.“

A. Dat is immers onmogelijk.

42668. De **Voorzitter**: Waarom is dat onmogelijk?

A. Ik kan me dat niet voorstellen. Wanneer ik in een woning kom en nu telegrammen in code vind, dan kan ik deze zonder code-gegevens niet ontcijferen. Ik weet immers helemaal niet hoe ik de letters moet rangschikken. Ik weet niet eens hoe de man dat gedaan heeft. Daarvan kan ik immers geen idee hebben. *Lauwers* moet op zijn minst bij het materiaal zijn codegedicht gehad hebben. Daaruit neemt men twee, drie woorden, nummert ze en schrijft daaronder het telegram, dat men doorgeven wil. Dan wordt tweemaal volgens een bepaald beginsel gerangschikt. Als luitenant *Heinrich* slechts het telegram vond, kon hij niets doen. Bij het materiaal moest nog het codegedicht of het ontwerp van dit telegram met de sleutelzin zijn. Dan was het niet moeilijk te ontcijferen, maar zonder sleutelzin, zonder codegedicht, dat kan niet! Dat kan de beste code-man niet. Hij weet toch immers helemaal niet hoe hij moet beginnen.

42669. De **Voorzitter**: De lezing van *Lauwers* is toch wel heel duidelijk zo, dat hij zijn code heeft afgegeven, omdat luitenant *Heinrich* op een gegeven moment zei: In dat ene telegram staat „Der „Prinz Eugen“ liegt in Schiedam“. *Lauwers* is, zoals hij zegt, daar ingevlogen. Toen heeft hij zijn code afgegeven. Daar volgt dus a contrario uit, dat hij die code en de „Codeunterlagen“ te voren niet heeft afgegeven. Zijn veronderstelling is nu, dat men hem via de groep van kapitein *van den Berg* een bericht heeft toegespeeld over de „Prinz Eugen“ en dat men toen geredeneerd heeft: hij zal dat bij zijn eerstvolgende uitzending wel uitzenden; dan wordt hij gearresteerd en hebben wij een telegram op hem, waarvan wij de inhoud wel ongeveer vast kunnen stellen, daar moeten nl. in voorkomen de woorden „Prinz Eugen, Schiedam“, enz. Zo zou men dus die code hebben kunnen ontcijferen. Het is, als men de materiële inhoud van een telegram kan vermoeden, inderdaad mogelijk tot een ontcijfering te komen.

A. Dan zou *Heinrich*, zoals wij zeggen, „ins Blaue hinein“ (op goed geluk af), precies het juiste getroffen moeten hebben; want in het telegram zelf staan immers alle letters door elkaar. Dat kan hij niet lezen, daar vindt hij geen woord uit. Of de sleutelzin zou er op moeten staan. Dan is het natuurlijk geen probleem; dan doet hij dat als vakman tamelijk snel. Maar de sleutelzin moest bij de stukken, die wij in beslag genomen hebben, geweest zijn. Het andere geval is, dat *Heinrich* door *Giskes* (overigens was, zoals ik me kan herinneren, *Willy Kupp* er bij, die immers direct met *Lauwers* gesproken heeft) de inhoud van het telegram gehoord heeft. *Kupp* nam ook deel aan het V.M.-spel onder leiding van Oberstleutnant *Giskes*. Mogelijk is, dat *Kupp* van het telegram geweten heeft en tegen *Heinrich* gezegd heeft: „Tikt u op dit telegram, misschien heeft dat succes!“ Het kan slechts zo geweest zijn. Maar ik was er niet bij.

42670. De **Voorzitter**: Om ons tot dit punt te beperken: U is niet bekend, dat *Lauwers* zijn code heeft afgegeven, omdat hem op een gegeven moment bleek, dat men een telegram van hem kon ontcijferen en dat dat telegram een geprovoceerd telegram is geweest? Hebt u daar nooit van gehoord?

A. Dat is mij niet bekend.

42671. De **Voorzitter**: Dus u hebt daar nooit van gehoord?

A. Neen. Ik weet alleen, dat *Kupp* (ik was nog in een andere kamer) bij mij binnenkwam en zei: „Hij heeft zich bereid verklaard voor ons te werken.“ Dat was ongeveer een halfuur na de gevangenneming.

42672. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk wel wonderlijk, want als het op deze manier gelukt was met een geprovoceerd telegram, dan was het toch vrij waarschijnlijk, dat men in de vreugde van de ontdekking zou hebben gezegd, dat het daardoor gelukt was.

A. Vanzelfsprekend zou het zijn, dat *Heinrich* nu gezegd zou hebben: „Nu is hij door de mand gevallen!“

A. Das ist ja unmöglich.

A. Ich kann mir das nicht vorstellen. Wenn ich in eine Wohnung komme und nun verschlüsselte Funksprüche finde, dann kann ich diese ohne Codeunterlagen nicht dechiffrieren. Ich weiss ja gar nicht, wie ich die Buchstaben wurfeln soll. Ich weiss ja nicht einmal, wie der Mann das gemacht hat. Davon kann ich ja gar keine Ahnung haben. *Lauwers* muss zumindest bei dem Material sein Codegedicht gehabt haben. Aus demselben nimmt man zwei, drei Worte, nummeriert sie und schreibt darunter den Funkspruch, den man durchgeben will. Dann wird zwei Mal nach einem bestimmten Grundsatz gewürfelt. Wenn Leutnant *Heinrich* nur den Funkspruch fand, konnte er nichts machen. Es musste bei dem Material das Codegedicht oder der Entwurf dieses Funkspruches mit dem Schlüsselsatz dabei gewesen sein. Dann war es nicht schwierig zu dechiffrieren, aber ohne Schlüsselsatz, ohne Codegedicht, das gibt's nicht! Das kann der beste Code-mann nicht. Er weiss ja gar nicht, wie er anfangen soll.

A. Dann musste *Heinrich*, wie wir sagen, ins Blaue hinein gerade das Richtige getroffen haben; denn in dem Funkspruch selbst sind ja alle Buchstaben durcheinander. Das kann er nicht lesen. Da findet er kein Wort heraus. Es sei denn, dass der Schlüsselsatz darauf stand. Dann ist es natürlich kein Problem; dann macht er es als Fachmann ziemlich schnell. Aber der Schlüsselsatz musste in den Unterlagen, die wir beschlagnahmt hatten, gewesen sein. Der andere Fall ist, dass *Heinrich* von *Giskes* (im ubrigen nar, wie ich mich erinnere, *Willy Kupp* dabei, der ja unmittelbar mit *Lauwers* gesprochen hat) den Funkspruchinhalt erfahren hat, *Kupp* war auch am VM-Spiel unter Führung von Oberstleutnant *Giskes* beteiligt. Möglich ist, dass *Kupp* von dem Funkspruch gewusst und zu *Heinrich* gesagt hat: Tippen Sie auf diesen Funkspruch; vielleicht hat dies Erfolg! Nur so kann es gewesen sein. Aber ich war nicht dabei.

A. Das ist mir nicht bekannt.

A. Nein. Ich weiss lediglich, dass *Kupp* (ich war noch in einem anderen Zimmer) zu mir herauskam und sagte: „Er hat sich bereit erklärt für uns zu arbeiten!“ Das war ungefähr eine halbe Stunde nach der Festnahme.

A. Selbstverständlich wäre es, dass *Heinrich* nun gesagt hätte: „Jetzt ist er hineingefallen!“

42673. De **Voorzitter**: Is dat niet gezegd?

A. Iedereen vertelt het toch graag, wanneer hij een succes boekt, dan zou *Heinrich* toch eigenlijk tegen mij hebben moeten zeggen: „Nu heb ik hem er in laten lopen." Maar ik moet zeggen, ik ben noch bij zo'n situatie aanwezig geweest, noch heb ik daar ooit van gehoord!

42674. De **Voorzitter**: Zegt de naam „Prinz Eugen" u niets in dit verband?

A. Dat zegt mij helemaal niets.

42675. De **Voorzitter**: Wij zijn nu door de bespreking van dit geval van *Lauwers* terechtgekomen bij de techniek van de code en wat daarmee verband houdt. Daarom wil ik u nog enige vragen stellen. Hebt u van alles, wat met de codes samenhang, in die tijd een behoorlijk beeld gekregen? Was dat een onderdeel, dat u helemaal aan *May* overliet, zodat u alleen mededeling kreeg van de resultaten en u in de techniek daarvan niet bent doorgedrongen, of hebt u zich daar ook wel mee beziggehouden?

A. De grote lijn ken ik, de bijzonderheden, de détails van de uitwerking waren het werk van *May*. Dus daar het in details gaat, vooral de vragen, welke gegevens ieder van hen had, hoe een ieder nu precies de dingen deed, security-checks, identity-checks en dergelijke, dat was de zaak van *May*. Maar de grote lijn, welke soort van codes er waren en dergelijke en hoe principieel de dingen behandeld werden, dat wist ik goed.

42676. De **Voorzitter**: U hebt bij uw vorig verhoor een uiteenzetting gegeven van wat u noemt het „Doppelwürfelverfahren".

A. Ja.

42677. De **Voorzitter**: De Engelsen noemen dat „double-transition".

A. Ja.

42678. De **Voorzitter**: Hebt u in de periode van het England-Spiel, waarin u hiermee te maken hebt gehad, behalve dat „Doppelwürfelverfahren", dat u aan ons hebt medegedeeld, nog andere methoden van codering gezien? Andere systemen, die gebruikt werden?

A. Ja, maar ik verzoek u, wanneer het op de détails aankomt, dat *May* nog te vragen. Ik kan het slechts in grote trekken zeggen. Ik schat begin 1943 werd een nieuw systeem ingevoerd, en wel een cijfersysteem, dat in een andere vorm gehanteerd werd dan het „Doppelwürfelverfahren". Ik kan op het ogenblik niet op de naam komen. Bij het „Doppelwürfelverfahren" in het eerste jaar waren liet letters, d.w.z. de sleutelzin werd ontleend aan een gedicht. Tegen ongeveer eind 1942, begin 1943 is een cijfersysteem ingevoerd, dat echter ook „doppelgewürfelt" werd, maar hierna, enige maanden later, kwam een nieuw systeem. Het waren uitsluitend cijfers, die niet meer „gewürfelt" werden. Het waren uitsluitend cijfers, maar ik kan niet meer zeggen hoe de systemen heetten. Wilt u zo vriendelijk zijn dit aan *May* te vragen? Daarom wil ik niet zeker en zou daartegenover geen standpunt willen innemen. Dan was er nog, wanneer ik dit in dit verband mag aanroeren, een bijzondere sleutel voor het doorgeven van adressen, en wel een sleutel, waarbij het alfabet horizontaal geschreven en onder de letter *A* het sleutelwoord verticaal geplaatst en dan het alfabet bij iedere letter doorlopend steeds weer aangevuld werd. Volgens dit systeem, volgens deze alphabettabel, werd dan naar een bepaald schema een adres gecodeerd. Dit gecodeerde adres werd in de mededeling die men doorgeven moest verwerkt en in het „Doppelwürfelverfahren" nogmaals gecodeerd. Ik hoop, dat ik mij duidelijk uitgedrukt heb! Het is moeilijk, dat mondeling te verklaren. Men zou dit schriftelijk moeten kunnen doen en het eerst urenlang uitwerken. Dat is zeer gecompliceerd. Ik kan alleen maar zeggen, dat er niet slechts één systeem bestond, maar meerdere, en wel naar gelang van het doel verschillend. Voor de telegrammen zelf kwam allereerst het „Doppelwürfelverfahren" in aanmerking; dan een code voor de adressen en dan voor het doorgeven van droppingsplaatsen, die immers ook niet openlijk doorgegeven, maar volgens de z.g. „Rechtshochwerte", zoals wij dat noemden, gecodeerd werden. Dan een bijzondere briefcode, waarvan de z.g. „play-fair"-code een deel was. Er waren dus vier soorten van codes, waarmee gewerkt werd, al naargelang het doel, waarvoor zij moesten dienen, en die iedere agent, voor zover hij met deze dingen te maken had, ik schat ongeveer 45, bezat. Maar zoals gezegd, dat kan men mondeling moeilijk uitleggen. Men zou dat op grond van schriftelijke bewerking aan u voor moeten leggen, zo kan ik het niet doen.

A. Jeder erzählt doch gerne wenn er einen Erfolg hat, dann hätte *Heinrich* doch eigentlich zu mir sagen müssen: „Jetzt habe ich ihn hineingelegt." Aber ich muss sagen, ich war weder bei einer solchen Situation anwesend, noch habe ich jemals davon gehört!

A. Das sagt mir gar nichts.

A. Die grosse Linie kenne ich; die Einzelheiten, die Feinheiten der Ausarbeitung, waren Sache von *May*. Also was ins Einzelne geht, die Fragen vor allem, welche Unterlagen der Einzelne hatte, wie der Einzelne nun genau die Dinge machte, security-checks, identity-checks und dergleichen, das war Sache von *May*. Aber die grosse Linie, welche Arten von Koden es gab und dergleichen und wie grundsätzlich Dinge gehandhabt wurden, das war mir gelaufig.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja. Aber da bitte ich, wenn es auf Genauigkeiten ankommt, noch *May* zu fragen. Ich kann es nur in der grossen Linie sagen. Ich schätze Anfang 1943 wurde ein neues System eingeführt und zwar ein Ziffersystem, das in einer anderen Form gehandhabt wurde als das Doppelwürfelverfahren. Ich komme augenblicklich nicht auf den Namen. Beim Doppelwürfelverfahren in dem ersten Jahre waren es Buchstaben, d.h. der Schlusssatz wurde aus einem Gedicht entnommen. Etwa Ende 1942, Anfang 1943 ist ein Ziffersystem eingeführt worden, das aber auch doppelgewürfelt wurde. Aber hiernach, einige Monate später, kam ein neues System; es waren durchweg Ziffern, die nicht gewürfelt wurden. Es waren ausschliesslich Ziffern, aber ich kann nicht mehr sagen, wie die Systeme hiessen; da bitte ich *May* zu fragen. Da bin ich nicht sicher und möchte daher dazu nicht Stellung nehmen. Dann gab es noch, wenn ich das in diesem Zusammenhang erwähnen darf, einen besonderen Schlüssel für die Durchgabe der Adressen und zwar einen Schlüssel, wobei das Alphabet waagrecht geschrieben und unter dem Buchstaben *A* das Schlüsselwort senkrecht gesetzt und dann das Alphabet bei jedem Buchstaben durchlaufend immer wieder ergänzt wurde. Nach diesem System, dieser Alphabettabel, wurde dann nach einem bestimmtes Schema eine Adresse verschlüsselt. Diese verschlüsselte Adresse wurde in die Mitteilung, die durchgegeben werden sollte, eingebaut und im Doppelwürfelverfahren nochmals verschlüsselt. Hoffentlich habe ich mich klar ausgedrückt! Es ist schwer, das mundlich zu erklären. Man musste das schriftlich machen können und es zuerst stundenlang ausarbeiten; das ist sehr kompliziert. Ich kann nur sagen, dass es nicht nur ein System gab, sondern mehrere und zwar je nach dem Zweck verschieden. Für die Funksprüche selbst kam primär das Doppelwürfelverfahren in Frage, dann ein Kode für die Adressen und dann für die Durchgabe von Abwurfplätzen, die ja auch nicht offen durchgegeben, sondern nach den sogenannten Rechtshochwerten, wie wir das nannten, verschlüsselt wurden. Dann ein besonderer Briefcode, bei dem der sogenannte play-fairkode ein Teilstück davon war. Es waren also vier Arten von Koden, je nach ihrer Zweckbestimmung, mit denen gearbeitet worden ist und die jeder Agent, soweit sie mit diesen Dingen zu tun hatten, ich schätze ungefähr 45, besass. Aber wie gesagt, das kann man mundlich schwer erklären. Man musste das auf Grund schriftlicher Bearbeitung Ihnen vorlegen. So kann ich das nicht machen.

42679. De Voorzitter: Hebt u voor het England-Spiel uitsluitend van het „Doppelwürfelverfahren“ gebruik gemaakt?

A. Ik mag zeggen in de eerste veertien maanden uitsluitend „Doppelwürfelverfahren“ met letters. Toen enige maanden „Doppelwürfelverfahren“ met getallen en de laatste maanden, het laatste halve jaar, een systeem uitsluitend met cijfers. Daarvan weet ik echter op het ogenblik niet meer de naam en ik weet ook niet meer het systeem.

42680. De Voorzitter: De eerste veertien maanden werd dus uitsluitend het „Doppelwürfelverfahren“ met letters gebruikt?

A. Het eerste jaar.

42681. De Voorzitter: Dat is dus begonnen in Maart 1942.

A. Ja, tot Maart 1943 ongeveer.

42682. De Voorzitter: Die verandering moet derhalve hebben plaats gevonden in Maart, April 1943.

A. In de eerste maanden van 1943.

42683. De Voorzitter: Toen is er, naar u zegt, een „Doppelwürfelverfahren“ gekomen met getallen en daarna een code met uitsluitend getallen. Dat was in de tweede helft van 1943. In die tweede helft van 1943 werden geen agenten meer afgeworpen, want de laatste agenten zijn in Mei 1943 afgeworpen, behalve *Grün*, die nog in October afgeworpen is. Moet ik daaruit begrijpen, dat, als u zegt, dat in het laatste halfjaar van 1943 er met dat laatste systeem, dat u zich dan niet precies meer weet te herinneren, werd gewerkt, dat dat dus codes waren, die via een verbinding werden opgegeven?

A. Neen, die gekomen zijn met de laatste agenten, maar pas in de loop van het laatste halfjaar door ons gebruikt werden.

42684. De Voorzitter: Dus dan zou dat laatste systeem overgebracht moeten zijn met de laatste agenten, die in Mei 1943 zijn aangekomen.

A. Ja, met de laatste agenten. Dus daaruit heeft het zich torn ontwikkeld; ik ging uit van de periode van het sleutelgebruik. De gegevens moeten dus met de agenten gekomen zijn. Het kan zijn, dat gegevens nog met materiaal gedropt zijn. Het is mogelijk, dat, nadat het systeem reeds bekend was, nog nieuwe gegevens gekomen zijn. Er zijn nog gegevens gekomen op zijden doekjes met toeoasselijke opdrukken. Daarvan ben ik echter niet zeker en zou hierover niets principieels willen zeggen. Wilt u May nog daarover ondervragen? Maar het zal moeilijk zijn, dat mondeling duidelijk te verklaren; dat moet men schriftelijk uitwerken, dat is zeer gecompliceerd.

42685. De Voorzitter: Ik wil graag over de code, enz. nog verder met u spreken. In het bijzonder eerst over het „Doppelwürfelverfahren“. U hebt de opmerking gemaakt, dat het zo moeilijk is, duidelijk uiteen te zetten, hoe dat systeem werkt, als men geen papier er bij heeft. Wij hebben hier een bord. Zou het mogelijk zijn, dat u ons een schetsmatige uiteenzetting van het „Doppelwürfelverfahren“, zoals u dat gezien hebt, op dit bord geeft?

A. Ja.

(Getuige geeft een uiteenzetting aan de hand van fekeningen.)

42686. De Voorzitter: Wilt u thans, na uw uiteenzetting op het bord, nog eens voor het verslag de essentiële elementen daarvan samenvatten?

A. Ja. Bij de beoordeling van de vraag in hoeverre de agenten iets zeggen of niet zeggen moesten of gezegd hebben, moet men onderscheid maken tussen het codesysteem en de codegegevens. Onder „systeem“ moet men verstaan de manier van coderen, d.w.z. in welke vorm ik het coderen toepas. Ik zou er de nadruk op willen leggen: Er zijn lettercodes en er zijn cijfercodes. De vraag is slechts in welke vorm ik de letters of de cijfers codeer. Bij de codegegevens spreekt men in het algemeen ook van een geheugencode. In principe was het echter zo, dat alle agenten van het England-Spiel hun geheugencode, die uit een gedicht bestond, ook schriftelijk bij zich hadden of in photographie, en wel in negatief of in positief. Wanneer dus een agent gepakt werd, dan moesten, wij, om te kunnen spelen, allereerst het systeem weten. Dit als zodanig kenden we al. Wij wisten in de eerste maanden, dat niets anders in aanmerking

A. Ich darf sagen in den ersten vierzehn Monaten ausschliesslich Doppelwürfelverfahren mit Buchstaben, dann einige Monate Doppelwürfelverfahren mit Zahlen und die letzten Monate, das letzte halbe Jahr ein Verfahren ausschliesslich mit Ziffern. Da weiss ich aber augenblicklich nicht mehr die Namen und weiss auch nicht mehr das System.

G Das erste Jahr.

A. Ja, bis März 1943 ungefähr.

A. In den ersten Monaten 1943.

A. Nein, die gekommen sind mit den letzten Agenten, aber erst von uns im Laufe des letzten halben Jahres benutzt worden sind.

A. Ja, mit den letzten Agenten. Also daraus hat es sich dann entwickelt. Ich ging von der Zeit des Schlüsselgebrauches aus. Die Unterlagen müssen also mit den Agenten gekommen sein. Es kann sein, dass Unterlagen noch mit Material abgeworfen worden sind. Es ist möglich, dass nachdem das System schon bekannt war, noch neue Unterlagen gekommen sind. Es sind noch Unterlagen auf Seidentuch mit entsprechenden Eintragungen gekommen. Da bin ich aber nicht sicher und möchte Grundsätzliches nicht sagen; ich bitte, May zu hören. Aber es wird schwierig sein, das auf Grund eines mündlichen Vortrags verständlich erklären zu können; das muss man schriftlich ausarbeiten, das ist sehr kompliziert.

A. Jawohl.

A. Jawohl. Bei der Beurteilung der Frage, inwieweit die Agenten etwas sagen oder nicht sagen mussten, oder gesagt haben, muss man zwischen dem Codesystem und den Kodeunterlagen unterscheiden. Unter „System“ ist die Art des Verschlüsseln zu verstehen, d.h. in welcher Form ich das Verschlüsseln durchführe. Ich möchte betonen: es gibt Buchstabenkode und es gibt Zifferkoddz. Die Frage ist nur, in welcher Form ich die Buchstaben oder die Ziffern verschlüssele. Bei den Kodeunterlagen spricht man im allgemeinen auch von einem Gedächtniskode. Grundsätzlich war es aber so, dass alle Agenten des England-Spiels ihren Gedächtniskode, der aus einem Gedicht bestand, auch schriftlich bei sich hatten oder in Photographie, sei es im Negativ, sei es im Positiv. Wenn also ein Agent erfasst wurde, dann mussten wir, um spielen zu können, in erster Linie das System wissen; das war uns an sich geläufig. Wir wussten in den ersten

komt dan het „Doppelwürfelverfahren”, zowel in de Engelse sector alsook in de Nederlandse sector. De tweede vraag waren de codegegevens. Deze vraag beantwoorden was al moeilijker, wanneer de agent niet direct bij het droppen gepakt werd, maar gevangengenomen werd nadat hij reeds langere tijd in vrijheid was, want wanneer hij zijn code verstopt had, dan was voor ons de moeilijkheid de codegegevens te vinden en in ons bezit te krijgen. Ik heb het in vele gevallen zo gedaan, dat ik de agenten verklaard heb: „Zeg mij waar u uw apparaat hebt, waar u uw codegegevens hebt. Ik verzeker en beloof u, dat de mensen, bij wie u uw werkmateriaal en de gegevens geborgen hebt, niet gevangengenomen worden!” Dan liet ik door een V-man de dingen afhalen. Als voorbeeld een practisch geval. *Jordaan*, die op 3 Mei 1942 gevangengenomen werd na een kort spel via de V-man *van der Waals* en waarmede ik heb gesproken, h3d zijn materiaal in Laren, en wel zowel zendapparaat alsook de codegegevens. Ik stuurde *van der Waals* er heen met de boodschap, dat *Jeffers* plotseling naar het Zuiden had moeten gaan en dat hij nu het zendapparaat en de codegegevens wilde afhalen. De vrouw gaf ze en zo kwamen wij aan deze dingen. Nu was de verdere moeilijkheid er achter te komen welke identity-checks, welke security-checks en welk sleutelgetal de agent had. Er bestond een bevel van Engeland, dat de agenten onder bepaalde omstandigheden de code konden bekendmaken, zoals de agenten zich uitdrukten. Dat was immers gemakkelijk, want wij kenden het systeem. De tweede vraag waren de codegegevens en daarbij dan de identity-check. De vraag of het noodzakelijk was, dat een agent zijn identity-check, in tegenstelling tot zijn security-check, mededeelde, zou ik met „ja” willen beantwoorden, en wel uitgaande van het standpunt van de agent. Wilt u zo vriendelijk zijn mij te corrigeren, wanneer ik mij niet helemaal duidelijk uitdruk? Ik wil zo zeggen): Wanneer de agent gevangengenomen was, kon hij bij zich zelf zeggen: „Ja, ik heb in Londen het bevel gekregen onder bepaalde omstandigheden mijn systeem, eventueel zelfs mijn codegegevens prijs te geven, wanneer ik meen, daardoor Engeland te kunnen waarschuwen, dat er iets niet in orde is.” Wanneer de agent nu reeds het codesysteem noemde, moest hij ook zijn identity-check bekendmaken. Moest hij, zeg ik, want wanneer hij het niet bekendmaakte, kon men immers daarginds in Engeland niet duidelijk weten van welke agent het telegram afkomstig was. Dat moest er dus bij zijn, opdat in deze vorm men ginds wist: „De agent X heeft dit telegram doorgegeven.” Een andere vraag is: „Moest een agent de security-check bekendmaken?” En die moet met „neen” beantwoord worden, want de security-check zegt aan de overkant of de agent in vrijheid is of niet. Het was natuurlijk het probleem de security-check te krijgen en daarop kan ik slechts zeggen: Ik kan slechts het feit vaststellen, dat het spel de bekende tijd met de ons bekendgemaakte security-checks liep. Of dal nu aan de agenten lag, dat ze alles bekendgemaakt hebben, dan wel of men aan de overkant iets over het hoofd gezien heeft, dat kan ik niet beslissen.

De **Voorzitter**: Ja, dat hebben wij de vorige keer besproken.

A. Maar ik zou slechts willen zeggen: Wat wij van de agenten moesten weten, wat zij ons moesten zeggen, dat waren de identity-checks, die zij prijs konden geven, het sleutelgetal, anders konden wij niet doorgeven welke sleutelzin zij gebruikten en dan de security-checks. Dat waren nu de drie dingen, die wij moesten weren.

42687. De **Voorzitter**: Er was natuurlijk ook nog een andere mogelijkheid, nl. dat men zonder deze gegevens, aan de hand van telegrammen, die men van een agent had, zijn code trachtte te breken.

A. Ja, dat is echter zeer moeilijk. Ik zou willen zeggen, het is moeilijk zonder ook maar een idee van het gebruikte systeem of van de gebruikte sleutelzin en de codegegevens te hebben, verder te komen. Men kan dan slechts, ik zou bijna zeggen, door toeval een systeem herkennen of een gecodeerd telegram ontcijferen. Ik herinner aan het practische geval met *Alblas*, wiens codegegevens en sleutelgetal ons bekend waren. Slechts daardoor konden wij de gepeilde telegrammen ontcijferen. Voor zover ik mij met het codewezen beziggehouden heb, zou ik willen zeggen, dat zonder kennis van de codegegevens het wel heel moeilijk is, vast te stellen met welk systeem de agent werkte en de inhoud van een bepaald telegram te decoderen. Ik kan slechts zeggen, dat ik weet van de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei, dat zij de meest verschillende zenders gepeild heeft en de gepeilde telegrammen, zoals ze afgeluisterd waren, weglegde en helemaal geen moeite deed zonder vangenneming van de agent ook maar iets te beginnen. Dat zou verloren tijd geweest zijn. Het zou een toeval geweest zijn, zonder

Monaten, dass nichts anderes in Frage kommt als das Doppelwürfelverfahren, sowohl auf dem englischen Sektor wie auch auf dem niederländischen Sektor. Die zweite Frage waren die Kodeunterlagen. Diese Frage zu beantworten war schon schwieriger, wenn der Agent nicht direkt beim Dropping erfasst, sondern nach längerer Arbeit in der Freiheit festgenommen wurde. Denn wenn er seinen Kode versteckt hatte, dann war für uns die Schwierigkeit, die Kodeunterlagen zu finden und in unseren Besitz zu bekommen. Ich habe es in vielen Fällen so gemacht, dass ich den Agenten erklart habe: „Sagen Sie mir, wo Sie das Gerat, wo Sie ihre Kodeunterlagen haben; ich versichere und verspreche Ihnen, dass die Menschen, bei denen Sie das Gerat und die Unterlagen untergebracht haben, nicht festgenommen werden.” Dann liess ich durch einen V-Mann die Dinge abholen. Zum Beispiel ein praktischer Fall: *Jordaan*, der am dritten Mai 1942 nach einem kurzen Spiel über den V-Mann *van der Waals* festgenommen wurde und mit dem ich mich unterhielt, hatte seine Sachen in Laren, und zwar sowohl Sendegerat, wie auch die Kodeunterlagen. Ich schickte *van der Waals* mit dem Vorgeben hin, dass *Jeffers* plötzlich hatte nach dem Süden gehen müssen und er möchte jetzt das Sendegerat und die Kodeunterlagen abholen. Die Frau gab sie heraus. So kamer, wir zu diesen Dingen. Nun war die weitere Schwierigkeit, zu erfahren welche identity-checks, welche security-checks und welche Schlüsselzahl der Agent hatte. Es bestand ein Befehl von England, dass die Agenten unter Umständen den Kode bekanntgeben konnten, wie die Agenten sich ausdrückten. Das war ja leicht, denn wir kannten das System. Die zweite Frage waren die Kodeunterlagen und dazu dann der identity-check. Die Frage, ob es notwendig war, dass ein Agent seinen identity-check — im Gegensatz zum security-check — mitteilte, möchte ich mit „ja” beantworten und zwar vom Standpunkt des Agenten ausgehend. Ich bitte mich zu korrigieren, wenn ich mich vielleicht nicht ganz klar ausdrücke. Ich will so sagen: Wenn der Agent festgenommen war, konnte er sich sagen: „Ja, ich habe in London den Befehl bekommen, unter Umständen mein System, eventuell sogar die Kodeunterlagen, Preis zugeben, wenn ich glaube dadurch England warnen zu können, dass irgendwas nicht in Ordnung ist.” Wenn der Agent nun schon das Codesystem nannte, musste er auch seinen identity-check bekanntgeben. Musste er, sage ich, denn wenn er ihn nicht bekanntgab, konnte man ja druben in England nicht klar erkennen von welchem Agenten der Funkspruch war. Das musste also dabei sein, damit in dieser Form man drüben wusste: der Agent X hat diesen Funkspruch durchgegeben. Eine andere Frage ist: Sollte ein Agent den security-check bekanntgeben? Und die ist mit „nein” zu beantworten, denn der security-check sagt druben, ob der Agent nun in Freiheit ist oder nicht. Das war natürlich das Problem, den security-check zu erhalten. Und da kann ich nur sagen: Ich kann nur die Tatsache feststellen, dass das Spiel die bekannte Zeit mit dem uns bekanntgegebenen security-check lief. Ob das nun an den Agenten lag, dass sie alles bekanntgegeben haben, oder ob man drüben etwas übersehen hat, das kann ich nicht entscheiden.

A. Aber ich möchte nur sagen: Was wir von den Agenten wissen mussten, was sie uns sagen mussten, das waren die identity-checks, die sie preisgeben konnten, die Schlüsselzahl, sonst konnten wir nicht durchgehen, welchen Schlüsselsatz sie benutzt und dann die security-checks. Das waren nun die drei Dinge, die wir wissen mussten.

A. Ja, das ist aber sehr schwierig. Ich möchte so sagen: Es ist schwer, ohne überhaupt eine Ahnung von dem verwendeten System oder von dem verwendeten Schlüsselsatz, den Kodeunterlagen zu haben, weiter zu kommen. Man kann dann nur, ich möchte fast sagen, durch Zufall ein System erkennen oder einen verschlüsselten Funkspruch entschlüsseln. Ich erinnere an den praktischen Fall mit *Alblas*, dessen Kodeunterlage und Schlüsselzahl uns bekannt war. Nur dadurch konnten wir die angepeilten Funksprüche entschlüsseln. Soweit ich mich mit Kodewesen befasst habe, möchte ich sagen, das ohne Kenntnis der Kodeunterlage es wohl sehr schwer ist, fest zu stellen, mit welchem System der Agent arbeitet, und den Inhalt des einzelnen Funkspruchs zu entschlüsseln. Ich kann nur sagen, ich weiss von der Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei, dass sie die verschiedensten Sender angepeilt hat, und die angepeilten Funksprüche, so wie sie abgehört wurden, ablegte, sich gar nicht bemühte, ohne Festnahme des Agenten überhaupt irgendwas an zu fangen. Das wäre verlorene Zeit gewesen; es müsste ein Zufall gewesen sein,

kennis van enige gegevens, ook maar één telegram te kunnen ontcijferen. De Funküberwachungsstelle peilde maandenlang en pas wanneer de gevangenneming plaats vond, men de codegegevens vond en de mededelingen van de agent of de marconist had, nam de Ordnungspolizei de geschreven tekst van de gepeilde telegrammen en begon ze te decoderen.

42688. De **Voorzitter**: U weet, dat er op dit gebied een bepaalde wetenschap bestaat, welke men cryptographie noemt, een wetenschap, die onder bepaalde omstandigheden de beoefenaar daarvan in staat stelt om ook zonder de wetenschap van de „Unterlagen” tot de ontcijfering van codeberichten te komen?

A. Ja.

42689. De **Voorzitter**: Ik moet dus blijkbaar uit hetgeen u zegt, afleiden, dat de „Orpo” in Holland die wetenschappelijke methode niet in toepassing bracht?

A. Neen. Ze hebben daarmee helemaal niet gewerkt.

42690. De **Voorzitter**: Weet u dat positief?

A. Hier in Holland beslist niet.

42691. De **Voorzitter**: Ik bedoel, luitenant *Heinrich* en kapitein *Linhardt* b.v.....

A. Hier in Holland niet. Het kan zijn, dat men in Berlijn daarmee werkte, waarschijnlijk in de Centrale, omdat deze telegrammen alle doorgeseind werden. Misschien, dat zij aan de Centrale dan ontcijferd werden, maar ik moet momenteel zeggen, ik kan me helemaal niet herinneren, dat deze methode in Holland gebruikt is.

42692. De **Voorzitter**: Hebt u er enige herinnering aan, dat in bepaalde gevallen de hulp van de centrale voor de ontcijfering is ingeroepen?

A. Dat kan ik mij op het ogenblik niet herinneren; dat kan ik mij niet voorstellen.

42693. De **Voorzitter**: U hebt hier dus bij de „Orpo” nooit iemand ontmoet, die zich cryptograaf noemde?

A. Neen, hier bij de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei niet.

42694. De **Voorzitter**: Was *Giskes* ook geen specialist op dat gebied?

A. Neen. *Giskes* ook niet.

42695. De **Voorzitter**: En *May*?

A. Neen, op zendtechnisch gebied niet. Daartoe reken ik al de dingen, die op de een of andere manier met het zenden te maken hebben. *May* hield zich alleen bezig met het verhoren over de code als zodanig, maar al de andere dingen, het peilen en het decoderen van gepeilde telegrammen, was de taak van de Ordnungspolizei, die ook met haar centrale, de „Funkleitstelle Berlin”, samenwerkte en deze weer met het oppercommando van de weermacht. Want in België en Frankrijk werd immers niet door de politie gepeild, maar door de weermacht. Alleen in gebieden met burgerlijk bestuur deed de Ordnungspolizei het. Ik kan me herinneren, dat in Parijs de Funkleitstelle West van de weermacht was; die werkte ook op dit gebied, maar dat had toch op de een of andere manier zijn moeilijkheden. Ik herinner me de *zaak-Zomer*, die op 31 Augustus 1941 gevangengenomen is. Toentertijd was de chef van de Funkleitstelle Parijs. majoor *van Wedell*, later chef van de Funkleitstelle Berlin, in den Haag. Hij wilde steeds weten welk sleutelgetal *Zomer* had. *Zomer* noemde het niet. Daarop kwam *van Wedell* op het idee *Zomer* — zoals ik de laatste keer gezegd heb — hypnotisch te ondervragen, wat ik geweigerd heb. Uit deze zaak weet ik, dat met de cryptographie, die ik zelf niet nader ken, niet alles te doen is. Ik wert slechts dat er zo iets bestaat. Of de zaak functioneerde nog niet zo, of ze was nog in de kinderschoenen. Het schijnt dus niet zo zonder meer gegaan te zijn.

ohne Kenntnis jeglichen Unterlagen überhaupt einen Funkspruch entschlüsseln zu können. Die Funküberwachungsstelle peilte Monate lang und erst wenn die Festnahme erfolgte, man die Kodeunterlage fand und die Angaben des Agenten oder Funkers hatte, nahm die Ordnungspolizei die Niederschriften der angepeilten Funksprüche und fing an, sie zu dechiffrieren.

A. Ja.

A. Nein, sie haben damit gar nicht gearbeitet.

A. Hier in Holland bestimmt nicht.

A. Also hier in Holland nicht. Es mag sein, dass man in Berlin damit arbeitete, wahrscheinlich an der Zentrale, weil diese Funksprüche alle durchgemeldet wurden. Vielleicht, dass sie an der Zentrale dann dechiffriert wurden. Aber ich muss momentan sagen, ich kann mich gar nicht erinnern, dass diese Methode in Holland verwendet worden ist.

A. Das kann ich mich momentan nicht erinnern; das kann ich mir nicht vorstellen.

A. Nein, hier bei der Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei nicht.

A. Nein, *Giskes* auch nicht.

A. Nein, auf sendetechnischem Gebiet nicht. Dazu rechne ich alle die Dinge, die irgendwie mit dem Senden zusammenhängen. *May* befasste sich lediglich mit der Kodevernehmung als solcher. Aber all die anderen Dinge, das Anpeilen und das Dechiffrieren angepeilter Funksprüche, war Sache der Ordnungspolizei, die auch mit ihrer Zentrale, der Funkleitstelle Berlin, zusammenarbeitete und diese wiederum mit dem Oberkommando der Wehrmacht. Denn in Belgien und Frankreich wurde ja nicht von der Polizei gepeilt, sondern von der Wehrmacht. Lediglich in Gebieten mit Zivilverwaltung machte es die Ordnungspolizei. Ich kann mich erinnern, dass in Paris die Funkleitstelle West der Wehrmacht war; diese arbeitete auch auf diesem Gebiet. Aber das hatte irgendwie doch seine Schwierigkeiten. Ich erinnere mich an die Sache *Zomer*, der am 31. August 1941 festgenommen worden ist. Seinerzeit war der Chef der Funkleitstelle Paris, Major *van Wedell*, später Chef der Funkleitstelle Berlin, in Den Haag. Er wollte immer wissen, welche Schlüsselzahl *Zomer* hatte. *Zomer* nannte sie nicht. Daraufhin kam *van Wedell* auf die Idee, *Zomer* — wie ich das letzte Mal schon erwähnte — hypnotisch zu vernehmen, was ich abgelehnt habe. Aus dieser Sache weiss ich, dass mit der Cryptographie, die ich selbst nicht näher kenne, nicht alles zu machen ist. Ich weiss nur, dass es eine solche gibt. Entweder funktionierte die Sache noch nicht so, oder sie war noch in den Kinderschuhen. Es scheint also nicht so ohne weiteres gegangen zu sein.

42696. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu willen afstappen van het probleem van de codes en alles wat daarmee samenhangt. Ik heb nu nog één onderwerp met u te bespreken. Dat is het onderwerp, dat u aangeroerd hebt in de brieven, die u na uw vorige verhoor aan de procureur-fiscaal mr. *Zaaijer* geschreven hebt. Wij hebben hier trouwens toen ook reeds over de opvatting, die u destijds huldigde, met u gesproken. U zei: Ik ben ten onrechte door de Nederlandse justitie opnieuw in hechtenis genomen; ik was bereid om de Enquêtecommissie volkomen in te lichten, maar nu men mij van Nederlandse justitiële zijde, naar mijn oordeel, niet billijk behandelt, meen ik, dat ik mijn toezegging volledig alles te zullen mededelen over het **England-Spiel** ook niet gestand kan doen.

A. Ja.

42697. De **Voorzitter**: Daarover is bij uw vorige verhoor hier ook gesproken. Ik heb toen tegen u **gezegd**: dat een andere Nederlandse instantie dit doet, daaraan kunt u moeilijk consequenties verbinden voor ons werk. Die twee aangelegenheden moet u scheiden. Maar u meende dat niet te kunnen doen. U hebt dat standpunt later nog bevestigd in uw brieven aan mr. *Zaaijer*. U hebt daarin tot uitdrukking gebracht, dat u nog verschillende mededelingen zou kunnen doen over aspecten van het **England-Spiel**, die bij dat verhoor niet ter sprake waren gekomen en die voor de beantwoording van de verschillende gerezen vragen, naar uw oordeel, van belang zouden kunnen zijn.

A. Ja, wat betreft de vraag van de verantwoordelijkheid.

42698. De **Voorzitter**: U hebt in uw eerste brief van 17 Juli 1948 gezegd, dat vragen, waarop het naar uw mening in laatste instantie aankwam, u niet gesteld waren en dat van uw zijde daar ook niet op gewezen is. Dat hebt u op een andere manier in uw volgende brief herhaald.

A. Ja, ongeveer 12 vragen, geloof ik.

42699. De **Voorzitter**: U zegt in een van deze brieven b.v.: **Sie** trafen nicht das Wesentliche. In uw laatste brief van 20 Juli zegt u, dat u de procureur-fiscaal één voorbeeld wilt geven, nl. dit, dat u in uw schriftelijke uiteenzetting, die u aan het maken was, 12 vragen aan de Nederlandse dienst had willen stellen, waarvan de beantwoording die Nederlandse dienst niet gemakkelijk zou vallen, maar die de commissie de mogelijkheid zou geven om de verantwoordelijkheid met betrekking tot het **England-Spiel** vast te stellen. Nu is mijn vraag aan u deze, of u die vragen, die u hier bedoeld hebt, thans aan ons zoudt kunnen mededelen?

A. Ja, dat is zo. U kent immers mijn levensloop sinds Juli van het vorige jaar. Nu is het zo, dat ik, ten eerste, uit deze hele atmosfeer, uit het hele milieu „**England-Spiel**”, uit ben, en ten tweede, dat ik op het ogenblik niet in staat ben mij zo te concentreren, als daarvoor nodig is. Ik zei hier ook, dat ik het op schrift zou willen stellen, want ik wil niet zonder meer beweren, dat de Nederlandse dienst de een of ander fout gemaakt heeft. Dat is niet mijn zaak, maar ik wilde door een schriftelijke uiteenzetting u tonen, hoe ik het zie, opdat u zelf dan op grond van uw kennis van de Londense toestanden zou kunnen zeggen: dat is inderdaad een fout van de Nederlandse dienst of de verantwoording treft niet de Nederlandse dienst, maar de Engelse dienst. Ik kan nu op het ogenblik, wanneer u de vijftien vragen van mij wilt weten, deze met de beste wil niet bij elkaar brengen. Maar u zult zien, dat ik niet van kwaden wille ben, niet zeg, ik verklaar niets, nadat de pers weer begonnen is, wanneer het liedje weer van voren af aan begint, zoals het vorige jaar. Uit de gevangenis, dan weer gevangengenomen, dan weer in vrijheid gesteld, enz. Ik zou er de nadruk op willen leggen tegenover alle geschriften, in het bijzonder dat van *van der Starp* — het is bijna zonde, dat men ze nog ooit noemt —, dat in het hele **England-Spiel** noch van de Engelse, noch van Hollandse, noch van Duitse zijde een of ander verraad voorgekomen is. Er was noch aan de overkant, noch hier een verrader. Ik zou daarmee meteen de vraag willen beantwoorden of ik er een was. Daarmede meen ik ze beantwoord te hebben. Een andere vraag is in hoeverre dingen gebeurd, respectievelijk niet gebeurd of over het hoofd gezien zijn, waarbij men zeggen moet, dat, wanneer een vakman van de berichtendienst deze dingen in handen heeft, hij deze fout niet maken mag. Daarvoor is hij vakman op dit gebied. Ik zeg reeds, ik kan momenteel deze dingen niet allemaal bij elkaar brengen, maar ik zal mijn best doen het te proberen, wanneer ik eerst weet, wat met mij zelf gaat gebeuren. U begrijpt het zuiver menselijke, u hebt waarschijnlijk ook

A. Ja.

A. Ja, bezüglich der Frage der Verantwortlichkeit.

A. Ja, etwa 12 Fragen, glaube ich.

A. Ja, das ist so. Sie kennen ja meinen Lebenslauf seit Juli vorigen Jahres. Nun ist es so, dass ich, erstens mal, aus dieser ganzen Atmosphäre, aus dem ganzen Milieu „**England-Spiel**” herausgekommen bin, und zweitens, dass ich momentan nicht in der Lage bin mich so zu konzentrieren, wie es dazu notwendig ist. Ich sagte hier auch, dass ich es schriftlich machen wollte, denn ich will ja nicht von mir aus sagen, diesen oder jenen Fehler hat der niederländische Dienst gemacht. Das ist nicht meine Sache, sondern ich wollte durch eine schriftliche Ausarbeitung Ihnen die Schau vermitteln, wie ich sie habe, damit Sie selbst dann auf Grund Ihrer Kenntnisse der Londoner Verhältnisse sagen können, das ist tatsächlich ein Fehler des niederländischen Dienstes oder die Verantwortung trifft nicht den niederländischen Dienst sondern den englischen Dienst. Ich kann nun momentan, wenn Sie mich fragen, die funfzehn Fragen mit bestem Willen nicht zusammenbringen, aber Sie sollen sehen, dass ich nicht böswillig bin, nicht sage, ich erkläre nichts, nachdem die Presse wieder angefangen hat, wenn der Tanz wieder von vorn herein angeht, wie im vorigen Jahre, aus dem Gefangnis heraus, dann wieder festgenommen, dann wieder in Freiheit gestellt u.s.w. Ich möchte betonen, gegenüber allen Schriften, besonders der von *van der Starp*, — es ist fast schade, dass man sie überhaupt erwähnt — dass im ganzen **England-Spiel** weder von englischer, noch von holländischer noch von deutscher Seite aus irgend ein Verrat vorgekommen ist. Es sass weder drüben ein Verrater, noch sass hier ein Verrater. Ich möchte damit gleich die Frage beantworten, ob ich einer war. Damit glaube ich sie beantwortet zu haben. Eine andere Frage ist, in wie weit Dinge geschehen, bzw. nicht geschehen oder übersehen worden sind, bei denen man sagen muss, wenn ein Fachmann des Nachrichtendienstes diese Dinge in der Hand hat, dann darf er diesen Fehler nicht machen. Dafür ist er Fachmann auf diesem Gebiet. Ich sage schon, ich kann momentan diese Dinge nicht alle zusammenbringen, aber ich werde mich bemühen es zu ver-

een gezin. Ik weet helemaal niet, wat ik mijn vrouw schrijven moet. Iedere dag is de situatie anders. Dat beïnvloedt mij natuurlijk en daarvoor ben ik niet in staat er nu rustig bij te gaan zitten en juist nu mij met het England-Spiel bezig te houden. Maar wat mij zo direct in de gedachte komt, zou ik u kort willen aanduiden om te tonen, wat ik bedoelde. Ik denk slechts bij voorbeeld aan een vraag, die mij toentertijd zeer veel zorgen veroorzaakte, nl. het droppen van de agenten, zonder dat zij de opdracht hadden hun aankomst in speciale bewoordingen naar Londen te melden. Ik heb de laatste keer reeds aangeduid, dat *Jongelie* ook in het spel, dat ik telkens op de heide liet spelen, gevraagd werd, in welke vorm hij zijn aankomst moest melden. *Jongelie* heeft dat direct begrepen en zei: „Ik moet doorgeven: Erika is goed aangekomen.” Nu sprak ik met *Giskes*, die even verbaasd was als ik, omdat inderdaad nog geen agent een dergelijke, ik zou bijna zeggen vanzelfsprekende, security-check had, en dat is een denkfout van de andere kant. Ik geloof, dat ik de zaak *Jongelie* niet meer behoef te vertellen. Wij lieten hem een hersenschudding krijgen — per telegram — en na enige tijd sterven. Dat was, zou ik willen zeggen, van de zijde van Engeland een grote fout. Men is aan de overkant ogenschijnlijk van de vaste overtuiging uitgegaan, dat het helemaal niet mogelijk zijn kan, agenten reeds bij het droppen gevangen te nemen. Bij een dergelijke veiligheidsmaatregel zou het England-Spiel helemaal niet mogelijk geweest zijn. Men had dus aan de overkant moeten zeggen: „Wanneer je afspringt en bij het droppen gevangengenomen wordt, dan geef je dit bericht door en wanneer alles klopt het andere.” Dat was één van de fouten.

Een tweede zaak: *Van Hamel* werd gevangengenomen in September 1940. Hij kwam begin 1941 voor de rechter en na mislukte onderhandelingen omtrent de mogelijkheid tot uitwisseling werd het doodvonnis midden Juni 1941 voltrokken. *Zomer* is op 31 Augustus 1941 gevangengenomen, werd in April 1942 in Maastricht met een grote groep ter dood veroordeeld. Het doodvonnis werd voltrokken. Toen kwam *van der Reyden*, die immers gewerkt heeft, toen kwam jhr. *de Jonge*, die ook geseind heeft, met *Radema, Ort*, later *Alblas*. al deze mensen werden gevangengenomen en dan zou het nu bij de verantwoordelijke bureaux ginds in Engeland hebben moeten opvallen, dat deze agenten niet voor de rechter gekomen zijn en dan had men toch moeten vragen: Hoe komt dat? Ik bedoel, wanneer een civiel persoon dat ziet, dan is het voor hem niets bijzonders; maar de taak van iemand van de berichtendienst is immers toch die, om voor het wel en wee van de agenten op zijn lijnen te zorgen. En dan zou hij achterdochtig hebben moeten worden, omdat al deze agenten niet meer voor de rechter gekomen zijn en dan zou natuurlijk de volgende vraag geweest zijn: „Waarom zijn zij niet voor de rechter gekomen en waar zijn ze terechtgekomen?”

42700. **De Voorzitter:** Maar was dat altijd bekend?

A. Dat moest aan de overkant bekend zijn, want plotseling hielden de lijnen op. Er werd niet meer geseind.

42701. **De Voorzitter:** Ja, maar het feit, dat ze niet voor de rechter kwamen?

A. Dat moet ik bij een Inlichtingendienst veronderstellen. Die moest immers weten, dat *van Hamel* voor de rechter gekomen was, evenals *Zomer*. Er vonden grote processen plaats.

42702. **De Voorzitter:** Maar later gebeurde het ook zo, dat het niet bekend werd, als mensen voor de rechter kwamen. Men kon niet positief weten, dat zij niet voor de rechter waren gekomen.

A. Ja, daar komt nu juist wat ik zei: Een Inlichtingenapparaat moet deze dingen weten en moet, zeg ik van mijn standpunt als inlichtingenman, controleren, wat met de agenten gebeurd is en dan de directe vraag stellen: „Waar brengen zij toch de agenten heen?” Niet voor niets heeft *Rauter* mij in verband met de ontsnappingen in 1943 het grote verwijt gemaakt en daarom tegen mij een proces ahangig gemaakt. Niet alleen wegens het door nalatigheid laten ontvluchten van gevangenen, maar ook wegens landverraad door schuld, omdat hij zei: „Hoe komt u er bij al die agenten midden in Holland te laten zitten?” en daaruit volgt de vraag: „Hoe is het mogelijk, dat de agenten 2 jaar in Haaren zitten zonder dat er ook maar enige mededeling van hier over dit feit naar de overkant doorgedrongen is?” en dan als vierde vraag, die mij nu juist invalt (de andere, die ten dele nog interessanter zijn, kan ik tot mijn spijt op het ogenblik niet noemen): De agenten kwamen naar Holland; het waren ongeveer 50 agenten. Ze hadden wel de opdracht, indien mogelijk, te vermijden met organisaties contact te krijgen, maar ieder, die enige ervaring heeft,

suchen, wenn ich mal weiss, was mit mir selbst los ist; Sie begreifen das rein menschlich. Sie haben wahrscheinlich auch eine Familie. Ich weiss gar nicht, was ich meiner Frau überhaupt schreiben soll. Jeden Tag ist die Situation eine andere. Das beeindruckt mich natürlich und dadurch bin ich nicht in der Lage, mich nun ruhig hinzusetzen um momentan ausgerechnet mich mit dem England-Spiel zu befassen. Aber was mir so augenblicklich in den Kopf kommt, das möchte ich Ihnen kurz andeuten, um zu zeigen, was ich meinte. Ich denke nur z.B. an eine Frage, die mir seinerzeit sehr viel Sorgen machte, nämlich das Absetzen der Agenten ohne dass sie den Auftrag hatten, ihre Ankunft in einen besonderen Wortlaut nach Londen zu melden. Ich habe das letzte Mal schon erwähnt, dass *Jongelie* auch in dem Spiel, das ich jeweils auf der Heide machen liess, gefragt wurde, in welcher Form er seine Ankunft zu melden habe. *Jongelie* hat das sofort erfasst und sagte: Ja, ich muss durchgeben: „Erika ist gut angekommen”. Nun sprach ich mit *Giskes*, der ebenso überrascht war wie ich, weil tatsächlich noch kein Agent eine derartige, ich möchte fast sagen, selbstverständliche Sicherung hatte und das ist ein Denkfehler von der anderen Seite. Ich glaube ich brauche die Sache *Jongelie* nicht mehr zu erzählen. Wir liessen ihn eine Gehirnerschütterung erleiden — im Funkspruch — und nach einiger Zeit sterben. Das war, ich möchte sagen, englischerseits ein grosser Fehler. Man ist drüben anscheinend von der sicheren Überzeugung ausgegangen, dass es gar nicht möglich sein kann Agenten schon beim Absprung zu erfassen. Bei einer derartigen Sicherung wäre überhaupt das England-Spiel gar nicht möglich gewesen. Es hätte also drüben gesagt werden müssen: „Wenn Du abspringst und beim Dropping festgenommen wirst, dann gibst Du diese Nachricht durch und wenn alles klappt die andere!” Das war einer der Fehler.

Eine zweite Sache. *Van Hamel* wurde festgenommen im September 1940. Er kam Anfang 1941 vors Gericht und nach misslungenen Austauschverhandlungen wurde das Todesurteil Mitte Juni 1941 vollstreckt. *Zomer* ist am 31. August 1941 festgenommen worden, wurde im April 1942 in Maastricht mit einer grösseren Gruppe zum Tode verurteilt. Das Todesurteil wurde vollzogen. Dann kam *van der Reyden*, der ja gearbeitet hat, dann kam jhr. *de Jonge*, der auch gefunkt hat, mit *Radema, Ort*, später *Alblas*. All diese Leute wurden festgenommen und da hätte nun an zuständiger Stelle drüben in England auffallen müssen, dass diese Agenten nicht vor das Gericht gekommen sind. Und da hätte man doch fragen müssen: Wie kommt das? Ich meine, wenn ein ziviler Mensch das sieht, dann ist es für ihn nichts besonderes, aber die Aufgabe des Nachrichtenmannes ist ja doch die, das Wohl und Weh der Agenten auf seinen Linien zu überwachen. Und da hätte er stutzig werden müssen, dass all diese Agenten nicht mehr vor das Gericht gekommen sind. Und dann wäre natürlich die nächste Frage gewesen, warum sind sie nicht vors Gericht gekommen und wo sind sie hingekommen?

A. Das musste drüben bekannt sein, denn plötzlich waren die Linien zu Ende. Es wurde nicht mehr gefunkt.

A. Das muss ich von einem Nachrichtendienst voraussetzen. Er musste ja wissen, dass *van Hamel* vors Gericht gekommen war, ebenso *Zomer*. Es fanden grosse Verhandlungen statt.

A. Ja, da kommt nun eben das, was ich sagte: Ein Nachrichtenapparat muss diese Dinge wissen und muss, sage ich von meinem Standpunkt als Nachrichtenmann, überwachen, was mit den Agenten geschehen ist und dann die direkte Frage stellen: Wo bringen sie denn die Agenten hin? Nicht umsonst hat mir *Rauter* anschliesslich der Ausbrüche 1943 den grossen Vorwurf gemacht und deswegen gegen mich ein Verfahren eingeleitet nicht nur wegen fahrlässiger Gefangenenbefreiung sondern auch wegen fahrlässigen Landesverrats, weil er sagte: Wie kommen Sie dazu die gesamten Agenten mitten in Holland sitzen zu lassen? Und daraus ergibt sich die Frage: Wie ist es möglich, das zwei Jahre die Agenten in Haaren sitzen, ohne dass irgend eine Mitteilung von hier von dieser Tatsache nach drüben gedrungen ist? Und dann als vierte Frage, die mir gerade einfällt (die anderen, die zum Teil noch interessanter sind, kann ich leider momentan nicht erwähnen): Die Agenten kamen nun nach Holland; es waren rund fünfzig Agenten. Sie hatten wohl den Auftrag, möglichst zu vermeiden, mit Organisationen Kontakt

weet dat een agent alleen geen berichten kan verzamelen. Hij kan niet alleen een sabotagegroep opbouwen, daarvoor heeft hij meerdere mensen nodig, daarvoor zijn ook instructeurs gedropt. Er moesten 10, 20 mensen gedropt worden. Ik denk aan de groep *Jambroes* met 1067 man. Wanneer ik dus 50 agenten de wereld instuur, dan moet ik — wanneer ik een stern in het water gooi, komen er golfjes — als man van de Inlichtingendienst dit op de één of andere manier aan gebeurtenissen en handelingen naar buiten merken. Kan ik niets merken, dan is er iets niet in orde. Ik wil daarmee zeggen: Wij hebben wel bepaalde sabotagehandelingen, die door illegale groepen uitgevoerd zijn, als sabotagehandelingen van agenten gemeld, maar de grote opdrachten zoals de Kootwijkzender of de sluizen bij Maastricht zijn steeds mislukt. Dat had ook aan de overkant moeten opvallen, dat geen van de illegale organisaties ooit geïneld heeft: „Wij zijn met een agent in contact gekomen”. Een chef van de Inlichtingendienst moet zich toch afvragen: „Wat is nu de resonans, de uitwerking?” Vijftig agenten zijn immers geen kleinigheid en dan moest men in Engeland vastgesteld hebben: „Er komt niets” en dat is een vraag, waarop ik zeg: Was de Nederlandse Inlichtingendienst er dan niet toe bevoegd op grond van zijn verbindingen met de illegaliteit te zeggen: Uit alle berichten blijkt niets, dat de agenten ook maar iets uitvoeren. Dat kan ik als man van Inlichtingendienst niet begrijpen. Ik heb dit toentertijd ook met *Giskes* steeds besproken en het was steeds onze grote zorg, dat wij zeiden: „Het moest toch aan de overkant of aan de Engelse of aan de Nederlandse Inlichtingendienst wel eens opvallen, dat alles zo dood is, dat de hele geschiedenis geen leven heeft. Want ik kan 50 agenten, gezien in het kader van de illegaliteit, niet zo maar stilhouden. Er moet op de een of andere manier leven ontstaan. Er moet toch eens een organisatie melden: „Wij zijn met een agent in contact gekomen”. Er is echter niets gebeurd! Dus dat wilde ik met deze aanduidingen, die ik gebracht heb, zeggen. Wanneer we nog in de tijd van de heksenprocessen zouden leven, dan zou men waarschijnlijk niet gezegd hebben: „*Schreieder* heeft voor de Engelse Inlichtingendienst gewerkt” maar „*Schreieder* is een tovenaar”. Maar dat was ik niet. Dat zijn allemaal veeleer heel natuurlijke dingen; maar het is steeds de vraag in hoeverre de ene kant de fout van de andere herkent en benut; ook ik heb fouten in het England-Spiel gemaakt. Ik zou nu een heleboel dingen anders doen. Dat is nu eenmaal zo. Er zijn in Engeland inderdaad fouten gemaakt, waaruit volgens mijn opvatting voor de commissie belangrijke conclusies volgen. Er is geen verraad in de hele zaak, maar er zijn nu eenmaal inderdaad bepaalde dingen niet gezien, nagelaten, zoals de melding na de dropping, of dat een rij van agenten, zoals *Abblas*, die toch werkelijk een van de beste agenten was, en een jaar gewerkt heeft, gevangengenomen werd. Toen had men toch aan de overkant moeten zeggen: Waar is toch die man terechtgekomen? Die werkt een jaar, plotseling is het uit, juist toen hij meldde, dat een agent niet aangekomen is. Waar is hij terechtgekomen? Dit vast te stellen, was volgens mijn opvatting juist een taak voor de Nederlandse Inlichtingendienst geweest. Vast te stellen: „Waar zijn dan toch de agenten terechtgekomen?”

Een andere vraag, die nu juist bij mij opkomt: Iedere agent had twee of drie aanloopadressen, d.w.z. adressen, waar hij direct moest heengaan en waar hij eventueel zenden kon. Dat waren adressen van personen, die men aan de overkant in Londen bij de Nederlandse dienst als betrouwbaar kende. Nu had het toch eigenlijk moeten opvallen, dat nooit iemand op deze adressen kwam. Daar dit in Engeland nooit opgevallen is, moet ik aannemen, dat men ogenschijnlijk nooit geprobeerd heeft, deze adressen te controleren. Ik leg er nogmaals de nadruk op, dat het niet mijn taak is de Hollandse of Engelse dienst te critiseren, maar ik wil daarmee alleen maar aanduiden, dat men volgens mijn opvatting juist op dit plan der dingen het antwoord op al de vele vragen vindt, hoe het England-Spiel eigenlijk mogelijk was. Ik weet niet, lag het er aan, dat men aan de overkant niet genoeg samenwerkte of waaraan dan? Ik vermeld deze weinige gevallen; er zijn echter 15 of 20 dingen, die in aanmerking komen, die ik op het ogenblik niet reconstrueren kan. Er werden nu eenmaal inderdaad fouten gemaakt van een gezichtspunt uit, dat mij niet bekend is.

Een verder geval, dat reeds genoemd is, *Niermeyer*. Van der *Giessen* komt op 1 October 1947 en op 6 October werd *Niermeyer* gevangengenomen. Twee, drie weken later is het seinverkeer ten einde. Nu moest men toch eigenlijk zeggen — als man van de inlichtingendienst moet men toch wantrouwend zijn — Hoe komt het dan, aat de man juist korte tijd na de dropping van van der *Giessen* gevangengenomen werd? Van dit gevaar waren wij ons ook toentertijd bewust. *Giskes* en ik hebben er lang over gesproken. Het was voor mij de vraag — want ten slotte was het de weermacht, die de oorlog voerde en niet de politie — hoe *Giskes* als vertegenwoor-

zu bekommen. Aber jeder, der einigermaßen Erfahrung hat, weiss, es kann ein Agent allein nicht Nachrichten sammeln, er kann nicht allein eine Sabotagegruppe aufbauen, dazu braucht er mehr Leute, dafür sind auch Instruktoren abgeworfen worden. Es mussten zehn, zwanzig Leute abgeworfen werden. Ich denke an die Gruppe *Jambroes* mit 1067 Mann. Wenn ich also fünfzig Agenten in die Nacht hineinwerfe, dann muss ich — wenn ich einen Stein ins Wasser werfe, kommen Wellen — als Nachrichtenmann dies irgendwie an Erscheinungen und Vorgängen nach aussen hin merken, kann ich nichts erkennen dann ist etwas nicht in Ordnung. Ich will damit sagen: wir haben wohl gewisse Sabotagehandlungen, die von illegalen Gruppen begangen worden sind, als Sabotagehandlungen der Agenten gemeldet, aber die grossen Aufträge, wie Kootwijkerszender, oder Schleusen bei Maastricht, sind immer misslungen. Es hätte auch driiben auffallen müssen, dass keine der illegalen Organisationen einmal gemeldet hat: „Wir sind mit einem Agenten in Kontakt gekommen.” Ein Nachrichtenchef muss sich doch fragen: „Wie ist nun die Resonanz, die Auswirkung?” Fünfzig Agenten sind ja keine Kleinigkeit. Und dann musste man in England festgestellt haben: „Da kommt nichts.” Und das ist eine Frage, wosu ich sage: War dann nicht der niederländische Nachrichtendienst dafür zuständig, auf Grund seiner Verbindungen mit der Illegalität zu sagen, aus all den Berichten gehe nichts hervor, dass überhaupt etwas an Agentenarbeit geschieht. Das kann ich als Nachrichtenmann nicht verstehen. Ich habe dies seinerzeit auch mit *Giskes* immer besprochen und es war immer unsere grosse Sorge, das wir sagten: Es muss doch drüben entweder dem englischen oder dem niederländischen Nachrichtendienst irgendwann auffallen, das alles so tot ist, das die Geschichte kein Leben hat. Denn ich kann fünfzig Agenten, gesehen innerhalb der Illegalität, nicht so stillschweigend halten. Es muss irgendwo Leben entstehen, es muss mal eine Organisation melden: „Wir sind mit einem Agenten in Kontakt gekommen.” Es ist aber nichts geschehen. Also das wollte ich mit diesen Andeutungen, die ich gebracht habe, sagen. Wenn wir noch die Zeit der Hexenprozesse hatten, dann hatte man wahrscheinlich nicht gesagt: „*Schreieder* hat für den englischen Nachrichtendienst gearbeitet”, aber: „*Schreieder* ist ein Zauberer.” Aber das war ich nicht. Das sind vielmehr alles ganz natürliche Dinge; aber es ist immer die Frage, inwieweit die eine Seite die Fehler der anderen erkennt und ausnützt; auch ich habe Fehler im England-Spiel gemacht. Ich wurde heute manche Dinge anders machen. Das ist nun mal so. Es sind in England tatsächlich Fehler gemacht worden, aus denen sich, meiner Ansicht nach, für die Kommission wichtige Schlüsse ergeben. Es ist kein Verrat in der ganzen Sache. Aber es sind eben tatsächlich gewisse Dinge nicht gesehen, unterlassen worden, wie die Meldung nach dem Absprung, oder dass eine Reihe von Agenten wie *Abblas*, der ja doch wirklich einer der besten Agenten war und ein Jahr gearbeitet hat, festgenommen wurde, da hatte man doch drüben sagen müssen: Wo ist denn der Mann hingekommen? Der arbeitet ein Jahr, plötzlich ist es aus, gerade als er meldete, dass ein Agent nicht angekommen ist. Wo ist er hingekommen? Dies festzustellen war meiner Ansicht nach gerade eine Aufgabe des niederländischen Nachrichtendienstes; fest zu stellen: Wo sind denn überhaupt die Agenten hingekommen?

Eine andere Frage, die mir gerade in den Kopf kommt: Jeder Agent hatte zwei oder drei Anlaufadressen, d.h. Adressen an denen er sofort aulaufen sollte und eventuell senden konnte. Das waren Adressen von Personen, die man drüben in London beim niederländischen Dienst als zuverlässig kannte. Nun hatte doch eigentlich auffallen müssen, dass nie jemand zu diesen Adressen kam. Nachdem dies in England aber nie aufgefallen ist, muss ich annehmen, dass man anscheinend nie versucht hat, diese Adressen zu überprüfen. Ich betone nochmals, es ist nicht meine Aufgabe den holländischen oder den englischen Dienst zu kritisieren, aber ich will damit nur andeuten, dass man, in einer Ansicht nach, gerade auf dieser Ebene der Dinge, die Antwort auf all die vielen Fragen findet, wieso das England-Spiel überhaupt möglich war. Ich weiss nicht, lag es daran, dass man drüben nicht genug zusammenarbeitete oder woran sonst: ich erwähne diese wenigen Fälle; es sind aber funfzehn oder zwanzig Dinge, die da in Frage kommen, die ich momentan nicht reconstruieren kann. Es wurden eben tatsächlich Fehler gemacht aus einer Sshau heraus, die mir nicht bekannt ist.

Ein weiterer Fall, der heute schon erwähnt worden ist, *Niermeyer*: Van der *Giessen* kommt am 1 October 1942 und am 6. October wurde *Niermeyer* festgenommen; zwei, drei Wochen später ist der Ssendeverkehr zu Ende. Nun musste man doch eigentlich sagen — als Nachrichtenmann muss man doch misstrauisch sein —: Wie kommt denn das, dass der Mann ausgerechnet kurze Zeit nach dem Absprung von der *Giessen* festgenommen wird? Dieser Gefahr waren wir uns auch seinerzeit bewusst. *Giskes* und

digei van de weermacht daartegenover staat en deze zei, dat *Niermeyer* als spionnagespion uit het England-Spiel verdwijnen moet, een gevaar voor het England-Spiel betekent, dus niet lange tijd gespeeld kan worden. Twee, drie weken kunnen wij hem meeslepen, maar dan moeten wij vanwege de moeilijkheden bij de verschaffing van het spel materiaal ophouden. Dingen, waarvan men zeggen moet, dat men ze aan de overkant had moeten zien. Ik sprak de laatste maal reeds over de mentaliteit van de officier van de inlichtingendienst, van de actieve inlichtingendienst, nl., dat hij nu zijn apparaat voor onfeilbaar houdt en niet weten wil, dat er iets fout is. Ik zou bijna willen zeggen, niet weten mag, want hij moet immers aan dat, wat hij krijgt, geloven om tegenover zijn superieuren, de generale staf, de berichten ook te kunnen verdedigen; want op grond van deze berichten worden weer beslissingen genomen. Dit alles zal in dit geval natuurlijk ook een rol gespeeld hebben, maar afgezien hiervan zijn inderdaad dingen gebeurd, door nalatigheid, door achterwege laten, die het ons juist mogelijk hebben gemaakt zolang te spelen. Zoals ik reeds vermeldde, zeiden *Giskes* en ik vaak tegen elkaar: Nu weten wij niet, spelen zij met ons of merken ze het niet?

Nu nog een vraag betreffende het einde van het England-Spiel. Toen het England-Spiel ten einde was, dus aan de overkant bekend was, dat wij de zaak in handen hadden, heeft Engeland diverse lijnen afgebroken, sommige gewaarschuwd en verder gewerkt. Zou het niet beter geweest zijn, niet direct een deel van de lijnen te waarschuwen en andere nog te laten lopen maar de vraag te overwegen: Kunnen wij niet van Engeland uit met inachtneming van hetgeen wij weten, dat alle agenten in Haaren zitten, dat het spel in Duitse handen is, het hele spel op het laatste moment eenvoudig omdraaien — wat ik gedaan zou hebben. — Juist omdat men aan de overkant immers wist, wanneer de invasie zou zijn, zou men het hele spel als spel tegen de Duitsers hebben kunnen benutten. Dat zou een van de beste gelegenheden geweest zijn voor de geallieerde inlichtingendienst in deze oorlog. Dat is mijn mening! Men zou op het laatste moment het hele spel hebben kunnen omdraaien en hebben kunnen zeggen: „Wij weten, dat de Duitsers alle agenten hebben“. Wij droppen nu opnieuw twee of drie, vijf of tien agenten — wij Duitsers zouden ons daarover geweldig blij gemaakt hebben — rusten ze uit met passende misleidende opdrachten. Het Duitse oppercommando van de Weermacht krijgt de mededelingen en trekt uit deze opdrachten noodzakelijkerwijs valse conclusies. Wij hebben ook zo de oorlog verloren, maar ik zou willen zeggen, dat ik de overtuiging heb, dat de verantwoordelijke man aan de overkant op het beslissende moment zijn zenuwen niet de baas is geweest, en hij had volgens mijn opvatting de kans gehad uit het spel, dat hem beslist niet goed gekomen is, juist het tegendeel te maken: het spel ten gunste van de geallieerden vóór en tijdens de invasie.

Dat zijn slechts enige dingen, maar daaruit, uit deze dingen, volgt dit, wat men tot slot als antwoord samenvatten kan, hoe het mogelijk was, dat het England-Spiel zolang gelopen heeft.

Zou het ook niet mogelijk geweest zijn, wanneer de agenten al niet hun aankomst moesten melden, dat zij in principe op zijn minst na 3 maanden terug hadden moeten gaan? Het spel zou waarschijnlijk niet verder gelopen hebben, wanneer men aan de overkant bij de zaak *Jambroes*, die in Frankrijk op zijn terugreis z.g. gevangen genomen werd, van zijn opvolgers niet alles geloofd had. Uit al deze feiten laat zich volgens mijn mening verklaren hoe het spel kon lopen. Ik leg er nogmaals de nadruk op, dat het niet mijn taak is uw instanties te becritisieren, maar op uw vragen kan ik slechts zeggen, dat dit de problemen zijn, die ik te berde wilde brengen. De oplossing er van moet ik dan aan u zelf overlaten.

Over de brochure van *van der Starp* kan ik slechts zeggen: De beweringen, die de schrijver poneert, kan slechts een krankzinnige opwerpen. Slechts een krankzinnige kan tot zulke conclusies komen. Meer wil ik niet zeggen. Dat is hetzelfde als met *Mata Hari*. *Mala Hari* was een eenvoudige danseres, die bij haar eerste pogingen reeds gefaald heeft. Wat hebben de film en de pers van haar gemaakt? Wanneer *Mata Hari* dat heden lezen zou, zou zij zich zelf niet meer herkennen, en wanneer ik zo'n brochure lees, dan weet ik helemaal niet of dat het England-Spiel is.

42703. De Voorzitter: De vragen, die u nu opwerpt, zijn van dezelfde aard als verschillende vragen, die wij ook de vorige keer al besproken hebben. Wij hebben het de vorige keer b.v. gehad over de arrestatie van *Alblas*. Toen hebt u gezegd: Wij hebben *Alblas* een tijd laten zenden, omdat wij zijn code kenden, zodat wij hem konden contruleren. Maar volgens u was de reden, dat er een eind

ich haben lange darüber geredet. Es war für mich die Frage — denn schliesslich war es die Wehrmacht, die den Krieg führte und nicht die Polizei — wie sich *Giskes* als Vertreter der Wehrmacht dem stellt und dieser sagte, dass *Niermeyer* als Spiongefunker aus dem England-Spiel ausscheiden muss, eine Gefahr für das England-Spiel bedeutet, also nicht langere Zeit gespielt werden kann. Zwei, drei Wochen können wir ihn mitschleppen, aber dann müssen wir wegen der Schwierigkeiten bei der Beschaffung des Spielmaterials aufhören. Dinge, von denen man sagen muss, dass man sie druben hatte sehen müssen. Ich sprach das letzte Mal schon von der Mentalität des Nachrichtenoffiziers des aktiven Nachrichtendienstes, nämlich dass er nun seinen Apparat als den uniehlbaren halt und nicht wissen will, dass etwas falsch ist, ich möchte fast sagen, nicht wissen darf. Denn er muss ja an das, was er bekommt, glauben um nach obenhin, seinem Generalstab gegenüber, die Meldungen auch vertreten zu können; denn auf Grund dieser Meldungen werden wieder Entscheidungen getroffen. Alles das wird in diesem Fall natürlich auch mitgespielt haben. Aber darüber hinaus sind tatsächlich Dinge geschehen, durch übersehen, durch Unterlassungen, die es eben uns ermöglicht haben, so lange zu spielen. Wie ich schon erwähnte, sagten *Giskes* und ich uns des öfteren: Jetzt wissen wir nicht, spielen die mit uns oder merken sie es nicht?

Nun noch eine Frage zum Ende des England-Spiels. Als das England-Spiel zu Ende, also druben bekannt war, dass wir die Sache in den Händen haben, hat England mehrere Linien abgebrochen, einige gewarnt und weiter gearbeitet. Ware es nicht besser gewesen, nicht sofort einen Teil der Linien zu warnen und andere noch laufen zu lassen, sondern sich die Frage zu überlegen: Können wir nicht von England aus mit Rücksicht auf die Kenntnisse, die wir nun haben, sämtliche Agenten in Haaren sitzen, das Spiel in deutschen Händen ist, das ganze Spiel im letzten Moment einfach umdrehen — was ich gemacht hatte. Gerade weil man ja druben wusste, wann die Invasion ist, hatte man das ganze Spiel als Spiel gegen die Deutschen benützen können. Das wäre eine der besten Gelegenheiten des alliierten Nachrichtendienstes in diesem Kriege gewesen. Das ist meine Anschauung! Man hatte im letzten Moment das ganze Spiel umdrehen können, hatte sagen können: Wir wissen, dass die Deutschen alle Agenten haben. Wir setzen nur neuerdings zwei oder drei, fünf oder zehn Agenten ab — wir Deutschen hatten uns darüber furchtbar gefreut —, statten sie mit entsprechenden irreführenden Aufträgen aus. Das deutsche Oberkommando der Wehrmacht bekommt die Mitteilungen und zieht aus diesen Aufträgen zwangsläufig falsche Schlüsse. Wir haben auch so den Krieg verloren, aber ich möchte sagen, dass ich die Überzeugung habe, dass der verantwortliche Mann druben im entscheidenden Moment die Nerven verloren hatte. Und er hatte meiner Ansicht nach die Chance gehabt, aus dem Spiel, das ihm bestimmt nicht gut bekommen ist, genau das Gegenteil zu machen: Das Spiel zugunsten der Alliierten vor und während der Invasion.

Das sind nur einzelne Dinge. Aber daraus, aus diesen Dingen setzt sich das zusammen, was man am Schluss als Antwort zusammenfassen kann, wieso es möglich war, dass das England-Spiel so lange gelaufen ist.

Ware es auch nicht möglich gewesen, wenn die Agenten schon nicht ihre Ankunft melden mussten, dass sie wenigstens nach drei Monaten grundsätzlich hatten zurück müssen. Das Spiel wäre wahrscheinlich nicht weitergelaufen, wenn man druben bei der Sache *Janzbroes*, der in Frankreich auf seiner Rückreise angeblich festgenommen wurde, seinen Nachfolgern alles geglaubt hatte. Aus all diesen Tatsachen lässt sich, meiner Ansicht nach, erklären, wieso das Spiel laufen konnte. Ich betone nochmals, es ist nicht meine Aufgabe, Ihre Stellen zu kritisieren, aber auf Ihre Frage kann ich nur sagen, dass das die Fragen sind, die ich aufwerfen wollte. Ihre Beantwortung muss ich dann Ihnen selbst überlassen.

Zur Broschüre von *van der Starp* kann ich nur sagen: Die Behauptungen die der Schreiber aufstellt, kann nur ein Irrsinniger aufstellen, nur ein Irrsinniger kann solche Schlüsse ziehen. Mehr will ich nicht sagen. Das ist dasselbe wie mit *Mata Hari*. *Mata Hari* war eine einfache Tänzerin, die beini ersten Versuch schon falsch gelaufen ist. Was hat der Film und die Presse aus ihr gemacht? Wenn *Mata Hari* das heute lesen würde, würde sie sich selbst nicht mehr erkennen. Und wenn ich solch eine Broschüre lese, dann weiss ich überhaupt nicht, ob das das England-Spiel ist.

aan gemaakt moest worden, dat u over de zender van *Alblas* had geconstateerd, dat er gewaarschuwd was, dat er iets niet in de haak was met *Jambroes*. Dat ligt toch volkomen in hetzelfde vlak als de vraagpunten, die u daarstraks hebt opgeworpen. Ik zou zeggen, het voorbeeld is eigenlijk nog iets sterker, want hier was een positieve waarschuwing, die men genegeerd heeft.

A. Ja. U beschouwt het uit een ander gezichtspunt, nl. van uit de positieve waarschuwing.

De Voorzitter: Ja.

A. U gaat van het standpunt van de waarschuwing uit, d.w.z., dat u vroeg of inderdaad waarschuwingen doorgegaan zijn. Ik ga nu van het standpunt uit: Wat moet ik van een goed functionerende inlichtingendienst kunnen verlangen? Dus ik zou willen zeggen, uw hele taak als Enquêtecommissie op dit gebied is, te zamen gevat, de oplossing van de vraag: Wat kan de Enquêtecommissie van een goed functionerende berichtendienst verlangen om tewerkstelling van agenten in Holland door te voeren en welke feiten worden werkelijk vastgesteld, waarbij men zeggen moet: Een leek kan dat over het hoofd zien, maar van een deskundige van de inlichtingendienst, daarvoor werkt hij immers op dit gebied, moet ik eisen, dat hij zulke fouten niet maakt. Het England-Spiel is ten dele een gevolg van een lange rij van fouten, die gemaakt zijn. Fouten maakt een ieder, maar die niet gemaakt hadden mogen worden. Waarbij ik nog herhaal, wat ik toentertijd in Rotterdam bij het proces *van der Waals* zei: „Er is geen verraad begaan, maar het apparaat had zwakke punten, die ten dele daarop teruggebracht zouden kunnen worden, dat juist het te werk stellen van agenten met parachutes in deze oorlog iets nieuws, dus een nieuw wapen in het kader van de inlichtingendienst was, en ieder wapen heeft zwakke punten. Het komt er slechts op aan, dat degene, die het afschiet, ze zo spoedig mogelijk ontdekt. De tegenstander zal natuurlijk moeite doen de fouten snel te onderkennen, om het afweerwapen te vinden. Maar degene, die het afschiet, moet zijn best doen de fouten uit de wereld te helpen, opdat het wapen inderdaad dat bewerkstelligt, wat hij wil. En ik heb zo de indruk, dat men aan de overkant in 1942 precies dezelfde instelling had als in 1943, resp. 1944, zonder zich ooit extra-moeite gegeven te hebben de vraag te stellen: Heeft de hele geschiedenis dan geen fouten? In een andere samenhang werd reeds vele malen over controle-agent-n gesproken, waarbij ik zeggen moet: Ook het te werk stellen van controle-agenten ....

De Voorzitter: Dat systeem heeft ook zijn voor en tegen.

A. .....heeft twee kanten. Juist het controleren van de contactadressen hier behoefde helemaal niet door controle-agenten te gebeuren, maar in het kader der illegaliteit door één of twee adressen te controleren. Juist in het geval *Alblas*, die in de zaak *Jambroes* gewaarschuwd heeft, zou men op zijn minst bij de adressen van *Jambroes* van te voren poolshoogte hebben moeten nemen. Daarom heb ik immers ook toentertijd *van der Waals* twee- of driemaal naar de adressen in Zaandam gestuurd, heb het verbonden met de verzoeken van *Jambroes*, dat hij brieven aan zijn vrouw wilde zenden. Dat paste mij heel goed in de lijn, *van der Waals* kon de brieven brengen en zich daarbij er van op de hoogte stellen of niet van andere zijde poolshoogte genomen was of *Jambroes* aangekomen was. Dus dat zijn zo de dingen, die ik bedoel. Ik neem slechts drie of vier gevallen, die ik mij nog herinner. Op die andere 15 of 20 punten kan ik op het ogenblik niet komen. Ik ben gaarne bereid, wanneer ik eenmaal weet, wat men eigenlijk met mij van plan is, wanneer ik enigermaat zekerheid heb, wat met mij zelf gebeurt, weer rustig te gaan zitten en me op de dingen te concentreren.

42704. **De Voorzitter:** Maar nu zegt u in uw brieven, dat de vragen van de commissie zich in hoofdzaak bewogen hebben op het gebied van de activiteit van de Engelse dienst, en u zegt vervolgens: de Nederlandse dienst is daarbij eigenlijk te veel buiten beschouwing gelaten; ik kan een aantal vragen stellen, die speciaal voor de Nederlandse dienst zeer moeilijk te beantwoorden zijn. Waarom hebt u die tegenstelling gemaakt? Wat is daar de bedoeling van?

A. Omdat ik — van mijn standpunt uit — daarvan uitga, dat in Engeland, in Londen, de taken tussen de Engelse dienst en de Nederlandse dienst verdeeld waren; de lijn *Alblas* b.v. was een lijn van de Nederlandse sector. *Van der Reyden*, *Terlaak*, jhr. *de Jonge* waren agenten van de Nederlandse dienst. Daarom had volgens mijn overtuiging de Nederlandse dienst de plicht vast te stellen:

A. Ja. Sie betrachten es von einem anderen Gesichtspunkt aus, nämlich von der tatsächlichen Warnung.

A. Sie gehen vom Standpunkt der Warnung aus, d.h. dass Sie fragten, ob tatsächlich Warnungen durchgegangen sind. Ich gehe heute von dem Standpunkt aus: „Was muss ich von einem gut funktionierenden Nachrichtendienst verlangen können?“ Also, ich möchte sagen, Ihre Gesamtaufgabe als Enquêtecommissie auf diesem Gebiet ist, zusammengefasst, die Klärung der Frage: Was kann die Enquêtecommissie von einem gut funktionierenden Nachrichtendienst verlangen um einen Agenteneinsatz in Holland durchzuführen und welche Tatsachen werden tatsächlich festgestellt, bei denen man sagen muss: „Ein Laie kann das übersehen, aber von einem Nachrichten-Fachmann, dafür ist er ja da auf diesem Gebiet, muss ich verlangen, dass er solche Fehler nicht macht.“ Das England-Spiel ist zum Teil eine Folge einer grossen Reihe von Fehlern, die gemacht worden sind. Fehler macht jeder, aber die nicht hatten gemacht dürfen, wobei ich noch wiederhole, was ich seinerzeit in Rotterdam beim Prozess *van der Waals* sagte: Es ist kein Verrat begangen worden, aber der Apparat hatte Schwächen die zum Teil darauf zurückzuführen sein dürften, das eben der Einsatz von Agenten mit Fallschirm in diesem Krieg etwas neues, also eine neue Waffe im Rahmen des Nachrichtendienstes war und jede Waffe hat Schwächen. Es kommt nur darauf an, dass der, der sie abschießt, sie möglichst bald erkennt. Der Gegner wird sich natürlich bemühen, die Fehler bald zu erkennen, um die Abwehrwaffe zu finden. Aber der, die sie abschießt, muss sich bemühen die Fehler weg zu bringen, damit die Waffe tatsächlich das erfüllt, was er will. Und ich habe so den Eindruck, dass man druben 1942 genau dieselbe Einstellung hatte wie 1943, bezw. 1944 ohne irgendwann mal sich besonders zu bemühen, die Frage zu stellen: Hat denn die ganze Geschichte keinen Fehler? Im Zusammenhang wurde schon x Male von Kontrolleagenten gesprochen, wobei ich sagen muss: Auch der Einsatz von Kontrolleagenten.....

A. ..... hat Zwei Seiten. Gerade die Überwachung der Kontaktadressen hier brauchte gar nicht durch Kontrolleagenten zu erfolgen, sondern im Rahmen der Illegalität dadurch, dass man ein oder zwei Adressen überprüft hatte. Gerade im Fall *Alblas*, der in der Sache *Jambroes* gewarnt hat, hätte man wenigstens bei den Adressen von *Jambroes* vorfühlen müssen, darum habe ich ja auch seinerzeit *van der Waals* zwei oder drei Male an die Adressen nach Zaandam geschickt, habe es mit dem Ersuchen von *Jambroes*, dass er Briefe an seine Frau bringen wollte, verbunden. Dass passte mir sehr schön in die Linie, *van der Waals* konnte die Briefe bringen und sich dabei erkundigen, ob nicht von anderer Seite vorgeföhlt worden war, ob *Jambroes* angekommen ist. Also das sind die Dinge, die ich meine. Ich greife nur drei oder vier Fälle heraus, die mir noch in Erinnerung sind. Auf die anderen funfzehn oder zwanzig Punkte komme ich momentan nicht. Ich bin gerne bereit, wenn ich einmal weiss, was man überhaupt mit mir will, wenn ich einigemassen die Sicherheit habe, was mit mir selbst geschieht, mich in Ruhe wieder hinzusetzen und auf die Dinge zu konzentrieren.

A. Weil ich — von meinem Standpunkt aus — davon ausgehe, dass in England, in London, die Aufgaben zwischen dem englischen Dienst und dem niederländischen Dienst geteilt waren. Die Linie *Alblas* z.b. war eine Linie des niederländischen Sektors, *van der Reyden*, *Terlaak*, jonkheer *de Jonge*, waren Agenten des niederländischen Dienstes. Dabei hatte nach meiner Überzeugung der niederländische Dienst die Pflicht, festzustellen:

- a. Wat is met de mensen gebeurd en waarom hoorde men dan nooit iets van een proces?
- b. Waar zijn de mensen terechtgekomen?
- c. Waar worden dan in het algemeen de agenten ondergebracht? Deze vragen moet een inlichtingendienst kunnen ophelderen.

42705. De **Voorzitter**: Dat hangt toch uitsluitend af van het feit, waar het zwaartepunt lag in de verhouding, die op dat moment in Engeland heeft bestaan tussen de Nederlandse en Engelse dienst! De Nederlandse Regering was daar te gast.

A. Ik wil om Godswil de Nederlandse dienst niet betichten, maar ik zeg slechts: de Nederlandse dienst, d.w.z. de mensen van de Nederlandse dienst, waren in Holland thuis, en ik denk toch, dat de meldingen van de illegaliteit, voor zover ze vóór de invasie in 1944, dus in 1942 en 1943, reeds bestaan heeft, niet direct naar de Engelse, maar naar de Nederlandse dienst gingen en dat de Nederlandse dienst op zijn minst gezegd heeft: „In dat, wat in ons eigen land gebeurt, zullen wij ons in een bepaalde vorm inschakelen.” Ik weet niet, hoe groot de Nederlandse dienst was, of in het begin slechts kapitein *Derksema* met *van 't Sant* alleen gewerkt heeft. Er bestonden vele verschilpunten; zo ken ik het uit de gesprekken met de agenten en weet, dat het in het begin een tamelijk ondankbaar handwerk was. Ondanks alles moet ik zeggen, dat toch ergens een werkverdeling geweest moet zijn. Vele van mijn vragen zullen daarom voor de Nederlandse dienst moeilijk te beantwoorden zijn. In vele van deze punten zal de Nederlandse dienst zich niet helemaal van verantwoordelijkheid kunnen vrijpleiten. In deze dingen moeten twee diensten zeer nauw te zamen werken. Juist in het verdelen van de taken, zoals het hier noodzakelijk was. Dan moet immers iedere dienst ook op zich zelf een zeker eigen initiatief ontwikkelen, de ene dienst inoet de andere dekken. Er moet een samenwerking bestaan, opdat men niet tegen elkaar inwerkt. Dus men moet het met elkaar eens worden, juist zoals het bij *Giskes* en mij in al onze andere V.M.-spelen was. Wij moesten het met elkaar eens worden, opdat wij niet wederkerig elkaar in dezelfde organisatie zouden hinderen en de spelen bederven. En zo stel ik mij ook voor, dat de Nederlandse en de Engelse dienst samen moesten werken, onverschillig of de ene zich nu wat meer dan de andere voelde: maar er moest een samenwerking bestaan en in het kader van deze samenwerking moest ook de Nederlandse dienst zelf een zekere activiteit ontwikkelen en daarbij behoorde volgens mijn inzicht toch bijv., dat hij vaststelde, waar de agenten terechtgekomen zijn, die hij zelf gedropt heeft. Men kan zeggen: Ja, dat is toch op zich zelf een onbelangrijke kwestie. Deze agenten hadden immers helemaal niets met het England-Spiel te maken. Het gaat helemaal niet om deze kwestie op zich zelf, maar uit deze kwestie kwam de vraag voort: „Wat gebeurt er in Holland?” Niet wat nu met iedere agent afzonderlijk gebeurt, maar: „Wat gebeurt er met de agenten in Holland in het algemeen?” En daarop moest men toch zeggen: „Eigenaardig, *van Hamel* is voor de rechter gekomen, veel ophef. *Zomer* is in April 1942 veroordeeld”. Men wist dus aan de overkant reeds van twee veroordelingen. Men hoorde niets van een veroordeling van *van der Reyden*. Men hoorde niets van de anderen, daarop zou men toch hebben moeten zeggen: „Waar zitten dan de mensen?” En dan is het toch inimmers zo, Mijnheer de Voorzitter, in Haaren had ik voor mijn agenten een afzonderlijke vleugel. Dat was slechts een deel van de hele gevangenis, waarin de eerste maanden ook gijzelaars ondergebracht waren. Het hele huis was vol gevangenen. Ik kan me niet voorstellen, dat er nooit een mededeling over deze gevangenen naar buiten uitgelekt is. Heeft men zich nooit afgevraagd, wie dan eigenlijk in de gevangnissen opgeborgen waren? Heeft de Nederlandse dienst niet gezegd: „Goed, de Duitsers hebben dat en dat kamp en die en die gevangnissen. Laten we nu eens vaststellen, welke gevangenen zich daarin bevinden.” De leek zal zeggen: „Dat is tamelijk inoetlijk.” Voor een inlichtingendienst mag dit niet moeilijk zijn, dat is het minste, wat men van hem eisen moet, in het eigen land deze dingen vast te stellen. Wanneer men uit het raadhuis komt, is men meestal wijzer, zeggen wij in het Duits, dat betekent: men kan gemakkelijk critiseren, wanneer de zaak voorbij is, en zo is het ook in dit geval. Men kan zeggen: „Nu kan *Schreieder* gemakkelijk daarover praten.” Maar reeds tijdens het spel werd steeds de vraag overwogen: „Uit zekere overwegingen worden de agenten in Holland vastgehouden.” Ontstaat daaruit een nadeel voor het spel — door verraad of ontsnapping — dan zal men zeggen: „Hoe kunt u als oude politiemann de agenten juist midden in Holland zetten, waar practisch iedereen hen zien kan” — figuurlijk uitgedrukt —, en dat zijn overwegingen, op grond waarvan menige illegaal zeggen kan:

- a. Wast ist mit den Leuten geschehen, warum hört mann denn nie etwas von einem Gericht?
- b. Wo sind die Leute hingekommen?
- c. Wo werden denn überhaupt die Agenten untergebracht? Diese Fragen muss ein Nachrichtendienst klären können.

A. Ich will um Gottes Willen den niederländischen Dienst nicht angreifen, aber ich sage nur, der niederländische Dienst, d.h. die Männer des niederländischen Dienstes waren in Holland zu Hause, und ich denke doch, dass die Meldungen der Illegalität, soweit sie vor der Invasion 1914, also 1942, 1943, schon bestanden hat, nicht direkt an den englischen sondern an den niederländischen Dienst gingen, und dass der niederländische Dienst wenigstens sagte: „In das, was in unserem eigenen Land geschieht, werden wir uns in einer bestimmten Form einschalten.” Ich weiss nicht wie gross der niederländische Dienst war, ob da im Anfang nur Kapt. *Derksema* mit *van 't Sant* allein gearbeitet hat. Es gab viele Differenzen; so kenne ich es aus den Gesprächen mit den Agenten und weiss, dass es am Anfang ein ziemlich unerfreuliches Handwerk war. Trotz alledem muss ich sagen, dass doch irgendwo eine Zerteilung gewesen sein muss. Manche meiner Fragen werden daher für den niederländischen Dienst schwierig zu beantworten sein, in manchen dieser Punkte wird sich der niederländische Dienst nicht ganz von der Verantwortlichkeit ireisprechn können. In diesen Dingen müssen zwei Dienste eng zusammenarbeiten. Gerade in der Aufgabenteilung wie sie sich hier zwangläufig ergab. Dann muss ja jeder Dienst auch für sich eigene gewisse Initiative entwickeln. Ein Dienst muss den Anderen abschirmen. Es muss eine Zusammenarbeit sein, damit man nicht gegen einander arbeitet. Also muss man sich ausgleichen genau so, wie es bei *Giskes* und mir in all unseren anderen VM-Spielen war. Wir mussten uns ausgleichen, damit wir uns nicht gegenseitig in der gleichen Organisation störten und die Spiele verderben und so stell ich mich auch vor, dass der niederländische und der englische Dienst zusammen arbeiten mussten. Gleichgültig ob nun der eine sich mehr als der andere fühlte; aber es musste eine Zusammenarbeit bestehen. Und im Rahmen dieser Zusammenarbeit musste auch der niederländische Dienst eine gewisse Aktivität von sich aus entwickeln und dazu gehörte meiner Ansicht nach doch z.B. dass er nun feststellte, wo die Agenten hingekommen sind, die er selbst abgesetzt hatte. Man kann sagen: ja, das ist doch an sich eine unbedeutende Frage; diese Agenten hatten ja gar nichts mit dem England-Spiel zu tun. Um diese Frage als solche handelt es sich gar nicht; sie ergab aber die Frage: Was geschieht in Holland? Nicht, was nun mit einzelnen Agenten geschieht, sondern: „Was geschieht überhaupt mit den Agenten in Holland?” Und da musste man doch sagen: „Komisch, *van Hamel* ist vor das Gericht gekommen, grosse Aufmachung. *Zomer* ist im April 1942 abgeurteilt worden.” Man wusste also drüber bereits zwei Verurteilungen. Man hörte nichts von einer Verurteilung von *van der Reyden*, man hörte nichts von den andern. Da batte man doch sagen müssen: „Wo sitzen denn die Leute?” Und dann ist es doch so, Herr Vorsitzender, in Haaren hatte ich für meine Agenten einen besonderen Flügel. Das war nur ein Teil des gesamten Gefängnisses in dem in den ersten Monaten auch Geiseln untergebracht waren. Das ganze Haus war voll von Häftlingen. Ich kann mir nicht vorstellen, dass nie eine Mitteilung über diese Häftlinge heraus gegangen ist. Hat man sich nie gefragt, wer denn überhaupt in den Gefangnissen verwahrt ist? Hat der niederländische Dienst nicht gesagt: „Gut, die Deutschen haben das und das Lager und die und die Gefangnisse. Jetzt stellen wir mal fest, welche Häftlinge überhaupt sich darin befinden.” Der Laie wird sagen: „Das ist ziemlich schwer.” Für einen Nachrichtendienst darf das nicht schwer sein. Das ist das mindeste was man von ihm verlangen muss: Im eigenen Lande diese Dinge festzustellen. „Wenn man vom Rathaus kommt, ist man meistens gescheit,” sagen wir im Deutschen, das heisst: Man kann leicht kritisieren wenn eine Sache vorüber ist. Und so ist es auch in diesem Fall. Man kann sagen: „Jetzt kann der *Schreieder* leicht gescheit daherreden.” Aber schon während des Spieles wurde immer die Frage erwogen: „Aus gewissen Erwägungen werden die Agenten in Holland verwahrt.” Entsteht daraus ein Nachteil für den Spiel — durch Verrat oder Ausbruch — so wird man sagen: „Wie können Sie, als alter Kriminalist, die Agenten ausgerechnet mitten in den hollän-

„Ja, waarom hebt u dan helemaal niets gedaan. U hebt daarginds gezeten en hebt slechts gewacht op wat nu komt. U hebt niet eens opdrachten op brede basis gegeven.” Ik herinner me bij voorbeeld *Kees Dutilh*, die op 10 Maart 1942 gevangengenomen is en in het korte spel daarvoor tegen *van der Waals* zei: „Ik begrijp het niet; ik stuur mijn hele materiaal naar de overkant en hoor niets meer.” *Dutilh* tekende zijn materiaal altijd met „E” en iedere film met een nummer. Hij had ongeveer 100—200 opnamen per film, de film stuurde hij langs drie wegen naar Engeland. Eén ging via *van Tricht*, Zwitserland, één via Portugal, de derde weg weet ik niet meer, ik geloof over Zweden. Op het tijdstip van zijn gevangenneming had hij reeds E 14 en E 15 en *Kees Dutilh* heeft werkelijk uitstekend gewerkt, zodat ons oppercommando van de weermacht verklaarde: „Dat moeten stafofficieren zijn, die dit werk doen.” Dus moest toch eens van de overkant — ik herhaal de woorden van *Kees Dutilh* — gezegd worden: „Beste jongen, wat je doet is goed, of het is slecht.” Of: „Wij willen het nog op de een of andere manier aangevuld hebben.” Men zegt aan de overkant helemaal niets; ik stuur de dingen er heen, dan is het uit. Ik hoor niets meer. Heeft men dan geen interesse in mijn werk? Dat heeft natuurlijk *Kees Dutilh* zeer verbitterd.

Ik haal dat als voorbeeld aan om te zeggen, dat dit niet slechts mijn indruk, maar ook de overtuiging van *Kees Dutilh* was: men stuurde materiaal naar Londen en hoorde niets meer, kreeg niet eens een bevestiging van ontvangst. Ik geloof, dat aan de kant van de Nederlandse dienst vrij lang het noodzakelijke eigen initiatief ontbroken heeft. Ik verzoek u nogmaals dit niet als critiek op te vatten, maar als een poging u te schilderen, hoe ik van Duits standpunt uit de dingen zag en hoe de Duitsers er munt uit hebben geslagen. Waaraan dat aan de overkant lag, of dat nu persoonlijke redenen waren of dat het aan de organisatie lag, dat weet ik niet. Ik kan slechts zeggen, dat zulke dingen wel niet tot de competentie van de Engelse dienst behoorden, maar volgens mijn opvatting een zaak van de Nederlandse dienst geweest zijn.

42706. De Voorzitter: Dat waren dus aangelegenheden, waarvan u zich toentertijd voortdurend rekenschap gaf?

A. Ja, steeds, want ik moest stap voor stap steeds weer zeggen: Wat zou ik, wanneer ik aan de andere kant stond, doen, hoe zou ik dat zien? *Giskes* en ik hebben vaak bij elkaar gezeten en hebben gezegd: „Wij weten steeds niet, spelen zij met ons of zien zij het niet, of willen zij het niet zien. Zien wij het niet goed?” Het was ons duidelijk, dat, wanneer het spel mis zou gaan en bij het onderzoek zou komen vast te staan, dat de fout bij ons lag, het met ons uit zou zijn, en dat is nu eenmaal bij een man van de inlichtingendienst zo. Op het moment, dat de zaak misloopt, is al het tot dan toe gedane werk tevergeefs. Dan interesseert dat geen mens meer en zo hebben wij ons steeds rekenschap gegeven, juist bij voorbeeld t.a.v. de vraag van het onderbrengen van de agenten. De zaak Haaren was op zich zelf een noodoplossing. Ik heb steeds gedacht aan een zoveel mogelijk vrij onderdak brengen, slechts naar buiten stevig afgesloten, zonder dat de agenten gezien zouden worden. Ik dacht aan een eiland, aan een kasteel. Ik ben Holland kris kras doorgereisd, tot men toen op Haaren kwam en toen wilde ik Haaren zoals het was, met de grote ramen, hebben. Toen ik naar Haaren kwam, waren het kleine ramen geworden. Ik zei tot Kriminallrat *Rüthe*, die kampcommandant was: „Beste man, wat wilt u met die kleine ramen?” Hij antwoordde: „Het spijt me zeer, brengt u mij ijzerbonnen (distributiebonnen voor ijzer); ik krijg geen ijzer voor dit doel, ik moet dus deze ramen zo klein maken.” Dat waren dingen, waarmede men zich plagen moest, en ik zei tegen mezelf: „Ja, goed, ik heb echter niets anders, dus moet ik Haaren nemen.” Het was me echter duidelijk, dat Haaren midden in Holland ligt en toen kwam natuurlijk de vraag van *Giskes*, die zei: „Maar kameraad *Schreieder*, hoe lang zullen de agenten daar zitten, tot men het aan de andere kant weet?” Toen heb ik gezegd: „Wanneer natuurlijk de Nederlandse dienst — ik sprak natuurlijk van de Nederlandse dienst — via zijn organisaties hier vaststelt, wat met de agenten gebeurt, dan loopt het spel niet lang meer. Maar dit risico moeten wij dragen!” Ook bij de behandeling, resp. niet plaats gevonden veroordeling van jhr. *de Jonge*, enz. was ook steeds de vraag: „Merken ze het aan de overkant, dat de agenten niet veroordeeld worden, of valt hun dat niet op?” Ik heb ook met de „Chefrichter” gesproken betreffende de kwestie, dat de agenten niet voor het „Kriegsgericht” kwamen. In het bijzonder ook bij *Klaas Ablas*, die reeds een jaar gewerkt had, dus een zuiver ge-

dischen Raum hineinsetzen, wo sie praktisch jeder — bildhaft ausgedrückt — sehen kann.” Und das sind Erwägungen, auf grund deren mancher Illegal sagen kann: „Ja, warum habt Ihr dann gar nichts gemacht, Ihr seid drüben gesessen und habt nur gewartet, was nun hinüber kommt. Ihr habt nicht einmal Aufträge auf breiter Basis gegeben.” Ich erinnere mich z.B. an *Kees Dutilh*, der am 10. März 1942 festgenommen worden ist, und in dem kurzen Spiel vorher zu *van der Waals* sagte: „Ich verstehe es nicht; ich schicke mein ganzes Material nach drüben und höre nichts mehr.” *Dutilh* zeichnete sein Material immer mit „E.” und — jeden Film — mit einer Nummer. Er hatte ungefähr 100, 200 Aufnahmen pro Film. Den Film schickte er auf drei Wegen nach England. Einer ging über *van Tricht*, Schweiz, einer über Portugal, den dritten Weg weiss ich nicht mehr, ich glaube über Schweden. Zum Zeitpunkt seiner Festnahme hatte er schon E. 14 und E. 15. Und *Kees Dutilh* hat wirklich ausgezeichnet gearbeitet, dass unser Oberkommando der Wehrmacht erklärte: „Das müssen Staboffiziere sein, die diese Arbeit machen.” Also müsste doch einmal von drüben — ich wiederhole die Worte von *Kees Dutilh* — gesagt werden: „Mein Lieber, was du machst ist gut oder es ist schlecht.” Oder: „Wir wollen es noch in dieser oder jene Form ergänzt haben.” Man sagt drüben überhaupt nichts; ich schickte die Sachen hin, dann ist es aus. Ich höre nichts mehr. Hat man denn kein Interesse an meiner Arbeit?” Das hat natürlich *Kees Dutilh* sehr verbittert.

Ich führe das als Beispiel an um zu sagen, dass dies nicht nur mein Eindruck, sondern auch *Kees Dutilh's* Überzeugung war: Man gabe Material nach London und hörte nichts mehr, bekam nicht einmal eine Empfangbestätigung. Ich glaube, dass auf Seite des niederländischen Dienstes längere Zeit die entsprechende eigene Initiative gefehlt hat. Ich bitte nochmals, das nicht als Kritik aufzufassen, sondern als einen Versuch, Ihnen darzustellen, wie ich vom deutschen Standpunkt aus die Dinge sah und wie die Deutschen sie verwertet haben. Woran das drüben lag, ob das nun persönliche Gründe waren, ob es an der Organisation lag, das weiss ich nicht. Ich kann nur sagen: So sehe ich die Dinge und sage nur dass solche Dinge wohl nicht in die Zuständigkeit des englischen Dienstes gehörten, sondern meiner Ansicht nach eine Sache des niederländischen Dienstes gewesen sind.

A. Ja, immer, denn ich musste ja Schritt für Schritt immer wieder sagen: „Was würde ich, wäre ich auf der anderen Seite, tun? Wie würde ich das sehen?” *Giskes* und ich sind oft beisammen gesessen und haben gesagt: „Wir wissen immer nicht, spielen sie mit uns, oder sehen sie das nicht oder wollen sie das nicht sehen. Sehen wir es nicht richtig?” Wir waren uns darüber klar, dass wenn das Spiel kaputt geht, und bei der Untersuchung festgestellt wird dass der Fehler bei uns lag, es mit uns aus ist. Und das ist nun mal bei einem Nachrichtenmann so. Mit dem Momente, in dem die Sache negativ verläuft, ist alle bisherige Arbeit umsonst. Dann interessiert sie keinen Menschen mehr. Und so haben wir uns immer Rechenschaft abgelegt, gerade z.B. wegen der Frage der Agentenunterbringung. Die Sache Haaren war an sich eine Notlösung. Ich habe immer an eine möglichst freie Unterbringung, nur nach aussen fest abgeschlossen, ohne dass die Agenten gesehen werden, gedacht. Ich dachte an eine Insel, an ein Schloss. Ich bin in Holland herumgefahren, kreuz und quer, bis man dann auf Haaren kam. Und dann wollte ich Haaren an sich mit den grossen Fenstern, wie sie waren, haben. Als ich nach Haaren kam, waren es kleine Fenster geworden. Ich sagte zu dem Kriminallrat *Rüthe*, der Lagerführer war: „Lieber Mann, was wollen Sie mit den kleinen Fenstern?” Er antwortete: „Ich bedauere sehr, bringen Sie mir Eisenscheinen (Distributionsscheine für Eisen). Ich bekomme kein Eisen für diese Zwecke. Ich muss also diese Fenster so klein machen.” Das waren die Dinge, mit denen man sich ablagen müsste, und ich sagte: „Ja, gut, ich habe aber nichts anderes, also muss ich Haaren nehmen.” Es war mir aber klar, dass Haaren mitten in Holland ist und dann kam natürlich die Frage von *Giskes*, der sagte: „Aber Kameraad *Schreieder*, wie lange werden die Agenten da unten sitzen bis man auf der anderen Seite das weiss?” Dann habe ich gesagt: „Ja, wenn natürlich der niederländische Dienst — ich sprach natürlich vom niederländischen Dienst — über seine Organisationen hier feststellt, was mit den Agenten geschieht, dan läuft das Spiel nicht mehr lange. Aber, dieses Risiko müssen wir tragen!” Auch bei der Behandlung bzw. nicht erfolgten Verurteilung von jhr. *de Jonge* u.s.f. war auch immer die Frage: „Merken die es drüben, dass die Agenten nicht verurteilt werden, oder fällt ihnen das nicht auf?” Ich habe auch mit dem Chefrichter gesprochen wegen der Frage, dass die Agenten nicht vor das Kriegsgericht kämen, besonders auch bei *Klaas Ablas*, der ein Jahr

val voor het „Kriegsgericht“ was, waarvan het gerecht immers heel moeilijk afgezien heeft. Moeilijk was ook de vraag: „Zou het misschien van uit het standpunt van de inlichtingendienst niet beter geweest zijn officiële krijgsraadprocessen te maken om tegenover de Engels-Nederlandse inlichtingendienst te camoufleren en dan de vonnissen niet te voltrekken en de agenten ergens anders heen te brengen? Daar het echter misschien moeilijkheden bij het O.K.W., bij de „Oberste Chefrichter“ veroorzaakt zou hebben, hebben wij afgesproken, dat geen uitlevering aan het gerecht plaats zou vinden.

42707. De **Voorzitter**: Is dit nu het punt, waar u in uw brieven van Juli 1948 op gedoeld hebt?

A. Ja, zoals ik reeds zei, misschien zijn er nog essentiële dingen op deze basis. Het draait hier echter steeds om de vraag, welke fouten zijn aan de andere kant gemaakt, dus dingen, die mij op het ogenblik niet te binnen schieten, maar in dit kader liggen. Dan komt men nog daarop, waarop u, Mijnheer de Voorzitter, zelf reeds gekomen bent, nl. op het feit: Er was niet slechts het „Doppelwürfelverfahren“, maar ook een bijzondere sleutel voor de adressen, een bijzondere code voor de plaatsbepaling, dus voor de mededeling van de plaatsen, die wij voorstelden. Dan ook nog een zg. briefcode, die ook weer in een bijzondere vorm gemaakt werd. Wanneer de commissie hier beoordelen wil en moet, wat de schuld van de agenten, wat de schuld van de Engelse en Nederlandse inlichtingendienst is, dan ben ik de overtuiging toegedaan, en u, generaal, zult mij gelijk geven, dat dat slechts mogelijk is bij het kennen van de afzonderlijke codes, omdat u daarmee de vraag beantwoorden kunt, wat nu iedere agent er toe bijgedragen heeft, dat de Duitsers ooit de codes konden gebruiken. Heb ik mij duidelijk uitgedrukt? Ik weet niet of u mij begrepen hebt. Ik wil daarmee zeggen, het ligt niet alleen aan de security-checks bij het „Doppelwürfelverfahren“, maar er zijn ook in deze andere codes weer bepaalde dingen, waarvan men zeggen moel: „Ja, wanneer nu de Duitsers niet precies geweten hadden, dat de plaatsaanduiding in deze vorm gegeven moest worden, zou Londen het eigenlijk ook hebben moeten merken.“ Dus het komt niet slechts op de sleutel aan, die in het seinverkeer gebruikt is, maar ook op de adressensleutel, op de sleutel voor de plaatsbepaling. De briefcode werd niet gebruikt. Zij kwam slechts in aanmerking, wanneer het apparaat kapot was, de agent niet meer zenden kon, dan moest hij de adressen via Zwitserland of via Zweden benutten. Maar dan zeg ik juist, dat het niet slechts op de ene sleutel aankomt, maar ook op alle, en dat was immers de bedoeling van mijn uitwerking, toentertijd, dat ik immers niet, zoals ik het nu gedaan heb, uit mij zelf een bepaalde houding aanneem, maar ik wilde u slechts zeggen: zo was het, en u, generaal, kunt zelf als vakman dan de conclusie trekken en zeggen, wanneer dat zo was, dan zijn die en die fouten gemaakt. Zo wilde ik het eigenlijk hebben, vandaar ook de uitvoerigheid van mijn uiteenzetting in de eerste 50 bladzijden, waarin ik ook de sleutel wilde ontwikkelen. Er zijn, zoals ik reeds gezegd heb, meerdere sleutels, uit welke reconstructie en toepassing blijkt in hoeverre men dan zeggen kan: „Dat zouden de agenten hebben kunnen zeggen of niet hebben kunnen zeggen!“, en dan de vragen: „Wat zou de Engels-Nederlandse dienst hebben moeten weten of wat heeft hij niet geweten, wat heeft hij niet gezien?“

42708. De **Voorzitter**: Het zou toch wel gewenst zijn, als u datgene, wat u thans hebt gezegd, nog eens systematisch schriftelijk zou kunnen samenvatten.

A. Ja, ik verklaar mij gaarne bereid, maar — dat is wel geen voorwaarde — ik weet, dat u geen invloed op de justitie hebt, maar geloof u mij, zuiver menselijk gezien, op het ogenblik kan ik mij niet zo concentreren om een dergelijke zaak uit te werken, maar zo gauw ik zekerheid heb en weet, wat met mij aan de hand is, dat ik vrij ben van eigen zorgen, ben ik gaarne bereid deze punten vast te leggen.

42709. De **Voorzitter**: De moeilijkheid is echter, dat uw positie in dit opzicht enigermate onzeker is. Het is ook mogelijk, dat u op een gegeven dag uitgeleid wordt naar Duitsland. Die mogelijkheid bestaat ook. Als die dag zou aanbreken, dan zult u waarschijnlijk niet zeggen: Neem mij niet kwalijk, dat gaat niet, want ik moet hier eerst nog een dag of veertien gaan werken om mijn verslag aan de Enquêtecommissie te maken. Daarom zou het voor alle eventualiteiten wel wenselijker zijn, dat u dit verslag terstond opmaakt.

A. Ik beloof u, dat u de uitwerking krijgt. Mocht, tegen mijn verwachting, mijn uitgeleide zeer snel gaan, dan zult u in ieder geval

schon gearbeid hadte, also ein klarer Fall fürs Kriegsgericht war, auf den ja das Gericht schwer verzichtet hatte. Schwierigkeit war auch die Frage: „Ware es vielleicht vom nachrichtendienstlichen Standpunkt nicht besser offizielle Kriegsverfahren zu machen uni gegenüber dem englischen-niederländischen Nachrichtendienst ab zu schirmen und dann die Urteile nicht zu volziehen und die Agenten wo anders hinzubringen?“ Da es aber vielleicht Schwierigkeiten beim O.K.W., beim Obersten Chefrichter, gegeben hatte, haben wir vereinbart, dass keine Überstellung an das Gericht erfolgt.

A. Ja, wie ich schon sagte, es gibt vielleicht noch wesentlichere Dinge auf dieser Basis. Es dreht sich aber hier immer um die Frage, welche Fehler sind von der anderen Seite gemacht worden? Also Dinge, die mir momentan nicht in den Kopf kommen, aber in dieser Ebene liegen. Dann kommt man noch dazu, worauf Herr Vorsitzender selbst schon gekommen ist, nämlich auf die Tatsache: Es hat nicht nur das Doppelwürfelverfahren gegeben, sondern auch einen besonderen Schlüssel für die Adressen, einen besonderen Kode für die Platzbestimmung, also für die Mitteilung der Plätze, die wir vorschlugen. Dann auch noch ein sogenannter Briefkode, der auch wieder in einer besonderen Form gemacht wird. Wenn die Kommission hier beurteilen will und muss, was Schuld der Agenten, was Schuld des englischen, was des niederländischen Nachrichtendienstes ist, dann bin ich der Überzeugung, und Herr General werden mir Recht geben, dass das nur möglich ist bei Kenntnis des einzelnen Kode, weil Sie damit die Frage beantworten können, was nun jeder Agent dazu beigetragen hat, damit die Deutschen überhaupt die Koden verwenden konnten. Habe ich mich klar ausgedrückt? Ich weiss nicht, ob Sie mich verstanden haben. Ich will damit sagen, es liegt nicht nur an den security-checks beim Doppelwürfelverfahren, sondern es gibt auch in diesen anderen Koden wieder gewisse Dinge, wo man sagen muss: Ja, wenn nun die Deutschen nicht genau gewusst hätten, dass die Platzbestimmung in dieser Form gegeben werden muss, hatte es eigentlich auch London merken müssen. Also es kommt nicht nur auf den Schlüssel an, der im Funkverkehr verwendet worden ist, sondern auch auf den Adressenschlüssel, auf den Schlüssel für die Platzbestimmung an. Der Briefkode wurde nicht verwendet. Er kam nur in Frage, wenn das Gerät kaput war, der Agent nicht mehr senden konnte, dann sollte er die Adresse über die Schweiz oder über Schweden benutzen. Aber da sage ich eben, dass es nicht nur auf den einen Schlüssel ankommt, sondern auch auf alle, und das war ja der Sinn meiner Ausarbeitung seinerzeit, dass ich ja nicht wie ich es nun getan habe, von mir aus eine gewisse Stellung nehmen, sondern ich wollte Ihnen nur sagen: so war es, und Sie können selbst, Herr General, als Fachmann dann, die Schlüsse ziehen und sagen: Wenn das so war, dann sind die und die Fehler gemacht worden. So wollte ich es eigentlich haben, daher auch die Breite meiner Ausführung in den ersten fünfzig Seiten, in der ich auch die Schlüssel entwickeln wollte. Es gibt, wie erwähnt, mehrere Schlüssel aus deren Rekonstruktion und Handhabung hervorgeht. In wie weit man dann sagen kann: „Das hatten die Agenten sagen, oder nicht sagen können!“ Und dann die Fragen: „Was hatte der englisch-niederländische Dienst wissen müssen oder was hat er nicht gekannt, was hat er nicht gesehen?“

A. Ja, ich erkläre mich gerne bereit, aber — das ist möglich keine Bedingung — ich weiss, dass Sie keinen Einfluss auf die Justiz haben, aber glauben Sie mir, rein menschlich gesehen, momentan kann ich mich nicht so konzentrieren, um eine derartige Sache auszuarbeiten. Aber sobald ich Gewissheit habe und weiss was mit mir los ist, dass ich frei bin von den eigenen Sorgen, bin ich gerne bereit, diese Punkte niederzulegen.

A. Ich verspreche Ihnen, dass Sie die Ausarbeitung bekommen. Sollte wider Erwarten meine Hinausleitung sehr schnell gehen,

in het bezit van mijn uiteenzetting komen in de vorm, zoals u dat wenst, want dan zal ik samen met mijn advocaat, mr. *Klazinga*, er voor zorgen, dat u deze uiteenzetting inderdaad krijgt, en ik zal proberen nu reeds ten minste alles enigermate bij elkaar te zoeken, opdat u het dan in de juiste vorm krijgen kunt.

De **Voorzitter**: Op deze manier brengt u ons echter in moeilijkheden.

A. Hoezo?

De **Voorzitter**: U zegt, dat u die uiteenzetting aan ons wilt geven. Maar daaromtrent hebben wij geen enkele zekerheid en een Enquête-commissie als deze heeft nu eenmaal krachtens de wet middelen om zich die zekerheid te verschaffen. Als u te voren deze uiteenzetting opstelt, dan is er geen enkele moeilijkheid. Terwijl, als u die te voren niet opstelt, u het op het moment, dat u zou worden uitgeleid, voor ons moeilijk gaat maken. Dan zouden wij misschien moeten ingrijpen.

A. Ja, ik begrijp het.

De **Voorzitter**: Daarom is het beter, dat u vandaag met het schrijven hiervan begint en zorgt, dat het stuk tijdig in ons bezit is. Dan is het misschien mogelijk, dat het ons nog aanleiding geeft om u daarover nog nader te horen. Dat behoeft echter geen vertraging op te leveren, omdat wij hier iedere week enige dagen zitten. De moeilijkheid komt echter in uw voorstelling van zaken, waarbij u zegt: Ik wacht eerst af wat er gaat gebeuren en dan kan ik pas gaan schrijven. Dat maakt het voor ons moeilijk.

A. Ja, dat begrijp ik. Het is niet zo, dat ik nu verklaar, zoals op 13 Juli: Ik zeg niets, ik beantwoord slechts uw vragen! Dat verklaar ik heden niet. Ik zeg slechts: ik ben momenteel inderdaad niet in staat dit zo precies uit te werken. Ik kan u eerlijk zeggen: toen ik uw dagvaarding kreeg, heb ik natuurlijk mijn best gedaan enigszins over de dingen na te denken. Daarbij moest ik vaststellen, dat verscheidene dingen me eenvoudig ontgaan zijn, dus ik kan slechts zeggen, dat ik zal proberen de dingen bij elkaar te garen. Ik kan echter nu niet zeggen: het lukt me in 8 of 14 dagen of in 3 weken, maar ik zal proberen de dingen weer in mijn geheugen terug te roepen en u dat nog te geven, wat u ter beoordeling van het England-Spiel nodig hebt. Maar zoals reeds gezegd: ik kan niet zeggen, dat ik in twee weken klaar ben of in vier weken, ik kan slechts zeggen: Ik zal van morgen af proberen de dingen weer bij elkaar te zoeken.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat het verstandig is, dat u dat doet. Wij hebben onzerzijds geen enkele aanleiding om u langer te houden dan nodig is.

Wij moeten er echter wel op kunnen rekenen, dat wij een volledige uiteenzetting hebben, voordat u weggaat.

A. Dat begrijp ik.

De **Voorzitter**: Dat is de kwestie. Daarom geloof ik, dat de enigste oplossing is, dat u begint met het opstellen van die uiteenzetting. Dat zou in de vorm kunnen geschieden van voltooiing van uw aanvankelijk rapport. U zou daarop aan kunnen sluiten. Als u dat klaar hebt, dan kunnen wij zien, wat dat oplevert. Ik veronderstel, dat u de vragen, die u hier thans opgeworpen hebt, daarin, als u gaat schrijven, nog met een aantal kunt vermeerderen.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik zou dus zeggen, dat u het zo moet doen.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan sluit ik hiermede het verhoor.

J. SCHREIEDER.

DONKER, voorrifter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

STOKVIS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

dann werden Sie auf alle Fälle in den Besitz meiner Ausarbeitung in der Form kommen, wie Sie sie wünschen. Denn dann würde ich das zusammen mit meinem Advokaten, Mr. *Klazinga*, machen, dass Sie diese Ausarbeitung tatsächlich bekommen und ich werde versuchen, jetzt schon wenigstens alles einigermaßen zusammenzusuchen, damit Sie es dann in entsprechender Form bekommen können.

A. Wieso?

A. Ich begreife, jawohl.

A. Ja, das verstehe ich. Es ist nicht so, dass ich nun erkläre wie am 13. Juli: „Ich sage nichts, ich beantworte nur Ihre Fragen!“ Das erkläre ich heute nicht. Ich sage nur: ich bin momentan tatsächlich nicht in der Lage, das so genau auszuarbeiten. Ich kann Ihnen ehrlich sagen: als ich Ihre Vorladung bekommen habe, habe ich mich natürlich bemüht mir die Dinge einigermaßen zu überlegen. Dabei musste ich feststellen, dass mir manche Dinge einfach abhandeln gekommen sind. Also, ich kann nur sagen, dass ich versuchen werde die Dinge zusammenzubringen. Ich kann aber jetzt nicht sagen: es gelingt mir in 8 oder 14 Tagen oder in drei Wochen. Aber ich werde versuchen die Dinge mir wieder in Erinnerung zurückzurufen um Ihnen das noch zu geben, was Sie zur Beurteilung des England-Spieles benötigen. Aber wie gesagt: ich kann nicht sagen, dass ich in zwei Wochen fertig bin oder in vier Wochen. Ich kann nur sagen: „Ich werde ab Morgen versuchen, die Dinge wieder zusammenzusuchen.“

A. Das verstehe ich.

A. Ja.

A. Jawohl.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FRANS FREDERIK HOMBURGER,
oud 36 jaar, wonende te Amsterdam, Commies
bij de politie.

Hij legt de eed af als getuige.

42854. De **Voorzitter**: Was u in 1946 chef van de administratie van het B.N.V.?

A. Van de onderafdeling Opsporingsdienst.

42855. De **Voorzitter**: Dus u was het hoofd van de administratie van die onderafdeling?

A. Inderdaad.

42856. De **Voorzitter**: Zijn er op 28 Februari 1946 niet een aantal stukken van de toen in liquidatie gegaan zijnde dienst B.B.O. overgebracht naar het B.N.V.? Is u daarvan iets bekend?

A. Ik weet, dat wij stukken hebben gekregen van het B.B.O. Die zijn gebracht door een kapitein uit Utrecht met een typische dubbele naam; ik ben die vergeten.

42857. De **Voorzitter**: *Zembsch-Schreve*?

A. Ja, die bracht mij die stukken.

42858. De **Voorzitter**: Dus u hebt ze zelf ontvangen?

A. Ja, hij is maar kort op mijn kamer geweest.

42859. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. In het laatste gebouw van het B.N.V. in den Haag, aan de Badhuisweg. Omdat ik uiteraard zo zonder meer er weinig mee kon aanvangen, heb ik dadelijk assistentie gevraagd ten behoeve van mijn dienst en toen is g-komen de 1ste-luitenant jonkheer *van Panhuys* van het B.B.O.

42860. De **Voorzitter**: Is dat later gebeurd?

A. Ja, hij is een paar dagen later gekomen en hij heeft toen de hele zaak behandeld met een van mijn mensen, de heer *van Nugteren*.

42861. De **Voorzitter**: Verstaat u daaronder: geïnventariseerd?

A. Ja, bij onze stukken gevoegd, enz. Ik heb nog gevraagd: wat voor stukken betreft het hier?, en toen heeft kapitein *Schreve* gezegd: het zijn hoofdzakelijk stukken, betrekking hebbende op het onderzoek naar onze verloren gegane agenten.

42862. De **Voorzitter**: Dat heeft dus de heer *van Nugteren* te zamen met de heer *van Panhuys* gedaan?

42863. De **Voorzitter**: Maar de heer *van Nugteren* was niet aanwezig bij de ontvangst?

A. Neen; ze zijn zo gebracht en neergezet. Dat was alles.

42864. De **Voorzitter**: Daarbij zijn dus alleen u en kapitein *Schreve* tegenwoordig geweest. Van de zijde van het B.N.V. is gezegd, dat het een kist met stukken was. Klopt dat?

A. Ja, het was een kist.

42865. De **Voorzitter**: Is er een ontvangstbewijs voor getekend?

A. Neen, omdat je nooit kon controleren, of je alles volledig kreeg.

42866. De **Voorzitter**: Als er op had gestaan: „een kist met documenten“, had u kunnen tekenen.

A. Wij hadden ervaring. Wij hadden nog iets overgenomen, dat was ook een kist en er zat niet veel meer in dan een grote stapel kaarten van mensen in Nederlandsch-Indië, die in Duitsland geregistreerd waren. Deze kwamen van de security-afdeling van de staf van de Prins.

42867. De **Voorzitter**: Weet u iets van de inhoud van de kist?

A. Ik heb de zaak niet gecontroleerd. Ik heb die kist laten staan in overleg met die kapitein, totdat de heer *van Panhuys* was gekomen om dat te regelen met een van onze mensen. Dan kon je spijkers met koppen slaan, want de heer *van Panhuys* kon zeggen: dat en dat moet daar en daar heen.

42868. De **Voorzitter**: Toen ik u deze vraag stelde, bedoelde ik ook niet, of u het op het moment van de ontvangst kon bekijken, maar of u zich nog iets herinnert van de inventarisatie, welke de heer *van Panhuys* heeft opgemaakt.

A. Het is gebeurd met de heer *van Nugteren*, die mij er wel iets van heeft gezegd. Hij vond de stukken — naar ik mij herinner — niet zo belangrijk. Verschillende kon hij voegen bij de reeds bij ons aanwezige dossiers. Het was voor mij natuurlijk ook niet mogelijk, er diep op in te gaan. Ik had de heer *van Panhuys* voor zes dagen gevraagd en in feite is hij er één of twee dagen geweest. Het was dus wel erg moeilijk.

42869. De **Voorzitter**: De heer *van Nugteren* zou dus eigenlijk de man zijn, die ons in het bijzonder kan inlichten over de inhoud van de kist?

A. Ja, hij heeft de stukken gezien.

42870. De **Voorzitter**: Hebt u u verder ook niet met de stukken bemoeid; ik bedoel: weet u niet, hoe zij verdeeld zijn, waarheen zij zijn gegaan?

A. Dat was mij niet mogelijk.

42871. De **Voorzitter**: Behoorde dat niet tot uw taak?

A. Wij hebben zoveel overgekregen! Van O.S.L.M.(H.) kregen wij 300 000 kaarten en duizenden dossiers over.

42872. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: u was wel de man, die er overzicht over moest houden, maar u moest de uitvoering aan anderen overlaten?

A. Ja, ik moest het overlaten.

42873. De **Voorzitter**: Weet u wel, dat die stukken niet bij elkaar zijn gebleven, m.a.w., dat verschillende gedeelten daarvan elk huns weegs zijn gegaan?

A. Ja, dat was ook de opdracht.

42874. De **Voorzitter**: Het deel van het archief van het B.B.O., dat betrekking had op opsporing van zaken, was het deel, dat u kreeg. U kreeg niet de administratieve gegevens van het B.B.O. Weet u ook, waar die naar toe zijn gegaan?

A. Neen, dat heb ik nooit gehoord.

42875. De **Voorzitter**: U kreeg de opsporingsdossiers; dat was de inhoud van de kist?

A. Ja.

42876. De **Voorzitter**: Het is dus niet zo, dat deze opsporingsdossiers bij elkaar zijn gebleven, zoals zij gekomen zijn? Zij zijn in verschillende dossiers verwerkt?

A. Ja zeker; dat was de bedoeling. Het was voor ons de enige manier om werkelijk volledige dossiers te krijgen.

42877. De **Voorzitter**: Precies. Betekent dit, dat een gedeelte van deze stukken b.v. is terechtgekomen in de P.R.A.-dossiers?

A. Ja, dat zou mogelijk zijn, maar dergelijke onderzoeken zouden praktisch niet bij de administratie van het B.B.O. kunnen zijn.

42878. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Omdat zij betrekking moesten hebben op verloren gegane agenten, dus wel degelijk in de richting van bepaalde mensen wezen, en die zijn voor het grootste gedeelte behandeld bij de opsporingsdienst van het B.N.V.

42879. De **Voorzitter**: Bevinden de gegevens van de opsporingsdienst van het B.B.O. zich dus voor het grootste deel in de strafdossiers, die de P.R.A. voor eventuele strafzaken heeft aangelegd?

A. Ja, ze zijn later doorgezonden naar een afdeling van de P.R.A.

42880. De **Voorzitter**: Als er stukken bij waren van bepaalde V-mannen, zullen die dan waarschijnlijk in de strafdossiers van de P.R.A. zitten; zullen die dan via het B.N.V. naar de P.R.A. zijn doorgezonden voor deze strafdossiers?

A. Ja, dat moet zo gebeurd zijn.

42881. De **Voorzitter**: U weet ook niet, of in die kist bepaalde rapporten hebben gezeten over wat men noemt de Bingham-kwestie? Of hebt u daar wel van gehoord?

A. Ik heb geen speciale dingen gekregen van kapitein *Schreve* en voor de rest ook niet gezien. Als men mij op bepaalde zaken attent had gemaakt, had ik ze mij misschien wel herinnerd.

42882. De **Voorzitter**: Het zou kunnen zijn, dat de heer *van Nugteren* had gezegd: er zit dit en dat in; dat deze er in het algemeen iets van verteld had.

A. Neen. Wij kregen zo'n warwinkel van alle mogelijke dossiers over!

42883. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord, dat er rapporten bij waren over *Lauwers*, naar u weet de eerste agent, die werd gearresteerd in het England-Spiel?

A. Neen.

42884. De **Voorzitter**: U kunt u niet herinneren, dat het u gezegd is?

A. Neen.

42885. De **Voorzitter**: Dat bewijst wel, dat u van de inhoud geen kennis hebt genomen.

A. Ik had er kennis van kunnen nemen, maar er was geen tijd voor.

42886. De **Voorzitter**: Was het hoofd van het B.B.O. in Nederland, de toenmalige majoor *de Graaf*, er niet bij, toen de stukken overhandigd werden? Was kapitein *Zembsch-Schreve* toen alleen?

A. Kapitein *Schreve* was alleen bij mij in de kamer.

De **Voorzitter**: Dat is hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u zeer voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. F. HOMBURGER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FREDERIK CORNELIS VAN NUGTEREN,
oud 24 jaar, wonende te Amsterdam,
employé bij de Fordfabrieken.

Hij legt de eed af als getuige.

42887. De **Voorzitter**: Op 28 Februari 1946 is opgegeven het B.B.O., dat toen gevestigd was in Utrecht. Op die dag of omstreeks die dag heeft een officier van het B.B.O., de heer *Zembsch-Schreve*, bij het B.N.V. aan de Badhuisweg te Scheveningen een kist met bescheiden van het B.B.O. gebracht, een kist, die, naar ons is medegedeeld, bevatte opsporingsrapporten van het B.B.O., bescheiden, die betrekking hadden op onderzoeken. Is dat juist?

☛ Ja. Ik kan niet zeggen, dat ik het uit de eerste hand heb. Ik heb de officier niet gezien; hij heeft ze niet aan mij overgedragen.

42888. De **Voorzitter**: U bent niet aanwezig geweest bij de overdracht. De heer *Homburger* heeft hier verklaard, dat hij daarbij tegenwoordig is geweest.

A. Ja.

42889. De **Voorzitter**: Hij heeft verder verklaard, dat er wat orde in die dossiers moest worden gebracht, dat de heer *van Panhuys* van het B.B.O. aan de Badhuisweg gekomen is en met u de inhoud van die kist doorgenomen heeft om de inhoud te inventariseren.

A. Dat is juist.

42890. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. De heer *van Panhuys* had de verbinding tussen het B.B.O. en het B.N.V. Hij was niet bij het B.B.O.

42891. De **Voorzitter**: Was hij op dat moment bij het B.N.V.?

A. Ik weet niet, welke zijn officiële status was. Ik heb hem ontmoet in Juli—Augustus 1945. Toen was hij bij het B.N.V. en gedetacheerd bij het B.B.O. Hij heeft er misschien een week gezeten. Hij moest een rapport maken; ik weet niet, waarover het ging, maar daarvoor had hij die gegevens nog nodig. Er is geen lijst samengesteld van datgene, wat de kist precies inhield.

42892. De **Voorzitter**: Volgens u zou de heer *van Panhuys* zich alleen hebben beziggehouden met die dossiers van het B.B.O., waarin hij of althans het B.B.O. enige interesse had, om er de laatste hand aan te leggen?

A. Ja. Het was een omvangrijke correspondentie tussen B.I. en B.B.O. met stukken, die in de oorlogstijd door B.I. ter kennisneming naar het B.B.O. werden gestuurd. Het was niet van actuele waarde; er zat weinig in.

42893. De **Voorzitter**: Was daarbij ook correspondentie van het B.I. met de voorganger in Engeland van het B.B.O., nl. de dienst van kolonel *de Bruyne*, M.V.T. en M.I.D.?

A. Neen, het was van latere datum. Ik meen, dat het van na 1943 was.

42894. De **Voorzitter**: Dus correspondentie van 1944?

A. Het kan ook zijn, dat het van ongeveer midden 1943 is geweest.

De **Voorzitter**: Toen bestond het B.B.O., dat 15 Maart 1944 is opgericht, nog niet.

A. Dan is het van later geweest. Het was inlichtingenmateriaal, waar steeds een briefje bij was van majoor *Fock* of majoor *Somer* aan majoor *de Graaf*.

42895. De **Voorzitter**: Dan is het inderdaad uit de periode, dat het B.B.O. al bestond. Waar bestond verder de inhoud van de kist uit?

A. Uit klappers. Daarin waren de gegevens verwerkt van de Engelandvaarders. Ik kreeg de indruk, dat de mensen, die in Engeland waren aangekomen, aan een verhoor werden onderworpen en dat zij zoveel mogelijk contacten uit de bezettingstijd moesten vermelden en ook de namen van Duitse agenten moesten opgeven. Verder was er een soort van kaartsysteem, waarin de namen van verscheidene personen uit de illegaliteit in het bezette Nederlandse gebied werden genoemd. Dit bevond zich in een bakje. Voorts omvatte het operatierapporten van de B.B.O.-agenten. Nu is mij daarbij opgevallen, dat de rapporten van de agenten, die gepakt zijn door de Duitse actie, waarin *Giskes* gemoeid was, ontbraken. Ik heb er wel eens met *van Panhuys* over gesproken. Hij zei: bij het B.B.O. heb ik meer stukken gezien; niet alles is overgedragen. Dat kon ik natuurlijk niet controleren, maar ik kan mij wel voorstellen, dat er een zekere leemte in was.

42896. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over de rapporten van de agenten uit de tijd van *Giskes*. Is dat wel juist?

A. De rapporten van de agenten, die gepakt zijn in het kader van het England-Spiel, heb ik niet gevonden.

42897. De **Voorzitter**: Maar die kon u toch ook niet vinden, omdat die agenten bij de dropping gepakt zijn en vrijwel allen in Duitse gevangenschap zijn gekomen.

A. Er waren wel rapporten van mensen, die overgebleven zijn; de operatierapporten dus van de agenten, nadat ze bevrijd waren.

De **Voorzitter**: Dat zijn er hoogst enkelen geweest.

A. Verder waren er afschriften van gedecodeerde telegrammen. Die waren per agent gebundeld. Daaraan ontbrak een gedeelte.

42898. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: niet uit de tijd van het B.B.O., want die waren er allemaal.

A. Neen, die waren er ook niet allemaal. Het was eigenlijk van de allerlaatste tijd. Ik weet niet precies de datum, waar het ophield, maar over de tijd, die interessant was voor het onderzoek, ontbraken de rapporten.

42899. De **Voorzitter**: Wat noemt u de tijd, die interessant was voor het onderzoek?

A. De agenten, die toen onder Duitse contrôle stonden, zodat men uit de telegramwisseling eventueel iets had kunnen merken van een security-check.

42900. De **Voorzitter**: U bedoelt de rapporten uit de tijd van vóór het B.B.O., dus van de dienst van kolonel de *Bruyne*, uit de jaren 1942 en 1943?

A. Ik weet niet, welke agenten door B.B.O. zijn uitgezonden en welke door M.V.T.

42901. De **Voorzitter**: Waren er ook rapporten bij van Lauwers?

A. Die heb ik niet gezien.

42902. De **Voorzitter**: Hij was een van de zeer weinig overlevenden van 1942 en 1943.

A. De telegrammenwisseling kon echter wel compleet zijn, want die kwam uit Engeland.

42903. De **Voorzitter**: D.w.z. compleet voor zover de Nederlandse dienst over die telegrammen beschikte. De telegrammen gingen eerst over de Engelse dienst. Als de Nederlandse dienst er van de Engelse dienst maar weinig heeft gehad, kan die telegrammencollectie moeilijk compleet zijn geweest.

A. Dat lijkt mij weinig aannemelijk.

42904. De **Voorzitter**: In ieder geval was er weinig uit die tijd. Hebt u rapporten gevonden, die betrekking hadden op de onderzoeken, die door het B.B.O. zijn ingesteld in wat men noemt de *Bingham*-affaire?

A. Ik heb er wel iets van gehoord, maar geen rapporten over die onderzoeken gezien.

42905. De **Voorzitter**: Wilt u daarmee zeggen, dat die er waarschijnlijk niet zijn geweest, omdat zij anders wel uw aandacht zouden hebben getrokken? Of hebt u ze toevallig niet gezien?

A. Het is uitgesloten, dat zij onder de papieren, die overgedragen zijn, zijn geweest.

42906. De **Voorzitter**: Waarom acht u dat uitgesloten?

A. Anders had ik ze ongetwijfeld moeten zien; ik heb alles doorgenomen en later is alles nog eens doorgenomen om te zien, of er nog iets tussen was, dat van belang was als aanknopingspunt.

42907. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zocht u in een bepaalde richting?

A. Wij hadden in die tijd verscheidene onderzoeken lopen. Niet alle vroegere Duitse agenten waren gearresteerd.

42908. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u wel goed gekeken?

A. Ja.

42909. De **Voorzitter**: Waar zijn die rapporten gebleven?

A. Ik ben weggegaan bij het B.N.V., toen de C.V.D. werd opgericht, dus omstreeks 15 September 1946. Toen waren die bescheiden daar aanwezig.

42910. De **Voorzitter**: Was de inhoud van die kist toen nog intact?

A. Alles was in een kast opgeslagen.

42911. De **Voorzitter**: U weet dus niet — wat op zich zelf niet onwaarschijnlijk zou zijn — of een aantal van die rapporten b.v. is gevoegd bij de dossiers van de P.R.A. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat, indien er belangrijke rapporten waren, zoals in zake van der Waals, deze zouden zijn doorgestuurd naar de P.R.A.

A. Dat is in die tijd niet gebeurd.

42912. De **Voorzitter**: Dat kan dus wel later gebeurd zijn? Of acht u het volkomen onmogelijk, dat dit gebeurd kan zijn?

A. Het is mogelijk, want de documentatie is niet direct overgegaan naar de C.V.D. Er is een afdeling K opgericht onder het

Directoraat Bijzondere Rechtspleging, waarvan de documentatie was gevestigd aan de Badhuisweg, die verder de lopende zaken van de contraspionnage-afdeling van het B.N.V. moest afwikkelen. Die afdeling had wel de beschikking over deze documenten. Ik geloof echter niet, dat zij ze direct onder eigen beheer hadden. Ik weet niet of die documenten daarheen zijn gegaan.

42913. De **Voorzitter**: Wanneer is afdeling K opgericht?

A. Omstreeks December 1946.

42914. De **Voorzitter**: Dus korte tijd nadat de C.V.D. is opgericht.

Het merkwaardige is, dat wij hier een aantal mappen hebben, die afkomstig zijn uit het archief van het B.N.V., waarop staat „Nord-pol-affaire". Dat is de Duitse naam van het England-Spiel. Het zijn vier mappen, die nogal wat materiaal daarover bevatten. De heer Schreve echter, die hier onlangs als getuige is gehoord — de man dus, die de kist op het B.N.V. heeft gebracht —, heeft deze mappen doorgezien en hij heeft maar enkele stukken kunnen vinden, die uit de kist afkomstig waren, welke hij naar het B.N.V. heeft gebracht.

Het B.N.V. zegt op het ogenblik: Wij hebben niet meer. Daarin zit dit onbevredigende, dat een gedeelte van de rapporten, waarover B.B.O. de beschikking had, is overgedragen aan het B.N.V. en dat niet geheel duidelijk is, waar deze rapporten gebleven zijn. Dat raadsel hebben wij tot nu toe niet kunnen oplossen.

A. Er bevond zich practisch geen materiaal bij, dat betrekking had op het England-Spiel, alleen de rapporten van Lauwers. Verder waren er telegrammen bij van van Rietschoten, die, naar ik meen, ook gearresteerd is.

42915. De **Voorzitter**: De heer Schreve zegt, dat zich in die kist bevonden rapporten, die op de periode van het England-Spiel betrekking hebben, terwijl die rapporten niet zitten in de mappen, waarvan het B.N.V. zegt: Dat is alles, wat wij hebben. Vandaar de vraag: Is het mogelijk, dat bepaalde rapporten van het B.N.V. zijn gegaan naar bepaalde strafdossiers?

Dat zou een verklaring kunnen zijn.

Ik begrijp uit uw mededelingen, dat, als dat gebeurd is, het na uw tijd gebeurd moet zijn.

A. Ja, in mijn tijd heb ik er niet veel stukken in kunnen vinden, die daarvoor in aanmerking zouden zijn gekomen.

42916. De **Voorzitter**: De heren *de* Graaf en Schreve van het B.B.O. hebben medegedeeld, dat zij in het jaar na de oorlog nogal wat onderzoeken hebben ingesteld naar het England-Spiel. Die rapporten hebben zij alle moeten overdragen aan het B.N.V.; die zaten in deze kist.

A. Er is mij door de heer van Panhuys verteld, dat hij bij het B.B.O. materiaal had gezien, dat niet aangetroffen is bij de overdracht of kort na de overdracht. Het lijkt mij uitgesloten, dat er vóór het tijdstip, waarop ik ontslag heb gekregen, iets uit gehaald is. Er is ook een verhaal in omloop over een brand, die er geweest zou zijn in het archief of in de kaartenbak van het B.B.O.

42917. De heer **Koersen**: Was die kist voor iedereen bereikbaar?

A. Hij was afgesloten. Het was ook niet aan vele mensen bekend, dat die papieren er waren.

42918. De **Voorzitter**: Bevonden zich daarin ook de operatieopdrachten van de agenten van het B.B.O.?

A. Neen.

42919. De **Voorzitter**: Er is een administratief archief van het B.B.O., waarvan wij ook niet precies weten waar het is, maar dat toch waarschijnlijk thuishoort bij het Ministerie van Oorlog, omdat het betrekking heeft op de administratie van de mensen. Het is mogelijk, dat die opdrachten zich daarbij bevinden. In ieder geval zaten zij niet in die kist?

A. Neen. Alleen de eindrapporten, die gemaakt zijn, nadat de agenten weer uit de actie terug waren.

42920. De **Voorzitter**: U zegt dus: Tot September 1946, dat is de tijd, gedurende welke u daar werkzaam bent geweest, is er met de inhoud van de kist niet veel gebeurd. Die inhoud is als een geheel ergens in een kast gezet; die is niet uit elkaar gehaald?

A. Neen, niet uit elkaar gehaald. Verder is er wel in gekeken door mensen, die met deze zaak bezig waren, om te zien of zij aanknopingspunten konden vinden.

42921. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bij wie moest men de sleutel halen, wanneer de kist op slot was?

A. Het was toen in een kast opgeslagen.

42922. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie had dan de sleutel?

A. Die had ik onder mijn beheer.

42923. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u gaf aan mijnheer X, Y, Z toestemming om er in te kijken.

A. Ja.

42924. De **Voorzitter**: Hebt u na September 1946 niet meer met deze zaak te maken gehad?

A. Neen.

42925. De **Voorzitter**: Bent u toen overgegaan naar de C.V.D.?

A. Ik verwachtte een oproep voor de militaire dienst. Ik had steeds uitstel gehad. Daarom ben ik niet overgegaan.

42926. De **Voorzitter**: Wie had de leiding van de afdeling K van de P.R.A.?

A. Dat was de heer *Luijendijk*.

42927. De **Voorzitter**: Indien er dus, en dat moet na uw tijd zijn geweest, een gedeelte van deze dossiers zou zijn overgegaan naar de strafdossiers, zou dat via de heer *Luijendijk* moeten zijn gebeurd.

A. Dat lijkt mij zeer waarschijnlijk.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. C. VAN NUGTEREN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Jhr. ERNEST LOUIS WILLEM CONSTANT VAN PANHUYS,
oud 30 jaar, wonende te Utrecht, zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

42928. De **Voorzitter**: Indien ik goed ben ingelicht, was u in 1946 verbonden aan het B.N.V., maar gedetacheerd bij het B.B.O.?

A. Inderdaad, van September 1945 tot Maart 1946.

42929. De **Voorzitter**: Nu heeft in die periode plaats gevonden de liquidatie van het B.B.O. — ik meen op 28 Februari 1946. Bij die liquidatie is een aantal stukken van het B.B.O. overgebracht naar het B.N.V., hetgeen volgens een door u aan onze commissie gericht schrijven zou zijn gedaan door kapitein *Schreve* en majoor *de Graaf*.

A. Ja, die hebben ze in een auto meegenomen.

42930. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat het deze twee heren zijn geweest, maar kapitein *Schreve*, die hier is geweest, en ook iemand van het B.N.V., die de stukken in ontvangst heeft genomen, hebben verklaard, dat de overhandiging van de stukken alleen is gebeurd door kapitein *Schreve*.

A. Ik ben er niet bij geweest. *Schreve* was er inderdaad in ieder geval bij, majoor *de Graaf* kan er niet bij geweest zijn. In mijn voornemd schrijven heb ik waarschijnlijk ten aanzien hiervan gedwaald.

42931. De **Voorzitter**: Wat belangrijker is, is, dat u enkele dagen daarna nog werkzaamheden met betrekking tot deze stukken hebt gehad.

A. Ja, de stukken waren in een kamer van het B.N.V. gebracht en lagen daar op stapel op de grond. Gedurende enige dagen heb ik die stapel doorgenomen.

42932. De **Voorzitter**: Was het niet een kist?

A. Dat herinner ik mij niet; het is mogelijk.

42933. De **Voorzitter**: Ze kunnen natuurlijk bij de overdracht wel in een kist hebben gezeten, maar toen u ze te behandelen kreeg, was dat misschien niet meer het geval.

A. Er is mij verzocht, omdat men niet wist, waarop die stukken betrekking hadden — er was geen klapper of index bij — om op een aantal stukken aantekeningen te maken om te weten, in welk verband zij moesten worden geplaatst.

42934. De **Voorzitter**: Was dat verzocht door de heer *van Nugteren*?

A. Neen, ik geloof, dat het mijnheer *Homburg* was.

42935. De **Voorzitter**: U heeft dit toch samen gedaan met de heer *van Nugteren*?

A. Hij is er wel bij geweest. Ik heb er enige dagen aan gewerkt en heb op kleine briefjes geschreven, waar de stukken bij hoorden.

Er waren meerdere gevallen van penetratie, zowel bij het B.B.O. als bij de dienst, die in Engeland het England-Spiel heeft geleid. Daarover waren ook stukken.

42936. De **Voorzitter**: U hebt dus wel een kijk op hetgeen zich bij die stukken heeft bevonden?

A. Ja. Er was o.a. ook sprake van de omschreven seinrapporten.

42937. De **Voorzitter**: Uit welke periode?

A. Uit de periode van het B.B.O.

42938. De **Voorzitter**: Dus van na 15 Maart 1944?

A. Ja. Naar aanleiding van de vroegere parachuteringen in verband met het England-Spiel-échec heb ik goed opgelet, of er stukken waren van vóór die datum, doch deze heb ik nooit aangetroffen. Die seinrapporten waren wel op klapper en genummerd met Romeinse cijfers en betroffen ongeveer naar ik mij herinner 22 parachuteringen.

42939. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder seinrapporten?

A. Het seinverkeer, dat van Nederland uit naar Engeland is gezonden.

42940. De **Voorzitter**: Verstaat u daaronder de telegrammen?

A. Ja.

42941. De **Voorzitter**: Wat zat er verder in?

A. Verslagen van B.B.O.-agenten, na de oorlog bevrijd. Van *Lauwers* waren er rapporten. *Ubbink* en *Dourlein* hebben in Engeland gevangengezeten. Daarvan hadden wij nog geen rapporten. Dat was in het stadium van onderzoek. Van mejuffrouw *Terwindt* was er een voorlopig rapport, van *Grün* en van *van Schelle* was er ook een rapport.

42942. De **Voorzitter**: Dat waren dus dingen, die betrekking hadden op de agenten. Was dat de hoofdzaak van hetgeen in de dossiers zat?

A. Er was een recherche-afdeling bij het B.B.O., bestaande uit kapitein *Schreve* en mij zelf. Toen ik kwam, was er door het B.B.O. verzocht om een verbindingsman van het B.N.V. om mede te helpen bij het onderzoek en een aantal verhoren mogelijk te maken. Het resultaat is in de recherche-administratie vastgelegd. Wij hebben *Haubrock*, *Schreieder* en nog een aantal Duitsers verhoord. Het betrof zowel de agenten van het England-Spiel als van B.B.O., die nadien in Nederland moeilijkheden door penetratie hadden. Er moeten hiervan een aantal stukken bij zijn. Het is mij bij de inlevering opgevallen, dat ik stukken zag, die ik voordien niet gezien had en die ergens anders uit te voorschijn zijn gekomen, terwijl andere stukken niet volledig of althans in afschrift aanwezig waren. Ik kreeg de indruk, dat de administratie, zoals ik die bij het B.B.O. had gezien, niet volledig was.

42943. De **Voorzitter**: Dat er een greep uit was gedaan?

A. Ja, het was een wanordelijke stapel.

42944. De **Voorzitter**: Is het niet zo, dat een gedeelte van het archief van het B.B.O. naar het Departement van Oorlog is gegaan?

A. Hoe de precieze verdeling van de administratie in feite is geweest en hoe zij volgens de opdracht had moeten zijn, is mij niet bekend. Daar werd ik buiten gehouden.

Het was een tamelijk geheimzinnige sfeer. Er kwam op een gegeven moment bericht, dat er op korte termijn moest worden geliquideerd. Toen werd er binnenskamers geconfereerd. Ik heb de brief met de opdracht nooit gezien. Ik weet niet, wat de bedoeling is geweest met de administratie van het B.B.O. Ik neem aan, dat het de bedoeling was, dat de recherche-administratie naar het B.N.V. ging en de personeelsadministratie naar het Departement van Oorlog.

42945. De **Voorzitter**: U weet niet, dat deze laatste daar inderdaad naar toe gegaan is?

A. Daarvan weet ik niets.

42946. De **Voorzitter**: Op zich zelf zou het een logische verdeling zijn geweest.

A. Ja. De beslissing over de vraag, welke stukken naar een andere instantie zouden gaan, lag, naar ik veronderstel, bij majoor de Graaf of bij generaal van Oorschoot.

42947. De **Voorzitter**: U hebt de indruk, dat, als dit de regeling van de verdeling is geweest, de uitvoering niet in alle opzichten daarmee in overeenstemming is geweest?

A. Ja.

42948. De **Voorzitter**: Dat er ook stukken zijn, die men kan noemen rechestukken, die niet naar het B.N.V. zijn gegaan?

A. Ja.

42949. De **Voorzitter**: U weet niet, waar zij gebleven zijn?

A. Neen. Ik heb dat destijds gemeld aan de heer Sanders. Ik heb gezegd, dat ik de indruk had, dat de inlevering niet volledig was geweest. Men zou nu kunnen denken, dat het B.B.O. iets te verbergen had.

De verklaring echter, die ik er voor kan geven, is deze: het was vooral de geestesgesteldheid bij het B.B.O. De zaken waren zo ontzaglijk geheim, dat anderen niet konden worden ingelicht. Zij beschouwden zich nog min of meer als de voortzetting van de Engelse dienst en achtten zich ingezworen — dat was ook wel eens de formulering van majoor de Graaf — en daarom voelde men er daar weinig voor anderen uitvoerig in te lichten.

42950. De **Voorzitter**: Dan zou de vraag kunnen rijzen of majoor de Graaf ze persoonlijk behouden heeft.

A. Dat geloof ik niet. Ik zie majoor de Graaf hier niet op aan om zulks te doen.

42951. De **Voorzitter**: Hij moet ze toch ergens gelaten hebben.

A. Ik denk niet, dat de Graaf ze ergens heeft gelaten. Ik neem aan, dat hij te goeder trouw is en in de mening verkeerde, dat alles naar behoren is ingeleverd.

42952. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie zaten er nog meer bij het B.B.O.?

A. Majoor de Graaf was chef de bureau in Holland. Boven hem stond generaal van *Oorschoot* in Engeland en deze had verschillende officieren te zijner beschikking.

42953. De **Voorzitter**: Maar die geheime stukken hield de heer de Graaf toch niet voor zich alleen? Ook de wijze van liquidatie zal hij wel niet geheel alleen beslist hebben?

A. Neen, er waren verschillende heren van het B.B.O., die hierin wisten. Er was o.a. Kapitein *Zembsch-Schreve*. Lauwers was er ook, maar ik weet niet, of hij daarbij is geweest. Wij waren er in geïnteresseerd te weten, welke de opdrachten zijn geweest van de agenten in het England-Spiel. Die opdrachten had het bureau kennelijk niet. Nu meen ik (ik heb nl. geen inzage van deze kopieën gehad), dat *Zembsch-Schreve* die par photocopie gekregen heeft van de marine, waarschijnlijk van luitenant-ter-zee *Schilp*. Het waren de z.g. operational orders uit de M.I.D.-periode. Er kwamen hele stapels van aie fotocopies. Die waren bij de recherche-administratie, maar ik heb ze niet gezien op het Bureau Nationale Veiligheid. Ze zullen waarschijnlijk alsnog zijn op te vragen bij de marine.

42954. De **Voorzitter**: Waren de operational orders uit de B.B.O.-tijd ook niet bij de stukken, die naar het B.N.V. zijn gegaan?

A. Dat geloof ik niet. Ze zijn er wel geweest, maar of ik ze bij de stapels van het B.N.V. heb gezien, zou ik niet kunnen zeggen. Voor het merendeel was de z.g. recherche-administratie afkomstig uit bronnen, die wij hebben aangeboord na de bevrijding. Die bestaan nog, dus het moet te reconstrueren zijn. Ik kreeg niet de indruk, dat er een stuk was van vóór die tijd, nl. de oprichting van B.B.O., behalve ten aanzien van de personeelsadministratie, want er waren kaarten van agenten, die omgekomen waren, hetgeen weer wees op een voortzetting van de oude administratie, maar hoe de overdracht van het marinebureau op het bureau B.B.O. is geweest, kan ik niet zeggen.

42955. De **Voorzitter**: Majoor de Graaf heeft verklaard, dat tot de onderzoekingen, die na de oorlog zijn ingesteld, ook behoorde een onderzoek naar de z.g. Bingham-kwestie en dat daar ook rapporten over waren, die zich bij de stukken bevonden, die naar het B.N.V. zijn gegaan.

A. Ik herinner mij niet, dat het rapporten waren, want het onderzoek naar de *Bingham*-kwestie liep altijd vast. Hoe men aan de relatie Bingham is gekomen, is mij nooit duidelijk geweest. Ik dacht dat het een speciaal idee van majoor de Graaf was, die een mij duistere relatie zag tussen een Bingham hier te lande en die in het England-Spiel in Engeland. Enig bewijs daarvoor heb ik nooit gekregen.

42956. De **Voorzitter**: Weet u wie hij op het oog had?

A. Een duistere figuur Bingham. Wij hebben daar naar gevraagd in Den Haag bij politiecommissaris *Meijer*.

Daar hebben wij tot in het oneindige om inlichtingen verzocht en deze hebben wij nooit gekregen. Dat was Februari 1946.

42957. De **Voorzitter**: De heer Schreve heelt verklaard, dat zij het inderdaad aan een politie-autoriteit hebben gevraagd. Hij kon het iets nader omschrijven, nl. het was een Bingham geweest, die op de Plaats in Den Haag had gewoond.

A. Schreve is naar Den Haag gegaan en heeft die poging ondernomen. In welk stadium die is opgehouden, is mij niet bekend. Ik meen mij te herinneren, dat dit gegeven van een zekere Bingham, verblijvend op de Plaats te Den Haag, het gevolg kan zijn van inlichtingen, verstrekt door mevrouw Lydia *Brinkman*, de weduwe van een kort na de bevrijding doodgeschoten penetratie-agent van de S.D. *Ab of Allart Brinkman*. Deze *Brinkman* was vermoedelijk ook V-man in de Celosse-groep. Deze weduwe woonde in Den Haag en was kort na de bevrijding in bezit van legitimatiebewijzen van de Canadian Fieldsecurity. *Brinkman* zou vroeger in Egypte voor de Engelse geheime dienst gewerkt hebben.

42956. De **Voorzitter**: U meent dus, dat men met dat onderzoek niet zover is kunnen komen, dat men de Nederlandse Bingham heeft kunnen identificeren?

A. Inderdaad, het is niet onmogelijk, dat Bingham een hersenschim was. Ik vond het een vreemde veronderstelling van majoor de Graaf, dat die *Bingham*-relatie de oplossende schakel zou zijn. Bovendien, wanneer een van de twee heren Bingham in Nederland of Engeland fout was, zouden zij zich toch niet beiden in de naam Bingham hullen. Hoe hij op dit idee is gekomen, is mij niet duidelijk. Volgens mij alleen de overeenkomst in naam.

42959. De **Voorzitter**: Dit betekent dus, dat, gezien het feit, dat het onderzoek naar de Nederlandse *Bingham* geen Bingham van vlees en bloed heeft kunnen opleveren, er in die kist ook maar heel weinig substantieels kan hebben gezeten over de *Bingham*-affaire?

A. Ik heb bij de administratie van het B.B.O. niets essentieels hierover aangetroffen. Alleen dat ene papiertje betreffende een verzoek aan commissaris *Meijer* in Den Haag. Meer herinner ik mij er niet van. Dat was in het stadium, dat dit de enige oplossing kon zijn, maar mijn indruk is altijd geweest, dat de sleutel van de zaak in Engeland ligt. Zolang er geen officiële verklaring van de Engelse autoriteiten over dit Spiel is, kan men weinig bereiken. Daartoe ben ik einde Februari 1946 in Engeland geweest. De indruk was, dat de Engelsen niet bereidwillig waren, over deze zaak gegevens te verschaffen. Toen *Lauwers* uit Duitsland terugkwam, regende het tegen hem verdenkingen, dat hij verkeerd zou hebben gehandeld. Hij is toen eerst in Engeland vastgehouden en na veertien dagen losgelaten. De heer de *Graaf*, die er het zijne van wilde weten in verband met rehabilitatie van Lauwers, heeft zich toen in verbinding gesteld met de

Engelszn eri dezen hebben gzzegd, dat de zaak in orde was en dat zij hem niets kwalijk konden nemen. Het zou de zaak wel eenvoudiger hebben gemaakt, want wij hadden wel gegevens van de Duitsers, maar niet van de Engelse autoriteiten op dit gebied. Majoor de *Graaf* heeft geprobeerd langs onderhandse weg mij te introduceren bij de overeenkomende Engelse dienst, de S.O.E. -- majoor Mooth — die mij de persoonlijke dossiers van agenten uit het England-Spiel ter beschikking zou stellen. Hij had een dossier b.v. aangelegd van *Dessing*. Daaruit heb ik enkele aantekeningen gemaakt. Dat is op schrift gesteld.

42960. Be **Voorzitter**: Wat had het dossier-Dessing in dezen voor nut? Dessing is uit de allereerste tijd.

A. Wij waren van plan Dessing, die in Naaldwijk woonde, te horen. Daar hij in de beginperiode van het „Spiel” bijna was gepakt en hij dus van onraad op de hoogte was, begrepen wij niet, waarom hij niet gezorgd had, dat een waarschuwing Engeland bereikte. Daar wij hem hierom niet geheel vertrouwden, wilden wij eerst de gegevens van zijn persoonlijk dossier hebben om hem met meer profijt te kunnen horen. Vervolgens dachten wij, de Graaf en ik, dat het verstandiger was niet direct naar het rapport van Lauwers, misschien de sleutel tot het geheel, te vragen, daar de Engelsen dan kopschuw zouden worden. Zulks immers in verband met mogelijke publicatie van een eventueel falen van de Engelsen in deze zaak. Zij zeiden het dossier echter toe. Zij hebben mij de gelegenheid gegeven het personeeldossier door te zien. Er werd toegezegd, dat het dossier-Lauwers voor mij opgevraagd zou worden. Dat had men in de country veilig opgeborgen. Het zou een dag of tien duren. Na een week of twee zou ik terugkomen, maar in die tussentijd is mijn functie opgeheven en ben ik weggegaan. Ik heb, toen ik in Nederland aankwam, tegen de heer Sanders gezegd, dat ik wel inzage kon krijgen in meer personeeldossiers. Als men er een uittreksel uit kon maken, dan hadden wij ten minste enige gegevens van Engelse zijde. De heer Sanders zeide: ik ga zelf naar Londen; ik zal de zaak zelf aanpakken. Hij is betrekkelijk kort nadien in Engeland geweest. Ik heb gehoord, dat het resultaat niet groot is geweest.

42961. De **Voorzitter**: In verband met uw bezoek in Engeland heeft de heer Sanders hier verteld, dat de heer van Panhuys na zijn bezoek aan Engeland hem medegedeeld heeft, dat er brand was geweest en de stukken er niet meer waren.

A. Ik meen het verhaal van de brand juist van de heer Sanders vernomen te hebben. In ieder geval hebben de Engelsen mij geen stukken geweigerd onder voorwendsel van brand. Het was betrekkelijk gauw bekend, dat de sleutel voor deze affaire in Engeland lag. Dat is ook aan kolonel Einthoven gemeld. Waarschijnlijk is toen al op die hoogte verzocht om een verklaring van de Engelsen. Ik hoorde kort voor Februari 1946 vertellen, dat dat niet meer mogelijk was. Kolonel Einthovetz eiste de logboeken van het seinverkeer, zoals het in 1942 en 1943 heeft plaats gevonden, en de Engelsen zouden gezegd hebben, dat het niet mogelijk was, want er was een brand geweest. In het gebouw in Londen, waar ik geweest ben, werd ik om een dossier te bestuderen ergens op een kamer, waar ook een Belgische kapitein was, gelaten, die mij terloops vertelde, dat er zulk een drukte was, want er was op de zolderverdieping brand geweest. Er is begin of half Februari een brand geweest. Ik geloof, dat het hoogst onwaarschijnlijk is, dat de logboeken, waarvan zij duplicaten zullen hebben, beide in Londen zijn opgeslagen, vooral omdat de personeeldossiers uit de country moesten komen. Al zouden die logboeken echter verbrand zijn, dan zou men toch een officiële lezing van het échec hebben. Het verhaal van die brand is inderdaad juist.

42962. De **Voorzitter**: U hecht dus niet zoveel waarde aan het verhaal van de brand in verband met deze stukken?

A. Inderdaad. Dat lijkt mij onwaarschijnlijk.

42963. De **Voorzitter**: Er is dus blijkbaar een brand in een Engels bureau geweest. Is er met u nimmer over gesproken, dat het een brand in een Nederlnds bureau zou zijn geweest?

A. Neen, het bureau B.B.O. was in Parkstreet 117. Ik heb er nooit van gehoord.

42964. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat er over dat brand-verhaal bij sommige getuigen wel enig misverstand blijkt te heersen, een misverstand, hierin bestaande, dat sommigen menen, dat de brand zou hebben plaats gehad bij de M.I.D., de dienst van kolonel de Bruyne.

42965. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat was het voor een bureau, waar de brand is geweest?

A. Het was vlak bij Bakerstreet en niet ver van Oxfordstreet. Majoor de Graaf kent het. Ik neem aan — men had een Engelse en een Hollandse sectie —, dat het de Engelse pendant was van het Nederlandse bureau, dus de sabotage-afdeling. Het was er zeer geheimzinnig. Men werd binnengeleid via allerlei achterstraten. Er was een intensieve contrôle met pasjes. Het was een bureau met kleine kamertjes en in ieder kamertje zat een majoor of een overste.

42966. De **Voorzitter**: Was het een onderdeel van het War-office?

A. Ik denk, dat het een afdeling van Military Intelligence was. Ik geloof, dat die uit 30 afdelingen bestond. Het was een zeer grote organisatie met een vaste kern.

42967. De **Voorzitter**: Bent u tijdens de oorlog in Engeland geweest?

A. Neen. Ik heb de bezetting hier medegemaakt. Ik heb in geen enkel verband gestaan tot ezn sabotagegroep.

42968. De **Voorzitter**: Hebt u het onderzoek omtrent Lauwers van nabij meegemaakt?

A. Neen, dat heb ik alleen van horen zeggen. Ik heb gehoord, dat majoor de Graaf in Engeland was geweest en met zijn betrokken chefs gesproken had.

42969. De **Voorzitter**: U hebt dus geen oordeel over het onderzoek, dat naar Lauwers ingesteld was?

A. Ik weet alleen, dat de Engelsen tegen de Graaf gezegd hebben, dat het in orde was.

42970. De **Voorzitter**: Dat is van belang. Er zijn enige rapporten door het B.B.O. over Lauwers uitgebracht, waarin men kwam tot een rehabilitatie. U kunt dus de innerlijke waarde van de rapporten niet beoordelen, maar u kunt wel zeggen, dat toen u in Londen was geweest u met de Engelse officieren hierover gesproken hebt?

A. Neen, ik heb over de kwestie-Lauwers niet gesproken. Ik heb het van majoor de Graaf vernomen. Ik heb het dus alleen van horen zeggen.

Er is nog wel een punt in het *Dessing*-dossier, dat misschien van belang is. De détails herinner ik mij niet meer precies. Er stonden echter wel enkele telegrammen omschreven; er stond: „identity-checks omitted”. Dit is mij opgevallen en ik heb het nader onderstreept. Het laatste telegram, dat er in werd aangetroffen, was een telegram van generaal van Tricht — ik meen van ± 9 September 1943 —. Toen waren Dourlein en *Ubbink* in Zwitserland aangekomen en is er onmiddellijk naar Engeland getelegrafeerd. Ik weet niet meer, of Apollo en Brutus na die tijd zijn gedropt.

42971. De **Voorzitter**: U hebt een telegram gezien, afkomstig van Dessing?

A. Ja.

42972. De **Voorzitter**: Weet u, waar dat telegram vandaan kwam?

A. Ik neem aan, dat het een illegaal telegram uit Nederland is geweest.

42973. De **Voorzitter**: U weet niet, of dit telegram uit België kwam?

A. Neen. De détails hierover herinner ik mij niet meer.

42974. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat van belang is in dit verband?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

E. L. W. C. VAN PANHUYS.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTONIUS OTTO HERMANNUS TELLEGEN,
oud 41 jaar, wonende te Brielle, arts.

Hij legt de eed af als getuige.

42975. De **Voorzitter**: U bent op 13 Juli 1942 als gijzelaar gearresteerd en in het seminarie te Haaren opgesloten?

A. Ja.

42976. De **Voorzitter**: Daar hebt u waarschijnlijk, mede doordat u arts was, ietwat grotere mogelijkheden voor contact met de buitenwereld gehad dan andere gijzelaars?

A. Ja. Met de gevangenis, niet met de buitenwereld.

42977. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat doktoren ook daartoe meer gelegenheid hadden, omdat zij contact met het ziekenhuis in den Bosch hadden.

A. Dat heb ik niet veel gehad. Dat deed dr. *Steyns*, hij ging vaak naar den Bosch. Ik kwam weinig uit Haaren.

42978. De **Voorzitter**: In Haaren waren ook opgesloten in een aparte afdeling de parachutisten uit het England-Spiel. Nu is er in April of Mei 1943 hoogstwaarschijnlijk uit de gevangenis in Haaren een bericht gegaan, dat inhield, dat de parachutisten allen in handen van de Duitsers waren gevallen. Er is een bericht van die aard in Londen aangekomen, maar het is de vraag, of het inderdaad dat bericht is geweest. Mijn vraag is of u hieromtrent enige wetenschap hebt, die ons verder op het spoor zou kunnen helpen.

A. Die parachutisten zaten op de bovenste verdieping van het seminarie. Daar mochten wij niet komen. Wij behandelden wel gevangenen op de tweede verdieping. Op de tweede verdieping zat kapitein *Quant*, een zee-officier, die ik onder behandeling had. Elke dag behandelde ik hem met hoogtezon in een aparte kamer. Hij zat in een cel onder de parachutisten en seinde met hen door middel van morsetekens.

Op een goede dag is *Quant* met het volgende bericht gekomen. nl. dat op 7 of 9 Maart 1943 alle parachutisten, die op een plaats in Zeeland waren neergelaten, gearresteerd waren. De Duitsers wisten alles en stonden klaar om hen te ontvangen. Het bleek ook, dat de Duitsers de code in handen hadden. Er werd mij gevraagd dit bericht naar Londen te laten gaan. Zij hebben er bij gezegd: het zal wel niets geven, in Londen geloven zij het toch niet, of het komt in verkeerde handen.

Ik zat beneden in een kamer. Daar was ook aanwezig de heer *Philips*. Hij mocht bezoek ontvangen. Daar kwam zijn secretaris, mr. *de Graaff*.

Mr. *de Graaff* stond goed aangeschreven bij de Duitsers. Hij reisde voor de Philips-fabrieken naar Zwitserland. Toen hij een keer op bezoek was, heb ik hem dit gezegd. Er was bij gezegd, dat het bericht moest worden afgegeven in de Kanonengasse in Bazel. Ik heb hem dus het bericht gegeven; hij is naar Zwitserland gereisd. Toen hij later terugkwam, heeft hij gezegd, dat hij het bericht had afgegeven.

42979. De **Voorzitter**: Er is dus een bericht van die aard geweest. U hebt er bemoeienis mee gehad en het is via de persoon, die u zoëven hebt genoemd, ten slotte naar Zwitserland gegaan. Het is echter geen bericht, dat over een zender is gegaan?

A. Dat geloof ik niet. Ik heb het ook doorgegeven aan *Roelvink*, maar ik meen, dat het via hem ook weer bij de *Graaff* is gekomen. Hij kwam elke keer in Gestel, waar hij *Schermerhorn* sprak. Ik geloof, dat *Roelvink* het ook aan de *Graaff* heeft gezegd. Of het via een zender is gegaan, weet ik niet, maar dat zal *Roelvink* waarschijnlijk weten.

42980. De **Voorzitter**: Weet u of de heer *Roelvink* een relatie met een zender had?

A. Die indruk had ik wel, maar hij vertelde nooit veel. Hij zeide, dat hij een man wist om het bericht naar Engeland te krijgen. Dat zou u *Roelvink* kunnen vragen.

42981. De **Voorzitter**: Het is althans bij uw weten geen bericht geweest, waarop een antwoord is gekomen?

A. Dat weet ik niet. Wij hebben alleen van *de Graaff* gehoord, dat hij het bericht in Zwitserland had afgegeven.

42982. De **Voorzitter**: Hebt u niet langs dezelfde weg een mededeling teruggekregen, dat u aan de parachutisten dat en dat moest berichten?

A. Neen.

42983. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Quant* dat ook niet gehad?

A. Dan zou ik het geweten hebben, want *Quant* had geen andere mogelijkheid om de mensen te spreken. Ik moet dit bericht in Juni of Juli hebben ontvangen.

42984. De **Voorzitter**: Dan kan uw bericht niet het bericht zijn geweest, dat in Mei of Juni in Londen is aangekomen.

A. De parachutisten hebben ook wel eens geseind met mejuffrouw *Voûte*. Zij heeft ook wel eens een bericht doorgegeven via dr. *Steyns*. Mejuffrouw *Voûte* zat ook gevangen.

42985. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, dat afkomstig is uit de dossiers van het Bureau Nationale Veiligheid. Het is een verklaring, die u op 5 September 1946 hebt afgelegd voor een opsporingsambtenaar van het bureau, *J. de Ruiter*. Daar hebt u mededeling gedaan van blijkbaar nog een ander geval, want u hebt gezegd, dat via mevrouw *Philips* een bericht van een parachutist naar buiten is gegaan, welk bericht bezorgd is bij schout-bij-nacht *Heeris* aan het Prinsevinkenpark in den Haag.

A. Dat is een ander bericht geweest, een persoonlijk bericht van een parachutist aan schout-bij-nacht *Heeris*. Dat is niet een bericht geweest, dat voor Engeland was bestemd.

42986. De **Voorzitter**: Weet u welke parachutist dat is geweest?

A. Neen, en ook niet de inhoud van dit bericht.

42987. De **Voorzitter**: Hoe bent u dit te weten gekomen? Dat is toch niet via u gegaan?

A. Toen mevrouw *Philips* bij ons in de kamer kwam, is dit ter sprake gekomen.

42988. De **Voorzitter:** Mevrouw *Philips* heeft dus haar man gesproken. Hoe is het echter van die parachutist via de tweede verdieping bij de heer *Philips* gekomen. Toch niet via u?

A. Dat weet ik niet meer. Ik geloof, dat kaar broer er heen is geweest.

42989. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk hebt u dit van de heer *Philips* of van zijn vrouw vernomen. Zelf hebt u er geen bemoeienis mee gehad?

A. Neen.

42990. De **Voorzitter:** U kunt ook niet bij benadering opgeven, in welke tijd het is geweest?

A. In dezelfde tijd, na 1 Juni. Er zijn wel meer contacten geweest met die gevangenen. Zij hadden ook wel eigen wegen om berichten naar buiten te smokkelen. Ir. *van Doorninck* had geregeld contact met de parachutisten. Hij is daarvoor nog een keer gestraft. Hij heeft mij nooit een bericht gegeven.

42991. De **Voorzitter:** U hebt in die verklaring ook nog genoemd: *K. de Jager* en *L. Koning*. Wat was daarmee?

A. Wat heb ik dan verteld?

De **Voorzitter:** U hebt verklaard:

„*Karel de Jager*, Hoendiepstraat 33-I, Amsterdam-Z., en *L. Koning*, Weesperzijde 2, te Amsterdam, zullen ongetwijfeld veel kunnen vertellen, aangezien zij jaren lang als assistent van den commandant de administratie gevoerd hebben. Naar ik meen heeft *de Jager* geholpen met ontsnappingen.”

A. Dat waren Amersfoorters. *Koning* was de rechterhand van de commandant; hij was communist. De commandant was een eenvoudig politiemans en *Koning* was een handige kerel, die Frans, Duits en Engels sprak en eigenlijk de leiding van de gevangenis had. Hij telefoneerde met de S.D. en commandant *Wacker* kon geen vijf minuten zonder hem; hij riep altijd om *Koning*. Hij woont nu in Amsterdam en heeft een betrekking bij „De Waarheid”. Hij weet alles, maar indertijd zei hij nooit iets.

42992. De **Voorzitter:** Hebt u het wel geprobeerd?

A. Ja, *de Jager* was mededeelzamer. Hij zorgde voor de bedden en ging overal rond; hij kwam bij al die mensen en heeft ze wel ge-

holpen. *De Jager* woont ook in Amsterdam. *Koning* woont Weesperzijde 2, te Amsterdam. Hij weet ontzettend veel, want hij heeft daar van het begin tot het einde op kantoor gezeten en het gehele kaartsysteem bijgehouden.

42993. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat hij geholpen heeft om berichten naar buiten te brengen?

A. Dat geloof ik niet.

42994. De **Voorzitter:** Waarom zou hij dat niet hebben gedaan?

A. Hij was voorzichtig en was bang voor zijn positie. Hij zal wel gedacht hebben: als er iets gebeurt, kost het mijn kop. Zo is *de Jager* niet. Hij had b.v. een radio en luisterde er zes keer per dag naar; hij verspreidde de berichten. *Koning* konden wij nooit peilen. Hij zeide altijd: wees voorzichtig, want het loopt niet goed af. Hij wist, dat wij het wel deden.

42995. De **Voorzitter:** Het komt hierop neer, dat u van horen zeggen enige gevallen kent, waarin berichten van parachutisten naar buiten zijn gebracht, o.a. het bericht, dat zou zijn gegaan naar schout-bij-nacht *Heeris*. Er is echter één geval, waarvan u positief kunt zeggen, dat u er zelf bij betrokken bent geweest, nl. het bericht, dat u hebt gekregen via de kamer van de heer *Quant* en dat dan langs de weg van de heren *Philips* en mr. *de Graaff* naar de Kanongasse in Bazel gegaan is. Daarbij verklaart u, dat het, omdat de heer *Philips* er bij betrokken is geweest, na 1 Mei 1943 moet zijn geweest, omdat de heer *Philips* in verband met de Meistaking gearresteerd is.

A. Bovendien moet het vóór 16 Augustus 1943 zijn geweest; toen ben ik weggegaan naar Beekvliet.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. O. H. TELLEGEN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duistenvinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN BERNARDUS PETRUS MARIE DE SWART,
oud 44 jaar, wonende te 's-Hertogenbosch, industrieel.

Hij legt de eed af als getuige.

42996. De **Voorzitter**: Het punt, waaromtrent wij graag een enkele inlichting van u zouden willen hebben, betreft de wijze, waarop in begin September 1943 er een mededeling van twee uit Haaren ontsnapte parachutisten, de heren *Ubbink* en *Dourlein*, over de catastrophe, die in Nederland had plaats gevonden met de parachutisten in het algemeen, naar Engeland is overgebracht. Wij hebben hier gehoord de heer *Vinken*, u waarschijnlijk wel bekend, die ons heeft medegedeeld, dat hij contact had gehad met deze jongelieden. Dezen hadden hem gevraagd een weg te vinden om een mededeling dienaangaande naar Engeland over te brengen en hij heeft medegedeeld, dat hij zich daarvoor tot u gewend heeft. Hij heeft verder ook verteld, dat u hem gezegd hebt, dat dat bericht inderdaad zou worden verzonden en dat u hem later hebt medegedeeld, dat er ook een antwoord uit Engeland is gekomen, een antwoord, dat in zoverre merkwaardig was, dat er in stond, dat *Dourlein* en *Ubbink* niet terug behoefden te komen. Kunt u ons hieromtrent iets naders mededelen?

A. Ik herinner mij natuurlijk de twee ontvluchte piloten uit Haaren wel, maar de heer *Vinken* kan ik mij niet voor de geest halen. Hij is misschien onder een andere naam bij mij geweest. Komt hij soms uit Tilburg?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik kan hem niet meer voor de geest halen. Het was toen gewoonte onder een schuilnaam te werken.

42997. De **Voorzitter**: Hij is na de oorlog geruime tijd hoofd van de P.R.A.C. geweest in Tilburg.

A. Dan ken ik hem wel. Ik ben na de oorlog met het oog op politieke delinquenten nog een keer bij hem geweest.

42998. De **Voorzitter**: Hij woont in de Lange Schijfstraat te Tilburg.

A. Dat zegt mij niets. Ik ben nooit bij hem aan huis geweest. Hij heeft echter inderdaad dat verzoek gedaan. Hij is bij mij geweest om te vragen wat hij met deze mensen kon doen. Toen heb ik langs het contactpunt, dat wij in Baarle Hertog hadden, gevraagd deze mensen over België naar Engeland terug te brengen. Ik geloof, dat ze toen naar Tilburg zijn gegaan, maar daar ben ik verder buiten gebleven. Later is de heer *Vinken* twee of drie maal bij mij geweest en toen heb ik gehoord, dat ze naar België zijn gevoerd.

42999. De **Voorzitter**: Zij zijn over Zwitserland gegaan. De vraag echter, waarop het aankomt, is: Is er inderdaad een telegram weggegaan en is er een antwoord op gekomen?

A. Dat er een bericht over België is weggegaan, is zeker, want ik heb het doorgegeven. Ik heb geen bericht over een antwoord aan de heer *Vinken* gegeven.

43000. De **Voorzitter**: De heer *Vinken* zegt van wel. Het heeft geruime tijd geduurd, voordat die mensen weggingen. Zij zijn ontsnapt in de nacht van 30 op 31 Augustus 1943. Op een Zondag, vermoedelijk een der eerste Zondagen van September, heeft de heer *Vinken* contact met u gehad. Hij heeft verder verklaard, dat u hem een week of drie later verzocht hebt, bij hem te komen en dat u hem toen hebt medegedeeld, dat er een bericht uit Engeland was gekomen, zodat de mededeling, die u had doorgezonden, in Engeland was aangekomen. Volgens hem hebt u derhalve inderdaad mededeling gedaan, dat er een antwoord is teruggekomen. *Ubbink*, die wij hier hebben gehoord, zegt — dat moet hij van de heer *Vinkeii* hebben gehoord — in een rapport, dat hij vroeger heeft opgesteld: „Tot onze geërgerde verwondering kregen wij een telegram, waarin ons werd geadviseerd, in Holland te blijven, indi-n wij geen kans zagen naar neutraal gebied te ontvluchten". Zij waren er dus over ontstemd, dat men in Engeland niet meer enthousiasme vertoonde om hen te laten overkomen. De heer *Vinken* zegt, dat u hem dit hebt medegedeeld.

A. Toen hij bij mij was geweest, ben ik naar Baarle Hertog gegaan en heb daar met Belgische contactmensen de zaak besproken en gevraagd, of zij het bericht wilden doorgeven. Daarop heb ik een week of drie daarna een antwoord gekregen, waarin werd gevraagd om hen naar een neutraal land te laten brengen of in Nederland te laten. Dat heb ik de heer *Vinken* doorgegeven.

43001. De **Voorzitter**: Het volgende punt, dat ons interesseert, is of het contactpunt, dat u had om zo'n bericht over te brengen, een zender was of een landweg.

A. Wij gingen naar een Belgische verzetsgroep en deze zorgde er voor. Ik vermoed, dat zij de berichten uitzonden. Wij hadden contact met de Belgen en gaven veel van onze berichten door naar België. Mijnheer *Bax* uit Baarle Hertog zorgde hiervoor.

43002. De **Voorzitter**: M.a.w.: aan u was in September 1943 geen zender in Nederland bekend, die regelrecht verbinding had met Engeland? Anders had u het natuurlijk daarover gestuurd?

A. Mij was wel een weg bekend over Nederland door middel van de O.D. Daarvan was mij echter gebleken, dat deze geen resultaten opleverde. Over België hadden wij altijd resultaten.

43003. De **Voorzitter**: Het is dus niet over een O.D.-zender gegaan?

A. Neen.

43004. De **Voorzitter**: Was die verbinding met België een verbinding uit Brabant met een Belgische verzetsgroep of was dit een verbinding, die een onderdeel was van een of andere escape-line?

A. Dat was een vaste lijn over Maastricht, Baarle Hertog en over Weert.

43005. De **Voorzitter**: Dat was dus een verbinding Nederland—België. Was het geen verbinding, die een onderdeel was van een lijn: Nederland—België—Frankrijk—Spanje, waarover mensen werden vervoerd?

A. De Belgen zorgden verder voor de mensen, die wij overgaven. Wij gaven langs deze lijn mensen door. Dat was de hoofdzaak. Wanneer er echter iets extra's gevraagd moest worden, deden wij het ook over die lijn. Waar de mensen verder bleven, wisten wij niet. Zij gingen in de regel naar Brussel.

43006. De **Voorzitter**: Het was dus geen verbinding, die in de eerste plaats ten doel had berichten over te brengen?

43007. De **Voorzitter**: Dat gebeurde incidenteel, als er iets bijzonders was?

A. Ja.

43008. De **Voorzitter**: U hebt ook later geen aanwijzing gekregen, dat die lijn een onderdeel was van een grote escape-line, waarvan de leiding in Nederland zat?

A. Neen.

43009. De **Voorzitter**: Had u die verbinding met België in uw eigen omgeving gevonden en niet door middel van een of andere Nederlandse verzetsorganisatie?

A. Ja, in mijn eigen omgeving. Die is van Brabant uit opgezet. Wij kregen wel mensen uit het noorden, vliegeniers en Franse krijsgesvangenen. Die werden overgenomen in den Bosch en dan verder gebracht.

43010. De **Voorzitter**: Was dat een georganiseerd contact met het noorden of een incidenteel?

A. Meestal via de O.D. — er was een koerier van de O.D., die van te voren kwam —, die hier of daar mensen had gevonden en die bij ons kwam aankloppen om de mensen verder te brengen.

43011. De **Voorzitter**: Ging dit tot Brussel?

A. Het zal wel verder gegaan zijn.

43012. De **Voorzitter**: U kende alleen de heer *Bax*?

A. Ja, dat was mijn contactman.

43013. De **Voorzitter**: De wijze, waarop hij het verder deed, ontrok zich aan uw waarneming?

A. Ja.

43014. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat, dat de heer *Bax* wel een onderdeel van een grotere organisatie vormde?

A. Ik vermoed het wel.

43015. De **Voorzitter**: Misschien van een organisatie, die zich over Nederland en België uitstreckte?

A. Dat vermoed ik niet. Ik ken hem te goed.

43016. De **Voorzitter**: U kent hem goed?

A. Ja, ik ken hem persoonlijk goed.

43017. De **Voorzitter**: Als het waar was, zou u er na afloop van de oorlog wel iets van vernomen hebben? Of toen al?

A. Ja. Wij vertrouwden elkaar volkomen, wij konden elkaar voor 100 pct. vertrouwen. Ik heb nooit gemerkt, dat hij uit een andere richting in Nederland berichten of mensen kreeg.

43018. De **Voorzitter**: Hoofdzakelijk van u?

A. Ja, van ons, uit Tilburg en Breda.

43019. De **Voorzitter**: Wat noemt u „ons“?

A. De O.D. in Brabant in het algemeen.

43020. De **Voorzitter**: Uit het feit, dat er binnen enkele weken een bericht teruggekomen is, moet men concluderen, dat het bericht wel naar een zender is geleid. Als het via Zwitserland was gegaan, had het langer geduurd.

A. Ja.

43021. De **Voorzitter**: Het overbrengen van deze berichten van u naar de heer *Bax* en terug is waarschijnlijk mondeling gebeurd?

43022. De **Voorzitter**: Hebt u het bericht, dat u van de heer *Vinken*, die contact met deze jongelui had, hebt ontvangen, ook niet aan een ander doorgegeven? Ik heb voor mij een verklaring, die afgelegd is voor een opsporingsambtenaar van het Bureau Nationale Veiligheid door de heer *Jan Luijendijk*, te Loosduinen. Kent u deze?

A. Ja.

43023. De **Voorzitter**: Hebt u hem het bericht ook doorgegeven?

A. Dat is best mogelijk. Hij was toen werkzaam bij de Arbeidsdienst, meer in het bijzonder in het cantinebedrijf en beschikte over wagens. Hij hielp ons altijd uitstekend.

43024. De **Voorzitter**: Kende u hem goed!

A. Ja. Hij kwam bij ons met piloten in Arbeidsdienst-wagens. Als er mensen te vervoeren waren, zorgde hij er voor. Hij beschikte over de middelen om die wagens van een behoorlijke geleidepas te voorzien.

43025. De **Voorzitter**: De heer *Luijendijk* heeft in zijn verklaring het volgende gezegd:

„Omstreeks begin September 1943 werd ik opgebeld door de reserve-kapitein *J. de Swart*, wonende Enckevoortstraat 10, te 's-Hertogenbosch, een mijner illegale relaties, die mij over een dringende zaak wenste te spreken. Bij de hierop volgende bespreking, welke te Utrecht plaats vond, deelde hij mij het volgende mede:

De heer *Luijendijk* vertelt daarna de bijzonderheden omtrent de ontsnapping van *Ubbink* en *Dourlein* en zegt vervolgens:

„Op mijn voorstel *Ubbink* en *Dourlein* over te nemen, ten einde hen in veiligheid te brengen, antwoordde hij, zelf over een mogelijkheid te beschikken om hen naar neutraal gebied over te brengen”.

Kunt u zich herinneren, dat u de heer *Luijendijk* hebt opgebeld en in Utrecht met hem een bespreking hebt gehad?

A. Ja, dat is best mogelijk. Ik heb vele besprekingen met hem gehad, wanneer er mensen moesten worden vervoerd. Het is mogelijk, dat ik hem ook hierover heb gesproken.

43026. De **Voorzitter**: De heer *Luijendijk* zegt verder:

„Door mij werden onmiddellijk maatregelen genomen het bericht te verzenden en de O.D. zenders in het Oosten en Noorden des lands ingeschakeld via de volgende relaties” — hij noemt dan enige namen — „waarbij ik mij tevens in verbinding stelde met *F. baron van Heernstra*, die over een zendmogelijkheid in het Westen beschikte. Zover mij bekend, was hierna de verbinding verbroken”.

Die laatste zin begrijp ik niet. Als u zich dus herinnert, dat u begin September 1943 van dit geval niet alleen mededeling hebt gedaan aan de heer *Bax*, maar ook aan de heer *Luijendijk*, dan kan dus het bericht naar Engeland zijn gegaan over de zender in België, die de heer *Bax* kon bereiken, maar het kan ook zijn gegaan over een van de O.D.-zenders. Wij kunnen dit alleen oplossen, als u positief kunt zeggen, van wie u het antwoord hebt gekregen, nl. of u het hebt gekregen van de heer *Bax* of van de heer *Luijendijk*.

A. Dat kan ik zo niet zeggen. Ik heb zelf het idee, dat ik van de Belgen bericht teruggekregen heb. Inderdaad heb ik *Luijendijk* over al deze gevallen gesproken. *Luijendijk* deed hierin veel en had dus verbindingen om het door te zenden. Ik ben in Utrecht geweest en heb daar met hem over deze zaak gesproken, ook om hem in te lichten met het oog op de gevaren, die hierin schuilen. Ik heb hem gevraagd, of hij een middel wist om Engeland te waarschuwen. Wat hij er aan gedaan heeft en wie mij het antwoord daarop gebracht heeft, of het uit België of van hem is gekomen, zou ik de heer *Bax* eens moeten vragen.

43027. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat de heer *Luijendijk* in deze verklaring niet spreekt over een antwoord. Hij vertelt wel, dat hij maatregelen heeft genomen om de zenders van de O.D. te gebruiken om het bericht door te geven, maar hij laat zich er niet over uit, of hij antwoord heeft ontvangen.

A. Het is zolang geleden en er is zoveel gebeurd.

43028. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat u geen positief antwoord kunt geven, maar dat u, voor zover het u nog bijgebleven is, overhelst tot de mening, dat u het antwoord van de heer **Bax** heeft gekregen?

A. Ik zal het de heer **Bax** nog eens vragen; hij zal het zich misschien beter herinneren. Hij heeft veel berichten voor mij doorgegeven, doch dit waren meestal berichten van Belgische gevangenen, die in Vught zaten en waarmede ik contact had, b.v. met Minister **Merlot**. Berichten over het zenden van mensen naar Engeland heeft hij misschien 5 of 6 maal voor mij behandeld en dat heb ik meer gedaan om zekerheid te krijgen. dat Engeland op de hoogte werd gesteld van de beroerde ervaringen, die de parachutisten opdeden.

43029. De **Voorzitter**: Het was dus in het kader van de berichten, die de heer **Bax** kreeg, een uitzonderlijk bericht?

A. Het kwam inderdaad niet veel voor. Ik heb dit alles gedaan, speciaal om zekerheid te krijgen — dit heb ik ook aan **Thomas** (de koerier van de O.D.) medegedeeld —, dat het naar Engeland ging. Het was een bericht van belang.

43030. De **Voorzitter**: Was is het adres van de heer **Bax**?

A. Baarle Hertog, J. **Bax**.

43031. De **Voorzitter**: Mag ik met u afspreken, dat u het de heer **Bax** zult vragen? Wilt u dit ons dan schriftelijk mededelen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ik dank u ten zeerste voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. B. P. M. DE SWART.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

SEYMOUR BINGHAM,
oud 77 jaar, wonende te Rotterdam,
beëdigd makelaar in schepen en importeur van motoren.

Hij legt de eed af als getuige.

43032. De **Voorzitter**: Wij wilden van u gaarne enige bijzonderheden weten over de familie *Bingham*. Wij zijn uit mededelingen, die wij van de heer *Bruynzeel* hebben gekregen, tot de wetenschap gekomen, dat u een zoon en een dochter hebt.

A. Dat is juist.

43033. De **Voorzitter**: Uw dochter is getrouwd?

A. Geweest met ir. *van Heelsbergen*, die tijdens deze oorlog in Borneo door de Jappen is afgemaakt. Hij was administrateur van de Steenkolenmaatschappij Parapatan.

43034. De **Voorzitter**: Uw zoon is niet getrouwd geweest?

A. Neen.

43035. De **Voorzitter**: Hij is in 1940 naar Engeland gegaan?

A. Ja.

43036. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, waar hij op het ogenblik vertoeft?

A. In Duitsland bij de **contrôlecommissie**.

43037. De **Voorzitter**: Hij heeft een officiële functie?

A. Ja.

43038. De **Voorzitter**: Komt hij wel eens hier?

A. Zelden. Ik heb hem gesproken in 1946 en 1947, maar in 1948 niet. Hij is wel door Holland gekomen, toen hij met verlof naar Engeland ging. Hij schrijft zelden en ik ook. Wij houden in zoverre contact, als er wat te vertellen is.

43039. De **Voorzitter**: Zijn er in Nederland buiten u en uw zoon nog andere mensen, die de naam *Bingham* dragen?

A. Bij mijn weten niet, totdat ik deze week in de krant las, dat *Madeleine Bingham* van het Zuid-Nederlands toneel een stuk heeft geschreven: Minister, geef mij een huis!

43030. De **Voorzitter**: Maar u weet niet, of dit haar eigen naam is?

A. Ik heb nooit gehoord, dat er familieleden van ons in Nederland waren.

43041. De **Voorzitter**: Er is ons ook medegedeeld, dat in vroeger tijd een tak van de familie in Utrecht moet hebben gewoond.

A. Dat klopt. Dat is de oudste broer van mijn vader. Hij was getrouwd met een Engelse en is kinderloos gestorven. De heer *van Beuningen* was geparenteerd aan mijn oom, die ik nooit gekend heb. Mijn vader en hij waren gebrouilleerd.

43042. De **Voorzitter**: Woonde die oom in Utrecht?

A. Ja.

43043. De **Voorzitter**: Hebben zijn ouders ook in Utrecht gewoond?

A. Die zijn in Engeland geboren.

43044. De **Voorzitter**: Ik weet niet precies, waar ik het gehoord of gelezen heb, maar er staat mij bij een mededeling, dat er in de Engelse Kerk in Utrecht een aantal grafzerken zou zijn, waarop de naam *Bingham* voorkomt. Dat zou er op wijzen, dat daar in vroeger tijd meer *Binghams* hebben gewoond.

A. Daar heb ik nooit van gehoord.

43045. De **Voorzitter**: Zijn uw oom en uw vader gelijk in Nederland gekomen?

A. Ja.

43046. De **Voorzitter**: Dus ook van uw tak is uw vader de eerste, die hier gekomen is?

A. Ja, en voor zover ik weet de enige.

43047. De **Voorzitter**: Dus, voor zover u weet, bent u met uw zoon in Nederland de enige *Bingham*?

A. Ja, bij mijn weten wel.

43048. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog broers gehad?

A. Ja zeker, ik heb er drie gehad.

43049. De **Voorzitter**: Die hebben dus aanvankelijk ook in Nederland gewoond?

A. Ja, maar twee niet na hun meerderjarigheid. Mijn oudste broer is naar Engeland gegaan, toen hij 18 jaar was. Mijn andere broer is aanvankelijk naar Frankrijk gegaan, daarna naar Engeland en vervolgens naar Zuid-Afrika, waar hij is gestorven. Mijn oudste broer is in Engeland gestorven. Mijn derde broer is ongeveer in 1908 naar Amerika vertrokken. Hij heeft daar sedertdien gewoond en is niet meer in Europa teruggeweest. Hij heeft twee dochters en een aangenomen zoon, die ten gevolge van een oogziekte zeer slecht ziende is en daarom tijdens de oorlog geen militaire dienst heeft kunnen vervullen. Deze broer woont nu in Neshanic, N.J., in de U.S.A., evenals zijn kinderen. Mijn zuster is getrouwd met een Engelsman. Zij is in 1946 in Engeland gestorven. Ik ben in Vught geweest, omdat ik over „rotmoffen” gesproken had in een dokters-sprekkamer. Daarna werd ik gebracht naar Kreutzberg in Opper-Silezië bij de civiel geïnterneerde Engelsen. Daarna zijn wij verhuisd naar Spitteltrau in Oostenrijk, totdat de Tommies ons bevrijd hebben. Met de andere geïnterneerden zijn wij toen over de Alpen naar de Adriatische Zee gebracht, waar wij in een rustkamp terechtkwamen. Vervolgens zijn wij naar Rome gegaan, van daar naar Napels, daarna naar Gibraltar om in een konvooi naar Engeland te gaan. Daar zijn wij in een trein naar Londen gegaan en toen ben ik naar mijn zuster gegaan.

43050. De **Voorzitter**: Hebben uw twee eerstgenoemde broers geen zoons gehad?

A. Neen, geen van beiden. De een heeft een dochter gehad, die in Canada is gestorven. Er zijn geen mannelijke telgen van mijn vaders kant overgebleven.

43051. De **Voorzitter**: Uw zoon was in de laatste jaren vóór 1940 werkzaam in Zaandam bij de firma *Bruynzeel*. Wat heeft hij daarvóór gedaan?

A. Eerst is hij in de oorlog 1914 tot 1918 als dienstplichtige naar Engeland geweest. Hij kwam te laat voor de indeling, omdat de vrede inmiddels afgekondigd werd. Hij is toen naar Amerika gegaan. Hij is daar gebleven van 1921 tot 1933 en toen mijn vrouw op sterven lag, is hij naar huis gekomen. Daarna heeft hij van 1933 tot 1939 bij de firma *Bruynzeel* gewerkt.

43052. De **Voorzitter**: Heeft hij tijdens zijn werkzaamheden bij *Bruynzeel* nog in den Haag gewoond?

A. Neen, nooit.

43053. De **Voorzitter**: Is hij, toen hij uit Amerika kwam, eerst bij u komen wonen?

A. Ja, dat heeft geduurd tot October van dat jaar.

43054. De **Voorzitter**: Is hij toen in Zaandam gaan wonen?

A. Ja. In 1939 is hij door het Engelse consulaat in Amsterdam opgeroepen en is in Amsterdam gaan wonen. Ik weet niet zeker of hij reeds eerder in Amsterdam woonde.

43055. De **Voorzitter**: Hij heeft dus nooit op de Plaats in den Haag gewoond?

A. Neen, absoluut niet. In „Het Kompas" heeft een artikel bestaan over het England-Spiel, waarin over hem werd gezegd „Wie trekt er aan de touwtjes? Dat moet men vragen aan zijn onvindbare broer Seymour, die in den Haag bij de S.D. heeft gewerkt." Dit is grote onzin, want hij heeft nooit een broer gehad. Dat was een verduiveld hatelijke geschiedenis voor mij. Ik heb van het ogenblik af, dat hij naar Engeland is gegaan in 1940, niet geweten, bij welke tak van dienst hij werkte. Ik was eerst in Gouda en naderhand in Vught. Toen ik in Juni 1945 in Engeland kwam, hoorde ik van mijn zuster, bij welke tak van dienst hij was.

43056. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Vught gegaan?

A. In September 1943. In Juni 1944 werd ik naar Kreutzberg en in Januari 1945 werd ik met het gehele kamp overgebracht naar Spitteltrau.

43057. De **Voorzitter**: Er is ook beweerd, dat uw zoon gedurende de tijd, dat hij in Engeland was — en wel in de oorlog — ook tijdelijk in Nederland is geweest.

A. Ik heb dat nooit geweten. Ik kan hierop niet met ja of neen antwoorden, want hij heeft mij nooit over zijn werk gesproken.

43058. De **Voorzitter**: Hebt u het echter ook nooit door iemand horen vertellen, dat men hem in die tijd had gezien?

A. Ik heb wel eens zo iets gehoord. Men heeft mij wel eens gevraagd: Is je zoon in Amsterdam geweest?

Men had hem aangesproken, maar geen antwoord gekregen.

Getuige wordt een photo getoond.

A. Het is mogelijk, dat dit mijn zoon is; hij lijkt er in ieder geval veel op. Ik heb hier een photo van hem in zijn militaire uniform.

Getuige overhandigt een photo.

43059. De **Voorzitter**: Kent u de persoon, die links op deze photo staat?

A. Neen, die heb ik nooit gezien. Ik heb van deze geschiedenis pas iets vernomen na de oorlog.

43060. De **Voorzitter**: Heeft uw zoon in correspondentie, die hij na de oorlog met u voerde, nooit geschreven over al die verhalen, die in Nederland omtrent zijn persoon de ronde doen?

A. Ik heb hem geschreven, ik heb hem in Duitsland „Het Kompas" gestuurd. Hij schreef mij: ik mag niets doen, ik ben gebonden door de Secrets Act, ik mag niets doen buiten het War Office; stuur mij de papieren en ik zal zien, of er wat gedaan kan worden.

Ik heb hem de kranten gestuurd en hij schreef mij: het is shocking, maar het is nonsens; je moet niets doen, want ik mag niets doen.

43061. De **Voorzitter**: U bent nog steeds Engelsman?

A. Ja. Er werd gezegd, dat hij in 1940 genaturaliseerd was, maar dat is niet waar.

43062. De **Voorzitter**: Ik meen in Rotterdam wel eens auto's gezien te hebben, waarop staat: Bingham en Co.

A. Dat is de dekkledenzaak, die vroeger van mijn vader is geweest; die is overgedaan aan een andere firma. Mijn scheepsmotorenhandel drijft ik onder de firma Bingham en Lugt; het makelaarschap doe ik zelf.

43063. De **Voorzitter**: U kent de theorie, die in sommige kranten opgeld doet, dat er behalve uw zoon, die in Engeland in dienst was, tijdens de bezetting in Nederland een andere *Bingham* is geweest. Te dien aanzien zegt u dus: op grond van mijn kennis van de familie *Bingham* acht ik dat absoluut uitgesloten, want ik was in Nederland de enige *Bingham*?

A. Ja. Ik ben echter niet familieziek en heb mij dus nooit om mijn familie bekommerd. Maar anders zou ik het allicht gehoord hebben.

43064. De **Voorzitter**: In ieder geval is het geen Nederlandse naam. Als er hier in Nederland iemand zou zijn, die deze naam draagt, is het zeer waarschijnlijk, dat hij ook afstamt van iemand, die uit Engeland gekomen is.

A. Vermoedelijk wel. Er zijn in Amerika *Binghams* genoeg. Ik wilde in dit verband nog even wijzen op het bericht in de „Nieuwe Courant" van Zaterdag, waarin staat, dat ik, majoor *Bingham sr.*, zal worden gehoord in zake Hauptmann *Bingham*, zijn neef!

De **Voorzitter**: Dat is voor rekening van dat blad. Wij proberen deze dingen zo nuchter mogelijk te onderzoeken.

Ik dank u ten eerste voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. BINGHAM.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM PRINS,
oud 40 jaar, wonende te Amsterdam, fotograaf.

Hij legt de eed af als getuige.

43065. De Voorzitter: U hebt tijdens de bezetting met name voor de overzending van stukken naar Zwitserland werkzaamheden verricht als fotograaf?

A. Dat is juist.

43066. De Voorzitter: Waar was u toen gevestigd?

A. In Amsterdam, in de van Woustraat 190.

43067. De Voorzitter: Kunt u bij benadering aangeven, wanneer u daarmee begonnen bent?

A. In Maart 1943.

43068. De Voorzitter: Tot wanneer hebt u dat werk gedaan?

A. Tot de bevrijding.

43069. De Voorzitter: Hoe is het begonnen? Met wie bent u in contact gekomen?

A. Ik kreeg van een relatie het verzoek of ik mij daarvoor beschikbaar wilde stellen. Deze heeft mij in verbinding gebracht met mejuffrouw Kohlbrugge.

43070. De Voorzitter: Wie was die relatie?

A. Dat was de heer *Dudok de Wit*.

43071. De Voorzitter: Op dat moment, in Maart 1943, had mejuffrouw Kohlbrugge de technische verzorging van de Zwitserse weg, niet waar?

A. Ja.

43072. De Voorzitter: Wist u dat toen al?

A. Dat wist ik toen nog niet. Toen ik met haar in connectie kwam, was het mij onbekend.

43073. De Voorzitter: Werd u medegedeeld, waarom het ging? Of heeft men u daarover eerst in het onzekere gelaten?

A. Neen, zij liet mij voorbeelden zien en vroeg of ik mij met dit werk wilde belasten.

43074. De Voorzitter: Was dat alleen het verkleinen van foto's of werd daarbij ook het procédé van het verdunnen toegepast?

A. Dat werd ook toegepast.

43075. De Voorzitter: Was u dat procédé bekend?

A. Dat was mij niet bekend. Daarmede hebben mejuffrouw Kohlbrugge en de heer *Heldring* mij op de hoogte gebracht.

43076. De Voorzitter: Had mejuffrouw Kohlbrugge dat procédé uit Zwitserland meegebracht?

A. Dat durf ik niet zeggen.

43077. De Voorzitter: Kon zij u technische aanwijzingen geven, die u moest weten om dat te doen?

A. Ja.

43078. De Voorzitter: Dus zij was er wel van op de hoogte?

A. Ja.

43079. De heer Koersen: Zat u reeds in een illegale groep?

A. Tot mijn spijt nog niet.

43080. De Voorzitter: Dus u hebt dat regelmatig gedaan. Hebt u er nooit moeilijkheden mee gehad met de Duitsers?

A. Neen.

43081. De Voorzitter: Is het altijd onopgemerkt gebeurd?

A. Ja. Ik ben tevens niet in krijgsgevangenschap gegaan. Daarmede heb ik ook nooit last gehad.

43082. De Voorzitter: Deed u die dingen persoonlijk of had u personeel?

A. Ik deed het persoonlijk. Het zou een bezwaar zijn geweest, als er personeel was geweest.

43083. De Voorzitter: Wat dat betreft, verkeerde u dus in de gunstige omstandigheid, dat zich alles in uw woning afspeelde. Nu heeft zich in 1943 een bepaald incident voorgedaan. Dat is omstreeks September van 1943 begonnen. Mejuffrouw Kohlbrugge had toen moeilijkheden gekregen met de andere organisatoren van de Zwitserse weg en toen is zij uit die organisatie gegaan. Toch heeft zij daarna van u de kopieën gekregen. Hoe heeft dit zich toegedragen? Hoe heeft zij dit aan u voorgedragen en wat zijn de overwegingen van u geweest om daarop in te gaan?

A. Mijn overwegingen kwamen voort uit de inhoud en de strekking van de stukken.

43084. De Voorzitter: Las u die stukken? U had de zaak ook technisch kunnen behandelen en verder er niet naar kijken.

A. Om die stukken te kunnen photographeren, moest men ze uitleggen. Dus ziet men automatisch de tekst. Als Nederlander kon ik mij met een deel van deze tekst niet verenigen.

43085. De Voorzitter: In welk opzicht?

A. In dit opzicht, dat de aard en de strekking van die stukken aanstuurden op de gebroken-geweertjesmentaliteit en op het in de hand werken van een chaos na het einde van de bezetting.

43086. De Voorzitter: Kunt u voorbeelden geven van stukken, die deze geest ademden?

A. Het is al zes jaar geleden, dus juist omschreven feiten kan ik niet noemen. Het kwam er op neer, dat het een afwijzend staan was tegen een krachtig gezag na de bevrijding, b.v. het Militair Gezag. Dit is het enige, dat ik in een juiste vorm kan zeggen. Verder waren er nog kleine speldenprikken, uitlatingen als: wij zijn lang genoeg getrap door mensen in uniform. Ik ben van huis uit geen militair, maar het waren uitdrukkingen, die Nederland naar beneden haalden. Het was een er op uit zijn van het dienen van eigen belang, blijkende uit brieven naar Londen.

43087. De Voorzitter: Er gingen dus twee dingen samen. Ten eerste de overwegingen van u zelf, maar natuurlijk ook een voorstel in die richting van mejuffrouw *Kohlbrugge*.

A. Ik wil volkomen blijven buiten de persoonlijke kwestie tussen haar en de leiding van de Zwitserse weg.

43088. De Voorzitter: Heeft zij u daarvan geen mededeling gedaan?

A. Ja, later.

43089. De Voorzitter: Wist u wie de andere leiders van de Zwitserse weg waren?

A. Ja, zij kwamen regelmatig bij mij aan huis. Dat waren *Slotemaker*, *van Namen* en *Bartels*. De laatste is een keer volkomen onaangediend bij mij binnen komen stappen, waarmee ik niet erg gelukkig was.

43090. De Voorzitter: Waarom was u er niet erg gelukkig mee?

A. De illegaliteit eiste toch geheimhouding. Ik vond dat bezoek overbodig vergroten van het risico.

43091. De Voorzitter: Er is ons verteld van de Zwitserse kant, dat men daar ook die techniek van verdunnen kende. Dat geschiedde door een zekere heer *Eisma*.

A. Die ken ik niet. Zij hebben alleen gevraagd: hoe gaat het met het verdunnen?

Toen heb ik het voorgedaan. Wij deden het gezamenlijk bij mij thuis.

43092. De Voorzitter: U kreeg regelmatig bezoek van de heren *Slotemaker* en *van Namen*?

A. Ja.

43093. De Voorzitter: De heer *Stufkens* hebt u nooit gezien?

A. Neen.

43094. De Voorzitter: Toen is er in September wrijving ontstaan tussen deze heren enerzijds en mejuffrouw *Kohlbrugge* anderzijds. Zij is bij u gekomen. Hebt u op dat moment de voorstelling van zaken van haar kant al gehoord?

A. Ja. Daar stond ik echter betrekkelijk buiten. Ik ben uitgegaan van mijn opinie.

43095. De Voorzitter: Kunt u met een paar woorden aangeven, welke haar voorstelling van zaken van het conflict was?

A. Zij vertelde, dat men probeerde haar uit de leiding van de Zwitserse weg te drukken.

43096. De Voorzitter: Heeft zij uiting gegeven aan bezwaren tegen de wijze, waarop de Zwitserse weg met berichten werd gevoed?

A. Neen. Tot die overtuiging was ik zelf gekomen. Ik had zelf gezegd: wat zij nu voor moois wegsturen, daar ben ik het niet helemaal mede eens!

43097. De Voorzitter: U hebt de indruk, dat bij haar in September 1943 zwaarder woog het feit, dat zij er uitgedrukt werd, dan het feit, dat zij het niet eens was met de aard van de berichten?

A. Ik geloof, dat het samengegaan is. Zij zag, dat de weg gebruikt werd op een manier, die zij als oprichtster niet gewenst achtte. Daaruit is de onenigheid voortgevloeid.

43098. De heer Koersen: Hebt u over de inhoud van de stukken nooit gesproken met de heren *van Namen* en *Slotemaker*?

A. Toen de kwestie aan het rollen werd gebracht, heb ik er wei over gesproken. Nadat de leiding van Vrij Nederland de stukken, die naar Engeland gezonden werden, in April 1944 in handen kreeg, hebben wij fel tegenover elkaar gestaan.

43099. De heer Koersen: Hoe hebben die heren daarop gereageerd? Als er berichten waren, welke inhoud u niet beviel, dan ligt het toch voor de hand, dat u er met die heren over sprak!

A. Ik heb er vóórdien nooit met de heren over gesproken.

43100. De heer Koersen: Terwijl u het er niet mede eens was?

A. Toen het van mijn kant ernst begon te worden, was de breuk er al.

43101. De heer Koersen: Zijn de heren vanzelf bij u weggebleven?

A. Het werk is geregeld doorgestaan tot Maart 1944. Toen uitkwam, dat ik copieën maakte, zijn zij bij mij geweest en hebben wij een felle woordenstrijd gehad. Ik heb de heer *van Namen* na de bevrijding nog gezien; hij was zeer correct en ik vanzelfsprekend ook.

43102. De Voorzitter: Vóór September 1943 werden de stukken bij u gebracht hetzij .....

A. Door mejuffrouw *Kohlbrugge* of de heer *Heldring*.

43103. De Voorzitter: Wat kwamen de heren *Slotemaker* en *van Namen* vóór September 1943 bij u doen?

A. Voor September 1943 kende ik de heer *Slotemaker* zeker niet. Hieruit blijkt, dat mijn antwoord op de vraag van zoëven niet geheel juist is geweest. Uit wat ik nu verklaar, blijkt, dat, aangezien ik de heren *van Namen* en *Slotemaker* vóór September 1943 niet kende, ik ook niet met hen over de inhoud der stukken heb kunnen spreken. Daarvóór zijn ze nooit bij mij geweest. Ik had twee verbindingen, nl. *Heldring* en mejuffrouw *Kohlbrugge*, en ik had verder geen behoefte aan meer contacten. Toen mejuffrouw *Kohlbrugge* en *Heldring* uitvielen, heeft *Heldring* mij in contact gebracht met *Slotenzaker*.

43104. De Voorzitter: Vóór September 1943 werden de stukken dus door mejuffrouw *Kohlbrugge* of de heer *Heldring* bij u bezorgd namens die groep. Toen mejuffrouw *Kohlbrugge* uitviel als bezorgster van de stukken, ging de heer *Heldring* er dus mee door?

A. Voor zover ik mij herinner, is hij er even mee doorgestaan. Hij heeft mij in contact gebracht met *Slotemaker*. Dat is buitenshuis gebeurd. Toen is *Slotenzaker* met de heer *van Namen* bij mij gekomen en kort daarop heeft de heer *van Namen* een zekere mejuffrouw *van Lennep* als koerierster met mij in contact gebracht.

43105. De Voorzitter: Wie bracht de stukken bij u in de periode September 1943 tot Maart-April 1944?

A. In hoofdzaak mejuffrouw *van Lennep*, maar ook wel *van Namen* en *Slotemaker*.

43106. De Voorzitter: Dus van September 1943 tot het voorjaar van 1944 zag u *Slotemaker* en *van Namen* wel, maar daarvóór niet?

A. Ja.

43107. De Voorzitter: U hebt er dus in September 1943 met mejuffrouw *Kohlbrugge* over gesproken en u bent waarschijnlijk samen tot het besluit gekomen, dat het wenselijk was, dat de rapporten gekopieerd werden?

A. Neen, laat ik het zo niet stellen. Er was een zending, waarvan ze vroeg: maak een extra-afdruk voor mij. Zij is later teruggekomen en zei: ik heb de opdracht van de chef staf van de Ordedienst of van het hoofdkwartier van de Ordedienst om hiermede door te gaan. Maak van elke zending, die inkomt of uitgaat, een extra-afdruk voor de O.D. om de Regering op de hoogte te stellen. Ik heb dat toen in beraad gehouden, omdat ik niet direct kon besluiten. Ik heb ten slotte besloten, dat ik het moest doen, omdat ik het beter vond voor het Nederlandse belang.

43108. De Voorzitter: Wanneer nam u dat besluit ongeveer?

A. Ik denk half September. Het was betrekkelijk kort daarna.

43109. De Voorzitter: U zegt, dat ze tegen u had gezegd, dat ze een opdracht had van de leiding van de O.D. om u dat te vragen. Hebt u zelf ook een regelrechte opdracht van de O.D. gekregen?

A. Door middel van haar. Zij heeft gezegd: de chef staf Ordedienst heeft gezegd hiermede door te gaan. Ik, als militair, beschouwde het als de opdracht van mijn chef. Bovendien was ik het zelf niet met de gang van zaken eens.

43110. De **Voorzitter**: De vraag blijft of de opdracht, die u van uw chef kreeg en die door middel van mejuffrouw *Kohlbrugge* was overgebracht, door haar juist was overgebracht. U had kunnen zeggen: zij zegt dat wel, maar ik wil een regelrechte opdracht hebben. U was actief lid van de O.D., dus had u de middelen om zich er van te vergewissen of die opdracht wel gegeven was.

A. Dat denk ik niet. Wij leefden in de illegaliteit en ik geloof, dat, wanneer ik de eis had gesteld: ik moet eerst de heer *van Zanten* voor mij hebben en deze moet mij mondeling opdracht geven, men daaraan geen gevolg had gegeven.

43111. De **Voorzitter**: Van de zijde van de leiding van de O.D. hebt u hiervoor dus geen andere opdracht gekregen dan door middel van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Zij en de heer *Heldring* waren de enige verbindingen met de O.D.

43112. De **Voorzitter**: De heer *Heldring* heeft u ook geen opdracht gegeven, naast die van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Dat weet ik niet meer. Misschien hebben zij mij samen de boodschap gebracht.

43113. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Kohlbrugge* is in September 1943 secretaresse geworden van de heer *Six*. Verrichtte zij dit werk reeds vóór die tijd, toen zij nog met de Zwitserse weg bezig was?

A. Dat weet ik niet. Ik wist, dat zij in verbinding stond met de O.D., omdat ik de O.D.-stukken kreeg om te photographeren. Of zij die O.D.-stukken kreeg in haar hoedanigheid van lid van de leiding van de Zwitserse weg of als medewerkster van de O.D. weet ik niet.

43114. De heer **Koersen**: Heeft het nooit een punt van overweging bij u uitgemaakt of het wel juist was, dat u de stukken, die u van de ene groep ontving, doorgaf aan een andere groep?

A. Ik aarzelde in het begin, maar de feiten overtuigden mij er van, dat het noodzakelijk was, omdat de Regering in Londen een verkeerde voorlichting kreeg. De stukken, die door de diverse organisaties werden verstuurd, werden in Zwitserland opgehouden en ook in Amsterdam; zij werden gecensureerd en van voorlichting voorzien! De O.D. verzond stukken en niemand had te beoordelen wanneer die organisaties gegevens ter kennisgeving stuurden van de Regering of Hare Majesteit.

43115. De heer **Koersen**: Had de O.D. geen eigen weg, waarlangs hij dit kon sturen?

A. Die had wel een andere weg.

43116. De heer **Korthals**: Ik begrijp niet, hoe de stukken van de O.D. werden gecensureerd.

A. Alles werd gecensureerd en van toelichting voorzien.

43117. De heer **Koersen**: Maakten zij aantekeningen op de originele stukken of werden er nieuwe stukken samengesteld?

A. Er was bij elke zending een apart stuk, waarop volgde de commentaar op de overige stukken.

43118. De heer **Koersen**: Men kreeg dus in Londen het stuk met daarnaast het commentaar?

A. Ja, maar de verschillende stukken werden hierdoor lang opgehouden. Sommige stukken zijn door de O.D. langs andere wegen naar Zwitserland verzonden en die kwamen terug in Amsterdam met het commentaar van Zwitserland.

43119. De heer **Koersen**: Was het duidelijk te zien, dat het b.v. een orgineel stuk van de O.D. was en dat het commentaar daarvan losstond, zodat men in Londen het orgineel los van het andere kor, beoordelen?

A. Ja, hoewel uit verschillende correspondenties bleek, dat niet het gehele stuk werd doorgezonden en dat een gedeelte was weggelaten.

43120. De **Voorzitter**: Hoe weet u dat?

A. Dat is een wetenschap, die ik uit de archieven van de O.D. verkregen heb.

43121. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft dat zelfde beweerd, maar heeft dat na de bevrijding weer teruggenomen en gezegd, dat hij aan de hand van de feiten overtuigd is geworden, dat het niet heeft plaats gevonden.

A. Ik herinner mij een telegram van de O.D. aan het B.I., hetwelk ongeveer luidde: „refererend aan uw telegram blijkt, dat van de betreffende stukken verschillende gedeelten door Zwitserland niet zijn doorgestuurd.”

43122. De **Voorzitter**: Daaruit is de veronderstelling van kolonel *Somer* misschien geboren, maar hij heeft in 1945 de zaak nader bekeken en zwart op wit neergeschreven, dat hij die beschuldiging niet bon handhaven.

Gingen in de periode van September 1943 tot April 1944 de copieën altijd naar mejuffrouw *Kohlbrugge*? Hebt u die niet aan anderen afgegeven, maar alleen aan mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Of aan de heer *Heldring*; meermalen aan de heer *Heldring*.

43123. De **Voorzitter**: U wist, dat zij in beide gevallen bestemd waren voor de leiding van de O.D.?

A. Voor de Regering in Londen middels de leiding van de O.D.

43124. De **Voorzitter**: Wat er met de stukken gebeurd is, weet u ook niet?

A. Zij werden gebruikt voor doorzending naar Londen. Dat bleek uit de te photographeren correspondentie, die ik kreeg.

43125. De **Voorzitter**: Wat deed de O.D. met die stukken? Voorzag die ze ook van commentaar?

A. Als dit is gebeurd, is dit gedaan door *van Borssum Buisman (Gerard)*, een neergelaten agent van B.I.

43126. De **Voorzitter**: Als dat gebeurde, was het in wezen hetzelfde als het commentaar, dat de mensen van Vrij Nederland op de stukken van de O.D. toepasten.

A. Neen. Als zij hun commentaar en critiek niet hadden geuit, was er voor deze gehele kwestie geen aanleiding geweest.

43127. De **Voorzitter**: Aan deze zaak is een einde gekomen door de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge*. De stukken zijn langs een bepaalde nogal avontuurlijke weg in het bezit van de leiding van Vrij Nederland gekomen.

Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft gezegd, dat zij in de trein gearresteerd is.

A. Ja. Zij heeft het rolletje in de zak van een andere dame weten te moffelen. Ik heb wel eens gedacht: hoe kan dat? Is die dame ook een koerierster geweest? De stukken zijn in elk geval bij Vrij Nederland terechtgekomen.

43128. De **Voorzitter**: Zijn de heren van Vrij Nederland toen bij u gekomen?

A. Ja.

43129. De **Voorzitter**: Wat is er toen gebeurd?

A. Eerst heb ik gezegd, dat ik nergens van af wist. Toen hebben zij gezegd: de enige mogelijkheid is hier. Ontkennen hielp niet en ik heb gezegd: het is zo!

43130. De **Voorzitter**: Heeft men verder van uw diensten geen gebruik meer gemaakt?

A. Neen.

43131. De **Voorzitter**: Zij hebben dus voor die paar maanden een andere photograaf in de arm genomen. Wie was dat?

A. Hij woont in de Cornelis Drebbelstraat in Amsterdam. Zijn naam weet ik thans niet meer. ¹⁾

¹⁾ Getuige heeft bij de correctie van zijn stenogram aangetekend, dat de naam van deze photograaf *Verheul* is.

43132. De **Voorzitter**: Kreeg u in die tijd ook regelrecht stukken van de O.D., die de O.D. langs een andere weg bezorgde?

A. Ja.

43133. De **Voorzitter**: Maar dat was waarschijnlijk vóór September 1943 nog niet het geval.

A. Dat was niet duidelijk.

43134. De **Voorzitter**: Juist, want mejuffrouw *Kohlbrugge* gaf u vóór die datum ook de O.D.-stukken. Maar u kunt niet zeggen, dat de stukken inderdaad door de O.D. verzonden werden via de Zwitserse weg?

A. Voordien werden zij verzonden via de weg van Vrij Nederland, maar ik neem aan, dat er ook een andere weg was.

43135. De **Voorzitter**: Ook vóór September 1943?

A. Dat weet ik niet zeker.

43136. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat er later nog een tweede Zwitserse weg is gekomen, die men de weg B ging noemen. Die is pas December 1943 begonnen en is in de aanvang niet heel vlot gelopen.

A. Er waren geregeld nieuwe wegen, die via Zwitserland liepen.

43137. De **Voorzitter**: Maar u hebt met die tweede Zwitserse weg geen contact gehad?

A. Neen.

43138. De **Voorzitter**: Zeggen de namen van mr. *Kielstra* en mejuffrouw *Roosenburg* u niets?

A. Neen.

43139. De **Voorzitter**: Na September 1943 kwamen waarschijnlijk de O.D.-stukken, die u toen kreeg, niet meer terecht bij Vrij Nederland, tenzij men ze dubbel verzond. Toen moet de O.D. een andere weg hebben gehad?

A. Ja.

43140. De **Voorzitter**: Weet u welke weg het is geweest?

A. Ik weet, dat er berichten werden overgebracht in kaften van boeken. Die weg ging via de universiteit in Utrecht en daarna naar Portugal.

43141. De **Voorzitter**: Maar van een koeriersweg is u niets bekend?

A. Neen. Ik meen, dat de weg over Zweden al opgerold was.

43142. De **Voorzitter**: Ja. Dus u vermoedt, dat men incidentele verbindingen heeft gebruikt?

A. Ja.

43143. De **Voorzitter**: Van andere verbindingen via de radio weet u waarschijnlijk niets?

A. Hetgeen ik weet, dateert van na de bevrijding.

43144. De **Voorzitter**: Hebt u er in de oorlogstijd niets van gemerkt?

A. Neen. Ik kreeg wel afschriften van telegrammen, die als brief nog eens weggingen, maar met de radioverbindingen had ik niets uit te staan.

43145. De **Voorzitter**: Van wie hebt u na de bevrijding er iets over gehoord?

A. Ik werk op het bureau van kolonel *Six*. Daar heb ik wel eens iets vernomen.

43146. De **Voorzitter**: M.a.w., wat u daarvan weet, is minder dan de heer *Six* hierover zelf zou kunnen mededelen. De O.D. — en later de B.S. — had verschillende secties. Weet u, wie de leidende man van de sectie, die de verbindingen verzorgde, was?

A. Sectie 1³ was de inlichtingendienst. Gedurende de B.S.-periode was mr. *van Schaik* degene, die hiervan de leiding had en die de zaak betreffende de kopiën goedgekeurd heeft, evenals de heer *Neher*.

43147. De **Voorzitter**: Wie had dus de leiding van de verbindingdienst?

A. Van de radiodienst is het *Jan Thijssen* geweest. Dit is een tijd gezamenlijk gedaan met *van Schendel*, chef-marconist.

43148. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat het voor ons van belang zou zijn te weten, wie hier als centrale figuur moet worden beschouwd en wie ons het meeste daarvan kan vertellen.

A. Dat is kolonel *Six*.

43149. De **Voorzitter**: Dat is inderdaad de meest centrale figuur. Het is echter de vraag of hij zover is afgedaald in de technische bijzonderheden van al zijn secties.

A. Hij kan u in ieder geval de meest geschikte personen daarvoor noemen. B.v. mr. *van Schaik* voor Sectie 1³, Inlichtingendienst, enz.

43150. De heer **Koersen**: Is dat mr. *van Schaik* van Centraal Beheer te Amsterdam?

A. Ja.

43151. De **Voorzitter**: In welk verband had de heer *Neher* hiermede te maken?

A. Ik meen als een van de latere vertrouwensmannen. Hij had geregeld contact met kolonel *Six*.

43152. De **Voorzitter**: De heer *Neher* was natuurlijk de aangeezene man om over het vraagstuk van de verbindingen advies te geven, maar daarom behoeft hij nog niet in de leiding van de verbindingdienst betrokken te zijn geweest.

A. Luitenant *ir. W. J. Dalmeijn* is een tijdlang hoofd geweest van de radiodienst binnenland.

De **Voorzitter**: Misschien is het beter, dit aan de heer *Six* te vragen.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

W. PRINS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Korthals, leden, alsmede de heer Duistenvinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. WILHELM HARSTER,
oud 44 jaar, verblijvende in de Cellenbarakken te Scheveningen,
General-Leutnant der Polizei.

Hij legt de eed af als getuige.

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,
oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
directeur N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

43153. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Nederland gekomen?

A. Ongeveer op 20 Juli 1940.

A. Etwa am 20. Juli 1940.

43154. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Ik was bevelhebber der Sicherheitspolizei en van de S.D. voor het bezette Nederlandse gebied.

A. Ich war Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D.'s für die besetzten niederländischen Gebiete.

43155. De **Voorzitter**: Was *Rauter* toen uw onmiddellijke chef?

A. Ik was in de staf van *Rauter* één van de drie bevelhebbers, en wel die voor de Sicherheitspolizei en de S.D. Naast mij stond de bevelhebber van de Ordnungspolizei en naast deze weer de bevelhebber van de Waffen-S.S.

A. Ich war im Stabe von *Rauter* einer von den drei Befehlshabern und zwar eben der für Sicherheitspolizei und S.D. Neben mir stand der Befehlshaber der Ordnungspolizei und neben diesen wieder der Befehlshaber der Waffen-S.S.

43156. De **Voorzitter**: Hoe heetten die twee anderen, die er in de aanvang waren?

A. Dat was in mijn tijd in de eerste plaats Generaal *Schumann*, als bevelhebber van de Ordnungspolizei. De bevelhebber van de Waffen-S.S. is niet direct in mijn tijd, dus in mijn eerste tijd, reeds benoemd, maar pas wat later. De eerste was, geloof ik, Generaal *Brenner*. Maar dat kan ik niet meer zo zeker zeggen.

A. Das war zu meiner Zeit zunächst der General *Schumann*, als Befehlshaber der Ordnungspolizei. Der Befehlshaber der Waffen-S.S. ist nicht gleich zu meiner Zeit, also meiner ersten Zeit, schon ernannt worden, sondern erst etwas später. Der erste war, glaube ich, der General *Brenner*. Aber das kann ich nicht mehr so sicher sagen.

43157. De **Voorzitter**: Ressorteerden *Deppner* en *Schreieder* onder u?

A. Ja.

A. Jawohl.

43158. De **Voorzitter**: Hoe was de rangorde?

A. *Deppner* was in twee functies bij mij. Hij was allereerst als leider van de beide „Verwaltungs“-afdelingen I en II en later, ongeveer in het jaar 1942, werd hij leider van de afdeling IV, wat hier wel van belang is. Onder hem stond *Schreieder*, in de tijd, waarin *Deppner* leider van de afdeling IV was.

A. *Deppner* war in zwei Funktionen bei mir. Er war zuerst als Leiter der beiden Verwaltungsabteilungen I und II und später etwa im Jahre 1942 wurde er Leiter der Abteilung IV, was hier wohl das Interessierende ist. Unter ihm war *Schreieder*, in der Zeit, in der *Deppner* Abteilungsleiter IV war.

43159. De **Voorzitter**: Stond er tussen *Deppner* en u geen functionaris meer?

A. Neen.

A. Nein.

43160. **De Voorzitter:** Dus dat was onmiddellijke hiërarchie?

A. Ja.

43161. **De Voorzitter:** Tot hoelang bent u hier in Nederland gebleven?

A. Tot 29 Augustus 1943.

43162. **De Voorzitter:** Waar bent u toen heengegaan?

A. Naar Italië.

43163. **De Voorzitter:** Was dat ook weer in een functie bij de Sicherheitspolizei?

A. In dezelfde functie als waarin ik hier was.

43164. **De Voorzitter:** Wat was de reden van uw vertrek uit Nederland?

A. Dat in deze tijd over het algemeen een mobilisering van de Duitse weermacht en daarmee van de Duitse politie in Italië op handen was, omdat men reeds wist, dat Italië afzonderlijke onderhandelingen met de geallieerden voerde en te voorzien was, dat binnen korte tijd Italië zou afvallen. Daarom werd deze mobilisatie voorbereid. Ik ging niet direct naar Italië, maar ging van hier naar München en in München werden deze eenheden, dus deze staven, samengesteld.

43165. **De Voorzitter:** Was het niet ten gevolge van moeilijkheden hier, dat u naar Italië ging?

A. Neen, voor zover ik weet, beslist niet. In verband met een conclusie, die in het proces-Rauter getrokken werd, is ter mijner kennis gekomen een plechtige verklaring, (eidesstattliche Versicherung) van mijn latere chef, die ten dienste van het proces-Rauter een verklaring heeft afgelegd, dat het niet er om ging, dat hier moeilijkheden waren, maar dat het daarom ging, dat juist deze post in Italië opnieuw bezet moest worden.

43166. **De Voorzitter:** Wie zijn hier achtereenvolgens uw opvolgers geweest?

A. Na mij kwam de Brigadeführer Naumann en toen na deze onmiddellijk *Schöngarth*.

43167. **De Voorzitter:** Was dat de laatste?

A. Dat was de laatste, die na de aanslag op *Rauter* toen een dubbele functie bekleedde. Ik weet zelf niet helemaal precies hoe het toen met zijn plaatsvervanger gegaan is.

43168. **De Voorzitter:** Juist. U hebt die functie hier vervuld gedurende een belangrijk gedeelte van de periode, dat hier wat men dan het England-Spiel noemt, plaats vond?

A. Ja.

43169. **De Voorzitter:** Hebt u zelf directe bemoeienissen gehad met de desbetreffende gebeurtenissen?

A. Ik werd door *Schreieder* voortdurend op de hoogte gehouden en heb in bepaalde gesprekken met hem, die over verscheidene vragen in verband met het England-Spiel gingen, steeds weer met hem, als mijn ondergeschikte, daarover gesproken. Gelijktijdig heb ik ook een groot aantal gesprekken gehad met personeel van de Abwehrstelle van de Wehrmacht, met Oberst *Hauswaldt*, met de toenmalige Major Giskes en met de andere heren.

43170. **De Voorzitter:** Was het niet zo, dat *Schreieder* en Giskes op hetzelfde niveau stonden en dat daarboven *Deppner* en *Hempel* stonden?

A. Ja.

43171. **De Voorzitter:** Was de positie van *Hauswaldt*, die de chef was van *Hempel*, bij de weermacht ongeveer te vergelijken met de uwe?

A. Jawohl.

A. Bis 29. August 1943.

A. Nach Italien.

A. In der gleichen Funktion in der ich hier war.

A. Dass in dieser Zeit ein Einsatz überhaupt deutscher Wehrmacht und damit deutscher Polizei in Italien bevorstand, weil man schon wusste, dass Italien Sonderverhandlungen mit den Alliierten pflegte und vorauszusehen war, dass in kürzerer Zeit es zu einem Abfall Italiens kommen werde. Deshalb wurde dieser Einsatz vorbereitet. Ich ging nicht unmittelbar nach Italien, sondern ging von hier nach München. In München wurden diese Einheiten, also diese Stäbe zusammengestellt.

A. Nein. Nach meiner Kenntnis bestimmt nicht. Im Zusammenhang mit einer Feststellung, die im Prozess *Rauter* gemacht worden ist, ist mir bekannt geworden eine eidesstattliche Versicherung meines späteren Vorgesetzten, der zum Prozess *Rauter* eine Erklärung abgegeben hat, dass es sich nicht darum gehandelt hat, dass hier Schwierigkeiten waren, sondern dass es sich darum gehandelt hat, dass eben diese Stelle in Italien neu besetzt werden soll.

A. Nach mir war der Brigaden-Führer *Naumann* und unmittelbar nach diesem dann *Schöngarth*.

A. Das war der letzte, der dann in einer Doppelfunktion nach dem Attentat *Rauter* tätig war. Ich weiss selbst nicht ganz genau wie es dann mit seinem Vertreter gegangen ist.

A. Jawohl.

A. Ich habe laufend Vortrag gehabt durch *Schreieder* und habe mich in gewissen Gesprächen mit ihm, die über verschiedene Fragen im Zusammenhang mit dem England-Spiel waren, immer wieder mit ihm auseinandergesetzt als meinem Untergebenen. Gleichzeitig habe ich auch eine grosse Anzahl von Gesprächen gehabt mit Angehörigen der Abwehrstelle der Wehrmacht, mit dem Oberst *Hauswaldt*, mit dem damaligen Maj. Giskes, und mit den anderen Herren.

A. Jawohl.

A. Men kan dat niet precies zeggen, daar immers de Abwehrstelle een tak van dienst was, die in zijn bevoegdheden, omvang van zijn taak, in wezen nauwer begrensd was dan de Sicherheitspolizei. De zelfstandigheid zal ongeveer dezelfde geweest zijn. En wanneer men vergelijkt, komt het ongeveer overeen.

43172. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, als u op gelijk niveau besprekingen had, dan voerde u die met *Hauswaldt*?

A. Ja, met *Hauswaldt*. Of dan met de chef van de staf bij Generaal *Christiansen*.

43173. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was de eerste tijd Generaal *Drumm*, d.w.z. eerst *Schwabedissen*, dan *Drumm*, en later Generaal *von Wühlisch*.

43174. De **Voorzitter**: Juist. U bent waarschijnlijk niet bij de zuiver technische vragen betrokken geweest?

A. Dat kan men niet helemaal zo zeggen, in zoverre als bij de nieuwigheid van de meest verschillende dingen, die ter sprake kwamen en met inachtneming van het feit, dat ik immers zelf een oud ervaren criminalist — ik was administratief-rechterlijk jurist en criminalist — geweest ben en ook gezien het feit, dat ik immers *Schreieder* indertijd in de zomer van het jaar 1940 uit Tirol hierheen gehaald heb, er vanzelf een wat inniger verstandhouding ontstond dan een, die misschien in technische dingen met een lid van het personeel van een andere afdeling bestaan zou hebben.

43175. De **Voorzitter**: Had u er wel interesse voor?

A. Vanzelfsprekend, ook in verband daarmee, dat natuurlijk iedere chef van een bureau zich bijzonder interesseert voor de dingen, waarvan hij weet, dat ook de takken van dienst, die boven hem staan, grote belangstelling hebben, en vaak ruggespraak houden en steeds weer iets willen weten.

43176. De **Voorzitter**: Ik wil aan u eigenlijk alleen de hoofdvraag voorleggen. Alle mogelijke technische details hebben wij zeer uitvoerig met *Schreieder*, *Giskes* en *May* besproken, die deze details van zeer nabij meegemaakt hebben en ze het allerbeste kennen. Maar de hoofdvraag in deze zaak is, hoe men van Duitse zijde bij de leiding, dus ook met name bij u, de commandant van de Sicherheitspolizei, dit „Spiel” zag. Hoe men dacht over de mogelijkheden, welke dit „Spiel” kon opleveren, alsmede over de verschillende vragen, die zich daarbij voordeden, als: Kan men er mee doorgaan? Kan het door die en die omstandigheden niet mislukken? Hoe is het mogelijk, dat het nog doorgaat? Zoudt u daarover een uiteenzetting kunnen geven?

A. Ja. Wij hebben toentertijd natuurlijk zeer uitvoerig daarover gesproken, eerst in het algemeen over het begin van het spel en over de eerste reacties, die gekomen zijn. Een grote rol speelde de vraag: Gaat het de eerste keer? Goed, het is goed gegaan. Ook de tweede maal is het nog gegaan. Nu kwam de opeenvolging van gebeurtenissen, die onze stoutste verwachtingen eigenlijk overtroffen hebben. En het ging veel vlotter dan wij gedacht hadden, en wij hebben steeds gezegd: Ja, het is eigenlijk — om het op zijn Duits te zeggen — „zu schön um wahr zu sein”, dat het zo steeds verdergaat. En ik heb misschien op mijn post, omdat ik met het zuiver technische niet zo zeer dag en nacht belast was, zoals de andere heren, bijzonder er over nagedacht, hoe het komt, dat de andere kant niet op dit idee komt, dat hier toch iets niet in orde zou kunnen zijn of misschien zelfs niet in orde moest zijn.

En dan zijn er natuurlijk zeer vele motiveringen voor, die wij ons deels reeds gedurende de oorlog en deels in de lange vrije tijd, die wij intussen gehad hebben, toen wij er tijd en gelegenheid genoeg voor hadden, voor de geest gehaald hebben. En daar is natuurlijk een heel belangrijke zaak, die ik nu beschouw van het standpunt van een kameraad van de andere kant, die een dergelijke zaak in Engeland gehad heeft, zoals ik ze ook misschien had kunnen hebben. Dat is misschien de weg, waardoor wij het best de waarheid kunnen benaderen. En daar was het dan zo, dat wij volgens de namen, die wij van de overkant kregen, allereerst moesten aannemen, dat aan de overkant mensen op posten gezet werden en gezet moesten worden, met taken belast moesten worden, waarvoor zij niet lang van te voren voorbereid geweest zijn, maar de staf, die in Engeland was, moest nu eenmaal plotseling bezet worden en een van hen kreeg deze opdracht. Men kon niet zeggen: Hier zijn 50 officieren van de inlichtingendienst, de beste daarvan nemen wij er uit, maar iemand moest deze taak op zich nemen.

A. Man kann es nicht genau sagen, insofern als die Abwehrstelle ja eine Dienststelle gewesen ist, die in ihren Zuständigkeiten im Aufgabekreis wesentlich enger gefasst war als die Sicherheitspolizei. Die Selbständigkeit wird ungefähr ähnlich gewesen sein. Und wenn man vergleicht, kommt es am nächsten daran hin.

A. Ja, mit *Hauswaldt*. Oder eben dann mit dem Chef des Stabes beim General *Christiansen*.

A. Das war die erste Zeit der General *Drumm* — das heisst erst *Schwabedissen*, dann *Drumm*, und später dann der General *von Wühlisch*.

A. Das kann man nicht ganz so sagen, insofern als bei der Neuartigkeit der verschiedensten Dinge, die zur Sprache kamen, und unter Berücksichtigung der Tatsache, dass ich ja selbst ein alter gelernter Kriminalbeamter — ich war Verwaltungsjurist und Kriminalist — gewesen bin und auch unter Berücksichtigung der Tatsache, dass ich ja *Schreieder* seinerzeit im Sommer des Jahres 1940 aus Tyrol hierher geholt habe, sich automatisch ein etwas engerer Verkehr ergab, als er vielleicht in technischen Sachen mit einem Angehörigen irgend einer anderen Abteilung gewesen wäre.

A. Selbstverständlich, auch im Zusammenhang damit, dass natürlich jeder Dienststellenleiter sich um Dinge besonders kümmert, von denen er weiss, dass auch seine vorgesetzten Dienststellen grosses Interesse haben und häufige Rückfragen halten und immer weiter etwas wieder wissen wollen.

A. Ja. Wir haben uns natürlich seinerzeit weitgehende Gedanken aaruber gemacht. Erst überhaupt über den Anlauf des Spiels und über die ersten Reflexe, die gekommen sind. Es spielte eine grosse Rolle die Frage: Geht es das erste Mal? Gut, es ist schön gegangen. Das zweite Mal ist auch noch gegangen. Nun kam die Aufeinanderfolge von Ereignissen, die unsere kühnsten Erwartungen eigentlich übertroffen haben. Und es ging viel reibungsloser als wir es uns gedacht haben und wir haben immer gesagt: Ja, es ist eigentlich — um es mit einem deutschen Satz zu sagen — zu schön um wahr zu sein, dass das so immer weiter geht. Und ich habe vielleicht in meiner Stellung, weil ich mit dem rein Technischen nicht so sehr Tag und Nacht belastet war, wie die anderen Herren, besonders meine Gedanken darüber gemacht, wieso kommt die andere Seite nicht auf diese Idee, dass hier doch was nicht in Ordnung sein könnte, oder vielleicht sogar nicht in Ordnung sein muss.

Und da gibt es natürlich sehr viele Begründungen dafür, die wir teilweise schon während des Krieges und teilweise in der langen Musze, die wir in der Zwischenzeit gehabt haben, wo wir Zeit und Gelegenheit genug dazu hatten, uns vergegenwärtigt haben. Und da ist natürlich eine ganz grundsätzliche Sache, die ich jetzt betrachte von dem Standpunkt eines Kameraden der anderen Seite, der eine ähnliche Aufgabe in England gehabt hat, wie sie ich auch vielleicht hatte haben können. Das ist vielleicht der Weg, wodurch wir am nächsten der Wahrheit kommen. Und da war es dann so, dass wir nach den Namen, die wir von drüben bekamen, zunächst mal annehmen mussten, dass drüben Leute in Funktionen gesetzt wurden und gesetzt werden mussten, mit Aufgaben betraut werden mussten, für die sie nicht von langer Hand vorbereitet gewesen sind, sondern der Stab, der in England war, musste eben plötzlich besetzt werden und es bekam irgendeiner diese Aufgabe. Man konnte nicht sagen: Hier sind 50 Nachrichtenoffiziere, den Besten davon nehmen wir heraus, sondern es musste jemand diese Aufgabe übernehmen.

43177. De **Voorzitter**: Het was toch niet zo, dat u in de loop van het spel een duidelijk inzicht hebt gekregen in de organisatie van de diensten aan de overkant, in de organisatie van de Nederlandse dienst en in de organisatie van de Engelse dienst? Het is ons gebleken uit hetgeen *Schreieder* daarvan wist, dat de juiste organisatie en de juiste onderlinge verhouding en ook de opeenvolging van de instituten, die er geweest zijn — want er zijn er aan de Nederlandse kant meerdere geweest — hem niet klaar voor de geest stonden. Dat is voor de Duitsers hier niet helemaal duidelijk geweest?

A. Het was niet zo, dat men — laten we zeggen — een nauwkeurig schema tekenen kan. Zo was het niet. Hetgeen wij wisten, was juist van de agenten, die enige bepaalde personen kenden, en de ene noemde dat zus en de andere noemde dat zo, zodat men dus werkelijk geen behoorlijk schema zou hebben kunnen tekenen.

43178. De **Voorzitter**: Hebt u b.v. geweten, dat er een Nederlandse dienst was en daarnaast een Engelse dienst, die met elkaar samenwerkten?

A. Ja, wij wisten, dat er twee diensten waren, die in een bepaalde verhouding tot elkaar handelden. Of die nu boven elkaar of naast elkaar stonden, of alles via de Engelse dienst naar de Hollandse of alles via de Hollandse dienst naar de Engelse ging, of hoe die zo precies de omvang van de taken begrensd hebben, dat was, voor zover ik het heden zeggen kan, ons niet in ieder opzicht volkomen duidelijk.

43179. De **Voorzitter**: Hebt u b.v. ook de verdeling van werkzaamheden — die blijkt bestaan te hebben, in dier voege, dat alles, wat de techniek betrof, het ontvangen en het zenden, in handen van de Engelsen was, terwijl b.v. de recrutering van agenten, die voor Nederland bruikbaar waren, in het bijzonder door de Nederlandse dienst werd verricht — niet precies geweten?

A. Op dit gebied hebben wij ons die verdeling enigermate gedacht. Het was duidelijk, dat bij de technische apparaten, bij het overbrengen van agenten door vliegmaachines en het seinverkeer — wij wisten immers, dat alles in het Engels geseind werd — de Engelsen als de heren des huizes, nu eenmaal op het eiland hoofdzakelijk alles in de hand hadden, terwijl vanzelfsprekend het bij elkaar brengen van het mensenmateriaal voor dit doel waarschijnlijk meer in de hand van de Hollandse bureaux moest zijn, daar die immers nu weer de mensen konden controleren, waarvan zij persoonlijk iets wisten. Dit resulteerde eigenlijk meer uit bepaalde oewiegingen, die dan enigermate bevestigd werden door datgene, wat de door ons ondervraagde personen konden mededelen.

43180. De **Voorzitter**: Hebt u geweten of de Engelse dienst een oude bestaande dienst was dan wel een dienst, die tijdens de oorlog was opgericht?

A. Neen.

43181. De **Voorzitter**: Dus dat hebt u niet geweten?

A. Neen.

43182. De **Voorzitter**: Maar u had wel het vermoeden, dat het een dienst was, die niet in ruime mate de beschikking over bekwame specialisten had? Dat was u daarnet juist aan het betogen.

A. Ja, dat was hetgeen ik daarnet zeggen wilde en wat wel is waar hoofdzakelijk betrekking had op de Nederlandse heren aan de overkant, dus op diegenen, die als ambtenaren van een dergelijk bureau van hier uitgeweken waren of die als personeel van schepen of als personeel van gezantschappen en consulaten aan de overkant geweest zijn. Ik meende, dat men hieruit niet zo zonder meer een werkelijke staflijst zou kunnen samenstellen. Bovendien nu een tweede: De methode, waarop men in deze oorlog, wat betreft de berichten door het droppen van agenten, door het hele korte-golf-verkeer en het ultra-korte-golf-verkeer gewerkt heeft. Al deze dingen werden immers, gezien als krijgsmiddelen, voor het eerst of bijna voor het eerst toegepast, met het grote gevaar, dat men niet de tegenproef kan nemen. Ieder wapen, dat nieuw uitgevonden wordt, heeft automatisch de ontwikkeling van een afweerwapen ten gevolge en wanneer ik dit op normale manier ontwikkel, dan kan ik het ergens op een schietterrein toetsen. Ik kan, wanneer ik een nieuwe pantserplaat ontwikkel, met iets er op schieten en dan zie ik: Heeft het nut of heeft het geen nut? Wanneer ik echter een nieuw wapen in gebruik neem, dat

A. Er war nicht so, dass man — wollen wir sagen — ein Schema von einer Genauigkeit zeichnen kann. So war es nicht. Unsere Kenntnisse waren eben von den Agenten, die einige bestimmte Personen kannten, und der Eine nannte das so und der Andere nannte das so, sodass man also wirklich ein ordentliches Schema nicht hatte zeichnen können.

A. Ja, wir wussten, dass es zwei Dienste gibt, die in einem bestimmten Verhältnis zu einander handeln. Ob die nun hintereinander geschaltet waren, oder nebeneinander geschaltet, ob alles über den englischen Dienst zum holländischen oder alles über den holländischen Dienst zum englischen ging, oder wie die so ganz genau den Aufgabenkreis abgegrenzt haben, das war, nachdem was ich heute sagen kann, uns nicht in jeder Hinsicht vollkommen klar.

A. Auf diesem Gebiet haben wir uns die Verteilung einigermaßen gedacht. Es war klar, dass bei den technischen Apparaten, dem Überbringen der Agenten durch Flugzeuge und dem Funkverkehr — wir wussten ja, dass alle Texte englisch gefunkt wurden — die Engländer als die Hausherrn, eben auf der Insel hauptsächlich die Hand auf allem hatten, während natürlich das Beibringen des Menschenmaterials für die Zwecke wahrscheinlich mehr in der Hand der holländischen Stellen sein musste, weil die ja nun wieder die Leute nachprüfen konnten, über die sie persönliche Kenntnisse hatten. Es ergab sich dies eigentlich fast mehr aus Überlegungen, die dann einigermaßen bestätigt wurden durch das, was die von uns befragten Personen aussagen konnten.

A. Nein.

A. Nein.

A. Ja, das war das, was ich vorher sagen wollte und was sich allerdings hauptsächlich auf die niederländischen Herren drüben bezog, diejenigen also, die als Angehörige eines ähnlichen Dienstes von hier ausgewichen waren oder die als Personal von Schiffen oder als Personal von Gesandtschaften und Konsulaten drüben gewesen sind. Ich meinte, dass man aus denen nicht so ohne weiteres eine wirkliche Stabliste zusammenstellen konnte. Und ausserdem nun ein zweites. Die Art und Weise, wie in diesem Krieg nachrichtensmassig durch Absetzen von Agenten, durch den gesamten Kurzwellenverkehr und den Ultrakurzwellenverkehr gearbeitet wurde. All diese Dinge waren ja, als Kriegsmittel gesehen, ziemlich oder fast völlig neue Verwendungsgebiete, mit der grossen Gefahr, dass man nicht die Gegenprobe machen kann. Jede Waffe, die neu erfunden wird, hat automatisch das Entwickeln einer Abwehrwaffe zur Folge und wenn ich die normaler Weise entwickle, dann kann ich sie irgendwo auf einem Schiessplatz ausprobieren. Ich kann, wenn ich eine neue Panzerplatte entwickle mit irgendetwas drauif schiessen und dann sehe ich: Nützt es oder nutzt es nicht? Wenn ich aber eine neue

ik achter het front van de tegenstander neerlaat, dan is het buitengewoon moeilijk te zeggen: Functionneert het goed of functionneert het niet goed? Want de mogelijkheden ter controle waren zeer gering. En toch was het zo, dat een controle, en wel onafhankelijke controle van de normaal lopende lijnen, de enige mogelijkheid geweest zou zijn, het te controleren. En zo gaan de dingen natuurlijk in elkander over. Dan mag ik misschien nog op een probleem wijzen, dat in de loop van verschillende gedachtegangen hier ook opgekomen is. Men heeft begrijpelijkerwijs de opvatting, dat officieren van de inlichtingendienst achterdochtig zijn. Dat is een opvatting, die niet met de werkelijkheid overeenstemt en bij de controle geen stand houdt. Men denkt steeds, dat iemand, die spionnen uitstuurt, achterdochtig moet zijn, want immers niet alle spionnen zijn voor het vaderland werkende lieden. Men kan het immers niet zonder betaalde agenten stellen. Iedere omgang met betaalde agenten heeft natuurlijk een wantrouwen ten gevolge, dat men aan de andere kant meer betaalt; dan is het de vraag of de man dan niet overloopt en zich door andere mensen laat gebruiken. Daarom zou eigenlijk iedere officier van de inlichtingendienst buitengewoon achterdochtig moeten zijn. Maar uit de werkelijke controle blijkt, dat het helemaal niet in die mate het geval is en juist in zo'n geval als hier, wanneer men bedenkt, dat de mensen, die van hier naar Engeland gegaan zijn, in Engeland heel plotseling nieuwe opdrachten te vervullen kregen. Deze mensen hebben middelen in de hand gekregen, d.w.z. zij hebben geld gekregen, zij hebben personeel gekregen, ze hebben relaties gekregen, ze hebben auto's gekregen, ze hebben toegang gekregen tot de message-uitzendingen van de B.B.C., ze hebben bij de Royal Air Force de opleiding tot agent gekregen, ze hebben springstoffen, parachutes en al dergelijke zaken gekregen, dus er werd een hoeveelheid kapitaal in elk opzicht geïnvesteerd door de opleidingen op de scholen, enz. Nu komt hier een groot aantal agenten, die opgeleid werden, en die moeten nu aan de andere kant gedropt worden. Ze worden neergelaten, of per vliegtuig en per snelvarend motorvaartuig of op een andere manier en komen aan. Nu zal iedere officier van de inlichtingendienst, wanneer hij een halfjaar of misschien nog langer gewerkt heeft om al deze mensen goed op te leiden en zich toch ook verantwoordelijk voelt voor de familieleden van de mensen, allereerst wel tegen zich zelf zeggen: Ik heb mijn uiterste best gedaan om de mensen hier zo secuur mogelijk, zowel voor het doel alsook voor de persoonlijke veiligheid, te werk te stellen, en hij zal natuurlijk met de grootste spanning er op wachten, wat de resultaten zijn van hen, die terugkomen. Maar hij zal tegen zich zelf zeggen of hij zal een innerlijke drang daartoe hebben, zolang als maar enigszins mogelijk is te geloven, dat alles safe is.

Hij zal niet, zoals men wel eens abusievelijk aanneemt, bij het geringste, dat niet in orde is, reeds zeggen: „Daar is iets gebeurd.“ Hij zal het misschien op de een of andere manier voelen, maar hij zal steeds tegen zich zelf zeggen: „Hopelijk gaat het goed.“ Hij zal, mijnentwege, wanneer er eens een vermoedelijke waarschuwing komt, wachten op de volgende keer, wanneer dan niets daarbij is: God zij dank is alles in orde en des te meer, wanneer iemand, zoals de heren aan de overkant pech hadden, in dit geval direct op grotere schaal de dingen zo ziet aflopen, dat de man tegen zich zelf zeggen moet: „Of al mijn tien lijnen zijn in orde of ze zijn allemaal slecht.“ Het is heel iets anders, wanneer eens een lijn springt en daar springt er misschien nog eens één, dan hebben wij nog 8 goede. Aan de andere kant, in Londen zaten immers toch mensen, die contact met elkaar hadden. De mensen van België, Frankrijk, Holland, Noorwegen, Denemarken, enz. En ieder van hen heeft waarschijnlijk op de één of andere manier met de anderen zijn ervaringen uitgewisseld en toen hebben de heren — laten we zeggen, die Fransen of Belgen gestuurd hebben — hun bepaalde procenten verlies gehad. De heren, die door Holland waren gestuurd, hebben ogenschijnlijk helemaal geen procenten verlies gehad en om nu dan plotseling te zeggen: „Ja, bij ons is klaarblijkelijk op grote schaal iets kapot en niet in orde“, en op hetzelfde ogenblik komt waarschijnlijk weer iemand, die zegt: „Ja, uw apparaat kost buitengewoon veel geld, wij hebben moeilijkheden om dit en dat te krijgen en hebben het ook niet zo, dat men het zo uit zijn mouw schudden kan“, dan verzet alles in iemands innerlijk zich er tegen om te zeggen: Ja, ik zou eigenlijk nu naar mijn chef moeten gaan en hem moeten zeggen: „Vermoedelijk is op al deze lijnen, dus op een grote schaal, iets niet in orde.“ Innerlijk verzet zich psychologisch iets in de mensen, dit alles zo in het groot op zich te laten neerkomen. Ik weet niet of het mij gelukt is u enigermate duidelijk te maken, hoe ik dat zie. Ik geloof, dat men deze omstandigheden niet buiten beschouwing mag laten. De mensen hadden dan moeten zeggen: „Wij moeten helemaal weer van voren af aan beginnen, en het duurt weer minstens een halfjaar. En een halfjaar is toch voor het

Waffe entwicke, die ich hinter der Front des Gegners absetze, dann ist es furchtbar schwer zu sagen: Funktionniert es richtig oder funktionniert es nicht richtig? Denn die Nachprüfungsmöglichkeiten waren sehr gering. Und doch war es so, dass eine Kontrolle und zwar unabhängige Kontrolle von den normal laufenden Linien die einzige Möglichkeit gewesen wäre, es nachzuprüfen. Und so gehen die Dinge natürlich in einander über. Dann darf ich vielleicht da noch auf ein Problem hinweisen, das im Laufe verschiedener Gedankengänge da auch aufgetaucht ist. Man hat begreiflicherweise die Auffassung, dass Nachrichtenoffiziere misstrauisch sind. Das ist eine Auffassung, die der Wirklichkeit nicht entspricht und der Nachprüfung nicht standhält. Man meint immer, jemand, der Spione abschickt, muss misstrauisch sein, denn es sind ja nicht alle Spione pro-patria arbeitende Leute, man kommt ohne den bezahlten Agenten ja nicht aus. Jeder Umgang mit bezahlten Agenten hat natürlich zur Folge ein Misstrauen, dass man auf der anderen Seite mehr bezahlt; da ist die Frage ob dann nicht der Mann umkippt und sich von anderen Leuten verwenden lässt. Deswegen musste eigentlich jeder Nachrichtenoffizier ausserordentlich misstrauisch sein. Aber die tatsächliche Nachprüfung ergibt, dass es garnicht in dem Masse der Fall ist. Und gerade in so einem Fall wie hier, wenn man bedenkt, dass Leute, die von hier nach England gegangen sind, in England ganz plötzlich mit neuen Aufgaben betraut worden sind. Diese Leute haben Mittel in die Hand bekommen. Das heisst: sie haben Geld bekommen. Sie haben Personal bekommen; sie haben Beziehungen bekommen; sie haben Kraftfahrzeuge bekommen, sie haben Zutritt bekommen zu den Message-Sendungen der B.B.C. Sie haben bei der Royal Airforce Ausbildung für ihre Agenten bekommen. Sie bekamen Sprengstoffe, Fallschirme und all diese Sachen geliefert. Also es wurde eine Menge Kapital in jeder Hinsicht investiert durch die Ausbildungen auf den Schulen usw. Nun kommt hier eine grössere Anzahl von Agenten, die ausgebildet werden, und die sollen nun auf der anderen Seite abgesetzt werden: sie werden abgesetzt, sei es mit Flugzeug und Schnellboot und sonst wie und kommen an. Nun wird jeder Nachrichtenoffizier, wenn er ein halbes Jahr oder vielleicht noch länger gearbeitet hat, um alle diese Leute richtig anzulernen auch, schliesslich und endlich sich verantwortlich fühlen für die Familienangehörigen der Leute, sich zunächst einmal sagen, ich habe mein Allerbestes getan um hier die Leute so sicher wie möglich sowohl für den Zweck als auch für die persönliche Sicherheit einzusetzen. Und er wird natürlich mit grosser Gespanntheit darauf warten, was die Ergebnisse sind, die zurückkommen. Aber er wird sich sagen, oder er wird einen innern Drang danach haben solange als irgendwie möglich zu glauben, dass alles safe ist.

Er wird nicht wie man irrtümlicherweise annimmt bei dem geringsten, was nicht in Ordnung ist, schon sagen: Da ist was passiert. Er wird es vielleicht irgendwie empfinden, aber er wird immer sich sagen: Hoffentlich geht es noch gut. Also wenn meinenthalben irgendwann eine vermutliche Warnung kommt, dann wartet er auf das nächste Mal, wenn dann nichts dabei ist: Gott sei Dank, ist alles in Ordnung. Und das umso mehr wenn jemand, wie die Herren druben das Pech hatten, in diesem Fall gleich auf einer grösseren Skala die Dinge so ablaufen sieht, dass sich der Mann sagen muss: Entweder sind meine zehn Linien alle in Ordnung oder sie sind alle schlecht. Es ist ganz anders, wenn einmal eine Linie verplatzt und da verplatzt vielleicht noch mal eine, dann haben wir noch acht gute. Auf der anderen Seite, in Londen sassen ja doch Leute, die mit einander Kontakt hatten, die Leute von Belgien, Frankreich, Holland, Norwegen, Danemark usw. Und jeder von ihnen hat wahrscheinlich irgendwie mit den anderen seine Erfahrungen ausgetauscht. Und da haben die Herren — sagen wir, die Franzosen oder Belgier geschickt haben — ihre gewissen Verlustprozente gehabt. Die Herren, die von Holland geschickt waren, haben zunächst 'mal anscheinend gar keine Verlustprozente gehabt. Und jetzt dann plötzlich zu sagen: Ja, bei uns ist anscheinend auf grosser Skala irgendwas kaput und nicht in Ordnung und im gleichen Augenblick kommt wahrscheinlich wieder irgendjemand und sagt: Ja, euer Apparat kostet furchtbar viel Geld. Wir haben die Schwierigkeiten, das und jenes zu beschaffen und haben es auch nicht so, dass man es so herausschütteln kann. Dann wehrt sich alles in einem innerlich, zu sagen: Ja, ich musste jetzt eigentlich zu meinem Chef hingehen und musste denn sagen: Vermutlich ist in allen diesen Linien, also auf einer grossen Skala, irgend etwas nicht in Ordnung. Es wehrt sich innerlich psychologisch in den Leuten, alles das so im Grossen auf sich selber hereinbrechen zu lassen. Ich weiss nicht, ob es mir gelungen ist Ihnen einigermaßen darzustellen, wie ich das sehe. Ich glaube, dass man diesen Umstand nicht ausser Acht lassen darf. Die Leute hatten dann sagen müssen: Wir müssen ganz von vorne wieder anfangen und es dauert wieder mindestens ein halbes Jahr. Ein halbes Jahr ist ja doch für das Ein-

inrichten van een inlichtingendienst een minimale tijd. In een halfjaar kan men nog nauwelijks inlichtingen verwachten van mensen, die men uitzendt. En dat, geloof ik, is een heel, heel essentieel gezichtspunt, dat men niet buiten beschouwing mag laten, wanneer men de psychologische problemen beschouwt, en ten slotte hangt immers alles, wat met inlichtingendienst en met de leiding van de mensen van het inlichtingenpersoneel samenhangt, op de een of andere wijze ook met de psychologische problemen samen.

43183. **De Voorzitter:** Had u destijds, toen de arrestatie van *Jambroes* plaats vond, die zulk een grote opdracht had, het gevoel, dat deze arrestatie een heel belangrijk element in de zaak zou worden?

A. Ja, ik weet, dat mij toentertijd gemeld werd: Er is nu een man, die niet slechts een speciale opdracht heeft, maar die de opdracht heeft op grote schaal, over heel Holland verdeeld, een grote organisatie op te zetten. Dat was voor ons natuurlijk ook al daarom van belang, omdat wij immers nu overal een geweldige krachtsinspanning nodig hadden om de dingen nu overal zo te doen, dat niet met behulp van andere organisaties, die er immers nog in het land waren en die misschien hier of daar een verbinding met de overkant hadden, iets kapot gemaakt werd. Daarom al scheen de zaak ons belangrijk, maar ook vanwege het in beginsel in gevaar brengen van de bezettende macht. Het ging immers toen, voor zover ik mij herinner, in het geval *Jambroes* toch om duizenden, of in ieder geval om vele honderden mensen, die daar een organisatie moesten opbouwen.

43184. **De Voorzitter:** U beschouwt het dus ook niet als de juiste methode om, wanneer men in een bezet land verzetsorganisaties wil oprichten, de opdracht voor het gehele land aan één man te geven? Dat betekent natuurlijk, dat, als die éne man iets overkomt — wat gebeurd is —, de gehele zaak bekend is, terwijl, wanneer men een aantal mensen uitzendt, men verschillende organisaties kan opbouwen en later kan proberen, hoe men daar contact tussen brengt. Dat is dan wel weer een moeilijke taak, maar in ieder geval lijkt het risico minder groot.

A. Ja, en dan nog iets, wanneer ik dat in dit verband mag zeggen: in het geval *Jambroes*, zoals het zich afgespeeld heeft, lag een dubbel gevaar. Reeds daarin, dat men hem op een lijn gestuurd heeft, die reeds bestond en waarvan men eigenlijk bij zeer, zeer ernstige beschouwing tot de conclusie had moeten komen, dat die zaak misschien niet deugde. Men had een man met zo'n buitengewoon belangrijke opdracht op een nieuwe lijn moeten afzetten en zeggen: Van die man mag niemand, die reeds in het andere land is, iets weten. Men had hem eventueel juist een tweede man moeten meegeven, die binnen — laten we zeggen — 3 maanden op het gezantschap in Zweden of in Madrid of Lissabon of ergens anders zou hebben moeten opduiken. U kunt zich indenken hoe bang wij geweest zijn, dat Londen eindelijk eens op het idee zou komen te zeggen: „Stuur ons weer eens iemand terug.” Of dat Londen op grote schaal gezegd zou hebben: „Alle mensen moeten elkaar binnen 5 maanden in Zwitserland, of deze en gene moeten elkaar in Londen weer terugvinden.” Dan zou het uit geweest zijn.

43185. **De Voorzitter:** U wilt zeggen, dat men dat als veiligheidsmaatregel had kunnen bepalen?

A. Ja.

43186. **De Voorzitter:** Dat een agent niet langer dan een bepaald aantal maanden mocht werken?

A. Ja. En dat er dan misschien uit een kring één terugkomt. Dat men met *Jambroes* hier misschien nog een ander afgezet zou hebben en gezegd zou hebben: „Blijf een maand bij hem, kom dan eens terug en laat je eens zien”, dan zou *Jambroes* rustig verder hebben kunnen werken en de tweede man zou hebben kunnen teruggaan.

43187. **De Voorzitter:** De Duitsers hebben van hun kant op een moment wel eens iets in die zin moeten doen. Ze hebben wel eens iemand gestuurd, die quasi overkwam.

A. Ja.

43188. **De Voorzitter:** Of is dat al na uw tijd geweest? Ik denk met name aan het naar Engeland zenden van *Knoppers*.

richten eines Nachrichtendienstes eine minimale Zeit. In einem halben Jahr kann man noch kaum Nachrichten von Leuten erwarten, die man aussendet. Und das, glaube ich, ist ein ganz, ganz wesentlicher Gesichtspunkt, den man nicht ausser Acht lassen darf, wenn man die psychologischen Probleme betrachtet, und schliesslich hängt ja alles was mit Nachrichtendienst und mit Führung von Nachrichtenleuten und Menschen da zusammenhängt, irgendwie auch mit psychologischen Problemen zusammen.

A. Ja. Ich weiss, dass mir damals gemeldet wurde: Es ist nun ein Mann da, der nicht nur irgend einen Einzelauftrag hat, sondern der den Auftrag hat, auf grossen Raum über ganz Holland verteilt, eine grosse Organisation aufzuziehen. Da war für uns natürlich die Sache schon auch deswegen bedeutsam, weil es für uns ja eine ganz kolossale Anspannung bedurfte nun überall da die Sachen so zu machen, dass nicht auf dem Wege über andere Organisationen, die ja im Lande noch gewesen sind, und die vielleicht irgendwo eine Verbindung nach drüben hatten, etwas aufgeplatzt ist. Schon deswegen erschien uns die Sache wichtig, aber auch wegen der grundsätzlichen Gefährdung der Besatzungsmacht. Es hat sich ja damals, so viel ich mich erinnere, in dem Fall *Jambroes*, doch um Tausende oder jedenfalls um viele Hunderte von Leuten gedreht, die da eine Organisation zusammenbringen sollten.

A. Ja, und dann noch eines, wenn ich das in dem Zusammenhang sagen darf: Im Fall *Jambroes*, wie er sich abgespielt hat, lag eine Doppelgefahr, schon darin dass man ihn auf einer Linie geschickt hat, die schon bestand und von der man eigentlich bei sehr, sehr ernster Betrachtung sich sagen hätte müssen, ja, vielleicht ist in der Sache der Wurm darin. Man hätte einen Mann mit einem so unerhöht wichtigen Auftrag auf eine neue Linie absetzen müssen und sagen: von dem Mann darf niemand, der schon in dem Lande drüben ist, was wissen. Man hätte ihm unter Umständen eben einen zweiten Mann mitgeben müssen, der innerhalb — sagen wir drei Monaten — auf der Gesandtschaft in Schweden oder in Madrid, oder in Lissabon, oder irgendwo, hätte auftauchen müssen. Sie können sich denken, wie wir gefürchtet haben, dass endlich einmal London auf die Idee kommt, zu sagen: Schickt uns einmal wieder jemand zurück. Oder dass London auf grösserer Skala gesagt hätte: alle Leute sollen sich innerhalb von fünf Monaten 'mal in der Schweiz oder, der eine oder andere, in London wieder zurückfinden. Dann wäre es aus gewesen.

A. Ja.

A. Ja, und dann vielleicht aus einem Kreis einer zurückkommt. Dass man mit *Jambroes* vielleicht noch hier einen anderen Mann abgesetzt hätte und gesagt hätte: „Du bleibst einen Monat bei ihm, dann kommst du mal wieder und zeigst dich wieder.” Dann hätte *Jambroes* ruhig weiter arbeiten können und der zweite Mann hätte zurückgehen können.

A. Ja.

A. Dat moei na mijn tijd geweest zijn. Ik weet echter nu met meer alle dingen zo precies, of zij in mijn tijd waren. Wanneer ze zich misschien in de sector van Giskes hebben afgespeeld, dan kan ik ze later gehoord hebben, omdat ik intussen immers ook met Giskes enige tijd samen geweest ben in de laatste zomer, dat hij hier geweest is. Ik kan nu onder ede niet heel precies meer zeggen of dat niet misschien later eens besproken is, maar één ding is in dat verband belangrijk, dat men zo iets eenmaal, tweemaal camoufleren kan en zeggen, dat de éne, die terugkeerd is, hier in de val gelopen is, de andere daar, maar wanneer ieder een opdracht gehad zou hebben, ja, dan had men langzamerhand moeten zien, dat ieder, die moest terugkeren, niet aankomt, daar moet immers iets kapot zijn. Dan zou men weer hebben kunnen vergelijken met België en Frankrijk. Daar is ook niet iedereen teruggekomen, zeker niet, of heeft ieder zich weer gemeld. Die hebben ook een zeker percentage verliezen gehad. Maar het gevaarlijkste is, helemaal geen verliezen te hebben, want dan bestaat het gevaar, dat alles kapot is.

43189. De **Voorzitter**: Men hoorde van de resultaten — die deze zgenten hadden moeten bereiken — aan de overkant eigenlijk niet veel. De Duitsers hebben van hun kant wel bepaalde dingen doorgegeven, die zogenaamd gebeurd waren, en zij hebben, dat is het beroemde geval met de Kootwijkzender geweest, wel eens quasi een opdracht uitgevoerd, maar het had toch alles bij elkaar niet veel om het lijf wat men aan berichten door kon geven. Of wel? Of wist men van een groot aantal gewone ongevallen het in de berichtgeving naar de overkant te doen voorkomen, dat het sabotage was? Of was het alles bij elkaar toch niet veel?

A. Het was niet erg veel, anders zouden wij veel meer zorgen daarover gehad hebben. In dit verband komt nu ook een probleem, waarvan ik niet weet of het hier besproken is. Daarom mag ik daarop wijzen. Met een normale spionage-opdracht zou men een spel immers helemaal niet lang hebben kunnen spelen, want wij moesten immers bij het England-Spiel onderscheiden: er waren, van de zijde van de opdrachtgevers gezien, mensen, die militaire berichten moesten brengen, er waren mensen, die hier sabotage moesten plegen, en er waren de z.g. — zoals wij ze noemden — Diversionsagenten, die opdracht hadden, onrust achter het front, algemene onrust te brengen door politieke beïnvloeiing en aan de andere kant ook het voorbereiden voor de een of andere latere actie, zie de organisatie *Jambroes*, waarbij men steeds kon zeggen, die moet pas klaar zijn, wanneer er iets — invasie of iets dergelijks — gebeurt. En nu is het bij de echte inlichtingenagenten, bij de eigenlijke spionage-agenten, immers zo, wanneer men die speelt, d.w.z. omdraait, dan kan men dat slechts zeer korte tijd, want of men wordt zelf landverrader, omdat men nu eenmaal de geheimen van zijn iand prijs moet geven, of men geeft slechte inlichtingen, dan merken ze het immers aan de andere kant in korte tijd.

U zult waarschijnlijk weten, dat wij de echte inlichtingenzenders immers al heel gauw hebben laten verlopen, zoals wij zeggen: hebben laten „verplatzen”, omdat daarmee niets te beginnen was; bij de sabotage-agenten, daar gaat het al wat beter. Zoals de zaak met de Kootwijkse zender bewezen heeft, die ik heel goed ken, omdat de besprekingen bij mij gevoerd zijn en de persberichten via mij uitgegeven zijn, kan men daar al eerder een beetje voorspiegelen. Maar de hoogste graad van voorspiegeling is natuurlijk mogelijk bij het klaar-maken van grote organisaties voor een geval X, voor het geval van een invasie of iets dergelijks.

43190. De **Voorzitter**: En dat was eigenlijk het doel van de organisatie *Jambroes*?

A. Juist, en daarom ging het daar. Dat kon niet officieel van de overkant gecontroleerd worden. Wanneer ik meld: ik heb in de provincie Groningen 127 mensen en daarvan heeft ieder een machinepistool en heeft ieder zo en zoveel springstoffen, daar en daar zijn de opslagplaatsen en daar en daar zijn andere opslagplaatsen, dan is dat moeilijk te controleren. Het feit, dat het belangrijkste doel van de opdrachten van de overkant op dit gebied gelegen heeft, heeft in het algemeen het verloop van het spel in die mate mogelijk gemaakt, want met zuiver militaire opdrachten of met lopende sabotage-opdrachten zou het natuurlijk helemaal niet mogelijk geweest zijn, want wij zouden op een zekere dag of ons zelf aan onze eigen instellingen of geheimen hebben moeten vergrijpen, of het zou uit geweest zijn.

43191. De **Voorzitter**: Hebt u destijds de betekenis van de opdracht van *Jambroes*, zoals u die nu op het ogenblik uiteenzet, al vrij spoedig begrepen? Inderdaad zat in de opdracht van *Jambroes*

A. Das muss nach meiner Zeit gewesen sein, Ich weiss aber jetzt nicht mehr alle Sachen so ganz genau, ob sie zu meiner Zeit waren. Wenn sie sich etwa auf dem Giskes-Sector ergeben haben, so kann ich sie später erfahren haben, weil ich inzwischen ja auch mal mit Giskes einige Zeit zusammen gewesen bin im vergangenen Sommer, wie er hier gewesen ist. Ich kann jetzt unter Eid nicht mehr ganz genau sagen, ob das nicht vielleicht dann später mal besprochen, worden ist. Aber eines ist in dem Zusammenhang wesentlich, dass man so was einmal, zweimal camouflieren kann, und sagen dass der eine Zurückkehrer da verplatzt ist, der andere dort. Aber wenn jeder einen Auftrag gehabt hatte, ja, dann hatte man langsam sehen müssen, dass jeder, der zurückkehren musste, nicht ankommt, da muss ja was kaput sein. Dann hatte man wieder vergleichen können mit Belgien und mit Frankreich, da ist auch nicht jeder zurückgekommen, sicher nicht, oder hat jeder sich wieder gemeldet. Die haben auch einen gewissen Prozentsatz Verluste gehabt. Aber das gefährlichste ist, gar keine Verluste zu haben, denn dann ist die Gefahr, dass alles kaput ist.

A. Es war nicht arg viel. Sonst hatten wir viel mehr Sorgen damit gehabt. In dem Zusammenhang kommt nun auch ein Problem, von dem ich nicht weiss ob es hier besprochen worden ist, darum darf ich darauf hinweisen. Mit einem normalen Spionageauftrag hatte man ja ein Spiel überhaupt nicht lange treiben können. Denn wir müssen ja bei dem E-Spiel unterscheiden: Es gab, von Seiten der Auftraggeber gesehen, Leute, die militärische Nachrichten bringen sollten, es gab Leute, die hier Sabotage durchführen sollten, und es gab die sogenannten — wie wir sie nennen — Diversionsagenten, deren Auftrag war Unruhe hinter der Front, allgemeine Unruhe zu bringen durch politische Einflussnahmen, und auf der anderen Seite auch Bereitstellung für irgendwelche spätere Aktionen, siehe Organisation *Jambroes*, bei der man immer sagen konnte, die soll erst bereit sein wenn irgend was — Invasion oder so etwas ähnliches — passiert. Und nun ist es bei dem echten Nachrichtenagenten, bei dem eigentlichen Spionageagenten, ja so, wenn man den spielt, das heisst umdreht, dann kann man das nur sehr kurze Zeit, denn entweder wird man selbst zum Landesverrater, weil man eben die Geheimnisse seines Landes preisgeben muss, oder man gibt schlechte Nachrichten, dann merken sie es ja auf der anderen Seite in kurzer Zeit.

Sie werden wahrscheinlich wissen, dass wir die echten Nachrichtensender ja sehr bald haben verlaufen lassen, wie wir sagen, verplatzen haben lassen, weil mit denen nichts zu machen ist. Bei den Sabotageagenten, da geht es schon etwas besser. Wie die Sache mit dem Kootwijker Sender bewiesen hat, die ich sehr gut kenne, weil da die Besprechungen bei mir gewesen sind und die Presseveröffentlichung über mich gelaufen ist, kann man da schon eher ein bisschen was vortauschen. Aber der grösste Grad der Vortauschung ist natürlich möglich bei der Bereitstellung grosser Organisationen für einen Fall X, für einen Invasionsfall oder so was.

A. Eben und deswegen ging es da. Das konnte nicht so offiziell von drüben kontrolliert werden. Wenn ich melde: ich habe in der Provinz Groningen 127 Leute, von denen hat jeder eine Maschinenpistole und hat jeder so und so viel Sprengstoffe und da und da sind die Lager und da sind andere Lager, so ist das schwer zu überprüfen. Die Tatsache, dass das Hauptgewicht der Aufträge von drüben auf diesem Gebiet gewesen ist, hat überhaupt den Lauf des Spiels in dem Masse ermöglicht; denn mit rein militärischen Aufträgen oder mit laufenden Sabotage-aufträgen wäre es gar nicht möglich gewesen, denn wir hatten kurz oder lang entweder selbst uns an unseren eigenen Einrichtungen oder Geheimnissen vergehen müssen, oder es wäre vorbei gewesen.

zeer sterk het element, dat u op het ogenblik schetst. De bedoeling was, dat hij verzetsorganisaties zou scheppen, die echter niet direct behoeften op te treden, maar eerst in het geval, dat u noemt. Had u ook reeds in die tijd spoedig door, dat het zo in elkaar zat, zodat u dus uw berichtgeving over de Jambroes-agenten daarop kon inrichten?

A. Ja, zover ik mij de hele zaak herinner, is mij nooit een ander idee voorgelegd. Ik weet nu niet in hoeverre — ik heb immers met *Jambroes* zelf niet gesproken tussen de eerste verhoren van *Jambroes* en het bericht aan mij, of daar 14 dagen of 3 weken of daaromtrent voorbijgegaan zijn, maar op het moment, waarop wij de zaak *Jambroes* als een opbouw van een organisatie beschouwd hebben, hebben wij het beschouwd, zoals ik het u verteld heb.

43192. De **Voorzitter:** De organisatie *Jambroes* was dus geen organisatie om onmiddellijk te gaan werken, maar eerst op de lange baan?

A. Ja.

43193. De **Voorzitter:** Daardoor zaten er voor een „Spiel” grote mogelijkheden in?

A. Daar zaten de mogelijkheden natuurlijk in.

Anderzijds zouden wij voor het geval, dat er wat actueler opdrachten gegeven werden, natuurlijk geprobeerd hebben te zeggen: „Dat heeft op het ogenblik niet veel zin”. Wij zouden geprobeerd hebben te zeggen: „Het is veel verstandiger zo iets op de achtergrond te houden, om het dan op het juiste ogenblik te gebruiken, waar er nu werkelijk iets van afhangt en zo'n organisatie werkelijk iets presteren kan”. Of ik nu daar — hoe zal ik het zeggen — een handje meegeholpen heb dan wel of ik dit helemaal niet nodig heb gehad, dat kan ik nu op het ogenblik niet meer zeggen.

43194. De **Voorzitter:** Maar desondanks blijft het natuurlijk wonderlijk, dat er toch een aantal dingen gebeurd zijn, die aan Engelse kant argwaan hadden moeten wekken en dat niet gedaan hebben.

A. Ja.

43195. De **Voorzitter:** Er zijn zonder enige twijfel waarschuwingen gegeven. Ik weet niet of u dat geval precies kent, maar *Schreieder* heeft hier verteld, dat *Alblas*, die een tijd in vrijheid gezonden heeft en gecontroleerd werd, na de arrestatie van *Jambroes* een waarschuwing met betrekking tot deze arrestatie heeft uitgezonden.

A. Ja.

43196. De **Voorzitter:** Dat is natuurlijk een zeer belangrijk voorbeeld, want *Alblas* had regelmatig verbinding.

A. En zeer goede. Men moest weten, dat het werkelijk een heel prima verbinding is.

43197. De **Voorzitter:** Dan al die andere omstandigheden, die verband houden met de techniek van het zenden. Het is toch vrij waarschijnlijk, dat niet alle agenten hun checks en wat dies meer zij hebben afgegeven. Het ligt voor de hand, dat zij veel hebben afgegeven en dat zij in vele gevallen ook hun code hebben afgegeven, dat zij vaak ook — omdat de Duitsers natuurlijk wisten, dat er gewerkt werd met security-checks — checks hebben afgegeven, maar daar waren zoveel variaties in, dat zij gemakkelijk één van die checks konden achterhouden, zonder dat het gemerkt kon worden. Daardoor moeten er fouten in de telegrammen gekomen zijn en dat had aan de Engelse kant reden geweest moeten zijn om argwanend te worden.

A. Ja.

43198. De **Voorzitter:** Dan was er de aanslag van de marconist. Door de wijze, waarop hij zijn berichten overseint, had men zijn handschrift kunnen controleren. Dat alles behoeven we hier niet in details na te gaan; het is beter om dat met de specialisten te behandelen. Deze, en velerlei andere mogelijkheden, gevaren, van de kant van de Duitsers gezien, waren er om te toetsen, of de zaak nog in orde was. Er is waarschijnlijk ook dikwijls bij u over gepraat, hoe het mogelijk was, dat het desondanks allemaal doorging.

Welke verklaring hebt u daarvoor?

A. Ja, soweit ich mich an diese ganze Sache erinnere, ist mir nie eine andere Idee vorgetragen worden, ich weiss nun nicht inwieweit — ich habe ja mit *Jambroes* selbst nicht gesprochen — zwischen den ersten Vernehmungen von *Jambroes* und dem Bericht an mich, ob da vierzehn Tage oder drei Wochen oder so was vorbeigegangen sind. Aber in dein Moment, wo wir die Sache *Jambroes* als eine Errichtung einer Organisation betrachtet haben, haben wir sie so betrachtet, wie ich es Ihnen erzählt habe.

A. Jawohl.

A. Da sassen die Möglichkeiten natürlich darin.

Andererseits hätten wir für den Fall, dass etwas aktuellere Aufträge erteilt wurden, natürlich versucht zu sagen: Das hat momentan nicht viel Sinn. Wir hätten versucht zu sagen: Es ist viel gescheiter, man behält sich so was im Hintergrunde um es dann in dem entscheidenden Augenblick zu verwenden, wo nun wirklich was davon abhängt und so eine Organisation wirklich was leisten kann. Ob ich nun da — wie soll ich sagen — etwas nachgeholfen habe oder ob ich dessen gar nicht bedurft habe, dass kann ich jetzt im Augenblick nicht mehr sagen.

A. Ja.

A. Ja.

A. Und sehr gute. Man musste wissen, dass es wirklich eine ganz prima Verbindung ist.

A. Ja.

A. Ja, juist in ver gaande mate deze, dat — zoals ik al eerder uiteengezet heb — een van de hoofdoorzaken die is, dat men bij zulke nieuwe tewerkstellingen juist de contrôle pas naderhand heeft. Wat hadden de mensen anders moeten doen, Mijnheer de President? Ze zouden praktisch op een heel brede basis opnieuw hebben moeten beginnen en toen hebben zij natuurlijk ook tegen zich zelf gezegd: „Dan hebben wij een halfjaar pauze. In het volgende halfjaar horen wij niets meer“. Men kan immers agenten niet in het wilde weg fokken, maar men moet immers dan ook de mensen van voren af aan opnieuw opleiden, vooral voor verschillende doeleinden.

Desondanks moet ik u gelijk geven, er zijn een paar dingen, waarop men eigenlijk al heel gauw had moeten komen. Wanneer men bij voorbeeld de mensen medegeedeeld had, dat zij direct na het droppen niet op hun nieuw op te bouwen lijn, maar op de lijn van het ontvangstcomité de een of andere zin zouden hebben moeten doorgeven. Wanneer de man naar beneden komt en zegt: „U bent het ontvangstcomité, alstublieft, geeft u mijn zin door; die moet in twee uur in Londen zijn. Ja, dan is de zin doorgegeven. En binnen twee uur is de mogelijkheid natuurlijk niet in die mate gegeven een man te overtuigen om te zeggen: „Het heeft allemaal geen zin, dat heeft geen doel“. En wanneer hij dan de eerste verkeerde zin zou hebben doorgegeven, dus een voor ons verkeerde zin, en voor de overkant de waarschuwingzin, dan zou dat zeker in een immers toch wel omvangrijke of in ieder geval zo'n groot aantal gevallen gelukt zijn, dat het spel voor ons kapot zou zijn gegaan. Zo echter waren de zendtijden immers alle pas dagen later, dat de mensen zich dan aan de overkant moesten melden. In de tussentijd bestond de mogelijkheid de mensen te overreden, terwijl in de eerste twee uur het niet zo gemakkelijk geweest zou zijn. Of het opgeven van adressen in het buitenland: dat men brieven in het buitenland ergens naar toestuurt, aan dit en dat adres, dat behoefde men ook niet te zeggen; of men kon verkeerde adressen zeggen, want op het moment, dat ik de man zeg en overtuigend bewijzen kan, dat hij een code hebben moet en hij heeft er slechts één, dan kan hij toch niet een andere afgeven. Hij kan dan slechts die afgeven, die hij heeft. Evenzo waren er ook in de checks immers verschillende bepaalde systemen. En dan moet men ook bedenken, dat ik nooit met een parachute bij nacht afgesprongen ben. Maar in ieder geval: deze mensen, die jarenlang weg geweest zijn, die van de overkant uit toch in zeer scherpe vorm zijn geïnstrueerd, die nu bij nacht en ontij daar afspringen en hier op de een of andere plaats landen, deze mensen worden dan verrast op een manier, dat — zoals het immers soms gebeurd is — de mensen helemaal niet geloofd hebben, dat het werkelijk Duitsers waren, maar gedacht hebben, dat dat slechts zo gespeeld werd om hen veilig te stellen. Dan rijden zij ergens twee uur met een auto en zitten dan in een kamer. Plotseling gaat de deur open en daar komen de andere twee kameraden binnen, die met hen tegelijk aan de overkant weggevlogen zijn, of die ergens anders gedropt zijn, misschien met een ander vliegtuig. Een half uur later komen de anderen ook weer binnen en met behulp van hetgeen men weet, wordt de mensen dan gevraagd: „Wie heeft u gisteren op het vliegveld gebracht? Was het mijnheer zo en zo? Was u al eerder in het lokaal en hoeveel heeft het daar gekost en met wie hebt u daar gesproken? En hoe was het op de school? En heeft dat billard in de ene school nog altijd drie poten? Mijnheer de President, bij de shock, waaronder de mensen al aangekomen zijn, wordt daar van de zenuwen nogal wat gevergd. De shock is op zich zelf al groot genoeg. Wanneer zij zich dan dit alles realiseren, dan krijgen die mensen hiervan de terugslag. En dan mag men niet vergeten, ik moet dat hier ook zeggen: Wanneer ik van iemand, die op zo'n manier uit Londen komt, iets hebben wil, dan moet ik er voor zorgen, dat hij onder omstandigheden komt te verkeren, die hij niet verwacht; en de mensen waren aan de overkant zo voorbereid met film en vermaningen en verhalen wat voor vreselijke dingen hun hier allemaal te wachten staan. Hoe zij daarom liever direct hun gifpillen moesten slikken, omdat ze anders hier met pek besmeerd, geradbraakt, gekweld en gevierendeeld zouden worden. En dan zal iedere goede soldaat zeker een ogenblik tot zich zelf zeggen en zijn hele energie en kracht daarvoor gebruiken: „Dus vooral niet zwak worden. Het kan nu komen, zo erg als het maar wil, mijn gifpillen heb ik helaas niet meer, maar zij mogen met mij doen wat zij willen“, en wanneer de man nu zijn hele energie van binnen uit krampachtig op zo'n tegenstand inzet, dan is het het eenvoudigste, iets heel anders met hem te doen. Wanneer men hem juist vriendelijk, zo langs de neus weg, iets vraagt, dan verspilt hij aan de ene kant zijn energie en aan de andere kant komt de eerste twijfel in hem op en hij zegt: Van de overkant ben ik afgezonden en men heeft mij gezegd, dat het ontvangstcomité absoluut safe is. Dat klopte niet. Ten tweede heeft men mij aan de overkant gezegd, dat ik hier verschrikkelijk slecht behandeld zou worden. Dat klopte ook

A. Ja, één weitgehend diese, dass — wie ich vorher auseinander-gesetzt habe — einer der Hauptgründe der ist, dass man bei so neuen Einsätzen eben die Kontrolle erst hintennach hat. Was hatten die Leute sonst machen sollen, Herr Präsident? Sie hatten praktisch auf einer ganz breiten Linie neu anfangen müssen. Und da haben sie sich natürlich auch gesagt: Dann haben wir ein halbes Jahr Pause. In dem nächsten halben Jahr hören wir nichts mehr. Man kann ja Agenten nicht wild zuchten, sondern man muss ja dann auch von vorne herein neu die Leute ausbilden, vor allem für verschiedene Zwecke.

Trotzdem muss ich Ihnen Recht geben, es sind ein Paar Sachen da, auf die man eigentlich sehr schnell hatte kommen müssen. Wenn man z.B. den Leuten angegeben hatte, dass sie sofort nach den: Abspringen nicht auf ihrer neu aufzubauenden Linie, sondern auf der Linie des Empfangskomitee's irgend einen Satz durchgeben sollten. Wenn der Mann herunterkommt und sagt: Sie sind das Empfangskomitee, bitte geben Sie den und den Satz durch, der muss in 2 Stunden in London sein. Ja, dann ist der Satz durch. Und innerhalb zwei Stunden ist die Möglichkeit natürlich nicht in dein Mass gegeben einen Mann zu überzeugen um zu sagen: „Es hat alles keinen Sinn, das hat keinen Zweck.“ Und wenn er da den ersten falschen Satz durchgegeben hatte, also einen für uns falschen Satz und für drüben den Warnungssatz, dann wäre das sicher in einer ja doch wohl betrachtlichen oder jedenfalls so grossen Anzahl von Fällen geglückt, dass das Spiel für uns kaput gegangen wäre. So aber waren die Sendezeiten ja alle erst Tage später, wo die Leute sich dann nach drüben melden mussten. In der Zwischenzeit war die Möglichkeit da die Leute umzudrehen, während in den ersten zwei Stunden es nicht so leicht möglich gewesen wäre. Oder das Angeben von Adressen im Ausland: dass man Brief: ins Ausland irgendwo hinschickt an die und die Adresse. Das brauchte man auch nicht zu sagen, oder man kann falsche Adressen sagen. Denn in dem Moment, wo ich dem Mann sage und überzeugend beweisen kann, dass er einen Code haben muss und er hat nur einen, dann kann er doch nicht einen anderen abgeben. Er kann dann nur den abgeben, den er hat. Ebenso waren in den „checks“ ja verschiedene bestimmte Systeme. Und dann ist auch zu bedenken: Ich bin nie mit einem Fallschirm abgesprungen bei Nacht. Aber immerhin, diese Leute, die jahrelang weggewesen sind, die von drüben her doch in sehr scharfer Form unterrichtet worden sind, die nun bei Nacht und Nebel da abspringen und hier auf irgend einem Platz landen, diese Leute werden dann in einer Form überrascht, dass — wie es ja manchmal passiert ist — die Leute gar nicht geglaubt haben, dass es sich wirklich um Deutsche handelte, sondern gedacht haben, dass das nur zu ihrer Sicherung so gespielt wurde. Dann fahren sie zwei Stunden irgendwo mit einem Auto und sitzen dann in einem Zimmer; plötzlich tut sich die Tür auf und es kommen die anderen zwei Kameraden herein, die mit ihnen gleichzeitig drüben abgeflogen sind, aber woanders abgesetzt worden sind, vielleicht mit einem anderen Flugzeug. Eine halbe Stunde später kommen die Dritten auch wieder herein und es wird den Leuten dann aus der Erkenntnis, die man hat, gesagt: „Wer hat Sie gestern auf den Flughafen gebracht? War es der Herr so und so? Waren Sie vorher in dem Lokal und was hat es da gekostet und mit wem haben Sie da gesprochen? Und wie war es auf der Schule? Und hat dieses Billard in der einen Schule noch immer drei Beine?“ Herr Präsident, das ist eine Beanspruchung der Nerven zu dem Schock, unter dem die Leute ja schon ankommen. Der Schock ist an sich schon gross genug. Wenn sie sich dann das alles realisieren, dann setzt eine rückläufige Entwicklung bei den Leuten ein. Und dann darf man nicht vergessen, ich muss das hier auch sagen: Wenn ich von jemand, der in so einer Form aus London kommt, etwas haben will, dann muss ich ihm Bedingungen schaffen, die er nicht erwartet. Und die Leute waren von drüben in einer Form vorinstruiert worden mit Film und Ermahnung und Erzählungen, was ihnen hier alles fürchterliches blühe, wie sie von vorne herein deswegen lieber ihre Giftpillen schlucken sollen, weil sie sonst hier geteert, geradert, gequält und aus einander genommen werden würden. Und dann wird jeder gute Soldat sicher sich in dem Augenblick sagen und seine ganze Energie und Kraft darauf verwenden: Also nur nicht weich werden. Es kann jetzt kommen so schlimm als es will, meine Giftpille habe ich leider nicht mehr, aber sie sollen machen mit mir, was sie wollen. Und wenn der Mann nun seine ganze Energie von innen heraus da auf einen solchen Widerstand verkrampft, dann ist es das Einfachste etwas ganz anderes mit ihm zu tun. Wenn man ihn eben locker und gelöst versucht, dann vergeudet er auf der einen Seite seine Energie und auf der anderen Seite kommt der erste Zweifel in ihm auf und er sagt: Drüben bin ich abgeschickt worden; man hat mir gesagt, das Empfangskomitee ist absolut sicher. Das war mal nichts. Zweitens hat man mir drüben gesagt, dass ich hier furchtbar schlecht behandelt wurde. Das war auch

niet. En dan komt natuurlijk al zeer spoedig bij hem de verdenking of hier misschien niet iets scheef ligt. Het zal immers waarschijnlijk zo zijn, dat immers ook tussen de Nederlandse heren, die aan de overkant waren, en de mensen, die van Engelse zijde de scholen en het droppen organiseerden, niet steeds alleen maar de meest hartelijke en meest vriendschappelijke verhoudingen bestonden. Het is immers altijd zo, dat men zegt: Nu ja, die beschouwen ons misschien alleen maar zo'n beetje als een bijzaak en willen ons misschien hier verslijten, dat wil dus zeggen; nou ja, op onze rug de berichten krijgen, die zij voor hun oorlogvoering nodig hebben.

Dat zijn immers toch allemaal „sentiments et ressentiments”, die de mail op dat ogenblik in zich voelt opkomen.

43199. De **Voorzitter**: Er is waarschijnlijk ook wel eens bij de verhoren gesuggereerd, dat er een element van verraad in het spel was?

A. Ja. Ik wil zeggen, dat ik overtuigd ben, dat, wanneer iemand op dit idee gekomen is, niet iemand van ons opgestaan is en gezegd heeft: „Nee, zo is het niet.” Ja, ik kan zeggen, dat men dan natuurlijk de betrokkene. . . .

43200. De **Voorzitter**: Er was niet veel voor nodig om die idee levendig te maken.

A. Nee, zeker niet. Het is immers duidelijk, dat de mensen zich verraden voelden. Dat was immers van het begin af aan duidelijk, en, Mijnheer de President, wanneer iemand dan ontvangen wordt met de naam, die hij slechts voor de reis gekregen heeft — zij kregen toch voor de reis een aparte naam — en dan wordt hem gezegd: „Waar is nu de schoenborstel, die u daar bij u hebt?”, en dan zei hij: „Wat voor een schoenborstel?” Het antwoord was: „Ja, u hebt daar binnen ergens een schoenborstel en daar is een code in.” Dan gaat iemand daar naar toe, neemt de schoenborstel er uit en maakt ze open en dan is daar de code, waarvan de man helemaal niets afwist. Die wist slechts, dat hij een schoenborstel ergens naar toe moest brengen. Of wij gaan naar hem toe en zeggen: „Daar is ook de een of andere sigarenaansteker” en dan komen zo de dingen er uit. En dan nog de weerstand te hebben de een of andere check niet te noemen! Wanneer ik 95 pct. van hetgeen ik van een ander wil weten, weet, dan is het toch maar een kwestie van tactiek, dat zo in te richten, dat de man mij de ontbrekende 5 pct. zegt, zonder dat hij het merkt.

43201. De **Voorzitter**: Met betrekking tot het England-Spiel kunnen wij dat moeilijk meer nagaan, omdat alles bij elkaar nog slechts vijf agenten daarvan in leven zijn. Maar het is wel merkwaardig, dat er in ieder geval ten opzichte van één van die overlevenden, nl. *Lauwers*, sterke aanwijzingen zijn, dat hij niet zijn juiste checks heeft opgegeven. Er zijn er onder die vijf, die wel hun code hebben afgegeven, maar mejuffrouw *Terwindt* (dat was de enige vrouw) en *Grun* (dat was de laatste agent) hebben zelfs hun code niet afgegeven. Nu verkeerden deze in zoverre in gunstige omstandigheden, dat van mejuffrouw *Terwindt* eigenlijk niet verwacht werd of verwacht kon worden, dat zij een code had, terwijl *Grun* met een vliegtuig was verongelukt in België.

A. Ja, in België of Frankrijk.

43202. De **Voorzitter**: Zijn code bevond zich in een tas, die ook verongelukt was. Dus daardoor verkeerden deze twee agenten in een vrij gunstige positie.

Voor *Lauwers* was dat echter in ieder geval anders. Er zijn sterke aanwijzingen, dat hij niet alles heeft afgegeven. Daarnaast hebben wij agenten gehoord van B.I., die later zijn neergeworpen. Daarvan is er geen bij de dropping gearresteerd, doch wel enkelen later. Van hen is bewezen, dat zij niet al hun checks hebben afgegeven. Nu geef ik toe, dat zij in gunstiger omstandigheden verkeerden, want zij werden gearresteerd op een moment, dat zij een tijd in vrijheid hadden gewerkt, zodat hun arrestatie geschiedde onder veel minder dramatische omstandigheden. Het is mogelijk, dat het agentenmateriaal in het algemeen misschien niet uit mensen bestond, die uit een technisch oogpunt alle eigenschappen van een goede agent hadden, maar daar staat tegenover, dat deze jongelui het niet voor geld gedaan hebben en dat zij het voor een groot gedeelte uit idealisme hebben gedaan. Alles bij elkaar beschouwd, ben ik daarom geneigd te zeggen, dat er onder die acht en veertig, die wij dan niet meer kunnen horen, toch ook wel verschillende zullen zijn geweest, die nog wel wat hebben weten achter te houden. Er is een positief voorbeeld van één, die geweigerd heeft om iets af te geven. Dat

mal nichts. Und dann kommt natürlich sehr schnell bei ihm der Verdacht ob nicht vielleicht irgend was schrag liegt. Es wird ja wahrscheinlich so sein, dass ja auch zwischen den niederländischen Herren, die drüben gewesen sind, und den Leuten von englischer Seite, die die Schulen gemacht haben und den Absprung, nicht immer nur das allerherzlichste und kordialste Verhältnis ist. Das ist ja immer so, dass man sagt: Nun ja, die betrachten uns vielleicht nur so ein bischen als Nebenaufgabe und wollen uns vielleicht hier verschleissen, das heisst also, eben auf unsern Rücken ihre Nachrichten bekommen, die sie für ihre Kriegführung brauchen.

Das sind ja doch alles „sentiments et ressentiments”, die der Mann in dem Augenblick mit sich bringt.

A. Ja, ich will sagen, ich bin überzeugt, dass wenn jemand auf diese Idee gekommen ist, nicht jemand von uns aufgestanden ist und gesagt hat: Nein, nein, so ist es nicht. Ja, ich sage, dass man dann natürlich dem Betreffenden .....

A. Nein, sicher nicht, es ist ja klar, dass die Leute sich verraten fühlten. Das war ja von vorneherein klar. Und, Herr Prsident, wenn einer dann empfangen wird mit dem Namen, den er nur für die Reise bekommen hat — sie haben doch für die Reise einen eigenen Namen bekommen — und dann wird ihm gesagt: Wo ist denn diese Schuhbürste, die Sie da mit dabei haben? Und dann hat er gesagt: Was für eine Schuhbürste? Die Antwort war: Ja, Sie haben da drinnen irgendwo eine Schuhbürste und in der ist ein Code drin. Dann geht einer her, nimmt die Schuhbürste heraus und macht sie auf, und da ist der Code, von dem der Mann gar nicht gewusst hatte. Der hatte nur gewusst, er musste eine Schuhbürste irgend wohin tragen. Oder wir gehen hin und sagen: „Da ist auch das oder das Feuerzeug.” Und dann kommen die Sachen heraus. Und dann noch den Widerstand zu haben irgendwelche Checks nicht zu nennen! Wenn ich 95 % weiss von dem, was ich von einem andern wissen will, dann ist es doch eine Frage der Taktik, das so anzuordnen, dass der Mann mir die fehlenden 5 Prozent sagt, ohne dass er es merkt.

A. Ja, in Belgien oder Frankreich.

was *Jongelie*. Dat is de man, waarvan de Duitsers ten slotte maar hebben opgegeven, dat hij aan een hersenaandoening was overleden, omdat men niet met hem kon werken. Dat was er dus één, die absoluut weigerde iets af te geven. Waar het nu eenmaal met checks zo betrekkelijk makkelijk is om voor te wenden, dat men alles heeft afgegeven, terwijl men toch niet alles heeft afgegeven, moet men wel aannemen, dat de Duitsers niet over alle checks beschikt hebben. Ik geloof, dat die redenering vrij aannemelijk is. En dan komt men weer voor het probleem te staan, hoe het mogelijk is, dat men in Engeland op de fouten, die dan moeten zijn gemaakt, geen acht heeft geslagen.

A. Dat is iets, wat ons in de loop van de tijd helemaal onafhankelijk van de principiële vraag steeds weer beziggehouden heeft. Wij konden immers ook niet weten, of de checks alle klopten.

De Voorzitter: Neen.

A. Maar wij konden het slechts beoordelen naar het resultaat. Wanneer het enig resultaat opleverde, dan zijn wij ervan uitgegaan, dat het wel zou kloppen en dan hebben wij ons natuurlijk er over verheugd, dat er weer een zaak klopte. Wanneer de een of ander consequent een valse check afgegeven zou hebben, dan zou het waarschijnlijk hier of daar spaak gelopen zijn, tenzij aan de overkant even grote onoplettendheden zouden hebben plaats gehad.

43203. De Voorzitter: U hebt de zaak van een iets hoger niveau bekeken dan Schreieder en *Giskes*.

A. Ja.

43204. De Voorzitter: Kunt u hier positief verklaren, dat in deze zaak niet een verraadselement heeft gespeeld?

A. Ik kan u bij alles, wat ik aan mijn persoonlijke naam en eer op het spel te zetten heb, zeggen, dat aan gene zijde van het Kanaal noch van Engelse, noch van Hollandse, noch van de een of andere Duitse zijde een element van verraad, hoe gering ook, in het spel geweest is. Dat kan ik zeer beslist zeggen.

43205. De Voorzitter: Dus in alle gesprekken, die u hierover hebt gevoerd — en dat zullen er waarschijnlijk vele geweest zijn — met uw eigen ondergeschikten en ook met de mensen van de weer-macht, waarbij u de kansen van het spel besproken hebt, heeft nooit de wetenschap een rol gespeeld, bij één van u allen, dat hier een element van verraad aanwezig is geweest?

A. Zeer juist.

43206. De Voorzitter: Is dat nooit gebeurd?

A. Nooit.

43207. De Voorzitter: Nu zou theoretisch nog de mogelijkheid hebben kunnen bestaan, dat men op een nog hoger niveau gewerkt heeft met een verbinding met Engeland. Maar daar staat natuurlijk tegenover, dat als de mensen, die het spel hebben uit te voeren, daarvan niet op de hoogte zijn, er een grote kans is, dat de werkzaamheden niet behoorlijk gecoördineerd zijn, zodat er fouten gemaakt worden.

A. In ieder geval zou het buitengewoon onpraktisch aangepakt zijn, want daaraan, Mijnheer de President, hebben tenslotte immers een groot aantal mensen werkelijk dag en nacht gewerkt en hun geestelijke en lichamelijke kracht daarop gebruikt, en wij hebben zeer veel zorgen en moeilijkheden daarmede gehad. Per slot van rekening zijn er ook verscheidene dingen, waarvan men zeggen kan: Ja, waarom heeft men dan eigenlijk dit en dat geprobeerd, wanneer men heel gemakkelijk uit Berlijn of van het een of andere buitenlandse gezantschap of van de een of andere consul al deze dingen had kunnen hebben? Want *May*, die u immers hier verhoord hebt, is werkelijk eens op een avond in een volledige zenuwcrisis op de trappen van ons Casino in elkaar gezakt en ik moest hem toen voor enige dagen naar bed sturen. Eeuwig coderen en decoderen en steeds maar weer de mensen daarover verhoren, dan begint het er ook zo langzaam aan in iemands hoofd eigenaardig uit te zien.

43203. De Voorzitter: U zei zoëven zeer terecht, dat deze methode van werken in een vijandelijk bezet land in deze oorlog

A. Ja, das ist etwas, was uns im Laufe der Zeit ganz unabhängig von der grundsätzlichen Frage immer wieder bewegt hat. Wir konnten ja auch nicht wissen, ob die Checks alle stimmten.

A. Sondern wir konnten es nur nach dem Erfolg beurteilen. Wenn irgendein Erfolg da war, dann sind wir davon ausgegangen: es wird schon stimmen. Und da haben wir uns natürlich dann gefreut, dass wieder eine Sache gestimmt hat. Wenn irgend jemand konsequent einen falschen Check abgegeben hatte, wäre es wahrscheinlich irgendwo verplatzt, es sei denn, dass drüben eben grosse Unaufmerksamkeiten gewesen sind.

A. Ja.

A. Also ich kann Ihnen, bei allem, was ich an persönlichem Ruf und an Ehre auf das Spiel zu setzen habe, sagen, dass auf der Seite jenseits des Kanals weder von englischer noch von holländischer noch von irgend einer deutschen Seite irgend ein Element des Verrats mit im Spiel gewesen ist. Das kann ich also absolut sagen.

A. Ganz richtig.

A. Niemals.

A. Jedenfalls wäre es ausserordentlich unpraktisch angefasst worden. Denn daran ja hat schliesslich, Herr Präsident, eine grössere Anzahl von Leuten nun wirklich Tag und Nacht gearbeitet und geistige und körperliche Kräfte darauf verwendet und wir haben sehr viel Sorge und Schwierigkeiten damit gehabt. Schliesslich und endlich sind auch manche Sachen, bei denen man sagen kann: „Ja, warum hat man denn überhaupt das und jenes versucht, wenn wir ganz billig aus Berlin oder von irgend einer ausländischen Gesandtschaft, oder irgendwo von den Konsuln all diese Sachen hatten haben können.“ Denn der *May*, den Sie ja vernommen haben, der ist nun wirklich einmal eines Abends mit völlig fertigen Nerven auf den Stufen unseres Kasino's zusammengebrochen und ich musste ihn dann für einige Tage ins Bett schicken. Ewig kodieren und dekodieren und immer wieder die Leute dazu vernehmen, da wird einem auch langsam so etwas komisch im Kopf.

iets nieuws is geweest. In de vorige oorlog 1914—1918 kende men die radiografische verbindingen niet. Vliegtuigen speelden een veel geringere rol. Er waren in de laatste oorlog tal van nieuwe mogelijkheden en die nieuwe mogelijkheden moesten inderdaad voor het eerst geprobeerd worden met alle risico's van dien. Dat is begrijpelijk. Dat nu is van de Engelse kant op het vasteland van Europa gebeurd. Maar is dat nu omgekeerd ook getracht, namelijk van Duitse kant in Engeland?

A. Ja, van onze kant aan de overkant mensen te droppen?

De Voorzitter: Ja.

A. Ik weet, voor zover mij uit mijn besprekingen met de Rijks-centrales bekend is, dat wij van ons standpunt uit, helaas, zogoed als geen mensen aan de overkant gehad hebben. Wij hebben het wel steeds weer geprobeerd. Dit weet ik niet uit eigen ervaring, maar uit gesprekken met kameraden is mij bekend, dat er geprobeerd werd vooral via Portugal mensen te droppen. Want Portugal had immers nog steeds een luchtverbinding met Engeland. En met Engeland is het buitengewoon moeilijk geweest, vooral heeft immers Engeland steeds het belangrijke afweermiddel: de watergrenzen. Men kan nergens uitwijken, terwijl men op het vasteland immers toch altijd nog op zijn minst van het ene land naar het andere kan, hoewel op een zeker tijdstip de landen aan de Westelijke kant in belangrijke mate door Duitsland bezet waren. Een gebied, dat door iemand bezet is, leent zich altijd gemakkelijker om onder te duiken dan een onbezet gebied.

De Voorzitter: Ja.

A. Wanneer ik een Hollander naar Holland stuur en daar is de Duitse bezetting, dan zijn de omstandigheden zo, dat 8 000 000 Hollanders de man ten dienste staan met alles wat ze weten, te beginnen met geld, tot aan de nieuwste schlager in de bioscoop — die men kennen moet en die iedereen fluit — tot dat, wat men draagt, en tot de vraag over de organisatie van de spoorkaartjes, de levensmiddelenkaarten en al deze dingen. Wanneer ik echter iemand naar een werkelijk vreemd land, zoals Engeland, stuur, dan staat mijn agent alleen tegen 42 000 000 Engelsen. Deze omstandigheden zijn natuurlijk veel, veel moeilijker.

De Voorzitter: Ja.

A. Anders was het dan weer in Amerika en vooral in de Zuid-Amerikaanse Staten. Daar waren de verhoudingen weer veel gemakkelijker en eenvoudiger. Maar Engeland, met zijn situatie als eiland, was voor ons natuurlijk uitermate moeilijk, en mij is van een langer functionerende Duitse verbinding Engeland—vasteland, zo maar eens ruim gezegd, niets bekend geworden, ofschoon ik natuurlijk geen totale kennis heb.

43209. De Voorzitter: Is u bekend of er van Nederland uit wel eens iets van die aard geprobeerd is? Of alleen over Lissabon?

A. Ja. Ik weet, dat wel eens geprobeerd werd te penetreren, maar dat herinner ik me slechts van hier naar Zweden. Dat echter direct iemand uitgestuurd is, dat dus een ernstige poging gedaan is iemand naar Engeland te sturen in mijn tijd, is mij niet bekend.

43210. De Voorzitter: Wat was dat voor een geval naar Zweden?

A. Dat was, toen wij van der Waals naar Zweden gestuurd hebben.

De Voorzitter: Juist.

A. Daarom zeg ik te penetreren, omdat hij allereerst alleen maar entrée daarginds in de Nederlandse. . .

43211. De Voorzitter: Kent u de naam *Bottema*?

A. Die zegt me op het ogenblik niets,

43212. De Voorzitter: Ik meen, dat hij ook wel Cherry-Brandy genoemd werd.

A. Neen, die ken ik niet. Cherry-Brandy is slechts een ander begrip.

A. Ja, von unserer Seite driiben Leute abzusetzen?

A. Ich weiss, so viel ich aus meinen Besprechungen mit Reichs-zentralen weiss, dass wir von unserem Standpunkt aus leider soviel wie keine Leute druben gehabt haben. Wir haben es wohl immer wieder versucht. Das ist kein direktes Wissen von mir, sondern aus Gesprächen mit Kameraden weiss ich, dass versucht wurde vor allem über Portugal Leute abzusetzen, denn Portugal hatte ja noch inimer eine Luftverbinding mit England gehabt. Und mit England ist es ausserordentlich schwierig gewesen, vor allem hat ja England immer das hervorragende Abwehrmittel der Wassergrenze. Man kann nirgend ausweichen, während man auf dem Festland ja doch immer noch wenigstens von einem Lande ins andere kann, wenn auch in einem gewissen Zeitpunkt die Länder auf der westlichen Seite weitgehend von Deutschland besetzt waren. Ein Gebiet, das von jemand besetzt ist, eignet sich immer leichter zum Untertauchen als ein unbesetztes.

A. Und wenn ich einen Hollander nach Holland schicke und die deutsche Besatzung ist da, dann stehen die Verhältnisse so, dass acht Millionen Hollander dem Mann mit allen Kenntnissen, angefangen von Geld über dem neuesten Kinoschlager — den man wissen muss und den jeder pfeift — zu dem, was man tragt, und zu der Frage der Organisation der Fahrscheine, der Lebensmittelkarten und all diesen Sachen zur Verfügung stehen. Wenn ich aber in ein wirklich fremdes Land, wie England, jemanden schicke, dann habe ich meinen Agenten allein gegen 42 Millionen Engländer. Und diese Verhältnisse sind natürlich viel, viel schwieriger.

A. Anders war es dann wieder in Amerika und vor allem in den südamerikanischen Staaten, da waren die Verhältnisse wieder viel, viel leichter und einfacher. Aber England mit seiner Insellage war für uns natürlich masslos schwierig. Und mir ist von einer langer funktionierenden deutschen Verbindung England—Festland, so mal im weitesten Sinne zu sagen, nichts bekannt geworden. Obwohl ich natürlich keine totale Kenntnisse habe.

A. Ja, ich weiss, dass mal versucht wurde zu penetrieren, aber da erinnere ich mich nur von hier nach Schweden. Dass aber direkt jemand abgeschickt worden ist, dass also ein ernsthafter Versuch gemacht worden ist, jemand nach England zu schicken in meiner Zeit, ist mir nicht bekannt.

A. Das war, als wir van der Waals mal nach Schweden geschickt haben.

A. Darum sage ich, zu penetrieren, weil er primär nur Eingang dort oben in den niederländischen . . . . .

A. Das ist mir momentan kein Begriff.

A. Nein, den kenne ich nicht. Cherry-Brandy ist nur ein anderer Begriff.

43213. De **Voorzitter**: Ik heb hier nl. een verklaring, waarin gezegd wordt, dat deze man kapitein van een kustvaarder was, die vóór de oorlog regelmatig op de Engelse kust voer en die na de Meidagen van 1940 bezocht is door iemand in gezelschap van een Duitse officier, waarbij hem gevraagd zou zijn voor de Duitsers twee agenten naar Engeland te brengen, omdat hij vroeger die verbinding had en de weg dus goed kende. Volgens deze verklaring zou hij daarvoor de beschikking krijgen over een kotter, die hij na voltoering van zijn opdracht mocht behouden, terwijl hij tevens een bedrag van f 35 000 zou ontvangen. Bij de besprekingen daarover, welke een tijd gelopen hebben, vernam hij, dat andere schepen reeds op deze wijze in Duitse dienst voeren. Daarbij werd een aantal schepen uit IJmuiden genoemd. Ook enkele uit Den Helder. Is u van deze poging iets bekend?

A. Dat kan waarschijnlijk ook direct in het begin geweest zijn, en zeker ging dat zuiver van de weermacht uit. Ik meende daarnet, dat het voor ons nooit zover gekomen is, dat wij zulk een verbinding met de overkant gehad hebben, dat men kon zeggen: wij hebben mensen voor een bepaalde tijd aan de overkant zitten. Dat wij natuurlijk op de meest verschillende plaatsen in het algemeen geprobeerd hebben, dat wij ons afvroegen, wat men zou kunnen doen en of zulke mogelijkheden bestonden, dat iedere officier van de actieve inlichtingendienst proberen moest iemand naar de overkant te brengen, dat is duidelijk, maar dat het gelukt is, met succes, kan ik me niet herinneren.

43214. De **Voorzitter**: Dus u is niets bekend van werkzaamheden van een Duitse agent, welke dan ook, die in Engeland vaste voet aan de grond heeft gekregen?

A. Voor langere tijd? Mij is een geval bekend — nu weet ik echter niet meer precies uit welke tijd — er moeten krantenartikelen verschenen zijn — in verband met de een of andere man, die aan de overkant gepakt is en er werden toen, geloof ik, ook uitleveringsproblemen of zo iets besproken. Maar dat was geen man van hier, maar dat moet een man geweest zijn, die voor een bureau in het Rijk of waarschijnlijk voor een Rijkscentrale gewerkt heeft en van wie mij niet bekend is, of áe man misschien reeds sinds 1920 in Engeland is. Dus dat kan ik helemaal niet beoordelen, of het een gedropte man is of dat het een man was, die van het begin af san daarginds in Engeland heeft geleefd en hetgeen hij wist op de een of andere manier met een zender doorgegeven heeft.

43215. De **Voorzitter**: Zijn u gevallen bekend van mensen, die in Engeland gewoond hebben vóór September 1939 en die nog verbindingen hebben kunnen krijgen met de Duitsers op het vasteland?

A. Dat kan ik niet zeggen.

43216. De **Voorzitter**: Is u daar geen geval van bekend?

A. Nu had ik toentertijd met deze dingen immers in verband met mijn eigen werk niets te doen, maar de dingen, die toen bij ons door Ambt VI van het Reichssicherheitshauptamt gedaan zijn, zijn pas later hier in dit gebied gekomen.

43217. De **Voorzitter**: Onze bedoeling is niet om een onderzoek in te stellen naar de vraag, of de Duitsers in het algemeen er in geslaagd zijn om bepaalde verbindingen met Engeland tot stand te brengen, b.v. met behulp van mensen, die al vóór 1939 daar gewoond hebben. Mijn vraag is slechts, of u iets van een dergelijk geval bekend is. dat in verband gebracht zou kunnen worden met het England-Spiel.

A. Neen. Mij is geen enkel geval bekend, want dan zouden wij hem op de een of andere manier gestuurd moeten hebben. Ik heb dus uw vraag zojuist op een te algemeen basis beantwoord. Een geval, waaruit wij iets zouden hebben kunnen leren voor het England-Spiel, is mij niet bekend.

43318. De **Voorzitter**: U had het zoëven over de behandeliag van de agenten, die gearresteerd zijn tijdens het England-Spiel. Nu is ei al vrij spoedig een besluit genomen, dat deze mensen niet voor de Krijgsraad gebracht zouden worden.

A. Neen.

A. Das dürfte wahrscheinlich auch gleich im Anfang gewesen sein, und sicher ging das von der reinen Wehrmacht aus. Ich meinte vorhin, dass es für uns nie soweit kam, dass wir eine solche Verbindung mit druben hatten, dass man sagen konnte, wir haben Leute drüben sitzen auf eine gewisse Zeit. Dass wir natürlich an den verschiedensten Stellen überhaupt versucht haben, dass wir uns überlegten was man machen kann und ob solche Möglichkeiten bestehen, dass jeder aktive Nachrichtenoffizier versuchen musste jemand hinüber zu bringen, das ist klar, aber dass es geglückt ist, mit Erfolg, kann ich mich nicht erinnern.

A. Auf langere Zeit? Mir ist ein Fall bekannt — jetzt weiss ich aber nicht mehr genau aus welcher Zeit — es müssen Zeitungsartikel gewesen sein — im Zusammenhang mit irgend einem Mann, der druben geschnappt worden ist. Und es wurden dann, glaube ich, auch Auslieferungsprobleme oder so etwas erörtert, aber das war kein Mann von hier, sondern das muss ein Mann gewesen sein, der für eine Dienststelle im Reich oder wahrscheinlich für eine Reichszentrale gearbeitet hat und von dem mir nicht bekannt ist, ob der Mann nicht vielleicht schon seit 1920 in England sitzt. Also das kann ich gar nicht beurteilen, ob es ein abgesetzter Mann gewesen ist, oder ob das ein Mann gewesen ist, der von Anfang an druben in England gelebt hat und der seine Erkenntnisse irgendwie mit einem Funker durchgegeben hat.

A. Das kann ich nicht sagen.

A. Nun hatte ich damals mit diesen Sachen ja im eigenen Aufgabenkreis nichts zu tun, sondern die Sachen, die dann bei uns vom Amt VI des Reichssicherheitshauptamts gemacht worden sind, sind erst später hier im Raume arigelaufen.

A. Nein, mir ist kein einziger Fall bekannt. Denn dann müssten wir irgendwie geschickt haben. Ich habe also Ihre Frage eben auf zu allgemeiner Basis beantwortet. Ein Fall, aus dem wir irgendetwas hätten lernen können für das England-Spiel, ist mir nicht bekannt.

A. Nein.

43219. **De Voorzitter:** Wat was daar de hoofdoorweging van?

A. Allereerst was een van de hoofdoorwegingen — er zijn meerdere hoofdoorwegingen geweest — de overweging van de geheimhouding. Op het moment, waarop men de mensen met een mededeling aan de Krijgsraad overgeeft, weten weer enige instanties meer daarvan en de veroordeling door de Krijgsraad kan praktisch niet geheim gehouden worden, want het zal steeds mogelijk zijn op de meest verschillende wegen daarvan in kennis te komen, zodat dus de absolute geheimhouding van de gevangenneming van de agenten, die immers zo belangrijk voor het welslagen van het spel is, waarover hier in dit college uitvoerig gesproken is, niet gewaarborgd is. Daarom hebben wij overwogen: ieder mens meer, die er iets van weet, is een objectief gevaar, zonder een wantrouwen tegen de heren zus en zo en die en die te hebben.

Punt 2 is, dat wij gezegd hebben: een Krijgsraad kan in de oorlog in zo'n geval praktisch geen andere uitspraak doen dan terdoodveroordeling, en dat heeft voor het geval, dat het vonnis voltrokken wordt, het gevolg, dat de daarbij betrokken mensen er niet meer zijn. Zij moesten er echter zijn, omdat in het gehele spel immers telkens weer de noozakelijkheid gebleken is, op de wetenschap, die de een of andere agent heeft, terug te grijpen. Ik herinner het me niet meer in alle bijzonderheden, maar ik weet zelf, dat ik het volgende geval daarna in Italië nog gebruikt heb als voorbeeld bij het onderwijzen. Dat er ergens een morsebericht komt, waarin wordt gezegd, dat de stad, waarin de man X is geboren, op de plaats, waar hij op de universiteit is geweest, enz. Ja, wanneer de man doodgeschoten is, kan ik niets meer uit hem krijgen. Ook verschillende andere dingen kan ik niet meer te weten komen. Overigens is immers dat, wanneer de man mij dat zegt, van zijn kant geen verraad, want hij weet immers niet, waarom ik hem op de een of andere manier eens vraag: Hebt u gestudeerd en waar hebt u gestudeerd? Hij kan dan niet vermoeden, dat het in samenhang met een of ander morsebericht is, waarvan hij niets afweet. Zo kan men een ander gegeven nog uit hem halen.

Eveneens kan het immers wel eens mogelijk zijn, dat een man zich ergens, om zo te zeggen, moet laten zien, want het is u immers wel bekend, dat hier en daar ook wel eens mensen in een bepaalde kring, dus aan bepaalde verbindingspersonen, getoond werden. Dat gaat immers ook niet meer, wanneer hij er niet meer is. En bovendien was het natuurlijk zo, dat men, terwijl men merkte, dat de agent niet steeds innerlijk zo glashard is als ongeveer 5 minuten vóórdat hij afgesprongen is of op het ogenblik van het afspringen, natuurlijk in de betreffende man ook wel eens heeft gezegd: „Ja, wanneer je nu hier mededelingen doet, die het ons mogelijk maken, je kameraden, die met jou tegelijk opgeleid zijn, die in hetzelfde vertrouwen daarop, dat alles hier in orde is, nu in de volgende week hier naar beneden komen, wanneer wij die nu bij het afspringen zoals jou in verzekerde bewaring nemen, dan kunnen wij er voor zorgen, dat zij niet voor de Krijgsraad komen." Wanneer de man echter misschien op een andere lijn komt, of wij hem niet ontvangen en hij is dan eerst twee, drie maanden hier in de buurt werkzaam geweest en heeft misschien een of andere aanslag met springstof of zo iets gedaan, ja, dan is het natuurlijk voorbij. Een noodzakelijke aanvulling voor dergelijke overwegingen is natuurlijk ook tegen hem te zeggen: „Hier worden jullie centraal gemeenschappelijk ondergebracht en niet voor een Krijgsraad gebracht." Ik kan hem natuurlijk deze overwegingen alleen maar bijbrengen met de motivering, dat ook hij niet voor een Krijgsraad komt.

43220. **De Voorzitter:** Er waren natuurlijk om een en ander te bereiken twee mogelijkheden. Men had kunnen toezeggen, dat het brengen voor de Krijgsraad zou worden uitgesteld, zolang het spel liep, en men kon de mensen de belofte geven, dat ze in het geheel niet voor de Krijgsraad zouden komen. Wat is nu precies gebeurd? Het laatste?

A. Het laatste!

De Voorzitter: Juist! Dat behoefde echter niet noodwendig uit de overwegingen, die u op het ogenblik medegedeeld hebt, voort te vloeien. Men had ook kunnen zeggen: Zolang het spel loopt, zullen deze agenten niet voor de Krijgsraad komen.

A. Ja, Mijnheer de President, maar ik bedoel: ik weet, dat men ons daar belangrijk meer in de schoenen schuift dan onze bedoeling is geweest, maar ergens hebben de dingen toch grenzen, in ieder geval volgens mijn persoonlijke opvatting. Ik kan iemand immers niet beloven, dat hij een bepaalde tijd ontzien wordt, want dan bereik ik integendeel immers heel iets anders.

A. Zunächst war einmal eine der Haupterwägungen — es sind mehrere Haupterwägungen gewesen — die Erwägung der Geheimhaltung. In dem Moment, wo man die Leute mit einer Anzeige an das Kriegsgericht übergibt, wissen wieder einige Instanzen mehr davon und die kriegsgerichtliche Verurteilung lässt sich praktisch nicht geheimhalten. Denn es wird dann immer möglich sein auf den verschiedensten Wegen davon Kenntnis zu bekommen, sodass also die unbedingt Geheimhaltung der Festnahme des Agenten, die ja so wesentlich für das Gelingen des Spieles ist, wovon hier weitgehend die Rede ist in diesem Gremium, nicht gewährleistet ist. Deshalb haben wir uns gesagt: Jeder Mensch mehr, der was davon weiss, ist eine objektive Gefahr, ohne ein Misstrauen gegen die Herren so und so und so und so zu haben.

Das Zweite ist, dass wir gesagt haben: ein Kriegsgericht kann im Kriege in so einem Fall praktisch nicht anders entscheiden als mit dem Todesurteil. Und das hat für den Fall der Vollstreckung dann die Folge, dass die betreffenden Leute nicht mehr da sind. Sie müssten aber da sein, weil im ganzen Spiel sich ja immer wieder die Notwendigkeit ergeben hat, auf die Kenntnisse, die der eine oder andere Agent hatte, zurück zu greifen. Ich erinnere mich nicht mehr in allen Einzelheiten daran, aber ich weiss selber, dass ich folgenden Fall danach in Italien noch zu Unterrichtszwecken verwertet habe: Dass irgendwo ein Funkspruch kommt, in dem es heisst: in der Stadt, in der der Mann geboren ist, an dein Platz, der seiner Universitätsstadt entspricht, und so weiter. Ja, wenn der Mann erschossen ist, kann ich nichts mehr herausbringen. Auch sonst irgendwelche Dinge kann ich nicht mehr erfahren. Ubrigens ist ja das, wenn der Mann mir das sagt, von ihm kein Verrat, denn er weiss ja nicht warum ich ihn irgendwie mal frage: Haben Sie studiert und wo haben Sie studiert? Er kann dann nicht ahnen, dass es im Zusammenhang mit irgend einem Funkspruch ist, den er gar nicht kennt. So kann man eine andere Angabe noch aus ihm herausziehen.

Ebenso kann es ja mal möglich sein, dass sich ein Mann irgendwo zeigen muss, so zu sagen. Denn es ist Ihnen ja wohl bekannt, dass da und dort auch einmal Leute irgendwo wieder einer gewissen Öffentlichkeit, also gewissen Verbindungspersonen gezeigt wurden. Das geht ja auch nicht mehr, wenn er nicht mehr da ist. Und zum Anderen war es natürlich so, dass man, indem man gemerkt hat, dass der Agent nicht immer von innen her aus so glashart ist, wie etwa fünf Minuten bevor er abgesprungen ist oder im Augenblick des Absprungs, natürlich dem Betreffenden gelegentlich auch gesagt hat: Ja, wenn du jetzt hier Angaben machst, die es uns ermöglichen deine Kameraden, die mit dir ausgebildet worden sind, die im gleichen Vertrauen davon, dass hier alles in Ordnung ist, nun in nächster Woche hier herunterkommen; wenn wir die nun beim Absprung so wie dich in Gewahrsam nehmen, dann können wir dafür sorgen, dass sie nicht vor das Kriegsgericht kommen. Wenn der Mann aber vielleicht auf einer anderen Linie kommt, oder wir ihn nicht empfangen und er ist dann zuerst zwei, drei Monate hier in der Gegend tätig gewesen und hat vielleicht irgend ein Sprengstoffattentat oder irgend etwas ähnliches gemacht, ja, dann ist es natürlich vorbei. Eine notwendige Ergänzung für derartige Erwägungen ist natürlich auch, ihm zu sagen: Hier werdet Ihr zentral gemeinsam untergebracht und werdet nicht vor ein Kriegsgericht gestellt. Ich kann ihm natürlich diese Erwägungen nur nahebringen, mit der Begründung, dass auch er nicht vor ein Kriegsgericht kommt.

A. Das Letztere!

A. Ja, Herr Präsident, aber ich meine, ich weiss, dass man uns da wesentlich mehr zutraut als in unseren Erwägungen gewesen ist, aber irgendwo haben doch die Dinge eine Grenze, jedenfalls nach meiner persönlichen Auffassung. Ich kann jemand ja nicht versprechen, dass er für eine gewisse Zeit geschont wird, denn dann im Gegenteil, dann erreiche ich ja was ganz anderes.

43221. De **Voorzitter**: Met betrekking tot de medewerking van de agent komt u er op die wijze waarschijnlijk niet; dat geef ik toe. Maar op die wijze bereikt u wel, dat de zaak niet publiek wordt en dat u de agent te allen tijde ter beschikking hebt om hem inlichtingen te vragen. Het is echter inderdaad juist, dat u de medewerking van de agent om direct verklaringen af te leggen natuurlijk moeilijker verkrijgt door hem alleen een uitstel voor te spiegelen.

A. Ja, dat klopt.

De **Voorzitter**: Dat geldt echter alleen dáárvóór.

A. Ja, en voor de eerste motieven is misschien te zeggen, dat men dat had kunnen doen, vóórdat men voor de eerste keer met een agent over dit probleem gesproken had. Ik kan het nu in dit geval niet zeggen. Maar laten we aannemen, wanneer wij de agenten allemaal een nummer geven, dat men van de tiende agent af met hem daarover gesproken heeft, dan zou men natuurlijk voor de eerste tien hun gezichtspunten, zoals u juist gezegd hebt, Mijnheer de President, hebben kunnen laten gelden, nl. door te zeggen: „Ja, wanneer het spel dan is misgelopen, kunnen wij de mensen altijd nog voor de Krijgsraad brengen." Dat zou men dus misschien voor de eerste tien hebben kunnen doen. Wanneer het spel dan geëindigd zou geweest zijn, zou men dat misschien gedaan hebben. Dat kan men moeilijk zeggen. Het is een zuiver theoretische mogelijkheid, het is immers niet gebeurd.

43222. De **Voorzitter**: Was de reden, dat de gevangengenomen agenten in Nederland bleven en in Haaren werden ondergebracht, hierin gelegen, dat men ze bij de hand wilde hebben?

A. Dat ik ze bij de hand moest hebben?

De **Voorzitter**: Ja. Men had ze ook ergens in Duitsland of in Polen kunnen afzonderen.

A. Neen, dat was natuurlijk voor ons al zo, dat men bij zich zelf zei: „Men kan immers niet iedere agent een groot bord omhangen en zeggen: „Bij die moet je op dit en dat allemaal letten". In nog zo grote afzondering komen de mensen immers in een of ander bedrijf, waarin ik niet eerst weer een voordracht over het England-Spiel kan houden, terwijl, wanneer ik de mensen hier achter slot en grendel heb, en onder bewaking van lieden, die met het spel te doen hebben, dan behoef ik niet eerst een grote roman te vertellen, maar dan weet ieder: Hier mag onder geen enkele omstandigheid iets uitlekken van al deze geschiedenissen. Dat is natuurlijk de oorzaak geweest, dat wij op die manier niet nog veel mensen over het England-Spiel moesten vertellen. Op het ogenblik, Mijnheer de President, waarop een jaar na het spel *Schreieder* bij mij kwam en wij eens de mensen geteld hebben, die bij ons in ons eigen dienstverband werkzaam waren, toen ben ik zeker verschrikkelijk bleek geworden, omdat dat getallen waren, die men zich nooit gerealiseerd heeft.

43223. De **Voorzitter**: Doelt u hier op de twee avonden, dat alle personen te zamen zijn geweest, die bij het „Spiel" betrokken waren?

A. Ja.

43224. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk een fout, dat het hele personeel bij elkaar kwam, waarbij mensen aanwezig waren, die elkaar misschien niet eens kenden.

A. Ja, maar die kenden elkaar allemaal, dat waren slechts de mensen, die binnen het dienstverband met het spel te maken hadden.

43225. De **Voorzitter**: Ik had de indruk uit het verhaal, dat wij hier gekregen hebben, dat het een vrij groot gezelschap was, waar bijv. ook mensen van de Ordnungspolizei bij waren.

A. Dat zou misschien de Peiltroep geweest zijn.

43226. De **Voorzitter**: Zij behoeften natuurlijk al die anderen niet te kennen.

A. Ja, bij deze bijeenkomst in ons Casino hier in Scheveningen kan ik mij niet herinneren, dat de mensen van de Ordnungspolizei daarbij waren, maar wel toen ik in Driebergen was. Nu waren daardoor in Driebergen slechts van ons, laten we zeggen, 5 à 6 personen, die in dagelijks contact waren met de mensen van de Funkstelle, resp. de

A. Ja, das stimmt.

A. Und für die ersten Gründe ist vielleicht zu sagen, dass man das hätte tun können bevor man erstmalig mit einem Agenten über dieses Problem gesprochen hatte. Ich kann es jetzt in dem Fall nicht sagen, aber nehmen wir an, wenn wir die Agenten durchnummerieren, dass man vom zehnten Agenten an mit ihm darüber gesprochen hat. Dann hatte man für die ersten zehn natürlich ihre Gesichtspunkte, die Sie gerade eben sagen, Herr Präsident, gelten lassen können, nämlich zu sagen: Ja, wenn das Spiel dann geplatzt ist, können wir die Leute immer noch vor ein Kriegsgericht bringen. Das hatte man also vielleicht für die ersten Zehn tun können. Wenn das Spiel dann zu Ende gewesen ist, vielleicht hatte man es getan. Das kann man schlecht sagen. Es ist eine rein theoretische Möglichkeit, es ist ja nicht passiert.

A. Dass ich sie bei der Hand haben musste?

A. Nein, das war natürlich für uns schon so, dass man sich sagte: Man kann ja nicht jedem Agenten ein grosses Schild umhängen und sagen: Bei dem musst du auf das, jenes und das alles aufpassen. In noch so grosser Absonderung kommen die Leute ja in irgend einen Betrieb hinein, in dem ich nicht erst wieder einen Vortrag über das England-Spiel halten kann. Während, wenn ich die Leute hier habe unter einem besonderen Verschluss, unter der Aufsicht von Leuten die mit dem Spiel zu tun haben, dann brauche ich nicht erst einen grossen Roman zu erzählen, sondern dann weiss jeder: Hier darf unter keinen Umständen etwas herauskommen von all diesen Geschichten. Das ist natürlich der Grund gewesen, dass wir so nicht noch vielen Leuten vom England-Spiel erzählen mussten. Im Augenblick, Herr Präsident, wo nach einem Jahr des Spiels, *Schreieder* bei mir gewesen ist, und wir mal die Leute zusammengezählt haben, die bei uns im eigenen Dienstbereich tätig gewesen sind, da bin ich sicher erheblich bleich geworden, weil das Zahlen waren, die man sich nie realisiert hat.

A. Ja.

A. Ja, doch, die kannten sich alle. Das waren nur die Leute, die innerhalb der Dienststelle mit dem Spiel zu tun hatten.

A. Das wäre vielleicht der Peiltrupp.

A. Ja, bei dieser Veranstaltung in unserem Casino hier in Scheveningen, da kann ich mich nicht erinnern, dass die Leute von der Ordnungspolizei dabei waren, sondern wie ich in Driebergen draussen war. Nun waren dafür in Driebergen nur von uns, sagen wir fünf, sechs Personen, die im taglichen Kontakt waren mit den Leuten von

Peiltroep. Dat was weer een andere kring, die niets te maken had met de mensen hier. Bij het optellen van de namen — dat weet ik nog goed — zei *Schreieder*: Om Godswil, dat is een verschrikkelijk getal, dat te voorschijn komt, en wij hebben steeds weer gezegd: Indien enigszins mogelijk, niet nog meer mensen. Nu wist bij ons in ieder geval van diegenen, die werkelijk wat van de zaak afwisten, ieder de hele betekenis en dan ook altijd, wat er van afhing. Op het moment, waarop ik een ander bureau er in betrek, neemt u bij voorbeeld een krijgsraad of neemt u bij voorbeeld de leiding van een gevangenis in het Rijk, wat weten die nu van sabotage-agenten of van droppings hier of van het luchtverkeer? Dat is gevangene 327 en die mag schrijven of die mag niet schrijven. Maar hij is daar in een groot apparaat en de mogelijkheden, dat daar iets uitlekt, zijn natuurlijk veel, veel groter.

43227. De **Voorzitter**: Was u nog hier, toen de eerste ontvluchting uit de gevangenis te Haaren plaats vond? Dat was in de nacht van 29 op 30 Augustus 1943.

A. Ja, dat was de nacht, waarin ik vertrokken ben. Het was toevallig dezelfde dag. Het was de nacht van 28 op 29 Augustus, van Zaterdag op Zondag, en in deze nacht kreeg ik bevel, dat ik mij nog in de loop van Zondag in München moest melden. Om 5 uur heb ik het bevel gekregen en om 7 uur heb ik hier mijn spullen gepakt en ben in de loop van die Zondag vertrokken. Toen was de vlucht nog helemaal niet bekend. Ik heb het pas later in Italië gehoord, dat is toevallig precies dezelfde dag geweest.

43228. De **Voorzitter**: Later is er nog een tweede ontvluchting geweest.

A. Ja, in November geloof ik.

43229. De **Voorzitter**: Dat waren van der Giessen, van Rietschoten en Wegner. Daarop zijn de agenten uit Haaren weggebracht. Eerst, meen ik, naar Assen; later zijn ze naar een Duits kamp gebracht en daar zijn zij vrijwel allen omgekomen. Is dat nu in overeenstemming met de belofte, die de mensen is gedaan?

A. Neen, zeker niet. De beloften, die gedaan zijn door *Schreieder* in overeenstemming met mij en in overezinstemming met de instantie, waaronder dit ressorteerde, en in de absoluut duidelijke en vaste wil, de mensen te behouden. Ik was, zoals gezegd, hier tot Augustus 1943. Tot op dit tijdstip was daar noch iemand gevlucht, noch was er sindsdien op de een of andere manier ernstig sprake van, de mensen van hier weg te voeren. Er was wel eens sprake van geweest, dat wij gezegd hebben: Wanneer er een invasie komt en al die mensen zitten daar in Haaren, slechts 75 km van de kust, dan zou dat pijnlijk kunnen worden, en desondanks hebben wij het steeds doorgezet, dat de mensen hier gebleven zijn. Ik weet uit eigen ervaring niet wie bevolen heeft, dat de mensen van hier weg moesten. Ik weet, dat men, terwijl ik reeds weg was, niet alleen *Schreieder*, maar ook mij belangrijke verwijten gemaakt heeft, dat ik daarvoor verantwoordelijk ben, dat de mensen tot nu toe daar gebleven zijn en dat zij konden vluchten. Op de een of andere manier, Mijnheer de President, is natuurlijk ten minste voor de enkeling, maar immers toch ook op de een of andere manier voor het geheel, een tegenprestatie of een tegenvoorwaarde van de belofte, dat de hierbij betrokken personen er niets aan doen, om de verdere werkzaamheid van onze kant noemenswaard te storen, want wanneer ik natuurlijk — iedere gevangene heeft op zich zelf het recht uit te breken — met de gevangenen op de een of andere manier een, noemt u het een overeenkomst, afspraak of zo iets, maak, dan ontslaat hij zich zelf natuurlijk op het moment, waarop hij ontsnapt, van deze afspraak.

43230. De **Voorzitter**: Dat hangt natuurlijk van de vrijwilligheid van de overeenkomst af. Het is zeer de vraag of men het een overeenkomst kan noemen, die op dat moment met de agent gesloten werd. Of er aan zijn kant veel vrijwilligheid bij was, is zeer de vraag.

A. Ja, dan bestaat er helemaal geen overeenkomst.

43231. De **Voorzitter**: Dat is ook zeer de vraag. Men zou kunnen redeneren, dat degene, die bij dat gesprek in de positie van de agent verkeert, het recht heeft om de *reservatio mentalis* te maken, dat hij, wanneer hij kan ontvluchten, inderdaad ontvlucht.

A. En waaraan dan ook na de ontvluchtingstijd de andere partij gebonden is?

der Funkstelle, bezw. dem Peiltrupp gewesen sind. Das war wieder ein anderer Kreis, der nichts zu tun hatte mit den Leuten hier. Beim Addieren der Namen — das weiss ich noch gut — sagte mir *Schreieder*: Um Gottes Willen, das ist eine furchtbare Zahl, die da herauskommt. Und wir haben immer wieder gesagt: Möglichst nicht noch mehr Leute. Nun wusste bei uns jedenfalls von denen, die wirklich Bescheid wussten in der ganzen Sache, jeder die ganze Bedeutung und wusste ja auch immer, was davon abhängt. In dem Moment, wo ich eine andere Dienststelle einbeziehe, nehmen Sie irgend ein Kriegsgericht, oder nehmen Sie irgendwie die Verwaltung eines Gefängnisses im Reich, was wissen denn die von Sabotage-Agenten oder von Absätzen hier oder vom Flugverkehr? Das ist der Gefangene 327 und der darf eben schreiben oder darf nicht schreiben. Aber er ist da in einem grossen Apparat drinnen und die Möglichkeiten, dass da etwas ausleckt, sind natürlich viel, viel grösser.

A. Ja, das war die Nacht, in der ich weggefahren bin. Es war zufällig der gleiche Tag. Es war die Nacht vom 28. auf 29. August. Von Samstag auf Sonntag. Und in dieser Nacht bekam ich meinen Befehl, dass ich mich noch im Laufe des Sonntags in München melden musste. Um fünf Uhr habe ich den Befehl bekommen und um sieben Uhr habe ich hier meine Sachen zusammengepackt und bin im Laufe dieses Sonntags weggefahren. Da war die Flucht hier noch gar nicht bekannt. Ich habe es erst später in Italien erfahren. Das ist zufällig genau der gleiche Tag gewesen.

A. Jawohl. Im November glaube ich.

A. Nein, sicher nicht. Die Versprechungen, die ihnen gemacht worden sind; sie sind gemacht worden in Übereinstimmung mit mir und in Übereinstimmung mit den vorgesetzten Dienststellen durch *Schreieder* in dem absolut klaren und festen Willen, die Leute zu halten. Ich war, wie gesagt, hier bis zum August 1943, da war weder jemand geflüchtet bis zu diesem Zeitpunkt, noch war sonst irgeidwie in einem ernsthafteren Sinn die Rede davon die Leute von hier wegzubringen. Es war wohl einmal davon die Rede, dass wir gesagt haben: Wenn es eine Invasion gibt und die ganzen Leute sitzen da in Haaren doch nur 75 Kilometer von der Küste weg, das könnte peinlich werden. Und trotzdem haben wir es immer durchgesetzt, dass die Leute hier geblieben sind. Ich weiss aus eigenem Wissen nicht, wer veranlasst hat, dass die Leute hier weggekommen sind. Ich weiss, dass man, während ich schon weg gewesen bin, nicht nur *Schreieder*, sondern auch mir beträchtliche Vorwürfe gemacht hat, dass ich dafür verantwortlich bin, dass die Leute weiterhin dortgeblieben sind und dass sie fliehen konnten. Irgendwie ist natürlich, Herr Präsident, zum mindesten für den einzelnen, aber dann ja auch irgendwie für die Gesamtheit eine Gegenleistung oder eine Gegenvoraussetzung des Versprechens, dass die Betreffenden nichts dazu tun um die weitere Tätigkeit von unserer Seite in einem nennenswerten Masse zu stören. Denn wenn ich natürlich — jeder Gefangene hat an sich das Recht auszubrechen — mit den Gefangenen irgendwo einen, nennen sie es Vertrag oder Abmachung oder irgendwas mache, dann entlässt er sich selber natürlich in dem Moment, wo er entspringt, aus diesem Verhältnis.

A. Ja, dann besteht überhaupt keine Übereinkunft.

A. An das dann über die Flüchtingszeit hinaus der andere Teil gebunden ist?

43232. De **Voorzitter**: Bovendien komt daar nog bij, dat hier van de ontvluchting van vijf mensen meer dan 40 anderen mede de dupe zijn geworden.

A. Daarom sprak ik eerst immers daarvan als een mogelijk motief. Dat is een complex van vragen, waarover ik nog nooit in mijn leven ben ondervraagd. Ik had er niets mede te maken. Ik heb het feit, dat de agenten de tijd niet overleefden, pas gehoord, toen ik in Augustus 1947 hier in Holland gekomen ben. Voor de personen zelf, die ontvlucht zijn, zou ik reeds op het standpunt willen staan, dat men zegt: Op het moment, waarop jullie bent weggegaan en dan weer na op nieuw gewerkt te hebben gepakt bent, kunnen jullie je er niet meer op beroepen, dat deze oude en desnoods naar jullie opvatting, eenzijdige afspraak verder nog geldt.

En voor de anderen deel ik geheel en al uw opvatting, Mijnheer de President, dat de anderen het immers niet konden helpen (zij konden het wèl helpen — dat is weer een ander gezichtspunt —, en de ontvluchting van de afzonderlijke mensen was volgens hetgeen ik inmiddels gehoord heb immers niet zo, dat de anderen daarvan helemaal niets geweten hebben. Zij hebben zeer intensief daaraan deelgenomen en het lawaai veroorzaakt, dat gemaakt moest worden, opdat men niet zo duidelijk zou horen hoe er gezaagd en gewerkt werd). Desondanks zou het — ik weet dat niet uit me zelf, omdat ik er niet bij was — bij *Schreieder* nooit in zijn leven opgekomen zijn te zeggen: Door het feit, dat nu eens twee man en daarna nog drie man — zo waren geloof ik de getallen — zijn weggegaan, zijn wij voor de anderen nu vrij van onze verplichtingen. Dat heeft hij nooit gezegd, en dat zou hij ook niet gezegd hebben, en ik persoonlijk zou mij ook aan mijn beloften gehouden hebben, zeker totdat die mensen weer gepakt zouden zijn. En als zij niet in die tussentijd gewerkt zouden hebben, zou ik persoonlijk gezegd hebben: „Een flinke prestatie, dat jullie ontsnapt bent, maar wij waren ook niet mis, dat wij jullie weer gevangen genomen hebben”.

Daarmede zou de zaak afgelopen geweest zijn en wij zouden dan gezegd hebben: Wij passen een beetje beter op jullie. Die zouden misschien de een of andere gunst niet meer gehad hebben. Daarom staat voor mij vast, dat op het tijdstip — in 1944 geloof ik — juist een geheel vrij handelende derde buiten het kader — laten we zeggen *Schreieder*, *Deppner*, bevelhebber van de Sicherheitspolizei — staande persoon er bij gekomen is. Ik ben er rotsvast van overtuigd, dat *Schreieder* zich tegen het wegtransporteren in het algemeen verzet heeft met zeer belangrijke, zakelijke motieven. Hij was echter in ern buitengewoon moeilijke positie, in zoverre men hem de schuld gegeven heeft en gezegd heeft: Ja, tot nu toe hebben wij de mensen hier gelaten, omdat je gezegd hebt, dat je ze nodig hebt, maar je hebt ze blijkbaar niet zo nodig, wanneer daar 5 man bij je kunnen uitbreken.

43233. De **Voorzitter**: Hebt u nog kunnen verifiëren of dat zo is? *Schreieder* heeft hier gezegd, dat hem van de kant van *Rauter* verweten is, dat hij de schuld was, dat dit alles heeft kunnen gebeuren. Hij heeft hier verteld, dat hij daarover na de tweede ontvluchting in November 1943 nogal ernstige moeilijkheden heeft gehad. Hij heeft gezegd, dat *Rauter* zelfs een aanklacht tegen hem heeft ingediend.

A. Voor zover ik weet. Ik weet in elk geval, dat er eens een verzoek is gedaan om een zaak tegen hem aanhangig te maken. Of het tot een formeel proces gekomen is, dus dat het S.S. en Polizeigericht nu daadwerkelijk een aanklacht ingediend heeft of dat het slechts een onderzoek was, kan ik niet zeggen.

43234. De **Voorzitter**: Hebt u, hetgeen u er van weet, van anderen gehoord dan *Schreieder* zelf?

A. Ja, dat heb ik behalve van *Schreieder* ook gehoord van *Giskes* en van *Christiansen*; dat herinner ik mij. Dat was alles pas later. Ik was toevallig twee maanden geleden met generaal *Christiansen* 2 dagen in dezelfde gevangenis ondergebracht en daar hebben wij zeer veel over deze dingen gesproken, maar in het bijzonder weet ik het ook van *Giskes*.

Giskes was de vorige zomer bij mij, de dagen vóór hij hier ondervraagd is. Toen hebben wij ook over zulke dingen gesproken, en toen heeft hij mij dit verteld.

43235. De **Voorzitter**: Waar gelooft u, dat de invloed te zoeken is, die er de oorzaak van is geweest, dat men de aan deze groep agenten gedane belofte heeft ingetrokken?

Er is gebleken, dat van de kant van de weermacht gepoogd is om na de 30ste November 1943 de zaak te laten, zoals die was.

A. Deswegen sprach ich zunächst ja davon als von einer möglichen Begründung. Es ist das ein Fragenkomplex, zu dem ich nie im Leben gehört worden bin. Ich hatte nichts damit zu tun. Ich habe in der Tatsache, dass die Agenten die Zeit nicht überlebten, erst erfahren, wie ich im August 1947 hier nach Holland gekommen bin. Für die Personen selbst, die entflohen sind, möchte ich schon auf dem Standpunkt stehen, dass man sagt: Mit dem Moment, wo ihr weggegangen seid und dann nach neuerlicher Tätigkeit wieder gegriffen werdet, dann könntet ihr euch nicht mehr darauf berufen, dass diese alte und — allenfalls nach Ihrer Auffassung einseitige — Abmachung weiterhin noch gilt.

Und für die anderen stehe ich durchaus auf Ihren Auffassungen, Herr Präsident, dass die anderen ja nicht dafür können (sie könnten wohl dafür — das ist wieder ein anderer Gesichtspunkt — und die Entfluchtung der einzelnen Leute war nach dem was ich inzwischen gehört habe, ja nicht so, dass die anderen gar nichts davon gewusst haben. Sie haben sich sehr heftig daran beteiligt und den Radau veranstaltet, der gemacht werden musste, damit mail nicht so deutlich hörte, wie da gesagt und gearbeitet worden ist). Trotzdem wäre es — ich weiss das nicht von mir, weil ich nicht da war — *Schreieder* nie im Leben eingefallen zu sagen: dadurch, das jetzt einmal zwei Mann, einmal drei Mann — so waren, glaube ich, die Zahlen — weggegangen sind, sind wir nun für die andern frei von unseren Verpflichtungen. Das hat er nie gesagt, und das hatte er auch nie gesagt — und ich persönlich hatte mich auch an meine Versprechen sicher bis zur Wiederergriffung solcher Leute gehalten — und wenn die nicht in der Zwischenzeit gearbeitet hatten, hatte ich persönlich gesagt: allerhand Leistung, dass ihr weggekommen seid, und wir waren auch nicht schlecht, dass wir euch wieder gefangen haben.

Damit wäre die Sache erledigt gewesen. Wir hatten dann gesagt: Wir passen ein bisschen besser auf euch auf. Die hatten vielleicht irgend eine Vergünstigung nicht mehr gehabt. Darum steht für mich fest, dass in dem Zeitpunkt des Jahres 1944, glaube ich, eben ein völlig frei handelnder Dritter in Gestalt eines nicht im Zuge, sagen wir mal *Schreieder*, *Deppner*, Befehlshaber der Sicherheitspolizei, liegenden Mannes da hereingekommen ist. Ich bin felsenfest davon überzeugt, dass sich schon dem Abtransport überhaupt *Schreieder* mit sehr erheblichen sachlichen Gründen widersetzt hat. Er war aber in einer ausserordentlich schwierigen Situation, insoferne, als man ihm die Schuld gegeben hatte und gesagt hatte: Ja, bisher haben wir die Leute hier gelassen, weil du gesagt hast, du brauchst sie, aber du brauchst sie selbst offenbar nicht so notwendig, wenn da fünf Mann bei dir ausrücken können.

A. Soweit ich weiss. Ich weiss, dass ein Verfahren gegen ihn zum mindesten beantragt worden ist. Ob es zu einem formellen Verfahren gekommen ist, also ob das SS- und Polizeigericht nun tatsächlich eine Anklage erhoben hat, oder ob es nur ein Ermittlungsverfahren war, das kann ich nicht sagen.

A. Jawohl, das habe ich gehört, ausser von *Schreieder* auch von *Giskes* und von *Christiansen*. Das erinnere ich mich. Dies war alles erst später, ich war zufällig vor zwei Monaten mit General *Christiansen* zusammen in demselben Gefangnis zwei Tage untergebracht und da haben wir sehr viel über alle diese Dinge gesprochen. Aber insbesondere weiss ich es auch von *Giskes*.

Giskes war bei mir im vorigen Sommer, die Tage bevor er hier vernommen worden ist. Da haben wir über solche Dinge auch gesprochen und da hat er mir das erzählt.

Er is nl. een brief van *Hempel* over deze zaak, waarin deze parachutisten in verschillende groepen werden ingedeeld, ten aanzien van welke groepen dan verschillende betogen werden opgezet, maar waarvan toch de hoofdstrekking was om deze mensen van de krijgsraad weg te houden. Ten slotte is dat ook niet gebeurd, maar wat er wél gebeurd is, komt voor deze mensen in feite op hetzelfde neer. Zij zijn weggevoerd naar Duitsland en in een kamp terechtgekomen, waar zij binnen enkele dagen hun eind hebben gevonden. Is de invloed, die dat bewerkt heeft, uit Nederland gekomen of is die invloed van uit Berlijn gekomen?

A. Ik houd dit voor volkomen uitgesloten, dat de invloed van hier uit Holland gekomen is.

43236. De Voorzitter: Dacht u, dat uw opvolger *Naumann* dat niet voorgestaan heeft?

A. Neen, ik kan te weinig zeggen of dat nog in *Naumann's* tijd geweest is. *Naumann* was hier, ik meen in de tijd tot de invasie in 1944.

43237. De Voorzitter: Het wegvoeren van *Haaren* naar *Assen* is al onmiddellijk na de tweede ontvluchting gebeurd. Ik meen, dat deze agenten ongeveer ten tijde van de invasie naar Duitsland zijn gevoerd, maar ik weet die datum op het ogenblik niet precies.

A. Voor zover ik weet was ten tijde van de invasie *Schöngarth* reeds hier.

43238. De Voorzitter: Toen al?

A. *Naumann* vertrok juist kort voor, ten tijde van of heel kort na de invasie.

43239. De Voorzitter: Is er enige aanleiding om te vermoeden, dat het bepaalde hogere machten in Duitsland geweest zijn, die over het lot van deze mannen beschikt hebben?

A. Dat houd ik voor waarschijnlijk. Ik weet niets zeker. Ik kan u slechts een vage inlichting geven, hoe ik natuurlijk in het eerste ogenblik, toen ik dat gehoord heb, daarover heb gepiekerd. Ik kan het mij niet anders voorstellen dan dat men op een bepaald tijdstip gezegd heeft: Een absoluut veilige onderbrenging in Holland is niet meer mogelijk. Laten wij de mensen eerst naar de een of andere plaats in Duitsland zenden. Ik geloof, dat ze eerst niet in een kamp, maar ergens in een gevangenis waren. Later heeft men misschien onder bepaalde omstandigheden op een bepaald tijdstip gezegd: Er zijn bepaalde mensen, die onder geen voorwaarde in handen mogen komen van de naderende vijand, waarnaar zij zouden kunnen overlopen. Op het tijdstip van de invasie zal men zich toen wel op het standpunt gesteld hebben, dat bij deze mensen er definitief voor gezorgd moest worden, dat zij niet in handen van de vijand kwamen. Maar heel beslist ging dat van een centrale post uit, die tot taak had agenten en dergelijke personen in het algemeen ergens centraal onder te brengen. Ik geloof, dat men absoluut zeker zeggen kan, dat het voorstel of de aansporing om de mensen van het leven te beroven in geen geval van uit Holland gekomen is. Of natuurlijk niet een opvolger van mij gezegd heeft: „Ja, wanneer de mensen hier allemaal vluchten, juist op de tijd, dat de invasie steeds meer nabijkomt, dan alstublieft liever naar Duitsland”, dat weet ik niet, dat kan ik niet zeggen.

43240. De Voorzitter: *Schreieder* heeft hier verteld, dat hij tijdens het hoogtepunt van het England-Spiel 18 verbindingen had.

A. Ja.

43241. De Voorzitter: Van die 18 waren er verschillende, die niet zo intensief gebruikt werden. Nu schijnt het zo te zijn geweest, dat hebben ten minste verschillende getuigen verklaard, dat men bij de Orpo niet over zo veel marconisten beschikte, dat men elke verbinding, elke lijn, door een afzonderlijke „Funker” kon laten bedienen. Hebt u er enige wetenschap van of dit inderdaad zo is?

A. Dat er zeker geen achttien marconisten geweest zijn, die het net bediend hebben, en dat beslist één marconist meerdere lijnen bediend heeft, dat kan men zeker zeggen.

43242. De Voorzitter: Juist. Dat maakt de zaak natuurlijk wel des te opmerkelijker. Het is misschien al moeilijk om de aanslag van één agent precies na te bootsen, maar als men meerdere verbindingen te bedienen had, dan moest men — tenzij men overtuigd was, dat

A. Ich halte es völlig für ausgeschlossen, dass der Einfluss von hier aus Holland gekommen ist.

A. Nein, ich kann zu wenig sagen ob das noch in *Naumann's* Zeit gewesen ist. *Naumann* war hier, ich meine in der Zeit bis zur Invasion im Jahre 1944.

A. Soviel ich weiss, ist zur Zeit der Invasion schon *Schöngarth* da gewesen.

A. *Naumann* ging gerade kurz vor der, zum Zeitpunkt oder ganz kurz nach der Invasion.

A. Das halte ich für wahrscheinlich. Ich weiss nichts Sicheres, ich kann Ihnen nur eine ungenaue Auskunft geben, so, wie ich mir natürlich im ersten Augenblick, wie ich das erfahren habe, den Kopf darüber zerbrochen habe. Ich kann es mir nicht anders denken, als dass in einem bestimmten Zeitpunkt man gesagt hat: Eine absolut sichere Unterbringung innerhalb Holland ist nicht mehr möglich, senden wir die Leute nach zunächst irgend einer Stelle in Deutschland. Ich glaube, sie waren zuerst nicht in einem Kamp, sondern irgendwo in einem Gefängnis. Später hat man vielleicht unter Umständen in einem gewissen Zeitpunkt gesagt: Es gibt gewisse Leute, die unter keinen Umständen in die Hand eines sich nähernden Feindes, zu dem sie überlaufen können, kommen sollen. Im Zeitpunkt der Invasion hat man sich dann wohl auf den Standpunkt gestellt, dass bei diesen Leuten endgültig dafür gesorgt wird, dass sie nicht in die Hand des Feindes kommen. Aber ganz bestimmt ging das von einer zentralen Stelle aus, die sich damit beschäftigt hat, Agenten und ähnliche Personen überhaupt irgendwo zentral aufzubewahren. Ich glaube, dass man absolut sicher sagen kann, dass der Vorschlag oder die Anregung, die Leute des Lebens zu berauben, keinesfalls von Holland aus gekommen ist. Ob natürlich nicht ein Nachfolger von mir gesagt hat: „Ja wenn die Leute hier alle fluchten, gerade jetzt, wo die Invasion immer näher kommt, dann bitte lieber nach Deutschland”, das weiss ich nicht, dass kann ich nicht sagen.

A. Ja.

A. Dass sicher keine achtzehn Funker gewesen sind, die das Netz bedient haben und dass bestimmt ein Funker mehrere Funklinien bedient hat, das kann man sicher sagen.

men in Engeland nergens op lette — ook zorgen, dat men op elk van die verbindingen de aanslag van de desbetreffende marconist zoveel mogelijk benaderde.

A. Ja maar, Mijnheer de President, daarbij mag men ook niet vergeten, dat deze geschiedenis met het handschrift immers op de lange duur alleen maar opgaat bij een ervaren marconist. De mensen, die bij voorbeeld reeds sedert het jaar 1920 marconist ergens in een vliegtuig of op het een of andere schip waren, hebben een handschrift, dat niet meer verandert. Maar wanneer iemand 6 weken en nog eens 6 weken in Engeland op één van de scholen geweest is en daar onder bepaalde omstandigheden geseind heeft, in het bewustzijn: het is alles rustig en alles duidelijk, en hij geeft dan zijn tekens, dan heeft hij nog geen gevormd handschrift. Hij heeft wel een zeker handschrift, dat voor de eerste paar uren, dat hij seint, na het droppen van een bepaalde betekenis is. Wanneer echter dan het handschrift niet precies klopt, dan zal iedere marconist aan de andere kant tegen zich zelf zeggen: „Nu, die is nu eenmaal nerveus!” De agent weet immers niet of niet in het volgende ogenblik door de deur iemand binnenkomt, die hem gevangenneemt. Het zijn de psychische omstandigheden die bij de aanslag een grote rol spelen.

Het is toch immers een beetje anders of ik in Londen of in Schotland zit, of dat ik hier in een zijstraat zit en niet weet, wat er ieder ogenblik gebeurt. Daarom zal men aan de aanslag bij alle nieuwelingen niet zo grote waarde kunnen toekennen, dat niet op de een of andere dag de man, de marconist van de Ordnungspolizei, er tussenkamt en nu het handschrift wat verder ontwikkelt. En wanneer hij nu twee maanden later nog een nieuw overneemt, dan is het oude hem al niet meer nieuw. Hij kan immers in de loop van de tijd de ontvanger aan de overkant dit zijn „orpohandschrift”, als het handschrift van de agent enigermate opdringen, wanneer het gaat om pas opgeleide mensen. Slechts voor de heel oude rotten, voor de mensen, die sinds vele jaren geseind hebben, van hen zal het zeer moeilijk zijn het handschrift na te maken, ofschoon men daar op een zeker tijdstip zeggen moet: Ja, het is iets anders of iemand aan een mooi toestel in Londen zit of dat iemand onder zeer beslist moeilijke omstandigheden aan de andere kant zit.

43243. De Voorzitter: Wie waren bij de Orpo eigenlijk de deskundigen op dit gebied?

A. Dat was allereerst Leutnant of Oberleutnant *Heinrich* en Leutnant *Linhardt*.

43244. De Voorzitter: Is u niet bekend, waar die zich bevinden?

A. Neen.

43245. De Voorzitter: Blijkbaar namen de Duitse deskundigen van de Orpo het standpunt in, dat het handschrift niet zo beslissend was voor het spel. Dat is hier door verschillende getuigen gezegd.

Dat blijft natuurlijk een kwestie, waarover wij ons in laatste instantie door deskundigen zullen moeten laten voorlichten.

A. Ik mag uit eigen ervaring nog zeggen, Mijnheer de President, dat ik mij heel precies en heel duidelijk herinner, dat wij in onze kring aan onze kant in het begin zeer veel over het handschrift gesproken hebben en er zeer vaak sprake van was, dat het een tamelijk kunststuk is, de man niet slechts tot mededelen van zijn code, zijn checks enz. te bewegen, maar ook daartoe, dat hij zelf met zijn handschrift zich aan het toestel zet, en dat na een bepaalde tijd — ik kan nu niet meer zeggen, hoelang dat later was — de een of andere aanleiding mij er toe gebracht heeft, *Schreieder* te vragen: „Ja, zendt dan de Orpo?” Uit de een of andere opmerking van *Schreieder* bleek, dat een man van de Ordnungspolizei zond, en dat was nieuw voor mij. Daarop zei *Schreieder* tegen me: „Ja, men heeft zich in de tussentijd waarschijnlijk ook daarvan door eigen seinscholen van de omstandigheden overtuigd.” De ervaringen op seingebied zijn immers volkomen gelijk, of ik een seinschool in Berlijn heb of een seinschool in Londen. Overal zal de ervaring met het handschrift van nieuwelingen immers gelijk zijn. Het resultaat was, dat men niet meer zo'n waarde hechtte aan het handschrift. Het handschrift is in het bijzonder te leren van de seiner, die zich nog in het ontwikkelingsstadium bevindt. Men behoeft immers slechts een paar zendingen lang de andere te bedriegen, de 4de, 5de keer kan men reeds geleidelijk overgaan op het eigen handschrift. Daarvan was sprake nog in het eerste stadium, liever gezegd, in het eerste derde gedeelte van het Englands-Spiel, dat herinner ik mij zeer duidelijk.

A. Ja, aber, Herr Präsident, da darf man auch nicht vergessen, dass diese Geschichte mit der Handschrift ja auf längere Zeit nur zutrifft auf einen altgelernten Funker. Die Leute, die zum Beispiel schon seit dem Jahre 1920 als Funker irgendwo in einem Flugzeug oder auf irgendwelchen Schiffen waren, die haben eine Handschrift, die sich nicht mehr verändert. Aber wenn jemand sechs Wochen, und nochmal sechs Wochen in England in einer der Schulen gewesen ist und hat da unter Bedingungen gefunkt im Bewusstsein: es ist absolut ruhig und alles klar, und er gibt da seine Zeichen, dann hat er noch keine ausgebildete Handschrift. Er hat wohl eine gewisse Handschrift, die für die ersten paar Funkstunden nach dem Absetzen von einer gewissen Bedeutung ist. Wenn aber da die Handschrift nicht genau stimmt, dann wird jeder Funker auf der anderen Stelle sich sagen: Nun, der ist eben nervös. Der Agent weiss ja nicht, ob nicht im nächsten Augenblick zur Türe irgendjemand hereinkommt, der ihn festnimmt. Es sind die psychischen Bedingungen, die beim Anschlag eine grosse Rolle spielen.

Es ist ja doch ein bisschen anders ob ich in London oder in Schottland sitze, oder ob ich hier in einer Seitenstrasse sitze und weiss nicht was jeden Augenblick passiert. Da wird man dem Anschlag bei den sämtlichen Neulingen keine so grosse Bedeutung beimessen können, dass nicht über kurz oder lang der Mann, der Marconist von der Ordnungspolizei einsteigt und nun die Handschrift etwas weiter entwickelt. Und wenn er nun zwei Monate später noch eine neue übernimmt, dann ist ihm die alte schon nicht mehr neu. Er kann ja im Laufe der Zeit, der Gegenstelle drüben diese, seine Orpohandschrift als die Handschrift des Agenten einigermaßen aufzwingen, wenn es sich um neu ausgebildete Leute handelt. Nur für die ganz alten Hasen, für die Leute, die seit vielen Jahren gefunkt haben, da wird es sehr, sehr schwierig sein, deren Handschrift nach zu ahmen, obwohl auch da in einem gewissen Zeitpunkt man sich sagen muss: Ja, es ist etwas anders, ob einer am schönen Tastgerät in London sitzt oder ob einer unter ganz wesentlichen schweren Umständen auf der anderen Seite sitzt.

A. Das war zunächst der Leutnant oder Oberleutnant *Heinrich* und dann der Leutnant *Linhardt*.

A. Nein.

A. Ich darf aus eigener Erfahrung noch sagen, Herr Präsident, dass ich mich sehr genau und sehr deutlich daran erinnere, dass wir in unserem Kreise, auf unserer Seite im Anfang sehr viel von der Handschrift gesprochen haben und sehr häufig davon die Rede war, dass es ein ziemliches Kunststück ist, den Mann nicht nur zur Angabe seines Codes, seiner Checks u.s.w., sondern dazu zu bringen, dass er selber mit seiner Handschrift sich an die Taste setzt, und dass nach einer gewissen Zeit — ich kann heute nicht mehr sagen, wie lange das später war — irgend ein Anlass mich dazu gebracht hat, *Schreieder* zu fragen: Ja sendet denn da jetzt die Orpo? Aus irgend einer Bemerkung von *Schreieder* ging hervor, dass ein Mann von der Ordnungspolizei sendete. Und das war mir neu. Daraufhin sagte mir *Schreieder*: Ja, man hat sich in der Zwischenzeit davon wahrscheinlich auch durch eigene Funkschulen von den Umständen überzeugt. Die Funkerfahrten sind ja vollkommen gleich. Ob ich eine Funkschule in Berlin habe, oder eine Funkschule in London habe, überall wird die Erfahrung mit der Handschrift der Neulinge ja wohl gleich sein. Das Ergebnis war, dass man der Handschrift keine solche Bedeutung mehr beilegte. Eine Handschrift ist insbesondere von den im Entwicklungsstadium befindlichen Funkern durchaus zu lernen. Man braucht ja nur ein paar Sendungen lang den anderen täuschen. Das vierte, fünfte Mal kann man schon auf die eigene Handschrift überleiten. Davon war die Rede, noch im ersten Stadium, oder besser gesagt, im ersten Drittel des England-Spiels. Das erinnere ich mich sehr deutlich.

43246. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk de vraag, in hoeverre men aan de andere kant met technische hulpmiddelen de contrôle had kunnen verbeteren. Men had b.v. de handschriften op grammofoonplaten kunnen vastleggen.

A. Ja. Of met geperforeerde stroken zenden of zoiets.

43247. De **Voorzitter**: U bevestigt dus ook, wat de anderen hier verklaard hebben, dat inderdaad bij de Ordnungspolizei men dit niet beschouwde als een beslissend element?

A. Ja.

43248. De **Voorzitter**: Zo is het toch?

A. Ja.

43249. De **Voorzitter**: Ik ben nu, wat het England-Spiel betreft, aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Er is echter nog één ander punt, waarover ik u iets wilde vragen.

Hebt u enige wetenschap gehad van de wijze, waarop op 18 Januari 1942 *Wiardi Beckman* op het strand te Scheveningen is gearresteerd?

A. Ik weet, dat dat is gebeurd, maar nu kan ik niets meer daarover zeggen.

43250. De **Voorzitter**: Het is ook meer een zaak geweest van de militairen, omdat de arrestatie is geschied door de kustwacht.

A. Ja. Door de patrouille.

43251. De **Voorzitter**: Er kwamen van tijd tot tijd boten van de overkant aan de kust en met zo'n boot zou *Wiardi Beckman* mee-gaan. Nu was de afspraak deze, dat die boot zou komen in de nacht, wanneer des avonds door Radio-Oranje het Wilhelmus opgezegd was. Mijn vraag is nu deze: Is de arrestatie een toevalligheid geweest, doordat men hen op het strand heeft aangetroffen, of heeft men te voren de betekenis van het opzeggen van het Wilhelmus geweten, zodat men wist, dat in de daaropvolgende nacht iets van die aard zou kunnen gebeuren?

A. Het ligt volkomen buiten mijn macht om dit onder ede vast te stellen. Volgens mijn gevoel, uit mijn herinnering, zou ik willen zeggen: Men heeft het niet geweten.

Maar ik moet zeggen: Volgens mijn gevoel en vooral, Mijnheer de President, in deze dingen heeft men nu in de laatste anderhalf jaar zoveel steeds weer in de krant gelezen, beschrijvingen van deze en gene zijde, dat men niet meer weet, wat men inderdaad acht jaar geleden beleefd heeft en wat men in het laatste jaar in de krant gelezen heeft. Ofschoon ik geloof enigermate geschoold te zijn om zo iets uit elkaar te houden, houd ik het voor onmogelijk, dingen, die zc ver uit elkaar liggen er, die ik ook toentertijd niet met zo'n intensiteit meebeleefd heb, maar ook toen slechts in rapporten of zoiets gelezen heb, nog duidelijk te schilderen. Men weet niet meer of men dat in 1942 in machineschrift gelezen heeft of in Januari 1947 in drukinkt. Dat is haast niet meer vast te stellen.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede volkomen aan het einde van hetgeen ik U te vragen heb. Ik sluit het verhoor.

W. HARSTER.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

A. Ja, oder mit Lochstreifen senden oder irgendwo etwa.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Ich weiss, dass das sich ereignete, aber heute kann ich nichts mehr darüber sagen.

A. Ja, durch die Streife.

A. Unter Eid darauf eine Feststellung zu geben bin ich vollkommen ausser Stande, gefühlsmässig, aus meiner Erinnerung heraus, möchte ich sagen: Man hat es nicht gewusst.

Aber ich muss sagen, gefühlsmässig und vor allem, Herr Präsident, in diesen Sachen hat man jetzt in den letzten 1½ Jahre so viel immer wieder in der Zeitung gelesen, Schilderungen von dieser und jener Seite, dass man nicht mehr weiss, was man tatsächlich vor acht Jahren erlebt hat und was man im letzten Jahre in der Zeitung gelesen. Obwohl ich glaube einigermaßen geschult zu sein, so etwas auseinander zu halten, halte ich es für unmöglich Sachen, die so weit auseinander liegen und die ich auch damals nicht mit einer solchen Intensität miterlebt habe, sondern auch damals nur Berichte oder irgendwo gelesen habe, noch genau zu schildern. Man weiss nicht mehr, hat man das mit Schreibmaschine in 1942 gelesen oder hat man es in Druckerschwarze im Januar 1947 gelesen. Das ist fast nicht mehr darzustellen.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 FEBRUARI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIS KNULST,
oud 30 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein der
Koninklijke landmacht.

Hij legt de eed af als getuige.

43255. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op de 10de Mei 1940 bij het uitbreken van de oorlog?

A. Toen bevond ik mij in Zuid-Beijerland.

43256. De **Voorzitter**: Hoe bent u dan in Engeland gekomen?

A. In Januari 1942 ben ik naar Zwitserland gegaan en eind 1942 via Frankrijk, Spanje, Curaçao, Amerika, Canada naar Engeland.

43257. De **Voorzitter**: U bent in 1942 naar Zwitserland gegaan. Was dat via Putte in Noordbrabant? Bent u daar de grens over gegaan?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Gaat u door.

A. Ik ben toen in Engeland opgeleid en zou in Januari ingezet worden, maar ik ben niet ingezet. Door majoor *Somer* ben ik toen naar Zweden gestuurd.

43258. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Het zal ongeveer in Februari 1944 geweest zijn.

43259. De **Voorzitter**: Maar nu zei u, dat u opgeleid was. Waarvoor bent u opgeleid?

A. Voor parachutist en telegrafist.

43260. De **Voorzitter**: Was het aanvankelijk de bedoeling, dat u gedropt zou worden in Nederland?

A. Ja.

43261. De **Voorzitter**: Toen u opgeleid werd, was dat voor B.I. of was dat in de tijd voordat het B.I. bestond?

A. Toen was het al B.I.

43262. De **Voorzitter**: Dus toen was het B.I. er al. Uw opleiding is dus na November 1942 begonnen?

A. Ja, mijn opleiding is begonnen in 1943; het zal geweest zijn in September 1943.

43263. De **Voorzitter**: Wanneer bent u dan in Engeland aangekomen?

A. Ik ben in Canada aangekomen, naar ik meen, in April 1943 en ben toen in Canada gebleven tot ongeveer September. Daarna ben ik naar Engeland gegaan en ik meen in October/November bij B.I. gekomen.

43264. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u uiteindelijk niet als parachutist gedropt bent?

A. Ik geloof, omdat ik als Indische jongen zou opvallen.

43265. De **Voorzitter**: Omdat er dus een te groot risico aan vast zat, nl. dat u te zeer zou opvallen?

A. Kolonel *de Bruyne* — ik weet niet of ik zijn naam wel goed heb, dat kan ik me niet meer herinneren, — had er bezwaar tegen, dat ik als Indische jongen gedropt zou worden.

43266. De **Voorzitter**: U was opgeleid door B.I. en dat was de dienst, die onder majoor *Somer* stond. Daar had kolonel *de Bruyne* dan toch niets mee te maken?

A. Neen. Maar majoor *Somer* heeft mij dit toen medegedeeld en had dit schijnbaar overlegd met kolonel *de Bruyne*.

43267. De **Voorzitter**: U bent dus, als ik het goed gehoord heb, in Stockholm gekomen ongeveer Februari 1944?

A. Ja, ik weet het niet precies meer. Het zal toch wel ongeveer in die tijd, Februari/Maart, geweest zijn.

43268. De **Voorzitter**: Was de heer *Lindenburg* er toen nog?

A. Die was er toen nog een week of veertien dagen, denk ik.

43269. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer *Lindenburg* verklaard heeft, dat hij 1 April 1944 in Londen aangekomen is.

Kunt u ons inlichten over de reden, waarom de heer *Lindenburg* die post in Stockholm heeft verlaten?

A. Dat zal ik u vertellen. Toen ik naar Stockholm gestuurd werd — dat heb ik eigenlijk tegen mijn zin gedaan, omdat ik toen terug wilde naar de troep —, heeft majoor *Somer* gezegd de post te gaan aflossen. Daar was toen iets gebeurd — ik weet alleen één naam en dat is *Aben*. Majoor *Somer* heeft mij hierover in het kort gesproken. Ik geloof, dat de heer *Lindenburg* niet direct gestruikeld is op *Aben*. Dat is alles, wat ik er van weet.

43270. De **Voorzitter**: Dacht u wel, dat het verband hield met *Aben*?

A. Dat dacht ik wel. Ik durf het niet voor waar te zeggen, maar ik weet wel, dat het ongeveer zo was, dat majoor *Somer* mij zei, dat er iets met een of andere agent was; ik geloof, dat dat *Aben* was.

De **Voorzitter**: Dat was in ieder geval het beroemde geval daar.

A. Dat is alles, wat ik er van weet.

43271. De **Voorzitter**: U had dus de indruk, dat de beëindiging van de functie van de heer *Lindenburg* in Stockholm niet vrijwillig was, m.a.w. niet op zijn verzoek was?

A. Dat weet ik niet.

43272. De **Voorzitter**: U werd zijn opvolger?

A. Jawel.

43273. De **Voorzitter**: Hebt u ook overigens niets gemerkt van de moeilijkheden van de heer *Lindenburg* in zijn periode?

A. Neen. U bedoelt met moeilijkheden toch ten opzichte van de heer *Lindenburg*?

43274. De **Voorzitter**: De moeilijkheden, die de heer *Lindenburg* gehad heeft in Stockholm en die misschien aanleiding tot zijn vertrek geweest zijn. Hebt u daar iets van gemerkt?

A. Neen.

43275. De **Voorzitter**: Waren de zaken, afgezien dan van wat er misschien in het geval *Aben* was gebeurd, in orde, toen u de dienst overnam?

A. Voor zover ik kon beoordelen, waren deze in orde.

43276. De **Voorzitter**: U werd dus hoofd van de post, die B.I. in Stockholm had?

A. Ja.

43277. De **Voorzitter**: Hoe groot was dat apparaat op het moment, toen u daar kwam?

A. U bedoelt de bezetting? Ik schat een man of acht.

43278. De **Voorzitter**: Wie waren uw voornaamste medewerkers?

A. Voornamelijk waren het *Boender* en kapitein *Schuur*.

43279. De **Voorzitter**: Tot wanneer bent u daar gebleven?

A. Totdat ik afgelost werd door de heer *Dijckmeester*.

43280. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In Augustus 1945.

43281. De **Voorzitter**: Dus toen de oorlog afgelopen was. Had u in uw periode nog iets te maken met de consul-generaal?

A. In zoverre, ik had alleen iets met de consul-generaal met betrekking tot schepen te maken. Wanneer er b.v. een schip binnenkwam, dan was het de bedoeling, dat B. I. beoordeelde of het schip nog zou varen of dat het schip in beslag genomen zou worden. Voor de rest had ik geen bemoeienis met de consul-generaal.

43282. De **Voorzitter**: U was dus niet ondergeschikt aan de consul-generaal. Ook niet aan de gezant?

A. Ja, dat denk ik wel ten opzichte van de gezant.

43283. De **Voorzitter**: Kreeg u uw bevelen regelrecht uit Londen?

A. Ja, die kreeg ik regelrecht uit Londen. Maar ik denk, dat het apparaat natuurlijk wel onder de gezant stond.

43284. De **Voorzitter**: Hebt u dat dan niet gemerkt?

A. Ik heb altijd met de gezant overlegd, als het kwesties waren, die het gezantschap betroffen, maar als het kwesties waren, die rechtstreeks B. I. betroffen, dan niet.

43285. De **Voorzitter**: Kreeg u geen bevelen van de gezant?

A. Neen.

43286. De **Voorzitter**: U had het over schepen. Nu heeft de heer *Lindenburg* hier verteld — dat was, als ik het goed begrepen heb, een grief van de heer *Lindenburg* tegen de consul-generaal —, dat de consul-generaal in October 1943, nadat hij zelf van het leiderschap van B. I. ontheven was, de Hollandse schepen in Zweden in beslag genomen had, zodat ze niet meer konden varen. Was dat later in uw tijd ook, dat de schepen niet mochten varen?

A. Dat is ongeveer zo net vóór mijn komst geweest.

43257. De **Voorzitter**: Is dat zo gebleven?

A. Ja, dat is praktisch zo gebleven.

43288. De **Voorzitter**: De consul-generaal heeft ze dus vastgehouden?

A. De consul-generaal heeft verder wel altijd eerst gevraagd of het goed was, omdat ik op een gegeven moment weer moest gaan

bouwen naar Holland toe, dat is me niet gelukt. Ik heb daarom natuurlijk schepen, wanneer deze binnenkwamen, eerst voor B. I. geclaimd om te kijken of deze weer terug konden gaan, vóórdat ze in beslag genomen mochten worden. Dat is het enige dan, waarmee ik met de consul-generaal te maken had.

43289. De **Voorzitter**: Eigenlijk is het dus zo, dat u niet hebt kunnen bewerken, dat er nog Nederlandse schepen naar Delfzijl voeren?

A. Neen. Wij hebben op andere lijnen wel geprobeerd, o.a. over Noorwegen.

43290. De **Voorzitter**: Als u nu uw werk in enkele hoofdtrekken zou moeten omschrijven, wat was dan uw taak als hoofd van het B.I. daar?

A. Het was een dubbele functie. Ik moest het werk waarnemen voor het Ministerie van Justitie in zake de ondervraging met betrekking tot de politieke betrouwbaarheid. Dat was een deel van mijn taak en voor de rest moest ik verbindingen op Holland via Noorwegen of via Duitsland zoeken. Verder hield ik contact met de Engelse dienst. Dan was er nog een aparte afdeling voor de enorme zendingen photo's, die we uit Holland via Zwitserland kregen.

43291. De **Voorzitter**: Moest u voor doorzending daarvan zorgdragen?

A. We moesten bekijken of er adressen waren, waar die boeken konden aankomen en opgehaald konden worden.

43292. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat er ook in uw tijd boeken uit Zwitserland kwamen. Als ik het goed begrepen heb, werden die boeken gestuurd door Zwitserse firma's, is het niet?

A. Dat weet ik niet meer.

43293. De **Voorzitter**: Maar waar kwamen ze dan aan?

A. Bij kennissen. Wij zorgden, dat wij kennissen hadden. De een was b.v. geïnteresseerd op het gebied van electriciteit, dus die kreeg boeken op het gebied van electriciteit en een ander kreeg weer boeken op het gebied van letterkunde.

43294. De **Voorzitter**: Juist. Werd de inhoud van die boeken er in Stockholm uitgehaald?

A. Ja. Zoals u weet, zaten de photo's in de kaft en deze werden dan bij ons helemaal ontwikkeld in tweevoud. Dan ging er eerst een kopie naar Londen toe en wanneer deze kopie aangekomen was, ging de andere kopie plus de originele photo ook naar Londen.

43295. De **Voorzitter**: Dat ging meestal per vliegtuig, niet waar?

A. Alles ging per vliegtuig.

43296. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat in Stockholm die zaak ontwikkeld werd? Men kon toch ook het boek doorsturen naar Londen?

A. Ik denk, dat de reden daarvan geweest is, dat men vreesde, dat, wanneer het vliegtuig zou verongelukken, men de hele zending kwijt was.

43297. De **Voorzitter**: Ja, en geen kopie had. Terwijl, zoals het nu gebeurde, men in ieder geval een kopie had. Ging er ook wel eens wat terug van uit Londen naar Zwitserland met de bedoeling om dat naar Nederland te sturen?

A. Van Londen naar Zwitserland?

43298. De **Voorzitter**: Ik bedoel van Londen naar Stockholm en dan van Stockholm weer in boeken naar Zwitserland met de bedoeling, dat het van Zwitserland uit naar Nederland zou worden gezonden.

A. Niet in mijn tijd althans.

43299. De **Voorzitter**: Dat heeft u dus nooit meegemaakt. Het verkeer in deze tijd was dus in Stockholm volkomen ernzichtig, een éénrichtingverkeer dus.

Hebt u nooit uw bemiddeling moeten verlenen om op een andere manier een opdracht, b.v. van de Nederlandse Regering, langs die weg naar Nederland over te brengen?

Is dat nooit gebeurd?

A. Neen.

43300. De **Voorzitter**: De doorzending van hetgeen uit Zwitserland kwam, was dus een deel van uw taak?

Verder moest u waarschijnlijk algemene inlichtingen, voor zover u die in een neutraal land kon verwerven, naar Londen zenden?

A. Wij hebben niet de bedoeling gehad de Zweden te bespioneren.

43301. De **Voorzitter**: Men verneemt waarschijnlijk in een neutraal land wel eens dingen, die men ergens anders niet zo gemakkelijk hoort.

A. Wij ondervroegen de uitgeweken Nederlandse schippers. Hierover onderhielden wij contact met andere consulaten en verder werkten wij nauw samen met de Engelsen. Door middel van een zekere W. hadden wij contact met Berlijn. Dit was een persoon, die in Berlijn werkzaam was bij het Zweedse Rode Kruis; die man nam ook altijd eventuele berichten mee naar Berlijn.

43302. De **Voorzitter**: Wat voor verbindingen had u dan in Berlijn?

A. Wij hadden een lijn op te bouwen via Berlijn zo naar de Hollandse grens toe. Ik probeerde althans in Holland een paar postadressen te krijgen.

43303. De **Voorzitter**: Is u dat niet gelukt?

A. Neen, dat is mij niet gelukt.

43304. De **Voorzitter**: De heer *Lindenburg* heeft het over een zekere *Slecht* in Nederland gehad. Toen de heer *Lindenburg* naar Zweden is gegaan, heeft *Slecht* het werk, dat hij in Nederland gedaan heeft, voortgezet. Hebt u ooit met *Slecht* contact gehad?

A. Neen.

43305. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Lindenburg* u die naam niet medegedeeld?

A. Neen.

43306. De **Voorzitter**: De Hollandse schepen waren door de consul-generaal aan de ketting gelegd, maar er voeren natuurlijk nog wel Duitse schepen tussen Delfzijl en Zweden.

A. Wij hebben wel eens geprobeerd om de matrozen op Duitse schepen vast te houden, maar het was ontzettend moeilijk om de schepen te benaderen. Meestal, wanneer ze de schepen af waren, hadden de jongens er geen zin meer in en liepen ze er voorgoed van af.

43307. De **Voorzitter**: De Duitsers onderhielden dus wel met niet-Nederlandse schepen een scheepsverbinding tussen Delfzijl en Zweden?

A. Ja, althans tussen Duitsland en Zweden.

43308. De **Voorzitter**: Het zal misschien niet zoveel geweest zijn, maar ik zou me kunnen voorstellen, dat onder de bemanningen af en toe nog wel eens Hollanders waren. Dat gebeurde toch wel, niet waar? Drogen er daar wel eens van?

A. Over het algemeen wel.

43309. De **Voorzitter**: Brachten die geen materiaal mee?

A. Neen, maar die werden ondervraagd.

43310. De **Voorzitter**: Maar kwam het niet voor, dat ze materiaal meebrachten?

A. Neen, ik heb het niet meegemaakt.

43311. De **Voorzitter**: De kapiteins van de schepen, die gevaren hebben in de periode van Juni 1942 tot Juli 1943, toen dr. *Oosterhuis* in Delfzijl werkte, brachten hele zendingen mee. Dat kon natuurlijk later niet meer, want er voeren geen Nederlandse schepen meer. Maar op die Duitse schepen waren toch wel eens Nederlandse leden van de bemanning. Is het nimmer mogelijk geweest, dat daarmee systematisch berichten konden worden meegegeven?

A. Neen.

43312. De **Voorzitter**: Dus het enige dat u daarmee bereikt hebt, is eigenlijk, dat u, als zo iemand eens gedeserteerd was, de gelegenheid had om hem te ondervragen?

A. Die gelegenheid kreeg ik natuurlijk altijd, want hij kwam vanzelf in een kamp en werd dan daar verder door ons ondervraagd. We hebben wel eens geprobeerd ze op de schepen te houden; deze kans hebben we één à tweemaal gehad, maar de personen wilden niet.

43313. De **Voorzitter**: Bleven die jongelui in een kamp of gingen ze ook naar Engeland?

A. Het heeft in verband met de invasie ontzettend gestagneerd met het vliegtuigenplan. Toen dat eenmaal een beetje voorbij was, waren de Amerikanen iets meer toeschietelijk en hebben ze wat meer vliegtuigen beschikbaar gesteld. Via de Engelse lijn was er praktisch geen plaats. In mijn tijd ging de heer *Middendorp* daar voornamelijk over.

43314. De **Voorzitter**: Dus er gingen er niet zoveel naar Engeland?

A. In de winter van 1944 niet, toen was het praktisch onmogelijk.

43315. De **Voorzitter**: Dan hebt u het nog gehad over een verbinding over Noorwegen. Hoe had men zich de verbinding over Noorwegen gedacht?

A. Er waren Noorse kolenboten, die op Rotterdam van uit Noorwegen voeren, zodat wij dan faciliteiten kregen om eventueel een contact tot stand te brengen, als wij b.v. een postadres in Rotterdam hadden. Het was bijna gelukt, maar toen voeren de boten tijdelijk niet meer. Daarna is het nog een keer geweest, doch toen mochten de boten weer niet varen. Het is eigenlijk op niets uitgelopen.

43316. De **Voorzitter**: Dat waren dus Noorse schepen, die door de Duitsers gedwongen werden om op Rotterdam te varen?

A. Ja, volgens de woorden dan van de Noorse contactman van de legatie.

43317. De **Voorzitter**: Die boten hadden dus Noorse bemanningen. De contactman op de legatie meende dus, dat langs die weg iets te bereiken zou zijn. Wanneer werd daartoe besloten?

A. Daar ben ik praktisch al direct mee begonnen, toen de bootverbinding op Delfzijl stilstond.

43318. De **Voorzitter**: Heeft het helemaal niets opgeleverd?

A. Neen. Ik had eigenlijk één grote handicap. Ik was te lang uit Holland weg en ik heb niet lang genoeg in de ondergrondse gezeten, zodat ik eigenlijk geen personen wist om mee samen te werken. B.I. in Londen wilde er natuurlijk niet mee te maken hebben in verband met het gevaar en heeft mij toen laten zoeken naar eigen verbindingen.

43319. De **Voorzitter**: Dus u hebt nooit van het B.I. in Londen b.v. een adres daarvoor gekregen. Al met al hebt u daar, als ik het goed begrijp, in de periode, dat u er geweest bent, niet veel kunnen doen om een verbinding met het bezette gebied tot stand te brengen.

A. Neen, het is mij praktisch niet gelukt.

43320. De Voorzitter: U was zelf ook niet tevreden over het resultaat? Of hebt u ander werk kunnen doen voor B.I., dat u wel een zekere voldoening gaf?

A. Ik heb voor de Engelsen goed gewerkt, o.a. het contact gelegd met de Duitse consul in Malmö; dergelijke zaken heb ik natuurlijk wel gehad. Maar voor Holland heb ik praktisch niets kunnen doen.

43321. De Voorzitter: Wat bedoelt u er mede, dat u voor de Engelsen gewerkt hebt en een bepaald contact hebt gehad?

A. In het besproken geval hadden de Engelsen het oog op de portier van de consul in Malmö. Het was een Duitser, die al lange tijd in Zweden zal, en van deze man wilden de Engelsen eigenlijk inlichtingen krijgen over wat zich precies afspeelde op het Duitse consulaat. Een medewerker van mijn bureau heeft contact met hem gezocht en toen, na tot stand brengen van het contact, deze man overgegeven aan de Engelsen.

Op die manier b.v. heb ik samengewerkt met de Engelsen. De Engelsen hebben ook gebruik gemaakt b.v. van een adres in Berlijn, dat via een Zweedse koerier in mijn bezit kwam, en later hebben ze daar op dat adres parachutisten gedropt.

43322. De Voorzitter: Hebt u hiermede, naar u meent, wel de hoofdzaak weergegeven van uw werkzaamheden in Stockholm? Of zijn er nog bepaalde punten, waarvan u meent, dat ze van belang kunnen zijn uit het oogpunt van de verbindingen? Want daar gaat het ons hier in de eerste plaats om.

A. Ik heb eigenlijk niet veel te vertellen op dat gebied. Persoonlijk heb ik weinig contact gehad met Nederland. Dus ik zou u niets kunnen vertellen over militaire of civiele verbindingen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

C. KNULST.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier

ZITTING VAN WOENSDAG 2 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Verder aanwezig de heren Koot en Verkuyl, die respectievelijk de eed en de belofte als deskundige afleggen.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ERNST GEORG MAY,

oud 42 jaar, tegenwoordige verblijfplaats: Cellenbarakken, Scheveningen, oud-Kriminal-Obersekretär.

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,

oud 56 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

43376. De Voorzitter: Op Woensdag 21 Juli van het vorige jaar bent u reeds hier gehoord. U hebt destijds de eed afgelegd als getuige. U behoeft thans niet weer opnieuw de eed af te leggen, aangezien uw verklaringen geacht worden te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed. Is u dat duidelijk?

A. Ja.

De Voorzitter: Er zijn een aantal vragen, speciaal op code-technisch gebied, welke de commissie nog met u wil bespreken.

Eerst heb ik echter nog een enkele vraag over het feitelijke gebeuren van het England-Spiel. Bij de gevangenneming van *Lauwers* en de eerste verhoren, welke hem zijn afgenomen, bent u — als ik mij niet vergis, — niet tegenwoordig geweest?

A. Neen, bij het eerste verhoor was ik niet aanwezig.

43377. De Voorzitter: Nu heeft *Lauwers* in verband met hetgeen er gebeurd is bij zijn eerste verhoor een vrij uitvoerige lezing gegeven over een voorval, dat daarbij zou hebben plaats gevonden. Mijn vraag is nu of u daarvan nadien wel eens gehoord hebt. Het houdt verband met het feit, dat toen *Lauwers* gevangengenomen werd er drie telegrammen op hem gevonden zijn.

A. Ja, dat was mij bekend.

43378. De Voorzitter: Nu zegt *Lauwers*, dat één van die telegrammen het bericht inhield, dat de kruiser „Prinz Eugen” in Schiedam lag. Hij zegt dit bericht vlak vóór zijn arrestatie gekregen te hebben. En, zegt hij, men is bij dat eerste verhoor er in geslaagd om het telegram, waarin dat bericht stond, te ontcijferen. Mijn code was daarmede bekend, zo gaat hij verder, en de zaak was daardoor practisch afgelopen, althans voor wat de code betreft.

U bent hier niet bij geweest, maar hebt u dit verhaal nadien wel eens gehoord?

A. Dat heb ik nooit gehoord.

43379. De Voorzitter: Dus dit is volkomen nieuw voor u?

A. Ja. Dat kan ik mij ook helemaal niet voorstellen, Mijnheer de President, want de codegegevens heb ik pas gekregen toen ik *Lauwers* verhoorde. Als u nu tegen mij zegt, dat bij zijn gevangenneming het telegram door de een of andere deskundige ontcijferd is, zonder dat deze de codegegevens had, dan houd ik dit voor onmogelijk.

A. Jawohl.

A. Nein, bei dem ersten Verhör war ich nicht anwesend.

A. Ja, das war mir bekannt.

A. Das habe ich nie gehört.

A. Ja. Das kann ich mir auch gar nicht vorstellen, Herr Präsident, denn die Codeunterlagen habe ich erst bekommen, als ich *Lauwers* verhörte. Wenn mir nun gesagt wird, dass bei seiner Festnahme das Telegramm von irgendeinem Fachmann entschlüsselt worden ist ohne dass dieser die Codeunterlagen hatte, so halte ich das für ausgeschlossen.

43380. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Ik zou me hoogstens kunnen voorstellen, dat bij voorbeeld de inhoud van het telegram bekend geworden is aan de een of andere V-man van oberstleutnant *Giskes* die in de zaak gespeeld heeft; dat *Lauwers* of de een of ander. aan wie de inhoud van het telegram eveneens bekend was, met deze V-man heeft gesproken en tegen hem gezegd heeft: de inhoud van het telegram is zo en zo. In dit geval was dat dus bekend bij de gevangenneming en iemand heeft toen tegen *Lauwers* gezegd: dat en dat staat er in, zodat hij overbluft is. Anders kan ik het mij niet voorstellen.

43381. De **Voorzitter**: Op grond van hetgeen *Lauwers* dienaangaande heeft medegedeeld, zou men rekening moeten houden met de mogelijkheid, dat het bericht, dat hij vlak voor de uitzending gekregen had, een bericht was van een gepenetreerde bron, m.a.w., dat het bericht door de Duitsers gespuid was en dat men hem in de verwachting, dat hij dit bericht onmiddellijk zou uitzenden, toen bij die uitzending gearresteerd heeft en zodoende verwachtte een telegram op hem te vinden, waarin het bericht, dat men had doorgegeven, zou staan, en dat men op deze wijze zou kunnen ontcijferen.

Ik zal u even voorlezen wat *Lauwers* dienaangaande verklaard heeft:

„Ik had mijn code indertijd afgegeven. Dat is enigszins vreemd gegaan. Het was direct na mijn arrestatie; men begon toen meteen te vragen: „Je code“, waarop ik natuurlijk zei: „Die krijg je niet.“ Toen heeft luitenant *Heinrich* van de Funk-Abwehrstelle gezegd: „Scheid toch uit, doe niet zo flauw; wij vragen het niet omdat wij het zo graag willen weten, maar uitsluitend om je te helpen!“ Daar haalde ik mijn schouders over op. Toen zei hij: „Ik wil je laten zien, dat het het geval is: ik zal je precies vertellen hoe de code werkt.“ Hij dreunde de poem-code op; alle details daarvan waren bekend.

Nu werden — en nu komt de verklaring waarom het thans gaat — „bij mijn arrestatie op mij gevonden drie berichten in code. Eén van die berichten bevatte de mededeling, dat de „Prinz Eugen“ in Schiedam zou liggen. Dat bericht had ik gekregen via de organisatie van kapitein *van den Berg*, die het mij Vrijdagavond omstreeks 6 uur kwam brengen, terwijl ik om halfzeven in de lucht moest zijn.

Hierna heb ik hem gevraagd: „Dat was waarschijnlijk een bericht, dat van de Duitsers afkomstig was?“ Hierop gaat hij verder: „Dat moet een bericht geweest zijn, dat van de Duitsers afkomstig was, want ik zei tegen luitenant *Heinrich*: „Als jullie het werkelijk zo goed weet, decodeer het dan, gaat uw gang maar.“ Hij zei: „20 minuten, dan hebben wij het er uit.“ Ik werd verder in beslag genomen. Er waren misschien 20 Duitsers in een betrekkelijk kleine kamer, onder wie *Giskes* was. Er werden mij verschillende vragen gesteld; ik verstond natuurlijk geen Duits, dus moest de zaak worden vertaald, hetgeen nogal enige tijd in beslag nam. Toen, plotseling, sprong luitenant *Heinrich* op en zei: „Also, der „Prinz Eugen“ liegt in Schiedam.“ En daar ben ik ingevlogen; ik heb toen mijn code afgegeven. Had men in Engeland gezegd: „U mag uw code niet prijsgeven, dan had ik het niet gedaan, althans tot het uiterste geprobeerd het niet te doen, maar onder deze omstandigheden en met de opmerking van luitenant *Heinrich* voor ogen, en gezien de toestemming van Engeland, heb ik de code afgegeven.“

Nu vraag ik (**Voorzitter**): „Begrijp ik u goed, dat u verband ziet tussen uw arrestatie en het bericht omtrent de „Prinz Eugen?“ Zijn antwoord luidt: „Ik zie in het mij toespelen van het bericht van de „Prinz Eugen“ een poging om mij mijn code afhandig te maken. Neen, eigenlijk zie ik het verband zó: De Duitsers kenden mijn zendtijden: er waren drie zendtijden; zij wisten, dat ik Vrijdagsavonds in de lucht behoorde te zijn, indien ik berichten voor Engeland had; om er nu van verzekerd te zijn, dat ik in de lucht zou zijn, heeft men mij een bericht doen toekomen en later daarvan een bijzonder handig gebruik gemaakt om mij te bewegen mijn code af te geven.“

Het is u nu waarschijnlijk duidelijk, wat luitenant *Lauwers* met deze voorstelling van zaken bedoelt?

A. Ja.

43382. De **Voorzitter**: U bent er niet bij geweest, maar aan de andere kant is het toch zó, dat, wanneer het zich op deze manier zou hebben toegedragen, u er toch wel eens iets van gehoord zou moeten hebben.

A. Ik ken deze geschiedenis niet. Ik kan slechts zeggen, dat ik mij kan voorstellen, dat hij op deze manier overbluft is en dat dit

A. Ich könnte mir höchstens vorstellen, dass z.B. irgendeinem V-Mann des Oberstleutnant *Giskes*, der in der Sache gespielt hat, der Inhalt des Telegrammes bekannt geworden ist; dass *Lauwers* oder irgend jemand dem der Inhalt des Telegrammes ebenfalls bekannt war, sich mit diesem V-mann unterhalten und ihm gesagt hat: der Inhalt des Telegrammes ist so und so. In diesem Fall war das also bekannt bei der Festnahme und jemand hat dann gegen den *Lauwers* gesagt: das und das steht darin, sodass er eben geblüfft worden ist. Anders kann ich mir das nicht vorstellen.

A. Jawohl.

A. Ich kenne diese Geschichte nicht. Ich kann nur sagen, dass ich mir vorstellen kann, dass er auf diese Weise geblüfft worden ist,

bericht eventueel door een V-man van Oberstleutnant *Giskes* is gelanceerd. Maar wanneer op het tijdstip van zijn gevangenneming de code bekend geweest zou zijn, had ik de man helemaal niet meer over zijn code behoeven te ondervragen.

43383. De **Voorzitter**: Hij zegt ook niet, dat zijn code bekend was. Hij zegt, dat men door zich te werpen op die drie telegrammen, waarvan men vermoedde, dat het ene telegram o.a. de woorden „Prinz Eugen" en „Schiedam" zou bevatten, daaruit de code tijdens het eerste verhoor heeft afgeleid. Nu zou ik u willen vragen: Was het de dag daarop, dat u *Lauwers* verhoorde?

A. Het kan de dag daarop geweest zijn, het kan ook enige uren later geweest zijn, precies kan ik dat niet meer zeggen.

43384. De **Voorzitter**: U was dus toen in den Haag?

A. Ik was in den Haag.

43385. De **Voorzitter**: Als *Lauwers* dus toen zijn code heeft afgegeven en gezegd heeft tegen luitenant *Heinrich*, dat het inderdaad zijn code was, moet u medegedeeld zijn: We hebben zijn code reeds.

A. Dan zou mij dat medegedeeld moeten zijn.

43386. De **Voorzitter**: Hebt u de code toen aldus gekregen?

A. Neen. Ik heb *Lauwers* hierover ondervraagd.

43387. De **Voorzitter**: Dus u bent zelf nog gaan verhoren om de code van *Lauwers* te weten te komen?

A. Ja. Men heeft mij wel de telegrammen gegeven, maar er niets bij gezegd.

43388. De **Voorzitter**: Men heeft dus niet gezegd, dat het de telegrammen waren, die men op *Lauwers* gevonden had, en dat men de code reeds had?

A. Neen, dat is niet tegen mij gezegd.

43389. De **Voorzitter**: Volgens u heeft *Lauwers* dus zijn code pas prijsgegeven, nadat u hem hebt kunnen overtuigen, dat zijn code daar- en daaruit bestond?

A. Ja, zo is het gegaan.

43390. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar nog mee bezig geweest?

A. Ik reken, dat ik minstens een dag met hem bezig geweest ben.

43391. De **Voorzitter**: Heeft hij u pas toegegeven, hoe de code was, toen u hem voorhield, dat zijn code zo en zo moest zijn of heeft hij hem uit zich zelf gegeven?

A. Ik vroeg hem naar zijn code, maar ook had ik de telegrammen voor me liggen en zei hem, dat zijn code zo en zo moest zijn.

43392. De **Voorzitter**: U zei hem dus op een gegeven moment, dat zijn code zo en zo zijn moest. Waar baseerde u dit op?

A. Dat kon ik zeggen op grond van mijn ervaringen, welke ik bij de verhoren van de agent *Zomer* — van wie wij de code gekregen hadden — en vooral uit de verhoren van *van der Reyden* en ook van *Terlaak* opgedaan had. Het was mij bekend welke codesystemen de mensen meebrachten. Toen ik de telegrammen zag, hoe ze gecodeerd werden, dus met een sleutelzin, met sleutelzinnummering, in een hoek een deel van het agentengetal, kon ik zeggen: „Dat kan slechts het **Doppelwürfelverfahren** zijn."

43393. De **Voorzitter**: Goed, maar laten we nu even preciseren wat u tegen *Lauwers* gezegd hebt. U zei zoëven, dat u hem gezegd had, dat zijn code zo en zo moest zijn. Wat bedoelt u daar echter mee? Hebt u tegen hem gezegd: Uw codesysteem moet dat en dat zijn — dus een „Doppelwürfelverfahren" — of bent u zover gekomen, dat u tegen hem gezegd hebt: Uw concrete code bestaat uit die en die woorden?

A. Dat laatste heb ik hem niet gezegd, maar ik heb hem gezegd — misschien niet precies met deze woorden —: „Zo en zo codeert u uw telegrammen en uit de woorden kan dat en dat afgeleid worden."

und dass dieser Bericht eventuell von einem V-Mann des Oberstleutnant *Giskes* lanciert worden ist. Aber wenn zum Zeitpunkt seiner Festnahme der Code bekannt gewesen wäre, hatte ich den Mann überhaupt nicht mehr zu seinem Code zu hören brauchen.

A. Es kann der Tag darauf gewesen sein; es kann auch einige Stunden später gewesen sein. Genau kann ich das nicht mehr sagen.

A. Ich war in den Haag, ja.

A. Dann musste mir das gesagt worden sein.

A. Nein, ich habe *Lauwers* hierzu vernommen.

A. Jawohl. Man hat mir wohl die Telegramme gegeben, aber nichts dazu gesagt.

A. Nein, das ist nicht gesagt worden zu mir.

A. Ja, so ist es gegangen.

A. Ich rechne, dass ich mindestens einen Tag mit ihm beschäftigt gewesen bin.

A. Ich fragte ihn nach seinem Code. Doch hatte ich auch Telegramme vor mir liegen und sagte ihm, dass sein Code so und so sein müsste.

A. Das konnte ich auf Grund meiner Erfahrungen sagen, welche ich bei den Vernehmungen des Agenten *Zomer* — von dem wir den Code bekommen hatten — und vor allem den Vernehmungen von *van der Reyden* und auch von *Terlaak* gesammelt hatte. Es war mir bekannt, welche Codesysteme die Leute mitbrachten. Als ich die Telegramme sah, so wie sie verschlüsselt wurden, also mit Schlüsselsatz, mit Schlüsselsatznummerierung, in einer Ecke ein Teil der Agentenzahl, konnte ich sagen: das kann nur das **Doppelwürfelverfahren** sein.

A. Das letztere habe ich ihm nicht gesagt, sondern ich habe ihm gesagt — vielleicht nicht gerade mit diesen Worten —: So und so verschlüsseln Sie Ihre Telegramme und aus den Wörtern kann das und das abgeleitet werden.

43394. De **Voorzitter**: Heeft hij u toen op een gegeven moment gezegd, dat zijn code gebaseerd was b.v. op dat of dat gedicht?

A. In de loop van het onderhoud ben ik van hem te weten gekomen, welk gedicht — ik geloof ten minste, dat het een gedicht was — hij voor de codering gebruikte. Daarop heb ik het hele systeem van de codering uitgewerkt.

43395. De **Voorzitter**: Dus het is niet zo, dat, toen u met hem begon, u reeds wist, waaruit zijn code bestond, dus wat — om een onderdeel daarvan te noemen — zijn gedicht was?

A. Neen.

43396. De **Voorzitter**: U kende dus nog niets van de „Code-
unterlagen“?

A. Neen, ik kende natuurlijk de verschillende sleutelzinnen, die op deze drie telegrammen gebruikt waren; maar het is niet steeds mogelijk op grond van drie sleutelzinnen een gedicht, dat de man heeft, volledig te weten te komen en wanneer het een Nederlands gedicht is, is dit nog veel moeilijker.

43397. De **Voorzitter**: Toen u dus begon met *Lauwers* te verhoren, kende u al wel een deel van zijn „Codeunterlagen“?

A. Ik kende enige sleutelzinnen uit zijn codegegevens. Ik kende verder een deel van zijn agentengetal, ook sleutelgetal genoemd.

43398. De **Voorzitter**: Dus u had al iets?

A. Ja, aan deze drie telegrammen.

43399. De **Voorzitter**: Maar indien een en ander zich zo toegedragen zou hebben, als *Lauwers* het voorstelt, heeft hij zijn code reeds afgegeven bij het eerste verhoor, waarbij luitenant *Heinrich* tegenwoordig was, en had u niet met hem opnieuw behoeven te beginnen. Dan had luitenant *Heinrich* tegen u gezegd: „Ga hem nu verder verhoren; dit is, naar hij mededeelt, zijn code.“ Dan had u die gegevens van luitenant *Heinrich* gekregen en die hebt u niet gekregen.

A. Ik kan me niet herinneren, dat ik ooit van luitenant *Heinrich* of van iemand anders de code zou gekregen hebben.

43400. De **Voorzitter**: U bent bij het verhoor dus helemaal opnieuw begonnen?

A. Ja, en ik heb hem eerst alleen over zijn code verhoord.

43401. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander punt, waarover ik u iets wil vragen, en wel het volgende: Is van de kant van de Duitsers tegenover de agenten wel eens gesuggereerd, dat er verraad in het spel zou zijn?

A. De mensen vermoedden, toen ze hier naar toe kwamen en direct gevangengenomen werden, dat er verraad in het spel was. Wanneer de mensen dat vermoedden, hebben wij natuurlijk geen reden gehad hun dit uit het hoofd te praten.

43402. De **Voorzitter**: Is het echter ook wel eens gesuggereerd? Zijn er namen gesuggereerd?

A. Van mijn kant niet. Of een van de anderen dat gedaan heeft, weet ik niet.

43403. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord, dat er door anderen namen gesuggereerd zijn?

A. Ik heb gehoord, dat de naam *van 't Sant* op de een of andere wijze wel eens genoemd is.

43404. De **Voorzitter**: Opzettelijk genoemd?

A. Ja, maar wie dat gezegd heeft, weet ik natuurlijk niet, omdat ik er zelf niet bij geweest ben.

43405. De **Voorzitter**: Is dat zelfde ook wel eens gebeurd met de naam *Bingham*?

A. Neen.

A. Im Laufe der Unterhaltung habe ich von ihm erfahren, welches Gedicht — ich meine wenigstens, es war ein Gedicht — er zu Verschlüsselung verwende. Daraufhin habe ich das ganze System der Verschlüsselung ausgearbeitet.

A. Nein.

A. Nein. Ich kannte natürlich die verschiedenen Schlüsselsätze, die auf diesen drei Telegrammen waren; aber es ist nicht immer möglich auf Grund von drei Schlüsselsätzen ein Gedicht, das der Mann hat, vollständig zu ermitteln und wenn es ein Niederländisches Gedicht ist, ist dies noch viel schwieriger.

A. Ich kannte einige Schlüsselsätze aus seiner Codeunterlage. Ich kannte ferner einen Teil seiner Agentenzahl, auch Schlüsselzahl genannt.

A. Ja, an diesen drei Telegrammen.

A. Ich kann mich nicht erinnern, dass ich jemals von Leutnant *Heinrich* oder jemand anderem den Code bekommen hatte.

A. Jawohl, und ich habe ihn zuerst lediglich über seine Codeangelegenheit vernommen.

A. Die Leute vermuteten, als sie herüber kamen, und sofort festgenommen werden, dass Verrat im Spiel sei. Wenn die Leute das vermuteten, haben wir natürlich keine Ursache gehabt es ihnen auszureden.

A. Von meiner Seite aus nicht. Ob einer der Anderen das gemacht hat, weiss ich nicht.

A. Ich habe gehört, dass der Name *van 't Sant* irgendwie einmal genannt worden ist.

A. Ja, aber wer das gesagt hat, weiss ich natürlich nicht, weil ich selbst nicht dabei gewesen bin.

A. Nein.

43406. De **Voorzitter**: Dat is in zoverre merkwaardig, omdat bij de agenten in dit verband toch ook de naam *Bingham* wel genoemd werd.

A. Dat is mij niet bekend. Bij de agenten, die ik verhoord heb, is in dit verband nooit de naam *Bingham* genoemd.

43407. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat *Ubbink* en *Dourlein* in hun rapport, dat zij geschreven hebben, toen zij eenmaal in Zwitserland waren, die naam wél hebben genoemd. Bij hen moet die veronderstelling toch op de een of andere manier geleefd hebben.

A. Ik heb met alle mensen zeer diepgaand gesproken over alle mogelijke dingen, maar ik kan mij niet herinneren, dat één van de agenten ook maar een enkele maal tegenover mij de naam *Bingham* genoemd heeft. Zij hebben allen hun vermoedens geuit, maar de naam *Bingham* is daarbij beslist niet genoemd.

43408. De **Voorzitter**: Dan wilde ik nu met u overgaan tot de bespreking van een aantal vragen, welke van codetechnische aard zijn. Het lijkt mij het beste, dat u eerst een demonstratie geeft van het „Doppelfwürfelverfahren” — want dat was toch het systeem, dat vrij algemeen toegepast werd —, zoals dat in het England-Spiel gebruikt werd.

A. Dat was het hoofdsysteem, dat bijna in alle gevallen gebruikt is.

De **Voorzitter**: Wilt u dit op het bord met een enkel voorbeeld demonstreren? Daarna kunt u dan voor het verslag nog eens een samenvatting van het systeem geven.

(Getuige demonstreert het systeem op het bord.)

43409. De **Voorzitter**: Wij komen thans na deze demonstratie nog eens tot een samenvatting. Ik begrijp, dat het systeem, dat u in het England-Spiel als regel hebt gevonden, het „Doppelfwürfelverfahren” was. De verschillen zaten dan in de concrete afspraken, welke men in England met de bepaalde agenten gemaakt had.

A. Misschien mag ik eerst nog iets over deze manier van coderen zeggen. Een korte tijd heeft men van Engeland uit ook lijsten gestuurd, waarop slechts getallen stonden, dus getallen, die ongeveer overeenkwamen met de hier gedemonstreerde sleutelzinnumering. Het waren twee soorten lijsten, één lijst voor de codering van de telegrammen van de agent en de andere lijst tot codering van de uit Engeland komende telegrammen. Het principe van de codering was het „Doppelfwürfelverfahren”.

Ik wilde daarmee slechts zeggen, dat men ook iets dergelijks als de sleutelzinnumering kant en klaar hierheen gestuurd heeft.

43410. De **Voorzitter**: Zoudt u met enkele woorden even willen aangeven — het is goed, dat dit in het verslag wordt opgenomen —, welke soorten van afspraken u in het kader van het „Doppelfwürfelverfahren” bent tegengekomen?

A. Dat is natuurlijk nu moeilijk te zeggen, want het waren er zeer vele.

43411. De **Voorzitter**: Ik zeg ook: Soorten van afspraken, geen concrete afspraken.

A. Afspraken waren er hoofdzakelijk in verband met de zg. security-check.

43412. De **Voorzitter**: Ik bedoel met betrekking tot de code. Als ik u ten minste goed begrepen heb, hebt u hier een soort van afspraken gedemonstreerd, waarbij altijd een „Schlüsselzahl” voorkwam, en een andere soort, waarbij geen „Schlüsselzahl” voorkwam. Bent u zo meer soorten tegengekomen?

A. Slechts dat, wat ik daar straks nog zei met betrekking tot de uitgewerkte sleutelzinnumering. Een ander soort heb ik in het England-Spiel bij het gebruik van het „Doppelfwürfelverfahren” niet gevonden.

43413. De **Voorzitter**: Kan men het dus zó formuleren, dat in het kader van het „Doppelfwürfelverfahren” de afspraken, welke u ontmoet hebt, in deze categorieën zijn onder te brengen?

A. Das ist mir nicht bekannt. Bei den Agenten, welche ich vernommen habe, ist in diesem Zusammenhang nie der Name *Bingham* gefallen.

A. Ich habe mich mit allen Leuten sehr eingehend unterhalten über alle möglichen Dinge, aber ich kann mich nicht erinnern, dass einer von den Agenten auch nur ein einziges Mal mir gegenüber den Namen *Bingham* genannt hat. Sie haben alle ihre Vermutungen geäußert, aber der Name *Bingham* ist dabei bestimmt nicht gefallen.

A. Das war das Hauptsystem, das in fast allen Fällen gebraucht worden ist.

A. Vielleicht darf ich vorher noch etwas zu dieser Verschluslung sagen. Eine kurze Zeit hat man von England aus auch Verzeichnisse geschickt, auf denen nur Zahlen standen, also Zahlen, die etwa der vorgeführten Schlüsselsatznumerierung entsprachen. Es waren zweierlei Verzeichnisse: ein Verzeichnis für die Verschluslung der Telegramme des Agenten und das andere Verzeichnis zur Entschlüsselung der aus England kommenden Telegramme. Das Prinzip der Verschluslung war das Doppelfwürfelverfahren.

Ich wollte damit nur sagen, dass man auch so etwas wie die Schlüsselsatznumerierung fertig herüber geschickt hat.

A. Das ist natürlich heute schwer zu sagen, denn das waren sehr viele.

A. Absprachen gab es hauptsächlich in Bezug auf den sogenannten „Security-check”.

A. Nur das, was ich vorhin noch sagte in Bezug auf die fertige Schlüsselsatznumerierung. Eine andere Art habe ich im England-Spiel bei der Verwendung des Doppelfwürfelverfahrens nicht gefunden.

A. Men kan zeggen: een deel van de agenten had afgesproken een bepaald boek, dat in de een of andere willekeurige taal geschreven kon zijn, dat echter wat betreft het jaar van uitgave, de volgorde van de bladzijden en regels precies gelijk moest zijn aan het andere boek, dat zich bevond bij het hoofdkwartier; want wanneer het een andere uitgave was, bestond de mogelijkheid, dat enige woorden naar een andere bladzijde gegleden waren, en dan kon de betrokken persoon met het boek niets beginnen. De volgende agent bracht een gedicht mee, dat normaal in dichtvorm opgeschreven was. Weer anderen brachten de laatste soort, die ik hier gedemonstreerd heb, mee, nl. met de 20 woorden naast de eerste twintig letters van het alfabet, en een tijdlang werden ook uit Engeland de lijsten met de sleutelzinnenummering kant en klaar gestuurd. Deze vier soorten werden alle gebruikt.

43414. De **Voorzitter**: U zegt, wat dit laatste betreft, dat dit gedurende een bepaalde tijd het geval was. Was dit in het begin of later?

A. Het moet nog in het jaar 1942 geweest zijn. Niet direct aan het begin, want de voltooide lijsten werden neergegooid met de „containers“.

43415. De **Voorzitter**: Kunt u verder ten opzichte van deze categorieën zeggen, dat deze gedurende de gehele periode overigens door elkaar gebruikt zijn, of hebben deze categorieën elk op een bepaalde periode betrekking?

A. Ze zijn door elkaar gebruikt.

Het is natuurlijk op het ogenblik voor mij heel moeilijk om te zeggen: Van een bepaald tijdstip tot aan dit tijdstip werd dit systeem gebruikt en die had dit en de andere dat meegebracht.

43416. De **Voorzitter**: Was het dus niet zo, dat op een bepaald moment in het England-Spiel de ene categorie van afspraken niet meer voorkwam en vervangen werd door een andere categorie?

A. Zo was het beslist niet. Ik kan slechts zeggen, dat de **getallencode**, die ik nog niet gedemonstreerd heb en die niet in het „Doppelwürfelverfahren“ gebruikt wordt, op een tamelijk laat tijdstip gekomen is. Zij werd ook slechts door enkelen — wel is waar kan ik niet meer zeggen, wie deze mensen waren — gebruikt.

43417. De **Voorzitter**: Ook in het England-Spiel?

A. In het England-Spiel als nevencode.

43418. De **Voorzitter**: Dus er zijn ook in het England-Spiel agenten geweest met wat u dan noemt een „Zahlencode“?

A. Ja, maar dat is tamelijk laat geweest.

43419. De **Voorzitter**: Tamelijk laat en weinigen, die het gebruikt hebben?

A. Ja.

43420. De **Voorzitter**: Dat moet dus geweest zijn in het voorjaar van 1943, want de laatste agenten zijn neergeworpen in Mei 1943.

A. Ja, het kan in het voorjaar 1943 geweest zijn. Zij hebben deze getallencode niet als hoofdcode, maar als een nevencode meegekregen; want de meeste agenten hadden niet slechts één code, maar meer codes.

43421. De **Voorzitter**: Hebt u een oordeel over de cryptographische waarde van het „Doppelwürfelsystem“, zoals dat dan in het England-Spiel gebruikt werd, en kunt u dat oordeel motiveren?

A. Volgens de ervaringen, die ik later opgedaan heb, dus met de codes, die later gekomen zijn, moet ik zeggen, dat het „Doppelwürfel“-systeem toch zijn gebreken heeft; want er verandert bij het „Doppelwürfelverfahren“ niets. Het systeem is steeds hetzelfde, er wordt slechts „doppelt gewurfelt“. Bij de latere codes, die kwamen, bijv. de getallencode en vooral bij het latere „one-time pad“-systeem, kon men, wanneer men helemaal geen gegevens had, er absoluut niets uit vinden. Dat was niet mogelijk.

A. Man kann sagen: Ein Teil der Agenten hatte abgesprochen ein bestimmtes Buch, das in irgend einer beliebigen Sprache geschrieben sein konnte, das aber im Ausgabejahr, in der Anordnung der Seiten und Zeilen genau dem anderen, bei der Leitstelle befindlichen Buch gleich sein musste; denn wenn es eine andere Ausgabe war, bestand die Möglichkeit, dass einige Wörter auf eine andere Seite hinüber gerutscht waren und dann konnte der Betreffende mit dem Buch nichts anfangen. Der nächste Agent brachte ein Gedicht mit, das normal in Gedichtform niedergeschrieben war. Wieder andere brachten die letzte Art, die ich hier vorgeführt habe, mit, nämlich mit den zwanzig Wörtern neben den ersten zwanzig Buchstaben des Alphabets. Und eine zeitlang wurden auch aus England die Verzeichnisse mit der fertigen Schlüsselsatznumerierung geschickt. Diese vier Arten wurden alle verwendet.

A. Es muss noch im Jahre 1942 gewesen sein; nicht unmittelbar zu Beginn, denn die fertigen Verzeichnisse wurden abgeworfen mit den „containers“.

A. Sie sind durcheinander gebraucht worden.

Es ist natürlich heute für mich fürchtbar schwer zu sagen: von einem bestimmten Zeitpunkt an bis diesem Zeitpunkt wurde dieses System gebraucht und der hat das und jener das mitgebracht.

A. So war es bestimmt nicht. Ich kann nur sagen, dass der Zahlencode, den ich noch nicht demonstriert habe und der nicht im Doppelwürfelverfahren verwendet wird, zu einem ziemlich späten Zeitpunkt gekommen ist. Er wurde auch nur von Einzelnen — wer diese Leute allerdings waren, kann ich nicht mehr sagen — gebraucht.

A. Im England-Spiel als Nebencode.

A. Ja, aber das ist ziemlich spät gewesen.

A. Ja.

A. Ja, es dürfte im Frühjahr 1943 gewesen sein. Sie haben diesen Zahlencode nicht als Hauptcode, sondern als einen Nebencode mitbekommen; denn die meisten Agenten hatten nicht nur einen Code, sondern mehrere Codes.

A. Nach den Erfahrungen, welche ich später gemacht habe, also mit den Codes, welche später gekommen sind, muss ich sagen, dass das Doppelwürfelsystem doch Gebrechen hat; denn es verandert sich beim Doppelwürfelverfahren nichts. Das Verfahren ist immer das Gleiche, es wird nur doppelt gewurfelt. Bei den späteren Codes, welche kamen, z.B. dem Zahlencode und vor allem beim späteren „one-time pad“-Verfahren konnte man, wenn man gar keine Unterlagen hatte, überhaupt nicht heraus finden. Das war nicht möglich.

43422. De Voorzitter: Maar die laatste code, welke u noemde — one-time padⁿ-code —, is toch niet in het England-Spiel gebruikt?

A. Neen.

43423. De Voorzitter: Dateert die van de latere periode?

A. Ja. Op grond van het feit echter, dat ik dit systeem ook leerde kennen, kan ik zeggen, dat, in verhouding tot de latere codes, het „Doppelwürfel“-systeem toch in zekere zin gebreken heeft.

Men mag natuurlijk niet vergeten, dat men in het begin van de oorlog eigenlijk pas begonnen was dit systeem goed uit te werken en er goed over na te denken; want vroeger, toen er nog niet zo'n uitgebreid radioverkeer was (bij voorbeeld in de oorlog 1914—1918), was het overbrengen van geheime berichten hoofdzakelijk beperkt tot koeriers, smokkelaars en briefverkeer via het neutrale buitenland. Daarvoor gebruikte men ook bepaalde cijfersystemen, in het bijzonder die met getallen. Deze systemen vormden de basis voor de uitwerking van nieuwe seinsleutels. Het was dus een langzame ontwikkeling opwaarts.

43424. De Voorzitter: Er is een wetenschap, welke men de cryptographie noemt. Kent u dat begrip?

A. Ja.

43425. De Voorzitter: Dat is dus de wetenschap, welke zich bezighoudt met de theorie van geheimschrift en wat dies meer zij. Met de resultaten, welke deze wetenschap bereikt heeft, is het ook mogelijk om tot ontcijfering te komen met methoden, die men door die kennis heeft gevonden. Nu is mijn vraag deze: Hoe bent u achter de codes gekomen? Bent u achter de codes in het England-Spiel alleen gekomen, omdat u mededelingen kreeg van de agenten, omdat u bepaalde gegevens, Codeunterlagen, papiertjes, aantekeningen, enz. bij hen vond, zodat u dus op die manier eerst één steentje los kon breken en dan zo verder? Is dat uw methode geweest of bent u ten slotte zover gekomen, dat u, ook al had u geen enkel gegeven van een agent, langs de weg van redenering en van de kennis, welke u zich had vergaard, ook in staat was zo'n code te breken?

A. De codes kreeg ik op twee manieren te weten. Ten eerste door mededelingen, die mij gedaan zijn, en ten tweede door gevonden telegrammen, wanneer ze zo opgesteld waren, zoals de man ze gecodeerd had, dus in het sleutelkader.

43426. De Voorzitter: Dus langs de weg van de zuivere redenering, van de zuivere analyse bent u er niet gekomen?

A. Neen. Daarvoor had ik geen tijd; want het zou een heel omslachtig werk geweest zijn, waarvoor mij geen minuut overbleef.

43427. De Voorzitter: Dus met andere woorden: Als u een geval gehad had van een agent, die positief weigerde om iets af te geven en ten opzichte van wiens code en andere afspraken u ook geen enkel gegeven had gevonden, dan meent u, dat u niet in staat zou zijn geweest zijn code te breken, ook al was het een „Doppelwürfelverfahren“?

A. Dat kan niet.

43428. De Voorzitter: Er moest dus altijd iets zijn?

A. Er moest altijd iets zijn.

43429. De Voorzitter: Heeft dat geval zich trouwens niet eens voorgedaan? Ik meen, dat met name *Jongelie* tot de agenten behoorde, die niets wilden zeggen. Had *Jongelie* ook een code?

A. Dat kan ik niet meer met beslistheid zeggen. Ik vermoed, dat hij er een had. Ik heb ook beslist van hem, wanneer hij een code had en ik hem daarnaar gevraagd had, codegegevens gekregen: of het de juiste waren, weet ik natuurlijk niet.

43430. De Voorzitter: *Jongelie* zou dus een voorbeeld kunnen zijn van iemand, die niets wilde zeggen en waar u verder geen gegevens van had en bij wie u dus niet in staat zou zijn geweest zijn code te breken.

A. Ik persoonlijk zou daartoe niet in staat geweest zijn. Misschien, dat men dat in Berlijn bij het hoofdbureau kon, maar niet hier.

A. Nein.

A. Ja. Auf Grund der Tatsache aber, dass ich dieses Verfahren auch kennen lernte, kann ich sagen, dass im Verhältnis zu den späteren Codes das Doppelwürfelsystem in gewissem Sinne gebrechlich ist.

Man darf natürlich nicht vergessen, dass man am Anfang des Krieges eigentlich erst begonnen hat diese Systeme richtig auszuarbeiten und richtig darüber nachzudenken; denn früher, als es noch keinen so ausgedehnten Funk gab (z.B. im Kriege 1914—1918), war die Übermittlung geheimer Nachrichten hauptsächlich auf Frontläufer, Grenzgänger und Briefverkehr über das neutrale Ausland beschränkt. Dafür verwendete man auch gewisse Chiffrierverfahren besonders solche mit Zahlen. Diese Systeme bildeten die Grundlage für die Ausarbeitung neuer Funkschlüssel. Es war also eine langsame Aufwärtsentwicklung.

A. Ja.

A. Die Codes bekam ich auf zweierlei Art zu wissen. Erstens durch Mitteilungen, die mir gemacht worden sind, und zweitens durch gefundene Telegramme, wenn sie so aufgemacht waren, wie der Mann sie verschlüsselt hatte, also im Schlüsselrahmen.

A. Nein. Dazu hatte ich keine Zeit; denn das wäre eine ganz umständliche Arbeit gewesen, wofür mir keine Minute übrig blieb.

A. Das kann nicht.

A. Es musste irgend etwas sein.

A. Das kann ich nicht mehr mit Bestimmtheit sagen. Ich vermute, dass er einen hatte. Ich habe auch bestimmt von ihm, wenn er einen Code hatte und ich ihn danach gefragt habe, Codeangaben gehabt; ob es die richtigen waren, weiss ich natürlich nicht.

A. Ich persönlich wurde dazu nicht imstande gewesen sein. Vielleicht, dass man das in Berlin bei der Zentralstelle konnte, aber hier nicht.

43431. De **Voorzitter**: Als u de verschillende gevallen zo voor u haalt, hebt u dan de indruk, dat de agenten voor elk telegram steeds een ander „Schlüsselwort” of een andere „Schlüsselsatz” moesten gebruiken?

A. Zij gebruikten beslist voor ieder telegram een andere sleutelzin. Vanzelfsprekend kon het voorkomen, dat men in de loop van de tijd weer dezelfde woorden genomen heeft. Dat komt vooral voor bij de normale gedichtcodes, want daarbij heeft men minder keus, terwijl men bij de boekcode meer keus had.

43432. De **Voorzitter**: De bedoeling was dus, dat men een apart sleutelwoord of een aparte sleutelzin voor elk telegram moest gebruiken?

A. Ja.

43433. De **Voorzitter**: Hebt u ook de indruk, dat dit in het algemeen gebeurde? Dat men niet uit gemakzucht hetzelfde vlak achter elkaar gebruikte?

A. Ja, dat gebeurde.

43434. De **Voorzitter**: Gold dat ook voor de afzonderlijke delen, waarin zo'n telegram vaak wel moest worden gesplitst wegens zijn lengte?

A. Ook deze delen werden afzonderlijk gecodeerd, dus met een andere sleutelzin.

43435. De **Voorzitter**: Gebeurde dat ook werkelijk? Ik bedoel: men moet onderscheiden, wat een agent behoorde te doen en wat hij in feite deed!

A. Ja, dat werd ook gedaan. Ik noem bij voorbeeld de drie telegrammen van Lauwers, waarvan ieder telegram met een andere sleutelzin gecodeerd was.

43436. De **Voorzitter**: Was daar echter ook een telegram bij, dat gesplitst was in onderdelen?

A. Dat weet ik niet meer. Ik geloof, dat het aparte telegrammen geweest zijn.

43437. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend of het wel eens voorkwam, dat men bij de telegrammen, die een zelfde tekst hadden, hetzelfde sleutelwoord of dezelfde sleutelzin gebruikte?

A. Neen.

43438. De **Voorzitter**: Werd daar acht op geslagen?

A. Ja, ieder telegram had een eigen sleutelwoord, respectievelijk sleutelzin.

43439. De **Voorzitter**: Alleen kon het natuurlijk in de loop van de tijd voorkomen .....

A. .....dat men weer toevalligerwijs hetzelfde sleutelwoord, respectievelijk dezelfde sleutelzin gebruikte.

43440. De **Voorzitter**: Maar niet van dezelfde lengte?

A. Misschien ook van dezelfde lengte, maar slechts door een toeval, niet met opzet.

43441. De **Voorzitter**: Dus men lette er wel op, dat men ook de lengte verschillend hield?

A. Ja. De lengte van de sleutelzin richtte zich — zoals ik in het begin reeds gezegd heb — steeds naar de lengte van het te coderen telegram; hoe langer het telegram, dat gecodeerd moest worden, des te langer moest ook de sleutelzin worden, om bij het onderbrengen in het sleutelkader ongeveer de vorm van een vierkant te krijgen.

Daar schiet mij nog iets te binnen. Sommigen van de mensen hadden nog een zg. noodleutel. Dat waren bepaalde afgesproken woorden, zoals b.v. Piccadilly Circus of een of ander bepaald afgesproken woord. Deze woorden werden, wanneer men een lange sleutelzin moest hebben, meermalen naast elkaar geschreven, en wel zolang, tot de lengte

A. Sie brauchten bestimmt für jedes Telegramm einen anderen Schlüsselsatz. Selbstverständlich konnte es vorkommen, dass man in Laufe der Zeit wieder dieselben Wörter erwischte hat. Das kommt vor allem vor bei den normalen Gedichtcodes; denn dabei hat man wsniger Auswahl, während man beim Buchcode mehr Auswahl hatte.

A. Jawohl.

A. Ja, das geschah.

A. Auch diese Teile wurden besonders verschlüsselt, also mit einem anderen Schlüsselsatz.

A. Ja, das wurde auch getan. Ich nenne z.B. die drei Telegramme von Lauwers, wovon jedes Telegramm mit einem anderen Schlüsselsatz verschlüsselt war.

A. Das weiss ich nicht mehr. Ich glaube, dass es aparte Telegramme gewesen sind.

A. Nein.

A. Ja, jedes Telegramm hatte sein eigenes Schlüsselwort, bzw. Schlüsselsatz.

A. ..... dass man wieder zufälligerweise dasselbe Schlüsselwort, bzw. denselben Schlüsselsatz gebrauchte.

A. Vielleicht auch von derselben Länge, aber nur aus Zufall, nicht aus Absicht.

A. Ja. Die Länge des Schlüsselsatzes richtete sich — wie ich im Anfang schon gesagt habe — immer nach der Länge des zu verschlüsselnden Telegrammes. Je länger das Telegramm, das verschlüsselt werden sollte, je länger musste auch der Schlüsselsatz werden, um beim Eintrag in den Schlüsselrahmen etwa die Form eines Quadrates zu bekommen.

Da fällt mir noch etwas ein. Einige der Leute hatten noch einen sogenannten Notschlüssel. Das waren bestimmte vereinbarte Wörter, wie z.B. Piccadilly Circus oder sonst irgendwelche bestimmte verabredeten Wörter. Diese Wörter wurden, wenn es sich um einen langen Schlüsselsatz handeln musste, mehrmals nebeneinander geschrieben

van de gewenste sleutelzin bereikt was. De codering geschiedde volgens het „Doppelwürfelverfahren“. De mededeling, dat de nood-sleutel gebruikt werd, geschiedde door 5 cijfers, waarvan de twee eerste „00“ waren, wanneer dit bepaald afgesproken was.

43442. **De Voorzitter:** Hebt u er ook enig idee van hoelang in de praktijk van het England-Spiel de gebruiksduur van een bepaald „Schlüsselgedicht“ was? Of werd dat nooit door een ander vervangen?

A. In vele gevallen is hetzelfde gedicht zeer lang gebruikt; daarna echter gewisseld. Ik kan me bij voorbeeld herinneren, dat *Lauwers* herhaaldelijk een nieuw codegedicht gestuurd kreeg. Daarbij ook een nieuw zendplan.

43443. **De Voorzitter:** U zegt dus zelfs „meermalen“!

A. Ja, bij *Lauwers* was dit het geval. Bij de andere lijnen geschiedde dit, meen ik, niet.

43444. **De Voorzitter:** Als ik u goed begrijp, is *Lauwers* dus een van de weinige of misschien wel het enige voorbeeld, dat u er van kent?

A. Of voor andere mensen ook *meerdere* codes aangekomen zijn, weet ik niet meer. *Lauwers* zijn ze beslist nagestuurd en deze codegedichten heb ik ook gekregen. Bij *Lauwers* weet ik dat beslist, maar bij de anderen weet ik niet meer precies, hoe het geweest is. Er waren nog andere mensen, die nog een codegedicht en een zendplan nagestuurd kregen. Ik geloof, dat de volgende *Jordaan* geweest is. Dan was het ook zo, dat sommige mensen a priori verscheidene codeberichten meegekregen hebben. Deze moesten op aanwijzing van Londen op een bepaald tijdstip in een afgesproken volgorde worden gebruikt.

43445. **De Voorzitter:** Kwam het wel eens voor, dat een zelfde sleutelgedicht gebruikt werd of kon worden door meer dan één „Funklinie“?

A. Ik kan me herinneren, dat ik tweemaal hetzelfde codegedicht gehad heb, en wel moet het het codegedicht van *van der Reyden* geweest zijn, dat een in het kader van het England-Spiel gekomen agent ook als codegegeven had. Wie dat was, weet ik niet meer. Nu wil het feit van een tweemaal gebruikt gedicht echter niets zeggen, want de man had beslist een ander sleutelgetal. Hij had beslist andere herkenningsletters, dus „identity-checks“ en hij had beslist andere afspraken wat betreft de „security-checks“.

Eén keer is het heel beslist voorgekomen. Dat was het geval met de code van *van der Reyden*, die plotseling nog eens in het England-Spiel kwam.

43446. **De Voorzitter:** Kwam het ook wel voor, dat het aantal letters van de tekst, bij voorbeeld uit gemakzucht van de codist, door toevoeging van blinde letters werd aangevuld tot een veelvoud van het aantal letters van het sleutelwoord of de sleutelzin? Met de bedoeling dus, dat het altijd tot een volledige rechthoek kwam?

A. Neen, het is nooit een volledige rechthoek geweest, want het niet invullen van de laatste rij moest immers ook weer dienen om het moeilijker te maken.

43447. **De Voorzitter:** Maar wat gebeurde nu in de praktijk?

A. Dat de laatste rij inderdaad niet volledig ingevuld werd.

43448. **De Voorzitter:** Dus als het zo uitkwam, werd het niet.....

A. Wanneer het zo uitkwam, dat net het vierkant vol was, dan werden vooraan in een nieuwe rij nog 5 of 10 verdere loze letters ingevuld.

43449. **De Voorzitter:** Om te maken, dat het geen rechthoek bleef?

A. Om te bereiken, dat de laatste rij niet precies het vierkant afsloot.

43450. **De Voorzitter:** Hebt u ook een oordeel over de in het England-Spiel gebruikte „identity-checks“ en „security-checks“ en kunt u dit oordeel ook motiveren?

und zwar solange bis die Länge des gewünschten Schlüsselsatzes erreicht war. Die Verschlüsselung erfolgte nach dem Doppelwürfelverfahren. Die Angabe, dass der Notschlüssel verwendet wurde, erfolgte durch fünf Ziffern, von denen die beiden ersten zwei „00“ waren, wenn dies bestimmt verabredet war.

A. In manchen Fällen ist dasselbe Gedicht sehr lange gebraucht worden; dann aber gewechselt worden. Ich kann mich z.B. erinnern, dass *Lauwers* wiederholt ein neues Codegedicht geschickt bekam. Dazu auch einen neuen Sendeplan.

A. Ja, bei *Lauwers* war dies der Fall. Bei den anderen Linien geschah dies, meine ich, nicht.

A. Ob für andere Leute auch *mehrere* Codes angekommen sind, weiss ich nicht mehr. *Lauwers* sind sie bestimmt nachgeschickt worden und diese Codegedichte habe ich auch bekommen. Bei *Lauwers* weiss ich das bestimmt, aber bei den anderen weiss ich nicht mehr genau, wie es gewesen ist. Es waren noch andere Leute da, welche noch ein Codegedicht und einen Sendeplan nachbekommen haben. Ich glaube, dass der nächste *Jordaan* gewesen ist. Dann war es auch so, dass manche Leute von vorneherein mehrere Codegedichte mitbekommen haben. Diese mussten auf Anweisung von London zu einem bestimmten Zeitpunkt in einer verabredeten Reihenfolge gebraucht werden.

A. Ich kann mich erinnern, dass ich zweimal dasselbe Codegedicht gehabt habe und zwar muss es das Codegedicht des *van der Reyden* gewesen sein, das ein im Rahmen des England-Spiels gekommener Agent auch als Codeunterlage hatte. Wer das war, weiss ich nicht mehr. Nun besagt die Tatsache des zweimal verwendeten Gedichtes aber gar nichts, denn der Mann hatte bestimmt eine andere Schlüsselzahl. Er hatte bestimmt andere Erkennungsbuchstaben, also „identity-checks“ und er hatte bestimmt andere Verabredungen hinsichtlich der „security-checks“.

Einmal ist es ganz bestimmt vorgekommen. Dies war der Fall mit dem Code des *van der Reyden*, der plötzlich noch einmal im England-Spiel kam.

A. Nein, es ist nie ein volles Rechteck gewesen, denn das Nichtausfüllen der letzten Reihe soll ja auch wieder zur Erschwerung dienen.

A. Dass die letzte Reihe tatsächlich nicht voll ausgefüllt wurde.

A. Wenn es so auskam, dass gerade das Quadrat voll war, dann wurden vorne in einer neuen Reihe fünf oder zehn weitere leere Buchstaben eingetragen.

A. Um zu erreichen, dass die letzte Reihe nicht genau das Quadrat abschloss.

A. De „identity-checks” werden gebruikt, zoals ik gedemonstreerd heb, tot herkenning van de agent; men kon dus zeggen: het was de handtekening van de agent.

De „security-checks” werden gebruikt om de mensen aan de overkant te zeggen: „Bij mij is alles in orde” of: „Ik ben gevangengenomen” of: „Ik sein onder dwang.” De afspraken over het verwerken van deze verschillende „checks” kunnen volgens mijn mening goed genoemd worden. Men kan niet beslist zeggen, dat men geen gebreken daarbij kon vinden. Maar men moet zich steeds weer voor ogen houden, dat de hele zaak immers pas in een beginstadium was. Wanneer bijv. een agent behalve de „security-checks”, die hij in het telegram moest verwerken, nog bijzondere vragen had, die in een bepaalde vorm beantwoord moesten worden, is de zaak al moeilijk geweest. Zo bijv. een vraag uit het England-Spiel, die mij nog bijgebleven is: „Zijn uw lampen schoon?” Een vraag van de overkant, die gesteld werd, wanneer men vermoedde, dat de agent gevangengenomen was. Deze vraag moest de agent, wanneer hij in vrijheid was en het hem goed ging, beantwoorden met: „Ik heb twee lampen.” Dit is dus een antwoord, dat helemaal niet op de vraag past. Dit is dus een manier, die iemand te denken geeft. Wat moet op zo'n vraag geantwoord worden? Welk antwoord is juist? Wanneer men aan de overkant gevraagd zou hebben: „Zijn uw lampen schoon?” en ik zou dan te voren niets geweten hebben, zou ik me afgevraagd hebben: „Wat wil hij dan? Natuurlijk zijn ze schoon!” Ik zou nooit op het idee gekomen zijn te zeggen: „Ik heb twee lampen.” Dat is geen passend antwoord op de gestelde vraag.

43451. De **Voorzitter**: U kent dit geval, doordat u dit door de agent meegedeeld is? Anders had u niet kunnen weten, wat het goede antwoord moest zijn?

A. Ja.

43452. De **Voorzitter**: Weet u bij welke agent dit geweest is?

A. Neen.

Een andere vraag is nog geweest: „Waar zijn de nieuwe broodbonnen?” Het antwoord daarop was ongeveer: „Ergens in Holland.” Dus een zonderlinge vraag en een zonderling antwoord daarop.

43453. De **Voorzitter**: Hebt u pas later gemerkt, dat dit systeem van afspraken over vraag en antwoord bestond, of hebt u dat reeds in het begin van het „England-Spiel” ontdekt?

A. Dat dit vraag- en antwoordspel gebruikt werd, was mij reeds vóór het begin van het England-Spiel bekend.

43454. De **Voorzitter**: Van wie had u dat gehoord?

A. Ik neem aan, dat ik het van *van der Reyden* vernomen heb.

43455. De **Voorzitter**: *Van der Reyden* heeft u wel volledig ingelicht!

A. Dat heb ik de laatste keer reeds bevestigd.

43456. De **Voorzitter**: Hoeveel agenten van het „England-Spiel” hierheen zijn gekomen met een dergelijk afgesproken vraag en antwoord, onttrekt zich natuurlijk aan uw beoordeling, want u kunt het alleen geweten hebben, wanneer een agent het u medegedeeld heeft. Als hij u daaromtrent niets meegedeeld heeft, weet u ook niet of hij zo'n vraag en antwoord onder zijn „security-checks” meegekregen heeft.

A. Dat kon ik immers toen niet weten.

43457. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens in de loop van de telegramwisseling onplezierige vragen gekregen, nl. in die zin, dat u zei: Wat willen ze nu in vredesnaam met zo'n vraag?

A. Neen, slechts éénmaal kwam een vraag en dat was, geloof ik, de vraag over de broodbonnen, waarvan de juiste beantwoording ons een beetje hoofdbrekens bezorgde. Het kan echter ook de vraag met de lampen geweest zijn, dat weet ik niet meer precies. In ieder geval werd de vraag schijnbaar juist beantwoord, want het spel liep verder.

43458. De **Voorzitter**: Dus u hebt beide vragen goed kunnen beantwoorden?

A. Die „identity-checks” wurden gebraucht — wie ich demonstriert habe — zur Erkennung des Agenten; man konnte also sagen: es war die Unterschrift des Agenten.

Die „security-checks” wurden gebraucht um den Leuten drüben zu sagen: „Bei mir ist alles in Ordnung” oder „ich bin festgenommen” oder „ich sende unter Zwang”. Die Verabredungen über den Einbau dieser verschiedenen „Checks” können meiner Ansicht nach als gut bezeichnet werden. Man kann nicht unbedingt sagen, dass man keine Gebrechen daran finden konnte, aber man muss sich immer vor Augen halten, dass die ganze Sache ja erst im Aufbau begriffen war. Wenn z.B. ein Agent ausser den „security-checks”, die er in das Telegramm einzubauen hatte, noch besondere Fragen hatte, die in bestimmter Form zu beantworten waren, ist die Sache schon schwierig gewesen. So z.B. eine Frage aus dem England-Spiel, die mir noch in Erinnerung ist: „Sind Ihre Lampen rein?” (Eine Frage von druben, die gestellt wurde, wenn man vermutete dass der Agent festgenommen war.) Diese Frage musste der Agent, wenn er in Freiheit war und es ihm gut ging, beantworten mit: „Ich habe zwei Lampen”. Das ist also eine Antwort, die auf die Frage gar nicht passt. Dies ist also eine Art, die einem zu denken gibt. Was muss auf eine solche Frage geantwortet werden? Welche Antwort ist richtig? Wenn man von druben gefragt hatte: „Sind Ihre Lampen rein?” und ich hatte vorher nichts gewusst, wurde ich mich gefragt haben: „Was will denn der? Natürlich sind sie rein”. Ich wäre nie auf die Idee gekommen zu sagen: „Ich habe zwei Lampen”. Das ist keine passende Antwort auf die gestellte Frage.

A. Jawohl.

A. Nein.

Eine andere Frage ist noch gewesen, „wo es die neuen Brotmarken gab”. Die Antwort darauf war etwa: „Irgendwo in Holland”. Also eine ausgefallene Frage und eine ausgefallene Antwort darauf.

A. Dass dieses Frage- und Antwoordspiel gebraucht wurde, war mir bereits vor dem Beginn des England-Spiels bekannt.

A. Ich nehme an, dass ich es von *van der Reyden* vernommen habe.

A. Das habe ich das letzte Mal schon bestätigt.

A. Das konnte ich ja dann nicht wissen.

A. Nein. Nur einmal kam eine Frage und das war, glaube ich, die Frage mit den Brotmarken, deren entsprechende Beantwortung einiges Kopfzerbrechen machte. Es kann aber auch die Frage mit den Lampen gewesen sein, das weiss ich nicht mehr genau. Jedenfalls wurde die Frage anscheinend richtig beantwortet; denn das Spiel lief weiter.

A. Ik weet niet of het beide vragen waren; het kan de ene, het kan ook de andere geweest zijn; in ieder geval werden antwoorden gegeven, die klopten, en — zoals ik reeds zei — de zaak liep verder.

43459. De Voorzitter: Waaruit u dus afleidt, dat de antwoorden goed geweest zijn?

A. Ja.

43460. De Voorzitter: Maar herinnert u zich daarnaast geen gevallen, waarin u vragen kreeg, welke u eigenlijk niet wist te beantwoorden en waarop u dan maar het meest voor de hand liggende antwoord gaf?

A. Daarvan is mij niets bekend.

43461. De Voorzitter: Kunt u nog iets zeggen over de systemen van de „security-checks”, welke gebruikt werden? Ik begrijp, dat het aangeven van de „identity-checks” in het algemeen gebeurde, zoals u zoëven gedemonstreerd hebt.

A. De „security-check”, die ik als voorbeeld gebruikt heb — een naam, die met de eerste letter van de sleutelzin begint — moest niet beslist altijd de eerste letter van de sleutelzin zijn; er kon ook een andere letter afgesproken worden. Er kon bij voorbeeld ook afgesproken worden, dat de een of andere op bijzondere manier uit te rekenen letter of de letter onder het cijfer 1 of het cijfer 7 van de sleutelzinnummering, die zich direct daaronder in de eerste horizontale rij van het sleutelkwadraat bevond, op een bepaalde plaats in het telegram verwerkt was. Dat betekende, al naar de afspraak: „Ik ben gevangen”, of: „Het gaat mij goed”.

43462. De Voorzitter: U spreekt dus nu over „security-checks”?

A. Ja. Dus... er waren verschillende mogelijkheden. Het kon zo zijn, dat men in een bepaalde naam het eind van het telegram zette; het kon zo zijn, dat men bepaalde uit te rekenen letters — zoals ik zoëven gezegd heb — of de onder de cijfers van de sleutelzinnummering 1 of 7 of 13 staande letters op bepaalde plaatsen van het telegram moest zetten, bij voorbeeld na de datum, aan het eind, misschien ook direct na de eerste loze letters. De datum en het nummer konden in het telegram op een zeer bepaalde plaats moeten staan...

43463. De Voorzitter: Maar is het nu niet zo, dat de systemen, welke u thans aangeeft, alleen feilloos konden werken, wanneer men aan de overkant ook goede en behoorlijk overgekomen telegrammen kreeg? Want als die telegrammen door atmosferische storingen enz. bedorven waren, kon er toch al gauw twijfel ontstaan of de „security-check” goed was aangebracht of niet. Was daarom in vergelijking met dit soort van „security-checks” dat vraag- en antwoordstelsel niet veel afdoender?

A. Later werden deze vragen en antwoorden niet meer gebruikt, maar alleen in de eerste tijd.

43464. De Voorzitter: Wilt u zeggen, dat in de latere tijd — dus na het England-Spiel — vraag en antwoord niet meer voorkwam?

A. Het is mij niet bekend geworden, dat het nog eens vorgekomen is. Ik kan mij dit in ieder geval in geen enkel opzicht herinneren.

43465. De Voorzitter: Dus u hebt ten opzichte van vraag en antwoord alleen de herinnering uit één of twee gevallen uit het „England-Spiel”?

A. Het is vaker vorgekomen, maar deze twee gevallen herinner ik mij nog goed.

43466. De Voorzitter: Dit behoeft natuurlijk nog niet te betekenen, dat het systeem niet toegepast werd, want als de agent het u niet meegedeeld had, kon het juist feilloos werken. Als u verder bedenkt, dat men van Duitse kant later — na het „England-Spiel” — nog verschillende „Spiele” geprobeerd heeft, die mislukt zijn, zou dit wel eens zijn oorzaak kunnen vinden in het feit, dat de afspraak van vraag en antwoord juist goed gewerkt heeft.

A. Dat kan natuurlijk mogelijk zijn. Ik beoordeel de hele geschiedenis slechts van mijn kant, zoals ik alles gezien heb, zoals de gegevens voor mij bestonden.

A. Ich weiss nicht, ob es beide Fragen waren; es kann die eine, es kann auch die andere gewesen sein; jedenfalls wurden entsprechende Antworten gegeben und — wie ich schon sagte — die Sache lief weiter.

A. Jawohl.

A. Davon ist mir nichts bekannt.

A. Der „security-check”, welchen ich im Beispiel verwendet habe — ein Name der mit dem ersten Buchstaben des Schlüsselsatzes beginnt — musste nicht unbedingt immer der erste Buchstabe des Schlüsselsatzes sein; es konnte auch ein anderer Buchstabe verabredet werden. Es konnte beispielsweise auch verabredet werden, dass irgend ein besonders zu errechnender Buchstabe oder der Buchstabe unter der Ziffer 1 oder der Ziffer 7 der Schlüsselsatznummerierung, der sich unmittelbar darunter in der ersten wagerechten Reihe des Schlüsselquadrates befand, an einer bestimmten Stelle des Telegramms eingebaut war. Das bedeutete je nach Verabredung: „ich bin gefangen” oder: „es geht mir gut”.

A. Ja. Also..... da gab es verschiedene Möglichkeiten. Es konnte so sein, dass man in einem bestimmten Namen das Ende des Telegrammes setzte; es konnte so sein, dass man bestimmt zu errechnende Buchstaben — wie ich soeben gesagt habe — oder die unter den Ziffern der Schlüsselsatznummerierung 1 oder 7 oder 13 stehenden Buchstaben an bestimmten Stellen des Telegrammes zu setzen hatte, z.B. nach dem Datum, an das Ende, vielleicht auch unmittelbar nach den ersten Leerbuchstaben; es konnten das Datum und die Nummer innerhalb des Telegrammes an einer ganz bestimmten Stelle stehen müssen.....

A. Später wurden diese Fragen und Antworten nicht mehr verwendet, sondern nur in der ersten Zeit.

A. Es ist mir nicht bekannt geworden, dass es noch einmal vorgekommen ist. Ich kann mich jedenfalls in keiner Weise daran erinnern.

A. Es ist öfter vorgekommen, aber diese zwei Fälle sind mir noch gut in Erinnerung.

A. Das kann natürlich möglich sein. Ich beurteile die ganze Geschichte nur von meiner Seite aus, so wie ich alles gesehen habe, so wie es bei mir vorgelegen hat.

43467. De **Voorzitter**: Nu een andere vraag: Door dit systeem van „identity-checks” konden de ontvangende instanties in Londen — dus S.O.E. en S.I.S. (die in Londen de zaak opvingen) — de identiteit van de agent vaststellen. Had nu omgekeerd echter de agent ook een middel om zekerheid te krijgen van de identiteit van zijn Londense opdrachtgever? Waren de telegrammen, welke men uit Londen kreeg, ook voorzien van dat soort van aanduidingen?

A. In het „Doppelwürfelverfahren” moesten ook de herkenningletters van een ieder weer opgenomen zijn. Telegrammen, die uit Londen bij een agent kwamen, moesten de herkenningletters, dus de „identity-check” bevatten.

43468. De **Voorzitter**: Wat het zo, dat de „identity-check” van een telegram, dat uit Londen kwam, identiek was aan de „identity-check” van de agent?

A. Dat was hetzelfde.

43469. De **Voorzitter**: U hebt hier nu gesproken van „U” „N”.

A. Dan moesten ook in het telegram, dat van de overkant kwam, weer de letters „U” „N” opgenomen zijn. Het eerste, wat de agent deed, wanneer hij een telegram van de overkant kreeg, was immers vast te stellen of zijn herkenningletters in de afgesproken groep opgenomen waren.

43470. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens bij een telegram, dat uit Londen kwam, opgemerkt, dat daarin soortgelijke „security-checks” voorkwamen als in het telegram van de agent?

Het feit, dat men bij voorbeeld letters moest vervangen door andere op een bepaalde plaats. Kwam dit ook voor in de telegrammen, die uit Londen kwamen?

A. Neen. Dat was volgens mijn opvatting ook niet nodig.

43471. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Ik ga van het standpunt uit van het hoofdbureau in Londen, als ik zeg: „Ik ben in mijn eigen land, ver van de vijand. Wanneer ik de agent nu iets stuur en ik heb zijn „identity-check” er in verwerkt, dan kan hij zeker zijn, dat het telegram van de juiste plaats komt. Een verdere veiligheidsmaatregel is daarom niet nodig.”

43472. De **Voorzitter**: Maar kan een ander dan niet op die golflengte komen?

A. Daarop kan men practisch slechts dan komen, wanneer men het zendplan heeft en precies vaststelt, op welke golflengte de man werkt. Dan komt hij echter, wanneer de man aan de overkant toevallig ook werkt, met het hoofdbureau in conflict en niemand kan iets horen, want twee zenders op dezelfde golflengte op één ontvanger gaat nooit.

43473. De **Voorzitter**: Wat u zegt, gaat natuurlijk op, als inderdaad op die afgesproken zendtijden Londen in de lucht was. Dat behoefde echter niet altijd zo te zijn. Er waren ook wel zendtijden, welke de agent niet gebruikte, en zendtijden, welke Londen niet gebruikte, dus die wel in het zendschema pasten, maar niet gebruikt werden. Die mogelijkheid bestond toch altijd nog. Het zendschema werd toch nooit helemaal opgebruikt?

A. Neen, maar er werden ook speciale zendtijden afgesproken.

43474. De **Voorzitter**: Die werden natuurlijk wel gebruikt, want als men een bepaalde afspraak daarvoor maakt, heeft dat een bedoeling.

Als echter het zendschema bij voorbeeld was: „Maandag, Woensdag en Vrijdag om zes uur”, dan behoefde men daar niet per se gebruik van te maken, en als er geen gebruik van gemaakt werd, zou een ander op die verbinding kunnen komen.

A. Hoe weet echter de andere agent, dat het hoofdbureau op dit tijdstip zendt? Dat weet de agent hier immers niet. Dat moet op een of andere manier aan de agent medegedeeld worden.

De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet.

A. Het moet afgesproken zijn.

A. Im Doppelwürfelverfahren mussten auch jedermanns Erkennungsbuchstaben wieder enthalten sein. Telegramme, die aus London an einen Agenten kamen, mussten die Erkennungsbuchstaben, also die „identity-check” enthalten.

A. Das war dasselbe.

A. Dann mussten auch in dem Telegramm, das von druben kam, wieder die Buchstaben „U” „N” enthalten sein. Das erste, was der Agent machte, wenn er ein Telegramm von druben bekam, war ja festzustellen: Sind meine Erkennungsbuchstaben in der vereinbarten Gruppe enthalten?

A. Nein. Das war meiner Ansicht nach auch nicht nötig.

A. Ich gehe von dem Standpunkt der Leitstelle in London aus indem ich sage: „Ich bin in meinem eigenen Land weit vom Feind. Wenn ich dem Agenten nun etwas schicke und ich habe seinen „identity-check” eingebaut, so kann er sicher sein, dass das Telegramm von der richtigen Stelle kommt. Eine weitere Sicherheitsmassnahme ist daher nicht nötig.”

A. Darauf kann man praktisch nur dann kommen, wenn man den Sendeplan hat und genau feststellt auf welcher Wellenlänge der Mann arbeitet. Dann kommt er aber, wenn der Mann druben zufällig auch arbeitet, mit der Leitstelle in Konflikt und keiner kann etwas hören; denn zwei Sender auf der gleichen Wellenlänge auf einem Empfänger geht niemals.

A. Nein, aber es wurden auch besondere Sendezeiten vereinbart.

A. Wie weiss aber der andere Agent, dass die Leitstelle zu diesem Zeitpunkt sendet? Das weiss der Agent hier ja nicht. Das muss dem Agenten irgendwie mitgeteilt werden.

A. Es muss vereinbart sein,

43475. De Voorzitter: Dat wàs toch meestal ook zo; de agent had toch een zendschema bij zich, dat hij op een bepaalde golflengte op bepaalde tijden telegrammen kon sturen en antwoorden kon krijgen. Men zal die tijd natuurlijk zoveel mogelijk gebruikt hebben, want het was alles bij elkaar maar van betrekkelijk korte duur en slechts enkele keren.

We kwamen op dit gesprek naar aanleiding van de vraag of niet een ander dan Londen op de vastgestelde zendtijden op die verbinding zou kunnen komen en of het dus daarom niet nodig was, dat Londen zijn telegrammen ook behoorlijk voorzag van „identity-checks” en „security-checks”, zodat de agent niet iets kreeg, dat niet uit Londen afkomstig was. Nu zegt u: Als Londen in de lucht was op die zendtijden, kon het natuurlijk niet, want dan hoorde men geen van beiden iets, want dan stoorde men elkaar. Dat begrijp ik. Er waren echter natuurlijk ook momenten, dat men de afgesproken zendtijd, bij gebrek aan nieuws bij voorbeeld, niet gebruikte. Dan zou het dus wèl mogelijk geweest zijn, dat een ander op die verbinding kwam.

A. Dan meldde zich echter van te voren het hoofdbureau op de vastgestelde zendtijd helemaal automatisch en riep de agent op. Antwoorde de agent niet, dan ging het hoofdbureau weer weg. Dus het hoofdbureau riep de agent in ieder geval op, ook wanneer de agent de zendtijd niet gebruikte.

43476. De Voorzitter: Hij werd dus opgeroepen?

A. Ja.

43477. De Voorzitter: En dat gebeurde altijd?

A. Dat gebeurde altijd.

Ik zou mij slechts het ene geval kunnen voorstellen, dat de agent aan het hoofdbureau mededeelt: „Ik heb de volgende zendtijd daar en daar en dan kom ik niet”, zodat de man aan de overkant weet: „Vandaag hoef ik niet naar de agent te luisteren, want vandaag komt hij niet.”

43478. De Voorzitter: Dat zou dus denkbaar zijn?

A. Slechts in dit geval.

43479. De Voorzitter: Uw redenering is dus eigenlijk, dat, omdat dit een geval is, dat zich niet zo spoedig zal voordoen, de waarborgen, waarmee de telegrammen van de Londense kant omkleed moesten zijn, minder konden zijn?

A. Dat is mijn opinie van het standpunt van Londen uit.

43480. De Voorzitter: Welke code-systemen hebt u nog meege maakt, eerst in het „England-Spiel” en later daarbuiten, behalve het „Doppelwürfelverfahren”, dat u zo straks gedemonstreerd hebt?

A. Bovendien was er nog het z.g. „play-fair”-systeem.

43481. De Voorzitter: Werd dat ook in het „England-Spiel” gebruikt?

A. Ja. En wel twee verschillende manieren: het z.g. „Springverfahren” en het z.g. „Drehverfahren”. Of dat in Engeland precies zo genoemd werd, weet ik niet; dat zijn begrippen, die ik zo in mijn hoofd heb.

43482. De Voorzitter: U zegt dus, dat u het „play-fair”-systeem in twee vormen gezien hebt: het „Springverfahren” en het „Drehverfahren”.

A. Misschien kan ik het beter demonstreren.

(Getuige demonstreert op het bord.)

43483. De Voorzitter: U hebt dit nu op het bord gedemonstreerd. Ziet u echter ook kans om het verschil tussen het „Springverfahren” en „Drehverfahren” met enkele woorden aan te geven, zodat dit ook in het verslag opgenomen wordt?

A. Bij het „Springverfahren” worden de letters, die in de plaats van de juiste letters van de tekst gezet moeten worden, practisch door springen binnen het kader bij codering van links naar rechts, van de ene letter naar de andere, van boven naar beneden, eveneens van de ene letter naar de andere en, wanneer deze letters in verschillende horizontale en verschillende verticale rijen staan, door het springen van de ene hoek van een gedachte rechthoek naar de andere hoek .....

A. Dann meldete sich aber vorher die Leitstelle zur festgesetzten Sendezeit ganz automatisch und rief den Agenten an. Antwortete der Agent nicht, dann ging die Leitstelle wieder weg. Also die Leitstelle rief den Agenten in jedem Fall, auch wenn der Agent die Sendezeit nicht wahrnahm.

A. Ja.

A. Das geschah immer.

Ich könnte mir nur den einen Fall vorstellen, dass der Agent der Leitstelle mitteilt: „Ich habe die nächste Sendezeit da und da und dann komme ich nicht”, sodass der Mann druben weiss: „Heute brauche ich nicht nach dem Agenten zu hören, denn heute kommt er nicht.”

A. Nur in diesem Fall.

A. Das ist meine Ansicht vom Standpunkt London aus.

A. Es gab ausserdem noch das sogenannte „play-fair”-System.

A. Ja. Und zwar zwei verschiedene Arten; einmal das sogenannte Springverfahren und das sogenannte Drehverfahren. Ob das in Eng- land genau so genannt wurde, weiss ich nicht; das sind Begriffe, die ich so im Kopfe habe.

A. Vielleicht kann ich es besser demonstrieren.

A. Beim Springverfahren werden die Buchstaben, die an Stelle der richtigen Buchstaben des Textes zu setzen sind, practisch durch Springen innerhalb des Rahmens bei Verschlüsselung von links nach rechts, von dem einen Buchstabe zum anderen, von oben nach unten, ebenfalls von dem einen Buchstaben zu dem anderen, und wenn diese Buchstaben in verschiedenen wagerechten und verschiedenen senk- rechten Reihen stehen, durch das Springen von der einen Ecke eines gedachten Vierecks zu der anderen Ecke.

Bij het „Drehverfahren” stelt men eerst vast, in welke horizontale en welke verticale rij van het sleutelquadraat zich de aizarderlijk te coderen letters bevinden, schrijft de cijfers van deze rijen verticaal onder elkaar, en wel eerst het cijfer, dat de horizontale rij aangeeft, en dan het cijfer, dat de verticale rij aangeeft. Te voren zou nog vermeld moeten worden, dat bij de codering bij het „Springverfahren” de te coderen tekst in groepen van twee verdeeld moet worden, bij de codering in het z.g. „Drehverfahren” in groepen van vijf.

Bij de codering met het z.g. „Drehverfahren” moet er op gelet worden, dat telkens het laatste cijfer binnen een groep van vijf bij het aflezen met het eerste cijfer van de daaronderstaande tweede cijferrij afgelezen moet worden, dus binnen iedere gesloten groep van 5 en niet pas aan het slot van het telegram.

In aansluiting daaraan moeten de verticaal onder elkaar geschreven cijfers binnen de afzonderlijke rijen horizontaal afgelezen worden en moet in het sleutelquadraat worden nagezien, welke letter in de daardoor aangegeven horizontale en verticale rij staat. Deze vastgestelde letter moet dan gebruikt worden in de plaats van de juiste letter.

43484. De **Voorzitter**: En in beide systemen werkte men met een quadraat van 25 letters?

A. In beide systemen, ja. Het was precies hetzelfde quadraat, 5 x 5.

43485. De **Voorzitter**: We waren bezig met de vraag, welke andere systemen naast het „Doppelwürfelverfahren” u nog in het „England-Spiel” geconstateerd hebt.

U hebt hierop geantwoord, dat u daarbij ook het „play-fair”-systeem ontmoet hebt, waarbij u dan een onderscheiding hebt gemaakt tussen het „Springverfahren” en het „Drehverfahren”. Kwam dat „play-fair” systeem weinig of betrekkelijk veel voor?

A. Het „play-fair”-systeem had volgens mijn opvatting bijna iedere agent — voor zover hij een code had — bij zich.

43486. De **Voorzitter**: Naast zijn andere code?

A. Naast de andere code. Ook waren er agenten, die alleen het „play-fair”-systeem hadden, en wel ter codering van adressen, die door een marconist doorgegeven moesten worden en die ook niet mocht weten, wat hij doorgaf.

43487. De **Voorzitter**: Dus dan gebruikte de agent de „play-fair” code voor het verkeer tussen zich zelf en zijn marconist?

A. Neen, het adres ging gecodeerd naar Engeland.

43488. De **Voorzitter**: Gaf hij het dan al gecodeerd aan de marconist?

A. Hij gaf deze tekst gecodeerd aan zijn marconist .....

43489. De **Voorzitter**: .....volgens het „play-fair” systeem. Ging de marconist het dan nog eens over-coderen volgens het „Doppelwürfelverfahren”?

A. In het algemeen was het zo, dat de agent een telegram opstelde. Hij heeft ook een herkenningsteken, niet alleen de marconist. Hij stelt dus een telegram op. Hierin wil hij ook een adres doorgeven, waarbij hij tegen zich zelf zei: „Dat behoeft mijn marconist niet te lezen, die codeer ik met mijn „play-fair”-code.” Hij zet dan het gecodeerde adres in het telegram en geeft dit aan zijn marconist. Deze codeert het telegram met zijn code, ook het reeds gecodeerde adres wordt nog eens meegecodeerd.

43490. De **Voorzitter**: Waren er ook marconisten, die voor het verzenden van telegrammen uitsluitend gebruik maakten van het „play-fair”-systeem?

A. Niet uitsluitend.

43491. De **Voorzitter**: Ik zeg het misschien verkeerd. Ik bedoel: marconisten, die telegrammen verzonden, welke alleen gecodeerd waren volgens het „play-fair”-systeem?

A. Neen. Het betrof steeds slechts kleine mededelingen, die op deze manier gecodeerd werden en die in andere telegrammen mede verwerkt werden. De gecodeerde tekst werd er dus in verwerkt, het telegram zelf nog eens volgens het „Doppelwürfelverfahren” gecodeerd.

Beim Drehverfahren stellt man zunächst fest in welcher wagerechten und welcher senkrechten Reihe des Schlüsselquadrates sich die einzelnen zu verschlüsselnden Buchstaben befinden, schreibt die Ziffern dieser Reihen senkrecht untereinander und zwar zuerst die Ziffer, welche die wagerechte Reihe angibt und dann die Ziffer, welche die senkrechte Reihe angibt. Zuvor wäre noch zu erwähnen, dass bei der Verschlüsselung beim Springverfahren der zu verschlüsselnde Text in Zweiergruppen abzuteilen ist. Bei der Verschlüsselung im sogenannten Drehverfahren in Funfergruppen.

Bei der Verschlüsselung mit dem sogenannten Drehverfahren ist zu beachten, dass jeweils die letzte Ziffer innerhalb einer Funfergruppe beim Ablesen mit der ersten Ziffer der darunter stehenden zweiten Zifferreihe abgelesen werden muss, also innerhalb jeder geschlossenen Funfergruppe und nicht erst am Schluss des Telegrammes.

Anschliessend sind die senkrecht untereinander geschriebenen Ziffern innerhalb der einzelnen Reihen wagerecht abzulesen und ist im Schlüsselquadrat nachzusehen, welcher Buchstabe in den dadurch angegebenen wagerechten und senkrechten Reihen steht. Dieser ermittelte Buchstabe ist dann an Stelle des richtigen Buchstaben zu setzen.

A. In beiden Systemen, ja. Es war genau dasselbe Quadrat; 5 x 5.

A. Das „play-fair”-System hatte meiner Ansicht nach fast jeder Agent — soweit er überhaupt einen Code hatte — bei sich.

A. Nachst dein anderen Code. Auch gab es Agenten, welche lediglich das „play-fair”-Verfahren hatten und zwar zur Verschlüsselung von Adressen, die von einem Funker durchzugeben waren und der auch nicht wissen sollte, was er durchgab.

A. Nein, die Adresse ging verschlüsselt nach England.

A. Er gab diesen Text codiert an seinen Marconist.....

A. Im Allgemeinen war es so, dass der Agent ein Telegramm aufsetzte. Er hat auch ein Erkennungszeichen, nicht nur der Funker. Er setzt also ein Telegramm auf. Zu diesem will er auch eine Adresse durchgeben, wobei er sich sagte: „die braucht mein Funker nicht zu lesen, die verschlussele ich mit meinem „play-fair”-code”. Er setzt dann die verschlüsselte Adresse in das Telegramm und gibt dieses seinem Funker. Dieser verschlüsselt das Telegramm mit seinem Code. Auch die bereits verschlüsselte Adresse wird noch einmal mitverschlüsselt.

A. Nicht ausschliesslich.

A. Nein. Es handelte sich immer nur um kleine Mitteilungen, welche auf dieser Weise verschlüsselt wurden und die in andere Telegramme mit eingebaut worden sind. Der verschlüsselte Text wurde also eingebaut, das Telegramm selbst noch einmal im Doppelwürfelverfahren verschlüsselt.

43492. De **Voorzitter**: Dus, wat naar Engeland ging, was altijd gecodeerd volgens het „Doppelwürfelverfahren“?

A. In het „Doppelwürfelverfahren“ en hierin was nog eens het adres afzonderlijk gecodeerd.

43493. De **Voorzitter**: Bij uw weten gingen er dus geen telegrammen naar Engeland, die uitsluitend gecodeerd waren volgens het „play-fair“-systeem?

A. Neen, dat gebeurde niet.

43494. De **Voorzitter**: Wij hebben nu dus twee systemen: het „Doppelwürfelverfahren“ en het „play-fair“-systeem, welk laatste systeem, zoals u zoëven verteld hebt, voor veel beperkter doeleinden gebruikt werd.

A. Het play-fairⁿ-systeem was ook bedoeld voor de codering van mededelingen, die men in een brief wilde doorgeven. Bij de briefcode moeten allereerst verschillende afspraken gemaakt worden. Zo kan bij voorbeeld afgesproken worden, dat, wanneer de maand in de datum met zijn naam aangegeven is, dit betekent, dat de brief, die ik schrijf en die op zich zelf heel onschuldig is, een gecodeerde mededeling bevat. Deze mededeling moet eerst met de „play-fair“-code gecodeerd worden. Dan moet afgesproken worden op welke plaats van de brief de eerste letter van de met de „play-fair“-code gecodeerde mededeling staat en in welk rythme de overige letters als letters, waarmede de woorden beginnen, in de brief gebruikt moeten worden.

43495. De **Voorzitter**: U spreekt nu dus over brieven, welke per post verzonden werden?

A. Dat zijn brieven, welke met de post verzonden moesten worden.

43496. De **Voorzitter**: Die men in het Engels de z.g. „innocent-letters“ noemde en dus brieven waren, die, oppervlakkig gezien, eigenlijk niets bijzonders inhielden.

A. Ja. Dus onschuldige brieven, waarin echter toch gecodeerde mededelingen konden opgenomen zijn. Verder werd ter codering van adressen een speciale adressencode gebruikt.

Misschien kan ik dit ook beter op het bord verklaren.

(Getuige demonstreert op het bord.)

43497. De **Voorzitter**: Wordt de adressencode, welke u zojuist met een voorbeeld gedemonstreerd hebt, ook weer op dezelfde manier gebruikt als de „play-fair“-code, dus om in een telegram iets extra te...

A. Alleen ter codering van het adres, dat in een telegram nog eens meegecodeerd werd.

43498. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u in het „England-Spiel“ ook nog het systeem de „Zahlencode“ genoemd hebt.

A. Ja.

(Getuige demonstreert op het bord.)

43499. De **Voorzitter**: Bij de getallencode, welke u ons zoëven gedemonstreerd hebt, vond de codering, meen ik, plaats aan de hand van microfilms, waarop grote reeksen getallen voorkwamen, die volgens bepaalde aanduidingen bij de codering gebruikt moesten worden?

A. Ja.

43500. De **Voorzitter**: Men sneed van die microfilms de getallen, die men eenmaal gebruikt had, af en moest dan voor een volgend telegram weer ergens anders beginnen met nieuwe getallen?

A. Ja.

43501. De **Voorzitter**: Dat betekende dus, dat, wanneer zo'n telegram van Duitse zijde opgevangen werd, men het materiaal om het te decoderen niet had en de agent evenmin.

A. De agent had het niet meer. Wanneer hij de aanwijzing opvolgde, sneed hij het af en vernietigde het.

A. Im Doppelwürfelverfahren und innerhalb dieses war noch einmal die Adresse besonders verschlüsselt.

A. Nein, das geschah nicht.

A. Das „play-fair“-System war auch gedacht für die Verschlüsselung von Mitteilungen, die man in einem Brief durchgeben wollte. Beim Briefcode sind zunächst verschiedene Verabredungen zu treffen. So kann z.B. vereinbart werden, dass dann, wenn der Monat im Datum mit seinem Namen angegeben ist, bedeutet, dass der Brief, den ich schreibe und der an und für sich ganz harmlos ist, eine verschlüsselte Mitteilung enthält. Diese Mitteilung ist mit dem „play-fair“-Code zuerst zu verschlüsseln. Dann ist zu verabreden, an welcher Stelle des Briefes der erste Buchstabe der mit dem „play-fair“-Code verschlüsselten Mitteilung steht und in welchem Rythmus die übrigen Buchstaben als Wortanfangsbuchstaben innerhalb des Briefes zu verwenden sind.

A. Das sind Briefe, welche mit der Post zu versenden waren.

A. Ja. Also harmlose Briefe, in denen aber doch verschlüsselte Mitteilungen enthalten sein konnten. Weiterhin wurde zur Verschlüsselung von Adressen ein besonderer Adressencode verwendet.

Vielleicht kann ich dies auch besser auf der Tafel erläutern.

A. Nur für die Verschlüsselung der Adresse, die innerhalb eines Telegrammes nochmals mitverschlüsselt wurde.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja.

A. Der Agent hatte es nicht mehr. Wenn er die Anweisung befolgte, schnitt er es ab und vernichtete es.

43502. De **Voorzitter**: Dus dat was niet meer te decoderen, omdat men die getallen niet meer kon reconstrueren!

A. Wanneer men het ding na de codering vernietigde en men niet meer wist, welke getallen men gebruikt had, kon men het telegram niet meer decoderen.

43503. De **Voorzitter**: Die willekeurige getallen waren natuurlijk niet te onthouden?

A. Neen, dat was onmogelijk.

43504. De **Voorzitter**: Hebt u gemerkt, dat deze getallencodes veel voorkwamen in het „England-Spiel“?

A. Zoals ik vroeger reeds gezegd heb, was dit systeem meer als nevencode bedoeld.

43505. De **Voorzitter**: Heeft men van Duitse zijde van zo'n code wel eens gebruik kunnen maken?

A. Of de code gebruikt is, kan ik niet zeggen, dat weet ik niet.

43506. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens iets kunnen ontcijferen, doordat de agent het gedeelte van de microfilm met de getallen, welke hij gebruikt had, niet vernietigd had?

A. Ja.

43507. De **Voorzitter**: Dat kan alleen gebeurd zijn na het England-Spiel, want deze getallencode werd voor het eerst omstreeks Maart 1943 gebruikt en toen zijn er geen agenten in het England-Spiel meer geweest, die enige tijd in vrijheid hebben gewerkt. Het was dus een zuivere nalatigheid van de agent, als hij vergat het gebruikte gedeelte van de microfilm te vernietigen?

A. Dat was een fout.

43508. De **Voorzitter**: Weet u nog bij wie dat voorgekomen is?

A. Neen, dat weet ik niet meer.

43509. De **Voorzitter**: Dit is dus voorgekomen?

A. Ja en aan de hand hiervan kon ik verscheidene telegrammen ontcijferen.

43510. De **Voorzitter**: Hoe bent u achter dit systeem gekomen? Hebt u dit zelf uitgeplozen of heeft de betrokken agent u, toen u voor het eerst zo'n microfilm met getallen had, daarbij geholpen?

A. Zelf kan men dat, wanneer men geen aanknopingspunten heeft, niet uitpluizen.

43511. De **Voorzitter**: U bent daarbij dus geholpen door de betrokken agent?

A. Ja, want men moet immers ook het getal weten, waarmede vermenigvuldigd werd; anders kan men niets uitrichten. Het is niet zo, dat men eenvoudig de getallen onder het telegram schrijft en daarna optelt, maar de getallen, die in de plaats van de letters moeten komen, moeten volgens een heel bepaald systeem samengesteld worden. Allereerst worden daarbij telkens twee getallen te zamen genomen. Dan wordt het ene daarvan met 30 vermenigvuldigd en het tweede daarbij geteld, zodat men drie cijfers naast elkaar heeft, dus groepen van drie. Aan het einde worden de groepen van drie tot groepen van 5 te zamen getrokken. Pas onder deze groepen worden de getallen van de films geschreven en dan pas werd weer foutief opgeteld.

43512. De **Voorzitter**: Ik bedoelde met mijn vraag eigenlijk meer of u ook het systeem nog niet kende, toen u hieraan voor het eerst ging werken?

A. Dat kende ik niet.

43513. De **Voorzitter**: Dus dat systeem hebt u ook van een agent geleerd?

A. Ja.

A. Wenn man das Ding nach der Verschlüsselung vernichtete und man nicht mehr wusste, welche Zahlen man gebraucht hatte, konnte man das Telegramm nicht mehr entschlüsseln.

A. Nein, das war unmöglich.

A. Wie ich schon früher erwähnte, war dieses System mehr als Nebencode gedacht.

A. Ob der Code gebraucht worden ist, kann ich nicht sagen, das weiss ich nicht.

A. Jawohl.

A. Das war ein Fehler.

A. Nein, das weiss ich nicht mehr.

A. Jawohl und an Hand dieses konnte ich mehrere Telegramme entziffern.

A. Selbst kann man das, wenn man keinerlei Anhaltspunkte hat, nicht herausfinden.

A. Ja, denn man musste ja auch die Zahl wissen, womit multipliziert wurde; sonst kann man nichts machen. Es ist nicht so, dass man einfach die Zahlen unter das Telegramm schreibt und danach addiert, sondern die anstelle der Buchstaben zu setzenden Zahlen sind nach einem ganz bestimmten System zusammenzustellen. Zuerst werden dabei jeweils zwei Zahlen zusammen genommen, dann wird die eine davon mit 30 multipliziert und die zweite dazugezählt, so dass man drei Ziffern nebeneinander stehen hat, also Dreiergruppen. Am Schluss werden die Dreiergruppen zu Funfergruppen zusammengezogen. Erst unter diese Gruppen werden die Zahlen des Films geschrieben und dann erst falsch addiert.

A. Das kannte ich nicht.

A. Ja.

43514. De **Voorzitter**: Nu hebben we dus de methoden gehad, die in het „England-Spiel” gebruikt werden. U hebt echter gezegd, dat u na het „England-Spiel” ook nog andere soorten codes ontmoet hebt.

A. Dat was op de eerste plaats de z.g. „one-time-pad”-code.

43515. De **Voorzitter**: Waar kwam deze code op neer?

A. Dat is een code, waarbij precies zoals men hier groepen van 5 cijfers heeft, groepen van 5 letters gebruikt worden. Dan was ter codering met de „one-time-pad”-code nog een sleutelkader nodig. In dit sleutelkader bevond zich bovenaan allereerst het gehele alfabet, en wel met hoofdletters. Onder iedere letter van dit alfabet werd verticaal eveneens het gehele alfabet met hoofdletters geschreven. Naast deze verticale alfabetten bevonden zich alle letters van het alfabet met kleine letters, maar niet in de normale volgorde, maar door elkaar gegooid, en wel zo, dat noch in een van de verticale, noch in een van de horizontale rijen een letter van het alfabet tweemaal mocht voorkomen. Daarbij waren er altijd $26 \times 26 = 726$ mogelijkheden.

De groepen van 5 op de films en op de photo's werden boven de te coderen tekst geschreven, dan werden de verticaal onder elkaar staande letters afgelezen, altijd twee, b.v. „U” „N” en dan wordt nagezien, welke kleine letter naast de „N” van het alfabet onder de „U” van het sleutelalfabet staat. Staat bijvoorbeeld rechts van „N” „a”, dan wordt steeds deze letter onder U N geschreven. Precies zo wordt verder gewerkt. In de eerste groep van 5 van deze op photo's of films gedrukte letters moest een herkenningsgetal verwerkt zijn.

Iedere agent had bij het „Doppelwürfelverfahren” één of meer letters — hier een bepaald getal. Dit getal moest telkens op bepaalde plaatsen van de eerst gebruikte groep van 5 verwerkt worden. Dit gebeurde door bij de daar staande letters zoveel letters te tellen als door de afzonderlijke cijfers van het daaronderstaande agentengetal aangegeven was. Dat was het herkenningsteken voor de afzonderlijke agent. Daarmee werd gezegd, dat het telegram van een heel bepaalde agent was. De photo's of films waren in een zeer bepaalde volgorde gerangschikt. In Engeland was bekend: De agent met het nr. X begint met de film no. 1; de agent X begint met de film no. 5 of de agent X begint met de film no. 10. Dat waren echter allemaal afspraken, die aan de overkant vastgelegd moesten zijn.

43516. De **Voorzitter**: Wat was de kracht van deze code?

A. Dat men zonder gegevens en ook met slechts één van beide gegevens niets kon beginnen. Men moest dus bij dit systeem beide gegevens hebben, namelijk de photo's met de groepen van 5 en het sleutelkader, ook „Tauschtafel” genoemd.

43517. De **Voorzitter**: En werd ook hierbij het gedeelte van de film, dat gebruikt was, vernietigd?

A. Ook hier. Hierbij gold hetzelfde als bij de getallencode. De gebruikte groepen van 5 moesten afgesneden en vernietigd worden.

43518. De **Voorzitter**: Wij zijn dus nu bezig aan de codesystemen, die alleen buiten het „England-Spiel” gebruikt zijn, met name die van na het „England-Spiel”. U hebt daarvan thans de „one-time-pad”-code beschreven. Hebt u nog andere codes geconstateerd?

A. Ja, maar deze kan ik niet meer beschrijven. Er waren enige, die hier in Holland door het binnenlandse net gebruikt werden, maar deze systemen heb ik niet meer in mijn hoofd.

43519. De **Voorzitter**: U weet echter zeker, dat de „one-time-pad”-code niet gebruikt is in het „England-Spiel”?

A. Deze heeft men nooit in het England-Spiel gebruikt; dat weet ik beslist; in het „England-Spiel” werd in de eerste plaats het „Doppelwürfelverfahren” gebruikt.

43520. De **Voorzitter**: Dan heb ik nu nog enige vragen, die betrekking hebben op agenten van na het „England-Spiel”. U hebt indertijd een rapport over uw werkzaamheden opgemaakt, dat afgesloten is 20 Juni 1946 te Scheveningen. Daarin hebt u medegedeeld, dat u in Februari 1944 weer enige dagen naar den Haag geroepen werd, omdat daar de marconisten *Grisnigt* en *Letteboer* met de code-officier *Hans van der Stok* gearresteerd waren, die u over hun codes moest verhoren.

A. Das war in erster Linie der sogenannte „one-time-pad” Code.

A. Das ist ein Code, bei dem, genau so wie man hier Zahlenfunfergruppen hat, Buchstabenfunfergruppen verwendet werden. Dann war zur Verschlüsselung mit dem „one-time-pad”-Code noch ein Schlüsselrahmen notwendig. In diesem Schlüsselrahmen befand sich oben zunächst das gesamte Alphabet und zwar mit grossen Buchstaben. Unter jeden Buchstaben dieses Alphabets war senkrecht ebenfalls das gesamte Alphabet mit grossen Buchstaben geschrieben. Neben diesen senkrechten Alphabeten befanden sich sämtliche Buchstaben des Alphabets mit kleinen Buchstaben, aber nicht in der normalen Reihenfolge, sondern durcheinander gewürfelt. Und zwar so, dass weder in einer der senkrechten noch in einer der wagerechten Reihen ein Buchstabe des Alphabets zweimal vorkommen durfte. Dabei gab es immer $26 \times 26 = 726$ Möglichkeiten.

Die Funfergruppen auf den Filmen und auf den Fotos wurden über den zu verschlüsselten Text geschrieben. Dann werden die senkrecht untereinander stehenden Buchstaben abgelesen immer zwei, z.B. „U” „N” — und wird nachgesehen, welcher kleine Buchstabe neben dem „N” des Alphabets unter dem „U” des Schlüsselalphabets steht. Steht z.B. rechts von „N” „a”, so wird dieser Buchstabe unter U N geschrieben. Genau so wird weiterhin verfahren. In die erste Funfergruppe dieser auf Fotos oder Filmen gedruckten Buchstaben musste eine Erkennungszahl eingearbeitet sein.

Jeder Agent hatte beim Doppelwürfelverfahren einen oder mehrere Buchstaben — hier eine bestimmte Zahl. Diese Zahl musste jeweils an bestimmten Stellen der erst verwendeten Funfergruppen eingebaut werden. Dies geschah indem man zu den dort stehenden Buchstaben soviel Buchstaben zählte, wie durch die einzelnen Ziffern der darunterstehenden Agentenzahl angegeben war. Das war das Erkennungszeichen für den einzelnen Agenten. Damit wurde gesagt, dass das Telegramm von einem ganz bestimmten Agenten war. Die Fotos oder Filme waren in einer ganz bestimmten Reihenfolge numeriert. In England war bekannt: der Agent mit der Nummer X fängt mit dem Film Nr. 1 an; der Agent X fängt an mit dem Film Nr. 5 oder der Agent X fängt an mit dem Film Nr. 10. Das waren aber alles Vereinbarungen, die druben festgelegt worden sein mussten.

A. Dass man ohne Unterlagen und auch mit nur einer der beiden Unterlagen nichts anfangen konnte. Man musste also bei diesem System beide Unterlagen haben; nämlich die Fotos mit den Funfergruppen und den Schlüsselrahmen, auch Tauschtafel genannt.

A. Auch da. Er galt dasselbe wie bei dem Zahlencode. Die gebrauchten Fünfergruppen waren abzuschneiden und zu vernichten.

A. Ja, aber diese kann ich nicht mehr beschreiben. Es waren einige, die hier in Holland vom inländischen Netz verwendet wurden. Aber diese Systeme habe ich nicht mehr im Kopf.

A. Diesen hat man niemals im England-Spiel verwendet; dass weiss ich bestimmt. Im England-Spiel wurde in erster Linie das Doppelwürfelverfahren gebraucht.

Nu zegt u in dat rapport, dat het u binnen twee dagen gelukte, dank zij het uitgebreide code- en telegrammenmateriaal, dat bij de arrestatie was aangetroffen, beide codes der beide marconisten tot klaarheid te brengen.

Wat waren de codes van deze marconisten eigenlijk voor codes?

A. Dat waren gedichtcodes, die in het „Doppelwürfelverfahren“ gebruikt moesten worden, en getallencodes, waarbij niet eerst lang gerekend moest worden, maar waarbij de getallen eenvoudig opgeteld werden.

43521. De **Voorzitter:** Begrijp ik het nu goed, namelijk, dat zij één code hadden, die op het „Doppelwürfelsystem“ gebaseerd was en één getallencode?

A. Ik wil daarmee niet zeggen, dat hij slechts één van deze codes had. *Hans van der Stok* was code-officier en heeft verscheidene codes gehad. Ik kan echter niet meer zeggen: Hij heeft er zoveel gehad voor het „Doppelwürfelverfahren“ en zoveel voor de getallencode.

43522. De **Voorzitter:** De twee codes, welke zij hadden, waren dus twee verschillende?

A. Dat waren verschillende codes, maar nadat het principe bekend was en steeds weer hetzelfde systeem gebruikt werd, bereidde het bij het omvangrijke materiaal, dat *Hans van der Stok* bij zich had, geen moeilijkheden meer om de werkwijze vast te stellen.

43523. De **Voorzitter:** Omdat er dus veel materiaal bij hen gevonden was, kon u de code, welke gebaseerd was op het „Doppelwürfelsystem“, breken?

A. Ja, en ook de getallencode, omdat het systeem mij immers bekend was en de gegevens aanwezig waren.

43524. De **Voorzitter:** Dit moet dan een gevolg geweest zijn van het feit, dat de film, voor zover die gebruikt was, niet afgescheurd en vernietigd was.

A. Het systeem was mij reeds bekend. Ik kan niet met zekerheid zeggen, dat in deze zaak een deel van de films niet afgesneden was. Ik meen me echter iets dergelijks vaag te herinneren.

43525. De **Voorzitter:** Het is toch zo, dat, wanneer het gebruikte deel van de film wel vernietigd was geweest, u het niet had kunnen vinden en ook de marconisten zelf u niet op weg had kunnen helpen?

A. Ja, maar het principe was mij immers bekend. Wanneer dus een telegram van de overkant komt en ik heb de gegevens hier, dan kan ik dat zonder meer ontcijferen.

43526. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat hier een misverstand ontstaan is. Ik dacht aan het ontcijferen van de telegrammen, die verzonden waren. Dus toen ik zei: „U kon het niet vinden en de gevangengenomen agenten konden u er niet mee helpen“, dacht ik aan de telegrammen, die verzonden waren, en u dacht aan de telegrammen, die nog ontvangen moesten worden.

A. U bedoelt: die verzonden werden? Ik dacht aan die, welke van de overkant kwamen, en aan die, welke nog verzonden moesten worden.

43527. De **Voorzitter:** *Van Borssum Buisman* had, meen ik, eveneens twee codes?

A. Ja.

43528. De **Voorzitter:** Hij had bij zijn arrestatie ook nogal veel materiaal bij zich, naar ik meen?

A. Ja.

43529. De **Voorzitter:** Wat waren dat voor codes?

A. Hij had ook een gedichtcode en een getallencode.

43530. De **Voorzitter:** Dus eigenlijk hetzelfde als met *van der Stok* en de zijnen; twee verschillende codes?

A. Das waren Gedichtcodes, die im Doppelwürfelverfahren zu verwenden waren, und Zahlencodes, bei denen nicht erst lange Rechnerei erforderlich war, sondern bei denen die Zahlen einfach addiert wurden.

A. Ich will damit nicht sagen, dass er nur einen von diesen Codes hatte. *Hans van der Stok* war Code-offizier und hat mehrere Codes gehabt. Ich kann aber nicht mehr sagen: er hat nun soviel gehabt für das Doppelwürfelverfahren und soviel für den Zahlencode.

A. Das waren verschiedene Codes. Aber nachdem das Prinzip bekannt war und immer wieder das gleiche System verwendet wurde, bereitete es bei dem umfangreichen Material, das *Hans van der Stok* bei sich hatte, keine Schwierigkeiten mehr die Arbeitsweise festzustellen.

A. Ja, und auch den Zahlencode, weil das System mir ja bekannt war und die Unterlagen vorlagen.

A. Das System war mir schon bekannt. Ich kann nicht mit Sicherheit sagen, dass in dieser Sache ein Teil der Filme nicht abgeschnitten war, glaube mich aber an etwas derartiges dunkel zu erinnern.

A. Ja, aber das Prinzip war mir ja bekannt. Wenn also ein Telegramm von drüben kommt und ich habe die Unterlagen hier, dann kann ich das ohne weiteres entschlüsseln.

A. Sie meinten, die versandt wurden? Ich dachte an die von drüben kamen und an solche, die noch versandt werden mussten.

A. Ja.

A. Ja.

A. Er hatte auch einen Gedichtcode und einen Zahlencode.

A. Precies hetzelfde en *Letteboer* was de marconist van *van Borssum Buisman*. Zowel *Letteboer* als *van Borssum Buisman* hadden getallencodes bij zich. Evenzo *Grisnigt* en *Hans van der Stok*, die behoorden tot de z.g. zendgroep „Barbara”, aan wie *van Borssum Buisman* ook zijn marconist *Letteboer* afgestaan had, omdat hij naar Engeland wilde gaan.

43531. De **Voorzitter**: Er is geprobeerd over de verbinding van *van Borssum Buisman* een „Spiel” op te zetten en dat is mislukt. Waaraan schrijft u dit toe?

A. Dat is na een korte speeltijd mislukt. Het mislukken moesten wij, van onze kant uit bezien — ik moet daar de nadruk op leggen —, toeschrijven aan het feit, dat deze mensen allen reeds lang in vrijheid gewerkt hadden en naar alle kanten verbindingen hadden. Hun gevangenneming moest beslist direct opgevallen zijn. Wij wisten, dat daar nog meer medewerkers waren, die de gevangenneming reeds naar de overkant gemeld hadden, en waren er van overtuigd, dat het spel om deze redenen weinig kans op succes had.

43532. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat natuurlijk ook, dat *van Borssum Buisman* u zijn „checks” niet heeft gezegd?

A. De mogelijkheid bestaat, maar dat kan ik niet beweren. Wij bekeken het mislukken van het spel van ons standpunt uit.

43533. De **Voorzitter**: Hetgeen *van Borssum Buisman* verteld heeft over zijn verhoor, is niet best! hij is 110 uur achter elkaar verhoord!

A. Niet door mij.

43534. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij zich van de laatste uren van zijn verhoor niet veel meer kan herinneren. Hij zat aan een stoel gebonden met handboeien en steeds kwam de een na de ander achter de tafel, die elkaar om de zoveel uren afwisselden. Bovendien, zo zegt hij, is hij door *Bauer* geslagen. U hebt hem ondervraagd over de codes?

A. Zeker.

43535. De **Voorzitter**: En u zei zoëven: Niet door mij!

A. Ik heb hem niet 110 uur verhoord.

43536. De **Voorzitter**: Neen, hij zegt ook: De ondervragers wisselden elkaar af.

A. Men heeft mij het codemateriaal overhandigd en toen heb ik hem omtrent zijn code verhoord.

43537. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoelang heeft dat verhoor over de codes geduurd?

A. Dat heeft niet langer geduurd dan een half uur; want *van Borssum Buisman* heeft gezegd: „Ik vertel het u niet.” Na een half uur praten heb ik met hem afgesproken, dat, wanneer ik aan de hand van de gegevens de codes vind, hij mij zou zeggen of ze juist waren of niet. Daarop heb ik *van Borssum Buisman* met rust gelaten en heb zelf ongeveer 6 uur aan de codes gewerkt. Het waren dus totaal ongeveer 7 uur, dat ik met hem te zamen was, maar waarvan hij 6 uur aan zich zelf overgelaten was.

43538. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat bedoelt u met: „met rust gelaten?” Hij zat toch geboeid op een stoel, meen ik!

A. Hij zat op een stoel, hij werd echter niet ondervraagd. Hij kon ook slapen, wanneer hij dat wilde.

43539. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie had de verantwoordelijkheid voor zulk een verhoor?

A. Ik weet niet, wie de Dauervernehmung van *van Borssum Buisman* bevolen heeft.

43540. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: 110 uur is een hele tijd! U begrijpt, dat hij dat niet kon volhouden.

A. Dat begrijp ik zelf. Ik weet, dat *van Borssum Buisman* met één hand, die op de stoeleuning lag, geboeid was. Ik heb hem ook

A. Genau dasselbe. Und *Letteboer* war der Funker von *van Borssum Buisman*. Sowohl *Letteboer* als *van Borssum Buisman* hatten Zahlencodes bei sich, Ebenso *Grisnigt* und *Hans van der Stok*, die der sogenannten Sendegruppe „Barbara” angehörten, zu der *van Borssum Buisman* auch seinen Funker *Letteboer* abgestellt hat, weil er nach England gehen wollte.

A. Das ist nach einer kurzen Spielzeit misslungen. Das Misslingen mussten wir, von unserer Seite aus gesehen — ich muss das betonen —, der Tatsache zuschreiben, dass diese Leute alle schon lange in Freiheit gearbeitet und überall hin Verbindungen hatten. Ihre Festnahme musste unbedingt sofort aufgefallen sein. Wir wussten, dass weitere Mitarbeiter da waren, die die Festnahme bereits nach druben gemeldet hatten, und waren uns im Klaren, dass das Spiel aus diesen Gründen wenig Aussicht auf Erfolg hatte.

A. Die Möglichkeit besteht, aber das kann ich nicht behaupten. Wir sahen das Misslingen des Spiels von unserem Standpunkt aus.

A. Wicht durch mich.

A. Sicher.

A. Ich habe ihn nicht 110 Stunden verhört.

A. Man hat mir das Codematerial übergeben und dann habe ich ihn zu seinem Code gehört.

A. Das hat nicht länger gedauert als eine halbe Stunde; denn *van Borssum Buisman* hat gesagt: ich erzähle es Ihnen nicht. Nach einer halben Stunde reden habe ich mit ihm vereinbart, dass, wenn ich anhand der Unterlagen die Codes herausbringe, er mir sagen würde ob sie richtig sind oder nicht. Daraufhin habe ich *van Borssum Buisman* in Ruhe gelassen und habe selbst etwa 6 Stunden an den Codes gearbeitet. Es waren also insgesamt etwa 7 Stunden, dass ich mit ihm zusammen war, wovon er aber 6 Stunden sich selbst überlassen war.

A. Er sass auf einem Stuhl, er wurde aber nicht befragt. Er konnte auch, wenn er das wollte, schlafen.

A. Ich weiss nicht, wer die Dauervernehmung von *van Borssum Buisman* angeordnet hat.

A. Das begreife ich selbst. Ich weiss, dass *van Borssum Buisman* mit einer Hand, die auf der Stuhllehne lag, gefesselt war. Ich habe

geboeid overgenomen. Toen ik hem alleen aan zich zelf overliet, heb ik de handboei zeer los gemaakt. Ik heb hem ook eerst nog wat te eten gegeven en hem daarvoor de boeien afgenomen.

43541. De **Voorzitter:** *Van Borssum Buisman* spreekt in zijn verklaring alleen van een code, gebaseerd op het „Doppelwürfelsystem“. U weet u echter te herinneren, dat hij ook nog een andere bij zich had, nl. een getallencode.

Bij de arrestatie van *Hein op den Velde* — dat was in April 1944 — hebt u eveneens twee codes aangetroffen. Was dat ook weer precies hetzelfde geval?

A. Ook hier ging het om een code voor het „Doppelwürfelverfahren“ en een getallencode. Het „Doppelwürfelverfahren“ en het getallensysteem waren tot het voorjaar 1944 het meest gebruikt. In April/Mei 1944 kwam het „one-time-pad“-systeem daarbij.

43542. De **Voorzitter:** Dan vertelt u verder in dat rapport, dat eind April *Seyben* gearresteerd werd, die „Unterlagen“ had, die u in films voor u had, zodat er voor *Seyben* dus niet veel mogelijkheid bestond daar onderuit te komen.

A. Ja, omdat het „one-time-pad“-systeem met de beide hiervoor benodigde gegevens aanwezig was.

43543. De **Voorzitter:** Verder staat in dat rapport, dat enkele dagen later werden gearresteerd: *Celosse, van der Ven* en *Sipma*, die tegelijkertijd met *Seyben* gearacheteerd waren, later een zekere *de Jong* (schuilnaam *Heere-Heere*), dan *van Arkel*, een Engelsman, genaamd *Webster, Adriaansen* en *Diesfeldt*. Dat zijn dus allemaal agenten uit de latere tijd?

A. *Van Arkel* niet. *Van Arkel* was geen agent. Die was hier in Holland opgeleid door *de Jong*. Ik geloof, dat hij een bankdirecteur was.

43544. De **Voorzitter:** Waren deze mannen ook in het bezit van codes met een beschrijving op microfilmen? Welke soort van codes hadden zij?

A. Zij hadden meestal getallencodes. *Adriaansen* en *Diesfeldt* hadden beiden nog een code voor het „Doppelwürfelverfahren“, want zij stamden uit een vroegere tijd. *De Jong* en *van Arkel* hadden getallencodes voor het doorgeven door middel van een kortegolf-sprekapparaat. Het ging hier dus niet om een sein-, maar om een sprekapparaat.

43545. De **Voorzitter:** Wie van deze mensen hadden een „one-time-pad“-code?

A. Van deze mensen hadden een „one-time-pad“-code: *Seyben, Sipma, Celosse* en *van der Ven*.

43546. De **Voorzitter:** Was er met die Engelsman *Webster* iets bijzonders?

A. Neen, die had ook een code voor het „Doppelwürfelverfahren“, die hij echter aan de een of andere illegaal in Amsterdam afgegeven had. De naam van deze illegaal kan ik mij echter niet meer herinneren. De code van *Webster* was, toen hij gevangengenomen werd, reeds bij ons bekend, omdat de man, aan wie hij zijn code overgegeven had, reeds vóór hem gevangengenomen was.

43547. De **Voorzitter:** Had hij zelf geen andere code?

A. Hij had geen andere code. Hij moest naar Engeland teruggaan en heeft daarom zijn code aan een man, die hij opgeleid heeft, afgegeven.

43548. De **Voorzitter:** Nu had u het zoëven over die sprek-instrumenten. Wat had een code daar echter mee te maken?

A. De mededelingen, die via het sprekapparaat gingen — in de eerste tijd werden deze door middel van getallen doorgegeven — ...

43549. De **Voorzitter:** Werden die getallen dan gesproken?

A. Ja, de getallen werden gesproken. Deze gesproken getallen kon men precies zo opvangen als de morseseinen. Dus moesten ook deze getallen op de een of andere manier gecodeerd worden.

ihn auch gefesselt übernommen. Als ich ihn sich allein überlassen habe, habe ich die Handfessel sehr lose gestellt. Ich habe ihm auch erst noch etwas zu essen gegeben und ihm dazu die Fessel abgenommen.

A. Auch hier handelte es sich um einen Code für das Doppelwürfelverfahren und um einen Zahlencode. Das Doppelwürfelverfahren und das Zahlensystem waren bis zum Frühjahr 1944 die gebräuchlichsten. Im April/Mai 1944 kam das „one-time-pad“-System dazu.

A. Ja, weil das „one-time-pad“-System mit den beiden hierzu erforderlichen Unterlagen vorhanden war.

A. *Van Arkel* nicht. *Van Arkel* war kein Agent. Dieser war hier in Holland angelernt worden durch *de Jong*. Ich glaube er war Bankdirektor.

A. Sie hatten meist Zahlencodes. *Adriaansen* und *Diesfeldt* hatten beide noch einen Code für das Doppelwürfelverfahren, denn sie stammten aus einer früheren Zeit. *De Jong* und *van Arkel* hatten Zahlencodes für die Durchgabe mittels eines Kurzwellensprechgeräts. Es handelte sich hier also nicht um ein Funk-, sondern um ein Sprechgerät.

A. Von diesen Leuten hatten einen „one-time-pad“-Code: *Seyben, Sipma, Celosse* und *van der Ven*.

A. Nein. Der hatte auch einen Code für das Doppelwürfelverfahren gehabt, den er aber an irgend einen Illegalen in Amsterdam abgegeben hatte. Der Name desselben ist aber nicht mehr in Erinnerung. Der Code des *Webster* war, als er festgenommen wurde, bereits bei uns bekannt, weil der Mann, dem er seinen Code übergeben hatte, bereits vor ihm festgenommen worden war.

A. Er hatte keinen anderen Code. Er sollte nach England zurückgehen und hat deshalb seinen Code an einen Mann, den er angelernt hat, abgegeben.

A. Die Mitteilungen, die über den Sprechapparat gingen — in der ersten Zeit wurden diese mittels Zahlen durchgegeben — ...

A. Ja, die Zahlen wurden gesprochen. Diese gesprochenen Zahlen konnte man genau so auffangen wie die Funkzeichen. Also mussten auch diese Zahlen irgendwie verschlüsselt werden.

43550. De **Voorzitter**: Dus in die spreekinstrumenten werd een bericht uitgesproken in code, terwijl het anders in code werd overgeleid. Dit is dus het verschil?

A. Dat is het hele verschil.

43551. De **Voorzitter**: Ik meen echter, dat een van de getuigen — ik meen trouwens, dat ook *Schreieder* iets van die aard medegeleed heeft — hier gezegd heeft: In die spreekapparaten kon men gewoon spreken, omdat zij maar een radius van 10 of 15 km hadden. Een vliegtuig kwam daar dan zeer hoog, loodrecht boven en wanneer dat vliegtuig 10 km hoog vloog, kon men, met die beperkte radius sprekende, dat vliegtuig nog bereiken. Men kon dit ook veilig doen, omdat, doordat de radius zo beperkt was, uitpeilen praktisch niet mogelijk was.

Als inderdaad uitpeilen praktisch niet mogelijk was, behoefde men ook geen gesluierde taal te gebruiken.

A. Ik weet wat de heer *Schreieder* daarmee bedoeld heeft. Hij bedoelde daarmee het laatste seintoesel van *Schrader*. Dat was echter iets anders, dat was een heel ander spreekapparaat dan het spreekapparaat van *van Arkel*. Met dit spreekapparaat van *van Arkel* konden zij directe verbinding met Londen opnemen. Dat was een grote kast. Het spreekapparaat van *Schrader* echter was een klein ding, dat men in zijn zak kon steken.

43552. De **Voorzitter**: Als ik het dus goed begrijp, was hetgeen u eerst bedoelde eigenlijk radiotelefonie, ook over grote afstanden, precies als de radiotelegrafie?

A. Ja.

43553. De **Voorzitter**: En omdat de radius daarbij ook groot was, had het dus zin — om het uitpeilen onschadelijk te maken —, dat men in code sprak?

A. Ja.

43554. De **Voorzitter**: Maar u bent het dus met *Schreieder* eens, dat het met een toestel, zoals *Schrader* er een had, niet nodig was om in gesluierde taal te spreken.

A. Dat is ook niet gedaan.

43555. De **Voorzitter**: Daar werd dus gewoon in gesproken?

A. Ja.

43556. De **Voorzitter**: In het voorjaar van 1945 werd *ten Haaft* gevangengenomen, eveneens met nogal veel materiaal. Weet u nog wat voor codes deze had?

A. Dat weet ik niet meer. Ik weet slechts, dat bij het materiaal van *ten Haaft* een militaire dienstorder no. 54 en 54a — waarin het „play-fair“-systeem, waarover ik zoëven gesproken heb — opgenomen was en dat het ging om codes, die in het z.g. binnenlandse net gebruikt werden. Hoe dat systeem echter precies was, weet ik niet meer, daar ik geen binnenlandse zenders bewerkt heb.

43557. De **Voorzitter**: U weet niet of hij ook een code had om mee naar Engeland te zenden?

A. Dat had *ten Haaft* beslist niet. *Ten Haaft* was ook geen agent. Hij was een leraar uit Apeldoorn, die alleen illegaal gewerkt heeft en als code-officier door de een of andere illegale groep te werk gesteld was. Ik heb hem ook alleen maar genoemd, omdat hij code-officier geweest is.

43558. De **Voorzitter**: Het zou van belang zijn om te weten of in het voorjaar van 1945 nog het „Doppelwürfelverfahren“ gebruikt werd.

A. Ik geloof met beslistheid te kunnen zeggen, dat op dit tijdstip alleen nog het „one-time-pad“-systeem gebruikt werd, want alles, wat later aan materiaal gevonden werd, zonder dat daarbij agenten gepakt werden, was volgens het „one-time-pad“-systeem gecodeerd.

A. Das ist der ganze Unterschied.

A. Ich weiss, was Herr *Schreieder* damit gemeint hat. Er meinte damit das letzte Sendegerät des *Schrader*. Das war aber etwas anderes. Das war ein ganz anderes Sprechgerät wie das Sprechgerät von *van Arkel*. Mit diesem Sprechgerät von *van Arkel* konnten sie direkte Verbindung mit London aufnehmen. Das war ein grosser Kasten. Das Sprechgerät von *Schrader* aber war ein kleines Ding, das man in die Tasche stecken konnte.

A. Jawohl.

A. Ja.

A. Das ist auch nicht gemacht worden.

A. Ja.

A. Das weiss ich nicht mehr. Ich weiss nur, dass bei dem Material von *ten Haaft* eine militärische Dienstweisung Nr. 54 und 54a — in der das „play-fair“-System worüber ich soeben gesprochen habe — enthalten war und dass es sich um Codes handelte, die im sogenannten inländischen Netz benutzt wurden. Wie das System aber genau war, weiss ich nicht mehr, da ich Inlandsender nicht bearbeitet habe.

A. Das hatte *ten Haaft* bestimmt nicht. *Ten Haaft* war auch kein Agent. Er war ein Oberlehrer aus Apeldoorn, der nur illegal gearbeitet hat und als Codeoffizier von irgendeiner illegalen Gruppe eingesetzt war. Ich habe ihn auch nur angeführt, weil er Codeoffizier gewesen ist.

A. Ich glaube mit Bestimmtheit sagen zu können, dass zu diesem Zeitpunkt nur noch das „one-time-pad“-System gebraucht wurde; denn alles, was an Material später gefunden wurde, ohne dass wir Agenten dabei erfasst haben, war im „one-time-pad“-Verfahren verschlüsselt.

43559. De **Voorzitter:** Begin Maart 1943 begon het B.I. voor het eerst met het uitsuren van intelligence-agenten en vanaf 15 Maart 1944 begonnen ook de werkzaamheden van het B.B.O., het nieuwe bureau, dat een voortzetting was van het bureau van kolonel de *Bruyne*, waar al de agenten van het „England-Spiel” van kwamen. Er waren dus vanaf Maart 1944 twee soorten van agenten, d.w.z. agenten, die kwamen om inlichtingen te verzorgen — dit was dus vanaf Maart 1943 —, en vanaf Maart 1944 kwamen daarbij de nieuwe sabotage-agenten van het B.B.O. Van deze B.B.O.-agenten hebt u, meen ik, *Steensma* en *van Duin* gearresteerd?

A. Ja.

43560. De **Voorzitter:** Er werden dus toen agenten uitgezonden door twee verschillende bureaux. Hadden de agenten van die twee bureaux nu verschillende soorten codes?

A. Dat kan ik niet meer zeggen, want dat waren mensen, die ik niet meer zelf verhoord heb.

43561. De **Voorzitter:** Wanneer bent u daar dan mee opgehouden?

A. Na September 1944.

43562. De **Voorzitter:** Na die tijd hebt u dus geen code-onderzoeken meer verricht?

A. Ik heb wel de codes gekregen, voor zover de Funkmesstelle deze bezat; ik heb echter zelf daarover geen mensen meer verhoord. Ik kon niet meer daar naar toe gaan, waar de mensen gevangengenomen waren, en de mensen konden ook niet meer hier naar toe getransporteerd worden. Ik meen echter aan de hand van het materiaal, dat in 1945 nog gevonden is, te kunnen zeggen, dat slechts de „one-time-pad”-code gebruikt is.

43563. De **Voorzitter:** Het beeld, dat u er van geeft, komt dus hierop neer, dat in het begin van het „England-Spiel” het „Doppelfelverfahren” overheersend was en dat tegen het eind van de oorlog de „one-time-pad”-code overheersend was, met daartussen een aantal overgangen?

A. Ja.

De **Voorzitter:** Dan ben ik hiermede gekomen aan het eind van dit verhoor en sluit ik het verhoor.

E. G. MAY.

DONKER, *voorzitter.*

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

A. Ja.

A. Das kann ich nicht mehr sagen; denn das waren Leute, die ich nicht mehr selbst gehört habe.

A. Nach September 1944.

A. Ich habe wohl die Codes, soweit sie die Funkmesstelle besass, bekommen, habe aber selbst keine Leute mehr dazu gehört. Ich konnte nicht mehr dahin gehen, wo die Leute festgenommen waren und die Leute konnten auch nicht mehr hierher transportiert werden. Ich glaube aber, an Hand des Materials, das in 1945 noch gefunden worden ist, sagen zu können, dass nur der „one-time-pad”-Code gebraucht worden ist.

A. Ja.

ZITTING VAN WOENSDAG 2 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel, Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTONIUS VAN DER WAALS,

oud 36 jaar, verblijvende in de strafgevangenis te Rotterdam,
zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

43564. De **Voorzitter**: Wanneer bent u gedurende de bezettingstijd voor het eerst in aanraking gekomen met Duitse instanties?

A. In het begin van 1941.

43565. De **Voorzitter**: Wat was de aanleiding daartoe?

A. Voor het eerst ben ik met Duitse instanties in aanraking gekomen doordat inen mij naar Kiel bracht in verband met een uitvinding van mij. Daarna ben ik gearresteerd door de Rotterdamse S.D., weer losgelaten, daarna weer gearresteerd in begin Mei 1941 en naar *Schreieder* gebracht in Scheveningen.

43566. De **Voorzitter**: Was dat uw eerste contact met *Schreieder*?

A. Ja.

43567. De **Voorzitter**: Hoe kwam u in contact met de Duitse instanties over die uitvinding?

A. Ik werd bij mijn firma opgebeld aanvankelijk door N.S.B.-instanties. Die hebben mij gebracht naar een huis in den Haag, dat, naar ik meen, Willem de Zwijgerhuis heette. Het was, geloof ik, in de Zeestraat.

Ik heb toen geen informatie verstrekt. Daarna ben ik gehaald door de Rüstungsinspektion. Ik vermoed, dat zij informatie hebben gekregen, omdat ik mij in verbinding had gesteld met een octrooibezorger in den Haag.

43568. De **Voorzitter**: Is het contact met de Duitsers van hen uitgegaan?

A. Ja.

43569. De **Voorzitter**: Hoe is dat eerste gesprek met *Schreieder* verlopen?

A. Ik zou u eerst het volgende willen vragen. Dit is een geval, dat direct mijn eigen verdediging raakt. Ben ik verplicht hiervan mededeling te doen, zonder dat mijn advocaat er bij is?

43570. De **Voorzitter**: U stelt dus, dat er bepaalde onderwerpen zijn, waarover u hier zoudt moeten verklaren onder ede, die ook een rol kunnen spelen bij uw verdediging. Bij uw verdediging kunt u als verdachte ten opzichte van die onderwerpen natuurlijk een andere gedragslijn volgen, d.w.z. u kunt als verdachte eventueel ook zwijgen. Het zou u in moeilijkheden kunnen brengen, wanneer u hier daarover onder ede als getuige wordt gehoord. Is dat de bedoeling van uw vraag?

A. Dat is niet mijn bedoeling. Ik heb niet de minste interesse u iets mede te delen, dat niet juist zou zijn. Maar pas na de behandeling van mijn zaak in Rotterdam had mijn verdediging voldoende tijd om de zaak, zoals ik die heb voorgedragen, te onderzoeken, de nodige verklaringen daarvan op te nemen en de feiten vast te stellen. Aan de hand van de verklaringen van getuigen, die inmiddels aanwezig zijn, ben ik in staat alles, wat ik zeg, te bewijzen. Ik weet niet of mijn verdediging het raadzaam acht, dat ik die feiten op het ogenblik ai naar voren breng.

43571. De **Voorzitter**: Wanneer wordt uw zaak voor de Bijzondere Raad van Cassatie behandeld?

A. Dat is nog niet bekend, maar ik veronderstel, dat het niet lang zal duren.

De **Voorzitter**: Het duurt een aantal maanden eer hetgeen u hier verklaart, zal worden gepubliceerd. De verhoren van de Enquêtecommissie zijn vertrouwelijk en hierover wordt niets bekend vóórdat het verslag van de Enquêtecommissie over het betreffende onderwerp wordt gepubliceerd. Dat duurt nog wel een halfjaar.

A. Ik kan u de zaak misschien nog duidelijker uiteenzetten. Ik heb, vóór mijn zaak voorkwam, voorlopige aantekeningen kunnen maken. Die zijn nog niet volledig, want daarvoor was niet voldoende tijd ter beschikking. Inmiddels heb ik een volledige verdediging opgesteld, die, wanneer dit noodzakelijk zal blijken, zal worden gepubliceerd. In die verdediging bevinden zich alle bewijzen, met de persoonsnamen, de vaststaande feiten, enz. Nu heeft mijn verdediging gezegd, dat het wenselijk is daar voorlopig even mee te wachten. Wanneer het uw bedoeling is het England-Spiel uit de doeken te doen, dan wil ik daar gaarne — dat is ook mijn belang — alle mogelijke medewerking aan verlenen. Ik kan u op alle mogelijke manieren de juistheid van wat ik verklaar, bewijzen, maar ik verkeer op het ogenblik in een moeilijke positie, omdat het direct mijn zaak raakt. Als u vraagt, wat mijn lezing is over het England-Spiel, dan wil ik u die wel geven.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij ten opzichte hiervan niet veel moeilijkheden behoeven te hebben, want ik had u die vraag var? zoëven meer gesteld als een inleidende vraag. Het is in het geheel niet onze bedoeling ons te gaan verdiepen in alle mogelijke kwesties, die verband houden met uw strafzaak. Dat ligt niet op de weg van de Enquêtecommissie.

A. Wanneer ik hierover verklaringen afleg, acht ik het in de eerste plaats van belang, dat ik bewijs, dat *Schreieder* niet alleen een leugenaar is, wat het England-Spiel betreft, maar ook een meinedige. Ik kan op het ogenblik zes meineden ten aanzien van zijn verklaringen over het England-Spiel ten volle bewijzen.

43572. De **Voorzitter**: Dat is een punt, ten aanzien waarvan ik wel moet insisteren, dat u verklaringen aflegt, want dat is een punt, dat voor ons wel van belang is. Wat u als z.g. V-man van *Schreieder* persoonlijk allemaal hebt gedaan, interesseert ons niet zozeer. Dat zijn dingen, die natuurlijk veel meer verband houden met uw strafzaak. Ook al laat u het persoonlijk niet zwaar wegen, ik kan het verschil in uw positie hier, waarbij u als getuige onder ede verklaart, en uw positie van verdachte in een strafzaak, wel begrijpen. Ik zie die moeilijkheid zeer wel in. Ik geloof echter, dat het met betrekking tot uw persoonlijke positie tot uw verantwoordelijkheid ten opzichte van bepaalde feiten, die u ten laste worden gelegd, geen moeilijkheden oplevert, wanneer ik u vraag: Hebt u uwerzijds met betrekking tot het England-Spiel, in zijn geheel beschouwd, mededeling te doen van een bepaald oordeel? Dan laat ik al uw detailwerkzaamheden buiten beschouwing. Deze interesseren onze commissie niet. Ik geloof, dat er dan met het oog op uw strafzaak helemaal geen moeilijkheden zijn. Voor zover u hier bepaalde dingen zoudt zeggen over het England-Spiel, die u gaarne bij de openbare behandeling van uw

strafzaak als iets nieuws zoudt willen mededelen, behoeft de behandeling voor de commissie daarvoor geen beletsel te zijn. Dit verhoor blijft vertrouwelijk tot het verslag wordt gepubliceerd en dat zal, zoals ik al zeide, het eerste halfjaar nog wel niet het geval zijn. De kernvraag, die ik wilde stellen — het andere was meer een aanloop — is: Hebt u een oordeel te geven over het England-Spiel als zodanig, een theorie, een opvatting? En hoe kunt u die staven? Daarvoor geef ik u het woord.

A. Zou het mogelijk zijn, dat u mij ter inleiding enige vragen stelde? Ik heb hier vóór mij een gedeelte van mijn verdediging. Ik zou daaruit enige feiten kunnen verstreken, als u dat wenst. Ik heb ook iets over het England-Spiel genoteerd.

43573. De Voorzitter: Ik kan ter oriëntering wel zeggen, hoe het probleem ligt, dat ons interesseert. Er is gedurende een paar jaren een z.g. spel gespeeld tussen de Duitsers enerzijds en de Engelsen en Nederlanders aan de andere kant. De grote vraag, die zich hierbij voordoet, is: Hoe is dat mogelijk geweest? Welke zijn de feiten en omstandigheden, die daaraan ten grondslag hebben gelegen en dat mogelijk hebben gemaakt? Met het onderzoek ter zake zijn wij een heel eind gevorderd, maar omdat wel beweerd wordt, dat u opvattingen daarover hebt, hebben wij, om ons onderzoek zo volledig mogelijk te doen zijn, niet willen nalaten ook u gelegenheid te geven uw opvatting daarover kenbaar te maken. Daarop komt het neer. Ik begrijp uit hetgeen u hebt gezegd, namelijk dat u van mening bent, dat datgene, wat Schreieder hieromtrent verklaart, niet in alle opzichten juist is, dat u inderdaad zo'n opvatting hebt.

A. Als u het mij toestaat, wil ik één geval van het England-Spiel illustreren. Ik zou dan als voorbeeld willen noemen het geval-Koos Vorrink, waarbij ik zelf betrokken ben geweest. Ik wil er uw aandacht op vestigen, dat ik hetgeen ik zeg, niet aanvoer te mijner verdediging, maar alleen ter illustratie. De zaak was als volgt. In het begin van 1942 bevond zich in Engeland een zekere Dessing. Deze had al vroeger voor de Intelligence Service gewerkt en stond in contact o.a. met Blunt. Dessing had gehoord, dat het de bedoeling was van een afdeling van de Intelligence Service om mensen naar Holland te sturen. Hij wilde zich daarvoor ook beschikbaar stellen. Dat is aanvankelijk geweigerd door Blunt.

Daarop heeft Dessing zich met de Hollanders in verbinding gesteld en hen ten slotte zover gekregen, dat hij gestuurd zou worden. Dessing kreeg de opdracht, als hij in Holland was, naar het café „De Leidse Poort” op het Leidse Plein in Amsterdam te gaan. Daar moest hij iedere Vrijdagmiddag wachten tot er een medewerker zou opdagen. Het was een vage opdracht, maar het zal u duidelijk worden, waarom die opdracht zo vaag was. Om te beginnen was Dessing afgeworpen midden boven een Duits vliegveld. Hij heeft kans gezien, doordat op dat vliegveld Hollanders werkten — ik weet niet precies wat zij deden —, de volgende ochtend in een werkpakje van het vliegveld weg te komen. Hij heeft zich in verbinding gesteld met Vorrink en kwam terecht bij van Looi en Karel van Staal. Hij is met van Looi iedere Vrijdagmiddag naar het bewuste café gegaan, maar daar kwam natuurlijk niemand. Inmiddels had de Intelligence Service gemerkt, dat Dessing niet was gearresteerd, en die heeft toen over de lijn van Andringa, die inmiddels in Duitse handen was gevallen en bij Schreieder in Haaren zat, doorgegeven, dat Andringa met Slagter en Poos — dat stond niet in het telegram, maar dat bleek uit het verdere verloop — naar „De Leide Poort” moest. Slagter en Poos kenden Dessing niet; Andringa kende hem wel. Andringa is met Slagter en Poos naar dat café gegaan en hij ging met Poos naar binnen en Slagter bleef buiten. Andringa zag direct Dessing zitten, maar hij was de man niet om zijn collega's te verraden. Hij is met Poos in het café gaan zitten en heeft gezegd: Ik zie hem niet. Na een half uur is Andringa met Poos naar het toilet gegaan en heeft in het voorbijgaan Dessing gewaarschuwd, dat hij in handen van de Gestapo was. Dat is geconstateerd door van Looi. Daarna is Dessing met van Looi teruggegaan. Koos Vorrink, van Staal en van Looi hebben over hun verbinding van dat feit melding gemaakt naar Londen. Daarna is Dessing vertrokken met hulp van van Staal. Op weg naar Londen is hij bij de „Garde Blanche” in Brussel aangekomen. Door de „Garde Blanche” werd bericht gegeven aan de Intelligence Service, dat Dessing in België was aangekomen. Ik weet niet, of hij toen in Brussel was of in een andere plaats. Toen heeft de Intelligence Service over een van de lijnen van Schreieder medegedeeld, dat van der Waals zich op het opgegeven adres in verbinding moest stellen met van Looi en van Staal en opdracht geven, dat Dessing terug moest. Daarna zou ik Dessing met Schreieder in contact moeten brengen. Ik heb mijn opdracht aanvaard onder zekere condities. Ik zag daarin geen bezwaar. Ik heb

van de tien opdrachten er acht laten mislukken. Het is niet doorgegaan. Dessing is naar Engeland gegaan en heeft met Blunt gesproken en van de besprekingen melding geïnaakt. Hij heeft gezegd, dat hij Andringa persoonlijk heeft gesproken en geconstateerd, dat hij in arrest was. Daarna is het contact, dat ik inmiddels met Koos Vorrink had, verder uitgebuit en toen is de zaak-Koos Vorrink verder doorgezet. Ik kreeg van hem op verzoek van Engeland telegrammen, die ook zijn doorgestuurd, en ook de toezegging van Schreieder, dat ik met Koos Vorrink naar Engeland kon gaan. Ik kan u bewijzen, dat ik die toezegging heb ontvangen van Schreieder, die mij een mededeling van Engeland heeft getoond, dat Londen daarvoor toezegging had gegeven. Die toezegging was voor mij nooit te accepteren geweest, wanneer ik niet overtuigd was, dat men in Londen op de hoogte was van de gehele gang van zaken. Ik had mij, om complicaties te vermijden, in opdracht van Schreieder en de Intelligence Service moeten bekendmaken als een uit Engeland gekomen agent. Wanneer ik met Vorrink in Engeland was gekomen, had moeten blijken, dat ik niet degene was, die zij hadden uitgestuurd. Het zijn ook niet allen schapen geweest in Engeland. Aan de andere kant kon Schreieder mij nooit de toezegging hebben gegeven, wanneer ook voor hem niet vaststond, dat de zaak goed zat. Schreieder zelf moet dat ook overwogen hebben.

Daarom was het van belang, dat dit bewezen werd, en dat is bewezen. Dat kan ik bewijzen. In ieder geval hebben ze in Londen het idee gekregen: Wanneer wij Vorrink met van der Waals laten komen en wij accepteren van der Waals, kan dat moeilijkheden geven, dat gaat niet door. Toen heeft Schreieder een aardigheidje verzonnen. Hij zei: Neem liever van Tijen. Ik heb toen een afspraak gemaakt met van Tijen, maar op het laatste ogenblik — ik had de toezegging, dat ik met van Tijen naar Engeland zou gaan — heeft Schreieder medegedeeld: Londen wenst niet, dat je met van Tijen komt. Ik heb toen tegen Schreieder gezegd: Neem dan maar een ander in mijn plaats, als ik weer met de boodschap moet komen: „Het gaat niet door”, geloven ze mij niet meer. Schreieder heeft toen opgedragen het te doen voorkomen, alsof van Tijen naar Engeland was gegaan en ik achtergebleven was. Vorrink moest dus de indruk krijgen: van Tijen is naar Londen gegaan. Maar van Tijen had met Vorrink de afspraak geïnaakt, dat, wanneer hij in Londen zou zijn aangekomen, een bevestiging daarvan zou worden uitgezonden door Radio-Oranje. Die afspraak was gemaakt en wanneer die niet gehouden zou worden, zou dat opvallen. Ik heb echter van Schreieder en van mijn eigen verbinding met de Intelligence Service de mededeling gekregen, dat, zodra van Tijen door Schreieder naar Haaren werd gebracht, door Londen de bevestiging zou worden gegeven van de aankomst van van Tijen in Engeland. Die bevestiging is inderdaad uitgezonden, gedurende 3 dagen 3 maal. Dat was dus een bevestiging van de aankomst van van Tijen in Londen, terwijl hij in werkelijkheid in Haaren was gekomen. Dit ter illustratie.

Vervolgens heb ik nog enkele punten genoteerd, die van belang zijn voor de vraag: Hebben de Engelsen er van geweten of niet? Zij hebben er wel van geweten. Zij hebben het ook volkomen geleid. De punten, die ik genoteerd heb, komen voor in een gedeelte, waarin ik aantoon, dat ook de Duitsers bij enig nadenken — in ieder geval Schreieder, als waar zou zijn, wat hij heeft gezegd — hadden moeten bemerken, dat de zaak niet klopte, afgezien van het geval-Dourlein-Ubbink.

Het eerste punt is dit, dat op die 65 agenten nooit een contrôle-agent is uitgestuurd, zoals gebruikelijk bij inlichtingendiensten.

Het tweede punt is, dat de instanties in Londen nooit bemerkt zouden hebben, dat de marconisten niet in hun eigen handschrift zonden. Lauwers heeft in het begin wel zelf uitgezonden, maar omdat hij een aardigheidje had uitgehaald, werd hij vervangen door een Duitse marconist. Iedere radio-telegrafist weet, dat de verwisseling van seinnaard onmiddellijk opvalt.

In de derde plaats namen de instanties in Londen er dan schijnbaar genoegen mede, dat er nooit agenten terugkwamen. Het was nl. gewoonte, dat een aantal agenten opdracht kreeg terug te komen. Er zijn nooit agenten teruggekomen. Twee agenten zijn teruggekeerd, Dourlein en Ubbink, maar daarvan is alles bekend, naar ik aanneem.

In de vierde plaats heb ik in dit gedeelte opgemerkt, dat ze in Londen wel ontzettend stom moesten zijn geweest, als Schreieder's lezing waar zou kunnen zijn, en wel o.a. om de volgende reden. Er zijn agenten, aan wie is opgegeven het adres Rochussenstraat 85 te Rotterdam, waar zij zich moesten melden, wanneer zij niet door Schreieder — dat laatste werd er niet bij gezegd; er werd gesproken van „ontvangstcomité” — werden opgevangen. Het adres Rochussenstraat 85 was mijn adres. Het was natuurlijk uitgesloten, dat Londen dat niet geweten zou hebben; dat was voor mij dan ook een belang-

rijk punt van overtuiging. Ik heb toen bezwaar gehad om daarmee op die manier door te gaan. Ik heb daarvan mededeling gedaan aan mijn opdrachtgever en aan *Schreieder*.

43574. De **Voorzitter**: U zegt: mijn opdrachtgever. Wie was dat?

A. Mijn geallieerde opdrachtgever, een agent van de Intelligence Service.

43575. De heer **Hoogcarspel**: Die agent is zoek, niet waar?

A. Die hebben ze laten weggaan. Wij weten wel, waar hij zit.

43576. De **Voorzitter**: En wie was deze persoon?

A. Hij was mij nog slechts bekend onder de naam *Emiel Verhagen*. Over hem zijn inmiddels nadere gegevens binnengekomen, o.a. de naam *Sweers*. Er is een groot dossier aan getuigenverklaringen over die man, die ze aanvankelijk „het mannetje uit de maan" genoemd hebben. Er komt zelfs nog een verklaring van de heer *de Geer* bij.

Wat dat melden op het adres Rochussenstraat 85 betreft, ik heb gezegd: Ik ga daarmee niet akkoord, ik ga verhuizen. Het gevolg is geweest, dat het huis in beslag werd genomen in opdracht van mijn geallieerde opdrachtgever en officieel werd gemeld als in beslag genomen door de Duitse Sicherheitsdienst. Dus Engeland gaf adressen op aan parachutisten, waarvan direct in het bevolkingsregister was na te gaan, dat bij controle was gebleken, dat zij door de S.D. waren gevorderd.

43577. De **Voorzitter**: Wie woonde later daarin?

A. Die woning is door de S.D. in beslag genomen en daarvan is gebruik gemaakt door *Emile Verhagen*. Ik ben in Mei 1942 verhuisd naar Bilthoven. Het is opgegeven tot de laatste agent toe. Dat kunnen getuigenverklaringen bevestigen.

Verder hebben zij moeten accepteren, dat alle agenten direct hun juiste code en hun juiste identity-check afgaven. Dat is niet zo. Dat is bewezen. Zij hebben moeten accepteren, dat gedurende twee jaar de gezamenlijke Hollandse en Engelse spionnagediensten opdrachten hebben gegeven, waarvan er geen enkele is uitgevoerd. Alle opdrachten zijn negatief verlopen. Dan moest het opgevallen zijn, dat Londen alle mogelijke informaties verstrekke en zonder enige uitleg te vragen meer dan 100 legitimaties, namen en adressen gaf. Het is bekend, welke uitleg *Schreieder* daaraan geeft, maar ik kan bewijzen, dat dat de grootste nonsens is.

43578. De **Voorzitter**: Waarop baseert u dit laatste punt? Hoe weet u dat? U kreeg toch van *Schreieder* geen inzage van de telegramwisseling?

A. In verschillende gevallen heb ik inzage van de telegrammei gekregen.

43579. De **Voorzitter**: In besprekingen?

A. Ja.

43580. De **Voorzitter**: Heeft hij toen over die informaties gesproken?

A. Londen verstrekke informaties, namen, adressen, kenwoordin, enz. op aanvraag van *Schreieder*. Londen verstrekke ook legitimaties door Radio-Oranje. Wanneer er legitimaties werden verstrekt, moet daar een reden voor zijn geweest, en de enige reden, die *Schreieder* kon opgeven, was het contact opnemen met de een of andere illegale groep. Dat moet binnen het kader van de opdracht van Engeland zijn gevallen, want anders had Londen daarvoor nooit toestemming verleend. Elke illegale groep, waarvoor die legitimaties verstrekt werden, werd daarna prompt opgerold, waarvan Londen direct op de hoogte werd gesteld.

43581. De **Voorzitter**: Hoe gebeurde dat?

A. Enige illegale verbindingen, b.v. van de Dienst *Wim* en van *Koos Vorrink* en anderen werden na die legitimaties opgerold. Daarvan werd Londen mededeling gedaan. Daarvan is een bevestiging bij mijn verdediging aanwezig.

43582. De **Voorzitter**: Kunt u nader adstrueren langs wat voor weg dat geschied is en hoe dat gelopen is? In welke tijd is dat ongeveer geweest?

A. De bijzonderheden kan ik pas verstrekken, wanneer mijn verdediging die mij ter hand stelt om aan u over te leggen. Ik heb een betrekkelijk beperkt aantal papieren ter beschikking. Ik heb niet alles; ik heb alleen de kopieën van mijn eigen opstellen. Van de onderzoeken, die door mijn verdedigers zijn ingesteld, heb ik geen afschrift gekregen.

43583. De **Voorzitter**: Wie zijn uw verdedigers?

A. Mr. *van der Starp* en mr. *Jonker* uit Amsterdam.

43584. De **Voorzitter**: Mr. *van der Starp* is niet in functie, niet waar?

A. Jawel; de schorsing is tot op het ogenblik niet doorgegaan.

43585. De **Voorzitter**: U denkt, dat hij over deze gegevens beschikt?

A. Mr. *van der Starp* beschikt over voldoende gegevens. Wanneer u een bijzonder geval bedoelt, kan ik daar mogelijk wel informatie over verstrekken. Het feit, dat van alle arrestaties mededeling werd gedaan, is volkomen bekend bij de illegaliteit. In sommige gevallen werd over Radio-Oranje een bevestiging van de ontvangst verstrekt. Als u dit nader bevestigd wilt hebben, kan ik daarvoor zorgen.

Als u mij toestaat mijn uiteenzetting te vervolgen, dan wil ik er op wijzen, dat men in Londen er schijnbaar genoeg mee heeft genomen, dat er sprake was van eenrichtingverkeer. Londen heeft informatie gestuurd zonder ooit enig positief resultaat terug te ontvangen. Dat kan toch niet worden aangenomen, als zijnde de bedoeling van Londen. U moet er zich een juiste voorstelling van maken, wat het betekent, wat *Schreieder* beweert, nl., dat 65 agenten geruime tijd, meer dan een jaar, illegale bezigheden hebben gerapporteerd. Wanneer ik illegaal werk en ik moet daarvan aan mijn chef rapport uitbrengen, dan kan ik niet een jaar lang niets anders dan leugens en phantasie vertellen zonder dat dit bemerkt wordt. Dat kan ik geen jaar volhouden, zeker niet, wanneer ik concrete opdrachten krijg, die ik niet alleen niet kan uitvoeren, maar waarbij ik de mensen, die er bij betrokken zijn, laat arresteren. Dat is eenvoudig onbestaanbaar.

Evenzeer is het onbestaanbaar, dat ze in Londen nooit gehoord zouden hebben, dat er in Haaren een parachutistenvleugel was. Over dat feit werd druk gecorrespondeerd door alle ingezetenen van Haaren. Verleden jaar is bij mijn proces zelfs een briefje voorgelezen van iemand, die er melding van maakte, dat hij in de parachutistenvleugel was opgenomen. Dat was bekend bij de ingezetenen van Haaren en de illegaliteit wist dat natuurlijk eveneens. Bovendien gingen de mensen uit Haaren ook wel eens naar een ander kamp en daar zullen zij er ook over gesproken hebben. Mijnheer *Smit* van de schoenenzaak *Bally* in de Venestraat had een relatie in Scheveningen, een schilder, die er uitdrukkelijk melding van heeft gemaakt, dat hij dat medegedeeld heeft aan Londen, en de heer *Smit* had een verbinding met Londen. Dit kan door Londen niet worden ontkend. Die getuige is eventueel beschikbaar.

Op zich zelf zou het ook absurd zijn, dat dit twee jaar verborgen bleef voor een dienst als de Intelligence Service, als men bedenkt wie er in Holland van op de hoogte waren: de S.D. en de Nachrichtendienst in Holland en bij beide diensten het personeel, b.v. de wagenwassers, die, wanneer zij de wagens moesten schoonmaken voor het ontvangen van containers of parachutisten, verheugd waren over de goede gaven, die er zouden komen. Verder de S.D. in België, *Canaris* — niet de *Canaris* van de Nachrichtendienst —, met wie *Schreieder* in opdracht van het Reichssicherheitshauptamt te Berlijn besprekingen moest voeren te Brussel. Voorts was de Luftwaffe in Holland op de hoogte, omdat zij de opdracht kreeg op vliegtuigen, die op weg waren naar de droppingvelden, niet te schieten. Ook was op de hoogte de Luftwaffe in Duitsland, omdat de overvliegende vliegtuigen de opdracht kregen die Engelse vliegtuigen niets aan te doen en er niet op te schieten. Er werden regelmatig rapporten naar het hoofdkwartier van de Luftwaffe gestuurd, in verband met het feit, dat, toen het te opvallend werd geoordeeld, dat alle vliegtuigen heelhuids terugkwamen, *Schreieder* had opgedragen, om de zoveel vliegtuigen er één neer te schieten. Hij stond daaromtrent in contact met het hoofdkwartier van de Luftwaffe in Berlijn.

Voorts was de hoofdinstantie van de Nachrichtendienst in Duitsland op de hoogte. Het personeel van kampen en gevangenen was noodzakelijkerwijze eveneens op de hoogte. Ik kan u een hele lijst noemen van lieden, die daarvan op de hoogte waren. In ieder geval waren er zoveel instanties, die daarvan op de hoogte waren, dat het

alleen daarom reeds uitgesloten is, dat Engeland niet op de hoogte zou zijn geweest, te meer waar gebleken is, dat de Intelligence Service verschillende infiltraties had bij deze instanties, zoals S.D. en de Nachrichtendienst, waar Engelse agenten in doorgedrongen waren, dus in Duitse afdelingen, die aan het England-Spiel werkten.

Verder wil ik er op wijzen, dat *Dourlein* en *Ubbink* naar Londen zijn gekomen en dat gemeld hebben, maar in de gevangenis zijn gestopt. Zij hebben er wel voor gezorgd, dat de heer *van Bilsen*, die *Dourlein* en *Ubbink* behulpzaam is geweest bij het wegvloeden naar Engeland, werd geliquideerd. Wanneer zij mochten beweren, dat dergelijke opdrachten niet over het England-Spiel zijn gekomen, is dat niet waar. De opdrachten om verschillende mensen, die er bij betrokken zijn geweest, te liquideren, zijn over het England-Spiel gekomen. Het is grote nonsens geweest om vooraanstaande personen in Holland daarvoor te liquideren, zoals *de Graaf* en *Trip*. Dat was iets idiots.

43586. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat van Londen uit opdracht zou zijn gegeven om *van Bilsen*, die een rol heeft gespeeld bij het verbergen en uit Nederland wegvloeden van *Ubbink* en *Dourlein* te liquideren, met de bedoeling van iemand af te komen, die er aan medewerkte, dat dergelijke berichten in Londen kwamen?

A. Ik moet een voorbehoud maken. Ik kan niet positief zeggen, dat uit Londen de opdracht is gegeven *van Bilsen* te liquideren, maar ik weet wel, dat opdracht is gekomen, verschillende lieden, die betrokken waren bij het England-Spiel en bij de ontvluchting van *Dourlein* en *Ubbink*, te liquideren.

43587. De **Voorzitter**: Met de bedoeling de berichtgeving verder tegen te gaan?

A. Met die bedoeling is ook *Smit* gearresteerd. Hij heeft steeds gezegd: Hoe zit het met de agenten, die jullie sturen? Die worden gearresteerd. Dat ging hen in Engeland vervelen. Daarom is de opdracht gekomen, *Smit* te arresteren.

43588. De **Voorzitter**: De man van de schoenzaak *Bally*?

A. Die opdracht is gekomen over de vrouwelijke parachutiste *Beatrix Terwindt*. Dat mijnheer *Smit* dat bericht heeft doorgegeven, kan ik met absolute zekerheid bewijzen.

43589. De **Voorzitter**: Maar u kunt waarschijnlijk niet bewijzen, dat mejuffrouw *Terwindt* de opdracht had o.m. . .

A. Zij had een introductie voor *Smit* bij zich en bij het sturen van mejuffrouw *Terwindt* was bij de instanties, die haar stuurden, bekend, dat die opdracht bij *Schreieder* zou komen. Wanneer zij op de hoogte zijn geweest, hebben zij ook geweten, dat die opdracht bij *Schreieder* kwam, evengoed als zij wisten, dat die 5000 telegrammen bij *Schreieder* zouden komen.

43590. De **Voorzitter**: U bedoelt dus — begrijp ik — met een en ander te illustreren, dat de Engelsen er niet in zijn gelopen, maar van het England-Spiel hebben geweten?

A. Die hebben bewust het England-Spiel gespeeld.

43591. De **Voorzitter**: Is dat de conclusie, die u uit deze feiten trekt?

A. Dat is, wat ik heb geconstateerd in de oorlog en wat mij ook is bevestigd na de oorlog. Dat is de conclusie, die ik aan de hand van vaststaande feiten heb getrokken.

43592. De **Voorzitter**: Nu moeten wij even zuiver redeneren. U noemt een aantal feiten, waarbij u zegt: Daaruit moet noodwendig volgen, dat de Engelsen er van op de hoogte waren. Ik vraag daarom: Is uw mening, dat de Engelsen hiervan op de hoogte waren, uitsluitend gebaseerd op deze feiten?

A. Neen, dat niet. Die feiten heb ik alleen in mijn verdediging vermeld om aan te tonen, dat het idee alleen al van wat *Schreieder* beweerd heeft, absurd is.

43593. De **Voorzitter**: Waarop baseert u het dan voor u zelf, dat de Engelsen op de hoogte waren?

A. Ik heb mijn opdrachten uit Londen gekregen, zowel schriftelijk van de Intelligence Service als van het Netherlands Government. Verder ben ik tientallen malen door Radio-Oranje gelegitimeerd.

43594. De **Voorzitter**: Hoe is in uw gedachtengang dat contact tot stand gekomen? U kon toch niet zonder een verbinding opdrachten krijgen? Daarvoor moest er toch eerst een contact tot stand komen?

A. Ja.

43595. De **Voorzitter**: Men gaat toch niet zo maar een opdracht door de aether sturen naar een mijnheer X in Nederland, in de hoop, dat hij daarvan wel op de hoogte zal komen? Men moet toch eerst een contact leggen? ¹⁾

A. Dat contact is gelegd met de man, die mij toen bekend was als *Emile Verhagen*.

43596. De heer **Korthals**: Sedert wanneer had u contact met die mijnheer *Verhagen*?

A. Dat contact heb ik gekregen eind 1940, begin 1941.

43597. De **Voorzitter**: Liep dat contact alleen over die *Verhagen* of was er, nadat het eenmaal gelegd was, ook een ander contact, via zenders, met Engeland?

A. Er was een normale radioverbinding met Engeland. Die heb ik herhaaldelijk gehad. Gedurende een zekere tijd heb ik zelfs nog een verbinding laten uitvoeren door een marconist van *van Looi*.

43598. De **Voorzitter**: Kon u zelf ook seinen?

A. Ja, ik heb het ook herhaaldelijk gedaan.

43599. De **Voorzitter**: Met wie in Engeland had u contact?

A. Dat is een lastig probleem. Ik kan niet zien wie aan de andere kant van het toestel zit, maar op grond van hetgeen ik gemerkt heb, heb ik nooit betwijfeld, dat het inderdaad de Intelligence Service was. Dat is mij nog bevestigd na de oorlog door de Intelligence Service zelf. Ik heb mij bij de Intelligence Service gemeld in 1945.

43600. De **Voorzitter**: Hoe zond u dan? U zond toch niet in „open“ taal?

A. In code.

43601. De **Voorzitter**: Hoe kwam u daaraan?

A. Die was mij door *Verhagen* ter beschikking gesteld.

43602. De **Voorzitter**: Wat voor code was dat?

A. Ik heb die destijds afgegeven aan de heer *Cijfer* van het B.N.V. Die heeft de hele code van mij gekregen in September 1946.

43603. De **Voorzitter**: Had u die code toen nog?

A. Die herinnerde ik mij nog en ik heb hem opnieuw opgesteld. Het was een X-IJ-code, waarbij voortdurend de X en de IJ uit de telegrammen vervielen.

43604. De **Voorzitter**: Als alleen die letters vervielen, was het praktisch geen code.

A. Het was een code, waarbij de X en de IJ voortdurend uit de tekst vervielen bij het verwisselen van letters. Wanneer ik het hele proces van het coderen zou uitleggen .....

43605. De **Voorzitter**: Daar weten wij veel van. Vandaar dat ik vroeg: Wat was die code?

A. Ik zou u in overweging willen geven die code aan de heer *Cijfer* van het B.N.V. te vragen. Die heeft hem.

43606. De heer **Hoogcarspel**: Als u zich die code herinnerde en hem in 1946 gereconstrueerd hebt, kunt u ons nu toch wel vertellen wat voor code dat was?

A. Er zijn intussen bijna 3 jaar verlopen en ik heb in die tijd een en ander meegemaakt. U kunt niet verlangen, dat ik à bout portant die hele code opschrijf.

¹⁾ Noot van de getuige *van dei* Waals, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:

Ik wil hierbij opmerken: Men gaat toch ook niet zó maar agenten, die men uitstuurt naar Holland, het één of andere adres opgeven, in de hoop, dat „het wel in orde zal komen“ (Londen gaf o.a. op: Rochussenstraat 85 tweede etage). Men moet dan toch eerst een contact leggen?

Wat hier de Voorzitter opmerkt, heb ik ook steeds opgemerkt in mijn verdediging, o.a. aangaande de adreskwesitie! Dat was mij tijdens de oorlog ook duidelijk en voor mij een bewijs temeer, dat de zaak was zoals mij werd voorgesteld!

43607. De Voorzitter: Maar wel het systeem. Er zijn verschillende codesystemen. Daarom interesseert het ons te weten, welk codesysteem u hebt gehad.

A. Er werd in principe gebruik gemaakt van een kengetal, een getal, dat een normale agent altijd meekreeg. Daarbij werd een ander getal opgeteld, een datum, en aan de hand daarvan werden de letters verwisseld, tweemaal achter elkaar, en kwamen er groepen van 5 letters. In die groepen werd een te voren afgesproken fout verwerkt, zoals ook bij het England-Spiel gebruikelijk was.

43608. De Voorzitter: Speelden daarbij ook wel bepaalde woorden of zinnen een rol? U spreekt nl. alleen over een sleutelgetal.

A. U bedoelt, dat een agent van het England-Spiel een bepaalde zin meekreeg, b.v. „Waar de blanke top der duinen“. Dat was met mijn code niet het geval. Die week daarvan belangrijk af. Mogelijk zou die marconist u daarover nog iets kunnen vertellen. Ik heb, zoals ik zeide, die gegevens vastgelegd.

43609. De Voorzitter: Maar hoe loopt het systeem, dat u nu ontwikkelt, rond, in verband met uw persoonlijke werkzaamheden? U zegt, dat de Engelsen, althans „de overkant“, van het spel hebben geweten en u opdrachten hebben gegeven. Hoe moet ik dat bij elkaar passen?

A. U bedoelt, dat het hierom gaat, dat er eigenlijk Nederlanders bij Schreieder terecht kwamen?

De Voorzitter: Ja.

A. Wanneer men infiltreert in een dienst van de vijand, is het nodig, dat er werk verricht wordt. Dat werk kan nut afwerpen voor de vijand. Wanneer het werk voortdurend negatief is, hebben zij zo iemand niet nodig. Dus moet je positief werk verrichten voor de vijand.

Het was noodzakelijk de Duitse legerleiding en de Duitse geheime diensten ten aanzien van de geallieerde plannen te misleiden. Wanneer het b.v. de bedoeling was op een zeker tijdstip in Frankrijk een invasie te ondernemen, kon het voordeel hebben de Duitsers in de waan te brengen, dat die invasie op een ander tijdstip en b.v. in Holland zou plaats vinden. Wanneer men de vijand wil misleiden omtrent zekere punten, is het normaal, dat agenten uitgestuurd worden met de bewuste bedoeling, dat zij bij de vijand komen, z.g. „foolagents“. Zij krijgen opdrachten, speciaal met de bedoeling, dat de vijand uit die opdrachten conclusies trekt en dus verkeerde conclusies trekt. Men heeft gezegd: Wanneer wij twee of drie agenten sturen — die Duitsers zijn niet gek —, dan kunnen zij denken, dat het wil misleiding kan zijn; wanneer wij een massa mensen sturen, die wij dan schijnbaar opofferen, zullen de Duitsers niet denken, dat het misleiding is. Het is een heel verschil of je 65 mensen opoffert of 2. Door een dergelijk aantal agenten op te offeren, zouden de Duitsers, volgens de lezing, die mij is gegeven, misleid worden en niet denken aan de mogelijkheid, dat het een vooropgezette bedoeling van de Engelsen was. Aan de andere kant zou dat niet behoorlijk zijn, wanneer er geen garanties gegeven werden voor de mensenlevens, wanneer daarvoor dus geen maatregelen werden getroffen. Daarvoor was dan ook gezorgd. Schreieder had kans gezien garanties los te krijgen van *Himmler* en enkele andere hoge autoriteiten, die inhielden, dat met de agenten, die kwamen, niets zou gebeuren, dat de arrestanten goed zouden worden behandeld en in het leven blijven. Hij heeft die garanties ook aan mij gegeven en die heeft hij ook anderen gegeven. Aanvankelijk heeft hij ontkend, dat die garanties verstrekt zijn, maar naderhand heeft hij het moeten toegeven. Mij is bevestigd, dat Engeland nooit er toe zou zijn overgegaan, wanneer die garanties niet waren gegeven.

43610. De Voorzitter: Door wie is u die bevestiging gegeven?

A. Door de Intelligence Service.

43611. De Voorzitter: Zou het in concreto uw opdracht geweest zijn te penetreren bij de Duitsers?

A. Om deel uit te maken van de infiltratie bij de Duitsers.

43612. De Voorzitter: U begon te vertellen, dat u in 1941 twee keer gearresteerd bent en dat u na de tweede arrestatie bij *Schreieder* bent gebracht.

A. Ja.

43613. De Voorzitter: Dus uw eerste contact met *Schreieder* was niet vrijwillig, terwijl, als u wilt penetreren, u zelf contact zoekt.

A. Ik wilde niet penetreren. Ik ben er toe gedwongen. Ik heb die opdracht aanvankelijk afgewezen. Ik ben door de arrestaties er toe gedwongen.

43614. De Voorzitter: Dat zou u dus niet uit u zelf gedaan hebben. Derhalve is de positie, waarin u tegenover *Schreieder* kwam, van die aard geweest, dat u meende, dat u wel van die opdracht gebruik moest maken?

A. Ik heb op dat moment geen andere mogelijkheid gezien om er uit te komen. Aan de andere kant zag ik een enkel Hollands of geallieerd nadeel. Wanneer de garanties, die mij gegeven waren, nagekomen waren, was ook geen enkel nadeel te constateren geweest. De mensen, die gearresteerd zijn, hebben daden verricht, die in lijnrechte tegenspraak waren met het Nederlandse belang. Bij de mensen, die gearresteerd zijn en die niet handelden tegen het Nederlandse belang, zoals de groep *Vorrink* en de *Dienst-Wim*, ligt het geval heel anders. Vastgesteld kan worden, dat tot op het ogenblik, dat ik contact kreeg met de *Dienst-Wim*, een groot aantal arrestaties was verricht en 25 mensen waren doodgeschoten, bijna allemaal, terwijl, nadat ik er in gekomen ben, niemand meer doodgeschoten is. Dus er is wel degelijk een geallieerd belang te constateren geweest. Dat ligt alleen aan het feit, dat *Schreieder* die mensen onder zich heeft genomen en dat er toen, zij het in dit geval niet door *Schreieder*, stappen zijn ondernomen om die executies niet te laten uitvoeren.

43515. De Voorzitter: Was de arrestatie van dr. *Oosterhuis* een gevolg van de penetratie in de *Dienst-Wim*?

A. Een gevolg van het feit, dat in Februari in den Bosch 25 arrestaties zijn verricht — al die mensen zijn geëxecuteerd — en dat in Parijs o.a. is gearresteerd *Cohen*. Daardoor beschikten de S.D. en de Nachrichtendienst over zoveel gegevens, dat zij zonder moeite verder de *Dienst-Wim* konden penetreren.

43616. De Voorzitter: Was het arresteren van dr. *Oosterhuis* een verlengstuk van het oprollen van de *Dienst-Wim*?

A. Bedoelt u: een gevolg van mijn penetratie?

De Voorzitter: Of het van uw kant kwam, laat ik buiten beschouwing, maar dr. *Oosterhuis* is gearresteerd in de tijd, dat de *Dienst-Wim* is opgerold. Er zijn twee lezingen. Volgens de ene had hij contact met de *Dienst-Wim* en is zijn arrestatie daaruit voortgevloeid. Volgens de andere is zijn arrestatie uit een andere hoek gekomen.

A. Het staat mij bij, dat een zekere kapitein *Aben* daarmee iets te maken had.

43617. De Voorzitter: Dat is de tweede door mij genoemde lezing, maar er is ook die andere. De vraag is nu: welke is de juiste?

A. Ik vermoed, dat van beide kanten inlichtingen binnengekomen zijn.

43618. De Voorzitter: Maar het verband met de penetratie in de *Dienst-Wim* komt u niet vreemd voor?

A. Ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat de arrestatie van dr. *Oosterhuis*, die in verbinding heeft gestaan met *Aben*, direct is gevolgd uit de gegevens, die *Aben* heeft meegekregen uit Stockholm.

43519. De Voorzitter: U zegt, dat u gevolg hebt gegeven aan de opdracht uit Engeland, via Verhagen, om te penetreren bij de Duitsers; dat u aan die opdracht eerst geen gevolg hebt willen geven, maar dat het u bij *Schreieder* zo heet onder de voeten is gemaakt, dat u dat als enige uitweg zag en dat zo de zaak is gaan lopen. Ik begrijp echter niet het verband van de opdracht aan u om te penetreren bij de Duitsers en het doelbewust spelen van het England-Spiel door de Engelsen. Of was er geen verband?

A. Wanneer men in Londen zekere interessen had en groepen, die niet gewenst waren, opgerold wenste te zien, of de Duitsers zekere gegevens, die positief onjuist waren, in handen wilde spelen, kon dat niet door *Schreieder* op te bellen. *Schreieder* moest weer tegenover zijn superieuren verantwoord zijn. Daarom was het nodig, dat hij beschikte over een verbinding met Engeland, die hij tegenover zijn superieuren kon verantwoorden, en dat was het England-Spiel.

43620. De **Voorzitter**: Wat was dan de bedoeling van de Engelsen met dat Spiel?

A. Om met *Schreieder* een verbinding te hebben, die hij tegenover de Duitsers kon verantwoorden. Ik kan niet zeggen of Engeland daarmee een politiek doel heeft gehad of een militair doel bereikt heeft. Ik kan alleen zeggen wat mij is gezegd. Verder sta ik er buiten.

43621. De **Voorzitter**: Wat was dan de bedoeling van Engeland met het geven van die gelegenheid aan *Schreieder*?

A. Hij maakte deel uit van de infiltratie.

43622. De **Voorzitter**: U wilt daarmee zeggen, dat hij werkte voor de Engelsen?

A. Hij heeft, zoals ik nu begrijp, op twee kanten gespeeld. Hij heeft zich zowel aan de ene als aan de andere kant willen dekken. Hij heeft de verbinding in de Engelsen uitgenut en zich aan de andere kant bij de Duitsers mooi gemaakt.

43623. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de Engelsen dit gehele geval, met alle offers, die daaruit zijn voortgevloeid, eenvoudig hebben opgezet om hun verbindingsman *Schreieder* te dekken? Met andere woorden, dat zij dus hun verbindingsman *Schreieder*, die een penetratie in de Duitse dienst vormde, zo belangrijk vonden, dat zij alle andere narigheid op de koop toe namen?

A. Neen, dat kan ik u niet zeggen. Daarbij hebben wel degelijk andere belangen een rol gespeeld. De Intelligence Service had er in sommige gevallen belang bij een groep op te rollen. Verder hadden zij belang bij het verstrekken van verkeerde informatie over zekere punten. Dat was mogelijk over het England-Spiel. Overigens blijkt thans de „narigheid“, etc., alleen voor de Hollanders te zijn geweest.

43624. De **Voorzitter**: Maar als *Schreieder* een vooruitgeschoven post van hen was, hoe konden zij die gebruiken om verkeerde informatie te verstrekken?

A. Dat was direct niet mogelijk, want hij kon die nooit hebben. Die moesten in zo'n geval schijnbaar open en bloot voor andere Duitse instanties van uit Engeland zelf komen door middel van agenten of telegrammen, die uit Engeland kwamen. *Schreieder* kon nooit zelf met iets komen.

43625. De **Voorzitter**: Juist, dat bedoel ik. De Engelsen wilden dus — zo begrijp ik u — een contact met *Schreieder* en zij beschouwden hem als een waardevolle bres in de Duitse stelling. Hij kon voor hen berichten spuien.

A. Zo is het mij inderdaad medegedeeld,

43626. De **Voorzitter**: Dat betekent dus — wanneer *Schreieder* inderdaad een bres in de Duitse stelling was —, dat zij de hulp, die hij hun verleende, van zo grote waarde achtten, dat zij daarvoor alle verdere narigheid van het England-Spiel op de koop toe namen.

A. Niet alleen narigheid; de Dienst-Winz was gepenetreerd door de Nachrichtendienst en de S.D. in 's-Hertogenbosch. In zo'n geval was het mogelijk via het England-Spiel *Schreieder* in te schakelen. Hij heeft contact opgenomen met *Juten* in Bergen op Zoom. Hij kon verantwoorden tegenover de Duitsers, dat het nodig was, dat hij die verbinding overnam en ook de arrestaties verder leidde. Dit had tot gevolg, dat het mogelijk was, wanneer *Schreieder* zijn belofte was nagekomen, die mensen te sparen. Aan de andere kant was het onmogelijk, omdat er vele gegevens ter beschikking stonden, dat de chef van de S.D. zou zeggen, dat die mensen niets zou worden gedaan. Het enige, dat gedaan kon worden, was, dat de mensen niet werden doodgeschoten. Naderhand is gebleken, dat niet alle garanties zijn nagekomen.

43627. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u dit gehoord hebt na de oorlog van de mensen van de Engelse Intelligence Service zelf.

A. Bevestigd. Gehoord heb ik het tijdens de oorlog.

43628. De **Voorzitter**: Van wie? Van *Verhagen*?

A. En van *Schreieder*. Dat is door getuigen te bevestigen. De namen zullen aan de Raad van Cassatie worden overgelegd.

43629. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat het u is bevestigd door de Intelligence Service. Ik begrijp, dat u daarmee bedoelt, dat dit is gebeurd in het voorjaar van 1945, toen u na de bevrijding contact hebt gehad met de Engelsen.

A. Nog in het najaar van 1945 en voorjaar 1946.

43630. De **Voorzitter**: Wie hebben dat bevestigd?

A. Dat is mij bevestigd door een majoor in Oxenhofen.

43631. De **Voorzitter**: In het kamp, waar u eerst zat?

A. Ja. Ten tweede door majoor *Hamilton* in Bonn en ten derde door kolonel *Stevens* in het hoofdkwartier te Bad-Nenndorf.

43632. De **Voorzitter**: Dat waren dus Engelse officieren, die in Duitsland waren?

A. Ja.

43633. De **Voorzitter**: Hoe kwamen die er toe u dat te bevestigen? Engelse intelligente-officieren zijn in het algemeen niet zo mededeelzaam, dat zij van hun handelingen en bedoelingen tijdens de oorlog vertellen. Daarmee lopen zij niet te koop.

A. Zij liepen er ook niet mee te koop; het waren feiten, die mij bekend waren. Uit de loop van het gesprek kwamen zij naar voren.

43634. De **Voorzitter**: De loop van een gesprek met die heren is in de regel niet zo vlot. Het waren nogal geen kleingheden, die zij verteld zouden hebben.

A. Zij vertelden mij daar niets nieuws mee.

43635. De **Voorzitter**: Dat kan wel zijn, maar ik kan mij niet voorstellen, dat een officier van de Engelse Intelligence Service te koop loopt met het contact, dat er met *Schreieder* zou zijn geweest, nota bene een van de leiders van de S.D. in Nederland.

A. Daartussen is ook een groot verschil. Zij hebben daarmee niet te koop gelopen, maar de gesprekken, welke ik met die mensen had, hebben mij de bevestiging gegeven.

43636. De **Voorzitter**: Als u zo goed geïnformeerd bent, kom ik tot een andere vraag, die zich in dit verband voordoet en een van de meest klemmende vragen is: in de eerste plaats, hoe zijn de Engelsen op het toch nogal stoutmoedige idee gekomen contact te zoeken met iemand als *Schreieder*? Dat was toch wel het hol van de leeuw binnengaan. In de tweede plaats: als zij op dat idee zijn gekomen, hoe hebben zij dan het contact tot stand gebracht? Er moet toch eerst een contact zijn geweest.

A. Inderdaad. Hoe zij dat contact aanvankelijk hebben tot stand gebracht, is mij ook niet gezegd.

43637. De **Voorzitter**: Heeft die Engelse majoor *Hamilton* of kolonel *Stevens* u dat niet verteld? Hebt u er ook niet naar gevraagd? Dat lijkt mij toch de kernvraag.

A. Ik was niet in een positie om dat te vragen. Wanneer ik zeg: „Ik heb een bevestiging ontvangen“, moet u dat zo opvatten, dat ik uit zijn antwoord een bevestiging heb kunnen halen van de feiten, zoals ik die heb medegedeeld.

43638. De **Voorzitter**: Dus u hebt die bevestiging er uit afgeleid?

A. Dat was de enige mogelijkheid, die ik er in zag. U moet niet denken, dat hij mij heeft zitten verklaren: wij hebben dat zo en zo gedaan. Daar was de positie niet naar. Maar wanneer ik een enkele opmerking ergens over maakte en hij stelde er een opmerking tegenover, kon ik uit die opmerking opmaken of hij daarvan persoonlijk wist of niet.

43639. De **Voorzitter**: Dus uw wetenschap hieromtrent komt neer op een mededeling van een mijnheer *Verhagen*, die op het ogenblik zoek is . . . . .

A. Hij is niet meer zoek.

43640. De **Voorzitter**: ..... en op conclusies, die u getrokken hebt uit gesprekken, die u in 1945 en 1946 hebt gehad met die Engelse officieren; niet op positieve mededelingen van hen, maar op conclusies, die u zelf uit die gesprekken getrokken hebt?

A. Er komt nog bij, dat ik het hele England-Spiel heb meege- maakt van het begin tot praktisch het einde en dat ik dat uit de hele gang van zaken en mijn opdrachten heb kunnen opmaken.

43641. De **Voorzitter**: Een van de kernpunten is toch, hoe de Engelsen op een goede dag tegen Schreieder opgelopen zijn en hebben ontdekt, dat hij wel voor de Engelsen wilde werken. Dat kunt u niet verklaren?

A. Dat kan ik niet verklaren.

43642. De **Voorzitter**: Dit is in ieder geval een feit, dat in uw theorie thuishoort. Anders was het mogelijk. Een essentieel bestanddeel van uw theorie is, dat men van Engelse zijde contact met Schreieder heeft gezocht en gevonden. Maar daarvoor kunt u geen bewijs aanvoeren?

A. Ik kan wel bewijzen, dat het contact bestaan heeft.

43643. De **Voorzitter**: Het heeft 2 jaar lang bestaan!

A. Ik bedoel: tussen Schreieder en de andere leden van de ge- allieerde infiltratie in Holland. Eén van die leden was Verhagen.

43644. De **Voorzitter**: Wie nog meer?

43645. De heer **Hoogcarspel**: Was dat een bewust contact?

A. Ja.

43646. De heer **Korthals**: Wie waren het nog meer behalve Ver- hagen?

A. Dat zijn getuigen in mijn verdediging. Dat is een moeilijkheid voor mij. Ik heb er niets tegen om daarop te antwoorden, wanneer mijn advocaat er bij is en hij het mij toestaat.

43647. De heer **Korthals**: U kunt ze op het ogenblik niet noemen?

A. Ik zou ze op het ogenblik liever niet noemen.

43648. De **Voorzitter**: Wij hebben geen behoefte u in uw ver- dediging te belemmeren, maar u gevoelt wel, dat dit een essentieel punt van de zaak is. Het punt, dat de Engelsen tegen Schreieder zijn opgelopen, dat zij op een goede dag zijn medewerking hebben ge- kregen en dat zij, zoals u zegt, het contact met hem op deze wijze hebben onderhouden, is voor deze gehele theorie essentieel.

43649. De heer **Hoogcarspel**: Hadden zij misschien vóór die tijd al contact?

A. Dat is volgens mij waarschijnlijk, maar daarover kan ik u niets zeggen, want daarover is mij nooit iets medegedeeld. Het be- stond, toen ik in 1941 bij hem kwam, en toen ik in November 1943, o.a. door het steeds traineren zijnerzijds van mijn tocht naar Enge- land, ophield voor Schreieder te werken, bestond het nog.

43650. De **Voorzitter**: Wat bestond er nog? Het contact via het England-Spiel?

A. Begin 1945 bestond nog contact tussen Schreieder en mijn op- drachtgever van geallieerde zijde.

43651. De **Voorzitter**: Verhagen?

A. Ja. Daar heeft Schreieder nog in Zwolle besprekingen mee gehad.

43652. De **Voorzitter**: Waar is die *Verhagen* tegenwoordig?

A. Die gegevens berusten bij mijn verdediger.

43653. De **Voorzitter**: Is hij niet in Nederland? Of laat u dat ook in het midden?

A. Dat is voor mij een heel belangrijk punt, want *Verhagen* is een getuige voor mij.

43654. De **Voorzitter**: De aannemelijkheid van uw constructie — dat moet u zich wel bewust zijn — lijdt onder de vaagheid en de ge- ringheid van het bewijsmateriaal.

A. Het lijkt mij in de eerste plaats gewenst, aan te tonen, dat Schreieder een leugenaar en meinedige is geweest. Zo kan het voor mij van belang zijn, dat ik aantoon; dat het contact met Schreieder en andere leden van de infiltratie heeft bestaan en dat garanties zijn gegeven, niet alleen aan mij, maar ook aan anderen. Het is niet mijn interesse de een of ander in een zwart daglicht te stellen of van iets te beschuldigen; het is alleen mijn interesse de za ik te reconstrueren, zoals die mij destijds is uitgelegd.

43655. De heer **Korthals**: Dat zoeken wij juist en daarom vragen wij naar de mensen, die kunnen ondersteunen, wat u thans zegt.

A. Die zijn er, maar het is moeilijk voor mij, omdat het England- Spiel direct mijn zaak raakt en de getuigen, die u nodig hebt, ook mijn getuigen zijn. Ik veronderstel, dat er verschillende getuigen bij zijn, die zonder meer ergens gehaald moeten worden, mensen, die, wanneer u hun een oproep stuurt om te komen, zeker niet zullen komen, misschien zelfs ergens anders naar toe gaan. Die gegevens berusten bij mijn verdediging. Het zou mijn verdediging benadelen, wanneer ik daarover mededelingen zou doen. Ik zou er geen bezwaar tegen hebben, wanneer mijn advocaat hier zou zitten en zou zeggen: Vertel het maar.

43656. De **Voorzitter**: Dat is volkomen begrijpelijk, maar alleen moet u de consequenties tegen elkaar afwegen. U moet begrijpen, dat, naarmate het bewijsmateriaal voor uw verklaringen minder vol- ledig is, het moeilijker wordt die verklaringen, die op zich zelf toch al bijzondere elementen bevatten, te aanvaarden.

A. Mijn verklaringen bevatten zeker niet zoveel bijzondere ele- menten als de verklaringen van de militairen, die aan de Inlichtingen- dienst verbonden zijn geweest, welke op het ogenblik in de pers ver- schijnen.

43657. De **Voorzitter**: U moet niet al te veel letten op hetgeen hierover in de pers verschijnt.

A. Wat geschreven is, is geschreven.

43658. De **Voorzitter**: Wat zegt dat?

A. Er worden enormiteiten beweerd. Er wordt zonder meer be- weerd, dat Bingham-Londen een verrader is geweest. Wanneer *Bing-* ham zich dat laat aanleunen, is dat veelbetekenend.

43659. De **Voorzitter**: De theorieën, die hierover verkondigd worden, treden wij op een critische wijze te gemoet. Wij onderzoeken deze zaak zeer uitvoerig en op een niet-sensationele wijze. U sprak zojuist over de Binghamz-theorie. Die wijst u volledig af, als ik goed begrijp?

A. Dat is nonsens.

43660. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Het is onmogelijk, dat één man jaren achtereen een vereniging van geheime diensten en regeringsinstanties voor de gek houdt en aan de lopende band verraad pleegt. En dat die ene man dat verraad gepleegd zou hebben, is uitgesloten.

43661. De **Voorzitter**: Maar de Bingham-theorie bevat tevens het element, dat *Bingham* contact zou hebben gehad met een familielid aan deze kant.

A. Hier heeft tijdens de bezetting inderdaad een *Bingham* geze- ten. Dat is aan geen enkele twijfel onderhevig. Zijn photo is ter be- schikking van mijn verdediger.

De **Voorzitter**: Dat is een zeer interessante mededeling.

A. Ik kan u verder zeggen, dat mijn advocaat plotseling een aan- vraag kreeg van een familielid van Bingham om gegevens te ver- strekken. Dat is verleden week gebeurd. Die man sprak zelfs over zijn zoon. Dat zou die man niet doen, als die zoon niet bestond.

43662. De **Voorzitter**: Dat is de zoon in Londen.

43663. De heer **Korthals**: Wie is die mijnheer, die deze inlichtingen heeft gevraagd?

A. Een familielid van *Bingham*.

43664. De heer **Korthals**: Welke *Bingham*?

A. Uit Rotterdam.

43665. De heer **Korthals**: Een oude mijnheer?

A. Als u bedoelt die mijnheer, die in Kralingen woont in de Avenue Concordia, dan is het die niet.

43666. De heer **Korthals**: Dus een ander uit Rotterdam. Dat moet gemakkelijk na te gaan zijn in de burgerlijke stand.

A. Alles, wat voor mijn verdediging nodig is, is al nagegaan.

De heer **Korthals**: Maar dit is een punt, dat gemakkelijk is na te gaan in de burgerlijke stand.

A. Dit punt is te controleren, d.w.z. ik kan er niet voor instaan, dat hij is ingeschreven in de burgerlijke stand. Dat kan ik van uit mijn cel niet controleren. Als u spreekt over *Verhagen*, is het wat anders. In de eerste plaats kent de hele Nederlandse illegaliteit *Verhagen* en er komen op het ogenblik bosjes verklaringen los van illegalen, die hem kennen. Verder kan ik adressen verstrekken in Holland en in grote steden, waar hij gewoond heeft, onder namen, die door mij zijn opgegeven en inderdaad zijn ingeschreven in de burgerlijke stand. Dat weet ik wel.

43667. De heer **Korthals**: Maar van *Bingham* weet u dat niet?

A. Neen.

43668. De heer **Korthals**: U weet alleen, dat er een aanvraag is gekomen uit Rotterdam van die mijnheer over zijn zoon?

A. Ik deel dit mede alleen als voorbeeld. Dit is geen verklaring in verband met het England-Spiel. Ik weet niet, hoe mijn verdediger daartegenover staat.

43669. De heer **Korthals**: Het is wel een verklaring in verband met het England-Spiel, zoals wij dat zien. Het is voor ons wel van belang dit te weten.

A. Zo kunt u het opvatten.

43670. De heer **Korthals**: Kunt u het niet nader adstrueren?

A. Die dingen interesseren mij op het ogenblik werkelijk maar matig.

De heer **Korthals**: Het is wel van belang, of hier inderdaad een mijnheer *Bingham* heeft gezeten.

43671. De **Voorzitter**: Was hier tijdens de bezetting een mijnheer *Bingham*? Hebt u hem ontmoet bij *Schreieder* of in diens omgeving?

A. Over hem zijn gegevens voorhanden.

43672. De **Voorzitter**: Maar hebt u hem ontmoet?

A. Bij mijn weten niet. Ik acht het wel mogelijk, dat ik hem gezien heb.

43673. De **Voorzitter**: De vraag is of u tijdens de bezetting bekend was, dat hier een *Bingham* was, die een rol speelde in deze geschiedenis.

A. Er is tegen mij in dat verband alleen sprake geweest van een gesprek hier in Holland, waarbij een *Bingham* tegenwoordig was. Ik heb daaruit geconcludeerd, dat het niet de man uit Londen was, omdat ik mij niet kon voorstellen, dat hij naar Holland zou komen om hier een bespreking te houden.

43574. De **Voorzitter**: U zegt: Daarvan is sprake geweest. Wie spraken daarover?

A. Daarover is mij door *Verhagen* gesproken.

43675. De **Voorzitter**: Dus niet door *Schreieder*?

A. Neen.

43676. De **Voorzitter**: Die heeft de naam *Bingham* nooit genoemd'?

A. Neen.

De heer **Hoogcarspel**: De grote onbekende.

43677. De **Voorzitter**: Dus het enige, dat u er van hebt gehoord, is, dat *Verhagen* u heeft gezegd, dat hier in Nederland een bespreking plaats heeft gevonden tussen *Bingham* en ..... wie nog meer?

A. Wie daar verder bij waren, weet ik niet. Ik weet alleen van een bespreking, waar *Bingharn* bij was.

Door mijnheer *Hoogcarspel* wordt de opmerking gemaakt, dat *Emile Verhagen* de grote onbekende is. Inmiddels is een verklaring van iemand van de Hollandse militaire instanties binnengekomen, dat *Emile Verhagen* in de Meidagen van 1940 door hem is gearresteerd, dat hij zijn papieren toen heeft ingezien en dat hij de persoon kent. Met is dus om de dooie dood niet de grote onbekende.

43678. De heer **Hoogcarspel**: Er is een zekere tegenstrijdigheid tussen uw verklaring, dat door *Schreieder* de garantie zou zijn gegeven, dat de mensen, die hier gedropt werden en door ontvangst-comité's in ontvangst genomen en gearresteerd werden, niets zou gebeuren, en uw verklaring, dat de Engelsen dat spel speelden om hier bepaalde groepen, waarvan de Engelsen dat nodig vonden, op te rollen. Dat oprollen geschiedde in de meeste gevallen niet zonder dat er slachtoffers vielen.

A. Wel oprollen, maar niet doodschieten.

43679. De heer **Hoogcarspel**: Is er gezegd, dat de Engelsen er belang bij hadden, dat bepaalde groepen werden opgerold en niet doodgeschoten?

A. Ik heb destijds gevraagd of die mensen het risico liepen doodgeschoten te worden. Toen is mij gegarandeerd, dat dit niet het geval zou zijn.

43680. De heer **Hoogcarspel**: Door wie is die garantie gegeven'?

A. Betreffende de England-Spiel-agenten is die garantie o.a. door *Himmler* gegeven.

43581. De **Voorzitter**: Door wie werd u dat medegegeeld?

A. Door *Verhagen* en *Schreieder*.

43682. De heer **Hoogcarspel**: Dat gold niet voor de groepen, die men graag opgerold zag.

A. Daarvoor ook, maar voor de England-Spiel-agenten in bijzondere mate. Voor de England-Spiel-agenten moest hij het bij *Himmler* aanvragen. Hij kon wel beslissen voor de een of andere kleine illegaal of een gewone gearresteerde man — daarmee kon hij doen, wat hij wilde —, maar voor de agenten moest hij die garanties van *Himmler* vragen. Die garanties zijn inderdaad door *Himmler* gegeven.

43683. De heer **Hoogcarspel**: Er zitten in uw verklaringen toch nog een paar duistere punten. U hebt gezegd, dat u in contact bent gekomen met de Vorrink-groep, maar u hebt niet verteld op welke wijze dat is gebeurd.

A. De introductie, de adressen en de andere gegevens daarvoor zijn door Londen verstrekt.

43684. De heer **Hoogcarspel**: Aan wie?

A. Via het England-Spiel aan *Schreieder* en die heeft ze mij gegeven.

43685. De **Voorzitter**: Dat was het bewuste photo'tje.

A. Neen, die photo was ondergeschikt. Door Londen is, als ik mij goed herinner, het adres gegeven van een zekere mijnheer *Wins*.

43686. De heer **Hoogcarspel**: Aan Schreieder?

A. Over het England-Spiel. Daarbij is verder een kenzin of een of ander woord gegeven. Dat was niet eens Hollands; het was een andere taal. Daar zal eventueel *Karel* van Staal meer van weten. Die moest gezegd worden ter introductie.

43687. De **Voorzitter**: Een zin of een woord?

A. Ik weet het niet meer. Ik geloof, dat het Joodse taal was, want Daaf Wins was een Jood.

43688. De **Voorzitter**: Hebreeuws, dacht u?

A. Ja.

43689. De **Voorzitter**: Was het niet „*Sander* Rewochem“, de Hebreeuwse naam voor „*Wins*“?

A. Ja, dat is mogelijk.

43690. De **Voorzitter**: Hebt u die woorden gebruikt?

A. Die heb ik meegekregen en die heb ik genoemd.

43691. De **Voorzitter**: Hebt u ook die photo mergekregen?

A. Niet direct. Ik heb het adres meegekregen en ook bijzonderheden, o.a. dat er al een agent was gestuurd, een zekere *Dessing*.

43692. De **Voorzitter**: Ook naar Wins?

A. Neen, die was bij iemand van de groep *Vorrink*.

Na het contact met van Looi is die photo pas gestuurd. Als ik mij goed herinner, was dat een photo van de kinderen van *Sluysen*, die in Londen zat.

43693. De **Voorzitter**: Heeft Schreieder verteld, hoe hij aan die photo kwam?

A. Die heeft hij uit Engeland gekregen

43694. De **Voorzitter**: Maar via welke agent?

A. Die photo zal met een container of een agent zijn meegegeven.

43695. De **Voorzitter**: Heeft hij niet gezegd hoe?

A. Dat weet ik niet. Het is mogelijk, dat hij het gezegd heeft, maar ik weet het niet meer. Daarna zijn pas legitimaties uitgezonden door Radio-Oranje. (Ik meen mij thans te herinneren, dat *Verhagen* hiervoor zorgde.)

43696. De **Voorzitter**: Om in uw theorie te blijven: U hùdt dus de opdracht om te penetreren bij de Duitsers en die opdracht hebt u vervuld. Verder hebt u van Schreieder vernomen, dat hij eigenlijk ook werkte voor de Engelsen. Nu vertelt u er bij, dat die hele combinatie in zoverre nuttig kon werken, dat wel is waar de groepen, ten aanzien waarvan dat nodig werd geoordeeld, werden opgerold, maar dat de uiterste consequentie, dat al die mensen ter dood zouden worden gebracht, kon worden verzacht. Dat alles nu een ogenblik aannemende, zou ik willen vragen: wilde Engeland ook, dat de groep *Vorrink* en het Nationaal Comité werden opgerold?

A. Dat was niet de bedoeling. De aanvankelijke bedoeling was, dat *Dessing* teruggeroepen zou worden. Toen ik eenmaal contact had met de groep *Vorrink* — zo is mijn conclusie ten minste —, hebben ze dat willen gebruiken door eenvoudig verschillerende gegevens te vragen. Toen is mij door Schreieder medegedeeld, dat de S.D. in de dienst *Vorrink* geïnfilteerd was. Er waren ongeveer 60 arrestaties verricht. Het adres van *Vorrink* was ook bekend en er was al een poging ondernomen om hem te arresteren, wat niet gelukt was, omdat *Vorrink* een halfuur te voren was weggegaan. Toen oordeelde Schreieder het nodig om *Vorrink* te arresteren. Wij heeft *Vorrink* de garantie gegeven, dat hem niets zou gebeuren.

43697. De **Voorzitter**: Dat zou dus een soort Schutzhaft geweest zijn?

A. Dat is het ook geweest. Dat is *Vorrink* uitdrukkelijk medegedeeld. Hij heeft dat zelf verklaard. Toen hij voor het eerst gehoord werd in opdracht van Schreieder, is hem medegedeeld, dat hem niets zou gebeuren. Er zou zelfs geen proces gevoerd worden. Dat is door *Vorrink* bevestigd op de zitting van mijn strafzaak.

43698. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig. Als Schreieder voor de Engelsen werkte, kan ik mij voorstellen, dat hij opdrachten in andere zin kreeg, maar niet deze.

43699. De heer **Hoogcarspel**: Over die „theorie“ nog iets. Die theorie zou inhouden: wanneer u niet meer aan het England-Spiel werkte — wat gebeurd is, u bent niet bij Schreieder gebleven . . .

A. In de zomer van 1943 ben ik er uitgegaan.

43700. De heer **Hoogcarspel**: . . . —, zoudt u met dat werk ophouden, maar u bent doorgegaan met het oprollen van groepen.

A. Neen. na de zomer van 1943 is er niets meer gebeurd.

43701. De heer **Hoogcarspel**: Ook niet in Loosdrecht?

A. Ook in Loosdrecht is niets opgerold.

43702. De heer **Hoogcarspel**: Hebt u ook niet in Utrecht pogingen daartoe aangewend?

A. Daar heb ik wel gelegenheid gehad een groep illegalen, die mij wilde doodschieten, te laten oprollen. Dat is niet doorgegaan. Als u de bijzonderheden daarover wilt horen, zal het u ook direct duidelijk zijn.

Die niensen zaten in een huis te wachten en mij was medegedeeld, dat zij mij daar wilden doodschieten. Het eenvoudigste was, dat ik tegen *Schreieder* had gezegd: Daar zit een stel, dat mij wil doodschieten. Ik kon er niet meer over zwijgen, want de chauffeur *Burrogone* had daarvan mededeling gedaan. Om erger te voorkomen, heb ik niet tot de Duitsers gezegd: Ga er heen. Ik heb de mensen opgebeld en heb gezegd, dat er moeilijkheden waren. Ik vroeg hun naar een bepaald punt toe te komen. Dal punt was daar, waar twee lanen bij elkaar kwamen. Als er Duitsers waren, kon je hen op 500 m afstand al zien.

Ik had verwacht, dat zij naar aanleiding van die oproep helemaal niet zouden komen, maar zij hebben de brutaliteit gehad iemand op de fiets te sturen — ik zou u zijn naam kunnen noemen —, die poolshoogte kwam nemen. Hij heeft toen die Duitse auto's zien staan. Dat was het stomste, dat gedaan kon worden. Zo iets doe je wel met mensen in civiel, maar daar ga je geen Duitse auto's met mensen in uniform neerzetten. Er is verder niets gebeurd. Ik had de mogelijkheid om de groep van *Siem* te laten oprollen, want ik had alle gegevens. Ik beschikte over de namen en adressen o.a. van agenten van het politiebureau in Utrecht, maar er is nooit iets gebeurd.

De heer **Hoogcarspel**: Ik ken de hele geschiedenis.

A. Ik weet niet, of u haar goed kent.

De heer **Hoogcarspel**: Uitstekend. In ieder geval bent u niet opgehouden met te werken voor de Duitsers.

A. Jawel. Kunt u mij iets zeggen, dat ik nog gedaan heb voor de Duitsers? Dat kunt u niet.

De heer **Hoogcarspel**: Daarvoor is het hier de plaats niet.

A. Neen, maar u beweert wel, dat ik niet opgehouden ben. Dat is onwaar. Er is geen enkel feit, waaruit blijkt, dat ik niet zou zijn opgehouden.

43703. De **Voorzitter**: In de theorie, die u opzet, had het dus eigenlijk voor de hand gelegen, dat in 1945, toen Duitsland verslagen was en Schreieder zich in handen van de Engelsen bevond, hij er op had gewezen, welke grote verdiensten hij tegenover de Engelsen had gehad.

A. Ik vermoed, dat hij op enige verdiensten heeft gewezen. Aan de andere kant zal hij wel zoveel vuiligheid hebben uitgehaald, dat hij zich niet te hard op de borst kon slaan. Zij hebben mij aangeboden *Schreieder* mee te nemen naar Bonn. Dat heeft *Pidcock* gedaan. Dat heb ik geweigerd. Toen is Schreieder naar het hoofdliwartier van de Secret Service gebracht.

43701. De **Voorzitter**: Webben zij hem vastgehouden?

A. In afwachting van de verdere dingen. Het zou te gek zijn geweest, als zij hem hadden losgelatrn.

43705. De **Voorzitter**: Hij is al die tijd arrestant gebleven. Als hij verdiensten had gehad voor de Engelsen, zou het niet zo onwaarschijnlijk zijn geweest, wanneer hij had gezegd: In plaats van mij op te sluiten moeten jullie me eigenlijk dankbaar zijn, want ik heb gedurende een paar jaar met risico voor mijn leven waardevolle berichten van jullie gespuid. Het moet het hoofdmotief voor de Engelsen zijn geweest, dat zij via *Schreieder* bij de Duitsers een aantal dingen konden lanceren. U hebt zoëven zelf gezegd: Het moet een zeer waardevolle connectie zijn geweest, want de Engelsen hadden er al die andere offers voor over. Naarmate de relatie meer waardevol is geweest, kon *Schreieder* daarop in 1945 met te meer recht een beroep doen tegenover de Engelsen, niet waar?

A. Inderdaad.

De **Voorzitter**: Daarvan is niets gebleken.

A. Ik ben niet in staat alle vreemde gedragingen van de Intelligence Service te verklaren. Zij hebben mij eerst in vrijheid geïnstalleerd in Bonn. Zij wisten niet, wat zij met mij doen moesten, en om mij tevreden te stellen hebben zij mij een positie aangeboden bij de Russen. Korte tijd later wisten zij niet, hoe gauw zij mij moesten ontvoeren. Eerst hebben zij in Holland mensen omgekocht om mij vrij te laten en daarna hebben zij mij ontvoerd.

43706. De **Voorzitter**: Wie hebben zij in Holland omgekocht?

A. Er waren twee rechercheurs in Utrecht, die wisten, dat ik bij de Intelligence Service was. Toen heeft de Intelligence Service de toezegging gedaan, dat, wanneer zij hun mond er over zouden houden, iemand vrijgelaten zou worden.

43707. De heer **Korthals**: Wie waren die rechercheurs?

A. Die rechercheurs kunnen u genoemd worden. Op de Maliesingel was een medische-instrumentenhandel. Daar hadden die twee rechercheurs hun bureau. Dat was niet ver van mijn adres.

Verder hebben ze de vrouw van een zekere *Benders*, die ook bekend was met die instrumentenhandel en die mij gezien had, onder bedreiging gezegd, dat zij haar mond moest houden.

Wanneer *Schreieder* toen al door de Intelligence Service in vrijheid was gesteld, hadden ze al hun kaarten op tafel gelegd en was een en ander te duidelijk geweest. Verder heeft de uitlevering van *Schreieder* — ik heb daarop aangedrongen o.a. bij ir. *van der Meer* — ook volgens de heer *van der Meer* vreselijk veel moeite gekost. Ze zijn er maanden mee bezig geweest en ze moesten eindelijk naar Duitsland gaan om hem los te krijgen. De Intelligence Service heeft zich daartegen verzet. Toen ik in het hoofdkwartier van de Intelligence Service in Bad Nenndorf aankwam, is *Schreieder*, die daar al was, naar Holland gegaan en heeft hier besprekingen gehad. Daarna is hij teruggekomen. Ze wilden hem hier aanvankelijk niet laten gaan, maar de Intelligence Service heeft gezegd: Wij hebben hem maar een paar dagen nodig en dan krijgt u hem terug. Aan die toezegging is niet het minste gevolg gegeven. Dat weet de heer *Sanders* ook wel. De Intelligence Service doet wel eens meer vreemde dingen. Ik kan al deze vreemde gedragingen niet verklaren.

43708. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u ten aanzien van een aantal punten in het England-Spiel zoudt kunnen bewijzen, dat *Schreieder* niet de waarheid heeft gesproken. Het is niet mijn bedoeling om er dieper op in te gaan, maar kunt u die punten noemen?

A. Ik heb hier vóór mij een kort overzicht van enkele punten, ten aanzien waarvan *Schreieder* meineed heeft gepleegd. Dat slaat niet allemaal op het England-Spiel. *Schreieder* heeft medegedeeld, dat ik voor de Rotterdamse S.D. gewerkt zou hebben, terwijl verschillende verklaringen beschikbaar zijn, ook van de beampten, die mij gearresteerd hebben, dat ik gearresteerd ben door de Rotterdamse S.D., en wel in opdracht van *Schreieder* en bij hem ben gebracht.

Verder heeft *Schreieder* mij toestemming gegeven om met burgemeester *Oud* naar Engeland te gaan. Daarop had ik aangedrongen. In Mei 1941 had *Schreieder* mij al toegestaan zo spoedig mogelijk naar Engeland te gaan. De bedoeling, dat ik zou gaan, heeft hij echter nooit gehad. Hij had mij intussen toestemming gegeven om met burgemeester *Oud* naar Engeland te gaan en hij moest iets doen om dat waar te maken. Hij heeft een boot van mijnheer *Dusseldorp* in beslag laten nemen en naar Scheveningen laten brengen. Hij heeft verschillende mensen van de S.D. er van op de hoogte gebracht, dat dit gebeurde om mij met burgemeester *Oud* naar Engeland

te laten gaan. *Schreieder* heeft dat tijdens de zitting in mijn strafzaak ontkend, terwijl bewezen kan worden, dat het wel zo was, zulks op grond van verklaringen van getuigen. Dat is ook een meineed geweest.

Voorts heeft *Schreieder* een heel verhaal ten beste gegeven over het England-Spiel. Hij heeft daarin gezegd, dat de agenten allen hun identity-check hebben! afgegeven en allen hebben meegewerkt. Uit de verklaringen van *Lauwers*, *Dourlein*, *Ubbink* en anderen is gebleken, dat dit niet waar is. Overigens is dat eveneens gebleken uit de op de zitting door kolonel *Somer* afgelegde verklaringen en uit verklaringen, die nadien nog zijn binnengekomen.

Verder zou nog op enkele bijzonderheden gewezen kunnen worden speciaal in het geval-Lauwers.

Dan wil ik nog op het volgende wijzen. Ik ben niet alleen via het England-Spiel gelegitimeerd, maar ook daarbuiten om, zowel vóór het England-Spiel als daarna. Dat staat vast. In zoverre kunnen zij zich niet op het England-Spiel beroepen.

43709. De **Voorzitter**: Waarop doelt u nu?

A. In 1941 zijn er al legitimaties voor mij uitgezonden. Ik had een afspraak met verschillende mensen, dat er een zekere legitimatie voor mij zou worden uitgezonden. Dat was in 1941. Dat was een afspraak met de Intelligence Service.

43710. De heer **Korthals**: Met wie hadt u dat afgesproken?

A. Het waren illegalen van de *groep-Bierhuis*.

43711. De heer **Korthals**: Weet u, onder welke naam zij werkten?

A. Die werkten onder hun eigen naam.

43712. De heer **Korthals**: Hoe waren die namen?

A. Er was een mijnheer uit Hillegom. Ik weet zijn naam niet meer. Die zou uit de dagvaarding kunnen blijken, want hij is in mijn zaak getuige geweest. Hij is een gewezen marine-officier. Verder een zekere *Schoenmaker*.

43713. De heer **Hoogcarspel**: Is dat prof. *Schoemaker*?

A. Die heb ik wel gekend, maar die is het niet.

43714. De heer **Korthals**: Waar kwam deze *Schoenmaker* vandaan?

A. Uit Heemstede. Een belangrijke getuige in dit geval is die marine-officier.

43715. De **Voorzitter**: Wilden de illegalen, die u bedoelt, voor u introducties verkrijgen?

A. Neen. Op mijn verzoek heeft Radio Londen een legitimatie gestuurd, buiten het England-Spiel om.

43716. De **Voorzitter**: Is dat gebeurd via die illegalen?

A. Neen. Door de illegalen was aan mij gevraagd mij op de een of andere manier te legitimeren en dat heb ik gedaan buiten het England-Spiel om.

43717. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat gedaan?

A. Via *Verhagen*.

43718. De heer **Hoogcarspel**: Dus bij de arrestatie van *Schoenmaker* en *Jan Kwak* werkte u voor het England-Spiel?

A. Dat heeft met het door u bedoelde England-Spiel niet te maken. Met de arrestatie van *Schoenmaker* heb ik niets te doen gehad.

43719. De heer **Hoogcarspel**: Met die van *Jan Kwak* ook niet?

A. Ja; dat was een van die mensen, die met typhusbacillen liepen.

43720. De **Voorzitter**: Die relatie tussen *Schreieder* en u is ons nog steeds niet duidelijk. Uw lezing is deze: U hebt via *Verhagen* uit Engeland de opdracht gekregen bij de Duitsers te penetreren,

maar u voelde er weinig voor dat te doen. Toen bent u een paar keer gearresteerd en is het gekomen tot een uiteenzetting tussen u en *Schreieder*. U zegt, dat die uiteenzetting van die aard is geweest, dat u dacht: Hier kom ik alleen uit, wanneer ik nu maar terugval op die opdracht, die ik aanvankelijk niet heb willen uitvoeren; dan kom ik uit de moeilijkheden, waarin *Schreieder* mij op het ogenblik brengt.

A. Zo is het ongeveer.

43721. De **Voorzitter**: U zegt, dat u later op de hoogte bent gesteld van *Schreieder's* werkelijke rol. Hij zou dus werken met een soortgelijke opdracht uit Engeland. Het zou dus eigenlijk voor de hand hebben gelegen, wanneer u in plaats van het elkaar moeilijk te maken, elkaar gevonden had als voorstanders van dezelfde zaak. Dat had eigenlijk het resultaat van dat gesprek kunnen zijn.

A. Ja.

43722. De **Voorzitter**: Waarom is dat niet gebeurd?

A. Ik heb ook niet verklaard, dat het niet zo zou zijn.

43723. De **Voorzitter**: U hebt alleen verteld, dat u dacht op die manier er uit te komen. Daaruit leid ik af, dat u niet prettig tegenover elkaar stond.

A. De opdracht, die mij gegeven zou worden, stond mij niet aan. Daarom heb ik aanvankelijk die opdracht geweigerd.

43724. De **Voorzitter**: Wat voor opdracht was het?

A. Indringen bij de Duitsers en dan te hunnen behoeve diensten verrichten.

43725. De **Voorzitter**: Hoe is het gesprek met *Schreieder* verlopen?

A. Acht u dat van belang voor deze zaak?

De **Voorzitter**: Wij willen uw lezing over deze zaak. Het is essentieel voor uw lezing van het England-Spiel, hoe *Schreieder* er over dacht. Daarom vind ik het van belang.

A. Ik zou u willen adviseren: sla de brochure van mr. van der *Starp* over het England-Spiel daarop na. Hetgeen daarin staat, kan ik onderschrijven.

De **Voorzitter**: Het is prettiger, als u het met uw eigen woorden vertelt. Daarvoor hebben wij levende getuigen.

A. Dat is hetzelfde punt, waarmede u begonnen bent en ten opzichte waarvan ik aanvankelijk bezwaar heb gemaakt om daaromtrent verklaringen af te leggen.

De heer **Korthals**: U zegt zelf: Het staat in die brochure van mr. van der *Starp*. Die brochure is alom verkrijgbaar.

A. Wanneer het alleen om dat gesprek gaat, heb ik er geen bezwaar tegen. *Schreieder* heeft mij bij zich laten brengen en heeft aanvankelijk getracht mij onder druk te zetten om zodoende iets gedaan te krijgen. Dat is hem niet gelukt. Daarna heeft hij zich ontpopt als iemand, die geallieerde belangen zou dienen.

43726. De **Voorzitter**: Heeft hij dat tegen u gezegd?

A. Dat heeft hij niet direct, maar enige tijd daarna gezegd.

43727. De heer **Hoogcarspel**: Enige tijd daarna in dat zelfde gesprek?

A. Dat gesprek heeft van de namiddag tot de volgende ochtend geduurd.

43728. De heer **Hoogcarspel**: Maar toch in dat zelfde gesprek, niet weken daarna?

A. In dat zelfde gesprek is dat tot uiting gekomen.

43729. De heer **Korthals**: Is tijdens dat gesprek met *Schreieder*, waarin hij zich bekend maakte als iemand, die werkte voor de geallieerde zaak, bij u niet de gedachte opgekomen: Dat is een man van de S.D., ik moet voor hem enorm oppassen, hij kon wel eens comédie spelen?

A. Hij heeft niet direct tegen mij gezegd: Ik werk voor de geallieerde zaak. Wel heeft hij gezegd, dat hij mij geen opdrachten zou geven, die tegen de geallieerde zaak gericht waren. Verder zou ik hem niet hebben geloofd, wanneer ik niet van de andere kant al een mededeling in die richting had gekregen.

43730. De heer **Korthals**: U bedoelt, dat u al een vermoeden hadt, aat hij in die zin werkte?

A. Ik was er op voorbereid door *Verhagen*, die mij medegedeeld had, dat er infiltraties waren.

43731. De heer **Hoogcarspel**: Heeft uw arrestatie met de dood van *Jan Kwak* te maken gehad?

A. Ik heb niet met de dood van *Jan Kwak* te maken gehad. De zaak van *Kwak* c.s. is deze, dat aanvankelijk lichte straffen waren uitgesproken. Toen is door mensen uit de gevangenis in Scheveningen een correspondentie geprovoceerd tussen de veroordeelde mensen en mensen, die in vrijheid waren. Naar aanleiding van die correspondentie is een nieuw proces geopend en toen zijn zwaardere vonnissen gevallen. De aanvankelijke vonnissen waren betrekkelijk licht. De arrestatie van deze mensen had plaats in Juni 1941, terwijl mijn eerste contact met *Schreieder* plaats vond de eerste Vrijdag in Mei 1941, naar ik meen. Ik werd van huis gehaald op dezelfde middag, dat professor *Schoemaker* gearresteerd was. Ik woonde toen in de Franse laan.

43732. De heer **Hoogcarspel**: Maar voordat u met het England-Spiel in aanraking kwam, deed u toch al soortgelijk werk en ook na het England-Spiel hebt u dat toch gedaan?

A. Toen het England-Spiel nog liep in de zomer van 1943, ben ik er al mee opgehouden en het England-Spiel heeft gelopen tot in 1944, toen *Schreieder* er een einde aan gemaakt heeft.

43733. De heer **Hoogcarspel**: Hebt u niet op de Stationssingel in Rotterdam twee illegalen gearresteerd?

A. Ik heb die twee mensen meegenomen, omdat ik vermoedde, dat zij een aanslag op mij wilden plegen. Ik heb hen niet aan de Duitsers overgeleverd.

43734. De heer **Hoogcarspel**: Het is niet gelukt.

A. Die bedoeling kan ik niet hebben gehad, omdat ik verschillende Duitsers tegenkwam en bovendien de Feldgendarmarie vlakbij was. Ik heb niet de bedoeling gehad hen aan een Duitse instantie over te leveren. Mijn bedoeling was, hen te brengen naar een gewoon Hollands politiebureau, omdat ik een aanslag vermoedde.

43735. De heer **Hoogcarspel**: Maar u bent teruggegaan om een illegaal weg te halen, die beneden woonde.

A. Toen heb ik ontdekt, dat een zekere *Kuntz* aanwezig was. Ik wil uw aandacht er op vestigen, dat ik gevraagd heb bij het onderzoek de chef van *Kuntz* te horen. Hij heeft verklaard: Ik ben geroepen, maar zij hebben geweigerd mijn verklaring op te nemen. Van *Kuntz* staat werkelijk vast, dat hij in November en December 1944 al voor de S.D. werkte. *Kuntz* is door een medewerker van *Schreieder* naar *Schreieder* gebracht en daarna dook *Kuntz* op op het adres van mijn ouders op de Stationssingel in Rotterdam. Ik kwam toen bij mijn ouders en ontmoette *Kuntz* op de gang met een groot pistool, dat hij op mij aanlegde. Als je dan iemand ziet, die een groot pistool op je richt, ga je geen sprookje van *Andersen* vertellen, maar probeer je het uit zijn hand te slaan. *Schreieder* zou om halféén op die plaats komen om mij af te halen. Hij is niet verschenen. Ik heb hem laten opbellen of hij wilde komen. Ik heb mijn vader verzocht op de hoek, waar hij zou komen, te wachten en te zeggen, dat ik bij mijn vader thuis was en of hij naar mij toe wilde komen. Na twee uur is hij komen opdagen. Toen hij mij niet zag, is hij teruggegaan. Hij heeft de Rotterdamse S.D. opdracht gegeven mij en iemand anders te halen. Hoe hij aan de wetenschap kwam, dat er nog iemand anders was, was toen een duister punt voor mij, maar nu niet meer. De man in kwestie is gehaald en bij de S.D. terechtgekomen. Hij heeft normaal verder gewerkt met zijn vroegere medewerkers, heeft zich na de bevrijding bij de Intelligence Service gemeld, is in vrijheid gesteld, heeft zich op de een of andere manier bij de illegaliteit vervoegd en is bij Capelle aan den IJssel doodgeschoten. Hij was op dat ogenblik (ik bedoel toen hij op de Stationssingel was) medewerker van de S.D.

43736. De heer **Hoogcarspel**: Daarom hebt u hem gearresteerd?

A. Ik heb die man niet gearresteerd. Ik heb Schreieder gevraagd te komen, omdat ik wilde horen, wat hij over dat geval dacht.

43737. De heer **Hoogcarspel**: In ieder geval was het begin 1944.

A. Begin 1945.

43738. De heer **Hoogcarspel**: Want later woonden uw ouders daar niet meer.

A. Die hebben daar in en ook nog na de oorlog gewoond, want mijn moeder is daar gestorven.

43739. De heer **Hoogcarspel**: U hebt in de hongerwinter in Aalsmeer gezeten.

A. Eind 1944 heb ik in Aalsmeer gezeten,

43740. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van uw reis naar Zweden?

A. Ik heb van Schreieder verschillende malen de toezegging gekregen, dat ik naar Engeland zou gaan: o.a. met het geval-Oud, met het geval van een zekere *Costima*, in de zaak-Dagin, in de zaak-Vorriink en de Dienst-Winz. Het is steeds mislukt. Hij heeft mij ern reis laten maken naar Lindau, waar ik besprekingen zou hebben met iemand, die mij via Zwitserland zou weghelpen. Dat is ook mislukt. Toen heb ik gezegd: ik schei er mee uit; ik blijf niet langer als een ezel achter een bosje wortelen aanlopen. Hij heeft gezegd: Ga door; ik zal zorgen, dat je via Zweden kunt. Dan moet je eerst een verbinding tot stand brengen, want ik moet verantwoorden, dat je deze reis gaat maken. In Zweden heb ik hen voor de keuze gesteld mij door te sturen of niet. Ik wilde de garantie hebben, dat ik na het uitvoeren van een zekere opdracht, die mij in Zweden was gegeven, in ieder geval door kon gaan naar Londen. Van Engeland uit was geadviseerd mij naar Holland te laten teruggaan met een zekere opdracht. Toen is afgesproken, dat ik met Aben, na mijn opdracht uitgevoerd te hebben — die mededeling is ook aan Aben gedaan —, nogmaals naar Zweden zou gaan en dan via Stockholm naar Londen. Op het laatste ogenblik is door *Aben* een brief gebracht van een mijnheer in Stockholm: „Wacht in den Haag op bericht van ons.” Ik zit nu nog te wachten. Ik heb verschillende brieven geschreven naar Stockholm, maar heb, behalve een bevestiging door Radio-Londen, taal noch teken gehoord.

43741. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u op de terugreis in Kiel van boord bent gegaan?

A. Ja.

43742. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk niet handig.

A. In welk opzicht niet?

De **Voorzitter**: Omdat men toen in Zweden natuurlijk argwaan moest krijgen.

A. Tegen wie?

De **Voorzitter**: Tegen u en Aben.

A. Dat Aben voor de S.D. werkte, heb ik ze in Zweden al verteld. Dat was dus niets bijzonders. En dat ik in Kiel van boord ging, was ook niets bijzonders. Ze hadden in Zweden zelf gevraagd, of ik contacten kon opnemen met mensen in Duitsland, die voor zekere plannen te vinden waren.

De **Voorzitter**: Het heeft een heel andere indruk gewekt.

A. Ze hebben mij zelfs gevraagd, of ik hun papieren kon verschaffen, Durchlaszscheine, waarmee iemand naar Duitsland en terug kon reizen. Die heb ik gestuurd.

43743. De **Voorzitter**: Hoe wist u, dat Aben verkeerd was?

A. Dat wist ik van Schreieder. Alleen wist ik niet, hoe ze in Zweden waren. Schreieder had mij gezegd: Houd onder alle omstandigheden je mond, want Gevers Deynoot is met Duitse toestemming naar Stockholm vertrokken. Ik wist niet, tegenover wie ik kwam te staan.

43744. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens contact gehad met de heer *de Geer*?

A. Neen. Ik heb wel de opdracht daartoe gehad, maar ik heb geen contact met hem gehad. Het ging over een Nationaal Comité met hem en Trip. Het contact met Trip zou gaan via een zekere mijnheer van Lynden, Alexanderstraat, den Haag.

43745. De heer **Hoogcarspel**: Baron van Lynden?

A. Ja. Bij nader inzien heb ik het contact met de heer *de Geer* niet persoonlijk opgenomen.

43746. De **Voorzitter**: Wie dan?

A. Daar zou *Verhagen* verder voor zorgen. Wel is mij bekend, dat met de Geer besprekingen zijn gehouden en dat er stukken zijn afgegeven. Er moet zelfs een bespreking met de Koningin over geweest zijn.

43747. De **Voorzitter**: U zoudt dus opdracht hebben gekregen uit Engeland om u in verbinding te stellen met de heer *de Geer*?

A. Opdracht van Verhagen.

43748. De **Voorzitter**: Die opdracht zou dan uit Engeland moeten zijn gekomen.

A. Ja.

43749. De heer **Koersen**: Wanneer was dat?

A. In 1942.

43750. De **Voorzitter**: Waarom moest u contact zoeken met de heer *de Geer*?

A. Informaties inwinnen over de samenstelling van het Nationaal Comité en andere bijzonderheden.

43751. De **Voorzitter**: Het was wel buitengewoon zonderling die in die omstandigheden van de heer *de Geer* te verwachten.

A. Toch staat het vast, dat er wél iemand geweest is.

43752. De heer **Korthals**: U weet niet wie?

A. Dat is of *Verhagen* zelf geweest of de heer van *Ligten*, die er ook iets mee te maken heeft gehad en in 1945 naar Argentinië is weggeholpen. De Geer heeft strak en stijf volgehouden, dat hij mij herkende uit 24 photo's. Ik ben daarna gehoord. De Geer en zijn vrouw hebben mij bezocht in het huis van bewaring en daar meenden zij mij ook te herkennen. Bij het onderzoek van de zaak-*de Geer* was ook de heer *Posthuma*, commissaris van politie, en hij heeft ook gezegd: Ik durf mijn hand er voor in het vuur te steken, dat je dat geweest bent. Later is komen vast te staan, dat ik het niet ben geweest. Hoe ze dat hebben vastgesteld, weet ik niet.

43753. De **Voorzitter**: Is u dat medegedeeld?

A. Mij is medegedeeld, dat vastgesteld was, dat ik het niet geweest ben.

43754. De **Voorzitter**: Door wie is u dat medegedeeld?

A. Door de P.R.A. in Rotterdam, met name de heer *Klaassen*, eind 1947.

43755. De **Voorzitter**: Hebt u nog contact gehad met baron van Lynden?

A. Ik heb hem bezocht om contact op te nemen met Trip. Er was een radioboodschap afgesproken. Ik hoorde daarna, dat vanuit Engeland opdracht gegeven zou zijn bepaalde mensen te liquideren en daar zou Trip ook bij zijn.

Toen heb ik gezegd: Wassen jullie je vuile was zelf; daaraan doe ik niet mee. Toen heb ik het contact met van Lynden verbroken.

43756. De heer **Hoogcarspel**: U weet dus niet, of de heer *de Geer* contact heeft gehad met baron van Lynden?

A. Dat ging niet over de Geer, dat ging over Trip. Van Lynden heeft wel contact gehad met Trip.

43757. De **Voorzitter**: Was er een bepaalde reden, waarom u, toen u optrad in het geval van de groep-Vorrink, de naam *de Wilde* hebt aangenomen?

A. Ik heb alle namen, die ik heb gebruikt, alle persoonsbewijzen en andere papieren van *Verhagen* gekregen.

43758. De **Voorzitter**: U hadt ook een andere naam kunnen kiezen.

A. Ik heb de namen nooit zelf uitgezocht.

43759. De **Voorzitter**: Deed *Schreieder* dat?

A. Dat deed *Verhagen*. Toen ik aanvankelijk het contact zou opnemen met *Trip*, heb ik voor het eerst de naam *van Lynden* gekregen. Daar heb ik ook niet zelf voor gezorgd.

43760. De heer **Hoogcarspel**: U bent opgetreden als baron *van Lynden*?

A. Dat „baronⁿ hebben zij er zelf van gemaakt.

43761. De heer **Hoogcarspel**: Wel als *van Lynden*?

A. Ja.

43762. De **Voorzitter**: Dus die naam *de Wilde* kwam van *Verhagen*?

A. Die heb ik niet zelf bedacht.

43763. De **Voorzitter**: Dat wordt toch wel merkwaardig. U zegt dus, dat de opdrachten en mededelingen, die u via *Verhagen* kreeg, uit Londen kwamen?

A. Ja.

43764. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden: de naam *de Wilde* moet dus ook daar vandaan zijn gekomen.

A. Volgens mij wel.

43765. De **Voorzitter**: Uit Londen zelf?

A. Dat is mogelijk.

43766. De **Voorzitter**: Hoe rijmt u het dan, dat, ruim een maand nadat de arrestatie van de heer *Vorrink* heeft plaats gehad, er van deze kant een telegram naar Londen is gegaan om te informeren, wie toch in vredesnaam *de Wilde* was, die nainens Londen optrad? Wanneer uw constructie juist zou zijn, had Londen toen even kunnen berichten: *De Wilde* is de man, die via *Verhagen* is gestuurd.

A. Is dat via het England-Spiel gesteld of via anderen?

De **Voorzitter**: Buitenom.

A. Wanneer er sprake is van infiltratie, heeft die niet de minste zin meer, wanneer zo te hooi en te gras de mededeling wordt gedaan, dat die en die mensen bij de infiltratie betrokken zijn. Dat moet geheim worden gehouden. De groepen, die het, zoals u zegt, hebben gevraagd, zullen er volgens konden niet het minste belang bij hebben gehad daarvan op de hoogte te komen.

43767. De **Voorzitter**: Als de reacties in Londen van die aard waren geweest: „Er zijn organisaties, die alle mogelijke alarmerende telegrammen sturen over *de Wilde*, laten wij die organisaties met een kluitje in het riet sturen, want de zaak is safe, *de Wilde* is de man, die wij via *Verhagen* die opdracht hebben gegeven“, pasten zij in uw schema, maar de reacties in Londen zijn in Mei 1943 en daarna zo niet geweest.

A. U bedoelt, dat ze integendeel verzocht hebben een onderzoek in te stellen?

De **Voorzitter**: Deze zaak viel in Londen volkomen uit de hand.

A. Dat is mogelijk het geval geweest bij de instanties, waar die telegrammen terecht kwamen. Ik heb niet gezegd, dat die instanties

er van geweten hebben. Ten tweede is er in deze zaak zoveel bijtonders gebeurd! Ik ben niet in staat de zonderlinge gedragingen en reacties te verklaren van de Londense en andere instanties, die zich met spionage etc. hebben beziggehouden. Het was b.v. ook niets bijzonders, dat de een of andeie instantie mij eerst wegsmokkelde uit Holland en daarna een helse jacht ging ontketenen om mij op te sporen. Dat is een soortgelijk geval, zou ik haast zeggen.

43768. De **Voorzitter**: Wie was eigenlijk de opdrachtgever van *Verhagen* in uw stelsel? Was dat een Nederlandse dienst in Engeland?

A. Alleen een Engelse dienst, geen Nederlandse. Ik heb er op gelet, dat kolonel *Somer*, toen hij gehoord werd als getuige in het England-Spiel, heeft gezegd: Toen ik kwam, was het praktisch afgelopen. Dat was in zoverre niet juist, dat hij in het begin van 1943 naar Engeland is gekomen en dat het England-Spiel heeft geduurd tot April 1944. Maar hij heeft ook gezegd: Ik heb daarvoor herhaaldelijk gewaarschuwd. Dat ral ook wel begin 1943 zijn gebeurd, terwijl het England-Spiel toch tot April 1944 heeft voortgeduurd.

Maar om terug te komen op hetgeen u mij vroeg: Ik heb persoonlijk na de oorlog nooit enig bewijs gehad, dat de Hollandse diensten er iets van geweten zouden hebben. Het is mij alleen medegedeeld gedurende de oorlog; mondeling en schriftelijk. Tot voor kort had ik de indruk — die indruk heb ik nà 1945 gekregen —, dat de Hollandse diensten, plat gezegd, beduvelde zijn geworden, evenals ik in verschillende opzichten. Nu heb ik de indruk, dat zij er wèl iets van geweten hebben, waarvan ik gedurende mijn actie volkomen overtuigd was.

43769. De heer **Koersen**: Liep het contact met de Engelse dienst over *Verhagen*?

A. Ja.

43770. De heer **Koersen**: Of had *Schreieder* met een andere tussenpersoon te maken?

A. *Schreieder* zal met meer mensen te maken hebben gehad, maar van *Verhagen* weet ik het zeker. Overigens zijn er getuigenverklaringen, dat hij verschillende malen besprekingen heeft gehad met *Sweers*.

43771. De heer **Korthals**: U bent, als ik het goed begrepen heb, op een zeker ogenblik in contact gekomen met *Verhagen*. Was dat in de oorlogstijd?

A. Ja, dat was het contact, dat ik toen kreeg. Maar ik had hem al eens eerder ontmoet.

43772. De heer **Korthals**: U kende hem dus?

A. Ja.

43773. De heer **Korthals**: Zat hij in Holland vóór de oorlog?

A. Ik heb hem voor het eerst ontmoet — het was meen ik in 1936 — in Rotterdam.

43774. De heer **Korthals**: Maar u kende hem niet zo goed, dat u hem ineens vertrouwen kon schenken?

A. Dat kon ik niet.

43775. De heer **Korthals**: Hoe bent u er dan toe gekomen wel uw vertrouwen aan hem te schenken?

A. Dat was in het begin van de oorlog. Alles deed illegaal. Ik had geen verstand van illegaal werk of geheime diensten. Uit mededelingen van relaties, die ik had, een Engelse superintendant en een kapitein, heb ik opgemaakt, dat *Verhagen* aan de Engelse kant stond. Hij heeft mij dat zelf ook gezegd. Hij gaf mij de overtuiging fel te zijn op berichten en mededelingen, die van belang waren voor de geallieerden en sprak over zijn verbinding met de Intelligence Service.

43776. De heer **Posthumus**: Toen heeft u dus die Engelse superintendant gezien?

A. Die ontmoeting was vóór de oorlog.

43777. De heer **Korthals**: Ik heb u horen zeggen, dat u ongeveer in 1943 bent opgehouden voor de Duitsers te werken.

A. Ja.

43778. De heer **Korthals**: Hoe is toen verder de verhouding tot die mijnheer *Verhagen* geweest?

A. Die heb ik bij tijd en wijle wel weer eens gezien; niet zo vaak meer, want ik ben toen in Loosdrecht gaan wonen.

43779. De heer **Korthals**: Hoe heeft de figuur van *Verhagen* zich verder ontwikkeld? U hebt gesuggereerd, dat hij is weggegaan. Weet u niet, hoe dat verder allemaal is gegaan?

A. Ik heb hem het laatst in Holland ontmoet in 1945, in Utrecht.

43780. De heer **Korthals**: Na de bevrijding!

A. Vóór de bevrijding. Ik weet niet, wat hij in die tijd gedaan heeft. Te voren had hij wel gezegd, dat hij met berichten over het Duitse offensief, dat naderhand het Ardennen-offensief is geworden, naar het zuiden zou gaan.

43781. De heer **Korthals**: Dat zou vóór 1945 moeten zijn geweest, want dat offensief was in 1944.

A. Het was eind November 1944, toen dit mij gezegd is. Ik heb met verschillende mensen in Aalsmeer daarover gesproken. Die zullen het zich wel herinneren. Ik heb aan een paar mensen, die ik vertrouwde, bijzonderheden over het offensief medegedeeld. Hij heeft gezegd, dat hij daarmee zou gaan naar het zuiden, in ieder geval de rivieren over. Ik weet niet, of het gebeurd is.

43782. De heer **Korthals**: Weet u, wat er na de bevrijding met *Verhagen* is gebeurd?

A. U bedoelt, waar hij op het ogenblik kan zijn?

43783. De heer **Korthals**: Waar hij toen is gebleven en hoe dat in zijn werk is gegaan?

A. Daarvan zijn mij geen bijzonderheden bekend.

43784. De **Voorzitter**: Ik heb toch goed van u verstaan, dat *Verhagen* identiek is met *Sweers*?

A. Ik heb gezegd, dat *Verhagen* de naam *Sweers* gedragen heeft. Het is mogelijk, dat twee mensen die naam hebben gedragen, evengoed als wel drie mensen de naam *van Lynden* hebben gedragen.

43785. De heer **Korthals**: Heb ik u goed begrepen, dat u zegt, dat u niet weet, wat er verder met *Verhagen* gebeurd is?

A. Niet uit eigen ervaring. Ik zou moeten afgaan op gegevens, die mij verstrekt zijn, en dat zou geen verklaring van mij zijn.

De **Voorzitter**: U zoudt uw mededelingen dienaangaande onder dat voorbehoud kunnen doen. U zoudt kunnen verklaren, dat u van anderen hebt gehoord, dat dit of dat gebeurd is.

A. Op het ogenblik wordt die zaak nader bekeken. Mijn verdediger moet nog een paar punten vaststellen. Daarmee is hij op het ogenblik bezig. Ik kan u alleen garanderen, dat de persoon *Verhagen* zuiver en klaar geleverd zal worden.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Ik sluit het verhoor.

A. VAN DER WAALS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 2 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

jhr. WILLEM ANTON GEVERS DEYNOOT,
oud 42 jaar, wonende te Norg, dirigerend officier der
Rijkspolitie 3de klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

43786. De **Voorzitter:** Wilt u ons, om te beginnen, vertellen hoe u — ik meen in 1943 — naar Zweden bent gegaan?

A. In 1943 had ik contact met een illegale groep, die voornamelijk in het Noorden werkte. Ik woonde zelf in den Haag, waar ik inspecteur van politie was. Ik kende in Appingedam een zekere *Boerema*, een reserve-officier, en in Delfzijl een dr. Oosterhuis.

43787. De **Voorzitter:** Had die groep, waarmede u contact had, een bepaalde naam?

A. De groep-Zwaantje, zou men haar kunnen noemen. Dr. *Oosterhuis* zelf was eigenlijk Zwaantje.

43788. De **Voorzitter:** Maar hij werkte met verschillende groepen samen, van welke hij berichten kreeg.

A. Inderdaad.

43789. De **Voorzitter:** Was u bij een van die groepen, die met Zwaantje werkten, of stond u regelrecht in contact met Zwaantje?

A. Regelrecht, want *Boerema* was een directe medewerker van Zwaantje en door dat contact kreeg ik, nadat ik in den Haag ondergedoken was geweest, de mogelijkheid om naar Zweden te gaan. Ik zou oorspronkelijk gaan met een kustvaarder, waarmede anderen al eerder waren gegaan — van der Wijck, *Lindenburg*, Pot e.a. — maar het wachten op het vertrek van dat schip duurde erg lang. Ik logeerde bij *Boerema* in Appingedam en toen deed zich op een gegeven ogenblik de mogelijkheid voor om met een andere schuit mee te gaan, ook een kustvaarder, waarvan kapitein was een zekere Aben. Die Aben werd door de groep-Zwaantje niet bijzonder vertrouwd. Ze hadden geen direct bewijs, dat hij fout was, maar, zoals dat in het spraakgebruik heet, „ze lustten hem niet“.

43790. De **Voorzitter:** Heeft dr. Oosterhuis of de heer *Boerema* dat direct tegen u gezegd?

A. Ja. *Boerema* heeft er bij gezegd: „Aan de andere kant wordt er in Zweden met deze man wel gewerkt. Hij heeft ons pas f 3000 gebracht, dus blijkbaar vertrouwen ze hem in Zweden wel. Je moet zelf weten of je het doen wilt of niet. Ik kan je daarin niet raden.“ Ik heb er ernstig over nagedacht. Ik heb gedacht: „in Zweden zullen zij wel weten, wat zij doen; hij heeft een bericht goed overgebracht; ik moet het wagen“. En ik heb het gewaagd. Ik ben toen met enige moeilijkheden aan boord gekomen; er waren electriciens aan boord en daarom moest ik de volgende dag terugkomen. Ten slotte ben ik in Groningen in de Noorderhaven aan boord gegaan en ben naar Delfzijl gevaren.

43791. De **Voorzitter:** Was u de enige passagier?

A. Ja.

43792. De **Voorzitter:** U stond niet op de monsterrol?

A. Neen. Ik had helemaal geen papieren. Afgesproken was, dat, wanneer het schip de grens zou passeren, wanneer wij dus van de binnenhaven in Delfzijl de buitenhaven zouden ingaan en de zee op zouden gaan, ik zou worden weggeschroefd achter een muurtje in de W.C. van dat schip. Daar was een tegelmuurtje. Daarin kon men zes schroeven losschroeven; dan vielen er zes tegels uit en kwam een luik open. Daarachter was een ruimte, waar men mei opgetrokken knieën, ingetrokken nek en de armen voor het lichaam in kon zitten. Dat was geen plaats, waar men het lang kon uithouden. Het plan was, dat, wanneer wij de grens zouden passeren en de Gestapo aan boord zou komen, ik daarin zou zitten. Zodra zij van boord zouden gaan, zou ik gelijktijdig naar boven komen en langs de twee Duitse begeleidingsmatrozen lopen, zodat die de indruk zouden krijgen, dat de Gestapo mij gezien had. Dan kon ik mij verder in de machinekamer schuilhouden totdat het schip in volle zee was.

Na de reis van Groningen naar Delfzijl kwam het bericht, dat het schip niet zou kunnen doorgaan. Er moesten altijd twee van die kustvaarders tegelijk naar Zweden varen, in verband met het gevaar voor magnetische mijnen en dergelijke dingen. Er was echter geen tweede schip. Wij lagen in de binnenhaven. De kapitein was van boord gegaan, maar had van te voren gezegd, dat, als hij naar de buitenhaven ging, ik ingeschroefd moest worden, omdat hij in de sluis een onderzoek kon krijgen. Terwijl wij in de binnenhaven lagen en de kapitein nog niet terug was, kwam op een gegeven ogenblik de stuurman naar beneden. Dat was naar mijn eerste indruk een vrij stomme vent. De gehele bemanning wist van mijn aanwezigheid en wist ook, dat ik illegaal naar Zweden zou gaan. Toen zei die stuurman tegen mij: „Daar zit u nu, maar wij gaan nu naar de buitenhaven“. Toen was er geen tijd meer om mij weg te schroeven. Ik waagde het er niet op, niet weggestopt naar de buitenhaven te gaan. Ik ben toen van boord op de kade gesprongen — ik was in mijn overhemd en had geen jasje aan — en ben domweg de Delfzijlse straten opgelopen op zoek naar de kapitein. Ik vond andere leden van de bemanning, maar de kapitein heb ik niet kunnen vinden. Toevallig ontmoette ik vlak daarna Zwaantje, die in een auto voorbijreed. Hij stopte en toen heeft hij mij mee naar huis genomen en ondergebracht bij iemand in Delfzijl, een leraar van de Zeevaartschool.

43793. De **Voorzitter:** Dat was zeker Koning?

A. Ja. Bij Koning heb ik ongeveer een week gelogerd. Het schip van Aben heeft in de buitenhaven glaszand of iets dergelijks geladen en is later naar de binnenhaven teruggekeerd. In de tijd, dat ik bij Koning heb gelogerd, heb ik vrij dikwijls op post gestaan, als hij zenden zou of althans probeerde contact met Engeland te krijgen. Ik heb toen gezien, dat het huis van Koning aan alle kanten omringd was door peilwagens van de moffen. Er reden er vijf of zes rond. Hij heeft het twee keer geprobeerd, maar er was geen mogelijkheid voor hem om te zenden. Zodra hij zijn stem liet horen, was het mis.

43794. De **Voorzitter:** Dat was in Juli 1943, niet waar?

A. Dat is geweest eind Juli 1943.

43795. De **Voorzitter:** Dus vlak vóór de arrestatie van Zwaantje?

A. Ja. Hij is gearresteerd 3 dagen nadat ik vertrokken was.

De **Voorzitter**: Die arrestatie was, naar ik meen, 23 Juli.

A. Ten slotte zou het schip dan gaan. Toen ben ik in de binnenhaven weer aan boord gegaan. Ik ben weggeschroefd voordat de Gestapo kwam. Ik heb de Gestapo horen rondsjouwen en het trapje op horen gaan, maar toen werd er alweer aan mijn luik geschroefd. Nauwelijks liepen zij weer op de kade, of ik ging met een dot poetskatoen in de hand de brug over langs twee Duitse matrozen en liep aan de andere kant de machinekamer in.

Later kwamen wij in de Eemsmond en was ik aan dek. Ik wist niet wat ik deed, ik stelde mij aan als een lid van de bemanning. Ik moet nog vermelden, dat ik in de tijd, dat wij gevaren hebben, met de kapitein in de kajuit heb gezeten. Ik had in de monsterrol geneusd en had ontdekt, dat de bemanning, die uit 6 hoofden bestond, nog een 7de had geteld en dat op een los vel die 7de later weer was afgeschreven. Wanneer men dat vel er uit haalde, was het enige, waaraan men dit kon zien, een half Duits „kraaien“-stempel, maar dat stond aan de binnenkant van het blad. Wanneer men het katerntje oplichtte, zag men, dat het stempel niet doorliep, maar als men het zo liet liggen, viel het niet op. Ik heb het blad er uit gehaald en heb het weggestopt. Ik dacht: Dan lijkt het alsof ik hier hoor. Ik heb bovendien de naam van de afwezige man in mijn geheugen geprent. Hij was wat jonger dan ik, maar dat was een tweede.

Toen wij in de Eemsmond voeren, vóór ons de „Annegina“, een andere coaster, dobberde in de verte een sleepboot. Dat beviel de kapitein blijkbaar niet erg. Ik stond op de brug en zag op een gegeven ogenblik, dat de „Annegina“ door die sleepboot aangehouden werd. Ik zag Griene Polizei, Kriegsmarine en allerlei andere lieden van die sleepboot overspringen op die kustvaarder. Ik begreep, dat hetzelfde lot ons ook beschoren zou zijn en ik rekende er al op, dat mijn laatste uur geslagen had.

Terwijl ik daar stond, er stond ook een Duitse geleidematroos, kwam de kapitein op de brug met een pakje in zijn hand. Het uiterlijk van dat pakje kende ik, want toen de „Excelsior“, zoals het schip heette, van uit Groningen in Delfzijl was gekomen, was aan boord gekomen een zekere *Dijkstra*, een koerier van *Zwaantje*, en hij had een pakje, dat uiterlijk leek op het pakje, waarvan ik zojuist sprak, ter hand gesteld aan die kapitein *Aben*. Dat pakje heette in te houden koerierspost voor Zweden en werd aan boord verstoppt onder de vloer van het slaapkabinet van de kapitein. Wat er verder met dat pakje gebeurd was, wist ik niet. Alleen was ik in die week, dat ik bij *Koning* logeerde, nog éénmaal aan boord geweest en had toen gekeken op dat plekje, waar het pakje oorspronkelijk was weggestopt, maar ik had het toen niet zien liggen.

43796. De **Voorzitter**: Dus het was niet zo, dat *Zwaantje* aan u bepaald materiaal had meegegeven met de opdracht, dat aan *Aben* te overhandigen? U hebt nooit een pakje van *Zwaantje* meegekregen?

A. Neen, dat is direct door *Dijkstra* aan *Aben* overhandigd. De kapitein kwam toen met uiterlijk datzelfde pakje naar de brug. Hij had daaraan een paar stukjes lood gehangen. Hij liet het mij zien en mikte het toen over boord. Behalve dat ik het zag, zagen de Duitse begeleidingsmatrozen het ook. Die sloegen alarm, met het gevolg, dat de sleepboot met al die hoge heren er op onmiddellijk naar ons toe kwam en dat er een grote consternatie was. De sleepboot werd onmiddellijk weer weggestuurd om dat pakje op te halen. Achteraf hoorde ik, dat het pakje niet gezonken was. Nu is het moeilijk precies te vertellen, wat ik van dat ogenblik weet of wat ik later gehoord heb. Later heb ik de bemanning van dat tweede schip gesproken, die het allemaal van uit de verte gezien had. Het is misschien beter, dat ik vertel hoe later bleek, dat het gelopen is. Het pakje was niet gezonken en die boot is er achteraangegaan. Toen hebben zij geprobeerd het pakje met een emmer op te vissen, maar dat is niet gelukt. Toen is de sleepboot gedraaid om nog een keer langs te komen, maar zij hebben dat zo onhandig gedaan, dat het pakje in het schroefwater is terechtgekomen en gezonken. Het is daardoor niet in het bezit van de Duitsers gekomen. Nadat dit gebeurd was, is de sleepboot weer naar de *Excelsior* teruggegaan en is een onderofficier aan zijn superieuren, die met de kapitein in de kajuit zaten — de bemanning was op de voorplecht bijeengedreven —, komen melden, dat het pakje gezonken was. De kapitein heeft later verteld, dat hij gezegd heeft, dat er sigarettenpapier in zat, dat hij wilde smokkelen naar Zweden. De Duitsers hebben bij de leden van de bemanning vrij grote hoeveelheden sigarettenpapier gevonden, dat zij ook wilden smokkelen, zodat het verhaal vrij plausibel klonk. Het heette dus, dat de kapitein er op die manier doorgerold was. Daarna werd aan verschillende leden van de bemanning gevraagd, wie zij waren en wat zij er van wisten. Ik heb toen rustig de naam van die afwezige figuur genoemd. Zij hebben geen persoonlijke papieren gevraagd en op die manier

rolde ik er door. De sleepboot is toen weggevaren en toen zijn wij verder gegaan naar Borkum. Daar moesten wij een nacht voor anker liggen. Op een gegeven ogenblik heb ik toen moeilijkheden gehad met een van de Duitse begeleidingsmatrozen, die vond, dat ik te goed Duits sprak. Ik heb hem verteld, dat ik geen gewoon zee-man, maar zeevaartschoolschoelier was, dat ik veel in het buitenland was geweest en op andere scholen geleerd had. Ten slotte vond hij dat goed, zodat er geen moeilijkheden mee zijn gekomen. Toen hebben wij enige havens in Duitsland aangedaan — ik geloof, dat het er drie waren — en dan werd ik weer achter mijn luik geschroefd, waar ik dan enige uren zat. In het Kieierkanaal, dat wij toen binnenvoeren, gingen de Duitse begeleidingsmatrozen van boord en toen kon ik mij veel vrijer bewegen. Daarna zijn wij op de Oostzee gekomen en hebben wij een tijdlang in Denemarken in Korsör moeten lossen. Daar lagen wij naast Duitse schuiten, dus kon ik niet naar buiten komen. Ik behoefde niet ingeschroefd te worden. Dit moest wel gebeuren bij het douane-onderzoek bij het binnenkomen en het verlaten van de rede. Toen zijn wij naar Zweden gevaren. Bij het binnenkomen in Zweden was ik ook weer weggeschroefd. Daarna meerde het schip aan een meerpaal en op een anker voor een houtwerf, waar vandaan hout werd verscheept naar het buitenland.

Ik ben toen door de stuurman met een roeiboortje van het schip naar de kust gebracht. Dat was misschien een afstand van 200 in. Het was in een rivier en het enige, waarop wij moesten letten was, dat langs de kust van de rivier een politiemanspatrouilleerde. Die kwam precies om het half uur langs. Ik wist verder waar ik heen moest gaan. Ik had dat op een kaartje gezien. De houtwerf liep uit op een bos en daar lag een weg doorheen. Als ik die weg volgde, kwam ik bij een tramhalte. Ik zou mij in het hos enige uren schuilhouden en dan naar de tramhalte gaan, waar ik de kapitein zou zien. Dat is gebeurd. Ik heb hem daar inderdaad gevonden. Ik ben samen met hem van Sundsvall de gehele nacht doorgereisd naar Stockholm met de trein. 's Morgens kwam ik met de kapitein aan bij de consul-generaal in Zweden. Daar heb ik mij onmiddellijk gemeld.

43797. De **Voorzitter**: Toen was het ongeveer Augustus?

A. Op 1 Augustus, op Zondagmorgen, kwam ik in Sundsvall aan.

43798. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat hele gebeuren, uw eigen reis en het incident, dat, naar u vertelde, op zee heeft plaats gevonden, leren zien in verband met hetgeen met *Aben* gebeurd is?

A. Direct na mijn aankomst in Zweden heeft de heer *de Jong* mij gevraagd: „Hoe denkt u over die *Aben*, vertrouwt u hem of niet?“ Ik heb gezegd: „Ik weet het niet“. Ik vond hem een rare figuur. Hij sprak een heel eind met de N.S.B.-ers mee, maar precies zo ver, dat je het als goed Nederlander net kon accepteren. Daarom zei ik ook: Als hij fout is, is hij razend geraffineerd. Een maand later ongeveer is de leiding van de onderafdeling van het Bureau Inlichtingen in Stockholm van de heer *de Jong* overgegaan op *Lindenburg* en mij. Dat was ongeveer in September. Toen kregen wij geregeld uit Nederland vage berichten, dat *Aben* verkeer was. Dat geloofden wij ook wel, maar iets doen konden wij niet. Wij hadden geen zekerheid, geen bewijzen. Het was natuurlijk in het neutrale Zweden moeilijk, iets te ondernemen tegen dergelijke figuren, als zij verkeer waren. Wanneer wij ze niet wilden laten teruggaan naar Nederland, was het enige, dat wij konden doen: een moord plegen. Zo heette het in dat neutrale land natuurlijk. Maar wanneer je geen bewijzen hebt, dat iemand verkeer is, maar dat alleen van enige dames hoort, de vrouwen van gearresteerde figuren, is dat wel een beetje te zwaar. Daarbij kwam nog dit. Wij wisten toen wel, dat de hele groep *Zwaantje* gepakt was, maar wij wisten ook, dat de heer *Koning*, die alsmaar had getracht te zenden, erg achter zijn broek werd gezeten door die peilwagens. Bovendien hadden wij gehoord, dat er in het zuiden van het land een infiltratie had plaats gehad in een groep, waarmede *Zwaantje* ook samenwerkte.

43799. De **Voorzitter**: De groep-Wim?

A. Ja.

Wij waren dus niet voor 100 pct. zeker, maar wel zo, dat hij van *Lindenburg* en mij — dus na de eerste opdracht, die wel belangrijk was en die hij nog van *de Jong* heeft gekregen — nooit meer belangrijke opdrachten heeft gekregen. Het enige, dat hij heeft gekregen, waren paspoorten voor Joden, die ten dele al in het kamp Westerbork zaten. Dat was een raar geval. De consul van een Zuid-Amerikaanse Staat maakte van Nederlandse Joden plotseling Zuid-Amerikanen en dan werd de photo van zo'n paspoort naar Nederland geëxpedieerd. Daarvan heeft *Aben* een meegekregen.

43800. De **Voorzitter**: Daarna is hij nog met *van der Waals*, alias *van Lynden*, gekomen.

A. *Aben* kwam 18 September 1943 met *van der Waals* bij ons. Hij vertelde natuurlijk niet, dat het *van der Waals* was. Hij zei, dat hij baron *van Lynden* heette.

43801. De heer **Hoogcarspel**: Toch baron *van Lynden*?

A. Ik weet niet zeker of *Aben* dat heeft gezegd, maar hij werd als zodanig voorgesteld, nadat hij enige tijd met *Lindenburg* had gesproken. Toen kwam ik pas op de proppen. Ik was er eerst van afgehouden, ik geloof op verzoek van *Lindenburg*. Toen ik met de man in contact kwam, heb ik hem onmiddellijk gezegd: Wie bent u: hoe zit dat? Toen viel hij door de mand en kon hij niet volhouden, dat hij een *van Lynden* was.

43802. De **Voorzitter**: Nadat u contact met hem had, was het dus vrij gauw duidelijk?

A. Ik vroeg: Welke *van Lynden* bent u? Ik wil het in het Adelsboekje nakijken. Ik ging controleren met wie ik te doen had.

43803. De **Voorzitter**: Wat zei hij toen?

A. Dat het zijn valse naam was en dat hij zijn werkelijke naam niet wilde noemen. Hij kwam met het voorstel om in Nederland sabotage te plegen. Nu was de sabotage helemaal niet onze afdeling. Wij waren een inlichtingendienst; dus dat interesseerde ons weinig.

43804. De **Voorzitter**: Heelt hij ook gepoogd bij u het bericht te lanceren, dat er een paar agenten uit Haaren waren ontsnapt, maar dat die eigenlijk voor de Duitsers werkten? *Schreieder* heeft namelijk gezegd, dat hij *van der Waals* naar Zweden had gestuurd, mede omdat eind Augustus de agenten *Ubbink* en *Dourlein* uit de gevangenis waren ontvlucht. Hij heeft toen twee pogingen gedaan om Londen kopschuw te maken, nl. in een telegram aan Londen en door middel van *van der Waals*, die hij daarvoor naar Stockholm had gezonden.

A. Hij heeft wel over ontvluchte agenten gesproken.

43805. De **Voorzitter**: *Schreieder* had de indruk, dat hij zijn boodschap niet of althans niet goed gedaan had.

A. Hij heeft er wel iets van gezegd, maar ik geloof niet, dat hij die boodschap precies zo heeft gedaan. U zou het onmiddellijk in de correspondentie kunnen doen nakijken, want de correspondentie tussen Stockholm en Londen bestaat nog.

43806. De **Voorzitter**: Waar is die?

A. Bij het afwikkelingsbureau van Bureau Inlichtingen.

43807. De **Voorzitter**: Het eind van het lied is dus geweest, dat er voor hem niet veel te doen was, omdat u er niet veel in zag, en dat hij is teruggekeerd.

A. Het enige, dat wij hebben gezegd, was: „Als wij op u willen ingaan, zullen wij die en die radioboodschap voor u uit Londen geven”, zoiets van: het potje kan op het vuur.

43808. De **Voorzitter**: Drong hij er op aan naar Engeland te gaan?

A. Dat geloof ik niet.

43809. De **Voorzitter**: Dat kunt u wel zeker zeggen?

A. Daar staat mij niets van bij. Dat geloof ik niet. Dan zouden wij ook geprobeerd hebben hem te laten gaan. Met een dergelijke vreemde figuur, die wij eigenlijk helemaal niet vertrouwden, kon men in Zweden niet veel doen, maar in Engeland konden we het wei uitzoeken. En als hij verkeerd was, zouden ze hem daar wel gehouden hebben.

43810. De **Voorzitter**: Is het misschien zo geweest, dat u hem zelf aangeraden hebt naar Engeland te gaan en dat hij niet wilde? Dat is dus de omgekeerde figuur.

A. Dat is veel waarschijnlijker. Dat zou ik helemaal niet onwaarschijnlijk vinden, maar ik herinner het mij niet meer.

43811. De **Voorzitter**: Dat zou dus misschien ook uit de correspondentie kunnen blijken?

A. Waarschijnlijk niet. Bovendien — dat wist ik op dat ogenblik niet, maar dat is mij later bij het geval-*Aben* weer gebleken — was het niet mogelijk voor ons hem naar Engeland te sturen. Maar zoals ik zei: dat wist ik toen nog niet.

43812. De **Voorzitter**: Toen is, als ik het goed heb begrepen uit hetgeen de heer *Lindenburg* hier heeft verklaard, datgene wat op de terugreis van *Aben* met *van der Waals* is gebeurd, eigenlijk de reden geweest, dat men heeft begrepen, dat *Aben* mis was, nl. het feit, dat de passagier *van der Waals* rustig in Kiel van boord stapte.

A. Dat is pas later gebleken. Dat was, toen *de Roos* of *Flantua* — hij had nog een andere naam: *Schrauwen* — in Stockholm aankwam.

43813. De **Voorzitter**: De heer *Lindenburg* heeft verteld, dat *Aben* met zijn passagier is teruggekeerd naar Nederland en dat hij omstreeks 13 Januari 1944 weer in Zweden is gekomen, in Malmö; dat kapitein *Schuur* daarheen is gegaan en *Aben* heeft gevraagd: „Hoe is die terugreis gegaan?"; dat *Aben* toen heeft geantwoord: „Het is prachtig gelopen, mijn passagier heb ik weer in Delfzijl afgeleverd", maar dat kapitein *Schuur* later leden van de bemanning sprak, die zeiden: „Dat is gek gegaan. Die passagier is in Kiel van boord gegaan."

A. Dat is inderdaad gebeurd, maar dat is voor mij niet het bewijs geweest waarop ik voor het eerst met zekerheid heb gezegd: *Aben* is fout. Dit is er later nog bijgekomen, naar mijn smaak.

43814. De **Voorzitter**: Wat was dan te voren gebeurd?

A. Ik zeide zojuist al, dat er uit Nederland geregeld berichten kwamen, dat hij fout was. Toen zijn er ten slotte positieve berichten gekomen. De heer *de Roos* bracht uit Nederland mee het schriftelijk bewijs, dat stukken, die zich bevonden in de zending, die ik meende overboord te zien gooien, bij de terechtzitting van *Zwaantje* op tafel waren geweest. Langzamerhand hadden de bewijzen zich opgestapeld. Wij hadden al lang in de gaten, dat *Ahen* fout was. Wij hadden alleen het bewijs niet.

43815. De **Voorzitter**: Is uw constructie deze, dat *Aben* het werkelijke pakje aan de Duitsers heeft gegeven en een uiterlijk daarop gelijkend pakje overboord heeft gegooid?

A. Ja, absoluut. Aan die hele grap van het overboord gooien van dat pakje lag het volgende ten grondslag. Mij moest die zending naar Zweden brengen. Wanneer hij dat niet deed, moest hij een reden kunnen aanvoeren, waarom hij het niet gedaan had. Hij moest betrouwbaar blijven voor Zweden. Niets was dus eenvoudiger dan iemand, die in Zweden vertrouwd werd, mee te nemen, deze te laten zien, dat hij het pakje meenam, maar het overboord te gooien en met het brengen van die figuur toch zijn betrouwbaarheid te bewijzen.

43816. De **Voorzitter**: Het verdwijnen van het pakje kon hij dus aannemelijk maken. Hij zei, dat hij het in zee had geworpen, terwijl hij het in werkelijkheid heeft afgeleverd aan de Duitsers.

Hecht u waarde aan de bijzonderheid, die u hebt verteld, dat u het, echte pakje eerst in zijn kajuit hebt gezien en dat u daarna niet meer het echte pakje hebt gezien?

A. Het was in ieder geval bewezen, dat het verplaatst was. In de week, dat ik bij *Koning* zat, is hij naar den Haag gegaan. Het feit, dat het pakje daar niet zat, was niet een bewijs, dat hij het had meegenomen. Hij had het ergens anders aan boord kunnen verstoppen.

43817. De **Voorzitter**: U dacht, dat hij het te voren in Nederland had afgeleverd?

A. Ja.

43818. De **Voorzitter**: Ik dacht een ogenblik, dat hij het echte pakje had afgegeven aan de Duitsers, die aan boord waren.

A. Neen, hij heeft te voren een week de tijd gehad.

43819. De heer **Hoogcarspel**: Wat het gewoonte daar Duitse sleepboten te laten kruisen?

A. Neen.

43820. De heer Posthumus: Waarom heeft hij geen kopie laten maken en het echte pakje meegenomen?

A. Hij heeft geprobeerd het terug te krijgen — ik weet dat, omdat ik het Engelse verhoor van Aben heb gezien —, maar de moffen wilden het niet teruggeven.

43821. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Heeft hij bekend, dat hij het in den Haag heeft afgegeven?

A. Ja, in Londen.

43822. De Voorzitter: Het komt er dus op neer, dat hij naar uw mening het pakje in den Haag heeft afgegeven en dat daarna die hele zaak is geënceneerd om hem een behoorlijk alibi te verschaffen, zodat, al kwam hij zonder pakje, de zaak toch in orde leek. Daarvan hebt u geprofiteerd en daardoor bent u onder de hoede van de Duitsers in Zweden gekomen?

A. Inderdaad.

43823. De Voorzitter: Het feit, dat de bemanning niet naar de papieren is gevraagd, is blijkbaar ook geen toevalligheid?

A. Neen. Achteraf blijkt, dat het allemaal doorgestoken kaart is geweest.

43824. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: U was in het begin natuurlijk zeer geporteerd voor de kapitein, die u zo vriendelijk aan het consulaat-generaal in Zweden had afgeleverd? Hij was een weldoener tegenover u.

A. Wat moest ik van die man denken? Ik vond hem zo'n rare vent. Wij hebben wel degelijk al heel gauw aan de mogelijkheid van vuiligheid gedacht.

43825. De Voorzitter: Is Aben al berecht?

A. Neen.

43826. De Voorzitter: Is hij in Nederland?

A. Hij zit in Amsterdam.

43827. De heer Hoogcarspel: Dat spectaculaire overboord werpen van het pakje was verdacht.

A. Zo vreselijk spectaculair was het niet.

43828. De heer Hoogcarspel: Hij wist, dat de begeleidende matrozen het moesten zien.

A. Dat ook niet.

43829. De heer Hoogcarspel: Maar hij had het voorzichtiger kunnen doen.

De heer Posthumus: Zonder op de brug te komen. Maar u moest het ook zien.

A. Niet zonder op de brug te komen, want hij moest eerst over de brug komen om het pakje over boord te gooien. De deur van zijn kajuit kwam op de brug uit en er stonden Duitsers op de brug.

43830. De Voorzitter: Hebt u een aanwijzing, waardoor de arrestatie van de groep-Oosterhuis heeft plaats gehad? Dat kan gekomen zijn van de kant van Aben, het kan ook gekomen zijn door het oprollen van de groep-Wim.

A. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is het door het oprollen van de groep-Wim geweest en hebben de documenten van Aben alleen voor de bewijsvoering gediend. Oorspronkelijk hebben de Duitsers Aben beloofd, dat zij naar aanleiding van deze documenten niet zouden ingrijpen. Onder die voorwaarde schijnt hij ze aan de moffen te hebben gegeven. Hij was ten slotte niet helemaal een moffenagent. Hij was een dubbelagent. Bovendien was hij niet bij de contra-spionage, maar was hij bij de Duitse spionage.

43831. De Voorzitter: Dat zou betekenen, dat hem misschien de arrestatie van Oosterhuis c.s. niet ten laste zal worden gelegd?

A. Het is mogelijk, dat het hem niet ten laste kan worden gelegd.

43832. De Voorzitter: Wat houdt hij verder voor zijn rekening?

A. Er zijn wel meer gekke dingen gebeurd. Die weet ik niet precies. Ik heb dat onderzoek niet helemaal gevolgd.

43833. De Voorzitter: In September 1943 is het B.I. losgekomen van de consul-generaal te Stockholm, die aldaar aanvankelijk het inlichtingenwerk had, en is het door ir. Lindenburg overgenomen. De heer Somer was inmiddels naar Stockholm gekomen onder de naam van Praag en deze heeft toen moeilijkheden gekregen met de consul-generaal. Weet u, wat die moeilijkheden zijn geweest?

A. Die zijn mij bekend.

43834. De Voorzitter: Kunt u mededelen, waarin die waren gelegen?

A. Het ging om het gehele beleid.

43835. De Voorzitter: Waar lag eigenlijk het verschil? Is Je consul-generaal van die functie door de heer Somer ontheven of heeft de consul-generaal gezegd: ik kan met Somer niet samenwerken?

A. Dat zou ik moeilijk kunnen zeggen. Dat weet ik niet. De kwestie kwam echter hier op neer: de heer de Jong wilde zich niet voldoende in de discipline van het Bureau Inlichtingen rangschikken. Hij wilde te veel op eigen initiatief en voor eigen verantwoordelijkheid werken.

43836. De Voorzitter: En de heer Somer wilde de zaak enigszins militair georganiseerd hebben?

A. Hij wilde de zaak in de hand houden.

43837. De Voorzitter: Hebt u er enig oordeel over, wie in dat geschil gelijk had?

A. Naar mijn idee had de overste Somer volkomen gelijk. De heer de Jong deed het heel aardig, maar hij heeft heel grote fouten gemaakt. Maar ja, hij was geen man van het vak. Dat was wel het geval met overste Somer, die bovendien, nadat hij in Nederland vóór de oorlog bij de generale staf was geweest, een tijdlang in het verzetwerk had gezeten, dus er iets meer van begreep en wist.

43838. De Voorzitter: En de consul-generaal voelde zich natuurlijk geen ambtenaar?

A. Ook dat niet.

43839. De Voorzitter: Toen is de heer Lindenburg hoofd en u waarnemend hoofd geworden?

A. Dat zou ik niet met die woorden willen zeggen. Oorspronkelijk werd de leiding van dat bureau aan de heer Lindenburg, mij en van der Pol opgedragen en van der Pol, een jong mannetje, afkomstig van Buitenlandse Zaken, vond, dat hij maar chef moest worden. Er was eerst helemaal niet over gesproken wie chef of commandant zou zijn, maar toen de jongste van het drietal er over begon, is gezegd: de oudste is ten slotte verantwoordelijk. Het is niet zo geweest, dat een van ons werd benoemd tot commandant of chef.

43840. De Voorzitter: Nu heeft zich daarna voorgedaan het geval van het in beslag nemen van de schepen door de consul-generaal. Indien ik de heer Lindenburg goed begrepen heb, maakte hij de consul-generaal daarvan een ernstige grief. Hij zeide: de consul-generaal had die bevoegdheid, maar vóórdat ik de leiding van het B.I. had, hield hij wel degelijk rekening met het feit, dat die schepen inlichtingen brachten; daarna liet hij echter die kant van de zaak buiten beschouwing en ging hij over tot het in beslag nemen van de schepen op een ander motief, dat er kon zijn, maar daardoor benadeelde hij het werk van het B.I. in ernstige mate, want na korte tijd lag eigenlijk alles aan de ketting en kon het verkeer met Delfzijl van geen betekenis meer worden geacht.

Aan de andere kant heb ik hier een nota van de consul-generaal, die trouwens morgen hier ook zelf zal verschijnen, in welke nota hij het toch enigszins anders stelt. Hij doet het voorkomen, dat de inbeslagneming na 1 September 1943 niet anders gebeurde dan vóór die tijd. Hebt u een oordeel over die kwestie?

A. In die strijd tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* heb ik indertijd volkomen achter de heer *Lindenburg* gestaan. Wanneer ik over die kwestie mijn persoonlijk oordeel zou moeten geven, zou ik willen zeggen: De inbeslagneming van die schepen kon inderdaad de berichtgeving tussen Nederland en Zweden belemmeren. Gezien echter de houding van de Duitsers tegenover de verschillende kapiteins, die heen en weer voeren, en de contrôle, die daarop werd gehouden, geloof ik niet, dat in feite heel veel belemmerd zal zijn. De Duitsers hadden langzamerhand te goed in de gaten, hoe de verbinding tussen Nederland en Zweden met die coasters ging. Als die schepen niet in beslag waren genomen, hadden de Duitsers ze wel aan de ketting gelegd. Dan waren zij dus ook niet tussen Nederland en Zweden blijven varen.

43841. De **Voorzitter:** Dat is na Juli 1943 gebeurd, want dr. *Oosterhuis* heeft verklaard, dat er tot zijn arrestatie regelmatig vrij grote zendingen gingen.

A. Toen ging het nog.

43842. De **Voorzitter:** Op het ogenblik van zijn arrestatie hebben de Duitsers het in de gaten gekregen.

A. Ja. Daarom kon ik ook niet met de „*Hollandia*”, waarmee ik had moeten gaan, naar Zweden gaan. Die werd aan de ketting gehouden; de kapitein daarvan werd gezocht. Ik kon met *Aben* mee.

43843. De **Voorzitter:** Toen u wegging, was dr. *Oosterhuis* nog niet gearresteerd.

A. Maar het schip, waarmee hij voornamelijk werkte, lag al aan de ketting. Dat kon niet weg. Dat wisten wij niet. Het werd door allerlei gekkigheden tegengehouden, maar in feite lag het aan de ketting. Ik maak mij sterk, dat de Duitsers het al heel ver door hadden.

43844. De **Voorzitter:** Een schip is, ook al onderzoekt men het nauwkeurig, een inrichting, waarin men wel wat kan verbergen.

A. Je kon altijd wat meenemen.

43845. De **Voorzitter:** Als de schepen niet in beslag waren genomen, zouden zij toch wel voor de berichtgeving te gebruiken zijn geweest.

A. Ja, maar de Duitsers zouden ze niet hebben laten varen, althans niet met betrouwbare Nederlanders.

43846. De **Voorzitter:** U denkt, dat zij het verhinderen van de berichtgeving zwaarder zouden hebben laten wegen dan de scheepsverbinding?

A. Waarschijnlijk wel. Althans zouden zij een zodanige bemanning hebben gekozen, dat er voor ons geen mogelijkheid meer was.

43847. De **Voorzitter:** Het komt er dus op neer, dat u zegt: Die strijd, die in het najaar van 1943 met de consul-generaal is gevoerd, heeft voor het B.I. wel nadeel opgeleverd. Maar als u het achteraf objectief bekijkt, gelooft u, dat die strijd om minder grote dingen ging dan het toen leek.

A. Ja, zo zou ik het kunnen zeggen. Ik geloof, dat die strijd door *Lindenburg* iets is opgeblazen.

43848. De **Voorzitter:** Wij hebben begrepen, dat, toen het regelmatige verkeer tussen Delfzijl en Zweden met betrouwbare kapiteins en bemanningen was afgelopen, er niet zo heel veel van de verbinding overschoot.

A. Toen was er niet zo heel veel.

43549. De **Voorzitter:** Er bleven natuurlijk nog schepen met Duitse en eventueel met onbetrouwbare bemanningen varen. Daar kon misschien wel eens iemand tussen zitten, maar dat kon niet veel betekenis meer hebben.

A. Het had toen veel van zijn belang verloren.

43850. De **Voorzitter:** Ik heb gehoord, dat geprobeerd is een verbinding te construeren over Noorwegen.

A. Er zijn verschillende pogingen gedaan, maar die hebben allemaal betrekkelijk weinig opgeleverd.

43851. De **Voorzitter:** Men kan dus zeggen, dat na de bloeitijd van *Zwaantje* van Juni 1942 tot Juli 1943, toen men kon spreken van een Zweedse weg, de mogelijkheid van een verbinding over Zweden voor de berichtgeving uit Holland — daarnaast was er nog een verbinding met Zwitserland — niet veel meer om het lijf had?

A. Ja.

43852. De **Voorzitter:** Incidenteel misschien een enkele keer?

A. Ja, de gecensureerde post bracht ook nog wel een beetje. Mijn vrouw schreef mij geregeld naar Zweden en daardoor kwamen nogal wat berichten door. Die brieven werden later, toen ik uit Stockholm weg was, per koerier naar Londen doorgezonden. Daar werden zij doorgewerkt en daar kwam nog wel wat uit, maar heel veel is dat toch niet geweest. Wel bestond er daarnaast een verkeer via Zwitserland met Zweden.

43853. De **Voorzitter:** Waarbij het altijd een wedstrijd was, of langs die weg of langs de weg over Lissabon de rapporten het eerst binnenkwamen. Dat was die geschiedenis van de microfoto's, die eigenlijk bezorgd werden door de Duitsers?

A. Inderdaad.

43854. De **Voorzitter:** Had u in Stockholm ook een apparaat om microfoto's te maken?

A. Dat ging met een gewone *Leica*. Het waren eigenlijk geen microfoto's. Het waren wel dunne dingen. Die foto's waren *Leica*-foto's en van de negatieven werd het celluloid afgeweekt. Het dunne vliesje, dat overbleef, werd verpakt en kon naar Nederland gezonden worden. Wij hebben ze ook uit Nederland gekregen.

43855. De **Voorzitter:** Werd dat materiaal in Stockholm voor Londen vergroot of ging het in dezelfde vorm door?

A. Het werd in Stockholm vergroot. Dan ging één positief exemplaar met het negatief naar Londen en wij hielden één exemplaar in Stockholm achter.

43856. De **Voorzitter:** Dat was dus meer een assurantie, in verband met de mogelijkheid van verloren gaan?

A. Ja, altijd hielden wij één exemplaar achter.

43857. De **Voorzitter:** U zeide, dat ook rechtstreeks uit Nederland wel eens rapporten kwamen. Hoe kon dat? Gebeurde dat met een postverbinding uit Nederland?

A. Er is met een schip uit Nederland eens een zending binnengekomen.

43858. De **Voorzitter:** Dat was dus een van die uitzonderingen, waarover u sprak?

A. Ja. Het was een zending, die zeer vertraagd binnenkwam en bovendien slecht gefotografeerd was.

43859. De **Voorzitter:** Het verkeer in de richting Engeland—Stockholm—Zwitserland, dat bestemd was voor Nederland, was zeker van veel minder betekenis dan het verkeer Zwitserland—Stockholm—Engeland?

A. Ik herinner mij niet ooit enig bericht vanuit Londen te hebben doorgegeven naar Zwitserland.

De **Voorzitter:** Dat is wel het uiterste minimum.

A. Ik geloof niet, dat ooit iets is doorgezonden.

43860. De **Voorzitter:** Terwijl het verkeer in de andere richting nogal eens voorkwam?

A. Ja, dat waren werkelijke rapporten, zendingen uit Nederland, die in Zwitserland bewerkt waren en zo bewerkt, dat men zag, dat een stuk van het negatief was afgeknipt. De dingen, die werden toegezonden, waren niet de oorspronkelijke negatieven uit Nederland.

43861. De **Voorzitter:** Wat bedoelt u met dat afknippen van een stuk van het negatief?

A. Dikwijls kwamen op één negatief verschillende velletjes folio-papier voor. Op een groot tafelblad waren dan bij voorbeeld vijf verschillende bladen neergelegd. Daarvan werd dan één negatief gemaakt. Nu was dikwijls zichtbaar, dat er een hoekje uit was en dan concludeerde men: dat rapport is ingeslikt.

43862. De **Voorzitter**: Wilt u daarmee zeggen, dat de berichtgeving uit Nederland in Zwitserland niet volledig werd doorgegeven?

A. Inderdaad.

43863. De **Voorzitter**: U had geen contrôle op wat achtergehouden werd?

A. Ik niet. Ik geloof wel, dat het later gebleken is.

43864. De **Voorzitter**: Wie zou die contrôle wèl kunnen hebben?

A. Het Bureau Inlichtingen, want dat heeft het archief uit Zwitserland gekregen.

43865. De **Voorzitter**: Maar wij hebben hier mededelingen gekregen omtrent onderzoekingen, die hebben plaats gehad in 1945, waarbij ook kolonel *Somer* betrokken was, die toen heeft erkend, dat zijn oorspronkelijke visie op deze zaak onjuist was.

A. Het kan best zijn, dat het dubbelrapporten zijn geweest. Ik weet alleen, dat hetgeen in Nederland op het negatief is gebracht niet steeds helemaal doorgekomen is.

43866. De **Voorzitter**: U weet, dat men in Londen de zaak zo stelde, dat het een kwestie van tendentieuze berichtgeving was.

A. Dat hoorde ik. Dat was o.a. daarop gebaseerd, dat wij zagen, dat van het negatief stukken weg waren.

43867. De **Voorzitter**: Wat u zegt, kan daarvan echter een verklaring zijn, nl. dat het dubbelrapporten zijn geweest.

Het werk van B.I. was waarschijnlijk het gewone werk: zoveel mogelijk inlichtingen verzamelen, als er mensen in Stockholm kwamen?

A. Op alle gebied zoveel mogelijk inlichtingen verzamelen en naar Londen sturen. zoveel mogelijk met vermelding van de waarde van de bron.

43868. De **Voorzitter**: Dat had dus de betekenis van een inlichtingenpost op neutraal gebied, die natuurlijk zeer waardevol was. zo goed als dat in Lissabon en Zwitserland het geval is geweest?

A. Ja.

43869. De **Voorzitter**: Dus de verbinding inet Nederland is in uw tijd niet veel meer geweest?

A. Die is steeds meer gaan kwijnen.

43870. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u er geweest?

A. Ik ben op 21 April weggegaan en de heer *Lindenburg* is in Maart weggegaan.

43871. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, waarom de heer *Lindenburg* van zijn post is weggegaan?

A. O.a. het geval-Douwes.

De **Voorzitter**: Dat kennen wij niet.

A. *Douwes* was een betrekkelijk onontwikkelde jongen, die op een gegeven ogenblik met een boot in Zweden aankwam.

43872. De **Voorzitter**: Een verstekeling?

A. Een gedroste schepeling. Deze figuur vertelde, dat hij in de K.P. had gezeten en illegaal werk had gedaan. Hij deed allerlei mooie verhalen. Deze jongeman zou naar Engeland gaan om opgeleid te worden als parachutist. Ik meen althans, dat de heer *Lindenburg* zoiets met hem had klaargemaakt. Op een gegeven ogenblik is hij weer bij de heer *Lindenburg* geweest en heeft hij gezegd, dat hij bericht had gekregen, dat zijn zuster in Nederland ziek was of iets dergelijks. Ik weet het niet meer. Hij wilde in ieder geval direct met een boot naar Nederland terug. Toen heeft hij een paar Joden-

passen gekregen, die hij mee terug zou nemen. Toen zijn wij er langzamerhand achtergekomen, dat hij naar het Duitse consulaat liep. Toen bleek, dat hij een verrader was, hebben wij gezegd: Deze man mag niet naar Nederland terug. Wij hebben toen getracht die passen terug te krijgen, maar die had hij weggewerkt. Toen is hij op een gegeven ogenblik ergens in het water vóór Stockholm kopje onder geraakt en niet meer bovengekomen. Daarvoor hadden een paar houthakkersjongens gezorgd, die toen door hulp van ons zo gauw mogelijk naar Engeland zijn gezonden om zoveel mogelijk kletsen te vermijden. Desniettemin hadden deze jongens zowel in Zweden als in Engeland veel gekletst. Dat beviel natuurlijk de heer *Somer* niet, want de heer *Lindenburg* en ik zouden geblameerd worden, als een moord in Zweden bekend werd. Bovendien boterde het ook niet tussen de heer *Lindenburg* en overste *Sonier*. Er waren verschillende keren moeilijkheden geweest.

43873. De **Voorzitter**: Op organisatorisch gebied?

A. Voornamelijk wel. De heer *Lindenburg* is niet langer op het Bureau Inlichtingen gebleven.

43874. De **Voorzitter**: Hij is naar Waterstaat gegaan.

A. Hij is naar Waterstaat teruggegaan, waar hij oorspronkelijk vandaan kwam. Ik ben zelf op het Bureau Inlichtingen in Londen gekomen.

43875. De **Voorzitter**: Hebt u daar gewerkt tot het einde?

A. Tot Augustus 1946.

43876. De **Voorzitter**: Steeds in Londen?

A. Grotendeels in Wassenaar.

43877. De **Voorzitter**: Ik bedoel: bent u in September 1944 naar Eindhoven gegaan of in Londen gebleven?

A. Ik ben tamelijk lang in Londen gebleven en pas in Maart 1945 naar Brabant gegaan.

43878. De **Voorzitter**: Toen was in Londen waarnemend hoofd de heer Fock?

A. Ja. Ik zat in Londen voornamelijk voor de militaire inlichtingen.

43879. De **Voorzitter**: Was dat een speciaal werk? Ik vraag dat, omdat dit misschien een terrein is, waarover u ons bijzondere inlichtingen zou kunnen geven.

A. Ik deed voornamelijk het militaire werk.

43880. De **Voorzitter**: Wat verstaat u daaronder?

A. Ik verwerkte alle werkelijk militaire inlichtingen. Daarvan werden rapporten gemaakt.

43881. De **Voorzitter**: Kwesties, waarmee wij ons nogal eens hebben moeten bezighouden bij dit onderzoek, zijn de opleiding van agenten, de opdrachten aan agenten, de codes, de checks, e.d. Lag dat buiten uw gebied van werkzaamheden?

A. Ja. Ik wist er natuurlijk wel wat van. Ik hoorde er ook wel over, maar ik heb er geen bemoeienis mee gehad.

43882. De **Voorzitter**: U kunt daaromtrent dus niet uit eigen wetenschap mededelingen doen?

A. Neen.

43883. De **Voorzitter**: Als de ontvangen militaire berichten eenmaal ter tafel lagen, moest u ze waarschijnlijk in een bepaalde vorm verwerken, zodat zij geschikt waren voor het Departement?

A. Voornamelijk voor de legers geschikt waren. De telegrammen, die binnenkwamen, waren door de Engelsen vertaald en omgezet en wij moesten controleren of de Engelsen het goed gedaan hadden. Dikwijls was dat niet het geval. Dan kreeg men de kaartreferenties in coördinaten binnen, waarvoor men de zaak van de ene kaart op de andere kaart moest overbrengen.

In Maart ben ik naar Eindhoven gegaan. Ik ben nog een tijd lang in Tilburg geweest bij een Engels onderdeel, dat de pilot-escape organiseerde. Men werkte met een vliegtuig, dat boven de frontlijn vloog, en maakte daarbij gebruik van S-phones.

43884. De **Voorzitter**: Walkie-talkies?

A. Zoiets. Ik zat daarbij als verbindingsofficier. De afdeling had zelf geen inlichtingendienst. Dus de inlichtingen, die binnenkwamen, kreeg ik weer.

43885. De **Voorzitter**: Dat gebruik maken van S-phones was toch iets van de allerlaatste tijd?

A. Ja.

43886. De **Voorzitter**: Hoe gebruikte men die? Sprak men er gewoon in of sprak men er gecodeerde berichten in?

A. Gewoon ook. Het was zo: men sprak er wel gewoon in, maar belangrijke dingen codeerde men.

43887. De **Voorzitter**: U hebt met deze instrumenten dus alleen ervaring opgedaan in het bevrijde gebied?

A. Ik heb zelf geen ervaring met die instrumenten. Ik zat daar als verbindingsofficier. Ik behoorde niet tot degenen, die deze berichten opvingen en met een vliegtuig meegingen. Dat waren ook Nederlanders.

43888. De **Voorzitter**: U bedoelt de mensen, die de berichten opvingen van uit het bezette gebied?

A. Ja.

43889. De **Voorzitter**: Een vliegtuig uit het bevrijde gebied ging dus over de frontlijn en sprak met mensen in het bezette gebied, die zo'n toestel hadden, Waren dat agenten'?

A. Niet allemaal agenten. Er werden ook wel toestellen overgezonden, die gebruikt werden door mensen, die nooit aan de andere kant waren geweest.

43890. De **Voorzitter**: Die vliegtuigen vlogen dan vermoedelijk zeer hoog?

A. Niet zo erg hoog.

43891. De **Voorzitter**: Dan liepen zij toch de kans neergeschoten te worden?

A. Zij bleven net voldoende binnen de Engelse kant van de grens om aan het gevaar van neerschieten te ontkomen. Het waren Austers, kleine vliegtuigen.

43892. De **Voorzitter**: Er is ons verteld — ik meen door de heer *Gerbrands* —, dat die vliegtuigen ook wel boven het bezette gebied vlogen.

A. Er waren ook toestellen, die hoger gingen en meer boven het bezette gebied vlogen, maar de toestellen uit Tilburg kwamen niet boven het bezette gebied. De heer *Gerbrands* zal niet over S-phones hebben gesproken, maar over radio-telefonie uit vliegtuigen. Met radio-telefonie hebben verschillende vliegtuigen gewerkt. Die toestellen kwamen wel degelijk boven bezet gebied en werkten op een veel grotere afstand, met een veel grotere apparatuur. Die S-phones waren heel kleine dingen. Het was een koppel met vijf patroontassen en een koptelefoon. Dat was het hele radiotoestel.

43893. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt gezegd, dat u te Stockholm stukken kreeg uit Nederland en die doorgaf naar Engeland. Toen hebt u gezegd, dat u commentaar gaf of zei, waar zij vandaan kwamen. Hoe ging dat eigenlijk? Gaf u daarop uw visie of zei u alleen: Dit komt van deze en dat van die groep?

A. Wanneer wij berichten uit Nederland kregen, zonden wij ze door. Als het er niet op stond, zetten wij er op, van welke richting zij kwamen. Méér konden wij niet doen. Wanneer wij mensen spraken, gaven wij onze indruk over die persoon, bij voorbeeld: dit is een figuur, die gemakkelijk kletst; daarvan verwachten wij, dat hij niet erg betrouwbaar is; dat is een figuur, die erg Duits-vriendelijk is; die is vreselijk fel.

43894. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat het ging over de stukken, die u doorgaf. Ik zou gaarne willen weten, of u die van commentaar voorzag.

A. Als wij iets wisten, zullen wij het zeker niet hebben nagelaten, als het er al niet op stond.

43835. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De mate van betrouwbaarheid was niet gemakkelijk te bekijken.

A. Wanneer wij het konden, deden wij het.

43896. De **Voorzitter**: Dat kon op een post als in 'Stockholm niet betekenen, dat u uw oordeel kon geven over mededelingen in die stukken over Nederlandse toestanden, want daarvan wist u praktisch niets.

A. Daarvan wisten wij niets.

43897. De **Voorzitter**: Het kon hoogstens zijn, dat in die stukken iets stond over hetgeen er ergens in de wereld gebeurde en waarvan u kon zeggen: Hierover hebben wij deze informaties in Stockholm en die voegen wij volledigheidshalve er bij.

A. Wij commentarieerden de inhoud van de berichten niet, tenzij wij op de een of andere manier een aanknopingspunt hadden. Over het algemeen keken wij niet naar de *inhoud* van de berichten; wij commentarieerden alleen de *bron*.

43898. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U kon ook stukken van Duitsers krijgen.

A. Ja, die kregen wij ook wel, maar dan zeiden wij: Het is van een mof afkomstig, die volgens die en die „goed" is.

43899. De **Voorzitter**: En wat deed u, als u stukken uit Genève kreeg?

A. Daaraan deden wij niets. Die gingen precies zo door als zij uit Genève kwamen.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had willen vragen. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

W. A. GEVERS DEYNOOT.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Korrsen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Jhr. Mr. LODEWIJK HENDRIK NICOLAAS FREDERIK MARIE BOSCH RIDDER VAN ROSENTHAL,

oud 35 jaar, wonende te Rhenen, burgemeester van Rhenen.

Hij legt de eed af als getuige.

43900. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie houdt zich op het ogenblik bezig met de behandeling van punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen van uit Engeland met het bezette Nederlandse gebied en in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daarbij heeft ook sterk onze aandacht gehad hetgeen men noemt de „Zwitserse weg“, of liever gezegd de „Zwitserse wegen“, want op een bepaald moment zijn er twee geweest, weg A en weg B. Door enkele getuigen is in dit verband ook uw naam genoemd, omdat u op dit gebied werkzaamheden zou hebben verricht. Nu is eigenlijk datgene, wat wij u zouden willen vragen, samen te vatten in één vraag, en wel deze: of u ons een uiteenzetting zou kunnen geven van de bemoeienis, welke u daarmee hebt gehad, een relaas dus hoe u daarmee bent begonnen, met wie u dat hebt gedaan, welke problemen zich daarbij hebben voorgedaan, hoelang het geduurd heeft. Ik noem maar enige punten. Terwijl u daarover spreekt, zullen misschien bij ons nog wel enkele vragen opkomen in verband met hetgeen anderen reeds hebben verteld. Het lijkt mij het beste, dat ik u het woord geef om daarmee een begin te maken.

A. Ik heb natuurlijk, toen ik de oproeping om voor de commissie teverschijnen, kreeg, er over zitten nadenken, en nu zijn er twee dingen, welke ik graag eerst even naar voren zou willen brengen. Het eerste is, dat ik nooit en ter wereld in die gehele tijd iets heb opgeschreven, dus dat het ontzettend moeilijk voor mij is met data, personen en feiten volkomen precies te zijn. Toen ik deze oproeping had gekregen, heb ik een dataschema opgemaakt van mijn eigen leven in die tijd; de mensen, met wie ik heb gesproken, vastgehangen aan familie-omstandigheden en zo, dus dat ik het ongeveer in data en maanden uiteen kon zetten.

Dan is er nog een ander punt. Ik zie, dat deze verhoren stenografisch worden opgenomen. Nu is er een geschiedenis, die ik heb meegemaakt met mijn vader in verband met de Zwitserse weg, waarbij de Koningin regelrecht betrokken is. Zou het mogelijk zijn, dat dat niet in het openbaar komt? Anders zou het heel moeilijk zijn er over te spreken.

De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie moet in verband met de bepaling van artikel 55 der Grondwet bij de beoordeling van zaken, die van staatkundige betekenis zijn, de persoonlijke uitingen en daden van de Koningin buiten beschouwing laten. Ik weet natuurlijk niet van welk karakter het feit is, waarop u op het ogenblik doelt, maar het is wel zo, dat wij in het algemeen niet enquêteren naar zaken, die met de Koningin verband houden. Men moet daarbij evenwel onderscheiden. Ik zal u een voorbeeld noemen. Het vertrek van de Koningin op 13 Mei 1940 is door de Enquêtecommissie wel uitvoerig onderzocht, maar daarbij zijn de persoonlijke uitingen van de Koningin, die uit een staatkundig oogpunt van betekenis zouden kunnen zijn, buiten beschouwing gelaten. Wanneer het gaat over uitingen en daden van de Koningin, die staatkundige betekenis hebben, waarvoor dus Ministers verantwoordelijk zijn, staan wij op het standpunt, dat wij alleen met de ministeriële verantwoordelijkheid te maken hebben.

Nu kunt u zelf uitmaken of het feit, dat u op het oog hebt, in de ene categorie valt dan wel in de andere. Ik laat dat gaarne in eerste instantie aan uw prudentie over.

A. Mijnheer de Voorzitter! Op 21 Mei 1940 is mijn vader door zijn werk als Commissaris van de Koningin in Utrecht in aanraking gekomen met de heer van *Heuven Goedhart*, die toen benoemd werd in het z.g. Grebbe-comité. De heer van *Heuven Goedhart* was bij mijn vader geïntroduceerd door degene, die wij noemen *Louis van Holthe*, de vroegere burgemeester van Zeist. In Februari 1941 is mijn vader ontslagen. In die tijd had mijn vader reeds verschillende dingen, die, naar hij meende, de Regering in Londen noodzakelijk moest weten, omdat z.i. de propaganda door Radio-Oranje niet geschiedde op een manier, die bij het Nederlandse volk insloeg. Toen heeft mijn vader in die tijd enige malen geprobeerd mensen naar Zwitserland te sturen en hun boodschappen mee te geven. In 1941, ik meen omstreeks Januari, is *Elias van Stabroek*, die thans door allerlei persoonlijke omstandigheden in Zwitserland woont en niet naar Nederland terug kan komen, met boodschappen naar de broer van mijn vader, die gezant in Bern was, gegaan. In die tijd heb ik, omdat ik eerst als adjunct-commies en later als commies aan de afdeling Armenzorg van Binnenlandse Zaken werkte en nogal veel mensen kende en nogal veel wist van wat zich daar afspeelde met de Duitsers, aan mijn vader gevraagd of het niet mogelijk was mij in contact te brengen met de mensen, die wat konden doorgeven aan illegale bladen, enz. Zo heb ik op 30 Augustus 1941 voor het eerst van mijn leven van *Heuven Goedhart* ontmoet. Ik heb toen een code met hem afgesproken en de verbinding tussen mij en *van Heuven Goedhart*, dus tussen mij en „Het Parool“, is blijven bestaan tot pl.m. December 1943, toen ik voor de tweede keer moest onderduiken.

In die tijd heb ik ook contact gehad via anderen met mr. *Cramer*, lid van de Eerste Kamer, z.g. „opbouw-Cramer“, zoals hij in de wandeling heette, met „Vrij Nederland“. Het gelukte ook, omdat een bode en een vertaler op Binnenlandse Zaken lek waren, velerlei en rele berichten door te geven aan „Het Parool“ en aan „Vrij Nederland“, waaronder de regelmatige aanwijzingen aan de pers. Verder de volledige telex van het Rijksarbidsbureau. Dus op deze wijze had ik onwillekeurig mijn eerste contact met de illegaliteit. In die zelfde tijd heeft mijn vader naast de berichten van *Elias van Stabroek* door bemiddeling van *van Heuven Goedhart* naar Zwitserland gestuurd *Peltzer*, tegenwoordig arts in Amsterdam, en *Ekker*. Ik heb nu pas van *van Heuven Goedhart* hun eigen namen gehoord. Dezen zijn naar Zwitserland geweest, zijn weer teruggekomen en zijn vóór hun vertrek voor de tweede reis in April 1942 in Amsterdam ingepikt. In die zelfde tijd was ik zeer bevriend, en dat ben ik tot zijn dood toe gebleven, met mijn clubgenoot *Kees Dutilh*, de zoon van de Rotterdamse advocaat aan de Schiedamse Singel. Ik wist, dat hij enig illegaal werk deed, en zo nu en dan vroeg hij mij daarbij om hulp, meestal met kleinigheden, die, zoals ik later begrepen heb, bij illegaal werk toch nogal belangrijk waren, b.v. het verkrijgen van een villa in Noordwijk voor het onderbrengen van mensen. Ik heb gelukkig toen nooit begrepen, en ik weet het nu nog niet, wat Je kwestie is geweest. Ik heb wel eens de indruk gekregen, dat *Kees Dutilh* een Engelse jongen, die hier als parachutist gekomen was, heeft geholpen.

43901. De **Voorzitter**: Was dat *Ernst de Jonge*? Wist u, dat deze in Noordwijk was?

A. Ja. Ik neem aan, dat het huis, dat hij in orde heeft laten maken, daarvoor bestemd was.

43902. De **Voorzitter**: U heeft *Ernst de Jonge* zelf nooit ontmoet?

A. Neen, behalve op een dag, liggende tussen 21 Mei en 5 Juni. Toen was hij al gearresteerd. Naar wat ik gehoord heb, ligt zijn arrestatie ongeveer in Mei 1942. Op die morgen wandelde ik — ik woonde in Leiden — van de halte van lijn 9 langs de S.D. naar mijn kantoor op het Binnenhof no. 19 en toen zag ik *Ernst* geboeid tussen

twee mensen opgebracht worden; hij schreeuwde toen heel hard mijn naam, waarvan ik schrok; ik meende, dat hij nog in Engeland, liever gezegd in Curaçao zat; ik heb toen via een andere clubgenoot zijn vader gewaarschuwd en ik meende goed te doen dit ook aan *Kees Dutilh* mede te delen, omdat ik wist, dat deze ook illegaal werk verrichtte. Ik kreeg van *Kees Dutilh* het vermoeden, dat hij het al wist.

In die tijd dus heb ik enige keren tot *Kees Dutilh* gezegd: heb je berichten voor Engeland, dan weet ik misschien wel een weg, daarmee bedoelende de verschillende staatkundige boden van mijn vader. *Kees Dutilh* heeft mij hoe langer hoe meer ingeschakeld. Op een zekere dag, ongeveer tussen 12 en 18 Augustus 1942, kwam hij bij mij en vroeg hij mij of ik hem weer eens wilde helpen. Hij had een afspraak met mensen, die hij niet geheel vertrouwde. Dan moest ik een eind van hem vandaan lopen om te kijken, of hij van die afspraak terugkwam en als dat niet het geval was, bepaalde mensen waarschuwen. Dat heb ik enige malen gedaan. Daarbij heeft hij mij ook verteld, dat ik een zwarte man met een regenjas goed in de gaten moest houden, omdat hij die niet vertrouwde. Ik heb er later nooit iets precies van gehoord. Tussen 13 en 18 Augustus zeide hij, dat hij een afspraak had bij zich thuis, maar dat hij de zaak niet vertrouwde, en hij vroeg mij, of ik bereid was voor zijn huis heen en weer te lopen. Hij woonde toen tegenover het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen, aan de Zuidoost Buitensingel, en er zou ook één van de andere mensen van hem gaan staan in een van de steegjes aan de overkant. Ik zou er heen en weer lopen. Hij had mij een reçu van een koffertje van hem gegeven, waarmee ik erg moest oppassen, en een papier, waarop een adres stond, dat ik moest waarschuwen, in mijn bureau op Binnenlandse Zaken gelegd. Ik had toen ook, zoals ieder, enige illegale kranten in mijn zak, „De Wervelwind" en andere dingen uit Londen; die kwamen toen net. Ik wandelde daar heen en weer, zag het afgesproken seintje, dat het niet deugde, en toen ben ik gearresteerd op de hoek van de Zuidoost Buitensingel. Naar later bleek, hadden 10 of 12 man de gehele wijk afgezet. Zij meenden, dat ik *Kees Dutilh* was. Ik ben in een auto gesmeten en naar de S.D. gebracht. Mijn grootste angst was dat kofferreçu. Ik heb toer een kruisverhoor ondergaan, maar even te voren heb ik kans gezien te gaan huilen en het is mij gelukt het kofferreçu op te eten. Ik heb toen verhoren gehad, kriisverhoren, nachtverhoren en alle mogelijke dingen, die ik niet graag nog eens zou willen beleven. Het is mij gelukt met een uitgebreide smoes, die vlak tegen de waarheid was, en het doen voorkomen of er meisjesgeschiedenissen aan de gang waren, mij er uit te praten. Ik heb van ongeveer 13 of 18 Augustus tot begin October in het „Oranje Hotel" doorgebracht. Toen hebben ze mij laten beloven, dat ik *Kees Dutilh* nooit meer zou zien. Ik heb het niet beloofd en heb er een smoes van gemaakt, maar ze hebben mij ten slotte toch vrijgelaten. Zeer binnenkort daarop heb ik natuurlijk weer contact gezocht met *Kees Dutilh*. Hij had in die tussentijd het briefje aan Binnenlandse Zaken weggehaald en alle contacten opgerold, dus als ik was doorgeslagen, was er niets gebeurd.

In die tijd zocht *Kees Dutilh* weer contact met mij en zei, dat hij nogal wat gegevens had voor Engeland en of ik de mogelijkheid had om die naar Engeland te brengen. In die tijd had een van de boden van mijn oom weer contact met mijn vader. Die bode noemden wij *Sleeswijk*. Ik heb het dezer dagen, omdat ik verwachtte, dat het mij gevraagd zou worden, onderzocht en weet nu, wie dat was. Dat was de jonge *van Borssum Buisman* . . . .

43903. De Voorzitter: De broer van de parachutist?

A. Ja, een zoon van de man van de Teylerstichting uit Haarlem en een broer van *Slaghoedje*. *Sleeswijk* is toen bij mij op Binnenlandse Zaken geweest, ongeveer in Januari 1943, en hij heeft van mij een microfilm meegekregen, het grote spionnagerapport van *Kees Dutilh*, waarin al zijn telegrammen, die hij, naar later bleek, aan *van der Waals* had gegeven, waren neergelegd, en alle telegrammen, die hij aan verkeerde zenders schijnt te hebben meegegeven. E 49, dit rapport, is naar Zwitserland gegaan en zo is het naar Londen gegaan. Er is een radioboodschap gekomen, dat E 49 in Zwitserland was aangekomen. Eind Februari 1943 is op het rapport E 49 een vrij onvolledig en slecht antwoord teruggekomen via de heer *Eisma*, een t.b.c.-patiënt, die op het ogenblik in Amsterdam woont, Gerard Terborghstraat 6; ik heb hem dezer dagen nog gesproken.

43904. De Voorzitter: Is hij de man, die — zoals ons is meegedeeld — in Zwitserland zich in het bijzonder heeft beziggehouden met photographie en microfilms?

A. Daar kan ik u niet van vertellen. Ik heb *Eisma* ontmoet in Februari 1943, toen ik een nacht bij hem logeerde om met hem

samen het glasplaatje door te kijken. Ik ben voor hem gereisd naar Putte (N.B.) naar het adres van de heer *van Niftrik* om een paar boodschappen te geven, die ik volkomen vergeten ben.

43905. De Voorzitter: De heer *van Niftrik* was toen toch al lang weg?

A. Maar hij had daar een compagnon zitten in het huis daarnaast en daaraan moest ik iets vertellen.

De Voorzitter: De heer *van Niftrik* is in Augustus 1942 weggegaan naar Zwitserland.

A. Op dat glasplaatje stond een bericht voor *Kees Dutilh* en verder, dat wij moesten zien te weten te komen de sterkte van de divisies en de namen van de commandanten van de divisies. Ze hadden het meest aan de namen van de commandanten van de divisies. Ik weet wel, dat ik, populair gezegd, ontzettend gevloekt heb over dat glasplaatje. Het was betrekkelijk groot en, eenmaal ontwikkeld, was er niet veel uit dat glas te krijgen; met de beste wil ter wereld kon je het niet kwijt, b.v. bij treincontrole.

Sinds *Eisma* heb ik betrekkelijk regelmatig, hetzij via mijn vader, hetzij via boden, contact met Zwitserland gehouden. Dat was dan het begin van de z.g. weg A.

43906. De Voorzitter: U zegt: hetzij via boden. Was dat een contact, dat vrij regelmatig plaats vond?

A. Ja.

43907. De Voorzitter: En was dat een illegaal contact of gebeurde het door middel van personen, die de reis legaal maakten? Het waren mensen, die uit Zwitserland kwamen, zegt u.

A. Deze mensen kwamen uit Zwitserland; ze kwamen illegaal. Dat was zeer gevaarlijk en als ze hier in Nederland waren, moesten ze met zo min mogelijk mensen in contact komen.

43908. De Voorzitter: Ons is meegedeeld, dat juist in die eerste tijd er ook nogal eens gebruik werd gemaakt van mensen, die legaal gingen. Een bekend voorbeeld is de heer *de Graaff* van Philips, die nogal eens heen en weer gereisd is naar Zwitserland.

A. Daarvan is door mij nooit gebruik gemaakt. De enige twee legale contacten, die ik weet, zijn *Elias van Stabroek* en *Eisma*. De anderen waren allemaal mensen als *Sleeswijk*.

43909. De Voorzitter: Maar hoe was dat dan met *Eisma*?

A. *Eisma* was een t.b.c.-patiënt, die terugkeerde.

43910. De Voorzitter: Die is toch niet in Nederland gebleven?

A. Dat weet ik niet.

43911. De Voorzitter: Het is dus de vraag, of het dezelfde *Eisma* is, over wie ik het zoëven had. Deze was in Genève werkzaam bij het bureau van de heer *Visser 't Hooft*.

A. Het kan dezelfde zijn. Ik heb geen enkel contact met hem. De enige keer, dat ik met hem gesproken heb, was toen ik bij hem logeerde, en een dezer dagen, toen ik hem telefoneerde of mijn geheugen klopte, maar verder weet ik niets van hem af. In deze zelfde tijd, najaar 1942, lente 1943, was *Gerard Slotemaker* een van de contactpersonen geworden, die de koeriers uit Zwitserland ontving en de berichten aannam. Ik heb *Gerard Slotemaker* zelf niet ontmoet tot heel laat toe, bij de z.g. riemengeschiedenis. Ik heb later pas gehoord, dat *Gerard Slotemaker* ook in de weg zat. Tussen eind Februari en lente 1943 was ik op een zekere dag bij mijn vader thuis en daar was toen ook weer een van de boden uit Zwitserland. Als ik mij goed herinner, was het de dominee of *Lange Joop*, dat was *Johannes Bartels*, de zoon van de dominee uit Zevenaar. Zijn laatste adres is North Broadway 518, Baltimore (U.S.A.). Mijn vader deed de politieke dingen, behalve het krantjeswerk; ik deed het militaire werk en meestal combineerden wij de werkzaamheden niet; als ik met militaire mensen sprak, was mijn vader er niet bij en wanneer mijn vader over politieke zaken sprak, was ik er niet bij. Op die dag echter heeft mijn vader gewild, dat ik die bespreking bijwoonde. Omdat het zo uitzonderlijk was, herinner ik mij dit goed. Toen is uit Londen de vraag

gekomen, hoe mijn vader over *van 't Sant* dacht. Toen heeft mijn vader, omdat hij die zaak pijnlijk vond, mij er bijgehaald en gezegd: dit is zo belangrijk, dat je dit later, als ik er eens niet ben of ziek ben, altijd zult kunnen getuigen: toen is door die bode (naar mijn mening werd er bij gezegd: namens Minister-President *Gerbrandy*) naar *van 't Sant* geïnformeerd.

43912. De **Voorzitter**: Wanneer was dat precies?

A. Precies weet ik het niet. Het moet liggen tussen eind Februari 1943 en herfst 1943, ik neem aan zomer 1943. Toen heeft mijn vader aan die bode verteld de gehele geschiedenis, die er is geweest met *van 't Sant*, waardoor hij als politiecommissaris gevallen is, de gehele geschiedenis met jhr. *van Vredenburg*, het gehele onderzoek, waarvan de heer *de Block*, griffier van de Eerste Kamer, secretaris is geweest. Toen heeft mijn vader ook medegedeeld, dat in Nederland geruchten liepen over *van 't Sant*, dat hij niet betrouwbaar zou zijn, dat hij in Londen een verkeerde rol speelde en dat dit voor de Regering in Engeland reden moest zijn om daarmee zeer voorzichtig te zijn, want een chef van een inlichtingendienst moet, evenals *Caesar's* vrouw, volkomen onbesproken zijn. Toen vroeg die bode aan mijn vader, hoe hij dacht over het karakter van *van 't Sant*, waarop mijn vader ongeveer in deze lijn geantwoord heeft: het is een wonderlijke man, ik kan absoluut geen hoogte van hem krijgen, maar één ding weet ik zeker: hij heeft een hondetrouw aan de Koningin persoonlijk en aan het Oranjehuis, dus het lijkt mij buitengewoon onwaarschijnlijk, dat hij iets zou doen, dat tegen het Oranjehuis was.

Omdat het nooit voorkwam, dat mijn vader mij bij dergelijke besprekingen of kwesties binnenhaalde, is dit voor mij zo ontzettend helder gebleven.

In de lente 1943 werd het Departement naar Apeldoorn geëvacueerd. Ik was na mijn gevangenisstraf zonder iets meer door de heer *Frederiks*, de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, weer rustig op het Departement teruggenomen; dus ben ik in de lente van 1943 met mijn Departement, altijd doorgaande met mijn krantjeswerk, naar Apeldoorn gegaan. Daar heeft mij de ontstellende mededeling bereikt, dat *Kees Dutilh*, vermoedelijk in de buurt van het station te Leiden, naar later bleek door *van dei Waals*, was opgepakt en gevangengenomen. Toen is bij mij gekomen, als opvolger van *Kees Dutilh*, iemand, die ik vluchtig kende van een verjaardagspartij bij *Kees Dutilh*. *Kees* had op een bijzonder slimme wijze mij enkele mensen laten zien, zodat ik het gezicht kende. Die mijnheer was *Leen Pot*, een vroegere student uit Delft. Zijn werk was inspecteur bij de „Cemsto”. Ik weet niet of u hem hier hebt ontmoet, maar hij was een van de wonderbaarlijkste figuren van de illegaliteit; door zijn ontzettende rust en doos zijn ontzettende gemakzucht en voorzichtigheid, zou ik haast zeggen, een ideale illegale werker. Hij was toen inspecteur, dat was zijn legale beroep, van het schoonmaakbedrijf „Cemsto”. Die *Leen Pot* kwam zich dus voorstellen als zijn opvolger. Ik had, via een andere vriend van *Kees Dutilh*, nl. *Louis van Aken*, die op het ogenblik bij de Bataafse werkt, ook laten weten aan de groep, dat ik weer bereid was om stukken te versturen, en zo kwam *Leen Pot* het contact weer opnemen. Later is *Leen Pot*, voordat hij naar Zweden ging, mij zijn opvolger komen voorstellen, die ik alleen kende onder de naam van *Hugo de Groot*, naar later is gebleken *Sieuwert de Koe*; zijn moeder is een *van Asch van Wijck*. Er kwamen toen weer regelmatig microfilms in een doosje bij mij in Apeldoorn en dan zorgde ik, via boden, dat die weggingen naar Zwitserland.

43913. De **Voorzitter**: Mij is het volgende niet duidelijk: u zegt, dat u op een gegeven moment *Slotemaker* hebt leren kennen.

A. Ik heb hem toen nog niet leren kennen; dat komt nog.

43914. De **Voorzitter**: U spreekt over *Pot* en *de Koe*; dan hebt u het dus over het voorjaar van 1943, want *Pot* is naar Zweden gegaan eind Mei 1943, dus de overgang van *Pot* naar *de Koe* moet zich afgespeeld hebben omstreeks Mei 1943.

A. Ja.

43915. De **Voorzitter**: Kende u toen *Slotemaker* nog niet?

A. Neen. Ik wist, dat er nog een mijnheer in de weg was, maar, naar ik mij meen te herinneren, ik stuurde in die tijd de dingen aan de boden door in Zwitserland via iemand, die ze *Theo* noemden.

43916. De **Voorzitter**: Dus u stuurde het naar iemand, die *Theo* genoemd werd, en de verzending naar Zwitserland gebeurde.....

A. ....buiten mij om.

43917. De **Voorzitter**: Dus het is mogelijk, dat het over de weg van de heer *Slotemaker* gebeurde?

A. Bijna zeker. Dit was zeer uitdrukkelijk de weg van *Slotemaker*, maar ik had *Slotemaker* nooit ontmoet.

43918. De **Voorzitter**: Het gebeurde dus door de weg van de heer *Slotemaker*, maar u wist nog niet, dat dat de Zwitserse weg was?

A. Weg A was een tegenhanger van weg B. De naamgeving van deze weg: weg A, kwam van mij persoonlijk met *Pitty Beukema toe Water*; dat komt veel later.

De mensen wisten, dat ik een bepaald contact had met Zwitserland. Verschillende anderen maakten daarvan gebruik, o.a. mr. *H. M. de Boer*, de pas gestorven advocaat uit Utrecht. Het is mij wel eens overkomen, dat stukken van de Rugo-groep via anciere illegale bronnen weer bij mij kwamen. Dan gaf ik ze netjes aan *Hugo* terug. Ik gaf mijn papieren aan *Theo*; die heb ik later nooit meer gezien. Hij is na een ruzie uit de weg verdwenen. Ik heb dat later gehoord; hij schijnt *Heldring* te heten en werkt aan een Departement. *Theo* is met *Doortje*, die ook in die weg een rol speelde — dat moet zijn een meisje *Kohlbrugge* —, zeer bevriend geweest.

43919. De **Voorzitter**: Die werd toch *Chrisje* genoemd? Zij is onder die naam naar Zwitserland gegaan.

A. Dat kan ook wel. Zoals ik persoonlijk gehoord had, zat in de weg een meisje. Ik heb haar nooit gezien. Dat meisje hielp met het gereedmaken van de zendingen, als *Bartels* naar Zwitserland ging. *Chrisje* — of *Doortje* — was zeer bevriend en werkte steeds nauw samen met *Theo*.

In deze zelfde zomer is op zekere dag bij mij gekomen *Hugo* (*Sieuwert de Koe*) en heeft gezegd: Naast mijn gewone papieren heb ik een heel belangrijke zending stukken van een parachutist, die hier met een groep gewerkt heeft, en die moeten zo gauw mogelijk naar Zwitserland. Ik heb die papieren nooit opengemaakt: het was, geloof ik, een groot aantal fotokopieën. Ze zaten in de riem van een regenjas en in een padvindiersriem. Als u weet hoeveel je kunt verstouwen in een lucifersdoosje, kunt u begrijpen, dat dit hele boekdelen waren. *Hugo* zei tegen mij: Dit is iets zo belangrijks, dat je moet proberen, dat het zo spoedig mogelijk naar Londen gaat. Ik wist, dat in die zelfde tijd *C. van Lynden*, hoofd van de Rijksgebouwendienst, onder de naam van *Vieno* naar Londen zou gaan. Ik heb toen met die riemen verschrikkelijk rondgezeuld in de trein om hem te vinden. Ik heb met hem een gesprek gehad in de sociëteit „Onder Ons” in Amsterdam, voordat hij zijn Pyreneeënreis begon, en hem gevraagd of hij deze papieren mee wilde nemen. Toen heeft hij gezegd: Ik moet voor een andere opdracht naar Londen en voel mij niet geroepen die dingen mee te nemen. Waarop ik teruggedaan ben met de riemen naar Voorst. In die zelfde tijd kwam *Theo* bij mij en zei: *Joop* is weer in het land (dat was *Bartels*), en toen heb ik de riemen aan *Theo* meegegeven. Ik heb geruime tijd daarna *Joop* gesproken en hem gevraagd: heb je de riemen wel in je zending mee? Daarop antwoorde hij: dat kan ik niet meer nagaan, dat hebben de mensen voor mij ingepakt. Dat werd toen in scheerzeep en alle mogelijke dingen verstopt. Hij zeide: ik heb zoveel bij mij, ik zit tot de nek toe vol, dus neem ik aan, dat ik dat bij mij heb. Toen *Joop* net weg was, kwam met een opgestreken zeil *Sieuwert de Koe* en zeide: de riemen zijn in verkeerde handen gevallen, zijn afgedrukt op fotokopieën en zijn op alle bureaux van de Orde Dienst (O.D.) verdeeld. De parachutist, die dat gemaakt heeft, is verontwaardigd. Ik zei: dat kan ik niet begrijpen, ik heb dat langs de gewone weg van alle Hugo-stukken gegeven.

43920. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Zomer 1943.

43921. De **Voorzitter**: Kan het geweest zijn na September 1943?

A. Dat kan. Ik kan het u niet zeggen. Het moet liggen tussen Mei 1943 en mijn onderduiken in December 1943. Toen heb ik voor het eerst *Gerard Slotemaker* gesproken. Ik heb hem toen, omdat ik mij tegenover *Hugo* verantwoordelijk gevoelde voor het mislopen hiervan, gevraagd wat er met de riemen gebeurd was. Toen is er bij stukjes en beetje uitgekomen, dat *Chrisje-Doortje*, het meisje *Kohlbrugge*, met *Theo* overgelopen is naar de Orde Dienst (O.D.) met de riemen en dat zij deze hebben verdeeld over de verschillende kantoren van de O.D. Ik wijs er zeer uitdrukkelijk op, dat hetgeen ik nu vertel is van horen zeggen. Ik zelf kan er niets van vertellen; ik kan alleen als eigen feiten zeggen, dat ik de riemen over de gewone

weg, nl. aan *l'heo* heb meegegeven, en de verontwaardiging van *Hugo, Sieuwert de Koe*, over het feit, dat die riemen in verkeerde handen zijn gekomen. Dat zijn de twee feiten, waarover ik alleen kan zweren; wat er verder mee gebeurd is, kan ik niet zeggen, want dat is hetgeen mij is medegedeeld.

43922. De **Voorzitter**: Wat behelsden die stukken? Dat zult u toen niet geweten hebben, maar misschien heeft u het later gehoord.

A. Spionnagerapporten.

43923. De **Voorzitter**: U zegt: die stukken waren verdeeld over de kantoren van de O.D.? Dan komt onmiddellijk de vraag naar voren: Wal was het bijzonder karakter van die stukken, dat ze verdeeld moesten worden over de kantoren van de O.D.? Ik kan begrijpen, dat het hoofdkwartier van de O.D. belangstelling voor die stukken had, maar de verdeling over die kantoren van de O.D. wijst er toch op, dat dit materiaal van een bijzondere aard was.

A. Dat waren de woorden, die *Hugo* letterlijk gebruikte, toen hij mij verweet waar die dingen gebleven waren. Ik kan u dat niet verder zeggen; dat is alleen maar een gedachte van mij, dat die stukken betrekking hadden op de ligging van verschillende divisies van de Duitsers en dat die stukken over de verschillende provinciale kantoren zijn verdeeld om dit extra na te gaan, om te zien of dit juist was. Ik neem dit slechts aan; ik heb die stukken nooit gezien, ik weet niet wat er instond.

43924. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoewegen**: Onder welk soort illegaliteit rangschikt u *Sieuwert de Koe* en *Leen Pot*? Was dat militaire spionage?

A. Dan ben ik niet heel helder geweest. Het was de zuiverste militaire spionage. De tactiek — ik heb mij natuurlijk in ai die tijd niet alleen bepaald tot het opsturen, maar heb ook wel eens meegegaan — was eenvoudig deze: richtingbordjes van de Duitsers volgen, tellen hoeveel mannen er waren, pakjes bekijken. Je kon in de boekhandel boekjes kopen hoe het Duitse leger in elkaar zat. *Kees Dutilh* had zo'n boekje ook en leerde het ons; later hebben anderen het ons ook geleerd. Ik bracht er niet veel van terecht, want ik had niet veel verstand van militaire dingen, maar het ging dus om het volgen van richtingbordjes, het tellen van troepen, het uitpeuteren wat het voor troepen waren en daarvan gegevens verzamelen. Ook het z.g. veldpostnummer speelde daarbij een rol. Wij hadden een heel kaartstelsel daarvan. Ik kreeg ook gegevens van de inspectie van de volksgezondheid, van Waterstaat (Bureau Militaire Vordering), altijd maar die veldpostnummers; ook door vriendinnetjes van militairen. Als zo'n veldpostnummer verdween, kon je een bepaalde troep volgen en nagaan naar welk front die ging. Dit was een belangrijke zaak en het was zuiver militaire spionage. Er werd ook gezocht naar militaire telefoonverbindingen.

43925. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Stond die militaire spionage naast die van de O.D.?

A. Ik heb nooit met de O.D. te maken gehad en weet daarvan niets af. Later is mij gebleken, dat ik via *Bernhard van Schaik* zijdelings contact met de O.D. heb gehad en ook via mijn oom *Bosch van Rosenthal*, die doodgeschoten is. Wij hielden elkaar op de hoogte. Ik heb ook wel eens gegevens van mijn groep via de O.D.-zender naar Londen gehad, maar dat is allemaal gebleken na de bevrijding.

43926. De **Voorzitter**: U zei, dat *Sieuwert de Koe* bij u kwam met die riemen, waarin veel materiaal was verwerkt. Mag ik daaruit afleiden, dat de groep van *de Koe* zelf beschikte over een installatie om rapporten op microphoto's over te brengen? Dat gebeurde voor de Zwitserse weg ook met de rapporten, die bij *Slotemaker* binnenkamen. Ze hadden er een adres voor, waar die zaken werden klaargemaakt voor de Zwitserse weg. *Sieuwert de Koe* had u ook een aantal rapporten kunnen geven, die u aan de mensen van de Zwitserse weg moest doorgeven en die dan door dezen op de gebruikelijke wijze verwerkt konden worden tot microphoto's. U kreeg ze echter reeds in de vorm van verborgen microphoto's.

A. Wij kregen wel rapporten via *Nelly de Ronde (Eveline van Lennep)* om te photographeren door *Gerard Slotemaker*; dat gebeurde na December 1943, maar de rapporten van *Kees Dutilh* en van *Hugo* en de rapporten van *Leen Pot* waren reeds op microfilm (ook de stukken in de riemen). Dat was ook de reden, dat, behalve die van *Kees Dutilh*, die ze wel eens met mij besprak, op dit punt de groep nooit rapporten las of zag.

43927. De **Voorzitter**: *Sieuwert de Koe* is later ook gearresteerd. Door wie is de zaak toen doorgezet?

A. Ik kom daar vanzelf op met mijn verhaal. Dus eind zomer of herfst 1943 kwam *Nelly de Ronde* in plaats van *Theo* als contact tussen mij en weg A. Toen had ik nog contact met *Theo*, maar ik gaf hem geen papieren meer. Hij bracht mij wel eens boeken en andere dingen, o.a. het opsporingsregister, maar papieren gaf ik hem niet meer.

43928. De heer **Koersen**: Zat *Theo* in de groep van „Vrij Nederland“?

A. Ik weet niet in welke groep hij zat. Daar heb ik nooit naar gevraagd, maar *Nelly de Ronde (Eveline van Lennep)* kreeg dus de rapporten.

In December 1943 is de kwestie van het bevolkingsregister van Oegstgeest geweest; daar had ik zijdelings mee te maken tot mijn spijt. Ik had contact gelegd tussen één groep en de distributieambtenaren. Toen heb ik een overval op mij gehad in Leiden en later in Apeldoorn van de S.D. om mij te pakken. Ik heb echter weten te ontkomen en op 13 December ben ik ondergedoken. In die zelfde tijd is door een stupiditeit ten aanzien van het persoonsbewijs van het bode-meisje van *Hugo* — een zeer belangrijke pe-tuige; als u meer dingen over *de Koe* en *Hugo* wilt weten, het is *Hetty de Stoppelaar*; zij is de enige van de groep, met mij dan, die is blijven leven; ze werkt op het ogenblik aan het Centrum van de Marine in Voorschoten; die kent alles van de hele zaak —, ik wilde dus zeggen, dat toen *Hugo* en *Hetty* gepakt zijn. Ik was zelf ondergedoken in Amsterdam, miste het contact met mijn eigen groep en kreeg tot mijn schrik en ontsteltenis voor het eerst uitgewerkte reacties uit Engeland op onze rapporten. Met veel moeite heb ik toen het contact met de opvolger van *Hugo, Pitty Beukema toe Water*, weer gelegd. Hij is directeur van de Kusters Meelfabriek, te Leiden; waar hij woont, kan ik u niet precies zeggen, maar het is in Wassenaar. Van 13 December 1943 tot Dolle Dinsdag heb ik in nauw contact met *Nelly de Ronde* en *Pitty Beukema* nog in de groep gewerkt. Er kwam echter van mijn werk bitter weinig terecht. In die zelfde tijd, ongeveer Januari 1944, is *Kees Dutilh* gefusilleerd en zijn ook de grote overvallen op *van Heuven Goedhart* geweest bij ons thuis. De 21ste Januari 1944 was mijn verjaardag; mijn ouders schrokken, dachten, dat het op mij gemunt was. Tot Dolle Dinsdag heb ik in de groep geholpen en omdat *Beukema* geen contact had, heb ik wat aan militaire spionage gedaan. Na Dolle Dinsdag ben ik met het illegale werk opgehouden en heb als boekhouder dienst gedaan.

43929. De **Voorzitter**: In uw werkzaamheden in dezen zijn twee elementen, die voor ons in het bijzonder van belang zijn, nl. dat u, voor zover u dat mogelijk is geweest, de ene periode meer dan de andere, heeft gewerkt in de groep *Dutilh*, en de opvolgers daarvan, dus dat u heeft medegewerkt aan het verzamelen van het spionagemateriaal....?

A. Ik zeg zeer uitdrukkelijk, dat mijn aandeel daarin zeer gering is geweest!

43930. De **Voorzitter**: Het tweede element, voor ons van belang, is, dat u een van de kanalen was, waardoor het materiaal van deze groep ter verzending werd gegeven, en dat u daarbij de verbinding met de Zwitserse weg bent geweest.

A. Nog twee dingen. Ik heb het altijd als mijn taak gevoeld voor die verzending te zorgen. Wanneer ik van de illegaliteit van een andere weg hoorde, onderzocht ik dat elke keer weer en probeerde ik elke keer weer daarachter te komen. Ik ben ook in contact gekomen met *Bierens de Haan*, die getrouwd is met *Go'tje Tonckens*, die als parachutist in huis had van *Borssum Buisman*. Ik heb getracht ook langs die weg gegevens te versturen; daarvan is nooit veel gelukt: alleen schijnt mijn contact met die groep wel bij *Haiibrock* terechtgekomen te zijn. Ik heb na de oorlog daarvan een briefje gekregen, van een vriendje, uit het S.D.-archief te Rotterdam.

Dat het na 13 December 1944 met mij volkomen mis was, bleek uit mijn opneming in het Fahndungsregister.

43931. De **Voorzitter**: U bedoelt het boekje, dat de S.D. bij zich had bij de contrôle in de treinen?

A. Daarin stond ik na 13 December; ik heb ook wel andere boodschappen gehad van andere politiedienaren, dat ik verder onder moest blijven. Verder heb ik mededelingen gehad van mijn vader.

Naast deze zaak leg ik u over een fotokopie van een brief, die mijn vader gekregen heeft van van 't Sant uit Londen, na de bevrijding, een brief, die mijn vader verdriet heeft gedaan, omdat hij na al het werk, dat hij in de oorlog heeft gedaan, nooit door de Koningin is ontvangen. Dat laatste staat hier dus buiten.

43932. De **Voorzitter**: Hebt u met de Zwitserse weg B ooit iets te maken gehad?

A. Ik weet, dat *Beukema* over de weg B verzond. Tijdens mijn verblijf in de gevangenis is voortdurend gevraagd naar het meisje *Roosenburg*; ik heb aanleiding te menen, dat die daarmee ook te maken had.

43933. De **Voorzitter**: Dus u hebt zelf niet verzonden over de weg B?

A. Neen.

43934. De **Voorzitter**: U wist van het bestaan van die weg B?

A. Ik heb zo'n herinnering, dat die naamgeving A en B van Pitty Beukema afkomstig is.

43935. De heer **Koersen**: Hebt u nog nader contact gehad met Gerard?

A. Ik heb in Amsterdam na 13 December regelmatig contact met Gerard gehad, want als *Nelly* de Ronde niet beschikbaar was, kwam Gerard. Ik heb ook na Dolle Dinsdag nog enige malen contact met hem gehad. Toen zat ik ondergedoken bij mijn tegenwoordige vrouw en daar kwam Gerard wel eens dingen brengen, ook boodschappen voor mijn vader. Contacten in de illegaliteit groeiden bijna altijd uit tot vriendschap en andere dingen.

43936. De heer **Hoogcarspel**: U hebt gesproken over de arrestatie van Kees Dutilh te Leiden, bij het station. Hij werd gepakt, in het bezit van microphoto's. Is u dat niet bekend?

A. Dat kan ik haast niet aannemen, omdat hij zelf even te voren de microphoto's bij mij heeft afgegeven, nl. op de Lakenhal in Leiden, waar ik een adres had bij de portier. Daar werden ze altijd gebracht. Daar bleven ze liggen, omdat ik ze in Apeldoorn niet bij mij in huis wilde hebben; mijn vrienden bewaarden ze voor mij. Wij hebben ontzettende angst over Kees uitgestaan en hebben ons toen geveleid met de hoop, dat hij geen microphoto's bij zich had, omdat hij net de buit bij ons had achtergelaten op het museum. Maar misschien had hij iets voor andere doeleinden.

43937. De heer **Hoogcarspel**: Hij stond in contact met van der Waals.

A. Dat is later gebleken. Dat was, toen de jonge *Wilton* in Rotterdam contact met van der Waals had. Ik neem aan, dat hij door bemiddeling van van der Waals is gearresteerd.

43938. De heer **Hoogcarspel**: Hij zou aan van der Waals microphoto's hebben gegeven te Leiden. Is u dat bekend?

A. Neen.

43939. De heer **Hoogcarspel**: Waarom had hij vertrouwen in van der Waals?

A. Hij had een blind vertrouwen in hem; waarom, begrijp ik niet. Bij de eerste keer, waarvan ik u vertelde, van het verzenden van photo's en van Sleeswijk, zei hij: ik geef je dat mede, maar ik heb een prima contact en ik heb vertrouwen. Ik neem aan, dat dat *van* der Waals is geweest. Kees Dutilh was ongelofelijk voorzichtig en hij had een berg mensenkennis en ik kan het dan ook niet begrijpen. Hij heeft allerlei contacten afgebroken, omdat hij ze te phantastisch en niet goed vond, maar in van der Waals heeft hij een ongelofelijk vertrouwen gehad.

43940. De heer **Hoogcarspel**: U wist niet, waarop dat gebaseerd was?

A. Neen. Wij praatten wel eens, maar als het niet strikt nodig was niet.

43941. De **Voorzitter**: Hebt u van der Waals ontmoet in die tijd?

A. Het is mogelijk. Ik heb nogal eens als schaduw van Kees gefungeerd, maar na de bevrijding heb ik hem nooit in levenden lijve gezien. Ik heb mijn getuigenis bij het proces van der Waals schriftelijk overgelegd en van de photo's herken ik hem niet.

De **Voorzitter**: Ik mag u dan ten slotte wel zeer danken voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

L. H. N. F. M. BOSCH VAN ROSENTHAL.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ADRIAAN MATTHEUS DE JONG,

oud 51 jaar, wonende te Stockholm, koopman,
oud-Consul-Generaal honorair der Nederlanden te Stockholm.

Hij legt de eed af als getuige.

43942. De Voorzitter: Een van de onderwerpen, waarmee de Enquêtecommissie zich bezighoudt, betreft de verbindingen, die er van Engeland uit hebben bestaan langs verschillende wegen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de civiele en militaire inlichtingendiensten. Nu heeft u met dit onderwerp te maken gehad, voor zover het de verbinding over Zweden en het bureau Inlichtingen, dat een filiaal had te Stockholm, betreft.

U hebt op 14 Februari 1949 een nota gezonden aan de Enquêtecommissie, die in het bijzonder betrekking heeft op deze onderwerpen. Ik zou een aantal punten van deze nota nog eens met u willen doorlopen. Maar vooraf wil ik u vragen: Kunt u de juistheid van de inhoud van deze nota bij uw verhoor hier onder ede bevestigen?

A. Ik heb vanmorgen ook een verhoor ondergaan en daarbij heb ik een bepaald voorbehoud gemaakt. Naar ik meen, wordt alles, wat hier wordt gezegd, gepubliceerd, en nu wens ik er uw aandacht op te vestigen, dat ik sinds 30 jaar in Zweden woon. Daar verdien ik mijn levensonderhoud.

Men moet rekening houden met de toestand in Zweden en met het feit, dat ik geen officieel persoon ben, en dat zeer vele dingen, die ik gedurende de oorlog heb gedaan, dwars tegen de wetten van de Zweedse Staat ingingen, zodat ik er geenszins mee gediend ben, dat dingen, die ik gedaan heb, hier gepubliceerd worden en mij later in Zweden moeilijkheden zouden bezorgen. Hetzelfde geldt ook ten aanzien van het noemen van namen door mij; wanneer ik b.v. de naam noem van een van de hoogste politiechefs, met wie ik zeer bevriend ben, en wanneer openlijk bekend wordt, dat hij niet neutraal is geweest, dan zou hij daarvan later moeilijkheden kunnen onder vinden. Hij heeft gedurende de oorlog reeds moeilijkheden gehad, omdat hij niet neutraal was. Dus daarom moet ik een bepaald voorbehoud maken.

43943. De Voorzitter: Mijn vraag betrof de juistheid van de feiten, welke in uw nota vermeld zijn.

A. Ik neem aan, dat, wanneer ik hetgeen daar staat onder ede bevestig, aan de juistheid niet meer getwijfeld kan worden. Het wordt dan een beëdigde akte, waarmee u inderdaad kunt handelen zoals u wilt en die u kunt publiceren.

43944. De Voorzitter: Wij spreken over twee verschillende dingen: u hebt het over de publicatie van uw nota, en ik vroeg u, of u de inhoud daarvan ook in dit verhoor als juist kunt bevestigen. Dat zijn twee verschillende kwesties.

A. Ik sta thans onder ede; ik bevestig onder ede, dat het rapport juist is. Dan heb ik tevens zonder meer geaccepteerd, dat deze verhandeling, die in uw bezit is, gepubliceerd mag worden.

43945. De Voorzitter: Ik zou thans gaarne een aantal punten uit deze nota nog eens nader met u willen bespreken. Is het inderdaad

juist, dat, wat men dan noemt de Zweedse weg in hoofdzaak bestaan heeft in de periode van Juni 1942 tot Juli 1943, zijnde dit de tijd, gedurende welke dr. *Oosterhuis* in Delfzijl zijn grote activiteit ontwikkeld heeft? Klopt dat?

A. De data herinner ik mij niet zonder meer, maar de activiteit van dr. *Oosterhuis* correspondeert met het hoogtepunt van de Zweedse weg, zeker.

43946. De Voorzitter: Dat is ook de periode geweest, dat u in Zweden deze zaak vrijwel in handen had?

A. Maar niet als vertegenwoordiger van het B.I.

43947. De Voorzitter: Dat is mij bekend, inderdaad B.I. is er pas later in gekomen; dat is pas opgericht op 28 November 1942. Het contact tussen B.I. en Stockholm is pas later gelegd.

A. Dat is een voortzetting van het contact, dat ik gehad heb met de Secret Service.

43948. De Voorzitter: Dat laatste was op zich zelf wel een merkwaardige figuur. U deelt in uw nota mede, dat u in Mei 1942 naar Londen bent geweest, dat u daar besprekingen hebt gehad over de mogelijkheid van het verschaffen van inlichtingen en dat u toen afgesproken hebt, dat alle door u verstrekte inlichtingen door de Engelsen aan de Nederlandse autoriteiten in Londen zouden worden doorgegeven. Deze afspraak was dus in eerste instantie gemaakt met de Engelsen. Dat volgt hieruit. U zegt, dat u door de adjunct-secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, de heer *van Bylandt*, in contact bent gebracht met de Engelse inlichtingendienst.

A. Zeker, met de heer *Rabagliatti*.

43949. De Voorzitter: Dat was in Mei 1942; dat was in de nachten van *Rabagliatti*. U hebt dus met hem die afspraak gemaakt?

A. U weet ook de aanleiding, waarom ik met hem die afspraak maakte?

De Voorzitter: Neen.

A. Wij zaten met allerlei vrijwilligers in Zweden, die wij niet kwijt konden. De situatie in Zweden was in vele opzichten catastrofaal. Wij hebben de heer *van Nagell* gehad als gezant en die is, om hoogst onbegrijpelijke redenen voor ons in Zweden, afgezet, waardoor wij geen gezant meer konden hebben, maar alleen een chargé d'affaires. Een gezant was geaccrediteerd bij de Koning, een chargé d'affaires bij de Minister van Buitenlandse Zaken. De Koning mocht geen fout doen door Nederland te erkennen; de Minister van Buitenlandse Zaken blijkbaar wel. De chargé d'affaires werd de heer *Scheltus*, die uit Noorwegen naar Zweden was gevlucht, een man, die op de hoogte was van de situatie in Scandinavië. Hij is het een korte tijd geweest, werd vervangen door de heer *de Decker*, daarna door graaf *van Regteren Limpurg* en daarna door *Teixeira*. Ik heb onder vijf gezanten moeten werken, wat geen kleinigheid is, maar waarover wij thans spreken, voltrekt zich alleen onder de periode van de heer *Scheltus*. Ik ben vanmorgen over de vluchtelingen zorg in een andere commissie gehoord, maar dit staat volkomen vrij van elkaar. Ik heb vanmorgen een merkwaardigheid naar voren gebracht, die ik zelf in 1944 heb ontdekt na een bezoek aan Londen. In een voordracht, in Zweden voor de Hollandse kolonie gehouden, heb ik naar voren gebracht: wij moeten er op voorbereid zijn na de bevrijding, dat wij met drie mentaliteiten hebben te maken. Eén van de Nederlanders uit het bezette gebied, die al die ellende van uit dat oogpunt bekijken; één van de Nederlanders in neutrale landen, en of dat Spanje, Portugal of Zweden was, doet er niet toe; één mentaliteit van de Nederlanders in de oorlogvoerende landen, dus Londen of Amerika, waar graaf

van *Regteren Limpurg*, respectievelijk *Seixeira* vandaan kwamen. Dat is een heel andere mentaliteit. Wanneer wij een gezant krijgen, die niet weet, hoe de toestand in Zweden is, die alleen Zweden op het moment bekijkt, zoals hij er in andere landen, Amerika, over had gesproken, dan is het moeilijk om elkaar te begrijpen, want allen hebben alles zo verschillend meegemaakt. Vluchtelingen, die uit Nederland naar Zweden kwamen, meenden, dat de Zweden moesten dansen naar het pijpen van de Nederlanders. Zij konden niet begrijpen, dat de Zweden neutraal wilden en konden zijn, en dat is een grote moeilijkheid geweest. Zweden moest naar alle kanten neutraal blijven. Het stond onder zware druk van Duitse kant en er zijn heel wat principiële gevechten geleverd, o.a. tussen mij en de Duitsers op Zweeds grondgebied, waarbij wij steeds moesten uitzien, hoe wij konden werken zonder tegen de Zweedse neutraliteitswet in te gaan. Wij hebben heel dikwijls daartegen moeten zondigen.

43950. De *Voorzitter*: U vertelt dit in verband met de afspraak, welke u hebt gemaakt met *Rabagliatti*?

A. Wij hadden op dat ogenblik veel vrijwilligers in Zweden en de afvoer was ongeveer nihil. Eerst gingen enkele vrijwilligers via Moskou—Wladiwostok—Tokio naar Canada; later is nog een partij via Moskou en Iran gestuurd, maar dat is ook spoedig afgelopen. De toevloed werd steeds groter en er was geen afvoer. Koeriersvliegtuigen bestonden er eigenlijk niet en de enkele, die er waren, namen alleen belangrijke Noren mee naar Engeland.

Als wij met een paar honderd vluchtelingen zaten, zaten de Noren met tienduizenden. Dat was een broedervolk, dat heel anders werd behandeld. Wij zaten al moeilijk genoeg met die paar honderd vluchtelingen. De toestand werd steeds moeilijker. Er waren er bij, die doelbewust naar Zweden kwamen en naar Engeland wilden, en als dat niet ging, vonden zij, dat dat onze schuld was. Ik ben naar Engeland gegaan om te trachten daarin verandering te brengen en te bereiken, dat wij afvoer van vluchtelingen zouden hebben. *Viruly*, de piloot, was ook in Zweden. Ik wist, dat wij hard piloten nodig hadden. *Viruly* was goed bekend in Londen; hij werd tegengewerkt om naar Engeland te gaan. *Viruly* was o.a. de aanleiding, waarom ik in Londen ben gaan praten. Minister *Albarda* was met hem goed bevriend; hij wist alles van *Viruly* af, *Viruly* had een defaitistisch boekje geschreven vóór de oorlog, doch hij heeft, toen de oorlog uitbrak, onmiddellijk zijn diensten aangeboden aan Nederland. Minister *Albarda* heeft tegen mij in Londen gezegd: „Er zit hier ergens een kerel, die *Viruly* tegenwerkt, maar ik kan hem niet uitvinden.” Ik ben overal geweest, totdat ik bij *Rabagliatti* kwam en hem vroeg of hij wist wie *Viruly* tegenwerkte, waarop hij bevestigend antwoordde, dat hij het was. De reis, die ik toen maakte, was in hoofdzaak om de afvoer van vluchtelingen te bevorderen.

43951. De *Voorzitter*: Was de reden van de tegenwerking van *Viruly*, dat men iets gehoord had van zijn vroegere opvattingen?

A. Waarschijnlijk wel.

43952. De *Voorzitter*: Is toen aan die besprekingen verbonden de kwestie van het geven van inlichtingen?

A. Er gaat nog veel meer aan vooraf. De heer *Scheltus* was geen figuur voor oorlogstijd in Zweden. Ik kan u een geval noemen, waardoor de aandacht van de Engelsen speciaal op mij is gevallen. Er komt op een goede dag een kapitein bij mij uit Delfzijl; een jonge man van pl.m. 25 jaar; hij was in Delfzijl geboren en opgevoed, maar zijn vader was Duitser; zijn moeder was Hollandse. Dergelijke verbintenissen doen zich aldaar dikwijls voor. Deze man, die zich geheel Nederlander voelde, was de facto Duitser. Hij kwam met mij spreken en zei: Ik zou met mijn schuit naar Engeland willen uitbreken. Ik ben toen met de chargé d'affaires *Scheltus* gaan spreken, maar deze zei: „Deze man geniet niet mijn belangstelling.” Daarop ben ik naar de Engelsen gegaan. Het is waarschijnlijk een disciplinaire fout, dat ik dat gedaan heb. Ik heb gesproken met de Naval Attaché *Denham* en die zei: Die man moeten wij natuurlijk helpen.

Breekt hij niet uit, dan kunnen wij het niet helpen, maar komt hij er, dan is dit 1 + voor ons en 1 — voor de Duitsers. Vooral als hij een lading hout bij zich heeft, is het een extra-punt tegen de Duitsers. Wapens mochten wij niet bezitten. Ik had geen diplomatieke bescherming. Wij moesten zelf onze plannen maken en wapens aan boord bezorgen. Er is een berekening gemaakt, wanneer het vaartuig het Kieler Kanaal zou verlaten voor Delfzijl en wanneer het in Engeland verwacht kon worden. Twee dagen lang hebben speed-boten en vliegtuigen tevergeefs getracht hem te vinden, maar de derde dag kwam hij geheel alleen de *Humber* opzetten. Wij waren trouwens al

heel lang bezig voor de Nederlandse scheepvaart in Engeland. Het was zeer belangrijk werk, dat onze coasters in Engeland deden. Zij hebben het Engelse spoorwegnet zeer kunnen ontlasten. Toen in Engeland dringend behoefte bestond aan verstuifplaatjes voor de „Brons“-olietmotoren, onderdelen van circa 18 mm in diameter en 5 à 6 mm hoogte, heb ik de Nederlandse kapitein *Schuur*, die in Stockholm vertoefde, opgedragen om alle Nederlandse schepen in Zweedse havens op te zoeken en alle verstuiverplaatjes in te pikken. De reiskosten bedroegen dikwijls bijv. 200 kronen, terwijl die verstuivers twee of drie kronen kostten, maar in Engeland had men ze dringend nodig om aan de gang te kunnen blijven. Bij de gezant kon ik niet zoveel begrip krijgen voor dergelijke dingen.

43953. De *Voorzitter*: Bij dat gesprek met *Rabagliatti* is u begonnen met te spreken over de afvoer van vluchtelingen en toen is daaruit voortgevloeid . . . . .

A. Of ik hen behulpzaam zou kunnen zijn met nadere inlichtingen. Toen heb ik gezegd: dan moeten wij meer vluchtelingen zien te krijgen: hoe meer vluchtelingen, hoe meer inlichtingen.

43954. De *Voorzitter*: Wat mij interesseert, is dit. U heeft een afspraak gemaakt met *Rabagliatti*, dat u inlichtingen zou verstrekken aan de Engelsen. Waarschijnlijk ging dat via een Engelse autoriteit te Stockholm?

A. Een afdeling van *Rabagliatti*, een onderdeel van de Engelse Geheime Dienst.

43955. De *Voorzitter*: Had de heer *van Bylandt* u in contact gebracht met *Rabagliatti*?

A. Ja, maar verder heeft de heer *van Bylandt* er niets mee te maken.

43956. De *Voorzitter*: Wist men aan Nederlandse zijde, dat u een afspraak met *Rabagliatti* had gemaakt over het verzamelen van inlichtingen?

A. Met de heer *van Bylandt* heb ik daarover gesproken.

43957. De *Voorzitter*: Heeft geen enkele Nederlandse instantie tegen u gezegd: die inlichtingen willen wij ook wel langs directe weg hebben? U heeft afgesproken met *Rabagliatti*, dat de Engelsen die inlichtingen zouden doorgeven aan de Nederlandse autoriteiten. In de praktijk is daarvan evenwel niet veel terechtgekomen.

A. Daarvan is niets terechtgekomen. De fout ligt waarschijnlijk bij de Nederlandse Regering. Alles liep heel aardig; wij hebben heel mooie contacten gekregen en ik heb verscheidene mooie zendingen mogen doorsturen naar Londen. Toen heb ik op een goede dag aan de heer *van Bylandt* o.a. geschreven: Wat is het toch leuk zulke aardige resultaten bereikt te hebben. Door de heer *van Bylandt* ben ik te weten gekomen, dat hij niet begreep, waarop ik zinspeelde. Toen heb ik aan de Engelsen gevraagd: hoe zit dat; geven jullie die inlichtingen niet door aan de Hollanders volgens afspraak? Later is gebleken, maar dat heb ik nooit persoonlijk kunnen onderzoeken, dat zij die zouden hebben afgegeven bij het Ministerie van Justitie, toentertijd Minister *van Angeren*.

43958. De *Voorzitter*: Dat lijkt mij niet het meest voor de hand liggende adres.

A. Er werd in Engeland bij de Nederlandse Regering aan alle kanten getrokken bij de geheime dienst.

43959. De *Voorzitter*: Vandaar, dat ik u deze vraag stelde. U kreeg bepaalde inlichtingen, die gaf u aan de Engelsen en in het vertrouwen, dat de Engelsen ingevolge gemaakte afspraak die zouden doorgeven aan de Nederlanders, hebt u die zelfde inlichtingen blijkbaar niet tevens gezonden aan een Nederlandse instantie in Londen. Het was toch ook denkbaar, dat u een duplicaat maakte en het ene exemplaar stuurde aan de Engelsen en het andere aan een bepaalde Nederlandse instantie in Londen. Dr. *Oosterhuis* vertelde, dat met de schepen van Delfzijl uit vrijwel de gehele illegale pers werd doorgegeven. Waar liet u die?

A. Laten wij niet te veel vooruitlopen, want later hadden we duplicaten, maar in het begin, vóórdat ik met *Broekman* in contact kwam, gaven wij geen duplicaten. Ik was als de dood zo bang om

zelf kopieën te houden. Illegaal werk in Zweden was heel gevaarlijk werk. Ik was op het consulaat-generaal in het geheel niet beschermd. Laat ik zeggen, dat de contra-spionage in Zweden zo sterk was, dat al mijn telefoongesprekken op de stalen band gingen. Dat wist ik. De Zweden hadden er een aansluiting op gemaakt, zelfs op mijn privé lokale telefoonnet, en ik was dus niet veilig.

43960. De **Voorzitter**: U zegt in uw nota, dat, toen eenmaal het B.I. werd opgericht, dus na 28 November 1942, eerst de heer *Broekman* de leiding had en daarna de heer *Somer*. U zegt, dat na die tijd uw berichten naar het B.I. gingen. U hebt die afspraak inet *Rabagliatti* gemaakt in Mei 1942. Dr. *Oosterhuis* is op volle toeren begonnen, zoals hij ons mededeelde, in Juni 1942; dus er is een periode in de tweede helft van 1942, dat bij u op geregelde of ongeregelde tijden die pakketten met illegale bladen binnenkwamen. Waar liet u in deze periode, toen u ze nog niet naar het B.I. stuurde, die bladen?

A. Die kwamen op de Engelse legatie terecht.

43961. De **Voorzitter**: Dus ook de Nederlandse illegale bladen gaf u aan de Engelsen?

A. Ik heb met de Engelsen samen getracht een inlichtingendienst op te richten om te trachten zoveel mogelijk inlichtingen uit Nederland te krijgen. De heer *Oosterhuis* probeerde een en ander te verzamelen en zo is dat opgebouwd. Waar wij om vroegen, trachtte *Oosterhuis* te verzamelen, en wat wij kregen, ging door.

43962. De **Voorzitter**: Ja, maar naar de Engelsen!

A. Die zaten in Stockholm achter het stuur.¹⁾ Op het gebied van koerierszendingen kwamen zij het allereerst aan de beurt; dan kwam er misschien nu en dan een ander land, maar Noorwegen kwam nog lang vóór Holland.

De Nederlandse gezant in Zweden mocht zijn correspondentie éénmaal per week afgeven aan de Engelse legatie, dat was op een Zaterdag. Het deed er niet toe, of de machine Vrijdagavond vertrok, Zaterdag werd de correspondentie afgegeven, ook al gebeurde het, dat er in de naaste twee of drie weken geen nieuwe koeriersmachine ging. Ging er een machine op Donderdag, dan kwam er geen seintje aan de Nederlandse legatie, neen, geijkt op Zaterdag mocht de post worden gebracht.

43963. De **Voorzitter**: Maar dat ging later toch beter, naar ik meen?

A. Toen kwamen er meer machines.

43964. De **Voorzitter**: Ik vind het een wonderlijke geschiedenis. U maakt in Mei 1942 een afspraak met *Rabagliatti*, dat u uw inlichtingen aan de Engelse dienst zoudt doorsturen, en nu wist in elk geval de heer *van Bylandt* van die afspraak en misschien wisten nog wel meer instanties in Londen het.

A. Wellicht.

43965. De **Voorzitter**: Waarom heeft de heer *van Bylandt* nu niet gezegd: Het is wel heel aardig, dat dat naar de Engelsen gaat, maar wij hebben hier ook een Nederlandse inlichtingendienst; ik zal het mededelen aan de Nederlandse dienst en dan zal deze ook bij u komen en vragen om deze en andere inlichtingen te krijgen.

A. Maar wie was de inlichtingendienst?

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:

Het initiatief ging niet alleen uit van dr. *Oosterhuis*. Integendeel was er een doelbewuste leiding bij de Secret Service. Men gaf te kennen, welke gegevens van belang waren. Dit werd doorgegeven naar Holland en daarop kwam reactie.

Het was een genoegen om onder deze leiding te mogen werken, die tevens bij voortdurende er op hamerde op welke wijze elke voorzichtigheid in acht genomen diende te worden. De wijze, waarop ondergrondse organisaties opgebouwd dienden te worden, hoe nieuwe codes gemaakt werden, hoe men door dik en dun heen door kan blijven liegen, dit alles werd door de *vaklui* van de Secret Service ten bate van medewerkers steeds naar voren gebracht.

Waren fietsbanden nodig (streng gerantsoeneerd in Engeland en vooral Zweden), dan kregen wij die binnen enige dagen.

Het initiatief om Radiozenders te sturen ging van de Engelse S.S. uit. Fietsbanden, radiozenders, cognac, koffie, nylon-kousen, instructies, verstekelingen, alles ging naar wens.

Een berichtje van de *Bruyne*, gedurende de periode van *Somer*, moest echter in een lucifersdoosje en microscopisch door.

Een grove fout verwijten mij de Nederlandse instanties. „Ik bracht de lijn in gevaar door doorzending van een miniatuur orde O.N.”

Zij zagen echter niet in, hoe zij Nederlanders in Nederland in gevaar brachten door hen te dwingen een fotografisch atelier op te richten.

Het ontbrak daar aan „Gevoel voor werkelijkheid”.

De **Voorzitter**: De Centrale Inlichtingendienst, die in Mei 1942 stond onder kolonel *de Bruyne*. Het is inderdaad wel zo, dat juist in de zomer van 1942 die Centrale Inlichtingendienst, die van Februari 1942 af onder kolonel *de Bruyne* heeft gestaan, in tamelijk zwevende toestand verkeerde, totdat hij eind 1942 is overgegaan in het B.I. Kolonel *de Bruyne* had in Mei 1942 zijn ontslag gevraagd als hoofd daarvan. De dienst is daarop onder de hoede gekomen van de heren *Lovink* en *Warners*. Hij is inderdaad een tijdlang het stiefkind geweest.

A. Volkomen.

43966. De **Voorzitter**: Nu is, wat u hier vertelt, eigenlijk een bevestiging van hetgeen wij al lang wisten, nl. dat de Nederlandse inlichtingendienst in de zomer van 1942 slecht functioneerde. Maar zelfs onder die omstandigheden blijft het wonderlijk, dat men in het door u medegedeelde geval niet heeft gedaan wat direct voor de hand had gelegen, nl. dat men zei: Wij moeten die inlichtingen ook hebben.

A. Ik heb de heer *van 't Sant* ontmoet en over *Warners* gehoord.

43967. De **Voorzitter**: In die periode?

A. Ja.

43968. De **Voorzitter**: Hoelang bent u toen in Londen geweest?

A. Bij de invasie een week of tien, maar ik ben 4 malen in Engeland geweest in de oorlog. Alles, wat ik over de inlichtingendienst hoorde, was zo beroerd en zwevend, dat je er geen touw aan vast kon knopen. Kolonel *de Bruyne* heeft mij in 1942 verteld, hoe moeilijk het was. Hij was benoemd, maar men wilde de dossiers niet uitleveren. De Nederlanders zaten althans hun best te doen, maar dat de oorlogvoering door de Engelsen gebeurde en dat die dringend verlegen zaten om bepaalde inlichtingen, was voor mij duidelijk.

43969. De **Voorzitter**: In de tweede helft van 1942 was het dus zo, dat u wat in Stockholm binnenkwam aan illegale bladen uit Nederland deponeerde bij de Engelsen in Stockholm?

A. Volkomen juist. Er was een mogelijkheid om inlichtingen te krijgen en er bestond levendige belangstelling voor bij de Engelsen. Ik kon alle mogelijke hulp krijgen; het ging voor de geallieerde zaak en ik heb met genoegen mijn krachten daaraan gegeven. Dat ik daarmee geen fout begaan heb, blijkt hieruit: Op een goede dag heb ik aan *van Bylandt* geschreven: Wat loopt het toch lekker; toen heeft *van Bylandt* gezegd: Wat is er gaande?

43970. De **Voorzitter**: Heeft u wel eens gehoord van de heer *van Bylandt*, of hij iets wist van die illegale bladen, die u doorstuurdé?

A. Daar hij schreef „Wat is er gaande?”, heb ik een protest ingediend bij de Engelsen, dat er geen afschrift gestuurd werd aan de Nederlandse Regering.

43971. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat moet vóór mijn tweede bezoek aan Londen geweest zijn, dat plaats vond ongeveer enkele dagen, nadat de heer *Broekman* benoemd was.

43972. De **Voorzitter**: Dat moet dus eind 1942 geweest zijn.

A. Als het niet begin 1943 geweest is.

43973. De **Voorzitter**: Dus toen heeft u het pas gehoord?

A. Ja. Voordien hebben de Engelsen mij verteld, dat alles aan het Ministerie van Justitie was doorgegeven.

43974. De **Voorzitter**: Heeft u er toen met de heer *Broekman* over gesproken en heeft die gezegd: nu moeten wij de zaak zo organiseren, dat het in orde komt?

A. De reden, waarom ik de tweede keer naar Londen ben gegaan, was de volgende. Ingevolge mijn brief aan de heer *van Bylandt* kwam op een goede dag een telegram van kolonel *de Bruyne*, waar-

in ik werd gesommeerd om onmiddellijk bekend te geven, wie ik naar Nederland gestuurd had en wat hij daar gedaan had. Ik had nl. een zekere *Quarles van Ufford* met een code, die hij van buiten geleerd had, naar Holland gestuurd. Hij heeft die code overgebracht en ook geld gedeponereerd bij een zekere *Vader*, die in de omgeving van Houtrust woonde, om een radiozender te bouwen. Ik heb zoiets aangestipt bij de heer *van Bylandt*. Daarop kwam een telegram van kolonel *de Bruyne*: „gelieve mij onmiddellijk te seinen, wie u naar Nederland gezonden heeft en wat hij gedaan heeft”. Ik kon alleen antwoorden via de legatie. Daar had men het oude Nederlandse codeboekje, dat 20 jaar oud was. Is u van mening, dat ik, die daar in Zweden zat, via dat oude codeboekje mocht telegraferen? Mag ik *Quarles van Ufford* openlijk verraden? Ik mag toch niet telegraferen: meneer *Vader* in Houtrust is van plan te gaan zenden. Ik heb toen de onbeschaamdheid gehad terug te seinen, dat ik verzocht om toezending van een nieuw codeboekje; dan zou ik gaarne bereid zijn alle inlichtingen te geven. Vervolgens ontving ik een telegram:

„Ik gelast U onmiddellijk gevolg te geven aan mijn bevel.
De Bruyne, Hoofd van de Geheime Dienst.”

In mijn antwoord verwees ik naar mijn vorig telegram.

Daarop kreeg ik een telegram van Minister-President *Gerbrandy*:

„Ik gelast U onmiddellijk gevolg te geven aan instructie, gegeven door *de Bruyne*.”

waarop ik teruggetelegrafeerd heb, dat ik verwees naar het telegram, dat ik gestuurd had, maar dat ik bereid was over te komen. Binnen 12 uren was er een instructie om over te komen. Van uit Schotland ben ik onder geleide van *de Bruyne* direct naar Londen gebracht bij de Minister-President en heb toen medegedeeld, hoe de vork in de steel zat. Ik heb toen tot de Minister-President gezegd, dat ik het vreemd vond, dat iemand mij kon gelasten een dergelijk geheim in een dergelijke oude bekende code prijs te geven. Dat heb ik in het bijzijn van de heer *de Bruyne* in de kamer van de Minister-President ronduit gezegd, omdat ik hoogst verontwaardigd daarover was. Toen heb ik een paar dagen later door *van Bylandt* of iemand anders bericht gekregen, dat ik met *Broekman* moest spreken.

43975. De **Voorzitter**: U zegt in uw rapport: Naderhand heeft men mij medegedeeld, dat die zender „*Vader*” tot op het laatst uiterst bevredigend heeft gewerkt. Hoe hebt u dat gehoord?

A. In Londen.

43976. De **Voorzitter**: Tijdens de bezetting of na de oorlog?

A. Ik zou zeggen: In de laatste dagen van de oorlog.

43977. De **Voorzitter**: Van wie?

A. Van de Engelse dienst. De radiozenders, die ik uit Zweden verzond, zijn allemaal over *Oosterhuis* gegaan, hoewel ik er één direct heb laten bezorgen door kapitein *Roossien*, ook aan de heer *Vader*, maar wie de ontvangst in Londen regelde, weet ik niet.

43978. De **Voorzitter**: Van wie hebt u opdracht gekregen om die radiotoestellen naar Holland te sturen?

A. Dat was een gemeenschappelijke overeenkomst. De heer *Oosterhuis* heeft gezegd: Kunnen wij geen zenders krijgen? en de Engelsen hebben gezegd: Kunnen wij geen zenders sturen?

43979. De **Voorzitter**: Zij zijn dus verschaft door de Engelsen?

A. Ja.

43980. De **Voorzitter**: Weet u, waar de heer *Vader* woont of gewoond heeft?

A. Het was in den Haag, in de buurt van Houtrust. Hij was een zeer jonge man; zijn vader was leraar en staat in de telefoon-gids.

43981. De **Voorzitter**: Leeft hij nog?

A. Ik meen van wel.

43982. De heer **Hoogcarspel**: En hij is tot het einde van de oorlog in de lucht gebleven?

A. Ja. De Engelsen hebben mij verzekerd, dat het een van de mooiste contacten geweest is, die zij hebben gehad.

43983. De **Voorzitter**: Om op de zaak terug te komen: bij uw tweede bezoek aan Londen hoorde u dus, dat de zaak, die, naar u dacht zo goed liep, bij de Hollanders niet bekend was. Dat hoorde u van de heer *van Bylandt*?

A. Ja, maar het liep toch goed.

43984. De **Voorzitter**: Hoe is dat verder gegaan?

A. Ik vertelde aan de heer *de Bruyne*, bij mijn aankomst in Schotland: Ik heb hier weer een zware zending illegaal materiaal bij me. Prachtig, zegt hij, geef maar hier. Ik zeg: Dat hoort aan de Engelsen. Ik heb er op gestaan, dat het naar de Engelsen ging, die er afschrift van hebben gemaakt en mij dat hebben overhandigd en dat is naar de Nederlanders gegaan. Het was een lijn, die in samenwerking met de Engelsen was gemaakt. De Engelsen hadden een prachtige organisatie in Zweden; daar liep ik heel weinig gevaar mee.

43985. De **Voorzitter**: Wat is er toen gebeurd? Er is toen een andere toestand ontstaan. Maar wie heeft daarvoor het initiatief genomen?

A. Dat is de Nederlandse Regering geweest. Deze heeft gezegd: Mijnheer *de Jong*, wij begrijpen hoe de opbouw is, de zaak loopt goed en wij willen dat graag bestendigen. Wilt u de man zijn, die voor ons werkt? Maar ik zei: Dat kan niet, omdat de Nederlandse Regering mij geen bescherming geeft en kan geven en geen faciliteiten om daarvan gebruik te maken.

43986. De **Voorzitter**: Maar de Engelse Regering gaf u toch ook geen bescherming?

A. Ja zeker, aan alle kanten. De secret service heeft mij gegarandeerd, als er iets in Zweden zou gebeuren, dat ik dan tot de eersten zou behoren, die door de lucht zouden worden geëvacueerd, met mijn familie, maar onze eigen legatie kon mij absoluut niets beloven; wij Nederlanders waren trouwens quantité négligeable.

43987. De **Voorzitter**: Maar u hebt het ten slotte toch gedaan?

A. Inderdaad; er is toen een afspraak gemaakt: wij gaan gemeenschappelijk in zee; u geeft alles af aan Engeland in duplicaat; de Engelsen gaven prioriteit aan de zendingen per koerier naar Engeland. Wanneer ik in het nauw zat met papieren, b.v. in Gothenborg, dan mochten die zonder meer aldaar afgegeven worden aan het Engelse consulaat; dat stuurde een diplomatiek ambtenaar, een koerier, naar Stockholm om de papieren te bezorgen.

43988. De **Voorzitter**: Dat was in elk geval een goede afspraak; er waren duplicaten, en dat die via de Engelsen zouden worden doorgegeven, daar was niets tegen. Maar wie is nu de man geweest te Londen, die bij uw tweede bezoek gezegd heeft: Dat moet anders geregeld worden?

A. Het is heel goed mogelijk, dat dat door *van Bylandt* gezegd is; ik neem wel aan, dat hij het geweest is.

43989. De **Voorzitter**: Dat is dus verder geregeld door de heer *Broekman*?

A. Ik ben toen in contact gekomen met *Broekman*; die zat er alleen met een zekere *de Jong*; hij hoopte de organisatie uit te breiden. Met *Broekman* ben ik twee dagen opgetrokken; wij hebben elkaar alles verteld; het is een intieme samenwerking geweest. Ik kon alle mogelijke instructies krijgen, direct van hem, niet via de Engelsen. Ik kreeg zelfs een eigen code. De samenwerking was heel prettig.

43990. De **Voorzitter**: U zegt in uw rapport, dat, toen u in 1942 de zaak geregeld had met de Engelsen, de Engelsen o.m. beoogden via de verbinding over Delfzijl Engelse piloten van Nederland naar Zweden te brengen. Is dat wel eens gelukt?

A. Nooit. Ik heb wel eens gezegd tegen *Oosterhuis*, dat het psychologisch gezien wel goed was het te proberen, maar het is nooit gelukt.

43991. De **Voorzitter**: Maar er is toch overigens enorm veel gebeurd?

A. Het was een prachtverbinding.

43992. De **Voorzitter**: Zelfs in een bepaald geval de uitreiking van het officierskruis in de orde van Oranje-Nassau, niet waar?

A. Ja.

Is u ook van opinie, dat die geste verkeerd geplaatst was?

De **Voorzitter**: Het is een merkwaardige geschiedenis. Zelfs onder de vele bijzondere dingen, die gebeurd zijn, moet dit opvallen.

A. Het is zeer moeilijk dit te verklaren, wanneer wij in het neutrale Zweden brieven van dr. Oosterhuis krijgen, die verklaarden, welke ellende het daar was, alleen al om o.a. fietsbanden te pakken te krijgen. Wij hebben van alles naar Holland moeten sturen. Fietsbanden, koffie, meel, suiker en cognac. Wij moesten die mensen tonen, dat er medeleven bestond.

43993. De **Voorzitter**: Zijn over die weg — ik weet niet in hoever u ook kennis nam van de inhoud van de berichten — ook wel eens waarschuwingen naar Londen gegaan over het gevangennemen van de parachutisten, die in het z.g. England-Spiel gevangengenomen zijn? Waren bij de gegevens, die u doorkreeg uit Nederland, ook wel eens waarschuwingen, dat het met die parachutisten mis was?

A. Ik meen van niet. Het was een hele macht wat er aankwam. De brieven van dr. Oosterhuis waren verschrikkelijk onsamenhangend: ineens kwam er iets heel belangrijks, met een mop er tussendoor, hier en daar een krabbel. Er stonden ook zeer belangrijke dingen in. Wij durfden echter de originele stukken niet oversturen de eerste tijd; wij maakten kopieën.

43994. De **Voorzitter**: Zwaantje had contact met een aantal illegale organisaties, die berichten verzamelden. Er kwamen langs die weg rapporten over van . . .

A. Luctor et Emergo en van Wim.

43995. De **Voorzitter**: Het zou mogelijk zijn, dat daarbij ook een bericht is geweest, dat het met de parachutisten niet goed ging. U las echter niet al die rapporten?

A. In het begin wel, maar het werden er op het eind zovele! Wij kregen later ook zovele berichten uit Zwitserland; die alle moesten gekopieerd worden.

43996. De **Voorzitter**: Dat was toch niet in dezelfde tijd, waarin de weg over Delfzijl heeft gefunctioneerd? Dat laatste was, zoals dr. Oosterhuis heeft aangegeven, van Juni 1942 tot Juli 1943 het geval.

A. De Zwitserse weg is pas zomer 1943 op volle toeren gekomen; dientengevolge is ook het oversturen van rapporten uit Zwitserland in boekvorm naar Stockholm toen pas van grotere betekenis geworden. Vóórdat *Somer* kwam, waren er zeker drie of vier boeken-zendingen gekomen en die inhoud was niet gering.

43997. De **Voorzitter**: Dat is later veel meer geworden?

A. Met Sonzer ben ik er niet lang meer bij geweest, maar ik heb zelf die mogelijkheid geopend, want *Broekman* heeft aan mij gevraagd: kan je een paar adressen opgeven, waar, zonder dat er gevraagd wordt, zo'n boek kan worden doorgegeven? Tot op de huidige dag weten de betrokken mensen het nog niet, wat zij door-gaven, maar dat is toch niet nodig ook. Toen *Somer* kwam, liep de dienst-Zwaantje nog steeds en vóórdat Sonzer kwam, hadden wij al heel wat zendingen uit Zwitserland ontvangen. De enige slip of the pen is deze geweest: *Broekman* had mij twee adressen gevraagd en ik had een astronoom genoemd, maar de boeken, die uit Zwitserland kwamen, waren astrologische boeken, dus die astronoom werd duivels.

43998. De **Voorzitter**: Hoe ging dat? U kreeg de rapporten, die uit Zwitserland kwamen, als microphoto's, maar hetgeen uit Delfzijl kwam, waren bundels kranten, enz. Gaf u die laatste zo door aan de Engelsers?

A. Neen, dat werd allemaal uit elkaar gehaald, gecopieerd en afgeschreven vóór de *Broekman*-periode. De berichten uit Zwitserland dateren uit de periode-*Broekman*. Vanaf de periode-*Broekman* werd op de Nederlandse Persdienst in Stockholm, in samenwerking met mij, een vergrotings- en photostatistische afdeling ingesteld.

43999. De **Voorzitter**: Maakte u er ook microphoto's van?

A. Neen, daarvoor was geen aanleiding. Die brieven en het materiaal werden overgeschreven en direct aan de Engelse legatie afgegeven van mijn kantoor uit.

44000. De **Voorzitter**: Hebt u, toen het B.I. optrad, een officiële aanstelling van het B.I. gekregen?

A. Om u de waarheid te zeggen: dat is parallel gegaan. Ik heb geweigerd om ooit gesalarieerd te worden voor spionnagerwerk; dat stuitte mij tegen de borst. Maar mijn tijd werd dermate in beslag genomen doot consulaat, vluchtelingen, scheepvaart (honorair werk), dat er een doekje voor het bloeden is gezocht. Ik heb in die tijd een aanstelling gekregen als inkoper voor de Nederlandse Regering, waarvoor ik een bepaald salaris genoot.

44001. De **Voorzitter**: Toen de heer *Somer* aan het B.I. kwam, werd hij, ten minste voor dat onderdeel van uw werkzaamheden, uw chef. Het is mij gebleken uit uw rapport, dat dat niet zo erg best vlotte.

A. Het vlotte helemaal niet.

44002. De **Voorzitter**: Wat had u hoofdzakelijk tegen de heer *Somer*?

A. Persoonlijk niets, en op het ogenblik nog niets. Ik ben er van overtuigd, dat hij heel verdienstelijk werk gedaan heeft, maar u mag niet vergeten, welke indruk ik had van Londen en van de geheime dienst, wat van 't *Sant* en de Bruyne mij hadden verteld. Dat leek nergens op. Ik had daarin geen vertrouwen. Ik had wel een kleine hoop, dat het iets zou worden met *Broekman*, maar als u het hele kantoor zag: daar zat *Broekman*, met een jonge man, en verder niets; dat moest heel het Nederlandse B.I. zijn; dan had u ook niet veel vertrouwen gekregen. *Broekman* heeft zijn best gedaan en is er bijna aan bezweken; hij heeft een zware inzinking gehad. Toen kwam plotseling *Somer* en dan weet je niet of dat in eens de man is, waar je op gewacht hebt. Er kwamen militaire instructies, dat het zó moest gebeuren en dat konden wij niet doen. Wij konden geen instructies geven aan Zwaantje om een photographisch atelier in te richten, enz. Als u die brieven van *Zwaantje* gezien had . . . dat was een dokters-pootje. Als ik een brief gaf aan Zwaantje, die hij moest doorgeven, zorgde ik, dat hij een paar kopieën had. Konden op een schuit vier verstekelingen mee, dan kon hij ook wel een flink pak brieven meegeven.

44003. De **Voorzitter**: Het is dus tot een ontknoping gekomen, toen majoor *Somer* te Stockholm kwam? U zegt in uw rapport, dat er drie kwesties waren, die de zaak op de spits gedreven hebben; dat is dan — wat u zoëven reeds genoemd hebt — de wens van de heer *Somer*, dat dr. Oosterhuis ook zou werken met microphoto's; verder de kwestie van de uitreiking van dat officierskruis en in de derde plaats, dat hij bepaalde dingen van u wenste: het afgeven van valse passen, enz.

A. En wat er bijhoort.

44004. De **Voorzitter**: Maar waarvoor u niet zoveel voelde?

A. Zeker wel, maar alleen, wanneer onze gezant er van in kennis werd gesteld.

44005. De **Voorzitter**: Maar de gezant of liever de chargé d'affaires voelde er niet voor.

A. *Somer* wenste zelfs, dat het zou gebeuren zonder medeweten van de chargé d'affaires, en ik wilde, dat de gezant er mee akkoord zou gaan. Dan zal ik de gezant dwingen, zei hij. Wij zijn er naar toe gegaan, maar de gezant wilde er niet mee akkoord gaan; die wilde op zijn beurt gedekt zijn door Buitenlandse Zaken.

44006. De **Voorzitter**: Achteraf zegt u: Het is toen tot mijn ontslagneming gekomen, want de manier, waarop *Somer* optrad, stond mij niet aan, maar als ik het werk van Sonzer bekijk, ben ik misschien iets te vlug geweest in mijn oordeel.

A. Ongetwijfeld. Ik bedoel de wijze van optreden tegenover mij; dat is een kwestie op zich, maar daarmee becritiseer ik zijn werk niet.

44007. De **Voorzitter**: Dan is daarnaast de bekende kwestie-*Aben*, waarin u ook enige kritiek hebt ontmoet.

A. Zeker.

44008. De **Voorzitter**: Daarvan zegt u tenslotte ook: Achteraf gezien, ben ik er in gelopen.

A. Ja, maar dat is helemaal niet erg. Het gevolg is erg beroerd geweest, maar *Seymour* van de Secret Service heeft mij ronduit gezegd: Om er bij een man van dat kaliber in te lopen, is voor een gewoon vakman geen schande, dus voor een dilettant als u in het geheel niet. Maar ik had zeer goede gronden om *Aben* te vertrouwen. Ik heb nog fotokopieën van de originele brieven, die hij mij gegeven heeft. Brieven, getekend: „Voor Koningin en Vaderland“, dan mag men toch minder gereserveerd staan tegenover zo'n man. Hij heeft tweeledig gesaboteerd. Hij heeft met eigen hand de gehele geheime vaartroute, die hij van de Duitsers gekregen had, met nauwkeurige plaatsbepaling van zoveel graden noorderbreedte, etc. afgeschreven. Wanneer men met de hand een foliovel vol cijfers en tekens schrijft, dan geeft dat de indruk, dat die man ons behulpzaam wil zijn met zijn inlichtingen. Wij hebben die inlichtingen ook als juist kunnen verifiëren; bovendien had hij vorderingen ter waarde van een kwart miljoen bij mij gedeponneerd. Verder was hij een gunstige uitzondering op de algemene regel. De meeste kapiteins stonden altijd te zeuren om geld. *Aben* zeide ronduit: Als ik wat gedaan heb, hoop ik, dat ik er wat voor krijg; voorschot behoeft u mij niet te geven.

44009. De **Voorzitter**: Blijkbaar hebben de Duitsers grote waarde aan hem gehecht.

A. Ongetwijfeld.

44010. De **Voorzitter**: Uit de wijze, waarop *Aben* zelf, naar het blijkt, zijn spel gespeeld heeft en verder uit de ontmoeting op zee met de Duitsers bij de reis, die de heer *Gevers Deynoot* heeft meegemaakt, blijkt wel, hoeveel de Duitsers er voor over gehad hebben, dat spel zo te laten doorgaan.

A. De contra-spionnage is uitstekend gespeeld. Toch weet ik het nog steeds niet. Ik heb die mail nooit meer ontmoet.

44011. De **voorzitter**: Is *Aben* niet berecht?

A. Dat weet ik niet.

44012. De **Voorzitter**: Is u in de zaak tegen *Aben* als getuige gehoord?

A. Neen. Ik weet niet of u majoor *Pinto* reeds gehoord hebt. Die is sterk geïnteresseerd in de zaak. Ik heb mijn nota voor u ook aan dr. *Oosterhuis* overgelegd, omdat een en ander zolang geleden is. Ik wilde het door hem laten verifiëren.

44013. De **Voorzitter**: Ging hij er mee akkoord?

A. Ja. Een kennis van mij heeft het hem laten zien. Dr. *Oosterhuis* heeft het bestudeerd en volkomen goedgekeurd.

44014. De **Voorzitter**: Het zou misschien interessant zijn de mening van dr. *Oosterhuis* te horen over de conclusie, dat de volgorde, waarin de arrestaties in Juli 1943 hebben plaats gevonden, eerder wijst op een verraad van de *dienst-Zwaantje* uit de richting van de groep-*Wim* dan uit de richting van *Aben*.

A. Dr. *Oosterhuis* heeft *Aben* nooit ontmoet. De eerste keer, dat hij hem ontmoette, schijnt hier in de gevangenis te zijn geweest, dus *Oosterhuis* heeft *Aben* nooit ontmoet. Ik heb noch de naam *Oosterhuis*, noch de naam *Zwaantje* voor *Aben* genoemd. Het enige is geweest *Dijkstra* en de letter *Z*. Nooit *Koning*, die de radio bediende. Ik weet nog niet, wie *Koning* is; ik meen, dat hij *Prins* heette. Als *Aben* die groep-*Zwaantje* verraden heeft, kon *Aben*, die in contact was met *Dijkstra*, *Dijkstra* verraden. Hij kon misschien gehoord hebben *Oosterhuis*, maar ik heb nooit, op geen enkele wijze, *Koning* genoemd, want wat zou ik er aan hebben? De man was mij onbekend; ik stond er niet mede in contact. Het was een contact van *Zwaantje*. De Duitsers begonnen om *Koning* op te pakken. Er was nog een ander, een goed vriend van *Zwaantje*, *Boerema*, die gevlucht is. Ik had geen contact met *Boerema* en *Aben* kon ook niet weten, wie *Boerema* was. *Aben* wist alleen *Dijkstra* en de letter *Z*. *Zwaantje* heeft *Aben* nooit ontmoet, want de eerste keer is geweest een paar jaar na afloop van de oorlog, hier in den Haag.

44015. De **Voorzitter**: Het ligt niet in de eerste plaats aan ons om deze zaak uit te zoeken. Dit zal in het proces van *Aben* wel naar voren komen.

A. Maar ik vind het wat onprettig, wanneer mij in de schoenen wordt geschoven, dat ik de directe aanleiding zou zijn geweest, dat *Zwaantje* opgepakt is. Dat er een combinatiemogelijkheid bestaat, geef ik toe. Ik weet ook niet, welke gegevens er in het pakje hebben gezeten, dat *Zwaantje* heeft meegegeven met *Aben*. Ik weet ook niet, waarom *Zwaantje* niet heeft gevraagd of *Gevers Deynoot* dat pakje wilde meenemen.

44016. De **Voorzitter**: In dit opzicht staat er in uw rapport iets, dat, naar ik meen, niet geheel juist is, dat althans niet klopt met de verklaring van de heer *Gevers Deynoot*, die wij gisteren hebben gehoord. U zegt in uw rapport, dat er feiten zijn, waaruit blijkt, dat noch dr. *Oosterhuis*, noch de heer *Somer* in de tijd, dat u *Aben* gebruikte, consequent zijn geweest in hun overtuiging, dat *Aben* aan de verkeerde kant stond. Met andere woorden dus, dat zij ook enig vertrouwen in *Aben* hebben gehad.

A. Dat weet ik niet. Ik weet alleen, dat het contact bestaan heeft. Maar sindsdien ik geen hoofd van dienst meer was, kan ik ook geen definitieve feiten noemen.¹⁾

44107. De **Voorzitter**: U zegt, dat het voor dr. *Oosterhuis* niet noodzakelijk was geweest om spionagemateriaal aan *Aben* mede te geven. Ook lag het niet voor de hand opdracht te geven het pakje juist aan *Aben* te overhandigen. *Gevers Deynoot* had het ook zelf kunnen houden. Dit klopt niet met de mededelingen van de heer *Gevers Deynoot*.

A. Ik zeg ook niet, dat *Gevers Deynoot* het ooit gehad heeft.

44018. De **Voorzitter**: U hebt het medegedeeld, twee bladzijden vóór het einde van uw rapport. U zegt: „Toch meen ik, dat er ook feiten zijn.“, en dan noemt u een drietal argumenten.

A. Ik ben er natuurlijk niet bij geweest, zodat ik niet weet in hoeverre *Oostei-huis* het pakje via *Dijkstra* aan *Aben* gegeven heeft of via *Gevers Deynoot*.

44019. De **Voorzitter**: U gaat hier van de veronderstelling uit, dat dr. *Oosterhuis* het pakje gegeven heeft aan *Gevers Deynoot*, met de opdracht het aan *Aben* te overhandigen.

A. Ja.

44020. De **Voorzitter**: Dat is een van de redenen, waarom u zegt, dat *Oosterhuis* althans geen overwegend wantrouwen in *Aben* had, want hij had *Gevers Deynoot* het pakje ook zelf kunnen laten houden. Dat is de redenering?

A. Ja.

44021. De **Voorzitter**: Maar dat is niet in overeenstemming met de feiten, want *Gevers Deynoot* heeft het pakje nooit gekregen.

A. Ik zou dat in het kort kunnen corrigeren. Ik heb achteraf gehoord, dat *Oosterhuis* nooit in contact is geweest met *Aben*. Er moet dus een tussenpersoon geweest zijn.

44022. De **Voorzitter**: Dat kan *Dijkstra* geweest zijn.

A. Inderdaad.

44023. De **Voorzitter**: Dan iets anders. U hebt in September 1943 ontslag genomen bij B.I. in Stockholm. U bent toen opgevolgd door de heer *Lindenburg*. De heer *Gevers Deynoot* was daar de tweede man?

A. Volkomen een ondergeschikte figuur. De tweede, zo niet de derde man.

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:

Zwaantje gaf een pakje mee aan *Aben*. *Gevers* durfde zich zelf aan *Aben* toe te vertrouwen en *Gevers* was politiemans in bezet gebied. *Somer* kon niet oordelen in Londen, maar *Somers* vertegenwoordiger *Lindenburg*, in Zweden, mijn opvolger, ging door met hem; contact. Indien *Zwaantje* *Aben* wantrouwde, was er ook geen aanleiding om *Gevers* mee te geven.

Op verzoek van *Zwaantje* heeft *Gevers* „gepost“ om de radiozender van *Koning* te beschermen. Indien het verraad-*Zwaantje* uitgaat van *Aben*, is de enige brug naar *Koning* via *Gevers*, doch deze mogelijkheid betwijfel ik zeer positief, terwijl mijn intuïtie zich hiertegenover verzet.

44024. De **Voorzitter**: Waarom zegt u: zo niet de derde?

A. Bij wijze van spreken. Er was geen directe kracht daar. *Gevers Deynoot* was allright, maar *Lindenburg* stond voor de zaak en *Gevers Deynoot* was medewerker. Ik zou bijna willen zeggen: Kapitein *Schuur* was een veel belangrijker persoon.

44025. De **Voorzitter**: En de heer *Lindenburg*?

A. Een opportunist.

44026. De **Voorzitter**: Nu heeft zich, toen u door de heer *Lindenburg* opgevolgd bent, een kwestie voorgedaan, die hier ook ter sprake is gekomen. Het is noodzakelijk, dat u uw visie daarop geeft. Het betreft het in beslag nemen van de schepen. De heer *Lindenburg* heeft hier de volgende voorstelling van zaken gegeven: de heer *de Jong* had de bevoegdheid om schepen in beslag te nemen: toen hij zelf nog de inlichtingendienst verzorgde, hield hij bij de inbeslagnemingen rekening met de belangen van de inlichtingenkant; toen hij eenmaal met de inlichtingendienst niets meer te maken had, liet hij die belangen niet meer wegen en kwam daardoor tot frequenter inbeslagneming van de schepen met het gevolg, dat voor de heer *Lindenburg* de mogelijkheden om inlichtingen te krijgen helemaal verdwenen; want de scheepvaart op Nederland kwam geheel stil te liggen.

De heer *Gevers Deynoot*, die ik hiernaar ook gevraagd heb, zegt, dat hij in die tijd dit standpunt van de heer *Lindenburg* met warmte heeft aangehangen, maar dat hij nu achteraf zich afvraagt of het wel zo heel veel verschil zou hebben gemaakt, of de zaak uiteindelijk toch niet daarop zou zijn neergekomen, dat de verbinding zou zijn verdwenen, omdat de Duitsers wel in de gaten hadden, vooral na de arrestatie van dr. *Oosterhuis*, dat met die schepen zoveel ongerechtigheden gebeurden, zodat dezen wel gezorgd zouden hebben, dat geen bona fide Nederlandse schepen met bona fide Nederlandse bemanning meer naar Zweden voeren.

A. Het is erg vervelend zich tegen dergelijke laaghartige aantijgingen te moeten verdedigen; dat is ook heel moeilijk. Een dergelijke insinuatie mag voor het karakter van *Lindenburg* staan; ik heb, naar ik meen, in de oorlog op vele gebieden getoond, hoe ik mij gedragen heb. Wanneer ik dan opeens zo'n doortrapt vuile, gemene beschuldiging hoor van een opportunist, dan is het enige, dat ik zeggen kan: Ik weet, wie het gezegd heeft. Ik vind het een verdachtmaking.

De **Voorzitter**: Maar nu de feiten.

A. Die heb ik indertijd neergelegd in de brief aan de gezant. De gezant heeft gevraagd een visie van mijn kant en een van de andere kant. Beide visies zijn enkele dagen na de inbeslagneming van de schepen op het gezantschap overhandigd. Het in beslag nemen van de schepen was steeds zeer belangrijk. De schepen, die nog steeds voor de Duitsers voeren en die hout en erts haalden, maar vooral hout — dat waren kleinere schepen —, waren allang een doorn in het oog van de Engelsen. Elk schip, dat stillag of dat voor de Duitsers voer, was een voordeel of verlies voor de geallieerde zaak. Wanneer ik gewoon met B.I. doorgedaan zou zijn, zou ik die inbeslagneming evengoed gedaan hebben en dan had ik wel degelijk ook mijn wegen gevonden. Ik heb, goddank, een beetje gewone fantasie gehad om mijn contacten in stand te houden of nieuwe op te richten.

44027. De **Voorzitter**: In de praktijk is dat echter niet mogelijk gebleken.

A. Omdat ik afgetreden ben, maar er is geen kwestie van, dat ik die lijn kapot heb gemaakt. De kwestie is besproken in de kamer van *Lindenburg*, vóór de inbeslagneming. Mijn beste medewerker, kapitein *Schuur*, die veel te weinig genoemd is en die vele reizen heeft gemaakt, die vele risico's op zich genomen heeft, is overgegaan aan B.I. en *Lindenburg*. Dat was vanzelfsprekend; *Schuur* was de man, die op de hoogte was van alle situaties. *Schuur* is bij mij aan komen zetten met kapitein *Mooy*, uit Göteborg, en heeft gevraagd of dat bepaalde schip in beslag genomen kon worden. Ik heb toen ronduit gezegd: dat kan ik niet beoordelen, die papieren moeten geïnspecteerd worden en dan moet de Gezant beslissen. Deze vroeg: lopen de lijnen van de inlichtingen dan niet in de war? *Schuur* was no. 2 bij B.I. Stockholm, zo hij nog niet hoger gezet moet worden. *Mooy* heeft mij uitdrukkelijk gevraagd, in bijzijn van *Schuur* en *Lindenburg*: kan inbeslagneming onmiddellijk geschieden? Ik heb gezegd: er zijn nog verscheidene dingen op te lossen, maar komen jullie maar om vijf uur terug. Aangezien *Schuur* in dienst van

Lindenburg stond, moest *Lindenburg* ook weten wat zijn ondergeschikten deden. *Schuur* en *Mooy* zijn bij mij gekomen en hebben de papieren gehaald, waarmede het schip in beslag genomen werd. Kort daarop heb ik op verzoek van *Lindenburg* ook weer andere schepen in beslag moeten nemen, want dat was niet het laatste schip, dat in beslag genomen werd.

44028. De **Voorzitter**: Het ging over een aantal inbeslagnemingen, welke kort na September 1943 hebben plaats gevonden.

A. Het is alleen de „Maria“ van kapitein *Mooy* geweest, die daar 5 October 1943 in beslag is genomen. Een paar dagen later is mij het recht ontzegd om verder schepen in beslag te nemen.

44029. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door Londen. Toen *Lindenburg* tot de ontdekking kwam: is dat geen fout, is hij naar Londen gaan telegraferen met het gevolg, dat ik de volgende dag bij de gezant op het matje moest komen, die zei: mijnheer *de Jong*, wat hebt u gedaan?

Al was *Lindenburg* in het midden van de nacht bij mij gekomen, dan had ik de inbeslagneming ongedaan kunnen maken, maar hij is naar Londen gaan telegraferen. De volgende dag moest ik bij de gezant komen en toen was het te laat.

44030. De **Voorzitter**: Is u die bevoegdheid ontnomen?

A. Ja. Ik mocht in het vervolg slechts schepen in beslag nemen op uitdrukkelijke instructie van de gezant. Later zijn nog twee schepen in beslag genomen.

44031. De **Voorzitter**: Dus op verantwoordelijkheid van de gezant?

A. Op verzoek van het B.I., maar op order van de gezant.

44032. De **Voorzitter**: Gaat het na September 1943 maar over drie inbeslagnemingen?

A. Ja. Maar voor twee daarvan was ik niet verantwoordelijk.

44033. De **Voorzitter**: Was daarmede de gehele vaart tussen Delfzijl en Stockholm stilgelegd?

A. Neen, natuurlijk niet.

44034. De **Voorzitter**: Ik bedoel met Nederlandse schepen?

A. Neen, maar er waren verschillende schepen, die wij voortdurend hebben moeten laten schieten, daar zij niet de juiste papieren hadden. Die schepen waren op verschillende wijze gevorderd. Wanneer ze niet op één bepaalde manier gevorderd waren (het was een juridische kwestie), konden wij er geen vat op hebben. Ik heb dat moeten uitkienen met de Zweedse autoriteiten, die ronduit gezegd hebben: als een schip op die manier door de Duitsers gevorderd is, kunnen wij dat niet erkennen; dus als u er beslag op legt, kunnen wij u niet behulpzaam zijn.

44035. De **Voorzitter**: U zegt, dat u de inbeslagnemingen hebt doen plaats vinden, niet met de bedoeling om het werk van het B.I. tegen te werken, maar dat u daarbij wel degelijk rekening hield met de belangen, die eventueel uit inlichtingen oogpunt daarmede gemoeid zouden kunnen zijn? Dat hebt u wel degelijk overwogen?

A. Zeker. Ik heb meer dan voldoende inzicht gehad in de materie om te weten, dat wij daar geen stukken mochten maken.

44036. De **Voorzitter**: Zag u het aldus, dat, als inbeslagneming mogelijk was, de inlichtingenkant van de zaak als secundair moest worden beschouwd? Ik bedoel, dat u van oordeel was, dat het beslissende element ergens anders lag?

A. Neen. De figuur van de kapiteins was ook een belangrijke factor. Er waren kapiteins, die durfden het niet eens aan om zo'n verstuiversplaatje aan ons te verkopen. De vraag of een schip in beslag kon worden genomen, moest van geval tot geval op haar eigen mérites worden bekeken.

44037. De **Voorzitter**: Dus bij het ene schip kon het belang van de inlichtingenkant zwaarder wegen dan bij het andere?

A. Neem iemand als een loyale *Pilon*, wiens schip in beslag genomen is om hem zelf te beschermen. Ten aanzien van *Westers*, wiens schip later in beslag genomen is, was het niet die overweging. Dat was alleen om het schip aan de vijand te onttrekken. Dat gebeurde veel later. Wij hadden het schip veel eerder kunnen inpikken, maar het schijnt in Augustus 1944 gebeurd te zijn en met dat van *Pilon* in October 1943.

44038. De **Voorzitter**: Heeft het schip van *Westers* nog gevaren tot Augustus 1944?

A. Dat zal gevaren hebben op de haven van Göteborg. Er was daar veel herrie tussen de verschillende kapiteins.

44039. De **Voorzitter**: U is het er wel mee eens, dat er na September 1943 niet veel mogelijkheid meer was om inlichtingen over te brengen met schepen? Er waren veel minder schepen en de Duitsers waren er op geattendeerd.

A. De zaak is, wie de leider was van B.I. en welke fantasie de man heeft.

44040. De **Voorzitter**: Maar met schepen, die uit de vaart zijn, kan men geen inlichtingen zenden.

A. Er moest contact zijn. Daarom was ik bezig via Zweedse schepen contact te krijgen. Deze mogelijkheid was voor *Lindenburg*, die geen Zweeds kende en geen relaties had, ten enenmale uitgesloten.

44041. De **Voorzitter**: Voeren er wel Zweedse schepen op Delfzijl?

A. Dat kwam wel voor. Aan grote stoomboten konden wij niet komen.

44042. De **Voorzitter**: De andere heren, die later bij het B.I. te Stockholm werkzaam zijn geweest, hebben verklaard, dat het onmogelijk was om net die andere schepen contact te krijgen. Dat is door de heer *Lindenburg* gezegd, verder door de heer *Gevers Deynoot* en door de heer *Knulst*.

A. *Knulst* zat een blauwe Maandag in Zweden. Hij was een halfbloed, die direct in de gaten loopt. Zou een kapitein het prettig vinden, met zo iemand in gezelschap te worden gezien, misschien de enige hslfbloed, die in Zweden rondliep?

44043. De **Voorzitter**: Hij kreeg dus niet de kans om wat te doen?

A. Ik heb nooit begrepen hoe men iemand, die zo opvallend van uiterlijk was, naar Zweden kon sturen. Als er drie Chinezen in Stockholm rondliepen, was het veel, en dan was *Knulst* no. 4, zou men kunnen zeggen.

Lindenburg had absoluut geen fantasie. *Aben* lag in Norrköping en moest naar Londen gestuurd worden; *Lindenburg* zou wel zorgen, dat dat gebeurde, maar *Aben* wilde niet. Ze zijn bij mij gekomen met verzoek of ik *Aben* wilde overtuigen en ik heb een half uur met hem moeien praten voor hij mij vertrouwde en toestemde.

44044. De **Voorzitter**: Daar is u dus bijgehaald?

A. Zeker, maar aan de andere kant word ik uitgemaakt als de man, die die lijn wilde afbreken. *Aben* was in Londen; zijn stuurman moest er ook heenkomen, hetgeen geschiedde. Daarna kwam er een telegram uit Londen, dat de radio aan boord bij *Aben* er af gehaald moest worden en naar Londen gezonden worden. Toen zei *Lindenburg* tegen mij: Wat een idioten in Londen, zij denken, dat ik de radio van boord kan halen; zij zijn stapelgek in Londen! Ik zeg: Waarom? Hij zeide: Omdat zij de radio van die schuit willen halen, dat is volkomen onmogelijk. Toen heb ik gezegd: Ga naar Philips, zeg, dat de radio kapot is en laat die er af halen. Toen zijn zij naar Norrköping getogen en hebben het probleem op deze wijze opgelost.

44045. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat in April 1944 de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* van hun functie ontheven zijn?

A. Ik kan u de reden daarvan niet mededelen. Ik verwijs naar de heer *Charles van Houten*, die daartoe regelrecht uit Londen gekomen is, als rechterhand van de heer *Somer*. *Lindenburg* is indertijd tegelijkertijd met jhr. *Six* en jhr. *van der Wyck* en *Charles van Houten*, via kapitein *Roossien* uit Holland in Zweden gekomen. In Londen werd *van Houten* de rechterhand van *Sonzer*. Men was in Londen niet tevreden over bepaalde dingen in Stockholm. Ik mocht er niets van weten.

44046. De **Voorzitter**: Is de heer *van Houten* te Stockholm geweest, vóórdat de heren *Gevers Deynoot* en *Lindenburg* verdwenen zijn?

A. Zij zijn op een goede nacht allen weggegaan. Ik ben dezelfde nacht ook vertrokken in een ander koeriersvliegtuig.

44047. De **Voorzitter**: U ging voor uw eigen zaak?

A. Ja, ik ging trachten enigszins rehabilitatie te vinden.

44048. De **Voorzitter**: Is u van oordeel, dat u uw standpunt, wat betreft uw beleid in zake de inlichtingendienst, voor onze commissie voldoende naar voren heeft kunnen brengen?

A. Ik weet het niet. Er zijn zo ontzaglijk veel gegevens. Ik heb getracht u een resumé te geven, ontdaan van de meeste franje. Wilt u nog nadere inlichtingen hebben, dan wil ik gaarne proberen, die te putten uit de gegevens, die ik nog heb.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

A. M. DE JONG.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duistewinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

CHRISTOFFEL KREDIET,

oud 33 jaar, wonende te Wassenaar, assistent-buitenlands
vertegenwoordiger K.L.M.

Hij legt de eed af als getuige.

44051. De **Voorzitter**: Wij wilden met u spreken over uw verichtingen in de jaren 1941 en 1942 in wat men noemt de groep-*Hazelhoff Roelfzema*. Wij hebben een rapport van *Hazelhoff Roelfzema*, waarin vrij uitvoerig mededeling wordt gedaan van de verichtingen van deze groep, zodat wij daarin intussen wel enig inzicht gekregen hebben, maar dat neemt niet weg, dat wij ook gaarne van u zouden willen horen, wat u hebt meegemaakt. Ik geloof dus, dat het het beste is, dat ik u het woord geef om ons te vertellen hoe een en ander zich heeft toegedragen. U kunt misschien het beste beginnen met uw vertrek naar Engeland. U bent toch gedurende de oorlog van Nederland naar Engeland gegaan?

A. Ik ben 28 October 1940 uit Holland ontsnapt als matroos op een kustvaarder, ben in Finland gedrost van het schip en heb mij in Helsinki gemeld bij de Nederlandse legatie. Aldaar heeft de chargé d'affaires mij verder geholpen. Na lang wachten op het visum voor Rusland ben ik via Rusland en Japan in Amerika aangekomen en ten slotte in Canada in dienst getreden.

Ik heb vóór de oorlog 14 dagen gediend, opgeroepen eind Augustus 1939 bij de vrijwillige landstorm, korps motordienst. Aangezien ik net met mijn candidaatsexamen bezig was, heb ik studieverlof aangevraagd en gekregen. In de oorlogsdagen heb ik geen militaire dienst kunnen doen. De vrijwillige landstorm, korps motordienst, was intussen ook ontbonden.

In Canada ben ik als soldaat in dienst gekomen bij de Prinses Irenebrigade. In Juli 1941 ben ik naar Engeland overgekomen om gestationneerd te worden in het kamp te Wolverhampton. Toen kwam in September of October 1941 *Hazelhoff Roelfzema* over en werd begonnen met de stunts op de Nederlandse kust.

44052. De **Voorzitter**: *Hazelhoff Roelfzema* is al in begin Augustus 1941 in Engeland gekomen. Hoe bent u met hem in aanraking gekomen?

A. Wij zijn clubgenoten uit Leiden. Hij is later uit Nederland weggegaan. Hij zat oorspronkelijk in de groep „watervliegtuigen“, die op het Tjeukemeer landden en waaraan de vlieger *Schaper* meewerkte.

Ik heb op eigen gelegenheid geprobeerd weg te komen via de kustvaart en ten slotte was ik nog eerder in Engeland dan *Hazelhoff*. Daar heb ik hem weer ontmoet.

44053. De **Voorzitter**: Hebt u van *der Stok* nog meegemaakt?

A. Ja zeker, die kende ik ook nog van vroeger.

44054. De **Voorzitter**: Daarbij kwam ook *Tazelaar*?

44055. De **Voorzitter**: Aanvankelijk was u met z'n vieren? Ik zeg „aanvankelijk“, want het schijnt, dat van *der Stok* er heel gauw genoeg van kreeg.

A. Ik weet, dat er tussen *Hazelhoff* en van *der Stok* meningsverschil was. Van *der Stok* besloot niet meer met *Hazelhoff* mede te werken en is vervolgens naar de vliegerij overgegaan.

44056. De **Voorzitter**: Hebt u met de besprekingen van *Hazelhoff* met de dienst van *Derksema* en *Rabagliatti* te maken gehad of deed hij dat alleen?

A. Dat deed hij alleen. Ik was op dat ogenblik nog soldaat in Wolverhampton; later had hij hulp nodig voor de uitvoering van zijn plannen. Ik heb toen een schijnfunctie en overplaatsing gekregen te Londen, ingedeeld bij de wacht van het huis van de Koningin, Chester Square 77.

44057. De **Voorzitter**: Wie heeft dat bewerkt?

A. Ik geloof wel, dat *Hazelhoff Roelfzema* dat bewerkstelligd heeft. De enige hogere instantie, waar hij toen mee te maken had, waren Prins *Bernhard* en Minister *Gerbrandy*. Hoe die overplaatsing verder precies toegegaan is, weet ik niet.

44058. De **Voorzitter**: U wist dus op dat moment wel, dat er met de officiële inlichtingendienst geen samenwerking was?

A. Dat was mij wel bekend. Maar ik geloof, dat het anders was; er was toen helemaal geen inlichtingendienst, die contact had met Holland op het ogenblik, dat *Hazelhoff Roelfzema* aankwam. Dit bemerkende, heeft *Hazelhoff* geprobeerd zich verre te houden van de Nederlandse inlichtingendienst en is hij met de Engelsen in contact getreden, omdat hij meende daarmee beter tot resultaten te kunnen komen.

44059. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat, voor zover nog contact met Nederlandse instanties nodig was — dat was van tijd tot tijd nodig; dat bleek uit uw overplaatsing om mee te kunnen doen —, dit niet was samenwerking en contact met de inlichtingendienst, hetgeen toch het meest voor de hand gelegen had, maar contact met Minister *Gerbrandy*.

U heeft toen een grote reeks van tochten gemaakt. Waren de doelstellingen van die tochten u bekend? Of bemoeide u zich meer met het technisch gedeelte?

A. Daarin werd ik niet gekend. Ik wist er wel iets van af, maar de precieze doelstellingen en opdrachten van b.v. *Tazelaar* wist ik niet. Hij moest contacten leggen, maar wat hij precies doen moest en waar hij heen moest, wist ik niet. Ik weet wel, dat zijn opdracht speciale aandacht van H.M. de Koningin had. De doelstellingen in Nederland kende ik echter niet.

44060. De **Voorzitter**: Kende u *Tazelaar* van vroeger?

A. Neen, die heb ik daar leren kennen.

44061. De **Voorzitter**: Weet u ook hoe *Hazelhoff Roelfzema* aan *Tazelaar* is gekomen?

A. Zij zijn op dezelfde boot naar Engeland gekomen; dat was het eerste contact.

44062. De **Voorzitter**: Heeft u ook iets gemerkt van twee andere agenten, die in die tijd uitgezonden zijn en die *Hazelhoff Roelfzema Johannes* en *Willem* noemt?

A. Ja. *Johannes* is met een parachute hier neergekomen. Hij zou de set van *Tazelaar* bedienen.

44063. De **Voorzitter**: Weet u wie *Johannes* was?
- A. Zijn naam heb ik geweten.
44064. De **Voorzitter**: Was hij een marechaussee?
- A. Ik weet alleen, dat hij een klein mannetje was, klein van stuk en dat hij bij mijn ouders in Wassenaar geweest is.
44065. De **Voorzitter**: Wie is *Willem*?
- A. Die naam ben ik ook kwijt.
44066. De **Voorzitter**: Was het *van der Reijden*? Klopt dat'?
- A. Ja.
44067. De **Voorzitter**: Heeft u *Johannes* wel gezien?
- A. Ja.
44068. De **Voorzitter**: *Willem* ook?
- A. Ja.
44069. De **Voorzitter**: Wat vond u van *Willen*??
- A. *Willem* leek mij niet de ideale man toe om uitgestuurd te worden.
44070. De **Voorzitter**: Op welke grond leek u dat?
- A. *Willem* heeft dit werk gedaan met de bedoeling om er geld mee te verdienen. Het motief was bij hem niet zuiver en alleen ter wille van het vaderland.
44071. De **Voorzitter**: Wist u dat op dat ogenblik? Of heeft u het later gehoord?
- A. Dat weet ik niet.
44072. De **Voorzitter**: Had u al bezwaren tegen *Willem*, toen u hem in Londen meemaakte?
- A. Neen, toen niet.
44073. De **Voorzitter**: U heeft het dus later gehoord?
- A. Mijn stiefmoeder beweert steeds, dat *Willern* de man zou zijn geweest, die de zaak heeft verraden, waardoor mijn vader opgepakt is geworden. Ik heb echter nooit het fijne van dit geval te weten kunnen komen. Ik heb hier *Tazelaar* nog wel over gesproken; later, toen hij weer opnieuw voor de inlichtingendienst werkte en deze affaire aan het uitzoeken was. Hij had toen ook *Willem* weer ontmoet. *Tazelaar* beweerde, dit niet van *Willem* aan te kunnen nemen en hield vol, dat *Willem* „goed“ was. Mijn moeder echter blijft ook bij haar mening.
- Ik zelf kan u niet zeggen hoe dit geval precies in elkaar zit.
44074. De **Voorzitter**: U hebt in Londen geen indruk van twijfel gehad?
- A. Neen. Hij was anders dan de mensen, die wij gewoonlijk voor dit werk uitzochten. Wij zochten het meer onder de jongeren. *Willem* was al een oudere man.
44075. De **Voorzitter**: Hoe oud zal hij toen ongeveer geweest zijn?
- A. Ik schat 37 of zo iets.
44076. De **Voorzitter**: Weet u waar *Tazelaar* op het ogenblik vertoeft?
- A. Die zit als station-manager voor de K.L.M. in Karachi.
44077. De **Voorzitter**: Dat weet ik, maar is hij onder de tegenwoordige omstandigheden daar nog?
- A. Ja, maar het is, geloof ik, de bedoeling van de K.L.M. om een paar mensen terug te halen van die route.
44078. De **Voorzitter**: Er is dus misschien nog een mogelijkheid, dat hij hier komt? Of is hij al terug?
- A. Als hij was teruggekomen, zou ik het al weten; ik ben een goed vriend van hem.
44079. De **Voorzitter**: Hebt u nog contact met hem?
- A. Ja, dat wil zeggen: hij schrijft mij nooit en ik hem ook niet. Maar wanneer hij komt, laat hij het mij direct weten.
44080. De **Voorzitter**: Dan mag ik wel met u afspreken, dat, als hij dezer dagen komt, u ons even waarschuwt?
- A. Zeker.
44081. De **Voorzitter**: Kunt u nu iets vertellen van de tochten, die u hebt gemaakt en wat u er het belangrijke van vond?
- A. Belangrijk was het uitzoeken van de agenten, dus de selectie, en het opleiden van die mensen. Wij woonden samen met de a.s. agenten en omdat wij de mensen goed wilden leren kennen en dit meenden te kunnen bereiken door juist een tijdlang met hen in een en hetzelfde huis samen te wonen en te leven.
44082. De **Voorzitter**: Dat zijn geweest *Johannes*, *Willem* en *Tazelaar*?
- A. Ja, en *Ernst de Jonge* en dan is er nog één geweest.
44083. De **Voorzitter**: De man waarschijnlijk, die met *de Jonge* is meegegaan? Was dat niet *Emmer*?
- A. Ik kan heel slecht namen onthouden. De meesten hadden ook drie of vier namen. Verder werden schietoefeningen gehouden. De agenten kregen onderricht van de Engelsen in het coderen en ten slotte werden er landingsoefeningen uitgevoerd.
44084. De **Voorzitter**: Kregen zij een complete opleiding bij de Engelsen of was dat maar matig?
- A. Een complete opleiding. Onze taak begon met het trainen voor de landingen en de schietoefeningen.
44085. De **Voorzitter**: Voor de opleiding tot agent was nodig, dat men leerde seinen, enz., enz. Daarvoor zijn in de latere tijd de agenten, die als parachutist werden uitgezonden, op een school geweest. Gingen de jongelui, die u hebt meegemaakt, ook naar zulk een school?
- A. Ja, *Johannes* is op zo'n school geweest. *Willem* was al een meester in het seinen. Of *Ernst de Jonge* nog speciaal naar een school geweest is, weet ik niet. In ieder geval kreeg hij, toen hij bij ons inwoonde, nog steeds seinlessen.
- Als dan de mensen opgeleid waren — *Rabaglatti* maakte dat uit en soms ook *Seymour* —, werden ze naar Holland uitgezonden. De Engelse marine bracht ons met een M.T.B. overzee en wij roeiden ze dan het laatste stuk naar de kust, naar de plaats, waar ze moesten worden afgezet.
44086. De **Voorzitter**: Het was voor u moeilijk te beoordelen of de opleiding van deze mensen aan redelijke eisen voldeed. Maar hoe was de medewerking van de Engelsen bij die tochten?
- A. Uitstekend. Gemeenschappelijk overleg en veelal werd ook naar ons geluisterd. Het werk werd niet strikt militairement gedaan, in de vorm van dienstorders, maar de dingen werden samen doorgenomen en besproken; de kwesties van geruisloze motoren, vliegtuigdekking, enz., enz. Wij hadden groot vertrouwen in de Engelsen.
44087. De **Voorzitter**: Hebt u meestal met dezelfde zeelieden gevaren?
- A. Meestal wel. Onze laatste tocht, de ongelukstocht, was met een nieuwe boot en een vreemde bemanning.
44088. De **Voorzitter**: U hebt alle andere tochten met dezelfde bemanning gemaakt?
- A. Ja, althans een en dezelfde officier was bij al onze stunts aanwezig: *Goodfellow*.
44089. De **Voorzitter**: Was dat de commandant?
- A. Neen, *Goodfellow* was de first mate (= eerste-officier). Pas later hebben wij een overtocht gemaakt, waarbij *Goodfellow* als commandant fungeerde.
44090. De **Voorzitter**: Naar wat wij er van gehoord hebben, was het vooral in de winter geen pretje.
- A. Neen, dan was het erg koud.

44091. De **Voorzitter**: Was het erg moeilijk om de afgesproken landingsplaats te vinden?

A. Inderdaad. Een boot is eens vastgelopen op een plaat in Zee-land.

44092. De **Voorzitter**: Toen was u wel ver uit de richting?

A. Zeker; de volgende dag is zij echter weer vlot geraakt.

44093. De **Voorzitter**: Maar zelfs bij Scheveningen was het nog moeilijk?

A. Ja; de donkerste nachten werden er voor uitgezocht en als er weinig branding stond, bij oostenwind.

44094. De **Voorzitter**: Dientengevolge zijn de afspraken ettelijke keren mislukt?

A. Zeker.

44095. De **Voorzitter**: En soms mislukte het op enkele minuten?

A. Inderdaad. B.v. toen wij *Wiardi Beckman* moesten afhalen.

44096. De **Voorzitter**: Was die naam u bekend?

A. Ja.

44097. De **Voorzitter**: U bent zelf nooit verder geweest dan het strand?

A. Neen.

44098. De **Voorzitter**: *Hazelhoff Roelfzema* is zelfs eens aan de wal gaan telephoneren?

A. Ja.

44099. De **Voorzitter**: Wat de arrestatie van *Wiardi Beckman* op 17/18 Januari 1942 betreft, bent u zich toen niet bewust geweest, dat dat gebeurd is?

A. Neen.

44100. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd op die laatste tocht naar Noordwijk?

A. Dat is misgegaan, omdat er nog een andere soortgelijke stunt plaats vond, iets zuidelijker van ons. Die mensen zijn waarschijnlijk opgemerkt door de kustwacht en beschoten. Door de lichtkogels zag men toen onze ploeg ook bezig met het uitvoeren van de landing.

De inlichtingendienst was intussen nl. overgenomen door kolonel *de Bruyne*. Deze had daarnaast nog een sabotagedienst georganiseerd, waarvan ook agenten in Holland uitgezet werden, met een veerdienstje naar ons voorbeeld.

Het kan volgens mij nooit goed zijn om werk van de Geheime Dienst te combineren met sabotagewerk, aangezien bij dit laatste een en ander nogal eens met veel lawaai gepaard gaat. Hoe dan ook, wij zijn opgemerkt bij die beschieting en na het afschieten van lichtkogels. Er bleef ons niets anders over dan terug te roeien. Onze motortorpedoboot vond ons en nam ons meteen aan boord. Bij het terugvaren naar het westen werden wij even buiten de kust nog opgewacht door enkele Duitse torpedojagers en een eskader snelboten. Dank zij het feit, dat de Engelsen juist de allernieuwste en allersnelste motortorpedoboten voor deze stunt ingezet hadden, konden wij ontkomen en de thuishaven bereiken. De andere ploeg trouwens ook. Wij hebben later van *Ernst de Jonge* gehoord, dat hij het vuurwerk gezien had en zodoende wist, dat wij het althans geprobeerd hadden.

44101. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van die tocht?

A. Wij hadden een zendtoestel aan boord, dat wij daar moesten afleveren. Met *Ernst de Jonge* moesten wij trachten verbinding te krijgen.

44102. De **Voorzitter**: U heeft *Ernst de Jonge* en *Emmer* ook aan wal gezet? Kunt u zich herinneren, dat luitenant *Schilp*, de man, die later bij de M.I.D. werkzaam was, wel eens mee geweest is?

A. Daarvan staat mij iets bij. Voor Katwijk hebben wij een Hollandse matroos uit Cambridge, R.A.F.-opleiding, bereid gevonden, deze landingen uit te voeren, aangezien hij die streek daar zeer goed kende. Zelf ben ik daar niet bij geweest.

44103. De **Voorzitter**: Die matroos is later omgekomen?

A. Die matroos is later doodgeschoten. Op die tocht gingen een Engels officier en die matroos mee; deze laatste, zoals ik zei, omdat hij de omgeving zo goed kende, de eerste als roeier. Beide agenten zijn daar afgezet. Van de laatste landing is het sloepje nooit teruggekomen. Later hoorde ik, dat *Ernst de Jonge* toch veilig geland was en van plan was om eerst naar mijn ouders te gaan, maar eind Februari 1942 werd in Wassenaar die gehele groep juist opgerold. Hier schijnt hij iets van gehoord te hebben en dit deed hem van een bezoek aan mijn ouderlijk huis afzien.

44104. De **Voorzitter**: Er zijn later vele moeilijkheden ontstaan toen de inlichtingendienst onder kolonel *de Bruyne* kwam.

A. Toen zijn wij er ook prompt mee opgehouden.

44105. De **Voorzitter**: Wat heeft u daarvan zelf gemerkt?

A. De inlichtingendienst van *Hazelhoff Roelfzema* werkte onder de Engelsen, met goedkeuring van de Prins en Minister *Gerbrandy*. Maar op een gegeven ogenblik heeft de Nederlandse Inlichtingendienst hiervan de hoogte gekregen en toen is er geconfereerd en besloten, dat het geheel gereorganiseerd zou worden en onder leiding zou komen te staan van kolonel *de Bruyne*. Deze heeft ons toen bij zich ontboden en medegedeeld rustig door te gaan met het werk; men was zeer tevreden geweest; hij zelf was nieuw in het vak en hij voelde er voor ons zelfstandig door te laten werken; hij wenste geen besprekingen te voeren over de plannen „proper“, maar alleen wilde hij de resultaten weten. Hoe langer hoe meer echter is kolonel *de Bruyne* zich met de zaken gaan bemoeien. Hij deed dat op een vrij krachtige wijze. En bovendien onverstandig. Wanneer wij er op uit moesten, hing achter zijn bureau de kaart van dat stuk van de Nederlandse kust, waar de stunt zou plaats vinden. Een enorm stuk zee en een heel klein stukje kust, en dat in een kamer, waar iedereen maar binnen kon lopen. Juist dat stuk van de kust, waar wij de landing zouden gaan uitvoeren. Zo vonden we b.v. op zijn kantoor een kaart hangen van Katwijk, waarlangs een va et vient van matrozen en ander personeel. Dit wekte weinig vertrouwen en was voor ons bepaald onprettig. Vervolgens heeft de volgende kwestie zich nog voorgedaan: er was in Holland iemand opgepakt of doodgeschoten; dit bericht bereikte Buitenlandse Zaken in Londen via Zwitserland, echter was de naam verminkt overgekomen. Dit was aanleiding voor kolonel *de Bruyne* om aan Buitenlandse Zaken een lijst te willen opsturen van alle agenten met hun namen en schuilnamen, met de mededeling er bij: „Dan kunt u zelf zien of die naam er bij is.“ Wij verloren elk vertrouwen in deze dienst en hebben verder voor dit werk bedankt, ook gezien onze laatste stunt, waar ik zo net van vertelde, toen er geheel buiten ons medeweten een andere soortgelijke show verricht werd enkele km's ten zuiden van ons, en die ook onze landing deed mislukken. De dingen, die er gebeurden, vonden wij op het domme af.

44106. De **Voorzitter**: U zegt: toen hebben wij er verder voor bedankt. Is dat nog met enig gerucht gebeurd?

A. Ja. Toen *Tazelaar* weer uit Nederland teruggekeerd was, heeft hij zich allereerst gemeld bij de Koningin om verslag uit te brengen. *Tazelaar*, ressorterende onder Marine, is dit hoogst kwalijk genomen door het Ministerie van Marine. Hij is hiervoor dan ook op het matje geroepen op het Ministerie, waar hij o.a. te horen kreeg, dat hij misschien wel een verrader was, want iemand, die twee keer uit Nederland wist te ontsnappen, moest wel met de vijand heulen. Daarop is *Hazelhoff Roelfzema* ook ontboden en gehoord. Wij zouden voor een krijgsraad moeten verschijnen.

44107. De **Voorzitter**: Had dat ook betrekking op u?

A. Ja.

44108. De heer **Korthals**: Van wie kwam die reprimande? Van Marine?

A. Van de allerhoogste. Was dat indertijd niet Minister *Furstner*?

De **Voorzitter**: Ja.

44109. De heer **Hoogcarspel**: Was die opmerking, dat *Tazelaar* niet goed kon zijn, omdat hij tweemaal uit Nederland was gekomen, ook van Minister *Furstner*?

A. Dat weet ik niet meer. *Hazelhoff Roelfzema* heeft toen een nota gericht aan de Koningin, waarin hij deze hele affaire uiteenzette. Daarop is het proces gestopt en was de krijgsraad verder van de baan.

Ten slotte zijn wij op een minder sierlijke wijze door de inlichtingendienst van kolonel *de Bruyne* weggewerkt. Indertijd hadden wij nl. een huis gehuurd, waarin de agenten bij ons zouden kunnen inwonen. ....

44110. De **Voorzitter**: Was dat niet boven een garage?

A. Ja, eerst boven een garage en later in Hyde Park Place.

Het geld nu voor de betaling van de huishuur kregen wij, als ik het goed heb, eerst van de Engelsen rechtstreeks, maar omdat kolonel *de Bruyne* intussen de inlichtingendienst overgenomen had, moest dit voortaan van de Nederlanders komen. Deze huur werd zonder meer en op een zeer ongelegen ogenblik plotseling niet meer uitbetaald, zodat wij met de huisbaas in moeilijkheden kwamen. Het geheel was weinig fraai.

44111. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een rapport van de heren *Lovink* en *Warners*, waarin deze zaak behandeld wordt en waarin ten slotte voorstellen worden gedaan met betrekking tot de hoofdfiguren. Daarbij treffen wij uiteraard ook uw naam aan.

A. Toen is onze dienst ontbonden en zijn wij — op *Tazelaar* na — naar de R.A.F. overgegaan. Daar heb ik de verdere oorlogstijd uitgediend.

44112. De **Voorzitter**: In weke functie?

A. Er zit nog een functie tussen. Nadat die dienst ontbonden was, diende ik eerst nog enkele maanden als adjudant van H.M. de Koningin tijdens Haar eerste reis naar Noord-Amerika. Daarna, in October 1942, ben ik pas naar de R.A.F. overgegaan als pilot-officer en ten slotte, na terugkeer in Nederland, overgenomen door de luchtsrijdkrachten als reserve-eerste-luitenant-vlieger.

44113. De **Voorzitter**: Er worden in dit rapport nog andere namen genoemd, waarvan het verband met de zaak van de groep *Hazelhoff Roelfzema* niet duidelijk is. Zeggen die namen u iets? B.v. *Keus*, *Bosselaar*, *Smit*?

A. Neen.

44114. De **Voorzitter**: *Michielsen*?

A. Ja, *Erik* en *Karel*, die ken ik beiden uit Leiden. *Erik* heeft pogingen gedaan zich bij de inlichtingendienst in te werken, maar daarbij geen speciale rol gespeeld.

44115. De **Voorzitter**: Heeft hij ook niet met u samengewerkt?

A. Neen.

44116. De **Voorzitter**: Kent u *van Dobben*?

A. Neen.

44117. De **Voorzitter**: *Bongers*?

A. Neen.

44118. De **Voorzitter**: *d'Aulnis* natuurlijk wel?

A. Ja.

44119. De **Voorzitter**: En *van der Meer*?

A. Die naam herinner ik mij wel.

44120. De **Voorzitter**: Maar niet zo, dat u hem van meer nabij gekend hebt?

A. Neen.

44121. De **Voorzitter**: Dit is wel zo ongeveer wat wij van u dachten te horen. Mogelijk is er nog iets, dat u belangrijk vindt; dan wil ik u gaarne de gelegenheid geven, dat mede te delen.

A. Alle Ministeries vochten er eigenlijk om wie de inlichtingendienst onder zich zou hebben.

44122. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u die indruk?

A. Er was in Londen opgericht een Raad van Jongeren, die de Ministerraad zou bijstaan. Daarvan was o.a. lid *Piet Vos*, nu de directeur van de Nederlandse Vliegtuigfabrieken. Of ik het nu van hem gehoord heb, weet ik eigenlijk niet meer, maar in ieder geval — aldus het verhaal — was er grote rivaliteit tussen de verschillende Ministeries om de inlichtingendienst onder zich te krijgen, want hierdoor verschaften men zich een machtiger stem in het Kabinet. Immers, wie de inlichtingendienst onder zich had, kon verklaren te handelen in overeenstemming met de wensen van het Nederlandse volk. Tekst en uitleg waren niet nodig, aangezien alles wat de inlichtingendienst betrof, diep geheim was. Deze strijd werd gevoerd tussen de Ministeries van Oorlog, van Marine en van Justitie.

44123. De heer **Hoogcarspel**: Is het u bij die stunts inderdaad gelukt om mensen uit Nederland te halen?

A. Geen enkele.

44124. De heer **Hoogcarspel**: Was u bekend wie u moest halen?

A. De heer *Wiardi Beckman*.

44125. De heer **Hoogcarspel**: Moest u hem alléén halen? Of nog meer personen?

A. Wij moesten hem alleen halen.

Gerard Dogger had zich op de een of andere manier ingedrongen, maar ik wist toen niet beter dan dat wij alleen *Wiardi Beckman* moesten halen.

44126. De **Voorzitter**: Is dit laatste wel juist? De opdracht van *Tazelaar* luidde, dat hij *Wiardi Beckman* en kapitein *Tielens* moest meebrengen.

A. Nu u de naam van *Tielens* noemt, komt deze mij bekend voor. Of zij in één stunt gehaald moesten worden, weet ik niet.

De **Voorzitter**: De opdracht van *Tazelaar* was het wel. Het zou van de uitvoeringsmogelijkheid afhangen. In elk geval heeft *Tielens* geweigerd mee te gaan.

44127. De heer **Korthals**: Ik heb uit uw verhaal begrepen, dat uw laatste stunt bij Noordwijk met veel geruis gepaard ging, waardoor de aandacht van de kustwacht op uw groep gevestigd werd.

A. Dat geruis heb ik zelf niet gehoord, maar dat neem ik aan, want de eerste flare, die de lucht in ging, werd niet boven ons afgeschoten, maar een kilometer of meer zuidelijk vanwaar wij ons bevonden.

44128. De heer **Hoogcarspel**: U neemt aan, dat die andere daar opererende groep een sabotageploeg was?

A. Ja. Wij hadden alleen opdracht contact te zoeken met *Ernst de Jonge*. Dat wij die avond met drie motortorpedoboten uitvoeren, gaf ons slechts de indruk, dat de 2 andere boten te onzer bescherming meegingen. Achteraf pas hebben wij gehoord en gemerkt, dat tegelijkertijd een landing meer zuidwaarts van ons uitgevoerd zou worden.

44129. De **Voorzitter**: Waren die anderen op eigen gelegenheid aan het opereren?

A. Ja. Wij startten met drie motortorpedoboten; een van de twee andere boten was voor de sabotageploeg bestemd; halverwege is de derde door motorstoring uitgevallen en teruggekeerd.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

CHR. KREDIET

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

SARA LELIE,

oud 51 jaar, wonende te Amsterdam, kantoorbediende.

Zij legt de belofte af als getuige.

44130. De **Voorzitter**: U zult wel begrepen hebben, wat het onderwerp is, waarover wij u enkele vragen willen stellen, nl. de geschiedenis, welke zich indertijd heeft afgespeeld met de agent *Dessing*. In het bijzonder gaat het daarbij om de introductie, welke hij bij zich had. Misschien is het het beste, dat u ons uit u zelf vertelt hoe zich dit heeft toegedragen.

A. Ik heb het portretje meegebracht. Ik heb het gered met mijn spullen, want ik ben later ondergedoken en heb dit gelegd tussen andere photo's, die ik in bewaring heb gegeven.

44131. De **Voorzitter**: Welk portretje heeft *Dessing* meegebracht? U toont ons hier twee photo's.

A. Hij heeft zich geïntroduceerd met één. Ik heb hem opgenomen, omdat hij eigenlijk niet wist waar hij naar toe zou.

Toen hij goed en wel bij mij was, zei hij: Ik heb nog zo'n portretje, wil jij dat nemen?

44132. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In het laatst van Februari 1942; ik wil er van af zijn of het 27 of 28 was. Toen is op Zaterdagmorgen aan het huis gebeld door *Dessing*; die vond daar mijn zuster.

44133. De **Voorzitter**: Hij was dus voor u en uw zuster een volkomen vreemde man?

A. Ik had hem nooit gezien. Wij wisten niets van zijn komst. Het bijkomstige was, dat wij boven de zaak van een Rijksduitser zaten, op de eerste étage, en dat heel toevallig het Yale-slot achter mijn zuster was dichtgevallen zonder dat zij de sleutel had. Ze stond met een kolenkit voor de deur, toen *Dessing* belde. Hij sprak gebroken Engels; de Duitse zaak had een verbinding door onze hal. Mijn zuster was min of meer ontzet en belette hem verder te gaan; ze heeft iemand een sleutel laten halen, is binnengegaan en heeft hem meegenomen. Zijn neus was geblesseerd ten gevolge van de sprong. Hij inoest *Saar Lelie* hebben. Ik was toen boekhoudster van de S.D.A.P. Ze heeft hem toen laten wachten tot ik kwam en toen heb ik verschillende vragen gesteld, o.a. wie hem gestuurd had. Hij gaf een beschrijving van iemand, die hij gesproken had onder de naam *Max*. Een bijkomstigheid was, dat ik daar een bevriende relatie had, die inderdaad *Max* heette, maar het signalement klopte daarmee niet; meer met dat van *Sluyser*, maar die heet geen *Max*.

Ik vroeg hem: wat is de opdracht? Hij moest mij vragen naar het adres van *van Looi*, *Wiardi Beckman* en *Vorrink*. *Beckman* was torn al gevangengenomen en mij was bekend, dat *van Staal* connecties onderhield met *van Looi*. Deze was ondergedoken, maar ik heb zijn vrouw bezocht in den Haag, die bij haar moeder was ondergedoken, en op haar verzoek heb ik *van Staal* het adres gegeven. Ik heb *van Staal* gevraagd bij mij thuis te komen en die heeft *Dessing* dezelfde vragen gesteld als ik.

44134. De **Voorzitter**: Had hij het portretje van het dochtertje van *Sluyser* direct aan u laten zien?

A. Dat was zijn introductie. Mijn zuster, die *Sluyser* ook kende, die dicht bij ons woonde, schrok; ik zag het portretje ook en herkende *Marijke* ook. Maar dat was voor mij niet voldoende.

44135. De **Voorzitter**: Zei hij niet van wie dat portretje afkomstig was?

A. Hij kende *Sluyser* als *Max*. Ik moest u dit alleen laten zien, zei hij. Toen hebben wij *van Staal* gevraagd of hij zich het lot van deze man kon aantrekken, waarop *van Staal* zei: Neen, mijn huis is te druk. Wat moesten wij toen met de man doen? Moesten wij hem laten lopen? Toen hebben wij gezegd: Is de zaak niet in orde, dan risqueren wij het. Toen hebben wij hem bij ons laten overnachten. Ik heb hem toen die avond gezegd: alles, wat je zegt, wat je hier komt doen, is goed en wel, maar dan moet je toch wapens hebben.

44136. De **Voorzitter**: Hoe noemde hij zich?

A. *Gerrit Dekker*. Hij had een wapen bij zich. Ik heb gezegd: Je kunt hier blijven, maar ik moet dat wapen hebben, dus dat wapen hier of mijn huis uit. Toen heb ik dat wapen bewaard. Hij heeft mij toen onder strikte belofte van geheimhouding verteld wie hij werkelijk was, omdat ik dat als voorwaarde stelde.

44137. De **Voorzitter**: Heeft hij toen de naam *Dessing* genoemd?

A. Ik heb gezegd: Zelfs mijn zuster komt het niet te weten. Ik heb het toen ook aan niemand verteld. Hij heeft gezegd: mijn vader is architect in Naaldwijk; dat kwam allemaal uit. Ik heb toen gezegd: je kunt voorlopig blijven. Toen hij zes weken bij ons was — ik weet dat, omdat ik zelf voor een kaart voor hem gezorgd heb voor de Mattheus-Passion —, kreeg ik bericht van een relatie, dat *Jan Bommer*, de latere Amsterdamse wethouder, een brief ontvangen had uit Londen, waarin mijn naam in minder aangenaam contact werd gebracht met een accountant. *Dessing* had mij steeds gezegd: er moet een introductie uit Londen zijn; u weet er van, dat ik kom. Ik ben toen direct naar *Bommer* gegaan en heb die brief gevraagd; ik heb die meegekregen en daarin stond ook, dat ik een goede vriend had gekregen, die hetzelfde beroep uitoefende als *Wegerif*, de vroegere accountant van de partij. Dat klopte allemaal met de gegevens, die hij mij verstrekt had; toen was ik overtuigd, dat het in orde was. Die brief heeft *van Looi*, die toevallig in huis was bij mij; die heeft hij van mij gevraagd en die heb ik nooit terug gehad.

44138. De **Voorzitter**: Wist u van de ontmoeting, die *Dessing* heeft gehad in het café „De Leidse Poort“? Heeft hij u daarvan verteld?

A. Toen ik de ster moest dragen, heb ik gezegd: je moet hier weg nu; dat is beter; de aandacht wordt er op gevestigd, dat jij, die zonder ster loopt, hier het huis uitgaat. Toen is hij eens bij mij geweest en heeft gezegd: ik heb in „De Leidse Poort“ iemand van ons gezien; die was in gezelschap van slecht volk.

44139. De **Voorzitter**: Wist u, dat hij, toen hij naar „De Leidse Poort“ ging, wachtende was op zijn marconist?

A. Ja.

44140. De **Voorzitter**: Hij heeft u dus volledig ingelicht. Welke indruk had u van *Dessing*?

A. Correct en betrouwbaar. Wat mij persoonlijk getroffen heeft, hij had geld bij zich; hij had een gordel om met zakjes met geld; hij heeft mij direct gevraagd of ik die gordel wilde bewaren.

44141. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat wel eens gezegd is, dat het zo vreemd is, dat *Dessing*, die dan op een gegeven ogenblik die ontmoeting heeft gehad in „De Leidse Poort“, welke natuurlijk voor de overkant van groot belang was om te weten, niet alles op alles heeft gezet om dat bericht door te geven.

A. Hij had toch geen zender.

44142. De **Voorzitter**: Maar misschien was er een andere weg geweest. Waarom is hij torn niet direct weggegaan?

A. Ik heb toen zelf met *van Staal* iemand bereid gevonden om hem de weg te wijzen. Ik weet niet precies, welke weg dat is geweest, maar er is contact geweest met iemand, die hem heeft geholpen om uit te wijken. Toen mij later de grond onder de voeten te warm werd, ben ik ondergedoken in Santpoort, in het Provinciaal Ziekenhuis. Daar is *van Staal* bij mij geweest; die heeft gezegd, dat *van der Waals* er was en dat *Dessing* terug moest, *Gerrit*, zoals wij hem noemden. Ik zei: daar werk ik niet aan mede, want ik vertrouw *van der Waals* niet. Dat heb ik nooit gedaan.

44143. De **Voorzitter**: Dus er heeft bijna een contact bedreigd tussen *van der Waals* en *Dessing*?

A. *Van der Waals* heeft gezegd, dat hij wilde, dat *Dessing* terugkwam.

44144. De **Voorzitter**: Hoelang denkt u, dat *Dessing* in ons land is geweest, toen hij naar België ging? Hebt u daarvan een schatting?

A. Ik dacht, dat hij in totaal ruim een jaar hier is geweest, voordat hij terugging.

44145. De **Voorzitter**: Waarom is *Dessing* niet eerder gegaan? Die ontmoeting in „De Leidse Poort“ was al betrekkelijk vlug.

A. Toen was hij bij mij thuis. Ik heb ook een ster moeten dragen vanaf 1 Mei. Hij heeft gezorgd, dat ik de straat ben opgegaan met mijn ster, want ik wilde niet. Hij is toen op mijn verzoek weggegaan en zei: er moet wat op gevonden worden, want je mag hier niet blijven. Ik ben toen in September ondergedoken in Santpoort.

44146. De **Voorzitter**: En wanneer is die ontmoeting in „De Leidse Poort“ met *Andringa* geweest?

A. Dat moet tussen Mei en September zijn geweest.

44147. De **Voorzitter**: De vraag is dus, waarom *Dessing* hetzij niet geprobeerd heeft bericht naar Engeland te sturen, hetzij niet eerder is weggegaan. Toen hij eenmaal een contact had gelegd, zou hij waarschijnlijk wel weg hebben kunnen gaan, maar bovendien had de ontmoeting in „De Leidse Poort“ ook een reden voor hem kunnen zijn om iets te gaan doen. Dat heeft hij niet gedaan. Er kan natuurlijk volkomen onmacht of overmacht geweest zijn om iets te doen. Hij kan geen zender gevonden hebben of geen middel om naar België te komen. De vraag is dus: welke indruk had u van hem? Hebt u de indruk, dat hij, als hij een middel had gevonden, het stellig zou gedaan hebben, of liet hij de zaken gemakkelijk over zijn kant gaan?

A. Neen, die indruk heb ik niet. Ik heb de indruk, dat hij niet bang was en al het mogelijke heeft gedaan.

44148. De **Voorzitter**: Dan een ander punt, dat wij al even aangevoerd hebben, maar waaromtrent ik gaarne een positieve verklaring van u zou willen hebben. Het blijkt, dat *Dessing* is gekomen met twee van die photo's.

A. Ja, maar hij heeft er één laten zien.

44149. De **Voorzitter**: En de andere?

A. Die had hij bij zich. Hij heeft één photo getoond. Toen ik hem toegestaan had in mijn huis te blijven, zei hij: het heeft nu geen zin, dat ik haar houd, ik heb nog een tweede photo. Die heeft hij mij gegeven voordat hij mijn huis weer uit is geweest.

44150. De **Voorzitter**: Was er geen lange tijd tussen het tonen van het eerste exemplaar en het overhandigen van het tweede?

A. Neen, het eerste direct en het tweede na een paar dagen. Hij had gelopen van de Veluwe naar Amersfoort. Hij was in de sneeuw neergekomen, dus zijn schoenen waren niet meer bruikbaar.

Die schoenen moesten gerepareerd worden en dat duurde even, zodat hij practisch niet direct op straat kon.

44151. De **Voorzitter**: Waren die twee exemplaren toen in dezelfde vorm als u ze nu toont?

A. Precies zo; ze zijn mijn huis niet uit geweest.

44152. De **Voorzitter**: Zijn ze de hele oorlog onder uw berusting geweest?

A. Ze zijn nooit ergens anders geweest. Toen ik ondergedoken ben, heb ik mijn photo's aan iemand in bewaring gegeven, verpakt; er waren veel kinderphoto's bij.

44153. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Dat was in September 1942.

44154. De **Voorzitter**: U hebt dus de overtuiging, dat van deze twee exemplaren van de photo tijdens de bezetting geen gebruik kan zijn gemaakt door een ander?

A. Dat is positief.

De **Voorzitter**: Blijft natuurlijk de mogelijkheid, dat hij nog meer exemplaren bij zich had.

44155. De heer **Koersen**: Gaf hij nog een verklaring waarom hij een tweede photo bij zich had?

A. Neen; hij zeide: hier heb ik er nog een, een reserve, als de andere in het ongereede geraakt.

44156. De heer **Hoogcarspel**: Aan wie was de brief geadresseerd?

A. De brief was geadresseerd aan *Bomrner* en die wist van het hele geval niets; mijn naam werd er in genoemd en de naam van *Alida de Jong*, maar niet in dit verband. Er werd alleen gevraagd: hoe is het met *Alida*?

44157. De heer **Hoogcarspel**: Kwam die brief veel later?

A. Zes weken later bij mij; hoelang die bij *Bommer* is geweest, weet ik niet.

44158. De **Voorzitter**: Die brief kan langer onderweg geweest zijn.

A. Dat kan natuurlijk.

44159. De **Voorzitter**: Heeft *Dessing* nog afscheid van u genomen of hebt u op een goede dag gehoord, dat hij weg was, naar België?

A. Hij is bij mij in Santpoort geweest, maar daar heb ik geen herinnering meer aan. Wel is hij vier jaar later bij mij op bezoek geweest, na de bevrijding, maar aan dat andere, of hij eerst afscheid is komen nemen, daaraan heb ik geen herinnering.

44160. De **Voorzitter**: Het hoofdpunt van uw verklaring is voor ons: de twee portretjes, die u van *Dessing* gehad hebt, zijn gedurende de bezetting onder uw berusting gebleven, behoudens dan, dat u ze op een gegeven moment, met andere photo's verpakt, aan iemand in bewaring hebt gegeven. Was dat een vertrouwd adres?

A. Zeer zeker.

44161. De **Voorzitter**: U kunt dus verklaren, dat die twee photo's niet weg zijn geweest en niet in onbevoegde handen kunnen zijn geraakt?

A. Dat kan ik zeker verklaren. Dat weet ik positief.

De **Voorzitter**: Dat was dan hetgeen wij u te vragen hadden. Mag ik u dank zeggen voor uw inlichtingen?

Ik sluit het verhoor.

S. LELIE.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 10 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. ARIJ PIETER VAN DER MEER,
oud 46 jaar, wonende te Rotterdam, directeur ener N.V.
te Rotterdam.

Hij legt de eed af als getuige.

44577. De **Voorzitter**: Eerst tijdens de bezetting en later na de bevrijding hebt u te maken gehad met van *der* Waals. Misschien kunt u ons daarvan iets mededelen, om te beginnen over het contact, dat u hebt gehad tijdens de bezetting.

A. Het is heel in het begin van de bezetting geweest. *Van der* Waals is toen bij mij gekomen om mijn raad te vragen in verband met een uitvinding, die hij had gedaan. Hij vertelde daarbij, dat de Duitsers belangstelden in de uitvinding en hij vroeg mij, wat hij moest doen. Ik heb hem toen gezegd, dat er drie mogelijkheden waren; hij kon de uitvinding aan de Duitsers geven — ik wist nog helemaal niet wat het was en ook hem kende ik alleen van gezicht —; hij kon deze begraven tot de oorlog voorbij was en als het werkelijk van belang was, kon hij trachten de uitvinding in geallieerde handen te krijgen. Hij zei mij, dat het laatste natuurlijk zijn bedoeling was.

44578. De **Voorzitter**: Die bespreking vond dus plaats tijdens de oorlog?

A. Ja. Hij heeft mij toen gevraagd of ik een middel wist voor hem om naar Engeland te komen. Ik heb hierop ontkennend geantwoord, maar ik heb beloofd mijn best te zullen doen. Intussen heb ik met hem de uitvinding bekeken en het was voor mij zeer moeilijk daarover een definitief oordeel te geven. Hij kwam eerst met iets op radiogebied, dat ik niet erg belangwekkend vond, maar tijdens het gesprek kwam hij naar voren met een bewegingsmechanisme van een motor, die ik wel heel interessant vond, maar waarvan het voor mij onmogelijk was de mérites zonder deskundige hulp te bepalen. Ik heb toen samen met hem het ding vervolmaakt, maar toch bleef het voor mij nog altijd een grote vraag of dit iets van betekenis was. Ik achtte de mogelijkheid aanwezig en daarom heb ik inderdaad mijn best gedaan in verbinding te komen met volkomen betrouwbare mensen, die meer verstand hadden van motoren dan ik en daarover dus een oordeel zouden kunnen geven.

Zo is het contact met van *der* Waals gedurende enkele maanden gegroeid en daarna is het weer afgezakt toen ik begreep, dat ik in een phantast had te doen. Ik bemerkte dit al betrekkelijk *gauw*, hoewel ik in het begin in mijn argeloosheid zeker niet de mogelijkheid van verraad aanvaardde.

44579. De **Voorzitter**: Hoe kwam hij bij u?

A. Dat is nogal wonderlijk gegaan. Ik ben directeur van Van der Meer en Schoep en van Paul C. Kaiser en hij werkte bij de firma De Hoop, een electrotechnische fabriek, die aan ons leverde, en zodoende kwam hij wel eens bij ons. Hij beweerde ook, dat zijn vader de mijne had gekend; hij had veel vertrouwen in mijn familie en om een of andere reden stelde hij vertrouwen in mij. Hij beweerde, dat hij in moeilijke omstandigheden verkeerde, want de N.S.B. zat achter zijn uitvinding aan, hetgeen overigens nooit is bewezen.

44580. De **Voorzitter**: Weet u of hij op dat moment al contact met de Duitsers had?

A. Ik weet het niet en ik heb het ook nooit kunnen vaststellen. Ten eerste ben ik zelf de datum vergeten, waarop hij bij mij kwam: ik durf deze niet nauwkeurig aan te geven en voor zover mij bekend is, heeft men nog niet precies kunnen vaststellen wanneer van *der* Waals voor het eerst met de Duitsers in contact is gekomen.

44581. De **Voorzitter**: Wanneer taxeert u, dat hij bij u is gekomen?

A. In het najaar van 1940.

44582. De **Voorzitter**: De mogelijkheid is dus aanwezig, dat hij toen althans het contact met *Schreieder* nog niet had.

A. Het staat vrijwel vast, dat hij dit nog niet had. Ik weet niet of hij bij mij is gekomen met de bedoeling toen al verraad te plegen en dus via mij achter organisaties te komen, dan wel of hij inderdaad uitsluitend voor die uitvinding kwam. Ik sluit daarbij nog de mogelijkheid in, dat hij te goeder trouw, zelf wat in die uitvinding ziende, mij daarvoor trachtte te exploiteren.

44583. De **Voorzitter**: Hoelang heeft het contact geduurd, dat u met hem heeft gehad?

A. Het zal ongeveer een jaar zijn geweest, waarvan het de laatste tijd zeer los was.

44584. De **Voorzitter**: In de laatste tijd daarvan had hij dus wel verbinding met *Schreieder*?

A. Ja, en dat was mij ook bekend.

44585. De **Voorzitter**: Toen al?

A. Ja, d.w.z. de naam *Schreieder* was mij in dit verband niet bekend, maar het was mij intussen zeer duidelijk gebleken, dat hij contact had met de S.D.

44586. De **Voorzitter**: Had u dat langs omwegen vernomen?

A. Ja, en ten slotte ook doordat ik moest aannemen, dat hij wel begreep, dat ik daarvan op de hoogte was. Daarom moest ik hem op de man af vragen in deze richting stellen.

44587. De **Voorzitter**: Wat zei hij daarop?

A. Hij gaf toe, dat hij in verband met zijn pogingen om naar Engeland te komen — dit was nog altijd het motief — bij de Duitsers noodzakelijk bepaalde contacten moest onderhouden om hen in de waan te laten, dat hij voor hen werkzaam was. Ten slotte heeft hij mij ook bekend, en dat is voor mij het laatste geweest, waarop ik ook het contact met hem heb afgebroken, dat hij een van de mensen heeft verraden, nl. Jan Kwak. Hij moest weten, dat dit mij bekend was. Ik had anders zeker wantrouwen opgewekt en zelf groot gevaar gelopen. Tegenover hem moest ik een beetje de onnozele spelen, die nog steeds vertrouwen in hem had, anders was er voor mij maar één alternatief, nl. onderduiken.

44588. De heer **Korthals**: Welk motief voerde hij aan voor het verraden van Jan Kwak?

A. Hij heeft het mij als volgt uitgelegd. *Jan* Kwak zou worden gearresteerd, dat stond vast. Hij zelf was in de zaak-Kwak gewikkeld; wanneer hij niet daadwerkelijk had medegewerkt aan het arresteren van Jan Kwak, hadden de Duitsers argwaan gekregen, en toen het eenmaal zover was, is hij zelfs de persoon geweest — buiten

zijn wil —, die *Jan Kwak* van zijn kantoor heeft afgehaald en aan de Duitsers overgeleverd.

Ik deed toen of ik het slikte, maar ik heb gezegd, dat ik verder moeilijk met hem kon omgaan. Ik was heel dankbaar, dat ik een plausibel motief had om met hem te breken, zonder hem aanleiding te geven mij te laten arresteren.

44589. De **Voorzitter**: Heeft u hem toen uit het oog verloren?

A. Ik heb hem toen volkomen uit het oog verloren.

44590. De heer **Korthals**: Hebt u in de tijd, dat u contact met hem had, van hem nooit iets gehoord over enigerlei verbinding, die hij beweerde te hebben met Engelse diensten?

A. Hij vertelde mij dit altijd op alle mogelijke manieren. U begrijpt echter wel, dat hij daar zeer vaag in was, omdat ik anders zou vragen waarom hij, als hij zelf zulke goede relaties had, bij mij kwam om hem naar Engeland te helpen.

44591. De **Voorzitter**: Speelde de grote onbekende, die hij thans onder de naam *Emile Verhagen* als contactman met de Engelse dienst laat optreden, al een rol in de mededelingen, die hij op dat punt aan u deed?

A. Nooit.

44592. De **Voorzitter**: Hij heeft dus nooit gezegd, dat hij door een Engelse agent contact met de Engelsen had?

A. Neen.

44593. De heer **Korthals**: Zei hij echter wel, dat hij contact had?

A. Hij had contacten en hoe minder ik wist, hoe beter het was. Wat hij mij niet vertelde, vroeg ik hem ook niet; ik geloofde er trouwens toch niets van.

44594. De **Voorzitter**: Na de bevrijding heeft u opnieuw contact met hem gekregen. Hoe heeft dit zich toege dragen?

A. Dat is zeer ingewikkeld, misschien wilt u deze vraag iets toespitsen. Ik ben gaarne bereid het gehele verhaal te vertellen.

De **Voorzitter**: Het is misschien wel goed, dat u het gehele verhaal maar vertelt.

A. Ik moet dan beginnen met de naam te noemen van *Jan van den Ende*. Hij is een Rotterdamse politie-agent, die de eerste is geweest, die bij mij kwam om mij te waarschuwen voor *van der Waals*. Hij had nl. ernstige verdenkingen tegen *van der Waals* opgevat.

44595. De **Voorzitter**: Leeft hij nog?

A. Ja. *Van der Waals* had, behalve met mij, contact met andere lieden, daaronder was ook mr. *Otto Verdoorn*. De heer *Verdoorn* en ik hebben vaak met elkaar over *van der Waals* gesproken en gedacht, wat wij met dit geval moesten doen.

44596. De **Voorzitter**: Onder welke naam kende u hem toen?

A. Bedoelt u *van der Waals*? Onder zijn eigen naam. *Van den Ende* had weer contact met *Verdoorn* en hij is door hem naar mij toegestuurd. Ik kreeg dus bezoek van een mij volkomen onbekende politie-agent, die mij over *van der Waals* kwam spreken. Hij vertelde mij, dat ik voor hem moest oppassen, omdat hij niet deugde en een verrader was. Ik heb toen gezegd, dat ik dezelfde indruk had, maar dat het bewijs daarvan allerminst vaststond. Ik vertrouwde hem niet en in dit opzicht had ik dan ook mijn maatregelen genomen, voegde ik daaraan toe.

44597. De heer **Korthals**: Weet u ook nog, wanneer dit was?

A. Ik kan dit jammer genoeg niet zeggen, ik heb de indruk, dat dit in het voorjaar van 1941 is geweest.

Van den Ende heeft toen verschillende plannen gemaakt om *van der Waals* te liquideren, die ik, tot mijn spijt, altijd heb verhinderd. Achteraf gezien, had ik aanvankelijk een verkeerd complex van rechtvaardigheid. Ik wilde, dat het bewijs onomstotelijk zou vaststaan en anders werkte ik er niet aan mee.

Van den Ende heeft echter de argwaan van *van der Waals* weten op te wekken en *van der Waals* heeft gezorgd, dat *van den Ende* in een concentratiekamp kwam. Hij heeft de gehele oorlog in een concentratiekamp gezeten, te zamen met zijn collega *Ridderikhoff*. Zodra zij na de bevrijding terugkwamen uit het kamp, heb ik *van den Ende* opgezocht en hij vroeg mij toen of *van der Waals* nog leefde, waarop ik het antwoord schuldig moest blijven. Ik had uit m.i. goede bron vernomen, dat *van der Waals* in een van de laatste maanden van de oorlog zou zijn geliquideerd.

44598. De **Voorzitter**: Had u nog niets vernomen van de rol, die *van der Waals* verder in de oorlog had gespeeld?

A. Ik wist er wel het een en ander van. Ik heb zelf verschillende pogingen gedaan *van der Waals* te localiseren en mee te helpen liquideren; dit is echter steeds mislukt. omdat hij voor mij onvindbaar was. Ettelijke malen ben ik mee geweest met mensen, die meenden, dat zij *van der Waals* op het spoor waren, en dan moest ik helaas steeds tot de conclusie komen, dat zij een ander voor hadden. Toen *van den Ende* terugkwam, dit was al direct na de bevrijding, in Mei 1945, vroeg hij mij of ik wel zeker wist, dat hij dood was. Ik moest dit ontkennend beantwoorden; ik had echter ook nog andere dingen aan mijn hoofd. *Van den Ende* had zich echter ten doel gesteld, dat *van der Waals* moest worden gevonden, als hij nog leefde. Hij is toen op zijn eigen houtje aan de gang gegaan en al heel spoedig kwam hij bij mij en zei, dat hij geloofde sporen te hebben gevonden, dat *van der Waals* er nog was. Hij vroeg mij of ik bereid was hem te helpen. Ik was financieel onafhankelijk en had vrijheid van beweging; ik heb hem dan ook direct toegezegd te zullen meedoen. Ondertussen had hij contact gekregen met een arrestatiegroep van de B.S., waarvan de heer *Hoogcarspel*, het Kamerlid, de leider was. Zij werkten samen met *van den Ende* en *Ridderikhoff*. In de zomer van 1945 zijn wij er op uitgetrokken om alle mogelijke sporen te volgen en het bleek al heel spoedig uit allerlei dingen, dat *van der Waals* tot aan de bevrijding niet alleen had geleefd, maar ook gewerkt. De heer *Hoogcarspel* was leraar en had na de zomervacantie geen tijd meer om zich er helemaal aan te wijden en ik heb het toen volledig op mij genomen. Ik heb gezorgd, dat *van den Ende* en *Ridderikhoff*, die politie-agent waren, bij de P.O.D. kwamen en daar een aanstelling als rechercheur kregen. Ook voor mij zelf heb ik dit gevraagd om wettelijk gedekt te zijn bij wat wij deden; daarna zijn wij op het oorlogspad gegaan. Wij hebben alle mogelijke sporen gevonden en gevolgd, maar het was steeds vele maanden te laat. Wij konden b.v. vaststellen, dat hij dan en dan daar en daar woonde en dat en dat deed, maar wij konden niet vaststellen waar hij nu was.

Het belangrijkste van mijn taak in dezen was het coördineren van het onderzoek. Ik zou mij er toen niet zo druk om hebben gemaakt, als ik niet had gemerkt, dat iedereen wel sprak over grote verraders, maar er was eigenlijk niemand, die daadwerkelijk naar *van der Waals* zocht. Er was nl. geen centraal punt, waar het onderzoek gelocaliseerd was. Bij de P.O.D. in Rotterdam was niemand, die er iets van wist of er wat aan deed, en dit bemerkten wij in alle plaatsen, waar wij kwamen. Er waren dan wat oud-illegale groepjes, die meenden, dat zij in staat waren *van der Waals* op te sporen, maar iedereen had slechts zijn eigen locale idee van *van der Waals*. De een kende hem onder de naam *van Lynden*, die onder de naam *van Veen*, om van alle andere namen maar te zwijgen, en zodoende was het vrijwel onmogelijk iets tot stand te brengen.

Ik heb toen erg mijn best gedaan dit onderzoek te coördineren en ik heb ook daarom contact gezocht met het B.N.V., want naast de P.O.D. was dit ook een opsporingsorgaan. Wij hadden al lang begrepen, dat *van der Waals* ook op het gebied van het B.N.V. een belangrijke persoon was. Tot mijn spijt bleek, dat ook bij het B.N.V. heel weinig gegevens aanwezig waren en eigenlijk niemand wat deed. Dit is de reden geweest, waarom ik mij vrij heb gemaakt om met *van den Ende* en *Ridderikhoff* samen dit onderzoek, wel is waar legaal, maar toch helemaal op ons eigen houtje ter hand te nemen.

44599. De **Voorzitter**: Heeft u, toen u bij het B.N.V. informeerde, ook met de heer *Eindhoven* gesproken?

A. Neen. Ik heb toen alleen contact gehad met de heer *Kloots*; hij was chef van de afdeling, die met het zoeken naar *van der Waals* was belast. Ik heb begrepen, dat hij direct onder de heer *Sanders* stond. Hij had inderdaad wel iets, maar er mankeerde heel veel aan, hij had b.v. een verkeerde photo van *van der Waals*. Dit is hem niet kwalijk te nemen, want er waren zoveel mensen, die moesten worden gezocht.

Door het volgende feit is een beetje meer lijn in het onderzoek gekomen. Het laatste adres, dat wij van *van der Waals* te pakken

kregen, was hier in den Haag op de Stationsweg, in een pension. Daar had hij gewoond met zijn vierde en laatste vrouw *Corrie den Held*. Wij hadden intussen de familie *den Held* uitgehoord en daarvan waren wij te weten gekomen, dat zij daar nog in Maart 1945 hadden gewoond. Wij dachten dus, dat het een heel mooi spoor was.

Bij de Haagse P.O.D. hebben wij toen alle namen achtergelaten, waaronder *van der Waals* had gewerkt, en alle gegevens, die wij van hem wisten. Een van de namen was die van *Sweerts de Landas*, al of niet met *Wyborg* er achter, dat weet ik niet meer.

Het komt hierop neer, dat de familie van een zekere *van der Meer* — geen familie van mij — bij de Haagse politie had bericht, dat hun broer *Jozef Maria van der Meer* was verdwenen. Deze *van der Meer* was door een mijnheer *Sweerts de Landas* als huisknecht in dienst genomen. Voor de Haagse P.O.D. is dit aanleiding geweest zich tot ons te wenden, omdat het voor ons misschien van belang kon zijn. Bovendien had een broer van *J. M. van der Meer* ontdekt, dat meubilair, of althans eigendommen van hem, in een tweedehandswinkel te koop stonden. Wij zijn er toen achterheengegaan en wij hebben ontdekt, dat die meubels waren verkocht van uit het pand Stationsweg 28. Dit leidde natuurlijk direct tot heel belangrijke resultaten. Wij wisten nu, dat *van der Waals* hoogst waarschijnlijk de naam *Sweerts de Landas* had gebruikt om een huisknecht in dienst te nemen en dat die huisknecht sindsdien was verdwenen.

Een paar maanden later kreeg een ander familielid van *J. M. van der Meer* van het Ministerie van Buitenlandse Zaken papieren van hun broer *Jozef Maria van der Meer*, die van uit Brussel waren gezonden zonder enige verdere mededeling.

Wij hebben toen zeer veel moeite gedaan er achter te komen hoe deze papieren in handen van de justitie in Brussel waren gekomen. Het enige, dat men ons daar kon mededelen, was, dat die papieren zich bij andere papieren van een arrestant hadden bevonden. Wij hoopten natuurlijk, dat dit *van der Waals* zou zijn; het was echter iemand, die nog nooit van hem had gehoord. Deze man was in Noord-Nederland gearresteerd en had in Overijssel in een kamp Oxerhof gezeten. Dit spoor leidde dus voorlopig volkomen dood. Het enige was, dat wij dachten, weer een vals spoor te hebben. Wij hadden al heel wat sporen gevonden, die kennelijk doodliepen, en wij begonnen te denken, dat daar misschien iets achter zat.

Zo was er een bericht gekomen, dat *van der Waals* was gevonden in een massagraf in Apeldoorn. Wij zijn er dus heengegaan; eerst hebben wij bij de tandarts van *van der Waals* een kaart van zijn gebit opgevraagd en toen bleek, dat dit zijn lijk niet was.

In het St. Franciscus-gasthuis in Rotterdam is een persoonsbewijs opgedoken van *Anton de Wilde*: het was van iemand, die overleden was. Ook dit leidde tot niets.

Wij hebben ons werkelijk wel eens afgevraagd of er soms een reden was, dat het onderzoek naar *van der Waals* werd geremd. De broer van *van der Meer*, die de papieren uit Brussel had gekregen, is deze gaan nasuffelen en vond daarbij distributiebescheiden uit Zuidlaren. Hij is daarop naar Zuidlaren gegaan en heeft ontdekt, dat kennelijk iemand anders zich voor zijn broer had uitgegeven. Wij hebben dit weer vernomen van de Haagse P.O.D. *Van den Ende* en ik zijn toen naar Zuidlaren gegaan en wij konden meteen vaststellen, dat dit *van der Waals* was geweest. Wij hebben daar alle mogelijke mensen gehoord en het volgende is daar ten slotte uit gebleken. *Van der Waals* heeft daar met zijn vrouw *Corrie den Held* gewoond onder de namen *J. M. van der Meer* en *Johanna Smit*, als twee mensen, die in concubinaat leefden. Op 19 April 1945 is *van der Waals* verdwenen. Zijn vrouw heeft toen aanvankelijk niets meer van hem gehoord. De bevrijding van Zuidlaren was al in begin April, dus toen wij hier nog bezet waren. Overigens had *van der Waals* vóór zijn verdwijning al contact gehad met de Canadezen, d.w.z. zoals iedere burger dat heeft. Hij was een van de prominenten van het dorpje; hij woonde in een zomerhuisje en gedroeg zich nogal luidruchtig. Volgens de verhalen was hij een van de eersten, die met een rood-wit-blauwe vlag op zijn fiets de Canadezen te gemoet reed. Verder heeft hij helpen zoeken naar de zoon van de N.S.B.-burgemeester; hij heeft daar dus nogal een rol gespeeld, maar toch werd hij niet helemaal vertrouwd.

Op 19 April 1945 is hij op het gemeentehuis ontboden en hij is er zelfs heengegaan. Hij heeft daar de man van de B.S. niet getroffen en zou 's middags terugkomen, maar hij is niet teruggekeerd en er is niets meer van hem vernomen.

44600. De heer **Korthals**: Waarop berustte dit wantrouwen?

A. De verhalen, die hij ophing, waren dermate pliantastisch, dat men dacht: Er is iets met die kerel. Bovendien waren op Dolle Dinsdag veel N.S.B.-ers naar het noorden gevluht en hij was dan wel

niet op Dolle Dinsdag, maar toch vlak vóór de bevrijding daar gekomen en had contact gezocht met de burgemeester, die N.S.B.-er was, en deze had hem een huis ter beschikking gesteld.

Er is inderdaad nog een huiszoeking bij hem gedaan en de man, die dit heeft gedaan, sloeg zich natuurlijk voor het hoofd, toen hij later hoorde wie hij in handen had gehad en weer had laten lopen.

Na 19 April heeft niemand meer iets van *van der Waals* gehoord. De burens hebben echter wel vastgesteld, dat zijn vrouw zo nu en dan bezoek kreeg van geallieerde officieren. Een maand later is de vrouw met twee geallieerde officieren in een auto gestapt; de koffers zijn ingeladen en ook zij is verdwenen.

Voor ons was dit natuurlijk aanleiding te denken, dat *van der Waals* met de Canadezen contact had gekregen. Wij wisten overigens niet of hij als gevangene of op een andere manier in hun midden verkeerde. Het onderzoek was toen voor ons afgelopen, want wij hadden niet de bevoegdheid ons in verbinding te stellen met de Engelsen of de Canadezen.

Wij hebben toen een zeer uitvoerig rapport opgesteld en dit naar het B.N.V. gezonden en wij hebben kolonel *Eindhoven* gevraagd al zijn best te doen om in deze richting te gaan zoeken.

Wat het officiële gedeelte betrof, was het nu voor ons afgelopen. Onze argwaan was echter nog sterker geworden; door al die valse sporen, en nu dit er bij, dachten wij, dat er wel eens iets achter kon zitten. Waar ik ook informeerde bij officiële instanties, niemand kon mij raadgeven en ten slotte ben ik in arren moede naar Minister *Meynen* gegaan, die een oud-vriend van mij is, en ik heb hem gevraagd of hij niet wist, waar ik moest zijn om bij een hooggeplaatst officieel persoon gedaan te krijgen, dat dit onderzoek eens goed ter hand werd genomen. Hij heeft mij toen naar kolonel, toen overste, *Somer* verwezen, die, toen ik bij hem kwam, een beetje boos werd. Hij zei: U bent de zoveelste, die over *van der Waals* komt praten. Ik heb hem daarop geantwoord, dat het ook mijn grief was, dat er niet systematisch werd gewerkt. Ik meende echter over alle gegevens te beschikken, die op dat ogenblik aanwezig waren. Het onderzoek naar *van der Waals* was in Rotterdam gelocaliseerd en hij zou mij zeer verplichten door mij datgene, wat hij wist, mede te delen.

Daarop werd hij zeer openhartig en hij zei mij, dat hij het eigenlijk niet mocht zeggen, maar ik moest maar ophouden met het onderzoek, omdat *van der Waals* bij de Engelsen was. Ik antwoordde, dat ik dit wel wist, maar dat ik wilde weten waar en hoe hij daar was.

44601. De **Voorzitter**: Kunt u nagaan, wanneer dit gesprek met de heer *Somer* heeft plaats gehad?

A. In Januari 1946, de datum weet ik niet meer.

Ik heb toen aan overste *Somer* gevraagd hoe hij dit wist en wat ik met deze wetenschap kon doen. Hij zei toen, dat hij niets te maken had met de opsporing en dat hij mij dit vertelde, omdat hij het jammer vond, dat er geld en tijd werden verknoeid met het zoeken naar iemand, die niet gezocht behoefde te worden. Ik heb hem toen duidelijk gemaakt, dat dit toch niet helemaal juist was, want het kon wel zijn, dat er van justitiële zijde wel gezocht moest worden, omdat het mogelijk was, dat *van der Waals* niet in Engelse gevangenschap zat, maar dat hij voor de Engelsen werkte. Dit zou wel een zeer wonderlijke figuur zijn en daar konden wij toch niet in berusten.

Hij heeft mij toen gezegd, dat ik deze wetenschap in zoverre mocht gebruiken, dat ik, zonder mijn zegsman te noemen, bij liet B.N.V. kon informeren, want de mededeling was van het B.N.V. zelf afkomstig. Natuurlijk begreep ik er toen helemaal niets meer van, omdat er bij het B.N.V. niets bekend was. De heer *Kloots* wist ook inderdaad niets, noch de heer *Sanders*, althans voor zover mij bekend was.

Ik ben toen direct naar het B.N.V. gegaan en ik heb aan de heer *van den Heuvel*, mijn vertrouwensman daar, medegedeeld, wat ik had gehoord. De volgende dag heeft de heer *Somer* mij opgebeld en mij gezegd, dat ik om 's hemels wil niet moest vertellen, wat ik wist, want dan zouden er ongelukken gebeuren. Het feit, dat *van der Waals* in Engelse handen was, kon alleen bekend zijn bij kolonel *Eindhoven* en bij niemand anders. Hij zou dus zeer grote moeilijkheden krijgen, wanneer deze indiscretie — die het achteraf bleek te zijn — bekend werd. Ik verkeerde dus in een heel moeilijke positie: ik mocht mijn zegsman niet noemen en ik begreep, dat kolonel *Eindhoven* waarschijnlijk verplicht was mij te zeggen, dat hij niet wist waar *van der Waals* was, terwijl een ander mij had verteld, dat hij het wel wist. Ik kon dus eigenlijk geen contact met hem opnemen zonder dat dit een scheve positie zou geven. Ik zou namelijk nooit hebben kunnen veinzen, dat ik niets wist.

Ik verkeerde dus in een buitengewoon moeilijke positie en op dat moment kon ik niets anders doen dan langs de officiële weg bij het B.N.V. blijven aandringen op het instellen van een onderzoek naar

van der Waals. Dit heeft zo geslept tot de zomer van 1946. Bij het B.N.V. hadden toen grote veranderingen plaats. Ik had gehoord, dat de heer Sanders, die het hoofd van de recherche was, zou weggaan, en ik was bang, dat al onze gegevens en stukken bij het B.N.V. zouden zoekraken of ergens zouden komen, waar wij, wanneer dit nodig was, er niet de beschikking over zouden kunnen krijgen. Ik wilde dus de verbinding met het B.N.V. graag in stand houden en ik ben toen voor het eerst naar de heer Sanders persoonlijk gegaan en ik heb hem gevraagd wie zijn opvolger zou zijn en tot wie ik mij zou kunnen wenden voor de zaak van der Waals, als hij weg was. Ik zou natuurlijk liever naar de heer Einthoven zijn gegaan, maar om de bekende reden deed ik dit niet.

44602. De **Voorzitter**: U had de heer Einthoven dus nog steeds niet gesproken?

A. Neen. Ik wist, dat de heer Einthoven tegen mensen van de P.R.A. in Rotterdam had gezegd, dat hij niet wist waar van der Waals was. Hij kon dit ook veilig zeggen, want hij zal toen wel niet precies geweten hebben waar hij was.

De heer Sanders heeft mij toen gezegd, dat ik mij niet ongerust behoefde te maken, omdat hij er nog wel een poosje zou zijn. Ongeveer een maand later bleek mij echter, dat de heer Sanders wel van het tapijt was verdwenen. Toen ben ik naar kolonel Einthoven gegaan en blijkbaar op het goede moment, want toen ik bij hem binnenkwam, liet hij mij een brief zien, die hij juist had ontvangen van brigadier Shoosmith, waarin deze Engelse generaal hem vertelde, dat eindelijk was komen vast te staan, dat de man, naar wie kolonel Einthoven hem zo dikwijls had gevraagd, identiek was aan een zekere Wilhelm Eduard Hofmann, die in een kamp in Duitsland gevangen zat.

Ik vind het jammer, dat ik hier zo'n beetje de indruk heb gegeven, alsof kolonel Einthoven blaam treft; ik voor mij heb echter het gevoel, dat hij niet anders heeft kunnen handelen dan hij heeft gedaan. Als ik daarvan niet overtuigd was geweest, had ik ook zeker niet berust in deze passieve houding, maar dan had ik, desnoods via de openbaarheid, trachten door te zetten. Ik was echter zo overtuigd van de integriteit van kolonel Einthoven en dat hij blijkbaar goede redenen had deze zaak zo te behandelen, dat ik niet de moed had zijn spel stuk te maken. Aan de andere kant voelde ik mij des te meer verplicht er niet in te berusten, dat het zo bleef. Achteraf heb ik ook de indruk gekregen, dat ook kolonel Einthoven dankbaar was, dat die brief kwam.

44603. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat, toen u bij hem kwam, hij de brief van die Engelsman al had?

A. Ja, maar hij had hem net ontvangen.

44604. De **Voorzitter**: Is dit in Augustus 1946 geweest?

A. Ja.

44605. De **Voorzitter**: De heer Einthoven heeft nl. voor onze commissie het volgende verklaard:

„Het was Augustus, wij hadden het Militair Gezag.”

Dit is een reactie op een vraag, die ik hem had gesteld. Hij gaat echter verder:

„Ik heb eind 1945 of begin 1946 mensen uit Rotterdam bij mij gekregen, dat was van der Meer, een ingenieur, en nog iemand. Zij kwamen met de volledige stukken op tafel, waaruit bleek, dat zij bij hun onderzoek er op gestuit waren, dat van der Waals door de Engelsen naar Duitsland was getransporteerd. Ik heb gezegd: Geef hier! Met die stukken ben ik naar de Engelsen gegaan. Ik heb tegen de Engelsen gezegd: Nu zal hij terug! Ik heb mijn mond moeten houden, maar het is een ontzaglijke blamage voor jullie, dat je een dusdanige vent hebt weggehaald. Het is thans bekend, hier zijn de stukken, nu moet die vent terug. Ik heb geen antwoord gekregen. Ik heb twee keer naar Duitsland geschreven. Ten slotte heb ik in Engeland met de hoogste Engelse autoriteiten een bespreking gehad, ten einde van der Waals terug te krijgen.”

De heer Einthoven doet het hier voorkomen, alsof u voor hem de openbaring bracht, terwijl u zegt, dat hij al een brief van een Engelse generaal had.

A. Waarschijnlijk is het toch wel juist zoals kolonel Einthoven het stelt, alleen vergist hij zich, dat ik zelf daar ben gekomen. Hij wist natuurlijk, dat van den Ende en ik de twee mensen waren, die

dit hadden ontdekt, dus daarom heeft hij mijn naam daarin genoemd. Hij verwacht dit, alsof ik zelf daar de stukken heb gebracht. Dit is niet juist. Ik heb ze gewoon officieel bij de P.R.A. in Rotterdam ingediend, die ze weer naar kolonel Einthoven heeft gezonden. Het is ook mogelijk, dat kapitein Verwey, die daar ook een functie had, ze persoonlijk is gaan brengen. Ik acht dit zelfs zeer waarschijnlijk, want hij was er erg op gesteld om zelf naar Duitsland te gaan voor dit onderzoek. Ik heb dus de indruk, dat hij de stukken gebracht heeft.

44606. De **Voorzitter**: De heer Einthoven had de stukken betreffende uw onderzoek dus al, toen u met hem ging praten?

A. Ja, dat is zeker. Zij betroffen alleen het feit, dat van der Waals in Zuidlaren met de geallieerden was meegegaan, hetgeen werd bevestigd door het weghalen van zijn vrouw. Het enige dat in de verklaring van de heer Einthoven niet juist is — en ik vind dit zeer begrijpelijk — is, dat kolonel Einthoven meent, dat ik zelf de stukken heb gebracht. Het kan ook wel zijn, dat ik mij vergis en dat ik in die periode de heer Einthoven toch wel eens even heb gesproken; de stukken heb ik hem echter niet zelf gebracht.

44607. De **Voorzitter**: In ieder geval is het dus mogelijk, dat, toen u het bewuste onderhoud met hem had, waarbij hij zei, dat hij die brief van de Engelse generaal had gekregen, hij de stukken, waaruit bleek, dat van der Waals door de Engelsen naar Duitsland was getransporteerd, al geruime tijd in zijn bezit had?

A. Ja.

44608. De heer **Korthals**: En daar is hij toen mee gaan „excereren” bij de Engelsen, totdat eindelijk de brief kwam van colonel Shoosmith en op dat ogenblik kwam u?

A. Ja.

Later heeft de heer Einthoven ons voor onze dossiers verschillende brieven gezonden, die hij aan de Engelsen heeft geschreven, met de antwoorden daarop. In Januari heeft hij onze stukken gekregen en van die tijd tot Augustus heeft hij verschillende brieven gezonden, waarop — voor zover ik mij herinner — pas in Mei voor het eerst antwoord kwam, dat de Engelsen iets zouden doen. De Engelsen hebben dit wel laten sloffen, hetgeen ook zeer begrijpelijk is; zij geneerden zich natuurlijk voor wat er gebeurd was met van der Waals.

44609. De **Voorzitter**: Daarna heeft u de heer Einthoven waarschijnlijk meer gesproken. Heeft hij bij deze besprekingen ook wel eens iets gezegd over de situatie, waarin hij met betrekking tot dit geval zelf was geraakt?

A. Neen, ik heb vermeden het aan te snijden en hij is er niet over begonnen. Ik vond het vrij pijnlijk; ik had natuurlijk kunnen zeggen, dat ik het al meer dan een halfjaar wist, maar ik vond dit niet nodig.

Ik vond het niet prettig; ik heb steeds de indruk gehad, dat hij zich beschouwde als het hoofd van een dienst, die er veel belang bij had goede relaties met de Engelsen te onderhouden en niet om in de allereerste plaats de justitie te dienen.

Als ik maar een greintje wantrouwen had gehad in het beleid van kolonel Einthoven, zou ik zeker anders hebben opgetreden. Ik heb echter steeds gedacht, dat hij in deze zaak misschien wel fouten heeft gemaakt, maar toch zeker niet willens en wetens bepaalde dingen heeft willen achterhouden.

Eerst al bij het onderhoud met de heer Sanders en later bij het onderhoud met de heer Einthoven is de politieke sfeer, waarin deze hele zaak rustte, sterk naar voren gekomen.

44610. De **Voorzitter**: En blijkbaar ook de onderlinge verhoudingen. Ik zie hier in een proces-verbaal van een verhoor, dat u op 19 Juni 1947 door de Rijksrechercheur Pieter Arend van Noothoorn is afgenomen, dat bij dat onderhoud met u de heer Einthoven de heer Sanders een „gangster” heeft genoemd. Is dit juist?

A. Inderdaad, d.w.z. hij heeft gezegd, dat je toch niet met gangsters kon blijven werken of iets dergelijks.

In ieder geval hebben en de heer Sanders en de heer Einthoven mij duidelijk laten merken, dat het onderzoek naar de gedragingen van van der Waals huns inziens diende te geschieden door een objectief persoon, van wie het Nederlandse volk zou kunnen en mogen aan-

nemen, dat hij zonder aanzien des persoons deze zaak zou behandelen. Ik hoorde toen van de heer *Einthoven*, dat hij de Minister zou verzoeken daartoe iemand aan te wijzen — ik geloof niet, dat hij toen een naam heeft genoemd — en dat hij dan zou vooritellen, die persoon te doen bijstaan door iemand, die namens het B.N.V. aan dit onderzoek deelnam, en door iemand, die dit namens de procureur-fiscaal zou doen. Kolonel *Einthoverz* vroeg mij, of ik eventueel de laatste persoon zou willen zijn, waarin ik heb toegestemd. Ik vond het jammer dit niet te doen, omdat ik met *van den Ende* eigenlijk de enige was, die van deze zaak volledig op de hoogte was.

Professor *Jonkers* is toen benoemd om dit onderzoek te leiden en de heer *Zaaijer* heeft mij gevraagd daarbij te assisteren; van het B.N.V. is de heer *Cijfer* gekomen.

Het eerste, dat *van der Waals*, toen hij in Holland arriveerde, aan de heer *Cijfer* vroeg, was: „Bent u misschien professor *Jonkers*?” U begrijpt hoe wij ons voelden.

Ik hoop, dat ik duidelijk ben geweest, ik heb getracht het heel kort te maken en ben daardoor wellicht over verschillende dingen heengelopen.

44611. De **Voorzitter**: U heeft dus verder met het onderzoek van de zaak-van *der Waals* veel te maken gehad?

A. Toen het onderzoek begon, bleek mij, dat prof. *Jonkers* dit alleen kon doen als een bijkomstige functie. Hij had nog zeer veel andere dingen te doen en kon zich niet volledig vrijmaken. Verder bleek mij, dat de heer *Cijfer* zijn taak zo opvatte, dat hij er bij kwam, als er verhoorden ware:?, dus eigenlijk meer als een luisterpost dan als een daadwerkelijk aan het volledig onderzoek deelnemend iemand, en het recherchewerk kwam toen geheel op mij neer. Als particulier persoon (wel is waar verbonden aan de P.R.A. te Rotterdam) was ik verplicht deze zaak ook technisch te leiden en dit vond ik niet juist. Ik ben toen naar mr. *van Doorn* gegaan, het hoofd van de P.R.A., die altijd bereid was ons bij het onderzoek te steunen. Hij was het met mij eens en toen is de hoofdinspecteur *Klaassei*, die gepensionneerd was en dus volledig beschikbaar was, aangewezen. Nadat ik gedurende een maand zelf praktisch het onderzoek had geleid — prof. *Jonkers* had natuurlijk de leiding bij de verhoren, maar er was zoveel bijkomend onderzoek te doen, omdat er van alle delen van het land inlichtingen nodig waren en getuigen moesten worden gehoord —, is de P.R.A. in Rotterdam volledig ingeschakeld. Toen eenmaal bleek — voor ons had dit altijd al vastgestaan —, dat er helemaal geen politieke kant aan deze zaak was, en dit was ook eigenlijk de reden, waarom voor het onderzoek zo'n eigenaardige vorm was gekozen, heeft prof. *Jonkers* zich teruggetrokken en is het onderzoek geheel in de normale banen geleid en heeft mr. *van Doorn* de leiding genomen.

44612. De **Voorzitter**: Zoëven zei u, dat bij het eerste gesprek, dat u had met de heer *Einthoven* — ik heb u toen onderbroken in verband met de opmerking, die de heer *Einthoven* over de heer *Sanders* had gemaakt —, ook de politieke moeilijkheden aan de dag kwamen. Wat bedoelde u daarmee?

A. In die voege, dat en de heer *Sanders* en kolonel *Einthoven* en ik zelf alle drie op hetzelfde standpunt stonden, nl. dat heel Nederland hierachter veel meer zocht dan er achter zat. Wat er ook met *van der Waals* was gebeurd en wat heel wonderlijk en onverklaarbaar was en ook voor mij vaak onverklaarbaar was geweest, dat kon toch zeker niet te maken hebben met datgene, wat velen er achter zochten, nl. dat als *van der Waals* hier zou komen, er ont-hullingen zouden worden gedaan ten aanzien van bepaalde personen. Dat is wat ik bedoelde met de politieke zaak. Wij waren het hier-over alle drie volkomen eens en door de feiten is dit ook bevestigd.

44613. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het op onze weg ligt te onderzoeken, wat de Engelsen met *van der Waals* hebben gedaan; deze feiten zijn trouwens voldoende bekend.

Ik mag wel aannemen, dat, voor zover in het proces-verbaal van de Rijksrechercheur *van Noothoorn* verklaringen van u voorkomen, u de inhoud daarvan hier als juist kunt bevestigen. Er komen ook verklaringen in voor van andere personen, die hij heeft gehoord, maar er zijn er verschillende bij van u.

A. Deze verklaringen waren korter na dato, ik neem dus aan, dat ik het toen beter heb geweten dan ik nu nog doe.

44614. De **Voorzitter**: Welk contact heeft u met de heer *Pidcock* gehad?

A. Uit de brief van *Shoosmith*, die kolonel *Einthoven* mij liet lezen, heb ik voor het eerst de naam *Pidcock* vernomen en ik heb deze onthouden. Bij de verhoren van *van der Waals* zweeg deze stelselmatig over de namen *Siedenburg* en *Pidcock*; wij begrepen toen wel, dat hier meer achter zat en dat hij dit probeerde achter te houden, totdat het hem geschikt leek, dit te zeggen. Ik achtte het toen zeer noodzakelijk te trachten de heren *Siedenburg* en *Pidcock* te horen. De heer *Siedenburg* verklaarde zich daartoe niet bereid, d.w.z. hij was nog aan het B.N.V. verbonden en kon daarom niets zeggen; ik heb er niet verder op aangedrongen. Het onderhoud was heel prettig, ik heb hem alleen maar even gepolst, waarbij ik merkte, dat hij niet bereid was, in dit stadium althans, mededelingen aan mij te doen. Ook was hij niet bereid het adres van *Pidcock* te geven, waarop ik naar Londen ben gegaan en heb geprobeerd het adres te krijgen. Ik had al geschreven naar het War Office en dit antwoordde mij, dat wanneer ik een mededeling had voor de heer *Pidcock*, ik die maar dan moest sturen en dan zouden zij wel zorgen, dat zij bij hem kwam. Ik vertrouwde dit echter niet; ik ben dus naar het War Office gegaan en door een vergissing van de dienstdoende officier heb ik het adres in handen gekregen. Ik ben toen direct met een taxi er heen gegaan en de heer *Pidcock* bleek een Engelsman te zijn, die uitstekend Nederlands sprak. Wel is waar mocht hij niets verklaren — hij heeft dit ook niet gedaan, ik moet dit hier uitdrukkelijk vaststellen —, maar hetgeen ik hem vertelde, sprak hij niet tegen. Zodoende heb ik een vruchtbaar onderhoud gehad, dat voor mij toch zeer verhelderend heeft gewerkt. Ik wist de feiten eigenlijk al, maar zonder ze uitdrukkelijk te bevestigen, heeft hij ze toch wel zo bevestigd, dat ik nu helemaal begreep hoe de vork in de steel zat.

44615. De **Voorzitter**: Van de heer *Pidcock* heeft u dus niet gehoord op welk tijdstip kolonel *Einthoven* van deze zaak op de hoogte is gesteld?

A. Neen, ik heb hem dit ook niet willen vragen; ik vond dit iets te ver gaan.

Toen de heer *Siedenburg* wat vertrouwelijker werd, heb ik er wel iets meer van gehoord.

44616. De **Voorzitter**: Wat heeft hij verklaard?

A. Kolonel *Einthoverz* heeft gezegd: Hoor eens, jij zit bij de Engelsen, zorg dat je zoveel mogelijk te weten komt en vertel mij zo weinig mogelijk van wat ik niet behoef te weten.

Ik heb ook hem niet naar data gevraagd, die zou hij mij waarschijnlijk ook niet hebben gegeven.

44617. De **Voorzitter**: U heeft, toen *van der Waals* later weer hier was, vrij veel met hem gesproken. *Van der Waals* heeft zijn verdediging opgebouwd op de stelling, dat hij in werkelijkheid voor de Engelsen werkte. Wanneer hij dan moet verklaren wat het contact was tussen hem en de Engelsen, dan komt hij op de persoon van *Emile Verhagen*. Hij zegt zelfs, dat *Schreieder* ook voor de Engelsen heeft gewerkt. Ik zou u willen vragen of hij direct met deze theorie voor de dag is gekomen?

A. Wel heel gauw. Ik zou de stukken moeten raadplegen. Zijn verklaringen zijn zo verward; de ene dag verklaarde hij dit en de andere dag dat. Uit mijn hoofd zou ik het niet kunnen zeggen; hij is echter wel betrekkelijk spoedig met het verhaal van *John* voor de dag gekomen. Dat *Schreieder* ook een Engelse agent zou zijn geweest heeft hij bewaard tot de rechtszitting, dat heeft hij niet eerder verteld.

Hij heeft ook pas veel later gezegd, dat *John* een Russische agent was. *Johnson*, zijn opdrachtgever, was eerst Engelsman en later bleek, dat *Johnson*, die wel is waar in Londen was of althans daar zijn hoofdkwartier had, eigenlijk voor de Russen werkte.

44618. De **Voorzitter**: Wie bedoelt u met *John*?

A. *Emile Verhagen*. Hij noemde hem in het begin altijd *Joho*.

44619. De **Voorzitter**: Heeft hij de naam *Emile Verhagen* wel spoedig genoemd?

A. Ja, die heeft hij al heel spoedig genoemd.

44620. De **Voorzitter**: Heeft u een oordeel over het al of niet fictief zijn van die persoon?

A. Voor mij staat vast, dat hij niet bestaat; er is echter geen overtuigend bewijs voor. Een feit is, dat *van der Waals* ons hierover

maar steeds verhalen deed, die wij met alle moeite hebben getracht te verifiëren. Wij hebben altijd getracht, wanneer er iets in het voordeel van *van der Waals* was, dit zeer consciëntieus te onderzoeken. Altijd bleek echter, dat het maar onzin was.

44621. De **Voorzitter:** Voor zover hij dus aanwijzingen gaf voor de concretisering van die bewuste persoon, leverden deze aanwijzingen steeds niets op?

A. Het leverde steeds niets op. Het enige, dat wij niet hebben kunnen onderzoeken, zijn aanwijzingen, die volgens mij ook van nul en generlei waarde zijn, nl. terwijl hij bij de Engelsen was, heeft hij ook alle mogelijke contacten gehad en hebben de Engelsen hem zijn papieren afgenomen. Ik heb in Duitsland ook nog moeite gedaan om vast te stellen of hem inderdaad zijn papieren zijn afgenomen en waar zij zich zouden bevinden. Het is ons echter niet gelukt hiervan iets vast te stellen. Dit is eigenlijk het enige punt, waaraan hij zich kan vastklemmen en kan zeggen, dat het niet is onderzocht, en dat, wanneer dit werd gedaan, men wel degelijk zou zien, dat *John* bestond. Verder is alles, wat hij over *John* mededeelde, zeer consciëntieus onderzocht en het bleek altijd nonsens te zijn.

44622. De **Voorzitter:** Heeft hij wel eens verband gelegd tussen *Emile Verhagen* en *Sweerts*?

A. Tijdens het onderzoek heeft hij dit, geloof ik, niet gedaan. Na de rechtszitting — ik zocht hem wel eens op in zijn cel — heeft hij mij de naam *Sweerts* wel eens genoemd.

44623. De **Voorzitter:** In welk verband heeft hij u dit gezegd?

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat het bij mij toen het ene oor in het andere uitging. Ik weet het niet meer. Ik heb hem altijd naar zijn verdediger verwezen en gezegd, dat hij de man was om dit voor hem te doen. Wanneer hij dan zei, dat de verdediger geen geld had om het te onderzoeken, heb ik gezegd: wanneer de heer *van de Starp* bij mij komt en zegt, dat er nog iets moet worden uitgezocht, maar dat er geen geld voor is, dan wil ik daarover nog wel eens praten. Ik heb natuurlijk zelf geen contact met de verdediger gezocht.

44624. De **Voorzitter:** Is hij ook niet bij u geweest?

A. Neen.

44625. De **Voorzitter:** Hij heeft u dus ook niet gevraagd bepaalde dingen te onderzoeken?

A. Neen.

44626. De **Voorzitter:** U kunt dus verklaren, dat, voor zover u met het onderzoek bemoeienis heeft gehad, alle gegevens, die *van der Waals* ter ondersteuning van zijn theorie heeft gegeven, van nul en gener waarde bleken te zijn?

A. Het was zelfs zo, dat het meestal bijna onmogelijk was ze te onderzoeken, omdat het zulke vage dingen waren. Hij kwam niet met concrete feiten, dus is er niet eens erg veel onderzocht kunnen worden.

44527. De **Voorzitter:** Hoelang bent u met het onderzoek bezig geweest, in dier voege, dat u in verhoren voortdurend contact niet hem had?

A. Vanaf September 1946, toen hij hier is gebracht, tot een aanzienlijke tijd vóór de rechtszitting. De heer *Klaassen* had toen illes in handen en daarna heb ik mij langzamerhand teruggetrokken; ik bleef echter nog wel op de hoogte.

44628. De **Voorzitter:** Hoelang is die periode ongeveer geweest?

A. Zeker een jaar, misschien nog iets langer.

44629. De **Voorzitter:** Heeft u voor u zelf wel het idee, dat u er enige kijk op hebt gekregen?

A. Voor mij zelf heb ik een duidelijk beeld, maar dit is natuurlijk niet wettig.

44630. De **Voorzitter:** Waarop komt dit beeld neer?

A. Hij is een psychopaat, die misschien zelf wel zo nu en dan gelooft in de nonsens, die hij vertelt, maar hij kan niet anders dan liegen. Deze man kan de waarheid niet spreken, zoals hij ook nooit iemand eerlijk kan behandelen. Hij is een door en door slecht mens, zonder geweten, echt berouw heeft hij nog nooit getoond.

44631. De **Voorzitter:** Is het u bij het onderzoek wel eens gebleken, dat hij verklaringen heeft afgelegd, waarvan de onwaarheid zeer duidelijk was aan te tonen? Of zat alles heel aardig in elkaar?

A. Het zat heel aardig in elkaar. Zelf klaagt hij er over, dat hij een slecht geheugen heeft, maar hij heeft een fotografisch geheugen. Hij weet ook bepaalde feiten, die jaren geleden zijn gebeurd, nog te benutten om in zijn voordeel te laten pleiten. Ik zal er u een voorbeeld van geven. Hij kwam eens bij mij om raad te vragen, omdat hij in contact was gekomen met mensen, die Duitse soldaten wilden doen verdwijnen. Het waren een paar jongelui en ze hadden al een man van achteren neergeschoten; het was iemand, die gewoon op straat liep. Hij vroeg of hij er aan mee moest doen. Ik zei hem dit niet te doen, want dit was moord. Wanneer men van de mail niets weet, alleen dat hij een uniform draagt, dan lokt dit slechts nodeloos represailles uit. Wanneer je wat doet, moet je wat goeds doen; als jij met je uitvinding naar Engeland gaat, dan doe je wat, maar hieraan heb je niets.

Ik was dit hele gesprek vergeten en pas bij het onderzoek bleek mij, dat dit zijn eerste ons bekende verraadzaak was. Toen hij mij dit vertelde, zei hij er namelijk niet bij, dat hij de twee jongens, die dit hadden gedaan, zelf aan de Duitsers had overgeleverd. Nu gebruikt hij dit om te zeggen, dat hij toen zelf heeft gevraagd hoe hij handelen moest en draait hij alles om. Toen ik dit aanvankelijk tegenover hem ontkende en zei, dat ik het mij niet herinnerde, vertelde hij precies waar hij en ik hadden gezeten, hoe de kamer er uit zag en welk schilderijtje er boven mijn hoofd had gehangen. Hij heeft mij ook eens verteld, dat hij nu werkelijk naar Engeland zou gaan. Van uit IJmuiden zou hij de volgende dag gaan, als Duits zee-officier verkleed; ik geloofde er wel is waar niets van, maar toch wilde ik voor mij zelf zekerheid hebben. De volgende morgen vroeg ben ik op mijn motorfiets gestapt en ik ben naar IJmuiden gegaan en inderdaad vond ik daar het bootje liggen, dat hij mij in details had beschreven. Zo was hij, bij zijn verhalen maakte hij altijd iets, dat men kon controleren. Hij zei dit dan dikwijls zeer ter loops, niet met de bedoeling, dat het zou worden gecontroleerd, maar wanneer men het eens zou doen, dan klopte het.

Ik geloof, dat hij het type internationale oplichter is, waarbij menigeen er in loopt. Zij hebben een zekere handigheid in een andere huid te kruipen. Als hij in een gezelschap van juristen komt — terwijl hij nauwelijks zonder fouten Nederlands kan schrijven —, geloof ik niet, dat iemand zal bemerken, dat hij geen rechten heeft gestudeerd. In zekere zin kan hij ook mensen voor zich innemen. Hij is een tragische figuur. Als hij inderdaad naar Engeland was gekomen in de eerste dagen van de oorlog, zou hij zeker voor de geallieerden hebben gewerkt, daar ben ik persoonlijk van overtuigd.

44632. De heer **Morthals:** Weet u ook hoe hij zich vóór de oorlog heeft gedragen?

A. Hij stond zeer slecht bekend, is mij later gebleken; hij was onbetrouwbaar en handig. Als er moeilijke karweitjes waren op te knappen, dan kon hij dat; hij was technisch zeer goed bij. In de gevangenis werkte de radio niet goed. *Van der Waals* verzocht er naar te mogen kijken en had het direct voor elkaar. Karakter had hij echter niet en hij was oneerlijk. Voor zover ik weet, was hij nooit met de politie in aanraking geweest.

Het aantal personen, dat hij heeft opgelicht met die uitvinding, is legio. Wij hebben dit niet allemaal onderzocht, omdat het niet ter zake diende. Ik ben echter overtuigd, dat hij er zelf in geloofde en ogenschijnlijk zat er ook wel wat in.

44633. De **Voorzitter:** U weet nu waar wij u in het bijzonder naar hebben willen vragen. Meent u, dat u hiermede uw visie hierop heeft gegeven? Of zijn er nog bepaalde punten, die voor ons van belang zouden kunnen zijn?

A. Dit is een moeilijke vraag, het is zo'n geweldig uitgebreide materie, ik heb er slechts een greep uit gedaan.

Ik wil de vraag echter graag omdraaien. Wanneer u meent, dat er nog dingen zijn, die van belang zijn, dan wil ik trachten die zo goed mogelijk te beantwoorden.

44634. De **Voorzitter**: Ik heb u datgene gevraagd, wat in verband met andere punten voor ons van belang is. Wij kunnen natuurlijk niet weten, wat u in die tijd nog meer hebt ervaren. Wanneer u meent, dat u nog dingen hebt meegemaakt, die in dit kader van belang zijn, dan wil ik u graag de gelegenheid geven daarvan mededeling te doen.

A. Ik zou niet weten welke punten als zodanig voor u van belang kunnen zijn. Het England-Spiel is bij het onderzoek van *van der Waals* altijd maar zeer ter loops ter sprake gekomen en ik ben zeker niet degene, die bevoegd is daarover inlichtingen te geven. Alles wat ik weet, is mij uit de stukken bekend, en anderen weten dit uit eigen ervaring.

44635. De **Voorzitter**: Bij het England-Spiel is *van der Waals* blijikbaar slechts een verlengstuk van de S.D. geweest.

A. De rol, die *van der Waals* daarbij heeft gespeeld, is niet zo machtig interessant geweest. Hij was meer de handige V-man. Met het spel zelf zal hij heel weinig te maken hebben gehad. Ook het zenden van *van der Waals* zelf is slechts humbug.

44636. De **Voorzitter**: Waarop baseert u deze mening?

A. Omdat er helemaal geen feiten bekend zijn, waarbij hij verbinding met Engeland heeft gemaakt. Ook niet in de tijd van het England-Spiel, toen hij beweerde in telegrafisch contact te staan. Dit is nooit komen vast te staan.

44637. De **Voorzitter**: Wat gelooft u, dat zijn bedoelingen waren, toen hij naar Stockholm is geweest?

A. Dat is heel moeilijk met zekerheid te zeggen.

44638. De **Voorzitter**: *Schreieder* had een zeer positieve bedoeling toen hij hem er naar toe zond, o.m. om *Ubbink* en *Dourlein* zoveel mogelijk verdacht te maken.

A. Dat was een van de redenen; verder om het verbroken England-Spiel misschien langs een andere lijn weer op te vatten. Het

is echter helemaal niet onmogelijk, dat *van der Waals* ernstig heeft overwogen of hij geen kans zag dubbel spel te spelen. Ik zou dit zeker niet durven uitsluiten.

44639. De **Voorzitter**: In ieder geval is hij daar opgevallen door de naam, die hij zich had aangemeten.

A. Ja, dat was wel heel erg dom. Hij zelf houdt vol, dat hij heeft geprobeerd van uit Stockholm naar Engeland te Komen; het lijkt me echter al te naïef, dat hij dat zonder meer heeft gedaan. Ik denk, dat, wanneer men hem de kans had gegeven, hij het wel had geprobeerd, met de gedachte, dat, wanneer hij in Engeland kwam, men daar wel zo dankbaar zou zijn, dat men hem wel zou sparen.

44640. De **Voorzitter**: Het was toen al duidelijk welke kant de oorlog uitging; het was dus ook niet zo gek om te trachten in een ander bootje te stappen.

A. Ik geloof ook steeds, dat er van zijn verhalen, dat hij ernstig probeerde naar Engeland te komen, wel iets waar is.

44641. De heer **Korthals**: Weet u of hij contact heeft gehad?

A. Neen, voor mij staat het vast van niet; ik kan het echter niet bewijzen.

De **Voorzitter**: Wanneer u dan zelf geen opmerkingen meer hebt, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

A. P. VAN DER MEER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 10 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIUS MARTINUS OLIFIERS,

oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-kolonel.

Hij legt de eed af als getuige.

44642. De Voorzitter: U bent op 13 Mei met hetzelfde schip, waarmee ook H.M. de Koningin naar Engeland is vertrokken, uit Nederland weggegaan?

A. Ja.

44643. De Voorzitter: De heer *van de Plassche* en u waren aan boord gekomen in verband met het feit, dat u beiden op de z.g. „Fahndungsliste” van de Duitsers stond vermeld. U had in verband daarmee, meen ik, een schriftelijke opdracht van de opperbevelhebber om te vertrekken gekregen?

A. Ja.

44644. De Voorzitter: Er is ons gebleken, dat in Engeland bepaalde interneringen hebben plaats gevonden, vermoedelijk mede op grond van een lijst, die in Nederland was opgesteld, van N.S.B.-ers en met de N.S.B. sympathiserenden. Het is niet helemaal duidelijk, waar die lijst vandaan is gekomen. Er zijn getuigen geweest, die de veronderstelling hebben geopperd, dat de heer *van 't Sant* die lijst had meegebracht; er zijn anderen, die zeggen, dat u deze lijst had meegebracht en dat deze zo bij de heer *van 't Sant* is terechtgekomen. Weet u hier iets van?

A. Neen, ik weet er niets van. Ik heb deze lijst niet meegenomen.

44645. De Voorzitter: Deze lijst schijnt o.a. ook een rol te hebben gespeeld bij de internering van overste *Zegers*.

A. Ik heb er niets van geweten.

44646. De Voorzitter: U heeft de lijst dus niet meegenomen, maar weet u hoe de lijst in Engeland is gekomen?

A. Ik heb nooit van die lijst gehoord.

44647. De Voorzitter: U heeft er zelfs nooit van gehoord. Kunt u ons vertellen wat voor werkzaamheden u in Londen heeft gehad?

A. Ik ben te werk gesteld op het Departement van Defensie. Ik had daar het contact met de militaire attachés van enige landen. In opdracht ben ik naar Duinkerken gegaan, voor het geval Nederlandse troepen daar zouden overkomen, met het doel hun onmiddellijk hulp te kunnen verlenen. Ook ben ik gegaan naar Haverford-West om de Nederlandse troepen na te kijken en te zien of er onbetrouwbare elementen tussen zaten. Tot 1941 heb ik zulk soort werkzaamheden gehad.

Toen Minister *van Boeyen* Minister van Oorlog a.i. werd, heb ik het Bureau Documentatie gekregen.

44643. De Voorzitter: Is dat vrij kort na het optreden van Minister *van Boeyen* als Minister van Oorlog a.i. gebeurd?

A. Ja.

44649. De Voorzitter: Bent u daar tot het einde werkzaam gebleven?

A. Ik ben daar tot 1945 werkzaam geweest.

44650. De Voorzitter: Wat hielden de werkzaamheden van het Bureau Documentatie in?

A. Deze werkzaamheden hielden in: lijsten samen te stellen van de N.S.B.-ers en onbetrouwbare personen in Nederland.

44651. De Voorzitter: Was dit met het oog op de terugkeer?

A. Ik stond in verbinding met de heer *Pelt*, die verschillende N.S.B.-dag- en -weekbladen kreeg, waar ik gegevens uithaalde. Ik maakte fotokopieën, die ik in kaartsystemen onderbracht.

44652. De Voorzitter: Dat ging dus waarschijnlijk in de eerste plaats om de ambtenaren?

A. Ja. Ook maakte ik een overzicht van de benoemingen, die hadden plaats gevonden van de rechterlijke macht, burgemeesters, enz., zodat de verschillende Departementen daarmee rekening konden houden, en van de zeer belangrijke dingen, die uit de pers bleken, hoewel de betrouwbaarheid daarvan niet groot was. Dit was dus een soort bloemlezing van de pers in Nederland.

44653. De Voorzitter: Maakte u een kaartstelsel van de namen?

A. Ja.

44654. De Voorzitter: In die drie en een half à vier jaar heeft u waarschijnlijk een respectabel kaartstelsel bij elkaar gekregen?

A. Ik had een kaartstelsel met ongeveer zestig à zeventig duizend kaarten. Ik verwerkte ook de verschillende economische gegevens, ik noteerde de maatschappijen, die in de verschillende N.S.B.-bladen adverteerden.

44655. De Voorzitter: Ik zal u voorleggen hetgeen hier is gezegd met betrekking tot het punt, waarover ik het zojuist had. Ik heb hier voor mij het verslag van het verhoor van de heer *van 't Sant*. Op een gegeven moment heb ik, toen het geval van overste *Zegers* aan de orde was, gezegd:

„De heer *van Oorschot* zegt verder: „Hij is op een verkeerde lijst van *van 't Sant* in de gevangenis gekomen”.

A. Ik had nog geen lijst.

De heer **Korthals**: Was het niet een oude lijst?

A. Heb ik een lijst gehad? Dan moet ik hem van de Engelsen gehad hebben.

De Voorzitter: De heer *van Oorschot* zegt: „*Van 't Sant* had een lijst van alle nationaal-socialisten meegebracht. Die lijst hadden wij op de inlichtingendienst ook.”

A. Kijk eens: ik had niets meegebracht. Ik heb meegebracht... neen, ik heb niets meegebracht, helemaal niets. Ik heb gekregen van *Olifiers* en *van de Plassche* een kaartstelsel van de nationaal-socialisten uit Nederland; ik weet niet meer, hoe zij er aan kwamen. Daarvan is een lijst gemaakt en die lijst is overgegeven aan de Engelsen.”

A. Ik herinner mij daar niets van. Ik heb geen lijst meegenomen.

44656. De Voorzitter: Weet u ook niet of de heer *van de Plassche* een lijst heeft meegenomen?

A. Voor zover ik weet, had generaal *van de Plassche* ook geen lijst bij zich. Ik herinner mij wel, dat de heer *van 't Sant* uit Indië een kaartstelsel heeft gekregen van Indische mensen.

44657. De Voorzitter: Dit is bij het verhoor van de heer *van 't Sant* gezegd in verband met de arrestatie van overste *Zegers*. Daarbij is derhalve ook nog in discussie gekomen of er misschien een oude lijst van de inlichtingendienst is geweest, omdat, toen enige jaren vóór de oorlog het verbod voor de officieren is gekomen om lid van de N.S.B. te zijn, overste *Zegers* geen lid is gebleven. Mijn vraag is daarom of er misschien een oude lijst is geweest?

A. Bij de generale staf waren drie afdelingen van de inlichtingendienst, de afdeling III A was het buitenland, III B was het binnenland en III C was de geheime code, waar de tegenwoordige generaal *Koor* het hoofd van was. Generaal *van de Plassche* en ik waren bij de buitenlandse inlichtingendienst, wij hadden daar dus niets mee te maken. Overste *Rooseboom* had daar lijsten van en hij is niet naar Engeland gegaan.

44658. De Voorzitter: Ook niemand van zijn afdeling?

A. Voor zover ik weet, niet. Wanneer er dus lijsten zijn geweest, waren die bij de afdeling III B; III A had daarmee niets te maken.

44659. De Voorzitter: Kunt u ook niet zeggen of de heer *van 't Sant* in die tijd een dusdanig contact met afdeling III B heeft gehad, dat hij een lijst heeft kunnen meenemen?

A. Dat weet ik niet. Achteraf heb ik pas gehoord, dat de heer *van 't Sant* voor de tijd van de oorlog bij de inlichtingendienst was. Ik heb dit pas in Engeland gehoord.

44660. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Heeft u het kaartstelsel, dat u in Engeland heeft gemaakt, in later jaren wel eens aan de heer *van 't Sant* ter inzage gegeven?

A. Nooit.

44661. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: U heeft het in Engeland nooit uit handen gegeven? Niemand heeft er afschriften van kunnen maken?

A. Niemand heeft er een afschrift van kunnen krijgen. De overste *Zegers* kwam er als zodanig ook niet in voor.

44662. De Voorzitter: Dat begrijp ik, want dit kaartstelsel werd gemaakt met het oog op de toekomst en daarvoor kwamen de gegevens tijdens de oorlog binnen.

Nu wilde ik u nog iets over een andere zaak vragen. Vorige keer hebben wij al gesproken over het ontstaan van de Centrale Inlichtingendienst in Londen en wij hebben toen vastgesteld, dat noch u, noch generaal *van Oorschot*, noch de heer *van de Plassche* daarmee iets te maken hebben gehad. Het is ons nu echter wel duidelijk geworden, dat in de eerste tijd, tot het aftreden van Minister *Dijxhoorn*, het Departement van Defensie nog wel iets aan inlichtingen deed, al was er onder de heer *van 't Sant* een Centrale Inlichtingendienst opgericht. Dit is toch juist?

A. Ja. In zoverre, er was wel een inlichtingendienst, maar niet een, die rechtstreeks met Nederland in contact stond. Wanneer de Engelandvaarders b.v. overkwamen, werden zij door een commissie gehoord. Van ieder Departement waren daar leden bij en ieder kon vragen wat voor zijn Departement van belang was.

44663. De Voorzitter: De Centrale Inlichtingendienst, die onder leiding stond van de heer *van 't Sant*, werkte samen met de Engelse dienst, die men de S.I.S. noemt. Daarnaast is in het begin van de oorlog door de Engelsen de dienst S.O.E. opgericht; deze dienst onderhield verbindingen met het bezette gebied, in het bijzonder met de verzetsbeweging, bevorderde sabotage en wat dies meer zij. Deze dienst heeft later samengewerkt met de Nederlandse dienst onder leiding van kolonel *de Bruyne* en nog later met het B.B.O. onder leiding van generaal *van Oorschot*. Dit was in 1944. Het is ons echter gebleken, dat er in het eerste jaar, dus in 1940 en 1941, buiten de

dienst van de heer *van 't Sant*, ook reeds contacten met S.O.E. hebben bestaan. Onze indruk is, dat deze contacten ten dele hebben gelopen over het Departement van Defensie.

A. Het zal toch betrekkelijk sporadisch zijn geweest, omdat het in het begin niet zo geregeld was. Vóór de oorlog uitbrak, was er hier een Engelsman, een majoor *Löwe*, die later ook weer naar Engeland is gegaan. Hij kwam wel eens bij mij, maar ik stond niet in geregeld contact met hem; dit mocht ik ook niet; het was mij verboden.

44664. De Voorzitter: Behalve majoor *Löwe* was in de eerste periode ook de heer *Laming*, die u waarschijnlijk wel bekend is, bij S.O.E. werkzaam. De heer *Laming* heeft jaren in Nederland gewoond en stond ook in verbinding met het Engelse gezantschap hier. In het begin van de oorlog is hij naar Engeland gegaan en heeft een tijd gewerkt bij S.O.E. In de eerste tijd — ik spreek nu steeds over de periode 1940 en 1941 — heeft S.O.E. al enige pogingen gedaan mensen naar Nederland uit te zenden; het is niet veel geweest. Wij hebben echter de indruk gekregen, dat S.O.E. en *Laming* hiervoor zeker geen contact zochten met de Centrale Inlichtingendienst, want de heer *Laming* moest niets hebben van de heer *van 't Sant*. Er waren echter wel contacten met andere Nederlandse instanties, zelfs zeer hoge, en ook wel met het Ministerie van Defensie. De agent *Lauwers*, die toen is uitgezonden, heeft hier verklaard, dat hij door kapitein *Kruls* in verbinding is gebracht met de dienst van S.O.E. Mijn vraag is daarom, wat u bekend is van het contact toentertijd tussen S.O.E. en het Departement van Defensie.

A. Dit contact zal buiten mij om zijn gegaan, want ik heb de heer *Lauwers* nooit ontmoet en nooit een opdracht gegeven naar Nederland te gaan.

44665. De Voorzitter: Dat zeg ik ook niet. Ik zeg slechts, dat kapitein *Kruls* dit heeft gedaan, maar deze was ten slotte aan het Departement verbonden. Hij was adjudant van de Minister van Defensie.

A. Het is buiten mij omgegaan.

44666. De Voorzitter: Voor zover er dus in het eerste jaar een inlichtingendienst bij het Departement van Defensie was, was u daar wel bij betrokken. Uw werkzaamheid had echter meer betrekking op het onderhouden van contacten met militaire attachés en op het toezien op de betrouwbaarheid van tot de troepen behorende personen. Voor zover het u betreft, heeft het geen betrekking gehad op uitzenden of pogingen tot uitzenden van agenten naar Nederland? Daar bent u altijd buiten gebleven?

A. Ja, ik mocht dit niet doen.

44667. De Voorzitter: Hoe bedoelt u dit?

A. Ik mocht geen mensen naar Nederland zenden, omdat die dienst bij de heer *van 't Sant* was.

44668. De Voorzitter: Dit was u dus gezegd?

A. Het is mij niet uitdrukkelijk gezegd, maar ik heb het als zodanig nooit gedaan, omdat ik wist, dat het tot de dienst van de heer *van 't Sant* behoorde.

44669. De Voorzitter: Weet u of de heer *van de Plassche* er iets mee te maken heeft gehad?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen.

44670. De Voorzitter: Wat deed deze in die tijd?

A. Hij had, meen ik, het bureau militie.

44671. De Voorzitter: In de eerste tijd had hij dus niet met inlichtingen te maken?

A. Voor zover ik weet, had generaal *van de Plassche* er niets mee te maken. Betrekkelijk kort nadat wij in Engeland waren aangekomen, is er een Koninklijk besluit verschenen, waarbij de heer

van 't Sant als raadviseur werd benoemd en als zodanig de inlichtingendienst kreeg. Ik heb het dus zo beschouwd, dat de heer *van 't Sant* het contact met Nederland deed.

Er is mij wel eens een enkele keer een inlichting gevraagd, b.v. wat een geschikt punt was om in Nederland te landen.

44672. De Voorzitter: Door wie is u dit gevraagd?

A. Het is mij eens gevraagd door een luitenant *Vaz Nunes*, die zich, voor zover ik weet, beschikbaar had gesteld om naar Nederland terug te gaan.

44673. De Voorzitter: Heeft hij het zelf gevraagd?

A. Ja.

44674. De Voorzitter: Is zijn poging ook doorgezet?

A. Deze poging is niet doorgezet, hij is in Engeland gebleven.

44675. De Voorzitter: U sprak zoëven over het Koninklijk besluit van Juli 1940, waarbij de Centrale Inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* werd opgericht. Heeft de Minister van Defensie zich tegen u wel eens uitgelaten over zijn opvattingen over de op-

richting van deze afzonderlijke inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant*?

A. Voor zover ik mij herinner, niet.

44676. De Voorzitter: Heeft u ook nooit vernomen hoe hij er over dacht?

A. Ik heb er natuurlijk met generaal *van de Plassche* wel eens over gesproken en hij vond het jammer, dat het gebeurd was.

44677. De Voorzitter: Hij vond het jammer, maar de Minister...

A. Wat de Minister er van heeft gezegd, is mij niet bekend.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt en ik sluit het verhoor.

C. M. OLIFIERS.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 10 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ARNOLDUS WOLTERS,

oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
dirigerend officier der Rijkspolitie 3e klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

44678. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, hoe u in Engeland bent gekomen?

A. Op 15 Mei 1940, na de capitulatie van Nederland, ben ik weggegaan. Ik was juist 'smiddags tot commandant van een mijnneveger benoemd en 's avonds ben ik met de mijnneveger naar Engeland overgestoken.

44679. De **Voorzitter**: U bent dus met de laatste schepen van de Marine vertrokken?

A. Ik was reserve-officier van de Koninklijke Marine.

44680. De **Voorzitter**: Hoe laat bent u weggegaan?

A. Tegen een uur of acht, negen.

44681. De **Voorzitter**: Wanneer heeft de mijnneveger de opdracht hiertoe gekregen?

A. 's Middags kregen wij de opdracht de mijnneveger klaar te maken voor Zeeland.

44682. De **Voorzitter**: Hoe laat?

A. Het was toen zeer roezemoezig. Om drie uur had ik nog met mijn vrouw getelefoneerd en toen wist ik er nog niets van. Het moet dus tussen drie uur en het tijdstip van de capitulatie zijn gebeurd.

44683. De **Voorzitter**: Dit was dus het bevel, dat de mijnneveger zich voor Zeeland gereed moest maken.

A. Ja. Wij kregen toen bericht, dat het in Zeeland ook hopeloos was, daarna kwam de capitulatie en wij zijn toen naar Engeland overgestoken.

44684. De **Voorzitter**: Is er nog bevel uit den Haag gekomen om naar Engeland te gaan?

A. Het bevel is door overste *Hellingman* gegeven en als ik mij goed herinner, zei hij, dat hij het uit den Haag had gekregen.

44685. De **Voorzitter**: Denkt u, dat dat laatste bevel na vijf uur is gegeven?

A. Wanneer u zegt, dat het na drie uur is geweest, is het zeker.

44686. De **Voorzitter**: Wanneer u om acht of negen uur gaat varen, kan het bevel wel zeer kort van tevoren zijn gegeven?

A. Neen, het was al enige tijd van tevoren gegeven, dat weet ik wel zeker.

44687. De **Voorzitter**: Een mijnneveger heeft toch niet zoveel tijd nodig om te kunnen gaan varen?

A. Neen, maar ik had een tweeledige functie; ik was daar manusje van alles. Ik moest mij met de krijgsgevangenen bezighouden; ik was bij de staf, waar ik steeds in telefonische verbinding stond met de politie en al dergelijke dingen. Ik kan u dus werkelijk de tijd niet meer zeggen.

44688. De **Voorzitter**: Welke functie of functies heeft u daarna in Engeland gekregen?

A. Eerst ben ik bij de staven van de Koninklijke Marine in Falmouth, Milford Haven en Portsmouth geweest en ook nog in Holyhead en in ongeveer September 1940 ben ik benoemd tot commandant van een mijnneveger. Tot eind Augustus 1941 ben ik dit geweest en toen ben ik overgeplaatst naar Londen. Op 1 September ben ik geplaatst bij de Centrale Inlichtingendienst.

44689. De **Voorzitter**: Bent u op verzoek daar geplaatst of was dit een opdracht?

A. Het is zo gegaan. In December 1940 heb ik gevraagd of ik bij de onderzeedienst kon komen. Dit is niet doorgegaan en in 1940 had ik ook reeds gevraagd of ik bij de inlichtingendienst kon komen, omdat ik, voor zover ik kon nagaan, de enige Nederlandse inspecteur van politie in Engeland was. Het is mij toen verder eigenlijk door het hoofd gegaan. Mijn mijnneveger zou toen naar de West gaan en een dag of tien vóór het vertrek werd ik overgeplaatst naar Londen.

44690. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar geweest?

A. Van September 1941 tot September 1944.

44691. De **Voorzitter**: In die tijd heeft die dienst heel wat lotgevallen meegemaakt. In 1944 bestond de Centrale Inlichtingendienst niet meer, toen was het B.I. geworden.

A. Gedeeltelijk wel.

44692. De **Voorzitter**: U was bij de Politie-Buitendienst?

A. Ja, bij de heer *Derksema*.

44693. De **Voorzitter**: In de zomer 1942 is de Politie-Buitendienst eigenlijk zelfstandig geworden.

A. Ik heb het niet helemaal goed begrepen. Toen ik er bij kwam in 1941, waren wij in Eaton Square gevestigd en toen ressorteerde de dienst — voor zover ik kon nagaan — onder de Minister van Oorlog, en bij het overdragen werd deze door admiraal *Furstner* a.i. waargenomen. Toen zijn er verschillende wijzigingen gekomen, wij zijn o.a. onder Binnenlandse Zaken geweest, onder Minister *van Boeyen*, en uiteindelijk zijn wij de Politie-Buitendienst geworden. In het voorjaar van 1942 ontstond de afscheiding, het B.I.....

44694. De **Voorzitter**: Toen nog niet: het B.I. is pas in November 1942 opgericht. Het is mij echter duidelijk, dat u met datgene, wat tevoren de hoofdwerkzaamheid was van de Centrale Inlichtingendienst, nl. het werk van de Politie-Buitendienst, bent meegegaan. Welke functie had u? Hoe stond u in de hiërarchie?

A. Ik ben daar gekomen om de afdeling Nederland op mij te nemen. Dit hield in het verzamelen van gegevens over Nederland en daar kwam bij het checken van de politieke betrouwbaarheid van de Engelandvaarders.

44695. De **Voorzitter**: Stond u onmiddellijk onder de heer *Derksema* of was daar nog iemand tussen?

A. Ik stond onmiddellijk onder de heer *Derksema*.

44696. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen voor die afdeling?

A. Ja.

44697. De **Voorzitter**: Had u iets te maken met het uitzenden van agenten?

A. Neen.

44698. De **Voorzitter**: Welke afdeling deed dit dan?

A. Ik meen, dat toen ik in 1941 ben gekomen, er misschien nog één of twee agenten zijn uitgezonden door bemiddeling van de heer *Derksema*.

44699. De **Voorzitter**: Er was dus geen speciale afdeling, die zich daarmee bezighield?

A. Toen ik er was, voor zover ik weet, niet.

44700. De **Voorzitter**: Vermoedt u, dat de heer *Derksema* die persoonlijk heeft behandeld?

A. Dat weet ik zeker

44701. De **Voorzitter**: Hoe was de zaak georganiseerd? De Centrale Inlichtingendienst stond onder leiding van de heer *Derksema*. U spreekt ook van een afdeling Nederland. Wat voor afdelingen waren er nog meer?

A. De heer *Derksema* had de afdeling buitenland, dus het nagaan van, de politieke betrouwbaarheid van personen in het buitenland; dan was er de scheepvaartafdeling, die de betrouwbaarheid naging van de schenelingen bij de koopvaardij. De heer *Molenaar* — ook onder de heer *Derksema* — was er voor de geïnterneerden van het eiland Man. Dit is dan alles.

44707. De **Voorzitter**: Wat was de taak van uw afdeling Nederland?

A. Ik kwam er en er werd mij gezegd, dat ik gegevens moest verzamelen; over mensen en toestanden in Nederland.

De **Voorzitter**: Wij hebben hier juist de heer *Olifiers* gehoord, die precies hetzelfde heeft gedaan bij Binnenlandse Zaken.

A. Ik heb toevallig een brief bij mij, die ik op 6 Juli 1942 aan de commandant van de marine in Londen heb geschreven, waarin het volgende staat:

„Ondergetekende, A. *Wolters*, Luitenant ter Zee der 2e klasse der Koninklijke Marine, heeft de eer U HoogEdelgestreng te verzoeken hem wel te willen doen overplaatsen naar een andere tak van dienst. De reden van zijn verzoek is, dat hij de overtuiging heeft het land beter te kunnen dienen als b.v. Commandant van een mijnenveger, zoals voorheen, dan in zijn tezenwoordige hoedanigheid, hoewel dit ogenschijnlijk vreemd moge lijken, gezien zijn opleiding. In verband met het laatste moge hij u beleefd berichten:

dat hij werkzaam is bij de afdeling Nederland van de C.I.D.; dat hij reeds spoedig vernam, dat behalve deze afdeling er ook nog een bureau Documentatie is, welk bureau in grote lijnen hetzelfde doel nastreeft als voornoemde afdeling;

dat daarna nog een bureau Zuivering werd gesticht, eveneens onafhankelijk van voornoemd bureau en voornoemde afdeling;

dat weer later een aparte afdeling werd gesticht voor geheime organisaties in Nederland, weer in een ander gebouw, en het enige contact is, dat de C.I.D. aan deze afdeling de deze dienst ter beschikking staande gegevens verstrekt,

dat door hem steeds werd gehoopt, dat bij de plaats hebbende veranderingen er een centralisatie zou plaats vinden, reden waarom door hem steeds gewacht is met zijn verzoek om overplaatsing;

dat hij gezien heeft, dat ook bij de laatste onderbrenging van de C.I.D. onder Justitie niet de naar zijn oordeel gewenste centralisatie heeft plaats gevonden;

dat hij de C.I.D. ziet als volgt, waardoor naar zijn mening de enig juiste werkwijze wordt gevonden:

Chef van de C.I.D.

I. Militaire Inlichtingendienst;

II. Politieke Inlichtingendienst.

a. Buitenland;

b. Scheepvaart;

c. Uitzending naar Nederland;

d. Afdeling belast met het halen van Nederlanders uit Nederland en andere landen;

e. Nederland, w.o. Documentatie, Zuivering en geheime organisaties,

dat, in plaats van deze naar zijn mening enig juiste oplossing er een voortdurende decentralisatie plaats vindt met alle gebreken van dien;

dat hij de overtuiging heeft, dat van hem bij centralisatie veel beter gebruik kan worden gemaakt dan tot nu toe het geval is.

Ondergetekende zou zeer gaarne in de gelegenheid worden gesteld zijn verzoek mondeling te mogen toelichten, indien mogelijk aan Zijne Excellentie de Minister van Marine, waartoe hij dit rapport in duplo heeft opgemaakt."

Dit is dus al in Juli 1942 gebeurd, toen was ik pas een jaar bij de dienst. Een hele tijd heb ik daar niets op gehoord. Ik ben toen na aandringen door de toenmalige schout-bij-nacht *Termijtelen* ontvangen, die mij zei, dat deze zaak in handen van het Ministerie was en dat ik mij er niet mee had te bemoeien en dat hij mij als militair opdracht gaf daar te blijven en door te gaan.

44703. De **Voorzitter**: Had u, toen het later Politie-Buitendienst is geworden, ook nog de afdeling Nederland?

A. Ja.

44704. De **Voorzitter**: U bewerkte dus de gegevens, die u van de Engelandvaarders kreeg?

A. Dit was nagenoeg mijn enige bron.

44705. De **Voorzitter**: Kreeg u geen kranten, enz.?

A. Die kreeg ik soms.

44706. De **Voorzitter**: De heer *Olifiers* vertelde, dat hij aan de hand van kranten enz., ook een kaartsysteem had aangelegd,

A. Ik kreeg niet alle kranten. Ik mocht ze soms eens lenen.

44707. De **Voorzitter**: Maakte u ook een kaartsysteem van onbetrouwbare Nederlanders, hetgeen eventueel dienst zou moeten doen bij de bevrijding?

A. Ik had een kaartsysteem met ongeveer 20 000 kaarten, toen het overging naar het Bureau Nationale Veiligheid.

44708. De **Voorzitter**: De heer *Olifiers* had een kaartsysteem met 60 à 70 000 kaarten. Zijn deze kaarten ooit met elkaar vergeleken!

A. Voor zover mij bekend is niet.

44709. De **Voorzitter**: Zijn deze kaartsystemen gezamenlijk naar Nederland gegaan of ieder afzonderlijk?

A. Ik denk ieder afzonderlijk.

44710. De **Voorzitter**: De Politie-Buitendienst is bij de bevrijding van het zuiden eerst naar Brussel gegaan en heel waarschijnlijk is dit kaartsysteem toen meegenomen, anders had het zijn doel gemist; het moest werken op het moment, dat men in Nederland kwam. U werkte met uw eigen kaartsysteem en Binnenlandse Zaken had ook een kaartsysteem, waarvan wij nog niet weten of het gebruikt is of niet. Zo is de situatie dus?

A. In feite wel.

44711. De **Voorzitter**: Heeft u in die tijd nooit contact gehad met de heer *Olifiers*?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Het is een merkwaardige organisatie.

A. Het spijt mij wel, ik heb het alleen moeten doen.....

De **Voorzitter**: Ik maak er u geen verwijt van.

44712. De heer **Koersen**: Was daarover helemaal geen contact tussen de heer *Derksema* en de heer *Olifiers*?

A. Er was inderdaad enig contact, dit was echter zo gering, dat ik er geen resultaat van zag.

44713. De **Voorzitter**: Blijkens de brief, die u heeft geschreven, had u in die tijd wel opgemerkt, dat er iets aan haperde?

A. Ik had het helaas al eerder opgemerkt. In Januari 1942 heb ik een dik boekwerk gemaakt van alles, wat ik toen al wist van de geheime organisatie Nederland. Op mijn manier heb ik daar een voorwoord bij gemaakt en er de Regering op gewezen, dat het met de geheime organisaties in Nederland misging. Wanneer daar niet spoedig leiding werd gegeven en werd gekapt, zouden er brokken komen. Helaas is dit ook gebeurd.

44714. De **Voorzitter**: Wanneer was dit?

A. Dit is in Januari of Februari 1942 geweest.

44715. De **Voorzitter**: Wat bedoelde u er mee, dat het waarschijnlijk mis zou gaan, als er niets gebeurde?

A. Ik heb b.v. aangetoond, dat, wanneer ik in Engeland kan vinden welke personen en op welke wijze zij bij geheime organisaties werken, de Duitsers het zeker weten.

Er waren verschillende organisaties, alle met de beste bedoelingen, die niet gecombineerd waren: iedereen deed maar wat, iedereen dacht, dat hij verbinding had; penetratie was dus heel gemakkelijk. Wanneer er niet spoedig van Regeringszijde iemand heen werd gestuurd, die kon zeggen waar contactmensen waren en richtlijnen kon geven en zo proberen de organisatie in goede banen te leiden, ging het mis.

44716. De **Voorzitter**: Gaat de stelling helemaal op, dat, wanneer u het in Engeland wist, de Duitsers in Nederland het zeker wisten? Ik bedoel nl. dit: U hoorde veel van de Engelandvaarders, die door u werden ondervraagd. Het maakt natuurlijk verschil of zo'n Engelandvaarder in Engeland mededeling doet van hetgeen hij weet van geheime organisaties of in Nederland.

Ik neem aan, dat de meeste Engelandvaarders wel bereid waren om dit in Engeland te doen, maar er nooit over gedacht zouden hebben, daarvan in Nederland iets los te laten.

A. Ik zou zeggen van wel. Deze jongens kenden niet alleen de buurman in de organisatie, maar zelfs de naam van de top.

44717. De **Voorzitter**: Uw bezwaren gingen dus tegen de vorm en de opbouw van de organisaties?

A. De Duitsers behoefden slechts één man in te zetten en zij wisten de hele rij.

44718. De **Voorzitter**: U richtte zich dus meer tegen het systeem van de organisaties?

A. Ja, ik zag het aankomen, drie, vier maanden nadat ik daar in dienst was.

44719. De **Voorzitter**: Dit was in begin 1942. De grote ongelukken van het Engeland-Spiel zijn toen eigenlijk pas begonnen.

A. In Mei 1942 kregen wij al bericht van de fusillering van mensen van de O.D.

44720. De **Voorzitter**: Dat had niets te maken met het Engeland-Spiel. Hebt u in de periode van het Engeland-Spiel, dus van Maart 1942 tot begin 1944, ook wel eens berichten gekregen, dat het met al die agenten mis was?

44721. De heer **Koersen**: Heeft u dat boek ook nog bij een of andere instantie toegelicht?

A. Toen is een afdeling geheime organisaties ontstaan.

44722. De **Voorzitter**: Waar is dit bureau ontstaan en bij welk Departement?

A. Ik meen bij het Departement van Oorlog.

44723. De **Voorzitter**: Dat was dus weer een nieuw bureau?

A. Ja.

44724. De **Voorzitter**: Wie was daar het hoofd van?

A. Ik meen majoor *Broekman*.

44725. De **Voorzitter**: Dan zou het mogelijk zijn, dat het bij B.I. gekomen is, hoewel dit natuurlijk niet noodzakelijk is, want het hangt er van af, wanneer majoor *Broekman* hoofd van dat bureau is geworden. Toen op 28 November 1942 het B.I. werd opgericht, was hij het hoofd van B.I., maar hij is spoedig weggegaan en daarna werd hij de verbindingsman tussen het Departement van Oorlog en het B.I.

A. Neen, daarvóór is *Broekman* er geweest en toen was hij op een of andere manier bij generaal *de Bruyne*.

44726. De **Voorzitter**: Vóór 28 November is er een periode geweest, dat men bezig was met de reorganisatie van de inlichtingendienst, waaruit het B.I. is ontstaan. Daarmede bemoeiden zich de heren *Lovink* en *Warners* en in dit verband kan majoor *Broekman* er ook mee te maken hebben gehad. U dacht dus, dat het in die periode was?

A. Het is in elk geval geweest vóórdat ik deze brief heb geschreven.

44727. De **Voorzitter**: Weet u het wel zeker, dat er een afzonderlijk bureau geheime organisaties is gekomen? Kan het niet zijn, dat dit bureau ressorteerde onder de dienst van kolonel *de Bruyne* of onder het B.I.?

A. Het is vóór die tijd geweest. Ik heb mij zoveel mogelijk buiten de interne dingen gehouden.

44728. De heer **Koersen**: Heeft u nog een kopie van het boek?

A. Neen, ik zelf niet. Het zou bij Justitie moeten zijn, maar dit weet ik niet zeker. Het enige, dat ik heb overgehouden, is deze brief en verder heb ik alles laten liggen.

44729. De **Voorzitter**: In de tijd, dat u bij de Centrale Inlichtingendienst kwam, was deze in wezen eigenlijk niet anders dan wat de Politie-Buitendienst later was?

A. Neen.

44730. De **Voorzitter**: Er was dus eigenlijk geen sprake van een inlichtingendienst, die actief in Nederland optrad?

A. Neen.

44731. De **Voorzitter**: Hoe groot was de Centrale Inlichtingendienst toen?

A. Bedoelt u het personeel?

De **Voorzitter**: Ja.

A. De heer *Derksema*, de heer *Steengracht van Moyland*.

44732. De **Voorzitter**: Wat deed deze laatste?

A. Ik weet het niet precies; ik geloof, dat hij contactman bij de Engelsen was. Dan was er de heer *Molenaar*, de heer *Vrinten*.

44733. De **Voorzitter**: Wat voor werk verrichtten dezen?

A. De heer *Molenaar* was belast met het werk op huishoudelijk gebied; hij had de zorg voor de Engelandvaarders en hij had contact met de R.V.P.S. en hij had het beheer van de 18 B's en dergelijke. De heer *Vrinten* had de scheepvaartafdeling. Dan was er een adjudant *Wijlhuizen*, die bij mij werkte, en dan waren er nog één of twee rechercheurs.

De **Voorzitter**: Alles bij elkaar is dat een man of acht.

A. Toen ik het steeds drukker kreeg, is het een beetje uitgebreid. Ik heb toen de heer *de Beaufort* er bijgekregen en de luitenant *Tigler Wybrandi* en nog twee korporaals.

44734. De **Voorzitter**: U heeft dus weinig te maken gehad met het uitzenden van agenten?

A. Feitelijk niets.

44735. De **Voorzitter**: U weet er dus ook niets van?

A. Neen.

44736. De **Voorzitter**: Er is ons gebleken, dat in de periode van de heer *Derksema* de zaak met de Engelsen buitengewoon stroef liep.

Er kwam weinig terecht van uitzending en er waren moeilijkheden tussen de heer *Derksema* en de Engelse instanties. Hebt u daar ooit iets van gemerkt?

A. Neen, ik heb er niets van gemerkt. *Rabagliatti* kwam er wel eens, ik heb hem een keer ontmoet. Ik had echter veel te maken met de M.I.V., de Civil Section, onder *Hooper* en later *Corrin*, en daarmee was de samenwerking allerprettigst. Voor zover ik weet, heeft de heer *Derksema* mij nooit over moeilijkheden gesproken.

44737. De **Voorzitter**: Heeft u wel eens iets te maken gehad met de heren *Zegers* en *van Buuren*? Twee nogal de aandacht trekkende interneringsgevallen waren die van overste *Zegers* en mr. *van Buuren*.

A. Neen. Ik heb de namen wel gehoord van de heer *Molenaar*, maar ik heb er niets mee te maken gehad.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. WOLTERS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 10 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Jhr. PIETER JACOB SIX,
oud 53 jaar, wonende te Amsterdam,
reserve-kolonel der Huzaren.

De **Voorzitter**: U is door de Enquêtecommissie gedagvaard om als getuige te verschijnen. U zult als zodanig de eed moeten afleggen, dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zult zeggen.

De heer *Six* legt de eed af als getuige.

44738. De **Voorzitter**: Bij uw vorig verhoor op 30 November 1948 hebben wij in hoofdzaak twee onderwerpen besproken. Het ene betrof de gebeurtenissen in de maand April 1945 — in het bijzonder de onderhandelingen en besprekingen met de Duitsers, die toen hebben plaats gevonden — en het tweede punt betrof de verbandingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied. Het is in het bijzonder over dat laatste punt, dat wij deze keer met u willen spreken. Aangezien de werkzaamheden van de commissie op het ogenblik in een stadium zijn gekomen, waarbij zij systematisch aandacht wijdt aan de opbouw van de verzetsorganisaties in bezet Nederland en de verbandingen, die deze organisaties ieder voor zich hebben gehad met Engeland, zouden wij het op prijs stellen, wanneer het u mogelijk zou zijn ons een uiteenzetting te geven, in de eerste plaats van de wordingsgeschiedenis en de opbouw van de O.D. en vervolgens van de verbandingen, die de O.D. in verschillende phase's heeft gehad. Ik heb vóór mij het stenogram van uw vorige verhoor, dat u binnen korte tijd zelf ook ter correctie krijgt, en daaruit blijkt, dat wij toen deze laatste zaak meer incidenteel behandeld hebben. Wij hebben over tal van verbandingen gesproken, maar dit is niet systematisch gebeurd. Het is daarom thans de bedoeling, dat u eerst een uiteenzetting geeft van de opbouw van de O.D. en daarna systematisch het probleem van de verbandingen bespreekt. Ik voeg daaraan direct toe, dat wij deze keer de materiële betekenis van de O.D. buiten beschouwing kunnen laten. De commissie zal deze behandelen, wanneer zij komt tot de houding van de Nederlandse Regering in Londen ten opzichte van de verzetsorganisaties, hetgeen een gans ander punt is. Onder punt f van het Enquêtebesluit, waar wij thans mee bezig zijn, en dat luidt: „De verbandingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten,” behandelen wij de formele kant, als ik het zo mag zeggen, d.w.z. de verbandingen, welke hebben bestaan, hoe zij georganiseerd waren en hoe zij gewerkt hebben, terwijl wij later bij een ander punt van het Enquêtebesluit zullen spreken over datgene, wat er via die verbandingen over en weer is medegedeeld, en welke invloed dit heeft gehad op de verzetsorganisaties hier en al die problemen meer. Het is ons op het ogenblik dus er om te doen, een inzicht te krijgen in de opbouw van het onderdeel van de verzetsorganisaties, dat de O.D. is geweest, en de verbandingen, die dat onderdeel heeft gehad. Is u duidelijk wat de bedoeling is?

A. Het is mij duidelijk.

De **Voorzitter**: Dan wil ik u gaarne het woord geven om u in de gelegenheid te stellen een en ander systematisch, en naar tijdsorde gerangschikt, mede te delen.

A. Dat is inderdaad niet zo eenvoudig.

De **Voorzitter**: Neen, dat begrijp ik.

A. Het zal u duidelijk zijn, dat ik niet in deze geest geprepareerd ben. Ik zal niettemin trachten u een zo juist mogelijk beeld te geven.

De **Voorzitter**: Ik veronderstel, dat u het zo intensief hebt meegemaakt, dat er wel heel veel van in uw herinnering is blijven leven.

A. Als ik u zeg, dat er sinds Maart 1943 door mij in totaal meer dan 1800 rapporten zijn verzonden, lange en korte (er waren rapporten bij van meer dan 100 bladzijden, maar ook van 1 bladzijde), meer dan 1000 tekeningen en vele telegrammen, die, indien in romanvorm gedrukt, 750 bladzijden zouden beslaan, dan vergt u toch iets te veel van mij, als u op mijn geheugen een beroep wilt doen.

De **Voorzitter**: De materiële inhoud daarvan kan echter deze keer grotendeels buiten beschouwing blijven.

A. Maar ook in de techniek der berichtgeving is telkens variatie gekomen. Ik zal trachten u daarvan, van het begin af aan, een zo uitvoerig mogelijke uiteenzetting te geven.

De periode vóór Augustus 1942, ken ik niet uit eigen waarneming. Ik heb daarover een zeer summier rapport laten samenstellen, dat ik u gaarne zal overhandigen; ik zie het helaas niet tussen mijn stukken, het is klaar voor u, dus ik kan het u zo verschaffen. Het is inderdaad zeer summier en zoals ik u de vorige keer heb gezegd, zult u waarschijnlijk de meeste daarin vermelde gegevens al hebben.

44739. De **Voorzitter**: Had u vóór Augustus 1942 geen contact met de O.D.?

A. Ik ben van Mei of Juni 1941 af chef staf van de gewestelijke commandant van Amsterdam geweest en ik had dus uiteraard geen reden om verbinding met Londen te hebben. Pas in Augustus 1942 ben ik door toevallige omstandigheden met de leiding van de O.D. belast geworden en van dat ogenblik af heb ik dus getracht verbinding met Londen te krijgen.

44740. De **Voorzitter**: Bestond die toevallige omstandigheid hieruit, dat generaal *Röell* gevangengenomen was?

A. Het was nog vóór die tijd, toen de staf van de O.D. contact met mij heeft opgenomen. Ik geloof, dat de generaal daarvan nog mededeling heeft gekregen, al eer hij is gearresteerd. Ik was dus aangezocht om chef staf te worden. De generaal zelf was op dat ogenblik niet te best bereikbaar, te recht; kort daarna — als ik mij goed herinner op 24 Augustus 1942 — is hij gearresteerd. Ik stond toen dus alleen met enkele jongelui, die mij daarvoor hadden aangezocht. Mijn eerste antwoord is geweest, dat men daarvoor een stafofficier moest nemen en dat men dus een ander moest zoeken. In Juli had men mij trouwens ook reeds aangezocht en toen heb ik hetzelfde antwoord gegeven. Een stafofficier vinden was toen echter zo eenvoudig niet. Daar is drie jaar lang naar gezocht, zonder resultaat. Ik zelf en andere officieren hebben zich beijverd om daar een geschikt iemand voor te vinden; het is geëindigd met een afspraak met generaal *Reynders* in 1942/43 — denk ik — dat tegen de tijd, dat het nodig zou zijn, ik opnieuw een beroep op de generaal kon doen en hij dan iemand zou aanwijzen; voordien niet. Ik bleef dus met deze taak belast.

44741. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u mededeelt, nl. dat u van Mei of Juni 1941 chef staf was geweest van het Gewest Amsterdam en dat u in Augustus 1942 in de centrale leiding bent gekomen, blijkt, dat de O.D. reeds vóór eerstgenoemd tijdstip landelijk georganiseerd was. Kunt u ook aangeven, wat de oorsprong van de organisatie is geweest en wanneer die landelijke organisatie tot stand is gekomen?

A. Ja, ik zou kunnen zeggen: tussen Augustus en November 1940.

44742. De **Voorzitter**: Direct onder leiding van generaal *Röell*?

A. Er hadden zich overal in den lande groepjes gevormd. De overste *Westerveld* heeft toen de leiding genomen om daarin eenheid te brengen.

44743. De **Voorzitter**: Om een landelijke organisatie te vormen?

A. Ja en om die groepen bij elkaar te brengen. Iets dergelijks heeft generaal *Hasselmann* en heeft de heer *Schimmelpenninck* gedaan. Ook generaal *Röell* heeft op een goed ogenblik de overtuiging gekregen, dat er een organisatie in het leven diende te worden geroepen, en is, terwijl hij daarover dacht, met overste *Westerveld* in contact gekomen. Ik meen via kolonel *Quarles*; ik heb daar wel een rapport over. Generaal *Röell* heeft toen het commando op zich genomen. Toen is al — als ik mij niet vergis — in Augustus 1940 generaal *Röell* opgepakt en naar Buchenwald gebracht. Vóórdien was hij dus reeds commandant O.D. en overste *Westerveld* zijn chef staf. Na terugkeer van generaal *Röell* uit Buchenwald was men een beetje huiverig om met hem in contact te komen; bovendien had toen overste *Westerveld* het commando al die tijd alleen gehad. Daardoor was het contact toen veel minder innig. Generaal *Röell* heeft toen wel veel besprekingen gevoerd met de heer *Schimmelpenninck*, die in de winter van 1940/41 ook in nauw contact was getreden met overste *Westerveld*. Dit speelde zich vóór mijn tijd af, dus wat ik u vertel, heb ik niet uit eigen waarneming. Overste *Westerveld* is zelf gearresteerd in April 1941. Hij werkte heel nauw samen met kolonel *Quarles van Ufford*, die daarbij ook de luitenant-kolonel der Koninklijke marechaussee *Versteegh* had betrokken. Toen dus overste *Westerveld* werd gearresteerd en kolonel *Quarles* met zijn gezondheid sukkelde — hij is in Maart 1942 gestorven —, was het min of meer vanzelfsprekend, dat overste *Versteegh* in April of Mei 1941 de taak van overste *Westerveld* overnam. Overste *Versteegh*, die mij heel goed kende, heeft mij in Juni 1941 bij de O.D. betrokken. Op 12 September 1941 is hij gearresteerd. Hij had al lang zien aankomen, dat dit zou gebeuren. Daarop heeft de heer *Schimmelpenninck* tijdelijk de taak van de chef staf waargenomen, zoekend naar een opvolger. Hij is zelf in November 1941 gearresteerd. Kort voordien had hij — meen ik — al de naam van majoor *Tibo* genoemd, die hem wellicht zou kunnen opvolgen. De adelborst *Dogger* had aanvankelijk de heer *Schimmelpenninck* bijgestaan en na diens arrestatie de leiding waargenomen, maar dit liep natuurlijk in de gaten. *Dogger* heeft mij er na de bevrijding aan herinnerd, dat ik aan een van de verbindingsofficieren, die met een bevel kwam, had gezegd, dat dit niet door een stafofficier was gemaakt. Dit is mede aanleiding geweest, dat men toen — in overleg met generaal *Röell* — majoor *Tibo* heeft aangezocht om chef staf te worden. Deze heeft die functie vervuld van December 1941 tot 15 Mei 1942, toen hij in krijgsgevangenschap is weggevoerd. Enige tijd later is hij uit het krijgsgevangenkamp gehaald, omdat de S.D. al lang wist, dat hij chef staf van de O.D. was. Toen de beroepsofficieren weer krijgsgevangen gemaakt waren, bestond de staf van het algemeen hoofdkwartier O.D. nog slechts uit de kornet van de cavalerie *Dudok van Heel*, die de oudste van die staf was, niet in jaren, maar de langste tijd daar werkzaam was, en de luitenant van de artillerie van het K.N.I.L. *Navis*. Met zijn tweeën als enig overgeblevenen hebben zij getracht het werk voort te zetten. *Dudok van Heel* wendde zich tot mij met de vraag, of ik wilde assisteren en de leiding op mij wilde nemen. Ik heb hem geantwoord: „Nee, dan moet je een stafofficier vinden”, niet wetend, dat de staf slechts uit deze beide verbindingsofficieren bestond. Dit zal in Juni geweest zijn. Op 12 of 14 Juli 1942 is hij zowat voor mijn ogen helaas in Amsterdam gearresteerd. Toen was ik mijn verbinding kwijt. In begin Augustus is *Pasdeloup*, door *Navis* gestuurd, bij mij gekomen om contact op te nemen en heeft mij met *Navis* in verbinding gebracht.

44744. De **Voorzitter**: Wie was *Navis*?

A. Een luitenant van de artillerie K.N.I.L. *Dudok van Heel* en *Navis* vormden, zoals gezegd, de staf. *Pasdeloup* was daar niet aan verbonden. Vroeger was hij er als verbindingsofficier bij geweest en daarom kende hij mij. Toen nu *Dudok van Heel* was weggefallen, heeft *Navis Pasdeloup* weer aangetrokken. Deze heeft met mij contact opgenomen en zodoende ben ik met *Navis* in contact gebracht. Toen kwamen zij met de waarheid voor de dag en zeiden, dat zij de enig overgeblevenen van de staf waren en dat er een oudere voor de leiding ontbrak.

44745. De **Voorzitter**: Had *Pasdeloup*, die u noemt, iets te maken met *Pasdeloup*, die tegelijkertijd gearresteerd is met *Wiardi Beckman*?

A. Dat is dezelfde.

44746. De **Voorzitter**: Is hij dezelfde?

A. Ja. Hij is van Augustus 1942 tot Januari 1943 mijn naaste medewerker geweest en werkte tegelijkertijd ook voor de Gestapo.

44747. De **Voorzitter**: Werkte hij met u toen samen in overleg met de Gestapo?

A. Het is mogelijk; dat weet ik niet.

44748. De **Voorzitter**: Dat was dus een gevaarlijke connectie. Hoe bent u die kwijtgeraakt?

A. Daar hebben wij een eind aan moeten maken. Drie dagen, nadat ik wist, dat het een gevaarlijke connectie was, was het ook afgelopen.

44749. De **Voorzitter**: Was de heer *Schimmelpenninck* geen militair?

A. Neen, hij was wijnkoper.

44750. De **Voorzitter**: Hoe kwam hij zo hier in? Had hij sterke militaire belangstelling of . . . . .

A. Ik heb de heer *Schimmelpenninck* nooit ontmoet; ik kan u dit niet zeggen. Hij was een neef van generaal *Röell*, deze zal u waarschijnlijk op uw vraag kunnen antwoorden. De generaal kwam nogal vaak bij de heer *Schimmelpenninck*, z.g. om wijn te kopen. De heer *Schimmelpenninck* heeft reeds betrekkelijk kort na de bevrijding vooral adelborsten, en ook cadetten, rondom zich verzameld, die hij meende goed te kunnen gebruiken als koeriers door het land en voor andere doeleinden. Hij had, samen met anderen, voor een voorlopig bewind gezorgd. Toen ik met overste *Versteegh* in contact kwam, vertelde hij mij na zeer korte tijd, dat er een voorlopig bewind was geprojecteerd, waarin zouden zitten: de heer *de Jonge*, de heer *Schimmelpenninck*, nog iemand, waarvan ik meen, dat het de heer *van Mourik Broekman* is, de vice-admiraal *Jolles* en generaal *Röell* als opperbevelhebber. Overste *Versteegh* zelf zou chef staf zijn.

44751. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het de oud-Gouverneur-Generaal *de Jonge*?

A. Ik meen van wel, ja. In hoeverre de heer *de Jonge* zich er zelf van bewust was, durf ik niet te zeggen, want ik heb hem nooit gesproken.

44752. De **Voorzitter**: Hebt u enig vermoeden, dat er verband bestaat tussen de werkzaamheden van deze heer *Schimmelpenninck* en de fusillering van *Schimmelpenninck* op 15 Augustus 1942, als een van de vijf gijzelaars?

A. Dit is voor mij helemaal nieuw.

44753. De **Voorzitter**: Het was toch dezelfde naam: ook *Schimmelpenninck van der Oye*?

A. Neen, hij heette niet *Schimmelpenninck van der Oye*. Hij werd oom *Alexander* genoemd, omdat hij in de Alexanderstraat woonde; zijn voornaam was echter *Joan*.

44754. De **Voorzitter**: Ik begrijp dus, dat, toen u in Augustus 1942 deze functie aanvaardde, de gelederen wel zeer gedund waren.

A. Die waren uiteraard zeer gedund, want de leiding was als regel in handen van beroepsofficieren, hier en daar geassisteerd door reserve-officieren en verder met burgeropvolgers. Dus door het hele land mankeerden vele leidende functionarissen. Men had echter overal, van het begin af, een burgeropvolger aangewezen. Die burgeropvolgers waren bekend, daarom waren de contacten te herstellen. Het was dus wel een moeizame arbeid, maar niet zo moeilijk, de O.D. weer op te bouwen.

44755. De **Voorzitter**: Hoe heeft men er in voorzien, nadat de officieren in krijgsgevangenschap waren gegaan? Toen vielen er natuurlijk ook zeer veel uit.

A. De reserve-officieren zijn niet in krijgsgevangenschap gegaan.

De **Voorzitter**: Neen.

A. De beroepsofficieren zijn op 15 Mei 1942 gearresteerd en de reserve-officieren zijn opgeroepen tussen Mei en Juli 1943, maar voor het grootste deel zijn zij niet gegaan, daar is eigenlijk vrijwel niemand van gegaan.

44756. De **Voorzitter**: Maar de beroepsofficieren waren dus in Augustus 1942 grotendeels verdwenen.

A. Practisch allemaal. Van degenen, die gebleven zijn, heb ik een lijstje gezien van de Gestapo. Het waren bijna uitsluitend cadetten, die ook opgeroepen waren om zich te melden.

44757. De **Voorzitter**: Kon men, vóórdat dit gebeurd was, spreken van een grote deelneming van deze officieren — ik denk nu speciaal aan de beroepsofficieren — aan de O.D.? Of was procentsgewijze de deelneming niet zo groot? Hebt u daar enig idee van?

A. Neen. In de eerste plaats was ik toen niet in de top...

De **Voorzitter**: Ja, natuurlijk, dat is zo.

A. Van de top is niemand over, behalve *Dogger* en *Navis*, waarvan de laatste er relatief ook nog al laat bij is gekomen. *Dogger* en *Navis* zouden de enigen zijn, die u een redelijk antwoord op die vraag zouden kunnen geven. Toch meen ik wel, dat de leiding meest bij de beroepsofficieren berustte.

Wij moeten eigenlijk evenzeer spreken van het L.O.F. Het L.O.F. is hier feitelijk vergeten. Mag ik u dat toelichten? Kort na de capitulatie zijn bepaalde groepen zich gaan consolideren in een verband, genaamd het L.O.F. Het L.O.F. stond onder leiding van de heer *de Tourton Bruyns*, ambtenaar van de Domeinen in Amsterdam, een reserve-officier van de genie, luitenant *van Heerde*, en een ingenieur van de P.T.T., ir. *fen Bosch*, in Amsterdam. De doelstellingen van deze twee organisaties waren volstrekt verschillend. De doelstelling van de O.D. was aanvankelijk optreden na de bevrijding. De leiding heeft getracht — hoewel de leden van de O.D. zich daaraan niet hielden — zich bij die doelstelling te houden en deze te propageren. Men meende, dat dit de meest veilige methode was. Ook vond men dit een zeer nuttige taak.

44758. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat de leden ook vóór de bevrijding bepaalde illegale daden hebben gedaan?

A. Zij hebben zeer vele daden van sabotage verricht. Dit was niet bepaald de bedoeling van de leiding. Dit bleek, toen overste *Versteegh* er sterk bij overste *Wesferveld* op heeft aangedrongen om een fusie aan te gaan met het L.O.F. Overste *Westerveld* was daarvoor niet te vinden, in verband met de wijziging van de doelstelling, aangezien L.O.F. alleen bereid was over te gaan tot fusie, indien de doelstelling zou worden: ook optreden vóór de bevrijding. Na de arrestatie van overste *Westerveld* in April heeft overste *Versteegh* die fusie doorgevoerd. Men is toen op betrekkelijk korte termijn tot overeenstemming gekomen. In de maanden Mei en Juni is er nog een aantal besprekingen over geweest. Juist in die tijd, toen ik er net bij betrokken ben geraakt, heeft hij mij medegedeeld, dat hij nog in dubio stond over de naam, die de nieuwe organisatie zou krijgen, of het L.O.F. of O.D. zou worden. Een paar dagen later zei hij, dat hij toch O.D. gekozen had, met het oog op de dekmantel, die die naam met zich meebracht; hij vroeg zich echter tevens af of dit wel helemaal rechtvaardig was, omdat hij langzamerhand tot de ontdekking was gekomen, dat het L.O.F. wellicht een grotere organisatie was dan de O.D.

44759. De **Voorzitter**: Het L.O.F. was ook een organisatie van militairen?

A. Ja, dat waren inderdaad militairen, misschien wel bijna uitsluitend militairen. Het was het Legioen Oud Frontstrijders. Het is een wat weidse naam voor mensen, die uit het leger kwamen. In de O.D. was ook een vrij groot aantal niet-militairen opgenomen, juist om ook andere contacten te hebben en tevens om, uit veiligheidsoverwegingen, mensen te hebben, die niet zo gauw in de gaten zouden lopen.

44760. De **Voorzitter**: En is dat ook altijd zo gebleven?

A. Dat is als regel wel zo gebleven. U kunt niet zeggen: altijd, want b.v. in Zeeland waren geen militairen, geen officieren ten minste, dus moest men wel met andere mensen werken. Ook die anderen hebben het heel goed gedaan, het ging uitstekend. O.a. heeft de burgemeester van Vlissingen als oud-artillerist aanvankelijk de leiding gehad. Hij is vrij gauw ook .....

44761. De **Voorzitter**: De heer *van Woelderden*?

A. Ja, hij is vrij gauw naar een gevangenis gebracht en later heeft hij meldplicht gekregen. De heer *de Casembroot* heeft het

werk toen van hem overgenomen en tot het eind toe daar in feite de leiding gehad. Hij heeft dit uitstekend gedaan, hoewel hij nooit militair was geweest.

44762. De **Voorzitter**: Juist; en als wij nu de draad weer opvatten vanaf de periode van Augustus 1942 .....

A. Dan wenst u aan de verbindingen te komen.

44763. De **Voorzitter**: Misschien kunt u eerst nog iets zeggen van de verdere ontwikkeling. Er was dus in Augustus 1942 een centrale organisatie, die al geruime tijd had bestaan en die bovendien versterkt was door de fusie met het L.O.F. Dat hebt u zojuist geschetst. Ik begrijp echter, dat in Augustus 1942 het aantal deelnemers aan die organisatie niet groot was ten gevolge van de verschillende omstandigheden, die u hebt genoemd.

A. Dat zou ik zo niet durven zeggen. In de leiding waren grote gaten geslagen, maar het aantal deelnemers daaronder kan wel vrij aanzienlijk zijn geweest. Men was toen druk bezig met — ik zou haast zeggen — mensen te ronselen. Een vrij omvangrijke vorm had dit in verschillende plaatsen aangenomen. In Amsterdam b.v. waren 30 oud-onderofficieren bezig om mensen op te trommelen om in het verband toe te treden.

44764. De **Voorzitter**: Dat had natuurlijk een gevaarlijke kant.

A. Een uiterst gevaarlijke kant. Wij hebben er vrij gauw eer, eind aan gemaakt. Het is in het begin natuurlijk zeer gevaarlijk opgezet, omdat men geen ervaring had op dit gebied.

44765. De **Voorzitter**: Hoe is de ontwikkeling toen verder geweest, in het bijzonder voor wat betreft de omvang en de intensiteit van de werkzaamheden na Augustus 1942? Heeft men gestreefd naar uitbreiding van de organisatie of meer naar het hechter en sterker maken en het meer verheeld optreden van de organisatie tegenover de vijand?

A. Men heeft er, aanvankelijk althans, naar gestreefd, dat er geen uitbreiding in de lagere gelederen zou plaats vinden, maar dat er daarentegen een behoorlijke uitbouw van het geraamte zou ontstaan, zodat men over een goede staf kon beschikken.

44766. De **Voorzitter**: Ook in de verschillende gewesten?

A. Overall, om plaatselijk en gewestelijk tot een goede organisatie te komen. In aansluiting aan hetgeen er was en na een nadere uitwerking had ik het land in 19 gewesten verdeeld, de grenzen nauwkeurig afgebakend, in overleg met de gewestelijke commandanten, zodat ieder precies wist wat zijn gewest was. Op hun beurt zijn de gewesten weer verdeeld in districten en de districtscommandanten hebben opdracht gekregen te zorgen, dat in iedere plaats een plaatselijke commandant aanwezig was. Dat is in de loop van 1942/43 praktisch over het hele land ten uitvoer gebracht. Ik wil niet zeggen in de allerkleinste plaatsen — dat is ook van geen betekenis —, maar wel in de plaatsen van iets groter orde. Soms ook wel in de kleine, dat was nogal verschillend; dit werd gedaan naar het inzicht van de gewestelijke en de districtscommandanten, wie een grote mate van vrijheid werd gelaten. Door mij is altijd het principe gehuldigd, dat, als het er op aankwam, men zeer waarschijnlijk zelfstandig zou moeten optreden en dat men dus ook zelfstandig zijn voorbereidingen moest treffen naar aanwijzingen, die gegeven werden en niet zo zeer naar bevelen. Die aanwijzingen werden dikwijls wel als bevelen aangemerkt, maar er is altijd de nadruk gelegd op eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid, met enkele uitzonderingen, b.v. dat men geen acties mocht beginnen op grote schaal, zonder bevel, tenzij men volkomen was afgesneden.

44767. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij het systeem gevolgd, dat men onderling maar een zeer klein gedeelte van de organisatie kende?

A. Daar is wel altijd opdracht voor gegeven. Er was een cellenbouwsysteem opgedragen. De commandant moest onder zich een aantal mensen kiezen en die op hun beurt weer anderen, zonder elkaar mede te delen welke mensen men ter beschikking had en onder absolute verplichting om steeds en uitsluitend met schuilnamen te werken.

44765. De **Voorzitter**: De plaatselijke commandant had tussen hem en de gewestelijke commandant een districtscommandant. Ging nu de kennis van de plaatselijke commandant niet verder dan de persoon van de districtscommandant?

A. Neen, dat mocht niet.

44769. De **Voorzitter**: Dus dat was wel de opzet?

A. Dat was de opzet. Ik heb persoonlijk b.v. ook altijd geweigerd meer te weten dan nodig was en b.v. steeds verboden mij namen te noemen, tenzij het onder enkele omstandigheden bepaald nodig was. Ook om het voorbeeld te geven, had ik de stelregel aangenomen, dat ik de namen niet wilde weten en ook niet behoefde te weten, als ik maar wist wat de capaciteiten van de man waren. Ik moest daarmee genoeg nemen. Als ik dan hier of daar een fout maakte, moest ik dat op de koop toe nemen.

44770. De **Voorzitter**: Hoe had u zich voorgesteld om, wanneer het moment van de bevrijding zou aanbreeken — in het bijzonder wanneer u de omstandigheden niet kon voorzien, want de bevrijding kon zich in alle mogelijke vormen voordoen —, op dat moment te kunnen beschikken over de mankracht, die men dan nodig zou hebben?

A. U moet niet vergeten, dat er al vroeg, al in 1940/41, een zeer belangrijke mankracht was verzameld.

44771. De **Voorzitter**: En die is voor een gedeelte gebleven?

A. Ja, die is voor een gedeelte gebleven en later in 1944, toen het er naar uitzag, dat er reden was zo zachtjes aan iets te verwachten, is er toestemming gegeven er weer mensen bij te nemen. Wij wisten intussen toch wel, dat men die zaken niet voorbereidde volstrekt zonder manschappen. De opdracht „niet werven" werd toch niet voor 100 pct. uitgevoerd. Men moest met al dergelijke dingen rekening houden, men moest dikwijls de mensen meer aansporen tot een beetje beperking in hun activiteit dan tot meer activiteit, want gewoonlijk deden zij te veel dingen gelijktijdig; wat niet verantwoord was. Bij je zelf merkte je dit trouwens ook, want er deden zich steeds zoveel problemen voor, die je bezig hielden en waarvan je meende, dat je ze toch niet ongedaan kon laten. Je bemoeide je dan toch met zaken, waarvan je wist, dat ze feitelijk in je positie risico's met zich meebrachten, die je niet mocht aanvaarden. Dit zelfde speelde zich natuurlijk ook af in de lagere regionen en daarom was het nodig er steeds weer op te wijzen, dat en hoe men de veiligheid moest trachten te handhaven.

44772. De **Voorzitter**: Werden de mannen, die u had en, eventueel, als de bevrijding zou komen, dacht nodig te hebben, in de lagere regionen niet uitsluitend bij oud-militairen gezocht, of wel hoofdzakelijk?

A. Neen, daar is nooit opdracht voor gegeven. Het zal wel voor een groot deel het geval geweest zijn.

44773. De **Voorzitter**: Net was natuurlijk wel een noodzakelijkheid, dat er een zekere mate van discipline en gewendheid om in onderling verband op te treden aanwezig was.

A. Allicht, en daarom is ook wel in hoofdzaak in kringen van oud-militairen gezocht. In Augustus 1944 heb ik mij een opgaaf laten doen van de sterkten; die had ik trouwens eerder ook al eens gekregen, maar daarvan weet ik mij het resultaat niet meer te herinneren. In Augustus 1944 heb ik in totaal een sterkte van ruim 100 000 man opgekregen.

De **Voorzitter**: Dat is aanzienlijk.

A. Ja, dat was aanzienlijk.

44774. De **Voorzitter**: Dan is het bij zulk een omvangrijke organisatie maar gelukkig, dat het overgrote deel van die 100 000 man niet te voren tot bepaalde activiteiten, ook al zou dit incidenteel en in verschillende groepen geschied zijn, is overgegaan. Daardoor zouden heel grote moeilijkheden hebben kunnen ontstaan.

A. Neen, het is altijd verboden, dat zij in georganiseerd verband tot activiteit zouden overgaan, tenzij behoorlijk gewapend. Er is steeds gezegd, dat er eerst wapens voor moesten zijn en dat men niet mocht riskeren de mensen ongewapend tegenover een goed geoefende vijand te zetten.

44775. De **Voorzitter**: Neen, maar er bestond natuurlijk altijd het gevaar, dat, als de mensen eenmaal in het verband waren opgenomen, een groep onder hen, die zich misschien ook over het hele land verspreidde, zich ging begeven in sabotagedaden e.d. Als dit op enigermate grote schaal was gebeurd en het zou dan hier en dan daar gebleken zijn, dat deze mensen tot een bepaalde organisatie behoorden, had dit wel eens tot grote moeilijkheden kunnen leiden.

A. Voor wie?

De **Voorzitter**: Voor de organisatie, waartoe deze mensen behoorden, dus de O.D.

A. Dat heeft het ook wel.

44776. De **Voorzitter**: Is het wel eens voorgekomen?

A. Dat wil ik niet zeggen, maar ik meen, dat de vijand wel getracht heeft de O.D. op te graven en de nek om te draaien; dat is voldoende gebleken.

44777. De **Voorzitter**: Is het niet zo, dat die activiteit in de eerste jaren sterker is geweest dan in de latere jaren? Of vergis ik mij daarin?

A. Ik geloof, dat u zich daarin niet vergist. Ik heb het nooit precies nagegaan. Op het ogenblik zijn circa 1400 doden geregistreerd. Ik zou kunnen nagaan, wie daarvan de eerste jaren zijn gearresteerd en wie in de latere jaren. Ik heb wel de gegevens over de mensen uit de eerste O.D.-processen apart bij elkaar, dat zijn er zowat een 350, nl. de eerste O.D.-processen en alles, wat daarmee mede min of meer verband houdt, zoals bijv. het *Stijkel*-proces.

44778. De **Voorzitter**: Dus dat is tot en met 1942?

A. Ja, maar nu kunnen er bij die andere 1400 heel goed loslopende mensen zijn, dus zij, die niet in die processen terecht zijn, waarvan ik op het ogenblik niet kan zeggen of zij ook tot die eerste gearresteerden behoren. Ik zou op de kaarten moeten nagaan, wanneer zij gearresteerd zijn.

44779. De **Voorzitter**: U hebt verteld, dat de sterkte in Augustus 1934 zeer groot was en dat het optreden van de Duitsers toen kwantitatief en misschien ook kwalitatief geringer was dan in de eerste tijd. Ik kan dit heel goed begrijpen van de periode 1944—'45, want toen zag men het op alle mogelijke gebied, dat de greep van de Duitsers veel en veel geringer werd. Voor de jaren 1943—'44 tot aan Dolle Dinsdag zie ik de verklaring nog niet zo direct.

A. Daar kan ik u toch wel enige verklaring van geven. Na al die arrestaties in 1941—'42 wisten wij, dat wij aan alle kanten gepenetreed waren. Toen is er dus ook opdracht gegeven om het voorlopig zeer voorzichtig en zachtjes aan te doen en alleen, zoals ik u eerder al heb gezegd, de geraamten op te bouwen, de voorbereidingen uit te werken voor de verschillende organisaties; de commandanten, de compagniescommandanten en het kader te zoeken, maar niet om op het gebied van sabotage of dergelijke zodanig actief te wezen, dat men direct weer met de Duitsers in conflict kwam.

44780. De **Voorzitter**: Betekent dit, dat de activiteit van die 100 000 man, behalve dan die van degenen, die in de leiding der organisatie werkzaam waren en meewerkten aan de opbouw daarvan, eigenlijk het beste kan worden omschreven als een nominaal lidmaatschap, dat alleen verplichtingen voor de toekomst opleverde, wanneer de bevrijding zich zou voordoen?

A. Als u doelt op die 100 000 man in groot verband, dan zeg ik ja, maar wat iedereen afzonderlijk gedaan heeft op ander gebied, dat kan ik u onmogelijk zeggen. Wij hebben tot de mensen gezegd, dat zij ondertussen ook andere dingen moesten ondernemen, b.v. in L.O.-verband werken, zo b.v. in Drenthe. De hele L.O. bestond daar uitsluitend uit O.D.-ers, zoals mij is medegedeeld; dit was voor hen in die tijd een zeer nuttige taak.

Met de sabotages moest men goed uitkijken of zij verstandig of onverstandig waren. Uit dien hoofde hebben wij op dat gebied wel herhaaldelijk moeten waarschuwen om rustig aan te doen. Ik kan dit het beste illustreren door u te vertellen, dat er vanaf Mei 1944, iedere Donderdagmiddag, een bespreking plaats vond tussen K.P., O.D. en R.V., speciaal ter coördinatie van de sabotagemaatregelen, omdat gebleken was, dat alle drie de groepen zich soms op dezelfde objecten wierpen; dit was natuurlijk niet bevorderlijk voor de goede gang van zaken.

Bij die besprekingen kwam herhaaldelijk het probleem aan de orde, wat met werkelijk nut voor de geallieerde oorlogvoering kon worden vernield; vaak zelfs of een bepaalde vernieling niet ten nadele van de oorlogvoering zou komen of zozeer ten nadele van de burgerbevolking, dat de actie uit dien hoofde onverantwoord moest worden geacht. Ik herinner mij, dat een van de leden van de Raad van Verzet eens zei, dat het zo vervelend was op alles neen te moeten zeggen; hun mensen wilden toch iets ondernemen. Het antwoord daarop was, dat de acties niet waren ten pleziere van de mensen, die graag iets ondernemen wilden, maar ten bate van de zaak, en dat daarom dergelijke acties, indien op dat moment niet verstandig, voorlopig moesten blijven rusten.

In die tijd is de spoorwepsabotage voorbereid, terwijl daarentegen besloten werd enkele andere sabotages, waaronder die der telefoonkabels, nadrukkelijk te verbieden. De uitvoering van de spoorwepsabotages zijn trouwens voor die periode ook verboden, op enkele uitzonderingen na. Wij zijn toen o.a. tot de conclusie gekomen, dat de beste sabotage kon worden toegepast door de arbeiders in de fabrieken bij het produceren van voor de Duitsers belangrijke producten en dus niet in het „illegaal” verband, maar in „legaal” verband.

44781. De **Voorzitter**: Kwamen daarover in die periode ook wel eens directieven uit Londen?

A. Ik geloof niet, dat wij daar ooit een opdracht voor ontvangen hebben.

44782. De **Voorzitter**: Ook niet in de periode van het B.B.O.?

A. Het B.B.O. heeft nooit met de O.D. in verbinding gestaan, niettegenstaande mijn uitdrukkelijk verzoek. Dit was toen ook niet meer nodig, aangezien toen de B.S.-periode was aangebroken. Vóór die tijd heeft het B.B.O. nooit met de O.D. in verbinding gestaan.

44783. De **Voorzitter**: Op 15 Maart 1944 begon het B.B.O. te werken. Het moest helemaal van de grond af opnieuw worden opgebouwd na de mislukking van het vorige bureau. Men moest dus rekenen op een aanlooptijd van een maand of drie. Wanneer begint de B.S.-periode?

A. In de tweede helft van Augustus. Feitelijk begint het 4 September, maar in wezen is het begonnen in de tweede helft van Augustus. Wij hebben toen zelf de B.S. geformeerd, dus nog enige weken vóór de opdracht is gegeven.

44784. De **Voorzitter**: Dus er is niet zo heel veel tijd geweest, dat het B.B.O. nog met de O.D. te maken had kunnen hebben.

A. Het is mij bekend, dat vóór die tijd — dit heb ik toen gehoord van de Raad van Verzet en de K.P. — deze organisaties opdrachten hebben gekregen. Na de bevrijding heeft de major *Dobson*, — de Engelsman, die samenwerkte met het B.B.O. — mij, vóórdat ik een woord met hem had gewisseld, uit zich zelf gezegd, dat het hem speet, dat hij niet had geweten, hoe de O.D. in elkaar zat, anders had de O.D. kunnen rekenen op wapens en alles, wat er nodig was geweest. Het is een van onze allergrootste grieven geweest, dat men ons nooit of beter gezegd eerst veel later wapens heeft gegeven. Men had ons wel bericht, dat wij die via K.P. of via de Raad van Verzet moesten krijgen; dit kan men wel zeggen, maar daarom geschiedt het nog niet.

44785. De **Voorzitter**: Misschien kunt u, om een duidelijk beeld te krijgen, hieraan de kwestie van de bundeling van de illegaliteit en het ontstaan van de B.S. verbinden.

Wij komen nu al aan de periode, dat de B.S. begint op te treden, en ook in verband met de houding van B.B.O. is het van belang om dit in data of tijdvakken vast te leggen, ten einde hierin een goed inzicht te krijgen.

A. Ik wil trachten het u te vertellen, maar u vraagt weer veel van mijn geheugen. Ik kan het u ook op schrift geven. Het is vastgelegd.

44786. De **Voorzitter**: Laten wij afspreken, dat u het later nog eens precies op schrift geeft. U behoeft dan thans niet de nauwkeurige data te geven; u kunt het ons op het ogenblik natuurlijk wel ongeveer aangeven?

A. Laat ik alleen dit voorbehoud maken, dat, wanneer hetgeen ik nu aangeef in afwijking is met hetgeen u straks op schrift krijgt, het laatste juist is. De eerste bundeling van het verzet is feitelijk

gebeurd door het L.O.F. en de O.D. in 1941. De belangrijkste stoot daartoe is gegeven door de heer *Schimmelpenninck* en overste *Versteegh*. Zij hebben inderdaad, speciaal overste *Versteegh*, kans gezien op een zeer korte termijn de O.D. eigenlijk het actieve verzetsorgaan in Nederland te maken. Ik wil niet zeggen, dat er buiten de O.D. niets was; dat is bepaald niet zo, maar op het ogenblik van zijn arrestatie waren er toch betrekkelijk weinig groepen, die niet aangesloten of niet bezig waren zich aan te sluiten. Ik noem groepen als b.v. de Oranjewacht en dergelijke, die op het punt stonden ook toe te treden. Na die arrestaties, dus de arrestaties in 1941 — 13 Maart 1942 is er weer een groot aantal mensen uit de O.D. gearresteerd — speciaal ook na de wegvoering van de beroepsofficieren, is er in den lande wel een zeer groot wantrouwen tegen deze organisatie ontstaan, omdat men voelde, dat zij gepenetreerd was. Velen hebben zich toen zoveel mogelijk van die groep gedistantieerd. Dit is trouwens al begonnen lang vóór Maart 1942, reeds in het najaar 1941, nadat overste *Versteegh*, die een zeer ondernemend en actief iemand was, was weggefallen.

44787. De **Voorzitter**: Hebben bij die penetraties ook bepaalde op de voorgrond tredende verraders een rol gespeeld?

A. Ja, voor zover ik het nu heb begrepen, is het voor een groot deel het werk van *van der Waals* met enkele andere mensen geweest. Iemand van het bijzonder gerechtshof zou u daar beter over kunnen inlichten dan ik. Eén van mijn medewerkers kent deze gevallen ook precies; ook in welke volgorde dit is gebeurd, maar ik weet het niet uit mijn hoofd.

Bij deze angst van velen om met de O.D. in contact te komen, is de positie van de O.D. — toen verreweg de grootste organisatie in Nederland — natuurlijk gaan tanen. Ik heb er bij mijn optreden niet naar gestreefd dit weer tot stand te brengen. Het uitvoeren van verschillende taken, zoals b.v. het helpen van onderduikers, had mijn volle sympathie, doch zij, die zich hieraan wilden wijden, dienden tijdelijk uit het O.D.-verband te treden, daar te veel werk in één hand onnodig grote risico's gaf. Hierop heb ik steeds gehamerd: juist het verdelen van het risico en het stichten van afzonderlijke organisaties, o.a. ook voor inlichtingengroepen. Het was mij trouwens ook bekend, dat dit door de Engelse geheime diensten gewenst werd. Het was bijv. de opdracht van *van Hamel* kleine losstaande inlichtingengroepen te stichten en deze afzonderlijk van elkaar te laten werken. Wanneer er bij mij werd aangedrongen op concentratie van dergelijke groepen, omdat men dikwijls dubbel werk deed en dit wilde vermijden, was mijn antwoord, dat het Engelse systeem het naast elkaar werken van verschillende groepen vorderde en het dus niet gewenst was van deze algemene instructie af te wijken. Daardoor heb ik er dus ook aan meegewerkt, dat buiten de O.D. groepen zelfstandig zijn gaan werken, die anders wellicht in één verband hadden kunnen komen. Langzamerhand heeft dit toch wel tot kennelijke bezwaren geleid. Verschillende mensen hebben getracht deze bezwaren op te heffen en een dergenen, die zich ter zake zeer actief betoond heeft, is de heer *Neher* geweest. Hij was toen een van de drie topleden van het Nationaal Comité, samen met mejuffrouw *Tellegen* en de heer *van Velzen*. Op dit gebied heeft ook wijlen de heer *van Hall* van het N.S.F. zich zeer verdienstelijk gemaakt, en anderen natuurlijk. Maar degene, die zich het meeste moeite heeft gegeven voor de bundeling van de illegaliteit, is toch inderdaad de heer *Neher* geweest. Door zijn activiteit is in Maart 1944 de kern tot stand gekomen. De kern omvatte toen practisch alle groepen uit het verzet, met uitzondering van „Het Parool” en „Vrij Nederland”, die in Juli of Juni zijn toegetreden.

44788. De **Voorzitter**: Daar heeft Londen het toch ook op aangestuurd?

A. De kern bestond al voordat Londen daarop aanstuurde.

44789. De **Voorzitter**: Wist men dat daar dan niet?

A. Ik zou u uit de correspondentie kunnen bewijzen, dat, toen Londen daar een telegram over zond, wij hebben geantwoord: „Het bestaat al”. Die telegrammenwisseling viel echter wel ongeveer in de tijd, dat de kern tot stand was gekomen. Toen Londen later — dat zal in Juni geweest zijn — krachtiger op bundeling aandrong, kon worden verwezen naar een telegram van omstreeks 18 April 1944, waarin reeds van dit samengaan was melding gemaakt.

44790. De **Voorzitter**: De Kern was dus de eerste overkoepeling, de eerste centralisatie?

A. Ja.

44791. De **Voorzitter**: Was hetgeen u de Kern noemt een orgaan, waarin de leiders van de verschillende groepen zaten?

A. Meestal wel. Of wel leiders of vertegenwoordigers. Daar zaten in voor het Nationaal Comité de heer *Neher*, voor de Raad van Verzet ....., ik heb zelf die vergaderingen nooit meegemaakt, dus als ik de namen moet gaan noemen.....

44792. De heer **Koersen**: De heer *Sandberg*?

A. Ik meen, dat veelal *Wagenaar* er deel van heeft uitgemaakt, maar ook wel anderen. Maar wie er het eerste ingezeten heeft van de Raad van Verzet, durf ik niet te zeggen.

44793. De **Voorzitter**: En wie was daarin de vertegenwoordiger van de O.D.?

A. Aanvankelijk de heer *Neher*, later **mr. Caljé**.

44794. De **Voorzitter**: Hoe is het toen verder gegaan?

A. Uit de Kern is toen in overleg met het Vaderlands Comité, dat er naast stond, de Contactcommissie gesticht. Deze Contactcommissie bestond uit vijf leden, waarvan de voorzitter was de heer *Drees*, voorzitter van het Vaderlands Comité. Verder waren daarin de heren *Neher*, *Caljé* en nog twee anderen. De Contactcommissie is in Mei of Juni een dubbele contactcommissie geworden. Daarna is, onder sterke drang uit Londen, de G.A.C. ontstaan, welke toen nog niet die naam had, maar deze toch vrij gauw heeft gekregen.

44795. De **Voorzitter**: Dus dat zal eind zomer 1944 zijn geweest?

A. Neen. In verband met de aandrang uit Londen was dat in Juli voor elkaar, omdat Londen toen wenste, dat men zich ook op politiek gebied ging bewegen. De illegaliteit stelde zich op het standpunt, dat men de politiek niet in het ondergrondse werk moest betrekken. Tot die tijd was men er in geslaagd die er buiten te houden en was althans de politieke vrede bewaard. Gevreesd werd, dat, door de politiek er nu in te mengen, er zoveel problemen aan de orde zouden komen, dat men hier de zaak niet meer in de hand zou kunnen houden. Men had er dus bepaald bezwaar tegen om aan het verzoek van Londen te voldoen, maar aangezien het verzoek zeer dringend was, heeft men er ten slotte in toegestemd en is men over de bezwaren heengestapt. Toen heeft men de G.A.C. opgericht.

44796. De **Voorzitter**: Daarnaast is toen nog gekomen het College van Vertrouwensmannen. Dat was in Augustus 1944.

A. Eind Augustus; ik bezit een telegram, gedateerd 2 Augustus, dat is, meen ik, 28 Augustus ontvangen. De heer *Bosch* heeft mij daarvan op 31 Augustus mededeling gedaan.

44797. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen die twee colleges?

A. Voor zover zij nauw contact met elkaar hadden, goed. U moet niet vergeten, dat de G.A.C. maar één keer bij elkaar is geweest, de zaken werden dus gedaan door de C.C. In de C.C. zaten o.a. de heren *Drees* en *Neher*.

44798. De **Voorzitter**: Het was dus voor een deel een personele unie.

A. De heer *Neher* behoorde aanvankelijk niet tot de vertrouwensmannen; hij is pas later toegetreden. In ieder geval is het overleg altijd zo goed geweest, dat het geen moeilijkheden opleverde. Er is later wel enige dualiteit geweest. Dat is wel heel duidelijk tot uitdrukking gekomen — zoals in mijn vorig verhoor behandeld — naar aanleiding van de bespreking met *Seys-Inquart*. Men kon toen merken, dat de G.A.C. zich gepasseerd voelde — ten minste, dat is mijn visie op deze zaak —, omdat het College van Vertrouwensmannen zich op een plaats stelde, waarvan de G.A.C. vond, dat die haar toekwam.

44799. De **Voorzitter**: De personen, die zich daarbij toen in het bijzonder geuit hebben, waren o.a. de heren — deze namen schieten mij op het ogenblik ten minste te binnen — *Drion* en *Sandberg*. Zaten dezen in de G.A.C. of in de C.C.?

A. *Drion* wel in de G.A.C. of in de C.C. Van *Sandberg* weet ik het niet. Ik hoorde uitsluitend schuilnamen en die wisselden bovendien nog al eens.

44800. De **Voorzitter**: *Drion* dus in ieder geval wel.

44801. De heer **Koersen**: *Drion* was secretaris van de G.A.C.

A. Dat is best mogelijk, ik heb mij daar nooit heel veel mee bemoeid, want ik had genoeg andere dingen te doen.

44802. De **Voorzitter**: Was, toen de bundeling tot stand was gekomen, dit een bundeling in die zin, dat de afzonderlijke organisaties onder een afzonderlijke leiding bleven staan, zodat er alleen een contact was gekomen tussen de verschillende organisaties?

A. Men kan het niet anders zien dan als een soort federatie, dus alleen overleg over gemeenschappelijke belangen, maar geen zeggenschap.

44803. De **Voorzitter**: Dus b.v. de O.D. bleef als zodanig gewoon door functioneren. Nu het andere punt, het tot stand komen van de B.S.

A. U hebt mij zojuist gevraagd of er niet van Londen aandrang was uitgeoefend om tot een binding te komen. Nu kan ik daar deze datum voor geven. Op 28 Februari 1944 is een zekere *Ausems* hier in het land gekomen, die de dag na zijn aankomst of een dag later geïnstalleerd is bij *Optenvelde* in Zaandam. Hij heeft zich daar kunnen voordoen als een toevallige bezoeker en is — meen ik — na een paar uur of in ieder geval kort na zijn arrestatie weer vrijgelaten. *Ausems* had vrij uitvoerige opdrachten, die hij, thuisgekomen, heeft vernietigd.

44804. De **Voorzitter**: Hij heeft die dus niet van te voren kunnen overhandigen?

A. Neen. Zijn eerste contact was bij *Optenvelde* en daarna heeft hij het materiaal vernietigd. Toen heeft *Ausems* getracht uit zijn geheugen die opdrachten weer in elkaar te zetten en dat zat — eerlijk gezegd — niet zo best in elkaar. De verschillende groepen namen die tekst niet als ernst en wilden niets daarmee te maken hebben. Bovendien was hij in handen van de vijand geweest en dit maakte het ook niet erg aantrekkelijk om in contact met hem te komen. Noch het Vaderlands Comité, noch wij, noch anderen, uitgezonderd de Raad van Verzet, waarvan hij een exponent was, wilden met *Ausems* contact maken. Dit heeft zeer geruime tijd geduurd, ik vermoed tot ongeveer half April, totdat *Ausems* weer zijn instructies had. Daarom is het ook heel goed mogelijk, dat uit de Londense gegevens blijkt, dat eerder een opdracht is gegeven, doch daarvan waren wij niet op de hoogte, omdat het een zeer vertraagde procedure is geweest.

44805. De **Voorzitter**: U zei, dat het een tijd duurde, voordat *Ausems* zijn instructies weer had. Is de heinieuwde opdracht toch weer over *Ausems* gekomen?

A. Ja. Maar dat werkte niet al te best, want men wilde met *Ausems* liever niet meer te maken hebben, dat voelt u wel.

44806. De **Voorzitter**: Is er toen nog een nieuwe agent gekomen met een zelfde opdracht?

A. Ja, toen is later, ik meen op 6 Juni, *Dijckmeester* bij de O.D. gekomen. *Ausems* zei, dat *Dijckmeester* precies dezelfde opdracht had als hij, dus dat maakte het ook niet gemakkelijk. Als u hier die rapporten ziet, die *Ausems* naar Londen schreef, dan kan men daaruit lezen met hoeveel moeilijkheden hij te kampen heeft gehad. Dit rapport van *Ausems* is van 14.7.; u ziet, dat dat lang geduurd heeft.

44807. De **Voorzitter**: Had *Dijckmeester* een schriftelijke opdracht?

A. Ja. Hier heb ik een schriftelijke opdracht van *Dijckmeester*; het bestaat 2 folio's, maar of zijn taak hierin omschreven staat, zou ik uit mijn hoofd niet weten. Als u het in wilt zien, stel ik het gaarne te uwer beschikking. Hij had ook de opdracht met andere groepen in contact te treden. Hij had de zeer nadrukkelijke opdracht zich te oriënteren over de bundeling — speciaal de politieke — en deze te bevorderen en daarover te rapporteren. Hij heeft daarover o.a. ook — ik meen twee keer — een bespreking gehad met de heer *Drees*.

44808. De **Voorzitter**: Misschien wilt u nu nog even mededelen, hoe het is gegaan met de oprichting van de B.S. en hoe daarbij verder de gang van zaken met betrekking tot de O.D. is geweest?

A. Ongeveer medio Augustus 1944 maakte de heer van Hall zich ongerust, omdat er een te grote scheiding en een te groot antagonisme tussen verschillende groepen kwam. Hij is — naar het mij voorkomt — de aanstichter geweest van het samengaan in een verband van K.P./O.D./R.V. Hij heeft zich zeer veel moeite gegeven om dit in die kringen ingang te doen vinden. Daarover hebben een aantal besprekingen plaats gevonden. Men heeft toen besloten om uitsluitend in één verband het werk voort te zetten.

44809. De **Voorzitter**: De ongerustheid van de heer van Hall ontstond dus ondanks de pas plaats gevonden bundeling?

A. Ja. De bundeling was er wel in de kern, maar het werk van de Donderdagse vergaderingen, dat ik zo straks heb beschreven, liep niet meer zoals voordien. De oorzaak hiervan was een wijziging in de leiding van de K.P., waar grote arrestaties hadden plaats gehad in verband met de overval op de gevangenis in Amsterdam en de slachting, die daardoor onder hen was aangericht. Voor de K.P. trad aanvankelijk Johannes Post in die vergaderingen op. De besprekingen met Johannes Post waren altijd van de meest plezierige aard; toen hij was weggevallen, kwam er in de eerste weken niemand meer van de K.P. Daarop hebben wij in de kernvergadering er op aangedrongen, dat weer iemand van de K.P. verschijnen zou. De nieuwe vertegenwoordiger — wiens naam mij is ontschoten — luisterde toe, zei niet veel, en als men hem vroeg een beslissing te nemen, antwoordde hij: „Beslissen kan ik niet, dat moet ik eerst thuis bespreken.” Dat werkte dus niet zeer goed. Achteraf is gebleken, dat er toen een nieuwe leiding in de K.P. was gekomen, door het optreden van Frank van Bynen. Dit was in dezelfde tijd, dat de eerste telegrammen binnenkwamen van B.B.O. met opdrachten voor K.P. en R.V. Toen aan deze beide groepen op de vergaderingen bleek, dat de O.D. geen opdracht had gekregen, minderde hun belangstelling voor de bundeling en voor gemaakte afspraken. Uiteraard heeft dit toen de situatie niet vergemakkelijkt. In Juli zijn de eerste wapendroppings begonnen. Wij hadden in die Donderdagse vergaderingen uitdrukkelijk afgesproken, dat wat er aan wapens zou komen, en voor wie ook bestemd, onderling zou worden verdeeld naar behoefte. Ook van die afspraak kwam natuurlijk niets. Daar komt nog bij, dat ik in Juni mijn laatste telegrafist verloren had en tot September zonder telegrafist ben gebleven. Ik gaf mijn berichten toen door aan de groep-Albrecht, ter verzending. Van de groep-Albrecht kreeg ik de mededeling, dat de berichten uitgesoepd waren. Toen ik uit Londen geen antwoord kreeg, bij *Albrecht* liet navragen of de berichten inderdaad waren uitgezonden, ontving ik uiteindelijk een schriftelijke bevestiging, met de data van verzending van alle telegrammen, welke ik op een lijstje had gezet. Helaas was dit niet waar. De telegrammen waren niet verzonden. Ik verkeerde echter in de overtuiging, dat die telegrammen in Londen waren aangekomen, want een verzonden telegram is een aangekomen telegram. *Albrecht* had zekere verplichtingen aan ons, want ik had medewerking verleend om hem aan een marconist te helpen en hij had dus geen neen willen zeggen. Hij had zelf veel telegrammen. Hij had beter ronduit kunnen zeggen, dat mijn telegrammen niet waren verzonden in plaats van te melden, dat ze op bepaalde data verzonden waren.

44810. De **Voorzitter**: U schrijft het dus niet toe aan opzet? Die indruk kreeg u niet?

A. Neen, ik geloof het niet. Het zou mij zeer verbazen. Ik geloof het bepaald niet. Overladen werk en er niet voor durven uitkomen, dat een gegeven belofte niet was uitgevoerd, dat geloof ik eerder.

44811. De **Voorzitter**: Ik zie hieronder de namen van hen, die blijkbaar gewerkt hebben in de groep-Albrecht, die van mr. J. Brouwer. In een vroegere nota aan onze commissie heeft u het over dr. Brouwer uit De Bilt. Bestaat er verband tussen deze twee?

A. Neen, want dr. Brouwer is gearresteerd in December 1942 of Januari 1943.

44812. De **Voorzitter**: Is hij niet meer vrijgekomen?

A. Na de bevrijding.

44813. De **Voorzitter**: Dus niet tijdens de bezetting. Daar kan dus geen verband tussen bestaan?

A. Neen, mr. Brouwer is later de leider van de groep-*Albrecht* geweest, is het niet?

De **Voorzitter**: Ik meen van wel.

A. Dat was eerst de Lange en toen iemand anders en toen, meen ik, Brouwer.

44814. De **Voorzitter**: Het is dus een ander geweest. Als ik het goed begrijp, heeft toen de heer van *Hall* . . . . .

A. Deze heeft een zeer groot initiatief ontwikkeld. Hij noemde zich zelf de olieman. Zelf had hij in dit verband geen eigen functie, hij deed zijn uiterste best deze zaak op gang te krijgen. Hij heeft zich daarbij zeer actief betoond. Er is een grote vergadering geweest, met een man of achttien, schat ik. Daar is toen besloten in die geest te handelen.

44815. De **Voorzitter**: Om samen te voegen . . . , zegt u het nog eens.

A. K.P., O.D., R.V.

44816. De **Voorzitter**: Juist, en onder welke naam?

A. Ik meen, dat wij toen op die zelfde vergadering de naam Delta hebben gekozen. Jan *Thijssen*, die buiten die bespreking was gebleven, heeft toen op eigen houtje en zonder voorkennis van anderen hierover een telegram naar de Prins gestuurd. Op grond daarvan is mijns inziens de order uit Londen gekomen.

44817. De **Voorzitter**: Van September 1944?

A. Ja. Deze order van Radio-Oranje was toen niet al te gelukkig, omdat deze inhield, dat wie een oranjeband aandeed, kon toetreden tot de B.S. Dat heeft ons toen wel in de aanvang de schrik op het lijf gejaagd.

44818. De **Voorzitter**: Wie is toen de commandant van de B.S. geworden?

A. Aanvankelijk is er geen commandant geweest, wel is er over gesproken, dat dit geregeld moest worden. Mij is toen gevraagd of ik daarvoor een oplossing wist. Ik heb bevestigend geantwoord, daar ik immers anderhalf jaar te voren een afspraak gemaakt had met generaal *Reynders*. Ik heb daarop de heer Caljé, die in 1940 tot de staf van generaal *Reynders* had behoord, naar den Haag gezonden om de generaal te vragen of hij bij zijn oude standpunt bleef. De generaal had nl. gezegd, dat hij door de wijze, waarop hij in Februari 1940 van het opperbevel was ontheven, thans hier geen leidende positie kon vervullen, tenzij de Koningin hem dit persoonlijk vroeg. Hij wenste ook niet, dat zijn standpunt naar Londen werd overgebracht; dit moest van Londen zelf uitgaan.

Bij de bespreking met de heer Caljé bleef de generaal overkomstig mijn verwachting bij zijn standpunt. De generaal had destijds echter toegezegd, dat, wanneer later een commandant nodig zou zijn, hij iemand zou aanwijzen. Toen de heer Caljé hem aan dat gesprek herinnerde, heeft hij twee namen genoemd, die van kolonel Wilmar en die van kolonel Koot. Kolonel *Wilmar* had ik zelf in Augustus 1942 gevraagd om de leiding op zich te nemen; al die jaren stond ik ook in regelmatig contact met hem, hij heeft mij herhaaldelijk zeer goede adviezen gegeven. Kolonel Wilmar stelde op dit moment echter eisen, die voor deze heterogene groepen niet vervulbaar waren. In de eerste plaats meende hij, dat de tijd nog niet gekomen was, en in de tweede plaats, dat de afzonderlijke groepen moesten worden opgeheven en men zich onvoorwaardelijk moest samenvoegen.

44819. De **Voorzitter**: Had dit dan nog niet plaats gevonden? Ik had begrepen, dat er inderdaad een samensmelting had plaats gevonden.

A. Een samenwerking, geen samensmelting.

44820. De **Voorzitter**: De Delta was dus nog geen samensmelting?

A. Neen, iedere groep bleef zelfstandig.

44821. De **Voorzitter**: Dan was er na het optreden van de heer van Hall nog niet zo heel veel veranderd.

A. Er was dit veranderd, dat men besloot alle maatregelen in gezamenlijk overleg te nemen en niet ieder op eigen houtje. Dit

moest niet alleen in het centrum gebeuren, maar ook in de gewesten, de districten en de plaatsen. Daarmede was de zaak een heel eind nader tot oplossing gebracht, behalve in die plaatsen, waar men niet tot elkaar kon komen.

44822. De Voorzitter: Dus die waren er ook.

A. Die samenvoeging bracht toch ook wel eigenaardige moeilijkheden en gevaren met zich mee, maar men was toen van mening, dat wij vlak vóór de bevrijding stonden en dat dit risico gelopen moest worden.

De Prins heeft later uitdrukkelijk bepaald, dat het ook niet zijn bedoeling was die onderlinge groepering op te heffen. Dit zal geweest zijn in November/December 1944.

44823. De Voorzitter: Was de B.S. op dat moment dan eigenlijk nog maar een verzamelnaam?

A. Neen, dat is hei toch ook niet helemaal. Tot de B.S. behoorden uitsluitend degenen, die behoorden tot K.P., O.D., R.V. In onderling overleg moesten er plaatselijke districts- en gewestelijke commandanten worden aangewezen, waaraan iedereen moest gehoorzamen.

44824. De Voorzitter: Dus een eenhoofdig commando.

A. Ja. De organisaties moesten echter blijven bestaan. Sn Friesland zijn de organisaties opgeheven en is er inderdaad één B.S. ontstaan. Zij achtten dat beter en het kon daar ook, er waren daar niet zulke grote tegenstellingen. Er was daar een betrekkelijk kleine K.P., die zich met de O.D. heeft opgelost in de B.S., en daarmede was de zaak afgedaan.

44825. De Voorzitter: Maar er moest toch ook centraal één commandant komen.

A. Dat was generaal *Koof*. 2 November is er een telegram ontvangen van de Prins, dat ik u zal moeten voorlezen ..... (ik kan het op het ogenblik niet vinden, misschien dat ik het straks tegenkom), waarbij de Prins de Chef Staf O.D., *Jan R.V.V.*, en *Frank* van de K.P. met de leiding belastte en generaal *Koot* aanwees als adviseur met beslissende stem. Dit was om de moeilijkheden, die zich voordeden, af te wentelen op ons. Ons dus verantwoordelijk te stellen voor onze mensen. U vindt dit in het telegram, daarom wil ik het u graag voorlezen, daar het duidelijk aangeeft op welke manier men de verantwoordelijkheid op de groepen wilde leggen voor het uit de weg ruimen van ..... Hier is het telegram, het luidt als volgt:

„Van Prins aan AHK—O.D. (Door middel van radiopost G. 18) stop ik zond aan K.P. en R.V. onderstaand telegram, waarvan inhoud behoudens eerste zin ook voor u bestemd is, verzoeken ook overbrenging aan Delta Centrum" — dat is dus generaal *Koot* — „ik keur het ten zeerste af steeds weerkerende onderlinge verwijten, waarbij eigen verzetsmentaliteit hoger wordt aangeslagen dan die van anderen. Persoonlijk contact met velen in bevrijd gebied aangetroffen en uit bezet gebied afgezonden personen sterkte mij in overtuiging zeer goed op de hoogte te zijn van onderlinge verhoudingen en rivaliteiten. Zo ook van afzonderlijke doelstellingen en prestaties. Het blijkt mij steeds meer, dat men in Nederland niet over eenzelfde algemeen objectief overzicht beschikt. Voor mij bestaat nu geen verschil in verzetsmentaliteit, doch wel verschil in geschiktheid voor organisatie en uitvoering van onderscheidene taken. Alleen op dit laatste verschil behoort differentiëring in bevelvoering te zijn gebaseerd. Daarom bepaal ik nu het navolgende:

I. Chef Staf O.D. *Frank* K.P. en *Karel* R.V. zullen persoonlijk, herhaal persoonlijk, zitting nemen in Delta centrum, i.p.v. vertegenwoordigers.

II. Commandant Delta treedt op als militair adviseur, doch heeft beslissende stem indien in Delta geen eenstemmigheid van gevoelens kan worden bereikt. Ik verwacht, dat alle beslissingen over zowel operatief als organisatorisch optreden thans daadwerkelijk in goed overleg en goede samenwerking en met terzijde stelling van elk eigen en groepsbelang genomen zullen worden.

III. Voorbereiding en uitvoering van specifiek sabotage en guerillawerk in kleiner verband, dient na gemeenschappelijk overleg in principe, herhaal beginsel in handen te worden gesteld van K.P. en R.V. eventueel aangevuld met voor dit werk geschikte vrijwilligers uit O.D. Met bevelvoeren voor deze speciale opera-

ties dienen personen te worden belast, die hierin grondige ervaring bezitten, zo nodig kan van de bevelvoeringskanalen van K.P. en R.V. worden gebruik gemaakt.

IV. Voorbereiding en uitvoering van door mij gewenste en eventueel nader aan te geven gewapend optreden in groter verband en ter ondersteuning van geallieerde legeroperaties dient na gemeenschappelijk overleg in principe — herhaal principe — in handen te worden gesteld van gewapend gedeelte Binnenlandse Strijdkrachten onder leiding van de beste krachten O.D. met militaire ervaring, ongeacht rang of leeftijd.

V. Deltacentrum en commandant dienen met inachtneming van voorstaande mogelijke plaatselijke onenigheden uit de weg te ruimen. Zij kunnen zonodig — herhaal zonodig — wijziging brengen in reeds vastgestelde plaatselijke eenhoofdige leiding. Ik verwacht echter dat bij toepassing vermeden wordt wijzigingen aan te brengen uitsluitend uit rivaliteits overwegingen, daar waar toestand bevredigend is.

VI. Voorbereidingen van organisatie Binnenlandse Strijdkrachten in bevrijd gebied kan voortgang vinden overeenkomstig de U reeds bekende aanwijzingen en instructies, doch met dien verstande, dat commando-indeling, aantal gewapende personen en door hen verrichte taak in bezet gebied niet prejudicieert ten aanzien van functie en indeling bij latere stoottroepen en bewakingstroepen. Halt. Voorts diene ter Uwer informatie, dat tot op heden in bezet Nederland ruim 10 000 wapens zijn uitgeworpen. Mogelijke opgave van verdeling en gebruik wordt bij mij ingewacht."

44826. De Voorzitter: Heeft de toestand in de centrale leiding, die toen bereikt was, verder nog wijziging ondergaan?

A. Daar is nog herhaaldelijk wijziging in gekomen.

44827. De Voorzitter: In de richting van een straffere eenheid?

A. Ja. Naar aanleiding van dit telegram is er een aantal besprekingen gevoerd, waarop ook de K.P., met name *van Bynen* (*Frank*), aan de opdracht gevolg heeft gegeven en met zeer veel enthousiasme heeft meegewerkt. Onder leiding van generaal *Koot* hebben wij dagelijkse besprekingen gehouden met *van Bynen* en de vertegenwoordiger van de Raad van Verzet. *Thijssen* (*Jan R.V.V.*) was de dag na de ontvangst van het telegram gearresteerd; zijn plaats is door *Wagenaar* ingenomen. In onderling overleg is daarop vastgesteld, wie de gewestelijke commandanten zouden zijn. De gewestelijke commandanten zijn toen belast met de leiding, zowel van de sabotage als van de militaire aangelegenheden. Zij hadden volstrekte zeggenschap in hun gewest en konden voor bepaalde doeleinden mensen aanwijzen. Zij waren dus wat dit betreft autonoom in hun gewest, evenzeer als generaal *Koot* autonoom was in het land, sinds wij zelf bepaald hadden, dat de bevoegdheden, die de Prins ons had opgedragen, op generaal *Koot* zouden overgaan, omdat wij het niet juist vonden de leiding aan een driemanschap toe te vertrouwen. Naar onze mening dienden althans de militaire zaken in één hand te zijn.

44828. De Voorzitter: Wanneer zal dat ongeveer zijn geweest?

A. Direct na de ontvangst van het telegram. Wij hebben het zo verstaan, dat de Prins met het telegram uitdrukkelijk had bedoeld te zorgen voor eenheid, maar dat maatregelen van tactische aard moesten worden gelegd in de handen van generaal *Koot*, bijgestaan door zijn Chef Staf de overste *de Boer*. Dat heeft ook zeer goed gewerkt.

44829. De Voorzitter: Blevden de organisaties toch afzonderlijk bestaan?

A. Ja. Ik heb later nog voorgesteld de O.D. op te heffen en ik heb in Maart de O.D. zelfs opgeheven, die was toen dus enkel B.S., maar aangezien K.P. en R.V. niet bereid waren hun organisaties op te heffen, gaf dit natuurlijk niets.

44830. De Voorzitter: Is toen de O.D. eigenlijk nog blijven bestaan?

A. Na de bevrijding hebben wij dat maar blauw blauw gelaten.

44831. De voorzitter: Maar nu kom ik terug op de vraag van zoeven.

A. Later zijn er nieuwe moeilijkheden ontstaan. Na de arrestatie van *van Bynen* is *Peter Noord* in de staf van de C.B.S. gekomen, wat

weer eigenaardige moeilijkheden met zich meebracht. Opnieuw werden er klachten naar het zuiden gezonden. De Prins heeft toen *Peter Zuid* naar het noorden gestuurd. Deze is in Maart 1945 aangekomen met opdracht op te treden als commandant van het „strijdend gedeelte”. Hij had uitgebreide volmachten.

44832. De **Voorzitter**: Stond hij, wat dat betreft, onmiddellijk onder commando van de C.B.S.?

A. Ja. Daarmede was de Delta opgeheven en zijn dus de Delta-leden naar huis gezonden. De C.B.S. heeft mij toen gevraagd of ik bereid was commandant bewakingstroepen te worden. Ik voelde daar weinig voor, maar ik heb er gevolg aan gegeven, omdat iemand die functie moest vervullen. De Prins had nu eenmaal bepaald, dat er naast het „strijdend gedeelte” „bewakingstroepen” moesten komen.

44833. De **Voorzitter**: Was toen de C.B.S. met 2 ondercommandanten de toporganisatie?

A. Ja. Dat is in Maart geweest, ik meen ongeveer vanaf half Maart — ik weet de datum niet nauwkeurig — tot de bevrijding, en het heeft dus b.v. in het noorden en het oosten van het land helemaal niet meer doorgewerkt. Het gold dus alleen voor het latere B 2 gebied.

44834. De **Voorzitter**: U zei: Wij hebben toen de positie van de O.D. maar blauw blauw gelaten. In die figuur had het ook eigenlijk niet zoveel zin meer.

A. Wij vonden het niet belangrijk.

44835. De **Voorzitter**: Het had niet veel zin meer, dat begrijp ik. U hebt zo net gezegd, dat het B.B.O. geen wapens wilde sturen aan de O.D. Hoelang heeft B.B.O. dit standpunt volgehouden? Er was die geleidelijke centralisatie ontstaan; men kan zeggen, dat de O.D. als zodanig in Maart 1945 eigenlijk niet meer bestond.

A. Toen kwamen er ook bijna geen wapens meer aan. De laatste tijd is er weer iets gekomen, maar de zaak is, geloof ik, het beste zó te schetsen. Wij hadden reeds in 1942 afwerpterrein opgegeven. Deze gegevens zijn bij de dienst van kolonel *de Bruyne* terechtgekomen. Wij hebben later de aanvullingen opgegeven; wat daarmede is gebeurd, weet ik niet. Later, in Juli 1944, is men begonnen met wapens te zenden. B.B.O. heeft dit gedaan aan de twee groepen. waarmede het in contact stond, dat waren K.P. en R. V. Zij stonden daar nog niet lang mee in contact, want in Juni heb ik nog getracht contact te krijgen voor de K.P., die geen enkel contact met Londen had en ook nog nooit had gehad. Daarover kan ik u nog eer! telegram tonen, dat ik opstelde op verzoek van *Johannes Post* van de K.P., die deelnam aan onze Donderdagse vergaderingen. Hij had mij gevraagd een telegram te zenden over hun werk, waarin tevens verzocht werd om een dertigtal wapens, zo bescheiden waren wij toen nog. Het kunnen er ook zestig geweest zijn; doel was om ten minste iets te hebben. Dit geeft u een beeld hoe buitengewoon karig men toen in de wapenen zat. Kort daarna heeft de K.P. een eigen verbinding gekregen met het B.B.O. en toen is het B.B.O., waarschijnlijk onder de drang der omstandigheden, vrij snel gaan bewapenen. Door ons is, zodra ik weer contact met Londen had, dat is in September 1944, geprotesteerd, dat de andere groepen wel wapens kregen en de O.D. niet.

44836. De **Voorzitter**: Dus dat gebeurde nog onder de figuur-Delta?

A. Ja, maar ik stuurde mijn eigen telegrammen.

44837. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat, toen de O.D. die wapens niet kreeg, de figuur-Delta reeds bestond; dat begrijp ik hieruit.

A. Ja, inderdaad. Neen, toen bestond de B.S. al. Wij hebben eerst de Delta gehad en op 4 September is de B.S. in het leven geroepen. De eerste verbinding heb ik weer gekregen op 7 September, dus toen bestond de B.S. In een vrij scherp telegram heb ik geprotesteerd, dat de O.D. geen wapens kreeg, en daarop heb ik ook een vrij scherp telegram teruggekregen, dat de O.D. die maar moest halen bij K.P. of bij R.V., die opdracht hadden ons de wapens te verschaffen. Dit gebeurde natuurlijk niet. Men kon er om vragen, maar men kreeg ze niet. Pas veel later, toen na 2 November de bevelsverhouding behoorlijk was geregeld en de gewestelijke commandanten autonoom waren, zijn wij tot een vrij behoorlijke distributie van wapens gekomen, maar toen was het grootste kwantum

geleverd en over wat gedistribueerd was, kon men niet meer de beschikking krijgen. In de periode van November tot December zijn er zowat een 10 000 wapens van Noordholland gegaan naar Amsterdam en daar verdeeld over de verschillende B.S.-groepen, onafhankelijk tot welke groepen zij behoorden. Amsterdam-Noord was in K.P. handen, Amsterdam-Zuid in O.D. handen, Amsterdam-West was gemengd, van huis uit waren daar ook veel O.D.-ers. Naar ik meen, gold hetzelfde voor Amsterdam-Oost.

44838. De **Voorzitter**: Weet u de reden, waarom aan de O.D. de wapens niet werden verschaft?

A. Neen. Ik heb er wel verschillende gehoord, maar ik weet niet welke de juiste zijn. Ik heb gehoord, dat de Regering de O.D. geen wapens wenste te verschaffen; zij zou bang zijn voor de O.D. Ik heb verder gehoord van een van de geallieerden, met name van de major *Dobson*, dat zij zulke slechte ervaringen in zuidelijke landen hadden opgedaan, waar men elkaar met die wapens te lijf ging en waar de wapens voor andere doeleinden gebruikt werden, dat er was beslist, dat er maar twee groepen zouden worden bewapend; niet meer. Ik heb later gehoord, dat deze mededeling van major *Dobson* een doekje voor het bloeden was, maar ik kan niet beoordelen wie het bij het rechte einde heeft.

44839. De **Voorzitter**: Ik heb dienaangaande een hier afgelegde verklaring van de heer *Klijzing*, de man van het B.B.O. Ik had hem gevraagd: „Hoe was u te spreken over de samenwerking van het B.B.O. en zijn Engelse tegenspeler S.O.E.”. Hij antwoordt: „Ik heb altijd zeer prettig met dat bureau kunnen werken. De enige moeilijkheid, die wij eigenlijk hebben ondervonden, is, dat de „Security”-afdeling van S.O.E. niet de wapens wilde verstrekken aan een bepaalde groep in Nederland. In Nederland bestond, zoals u weet, de O.D., de R.V.V. en de K.P. Men had in Engeland in de voorgaande jaren bittere ervaringen opgedaan in verband met de verbindingen met Nederland. Men kende enigermate de doelstellingen van die drie verzetsgroepen en de O.D. werd beoordeeld door de „security” van S.O.E. als te zijn zwaar gepenetreerd door de Duitsers, terwijl bovendien de doelstellingen van de O.D. door de Engelsen niet geacht werden te beantwoorden aan de doelstellingen van een verzetsgroep, die zij nodig achtten in verband met de opmars van de geallieerde legers. Zij zeiden met andere woorden, dat de O.D. alleen als doelstelling had eerst op te treden na de bevrijding en niet vóórdien. Daarna hebben wij enige moeilijkheden gehad met die zelfde „security” van S.O.E. over de R.V.V., omdat men niet zeker wist of het inderdaad een groep was, die daadwerkelijk verzet of sabotage zou willen plegen, en in dit verband is dan ook, ik meen in Mei of begin Juni 1944, een bespreking geweest tussen bepaalde Engelse officieren en de toenmalige Minister van Justitie, de heer *van Heuven Goedhart*, waarbij de heer *van Heuven Goedhart* zijn zienswijze heeft kenbaar gemaakt over de R.V.V.”.

A. Dat is niet wat de major *Dobson* mij heeft gezegd.

44840. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* zegt, dat de enige moeilijkheid, die het B.B.O. eigenlijk heeft ondervonden — het ging over de samenwerking met de Engelsen —, was, dat de security-afdeling van S.O.E. niet de wapens wilde verstrekken aan een bepaalde groep. Ik leid hieruit dus af, dat B.B.O. het eigenlijk wel wilde.

A. Ja, maar major *Dobson* was van S.O.E.

De **Voorzitter**: Ja zeker.

A. En die heeft ook zijn verontschuldigen gemaakt, gemeend of niet gemeend, dat weet ik niet.

44841. De heer **Koersen**: Stond major *Dobson* in dezen ook niet aan de Nederlandse kant? Zou dat hier niet uit af te leiden zijn?

44842. De **Voorzitter**: Dat zou mogelijk zijn, want volgens de heer *Klijzing* kwamen de bezwaren tegen de O.D., die een moeilijkheid in de samenwerking hebben opgeleverd, van een bepaalde afdeling van S.O.E., nl. van de security-afdeling. Ten minste zo lees ik het hier.

A. Ja, daarom heb ik die vraag eerst ontkennend beantwoord. Ik heb twee lezingen gehoord.

44843. De heer **Koersen**: U zegt, dat u bij de K.P. en R.V.V. ook geen wapens kon krijgen. Heeft u ook de indruk, dat dit om dezelfde reden was en dat men ook daar bang was, dat de O.D. gepenetreerd was? Of hebben zij u een andere reden opgegeven?

A. De K.P. heeft mij verteld, bij monde van *Scheepstra*, dat de eerste wapenen zijn aangekomen in Rotterdam. Met die wapenen was een zekere *Guus* of *Frans* meegekomen, met de uitdrukkelijke opdracht, dat de wapens niet mochten worden gegeven aan de O.D. Later heb ik die man ontmoet en ik heb hem gevraagd, of dit juist was. Hij zei, dat het volstrekt niet waar was, dat hij die opdracht zou hebben ontvangen en dat hij zulks ook nooit had medegedeeld. Waar dit misverstand dus is ontstaan, weet ik niet. Later is mij dit ook bevestigd, hetzij door de heer *Klijzing* of door de heer *de Graaf*.

44844. De **Voorzitter**: Dan is er nog een andere verklaring van de heer *Klijzing*, die ik u ook even voor wil leggen, nl. de volgende. Ik heb hem gevraagd: „Hebt u de overtuiging, dat al die wapens, die hier neergekomen zijn, ook weer in handen van de wettige Overheid zijn teruggekeerd?” Hij antwoordt:

„Ik heb de overtuiging, dat ongeveer 2/3 deel in Duitse handen terecht gekomen is, omdat de bezetting te lang geduurd heeft. Men kon hier in Nederland nu eenmaal niet voor langere tijd een grote hoeveelheid wapens opbergen en zeker niet in een tijd, waarin zoveel verraad heeft plaats gevonden. En een groot deel daarvan is weer in bevoegde handen teruggekomen en misschien is nog een klein deel in handen van onbevoegden. Ik weet, dat mijn mening hieromtrent staat tegenover die van iemand van de O.D., nl. die van kolonel *Six*, die meent, dat nog een groot aantal wapens van deze droppings in handen van bepaalde groepen hier in Nederland is. Ik deel zijn mening niet, althans geen grote hoeveelheden”.

A. Ik kan u zeggen, waarop mijn mening gegrond is. Ik geef die mening voor beter, dat heb ik trouwens tegen de heer *Klijzing* ook gezegd. Ik voel er niet erg veel voor, dat u laat drukken, wat ik daarover kan vertellen.

De **Voorzitter**: U kunt misschien een zodanige vorm kiezen, dat het niet bezwaarlijk is, dat het wordt gedrukt.

A. Ik kan u in ieder geval dit zeggen. De Engelsen hebben ons na de bevrijding medegedeeld, dat er 30 000 wapens hier zijn gedropt.

44845. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* heeft cijfers gegeven. Dat klopt ongeveer, hij zegt 35 000. Dus het ontloopt elkaar niet veel.

A. Wij zijn bij de B.S.-registratie nooit verder kunnen komen dan rond 10 000. Generaal *van Hilten* heeft van de Duitsers gehoord, dat zij 10 000 stuks in beslag hebben genomen. Nu vraag ik, waar is de rest? Ik heb er wel meer details over, maar die kan ik niet bewijzen.

44846. De **Voorzitter**: Het is misschien beter, dat die details hier niet worden gegeven. U baseert het dus eigenlijk op een rekensommetje?

A. Ja. Maar dat rekensommetje klopt met gegevens, die ik in het najaar 1944 heb gekregen, December 1944. Wij hebben er toen een onderzoek naar ingesteld. Het kan ook Januari geweest zijn, in ieder geval rond die tijd.

44847. De **Voorzitter**: Dan wil ik thans overgaan tot de bespreking van de verbindingen. Nu is dat deze keer misschien iets gemakkelijker, doordat u de vorige keer daarover al zeer veel hebt verteld, met name over de details. Het zal dus nu waarschijnlijk in hoofdzaak om de grote lijn gaan. Ik heb uit hetgeen u medegedeeld hebt, begrepen, dat u over de verbindingen, waarover men beschikte vóór Augustus 1942, uit eigen wetenschap niet zo heel veel kunt vertellen, omdat u nog niet in de centrale leiding zat.

A. Uit eigen wetenschap niets.

De **Voorzitter**: Precies.

A. Ik heb hier een overzicht over die periode, dat niet volledig is. Ik heb de mogelijkheid het vollediger te maken, maar u zult waarschijnlijk zelf over aanzienlijk meer gegevens beschikken.

44848. De **Voorzitter**: De lijst, die u hier geeft, beperkt zich niet tot de verbindingen, die de O.D. heeft gehad, want ik zie hier b.v. ook staan een verbinding van L.O.F.

A. Dit is O.D.

De **Voorzitter**: Ik weet niet, wanneer dit is geweest. Dat staat er niet bij.

A. Neen, maar ik bedoel, dat, als men spreekt over O.D., L.O.F. daar evenzeer bij betrokken is. L.O.F. is O.D. geworden, daarom beschouw ik dat als één.

44849. De **Voorzitter**: Dus de gegevens, die u hier hebt, zijn de verbindingen, waarvan de O.D. ....

A. Vermoedelijk gebruik heeft gemaakt.

44850. De **Voorzitter**: Vermoedelijk gebruik heeft gemaakt. Dat wil zeggen de verbindingen uit de eerste tijd.

A. Ja. Maar wij hebben er niet één origineel stuk over, ik bedoel, niet één telegram. Wanneer u mij vraagt wat langs die verbindingen is geseind, dan moet ik volstaan met te verwijzen naar de telegramteksten, opgenomen in de O.D., processtukken der Duitse rechtbank en verder naar enkele gegevens, die *Dogger* er over kon verstrekken... en nog een medewerker van *Dogger*, maar dan ben ik ook uitgepraat. *Dogger* weet er ook weinig meer van. Van hem heb ik wel rapporten; die vindt u trouwens in telegramstijl in het overzicht aangegeven. Als u over een van die punten uitvoeriger gegevens wenst, dan kan ik u de betreffende rapporten ter beschikking stellen. U vindt in de kantlijn de bronnen, waaraan de tekst is ontleend.

44851. De **Voorzitter**: Daar kunnen wij eventueel — als het nodig is — verder op door gaan. Ik zie, dat u hier bij deze verbindingen *Alblas* hebt staan. *Alblas* is waarschijnlijk een belangrijk contact geweest, want hij heeft het hier vrij geruime tijd kunnen bolwerken. Ik zie, dat *Tazelaar* ook gebruik gemaakt heeft van *Alblas*. *Tazelaar* was zonder set hier aangekomen.

A. Ja. Ik moet zeggen, dat ik noch van *Dogger*, noch van *Tazelaar* veel heb kunnen vernemen. Ik heb getracht hen uitvoerig uit te horen, maar er is niet al te veel uitgekomen . . . , ik heb daar wel rapporten van, maar het is toch niet zeer uitvoerig. *Dogger* wist nog wel eens iets, maar uit *Tazelaar* heb ik niet veel kunnen krijgen.

44852. De **Voorzitter**: Was *van Haffem*, die u hier noemt, niet technisch leider van de O.D.?

A. Van de I.D. De I.D. van de O.D.

44853. De **Voorzitter**: Nu heb ik hier uit een andere bron — ik weet niet of u dit bevestigen kunt —, dat er dank zij het contact met *van Hamel* o.a. een zender in Delft kon worden geïnstalleerd, waarvoor de kristallen door *van Hamel* waren geleverd.

A. Dat *van Hattem* contact met *van Hamel* had, staat voor mij vast, maar of het in Delft is geweest, zou ik uit mijn geheugen niet kunnen zeggen.

44854. De **Voorzitter**: Volgens een rapport, dat ik hier heb, schijnen de uitzendingen uit Delft in hoofdzaak verzorgd te zijn door mr. *P. ten Bosch*. Zegt die naam u iets?

A. Ja zeker.

44855. De **Voorzitter**: Dus kan dat wel kloppen?

A. Ja, hij leeft nog.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Hij is helaas een van de weinigen; hij is, meen ik, de neef van ir. *B. ten Bosch*, een van de oprichters van het L.O.F.

44856. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bedoelt u niet de gefusilleerde *Jan ten Bosch*?

A. Neen, dat was een broer van mr. *P. ten Bosch*. De luitenant *Jan ten Bosch* was verbonden aan de I.D. van de O.D.

44857. De **Voorzitter**: In het rapport, dat ik zojuist aanhaalde, wordt verder gezegd, dat *van Hattem* ook contact had met de agenten *Zomer* en *Schrage* en heeft samengewerkt met de heer *Somer*, die toen koeriersmogelijkheden had met Zwitserland.

A. Met de latere kolonel *Somer*?

44858. De **Voorzitter**: Ja, deze is in 1942 uit Nederland weggegaan. Dus dit speelt zich af vóór die tijd.

A. Ja.

44859. De **Voorzitter**: Dr. *Somer* beschikte over een verbinding via de heer *van Niftrik* te Putte in Noordbrabant, *van Hattem* is, volgens bedoeld rapport, in Maart 1942 gearresteerd en met hem vele anderen, hetgeen het einde van deze inlichtingendienst betekende.

A. Dat is niet juist.

44860. De **Voorzitter**: Is het laatste niet juist?)

A. Neen, de inlichtingendienst is telkens weer opgebouwd en voortgezet en is geëindigd als G.D.N.

44861. De **Voorzitter**: Juist; het werk van de heer *Somer* zou zijn voortgezet door luitenant *de Kort* en luitenant *Brejaart*.

A. Ja. *Brejaart* is pas veel later gearresteerd. Daarna is die dienst o.a. in handen gekomen van de heer *Tromp*, de latere Minister. De leiding had toen feitelijk een adjudant-onderofficier uit Breda, *J. B. Vermeulen*, die werkte onder de schuilnaam *Albert*. Deze heeft een poos lang de berichtgeving gedreven in samenwerking met *van der Waals*.

44862. De **Voorzitter**: Over welke tijd ongeveer spreekt u?

A. Ik spreek over het voorjaar 1943. Dit heeft een maand of twee geduurd, doch reeds vóórdien hadden zij die verbinding. De berichten liepen toen over *Rinus*. Via *Rinus* is ook *van der Waals* — meen ik — binnengekomen.

44863. De **Voorzitter**: In dit verband wordt in dit rapport ook gesproken — maar dat is mij niet helder — over *Piet-Ab*, later genoemd O.X.O.

A. Dat is *de Kort* met *Korink*. „*Piet*” *de Kort* en „*Ab*” *Korink*.

44864. De **Voorzitter**: Was dat ook een inlichtingengroep van O.D.?

A. Neen, wij hebben wel hun berichten doorgegeven. Het was een losstaande groep, afkomstig uit de I.D. van de O.D. Zoals ik u straks gezegd heb, hadden wij die zaken zoveel mogelijk afgesplitst. *De Kort* was een van de officieren van kolonel *Somer*. Toen kolonel *Somer* is weggegaan, is *de Kort* doorgegaan. *De Kort*, die o.a. nauw contact met *Navis* had, is later met dat werk zelfstandig doorgegaan en heeft deze groep gevormd. Ik heb mij toen beperkt tot het doorgeven van zijn berichten; wij keken ze eerst na en ze vielen ons wat tegen. Hij had geen erg goede medewerkers, lijkt mij.

44865. De **Voorzitter**: *Korink* was mis, nietwaar?

A. Hij is wel geliquideerd; of hij mis was, staat voor mij nog niet vast, ik vrees, dat daar een fout is gemaakt. *Korink* was erg onvoorzichtig en een fantast en daaruit heeft men geconcludeerd, dat hij mis was. De Duitsers hebben later gezegd, dat de liquidatie ten onrechte was gebeurd. Hij deed alles uitermate onvoorzichtig. Hij kwam doorlopend met duizend en één berichten uit de gevangenis, het ging aan de lopende band, er kwamen hele dagboeken uit de gevangenis, met de gevaarlijkste mededelingen er in. *Korink* vroeg bijv. naar namen en die namen werden door de mensen uit de gevangenis gegeven. Dit was een van de redenen, waarom men zei, dat dit niet goed kon zijn. Wie gaat er nu gevangenen schriftelijk namen vragen, terwijl men ze overal langs de weg kon te weten komen in de vrije wereld.

44866. De **Voorzitter**: Hetgeen u opgeeft in dit geschrift, dat u hebt overgelegd, zullen dus wel de voornaamste verbindingen zijn geweest met het bezette Nederlandse gebied vóór Augustus 1942, vóórdat u er zelf een kijk op kon krijgen. Men mag aannemen, dat vóór en na de O.D. in zijn toenmalige formatie wel eens van deze verbindingen gebruik werd gemaakt, voor zover dat mogelijk was. Uit dit alles blijkt wel, dat deze radiografische verbindingen niet continu zijn geweest, want er zijn nogal wat hiaten tussen. Dit klopt ook wel met de inlichtingen, die wij uit andere bron hebbengekregen. Weet u er iets van of er in die tijd ook wel eens verkeer in de tegen-gestelde richting was, d.w.z. van uit Engeland via deze incidentele verbindingen naar Nederland en met name naar de O.D. of hebt u daar niets van kunnen opsporen?

A. Ik heb straks reeds gezegd, dat mij van de teksten van de telegrammen helemaal niets bekend is, niet alleen, dat ik geen stukken heb, maar ook van de inhoud is mij niets bekend.

44867. De **Voorzitter**: U hebt het ook niet kunnen nagaan bij mensen, die nog leven en die het zouden kunnen weten?

A. Neen.

44868. De **Voorzitter**: Het is de vraag of het er in enigszins betekende mate geweest is.

A. Het is haast ondenkbaar, dat men alleen telegrammen wegstuurt en geen antwoord krijgt; dan houdt men er mee op.

44869. De **Voorzitter**: Dat hangt van de aard van de telegrammen af. Als men inlichtingen verschaft en men is eenmaal op de een of andere manier te weten gekomen, dat de inlichtingen inderdaad aankomen, dan behoeft men verder niet zo heel veel berichten terug te krijgen.

A. Neen, dat ben ik niet met u eens. Ik vermoed, dat o.a. langs deze weg de landingen met de boot van *Hazelhoff Roelfzema* en dergelijke zijn aangekondigd; dat dit niet alleen per radio Oranje is gegaan, althans niet na de arrestatie van *Wiardi Beckman*. Voor de arrestatie van *Wiardi Beckman* werden die aangekondigd over radio Oranje.

44870. De **Voorzitter**: Maar daarna is het met die boottochten niet zo heel lang meer doorgegaan, want met name de groep-*Hazelhoff Roelfzema*, die daarin het meest actief is geweest, heeft haar laatste tocht gemaakt op 11 Mei 1942.

A. Ja, maar dat is altijd toch nog vijf maanden.

44871. De **Voorzitter**: Ja, het is nog een paar maanden, ongetwijfeld. Wanneer is nu de periode aangevangen, toen u contact kreeg met agenten van B.I.? Zal dat misschien April, Mei 1943 geweest zijn?

A. Neen. Het eerste contact... Het is misschien beter, dat ik u van het begin af aan vertel.

44872. De **Voorzitter**: Ik wilde eerst even vaststellen, wanneer u denkt, dat het eerste contact is geweest met agenten van B.I. en u daarvan gebruik kon maken.

A. Agenten van B.I. zijn er niet geweest, volgens mij, vóór Juni 1943.

44873. De **Voorzitter**: Was *van Borssum Buisman* de eerste?

A. Ja, volgens mij wel.

44874. De **Voorzitter**: Dan wilde ik nu de periode van Augustus 1942 tot Juli 1943, tot de komst van *van Borssum Buisman*, behandelen. Het is natuurlijk zeer interessant te weten, of er toen nog verbindingen waren, want al wat in betrekking stond tot het bureau van kolonel *de Bruyne*, was in handen van de Duitsers. Bestonden daarnaast in die periode, dat u weet, nog verbindingen op radiografisch gebied?

A. Ja, in ieder geval vanaf Maart 1943 natuurlijk wel. Wij hebben — ik meen op 7 Maart — ons eerste telegram verzonden.

44875. De **Voorzitter**: Hoe bent u daarin geslaagd?

A. Wij hadden via de Zweedse weg een radiotoestel ontvangen. Dat was bij *Zwaantje* aangekomen en wij kregen dat op 7 Maart ter beschikking.

44876. De **Voorzitter**: Is dat 7 Maart geweest?

A. Ik meen 7 Maart.

44877. De **Voorzitter**: Dr. *Oosterhuis (Zwaantje)* heeft hier medegedeeld, dat er over Zweden in totaal 4 radiotoestellen zijn aangekomen. Dus daar hebt u er één van gekregen?

A. De Eton-zender, dat was mijn eerste, meen ik. Van deze 4 ontving ik er nog twee.

44878. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk kreeg u tegelijk met die zender een code en een zendschema, want anders kon u er nog niet mee werken.

A. Ja. Vanaf Maart. Dus amper na de aankomst van kolonel *Somer* had ik verbinding; hij is, geloof ik, 10 Februari 1943 aangekomen.

44879. De **Voorzitter**: U vermoedt dus, dat dit radiotoestel u door kolonel *Somer* is toegestuurd?

A. Ik meen zelfs, dat dit uit mijn telegrammen blijkt, want als ik het mij goed herinner, zegt hij in een van zijn eerste telegrammen, dat hij *Somer* is.

44880. De **Voorzitter**: In ieder geval is dus uw radiografisch contact op 7 Maart 1943 begonnen. Maar nu de periode daarvóór?

A. Die interesseert u. Behalve de telegrammen via Bilthoven, die u kent, heb ik in die periode brieven verzonden, en deze zijn ook aangekomen, daarvan heb ik bevestiging gekregen.

44881. De **Voorzitter**: In welke vorm? Door andere brieven, die terugkwamen?

A. Neen, brieven kreeg je nooit, dat was blijkbaar onmogelijk. Met die brief, die ik u zo straks gegeven heb, is dit alles, wat ik aan brieven heb ontvangen.

44882. De **Voorzitter**: Over die hele periode?

A. Ja, gedurende de gehele oorlog. Het zijn er in totaal drie. Ik vermoed, dat ik in September of October de eerste brieven heb gezonden via *Zwaantje*. Vóórdien reeds via mejuffrouw *Kohlbrugge* naar Zwitserland.

44883. De **Voorzitter**: Bedoelt u, toen mejuffrouw *Kohlbrugge* zelf naar Zwitserland gegaan is of via de verbinding, die zij heeft gelegd?

A. Nadat zij was teruggekomen, via de verbinding, die zij gelegd heeft.

44884. De **Voorzitter**: Had zij ook al brieven van u meegekregen, toen zij naar Zwitserland ging?

A. Ik geloof het niet. Ik kan ook eigenlijk wel zeker zeggen van niet, want ik ben pas in Augustus 1942 aan de top van de O.D. gekomen en ik geloof, dat zij vóór Augustus naar Zwitserland is geweest. Ik meen, dat zij er in Juli geweest is, maar ik weet het niet zeker. Ik durf niet met zekerheid te zeggen, wanneer die eerste brieven via Zwitserland zijn weggegaan. Het is mogelijk, dat ik mij nu vergis en dat mijn brieven via haar veel later zijn meegegaan, nadat de Zweedse weg was afgebroken. De mogelijkheid bestaat, en ik vind deze eigenlijk wel waarschijnlijker, dat mijn eerste brieven inderdaad via Zweden zijn gegaan.

44885. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Kohlbrugge* is in ieder geval in 1942 naar Zwitserland gegaan.

A. Dat weet ik niet. Ik zou het, als u dit interesseert, voor u moeten navragen.

44886. De **Voorzitter**: De verbinding van *Zwaantje* heeft gewerkt van Juni 1942 tot 23 Juli 1943, toen hij gearresteerd is. Het is natuurlijk mogelijk, dat na zijn arrestatie nog wel eens een enkele keer van de verbinding over Zweden gebruik gemaakt is kunnen worden, maar in ieder geval is de door mij genoemde periode de eigenlijke tijd van de zogenaamde Zweedse weg geweest.

A. Ik weet nu weer, dat ik beide wegen gelijktijdig heb gebruikt. Wij hadden een code gemaakt. Ik heb die code gestuurd via Zweden en de sleutel op de code via Zwitserland. Dat is in October 1942 geweest.

De **Voorzitter**: Bedoelt u de code voor uw brieven?

A. Mijn telegrafische code, die ik ook wel in mijn brieven gebruikte.

44887. De **Voorzitter**: Ja, maar aanvankelijk kon u deze niet gebruiken voor telegrafische berichten, want de radio-telegrafische verbinding is pas op 7 Maart 1943 in werking getreden. Vóór die tijd had u geen gelegenheid om te telegraferen.

A. Neen, maar ik had de hoop, dat ik eens een verbinding zou krijgen en daarom had ik dus vast de code gestuurd. Wij waren al twee jaar met de radio bezig, daar was *ten Bosch* al mee begonnen. Er was een radio-systeem voor het binnenland ontworpen, waarvoor wij een code hadden, die men in Londen natuurlijk ook moest hebben en welke wij ook gebruikt hebben, toen wij verbinding kregen met het buitenland.

44888. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen, dat u in de periode van Augustus 1942, van het moment, dat u de zaak zelf kon overzien, tot begin Maart 1943 uitsluitend gebruik hebt moeten maken van de land- en zeewegen?

A. In Augustus 1942 heb ik bovendien contact gehad met een zekere Mr. X, waarvan ik de naam thans niet weet, een oud-onderofficier van de Genie, via een zogenaamde kapitein *van Klaveren*, procuratiehouder van een schoenzaak in den Haag, waarvan ik u de naam kan verschaffen. Deze is gekomen met een bevel hoe te handelen bij de invasie, aangaande mobilisatie van troepen en andere zaken. Of dat werkelijk een Engelse verbinding was of een Duitse, weet ik vandaag de dag nog niet; dat heb ik nooit uitgezocht. Dit stuk heb ik naar Londen gestuurd en daarop is spoedig via Radio-Oranje het bericht gekomen: „niet in orde, niet herhalen”. Ik vraag mij echter af, of dit niettemin, net als het telegram van 24 September 1942, dat ik u de vorige keer heb voorgelegd, ook uit Londen kwam.

44889. De **Voorzitter**: U bedoelt het geval, dat wij ook de vorige keer hebben besproken, dat via dr. *Brouwer* te Bilthoven ...

A. Ja, maar dat is een ander geval.

44890. De **Voorzitter**: U spreekt van 24 September.

A. Het telegram is van 24 September. Het bevel, hoe te handelen bij de invasie, dat een zeer uitvoerig schriftelijk bevel was, is langs een andere weg gekomen via die Mr. X en die „kapitein *van Klaveren*”.

44891. De **Voorzitter**: Was dat eerder of later?

A. Eerder. Met beide heb ik hetzelfde gedaan. Ik heb beide naar Londen teruggestuurd. Vorige keer had ik u dit feitelijk moeten vertellen, maar ik heb daar toen niet aan gedacht.

44892. De **Voorzitter**: Hebt u omtrent beide te horen gekregen, dat de Nederlandse instanties in Londen daarvan niet op de hoogte waren of alleen ten opzichte van het telegram van 24 September 1942?

A. Als ik mij goed herinner, dan is ten aanzien van de schriftelijke richtlijnen, die een volle pagina omvatten, het bericht gekomen „niet in orde, niet herhalen” en betreffende het telegram is op 5 December 1942 uit Zwitserland de mededeling gekomen, dat dit telegram nooit te Londen was verzonden.

44893. De **Voorzitter**: Dat werd medegedeeld door de Nederlanders?

A. Door de Regering in Londen. Later is kolonel *Somer* in de maand April enige malen op dit geval teruggekomen om zijn verbazing uit te spreken, niet alleen over de inhoud van het telegram zelf, maar ook omdat hij wilde weten, wie mij had medegedeeld, dat dit telegram niet van de Regering zou zijn gekomen, daar in Londen niemand wist, dat deze mededeling ooit aan mij gedaan was.

44894. De **Voorzitter**: U bedoelt de mededeling, dat men van het telegram van 24 September niets wist?

A. Ja. Kolonel *Somer* zei echter toch ook weer, dat het telegram niet uit Londen was gekomen. De mededeling was uit Zwitserland gekomen, na door iemand te Londen te zijn ingelicht. Het is heel goed mogelijk, dat later in Londen die inlichter niet zo gemakkelijk was op te sporen.

44895. De **Voorzitter**: U zegt verder in uw rapport van 9 Juli 1948, dat dr. *Brouwer* na de oorlog op onderzoek is gegaan en dat deze u heeft gezegd, dat hij had gehoord, dat zijn zender in contact had gestaan met een geheime Engelse dienst in **Bristol**. Wij zullen hiernaar bij dr. *Brouwer* zelf nader moeten informeren.

A. Ja, u kunt hem *détails* vragen.

44896. De **Voorzitter**: Ik verwonder mij echter hierover enigermate, want het lijkt mij, dat het niet zo gemakkelijk zal zijn geweest, ook al was de oorlog voorbij, om aan de Engelsen, indien het zo was, de mededeling te ontlokken, dat hij in verbinding heeft gestaan met de met name genoemde zender. Dit is echter een feit, dat wij bij hem moeten verifiëren.

A. Die andere telegrammen, waar ik het net over had, heb ik u overgelegd. Daarbij bevindt zich het telegram, waarin kolonel *Somer* er zijn verwondering over uitspreekt, dat er zou zijn gezegd, dat dit telegram niet uit Londen kwam.

44897. De **Voorzitter**: Voor zover ik het hier op het ogenblik zie, wordt die kwestie in deze telegrammen en in de weergave van die brieven voortdurend besproken.

A. In October heb ik bovendien brieven gezonden, genummerd 101 tot 113. Later heb ik een positief bericht gekregen, dat deze waren aangekomen. Ook heb ik op sommige van die brieven later opnieuw kunnen teruggrijpen.

44898. De **Voorzitter**: Was dat echt?

A. Blijkbaar. Volgens een verificatie van na de oorlog met B.I. weet ik zeker, dat tussen ons nooit enig misverstand heeft bestaan.

44899. De **Voorzitter**: U spreekt nu over brieven van October 1942, maar toen bestond B.I. nog niet.

A. Neen. Veel later, in 1943, heb ik bevestiging gekregen, dat die inderdaad in Londen waren.

44900. De **Voorzitter**: Hebt u die bevestiging van B.I. gekregen?

A. Ja. Men heeft ze na de bevrijding niet alle terug kunnen vinden, maar vaststaat, dat enkele van die brieven zijn aangekomen. Aangezien de zending via Zweden is gegaan en van Zweden rechtstreeks naar Londen, moet ik aannemen, dat al die brieven zijn aangekomen.

44901. De **Voorzitter**: De zogenaamde Zwitserse weg is na de verbinding, die mejuffrouw *Kohlbrugge* had gelegd in 1942, geleidelijk tot ontwikkeling gekomen. De eerste tijd werkte deze nog met incidentele koeriers en in 1943 met een estafettedienst. Eind 1943, de Zweedse weg was toen inmiddels verdwenen, is er een verbinding gekomen, die men ter onderscheiding van de eerste Zwitserse weg heeft aangeduid als de weg B. Hebt u daarmee toen ook iets te maken gehad of er iets mee verzonden? Daarbij waren, als ik een paar namen mag noemen, de heer *Kielstra* en mejuffrouw *Roosenburg* betrokken.

A. Ik geloof niet, dat ik er veel over verzonden heb, wèl meen ik, dat er enig gebruik van is gemaakt. Ik zou het na moeten zien.

44902. De **Voorzitter**: Tot het allerlaatste, in 1944, dus tot de bevrijding van Frankrijk, toen het niet meer kon, en in het bijzonder vanaf het voorjaar van 1944, zijn er over die weg veel militaire inlichtingen gegaan, die bestemd waren voor onze militaire attaché te Bern.

A. Ik heb zelf over die weg ook nog telegrammen naar Londen gezonden.

44903. De **Voorzitter**: Met name was dat het geval met de inlichtingen, die kwamen van de groep-Beukema *toe Water*. Van die verbinding hebt u dus voor uw berichtgeving niet veel gebruik gemaakt?

A. Ja, niet veel waarschijnlijk. Ik kan er niet positief „neen“ op zeggen.

44904. De **Voorzitter**: Maar de verbinding was u wel bekend?

A. Ja. Ik kan u bewijzen, dat ik er een telegram over heb gestuurd. Ik seinde op 16 April 1944: „Uw 131. Uit uw opsomming

338 tot 398 blijkt doorzending onvolledig“ — doorzending dus van mijn brieven — „b.v. van zending 6a. Wil daarom militair attaché verzoeken onze zending direct door te sturen met onze index, zelfde wijze als voor Fiat Libertas.“ Het was mij bekend, dat Fiat Libertas moeilijkheden had gehad in Zwitserland met de doorzending van zijn bericht. Daarom was iemand naar Zwitserland gestuurd, ik denk mejuffrouw *Roosenburg*, haar schuilnaam was Gaby, die met de militair attaché had afgesproken, dat hun zendingen ongewijzigd zouden worden doorgezonden naar Londen. Het telegram bewijst, dat er contact was met deze dienst. In die tijd werd dat onderhouden door luitenant *Heldring*.

44905. De **Voorzitter**: Dat was *Theo*?

A. Ja.

44906. De **Voorzitter**: Wat nu die radiografische verbindingen betreft, kan men dus zeggen, dat u vanaf 7 Maart 1943 beschikte over een toestel, later nog gevolgd door twee andere, die u ook via Delfzijl hebt gekregen, waarmee u verbinding kon hebben. Deze mogelijkheden zijn na de komst van *van Borssum Buisman* in belangrijke mate verbeterd, zodat de radiotelegrafische verbindingen waarschijnlijk verder niet zulke grote moeilijkheden meer hebben opgeleverd. Is het contact toen continu gebleven, in tegenstelling met de situatie van vóór Maart 1943?

A. Met dien verstande, dat, zoals ik u reeds gezegd heb, van, naar ik meen, 12 of 14 Juli 1944 tot 7 September de verbinding verbroken is geweest. Ik beschikte over veel te weinig kristallen en mijni marconist, wie ik daarom had verboden, nog meer te zenden, deed het toch. Hij werd onder de ogen van zijn bewaker gearresteerd. Dit was twee dagen, nadat *Dijckmeester* met de nieuwe kristallen was aangekomen, maar ze nog niet had afgeleverd; het is net de kwestie van een dag geweest. *Dijckmeester* kwam hier aan, maar was van zijn apparaat bij de sprong naar beneden een onderdeel kwijtgeraakt. Dat functioneerde dus niet. Hij had een radio-telefonie-apparaat bij zich, een levensgevaarlijk toestel. Hij kwam met de mededeling, dat hij hierdoor volstrekt veilig kon spreken, dat niemand het kon afluisteren. Ik vroeg hem, wat zijn amperage was; dit was al verdacht hoog, 25 ampère, terwijl wij met enkele ampères werkten. Ik heb het toen eerst laten controleren en het bleek, dat die veiligheid een fabeltje was.

44907. De **Voorzitter**: Dit was dus een radio-telefonie-toestel. Men sprak daar dus door en als men een zeer belangrijke mededeling had, kon men die natuurlijk ook gecodeerd doorgeven. Dat behoefde natuurlijk niet altijd. Men kon ten slotte dingen, waarvan het niet hinderde of de vijand het wist, in open taal geven.

A. Zo was ook zijn codesysteem ingericht.

44908. De **Voorzitter**: Een dergelijk toestel kon dus evengoed gepeild worden als een radio-telegrafietoestel.

A. Veel gemakkelijker, omdat het vrijwel een eenling was in Nederland. Een heel ander geluid dan al die kleine zoemtoontjes op dezelfde band. Met de radio-telegrafietoestellen werkte men namelijk op een band, die al zeer bezet was. Daar moest men dus een klein zoemtoontje uithalen. Dat is volstrekt niet zo gemakkelijk. Het radio-telefonietoestel had een ontvangapparaat, dat niet te ver verwijderd moest zijn — het had namelijk geen grote draagwijdte, maar een beperkt aantal kilometers. De geallieerden kwamen dus met een vliegtuig in de buurt en daarmee ving men het gesprek op. Het ontbrekende onderdeel hebben wij bij Philips laten maken. Inmiddels was een tweede telefoniezender uit Londen ontvangen. Wij hebben de toestellen toen in twee huizen in Amsterdam opgesteld, waarop *Dijckmeester* zelf gehoord heeft, hoe gemakkelijk het te peilen was; elk woord was te horen. Het was een levensgevaarlijk toestel. Het heeft zijn vriend, *de Brauw*, het leven gekost. Deze dacht, dat hij veilig was, maar dat was hij niet.

44909. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben hem echter medegedeeld, dat de allerlaatste spreekapparaten, die gebruikt zijn, een zo beperkte radius hadden, dat zij niet konden worden gepeild.

A. Zij hebben *Dijckmeester* wel degelijk gepeild; hij mag nog blij zijn, dat hij in leven is.

44910. De **Voorzitter**: Misschien spreken wij over verschillende toestellen. U zegt, dat ze een beperkte radius hadden. Maar wat noemt u een beperkte radius?

A. Dat weet ik niet zo precies. Ik weet, dat zij met een vliegtuig in de buurt kwamen. Hoe dicht ze er bijkwamen, weet ik niet.

44911. De **Voorzitter**: Het laatste toestel, waarover bij voorbeeld Schrieder het had, was er een, dat de agent Schrader bij zich had en dat een radius van een kilometer of tien, vijftien had.

A. Men peilde in Amsterdam op circa 4 kilometer. De Duitsers hadden drie grote vaste peilstations. Wanneer men nu in Engeland gezegd had, dat men op ten minste tien kilometer afstand van het peilstation moest zijn, dan had men ten minste iets geweten, maar die aanwijzing had men er niet bij gegeven.

44912. De **Voorzitter**: Het lijkt mij voor de hand liggen — ik doe misschien een gevaarlijke uitspraak als niet-technicus —, dat, wanneer men een toestel heeft met een radius van tien kilometer, men toevallig in de buurt moet zijn, wil men het uitpeilen, terwijl men een toestel, waarmee men van hier naar Engeland seint, veel gemakkelijker kan ontdekken.

A. Dat is juist. Als men dit er echter bij had gezegd, dan was hij veel beter beschermd geweest. Met dat toestel in Amsterdam was hij bepaald niet gelukkig.

44913. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog contact gehad met de acquisitie-organisatie voor inlichtingen, die is opgebouwd door de agent *d'Aulnis*? Of heeft zich dat buiten uw organisatie om bevonden?

A. Wat verstaat u onder acquisitie?

44914. De **Voorzitter**: *D'Aulnis* was als agent hier gekomen en had opdracht groepen te formeren en te organiseren, voor het verzamelen van inlichtingen. Daarom spreek ik van het acquisitie-apparaat, dat hij heeft opgebouwd. Daarmee heeft hij geopereerd van zijn komst tot het ogenblik van de bevrijding.

A. Ik heb wel contact met hem gehad en hij heeft af en toe ook met een kleinigheid geholpen, b.v. met het onderbrengen van mensen of met het leveren van onderdelen. Ik ben de details vergeten. *Sonderman* had contact met hem en Dijkmeester heeft contact met hem gehad en af en toe hebben zij inlichtingen uitgewisseld, maar veel verder heeft het zich — meen ik — niet uitgestrekt.

44915. De **Voorzitter**: Afgezien dus van de periode Juli tot September 1944, waarin u die moeilijkheden hebt gehad, kan men zeggen, dat u vanaf 7 Maart 1943 regelmatig radio-telegrafisch contact hebt gehad?

A. Ja, een redelijke verbinding, niet altijd een goede. Daarvoor moet men meer toestellen hebben en uitnemende marconisten in Londen, zoals later B.B.O. had, die had B.I. niet in die mate ter beschikking. Bij herhaling hebben wij met werkelijk goede marconisten hier soms drie weken zonder verbijsding gezeten, doordat men elkaar door de zogenaamde atmosferische storingen niet vinden kon. Als u mijn telegrammen doorkijkt, dan kunt u precies zien, wanneer het stopte, er waren altijd telegrammen, die lagen te wachten. Ook kunt u het zien aan de datum van mijn telegrammen; die zijn in deze vorm opgemaakt. (Wijst aan.) Bovenaan vindt u de datum van de telegram-opmaak, dit is op 16 April opgemaakt en toevallig ook op 16 April verzonden. Maar dikwijls was daar een heel grote phase tussen.

44916. De **Voorzitter**: Maar hoe wist u dat zelf dan?

A. Wij gaven het telegram aan de marconist, die de datum van verzending moest invullen en het stuk terugsturen, veelal ging het ook telefonisch. Ik had dan een officier, die er voor zorgde, dat de koppen werden ingevuld.

44917. De **Voorzitter**: Waaraan kon de marconist merken, dat het telegram geschonden overkwam?

A. Hij mocht niet afsluiten, zonder dat hij het „begrepen“ teken kreeg van de overkant. Als nu bij decodering het telegram was geschonden, kwamen ze er spoedig op terug en telegrafeerden: Herseining groepen zoveel en zoveel.

44918. De **Voorzitter**: Dat teken „begrepen“ kan toch niet op de inhoud van het telegram slaan, want die inhoud kent men pas als men gaat decoderen.

A. Toch wel, wanneer zij meenden, dat zij een gedeelte niet goed hadden opgenomen, vroegen zij, direct na het eind van het telegram,

herseining van bepaalde groepen aan. Als zij dachten het telegram goed te hebben, maar bij decodering bleek, dat ze er niet uit konden komen, dan kwamen zij een andere dag terug en verzochten herseining van de betreffende groepen.

44919. De **Voorzitter**: Het verkeer, dat u hebt gehad, toen B.I. er was, was geen eenzijdig verkeer meer. Kreeg u ook wel berichten terug, waar u geen prijs op stelde?

A. We hebben ongeveer een gelijk aantal inkomende en uitgaande telegrammen gehad, meen ik.

44920. De **Voorzitter**: Dus onder B.I. was die toestand al aanwezig. Ik kan mij voorstellen, dat men in Londen meer behoefte had aan telegrammen van uw kant dan u aan telegrammen van de Londense kant. Of zie ik dat verkeerd? Ik bedoel dit: hoe meer berichten men in Londen kreeg uit het bezette gebied, hoe beter het was om er zich een oordeel over te vormen, terwijl de berichten, die u kreeg, vermoedelijk in hoofdzaak met organisatie van het radio-telegrafische verkeer verband hielden.

A. De verzonden telegrammen zijn inderdaad meest ten bate van Londen geweest, maar daarop antwoordden zij dan weer met vragen. Wanneer men dus nagaat, hoeveel groepen er van uit Londen en hoeveel van uit Nederland zijn verzeind, zegt dit niets, wanneer men de inhoud niet weet. Voor zover het vragen uit Londen waren, betroffen deze veelal geen nieuwe informatie, maar verzocht men meei bijzonderheden betreffende een voorgaand telegram. Inderdaad zijn de inlichtingen uit Londen maar zeer, zeer matig geweest.

44921. De **Voorzitter**: Dat is algemeen bekend. De tegenstrooin was heel wat geringer. Dat is dus ook uw ervaring?

A. Ja.

44922. De **Voorzitter**: Wat zond u in het algemeen naar Londen? U had het zojuist over telegrafische berichten. Die hielden waarschijnlijk concrete, spoedeisende dingen in. Maar zond u ook rapporten naar Londen?

A. Ja.

44923. De **Voorzitter**: Waren dat rapporten, die merendeels op het militaire waren gericht?

A. Over zeer verschillende onderwerpen. Van de telegrammen heb ik geen index voor u. Ik heb wel indices van de rapporten, waaruit u zoudt kunnen zien, wat er is gezonden. Ik meen, dat bij de eerste zending geen index is, wel de nummers. Ik zie hier, dat er 1808 rapporten en brieven zijn uitgegaan, waaronder.. .

44924. De **Voorzitter**: Rekent u daar niet de telegrammen onder?

A. Neen; dat wil zeggen, daar vallen onder 1006 T.R. rapporten van sectie V. Dit zijn ten dele rapporten, opgesteld in de vorm van telegrammen. Sectie V betekent de geniedienst. Deze telegrammen gingen over waterstaatsaangelegenheden, versterkingswerken, vijandelijke opstellingen, enz.

44925. De **Voorzitter**: Gingen deze als telegram of als brief!

A. Voor een deel heb ik deze als telegram verstuurd, voor een zeer beperkt deel. Ik kon geen 1006 telegrammen van sectie V versturen, daar had ik volstrekt de capaciteit niet voor; zij gingen bovendien alle per brief, zonder uitzondering. Heel veel zijn ook telefonisch overgebracht via Utrecht naar Nijmegen. Vanaf September 1944, meen ik, was er een directe telefoonverbinding.

44926. De **Voorzitter**: Dat was dus na de bevrijding van het zuiden?

A. Ja. Hier (wijst aan) heb ik K.B.-rapporten en telegrammen. Dit zijn A.C.-rapporten en ook wel telegrammen; van deze laatste echter maar weinig. Al gauw hebben de telegrammen nl. aparte nummers gekregen. T.R. 1 tot 1006. De A.C.-nummers lopen van 700 tot 1032. Dus dat zijn er ruim 300. Dan heb ik hierop staan een 1000 tekeningen en bijna 500 andere stukken van zeer gevarieerde aard.

44927. De **Voorzitter**: Wat was nu het karakter van deze stukken? Wat wilde u naar Londen overbrengen?

A. a. Wat mij gevraagd werd; b. wat wij zelf nuttig achtten mede te delen; c. wat anderen mij verzochten over te brengen — zo zijn er rapporten van zeer gevarieerde aard verzonden, omdat ik verbinding had, verzocht men mij deze weg te sturen —; d. militaire aangelegenheden.

44928. De **Voorzitter**: Wat u werd gevraagd, had waarschijnlijk ook voor een deel op het militaire betrekking?

A. Ja, doch ook op economische aangelegenheden. Zo heb ik onder andere na een vraag van Londen mij in verbinding gesteld — ik zou die brief op moeten zoeken — met de heren den *Hollander* en *Groothoff*, die samen met de huidige directeur van de Billiton Maatschappij (de heer Begetmann) en nog iemand van het Ministerie van Economische Zaken, een zeer groot aantal economische rapporten beschikbaar hadden. Ook hadden zij economische maatregelen in Nederland voorbereid, in het bijzonder ook voor materiaalvoorziening, die van groot belang waren. De heer Trotnp uit Eindhoven was daar ook mee bezig. Ook hij zond mij berichten ter doorzending. Ik heb toen de heer Tromp in verbinding gebracht met die andere heren en die diensten gecoördineerd in één verband, met eigen naam. Dit werk werd regelmatig besproken. Eens in de veertien dagen of drie weken kwam ik bij de heer Groothoff en af en toe eens bij de heer den *Hollander*.

44929. De **Voorzitter**: Kreeg u ook rapporten van politieke aard door?

A. Die zijn er ook doorgestaan. Onder andere rapporten, door van *Borssum Buisman* verschaft over de secretarissen-generaal.

44930. De **Voorzitter**: Is er niet een rapport ter sprake gebracht — ik weet niet of u er iets mee te doen hebt gehad —, waarbij de aandacht van de Regering werd gevestigd op een zekere heer de Bourbon?

A. Uit Oss?

De **Voorzitter**: Ja, in ieder geval werd daarmee bedoeld de z.g. afstammeling van Lodewijk XVI.

A. Daar staat mij wel iets van bij; de Bourbon woonde in Oss.

De **Voorzitter**: Dat kan wel, hij was, meen ik, de burgemeester van Oss.

A. Wat men er precies mee wilde, zou ik uit mijn hoofd niet kunnen zeggen, daar zou ik het stuk bij moeten zien. Waar het vandaan komt, weet ik ook niet meer. Ik vermoed van de gewestelijke commandant van de O.D. in Oss, maar weten doe ik het niet meer. Ik weet ook niet meer wat hij wilde; het was iets vreemds. dat herinner ik mij wel.

44931. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk uit hetgeen hierover aan ons medegedeeld is, dat de politieke fantasieën van de berichtgevers in dit geval wel heel ver zijn gegaan.

A. Als ik het mij nog goed herinner, was het weinig belangrijk.

44932. De **Voorzitter**: Het hield, als ik het mij wel herinner, verband met het belang, dat deze mijnheer de Bourbon zou kunnen hebben voor ons land, in internationaal opzicht. Zo heb ik het ten minste begrepen.

A. Het kan wel zo zijn. Ik herinner het mij niet meer. Ik heb mij altijd op dit standpunt gesteld, dat de Regering te Londen wijs genoeg was om het kaf van het koren te scheiden. Als men mij dus verzocht een bericht door te geven, dan was mijn standpunt: als men het nodig vindt, mag ik geen bezwaar maken; dan moet de Regering maar uitzoeken wat het waard is.

44933. De **Voorzitter**: U hebt — behalve dan natuurlijk in de Aprildagen van 1945 — geen gebruik gemaakt van de verbindingsmogelijkheden, die de heer van der *Vlugt* heeft gehad?

A. Ik denk het niet, hoewel ik wel eerder contact met de heer van der *Vlugt* heb gehad. We hadden zelf goede verbindingen, dus ik vermoed niet. . .

44934. De **Voorzitter**: Ik bedoel met de Packard-groep?

A. Het kan zijn met de *Packard*-groep.

44935. De **Voorzitter**: En dan de kwestie van de verbinding via de Zwitserse weg. Misschien kunt u een uiteenzetting geven van de gang van zaken, en in het bijzonder de moeilijkheden, die zich daarmee hebben voorgedaan, zoals u ze van uw kant hebt gezien.

A. Er heeft een zeer goed contact bestaan tussen „Vrij Nederland” er de O.D. in 1942—1943. Tot er op een bepaald ogenblik moeilijkheden zijn ontstaan tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* enerzijds en „Vrij Nederland” anderzijds. Die moeilijkheden waren — naar de mening van mejuffrouw *Kohlbrugge* — dat de redactie van „Vrij Nederland” een politieke censuur wilde uitoefenen op de correspondentie, die naar de overkant zou gaan. Kort daarna heb ik een bespreking gehad met van *Randwijk*, die tegenover mij heeft erkend, dat er inderdaad een politieke commissie was opgericht en dat deze zou schiften wat naar de overkant zou gaan en wat niet.

44936. De **Voorzitter**: Was mejuffrouw *Kohlbrugge* toen al bij u werkzaam?

A. Toen ik die bespreking had, misschien wel. Ik weet niet zeker of zij er toen al was, ik betwijfel het.

44937. De **Voorzitter**: Is dat Augustus 1943 geweest?

A. Het was September. In dat gesprek met van *Randwijk* is o.a. het verschil in inzicht tot uiting gekomen met betrekking tot Je houding, die „Met Parool” en „Vrij Nederland” hadden aangenomen ten aanzien van de mededelingen van de Regering over de instelling van het Militair Gezag.

Dat verschil van mening was nogal diepgaand. Ik stelde mij op het standpunt, dal, daar de pers vóór de capitulatie een soort Gods-vrede gesloten had, zich achter de Regering had gesteld, het naar mijn mening, ook in de bezettingstijd, de plicht was van de pers — de ondergrondse pers — zich volstrekt achter de Regering te stellen; als men tegen Londense maatregelen bezwaren had, dienden die in Londen kenbaar gemaakt te worden en niet hier in de ondergrondse pers gebracht, waar de Regering zich niet kon verdedigen. De heer van *Randwijk* deelde die opvatting niet en bleek — zoals hij zelf zei — „met hoofd en schouders in de politiek te zitten”, wat ik op dat moment in onze verzetsgroepen niet geschikt vond en waarmee ook anderen — zoals ik u toevallig zojuist in ander verband gezegd heb — het evenmin eens waren. In die zelfde dagen was er uit Zwitserland een zekere Hans gekomen, die een gesprek heeft gehad met van *Borssum Buisman*. Hij heeft zich tegen van *Borssum Buisman* in die zin uitgelaten, dat het de bedoeling was van de Zwitserse weg een zekere censuur op de naar Londen te zenden berichten uit te oefenen. Dit vindt men terug zowel in de correspondentie als in de telegrammen. Van *Borssum Buisman* heeft zich toen verplicht geacht B.I. daarvan telegrafisch in kennis te stellen en daarover is ook, meen ik, enige correspondentie gewisseld met *Bartels* (Hans), met „Vrij Nederland” en met Zwitserland. Ik heb dus tegen van *Randwijk* gezegd, dat ik mij onder deze omstandigheden niet met de gang van zaken kon verenigen. Hij was echter niet bereid daarin verandering te brengen; daarop heb ik mij toen voorbehouden, of ik nog van die weg gebruik zou maken, ja dan neen. „Vrij Nederland” heeft er toen op aangedrongen, dat wij toch van die weg gebruik zouden blijven maken, speciaal in het oog op militaire berichten. Nadien hebben wij van meer dan één weg gebruik gemaakt, o.a. ook van de Zwitserse weg, die toen trouwens in opbouw was.

44938. De **Voorzitter**: Maar nu die kwestie van het kopiëren van die berichten. Hoe is dat gegaan?

A. Dat heeft zich aldus afgespeeld. Zoals u reeds van mejuffrouw *Kohlbrugge* hebt gehoord en ook van de heer Prins, heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* mij een aantal brieven getoond, waaruit iets van hetgeen ik u juist heb verteld inderdaad bleek. Ik heb mij toen afgevraagd of het juist was, dat de Regering eenzijdig zou worden ingelicht en of het niet mijn plicht was de Regering daarvan in kennis te stellen of te doen stellen. Ik heb hierover met verschillende mensen overleg gepleegd, o.a. met de latere luitenant-kolonel *Tonnet* en natuurlijk met van *Borssum Buisman*, die hier met zijn opdracht uit Londen was gekomen. Ik heb mij uiteraard afgevraagd of het verantwoord was om van dit middel, dat een niet erg aantrekkelijk middel is, gebruik te maken. Ik ben tot de conclusie gekomen, dat her niet alleen verantwoord was, maar dat ik daartoe

ook verplicht was, nu ik dit eenmaal wist. Ik heb dit punt — zij het ook enige tijd later — besproken met de heer *Caljé* en later met de heer *Neher*, die allen van mening waren, dat dit inderdaad niet alleen gerechtvaardigd was, maar ook plicht, op één voorwaarde (waar ik mij ook strikt aan gehouden heb), dat ik van die wetenschap niet op andere wijze gebruik zou maken dan om de Regering daarvan in kennis te stellen.

Het is de bedoeling geweest van *Borssum Buisman* — die naar Londen terug zou gaan — het materiaal mede te geven, zodat hij daar, aan de hand van die gegevens, Londen kon inlichten. Van *Borssum Buisman* is op 5 Februari 1944 gearresteerd. Tot tweemaal toe is er toen een poging gedaan een andere koerier met zijn missie te belasten en uiteindelijk is de fotokopiezending met een koerier, die geheel buiten de zaken stond, dus gesloten, naar Londen gegaan.

44939. De **Voorzitter**: Dit is gebeurd over de periode van September 1943 tot April 1944. Dat is een langdurige periode. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men op een gegeven moment zegt: we moeten de Regering inlichten, en daarvoor een bepaalde zending klaarmaakt.

A. Daarvoor moet men eerst een weg hebben.

44940. De **Voorzitter**: Er gingen om de veertien dagen koeriers naar Zwitserland .....

A. Ja, maar die konden wij niet gebruiken.

44941. De **Voorzitter**: Neen, dat bedoel ik niet. De organisatie van de Zwitserse weg stuurde elke veertien dagen een zending naar Zwitserland. U zou dus hebben kunnen redeneren: Ik moet de Regering overtuigen, dat de zending, die weggaat, waaronder dus ook mijn materiaal zich bevindt, bewerkt of gecommentarieerd is. Men kan met één zending constateren of dit het geval is, tenzij ik moet aannemen, dat, als u het tot April hebt voortgezet, u niet hebt geconstateerd, dat er commentaar op werd geleverd of iets anders er mee gebeurde. Dan zou het een bewijs zijn, dat een en ander inderdaad niet plaats vond.

A. Dat dit plaats vond en dat deze houding werd aangenomen, daarvan hebben wij direct telegrafisch mededeling gedaan.

De **Voorzitter**: Inderdaad, dat was het bericht, dat u stuurde.

A. Dit deed van *Borssum Buisman*.

44942. De **Voorzitter**: Juist, en om het bewijs er van te leveren, wilde u zien, in welke vorm het materiaal wegging.

Wanneer er nu om de veertien dagen een zending weggaat en als dan bij de eerste zending blijkt, dat datgene, wat u vermoedt, inderdaad heeft plaats gevonden, dan hebt u met de contrôle op de eerste zending reeds het bewijs. U stuurt dan de eerste zending naar Londen — dat lukt dan misschien niet direct —, als die eerste zending dat bewijs inhoudt, maar dan had u hiermede eigenlijk kunnen volstaan, want dan had u het bewijs geleverd.

A. Het ging niet om het bewijs, het ging om datgene, wat gebeurde. Het bewijs vond ik niet eens zo nodig, want mededeling was gedaan van het geval.

44943. De **Voorzitter**: Waar was het kopiëren van alles gedurende zo lange tijd dan voor nodig?

A. Om Londen een nauwkeurig inzicht te geven van de hele gang van zaken. Een telegram, met een korte mededeling er over, of een enkel bewijs is niet voldoende, want dan tast men nog altijd in het duister, over wat er zich precies afspeelt.

44944. De heer **Korthals**: Ik heb toch goed begrepen, dat u met uw stukken een bewijs wilde leveren om het daardoor Londen mogelijk te maken tot een juist oordeel te komen?

A. Ja. Uiteraard kon ik helemaal niet overzien, welk gedeelte van de correspondentie van de Zwitserse weg Londen zou bereiken. Maar wel kon Londen uit de correspondentie, die tussen Nederland en Zwitserland gevoerd werd, een inzicht krijgen in de gedachtesfeer, waarin de zaak zich ontwikkelde. Pas na een beeld te hebben gekregen van de ontwikkeling, kon men te Londen de zaak overzien en besluiten of het nodig was, hierin verandering te brengen, ja dan neen. Slechts mededeling over het feit te doen, was volstrekt nutteloos. Het was al een keer gebeurd.

44945. De heer **Korthals**: Gebeurde hetgeen u in dezen gedaan hebt in overeenstemming met Londen?

A. Londen was daarin niet gekend.

44946. De heer **Korthals**: Dus wist Londen het niet?

A. Neen, daar wist men er niets van.

44947. De heer **Korthals**: Er kwamen toch bij voortdiiring ...

A. Er is maar één keer een zending gegaan. Van *Borssum Buisman* zou in November zijn teruggekeerd naar Londen. Toen bleek er geen behoorlijke weg te zijn, de Parijse wegen waren net opgebroken. Het vertrek van van *Borssum Buisman* is dus steeds uitgesteld. Ten slotte zou hij 5 Februari 1944 vertrekken; op de dag van zijn vertrek werd hij gearresteerd. Toen was het natuurlijk nodig om iemand opnieuw in de materie in te werken en bovendien een weg te vinden. Het kostte allemaal tijd. Nu zou mejuffrouw *Kohlbrugge* gaan; die is ook gearresteerd. Daarna heb ik een derde bereid gevonden, *Sonderman*. Het heeft weer een tijd gekost om hem uit te leggen, wat hij te Londen moest bespreken, niet alleen over de Zwitserse weg; bij de zending waren in totaal 250 brieven. Daarbij was het hele werk van van *Borssum Buisman* met zijn aantekeningen; deze had vele korte aantekeningen gemaakt, die hij mee zou nemen naar Londen, als aide-mémoire. Het was al een hele kluit om zich in deze aide-mémoire van van *Borssum Buisman* van Juni 1943 tot Februari 1944 in te werken en daarover een redelijk rapport in Londen uit te brengen; dit waren zaken, die hij niet op schrift wilde verzenden, maar die hij in Londen wilde bespreken. Het vertrek van *Sonderman* is niet doorgestaan om verschillende redenen. Op hetzelfde ogenblik kwam er een weg naar Portugal beschikbaar en daarlangs is de hele zending met een begeleidende brief, ongeveer in Juni, vertrokken; in April was de bundel praktisch reeds klaar.

44948. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, ging het eigenlijk in hoofdzaak om de inhoud van de correspondentie, die tussen Nederland en Genève werd gevoerd en om die dan naar Engeland te sturen. U wilde dit te weten komen door middel van die kopieën. Het ging eigenlijk om de correspondentie, die werd gevoerd door de mensen, die hier de Zwitserse weg verzorgden en degenen, die het in Zwitserland deden. Daar ging het eigenlijk om?

A. Ja.

Ik zie hier de inhoudsopgave, gedateerd op 4 Juni, maar aanvankelijk 11 Mei. U zoudt eigenlijk die stukken zelf moeten zien, dan krijgt u er een indruk van.

44949. De **Voorzitter**: Hebt u die stukken?

A. Ja, die heb ik. Dat wil zeggen, een deel er van. Ik heb hier het beginstuk, op de rest staan geen nummers, dus ik weet niet precies, wat er verder bijhoort; een belangrijk deel er van heb ik.

44950. De **Voorzitter**: Gebeurde het zo, dat stukken, die niet van „Vrij Nederland” zelf afkomstig waren, werden veranderd, of was het zo, dat zij onveranderd doorgingen, doch dat in een afzonderlijk schrijven daarover beschouwingen werden gegeven?

A. Zij hebben bepaalde stukken niet verzonden. Dus voor bepaalde mededelingen was de Zwitserse weg niet open.

44951. De **Voorzitter**: Die afgegeven werden, of... .

A. Die stukken werden aan de weg ter verzending afgegeven en werden niet doorgezonden.

44952. De **Voorzitter**: Waar werden ze niet doorgezonden?

A. Door de Zwitserse weg werden ze niet doorgezonden naar Zwitserland.

44953. De **Voorzitter**: Naar Zwitserland?

A. De stukken werden dus hier al opgehouden. Dit is mij o.a. ook van één stuk bekend.

44954. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een stuk?

A. Een stuk van persmensen betreffende hun visie ten aanzien van de perstoestanden in Nederland.

44955. De **Voorzitter**: Waar blijkt dat uit?

A. Dat blijkt uit dit dossier.

44956. De **Voorzitter**: In die tijd, waarin alles zo in het geheim moest geschieden, konden natuurlijk ook gauw ongefundeerde vermoedens ontstaan.

A. Neen, het bleek uit de stukken, die in mijn handen kwamen, dat zij het stuk wel hebben ontvangen, maar niet hadden doorgezonden. Ze zeiden het zelf. Dus beter bewijs kan ik u niet leveren.

44957. De **Voorzitter**: Hebt u die brief nog, waarin werd gezegd, dat zij dat niet zouden doorsturen? Kunt u die passage aangeven?

A. Het is blz. 2 van „N.G./86, P.C., aan *Witn* van 23-12-1943". „Betreft diverse aangelegenheden".

„Ons kwam in handen een nota, opgesteld door een aantal persriens, die momenteel nog in functie zijn, maar die daarin aan de Regering mededelen, dat zij dat zeer contre coeur doen en dus straks volgaarne bij de nieuwe opzet van de pers zullen helpen. Wij achten dit van te weinig belang om door te zenden. (De oratio pro domo was te duidelijk). Echter schijnt men ook langs andere weg verzending beproefd te hebben. Wij zullen nu gaarne vernemen of deze nota toch aan de overzijde is gearriveerd; bij onze verdere voorlichtingen kunnen wij dan hiermede rekening houden. Wij vragen dit in overleg met B.S. Zie B.S. 111". „(Het gaat hier" — dat is een aantekening mijnerzijds, ten minste van iemand van mijn bureau — „om het stuk K.B. 340. De schrijvers van dit stuk hebben van de politieke commissie generlei bericht ontvangen, of hun stuk al dan niet is doorgestuurd.)" Ik vermoed —, dat weet ik niet uit mijn hoofd —, dat het gaat over een stuk van de Telegraafmensen. Deze Telegraafmensen hebben uitstekend werk gedaan.

44958. De **Voorzitter**: Kunt u dat stuk nog produceren?

A. Dat kan ik zeker, omdat ik het stuk heb verzonden en alle verzonden stukken aanwezig zijn.

44959. De **Voorzitter**: U hebt dus niet geconstateerd, uit stukken, die u met de kopieën hebt vergeleken, dat men stukken b.v. verminkte of iets dergelijks?

A. Neen, dat heb ik nooit gezegd en ook nooit verondersteld.

44960. De **Voorzitter**: Ik vraag het alleen maar om een duidelijk beeld te krijgen. Het enige, dat u dus eigenlijk hebt geconstateerd, is, dat in de begeleidende correspondentie van N. G. aan *Wim* wel eens beschouwingen over stukken werden gegeven? Dat heeft u wel geconstateerd?

A. Ja, inderdaad; echter ook de geest, die uit een aantal stukken sprak, kwam mij onjuist voor.

44961. De **Voorzitter**: Over de waarde en de betekenis van stukken werd dus in de begeleidende correspondentie een oordeel gegeven?

A. Ja, dat vind ik geen bezwaar; ik vind dat uitstekend. Tenslotte kan Londen dat oordeel naast zich neerleggen of accepteren, dat doet er dus niets toe.

44962. De **Voorzitter**: Wat was dan wèl een bezwaar?

A. Het was onder meer een bezwaar, dat men bepaalde stukken niet doorstuurde.

44963. De **Voorzitter**: Daar hebt u nu nog maar één voorbeeld van gegeven. Het merkwaardige is, dat dit in Londen ook werd gezegd. Dit is daar uitgesproken door de heer *Somer*; het is dus mogelijk, dat dit in de wereld is gekomen door uw berichten hierover. Majoor *Sonzer* heeft in een brief van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog gezegd: van de heer *Visser 't Hooft* moet ik dit en dit en 'dat constateren. Punt één was, dat hij meent, dat de heer *Visser 't Hooft* bepaalde stukken uit Nederland nooit naar Londen zou hebben doorgegeven.

Dat is later onderzocht. Ik heb nu een brief hier vóór mij van 3 October 1945 van de heer *Somer* aan de heer *Slotemaker* de *Bruine*, waarin hij zegt:

„Ten vervolge op mijn schrijven van 19 September jl. en mede naar aanleiding van het mondelinge onderhoud, dat ik enige dagen geleden met u mocht hebben, stel ik er prijs op u te berichten, dat door de uiteenzetting in uw brief van 10 September jl. is komen vast te staan, dat de beschuldiging, als zou dr. *Visser 't Hooft* „vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven", zoals in primo werd vermeld van mijn brief dd. 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog, ten onrechte is geschied."

Vervolgens zegt hij:

„Ik neem dan ook gaarne punt 1°. van mijn bovenaangehaald schrijven terug, dat geschreven is op een tijdstip, toen door gebrekkige kennis van zaken dit misverstand is gerezen."

Er zijn dus in die tijd door meer personen dergelijke veronderstellingen over de Zwitserse weg geuit. Hier hebben wij nu een voorbeeld, dat ze achteraf door degene, die ze geuit heeft, zelf worden ingetrokken.

A. Als u mij de vraag stelt of er in Zwitserland bepaalde stukken niet zijn doorgezonden, ...

44964. De **Voorzitter**: Datgene, wat in Londen heeft gespeeld, wat door de heer *Somer* is .....

A. Daar kan ik uiteraard geen antwoord op geven, tenzij het hier uit de correspondentie blijkt. Ik meen, dat er van één geval inderdaad sprake is.

44965. De **Voorzitter**: Dat betreft het niet doorgeven uit Nederland naar Zwitserland.

A. Ik meen, dat er bovendien, maar ... dat zou ik eerst moeten nakijken, dat kan ik u niet stante pede bewijzen. Een andere zaak is, dat, doordat men zich in Zwitserland zelf met die stukken bemoeide in plaats van ze door te sturen, hier het vertrouwen is weggenomen, dat de stukken inderdaad gewoon doorgingen. Dit bracht bovendien voor ons grote extra-risico's met zich mede. In de eerste plaats wisten wij, dat die stukken in Zwitserland in een kast lagen, die niet eens gesloten was en dus praktisch toegankelijk voor iedere schoonmaakster. Wij moesten aannemen, dat er ook in Zwitserland spionnen zouden zijn. Daarnaast moest *Hans* al in December 1943 erkennen, dat een bericht niet was doorgezonden, omdat men niet begrepen had, dat het belangrijk was. Dit was het sleutelwoord op onze code. Het heeft een grote vertraging in onze berichtgeving met Londen gegeven, omdat men dit codewoord daar kalm had laten liggen. Naar mijn mening had deze dienst eigenlijk een postbox moeten zijn, die de stukken doorzond naar Londen. Wij schreven niet aan de heer *Visser 't Hooft*, maar wij schreven naar Londen en dus meenden wij ook aanspraak te mogen maken, dat onze brieven prompt zouden worden doorgestuurd en dat men ze niet in een kast zou laten liggen. Wij hebben toen — nadat *Hans* hier was geweest en weer was teruggegaan naar Zwitserland — uitgelegd, dat men zich met de details niet behoefde in te laten en dat mei het maar aan ons moest overlaten, wat voor rare berichten wij naar Londen wilden sturen. Die codesleutel is doorgestuurd en de code is alsnog bruikbaar geworden. Dit is één van de bewijzen, dat er daar inderdaad zeer eigenmachtig is opgetreden, op voor ons volstrekt onaanvaardbare wijze.

44966. De **Voorzitter**: Heeft u de heer *Prins* opdracht gegeven tot het maken van copieën van de stukken?

A. Ja, nadat ik eerst een paar stukken had ontvangen. Aan de ene kant voelde hij zich verplicht het te doen, aan de andere kant had hij bezwaren; ook begrijpelijk. Hij vond, dat hij hiermede het vertrouwen schond van degene, die hem zijn correspondentie toevertrouwde; toen heb ik hem gezegd, dat hij het inderdaad in het belang van de zaak moest doen. Dat wil zeggen, ik heb hem dit niet persoonlijk gezegd, want ik heb hem nooit gezien, ik heb hem pas na de oorlog ontmoet.

44967. De **Voorzitter**: Hebt u deze opdracht aan hem laten overbrengen?

A. Ja.

44968. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door *Bühmann* of door mejuffrouw *Kohlbrugge*.

44969. De **Voorzitter**: Nu is er nog een andere kwestie van soortgelijke aard, nl. de kwestie van de riemen. Kent u die? Daarvan is hier mededeling gedaan door de heer *Bosch van Rosenthal*, de burgermeester van Rhenen. In het kort komt het hierop neer, dat de heer *Bosch van Rosenthal* de berichten kreeg van de groep *Hugo*, dat was dan *Sieuwert de Koe*.

A. Neen.

44970. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen in een bepaalde periode.

A. Het was *de Lange*, een kapitein.

44971. De **Voorzitter**: Het is eerst *Pot* geweest en toen is het *Sieuwert de Koe* geweest en daarna .....

A. *Sieuwert de Koe* was verbindingsman, maar de leiding was bij kapitein *de Lange*.

44972. De **Voorzitter**: Voorshands moet ik dit, in verband met de vele inlichtingen, die wij hierover gekregen hebben, betwijfelen ..., maar dat doet er nu minder toe. In ieder geval heeft de heer *Bosch van Rosenthal* deze riemen met microphoto's gekregen van de heer *Sieuwert de Koe*. Ik laat dus nu verder buiten beschouwing, wie dat ...

A. Toch is het in zoverre belangrijk, omdat de man, die de berichten gemaakt had, niet *Sieuwert de Koe* was, maar de andere. Dat was de beroepsofficier *de Lange*.

De **Voorzitter**: Dat kan heel goed.

A. Met die beroepsofficier — kapitein *de Lange* — heb ik deze hele zaak besproken, samen met kolonel *Kok* in het Vondelpark. Toevallig heb ik hem schriftelijk laten verklaren, dat hij er mee akkoord ging, dat die films niet waren doorgezonden. Die schriftelijke verklaring heb ik.

De heer *Bosch van Rosenthal* kan veel vertellen, maar zijn opdrachtgever heeft zich hiermede schriftelijk akkoord verklaard. Dat moest hij ook weten, want dat is uit en te na in de correspondentie van „Vrij Nederland" behandeld.

44973. De **Voorzitter**: Dus het waren militaire berichten?

A. Ja.

44974. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft de heer *Bosch van Rosenthal* ze gekregen van *Sieuwert de Koe*. U vermoedt, het is misschien zelfs uw wetenschap, dat *Sieuwert de Koe* ze doorgaf voor *de Lange*. Volgens u zouden de berichten afkomstig geweest zijn van *de Lange*, die ze had doorgegeven aan *Sieuwert de Koe*.

A. Ik meen, dat hij *de Lange* heet. Wat dat betreft, wil ik reserve maken.

41975. De **Voorzitter**: Dus die schriftelijke verklaring is onderkend met een gefingeerde naam?

A. Ja.

44975. De **Voorzitter**: Weet u op het ogenblik ook niet wie het is?

A. Ik kan het wel zo nakijken, maar het is een beroepsofficier, een ex-beroepsofficier.

44977. De **Voorzitter**: Leeft hij nog?

A. Ja. Hij is met *Pahud* naar Zwitserland gegaan, is in de Pyreneeën gevangen genomen, maar is na de bevrijding weer teruggekomen.

44978. De **Voorzitter**: Dus hij is op te sporen?

A. Ja.

44979. De **Voorzitter**: De heer *Bosch van Rosenthal* heeft de riemen meegegeven aan *Theo*, die .....

A. *Theo* heeft ze gegeven aan mejuffrouw *Chrisje*. Mejuffrouw *Chrisje* heeft die ceintuur gekregen en gezegd, dat het onzinnig was met een ceintuur op reis te gaan, met 370 photo's er in, zo'n dik pak. Je kunt je net zo goed zelf een strop om de hals doen. Dat is eenvoudig kinderwerk. Daarom moest *Bosch van Rosenthal* er beter over zwijgen, dan over dit slecht georganiseerde werk zo'n drukte te maken. Er is trouwens ook een brief aan de oude heer *Bosch van Rosenthal* over deze zaak, door mij in Augustus 1944 overhandigd, waarin de zaak nog eens is uitgelegd.

Later heeft mejuffrouw *Chrisje* de films verdund met de bedoeling deze te verzenden. Het was echter zo'n grote zending, dat ook dit een volstrekt onaanvaardbaar risico opleverde, tenzij het bepaald zeer belangrijk was. Zij heeft toen de hele zending ter keuring gegeven aan kolonel *Kok*. Kolonel *Kok* heeft deze bekeken en gezien, dat araciisch al die gegevens reeds in tekening weg waren. Bij die 370 waren er, meen ik, nog een stuk of twintig, die de moeite waard waren om in tekeningen te verwerken. Toen heeft *de Lange* — laat ik hem maar zo noemen, ik weet niet hoe hij heet — gevraagd, hoe het er mee stond, of zijn tekeningen al weg waren. Men heeft daarop geantwoord, dat dit nog niet was gebeurd. Hij is toen uitgenodigd voor een bespreking. Uiteraard was hij boos, zeer begrijpelijk. De bespreking tussen *de Lange*, kolonel *Kok* en mij had plaats in het Vondelpark. Daar is hem de zaak uitgelegd en heb ik hem op het onverantwoordelijke van het geval gewezen. Hij heeft gezegd, dat hij zich met de gang van zaken kon verenigen en dat deze films niet meer weg hoefden. Het briefje heb ik hier bij mij, ik kan het u tonen. Dat juffrouw *Chrisje* het ook wel goed heeft gezien, dat je die grote pakken niet verzenden moet, is later op zeer schadelijke wijze gebleken. Toen wij in een band te veel filmpjes hadden gedaan, hebben de Duitsers na doorlichting de films ontdekt en een inval gedaan in de bibliotheek in Utrecht. Op dezelfde wijze, neem ik aan, hebben zij ook een zeer belangrijk gedeelte van de correspondentie van „Vrij Nederland" met Londen in Berlijn gelicht. Ik weet niet of u dit bekend is.

De **Voorzitter**: Neen.

A. Het was een groot gedeelte van de correspondentie. Bij het verhoor van *van Borssum Buisman* werd hem een groot pak voorgelegd. Er was een brief bij, waarin de jonge *Bosch* schreef, dat hij contact had met de huzaar — zoals hij hem noemde — op de *Willemsparkweg* no. 88. Hij had daar verder een heel verhaal aan vastgeknoopt. Aan *van Borssum Buisman* vroeg de Gestapo toen, wat hij in de *Willemsparkweg* 88 deed. Hij vond het helemaal niet plezierig, dat de Duitsers hem daar een van zijn contactadressen voorlegden.

44980. De **Voorzitter**: De heer *Bosch* heeft verder verklaard, dat naderhand *Sieuwert de Koe* bij hem kwam en zei, dat hem was gebleken, dat die riem met inhoud niet door was gegaan en dat de stukken op verschillende kantoren van de O.D. lagen. Ik kan mij voorstellen, dat die stukken bij de O.D. op een centraal punt lagen, maar dat zij op verschillende kantoren lagen, dat vind ik vreemd.

A. Dat kan heel beslist niet. Die hebben altijd samen in een doosje gezeten.

44981. De **Voorzitter**: Ja, maar dat had *Sieuwert de Koe* tegen de heer *Bosch* gezegd.

A. Daar weet ik niets van. Het kan bepaald niet waar zijn; dat is het enige, dat ik u zeggen kan. Het waren zulke kleine filmpjes, 370 stuks, die samen in een doosje zaten. Ten slotte, toen *de Lange* is weggegaan naar Zwitserland, heeft hij gezegd, dat hij ze dan toch graag wilde hebben en ze zelf wilde meenemen. Er is toen iemand van ons naar Rotterdam geweest om hem die films te geven; hij heeft daar het contact gemist, zodat hij ten slotte toch nog zonder films naar Londen is vertrokken.

44982. De **Voorzitter**: Nu moet u mij een opmerking ten goede houden, en dat is deze. U hebt hier het geval genoemd, waarbij door de leiding van de Zwitserse weg hier te lande een stuk niet was doorgegeven. Ik meen, dat het het stuk van de „Telegraaf" was, dat ze niet hadden doorgegeven. U hebt echter in wezen hetzelfde gedaan ten opzichte van verzending van de stukken, welke in die riem zaten. Daarvan hebt u verteld, dat het geen zin meer had die door te sturen, omdat van al die photo's en tekeningen er maar

een stuk of twintig waren, die nieuw konden zijn voor Londen. De rest was allemaal al gestuurd. In dat geval hebt u dus zelf precies hetzelfde criterium aangelegd.

A. Neen, dat is niet juist. Dat heeft zich afgespeeld in een betrekkelijk korte periode. In mijn brief aan de heer *Bosch van Rosenthal*, de vader, daar staat dit precies in met data er bij. Deze brief heb ik hier niet bij mij, maar die kan ik u wel verschaffen. Daaruit blijkt, dat na ontvangst van de films tot het gesprek met *de Lange*, waarin hij zich akkoord verklaarde, dat die films niet werden verzonden. een periode van hoogstens twee weken is verlopen. Ik zeg dit hier uit mijn herinnering, maar het is ongeveer een dergelijke periode.

44983. De **Voorzitter:** De duur van die periode lijkt mij secundair, maar in ieder geval hebt u in die periode toch dat criterium aangelegd.

A. De vraag is, of ik uiteindelijk die films nog zou hebben verzonden, ja of neen.

44984. De **Voorzitter:** Ja, maar het plan was uiteindelijk toch, dat ze wel verzonden zouden worden.

A. Ik heb u verteld, dat *de Lange* veel later, toen hij zelf weg ging, gezegd heeft, dat hij er toch prijs op stelde ze mee te nemen. Ik begrijp ook wel, dat je je eigen werk wil meenemen en dit aan de overkant wil tonen. Daarop heb ik iemand met die films naar Rotterdam gestuurd. Die afspraak is om de een of andere reden mislukt — er heeft iemand twee uur in Rotterdam staan wachten — en de *Lange* is dus zonder films vertrokken, wat misschien nog gelukkig voor hem is geweest, want hij is daarna in Duitse handen gevallen.

44985. De **Voorzitter:** Hij wilde ze dus wel meenemen, hij was het wel van plan.

A. Hij had ze toen weer opgevraagd. Eerst echter had hij zich er mede akkoord verklaard. dat deze gang van zaken zou worden gevolgd.

44986. De **Voorzitter:** Ik zou u willen vragen of u, wanneer u die verklaring van *de Lange* hebt gevonden, haar aan ons wilt opsturen met zijn naam en adres. Wij kunnen dan eventueel nog aan hem zelf vragen hoe dit is gegaan.

A. Dan zal ik u er de brief. die ik aan de heer *Bosch* heb gegeven, met de toelichting bijsturen.

44987. De **Voorzitter:** Uitstekend. Is hetgeen u voor u hebt liggen al het gecopieerde materiaal, dat u hebt, of is het alles 'lij elkaar veel omvangrijker en is dit er maar een gedeelte van?

A. Dit is een deel van de zending.

44988. De **Voorzitter:** De zending is dus veel groter geweest?

A. Ja, die was een 250 stuks in totaal.

44989. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: grote en kleine stukken; het waren natuurlijk van allerlei soorten documenten, die daarin zaten.

A. Dit is de index van hetgeen destijds is meegegaan.

44990. De **Voorzitter:** Zijn dit de nummers?

A. Neen, de hele index, die bij de zending behoorde. Totaal 250 brieven.

44991. De **Voorzitter:** Zijn dit de nummers, die er aan gegeven zijn door de mensen van de Zwitserse weg?

A. Neen, door mij zelf. Dat is niet over de Zwitserse weg gegaan.

44992. De **Voorzitter:** Het zou over de Zwitserse weg gaan. Het was materiaal .....

A. Neen, het was mijn zending. De stukken van de Zwitserse weg zijn alle gemerkt N.G. of W.H. U vindt in mijn zending (wijst aan):

A. de stukken van *van Borssum Buisman*; B. over militair gezag; C. over O.D.; D. bijzondere stukken, dat zijn: a. Aantekeningen. a l. Aantekeningen spionage. b. Zwitserse weg. c. Begeleidende brief bij zending. d. Inhoudsopgave. e. Van Sectie V, en f. Diversen.

44993. De **Voorzitter:** Wat is nu het materiaal, dat oorspronkelijk van de Zwitserse weg afkomstig was?

A. Dat is met D b gemerkt.

44994. De **Voorzitter:** Bestond de rest uit uw eigen stukken?

A. Ook niet allemaal, er zijn ook wel andere bij.

44995. De **Voorzitter:** Ja, maar de rest was niet door de heer *Slotemaker* aan de fotograaf gegeven om te verkleinen?

A. Alleen deze (wijst aan).

44996. De **Voorzitter:** Alleen deze dus. Dat was dus een onderdeel van de zending. Kunt u nu met de nummers aangeven, welke die stukken waren, die over de Zwitserse weg zouden zijn gegaan?

A. Neen, die zijn over de Zwitserse weg gegaan.

44997. De **Voorzitter:** Ja, inderdaad, die zijn gegaan, maar daarvan had u de duplicaten. Kunt u aangeven, welke nummers dat waren?

A. Neen, want die zending is uit elkaar gegooid. Hier heb ik het beginstuk, er zijn nl. afschriften gemaakt, genummerd 1 tot 54. Daarna zijn eenvoudig originelen doorgezonden, zonder meer.

De **Voorzitter:** Het zou interessant zijn om te weten, wat .....

A. Dus van het eerste deel, blz. 1 tot 54, kan ik met zekerheid zeggen, dat het is doorgegaan. De rest kunt u veel gemakkelijker halen uit de zending, die van mij bij B.I. is ingekomen, dan bij mij, want ik weet het niet. De films zijn nl. in origineel gegaan. Omdat de copieën niet bij die zending zijn gelaten -- men heeft die zending later uit elkaar gegooid -- kan ik uit de copieën, die ik in mijn archief heb, niet constateren, wat er naar Londen is gegaan en wat niet.

44998. De **Voorzitter:** Dat moet dus bij B.I. te vinden zijn. U hebt hierop een notitie gemaakt „verzonden 4 Juni 1944, aangekomen bericht van ontvangst gedateerd 19.7.1944". Dit betekent dus, dat dit bij B.I. te vinden moet zijn — als ten minste dit archief chronologisch is gecatalogiseerd — in de periode tussen 4 Juni en 19 Juli 1944.

A. Neen, die moeten op een datum vlak vóór 19 Juli te vinden zijn.

44999. De **Voorzitter:** Dat telegram kwam dus vrijwel onmiddellijk na de ontvangst te Londen?

A. Ja, het zal niet veel gescheeld hebben.

45000. De **Voorzitter:** Mogen wij hiervan een exemplaar hebben?

A. Dit is de originele, mijn enige.

De **Voorzitter:** Misschien kunt u tegelijkertijd met die andere gegevens een copie er van opsturen; dan kan dit ons misschien helpen bij het nazien van het B.I.-archief.

A. Naar deze zaak is bovendien destijds nog een heel onderzoek ingesteld door de heer *van Schaik*, directeur van Centraal Beheer, die heeft getracht daarin als een arbiter op te treden. Hij heeft er ook een rapport over uitgebracht.

45001. De **Voorzitter:** Aan wie?

A. Aan beide partijen. Hij zei te recht, dat het niet goed was, dat er onenigheid heerste, en hij wilde trachten die onenigheid uit de wereld te helpen.

45002. De **Voorzitter:** Is dat nog tijdens de bezetting of daarna gebeurd?

A. Dat is in Juli 1944 geweest.

45003. De Voorzitter: Kunt u dat rapport van de heer *van Schaik* aan ons overleggen?

A. Het is weer mijn enige exemplaar.

De Voorzitter: Ik zou zeggen, als u het er bij wil noteren, dan krijgen wij van u.....

A. Het is wel veel.

De Voorzitter: Als u het hier wilt laten, dan kopiëren wij het en dan krijgt u het teruggezonden.

A. Uitstekend. Dan zal ik u meteen de index geven.

45004. De heer Koersen: Is er ook nog een of ander stuk, waaruit u de censuur, die werd uitgeoefend, heeft kunnen vaststellen?

A. Het gaat mij meer om de algemene instelling; dat men een politieke commissie sticht, die bepaalde ideeën wil ventileren. Dat is hetgene wat Zwitserse *Hans* zeer uitdrukkelijk heeft medegedeeld. De erkenning daarvan kunt u trouwens zien uit de correspondentie. In de brieven van de Zwitserse weg is erkend, dat *Hans* zich zo heeft uitgelaten. Die uitlating is voor *van Borssum Buisman* de aanleiding geweest om Londen van dit zijns inziens ontoelaatbare en onaanvaardbare standpunt in kennis te stellen. U zult bovendien in de correspondentie van de Zwitserse weg de erkenning vinden, dat *Hans* hier buitengewoon ontactvol is opgetreden.

45005. De heer **Korthals**: Ik wilde nog vragen of ik het juist heb begrepen, dat u voor uw gedragslijn overleg had gepleegd met en ook de instemming had gekregen van de heer *Neher*?

A. Ja, toen was het echter al enige tijd aan de gang. Maar inderdaad heeft de heer *Neher*.....

45006. De Voorzitter: Dus vóór April 1944?

A. Ja, in November 1943. Ik ben met de heer *Neher* in October of November 1943 in contact gekomen en betrekkelijk gauw is dit een vrij vertrouwelijk contact geworden. Ik heb hem dit probleem toen voorgelegd, omdat ik het geen prettige zaak vond en omdat ik ook prijs stelde op zijn oordeel.

45007. De Voorzitter: Maar is het dus, als ik het nog even mag samenvatten, zo, dat het resultaat, van hetgeen u uit die copieën hebt geconstateerd, is, dat één stuk niet is doorgezonden en dat er zich voorts over andere stukken beschouwingen van de heren *Slotemaker* en *Stufkens* aan de heer *Visser 't Hooft* bij bevonden?

A. Ja, dit lijkt mij wel een juiste formulering; het ging mij echter meer om de algemene instelling in politieke zin, zoals reeds eerder opgemerkt. Bovendien zijn uit Zwitserland aan de Zwitserse weg mijn stukken teruggezonden, die ik buiten de Zwitserse weg om naar Zwitserland had gezonden.

45008. De Voorzitter: Hoe verklaart u dat?

A. Met andere woorden, datgene, waar men zich zo verontwaardigd over toont, werd door de Zwitserse weg precies zo gedaan. Stukken, die ik naar Zwitserland heb gezonden, niet langs de Zwitserse weg, zijn naar Nederland teruggezonden.

45009. De Voorzitter: Hoe heeft het zich dan toegedragen?

A. Dus, als men elkaar iets wil verwijten, dan verwijt men elkaar hetzelfde.

45010. De Voorzitter: Hoe en wanneer is dat gebeurd en hoe bent u dat te weten gekomen?

A. Hieruit. (Wijst aan). Dit betreft ook de inkomende correspondentie, net zo goed als de uitgaande. Het ging niet alleen over de uitgaande correspondentie, het ging over beide.

45011. De Voorzitter: De inkomende correspondentie passeerde dus ook de fotograaf?

A. Ja. (leest voor).

„Het probleem *Doortje* blijft het moeilijkst. De inhoud van de zending was niet bijzonder interessant, daar enige stukken

verouderd waren en enige andere stukken ons via u ongeveer tegelijkertijd bereikten. Ik doe u hierbij een inhoudsopgave van een zending toekomen en zend u het enige stuk terug, dat ook voor u van interesse kan zijn (325a). Er was bij de zending geen commentaar, wij kunnen dus slechts raden, dat liet stuk uit dezelfde kringen komt, waaruit u ook kort geleden enige stukken doorgegeven hebt”.

45012. De Voorzitter: Dus, waar u nu uit citeert, is .....

A. Een brief van *Wim* aan P.C., (wijst aan) — dus aan de Politieke Commissie — van 14 December 1943. Dit (wijst aan) is de inhoudsopgave, die terugkomt, die is niet erg interessant. Ik kan moeilijk zeggen, waar die betrekking op had, dat weet ik niet meer.

45013. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Zijn *Doortje* en *Chrisje* een en dezelfde persoon?

A. Ja.

45014. De Voorzitter: Heeft het dossier, dat u voor u hebt en dat op deze zaak betrekking heeft, uitsluitend met dit geval te maken?

A. Wat ik u net heb laten zien, is een deel van punt Db. Dat gaat echter maar tot blz. 54. Daarna volgt nog meer. Wat er nog meer is gevolgd, weet ik niet, dat kan ik op het ogenblik niet vaststellen. Ik heb de stukken wel, maar ik weet niet welk gedeelte daarvan is uitgegaan.

45015. De Voorzitter: Hebt u er bezwaar tegen, deze stukken hier te laten, zodat wij ze door kunnen zien?

A. Neen, ik heb er geen bezwaar tegen. Dan schrijven zij verder op 24.12:

„Wellicht interesseert liet u te weten, dat N.G. 175, volgens een door *Doortje* met de hand op het door haar doorgezonden rapport bijgeschreven mededeling, afkomstig van een academisch gevormde 65-jarige, lid der anti-revolutionnaire partij is. Ook is het misschien nuttig voor u om te weten, dat het rapport op het werken in Duitsland door Nederlandse artsen, dat u doorzond onder N.G. 174, ook voorkwam in haar zending, evenals N.G. no. 110”.

45016. De Voorzitter: Is dat een brief aan *Visser 't Hooft*?

A. Neen; die kregen zij van *Hans*. Uit dien hoofde meen ik, dat ik de verwijten, die men mij maakt, met evenveel recht aan de Zwitserse weg kan maken. Men spreekt van spionage, maar dan is hun spionage uitgebreider geweest dan omgekeerd. Ten slotte moest de Regering weten, wat zij met die stukken wilde doen.

De Zwitserse weg heeft zich verbaasd, dat die stukken zonder toelichting zijn gegaan, dat heb ik nooit begrepen, want er was een duidelijke brief bij. Aangezien „Vrij Nederland” de hele correspondentie heeft gehad, bezit zij die ook. In die brief gaf ik echter geen enkel commentaar. Dit was m.i. niet nodig, omdat men in Londen zelf kon zien, wat men uit die stukken wenste te weten.

45017. De Voorzitter: Mag ik dan vragen of u uwerzijds hiermee uw beschouwing over dit geval volledig meent te hebben gegeven? Of meent u, er nog iets aan te moeten toevoegen?

A. Ik zou er alleen dit aan willen toevoegen, dat de conclusie, waartoe de heer *van Schaik* is gekomen, niet zijn volledige en uiteindelijke conclusie is, maar is bedoeld om vrede te stichten. Ik heb die zaak uiteraard vrij uitvoerig met de heer *van Schaik* besproken, dus ik weet, dat zijn opinie wel iets anders is dan hij in dat stuk heeft neergelegd.

45018. De Voorzitter: Kunt u met een enkel woord zeggen, wat zijn conclusie in dat stuk is?

A. Het is een vrij uitvoerige uiteenzetting.

45019. De Voorzitter: Maar wat was dan zijn uiteindelijke opinie, die hij tegen u heeft geuit?

A. Hij geeft als conclusie, dat het natuurlijk heel verstandig is, dat ik dit heb gedaan, daar komt het in wezen op neer. Hij wilde dit in het stuk uiteraard niet schrijven, want dan kun je geen vrede stichten.

45020. De **Voorzitter**: Is hij er in geslaagd vrede te stichten?

A. Neen, helemaal niet. De heer *Slotemaker* kan men niet zo gemakkelijk van opinie doen veranderen.

De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u op een wel wat korte termijn hier was opgeroepen —, dat heb ik ten minste begrepen — en dat u daardoor misschien niet half zoudt kunnen zeggen, wat er wel te zeggen zou zijn over de onderwerpen, die thans aan de orde waren. De documentatie, die u hebt overgelegd, geeft mij aanleiding om te veronderstellen, dat u nog wel een en ander mede te delen hebt. Ik zou u willen vragen, dat, als u achteraf van oordeel zoudt zijn, dat er nog punten zijn, die nog onopgehelderd zijn, u de commissie dit nog wilt doen laten weten.

A. Is het niet beter, Mijnheer de Voorzitter, dat ik, wanneer ik de tekst van dit verhoor van u krijg, de hiaten, die er in zijn, aan de hand van mijn archief aanvul? Ik weet nu al niet meer precies wat ik u verteld heb, dat moet ik eerst weer zien, dan blijkt tevens op welk gebied ik nog rapporten heb... Zoals u ziet, ik heb hier een hele berg rapporten, die u kunnen interesseren. Nu is het voor mij echter moeilijk precies te weten, wat u interesseert. Ik kan u hier een boek tonen van het hoofd van de codedienst, waarin u kunt zien, hoe er op de Eindhovencienst werd gecodeerd. Hij heeft daarover een aardig verslag gemaakt, maar het kan heel goed zijn, dat het u niet interesseert. Ik kan u een grafiek verschaffen van de verzonden telegrammen, deze kan voor u om bepaalde redenen van belang zijn.

45021. De **Voorzitter**: U spreekt op het ogenblik over de codes. Zijn in dat boek alle codes te vinden, die gebruikt zijn?

A. Neen.

45022. De **Voorzitter**: Wat geeft het dan weer?

A. De gebruikte codes worden daar niet genoemd. Toen de „radiodienst binnenland" in gebruik werd genomen, is daarvoor een aparte codedienst ingericht. Daar waren zes man dag en nacht aan het werk, die hebben heel wat avonturen beleefd. Dit boek geeft slechts een beeld van hun werk, maar de technische kant behandelt het uiteraard niet.

45023. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat gepubliceerd?

A. Neen, het is niet gepubliceerd. Het is een gestencild boekje met tekeningen.

Generaal *Koot* heeft mij ook gesproken over het codeprobleem. Ik heb toevallig dezer dagen een heel onaangename ontdekking gedaan. Eergisteren had ik een rechercheur bij mij, die mij vertelde, dat *Gelderman* door de Duitsers is gearresteerd en later gefusilleerd, omdat de Duitsers een telegram aan mij zouden hebben onderschept, waarin Londen toestemming gaf, van *der Woude* (*Charante* heet die man) te elimineren. Toen zijn de Duitsers — ik wist niet, maar zij wel, dat *Gelderman* in regelmatig contact met *van der Woude* was — hem voor geweest en hebben hem gearresteerd met vele anderen. Ik vraag mij nu af of dit is gebeurd op grond van het feit, dat de code zo slecht was — wij hebben herhaaldelijk geprotesteerd tegen het gebruik van die codes —, of dat er in Londen verraad gepleegd is en men van daar uit de S.D. bericht heeft, dat er binnenkort iemand zou worden geliquideerd. Men kan dit alleen van de Duitsers horen, en dan hangt het er nog maar van af, wat ze je vertellen. Dit is het enige geval, waarvan ik heb gemerkt, dat er door de telegrammenwisseling iets is misgegaan. Overigens bewijst dit niet te veel, want ik heb er altijd — zoals ik u bij het vorige verhoor heb medegedeeld — op gerekend, dat mijn telegrammen zouden worden gebroken. Ik ken alleen de consequenties van dit telegram.

45024. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer gezegd, dat u in het algemeen alleen die berichten doorzond, die de Duitsers ook mochten weten.

A. Ja, van dit telegraaf heb ik mij niet waar gemaakt, dat het zulke gevolgen zou kunnen hebben. Trouwens, *Gelderman* zelf heeft afschriften van die telegrammen gehad, hij heeft zich dat natuurlijk ook niet waargemaakt.

45025. De **Voorzitter**: Het is vrij waarschijnlijk, dat de Duitsers uw telegrammenwisseling nauwkeurig hebben opgenomen en als zij dat gedaan hebben — ik denk ook wel, dat dit het oordeel van generaal *Koot* zal zijn —, dan moet men toch wel verbazend goede codes hebben, wil men uit een groot aantal telegrammen van de O.D. niet kunnen komen tot de ontcijfering er van.

A. Daar was ik mij zeer wel van bewust. Alleen: ik heb nooit gemerkt, dat zij het inderdaad hadden gedaan. Dit is de eerste keer; daarom is het uit technisch oogpunt interessant.

45026. De **Voorzitter**: U zegt, dat de andere berichten geen gevolgen behoeften te hebben.

A. Dat hoop ik ten minste, Ik kan natuurlijk meer van die fouten gemaakt hebben.

45027. De **Voorzitter**: Dat kan misschien zelfs later nog blijken, net zoals dat thans in een bepaald geval dezer dagen aan u is gebleken. Hoe dit echter zij, het zou niet zo verwonderlijk zijn, wanneer de Duitsers er in geslaagd zijn, uw codes te breken.

A. Het kan zeer goed zijn en het is zelfs zeer waarschijnlijk, dat die telegrammen inderdaad werden gedecodeerd. De fout blijft echter, dat men ons — en daar hebben wij herhaaldelijk op geattendeerd — te lang in Londen met dezelfde code heeft laten seinen.

45028. De **Voorzitter**: Dat is ook een der problemen, die de deskundigen, die de commissie bij dit onderwerp heeft geraadpleegd, hebben te onderzoeken voor de periode van het England-Spiel.

A. Ik heb uiteraard die zaak met generaal *Koot* al enige jaren geleden besproken. Reeds in 1943 heb ik hem door mijn code-officier de codes laten voorleggen en toen zijn ze al door hem afgekeurd.

45029. De **Voorzitter**: Toen ik u vroeg, of het door u bedoelde codeboek de codes, die gebruikt zijn in die tijd, bevatte, stelde ik die vraag, omdat dit voor de door onze commissie benoemde deskundigen misschien ter completering van het inzicht, dat zij er al over hebben, van belang zou kunnen zijn.

A. Generaal *Koot* zal daar een dezer dagen van *Borssum Buisman* over horen, die weet dit precies.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede aan het eind gekomen van hetgeen ik u te vragen had. U meent ook, dat u voor het ogenblik geen nadere inlichtingen meer kunt geven? Zo neen, dan dank ik u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

P. J. SIX.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 11 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPH SCHREIEDER,

oud 43 jaar; tegenwoordige verblijfplaats:
strafgevangenis te 's-Gravenhage; Kriminal-Direktor.

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,

oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur
N.V. Babylon Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

45038. De **Voorzitter**: Er zijn nog enkele onderwerpen, welke de commissie met u wil bespreken. Evenals de vorige keer worden ook ditmaal uw antwoorden geacht te zijn gegeven onder het verband van de eed, die u bij uw eerste verhoor hebt afgelegd.

4. Ja.

A. Ja.

45039. De **Voorzitter**: U hebt bij uw eerste verhoor gezegd, dat over de verbindingen van het England-Spiel, naar uw schatting, wel een 4000 telegrammen gewisseld zijn.

A. Ja.

A. Ja.

45040. De **Voorzitter**: Is dat de som van uit- en ingaande telegrammen?

A. Van alles te zamen.

A. Insgesamt.

45041. De **Voorzitter**: Juist. Het punt, dat ons interesseert, is of u kunt mededelen, wat de inhoud van dit telegrafische verkeer is geweest. Misschien kunt u het in groepen van berichten verdelen en aangeven, hoe die groepen zich tot elkaar in belangrijkheid hebben verhouden?

A. Ja. Dan zou ik het zo moeten indelen. Een groep, die zich met de zuiver — hoe zal ik het zeggen — algemene omstandigheden van de agent bezighield, d.w.z. dat hij nu zijn verkeer geregeld heeft, dat hij allerlei dingen nodig heeft, en vragen over zijn eigen toestand, dus meer, men zou kunnen zeggen, berichten van persoonlijke aard, die de agent zelf betroffen hebben. Dan de tweede soort, de tweede groep, berichten over de z.g. doorgevoerde of geprobeerde, doch inislukte opdrachten. De derde groep, al die telegrammen, die over de spelen gingen, die op grond van opdrachten uit Engeland doorgevoerd zijn. Of het nu de dienst-*Wim* of het spel van het Nationaal Comité was. Dan de vierde groep, zuiver spionageberichten, berichten, die op de een of andere manier militaire dingen tot onderwerp hadden. Dus z.g. spel materiaal voor de tegenstander. Dat zijn de groepen, die mij op het ogenblik invallen.

A. Ja. Da musste ich es so einteilen. Eine Gruppe, die sich mit den rein — wie soll ich sagen — allgemeinen Umständen des Agenten befasste, d.h. dass er nun seinen Verkehr aufgebaut hat, dass er diese und jene Dinge benötigt, und Fragen über sein eigenes Befinden. Also mehr, man möchte sagen, Berichte persönlicher Natur, die den Agenten selbst betroffen haben. Dann die zweite Art, die zweite Gruppe, Berichte über angeblich durchgeführte oder versuchte, aber misslungene Aufträge. Die dritte Gruppe, jene Funksprüche, die sich mit den Spielen befassten, die auf Grund von Aufträgen aus England durchgeführt worden sind. Sei es nun Dienst-*Wim*, sei es nun das Spiel National Komitee. Dann die vierte Gruppe, ausgesprochene Spionageberichte, Berichte, die irgendwelche militärische Dinge zum Gegenstand hatten, also sogenanntes Spielmaterial für den Gegner. Das sind die Gruppen, die mir augenblicklich einfallen.

45042. De **Voorzitter**: Rekent u onder de eerste groep, die derhalve omvat de berichten, die op de agenten zelf betrekking hebben, ook mededelingen, die betrekking hebben op een nieuwe code, op zendtijden e. d.?

A. Op alles, wat het werk van de agenten aangaat.

A. Auf den ganzen Agentenbetrieb.

45043. De **Voorzitter**: Dus niet alleen berichten, die betrekking hebben op zijn persoonlijke welzijn?

A. Ook deze, dus wat zo in het algemeen betrekking heeft op zijn welzijn, vragen of hij sommige dingen nog nodig heeft, of zijn bestelling, die hij eventueel opgaf voor zijn persoonlijk gebruik. Dat hoort er bij. Dus wat zijn persoon zelf betrof en het zenden en — wanneer ik het zo zeggen mag — het materiaal en de omstandigheden van zijn eigen werkzaamheid als agent.

45044. De **Voorzitter**: Daaronder behoren dus b.v. ook telegrammen, waarbij nadere informatie gevraagd werd over berichten, die niet goed begrepen waren'?

A. Ja, dat er telegrammen bij waren, die aan de overkant niet helemaal begrepen werden of dat men naar de veiligheid van de agent vroeg of dergelijke dingen.

45045. De **Voorzitter**: U kunt dus de berichten, in het algemeen gesproken, in vier groepen indelen?

A. Ja, dat is zo, wat mij op uw vraag direct te binnen schiet, en ik geef, dat dit in grote trekken ook juist is.

45046. De **Voorzitter**: Als u deze vier groepen nu kwantitatief beschouwt, hoe zou dan ongeveer de verdeling tussen die vier groepen zijn?

A. Ik reken dan, dat de verhouding ongeveer is $2/5$, de telegrammen, die met de spelen samenhangen.

45047. De **Voorzitter**: U bedoelt dus de telegrammen, die betrekking hadden op de persoonlijke omstandigheden van de agenten?

A. Neen, de spelen, die zich daaruit ontwikkeld hebben.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ik geloof, dat dat de derde groep was. En de andere drie groepen ieder $1/5$ ongeveer, dus dat is samen ongeveer $3/5$. Dus alle telegrammen uit het spel-Nationaal Comité, alle telegrammen uit de dienst-Wim en alle toekomstige speien, die zich daaruit ontwikkeld hebben, dat komt zo ongeveer op $2/5$ en al het overige op $3/5$, en ik geloof, dat men de drie groepen dan ongeveer op ieder $1/5$ kan indelen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Waarbij ik nog als aanvulling zou willen zeggen, dat vanzelfsprekend natuurlijk het verkeer op de oudere lijnen en ook het totaal van de inkomende telegrammen meer en groter was dan bij de op het laatst opgeheven lijnen, die begin 1943 opgericht werden. Toen was het telegramverkeer naar verhouding tamelijk gering, afgezien van de ene lijn, waarop het spel-Wim liep; daar was het sterker.

45048. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat de mededelingen, die betrekking hadden op spionage, en de mededelingen, die betrekking hadden op sabotage-opdrachten, en de mededelingen, die verband hielden met de techniek van het werk der agenten, ieder ongeveer een vijfde deel uitmaakten?

A. Ongeveer $1/5$ van de hele zaak.

45049. De **Voorzitter**: De berichtgeving over de sabotage behoefde waarschijnlijk ook niet zo intensief te zijn, omdat de opzet — ten minste die indruk heb ik — van een organisatie als die van *Jambroes* niet in de eerste plaats gericht was op onmiddellijke sabotage, doch veel meer gericht was op het in het leven roepen van verzetsgroepen, die eigenlijk pas zouden optreden, wanneer de invasie zou komen?

A. Ja.

45050. De **Voorzitter**: Ik zeg dit ook in verband hiermede, dat ik mij afgevraagd heb of u wel geheel juist was de vorige keer, toen u als één van de elementen, die twijfel hadden moeten doen rijzen aan de overkant, het volgende hebt aangegeven. U zei toen: Er moest voor de overkant toch reden zijn om zich enigermate te

A. Auch diese, also was so allgemein die Frage nach seinem Wohlsein betrifft, Fragen ob er nun diese und jene Dinge noch braucht, oder seine Bestellung, die er eventuell aufgab für seinen persönlichen Bedarf, das gehört dazu. Also was seine Person selbst betraf und den Sendebetrieb und — wenn ich so sagen darf — das Material und die Umstände seiner eigenen Tätigkeit als Agent.

A. Jawohl, dass Telegramme dabei waren, die von druben nicht ganz verstanden wurden, oder dass man nach der Sicherheit des Agenten fragte, und dergleichen Dinge.

A. Ja, das ist so, was mir auf die Frage unmittelbar ins Gedächtnis kommt, und ich glaube, dass im grossen Rahmen das auch zutreffend ist.

A. Ich rechne dann, das es sich ungefähr verhält zwei Fünftel, die Telegramme, die mit den Spielen zusammenhängen.

A. Nein, also die Spiele, die sich daraus entwickelt haben.

A. Ich glaube, die dritte Gruppe war das. Und die anderen drei Gruppen je ein Fünftel ungefähr, also das gibt ungefähr zusammen drei Fünftel. Also der ganze Funkverkehr aus dem Spiel National Komitee heraus, der ganze Funkverkehr aus dem Dienst *Wim* und all den Nebenspielen, die sich daraus entwickelt haben, das kommt so ungefähr auf zwei Fünftel und all das Ubrige auf drei Fünftel und ich glaube, dass man die drei Gruppen dann ungefähr auf je ein Fünftel einteilen kann.

A. Wobei ich zur Ergänzung noch sagen darf, dass zwangsläufig natürlich der Verkehr auf den älteren Linien und auch die Summe der anfallenden Telegramme, mehr und grösser war als bei den zuletzt abgebauten Linien, die Anfang 1943 ausgebaut wurden. Da war der Funkverkehr im Verhältnis ziemlich gering, abgesehen von der einen Linie, auf der das Spiel *Wim* lief; da war er stärker.

A. Ungefähr ein Fünftel der ganzen Sache.

A. Ja.

verwonderen over de stilte, die hier heerste. U zei: Het is geen kleinigheid, als men vijftig agenten hier neerwerpt, en men hoort dan zo weinig. Daartegenover zou ik willen vragen: Gaat dit argument wel helemaal op, omdat het grootste gedeelte van de agenten bedoeld was om te werken in de groep-Jambroes, die men wilde oprichten, doch van welke groep geen directe activiteit zou uitgaan?

A. Niet de activiteit, die op de andere lijnen verwacht werd en er volgens de opdrachten op zich zelf ook zou moeten zijn. Maar er was toch een gering verkeer op grond van afzonderlijke opdrachten. Ik kan mij voorstellen, dat men misschien van Engelse zijde daarvan uitgegaan is, dat men zei: Een dergelijke grote organisatie kan men niet helemaal onbenut laten. Men moet toch enige opdrachten geven. Dus het is zo, dat er ook al opdrachten op de lijn van de groep-Jambroes gekomen zijn, al was het dan ook niet in die mate als op de andere zeven reeds lang bestaande lijnen.

45051. De **Voorzitter:** U bent dus wel van mening, dat de sabotage-opdrachten over de andere lijnen, dus die buiten de Jambroes-verbindingen, intensiever waren?

A. Ja.

45052. De **Voorzitter:** Over welke lijn kwam de opdracht tot de Kootwijksabotage?

A. Op de eerste, van *Taconis*. De sabotage van de sluisen in Limburg was ook een opdracht op één van de oudste lijnen — voor Akkie, dat was de derde lijn.

45053. De **Voorzitter:** Merkwaardig is echter, dat, wat die sabotage-opdrachten betreft, we eigenlijk maar van enkele frappante opdrachten hebben gehoord. Er werden van Duitse zijde wel verschillende dingen gemeld als sabotage. Zelfs doodgewone ongelukken werden soms als zodanig gemeld. Echter van positieve opdrachten heb ik noch van u, noch van anderen, buiten het geval-Kootwijk en misschien nog een enkel ander geval veel gehoord.

A. Ja, de situatie was nu zo, dat de agenten, afgezien van later gegeven concrete opdrachten, reeds opdrachten meebrachten. Ik herinner me bij voorbeeld *Taconis*, die oorspronkelijk immers als sabotage-agent opgeleid was en, zoals iedere andere sabotage-agent, in het algemeen de opdracht had sabotage-aanslagen uit te voeren, waar en wanneer er in het algemeen maar de mogelijkheid voor bestond. Daarnaast heeft echter bij voorbeeld *Taconis* ook reeds — ik geloof — vijf opdrachten meegebracht uit Engeland. Ik zou u dus willen verzoeken, onderscheid te maken tussen de concrete opdrachten, die later gegeven werden door de radio, en de algemene opdracht, die iedere sabotage-agent reeds had om op eigen initiatief sabotage-aanslagen uit te voeren en de concrete opdrachten, die hij reeds meebracht.

45054. De **Voorzitter:** Hoe bent u die opdrachten van *Taconis* te weten gekomen, want *Taconis* was toch één van de mensen, die uit zich zelf niet vlot zijn geweest met het afleggen van verklaringen?

A. Voor zover ik mij herinner, had *Taconis* een notitieblok bij zich of een notitiebriefje en daar had hij 5 of 6 punten opgeschreven.

45055. De **Voorzitter:** Als we er nu van uitgaan, dat één/vijfde der telegrammen betrekking had op sabotage, zou dat dus betekenen, dat in deze groep van de telegrammenwisseling over en weer ongeveer 800 telegrammen zouden zijn gegaan?

A. Ja.

45056. De **Voorzitter:** Was het nu zo, dat het aantal uitgaande en inkomende telegrammen daarbij ongeveer even groot was of waren er veel meer telegrammen van de Duitse kant, waarin men mededelingen deed van z.g. sabotagedaden om duidelijk te maken, dat er aan de algemene opdracht, zoals b.v. *Taconis* die had, inderdaad wat gedaan werd?

A. Ja, ik zou bijna willen zeggen, dat de verhouding tamelijk gelijk was.

45057. De **Voorzitter:** Maar waarmede zijn dan, daar er zo weinig concrete opdrachten geweest zijn, de 400 telegrammen, die in deze groep uit Londen gekomen zijn, gevuld geweest?

A. Dat kan men steeds weer navragen, of ik denk aan de berichten over de z.g. oprichting van de groep-Jambroes alhier, deze sabotage-groep met 1067 man.

A. Nicht die Aktivität, die auf den anderen Linien erwartet wurde und nach den Aufträgen an sich auch sein sollte. Aber es war doch ein geringer Verkehr auf Grund einzelner Aufträge vorhanden. Ich kann mir vorstellen, das man vielleicht von englischer Seite dabei davon ausgegangen ist, dass man sagte: eine derartige grosse Organisation kann man nicht ganz unbeschäftigt lassen, man muss ja doch einzelne Aufträge geben. Also ist es so, dass schon auch Aufträge auf die Linie der Gruppe *Jambroes* gekommen sind, wenn auch nicht in dem Masse, wie auf den ubrigen sieben, schon lange bestehenden Linien.

A. Jawohl.

A. Auf der ersten, von *Taconis*. Die Sabotage der Schleusen in Limburg war auch ein Auftrag auf einer der ältesten Linien — für Akkie, das war die dritte Linie.

A. Ja, es lag nun so, dass die Agenten, abgesehen von später gegebenen konkreten Aufträgen, schon Aufträge mitbrachten. Ich erinnere mich an *Taconis* z.B., der nun an sich ja als Sabotage-Agent ausgebildet war und wie jeder andere Sabotage-Agent einen generellen Auftrag hatte, Sabotage-Anschläge durchzuführen, wo und wann er überhaupt die Möglichkeit hatte. Nebendem hat aber z.B. auch *Taconis* schon — ich glaube — fünf Aufträge mitgebracht aus England. Also ich bitte zu unterscheiden zwischen den konkreten Aufträgen, die später gegeben wurden durch Funk, und dem generellen Auftrag, den jeder Sabotage-Agent schon hatte aus eigener Initiative Sabotage-Anschläge durchzuführen und den konkreten Aufträgen, die er schon mitbrachte.

A. Soviel ich mich erinnere, hatte *Taconis* einen Notizblock dabei oder einen Notizzettel und da hatte er fünf oder sechs Punkte aufgeschrieben.

A. Ja.

A. Ja, ich möchte fast sagen, dass das Verhältnis ziemlich gleich war.

A. Das kann man immer wieder nachfragen, oder ich denke an die Meldungen über den angeblichen Aufbau der Gruppe-Jambroes hier, dieser Sabotagegruppe mit 1067 Mann.

45058. De **Voorzitter**: Dus die rekent u daar ook onder?

A. Ja, en wanneer wij nu een bericht gaven, dat de groep in wording was en we morsten immers de langzame opbouw met alle moeilijkheden in telegrammen beschrijven, dan kwamen steeds weer van de overkant navragen, tussenvragen of de een of andere instructie, dat dit of dat anders gedaan moest worden, zodat ik zou willen zeggen: het woog tamelijk tegen elkaar op.

45059. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot de andere groep, die u aanduidt als het verkeer over spionage-aangelegenheden.

A. Ja.

45060. De **Voorzitter**: Hoe ging dat en wat hield de berichtgeving op dat gebied in?

A. Dat waren berichten van militaire aard, dus over troepenverplaatsingen, enz., in het algemeen uitgedrukt, materiaal, dat normaal een agent ook heeft moeten berichten als constatering op militair gebied over de sterkte, over de bewegingen in de Duitse weermacht.

45061. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, daarvoor gebruikte u, en dat zal waarschijnlijk meer het werk van *Giskes* geweest zijn, die meldingen over troepenbewegingen en troepenopstellingen, waarvan men meende, dat men ze, zonder al te grote belangen te schaden, wel door kon geven?

A. Kan doorgeven, want wij zeiden: er is geen agent, die zelfs, wanneer zijn speciale opdracht sabotage is, ook niet spionagemateriaal verzamelen zal, noodzakelijkerwijs verzamelen moet, bij het zoeken naar sabotage-objecten.

45062. De **Voorzitter**: En waarschijnlijk zijn tussen die telegrammen ook wel bewust berichten verzonden, die men kwijt wilde zijn om de militaire leiding in Engeland te misleiden over de bedoelingen van Duitse troepenbewegingen, enz.?

A. Van welk gezichtspunt men uitging, weet ik niet. Ik weet slechts, dat *Giskes* steeds met het oppercommando van de weermacht onderhandelen moest, later met de opperbevelhebber West, om steeds afzonderlijke berichten vrij te krijgen. Van welk gezichtspunt men uitgegaan is, weet ik niet, want dat stelde *Giskes* niet op, maar dat deed Parijs als opperbevelhebber West, resp. Berlijn.

45063. De **Voorzitter**: Het is echter vrij waarschijnlijk, dat men, gegeven het feit, dat men de verbindingen had, daar ook op deze wijze gebruik van gemaakt heeft?

A. Men gaf door datgene, waarvan men meende, dat de tegenstander het weten moest of datgene, waarbij men belang had, dat hij er een zekere voorstelling van had.

45064. De **Voorzitter**: En nu omgekeerd. Kwamen er van Engeland uit ook wel eens mededelingen, waarbij men probeerde te suggereren, dat men van geallieerde zijde bepaalde dingen van plan was of niet van plan was?

A. Niets, helemaal niets.

45065. De **Voorzitter**: Helemaal niets?

A. Neen, niets.

45066. De **Voorzitter**: Kunt u dat positief zeggen?

A. Dat kan ik positief zeggen. Dus wanneer ik uw vraag goed begrepen heb, Mijnheer de Voorzitter, wilt u daarmee zeggen, of er de een of andere opdracht kwam of de een of andere mededeling aan de agenten, dat er nu van geallieerde zijde een of andere bepaalde militaire bedoeling bestond?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dergelijke opdrachten kwamen niet, hetgeen ons zeer speet.

45067. De **Voorzitter**: U zegt „hetgeen ons zeer speet”. Maar het zou daarbij altijd nog de vraag geweest zijn of ze — als ze gekomen waren — waar geweest zouden zijn!

A. Op zich zelf ja, dat is juist. Maar men kan dan toch steeds, wanneer men op zekere hoogte helemaal „in” de zaak zit, zo ongeveer beoordelen, wat verkeerd is of wat juist.

A. Ja, und wenn wir eine Meldung gaben, dass die Gruppe im Aufbau sei, und wir mussten ja den langsamen Aufbau mit allen Schwierigkeiten in Telegrammen darstellen, dann kamen immer wieder von der Gegenseite Nachfragen, Zwischenfragen oder irgendwelche Anordnungen, dass dieses oder jenes anders zu machen sei, sodass ich sagen möchte: es hat sich ziemlich ausgeglichen.

A. Ja.

A. Das waren Meldungen militärischer Art, also über Truppenverlagerung u.s.w., allgemein ausgedrückt, Material, das normaler Weise ein Agent auch gemeldet haben musste, als Feststellungen auf militärischem Gebiet über die Stärke, über die Bewegungen innerhalb der deutschen Wehrmacht.

A. Durchgeben kann, denn wir sagten: Es gibt da keinen Agenten, selbst wenn es seine Spezialaufgabe Sabotage ist, der nicht auch Spionagematerial sammeln wird, zwangsläufig sammeln muss, bei dem Suchen nach Sabotage-Objekten.

A. Aus welchem Gesichtspunkt man ausging, weiss ich nicht. Ich weiss nur, dass *Giskes* immer mit dem Oberkommando der Wehrmacht verhandeln musste, später dann mit dem Oberbefehlshaber West, um immer einzelne Meldungen freizubekommen. Aus welchem Gesichtspunkt man ausgegangen ist, weiss ich nicht, denn das stellte nicht *Giskes* zusammen, sondern das machte Paris als Oberbefehlshaber West, bezw. Berlin.

A. Man gab durch, was man glaubte, dass der Gegner wissen sollte, oder wo man Interesse daran hatte, dass er eine gewisse Vorstellung hatte.

A. Nichts, gar nichts.

A. Nein, nichts.

A. Das kann ich positiv sagen. Also, wenn ich Ihre Frage richtig verstanden habe, Herr Vorsitzender, Sie wollen damit sagen, ob irgendein Auftrag kam oder irgendeine Mitteilung an die Agenten, dass nun von alliierter Seite irgendwelche bestimmte militärische Absichten bestanden?

A. Derartige Aufträge kamen nicht, was wir sehr bedauerten.

A. An sich ja, das ist richtig. Aber man kann ja immer dann, wenn man gewissermassen „darin sitzt” in der Sache, so ungefähr beurteilen was falsch ist oder richtig.

45088. De **Voorzitter**: Om nu eens een heel concreet voorbeeld te nemen: is er wel eens door bepaalde berichten in de telegrammen van Engelse kant gesuggereerd, dat in 1942 — om nu maar een tijdstip te nemen — de invasie op handen was?

A. Neen, niets.

45069. De **Voorzitter**: Helemaal niet?

A. Neen, helemaal niets. Wij hebben steeds gehoopt, dat wij juist uit deze hele organisatie en organisatie-Jambroes in de loop dezer dingen iets zouden te weten komen, omdat we zeiden: Op het een of andere tijdstip moet toch deze organisatie te werk gesteld zijn. Men zal van Engelse zijde wel niet zeggen: op de zo en zoveelste vindt een invasie plaats, maar men zou bij voorbeeld kunnen zeggen: op de zo en zoveelste moet de organisatie klaar zijn. En daarop wachtten wij eigenlijk. Dat was het hele doel van het spel om dat vast te stellen, maar jammer genoeg kwamen de ontsnappingen van de agenten er tussen.

45070. De **Voorzitter**: Het spreekt vanzelf, dat, als men regelrecht over zo'n verbinding aan een bepaalde agent had bericht: „denk er om, op de zoveelste van die maand gaat de invasie beginnen“, u natuurlijk had moeten begrijpen, dat dat niet juist kon zijn. Zulk een bericht zou men echter een agent nooit sturen. Maar als men een reeks berichten had gestuurd, waarbij men aanwijzingen gaf, dat de organisatie in een bepaald tijdsbestek opgericht moest zijn of bepaalde dingen moest gaan voorbereiden, dan zou dat wel een aanwijzing geweest zijn, waarmede men rekening had moeten houden.

A. Ja, juist.

45071. De **Voorzitter**: Is iets van die aard nooit gekomen?

A. Neen, dat is niet gekomen, noch in de vorm zoals u, Mijnheer de Voorzitter, heel juist zegt, die aanleiding gegeven zou hebben om te zeggen, dat is niet juist, men vertrouwt de agenten niet, geeft vals materiaal, noch in de andere vorm, dat er de een of andere instructie zou gekomen zijn om nu de organisatie-Jambroes of een andere groep op de andere lijnen voor een bepaald tijdstip of ook op een bepaalde plaats paraat te houden, want het was immers ook, kan ik zeggen, juist bij de organisatie van de groep-Jambroes steeds de vraag: waar zou het zwaartepunt van een invasie kunnen liggen? Zal de stoot uit het zuiden komen, dus uit België? Zal de stoot direct van de zeezijde komen? En daarom was het immers de vraag, waar de tegenstander de sterkste groep in de sabotage-organisatie wenst.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Maar Jambroes heeft oorspronkelijk zijn getallen genoemd en die waren eigenlijk in verhouding tot de grootte van de provincies, dus kon men niet tot een of ander militair oogmerk concluderen, zodat men zou kunnen zeggen: daar, waar de stoot komt, moet de sabotage-groep het sterkste zijn. Ik heb later ook in mijn latere spelen geprobeerd, maar . . . .

45072. De **Voorzitter**: De hoop, dat zulk soort berichten over deze verbindingen zouden doorkomen, is natuurlijk één van de voornaamste redenen geweest, waarom het van Duitse kant bij dit „Spiel“ ging?

A. Het is het doel van ieder spel, dat men uit de opdrachten, die de agent krijgt, de bedoelingen van de tegenstander leert kennen. Of wel reeds tijdens het spel op een bepaald tijdstip. Ik zou me kunnen voorstellen, wanneer het England-Spiel tot de invasie zou hebben verder gelopen, dat dan op zekere dag reeds een bevel aan de groep-Jambroes gekomen zou zijn en dat deze groep zich zo en zo zou hebben moeten gedragen. Maar het is juist in dit geval niet gebeurd, dus, zoals ik reeds zei, de opdracht of de opdrachten, die ons bepaalde bedoelingen van de geallieerden zouden hebben doen kennen, zijn niet gekomen.

45073. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen, dat het „England-Spiel“ in zoverre zijn voornaamste doel gemist heeft?

A. In zoverre, ja.

A. Nein, nichts.

A. Nichts, gar nichts. Wir haben immer erhofft, dass wir gerade aus dieser ganzen Organisation und Organisation-Jambroes, im Laufe dieser Dinge etwas erfahren würden, weil wir sagten: Irgendwann muss ja diese Organisation eingesetzt sein. Man wird auf englischer Seite wohl nicht sagen, am so und so vielten findet eine Invasion statt, aber man könnte z.B. sagen: Am so und sovielten muss die Organisation fertig sein. Und darauf warteten wir eigentlich. Das war ja der ganze Sinn des Spiels um das festzustellen, aber da kamen leider die Ausbrüche der Agenten dazwischen.

A. Jawohl, richtig.

A. Nein, das ist nicht gekommen. Weder in der einen Form, wie Herr Vorsitzender ganz richtig sagen: die Anlass gegeben hätte, zu sagen, das ist nicht richtig, man misstraut den Agenten und gibt falsches Material hinein, noch in der anderen Form, dass irgendwelche Weisung gekommen wäre um nun die Organisation-Jambroes oder eine andere Gruppe auf den anderen Linien für einen bestimmten Zeitpunkt oder auch an einem bestimmten Ort parat zu halten, denn es war ja auch, kann ich sagen, gerade bei der Organisation der Gruppe-Jambroes, immer die Frage: Wo könnte das Schwergewicht einer Invasion liegen? Soll der Stoss vom Süden kommen, also von Belgien herauf? Soll der Stoss direkt kommen von der Seeseite her? Und da war ja die Frage, wo der Gegner die stärkste Gruppe innerhalb der Sabotage-Organisation wünscht.

A. Aber es hat ursprünglich Jambroes seine Zahlen genannt und die waren eigentlich im Verhältnis zur Grösse der Provinzen; da konnte man also auf irgendeine militärische Absicht nicht schliessen, dass man sagen könnte: Da wo der Stoss kommt, soll die Sabotage-Gruppe am stärksten sein. Ich habe später auch in meinen späteren Spielen versucht, aber.....

A. Es ist der Zweck jedes Spieles, dass man aus den Aufträgen, die der Agent bekommt, die Absicht des Gegners erkennt. Sei es schon im Laufe des Spieles, oder sei es zu einem bestimmten Zeitpunkt. Ich könnte mir vorstellen, wenn das England-Spiel bis zur Invasion weiter gelaufen wäre, dass dann irgendwann schon ein Befehl an die Gruppe-Jambroes gekommen wäre und dass die Gruppe sich so oder so hatte verhalten sollen. Aber es ist eben in diesem Fall nicht eingetreten, also, wie ich schon sagte, der Auftrag oder die Aufträge, die uns gewisse Absichten der Alliierten bekanntgegeben hätten, sind nicht gekommen.

A. In sofern, ja.

45074. De **Voorzitter**: Dus het verkeer in de categorie telegrammen in zake spionage-aangelegenheden was waarschijnlijk van Nederland naar Engeland groter dan het verkeer van Engeland naar Nederland?

A. Ja. Misschien niet veel groter, omdat steeds weer vragen en wedervragen kwamen, maar men kan zeggen: Het was van onze kant sterker dan van de overkant. Meestal was het zo, dat wij dan dergelijke telegrammen gebruikten, wanneer we anders niet wisten, wat we moesten zenden, wan! er waren bepaalde dode momenten, dat men zei: „Wat zullen we zenden?“ Giskes zei: „Ik zal maar weer eens een of ander militair bericht doorgeven, opdat het verkeer niet zo lang stil ligt“, en zo werd het dan altijd een beetje verdeeld in berichten van z.g. sabotagedaden en die van zuiver militaire aard.

45075. De **Voorzitter**: Heb u ook iets te maken gehad niet de zender, die dr. Brouwer in Bilthoven heeft gehad?

A. Ja.

45076. De **Voorzitter**: Hoe zat dat in elkaar?

A. Dat was een tamelijk mysterieuze zaak. Dr. Brouwer is gevangengenomen in April 1943. Ik geloof niet, dat ik me vergis, in April 1943. Hij had samengewerkt met een zekere Tuyn, die de marconist was. Brouwer was meer de geestelijke leider van deze groep. Tuyn was al eens gevangengenomen in het jaar 1941. En merkwaardigerwijze had hij zich toentertijd zelf gemeld.

45077. De **Voorzitter**: Hoe schrijft u die naam?

A. Ik geloof Tuyn. Ik denk niet, dat ik me vergis, dat hij Tuyn geheten heeft. Hij had zich toentertijd, ik geloof in het jaar 1941, wanneer het niet reeds vroeger was, in Utrecht bij de Duitse Ortskommandantur zelf gemeld. Ik geloof, dat het reeds vroeger was, begin 1941 of einde 1940 was het al. Toen heeft hij zich gemeld en heeft toen gezegd, dat hij in een spionnagesgroep terechtgekomen was en zelf een bericht wilde doorgeven. Op grond van deze vrijwillige melding van Tuyn is toen een quasi samenkomst waargenomen, die Tuyn z.g. met een man van deze spionnagesgroep had bij het z.g. Belgische Monument in Utrecht. En bij deze samenkomst, waarbij niemand gevangengenomen is, werd toen alleen maar spionnage-materiaal gevonden, waarbij nooit opgehelderd kon worden of Tuyn dat nu zelf daar neergelegd had of hoe het anders kwam. Het was een tamelijk grote hoeveelheid spionnagemateriaal, getekend „A.T.“. Tuyn is toen nog ondervraagd, heeft toen weer beweerd nog een samenkomst te hebben, ook in Utrecht. Daar is hij toen ook naar toegegaan, bewaakt door Duitse ambtenaren, dus door ambtenaren van mij. Tijdens deze samenkomst kreeg Tuyn een aanval en kwam in het ziekenhuis. Uit het ziekenhuis is hij toen in een badkuip naar buiten gedragen en bevrijd. Toen Zomer in Augustus 1941 gevangengenomen is (de agent Zomer in Bilthoven), stelde ik vast, dat zijn berichten ook met „A. T.“ getekend waren. Toen ben ik er op gekomen, dat Tuyn met Zomer samengewerkt heeft. In het jaar 1943 kwam de zaak dr. Brouwer. Ik stelde vast, dat dr. Brouwer met Tuyn, die zich echter weer aan de vangenneming onttrokken had en niet gevangengenomen kon worden, in verbinding stond. Zoveel staat mij nog bij van de zaak dr. Brouwer.

45078. De **Voorzitter**: Is de berichtgeving, die van de groep van dr. Brouwer uitging, gepeild en heeft men die van Duitse zijde kunnen ontcijferen of niet?

A. Er is niet gepeild. De zaak dr. Brouwer was een zijtak van het spel Nationaal Comité en wel is waar heeft van der Waals verbindingen gekregen via van Tijen. Ja, een ogenblik, zo was het. Uit deze kring, notaris fer Horst-van Tijen, heeft van der Waals nog iemand getroffen. Ik weet niet meer wie en hij berichtte me toen, dat een man een zender had. Deze man is gevangengenomen, was een heel kleine man, die er absoluut anders uitzag dan een agent of een man, die een zender bedient. Toen is uitgekomen, dat deze kleine man slechts een verzekeringsagent was, die gehoord had, dat dr. Brouwer een zender had, en zo zijn we aan dr. Brouwer gekomen. Toen is dr. Brouwer gevangengenomen en zo werd vastgesteld, dat hij op zich zelf niet de man was, die zond, maar die een directe verbinding had. Toentertijd is ook een dagboek van Tuyn gevonden, waarin hij zijn belevenissen beschreef en zijn eerste inhechtenisneming. Zo is dr. Brouwer gevangengenomen, dus niet door peiling, maar op de een of andere manier op grond van contacten met van der Waals uit de zaak-van Tijen.

A. Ja, vielleicht nicht viel grösser, weil immer die Anfragen und Gegenfragen wieder kamen, aber man kann sagen: Er war von unserer Seite stärker wie von drüben. Meistens war es so, dass wir dann derartige Telegramme verwendeten, wenn wir sonst nicht wussten, was wir geben sollten, denn es gab bestimmte tote Momente, wo man sagte: Was sollen wir geben? Giskes sagte: Ich werde mal wieder irgendeine militärische Meldung durchgeben, damit der Verkehr nicht solange still steht und so wurde dann immer etwas aufgeteilt zwischen der Meldung angeblicher Sabotage-Akte und zwischen irgendwelchen Meldungen rein militärischer Natur.

A. Ja.

A. Das war eine ziemlich mysteriöse Sache. Dr. Brouwer ist festgenommen worden im April 1943. Ich glaube mich nicht zu tauschen, im April 1943. Er hatte zusammengearbeitet mit einem Tuyn, der der Funker war. Brouwer war mehr der geistige Leiter dieser Gruppe. Tuyn war schon mal festgenommen im Jahre 1941. Cnd zwar hatte er sich seinerzeit, eigentümlicherweise, selbst gemeldet.

A. Ich glaube Tuyn. Ich glaube nicht mich zu tauschen, dass er Tuyn geheissen hat. Er hat sich seinerzeit, ich glaube im Jahre 1941, wenn es nicht schon früher war, in Utrecht bei der deutschen Ortskommandantur selbst gemeldet. Ich glaube, es war schon früher, Anfang 1941 oder Ende 1940 war es schon. Da hat er sich gemeldet und hat dann gesagt: Er sei in eine Spionagegruppe hineingekommen und wolle selbst eine Meldung machen. Auf grund dieser freiwilligen Meldung von Tuyn ist dann ein angeblicher Treff wahrgenommen worden, den Tuyn angeblich mit einem Mann dieser Spionagegruppe hatte, am sogenannten belgischen Monument in Utrecht. Und bei diesem Treff, bei dem niemand erfasst worden ist, wurde lediglich dann Spionagematerial gefunden, wobei nie geklärt werden konnte, ob dass nun Tuyn selbst hingelegt hat oder wie es sonst kam. Es war eine ziemlich grosse Menge von Spionagematerial, gezeichnet mit „A.T.“ Tuyn ist dann noch vernommen worden, hat dann wieder behauptet noch einen Treff zu haben, auch in Utrecht. Dort ist er dann auch hingekommen, überwacht von deutschen Beamten, also von Beamten von mir. Während dieses Treffs bekam Tuyn einen Anfall, und kam ins Krankenhaus. Aus dem Krankenhaus ist er dann in einer Badewanne herausgetragen und befreit worden. Als Zomer im August 1941 festgenommen worden ist (der Agent Zomer in Bilthoven) stellte ich fest, dass dessen Berichte auch mit A. T. gezeichnet waren. Da bin ich dann darauf gekommen, dass Tuyn mit Zomer zusammengearbeitet hat. Im Jahre 1943 kam die Sache dr. Brouwer. Ich stellte fest, dass dr. Brouwer mit Tuyn, der aber wiederum sich der Festnahme entzogen hat und nicht festgenommen werden konnte, Verbindung hatte. Soviel ist mir noch von der Sache dr. Brouwer in Erinnerung.

A. Es ist nicht gepeilt worden. Die Sache dr. Brouwer war ein Ausläufer aus dem Spiel National Komitee und zwar hat van der Waals Verbindungen bekommen über van Tijen. Ja, einen Augenblick, so war es. Aus diesem Kerk heraus, Notar ter Horst-van Tijen, hat van der Waals irgendjemand noch getroffen, ich weiss nicht mehr wen, und er meldete mir dann, dass ein Mann einen Sender hatte. Dieser Mann ist festgenommen worden, war ein ganz kleiner Mann, der alles andere aussah wie ein Agent oder wie ein Mann, der einen Sender betreibt. Dann hat sich herausgestellt, dass dieser kleine Mann lediglich ein Versicherungsvertreter war, der gehört hatte, dass dr. Brouwer einen Sender hat. Und so sind wir an dr. Brouwer gekommen. Dann ist dr. Brouwer festgenommen worden und so wurde festgestellt, dass er an sich nicht der Mann war, der sendete, aber der unmittelbar eine Verbindung hatte. Seinerzeit ist dann auch ein Tagebuch von Tuyn gefunden worden, in dem er seine Erlebnisse beschrieb und seine erste Inhaftnahme. So ist dr. Brouwer festgenommen worden, also nicht durch Peilung, sondern irgendwie auf Grund von Kontakten mit van der Waals aus der Sache-van Tijen heraus.

45079. De **Voorzitter**: Het is dus uitgesloten, dat vóór de arrestatie van dr. *Brouwer* men van Duitse kant de mogelijkheid zou hebben gehad om hem over zijn verbinding, dus over zijn golf lengte, een bericht toe te sturen? Dat is dus uitgesloten?

A. Neen, dus met de hele zenderzaak-dr. *Brouwer* hadden wij voordien helemaal niets te maken. Het was een geheel nieuwe zaak toen ze mij door *van der Waals* gebracht werd.

45080. De **Voorzitter**: Deze zaak was dus volkomen nieuw op het moment, dat dr. *Brouwer* gearresteerd werd?

A. Ja, en alleen door verhoren en helemaal niet door peiling of iets anders.

45081. De **Voorzitter**: Juist.

Het hoofdpunt van dit onderdeel van hetgeen ik u te vragen had, is echter — en die vraag hebt u duidelijk beantwoord — of men van Engelse kant gedurende het „England-Spiel” berichten heeft doorgestuurd, die voor de Duitsers van betekenis hadden kunnen zijn voor de beoordeling van de geallieerde oorlogsplannen. Daarop zegt u: Neen, dat is zelfs niet gebleken uit de normale berichten, die voor de agenten bestemd waren, en dat is ook niet gebleken uit berichten van andere aard, die men misschien had kunnen sturen om de Duitsers ten opzichte van de bedoelingen van de geallieerden te misleiden. Noch het een, noch het ander is het geval geweest?

A. Ja.

45082. De **Voorzitter**: Een ander punt, waaromtrent ik u iets te vragen heb, is het volgende. Er is ons gebleken uit een stuk, dat ons is toegezonden, dat, toen eind November 1943 *van der Giessen*, *van Rietschoten* en *Wegner* uit de gevangenis in *Haaren* ontvlucht waren, in de kringen van de illegaliteit wantrouwen heeft bestaan tegen deze mensen, in het bijzonder naar het schijnt ten opzichte van *Wegner*. Dat wantrouwen moet zo groot zijn geweest, dat men opdracht gegeven heeft om *Wegner* te liquideren. Iets, dat niet gebeurd is, want hij is later weer gearresteerd. Maar zo schijnt men in de illegaliteit op die ontvluchting gereageerd te hebben. Is u daar iets van bekend?

A. Dat stuk ken ik. Maar de verdenking is volkomen ongegrond, want noch *Wegner*, noch *van der Giessen*, noch *van Rietschoten* hebben op een of andere manier hulp bij het ontsnappen van ons gehad of enigerlei opdracht daartoe.

45083. De **Voorzitter**: Dat behoeft natuurlijk niet. U hebt, toen *Ubbink* en *Dourlein* ontvlucht waren, pogingen gedaan en maatregelen genomen om te bereiken, dat, wanneer zij contact kregen met de geallieerden, men daar wantrouwend tegenover hen zou staan.

A. Ja.

45084. De **Voorzitter**: Het zou dus mogelijk kunnen zijn, dat dat zelfde recept is toegepast na de ontvluchting van deze drie mannen en dat daardoor geruchten over hen in de illegaliteit doorgedrongen waren en dat men op grond daarvan gezegd zou hebben: Wij twijfelen er aan of deze mensen wel op eigen gelegenheid ontvlucht zijn, of ze misschien niet met een bepaalde bedoeling zijn losgelaten; we moeten voorzichtig met deze mensen zijn. Dat zou natuurlijk heel goed mogelijk zijn.

A. Ja. Ik begrijp het. Er is van onze zijde toentertijd niets gebeurd, noch vóór, noch na de ontvluchting, dus deze zaak met een telegram, zoals ik het toentertijd bij de eerste ontvluchting gedaan heb, was daarmee afgedaan. Ik zou niet tweemaal hetzelfde kunstje geprobeerd hebben, want dan zou ik tegen me zelf gezegd hebben: „Dat werkt toch niet meer”. Maar de verdenking is volkomen ongegrond en wanneer het gerucht op de een of andere manier ontstaan is, dan zonder mijn toedoen of zonder toedoen van *Giskes*; dan komt het voort uit iets, dat ik niet weet. In ieder geval is een verdenking tegen die drie mensen volkomen ongegrond.

45085. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat zulk een verdenking ongegrond geweest zou zijn, maar de verdenking, die bestaan heeft ten opzichte van *Ubbink* en *Dourlein*, was ook ongegrond.

A. Ja.

A. Nein, also mit der ganzen Sendesache dr. *Brouwer* hatten wir vorher gar nichts zu tun. Es war eine ganz neue Sache, als *van der Waals* sie mir brachte.

A. Jawohl. Und nur durch Vernehmung und gar nicht durch Peilung oder sonst etwas.

A. Ja.

A. Das Schreiben kenne ich. Aber der Verdacht ist vollkommen unbegründet, denn weder *Wegner*, noch *van der Giessen*, noch *van Rietschoten* haben in irgendeiner Weise eine Unterstützung bei dem Ausbruch von uns gehabt oder irgendeinen Auftrag dazu.

A. Ja.

A. Ja, ich verstehe. Es ist von unserer Seite irgendetwas seinerzeit weder vor dem Ausbruch, noch nach dem Ausbruch geschehen. Also diese Sache mit einem Telegramm, wie ich es seinerzeit bei dem ersten Ausbruch gemacht habe, war damit erledigt. Ich hätte nicht zwei Mal die gleiche Tour versucht, denn da hatte ich mir gesagt: Das wirkt ja doch nicht mehr. Aber der Verdacht ist vollkommen unbegründet und wenn das Gerucht irgendwie entstanden ist, dann ohne mein Zutun oder Zutun von *Giskes*; dann ist das aus einer Sache heraus, die ich nicht kenne. Auf alle Fälle ist ein Verdacht gegen die drei Menschen vollkommen unbegründet.

45086. De **Voorzitter**: Dat ligt volkomen in hetzelfde vlak. Er kan op een gegeven moment ten gevolge van bepaalde berichten, die expres gegeven zijn, een verdenking rijzen, zij het dan volkomen ten onrechte. Dit zeifde, wat hier verondersteld wordt in het geval van *van Rietschoten, van der Giessen* en *Wegner*, is met *Ubbink* en *Dourlein* inderdaad gebeurd.

A. Ja, ik begrijp het.

45087. De **Voorzitter**: Dat had als gevolg daarvan ook bij de tweede ontvluchting kunnen gebeuren.

A. Neen, bij de tweede ontvluchting was dat niet het geval.

45088. De heer **Korthals**: U hebt ook niet via uw penetraties in de illegaliteit verdachtmakingen jegens deze mensen in de wereld doen komen?

A. Neen.

45089. De **Voorzitter**: Er wordt in dit verband beweerd, dat de mensen uit de illegaliteit, die opdracht hebben gegeven om *Wegner* te liquideren, daartoe zelf weer een opdracht hebben gekregen uit Londen. Ten minste, dat wordt hier gesuggereerd. Dat zou betekenen, dat men in Londen had gehoord van de ontsnapping, dat men in Londen er aan twijfelde of de ontsnapten bona fide personen waren, en dat men van Londen uit dus aan een B.I.-agent — want er waren eind 1943 in Nederland verschillende B.I.-agenten — via de zender een bericht had gezonden: „Zorg dat deze mensen, of althans *Wegner*” — dat weet ik niet — „geliquideerd worden” en dat die agent deze opdracht heeft doorgegeven. Was u in die tijd bekend, dat zulk een opdracht gegeven is?

A. Neen.

45090. De **Voorzitter**: Hebt u dat nooit gehoord?

A. De hele zaak was mij niet bekend tot aan het tijdstip, dat ik deze brief of een kopie van deze brief te lezen kreeg.

45091. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar hebt u die brief gelezen?

A. Ik heb hem gekregen van mr. *Zaaijer* om er mijn mening over te zeggen. Het was een brief aan de Minister van Justitie.

De **Voorzitter**: Ja.

45092. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u nog, van wie die brief was?

A. Getekend *Paardehaar*.

45093. De **Voorzitter**: Hebt u in uw tijd iemand van die naam gekend?

A. Ik kende een *Paardehaar*, die was toentertijd in Scheveningen badmeester, maar ik weet niet of het die was.

45094. De **Voorzitter**: Het schijnt, dat hij in die tijd in de illegaliteit de naam „*Gerrit*” droeg. Hebt u hem ook niet als zodanig gekend?

A. Juist, omdat hij *Gerrit* heette, heb ik, toen ik dat gelezen heb, acht dagen geleden, tegen me zelf gezegd: Dat moet eigenlijk de man zijn, die op een keer, misschien zo half en half als illegaal, enige tijd in Scheveningen als badmeester of zo iets gewerkt heeft. Hij had op de een of andere manier contact met een spionnagegroep.

45095. De **Voorzitter**: De suggesties, die hier gedaan worden, zijn in de eerste plaats, dat u of iemand anders na de ontvluchting van deze drie agenten hetzelfde recept zou hebben toegepast als ten opzichte van *Ubbink* en *Dourlein*, dat u dus een bericht zou hebben gestuurd naar Londen om ze daar kopschuw te maken voor deze mensen, in de tweede plaats, dat toen van Londen uit een opdracht is gekomen om deze mensen te liquideren, en in de derde plaats, dat u ook van dat bericht, van die opdracht, kennis zou hebben gekregen en daardoor ook wist, dat zij via een gecontroleerde passeurslijn zouden trachten te ontkomen. Deze punten, zegt u, zijn geen van alle in overeenstemming met de waarheid? Zo is het niet gebeurd?

A. Zo is het niet gebeurd.

A. Jawohl, ich verstehe.

A. Nein, bei dem zweiten Ausbruch war das nicht der Fall

A. Nein.

A. Nein.

A. Die ganze Sache war mir nicht bekannt bis zu dem Zeitpunkt als ich diesen Brief oder eine Kopie dieses Briefes zu lesen bekam.

A. Ich habe ihn bekommen von mr. *Zaaijer* zur Stellungnahme. Es war ein Schreiben an den Herrn Justiz-Minister.

A. Unterschrieben *Paardehaar*.

A. Ich kannte einen *Paardehaar*, der war seinerzeit in Scheveningen Bademeister, aber ich weiss nicht ob es dieser war.

A. Gerade weil er *Gerrit* hiess, habe ich, wie ich das gelesen habe vor acht Tagen, mir gesagt: Das musste eigentlich der Mann sein, der irgendwann mal, vielleicht als halbwegs Illegaler, einige Zeit in Scheveningen als Bademeister oder so ahnlich tätig war. Er hatte irgendwie Kontakte zu einer Spionnagegruppe.

A. So ist es nicht geschehen.

45096. De **Voorzitter**: Wel is *Wegner*, geloof ik, op een passeurs lijn gearresteerd?

A. Ik weet slechts nog, dat hij in België gevangengenomen is, maar in welk verband, staat mij niet meer zo precies bij. Voor zover ik weet, was het trouwens een zaak van de Belgische Sicherheitspolizei en wel door toeval. Ik kreeg er bericht van, dat hij daarginds gevangengenomen was. Hij werd toen hierheen doorgezonden.

45097. De **Voorzitter**: Maar van der *Giessen* en van *Rietschoten* zijn later .....

A. *Van der Giessen* werd in een spel gevangengenomen. dat hier de Abwehrstelle speelde.

45098. De **Voorzitter**: De derde suggestie, die hier gedaan wordt, is natuurlijk iets, dat, als het zo gebeurd zou zijn, hier aan de orde zou moeten komen, maar dat, als het niet zo gebeurd is, vervalft, nl. de vraag: hoe kon u weten, wanneer uit Londen aan een B.I.-agent zulk een opdracht gegeven is, hoe die opdracht luidde? Dat zou betekenen, dat u de verbinding van die B.I.-agent had kunnen controleren. In het algeme-n hebt u, naar ik begrepen heb, de verbindingen van de B.I.-agenten — de agenten dus, die na Maart 1943 zijn neergekomen — niet kunnen controleren?

A. Wij hebben ze wel gepeild, maar we konden de gepeilde en opgenomen telegrammen niet decoderen, zolang we niet de agent gevangengenomen hadden. Ik kan me echter ook niet herinneren, dat bij later gedecodeerde telegrammen van later gevangengenomen B.I.-agenten een dergelijk telegram geweest zou zijn. Dat kan ik me niet herinneren. De hele tijd door zijn ongeveer nog, ik schat zo, 30 agenten in totaal gevangengenomen, maar daarbij was geen enkel telegram. dat op de een of andere manier nu ongeveer deze inhoud gehad zou hebben.

45099. De **Voorzitter**: U hebt hier medegedeeld, dat u, toen die laatste ontvluchting had plaats gevonden, de zeggenschap over de agenten in Haaren ontnomen is. Maar u had toen nog wel met het „Spiel“ te maken?

A. Met het spel had ik nog te maken.

45100. De **Voorzitter**: Dus ondanks het feit, dat u zeggenschap over de agenten in Haaren ontnomen was, zou u toch, wanneer dergelijke dingen mogelijk geweest waren, als de contrôle van de verbinding van zulk een B.I.-agent, dit nog wel gehoord hebben?

A. Ja, alleen was er toen het bevel van *Rauter*, dat iedere agent, die gepakt werd, direct naar Duitsland gestuurd en er helemaal geen agent meer hier vastgehouden mocht worden.

45101. De **Voorzitter**: Ook niet voor de eerste verhoren?

A. Ook niet. Hij wilde, dat allen direct naar Duitsland zouden worden gestuurd. Indertijd heb ik toen verklaard: Ja. wanneer het zo is, dan kan ik....

45102. De **Voorzitter**: Maar van *Borssum Buisman* bij voorbeeld is hier verhoord.

A. Toen heb ik toentertijd verklaard: Ja, wanneer de Obergruppenführer *Rauter* op het bevel blijft staan, dan is het natuurlijk uit met iedere mogelijkheid van een spel. Wanneer de agent direct weggaat, kan ik hem niet meer verhoren en toen heeft *Rauter* bevolen: Goed, de agent blijft zolang hier, maar niet meer ter dispositie van *Schreieder*, maar ter beschikking van zijn directe chef, de leider van de Afdeling IV, en die moet er voor zorgen, dat iedere agent dan .....

45103 De **Voorzitter**: Dat was *Deppner*?

A. Ja, *Deppner*, dat iedere agent dan direct uit Holland wegkomt, wanneer ik hem niet meer beslist nodig heb. Die moest dan nacontrolleren.

45104. De **Voorzitter**: Maar van *Borssum Buisman*, die in begin 1944 gearresteerd is, is nog geruime tijd hier te lande gebleven.

A. Ich weiss nur noch, dass er in Belgien festgenommen worden ist. Aber in welchem Zusammenhang ist mir nicht mehr genau in Erinnerung. Soviel ich weiss war es eine Sache, ich glaube, überhaupt von der belgischen Sicherheitspolizei, und zwar durch Zufall. Ich bekam davon Mitteilung, dass er drüben festgenommen ist. Er wurde dann überstellt.

A. *Van der Giessen* wurde in einem Spiel festgenommen, das hier die Abwehrstelle machte.

A. Wir haben sie wohl angepeilt, aber wir konnten die angepeilten und aufgenommenen Funksprüche nicht dechiffrieren, solange wir nicht den Agenten festgenommen hatten. Ich kann mich aber auch nicht erinnern, dass in später dechiffrierten Telegrammen von später festgenommenen B.I.-Agenten ein derartiger Funkspruch enthalten gewesen wäre. Dessen kann ich mich nicht erinnern. Die ganze Zeit durch sind ungefähr noch, ich schätze so insgesamt dreissig Agenten festgenommen worden, aber dabei war kein Funkspruch, der irgendwie nun ungefähr diesen Inhalt gehabt hatte.

A. Mit dem Spiel hatte ich noch zu machen.

A. Ja, nur war der Befehl seinerzeit von *Rauter*, dass jeder Agent, der festgenommen wurde, sofort nach Deutschland kommen sollte, überhaupt kein Agent mehr hier zu verwahren sei.

A. Auch nicht, er wollte dass alle gleich nach Deutschland kamen. Dann habe ich seinerzeit erklärt: Ja, wenn es so ist, dann kann ich eben .....

A. Dann habe ich seinerzeit erklärt: Ja, wenn der Obergruppenführer, *Rauter*, auf dein Befehl bestehen bleibt, dann ist es natürlich mit jeder Möglichkeit eines Spieles aus; wenn der Agent sofort weggeht kann ich ihn nicht mehr vernehmen. Und dann hat *Rauter* angeordnet: Gut, der Agent bleibt solange hier, aber nicht mehr zur Verfügung von *Schreieder*, sondern zur Verfügung seines unmittelbaren Chefs, des Abteilungsleiters IV, und der hat dafür zu sorgen, dass jeder Agent dann.....

A. Ja, *Deppner*, dass jeder Agent dann sofort aus Holland wegkommt, wegn ich ihn nicht mehr unbedingt benötige. Der hatte dann nach zu kontrollieren.

A. Hij werd toen hier verhoord en moest eigenlijk naar Duitsland, zoals het plan reeds bestond. Wanneer de invasie er niet tussen gekomen was (dat heeft toen natuurlijk alles verschoven), had *Rauter* het zo gedacht, dat iedere agent, zo gauw hij hier niet meer nodig was, d.w.z. ik hem niet meer nodig had (dat moest de leider van Afd. IV controleerij, niet meer ik zelf), naar Duitsland gebracht moest worden. Zo had *Rauter* het zich voorgesteld.

45105. De **Voorzitter**: De moeilijkheden, die u, zoals u dat hier verteld hebt, toen gehad hebt, zijn toch op een gegeven moment tot een einde gekomen. Op welke datum bent u tot Kriminaldirektor benoemd?

A. Op 1 November 1944.

45106. De **Voorzitter**: Toen was het dus weer over?

A. Toen was het ten einde en wel was het ten einde in April 1944, kort vóór de invasie. Toen bestond *Haaren* nog. Toen was er in *Haaren* een rechtszitting van het S.S. en Polizeigericht. Toen waren nog slechts aangeklaagd: *Kiithe*, de commandant, en de Verwalter van het kamp, dat was *Wacker*. Pas op die dag, toen deze beiden nu daadwerkelijk voorgeleid werden, heb ik gehoord, dat het proces tegen mij gestaakt was op grond van een voorstel van de Chefrichter dr. *Härtel*.

45107. De **Voorzitter**: U hebt daaromtrent de vorige keer, naar ik meen, al een verklaring afgelegd, maar u wilt in dit verband nog wel eens uiteenzetten, waardoor de gedragslijn, de agenten van het England-Spiel niet door de Krijgsraad ter dood te laten veroordelen, werd bepaald. Was de voornaamste reden de wens deze agenten ter beschikking te houden? U hebt daarbij ook als motief opgegeven, dat een proces in de eerste tijd niet geheimgehouden kon worden en aan de overkant bekend zou worden. Waren dit de redenen?

A. Ja.

45108. De **Voorzitter**: Maar wat was de reden, dat u een aantal B.I.-agenten — dat waren toen echter nog geen B.I.-agenten — van die eerste groep . . . . .

A. Neen. C.I.D.-agenten.

45109. De **Voorzitter**: . . . . juist, C.I.D.-agenten, daarbij genomen hebt? Die motieven golden daar toch eigenlijk niet voor?

A. Een zuiver menselijke overweging, en wel daarom, omdat ik zei: Het was eigenlijk een spel van het noodlot, dat deze mensen, die misschien door een toeval ginds niet bij de I.D. maar bij de C.I.D. gekomen zijn, nu hier overgeleverd worden aan een krijgsraad. Daarom heb ik toen aan dr. *Harster* het voorstel gedaan, met dezelfde motivering, waarbij ik ongeveer het volgende zei: Op zich zelf zou men hen moeten overleveren aan de krijgsraad; de krijgsraad zal hen ook opeisen, daar zij hier reeds gewerkt hadden, maar het is toch praktisch zo, dat het aan het wisselstand ginds ligt; zij zouden anders waarschijnlijk op dezelfde lijn gekomen zijn. Dan zouden ze ook in *Haaren* zitten. Ik doe het voorstel, dat men ze daarom niet overlevert aan de krijgsraad, maar naar *Haaren* brengt. Dr. *Harster* heeft mij verklaard: Goed, spreekt u met dr. *Gaykow*, de Chefrichter van de Wehrmachtsoverste, en dan moet u hem tot uw mening trachten over te halen. Nu had ik een zeer goed contact met de Chefrichter en na een diepgaande bespreking heeft hij toen gezegd: „Nu goed, laat u de agenten ook daar zitten, wanneer u dan voor de buitenwereld ook enigszins kunt motiveren, dat dit op de een of andere manier met het England-Spiel samenhangt.”

45110. De **Voorzitter**: U hebt indertijd ook verteld, dat u in begin 1944 op verzoek van *Giskes* aan *Huntemann* een bewijs had meegegeven, waarmee hij moest proberen om *Lauwers* en *Jordaan* uit Oraniënburg te halen. In welke periode was dat dan?

Was dat nog in de periode, dat u die zeggenschap over de agenten ontnomen was?

A. Neen, dat was reeds daarna. Toen was ik reeds in Zeist en *Giskes* niet meer hier; toen was *Giskes* reeds in België, het moet dus geweest zijn in Juli/Augustus 1944. Want eind April 1944 zijn de agenten pas hier weggegaan en dat moet geweest zijn, ik schat, in Augustus. Augustus of begin September 1944 was *Nuntemann* bij mij in Zeist.

A. Er wurde dann hier gehört, und sollte an sich nach Deutschland wie es geplant war. Wenn die Invasion nicht dazwischen gekommen wäre (das hat natürlich alles verschoben) war es von *Rauter* aus so gedacht dass jeder Agent, so bald er hier nicht mehr nötig war, d.h. ich ihn nicht mehr brauchte (das sollte der Abteilungsleiter IV nachprüfen, nicht mehr ich selbst), nach Deutschland überstellt werden sollte. So hat es sich *Rauter* vorgestellt.

A. Am 1. November 1944.

A. Da war es zu Ende und zwar war es zu Ende im April '44, kurz vor der Invasion. Da bestand *Haaren* noch. Da war in *Haaren* eine Sitzung des SS- und Polizeigerichts. Da waren dann nur noch angeklagt: *Kiithe*, der Kommandant, und der Verwalter des Lagers, das war *Wacker*. Erst an diesem Tag, als die beiden nun tatsächlich vorgeleitet wurden, habe ich erst erfahren, dass das Verfahren gegen mich eingestellt worden ist auf Grund eines Vorschlags des Chefrichters, dr. *Härtel*.

A. Ja.

A. Nein, C.I.D.-Agenten.

A. Eine rein inenschliche Überlegung und zwar deswegen, dass ich sagte: Es ist eigentlich Schicksal gespielt, diese Menschen, die vielleicht durch einen Zufall drüben nicht zum I.D. gekommen sind, sondern zum C.I.D., nun hier einem Kriegsgericht überstellt. Daher habe ich den Vorschlag an Dr. *Harster* gemacht mit der gleichen Motivierung wobei ich sinngemäss sagte: An sich müsste man sie dem Kriegsgericht überstellen, das Kriegsgericht wird auch darauf Anspruch erheben das sie hier schon gearbeitet hatten. Aber es ist doch praktisch so, dass es drüben an der Weichenstellung liegt. Sie wären sonst wahrscheinlich auf der gleichen Linie gekommen, dann sassen sie auch in *Haaren*. Ich mache den Vorschlag, dass man sie daher nicht dem Kriegsgericht überstellt sondern nach *Haaren* bringt. Dr. *Harster* hat erklärt: Gut, sprechen Sie mit Dr. *Gaykow*, dem Chefrichter des Wehrmachtsoversten, und dann müssen Sie ihn zu Ihrer Ansicht bringen. Nun hatte ich einen sehr guten Kontakt mit dem Chefrichter und nach einer einpehenden Besprechung hat er dann gesagt: Nun, gut, lassen Sie die Agenten auch da sitzen, wenn Sie dann einigermaßen eben nach aussenhin es auch begründen können, dass irgendwie mit dem England-Spiel Zusammenhänge bestehen.

A. Nein, das war schon nachher. Da war ich schon in Zeist und *Giskes* nicht mehr hier; da war *Giskes* schon in Belgien; es muss also im Juli, August 1944 gewesen sein. Denn Ende April 1944 sind die Agenten erst hier weggekommen und das muss gewesen sein, ich schätze, im August. August oder Anfang September 1944 war *Huntemann* bei mir in Zeist.

Het moet in Augustus 1944 geweest zijn, toen ik in Zeist was. Toen heb ik *Huntemann* een verklaring gegeven en tegelijkertijd Berlijn er van op de hoogte gebracht. Toen heeft Berlijn mij geantwoord, dat mij dat niet aanging en dat ik de verklaring weer in trekken moest. De agenten werden niet vrijgelaten.

45111. De **Voorzitter**: Dat is inderdaad juist. U hebt de vorige keer gezegd: „Ik weet nog, dat begin 1944 *Giskes* in **Haaren** met *Lauwers* en *Jordaan* over een inzet tegen Rusland gesproken heeft en dat beiden — we zaten in de tuin en hebben koffie gedronken — toestemden; dat het gesprek dus positief was. Nu kwamen al die gebeurtenissen, invasie, enz.; ongeveer in Augustus 1944 heeft *Giskes Huntemann* naar mij toegestuurd om de agenten *Lauwers* en *Jordaan* uit Oraniëburg, waar zij zaten, te krijgen, opdat hij ze te werk kon stellen." U spreekt dus hier wel van begin 1944, maar dat was het tijdstip, waarop het inleidende gesprek gehouden werd.

A. Dat was het inleidende gesprek en toen wilde hij ze hebben. Ik wilde *Giskes* een plezier doen en zei tegen *Huntemann*: Ik weet niet of het u lukt, maar wanneer u uw mond roert en durft, misschien komt u in het kamp en krijgt u beide mensen er uit. Maar hierna voelde ik me, zoals wij zeggen, wat geremd en heb Berlijn op de hoogte gebracht en hierop heeft Berlijn teruggeseind: „Verklaring intrekken, beslissingen over agenten behouden wij ons voor." Toen was het uit.

45112. De **Voorzitter**: Nu is er hier een verklaring afgelegd, die niet klopt met uw mededeling, dat u ná November 1943 met de agenten in **Haaren** niets te maken hebt gehad. Dat is nl. de verklaring van mejuffrouw *Terwindt*. Ik heb haar gevraagd: „U bent dus blijkbaar op een ander tijdstip, veel later dan de anderen, uit **Haaren** weggevoerd?" Zij is achtergebleven met *Lauwers*, van der *Reyden*, *Terlaak* en *Jordaan*, geloof ik. Die vijf waren het, meen ik.

A. Ja, en nog enigen, die later gevangengenomen waren.

45113. De **Voorzitter**: Dan zegt zij:

„Ik heb nog aan *Schreieder* gevraagd, want *Schreieder* had, toen hij mij gevangennam, gezegd: „Ik kan niets beloven, alleen dat u in leven blijft." Ik vroeg hem of ik ook bij mijn kameraden mocht blijven. Het was een soort saamhorigheidsgevoel te weten hetzelfde gedaan te hebben. Het enige contact was het, dat je „überhaupt" met de wereld had. Ik heb natuurlijk gehoord, dat zij weggingen, je hoort alles. Toen heb ik *Schreieder* geroepen en is *Schreieder* gekomen en ik heb hem gevraagd of ik daarheen mocht, waar zij heengingen. Toen zei hij: Ik geloof, dat je beter hier bent, ik zal je zo lang mogelijk hier houden. Dat heeft hij ook inderdaad gedaan, hij heeft mij tot 8 Mei in **Haaren** gehouden."

Dat is dus tot 8 Mei 1944. Dan zou u dus, ondanks het feit, dat u eind 1943 de zeggenschap over de agenten was ontnomen, toch nog de mogelijkheid gehad hebben om haar in **Haaren** te houden. Ik vraag: hoe kan dat?

A. Dat is zo. Ik ben heel vaak in **Haaren** gekomen. *May* zat immers nog in **Haaren** en nu is het mogelijk, dat *May* zei, dat mej. *Terwindt* mij wil spreken. Nu is het natuurlijk duidelijk, dat ik dan niet naar mej. *Terwindt* ga en zeg: „De zaak is uitgesteld. Ik ben niet meer bevoegd, maar een ander. U moet wachten tot die misschien ook wel eens in **Haaren** komt", en heb met mej. *Terwindt* gesproken, zoals ik mij dat voorstelde, en heb het daarop, toen ik naar den Haag kwam, aan *Deppner* medegedeeld en gezegd: „De situatie is zo, ik heb dit aan mej. *Terwindt* gezegd."

45114. De **Voorzitter**: Veronderstelt u dit, nu u dit achteraf hoort? Of kunt u het zich ook herinneren, dat het zo gebeurd is?

A. Ik kan me dat gesprek helemaal niet herinneren. Maar wanneer mej. *Terwindt* dat zegt, zal het wel juist zijn. Ik kan het me op het ogenblik niet herinneren.

45115. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen: als zij dit zo zegt, dan zal het wel juist zijn, maar dan kan ik het niet op eigen autoriteit gedaan hebben?

A. Dan kon ik niet zeggen: Goed. Dat kon ik uit me zelf niet beslissen, maar ik moest het dan aan *Deppner* vragen, resp. *Deppner* heeft het beslist ook weer aan *Rauter* gevraagd, want die was immers zeer geïnteresseerd in alles, wat de agenten in **Haaren** betrof.

Es muss August 1944 gewesen sein als ich in Zeist war. Da habe ich *Huntemann* eine Bescheinigung gegeben; zur gleichen Zeit dann Berlin unterrichtet. Dann hat Berlin mir geantwortet, dass gehe mich nichts an. Ich sollte die Bescheinigung wieder einziehen. Die Agenten werden nicht herausgegeben.

A. Das war das einleitende Gespräch und dann wollte er sie haben. Ich wollte *Giskes* einen Gefallen tun und sagte zu *Huntemann*: Ich weiss nicht ob es Ihnen glückt, aber wenn Sie etwas sprechen und kühn sind, vielleicht kommen Sie ins Lager und bringen Sie beide Leute heraus. Aber hernach habe ich, wie wir sagen, etwas Hemmungen bekommen und Berlin verständig. Und daraufhin hat Berlin zurückgegeben: Bescheinigung einzuziehen, Entscheidungen über Agenten behalten wir uns vor. Dann war es aus.

A. Ja, und noch einige, die später festgenommen waren.

A. Das ist so. Ich bin sehr häufig nach **Haaren** gekommen. *May* sass ja noch in **Haaren**. Und nun ist es möglich, dass *May* sagte, Fraulein *Terwindt* will mich sprechen. Nun ist es natürlich klar, dass ich dann nicht zu Fraulein *Terwindt* gehe und sage: Die Sache ist verschoben. Ich bin nun nicht mehr zuständig, sondern ein anderer, Sie müssen warten bis der mal vielleicht auch nach **Haaren** kommt, und habe nun mit Fraulein *Terwindt* gesprochen, so wie ich mir das vorstellte und habe das dann, als ich nach Den Haag kam, *Deppner* übermittelt und gesagt: Die Situation ist so, ich habe dies an Fraulein *Terwindt* gesagt.

A. Ich kann mich an das Gespräch gar nicht erinnern. Aber wenn Fraulein *Terwindt* es sagt, wird es richtig sein. Ich kann mich momentan nicht daran erinnern.

A. Dann konnte ich nicht sagen: Gut. Das konnte ich von mir aus nicht entschliessen, sondern ich musste dann *Deppner* fragen, bezw. *Deppner* hat bestimmt auch wieder *Rauter* gefragt, denn dieser war ja sehr interessiert an all den Agentenfragen in **Haaren**.

45116. De **Voorzitter**: Was het in de positie, waarin u toen verkeerde, wel mogelijk om zulke dingen nog aan *Deppner* te vragen?

A. Ja, dus wanneer ik reeds in **Haaren** was en de een of andere agent iets gezegd heeft, dan gaf ik het natuurlijk door en zei niet: „Wacht u maar tot *Deppner* eens komt.”

45117. De **Voorzitter**: *Deppner* reageerde dus niet zo, dat hij zei: Ge hebt er niets mee te maken?

A. Neen, zo was hij niet, want wij kenden elkaar reeds jarenlang. Wanneer ik zei: Ik heb er mee gesproken, omdat ik reeds daar was, hier hebt u dat en ik heb dit nu ook gemeld, dan heeft hij niet gezegd: „Daarmede heeft u niets te maken.”

45118. De **Voorzitter**: De moeilijkheden, die u had, kwamen dus niet van *Deppner*, maar werden meer door een hogere instantie veroorzaakt?

A. Ja, door *Rauter*. Ik kon niet uit me zelf beslissen, maar ik moest hem dan vragen. *Deppner* gaf het dan aan *Rauter*. Practisch was het ook zo, dat *Deppner* niet veel beslissen kon, maar iedere vraag aan *Rauter* voorgelegd heeft. Ten dele ook aan het Reichssicherheitshauptamt in Berlijn, dat besliste wie naar de kampen moesten.

45119. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gehoord, dat aan het Auswärtige Amt in Berlijn een zekere baron *Steengracht van Moyland* verbonden was?

A. Neen.

45120. De **Voorzitter**: Zegt de naam u niets?

A. Geen idee.

45121. De **Voorzitter**: U hebt hem dus nooit gehoord?

A. Neen.

45122. De **Voorzitter**: Dan nog een kwestie, die met het **England-Spiel** eigenlijk niet te maken heeft, maar die hier in dit verband te? tafel is gekomen, nl. het bombardement van het Bezuidenhout.

Hebt u wel eens een verklaring gehoord van de oorzaak daarvan?

A. Ik ben eens door een rechercheur ondervraagd, die er van uitging, dat de Kriminalkommissar *Frank* een verbinding had met een zender, die in de nabijheid van het Vredespaleis werkte, die hij echter niet in beslag genomen had, maar waar hij berichten bracht, die toen door deze illegale zender naar Engeland doorgegeven werden. Toentertijd zei de rechercheur, dat volgens zijn mening het bombardement aan het Bezuidenhout veroorzaakt zou zijn door een melding van *Frank*. Ik heb toentertijd tegen de rechercheur gezegd: „Dat houd ik absoluut voor onmogelijk.” Hij motiveerde zijn theorie daarmede, dat hij zei: Ja, dat was op zich zelf een juist bericht van de illegaliteit, en *Frank* zou de mogelijkheid gehad hebben deze berichten, die een koerier van de **spionnagegroep** naar de zendplaats bracht, intussen te controleren en eventueel te veranderen. Volgens mijn mening is dat onmogelijk. Hij zei, dat *Frank* de windstreken veranderd had, en daarom zou het bombardement aan de verkeerde kant hebben plaats gehad. Volgens mij is dat onmogelijk, want de marconist, resp. de man, die codeerde, had toch kennis van de plaatselijke omstandigheden gehad en wist dus toch, welke windstreek de juiste is. Dus volgens mijn opvatting kon dat niet juist zijn. Juist is, dat *Frank* samengewerkt had met de V-2-dienst, die, geloof ik, enige tijd in het Benoordenhout gelegen heeft. Dat was de batterij, die de V-2 afgeschoten heeft. Daarmede werkte *Frank* samen.

Het was nu eigenlijk zo, dat ik de spelen leidde. Nu zat ik echter in Zwolle en het zou te omslachtig geweest zijn, wanneer ik mij steeds ingeschakeld zou hebben, en daarom was met de batterij van de V-2 afgesproken, dat zij zelf die dingen controleren kon. Het was immers practisch zo, dat deze illegale zendpost of deze spionnagegroep zich in de eerste plaats met meldingen omtrent de V-2 bezighield, en daarom had ook deze batterij, resp. haar afweerofficier, een bijzonder belang bij deze berichten en ze telkens met *Frank* besproken. Maar ik kan me desondanks niet voorstellen, lat slechts de verandering van een windstreek het bombardement zou hebben kunnen veroorzaken, vooral daar toch de illegaal, die nu deze dingen eerst moest coderen (want de telegrammen waren immers in

A. Ja, also wenn ich schon in **Haaren** war und irgendein Agent etwas sagte, dann gab ich es natürlich durch und sagte nicht: Warten Sie bis *Deppner* mal kommt.

A. Nein, so war er nicht, denn wir kannten uns ja schon jahrelang. Wenn ich sagte: Ich habe damit gesprochen, weil ich nun schon da war, hier haben Sie das und ich habe dies nun auch gemeldet, dann hat er nicht gesagt: Damit haben Sie nichts zu tun.

A. Ja, durch *Rauter*. Ich konnte nicht von mir aus entschliessen, sondern ich musste ihn dann fragen. *Deppner* gab es dann an *Rauter*. Praktisch war es auch so, dass *Deppner* nicht viel entschliessen konnte, sondern jede Frage dem *Rauter* vorgelegt hat. Zum Teil auch ans Reichssicherheitshauptamt Berlin, das die Einweisungen in die Lager machte.

A. Nein.

A. Kein Begriff.

A. Nein.

A. Ich bin einmal von einem Rechercheur vernommen worden, der davon ausging, dass der Kriminalkommissar *Frank* eine Verbindung hatte zu einem Sender, der in der Nähe der Friedenspalastes arbeitete, den er aber nicht ausgehoben hat, sondern an den er Meldungen heranbrachte, die dann von diesem illegalen Sender nach **England** durchgegeben wurden. Da sagte seinerzeit der Rechercheur, dass seiner Ansicht nach dieses Bombardement Bezuidenhout verursacht worden sei durch eine Meldung von *Frank*. Ich habe seinerzeit dem Rechercheur gesagt: Das halte ich für sehr unmöglich. Er begründete seine Theorie damit, dass er sagte: Ja, das war ein an sich richtiger Bericht der Illegalität und *Frank* hatte die Möglichkeit gehabt, diese Berichte, die ein Kurier von der Spionagegruppe zur Srndestelle brachte, inzwischen zu kontrollieren und entsprechend abzuändern. Nun halte ich das von mir aus für unmöglich. Er sagte: *Frank* habe eben die Himmelsrichtungen abgeändert und deswegen sei das Bombardement auf der falschen Seite erfolgt. Das halte ich nicht für möglich, denn der Funker, bezw. der Mann, der kodierte, der hatte doch Ortskenntnisse gehabt und wusste dann doch welche Himmelsrichtung nun die Richtige ist. Also meiner Ansicht nach konnte das nicht richtig sein. Richtig ist, dass *Frank* zusammengearbeitet hatte mit der V-2-Stelle, die in Benoordenhout, glaube ich, einige Zeit lag. Das war die Batterie, die V-2 abgeschossen hat. Damit arbeitete *Frank* zusammen.

Es war nun an sich so, dass ich die Spiele machte. Nun sass ich aber in Zwolle. Es ware zu umständlich gewesen, wenn ich mich immer dazwischen geschaltet hatte und so war mit der Batterie von V-2 vereinbart, dass sie selbst die Dinge kontrollieren kann. Es war ja praktisch so, dass diese illegale Funkstelle oder diese Spionagegruppe sich primar mit Angaben über V-2 befasste. Und daher hatte auch diese Batterie bezw. ihr Abwehroffizier besonderes Interesse an diesen Meldungen und sie mit *Frank* jeweils durchgesprochen. Aber ich kann mir trotzdem nicht vorstellen, dass nur die Änderung einer Himmelsrichtung das Bombardement hatte verursachen können, um so mehr als doch der Illegale, der nun diese Dinge erst verschlüsseln musste, denn die Telegrammen waren ja

open tekst, toen *Frank* ze te zien kreeg) op de hoogte geweest moet zijn van de plaatselijke omstandigheden. *Frank* gaf immers de telegrammen aan de zendpost van de illegalen door. Dat dan een verandering in het telegram door de marconist, resp. door de man, die gecodeerd heeft, niet gemerkt zou zijn, dat geloof ik niet. Ik geloof, dat de veronderstelling, dat deze verbinding, die *Frank* met deze dienst had, oorzaak van dit bombardement geweest moet zijn, onjuist is. Dat houd ik niet voor mogelijk. Op grond van mijn kennis van code-systemen, kan ik mij niet voorstellen, dat de illegaal, die de zaak gecodeerd heeft, zo mechanisch gecodeerd heeft, dat hij zakelijke fouten niet gemerkt zou hebben. Iets anders is het natuurlijk, wanneer de V-2 een melding veranderde omtrent technische mededelingen over een of ander deel van het V-2-wapen. Dan kan ik mij voorstellen, dat de man dat niet begrepen heeft, maar eenvoudige situatieberichten zijn moeilijk te veranderen.

45123. De **Voorzitter**: Het is nagenoeg zeker, dat het bombardement op de een of andere vergissing, op het een of andere verkeerde bericht berust. Op zich zelf had een bombardement van dat kwartier geen militaire betekenis. Er moet dus iets van die aard gebeurd zijn.

A. Het was klaarblijkelijk een vergissing, maar ik kan mij niet voorstellen, dat het gedaan zou zijn op grond van een verandering, die naar verhouding zo weinig belangrijk was. Dat moet wel aan een andere oorzaak gelegen hebben, te meer daar immers toch ook het geallieerde luchtwapen met luchtverkenner onderweg was, dus men niet zonder meer door een klein bericht de vergissing kon doen ontstaan. Het was ook bij het England-Spiel steeds de vraag, dat wij slechts materiaal gaven, dat ook eventueel door een luchtverkenner niet zonder meer als vals kon worden herkend. En zo is het ook hier. Ik kan me voorstellen, dat, wanneer een bericht daarover kwam, men dan niet zonder meer een bombardement begon, maar eerst op grond van voorhanden zijnde berichten van de luchtverkenner en van de eventueel dan nog noodzakelijke luchtverkenner vaststelde of dat bericht inderdaad juist was. Ik moet zeggen: Er zijn toch zoveel berichten naar Engeland gegaan, die beslist van de beste, de allerbeste kwaliteit waren, waarop op geen enkele manier is gereageerd, niet eens bevestigingen kwamen, en daarom kan ik mij niet voorstellen, dat men nu hier plotseling op één enkele melding gereageerd zou hebben; dat geloof ik niet.

45124. De **Voorzitter**: U hebt er in die periode niets van gehoord?

A. Neen.

45125. De **Voorzitter**: Het eerste, dat u er eigenlijk van gehoord hebt is .....

A. Dat was van een rechercheur in het jaar 1947, toen ik in Holland gekomen ben.

45126. De **Voorzitter**: Het riep niet iets in uw herinnering wakker, waarvan u zei: daaraan heb ik een aanknopingspunt?

A. Neen.

45127. De **Voorzitter**: Dan wil ik u nog iets vragen over de arrestatie van dr. *Oosterhuis*. Daarover schijnen twee opvattingen te bestaan, enerzijds, dat de arrestatie van dr. *Oosterhuis* het directe gevolg is van het verraad van *Aben*, en anderzijds, dat de arrestatie van dr. *Oosterhuis* een direct gevolg is van de oprolling van de groep-Wim.

Welke van die twee lezingen is volgens u de juiste?

A. De eerste.

45128. De **Voorzitter**: Kunt u dat nader uiteenzetten?

A. Uit het spel-Wim, dat eindigde met de gevangenneming op 20 Juli 1943, was mij slechts bekend, dat in het noorden in Delfzijl een zendgroep zat, waarbij de naam *Prins* een rol speelde. Meer kon ik daaruit niet concluderen. Nu was de conclusie uit de dienst-Wijn niet zo, dat ik reeds een gevangenneming zou hebben kunnen uitvoeren. Vijf dagen daarvoor, dus op 15 Juli, is de Hauptsturmführer *Muller* bij me gekomen, die bij ons de actieve berichtendienst leidde en zei: „Hier heb ik voor u afdrucken van spionagemateriaal.” Afdrucken ongeveer ter grootte van 10 bij 7, en ik zei op het eerste gezicht: „Dat ken ik al, dat is materiaal van de dienst-Wim.” En toen zei ik: „Waar hebt u dat vandaan?” Toen zei hij: „Ja, dat

offener Text, als sie *Frank* in die Hand bekam, ortskundig gewesen sein muss. *Frank* gab ja die Funksprüche an die illegale Funkstellen weiter. Dass dann eine Veränderung des Telegramms von dem Funker, bezw. von dem Mann, der kodiert hat, nicht gemerkt worden wäre, glaube ich nicht. Ich glaube, dass die Annahme, dass diese Verbindung, die *Frank* zu dieser Stelle hatte, Ursache dieses Bombardements gewesen sein soll, unrichtig ist. Das halte ich nicht für möglich. Auf Grund meiner Kenntnisse der Kodierung kann ich mir nicht vorstellen, dass der Illegale, der die Sache kodiert hat, so mechanisch kodiert hatte, dass er nicht sachliche Fehler gemerkt hatte. Etwas anderes ist es natürlich, wenn V-2 eine Meldung abänderte über technische Angaben irgendeines Teiles der V-2 Waffe. Dann kann ich mir vorstellen, dass der Mann das nicht verstanden hat, aber einfache Lageberichte sind schwer abzuändern.

A. Es war offenbar ein Irrtum, aber ich kann mir nicht vorstellen, dass es auf Grund einer so verhältnismässig belanglosen Abänderung gemacht worden sein kann. Das muss schon an einer anderen Ursache gelegen haben, um so mehr als ja doch auch die alliierten Luftwaffe mit Luft-Aufklärern unterwegs war, also man nicht ohne weiteres durch einen kleinen Bericht den Irrtum hervorrufen konnte. Es war auch beim England-Spiel immer die Frage, dass wir nur Material gaben, das auch eventuell von einer Luftaufklärung nicht ohne weiteres als falsch erkannt werden kann. Und so ist es auch hier. Ich kann mir vorstellen, wenn ein Bericht darüber kam, dass man nicht ohne weiteres dann ein Bombardement einsetzte, sondern mal auf Grund der vorhandenen Luftaufklärungsergebnisse und der eventuell dann noch notwendigen Luftaufklärung feststellte, ob die Meldung tatsächlich richtig ist. Ich muss ja sagen: es sind doch so viele Meldungen nach England gegangen, die bestimmt bester, allerbesten Qualität waren, worauf in keiner Weise reagiert worden ist, nicht einmal Bestätigungen kamen. Und da kann ich mir nicht vorstellen, dass man nun hier plötzlich auf eine einzige Meldung reagiert hatte. Das glaube ich nicht.

A. Nein.

A. Das war von einem Rechercheur, im Jahre 1947, wie ich nach Holland gekommen bin.

A. Nein.

A. Der erste.

A. Aus dem Spiel *Wim*, das abgeschlossen wurde mit der Festnahme am 20. Juli 1943, war mir nur bekannt dass oben in Delfzijl eine Sendegruppe sitzt, wobei der Name *Prins* eine Rolle spielt. Mehr konnte ich daraus nicht feststellen. Also die Feststellung aus dem Dienst *Wim* heraus war nicht so, dass ich schon eine Festnahme hatte durchführen können. Fünf Tage vorher, also am 15. Juli, ist der Hauptsturmführer *Müller* zu mir gekommen, der bei uns den aktiven Nachrichtendienst machte und sagte: Hier habe ich für Sie Abzüge von Spionagematerial. Abzüge ungefähr in der Grösse zehn zu sieben. Und ich sagte beim ersten Augenschein: Das kenne ich schon, das ist Material vom Dienst Wim. Und dann sagte ich:

heb ik van mijn V-man kapitein *Aben*." Op mijn vraag, waar het originele materiaal was, zei hij: „Ja, dat moet *Aben* meenemen naar Zweden." Toen zei ik: „Ja, dat gaat niet. Dan is immers de hele Abwehr tevergeefs, wanneer uw V-man materiaal mee naar het buitenland neemt." Toen zei hij: „Maar dat is verschrikkelijk jammer, want dan wantrouwt men mijn V-man in Zweden, wanneer hij niet met het materiaal komt." Toen zei ik: „Ik zou met *Aben* zelf willen spreken."

Eén of twee dagen later vond in de woning van *Müller*, in het flatgebouw Willemspark in de Zeestraat, de bespreking plaats tussen *Aben*, *Müller* en mij. Ik heb toen de zaak aan *Aben* uitgelegd. *Aben* was er oorspronkelijk tegen en zei: „Dan val ik immers op." Toen zei ik: „Dat heeft geen nut. Ik moet het spionagemateriaal hebben, want anders is immers mijn hele zaak tevergeefs. Wij kunnen niet ter wille van het spel spelen. Wij doen dat zo: U geeft mij het originele materiaal; ik maak dan een pakket voor u klaar, dat er ongeveer zo uitziet alsof er spionagemateriaal in zou kunnen zitten. Dat neemt u mee op uw schip. Ik laat dan, wanneer u enige mijlen buitengaats bent, uw schip doorzoeken en dan gooit u het pakje in het water, en wel zo, dat het door uw mensen gezien wordt, en we doen dan nog een steen in het pakje, opdat dit direct zinkt en niet door een ijverige politie-ambtenaar opgevist wordt." Nu was het een gelukkige omstandigheid, dat de politie-ambtenaar *Gevers Deynoot* naar Zweden wilde vluchten en *Aben* hem beloofd had, hem mee te nemen. Toen zei ik: „Dat is goed, dan hebt u een goede getuige, wanneer u in Zweden aankomt, dat u het pakje in zee geworpen hebt." Op 20 Juli was toen de actie tegen de dienst-Wirn. Op dezelfde dag is *Aben* uitgevaren. De afgesproken onderzoeking vond plaats en op dezelfde of de volgende dag is ook de marconist gevangengenomen, dat was *Prins*, *Koning* en op 21 of 22 Juli di. *Oosterhuis*.

45129. De **Voorzitter**: Wie was *Koning*?

A. Dat was de marconist.

45130. De **Voorzitter**: Die heette *Koning* en werd met *Prins* aangeduid?

A. Zijn schuilnaam was *Prins* en de schuilnaam van *Oosterhuis* was *Zwaantje*. Ook de groep noemde zich zendgroep *Zwaantje*. En bij deze eerste samenkomst — ik had *Aben* tweemaal ontmoet — heeft *Aben* me nu verteld, hoe hij eigenlijk bij de groep kwam. En wel daardoor, dat een employé van een of ander van deze kleine, hoe noemt men deze bedrijven, die handel drijven met scheepskapiteins, wanneer ze aan land komen ..... de een of andere employé, die was de bemiddelaar, tegen *Aben* gezegd heeft: „Ik heb een pakje, dat moet u mee naar Zweden nemen." *Aben* heeft gezegd: „Ja, dat doe ik." En langs deze weg heeft hij het pakje gekregen. Ik heb me er voor geïnteresseerd en zei „Ja, wie staat er achter de employé? Wie is dat?" Toen zei hij: „Ja, dat is dr. *Oosterhuis*." *Aben* is nog een keer naar Delfzijl teruggegaan, heeft nog meer dingen geconstateerd en is toen teruggekomen en zei: Ja, het is dr. *Oosterhuis*, arts in Delfzijl, en de andere is *Koning*, die leeraar aan de zeevaartschool in Delfzijl was. Dat is de man, die eigenlijk het zendapparaat bedient. En zo is toen, op grond van deze mededelingen van *Aben*, door mij de eerste, tweede dag na de actie van de dienst-Wirn deze groep daar in het noorden gevangengenomen.

45131. De **Voorzitter**: Wat had *Dijkstra* hiermee te maken?

Dat was, geloof ik, iemand, die in dezelfde tijd of kort daarna gearresteerd is.

A. Wat was *Dijkstra* van beroep?

De **Voorzitter**: Was dat niet de man, dit dat beroep uitoefende, waarover u het zojuist had?

A. Ja. De een of andere employé van zo'n zeevaartbedrijf aan land of zo iets, die met de zeelieden te maken had, wanneer ze aan land kwamen. Ik weet nu niet hoe u dat noemt. *Dijkstra*, dat was wel zijn naam, dat was de bemiddelaar, die echter volkomen onschuldig daartussen stond en meende, dat alles met *Aben* in orde was.

45132. De **Voorzitter**: Weet u ook of *Aben* al berecht is?

A. Dat weet ik niet.

45133. De **Voorzitter**: Bent u nooit gehoord in de zaak-kben?

A. Ik ben reeds verhoord, tweemaal door de politie en eenmaal door de rechter-commissaris.

Wo haben sie das her? Dann sagte er: Ja, das habe ich von meinem V-Mann, Kapitän *Aben*. Auf meine Frage, wo das Originalmaterial sei, sagte er: Ja, das muss *Aben* mitnehmen nach Schweden. Dann sagte ich: Ja, das geht nicht, dann ist ja die ganze Abwehr umsonst, wenn Ihr V-Mann Material mit hinausnimmt. Dann sagte er: Das ist aber furchtbar traurig, dann misstraut man meinem V-mann in Schweden, wenn er mit dem Material nicht ankommt. Dann sagte ich: Ich möchte mit *Aben* selbst sprechen.

Ein oder zwei Tage später war in der Wohnung von *Müller*, im Flatgebouw Willemspark in der Zeestraat, die Besprechung zwischen *Aben*, *Müller* und mir. Ich habe dann *Aben* die Sache erklärt. *Aben* war ursprünglich dagegen und sagte: Dann falle ich ja auf. Dann sagte ich: Das nutzt nichts, ich muss das Spionagematerial haben, denn sonst ist ja meine ganze Aufgabe umsonst. Wir können nicht wegen des Spieles spielen. Wir machen das so. Sie geben mir das Originalmaterial; ich mache Ihnen dann ein Paket zurecht, das ungefähr so aussieht als wenn Spionagematerial darin sein könnte. Das nehmen Sie mit auf Ihrem Schiff. Ich lasse dann, wenn Sie einige Meilen draussen sind, eine Durchsuchung Ihres Schiffs durchführen und dann werfen Sie das Paket ins Wasser und zwar so, dass es von Ihren Leuten gesehen wird und zwar kommt ein Stein in das Paket, damit es gleich untergeht und nicht durch einen eifrigen Polizeibeamten aufgefischt wird. Nun war ein glücklicher Umstand, dass der Polizeibeamte *Gevers Deynoot* nach Schweden fliehen wollte und *Aben* ihm zugesagt hat ihn mitzunehmen. Dann sagte ich: Das ist richtig, dann haben Sie einen guten Zeugen, wenn Sie nach Schweden kommen, dass Sie das Paket hineingeworfen haben. Am 20. Juli war dann die Aktion gegen den Dienst *Wim*. Am gleichen Tag ist *Aben* ausgelaufen. Die vereinbarte Durchsuchung fand statt und am gleichen oder folgenden Tag ist auch festgenommen worden der Funker, das war *Prins*, *de Koning* und am 21. oder 22. Dr. *Oosterhuis*.

A. Das war der Funker.

A. Sein Deckname war *Prins* und der Deckname von *Oosterhuis* war *Zwaantje*. Auch die Gruppe nannte sich Sendegruppe *Zwaantje*. Und bei dieser ersten Zusammenkunft — ich hatte mich mit *Aben* zweimal getroffen — hat mir nun *Aben* erzählt, wie er an die Gruppe überhaupt herankam. Und zwar dadurch, dass ein Angestellter irgendeiner dieser kleinen, wie nennt man diese Betriebe, die mit den Kapitänen verhandeln, wenn sie an Land kommen... irgendein Angestellter, der war der Mittelsmann, der hat *Aben* gesagt: Ich habe ein Paketchen, das sollen Sie mit nach Schweden nehmen. *Aben* hat gesagt: Ja, das mache ich! Und auf diesem Weg hat er das Paket bekommen. Ich habe mich nun interessiert und sagte: Ja, wer steckt denn hinter dem Angestellten, wer ist denn das? Dann sagte er: Ja, das ist Dr. *Oosterhuis*. *Aben* ist noch 'mal nach Delfzijl zurückgefahren, hat noch mehrere Feststellungen gemacht und ist dann zurückgekommen und sagte: Ja, es ist Dr. *Oosterhuis*, Arzt in Delfzijl und der andre ist *Koning*, der Lehrer an der Seefahrtsschule in Delfzijl war. Das ist der Mann, der an sich das Sendegerät bedient. Und so ist dann, auf Grund dieser Angaben von *Aben*, von mir den 1., 2. Tag nach der Aktion Dienst-*Wim*, diese Gruppe da oben festgenommen worden.

A. Was war denn *Dijkstra* von Beruf?

A. Ja. Also irgendein Angestellter in einem solchen Seefahrtsbetrieb an Land oder so was, der mit den Seeleuten zu tun hatte, wenn sie an Land kommen. Ich weiss jetzt nicht, wie Sie das nennen. *Dijkstra*, so hiess er schon, das war der Mittelsmann, der aber vollkommen harmlos dazwischen stand und glaubte, *Aben* sei in Ordnung.

A. Das weiss ich nicht.

A. Ich bin schon gehört worden, zweimal schon polizeilich und einmal vom rechter-commissaris.

45134. De Voorzitter: Maar niet op een openbare terechtzitting?

A. Niet in een openbare rechtszitting, maar ik ben door de raadsheer-commissaris onder ede verhoord. Misschien heeft hij daarmee genoeg genomen. Maar ik heb niets gehoord van een rechtszitting.

45135. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Is het telegram aan mej. *Terwindt*, dat verstuurd is, voordat zij hier aankwam, van u uitgegaan?

A. Een telegram aan mejuffrouw *Terwindt*?

Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Ja, aan mej. *Terwindt* in Engeland, weet u daar iets van?

A. Daarvan weet ik slechts, dat mej. *Terwindt* eerst aangekondigd was. Het eerste telegram luidde: „Er komt weer een medewerker en wel *Felix*”, werd er gemeld, schuilnaam *Felix*, en toen kwam er nog eens een telegram. Dat luidde: „*Felix* is een vrouw, behandel haar dienovereenkomstig.” Wij hebben alleen maar teruggeseind: „Ja, wij zullen haar dienovereenkomstig ontvangen en er rekening mee houden, dat het een vrouw betreft”, maar verder is er geen telegram door ons verzonden.

45136. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Stuurde het receptiecomité ook wel eens telegrammen of was dat niet mogelijk?

A. Dat kon practisch niet, want wij moesten wachten tot de volgende zendtijd en dat was pas op de volgende ochtend en dat werd niet van de hei, maar van de standplaats van de **Ordnungspolizei** uit verzonden.

45137. De Voorzitter: Bij het verhoor van mej. *Terwindt* is nl. het volgende gezegd. Ik heb gevraagd: „U wist dus, dat er een receptiecomité zou zijn?” Antwoord: „Ja. Er was een telegram in Engeland ontvangen van het receptiecomité.” Vraag: „Hebt u dat telegram gezien?” Antwoord: „Ik heb het niet gezien. Ik heb de woorden doorgerekregen.” Vraag: „Van wie hebt u die doorgerekregen?” Antwoord: „Van de Engelsen.” Vraag: „Wat stond er in? Hartelijk welkom of zo iets?” Antwoord: „Welcome to the most courageous woman.”

A. Dat is mogelijk, ja, zo ongeveer kan het geluid hebben, dat klopt, ja, dat kan juist zijn.

45138. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Een beetje wrang, vindt u niet?

A. Ja, dat was zo de mentaliteit van *Giskes*.

45139. De Voorzitter: Ik ben thans gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Alleen nog deze vraag: Hoe staat het met uw schriftelijke uiteenzetting?

A. Ik ben er mee bezig en geloof, dat ik in enige dagen klaar kom. Ik heb intussen nog het concept gecorrigeerd, dat ik van u kreeg. Ik was er juist weer mee verder gegaan.

45140. De Voorzitter: De kwestie is nl. deze. Er schijnt een mogelijkheid te bestaan, dat u naar Duitsland uitgeleid wordt, en het zou daarom van belang zijn, dat wij dit rapport van u b.v. een dag of twee te voren hadden. Mocht dit dan nog aanleiding geven tot nadere vragen, dan zou dit, indien wij het tijdig hadden, nog kunnen geschieden.

A. Ja.

De Voorzitter: Dan hebben wij ten minste de zekerheid, dat wij helemaal klaar zijn met u.

A. Ja.

De Voorzitter: Deze gang van zaken lijkt mij de meest aanbevelenswaardige, want — dat heb ik u de vorige keer al gezegd — het wordt voor ons heel moeilijk om, als we uw stuk niet hebben, goed te vinden, dat u zonder meer weggaat. Daar komt nog bij, dat, als er een regeling wordt getroffen, dit een regeling is, die gemaakt moet worden met de Engelsen in het Duitse bezette gebied en die slechts voor een bepaalde dag geldt. Loopt dat mis, dan is

A. Vor der öffentlichen Gerichtsverhandlung nicht, aber ich bin unter Eid vernommen worden vom raadsheer-commissaris, vielleicht hat er sich damit begnugt. Aber ich habe nichts gehört von einer Gerichtsverhandlung.

A. Ein Telegramm an Fraulein *Terwindt*?

A. Da weiss ich nur, dass Fraulein *Terwindt* zuerst angekündigt war: das erste Telegramm hiess: Es kommt wieder ein Mitarbeiter und zwar *Felix*, hiess es da, Deckname *Felix*. Und dann kam nochmal ein Telegramm. Darin hiess es: *Felix* ist eine Frau. Behandelt sie entsprechend. Wir haben lediglich zurückgegeben: Jawohl, wir werden sie entsprechend empfangen und berücksichtigen, dass es sich um eine Frau handelt. Aber sonst ist kein Telegramm von uns abgesandt worden.

A. Das konnte praktisch nicht, denn wir mussten warten bis zur nächsten Sendezeit und das war erst am nächsten Vormittag und das wurde nicht von der Heide, sondern von der Station der **Ordnungspolizei** aus gemacht.

A. Das ist möglich. Ja, irgend so kann es geheissen haben. Das stimmt, jawohl. Das kann richtig sein.

A. Ja, das war so die Mentalität von *Giskes*.

A. Ich bin dabei beschäftigt und glaube, dass ich in **einigen** Tagen zu Ende komme. Ich habe inzwischen noch das Konzept korrigiert, das ich von Ihnen bekam. Ich war **eben** wieder dabei weiter zu **machen**.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

niet te voorzien, welke vertraging daarmee gepaard gaat. De hele zaak zou vlot kunnen lopen, als wij uw rapport enige dagen te voren ontvingen. Misschien is het stuk zo duidelijk, dat het niet nodig is u nog nadere vragen te stellen. Maar met het oog op het geval, dat er nog iets te vragen zou zijn, is het nodig, dat wij uw uiteenzetting enkele dagen vóór uw eventuele uitleiding ontvangen, opdat er dan nog gelegenheid is u, indien nodig, nog eens te horen. Kunt u ons toezeggen dat wij het bij voorbeeld volgende week Maandag hebben?

A. Maandag, waarschijnlijk.

De Voorzitter: Laten wij dan afspreken.....

A. Dat u mij Maandag weer .....

De Voorzitter: Dat wij uw uiteenzetting Maandag in ons bezit hebben.

A. Ja, dat is goed, ik kan het niet precies op de dag af zeggen, maar ik denk, dat ik er Maandag wel mee klaar kom.

De Voorzitter: Wat ons betreft, staat de zaak zo, dat, als wij uw rapport hebben en wij hebben een speling van één dag om, wanneer dit stuk er aanleiding toe geeft, nog een paar punten met u te bespreken, wij met u klaar zijn.

Dan is dat zo afgesproken?

A. Ja.

De Voorzitter: Ik sluit het verhoor.

J. SCHREIEDER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

A. Montag, möglich.

A. Ja, dass Sie mich am Montag wieder.....

A. Das ist gut, also ich kann es nicht auf den Tag sagen, aber ich glaube, ich komme bis Montag durch.

A. Jawohl.

ZITTING VAN DINSDAG 15 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Pater Dr. JACOBUS GERARDUS STOKMAN,
oud 45 jaar, wonende te Utrecht, lid van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

45141. De **Voorzitter**: De commissie heeft bij het onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbanden van uit Engeland met het bezette gebied, zich vrij uitvoerig beziggehouden met de z.g. „Zwitserse Weg“. Beter gezegd de „Zwitserse wegen“, want er is een periode geweest, dat er een Zwitserse weg A en een Zwitserse weg B was. Nu heeft zich daar een bepaald aspect voorgedaan, waarover wij gaarne uw mening zouden willen horen. Dat is nl. het volgende: De Zwitserse weg A heeft grotendeels in dienst gestaan van het zogenaamde geestelijk contact, d.w.z. het contact tussen een groep personen hier en de heer *Visser 't Hooft* in Genève. Deze groep gaf allerlei berichten uit Nederland via Zwitserland door aan Londen. Het gebeurde ook wel eens een enkele keer in de omgekeerde richting.

Wij hebben nu met verschillende getuigen gesproken over de aard van de berichten, welke langs die Zwitserse weg, speciaal in het kader van het geestelijk contact, werden overgestuurd. Door één van de getuigen is toen de opmerking gemaakt, dat, in het algemeen gesproken, van de stukken, beschouwingen, rapporten, enz., welke men doorstuurde naar Londen, de berichtgeving uit Katholieke kring in Nederland relatief geringer was dan de andere berichtgeving. Daarbij is ook ter sprake gekomen, dat in 1944 pater *Bleys* naar Zwitserland is gegaan. Toentertijd heeft deze zich uitgelaten in die zin, dat hij meende, dat de Katholieke berichtgeving langs deze weg niet helemaal tot haar recht kwam.

Dit is ongeveer wat ons er op het ogenblik van bekend is. Ik kan hier alleen nog aan toevoegen, dat de mensen van de Zwitserse weg zelf, zoals de heer *Slotemaker* aan deze kant en de heer *Visser 't Hooft* aan de andere kant, zeggen: Wij stonden geheel open voor de berichtgeving van Katholieke zijde. Wanneer er van die kant berichtgeving kwam, dan ging deze onvoorwaardelijk door, maar het was inderdaad relatief minder dan hetgeen er uit andere richtingen kwam.

Wij zouden het nu op prijs stellen een en ander hieromtrent van u te horen, omdat ook uw naam in dit verband genoemd is als één van de relaties, welke men in Katholieke kringen had en waarmee men zelfs regelmatig in contact stond, zoals de heer *Slotemaker* zegt. Mag ik u daarvoor dan het woord geven?

A. Gaarne, Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten iets te vertellen uit mijn herinneringen van die jaren. Men moet dan al dadelijk onderscheid maken tussen de schakel hier en de schakel in Genève, de heer *Visser 't Hooft*. Om met de laatste schakel te beginnen, moet ik u eigenlijk eerlijk zeggen, dat ik daar zelf niets vanaf weet. Ik weet dus niet of er enige grond is voor wat staat in het boekje van pater *Bleys*, „Verantwoording“ (wat u stellig kent) op blz. 20, 29—30, 58—59. Pater *Bleys* beklaagt zich over het feit, dat fotokopieën, welke hij in filmformaat mede naar Genève had genomen, niet vandaar uit naar Londen zijn doorgezonden. Hij heeft dus niet in Londen kunnen uitzetten datgene, wat hij graag uiteengezet had gezien, omdat hij de stukken daarvoor niet tijdig in Londen had gekregen. Hieromtrent kan ik u tot mijn spijt geen in-

lichtingen geven. Later heb ik in Genève de heer *Visser 't Hooft* maar een ogenblik gesproken, zonder op deze kwestie eigenlijk in te gaan. Wel heb ik van de heer *Slotemaker* op 5 Juli 1945 een briefje gekregen, waarin stond: „Ik heb van pater *Bleys* bezoek gehad en hij heeft er over geklaagd. Ik wil die klacht gaarne rechtzetten, althans voor zover het mij (*Slotemaker*) betreft, en in dit verband zou ik gaarne even met je willen spreken“, aldus de heer *Slotemaker*. Dit onderhoud is niet doorgegaan, maar hieruit blijkt dus, dat reeds in Juli 1945 zowel door de heer *Slotemaker de Bruine*, als door pater *Bleys* aan deze kwestie aandacht is besteed. Destijds heb ik ook al schriftelijk hierop geantwoord, maar ik weet van deze zaak heel weinig af en ik kan niet zeggen hoe de schakel in Genève geweest is. Maar wèl kan ik u meer mededelen over de schakel hier, nl. de heer *Slotemaker de Bruine*; de heer *Cramer*, lid van de Eerste Kamer, *Vos* was zijn naam — geloof ik — in de geheime stukken; de vroegere Commissaris van de provincie Utrecht, jhr. *Bosch van Rosenthal*. In het jaar 1944 heb ik nl. herhaalde malen bezoek gehad van de heer *Slotemaker* en deze heeft mij meer dan eens gezegd: „Als je berichten hebt, geef ze mij maar, dan zal ik deze gaarne via de Zwitserse weg doorsturen.“ Destijds heb ik ook wel eens aan het aartsbisdom gevraagd of langs die weg eventueel geen berichten naar Rome zouden moeten worden doorgegeven, zoals teksten van herderlijke brieven. Wat betreft Rome, was men op het aartsbisdom de stellige overtuiging toegedaan, dat dit niet nodig was, omdat die brieven daar in feite waren. Voor wat Londen betreft, hebben ze daar geen aanleiding in gevonden om afzonderlijk nog brieven te sturen, aangezien ze wel wisten, dat wanneer dat noodzakelijk was of wanneer het te pas kwam, ik dat zou doen. Aangaande deze weg heb ik in de stukken van mijn oorlogsarchief het volgende gevonden:

In Mei 1944 is mij verzocht of ik antwoord wilde geven op een tiental vragen, welke de Nederlandse Regering in Londen aan een aantal personen uit diverse kringen wilde voorleggen aangaande diverse kwesties, betrekking hebbende op de grote lijnen van het beleid en de politiek, welke na de oorlog zouden moeten worden gevolgd.

45142. De **Voorzitter**: Hoe heeft dat verzoek u bereikt?

A. Dat verzoek heeft mij bereikt, ik meen het eerst via de heer *Bosch van Rosenthal*. Ik meen stellig, maar ik kan me hier vergissen (ik ga zuiver op mijn herinnering af), dat de heer *Bosch van Rosenthal* mij het eerst gezegd heeft: „Ik stuur deze of de volgende week een mijnheer *Vos* bij je. Deze man kan je vertrouwen en hij komt met deze kwestie.“ Inderdaad heb ik zowel met de heer *Cramer* als met de heer *Slotemaker* over deze kwestie gesproken en ik heb ook op die 10 vragen antwoord gegeven, zij het, dat ik het niet persoonlijk heb gedaan. Ik heb er namelijk een aantal andere geestverwanten in gekend. Bepaalde vragen, zoals bij voorbeeld de verhouding Kerk en Overheid, heb ik eerst zelf uitvoerig uitgewerkt en ook wel besproken met kerkelijke autoriteiten, en andere vragen, zoals bij voorbeeld over Centralisatie en Decentralisatie, Economisch Beleid, enz., opgenomen met andere mensen uit mijn kring. Het resultaat hiervan is geweest, dat ik in Juli 1944 (ik heb hier dus ruim een maand met anderen over gesproken) een antwoord van vier en een halve bladzijde heb samengesteld en dit aan de heer *Slotemaker* heb gegeven om door te sturen. Hier hebt u dus een voorbeeld, dat de heer *Slotemaker* wel degelijk, van zijn kant ten minste, al het mogelijke gedaan heeft om ook van onze kring, de Katholieke kring, op de hoogte te zijn. Ik heb daar nog de mondelinge mededeling bij gedaan namelijk: „Dit is niet mijn zuiver persoonlijke mening, dit is ook getoetst aan een ietwat bredere kring van mijn Katholieke geloofsgenoten.“

Of dit aangekomen is, weet ik niet. Maar dat het mij gevraagd is door de heren *Bosch van Rosenthal* en *Slotemaker* en dat ik het opgesteld heb en afgegeven aan de heer *Slotemaker*, die het medegenomen heeft, bewijzen zelfs de stukken. De datum van de stukken heb ik er nu niet opgezet, deze stond er op. Dit is eigenlijk alles, wat ik hierover kan mededelen. Ik kan hier nog aan toevoegen, dat ik zowel met de heer *Slotemaker* als met de heer *Cramer* regelmatig in contact stond. Zij zijn herhaaldelijk bij mij geweest en ze hebben toen meerdere malen tegen mij gezegd: „Als je iets door moet geven naar Londen, zeg het maar, onze weg staat voor je open!“

45143. **De Voorzitter:** Dat was nu juist wat ik u wilde vragen. Het stuk, hetwelk u in Juli 1944 hebt opgemaakt, was verstrekt naar aanleiding van een verzoek van de heer *Slotemaker* en de heer *Bosch van Rosenthal* in opdracht van de Regering. Men zou dus kunnen redeneren: Toen zijn zij bij u gekomen, omdat de Regering dit wenste, en dit zegt dus niets met betrekking tot hun algemene opvatting over het contact met het Katholieke volksdeel. Maar nu zegt u, dat ook buiten dat ene geval met name de heer *Slotemaker* herhaalde malen tegen u heeft gezegd: „Als ge wat hebt, dan zorg ik wel, dat het doorkomt.”

A. In verband met deze toelichting uwerzijds, Mijnheer de Voorzitter, voeg ik hieraan toe, dat ik in 1943 (de juiste datum kan ik mij niet meer herinneren) ook nog een andere relatie heb gehad, de heer *Sondaal* van het gesticht te Oegstgeest, die contact met mij had opgenomen om mij te polsen over de vraag, of ik ev. naar Londen wilde gaan om inlichtingen te verstrekken. Hij beriep zich op een hooggeplaatste ambtenaar van Buitenlandse Zaken, die hier achter stond. Ik weet niet zeker meer wie dat geweest is. In die tijd had ik geen contact met de heer *Slotemaker* en de heer *Cramer*, zeker niet over dergelijke aangelegenheden. Dit is in 1944 gekomen. Het kan zo zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat het verzoek van de heer *Bosch van Rosenthal* de aanleiding daartoe geweest is. Want het is de heer *Bosch van Rosenthal* geweest, die eigenlijk de heer *Slotemaker* en de heer *Cramer* bij mij introduceerde met de mededeling, dat deze mensen vertrouwd waren en ik ze dus kon aanvaarden. En ik kan wel met stelligheid beweren, dat in al die tijd, dat ik met de heren *Slotemaker* en *Cramer* in contact stond, zij mij herhaalde malen gezegd hebben: „Als je berichten hebt, geef ze ons maar, wij zullen ze doorsturen, hetzij naar Londen, hetzij naar Rome.”

45144. **Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen:** U hebt het daarstraks over de herderlijke brieven gehad. Hebt u daar deze weg niet voor nodig gehad? Had u een eigen weg om deze brieven in Rome te krijgen? Is er naast de Zwitserse wegen A en B nog een aparte weg geweest of stuurde u koeriers of mensen, die op pad gingen? Was er nog iets van die aard?

A. Zover ik weet, had men geen eigen weg. Wel heeft men kunnen constateren, dat in de oorlog een paar paters Jezuïeten uit Rome bij de aartsbisschop geweest zijn met de mededeling, dat de Paus op de hoogte was van de brieven van de bisschoppen en hij zijn waardering daarover tot uitdrukking bracht, zodat men in Utrecht op het bisdom geconcludeerd heeft: Het is niet nodig om extra-wegen te zoeken en nog gevaarlijke dingen te ondernemen, want blijkbaar zijn ze daar wel op de hoogte.

45145. **Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen:** Maar u weet niet precies hoe dat dan gegaan is?

A. Neen, ik kan niet zeggen hoe die brieven daar gekomen zijn.

45146. **De heer Koersen:** In het begin hebt u gezegd, dat pater *Bleys* ontstemd was, dat zijn stukken niet op tijd in Londen waren. Heeft u misschien later nog van hem gehoord, of het alleen een vertraging was en de stukken wel aangekomen zijn dan wel of deze helemaal niet zijn aangekomen?

A. Helaas heb ik dat niet meer gehoord. Hij is vrij spoedig verongelukt. Ik heb het eigenlijk na zijn dood gelezen in het boekje, dat hij zelf geschreven heeft. Het is niet in de handel, maar ik neem aan, dat u het wel kent.

45147. **De Voorzitter:** Ik heb hier het stenogram van de verklaring van de heer *Slotemaker* voor me liggen. Daar staat een aanwijzing in, dat het contact met u reeds eind 1943 moet hebben bestaan. Hij citeert nl. een brief, welke hij op 27 November 1943 geschreven heeft aan de heer *Visser 't Hooft*, waarin hij zegt:

„In enkele gesprekken bood ik aan overeenkomstige kerkelijke stukken van R.-K. zijde door te zenden, als wij thans reeds van Protestantse zijde doen.”

Als toelichting daarop zegt de heer *Slotemaker*: „Die gesprekken waren vermoedelijk in hoofdzaak met pater *Stokman* gevoerd”, en dan gaat de brief verder door:

„Men zou daar, zodra men er behoefte aan had — hetgeen momenteel niet het geval was —, eventueel op terugkomen. Dat neemt niet weg, dat, wanneer jullie de beschikking krijgen over R.-K. documenten, men het zeker zéér zal appreciëren ze van ons te ontvangen. Het is inderdaad niet onmogelijk, dat binnen-

kort belangrijke gegevens omtrent en uit of door „Rome” bekend worden, welke men hier gaarne ongecensureerd zou lezen. Wij bevelen dit in uw aandacht aan.”

Dit is dus geschreven op 27 November 1943.

A. Het is heel goed mogelijk, dat daar één of twee maanden tussen zitten. Ik meen, dat ik in de zomer 1943 gesproken heb met rector *Sondaal*, want ik herinner mij, dat ik juist in die zomer met mijn eigen superieuren over de eventuele reis naar Engeland gesproken heb, dus vóór het contact met de heren *Slotemaker* en *Cramer*. Dit contact is later tot stand gekomen, maar of dit nu Januari 1944 of November 1943 geweest is ....., ik geloof, dat die datum geen rol speelt.

45148. **De Voorzitter:** Die datum heeft in zoverre betekenis, dat, wanneer u, zoals u aanvankelijk dacht, eerst in Juli 1944 dat contact gehad hebt, dit contact maar heel kort meer geduurd zou hebben, omdat de Zwitserse weg na die datum nog slechts enkele maanden heeft kunnen werken, aangezien bij de bevrijding van Frankrijk de verbinding verbroken werd. In zoverre is de datum nog wel enigermate van belang.

Als ik u goed begrepen heb, bent u van oordeel, dat er bij deze verbinding Nederland—Zwitserland geen sprake van was, dat men niet gesteld was op berichtgeving van Katholieke zijde, of dat men daar nimmer naar had gevraagd. Dit is volgens uw herinnering niet het geval geweest?

A. Neen, stellig niet.

45149. **De Voorzitter:** Wanneer u behoefte had gehad om meer stukken langs die weg te verzenden, dan had, naar uw overtuiging, inderdaad daarvoor de gelegenheid bestaan?

A. Zeker was er de bereidheid van de kant van de heren *Slotemaker* en *Cramer* om deze stukken door te sturen.

Met Rome was er ook nog wel een ander contact, want ik herinner mij, dat ik in het archief van het bisdom, hetwelk ik destijds heb geraadpleegd voor mijn boek, ook diverse correspondenties tussen Utrecht en de nuntius in Berlijn heb aangetroffen. Langs die weg zijn er natuurlijk ook stukken in Rome aangekomen, maar dat was de diplomatieke weg, en deze staat buiten de illegale wegen.

45150. **De Voorzitter:** Alleen kan het feit, dat die mogelijkheid bestond, wel van invloed geweest zijn op de behoefte in uw kring om de andere weg te gebruiken. Het kan die behoefte hebben verminderd.

A. Ja.

45151. **De Voorzitter:** Pater *Bleys* zou reeds in Zwitserland, toen hij daar in de loop van 1944 aankwam, hebben getuigd van zijn onbevredigdheid over de situatie, terwijl uit uw mededelingen zou zijn af te leiden, dat de klacht van pater *Bleys* eigenlijk pas in Londen tot uiting is gekomen, toen hem bleek, dat de stukken, welke hij in Zwitserland ter verzending had gegeven, niet tijdig in Londen waren aangekomen. U is dus ook niet bekend met welke opvattingen, betreffende dit punt, pater *Bleys* Nederland verlaten heeft? Hebt u hem in die tijd niet ontmoet?

A. Neen, ik heb uit zijn boek eerder begrepen, dat hij klachten had over de schakel Genève. Die indruk heb ik ten minste.

45152. **De Voorzitter:** Dat is in verband met hetgeen u medegedeeld hebt veel waarschijnlijker dan over de schakel Nederland—Genève.

A. En pater *Bleys* heeft bovendien van uit Nederland zelf de nodige documenten medegenomen. Hij had deze bij zich; maar in Londen aangekomen, ziet hij, dat ze van uit Genève niet zijn doorgestuurd.

Dit niet doorsturen is voor mij evenmin opgelost, in ieder geval weet ik daar niets vanaf.

45153. **De Voorzitter:** In die zelfde tijd is ook pater *Dito* langs dezelfde weg naar Engeland gegaan. Is er u iets van bekend of hij soortgelijke klachten heeft geuit?

A. Neen, dat heb ik niet gehoord.

45154. **De Voorzitter:** Is pater *Dito* eventueel voor ons bereikbaar?

A. Zit hij op het ogenblik niet in Rome?

De heer Koersen: We dachten eigenlijk, dat hij in Amerika zat, maar dan schijnt hij nu in Rome te zitten.

A. Hoe heet die Dominicaan in de Spuistraat in Amsterdam, *Fennell*?

De heer Koersen: Ja, hij zit nu in de Honthorststraat.

A. Deze *Fennell* zat in het illegale werk. Ik heb tijdens de oorlog, dat moet 1944—1945 geweest zijn, over het vertrek van pater *Dito* wel eens gesproken met deze Dominicaan.

Het zou kunnen wezen, dat hij er iets vanaf weet.

Ter completering kan ik hieraan toevoegen, maar dit staat buiten de Zwitserse weg, dat ik later via het College van Vertrouwensmannen meerdere malen berichten naar Londen heb doorgestuurd, ook antwoorden op vragen van de Nederlandse Regering in die laatste winter, hoe de kerkelijke autoriteiten, voor zover het op haar weg lag om daarover haar mening te zeggen, dachten over bepaalde personen, die in bepaalde functies moesten worden benoemd.

De Voorzitter: Dat lag in het kader van het werk van Vertrouwensmannen.

A. Ja, dat staat buiten deze Zwitserse weg.

45155. De Voorzitter: Die berichten gingen langs de verbindingen van B.I., van welk instituut sedert Maart 1943 agenten in ons land waren gekomen. Van de techniek van die berichtgeving hebt u waarschijnlijk niet veel gemerkt?

A. Daar heb ik nooit veel van gemerkt, tenzij op het laatste moment. Een paar weken vóór de bevrijding, toen wij in den Haag zaten, waren ze iets mededeelzamer daaromtrent, althans intern.

45156. De Voorzitter: Toen was het zo, dat men zelfs tegenover de Duitsers, met wie in April 1945 de bekende besprekingen gevoerd werden, het feit van die berichtgeving niet meer onder stoelen of banken stak.

A. Zij maakten er zelf gebruik van.

De Voorzitter: Daarover hebben wij uitvoerige mededelingen gekregen van de heren *van der Vlugt* en *Six*.

A. Dat zijn ook de mensen, die er het meeste van weten en waarschijnlijk *le Poole*, de secretaris van vertrouwensmannen.

45157. De Voorzitter: Het onderwerp, dat wij met u wilden bespreken, was de berichtgeving van Katholieke zijde over de Zwitserse weg. U meent, dat u dit uwerzijds volledig hebt toegelicht?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik had van tevoren al enkele punten opgeschreven, maar deze zijn allemaal besproken.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

J. G. STOKMAN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEW.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 15 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

NICOLAAS STUFKENS,

oud 58 jaar, wonende te De Bilt,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

45158. De Voorzitter: De Enquêtecommissie heeft bij de behandeling van punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op verbindingen van uit Engeland met het bezette gebied, ook aandacht geschonken aan de z.g. „Zwitserse weg”. Uit de verschillende getuigenverklaringen is ons gebleken, dat u met deze Zwitserse weg een vrij intensieve bemoeïing hebt gehad. Wij hebben hier al heel wat over gehoord, doch wij zouden het wel op prijs stellen, indien u in kort bestek nog even aangeeft, wat u er mede te maken hebt gehad, hoe u met deze weg in aanraking bent gekomen, hoe het begin is geweest en hoe het in grote trekken verder is verlopen. Mag ik u daartoe het woord geven?

A. Graag, Mijnheer de Voorzitter. Het is u waarschijnlijk bekend, dat deze activiteit betrekkelijk toevallig ontstaan is uit het geheel van het werk rondom het latere weekblad „Vrij Nederland”. Men had in de loop van de maanden in die kring een uitgebreid apparaat opgebouwd en had overal in het land contact. Men heeft toen de noodzakelijkheid ingezien, dat een heleboel gegevens, welke op deze manier verzameld werden, ook doorgegeven moesten worden naar de overkant. Dit speciale werk, voor de verzending naar het buitenland, werd eerst in hoofdzaak verricht door mejuffrouw *Kohlbrugge*. Dit was vrij toevallig.

45159. De Voorzitter: Waar u nu over spreekt, is waarschijnlijk begin 1942. Was u toen al bij die kring betrokken?

A. Ja, bij die kring, betrekking hebbende op het algemene werk van „Vrij Nederland”, wel. Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft dat aanvankelijk gedaan in samenwerking met de „Vrij Nederland”-mensen, en wel in het bijzonder met *van Randwijk* en met *van Namen*, ook *Cramer*, maar ze deed het toch vrij zelfstandig. Op deze manier trok ze het land door en is zo ook bij mij gekomen en heeft mij toen verschillende malen gevraagd bepaalde uitzettingen van de toestand voor deze weg klaar te maken. Zoals u waarschijnlijk bekend zal zijn, is zij toen zelf naar Zwitserland geweest en heeft daar persoonlijk contact gekregen met de heer *Visser 't Hooft*, die, als ik mij niet vergis, juist was teruggekeerd uit Engeland, waar hij over dit soort werk had gesproken en een min of meer officiële opdracht in die richting had gekregen. Het woord officieel is natuurlijk in dit geval een rekbaar begrip, maar het was toch een zekere opdracht en dus niet meer volkomen voor eigen rekening. Hiervan was het gevolg, dat hij er ook prijs op stelde, dat datgene, wat langs de Zwitserse weg naar Genève ging, aan een zekere controle onderworpen werd. Daarom heeft hij er toen in het bijzonder op aangedrongen, dat er een paar mensen zouden zijn, die regelmatig alles, wat door mejuffrouw *Kohlbrugge* verzonden werd, zouden doorkijken. De heer *Slotemaker*, als ik mij niet vergis, en ik zijn de mensen, die door de heer *Visser 't Hooft* bij die gelegenheid zijn genoemd om dit werk te doen. Ik heb toen vrij geregeld, maar voor een betrekkelijk korte tijd, gezien wat er allemaal uitging. Ik heb met mejuffrouw *Kohlbrugge* toen ook plannetjes gemaakt over de mensen, die gevraagd zouden worden, enz. Intussen bleek, dat een beetje meer organisatie hier geen kwaad zou kunnen. In een gezamenlijke bespreking is toen besloten tot de oprichting van een Politieke Commissie.

45160. De Voorzitter: Wanneer was dat ongeveer?

A. Ik schat eind 1942, maar ik moet u zeggen, dat de chronologie van de oorlogstijd mij verschrikkelijk duister is en ik het mij dus moeilijk kan herinneren.

45161. De Voorzitter: Het is dus mogelijk, dat het ook later geweest is. Kwam het conflict met mejuffrouw *Kohlbrugge* vrij spoedig na de oprichting van die Politieke Commissie?

A. Neen, niet zo heel snel.

45162. De Voorzitter: Niet zo heel snel?

A. Neen, in mijn herinnering ligt daar wel een halfjaar tussen, maar ik kan dit niet garanderen. Mejuffrouw *Kohlbrugge* zat zelf niet in de Politieke Commissie. Waarschijnlijk kent u de samenstelling wel, daar zaten namelijk *van Randwijk* en *van Namen* in, dus de twee mensen, die het meest betrokken waren bij de dagelijkse leiding van „Vrij Nederland”, dan nog mr. *Cramer*. Deze mr. *Cramer* had ik toevallig met *van Randwijk* in kennis kunnen brengen op een dag, dat zij toevallig beiden bij mij op bezoek waren. De heer *Cramer* beschikte over veel vrije tijd, want hij kon zijn Drentse werk niet voortzetten, en bovendien was hij zeer mobiel. Als ik mij goed herinner, is betrekkelijk kort daarna de heer *Schermerhorn* er bijgekomen.

45163. De Voorzitter: Over welke tijd spreekt u nu? De heer *Schermerhorn* heeft toch zeer geruime tijd in het gijzelaarskamp te St. Michielsgestel doorgebracht.

A. Ja, het is daarna geweest.

45164. De Voorzitter: Het toetreden van de heer *Schermerhorn* moet wel tegen 1944 geweest zijn.

A. Neen, stellig niet, dan denk ik, dat het eind 1943 geweest is. Maar zoals ik u zei, ik kan me de data moeilijk herinneren. Wij hebben dat werk zo geregeld, dat wij wekelijks vergadering hielden in Amsterdam en dan telkens op andere plaatsen, op de gebruikelijke manier. Daarbij werd dan regelmatig de vraag naar voren gebracht, welke punten nu van belang waren en dan werd natuurlijk ook besproken wat wij van de andere kant hoorden en wat wij van uit Genève binnenkregen.

Het belangrijkste voor u zullen waarschijnlijk de algemene gezichtspunten zijn. U weet, dat het archief van de Zwitserse weg ter beschikking staat. U kunt dus de finesses van de artikelen e.d. controleren. De werkverdeling was zo, dat in de eerste plaats de heer *Slotemaker* en mejuffrouw *Kohlbrugge* het dagelijkse werk verrichtten, zoals de verzending, de koeriers en dergelijke. De heer *van Namen*, die veel technische ervaring op dat punt had, was er ook bij betrokken. De besprekingen werden dan in die bredere kring gevoerd. Het karakter van de commissie was niet zonder meer neutraal. Ik bedoel dat zo: „Vrij Nederland” heeft in de bezettingstijd al heel gauw een eigen karakter gekregen, in zoverre, dat het niet alleen een verzetsblad was, maar dat het zich ook met de vragen van de toekomst bezighield. In de kring van medewerkers in die tweede periode was daar een zekere algemene eenstemmigheid over en dit zette zich ongeveer in de Politieke Commissie voort. Dat was geen opzettelijke begrenzing, maar dit waren mensen, die door hun persoonlijke relaties en door een zekere geestverwantschap bij elkaar waren gebracht. Dit leidde er toe, dat de berichtgeving aan de ene kant het karakter van objectiviteit zocht, maar dat aan de andere kant ook telkens weer bepaalde inzichten in de kring van de Politieke Commissie werden medegedeeld en werden overgebracht. Wat het karakter daarvan betreft, is die objectiviteit, bij mijn weten, vrij rigoreus gehandhaafd. Er waren natuurlijk wel eens grensgevallen, wanneer men een artikel kreeg, waarvan men zei: „Dat is nu niet een vraag, waarmee men het niet eens is, maar het is eigenlijk beneden de maat, dit kan alleen maar verwarring geven.” Dergelijke oordelen moesten er zo nu en dan wel eens geveld worden, maar het

is niet veel voorgekomen. In het algemeen werden uit iedere levenskring, waarmede wij contact konden krijgen, de stukken aangenomen en verzonden. U begrijpt het bezwaar, dat het niet altijd mogelijk was duidelijk de kring aan te duiden, waaruit het voortkwam. Maar het is regelmatig zo doorgestaan, maar er zijn zeer zeker stukken uitgegaan, welke uit de kring zelf kwamen, waarin ten opzichte van de toekomstige ontwikkeling (de periode na de oorlog) zekere wenselijkheden werden uitgesproken. Regelmatig zijn vraagstukken als het herstel van de Staten-Generaal e.d. aan de orde gekomen. Naar ik mij herinner, en als u dit alles niet te zwaar neemt, zijn er ook wel (dit is wel niet zo opzettelijk gebeurd) bezwaren gemaakt tegen bepaalde gedachten, waarvan wij de indruk kregen, dat deze in Londen bijzonder sterk vertegenwoordigd waren.

45165. De **Voorzitter**: Waar denkt u speciaal aan?

A. Ik bedoel dit: Het was ons bekend, dat van de verhalen van de Engelandvaarders uiteraard in Londen een sterke suggestie uitging. Dit waren over het algemeen mensen, die buitengewoon te waarden waren, maar die zich niet altijd onderscheidden door een buitengewone rijpheid van politiek oordeel. Wij kregen nogal eens de indruk, dat daar een zeer sterke eenzijdige voorstelling gegeven werd van de toestand in Holland. Dit was onder ons een vrij algemene indruk op grond van datgene, wat wij uit Engeland hoorden.

Toen kwam de periode, waarin de moeilijkheden met mejuffrouw *Kohlbrugge* zijn ontstaan. Ik geloof, dat ik, wanneer ik het zo objectief mogelijk probeer te stellen, moet constateren, dat bij haar in de eerste plaats meesprak wat wij in die tijd de „illegaliteitskolder” noemden. Een zekere oversportiviteit, het zoeken van de gevaren, het dikwijls lichtvaardig spelen in de dingen, niet uit kwaadaardigheid, maar een door gewoonte uit het oog verliezen van de noodzakelijke beperkingen, welke men zich in die tijd had op te leggen. Daarbij kwam nog, dat zij sterk haar eigen weg ging, zich heel moeilijk kon voegen in beslissingen van het geheel, welke niet in overeenstemming waren met haar inzichten, en dat zij dit ook in de praktijk heel duidelijk liet merken. Dat wil zeggen, zij deed herhaaldelijk dingen buiten de georganiseerde leiding om, soms ook tegen die georganiseerde leiding in. Omdat ik buiten zat, heb ik uit de aard der zaak deze dingen niet zo intens meegemaakt. In die tijd kwam ik eens per week naar Amsterdam en dan hadden wij de vergaderingen en u begrijpt wel, dat ik daardoor met het dagelijkse werk van „Vrij Nederland” geen permanent contact had en dat er dus nogal eens wat gebeurde, waar ik niet bij was: dat kon ook niet anders. Maar dit is toch de indruk, die ik destijds heb gekregen, en ik heb zelf vrij nauw contact met mejuffrouw *Kohlbrugge* gehad. Via haar zuster, die op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht zat, kreeg ik vaak stukken overgegeven. Aan de ene kant was ik altijd zeer getroffen door haar persoonlijke moed en de onbegrensde handigheid, waarmede zij het werk verrichtte; dat was werkelijk enorm, maar aan de andere kant ook door een zeker gebrek aan besef van proportie ten opzichte van wat er gebeuren moest en wat er gebeuren kon. Dit heeft tot een definitieve breuk geleid, met het gevolg, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* met enkele van haar naaste vrienden het werk van „Vrij Nederland” heeft verlaten en dat zij met de O.D. contact heeft gezocht.

45166. De **Voorzitter**: Voordat u daartoe overgaat, wilde ik nog even op de oorzaak van het conflict terugkomen. Ik heb u gevraagd of het conflict met mejuffrouw *Kohlbrugge* vrij spoedig op de oprichting van, zoals u het noemt, de Politieke Commissie volgde. Wij hebben van andere getuigen gehoord, dat het conflict in September 1943 moet hebben plaats gehad.

A. Dat is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter!

45167. De **Voorzitter**: Wat mejuffrouw *Kohlbrugge* hierover gezegd heeft, komt ongeveer (ik moet het uit mijn geheugen samenvatten) hierop neer, dat inderdaad de zaak geruime tijd in onderling overleg werd behandeld, maar dat de anderen op een gegeven ogenblik een Politieke Commissie (zij noemde, geloof ik, ook dit woord) hadden gevormd, waar zij buiten moest blijven. Dit is één van de redenen van het conflict geweest volgens mejuffrouw *Kohlbrugge*. Op het eerste gezicht klopt dit niet met uw lezing, aangezien u zegt, dat deze Politieke Commissie al langer bestond. Aan de andere kant kan het misschien toch wel kloppen; het gaat er maar om, wanneer de benaming „Politieke Commissie” is ontstaan. Zij zegt ook, dat de werkzaamheden, welke niet uitsluitend betrekking hadden op de organisatie van de weg, maar betrekking hadden op het verzamelen, het bekijken, het gereedmaken van de berichtgeving, reeds geruime tijd door de heer *Slotemaker* en de anderen, die u genoemd hebt, en u zelf geschieden, waar zij toen blijkbaar dus wel iets meer mee te maken

had. Op een gegeven moment kwam men tot het besluit om tot een Politieke Commissie te komen. Ik geloof, dat zij liet ongeveer zo heeft geformuleerd. Dit is toen, omdat zij daar buiten gehouden werd, de aanleiding tot het conflict geweest. Misschien kunt u, nu u hoort hoe haar uiteenzetting hieromtrent is geweest, nog een nadere aanvulling geven op hetgeen u reeds hebt medegedeeld.

A. Mijn indruk is het in deze zin niet. Ik kan niet alles controleren, omdat er heel veel tussen die wekelijkse vergaderingen in gebeurde, maar ik heb hier een andere indruk van gekregen, hoewel ik mejuffrouw *Kohlbrugge* bij die besprekingen van de Politieke Commissie niet heb meegemaakt.

45168. De **Voorzitter**: Nooit?

A. Vroeger wel, maar dat waren dan altijd algemene besprekingen, waarbij ook de kwesties van de Zwitserse weg aan de orde kwamen, toen deze nog minder georganiseerd was. Ik heb dus wel ettelijke vergaderingen meegemaakt, waar zij aanwezig was, maar deze liggen dan wat vroeger. Hoe die commissie is ontstaan buiten haar om is mij niet bekend, ten minste, dit kan ik mij niet herinneren. Ik geloof wel, dat men zéér uitgesproken bezwaren had om haar in die commissie op te nemen, gezien het te weinig gefundeerde oordeel, dat zij naar onze indruk over dergelijke vraagstukken bezat. Overigens moet u bedenken, dat het weggaan van mejuffrouw *Kohlbrugge* een vrij lange tijd van voorbereiding vroeg en allerlei strubbelingen zijn ontstaan, ik bedoel, dat het niet ineens gebarsten is. Er is een vrij lange reeks van botsingen geweest. Na die periode is duidelijk geworden, dat zij in contact stond met de kringen van de O.D., waarbij wij pas later ontdekten, dat zij toch nog contact bleef houden met de apparatuur, welke ze voor „Vrij Nederland” gebruikt had.

45169. De **Voorzitter**: U bedoelt de fotograaf?

A. Dat was voornamelijk de fotograaf. Het gevolg hiervan was, dat alle stukken, welke voor de Zwitserse weg uitgingen, door die fotograaf aan haar ter inzage gegeven werden. Ik herinner mij dit niet meer in finesses, maar het is duidelijk geworden, toen bleek, dat er een „vergissing” had plaats gevonden, dat nl. een stuk, dat van de Zwitserse weg was, via de O.D. was verzonden. Natuurlijk heeft dit aanleiding tot moeilijkheden gegeven. Dan is er nog een geschiedenis geweest met een pilotengordel, waarvan ik me ook de finesses niet meer herinneren kan. Die is niet terechtgekomen en er werden minder prettige gedachten hierover gekoesterd; ik heb nooit kunnen beoordelen of dit juist was. Dit is zo ongeveer de ontwikkeling geweest en de verhouding is daardoor nogal eens moeilijk geworden.

45170. De **Voorzitter**: De verhouding met wie?

A. In het algemeen, ik bedoel het niet persoonlijk, maar er kwam daardoor een zekere geprikkeldheid tegenover de O.D. en over deze dingen is ook geschreven.

45171. De **Voorzitter**: Naar Londen?

A. Ja, dat herinner ik mij goed. Wat het overige betreft, vrijwel met alle groepen, welke wij in die tijd bereiken konden, zijn contacten gelegd. Dit lag geheel in de aard van de hele opzet van het „Vrij Nederland”-werk van die tijd. Ik heb in die periode, dit was in de hongerwinter, toen ik niet meer in Amsterdam kon komen en alleen op koeriers was aangewezen, bijv. namens „Vrij Nederland” ettelijke keren met de aartbisschop contact gehad. Dit was voornamelijk op de toekomst gericht en ging over een plan tot het uitgeven van een serie boeken, welke, naar wij hoopten, klaar zouden zijn bij de bevrijding. Hierin zouden de verschillende volksgroepen haar mening, over wat in die tijd gezegd en gedaan moest worden, uitspreken. Zo zijn er regelmatige contacten gelegd. Ik meen, dat de heren *Slotemaker* en *Cramer* contact met de heer van *Sonsbeeck* hebben gehad. Ik geloof ook, dat zij samen dr. *Stokman* bezocht hebben, maar ik kan het niet met zekerheid zeggen. In hoeverre dit alles betrekking had op de Zwitserse weg, is voor mij heel moeilijk vast te stellen, maar van een bewuste uitzondering van bepaalde groepen is geen sprake geweest.

45172. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, kwam uw werkzaamheid voor het grootste deel hierop neer, dat u, die dan buiten woonde, éénmaal per week de besprekingen in die commissie meemaakte. Besprekingen, welke eigenlijk meer op de te verzenden stukken betrekking hadden dan op de organisatorische kwesties van de Zwitserse weg.

A. Ja, natuurlijk kwamen die kwesties wel ter sprake, maar toch altijd meer in de zin van mededelingen, en dan heb ik geregeld overzichten geschreven . . . .

45173. De **Voorzitter:** Zelf geschreven?

A. Ook. Ik herinner me, dat ik ern brief aan de heer *Burger* schreef, een overzicht gaf over de stand van de jeugdbeweging en al dergelijke dingen meer. Ook over de vakbeweging bijv.

45174. De **Voorzitter:** Kreeg u kennis van de correspondentie, welke tussen de heer *Slotenzaker de Bruine* en de heer *Visser 't Hooft* in Genève plaats had, of besprak u alleen onderling deze dingen en schreef dan de heer *Slotemaker* zo'n brief alleen?

A. Ik herinner mij, dat er dergelijke brieven zijn besproken, maar zeker niet frequent.

45175. De **Voorzitter:** Die correspondentie lag dus voor een groot deel in handen van de heer *Slotemaker*?

A. Ja, voor een belangrijk deel. Natuurlijk werden de brieven van de heer *Visser 't Hooft* zelf, dus wat van zijn kant kwam, wel besproken. *Slotemaker* deelde dan ook mede, wat hij de heer *Visser 't Hooft* geschreven had. Hij vertelde dan zo in het algemeen in welke richting hij had geschreven, maar dat deze brieven voorgelezen werden, is in mijn herinnering betrekkelijk zelden gebeurd.

45176. De **Voorzitter:** Deze brieven bevatten ook commentaar op de berichtgeving. Daarin werden b.v. aanduidingen gegeven over de betekenis van bepaalde stukken, over de groep, waarvan deze afkomstig waren, en meer van zulk soort van beschouwingen.

A. Ja, daar werd natuurlijk wel iets meer in gezegd. U moet natuurlijk dit bedenken, dat wij ten slotte allemaal een sterke persoonlijke vriendschapsverhouding met de heer *Visser 't Hooft* hadden. Men schreef aan hem, dus zonder de bedoeling, dat het doorgegeven werd, natuurlijk lossen, afgezien van de gevaren, dan in datgene, wat voor de overkant bestemd was. Wij hadden allemaal op vele manieren jarenlang met de heer *Visser 't Hooft* samengewerkt, het was voor ons een nieuwe vorm van samenwerking met een oude relatie.

45177. De **Voorzitter:** U vertelde, dat een enkele keer, wanneer een stuk in de ogen van de commissie te gek was, dit niet doorging. Dit waren echter uitzonderingen. De commentaren werden in die brieven ter voorlichting aan de heer *Visser 't Hooft* gegeven. Wanneer het commentaar ook naar Londen doorgegeven werd, dan kon men redeneren, dat men in Londen de inhoud van de stukken en de commentaren meer met elkaar moest vergelijken en daaruit de nodige conclusies trekken. Maar gebeurde het nu niet, wat natuurlijk ook mogelijk was, dat bepaalde stukken niet volledig werden doorgegeven? Dat er dus stukken werden uitgelaten?

A. Daar heb ik nooit iets van gehoord. Ik kan natuurlijk niet zeggen of dit niet eens een keer is gebeurd, maar ik kan mij hier niets van herinneren. Als ik spreek over die stukken, mag ik misschien een voorbeeld noemen, dat is wel niet zo prettig, maar ik herinner mij, dat wij een stuk hadden van de oud-Gouverneur-Generaal van *Limburg Stirum*. Wij hadden hem dit gevraagd, omdat wij het idee hadden, dat een man met zijn wereldervaring, zo'n uitnemend regent, ons wel het een en ander kon zeggen wat er na de capitulatie moest gebeuren. Wij dachten, dat wij hier veel plezier van konden hebben. Dit werd nu zo'n stuk, waarvan wij het gevoel hadden: dit moeten wij ter wille van de schrijver niet doorzenden. Het kan een ouderdomsverschijnsel geweest zijn, ook misschien een zekere bewustzijnsverenging. Hij zat die laatste tijd helemaal afgelegen in Wezepe. Dit stuk ging alleen over het invoeren van sleperspaarden en was geheel gericht op de landbouw in de buurt van de Noord-Veluwe en de behoeften daar. Dit was werkelijk pijnlijk, zo'n stuk hebben wij niet doorgegeven. Dergelijke overwegingen hadden dus niets te maken met een principieel afwijkend inzicht, maar eenvoudig met het inzicht: daar komt men in Londen niet verder mee.

45178. De **Voorzitter:** Als een voorbeeld van een stuk, dat is achtergehouden, is hier genoemd een stuk van een aantal perslieden uit Amsterdam, die in die tijd aan de kranten, welke verschenen, nog doorwerkten, waarin die mensen beschouwingen hadden gegeven wat er met de pers in de toekomst moest gebeuren. Dit voorbeeld is hier door de heer *Six* genoemd. Zo op het eerste gezicht beschouwd, zou men moeten zeggen, dat de heer *Six* dit wel kan weten, want hij bezat kopieën van de stukken, welke de fotograaf, waar u eerder over sprak, hem gegeven had. Kunt u zich dit geval herinneren?

A. Ja, nu u het zegt, herinner ik mij, dat dit aan de orde is geweest. Wij hadden er bezwaar tegen een stuk door te zenden van mensen, waarvan wij op zich zelf de gestie niet konden bewonderen. Dat was geen principieel inzicht, maar het ging ten slotte om een positie, in zake de pers door het verzet ingenomen.

45179. De **Voorzitter:** Beschouwde u hun werkzaamheden in zekere zin als collaboratie?

A. Dit is te kras en te positief, maar hun houding was in ieder geval te slap. De hele lijn van de verzetsbeweging in deze zaak was, dat het doorgaan met dergelijk werk niet acceptabel was. Wij vonden niet, en dit is in zekere zin een vooruitgrijpen op de latere perszuivering, dat juist deze mensen het recht hadden beschouwingen te geven, hoe het later met de pers in Nederland zou moeten gaan. Dit herinner ik mij goed.

45180. De heer **Koersen:** Ik wilde u nog vragen of de fotograaf, waarvan sprake is, tot de apparatuur van „Vrij Nederland" behoorde? Of was het een particuliere relatie van mejuffrouw *Kohlbrugge*, waar zij zelf mede in contact stond?

A. Hoe kon men in die tijd een particuliere relatie van een organisatorische onderscheiden? De organisatie was uiteraard naar buiten niet zichtbaar. Die man wist natuurlijk niets van de Politieke Commissie. Zover ik weet, was het niet zo, dat alleen mejuffrouw *Kohlbrugge* in contact met hem stond. De heer *van Namen* had zeer zeker ook regelmatig contact en de heer *Slotemaker* zelf ook. Daarom kan ik zeer zeker niet zeggen, dat dit als een particuliere relatie van mejuffrouw *Kohlbrugge* gold. Hij heeft ook geen bezwaar gemaakt verder te gaan, toen zij de band verbroken had.

45181. De heer **Koersen:** U heeft in het begin nog gezegd, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* met enkele vrienden is weggegaan. Waren er dan nog meer, die de zienswijze van de andere heren van „Vrij Nederland" niet deelden en wèl die van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Er was één koerier, die speciaal h  r hielp. Als ik me niet vergis, was het *Heldring*, en deze is met haar medegegaan. Voor zover ik mij de indruk van die tijd kan herinneren, eigenlijk meer uit loyaliteit tegen haar persoon en niet zozeer, omdat hij zelf in de zaak partij koos. Het is ook met een zekere aarzeling gebeurd, maar ten slotte is hij met haar medegegaan. Voor zover ik weet, is hij de enige geweest.

45182. De **Voorzitter:** Dan ben ik hiermede, voor zover het mij betreft, aan het einde van mijn vragen gekomen.

Hebt u zelf nog iets, waarvan u meent, dat het in dit verband voor ons van belang kan zijn?

A. Neen. Als ik denk aan degenen, die allemaal door u zijn gehoord, dan moet u de overige gegevens wel volledig in uw bezit hebben.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

N. STUFKENS.

DONKER, *voorzitter.*

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 17 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Korthals, Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

BERNARD SPRINGER,

oud 49 jaar, wonende te Parijs, directeur ener N.V.

Hij legt de eed af als getuige.

45278. De **Voorzitter**: U hebt aan de commissie de mededeling gedaan, dat u het op prijs stelde om gehoord te worden. Ik begrijp, dat dit verband houdt met het feit, dat u in de oorlog van Nederland uit naar Engeland bent gegaan, en met hetgeen u daar ervaren hebt.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Mag ik aan mijn antwoord een kleine verklaring koppelen?

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Ik stel het buitengewoon op prijs voor uw commissie te kunnen verschijnen. Dit moment is voor mij zelf eigenlijk de vervulling van een wens, die ik had sinds de aankomst in Engeland, waarheen ik als koerier ben gegaan in opdracht van de heer *Vorrink* namens het Nationaal Comité. Van het begin af, dat ik in Engeland aankwam en mijn opdracht zogoed mogelijk heb trachten te vervullen, stuitte ik op allerlei tegenwerking uit hoofde van mijn functie als koerier, met het gevolg, dat de eerste jaren van mijn werk in Engeland ten dienste van de oorlogvoering voor mij een niet al te prettige periode zijn geweest.

Ik heb H.M. de Koningin verzocht een ereraad te willen benoemen om een uitspraak te krijgen omtrent de juistheid van mijn boodschappen. Volgens schrijven van de Minister van Oorlog was het niet nodig, dat hieraan gevolg werd gegeven, omdat men intussen tot de indruk was gekomen, dat aan de juistheid van mijn boodschappen niet meer werd getwijfeld. Desondanks is mijn aanwezigheid in Londen een zeer onaangename periode geweest; ik heb steeds de wens geuit zo spoedig mogelijk na de bevrijding in de gelegenheid te worden gesteld voor een objectief instituut naar voren te kunnen brengen de ervaringen, die ik in Londen heb gehad. Ik geloof, dat dit het moment is, dat ik mijn hart kan luchten.

De **Voorzitter**: Is het niet het beste de zaken chronologisch te behandelen, zodat u dus eerst vertelt van uw contact met het Nationaal Comité, hoe uw opdracht in de wereld is gekomen en hoe u de reis naar Engeland hebt gemaakt? Dan komen wij vanzelf aan de ervaringen, die u in Engeland hebt opgedaan.

A. Door dit onderzoek zal ik gedwongen worden namen te noemen van functionarissen, die op het ogenblik een zeer vooraanstaande positie hebben of, liever gezegd, op sleutelposities zitten. Ik persoonlijk maak echter geen deel meer uit van het ambtelijk apparaat; ondanks dit zal het noemen van deze namen in de toekomst tot complicaties kunnen leiden, in verband met de verdediging van de heren. De mensen, tegen wie ik in Londen ernstige bezwaren heb gehad, bezetten tegenwoordig sleutelposities in het ambtelijk apparaat.

De **Voorzitter**: Voor de Enquêtecommissie is dit geen singuliere positie. Het komt hier voortdurend voor, dat getuigenis wordt afgelegd over personen, die bepaalde posities innemen. Het is het voordeel van een parlementaire enquête, dat men onafhankelijk van de

Regering en van het onder de Regering ressorterende ambtelijk apparaat vrijelijk de zaken kan behandelen.

A. Ik ben het daarmee volkomen eens, maar dat neemt niet weg, dat uw enquête publiek is en in de couranten verschijnt. Is er nu niet een modus te vinden, in verband met mijn beschikbare tijd, dat ik voorlopig niet rechtstreeks bij al deze persoonlijke verwickelingen en competentie-kwesties zal worden betrokken, ten aanzien waarvan ik niet twijfel, dat het anders wél zal gebeuren, op grond van de mentaliteit zoals ik die in Londen heb leren kennen en van de ervaringen, die ik in Engeland heb opgedaan.

De **Voorzitter**: U gevoelt wel, dat, wanneer u zelf er prijs op stelt mededelingen te doen en dit beschouwt als een gelegenheid tot het recht zetten van hetgeen u in Londen overkomen is, dit ook medebrengt, dat u, waar het nodig is, man en paard noemt. Wat u nastreeft, is een schaaap met vijf poten. U wilt enerzijds gelegenheid hebben om van uw ervaringen mededeling te doen, maar anderzijds zegt u: het zou bezwaarlijk voor mij kunnen zijn bepaalde personen te noemen. Indien u dat echter niet doet, zult u uw doel niet bereiken.

A. Het noemen van namen en het publiceren van mijn verklaringen .....

De **Voorzitter**: Het is de hoeksteen van een parlementaire enquête, dat te zijner tijd de zaak openbaar wordt. Iets anders is echter in hoeverre het beslist nodig is op de daden van bepaalde personen in te gaan.

A. Mag ik deze kwestie dan aan het beleid van de commissie overlaten? Bij het uitbreken van de oorlog was ik verbonden aan de burgerwacht in Amsterdam, van welke instelling ik van 1918 af deel had uitgemaakt. Ik had er een leidende functie. Ik was kapitein-chef van de technische dienst. In die functie heb ik *Vorrink* wel eens ontmoet in de Meidagen van 1940. Hij was als officier aan de burgerwacht verbonden. Na de capitulatie heb ik als oud-secretaris van De Vereniging tot behartiging van de Burgerwachtbelangen in het geheim getracht de contacten met de korpsen in Nederland zo goed en zo kwaad als het mogelijk was in stand te houden. Ik heb toen besprekingen gevoerd met de ondercoördinant van de burgerwacht in Amsterdam, de thans helaas verongelukte heer Fuld en met de voorzitter van de Bond van Burgerwachten, de heer *den Tex*, burgemeester van Bloemendaal. Ik zelf heb enige plannen uitgewerkt en deze zijn in een zeer klein comité besproken. Wij waren het er over eens, dat dit een zaak voor de Regering in Londen was. Men hoopte toen, dat er zeer spoedig contact met Londen zou kunnen tot stand komen. Tegelijk werd via mr. *Warendorf* en de heer *Althoff* indirect het contact met de heer *Vorrink* levendig, zodat ik in contact kwam met de heren, die later vormden het Nationaal Comité. Men heeft mij gevraagd of ik als koerier naar Londen zou willen fungeren, omdat ik zelf geen persoonlijk aandeel in het politieke leven van Nederland had. Men noemde mij in de wandeling a-politiek. Daardoor was de aandacht van de Duitsers niet zozeer op mij gevestigd. Voorts had ik veel in het buitenland vertoefd, o.a. in Frankrijk en Spanje. Daarom was de keuze op mij gevallen en ik heb mij gaarne bereid verklaard. Enige dagen vóór mijn vertrek in October 1941 had ik, op mijn verzoek, rechtstreeks een bespreking met de heer *Vorrink*.

45279. De **Voorzitter**: Was dat uw eerste persoonlijke contact met hem na de capitulatie?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dat was toen het eerste persoonlijke contact, waarop ik heb aangedrongen, omdat ik bij monde van een van de fractievoorzitters rechtstreeks de boodschappen wilde meegedeeld hebben, opdat, wanneer mij, in Engeland aangekomen, gevraagd werd: van wie hebt u dat, ik geen namen behoefde te noemen van mensen, die in Londen onbekend waren, maar rechtstreeks van de leidende figuren uit de politieke partijen. Het is mij dan ook gelukt

de heer *Vorrink* te spreken; er was een avond georganiseerd bij mij thuis, waar de heer *Vorrink* is geweest, verder de heer *Althoff* en de heer *Warendorf* en nog een vriend van mij, die later als contactman zou fungeren. Bij die bespreking werden de boodschappen gepreciseerd, die ik u op papier reeds heb meegedeeld, namelijk in mijn Rapport I. De bespreking duurde van 10 uur 's avonds tot 3 of 4 uur 's nachts. De heer *Vorrink* deelde mij o.m. het volgende mede:

„Wij vertrouwen u deze boodschappen toe in de vaste overtuiging, dat u nergens voor terugdeinst, desnoods met de vuist op tafel slaan.

U zult in Londen door een filter moeten breken. Laat u vooral niet van de Koningin weghouden; u moet de boodschappen persoonlijk aan Hare Majesteit overbrengen. Deze boodschappen zijn uitsluitend en persoonlijk bestemd voor: de Koningin, de Minister-President, de Ministers *Albarda* en *van den Tempel* en eventueel de overige leden van het Kabinet, alsmede voor de heer *Sluysen*. Anderen hebben hier niets mee te maken.”

Aldus heb ik mijn taak als volgt opgevat: Ik moet Londen bereiken en mij rechtstreeks tot Hare Majesteit de Koningin en de Ministers wenden zonder dat een ander met deze boodschappen iets te maken heeft.

45280. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u deze boodschappen mee?

A. Mondeling, hetgeen ik in mijn Rapport I heb meegedeeld.

45281. De **Voorzitter**: Dit rapport, dat ik hier heb, is van 17 Augustus 1942. Dat bevat dus uw reproductie in Londen van hetgeen u in uw geheugen had opgenomen, van hetgeen u mondeling had gehoord van de heer *Vorrink*?

A. Inderdaad; daar komt het op neer.

45282. De **Voorzitter**: U hebt geen brieven meegekregen, geen microfilms, enz.?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, want dan zou mij wellicht hetzelfde lot zijn beschoren, dat de overige 9 boodschappers van *Vorrink* is overkomen.

45283. De **Voorzitter**: Weet u, wie dat zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb van *Vorrink* na de bevrijding vernomen, dat ik de enige boodschapper ben, die is aangekomen.

45284. De **Voorzitter**: Legde hij toen ook het verband, dat u nu legt, het verband n.l. tussen het slagen van uw reis en het feit, dat u geen stukken bij u had?

A. Wij zijn op dit punt toen niet in dat détail getreden, maar in elk geval kon men niet voorzichtig genoeg zijn.

Na de bevrijding heb ik hetgeen ik na aankomst in Londen op schrift heb gesteld direct aan de heer *Vorrink* gegeven met de vraag of dit was overeenkomstig de boodschap. De heer *Vorrink* heeft mij dit volkomen bevestigd.

45285. De **Voorzitter**: Met andere woorden: de heer *Vorrink* heeft later dit rapport gezien en hij heeft gezegd, dat de weergave, die u daarin van zijn boodschappen heeft gegeven, inderdaad in overeenstemming was met zijn bedoeling?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Dat was voor mij een voldoening. Het was ontzettend moeilijk na negen maanden in de Londense sfeer precies alles weer te geven, wat mij die avond werd ingeprent.

45286. De **Voorzitter**: Dat was de avond vóór uw vertrek?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

45287. De **Voorzitter**: Weet u de datum precies?

A. Ik meen, dat het 30 September 1941 was.

45288. De **Voorzitter**: Hoe was uw tocht voorbereid? U is toch niet zonder enig contact en zonder enig idee, hoe u de reis zou maken, vertrokken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Behalve het overbrengen van de boodschappen was mij ook gevraagd om reeds onderweg, en

indien ik Londen bereikte, iets te organiseren, waardoor ook anderen daartoe in de gelegenheid kwamen. Het was de bedoeling van de heer *Vorrink*, dat anderen zouden volgen; ik had daartoe onderweg reeds de maatregelen te treffen.

45289. De **Voorzitter**: Wat was uw reisplan?

A. Londen, via Frankrijk, Spanje en Portugal.

45290. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik, maar hoe? Langs welke wegen en door welke middelen? Stond daarvan vóór uw vertrek al iets vast?

A. Het organiseren van mijn reis heb ik geheel op eigen initiatief gedaan, zonder onnodig, met wie ook, er over te spreken. Ik heb de weg in étappen verdeeld; de eerste was Parijs; de tweede was over de demarcatielijn naar Zuid-Frankrijk, vervolgens Spanje en Portugal.

45291. De **Voorzitter**: U had dus geen verbinding met wat men noemt een passeurlinie. Is u eigenlijk op goed geluk weggegaan?

A. Betrekkelijk, Mijnheer de Voorzitter. Ik kwam zeer veel in Frankrijk en ik heb daar zeer vele relaties. Ik achtte het niet zo heel erg moeilijk om onderweg zo spoedig mogelijk contact op te nemen, te improviseren en voort te gaan.

45292. De **Voorzitter**: Maar u moest eerst de grens zien over te komen.

A. Ik had reeds enige maanden te voren contact gehad met Parijs. In Amsterdam was toen gekomen de heer *H. van Dam*, destijds secretaris van de Nederlandse Kamer van Koophandel in Parijs, die aldaar toen ook vertegenwoordiger was van het Ministerie van Sociale Zaken in den Haag, in verband met de tewerkstelling van Nederlanders in Frankrijk. Ik heb toen een bespreking gehad met de heer *van Dam* bij *Warendorf*, waar hij logeerde. Aan de heer *van Dam* werd medegedeeld: dit is de heer *Springer*, die heeft opdracht van de heer *Vorrink* en enige andere leidende figuren uit het politieke leven om boodschappen naar Londen te brengen en om onderweg wat te organiseren; als hij in Parijs komt, help hem dan en zorg voor de verdere contacten.

45293. De heer **Korthals**: Was dat contact met de heer *van Dam* al te voren gelegd? Wist hij, toen hij hier kwam, dat hij voor dat doel kwam?

A. Die vraag kan ik moeilijk beantwoorden. Die zou *mr. Warendorf* misschien beter kunnen beantwoorden; deze heeft hem laten komen.

45294. De heer **Korthals**: Ik kan mij toch moeilijk voorstellen, dat men iemand, die anders hier niet zat, onmiddellijk ging inwijden in die geheimenissen.

A. Inderdaad. Ik neem aan, dat de heer *van Dam* niet wist waarom het ging, maar dat hij wel wist, dat hem iets zou worden medegedeeld. Na enige voorbereidingen in Nederland ben ik op reis gegaan en heb ten slotte Parijs bereikt, waar ik mij direct in verbinding heb gesteld met de heer *van Dam* en de heer *van Nierop*, penningmeester van de Nederlandse Kamer van Koophandel.

45295. De **Voorzitter**: Hebt u Parijs bereikt langs legale weg of door een clandestiene grensoverschrijding?

A. Ik heb eerst geprobeerd bij Eijsden de grens over te komen, ten einde Brussel te bereiken. Men had mij in Brussel een adres opgegeven van Duitsers, die met de auto naar Vichy gingen en tegen vergoeding iemand meenamen. Dat heeft inderdaad lange tijd goed gewerkt. Vele Belgen zijn op die wijze ontsnapt en over de demarcatielijn in het vrije Frankrijk gekomen. Dat is mij niet gelukt. Ik heb daarna nog verschillende andere pogingen gedaan, totdat ik in contact kwam met een zekere mijnheer *Kersten* van Sociale Zaken in den Haag, die andere mensen het land uit had geholpen en van wie ik na hun aankomst in Lissabon bericht had ontvangen, dat zij op deze wijze goed waren overgekomen. Via de heer *Kersten* ben ik in contact gekomen met de heer *Wesseling*, toen eveneens van het Departement van Sociale Zaken. Ik werd door middel van hen geplaatst op een lijst van op verzoek van de Duitsers uit te zenden personen naar Frankrijk. De Duitsers vroegen namelijk aan het Departement van

Sociale Zaken een lijst op te maken van mensen, die zij in Frankrijk wensten te werk te stellen op de vliegvelden, voor camouflage van de kuststrook, enz. Op die lijst werd ik als ingenieur geplaatst. Ik kreeg, toen ik vertrok, een Passierschein en verdere papieren. Ik ben dus op deze wijze uit het land gekomen. In plaats van mij in Parijs bij de S.S. te melden, ben ik daar ondergedoken. Dit systeem werkte zo mooi, dat ik aan de heren in Amsterdam — *Warendorf* en *Vorrink* waren op de hoogte — het resultaat heb medegedeeld, waarbij ik hun verzocht van deze weg met de nodige zuinigheid gebruik te maken. De beide personen op Sociale Zaken zouden zeker hun medewerking geven. Of er van deze weg verder gebruik is gemaakt, weet ik niet. Dit is, hoop ik, het antwoord op uw vraag, hoe ik in Parijs ben gekomen. Dan zal vraag 2 zijn, hoe ik verder ben gekomen?"

De Voorzitter: Ja.

A. In Parijs ben ik des avonds aangekomen; ik heb in een klein hotel onderdak gevonden. De volgende morgen ben ik naar de Kamer van Koophandel gegaan, waar ik *van Danz* heb gesproken en vroeg hem wat hij had georganiseerd, opdat ik verder zou kunnen komen. Dat was nog niet veel, maar men ging toen aan het werk, met het gevolg, dat *van Dam* en de penningmeester van de Kamer van Koophandel, de heer *van Nierop*, die als Jood erg voorzichtig moest zijn, mij geheel ter zijde stonden. Ik heb daar ook ontmoet de heer *Kwantes*, de huidige voorzitter van de Kamer van Koophandel, die mij vrij sterk ontmoedigd heeft in een bespreking, die ik had o.m. met *van Dam*, *van Nierop* en *Kwantes*. Ik heb dit na aankomst in Londen gemeld, want de ontmoediging, die *Kwantes* mij gaf, is precies zo uitgekomen. Of hij helderziende was of op de hoogte van de gang van zaken, lag niet aan mij om uit te zoeken.

45296. **De Voorzitter:** Die ontmoediging hield hiermede verband, dat u gezegd werd, dat er in Londen een heel andere wind woei, dat het oude afgedaan had?

A. Ik heb gelezen de jaarrede of het jaarverslag van de Kamer van Koophandel van October 1941. Of het nu dubbel spel was of niet... in elk geval had ik het vernomen bij het gesprek met *van Dam*, *van Nierop* en *Kwantes*, en het werkte wel degelijk ontmoedigend. Er werd mij o.a. toegevoegd, dat men niet begreep, waarom die boodschappen aan mij werden toevertrouwd: *Harinxma* zal toch niets voor je doen; het oude heeft toch afgedaan, enz. Het bekende liedje: de Koningin mag wel terugkomen, maar er zal een heel andere Regeringsvorm komen; dat ligt allemaal al klaar.

45297. **De Voorzitter:** Gaven die heren dat als hun eigen overtuiging of zeiden zij: Zo waait de wind in Londen, maar wij denken er anders over?

A. Het woord Londen werd in dit verband niet genoemd. *Van Nierop* en *van Dam* hebben dat niet gezegd. Ik weet niet in hoeverre u een oplossing kunt vinden in zake de gronden, die hebben geleid tot de mededelingen, die ik in Parijs kreeg, en de realiteit van deze mededelingen, want achteraf is mij gebleken, dat die mededelingen, nl. dat de functionarissen onderweg mij niet zouden helpen, niet ongegrond waren.

In Parijs werd ik geholpen door *van Dam* om mij in verbinding te brengen met de prefectuur van politie, waar een zekere madame *du Chemin* de leiding had van de vreemdelingendienst. De heer *van Dam* heeft mij daarheen gebracht; mevrouw *du Chemin* heeft mij de nodige papieren gegeven, waarop ik mijn levensmiddelenkaarten kon krijgen, een z.g. *récépissé*, een voorlopig identiteitsbewijs; dit luidde nog op mijn eigen naam; daarop kreeg ik levensmiddelenkaarten, stamkaart en bonnetjes. Ik heb mij niet gemeld bij de S.S.; ik was ondergedoken. Enige dagen later werd ik in verbinding gebracht met een Franse groep, die mij tegen een zekere vergoeding aan een Franse identiteitskaart hielp. Ik ben daarop Fransman geworden; die identiteitskaart was een echte kaart, maar alleen de photo, door de politie gestempeld, was van mij en niet van degene, die er oorspronkelijk opstond; het was de kaart van een overleden Fransman; het nummer en de persoon klopten dus; de man was echter overleden, maar was niet als zodanig geregistreerd.

45298. **De Voorzitter:** En de vingerafdruk?

A. Die is van mij; die is zeer gemakkelijk weg te werken. De oude vingerafdruk was vaag en de mijne is er over heen gegaan. Ik werd dus in Parijs Fransman. Op de dag, dat ik afreisde, heb ik mijn kaart in mijn zak gestopt; ik ben toen met enige mensen

weggegaan. De vergoeding, die zij verlangden, was niet abnormaal; het was een illegale groep, die daar werkte. Toen heb ik na enig avontuur over de demarcatielijn weten te komen en Marseille bereikt. Het zal u echter misschien meer interesseren in hoever de Nederlandse autoriteiten op mijn tocht mij al of niet ter zijde hebben gestaan. In Marseille gekomen, had ik mij te melden bij de heer *ten Hagen*, oud-consul (ons consulaat daar was opgeheven). De heer *ten Hagen* was directeur van Ruys en tevens vice-consul van Nederland.

45299. **De Voorzitter:** Wist hij van uw komst?

A. Achteraf gezien niet. Door de heer *van Waveren* van de Kamer van Koophandel te Parijs, die enige dagen voordat ik Parijs ging verlaten, naar het zuiden zou gaan en toestemming zou krijgen om naar Marseille te reizen, zou aan de heer *ten Hagen* te Marseille mededeling worden gedaan omtrent het doel van mijn reis en hij zou mij introduceren. Met andere woorden: in Parijs zou men Marseille verwittigen van mijn komst, en van het doel van mijn reis, opdat Marseille het verder zou doorgeven aan Madrid, de plaats, waar de eerste Nederlandse vertegenwoordiging gevestigd was, nl. het gezantschap te Madrid. Het vrije Frankrijk — in die tijd was het nog vrij Frankrijk en bezet Frankrijk — had geen diplomatieke betrekkingen meer met Nederland, ook geen consulaire. Onze consulaten in bepaalde streken van Frankrijk kregen de naam van Office Néerlandais. De heren op die bureaux bemoeiden zich met de vluchtelingen en de geëvacueerden. In Vichy was dat de heer *Sevenster*. Deze kreeg zijn directieven van de Nederlandse Commissaris voor vluchtelingen in Lissabon, de heer *van Harinxma thoe Slooten*. Het hoofd voor de vluchtelingen en évacué's was de hoge commissaris voor de vluchtelingen, de heer *van Lidth de Jeude*, in Londen. De heer *van Harinxma thoe Slooten* in Lissabon stond dus onder hem. De heer *Sevenster* nu had verschillende agenten in allerlei plaatsen. In Marseille b.v. zat de heer *van Lennep*. In Toulouse had men een Office Néerlandais onder de heren *Aerts* en *Testers*. Ik kwam eind October 1941 in Marseille en werd daar door de heer *ten Hagen* op zijn bureau in tegenwoordigheid van de heer *van Lennep* ontvangen. Men was niet op de hoogte van mijn komst, want de heer *van Waveren* was nog niet aangekomen. Ik heb toen iets verteld, echter zonder namen te noemen.

45300. **De Voorzitter:** Had u geen bewijs van uw werkelijke identiteit bij u?

A. Ik had alleen mijn Franse kaart. Achter mij aan reisde wel mijn bagage, die ik later in Frankrijk heb moeten achterlaten. Ik had die niet bij mij, opdat men, wanneer ik zou worden gegrepen, niet zou ontdekken, dat ik de Fransman *Bartholomé* (want zo luidde mijn identiteitskaart) niet was. In mijn bagage had ik wel enige andere papieren om te bewijzen, dat ik *Springer* was, o.a. mijn persoonsbewijs. In Marseille ontmoette ik, zoals reeds gezegd, de heer *van Lennep* op het kantoor van de heer *ten Hagen*. Ik kende hem van vroeger van de H.B.S.

45301. **De Voorzitter:** Herkende hij u ook?

A. Vaag. De heer *van Lennep* deelde mij mede, dat hij wel kon zorgen, dat ik verder kwam. Hij was nl. bezig een konvooi samen te stellen voor Nederlanders uit Frankrijk en Zwitserland. Hij zei: ik kan zorgen, dat u er bij komt, maar ik moet uw geval rapporteren aan Madrid, bij de consul-generaal, de heer *Tengbergen*. In het kort kwam het hierop neer, dat de heer *van Lennep* van mij verlangde het noemen van namen van opdrachtgevers, daar hij mij anders niet kon helpen. Ik heb hem die namen natuurlijk niet gegeven en mij daarop in verbinding gesteld met onze oud-gezant, de heer *Loudon*, die op dat ogenblik in Cannes vertoefde. Ik heb hem zonder namen te noemen verteld van mijn missie en gezegd, dat ik boodschappen had voor de Regering in Londen. De heer *Loudon* heeft daarop direct een brief geschreven naar Londen, naar de heer *van Bylandt*, secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken. Deze brief is verstuurd op 3 November 1941 met een brief van mij persoonlijk aan de heer *Sluys*, lid van de Buitengewone Raad van Advies in Londen, die ik uit Amsterdam kende. Ik heb hem geschreven op een wijze, waaruit hij begrijpen kon, dat ik een boodschap had van de heer *Vorrink* en de zijnen voor Londen en dat het zaak was, dat ik zo spoedig mogelijk Londen zou bereiken en of hij zijn medewerking zou willen geven. Deze brief is inderdaad in het bezit van de heer *van Bylandt* gekomen via Buitenlandse Zaken. De brief van de heer *Loudon* is nl. naar Vichy gestuurd en

daar in de diplomatenzak van de Amerikaanse koerier gegaan naar Lissabon, naar de heer *van Pallandt*, de zaakgelastigde. Deze heeft de brief gekregen en direct doorgestuurd naar Londen. Achteraf bleek, dat ook *Sluysen* mijn briefje had ontvangen.

De heer *Loudon* had dus geschreven op 3 November 1941. Ik heb een afschrift van de brief gekregen van de heer *Loudon*. Op deze brief is geen antwoord gekomen. De heer *Loudon* had intussen wel van de heer *van Bylandt* verschillende andere brieven gekregen, maar onbegrijpelijkwijls is op die brief niet gereageerd. Daarop heeft de heer *Loudon* op 27 Februari opnieuw geschreven. Op 12 April was nog geen antwoord ontvangen.

45302. De **Voorzitter**: Waar was u al die tijd?

A. Toen was ik nog in Frankrijk. Ik ben eind April 1942 uit Frankrijk vertrokken; ik was totaal 9 maanden onderweg.

45303. De **Voorzitter**: En daarvan 6 à 7 maanden in Zuid-Frankrijk?

A. In Parijs ben ik aangekomen 9 October, 2 November in Marseille; in Zuid-Frankrijk ben ik geweest tot 29 April. Interesseert het u, Mijnheer de Voorzitter, de brief van de heer *Loudon* woordelijk te horen? Ik heb er een afschrift van.

De **Voorzitter**: U kunt hem misschien overleggen.

A. De brief aan de heer *Sluysen* in Londen heeft deze ontvangen pl.m. 3 weken, nadat ik hem had geschreven, ongeveer eind November 1941. Zoals hij mij meedeelde, is hij met deze brief terstond naar de Minister-President, de heer *Gerbrandy*, gestapt er, deze heeft hem toegezegd direct maatregelen te zullen nemen, dat ik door kon; hij zou direct opdracht geven, dat ik naar Londen zou komen.

De schuld ligt of bij de heer *Gerbrandy* of bij het ambtelijk apparaat; dat kan ik niet uitmaken, maar men heelt noch in Frankrijk, noch in Spanje, noch in Portugal in die dagen ooit daaromtrent enig bericht gekregen.

45304. De **Voorzitter**: Hoe weet u dat?

A. Omdat ik, vijf à zes maanden daarna in Spanje gekomen, daarna heb geïnformeerd. De Nederlandse Gezant in Madrid heeft eerst veel later door een andere gang van zaken bericht gekregen om mij verder te helpen.

45305. De **Voorzitter**: U zei, dat hij niets ontvaaggen had en dat in Marseille ook niets ontvangen was?

A. Marseille, Madrid en Lissabon hadden verbinding, maar nergens had men tijdens mijn oponthoud in Frankrijk iets ontvangen. Ook de heer *Loudon* had niets ontvangen. Ik gevoelde mij dus in Frankrijk geïsoleerd; ik merkte, dat ik niet door kon. In Frankrijk deed men het voorkomen — het ging vooral van de heer *van Lennep* uit — dat men in Londen geen prijs op mijn komst zou stellen. Zodoende zocht ik een andere oplossing om toch Londen te bereiken. Ik ben toevallig in contact gekomen met de mensen van *de Gaulle* in Vichy, hetgeen ik nader verklaard heb in mijn rapporten II en III. Ik had intussen in Frankrijk contact opgenomen met de Amerikaanse organisatie; mijn contact was de Amerikaanse consul-generaal in Marseille, mr. *Peck*; ik was voorts in relatie getreden met de Belgen in Toulouse, ik heb tussen de Nederlanders en de Belgen in Toulouse het contact verstevigd; ik ben omstreeks April in verbinding gekomen met de *de Gaulle*-mensen in Vichy; het werden er dagelijks minder, maar er zaten nog enigen, die een ondergrondse groep vormden in Frankrijk. Achteraf bleek mij, dat ik met de goede mensen in contact was gekomen; dat heb ik ook gehoord van de Canadese ambassadeur in den Haag, de heer *Dupuy*, die toen ook in Vichy-Frankrijk was. Ik heb op 9 April een bespreking gehad met leidende mensen in Vichy, die tevens agent van *de Gaulle* waren bij de Vichy-Regering; ik ben er speciaal voor naar Limoges gereisd, de Vichy-mensen zijn mij daar te gemoet gekomen. Limoges lag halverwege. Ik gevoelde, dat ik een manier moest vinden om verder te komen; ik gokte; deze mensen bleken contact te hebben met *de Gaulle*, naar beweerd werd per radio. Zij hebben ook, om mij te overtuigen van hun goede gezindheid, aangeboden een telegram naar Londen te sturen. Ik heb toen een zeer neutraal getint telegram naar Londen gestuurd, aan de Minister van Marine, Minister van Oorlog ad interim, de heer *Furstner*. Mijn verzoek was de kapitein *Springer* — ik was kapitein bij de burgerwacht en meende, dat het onder die omstandigheden tot het

bereiken van mijn doel passend en bevorderlijk was — direct naar Londen te laten komen en hiertoe de nodige opdrachten te willen geven. Dat telegram is doorgelaten!

Toen ik later in Londen kwam, had de heer *Furstner* het telegram op zijn lessenaar liggen. Het contact was dus goed. *De Gaulle* had het telegram in Londen ontvangen en dit aan Minister *Furstner* doorgegeven. Minister *Furstner* werd dus door *de Gaulle* verzocht de Nederlander *Springer*, die in Frankrijk onderweg naar Engeland was, te helpen. Minister *Furstner* heeft direct zijn organisatie opdracht gegeven te zorgen, dat ik naar Engeland kwam. Die organisatie stond los van de organisatie onder Buitenlandse Laken en die van Minister *Gerbrandy*. Ik kari mij voorstellen, dat het militaire apparaat zijn eigen lijnen heeft.

45306. De **Voorzitter**: U bedoelt hiermede het bureau van kolonel *de Bruyne*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Minister *Furstner* heeft kolonel *de Bruyne* opdracht gegeven. In Lissabon kreeg men daarop een mededeling; daar heeft men het weer doorgegeven naar Madrid en Madrid heeft het weer op zijn beurt doorgegeven naar Marseille. Toen was ik echter al verdwenen. Nadat ik mijn besprekingen in Limoges had gevoerd en niet wist of ik in goede of verkeerde handen was gekomen, vond ik het maar beter onder te duiken. Het is mij gelukt op een andere manier over de Pyreneeën te komen en op die wijze Barcelona te bereiken. Ik heb in Toulouse de Belgen en Nederlanders weten samen te brengen. De Belgen beschikten in Toulouse over passeurs en kenden dus enige wegen om de mensen illegaal naar Spanje te krijgen. De Nederlanders hadden dergelijke contacten niet, maar zij beschikten over levensmiddelenkaarten. Ik heb in overleg met *Aerts* en *Testers* tegen de Belgen gezegd: als jullie onze mensen op deze wijze kunt helpen ze over de grens te krijgen, krijgen jullie van ons levensmiddelenkaarten. Dat is ingeslagen. Ik ben dus via die lijn naar Spanje gekomen, maar in Barcelona hokte het. Ik ben daar vijf weken geweest. Ik kwam aan op het Engelse consulaat, dat mij onderbracht bij een Engelse agent. Mij werd gevraagd mijn relaties in Londen te noemen en wat precies de bedoeling was. Dat heb ik gedaan. Ik wist daar toen nog niet, dat *de Gaulle* in Londen het telegram had ontvangen en aan Minister *Furstner* had doorgestuurd. De Engelsen hadden bij mijn aankomst in Barcelona op 4 Mei nog geen opdracht mij verder te helpen. Waarom weet ik niet, ofschoon ik de verschillende relaties in Londen had opgegeven, terwijl anderen na enige dagen verder gingen. Plotse-ling kwam de zaak in beweging — op 8 Juni — en kon ik door naar Madrid. In Madrid kwam ik weer bij de Engelsen terecht. In Barcelona had ik een paspoort als Engelsman gekregen, een emergency-paspoort om door Spanje te reizen, want de Engelse illegale organisaties waren zeer goed georganiseerd. Ik kwam dus per auto in Madrid aan op de Engelse ambassade en nog die zelfde middag kwam de heer *van Panhuys*, onze zaakgelastigde in Madrid, mij halen om mij naar de Nederlandse gezant te brengen.

Ik kwam bij het gezantschap en de bedoeling van de gezant, die dus toen inderdaad plm. 14 dagen de mededeling uit Londen had, was mij voort te helpen. Dat was een gevolg van de opdracht van Minister *Furstner*.

45307. De **Voorzitter**: In Madrid hebt u ook nog deze mededeling gekregen, dat het eigenlijk helemaal niet nodig was geweest, u die tijd in Marseille te laten, omdat u boven de militaire leeftijd was en u direct een Spaans visum had kunnen krijgen?

A. Inderdaad; dat is mij meegedeeld door de gezant, de heer *Schuller tot Peursum*, en later in Lissabon ook door de heer *van Pallandt*. *Van Lennep* had mij aan een Spaans visum kunnen helpen.

45308. De **Voorzitter**: Omdat u zich niet kunt indenken, dat de heer *van Lennep* dat niet geweten kon hebben, veronderstelt u waarschijnlijk, dat men op uw overkomst niet erg gesteld was?

A. Dienovereenkomstig heeft de heer *van Lennep* zich ook uitgelaten tegenover de heren *Testers* en *Aerts*, die beiden niet meer leven; die hebben het mij meegedeeld. Wat de activiteit van de heer *van Lennep* in Marseille betreft, ik denk niet, dat dit punt momenteel aan de orde is. Hij deed zijn werk met grote tegenzin.

45309. De **Voorzitter**: Ook in Lissabon hebt u bij de heer *van Harinxma* niet veel enthousiasme ondervonden, maar bent u overigens correct behandeld?

A. Overigens door de Nederlandse autoriteiten in Spanje en Portugal? Buitengewoon. Ik was volkomen op de hoogte van de

klachten, die er over Madrid in Frankrijk bekend waren. Toen ik bij onze gezant in Madrid kwam, kwam ik op een gunstig moment; hij deelde mij mede, dat het de bedoeling was, dat ik bij hem zou logeren, zolang ik in Madrid moest blijven; het gezantschap had enige kantoorlokalen en verder speelde alles zich af ten huize van de gezant. Ik trof daar toen aan de heer *Visser 't Hooft*, het hoofd van de Wereldraad der Kerken uit Genève; deze was die dag uit Londen aangekomen na een bespreking met Minister *Gerbrandy*; verder de heer *Tengbergen*, destijds consul-generaal, voorts de heer *van Panhuys*, gezantschapsraad, en ook de broer van de gezant, de oud-gezant uit Griekenland. Er werd ruim van gedachten gewisseld; ik merkte direct, dat de heren zeer slecht op de hoogte waren van wat er gebeurde in Frankrijk en in Nederland. Men had geen begrip van de werkelijke toestand. Ik heb volkomen de gelegenheid gehad daar mijn opinie te zeggen en de gezant stelde dat zeer op prijs. Ik heb 10 of 14 dagen bij de gezant gelogerd en heb geen gelegenheid onbenut gelaten om de gezant te bewegen tot de nodige activiteit om onze mensen voort te helpen, die in Frankrijk tegen de Pyreneeën hokten en onverrichterzake teruggingen.

45310. De **Voorzitter**: Had u van die mensen ontmoet in Frankrijk?

A. Overall ontmoette men die en verschillenden heb ik ook kunnen helpen. Ik heb er veel besprekingen over gevoerd met *Testers* en *Aerts* en lange verhalen gehoord van hen, dat zij iedere keer de mensen moesten afschepen. Ik had juist het verhaal gehoord van een groep Nederlandse marechaussees, die op weg naar Engeland waren, die ten slotte daar waren gekomen met alle moeite en gevaren, daaraan verbonden, en die de mededeling kregen: gaat maar terug, er wordt op jullie komst geen prijs gesteld. Die zaten daar, zonder geld.

45311. De **Voorzitter**: Hebt u al die tijd over eigen geldmiddelen kunnen beschikken?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

45312. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee geen moeite gehad?

A. Ik had van vrienden in Frankrijk geld ter beschikking. De kosten van die illegale comité's heb ik zelf betaald. Ik heb ook in Parijs geld opgenomen om het te betalen.

45313. De **Voorzitter**: Dus u hebt persoonlijk geen ervaringen gehad zoals de mensen, die daar zonder geld zaten?

A. De gelden kwamen uit het Koningin Wilhelminafonds. Er werd wel wat geld gegeven, maar men kon niet veel doen. Er was ook geen apparaat om illegaal iets te doen; men wachtte instructies af. Dat ging van A naar B en van B naar C; er was practisch toen nog niets georganiseerd; voor de oorzaak hiervan moest men de top opzoeken. Ik heb in Madrid getracht de gezant en het personeel van het gezantschap voor deze zaak wat warm te krijgen, maar zij hadden toen instructie om illegaal niets te organiseren, is mij ten slotte gebleken.

45314. De **Voorzitter**: Hoe is u dat gebleken?

A. Door Minister *van Kleffens*.

45315. De **Voorzitter**: Heeft hij u dat gezegd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Toen ik in Londen was en Minister *van Kleffens* daarover heb gesproken op 1 September 1941 — het was toen nog de bedoeling, dat ik ingeschakeld zou worden om op dit gebied iets te organiseren —, heeft deze mij woordelijk gezegd: U schrijft zelf in uw rapport, dat onze diplomatieke positie in Spanje zeer zwak is; illegaal werk dient niet over het gezantschap te lopen; als u het organiseert, wilt u er dan aan denken, dat het niet door of over, maar wel naast de diplomatieke dienst kan geschieden. Het standpunt van de heer *van Kleffens* was dus: niet over het gezantschap, in verband met de zwakke diplomatieke positie, die wij in Spanje hadden inderdaad, maar wél er naast.

45316. De **Voorzitter**: Maar er naast gebeurde ook vrijwel niets.

A. Dat is m.i. niet de schuld van Buitenlandse Zaken. Laten wij de zaak precies even nemen zoals ze is. Ik heb belang noch bij het ene, noch bij het andere Departement. De schuld ligt anders.

45317. De **Voorzitter**: Namelijk?

A. Bij het Coördinaat. In Madrid vertelde de heer *'t Hooft* mij: er is weer zware ruzie in Londen in zake de Geheime Dienst. De Minister-President heeft als oplossing gevonden het geheel te coördineren of te centraliseren in een nieuw Ministerie, nl. het Ministerie van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, onder zijn ressort. Daarmede werden belast de heer *Lovink*, oud-directeur van het Bureau voor Oost-Aziatische Zaken, die het geheime-dieristwerk in Indië heeft verricht tegen de Japanners, en de heer *Warners*, hoofd-ingenieur van de P.T.T. in Indië, die ook op dit gebied werkzaam is geweest. De heer *Lovink* was secretaris-generaal van het nieuwopgerichte Departement en de heer *Warners* werd raadadviseur. De heer *Warners* zou de geheime dienst organiseren. Toen ik in Londen kwam, waren de heren er net mee bezig. Zij begonnen een basis te vormen.

45318. De **Voorzitter**: Voordat wij tot bespreking daarvan overgaan, zou ik nog iets willen opmerken over de passage, die u in uw memorie wijdt aan de heer *Derksen*. Eerst zegt u, dat de Engelsen de „Patriotic School" hadden, hetgeen u een normale gang van zaken vindt. Nadat u daar geweest was, werd u geïsoleerd door de Politie-Buitendienst van de heer *Derksema* en onder administratieve controle van die dienst geplaatst. Daarna zegt u, dat men een zekere *Kendell* op u heeft losgelaten, „een persoon tegen wiens optreden reeds lang bij de autoriteiten bezwaren bestonden en waartegen ik gewaarschuwd was". Iets verder zegt u, dat *van Koutrik (Kendell)* later een agent van de Duitse geheime dienst bleek te zijn. Dat klinkt nogal sensationeel. Kunt u daarover een nadere verklaring geven?

A. Toen ik in Londen aankwam, kwam ik terecht in het Engelse quarantaine-centrum, de „Patriotic School". De Engelse autoriteiten wisten, dat ik van zekere opdrachtgevers in Nederland boodschappen had, en de Engelsen verlangden het noemen van namen. Ik heb mij tegenover hen op dienstgeheim beroepen. De Engelsen hebben dat binnen een dag geaccepteerd. Ik heb wel militaire inlichtingen gegeven, die voor de Engelsen nuttig waren. Op Zaterdagmiddag verliet ik dus na 5 dagen de Patriotic School. De Engelsen zeiden: we zullen u vrijlaten, dan bent u in het weekend vrij en dan kunt u alles in orde brengen, opdat u Maandag uw taak bij de Nederlandse autoriteiten kunt volbrengen. Met een taxi bracht een Engelsman mij van Patriotic School naar Eaton-Square, waar ik om drie uur aankwam. Eaton Square ressorteerde onder het Departement van Justitie. Aan het hoofd stond de heer *Derkseina*. Het was het Nederlandse veiligheidsinstituut en heette Politie-Buitendienst. Na alles, wat we over de radio-Londen gehoord hadden, verkeerde ik in de mening thans bij diegenen te komen, die dag en nacht voor ons ploeterden. Mijn entree was de volgende. Ik werd binnengelaten in een wachtkamer; waarin stond een doorgezakte luie stoel, en daarin bungelde een matroos. Die vertelde mij, dat hij deel van deze dienst uitmaakte. Ik wist eerst in het geheel niet waar ik was. Ik dacht eerst aan een of ander steun- of bemiddelingsbureau, maar ten slotte kwam ik er achter, dat ik bij het Nederlandse security-apparaat was terechtgekomen. Het was Zaterdagmiddag, dus de heren waren naar huis tot Maandagmorgen. Er kwam een juffrouw, die zei: u blijft hier slapen, gaat u maar mee, ik zal u de kamer laten zien. Ik zei: Ik ben hier niet om te slapen. Ik mocht echter niet weg. Toen merkte ik, dat ik bij de politie was. Er ging toen een deur open en ik hoorde in de gang roepen: Kapitein, daar is weer zo'n vent. Ik ben daar later ook over gevallen. Dat was mijn eerste entree, nadat ik negen maanden onder levensgevaar onderweg was geweest om het vaderland te dienen. Dat was daar heel gebruikelijk en men vond het helemaal niets abnormaals. Men sprak alleen maar over „een vent"; met „zo'n vent" werd iemand bedoeld, die uit Nederland was overgekomen, een Engelandvaarder.

Ik ben daar enige dagen vastgehouden.

45319. De heer **Korthals**: Op die Zaterdagmiddag waren er dus wel mensen aanwezig?

A. Er was ergens een kapitein.

45320. De heer **Korthals**: Maar die hebt u niet meer gezien?

A. Neen, die heb ik die dag niet gezien. Een adjudant-onder-officier is later naar beneden gekomen en die heeft mij gevraagd of ik honger had; hij heeft mij te eten gegeven en gezegd: Er is hier toch niemand, ga maar een luchtje happen. Ik ben daar ongeveer een halve week vastgehouden.

45321. De **Voorzitter**: In Londen?

A. Midden in Londen. Ik was geïsoleerd onder Nederlandse autoriteiten op Eaton Square.

45322. De **Voorzitter**: U mocht wel rondlopen?

A. Ja, ik inocht rondlopen; er liep iemand met mij mee. Ik heb een kamertje gekregen, maar kon en mocht niet telefoneren. De volgende dag (Zondagmorgen) moest ik enige dagen buiten Londen, naar een herstellingsoord. Dat was allemaal in opdracht. Het begon mij na drie dagen gruwelijk de keel uit te hangen. Ik ontmoette toen op de gang in Eaton Square een marine-officier (dat was onze marine-attaché, luitenant ter zee C. *Moolenburgh*), en ik verzocht hem direct kolonel *de Bruyne* te willen berichten, dat ik er was. Hij belde in mijn bijzijn op en kreeg doorverbinding. Ik zelf had geen doorverbinding kunnen krijgen; ik wilde het ook niet te bont maken. Men zal het misschien enigszins vreemd vinden, maar inderdaad wilde ik na aankomst de zaak niet te veel op spanning zetten; ik wilde eerst even verkennen en hun géén gelegenheid geven mij direct als erg lastig, als querulant te bestempelen. Ik heb mij inderdaad enige dagen zeer passief gedragen, totdat ik na enige tijd die marine-officier zag; deze heeft direct kolonel *de Bruyne* opgebeld en een uur later zat ik bij kolonel *de Bruyne*, die aanstonds opmerkte: Waarom heeft *Derksema* mij niet direct bij uw aankomst gewaarschuwd? Wij zitten al een week op uw overkomst te wachten!

45323. De **Voorzitter**: Is u in de tijd, dat u bij de Politie-Buitendienst was, ondervraagd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik ben wel ondervraagd.

45324. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door de heer *Wolters* en later nog door de heer *Derksema*.

45325. De **Voorzitter**: Wat wilden zij weten? Dingen van algemene aard? Of wilden zij weten, wat uw opdracht inhield?

A. Vooral het laatste. De rest wilden zij ook weten, dat paste geheel in hun kader, maar de heer *Derksema* wilde in het bijzonder de namen weten. Die heb ik hem overeenkomstig mijn opdracht niet kunnen zeggen. De heer *Derksema* beweerde in opdracht van de Minister van Justitie, zijn chef, te handelen. Ik heb hem gevraagd rechtstreeks Minister van *Angeren* te kunnen spreken. Ik kon mij van zeer vroeger herinneren, dat ik hem ontmoet had, omdat ik destijds een rapport had geschreven over de Amerikaanse politie. De heer van *Angeren* was toen chef van de Afdeling Politiezaken van het Ministerie van Justitie. Dat is mij toen evenwel niet gelukt. De heer *Derksema* heeft sterk bij mij aangedrongen op het noemen van namen; doch ik persisteerde. Ik weet de datum niet, maar dat staat in mijn agenda. Ik was toen niet meer geïsoleerd op Eaton Square. De dienst van de heer *Derksema* moest toen zorgen voor geld, voeding, huisvesting, kleren, enz. voor de Engelandvaarders na aankomst, totdat verdere indeling had plaats gevonden; wij kwamen natuurlijk in lorren aan. Zij zorgden voor een en ander en tevens voor de observatie. Deze dienst coördineerde de Nederlanders, die in Engeland kwamen. Dit was nodig. Er zijn helaas door het Engelse filter genoeg Nederlanders heen gekomen, die achteraf bleken ergens anders thuis te horen.

45326. De **Voorzitter**: Hebt u bij kolonel *de Bruyne* de namen wel genoemd?

A. Dit werd niet verlangd. Ik heb de heer *de Bruyne* in het bijzonder de mededeling gedaan uit Vichy; dat staat hier geheel naast. Toen ik met die Vichy-mensen in contact was gekomen, heeft zich daaruit een plan ontwikkeld om gestrande Nederlanders in Frankrijk te redden. Het maken van geheime verbindingen in Frankrijk en daarbuiten was hun doel. Daarover heb ik met kolonel *de Bruyne* gesproken. Het geheel, nl. het contact met de Vichy-mensen, had ik als middel te baat genomen om het filter, dat er op het continent was, te breken en Londen te kunnen bereiken. Dat is mij gelukt; ik heb met kolonel *de Bruyne* voornamelijk hierover gesproken, want die relatie was ook zeer nuttig.

45327. De **Voorzitter**: Maar uw doel was in aanraking te koineren met een van de personen, die genoemd waren in uw opdracht?

A. Dat was primair, dat was het doel, het andere het middel.

45328. De **Voorzitter**: U zult dus bij de heer *de Bruyne* ook wel een poging hebben gedaan om zo iemand te bereiken.

A. Dat was mij al gelukt op 30 Juli. Op weg van Eaton Square naar de heer *de Bruyne* ging ik alleen. Ik heb daarvan onmiddellijk geprofiteerd; ik heb toen de heer *Sluyser* opgebeld, die mij zeide: laat hen maar met je ballen, zoals zij willen, maar noem vooral geen

namen aan anderen dan *Vorrink* je gezegd heeft, laat je niet intimideren; het moet zijn beloop hebben, ik zal zorgen, dat je bij de Minister-President komt. Na enige dagen, op 4 Augustus, kwam ik aldus bij de Minister-President; ik had toen aan niemand anders namen genoemd dan aan de Minister-President en de naam *Vorrink* aan *Sluyser*.

45329. De **Voorzitter**: Had u dit rapport toen al geschreven?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat heb ik geschreven in opdracht van de Minister-President, na de eerste bespreking op 4 Augustus en getekend en ingeleverd op 17 Augustus 1942.

45330. De **Voorzitter**: Dus de Minister-President heeft u ontvangen?

A. De Minister-President ontving mij dus op 4 Augustus. Ik deed er de Minister-President mededeling van, dat ik een boodschap had voor hem, voor Minister *Albarda* en Minister van *den Tempel*, een boodschap, die kwam van de heer *Vorrink*, namens een coalitie van verschillende partijen. De Minister-President vroeg mij daarop de namen te noemen van hen, die daarvan deel uitmaakten. Ik noemde toen de namen van de heren *Schouten*, van *Dijk*, *Vorrink*, *Joekes*, enz., derhalve alle fractievoorzitters, behalve die van de communistische partij en de N.S.B. De Minister-President brak hierop het gesprek af. Naar zijn mening hoorden ook de Ministers *Albarda* en van *den Tempel* aanwezig te zijn. Er werd een afspraak gemaakt en de Minister-President vroeg mij een en ander in rapportvorm neer te leggen. Dat is het Rapport I, dat u thans voor u hebt. Zijne Excellentie maakte nog de opmerking: „Uw overkonist hier is van het grootste belang. Ik wist van uw komst al in November. Waarom was u zo lang onderweg?“

45331. De **Voorzitter**: En heeft de conferentie met de Ministers *Albarda* en van *den Tempel* plaats gehad?

A. Ja, enige tijd daarna. Ik heb toen verdere mededelingen kunnen doen. De Minister-President had een lunch georganiseerd met de heren *Albarda* en van *den Tempel* en mij zelf op 18 Augustus. Ik had mijn rapport vóór die datum klaar. Ik had er voor gezorgd, dat alle drie heren een dag van te voren in het bezit waren van mijn rapport, opdat men op de eigenlijke bijeenkomst precies wist waarom het ging en ik toelichting kon geven.

45332. De **Voorzitter**: Was u over die bespreking tevreden in die zin, dat men aan uw rapport en uw mededelingen de nodige aandacht schonk?

A. Men heeft de zaak niet serieus opgenomen. Daarover heb ik niet te klagen. Ik heb mij wel te beklagen over de heer *Derksema*, die intussen op alle mogelijke manieren trachtte verschillende namen los te krijgen. Eerst was ik, zoals u weet, op Eaton Square geïsoleerd. Daarna viel ik er administratief onder. Ik moest er o.a. mijn geld halen, hetgeen mij zelfs daarop werd geweigerd. Ik werd daar herhaaldelijk geroepen. Op zekere dag kreeg ik wederom een oproep van de heer *Derksema*. Hij zei: Ik heb nu herhaaldelijk gevraagd namen te noemen, maar dat hebt u niet gedaan. Ik heb thans de opdracht van de Minister van Justitie u te gelasten namen te noemen. Ik bleef weigeren. Hij zei: Dan zullen wij wel eens zien. Er is iemand van Engelse zijde, die u wilde spreken. Er kwam daarop binnen een mr. *Kendell*, of wel de Hollander van *Koutrik*. Ik had hem zelf niet ontmoet in Patriotic School, maar hij was daar omstreeks 25 Juli werkzaam. Ik had van de Hollandse jongens gehoord, dat er iemand was, die zulke typische vragen stelde en die men niet vertrouwde. Mijnheer *Derksema*, mijnheer *Kerdell* en ik waren dus bij elkaar; ik kreeg opdracht van *Kendell* en ook van *Derksema* om zo gauw mogelijk een rapport samen te stellen, met een reeks vragen, die zeer diep gingen, wie de verzetsmensen in Nederland waren, wat er georganiseerd werd, enz. enz., o.a. ook wie mijn opdrachtgever was. Ik kreeg direct de indruk, dat deze mijnheer geroepen was om de namen in kwestie van mij los te krijgen. De heer *Kendell* zei: U moet terug naar de Patriotic School; u moet terug; u is onder voorbehoud vrijgelaten; ik zal u bij uitzondering in de gelegenheid stellen thuis uw rapport te schrijven en dat moet u binnen een week inleveren, anders wordt u geïnterneerd. Dat verklaarde deze „Engelsman“ mij bij de chef van de Nederlandse Politie-Buitendienst.

45333. De **Voorzitter**: Was dat in dezelfde week, dat u bij kolonel *de Bruyne* bent gekomen?

A. Dat was daarna.

45334. De **Voorzitter**: Dus toen had u het contact met de Minister-President en de andere Ministers al gehad?

A. Zeer zeker; het was daarna. Het staat in de agenda, die ik aan de stukken heb toegevoegd (17 Augustus).

45335. De **Voorzitter**: Dus u had uw opdracht inmiddels vervuld?

A. Maar nog niet bij H.M. de Koningin. Ik had op 4 Augustus aan de Minister-President de namen genoemd, het rapport was juist ingeleverd. Daarna is *Derksema* nog op 21 Augustus blijven doorageren.

45336. De **Voorzitter**: En uw overtuiging is, dat een en ander uitging van *Derksema* en dat hetgeen gezegd werd over de Patriotic School, enz. camouflage was? Of was het uw indruk, dat de Engelsen die gegevens van u wilden hebben?

A. Nadat ik zelf later deel was gaan uitmaken van het Londense apparaat, heb ik deze zaken nauwkeurig onderzocht en met de volgende resultaten: Deze heer *Kendell* was die zelfde dag, dat *Derksema* mij bij hem voor de tweede keer samenbracht met deze man met de mededeling: U moet mij binnen 5 dagen de stukken geven, anders wordt u geïnterneerd — ik heb *Sluysen* daarvan op de hoogte gesteld en deze vroeg mij tweemaal per dag te bellen om te doen weten, dat ik er nog was — (het spel was mij weg te houden van de Koningin); ik zeg, deze *Kendell* was die zelfde dag, 21 Augustus, dat ik hem opnieuw ontmoette bij *Derksema*, bij de Engelsen reeds ontslagen. Dat is mij later gebleken.

45337. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat hetgeen *Kendell* u vertelde phantasie was, dat hij in werkelijkheid een opdracht vervulde van *Derksema* en dat deze het was, die gaarne wilde weten van wie u uw opdracht had ontvangen?

A. Inderdaad, zo is het, Mijnheer de Voorzitter.

45338. De **Voorzitter**: Hebt u toen niet gezegd: Ik heb dat al verteld aan de Minister-president en aan enige andere Ministers; mijn mededelingen zijn dus al terechtgekomen bij de hoogste instanties?

A. Inderdaad.

Ik heb van deze gebeurtenissen direct op 18 Augustus een nota gemaakt en deze aan de heer *Gerbrandy* gestuurd.

Ik heb de heren *Derksema* en *Kendell* gezegd: Ik zal instructies vragen aan de Minister-president, onder wiens dienst ik op dat ogenblik ressorteerde. Ik was half en half ingeschakeld bij Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk; het is later niet doorgegaan, maar het was mij toegezegd. Ik heb inderdaad ook instructies gevraagd; ik vond het schrijven van dat rapport zeer nuttig; het moest toch gebeuren, echter niet voor deze heren.

45339. De **Voorzitter**: U had er al een geschreven.

A. Er stonden geen namen bij. Die heb ik mondeling medegedeeld; ik heb de Minister gevraagd het niet op te schrijven; het is toch gebeurd en het rapport met namen circuleerde daarop over de verschillende Departementen.

In mijn nota van 18 Augustus 1942 in zake *Derksema-Kendell* heb ik aan de Minister-President het volgende medegedeeld:

„Verslag van de bespreking met Mr. *Kendell*, gehouden op 17 Augustus, Eaton Square 82 te Londen.

Op 7 Augustus jl. deelde de heer *Derksema* mij mede, dat de Engelsclie dienst in de Patriotic School mij opnieuw werichte te hooren en dat ik mij aan deze verplichting niet kon onttrekken.

Voorts dat de Engelsen mij onder voorbehoud uit de Patriotic School zouden hebben vrijgelaten.

Ik antwoordde hierop, dat ik 5 dagen in de Patriotic School ben geweest, dat ik daar geruimen tijd was gehoord en dat men zich toen kon vereenigen met mijn standpunt van geheimhouding van namen van personen, die mij met boodschappen hadden belast, bestemd voor de Nederlandsche Regeering te Londen.

Op 17 dezer ontbood de heer *Derksema* mij tot bet houden van een bespreking met een Engelschman. Daarop vond te zijnen kantore een bespreking plaats tusschen den heer *Kendell*, volgens zijn zeggen Engelschman van Nederlandsche afkomst (hij spreekt Nederlandsch zonder accent). Deze functionaris

verzocht mij binnenkort voor eenige dagen naar de Patriotic School te komen en aldaar een rapport te schrijven over het navolgende:

1°. Geheime organisaties in Nederland en daarbuiten, leiders, zetels, doel, namen van leden en antecedenten.

2°. Actie vijfde colonne vóór de bezetting van Nederland.

3°. Optreden agenten vijfde colonne thans.

4°. Illegale wegen Amsterdam—Lissabon, inclusief bijbehoorende informaties en voorstellen tot verbetering hiervan (voor personen en berichten).

5°. Mij bekende gevallen van gedupeerde personen onderweg.

6°. Voornaamste conimandementen en wijze van bewakingsn in Holland.

7°. Kringhuizen N.S.B. en lijst van N.S.B.-ers.

Voorts verzocht hij mij de namen van mijn opdrachtgevers te noemen, waartoe ik ontheffing van geheimhouding van mijn Ministers moest verlangen.

Thans deelde hij mij eveneens mede, dat hij mij onder voorbehoud destijds uit de Patriotic School had vrijgelaten (ik had hem echter nimmer ontmoet).

Hij staafe zijn opdracht op grond van een getroffen overeenkomst tusschen de Engelsche en de Nederlandsche Regeering, waarbij de Engelschen het recht zouden hebben, zonder aanzien des persoons kennisname van geheime mededeelingen te verlangen. Omtrent de te maken afspraken heb ik mij met den heer *Derksema* nader in verbinding te stellen.

Londen, 18 Augustus 1942."

(Nota van B. *Springer* aan de Minister-President.)

Twee of drie dagen later ontving ik daarop een antwoord van de heren *Lovink* en *Warners*. Ik kreeg natuurlijk geen toestemming om namen te noemen, schriftelijk noch mondeling. Ik heb dat daarop aan de heer *Derksema* medegedeeld; sindsdien heb ik daarvan niets meer gehoord.

Ik kan mij voorstellen, dat zeer vele Nederlanders onder deze omstandigheden gewicht zouden zijn, maar dan waren er ook grote ongelukken gebeurd. Deze *van Koutrik* was een agent van de geheime dienst van Duitsland; dat weet ik van het Ministerie van Justitie. Ik verwijs daarvoor naar de heer *Woning* van de Rijksrecherche, met wie ik enkele maanden geleden nog over deze zaak heb gesproken; deze weet, dat ik mij had geïneld bij het Ministerie van Justitie in den Haag.

45340. De **Voorzitter**: Is die man nog gepakt?

A. De man heeft gezeten. Volgens mededelingen van de Rijksrecherche heeft men hem toch maar weer vrijgelaten. Hij was een Duitse agent. Hij werkte vóór de bezetting in Nederland in Rotterdam ook voor de Engelsen. Hij is zodoende naar Engeland gekomen. Men beweerde, dat hij in Engeland niet veel kans heeft gehad ver raad te plegen, maar hij heeft bekend. Ik wil direct zeggen, dat ik aanneem, dat de heer *Derksema* dit niet heeft geweien, maar het spel was zo onverantwoordelijk.

45341. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat de heer *Derksema* niet heeft geweten, dat hij een Duitse agent was?

A. Dat wil ik aannemen. Maar het spel was zo levensgevaarlijk, want als ik namen had genoemd, had u er zeker van kunnen zijn, dat mijnheer *Kendell* bij zijn opdrachtgevers een goede beurt had gemaakt en dat van de heren fractieleiders en anderen niet veel terecht zou zijn gekomen.

45342. De **Voorzitter**: In uw nota onderken ik twee aspecten. Het eerste aspect is behandeld in de punten 9 tot 13 en heeft betrekking op het feit, dat de heren *Lovink* en *Warners*, die toen de Inlichtingendienst, waaruit later is voortgekomen het B.I., onder zich hadden, u min of meer op sleptouw hebben gehouden. Het andere aspect, behandeld in de punten 14 tot 16, is, dat u ook moeilijkheden blijkt gehad te hebben bij het verkrijgen van een bepaalde functie in het Londense apparaat. Zijn dat inderdaad de twee elementen, die hierin zijn neergelegd?

A. Het optreden van de heren *Lovink* en *Warners* is wel een van de belangrijkste kwesties. Toen ik de eerste keer bij de Minister-President was geweest en deze mij had opgedragen een rapport te schrijven, heb ik gevraagd mij een schrijfmachine ter beschikking te

stellen. De Minister-president zei mij toen, dat ik mij kon wenden tot de secretaris-generaal, de heer *Lovink*, om het manuscript te laten tikken. Ik heb toen het manuscript aan de secretaresse van de heer *Lovink*, mevrouw *Loeff*, gegeven. Een paar dagen later heb ik de getypte exemplaren gehaald. Mevrouw *Loeff* zat in de kamer van de heer *Lovink*. Hij zei: Hier zijn de rapporten. Hij had ze gelezen, doch daar er geen namen waren vermeld, vroeg hij: wie bedoelt u met deze personen eigenlijk? Nu moet ik opmerken, dat de kwestie van de organisatie in Nederland, waartegen ik moest waarschuwen — en dat is het punt, waarom het gaat —, niet was beschreven op de wijze als het geval is in het rapport, dat thans voor u ligt. Ik had het veel beknopter weergegeven, omdat het een voorlopig rapport was. In de azahaf zult u zien, dat het een voorlopig rapport was, omdat de onderweg zijnde koerier niet in Lissabon was aangekomen. Daar ik negen maanden onderweg was geweest, was ik, wat de feiten betreft, niet meer actueel. De aanhef van mijn rapport zegt ook: „Dit rapport is om twee redenen onvolledig.”

Ik had geschreven, dat er een zekere ongerustheid bestond over de mogelijkheid van een greep naar de macht van zekere groepen.

Lovink vroeg mij: Wie zijn die zekere groepen? Ik zei: Ik ben niet bevoegd de namen te noemen. Maar wetende, dat hij secretaris van Minister *Gerbrandy* was — hij is ten slotte hoofd van de geheime dienst geworden —, had ik geen reden namen te noemen, want hij kreeg ze toch in zijn archief. Ik had de namen toch reeds aan Minister *Gerbrandy* genoemd. Ik zei dus: Het zijn enige namen, waaronder die en die; waarop *Lovink* mij zeide: Dat zou ik maar gauw terugnemen, u scheidt hier antagonisme, want dat is niet waar, dat weet ik te goed: ik ben zoveel jaren secretaris geweest van de oud-Gouverneur-Generaal van Indië, de heer *de Jonge*.

45343. De **Voorzitter**: Welke namen had u genoemd?

A. Die van de oud-Gouverneur-Generaal *de Jonge*, die *Mussert* in Indië heeft ontvangen, kwam er in voor, die van *Röell* en nog een derde naam, die ik mij thans niet meer herinner. *Lovink* verzocht mij deze namen niet te noemen. Ik deelde hem daarop mede, dat ik aan mijn rapport niets had toe te voegen of te veranderen, omdat ik alleen maar brievenbesteller was en de nodige objectiviteit had te betrachten. Maar ik merkte, dat de zaak daar mis ging. Daarop ben ik regelrecht naar *Sluysen* gegaan en heb het voorval hem meegedeeld. Tien minuten later zat ik met *Sluysen* bij Minister *Albarda*. Ik heb het ook aan de heer *Albarda* meegedeeld en gevraagd: Wat moet ik doen: ik ben op het moment geheel overgeleverd en zit nu al midden in de branding, voordat ik zelf nog maar enigszins vaste voet heb kunnen krijgen (ik kreeg voorlopig wekelijks een kleine toelage). Minister *Albarda* heeft mij aangeraden om in het voorlopige rapport te schrijven datgene, wat ik in het definitieve rapport over dat punt wilde schrijven. Ik heb toen mijn rapport gewijzigd, zoals mij geadviseerd werd; ik heb de namen er volkomen in gespecificeerd (x—y—z). Ik heb mij dus enerzijds wel en anderzijds niet aan het advies van *Lovink* gehouden.

45344. De **Voorzitter**: Dit slaat dus op hetgeen onder de data 10 en 14 Augustus in uw rapport vermeld staat?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, in mijn memo.

45345. De **Voorzitter**: Wat hebt u verder nog voor moeilijkheden met de heren *Lovink* en *Warners* gehad?

A. Ik heb maandenlang veel moeilijkheden gekregen. Men heeft van die zijde aan alle kanten geprobeerd mij persoonlijk als een phantast en leugenaar, enz. te bestempelen, met de bedoeling, dat het effect van mijn boodschappen als nihil zou worden beschouwd. Dat is mij achteraf gebleken.

Op de Departementen, het een na het ander, ging de deur dicht. Minister *van Boeyen* heeft mij medegedeeld, dat, wanneer bij het laatste Ministerie, waarvan ik nog geen antwoord had ontvangen, de deur ook dicht zou gaan, de Nederlandse Regering niet langer voor mij kon zorgen. Dat kwam hierop neer, dat men, uit Nederland naar Engeland gekomen om zijn land te dienen, met vrij belangrijke boodschappen, de mededeling kreeg: ga maar naar het steuncomité.

45346. De **Voorzitter**: Welk motief gaf men op? Dat u niet geschikt was voor het werk? Wat zei men eigenlijk?

A. Niets, Mijnheer de Voorzitter! Misschien zal de heer *Sluysen* daarover meer kunnen vertellen. Hij heeft het mij nooit verteld, maar ik heb het wel begrepen. Het komt daarop neer, dat ik gedurende de eerste maanden als een zeer ongewenst element werd beschouwd.

Maar aangezien de heer *Vorrink* mij de opdracht had gegeven met de vuist op tafel te slaan, heb ik dat gedaan zo lang ik een tafel had om op te slaan.

Ik had nog een taak te vervullen, de laatste, nl. de boodschap voor H.M. de Koningin. Op 26 Juli ben ik in Londen aangekomen: de Koningin kwam uit Canada terug eind Augustus; na een korte ongesteldheid begon H.M. Haar werk weer begin September. Minister *Gerbrandy* heeft mij in de bespreking op 18 Augustus met de heren *Albarda* en *van den Tempel* gevraagd of ik bereid was hetgeen ik hem allemaal uit Nederland had gemeld, zoals de boodschap van de heer *Vorrink*, enz., ook aan de Koningin te vertellen, waarop ik antwoordde, dat een en ander ook nog tot mijn taak behoorde. Toen vroeg Minister *Gerbrandy* mij of ik daartoe inderdaad bereid was, want dat zou mij zeer moeilijk vallen. Wat precies bedoeld werd, begreep ik toen niet. In elk geval: het avontuur, zo mag ik het niet noemen, het feit, dat ik mij in een wespennest had gestoken, lokte mij te zeer aan: nu ik A had gezegd, moest ik ook B zeggen. Men heeft mij daarna van de Koningin weggehouden; dat is mij achteraf bevestigd. Eerst in October kreeg ik op een avond een telefoontje van Minister *Albarda*, met de mededeling: de Koningin zal u morgen (20 October 1942) ontvangen. komt u morgen om negen uur bij mij. Toen ik bij Minister *Albarda* was gekomen, deelde deze mij mede, dat het hem toen pas gelukt was het filter te doorbreken, dat men zwaar tegen mij had geageerd, maar dat de Koningin mij nu zou ontvangen. Ten kantore van de heer *van 't Sant*, de secretaris van H.M., heb ik dat kunnen onderzoeken en dat is volkomen juist gebleken.

45347. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dit kunnen onderzoeken?

A. Ik ben viermaal bij de Koningin geweest en de heer *van 't Sant* heeft mij vaak omtrent andere dingen mijn oordeel gevraagd en mijn medewerking verzocht. Ik heb ook medewerking van de heer *van 't Sant* in enkele dingen gehad. Voorts heb ik verschillende personen, die ik reeds kende, ontmoet en er zijn mij in vertrouwzinnige mededelingen gedaan, die dat volkomen hebben bevestigd.

45348. De **Voorzitter**: Hielden die andere keren, dat u bij de Koningin geweest is, ook verband hiermede?

A. Dat stond rechtstreeks hiermede in verband, Mijnheer de Voorzitter.

45349. De heer **Korthals**: Wie waren de krachten, die in konden tegen u geageerd hebben en die het u onmogelijk maakten om met de Koningin in contact te komen?

A. Een juist beeld heb ik daarin nooit kunnen ontdekken.

45350. De heer **Korthals**: Ik dacht, dat u dat bij de heer *van 't Sant* gehoord had.

A. De naam van de heer *van 't Sant* was ook vaak genoemd.

45351. De heer **Korthals**: Ik bedoel dit: ik dacht, dat u van de heer *van 't Sant* gehoord had, welke de kringen waren, die tegen u ageerden.

A. Het was een groep in Londen, die betiteld werd met de naam van Oranje-fascisten.

45352. De heer **Korthals**: Kunt u geen nadere omschrijving geven?

A. Ik geloof, dat dat uit de verschillende stukken wel bekend zal zijn. Ik kan wel de namen van verschillende mensen noemen, die hiertoe behoorden, maar het was weer niet te bewijzen. Voor zover ik *Zet* aan den lijve heb ondervonden, heb ik reeds namen genoemd.

45353. De **Voorzitter**: Die personen behoorden daar dus toe?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

45354. De **Voorzitter**: De groep, die u aanduidt als Oranje-fascisten, zal toch wel groter geweest zijn?

A. Ja. Die groep was breder.

45355. De **Voorzitter**: Is de groep niet iets nader aan te duiden?

A. Het was een politieke groep, die een eigen politiek wilde voeren.

45356. De **Voorzitter**: Wie waren daarvan de exponenten?

A. Als exponent vond ik het net, dat mij op mijn weg had tegenhouden. Dat was voor mij dezelfde groep. Later, in mijn eigen werk, bleek het, dat wij van de gecentraliseerde inlichtingendienst berichten doorkregen, waaraan wij niets hadden.

45357. De **Voorzitter**: Wat was uw eigen werk later?

A. Ik was secretaris en lid van de Industriële Advies Commissie, o.a. belast met de ramingen en te treffen maatregelen voor het herstel van de industrie; voorts waarnemend chef van de Afdeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken.

45358. De **Voorzitter**: Wanneer bent u dat geworden?

A. Dat is eerst later geweest, 1944.

45359. De **Voorzitter**: U zegt in uw nota, dat op 2 November 1942 Minister van *Boeyen* u berichtte, dat Economische Zaken ook afwijzend tegenover u stond.

A. Ik ben bij Economische Zaken officieel aangesteld op 15 November 1942. De Minister van Economische Zaken had mij reeds op 1 October willen aanstellen, doch dit werd Zijne Excellentie belet.

45360. De **Voorzitter**: En op 2 November zegt Minister van *Boeyen*, dat Economische Zaken ook afwijzend tegenover u stond. U bent er dus toch gekomen?

A. Ik ben daar gekomen, dank zij het ingrijpen van H.M. de Koningin.

45361. De **Voorzitter**: Heeft, toen dat eenmaal was gebeurd en u daar einde 1942 in betrekking was, uw positie verder geen moeilijkheden meer opgeleverd?

A. Geen moeilijkheden, maar ook geen grote attracties, om het zacht uit te drukken. Na al deze ellende ging men mij beschouwen als getolereerd. Later kwam men van verschillende kanten niet mooie functies aandragen, maar er is steeds iets vaags gebleven. Ik heb einde 1942 de Koningin eerbiedig verzocht een ereraad te willen benoemen, omdat ik eindelijk een uitspraak wilde omtrent de juistheid van mijn missie. Ik heb hiertoe bij Hare Majesteit een request ingediend op 10 November 1942. Het request zal ik u overleggen.

Ik stond tot dusver practisch alleen in mijn bewering. Ik stond tegenover een antigroep. Toen is *van Dam* uit Parijs op 9 November 1942 in Engeland aangekomen en het eerste was, dat ik hem heb meegenomen naar het secretariaat van de Koningin, bij de heer *van 't Sant*, en daar heeft hij mijn Rapport I als juist getekend. Dat was mijn eerste getuige.

45362. De **Voorzitter**: Had u toen voor het eerst grond onder de voeten?

A. Juist, Mijnheer de Voorzitter. Hare Majesteit, Minister *Kerstens* en de heer *Sluyser* hebben nimmer getwijfeld, maar de rest was bang, was niet zeker.

45363. De heer **Korthals**: Ik begrijp, dat u bij de heer *van 't Sant* wel een goed gehoor vond?

A. Ik mag niet het tegendeel beweren. Toen Minister *Albarda* het filter had doorbroken, heeft hij dat via de heer *van 't Sant* gedaan en deze, van oordeel, dat alles toch maar phantasie was, wat men beweerd had van deze z.g. foute koerier, heeft zelf als oud-politieman natuurlijk niet verder meegedaan; indien hij zou hebben meegedaan om mij van de Koningin weg te houden. Van dat moment af heb ik met de heer *van 't Sant* steeds de aangenaamste betrekkingen onderhouden.

45364. De **Voorzitter**: Maar u wilde, meen ik, zeggen, dat de ereraad ten slotte niet nodig was?

A. Ik diende mijn request bij Hare Majesteit op 10 November 1942 in. Het Bureau Inlichtingen onder de Minister van Oorlog, met als chef de heer *Broekman*, was toen in oprichting. In November 1942 diende ik dus het request in; de Inlichtingendienst ressorteerde daarvoor onder *Lovink* en *Warners* onder Algeaene Oorlogvoering.

Het had geen zin het request eerder te sturen. Op de eerste Januari, toen het request al bij de Koningin was, heeft Hare Majesteit de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, opgedragen de Inlichtingendienst onder zijn ressort te nemen, 1 Januari 1943, en de Minister van Oorlog ..... Klopt het niet, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Neen, het B.I. is op 28 November 1942 opgericht en ressorteerde aanstonds onder de Minister van Oorlog.

A. Ik meen, dat het officieel per 1 Januari 1943 zou zijn, maar enige weken te voren begon men al te werken, want de heer *Broekman*, die ik kende, is er mee belast en is verhuisd naar het kantoor, waar *Lovink* en *Warners* hadden gezeten. Als zaak no. 1 heeft deze nieuwe dienst mijn request te behandelen gekregen om aan de Koningin rapport uit te brengen. Het eindresultaat was, dat de juistheid van mijn boodschappen werd bevestigd, en daar ging het om.

Ik ontving 21 December 1942 van het Ministerie van Oorlog, onderkend door het Hoofd van het Bureau Inlichtingen, de heer *Herman Broekman*, de volgende brief:

„In aansluiting op onze jongste besprekingen moge ik u verzoeken de navolgende vragen schriftelijk te willen beantwoorden, zulks in verband met het door U ingediende request.

1. Bij welke autoriteiten in Londen worden Uw eer en goede naam op ergerlijke wijze aangetast? Door wie is dit geschied en welke bewijzen kunt U hiervoor aanbrengen?

2. Wat geeft U aanleiding te veronderstellen, dat de door U overgebrachte boodschappen onbetrouwbaar zouden worden geacht?

3. Welke toezeggingen zijn U gedaan en door wie, omtrent aan U te geven betrekkingen in het Regeeringsapparaat? Welke betrekkingen waren dit en wie hebben de toezeggingen teruggenomen?"

Ik had namelijk Hare Majesteit de Koningin eerbiedig verzocht een uitspraak te willen doen.

Deze brief was niet van de heer *Broekman*, maar van de heer *Warners*. Ik ben direct naar de heer *Broekman* gestapt om hem te vragen, wat hem bezieldde, om een dergelijke brief te schrijven, wanneer ik een request aan Hare Majesteit de Koningin richtte. Nauwelijks was ik bij de heer *Broekman* of de heer *Warners*, die daarnaast zat, kwam binnen en zeide: *Broekman*, wil je even komen? Ik heb na die bespreking die brief als volgt beantwoord:

„Londen, 24 December 1942.

Weled. Gestr. Heer,

In antwoord op Uw schrijven van 21 dezer, GU 3/42, heb ik de eer U het volgende mede te deelen.

Op 10 November 1942 heb ik H. M. de Koningin eerbiedig verzocht een door Haar in te stellen commissie op te dragen mijn „aangelegenheid te onderzoeken" en „een oordeel te willen uitspreken omtrent de betrouwbaarheid van de door mij overgebrachte boodschappen".

Meer dan een oordeel over deze betrouwbaarheid mocht ik niet van Hare Majesteit vragen, omdat het mij persoonlijk in geen enkel opzicht interesseert welke gevolgen dit oordeel zal hebben voor degenen, die er, om welke redenen dan ook, direct of indirect, oorzaak van zijn geweest, dat ik mijn opdracht met zulk een groote vertraging kon uitvoeren.

In het onderhoud, dat ik met Z.E. den Minister van Oorlog op 12 dezer had deelde Z.E. mij mede, dat U was opgedragen omtrent dit verzoek te rapporteeren. Ik heb in dit onderhoud nog gelegenheid gevonden er Z.E. op attent te maken, dat een herstel in mijn militairen rang (welk herstel mij tot dusver nog steeds is onthouden) de naar buiten zichtbare bevestiging van de betrouwbaarheid van mijn boodschappen zou kunnen zijn."

Ik heb op herstel in mijn militaire rang niet verder aangedrongen.

„In het onderhoud, dat ik op 18 dezer met U had, heb ik gepoogd U eveneens bovenstaande bedoeling duidelijk te maken. Het misverstand tusschen ons is blijkbaar ontstaan doordat dit onderhoud voor dienstaangelegenheden tweemaal moest worden onderbroken, doordat U met de heeren *Lieftinck* en *Warners* besprekingen moest voeren.

Uw vragen nu, die U mij in Uw brief stelt, gaan uit van de veronderstelling, als zou ik een oordeel wenschen over anderen. Ik wensch een oordeel over mijzelf, over mijn opdracht en de wijze, waarop ik mij van die opdracht heb gekwetend. Dat heb ik noodig om later aan mijn opdrachtgevers te toonen, niet de veroordeeling van andere menschen.

De in Uw vragen 1, 2 en 3 behandelde punten zijn mij telkens weer gebleken in de vertrouwelijke besprekingen, die ik voor de

kwijting van mijn opdracht mocht voeren. Wanneer degenen, die bij mij dezen indruk vestigden, er gern bezwaar tegen hebben, zal ik U hun namen noemen en mededeelingen doen van den inhoud van die gesprekken. Ik geloof echter, dat het nauwelijks noodig zal zijn dit te vragen, aangezien U in Uw functie zeer gemakkelijk de beschikking moet kunnen krijgen over alle rapporten, brieven e.d. die er *over* (en niet *van*) mij in de verschillende dossiers aanwezig zijn."

Daarop ontving ik van de heer *Broekman* de brief van 30 December 1942, luidende:

"Ik bevestig de ontvangst van Uw schrijven van 24 dezer. Tot mijn spijt liet U de in mijn schrijven van 21 dezer gestelde vragen onbeantwoord. Deze hielden onmiddellijk verband met de 4e en 6e alinea van Uw request aan H.M. de Koningin. De juistheid van het door U in deze alinea's gestelde dient U echter aan te toonen, daar U uit den aard der zaak verantwoordelijk bent voor den geheelen inhoud van Uw request.

Ik moge U daarom opnieuw verzoeken, de door mij gestelde vragen alsnog volledig te beantwoorden, waartoe U trouwens in de laatste alinea van Uw bovenvermeld schrijven, de mogelijkheid reeds aanduidde."

Ik heb daarop niet meer schriftelijk, doch wel mondeling bij een bespreking van *Broekman* op mijn bureau geantwoord.

Enige maanden daarna, op 7 April 1943 — ik had dit verzocht als rehabilitatie — heb ik een brief ontvangen van de Minister van Oorlog, luidende:

"H.M. de Koningin heeft mij machtiging verleend U, naar aanleiding van Uw tot Hoogstdezelve gerichte request, d.d. 10 November 1942. mede te deelen:

dat uit het ingestelde onderzoek is gebleken, dat er geen reden bestaat te twijfelen aan de oprechtheid en juistheid van de door U gedane mededeelingen en overgebrachte boodschappen;

dat evenwel geen bewijs is geleverd, dat Uw eer en goede naam op ergerlijke wijze door Nederlandsche autoriteiten werd aangetast,

dat U sindsdien in 's Rijks dienst werd aangesteld, bij het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart;

dat derhalve geen aanleiding bestaat tot het nemen van verdere stappen."

Daarop heb ik, wetende, dat de Koningin opnieuw aan de Minister van Oorlog had gevraagd hoe het met het antwoord op het request-*Springer* stond, aan de Koningin het volgende medegedeeld:

„Majesteit,

Geeft met verschuldigdten eerbied te kennen, ondergeteekende *Bernard Springer*, wonende Park Lane Hotel, Londen, W 1,

dat hij bij schrijven van 7 April 1943 van Zijne Excellentie den Minister van Oorlog op zijn tot Uwer Majesteit op 10 November 1942 gericht request een mededeeling heeft ontvangen, die Uwe Majesteit in afschrift gelieve aan te treffen; dat hij vertrouwt dal het Uwe Majesteit moge behagen den dank van ondergeteekende te willen aanvaarden voor de door Uwe Majesteit ten deze ondernomen stappen.

Londen, 12 April 1943."

Toen werd ik aanvaard als boodschapper, maar dat was eerst in 1943. Er was veel kostbare tijd verspild, die niet meer was in te halen. Ik heb een plan ontworpen om de burgerwacht te gebruiken bij het ondergrondse werk, omdat deze mensen betrouwbaar waren. Dat plan is volkomen getorpedeerd. Maar wat belangrijker was, is dit. De heer *Vorrink* heeft mij gevraagd van uit Londen over de radio in code mededeling te doen of Londen er prijs op stelde, dat de *groep-Vorrink* c.s. dit werk onder groot levensgevaar zou voortzetten. Zo ja, dan moest contact worden opgenomen, want zij hadden geen contact met Londen en dat hadden enige andere groepen nieuwe politiekelingen, zonder enige ervaring, wel. Dat was een van de redenen, waarom de heer *Vorrink* mij naar Londen heeft gestuurd. Dit contact is door de gevoerde contra-actie niet tot stand gekomen.

45365. De **Voorzitter**: Weet u ook, welke groepen dat waren, die wel contact hadden'?

A. Het staat in mijn rapport vermeld. Ze kwamen zelfs bij mij thuis. Ik heb geprobeerd ze samen te brengen. Zij waren aangesloten bij de O.D. Het waren zeer goed bedoelde pogingen van jongelieden, die althans anti-parlementair waren, zoals toen onder de jeugd de mode was.

45366. De heer **Koersen**: Wie was toen de leider van de O.D.-groep?

A. In het begin was het kolonel *Versteegh*, die buurman van mijn vader was. Ik kende *Versteegh* al jarenlang. Hij is doodgeschotzn. Ook dat staat in mijn rapport.

45367. De **Voorzitter**: In uw memorandum staat onder de datum 18 Augustus vermeld:

„De Minister-President nodigt mij uit voor een lunch met de Ministers *Albarda* en van den *Tempel*. Bij deze gelegenheid overhandig ik mijn rapport en geef mondeling toelichting. Zijne Exc. vraagt mij of ik deze toelichting ook aan H.M. de Koningin wil geven, zodra H.M. uit Amerika zal zijn teruggekeerd. Ik verwees Z. Exc. naar de aanhef van mijn rapport, nl. om mij spoedig in de gelegenheid te stellen de naar mij onderweg zijnde koerier met aanvullend materiaal verder te helpen."

Wat bedoelt u daarmee?

A. Ik vond mijn boodschap zelf niet meer actueel. Ik heb door het oponthoud in Frankrijk niet kunnen bereiken, dat de mensen, die in Holland klaarstonden, konden vertrekken.

45368. De **Voorzitter**: Was dat afgesproken?

A. Ja zeker. Zelfs was een naam genoemd van een van de mensen, voor wie ik zou vragen of men er prijs op stelde, dat hij deel zou uitmaken van het Kabinet in Londen. Dat is toen ook niet gebeurd en intussen was hij al geïnterneerd. Ik meen, dat het *Wiardi Beckman* was.

De **Voorzitter**: Dat kan. Hij is gearresteerd op 18 Januari 1942.

A. De boodschap, die *Vorrink* mij de avond vóór mijn vertrek gaf, heb ik weten te bewaren. Het klopte daarmee geheel. Het komt vooral daarop neer: stelt men in Londen belang, laat het duidelijk weten. Laat Londen toch de contra-maatregelen meedelen; de trucs van de Duitsers, die er achter zaten, konden wij in Londen uitwerken en over de radio bekendmaken.

45369. De **Voorzitter**: U spreekt hier over aanvullend materiaal, dat zou doorkomen. U wist toch op 18 Augustus 1942 niet, dat er een koerier onderweg was?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat wist ik wèl, omdat ik verbinding had met Nederland. Het was mij in Londen wel ten strengste verboden, maar ik had het eenmaal.

45370. De **Voorzitter**: Hoe had u dat contact?

A. Dat had ik via Zwitserland en Portugal. Ik kreeg mijn brieven naar Londen door en wist precies wie er onderweg waren.

45371. De **Voorzitter**: Had u een afspraak gemaakt?

A. Ik had het helemaal georganiseerd.

45372. De **Voorzitter**: U had dus een soort van briefcode gemaakt?

A. Ik had agenten in verschillende plaatsen; ik had onderweg betrouwbare mensen. Ik had het zo georganiseerd, dat men, onderweg zijnde naar Londen, op verschillende plaatsen ankerplaatsen vond. Ik had voorts via Zwitserland, Spanje en ook vrij Frankrijk contacten om berichten door te sturen.

45373. De **Voorzitter**: Had u ook afspraken gemaakt, hoe de brieven ingekleed moesten worden? Een code?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dergelijke brieven heb ik bewaard.

45374. De **Voorzitter**: U had dus bericht gekregen, dat er weer een koerier gestuurd zou worden?

A. Niet als koerier, maar dat *Warendorf* onderweg was. Ik vermoedde, dat dat de man met de aanvullende boodschappen zou zijn.

45375. De **Voorzitter**: Maar die kwam niet meer met boodschappen van de heer *Vorrink*?

A. Achteraf is gebleken, dat de groep uit elkaar gespat is in Nederland. Toen *Warendorf* aangekomen was in Frankrijk en ik van

hem bericht kreeg, ben ik naar de Koningin moeten stappen om naai Londen te krijgen de man, die, naar ik vermoedde, de boodschappen had. *Warendorf* was contactman tussen *Vorrink* en mij.

45376. De **Voorzitter**: Had u hem te gemoet willen reizen?

A. Dat was de afspraak met de Minister-President bij de eerste bespreking: „Het rapport is niet actueel, want er is iemand onderweg: ik moet aanvullende berichten hebben.”

45377. De **Voorzitter**: Hij kon toch op eigen gelegenheid komen?

A. Ik had mijn ervaring opgedaan en mijn been stijf gehouden, maar of een ander er niet ingevlogen was, daarvan was ik niet zeker. Ik wilde *Warendorf* in Spanje of Lissabon helpen, opdat hij niet zou verdwijnen.

45378. De **Voorzitter**: En om hem bij de weg, die hij in Londen moest passeren, te helpen?

A. Het was nodig dergelijke personen een handleiding te geven tan wat zij niet te doen hadden.

45379. De **Voorzitter**: U zegt in uw rapport, dat op 1 Augustus de heer *Warners* gezegd heeft, dat hij u voor dit ene geval niet wilde risqueren, omdat men belangrijker werk voor u had.

A. *Lovink* heeft mij dat gezegd, want *Warners* zat toen, meen ik, in Lissabon.

45380. De **Voorzitter**: Er staat genoteerd, dat de heer *Warners* zei: „Voor dit ene geval wil ik u niet risqueren, wij hebben belangrijker werk voor u.”

A. Inderdaad, dat is juist, het was op 5 Augustus. De heer *Warners* is op 7 Augustus naar Lissabon gegaan en heeft getracht de adressen en personen, die ik had opgegeven, om naar Frankrijk te komen, aan zich te doen geven. De heer *Warners* heeft mensen naar Frankrijk gestuurd, die niet terechtgekomen zijn.

Nu wat betreft het niet slagen van de Inlichtingendienst van Economische Zaken, de Minister van Economische Zaken heeft mij opgedragen een plan op te maken, een organisatie op te stellen van de maatregelen, die genomen moesten worden op zijn Departement voor het herstel van het bedrijfsleven na de bevrijding.

45381. De **Voorzitter**: Deze nota is gedateerd 16 October 1942. I-hoe klopt dat met het feit, dat u eerst 15 November 1942 bij het Departement van Economische Zaken bent aangesteld?

A. Ik kreeg begin October van de Minister de opdracht. Ik was in afwachting van mijn benoeming voorlopig al werkzaam bij Economische Zaken, totdat ik werd geroepen met de typische mededeling: U hebt uw plaats, maar er zijn in de Ministerraad bezwaren (nl. dat ik niet in Overheidsdienst hoorde te zijn). Intussen heb ik dat rapport afgemaakt. Dat rapport kwam er op neer, dat ik de Minister adviseerde omtrent de maatregelen, die genomen moesten worden; om te weten, wat men in Londen moest doen voor Nederland, was allereerst nodig een behoorlijke berichtendienst. Die was mogelijk: ik dacht daarbij aan mijn eigen inlichtingenorganisatie, die ik nog had uitstaan op het continent. Zolang mij langs deze kanalen correspondentie uit Nederland in Londen bereikte, zolang konden wij ook inlichtingen krijgen voor Economische Zaken, zelfs wanneer de Regering tot coördinatie bij de berichtgeving op economisch en ander gebied wilde komen.

45382. De **Voorzitter**: U raakte daarbij natuurlijk wel een uit een organisatorisch oogpunt moeilijk probleem aan, nl. de verhouding tot de inlichtingendienst van andere Departementen, die ook belang hebben bij inlichtingen, speciaal voor hun terrein. Dat stelde de Nederlandse Regering in Londen voor de vraag of men een aantal inlichtingendiensten naast elkaar moest en kon laten werken. Mijn vraag is thans: is de gedachte, die u aan uw Departement hebt voorgelegd, een gedachte, hierop neerkomende, dat er zou moeten zijn een inlichtingendienst, speciaal voor Economische Zaken, niet verder gekomen, of is het een gedachte, die door de Minister van Economische Zaken is overgenomen en die de Minister er in het Kabinet niet heeft kunnen doorkrijgen.

A. Het laatste is het geval, Mijnheer de Voorzitter.

45383. De **Voorzitter**: Dus het Departement heeft er zich achter gesteld?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Minister *Kerstens* heeft er sterk op aangedrongen. Ik zou teruggaan naar Portugal. Ik had alle adressen.

45384. De **Voorzitter**: Het is dus gestrand in de Ministerraad?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Door toedoen van de heren *Lovink* en *Warners*, zelfs schriftelijk.

De **Voorzitter**: In die tijd was men bezig met het oprichten van het B.I. Het was dus een vrij ongunstig ogenblik voor deze gedachte.

A. B.I. was bedoeld als een militaire inlichtingendienst.

45385. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het uitsluitend bedoeld was voor militaire inlichtingen. Ik geloof, dat het B.I. bedoeld was voor alle inlichtingen, maar het was een militair instituut. Dat is dus een ander accent.

A. Dat voel ik, maar dat zou een grote fout zijn geweest, want, wanneer men een inlichtingendienst maakt, zijn de lijnen beperkt. En wat domineert hier? Natuurlijk de militaire inlichtingen. Zodra de militaire actie actueel zou worden, zou het er op neerkomen (en zo is het ook gebeurd), dat er allerlei militaire kwesties, belangrijk of niet belangrijk, over deze lijn gaan lopen en dan wordt de rest bijzaak. Buitendien, Marine had ook zijn eigen verbindingen.

45386. De **Voorzitter**: Ik spreek hier geen oordeel uit over de vraag of het ene of het andere systeem de voorkeur verdient. Ik stel alleen de problemen, die hier liggen. Ik laat daarbij buiten beschouwing, hoe men die heeft opgelost. Maar hoe meer inlichtingendiensten men heeft, die naast elkaar werken, hoe meer gevaar er bestaat van het besmetten van contacten.

A. Het zijn niet dezelfde contacten.

De **Voorzitter**: Dat is juist het gevaar.

A. U ziet alleen een efficiënte werking in een volkomen centralisatie?

De **Voorzitter**: Ik wil geen oordeel uitspreken, maar dit waren in ieder geval problemen, die men onder het oog had te zien.

4. Men heeft in Londen veel te veel aan zelfstandig werk gedaan dan nodig was. Men had alleen maar te zien hoe de Engelsen of Belgen het deden en dan had men het ook zo kunnen doen. Men zou dan hebben gezien, dat de Engelsen het ene gescheiden hadden van het andere. Men kan het lezen in de mémoires van *Churchill*, want iedere groep vindt zich zelf het meest belangrijk en meent, dat hij prioriteit moet opeisen. Dan komt er van alles niets terecht. Dat is een van de grote fouten geweest, die bij de Nederlandse Regering in Londen zijn gemaakt. Wij hebben zeer hard gewerkt, maar er is veel onnodig werk gedaan. In Londen had men van het begin af veel achterwege kunnen laten, wat in Nederland na een beetje overleg door middel van een behoorlijk contact had kunnen geschieden. Wanneer het in Nederland niet kon geschieden, akkoord, dan diende het in Engeland te gebeuren, maar men moet niet beginnen met het a priori in Londen te willen doen en Nederland uitschakelen. De miljoenen, die verspild zijn, de hypothesen, die gesteld zijn, enz., dat alles was absoluut niet nodig geweest, indien men na mijn aankomst een klein beetje rechtstreekse verbinding had gemaakt, direct met de betrokkenen in Nederland, die daar immers hunkerend met de gegevens klaarstonden.

45387. De **Voorzitter**: U hebt nu speciaal het oog op het gebied van Economische Zaken?

A. Zo was het op ieder gebied, maar ik heb op industriegebied gewerkt, ook in intergeallieerd verband als Nederlands gedelegeerde; er is zeer veel gebeurd, dat niet nodig was, en vraagt men mij: waarom en waardoor? Dilettantisme, Mijnheer de Voorzitter, gebrek aan goede mensen. De kok in de garage en de chauffeur in de keuken. Dat is heel ernstig, want u krijgt direct een krampachtig gevecht van dilettanten, die hang en achterdochtig zijn en zwak staan. Die sfeer is in Londen ontstaan. Dat was nog niet zo erg geweest,

als men niet geheel onnodig werk had gedaan. Zolang de verbinding mogelijk was, had men die — desnoods onder zekere voorwaarden — kunnen benutten en verder ontwikkelen. Op Economische Zaken zat er een staf van circa 120 personen werk te doen, dat men vaak met één klap uit Nederland had kunnen krijgen. In Londen zaten op de Ministeries maandenlang ambtenaren elkaar brieven te schrijven en ruzie te maken over competentiekwesties. Dat moet in de top worden gezocht. Ik heb zeer veel respect voor Minister *Gerbrandy*; hij was een ontzettend harde werker, maar het zat wel degelijk in de top van de Regering, die zich verkeerde medewerkers zocht als adviseurs, b.v. de adviseurs van de Minister-President; daar was de commandopost, waar ter beoordeling alle berichten kwamen; het was de „bottleneck“, waar alle berichten van enig belang passeerden, via de Voorzitter van het Kabinet, tevens Minister van Algemene Oorlogvoering.

45388. De heer **Koersen**: Vond u, dat er te Londen voldoende keuze was om medewerkers te krijgen?

A. De keuze was zeer groot, maar er werd geen gebruik van gemaakt. Daar zijn ettelijke voorbeelden van. De grote Nederlandse ondernemingen in Londen hadden haar ervaren mensen en organisatie ter beschikking gesteld van de Regering, maar de Regering was daarop niet gesteld — ik heb dat van A tot Z meegemaakt —, hetgeen ik beschouwd heb als zwakte, als angst van de Regering voor de medezeggenschap van de grote concerns. De Regering kon immers selecteren — dat kon men wel degelijk — en gebruik maken van bepaalde organen!

45389. De **Voorzitter**: Maar bij de recrutering voor het Militair Gezag is toch van die angst voor de grote concerns niet gebleken.

A. Daarvan heb ik geen deel uitgemaakt. Bovendien werd dit orgaan tegen het eind van de bezetting gevormd, maar ik heb het direct na mijn aankomst in 1942 ervaren. Men moet de zaak van alle kanten bekijken. Ik was aan Economische Zaken verbonden; ik ben, zoals reeds gezegd, secretaris en lid geweest van de Industriële Adviescommissie, ingesteld door Minister van den Broek, waar de kopstukken van de grote concerns met hun adviseurs in zaten, en eerst toen konden de omvangrijke industrie problemen deskundig en praktisch worden aangepakt. Ik heb niets gemerkt van een politiek drijven van deze mensen, die zich vrijwillig ter beschikking hadden gesteld.

45390. De **Voorzitter**: Ik zeg dit alleen, omdat u beweerde, dat de Regering een zekere angst had om mensen, die de grote concerns beschikbaar wilden stellen, naar zich toe te trekken voor liet Regeeringsapparaat.

Bij de recrutering voor het Militair Gezag zijn vele personen van de grote concerns daarin opgenomen.

A. Maar nu spreekt u van de recrutering van het personeel door het Ministerie van Oorlog. Ik bedoel een selectie van hun specialisten en organen ter aanvulling van het nijpend tekort hiervan bij Economische Zaken. De concerns wilden bijspringen; de adviescommissies werden door hen in 1942 gevormd; daarin werden uitgenodigd ambtenaren van de Departementen, ik zelf werd ook uitgenodigd zitting te nemen. De heer *Beijen*, die een der voorzitters was, was toen financieel adviseur van de Nederlandse Regering en tevens verbonden aan Unilever; later bij de directie der Wereldbank in Washington benoemd; deze was b.v. een zeer goed, praktisch zakenman. Van ons Departement hadden daarin twee ambtenaren zitting.

Up een zeker ogenblik kreeg ik de mededeling van de Minister, dat ik niet meer in die commissie zitting mocht hebben. Het bleek, dat in de Ministerraad gezegd was: dat moet uit zijn; reden daarvoor was een soort angst voor de concerns.

45391. De heer **Korthals**: Werden die commissies toen opgeheven?

A. De commissies hadden de naam van studiegroepen.

45392. De **Voorzitter**: De studiegroep-Rijkens?

De heer **Korthals**: Waardoor die verschillende boekjes zijn uitgegeven?

A. Wij hadden toen geen bruikbare documentatie op het Departement! Ik heb de statistiekboeken van Unilever moeten halen. Mijn aanvankelijke chef was een medewerker van Unilever.

45393. De heer **Korthals**: Hieruit blijkt toch, dat de Regering wel degelijk dergelijke personen van de grote concerns aantrok.

A. Ik heb in een nota aan de Minister medegedeeld, dat ik het verbreken van het contact met het bedrijfsleven door zijn adviseurs onverantwoordelijk achtte.

45394. De **Voorzitter**: Er was een studiecmissie-Rijkens, met als voorzitter de heer Rijkens; die commissie had verscheidene secties, die zich met verschillende zaken bezighielden. In die studiecmissie-Rijkens, voortgesproten uit het particulier initiatief, zat een aantal Departementsambtenaren. Op een gegeven ogenblik is aan deze ambtenaren, althans aan u, medegedeeld, dat zij daarvan geen deel meer mochten uitmaken. Dat is volgens u er een bewijs voor, dat de Regering van die initiatieven, die uit die richting kwamen, niet veel wilde weten?

A. Het was een angst, voortkomende uit het Kabinet, voor een politiek, die gedreven zou kunnen worden door de grote concerns. Ik heb toen opnieuw een nota aan mijn Minister gericht, ten gevolge waarvan ik weer wel in die commissies mocht blijven; er is toen een compromis getroffen in die zin, dat wij daaraan niet te veel tijd zouden geven.

Later, onder Minister van den Broek, bestond die angst niet meer, doch intussen waren kostbare tijd en energie verspild. Maatschappijen als Shell, Unilever en Philips hadden de beschikking over een zeer grote kern goede deskundigen, die wij voor de gedetailleerde industriezaken, zoals de ramingen, hard nodig hadden. Wij zaten met leken en dilettanten. De grote Nederlandse ondernemingen waren steeds bereid haar deskundigen con amore ter beschikking te stellen om de Nederlandse zaak te dienen.

De **Voorzitter**: Het voornaamste punt, waarom het ons bij uw verhoor ging, was de kwestie van de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied. Daaromtrent hebben wij thans uw ervaringen en uw visie gehoord. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

B. SPRINGER.

DONKER, voorzitter.

KORTHALS.

KOERSEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIS HENDRIK VAN BRINK,
oud 35 jaar, wonende te Madrid, gezantschaps-attaché
te Lissabon en Madrid.

Hij legt de eed af als getuige.

45530. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich, toen de oorlog op 10 Mei 1940 uitbrak?

A. In Sydney, Australië.

45531. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Londen aangekomen?

A. Ik ben uit Sydney vertrokken 25 Mei 1940 en ben omstreeks einde Juli 1940 in Londen aangekomen.

45532. De **Voorzitter**: Wat was de reden, waarom u van Sydney naar Londen bent gegaan?

A. Ik was dienstplichtig en meende, dat ik als dienstplichtige de plicht had mij te voegen bij het strijdende gedeelte van de landmacht, dat in Noord-Frankrijk was op het ogenblik van mijn vertrek uit Sydney.

45533. De **Voorzitter**: Had u een oproeping ontvangen?

A. Ik had een oproeping ontvangen en een telegrafisch bericht van de burgemeester van Wassenaar. Het laatste bericht was, dat ik niet behoefde op te komen, maar ik heb mij als vrijwilliger aangemeld.

45534. De **Voorzitter**: U hebt de oproeping gekregen vóór 10 Mei 1940?

A. Ja, in September 1939, bij de mobilisatie.

45535. De **Voorzitter**: En die oproeping is later gevolgd door een bericht, dat u op grond van bepaalde motieven niet behoefde op te komen?

A. Ja, ik denk: Op grond van de transportkosten.

45536. De **Voorzitter**: In Mei 1940 hebt u u eigener beweging aangemeld?

A. Ja, als vrijwilliger.

45537. De **Voorzitter**: Hoe hebt u de tocht gemaakt?

A. Ik ben voor eigen rekening van Australië via Honolulu naar Californië gegaan; vandaar ging ik naar New York, vanwaar ik met de „Britanic” van de Cunardlijn naar Liverpool ben gegaan, waarna ik mij heb gemeld bij de toenmalige legatie in Londen.

45538. De **Voorzitter**: Hebt u op die lange reis nog bepaalde moeilijkheden ondervonden?

A. Ik heb alle mogelijke medewerking ondervonden van de consul-generaal *Elink Schuurman* te Sydney, die mij een introductiebrief heeft meegegeven voor de consul-generaal in New York, *Jan Schuurman*, en voor de autoriteiten in Londen.

45539. De **Voorzitter**: U was dus einde Juli 1940 in Londen?

A. Ik kan mij de precieze datum niet meer herinneren, maar ik heb een geannuleerd paspoort. Indien ik had geweten voor deze commissie te moeten verschijnen, had ik het paspoort meegenomen.

45540. De **Voorzitter**: Het is voor ons voldoende het ongeveer te weten; de nauwkeurige datum komt er niet op aan. Wat is er verder met u te Londen gebeurd?

A. In Londen heb ik mij vervoegd bij de Nederlandse legatie, de marine-attaché luitenant ter zee eerste klasse *de Booy*, die mij heeft verwezen naar de Militaire Missie, afdeling Luchtvaart, onder leiding van kapitein ir. J. P. *Berdenis van Berlekom*. Hij heeft het gedaan, omdat ik hem duidelijk maakte, dat ik in het bezit van een vliegbrevet was, en hoewel ik dienstplichtig sergeant van de motordienst was, zei hij, dat er zoveel behoefte aan vliegpersoneel was, dat ik mij het beste bij kapitein *Berdenis van Berlekom* kon melden, aangezien binnenkort op New-Foundland (Amerika) een vliegekamp zou worden opgericht. Dat kamp is niet tot stand gekomen; er zijn wel plannen voor gemaakt, maar er zijn bezwaren gerezen, waarvan ik de bijzonderheden niet ken.

Ik ben toen gebleven in een vliegekamp in een plaats in Midden-Engeland, waarvan ik de juiste naam niet meer weet, maar het lag in de buurt van Cannock in de Midlands.

45541. De **Voorzitter**: U bleef dus voorlopig in militaire dienst?

A. Inderdaad.

45542. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. Tot de demobilisatie.

45543. De **Voorzitter**: Op welk moment kreeg u iets te maken met de uitzendingen naar Nederland?

A. Ik ben niet aan vliegen toegekomen, omdat ik afgekeurd werd in verband met mijn ogen. Toen heb ik mij gewend tot kapitein *Harloff*, die commandant was van het kamp bij Cannock. Deze zeide: Er is misschien een mogelijkheid om iets praktisch te doen; ik zal je een telefoonnummer geven in Londen; je kunt je in verbinding stellen met de heer N. J. *Hooper*. Dat moet geweest zijn ongeveer September 1940, 1½ à 2 maanden na mijn aankomst in het kamp. Ik ben naar Londen gegaan, heb *Hooper* opgebeld en hem aangetroffen in een flat in Fountain House niet ver van het Victoria-station. Daar was hij met een mijnheer A. J. J. *Vrinten*. *Hooper* vroeg mij wat mijn plannen waren. Ik vroeg, of er misschien een mogelijkheid bestond mij nuttig te maken in bezet gebied. Dan bent u op het juiste adres, zei hij.

45544. De **Voorzitter**: Was dat idee bij u zelf opgekomen?

A. Dat kwam, omdat ik bij mijn kapitein (*Harloff*) had laten doorschemeren, dat dat mijn bedoeling was. Ik heb enige malen *Hooper* en *Vrinten* bezocht en wij hebben een plan opgesteld om in Nederland te worden gearachuteerd. Ik heb een opleiding gehad van drie maanden, meestal van Nederlands personeel, seinen van een Nederlands marconist, de code-opleiding van de heer J. R. F. *van der Schrieck*, aie later bij het Departement van Buitenlandse Zaken heeft gewerkt, afdeling Verbindingen.

45545. De **Voorzitter**: Die opleiding vond dus plaats in de herfst van 1940?

A. Ja, ik ben gearachuteerd in de nacht van 18 op 19 November 1940.

45546. De **Voorzitter**: Uw opleiding heeft dus maar een paar maanden geduurd. Blijkbaar was er toen geen gelegenheid om op Engelse scholen de opleiding te genieten; u zegt, dat u alleen van Nederlandse instructeurs opleiding hebt gehad.

A. De technische opleiding, wat het afspringen zelf betreft, heb ik op een Engels veld van Engels personeel gehad, maar de meeste voorbereidingen, de besprekingen over wat ik gedurende mijn verblijf in bezet gebied moest doen, de opleiding tot marconist — niet het omgaan met een radiotoestel, want dat heb ik weer van Engelsen gekregen —, het seinen dus, die opleiding heb ik gekregen van *Vrinten* en van genoemde marconist.

45547. De **Voorzitter**: Uw codekennis hebt u van de heer *van der Schrieck* gekregen?

A. Ja. De bedoeling was eerst, dat ik een Engelse code zou krijgen, maar — als amateur — meende ik, dat die niet goed genoeg was.

45548. De **Voorzitter**: U wist er dus wel iets van af?

A. Inderdaad. Ik heb gezegd, dat ik niet veel voelde voor die code, dat was een code door middel van vierkanten.

45549. De **Voorzitter**: Een play-fair-system?

A. Inderdaad.

Ik heb achteraf gemerkt geen expert in codes te zijn, maar ik meende toen, dat dit wel het geval was. Ik heb toen bezoek ontvangen van de heer *van der Schrieck*. Hij vond het beter, dat ik een code had, die ik prettig vond. Hij bedacht toen een code uit een Nederlands telefoonboek en deze heb ik gebruikt, hoewel er van Engelse zijde tegenstrubbelingen zijn geweest.

45550. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets naders over die code zeggen?

A. Het systeem werkte zo, dat de gecodeerde tekst werd opgeschreven en dat daaraan voorafging een groep cijfers, aanduidend een bepaald nummer uit een telefoonboek. Dit was het Haagse telefoonboek; daarin stonden nummers, die uit zes cijfers bestonden. Daarbij werd een door mij te onthouden cijfergroep van 6 cryptografisch opgeteld. De cijfergroep, die dan ontstond, werd aangevuld met loze cijfers. Daarna werden de letters van het alfabet onder de tekst gezet en er bij geteld. Men kreeg dan b.v. Haarlem: H plus 1 = I, a plus 6 = G, a plus 2 = C, r plus 4, enz.

45551. De **Voorzitter**: Deed u dat één- of tweemaal?

A. Eénmaal.

45552. De **Voorzitter**: Het was dus niet een systeem, dat iets weg had van „double transposition”? Het was dus minder dan de later gebruikte codes van het „double transposition”-systeem?

A. Ja, en minder goed dan de „one time pad”-codes.

45553. De **Voorzitter**: Die zijn pas in 1944 gebruikt. Dit was zelfs minder dan het systeem van „double transposition”, dat men in 1942 veel gebruikte. Nu heb ik, toen u zoëven sprak over dat vierkant, de woorden „play-fair-system” gebruikt. Was het dat inderdaad?

A. Het kan inderdaad zo zijn geweest, dat het een „double transposition” was. Het was een primitief systeem en ook de heer *van der Schrieck* vond, dat het vrij primitief was. Het had het voordeel, dat ik niets behoefde mede te nemen en dat ik het ter plaatse in het telefoonboek kon vinden.

45554. De **Voorzitter**: Waar zouden de berichten, die u verzond, worden opgevangen? Waarschijnlijk bij een Engels station?

A. Ja, de Engelsen kregen de code en de mededeling van de heer *van der Schrieck*, hoe die code werkte.

45555. De **Voorzitter**: *Hooper* moest er dus voor zorgen, dat uw eventuele berichten bij de Nederlandse instanties terechtkwamen?

A. Die berichten waren meestal militaire berichten en kwamen in afschrift bij de Nederlandse afdeling terecht, zolang die nog bestond.

45556. De **Voorzitter**: U hebt dus besprekingen gehad met de heren *Hooper* en *Vrinten*. Laatstgenoemde behoorde tosn tot de C.I.D. Daarvan was de heer *van 't Sant* in Juli 1940 het hoofd geworden?

A. Dat weet ik niet. Vóór mijn vertrek heb ik de heer *van 't Sant* niet ontmoet. De eerste, die ik ontmoette in Chester Square 77 (het Kabinet van de Koningin in Londen), was de toenmalige kapitein *Derksema*. De toenmalige kapitein *Derksema* heeft mijn betalingen en dergelijke geregeld. De heer *van 't Sant* zelf heb ik vóór mijn vertrek nooit ontmoet, hoewel ik wist, dat hij tot de dienst behoorde. Wei heb ik ontmoet Prins *Bernhard* en de ordonnance-officier van H. M. de Koningin, de toenmalige ritmeester *van Lawick van Pabst*.

45557. De **Voorzitter**: U hebt gezegd: de heer *Derksema* bemoeide zich alleen met administratieve zaken; de heer *van 't Sant* hebt u niet gezien. Het contact, dat u in die maanden op technisch gebied met de Nederlandse C.I.D. hebt gehad, was dus eigenlijk met de heer *Vrinten*?

A. Met de heren *Vrinten* en *Hooper* samen.

45558. De **Voorzitter**: De heer *Hooper* — zo heb ik begrepen — behoorde tot de Engelse dienst?

A. Ja.

45559. De **Voorzitter**: Hebt u in die dagen iets bemerkt van *Rabagliatti*?

A. Ik wist, dat hij bestond. Later, toen ik in Londen was teruggekeerd, heb ik er vrij veel van vernomen, maar in die dagen niet.

45560. De **Voorzitter**: Nu uw opdracht. U sprak zoëven van militaire berichten. Wat was de opdracht, die u meekreeg?

A. Mijn opdracht was het instellen van een zuiver militair inlichtingenapparaat. Ik moest inlichtingen verzameien over alle objecten (militaire en burgerlijke), die van militair belang zouden kunnen zijn.

45561. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat u dat zelf zou doen? Of zou u er een organisatie voor moeten maken, die u de berichten zou doen toevloeiën?

A. Ik had namen meegekregen van mensen in Rotterdam, die ik moest contacteren. De man, die mij in Rotterdam was opgegeven, was een zekere J. A. *Zaal*. Ik had een introductie meegekregen van *Hooper* en *Vrinten*, die als fotokopie op een filmpje was afgedrukt.

45562. De **Voorzitter**: Door wie was de introductie ondertekend?

A. Door *Vrinten*.

45563. De **Voorzitter**: Het contact was dus blijkbaar een kennis van *Vrinten*?

A. Later is mij gebleken, dat *Zaal* en *Vrinten* vroeger collega's waren geweest en dat zij samen een inlichtingenbureau voor de handel hadden gehad (in Rotterdam, als ik mij niet vergis), dat zij later uit elkaar zijn gegaan en *Vrinten* de zaak heeft voortgezet onder de naam van *Zaal* en *Vrinten*, in Rotterdam. Zij hadden in de vorige oorlog, en zeker tussen de twee oorlogen, voor de Engelse dienst gewerkt.

45564. De **Voorzitter**: Was dat het enige contact, dat u meekreeg?

A. Verder heb ik meegekregen een introductie van een zekere F. A. *Koutrik*, ook een kennis van *Vrinten* en — zoals mij later bleek — ook van *Zaal*, die echter niet bereikbaar was. (Deze kennis van *Vrinten* was de weduwe *Helmsing*, te Rotterdam.)

45565. De **Voorzitter**: Wat was nu de bedoeling van deze contactadressen? Was het alleen de bedoeling, dat u daar hulp en steun en eventueel onderdak zou kunnen vinden, of had men een plan uitgedacht, volgens hetwelk u met behulp van deze mensen een of andere inlichtingenorganisatie moest opbouwen in Nederland? Of was men daaraan niet toegekomen bij het formuleren van de opdracht?

A. Bij het formuleren van de opdracht was gedacht *Zaal* aan te stellen als een centrale figuur en het overdragen van mijn taak aan *Zaal* bij mijn vertrek.

45566. De **Voorzitter**: Met de bedoeling, dat *Zaal* de inlichtingen zou inwinnen? Dat hij dus als een centrale voor Nederland zou fungeren? Dat was wel overwogen?

A. Inderdaad, het was nl. zo, dat *Vrinten* en *Hooper* meenden, dat *Zaal* met kennis van zaken in staat zou zijn een groot aantal mensen, die vroeger voor hen en voor de Engelsen hadden gewerkt, in te schakelen.

45567. De **Voorzitter**: Dat was dus gericht op het militaire. Was er van Nederlandse kant geen andere opdracht aan toegevoegd, b.v. om contact te zoeken met bepaalde personen, organisaties, bureaux of wat dan ook?

A. Ik heb geen enkele opdracht gekregen van de Nederlandse Regering om met (clandestiene) organisaties in contact te komen of inlichtingen over bepaalde lichamen in te winnen.

45568. De **Voorzitter**: U vertelde, dat u in Mei 1940 in Australië was. Hoelang was u daar al geweest?

A. Van najaar 1936 af.

45569. De **Voorzitter**: U was dus al vier jaar weg uit Nederland. Dat was ook een punt, dat men onder het oog had moeten zien.

A. Mijn indruk was, dat het uitsluitend mijn eigen aanbieding is geweest. Ik ben niet gevraagd, maar ik heb er zelf op aangedrongen. Ik geef er mij rekenschap van, dat het bijzonder primitief en amateuristisch is opgezet en ik ben bereid daarvoor de volle verantwoordelijkheid op mij te nemen, omdat ik wel begrijp, dat het niet bijzonder goed voorbereid was. Het feit, dat ik vier jaar lang niet in Nederland was geweest, had bijzondere bezwaren, maar ik heb een vrij uitgebreide correspondentie gehad met mijn ouders. Er was mij een terrein in Nederland bekend, vrij afgelegen, nl. in Gaasterland in Friesland, waar mijn familie altijd gejaagd heeft. Die plaats had ik uitgezocht als gebied voor mijn parachutering. Ik wist, dat daar een jachttopziener en een gemeenteveldwachter waren, die te vertrouwen waren. Vandaar zou ik naar het centrum van mijn activiteit gaan, nl. Rotterdam. Ik zou bij de veldwachter of de jachttopziener logeren, die zou voor mij naar Rotterdam gaan en nagaan hoe de zaken eigenlijk lagen, wat ook inderdaad gebeurd is.

Wel had ik verschillende kennissen in Nederland, maar er was een bijzonder geringe kans, dat ik in trein of tram mensen zou ontmoeten, die mij nog kenden. Het was dus niet zo gevaarlijk voor mij.

45570. De **Voorzitter**: U bent dus in November 1940 gedropt?

A. Ja, in de nacht van 18 op 19 November.

45571. De **Voorzitter**: Is dat zonder incidenten afgelopen?

A. Ja, dat is zeer goed gegaan. Ik ben weggebracht door een tweemotorig Whitney-toestel van de R.A.F. Ik heb zelf naast de piloot in de stuurstoel gezeten, omdat ik toch ten slotte een brevet had. Boven de Zuiderzeedijk ben ik naar achteren gegaan en boven het valgat gaan zitten en op de bestemde plaats naar beneden gesprongen. Dat is heel goed afgelopen en ik ben op de juiste plaats terechtgekomen. Er was een kanaal, waardoor ik mij kon oriënteren. Ik ben op de plaats van bestemming aangekomen en heb de gemeenteveldwachter en de jachttopziener bereikt.

45572. De **Voorzitter**: Bent u daar dezelfde nacht nog aangekomen?

A. Ik ben om halfdrie of drie uur 's nachts gearachuteerd en was, na twee uur lopen, op de plaats van bestemming.

45573. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar bent u neergekomen?

A. Bij Kippenburg in de gemeente Gaasterland. Wij hebben daar altijd gemeentebossen gehuurd voor de jacht en daarom kende ik dat terrein goed.

45574. De **Voorzitter**: Heeft die veldwachter u behoorlijk ontvangen?

A. Ja en hij heeft alles gedaan om de eerste verbinding te leggen.

45575. De **Voorzitter**: Had u uw parachute begraven'?

A. Ja. Later heb ik haar op een betere plaats opgeborgen.

45576. De **Voorzitter**: Was uw zendtoestel onbeschadigd overgekomen?

A. Ja. Ik heb al de dingen, die ik niet nodig had, zoals laarzen, rubberverpakking e.d. begraven, naderhand weer opgehaald en op een betere plaats begraven.

45577. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er in die buurt geen luchtalarm, omdat het vliegtuig zo laag was geweest?

A. Een boer heeft bij de veldwachter geklaagd over het feit, dat een koe die dag geen melk heeft gegeven. Bij mijn landing was ik met een been op die koe terechtgekomen, waardoor het beest erg geschrokken is. Verder heeft deze geschiedenis geen opzien gebaard.

45578. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u hebt gezegd, heb ik begrepen, dat u niet direct naar het contactadres in Rotterdam bent gegaan, maar eerst de jachttopziener daarheen hebt gestuurd.

A. Eerst heb ik de jachttopziener naar Rotterdam gestuurd. Hij is er toen zonder introductie heengegaan om na te gaan, of *Zaal* nog op hetzelfde adres woonde. Dat bleek inderdaad het geval te zijn. De jachttopziener is daarna naar mijn ouders gegaan, aangezien hem uit verschillende gesprekken, die hij in winkels in de buurt heeft gevoerd, bleek, dat *Zaal* bijzonder scherp door de Duitsers in de gaten werd gehouden. Het was mijn bedoeling eerst naar *Zaal* te gaan, maar dat bleek niet mogelijk te zijn. Het tweede contactadres — de weduwe *Helmsing* — bleek ook onder surveillance van de Duitsers te staan. Dit alles bleek uit de gesprekken, die de jachttopziener in de winkels in de buurt heeft gevoerd. Ik heb toen het plan opgevat naar mijn ouders in Wassenaar te gaan. De jachttopziener wist, dat zij alleen thuis waren en hij heeft toen mijn ouders ingelicht, dat ik er was. Mijn ouders hebben toen voorgesteld, dat ik daar voorlopig moest onderduiken. Ik was in het bezit van een Nederlands paspoort en enige rantsoenkaarten boter en brood, die niet geldig bleken te zijn. Verder had ik f 500 en als wapen een F.N.-pistool.

45579. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik heb altijd gehoord, dat men het in Londen aan de mensen verbood, naar hun familieleden te gaan.

A. Het was mij niet verboden. Zoals ik zoëven reeds heb gezegd: Het was eigenlijk een privé-operatie van mij zelf, waarbij ik in Londen allerlei suggesties kon doen omtrent mensen, die zouden kunnen werken. Ik heb gezegd, dat ik mijn broer, die radio-technisch ingenieur bij Philips in Hilversum was, zou kunnen inschakelen voor technische kwesties, hetgeen direct goedgevonden werd. Het was goedgevonden, dat ik naar mijn ouders zou gaan, als ik in Rotterdam geen onderdak kon vinden; als ik dacht, dat dat te tijdrovend of te riskant zou zijn, kon ik naar mijn ouders gaan.

45580. De **Voorzitter**: In elk geval hebt u het gedaan. Hoelang bent u in Nederland geweest?

A. Precies een jaar; ik ben Zaterdag 29 November 1941 van den Haag (Staatsspoor) naar Antwerpen gegaan.

45581. De **Voorzitter**: Hebt u in dat jaar nog iets kunnen doen?

A. Ik heb eerst de heer *Zaal* bezocht en hoorde van hem, dat het hem onmogelijk was, iets voor deze zaak te doen. Hij vertelde mij, dat hij vroeger met de heer *Vrinten* geassocieerd was geweest (wat de heer *Vrinten* mij niet duidelijk had gemaakt), dat deze altijd voor de Engelsen had gewerkt en bij de Duitsers als Engelse spion bekend stond onder de namen *Vrinten* en *Zaal*, wat voor de Duitsers aanleiding was geweest, de heer *Zaal* de eerste dag van de bezetting te arresteren. Hij gevoelde er dan ook niets voor, op enige wijze aan een dergelijke organisatie mee te werken. Hij zou het wel willen, maar meende, dat het volkomen nutteloos was, omdat hij direct tegen de lamp zou lopen.

De tweede persoon, de kennis van *van Koutrik*, heb ik niet meer gesproken. Later is gebleken, dat *van Koutrik* een eigenaardige rol heeft gespeeld.

45582. De **Voorzitter**: Kunt u ons daarvan meer vertellen?

A. Het is mijn indruk, dat de gehele combinatie-*Hooper—Vrinten—van Koutrik* toevallig, in ieder geval niet met opzet, voor de Duitsers heeft gewerkt. Zij hebben namelijk samengewerkt met een zekere *Piek*, een Duitser, die in Wassenaar aan de Wittenburgsweg woonde.

45583. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Vóór de oorlog?

A. Van 1936 tot 1940.

Het kwam dus hierop neer, dat *Zaal* en de kennis van *van Koutrik* volkomen onbruikbaar waren, omdat zij deel uitgemaakt hadden van een Engelse organisatie.

45584. De **Voorzitter**: In Nederland.

A. Ja. Er schijnen moeilijkheden te zijn geweest, waarvan ik niets weet, omdat ik in het buitenland heb gezeten. Later is mij door een Engelsman gezegd: Je mag van geluk spreken, dat je er zo goed bent afgekomen.

45585. De **Voorzitter**: Die moeilijkheden zouden er dan geweest moeten zijn vóór Mei 1940.

A. Er zijn geen moeilijkheden geweest tussen *Vrinten* en *van Koutrik*. *Vrinten* had mij naar de kennis van *van Koutrik* toegestuurd, maar het bleek, dat deze laatste voor de Duitsers werkte en dat hij dat ook al vóór Mei 1940 had gedaan.

45586. De **Voorzitter**: *Vrinten* wist dat dus niet, toen hij u die naam noemde?

A. Er zijn twee *van Koutriken*. *Zaal* woonde in huis bij de moeder van *van Koutrik*, die in Londen was. De *van Koutrik*, waar ik heen-gestuurd werd, was naar ik meen een familielid van de man, die in Londen zat.

45587. De **Voorzitter**: Bij een verhoor, dat wij pas hebben gehad, hebben wij deze naam horen noemen als zijnde van een man, die, naar ik meen, te Londen bij de Engelsen werkte, maar ook bij de Politie-Buitendienst. Kan dat?

A. Dat is mogelijk.

45588. De **Voorzitter**: Daar schijnen ook kwesties mee geweest te zijn, in verband met de vraag, of hij wel zuiver was.

A. Er zijn moeilijkheden geweest met dat hele complex *Zaal—van Koutrik—Hooper*.

45589. De **Voorzitter**: Het kwam er dus op neer, dat uw beide contactadressen praktisch onbruikbaar waren.

A. Inderdaad. Toen heb ik via het personeel van mijn vader en de zoon van de jachttopziener bepaalde inlichtingen laten inwinnen over invasievoorbereidingen door de Duitsers voor Engeland. Deze voorbereidingen waren voor de Engelsen een kwestie van het aller-eerste belang. Ik hoorde, dat er in de Waalhaven schuiten lagen, die op een bepaalde manier waren ingericht, met vliegtuigmotoren op het dek. Ik wilde de juiste positie van deze Rijnaken doorgeven aan de Engelsen en dat heb ik ook gedaan door aan de hand van een kaart de nummers van de boeien op te geven, waar die schepen lagen. Ik heb verder alle andere verdedigingswerken rondom Waalhaven opgegeven, ook wat betreft de flak, de onderkomens, enz., doelen, die zij konden gebruiken bij het bombarderen.

45590. De **Voorzitter**: Hebt u zich hoofdzakelijk beperkt tot Rotterdam?

A. Dat heb ik moeten doen, omdat mij al vrij spoedig bleek, dat de opdracht zodanig groot was, dat, indien ik mij niet beperkte tot een onderdeel daarvan, ik mij zou verliezen in allerlei onnutte mededelingen, die van geen enkele waarde waren. Het leek mij beter, mij toe te leggen op een bepaald onderdeel en aan de Engelsen te laten weten, wat urgent was.

45591. De **Voorzitter**: Hebt u uw berichten met uw toestel naar Engeland geseind?

A. Ja.

45592. De **Voorzitter**: Hebt u dat toestel ten huize van uw ouders gehad?

A. Een tijdje bij mijn ouders en ook enige tijd ten huize van de gemeenteveldwachter en de jachttopziener.

45593. De **Voorzitter**: Had u een zendschema?

A. Ja.

45594. De **Voorzitter**: U kon dus een paar maal in de week verbinding krijgen?

A. Als ik wilde, kon ik iedere dag contact krijgen.

45595. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van, hoe vaak u in die periode berichten overgeseind hebt?

A. Ik heb ongeveer 46 telegrammen gestuurd en er ongeveer 12 ontvangen.

45596. De **Voorzitter**: Dus gemiddeld een telegram per week. Of is dit in een bepaalde periode geconcentreerd geweest?

A. Mijn laatste boodschap was op 2 April 1941.

45597. De **Voorzitter**: U hebt dus hoofdzakelijk in de eerste maanden geseind. Wat is de reden geweest, dat u nadien niet meer gezonden hebt?

A. Een van mijn instructies was, dat ik in geen geval langer dan drie of vier maanden in bezet gebied mocht blijven. Dat was mij uitdrukkelijk gezegd.

45598. De **Voorzitter**: Dat is dus uit veiligheidsoverwegingen gezegd. Wilde men daarna geen contact meer met U hebben?

A. In Londen was gezegd, dat het beter was. De bedoeling was, dat ik na drie of vier maanden zou worden opgehaald. Daarvoor was een afspraak gemaakt. Ik had namelijk via de contactmensen van *Hooper* en *Vrinten* de luitenant ter zee-vlieger *Schaper* ontmoet. Ik meen, dat hij nu schout-bij-nacht is. Hij had met mij de afspraak gemaakt, dat ik zou worden opgepikt in het IJsselmeer ter hoogte van het Oude Mirdumerklif. Die afspraak was zo gemaakt, dat ik een maand te voren zou opgeven, wanneer ik wilde weggaan. Ik zou dan worden opgehaald met een van de Nederlandse marietoeellen. Dat waren vrij moderne toestellen, die de marine naar Engeland had gebracht. Deze stonden in Schotland opgeslagen. Ik moest dit een maand te voren opgeven, omdat het toestel dan in elkaar gezet zou kunnen worden. Er waren reeds enige moeilijkheden geweest tussen de Marinediens (*Schaper*) en de Engelsen ten aanzien van pogingen om iemand af te halen. Dat betrof waarschijnlijk *van Hamel*, die naderhand is gearresteerd. Dat was waarschijnlijk reeds gebeurd vóór mijn vertrek. Ik had de indruk, dat die moeilijkheden, hoewel ik er geen bijzonderheden van gehoord heb, reeds bestonden toen *Schaper* met mij die afspraak maakte. Daarom zou er een Nederlands toestel worden gebruikt.

Ik heb, nadat ik was aangekomen, gemeld, dat mijn plannen met *Zaal* en die andere mensen niet doorgingen en dat ik zou pogen een organisatie op touw te zetten met als middelpunt mijn oudste broer, die radio-technisch ingenieur was.

Maar men bleek in Londen weinig belangstelling voor een dergelijke organisatie te hebben. Men heeft mij toen ook gezegd: ga door, wij vinden uitstekend wat je doet. Na drie maanden heb ik, herinnerende aan de afspraak, gezegd: nu moet ik worden afgehaald, ik zou deze organisatie in orde willen maken, kunt u mij de volgende maand afhalen? In Februari vroeg ik dat voor Maart. Daarop is een hele vreemde telegrammenwisseling ontstaan. Er is namelijk gezegd, dat het vliegen van geallieerde toestellen over het Duitse bezette gebied door de Duitse autoriteiten was verboden en dat het dus niet mogelijk was de afspraak na te komen, waarop ik, eigenlijk niet wetende, wat ik er van denken moest, dacht aan een grapje of een misverstand en heb gezegd, dat het zeer waarschijnlijk verboden was, maar dat zulks de Engelsen niet weerhield oorlog te voeren, waarbij ik vroeg het toch te doen. Na twee of drie maanden heen en weer seinen is eindelijk gezegd: wij kunnen je niet afhalen.

Later is mij gebleken, dat de toenmalige luitenant ter ree eerste klasse *Schaper* vermoedelijk in Februari van dat jaar boven Duitsland was afgeschoten, zodat er eigenlijk niemand in Londen was, die de afspraak kende.

45599. De **Voorzitter**: Dus dat beschouwt u als de verklaring?

A. Ja. Ik heb nooit met schout-bij-nacht Schaper gesproken, maar had het wel willen doen.

45600. De **Voorzitter**: Heeft hij de verdere oorlogstijd in krijgsgevangenschap in Duitsland doorgebracht?

A. Voor zover ik weet wel. Hij heeft vermoedelijk de opdracht niet kunnen uitvoeren, omdat hij in krijgsgevangenschap was.

45601. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat er verschillende telegrammen over uw vertrek zijn gewisseld. Daaruit blijkt, dat een aantal telegrammen aan technische bijzonderheden gewijd was. Wat u dus aan inlichtingen hebt kunnen doorzenden kan niet zoveel zijn geweest, niet waar?

A. Het is betrekkelijk weinig. Doordat de organisatie niet kon worden opgezet volgens de bedoeling en er andere moeilijkheden waren gerezen, voornamelijk van technische aard, waaruit bleek, dat Londen niet reageerde op de wijze, die ik mij had gedacht, had ik op het laatst de indruk gekregen van de inhoud van de telegrammen, dat het in het geheel geen zin had iets door te geven, te meer omdat zij nooit reageerden op de juiste wijze op een verzoek van mij.

45602. De **Voorzitter**: Hebben die 12 telegrammen van Engeland ook betrekking gehad op uw terugkeer?

A. Ja, die hadden eigenlijk uitsluitend betrekking op mijn terugkeer.

45603. De **Voorzitter**: Hebt u geen telegrammen gehad, waarin gezegd werd: wij hebben ontvangen uw telegram nummer zoveel en zouden het op prijs stellen met betrekking tot dat en dat punt nadere inlichtingen te ontvangen?

A. Voor zover ik het mij kan herinneren, heb ik nooit enig verzoek om uitlegging van technische zaken gehad. De antwoorden gingen uitsluitend over het afhalen of dergelijke zaken.

45604. De **Voorzitter**: Staat het vast, dat u contact met Londen hebt gehad?

A. Ja, want ik heb de telegrammen later zelf gelezen.

45605. De **Voorzitter**: Bij wie?

A. Kapitein Derksema; bij de Politie-Buitendienst.

45606. De **Voorzitter**: Zijn zij in Nederlandse sfeer terechtgekomen? U zegt, dat u uitsluitend militaire inlichtingen hebt verschaft. Ik kan mij voorstellen, dat, als de telegrammen, behelzende militaire inlichtingen, bij het Engelse ontvangstation kwamen, zij naar het Engelse leger gingen. Maar ik kan mij, gezien wat later is gebeurd, ook voorstellen, dat men niet de moeite heeft genomen de telegrammen, die militaire inlichtingen inhielden, ook mede te delen aan de Nederlandse dienst.

A. Ik geloof, dat u gelijk hebt en dat de telegrammen, die ik heb opgevraagd voor mijn rapport, niet bij de Nederlandse instanties aanwezig waren, maar daarna door de Nederlandse instanties bij de Engelsen zijn opgevraagd.

45607. De **Voorzitter**: U hebt ze dus opgevraagd na de oorlog?

A. Na mijn terugkeer in Engeland, in 1942.

45605. De **Voorzitter**: Hebt u ze toen al gekregen?

A. Ja, toen heeft kapitein (ik geloof: toen al majoor) Derksema ze mij ter inzage gegeven.

45609. De **Voorzitter**: Was het dan zo, dat, toen u terugkwam in Londen en die telegrammen nog niet had opgevraagd, men bij de C.I.D. tot u zei: wat hebt u eigenlijk uitgevoerd, wij hebben niets van u gehoord?

A. Het was volkomen bekend, dat ik aankwam, welke moeilijkheden ik in Nederland had gehad en welke moeilijkheden onderweg. Ik heb de indruk, dat er geen bijzonderheden bekend waren, dat zij de tekst inderdaad nooit gezien hadden, maar dat er wel contact was.

45610. De heer **Koersen**: Waren de telegrammen, die u later te zien kreeg, geparaphraseerd?

A. Ik meen, dat ik ze in de originele tekst gekregen heb, maar ik zou ze kunnen opvragen.

45611. De **Voorzitter**: Waar?

A. Bij het Bureau Inlichtingen in afwikkeling.

45612. De **Voorzitter**: Ze zijn dus met de C.I.D. overgegaan naar het B.I.

A. Ik ben later overgeplaatst naar de inlichtingendienst in Londen. Ik heb gevraagd of er geen mogelijkheid bestond of liever gewezen op de noodzakelijkheid, dat de enige bestaande dienst, die inlichtingen kon verzamelen, ook alle gegevens kreeg van uitgezonden agenten, waaronder ik viel en ook andere personen. Ik heb mij in verbinding gesteld op verzoek van majoor *Somer* met kapitein of majoor *Derksema* en alle gegevens van de uitgezonden agenten gekregen, die ik ook van de Engelsen had gekregen.

45613. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, waar S.I.S. mee te maken had. U hebt geen gegevens gekregen van de S.O.E.-agenten. Het is dus zo, dat B.I. van S.I.S. wel alle telegrammen heeft gekregen, ook van vroegere agenten, waarom men gevraagd heeft.

A. Als men er om vroeg, kreeg men die. De teksten, die ik heb gevraagd, kreeg ik, omdat ik mijn rapport wilde opmaken.

45614. De **Voorzitter**: En dat heeft geen moeilijkheden opgeleverd?

A. Het heeft wel enige tijd geduurd, maar dat kan om administratieve bezwaren zijn geweest. Ik geloof niet, dat er principiële bezwaren tegen bestonden.

45615. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is het afwikkelingsbureau van B.I. in den Haag?

A. De generale staf kan u daaromtrent waarschijnlijk alle inlichtingen geven. Ik meen, dat het archief zelf destijds in Wassenaar was.

45616. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn uw telegrammen daar ook?

A. Die moeten daar zijn.

45617. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er een kopie van?

A. Neen. Ik heb twee rapporten gemaakt; een over mijn missie, dat ik ingestuurd heb 5 Juli 1945, omdat er daarvoor vóórdien geen belangstelling bestond, en daarna heb ik in 1946 nog een rapport gemaakt op verzoek van Buitenlandse Zaken voor de commissie-Cleveringa. Dat was een uittreksel, wat betreft mijn terugreis door Frankrijk en Spanje naar Engeland.

45618. De **Voorzitter**: U zegt, dat er geen belangstelling bestond voor uw wederwaardigheden, toen u in Londen kwam, en dat u daarom geen rapport hebt opgesteld.

A. Toen ik in Engeland terugkwam, bleek er gern Nederlandse inlichtingendienst te bestaan. Ik ben in Engeland teruggekomen op 18 September 1942 via Frankrijk, Spanje, Portugal, Curaçao, Amerika en Canada.

45619. De **Voorzitter**: Dat was de periode, dat de C.I.D. eigenlijk zonder hoofd was, omdat kolonel de *Bruyne* in Mei 1942 ontheffing uit zijn functie had gevraagd. B.I. was nog niet opgericht en de inlichtingendienst was min of meer zwevende onder de heren Lovink en Warners.

A. Ja, ik kwam aan op het moment, dat er geen inlichtingendienst bestond, en ik werd opgevangen door de heer Derksema. Verder ben ik een keer ondervraagd door captain Seymour.

45620. De **Voorzitter**: Heeft die geen rapport van u gevraagd?

A. Neen. *Vrinten* heeft een rapport gemaakt van twee of drie bladzijden, waarin werd verklaard, dat ik was uitgestuurd en weer was teruggekomen.

45621. De **Voorzitter**: *Vrinten* had met de technische bijzonderheden niets meer te maken, want hij zat bij de Politie-Buitendienst.

A. Ik heb later gemerkt, dat mijn begroeting door de heren *Derksema* en *Vrinten* niet was bedoeld in hun capaciteit van vertegenwoordigers van de inlichtingendienst, maar van vertegenwoordigers van de security-service en dat er enig bezwaar was gerezen in verband met de mogelijkheid, dat ik in handen van de Duitsers was gevallen, met bijzondere plannen in Londen was teruggekomen en dus in de gaten moest worden gehouden. Ik ben nooit door de Engelsen op security-gronden ondervraagd. Ik woonde daar gewoon in een huis in Eaton Square 82. Men had mij gezegd: wij hebben een kamer voor je en ga daar maar wonen. Ik ging wel eens eten met *Vrinten*, maar werd niet ondervraagd. De heer *Pinto* heeft mij eens mee uitgenomen en daarover een verslag geschreven, waarbij hij tot de conclusie kwam, dat het niet erg waarschijnlijk was, dat ik gearresteerd was geweest, maar dat hij er niet zeker van was.

45622. De **Voorzitter**: U bent toch niet gearresteerd geweest?

A. Neen.

45623. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Warners* u ook niet ondervraagd?

A. Ik had de nadrukkelijke opdracht van de heer *Derksema* om mij niet met andere mensen in verbinding te stellen en bezoeken af te leggen. Mijn bezoek aan de heer *van 't Sant* is een uitzondering geweest, omdat H.M. de Koningin de wens had uitgesproken, mij te ontvangen, hetgeen dan ook is geschied. Voor dat doel mocht ik mij met de heer *van 't Sant* in verbinding stellen. Hij was de enige persoon, waarmee ik mij in die tijd in verbinding mocht stellen.

45624. De **Voorzitter**: Bent u lang geconsigneerd geweest?

A. Dat heeft geduurd tot ongeveer half December 1942. In die maanden is mij geen gelegenheid geboden, op een of andere wijze aan het werk te gaan.

45625. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit een ontsnappingspoging gedaan?

A. Ik kon mij vrij bewegen, maar ik wilde iets doen, dat meer was dan alleen maar van vakantie genieten.

Ik had op mijn doorreis in Lissabon een voorlopig rapport onder verzegeld couvert ingeleverd bij de heer *Maas Geesteranus*, die ik in Lissabon heb bezocht; bepaalde gegevens uit dat rapport heb ik nu bij mij en die kunt u van mij krijgen.

Later bleek mij, dat dit rapport, dat bedoeld was te worden opgestuurd in verzegeld couvert aan het hoofd van de inlichtingendienst, die mij had uitgezonden, in handen van de heer *Warners* was gekomen. Later heb ik een fotokopie van een gedeelte van dit rapport aangetroffen in een donkere kamer van het gezantschap in Lissabon, waar het bureau van de heer *Maas Geesteranus* was gevestigd, onder een hoop rommel. Maar het rapport zelf was gestuurd aan de heer *Warners*. Daarover had de heer *Warners* waarschijnlijk gesproken met de heer *Derksema*, zodat ik op een gegeven moment van de heer *Derksema* het bericht kreeg, dat de heer *Warners* mij wilde spreken.

45626. De **Voorzitter**: Wanneer was dat? Of kunt u dat niet meer nagaan?

A. Dat moet geweest zijn ongeveer October of November 1942. Wel had kapitein *Derksema* mij vóór het onderhoud met de heer *Warners* gezegd, dat ik in geen geval aan de heer *Warners* iets moest vertellen over mijn missie in Nederland. Ik schrijf dan ook hier:

„Ik was dan ook wel uiterst verbaasd dit rapport, dat in Londen helemaal niet thuishoorde" — het was als erfenis achtergelaten voor het geval, dat ik niet terugkwam en in Londen mijn rapport niet zou kunnen schrijven — „bij de heer *Warners* aan te treffen. Toen ik bij mijn aankomst in Londen naar dit rapport vroeg, verklaarde de toenmalige kapitein *Derksema* mij, dat het niet te vinden was. De *démarche*, door de heer *van 't Sant* ondernomen, had al evenmin resultaat. De ware stand van zaken begon mij langzamerhand duidelijk te worden:

Ik werd op Eaton Square vastgehouden om twee redenen, ten eerste omdat „men" zich wilde overtuigen, of ik wel politiek betrouwbaar was, en ten tweede omdat de toenmalige kapitein *Derksema* niet een eventuele medewerker aan de concurrentie wilde kwijtraken.

Deze concurrentie dook op in de vorm van kolonel *Warners*, die blijkbaar op het Departement van de Eerste Minister een eigen geheime dienst wilde scheppen. Officieel is deze persoon nooit als zodanig aangesteld." — Dat is mijn conclusie! — „Een werkende geheime dienst als zodanig bestond op dit tijdstip eenvoudig niet. Er werden geen mensen naar bezet gebied gezonden en degenen, die er waren, werden blijkbaar in de steek gelaten. Buitendien deed blijkbaar ook de heer *van 't Sant* pogingen om een dienst op te richten; ook hij had geen succes.

Ik was dan ook zeer verheugd begin December 1942 van de toenmalige kapitein *Derksema* bericht te ontvangen, dat de toenmalige majoor *Broekman* aangesteld was als hoofd van een nieuwe inlichtingendienst, genaamd Bureau Inlichtingen. Ik vroeg onmiddellijk een onderhoud met de toenmalige majoor *Broekman* aan, waarbij deze mij mededeelde, op dat ogenblik geen belangstelling voor mensen van mijn slag te hebben. „Indien iedere agent, die uit Nederland terugkeert, een baan bij de Inlichtingendienst wilde hebben, zouden er zo te veel mensen op dat bureau werkzaam zijn." Dat was ongeveer zijn argument."

45627. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is, alsof zij bij dozijnen uit de lucht kwamen vallen!

A. Ik was, naar ik meen, op dat ogenblik de enige. Ik ben in ieder geval niet bij het Bureau Inlichtingen in dienst gekomen, zolang de heer *Broekman* er was. Maar ik had op mijn terugreis naar Engeland de toenmalige kapitein *Somer* ontmoet. Ik heb mij ingespannen om kapitein *Somer* van Suriname naar Londen te krijgen. Ik had met Prins *Bernhard* gesproken en hem gezegd: „Vraagt u, als u kapitein *Somer* ziet, of hij niet liever naar Londen wil gaan." Het is gebeurd. Kapitein *Somer* heeft een opdracht gekregen als tweede man bij B.I. en bij het aftreden van de heer *Broekman* is hij deze opgevolgd.

Toen heeft de heer *Somer* mij direct doen aanstellen.

45628. De **Voorzitter**: Daar kom ik dadelijk nog op. Om nu nog even terug te komen op uw verblijf in Holland: het komt dus hier op neer, dat u van November 1940 tot ongeveer Maart 1931 een en ander gedaan hebt aan het verwerven van inlichtingen en het doorsturen daarvan naar Engeland. Toen is u in onderhandeling geweest met Engeland over uw terugkeer. Dat was April 1941. Toen hebt u aan het inlichtingenwerk niet meer gedaan?

A. In zoverre nog wel, dat ik gegevens heb verzameld om die mee te kunnen nemen.

45629. De **Voorzitter**: Dus van April 1941 af, toen u merkte niet te zullen worden opgehaald, bent u uw aandacht gaan richten op de vraag, hoe u over land naar Engeland terug kon gaan?

A. Het laatste telegram, dat men mij stuurde, was: „Close down — try to reach England by France". Dat was 6 April 1941.

45630. De **Voorzitter**: Bent u er niet toe gekomen, te zien of u bier iets van een organisatie kon oprichten?

A. Daar bestond geen belangstelling voor in Engeland onder die omstandigheden. Ik heb geprobeerd mijn broer als spil te gebruiken; ik heb dat wel gesuggereerd in Engeland, maar men had er geen belangstelling voor.

45631. De **Voorzitter**: Wat betreft de gedachte op zich zelf, om een agent te zeggen: werk daar 3 à 4 maanden en houd er dan mee op, daar zat iets in uit veiligheidsoverwegingen.

A. Blijkbaar was er niet voldoende belangstelling voor de personen, die ik toen in plaats van *Zaal* suggereerde.

45632. De **Voorzitter**: Uw opdracht was dus een opdracht aan een persoon, maar over een organisatie werd blijkbaar niet gedacht. De latere agenten van B.I. hebben dat op andere wijze gedaan: mensen als *de Jonge*, *d'Aulnis* e.a. hebben een gehele organisatie opgebouwd, die inlichtingen verzamelde, die dan naar Engeland gingen.

A. Ik kan mij niet precies herinneren hoe de gesprekken zijn verlopen, als ik het had over clandestiene organisaties in Nederland, maar het kwam er op neer, dat Londen van het bestaan van bepaalde organisaties, die toen al fungeerden, praktisch niets afwist, dat het meer de politiek was van de Engelsen, dat hun belangstelling voor bestaande organisaties niet bijster groot was (dat was althans mijn

indruk) en dat zij er de voorkeur aan gaven zelf iets te beginnen of een opdracht te geven om bepaalde organisaties op te richten met de middelen, die zij aantreffen.

45633. De Voorzitter: U zegt, dat zij er meer aan dachten zelf iets te beginnen. Bedoelt u daarmee met Nederlandse agenten, zoals u er een was? Of ging het om het opbouwen van een zuiver Engelse inlichtingendienst?

A. Ik geloof, dat de samenwerking tussen de heren *van 't Sant* en *Rablagliatti* zo was, dat de Engelsen er niet aan gedacht hebben het alleen te doen, maar dat zij, indien zij een agent uitstuurden, de heer *van 't Sant* zouden inlichten. Waarschijnlijk hadden zij niet veel mensen beschikbaar om dit dagelijks te doen. Wel meen ik, dat er Engelse agenten in Nederland hebben geopereerd, waarvan de Nederlandse inlichtingendienst niets afwist.

45634. De Voorzitter: Hebt u daarvan ooit iets gemerkt? Kunt u dit met feiten en namen staven?

A. Er heeft op het Bureau Inlichtingen een Engelsman gewerkt, een luitenant-ter-zee, wiens naam ik mij niet meer herinner. Hij trad op als liaison-officier en was belast met de technische verzorging van de agenten. Deze man is na de oorlog uit bezet gebied gekomen. Het is een man met één been en hij heeft na de oorlog in den Haag een rol gespeeld. De naam kan ik u wel opgeven.

45635. De Voorzitter: Ik weet alleen van een door het B.I. uitgezonden agent, die van Engelse nationaliteit was. Dat was *Wiedemann*.

A. Die was, meen ik, een B.I.-agent, maar degene, die ik bedoel, is commander *Child*. Hij was reeds in bezet gebied en maakte, naar ik meen, deel uit van het Passport Control-Office. Bij de invasie van de Duitsers is hij achtergebleven. Hij lag toen in een ziekenhuis en heeft later clandestien gewerkt. Naderhand is hij Engelandvaarder geworden. Hij is vrij kort in bezet gebied geweest.

45636. De Voorzitter: Het is de vraag of hij verbinding heeft kunnen krijgen.

A. Ik had de indruk, dat hij verbinding met Engeland had. Of dat per radio ging, weet ik niet.

45637. De Voorzitter: Als hij hier door toevallige omstandigheden is achtergebleven, is het de vraag of hij verbinding heeft kunnen krijgen met Engeland.

45638. De heer **Koersen**: Hebt u uw seintoestel aan een ander overgedragen?

A. Ik heb het overgedragen aan mijn broer. Het was nl. mijn bedoeling, nadat ik in Londen was geweest, weer terug te gaan en anders iemand mijn taak te laten overnemen. Dat is in de eerste plaats door het grote tijdverlies van mijn reis en door het feit, dat hiervoor in de eerste tijd geen belangstelling was, niet doorgegaan. Ik had het op een plaats gedeponneerd, waar het te vinden was. Mijn broer is gearresteerd en is in Dachau terechtgekomen, waar hij van 1942 tot 1944 heeft gezeten.

45639. De heer **Koersen**: Weet u niet of het toestel in andere handen is gekomen, waardoor het gebruikt is?

A. Neen. Het toestel bestaat nog. Het is begraven, nadat het goed was verpakt. Het was gereed voor gebruik. Ik heb verschillende malen aangeboden, dat toestel te laten gebruiken door agenten, die nog zouden worden uitgezonden.

45640. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Is uw broer gearresteerd, omdat men u zoekt?

A. Ik meen, dat hij gearresteerd is in verband met een clandestiene actie bij de N.S.F./Philips in samenwerking met de heer *Th. Tromp* en andere mensen van Philips.

45641. De Voorzitter: Heeft het u veel moeite gekost, Nederland over land te verlaten? Het heeft geruime tijd geduurd eer u weg kon, namelijk van April 1941 tot 29 November 1941.

A. Ik ben vertrokken 29 November 1941 en kwam Zondag 7 December 1941 in Marseille aan.

45642. De Voorzitter: Ik bedoel: Wat hebt u gedaan van April tot November 1941?

A. Ik ben eerst nog steeds verder gegaan. Het afbreken van mijn contact was provisorisch; ik had altijd gelegenheid, het weer op te nemen. Ik heb getracht iets op te zetten, dat van enige waarde was.

Verder heb ik mijn tijd gebruikt voor het verzamelen van papieren. Ik heb o.a. een fotokopie gemaakt van tekningen van bepaalde technische apparaturen, die mijn broer mij had geleverd (van Philips), die voor de geallieerde oorlogvoering van groot belang zouden kunnen zijn (het ging om een richtingzoeker voor ultrakorte golven), en van dergelijke gegevens, die ik in kleiner formaat naar Engeland heb kunnen meenemen.

Het heeft lang geduurd, omdat ik geen geldige papieren had. Ik heb in Amsterdam contact gekregen met de heer *Hijman Slap*, een makelaar in diamant, die ook in Antwerpen een bedrijf had en die mij de nodige francs heeft gefourneerd, die ik in gulden in Nederland heb betaald. Ik ben pas in November weggegaan, omdat ik voordien de zaak nog niet voor elkaar had en ik dus geen bijzonder grote haast had om naar Londen te komen. Dat is eigenlijk de kwestie.

45643. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Had u wel eens de indruk, dat u bij het zenden gepeild werd?

A. In het begin niet, maar ik heb de opdracht gekregen, niet te veel van één adres uit te seinen. Mijn broer heeft er mij op attent gemaakt: niet op het uitpeilen, maar op de sleutelklik. Later is het verbeterd, maar in het begin was het zo, dat men in de omliggende huizen op het radio-ontvangtoestel duidelijk de sleutelklik kon horen, waardoor men, b.v. in deze kamer zittende met het seintoestel, gevaar liep in een aangrenzend huis te worden gehoord.

45644. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Dat was echter minder gevaarlijk dan het het peilen.

A. Ik heb nooit geseind uit huizen, die in de bebouwde kom stonden, altijd uit alleenstaande huizen.

45645. De heer **Koersen**: Beperkte u zich tot een korte seinperiode?

A. Mijn periode was nooit langer dan tien minuten of een kwartier. Mijn snelheid was niet groot in verband met mijn korte opleiding.

45646. De Voorzitter: Was het u gezegd, dat u niet langer dan tien minuten moest seinen?

A. Men heeft mij gezegd: zo kort mogelijk. Ik geloof, dat de veiligheidsmaatregelen ongeveer dezelfde waren als die voor de latere B.I.-agenten.

45647. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Hoe reisde u met uw seintoestel van Wassenaar naar Friesland? Was het groot?

A. Het was een koffertje van ongeveer 40 x 25 x 20 cm. Het was betrekkelijk gemakkelijk te vervoeren. Ik heb het op allerlei manieren vervoerd; ik heb het ook gewoon meegenomen in de trein. Een keer heeft de jachtopziener het vervoerd in een mand met konijnen er op. Het is drie of vier keer tussen Wassenaar en Friesland heen en weer gebracht. Ik heb, wat dat betreft, bijzonder veel geluk gehad.

45648. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: U bent nooit achternagezeten?

A. Ik heb van de Duitsers nooit last gehad. Mijn huis was tegenover het huis van de toenmalige politiegeneraal *Rauter*, hetgeen wel eens moeilijkheden veroorzaakte, als soms Duitsers bij ons aanbelden in de mening, dat ze bij *Rauter's* huis waren, maar het gaf ook een zeker gevoel van veiligheid, daar ik als het ware in het hol van de leeuw was. De man heeft zelfs enige malen aangeboden mij naar de stad te rijden; hij wilde graag met de buren goede vrienden blijven en stuurde wel eens bloemen uit zijn tuin, die mijn moeder echter altijd weigerde. Eén keer Sen ik met hem meegereden naar den Haag.

45649. De Voorzitter: Hebt u in de zomer van 1941 er iets van gemerkt, dat de agent *Zomer* hier geweest is?

A. Ik heb geen contact gehad met andere agenten, die uitgezonden waren; later, in Londen, heb ik wel vernomen, dat er andere agenten waren, maar ik heb ze nooit ontmoet.

45650. De **Voorzitter**: Waar bent u op de terugreis zolang opgehouden?

A. In Frankrijk. Ik was 7 December in Marseille. Ik ben van uit den Haag met de trein naar de Belgische grens gegaan, naar Roosendaal, vandaar met een gehuurde fiets naar Esschen, vandaar met de trein naar Brasschaet, een voorstad van Antwerpen; toen naar Brussel, vervolgens naar de Frans-Belgische grens; ik ben de grens overgelopen, toen met de tram naar Rijssel gegaan, verder naar Nancy, Besancon, Lons le Saunier, Lyon en Marseille. Van uit Lons le Saunier ben ik met een taxi naar een boerderij bij de démarcatieline gegaan en 's nachts door het bos gelopen. In Lyon heb ik contact opgenomen met een zekere mijnheer Noach met hulp van de waarnemend Nederlandse consul in Lyon: die zei, dat ik mij in verbinding moest stellen met de heer *van Lennep* in Marseille. Ik heb mij bij *van Lennep* gemeld en heb gevraagd via de veilige kanalen, die er bestonden, mij te helpen. Er was een Amerikaans consulaat; daar werkte een Engelsman, die verbinding had met Londen, en zo kon ik Londen laten weten, dat ik in Zuid-Frankrijk was aangekomen, en laten vragen of ze mij verder konden helpen, opdat ik niet in een kamp zou terechtkomen. Ik heb van *van Lennep* geen reactie gekregen; hij zei alleen, dat hij het zou doen. Ik ben nog ondergebracht in een tehuis bij Toulouse, la Fouquet; dat bleek te zijn een Nederlandse *dépendance*; ik werd ingeschreven in een Frans werkkamp. Ik wist dat niet. Ik heb mij daar gemeld en was in het bezit van Frs. 50 000. Ik heb de in Toulouse aanwezige consul, de heer *Testers*, gevraagd of hij niet een mogelijkheid wist om mij in contact te brengen met iemand, die mij clandestien over de grens kon brengen. Ik vertelde hem ook, dat ik daarvoor de nodige fondsen bij mij had. Dat is mij niet gelukt. Een paar dagen daarna is er een overval geweest van de Fransen, die de in het tehuis aanwezige Nederlandse jongelui overbrachten naar een werkkamp in het Département Aude, waar wij het niet konden uithouden. Wij zijn toen overgebracht naar een ander werkkamp en ten slotte, na zeven maanden omzwervingen, zijn wij met een konvooi op een Spaans schip naar Curaçao gegaan. Ik heb steeds geprobeerd clandestien over te komen, maar dit werd mij uitdrukkelijk verboden door de heer *Sevenster*. Hij heeft in Maart toegegeven, dat het bericht naar Londen nooit verstuurd was. Ik heb hier correspondentie, waaruit blijkt, dat ik in Januari aan *Hooper* bericht heb gestuurd.

45651. De **Voorzitter**: Die was toch inmiddels van het toneel verdwenen?

A. Hij heeft wel de brieven ontvangen. Een dochter van *Vrinten* was secretaresse bij haar vader. Zij was inmiddels getrouwd en ik wist haar naam. Ik heb op een gegeven moment uit niet-bezet gebied in Frankrijk een telegram gestuurd, waarin ik haar feliciteerde met haar verjaardag. Dat bleek later voor *Vrinten* en *Hooper* het eerste teken van leven van mij te zijn geweest, hoewel ik begin December officieel aan *van Lennep* bericht had gestuurd.

45652. De **Voorzitter**: U trekt hieruit de conclusie, dat de heer *van Lennep* er niet veel aan gedaan heeft?

A. De heer *Sevenster* heeft er nooit iets aan gedaan.

45653. De **Voorzitter**: Wist hij, dat u was gearachuteerd in Nederland?

A. Ik had hem gezegd, dat ik hem tot mijn spijt niets bijzonders kon vertellen. Ik vroeg hem wel mijn aankomst te melden aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen met het verzoek daarvan mededeling te doen aan de heer *van 't Sant*. Dat is niet gebeurd. Meer heb ik niet gezegd.

45654. De **Voorzitter**: Hij wist dus niet, dat u was gearachuteerd in Nederland?

A. Dat heb ik hem niet verteld. Later heb ik gezegd, dat ik met een officiële opdracht reisde, maar heb mij nooit er over uitgelaten, onder welke omstandigheden dit geschiedde. Ik heb alleen gevraagd of hij dit aan de Regering wilde melden.

45655. De **Voorzitter**: In Londen bent u, nadat de heer *Somer* hoofd was geworden van het B.I., bij het B.I. werkzaam geweest. Wat is uw werk daar geweest?

A. In het begin was ik code-officier en belast met de fotografische afdeling (photokopieën). Later, in Januari 1944, ben ik overgeplaatst naar het Bureau Inlichtingen in Lissabon.

45656. De **Voorzitter**: Tot hoelang bent u daar geweest?

A. Van Januari 1944 tot Januari 1945. Daarna ben ik waarnemend hoofd van het Bureau Inlichtingen in Londen geweest, namelijk van Januari 1945 tot Juli 1945.

45657. De **Voorzitter**: Dat was toch de heer *Fock*?

A. Ik heb hem toen opgevolgd. Als de heer *Fock* b.v. naar Eindhoven was, nam ik de zaken waar. In Mei of April is de heer *Fock* naar Nederland gegaan.

45658. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder code-officier?

A. Die had tot taak het opstellen of het coderen van telegrammen aan de diensten in Stockholm, Lissabon en Madrid.

45659. De **Voorzitter**: Dat was de interne verbinding van het B.I. U had dus niet te maken met de codes van uitgezonden agenten?

A. De codes van uitgezonden agenten waren uitsluitend in handen van de Engelsen. Wij decodeerden geen telegrammen.

45660. De **Voorzitter**: Dus u hebt eigenlijk met de afdeling, die zich bezighield met de uitzending van agenten.....

A. ....betrekkelijk weinig te maken gehad. Ik heb bepaalde agenten gekend, ook zelfs vóór ik mijn werkzaamheden bij het B.I. begon. Maar met de agenten als zodanig heb ik weinig te maken gehad.

Toen de zaak practisch afgelopen was, heb ik bepaalde documenten en telegrammen gezien.

45661. De **Voorzitter**: Dus bijzonderheden over de agenten, die uitgezonden zijn, en over hun opdrachten kunt u niet mededelen?

A. Neen.

45662. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft overgelegd een lijst van 43 agenten, die in totaal door het B.I. zijn uitgezonden. Bij de opdrachten van die agenten komen alle mogelijke varianten voor; de een moest speciaal dit doen, de ander speciaal dat. Dat overzicht hebt u niet?

A. Dat heb ik zeker niet. Daaraan kan ik niets waardevols toevoegen.

45663. De **Voorzitter**: De opleiding van de agenten, en wat daarmee samenhang, ging buiten uw bemoeienissen om?

A. De technische opleiding was uitsluitend in handen van de Engelsen. Uitsluitend de administratieve taak was in handen van het B.I.

45664. De **Voorzitter**: Inderdaad. Maar — misschien hebt u daar ook weinig mede te maken gehad — de positie van het B.I. was heel anders dan die van het bureau van kolonel *de Bruyne*. Er is ons ten minste verteld, dat de opleiding plaats had in een huis, dat door Nederlanders gehuurd was, en dat er altijd Nederlandse officieren bij waren. Het ging niet helemaal buiten het B.I. om, wat hij de dienst van kolonel *de Bruyne* wel het geval was.

A. Er ging niets buiten het B.I. om. Er zijn wel eens kleine moeilijkheden gerezen, doordat wij het niet eens waren met een bepaalde behandeling; dan hebben wij ook altijd onze zin doorgedreven. Op dat punt was kolonel *Somer* juist zo bijzonder gesteld: dat de zaak een Nederlands-Engelse samenwerking en niet een Engelse overheersing was.

45665. De **Voorzitter**: Daarin is hij geslaagd?

A. Volkomen, naar mijn smaak.

45666. De **Voorzitter**: Dus het behoorde niet tot uw werk de telegrammen, die van de agenten binnenkwamen, te bekijken? Dat was uw afdeling niet?

A. Neen. Het kan een keer zijn voorgekomen, dat ik er bij geroepen werd. Ik had er ook toegang, maar het was niet mijn eigenlijke taak.

45667. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat u meer te maken had met de buitenafdelingen van het B.I.?

A. Ja.

45668. De **Voorzitter**: Had uw werk meer betrekking op de verbindingen daarmee?

A. Ja. Zo heb ik b.v. de codes gereedgemaakt voor Bern, die moeilijk van Londen naar Bern konden worden overgebracht en op een speciale manier moesten worden gefotografeerd.

45669. De **Voorzitter**: Codes, die betrekking hadden op de verbindingen van generaal *van Tricht* met Londen?

A. Ja. En ook codes voor de verbindingen met de vertegenwoordigers van het B.I. in Lissabon, Madrid en Stockholm.

45670. De **Voorzitter**: U bent in Januari 1944 naar Lissabon gegaan?

A. Ja.

45671. De **Voorzitter**: U hebt dus niet meegemaakt de personeelswisseling in 1944 in Stockholm, toen ir. *Lindenburg* is heengegaan en vervangen is door de heer *Knulst*?

A. Neen. Ik ken de heer *Knulst* uiteraard wel.

45672. De **Voorzitter**: U weet niet de reden van de vervanging van de heer *Lindenburg* en hoe dat zich verder toegedragen heeft?

A. Neen, daarover kan ik heel weinig zeggen. Ik had nooit de indruk, dat de voorganger van de heer *Knulst* een volkomen succes was, maar wat precies de reden was van zijn ontslag, is mij niet bekend.

45673. De **Voorzitter**: Hoe hebt u de heer *Knulst* gekend?

A. Hij is later agent geworden.

45674. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, hij is de opvolger geworden van de heer *Lindenburg* in Stockholm.

A. Ik ben in de war; er waren er op dat ogenblik twee, waarvan er een naar bezet gebied vertrokken is. *Knulst* is indertijd opgeleid; ik heb hem gekend aan het eind van de periode in Londen; dat was November of December 1943.

45675. De **Voorzitter**: Men zou de vraag kunnen stellen, of het gewenst was iemand, die een zo uitgesproken Indisch type was als de heer *Knulst*, als hoofd van het B.I. naar een plaats als Stockholm te sturen. Als men daar vijf mensen van dat type aantreft, is het misschien al veel, terwijl het hoofd van de inlichtingendienst zo onopgemerkt mogelijk zijn gang moet gaan.

A. De taak van *Knulst* in het buitenland was niet te spionneren, maar het ondervragen van Nederlanders, die daar doorkwamen, het onderhouden van contact, niet dus het werken in het land zelf.

45676. De **Voorzitter**: Maar ik kan mij voorstellen, dat men als hoofd van het B.I. in een neutraal land toch wel eens delicate momenten heeft, zoals u b.v. in Portugal ook wel eens zal zijn overkomen.

A. Ik geloof niet, dat er bijzonder grote moeilijkheden ontstaan zijn. U bedoelt met plaatselijke autoriteiten?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Neen, dat was in Lissabon niet het geval met het werk van *Maas Geesteranus*, *Fock* en mij.

45677. De **Voorzitter**: Hebt u geen moeilijkheden gehad?

A. Neen. Ze wisten toch wel van het bestaan van deze diensten af. Wij konden de politie wel eens helpen bij het bestrijden van de activiteit van de Duitsers en zij konden ons wel eens helpen. Men vond het wederzijds veel prettiger de mensen te kennen.

45678. De **Voorzitter**: Was, toen u in Januari 1944 daar kwam, de heer *Maas Geesteranus* reeds weg?

A. Ja, die was ontslagen.

45679. De **Voorzitter**: Had hij ontslag gekregen?

A. Ja, het komt er op neer, dat hij ontslag heeft gekregen.

45680. De **Voorzitter**: Waren er moeilijkheden geweest? Wat was de aanleiding?

A. De aanleiding is geweest het feit, dat er een onhoudbare toestand was ontstaan tussen de toenmalige zaakgelastigde dr. R. *Flaes* en *Maas Geesteranus*.

45681. De **Voorzitter**: Kunt u met een enkel woord aangeven, waarin die onhoudbare toestand bestond?

A. De heer *Maas Geesteranus* had zich ontwikkeld tot een persoonlijkheid, die meende, dat hij belangrijker was en een eigen positie innam, die uitging boven die van de zaakgelastigde. Hij meende, dat niet de nadruk moest worden gelegd op het gezantschap, maar op de inlichtingendienst.

45682. De **Voorzitter**: Dat leidde tot onhoudbare verhoudingen'?

A. Ja, na het vertrek van de heer *van Pallandt*, waarmee *Maas Geesteranus* wel kon samenwerken, en na de komst van de heer *Flaes* als opvolger van de heer *van Pallandt* is de toestand onhoudbaar geworden. Om verdere moeilijkheden te voorkomen, heeft kolonel *Somer* gemeend, dat het beter was het conflict niet op de spits te drijven.

45683. De **Voorzitter**: Waar is de heer *Maas Geesteranus* naar toe gegaan?

A. Hij is een hele tijd in Lissabon gebleven, aangezien hij een auto-ongeluk had gehad, waarvan hij herstellende was. Na vier of vijf maanden is hij naar Londen vertrokken.

45684. De **Voorzitter**: Is hij nog in functie gebleven bij het B.I.?

A. Neen.

45685. De **Voorzitter**: Hebt u zelf soortgelijke moeilijkheden met de heer *Flaes* niet gehad?

A. Neen.

45686. De **Voorzitter**: Is de heer *Fock* daar vóór u geweest?

A. Ja. De heer *Fock* heeft de zaken onmiddellijk van de heer *Maas Geesteranus* overgenomen in 1943. In April en Mei is de heer *Fock* een keer naar Londen gegaan en is in September voorgoed naar Londen vertrokken.

45687. De **Voorzitter**: Als u nu in enkele categorieën zoudt moeten aangeven, wat het werk van het Bureau Inlichtingen in een land als Portugal was, hoe zoudt u dit dan doen? Wat waren de hoofdtaken, die het bureau had? U hebt er een genoemd, nl. het verhoren en verkrijgen van inlichtingen van mensen, die eventueel van bezet gebied via Portugal doorreisden. Dat was een van de belangrijke werkzaamheden.

A. Ja. De werkzaamheden in Lissabon hebben zich door de activiteit van *Maas Geesteranus* in een bepaalde richting ontwikkeld. Hij heeft een contra-spionnagedienst opgezet van uitstekende kwaliteit met hoofdagenten en verschillende subagenten, die de efficiency van de Engelse, Amerikaanse en Franse diensten verre overtrof. Van Engelse zijde is gezegd, dat dit de best functionerende organisatie was, die op dit gebied werkte. Zij ging de Duitse activiteit na en de berichten, die de heer *Fock* en ik verkregen, gaven wij door aan de Engelsen, die daarmee wel iets konden doen. *Maas Geesteranus* heeft daarentegen die gegevens voor zich zelf gehouden en er af en toe een rapport over opgemaakt. Dit rapport gaf hij dan door. Wij gaven die gegevens in hun oorspronkelijke vorm aan de Engelsen door. Verder had de dienst tot taak het onderhouden en bevorderen van het contact met bezet gebied via Spanje en Frankrijk, dus ook het eventueel voorbereiden van grensovergangen voor clandestiene ex- en infiltraties.

45688. De **Voorzitter**: Kwamen er in die tijd nog veel mensen, die de weg België, Frankrijk, Spanje, Portugal namen?

A. Ja. In 1944 kwamen er nog vrij veel. Dit waren mensen, die voordien in Spanje waren aangekomen en met konvooien tegelijk via Portugal werden aangevoerd.

45689. De **Voorzitter**: Kwamen er toen ook nog uit bezet Nederlands gebied?

A. Uit Nederland kwamen er in die tijd betrekkelijk weinig mensen door. Een vrij groot deel van de mensen kwam niet direct uit bezet gebied, doch waren deserteurs van de Organisation Todt e.d., b.v. groepen, die in Zuid-Frankrijk te werk waren gesteld. Er was ook een aantal deserteurs van de S.S. bij.

45690. De **Voorzitter**: Toen werd het dus wel uitkijken?

A. Inderdaad was het toen moeilijk de mensen te schiften, opdat de juiste mensen naar Londen gingen. Het was niet onze taak om het laatste verhoor af te nemen; wij moesten schiften en zorgen, dat, als er verkeerde mensen naar Londen werden gestuurd, zij daar onmiddellijk werden gearresteerd. Het was dus niet onze taak, het laatste verhoor af te nemen. Het was uitsluitend een soort van schifting.

45691. De **Voorzitter**: Werden de ontsnapt uit de Duitse organisaties ook naar Engeland gestuurd, als zij Lissabon hadden bereikt?

A. Zo mogelijk.

45692. De **Voorzitter**: Men volstond dus niet met te zeggen: je komt niet verder?

A. Dat hing voornamelijk af van de houding, die de Engelsen aannamen. In het begin vonden zij het belangrijk mensen te krijgen om hen te verhoren en daardoor bijzonderheden over het Duitse systeem te weten te komen, maar later vonden zij het bezwaar, deze mensen in Engeland te moeten opsluiten, groter dan het voordeel van hen daar te ondervragen. Het hing voornamelijk af van de medewerking, die de Nederlandse Regering kreeg van de Engelse Regering. Er zijn ontsnapte Nederlandse SS-ers geweest, die daarom weer naar de Duitsers zijn teruggekeerd.

45693. De **Voorzitter**: Was het in die tijd niet mogelijk mensen door Spanje, Frankrijk en België naar Nederland te sturen?

A. Ik geloof, dat het in het begin één of twee keer is voorgekomen; ik geloof in de tijd van de heer *van 't Sant* met een jong meisje, maar ik geloof niet, dat het gelukt is. Zij zou geïnfilteerd worden via Lissabon.

45694. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heette zij *Röell*?

A. Ja.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is wel gelukt.

A. Maar zij is in Nederland onmiddellijk in moeilijkheden gekomen.

45695. De **Voorzitter**: U hebt het zelf nooit meegemaakt?

A. Wij hebben het nooit gedaan.

45696. De **Voorzitter**: U hebt nog niet verteld, wat u in Lissabon te doen had met het doorzenden van stukken, die uit Zwitserland naar Lissabon waren gekomen. Het is ons niet geheel en al duidelijk, in hoeverre Lissabon daarbij in de latere tijd nog een rol speelde. Er ging een aantal stukken van Zwitserland naar Zweden; van Zwitserland uit werden de belangrijkste dingen telegrafisch medegedeeld aan Londen en verder gingen de stukken langs verschillende wegen, dus in verschillende exemplaren, naar Londen. Een van die wegen was de gewone post van Zwitserland naar Zweden. Maar er schijnen ook van die stukken van Zwitserland naar Lissabon gegaan te zijn.

A. Ja, in de rug van boekwerken.

45697. De **Voorzitter**: Ook via de post?

45698. De **Voorzitter**: Langs koerierswegen niet veel?

A. Er zijn een paar voorwerpen, potloden met micro-photo's, gestuurd.

45699. De **Voorzitter**: Ook in uw periode?

A. Ja.

45700. De **Voorzitter**: Dat nam een einde toen de invasie kwam?

A. Ja. Deze voorwerpen werden meegebracht door Nederlanders, die clandestien van Zwitserland naar Spanje gingen. Voor zover mij bekend, bestond er geen zuivere koeriersdienst, maar werd van gelegenhedskoeriers gebruik gemaakt.

45701. De **Voorzitter**: Dat hebt u verschillende lieren meege maakt?

A. Verschillende malen heb ik boeken ontvangen, die ik doorstuurde naar Engeland.

45702. De **Voorzitter**: Was het verkeer per post van Bern naar Lissabon vrij regelmatig of was het af en toe wat?

A. Dat hing helemaal af van de vraag, of de verzender een gelegenhedskoerier had om een voorwerp mee te geven. Als die gelegenheid niet bestond, werd een boek gestuurd. Hoe vaak het is gebeurd, weet ik niet, maar zeker niet meer dan één keer in de zes of acht weken.

45703. De **Voorzitter**: Het waren geen indrukwekkende hoeveelheden?

A. Zeker niet. Zij werden naar adressen in Lissabon gestuurd, waar wij ze direct in ontvangst namen.

45704. De **Voorzitter**: In zo'n boek zat zeker, omdat het micro-photo's waren, heel wat?

A. Ja, uitgewerkt kon het 400 à 500 bladzijden dik zijn, maar meestal waren ze niet veel groter dan 80 tot 100 getypte vellen.

45705. De **Voorzitter**: Dat is dus in grote trekken wel het werk, dat een buitenlands filiaal van het B.I. te doen had?

A. Ja, maar een contra-spionnagedienst als in Lissabon bestond niet in Zweden en ook niet in Madrid.

45706. De **Voorzitter**: Dat die contra-spionnagedienst in Lissabon wel bestond, schrijft u dus toe aan de heer *Maas Geesteranus*?

A. Ja, ook omdat hij daarvoor de geschikte mensen heeft kunnen vinden; hij was wel een vakman, maar door zijn persoonlijkheid minder geschikt.

45707. De **Voorzitter**: Veroorzaakte hij gauw wrijving?

A. Ja, hij heeft zijn eigenaardigheden; ik heb veel over hem gehoord en ik heb altijd wel veel bewondering gehad voor dat deel van zijn taak, maar voor het andere had ik minder bewondering.

45708. De **Voorzitter**: Wij hebben hiermede, geloof ik, uw werkzaamheden in de oorlog behandeld. Mocht ik iets van belang, waarvan u nog mededeling zoudt willen doen, hebben overgeslagen, dan stel ik u daartoe uiteraard gaarne in de gelegenheid.

A. Die indruk heb ik niet; ik geloof, dat u het allemaal wel gehoord hebt in grote trekken. al zijn niet alle details besproken.

45709. Jonkvrouw **Wttewaali van Stoetwegen**: U hebt gezegd, dat u een tijdlang een soort van consignatie hebt gehad op het bureau van *Derksema*. Zat u toen in Eaton Square?

A. Ja.

45710. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie zaten er nog meer op dat bureau?

A. De heer *Vrinten*, de heer *Molenaar*, van Justitie, dan de luitenant-ter-zee *Wolters*, de vliegerluitenant ....., die naam kan ik mij niet meer herinneren.

45711. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u wel eens van de heer *Steengracht* gehoord?

A. *Steengracht van Moyland*? Inderdaad, die is later sous-chef en zelfs chef geworden. U bedoelt die man, die practisch geen Nederlands sprak?

45712. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Juist, maar wat sprak hij dan?

A. Engels, maar dat kon hij niet schrijven. Hij had geen moedertaal en had nooit op school gegaan; hij sprak Engels als een Engelsman en is ouk met een Engelse vrouw getrouwd, maar kon geen brief schrijven, noch in het Engels, noch in het Nederlands.

45713. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende hij wel Duits?

A. Dat heb ik hem nooit horen spreken.

45714. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik geloof ook niet, dat hij Duits sprak. Is deze man later chef geworden van de Politie-Buitendienst?

A. Ja.

45715. Jonkvrouwe **Wttewaali van Stoetwegen**: Heeft hij daar van het begin af gezeten, toen u er kwam?

A. Ja, in 1942 was hij er al.

45716. De **Voorzitter**: Was hij er nog niet, toen u uitgezonden werd?

A. Toen heb ik hem in elk geval niet ontmoet. Dat bureau was toen gevestigd 77 Chester Square.

45717. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heette de secretaresse van de heer *Derksema*? Dat was toch ook een Hollandse?

A. Er was ook een Engelse dame in huis, die als gastvrouw optrad en als huisbewaarster. Ik ineen, dat zij mrs. *Bond* heette. Die naam komt mij ten minste bekend voor. De heer *Molenaar*

kan u waarschijnlijk meer over het personeel vertellen. Er waren nog een sergeant-majoor van de marechaussee in huis en verschillende soldaten.

45718. De **Voorzitter**: Weet u de naam van die dame niet positief?

A. Neen.

45719. De **Voorzitter**: U geeft waarschijnlijk een klank weer, die in uw geheugen zit?

A. Ja, die naam komt mij bekend voor. Ik heb ook vele Engelse chauffeuces meegemaakt, maar ik weet de namen tot mijn spijt niet meer.

45720. De **Voorzitter**: Weet u te zeggen, met welke taak de heer *Steengracht* op het bureau was belast?

A. Met de interne leiding en het contact met de Minister van Justitie, via de heer *de Jager*. Ik geloof niet, dat hij zich actief bezighield met het verhoor van de mensen. Daarvoor zaten daar de luitenant-ter-zee *Wolters* en verschillende politiemensen.

45721. De **Voorzitter**: Weet u, of hij voor deze taak was gevraagd, omdat hij in een vroegere periode soortgelijk werk had gedaan?

A. Ik weet niet, waarom hij deze functie heeft gekregen. Mijn indruk was, dat hij volkomen ongeschikt was voor dat werk. Zijn naam is mij niet onmiddellijk in gedachten geschoten, omdat het een persoonlijkheid was, die eerder de lachlust dan iets anders opwekte.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

C. H. VAN BRINK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 30 MAART 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

dr. MEINDERT BROUWER,
oud 41 jaar, wonende te Bilthoven, arts.

Hij legt de eed af als getuige.

46036. De Voorzitter: De heer Six heeft voor onze commissie enkele mededelingen gedaan, waaruit ons is gebleken, dat u, althani in 1942, iets te maken heeft gehad met een radioverbinding met Engeland. Is dit juist?

A. Inderdaad.

46037. De Voorzitter: Kunt u, vóórdat ik aan de concrete kwestie toekom, die ons aanleiding gaf, u te verzoeken hier te komen, ons mededelen hoe u daartoe bent gekomen en in welk verband u dat heeft gedaan?

A. Ik was bevriend met *George van Medenbach de Rooy*, die destijds officier was bij de inlichtingendienst van G.S. IIIc. Bij het uitbreken van de oorlog zat hij in Rotterdam en wel in het postkantoor. Hij is aan het bombardement ontkomen en direct na de Meidagen begonnen met het organiseren van een groep mensen om te trachten wat te doen, zonder meer. Bij deze groep behoorde ik als een van zijn beste vrienden. Ik heb zelf daarbij nooit op de voorgrond gestaan, maar ik ben zijn schaduwman geweest; alles, wat hij deed, wist ik, en van alle vergaderingen, die hij meemaakte met andere lui, hoorde ik, hoewel ik er natuurlijk nooit verslagen van maakte.

Mijn vrouw kan u alle gegevens verschaffen, want zij was de vrouw van *van Medenbach de Rooy*. Mijn vrouw is in het begin van de oorlog gestorven en nadat ik uit gevangenschap terugkwam, ben ik hertrouwd met mevrouw *van Medenbach de Rooy*.

Ik heb, ongeveer een jaar na het begin van de oorlog, direct toen *van Medenbach de Rooy* was opgepakt, de leiding van die groep op mij genomen.

46038. De Voorzitter: Was die groep van *van Medenbach de Rooy* een groep, die om hem als persoon verzameld was, of heeft zij in verband gestaan met organisaties uit die tijd? Ik denk hierbij b.v. aan de toen beginnende organisatie van de O.D.

A. Ja, ik geloof, dat hij kan worden beschouwd als een van de mensen, die de sloot hebben gegeven tot de oprichting van de O.D. Daaraan heb ik niet actief meegedaan, maar ik heb die mensen wel bij name gekend. Ik kende die groepen van het begin af: Kolonel *de Vries* in Amersfoort, de *Stijkel-groep*, enz. Ik heb daarvan alles geweten. Het is allemaal echter al 8 jaar geleden en er is nooit iets van opgeschreven. Ik heb toen de leiding op mij genomen. Er was toen een zender in Amersfoort — de oorspronkelijke zender van lronel *de Vries* — en deze hebben wij naar Bilthoven gehaald. Daar heeft hij lange tijd gewerkt, al of niet met succes. Hieraan heb ik wel eens getwijfeld. Die zender is in Bilthoven lange tijd in „Plantwijk” geweest, in een rusthuis en werd bediend door *Tuyn*. Met *Tuyn* hebben wij later moeilijkheden gehad. Het was de AC-groep, die allerlei berichten aan de radiogroep doorgaf. Voor dit werk zijn gefusilleerd: *Hans Zomer*, *Jan Meyer*, adelborst uit Zeist, *Tony Fouchier* uit Bilthoven en nog veel meer mensen. Practisch allen zijn gefusilleerd. Van onze groep zijn over P. F. H. *Maclaine Pont*, mijn tweede

vrouw, die tot het einde heeft doorgewerkt en ook naderhand met de Packard-groep heeft meegewerkt, en *Dick Gevers Deynoot*. Ik geloof, dat deze drie en ik de enig overgeblevenen van mijn groep zijn.

46039. De Voorzitter: Was dat de heer *Gevers Deynoot*, die naar Stockholm is gegaan?

A. Ja.

46040. De Voorzitter: Die is er dus nog tijdig aan ontkomen. Tot wanneer heeft u het zelf meegemaakt?

A. Totdat ik werd verraden door een van de O.D.-mensen in April 1943. Wij hadden berichten, die wij meegaven aan een groep, die over België en Frankrijk naar Spanje en Portugal ging. Wij hadden ook onze berichten, die wij door middel van de zender doorgaven, doch waarvan ik niet weet of zij zijn aangekomen. Van alle kanten kregen wij berichten. Wij hadden ons toen reeds van de O.D. afgescheiden, omdat wij die te gevaarlijk vonden. Wij hadden onze eigen inlichtingendienst, zoals die vroeger bij het Nederlandse Ieger werkte.

46041. De Voorzitter: Verzamelde u alleen militaire inlichtingen?

A. Wij verzamelden practisch alleen militaire inlichtingen en sociale inlichtingen over alles, wat er zo gebeurde. Wij gaven regelmatig berichten uit van wat wij meenden, dat de algemene toestand was.

Op 13 April 1943 is een oude heer, die aan de O.D. verbonden was, de heer *Groen* uit Bilthoven, opgepakt. Hij was degene, die alle berichten van de O.D. uit het centrum des lands aan mij doorgaf voor onze zender en onze berichtgeving naar het zuiden. Deze mijnheer is opgepakt en toen heb ik gedacht, dat ik een dag tijd had om te maken, dat ik uit mijn huis kwam, maar dit was niet het geval. Ik had het kunnen vermoeden, want het was een oudere man, die voor deze dingen niet deugde. Ik heb *Groen* later in Scheveningen ontmoet en hij heeft mij onder tranen toegegeven, dat hij helaas veel te veel heeft gezegd en ook mijn naam heeft moeten noemen. De stakker is omgekomen in een of ander concentratiekamp. Ik ben zelf allerlei gevangnissen doorgegaan: zeven maanden Scheveningen en vervolgens Haaren en Utrecht. Hier ben ik een keer of drie ter dood veroordeeld. Als N.N.-gevangene ben ik naar Duitsland gegaan. Eerst kwam ik in Anrath, maar toen het in Aken begon te knijpen, ben ik doorgestuurd naar Luttringhausen; hier zijn wij bevrijd.

46042. De Voorzitter: U hebt het er dus gelukkig levend afgebracht.

A. Gelukkig, en uitstekend. Ik kon gelukkig heel veel doen. In het boekje van *Eduard Veterman*, getiteld „Keizersgracht 763”, kom ik nogal eens voor. Ik heb ontzettend veel kunnen doen door mij ziek te melden, zodat ik in het lazaret terecht kwam en als quasi-ziekenbroeder de gehele apotheek leeg kon halen. Alles, wat er anders niet was, kon ik zo aan de patiënten uitdelen. Wij zijn bovendien vier weken bevrijd, voordat wij weer naar Nederland terug konden, en in die vier weken heb ik met *Veterman* de leiding van de gevangenis op mij genomen, omdat dit hoofdzakelijk op medische kwesties in verband met de voeding aankwam. Toen ben ik, dunkt mij, als een van de eersten met een konvooi zieken met de Amerikanen in Roermond over de grens gekomen, waarna ik op mijn eentje in Bilthoven ben aangekomen. Ik was al op 12 Mei in Bilthoven — er was toen nog niemand door —, doordat ik onderweg nogal wat mensen had ontmoet, die van mij af wisten. Onder anderen ontmoette ik in Apeldoorn *Quarles van Ufford*, de toenmalige burgemeester, nu Commissaris van de Koningin, die allerlei secret-service-werk heeft gedaan. Toen het westen nog dichtzat, hebben ze mij in Amersfoort doorgelaten.

46043. De **Voorzitter**: Op welke datum bent u gearresteerd.
- A. Op 14 April 1943. Op 15 April 1945 ben ik bevrijd.
46044. De **Voorzitter**: Dan is *Schreieder* op dit punt onjuist geweest, want deze dacht, dat uw arrestatie in Juli 1943 was.
U hebt het gehad over *Tuyn*. *Schreieder* heeft mij medegedeeld, dat *Tuyn* al een keer was gearresteerd in 1941, Was u dit bekend?
- A. Ja. U weet, dat indertijd zijn doodgeschoten 72 mensen en een paar weken daarna 24 mensen. Die groep van 24 was de groep van *Mans Zomer*, *George van Medenbach de Rooy*, kolonel *de Vries* en *Jan Meyer*.
46045. De **Voorzitter**: Bedoelt u met *Hans Zomer* de parachutist?
- A. Ja. *Wim Tuyn* is indertijd — het was in zijn Amersfoortse tijd — al of niet op een vreemde manier in aanraking gekomen met de S.D. Hij is toen te pakken genomen. Er gaan echter verhalen, die beweren, dat hij zich zelf zou hebben aangemeld. Hoe dan ook, zijn vrienden, waaronder *Jan Meyer*, hebben hem uit het ziekenhuis in Amersfoort ontvoerd. Hij is toen in een hoogst deplorabele toestand bij mij gekomen. Alles, wat ziek en kapot was, kwam toen bij mij.
46046. De **Voorzitter**: *Schreieder* zegt, dat hij zich zelf bij de Ortskommandantur te Utrecht heeft gemeld.
- A. Dat verhaal was ons min of meer bekend. Daarvoor had hij zijn eigen verklaring: dat was om te trachten achter allerlei dingen te komen. In die tijd kende ik hem niet, maar had hem alleen gezien om te weten, wie hij was. Ik heb meerdere mensen gezien, die mij niet hebben gezien. Dit geschiedde van uit een andere kamer in hetzelfde huis. Hij was bij de luchtbescherming in Amersfoort en mocht daarom in sperr-tijd rijden. Hij is toen in een zeer deplorabele toestand met epileptische aanvallen bij mij in Bilthoven aangekomen. Hij is daar aanvankelijk in een rusthuis verpleegd, waarna wij de zender uit Amersfoort naar Bilthoven hebben gehaald. Hij is toen volkomen onder curatele gesteld, omdat hij mijns inziens een epilepticus was. Hij had traumatische epilepsie, omdat hij een tik op zijn hoofd had gehad.
46047. De **Voorzitter**: Maar hij verzorgde toch die zender?
- A. Ja.
46048. De **Voorzitter**: Had u de overtuiging, dat *Tuyn* goed was?
- A. Ja.
46049. De **Voorzitter**: Hebt u later, na hetgeen er verder is gebeurd, die overtuiging gehouden?
- A. Nadat ik opgepakt was geweest en nadat eerst „Plantwijk” is opgerold, heb ik hem weggehaald. Wij verzorgden ook nog 28 Joden en die zender was maar een onderdeel van ons werk. Van die Joden hebben zij er niet één gevonden. Het was echter niet zo eenvoudig, die mensen weg te krijgen. Wij hadden er zeer veel moeite mee, want het huis bleef onder bewaking. Ik heb hem later ook weggebracht. Toen hij in Bilthoven kwam, was hij geestelijk in de war. Gedurende die tijd, dat hij in het rusthuis zat — dat was anderhalf jaar — en nadat hij zijn zender had gekregen, was hij dat niet. Als hij in die tijd dingen heeft gedaan, die niet deugen, dan stel ik hem daarvoor volkomen verantwoordelijk.
46050. De **Voorzitter**: Wat is zijn verdere lot geweest?
- A. Hij is toen ondergedoken gebleven van het moment af, dat ik in de gevangenis ben gekomen, tot het einde van de oorlog.
46051. De **Voorzitter**: Leeft hij nog?
- A. Ja.
46052. De **Voorzitter**: Kent u zijn adres?
- A. Hij heeft zich nooit meer gemeld, maar hij is vlak na het aflopen van de oorlog met de een of andere Amerikaanse rang Duitsland in getrokken. Later zou hij weer terugkomen. Hij had allerlei huwelijksmoeilijkheden en hield er een vriendinnetje op na. Hij wist wel, dat ik voor die dingen niet veel voelde, en begreep, dat het beter was, dat hij niet bij mij over de vloer kwam.
46053. De **Voorzitter**: Weet u aan zijn adres te komen?
- A. Misschien wel.
46054. De **Voorzitter**: Ik interesseer mij hiervoor onder meer, omdat *Schreieder* heeft gezegd, dat hij de gedachte heeft, dat *Tuyn* ook met de agent *Zomer*, waarover ik het zoëven had, in 1941 zou hebben samengewerkt. Deze heeft namelijk ook in de omgeving van Bilthoven gewerkt en in zoverre zou *Tuyn* misschien daarover informaties kunnen geven.
- A. Dit kan, want ik ken de naam *Zomer* uit die tijd en uit het proces van de man, die is doodgeschoten. Hierbij waren ook betrokken de vrienden van *van Medenbach de Rooy*, zoals *Tony Fouchier*, *Dick Maclaine Pont*, *Dick Gevers Deynoot* en *Joop Meyer*. Het klopt dus wel, dat hij daarmee uit te staan heeft gehad.
46055. De **Voorzitter**: Mag ik u dan vragen of u ons het adres wilt mededelen, als u het kunt krijgen?
- A. Met genoegen.
46056. De **Voorzitter**: U had het ook over het verzenden van berichten over de landweg. Wist u hoe deze weg georganiseerd was?
- A. Gelukkig niet.
46057. De **Voorzitter**: Hoe werden de berichten meegegeven? Wie verzorgde in Nederland de stukken, die moesten worden doorgezonden naar Londen?
- A. Gedeeltelijk was dit *Schreuder*.
46058. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft deze nog?
- A. Ja, en ook *de Granada*. *Schreuder* is waarschijnlijk op het ogenblik kolonel in Indië. Hij heeft kans gezien, nog weg te komen naar Engeland, nadat ik was opgepakt. Hij is naar Amerika gegaan en zee-officier geworden en heeft toen een hoge functie gekregen in Indië bij de secret service van de marine. De A.C.-rapporten zijn wel bekend bij onze inlichtingendienst.
46059. De **Voorzitter**: Bij het B.I. bedoelt u?
- A. Ja. Die rapporten zijn van mij.
46060. De **Voorzitter**: Van u persoonlijk?
- A. Voor het grootste deel, doordat ik ze samenstelde.
46061. De **Voorzitter**: U maakte rapporten uit de gegevens, die u kreeg?
- A. Ja. Dit was eerst het werk van *van Medenbach de Rooy* en later heb ik het overgenomen. Wat *Tuyn* kon behandelen, moest hij maar doorzenden.
46062. De **Voorzitter**: Dit waren de meer dringende berichten?
- A. Ja. Zo erg dringend was het overigens niet.
46063. De **Voorzitter**: U sprak over contact met de *Packard*-groep. Bestond deze groep vóór uw arrestatie al?
- A. Die was er in die tijd nog niet.
46064. De **Voorzitter**: In welk verband hebt u dat zoëven dan gezegd?
- A. Dat is de voortzetting geweest.
46065. De **Voorzitter**: In die *Packard*-groep hebben de heren *Deinum* en *Vader* een rol gespeeld. Kende u die?
- A. Neen, ik kende wel de groep-Wannée en *Veterman*. Dat was een pilotengroep. Verder heb ik notaris *ter Horst* — wij hadden onze eigen inlichtingendienst — anderhalve week, voordat hij is opgepakt, gewaarschuwd en gezegd, dat hij en zijn groep werden geschaduwd. Hij zei: Als dat waar is, in Gods naam dan maar, dan

kan ik er niet meer aan ontkomen. Hierop heb ik hem geantwoord: Dat moet u zelf beoordelen; onze berichten zijn, dat het fout zit met uw groep. Inderdaad was hij anderhalve week daarna er bij.

46066. De **Voorzitter**: Is van der Waals daarbij genoemd!

A. Ja. Waarschijnlijk heeft hij van *Medenbach de Rooy* opgepakt en ook *Groen*.

45067. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben zij niet drie uur naar u gezocht in een schuilkelder?

A. Ja.

46068. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben zij u er uit gekregen?

A. Ja, helaas.

46069. De **Voorzitter**: Is er toen een dagboek van *Tuyn* gevonden?

A. Ja. Daarover zou ik een hele avond kunnen vertellen. In de schuilkelder, waarin ik zat, is een boek gevonden met aantekeningen. Toen ik werd verhoord, zei ik, dat *Tuyn* alles wist en dat zij *Tuyn* alles maar moesten vragen. Dat heb ik kunnen volhouden.

46070. De **Voorzitter**: U deed het voorkomen, alsof u het hulpje van *Tuyn* was?

A. Ja, en dat is opgegaan. Het onderzoek is bij mij gestopt en er is verder niemand gearresteerd. Er was geen andere mogelijkheid meer, want zij hadden de zender met alles, wat er bij hoorde, gevonden in „Plantwijk”. Dat waren allemaal bewijsstukken tegen mij.

46071. De **Voorzitter**: Heeft uw tegenwoordige vrouw na uw arrestatie in de Packard-groep gewerkt?

A. Ja. Ik weet de namen niet meer, maar als hoofdman van die groep trad op *Maclaine Pont*, die nu in Duitsland zit. Hij is sedert het einde van de oorlog civiel officier in Duitsland. Hij kan u daarvan alles vertellen. Daarin zat ook *Joop Meyer* uit Zeist en *Antje Meyer*, als koerierster, een zusje van *Jan Meyer*, die gefusilleerd is. Mijn berichtgevers zaten daar voor een groot deel ook nog in: *Hellendoorn* uit Bilthoven en *van Stolk* uit Rotterdam en allerlei mensen over het gehele land.

46072. De **Voorzitter**: U zegt, dat de zaak door u is gestopt door het verhaal, dat u bij uw verhoren aan de Duitsers hebt gedaan. Dit klopt ook wel met de mededelingen van *Schreieder*, toen hij het hierover had. Toen hem namelijk gevraagd was of hij iets wist van de zender, die dr. *Brouwer* uit Bilthoven heeft gehad, begon hij met de woorden: „Das war eine ziemlich mysteriöse Sache”.

A. Ik wist, dat ik er ontzettend „bij” was. Het verhaal is niet zo machtig interessant, maar ik heb mij de eerste zes weken van mijn gevangentijd in Scheveningen krankzinnig gehouden. Dit is natuurlijk niet zo gemakkelijk voor een dokter, althans niet bij moffen. Daardoor konden zij mij niet verhoren en stond ik vermoedelijk pas in Juni geboekt voor verhoor. Toen had ik mijn verhaal klaar, want ik was niet zo erg krankzinnig.

46073. De **Voorzitter**: Ik wilde nu met u spreken over het punt, dat ons in het bijzonder interesseert, namelijk de mededeling van de heer *Six*, dat hij in September 1942 van een radiodienst — dit zou dan zijn de radiodienst, waarmede u te maken had — een bericht kreeg.....

A. ....dat in het kort hierop neerkwam, dat een aanval mocht worden verwacht op de westkust van Nederland, België en nog iets. Klopt dit?

46074. De **Voorzitter**: Het telegram, zoals de heer *Six* het heeft opgegeven, luidde als volgt:

„Voor Cdt. O.D. Regeringstelegram. Geheim.

Er moet rekening worden gehouden met landingen langs de gehele Nederlandse kuststrook, teneinde contact op te nemen met de vijand. Burgerbevolking en O.D. moeten zich strikt afzijdig houden. Nadere mededelingen volgen.”.

A. Inderdaad.

46075. De **Voorzitter**: Misschien wilt u vertellen, hoe u aan dit telegram bent gekomen.

A. Van *Tuyn*.

46076. De **Voorzitter**: *Tuyn* is dus op een goede dag bij u gekomen met de mededeling: Ik heb dit telegram ontvangen?

A. Ja. Waar dit telegram vandaan kwam, wist ik natuurlijk niet. Later ben ik, in verband met het England-Spiel, wel eens gaan twifelen aan de herkomst van dat telegram. Ik kan echter dit wel zeggen: Al is men nu een fenomeen in tellen en kunstjes maken, code-telegrammen ontcijferen gaat niet in een paar seconden. Wanneer *Tuyn* berichten ontving, schreef hij ze in code op en gingen wij ze samen ontcijferen. Hij zou geen kans hebben gezien, dat zo snel in code over te brengen.

46077. De **Voorzitter**: Ik begrijp dus, dat u zijn code kende?

A. Zeker.

46078. De **Voorzitter**: Wat voor code was het?

A. Een lettercode.

46079. De **Voorzitter**: Was het een code met een gedicht, dus wat men noemde een poem-code?

A. Neen, het was een verschuiving in hokken. Waar hij die code vandaan haalde, weet ik niet. Hij ving die dingen op. Zijn zenderletters waren ook A.C. Wij hadden ook de A.C.-rapporten over land.

46080. De **Voorzitter**: U bent dus op een gegeven moment met hem in aanraking gekomen en hij had een zender en een code. Een zender kon men eventueel nog in Nederland op de kop tikken, maar als men met een code wilde werken, moest er een afspraak zijn met de overkant. Hebt u hem nooit gevraagd: Hoe heb je die code gekregen?

A. Die had hij in Amersfoort al.

46081. De **Voorzitter**: Maar hij moet hem toch op een gegeven moment gekregen hebben; een eenzijdige code helpt niets.

A. Hij had die code van het begin van de oorlog af, toen er regelmatig contact was met de overkant.

46082. De **Voorzitter**: Er waren misschien contacten geweest met mensen, die uit Engeland waren gekomen. In 1940 is b.v. *van Hamel* hier geweest. Indien u door *Tuyn* was verteld: „Ik heb die code van *Zomer* of van *van Hamel* gekregen”, dan kan ik begrijpen, dat het zo gegaan is.

A. Daarvoor had ik geen interesse. Ik nam de hele boel over met inbegrip van de vent, die zond.

46083. De **Voorzitter**: Hij heeft wel verteld, hoe die code werkte en wat het systeem was?

A. Ja, daar zat ik bij.

46084. De **Voorzitter**: Bij de code speelt meestal ook nog een rol, behalve de verschuivingen, waarover u sprak, dat men bepaalde fouten moet maken om aan de overkant duidelijk te maken, dat men het zelf is, die zendt. Hebt u gemerkt, dat daarvan sprake was?

A. Neen.

46085. De **Voorzitter**: Hebt u ook wel eens gecodeerd?

A. Neen, alleen gedecodeerd. Als hij dan zat te cijferen, was ik er bij. Wij hebben indertijd in Zandvoort een Duits codesysteem gegapt, welk systeem ik op alle mogelijke manieren aan de overkant heb trachten te krijgen. Of het daar is aangekomen, weet ik niet.

46086. De **Voorzitter**: Hij heelt dus het bewuste telegram aan u laten zien. Hebt u dat zelf meegedecodeerd?

A. Ik ben er bij geweest, dat het gedecodeerd werd.

46087. De **Voorzitter**: Dat telegram trok dus wel uw aandacht?

A. Ja, wij hebben het als zodanig doorgegeven.

46088. De **Voorzitter**: U hebt dus gezegd: dat geef ik door aan de O.D., want daarvoor was het immers bestemd.

A. Ik heb het aan de heer *Ritmeester* doorgegeven. Ik heb er over gesproken met de heer *Ritmeester* of iemand anders, en toen zei ik: wanneer het zo wordt doorgezonden, kunt u wel aannemen, dat het moet uitlekken en dat iedereen verwachten moet, dat er iets aan onze kust gebeurt, terwijl er dan iets ergens anders gebeurt. Ik vond dit een wonderlijke berichtgeving. Dat vertelt men toch niet aan een willekeurige zender.

46089. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft medegedeeld, dat hij het telegram na de ontvangst, via *Zwaantje* — dat was dr. *Oosterhuis* —, dus via Delfzijl, naar Londen heeft gezonden. Hij kreeg toen via Zwitserland, dus via ds. *Visser 't Hooft*, op 2 December 1942 de mededeling, dat dit telegram niet van de Regering — daarmee bedoelde hij de Nederlandse Regering in Londen — afkomstig was. Verder heeft hij gezegd, dat hij in December 1942 zijn contactman — een notaris te Bilthoven (Utrecht) — van dit bericht in kennis stelde en dat zij overeenkwamen, dat het beter was de verbinding te verbreken, hoewel die contactman er van overtuigd was, dat de zender inderdaad met Londen en niet met de Gestapo in contact stond. Hij bedoelde daarmee de contactman van de groep, waarvan het bericht afkomstig was. Dit zal dus misschien notaris *ter Horst* zijn geweest.

A. *Groen*, *Ritmeester* en notaris *ter Horst* waren er.

46090. De **Voorzitter**:

„Na de oorlog onderzocht ik deze zaak en kwam daardoor in contact met dr. *Brouwer* te Bilthoven, die mij einde 1946 mededeelde, dat hij zelf juist in Engeland was geweest en deze zaak ter plaatse had onderzocht, waar hem zou zijn gebleken, dat zijn zend- en ontvangtoestel te Bilthoven (waarover deze telegrammen waren binnengekomen) in contact had gestaan met een geheime Engelse dienst in Bristol.”;

zo zegt de heer *Six* verder in zijn rapport. Later bij zijn verhoor voor de commissie is gebleken, dat hij alleen telefonisch contact met u had gehad.

A. Ja. Ik ben helemaal niet in Engeland geweest.

46091. De **Voorzitter**: Is het contact van de heer *Six* met u inderdaad slechts oppervlakkig geweest?

A. Buitengewoon. Na de oorlog heb ik mij gemeld bij de inlichtingendienst in Wassenaar. Daar zaten *Pot* en *Gevers Deynoot* en kolonel *Somer* natuurlijk. Wij hebben toen die boel besproken en het over de A.C.-rapporten gehad en over de A.C.-zender met Bristol.

46092. De **Voorzitter**: Hoe kwam u aan de naain Bristol? Daarvan wist u tijdens de oorlog toch niet?

A. Dat heb ik steeds geweten, want dat beweerd *Tuyn*.

Ik heb gevraagd: Zijn wij ooit met Bristol in contact geweest of heb ik een van de drie ter-dood-veroordelingen van de S.D. gekregen? Dit vond ik niet zo gezellig.

46093. De **Voorzitter**: Wat was het resultaat van die besprekingen?

A. Men vond het erg prettig, dat ik weer thuis was. Het resultaat is geweest, dat ik een Montgomery-onderscheiding heb gekregen. Ik heb ook een aanslagbiljet voor de belasting gekregen over de jaren, dat ik in de gevangenis heb gezeten, en ik moest voor die tijd een zekerheidstelling betalen van f 5000, waar ik niet onder uit heb kunnen komen. Verder zijn mij twee auto's gestolen en de juwelen van mijn vrouw zijn gestolen. Zo kan ik doorgaan.

46094. De **Voorzitter**: Maar wat was het resultaat van die besprekingen?

A. *Van Medenbach de Rooy* en ik waren voor deze mensen helemaal geen onbekenden.

46095. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk heeft de heer *Somer* in de tijd, dat hij nog in Nederland was, nog wel contact gehad met uw groep?

A. Inderdaad. Hij kende mij uit het begin. Hij zei: die Engelandrommel moeten wij nog eens uitzoeken, want dat was zo fout. Ik antwoordde: Gelukkig heb ik het niet op één kaart gedaan; misschien heb ik het meest voor de Joden gedaan.

46096. De **Voorzitter**: In het rapport van de heer *Six* staat, dat u hem zou hebben medegedeeld, dat u een onderzoek ter plaatse had ingesteld. Dit is dus door de heer *Six* verkeerd opgevat als te zijn geschied in Engeland, want het was een bespreking met de inlichtingendienst te Wassenaar. Het onderzoek zou u duidelijk hebben geïnaakt, dat uw zender in contact had gestaan met een geheime Engelse dienst te Bristol. Dit is echter helemaal niet uitgemaakt door dat onderzoek.

A. *Pot* en *Somer* hebben het toch als zeer waarschijnlijk geoordeeld.

De **Voorzitter**: Ja, „waarschijnlijk”.

A. Het is ook altijd het verhaal van *Tuyn* geweest, dat het een contact was, dat hij al vóór de oorlog had met de Engelse geheime dienst. Dit was per se een feit. Het was een contact met een Engelse dienst. Daarbij was het echter niet uitgesloten, dat het bewuste telegram, dat natuurlijk een telegram van de Nederlandse Regering was, via een Engelse verbinding is gegaan. Dat behoefde niet vreemd te zijn. Wij hebben de indruk gehad, dat dit niet een telegram was, dat men zó zond, maar dat het een telegram was, dat de een of andere indruk moest wekken en dat moest uitlekken.

46097. De **Voorzitter**: Er gingen natuurlijk meer berichten naar Engeland dan dat er terugkwamen?

A. Veel meer. De belangrijkste berichten gingen over de landweg. Daarover gingen de papieren.

46098. De **Voorzitter**: De inhoud van dit telegram was heel merkwaardig. Wat was de inhoud van de andere telegrammen, die u mede gedecodeerd hebt?

A. Die was uitermate kort.

46099. De **Voorzitter**: Waarop had deze betrekking?

A. Op hetgeen gezonden werd.

46100. De **Voorzitter**: Dus b.v. het vragen van nadere inlichtingen?

A. Ja. De inhoud was uitermate kort. Op de meeste dingen kwam geen antwoord.

46101. De **Voorzitter**: Zijn er telegrammen gewisseld over de zendtijden? U weet, dat men alleen op bepaalde afgesproken dagen en uren kon zenden. Op die bepaalde dagen en uren kon men andere tijden aanvragen, als men dringende berichten had.

A. Met mij is daarover theoretisch gesproken, want dat interesseerde mij ook. *Tuyn* heeft mij gezegd, dat hij een enorme zender had, die op verschillende golven kon werken. Het was inderdaad een grote zender.

46102. De **Voorzitter**: Heeft hij gezegd hoe hij aan die zender is gekomen?

A. Neen.

46103. De **Voorzitter**: Of hij hem vóór de oorlog reeds had dan wel of hij hem b.v. van een bepaalde fabriek heeft losgekregen?

A. Neen. Het was een groot ding, dat in een koffer niet was mee te dragen.

46104. De **Voorzitter**: Hebt u het toestel zien gebruiken?

A. Men kon het horen zenden. Het had een plaats, waar niemand bij kon.

46105. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit last gehad, dat u werd gepeild?

A. Ja, zij waren altijd aan het peilen in Bilthoven. Zij hebben er een Spielerei-zender mee gevonden van *Sikkinga*, en die jongens zijn er de kast voor ingegaan en niet meer teruggekomen.

46106. De **Voorzitter**: De Duitsers zochten dus blijkbaar de zender van *Tuyn*?

A. Ja.

46107. De **Voorzitter**: Had *Tuyn* hem altijd op dezelfde plaats?

A. Ja, maar men kan een grote zender enorm goed afschermen. Hij wist inderdaad van radiotechniek veel af. Er waren in dat rusthuis wel tien radiotoestellen verborgen, waarvan er niet één deugde, maar het duurde niet lang of alle toestellen waren perfect in orde. Hij zette er nieuwe onderdelen in en maakte van twee defecte toestellen één goed. Dat was allemaal in orde.

46108. De **Voorzitter**: Men heeft u bij B.I. in Wassenaar dus niet kunnen zeggen of uw berichten waren ontvangen?

A. Neen.

46109. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk niet zo vreemd, omdat B.I. pas eind 1942, begin 1943 is gaan werken en u in April 1943 is gearresteerd.

A. Ja, wij werkten van kort na het begin van de oorlog. Het zou een zender zijn van de Engelse Intelligence Service.

46110. De **Voorzitter**: Dat zegt *Tuyn*. Op zijn verklaring berust alles. Daarom wordt het wel van belang *Tuyn* hierover te horen. Mijn verzoek aan u of u zijn adres kunt vinden, wordt hiermede nog eens onderstreept.

A. Het is de vraag of hij niet in Amerika is. Ik kan er in ieder geval wel achter komen waar hij is.

46111. De **Voorzitter**: U hebt dus, ondanks het min of meer vreemde verhaal van zijn belevenissen in 1942, wel de overtuiging — voor zover u hem hebt kunnen waarnemen —, dat hij bona fide was?

A. Ja; daar kwam bij, dat *Schreieder* en *Heilbronn* mij een papier hebben voorgelegd, dat hij hun had gegeven en dat helemaal niet klopte.

46112. De **Voorzitter**: Hieruit leidt u af, dat hij heeft geprobeerd de S.D. te misleiden?

A. Ik heb gedacht: als hij dat allemaal heeft gezegd, heeft hij het listig gedaan, want dat heeft hen alleen maar op een dwaalspoor gebracht.

46113. De **Voorzitter**: U was wel degene, die het nauwst contact had met *Tuyn*? U kent niet een ander uit uw omgeving, die van de handelingen van *Tuyn* meer kan weten? Wij onderzoeken op het ogenblik in het bijzonder de kwestie van de verbindingen met Engeland. Daarom zouden wij graag willen weten of er nog iemand is, die daarvan kan weten, behalve u.

A. Ze zijn allemaal dood.

46114. De heer **Koersen**: Seinde *Tuyn* uitsluitend voor uw groep of ook voor andere groepen?

A. Hij kreeg ook andere berichten.

46115. De heer **Koersen**: Had hij ook contact met anderen?

A. Hij stond onder curatele. Hij kwam de deur niet uit.

46116. De **Voorzitter**: Alles ging dus over u en u zocht uit, wat u meende, dat nodig was om radio-telegrafisch over te brengen?

A. Inderdaad; o.a. zelfs weerberichten. Het moet na te gaan zijn of men ze heeft ontvangen.

De **Voorzitter**: Als het binnen de sfeer van een Engelse dienst is gebleven, is het niet na te gaan.

A. Zij waren er verschrikkelijk fel op. Zij hebben het zover opgevoerd, dat zij die weerberichten tweemaal per dag wilden hebben.

46117. De **Voorzitter**: Daarop hadden dus ook de antwoorden, die u terugkreeg, betrekking?

A. Ja. Wij hadden daarvoor onze man in de Bilt.

46118. De **Voorzitter**: Ik heb *Schreieder* gevraagd of het uitgesloten was, „dat vóór de arrestatie van dr. *Brouwer* men van Duitse kant de mogelijkheid heeft gezien om hem over zijn verbinding, dus over zijn golflengte, een bericht toe te sturen." *Schreieder* heeft toen gezegd, dat dit onmogelijk was. Hij antwoordde: „Nein, also mit der ganzen Sendesache dr. *Brouwer* hatten wir vorher gar nichts zu tun. Es war eine ganz neue Sache, als *van der Waals* sie inir brachte." De mogelijkheid toch zou ook hebben bestaan, dat, terwijl *Tuin* dacht, dat hij in verbinding stond met de Engelsen, hij in werkelijkheid in verbinding stond met de Duitsers. Dit wordt echter door *Schreieder* positief ontkend.

A. De berichten, die wij terugontvingen, waren allemaal buitengewoon kort en bondig; het was helemaal geen geklets. Wij deden ons best de gevraagde gegevens te krijgen. Achteraf, toen wij al die dingen van het England-Spiel hadden gehoord, heb ik er over nagedacht en mij afgevraagd: hoe kan dat nu? Wanneer wij steeds aan het zenden waren geweest met de Duitsers, dan was het heel anders gegaan, want wat zouden hun dan die weerberichten hebben kunnen schelen? Dan hadden zij andere dingen gevraagd. Wat konden de Duitsers berichten interesseren als de weerberichten? Het zou kunnen zijn geweest om ons te peilen.

46119. De **Voorzitter**: Een bericht, dat van betekenis is geweest, was het telegram van 24 September 1942.

A. Wij hebben gezegd, dat het bedoeld was om de boel af te leiden. Men wist niet, wat de Secret Service deed. Het was niet allemaal zo mooi.

46120. De **Voorzitter**: Zond *Tuyn* dagelijks en kreeg hij dagelijks berichten of b.v. eenmaal in de week?

A. Dagelijks op verschillende uren. Hij kreeg wel eens geen antwoord en dan moest hij er weer inklimmen.

46121. De **Voorzitter**: Het was dus een vrij druk verkeer. Hoe lang heeft het geduurd?

A. Het heeft geduurd, met die onderbreking van zijn verblijf in het ziekenhuis — dat was een onderbreking van ongeveer 34 maand —, van kort na het begin van de oorlog, dus Mei 1940, tot Maart 1943.

46122. De **Voorzitter**: Dus hetgeen u vertelde van uw inlichtingen, die naar Engeland gingen, en de antwoorden, die daarop terugkwamen, vond reeds plaats in 1940?

A. Ja, ook al in Amersfoort. Dat was de verbinding, die *van Medenbach de Rooy* en kolonel *de Vries* meenden te hebben en die wij later.....

46123. De **Voorzitter**: Waarom zegt u „die *van Medenbach de Rooy* en kolonel *de Vries* meenden te hebben", terwijl u ten opzichte van u zelf zegt: die verbinding had ik?

A. Ik meende dat indertijd ook, anders was ik er nooit zo ingetrapt. Achteraf, met dat England-Spiel, vraag ik mij wel af of er ooit een zender is doorgekomen.

46124. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u verschil maakte tussen de zekerheid van die twee heren en die van u zelf.

A. Na de Meidagen van 1940 is *van Medenbach de Rooy* bij mij gekomen en heeft gezegd, dat hij verbinding had met de Engelse Secret Service. Wij zijn toen gaan spreken, hoe wij het zouden opzetten. Die zender heeft in Amersfoort reeds gewerkt. Daaraan heb ik medegewerkt.

46125. De **Voorzitter**: Dateerde uw contact daarmee reeds van 1940?

A. Ik heb reeds samengewerkt met *van Medenbach de Rooy*; ik heb toen *Tuyn* alleen maar gezien.

46126. De **Voorzitter**: U wist dus van het bestaan van *Tuyn* af?

A. Ja, maar hij wist niet wie ik was.

A. Ja, maar hij wist niet wie ik was.

46127. De **Voorzitter**: Wanneer die zender van Mei 1940 af reeds heeft gewerkt, zou men kunnen veronderstellen, dat dat een gevolg was van een contact met de Engelse inlichtingendienst van vóór die tijd. Was *Tuyn* echter wel een man, van wie verondersteld kan worden, dat hij vóór de oorlog reeds contact zou hebben gehad met de Engelse geheime dienst?

A. Hij was wel zo'n type; hij was een scharrelaar en een enorme radiovirtuoos.

46128. De **Voorzitter**: U acht het dus niet uitgesloten, dat hij dat contact vóór die tijd heeft gehad. Het is u niet bekend, of van *Medenbach de Rooy* of kolonel *de Vries* zulk een contact hebben gehad?

A. Ik heb de indruk, dat dit allemaal niet zo goed zit. Dit is natuurlijk tot op zekere hoogte een verlengstuk van de spionnage van Engeland van vóór de Meidagen 1940. Zó heb ik het altijd bekeken.

46129. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft *Tuyn* u daarvan nooit iets verteld?

A. Op zich zelf vind ik het voor een neutraal land niet juist, maar toen de moffen hier eenmaal zaten, werd de zaak anders.

46130. De **Voorzitter**: Het behoeft helemaal niet te betekenen, dat er op dit punt een tekortkoming was in de neutraliteit van Nederland.

A. Hij was in Nederlandse militaire dienst.

46131. De **Voorzitter**: Dat buitenlandse geheime diensten hier vóór de oorlog werkten, is een feit. Dat deze diensten contact hadden met bepaalde mensen, kan de Nederlandse Regering moeilijk getweten hebben.

A. Ik wil niet de indruk gevestigd hebben, dat ik vóór de oorlog met de een of andere spionage-affaire, voor welke kant ook, te maken zou hebben gehad, want dit ligt niet op mijn terrein.

46132. De **Voorzitter**: U bent dus van mening, dat *Tuyn* de man is, die weet, hoe die verbinding met Engeland is tot stand gekomen? U gelooft, dat hij het zelf heeft gedaan.

A. Ik kan u er wel bij zeggen, dat hij hoogstens zegt: A.C. en Bristol, maar dat hij er niet verder over spreekt, want daarover heeft hij nooit met iemand gesproken.

De **Voorzitter**: In die tijd was dat ook zeer verstandig. Als men daar eenmaal inzit en de oorlog is aan de gang, dan moet men er niet over spreken.

46133. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Als hij werkelijk in Engelse dienst is geweest, was hij misschien door een Engelse eed gebonden.

A. Dat was hij inderdaad en ik weet niet, wat dit voor verplichtingen geeft.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij hiermede deze zaak, voor zover het u betreft, wel hebben behandeld. Ik wil nog eens herhalen, dat het van belang is, dat wij het adres van *Tuyn* krijgen.

46134. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leed *Tuyn* vroeger ook aan epilepsie?

A. Neen. Hij heeft dit gekregen met de oppakkerij.

46135. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is het overgegaan?

A. Het is een traumatische geschiedenis, die langzamerhand is afgezakt. Zo iets kan inderdaad komen door een flinke klap op het hoofd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. BROUWER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 12 APRIL 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. WILHELMUS JOHAN ANTONIUS WILLEMS,
oud 50 jaar, wonende te Stockholm,
ambtenaar ter beschikking van het Ministerie van Overzeese
Gebiedsdelen.

Hij legt de eed af als getuige.

46984. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie heeft onder meer tot taak een onderzoek in te stellen naar de verbindingen, die gedurende de oorlog hebben bestaan tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder naar de civiele en militaire inlichtingendiensten.

Als ik goed ben ingelicht, hebt u met name te Stockholm werkzaamheden verricht, die u nogal eens in contact hebben gebracht met het filiaal van het Bureau Inlichtingen (B.I.), dat daar was.

Misschien kunt u ons eerst mededelen, wat u vóór die tijd gedurende de oorlogsjaren hebt gedaan en hoe u ten slotte te Stockholm bent gekomen.

A. Ik was prae-historicus bij de Oudheidkundige Dienst in Indië en werd een week vóór de val van Java door de Regering naar Londen geroepen.

46985. De **Voorzitter**: Dus tot begin 1942 bent u in Indië geweest?

A. Ja, maar ik ben een maand in Nederland geweest, toen ik voor het Nederlands-Indische Rode Kruis met het oog op het contact Indië-Nederland te Genève verbleef.

46986. De **Voorzitter**: Dat is interessant. Hoe is u dat gelukt? Wanneer kwam u in Genève aan?

A. Ik kwam in Genève 12 September 1940 aan.

46987. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat u begin 1942 uit Indië was gekomen.

A. Ja, maar in 1940, na het uitbreken van de oorlog, ben ik voor het Rode Kruis om het contact tussen Nederland en Indië tot stand te brengen met een kartotheek, bestaande uit 65 000 formulieren, naar Genève gereisd door de Balkan zonder dat deze zijn gezien, en ik heb in drie weken tijds voor 40 000 een antwoord gekregen, dat binnen 14 dagen in Batavia terecht kwam. Toen meende ik gerechtigd te zijn op eigen houtje naar Holland te gaan.

46988. De **Voorzitter**: Bent u hier legaal of illegaal gekomen?

A. Illegaal.

46989. De **Voorzitter**: Ging dat in October 1940 nog betrekkelijk gemakkelijk?

A. Ik had doorgewoond een vals visum; verder heb ik geen moeilijkheden gehad, anders dan dat ik hier een keer door de Duitsers in de trein ben aangehouden. Zij controleerden mijn pas, waaruit duidelijk bleek, dat hij eerst was uitgegeven in Augustus 1940 te Batavia. Ik was toen nog geen 24 uur in Nederland, dus ik dacht: ik ben er bij.

Als ik mij goed herinner, zat ik in een coupé, waarin ook oud-Minister *de Wilde* was gezeten; die wees naar mijn koffer, voorzien van een etiquette van de K.L.M. met „Vlieg van Amsterdam naar Batavia"; hij zei: het is niet best, als u uit Indië komt. Ik ging daar niet op in.

De Duitsers hebben toen mijn Engelse visa nagekeken. De man sprak wat Maleis, althans, hij begreep sommige uitdrukkingen. Hij zei: u bent brani. Ik dacht: ik ben er bij. Toen vroeg ik: is mijn visum in orde of niet?, waarop hij op Duitse manier zei: Jawohl, Heil *Hitler!* Ik kon doorgaan. Met het oog op de Hollanders, die in de trein zaten, ben ik op het eerstvolgende station uitgestapt.

46990. De **Voorzitter**: Het heeft u waarschijnlijk wel enigermate verwonderd, dat het zo afliep?

A. Wij hadden in Indië een heel andere voorstelling. Wij hadden uit de verslagen o.a. gehoord, dat Den Bosch in vuur en vlam stond en dat het ongeveer zo gesteld was met geheel Nederland. Niemand had juiste berichten. Daarom waren de berichten, die ik later meebracht, zo belangrijk.

46991. De **Voorzitter**: U hebt toen verder geen enkele maal meer last gehad?

A. Neen, niet in Nederland. Ik ben hier naar de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken geweest, naar de heer van *Karnebeek*, naar de heer *Six*, secretaris-generaal van Koloniën, en naar de Commissaris van de Koningin in Utrecht en ben weer teruggegaan.

46992. De **Voorzitter**: U bent derhalve teruggereisd met een waardevolle wetenschap omtrent de toestand hier.

A. Dat heb ik in Bern onmiddellijk kenbaar gemaakt. Ik geloof, dat de algemene indruk was, dat ik een phantast was.

46993. De **Voorzitter**: Was het zo, dat men u niet geloofde?

A. Ja.

46994. De **Voorzitter**: Wat u toen gedaan hebt en wat u te weten bent gekomen, is een incidentele zaak geweest, een zaak van u persoonlijk. Heeft men ten tijde van uw verblijf hier te lande in het geheel niet gesproken over mogelijkheden, die er zouden kunnen zijn om regelmatige verbindingen te scheppen?

Bij zulke besprekingen bent u nooit betrokken geweest?

A. Neen. Ik heb gesproken met mensen van de Nederlandse Unie; ik heb vergaderingen gehouden met het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis; ik heb zelfs met de Beauftragte voor Noordbrabant een nacht in een zelfde kamer geslapen.

46995. De **Voorzitter**: Toen hebt u waarschijnlijk niet over het doel van uw reis gesproken!

A. Neen, maar hij wist, dat ik uit Indië kwam. Niemand vertrouwde mij, mijn familie ook niet. Op 6 Januari 1941 was ik weer in Indië.

46996. De **Voorzitter**: En dat hebt u begin 1942 weer verlaten?

A. Ja. Ik heb eerst mijn arbeid hervat. Ik mocht Java niet meer verlaten. Tot einde 1941 ontgroef ik de Javaans middeleeuwse stad *Modjopahit*. Daar hebben de Japanners mij verrast. De ontgraven gedeelten werden dichtgegooid en het materiaal is daar blijven staan.

46997. De **Voorzitter**: Wanneer bent u te Londen aangekomen?

A. Op 15 Mei 1942. Ik ben via Australië naar het zuiden van de Verenigde Staten gegaan, toen met de trein naar Washington en vervolgens naar Londen. Daar heeft men mij persattaché voor Zweden gemaakt.

46998. De **Voorzitter**: Direct al?

A. Ja. Ik was er echter niet op gesteld, aangezien ik altijd in de rimboe leefde en daar nooit een krant las. Ik geloof niet, dat men er veel fiducia in had; waarom weet ik niet. Op 15 Augustus 1947 ben ik in Zweden, te Stockholm, aangekomen.

46999. De **Voorzitter**: Tot wanneer bent u daar gebleven?

A. Tot Juli 1945.

47000. De **Voorzitter**: U hebt dus als persattaché de tijd van midden 1942 tot het eind van de oorlog in Stockholm medegemaakt.

A. De bedoeling was meer, dat ik daar zat tot het verkrijgen van inlichtingen over Nederland dan voor het werk als persattaché.

47001. De **Voorzitter**: Voor wat dat betreft, liep uw werk dus tot op zekere hoogte parallel met het werk, dat eerst verricht werd door de consul-generaal, de heer de Jong, en later door de verschillende hoofden van het filiaal van B.I.

A. De eerste drie maanden mocht ik niet aan het werk gaan. Toen heeft de Engelse geheime dienst mij in Londen willen ontbieden om mij daar op te sluiten. Ik heb het verder vergeten. De Regering deed niets voor mij. Ik heb mijn werk gekregen en ik heb hard gewerkt. Het moet een zaak zijn, die met de heer Lovink samenhangt, maar ik weet er niets van af.

47002. De **Voorzitter**: Hebt u daarna het vertrouwen van de Engelsen gewonnen?

A. Ja, volledig.

47003. De **Voorzitter**: Zowel te Stockholm als in Londen?

A. In Londen heb ik weinig met de Engelsen te doen gehad.

47004. De **Voorzitter**: De opvattingen te Londen over u zullen op de houding van de Engelsen te Stockholm toch wel van invloed geweest zijn.

A. Zij hebben ook gezegd, dat het niet van hen uitging.

47005. De **Voorzitter**: Hoe was ambtelijk uw verhouding? Wie was uw chef?

A. De gezant.

47006. De **Voorzitter**: Welke was uw verhouding ten opzichte van de Regeringsvoorlichtingsdienst?

A. Ik hoorde eigenlijk onder de Regeringsvoorlichtingsdienst, welke toen ressorteerde onder Buitenlandse Zaken en Algemene Oorlogvoering.

47007. De **Voorzitter**: Dus wat dat apparaat betrof, stond u onder de heer Pelt?

A. Onder de heer Scheltus, de Nederlandse gezant te Stockholm.

De **Voorzitter**: Ik bedoel: wat de Regeringsvoorlichtingsdienst betrof.

A. Onder de heer Pelt.

47008. De **Voorzitter**: En plaatselijk onder de gezant?

A. Voor zover het de politieke leiding betrof.

47009. De **Voorzitter**: Welke was uw verhouding ten opzichte van de heren van het B.I., die ik zoëven noemde, wat betreft het inlichtingenwerk, dat door u werd gedaan?

A. Toen ik te Stockholm kwam, was de heer de Jong nog niet in functie bij B.I. Als ik het mij goed herinner, is hij 1 Januari 1943 officieel aangesteld. Hij was toen te Londen. Toen hij officieel dat werk had, nam ik dat waar. Er werd mij, toen hij naar Londen ging om dat te bespreken, gevraagd: Wilt u dat er ook maar even bij doen? Dat heb ik gedaan zonder officieel te zijn aangesteld. Ik wilde mijn land dienen zonder genoemd te worden.

47010. De **Voorzitter**: Nu was de positie van de heer de Jong, naar het schijnt, een ietwat bijzondere, want ik heb begrepen, dat de heer de Jong zich ook van het moment af, dat hij in de formatie van het B.I. was ingeschakeld, nu niet bepaald ambtenaar gevoelde.

A. Hij was een zeer moeilijk man en had weinig mensenkennis, maar was ontzettend ijverig en een harde werker.

47011. De **Voorzitter**: De heren, die na hem kwamen, zoals de heer Lindenburg, waren geheel onderdeel van het ambtelijke apparaat?

A. Ja; de heer Lindenburg had nog met de heer de Jong te maken en woonde in hetzelfde gebouw als de heer de Jong.

47012. De **Voorzitter**: Welke was uw verhouding tot het B.I., tot de heer Lindenburg bij voorbeeld?

A. Ik ben altijd bereid geweest iedereen te helpen, op welk gebied ook. Nu had ik een apparaat opgebouwd, dat zich gemakkelijk leende om de gevraagde hulp te kunnen bieden.

47013. De **Voorzitter**: Een apparaat voor u zelf?

A. Voor de persdienst. Ik had een kopieerapparaat en een fotokamer. Het gevolg is geweest — dat moet ik hier het eerst zeggen —, dat ik alles voor de geheime dienst ontwikkelde. Of zij dat ooit hebben begrepen, betwijfel ik. U begrijpt het nu, maar zij toen waarschijnlijk niet.

47014. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Alles kwam daar bij mij; ik was de man, ik hielp. Ik kon alles zien, terwijl ik het niet mocht zien.

47015. De **Voorzitter**: Kwamen alle rapporten, die werden uitgewisseld, bij u?

A. Die moest ik ontwikkelen. De adressen kwamen bij mij. Dat regelde ik dus. De foto's werden door mijn man, die betrouwbaar was, ontwikkeld.

47016. De **Voorzitter**: U was dus, hoewel niet in officieel of ambtelijk verband, toch nauw betrokken bij de werkzaamheden van het B.I.?

A. U hebt de verhouding in de aanvang zeer juist uitgedrukt. Ik zou het niet kunnen herhalen, maar u hebt het geschetst, alsof u volledig op de hoogte bent.

De **Voorzitter**: Wij hebben er ook al het een en ander van gehoord.

A. Ik zou gaarne die zelfde woorden gebruiken om het juist uit te drukken. Ik stond ook in zeer nauw contact met B.I. Als ik in Londen was, ging ik naar dat bureau.

47017. De **Voorzitter**: Nu wilde ik u enkele vragen stellen met betrekking tot enige dingen, welke wij van verschillende van de heren uit Stockholm over hun werkzaamheden hebben gehoord. Zo heeft de heer de Jong hier een aantal mededelingen gedaan, de heer Lindenburg heeft hetzelfde gedaan, de heer Gevers Deynoot is hier geweest en de heer Knulst eveneens. Zij hebben ons van alles verteld, maar ieder voor zich hoofdzakelijk van zijn eigen werk. U hebt al deze heren successievelijk meegemaakt en hebt er dus wellicht een eigen kijk op.

Om nu bij het begin te beginnen: met de heer de Jong heeft zich in het begin een merkwaardige geschiedenis voorgedaan. Hij heeft ons namelijk verteld, dat hij — ik meen in Mei 1942 — naar Londen is gegaan, omdat hij moeilijkheden had in verband met het afvoeren van jongelui, die naar Zweden waren gekomen.

A. Dat is 1 Januari 1943 geweest.

47018. De **Voorzitter**: Dat was de tweede keer, dat hij naar Londen ging!

A. Neen. Toen ik in Stockholm kwam, was er nog nooit contact met Stockholm tot stand gekomen en ik ben er in Augustus 1942 gekomen.

47019. De **Voorzitter**: Zijn eerste bezoek aan Londen heeft plaats gehad in Mei 1942.

A. Neen, dat moet zijn Januari 1943. Ik ben in Augustus 1942 in Stockholm gekomen en voor die tijd was er geen contact tussen Stockholm en Londen; er was nog nooit iemand geweest.

47030. De **Voorzitter**: Was *de Jong* nog niet in Londen geweest?

A. Neen; daarin kan ik mij niet vergissen.

47021. De **Voorzitter**: Ik geloof toch, dat u zich vergist.

A. Neen!

47022. De **Voorzitter**: De heer *de Jong* heeft het als volgt verteld. Hij had een aantal jongelui uit Nederland, die hoog nodig weg moesten. Dat ging niet; er waren geen verbindingen. Toen is hij naar Londen gegaan en daar heeft hij contact gekregen met de Engelsen, met name met *Rabagliatti*, de man van S.I.S. Toen zijn daarover besprekingen geweest, maar die besprekingen hebben geleid tot heel iets anders, namelijk tot de afspraak tussen *de Jong* en *Kabagliatti*, dat *de Jong* de inlichtingen, die hij in Zweden kon verwerven, zou geven aan de Engelsen te Stockholm en dat dezen ze zouden doorgeven aan de Engelse geheime dienst te Londen met de afspraak, dat deze dienst dan de Nederlanders in Londen daarvan in kennis zou stellen. Als ik de heer *de Jong* goed heb begrepen, was de enige, die van deze afspraak afwist, de heer *van Bylandt*. De heer *de Jong* is toen teruggegaan en heeft op die manier gewerkt.

Dat begon betekenis te krijgen in de tweede helft van 1942, omdat in Juni 1942 de dienst van dr. *Oosterhuis (Zwaantje)* is gaan werken. Deze heeft ons hier verteld, dat zijn belangrijkste tijd is geweest van Juni 1942 tot Juli 1943. Via deze dienst kwamen o.m. grote pakken illegale couranten uit Nederland.

A. Zoveel als u er hebben wilde.

47023. De **Voorzitter**: Precies. Nu gaf *de Jong* dat alles aan de Engelsen, want, zo zei hij, hij had met de Engelsen de afspraak gemaakt, dat het doorgezonden zou worden naar de Nederlandse instanties te Londen.

Toen bleek hem (en daarmee houdt verband de tweede reis, waarover hij het heeft gehad en die in December 1942 of Januari 1943 heeft plaats gehad), dat het hokte. Hij drukte het zo uit: ik dacht, dat het zo goed liep, en het liep niet.

Hij kwam toen weer te Londen en daar bleek hem, dat de Nederlanders nooit iets van de Engelsen hadden gekregen.

Dat is de tweede reis van Januari 1943. Vandaar dat ik u vraag of u daar iets van weet; het heeft ons zeer bijzonder getroffen, juist omdat hetgeen hij van *Zwaantje* kreeg (in Augustus 1942 was dat druk aan de gang) o.m. al die Nederlandse illegale couranten waren. Die waren bedoeld voor de Nederlandse Regering en als zij niet verder kwamen dan de Engelsen in Londen en de Nederlandse Regering kreeg ze niet, dan was dat een buitengewoon inefficiënte wijze van werken.

A. Ik meen te moeten betwijfelen of het zo is gebeurd.

Ik ben met *de Jong* zelf op stap gegaan naar Gothenburg om contacten met schippers te leggen, waarvan ik zelf in Gothenburg ben gszchrokken. Wanneer u tien schippers, die u niet kent, bijeenroept en u zegt hun: „de Nederlandse Regering wenst dat en dat“, dan kunt u het evengoed direct aan de Duitsers schrijven, tenminste naar mijn smaak.

Ik ben er enigszins van geschrokken. De man, die hieromtrent alles weet en het werk gedaan heeft, is kapitein *Schuur* van de kustvaart. Hij vaart thans tussen Engeland en Nederland en is wel op te vangen. Een enkele keer komt hij in Zweden. Ik heb hem nooit weer gezien. Hij kwam vaak met moeilijkheden bij mij. Ik meen te moeten zeggen, dat de heer *de Jong* niet vóór Kerstmis naar Engeland is gevlogen.

De **Voorzitter**: Hij heeft het ons zeer omstandig verteld.

A. Dat men de dingen aan de Engelsen geeft, vind ik niet zo vreemd. Ik heb ze nooit afgegeven, ik heb kopieën gegeven. Ik maakte tien, twintig kopieën.

47024. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft de heer *de Jong* verklaard, dat hij in die periode tot Januari 1943 dacht, dat krachtens de afspraak met *Rabagliatti* alle materiaal door de Engelsen in Londen aan de Nederlandse instanties zou worden overgedragen. Dat is niet gebeurd, heeft hij gezegd.

A. Mij is bekend, dat, toen ik naar Stockholm vertrok, geen enkel illegaal blad bij de voorlichtingsdienst bekend was. Ik heb gezegd: Ik zal zorgen, dat u ze binnen 14 dagen krijgt.

47025. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat gedaan?

A. Met schippers.

47026. De **Voorzitter**: Naast de heer *de Jong*?

A. Naast iedereen.

47027. De **Voorzitter**: Als de heer *de Jong* zegt, dat in de tweede helft van 1942 de illegale bladen niet in Londen bij de Nederlandse autoriteiten kwamen, dan kan dit dus ten hoogste gelden voor de bladen, die hij uit Nederland kreeg, maar niet voor die, welke u uit Nederland kreeg.

Had u ook contact met *Zwaantje*?

A. Neen. Ik had andere bronnen.

47028. De **Voorzitter**: Wie had u daarvoor?

A. Familie, kennissen, verloofde, enz.

47029. De **Voorzitter**: Uw privé-relaties?

A. Ja. Die wenste ik echter niet te verraden. De heer *de Jong* wenste mijn relaties in te schakelen. Ik had ook contact met de kapiteins en schippers, althans met de besten van hen.

47030. De **Voorzitter**: O.a. ook met *Rossien*?

A. Die heb ik ook vaak ontmoet. Ik had verder *Mulder*, kapitein *Schuur* en een kapitein, wiens naam ik mij niet meer herinner, doch die op de laatste reis gedood is. Ik heb nooit een cent vergoeding betaald.

47031. De heer **Posthumus**: Hebt u er bevestiging van gehad, dat een en ander te Londen aankwam?

A. Ja, altijd; per diplomatieke post!

47032. De **Voorzitter**: Aan wie stuurde u dat materiaal? Aan de heer *Pelt*?

A. Aan het hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Die mocht er echter niet mede werken; de geheime dienst zette er „geheim“ op. Ik maakte ook tweemaal per week een verslag van alles, wat over economische onderwerpen in de Nederlandse kranten stond. Ik kwam eind 1944 bij de heer *Speekenbrink*, die mij vroeg: Kunt u daarvoor niet zorgen?, waarop ik heb geantwoord: Ik doe het al twee jaar lang!

47033. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had niemand van Economische Zaken die verslagen gezien?

A. Zij werden niet uit handen gegeven!

47034. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, kwam het dus hierop neer, dat de Nederlandse geheime dienst — waarschijnlijk B.I. — bij de heer *Pelt* een soort van embargo op die dingen legde?

A. Dat is mijn indruk; ik geloof, dat dit juist is. Ik heb daarover ook met de heer *van Houten* gesproken.

47035. De **Voorzitter**: De heer *van Houten* van het B.I. is later te Stockholm geweest. Wat zeide hij daarvan?

A. Hij had dezelfde opvatting.

47036. De **Voorzitter**: Hij wist het natuurlijk precies. Gaf hij het toe?

A. Ja.

47037. De **Voorzitter**: Zeide hij: Daarop hebben wij een embargo gelegd?

A. Ja; zij bepaalden wat niet verder mocht.

47038. De **Voorzitter**: Dat heeft hij dus zonder meer gezegd?

A. Ja.

47039. De **Voorzitter**: Het is dus niet een veronderstelling van u, maar u weet het uit hetgeen de heer *van Houten* heeft gezegd?

A. Ja. Ik weet ook van de heer *Pelt*, dat het niet verder mocht. De Ministers heb ik daarover niet gesproken. Ik ben driemaal naar Engeland gegaan. Ik kwam steeds totaal gedesillusionneerd terug. Als mijn personeel mij het vroeg, dacht ik: waarvoor doe ik het eigenlijk? Het resultaat is echter geweest, dat ik steeds in hetzelfde tempo heb doorgewerkt, en als het Engelse vliegtuig om 3 uur vertrok, was ik er van verzekerd, dat mijn kopieën megingen.

47040. De **Voorzitter**: Was die regelmatige verbinding per vliegtuig er in 1943 al?

A. Toen ik kwam, begon het. De Engelsen namen mijn post altijd mee.

47041. De **Voorzitter**: Nu een andere kwestie. De heer *de Jong* is dus, toen het B.I. werd opgericht, enige tijd in de organisatie van het B.I. ingeschakeld geweest.

A. Hij was er het hoofd van.

47042. De **Voorzitter**: Van het filiaal Stockholm dan.

A. Ja.

47043. De **Voorzitter**: Toen bleek al zeer spoedig, dat dat niet ging; er ontstonden grote moeilijkheden tussen de heren *Somer* en *de Jong*. Toen is de heer *Somer* onder de naam *van Praag* ....

A. Zijn paspoort heb ik gezien.

De **Voorzitter**: .... naar Stockholm geweest.

A. Naar een ambtenaar van Buitenlandse Zaken, die ook de naam *van Praag* droeg.

47044. De **Voorzitter**: Dat heeft er toe geleid, dat er een conflict is ontstaan tussen de heren *Somer* en *de Jong*. U hebt waarschijnlijk wel een oordeel over dat conflict tussen die twee heren. Wat zegt u daarvan? De heer *de Jong* stelt het als volgt. Hij zegt: de heer *Somer* wilde bepaalde dingen van mij; hij deed het allemaal militair en zei: dit moet zus en dat zo gebeuren, terwijl ik gewend was het met de nodige vrijheid te doen; dat zinde mij niet en heeft er toe geleid, dat wij uit elkaar zijn gegaan. Van de kant van het B.I. werd het, als ik het goed begrijp, voorgesteld, alsof de heer *de Jong* ondanks zijn ijver op velerlei gebied niet in staat was om in het ambtelijke gareel te lopen, hetgeen volgens hen dan tot zijn ontslag moest leiden. De heer *de Jong* zegt: Als ik het achteraf bekijk — ik kon op dat moment niet best met de heer *Somer* opschieten —, moet ik zeggen, dat ik wel wat te hard van stapel ben gelopen, want het is mij gebleken, dat de heer *Somer* zijn werk altijd goed heeft gedaan.

Hier heeft u de meningen, zoals zij zijn geuit.

A. Mijn indruk was, dat de heer *Somer* het zeer flink heeft aangepakt. Hij had ook volledig mijn vertrouwen. De heer *de Jong* was echter — hier val ik terug op hetgeen ik reeds heb gezegd — een moeilijk man zonder tact. Hij had juist moeilijkheden met de vluchtelingen.

47045. De **Voorzitter**: U beschouwt hem wel als volkomen toegewijd?

A. Ja, hij was een ontzettend harde werker. Dat is natuurlijk niet hetzelfde.

47046. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met het verschil tussen een „harde werker" en „toegewijd"?

A. Een moeder van 12 kinderen, die geen geld en geen hulp heeft, werkt ook hard. Dat moet zij wel, wil zij alle kleren wassen, enz. Of zij toegewijd is, is een andere zaak.

47047. De **Voorzitter**: Die noodzaak zat er bij de heer *de Jong* waarschijnlijk niet achter.

Ik bedoel: zijn privé-werkzaamheden zullen wel zijn hoofdbron van inkomsten geweest zijn.

A. Ik vind, dat hij er keurig voor werd betaald: belastingvrij, tussen Kr. 1500 en Kr. 2000 in de maand.

47048. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Voor het B.I.? En wat kreeg hij voor het consulaat?

A. Daar had hij niet veel voor: Kr. 500. Hij was zeer streng voor iedereen, ook voor de mensen, over wie hij ging. Ook voor vluchtelingen was hij naar mijn mening te streng. Er was geen juist contact; het gaf niets dan moeilijkheden.

47049. De **Voorzitter**: Hij was niet soepel?

A. Neen, dat was hij niet.

47050. De **Voorzitter**: Dus u beschouwde hem niet als een goede B.I.-man?

A. Ik zou niet heel graag willen zeggen, wat ik onder een goede B.I.-man versta; die heb ik ook niet veel ontmoet.

47051. De **Voorzitter**: Het gaat daarbij natuurlijk voornamelijk om de eigenschappen, nodig voor de inlichtingendienst.

A. Veruit de beste was *Knulst*. Ik kom uit Indië; hij was Indo-Europeaan. Hij was voor de duivel niet bang, dus voor dit werk geschikt; ik geloof, dat hij onlangs in Indonesië de Willemsorde heeft gekregen. Hij was bereid zich te stellen onder mij als raadgever; ik was veel ouder dan hij. Hij zou altijd advies vragen en het dan ook zeker doen.

47052. De **Voorzitter**: Wij hebben het dus nu gehad over het verdwijnen van *de Jong* uit het B.I.-verband. Met ingang van 1 September 1943 — als ik het mij goed herinner — is toen ir. *Lindenburg* aan het hoofd van het B.I. te Stockholm gekomen. Daar kwam ook bij de heer *Gevers Deynoot*. Dat was de tweede man?

A. Ja.

47053. De **Voorzitter**: Er doet zich dan een conflict voor tussen *Lindenburg* als hoofd van het B.I. en *de Jong* over het in beslag nemen van schepen. Dat komt ongeveer hierop neer. De consul-generaal had de bevoegdheid van het in beslag nemen van schepen en nu zegt de heer *Lindenburg*: Toen de consul-generaal uitgeschakeld was uit het B.I.-werk, dus uit het inlichtingenwerk, liet hij bij die inbeslagneming van schepen het belang van de inlichtingendienst niet meer meewegen en deed hij die inbeslagneming dus op grond van andere motieven, die er natuurlijk ook moesten zijn om een schip in beslag te nemen. Het komt hierop neer, dat de heer *Lindenburg* het zo voorstelt: toen de heer *de Jong* zelf hoofd van het B.I. was, hield hij automatisch rekening met het feit, dat, als hij een schip aan de ketting liet leggen, hij weer een verbinding met Nederland kwijt was, doch toen hij eenmaal uit het inlichtingenwerk was, had hij zelf dat belang er niet meer bij. De heer *Lindenburg* meent, dat de heer *de Jong* op deze wijze het inlichtingenwerk heeft geschaad.

De heer *de Jong* ontkent, dat hij zich door dergelijke overwegingen of door het niet voldoende in overweging nemen, van de inlichtingenkant van de zaak heeft laten leiden.

Het schijnt een heftig conflict geweest te zijn. Hebt u daarover een oordeel?

A. Het is natuurlijk zeer moeilijk; het had in elk geval wel de schijn er van, dat het zo gebeurd is als *Lindenburg* het schetst, maar om het te bewijzen.....!

47054. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat het gelijk aan de kant van *Lindenburg* was?

A. Als ik u zeg: „dit is een belangrijke man", en u zegt in uw functie: „ik leg beslag op het schip", dan ligt het voor de hand, dat ik een contact kwijt ben.

47055. De **Voorzitter**: De vraag, waar het om gaat, is of *de Jong* bij het in beslag nemen van schepen de belangen van de inlichtingendienst vóór 1 September 1943 anders afwoog dan na die datum.

A. Vóór die datum legde hij geen beslag op schepen.

47056. De **Voorzitter**: Dus hij begon er toen pas mee?

A. Ja.

47057. De **Voorzitter**: Wat ik niet begrijp is het volgende. *Lindenburg* — en *Gevers Deynoot* bevestigt dit — zegt, dat, nadat *de Jong* in September 1943 schepen in beslag nam, binnen enkele maanden de mogelijkheid van verbinding met Nederland praktisch gesproken was afgelopen. Daar kwam natuurlijk bij, dat 23 Juli 1943 dr. *Oosterhuis* was gearresteerd, waardoor de voornaamste leverancier van nieuws voor B.I. was weggefallen.

Dat was ook een factor, die een rol speelde. Men had echter na het uitvallen van dr. *Oosterhuis* kunnen proberen nieuwe contacten te vinden. Daarvoor, zeggen de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot*, kregen wij evenwel de gelegenheid niet, want door de inbeslagnemingen van de heer *de Jong* werd de scheepvaartverbinding verbroken. Wij hebben diens gevolg nadien geen verbinding met Nederland gehad.

Als ik het echter goed begrepen heb, hebt u gezegd, dat uw productie van illegale bladen ook na die tijd is doorgegaan. Hoe lost u dit raadsel op?

A. Het B.I. heeft daarvoor in Stockholm, totdat de heer *Knulst* kwam, nooit de geschikte man gehad. Indien men zulk een bureau heeft, moet men er rekening mede houden, dat het contact kan wegvallen. Men had moeten uitzien naar andere contacten, die de Amerikanen, Engelsen en anderen hadden, of contacten via Denemarken en Noorwegen.

47058. De **Voorzitter**: De heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* zeggen, dat zij hebben getracht contact te leggen via Noorwegen en ook via Duitsland, maar dat is nooit gelukt. Ik begrijp, dat het u wel gelukt is.

A. Maar de heer *Knulst* ook.

47059. De **Voorzitter**: Deze heeft hier verklaard, dat dit niet het geval is geweest.

A. Tenslotte hebben zij alles via Zwitserland gekregen. Men heeft nooit andere wegen bewandeld. Als ik de zaak goed begrepen heb, dan heeft het B.I. nooit de beste mensen naar Zweden gezonden.

47060. De **Voorzitter**: Het is van belang bij de beoordeling van de vraag of deze mensen hiermede in gebreke zijn gebleven te weten hoe u er in bent geslaagd.

A. Er zijn altijd schippers gebleven.

47061. De **Voorzitter**: Hebt u, nadat de heer *de Jong* tot de inbeslagneming is overgegaan, toen dus de periode intrad, waarvan de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* en ook de heer *Knulst* zeggen: „Toen konden wij de scheepvaartverbindingen praktisch niet meer gebruiken”, hebt u na het najaar van 1943 toch nog gebruik kunnen maken van scheepvaartverbindingen?

A. Ik zou hierop niet gaarne direct een antwoord, hetzij in bevestigende, hetzij in ontkennende zin, willen geven. Dat zou ik wel kunnen nagaan. Ik heb lang contact gehad. In 1944 heb ik nog gebruik gemaakt van een regelrechte scheepvaartverbinding door middel van Nederlandse kapiteins. Er waren er altijd enkelen, die voeren.

47062. De **Voorzitter**: Geen onbetrouwbaren?

A. Neen.

47063. De **Voorzitter**: Was het niet zo geworden, dat de Duitsers scherp op de bemanning toezagen en dat de bemanningen niet meer betrouwbaar waren?

A. De bemanning was zeer betrouwbaar. De heer *Schuur* zou het precies kunnen weten. Die heeft mij ook geholpen.

47064. De **Voorzitter**: U had met de kapiteins zelf geen direct contact?

A. Ja, maar als zij heel ver in het noorden zaten, knapte *Schuur* het voor mij op.

47065. De **Voorzitter**: U zegt dus, met de heer *Lindenburg*, dat, na September 1943, in verband met de inbeslagnemingen door de consul-generaal, de scheepvaartverbinding slechter werd, maar u zegt niet, dat het toen binnen zeer korte tijd, binnen enkele maanden, met de zeeweg Zweden—Delfzijl afgelopen was?

A. Neen, wel hun contact, wat *Zwaantje* betref. Zij zijn niet in staat geweest een nieuw contact op te bouwen, maar het mijne is gebleven.

47066. De **Voorzitter**: Precies, zij hadden op 23 Juli 1943 hun contactman in Nederland verloren en daarbij kwamen vanaf September 1943 nog die inbeslagnemingen van schepen; dat waren dus twee stroppen. Uw contactpersonen zijn niet weggevallen, maar u zegt bovendien: ook de scheepvaartverbindingen zijn niet geheel weggevallen.

A. Ik ben niet genegen geweest mijn relaties uitsluitend voor militaire doeleinden, aan welke spionnagedienst ook, over te geven, omdat er anders te veel slachtoffers vielen. Ik had dat beloofd en meende gerechtigd te zijn om zo te handelen, omdat ik mijn woord moest houden.

De **Voorzitter**: Dat kan ik begrijpen.

A. Ik heb natuurlijk ook militaire inlichtingen gegeven, zoals ieder, die weleens wat ziet en dat vertelt; dat is ook spionage. Als u met de trein door Rusland komt en niet hebt geslapen, hebt u ook wat gezien en als u dat vertelt, is dat ook spionage.

47067. De **Voorzitter**: Ik laat buiten beschouwing of u er goed aan deed, die mogelijkheden en verbindingen voor u zelf te houden, maar in ieder geval is het dus een feit — dat is het belangrijkste en daarvan wilde ik gaarne een bevestiging van u hebben —, dat u na die tijd, ondanks de inbeslagneming van schepen, die verbindingen toch nog had. Indien dat zo is, kan men er maar één conclusie uit trekken, en wel deze: als de heren van het B.I. die verbindingen niet hebben kunnen behouden of geen nieuwe verbindingen hebben kunnen vinden, zijn zij op dit gebied minder actief geweest. Dat moet de conclusie zijn.

A. Er voeren slechts enkele schuiten. Men was zeer bang, vooral voor de heer *de Jong*. Er waren mensen, die zeiden: Wij staan onder pressie en zijn bang voor de heer *de Jong*.

47068. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Zij zeiden: Wij wilden het u geven, maar niet aan de heer *de Jong*.

47069. De **Voorzitter**: De heer *de Jong* was toch uitgerangeerd?

A. Maar niet bij de schippers.

47070. De heer **Posthumus**: Waren de verbindingen, welke u na die tijd had, de reeds vóór die tijd bestaande verbindingen of hebt u na die tijd nieuwe verbindingen moeten opbouwen?

A. Ik heb ze gehouden.

47071. De heer **Posthumus**: Dezelfde verbindingen, welke reeds bestonden, zijn dus blijven voortbestaan?

A. Neen, niet al die tijd.

47072. De **Voorzitter**: Er zijn toch ook wel schepen in beslag genomen, waarvan u gebruik heeft gemaakt?

A. En ook de heer *de Jong*.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Maar het schip van die man nog niet. Hij zeide steeds: „Nog één keer varen”, en dan zou hij zijn schip in Zweden opleggen. Dat kan men zeer lang volhouden.

47073. De **Voorzitter**: Als u er in bent geslaagd nog van die verbinding gebruik te maken en B.I. niet, dan zou men kunnen zeggen: B.I. is minder actief geweest. Maar u hebt juist gezegd, dat men ook rekening moest houden met het feit, dat de kapiteins wel met u, maar niet met B.I. te doen wilden hebben, omdat bij B.I. de connectie met de heer *de Jong* een rol speelde.

A. De heer *de Jong* heeft in het begin wel wat al te vlot gewerkt, zodat de schippers bang waren. Als u 10 schippers bij elkaar haalt en mij als onbetrouwbaar kent, moet dit fout uitvallen. Ik heb gezegd: Zoek andere verbindingen.

47074. De **Voorzitter**: Dat u daarin nog geslaagd bent na die tijd, dus in een periode, waarin de heer *Lindenburg*, zoals hij zeide, geen verbindingen meer kon krijgen, schrijft u dus mede hieraan toe, dat de kapiteins zich bij de heer *de Jong* en zijn opvolger, de heer *Lindenburg*, door hetgeen er in het verleden was gebeurd, uit een oogpunt van veiligheid niet geheel zeker gevoelden . . . . .

A. Dat hebben zij mij verteld.

De **Voorzitter**: . . . . . terwijl zij in hun contact met u de nodige discretie vonden?

A. Dan moet ik er bijvoegen, dat ik nooit het gevaarlijke werk, dat het B.I. deed, nl. het leggen van contact met Engeland, heb gedaan. Het opspreken behoorde niet tot mijn taak.

47075. De **Voorzitter**: De schippers zouden dus volgens u eerder willen doen hetgeen u vroeg. Maar als zij voor u een pak illegale kranten meebrachten, was dat toch ook gevaarlijk, want zij zouden ook daarmee kunnen worden gesnapt?

A. Zij hebben gezegd, dat, als het dergelijk werk was, zij voor mij zouden meebrengen, wat ik wilde.

Vele commissies gebruiken in haar vergaderingen ook wel een dictaphoon; zo heb ik het gehele verslag van een vergadering van dr. *Hirschfeld* op een rol gekregen. Ik heb gezegd: dat vraagt u aan „iemand“. Ik heb het later doorgestuurd.

47076. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer?

A. Ik heb nooit iets bewaard, omdat het gevaarlijk was; ik had er geen dienst voor; ik had geen mogelijkheden om het op te bergen.

47077. De **Voorzitter**: Kunt u ongeveer zeggen hoe veelvuldig het contact was?

A. Dat was wisselend.

47078. De **Voorzitter**: Dr. *Oosterhuis* zegt, dat hij in de periode van *Zwaantje* (1942-1943) praktisch gesproken eens in de veertien dagen gelegenheid had, een groot pak mee te geven.

A. Ja.

47079. De **Voorzitter**: Is dat bij u minder geweest?

A. Het is altijd veel minder en veel onregelmatiger geweest.

47080. De **Voorzitter**: Had u wel perioden van enige maanden, waarin het niet gebeurde?

A. Ja.

47081. De **Voorzitter**: Dus het werd wel veel moeilijker?

A. Er waren veel minder schepen. Na het geval van *Zwaantje* heeft men veel minder boten op Zweden laten varen.

47082. De **Voorzitter**: Dus u kunt niet zeggen, dat u na 1943 er in geslaagd bent, alle Nederlandse illegale couranten naar Londen door te sturen?

A. Jawel, ze hebben die daar allemaal gehad.

47083. De **Voorzitter**: Dus als er een paar maanden tussen waren, kreeg u zoveel, dat u weer bij was?

A. Ik heb ze ook via Finland gehad. Dat hebben ze uit Holland zelf gedaan; in Finland stopten zij het gewoon in de brievenbus.

47084. De **Voorzitter**: Daar is B.I. blijkbaar niet aan toegekomen; wij hebben er in ieder geval nooit iets van gehoord.

A. Ik heb de indruk van *Knulst*, dat hij ijverig op elk terrain gewerkt heeft.

47085. De **Voorzitter**: Hij heeft hier verteld, dat hij meende, dat zijn pogingen om verbinding te zoeken in belangrijke mate werden verstoord door de inbeslagnemingen door de heer *de Jong* en dat hij er niet in is geslaagd.

A. Dat kan; ik heb niet de indruk...

47086. De **Voorzitter**: U hebt dus blijkbaar een indruk van het werk van *Knulst*, die niet overeenkomt met hetgeen hij zelf hier heeft verklaard.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Hij is in dat opzicht in zijn verklaring wel zeer positief geweest.

47087. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u de indruk, dat *Knulst* geschikt was voor het werk?

A. Ja, zeer geschikt, indien hij leiding aanvaardde. U moet niet vergeten: bij dergelijke diefstelen zijn het altijd jonge mensen, die ineens komen te beschikken over veel geld en andere mogelijkheden. Ik ben heel vaak het intermediair geweest met de Engelsen. Wat de Engelsen hebben tot stand gebracht in Berlijn (waardoor ik zelfs tot April 1944 een koerier tussen Berlijn en Stockholm heb gehad), heb

ik ook alleen onder vier ogen gedaan, omdat ik alleen het contact met die man had en het niet aan de Engelsen wilde geven, maar alles, wat deze koerier bracht, was voor de Engelsen en de Engelsen betaalden het. Vroeg deze man b.v. Kr. 10 000, dan gaven de Engelsen Kr. 10 000, en dan zei ik tegen die man: Kr. 5000 is meer dan genoeg; vond hij het goed, dan kon ik de Engelsen het geld teruggeven; als ik het had behouden, had er nooit een haan naar gekraaid.

Als men jonge mensen al gauw ziet verschijnen met gouden sigarettenkokers, is het voor mij duidelijk hoe het toegaat. Dus dan krijgt u moeilijkheden en ruzies; die waren er natuurlijk zeer veel.

De heer *Knulst* heb ik in zoverre geholpen, dat hij onder de vlag van assistent-persattaché onder mij is gekomen, dus in het gebouw bij mij. Hij was geheel onafhankelijk.

47088. De **Voorzitter**: Een van de getuigen heeft gezegd, dat het naar zijn oordeel fout was, de heer *Knulst* te Stockholm met die functie te belasten, omdat hij als Indisch type vooral te Stockholm buitengewoon moest opvallen.

A. Mijn indruk is, dat hij het verreweg het beste gedaan heeft.

47089. De **Voorzitter**: Kunt u die indruk motiveren met feiten, met resultaten, die hij bereikt heeft?

A. Ik was niet aan die dienst verbonden. Ik had alleen contact, indien hij met mij een zaak besprak of vroeg: hoe denkt u daarover? Hij heeft zeer veel gewerkt voor de Engelsen, die zeer tevreden over hem waren, en ook voor de Russen. Ik herinner mij nog, dat bij zeekaarten had verkregen van de Noorse kust voor de Russen. Toen werd hij onmiddellijk door de Zweden bewaakt. Die kaarten moesten naar het Russische gezantschap en ik heb ze maar even gebracht. De Russen hebben ze nooit betaald. Toen heeft de heer *Knulst* het verder verdomd. Hij had de kaarten goedkoop gekocht, voor Kr. 500 of 600.

47090. De **Voorzitter**: U zegt, dat u gedurende de gehele tijd er in geslaagd bent, verbinding te hebben ook over de rechtstreekse zee-weg van Zweden naar Delfzijl?

A. Het behoefde niet altijd Delfzijl te zijn.

47091. De **Voorzitter**: Uiteraard. Andere getuigen hebben gezegd, dat zij getracht hebben een weg over Noorwegen en Denemarken te zoeken. Bent u daarin ook wel geslaagd?

A. Neen, het was mijn bedoeling niet.

47092. De **Voorzitter**: Het was mogelijk, dat het u kon helpen bij uw verbinding.

A. Ik had wel contact met Noorwegen, maar het was voor mij niet nodig. Ik kreeg een der illegale bladen uit Nederland altijd per post gestuurd. Wie dat in Nederland gedaan heeft, ben ik tot heden niet te weten gekomen.

47093. De **Voorzitter**: Een regelrechte postverbinding?

A. Ja. Er stond op: Oberkommando der Wehrmacht geprüft. De Nederlander, die bij de controle zat, moet het doorgestuurd hebben. Het kwam reeds zeer vroeg op het gezantschap voor. De gezant wierp het in de prullemand, want het was illegaal.

47094. De **Voorzitter**: Die voelde daarvoor niet?

A. Neen. Daar heb ik het het eerst gevonden.

47095. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U kon het uit de prullemand oprapen?

A. Ja, de bode.

47096. De **Voorzitter**: Dat is door andere getuigen ook wel gezegd. Het gezantschap, in het bijzonder de heer *Scheltus*, heeft...

A. De heer *Scheltus* heeft mij de eerste drie maanden het werk verboden. Hij had mij niet uitgenodigd!

47097. De **Voorzitter**: Hij is later vervangen.

A. Hij is later ter verantwoording naar Londen geroepen en daar plotseling overleden.

47098. De **Voorzitter**: Hebt u met zijn opvolgers minder moeite gehad of hadden die ongeveer dezelfde opvattingen?

A. Ja.

47099. De **voorzitter**: Bent u het toen op eigen gelegenheid gaan doen?

A. Het was de heer *Scheltus*, die mij zeide, dat hij, in verband met de invasie van de Amerikanen in Noord-Afrika, van de zijde van de Nederlandse Regering een onmiddellijk protest verwachtte, want die invasie stond gelijk met de invasie van de Duitsers in Nederland.

Dat was een van mijn eerste opdrachten. Daarop is dus de verhouding reeds verslechterd.

47100. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U had er blijkbaar een andere visie op?

A. Enigszins. Het gevolg is nu, dat ik de naam van ruziemaker heb gekregen. Ik heb daar met elke gezant ruzie gehad. Dit is één staaltje.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U zou er nog eens een kunnen noemen.

A. De andere zijn nog bespottelijker. Als ik het niet moet doen, doe ik het liever niet, te meer, omdat men mij bij Buitenlandse Zaken een post heeft aangeboden. Ik krijg anders geen kans; men zou mij dat dan kunnen verwijten. Als u mij daarvan wilt verschonen, doe ik het liever niet.

47101. De **Voorzitter**: Schrijft u dat standpunt van de heer *Scheltus* toe aan een soort van formalisme?

A. De heer *Scheltus* was niet eens een kwade man. Hij begreep er helemaal niets van. Hij was een Oxford-man. Wij waren nog in oorlog ook en dat wist hij misschien.

47102. De **Voorzitter**: De heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* zijn omstreeks April 1944 van hun post verdwenen. Is u bekend, wat de reden daarvan is geweest?

A. Ik was toen juist te Londen. De heer *van Houten* is toen met mij teruggegaan om de heer *Lindenburg* te ontslaan.

47103. De **Voorzitter**: Welke was de reden?

A. Hoe heette die mijnheer in verband met wie men iemand van de contra-spionnagedienst naar Londen heeft gestuurd?

47104. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kapitein *Aben* bedoelt u?

A. Ja, *Aben*. In de tijd, dat *van der Waals* te Stockholm was, was ik er niet. *Van der Waals* heeft daar gelogeerd bij de heer *van Rijckevorsel*; dat was de man, die de zaak het best begreep. *Van der Waals* moest worden ondergebracht op diplomatiek terrein. Zolang *van der Waals* daar werkte, is de heer *van Rijckevorsel* hem steeds van dienst geweest. De heer *van Rijckevorsel* is de man, die het meest voor onze jongens heeft gedaan. *Van der Waals* is bij de heer *van Rijckevorsel* gekomen. Er is gezegd: die man mag nergens anders komen; de heer *van Rijckevorsel* heeft daarvoor gezorgd. Hij heeft vee! met die man gesproken en heeft evenmin begrepen, dat de zaak niet in orde was. Ik was te Londen, althans niet te Stockholm. Ik heb *van der Waals* niet gesproken.

47105. De **Voorzitter**: De reden van zijn teruggaan hebt u ook niet geweten?

A. Neen.

47106. De **Voorzitter**: Hebt u wel gehoord, toen hij wegging, dat men de zaak niet vertrouwde en meende, dat de naam, welke hij droeg, niet zijn ware naam was?

A. De heer *Somer* was daar zeer pertinent in.

47107. De **Voorzitter**: De heer *Somer* wist toen ook niet, dat *van Lynden van der Waals* was.

A. De heer *Somer* wist, dat het contact niet deugde.

47108. De **Voorzitter**: Hij wist, dat het contact niet deugde, maar niet, dat het *van der Waals* was.

47109. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Somer* heeft hei contact toch aangehouden,...

A. Ja.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**:... omdat hij hem niet voldoende wantrouwde.

A. De grote fout is altijd geweest, dat de mensen, die onbekwaam waren om ineens zulk een belangrijke functie te vervullen, de orders niet opvolgden.

47110. De **Voorzitter**: Geldt dat oordeel zowel voor de heer *Lindenburg* als voor de heer *Gevers Deynoot*?

A. Ja.

47111. De **Voorzitter**: Ook voor de tweede man onder de heer *Lindenburg*?

A. Hoe moel ik dat beantwoorden? *Gevers Deynoot* heb ik daar leren kennen; hij was inspecteur van politie hier. Ik weet, welke inlichtingen hij in Stockholm gegeven had; hij wist niets van Nederland te vertellen en dat, terwijl hij inspecteur van politie was en na twee jaar uit het bezette land kwam! Dat een gewoon man niets weet, nu ja, maar een inspecteur van politie!

47112. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat de heer *van Houten* tegelijk met u naar Stockholm is gegaan, toen u de terugreis aanvaardde. Het doel van zijn reis was, de leiding van het B.I. te veranderen in verband met de ervaringen, die men had opgedaan met *Aben*.

A. Ja, zoals ik het mij herinner, was het, omdat *Lindenburg* de orders niet uitvoerde. Maar he: geheel kwam voort uit voortdurende ruzies, waarvan ik niet op de hoogte ben. *Lindenburg* heeft mij niet zoveel meegedeeld; hij heeft mij verteld van moeilijkheden in die en die, maar niet, welke zaak het betrof.

47113. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Houten* u dat wel verteld?

A. Dat wel, maar dat weet ik niet meer. Dat interesseerde mij niet.

Ik ben een kerr heel erg geschrokken, omdat men iemand om het leven gebracht had; dat heb ik bijna aan de politie verteld, omdat ik de gronden er voor werkelijk te los vond.

47114. De **Voorzitter**: Misschien kunt u vertellen, hoe dat gegaan is; wij hebben daarover nl. ook van andere zijde een lezing gekregen.

A. Men heeft mij er buiten gehouden. Ik wist het alleen van kapitein *Schuur*, die het mij niet mocht vertellen. Ik zou niet kunnen zeggen, van wie ik het weet. Voor zover ik het weet, was het een Jood, die niet naar Engeland kon, omdat hij daarvoor te oud was. Hij moest terug naar Nederland en daarvoor moest men naar het Duitse consulaat om een visum te halen. Omdat je op het Duitse consulaat komt, ben je een spion.

Dat vind ik een te losse grond.

47115. De **Voorzitter**: *Gevers Deynoot* heeft verteld, dat het een schepeling betrof.

A. Het kan best een schepeling zijn geweest. Voor mij was het een Jood, zoals men zei. Maar ook al was het een schepeling....

47116. De **Voorzitter**: Ik zeg het, omdat bij mij de vraag rijst: is dit hetzelfde geval of zijn er misschien twee van zulke gevallen geweest?

A. Ik weet alleen van het ene geval. waaruit dus blijkt, dat ik geen goede spion ben; althans: voor dergelijk werk zou ik mij niet kunnen lenen.

47117. De **Voorzitter**: Dus de heer *van Houten* heeft u te kennen gegeven, dat de leiding van het B.I. te Stockholm veranderen moest, omdat men deze twee heren ongeschikt vond?

A. Ja, daarop kwam het helemaal neer. Men wilde niet doen, wat het bureau in Londen opgaf; de onbekwame houding van *Lindenburg*.

Wij zijn per vliegtuig gegaan.

Nu u het zo zegt, schiet mij te binnen, dat ik eigenlijk door de heer *Lindenburg* ter verantwoording ben geroepen, omdat *van*

Houten beweerde, althans tegen *Lindenburg*: ik had dat en dat beweerd. Dus: om de heer Lindenburg te kunnen ontslaan, zei men rustig: dat had ik ook gezegd.

Als u morgen er heen gaat om die afdeling te vertegenwoordigen en een man te ontslaan wegens onbekwaamheid en u spreekt mij vandaag er het eerst over en u ontslaat mij, omdat ik dat en dat heb beweerd, vind ik die houding niet krachtig, wat ik ook gezegd heb.

47118. De heer **Posthumus**: Heeft de heer van *Houten* bevestigd, dat hij dat heeft gezegd?

A. Ja.

47119. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U werd als een soort boeman gebruikt?

A. Neen, ik heb het met de mensen best kunnen vinden.

47120. De **Voorzitter**: Hebt u nooit aspiraties gehad zelf hoofd van B.I. te Stockholm te worden?

A. Men heeft het wel gevraagd.

47121. De **Voorzitter**: Wie? De heer *Soiner*?

A. Ja. Ik heb alleen gezegd: de ervaring leert, vooral in Stockholm, dat men op een gegeven moment hoofd van B.I. wordt en een maand later een trap onder zijn derrière krijgt. Daarvoor leen ik mij niet. In de tweede plaats wenste ik geen beroepsspion te zijn.

Ik vind wel, dat wij te weinig mensen hadden en dat de Nederlandse Regering van het belang van Zweden als het enige open venster in het noorden bitter weinig gebruik heeft gemaakt. Ik ben de eerste en de enige, die naar Zweden is gegaan.

47122. De **Voorzitter**: U zegt, dat u van de verschillende B.I.-functionarissen te Stockholm de heer *Knulst* de meest geschikte vond. Nu heeft de heer *Knulst* hier gezegd, dat hij eigenlijk zeer onbevredigd is over de mogelijkheden, die hij heeft gehad om weer verbindingen met Nederland te krijgen, zoals zij bestaan hadden in de periode-Zwaantje.

Hij zegt: dat is positief mislukt.

U zegt, dat u er ook in die latere periode altijd nog in geslaagd bent bepaalde mogelijkheden te vinden om berichten, kranten en wat dies meer zij uit Nederland te krijgen. Heeft de heer *Knulst* nooit getracht van die zelfde mogelijkheden, die u had, gebruik te maken om nieuwe verbindingen, die hij voor B.I. nodig had, op te bouwen?

A. Dat is mij niet bekend. Mij is bekend, dat de heer *Knulst* getracht heeft via Denemarken contact te krijgen.

47123. De **Voorzitter**: U had er geen behoefte aan hem uw verbindingen ter beschikking te stellen?

A. Ik had mijn woord gegeven.

47124. De **Voorzitter**: U voelde daartoe geen vrijheid?

A. Deze mensen waren daarvoor niet geschikt; anders had ik het wel gedaan. Voor het gewone informatiewerk waren zij wel geschikt.

47125. De **Voorzitter**: Hebt u op het terrein van uw werkzaamheden weleens de heer van 't Sant ontmoet?

A. Ik heb hem persoonlijk nooit ontmoet. Ik weet alleen, dat hij heeft weten te voorkomen, dat ik bij H.M. geweest ben, toen ik in Londen aankwam. Ik had een album aan te bieden van de grootste vrouwelijke hulporganisatie, die wij in Indië hadden, ik ben de naam helaas vergeten; een album met photo's en een brief van de voorzitter om het persoonlijk aan H.M. te overhandigen. Ik had misschien ook gezegd — ik had te veel gehoord over de heer van 't Sant —, dat ik het aan H. M. wilde vertellen; dat was misschien niet verstandig. Later is het mij toch gelukt bij H.M. te komen en heb ik dit besproken.

47126. De **Voorzitter**: U hebt hem dus niet in verband met uw werkzaamheden te Stockholm ontmoet en bemerkt, dat hij zich in die periode bemoeide met de inlichtingendienst?

A. Ja, dat was wel het geval.

47127. De **Voorzitter**: Hebt u dat zelf bemerkt?

A. Ik heb alleen bemerkt, dat men getracht heeft mij naar Engeland te brengen en daar op te sluiten.

47128. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren er weer andere machten, welke dat verhinderden?

A. Op een zekere dag moet bij de heer *Gerbrandy* zijn geweest het hoofd van een Engelse groep, die mij wilde laten opsluiten; een andere groep meende, dat men mij aan het werk moest zetten, dat ik daar goed werk deed, hoewel ik nog geen officiële aanstelling had. De Regering heeft mij drie maanden onkundig gelaten en mijn brieven niet durven beantwoorden; ik kreeg nooit antwoord. Op 15 Mei 1942 ben ik te Londen aangekomen en op 15 Augustus doorgereisd naar Stockholm, alwaar ik eerst op 1 Januari 1943 officieel kon worden aangesteld.

47129. De **Voorzitter**: Hebt u ooit van uw verbindingen gebruik moeten of kunnen maken om berichten te sturen in de omgekeerde richting, nl. van Engeland via Zweden naar Nederland, of is dat nooit gebeurd?

A. Men heeft mij gevraagd om klaargemaakte artikelen voor illegale bladen naar Nederland door te sturen; dat heb ik geweigerd.

47130. De **Voorzitter**: Wie heeft het u gevraagd? De Regeringsvoorlichtingsdienst?

A. Ja.

47131. De **Voorzitter**: Op welke grond hebt u dat geweigerd?

A. Ik vond, dat zij in Nederland zelf artikelen voor Nederlandse illegale bladen moesten schrijven.

47132. De **Voorzitter**: U zorgde er voor, dat illegale bladen naar Engeland werden overgebracht. Ik kan mij echter voorstellen, dat schrijvers van artikelen in Nederlandse illegale bladen gebrand zullen zijn geweest op berichten uit Engeland. Is dat nooit georganiseerd?

A. Mij werd verboden „Vrij Nederland" door te sturen naar Nederland. Ik heb mij altijd aangeboden voor elk werk. Ik heb zelfs gezegd: Zegt u maar wie u naar Londen wilt hebben, dan zal ik hem overbrengen.

47133. De **Voorzitter**: Hebt u weleens mensen helpen overbrengen?

A. Zij hebben mij in Maart 1945 gevraagd — toen was het echter te laat — om een mijnheer — zijn dochter is thans getrouwd met de heer *Lamping* en hij was bij de spoorwegen of de technische dienst — over te brengen.

47134. De **Voorzitter**: Is u dat gevraagd door de Regering uit Londen?

A. Ja, maar toen was het natuurlijk onmogelijk; het was in Februari 1945 of nog later. Er was toen geen enkele verbinding.

47135. De **Voorzitter**: Ik had het echter over het via uw kanalen verschaffen van inlichtingen omtrent gegevens, welke voor de Nederlandse organisaties of de illegale pers van belang waren. Daartegen zoudt u geen enkel principieel bezwaar hebben gehad?

A. Neen.

47136. De **Voorzitter**: Dat heeft men niet georganiseerd?

A. Dat heb ik zelf gevraagd.

47137. De **Voorzitter**: Weet u welke bezwaren men had?

A. Ik had zeer weinig contact en kreeg zeer weinig verbinding.

47138. De **Voorzitter**: Dacht u, dat u, als men dat had willen doen, daartoe de mogelijkheid gehad had?

A. Ja. Ik heb o.a. wel aan mensen verzocht: Schrijft u nu eens een schets over toekomstige staatkundige problemen.

47139. De **Voorzitter**: Bedoelt u: in een illegaal blad of een rapport?

A. In een rapport.

47140. De **Voorzitter**: Kreeg u dit verzoek weleens uit Londen?

A. Neen, wel van privé-personen.

47141. De **Voorzitter**: Er was dus in sterke mate een éénrichting-verkeer, eigenlijk uitsluitend een éénrichtingverkeer?

A. Ja.

47142. De **Voorzitter**: En voor wat betreft de berichten van de Zwitserse weg, was u, als ik het zo mag noemen,....

A. Daarvan nam ik alleen kennis.

De **Voorzitter**: .... intermediair, voor zover het berichten voor Londen betrof.

A. Dat deden zij, die voor de films zorgden.

47143. De **Voorzitter**: U was intermediair op het laatste stuk: Stockholm—Londen?

A. Ja.

Ik heb er angstvallig voor gewaakt, geen militaire geheimen te leveren, als ik die zag; daar had ik geen verstand van; dat interesseerde mij niet. Dat hebben de Zweden, die zeer precies zijn, nooit geweten.

47144. De **Voorzitter**: Er is ons hier verteld, dat de mensen, die boeken uit Zwitserland kregen, heden ten dage nog niet weten, wat daarin verzonden werd.

A. Niemand heeft het geweten. Ik heb alle adressen bezorgd; de mensen weten het nu nog niet. Zij brachten mij de boeken; dat deden zij 's avonds om 11 uur; ik had die boeken voor mijn studie nodig. Ik zocht er mensen voor uit de kringen van het onderwijs en zo.

47145. De **Voorzitter**: Dat heeft nooit moeilijkheden opgeleverd? Er is nooit een ongeluk bij gebeurd?

A. Nooit.

47146. De **Voorzitter**: Ik ben op het ogenblik aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb.

U hebt nu wel bemerkt, waar het ons bij dit deel van ons onderzoek (de verbindingen met het bezette gebied) in hoofdzaak om gaat: het verkrijgen van inzicht in de mogelijkheden, die er geweest zijn, en de organisatie, die op dit gebied heeft bestaan. Als u meent, dat er in dit kader nog bepaalde dingen voor ons van belang zijn, waarvan u mededeling kunt doen en waaromtrent ik u niet heb gevraagd, zou ik het zeer op prijs stellen die te horen.

A. Ik heb altijd, zoals u begrepen hebt, zijdelings met de zaken te maken gehad. Mijn hoofddruk is, dat Londen niet beschikte over voldoende mensen, die het werk konden verrichten (toen wij in oorlog kwamen, hadden wij niemand), en dus zeker niet iemand wilde afstaan voor Zweden (dat ik een zeer belangrijk land heb gevonden voos de contacten), met alle gevolgen van dien.

47147. De **Voorzitter**: U vindt dus, dat wat men noemt „de Zweedse weg” stiefmoederlijk behandeld is of dat men het grote belang er van niet voldoende heeft ingezien?

A. Ik denk, dat men in Londen wel van het grote belang er van overtuigd was, maar dat men geen mensen had.

47148. De **Voorzitter**: Men had ook de Zwitserse wegen. Het is mogelijk, dat men in Londen in de latere tijd heeft gedacht: gezien het feit, dat de twee Zwitserse wegen goed functioneren, is het niet nodig, meer aandacht te schenken aan de verbindingen via Zweden dan men gedaan heeft.

A. Ik bedoel: toen de oorlog uitbrak, had men niemand, die het werk goed deed; men heeft het moeten opbouwen in Londen met te weinig krachten. Het is mij gebleken, dat de verbinding tussen Zweden en Nederland veel moeilijker is geweest dan met welk ander land ook. Wij hebben veel minder uit Nederland gekregen dan personen uit andere landen van hun land kregen.

47149. De **Voorzitter**: Hebt u daarover gegevens?

A. Het is zeer begrijpelijk. Naar Noorwegen kon men een koerier sturen: die was de volgende avond terug; gemakkelijker ging

het dus niet. Van Denemarken komende, kreeg men te maken met de Zweedse politie. Het gehele Zweedse apparaat heeft ten dienste gestaan van de illegaliteit van Denemarken en Noorwegen, Noorwegen met een grens, die niet te bewaken is.

47150. De **Voorzitter**: Waarom had Nederland die mogelijkheden niet?

A. Wij hadden die grenzen met de vrije wereld niet. Wij hadden een gorde dienst moeten hebben, die het via Duitsland deed. Wij hebben soms zeer snel contact met Nederland gehad. Ik herinner mij de onlusten van Mei 1943. Toen is in Stockholm geweest mr. *Bakker*, de verdediger van zeer veel illegale werkers, die in Berlijn opgesloten waren, die niemand in Stockholm vertrouwde. Ik heb met hem gesproken en ik vertrouwde hem voor 100 %. Ik heb een hele nacht met hem zitten praten, zodat ik wist, wat er te doen was. Ik heb het naar Londen geseind.

47151. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrijp, is het hoofdthema van uw betoog, dat, wanneer men naar Stockholm als hoofd van het B.I. een prima kracht had gezonden, van Stockholm veel meer te maken was geweest dan er in feite van gemaakt is!

A. Ja. Dat er met de krachten, die wij gehad hebben, nog zoveel bereikt is, is te danken aan voortreffelijke mensen als *Schuur*, *Luns*, enz.

47152. De **Voorzitter**: Alleen past in deze stelling niet geheel het feit, dat de heer *Knulst*, die u wel als een geschikte kracht beschouwt, toch ook uit een oogpunt van verbindingen niet veel bereikt heeft.

A. Toen de heer *Knulst* kwam, wilde men het geheel opdoeken. De heer *Knulst* is met weinig mogelijkheden gekomen. Dat kan niet, als men maar met één of twee mensen zit en te weinig geld. De opzet had grootser moeten zijn, zo mogelijk met behulp van de Engelsen, althans niet met behulp van de Amerikanen. De Amerikanen hadden hun dienst over Stockholm. Ik heb getracht met de Amerikanen goed samen te werken. Het is mij gelukt, maar ik durfde hun nooit iets nieuws geven. Ik heb het een keer gedaan en het stond de volgende dag in alle Amerikaanse bladen, waarop er van de Regering in Londen bericht kwam dit uit te zoeken en na te gaan, hoe het in de buitenwereld was gekomen. Ik heb niet gezegd, dat ik het gedaan had; ik heb gezegd, dat ik het zou onderzoeken.

47153. De **Voorzitter**: Hebt u verder nog iets mede te delen?

A. Ik ben overal zeer zijdelings bij betrokken geweest. Indien de heren dit alles straks lezen, zeggen zij misschien: die man heeft allemaal dingen gedaan, die hij niet mocht doen.

Ik weet de quintessens niet. Het zuiver militaire heeft mij niet geïnteresseerd; ik ben geen militair.

Mijn taak is geweest alles, wat binnenkwam, door te geven, hetgeen ik gedaan heb. Dat men dit niet altijd gebruikt heeft, is mij bekend.

47154. De **Voorzitter**: Dat is een van de belangrijke punten in uw betoog geweest. U zegt: Waarom heeft men in Londen van deze gegevens zoveel minder gebruik gemaakt dan mogelijk was?

A. Na een week kwam ik daar dan wel overheen en heb dan weer even nauwgezet de mensen aan het werk gekregen. Anders had het trouwens geen doel. Ik heb het meest gewerkt met jongens, die uit Nederland waren ontsnapt. Ik had slechts één kracht, die kon tikken; de anderen hebben het moeten leren. Ik heb hun 14 dagen de tijd gegeven en gezegd: Hier heb je een schrijfmachine, zorg dat je leert tikken, en anders ga je ook de bossen in om hout te hakken. U kunt natuurlijk niet verwachten, dat mijn werk zonder tikfouten uitging. Daarop heb ik ook nooit gelet. Als men de inhoud kon begrijpen, heb ik het doorgezonden. Misschien is het niet juist.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

W. J. A. WILLEMS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN
POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 26 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Algera, voorzitter, Vonk en Stufkens, leden, alsmede Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f en p.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Mariniers.

Hij legt de eed af als getuige.

47690. De **Voorzitter**: Het verhoor van vanmiddag loopt over een onderwerp, waarover u niet eerder is gehoord, namelijk het militaire beleid, dat in Engeland is gevoerd gedurende de periode 1940–1945.

In het begin van de oorlog was u in Indië?

A. Ja.

47691. De **Voorzitter**: Wanneer is u in Engeland gekomen?

A. Einde December 1941.

47692. De **Voorzitter**: Is u uit Indië teruggeroepen, opdat u een bepaalde functie zou gaan bekleden in Engeland?

A. Ik werd einde Augustus 1941 uit Indië teruggeroepen naar Londen om een bepaalde functie op mij te nemen, die mij niet bekend was.

47693. De **Voorzitter**: Kreeg u die functie direct na uw aankomst in Engeland?

A. Toen ik in Engeland aankwam, kreeg ik de opdracht de taak van hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) op mij te nemen.

47694. De **Voorzitter**: Wanneer is dat bureau ingesteld?

A. Dat kan ik u niet vertellen. Dat moet al lang bestaan hebben, van het begin af aan, onder de toenmalige Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn*, maar ik vond er niets van in de stukken terug.

47695. De **Voorzitter**: Had het die bepaalde naam al?

A. Het heette Bureau Voorbereiding Terugkeer, tenminste, zo heb ik het overgekregen. Ik heb geen archief en geen aparte instructie overgekregen.

47696. De **Voorzitter**: Maar er zijn later wel nieuwe besluiten geweest, waarbij het bureau M.V.T., zoals het later heette (Militaire Voorbereiding Terugkeer), een nieuwe taak heeft gekregen.

A. Dat is juist.

47697. De **Voorzitter**: Welke taak had het bureau, toen u er chef van werd?

A. Het in behandeling nemen van alle vraagstukken, die betrekking hadden op een eventuele terugkeer naar Nederland na of tijdens de bevrijding.

47698. De **Voorzitter**: Behoorde daartoe ook een zekere taak, die lag op het gebied van de inlichtingendienst?

A. Die behoorde er niet bij. Er behoorde echter wel een behoorlijke inlichtingendienst te zijn, ten einde goede voorbereidende maatregelen te kunnen nemen. Als zodanig had dus het B.V.T. een goede inlichtingendienst nodig, maar dit behoefde niet inhaerent te zijn aan het begrip B.V.T.

47699. De **Voorzitter**: In hoeverre kan men zeggen, dat het bureau, ik noemde het M.V.T., die naam heeft het later gekregen, zich niet met de inlichtingendienst heeft beziggehouden?

A. Het B.V.T. hield zich ook niet met de inlichtingendienst bezig. Op een gegeven moment is aan dezelfde persoon, die hoofd van het B.V.T. was, de opdracht gegeven ook de leiding van de C.I.D. op zich te nemen. Die inlichtingendienst behoorde niet bij het B.V.T. thuis. Er moest alleen een behoorlijke dienst zijn, die gegevens verstrekke over hetgeen er zich in Nederland afspeelde, in die zin, dat men enig inzicht kon krijgen in de maatregelen, die nodig waren voor een goede voorbereiding met het oog op de terugkeer in Nederland.

47700. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus een duidelijke onderscheiding maken, voor wat de taken betreft, tussen C.I.D. en B.V.T.?

A. Ja, ongetwijfeld.

De nos. 47701 t/m 47847 hebben betrekking op punt p van het Enquêtebesluit.

47848. De **Voorzitter**: Ik zou u nog iets willen vragen over het Bureau M.V.T. Kunt u even in het kort weergeven wat de taak van dat bureau is geweest?

A. De overgang van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) naar het Bureau M.V.T. is u bekend, neem ik aan. Oorspronkelijk was ik belast met de leiding van het B.V.T. Er bestonden zeer vage ideeën over hetgeen dat bureau moest omvatten. Na een paar maanden kwam ik tot de conclusie, dat 99% van het werk op niet-militair gebied lag. Het werk had betrekking op allerlei vraagstukken van politieke, financiële, economische en scheepvaartkundige aard. Dat heb ik bij de Minister naar voren gebracht, waaruit is voortgekomen, in Mei of Juni, de vorming van dat nieuwe Departement, dat al die taken overnam voor wat de voorbereiding van de terugkeer betrof op niet-militair gebied. De vraagstukken, liggende op militair gebied, werden opgedragen aan het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Daar werden alle gegevens, die op militair gebied uit Nederland kwamen, verwerkt en doorgegeven aan militaire instanties, in de eerste plaats Engelse, maar ook aan Franse en Belgische militaire instanties. Het betrof ook het uitvoeren van bepaalde studie-opdrachten, die van Engelse zijde werden gegeven, waarbij werd gevraagd om een topografische beschrijving te geven van kusten, gedeelten van het land, rivieren, bruggen, wegen e.d. Dat alles moest worden uitgewerkt. De bedoeling was eigenlijk, dat het Bureau M.V.T. reeds als een kern aanwezig zou zijn voor de later te vormen staf van de opperbevelhebber van de te vormen Nederlandse strijdkrachten.

De nos. 47849 t/m 47865 hebben betrekking op punt p van het Enquêtebesluit.

47866. De **Voorzitter**: Hoelang heeft het M.V.T. bestaan?

A. Toen ik wegging, heeft de toenmalige kolonel *Doorman* het van mij overgenomen. Het heeft toen, meen ik, nog maar kort bestaan, want spoedig daarna kwam de invasie in Normandië.

47867. De **Voorzitter**: Viel het transport van de in Engeland aanwezige troepen en militaire onderdelen naar Nederland ook onder het M.V.T.?

A. Neen, dat was een aparte affaire.

47868. De **Voorzitter**: U hebt herhaaldelijk aangedrongen op de instelling van een Nederlandse transportinstantie. Waarop had dit betrekking?

A. Er moesten zoveel zaken naar Nederland worden overgebracht, b.v. de archieven van allerlei Departementen, de inventarissen van verschillende kampementen. Ieder Departement begon toen op eigen initiatief iets te organiseren. Toen heb ik gezegd: Maak één behoorlijke transportinstantie. Daaronder behoorden ook de depots, die in Engeland waren achtergebleven en die naar Nederland moesten worden overgebracht.

47869. De **Voorzitter**: Behoorde het nemen van bepaalde maatregelen tot vorming van groepen, die mede zouden kunnen helpen om de terugkeer naar Nederland gemakkelijker te maken, ook tot de taak van het M.V.T.?

A. Dat behoorde ambtshalve niet onder het M.V.T.; men heeft het wel daaronder gebracht. Ik heb bij de behandeling van de kwestie van de inlichtingendienst hierover zeer uitvoerige mededelingen gedaan in de commissie, waarvan de heer *Donker* voorzitter is. Die is van deze zaak zeer uitgebreid op de hoogte. In die commissie is dit onderwerp apart behandeld.

47870. De **Voorzitter**: Voor wat dit betreft, ressorteerde de inlichtingendienst blijkbaar wel onder het M.V.T.?

A. Het hoefde niet. Ik heb er zelf doorlopend op aangedrongen, dat een ander die inlichtingendienst onder zich zou nemen. Die inlichtingendienst behoefde alleen maar de gegevens te fourneren, die nodig waren voor het M.V.T. om de terugkeer te kunnen voorbereiden.

47871. De **Voorzitter**: Ressorteerde dit niet onder de M.I.D.?

A. Gedeeltelijk. Voor het militaire apparaat waren echter vele gegevens uit Nederland, op economisch en waterstaatkundig gebied b.v. van zeer veel belang. Zelfs was het voor het M.V.T. van belang te weten hoe de diverse stromingen zich onder de Nederlandse bevolking in de loop der jaren hadden ontwikkeld.

47872. De **Voorzitter**: Er bestond dus geen duidelijke scheiding tussen de werkzaamheden van de verschillende diensten; zij overlaptten elkaar wel eens?

A. Er bestond wel een scherpe afscheiding. Het M.V.T. bereidde alleen voor de terugkeer. Daarvoor had het nodig de inlichtingen van een behoorlijk werkende inlichtingendienst. Het ongeluk wilde nu, dat men blijkbaar in Londen geen man vond om die inlichtingendienst op poten te zetten. Men zei toen tegen mij: Dat neemt u er maar bij. Onder de drang der omstandigheden werd het aan elkaar gekoppeld, maar het hoefde niet.

47873. De **Voorzitter**: Maar in Engeland waren toch officieren van de Nederlandse inlichtingendienst van vóór Mei 1940.

A. Dat is naar voren gebracht, ook door mij. Persoonlijk kende ik deze officieren niet, maar ik heb gezegd: Generaal *van Oorschot* zit hier toch en *van de Plassche*. Ook burgers heb ik naar voren gebracht. Men heeft hen echter niet genomen.

47874. De heer **Vonk**: Eén ding begrijp ik niet goed en dat is, waarom u zo vreselijk er de nadruk op legde, dat het niet bij elkaar behoorde. Het komt er toch op neer hoe de feitelijke toestand was. Het was toch op gronden, die aanvechtbaar waren, bij elkaar gebracht. Of had men er een speciale bedoeling bij?

A. Neen. Men kan zeggen: Men heeft een staf, het operationele orgaan. Dat heeft inlichtingen nodig en daarvoor is er een apart bureau.

47875. De **Voorzitter**: Ik begrijp u volkomen. U was dus niet zo ingenomen met het onderbrengen van die dienst bij de andere?

A. Neen. Dat werd een opeenstapeling van functies en het zou in de praktijk door elkaar gaan lopen.

47876. De **Voorzitter**: Ressorteerde de sabotagevoorbereiding onder M.V.T.?

A. Ja. Het waren aparte opdrachten, het was geen zuiver M.V.T.-werk.

47877. De **Voorzitter**: Het had dus verschillende opdrachten en een daarvan was sabotage.

A. De M.V.T. had de voorbereiding van de terugkeer van militairen. Op een gegeven moment is aan de M.V.T. ook opgedragen contact op te nemen met S.O.E. Daarmede heeft M.V.T. tegelijkertijd de voorbereiding voor het verzet op het moment van de bevrijding behandeld.

47878. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. Het heeft opgehouden te bestaan in Januari 1944, maar het werk zelf is stopgezet in Juni 1943, zulks in tegenstelling tot de vele geruchten, die er over zijn.

47879. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u heeft gezegd?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

ALGERA, *voorzitter*,

VONK.

STUFKENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

hr. mr. PIETER THEOPHILUS SIX,
oud 43 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Directeur Centraal Bureau N.I.W.I.N.

Hij legt de eed af als getuige.

48178. De Voorzitter: U hebt in Mei 1943 Nederland verlaten en bent toen naar Zweden gegaan?

A. Ja.

48179. De Voorzitter: Dat was met dezelfde gelegenheid als de heren *Pot*, *van der Wijck*, *Lindenburg* en *van Houten*?

A. Ja.

48180. De Voorzitter: Hoe was u in die combinatie gekomen?

A. Ik was met de heer *van Houten* zelf in een inlichtingengroep werkzaam geweest. De heer *van der Wijck* kenden wij als reserve-officier, de heren *Pot* en *Lindenburg* kenden wij niet, maar wij hebben contact gekregen met dr. *Oosterhuis*, de bekende *Zwaantje*, in Delfzijl. Deze heeft ons toen medegedeeld, dat er gelegenheid voor ons was uit Delfzijl weg te komen. Toen wij daar op een Zaterdag aankwamen, hebben wij daar de heren *Lindenburg* en *Pot* ontmoet.

48181. De Voorzitter: Weet u nog de datum, waarop u vertrokken bent?

A. Dat is eind Mei geweest, ik meen de 23ste.

48182. De Voorzitter: Ik dacht iets later; u bent begin Juni gekomen.

A. Ja, inderdaad; we zijn begin Juni aangekomen.

48183. De Voorzitter: U zei, dat u met de heer *van Houten* in een inlichtingengroep hebt gezeten. Was dat al een enigszins gestabiliseerde combinatie?

A. Neen, dat was een combinatie, die enige tijd had gewerkt, maar waarbij het contact met de overkant nog niet duidelijk was. Het was niet duidelijk, of de contactpersoon, met wie wij samenwerkten, iemand was, die het werk naar de overkant bracht, ja dan neen. De zaak is opgerold geworden. Wij hebben later wel aan de overkant brokstukken van ons werk aangetroffen, maar het is ons nooit duidelijk geword-n, hoe die er zijn gekomen.

48184. De Voorzitter: U weet dus niet of het de weg was via Zwitserland of Zweden of wel, dat het ging langs radiografische weg?

A. Neen.

48185. De Voorzitter: Wie was die contactpersoon?

A. Wij noemden de man *Hendrik*. Dat zou ik thuis nog moeten nagaan, want ik heb wel gegevens over die persoon, maar ik heb geen tijd gehad om die op te diepen.

48186. De Voorzitter: Het zou een ons bekende figuur kunnen zijn.

A. Ik geloof niet, dat de zaak voor u veel nieuwe aanwijzingen geeft. Wij hebben getracht het uit te zoeken in Londen. Wij hebben

wel eens gedacht, dat hij langs de Belgische weg inlichtingen bracht in Londen. Hij opereerde nogal veel in België.

48187. De Voorzitter: Daarvan hebt u geen nadere gegevens?

A. Neen.

48188. De Voorzitter: Wanneer bent u in Londen aangekomen?

A. Dat is begin September 1943 geweest; wij hebben ongeveer drie maanden in Stockholm gezeten.

48189. De Voorzitter: Bent u gelijk met de anderen doorgereisd?

A. Ja, vrijwel, maar wij zijn niet met dezelfde gelegenheid gegaan. Een tijdlang in de zomer is er geen verbinding geweest tussen Stockholm en Engeland vanwege de korte nachten. Toen is de heer *Pot* vooruitgegaan met een Mosquito, die een postverbinding op Stockholm onderhield en toen is korte tijd daarna de Zweedse luchtlijn op Schotland geopend. Toen ben ik met die Zweedse luchtlijn gegaan; de heren *van der Wijck* en *van Houten* zijn twee dagen later gegaan.

48190. De Voorzitter: Hebt u toen niet, in Zweden aangekomen, mededelingen gedaan over de arrestatie op 1 April 1943 van de heren *Vorrink*, *Joekes*, *Ringers*, enz.?

A. Die heb ik niet gedaan. Ik weet, dat dr. *van Royen*, de tegenwoordige ambassadeur, kort voor mijn vertrek contact met mij heeft gezocht; ik kon toen niet en toen is op mijn verzoek de heer *van Houten* naar dr. *van Royen* gegaan en heeft enige mededelingen in ontvangst genomen, maar de heer *van Houten* heeft het niet aan mij verteld. Wij gingen van het standpunt uit, dat het beter was niet zonder noodzaak wetenschap over meer dan één persoon te verdel. Hij kon het wel kwijt raken, waar het nodig was.

48191. De Voorzitter: Aan wie de heer *van Houten* het bericht heeft medegedeeld en hoe het in Londen is gekomen, weet u niet?

A. Neen; ik weet alleen, dat de heer *Somer*, toen ik net vertrokken was uit Zweden, in Zweden gekomen is en met de heren *van der Wijck* en *van Houten* gesproken heeft.

48192. De Voorzitter: Volgens de gegevens, die ik heb, is het tevoren per brief doorgegeven. De consul-generaal heeft 6 Juni 1943 een brief gestuurd aan de Minister-President, inhoudende, dat de heer *van Houten* uit Nederland gekomen was en dat deze hem namens dr. *van Royen* de mededelingen had gedaan, die ik zoëven heb aangeduid. 6 Juni heeft de consul-generaal dat bericht doorgegeven aan Londen. Maar dat is u persoonlijk niet bekend?

A. Neen; ik weet alleen, dat ik aan de heer *van Houten* heb gevraagd naar dr. *van Royen* te gaan en dat ik het verder voor zijn rekening heb gelaten.

48193. De Voorzitter: Wat hebt u in de daaropvolgende jaren in Londen gedaan?

A. Ik heb mij, in Londen aangekomen, bij het strijdend gedeelte willen voegen, maar er werd een geweldige greep op mij gedaan door het Militair Gezag, dat juristen nodig had. Ik ben nog drie maanden bij de Engelse artillerie geweest. Verder heb ik in verschillende commissies gezeten en ook nog in de rechtbank, terwijl ik ook lid ben geweest van de buitengewone raad van advies. In September 1944 ben ik met de Prins naar het continent gegaan.

48194. De Voorzitter: Wat voor taak hebt u bij het Militair Gezag gehad?

A. Ik zat in de juridische afdeling, maar was meer in het algemeen contactpersoon voor generaal *Kruls*, als hij bepaalde vertrouwelijke onderwerpen wenste te behandelen.

48195. De **Voorzitter**: En later, na de bevrijding — ik kom nu tot het punt, dat ik speciaal niet u wilde behandelen — bent u lid geweest van de commissie-*le Poole*?

A. Ik ben geen lid geweest van de commissie-*Ze Poole*. Ik heb gezeten als militair secretaris bij de Minister-President, eerst bij prof. *Schermerhorn* en later bij dr. *Beel*; daar zat ook de heer *Moolenburgh* als marineman. Intussen, nu u mij dit zegt over de commissie-*le Poole*... in de laatste tijd van het Kabinet-Schermerhorn is de kwestie van het England-Spiel nog eens ter sprake gekomen.

Toen is een van die twee mensen, die het eerst gepakt zijn, bij de heer *Schermerhorn* geweest. Ik weet hun namen niet meer; het zijn die mensen, die later uit een concentratiekamp zijn gekomen.

48196. De **Voorzitter**: U bedoelt Lauwers en van der Reyden?

A. Ja. Ik heb alleen met Lauwers te maken gehad. Die is toen bij de heer *Schermerhorn* geweest en heeft ook met ons gesproken. Hij heeft gevraagd of zijn zaak niet kon worden onderzocht. Hij zei: Men kijkt mij over dat geval schieft aan, want men zegt: Jullie zullen wel iets met die Duitsers meegeknoeid hebben, want anders waren jullie er niet levend afgekomen; de rest is allemaal dood. Hij zei, dat zijn zaak goed was en dat zij onderzocht moest worden. Toen heeft de Minister-President een commissie ingesteld onder voorzitterschap van de heer *le Poole*, waarin de heer *Moolenburgh* en ik zitting zouden nemen. Wij hebben inderdaad getracht die zaak tot klaarheid te brengen, maar de grote moeilijkheid, die direct bleek, was, dat er een vacuüm in Engeland was en dat, wat de sleutel moest zijn om te zien of de heer Lauwers gelijk had of niet, ontbrak. Daardoor zijn wij eigenlijk in het werk blijven steken.

48197. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat u in het bijzonder ook bent blijven steken, omdat de commissie op een gegeven ogenblik had besloten aan de heer *Schilp* van de M.I.D. een aantal vragen voor te leggen en dat de heer *Schilp* zich toen heeft beroepen op zijn geheimhoudingsplicht?

A. Ik geloof wel, dat dit gebeurd is, maar het kan zijn, dat dit gebeurd is tijdens mijn afwezigheid in Indië.

48198. De **Voorzitter**: U bent dus wel lid geweest van die commissie?

A. Ik aarzel even, nu u over die commissie-*le Poole* spreekt. Ik weet wel, dat er vragen in de Kamer zijn gesteld. Door wie ook weer?

De **Voorzitter**: Door de heer *le Poole* zelf.

A. En die vragen zijn toen beantwoord.

48199. De **Voorzitter**: Die hadden niet alleen betrekking op het geval-*Lauwers*, maar op het England-Spiel in het algemeen.

A. Uit het antwoord op die vragen door de Minister-President zou, geloof ik, iets moeten blijken over het instellen van een commissie.

48200. De **Voorzitter**: Het ging mij er om of u lid van die commissie bent geweest. De heer *le Poole* heeft ons verteld, dat die commissie inderdaad is ingesteld en dat zij tot taak had het instellen van een onderzoek naar het England-Spiel. Dat is dus iets ruimer dan wat u zeide over het geval-*Lauwers*.

A. Dat is de aanleiding geweest.

48201. De **Voorzitter**: Hij heeft hier gezegd:

„Ik ben van deze commissie voorzitter geworden, terwijl daarin voorts zaten overste mr. P. J. Six, verbonden aan het Kabinet van de Minister-President, en de kapitein-luitenant ter zee C. *Moolenburgh*.”

Dat is dus wel juist.

A. Ja, dat klopt. Die commissie heeft inderdaad heel weinig kunnen uitrichten, omdat wij stuitten op die vaagheid in Engeland.

48702. De **Voorzitter**: Nu is er ook de volgende kwestie. De heer de Graaf, u waarschijnlijk wel bekend, ..

A. „Carnaval der Desperado's”

De **Voorzitter**: .....heeft hier verklaard, dat op 28 Februari 1946 het Bureau Bijzondere Opdrachten werd geliquideerd en dat toen van dit bureau een kist met stukken is gegaan naar het Bureau Nationale Verligheid. Daarover is heel veel te doen geweest, want de heer

de Graaf he-ft gezegd, dat in die kist een massa rapporten zaten, die betrekking hadden op het England-Spiel en in het bijzonder op een onderwerp, dat hem zeer ter harte ging, nl. de z.g. Bingham-kwestie.

A. Ik weet, dat het een sterke verdenking van de heer *de Graaf* is, dat Bingham relaties hier in Nederland zou hebben gehad.

48203. De **Voorzitter**: De heer de Graaf had een vermoeden, dat de in Engeland werkende *Bingham* in Nederland een familielid zou hebben, niet wie een zeker verband zou kunnen hebben bestaan.

Hij zei, dat in die kist ook rapporten daarover zaten, maar dat hebben wij tot nu toe niet bevestigd kunnen krijgen. De heer de Graaf heelt verder te kennen gegeven, dat hij het vreemd vond, dat de werkzaamheden van het Bureau Bijzondere Opdrachten volkomen gestaakt werden op 28 Februari 1946, niettegenstaande het feit, dat de afwikkeling nog niet klaar was. Hij zegt daaromtrent verder:

„Uiteraard moesten de bevelen worden opgevolgd en dat is ook gebeurd, maar de taak was niet afgelopen en zeker niet dit onderzoek; ook andere dingen zijn nog niet klaar.”

Toen heb ik gevraagd: „Hebt u een bepaalde wenk gekregen om dit onderzoek te staken?”, waarop hij antwoordde:

„Niet toen. Toen wij later na de opheffing van het bureau ons in verbinding hebben gesteld met de Minister-President, met de secretaris van zijn Kabinet, mr. Sanders, en met de leden van de commissie-*le Poole* — ik meen, dat overste *Six* daartoe behoorde, ook met Fock heb ik gesproken —, toen heb ik wel begrepen, dat het aanbevelenswaardig werd geacht deze kwestie volkomen los te laten. Ik ben dikwijls in het kabinet geweest, heb veel brieven geschreven en heb zelden antwoord gekregen. Ik heb wel eens antwoord gekregen van de Minister-president, maar verder heb ik nooit antwoord terugontvangen op de ellenlange aide-mémoires en uiteenzettingen over deze kwestie aan de overste *Six* b.v. Dat vond ik in zovere onaangenaam, omdat hierbij een zeer belangrijke kwestie betrokken was.”

Ik heb toen gevraagd: „In welke qualiteit deed u dat? Uw functie was toch opgehouden?” Hij antwoordde:

„Ja. Ik deed het o.a. voor luitenant Lauwers, als voormalig commandant van het continentale detachement B.B.O. en verder als reserve-officier.”

Dan gaat het verhoor verder door over die stukken. Daarin hebben wij gevonden een rapport van de heer de Graaf aan u, van October 1946. Dat gaat over Lauwers. Maar het komt hierop aan, dat de heer de *Graaf* heeft gezegd, dat hij na 28 Februari 1946, na de liquidatie van het B.B.O., er op is blijven aandringen, dat het onderzoek in de richting van de Bingham-theorie zou worden voortgezet, dat hij daarover ellenlange aide-mémoires heeft geschreven, bij voorbeeld aan overste *Six*.

A. De heer de Graaf kon heel lange stukken schrijven. Ik kende hem wel en de heer de Graaf heeft zijn verdienste, maar aan de andere kant is hij niet iemand, die zeer serieus onderzoekt of hij zijn bewijsmateriaal bij elkaar heeft, maar iemand, die van een bepaalde hypothese uitgaat en dan moet later die hypothese maar waar blijken te zijn. Als iemand met een dergelijke mentaliteit je bestormt met lange aide-mémoires en brieven, krijg je het gevoel: laat het mij eerst eens even bekijken, het is allemaal heel aardig, wat hierin staat, maar dat moet nog bewezen worden. De hoofdkern van de zaak echter zit vermoedelijk in Engeland. Wij zouden aan Engeland moeten vragen of ze ons een boekje over de zaak zouden willen open doen. Maar we hadden gehoord van een brandje in Whitehall, waarbij allerlei dossiers zijn zoek geraakt.

48204. De **Voorzitter**: Dus een brand bij de Engelse dienst?

A. Ja.

48205. De **Voorzitter**: Er wordt wel eens gezegd: bij de Nederlandse dienst. Daarover is dus geen misverstand mogelijk: het is dus een brand geweest bij de Engelse dienst?

A. Ik heb altijd gehoord: bij de Engelse dienst.

48206. De **Voorzitter**: Dus u hebt het ook gehoord?

A. Ja. Toen de commissie-*Ze Poole* werd ingesteld, is er een vergadering geweest van een Ministeriële commissie, die heette toen de Raad voor Oorlogvoering, waarin ook militaire commandanten zaten, de chef van de Generale Staf en de commandant Zeemacht.

In die commissie is toen naar voren gekomen, dat het moeilijk zou zijn het bewijsmateriaal te krijgen. Dat is speciaal door Marine

gezegd. Daar werd door Minister *Meynen* gezegd, dat hij van de heer de Graaf inlichtingen had gekregen, dat deze zaak nog zou zitten bij de dienst van de heer *Schilp*. Toen heeft de heer *Meynen* tegen de heer *de Booy*, Minister van Marine, gezegd: Jullie moet het hebben. Toen is er geantwoord: Wet is naar de Engelsen gegaan en bij de brand in *Whitehall* is het verbrand.

48207. De *Voorzitter*: Waarschijnlijk zal Marine niet gezegd hebben: Het is naar de Engelsen gegaan. Het is vermoedelijk zo geweest, dat Marine een aantal documenten nooit gehad heeft, maar dat deze altijd in de Engelse sfeer geweest zijn.

A. Precies, zo zal het zijn geweest.

48208. De *Voorzitter*: Het is dus zo, dat na de opheffing van het B.B.O. de heer *de Graaf* u nog een aantal stukken over de zaak, die hem ter harte ging, is blijven toezenden?

A. Zoals hij het zegt, dat hij mij overstroomd heeft met stukken, daarvan heb ik geen herinnering. Ik heb wel eens wat gekregen; het waren vaak repetities van vorige dingen, maar het staat mij niet bij, dat hij in die stukken iets over de *Bingham*-theorie heeft gezegd. Ik heb, geloof ik, pas voor het eerst over de *Bingham*-theorie gehoord, toen ik uit Indië in Nederland terugkwam, dat was Mei 1948. Toen heb ik geluiden opgevangen, dat men beweerde, dat *Bingham*, toen hij in Londen werkzaam was, een broer had in Holland.

48209. De *Voorzitter*: En dat was voor u een nieuwe zaak, toen u dat hoorde?

A. Inderdaad. Ik las die stukken van de heer de Graaf wel, maar er stond niets in over de *Bingham*-theorie.

48210. De *Voorzitter*: Het stond meer in verband met Lauwers?

A. Inderdaad.

48211. De *Voorzitter*: Wanneer de heer de Graaf hier in de eerste plaats heeft gezegd: ik heb een aantal documenten, betrekking hebbende op de *Bingham*-zaak, naar het B.N.V. gebracht, dan blijkt, dat daarvan heel weinig is terug te vinden. Maar wanneer hij in de tweede plaats zegt: ik ben, nadat het B.B.O. is opgeheven, blijven schrijven naar het Kabinet van de Minister-President en heb uiteenzettingen gestuurd aan overste Six, dan zegt u: hij heeft mij wel benaderd in brieven en andere stukken, maar daarin niet geschreven over de *Bingham*-theorie?

A. Dat kan ik mij bepaaldelijk niet herinneren. Het is mogelijk, dat hij in die schriften een bepaalde verdenking tegen *Bingham* naar voren heeft gebracht.

48212. De *Voorzitter*: Maar niet als hoofdzaak?

A. Niet als hoofdzaak en zo geconcretiseerd; als hij gezegd had: *Bingham* heeft in Nederland die en die gehad, met wie hij contact had, had het op de weg van de commissie-le Poole gelegen het te onderzoeken. Wij hadden juist behoefte aan andere bewijsmiddelen, zeker in Nederland. Ik mag niet van mij zelf aannemen, dat wij dit geweten zouden hebben en er geen werk van zouden hebben gemaakt.

48213. De *Voorzitter*: Ik heb aan de heer de Graaf gevraagd. Hebt u een bepaalde wenk gekregen om het onderzoek te staken? En dan antwoordt hij: Niet toen, en geeft dan het verhaal over de schriften, die hij nog opgemaakt en verzonden heeft, zonder dat dit enig succes opleverde; daaruit zou men misschien kunnen afleiden, dat hem te kennen is gegeven, dat hij zich van die zaak verder te onthouden had. Is u er iets van bekend, dat dit hem is medegedeeld?

A. Ik kan u wel een beeld hiervan geven. Ik meen, dat in dezelfde vergadering, waarin tot het instellen van de commissie-Ze Poole is besloten, Minister *Meynen* heeft gezegd: „Ik heb het Bureau Bijzondere Opdrachten opgeheven” — ik zelf weet niet meer, om welke reden —; „dus door dat bureau kan het onderzoek niet meer worden ingesteld”. Vervolgens is uit deze constellatie de commissie-Ze Poole geresulteerd, die op verschillende ogenblikken werd benaderd door de heer de Graaf met soms min of meer geëxalteerde uiteenzettingen. Het kan best zijn, dat ik aan de heer de Graaf heb laten merken: u hebt geen bevoegdheid meer om u hierin te roeren; dat moet de commissie doen, richt u dus met de feiten tot de commissie. Ik had altijd enigszins het gevoel bij de heer de Graaf, dat hij het onderzoek niet wilde loslaten. Toen de commissie-le Poole er eenmaal was, heb ik mij op het standpunt gesteld: de commissie moet zien te bereiken, wat binnen haar bereik ligt, maar zij moet niet meer van het instrument van de persoon de Graaf gebruik maken.

48214. De *Voorzitter*: Als er in die geest iets te kennen is gegeven, is dat volgens u dus alleen een opmerking, die uwerzijds is gemaakt en is dat niet iets, dat b.v. van de Minister uitging?

A. Het is natuurlijk mogelijk, dat de Minister-President in een particulier onderhoud met de heer de Graaf daarover ook iets heeft gezegd. Daarvan is mij echter niets bekend. Het ligt eigenlijk wel enigszins in de lijn, dat, als het bureau, waaraan hij verbonden was en dat aanvankelijk het onderzoek in handen had, werd opgeheven, het onderzoek niet door de heer de Graaf werd voortgezet, maar door anderen werd gedaan.

48215. Jonkvrouw *Wttevaall van Stoetwegen*: Waar zijn de stukken van de commissie gebleven?

A. Voor zover die er zijn, moeten zij in het archief van het Kabinet van de Minister-President zijn.

48216. Jonkvrouw *Wttevaall van Stoetwegen*: U hebt gezegd, dat u over *Bingham* ook al in Londen had gehoord. Hebt u hem ontmoet?

A. Ik hem hem één keer ontmoet, in het najaar van 1943.

48217. Jonkvrouw *Wttevaall van Stoetwegen*: Was hij toen nog in functie?

A. Ik geloof, dat hij toen nog in functie was. Ik herinner mij, dat ik mij voor deze man heb geïnteresseerd. Dat is geweest op een ogenblik, waarop de heer van *Houten* zei: Ik heb het gevoel, dat dat zaakje niet helemaal zuiver is. Ik wilde die mijnheer wel eens zien. Of hij een betrouwbare of onbetrouwbare indruk op mij heeft gemaakt, kan ik niet zeggen.

48218. Jonkvrouw *Wttevaall van Stoetwegen*: Hebt u de theorie, die de heer *de Graaf* over *Bingham* heeft, namelijk, dat hij in Nederland een neef of een broer zou hebben, ook in Londen gehoord?

A. Neen.

48219. Jonkvrouw *Wttevaall van Stoetwegen*: Was er rust om zijn persoon?

A. Er is inderdaad een periode geweest, waarin het Bureau Inlichtingen kritiek oefende op de dienst van kolonel de Bruyne en waarin zij zeiden: U wordt voor de gek gehouden. Daarvoor hadden zij enige aanwijzingen. Ik geloof, dat het telegrafisch was doorgekomen. Dat resulteerde tenslotte in de overkomst van *Ubbink* en *Dourlein*. Ik heb *Bingham* ongeveer in October of November 1943 gezien. Ik meen, dat het was na een lezing, die ik zelf in het *Netherlands House* in Londen heb gehouden. De reden, waarom ik naar die *Bingham* wilde kijken, hing samen met een zekere verdenking, maar die was toen nog niet bewijsbaar.

48220. De *Voorzitter*: Verder hebt u direct met de Inlichtingendienst niet te maken gehad?

A. Ik heb wel voor generaal *Kruls* contact gehad met de Inlichtingendienst. Wij wisselden wel veel gedachten uit. Maar wat bij de dienst zelf gebeurde, kan ik natuurlijk niet zeggen.

48221. De *Voorzitter*: U hebt nu gehoord, over welke punten wij u vragen hebben willen stellen; wanneer u zelf nog iets te zeggen hebt, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn, wil ik u daartoe gaarne de gelegenheid geven.

A. Als men mij vraagt: Hoe ging het eigenlijk met die Inlichtingendiensten, waarbij zoveel brokken zijn gemaakt, dan zeg ik toch altijd: men moet niet vergeten, dat die zaak in haar geheel van de grond af, improviserend, opgebouwd moest worden. Men kan misschien in beschermende termen zeggen, dat er wel eens verkeerde mensen in gezet zijn, dat er dus een zekere culpa in eligendo was, maar dat men het die mensen niet kan verwijten, omdat de beschikbare krachten dun gezaaid waren: het is pas op de duur beter geworden, zeker bij B.I. Ik geloof, dat in het laatste stadium de zaak bij het B.B.O. pas bevredigend is geweest.

De *Voorzitter*: Ik zeg u dank voor de verstrekte inlichtingen. *cri* ik sluit het verhoor.

P. TH. SIX.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTewaall van STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 3 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIKUS KNOPPERS,
oud 41 jaar, wonende te Blaricum,
radio-electrotechnicus, adjunct-directeur van een N.V.

Hij legt de eed af als getuige.

48222. De **Voorzitter**: U bent in de loop van de oorlog naar Engeland gegaan?

A. Jawel.

48223. De **Voorzitter**: Van die gebeurtenis zouden wij gaarne een verslag willen hebben, dus een uiteenzetting van de aanleiding daartoe. Van de wijze, waarop uw reis verlopen is en van de ervaringen, die u daarna in Engeland hebt opgedaan.

Het lijkt mij het best, dat ik u direct het woord geef om met uw uiteenzetting aan te vangen. Wanneer een bepaald punt mij daartoe reden geeft, zal ik daar tussendoor wel de nodige vragen stellen.

A. Het zal een heel verhaal zijn. Ik moet eerst terugrijpen tot vóór 1940. Ik ben in 1939 beroepsmilitair geworden bij de militaire luchtvaart. Vandaar ben ik in de mobilisatie naar Rotterdam gegaan en later bij de afwikkeling bij het territorium afwikkelingsbureau in Maartensdijk geweest. Commandant was overste *Koppert* van de luchtvaart. Er werd toen gedaan aan . . . ondergronds werk wil ik het niet direct noemen, maar er werden pamfletten gemaakt, ondergrondse lectuur gestencild. In Maartensdijk werd dat gedaan. *Voûte* is daarbij gearresteerd. In Mei of April 1941 zijn wij met afwickelen opgehouden. Toen wilde men mij hebben voor de Opbouwdienst, die de Arbeidsdienst werd. Daar voelde ik niet veel voor en toen ben ik de dienst uitgegaan. Ik kreeg geen wachtgeld, want ik was ondertussen uitgetrokken. Ik heb toen veel contact gehad met de overste *Koppert*.

48224. De **Voorzitter**: Wat was uw rang in dienst?

A. Sergeant-majoor, opzichter tweede klasse. Ik ben als opzichter tweede klasse aangesteld bij de luchtvaart speciaal voor de radiotelegrafie. Ik heb toen met de overste het land doorkruist en alle mogelijke dingen gedaan, die eigenlijk de moeite niet waard waren. Wij zijn achter de muziekinstrumenten van de stafmuziek aan geweest en dergelijke dingen, waarover hoog opgegeven werd. Ik reed altijd in een auto en daar was ook dikwijls de heer *Poortvliet* bij.

48225. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was de heer C. F. *Poortvliet*.

48226. De **Voorzitter**: Wat had hij daarmee te maken? Was hij ook op het Afwikkelingsbureau?

A. Neen, dat was iemand, die veel contact had met overste *Koppert*. Hij heeft voor de luchtvaart verschillende dingen bewaard, o.a. de Militaire Willeinsorde. In 1942 was mijn geld op. Men heeft gevraagd, of ik bij de N.S.F. terug wilde komen, maar daar voelde ik niet veel voor, want die werkte voor de Duitsers. Men heeft mij ook voor het vliegveld Eindhoven gevraagd, maar dat heb ik ook niet

gedaan. Ik ben gaan reizen in vulmaterialen, maar dat ging niet zo best. Ik ben ten slotte voor mij zelf begonnen en dat ging beter. Op een gegeven ogenblik kwam bij mij thuis een zekere mijnheer *Ridderhof* op bezoek.

48227. De **Voorzitter**: Noemde hij zich ook zo?

A. Ja, hij noemde zich *Ridderhof*. Hij zei tegen mijn vrouw — ik was er niet —, dat hij mij nodig had. Toen heeft hij zitten praten en zich voorgedaan als een Bellamist. Het was allemaal heel mooi. Hij moest niets van de moffen hebben. Toen zei mijn vrouw, dat wij dat ook niet moesten. Toen ik 'savonds dat verhaal hoorde, zei ik tegen mijn vrouw, dat zij heel onvoorzichtig was geweest. Hij zei, dat hij gestuurd was door overste *Koppert*.

48228. De **Voorzitter**: Dat had u kunnen verifiëren.

A. Dat heb ik ook gedaan en dat klopte. Volgens het verhaal zou hij in de trein met de overste kennis hebben gemaakt. De overste droeg zijn ridderorde en toen had *Ridderhof* gezegd: U loogt daar nogal groot mee; u is nogal onvoorzichtig. Neen, zei de overste, dat ben ik niet, want ze doen me toch niets. In ieder geval, zij moesten elkaar eens spreken. Toen heeft de overste gezegd: U kunt mij altijd bereiken via *Knoppers* in Blaricum. Dat kwam voor *Ridderhof* gemakkelijk uit, omdat hij zelf in Blaricum woonde, ik meen bij zijn moeder, maar het kan ook bij de ouders van zijn vrouw zijn geweest. Ik heb het onmiddellijk geverifieerd en het klopte inderdaad. *Mij* had bekenden in Blaricum, die ik ook kende. Hij beweerde, dat hij een neef was van een bepaald iemand. Ik heb het aan ambtenaren op het gemeentehuis gevraagd en het klopte. Het zag er behoorlijk uit. Ik heb die mail dus ontvangen en over hem verschillende berichten doorgegeven, die ik kreeg. Wij vonden dat indertijd allemaal belangrijk, maar achteraf bleek het niet zoveel te zijn.

48229. De **Voorzitter**: Had hij zich bij u aangediend als iemand, die berichten naar Engeland kon doorsturen?

A. Ja. Hij zei, dat hij berichten naar Engeland kon krijgen.

Hij kon ook zorgen voor bonnen voor onderduikers; die dingen kwamen prompt en dat ging blijkbaar nogal gemakkelijk. Ik zag hem meestal éénmaal per week. Hij vertelde, dat hij smokkelde tussen België en Holland; dat was toen natuurlijk geen bezwaar. Hij kwam meestal des Maandags in Holland; dan beide hij op of hij stuurde een briefje te voren: kan je mij daar en daar zien? Het was niet de moeite waard, wat hij had. Dan wilde hij overste *Koppert* weer zien. Dan sprak ik af, dat wij hem in Utrecht zouden zien; dan waren *Ridderhof* en ik er, maar overste *Koppert* kwam niet. Als ik het hem dan vroeg, zei hij: ik had geen tijd. Ik heb ze nooit samen gezien.

48230. De **Voorzitter**: Waar schreef u dat aan toe?

A. Aan de buitengewone voorzichtigheid van overste *Koppert*. Hij was een buitengewoon voorzichtig mens.

48231. De **Voorzitter**: Maar dat gesprek in de trein was toch minder voorzichtig?

A. Waarschijnlijk wel, maar hij blufte ook wel graag. Hij wilde ook graag de goede man zijn.

48232. De **Voorzitter**: Dus voor zo'n gesprek was hij wel te vinden, maar om verder zaken te doen, was hij veel voorzichtiger.

A. Ja. Dat is toen zo'n maand of zes doorgegaan, precies weet ik het niet meer. Er is destijds in Engeland een heel rapport over gemaakt. Toen kreeg ik op zeker moment een telefoontje, of ik hem in Hilversum kon ontmoeten. Dat heb ik gedaan. Hij zei: ben je een goed vaderlander? Ik zei: dat weet je wel. Hij vroeg: Wil jij naar Engeland gaan voor mij? Ik zeg: waarvoor? Hij zei: er moet iemand naar Engeland gaan voor instructies, die wordt dan gearachuteerd; daarvoor ben jij wel een vent; ik zal dat doorgeven aan Engeland.

Ik zei: goed. Ik mocht het tegen niemand vertellen en wij spraken af: als het zou doorgaan, zou hij mij opbellen met de boodschap, dat het pakket afgezonden moest worden. Dan zou ik de volgende dag in Breda moeten komen.

48233. De **Voorzitter**: Kunt u bij benadering een datum opgeven, wanneer dat is geweest?

A. Dat is erg moeilijk, want het is al lang geleden, maar het moet zijn geweest begin April 1943. Toen heb ik gewacht — ik had hem na die tijd nogal eens weer gezien — en op een gegeven ogenblik, op een Zondagavond, kwam het telefoontje, dat Dinsdag het pak verzonden moest worden. Dat was 13 Juli. Toen ben ik gegaan. Alles was klaar. Ik had mijn vrouw gezegd, dat ik kans had te moeten onderduiken, want ik moest eigenlijk als krijgsgevangene weg zijn. In Blaricum kent ieder iedereen. Ik ben bij de luchtbescherming gegaan, maar ik had geen tijd en meestal deed een ander mijn dienst. Ik was echter officieel de man, die er zat, maar ik betaalde een ander daarvoor. Zo kon ik er uit.

Ik ben toen dus op pad gegaan en was ongeveer half twee in Breda, al twijfel ik nu, of het Breda of Tilburg was. Het moet Tilburg zijn geweest, in het „Oranje-Hotel". Hij zat daar ook inderdaad aan de leetafel. We hebben samen een kop koffie gedronken. Onder de tafel door kreeg ik een paar papieren voor België, een carte d'identité of eenzelvebewijs.

Daar stond een naam op, die ik niet meer weet. Toen, even later, heb ik mijn naam daarin ingevuld. Er zat nog een mijnheer naast ons in de krant te lezen; die werd aan mij voorgesteld als ambtenaar van politie. We hebben torn met ons tweeën gegeten en gingen weg. Even later kwam die politieman op de motor voorbij. Ik moest opstappen en zo gingen wij naar de grens. Daar stopten we, zetten de motor bij een boer en toen gingen wij de grens over.

48234. De **Voorzitter**: Dat leverde geen moeilijkheden op?

A. Neen, dat ging best. Ik ben toen met de trein gegaan naar Turnhout; daar zijn we een café binnengegaan; daar kwam op een gegeven moment *Ridderhof* boven water; die heeft mij in een taxi meegenomen naar Antwerpen; vandaar ging het per trein naar Brussel. Daar hebben wij gelogeerd; hij woonde daar in een flatgebouw. De volgende dag heeft hij mijn papieren klaargemaakt, zodat ik door kon gaan naar Frankrijk.

48235. De **Voorzitter**: Vond u het niet vreemd, dat hij in Blaricum woonde en in Brussel?

A. Neen. Hij smokkelde ook. In Blaricum woonde hij bij zijn ouders of schoonouders; zijn adres was Blaricum, maar hij woonde in Brussel.

De volgende dag ben ik in Brussel gebleven en de daaropvolgende dag kwam 's morgens een jongeman mij halen; met riem ging ik naar de Belgische kant van de grens. *Hollevoefs* noemde die jongeman zich.

48236. De **Voorzitter**: Heeft die eerste passeur, die u over de Nederlands-Belgische grens heeft gebracht, zich nog voorgesteld?

A. Neen; er is wel een naam genoemd, maar die weet ik niet.

48237. De **Voorzitter**: Dus u was toen aan de Franse grens?

A. Ja, aan de Belgisch-Franse grens. Aan de Belgische kant zijn wij gecontroleerd in een manufacturenzaak. In een café hebben wij een glaasje bier gedronken en zijn toen over de grens gewandeld; er stond daar een timmerfabriek, waar deuren werden gemaakt. Daar hebben wij kennis gemaakt, want de passeur moest terug; de fabrieksmensen moesten er verder voor zorgen. Wij zijn toen doorgeslagen naar de tandarts. De jongeman is direct teruggegaan en de manufacturier ging mee naar de dentiste. Daar werd ik in een stoel gezet en werd er gecontroleerd of de papieren juist waren. Ik ben daar ook gaan eten en ik ben daar opgehaald door monsieur *Arnaud*.

48238. De **Voorzitter**: Heeft die u verder gebracht?

A. *Arnaud* heeft mij naar Parijs gebracht. Wij hebben met hem eerst kaartjes gekocht en zijn toen naar Parijs gegaan. Daar hebben wij wat rond moeten hangen.

48239. De **Voorzitter**: Was het in Parijs, dat u het wachtwoord: „Je viens de la part d'Alexandre" moest gebruiken?

A. Dat was in Parijs. *Arnaud* wist die wachtwoorden.

48240. De **Voorzitter**: Dan moest men antwoorden: „Alexandre le Grand", niet waar?

A. Ja.

48241. De **Voorzitter**: Dat heeft zich dus in Parijs afgespeeld?

A. Ja. Ik heb met *Arnaud* in een café gezeten en daar is die *Ridderhof* weer geweest. Hij is ook in Jeumont bij ons geweest.

48242. De **Voorzitter**: Was dat aan de Belgische kant?

A. Neen, aan de Franse kant.

48243. De **Voorzitter**: Hebt u hem daar voor het laatst gezien?

A. Het staat mij voor, dat ik hem in Parijs ook nog heb gezien, in Pont Sèvres, vlak bij Versailles.

48244. De **Voorzitter**: Welke indruk hebt u van *Arnaud*?

A. Dat was een Elzasser.

48245. De **Voorzitter**: Achtte u hem betrouwbaar of niet betrouwbaar?

A. Daar is weinig van te zeggen. Ik heb hem een paar keer gezien. Het klopte allemaal.

48246. De **Voorzitter**: Hebt u niet iets gemerkt, op grond waarvan u wantrouwen moest koesteren?

A. Omdat wij oponthoud hadden gehad, kwam de trein 's nachts om 1 uur in Parijs aan. Er was ook een curfew en wij moesten bij de Duitse stationswacht een papier met een stempel halen, dat wij een paar uur op straat mochten om een hotel te zoeken. Dat heeft hij ook gekregen.

48247. De **Voorzitter**: Wat voor papieren had u voor u zelf?

A. Een soort carte de travail en een carte d'identité, het Franse persoonsbewijs.

48248. De **Voorzitter**: Had u die in Parijs nieuw gekregen of onderweg?

A. Die heb ik in Brussel gekregen. Het was eigenlijk een kaart voor het gedeelte van Frankrijk boven de demarcatielijn. Beneden de demarcatielijn heb ik later andere gekregen.

De **Voorzitter**: Hier hebt u de kaarten.

A. Ik wist, dat zij er waren. Dit is mijn rijbewijs. Ik wil gaarne weten, of ik een G- of een GZ-nummer had. Daarover heb ik moeilijkheden met de provinciale griffie. Dit is een brief van mevrouw *Wolzak*. Die is van de Raad van Verzet. Ik dacht, dat *Arnaud* mij die in Versailles had gebracht.

48249. De **Voorzitter**: U ziet hier, als ik het goed begrijp, in dit dossier de verschillende documenten bij elkaar, die u bij u had en die u tot Londen bij u hebt gehouden.

A. Ween, die heb ik allemaal in Lyon afgegeven. Daar heb ik ze moeten achterlaten.

48250. De **Voorzitter**: Hoe zijn ze dan in Londen gekomen?

A. Met een koerier.

48251. De **Voorzitter**: Langs de officiële weg?

A. Ja, waarschijnlijk.

48252. De **Voorzitter**: Dat zijn toch allemaal stukken, die u.....

A. Die ik van Holland heb meegenomen tot Lyon. Behalve dit stuk; dat heb ik in Pont Sèvres gekregen.

48253. De **Voorzitter**: Dat is het stuk, waarop staat: Memorandum in zake het verzet in Nederland. Van wie hebt u dat gekregen?

A. Dat heb ik van *Ridderhof* of van *Arnaud* in Pont Sèvres bij Versailles gekregen.

48254. De **Voorzitter**: Het slaat op Nederlandse toestanden, dus het is waarschijnlijk, dat u het van *Ridderhof* hebt gekregen. *Arnaud* was een Fransman.

A. Ja, een Elzasser. In Parijs ben ik vastgelopen; dat adres klopte niet. Ik ben daar toen ondergedoken bij iemand van de Renault-fabrieken, die in Pont Sèvres woonde. Vandaar uit is *Arnaud* teruggegaan naar *Ridderhof*, want hij moest zeggen, dat ik niet door ging, terwijl ik toch verder moest naar Zuid-Frankrijk.

48255. De **Voorzitter**: Dus toen *Arnaud* terugkwam, had hij dat stuk ook van *Ridderhof* kunnen medebrengen?

A. Ja, ik meen mij ook te herinneren, dat *Arnaud* het heeft gebracht.

48256. De **Voorzitter**: In het rapport, dat ik hier over uw reis heb, staat: volgens mededeling van *Knoppers* zou hij vijf weken hebben gezeten bij *Nallot*.

A. Dit moet zijn *Allôt*, ingenieur bij de Renault-fabrieken. Deze stukken zijn mij gegeven als zijnde afkomstig van mevrouw *Doddy Wolzak*.

48257. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was mevrouw *Levie*, althans dit was haar eerste naam; ik geloof, dat zij zich tegenwoordig mevrouw *van Embden* noemt, maar haar meisjesnaam was *Wolzak*. Zo heb ik haar gekend in Nederland.

48258. De **Voorzitter**: Als werkende in de illegaliteit?

A. Ja.

48259. De **Voorzitter**: Dus dat u die brief van haar kreeg, was niet vreemd?

A. Neen, want zij wist het. Ik zei: ik ga naar Engeland, heb je nog wat mee te geven?

48260. De **Voorzitter**: Hebt u er achteraf een idee over of mevrouw *Wolzak* betrouwbaar was of niet? Of hebt u daarvan geen idee?

A. Daar heb ik mij nooit het hoofd over gebroken. Ik was overtuigd, dat zij betrouwbaar was.

48261. De **Voorzitter**: U weet niet, of zij met *Ridderhof* in contact stond?

A. Neen, zij kende *Ridderhof* niet.

48262. De **Voorzitter**: Die papieren zijn dan waarschijnlijk in werkelijkheid niet van haar afkomstig?

A. Neen, van *Ridderhof*.

48263. De **Voorzitter**: Wij lopen wat vooruit op de werkelijke gang van zaken, maar dit kan dus betekenen, dat het memorandum over de verzetsbeweging, dat u uit Nederland naar Engeland moest brengen, in wezen afkomstig was van de Duitsers?

A. Ja, van de S.D. Die visie heb ik ook.

48264. De **Voorzitter**: Waren er nog meer documenten dan deze?

A. Ja, dat wil zeggen: er waren nog twee microfotografen. Dat was van *Marcus*, de heer *Jeremiah II*.

48265. De **Voorzitter**: Wist u wat ze inhielden?

A. Ja, ik heb het precies geweten, want ik heb het in mijn rapport gezet. Die brieven zijn gelijk gekomen met die dingen. U ziet, dat ze hiertussen passen.

48266. De **Voorzitter**: Van wie zouden die brieven afkomstig hebben moeten zijn?

A. Van die *Jeremiah II* uit Amersfoort.

48267. De **Voorzitter**: Die ene fotokopie kan ik moeilijk ontcijferen, want dat is spiegelschrift. Bij nadere beschouwing zie ik nu, dat het hetzelfde is. Het zit dus dubbel in dit dossier, in spiegelschrift en gewoon schrift.

A. Het ene is een geschreven brief. Ze zijn beide geschreven.

48268. De **Voorzitter**: U kreeg dus twee micro-fotografen, bevattende de nota in zake het verzet in Nederland. Wat kreeg u nog meer mee?

A. Eigenlijk vrij weinig. Foto's van tanks zijn hier ook nog bij, maar waar die vandaan komen, weet ik niet. En hier is nog een briefje, dat ik nog even mag bekijken. Dat is waarschijnlijk van *van Vliet*. „Bloemen voor grootmoeder in dank ontvangen”.

48269. De **Voorzitter**: Ik heb het hier gecopieerd. Er staat o.a. het volgende in:

„Hallo *Henk*. Je ziet, de verbinding klopt; vrouw en kinderen prima; hierbij van *Dolly* een schrijven voor *Somer*. De bedoeling is: voor radio Oranje omroepen: de bloemen voor grootmoeder in dank ontvangen. Liefst ook over B.B.C. om 8 of 1 uur.”

Is het zo, dat, toen u dat memorandum in zake de verzetsbeweging kreeg, dat briefje er bij zat?

A. Dat heeft *Arnaud* meegebracht.

48270. De **Voorzitter**: Hoe werd de zaak aan u voorgesteld? Dat u alleen deze gegevens moest overbrengen of ook mondelinge boodschappen?

A. Ik zou naar Engeland gaan om instructies te halen en getraind te worden en dan terug te komen, speciaal om het verzet te coördineren.

48271. De **Voorzitter**: *Ridderhof* stelde het u dus zó voor, dat hier in Nederland een verzetsbeweging was en dat deze van de overkant richtlijnen nodig had, die u moest gaan halen?

A. Hij werkte zelf ook met één of meer verzetsgroepen samen. Nu was er van Engeland uit gevraagd iemand te sturen om instructies te halen, opdat het ondergronds verzet meer gecoördineerd en gecentraliseerd kon worden. Ik heb gezegd: dat vind ik stom, want hoe meer gedecentraliseerd hoe beter.

48272. De **Voorzitter**: Als u teruggekomen was, was u natuurlijk prompt ingerekend geworden!

A. Dan hadden ze mij eerst nog moeten hebben.

48273. De **Voorzitter**: Ja, maar als u gearachuteerd werd en u werd ontvangen?

A. Ik zou niet ontvangen zijn. Dat was geregeld. Ik ben boven Holland geweest, in de nacht van 11 op 12 November 1943. Ik heb niet gesprongen, daar er niet voldoende zicht was. Ik zou blind gedropt worden.

48274. De **Voorzitter**: Was dat ook met *Ridderhof* besproken?

A. Neen, dat wist *Ridderhof* niet. Toen ik te Londen kwam, was men in de veronderstelling, dat er iemand van de hoofdfiguren van de O.D. kwam. *Ridderhof* was in de veronderstelling, dat de overste *Kopperf* het hoofd van de O.D. was. Overste *Kopperf* had gezegd, dat ik zijn rechterhand was en dus dacht *Ridderhof*, dat ik de tweede man van de O.D. was. Hij dacht: Dat zit wel goed; die knaap kan ik naar Londen sturen. Toen ik in Engeland aankwam, vroegen zij: Bent u van de O.D.? Ik antwoordde: Neen, dat ben ik niet. Hé, dat is eigenaardig, groep die en die zegt: Wij sturen de tweede man van de O.D. en nu komt er een man en die zegt: Ik was niet bij de O.D. Dat vonden zij heel erg vreemd.

48275. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik. Maar de Duitsers lieten u gaan met het verzoek aan Engeland om u richtlijnen te geven, waarmee u terug moest komen. Dat begrijp ik ook, want dan hadden zij die richtlijnen in handen en konden zij zien, of zij daarmee verder konden spelen. Maar in dat stelsel moesten zij u, wanneer u terugkwam, natuurlijk direct kunnen opvangen. Dus zou ik zeggen, dat de afspraak moest zijn geweest, dat aan de Duitsers zou worden bekendgemaakt waar u gearopt zou worden.

A. Dat hadden zij ook gaarne gewild, maar ik ben veel te laat aangekomen in Engeland.

48276. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik niet. Ik bedoel, dat uit die gedachting voortvloeiende, dat *Ridderhof* tegen u gezegd had: U moet het zó regelen, dat, als u hier wordt gearachuteerd, een bericht wordt gestuurd van de overkant, zodat wij u kunnen opvangen.

A. Dat heeft hij niet gezegd.

48277. De **Voorzitter**: Heeft hij dat aan het goed geluk overgelaten?

A. Dat gebeurde toch altijd zo. Dit was een geval, waarin Engeland gevraagd had iemand te sturen.

48278. De **Voorzitter**: De Duitsers konden dus in de veronderstelling leven, dat, wanneer u gedropt zou worden, dat tevoren zou worden aangekondigd.

A. Ja, dan zouden zij het geweten hebben.

48279. De **Voorzitter**: Daar behoefde dus niet over gesproken te worden. Dat was, van de kant van *Ridderhof* bekeken, normaal.

A. Het was van zijn standpunt bekeken normaal. Zij hadden van alle droppings bericht gekregen. Ik heb zelf nooit de garantie gehad, dat er geen ontvangstcommissie zou zijn, maar het was niet waarschijnlijk, want wij hadden in dit speciaie geval sok geen containers bij ons.

48280. De **Voorzitter**: Ik begrijp het.

Nu meen ik ergens gelezen te hebben — ik kan mij niet herinneren, waarin dat geweest is; het kan ook zijn, dat het hier door een getuige is gezegd; in ieder geval staat het niet in uw dossier —, dat u ook een lepelje zou hebben meegenomen, waarop de uitgesneden beeldenaar van de Koningin stond, of iets dergelijks.

A. Bedoelt u van Engeland naar hier of van hier naar Engeland?

De **Voorzitter**: Van hier naar Engeland.

A. Neen. Ik dacht echter, dat ik meer bij mij had dan u hier hebt.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er is nog meer. Alstublieft.

A. „87. klopte niet. tot 3 x toe getracht zonder succes.”

Dat lijkt mij wel mijn eigen schrift. Zo zou ik precies hebben geschreven. Is dat misschien het ding van het hotel, waar wij gezeten hebben?

48281. De **Voorzitter**: U zei, dat u dacht nog iets anders bij u gehad te hebben.

A. Ja, dat waren die microphoto's en die brieven waren er ook bij. Ik heb enorm veel uit mijn hoofd geleerd. In die dagen konden we niet meer roken en ik ben daarvan een geweldig liefhebber. Ik had dit sigarettenpijpe, waar een buisje in zat; daar kon je dan wat mentol in doen. Ik heb veel van die sigarettenpijpes gemaakt. Ik maakte van het papier een balletje en stopte dat er in.

(De Voorzitter overhandigt een papier.)

Dit is er één van. In Londen heb ik het er uitgehaald en verwerkt in het rapport. Toen later die officiële documenten kwamen, ben ik binnengeropen en vroeg men mij: hoe hebt u dat allemaal zo woorde-lijk kunnen onthouden? Toen heb ik het hen laten zien. Het stond allemaal op die sigarettenvloetjes uit dat pijpje.

48282. De **Voorzitter**: Maar de vragen, betrekking hebbende op de instructies, die u moest halen, had u uit het hoofd geleerd?

A. Dat was heel eenvoudig. Men wist in Engeland, dat ik kwam, dat klopte allemaal goed. Toen ik in Gibraltar aankwam, was dat bekend.

48283. De **Voorzitter**: Laten wij het verhaal vervolgen van uw reis. U was in Parijs vastgelopen.

A. Ja; toen heeft *Arnaud* dat adres gevonden van die ingenieur van de Renault-fabrieken, *Allôt*. *Arnaud* is een paar maal geweest, maar er was geen nieuws en ik heb maar zitten wachten. Toen kwam hij op een keer en zei: ik kom je binnenkort halen, dat en dat zal het wachtwoord zijn. Dan ga je via Zuid-Frankrijk en Spanje naar Engeland. Een dag of tien daarna kwam er inderdaad een dame, die vroeg of *Alexander de Grote* er was. Die was er. Zij zei: mijn chef loopt buiten. Toen kwam er een Fransman, *George*, op de proppen, die een Frans advocaat moest zijn, een grote, zware, gezette man. Hij heeft eerst met *Allôt* en met mij gepraat en zei toen: het is goed, kunt u mee naar Parijs gaan, want er moeten nieuwe papieren voor u worden gemaakt en dan moet u vanavond mee naar Lyon. Ik ben met de trein naar Parijs gegaan en in een kapperszaak heb ik er nieuwe papieren gekregen. Ik ben toen weer teruggegaan naar Pont Sèvres, naar de familie *Allôt*. Daar heb ik gegeten; 's avonds ben ik weer naar Parijs gegaan en met de nachttrein naar Lyon.

48284. De **Voorzitter**: Alleen?

A. *George* en die dame waren er ook, maar die zaten in een ander gedeelte in die trein. Ik ben in een coupé neergezet; die Hollander moest maar zien hoe hij er kwam. Als de moiften komen en je slaapt maar vast genoeg, worden ze op het laatst ongeduldig; dan slaan ze maar eens of geven je een stomp. Die vent is niet wakker te krijgen, zeggen ze, ze gooien je wat scheldwoorden toe en gaan wel door. Dat lukte wel goed.

48285. De **Voorzitter**: Waar kwam u in Lyon terecht?

A. Weer bij die dame. Ik weet haar naam niet meer; haar man was, meen ik, aannemer.

Daar kwam die *George* ook weer boven water, ook twee Engelsen en nog een Kus. Wij waren op verschillende adressen, maar hebben elkaar een paar maal ontmoet, want wij zouden samen naar Perpignan gaan en dan de grens over. Er kwam ook nog een dame, een lange dame, die ons per trein bracht naar Perpignan.

48286. De **Voorzitter**: Maar aan wie hebt u uw papieren afgegeven in Lyon?

A. Aan de Franse *George*.

48287. De **Voorzitter**: Weet u geen verdere namen?

A. Neen. Hij zei: Die papieren gaan naar Engeland; ze zijn er waarschijnlijk eerder dan je er zelf bent, maar je hebt te gevaarlijke dingen bij je.

48288. De **Voorzitter**: Er zat dus niets anders op voor u?

A. Inderdaad, ik moest kiezen of delen, maar het is prima terechtgekomen. Deze dingen zijn echter na mij in Londen gelidomen; wanneer weet ik niet; ik kan alleen maar beoordelen, wanneer ik ze daar gezien heb. U zoudt dit b.v. aan kapitein *Lieftinck* kunnen vragen.

48289. De **Voorzitter**: Toen bent u via Spanje en Gibraltar verder gegaan?

A. Inderdaad.

48290. De **Voorzitter**: Hebt u daar geen moeilijkheden gehad?

A. Neen. De Engelsen hebben alles verzorgd; het was een illegale lijn, in handen van de Engelsen.

48291. De **Voorzitter**: Wanneer bent u overgegaan in handen van de Engelsen?

A. Wij zijn aus naar Perpignan gegaan; wij hebben ons verkleed in een park in een overall en zijn dwars door de 30 km brede, verboden strook langs de grens gegaan, waarbij we verschillende malen hebben gestopt; op een gegeven ogenblik moesten we er uit; daar stonden toen onze passeurs, die rekenden af met die kerels en toen ging het verder, de Pyreneeën in; het was een zware tocht, soms ging het op handen en voeten; enkelen zijn nog bewusteloos geworden van inspanning. Op de grens werden wij opgehaald door een Spanjaard; er werd weer afgerekend en zo ging het weer verder, een paar uur over de Spaanse grens; wij hebben nog een dag in een spelonk gezeten, toen weer een tijd gelopen en kwamen daarna op een autoweg, waar we werden opgehaald door een taxi, die ons verder bracht. 's Nachts hebben we in een wijnpersschuur geslapen en de volgende Zondag zijn we in Barcelona gekomen bij het Engelse consulaat. Daar waren een paar telegrammen voor mij van de Engelsen, waar wij bleven. Toen kreeg ik prioriteit om door te gaan naar Madrid. Daar heb ik Koninginnedag gevierd met de Engelsen. Woensdag ben ik naar Madrid gegaan met de consul in de auto; bij Madrid ben ik vooruitgegaan.

48292. De **Voorzitter**: Toen is, geloof ik, de reis vrij voorspoedig verlopen. Ik zie hier, dat u op de 11de September in Engeland bent aangekomen.

A. Ik wist niet meer, of het de 9de of de 11de was.

48293. De **Voorzitter**: Hoe was de ontvangst in Engeland?

A. Buitengewoon goed.

48294. De **Voorzitter**: Rent u in de Patriotic School opgevangen?

A. Neen, op het station in Liverpool door *Bingham*.

48295. De **Voorzitter**: Persoonlijk?

A. Ja. Buiten stond de kapitein *Snewing*. Die was toen nog luitenant. Die heeft mij meegenomen naar een flat dicht in de buurt. Ik weet niet precies waar het was; ik ben er na die tijd nooit meer geweest. Daar heb ik een nacht geslapen. Toen ben ik, geloof ik, bij de R.A.F. geweest voor verschillende inlichtingen. Daarna ben ik naar de Patriotic School gegaan.

48296. De **Voorzitter**: Was u toen vrij man?

A. Ja, toen ik op de Patriotic School geweest was.

48297. De **Voorzitter**: Bent u dat in Engeland gebleven? Heeft men u verder niet lastig gevallen?

A. Ik heb drie weken in de gevangenis gezeten.

48298. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat?

A. Het is als volgt gegaan. Ik heb al die rapporten gemaakt op het bureau van M.I.D., van kapitein *Lieftinck*. Daarna heb ik een training gehad als parachutist. Bij de eerste sprong heb ik mijn voet gekneusd. Ik moest binnen drie maanden terug. Ik had het zo geregeld, dat ik kon bewijzen, dat ik in die drie maanden, dat ik weg was, niet weg geweest was. Ik had de betalingslijsten van de luchtbeschermingsdienst getekend. Daar hebben de ambtenaren op het gemeentehuis aan medegewerkt. Dat was buitengewoon mooi. De andere handtekeningen van het overige personeel kwamen er omheen te staan. Ik wilde zo gauw mogelijk terug, want dat was zoveel gemakkelijker voor mij. Men wilde ook graag, dat ik terugging. Zij hebben mij 14 dagen gemasseerd, vóórdat ik behoorlijk lopen kon. Toen hebben zij gewacht op een geschikte maan. Ik heb de opdracht gekregen te trachten zoveel mogelijk contact met de ondergrondse beweging te krijgen. Ik zou mijn eigen telegrafist meekrijgen, zodat ik mijn eigen communicatie met Engeland had.

48299. De **Voorzitter**: Wie was die marconist?

A. Die jongen leeft niet meer. Ik kende hem heel goed.

48300. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Het was een Indische jongen. Zijn eigen naam was, meen ik, *Sanders* en zijn voornaam was *Bob*.

48301. De **Voorzitter**: Hebt u in die maanden na 11 September 1943 kunnen merken, dat men aan Engelse kant of aan Nederlandse kant enig wantrouwen had tegen uw zending?

A. Neen, maar het was toch wel zo, dat men *Ridderhof* niet vertrouwde. Toen ik terug zou gaan, kreeg ik de opdracht niet met *Ridderhof* in contact te komen.

48302. De **Voorzitter**: Hebben *Bingham* en *Lieftinck* in de gesprekken, die u met hen hebt gehad — u had natuurlijk gezegd, dat u tot deze tocht gekomen was door *Ridderhof* —, geen bedenkelijk gezicht getrokken?

A. Neen.

48303. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u bent nooit gewantrouwd?

A. Dat weet ik niet.

48304. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u hebt er geen last van gehad?

A. Neen, niet eerder dan na 11 of 12 November. Toen ben ik met een vliegtuig boven Holland geweest.

48305. De **Voorzitter**: Met *Sanders*?

A. Ja, en met nog een knaap, die ik niet kende. Hij ging alleen mee als saboteur. Hij moest een jaar opdrachten vervullen en zou dan weer teruggaan. Die knaap kende ik niet en ik had hem nooit eerder ontmoet, dus dat was die nacht voor het eerst. Toen zijn wij 's morgens weer teruggekeerd.

48306. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat wij niet konden landen; het was dicht van de mist. Het punt, waar ik wilde springen, had ik zelf vooraf bepaald, maar wij konden het niet vinden. Op een gegeven moment zei ik: laten wij hier maar springen, maar dat mocht niet en dat hebben wij toen ook niet gedaan. Wij gingen dus weer terug. Toen ben ik opgebeld vanuit Londen, of ik wilde terugkomen naar Londen. Er is toen een geweldige herrie geweest, waar ik persoonlijk niets van wist. Ze moesten de kleur van mijn sokken zien. Ik had bruine sokken, die er des avonds min of meer uitzagen of het khaki leek. Daar is geweldig over uitgevallen.

48307. De **Voorzitter**: Had u die sokken gekregen bij uw uitrusting in Engeland?

A. Ik geloof, dat ik die zelf in Engeland gekocht had. Je gaat in burger.

48308. De **Voorzitter**: Er zijn tal van agenten uitgezonden, die hun gehele burgerkleding hebben gehad van de dienst.

A. Verschillende dingen heb ik gekregen, maar andere dingen kocht je zelf. Ik moest mij eerst geheel uitkleden dan werd alles gecontroleerd op gewicht, merk, enz. en voor al wat niet goed was, kreeg je iets anders.

48309. De **Voorzitter**: Dus de betreffende officier werd een verwijt gemaakt, dat hij daarop niet had gelet?

A. Juist. Ze moesten toen vooral mijn sokken zien en daar is veel kabaal over gemaakt. heb ik gehoord. Toen vroegen ze of ik in plaats van die enkele knaan twee anderen wilde meenemen. Ik zei: Goed. Ze zeiden: U gaat alleen als de maan op een behoorlijke stand staat, anders gaat het niet door. We moesten dus net zo lang wachten tot de maan weer goed was, maar ik ben teruggegaan naar Londen. heb de griep gekregen en ben een osar dagen in bed gebleven. De dokter kwam geregeld en zei op zekere dag: Morgen mag ie er weer uit. Toen ben ik opgebeld of ik de volgende dag op het War Office wilde komen. Ik zei: Dat is goed. Het was een bericht van *Bingham*; hij zei: *Wells* komt je halen met de wapen. Dat was Zaterdag 3 December 1943. *Wells* kwam en zei: Mag ik je papieren hebben? Dat was heel gewoon, dat gebeurde dikwijls. Toen kreeg ik mijn eigen landingsbewijs terug. Er wordt een landingsbewijs opgemaakt als je aankomt, maar dat krijg je nooit te zien. Maar toen kreeg ik het in handen. Ik zei: Er staat *Knoppers* op, mag dat? Hij zei: In dit geval mag het.

Op het War Office komen gebeurde niet iedere dag; dat was al wat bijzonders en nu nog wel onder mijn eigen naam. Ik kwam dus op het War Office: daar werd een formulier ingevuld; we gingen wat gangen door en kwamen eindelijk in een kamer: daar werd ik alleen gelaten. Die *Wells* mocht daar niet bij blijven. Toen kwam een mijnheer binnen, die zei: Verteel het maar eens. Ik zei: Ik heb niets te vertellen, wat bedoelt u? Hij zei: Het was veel beter als ik het maar vertelde. want ze wisten het toch wel. Ik zei: Ik weet niet anders als wat ik al heb medegedeeld. Ik heb veertien dagen zitten schrijven; daar staat alles in wat ik weet. Hij zei: Neen, u heeft wat vergeten.

Wel, dat kar, niet veel zijn!

Ja, dat is toch zo: het is heel belangrijk. Hij wilde echter niet zeggen wat hij weten wilde en zei: Dan zal ik u voor een commissie moeten brengen.

Ik vroeg: Weet die commissie dan wat ze weten wil?

Ja.

Wel, dan gaan we daarnaar toe.

We gingen een lange gang door: aan het eind was een kamertje. Er waren een heleboel politie-agenten. Daar stond captain *Wells* ook weer. Ik kwam binnen met die man achter mij aan. Dan komt er een meneer, die zegt: Gaat u vrijwillig mee of moeten wij u arresteren?

Welneen, ik ga vrijwillig mee. We gingen naar een auto, die buiten stond te wachten en gingen rijden: we kwamen bij Scotland Yard. Of ik mijn zakken leeg wilde maken. Geen bezwaar. Ik moest de hele zaak uitpakken. Een soort van lijst werd er van getikt. Een der heren was weggegaan en kwam met een document terug, wat mij werd voorgelezen. Er stond in, dat ik op last van het Home Office als ongewenste vreemdeling uitgewezen werd. maar dat dit om veiligheidsredenen niet kon en ik dus gedetineerd zou worden, en dat ik geïsoleerd moest worden. Ik vroeg: Wilt u dat nog eens voorlezen? Dat deed hij. Heb je nog wat te zeggen? Neen, wat moet ik daarop zeggen? Toen gingen wij per auto naar een ander gedeelte van Londen, naar een binnenplein met schildwachten en prikkeldraad, vlak

bij Westminster. Weer alles uitpakken en gevisiteerd door een mindere, maar dat wilde ik niet; ik wilde door een officier gevisiteerd worden. Die kwam en toen dat klaar was, kreeg ik een paar dingen terug, zakmes o.a. en horloge: de rest ging in een enveloppe met een lijst er bij en ik kreeg een reçu. Toen gingen wij weer, door een deur, een plaats over, een trapje af naar het sous-terrain, onder de grond, waar een wacht zat. Zo ging het door een staldeurtje met hangsloten naar een cel, waar ik drie weken gezeten heb.

48310. De **Voorzitter**: Is u verhoord? Wat wilde men van u weten?

A. Dat is mij achteraf wel duidelijk geworden. Het klinkt misschien wat kinderachtig. Het zit zo: Wij hadden bij de sectie e-n oefening. Je werd, als je klaar was, het noorden van Engeland en Schotland ingestuurd, met je tweeën met een zendertje. Je moest dan iets afgeven aan een bepaald persoon in een bepaald hotel. Dan belden ze de politie van die plaats op: Wij hebben een idee, dat daar een paar Duitse spionnen zitten. Die lui kwamen dan kijken en haalden alles overhoop; je moest zorgen, dat je alles opgeborgen had. Je had ook een verzegelde enveloppe bij je; die mocht je niet afgeven. Er was iemand, die het vertikte die enveloppe af te geven en toen dachten ze later, dat die spoorloos verdwenen was. Ik dacht, dat zij het ook wilden proberen. Ik vond, dat zij het aardig in elkaar hadden gezet, juist vóór het weekend. Ik ging Zaterdagmiddag er in en dacht dat zij mij Maandagmorgen wel zouden komen halen. Ik vond het vrij normaal, dat ik daarheen ging. Toen het Maandagmorgen was, vroeg ik, of zij wat te roken hadden. Ik mocht roken en ik had niets meer te roken. Zij zeiden: Je moet bij de dokter komen. Ik zei: Ik heb geen dokter nodig, maar ik moest toch naar de dokter. Ik kwam bij de dokter en die zei: Kleed je uit. Ik vroeg: Waarvoor? Dat was order. Ik zei: Ik heb niets met orders te maken. Toen zei hij: Kleed je nou maar uit, want anders laat ik je uitkleden. Toen heb ik me helemaal uit moeten kleden. Toen heeft de dokter mijn gebit bekeken. Ik had die en die vullingen, ik was zo lang, zo breed en zo zwaar. Hij maakte een signalement en toen begon ik het benauwd te krijgen. Dat leek me wat raar. Toen ik in de cel terugkwam, vroeg ik de commandant te spreken, maar die heb ik niet te pakken gehad. Ik vroeg dat aan de duty officer, die elke avond in de cel kwam. Toen kwam er een sergeant en die heb ik een brief gegeven, die ik aan *Bingham* had geschreven, maar die is niet weggekomen. Toen werd ik 's Woensdags gehaald en ondervraagd. Toen had ik dus drie dagen in de gevangenis gezeten.

48311. De **Voorzitter**: Kreeg u toen een indruk over wat zij vermoedden en wat zij wilden weten?

A. Toen nog niet. Toen kwam die zelfde mijnheer, die mij eerst ook gevraagd had. Hij was nu in uniform. Hij zei: U hebt zo lang de tijd gehad om te denken, weet u het nu? Ik had er geen flauw idee van. Ik dacht, dat het een oefening was. De Engelsen hebben veel gevoel voor humor en hij vond het geweldig mooi. Hij begon toen van alles en nog wat te vragen. Over het laatste stuk van de tocht was mij geheimhouding opgelegd; dat mocht ik in die dagen niet vertellen. Toen wij dus aan Lyon kwamen, zei ik: Het spijt me, het gaat niet. Ja, maar je moet alles vertellen. Ik zei: Dat kan iedereen wel zeggen; ik heb hierover absolute orders; als *Bingham* zegt, dat ik het mag vertellen, zal ik het doen. Hij was er bij, toen die order werd gegeven. Ik ben over twee lijnen gekomen, eerst de ene en dan de andere. De ene wilde voor de andere de tweede lijn niet weten. Toen heeft hij die brief meegenomen voor *Bingham* en die heeft hij gegeven. Twee dagen later kwam hij terug met een brief van *Bingham*. Daarin stond, dat ik het wel gek zou vinden, dat ik daar zat, maar dat ik die mijnheer alles kon vertellen, wat ik wist. Toen heb ik het verteld en toen was hij verder klaar. Hij zei: U hoort er wel nader van. Dat was dus de tweede keer.

Ik heb toen nog ongeveer 14 dagen gezeten en toen moest ik op een keer 's avonds tegen half zes weer boven komen. Hij vroeg: Weet je het nu wel? Ik begreep er nog niets van. Dan zal ik het je vertellen. De Duitsers wisten, dat je naar Engeland ging. O, nu begrijp ik een heleboel. Hij zei: Wij zijn nu volkomen satisfied en het Home Office ook; het wachten is nu alleen op het bewijs, dat we je vrij mogen laten. Dat kan alleen *Morris* ondertekenen. Het was 22 December. Hij zei: Er is iemand naar Schotland voor het bewijs; als hij op tijd terug is, kom je morgen vrij en anders wordt het overmorgen. En de volgende dag was ik vrij man. Toen was het voor mij bij de Engelsen als zodanig afgelopen. Het is eerst gevierd met de nodige festiviteiten. Ik ben bij kolonel *de Bruyne* geroepen, die zei: Het spijt mij geweldig, dat je dat overkomen is, maar het kon niet anders; later zul je begrijpen hoe het zat en waarom het moest. Ik zei: u voert ook de orders uit.

48312. De **Voorzitter**: Dus wat dat betreft, was het afgelopen.

A. Ja. De Engelsen zeiden: have a good time. Ze zouden mij alleen maar inzetten bij de invasie. Ik zei: dat is goed en wel, maar ik wil hier niet graag rondhangen, laat mij bij de Hollanders gaan werken. Toen ben ik bij de Militaire Inlichtingen Dienst gekomen van kapitein *Lieftinck*. Daar heb ik gezeten van Januari tot Augustus 1944, toen we naar Brussel gingen.

De **Voorzitter**: Toen was het B.B.O. geworden.

A. Daarmede had ik niets te maken. Dat is toen overgegaan naar generaal *van Oorschot*. Ik zat gewoon op het stafkantoor bij de Militaire Inlichtingen Dienst.

48313. De **Voorzitter**: Dus die Militaire Inlichtingen Dienst is bij de staf gekomen?

A. Ja, dat is de staf geworden; dat B.B.O. is daar als het ware uitgehaald, maar met het B.B.O. heb ik niets meer te maken gehad.

48314. De **Voorzitter**: Misschien, dat u het op dat moment ook niet begreep, maar het is mogelijk, dat u er thans een betere kijk op hebt. Ik begrijp niet, dat die Engelsen op een gegeven moment zeiden, dat zij „satisfied” waren. Op welke grond was dat? Dat moet wel zijn geweest op informatie buiten u om.

A. Ja, natuurlijk. Misschien hier.

48315. De **Voorzitter**: Ze konden moeilijk „satisfied” zijn op grond van de verklaringen, welke u had afgelegd, want die hielden niet veel in.

A. Neen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze hebben waarschijnlijk begrepen, dat u niet wist, dat u gezonden was.

48316. De **Voorzitter**: Hebt u vernomen, dat zij tot de overtuiging zijn gekomen, dat u het niet geweten hebt?

A. Neen, maar misschien is een van de belangrijke dingen geweest, dat ze vroegen: wat weet u van de O.D.? En toen heb ik gezegd: daar weet ik niets van. Ze konden eventueel in Holland wel informatie inwinnen, maar wat was daarvan betrouwbaar! Ik wist niet, wat zij vertrouwden of niet.

48317. De **Voorzitter**: Zij moeten op een gegeven moment *Ridderhof* zijn gaan wantrouwen. Maar hoe dat is gebeurd, weet u niet?

A. Neen, niet in die tijd. Later stond *Ridderhof* op die lijst van al die gevaarlijke kerels hier.

48318. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer hebt u gehoord, nadat u in Engeland was aangekomen, dat *Ridderhof* gewantrouwd werd? Nog vóórdat u gevangen genomen werd?

A. Ja.

48319. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u dat opgenomen? Bent u geschrokken?

A. Ik ben niet zo erg schrikachtig.

48320. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar het was toch een gekke gewaarwording. Leek u dat mogelijk of onmogelijk?

A. Eerlijk gezegd dacht ik: dat zal niet kloppen. Voor zover ik *Ridderhof* kende, was er geen reden om aan te nemen, dat hij niet betrouwbaar was.

48321. De **Voorzitter**: Maar toen u in Engeland kwam en men u vroeg: wat hebt u met de O.D. te maken, hebt u volgens uw eigen verklaring gezegd: niets. Toen keek men wel vreemd op. Heeft dat op dat moment tot wantrouwen geleid?

A. Neen.

48322. De **Voorzitter**: Neen, want u bent daarna uitgezonden om gedropt te worden. Dat heeft dus niet direct gevolgen gehad, toen u met die min of meer verrassende mededeling kwam. Dan moeten die andere gegevens dus later gekomen zijn.

A. Waarschijnlijk.

48323. De **Voorzitter**: U werd weer naar Nederland uitgezonden door de dienst van *Bingham*?

A. Ja.

48324. De **Voorzitter**: Bijna alle agenten van die dienst zijn gedropt met een receptiecomité. Dat was bij u niet het geval?

A. Ik heb zelf gevraagd om niet met een receptiecomité te worden gedropt.

48325. De **Voorzitter**: Daar is dus wel sprake van geweest?

A. Ja, dat was min of meer normaal, maar ik voelde er niets voor, want het was te gevaarlijk.

48326. De **Voorzitter**: U hebt dus de overtuiging, dat er, als u geen bezwaar had gehad, wel een receptiecomité was geweest?

A. Dat idee had ik wel; de besprekingen gingen in die richting.

48327. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zegt, dat u in Engeland door *Bingham* werd opgevangen?

A. Jawel.

48328. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u tevoren wel van hem gehoord?

A. Neen; ik werd verwezen naar een andere majoor, als ik mij niet vergis; neen, *Hooper* was het niet, die kende ik wel.

48339. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Door wie werd u verwezen?

A. Door *Ridderhof*. Als ik in Engeland kwam, moest ik vragen naar een captain zo en zo en daar vroeg ik naar.

48330. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Een Engelsman of een Nederlander?

A. Een Engelsman. Ik kwam dan aan met de trein en het was zeer frappant, dat *Bingham*, een nogal rijzige man, je daar zo uitpikte. Het was echter vrij eenvoudig; wij hadden een gereserveerde coupé en je kon het aan de kleding wel zien, iemand met een pakje kranten onder de arm.

Van Madrid af ben ik alleen gegaan.

48331. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij pikte u er zo uit?

A. Ja, op het perron. Ik had hem bij mijn weten nooit gezien.

48332. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor indruk kreeg u?

A. Een buitengewoon prettig mens.

48333. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak hij goed Hollands?

A. Prima.

48334. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u later nog met hem gewerkt bij de dienst van *Lieftinck*?

A. Ja, ik heb hem meermalen ontmoet,

48335. De **Voorzitter**: Nog na December 1943?

A. Ja, *Bingham* zat er toen nog, maar daarna was het wel gauw afgelopen; toen is hij naar Australië gegaan, meen ik. Toen barstte de bom.

48336. De **Voorzitter**: Is er geen reden voor zijn vertrek opgegeven?

A. Neen, er waren fouten gemaakt en *Barbertje* moest hangen.

48337. De **Voorzitter**: Werd dat toen al gezegd, dat *Bingham* wegging, omdat er fouten waren gemaakt?

A. Ja.

48338. De **Voorzitter**: Dat werd dus openlijk uitgesproken?

A. Ja.

48339. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is *Bingham*, toen hij ontslagen werd, bij de security gekomen?

A. Hij is, meen ik, direct naar Australië gegaan. Ik mocht hem erg graag, nu nog; ik twijfel nog niet aan hem.

48340. De **Voorzitter**: Hebt u hem later niet meer gezien?

A. Neen, ik heb hem nooit meer gezien.

48341. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets te zeggen ter aanvulling van hetgeen u hebt medegedeeld? Ik neem aan, dat u het essentiële van uw lotgevallen hebt verteld.

A. Ja, zo is het gegaan. Daarna heb ik bij M.I.D. gezeten en heb allerlei rapporten, die uit Holland kwamen, verwerkt.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

H. KNOPPERS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTFEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Raad van State, Oud-Minister van Marine,
luitenant-admiraal b.d.

48343. De *Voorzitter*: U bent over punt f van het Enquêtebesluit reeds gehoord op 30 Juli 1948. Dientengevolge is een hernieuwde eedsaflegging niet nodig. De verklaringen, welke u heden zult afleggen, worden geacht onder het verband van de op die datum afgelegde eed te zijn gegeven.

Er zijn nog een paar onderwerpen, waaromtrent wij gaarne een aanvullende verklaring van u zouden hebben. In de eerste plaats is er de kwestie van het z.g. gentleman's agreement. U herinnert zich, dat u de vorige keer hebt overgelegd een papier, waarop zes punten vermeld stonden. inhoudende een overeenkomst tussen kolonel *Rabagliatti* en de heer *van 't Sant*, een papier, dat niet ondertekend was en waarvan u hebt gezegd, dat u het hebt ontvangen van kolonel *de Bruyne*. Nu zegt deze laatste, dat hij dat papier niet kent. De vraag is nu: van wie kunt u het dan wèl hebben gekregen?

A. Dat weet ik heus niet; de enige, door wie ik enigszins in contact kwam met die zaken, was kolonel *de Bruyne*. Weet kapitein *Lieftinck* er ook niets van? En wat zegt de heer *van 't Sant* er van?

48344. De *Voorzitter*: Ik heb het aan de heer *de Bruyne* gevraagd, die zegt, dat er geen sprake van is. Hij zegt nl.:

„Ik kan er alleen op antwoorden, dat het stuk mij volkomen onbekend is en dat ik moet aannemen, dat de admiraal zich in het tijdstip, maar in elk geval in de persoon, die het hem gegeven heeft, moet hebben vergist.”

De heer *van 't Sant* heeft hier verklaard:

„Ik zie dit voor de eerste keer. Ik weet hiervan niets. Ik heb dit nooit eerder gezien, maar het is mogelijk, dat later, toen geprobeerd is *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* weer te winnen voor de dienst van *de Bruyne*, zij gezegd zullen hebben: „Maar niet zonder *Rabagliatti* en niet zonder *van 't Sant*.” Want ik weet, dat ze deze mensen, die onder mij waren uitgezonden, gevraagd hebben voor de nieuwe combinatie te werken, die dat niet deden. Het zou mij niet verwonderen, als *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* zo iets gezegd hebben.”

De *Voorzitter* zei toen: „M.a.w., dat die als voorwaarde voor hun medewerking een dergelijk concept hebben opgesteld?”

Waarop de heer *van 't Sant* antwoordde: „Het zou mogelijk zijn, als het die twee waren, maar ik weet er niet van.”

Dat dit de toedracht geweest zou zijn, lijkt mij intussen zeer onwaarschijnlijk. Het vervelende van het stuk is, dat het geen datum heeft. Als het niet nader gelocaliseerd kan worden, is de bewijskracht er van praktisch nihil.

De heer *Lieftinck* was al gehoord, voordat u dit stuk hebt overgelegd. Deze zal echter eerstdaags opnieuw gehoord worden en dan kunnen wij hem dit voorleggen. Hebt u met de heer *Lieftinck* te Londen ook regelrecht contact gehad?

A. Heel weinig, eigenlijk praktisch niet. Ik weet alleen van *Lieftinck's* bezoek aan *Rabagliatti*. Alleen als de heren in de clinch lagen, kwamen ze bij mij om zich te beklagen.

48345. De *Voorzitter*: Ook *di*: heer *Gei-brandy* kent het stuk niet; hij zegt achtereenvolgens in antwoord op verschillende vragen:

„Ik herinner mij niets van dit ding.”

„Het lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk, dat dit een reëel ding is.”

„Ik wil niet zeggen, dat dat niet waar is; ik heb zoveel dingen gezien.”

In elk geval herinnert hij zich het stuk niet. Aan de andere kant is het een merkwaardig document; als het enige betekenis heeft, zou het van belang zijn de bron op te sporen.

A. Het is natuurlijk bij mij ter tafel gebracht om aan te tonen, dat eigenlijk de hele verantwoordelijkheid van kolonel *de Bruyne* als nominaal chef weg was en dat het precies gebeurde, zoals die twee heren het onder elkaar hadden uitgemaakt.

48346. De *Voorzitter*: Het zou dus in de sfeer van die tijd voor de hand gelegen hebben, dat kolonel *de Bruyne* het geproduceerd had, waarbij nog komt, dat uw contact met de Inlichtingendienst over de heer *de Bruyne* liep. Kunt u echter nog iemand bedenken, van wie u het misschien ook zou kunnen hebben gekregen!

A. Zegt de heer *van 't Sant* nog iets over de samenwerking met *Rabagliatti*? Wat was eigenlijk de positie van *Rabagliatti*? Dat was moeilijk uit te maken, want er waren zoveel Engelse instanties naast elkaar, die dergelijke dingen uithaalden. Toevallig heb ik de „Sunday Express” van deze Zondag, waarin een artikel voorkomt, getiteld: „Set Europe Ablaze”. zoals *Churchill* heeft gezegd tot de heren van S.O.E. (Special Operations Executive). Dit is het eerste van een serie artikelen, waarin vermoedelijk allerlei agentenverlialen zullen komen.

48347. De *Voorzitter*: Wie heeft dat artikel geschreven?

A. *Jerrard Tickell*. Er staan twee photo's bij, een van de kolonel *Maurice Buckmaster*, die hier als de grote man wordt aangegeven, en een van *Thomas Cadett*, speciaal voor Frankrijk. Het verhaal begint als volgt:

„The group, and every thing and person connected with it, was subject to the most profound degree of secrecy.

Its official name, known only to its more highly placed members and to a very few intimately concerned people. was S.O.E. — Special Operations Executive,

Known by many names.

Though its real and official location was Baker-street, it had a number of other names and a number of accomodation addresses.

It was the tenant of a luxury flat in Portman-square under one set of initials, the occupant of Room 055 A, War Office, under another.”

Dat „055 A, War Office” komt mij bekend voor. Dat is naar mijn gevoel *Rabagliatti* geweest.

48348. De *Voorzitter*: *Rabagliatti* behoorde niet tot S.O.E.?

A. Hij behoorde bij „055 A, War Office”.

„The Admiralty knew it” — en dat vind ik merkwaardig — „as one alphabetical series, the Air Ministry as a completely different one.

It was all things to all Ministries, each of its various aliases having been deliberately designed to conceal the fact of its unity.”

Daarvan komt natuurlijk niets terecht op het gebied van samenwerking.

„To its founder-members it had one name only. It was „The Firm.”

„The Firm” was destined to cover subversive operations in any part of the world where the enemy could be inconvenienced by such action.”

Dus men weet niet, met welke verantwoordelijke man men op een gegeven moment te maken heeft. Dat is de grote moeilijkheid. Naar mijn gevoelens was *Rabagliatti* „055 A, War Office”.

48349. De **Voorzitter**: Zoals wij het hier hebben leren zien, was *Rabagliatti* iemand van S.I.S. (Secret Intelligence Service).

A. Dat is het enige, wat ik persoonlijk heb meegemaakt in die korte periode van 1942. *Rabagliatti* was, naar mijn gevoelens, de verantwoordelijke man. Dat is de man, die door een zekere macht, die hij had — en dat zou kloppen met dat documentje —, de greep had op wat er werkelijk gebeurde.

48350. De **Voorzitter**: De zaak is zo geweest, dat er in 1940, 1941 en het begin van 1942 een samenwerking bestond tussen onze C.I.D., die in Februari 1942 onder kolonel *de Bruyne* kwam, en S.I.S. en diens gevolg met *Rabagliatti*. Dus toen had onze C.I.D. ....

A. Waarvan de heer *Derksema* de chef is geweest,

48351. De **Voorzitter**: Eerst de heer *van 't Sant*, daarna de heer *Derksema* en vervolgens kolonel *de Bruyne*.

.....geen enkel contact met S.O.E. In de zomer van 1942 is er, na de ruzie met *Rabagliatti*, een regelmatige samenwerking tussen S.O.E. en het bureau van kolonel *de Bruyne* ontstaan. De C.I.D. was toen losgemaakt van het bureau van kolonel *de Bruyne*, nadat deze in Mei 1942 gevraagd had te worden ontheven van zijn leiderschap van de C.I.D. Er was toen zonder enige twijfel een conflictenfeer. De heer *van 't Sant* zegt hierover o.a.:

„Ik zal u zeggen: toen *de Bruyne* de dienst overnam, is er een lunch geweest in Savoy, die uitging van de heer *Furstner*. Daar waren: de heren *Furstner*, *de Bruyne*, twee hoge Engelse heren, die ik, naar ik meende, nog niet gezien had en die meer uit het militaire inlichtingengedeelte waren. Toen heeft de heer *Furstner* mij gevraagd, of ik bereid was *de Bruyne* te helpen bij de oprichting van zijn dienst en hem alle gegevens te verstrekken, die ik had en die van waarde waren voor Nederland. Daarvoor was ik op die lunch uitgenodigd. Ik weet, dat mij toen gevraagd zijn dingen over *Nazelhoff Roelfzema*, of hij bereid zou zijn, en dat het knal geweigerd werd: zonder u? dank u wel!”

Dat wil dus zeggen, dat *Hazelhoff Roelfzema* zei: niet zonder *van 't Sant*.

A. *Hazelhoff Roelfzema* voelde zich toen ontzaglijk on the top of the world. Hij had net de Willemsorde gekregen. Het was best mogelijk, dat hij in die gemoedstoestand niets moest hebben van kolonel *de Bruyne*. Van die lunch herinner ik mij ook iets, die bevestigde ik om de raak aan de gang te maken en in de hoop een goede samenwerking gemakkelijker te maken.

48352. De **Voorzitter**: Als u niet positief kunt zeggen, dat u het stuk van kolonel *de Bruyne* heeft gekregen, zoudt u ons dan de weg kunnen wijzen om te ontdekken van wie u het dan wel hebt gekregen? Het stuk toch is op zich zelf niet onbelangrijk en het zou van betekenis zijn, als het gelocaliseerd zou kunnen worden.

A. Hebt u het de heer *Hazelhoff Roelfzema* gevraagd?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Het is natuurlijk mogelijk, dat het uit die koker zou kunnen zijn gekomen.

De **Voorzitter**: Als u nog een aanwijzing kunt geven, zouden wij liet op prijs stellen, dat te horen.

48353. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is toch een officieel stuk!

A. Dat weet ik juist niet. Ik heb het papier bij andere stukken in een map bewaard. Ik hield bij elkaar wat ik toen vond, dat ik bewaren wilde en heb het daarbij gelegd. Mijn ontslagaanvraag, de kwestie van de moeilijkheden met *Rabagliatti*, naar aanleiding van *Dogger* en de kwestie-*Hazelhoff Roelfzema*, het feit, dat *de Bruyne* vond, dat hij de agentendienst niet in handen had, dat de mensen zelfs niet bij hem kwamen en door *Rabagliatti* werden weggehouden bij terugkomst, enz., dat gehele rapport.

48354. De **Voorzitter**: Had u het gevoel, dat de heer *van 't Sant* nog wel een rol speelde, ook in de periode, dat de heer *de Bruyne* de C.I.D. onder zich had?

A. Die indruk had ik zeker.

48355. De **Voorzitter**: Ik heb bij zijn verhoor tot de heer *van 't Sant* gezegd:

„Admiraal *Furstner* zegt: In elk geval heeft *van 't Sant* ongetwijfeld nog een rol gespeeld in de periode, dat *de Bruyne* de C.I.D. had,”

Daarop antwoordt de heer *van 't Sant*:

„Met zijn eigen goedvinden! Dat is stom, dat hij dat zegt. Dat is geweest wat ik u verteld heb, dat ik afgewerkt heb wat lopende was, wat *de Bruyne* niet wenste, wat ik met de heer *de Bruyne* ben gaan brengen bij Minister *Furstner*, die mij in het gelijk stelde. Ik heb dit toen voortgezet.”

Dit is wat duister. Weet u daarvan iets?

De lezing van de heer *van 't Sant* is dus blijkbaar, dat, toen kolonel *de Bruyne* optrad, de heer *van 't Sant* nog bepaalde bemoeienissen heeft gehad, dat de heer *de Bruyne* dat toen niet wenste en dat hij dat aan u heeft voorgelegd.

A. Naar mijn gevoelens had *de Bruyne* vooral groot bezwaar tegen *Rabagliatti*; deze was de „kwaje pier” en deze heeft volgrns *de Bruyne* absoluut willens en wetens de terugkerende agenten, die iets konden vertellen, weggehouden van de Nederlandse Inlichtingendienst. Hij heeft bovendien de namen van Nederlanders, die in de Patriotic School kwamen, verzwegen, zelfs voor *de Bruyne*, en die verdwenen dan, als re *Rabagliatti* bevielen, naar een centrum om opgeleid te worden voor agent, zodat *de Bruyne* niet wist, welke mensen ten slotte opgeleid waren om uitgezonden te worden. Dat heeft *de Bruyne* mij gerapporteerd en toen ben ik naar *Gerbrandy* gegaan.

48356. De **Voorzitter**: In Mei 1942 heeft kolonel *de Bruyne* gevraagd te worden ontheven van die functie. Dat was naar aanleiding van het conflict over *Hazelhoff Roelfzema*, dat culmineerde in het weghouden van *Dogger*. Dat is op een gegeven ogenblik zo hoog gelopen, dat kolonel *de Bruyne* gemeend heeft, dat *Hazelhoff Roelfzema* voor de krijgsraad gebracht moest worden.

A. Ja.

48357. De **Voorzitter**: Dat is ten slotte niet gebeurd. Weet u ook, hoe het verloop daarvan is geweest of kunt u het zich niet precies herinneren?

A. Er moet altijd door de hoogste commanderende officier rechtsingang verleend worden, alvorens iemand voor de krijgsraad komt. Dat recht had, toen ik Minister was, vice-admiraal *Termijtelen* als commandant van de strijdkrachten in Engeland. Ik heb met *Termijtelen* daarover gesproken en wij kwamen tot de conclusie: Dat is maar een pion in het schaakspel. Hij werd gespeeld door *Rabagliatti*.

48358. De **Voorzitter**: Er zat een kant aan, die het toch ook wel wat moeilijk maakte hem voor de krijgsraad te brengen. Kolonel *de Bruyne* kon redeneren: Ik heb een bevel gegeven en dat is niet uitgevoerd, dat is een reden om hem voor de krijgsraad te dagen. Maar daar stond tegenover, dat *Hazelhoff Roelfzema* opereerde met volkomen instemming van de Minister-President. Dat maakte de zaak wel wat anders.

A. In elk geval heeft hij *de Bruyne* daarin niet gekend, zoals voorgeschreven is als men een order krijgt, waardoor men een vroegere order niet kan uitvoeren. U bedoelt dat briefje van *Rabagliatti* aan *de Bruyne*, met de mededeling: Ik ga toch door, want ik heb de Minister-President gesproken.

48359. De **Voorzitter**: Dat *Rabagliatti* zei: Ik ga toch door, want uw Minister-President dekt dit, was blijkbaar de druppel, die de emmer deed overlopen.

Het zijn allemaal heel wonderlijke verhoudingen. Ik geef toe, dat het voor de heer *de Bruyne* buitengewoon onaangenaam was, dat hij dat moest vernemen.

A. Hij heeft er in die tijd bepaald onder geleden.

48360. De **Voorzitter**: Aan de andere kant was *Hazelhoff Roelfzema* een nog zeer jonge man, die dat alles moeilijk kon beoordelen.

A. Er is dan ook geen rechtsingang verleend.

48351. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* heeft hier uitvoerig betoogd, dat zijn dienst zich bijna uitsluitend bezighield met het voorbereiden van de verzetsorganisatie in Nederland, die actief moest optreden op het ogenblik van de bevrijding. Hij heeft verklaard, dat hij zich, behalve bij hoge uitzondering, altijd heeft gekeerd tegen het uitzenden van sabotage-agenten, die niets anders hadden te doen dan te saboteren. Dit stemt overeen met de verklaring van *Schreieder*, dat de agent jhr. *de Jonge* heeft gezegd, dat verschillende autoriteiten in Londen tegen sabotagedaden waren. Als een van die autoriteiten heeft *de Jonge* ook u genoemd. Nu is hetgeen deze agent verklaard heeft op zich zelf niet van zo groot belang, want het is de vraag of hij van uw standpunt op de hoogte kon zijn. In ieder geval interesseert mij echter de lijn, die kolonel *de Bruyne* hierin heeft gevolgd. Deze zei dus: Ik werk wel mede aan de totstandbrenging van een verzetsorganisatie, die bij de bevrijding moet optreden, maar het uitzenden van sabotage-agenten, die niets anders doen dan sabotage, bevordert ik in het algemeen niet. Was dat nu een gedragslijn, die ook op hoger niveau was vastgesteld, b.v. in de Ministerraad of door u?

A. Neen, het enige, wat ik hiervan kan zeggen, is, dat wij — en ik meen ook de heer *de Bruyne* — het in deze vroege periode de reinste waanzin vonden in Nederland een soort van vijfde colonne te willen maken. Er werd zelfs door sommige Engelsen gesproken van een guerilla op de Veluwe!

48362. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „wij“?

A. Marinemensen; in eerste instantie ik met mijn chef staf.

48363. De **Voorzitter**: Is deze kwestie ook in uw periode al met de heer *de Bruyne* besproken?

A. Dat zal ongeveer in deze periode zijn geweest. Ik heb een tijd met hem samengewoond in East Burnham House.

48364. De **Voorzitter**: Was dat in deze periode?

A. Ja, ik denk zo van Juli 1941 tot de lente 1942. Het was mijns inziens eenvoudig waanzin in het dichtbevolkte Nederland in die periode guerilla's te gaan organiseren. Zij zullen van hun kant wel niet het idee hebben gekregen, dat de Minister van Marine erg van harte meewerkte, maar ik vond het jammer van die jongens. *Van Hamel* is bij mij geweest en zei, dat hij gedropt moest worden. De organisatie in Nederland moest stopgezet worden en het was zo belangrijk. Dat was allemaal goed en wel, maar ik had veel meer aan hem, wanneer hij bij de marine bleef, die de Battle of the Atlantic moest helpen winnen. Ook *Dogger* was een heel flinke jongen. Ik zag er niet veel in, zeker niet in die tijd. Ik heb dus maar zeer weinig medegewerkt op dit gebied. Ik geloof eigenlijk, dat in het allereerste begin ook de Engelse autoriteiten van de Secret Service Frankrijk veel belangrijker vonden. Nederland was in die periode niet zo belangrijk voor het winnen van de oorlog. De beslissing moest ter zee vallen. Konden de geallieerde marines de Duitse onderzeevloot niet bijtijds de baas worden, dan stopte de aanvoer van voedsel, wapens en grondstoffen en kon de Engelse industrie geen nieuwe vliegtuigen en wapens produceren, die nodig waren om de oorlog te kunnen voortzetten. Zo lag de zaak in 1941. Pas veel later, toen er kwestie kwam van een landing in Normandië en het dus ook wenselijk was in België en Nederland de schijn te wekken, dat er allerlei dingen mogelijk waren, is het bewerken van Nederland meer op de proppen gekomen. Dat droppen van *van Hamel*, in die vroege periode, heb ik jammer gevonden. Dat heb ik ook gezegd, toen hij wegging. Ik zei: het is toch bekend, dat je als afgevoerd onderzeeboot-officier nodig bent op een onderzeeboot, vooral nu wij de O 13 en de O 22 net verloren hebben met volle bemanning. Maar hij was omgepraat en het plan was in een te ver gevorderd stadium.

48365. De **Voorzitter**: Uw bemoeienissen met deze zaak zijn afgelopen op 1 Juli 1942, toen de dienst van de heer *de Bruyne* is overgegaan naar Oorlog.

A. Vóór die tijd was die bemoeienis geheel administratief. Het ging onder het motto: het bestaan van de dienst moet geheim blijven. Je kunt geen inlichtingendienst gaan opzetten in oorlogstijd met een aparte begroting, die ieder zien kan.

48366. De **Voorzitter**: Hebt u na 1 Juli 1942, toen de dienst van kolonel *de Bruyne* onder Oorlog ressorteerde, geen besprekingen meer daarover gevoerd?

48367. De **Voorzitter**: Het plan-Holland, dat van generaal *Gubbins* afkomstig was, is nader uitgewerkt aan de hand van de mededelingen van *Dogger*, die berichten meebracht omtrent de organisatie van de O.D. Ten slotte is in verband met dit plan in Juni 1942 *Jambroes* gedropt. Is dat plan met u besproken?

A. Neen, niet in de zin zoals u bedoelt, maar ik herinner mij wel, dat ik van *de Bruyne* eens een rapport of een opstelletje ter inzage heb gehad, ik meen van *Dogger*, met allerlei tekeningen. Het voornaamste bezwaar van *de Bruyne* daartegen was, dat op papier met veel te dikke stromen werd aangegeven wat het enorme belang was van de verschillende vertakkingen van de O.D. *De Bruyne* zei, dat hij meende, dat vele van die dikgetekende stromen maar heel dunne stromen waren.

48368. De **Voorzitter**: *Jambroes* had tot taak de gehele verzetsorganisatie over het gehele land op te bouwen. Hij is gedropt en is prompt in handen van de Duitsers gevallen. Daarbij doet zich de vraag voor, of het wel verstandig was één man uit te zenden met de opdracht om alleen die organisatie op te bouwen, en of het niet beter geweest was in verschillende delen van het land dat afzonderlijk te organiseren en dan later te proberen de zaak te coördineren. Zijn die dingen niet met u besproken?

A. Neen.

48369. De **Voorzitter**: Is het uitzenden van *van Hamel* wel met u besproken?

A. *Van Hamel* kwam op een gegeven ogenblik bij mij en vroeg: Vindt u goed, dat ik naar de overkant ga; ik voel mij gebonden dat en dat te doen. Hij vond het zo belangrijk. Er was één man, die het moest organiseren, en dat zou hij dan zijn.

48370. De **Voorzitter**: U hebt er dus niet anders mede te maken gehad dan dat *van Hamel* u dat kwam mededelen?

A. Ja, hij kwam zich afmelden, hij kwam afscheid nemen.

48371. De **Voorzitter**: Dan heeft de heer *de Bruyne* er uitvoerig mededeling over gedaan — daar is ook correspondentie over op tafel gekomen — hoe de positie was van zijn dienst tegenover de Engelse dienst. Hij was daarover lang niet tevreden, omdat de Engelsen hem niet voldoende medezeggenschap gaven. De Engelsen hebben de verbindingdienst en de transportdienst volkomen in eigen hand gehouden. Is dat in uw periode met u besproken?

A. Zo heb ik altijd de moeilijkheid met *Rabagliatti* gezien — op die stormachtige middagen ook — en ik heb heel goed begrepen, dat men in een dwangpositie was gemanoeuvreed.

48372. De **Voorzitter**: De Engelsen hadden de technische apparatuur, maar dat was later ook het geval. Desniettemin was de verhouding b.v. bij het B.I. heel anders; daar had de Nederlandse dienst veel meer medezeggenschap.

A. *Rabagliatti* had aan invloed ingeboet door zijn mislukkingen, er kwamen andere mensen en met de voorbereiding van de invasie op het continent kwam het belang van de Low-Countries meer naar voren.

48373. De **Voorzitter**: Uit de stukken blijkt duidelijk, dat kolonel *de Bruyne* zijn standpunt tegenover de Engelsen heeft verdedigd, maar het lukte hem niet, meer te bereiken; het blijkt, dat hij dat medegedeeld heeft aan hogere Nederlandse instanties, maar het blijkt niet, dat men van Regeringswege pogingen heeft gedaan om de positie te krijgen, zoals de heer *de Bruyne* die gaarne wilde hebben.

A. Dat moet u aan de heer *Gerbrandy* vragen; dat is ãe enige, die het weet. Een betrouwbaar hoofdofficier — dat was toen *de Bruyne* — was ter beschikking gesteld van de Minister-President en nu heb ik altijd begrepen, dat de moeilijkheid van *Gerbrandy* was, dat hij niet voldoende het Nederlandse standpunt door kon drukken ten aanzien van de Engelse autoriteiten; dat zal waarschijnlijk in dit geval Lord *Selborne* geweest zijn.

48374. De **Voorzitter**: Het was dus zó in uw tijd, d.w.z. vóór 1 Juli 1942, dat de besprekingen over belangrijke problemen, die

kolonel *de Bruyne* nodig vond om aan de Regering voor te leggen, veeleer gevoerd werden met de Minister-President dan met de Minister van Marine?

A. Ja, positief.

48375. De **Voorzitter**: U zegt dus: het ressorteerde wel onder mij, maar dat was meer administratief?

A. Ja.

48376. De **Voorzitter**: En de Minister-President was de verantwoordelijke man?

A. Inderdaad.

48377. De **Voorzitter**: Dan wordt het, als de Minister-President de onmiddellijke chef van de heer *de Bruyne* was, nog vromder, dat hij daarnaast nog andere ijzers in het vuur had, zoals *Hazelhoff Roelfzema*.

A. Militair gesproken, is het volkomen onhoudbaar, dat de opperste chef met de 2de-luitenant gaat praten, zonder de kolonel er in te kennen.

48378. De **Voorzitter**: Het is de vraag of de militaire verhoudingen hier helemaal de doorslag geven, maar ik kan mij toch voorstellen, dat kolonel *de Bruyne* niet gaarne zag, dat zijn chef ook met andere groepen werkte.

A. De „grip“, het houvast, dat men aan elkaar heeft, is absoluut noodzakelijk in militaire dingen; anders maakt men de verhoudingen in de war en is „team-work“ onmogelijk gemaakt.

48379. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer terloops gezegd:

„Men moest voorzichtig zijn, want er zaten in Londen een aantal Duitse agenten. Als twee het wisten, was het eigenlijk al te veel.“

Hebt u ten aanzien van die Duitse agenten wel eens iets concreets gemerkt?

A. Neen, maar er is in die tijd een hele actie geweest tegen „Careless talk“ met posters e.d. Er werden in de Tower geregeld jongelui opgehangen. Daarbij waren ook enkele Nederlanders.

48380. De **Voorzitter**: Dus Nederlanders, die Duitse agenten waren?

A. Ja. Er waren, naar mijn herinnering, ten minste twee Nederlanders, die in de Tower in Londen wegens spionage zijn opgehangen.

48381. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan de namen noemen?

A. Neen. Die dingen wisten wij alleen uit de courant.

48382. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd er geen bericht gestuurd aan de Nederlandse Regering: Wij hebben die en die onderdanen van u opgehangen?

A. Misschien werd dat aan de heer *Gerbrandy* geschreven. Het hele contact met mensen, die door *Rabagliatti* werden uitgekozen, was weg. Dat was een soort systeem, blijkbaar ook ten opzichte van de Duitse agenten.

48383. De heer **Stokvis**: Uit eigen wetenschap weet u dus van die Duitse agenten niets af?

A. Neen. Uit courantenberichten en van wat er over gepraat werd. De terechtzittingen werden geheim gehouden. Ook de wijze, waarop Nederlanders op het eiland Man werden ondergebracht, was naar mijn gevoelen in sommige gevallen niet veel minder dan een schandaal. Daar werden de mensen zonder proces vastgehouden, onder het motto, dat het „aliens“ waren, die gevaar opleverden volgens paragraaf zoveel van de „Defence of the Realm Act“. Er was ook een gewezen zee-officier, die al maar lange brieven schreef.

48384. De **Voorzitter**: Bedoelt u overste *Zegers*?

A. Die was landmacht-officier. Neen, deze gewezen zee-officier heette *Rotgans*, een eervol ontslagen luitenant ter zee tweede of eerste klasse, die na zijn ontslag in Amsterdam een importzaak had, geloof

ik, van Duitse goederen. Daardoor was het gerucht in de wereld gekomen, dat hij veel contact met de Duitsers had gehad. Ik zou niet durven zeggen, of er iets aan de man loos was. Wij hebben het niet kunnen nagaan, want wij kregen geen stukken. Hij heeft het grootste gedeelte van de oorlog op het eiland Man gezeten.

48385. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe was hij in Engeland gekomen?

A. Ik denk, dat hij op het laatste ogenblik is overgestoken. Hij was op het laatst in militaire dienst geroepen en toen was hij officier bij een groep zee-miliciens, die bij de landmacht was ondergebracht en ingedeeld bij het landstormkorps vaartuigendienst. Dus het is ook mogelijk, dat hij op een van de laatste schepen met ander landmacht-personeel is overgekomen.

48386. De **Voorzitter**: U herinnert zich waarschijnlijk wel het geval van *Ubbink* en *Dourlein*, twee jongelui, die in Augustus 1943 uit de gevangenis te Haaren waren uitgebroken en die eigenlijk in Engeland de definitieve zekerheid hebben gebracht, dat de zaak met de agenten mis was. Deze jongelui zijn in Engeland gekomen en zijn toen wel zeer slecht behandeld door de Engelsen. Ze zijn lange tijd vastgehouden en op een gegeven moment zelfs in de gevangenis gezet. Ten slotte zijn ze er uitgekomen. Hoe dat precies in elkaar zit, moeten wij nog verder onderzoeken, maar het staat wel vast, dat die jongelui heel vervelend behandeld zijn, vooral gezien de grote verdienste, welke zij hebben gehad. Kolonel *de Bruyne* heeft heel veel moeite bij de Engelsen gedaan om hen los te krijgen. Daarna is echter een maatregel op hen toegepast, die bij ons wel de indruk wekt van een uiting van een zeker formalisme of automatisme te zijn. *Dourlein* had vóór zijn uitzending als agent een iets hogere rang gekregen. Hij was korporaal en is vóór die uitzending sergeant geworden. *Ubbink* is zelfs luitenant geworden bij de marine.

A. Ik herinner mij de naam zelfs niet.

48387. De **Voorzitter**: Toen ze uit de gevangenis gekomen waren — dit is gebeurd, nadat kolonel *de Bruyne* had verklaard, dat hij voor hen instond — is *Dourlein* prompt weer teruggebracht tot zijn oude rang en heeft *Ubbink* ontslag moeten nemen uit de dienst. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik dat, gezien hetgeen die jongelui hadden gepresteerd, nogal bevreemdend vind.

A. Dat weet ik niet. Zo'n tijdelijke rang werd in het algemeen gegeven voor een functie, waarin de man die rang nodig had.

48388. De heer **Stokvis**: Nodig? Kon men dit werk als korporaal minder goed verrichten dan als sergeant-konstabel?

A. Ik heb vele honderden korporaals tot sergeant bevorderd in die jaren en ik kan er nu niet over discussiëren of één daarvan juist of niet juist was. Na zeven jaar weet ik de bijzonderheden niet meet.

48389. De **Voorzitter**: *Ubbink* was te voren officier geworden en *Dourlein* was van korporaal tot sergeant gemaakt.

A. Is die ook teruggebracht tot korporaal?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat lijkt mij op het eerste gezicht vreemd. Officieren, die in tijdelijke rang bevorderd waren, werden wel geregeld teruggesteld tot hun oude rang als de plaatsing, waarvoor hun hogere rang wenselijk was, afliep.

48390. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van generaal *van Oorschot*, gericht aan Zijne Excellentie de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, van 9 April 1945. Wie zal dat toen geweest zijn?

A. Ik was bevelhebber der zeestrijdkrachten.

48391. De **Voorzitter**: Welnu, die brief heeft betrekking op het geval van *Dourlein*. Generaal *van Oorschot* schrijft daar: „Het zij mij vergund de aandacht van Uwe Excellentie te vragen voor den korporaal-konstabel *Dourlein* van de K.N.M., thans dienende bij de marine-vliegdiens.“ Hij deelt dan verder mede, dat *Dourlein* als agent naar Nederland was gezonden, dat deze, na zijn ontvluchting uit de gevangenis in Engeland teruggekeerd zijnde, door de

Britse securitydienst ondanks de energieke actie van kolonel *de Bruyne* tot eind Juni 1944 gevangen is gehouden; hij wijst op de energieke actie van kolonel *de Bruyne* om *Dourlein* in vrijheid te krijgen. Ten slotte pleit generaal *van Oorschot* voor de bevordering van deze man.

A. Nu moet ik toch even een verhaaltje vertellen om iets te illustreren. Er was op een gegeven moment een jongeman, *Tazelaar*, die indertijd korporaal-adelborst op het instituut is geweest en om een of andere reden eervol ontslagen was. Die had later met ondergronds werk veel goeds gedaan. Ik herinner mij, dat in de Ministerraad op een gegeven moment — *Tazelaar* was toen, op zijn verzoek, geplaatst bij de torpedomotorboten — de Minister van Justitie *van Heuven Goedhart* een vlammend betoog gehouden heeft, waarom de man niet dadelijk luitenant-ter-zee 3e klasse was geworden. Dat ging dan natuurlijk op de manier van: de admiraal wilde de meest logische dingen niet! Ik heb gezegd: Weet je wel, wat de taak is van de tweede officier op een torpedomotorboot? Dat is de man, die in bepaalde omstandigheden het lot van 16 andere kerels absoluut in de hand heeft; van wiens parate kennis en ervaren-zeeofficier-zijn het volkomen kan afhangen of de boot tegen een gewapende trawler optornt en in de grond geschoten wordt, waarbij velen verdrinken, dan wel of het goed gaat, doordat de situatie bijtijds juist beoordeeld wordt. Het gaat er niet om, of ik *Tazelaar's* verdiensten aan de wal, als agent, erken, daarvoor moet men hem m.i. de Willemsorde geven, maar ik kan hem daarvoor geen luitenant-ter-zee op een torpedoboot maken, amateurswerk aan boord kost te veel verliezen. Daar gaat het om. Ik weet helemaal niet hoe het geval *Uhhink* en *Dourlein* verder lag, maar als zij bij een actief onderdeel geplaatst worden als officier of onderofficier, dan krijgen zij wellicht verantwoordelijkheden, die ze niet aan kunnen; dan gaan er andere mensen op boot of in vliegtuig mee naar de bliksem.

48392. De **Voorzitter**: Dat geldt dan misschien voor *Ubbink*, die vóór zijn uitzending luitenant ter zee 3de klasse was geworden. Maar geldt het ook voor *Dourlein*?

A. Wat was hij bij de marinevliegdiens? Was hij bij de bewaarplaats van wapenen voor het onderhoud daarvan, dan was er misschien geen bezwaar om hem sergeant te maken. Maar als hij vroeg een actieve plaats te bezetten als „gunner”, terwijl hij geen volwaardig „gunner” was, dan is er wel bezwaar tegen.

Aan dit beginsel hebben wij zeer sterk vastgehouden: onbekwaamheid onder officieren en onderofficieren is funest voor het moreel van de troep. Het scheen ontzaglijk moeilijk te zijn — dat blijkt bij de heer *van Heuven Gnedhart* — voor buitenstaanders om dat te begrijpen. De marine was een going concern. Ik moest de mensen hebben op de plaatsen, waar zij wat kunnen en waar zij verantwoordelijkheid kunnen dragen voor hun taak in het gevecht.

48393. De heer **Stokvis**: Ik begrijp nog altijd niet, waarom een korporaal voor dit werk honoris causa moest worden bevorderd tot sergeant-konstabel.

A. Daar zullen ongetwijfeld bij de voordracht tot bevordering allerlei redenen voor zijn bijgebracht, die ik nu niet meer weet.

48394. De **Voorzitter**: Ik zou u nu iets willen vragen naar aanleiding van een opmerking, die u de vorige keer hebt gemaakt en waarop ik toen niet ben ingegaan, maar die nu bij herlezing mijn nieuwsgierigheid enigermate heeft geprikkeld. Ik had u medegedeeld, hoe het in 1940 was gegaan bij de oprichting van de C.I.D., en ik heb u toen de voorstelling van zaken voorgelegd, die door de heer *Dijxhoorn* was gegeven, nl. dat er een verschil van mening was tussen de Minister van Defensie en de Minister van Justitie over de vraag, onder welk Departement die C.I.D. eigenlijk moest ressorteren. Op dat ogenblik hadden wij de heer *Gerbrandy* nog niet gehoord. Deze heeft later gezegd, dat er helemaal geen meningsverschil was. Die puzzle moeten wij oplossen, maar dat doet er nu minder toe. Ik had tegenover u het beeld gebruikt van de touwtrekkerij om die inlichtingendienst en toen hebt u gezegd:

„Ik kan er alleen van zeggen, dat het hoogst verwonderlijk is, dat men *van 't Sant* plotseling in een brief tegenkomt als „major-general”. Niemand begrijpt, waar die benoeming is vandaan gekomen.”

Ik heb u toen gevraagd:

„U vindt dus de gang van zaken, die ik schetste, ook wel enigszins zonderling?”

Daarop hebt u geantwoord:

„Ja, maar ik begrijp, na uw mededeling over de touwtrekkerij, heel goed, dat het met *de Bruyne* mis moest lopen.”

Ik ben daarop toen niet nader ingegaan. Zou u nu willen zeggen, wat u daarmee hebt bedoeld?

A. Ik zal er waarschijnlijk alleen mee bedoeld hebben het niet meer onbegrijpelijk te vinden, dat een man, die naar mijn gevoelen altijd nog onbetaalbaar is als betrouwbaar en zeer ervaren officier, in deze pot van allerlei conflicten en trucs niet de juiste weg vond. Dat is de man nu eenmaal niet aangeboren. Soepelheid is bij de heer *de Bruyne* niet een van zijn kenmerkende eigenschappen. Als hij een oordeel gevormd heeft, dan houdt hij vast en daar staat hij voor.

48395. De **Voorzitter**: In een van de verhoren is ongeveer de volgende opmerking gemaakt: De inlichtingendienst was in de gehele Londense sfeer in al die jaren eigenlijk steeds een uitermate moeilijk probleem, omdat de Ministers onderling op het gebied van de inlichtingen nogal — laat ik maar zeggen — na-ijverig op elkaar waren. Zij beschouwden de inlichtingendienst als een uitermate belangrijke zaak; daardoor kreeg men de informaties natuurlijk uit de eerste hand, maar door de berichtgeving en het contact met het bezette gebied kon men omgekeerd ook invloed oefenen op het bezette gebied.

A. Ik heb nooit iets van die na-ijver gemerkt in de oorlogstijd.

48396. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat inderdaad van begin af aan pogingen zijn gedaan om een centrale inlichtingendienst te krijgen, maar dat toch weer bij de verschillende Departementen afzonderlijke inlichtingendiensten in primitieve staat ontstaan.

A. Dat was niet alleen in 1940; dat is nog steeds aan de gang.

48397. De **Voorzitter**: Men zag aan Binnenlandse Zaken weer een soort inlichtingendienst ontstaan, men zag bij Defensie weer sporen daarvan. Dan zegt die getuige: omdat het een zaak was, die in de sfeer lag, dat ook de politiek een rol speelde, nam men als chef een onpolitieke figuur als *de Bruyne*. Dit sluit enigermate aan bij hetgeen u zei.

A. Die bijbedoelingen waren ons vreemd. Ik heb uitsluitend aan het doel: een spoedige en ordelijke bevrijding van Nederland gedacht; dat invloed zou kunnen worden uitgeoefend door middel van de C.I.D. ten bate van een of andere politieke partij kwam bij mij niet op. Men was niet tevreden over de heer *Derksema*. Er moest een ander komen, maar dat dit bekeken werd uit het oogpunt van politieke munt, die er uit te slaan zou zijn, hebben we zelfs niet vermoed. Ik geloof ook niet, dat het in 1941—42 zo lag. Ik geloof niet, dat b.v. de heer *van Boeyen* de inlichtingendienst werkelijk ambieerde.

48398. De **Voorzitter**: U hebt lang in het Kabinet gezeten. Hebt u nooit de indruk gehad, dat dit een strijdvrage is geweest?

A. Neen, die indruk heb ik nooit gehad. Ik kan nog niet aannemen, dat men in die moeilijke oorlogsjaren reeds aan de politieke munt dacht, die er uit te slaan zou zijn. Wat die kwestie van Justitie contra Oorlog, van vóór de oorlog, betreft, heb ik de gang van zaken altijd ontzaglijk jammer gevonden. Toen hadden wij hier een inlichtingendienst van het Ministerie van Oorlog, die niet wilde geloven aan ernstig gevaar, daar komt het wel zo'n beetje op neer. Aan de andere kant had je de politie-ambtenaren, die vlak aan en over de grens werkten, die met de Krimināl Polizeī een zeer nauwe band hadden en die terugkwamen met verhalen, die zeer alarmerend zijn geweest. Ik heb zeer betreurd, dat een centrale verwerking van alle inlichtingen blijkbaar niet op prijs gesteld werd, terwijl toch die verhalen kwamen van een contact met de Krimināl Polizeī, dus van een bekende bron. Dat was droevig.

48399. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Is de gedachte om kolonel *de Bruyne*, die toen in Indië was, naar Engeland te halen voor de inlichtingendienst, van u uitgegaan?

A. De heer *Gerbrandy* heeft mij in 1941 gevraagd: wij zitten in ontzaglijke moeilijkheden met de inlichtingendienst en het Bureau Voorbereiding Terugkeer Nederland, daar moet de organisatie komen van wat wij eigenlijk, als het zover is, van Nederlandse zijde kunnen bijdragen voor de bevrijding; hebt u bij de Marine niet een man, die daar leiding aan kan geven? Toen heb ik gedacht: *de Bruyne*.

48400. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Als het de bedoeling was aan zo iemand de inlichtingendienst te geven en men

kent hem als buitengewoon betrouwbaar, maar als niet bijzonder soepel, is dat eigenlijk niet iemand, waar men in de eerste plaats aan denkt.

A. U moet begrijpen, dat het, in die tijd althans, voor mij in het geheel geen punt van overweging was, hoe een politiek spel het beste gespeeld kon worden. Het werk, dat *de Bruyne* zou gaan doen, het voorbereiden van de terugkeer met daaraan vast een inlichtingendienst (anders kon je niet voorbereiden), dat vond ik op zich zelf een taak, die voor een militair van ervaring aantrekkelijk was, maar ik moet eerlijk zeggen, dat ik er geen ogenblik aan gedacht heb, dat wij daarvoor een tactvolle schipperaar moesten hebben. Integendeel, de gedachtengang was: Er is zoveel geschipperd en gekronkeld in deze zaak, zet daar een man neer, bij wie, als hij ja zegt, het ook ja is.

48401. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat hoeft er helemaal niet bij te pas te komen, want voor chef van de inlichtingendienst moet men iemand hebben, die de dingen kan aanvoelen en recht door zee gaat, iemand, die, als hij inlichtingen krijgt, deze niet direct uitspeelt tegen de volgende, die bij hem komt. Hij moet het tactvol aanpakken.

A. Waar ik het zoëven over had, was een ander soort van tact: het sparen van de kool en de geit. *De Bruyne* was zo gesloten als een bus; hij vertelde mij ook niets en dat leek mij in dit geval ook juist.

48402. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wij hebben hier b.v. het geval gehad van iemand, die uit Nederland was gekomen met een bepaalde mededeling en die was niet zo vriendelijk voor de heer *van 't Sant*. Toen heeft degene, bij wie hij kwam, gezegd: Die jongen is wat opgewonden, ik voel mij verplicht het aan *de Bruyne* te zeggen. Een uur daarna heeft *de Bruyne* die jongen laten komen en gezegd: De heer *Jansen* zegt, dat jij *van 't Sant* wilt aanvallen. Hij had nooit moeten zeggen, uit welke bron dat kwam. Zo zijn er meer dingen. Dat is voor iemand van een inlichtingendienst wel wat bezwaarlijk.

A. Ik kan mij best voorstellen, dat het wel op een moment zo gelopen kan zijn, dat hij gezegd heeft waar het op stond. Maar kolonel *de Bruyne* is gekozen om heel andere eigenschappen dan dit soort tact.

48403. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan waarvoor hij nodig was?

A. Waarvoor hij eigenlijk nodig was, was de organisatie van de terugkeer.

48404. De **Voorzitter**: Zo is het inderdaad. Op 5 Februari 1942 is de C.I.D. overgegaan naar kolonel *de Bruyne*, maar hij heeft zijn functie van hoofd van het B.V.T. reeds ongeveer 20 December 1941 aanvaard. Nu zie ik het zo: Hij kreeg de functie van hoofd van het B.V.T. en toen zal het waarschijnlijk zo gegaan zijn: bij de C.I.D. liep het niet zo best en het B.V.T. had eigenlijk een inlichtingendienst nodig en zodoende is kolonel *de Bruyne* toen ook tijdelijk hoofd van de C.I.D. geworden.

A. Men was in het begin zeer enthousiast over *de Bruyne*, die zo „to the point” was.

48405. De **Voorzitter**: De vraag, waar het om gaat, is deze: waarom werd de heer *de Bruyne* naar Engeland geroepen? Niet om hoofd van de C.I.D. te worden, maar om hoofd van het B.V.T. te worden. Het leiderschap van de C.I.D. speelde op het moment, toen u de heer *de Bruyne* uit Indië riep, nog geen rol; de voorziening in de leiding van de C.I.D. was toen nog niet in het geding. Zo is het, geloof ik, niet waar?

A. Zo is het inderdaad,

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. TH. FURSTNER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 MEP 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van:

ADRIAAN QUIRINUS HENDRIK DIJXHOORN,

oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal,
lid van het Hoog Militair Gerechtshoi,
oud-Minister van Defensie.

48406. De **Voorzitter**: U bent de 23ste Juli van het vorige jaar reeds gehoord over punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. U hebt toen als getuige de belofte afgelegd. Uw antwoorden thans worden beschouwd gegeven te zijn onder het verband van de toen afgelegde belofte.

Er is nog een aantal punten, waarover wij gaarne met u willen spreken. In de eerste plaats over het tot stand komen van de Centrale Inlichtingendienst in Juli 1940 te Londen. U hebt daaromtrent de vorige keer een uitvoerige beschouwing gegeven, waarbij u hebt doen uitkomen, dat u de gang van zaken onjuist vond, omdat u op het standpunt stond, dat die inlichtingendienst onder het Departement van Defensie behoorde te ressorteren, terwijl daartegenover met name van de kant van de heer *Gerbrandy* werd gesteld, dat die inlichtingendienst moest komen onder Justitie, hetgeen tenslotte inderdaad gebeurd is, daar de Centrale Inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* is geplaatst. Nu hebben wij daarover later de heer *Gerbrandy* gehoord en wat deze gezegd heeft, heeft ons min of meer verbaasd na de uiteenzetting, die u hebt gegeven en die ik zojuist met een enkel woord heb samengevat. Nadat ik hem in het kort had medegedeeld, wat u omtrent het tot stand komen van de Centrale Inlichtingendienst had opgemerkt, is door de heer *Gerbrandy* en mij het volgende gezegd:

„A. Ik ben zeer verbaasd, Mijnheer de Voorzitter, want de heer *Dijxhoorn* heeft zelf voorgesteld de heer *van 't Sant* hoofd van de Centrale Inlichtingendienst te maken.

De Voorzitter: Nu zijn wij verbaasd.

A. Dit is van hem uitgegaan.

De Voorzitter: Dat is hoogst merkwaardig. Ik geloof, dat ik hetgeen de heer *Dijxhoorn* heeft gezegd precies heb gerecapiteerd.

A. Hij vergist zich naar mijn mening. De gedachte was deze: er komt een Centrale Inlichtingendienst en — zo dacht men zich de zaak toen; het heeft zich anders ontwikkeld — dan blijft bestaan de inlichtingendienst, die Buitenlandse Zaken heeft (Buitenlandse Zaken hield er ook een zekere informatiedienst op na), dan blijft ook bestaan de inlichtingendienst, die men aan Oorlog heeft, maar daar bovenop moet als het ware een kop komen, die berekend is voor het verwerven van inlichtingen en gegevens uit Nederland en dat moet zijn een dienst, die ressorteert onder het Departement van Justitie.

De Voorzitter: Dat was de gedachte van u?

A. Niet van mij, maar van de heren *Dijxhoorn*, van *Kleffens* en mij; voor zover ik mij deze zaak herinner, heeft hij dit voorgesteld. Wij zijn het over deze zaak eens geworden, daarover bestaat geen twijfel; dat kunt u ook uit het betreffende Koninklijke besluit zien. Maar voor zover ik mij herinner, ging dit van hem uit,

De Voorzitter: Dat is verbazingwekkend. Geldt dit ook voor de benoeming van de heer *van 't Sant*?

A. Ja, ook voor de benoeming van de heer *van 't Sant*."

Dit is dus een lezing, welke diametraal tegenovergesteld is aan hetgeen u hier hebt medegedeeld. Ik vond het nodig u dit voor te lezen om u gelegenheid te geven nader uw visie hierop te geven.

A. Gaarne. Ik stel het bijzonder op prijs, dat u mij in kennis stelt met deze afwijkende mening. Ik moet beginnen met te zeggen, dat ik natuurlijk de vorige keer de zaak heb verteld, zoals die in mijn herinnering is blijven voortleven. Ik heb steeds op het standpunt gestaan, dat de inlichtingendienst, althans wat de militaire inlichtingendienst betreft, moest staan onder militair-deskundige leiding. Dat kan en dat kon niet anders, omdat dit een militaire job is. Daarbij moet men van het militaire vak verstand hebben. Deze dienst kon dus door niemand anders geleid worden dan door militaire deskundigen. Dat Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 is mij als het ware opgedrongen. Daarvan kan ik wel enig bewijs aanvoeren, anders zoudt u zeggen: waarom hebt u dat Koninklijk besluit van 19 Juli 1940, waarbij de inlichtingendienst werd ingesteld, getekend? Het is mij echter opgedrongen en ik zal dit aantonen.

Ten eerste meen ik in een vorig verhoor te hebben uiteengezet, dat ik de heer *van 't Sant* een glibberige figuur vond. Tot deze conclusie was ik gekomen door een onderhoud, dat ik met hem heb gehad in hotel Grosvenor House, kort na mijn aankomst in Londen. Ik meen te hebben gezegd, dat ik toen voor het eerst met hem kennis maakte en dat hij mij toen vertelde, dat er inlichtingen moesten worden ingewonnen omtrent enige Ministers, admiraal *Furstner*, de heer *van Blankenstein* jr., enz. Dat vond ik een akelig begin, omdat men een dergelijke mededeling niet tot de Minister van Defensie moet richten. Maar wetende in welke functie hij naar Londen was gekomen, kon ik er niets aan doen; de heer *van 't Sant* bekleedde garn Regeringsfunctie, dus heb ik deze mededeling voor kennisgeving aangenomen.

In de tweede plaats een uitlating van de heer *van 't Sant* op 4 Juli 1940 in de wachtkamer van Eaton Square, toen ik zat te wachten om te worden ontvangen door H. M. de Koningin, waarbij de heer *van 't Sant* eigener beweging tegen mij vertelde: „dat hij in alles, wat bij H. M. werd aangebracht, werd gekend en dat hij de vertrouwde raadgever van H. M. was". Dat was natuurlijk een opmerking, die op mij, als Minister, een allerzonderlingste indruk maakte. Dat waren redenen, dat voelt u wel, waarom ik die mijnheer *van 't Sant* nogal „griezellig" vond. Maar er is meer, waaruit blijkt, dat het plan om de heer *van 't Sant* aan het hoofd van de inlichtingendienst te zetten, helemaal niet van mij is uitgegaan. Daarvoor mag ik u verwijzen naar de uitlating van de heer *van 't Sant* zelf tegenover de toenmalige luitenant-kolonel *van de Plassche*. Deze heeft mij nl. verklaard (ik heb dit opgetekend, mij gedictieerd door de heer *van de Plassche*):

„In Mei 1940, kort na mijn overkomst uit Nederland, had ik een gesprek met *van 't Sant* over de inlichtingendienst; het gesprek had plaats in Eaton-Square. De heer *van 't Sant* raadde mij aan eens met een zekere heer *Hooper* te spreken. In hotel Claridge heb ik — het was meen ik 31 Mei — met de heer *Hooper* een onderhoud gehad. *Hooper* vertelde mij, dat hij met de heer *van 't Sant* van plan was een geweldige inlichtingendienst te vormen; hij — *van de Plassche* — moest in een afzonderlijk huis gaan wonen en tijdelijk van de wereld verdwijnen.

De verhouding tot de heer *van 't Sant* zou nader worden geregeld. U komt, zo zei *Hooper* tegen mij (*van de Plassche*) onder de heer *van 't Sant* of u gaat naar de troep."

Hieruit volgt dus wel, dat *van 't Sant* (*Gerbrandy*) met het plan rondliep de inlichtingendienst onder *van 't Sant* te zetten en niet ik. Bovendien, als het andersom was geweest, dan had het op de weg van de Minister van Defensie gelegen het betreffende Koninklijk besluit te ontwerpen en niet op die van de Minister van Justitie, zoals thans geschiedde. Hieruit volgt dus eveneens, dat niet ik be-

gonnen ben met van 't Sant, met wie ik van het begin af moeilijkheden heb gehad, maar de andere zijde.

Nu komt er nog dit bij: het is een détail, doch het typeert de wijze, waarop dat Koninklijk besluit tot stand is gekomen. Ik vermeld het, omdat u anders misschien zoudt kunnen denken, dat het Koninklijk besluit op een rustige manier tot stand was gekomen. Dat is niet zo. Ik herinner mij, dat de heer van Angeren des nachts door Minister Gerbrandy uit zijn bed is gehaald om dit Koninklijk besluit te maken; dit was, meen ik, in Bedford College; daar logeerden de heren Gerbrandy en van Angeren. Als alles met de Minister van Defensie O.K. was geweest, was er, dunkt mij, geen reden geweest om zo overhaast dit Koninklijk besluit te maken; dan had men het rustig samen in onderling overleg kunnen doen, maar het moest overhaast geschieden, omdat men de volgende dag de indiening van het Koninklijk besluit verwachtte en er dus gern tijd meer verloren kon gaan. Ik zou het echter zeer op prijs stellen, indien de commissie zou kunnen besluiten de heer van Angeren te vragen of dit juist is; ik heb hem er niet over gesproken; het kan best zijn, dat van Angeren dat ontkent, maar zo leeft het in mijn herinnering.

Dan komt er bij, dat ik mijn aantekeningen, die ik gebruikt heb in het onderhoud met Gerbrandy (vermeldende de punten waarom ik het met deze gang van zaken helemaal niet eens was), bewaard heb. Ik heb er in een vorig verhoor, in Juli, een uittreksel uit gegeven, maar die aantekeningen toon ik u hier, waarin stuk voor stuk de bezwaren staan, die ik tegen de aanwijzing van van 't Sant als hoofd van de inlichtingendienst heb aangevoerd.

Tenslotte moge ik u wijzen op mijn pogingen om in dit alles verbetering te brengen. Ik heb u, geloof ik, overhandigd een ontwerp-Koninklijk besluit van 29 October 1940, waaruit blijkt, dat ik er nogmaals op heb aangedrongen deze zaak te veranderen. Ik wil wel zeggen, dat het moeilijk was met de heer Gerbrandy over deze zaak te spreken. Hij verwarde steeds de geheime dienst en de inlichtingendienst. Ik herinner mij nog zeer goed de woorden, die ik tegenover de heer Gerbrandy heb gebruikt. Ik heb gezegd: „Gerbrandy, het gaat hier niet om boeven te vangen — dat is geheime dienst —, maar het gaat hier om technische inlichtingen, zowel op het militaire gebied als op het internationale politieke gebied, welke laatste vallen onder het Departement van Buitenlandse Zaken”. Ik geloof, dat hij steeds die zaken door elkaar haalde. U zult ook gezien hebben in mijn ontwerp-Koninklijk besluit van 29 October 1940, dat de heer van 't Sant belast bleef met het onderzoek naar de betrouwbaarheid van personen. Het kan best zijn, dat ik daartegen van de aanvang af niet het minste bezwaar had. Hij was daarmee begonnen, toen hij in Londen kwam. Dat ressorteerde zuiver onder de Minister van Justitie en bovendien had het Departement van Defensie daar geen apparaat voor. Ik zal er wel geen bezwaar tegen hebben gemaakt, omdat dit het Departement van Defensie niet regardeerde.

48407. De **Voorzitter**: U bedoelt de taak, die de Centrale Inlichtingendienst ook had, de z.g. veiligheidsdienst, die later de Politie-Buitendienst is geworden, de dienst, die later onder de heer Derksema heeft gestaan en die alle Nederlanders, die binnenkwamen, aan een onderzoek onderwierp?

A. Ja. De naam van de dienst, die u noemt, herinner ik mij niet, want het was in mijn tijd gebruikelijk, dat alle mensen, die uit Holland overkwamen, eerst naar Patriotic School en daarna naar de heer van 't Sant gingen.

48408. De **Voorzitter**: Ja, dat was een van de taken van de Centrale Inlichtingendienst, welke taak later een zelfstandige dienst is geworden.

A. Het is zelfs zo, dat het Departement van Defensie het recht werd ontzegd deze mensen het eerst te horen, hetgeen toch gewent was, ten einde daarvan nog zoveel mogelijk partij te trekken in het belang van een goede oorlogvoering. In dit verband is zelfs op een gegeven dag een drama ontstaan. De commissie, die in mijn Departement was ingesteld, had twee belangrijke figuren, die waren overgekomen, de heren Plesman jr. en Overgouw „het eerst” gehoord. Dit viel helemaal niet in goede aarde en daarover heb ik, als Minister van Defensie, op Donderdag 29 Mei 1941 een bemerking in ontvangst moeten nemen, die — doordat ik niet aanwezig was — aan mijn adjudant Post Uiterweer werd overgebracht en waarvan ik u hier het toen opgemaakte rapport toon. Ik heb dit rapport in mijn persoonlijk archief bewaard. Daarbij was tegenwoordig de heer Dirk J. F. de Man, wnd. chef van de Persdienst.

48409. De **Voorzitter**: Maar nu de tegenspraak tussen áe verklaring van de heer Gerbrandy en die van u. U hebt gezegd, dat u uitvoerig uw bezwaren tegenover de heer Gerbrandy hebt uiteengezet. Ik begrijp, dat die bezwaren van tweeërlei aard waren: in de eerste plaats,

dat u vond, dat de inlichtingendienst onder Defensie behoorde, en in de tweede plaats, dat u bezwaren had tegen de persoon van de heer van 't Sant als hoofd van de Inlichtingendienst.

A. Ja.

48410. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer Gerbrandy, dat het voorstel van u is uitgegaan.

Kan het zó zijn, dat u uw bezwaren op die wijze hebt geuit en dat toen tenslotte de besprekingen er toe hebben geleid, dat u tot de conclusie kwam, dat u geen resultaat kon bereiken en dat dus de visie van de heer Gerbrandy moest worden uitgevoerd en dat u zich toen bij het resultaat van die besprekingen hebt neergelegd en dus hebt medegewerkt aan de maatregelen, welke genomen moesten worden, met name het voorbereiden van het desbetreffende Koninklijk besluit? Als het zo zou zijn gegaan, zouden tenslotte die twee verklaringen naast elkaar kunnen bestaan.

A. Ik heb, voor zover ik mij herinner, ik kan wel zeggen „met zekerheid”, het Koninklijk besluit niet gezien, vóórdat het mij ter contrasignering werd voorgelegd.

48411. De **Voorzitter**: Is het een Koninklijk besluit, dat door u mede is gecontrasigneerd?

A. Ja. U zult zeggen: Dan had u het niet mede moeten contrasigneren, maar iets dergelijks heeft al eens meer voor uw commissie gespeeld, nl. torn ik in 1939 bij de voorstellen tot wijziging van de wet op de staat van oorlog en de staat van beleg ook heb medegetekend, hoewel ik het er niet mede eens was. Ik moet mij in dit opzicht echter verdedigen door op te merken, dat de Regering pas was overgekomen uit Nederland in Engeland en dat ik het — ik spreek alleen voor mij zelf — op dat moment niet juist zou hebben gevonden om over het onderhavige geval een Ministerscrisis, eventueel een Kabinetscrisis, te riskeren. Want bij weigering om te contrasigneren, had ik moeten zeggen: „ik slik dit niet en ga weg”, met alle gevolgen van dien. Ik heb mij zeer goed gerealiseerd, dat dit op de Nederlandse bevolking een allermiserabelste indruk zou hebben moeten maken. Ik herinner mij levendig, dat ik heb gedacht en met van Kleffens heb besproken: wij doen het nu, laten wij maar zien, hoe het loogt. Vandaar ook mijn poging om terstond een ander Koninklijk besluit te ontwerpen, maar de heer Gerbrandy wilde dat niet. Ik kan u overleggen een brief, waarin ik op een gegeven moment in het belang van de goede gang van zaken schreef: in het ontwerp-Koninklijk besluit van 29 October 1940 zou van 't Sant zich met deze zaak niet hebben kunnen bemoeien, waarop de heer Gerbrandy mij terugschreef: dat Koninklijk besluit van 29 October erken ik niet; wij hebben te maken met het Koninklijk besluit van 19 Juli. Dat is een brief van de Minister van Justitie van 29 Januari 1941, no. 222, waarvan het slot luidt:

„Of en wat er eventueel in het genoemde Koninklijke besluit moet gewijzigd worden, is een vraag, die apart behandeling vereischt; in elk geval praevaleert dit besluit nu boven eventuele ontwerp-beschikkingen.

De Minister van Justitie,
(w.g.) Gerbrandy.”

Dit is een originele brief, hier ziet u hem.

48412. De **Voorzitter**: De heer van 't Sant is hierover ook gehoord. Ik heb hem gevraagd, of hij er van op de hoogte was, dat er verschil van mening heeft bestaan tussen de Minister van Defensie en de Minister van Justitie. De heer van 't Sant zegt daarop:

„Nee, ik geloof niet, dat dat er geweest is, want voor de inlichtingendienst waren twee heren van de militaire inlichtingendienst uit Nederland ter beschikking en de heer Dijkhoorn wilde die twee heren juist niet voordragen; Dijkhoorn was er voor om de inlichtingendienst te geven aan de heer Gerbrandy.”

Toen heb ik gezegd: „Dat heeft de heer Dijkhoorn hier wel anders verteld.”, waarop de heer van 't Sant verder ging:

„Ze waren met z'n drieën: de heren van Klefferis, Dijkhoorn en Gerbrandy en toen is de inlichtingendienst onder mij gekomen, ik weet zeker, met volle instemming van de heer Gerbrandy, maar het was de heer Dijkhoorn, die voorstelde om het niet te geven aan die twee militairen.”

Met die twee militairen bedoelde hij de heren van Oorschot en van de Plassche.

A. De heer Olifiers was er ook.

48413. De **Voorzitter**: Hij noemde alleen die twee. De heer *van 't Sant* zegt, dat er een conferentie is geweest met hem, waarbij de Ministers *Dijxhoorn*, *van Kleffens* en *Gerbrandy* tegenwoordig waren, en dat u er vóór was Je inlichtingendienst te geven aan de heer *Gerbrandy*.

A. Een dergelijke conferentie kan ik mij niet herinneren, maar wel herinner ik mij als de dag van gisteren, dat ik tijdens een luchtalarm in de schuilkelder van Stratton House op een houten bank uit en ter na heb zitten praten met *van Angeren* om *Gerbrandy* dit plan uit zijn hoofd te praten. Wat *van 't Sant* verder zegt, dat ik noch *van Oorschot*, noch *van de Plassche* wilde hebben... ik heb al in een vorig verhoor gezegd: nu *van Oorschot* er was, was dat juist de man om aan de top te zetten; als luitenant-kolonel *van de Plassche* er alleen geweest was, had ik misschien een andere constructie bedacht, maar generaal *van Oorschot* kon nu aan de top koinen; het was dus „gefundenes Fressen“.

48414. De **Voorzitter**: Tegen generaal *van Oorschot* is aangevoerd, dat hij belast was met het Venlo-incident.

A. Ik weet niet of u dat incident al onderzocht hebt, maar naar wat ik op dat moment als Minister daarvan wist, trof generaal *van Oorschot* niet zo erg veel blaam. Ik had dus niet de minste bezwaar generaal *van Oorschot* er mee te belasten, want ik had hem ook hoofd van de Militaire Missie gemaakt; de generaal sprong voortreffelijk om met de Engelse autoriteiten en omgekeerd, de Engelse autoriteiten werkten volgaarne met hem; er was dus voor mij geen enkele reden om te zeggen: niet die generaal, maar *van 't Sant*.

48415. De **Voorzitter**: U blijft dus bij uw mededeling, dat u zeer grote bezwaren had tegen het brengen van de inlichtingendienst onder Justitie en bovendien tegen de persoon van *van 't Sant* als hoofd daarvan en dat u die bezwaren heel uitvoerig met de heer *Gerbrandy* hebt besproken. Dan blijft nog de vraag of u misschien in het laatste stadium, toen u gemerkt had, dat u in die gedachtenwisseling aan het kortste eind zoudt trekken, gezegd hebt: De zaak is nu geheel uitgesproken, het zal deze kant uit moeten gaan en nu dit uitgemaakt is, werk ik ook aan de formele uitvoering van de zaak mee. Of is dat ook niet zo?

A. In het middernachtelijk uur is het Koninklijk besluit samengesteld en daarbij ben ik niet betrokken geweest.

48416. De **Voorzitter**: En dat er een conferentie is geweest met de heren *van Kleffens* en *Gerbrandy*, waarbij u zoudt hebben voorgesteld, dat de inlichtingendienst onder Justitie zou komen, waarbij de heer *Gerbrandy* dan nog zegt, dat u voorgesteld hebt de heer *van 't Sant* aan het hoofd te stellen, dat ontken u?

A. Dat ontken ik pertinent. U begrijpt wel, dat ik als Minister van Defensie, zelf militair zijnde en wetende welk een moeilijke zaak vaak de inlichtingendienst is, er nooit vrijwillig in zou hebben toegestemd de Militaire Inlichtingendienst onder een gewezen hoofdcommissaris van politie te stellen.

Dat zou zo in flagrante strijd zijn geweest met alles, wat militair in mij leefde, dat ik dat pertinent ontken. Het gaat er niet om, ergens te gaan zitten en te wachten tot er berichten binnenkomen, toevallig of niet toevallig, maar een Militaire Inlichtingendienst moet worden geleid en er moet aan de hand van hetgeen militair geschiedt worden uitgemaakt, aan welke gegevens men behoefte heeft. Men moet dus volmaakt op de hoogte zijn van het militaire vak en dan moet men zeggen: Dat moet ik via die en die kanalen zien binnen te krijgen. Dat kan een leek onmogelijk doen. Dus is het uitgesloten, dat ik er genoeg mee zou hebben genomen, dat een niet-militair de Militaire Inlichtingendienst zou hebben gehad.

48417. De **Voorzitter**: U hebt dus het Koninklijk besluit alleen medegecontrasigneerd, omdat u er geen Ministerscrisis van wilde laten komen?

A. Precies. Dat kon ik niet op mijn verantwoording nemen.

48418. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft verder medegedeeld, dat hij in verband met de bezwaren, die tegen de heer *van 't Sant* bestonden, toentertijd een bijeenkomst heeft belegd, waarin verschillende heren bij elkaar kwamen en hun grieven konden uit-

spreken, maar dat zij toen geen enkel bezwaar hebben geopperd. Hij heeft daaromtrent gezegd:

„Ik was er bij; de heer *van de Plassche*; ik denk ook de heer *Olijfers*. Er waren nog een paar officieren en de heer *van 't Sant*, benevens dr. *Kasteel*.“

„Er is toen niets gezegd. Toen heb ik later tegen de heren gezegd: u hebt grieven, ik geef gelegenheid om ze openlijk te berde te brengen: zij kunnen besproken worden. Wat wilt u meer? Toen hebben zij gezegd: ja. maar wij durven het niet. Dan houdt alles op!“

Daarop is bij het verhoor van de heer *Gerbrandy* nog het volgende gezegd:

„Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft men gezegd: men durfde het niet in presentie van de heer *van 't Sant*?“

A. Dat heeft men mij later gezegd.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was voor u een pijnlijke vergadering, waar nieinand iets zei.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Op zich zelf is het natuurlijk wel een bedenkelijk iets, dat achteraf blijkt, dat de heren zich niet durfden uitspreken.

A. Inderdaad.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Dijxhoorn* was toen nog Minister van Oorlog?

A. Ja, dat was in het begin.“

A. Toen heeft *Gerbrandy* misschien gedacht: Wij zullen trachten het beste er van te maken; nu zullen wij de heren bij elkaar roepen. Ik kan mij levendig voorstellen, dat de heren, wetende, wat voor vlees zij in de kuip hadden, niet hebben geantwoord. Maar die gehele bijeenkomst zou toch niet nodig zijn geweest, als men het bij het Departement van Defensie met een inlichtingendienst onder *van 't Sant* eens was geweest. De heer *Gerbrandy* spreekt zelf, in hetgeen u mij voorleest, van „bezwaren, die tegen de heer *van 't Sant* bestonden“.

48419. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft verder nog gezegd:

„De heer *Dijxhoorn* is in het begin vaak bij mij geweest om zijn tevredenheid over de gang van zaken te betuigen.“

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan zegt de Voorzitter: „Het is verrassend“.

A. Even verrassend voor mij. Ik zoek nog even of ik een brief kan vinden, waaruit het tegenovergestelde zou kunnen blijken, maar ik kan die zo gauw niet vinden. Ik ontken dit echter vierkant, want in de maanden Augustus, September, enz. lag ik al, om het wat onparlementair te zeggen, wanhopig over de strengen met *van 't Sant* over diens faits et gestes, dus dat ik een tevredenheidsbetuiging zou hebben gegeven over de werkwijze van *van 't Sant* is er volkomen naast. Bovendien kan ik nog zeggen, dat ik van 17 November 1940 tot 12 Juni 1941, de dag van mijn aftreden, geen enkel bericht van *van 't Sant* meer heb gehad. Van 17 November 1940 tot 12 Juni 1941, een half jaar lang, heeft die Militaire Inlichtingendienst van *van 't Sant* volkomen gefaald, want hij is niet in staat geweest mij zelfs maar één enkel bericht te geven.

48420. De **Voorzitter**: Welk soort berichten kreeg u vóór 17 November?

A. Ik herinner mij het tonen, met veel poeha, van een kiekje, waarop een klein meisje voor een telefoontoestel zat. Hij zei: nu heb ik verbinding met Holland. Ik antwoordde: dan moet u zien, dat u dat zo exploiteert, dat u veel berichten binnenkrijgt. Dan kreeg ik wel eens een heel enkel bericht over het werk van *van Hamel*, totdat hij mij zei: ik vermoed, dat *van Hamel* in Duitse handen is gevallen, waarop ik heb gezegd, omdat hij de enige man was, die met de Engelsen mocht werken: dan moet u zien, dat u hem zo gauw mogelijk terughaalt: ik heb hem herhaaldelijk aangespoord om al het mogelijke te doen. Het resultaat weet u. Maar verder weet ik niet à bout portant welke berichten er in die tijd zijn gekomen. Maar zeker was er geen reden voor mij om tegenover *Gerbrandy* tevredenheidsbetuigingen te uiten!

48421. De heer **Koersen**: Heeft de heer *Gerbrandy* steeds goed voor ogen gestaan, dat ook het verkrijgen van militaire inlichtingen tot de taak van de heer *van 't Sant* zou gaan behoren, omdat u straks zei, dat de heer *Gerbrandy* niet een juist begrip had van het onderscheid tussen een inlichtingendienst en een veiligheidsdienst, ten aanzien van welke laatste u eventueel geen bezwaar zoudt hebben, wanneer die zou ressorteren onder de heer *van 't Sant*?

A. Daarop zou ik u geen positief antwoord kunnen geven. De bedoeling van *van 't Sant* is altijd geweest een Militaire Inlichtingendienst.

45422. De heer **Koersen**: Maar de bedoeling van de heer *Gerbrandy*? Heeft deze misschien een ander begrip gehad dan u, toen hij de opdracht gaf, en heeft hij misschien gedacht: hieronder valt niet de Militaire Inlichtingendienst?

A. Ik heb de indruk gehad, dat de heer *Gerbrandy* meende, dat „inlichtingendienst” betekende „boeven vangen” en „de betrouwbaarheid van mensen controleren”; dat heb ik hem nooit uit zijn hoofd kunnen praten. Geheime dienst en inlichtingendienst, dat was mijn indruk, waren voor hem hetzelfde; maar niet voor de heer *van 't Sant*, want *van 't Sant* heeft van huis uit de Militaire Inlichtingendienst willen hebben en hij heeft ook generaal willen worden, waartegen ik mij met hand en tand heb verzet gedurende mijn hele Ministerschap; desniettemin noemde hij zich toch generaal-majoor en tekende in die hoedanigheid stukken.

48423. De heer **Koersen**: En is de heer *van Kleffens* er ook niet in kunnen slagen de heer *Gerbrandy* te overtuigen?

A. Ik herinner mij, dat ik *van Kleffens* daarover heb gesproken en dat deze tegen mij gezegd heeft: Laat ze nu maar, ik doe het toch niet, althans woorden van die strekking, onder het motief: Stel je voor, dat *van 't Sant* in mijn gezantschappen gaat zitten rommelen; hetgeen ik van *van Kleffens* volkomen kon billijken, want voor politieke inlichtingen spreekt het nog sterker dan voor militaire. Onderstel, dat *van 't Sant* een briefje gaat schrijven over inlichtingen aan de gezant in Roemenië of waar dan ook. U kunt er van op aan, dat *van Kleffens* nooit artikel 3 van het Koninklijk besluit heeft erkend, laat staan uitgevoerd. Vermoedelijk heeft hij hetzelfde standpunt ingenomen als ik: Laten wij daarvoor maar geen Regeringscrisis over hebben.

48424. De **Voorzitter**: Er is nog een verklaring, die hierbij een rol speelt, nl. die van de heer *van de Plassche*. Deze vertelt, dat hij was ingedeeld bij het Departement van Oorlog en deelt dan verder mede:

„Toen ben ik daar doorgegaan met het bureau inlichtingendienst, misschien enige weken of maanden. Toen verzochten de Engelsen en Fransen mij om er mee door te gaan. Dat was in Mei 1940 en ik heb toen geprobeerd er mee door te gaan. Ik had contact met de Engelse en de Franse inlichtingendiensten. Toen heb ik tot de Minister gezegd: Excellentie, geef mensen, alleen kan ik niets doen. Het heeft een tijdje geduurd voordat ik antwoord kreeg en toen zei de Minister: Spreek eens met de heer *van 't Sant*, die heeft relatie met de Engelse inlichtingendienst. Ik heb toen gezegd: Die relatie hebben wij al gehad; toen ik in Londen kwam, trok de man van de inlichtingendienst mij aan mijn jas en ik geloof, dat het al de volgende dag was, dat wij een bespreking hadden over wat er gebeuren zou.

Ik kon de heer *Dijxhoorn* niet overtuigen, dat ik met *van 't Sant* niets te maken had. Ik ben toen bij hem gekomen en de heer *van 't Sant* zei: Praat eens met de heer *Hooper*. Deze man was van de paspoortencontrole aan de Parklaan; hij sprak vloeiend Nederlands en hij was daar vandaan gekomen op een onplezierige manier. Ik heb hem aangehoord met zijn plannen en het gerapporteerd aan de heer *Dijxhoorn*. Ik heb er toen een tijd niets van gehoord, ik kreeg geen geld en mensen; ik bleef toen alleen omgaan met de militaire attaché.”

En in ander verband zegt hij, dat zijn ergste grief was, dat hij 8 maanden op nonactief is gesteld, in oorlogstijd.

A. Niet onder mij.

De **Voorzitter**: Neen, na uw aftreden. In dit verband heeft hij nog verklaard:

„Ik heb het Minister *Dijxhoorn*, met wie ik samen een huis bewoonde, uitgelegd, en hij vond het hoogst onaangenaam.”

(Dat slaat dus op de kwestie van de nonactiviteit.) „Ik ben het niet altijd met Minister *Dijxhoorn* eens geweest, o.a. wat betreft het geval van de inlichtingendienst.”

Dat slaat kennelijk op zijn inbedeling, die ik u zoëven heb voorgelezen, dat hij nog korte tijd met het Bureau Inlichtingen is doorgegaan en dat u torn een keer hebt gezegd: Praat eens met de heer *van 't Sant*.

A. De heer *van 't Sant* was, toen wij aankwamen, de enige man, die contact had met de Engelse dienst. Toen dus *van de Plassche* daarmee zou doorgaan, heb ik vermoedelijk gezegd. Ga naar de heer *van 't Sant*: die heeft contacten met Scotland Yard, de Secret Service en de Intelligence Service; vraag hem eens, waar je zijn moet. Voor mensen op zijn bureau heb ik hem uiteraard niet naar *van 't Sant* verwezen, omdat ik de enige man was, die hem daaraan kon helpen.

Dat *van de Plassche* het niet altijd met mij eens was, kan ik mij levendig begrijpen, want hij zag op een gegeven ogenblik, dat het Koninklijk besluit, waarbij de heer *van 't Sant* werd benoemd tot chef van de inlichtingendienst, door mij was gecontrasigneerd. Ik kan mij levendig voorstellen, dat de heer *van de Plassche* torn heeft gezegd: Ik ben het hiermede met de heer *Dijxhoorn* niet eens.

48425. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft gezegd, dat twee heren van de Militaire Inlichtingendienst uit Nederland ter beschikking waren en dat de heer *Dijxhoorn* die twee heren juist niet heeft willen voordragen. Dat waren de heren *van Oorschot* en *van de Plassche*. Hij heeft gezegd, dat de heer *van Oorschot* niet in aanmerking kwam, omdat hij het hoofd van de Militaire Missie was en dat de moeilijkheid bij de heer *van de Plassche* was:

„dat men hier in Nederland beweerde, dat hij met de militair attaché van Duitsland een telefoongesprek had gehad, die gezegd had: Ga maar rustig weg, want wij komen niet.”

A. Ik moge u in herinnering brengen, dat ik voor uw commissie heb verklaard, dat van mij geëist werd, dat ik de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* van mijn Departement zou verwijderen. Dat zat hem hierin, dat deze heren een doorn in het oog van de heer *van 't Sant* waren, omdat zij van de inlichtingendienst waren. Die wilde hij niet. Nu moet de heer *van 't Sant* niet de rollen omdraaien en zeggen: Ik wilde hen wel en de heer *Dijxhoorn* niet.

48426. De **Voorzitter**: Hier staan wij voor een tegenspraak, die niet direct is op te lossen en waarvan het de vraag is of wij die kunnen oplossen.

A. Ik heb u enige papieren gegeven uit die tijd.

De **Voorzitter**: Als u daarover nog andere papieren hebt, zou het wel goed zijn, dat u ons die liet toekomen, als dat mogelijk is.

A. Ik wil gaarne zoeken.

48427. De **Voorzitter**: Ik ga nu over tot de bespreking van een ander probleem. Ik heb u zojuist voorgelezen de mededeling van de heer *van de Plassche*, dat hij geprobeerd heeft aan het Departement van Defensie een inlichtingendienst op te zetten. Hoe was nu de positie toen eenmaal de Centrale Inlichtingendienst was opgericht? Had toen het Departement van Defensie daarnaast nog een inlichtingendienst? zij het in zeer beperkte omvang?

Wij hebben de indruk gekregen uit een aantal andere mededelingen, welke ten dele met u zijn besproken, dat dit inderdaad het geval is geweest, dat er inderdaad geruime tijd nog iets heeft bestaan als pogingen om tot een eigen inlichtingendienst te komen.

A. Dat is inderdaad juist, maar dat sorteerde weinig effect, want wij mochten geen verbinding met de Engelsen hebben; alles moest over *van 't Sant* geleid worden. Volgens dat Koninklijk besluit had *van 't Sant* de leiding, maar van leiding was geen sprake; er is nooit geleid geworden. Aangezien wij ook niet het contact hadden met de Engelse inlichtingendienst, omdat alles via *van 't Sant* moest lopen, kwam van die Militaire Inlichtingendienst verder niet veel meer terecht. Wij moesten ons er mee tevreden stellen zover *van 't Sant* die Militaire Inlichtingendienst wilde inschakelen. Dat was miniem.

48428. De **Voorzitter**: Ik heb over dit punt ook gesproken met de heer *van 't Sant* en heb daarbij voorgelezen wat u hier de vorige keer hebt verklaard over de conferentie op 2 April 1941 in het Brown's Hotel, waar aanwezig waren de heer *Gerbrandy* en u, alsmede *Rabagliatti*, *Laming* en *van 't Sant*, gedurende welk onderhoud de Engelsen verklaarden, dat de samenwerking met de heer *van*

't Sant volkomen was vastgelopen ei: dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben. Daartegenover stelt de heer van 't Sant:

„Er is een conferentie geweest over het feit, dat ondanks de uitdrukkelijke afspraak met de Minister van Defensie door deze ook een inlichtingendienst werd gehouden.”

Vervolgens is er bij zijn verhoor met hem gesproken over de mededeling, die de heer *Laming* later, op 16 April 1941, heeft gedaan omtrent hetgeen hij na afloop van die bespreking van 2 April had gehoord van een daarna plaats gehad hebbend onderhoud tussen *Rabagliatti* en van 't Sant. . .

Ook hier weer verklaringen lijnrecht tegenover elkaar. U zegt: in die bespreking op 2 April zeiden de Engelsen, dat de samenwerking met van 't Sant volkoinen was vastgelopen, terwijl de heer van 't Sant stelt, dat er een conferentie is geweest over het feit, dat ondanks de uitdrukkelijke afspraak met de Minister van Defensie door deze ook een inlichtingendienst werd gehouden.

A. Dan moet de heer van 't Sant mij eens zeggen, door wie dan aan mijn Departement een inlichtingendienst werd onderhouden, die contact had met de Engelsen, welke persoon, met name genoemd, van die inlichtingendienst contact had met de Engelsen. Dat was niemand; dat was bovendien verboden. Alles moest over van 't Sant lopen. Bovendien is dat gehele verhaal, dat de heer van 't Sant hier vertelt, volkomen bezijden de waarheid. Het is precies (ik heb zulks terstond opgetekend) zoals ik het heb verklaard. Er is geen kwestie van, dat iets in dit opzicht op mijn herinnering werkt. Als van 't Sant dat ontkent, spreekt hij onwaarheid.

48429. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat op uw Departement door niemand een inlichtingendienst werd onderhouden, die contact had met de Engelsen?

A. Contact met de Engelsen had.

48430. De **Voorzitter**: Ja. Ik meen, dat er althans aanwijzingen zijn, dat zulk een contact wèl bestond.

Het is namelijk uit verschillende hier afgelegde verklaringen toch wel gebleken, dat er een zeker contact met de Engelsen, in het bijzonder met de heer *Laming*, bestond. De zaak was zo, zoals u weet, dat de heer van 't Sant in de aanvang samenwerkte met *Hooper* en later met *Rabagliatti*. Dat was de dienst, die men noemde S.I.S., de oude Engelse dienst; in de oorlog is er een nieuwe dienst gekomen, S.O.E.; dat is de dienst van generaal *Gubbins*, die later heeft samen-gewerkt met het bureau van kolonel *de Bruyne* en daarna met het B.B.O. van generaal *van Oorschot*. De heer *Laming* verrichtte in de eerste tijd al werk, dat op dat terrein lag; dat was een heel ander terrein dan dat van S.I.S. S.O.E. was een oorlogsinstituut, dat tot taak had contact met de verzetsbewegingen in verschillende landen te onderhouden, die bewegingen van materiaal te voorzien, enz. De eerste tijd werkte de heer *Laming* op dit gebied en uit verschillende verklaringen, die hier zijn afgelegd, krijgen wij toch wel sterk de indruk, dat er vrij nauwe relaties hebben bestaan tussen *Laming* en bij voorbeeld de heer *Kruls* en ik meen ook met uw adjudant *Post Uiterweer*.

A. En met mij persoonlijk.

48431. De **Voorzitter**: Dat punt zou ik nu dus even ter sprake willen brengen. Hoe zat dat in elkaar en hoe verhiel het zich verder tot de hele opzet van de organisatie van de inlichtingendienst, zoals men die in Londen tot stand wilde brengen?

A. Dat zat zo. Ik herinner mij, dat *Laming* eens bij mij kwam en zei: Kunt u mij niet eens wat helpen? Ik antwoordde: Met genoegen. I-et ging er om, dat de Engelse dienst enige agenten in Nederlands gebied moest afzetten; dat wilden zij doen met een bootje en toen kwam hij bij mij en zei: U is de enige hier, die uw land goed kent; het gaat over de diepte van waterwegen, landingsmogelijkheden, verschil tussen hoog- en laagwater, enz., enz. Hij wist blijkbaar, dat ik leraar in de militaire aardrijkskunde was geweest.

48432. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk, dat de heer *Laming* niet veel lust had om met de heer van 't Sant te spreken; die twee, stonden blijkbaar op heel slechte voet met elkaar.

A. Hij kwam op dat ogenblik bij mij, omdat hij zuiver zakelijke inlichtingen wilde hebben in verband niet het plan, dat de Engelse dienst had uit te voeren.

48433. De **Voorzitter**: Had u niet de indruk, dat hij op slechte voet met de heer van 't Sant stond?

A. Die indruk had ik zonder twijfel. Zo kan het ook wel zijn, dat *Laming* met mijn adjudant *Kruls* of met een ander contact heeft gezocht, omdat hij enige inlichtingen wilde hebben. Maar u voelt wel, dat noch de heer *Kruls*, noch mijn andere adjudant, noch ik deel uitmaakte van de inlichtingendienst. Het waren eigenlijk incidentele vragen aan iemand, van wie hij dacht een behoorlijk antwoord te zullen ontvangen.

48434. De **Voorzitter**: De heer *Laming* heeft verklaard, dat hij contact heeft gehad met de heren *Dijxhoorn*, *Post Uiterweer* en *Kruls*. Voor het overige heeft hij tegenover onze commissie een beroep gedaan op de Office Secrets Act, die het hem onmogelijk maakt te verklaren. Er zijn echter andere verklaringen, die er op wijzen, dat één van de redenen van het conflict tussen de heren van 't Sant en *Laming* hierin is gelegen, dat de heer *Laming* bezwaar had tegen de heer van 't Sant, omdat deze in de oorlog van 1914 tot 1918 voor de Engelsen gewerkt had en zich daarvoor had laten betalen.

A. Dat heb ik ook gezegd.

48435. De **Voorzitter**: U hebt het feit medegedeeld, maar het schijnt, dat dit met name één van de bezwaren was van de heer *Laming* tegen de heer van 't Sant.

A. Dat heeft hij mij nooit gezegd.

48436. De **Voorzitter**: Er bestond dus wel contact tussen u en uw adjudanten enerzijds en de heer *Laming* anderzijds en dat contact heeft ook betrekking gehad op het uitzenden van agenten. Als ik mij goed herinner, heeft de heer *Laming* met name twee agenten uitgezonden, nl. *Homburg* en *Sporre*. Zeggen die namen u iets?

A. Die namen zeggen mij niets.

48437. De **Voorzitter**: *Lauwers*, een van de weinige agenten van het England-Spiel, die het overleefd hebben, heeft hier verklaard, dat hij een oproep heeft gekregen van de heer *Kruls*, die hem heeft overgegeven aan *Dawson*, een van de onderhorigen van *Laming*. Ook hieruit blijkt, dat uw Departement toch nog wel enige bemoeienis met het uitzenden van agenten heeft gehad.

A. Dat was miniem. Ik herinner mij zeer goed, dat ook van 't Sant mij eens heeft gevraagd: heeft u niet eens iemand? Dat dus op een gegeven moment de Engelse dienst bij mijn adjudant komt en zegt: heeft u niet iemand, die geschikt is om te worden uitgezonden? is best mogelijk. Maar ik beschouw dat niet als een regelmatig georganiseerd contact tussen de Engelse en de Hollandse inlichtingendienst, want *Kruls* behoorde niet tot de inlichtingendienst. Het was zuiver hulpvaardigheid van hem toen *Laming* vroeg: „Weet u niet iemand?“, hij daarop antwoordde: „Ik ken die en die mijnheer, een *Lauwers*, een buitengewoon geschikt iemand.“ Het is best mogelijk, dat *Kruls* de heer *Lauwers* op deze wijze aan *Laming* heeft opgegeven en dat *Lauwers* op deze wijze een agent geworden is.

48438. De **Voorzitter**: *Lauwers* vertelt, dat hij eerst door kapitein *Derksema* geweigerd is om voor uitzending in aanmerking te komen. Net bezwaar van kapitein *Derksema* was, volgens *Lauwers*, dat hij ten gevolge van een vijfjarig verblijf in het buitenland niet over voldoende relaties in Nederland zou kunnen beschikken, zodat hij in geval van nood niet zelf direct een onderduikadres zou kunnen vinden. Daarop is hij teruggekeerd naar het kamp in Wolverhampton en kreeg hij op een gegeven moment het bevel zich te melden bij kapitein *Kruls* in Stratton House; daar vond hij een luitenant *Dawson*, die hem mededeelde, dat hij van dat moment in Engelse dienst was. Hij zegt ook: de heer *Kruls* was daar uitsluitend om mij over te dragen, hij had, zegt *Lauwers*, verder met deze zaak niets te maken. Dit zou dus in de lijn liggen van hetgeen u zei. Misschien is het zo geweest, dat de heer *Kruls* heeft geweten, dat *Lauwers* al in bespreking was geweest.

A. Toen is men vermoedelijk bij *Kruls* gekomen, omdat *Derksema* het niet wilde hebben. Maar de Engelsen wilden *Lauwers* wel graag gebruiken. Dat *Kruls* toen heeft gezegd: „neem *Lauwers*, als je iemand wilt hebben“, is best mogelijk.

48439. De **Voorzitter**: Had u al contact met *Laming* of was dat alleen bij die gelegenheid, dat hij vroeg of u iemand had voor uitzending?

A. Dat is hoogstens enkele malen geweest. Ik zou het misschien, als u mij tijd geeft, in mijn herinnering kunnen terugroepen hoeveel maal ik met *Laming* in contact ben geweest, maar het was heel weinig. Alleen als hij een dienst van mij wilde hebben en één keer, toen hij mij inviteerde op een lunch in de Royal Automobile Club om mij te vertellen van de 25 000 Pond, die *van 't Sant* had getoucheerd gedurende de eerste wereldoorlog. Dat heeft hij mij niet willen zeggen op mijn bureau, maar hij zei: Kunnen wij niet eens samen lunchen? Dat is al het contact, dat ik met *Laming* had.

48440. De **Voorzitter:** Dus hoe die dienst van *Laming* werkte...

A. Daar heb ik geen vermoeden van; ik heb er ook nooit naar gevist.

48441. De **Voorzitter:** Hebt u in die tijd in Londen wel eens gehoord van de Flitspuit?

A. In Londen niet. Later. Is dat een krantje geweest?

De **Voorzitter:** Neen, het was een radio-zender.

A. Neen, nooit van gehoord.

De **Voorzitter:** Een radiozender, die van Engeland uit naar Nederland zond.

A. Na de bevrijding heb ik die naam gehoord.

48442. De **Voorzitter:** Dat was ook in de tijd van de heer *Laming*, die daaraan ook niet helemaal vreemd was, geloof ik,

A. Dat heeft hij mij nooit verteld, maar wist *van 't Sant* b.v., dat de Flitspuit bestond?

De **Voorzitter:** Hij zal wel niet geweten hebben, dat deze van Engeland uit zond. Dat ging stellig buiten *van 't Sant* om. De mensen, die daarmee te maken hadden, lagen helemaal in de andere sfeer. Er waren er maar enkelen, die er iets van wisten: de heer *Sluysen*, mevrouw den *Doolaard* en het schijnt, dat ook *Laming* er mee te maken heeft gehad.

A. Waar het helaas aan gemankeerd heeft bij de inlichtingendienst was, dat men er niet in geslaagd is iemand te vinden aan Nederlandse zijde, die „in en uit de pot" was bij de Engelsen. Dáár zat de fout. Als wij een man hadden gehad, die door de Engelsen volkomen werd vertrouwd, die bij de Engelsen een behoorlijke entree de chambre had gehad, waren wij van een hoop dingen niet onkundig gebleven. Maar men heeft op het gebied van de inlichtingendienst met tiende-klas mensen gewerkt, die niet in staat waren het vertrouwen bij de Engelsen te wekken; zij kenden het vak niet. Dáár zit de grootste fout van alles. De Engelsen moesten van zo'n „kijk-in-de-pot", die van toeten noch blazen wist, niets hebben. U begrijpt zelf wel, dat de Engelsen wat huiverig waren hun agenten en hun inlichtingsysteem te onthullen voor een man, die ze eigenlijk scheef aankeken. Het is een grote beleidsfout geweest, dat men niet direct gezorgd heeft een man, zoals ik bedoel, aan het hoofd te zetten. Dan waren er geen vergissingen geweest bij het decoderen, enz., enz., zoals ik later wel eens heb gehoord.

48443. De **Voorzitter:** U meent, dat wij in de aanvang zo iemand hadden?

A. Als men generaal *van Oorschot* er aan gezet had, had men veel ongelukken kunnen voorkomen; die kende het vak en had toegang bij de Engelsen.

De **Voorzitter:** Dat is in 1944 wel gebleken.

A. Dat hoor ik met genoegen. Ik noem het geval van *Buuren*. Generaal *van Oorschot* lag zo goed bij de Engelsen, dat op een gegeven ogenblik iemand van het Home Office naar generaal *van Oorschot* toegaat en tegen hem zegt: Wat de Nederlanders toch hebben tegen die *van Buuren*, begrijp ik niet. Wij hebben op het Home Office niets tegen hem, dus als de Nederlandse Regering het vraagt, laten wij hem vrij.

De heer *van 't Sant*, wie deze zaak in de eerste plaats aanging, omdat hij daarmee belast was, werd daarbij door de Engelsen volkomen genegeerd. Ik begrijp heel goed, dat zij naar generaal *van Oorschot* gingen, hoewel die er niets mee te maken had. Toen ik mij er daarna mee bemoeide, was die man zó vrij.

48444. De **Voorzitter:** De heer *Derksema* had in April 1941 gezegd, dat hij *Lauwers* niet kon gebruiken als agent, en iets later heeft dat gesprek met de heer *Kruls* plaats gevonden. Dat is dus gebeurd, toen u nog Minister was. Hebt u geweten, dat de heer *Kruls Lauwers* heeft opgegeven?

A. Niets daarvan. Ik hoor hier de naam *Lauwers* voor het eerst.

48445. De **Voorzitter:** Dus over de bijzonderheden van de werkwijze van S.O.E. in de tijd van *Laming* kunt u ons niet inlichten?

A. Dat ressorteerde allemaal onder de Minister van Justitie en de heer *van 't Sant*. De Minister van Defensie werd daar volkomen buiten gelaten.

48446. De **Voorzitter:** Weet u ook, wanneer *Laming* bij die dienst is verdwenen en hoe dat is gebeurd? Of hebt u nooit iets daarvan gehoord?

A. Ik heb nooit iets daarvan gehoord. Ik vermoed, dat het niet tijdens mijn Ministerschap is gebeurd.

48447. De **Voorzitter:** Neen, het is later geweest, vermoedelijk in het eind van 1941.

Ik heb hier verder nog een correspondentie, gevoerd in Maart en April 1941, welke blijkbaar ingeleid is met een brief van generaal *van Oorschot*, als hoofd Militaire Missie, aan de Minister van Defensie. Deze brief begint als volgt:

„Herhaalde malen heeft het War Office mij gewezen op de wenselijkheid, dat dit Departement in de gelegenheid zou worden gesteld om Nederlandse onderdanen — op een of andere wijze uit Nederlands gebied hier te lande aangekomen —, te ondervragen, ten einde mogelijk waardevolle inlichtingen te verkrijgen. Om een dergelijke ondervraging mogelijk te maken, werd mijn medewerking ingeroepen, doch ik moest volstaan met het betogen van mijn bereidwilligheid tot samenwerking in het algemeen en kon ter zake niets meer doen dan het War Office verwijzen naar de Centrale Inlichtingendienst.

Aangezien de Missie steeds geheel onkundig wordt gelaten omtrent aankomst van Nederlanders, was het mij niet mogelijk om het War Office in dit opzicht verder van dienst te zijn.

Thans heeft het War Office zich andermaal schriftelijk tot mij gewend en gewezen op de vorenbedoelde wenselijkheid."

Er is aan die vraag een hele correspondentie gewijd. U hebt geantwoord niet een brief van 4 April 1941. Hebt u aan deze zaak nog herinnering?

A. Neen; ik zou de correspondentie voor mij moeten hebben om die nog eens door te zien. Hetgeen generaal *van Oorschot* daar zegt, is volkomen juist. Wij wisten niet, wanneer er Hollanders aankwamen, want die gingen naar de Patriotic School.

48448. De **Voorzitter:** Was dat reeds van Mei 1940 af het geval?

A. Dat weet ik niet meer, maar toen zeker wel. Zij gingen naar de Patriotic School, naar *van 't Sant*, en dan kwamen ze eindelijk bij de commissie, die ik had ingesteld, die hen ook wenste te horen en hen indeelde.

De heer **Stokvis:** Of ze gingen naar het eiland Man!

A. Maar dat merkte ik dan niet.

De heer **Stokvis:** Neen!

48449. De **Voorzitter:** Dit is blijkbaar in ieder geval geen kwestie geweest, waar u zich op een of andere wijze intensief mede hebt bemoeid.

A. Is er niet een brief van mij geweest aan de Minister van Justitie om zijn dienst wat te activeren? Ik kan mij niet voorstellen, dat ik het onder mij gehouden zou hebben, als *van Oorschot* dat rapporteerde. Het komt mij voor, dat ik dan aan de Minister van Justitie zou hebben doorgegeven: de Engelsen vragen het; dus doe er wat aan.

48450. De **Voorzitter:** Deze kwestie heeft blijkbaar nog verder gespeeld, maar dan zijn wij alweer in de tweede helft van Juni 1941 en toen was u reeds afgetreden. Die eerste brief was het begin van

de correspondentie; de kwestie heeft blijkbaar ook nog later gespeeld, nadat u weg was. Dan het laatste punt, dat ik u nog wilde voorleggen, t.w. een ietwat andere lezing van de invrijheidstelling van de heer van *Buuren*, een lezing, gegeven door generaal van *Oorschot*.

A. Ik heb u, geloof ik, het gehele dossier van van *Buuren* gegeven met alle brieven die daarover gewisseld zijn, en mijn verklaring, die tenslotte geleid heeft tot zijn vrijlating.

48451. De **Voorzitter**: Maar generaal van *Oorschot* heeft er nog iets anders bij verteld.

A. Heb ik daarvan nog wat verteld of heb ik volstaan met u het dossier te geven?

48452. De **Voorzitter**: Neen, u hebt er ook iets van verteld. De heer van *Oorschot* zegt dan, dat in die conferentie, die heeft plaats gehad, van 't *Sant* had toegezegd een briefje te zullen schrijven over de vrijlating van van *Buuren*, maar ondanks deze toezegging kwam van *Buuren* niet vrij. Nu zegt de heer van *Oorschot*, dat hij zich toen gewend heeft tot een zekere mr. *Wood*, onder wie van *Buuren* toen blijkbaar ressorteerde, en hij vroeg aan mr. *Wood*: Als je een brief van van 't *Sant* krijgt om van *Buuren* vrij te laten, laat je hem er dan uit? *Wood* antwoordde: Dan laat ik hem los. Daarop zei de heer van *Oorschot*: Heb je nooit een brief gehad? Neen, die had hij nooit gehad. Die kan toch niet zoekgeraakt zijn bij de post? Neen. Hij is toch niet op je bureau zoekgeraakt? Ook uitgesloten. Toen zei *Grotenhuis* — ik volg hier de verklaring van generaal van *Oorschot* — De minute van die brief ligt — dat weet ik zeker — in het mandje van *Piet Kasteel*.

Daarop zei de heer van *Oorschot*: Dan moet hij uit dat mandje worden gehaald. Dat zou gebeuren door de heer *Post Uiterweer*. Toen heeft de heer van *Oorschot*, die minute in zijn bezit gekregen hebbende, die laten overtikken. er „afschrift“ boven gezet en er onder „w.g. van 't *Sant*“ en haar naar mr. *Wood* laten brengen en de volgende morgen was van *Buuren* vrij.

Dat is de lezing van generaal van *Oorschot*.

Verder heeft de heer van *Oorschot* gezegd:

„Dat is het enige, dat ik met van 't *Sant* heb gehad. Dat weet hij en daarom haat hij mij. Ik heb die minute gehouden; die heb ik nog altijd thuis.“

Van die interventie van de heer van *Oorschot* hebt u blijkbaar nooit vernomen?

A. Neen. Ik heb de indruk, dat de Engelsen uit zich zelf bij de heer van *Oorschot* zijn gekomen en hebben gezegd: Wat hebben jullie tegen van *Buuren*; als jullie niets tegen hem hebben, laten wij hem vrij. Deze indruk heb ik uit het verhaal van de heer van *Oorschot* gekregen. Overigens klopt het zo ongeveer met hetgeen staat in de stukken, die ik u heb overhandigd.

48453. De **Voorzitter**: Even verder heeft de heer van *Oorschot* zich zelf nog op één punt gecorrigeerd:

„De minute heb ik niet; die moest terug naar het mandje van *Kasteel*. Ik heb wel een afschrift. *Sevat* heeft verschillende afschriften gemaakt, één voor *Wood*, één voor mij en één voor het bureau.“

A. Heeft de generaal ook gesproken over de verklaring, die ik met medeweten van de heer *Gerbrandy* heb afgegeven? Daarmee zijn zij toch in zee gegaan?

De **Voorzitter**: Neen. De heer van *Oorschot* heeft wel gezegd:

„Minister *Dijxhoorn* gelooft nu nog, dat hij heeft gezorgd, dat van *Buuren* er uitkwam. Dat gun ik hem gaarne, want dat kan mij niet schelen, maar wat er daarna gebeurde, kan mij wel schelen.“

A. Ik heb die verklaring overgelegd bij de andere stukken. Onze ambassadeur heeft zich er mee bemoeid. Het was de bedoeling, dat van *Buuren* op deze verklaring losgelaten zou worden. De heer *Michiels van Verduynen* heeft mijn handtekening gelegaliseerd.

Hier heeft u nu typisch de inlichtingenman. Toen mijn verklaring niet meer nodig was, heeft de heer van *Oorschot* deze rustig ter zijde gelegd. Hij heeft er verder niet meer over gesproken, omdat hij de zaak, waarom het ging, al voor elkaar had. Het kan best zijn — ik

twijfel er geen ogenblik aan —, dat de heer van *Oorschot* de heer van *Buuren*, voordat mijn verklaring in zee ging, al los had. „Het resultaat is bereikt; laat de Minister maar de indruk hebben, dat zulks een gevolg is van zijn brief“, zal de generaal hebben gedacht. Hebt u deze brief, waarin de vrijlating is gevraagd?

48454. De **Voorzitter**: Wij hebben nog altijd een dossier over deze zaak van u: zit er een afschrift daarvan in?

A. Ja.

48455. De **Voorzitter**: Dan wil ik u nog een laatste vraag stellen, die betrekking heeft op de agenten, die in de allereerste tijd zijn uitgezonden via S.O.E., dus buiten de combinatie Centrale Inlichtingendienst en S.I.S. om. Deze laatste was de combinatie, waarin de heer van 't *Sant* en later *Derksema* werkten. Daarnaast was er dan die beginnende dienst, S.O.E., die een heel andere taak had. Deze heeft agent *Dessing* uitgezonden. Is dat een naam, die u iets zegt?

A. Ik heb die naam nooit gehoord.

48456. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee nooit iets te maken gehad?

A. Neen.

48457. De **Voorzitter**: Dan ben ik aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets op te merken, dat, naar u merkt, voor ons van belang is? Het allerbelangrijkste is natuurlijk de scherpe tegenspraak tussen uw verklaring over het ontstaan van de Centrale Inlichtingendienst in Juli 1940 en de lezing, die de heer *Gerbrandy* hiervan heeft gegeven.

A. Heeft u ook de heer van *Kleffens* hierover gehoord?

48458. De **Voorzitter**: Neen, want deze verhoren hebben plaats gehad in Juli 1948, terwijl de heer van *Kleffens* hier het laatst is geweest in Mei 1948. Ik geloof echter, dat de heer van *Kleffens* een van de eerstvolgende maanden weer hier zal komen. Denkt u, dat de heer van *Kleffens* iets weet van de gang van zaken op dit punt?

A. Vermoedelijk herinnert hij het zich. Ik weet niet of hij zoveel documenten uit die tijd heeft bewaard als ik. Ik hoop te hebben aangevoeld, dat de voorstelling van zaken, die de heer *Gerbrandy* heeft gegeven, niet juist kan zijn.

48459. De **Voorzitter**: Hebt u in 1940, toen u die discussies had met de heer *Gerbrandy* over de inlichtingendienst, ook met de heer van *Kleffens* besprekingen over die zaak gehad?

A. Ja, en gezegd, dat het z6 niet kon, omdat die inlichtingendienst een militaire job was, waar men militaire deskundigen bij moest hebben. De heer van *Kleffens* van zijn kant kon in zijn gezantenorganisatie moeilijk een inlichtingendienst, geleid door en onder controle van een buitenstaander, gebruiken, zoals vermeld staat in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940. De gezanten rapporteren altijd met z.g. gezantenrapporten en de Minister van Buitenlandse Zaken geeft richtlijnen daaromtrent uit, dus deze kon moeilijk gedogen, dat een buitenstaander dat ging doorkruisen. Daarom had ik in de heer van *Kleffens* natuurlijk een krachtig medestander. Hij kon het niet hebben en ik ook niet.

De **Voorzitter**: Wij zullen vragen of de heer van *Kleffens* zich hiervan iets herinnert. Mocht u nog iets vinden bij uw correspondentie, wat op dit punt voor de commissie van belang kan zijn, dan houdt zij zich aanbevolen.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. Q. H. DIJXHOORN.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f en p.

Verhoor van

HENDRIK GEERT DE JONGE,

oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage, jeugdleader.

Hij legt de eed af als getuige.

48627. De **Voorzitter**: U bent in de nacht van 11 op 12 Maart 1943 in Nederland als parachutist gedropt?

A. Ja.

48628. De **Voorzitter**: Als agent van het Bureau Inlichtingen (B.I.)?

A. Ja.

48629. De **Voorzitter**: Kunt u ons eerst vertellen hoe u in Engeland bent gekomen?

A. Via België, Frankrijk, Spanje, Curaçao, haven van New York, Bristol. Vandaar ben ik naar Londen gegaan.

48630. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. In 1942.

48631. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u over de reis gedaan?

A. Tot ik in Engeland voet aan wal zette?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik ben half Juli op reis gegaan en meen, dat ik 27 November in Engeland ben aangekomen.

48632. De **Voorzitter**: Hebt u gebruik gemaakt van een u bekende lijn of bent u op goed geluk weggegaan?

A. Ja, op goed geluk, met iemand uit Roosendaal.

48633. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was een zekere mijnheer *Overwater*, een fabrikant, die naar Zwitserland is gegaan.

48634. De **Voorzitter**: Ging hij niet verder?

A. Neen.

48635. De **Voorzitter**: U bent niet over Zwitserland gegaan?

A. Neen, wij hebben elkaar in het z.g. vrije Frankrijk verlaten; ik ben naar Spanje gegaan, hij naar Zwitserland.

48636. De **Voorzitter**: Waar hebt u de grens Nederland—België overschreden?

A. Ten zuiden van Roosendaal, in de buurt van Esschen.

48637. De **Voorzitter**: Het is dus niet gebeurd met behulp van de heer van *Niftrik*?

A. Neen, ik heb met niemand officieel contact gehad over een of andere lijn.

48638. De **Voorzitter**: Dus de grensoverschrijding hebben de heer *Overwater* en u op eigen gelegenheid gedaan?

A. Ja, met behulp van een jonge vrouw, kennis van de heer *Overwater*, in Roosendaal woonachtig.

48639. De **Voorzitter**: U wist waarschijnlijk een plaats, waar het mogelijk was?

A. De heer *Overwater* had kennissen, bij de grens woonachtig.

48640. De **Voorzitter**: Heeft die reis nog grote moeilijkheden opgeleverd? Of is het u meegevallen?

A. Wij zijn vrij vlot in het „vrije Frankrijk" aangekomen, maar daar begonnen de moeilijkheden, omdat wij toen gearresteerd werden door de *Sûreté Nationale*, in de trein naar Lyon, vijf km ten noorden van Lyon. Toen zijn wij teruggevoerd naar Mâcon.

48641. De **Voorzitter**: Was de heer *Overwater* toen nog bij u?

A. Ja. Wij zijn in de gevangenis opgesloten en tegen ons werd geëist de maximumstraf, één jaar gevangenisstraf, wegens misdrijf tegen de Fracse Staat, namelijk het hebben van valse papieren. Door het voortreffelijk pleidooi van twee advocaten is echter duidelijk geworden, dat wij niet de bedoeling hadden te leven op valse papieren; op grond daarvan zijn wij tenslotte tot twee dagen gevangenisstraf veroordeeld; wij hadden reeds een week gezeten. Men heeft speciaal voor ons geval gebroken met de bestaande jurisprudentie, naar men daar zei; een dergelijk geval had zich nog niet voorgedaan. Mede op grond van een aangehaald beroep op de traditionele hospitalité, gedaan door de vorige Franse Presidenten, is men zo coulant geweest; alleen werden wij als ongewenste vreemdelingen beschouwd en moesten wij ons dagelijks bij de Franse politie melden.

48642. De **Voorzitter**: Toen heeft u geprobeerd verder te komen?

A. Door bemiddeling van de heer *Jacquet*, een Fransman, die op uitmuntende wijze de Nederlandse belangen behartigde, in tegenstelling helaas tot sommige Nederlanders, die in dit opzicht werkzaam waren. Deze heeft ons papieren gegeven en geld; na veel vijven en zessen hebben wij van de Zweedse gezant een paspoort gekregen met een visum voor Curaçao, een uitreisvisum voor Frankrijk en een transit-visum voor Spanje.

48643. De **Voorzitter**: Heeft het lang geduurd, vóórdat u die papieren had?

A. Enige maanden.

48644. De **Voorzitter**: Dat is dus feitelijk het grote oponthoud geweest in uw reis! Toen u eenmaal die papieren had, is de reis verder vlot verlopen?

A. In Spanje is de zaak vlot verlopen, dank zij die papieren.

48645. De **Voorzitter**: In Spanje heeft u geen moeilijkheden ondervonden, zoals gevangenneming?

A. Neen.

48646. De **Voorzitter**: Welke was nu de reden voor uw vertrek? Welk doel had u daarmee? U had toch geen opdracht contact te zoeken met Engeland?

A. Er is een hele innerlijke crisis aan voorafgegaan,

48647. De **Voorzitter**: U had dus geen opdracht gekregen van iemand? Het was iets persoonlijks van u zelf?

A. Ja.

48648. De **Voorzitter**: Was u militair geweest?

A. Ik was beroepsofficier.

48649. De **Voorzitter**: Dus uw doel was eigenlijk u bij het Nederlandse leger te voegen?

A. Ja, zo zoudt u het kunnen zeggen.

48650. De **Voorzitter**: Hoe zou men het ook anders kunnen zeggen?

A. Ik wilde in ieder geval mijn vaderland op efficiënte wijze dienen. Of dat betekende deel uitmaken van de Nederlandse strijdkrachten in Engeland, kon ik in Nederland niet beoordelen.

48651. De **Voorzitter**: U was dus m.a.w. bereid op elke manier daaraan mede te werken?

A. Op een manier, welke ik innerlijk kon verantwoorden.

De **Voorzitter**: Juist.

Op welke dag bent u ook weer in Engeland aangekomen?

A. 27 November.

48652. De **Voorzitter**: Dat was dus in 1942. Dan begrijp ik, als ik zie de datum, waarop u bent gearachuteerd, dat u waarschijnlijk maar zeer kort of in het geheel niet meer in dienst bent geweest als militair bij het Nederlandse leger?

A. Neen. Dat wil zeggen: ik was beroepsofficier en was dus vanaf het moment, dat ik voet aan wal zette in Engeland, officier.

48653. De **Voorzitter**: Ik bedoel er mee — vóórdát men springt als parachutist, heeft men immers nog een opleiding nodig —, dat u reeds zeer spoedig binnen de sfeer van het B.I. bent getrokken.

A. Ja, de eerste week.

48654. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan? Op welke wijze bent u met het B.I. in contact gekomen?

A. Ik ben in Amsterdam meerdere malen aangezocht om deel te nemen aan verzetswerk, o.m. door de heer *Broekman*.

48655. De **Voorzitter**: De heer *Broekman*, die later te Londen was?

A. Ja. Met hem heb ik een bespreking gehad, op grond waarvan ik toen heb geweigerd van zijn groep deel uit te maken, omdat ik de doelmatigheid van het werk niet voldoende vond.

48656. De **Voorzitter**: U bedoelt: toen de heer *Broekman* nog in Nederland was?

A. Ja. Maar daar ik wist, dat hij naar Engeland was gevlucht, heb ik hem in Londen opgezocht en toen heeft hij mij opnieuw aangezocht.

48657. De **Voorzitter**: U bent 27 November 1942 in Engeland aangekomen en het B.I. is gaan werken, eerst onder leiding van de heer *Broekman*, op 28 November 1942. Dat was dus precies in die tijd.

A. Ik ben praktisch de eerste agent geweest van dat bureau.

48658. De **Voorzitter**: Het was zeer voor de hand liggend, dat u daar kwam, omdat u de nieuwe chef van het B.I. kende en uw schreden dus al zeer spoedig daarheen richtte.

A. Ik heb alleen gevraagd, waar hij was en heb persoonlijk contact met hem gezocht.

48659. De **Voorzitter**: Heeft hij toen direct al gezegd, dat u, naar zijn oordeel, wel in aanmerking zou kunnen komen om te worden gearachuteerd?

A. Ja. Hij deed een verzoek, dat niet duidelijk was, maar mij dat in ieder geval bijbracht. Er is een enkel gesprek gevolgd en op grond daarvan is de beslissing gevallen.

48660. De **Voorzitter**: U hebt het dus vrij spoedig geaccepteerd. Toen moest u natuurlijk een opleiding volgen?

A. Ja.

48661. De **Voorzitter**: Waar hebt u nu die opleiding gehad?

A. Grotendeels in Londen.

48662. De **Voorzitter**: Was er toen al sprake van een huis van B.I., waar de op te leiden agenten vertoefden en dat men noemde „Huize Anna“?

A. Ik heb zelf de voorwaarde gesteld om afzonderlijk te worden opgeleid.

48663. De **Voorzitter**: Waarom hebt u die voorwaarde gesteld?

A. Omdat ik de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht wenste te nemen en niet veel vertrouwen had in de mogelijkheid onopgemerkt te blijven als meerderen tegelijkertijd geoefend werden.

48664. De **Voorzitter**: Is aan uw verzoek gevolg gegeven?

A. Ja.

48665. De **Voorzitter**: Hoe is dat gebeurd? Hebt u dan een privé-cursus gehad?

A. Ik heb een privé-cursus gehad.

48666. De **Voorzitter**: Dus u bent niet op een school geweest, zoals vele anderen, die met elkaar in een gemeenschappelijk huis werden opgeleid?

A. Neen; alleen wel voor het parachute springen.

48667. De **Voorzitter**: Dat lag in de zuiver militaire sfeer van het leger. Door wie is die opleiding gegeven?

A. Door Engelse officieren.

48668. De **Voorzitter**: Met name door...? Waren het verschillende officieren voor verschillende vakken?

A. Voor verschillende vakken. Ik geloof niet, dat ik gerechtigd ben namen te noemen.

48669. De **Voorzitter**: Waarom gelooft u, dat u niet gerechtigd bent namen te noemen?

A. Omdat mij van meet af aan is verzocht... of laat ik in de eerste plaats zeggen, dat de Engelsen de voorzichtigheid hadden onder schuilnamen te werken, zodat ik de namen niet ken en mogelijk alleen door persoonlijke relaties van een enkele de eigenlijke naam dacht te weten, dus dat ik de eigenlijke namen niet zou kunnen zeggen. Zou ik ze kennen, dan zou ik het alleen weten door persoonlijke omstandigheden, uit hoofde waarvan ik ze niet mag noemen.

48670. De **Voorzitter**: Waarom niet? Dat is mij niet duidelijk. U bent verschenen voor de Parlementaire Enquêtecommissie om onder ede als getuige te worden gehoord. Volgens de Nederlandse wet bent u verplicht, getuigenis af te leggen. De Parlementaire Enquêtecommissie beschikt over de middelen om u te noodzaken, getuigenis af te leggen.

A. In dit geval is het vrij eenvoudig, omdat ik de eigenlijke namen niet weet.

48671. De **Voorzitter**: U stelde de zaak een ogenblik principieel. Dat kunnen wij hier niet hebben, daar anders een parlementaire enquête weinig zin zou hebben.

A. Er blijft uiteraard altijd een grens.

48672. De **Voorzitter**: Ja, er is een grens, namelijk wanneer u zich beroept op het Nederlandse Staatsbelang, en dat staat niet eens ter beoordeling van u zelf, maar eventueel ter beoordeling van de Regering en voor die beoordeling is de Regering in laatste instantie weer verantwoordelijk aan het Parlement. Ik kan u hierin niet volgen.

A. Een mens is vrij te weigeren iets te zeggen, al zou dat eventueel gevangenisstraf of doodstraf ten gevolge hebben.

48673. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat u voor de rechter met uw betoog weinig succes zoudt hebben. De commissie heeft in zake het horen van getuigen dezelfde bevoegdheden als de rechter en voor de rechter kunt u ook niet weigeren getuigenis af te leggen.

A. Tenzij — neemt u dat eens aan — ik tweemaal een eed had afgelegd.

48674. De **Voorzitter**: Hebt u dat gedaan?

A. Ik heb daarvoor geen eed afgelegd, maar ik kan mij voorstellen, dat de Nederlandse Staat zich dingen aanmatigt, die gaan buiten de grenzen van de Nederlandse Staat, gezien in het wereldgeheel.

48675. De **Voorzitter**: U bent Nederlands Staatsburger en gebonden aan de Nederlandse wetten.

A. Op het ogenblik leven wij in een overgangstijd, internationaal gezien. U stelt het principieel; ... doch dit doet op het ogenblik niet ter zake, wij gaan zijwegen op.

48676. De **Voorzitter**: Wij gaan niet zijwegen op. Ik moet verlangden, dat een getuige antwoordt, als hem vragen worden gesteld. Dit kunnen wij niet laten passeren.

A. Ik heb u op uw vraag geantwoord. Ik heb namelijk gezegd, dat ik de eigenlijke namen van de heren niet weet.

De heer **Stokvis**: Gedeeltelijk niet weet, gedeeltelijk wel weet.

A. Ik weet ze van niemand.

48677. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat de Engelsen onder geheime namen werkten, maar dat u, misschien toevallig, sommige namen te weten zoudt zijn gekomen.

A. Ik meen van iemand een keer de naam te horen te hebben gekregen, maar die naam weet ik op het ogenblik niet meer.

48678. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw opleiding te maken gehad met de heer Seymour?

A. Ja, maar ik heb geen les van hem gehad.

48679. De **Voorzitter**: Dat was een van de hogere officieren?

A. Het was een van de bureau-officieren.

48680. De **Voorzitter**: Precies. Wat voor opleiding hebt u gehad? Bent u marconist geweest? Hebt u ook opleiding gehad in de bediening van een zendtoestel?

A. Ik had een radio-telefonie-apparaat, zodat ik voor de microfoon kon spreken.

48681. De **Voorzitter**: Dat was een nieuw soort apparaat?

A. Ja. Het is voor het eerst gebruikt voor Nederland, toen ik naar Nederland zou gaan.

48682. De **Voorzitter**: U hebt geen opleiding gehad in radio-telegrafie?

A. Neen, omdat ik op mijn verzoek geen radio-telegrafist mee kreeg.

48683. De **Voorzitter**: Op grond van welke overweging heeft u dat gevraagd?

A. Voorzichtigheid. Wanneer men met zijn tweeën gaat, moet men vele geheimen met zijn tweeën delen.

48684. De **Voorzitter**: U ging er dus van uit, dat u een toestel voor radio-telefonie zelf kon bedienen?

A. Daarvoor had ik inderdaad niemand nodig.

48685. De **Voorzitter**: Met toestellen voor radio-telegrafie moest men een marconist meenemen of zelf de opleiding daarvoor ontvangen?

A. Dat was een langdurige opleiding, zodat in mijn geval, nu ik alleen wenste te gaan, radio-telefonie aangewezen was voor mij.

48686. De **Voorzitter**: Is u ook inderdaad met een dergelijk toestel gegaan?

A. Ja.

48687. De **Voorzitter**: Is u gebleken, dat dit een van de eerste keren was, dat iemand uitgezonden werd met een toestel voor radio-telefonie?

A. Dat is mij gezegd.

48688. De **Voorzitter**: U kunt natuurlijk alleen weten wat u gezegd is. Het klopt echter in zover wel, omdat ons gebleken is, dat door uitgezonden agenten eerst in de latere jaren dergelijke toestellen gebruikt zijn. Is met u besproken, dat het noodzakelijk was, dat B.I. zo snel mogelijk agenten ging uitzenden? B.I. was einde November 1942 opgericht; werd toen achter een zo snel mogelijke uitzending van agenten heengezeten — het heeft geduurd tot Maart 1943, dus vier maanden, vóórdat de eerste agenten van B.I. af-sprongen — of had u rustig de tijd om af te wachten?

A. De drang tot snelle opleiding is van mij uitgegaan.

48689. De **Voorzitter**: Heeft u contact gehad met de twee agenten, die in dezelfde maand, namelijk in de nacht van 23 op 34 Maart 1943 uitgezonden zijn, namelijk de heren *Bergmann* en *Gerbrands*?

A. Neen, in het geheel niet.

48690. De **Voorzitter**: Heeft u ook een opleiding gehad in de algemene eisen van security, enz., hoe men moet zorgen, niet in handen van de vijand te komen en hoe men het zo voorzichtig en zo goed mogelijk moet doen?

A. Die was uitermate oppervlakkig.

48691. De **Voorzitter**: Er is wel met u over gesproken?

A. Ja, maar u moet niet vergeten, dat deze mensen zelf toch ook nog scholing moesten hebben in direct praktisch werken en dat zij dat tot nog toe weinig hadden gedaan. Dat heb ik tenminste aangenomen.

48692. De **Voorzitter**: Wat zij op dit gebied presteerden, vond u dus niet daverend?

A. Billijkheidshalve moet ik er op wijzen, dat het B.I. pas bestond.

48693. De **Voorzitter**: Maar u is toch opgeleid door Engelse officieren! Het Engelse instituut S.O.E. bestond toch reeds langer!

A. Ik had een grondiger opleiding verwacht; dat viel niet mee.

48694. De **Voorzitter**: Wat heeft u meer geleerd dan radio-telefonie, parachute springen en lessen in security?

A. Legerorganisatie.

48695. De **Voorzitter**: Met het oog op de berichtgeving?

A. Juist.

48696. De **Voorzitter**: Heb ik daarmee de opsomming volledig gegeven?

A. Er moet nog bij: worstelen en schieten.

48697. De **Voorzitter**: U hebt, vóórdat u wegging, een opdracht gekregen. Welke opdracht was dat?

A. Ik kreeg een tweeledige opdracht, namelijk om contact te zoeken met het Nationaal Comité, dat hier werkte, en om een berichtendienst te organiseren.

48698. De **Voorzitter**: Een inlichtingendienst te organiseren?

A. Ja.

48699. De **Voorzitter**: U hebt het gehad over de radio-telefonie en zei, dat u met een toestel bent uitgezonden. Wat was dat voor een toestel? Het was een apparaat, waarin u sprak?

A. Inderdaad.

48700. De **Voorzitter**: En met wie sprak u dan?

A. Dat is mij nooit precies verteld.

48701. De **Voorzitter**: Kwam er een vliegtuig bij te pas?

A. Dat heb ik begrepen; dat is mij niet gezegd. Dat kon ik namelijk zelf concluderen, toen ik in de gaten had, dat de reikwijdte zo klein was, dat het alleen maar geschikt was voor contact met vliegtuigen.

48702. De **Voorzitter**: Waaraan kon u merken, hoe groot de actieradius van het toestel was?

A. Door praktische oefeningen heb ik dat gemerkt. Daarbij was namelijk een bepaalde afstand geboden.

48703. De **Voorzitter**: Is u medegedeeld, dat de actieradius klein was?

A. Dat is mij als zodanig niet verteld.

48704. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u? Ik ben er volkomen leek in.

A. Wij spraken af: de ene groep gaat op die plaats zitten en de andere daar. Als de onderlinge afstand dan 15 km is en het gesprokene niet verstaanbaar is, concludeer je, dat de actieradius van dat toestel niet groot is.

48705. De **Voorzitter**: Bij de praktijkoefeningen bleek u dat?

A. Ja.

48706. De **Voorzitter**: Kreeg u, toen u wegging, een zendschema mee, waarin stond, dat u op bepaalde dagen en uren contact kon krijgen? Als het een vliegtuig was, waarmee u contact moest opnemen, moest dit boven de plaats, waar u was of b.v. 10 km daar vandaan, komen en daarmee moest u dan spreken en eventueel vragen beantwoorden. Dat vliegtuig was er niet altijd, dat kon niet permanent op die plaats zijn.

A. Ik kreeg aanwijzingen mee, wanneer dat vliegtuig in de lucht was.

48707. De **Voorzitter**: Juist. U had een schema daarvan. Hoeveel maal was het. Een paar keer in de week?

A. Ik zou het niet precies weten.

48708. De **Voorzitter**: Maar zo was het wel ongeveer?

A. Ja.

48709. De **Voorzitter**: Kon u, als u een gesprek voerde, een aparte afspraak maken voor het geval, dat u een extra-beurt wilde hebben? Of is dat nooit voorgekomen?

A. Dan zou ik eerst bericht moeten sturen en vragen of het mogelijk was.

48710. De **Voorzitter**: Kon u op het moment, dat u sprak, een afspraak maken? U sprak b.v. Woensdagmiddag 5 uur en de volgende keer zou zijn Zaterdagmiddag 5 uur, maar nu bleek u, dat het in

verband met het onderwerp, waaraan u bezig was, goed was, dat u Donderdag al contact had. Zoudt u dan een afspraak voor Donderdag hebben kunnen maken?

A. Klare taal werd er niet gesproken. Ik sprak in cijfers.

48711. De **Voorzitter**: Daar wilde ik juist naar toe. Dat betekent, dat de man in het vliegtuig niet direct kon ontcijferen, wat u voor hem had. Het waren niet in letters, maar in cijfers gecodeerde berichten. Het ging dus volgens een cijfercode?

A. Ja.

48712. De **Voorzitter**: Was dat een cijfercode, welke op een microfilm stond, waarvan u iedere keer andere cijfers moest gebruiken, of was het een vaste cijfercombinatie, waarmee u moest werken?

A. Ik herinner mij wel, dat ik tal van combinaties mee had gekregen, maar of ik ze absoluut nodig had, herinner ik me niet.

48713. De **Voorzitter**: Dus u had niet — laat ik zeggen — een film bij u, waarop een zeer groot aantal getallen stond en waarvan u bij een gesprek een stukje gebruikte, dat u na het gesprek vernietigde om bij het volgende gesprek de getallen van het volgende stukje te gebruiken?

A. Neen.

48714. De **Voorzitter**: U had dus waarschijnlijk een bepaalde cijfercode, die u steeds moest gebruiken?

A. Zo was het. Dat wil zeggen: in details kan ik het niet meer vertellen. Het is alweer zoveel jaren geleden; het is heel sterk in de herinnering vervaagd en bovendien heb ik, toen ik door de Gestapo werd verhoord, de uiterste moeite gedaan, alles te vergeten en dat is mij aardig gelukt.

48715. De **Voorzitter**: Het gaat om het systeem. Er zijn cijfercodes, zoals ik ze u zoëven schetste, maar die hebt u niet gehad?

A. Neen.

48716. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets nader aangeven hoi uw code werkte? Was het zo, dat, als u een bericht voor u had, u met die cijfers... ja, wat moest u eigenlijk met die cijfers doen, als u een bericht opgeschreever! had?

A. Ik zou het systeem niet meer kunnen aangeven.

48717. De **Voorzitter**: In beginsel ook niet meer?

A. Op dit punt zou ik vrij gauw fouten maken; na 1943 heb ik het nooit meer gedaan. En als men er geen routine in hield, vergat men het vrij gauw.

48718. De **Voorzitter**: Het kwam hierop neer, dat u berichten, die u in letters voor u zelf opschreef, ging coderen, die berichten kwamen dan niet in andere letters, maar in cijfers te staan. U las dus, als u uitzond, geen letters, maar cijfers voor. Dat was het systeem?

A. Ja.

48719. De **Voorzitter**: U kreeg zeker ook op een bepaald moment berichten terug. Ging dat op dezelfde manier?

A. Ja.

48720. De **Voorzitter**: U kreeg dus cijfers, waaruit u bij uw thuiskomst met behulp van uw code de berichten moest halen?

A. Ja.

48721. De **Voorzitter**: Was het toestel, dat u bij u had, groot of klein?

A. Heel klein; een normaal ontvangermodel.

48722. De **Voorzitter**: Hoe groot ongeveer?

A. Ongeveer 50 bij 40 cm.

48723. De **Voorzitter**: Was het een toestel, dat men ook in een huis kon gebruiken of moest u het in de vrije lucht gebruiken om contact met een vliegtuig te krijgen?

A. Ik had er een antenne bij nodig.

48724. De **Voorzitter**: Dus u deed het binnenshuis?

A. Ja.

48725. De **Voorzitter**: Heeft u weleens bemerkt, toen u in Nederland was, dat men probeerde u uit te peilen?

A. Neen, dat heb ik nooit bemerkt.

48726. De **Voorzitter**: Had men u bij uw vertrek uit Engeland gezegd, dat een dergelijk toestel veel minder gemakkelijk uit te peilen was dan een gewoon toestel voor radio-telegrafie?

A. Ja, dat is mij gezegd.

48727. De **Voorzitter**: Het ligt voor de hand, dat, als het toestel een kleinere actieradius heeft, het minder gemakkelijk te peilen is.

A. Ik ben op dit gebied geen deskundige.

48728. De **Voorzitter**: Maar het is u wel gezegd?

A. Ja.

48729. De **Voorzitter**: U is dus in de nacht van 11 op 12 Maart 1943 gedropt. Waar?

A. In de buurt van Hooghalen

48730. De **Voorzitter**: Is dat zonder incidenten verlopen?

A. Ja, behalve het feit, dat ik in omgekeerde positie, op mijn hoofd, terechtgekomen ben. Maar dit heeft gelukkig niet tot letsel geleid.

48731. De **Voorzitter**: U is „blind” gedropt, dus zonder ontvangstcomité?

A. Ja.

48732. De **Voorzitter**: Is dat nog ter sprake gebracht? Had de heer *Broekman* nog het idee, dat er iets te zeggen was voor een ontvangstcomité?

A. Ja.

48733. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom was u niet gesteld op een „reception-committee”?

A. Uit voorzichtigheid.

48734. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was u bevreesd voor mislukking, vóórdat u wegging?

A. Niet op grond van mij bekende details. Het is mij niet mogelijk te zeggen of ik die geruchten al in Nederland had gehoord, op weg naar Engeland, dan wel in Engeland. In elk geval: toen ik bij de Gestapo zat, wist ik die geruchten zeer goed. Die heb ik zó kunnen uitspelen, dat zij ook, om te speculeren, mij vertelden hoe zij dat deden; toen wist ik het met zekerheid. Maar toen zat ik er zelf.

48735. De **Voorzitter**: Gingen de Engelsen, die u opleidden, ook uit van de veronderstelling, dat u het veiligst af kon springen met behulp van een receptie-comité?

A. Neen, dat is nooit gezegd.

48736. De **Voorzitter**: Dat is alleen in het gesprek met de heer *Broekman* aan de orde gekomen?

A. Die liet mij de keuze. Hij zal blij geweest zijn, dat ik het niet wilde; dat bespaarde hem werk.

48737. De **Voorzitter**: U is dus neergekomen, zij het dan in een verkeerde stand, maar zonder ongelukken. Is uw toestel bij dat neerkomen beschadigd?

A. Neen. Tenminste, mij is niet het tegendeel gebleken, al heb ik vrij veel moeite met de verbindingen gehad; die kon ik eerst niet krijgen. Ik heb toen nog laten onderzoeken of er iets aan haperde; tenslotte is mij verzekerd, dat er niets aan haperde. Ik heb wel verbinding gekregen, maar niet veel.

48738. De **Voorzitter**: Wanneer is u gearresteerd? 1 September 1943?

A. 8 November 1943.

48739. De **Voorzitter**: Ik zie hier op de lijst van kolonel *Somer* staan: 1 September 1943 gearresteerd in de Pyreneeën. Dat blijkt dus een vergissing te zijn.

U zegt, dat u niet veel verbinding heeft kunnen krijgen. Hoe dikwijls heeft u in de acht maanden, dat u hier was, gesprekken kunnen voeren?

A. Dat weet ik niet precies. Omstreeks Juli, Augustus kon ik in het geheel geen contact meer krijgen.

48740. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Zij konden mij niet horen, dus hoorde ik hen ook niet.

48741. De **Voorzitter**: Heeft u later vernomen, dat zij u niet konden horen?

A. Dat kon ik vermoeden, omdat de afspraak was, dat ik zou beginnen en dat zij mij zouden antwoorden. Ik hoorde niets terug.

48742. De **Voorzitter**: Maar dat behoeft toch nog niet te betekenen, dat zij u niet gehoord hebben!

A. Dat acht ik zeer onwaarschijnlijk, omdat de berichten altijd moesten worden herhaald om vergissingen te voorkomen bij het overbrengen.

48743. De **Voorzitter**: Dacht u, dat het aan uw toestel heeft gelegen?

A. Ik heb geen verklaring van het tegendeel gehoord.

48744. De **Voorzitter**: En hoeveel keer denkt u in de tussentijd, namelijk tussen Maart en Juli, contact te hebben gehad? Om de gedachten te bepalen: vijf of honderd keer?

A. Het is veel dichter bij de vijf dan bij de honderd.

48745. De **Voorzitter**: Dat is dus maar enkele keren, als ik het goed begrijp?

A. Ja, enkele malen, d.w.z. het is meer dan vijf uiteraard, maar lang geen honderd. Het was niet dagelijks.

48746. De **Voorzitter**: Was de frequentie, om de gedachten te bepalen, Eén keer per week of iets dergelijks?

A. Tweemaal per week.

48747. De **Voorzitter**: Had u afgesproken, dat u direct na uw aankomst verbinding zou zoeken, of was daarover geen afspraak gemaakt?

A. Ja.

48748. De **Voorzitter**: Is u dat gelukt? Is dat eerste bericht wel ontvangen?

A. Ja.

48749. De **Voorzitter**: Is dat de volgende dag al gebeurd?

A. Dat is enige weken later gebeurd, omdat ik uiteraard eerst alles moest verkennen.

48750. De **Voorzitter**: Het was mogelijk, dat u had afgesproken, dat u direct na aankomst verbinding zoudt zoeken om het bericht: „Ik ben behouden aangekomen” door te geven.

A. Wij moesten uiteraard een huis vinden, van waaruit wij konden zenden.

48751. De **Voorzitter**: Dat brengt mij meteen op de volgende vraag: Hebt u contactadressen meegekregen of had u die zelf nog?

A. Ik heb een contactadres meegekregen en verder een adres, waar ik moest slapen, doch waar ik niet kon werken.

48752. De **Voorzitter**: Bleken die adressen goed te zijn?

A. Ja.

48753. De **Voorzitter**: Daarmede zijn geen moeilijkheden geweest?

A. Neen.

48754. De **Voorzitter**: Had u zelf ook nog contacten hier of zat u niet zo goed in uw kennissen, die u hiervoor kon gebruiken?

A. Ik heb zelf ook contacten gehad.

48755. De **Voorzitter**: Hebt u die ook kunnen gebruiken?

A. Ja.

48756. De **Voorzitter**: Ik wilde nog even terugkomen op dat radio-telefoonie-apparaat. Kon u, als u daardoor sprak, de stem van degene, met wie u sprak, goed herkennen?

A. Ik had in Engeland ge oefend met een Engelsman, van wie ik wist, dat hij mij zou antwoorden, om zijn stem te leren kennen.

48757. De **Voorzitter**: En lukte dat ook? Kon u die stem behoorlijk herkennen?

A. Ik heb die stem herkend.

48758. De **Voorzitter**: Men mag omgekeerd dus ook aannemen, dat men althans enigermate controle had op de stem van de agent, hetgeen wel belangrijk is?

A. Ja.

48759. De **Voorzitter**: Had u ook nog afgesproken, dat u, als de zaak mis zou gaan, als u in Duitse handen zou vallen en dan misschien zou worden gedwongen door uw toestel berichten uit te zenden, kon waarschuwen door dit of dat in uw gesprek in te lassen of iets van die aard?

A. In die cijfercode zat een of andere lijst en daardoor kon men in Engeland weten of een onbevoegde gebruik maakte van die code.

48760. De **Voorzitter**: Had u ook een bepaalde testquestion afgesproken, waarbij men u een vraag zou stellen, waarop u een bepaald afgesproken antwoord moest geven?

A. Neen.

48761. De **Voorzitter**: Die had u niet?

A. Neen.

48762. De **Voorzitter**: De proef zat dus hoofdzakelijk in de cijfercode?

A. Ja.

48763. De **Voorzitter**: Ik wil nu even op het verdere verloop van de zaak vooruitlopen. U bent op een bepaald tijdstip gearresteerd. Waar bent u toen verhoord? Waar bent u geweest tijdens uw gevangenschap?

Bent u niet naar Nederland teruggebracht? Of wel?

A. Ik werd eerst gebracht in een vuzig kelderhol; toen in het Gestapogebouw in Luchon, daarna in het Gestapogebouw in Toulouse, toen in de gevangenis in Toulouse, toen in de staatsgevangenis van Frankrijk bij Parijs, het Gestapo hoofdkwartier aan de Champs Elysées in Parijs, toen naar het Binnenhof in den Haag en vandaar naar Haaren.

48764. De **Voorzitter**: Had u bij uw arrestatie uw toestel bij u?

A. Ik had niets bij mij. Het was in Nederland gebleven.

48765. De **Voorzitter**: Ik had u willen vragen hoe de Duitsers hebben gereageerd op het toestel en hoe zij het hebben gevonden.

A. Zij hebben het tenslotte gevonden in Nederland, toen zij iemand hadden gearresteerd, die mijn medewerker was.

48766. De **Voorzitter**: Hebt u later, toen u in gevangenschap zat, gehoord, dat zij uw toestel hadden gevonden?

A. Dat zij het gevonden hadden, heb ik later gehoord.

48767. De **Voorzitter**: U hebt niets bemerkt van de reacties van de Duitsers, toen zij het vonden? B.v.: „wat is dat voor een toestel?“, „dat is iets nieuws“, „wij kennen dit niet“?

A. Zij hebben mij photo's laten zien bij het verhoor over de code van het toestel.

48768. De **Voorzitter**: Hadden zij die ook gevonden?

A. Die photo's zullen zij gemaakt hebben. Zij hebben mij verhoord over de code en hebben geprobeerd er achter te komen hoe de code was.

48769. De **Voorzitter**: Wat hadden de photo's er mee te maken?

A. Toen hebben zij mij tevens photo's laten zien van een soortgelijk toestel. Als ik het mij goed herinner — het staat mij niet helder voor de geest —, was het het onderhavige toestel.

48770. De **Voorzitter**: Heb ik u verkeerd verstaan? Ik dacht, dat u zei: photo's van de code.

A. Van het toestel.

48771. De **Voorzitter**: Dan heb ik u verkeerd begrepen. Hebt u tenslotte de code bekend moeten maken?

A. Ik heb hem niet volledig bekendgemaakt. Er was vóór mij iemand over die code verhoord en ik heb mij beperkt tot het eigenlijk indirect er achter zien te komen, wat de Gestapo-officier in dit geval wist, die niet al te slim was op het gebied van verhoren. Pas als ik bemerkte, dat hij iets wist, heb ik het toegegeven, omdat het dan toch al bekend was. Zodoende heb ik bemerkt, dat de sleutel niet bekend was.

48772. De **Voorzitter**: U zei, dat iemand anders over de code gehoord was. Hoe bedoelt u het? U hebt verteld, dat u afzonderlijk en alleen werkte. Of bedoelt u, dat iemand anders over een soortgelijke code was gehoord?

A. Ik moest uiteraard het werk overdragen, omdat ik weer uit Nederland wegging.

48773. De **Voorzitter**: Dus toen u wegging, hebt u het toestel en de code aan een ander gegeven?

A. Ja.

48774. De **Voorzitter**: Aan wie?

A. Aan medewerkers.

48775. De **Voorzitter**: Enfin, daar kom ik dadelijk op; dat is een andere kwestie; laten wij dat er even buitenhouden.

Dus het was zo, dat degene, die uw toestel en uw code had, is gevangengenomen. Die heeft blijkbaar ook niet alles van de-code verteld?

A. Neen.

48776. De **Voorzitter**: En u bent niet verder gegaan dan, naar u meende te kunnen constateren, de Duitsers wisten. U kunt dus verklaren, dat u er in geslaagd bent, niet uw gehele code af te geven? Dat is positief; daar staat u voor in?

A. Ja, daar sta ik voor in, positief.

48777. De **Voorzitter**: Hebben zij u daarvoor erg lastig gevallen? Is u zwaar verhoord? Of zelfs mishandeld? Of is dat niet gebeurd.

A. In Frankrijk ben ik mishandeld. Over die code zelf is het vrij gemakkelijk gegaan, zij het dan, dat een verhoor in die omstandigheden toch niet bepaald prettig is.

48778. De **Voorzitter**: Maar bij het verhoor over de code heelt men u niet mishandeld of iets dergelijks?

A. Neen.

48779. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben niet tegenover u te kennen gegeven, dat zij dat toestel, dat zij gevonden hadden, een zeer curieus geval vonden?

A. Neen.

48780. De **Voorzitter**: Wanneer heeft men het toestel gevonden? Waarschijnlijk een tijd nadat u gearresteerd was? Heeft u enig idee, naar schatting, wanneer het gevonden is?

A. In December 1943.

48781. De **Voorzitter**: Was het toestel toen nog intact?

A. Voor ons besef niet.

48782. De **Voorzitter**: U had sinds Juli geen verbinding meer gehad?

48783. De heer **Stokvis**: Heeft u geen verbinding gekregen, omdat het toestel defect was of om andere onnaspeurlijke redenen?

A. Wij hadden niet zoveel vertrouwen in de deugdelijkheid van het apparaat. Voor de rest zijn het uiteraard gissingen.

48784. De heer **Stokvis**: Welke waren die gissingen?

A. Er is van alles te gissen. Wij hebben het persoonlijk maar geweten aan het niet deugdelijk zijn van dit toestel, zonder dat wij exacte bewijzen daarvoor hadden.

48785. De **Voorzitter**: U was zelf ook geen technicus, zodat u dat toestel niet kon nazien en repareren? Heeft u geprobeerd een technicus er bij te krijgen of vond u dat te riskant?

A. Door middel van een relatie is een technicus in Delft geraadpleegd, die op de een of andere wijze op zijn beurt ook relaties had met Philips, maar daarover kan ik geen exacte gegevens verschaffen.

48786. De **Voorzitter**: Het heeft in elk geval geen baat gegeven?

A. Neen.

48787. De **Voorzitter**: Uw opdracht was tweeledig: contact zoeken met het Nationaal Comité en een inlichtingendienst organiseren. Is u in het eerste deel van uw opdracht geslaagd? Heeft u dat contact met het Nationaal Comité kunnen krijgen?

A. Wanneer het contact met de heer *Schouten* het contact met het Nationaal Comité is geweest, dan ben ik er in geslaagd.

48788. De **Voorzitter**: Dat moet dan gebeurd zijn vóór 1 April 1943, dus vrijwel onmiddellijk na uw aankomst. U is er dus in geslaagd hem te bereiken?

A. Ja.

48789. De **Voorzitter**: Wie had u opgekregen voor dat contact met het Nationaal Comité? Had men bepaalde namen genoemd of een bepaald adres, dat u moest opzoeken?

A. Neen. Men had het vermoeden uitgesproken, als ik mij goed herinner, dat de heer *Schouten* wel een van de mensen zou zijn.

48790. De **Voorzitter**: Was dit de enige naam, die in Londen genoemd werd? Is in dit verband de naam *Vorrink* niet genoemd?

A. Het is vrij logisch, dat de naam *Schouten* genoemd is, omdat ik van dezelfde richting als de heer *Schouten* ben. Het is dus waarschijnlijk, dat men mij eerst de naam *Schouten* genoemd heeft in plaats van de heer *Vorrink*.

48791. De **Voorzitter**: Kende de heer *Schouten* misschien uw naam, uw familie of u persoonlijk?

A. De heer *Schouten* kende enigszins mijn familie, tenminste een grootvader van mij.

45792. De **Voorzitter**: Dus u kon, wanneer u bij hem kwam, wel aannemelijk maken, dat u betrouwbaar was? Dat was voor hem ook een risico.

A. Ja.

48791. De **Voorzitter**: Uw opdracht was o.a. het zoeken van contact met het Nationaal Comité. Ging die opdracht niet iets verder, want contact op zich zelf, waaruit niets voortvloeit, heeft weinig zin. Moest u bepaalde berichten overbrengen of moest u andere dingen tot stand brengen?

A. Men was niet exact in die opdracht.

48794. De **Voorzitter**: U zult mij moeten toegeven, dat het feit, dat er iemand uit Engeland komt, op zich zelf wel interessant is, maar als die persoon alleen komt zeggen: „Ik kom uit Engeland en" — bij wijze van spreken — „ik kom de groeten uit Engeland overbrengen", heeft dat weinig zin; dat is zo'n riskante onderneming niet waard. Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat er andere mededelingen aan waren verbonden.

A. Ik kan mij de geschreven opdracht niet meer herinneren.

48795. De **Voorzitter**: Had u die bij u?

A. Ik had bij mij een photo van een door prof. *Gerbrandy* ondertekende opdracht.

48796. De **Voorzitter**: Een microphoto? Die hebt u overhandigd?

A. Ja. Terecht is de heer *Schouten* daarvan niet onder de indruk geweest.

48797. De **Voorzitter**: U had er dus een geschreven opdracht bij, u moest die overbrengen. Dat was eigenlijk uw taak?

A. Ja.

48798. De **Voorzitter**: En wat betreft hetgeen u zoëven zeide, u hebt de indruk, dat de heer *Schouten* nogal sceptisch tegenover het geval stond, dat hij er niet geheel zeker van was of het wel 18 karaats was?

A. Ik kreeg de indruk, dat na het tweede 'bezoek de basis van vertrouwen er was.

48799. De **Voorzitter**: Om welke reden moest u een tweede keer komen?

A. Omdat de eerste keer de basis van vertrouwen er niet was.

48800. De **Voorzitter**: Om dus nog eens duidelijk te maken, dat hetgeen u had overgebracht werkelijk serieus was?

A. Ja, en om uiteraard de behulpzame hand te bieden, indien er prijs werd gesteld op verbinding.

48801. De **Voorzitter**: Juist, dat bedoelde ik. Dan is het ook volkomen logisch. U gaat naar de heer *Schouten* toe en zegt: Ik heb een boodschap uit Londen. Ik zeide zoëven reeds: Als het daarbij blijft, heeft het weinig zin. Het is veel duidelijker, zoals u het op het ogenblik zegt, namelijk dat u, toen u het vertrouwen had gewonnen, ook kon zeggen: Wanneer u berichten hebt, welke naar Londen moeten worden overgebracht, heb ik, doordat ik de beschikking heb over een zendtoestel, ook de gelegenheid om u daarbij behulpzaam te zijn. Dat was de bedoeling?

A. Dat is de bedoeling geweest.

48802. De **Voorzitter**: Een bedoeling, welke niet meer is kunnen worden verwezenlijkt, omdat de heer *Schouten* met anderen op 1 April 1943 is gearresteerd. Bent u vrij gauw op de hoogte gekomen van die arrestatie?

A. Ja.

48803. De **Voorzitter**: U bent niet meer bij hem geweest, zodat u tevergeefs kwam en toen merkte, dat hij was gearresteerd?

A. Ik ben geweest naar de toenmalige secretaris van de Kamer van Koophandel te Rotterdam, de heer *van Walsum*.

48804. De **Voorzitter**: Bent u daar geweest, nadat uw laatste bezoek bij de heer *Schouten* plaats vond?

A. Ja.

48805. De **Voorzitter**: Hebt u met de heer *van Walsum* verder nog zaken kunnen doen of was dat niet meer mogelijk?

A. De heer *van Walsum* achtte zijn positie na die arrestatie dermate onzeker geworden, dat hij op contact geen prijs stelde.

48806. De **Voorzitter**: U weet niet meer hoe u achter die arrestatie bent gekomen? Of u dat hebt gehoord of bij de heer *Schouten* bent gekomen en merkte, dat hij weg was? Dat kunt u zich niet meer herinneren?

A. Neen.

48807. De **Voorzitter**: Nu het tweede deel van uw opdracht. U moest hier een inlichtingendienst maken. Bent u daarin geslaagd?

A. Dat is moeilijk door mij te beoordelen.

48808. De **Voorzitter**: Maar u weet toch wel, wat u er aan gedaan hebt. Ik begrijp, dat u moeilijk kunt beoordelen of het resultaat voldoende was voor uw opdrachtgevers in Londen, maar u weet toch wel, wat u op dit gebied hebt gedaan en wat u hebt bereikt?

A. Er is inderdaad een inlichtingengroep gevormd.

48809. De **Voorzitter**: Juist. Had u ook richtlijnen meegekregen, met wie u zich daarvoor in verbinding moest stellen of kon u het op eigen gelegenheid proberen en moest u zelf zien hoe u het het best kon doen?

A. Men had mij in Londen aanwijzingen gegeven, hoe men het best een inlichtingengroep kon vormen.

48810. De **Voorzitter**: Juist; dat interesseert mij wel. Welke aanwijzingen had men daarvoor gegeven; hoe dacht men zich dat? Het was niet gemakkelijk. De zaak was namelijk zo, dat op het moment, dat B.I. voor het eerst (Maart 1943) agenten uitzond, het met de verbindingen met Nederland bijzonder droevig gesteld was. Er was eigenlijk heel weinig op dat gebied; ik mag wel zeggen: bijna niets. Dus men moest het van de grond af opbouwen. In dat verband interesseert het mij te weten hoe men zich voorstelde dat moeilijke werk op gang te krijgen.

A. Die aanwijzingen waren ook vrij vaag, omdat Engelsen uiteraard Engels denken, uitgaan van Engelse maatschappelijke toestanden, die moeilijk te transponeren zijn op Nederlandse maatschappelijke toestanden.

48811. De **Voorzitter**: Jawel, maar de heer *Broekman* heeft daarvan toch ook wel het zijne gezegd?

A. Daarmee heeft hij zich niet bemoeid.

48812. De **Voorzitter**: Dus met uw opdracht om een inlichtingendienst op te bouwen, heeft hij zich niet bemoeid? Hij heeft dus niet gezegd: „Kijk eens, je moet een inlichtingendienst maken; je moet zo en zo beginnen, met die en die contactpunten; zo moet je van die op die komen.“? Daarmee heeft hij zich niet bemoeid?

A. Neen, ik heb er hoogstens een enkel gesprek met hem over gehad op grond van inlichtingen, enz., die ik vroeg over een bepaalde kwestie. Ik vermoed, dat hij gedacht heeft, dat de opleiding van de Engelsen in dat opzicht voldoende was.

48813. De **Voorzitter**: Dus is het eigenlijk zo, dat, toen u zei, dat u een tweeledige opdracht had, u bedoelde, dat de opdracht, voor zover zij betrekking had op het contact zoeken met het Nationaal Comité, uit de Nederlandse sfeer kwam, uit de hoek van de heer *Broekman* en de Minister-President uit de aard van de zaak en, voor zover zij betrekking had op het vormen van een inlichtingendienst, uit de Engelse sfeer kwam?

A. Dat zou ik niet durven zeggen.

48814. De **Voorzitter**: Dat volgt haast uit uw woorden, omdat u zegt, dat de heer *Broekman* zich met het door u opbouwen van de organisatie van een inlichtingendienst weinig heeft ingelaten.

A. Het kan ook zijn, dat de heer *Broekman* dacht: „Hij wordt daarin geschoold door de Engelsen.“

48815. De **Voorzitter**: Laten wij elkaar goed begrijpen. Ik vraag u niet, wat, objectief gesproken, het geval is geweest. Ik vraag alleen, hoe het zich aan u heeft voorgedaan; meer kunt u niet weten, dat spreekt vanzelf.

A. Het heeft zich aan mij voorgedaan als een samenwerking van Engelsen en Nederlanders, waarbij de Nederlanders graag gebruik maakten van het Engelse apparaat, dat zij niet bezaten, omdat zij geen deskundige mensen bezaten om agenten uit te sturen.. .

48816. De **Voorzitter**:... maar dat de formulering van de opdracht voor het Nationaal Comité was geschied door de heer *Broekman*?

A. Hoe de formulering als zodanig is geschied? Ik vermoed, dat de concept-brief is gemaakt door de heer *Broekman* en door de heer *Gerbrandy* is ondertekend.

48817. De **Voorzitter**: De formulering van de opdracht, dat u contact moest zoeken met het Nationaal Comité, heeft u gekregen uit de Nederlandse sfeer? Daarmee hebben de Engelsen zich toch niet bemoeid?

A. Neen, voor zover mij bekend is.

48818. De **Voorzitter**: Hebben nu de Nederlanders zich niet met het andere gedeelte van uw opdracht bemoeid? Hebt u die van de Engelsen gekregen?

A. De scholing.

48819. De **Voorzitter**: De opdracht ook?

A. Die opdracht is mij ook door de heer *Broekman* verstrekt.

48820. De **Voorzitter**: Ik heb het anders begrepen. Ik heb van u begrepen, dat de heer *Broekman* zich weinig bemoeid heeft met uw opdracht om een inlichtingendienst te vormen.

A. Ik dacht, dat u dacht, dat ik een lesje gekregen had, hoe ik dat inoest doen. De concrete formulering van de opdracht heb ik gekregen van de heer *Broekman*.

48821. De **Voorzitter**: Ging die concrete formulering ver in details of werd dat grotendeels aan uw initiatief overgelaten?

A. Zeer sober.

48822. De **Voorzitter**: Is u b.v. niet gezegd, dat u voor de vorming van die inlichtingendienst contact moest opnemen met bepaalde personen? Of is het zover niet eens gekomen?

A. Neen.

48823. De **Voorzitter**: Dus dat moest u geheel zelf proberen te vinden?

A. Waarschijnlijk ben ik daaraan voor een deel zelf debet, omdat ik ook weinig vragen gesteld heb. Op vragen als: Beschikt u over contacten, heb ik bevestigend geantwoord, waarschijnlijk omdat ik met de nodige reserve stond tegenover contacten, die ik van derden of van vierden zou krijgen.

48824. De **Voorzitter**: U is zelf van mening, dat u op dit gebied wel wat bereikt heeft?

A. Ik heb gezegd, dat ik een inlichtingengroep gevormd heb.

48825. De **Voorzitter**: Heeft u zelf een inlichtingengroep gevormd of heeft u contact gekregen met een bestaande inlichtingengroep?

A. Geheel van de grond af opgebouwd.

48826. De **Voorzitter**: Is dat de groep, later genoemd de groep *Albrecht*?

48827. De **Voorzitter**: Heeft u dit geheel alleen gedaan? Of heeft u daarvoor personen gehad, die u daarbij geholpen hebben?

A. Hoe bedoelt u?

48828. De **Voorzitter**: Heeft u die groep zelf gevormd? Of heeft u mensen gevonden, die zeiden: ik zal dat en dat wel voor u organiseren?

A. Ik heb dat aan niemand overgelaten.

48829. De **Voorzitter**: Dus u heeft dat zelf gedaan. Had die groep verbindingen over het gehele land? Of was ze plaatselijk georganiseerd?

A. Over het gehele land.

48830. De **Voorzitter**: Was die groep opgezet voor en gericht op militaire spionage dan wel op alle soorten van inlichtingen?

A. Alles, wat van waarde was!

48831. De **Voorzitter**: Hoe heeft die groep zich ontwikkeld?

In de richting van militaire berichtgeving of in die van het verzamelen van alle berichten, die van waarde waren?

A. Allereerst militair werk en daarnaast nogal wat berichten op medisch gebied, over de gezondheidstoestand van de gehele bevolking.

48832. De **Voorzitter**: Kan het juist zijn, dat daarbij in het bijzonder de heren *Brouwer* en *Kuipers* zich verdienstelijk hebben gemaakt?

A. De heer *Brouwer* is mijn opvolger geworden; die heeft het van lieverlede overgenomen; hij was een van de beste krachten; hij heeft het uiteindelijk uitgebouwd; in de laatste fase is het verantwoordelijke werk vooral op zijn schouders gekomen.

48833. De **Voorzitter**: Hij is dus eigenlijk wel de hoofdfiguur er van geworden?

A. Ja.

48834. De **Voorzitter**: En de heer *Kuipers*, die ik hier genoemd vind?

A. Deze kreeg van lieverlede (in 1944) de verantwoordelijkheid voor een deel van de groep.

48835. De **Voorzitter**: Was dat een onderafdeling?

A. U kunt dat niet zo strak organisatorisch scheiden. Het is een kwestie van vertrouwen. Er was een frame van mensen, die ik meer vertrouwde, die meer capaciteiten hadden en meer naar voren kwamen, en dat is een groep, waarvan de heer *Kuipers* deel is gaan uitmaken in de loop van 1944, toen ik reeds in de gevangenis zat.

48835. De **Voorzitter**: De moeilijkheid was, dat u dus op een gegeven moment geen verbinding met Engeland meer kon krijgen. Daarmede liep de zaak vast, want waarschijnlijk was het de bedoeling geweest, als u in het organiseren van de groep was geslaagd, te zijner tijd van Engeland over te krijgen hetzij een marconist, hetzij een zendtoestel, dat door een marconist hier kon worden bediend. Uw taak was toch opgezet als organisator?

A. Zo was het in Engeland gezegd.

48837. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat u, als u een groep had gevormd, zoudt weggaan of blijven?

A. Zij hebben het liefst gewild, dat ik zou blijven. Ik zelf heb gewild, dat men de mogelijkheid openhield, dat ik terug kon gaan.

48838. De **Voorzitter**: Wij hebben hier b.v. andere agenten gehad, die hebben gewerkt aan de activering zelfs van verschillende groepen, maar die hun taak als beëindigd beschouwden, als zij zo'n groep op poten hadden gezet en daaraan een marconist en een zendtoestel hadden bezorgd; dan gingen zij hun aandacht weer aan iets anders wijden. Ik begrijp echter, dat u daarin niet bent geslaagd, omdat u zelf uw verbinding met Engeland kwijtraakte; anders had het voor de hand gelegen, dat u pogingen had aangewend om een marconist of een zendtoestel te krijgen. Dat is waarschijnlijk de bedoeling geweest?

A. Het is moeilijk te zeggen. Je werkte niet naar concreet opgezette plannen in het eerste stadium, omdat er in de praktijk toch niets van terecht kwam. Je handelde dus naar bevind van zaken, naargelang er zich mogelijkheden voordeden en er behoefte aan zou ontstaan.

48839. De **Voorzitter**: Welke was de reden, dat u weer terugging?

A. U heeft zelf het punt aangeroerd: de hopeloze verbinding; in de tweede plaats om de opleiding in Engeland te doen profiteren van de ervaringen, welke ik had opgedaan.

48840. De **Voorzitter**: Kwam dat echter hier in Nederland bij u op of was dat reeds besproken bij uw uitzending? Dat kwam hier bij u op?

A. Ja.

48841. De **Voorzitter**: Het was dus eigenlijk een combinatie van factoren. U zei: mijn zaak is hier vastgelopen, omdat ik geen verbinding met Engeland meer heb: als ik terugga, kan ik hun dat vertellen en proberen mijn verbinding met die groep te herstellen, en dan weten zij in Engeland wat meer van de moeilijkheden, welke iemand, die hier neerkomt, ontmoet. Dat was eigenlijk uw gedachtingang?

A. Ja.

48842. De **Voorzitter**: U bent toen dus ten tweeden male op pad gegaan. Weer dezelfde route: België, Frankrijk, Spanje?

A. Ik heb vele pogingen ondernomen.

48843. De **Voorzitter**: Was het belangrijk moeilijker geworden dan een jaar te voren?

A. Ja, de Gestapo werd uiteraard actiever. Ik heb pogingen ondernomen via Delfzijl. Ter elfder ure ben ik gewaarschuwd.

48844. De **Voorzitter**: In Juli 1943 was het met de weg over Delfzijl mis.

A. Ik was net op reis naar het noorden, toen de Gestapo toesloeg. Ik ben gewaarschuwd in Zwolle.

48845. De **Voorzitter**: Vertelde iemand, die het te weten was gekomen en die wist, dat u op reis zou gaan, het u?

A. Ja, door een vriend werd ik, na via de stationsomroep, te Zwolle uit de trein te zijn geroepen, telefonisch naar den Haag ontboden. Hij had van een vriend bericht ontvangen.

48846. De **Voorzitter**: Daarna hebt u het weer geprobeerd over de zuidgrens?

A. Toen hebben wij een motortorpedoboot in de haven van Scheveningen veroverd.

48847. De **Voorzitter**: Is dat gelukt?

A. Wij hadden de boot wel, maar wij hadden pech met de motor.

48848. De **Voorzitter**: U zegt „wij”. Bent u de tweede keer niet alleen gegaan?

A. Die aanval kon ik uiteraard niet in mijn eentje doen, daarom spreek ik van „wij”. Verder ben ik alleen gegaan, d.w.z. de vlucht is gegaan met overste *Pahud de Mortanges*.

48849. De **Voorzitter**: Hebt u met hem de reis naar het zuiden gemaakt?

A. Ja.

48850. De **Voorzitter**: Is die reis — behalve dan hetgeen in de Pyreneeën is gebeurd — met moeilijkheden gepaard gegaan?

A. Met zeer grote moeilijkheden; niet tot Toulouse, maar daar begon het; daar moesten wij à l'improviste handelen.

48851. De **Voorzitter**: Had u voor de grensovergang hier een bestaande lijn ontdekt?

A. Wij zouden gaan met de lijn van *Gerbrands*.

48852. De **Voorzitter**: Dat veronderstelde ik al. Dat was de lijn „St. John“; die was u bekend?

A. Ja.

48853. De **Voorzitter**: Dat is op zich zelf merkwaardig: *Gerbrands* is na u gekomen en u hebt verteld, dat u het liefst afzonderlijk opereerde. Misschien deed *Gerbrands* dat ook graag. Het is dus waarschijnlijk min of meer toevallig geweest, dat u op de hoogte kwam van wat *Gerbrands* deed en van de naam „St. John“?

A. Ik ben door iemand met hem in contact gebracht, die wist van iemand, die uit Engeland was gekomen en alles had verspeeld en in nood zat. Zodoende ben ik met *Gerbrands* in aanraking gekomen.

48854. De **Voorzitter**: Die kende u tevoren nog niet? U hebt verteld, dat u niet met hem opgeleid bent.

A. Ik kende zijn broer; die was tegelijk met mij in militaire dienst geweest.

48855. De **Voorzitter**: Die woonde in Leiden en heette *Adri Gerbrands*.

A. Juist.

48856. De **Voorzitter**: Hebt u de agent *Gerbrands* ontmoet kort nadat hij zo ongelukkig op de Zuiderzee was terechtgekomen?

A. Ja, vrij snel er na.

48857. De **Voorzitter**: U bent op de hoogte geweest van zijn pogingen om een escape-line te maken?

A. Ja.

48858. De **Voorzitter**: Juist. En kende u ook de mensen, die in zijn combinatie zaten, zoals *Nel Lind*?

A. Die heb ik ook in die tijd ontmoet.

48859. De **Voorzitter**: Dus toen de pogingen om over Delfzijl en Scheveningen te gaan mislukt waren, was het voor de hand liggend, dat u het langs de weg van *Gerbrands* zoudt proberen?

A. Ik heb het ook geprobeerd lang de weg, waarover mr. *Burger* is gegaan, maar de meneer, die ons eerst „lekker“ maakte om het zo maar eens te zeggen, . . .

48860. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Tja?!

48861. De **Voorzitter**: *Schrader*? Kent u die naam?

A. Heeft hij Indisch bloed? In ieder geval: hij kwam uit Indië. Die heeft ons enige malen tevergeefs ergens in Rotterdam laten komen.

48862. De **Voorzitter**: *Gerbrands* heeft medegedeeld — dat klopt ook volkomen met hetgeen u zegt —, dat hij heeft geprobeerd die lijn „St. John“ op te bouwen vanuit het noorden; hij is tot Toulouse gekomen; de bedoeling was, dat men van de andere kant ook zou proberen een stuk van die lijn op te bouwen, zodat men elkaar in Zuid-Frankrijk zou ontmoeten. Dat is echter nooit gelukt. Die weg reikte dus tot Toulouse; dat was de bestaande lijn, die hij heeft opgebouwd; dat klopt wel. Was hij ook in Zuid-Frankrijk, toen u daar aankwam?

A. Neen, hij was al in Spanje.

48863. De **Voorzitter**: Toen heeft u dus waarschijnlijk vele moeilijkheden gehad om uit Zuid-Frankrijk weg te komen en toen u eindelijk de poging waagde, is het mislukt.

A. Ik heb het drie keer geprobeerd; de derde poging heeft tot arrestatie geleid. Intussen was de heer *Pahud de Mortanges* buiten gevecht gesteld wegens zijn geblesseerde knie; wij waren toen, d.i. de derde maal, gedrieën als Nederlanders, namelijk twee studenten van de Polytechnische Hochschule te Zurich en uw getuige, en enige Fransen.

48864. De **Voorzitter**: Was u de enige, die toen gearresteerd is?

A. De gehele groep. Het was niet mogelijk te ontsnappen. Ik heb het wel geprobeerd.

48865. De **Voorzitter**: Is u tenslotte via het Binnenhof in den Haag in Haaren terechtgekomen en daar verhoord over uw code? Had u die code en dat toestel bij *Brouwer* achtergelaten?

A. Neen.

48866. De **Voorzitter**: Bij een ander?

A. Ja. Die is gearresteerd.

48867. De **Voorzitter**: Wat is er verder met deze gebeurd?

A. Wij zijn ter dood veroordeeld.

48868. De **Voorzitter**: U waart dus samen?

A. De Duitsers zijn er achter gekomen, dat hij met mij in contact stond. Zodoende zijn wij met elkaar in contact gebracht.

48869. De **Voorzitter**: Wie was „hij“?

A. *Van Arkel*.

48870. De **Voorzitter**: Was dat niet een bankier?

A. Zijn vader had een bank.

48871. De **Voorzitter**: Wanneer is u ter dood veroordeeld?

A. 22 Juni 1944.

48872. De **Voorzitter**: Hoe komt het, dat dat vonnis niet ten uitvoer is gelegd?

A. Misschien kunnen de Duitsers u daarover inlichten.

48873. De **Voorzitter**: U zoudt ontvlucht kunnen zijn.

A. Dat is niet gelukt; daarvoor was de bewaking te scherp.

48874. De **Voorzitter**: Wat is er dan wèl met u gebeurd?

A. Wij zijn een week later per autobus naar Duitsland vervoerd en verder steeds meer oostelijk getransporteerd, als „Nacht- und Nebel“-gevangenen.

48875. De **Voorzitter**: Is *van Arkel* bij u gebleven?

A. Ja.

48876. De **Voorzitter**: Waar is u eindelijk bevrijd?

A. In een kamp 20 km ten oosten van de Weser.

48877. De **Voorzitter**: Hoe heette dat kamp?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Lüttringhausen?

A. Neen. Het was een klein kamp met een galg.

48878. De **Voorzitter**: Werd die ook gebruikt?

A. Die is wel gebruikt geworden, vóórdat wij er kwamen. Wij zijn er echter gekomen met de „dodenmars“. Tijdens die mars hebben wij (*van Arkel* en nog enkelen en uw getuige) drie pogingen gedaan om te ontsnappen, doch we zijn telkens weer gearresteerd. Met een dag vertraging zijn wij daar toch aangekomen. De volgende dag zijn wij daar bevrijd. De laatste maanden heb ik in Hameln doorgebracht.

48879. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Arkel* er ook het leven afgebracht?

A. Ja.

48880. De **Voorzitter**: Hoe hebt u het gehad tijdens uw gevangenschap?

A. Ik zou niet kunnen zeggen, dat ik het zo slecht heb gehad als velen. Er zijn er velen, die het veel slechter hebben gehad. Doch door te weinig voedsel waren ook wij op de rand van de hongerdood. In de laatste fase heb ik op een zaal, spottend genoemd de „dodenzaal“, gelegen, waarvan in een maand tijds vrijwel de gehele „belegging“ stierf zonder dat zij werd mishandeld. Het dodencijfer is daar zeer hoog geworden door algehele uitputting ten gevolge van weinig voedsel en ziekten.

48881. De **Voorzitter**: Het was voor u dus ook hoog tijd, dat u er weg kwam?

A. Ja.

48882. De **Voorzitter**: Hebt u later nog weleens gehoord hoe de door u gestichte groep-Albrecht zich heeft ontwikkeld? Waarschijnlijk wel?

A. Uiteraard.

48883. De **Voorzitter**: Kunt u dan in een paar woorden mededelen hoe dat is gegaan? Laat ik in de eerste plaats vragen hoe de groep er tenslotte in geslaagd is om weer verbinding te krijgen met Engeland. Toen u wegging, zat men met een defect zendtoestel.

A. Met de verbinding heeft men een tijdlang pech gehad. Verschillende pogingen zijn ondernomen om contact te krijgen en uiteindelijk is het gelukt. Toen in 1944 de doorstoot in de Biesbosch kwam, werd de verbinding zeer goed en zeer frequent.

48884. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat het hoogtepunt van de werkzaamheid van de groep-Albrecht eerst valt na September 1944 bij de verbinding over de grote rivieren?

A. In ieder geval is toen de frequentie sterk opgevoerd en was de verbinding zeer goed. En had het werk zeer actuele waarde.

48885. De **Voorzitter**: Is het later weer mogelijk geweest om radiotelegrafisch contact met Engeland te krijgen?

A. Ja.

48886. De **Voorzitter**: Geschiedde dat door marconisten, die hier waren opgeleid, of door marconisten uit Engeland?

A. Marconisten uit Engeland.

48887. De **Voorzitter**: Men heeft dus eerst moeten proberen het contact met Engeland te herstellen. De groep wilde berichten verzenden, maar had op het ogenblik van uw vertrek geen toestel en geen verbinding. Is men soms in contact gekomen met een van de andere agenten van B.I., b.v. met de heer *d'Aulnis*? Dat moet toch op een gegeven moment gelukt zijn.

A. Hoe het in details in zijn werk is gegaan, kan ik niet vertellen.

48888. De **Voorzitter**: Dat zou dus de heer Brouwer ons kunnen vertellen?

A. Ja.

48889. De **Voorzitter**: Is er over de werkzaamheden van de groep-Albrecht enig materiaal te vinden, b.v. een archief, of is er wel eens iets over geschreven?

A. Er is een boek uitgegeven, dat vertrouwelijk is (uiteraard niet zeer vertrouwelijk, omdat het dan niet gedrukt had mogen worden) en bestemd is voor de voornaamste medewerkers en belanghebbende autoriteiten.

48890. De **Voorzitter**: Tot de belangstellende en zeker tot de belanghebbende autoriteiten behoren ook wij.

48891. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie heeft dat boek geschreven?

A. Het is door ons gezamenlijk geschreven; ieder heeft zijn deel van zijn werkzaamheden verteld. Er is een aparte commissie van redactie benoemd.

48892. De **Voorzitter**: Het is niet officieel uitgegeven?

A. Neen.

48893. De heer **Algera**: Hebt u het bij u?

A. Dat hebt u wel gezien en begrepen. Ik heb het meegenomen, opdat u het in ieder geval zoudt kunnen inzien.

Ik heb mij uiteraard voorzichtig uitgelaten, omdat ik zie, dat alles, wat ik zeg, genoteerd wordt.

48894. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u gezegd hebt, dat, toen de oorlog uitbrak, u beroepsofficier waart.

A. Ja.

48895. De **Voorzitter**: U bent het niet gebleven?

A. Neen.

48896. De **Voorzitter**: Wat is er de reden van geweest?

A. Heeft dit te maken met de parlementaire enquête?

48897. De **Voorzitter**: Als het een zuiver particuliere reden is, interesseert het ons vanzelf niet. Indien het echter verband houdt met uw werkzaamheden, die wij uitvoerig hebben besproken, dan interesseert het ons natuurlijk wel. Er zijn — om een voorbeeld te noemen — agenten geweest, die ook zeer moeilijk werk op dit gebied hebben gedaan en die — laat ik het nu maar voorzichtig uitdrukken — niet zo erg vlot door de autoriteiten zijn behandeld. U begrijpt: als iets dergelijks gaat spelen, interesseert het ons wel. Als u zegt: het is zuiver een privé-reden geweest en het heeft er niets mede te maken, heb ik geen enkele reden er verder naar te vragen; als het andere element er in gespeeld heeft, interesseert het ons natuurlijk wel.

A. Een mens is een samengesteld wezen, dus het is nooit precies evenwichtig af te wegen, welke ervaringen en welke factoren mede iemand tot een bepaalde daad brengen. Feit is, dat de vele en interessante ervaringen, door dit werk opgedaan, het leren kijken achter de schermen — om het zo maar te zeggen — voor een deel zeer enthousiast hebben gewerkt. Daarbij konien de ervaringen, de geestelijke groei in de concentratiekampen. Het laatste heeft de doorslag gegeven om mij meer in te zetten voor de geestelijke volksgezondheid.

48898. De **Voorzitter**: Het berust dus op persoonlijke overwegingen. Het is niet zo, dat het optreden van autoriteiten daarbij in het geding is?

A. Neen.

48899. De **Voorzitter**: Daar gaat het ons alleen om. Ik zou u nog willen vragen: Hebt u enige redenen om u op enig punt te beklagen over de wijze, waarop u bent behandeld; ik bedoel, dat u te weinig steun had bij uw werk in de tijd, dat u bent uitgezonden, of een dergelijk punt, waarop u meent critiek te kunnen uitoefenen?

A. Ik zou oneerlijk zijn, als ik zei geen critiek te hebben. Maar de eerlijkheid gebiedt ook te zeggen, dat het voor mensen in Londen uiterst moeilijk was zich in te leven in de situatie, zoals die in Nederland was, en dat daarbij voor hen de zuigkracht van een heel ander leven wel zeer groot was. Ik kan dat dus moeilijk beoordelen. Het is voor mij zeer moeilijk te zeggen, wat ik gedaan zou hebben, wanneer ik daar zelf blijvend gezeten had.

48900. De **Voorzitter**: Maar zijn er concrete dingen in de wijze van opleiding en van uitzending of bij de contacten, die u heeft gehad, die u niet juist achtte en die men in Londen verkeerd heeft gezien naar uw mening?

A. Ik kan alleen zeggen, dat ik mij in vele opzichten pionier gevoeld heb, en dat kan ^{aan} iemands iemand begrijpen, die weet wat pioniersarbeid is.

48901. De **Voorzitter**: Meent u concrete dingen te kunnen aangeven?

A. Niet die voor u van betekenis zijn. Wanneer ik het, bij wijze van swreken, geheel duidelijk zou kunnen maken, dat ten gevolge van fouten in Londen die ongeveer 70 jonge mannen, die op een „oneerlijke” wijze gestorven zijn, zoals men dat tenminste aanvoelt — ik heb geen bewijzen; dat zeg ik nogmaals —, om het leven zijn gekomen, dan zou ik niet aarzelen, dat te doen.

48902. De **Voorzitter**: Er is veel geklaagd over de papieren, die de agenten meekregen, de persoonsbewijzen b.v. Heeft u ook een slecht gemaakt persoonsbewijs meegekregen?

A. Op mijn persoonsbewijs, dat ik meekreeg, stond een slecht stempel met een zeer slecht samengestelde vloeistof. De vingerafdruk was van blauwe stempelinkt, terwijl het moest zijn een vrij samengestelde, zwarte vloeistof. Ik ben echter geen chemicus en ik heb daarvan dus geen verstand.

48903. De **Voorzitter**: Is u daarop attent gemaakt, toen u hier kwam?

A. Het heeft vrij lang geduurd, vóórdat ik daarachter was, nadat ik zeker wel een keer of negen gecontroleerd was, zonder dat het persoonsbewijs geheel uit elkaar is gehaald.

48904. De **Voorzitter**: Heeft u, toen u dat merkte, een ander persoonsbewijs gekregen?

A. Ja.

48905. De **Voorzitter**: Heeft u nog andere dingen van die aard meegemaakt!

A. Ik zou geen concrete dingen weten op het ogenblik.

48906. De heer **Algera**: Is u — u was beroepsofficier — ook in zanraking gekomen met de kwestie van het erewoord in Juni 1940?

A. Het heeft voor mij persoonlijk vrij lang geduurd, vóórdat ik tot een daad van verzet kon komen, juist op grond van het afleggen van het erewoord. Met name, nadat de beroepsofficieren gearresteerd waren, nadat mij dus de leugenachtigheid van zeer veel optreden van de Duitsers zeer duidelijk was geworden en nadat ik begrepen had, dat die verklaring hoofdzakelijk door hen bedoeld was voor binnenlands gebruik, voorts nadat ik het papier thuisgekregen had, dat het verboden was het erewoord terug te geven, hetgeen ik zeer vreemd achtte. Na dit alles ben ik van lieverlede tot het inzicht gekomen, dat ik mij daaraan niet behoefde te houden.

48907. De heer **Algera**: Van wie hebt u dat papier gekregen?

A. Vanwege een Departement. Ik zou de instantie niet precies meer kunnen noemen, maar weet alleen, dat op grond van het feit, dat een beroepsofficier van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger, nl. de toenmalige luitenant *Dronkers*, zich had gemeld voor gevangennamen, omdat hij het erewoord teruggaf, er een brief kwam, waarin stond, dat het erewoord niet kon worden teruggegeven.

48908. De heer **Algera**: Weet u ook wie het geschrift heeft ondertekend?

A. Neen.

48909. De heer **Algera**: Bezit u het ook niet meer?

A. Ik meen van niet, omdat ik in verband met het verzetswerk veel particuliere bescheiden heb verbrand.

48910. De heer **Algera**: Was het ondertekend door *Hasselman*?

A. Ik meen vrij zeker te weten, dat het in het Duits was gesteld, en dan moet er een Duitse naam onder staan.

48911. De heer **Algera**: Ik heb begrepen uit hetgeen u hebt gezegd, dat u de leugenachtigheid van de Duitsers voldoende motivering hebt geacht om dat erewoord te breken.

A. De onbetrouwbaarheid en leugenachtigheid, ja. Dat is negatief. Positief heb ik innerlijk verstaan, dat God mij tot keuze drong. Mijn innerlijke strijd kwam eerst tot klaarheid, toen het besef baanbrak, dat in deze contract- (immers volkenrechtelijke) breuk God als hoogste rechtsautoriteit mij van mijn „erewoord“ ontheffen kon. En Hij het ook deed.

48912. De heer **Algera**: Wanneer u het geven van het erewoord beschouwt als het aangaan van een contract met de Duitsers, kunt u de redenering volgen, dat de Duitsers, doordat zij u in werkelijke krijgsgevangenschap hadden gevoerd, het contract hadden verbroken, zodat u tegenover de Duitsers ook niet meer gebonden was aan dat erewoord.

A. Dat is een van de argumenten geweest. Ik heb verschillende argumenten geformuleerd.

48913. De heer **Algera**: U hebt natuurlijk kennis genomen van de tekst van de erewoordverklaring?

A. Ja.

48914. De heer **Algera**: Ging het niet ontzaglijk ver, dat men zelfs geen verzuim mocht plegen?

A. U moet niet vergeten, dat ik tweede-luitenant en pas 21 jaar was, en dat ik alvorens tot de betrokken daad van het ondertekenen over te gaan, hogere officieren heb geraadpleegd, bij dr. *Colijn* op bezoek ben geweest en nog andere mensen, in wie ik vertrouwen stelde, heb gesproken, omdat ik aarzelde een beslissing te nemen.

48915. De heer **Algera**: Heeft u met die heren gesproken over een erewoord of over het erewoord, dat de Duitsers hebben gevraagd? Dat maakt verschil. Het kon soms zeer redelijk zijn om een erewoord te geven. Het gaat echter over dat erewoord. Nu gaan wij dat onderzoeken en zonder dat wij een standpunt innemen, trachten wij het materiaal te verzamelen voor een zo goed mogelijk onderzoek. Daarom vraag ik naar uw opvatting over het erewoord, dat de Duitsers vroegen.

A. Nu staat mij dat niet allemaal helder meer voor de geest. Door de gevangenschap en door verblijf in concentratiekampen zijn alle levensfuncties zodanig afgezwakt geweest — ook mijn vrienden hebben dat ondervonden —, dat zeer veel uit het leven vóór die tijd uit de herinnering is verdwenen. In verband met de exacte wijze, waarop u de kwestie behandeld wenst te zien, kan ik zo onvoorbereid niet voldoende inlichtingen verschaffen.

48916. De **Voorzitter**: Meent u, dat u zelf nog iets hebt, dat van belang voor ons is in het kader van hetgeen wij nu met u hebben behandeld? Of hebben wij de hoofdmomenten van uw lotgevallen naar uw mening wel besproken,?

A. U heeft de zwaartepunten wel aangeraakt.

48917. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat er iets was, dat u zelf voor ons van belang achtte. Wij onderzoeken het probleem van de verbindingen van Engeland met het bezette Nederlandse gebied, van de inlichtingendiensten in het algemeen en van het England-Spiel in het bijzonder; het kan zijn, dat u met de ervaringen, die u hebt gehad, nog bepaalde aspecten daarvan kent, waarvan u zegt: Het zou voor deze commissie toch van belang zijn, dat te weten.

A. Neen.

48918. De **Voorzitter**: U gelooft dus wel, dat wij, wat uw ervaringen betreft, het voornaamste hebben behandeld?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u dan wel voor de inlichtingen, die u ons heb verstrekt en ik sluit het verhoor.

H. G. DE JONGE.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALE VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

NELLY ELISABETH LIND,

oud 35 jaar, wonende te 's-Gravenhage, jeugdleidster.

Zij legt de eed af als getuige.

48919. De Voorzitter: Wij hebben bij enige verhoren uw naam horen noemen en wij zouden daarom gaarne van u in het kort een uiteenzetting krijgen over de werkzaamheden, die u verricht heeft tijdens de bezetting. Voornamelijk hebben wij uw naam horen noemen in verband met de werkzaamheden van *Gerbrands* en diens pogingen tot het maken van een nieuwe escape-lijn, hetgeen tenslotte niet gelukt is, doch wij zouden ook prijs stellen op mededelingen betreffende de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied in het algemeen. Wanneer is u met uw werk op dit terrein begonnen?

A. In 1940 heb ik voor het eerst illegaal werk gedaan in de vorm van het zorgen voor bonkaarten voor onderduikers, enz. Dit breidde zich uit totdat ik in contact kwam met burgemeester *Kolff*, die later omgekomen is; deze had de leiding van het verzetswerk in Nederland in 1941. Dit werk voor burgemeester *Kolff* bracht mede het helpen van die onderduikers, die naar zijn oordeel werkelijk geholpen moesten worden en naar verschillende adressen gebracht. Hij is in die tijd gearresteerd en dat bracht mee, dat pater *Kloeg*, die ik daar ook ontmoet had, begon met de nieuwe groep, o.m. met *Wannée en Veterman*. Ik was daarbij ook betrokken en kwam later in contact met *Gerbrands*. Bij het vervoer van de officieren, die toen plotseling gearresteerd zijn, naar Duitsland is een van hen, *Carlier*, uit de trein gesprongen en ondergedoken gebleven bij kennissen. Deze heeft mij gevraagd, hem te helpen om naar Engeland te komen. Met behulp van pater *Kloeg* is dat tot stand gekomen en is deze jonge man terechtgekomen in Suriname. Bij een bezoek van majoor *Somer* aan Suriname heeft deze daar *Carlier* ontmoet en deze heeft toen voor majoor *Somer* een rapport gemaakt betreffende de ervaringen, die hij in Nederland had opgedaan bij het illegale werk. Toen de heer *Somer* later chef werd van het bureau Intelligence on enemy.....

De Voorzitter: Bureau Inlichtingen (B.I.)!

A. Men had toch verscheidene afdelingen in Engeland. Toen hij de parachutist *Gerbrands* naar Nederland stuurde, had deze de opdracht in het contact te zoeken om zodoende contact op te nemen met de illegale werkers, die in het rapport-*Carlier* waren genoemd. Dat is gebeurd in Maart 1943, toen ik zelf al ondergedoken was. Hij heeft drie weken moeten zoeken vóórdat hij mij kon vinden. In Alkmaar is dit contact tot stand gekomen; ik wist, dat *Gerbrands* goed was; hij had een zeer persoonlijk gesprek tussen *Carlier* en mij als introductie meegekregen naar Nederland. Sinds October 1942 was ik al ondergedoken, omdat de S.D. mij zocht (in verband met het arresteren van een onderduiker, die ik op dat adres had gebracht), zonder succes voor de S.D. Dat maakte het mij mogelijk, voor deze zaak aan het werk te gaan.

Het werk breidde zich toen uit met het wekelijks brengen van de post, die voor Londen bestemd was, van onze mensen, die langzamerhand een groep werden, die in Engeland bekend was, eerst onder de naam „Luctor et Emergo” en later onder de naam „Fiat Libertas”.

De berichten gingen via Brussel naar Engeland. De praktijk heeft aangetoond, dat lang niet alle berichten op hun plaats van bestemming zijn aangekomen.

Ook de verzorging van piloten heeft onze groep ter hand genomen, omdat *Wannée* meende, dat hij contact had kunnen maken met iemand in Brussel, die deze piloten werkelijk naar Engeland hielp.

48920. De Voorzitter: Over welke tijd spreekt u nu?

A. In 1943 had het zijn hoogtepunt.

4.8921. De Voorzitter: Vóórdat *Gerbrands* er was of daarna?

A. Ik geloof eigenlijk parallel met elkaar; ik zou op het ogenblik niet precies de datum kunnen zeggen. Maar de groep „Luctor et Emergo” hield zich bezig met het helpen van piloten; het was op bescheiden schaal, toen *Gerbrands* kwam. U kent waarschijnlijk de manier, waarop *Gerbrands* in Nederland was gekomen: hij was neergeschoten boven de Zuiderzee, hij miste zijn zendinstallatie, zijn papieren, zijn geld en wat dies meer zij.

Toen heb ik contact kunnen maken met de O.D.-er *Chris Bührmann*, die gezorgd heeft, dat het eerste telegram van *Gerbrands*, waarin stond, dat hij veilig was aangekomen, maar zijn bagage had verloren, de overkant bereikte.

Het werk in de tijd, dat ik met *Gerbrands* heb gewerkt (van Maart 1943 tot September 1943, toen hij naar Engeland is vertrokken), was zeer intensief en gevarieerd: piloten wegbrengen, spionage, berichten verzamelen, collega's van *Gerbrands* helpen aan persoonsbewijzen, omdat de Engelse zeer slecht waren.

48922. De Voorzitter: Welke collega's van *Gerbrands* hebt u ontmoet?

A. *Van Borssum Buisman* met een tweede man, wiens naam ik op het ogenblik niet meer weet; *de Jonge*; verder een parachutist, die niet van de dienst van kolonel *Somer* was en wiens dienstnaam was *Frans Hals*; het was een jongen, wiens nationaliteit ik niet zou kunnen zeggen.

48923. De Voorzitter: Zijn echte naam interesseert ons in dit verband wel, want ik kan hem nu nog niet thuisbrengen.

A. *Frans Hals* was een agent, die uitsluitend was gestuurd om te helpen de Engelse piloten veilig over te brengen.

48924. De Voorzitter: Was het *Wiedemann*?

A. Neen.

48925. De Voorzitter: Dat kan ook haast niet, want deze is eerst in de nacht van 19 op 20 September 1943 gedropt. Vlak daarop bent u reeds gearresteerd.

A. Er is een Engelse agent gedropt onder de naam *Frans Hals*, ik meen in Juni 1943, op de Veluwe. Hij heeft samengewerkt met een jongen uit Terschuur, *van den Born*, die veel piloten heeft geholpen.

Ik heb rapporten gemaakt in de tijd, dat ik zelf niets anders dan de dienstnamen wist. Ik kan u inlichten, omdat ik hem na de oorlog heb ontmoet en gesproken.

48926. De Voorzitter: Was het een Engelsman?

A. Ik weet niet of hij van Engelse of Nederlandse nationaliteit was. Hij had veertien jaar in Nederland gewoond en sprak perfect Hollands, waarom de Engelsen hem voor die dienst hebben gebruikt.

48927. De **Voorzitter**: Hebt u in uw rapporten de naam staan?

A. Ik zal even kijken.

(*Getuige raadpleegt stukken, die zij bij zich heeft.*)

A. Ik weet op het ogenblik niet meer dan dat deze jonge man *Frans Hals* heette. Het is mogelijk, dat *Gerbrands* u hierover kan inlichten, omdat het contact van *Gerbrands* via de O.D. met Engeland ook gebruikt werd voor telegrammen van *Frans Hals*. U vroeg mij met welke Engelse parachutist ik in contact ben geweest. Deze is echter niet van het B.I.

48928. De **Voorzitter**: *Gerbrands* heeft ons hier verteld, dat hij moest proberen om een escape-lijn te maken. Hij zou dan van hier uit in de richting van Spanje werken, maar is niet verder kunnen komen dan Zuid-Frankrijk. Het was de bedoeling, dat men aan de andere kant zou opwerken in die zelfde richting, maar dat is niet voor elkaar gekomen.

A. Neen.

48929. De **Voorzitter**: *Gerbrands* heeft gezegd, dat bij zijn weten over die lijn eigenlijk niet veel mensen zijn overgebracht.

A. Neen. Het is o.a. mislukt met de ex-voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *van Lynden*, die was vertrokken enkele dagen na mijn arrestatie in September 1943. *Gerbrands* had aan mejuffrouw *Roosenburg* de opdracht gegeven om deze transporten verder in het buitenland te verzorgen, omdat zij uitstekend Frans sprak en zeer handig was; ik regelde met de mensen de kwestie van de papieren en het geld, dat wij ook van Engeland uit hier kregen.

48930. De **Voorzitter**: U stond dus in die tijd ook in contact met mejuffrouw *Roosenburg*?

A. Ja.

48931. De **Voorzitter**: U kende haar ook als werkster in die richting?

A. Ja. Haar familie kende ik als zodanig. Mejuffrouw *Roosenburg* is door *Gerbrands* aangezocht om te helpen de mensen weg te brengen, om dus het contact met België en Frankrijk tot aan de Pyreneeën mogelijk te maken. Het was het plan van Engeland om te zorgen, dat het contact van de Pyreneeën via Spanje ook mogelijk was, maar dat contact is niet gelegd.

48932. De **Voorzitter**: Uw werkzaamheid lag hoofdzakelijk in Nederland?

A. Het was mijn taak om voor *Gerbrands* de zaak voor te bereiden en uit te zoeken wie van deze lijn gebruik zou mogen maken, om via telegrammen, via de O.D. of van *Borssuni Buisman* te weten te komen op welke mensen men in Engeland prijs stelde.

48933. De **Voorzitter**: Is u van die telegramwisseling ook iets bekerd? Is er inoerdaad van gedachten gewisseld over personen, die men zou laten gaan, op wie men in Engeland prijs stelde en om wie men in Engeland vroeg?

A. Neen, van die telegrammen niet. Ik weet wel veel van diensttelegrammen van *Gerbrands*. Ik heb er vele malen aan medegewerkt om die ter bestemder plaats te krijgen. Het was allemaal gepland. *Gerbrands* ging 2 September 1943 naar Engeland. De eerste maatregelen ter uitvoering werden getroffen. Ik ben gepakt. Toen heeft mejuffrouw *Roosenburg* met nieuwe relaties de lijn in orde gemaakt, want *Pahud de Mortanges* heeft zij naar Zuid-Frankrijk gebracht.

48934. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Roosenburg* heeft ook gewerkt aan een nieuwe verbinding naar Zwitserland.

A. Ja, dat heeft zij ook gedaan; zij is toen, namelijk in 1944, in Zwitserland geweest.

48935. De **Voorzitter**: Inderdaad; zij heeft in die tijd een verbinding met Zwitserland gezocht, blijkbaar mede omdat de verbinding van *Gerbrands* over België, Frankrijk en Spanje toch niet iets definitiefs scheen te worden.

A. Ik was toen gearresteerd en weet dit alles van verhalen; na lange tijd is dit moeilijk te reconstrueren, maar ik heb toch de indruk, dat juffrouw *Roosenburg* om liet werk van *Gerbrands* voort te zetten, gebruik heeft gemaakt van de weg van *Gerbrands*.

48936. De **Voorzitter**: Maar die weg, die oorspronkelijk gedacht was over België, Zuid-Frankrijk en Spanje, was niet afgemaakt.

A. Wij hebben daarvan gebruik gemaakt om de weg naar Zwitserland tot stand te brengen.

48937. De **Voorzitter**: Dus de aard van de berichtgeving uit Engeland in zake het overkomen van mensen onttrekt zich aan uw waarneming?

A. Ja.

48938. De **Voorzitter**: Zou die berichtgeving bij de Ordedienst (O.D.) bekend zijn?

A. Ik heb het werk van *Gerbrands* niet beschouwd als iets, ten aanzien waarvan het de wens van Engeland was, dat de O.D. daarin zou ingrijpen.

48939. De **Voorzitter**: *Bührmann* heeft wel geholpen om het eerste telegram van *Gerbrands* naar de overkant te verzenden?

A. Die hulp kwam van de zijde van de O.D. en de overkant wenste via *Gerbrands* een indruk te krijgen van het werk van de O.D.

48940. De **Voorzitter**: Het was dus een technische hulp.

A. Mijn indruk was, dat men in Engeland van de O.D. gebruik wilde maken om ons te helpen.

48941. De **Voorzitter**: Was de groep „Luctor et Emergo” een kleine groep? Of had zij verbindingen over het gehele land?

A. Het was een zeer kleine groep, die eigenlijk bestemd was om het werk van burgemeester *Kolff* voort te zetten. Pater *Kloeg* was degene, die voor de heer *Kolff* berichten bracht; toen hij gearresteerd is, heeft dat een tijd stopgestaan; toen is het opnieuw begonnen en hebben *Wannée* en *Vetermans* met een kleine kring van mensen overal, waar zij informaties konden krijgen, b.v. op economisch gebied, deze verzameld; de berichten kwamen in Brussel, maar later is wel gebleken, dat Brussel de zaak niet altijd doorgestuurd heeft of dat de berichten voor Engeland niet gekomen zijn op de plaatsen, waar wij verwachtten, dat zij zouden komen.

48942. De **Voorzitter**: Dat is al vrij vroeg begonnen? Al lang vóórdat *Gerbrands* hier was?

A. Ja. Toen was er een wekelijkse post via Weert naar Brussel. Ik heb mij eigenlijk altijd beziggehouden met de activiteit in Nederland.

48943. De **Voorzitter**: Heeft u nog te maken gehad met *Taconis* en *Lauwers*, twee gearochteerde agenten?

A. Neen; van hen heb ik nooit gehoord. De parachutist, met wie ik gewerkt heb, was *Gerbrands*; voor de mensen, met wie *Gerbrands* contact had, heb ik allerlei dingen verzorgd, b.v. voor van *Borssum Buisman* met zijn eerste helper.

48944. De **Voorzitter**: De berichten, die uw groep verzond, lagen niet allereerst op militair gebied?

A. Neen, allereerst op economisch gebied.

Eigenlijk waren zij vrij veelzijdig. Ik heb niet zozeer meegewerkt aan de opsporing er van. Er waren allerlei relaties, o.a. van *Veterman* bij, ook *Veterman* zelf. Voor transport naar Weert zorgde ik en in Weert zorgde men er voor, dat zij verder kwamen, naar Zwitserland, en de mensen, die naar Zwitserland wilden, gingen ook bij Weert de grens over.

48945. De **Voorzitter**: Het is toen op een gegeven moment gelukt, een vrij groot aantal van die berichten via België naar Engeland te krijgen?

A. Ja.

48946. De **Voorzitter**: Dat is ook door Radio-Oranje bevestigd?

A. Ja. Er waren boodschappen van *Gerbrands*. Daaruit bleek de aankomst van de rapporten van „Luctor et Emergo”. Omdat er verschillende groepen waren, die de naam „Luctor et Emergo” hadden, werd onze naam later veranderd in „Fiat Libertas”.

48947. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, dat voor etn gedeelte op archiefonderzoek berust en waarin enige van deze dingen worden vermeld. Daarin wordt gezegd, dat, nadat die zending in Engeland was aangekomen, dat werd bevestigd door Radio-Oranje, met de woorden „Luctor et Emergo”. Herinnert u zich dat? Is het juist?

A. Ja. Er waren allerlei radioberichten. Er was een bijna wekelijks Zondagavondbericht van *Gerbrands*, dat uitsluitend daartoe diende, dat *Gerbrands* het vertrouwen kreeg van de mensen, voor wie hij opereerde. Het was een gedicht van negen regels en kwam elke Zondagavond in Juni en Juli door de radio om het vertrouwen te wekken, dat hij werkelijk uit Engeland kwam. Later hebben wij een bericht gehad, dat ik mij zeer speciaal herinner. Dat was, toen de burgemeester van Nijeveen, de zwager van kolonel *Somer* (ik meen, dat het burgemeester *van Veen* is), bezoek had gehad van iemand, die zich uitgaf voor iemand, die uit Engeland was gekomen. Ik kwam bij burgemeester *van Veen* op bezoek om voor *Gerbrands* een boodschap te doen en hoorde toen van dat bezoek. Ik vroeg onmiddellijk aan *Gerbrands*: acht je het waarschijnlijk? Hij deed allerlei domme dingen; hij gaf een papiertje van de S.D. met vijf „zwarte jongens”, waarvoor zoveel werd uitgeoofd, als zij gevonden zouden worden. Wij hebben onmiddellijk aan Engeland gevraagd, via de O.D.-zender: „Hebt u iemand naar Nijeveen gezonden” en toen kwam het antwoord: „Het glas is rood”. Wij hadden afgesproken: „ja” is groen en „neen” is rood. Wij wisten dus zeker, dat het niet in orde was. Die burgemeester is onmiddellijk ondergedoken. De S.D. had het zeer knap uitgepuzzeld: Men heeft het vliegtuig met het lijk van de compagnon van *Gerbrands* opgevest en in de hak van een der schoenen een berichtje gevonden, waarvan men begreep, dat het voor de zwager van kolonel *Somer* bestemd was; men heeft toen mevrouw *Somer* opgebeld en haar gevraagd: „Hoe is het met je zwager? Is hij burgemeester van Nijeveen?” Dat is geen succes voor de S.D. geworden.

48948. De **Voorzitter**: Dat heeft *Gerbrands* ons ook verteld: hoe men met de geringe gegevens over de burgemeester van Nijeveen naar hem is gaan zoeken.

Later is de naam „Luctor et Emergo” veranderd in „Fiat Libertas”; het is gedaan op verzoek van Engeland. Klopt dat?

A. Ja, het is gedaan, omdat er verschillende groepen in Nederland waren, die onder de naam „Luctor et Emergo” zonden. Zo is het mij gezegd. Ik meen, dat *Gerbrands* met het verzoek tot mij is gekomen. Ik zou het niet met zekerheid kunnen zeggen.

48949. De **Voorzitter**: Hebt u van die „concurrerende” groepen met dezelfde naam iets bemerkt?

A. Neen, nooit, maar men kreeg in Engeland bericht van verschillende groepen, welke blijkbaar haar berichten stuurden via „Luctor et Emergo”; wij kenden hem niet. Wij hebben toen onze naam veranderd. Ik durf het niet met zekerheid zeggen, maar meen, dat *Gerbrands* dat verzoek aan ons heeft gedaan.

48950. De **Voorzitter**: Als ik u een naam noem, welke misschien de naam van *Frans Hals*, over wie u straks sprak, zou kunnen zijn, zou het dan mogelijk zijn, dat u het zich dan herinnert? Heette hij misschien *Webster*?

A. Neen, het is een ander, die later heeft geopereerd. De naam *Webster* heb ik ook wel gehoord. Hij heeft zeer lang gepoogd met mij in contact te komen. Toen ben ik gearresteerd. Zijn naam ken ik wel.

Ik zou iemand in Amersfoort kunnen opbellen; dan weet ik het zo.

De **Voorzitter**: Als u dat zoudt willen doen, dan heel gaarne. Het interesseert ons zeer.

A. Ik kan het informeren bij mijn zwager, dr. *Drukker*. Mijn zuster zal zich de naam zeker herinneren, want die man heeft bij hen in huis gelogeed; hij is in 1945 verschillende malen komen opdagen.

(Nu per telefoon naar de naam te hebben geïnformeerd, zegt getuige.)

De werkelijke naam van „*Frans Hals*” is *Dick Kay*. Hij is op het ogenblik weer in Holland. Ik weet niet, waar hij woont, maar ik kan dat wel te weten komen.

48951. De **Voorzitter**: U hebt het verschillende malen gehad over uw arrestatie, welke, geloof ik, heeft plaats gehad in September 1943.

A. Ik ben 27 September 1943 gearresteerd.

48952. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan?

A. Wij kregen uit Brussel het bericht om even te stoppen met het sturen van piloten, want er klopte iets niet. Dat niet kloppen bleek later juist te zijn, want in plaats van te gaan van Parijs naar Spanje, gingen de piloten van Parijs naar Duitsland. Dit bracht met zich, dat enkele piloten, die bij boeren en andere mensen waren en daar wachtten tot een van onze mensen hen kwam halen, het bericht kregen: u moet nog even wachten. Toen een jonge man, *Graafhuis*, die voor mij werkte en piloten ophaalde, naar *van As* te Roermond ging, was daar een andere jonge man en al zeer spoedig bleek, dat deze daar was met hetzelfde doel. Die boer-cafféhouder zeide: Ik heb hier op het ogenblik nog iemand, die ook regelmatig piloten haalt; hij wil de Engelsen helpen op hun doortocht naar Roermond. *Graafhuis* loopt terug naar het station. Die jonge man bleek een klasgenoot van hem te zijn geweest op de H.B.S. Nu weet ik niet of het was *van Wesemalen* of *Vastenhout*, die voor de S.D. werkte. *Bob Graafhuis* kwam bij mij terug met het aanbod van deze jonge man om het wegbrengen van de Engelse piloten voor zijn rekening te nemen. Ik had het toen druk en zeide: Van één ding moet ik zeker zijn: Is die jonge man goed en kunnen wij hem vertrouwen, dan wil ik wel eens een onderhoud met hem hebben om te zien, of hei klopt. *Bob Graafhuis* heeft die verzekering gegeven; hij is erg naïef geweest, want dat een jongen op school een vriend van je was, was nog niet een bewijs, dat hij voor de goede zaak werkte. Dat heeft er toe geleid, dat ik 23 September 1943 een onderhoud met *Vastenhout* of *van Wesemalen* — dat weet ik niet precies — in het „*Américain*” Hotel in Amsterdam heb gehad. Deze jonge man bood mij aan, de piloten, die te Roermond wachtten op vervoer, weg te brengen. Nu was er een zeer merkwaardige toeval- ligheid. *Gerbrands* had mij gezegd: als je in Nederland ooit in contact komt met iemand, die iets weet over een weg, die over Perpignan gaat en een contact heeft in de Rue Pigalle, dan moet je even attent zijn. In Engeland wil men gaarne weten wie in Nederland gebruik maakt van dat adres Rue Pigalle; die jonge man noemde mij dat adres. Toen zeiden wij: hij is wel goed. Ik heb toen tegen hem gezegd: u is wel goed. Ik was toen onmiddellijk overtuigd, dat hij goed was. Ik wist niet, dat dat adres aan de Rue Pigalle drie weken te voren opgerold was. Toen heb ik gezegd: ik heb contact met Engeland en het enige, dat ik vraag, is het R.A.F.-nummer te geven van de R.A.F.-piloten, die uw groep het laatst heeft weggebracht. Toen zeide deze jonge man, die later voor de Gestapo bleek te werken: Ik heb die nummers niet in mijn zak, kan ik volgende week weer een onderhoud met u hebben, hiertegenover „*Américain*”? Ik wist niet, dat achter mij Gestapo-officieren zaten, die zouden ingrijpen, wanneer hij zijn neus snoot. Zij brachten ook meermalen mensen weg, als zij daarmede vertrouwen konden winnen. Wij hebben toen voor de volgende week afgesproken in café „*Modern*”; daar ben ik toen gearresteerd; dat is een hele geschiedenis geweest daar.

48953. De **Voorzitter**: U hebt enige malen gesproken over piloten, die weggebracht moesten worden. Welke aantallen beliep dat?

A. Zelf heb ik tot de grens slechts een 20-tal piloten weggebracht. Een meisje uit de groep, *Joke Folmer*, heeft er na mijn arrestatie 320 uit Nederland weggebracht.

48954. De **Voorzitter**: Dat waren dus piloten, die over de Belgische grens gebracht werden; dan moest u natuurlijk afwachten wat er verder met hen gebeurde. Hadt u er enige kijk op, of zij ook werkelijk Engeland bereikten?

A. Neen, deze 20 niet. Die zijn via contacten van *Wannée* in Brussel, de fam. *Chabot*, in België gekomen; een commissaris van politie heeft dat voor hen verzorgd, maar deze begreep op een gegeven ogenblik zelf, dat men met een verkeerde lijn contact had. Ik geloof, dat er eerst contact was met *Prosper de Sittere*. Torn werden de piloten naar Duitsland teruggebracht. Later heeft *Joke Folmer* een ander contact gevonden. Met degenen echter, die men eerst gezonden had, is het geen succes geworden. Ik kreeg van Engeland uit bevestiging van de aankomst aldaar.

48955. De **Voorzitter**: Met die latere piloten is het beter gegaan?

A. Ja, met de piloten van *Joke Folmer*.

48956. De **Voorzitter**: Van hun aankomst is bevestiging gekomen?

A. Ja.

48957. De **Voorzitter**: Is *Joke Folmer* gaan werken, nadat u was gearresteerd?

A. Zij hielp mij bij het laten onderduiken van de piloten. Bij haar thuis heb ik ook mensen ondergebracht. Zij was zeer jong, maar zeer actief. Toen ik echter werd gepakt, kwamen er weer aanvragen van de O.D. Ik had contact met *Ype Brandsma*. Hij is later gefusilleerd. Deze was in 1943 een van de leiders van de Raad van Verzet. Hij gaf ook aan mij adressen door.

48958. De **Voorzitter**: Nadat u was gearresteerd, is *Joke Folmer* dus zelfstandig gaan werken en heeft die grote aantallen piloten weggebracht. Daarvan zou bekend zijn, dat zij aangekomen zijn. Ik moet dus aannemen, dat er toen een doorlopende lijn bestond naar Zwitserland of Spanje?

A. Beide is mogelijk, want dit varieerde nogal eens. Dit werk doe je nooit alleen. Zij heeft het gedaan in contact met allerlei mensen. De ene keer ging men bij Maastricht de grens over.

48959. De **Voorzitter**: U hebt de indruk, dat zij inlichtingen kan geven, hoe de lijn verder liep?

A. Dat kan zij waarschijnlijk wel. Zij is vaak naar Brussel gegaan met grote aantallen.

48960. De **Voorzitter**: Kunt u haar adres opgeven?

A. Zij woont op het ogenblik Laan Copes van Cattenburch 135, te den Haag. Zij heeft een baantje bij de Voogdijraad. Sinds enkele maanden is zij daar.

48961. De **Voorzitter**: Wat is er na uw arrestatie met u gebeurd?

A. Er is een zeer ingewikkeld spel opgezet, dat van de kant van de S.D. helaas is gelukt. Men heeft *Annie van Leeuwen* gebruikt om een brief te brengen naar mijn zuster. De S.D. wist waar ik woonde en dreigde met het bezetten van het huis van mijn zuster. Een paar maanden tevoren was iets dergelijks geschied bij de familie *Boissevain* te Amsterdam. Dat had meegebracht, dat ongeveer een 60 mensen waren gearresteerd. Met dit voorval van zeer recente datum voor ogen, meende ik, dat het het beste was om mijn familie te laten waarschuwen, al was het dan door een meisje, dat voor de Gestapo werkte. Ik ben akkoord gegaan met het plan, dat de Gestapo mij voorlegde, nl. dat ik mijn familie zou schrijven, dat ik in België was en verzocht berichten, welke er voor mij waren, door te geven. Nu is dat een vrij moeilijk punt, waarover *Gerbrands* geheel denkt als ik. *Gerbrands* ziet deze zaak zoals ik haar zie. Ik had tevoren tegen de mensen gezegd: Ik ga nimmer naar België, want mijn Frans is niet zo goed als dat van mejuffrouw *Roosenburg*; dus loop ik daarbij geen risico. Helaas wilde echter het toeval, dat *Gerbrands* naar Engeland terug was en mijn familie heeft gelooft, dat ik werkelijk naar België was. Dat is een drama geworden, want ik had toen een zeer druk contact. Mijn zwager was toen in Amersfoort. Het werd verschrikkelijk erg: men vertrouwde *Annie*. Er kwamen ook anderen, o.a. *Jos van den Born*, die heel veel pilotenwerk heeft gedaan. Als men iemand vertrouwt, zegt men veel meer dan wanneer men iemand niet vertrouwt. *Frank* van de S.D., die zeer pienter en geslepen was, heeft het gehele verhaal kunnen reconstrueren. Zij stuurden brieven uit Brussel met namen van hotels. De eerste dag geloofde mijn zuster het niet. Ik heb gevraagd om kleren, die niet bestonden.

Later, toen ik uit Duitsland terugkwam, zei zij: het is dom, maar wij wilden graag geloven, dat je niet in handen van de S.D. was.

Dit is een verschrikkelijk nare, ingewikkelde zaak geworden, waaruit *Jet Rooserzberg* is kunnen ontsnappen. Het heeft de broer van *Gerbrands* doen arresteren met het archief van *Piet Gerbrands*, waarin nummers en verschillende andere dingen stonden. Het is zó verkeerd uitgevallen!

Toen ik het later *Gerbrands* vertelde, zei hij: Ik was er nooit ingelopen.

Het is niet zo eenvoudig, een spel te spelen, als je in de cel zit en zij zijn er buiten.

Het heeft allerlei kleine dingen meegebracht, die toen in het voordeel van de Gestapo waren. Op het meest geheime adres, dat ik had, waar ik uitsluitend met *van Borssum Buisman* en *Gerbrands* regelmatig een onderhoud had en piloten in Amsterdam bracht, was ik op het laatste moment geweest. Dat wist *Veterman*. Omdat niemand van mij iets gehoord had bij mr. *van Sonsbeeck*, heeft mevrouw *van Sonsbeeck* de heer *Vetermans* opgebeld. Zij zei: „Ik begrijp het niet; *Nel* is er niet geweest, maar er is een „*Ans*” voor haar geweest. Het was een juffrouw, die niemand kende en die voor een pilotenaangelegenheid kwam.” Omdat ik op dat adres moest zijn, had ik haar daar laten komen. *Annie van Leeuwen* heette ook *Ans. Veterman*, die het hoorde, zei onmiddellijk: die *Annie van Leeuwen* is „goed”, want die is op het meest geheime adres van *Nel* geweest.

Het zijn van die kleine complicaties geweest, die alle in het voordeel van de S.D. waren. Ik heb tegen *Veterman* gezegd: „Hoe kon jij, die alle dingen wist, dergelijke domme dingen doen?” (Hij is gaan praten met *Annie van Leeuwen*.) Toen heeft hij gezegd: „Ik heb mij toen vergist.”

48962. De **Voorzitter**: Is *Annie van Leeuwen* niet kortgeleden berecht?

A. Ja. Ik weet niet, wat zij gekregen heeft; de eis was elf jaar.

48963. De **Voorzitter**: Wat is er met u zelf gebeurd?

A. Ik heb eerst in Scheveningen en *Haaren* gezeten en heb tweemaal de doodstraf gehad in hetzelfde proces, waarin mejuffrouw *Roosenburg* driemaal de doodstraf kreeg en *Veterman* ook terechtstond; dat was 4 Juli 1944 in Utrecht. Op Dolle Dinsdag ben ik naar Duitsland vervoerd; via een Russisch kamp ben ik teruggekomen. Voor mijn gevoel heb ik dit mede hieraan te danken, dat bij een bombardement van Dusseldorf het Kriegswehrachtsgefängnis is getroffen en de papieren zijn verbrand. Wij werden altijd vervoerd als „die Haftlinge ohne Papiere”. Wij werden van het ene tuchthuis naar het andere vervoerd en steevast werd ons gevraagd: „Was haben Sie geinacht?” en dan antwoordden wij: „Gar nichts”; zij vroegen: „Welches Gericht hat Sie verurteilt?” en dan zeiden wij: „Das wissen wir nicht.” Toen was het contact met het gerecht verbroken en hebben wij de tijd mee gehad. Wij waren namelijk veroordeeld in Juli en de tijd van gratie duurde twee maanden, maar op „Dolle Dinsdag” werden wij met een sneltreinvaart naar Duitsland gebracht en wist men niet waar wij werden opgeborgen. Daardoor bestond niet meer de mogelijkheid, dat het Gericht zou zeggen: deze vrouwen moeten worden gefusilleerd.

48964. De **Voorzitter**: U bent bij elkaar gebleven?

A. Het is ons gelukt bij elkaar te blijven, *Joke, Jet* en ik. Op 7 Mei 1945 zijn wij in Waldheim-Saxen bevrijd en zijn later terechtgekomen in een Russisch kamp.

48965. De **Voorzitter**: Was u er erg aan toe?

A. Ik had vóór de oorlog 140 pond gewogen en woog toen nog maar 70; ik heb een half jaar niet kunnen lopen.

48966. De **Voorzitter**: Wanneer is *Joke Folmer* gearresteerd?

A. In 1944; ik weet niet precies wanneer. Het heeft zich op zeer merkwaardige wijze ontwikkeld. Ik heb toen *Frank* eens gevraagd: Wat doe je nu met me? Hij was op de hoogte van allerlei adressen en ik vroeg hem: Laat je ze lopen? Hij zeide: Het enige, dat mij interesseert, is *Jet*; de anderen laat ik lopen. Door een agent provocateur is *Jet* gearresteerd, in Brussel; de S.D. in Brussel kwam er echter niet uit en belde den Haag daarover op; daar sprong men van blijdschap tegen de zolder en toen *Jet* in Nederland was, heeft men onmiddellijk toegeslagen op alle adressen. Dat heeft men mij tevoren gezegd. Ik vroeg *Frank*: Fusilleren zij mij, of krijg ik een proces? Hij zeide tot mij: U wordt cellulair gezet, apart van ieder ander. Ik heb in *Haaren* ook alleen gezeten. *Frank* zei echter: „Vinden wij *Jet*, dan krijgt u een proces en krijgt u de doodstraf, maar u wordt niet gefusilleerd.”

48967. De **Voorzitter**: Heeft *Joke Folmer* die 320 piloten weggebracht in de tijd, dat u in voorarrest zat?

A. Van September 1943 tot medio 1944. Ik heb hier een kopie van het rapport, dat ik op verzoek van de heer *Somer* voor B.I. heb gemaakt en dat ik u gaarne ter inzage zal verstrekken.

(*Getuige overhandigt de Voorzitter dit rapport.*)

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

N. E. LIND.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. FREDERIK KAREL TJARK BEUKEMA TOE WATER,
oud 37 jaar, wonende te Leiden, ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

48968. De **Voorzitter**: Onze commissie is op het ogenblik bezig met het onderzoek naar het in punt f van het Enquêtebesluit genoemde onderwerp, t.w. de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, waarbij ook de militaire en civiele inlichtingendiensten aan de orde komen. Wij hebben dit probleem reeds van verschillende kanten benaderd en daarbij vernomen, dat u zich in de bezettingstijd ook met dit werk hebt beziggehouden. Wij zouden het op prijs stellen in enkele trekken van u te horen, welke uw werkzaamheden op dit gebied zijn geweest. Dat voegt dan aan de vele verklaringen, welke wij hebben gehad, weer een steentje toe en zo krijgen wij tenslotte het gehele gebouw bij elkaar.

Nu is, meen ik, uw hoofdwerkzaamheid geweest een voortzetting van het werk, dat tevoren is gedaan o.a. door *Dutilh* en *de Koe*.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Omstreeks Maart 1942 is uit Engeland hierheen gestuurd mr. *de Jonge*, o.a. met een militaire opdracht. Hij heeft contact gekregen met *Pot*, die voornamelijk de militaire kant van zijn opdracht heeft uitgewerkt: *Pot* heeft op zijn beurt samengewerkt met *Dutilh*. *Pot* is een clubgenoot van mij uit Delft; daarvandaan kende ik hem. *De Jonge* was een Leidenaar; die kende ik minder goed. *Pot* is samen met *de Jonge* gearresteerd, is toen ontsnapt en heeft het werk voortgezet van Maart 1942 tot Mei 1943. In die tijd kwam hij geregeld bij mij thuis. Ik was globaal op de hoogte met zijn werk en ik heb hem kunnen helpen. In Mei 1943 is hij over Zweden naar Engeland gegaan; hij heeft toen de leiding van de militaire groep overgedaan aan *de Koe*. *De Koe* kwam geregeld bij mij aan huis; ook van zijn werkzaamheden was ik op de hoogte. *De Koe* vroeg mij zijn medewerkers te waarschuwen, ingeval hij gearresteerd zou worden. Ik had daarvoor een lijst met alle werkelijke namen en adressen van de medewerkers.

48969. De **Voorzitter**: Waren die verbreed over het gehele land of beperkte zich dat tot een gedeelte van het land?

A. Over het gehele land. In 1943 bevond de militaire bezetting zich voornamelijk in het westen en het zuiden van het land; de noordelijke en de oostelijke provinciën waren minder sterk bezet. Ik kreeg omstreeks half December 1943 bericht, dat *de Koe* was gearresteerd; ik heb toen zijn medewerkers gewaarschuwd. Bij dat waarschuwen van zijn medewerkers behoorde ook het waarschuwen van zijn verbindingsman, die hij met de koeriersroute naar Zwitserland had. Dat was de heer *Pelinck*, directeur van het Stedelijk Museum „De Lakenhal” in Leiden. Ik heb dus ook de heer *Pelinck* gewaarschuwd en heb toen via deze een mededeling teruggekregen, dat de verbindingsweg met Zwitserland met bepaalde problemen zat. Het bleek, dat, naar aanleiding van de berichtgeving van *de Koe* met Zwitserland, door de militair attaché in Bern een aantal vragen was gesteld; de verbindingsweg vroeg mij of ik die vragen kon beantwoorden. Toen heb ik het werk van *de Koe* overgenomen. Ik heb dus vanaf December 1943 tot het einde van de oorlog de leiding

van deze groep gehad. De schuilnaam van *de Koe* was *Hugo*; *Kees* was mijn schuilnaam; onder die naam stond ik althans in Engeland bekend.

48970. De **Voorzitter**: Heeft *Dutilh* ook in deze groep gezeten?

A. Het optreden van *de Jonge* in Nederland is met *Dutilh* begonnen. Ik geloof, dat *de Jonge* en *Dutilh* samen in het Collegium gezeten hebben en elkaar daardoor zeer goed kenden.

48971. De **Voorzitter**: Was *Dutilh*, toen u er inkwam, al gearresteerd?

A. Ik heb *Dutilh* zelf nooit gekend. Ik heb een jaar lang geregeld met *Pot* samengewerkt. Ik heb daarna met *de Koe* samengewerkt; die kwam geregeld bij mij aan huis; ik heb hem weleens inlichtingen kunnen verschaffen en hulp kunnen bieden.

48972. De **Voorzitter**: Hebt u met *de Jonge* tijdens zijn verblijf hier te lande nader contact gehad?

A. Neen.

48973. De **Voorzitter**: Wat was uw voornaamste middel om uw berichten over te brengen? *De Kop* gebruikte daarvoor de Zwitserse weg.

A. De werkzaamheden van *de Koe* hielden op in December 1943. Toen ik begon en de zaak van *de Koe* overnam, had ik contact met de Zwitserse weg. Dat contact liep over *Pelinck*, die mij in contact heeft gebracht met *Bosch van Rosenthal*. Daarmee had ik dus een van de Zwitserse koerierswegen te pakken. Over die weg kreeg ik geregeld vragen van de militair attaché (M.A.) uit Zwitserland gestuurd. Behalve met deze koeriersweg (die zeer geregeld gebruikt werd; praktisch bij elke voorkomende gelegenheid, dat post overgestuurd werd, heb ik berichten meegestuurd), heb ik naderhand contact gekregen met de tweede Zwitserse weg. Die wegen worden A en B genoemd; die aanduiding is van mij afkomstig. Ik heb namelijk de militair attaché gevraagd, welke van de twee wegen naar zijn opinie de beste was en die wegen daarvoor op een gegeven moment aangeduid met A en B; die benaming heeft men behouden.

48974. De **Voorzitter**: Wie was uw contactman in Nederland voor de weg B?

A. Ik geloof, dat het de heer *Kielstra* zelf was. Het is namelijk mogelijk, dat ik met de weg B contact heb gekregen door baron *d'Aulnis de Bourouill*. Ik heb in elk geval daarna met *Kielstra* zelf voortdurend contact gehad; of het van de eerste tijd af het geval was, weet ik niet meer.

48975. De **Voorzitter**: In hetgeen u hebt gezegd, is één punt, dat niet zonder belang is. U zei, dat u eerst gebruik maakte via de heer *Bosch van Rosenthal* van de weg A; later is er bijgekomen de weg B, waarvan u gebruik maakte via de heer *Kielstra*. Daarop zei u — dat is op zich zelf wel merkwaardig — dat u ook over de weg A verzoeken om militaire inlichtingen kreeg van de militair attaché (M.A.) te Bern.

Kunt u zich positief herinneren, dat berichten en vragen van de militair attaché om militaire inlichtingen van Zwitserland uit over de Zwitserse weg A bij u kwamen?

A. De eerste berichten en vragen lagen al klaar, toen ik in December 1943 begon; zij waren namelijk nog aan *Hugo* gericht. Toen ik de eerst keer in contact kwam met *Bosch van Rosenthal*, gaf hij mij enige getikte vellen en zei: „Ze zijn wel is waar aan *Hugo* gericht.”

48976. De **Voorzitter**: Wat was precies het tijdstip van de arrestatie van *Hugo*?

A. Omstreeks 16 December 1943, maar ik heb de heer *Bosch* van *Rosenthal* voor het eerst, geloof ik, na Nieuwjaar ontmoet; het kan ook zijn tussen Kerstmis en Nieuwjaar, maar ik denk: na Nieuwjaar.

De correspondentie, welke ik met de militair attaché heb gevoerd, heb ik meegebracht. Ik heb hier een brief van 9 Januari 1944 aan B.J. — dat was de aanduiding voor *Bosch* jr. —, deze is getekend door ds. Visser 't Hooft. Deze brief gaat over de H-rapporten (de Hogo-rapporten). Er was vermoedelijk begin December nog een *Hugo*-rapport gestuurd en daarop kwam in Januari een antwoord met opmerkingen over dat rapport. Dat antwoord kwam bij mij.

48977. De *Voorzitter*: Nu is de vraag: was dat antwoord met die opmerkingen afkomstig van de heer Visser 't Hooft of bleek daaruit, dat het van de militair attaché kwam?

A. Ik heb hier een brief, welke begint met: „9 Januari 1944. Beste vriend“, en welke is ondertekend met „Je Dominé“. Er zijn ook brieven, getekend door Hans.

48978. De *Voorzitter*: Bartels?

A. Ja. Dit is een brief van 20 Januari 1944, ook betrekking hebbend op de H-rapporten, radiografisch contact en dergelijke dingen: deze brief is door „Hans“ getekend. Hier heb ik een brief van 21 Februari 1944 van M.A. voor „Kees“. Het is de eerste brief in mijn dossier, welke rechtstreeks van de M.A. aan mij gericht is.

48979. De *Voorzitter*: En die brief is ook gekomen via de weg A?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

48980. De *Voorzitter*: De weg B was op 21 Februari 1944 nog maar in het begin van zijn ontwikkeling.

A. Alle stukken, welke ik van M.A. kreeg, kreeg ik over de weg A.

48981. De *Voorzitter*: Aanvankelijk. Later waarschijnlijk niet meer?

A. Altijd. Ik heb mijn berichten over de weg A en de weg B gestuurd, maar terug kreeg ik de berichten over de weg A.

48987. De *Voorzitter*: Dat is merkwaardig. Daarvoor weet u geen verklaring? Ik vind het daarom merkwaardig, omdat de militair attaché blijkbaar toch wel heeft bevorderd, dat de weg B naast de weg A kwam, en men zou zeggen, dat het toen voor de hand lag, dat hij voor zijn eigen speciale correspondentie op de duur — dat kan pas na April 1944 zijn geweest —, toen die weg normaal begon te functionneren, van de weg B gebruik maakte. Nu zegt u, dat de militair attaché toch — ik neem aan, dat u bedoelt tot Augustus 1944 — zijn correspondentie aan u is blijven sturen via de weg A.

A. Dat is niet zo verwonderlijk. De weg B is in April 1944 begonnen te functionneren, toen de heer *Kielstra* zelf naar Zwitserland op en neer is geweest. Toen moest nog blijken, dat die weg B goed zou functionneren. Dat de militair attaché er op aangedrongen heeft, dat er naast de bestaande route een tweede route kwam, is vanzelfsprekend, want één reserve is natuurlijk al erg weinig; eigenlijk hadden er meer routes moeten bestaan. Dat hij zijn berichten echter toch is blijven sturen over de weg A, welke goed functioneerde, is eigenlijk ook vanzelfsprekend; waarom zou hij direct zijn reserve inschakelen?

48983. De *Voorzitter*: Het is u echter wel gebleken, dat van April 1944 af uw berichten over de weg B Zwitserland goed bereikten? Dat heeft u waarschijnlijk wel gauw gemerkt?

A. Ik heb er eigenlijk nooit precieze bewijzen van gekregen. Op mijn rapporten stond „Kees“ en een volgnummer. Ik had de gewoonte om, voordat zij werden gefotografeerd, er boven te zetten: op (datum) gegeven aan weg A. Gaf ik ze dan aan weg B, dan werden ze opnieuw gefotografeerd, nadat ik eerst over „op (datum) gegeven aan weg A“ een strookje had geplakt, waarop stond „op (datum) gegeven aan weg B“. Ik heb herhaaldelijk aan de M.A. gevraagd, mij nauwkeurig op te geven, wanneer mijn rapporten over de ene of de andere weg waren aangekomen. Die opgave heb ik nooit geregeld gekregen. Ik heb wel de opgave gekregen: „rapport

nr. zoveel in goede staat aangekomen“. Het stond er wel een keer bij, over welke weg, maar ik kan niet zeggen: rapport nr. x is goed over weg A en rapport nr. y is goed over weg B aangekomen.

48984. De *Voorzitter*: Van wie en hoe kreeg u bericht, dat de zendingen goed waren aangekomen?

A. Altijd via de weg A. Dat stond in de correspondentie tussen de M.A. en mij. Naderhand schreef ik een aparte brief, dus buiten het rapport aan de M.A., en daarop antwoordde hij mij geregeld.

48985. De *Voorzitter*: Het is nu wel duidelijk. De mededelingen van zijn kant gingen tot het einde toe over de weg A; u stuurde uw rapporten over beide wegen, maar de gegevens, die u over de aankomst er van kreeg, waren niet zo exact, dat u daaruit precies kon opmaken, op welke datum de rapporten over weg A en op welke datum de rapporten over weg B waren aangekomen.

Zo was de toestand, niet waar?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

48986. De *Voorzitter*: Maakte u naast die Zwitserse verbindingen ook gebruik van zenders?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

48987. De *Voorzitter*: Dat was voor de dringende berichten?

A. Ja. Ik heb natuurlijk — als wij nu eerst bij de koerierswegen blijven — na Augustus 1944 met andere koerierswegen gewerkt. Ik had, toen het B.I. in Eindhoven was gevestigd, de verbinding over de grote rivieren. Dit was voor mij een verbinding onder de codenaam Abel. Ik geloof, dat deze verbinding was georganiseerd door de groep-Albrecht, maar dat weet ik niet zeker. Ik weet alleen, dat die verbinding bestond en dat b.v. in Januari 1945 uit Eindhoven een koerierster naar mij is gestuurd over deze weg, die een zender meebracht.

48988. De *Voorzitter*: Had u contact met de groep-Albrecht?

A. Ik had er zijdelings contact mee, alleen in de laatste maanden, laten wij zeggen: in de maanden van het jaar 1945.

48989. De *Voorzitter*: Dus: toen u hoorde van die verbinding, toen u de mogelijkheid kreeg daarvan gebruik te maken, wist u niet, dat deze van de groep-Albrecht was.

A. Ik kende de naam *Albrecht* niet; die heb ik pas na de oorlog gehoord.

Eerst na de oprichting van de Binnenlandse Strijdkrachten, September 1944, toen die delta's zijn geformeerd, ben ik benaderd door de chef staf O.D., die mij gevraagd heeft of ik mijn berichten, die ik naar Eindhoven en Engeland zond, ter beschikking van de commandant van de B.S. wilde stellen. Ik heb dat gedaan en van dat moment af nauw samengewerkt met mr. van *Schaik*, die chef van de inlichtingen was van de C.B.S. Zes weken vóór het einde van de oorlog werd hij gearresteerd. In die laatste zes weken heb ik ook zijn werkzaamheden bij de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.) overgenomen. Ik had dus een zeer nauw contact met de B.S.

48990. De *Voorzitter*: Dus u is niet toevallig tegen de mogelijkheid aangelopen van het zenden van berichten over de grote rivieren via de verbinding-Abel, maar u heeft die gelegenheid gekregen door uw contacten met de verzetsorganisaties, die de B.S. hebben gevormd?

A. Dat zat alles aan elkaar vast. Ook heb ik van September 1944 af een nauw contact gehad met de groep-„*Rolls Royce*“; voor die groep trad ik op als militair adviseur. Het is zeer goed mogelijk, dat u van die groep nooit gehoord hebt; zij zijn na de oorlog nooit speciaal naar buiten getreden, maar hebben het verslag van hun werkzaamheden in onderlinge kring gehouden.

48991. De *Voorzitter*: Kunt u die groep nog iets nader omschrijven?

A. Deze groep heeft een boekje uitgegeven: „Ontstaan en werken van de Koeriers- en inlichtingendienst R.R.“ Dit is niet in de handel.

48992. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is het niet mogelijk, dat deze groep aan de commissie een exemplaar stuurt voor haar archief?

A. Leiders van deze groep waren *Karel de Vries*, directeur van de Stichting 1940—1945, en de heer *van Eugen*, uitgever, te Amsterdam.

48993. De **Voorzitter**: Heeft de verbinding over de grote rivieren vlot gefunctionneerd?

A. Ja. Op het eind werden zelfs berichten aangenomen, die niet gefotografeerd waren. Toen de rapporten steeds groter werden, werd het fotograferen daarvan steeds uitgebreider, wat veel tijd vergde. Ik heb hier een lijst van mijn rapporten, met de datum, waarop, en met de weg, waarlangs ze verzonden zijn, er bij. Zo lees ik hier: Weg-Abel, in werking getreden — voor mij — 23 Maart 1945, dus zeer laat. Volgens deze lijst heb ik langs die weg 17 rapporten verzonden in het tijdvak van 23 Maart 1945 tot 5 Mei 1945, dus enige per week.

48994. De **Voorzitter**: Heeft er, toen in de tijd van de invasie de weg naar Zwitserland werd afgesneden, dus vanaf de zomer 1944 tot 23 Maart 1945, voor uw groep in de koerierswegen een hiaat bestaan?

A. Ik heb het laatste rapport over die weg afgegeven 4 September 1944.

48995. De **Voorzitter**: Dat zal er waarschijnlijk wel niet meer gekomen zijn?

A. Ik weet niet precies, hoe die verbinding in elkaar zat. Het ging bij wijze van estafette en het is mogelijk, dat dit rapport bij de bevrijding van België aldaar is overhandigd aan de geallieerden.

Daarna heb ik een hele serie rapporten overgegeven aan anderen. Hier staat: „Door *Rinus* aan *Els*” en „Door *Rinus* aan *Eagle*”. Dat waren de twee wegen, die ik had. Een van die wegen, ik meen *Eagle*, was weer een connectie van de heer *Kielstra*. Op 31 October 1944 ben ik in connectie met de heer *Kielstra* begonnen met mijn rapporten aan hem te geven; hij gaf ze door aan de weg, die door de linies ging.

Nu mijn persoonlijke indruk.

Ik heb mij met de techniek van deze koerierswegen weinig bemoeid. Toen het front zich aan het formeren was langs de grote rivieren, waren er allerlei wegen. Toen het front was geconsolideerd, beperkten de wegen zich voor mij tot twee mogelijkheden.

48996. De **Voorzitter**: Waaronder die door de Biesbosch?

A. Ja. Ik herinner mij echter, dat b.v. de heer *van Royen*, toen hij voor de vertrouwensmannen naar het zuiden kwam, naar Nijmegen is gegaan, een weg, welke, naar ik meen, later nooit meer als koerierslijn is gebruikt.

48997. De **Voorzitter**: Hebt u bemerkt, dat de rapporten, welke door u na September 1944 en vóór Maart 1945 via *Rinus* zijn verzonden, inderdaad hun bestemming hebben bereikt?

A. Daarvan heb ik bevestiging gehad.

48998. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u die bevestiging?

A. Telegrafisch.

48999. De **Voorzitter**: Dat staat dus buiten twijfel?

A. Ja. Toen het B.I. eenmaal te Eindhoven was gevestigd, zonden zij mij geen koeriers met berichten. Wel is er tweemaal iemand naar mij toegezonden, eerst in Januari en daarna tien dagen vóór de capitulatie, beiden met zenders. Ik kreeg echter nooit schriftelijk bericht uit Eindhoven; er werd regelmatig getelegrafeerd. Ik heb toen telegrafisch bericht gekregen, dat de rapporten waren ontvangen.

49000. De **Voorzitter**: Die verbinding heeft dus goed gefunctionneerd?

A. Ja. Ik heb in totaal 40 rapporten onder de naam *Kees* gestuurd, nl. tot en met nummer 91. Ik ben met nummer 49 begonnen.

Ik ben maar met een willekeurig nummer begonnen om niet te doen uitkomen, dat het een nieuwe groep was; dat was camouflage. Naderhand heb ik nog een aantal rapporten gezonden als officier van de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten.

49001. De **Voorzitter**: Met de verbinding over Delfzijl heeft u niets te maken gehad?

A. Die was in December 1943 al opgehouden. Ik heb alleen één keer telegrafisch uit Londen via Zwitserland een bericht gekregen, dat ik alle contacten met kapitein *Aben* moest verbreken. Dat bericht kwam echter later en had voor mij geen enkele betekenis.

49002. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u geen contact gehad met kapitein *Aben*?

A. Ik heb geen contact met kapitein *Aben* gehad, omdat de Delfzijlse weg reeds is opgebroken in het jaar 1943.

49003. De **Voorzitter**: In Juli 1943 bij de arrestatie van dr. *Oosterhuis*; toen was het practisch gedaan.

A. Daarna heb ik er nooit meer mee te maken gehad.

49004. De **Voorzitter**: Verzond u uitsluitend militaire inlichtingen of ook wel andere?

A. Niet geheel uitsluitend militaire. Ik had b.v. een contact met de heer *Louwes*; ik heb ook op voedselgebied iets verzonden. Wij zijn op verzoek van de heer *Louwes* betrekkelijk vroeg begonnen met de food-droppings. Aanvankelijk is geantwoord, dat het niet kon, maar dat men zou proberen met het Zweedse *Rodr Kruis* hulp te organiseren; later heb ik van de Prins bericht gekregen, dat de food-droppings wel zouden doorgaan. Dat was dus buiten het militaire gebied.

Ik had ook contact met de heer *Fockema Andreae*, die toentertijd in Rotterdam bij de binnenscheepvaart werkzaam was, en kreeg van hem berichten over de havens van Rotterdam. Ik had contacten met de spoorwegen, waardoor ik een inzicht had omtrent alle treinen, die voor de Duitsers georganiseerd moesten worden.

49005. De **Voorzitter**: U vertelde, dat u van de M.A. in Bern steeds vragen kreeg. Dat waren natuurlijk vragen op militair gebied. Kreeg u ook vragen op ander gebied? Die zouden dan van andere instanties uit Londen hebben kunnen komen. Mijn indruk is, dat vragen op ander gebied niet zo erg veelvuldig uit Londen kwamen.

49006. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u een dagboek bijgehouden?

A. Ik heb geen dagboek bijgehouden, maar wel heb ik hier b.v. mijn telegrammenboek. Ik heb hier b.v. de vraag: (10 October 1944) In hoeverre hebben de suikerfabrieken kolenvoorraden voor campagne 1944 in opslag; in hoeverre functionneert het bieten rijden naar de fabrieken?

49007. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u daarop antwoorden,?

A. Dit was bijzonder gemakkelijk: ik vroeg het aan de heer *Louwes*. Maar dergelijke telegrammen zijn toch uitzonderingen. Nog een telegram: Het is van belang te weten of de dag aan dag per vliegtuig uitgeworpen nieuwskrant inderdaad in handen der bevolking komt en of men deze waardeert.

49008. De **Voorzitter**: Voor de beantwoording daarvan zou een *Gallup*-onderzoek nodig geweest zijn!

A. Ja, dat is een moeilijker vraag!

49009. De **Voorzitter**: Het kwam in elk geval weinig voor?

A. Het kwam zéér weinig voor.

49010. De **Voorzitter**: Dat gevoel heb ik ook wel, ook wat betreft de tijd, dat u nog verbinding met Zwitserland had. Wat u hebt geciteerd, is van 10 October 1944 af geweest. Uit de tijd, dat de verbindingen met Zwitserland nog functioneerden, hebt u blijkbaar geen voorbeelden bij de hand?

A. Neen.

49011. De **Voorzitter**: Uw groep, die voor een belangrijk gedeelte militaire inlichtingen verzamelde en doorgaf, bestond niet uit militairen, niet waar?

A. De heer *Pot*, die voor een groot deel de militaire kant begonnen was, was reserve-officier. *De Koe* was ook reserve-officier, hij had althans de officiersopleiding doorgemaakt. Er was nog een Delfts student: *Krayenhof v. d. Leur*, die ook de officiersopleiding had gevolgd. Het is mogelijk, dat er ook nog een paar reserve-militairen bij waren, maar beroepsmilitairen waren er niet bij.

49012. De **Voorzitter**: Kunt u enigermate taxeren, hoeveel mensen er in de groep werkten?

A. Het waren er aanvankelijk zeer weinigen. Toen het militaire beeld in ons land nog zeer helder was, kon dat zeer klein blijven. Naderhand is dat steeds meer uitgebreid; vooral toen de verkeersmoeilijkheden toenamen, kon ieder slechts een klein rayon behandelen. Ik heb het gevoel, dat in nauwe samenwerking met de groep zelf ongeveer 50 mensen hebben gewerkt.

49013. De **Voorzitter**: Kende u die 50 mensen allen?

A. Neen, lang niet allen. De genoemde groep „Rolls Royce" zal wel uit enkele honderden mensen bestaan hebben. Ik heb later steeds gewerkt aan het schrijven van handleidingen over het waarnemen van de Duitse weermacht; ik heb voor deze groep „Rolls Royce" cursussen gegeven daarover. Men moet dit vergelijken met het repeteren voor een examen; de deelnemers kregen de voorschriften gestencild; na enige keren gingen zij op de weg en dan was het verder een praktische, schriftelijke cursus; wanneer zij met verkeerde schriftelijke berichten terugkwamen, werd dat gecorrigeerd en werd een aanvulling gegeven.

49014. De **Voorzitter**: Heeft u nooit verraad in de groep gehad?

A. In mijn groep niet. Wij hebben enige keren enkele moeilijkheden gehad, maar in de groep zelf niet. Mijn medewerkers bedroegen ongeveer 75 in aantal, zoals ik uit mijn papieren zie; het zojuist genoemde getal 50 is te laag.

49015. De **Voorzitter**: Volgde u een bepaald systeem?

Mocht men b.v. geen mensen aannemen, die men niet vóór 1940 gekend had?

A. Neen, dat niet. In de praktijk heb ik deze werkwijze gevolgd. Er waren drie soorten van functies. In de eerste plaats de medewerkers, die observaties verrichtten, die dus op de weg bezig waren de Duitse weermacht te observeren. Verder zij, die de gegevens verwerkten, de rapporten opstelden en fotografeerden, die verbinding hielden met de koeriersweg en met de telegrafisten, en dan tenslotte de telegrafisten zelf. Ik heb b.v. dikwijls op deze wijze met de heer *Bosch van Rosenthal jr.* gewerkt, dat, terwijl hij zich niet actief bezighield met een van deze bezigheden, hij mij hielp, wanneer ik iemand uit Deventer wilde hebben. Hij zocht dan contact met iemand uit Deventer, die ik zelf verder dus in het geheel niet kende. Zo heb ik dikwijls met andere mensen ook gewerkt. B.v. wanneer ik vragen kreeg over het Sperrgebied in IJmuiden; waar gewone burgers niet mochten komen, heb ik daarover bijzondere relaties door een mij bekend tussenpersoon gekregen met de heer *van Eerde*, onderdirecteur van het Visserijbedrijf, die daar woonde en daar werkte.

49016. De **Voorzitter**: U hebt altijd zeer voorzichtig gedaan met die contacten?

A. Ja, zeer voorzichtig.

49017. De **Voorzitter**: Gezien het feit, dat u, in vergelijking met andere groepen, weinig moeilijkheden heeft gehad, moet dat wel zo geweest zijn.

A. Ik heb wel moeilijkheden met een telegrafisch contact gehad. *De Koe* had nl. voor zijn telegrafisch contact van *Borssum Buisman*. Die had zelf zenders en marconisten en *de Koe* gaf zijn telegrammen dus op aan *van Borssum Buisman*. Ongeveer tegelijk met *de Koe* is ook *van Borssum Buisman* gearresteerd.

49018. De **Voorzitter**: *Van Borssum Buisman* is iets later gearresteerd, nl. begin Februari 1944.

A. Ik heb *van Borssum Buisman* vóór zijn arrestatie nooit ontmoet: ik heb hem pas ontmoet, toen hij uit de gevangenis in Duitsland was ontsnapt.

Daarmede was dus mijn telegrafisch contact vervallen. Nu wilde het toeval, dat een van mijn nauwste medewerkers, de heer *Kessler*, toevallig op het station een schoolvriend van hem, *d'Aulnis*, ontmoette, die hier was gedropt. Daardoor ben ik in contact gekomen met *d'Aulnis*. Hij heeft voor mij gezonden tot 4 Mei 1944. *d'Aulnis* heeft toen toestemming gevraagd om terug te keren naar Engeland; hij heeft zijn zender overgedaan aan een marconist in ons land en is vertrokken. Deze marconist is echter enkele dagen later overvallen en gearresteerd. *d'Aulnis* kon zijn reis niet doorzetten, omdat, naar ik meen, de invasie begonnen of hangende was en de weg van Brussel niet verder liep. Hij is toen teruggekomen en heeft toen tot het einde weer de leiding van het telegrafische contact voor mij op zich genomen. In Juli 1944 heeft men mij *Hooyer — Lijsterbes* was zijn schuilnaam -- gestuurd. Het was een marconist, die voor mij gestuurd werd. Jammer genoeg werd hem ter elfder ure vóórdat hij vertrok, nog een andere opdracht gegeven en later werd hij gearresteerd. *Lijsterbes* heeft tot December 1944 voor mij gezonden en heeft daarnaast ook voor de vertrouwensmannen gezonden.

49019. De **Voorzitter**: Was dat zijn andere opdracht'?

A. Neen, de andere opdracht betrof de illegale pers.

49020. De **Voorzitter**: Zeide u, dat dit jammer genoeg de reden van zijn arrestatie is geworden?

A. Neen, dat is niet de bedoeling. Ik moest mij in verbinding stellen met de illegale pers en dit bracht allerlei ongewenste contacten. *Lijsterbes* is in December 1944 gearresteerd. Daarna — ik had reeds contact met de Binnenlandse Strijdkrachten — zijn er een tijdlang telegrammen van mij via de Binnenlandse Strijdkrachten verzonden. Even daarna is mejuffrouw *Gentis* met een zender door de linies gekomen, nl. in Januari 1945, waardoor ik weer over een eigen zender beschikte. Aan het einde van de oorlog werden steeds meer zenders ter beschikking gesteld. Ik heb in die tijd vier zenders ontmoet; zij werkten toen niet veel meer, omdat er toen werd getelefoneerd.

49021. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat er toen werd getelefoneerd met bevrijd gebied?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

49022. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u hebt verteld, is wel gebleken, dat u het grootste deel van de tijd over een zender hebt beschikt.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb echter twee zenders verloren. Eén marconist is daarbij om het leven gekomen en de ander is er doorgekomen.

49023. De **Voorzitter**: De marconist, die om het leven is gekomen, is *Hooyer*. Wie was de andere?

A. De andere was de marconist, die de zender van *d'Aulnis* overnam. Zijn naam was *C. Witte*; hij kwam niet uit Engeland.

49024. De **Voorzitter**: Is deze er doorgekomen? Heeft hij het er levend afgebracht?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

49025. De **Voorzitter**: Dat verlies van die zenders heeft dus niet geleid tot grote arrestatie³ in uw groep?

A. Dat was niet mogelijk.

49026. De **Voorzitter**: Waarom niet? Had die marconist maar één contact?

A. Dat was volledig afgescheiden. Er was niemand, die de inarconist kende, behalve ik of een speciaal tussenpersoon.

49027. De **Voorzitter**: Dan hadden de Duitsers zich direct tot u kunnen wenden, indien zij een spoor hadden gevonden.

A. Toen *Witte* werd gearresteerd, werd hij voor *Haubrock* geleid. Toen hem werd gevraagd: Van wie krijgt u die berichten?, antwoordde hij: Ik zie die man tweemaal in de week op het Staatsspoorstation, wat niet waar was. Zij gaven hem acht photo's, waarbij ook een photo van mij was, en vroegen hem: wie van dezen is het?

49028. De **Voorzitter**: Hij heeft dus gezegd, dat hij u niet herkende?

A. Hij heeft gezegd: Hij is er niet bij.

49029. De **Voorzitter**: En dat heeft hij kunnen volhouden?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Het was zeer aannemelijk; het was lukraak, dat ik zelf de berichten naar de marconist overbracht.

49030. De **Voorzitter**: U zei zoëven: Dat was niet mogelijk. Maar mogelijk was het wel geweest.

A. Ja, maar u vroeg: Grote arrestaties.

49031. De **Voorzitter**: Hebt u iets te maken gehad met de Radiodienst?

A. In zoverre, dat, toen *Hooyer* werd afgeworpen, zij hem hebben meegegeven een tweede marconist, die de schuilnaam *Fopkonijn* had en naar de Radiodienst toe moest. Ik was er verstoord over. Op het contactadres, dat ik gaf, kwamen plotseling twee personen in plaats van één. Bovendien moest ik uitvinden, waar deze marconist naar toe moest en hoe ik die groep kon bereiken.

49032. De **Voorzitter**: Is het juist, dat de Radiodienst voor u heeft gezonden?

A. Waarschijnlijk heeft de Radiodienst voor mij wel gezonden in December 1944 en Januari 1945 en misschien nog wel later; ik weet het niet met zekerheid, doch ik geloof het wel. Mejuffrouw *Gentis*, die naar mij was toegestuurd, was naar Eindhoven gegaan op verzoek van *Richard* van de R.V.V. Kent u deze naam?

De **Voorzitter**: Ja, dat was *van der Gaag*.

A. De echte naam was mij ontschoten. De R.V.V. had wel contact met de Radiodienst. Toen zij dus terugkwam, kende ik door haar wel de Radiodienst. Ik weet het niet zeker, maar ik geloof, dat de secretaresse van de heer *Stikker* op de Heineken's Brouwerij een meisje was, dat contact had met de Radiodienst. Ik heb namelijk enige keren contact met de heer *Stikker* gehad en heb ook indirect met zijn secretaresse te maken gehad.

49033. De **Voorzitter**: Heeft zij ook berichten aan u gegeven?

A. Zij kwam weleens met berichten voor mij en ik kon haar weleens een telegram geven.

49034. De **Voorzitter**: Dat is wat, naar u vermoedt, de Radiodienst voor u heeft gedaan?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

49035. De **Voorzitter**: Dat is blijkbaar niet intensief geweest.

A. Ik geloof het niet.

49036. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met de groep *Peggy*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

49037. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een groep?

A. Op Goede Vrijdag 1944 ben ik in contact gekomen met *Peggy*, de heer *de Koster* uit Wassenaar, die voor mij zeer veel heeft gedaan en met wie ik in nauwe relatie stond. Op een gegeven moment is hier neergekomen de heer *de Brauw*, ik vermoed in Juli 1934, misschien was het Augustus 1944.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In de nacht van 7 op 8 Augustus 1944.

A. Hij kwam verkeerd neer. Hij was een deel van zijn bagage kwijt en had verder moeilijkheden. Toevallig kwam de heer *de Koster* in het huis, waar *de Brauw* de eerste nacht verbleef. De *Koster* en *de Brauw* waren vrienden: van vóór de oorlog. *De Brauw* wilde eerst bericht zenden, dat hij was aangekomen; hij inoest verder en zat zeer in moeilijkheden. Toen heeft *de Koster* mij gevraagd: wil je even een telegram versturen, dat de *Pijpekop* is aangekomen. Wij hebben *de Brauw* relaties en onderdak bezorgd; hij had een telefoniezender en een opdracht voor de vertrouwensmannen. Hij wilde echter daarbij, wat de agenten in het algemeen gaarne wilden, graag zoveel mogelijk berichten sturen. Hij heeft dus een

tijdlang gezonden, voor *de Koster* (*Peggy*) en mij, vanaf Augustus tot zijn arrestatie op 15 October 1944. Ik heb met *de Brauw* veel gesproken. Ik kwam nl. eens in de week bij *de Koster*, waar *de Brauw* woonde. Hij heeft mij de werkwijze van B.I. leren kennen. B.I. was mij volmaakt onbekend, totdat ik *de Brauw* sprak. Ik wist in het geheel niet, waar de telegrammen naar toe gingen.

49038. De **Voorzitter**: De militair attaché, die u inlichtingen vroeg, behoorde tot B.I.

A. Dat wist ik niet. Toen *de Brauw* eenmaal gearresteerd was, zaten dus ook de vertrouwensmannen zonder zender. Daarna heeft *Lijsterbes* een aantal telegrammen voor de vertrouwensmannen weggestuurd. Die telegrammen kende ik niet. Ik heb ze wel eens gezien, maar ze bevonden zich niet in mijn archief. Ze waren ook niet in mijn code; ze gingen in de code van *Lijsterbes*, daardoor ben ik er vrijwel niet van op de hoogte. Op een gegeven ogenblik werd een periode van urgentie afgekondigd, waarbij dagelijks radiocontact was. Dat is later ingetrokken; toen is het weer verminderd tot drie contacten in de week. Daarin moesten wij ook zenden. Wij hebben toen dat ook gezegd aan de vertrouwensmannen en daarbij tevens het aantal telegrammen over de zender van *Lijsterbes* voor hen moeten verminderen.

49039. De **Voorzitter**: Hoe heeft de arrestatie van *de Brauw* zich toegedragen?

A. Naar mijn gevoelen is hij gepeild.

49040. De **Voorzitter**: Sprak hij door middel van dat radio-telefonie-apparaat met een vliegtuig?

A. Ja. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat de zenders betrekkelijk gemakkelijk te peilen waren. zowel de telegrafie- als de telefoniezenders. De telefoniezenders duiden zich zelf vanzelf aan door het rondvliegende vliegtuig.

49041. De **Voorzitter**: Aan de andere kant was hun actieradius vrij beperkt.

A. Maar in de omgeving zelf op de grond is de zender vrij sterk. De plaats of de gemeente, waar men moet zijn, wordt aangegeven door het rondvliegende vliegtuig. Wanneer men met een peiltoestel in die gemeente werkt, hoort men de zender gauw. Waar en wanneer men moet peilen, merkt men aan het vliegtuig. Ik geloof dus, dat die telefoniezenders nogal kwetsbaar waren.

49042. De **Voorzitter**: Hoelang zond *de Brauw* achter elkaar?

A. Ik weet het niet precies, maar geloof: een halfuur.

49043. De **Voorzitter**: Het vliegtuig was dus al die tijd in de lucht in de nabijheid van de plaats, waar gezonden werd.

A. Vóórdat men echter contact had, was het afweergeschut al in werking.

49044. De **Voorzitter**: Maar dat vliegtuig vloog waarschijnlijk zeer hoog....

A. Dat weet ik niet.

De **Voorzitter**:... want anders kon het afgeschoten worden.

A. Zij hadden het wel geweldig koud, vooral in de winter.

49045. De **Voorzitter**: De *Brauw* is dus uitgepeild?

A. Ik geloof, dat hij gepeild is, want de Duitsers hebben het gehele blok afgezet. Dat lijkt mij op peilen te wijzen. De Duitsers hebben toen huis voor huis nagezocht.

49046. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. U weet nu waar onze belangstelling naar uitgaat. Hebt u in dit kader nog iets, dat voor ons van belang zou kunnen zijn?

A. Ik heb nog enkele weken contact gehad met prof. *van Asbeck*. Toen *d'Aulnis* eind April 1944 naar Engeland wilde ver-

trekken, heeft hij mij met hem in contact gebracht, omdat prof. van Asbeck zo nu en dan gebruik maakte van de zender van *d'Aulnis*. Ik heb enige telegrammen van prof. van Asbeck naar Witte gebracht, maar in aie tijd werd op die telegrammen niet geantwoord. Ik weet wel, dat prof. van Asbeck steeds vroeg: Is er niets voor mij bij? Hij kreeg echter geen antwoord.

49047. De **Voorzitter**: Kende u de inhoud van die telegrammen?

A. Neen, want zij waren in zijn eigen code gesteld.

49048. De **Voorzitter**: Kreeg u in die tijd in dat radio-telegrafische verkeer ook wel berichten uit Engeland?

A. Ik kreeg wel berichten op militair gebied; vooral toen de Duitsers met de V-wapens begonnen, heb ik veel telegrammen ontvangen. Verder — het interesseert u misschien maar zijdelings — is een punt, dat mij altijd heeft gefraspeerd, dat ik 12 October 1944 het volgende, in het Engels gestelde telegram ontving — ik kreeg zowel Engelse als Nederlandse telegrammen; er waren telegrammen, welke van B.I. uitgingen, en telegrammen van de Engelse Intelligence Service —

„What possibilities are there for the penetration of Germany by your organisation? Stop. Anything you can do to obtain information sources inside Germany will be of greatest value. Stop. Please answer after consideration.”

49049. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarmee gedaan?

A. Dat was voor mij een van de moeilijkste vragen, welke ik heb gekregen, want het was zonder meer duidelijk, dat het niet kon geschieden door Nederlandse groepen, welke in Duitsland werkten, hetgeen praktisch onmogelijk was. Ik heb het volgende gedaan. Ik heb mij gewend tot prof. Oranje. Deze was in Duitsland op de hoogte, want hij heeft een tijdlang gewerkt aan het terugbrengen van studenten, mensen, die in Duitsland te werk gesteld waren, etc. Hij had dus Duitse contacten, maar hij zeide: Die contacten zijn niet zwaar genoeg om ergens een zender in huis te plaatsen. Men kon toch moeilijk bij een Duitser aan huis bellen en vragen: Mag ik hier een zender plaatsen en gebruiken? Ik heb mij toen gewend tot Duitsers, die in ons land woonden en al of niet de Nederlandse nationaliteit hadden en van wie bekend was, dat zij sterk anti-Hitler waren. Zij waren zeer voorkomend, maar zeiden, dat zij het niet deden. Toen heb ik mij gewend tot de heer *Gerben* Wagenaar, die ik door het Delta-contact kon bereiken.

Ik heb hem gezegd: er moeten toch communistische organisaties in Duitsland zijn, kan ik er niet mee in contact komen? Daarop antwoordde hij: de communistische organisaties zullen er wel zijn, maar wij hebben er geen contact mee, ik kan u althans niet verder helpen.

Dit hele relaas heb ik in telegrammen teruggestuurd; ik heb aangeboden, zelf naar Eindhoven te komen om deze zaak te bespreken. Ik heb daarop een telegram gekregen met de boodschap, dat ik in Nederland moest blijven en voorlopig niet naar Duitsland mocht gaan; er was geen opvolger. Ik was doende met in Holland een plaatsvervanger in te werken, omdat ik zelf naar Duitsland zou gaan. Toen, het was alweer December, ben ik er mee uitgescheiden.

49050. De **Voorzitter**: Is er geen vervolg meer op gekomen?

A. Toen hebben wij de organisatie aan de oostkant van de IJssel uitgebreid. Ik heb persoonlijke relaties in Twente. Er was grensverkeer gekomen, in zoverre, dat mensen, die voor graafwerk werden gebruikt en weleens over de grens kwamen, ook weer binnen de grens werden gebruikt. Wij hebben getracht met deze personen contact te krijgen. Maar berichten uit Duitsland heb ik praktisch niet gehad.

49051. De **Voorzitter**: Het lijkt mij een uitermate moeilijke opdracht; ik geloof niet, dat u veel kans had gehad.

A. Ik heb weleens gehoord, dat anderen contact hadden met N.S.K.K.-chauffeurs, die er langzamerhand genoeg van hadden en transporten naar het Ruhrgebied reden. Maar dat is voor een dergelijke berichtgeving niet voldoende; je kunt zo weleens een gerucht vernemen en zeggen: „er zijn veel soldaten”, maar het is moeilijk, werkelijk goede informatie te krijgen.

49052. De **Voorzitter**: Stelde u zelf uw berichten in code op?

A. De telegrafische berichten codeerde ik voor het grootste gedeelte zelf, wat over mijn eigen zender ging. Wat over de zender van de B.S. ging, gaf ik „en clair” op.

49053. De **Voorzitter**: U zei, dat u de berichten, die over uw eigen zender gingen, codeerde. Op een gegeven moment heeft u dus een code gekregen. Hoe is dat gebeurd?

A. Die heeft *d'Aulnis* aangevraagd.

49054. De **Voorzitter**: Was het een „double transposition”?

A. Ja. Het voordeel er van is, dat je een dergelijke code uit het hoofd kent en niet op papier hebt; het nadeel was, dat hij vlot ontcijferd kon worden.

49055. De **Voorzitter**: Hebt u de meer moderne, betere codes van de latere tijd niet gebruikt?

A. Van Januari 1945 af, toen juffrouw *Gentis* naar Eindhoven was geweest, heb ik de moderne gebruikt.

49056. De **Voorzitter**: De one-time-pad?

A. Juffrouw *Gentis* bracht (Januari 1945) twee codes mee. Voor volstrekt geheime zaken had ik van *d'Aulnis* een eenmaal te gebruiken cijfercode. Het adres, waar Lijsterbes was gekomen (de werkelijke persoonsnaam met adres), en dergelijke zijn in deze code gezonden.

49057. De **Voorzitter**: Dus toen men die goede codes ging gebruiken, hebt u ze blijkbaar ook gekregen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

49058. De **Voorzitter**: U codeerde dus de berichten voor uw eigen zender. Wat deed de marconist? Moest hij er zijn identity-check aan toevoegen?

A. Neen, deze was opgenomen in het gecodeerde telegram. Ik kan het niet meer lezen, maar hier hebt u een telegram, dat ik aan de marconist gaf. Er staat in synopsis boven, wat er in staat.

49059. De **Voorzitter**: Dus dat is een bericht, dat gecodeerd is met een gedicht, met een poem-code. Had u in die code van u ook nog z.g. security-checks?

A. Er zaten identity-checks in.

49060. De **Voorzitter**: Is een identity-check volgens u iets anders dan een security-check?

A. Die zat er ook in. Ik heb ze weleens vergeten, maar dat gaf niets.

49061. De **Voorzitter**: Merkwaardig. U had contact met B.I.?

A. Het is mij hoogst zelden overkomen, maar ik heb weleens telegrammen verzonden zonder check er in.

49062. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En kwam er dan rustig een antwoord op?

A. Het gaf in het geheel geen stoornis in het normale verkeer; er werd niet gestopt; er werd ook geen stilzwijgen in acht genomen; er kwam rustig antwoord op. Ik heb weleens een test-question van de overkant gekregen, waarop ik moest antwoorden, ten einde te kunnen nagaan of de zaak nog in goede handen was.

49063. De **Voorzitter**: Een vraag, die aldus ingericht was, dat u alleen er op kon antwoorde. Dat was niet tevoren afgesproken?

A. De gehele wijze van aanduiding, van berichten, telegrammen en rapporten is er steeds op gericht geweest een grote continuïteit te behouden.

49064. De **Voorzitter**: Hoe kan dat daarop gericht zijn?

A. Mijn rapporten werden door mij zo beknopt mogelijk gehouden; in die rapporten werden de afzonderlijke berichten afzonderlijk genummerd. In mijn rapporten duidde ik alle nummers van de rapporten en van de berichten aan, die op dat ogenblik nog geldig waren. Wanneer ik b.v. in rapport no. 52 had medegedeeld: versterkingen

rondom het vliegveld Valkenburg, deelde ik in rapport no. 57 mede, dat no. 52 nog geldig was, dat er niets bijgekomen of afgegaan was.

49065. De **Voorzitter**: Ze overlaptten elkaar dus. Deed u dat in uw telegrammen ook?

A. Voor telegrammen is dat te uitgebreid. Zodra er een heen en weer gaand telegrafisch verkeer is, kan men op langere termijn wel zien of de zaak nog goed werkt, maar dat gaat nog gemakkelijker, wanneer men tegelijkertijd telegrammen en rapporten verstuurt; dan kan men in de rapporten vermelden hoe het met de telegrammen gaat en in de telegrammen vragen om inlichtingen over de rapporten.

49066. De **Voorzitter**: Hielden de marconisten zich aan de voorgeschreven korte zendtijden?

A. Dat was wel voorgeschreven, maar men moet niet onderschatten de buitengewone moeilijkheden, aan het zenden met die zenders verbonden. Voorts waren er dikwijls belangrijke storingen. Wanneer de marconist op het afgesproken uur telegrammen niet kon door krijgen en de volgende dag moest terugkomen, waren er dikwijls nog telegrammen bijgekomen. De marconist had dus dikwijls de neiging toch zoveel mogelijk te zenden. Of zij aan de overzijde op een gegeven ogenblik hebben gezegd: „Wij luisteren niet meer, sluit de séance nu“, weet ik niet.

49067. De **Voorzitter**: Weet u ook een tijd, welke als maximum werd genoemd?

A. Neen, maar ik geloof, dat wij geen telegrammen maakten, welke langer dan 250 letters waren.

49068. De **Voorzitter**: Hoelang duurde echter het seinen?

A. Dat weet ik niet.

49069. De **Voorzitter**: Waren de telegrammen, welke u terugkreeg, goed ontcijferbaar of waren er vaak storingen?

A. Neen, de telegrammen, welke ik kreeg, kon ik vlot lezen. Ik had weleens een paar woorden, welke ik niet goed kon lezen, maar de betekenis was goed te begrijpen.

49070. De **Voorzitter**: Ik bedoel of er veel door atmosferische storingen werd bedorven en of er vaak verminkte woorden waren.

A. Bij de inkomende telegrammen was het anders. De Engelse zender kon achter elkaar 3 uur seinen. Dan is er van tijdbeperving geen sprake. De séance, waarbij inkomende telegrammen werden ontvangen, kon dus net zo lang duren tot de telegrammen er onverminkt waren.

De **Voorzitter**: Ik zeg u dank voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

F. K. T. BEUKEMA TOE WATER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 5 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. MARINUS VADER,

oud 29 jaar, wonende te 's-Gravenhage, natuurkundig ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

49210. De **Voorzitter**: Een van de opdrachten van de Enquête-commissie is een onderzoek in te stellen naar de verbindingen tijdens de oorlog in het bezette gebied, in het bijzonder naar de civiele en militaire inlichtingendiensten. Wij hebben daarover reeds veel getuigen gehoord en geprobeerd op die manier het beeld te voltooien. Wij zouden daarom ook gaarne van u een uiteenzetting willen hebben van uw werkzaamheden op dit gebied gedurende de bezetting.

A. De groep-Packard is geheel ontstaan op initiatief van mensen hier in Nederland. Zij is niet ontstaan op initiatief van de „overkant”. Ongeveer medio December 1941 is de heer *Deinum* er mee begonnen. Hij heeft toen het eerst aan mij zijn plannen uiteengezet. De oorspronkelijke opzet was het stichten van een organisatie, die zich bezig zou houden met het verzamelen van militaire, economische en politieke inlichtingen. Het eerste, dat diende te gebeuren, was, dat wij contact zochten met de betrokken instanties in Engeland. Wij hebben toen via een vriend van mij, die om andere redenen naar Zweden vertrok, de heer H. van der Stok, een schrijven in code meegegeven, dat hij, toen hij in Juni 1942 wegging, heeft meegenomen. In dat schrijven hebben wij ons plan uiteengezet, enige referenties gegeven en om medewerking verzocht. Het bericht is inderdaad in Engeland bij de juiste instantie aangekomen. Als reactie daarop heeft zich begin September 1942 bij mij vervoegd een heer, zich noemende de Haas — zijn werkelijke naam heb ik nooit geweten —, die mij heeft opgegeven de golfengete en de roepletters, te gebruiken voor de zender, die wij zelf zouden bouwen.

49211. De **Voorzitter**: Zei hij, dat hij uit Engeland kwam?

A. Neen, hij was uit Zweden gekomen. In die tijd liep het contact over Zweden.

49212. De **Voorzitter**: Hij zou dus van de verbinding Delfzijl—Zweden gebruik hebben gemaakt?

A. Ja. Ik heb nooit nagegaan wie de Haas was. Het zou kunnen zijn, dat hij scheepskapitein was of een lid van de bemanning van een schip. Ik heb hem een driekwart jaar later weer in Den Haag gezien. Dit contact liep via de consul-generaal de Jong in Zweden. Die was dus tussenpersoon.

49213. De **Voorzitter**: Hij kon u dus niet een zender leveren, maar alleen een golfengete en roepletters opgeven? Gaf hij ook een code?

A. Ja, hij heeft ook een code gegeven. Verder gaf hij f 1000 en naam, adres en wachtwoord voor mr. F. J. D. *Theysse*, Potgieterweg 2. Bloeniendaal. Dit was iemand, die wel eens naar Zweden reisde in verband met bloembollen. Hij zou wat meer geld kunnen verstrekken en hij stond in contact met de consul-generaal te Stockholm, de heer de Jong.

49214. De **Voorzitter**: Is de code, die u van de Haas kreeg, de code, die u later ook werkelijk heeft gebruikt?

A. Wij hebben zoveel codes gehad, dat ik u dit niet kan zeggen.

49215. De **Voorzitter**: Dan wil ik het onderwerp „codes” liever straks afzonderlijk behandelen.

A. Ik zou er naar aanleiding van uw opmerking, dat hij geen zender meebracht, nog even op willen wijzen, dat wij in ons eerste bericht naar Engeland hadden vermeld, dat wij zelf een zender zouden bouwen. Men wist dus, dat wij geen behoefte hadden aan materiaal.

49216. De **Voorzitter**: Heeft u inderdaad geprobeerd zelf een zender te bouwen?

A. Ja.

49217. De **Voorzitter**: Is het gelukt?

A. Ja. Wij hebben die zender gebruikt in Utrecht en ongeveer 300 geslaagde uitzendingen gegeven.

Er is dus een paar maal contact geweest tussen mijn persoon en mr. *Theysse*, die zeer goedwillend bleek te zijn. Hij verstrekke ons in totaal f 2100, welk bedrag hij ten dele weer verrekende met consul-generaal de Jong te Stockholm en waarvan hij in elk geval geen restitutie wilde hebben.

De heer *Theysse* heeft ons in contact gebracht met jhr. *Beelaerts van Blokland*, waarvan ik de voorletters niet ken, maar die zich „*Hoek*” noemde. Deze verzocht ons, ons te laten opnemen in zijn organisatie — die achteraf bleek te zijn het Burgercomité — en daarbij zelf uitsluitend codeer- en telegrafische werkzaamheden te verrichten. Wij zijn daarmee in principe akkoord gegaan, maar kort daarop werd *Beelaerts van Blokland* gearresteerd en kon dat plan dus niet doorgaan. Wij zijn toen min of meer vastgelopen. Mr. *Theysse* kreeg geen toestemming meer van de Duitse instanties om naar Zweden te reizen. In September 1943 is het contact met hem opgehouden, daar het verder overbodig was.

49218. De **Voorzitter**: U was bezig een eigen zender te bouwen, en u had een code. Duurde het zo lang, voordat u hiermee aan het werk kon gaan?

A. Ja. Er was een bombardement bij Philips geweest, zodat wij zeer moeilijk aan lampen konden komen. Bovendien kenden de instanties in Engeland ons niet, zodat wij moeilijk vertrouwen konden krijgen.

49219. De **Voorzitter**: Dit vertrouwen kon u pas krijgen, als u contact had. U had in September 1942 een zendschema en een code. U had daarenboven een zender nodig. Als u een zender kon bouwen b.v. in één of twee maanden, dan had u in November 1942 kunnen proberen verbinding te krijgen. U spreekt nu van September 1943. Had u toen nog geen contact?

A. Ik heb nog niet al onze pogingen om telegrafische verbinding te krijgen besproken, doch handelde eerst het contact met de heer *Theysse* af.

Ik kom nu weer tot December 1943. Intussen had H. *Deinum* de zender gebouwd. Verschillende omstandigheden — o.a. het bombardement bij Philips — maakten, dat hij op de eerste afgesproken zendtijd nog niet gereed was. Zeker was dit vóór de laatste zendtijd wel het geval geweest, indien niet medio December 1942 de kapitein van de „*Friesland*”, kustvaarder op Zweden, zich met een complete zender en een geheel nieuw zendschema, genaamd „*Packard*” bij mij had gemeld.

Rij die set waren vier zendtijden in Januari 1943. Wij hebben toen tweemaal gezonden en tweemaal uitsluitend geluisterd zonder resul-

taat, waarvoor wel bepaalde technische redenen aan te geven zijn: o.a. moesten wij zenden op de 80-meterband des avonds en dat is ons ook later nooit goed gelukt. Daarna is er nog enig contact geweest met de overkant, omdat *van der Stok* mij uit Zweden een brief heeft geschreven over de legale postverbinding met verborgen opmerkingen over zendtijden. Ik heb daarop geantwoord, welk antwoord — zoals na de bevrijding is gebleken — ook begrepen is. Ook deze uitzendingen bleven zonder resultaat.

49220. De **Voorzitter**: Schrijft u dit toe aan technische moeilijkheden?

A. Ja. Het was een oud model zender, dat wij ook later nooit aan het werk hebben kunnen krijgen. Wij zaten op de 80-meterband, waarmee wij nooit succes hebben gehad. Verder is bij dit soort zender de antennelengte van groot belang, hetgeen wij ons niet bewust waren en hetgeen ons ook niet verteld was.

49221. De **Voorzitter**: U zei, dat de heer *Deinum* zelf een zender had gebouwd. U was beiden toch tot op zekere hoogte deskundig op dit gebied?

A. Ja.

49222. De **Voorzitter**: Dat is van belang, omdat verschillende lieden hebben geprobeerd in de eerste jaren met zendtoestellen contact te krijgen met Engeland. Wanneer men nu ziet, dat twee mensen, die technisch deskundig zijn op dit gebied, al met grote moeilijkheden hebben te kampen, dan kan men nagaan, wat het resultaat is geweest van die andere pogingen.

A. Ik kan u zeggen, dat wij later honderden geslaagde uitzendingen hebben gehad. Een van de belangrijkste factoren is het weer. Ik mean me te herinneren, dat zeer droog zomerweer slecht is voor telegrafisch contact. De moeilijkheid is, dat de afstand Engeland—Nederland te kort is voor een goed contact op de 80-meterband.

49223. De **Voorzitter**: Heeft de *Haas* u uit Zweden een code gebracht, die hij uit het hoofd had geleerd?

A. Ja, ongetwijfeld.

49224. De **Voorzitter**: Er is hier een verklaring afgelegd door de heer de *Jong*, consul-generaal, waarin hij zegt, dat hij een zekere *Quarles van Ufford* met een code, die hij uit het hoofd had geleerd, naar Holland had gestuurd. Hij heeft die code overgebracht en ook geld gedeponereerd bij de heer *Vader*.

A. Dat zal de *Haas* zijn geweest. Om even terug te komen op dat telegrafisch contact, wij hadden later grote ervaring en toen gebeurde het, dat wij maandenlang geen contact konden krijgen, ook niet toen wij full speed met vier zenders werkten.

49225. De **Voorzitter**: Onder welke weersomstandigheden was dat?

A. Ik meen, dat het voorkwam bij droog, warm weer. Hierover zal de heer *Deinum* u beter kunnen inlichten. Wij hebben toen zenders gehad in den Haag, Utrecht en Groningen. Het was eigenlijk zo, dat de afstand den Haag—Londen iets te klein is. Een kortegolfzender geeft een golf, welke zich langs de grond voortplant, doch uitsterft na ongeveer 20 km. Een tweede golf moet tegen een laag in het luchtruim worden teruggekaatst en is op het aardoppervlak niet te horen, voordat de afstand ongeveer 200 km is geworden. Als het weer ongunstig is, wordt dit aantal kilometers groter en wij zagen dus inderdaad, dat eerst onze zender in den Haag geen contact meer kon krijgen, een dag daarna Utrecht niet meer en een dag daarna Groningen. Als het weer veranderde, vielen ze in omgekeerde volgorde weer in. Met de beschikbare stand van de techniek stonden wij daartegenover machteloos.

49226. De **Voorzitter**: U zegt: met de beschikbare stand van de techniek, maar ik kan toch niet aannemen, dat, als men alles in handen heeft, die verbinding niet regelmatig zou kunnen functioneren.

A. Wanneer men een grote zender als die in **Kootwijk** kan bouwen, is het natuurlijk wel mogelijk. Maar wij moesten met klein materiaal werken en op de 40 m band uitzenden om uitpeilen zo moeilijk mogelijk te maken. Dit alles te zamen maakte het soms

onmogelijk te zenden. Medio Maart 1943 kwam er weer iemand bij mij, nl. kapitein *Roossien*. Hij gaf ons een nieuwe zendtijd op en enkele waardeloze technische details.

Weer faalden de pogingen met het Packard-plan verbinding te krijgen. Wel werd een telegram ontvangen met een aanmoediging en een belofte alle mogelijke hulp te verlenen. Op 26 April 1943 werd door de heer *Deinum* een brief opgesteld aan instanties te Londen, die kort daarop door Engelandvaarders werd overgebracht. Hierin werd verslag uitgebracht van de verrichte werkzaamheden en werden onder meer voorstellen gedaan voor het gebruik van een snelzender, waarmee men in een periode van drie minuten een groot aantal berichten kan doorgeven, het ontvangen van een air-dropping, celvorming in grote plaatsen in Nederland en het oprichten van een meteorologische zendpost.

Kort daarop hebben wij bij ons gehad *Siewwert de Koe*. Deze heeft een zeer verwarrend gesprek met ons gehad, want hij vertelde ons, dat wij de code onjuist gebruikten, hetgeen onmogelijk was, aangezien wij het ontvangen telegram vlot gedecodeerd hebben. Verder zouden wij een tweede zender met plan, genaamd *Singer*, in ons bezit moeten hebben. Wij hebben aan het bezoek niets gehad. Wij zijn in principe overeengekomen, dat, zodra wij een verbinding hadden, hij daarvan gebruik zou kunnen maken. Indien men ons in deze periode goede technische details betreffende de zenders had doen toekomen, in het bijzonder op de noodzakelijkheid van een afgestemde antenne had gewezen en ons bovendien niet altijd op de 80-meter band had laten werken, zou het contact ongetwijfeld gelukt zijn.

49227. De **Voorzitter**: U had dus tevoren bepaalde contacten met Zweden en naar ik aanneem zelfs met Engeland, omdat datgene, wat over Zweden naar u werd toegezonden, niet gezond werd zonder voorkennis van Londen. Het was echter voor Engeland moeilijk te beoordelen of u en de heer *Deinum* een betrouwbare relatie opleverden. Hoe is dat vertrouwen tot stand gekomen? Kwam dat misschien, omdat u bekend was met bepaalde personen in Londen, zodat men daar over uw persoon en over die van de heer *Deinum* een oordeel kon krijgen?

A. Ik heb mij deze vraag dikwijls gesteld, maar ik weet het niet precies, want de enige, die mij toen kende, was de heer *van der Stok*, die zelf naar Engeland is gegaan, en hij had connecties.

49228. De **Voorzitter**: Men moet dus aannemen, dat de heer *van der Stok*, toen hij in Engeland was aangekomen, op grond van het vertrouwen, dat hij zich aldaar had verworven, er in geslaagd is vertrouwen in u op te wekken.

A. Wij moeten hierbij niet vergeten, dat tot nu toe „Engeland“ geen enkel risico had gelopen. Wij hadden toen nog geen inlichtingen aan hen doorgegeven.

49229. De **Voorzitter**: Zij liepen toch altijd het risico, dat zij, wanneer u onbetrouwbaar zou zijn geweest, hals over kop in een verbinding met de Duitsers hadden kunnen vliegen.

A. Inderdaad. Zij liepen ook risico ten aanzien van de mensen, die zij naar mij toe stuurden. Ik kan echter uiteraard niet vertellen wat er in de hoofden van de mensen aan de overkant is omgegaan.

49230. De **Voorzitter**: Het had kunnen zijn, dat u bepaalde relaties in Engeland had gehad.

A. Neen; ik meen, dat wij van de Engelandvaarders niemand goed kenden.

Ik kom nu aan de tweede periode in het leven van „Packard“.

Op 5 Juli 1943 hadden *Deinum* en ik de eerste bespreking met baron P. L. d' *Aulnis de Bourouill*, die als eerste reactie op de brief van 26 April 1943 contact had gezocht met mijn vader, dr. P. M. *Vader* — er is, wellicht in verband met mijn naam, altijd een chaotische verwarring geweest tussen mijn vader en mij —. De heer d' *Aulnis de Bourouill* was gedropt en ik geloof, dat zijn voornaamste taak was, te zien, wat er met „Packard“ aan de hand was. Er is in eerste instantie een driehoofdige leiding gevormd voor de groep, die wij „Packard“ hadden genoemd, bestaande uit de heer *Deinum*, *A. A. de Roode* en mij.

49231. De **Voorzitter**: U hebt het nu over Juli 1943, toen de heer d' *Aulnis de Bourouill* zich bezighield met uw organisatie. Had u in de voorafgaande periode, waarin u voortdurend probeerde het technische probleem van de verbinding met Engeland op te lossen, ook reeds gewerkt aan de andere kant van de zaak, nl. het vormen van een inlichtingengroep in Nederland?

A. Hieraan hebben wij met voorbedachten rade niets gedaan, omdat wij eerst de verbinding wilden hebben en niet achter onze rug een onnutte grote groep verkenneren wilden plaatsen, die onnodig risico's met zich zou brengen.

49232. De *Voorzitter*: Toen de heer *d'Aulnis* de Bourouill op het toneel verscheen, is u begonnen met het vormen van de eerste groep?

A. Ja. Wij hadden in het begin wel enige — misschien vijf of tien — mensen, die wij daarvoor wilden gebruiken.

Wij hadden dus een driehoofdige leiding; na enige maanden is *Deinum* algemeen leider geworden, de Roode — die bij de Rijksluchtvaartdienst op Schiphol was geweest — werd leider van de radio-afdeling en ik heb op mij genomen de verantwoordelijkheid voor het eigenlijke inlichtingenwerk.

d'Aulnis de Bourouill instrueerde, leverde enkele contacten en verzorgde met *Deinum* een airdropping, die in September 1943 in de Wieringermeer plaats vond. Wij hebben toen een paar zenders gekregen en wat wapens en er zijn 2 agenten voor andere groepen meegekomen.

Tot dat moment had de heer *d'Aulnis* de Bourouill onze telegrammen verstuurd. Wij zijn toen begonnen, zowel met radiotelegrafisch contact als met het verzenden van couriers.

49233. De *Voorzitter*: Deed u dit met eigen marconisten of met behulp van uit Engeland gekomen seiners?

A. Met eigen marconisten.

Wij hebben pas aan het einde van de oorlog gebruikt gemaakt van Engels personeel. Wij hebben dus aan de ene kant „couriers” verzonden, dat wil zeggen, inlichtingen, in klare taal getikt, en gefotografeerd en aan de andere kant codeberichten per zender.

49234. De *Voorzitter*: Hoe verstuurde u die „couriers”?

A. De eerste courier heb ik gegeven aan *d'Aulnis* en die heeft het meegegeven aan een vage kennis, die naar Spanje ging. Dat is aangekomen en later heeft *d'Aulnis* ons een contactadres in den Haag verschaft, waar wij de films in de brievenbus gooiden. Wat er mee gebeurde, wisten wij niet, maar wij hoorden later, dat zij waren aangekomen. Tenslotte zijn wij op toevallige wijze in contact gekomen met mr. J. Kielstra — dat was in Augustus 1944 — en alras is ons gebleken, dat hij degene was, die zorgde, dat die couriers in Zwitserland aankwamen, ook vroeger reeds.

49235. De *Voorzitter*: Dat ging dus via de Zwitserse weg B?

A. Ja.

49236. De *Voorzitter*: Hebt u dat eerst in Augustus 1944 gehoord?

A. Ja. Wij wisten wel, dat het via Zwitserland ging, maar wij wisten niet, welke mensen het waren. Uit veiligheidsoverwegingen wilden wij de mensen ook niet kennen. Toen wij hem toch leerden kennen en bleek, dat wij via de heer *Hugenholtz* reeds contact hadden, hebben wij niet meer geheimzinnig gedaan.

Van het zenden van boodschappen kan ik vertellen, dat wij indertijd hebben gemerkt, dat Engeland radio-telegrafisch de ontvangst bevestigde, dat deze boodschappen lang in Zwitserland bleven liggen. Mr. *Kielstra* zag kans een boodschap in een week in Zwitserland te krijgen, maar dan duurde het wel drie maanden, voordat deze in Engeland aankwam. Wat ik nu vertel, zijn vage geruchten.

49237. De *Voorzitter*: Gaf u uw eigen berichten via Zwitserland onder een eigen letter?

A. Ja. Die courier heette „Spijker”.

49238. De *Voorzitter*: Kon men in Londen zien, dat die boodschappen afkomstig waren van de Packard-groep?

A. Ja, omdat er „Spijker” bovenstond en de courier bovendien op de eerste bladzijde altijd een codebericht bevatte.

49239. De *Voorzitter*: Daarnaast had u dus radio-telegrafische verbinding. Kreeg u ook zelf bericht, wanneer zo'n zending van u in Engeland was aangekomen?

A. Ja.

49240. De *Voorzitter*: U zei, dat u met betrekking tot de lange reisduur van de boodschappen op het traject Zwitserland—Londen afging op vage geruchten. U kon toch zelf controleren, wanneer de zending in Londen was aangekomen en hoelang dit had geduurd?

A. Ja, dat konden wij controleren. Wij konden echter niet controleren, wanneer zij in Zwitserland was aangekomen. Mr. Kielstra verzekerde ons, dat een zending binnen een week in Zwitserland was. Ik heb nog eens een brief geschreven aan generaal van Tricht in Bern om hem er op te wijzen, dat het voor ons zo teleurstellend was, gezien het risico, dat wij liepen, dat deze dingen in Zwitserland zolang bleven liggen, terwijl ze toch binnen een week in Zwitserland waren, en dat hun deel ons toch gemakkelijker leek dan ons deel van de weg. Hij heeft mij hierop een antwoord gestuurd, dat op een ingewikkelde manier in onze hand is gekomen. Hij schreef:

„Uw boodschapper bracht een bezending mee van de groep-Spijker, benevens een bericht, waarin Spijker te kennen geeft, dat hem is gebleken, dat zijn zendingen bij mij blijven liggen, waarom hij zijn zending wenst te zien afgeleverd aan mijn Engelse collega. Kunt u hem bereiken en hem de volgende boodschap doen toekomen?

1. Alle bij mij aankomende rapporten, ook de Spijker-rapporten, worden onmiddellijk doorgezonden naar *Karel*.”

Ik vermoed, dat dit kolonel *Somer* is.

„Geen enkel stuk blijft hier hangen. Wij hebben daarvoor mogelijkheden, die de Engelsen niet hebben, zodat zij door ons geholpen moeten worden in plaats van omgekeerd. Spijker's zendingen komen alle in de handen van *Karel*.”

2. De nu ontvangen zending is niet aan de Engelsen overhandigd, daar die er geen raad mee zouden weten. Ook de Eagle-rapporten worden door ons doorgezonden, maar daarvan geef ik een copie aan mijn Engelse collega, die er het belangrijkste uit telegrafisch zal doorgeven.

3. De door Spijker meegegeven codeberichten zijn met behulp van mijn Engelse collega naar Engeland doorgezonden.

4. De twee codes van L 63 werden door mij niet ontvangen. Uw koerier kon mij daarover geen inlichtingen geven. Waar wij juist in dit opzicht zo opmerkelijke resultaten hebben bereikt, doet het mij onplezierig aan, dat zulke verhalen in Holland de ronde doen.”

Dat slaat op de verhalen, die ik in de brief heb uiteengezet. Wij hebben er toen verder over gepraat, alle geruchten bijeengeharkt en hebben toen gemeend te moeten begrijpen, dat als het van iemand de schuld was, het toch niet de schuld was van generaal van Tricht. Wij hebben hem toen op 24 Juli 1944 getelegrafeerd als volgt:

„Excellentie, in dank ontvingen wij uw gewaardeerd schrijven d.d. 9 en 22 Juni, waardoor veel misverstand onzerzijds werd opgehelderd. Met gevoelens van de meeste hoogachting, leiding Spijker”.

49241. De *Voorzitter*: Die brief helderde de zaak alleen nog niet op.

A. Neen, hij heeft alleen aan Engeland medegedeeld, dat het zijn schuld niet was. Er is voor ons nooit precies opgehelderd, wat er aan de hand was.

49242. De *Voorzitter*: Hebt u het later met kolonel *Somer* besproken?

A. Neen, er was toen al weer een hele hongerwinter tussen.

49243. De *Voorzitter*: Ik hoorde, toen u de brief van generaal van Tricht voorlas, de woorden: „de twee codes van L 63”. Weet u wat dat betekent?

A. Van het begin van de oorlog af is ook werkzaam geweest de heer de Geus, thans kapitein bij de generale staf. Hij heeft gewerkt onder de naam L 63. Met hem hebben wij contact gekregen op een toevallige manier in October 1943. De heer de Geus is toen volledig met ons gaan samenwerken. Punt 4 in de zoëven voorgelezen brief, dat over deze kwestie gaat, is mij thans niet meer duidelijk.

49244. De *Voorzitter*: Het interesseert mij wel, dat u mededeling doet van uw contact met de heer de Geus en vertelt wat u weet van zijn organisatie.

A. Zijn naaste medewerker, de heer A. J. Houck, heeft daaromtrent een kort verslagje geschreven. Het luidt:

„Na het vertrek van J. de Geus op 7 September 1944 (contact met hem vanaf October 1941, aanvankelijk zijn berichten via

mij; na verbreking van mijn verbinding via dr. *Brouwer* te Bilt-hoven, mijn berichten via hem) rechtstreeks contact met groep-*Packard*.

Persoonlijk in hoofdzaak verzorgd beantwoording vragen over voedselvoorziening (ir. *Louwes*), pharmaceutische en medische gegevens (prof. *Uytenbogaart*), inundaties provincies Utrecht en Zuidholland (Provinciale Waterstaat).

Inlichtingen ontvangen van verschillende medewerkers voor verkenningen enz., o.m. prof. *H. P. Blok*, *C. van Wermeskerken*, *C. L. Meijer*, *Ulrich*, *de Granada*.

Gegevens verzameld over V 2-wapens (o.m. *C. van Wermeskerken*, prof. *Uytenbogaart*), troepenlocaties en identificaties te den Haag en omliggende gemeenten (o.m. *C. L. Meijer*)."

Voorts kan ik u het volgende mededelen:

In October 1943 ontstond bij het zoeken naar een zendhuis door *H. Deinum* contact met *J. de Geus*. Hij bekleedde in Spijker een enigszins uitzonderlijke positie als grotendeels onafhankelijke bron van inlichtingen en met enige — hoewel in feite niet grote — medezeggenschap in het algemeen beleid. Hij verschafte een grote quantiteit berichten van zeer goede kwaliteit, voornamelijk betreffende defensie in Zuidholland en Zeeland.

De heer *de Geus* had dus al enige verkenners rondom zich gegroepeerd; hij heeft alleen nooit eigen verbindingen gehad.

49245. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat de heer *de Geus*, toen hij met u in aanraking kwam, niet beschikte over een zender?

A. Neen. Hij heeft altijd gewerkt via andere groepen.

49246. De **Voorzitter**: Heeft u toen met hem zelf gesproken?

A. Ja, ik heb zeer nauw contact met hem gehad.

Ik kan enigszins begrijpen, waarom u glimlacht. Ik heb in mijn rapport gezegd, dat de heer *de Geus* ern enigszins uitzonderlijke positie in Spijker bekleedde als grotendeels onafhankelijke bron van inlichtingen en met enige — hoewel in feite niet grote — medezeggenschap in het algemeen beleid. Ik kan mij dus voorstellen, dat de heer *de Geus* hier heeft verklaard, dat hij een zender had, waarbij hij de onze bedoelde.

49247. De **Voorzitter**: Wij hebben van de heer *de Geus* de indruk gekregen, dat hij verbindingen heeft gehad van het begin van de oorlog af.

A. Ik wijs er alleen op, dat hij geen eigen zender had, die bij voorbeeld bij hem in een kast stond.

49248. De **Voorzitter**: De heer *de Geus* heeft gezegd, dat de opmerking van *Schreieder*, dat deze één agent, namelijk „L 63”, nooit heeft kunnen krijgen, betrekking had op hem. Heeft de heer *de Geus* u wel eens iets verteld van hetgeen hij vóór die tijd heeft gedaan?

A. Ja.

49249. De **Voorzitter**: Dan heeft het zin hier even nader op in te gaan. De verklaring toch, die hij heeft gegeven, laat enige ruimte.

De heer *de Geus* heeft hier gesproken over feiten, die zich hebben voorgedaan in 1940. Daarna vraag ik hem: „En daarna bent u met uw werkzaamheden door blijven gaan?”

Hierop antwoordde de heer *de Geus*: „Toen zij dus weg waren” (dit waren de mensen uit 1940), „zou de zendapparatuur op een afgesproken plaats bezorgd worden, waar ze niet gekomen is, waarschijnlijk zijn zij te erg op de huid gezeten, maar ik ben toch doorgegaan. Ik heb de hele oorlog verder gewerkt onder een eigen code-naam en onder enige schuilnamen.”

Dan vraag ik hem: „En hebt u in die tijd steeds over een zender beschikt?”, waarop hij antwoordt: „Ik heb in die tijd over diverse zenders beschikt.”

Hierop vraag ik: „Hebt u dat gedurende de gehele tijd gedaan, tot 1944 toe?”

De Geus antwoordt: „Tot op het moment, dat ik weggegaan ben en nadat ik weggegaan ben .....”. Ik val hem dan als volgt in de rede: „Ik zeg daarom, omdat bijv. *Schreieder* min of meer triomphantelijk beweert, dat hij op een gegeven moment alle verbindingen naar Engeland controleerde.”, waarop de heer *de Geus* zegt: „Maar daar heeft hij één uitzondering op gemaakt, op de zitting,

toen heeft hij gezegd: „Es gab nur einen Agenten, den wir niemals gesehen haben, den wir niemals identifizieren konnten; das war „L 63”.”.

Als ik dan vraag: „Meent u, dat hij u daarmee bedoeld heeft?”, antwoordt hij: „Dat weet ik zeker.”

Dan doet hij mededeling van het feit, dat hij lange tijd — dat is ook in de eerste tijd geweest, in 1941 en 1942 —, nauw heeft samengewerkt met *Alblas*. Dat was een agent, die geruime tijd hier heeft geopereerd en die een zender had. Zijn mededeling, dat hij over diverse zenders heeft beschikt, klopt dus wel, als men in aanmerking neemt, dat hij hierbij mededeling heeft gedaan over de zender van *Alblas*, en dat u dit deed over het feit, dat hij gebruik heeft gemaakt van de zenders van de *Packard*-groep.

A. Het hangt er van af, wat u verstaat onder „beschikken”. Als u daaronder verstaat „gebruik maken van”, dan ben ik het met u eens.

49250. De **Voorzitter**: De heer *de Geus* trad op als een man van een inlichtingenorganisatie.....

A. Ja.

49251. De **Voorzitter**: ... die niet, zoals uw groep, eigen zenders had. Hij moest dus proberen, die inlichtingen weg te krijgen via een zender.

A. Zo was het in ieder geval in October 1943.

49252. De **Voorzitter**: Heeft hij u iets van de tijd daarvóór verteld?

A. Wat u mij voorlas, wist ik wel, alleen kende ik de naam *Alblas* niet. Ik wist, dat hij met andere groepen contact had gehad. Hiervan ben ik slechts vaag op de hoogte. Hij heeft na October 1943, voor zover mij bekend en naar ik aanneem, uitsluitend met ons samengewerkt en dus gebruik gemaakt van onze verbindingen.

49253. De **Voorzitter**: Wij waren gekomen bij uw mededeling, dat u in October 1943 contact had gekregen met de heer *de Geus*. Wilt u nu weer uw verhaal vervolgen?

A. Ik heb thans dus afgehandeld de couriers, voor zover die via Zwitserland zijn verstuurd, hetgeen gedaan is door de heer *Kielstra*. Hij zal u wel meer kunnen vertellen over de moeilijkheden, die wij hebben menen te ontdekken in verband met het trage verzenden via Zwitserland, omdat hij persoonlijk in Zwitserland is geweest gedurende de oorlog. Ook *de Geus* heeft er na de oorlog met generaal *van Tricht* over gesproken.

49254. De **Voorzitter**: U vond wel, dat de heer *de Geus* goed inlichtingenmateriaal wist te verzamelen?

A. Hij was een prima verkenner. Hij was een van de beste mensen en heeft altijd begrepen, wat veiligheid was. Dat is een van de redenen geweest, dat *Schreieder* heeft gezegd, dat hij agent L 63 nooit heeft gezien. Hij was geboren voor dit vak. Wij hebben na September 1944 gebruik gemaakt van de normale weg over de rivieren voor het verzenden van couriers, die voornamelijk in handen was van de groep-Albrecht. Deze scheen nl. te beschikken over de kano's, welke bij Sliedrecht overstaken.

49255. De **Voorzitter**: Voor hetgeen u verzond, had u dus een adres?

A. Ja, trouwens, wij verzonden op een drietal manieren. De ene manier was via de heer *Kielstra* en dan nog op twee andere manieren, maar naaerhand bleek, dat het allemaal in dezelfde kano terecht kwam.

49256. De **Voorzitter**: Kreeg u over de koerierswegen, met name langs de weg over de grote rivieren, ook berichten terug?

A. Aangezien wij toen over vrij veel zenders beschikten, was het niet zo erg belangrijk. Wij hebben wel gecorrespondeerd via die weg met de heer *de Geus*, die toen in Eindhoven zat. Ik denk, dat wij hem twee of drie brieven hebben gestuurd en dat hij ons een zelfde aantal heeft gezonden. Verder hebben wij later langs die weg twee agenten met zenders en een paar wapens gekregen.

49257. De **Voorzitter**: Dat was dus na September 1944?

A. Ja, dat was tegen het einde.

49258. De **Voorzitter**: Kreeg u de verzoeken om inlichtingen telegrafisch?

A. Ja. Het telegrafisch verkeer is van het moment af, dat wij die zender in September 1943 kregen, prima gelopen, behalve in de perioden, dat het weer niet gunstig was.

49259. De **Voorzitter**: Toen het dus eenmaal lukte, was er een goed contact?

A. Ja. Ik heb hier afschriften van telegrammen op 41 getikte pagina's.

49260. De **Voorzitter**: Op welk terrein heeft u zich toen verder bewogen? Bent u gebleven op het brede terrein, dat u in de aanvang geschetst hebt, of hebben uw werkzaamheden zich op een bepaald gebied toegespitst?

A. Wij zijn op dat brede terrein gebleven. Wij zijn eerst begonnen met een meteorologische zender in de stad Utrecht. Die zender heeft uitgezonden van 1 October 1943 tot dat hij is uitgepeild en opgerold op 9 October 1944. Tot die datum werden dagelijks, als de weersomstandigheden medewerkten, meteorologische berichten uitgezonden. Dat is 300 keer geslaagd.

Toen de geallieerde troepen de Nederlandse grens overschreden, zijn wij begonnen ook via deze zender normale berichten uit te zenden, waardoor er echter meer gelegenheid tot peilen was.

49261. De **Voorzitter**: Hoe kwam u aan die meteorologische berichten?

A. Alles, wat men daarvoor nodig heeft, is een thermometer, een barometer en een barograaf en verder een geoefende waarnemer, die wij vonden in een vroegere medewerker van de Rijksluchtvaartdienst, die de wolkenformaties kon beoordelen. Er ging dan een codebericht, bestaande uit 25 of 40 letters uit. Er bestaat een z.g. Kopenhaagse code, waarin het weertype in ongeveer 25 letters wordt vastgelegd. Daarvan maakt ook de Bilt gebruik. Die zender is nooit opgerold wegens het verzenden van meteorologische berichten. De Duitsers hebben alle berichten opgevangen, maar zij zijn er nooit in geslaagd het station te peilen, daar de duur van een uitzending te kort was. Vrij spoedig, nadat zij zijn overgegaan tot het zenden van andere berichten, die bij voorbeeld twintig minuten in beslag namen, zijn zij opgerold.

49262. De **Voorzitter**: Zijn daarbij slachtoffers gevallen?

A. *Dubois* is in een divan gekropen en heeft twee Duitsers ongeveer 12 uur op zich laten zitten.

De uitzendingen hadden plaats gevonden bij een arts, *Ada van Rossum*, die alle schuld op zich nam en de Duitsers wijs maakte, dat zij de marconiste was, hoewel zij van de zendtechniek niets afwist. Zij heeft een zeer zware tijd gehad met verhoeren van 24, 48 en 72 uur. *Klingbeil* mocht haar nogal graag en waarschijnlijk is het hieraan te danken geweest, dat zij niet geëxecuteerd is geworden. Zij heeft de oorlog overleefd en is op het ogenblik bij de *Marva*; er staat een stuk over deze arrestatie in „De Linie”.

Dit was dus de meteo-zender „Irene-met” in Utrecht, die werkte van October 1943 tot 9 October 1944.

In Groningen werkte de zender „*Beatrix-met*”, die op 10 November 1944 door de Duitsers is gepeild en opgerold.

De zender „*Margriet-met*” in Maastricht heeft gewerkt van Februari 1944 tot aan de bevrijding.

49263. De **Voorzitter**: Zijn er in Groningen ongelukken gebeurd?

A. Ja, zeer ernstige. De marconist van de zender heeft zelfmoord gepleegd. Er is ook een man gearresteerd, die van alles heeft verteld en zelf is ontkomen, doordat hij kleine handen had en uit zijn boeien kon komen. Het heeft in elk geval twee man gekost.

In het Oosten van het land hebben wij ook een ernstig geval gehad. De heer *Deinum* had contact met mr. *J. C. Hugenholtz*, die onder leiding van *Deinum* een tweede kern had gevormd van de *Packard*-groep, welke P-Q werd genoemd. Deze groep was voorzien van een eigen zender en eigen aansluitingen op de courier-lijnen. *Hugenholtz* was in September 1944 vertrokken naar het oosten van het land. Ik heb toen het westen van het land genomen en hij het oosten. In het oosten zijn toen grote ongelukken gebeurd; er zijn arrestaties geweest en er zijn namen genoemd, wat enige mensen het leven heeft gekost. U kunt dit echter beter vragen aan de heer *Deinum*.

49264. De **Voorzitter**: Hetgeen u zo juist hebt medegedeeld, is voortgevloeid uit een vraag, die ik u stelde, nl. of u bij uw werk zo breed georiënteerd bent gebleven. Toen bent u begonnen met de berichtgeving op meteorologisch gebied.

A. Naast de meteorologische berichtgeving hebben wij ons geworpen op de militaire berichtgeving, die in die tijd het belangrijkste was. Dat neemt niet weg, dat wij ook politieke kwesties hebben behandeld. Wij hebben veel telegrammen verzonden voor de heer *Louwes* over de voedselvoorziening, die, lang voordat er sprake was van airdroppings, in November 1944 voorgesteld heeft airdroppings te houden. Verder hebben wij berichten verstuurd voor het Rode Kruis. Ook zijn wij gemengd geweest in een vrij onaangename kwestie over de politie-commissariaten in de gemeenten 's-Gravenhage en Amsterdam.

49265. De **Voorzitter**: Wat was dat?

A. Wij hebben toen contact gekregen met de heer *Japikse*, die hier leider was van het z.g. Oranje Nassau-regiment, dat zich ten doel stelde de Koninklijke paleizen te verdedigen, als de Duitsers bij de invasie rare dingen er mee wilden doen. Wij hebben 3 September 1944 aan Engeland gemeld, dat wij contact hadden opgenomen met de heer *Japikse*, en wij hebben daarbij gezegd: „*Van der Kamp* organiseert het optreden van de politie en hulppolitie vlak vóór en na de bevrijding in Den Haag.” Hij heeft toen enige telegrammen verstuurd en wij hebben enige telegrammen voor hem ontvangen. Hier is een telegram, dat door ons in volkomen onschuld voor de heer *Japikse* is verzonden en dat luidt:

„Op het moment bevrijding Den Haag komen terug burgemeester *de Monchy* en hoofdcommissaris *van der Mey*, waaronder politie en hulppolitie, waarbij inbegrepen knokploegen en waarschijnlijk O.D.”

Toen waren dus de namen *de Monchy* en *van der Mey* genoemd. Daarna barstte de zaak los.

Wij kregen toen een telegram, dat luidde:

„Ministerie van Justitie beveelt, dat *van der Mey* niet herhaal niet mag terugkeren als hoofd politie Den Haag. In zijn plaats wordt met tijdelijke waarneming Hoofdcommissariaat belast Commissaris *Rugers*. Indien deze niet beschikbaar wordt aangewezen kantonrechter mr. B. Z. A. *ter Veer*.”

Wij waren door dat onschuldige telegram, geheel tegen onze zin, in deze politieke kwestie verzeild geraakt. Op dat telegram is geantwoord:

„*De Monchy* antwoordde, dat *Rugers* reeds ruim 1 maand in het geheim in functie is, waarover hij vertrouwensmannen inlichtte.”

Toen is er een vreselijk ingewikkelde geschiedenis ontstaan, omdat de O.D. — de latere B.S. — in den Haag het niet eens was met de benoeming van de heer *Rugers* of de heer *ter Veer*. Daardoor zijn wij, omdat wij domweg hebben gewerkt als telegraafbureau, min of meer in de tang geraakt. Politiek kon ons niets schelen. Verder heeft zich een dergelijke kwestie afgespeeld ten aanzien van Amsterdam. Wij hebben toen bezoek gehad van enige heren, waaronder de toenmalige commissaris van Amsterdam, de heer *Schröder*. Wij hebben toen een lang telegram verzonden, omdat enige mensen vonden, dat *Schröder* hoofdcommissaris moest worden. Hierop is geantwoord dat het goed was. Hier is de B.S. tussen gekomen en heeft dit vraagstuk ingewikkeld weten te maken. Ook hier hebben wij alleen gewerkt als telegraafkantoor. Wij hebben niet zelf politieke inlichtingen opgevist. Verder hebben wij telegrammen verzonden voor het College van Vertrouwensmannen en tenslotte zijn wij op politiek gebied nog zodanig werkzaam geweest, dat de heer *van der Vlucht*, thans gezant in Helsinki, door de heer *Deinum* verzocht werd een politieke koerier, die *Voxpop* genoemd werd, te verzorgen. Hij deed dit te zamen met dominee *Hylkema*. Aan b.v. tien vooraanstaande Nederlanders werden vragen voorgelegd en de antwoorden daarop werden aan Engeland doorgezonden. Er zijn later ook wel telegrafische vragen uit Engeland geweest, die wij aan de heer *van der Vlucht* hebben gegeven, bijv. over de brandstoffenvoorziening. Dr. *van der Vlucht* is ook de man geweest, die de onderhandelingen met de Duitsers heeft gevoerd. Daarover hebben wij ook telegrammen verzonden.

49266. De **Voorzitter**: Ja, bij de behandeling daarvan voor onze commissie heeft hij uw naam en die van de heer *Deinum* genoemd.

A. Ja, dat was juist in een periode, waarin telegrafisch verkeer onmogelijk was. Wij konden toen practisch geen contact krijgen.

Er zijn toen telegrammen gewisseld via het zuiden, via Eindhoven. Het was zeer pijnlijk. Het meeste politieke werk is verzet door de heer *van der Vlugt*, die ons gebruikte als middel tot verzending van zijn couriers en zijn telegrammen. Verder heeft hij het zelfstandig geregeld. Hij is ook betrokken geweest in de kwestie van de commissaris van politie, omdat hij de heer *de Monchy* goed kende. Wij hebben de heer *de Monchy* er zelf ook over gesproken. Verder zat hij in het Interkerkelijk Overleg. Het contact met *Louwes* is gelopen via de heer *Houck*, die deel uitmaakte van de organisatie L 63, en later ook via de heer *van der Vlugt*. Dat is wat wij op niet-militair gebied gedaan hebben, maar het is altijd beschouwd als bijzaak; wij hebben de militaire zaken laten voorgaan.

49267. De **Voorzitter**: Heeft u daar als groep steeds zelf inlichtingen over ingewonnen?

A. Ja, wij hebben alles onder ons gehad, zowel de verkenning als de uitzending van de berichten.

49268. De **Voorzitter**: Hoe groot schat u, dat de groep is geweest?

A. In totaal hebben wij vermoedelijk gehad een 200 à 300 vaste medewerkers, wat nog niet betekent, dat zij dag en nacht voor ons in touw waren. Wij hadden in den Haag een centrum van mensen, die al hun tijd aan dit werk besteedden, en dat centrum telde ongeveer 15 of 20 man. In het oosten was een dergelijk centrum.

49269. De **Voorzitter**: Kenden de mensen van zo'n centrum elkaar allemaal?

A. Niet bij naam. Er zijn ongetwijfeld mensen, die pas na de oorlog mijn naam hebben gehoord.

49270. De **Voorzitter**: Ook in de groep van uw onmiddellijke medewerkers?

A. Ja.

49271. De **Voorzitter**: De groepen in de verschillende delen van het land kenden elkaar zeker helemaal niet?

A. Neen. Ik kende bijv. de heer *Hugenholtz*, maar ik geloof niet, dat hij mijn werkelijke naam kende. Ik kende natuurlijk wel veel namen, maar mijn secretaris kende bij voorbeeld absoluut de naam *Hugenholtz* niet; hij wist alleen vaag, dat er in het oosten van het land iemand was.

De heer *de Geus* is naar het zuiden gegaan en daarbij bleek, dat hij niets wist van de meteo-zenders. Er waren dus bepaalde afschermingen. Dit heeft ons grote oprolpactijen van de Duitsers kunnen besparen.

49272. De **Voorzitter**: Ik zou nog even willen spreken over de codes. U heeft gezegd, dat u vele soorten codes heeft gehad. Heeft u in deze codes ook een zekere ontwikkeling zich zien voltrekken?

A. Wij hebben, naar ik meen, drie soorten codes gehad. In de eerste plaats was er een speciale meteo-code, die zeer snel kon werken. Verder was er de double-transposition-code. Dit waren onze eerste codes, die wij tot het einde toe hebben gebruikt, maar waar.. van wij de sleutel veelvuldig hebben gewisseld. Voor de berichten met namen en adressen gebruikten wij cijfercodes, waarbij wij hadden blaadjes met cijfers, die bij de letters moesten worden opgeteld (bij voorbeeld a + S = 6). Deze codesleutel werd na gebruik terstond vernietigd. Tenslotte hebben wij gehad het one-time-pad-systeem, dat ik persoonlijk als het beste heb beschouwd.

49273. De **Voorzitter**: Ook de cijfercodes heeft u vermoedelijk pas later gekregen?

A. Wij hebben haar gekregen van *d'Aulnis*. Later heeft hij ons een aantal blaadjes afgestaan.

49274. De **Voorzitter**: Gaf u in de tijd, dat u zelf nog niet kon zenden en *d'Aulnis* voor u zond, de berichten in klare taal aan deze door?

A. Ik geloof, dat dit soms wel en soms niet gebeurde. Hij heeft ons onmiddellijk een code gegeven, nl. een double-transposition-code. Men kon voor iedere zender iedere code gebruiken. In de eerste

groep zaten altijd de letters van de zender verwerkt. Als Engeland over een bepaalde zender een bericht ontving, dan onderzocht men eerst in welke code het stond. Voor ons deed het er dus niets toe welke code hier werd gebruikt; elke zender kon met elke code werken.

49275. De **Voorzitter**: Later had u uw eigen zenders, uw eigen marconisten en uw eigen codes?

A. Ja, hij is steeds raadgever gebleven en bemoeide zich niet met de dagelijkse leiding. Begin April 1944 heeft de heer *d'Aulnis* „*Packard*” verlaten, wat echter niet betekent, dat wij niet nog sporadisch contact met hem hadden.

49276. De **Voorzitter**: *d'Aulnis* is dus wel buitengewoon waardevol voor u geweest?

A. Ja, hij gaf ons voorlichting en heeft de zaak op poten gezet. Nadat *d'Aulnis* door Engeland was gestuurd, is alles zeer vlot verlopen.

49277. De **Voorzitter**: Hebben wij nu, naar uw mening, het voornaamste behandeld?

A. Ik meen, dat wij het voornaamste hebben behandeld. Ik weet niet, of u zich voor de details interesseert. Er zijn ook zenders van ons opgerold.

49278. De **Voorzitter**: Ja. Dat heeft u een man of 14 gekost?

A. Ja.

49279. De **Voorzitter**: Vindt u overigens, dat wij thans een behoorlijk beeld hebben van uw werkzaamheden?

A. Ja. Ik kan u natuurlijk nog veel meer vertellen.

49280. De **Voorzitter**: Wij kunnen natuurlijk niet te ver in details afdalen. Het gaat ons er om, welke betekenis uw groep in het geheel gehad heeft.

A. Er is misschien een contact, dat voor u interessant is, omdat dat terugslaat op de allereerste tijd. Ik was een verre kennis van mevrouw *Lindenburg*. Zij heeft op een gegeven ogenblik gehoord — ik weet niet van wie —, dat ik in dit vak werkte. Wij hebben toen voor haar een aantal telegrammen verzonden. Zij zat steeds in de hulp aan zeemannsvrouwen en deed ook nog andere dingen. Hierover zijn enige telegrammen verstuurd naar Londen van financiële aard. Zij had een groot depôt aan geld, waarvan zij ons het nodige heeft afgestaan. Wij hebben toen ook een telegram gestuurd, dat ik niet helemaal begrijp — het is een soort van geheimsleutel —, dat luidt:

„8 Januari 1944.

Bestemd voor Nederlands Consulaat Stockholm.

Temperatuur kachel 70 graden. *Grietje* in orde.

Doktersvrouw tekende vernietigingsverklaring ten onrechte.

Alle stukken in handen van Gestapo, ook het geld. *Aben* is pertinent de verrader. *Dijkstra* en vele anderen gevangen genomen.”

De heer *Aben* was één van de kapiteins, die op Zweden voer. Hij is naar Engeland gelokt en daar gearresteerd. Verder hebben wij contact gehad met andere organisaties, b.v. met de *Rolls Royce*, *R.R.*, die in Nederland de interne verbindingen verzorgde. Deze had in de hongerwinter een soort van postdienst en heeft voor ons veel post door het land rondgestuurd.

49281. De **Voorzitter**: Dat was van belang voor uw eigen verbindingen in het land?

A. Ja. Verder heeft de heer *Kielstra* hun een cursus overhandigd, omdat zij zelf later ook inlichtingenwerk deden. Wij hebben de cursus van *d'Aulnis* op schrift gesteld en ook andere groepen hebben daarvan geprofiteerd. Wij hebben berichten voor *R.R.* verzonden en ontvangen.

49282. De **Voorzitter**: Hebt u die op schrift gestelde cursus van de heer *d'Aulnis* nog?

A. Ja, die is nog in mijn bezit.

49283. De **Voorzitter**: Zoudt u die ons kunnen doen toekomen?

De heer Koersen: Is dat hetzelfde als hetgeen in het boekje R.R. is opgenomen?

A. Het lijkt er veel op, maar ik weet niet of het hetzelfde is.

De Voorzitter: Als het hetzelfde is, wilt u het ons dan mededelen? En als dit niet het geval is, zouden wij het op prijs stellen, die cursus van u te zien.

A. Ik hoop, dat ik al het cursusmateriaal nog heb. Wij hebben twee of drie cursussen gehad. Dat was dus het contact met R.R., dat zeer nuttig was. Verder hebben wij contact gehad met de C.I.D., die de telefonische verbindingen in het land verzorgde.

49284. De Voorzitter: Wat betekenen die letters?

A. Ik meen Centrale Inlichtingen Dienst. Van de telefonische C.I.D.-verbinding met bevrijd gebied hebben wij nauwelijks gebruik gemaakt.

49285. De Voorzitter: Met de C.I.D. had waarschijnlijk ook de heer Neher te maken?

A. Dat vermoed ik wel. Verder hebben wij natuurlijk verscheidene malen contact gehad met de Binnenlandse Strijdkrachten, maar wij hebben altijd getracht dat contact zo slap mogelijk te houden, waarover wij na de oorlog wel eens wrijving hebben gehad, want zij wilden beschikken over alle militaire inlichtingen. Van de „overzijde” is ons altijd op het hart gedrukt een groep apart te blijven. Aan het einde van de oorlog werd wel eens wat water in de wijn gedaan. Gezien het feit echter, dat er nogal eens arrestaties in de gelederen van de Binnenlandse Strijdkrachten plaats vonden, hebben wij maar zeer matig voldaan aan de verzoeken om militaire inlichtingen te verstrekken. Wij hebben hun maar weinig inlichtingen verstrekt over de raketten. Zij vermochten er toch niets tegen, dus wat hadden zij er aan te weten hoe zo'n ding in elkaar zat. Wij hebben in verband met de politiekwestie contact met hen gehad.

49286. De Voorzitter: Wie was het contactpunt?

A. De adjudant van de commandant van den Haag. Zijn naam ben ik vergeten, ook zijn schuilnaam. Ik meen de heer *Witteveen*. Over de politiekwestie hebben wij altijd met hem onderhandeld.

Ik heb daaromtrent genoteerd: Op verzoek van de deltaleiding ontstond het contact met R. van *Ommeren*, leider van de plaatselijke inlichtingendienst van de delta, waaraan enkele voor hem belangrijke berichten werden afgestaan. Nadat het contact met de deltaleiding reeds langzaam aan het wegebben was, wegens de daaraan verbonden risico's en het dalende belang toen het einde van de oorlog nog verre bleek, werd begin 1945 ook het contact met van *Ommeren* verbroken door zijn arrestatie op 27 December 1944.

Ik meen zelfs, dat wij ons later nog eens ten opzichte van Londen gedekt hebben wat betreft het contact met de Binnenlandse Strijdkrachten door de opinie van Londen te vragen, waarop geantwoord werd, dat wij zo weinig mogelijk contact moesten hebben.

Wij hebben nog wel contact opgenomen met het Gewestelijk Commando Strijdend Gedeelte van Gewest 13 (Zuidholland Noord),

sectie 113 van de N.B.S. Dat contact hebben wij in Februari 1945 opgenomen op voorstel van de N.B.S. Het betrof zuiver het geven van inlichtingen. Als contactman kregen wij de heer Stikker, zich noemend Chabot. Daarmede hebben wij toen gehad een schriftelijk contact via de organisatie R.R. Aan deze organisatie werden gegevens doorgegeven, voor zover zulks door mij wenselijk werd geacht. Die gegevens werden door de N.B.S. wekelijks verwerkt tot een zeer overzichtelijk overzicht. Wij hebben dus een zuiver inlichtingencontact gehad.

Verder hebben wij nog een contact gehad met de zogenaamde organisatie G., ook wel genoemd de M.I.D.-groep. Dit was een wonderlijke combinatie, die alleen inlichtingen verzamelde, maar niet beschikte over eigen mogelijkheden tot verzending. Van December 1944 af hebben wij contact onderhouden via de leider A. *Jansen* en na diens arrestatie op 1 Maart 1945 via de heer F. A. Vlag. Organisatie G leverde voornamelijk berichten betreffende de technische inrichting van de raket, het transport van de raket, het veldleger in Zuidholland en de defensie in Zuidholland. Wij verzonden deze berichten meestal per courier. Behalve aan Spijker verstrekte de organisatie G haar berichten aan het district 's-Gravenhage van de N.B.S. en aan G.C.S.G. 13 S 1/3. Wat de eerstgenoemde met de berichten deed, is mij niet bekend; de tweede verwerkte ze in bovengenoemd militair weekoverzicht, dat aan de C.N.B.S. en o.a. aan Spijker werd gezonden.

Als tegenprestatie leverden wij de organisatie G geld, in totaal f 4000.

49287. De Voorzitter: Heeft u ook contact gehad met de groep G.D.N.?

A. Ik geloof, dat wij deze groep aan een nieuwe code hebben geholpen en dat wij de groep-Albrecht weer op poten hebben gezet. Deze dingen heeft de heer Deinum echter allemaal persoonlijk gedaan en u kunt ze dus hem het best vragen. Ik heb persoonlijk nog wel eens contact gehad met de groep-Albrecht, maar ik weet van de persoon in kwestie geen naam en zelfs geen schuilnaam meer. Deinum heeft wel contact gehad met de heer de Pous. Zo zijn wij ook de heer de Geus tegengekomen. Ik meen, dat wij ook de hoofdman van de groep-Albrecht in Den Haag hebben ontmoet, maar ik zou de naam of schuilnaam niet kunnen mededelen.

49288. De Voorzitter: Bent u hiermede gekomen aan het einde van uw uiteenzetting?

A. Ik meen, dat ik u alles heb verteld.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

M. VADER.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 5 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Jonkvrouwe MECHTELD CORNELIA BARONESSE
VAN HARDENBROEK VAN AMMERSTOL,
oud 30 jaar, wonende te Amsterdam, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

49289. De **Voorzitter**: Bevond u zich in April 1945 te Eindhoven?

A. Ja.

49290. De **Voorzitter**: Hoe was u daar gekomen?

A. Bij Lage Zwaluwe ben ik in de nacht van 13 op 14 Maart gecrossed.

49291. De **Voorzitter**: Rent u de Biesbosch doorgegaan?

A. Ja, het westelijk stuk van de Biesbosch.

49292. De **Voorzitter**: Van waar bent u vertrokken?

A. Ik heb een verbindingsman in Hardinxveld gehad en ik meen, dat ik uit Slidrecht ben vertrokken. Er was een vaste lijn. Er zaten verbindingsmensen in Gorcum en Hardinxveld. De mijne zat in Hardinxveld. Ik ben die nacht met de wilde vaart gecrossed. Ik zou gecrossed zijn met drie illegale werkers met behulp van kano's; het was één van de laatste nachten, dat er geen maan was; mijn verbindingsman kwam een uur vóórdat ik zou vertrekken en zei, dat die illegale werkers er niet door konden, omdat zij van de overkant een seintje hadden gekregen, dat zij niet mochten komen. Er was wel een mogelijkheid om met de wilde vaart te gaan; er gingen allerlei burgers met pieremagoggels. Ik ben meegegaan en dat is goed gegaan.

49293. De **Voorzitter**: Dus was die wilde vaart niet zo erg wild?

A. Jawel, het was allermerkwaardigst. Er moest op die lijn ver raad zitten. De verbindingsman van mij zei, dat hij de indruk had, dat er aan de noordzijde een provocateur was. Daarover heeft hij verder niet uitgewijd. Ik heb gemerkt, toen wij met drie bootjes door de Biesbosch kruisten, dat er overal Duitse wachtposten stonden. Ik heb er twee gezien, die stonden afgetekend tegen de lucht. De bootjes waren niet gecamoufleerd. Dus moesten zij ons ook zien. Toch viel er geen schot; er gebeurde niets. Een vijftig of honderd meter achter ons kwam een ander bootje. Op een zeker ogenblik zag ik een pontje oversteken met moffen er op. Zij moeten ons hebben gezien, maar er gebeurde niets. Ik ben aan de overkant gekomen en heb daar medegedeeld, wat mijn indruk was en wat mijn verbindingsman mij gezegd had. Zij zeiden: „Ja, we zijn het aan het onderzoeken”, maar wat er verder van geworden is, weet ik niet. Belangrijk hierbij is, dat men mij verzocht, dit niet te vertellen aan de Field Security, die mij vervolgens zou verhoren; het was aan mij, uit te maken, wie nu eigenlijk de baas was of moest zijn. De Field Security wederom vroeg mij welke opdrachten de B.S. mij had gegeven, omdat zij wilden voorkomen, dat de B.S. voor overbodige opdrachten mensenlevens waagde. Ik kon hun geen ongelijk geven.

49294. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u van het noorden naar het zuiden ging?

A. Ik had een opdracht van uit het zuiden. Ik ben voor de eerste keer overgestoken bij Lobith in October. Toen ben ik in Nijmegen terechtgekomen en vandaar ben ik gegaan naar Eindhoven. Daar kreeg ik van de B.S. een opdracht om naar het noorden te gaan. Zij meenden, dat ik daar ongeveer veertien dagen voor nodig zou hebben. Dat zou ik ook normaliter nodig gehad hebben, maar ik ben afgekapt. Ik ben door de Biesbosch naar het noorden gegaan en enige tijd later weer teruggekomen.

49295. De **Voorzitter**: U hebt dus drie keer zulk een overtocht gemaakt?

A. Ja.

49296. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, had u, toen u uit het noorden terugkwam, geen opdracht?

A. Jawel. Van de B.S. Bovendien weet u, dat illegale werkers zeer eigenwijs waren. Ze zochten zelf wel werkjes op. Ik nam dus veel materiaal mee, bij voorbeeld photo's over de hongertoestand. Ik heb photo's van uitgehongerde kinderen en opgebroken straten in Amsterdam meegenomen en verder veel materiaal over de sterftecijfers, rantsoenen, enz. Ik deed dit op eigen initiatief, maar in samenwerking met mensen in het noorden. Voorts nam ik het één en ander mee over de kinderorganisatie I.K.B. in den Haag. Ook heb ik namens de P.B.C. (Persoonsbewijzen centrale) in Amsterdam de vraag overgebracht of men in het zuiden persoonsbewijzen kon maken. Dit alles had niets met mijn opdracht te maken.

49297. De **Voorzitter**: Ging u de eerste keer naar het zuiden op eigen initiatief?

A. Ja en neen; wij zochten wapens voor de K. P. in Amsterdam, al zoekend kwamen wij in Nijmegen.

49298. De **Voorzitter**: Dus u bent twee keren min of meer op eigen initiatief naar het zuiden gegaan?

A. Neen. Ik ben op eigen initiatief naar het zuiden gegaan met iemand, die er zijn moest, maar dat wist ik niet. Toen wilde ik terug, maar dit mocht niet. Die maatregel was wel goed. Je mocht niet voor je eigen plezier terug. Ik heb toen de eerste de beste gelegenheid aangegrepen om een opdracht te krijgen. Na afloop van die opdracht ben ik weer naar het zuiden gegaan.

49299. De **Voorzitter**: Dus van de drie keer had u één keer een opdracht?

A. Neen, een opdracht behelsde, dat je van het zuiden naar het noorden ging en terug. Ik ben dus de eerste keer op eigen initiatief gegaan en verder in opdracht van anderen.

49300. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Met wie bent u de eerste keer overgestoken?

A. Met Wytze Bisschop.

49301. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is hij er goed afgekomen?

A. Ja. Hij werkte, maar dat wist ik toen niet, voor het B.B.O. Hij had een opdracht om naar het zuiden te gaan.

49302. De **Voorzitter**: Er heeft zich een kwestie voorgedaan, waarover ik graag nader met u zou willen spreken. U heeft in April

1945 brieven gehad van de heer van *Heuven Goedhart* en u zoudt er voor zorgen, dat die brieven over de rivieren naar het noorden kwamen. Kunt u zich dit herinneren?

A. Ja.

49303. De **Voorzitter**: Over die brieven is heel veel deining gekomen. Heeft u hiervan hei één en ander gehoord?

A. Ik heb wel het één en ander gehoord, maar niet veel; eigenlijk niets exacts.

49304. De **Voorzitter**: Vertelt u eens, wat u er van gemerkt heeft.

A. Ik heb gehoord — ik weet waarachtig niet van wie —, dat hij er grote moeilijkheden door had gekregen. Ik heb hem later ook nooit meer ontmoet; hij heeft verder geen contact met mij opgenomen.

Nu weet ik het weer: *Bosch van Rosenthal* uit Utrecht heeft mij verteld, dat hij er moeilijkheden mee had.

49305. De **Voorzitter**: Hoe bent u in aanraking gekomen met de heer van *Heuven Goedhart*? Bent u naar hem toe gegaan of is hij bij u gekomen?

A. Dit weet ik niet meer. In ieder geval bestond de trait d'union in onze gemeenschappelijke Parool-kennissen. Hij werkte voor „Het Parool” en ik kende vrijwel alle mensen van „Het Parool”.

49306. De **Voorzitter**: Misschien mag ik u even voorlezen, wat de heer van *Heuven Goedhart* hier heeft gezegd; dan kunt u zeggen, of dat juist is. De heer van *Heuven Goedhart* heeft verklaard:

„Bij mij in het hotel „Bosch en Ven”, waar ik als liquidateur van mijn eigen ministeriële boedel bezig was allerlei zaken op te ruimen, verscheen een auto van de staf van de Prins, inhoudende, behalve de chauffeur, een mij volstrekt onbekende jongedame. Deze kwam bij mij en zei: Ik ben freule van *Hardenbroek*; ik kom bij u in opdracht van de heer *Bosch van Rosenthal*. Daar ik voldoende illegale scholing had, om niemand te vertrouwen, zei ik: Dat kunt u nu wel vertellen, maar dat neem ik niet zonder meer aan. Dat zult u waar moeten maken. Zij zei: Dat kan ik. In Leiden aan de Stille Rijn is in een huis een kamer met een bed en daarboven bevindt zich een ouderwets koord. Als je 's morgens met moede leden omhoog wilt komen, dan kun je je daaraan optrekken. U hebt daar enige keren geslapen. De heer *Bosch van Rosenthal* ook en u hebt onderling altijd grapjes over dat koord gemaakt. Ik zei: Dat klopt. Het was nl. de studentenkamer van de jongste zoon van de heer *Bosch van Rosenthal*. Hiermede gaf zij mij een aanwijzing, dat zij inderdaad van hem kwam.”.

A. Dit moet wel ongeveer kloppen. In ieder geval herinner ik mij ook deze wonderlijke introductie.

49307. De **Voorzitter**: Is die introductie inderdaad zo gegeven?

A. Ik geloof niet, dat het zo'n fraai verhaal was, maar in ieder geval ging het om een kamer met een bed in Leiden.

49308. De **Voorzitter**: U bent dus bij hem gekomen?

A. Het kan wel zijn, dat ik ben meegereden in een auto van de Binnenlandse Strijdkrachten.

49309. De **Voorzitter**: Een auto van de staf van de Prins, zegt de heer van *Heuven Goedhart*.

A. Het was in Breda. Het enige, dat ik mij herinner, is, dat ik een keer in Breda ben geweest en meegereden ben met een meisje, dat daar moest zijn om Minister *Gerbrandy* te spreken. Dit was bij „Bosch en Ven”, daar zaten alle Ministers.

49310. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u contact met de staf van de Prins?

A. De eerste keer niet.

Toen ik ben teruggekomen voor het laatst,...

49311. De **Voorzitter**: Het was dus, nadat u de tweede maal uit het noorden was gekomen. Was het in April 1945?

A. Ja, maar niet in dat verband. Het moet een auto zijn geweest van de B.S. uit Eindhoven.

49312. De **Voorzitter**: De heer van *Heuven Goedhart* heeft hier geschetst de introductie, waarmee u kwam, en die herinnert u zich wel. Nu volgt de reden, waarom u kwam.

„Zij zei:” — zo vervolgt de heer van *Heuven Goedhart* — „de kwestie is deze. Mijnheer *Bosch van Rosenthal* en vrijwel iedereen in het noorden begrijpen niets van wat er hier gebeurt. Hij vraagt dringend hem een brief te schrijven, waarin het een en ander wordt uitgelegd, vooral ten aanzien van het nieuwe Kabinet. Men kan er in het noorden geen touw aan vastknopen. Mijn antwoord is geweest: Dat kan ik niet doen, want ik krijg geen brieven over. Ik zou het nl. hebben moeten doen via de enige weg, die ik kende, en dat was via kolonel *Somer* en van kolonel *Somer* had ik gedurende acht maanden ervaren, hoe hij over mij dacht en wie hij was. Ik heb een brief van majoor van *Houten* aan mij, waaruit luce clarius blijkt, dat die zich als mijn geslagen vijand beschouwt. Iedere opvatting, die niet strookt met de zijne, wordt niet doorgegeven. Zij zei: U vergist zich. Ik heb uitnemende contacten met de staf van de Prins en ik weet, dat het B.I. bereid is om andere opvattingen dan de eigen door te geven. Ik zei: Dat is interessant. Dat is een revolutie, die zich op korte termijn in het bureau moet hebben voltrokken. Zij zei: Bovendien, als het bureau het niet wil doen, dan doe ik het zelf. Ik ben al drie keer heen en weer gegaan. Ik zei: Boeiend, ik zal er eens over nadenken. Zij is weggegaan met achterlating aan mij van haar adres, zijnde het adres van prof. *Casimir* in Eindhoven. Ik heb er over nagedacht. Als ik de kans kreeg een paar mensen te vertellen wat een zonderlinge toestand het in het bevrijde zuiden was, dan was dit toch wel hoogst belangrijk. Ik heb twee brieven opgesteld, die u wel wilt zien als brieven van mij aan twee van mijn vrienden.”

Klopt dit verhaal?

A. Het klopt wel, dat mr. van *Heuven Goedhart* zich op dat moment niet roeren kon en vrijwel overal vijanden had en dat hij bekend stond als iemand, waarmee moeilijk viel samen te werken. Het klopt eveneens, dat enorm veel mensen geweldig kankerden op het B.I. en op de instanties, die in staat waren, officiële berichten door te geven.

Verder geloof ik niet, dat ik toen heb gezegd, dat ik een weg wist via het B.I. om iets door te geven, want daar had ik geen relaties, d.w.z. geen mensen, waarop ik bogen kon. Ik heb toen wel gezegd — echter vager uitgedrukt —, dat ik mijn best zou doen om het er door te krijgen en dat ik er ook wel kans toe zou zien. In die tijd gingen er inderdaad mensen terug niet opdrachten buiten B.I. oin.

49313. De **Voorzitter**: U hebt hem aangeboden om..

A.... te proberen, die dingen weg te werken. Inderdaad.

49314. De **Voorzitter**: Verder zegt de heer van *Heuven Goedhart*:

„Ik ben naar prof. *Casimir* gegaan, maar daar was freule van *Hardenbroek* niet. Om u te doen zien hoe „officieel” ik haar vond: ik ben toen gegaan naar het stafkwartier van de Prins.”

Dat houdt dus weer verband met die auto, waarmee u bij hem gekomen was.

A. Ik ben een keer met een zekere *Harry* naar „Bosch en Ven” geweest. Die *Harry* had een auto tot zijn beschikking.

49315. De **Voorzitter**: Was dat *Harry de Leeuw*?

A. Ja. Ik ontmoette hem in de mess in Eindhoven, waar alle line-crossers hun maaltijden gebruikten. Hij was bereid ons een lift te geven. Ik had verder niets met hem te maken, maar hij zag er geen bezwaar in ons mee te nemen.

49316. De **Voorzitter**: Dan is het niet uitgesloten, dat het inderdaad een auto van het stafkwartier van de Prins is geweest.

A. Ik ben maar één keer in „Bosch en Ven” geweest.

49317. De **Voorzitter**: De heer van *Heuven Goedhart* zegt dan:

„Daar ben ik ontvangen door een luitenant, die mij mededeelde, dat freule van *Hardenbroek* er toen niet was, maar dat ik weer gauw terug moest komen. Daaruit bleek, dat zij bij

die staf een bekende was. Ik heb toen gezegd: Dan kom ik wel eens terug. Ik ben toen 'savonds wederom naar Eindhoven gegaan; ik heb toen freule van *Hardenbroek* gevonden en haar gevraagd: Wat doet u met die brieven? Zij antwoordde, dat zij ze meenam en dat ik het verder aan haar kon overlaten. Ik heb die brieven open meegegeven; ik heb haar gezegd: Leest u ze maar waar ik bij ben, ik weet wat er in staat; oordeelt u maar of er enig risico bij is; dan mag u beslissen of u ze wilt meenemen; ik vind het prettig, als ze in handen van mijn vriend komen. Daarmede heb ik afscheid genomen. Freule van *Hardenbroek* zei nog: Als het Bureau Inlichtingen (B.I.) het niet doet, doe ik het zelf. Haar relaties met B.I. zijn mij altijd nog volkomen verborgen; ik heb haar nooit meer ontmoet. Ik heb zelfs achteraf sterk het gevoel gehad, dat het feit, dat zij zich niet meer bij mij gemeld heeft, wijst op een doorgestoken kaart tussen haar en het B.I. Ik heb die freule nooit meer aanschouwd; zij heeft mij nooit meer enige rekenschap gegeven van het lot dier brieven."

A. Hij heeft mij bij prof. *Casimir* de brieven overhandigd en ik herinner mij, dat ik de brieven heb doorgelezen.

49318. De **Voorzitter**: U hebt die brieven blijkbaar aan iemand meegegeven. Weet u ook aan wie?

A. Ik heb niet degeen gesproken, die de brieven zou meenemen. Het is een vervelende geschiedenis geweest. Het is niet via het B.I. gegaan, want met het B.I. had ik geen relaties, wel met de B.S. De sous-chef van de recherche-afdeling heb ik vertrouwd, maar ik geloof, dat dit vertrouwen misplaatst is geweest. Ik heb niet verantwoordelijk genoeg gewerkt. De heer in kwestie noemde zich *Visser*; ik heb hem vertrouwd zonder dat hij mij voldoende goede bewijzen van betrouwbaarheid heeft geleverd.

49319. De **Voorzitter**: Weet u wie het geweest is?

A. Ik weet zijn naam niet meer. Hij stond direct onder *Pieter*, die hoofd van de afdeling was. Er waren drie afdelingen van het hoofdkwartier van de B.S. en één daarvan was de recherche-afdeling. Aan de sous-chef van die afdeling heb ik de brieven meegegeven. Ik heb hem vertrouwd, ten onrechte. Ik was zelf niet meer in staat door de lijnen heen te gaan om gezondheidsredenen, maar hij zag er, naar hij zei, wel kans toe.

49320. De **Voorzitter**: U heeft dus het vermoeden, dat uw vertrouwen misplaatst is geweest?

A. Dat heb ik vaag gehoord. Ik heb later gehoord, dat deze mijnheer is opgepikt als een Duits spion of in ieder geval als een zeer anti-Nederlands persoon. Hij was zeer listig.

49321. De **Voorzitter**: Hebt u bij die brieven zelf ook een brief gevoegd?

A. Dat herinner ik mij niet. Ik heb gehoord, dat ze door de Polen in beslag zijn genomen en daarom zou er zo'n deining over zijn geweest.

49322. De **Voorzitter**: Zij zijn bij het B.I. terechtgekomen, bij de heer *Somer*.

A. Het is mogelijk, dat zij via de Polen bij B.I. terecht zijn gekomen. Het is mogelijk, dat deze *Visser* een koerierster heeft gestuurd, die er niet hoorde. De Binnenlandse Strijdkrachten konden zelf geen mensen door de lijn sturen, zonder dat dit goedgekeurd was door B.I. en dan bovendien nog door Engelse instanties. Nu meen ik — maar hiervoor heb ik geen enkel bewijs; ik heb het alleen maar gehoord en ik weet ook niet meer, van wie —, dat die brieven zijn meegenomen door een koerierster, die dus niet de nodige papieren van het B.I. had, en dat die juffrouw is opgepakt door de Polen, nog vóórdat zij door de lijnes ging. De Polen waren erg fel.

49323. De **Voorzitter**: Van wie heeft u dit gehoord? Van die zelfde mijnheer?

A. Neen, pas na de bevrijding. Toen ik in Utrecht was op een vergadering van het Rode Kruis-Hulpkorps, heb ik daar iemand ontmoet, die zelf niet werkte voor het Rode Kruis-Hulpkorps, en deze heeft gezegd: er is nogal wat deining om u geweest. Hij had het echter zelf uit de derde hand, zodat dit geen waarde heeft.

49324. De **Voorzitter**: Bij de onderschepte brieven was ook een brief, waar boven staat; „Vrienden“ en die ondertekend is: „*Annetje*“. Dit is een brief, die geadresseerd was aan *Marjolijn Heijermans*, Jan van Eyckstraat 24, Amsterdam. Was deze brief van u?

A. Ja.

49325. De **Voorzitter**: U heeft zelf al gezinspeeld op het feit, dat de B.S. geen berichten mochten doorsturen zonder toestemming van B.I. De heer *Somer*, hoofd van het B.I., stond op het standpunt, dat zijn instituut het monopolie had van de verbindingen met het bezet gebied.

A. De heer *Sotner* beweerde dit, doch er waren zeer velen, die officiëler waren dan ik zelf, en die zijn rechten betwistten met zeer goede argumenten.

De **Voorzitter**: Toen op een gegeven moment die brieven van de heer van *Heuven Goedhart* in handen van de heer *Sotner* zijn gekomen, heeft hij daarvan een grote zaak gemaakt tegen de heer van *Heuven Goedhart*, en wel om twee redenen, nl. in de eerste plaats, omdat hier door een oud-Minister, in strijd met de voorschriften, zoals de heer *Sotner* die zag, gebruik was gemaakt van een clandestine verbinding, en in de tweede plaats vanwege de inhoud van die brieven. De heer *Sotner* vond nl., dat de heer van *Heuven Goedhart* zich in die brieven hoogst onbehoorlijk en ongepast had uitgelaten over de Regering.

In ons bezit is een brief van de heer *Sotner*, gericht aan de Minister van Oorlog, van 12 April 1945, waarin hij die zaak aanhangig maakt. In deze brief deelt hij mede, dat aan de Minister worden aangeboden photo-kopieën van een drietal brieven, die op clandestine wijze uit bevrijd Nederland zouden worden gesmokkeld naar bezet Nederland. Door een security-instantie is deze opzet ontdekt.

A. Dit moet dus zijn geweest in de lijnes.

49326. De **Voorzitter**: De brieven zijn ter beschikking gesteld van B.I., dat volgens de heer *Sotner* ingevolge Koninklijk besluit no. 1 van 28 November 1942 de enige instantie was, welke de verbinding met bezet Nederland mocht onderhouden.

De heer *Sotner* schrijft dan verder:

„Bijlage nr. 1 is een brief van de gewezen Minister van Justitie, mr. J. C. van *Heuven Goedhart*, en is gericht aan Ridder *Bosch van Rosenthal*, een der vertrouwensmannen van de Regering.

Bijlage nr. 2 is eveneens afkomstig van mr. van *Heuven Goedhart* en is bestemd voor de mij onbekende heer *Hein Bakker* van „Panorama“.

Bijlage nr. 3 is afkomstig van jonkvrouwe van *Hardenbroek van Ammerstol* en is bestemd voor *Marjolijn Heijermans* te Amsterdam.“

Er volgt dan een merkwaardige passage, die u zal interesseren:

„Mr. van *Heuven Goedhart* heeft waarschijnlijk de bemiddeling van jonkvrouwe van *Hardenbroek* ingeroepen, ten einde de brieven clandestien naar bezet Nederland te doen vervoeren. Freule van *Harderbroek* staat te Eindhoven bekend als een communistisch contact, terwijl tevens — voor zover mijn informaties reiken — *Marjolijn Heijermans* als een communistisch contact moet worden beschouwd.“

A. Daarvoor heb ik wel enige verklaringen. Dit is wezenlijk opgeblazen. Het was nl. zó, dat, wanneer men in het zuiden kwam, waar alles streng katholiek was, en men zei iets vriendelijks over de communistische illegale werkers, men zelf onmiddellijk als communist werd beschouwd. Alles werd enorm aangedikt. Verder was ik in die tijd „wild“. Ik herinner mij nu enige z.g. communistische opvattingen van mij uit die tijd. Eén hiervan, was de overweging, dat het ongewenst was (hoewel om praktische redenen niet goed anders mogelijk), dat zóvele belangrijke militaire en civiele posten in handen kwamen van employé's der grote concerns, zoals Philips en Organon. Men werd als het ware geregeerd door Philips en Organon. Een andere overweging was, dat het in oorlogstijd voor een arts of advocaat zeer eenvoudig is om een principiële houding tegenover de bezetter aan te nemen; dat het in het algemeen belang voor de particuliere bedrijfsleiders niet mogelijk was hetzelfde te doen. Alleen in Staatsbedrijven zouden zij principieel kunnen handelen, omdat zij dan financieel door de gemeenschap gesteund zouden worden. Ik was ongelofelijk aan het kankeren tegen allerlei instanties, zoals het B.I.

49327. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En u had „Parool“-vrienden.

A. Ja.

49328. De **Voorzitter**: Wie is *Marjolijn Heijermans*?

A. *Marjolijn Heijermans* is geen communiste: zij studeerde rechten en werkte in het „Studentenverzet“. Dat zij verdacht werd van communisme, kan ook misschien verklaard worden uit het feit, dat zij een halfzuster is van een dame, die communistisch raadslid is in Amsterdam. Zij is het zelf zeker niet. Zij werkte samen met de groep van het „Studentenverzet“. De inlichtingen van de heer *Somer* moeten wel zeer slecht zijn geweest wat *Marjolijn* betreft.

49329. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was u toen al studente?

A. Ja. Medische faculteit.

Verder was er nog iets. Bij deze brieven was een pamfletje en een brief, die was gericht aan de Russen, die hier langs de kust lagen. Ik weet niet of u zich herinnert, dat langs de kust van West-Europa Russische krijgsgevangenen lagen. Ik heb toevallig met één van die Russen contact gekregen en daaraan heb ik wapens gevraagd. Ik heb ook wel een paar tekeningen van verschillende werken gekregen en die heb ik doorgestuurd. Deze zijn bij het B.I. terechtgekomen. Bovengenoemde Rus hebben wij later laten onderduiken. Hij had weer contacten. Over het algemeen had men niet door, dat deze Russen georganiseerd waren, en men kwam er niet achter, in hoeverre zij met Rusland in contact stonden. Ik heb hem beloofd, dat ik met de Russische instanties contact zou opnemen en naar aanleiding daarvan ben ik op het stafkwartier van de Prins geweest en heb daar met de rechterhand van de Prins, de heer *van Houten*, er over gesproken of deze mensen te gebruiken waren bij de bevrijding, omdat het tenslotte geschoolde militairen waren, die niets te verliezen hadden en die dolgraag wilden knokken. De geallieerden waren er tegen om deze mensen in te schakelen. *Van Houten* zelf zag er niets in en hij leidde de zaak op een dood spoor. Voor mij was het heel moeilijk uit te maken, of dit gebeurde uit een hoger militair inzicht dan wel uit politieke of persoonlijke antipathieën, derhalve heb ik, toen ik voor mijn genoegen een uitstapje naar Brussel kon maken, van die gelegenheid gebruik gemaakt om contact op te nemen met het Russische bureau, dat daar zat. Dat had hoofdzakelijk ten doel de repatriëring van Russische militairen en gevangenen te regelen. Daar heb ik verteld, dat er zoveel duizend Russen langs de Kust zaten in niet bevrijd gebied. Toen hebben zij gezegd: „Hier heb je een brief en enige pamfletjes; zorg, dat het door de linies komt.“ Deze dingen heb ik er bij gevoegd en vandaar de verdachtmakingen waarschijnlijk. Van die brief is ook niets terechtgekomen.

49330. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat de heer *Somer* daarover een aparte brief aan de Minister van Oorlog heeft geschreven. In deze brief heeft hij in ieder geval alleen de kwestie van *Heuven Goedhart* behandeld.

A. Wat in het pamflet stond, weet ik niet. Ik weet niet of er codes in stonden. Er was een handgeschreven brief in het Russisch bij en verder waren er pamfletjes bij, die onder de Russische militairen moesten worden verspreid. Van welke aard deze waren, weet ik niet.

49331. De **Voorzitter**: Als het B.I. een goed inlichtingeninstituut is geweest, zal men daar ook wel geweten hebben van uw bemoeiingen in zake de Russische krijgsgevangenen.

A. De heer *van Houten* wist dit, maar omdat zij de zaak lieten doodbloeden, heb ik zelf contact opgenomen in Brussel.

49332. De **Voorzitter**: U vertelde in het begin, dat u met verschillende inlichtingen uit het noorden was gekomen. Hebt u toen geen contact met het B.I. gehad? Die inlichtingen moest u toch kwijt?

A. Ja zeker. Er waren o.a. photo's bij uit Amsterdam. Het waren microphoto'tjes, die moesten worden afgedrukt. Daarbij heb ik mij kwaad gemaakt. Ik zei: die photo's moeten worden gepubliceerd als ondersteuning van de actie voor hulp aan het noorden. Ze kwamen echter in de kast terecht. Wanneer je dan zei: Ik wil ze laten afdrukken bij Philips, dan zei men: liet kan niet, het moet op het B.I. gebeuren.

49333. De **Voorzitter**: Met wie heeft u bij het B.I. gesproken?

A. Dat weet ik niet meer.

49334. De **Voorzitter**: Niet met de heer *Somer*?

A. Ja ook, maar over niets bijzonders. Het was er tenslotte erg klein, dus men ontmoette elkaar nogal eens.

49335. De **Voorzitter**: Als ik de zaak mag recapitulieren, dan is het zo, dat uit uw verklaring wel duidelijk is geworden, dat het gevoel, dat de heer *van Heuven Goedhart* had — een gevoel, dat niet zo vreemd was, gezien het feit, dat u nooit meer contact met hem heeft opgenomen — nl. dat het een doorgestoken kaart tussen u en het B.I. was, misplaatst is?

A. Ja, dat is misplaatst.

49336. De **Voorzitter**: In de tweede plaats is het zo, dat het initiatief tot het verzenden van brieven — hoe graag de heer *van Heuven Goedhart* ook contact heeft willen opnemen met de heer *Bosch van Rosenthal* — is uitgegaan van u, in zoverre, dat, als u niet bij hem gekomen was, hij niet bij u zou zijn gekomen.

A. Ik weet, dat mijn instelling toen zo was, dat ik, als er ergens mensen waren, waar ik wel vertrouwen in had, ik hen met elkaar in contact trachtte te brengen.

49337. De **Voorzitter**: En daar rekende u de heer *van Heuven Goedhart* ook onder?

A. Hij was in ieder geval een van de mensen, die ik via mijn „Parool“-contact wel kon vertrouwen, hij kankerde ook zo lekker.

De **Voorzitter**: Dat was dus een aanbeveling.

A. Ja, te midden van de heersende wanorde.

49338. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik zie in die brief, die begint met „Vrienden“, nog iets over overste *Derksema*, die hoofd was van het politie-apparaat van het Militair Gezag. U vond hem een communistenvreter en u was daardoor niet erg gesticht. Had u hem ontmoet?

A. Neen, niet ontmoet.

49339. De **Voorzitter**: U schreef daaromtrent in uw brief:

„Nu nog iets over overste *Derksema*, die hoofd is van het politie-apparaat van M.G. Hij geldt als dom, narrow-minded, communistevreter; hij legt van alle communisten lijsten aan, Met hem samen werkt kapitein *van Mourik Broekman*, een beste vent.“

A. Bedoeling van deze brief was, mijn contactenindrukken te geven uit het zuiden, opdat zij zo mogelijk na de bevrijding met de goede mensen in aanraking zouden komen.

Ik herinner mij die dingen overigens niet meer.

49340. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u had toch wel zoveel contact met de heer *Derksema* gehad of over hem zoveel informatie gekregen, dat u hei zo kon uitdrukken?

A. Je had daar veel stromingen naast elkaar. De mensen uit het noorden waren enorm teleurgesteld.

49341. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U kwam in verschillende kringen? Viel dat ontzaglijk tegen? U tekent in deze brief een beeld van alle mogelijke mensen en zegt: die vindt dit en die dat. Gispn wordt genoemd, en *Kruls*. Heeft u nu een zodanig contact gehad met die kringen, dat u zich daarover een oordeel kon vormen? Of kreeg u dit van andere mensen?

A. Het was allemaal zo open en bloot. De mensen, die door de linies kwamen, waren meestal voorzien van militaire gegevens. Weini- gen konden een goed beeld geven van de civiele toestanden. Ik werd om die reden door velen uitgehoord „Line-crossende freules“ zijn bovendien interessant. Men had daar in het zuiden op dat moment precies hetzelfde, wat men later in het noorden ook heeft gehad: de mensen kwamen in een geweldige spanning in hei zuiden en knapten dan af. Er heersten zeer chaotische wantoestanden, waaraan je graag

iets veranderen wilde, maar hiertoe kreeg je de kans niet. Ieder bureau voor zich vertelde je, dat het alleen recht van handelen en spreken had. Hoe kon je weten wie gelijk had? Je wilde gelijk geven aan wie het beste werkte, maar je kreeg de kans niet om dat te beoordelen. Het hoofd van de Nederlandse Voorlichtingsdienst vertelde mij, dat het onmogelijk was, mijn photo's te verspreiden, omdat daarvoor de apparatuur in Brussel zwart gekocht zou moeten worden; dat was te moeilijk. Wij illegalen vonden zoiets heel makkelijk. Bovendien, waarvoor gingen die photo's dan niet naar de redactie van het Engelse „Vrij Nederland" bij voorbeeld? Je kreeg de indruk, dat zoiets niet gebeurde, omdat er persoonlijke motieven in de weg stonden; dit maakte, dat je tenslotte ook op eigen initiatief ging werken. Het heeft geen zin, dat de heer van *Heuven Goedhart* tracht zijn brieven-schrijverij op mij af te schuiven. Ik heb hem niet verleid. Hij en ik deden wat iedereen in die tijd deed. Proberen z'n eigen zin door te drijven; misschien in 's lands, misschien in eigen belang. Als je een paar jaar illegaal had gewerkt, dan was je gewend, volkomen op eigen initiatief te handelen. *Van Houten* zei bij voorbeeld, dat je je niets van de Russen moest aantrekken, maar in Brussel ging je wel naar de Russische instantie. Dit kun je je nu nauwelijks voorstellen.

Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Ik geloof, dat het van belang is, dat u deze toelichting nog heeft gegeven.

A. Ik kwam b.v. met inlichtingen over verraad op de lijn. Ik had in het noorden gevraagd: Wie kan ik vertrouwen in het zuiden? Ik had in Brabant praktisch geen contacten. Er werd gezegd: je probeert maar in contact te komen met *André*, want dit is een goede vent. Toen kwam ik toevallig in handen van *André* en zei: luister eens, er zit verraad op de lijn.

„Ja", zei *André*, „dat is mogelijk; wij zijn bezig dat uit te zoeken; als je straks in Tilburg bij de Field Security wordt afgeleverd, moet je daarover maar niet praten". *André* meende, dat de Field Security fouten maakte. Kwam je daar aan, dan begonnen ze te schelden op de Hollanders. De B.S. schold op B.I. en omgekeerd. In principe was het juist, dat overste *Somer* het alleenrecht had om toestemming te geven om door de lijnen te gaan, maar wanneer er mensen omheen zitten, die zeggen: „*Somer* maakt die en die koeien-fouten", dan ga je volgens illegale gewoonte je eigen weg. Zeer bevorderlijk voor deze eigenwijsheid was ook b.v. het feit, dat mij, toen ik naar het noorden terugging, niet werd meegedeeld, dat daar hongersnood was; mijn persoonsbewijs was niet in orde. Ik kreeg geen voedsel en geen geld mee, en toen ik als enige voorwaarde stelde, waterdichte schoenen te krijgen, werd mij gezegd, dat het magazijn dicht was. Twee van mijn opdrachten hadden per zender uitgevoerd kunnen worden en de 3de was overbodig. Waarom zou je respect hebben voor een officiële instantie, die zo slordig werkt?

49342. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar het noorden teruggegaan?

A. Ik ben in Brabant gebleven tot de bevrijding en ben toen mei een Rode Kruis-liulpkorps meegegaan en in Zaandam terechtgekomen.

49343. De **Voorzitter**: Dus toen de heer *Somer* op 12 April 1945 deze brief schreef, had hij volop gelegenheid gehad, u ter verantwoording te roepen?

A. Dat heeft hij niet gedaan, maar ik heb toen wel gemerkt, dat ik mij niet echt roeren kon.

49344. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Ik heb verschillende malen mijn diensten aangeboden en dan werd ik vriendelijk weggebonjourd. Ook zullen zij mij wel gevolgd hebben; dat deden zij met veel mensen. Het was de security-techniek, de mensen te laten rondlopen en te zien met wie zij omgingen.

49345. De **Voorzitter**: Hebt u dat echter in erger mate gemerkt na die brieven-geschiedenis?

A. Daarvóór was het ook al zo.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij hebben natuurlijk uit uw gaan naar Brussel uw communistische sympathieën afgeleid.

49346. De **Voorzitter**: Dan blijft het, ^{er} nog wonderlijk, dat, gezien het feit, dat deze zaak door de heer *Somer* zo hoog werd opgenomen, hij u niet direct heeft opgeroepen om precies te weten hoe het gebeurd is.

A. Dat heeft niet plaats gevonden.

49347. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u geen contact met B.I. meer gehad?

A. Neen. Er was een mess voor mensen, die gecrossed waren en die daar aten. Daar kon je diverse mensen ontmoeten. De officieren hadden een aparte mess, doch het lager personeel at met ons.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

M. C. VAN HARDENBROEK VAN AMMERSTOL.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.